नेपाली बृहत् शब्दकोश

(संशोधित र परिवर्धित संस्करण)

नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

प्रकाशक

नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

कमलादी, काठमाडौं।

प्रथम संस्करण : **१०,००० प्रति वि० सं० २०४०,**

पुनर्मुद्रण : **५,००० प्रति वि० सं० २०५०**

पुनर्मुद्रण : **५,००० प्रति वि० सं० २०५२**

पुनर्मुद्रण : **५,००० प्रति वि० सं० २०५५**

संशोधित र परिवर्धित पाँचौं संस्करण– **५००० प्रति वि० सं० २०५८**

संशोधित र परिवर्धित छैटौं संस्करण– **५००० प्रति वि० सं० २०६०**

संशोधित र परिवर्धित सातौं संस्करण– **५००० प्रति वि० सं० २०६७**

संशोधित र परिवर्धित आठौं संस्करण– **५००० प्रति वि० सं० २०६९**

संशोधित र परिवर्धित नवौं संस्करण– **५००० प्रति वि० सं० २०७२**

संशोधित र परिवर्धित दसौं संस्करण– **५००० प्रति वि० सं० २०७५**

मूल्यः रू. **१३५०।-**

सर्वाधिकार नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानमा सुरक्षित।

ISBN: 978-99933-71-10-6

मुद्रक

प्रज्ञा छापाखाना

कमलादी, काठमाडौं।

फोन नं. **४२२१२४२/४२२१२८३**

नेपाली बृहत् शब्दकोश
(प्रथम संस्करण)

सम्पादक-मण्डल

निर्देशक
प्रा. बालकृष्ण पोखरेल
सदस्य (भाषा)
नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

विशेष सम्पादक
डा. वासुदेव त्रिपाठी
प्राध्यापक एवं अध्यक्ष, त्रि. वि. नेपाली शिक्षण समिति
डा. वल्लभमणि दाहाल
प्राध्यापक, त्रि. वि. नेपाली शिक्षण समिति

सम्पादक
कृष्णप्रसाद पराजुली
उपप्राध्यापक, त्रि. वि. नेपाली शिक्षण समिति

सहसम्पादक
गोपीकृष्ण शर्मा
सहप्राध्यापक, त्रि. वि. नेपाली शिक्षण समिति

सहायक सम्पादक
हर्षनाथ भट्टराई

नेपाली बृहत् शब्दकोश समिति
(प्रथम संस्करण)

अध्यक्ष
माधवप्रसाद घिमिरे
उपकुलपति
नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

सदस्य
प्रा. बालकृष्ण पोखरेल
डा. वासुदेव त्रिपाठी
डा. वल्लभमणि दाहाल
धनवज्र वज्राचार्य
काशीनाथ तमोट

सचिव
विजयबहादुर मल्ल
सदस्य-सचिव
नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

सहयोगी

प्रस्तुत शब्दकोशमा केही थप पारिभाषिक शब्दको सुझाव दिनुभई सहयोग गर्नुहुने विद्वान्हरू
▪ कमल दीक्षित ▪ केदार न्यौपाने ▪ घनश्याम कँडेल ▪ चूडानाथ भट्टराय ▪ डा. छविलाल गजुरेल
▪ जनकलाल शर्मा ▪ त्रैलोक्यमान प्रधानाङ्ग ▪ पूर्णप्रकाश 'यात्री' नेपाल ▪ फणीन्द्र काफ्ले
▪ मिक्टर प्रधान ▪ राजव ▪ राजेन्द्र सुवेदी ▪ रामप्रसाद शर्मा ▪ रेवतीरमण खनाल
▪ शरणहरि श्रेष्ठ ▪ शैलेन्द्रकुमार पोखरेल ▪ श्रीहरि रूपाखेती
▪ सोमनाथ घिमिरे ▪ हेमाङ्गराज अधिकारी।

नेपाली बृहत् शब्दकोश

(दसौँ संस्करण संशोधन समिति)

संयोजक

गङ्गाप्रसाद उप्रेती

सदस्य

प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा

डा. तुलसीप्रसाद भट्टराई

डा. हेमनाथ पौडेल

डा. कर्णाखर खतिवडा

नेपाली बृहत् शब्दकोश समिति

(दसौँ संस्करण)

अध्यक्ष
गङ्गाप्रसाद उप्रेती
कुलपति

उपाध्यक्ष
डा. विष्णुविभु घिमिरे
उपकुलपति

सदस्य
प्रा. डा. हेमाङ्ग राज अधिकारी
प्रा. दिनेशराज पन्त
डा. अमर गिरी
प्रा.डा. उषा ठाकुर
प्रा. डा. ज्ञानु पाण्डे
श्रवण मुकारुङ
नर्मदेश्वरी सत्याल
मातृका पोखरेल

सदस्य-सचिव
प्रा. डा. जीवेन्द्र देव गिरी

दसौँ संस्करण

कुलपतिको मन्तव्य

नेपालका भाषा, साहित्य, कला, संस्कृति तथा ज्ञान-विज्ञानका विविध विधाको अध्ययन, अनुसन्धान एवं प्रवर्धन गर्दै तत् तत् विषयमा उत्कृष्ट ग्रन्थ प्रकाशन गर्ने अभिप्रायका साथ वि.सं. २०१४ मा स्थापित नेपाल एकेडेमीले क्रमशः रोयल नेपाल एकेडेमी र नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका नामबाट विकसित हुँदै आफूले राज्यबाट प्राप्त गरेको उत्तरदायित्वलाई गहनतापूर्वक वहन गर्दै आएको कुरा सबैलाई अवगत नै छ। २०६२/०६३ को जनआन्दोलनपछि तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानबाट ललित कला एवं नाट्य सङ्गीत विधालाई छुट्याई छुट्टाछुट्टै प्रज्ञा-प्रतिष्ठान गठन गरिएको र नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ऐन २०६४ बमोजिम नेपालका भाषा, साहित्य, संस्कृति, सामाजिक शास्त्र र दर्शनको अध्ययन, अनुसन्धान र प्रवर्धन गर्ने जिम्मेवारीका साथ वर्तमान नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान गठन भएको हो। नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको गठनदेखिकै उत्तरदायित्व ग्रहण गर्दै आफूले पाएको कार्यक्षेत्रमा यो प्रज्ञा-प्रतिष्ठान कार्यरत छ।

भाषा, संस्कृति, धर्म, दर्शन आदि क्षेत्रमा रहेको मुलुकको विविधतालाई सम्बोधन गर्दै यस्तो विविधताभित्र रहेको एकतालाई अझ समृद्ध पार्ने क्रममा नेपालको प्राज्ञिक जगत्लाई समेट्दै अघि बढ्न नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान कटिबद्ध छ। देशभित्र र बाहिर रहेका समग्र नेपाली स्रष्टाको छाता संस्थाका रूपमा स्रष्टाहरूको ज्ञान र सिपलाई अधिकतम प्रयोग गरी मुलुकको समग्र विकासमा सहयोग पुऱ्याउन प्रज्ञा-प्रतिष्ठान प्रतिबद्ध छ। राष्ट्रिय रूपमा समग्र नेपालीहरूको साझा प्राज्ञिक थलो बनाउने लक्ष्यका साथ यसका नीति र कार्यक्रमहरू तर्जुमा भएका छन्। यसका साथै अन्तर्राष्ट्रिय जगत्मा स्थापित समान प्रकृतिका प्राज्ञिक संस्थाहरूसँग संस्थागत सम्बन्धको विकास गर्दै प्राज्ञिक आदान प्रदानमार्फत अन्तर्राष्ट्रिय छवि निर्माण गर्न पनि नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान क्रियाशील छ। राष्ट्रिय एवं अन्तर्राष्ट्रिय छवि भएको प्राज्ञिक संस्थाका रूपमा नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानलाई विकसित गर्ने हाम्रो प्रयासलाई सार्थक बनाउने सन्दर्भमा समग्र प्राज्ञिक जगत्को सहयोग हामीले प्राप्त गरेकै छौँ। नेपालभित्र र बाहिर पनि विभिन्न गोष्ठी, सेमिनार, सभा सम्मेलन एवं अध्ययन अनुसन्धान, अनुवाद र ग्रन्थ प्रकाशनमार्फत ज्ञान र सृजना आदान-प्रदान गर्नमा नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान सदा सक्रिय रहने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछौँ।

नेपालमा भौगोलिक एवं सांस्कृतिक विविधताअनुरूप नै भाषिक विविधता पनि रहेको छ। नेपालका सबै भाषाहरूको एकै किसिमले विकास भएको छैन। विकासका विभिन्न चरणमा रहेका नेपालका भाषाहरूलाई समानुपातिक हिसाबले विकसित हुने अवसर प्रदान गर्न नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानले सहयोग पुऱ्याइरहेको छ। नेपालका कुनै पनि भाषाको विद्यमान अवस्था हेरी ती भाषाहरूको प्रवर्धन गर्नमा प्रज्ञा-प्रतिष्ठान क्रियाशील रहेको छ।

यस शब्दकोशलाई पहिलोपल्ट तयार पार्न र त्यसपछिका संस्करणलाई अद्यावधिक गर्दै समयानुकूल प्रवर्धन गर्ने सन्दर्भमा धेरै विद्वान्हरूको योगदान रहेको छ। संशोधन र परिमार्जनकै क्रममा यस शब्दकोशको नवौँ संस्करणमा प्रयुक्त वर्णविन्यासका केही स्थापनाहरूलाई लिएर भाषाका प्रयोक्ताहरूबाट गुनासा र सुझावहरू आएपछि ती गुनासा र सुझावहरूको औचित्यलाई अध्ययन गरी तिनलाई सम्बोधन गर्ने सम्बन्धमा *नेपाली बृहत् शब्दकोश*का सबै संस्करण अध्ययन गरी सुझाव प्रस्तुत गर्न विद्यमान् प्राज्ञ परिषद्ले मिति २०७३/०५/३१ मा प्रा. डा. चूडामणि बन्धु संयोजक र प्रा. डा. नोबल किशोर राई एवं डा. हेमनाथ पौडेल सदस्य रहेको एउटा विज्ञ समिति गठन गरेको थियो। सोही समितिले परिषद्समक्ष प्रस्तुत गरेको सुझावलाई आधार बनाई प्राज्ञ परिषद्को मिति २०७३ कार्तिक ३० गतेको बैठक (नं. ०२६/०७३) ले विवादास्पद कुराहरूलाई संशोधन गर्ने र शब्दकोशका सुरुका संस्करणमा प्रविष्टि पाएका तर पछिका संस्करणहरूमा छुट्न गएका कतिपय प्रविष्टिहरूसमेत थप गर्ने निर्णय गऱ्यो। सो निर्णयबमोजिम *नेपाली बृहत् शब्दकोश*को यो संस्करण तयार पारिएको छ। प्रतिष्ठानका कुलपति संयोजक तथा प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा, डा. तुलसी भट्टराई, डा. हेमनाथ पौडेल तथा डा. कर्णाखर खतिवडा सदस्य रहेको संशोधन समितिद्वारा अद्यावधिक गरिएको *नेपाली बृहत् शब्दकोश*को यो दसौँ संस्करण सार्वजनिक गरिएको छ।

नेपाली भाषाको प्रयोग र सामर्थ्यमा व्यापक वृद्धि भएको छ। यस भाषाले अहिलेसम्म विभिन्न स्रोतबाट अनेकौँ नयाँ शब्दहरू ग्रहण गरी आफ्नो शब्दभण्डार बढाएको छ। प्रस्तुत *नेपाली बृहत् शब्दकोश*लाई स्रोत मानेर नयाँ शब्दहरूलाई समेत समावेश गरी नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानले *प्रज्ञा नेपाली बृहत् शब्दकोश* नामको छुट्टै कोश तयार गर्दै छ। निर्माणाधीण *प्रज्ञा नेपाली बृहत् शब्दकोश* निकट भविष्यमा नै पाठकसमक्ष आउने छ। यसै गरी अन्य मातृभाषामा तयार पारिएका कोशहरू पनि प्रकाशित भइरहेका छन्। नेपालका सबै भाषाको प्रवर्धनमा सहयोग पुऱ्याउने प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका यस्ता कार्यहरूमा समग्र नेपालीहरूको सहयोग र शुभेच्छा आवश्यक पर्ने हुँदा नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान त्यसका लागि सबैसँग आग्रह गर्दछ।

२०७५, ज्येष्ठ २०

(गङ्गाप्रसाद उप्रेती)
कुलपति

दसौँ संस्करण

प्रकाशकीय

नेपाली बृहत् शब्दकोश नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको अहिलेसम्मकै आधिकारिक शब्दकोश हो। तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानले विज्ञहरूबाट सम्पादन गराई यो कोशको पहिलो संस्करण वि.सं. **२०४०** सालमा प्रकाशित गरेको हो। वि.सं. **२०५०, २०५२** र **२०५५** मा यसको पुनर्मुद्रण भयो। वि.सं. **२०५८** र **२०६०** मा यसमा आवश्यक संशोधन र परिवर्धन भई पाचौँ र छैटौं संस्करण प्रकाशित भए। यस क्रममा नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ऐन **२०६४** बमोजिम प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको पुनर्गठन भएपछिको पहिलो प्राज्ञ परिषद् (**२०६६-२०७०**) बाट यस कोशमा परेका प्रविष्टिका अर्थलाई परिवर्तित सन्दर्भमा अद्यावधिक गराई वि.सं. **२०६७** मा सातौँ संस्करण प्रकाशित गरियो। त्यसपछि **२०६९** मा यसको पुनर्मुद्रण भयो। यसै गरी **२०७२** मा नवौँ संस्करण प्रकाशित भयो। नवौँ संस्करण प्रकाशित भएपछि यसमा प्रयुक्त वर्णविन्यासका केही पक्षलाई लिएर जनस्तरबाट गुनासाहरू आए। प्रस्तुत दसौँ संस्करणमा ती गुनासाहरूलाई पनि सम्बोधन गरिएको छ।

प्रस्तुत दसौँ संस्करण तयार गर्न प्राज्ञ परिषद्ले माननीय कुलपतिज्यूको संयोजकत्वमा गठित संशोधन समितिलाई अख्तियारी प्रदान गरेबमोजिम यो संस्करण तयार भएको छ । यसमा पहिलेका संस्करणमा परेका तर पछिल्ला संस्करणमा छुटेका केही प्रविष्टिलाई समेत समावेश गरी यो संस्करण तयार पारिएको छ। प्रस्तुत संस्करणलाई युनिकोड फन्टमा टाइप गरिएको छ । सर्वसाधारण पाठकहरू र विज्ञ प्रयोक्ताहरूको चासोलाई ध्यानमा राखेर यो दसौँ संस्करणको मस्यौदा तयार गरी छ महिनाअघि नै प्रतिष्ठानको वेबसाइटमा राखिएको थियो। उक्त मस्यौदा अध्ययन गरी विज्ञहरूले प्रतिष्ठानसमक्ष प्रस्तुत गरेका सुझावहरूसमेतलाई समावेश गरी यो संस्करण तयार पारिएको छ। यो कठिन काम सम्पन्न गर्ने संशोधन समितिका संयोजक एवं सदस्यज्यूहरूप्रति प्रतिष्ठान आभार व्यक्त गर्दछ। यस क्रममा यस संस्करणलाई प्रकाशित गर्न अनुमति दिने प्राज्ञ परिषद् र छपाइसम्बन्धी व्यवस्था मिलाउने प्रतिष्ठानका सदस्य सचिव प्रा. डा. जीवेन्द्र देव गिरी, योजना तथा कार्यक्रम महाशाखा प्रमुख सन्ध्या पहाडी प्रकाशन व्यवस्था उपप्रमुख शशि चालिसेलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। साथै यो संस्करणको प्रकाशनमा प्राविधिक काममा सहयोग गर्ने कम्प्युटर अधिकृत राजकुमार श्रेष्ठ, सहयोगीहरू वसन्तराज अज्ञात, रञ्जन घिमिरे, छापाखाना अधिकृतहरू भीम सापकोटा, इन्द्रप्रसाद सुवेदी, रामकृष्ण महर्जन, सहयोगीहरू शेषराज देवकोटा, रोशनकाजी सिन्दुराकार तथा नवीनराज चौँलागाईंप्रति धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु।

२०७५, ज्येष्ठ **२०**

(डा. विष्णुविभु घिमिरे)
उपकुलपति

दसौँ संस्करण

संशोधन समितिको भनाइ

नेपाली भाषा एउटा जीवन्त भाषा हो। जीवित भाषामा आफैँभित्र परिवर्तन हुने र अन्य भाषाबाट आएका तत्त्वलाई आत्मसात् गर्ने शक्ति रहन्छ। नेपाली भाषामा पनि यस्तो शक्ति रहेकाले समयानुकूल परिवर्तनहरू भइरहेका छन् र त्यसको अङ्कन शब्दकोशमा पनि हुँदै आएको छ। भाषामा हुने परिवर्तनलाई व्याकरण र शब्दकोशले नियन्त्रणमा राखिरहन सक्दैनन् तापनि मानक प्रयोग र एकरूपताका निम्ति व्याकरण र शब्दकोशको आवश्यकता पर्दछ। शब्दकोश त्यस भाषाको समृद्धिको सूचक पनि हो। नेपाली भाषा अभिव्यक्ति क्षमताका दृष्टिले होस् वा शब्दभण्डारका दृष्टिले समृद्ध भाषा हो र यो समृद्धिको यात्रामा शब्दकोशको निर्माणले महत्त्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याएको छ। शब्दकोशको निर्माण र संशोधन एउटा जिम्मेवारीपूर्ण कार्य हो अनि यो श्रमसाध्य र समयसाध्य विषय पनि हो। शब्दकोशको निर्माणमा समाज, संस्कृति र विज्ञान सँगसँगै जोडिएर आउने हुनाले यसमा तीप्रतिको सचेतता पनि आवश्यक छ।

नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानबाट प्रकाशित हुँदै आएको *नेपाली बृहत् शब्दकोश* आधिकारिक शब्दकोश हो। यसको पहिलो प्रकाशन २०४० सालमा भएयता पटक पटक परिमार्जन र पुनर्मुद्रण हुँदै आएको छ। यस क्रममा यसमा संशोधन, परिमार्जन र परिवर्धन भएका छन्। शब्दकोशलाई अद्यावधिक बनाउने कार्य निरन्तरको संशोधन र परिवर्धनबाटै हुन्छ तर यसमा गरिने संशोधन र परिवर्धन औचित्यपूर्ण, समयसापेक्ष र अधिकाधिक स्वीकार्य हुनु पनि आवश्यक छ। यसैतर्फको प्रयत्न यो दसौँ संस्करण हो। *नेपाली बृहत् शब्दकोश*मा भएका पछिल्ला संशोधनहरूका सम्बन्धमा आएका सुझाव र २०७२ को संस्करणमा प्रयुक्त वर्णविन्यासका केही पक्षमा आएका गुनासा र सुझावलाई सम्बोधन गर्दै नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, प्राज्ञ परिषद्को मिति २०७३ कार्तिक १० गतेको निर्णयबमोजिम यो दसौँ संस्करण तयार भएको हो। यस संस्करणमा निम्नलिखित कुरालाई अवलम्बन गरिएको छ :

१. संयुक्त वर्णको प्रयोग

(क) संयुक्त व्यञ्जन वर्ण विशेष गरी 'द्' वर्णसँग जोडिएर आउने शब्दमा संयुक्ताक्षर (विद्या, बुद्ध, युद्ध, द्वन्द्व, द्वित्व, द्विवचन आदि) लाई नै प्रविष्टि दिइएको छ।

(ख) अन्य संयुक्त व्यञ्जन जोडिएर बनेका शब्दको प्रविष्टिमा नेबृश २०४० बाटै हुँदै आएको प्रयोग (अङ्क, अङ्ग, शङ्ख, मङ्गल, गन्हाउनु, ब्राह्मण, प्रह्लाद, चिह्न, तत्त्व, शक्ति आदि) लाई कायम राखिएको छ ।

(ग) क् र त मिलेर बनेको संयुक्त वर्णलाई भने वैकल्पिक (शक्ति, शक्‍ति) रूपमा प्रविष्टि दिइएको छ।

२. पदयोग र पदवियोग

(क) रूढ भइसकेका एकार्थी स्थाननाम, वारनाम, संस्था र व्यक्तिका नामलाई पदयोग गरेर (भक्तपुर, ललितपुर, विराटनगर, आइतवार, सोमवार, विश्वविद्यालय, विद्यावारिधि, लक्ष्मीप्रसाद, लेखनाथ आदि) लेखिएको छ तर व्यक्तिनाम व्यक्तिको पहिचानसँग जोडिएकाले व्यक्तिले स्वेच्छाले छुट्याएर लेखेमा (कृष्ण बहादुर, जगदीश प्रसाद आदि) पनि अन्यथा नमान्ने नीति लिइएको छ।

(ख) सबै नामयोगीलाई पूर्व प्रचलनअनुसार मूल शब्दसँग योग गरेर (टेबुलमाथि, घरबाहिर, रामसित, पूर्वतर्फ, भनेबमोजिम आदि) लेखिएको छ।

(ग) पूर्ण द्वित्व शब्दलाई अलग्गै डिकोमा (खान्छ खान्छ, विद्यालय विद्यालय, घर घर, जो जो आदि) र आंशिक तथा आपरिवर्तित द्वित्व शब्दलाई भने एउटै डिकोमा (भातसात, मरमसला, आआफ्नो, ससाना आदि) लेखिएको छ।

(घ) संयुक्त क्रियालाई जोडेर (खानुपर्छ, खाइहाल्छ, खाइजान्छ, मिलाइदिन्छ आदि) लेखिएको छ तर पूर्वकालिक (खाई जान्छ- खाएर जान्छ), उत्तरकालिक क्रिया (खान जान्छ- खानका लागि जान्छ), एवं पूर्ण पक्ष (भनेको छ), अपूर्ण पक्ष (भन्दै छ) र सामान्य भविष्यत् (भन्ने छ) पक्षका क्रियालाई छुट्याएर लेखिएको छ ।

(ङ) विशेषण विशेष्ययुक्त शब्दलाई नेबृश २०४० देखि नै पदवियोग गरिएको (अकासे खेती, कान्छो बाबु, कालो कोट, माइला दाइ, सानो भाइ, ठुली आमा आदि) परम्परालाई कायम राखिएको छ तर दुई शब्द मिली एकार्थी भएका समस्त शब्द तथा विकार भएका शब्दलाई पदयोग गरेर (शुभयात्रा, प्रधानमन्त्री, कालीमाटी, रातीगेडी, माल्दाइ, सान्दाइ, ठुल्यामा आदि) लेखिएको छ।

(च) समास भएर बनेका लामा शब्दहरूका घटक (प्रधान न्यायाधीश, मदन पुरस्कार, सरस्वती सम्मान, उच्च सतर्कता केन्द्र, नेपाल सरकार, संस्कार सुधार, नेपाली समालोचना, अध्ययन प्रतिवेदन आदि) तथा विशेषण विशेष्य संरचनाका घटक

(तेह्रथुमे केटो, सानो भाइ, माथिल्लो घर, साउने पानी आदि) लाई अलग डिकोमा लेखिएको छ भने दुई शब्दका लघु समासयुक्त शब्द (शिक्षामन्त्री, केटाकेटी, दालभात, बाख्रापालन, घरबाहिर आदि) लाई एउटै डिकोमा लेखिएको छ।

३. ह्रस्वदीर्घको प्रयोग

(क) पहिचानसँग जोडिएका जात, थर बुझाउने सबै शब्दका अन्तिम इकार र उकार पूर्व प्रचलनअनुसार दीर्घ (कामी, दमाई, लिम्बू, राई, आदि) लेखिएको छ भने समुदायले प्रचलनमा ल्याएका सायमि, यमि जस्ता प्रयोगलाई ह्रस्व लेखिएको छ।

(ख) विशेषणबोधक शब्दका अन्त्यमा आउने इकारलाई प्रचलनअनुसार दीर्घ (रोगी, भोगी आदि) र उकारलाई ह्रस्व (झ्यालु, विषालु, सिकारु आदि) लेखिएको छ।

(ग) तीनबाहेक सङ्ख्यावाचक सबै शब्दका आदि र मध्यमा (बिस, तिस, बत्तिस, चालिस आदि) ह्रस्व लेखिएको छ।

(घ) क्षतिपूर्ति दीर्घीभवन भनी दीर्घ (मीठो, दूध, मीत, तीतो आदि) लेखिँदै आएका सबै शब्दलाई शब्दकोशमा प्रविष्टि दिई हे. (हेर्नू) गरी प्रयोगका लागि ह्रस्वीकरण (मिठो, दुध, मित, तितो) तर्फ निर्देश गरिएको छ।

(ङ) श्रुतिसम भिन्नार्थी (फूल/फुल, तीन/तिन, पूरा/पुरा, जून/जुन जस्ता) शब्दलाई अलग अलग प्रविष्टि र अर्थलेखन गरी राखिएको छ ।

(च) तद्भव र आगन्तुक शब्दका आदि र मध्यमा ह्रस्व लेख्ने प्रचनलाई (पिठो, तितो, स्कुल, सिकार, एसिया, सहिद आदि) कायम राखिएको छ ।

(छ) विध्यर्थक क्रियाका बिचमा ह्रस्व र अन्त्यमा दीर्घ (जाउन्, हिडुन्, जाऊ, खानू, आदि) लेखिएको छ।

(ज) वचनबोधक 'हरू' सर्गलाई दीर्घ लेखिएको छ ।

४. श, ष र स को प्रयोग

(क) श, ष, स को प्रयोग अघिल्ला संस्करण बमोजिम नै गरिएको छ तर पहिचान खुल्ने जाति, थर बुझाउने शब्दमा आउने 'श' लाई सम्बन्धित समुदायले प्रयोगमा ल्याएका प्रचलनअनुसार (शेर्पा, शाह, शाही, शेरचन, जोशी आदि) नै लेखिएको छ

(ख) सबै आगन्तुक शब्दमा पूर्व प्रचलनअनुसार 'स' मात्र लेखिएको छ तर पहिले प्रयोग भएका शहीद, शहर जस्ता शब्दलाई भने प्रविष्टि दिई हे. गरेर प्रयोगका लागि सहिद, सहरतर्फ निर्देश गरिएको छ।

५. प्रविष्टिका सम्बन्धमा

(क) सबै उपप्रविष्टिलाई मूल प्रविष्टिमा स्थानान्तरण गरिएको छ।

(ख) नेबृश (२०४०) को संस्करणमा प्रविष्टि पाएका तर त्यसपछिका संस्करणमा छुटेका आगन्तुक शब्द (कानून, गरीब, शहर आदि) लाई यस संस्करणमा प्रविष्टि दिई हे. गरी ह्रस्व कानुन, गरिब, सहर तर्फ प्रयोगका लागि निर्देश गरिएको छ।

अन्त्यमा वेबसाइटमा राखिएको शब्दकोशको मस्यौदा पढी कमी कमजोरी औंल्याई प्रस्तुत संस्करणलाई परिमार्जन गर्नका निम्ति आफ्ना सुझाव दिनुहुने शब्दकोशका प्रयोक्ता सबै महानुभावप्रति संशोधन समिति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ।

मिति : २०७५, ज्येष्ठ २० गते

संयोजक - गङ्गाप्रसाद उप्रेती
सदस्य - प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा
सदस्य - डा. तुलसीप्रसाद भट्टराई
सदस्य - डा. हेमनाथ पौडेल
सदस्य - डा. कर्णाखर खतिवडा

सातौँ संस्करण

नेपाली बृहत् शब्दकोश समिति

(सातौँ संस्करण तयारी समिति)

संयोजक

प्रा. डा. चूडामणि बन्धु

सदस्य

प्रा. डा. हेमाङ्गराज अधिकारी

प्रा. डा. महादेव अवस्थी

प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा

डा. जीवेन्द्र देव गिरी

सहयोगीहरू

प्रा. डा. बद्रीविशाल भट्टराई

प्रा. डा. योगेन्द्रप्रसाद यादव

प्रा. राजेन्द्र सुवेदी

डा. खगेन्द्र लुइटेल

प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम

माधव ढुङ्गेल

नेपाली बृहत् शब्दकोश समिति
(सातौँ संस्करण)

अध्यक्ष
बैरागी काइँला
कुलपति

उपाध्यक्ष
गङ्गाप्रसाद उप्रेती
उपकुलपति

सदस्य
डा. बेन्जु शर्मा
प्रा. डा. महादेव अवस्थी
भाउपन्थी
सुलोचना मानन्धर धिताल
बूँद राना
रामभरोस कापडी 'भ्रमर'
डा. संजीता बर्मा
विष्णु प्रभात

सदस्य सचिव
सनत रेग्मी

सातौँ संस्करण

कुलपतिको मन्तव्य

नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान नेपालको सांस्कृतिक, भाषिक र धार्मिक विविधतालाई ध्यानमा राखी समग्र वाङ्मयको संरक्षण र संवर्धन गर्नाका निम्ति सङ्गठित संस्था हो। नेपालका दर्शन, संस्कृति, भाषा, साहित्य, सङ्गीत, कला, नाटच, सामाजिक शास्त्र आदिको अध्ययन-अनुसन्धान गराई तिनको प्राज्ञिक परम्परालाई सबल बनाउन **२०१४** साल असार ९ गते नेपाल एकेडेमी (पछि रायल नेपाल एकेडेमी र नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान) को स्थापना भएको थियो। **२०६२/०६३** सालको जनआन्दोलनको सफलताबाट नेपालमा सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको स्थापना भयो र नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान नेपालका सबै जातिका भाषा, साहित्य, संस्कृति, दर्शनशास्त्र र सामाजिक शास्त्र जस्ता वाङ्मयसँग सम्बन्धित प्रज्ञाको केन्द्र बन्यो। नेपाली वाङ्मयका यी प्रत्येक विषय र यिनका विभिन्न विधामा अध्ययन-अनुसन्धान गराई प्रकाशनमा ल्याउनु, पुराना ज्ञानको संशोधन र विस्तारका साथै नयाँ ज्ञानको स्थापना गर्नु र नेपालका लोपोन्मुख जातिका भाषा, लिपि, संस्कृति, श्रुतिपरम्परा, जीवनपद्धति र साहित्यको खोजी गरी तिनलाई जोगाउनु पनि यस प्रतिष्ठानको प्रमुख दायित्व हो। एक्काइसौँ शताब्दीको विश्वस्तरीय द्रुतवेगी ज्ञानप्रवाहबाट नेपाली प्राज्ञिक जगत्लाई र नेपालका नवीन प्राज्ञिक उपलब्धिबाट विश्व समुदायलाई लाभान्वित तुल्याउनेतर्फ पनि यो प्रतिष्ठान सजग छ। वास्तवमा नेपालका सम्पूर्ण क्षेत्रको प्राज्ञिक उन्नयन र सृजनात्मक समृद्धिका निम्ति अग्रणी भूमिका खेल्दै राजधानी बाहिर पनि अनुकूल वातावरणको सिर्जना गरिदिनु यस प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको दायित्व र कर्मक्षेत्र पनि हो।

नेपालभित्र तथा नेपालबाहिरको सिङ्गो नेपाली प्राज्ञिक जगत्का सबै विद्वान्-विदुषी, स्रष्टा-द्रष्टा तथा प्रज्ञाकर्मीहरूका सद्भाव, सहयोगका साथै गोष्ठी र विचार-मन्थनमा सहकार्य गरी प्राज्ञिक वैचारिक आदान-प्रदानद्वारा नै नेपाली प्रज्ञा-जगत् विश्वको ज्ञानलहरीसँग होस्टेमा हैँसे गर्दै नेपालका ज्ञान-परम्पराको समुन्नयन गर्न र राष्ट्रिय गौरवको श्रीवृद्धिका कार्यमा समयोचित योगदान गर्न नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान सफल हुने छ भन्ने दृढ विश्वास लिएको छु।

२०६७, पौष

बैरागी काइँला
कुलपति

सातौँ संस्करण

प्रकाशकीय

नेपाली भाषाको अहिलेसम्म प्रकाशित सबैभन्दा आधिकारिक शब्दकोशमा नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको *नेपाली बृहत् शब्दकोश* रहिआएको छ। तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानबाट तयार पारी यो कोश सर्वप्रथम वि.सं. **२०४०** मा प्रकाशित गरिएको हो। त्यसपछि क्रमशः वि.सं. **२०५०, २०५२** र **२०५५** मा यसका विभिन्न संस्करणहरू पुनर्मुद्रण भई प्रकाशमा आएका थिए। वि.सं. **२०५८** मा तत्कालीन प्राज्ञ-परिषद्को नेतृत्वले यसलाई केही संशोधन र परिवर्धन समेत गरी यसका पाँचौँ र छैटौँ संस्करणलाई क्रमशः **२०५८** र **२०६०** मा पुनर्मुद्रण गरेको हो। **२०६०** देखि लामो अवधिसम्म विभिन्न प्राविधिक कारणले यस शब्दकोशको अर्को संस्करण प्रकाशमा आउन सकेन। विशेष गरी वि.सं. **२०६२** को दोस्रो जनआन्दोलनले मुलुकलाई नयाँ संरचनामा रूपान्तरण गरेपछि मुलुकका सबै अङ्गको नयाँ संरचना बन्ने बनाउने क्रममा तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानलाई पनि नयाँ संरचनामा रूपान्तरण गर्न निकै समय लाग्यो र नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान ऐन **२०६४** ले प्रतिष्ठानलाई नयाँ स्वरूपमा रूपान्तरण गरेपछि पनि यसका नेतृत्वदायी अङ्ग प्राज्ञ-सभा र प्राज्ञ-परिषद् गठनमा लामो समयसम्म पर्खनु परेकाले निर्णायक नेतृत्वदायी अङ्गको अनुपस्थितिमा प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका अन्य काम थातीमा रहे जस्तै नेपाली बृहत् शब्दकोशको अर्को संस्करण प्रकाशनमा आउन सकेन। यसरी लामो समयसम्म यस कोशको पुनर्मुद्रण हुन नसकेकाले बजारमा यसको अत्यधिक माग रहेको कुरालाई ध्यानमा राखी नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको नवगठित प्राज्ञ-परिषद्ले यसको नयाँ संस्करण तुरुन्त प्रकाशन गर्ने निर्णय गरे बमोजिम कोशको सातौँ संस्करण हाल प्रकाशमा आएको छ।

प्रस्तुत संस्करणलाई पूर्व प्रकाशित यस कोशको छैटौँ संस्करणकै पुनर्मुद्रण भनेमा पनि फरक पर्दैन। मुलुकको बदलिँदो परिस्थिति अनुरूप नयाँ प्रयोगमा आएका केही शब्द र पुरानो संस्करणमा दिइएका केही शब्दका असान्दर्भिक अर्थलाई सान्दर्भिक रूपमा अर्थलेखन गर्नु सिवाय यस संस्करणमा तात्त्विक फेरबदल भएको छैन। प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको आधिकारिक नेतृत्व गठन हुनुअघि नै तत्कालीन प्रज्ञा-प्रतिष्ठानको प्रशासनबाट यस कोशलाई समयानुकूल पार्न भाषाविज्ञहरूको समूह गठन गरिएको र यसरी गठित समितिले यस कोशको सातौँ संस्करण प्रकाशनका लागि तयार पारेका सुझाउहरूलाई आधार बनाई वर्तमान प्राज्ञ-परिषदले यो संस्करण प्रकाशन गर्ने निर्णय लिएको हो। यस कोशलाई नयाँ परिस्थिति अनुरूप धेरै कुरामा अद्यावधिक गर्न आवश्यक रहेको महसुस गर्दागर्दै पनि यसरी अद्यावधिक गर्न निकै समय लाग्ने भएकाले बजारको माग पूरा गर्न यसलाई यथास्थितिमा नै प्रकाशनमा ल्याउन परिषद् तयार भएको हो।

प्रस्तुत कोशको यस संस्करणलाई तयार पार्न भाषाविद् प्रा. डा. चूडामणि बन्धुको संयोजकत्वमा प्रा. डा. हेमाङ्गराज अधिकारी, प्रा. डा. महादेव अवस्थी, प्रा. गोपीकृष्ण शर्मा र डा. जीवेन्द्रदेव गिरीले सदस्यका रूपमा रही विशेष प्रयत्न गर्नुभएको हो। नयाँ प्राज्ञपरिषद् गठन भएपछि नेपाली भाषा, व्याकरण र शब्दकोश हेर्न अख्तियारी पाएका उपकुलपति गङ्गाप्रसाद उप्रेतीको संयोजनमा माथिका विज्ञका अतिरिक्त प्रा. राजेन्द्र सुवेदी, प्रा. डा. देवीप्रसाद गौतम, प्रा. डा. बद्रीविशाल भट्टराई, डा. खगेन्द्र लुइँटेलसमेतले उल्लेखनीय सहयोग पुऱ्याउनु भएको छ। वस्तुतः प्रस्तुत कोशको यस संस्करणमा भएका राम्रा पक्ष र कमीकमजोरीको जस अपजस यसमा काम गर्ने माथि उल्लेख गरिएका विज्ञहरूमा नै जाने कुरा यहाँ उल्लेख गर्न आवश्यक ठान्दछु। यस संस्करणलाई यसरी प्रकाशन गर्न सहयोग पुऱ्याउने माथि उल्लिखित विद्वान्हरूलाई नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ। यसका अतिरिक्त प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका प्रमुख प्रशासक श्री हरिहर शर्मा लगायत यस काममा संलग्न अन्य प्रशासनिक अधिकारीहरू र यही कोशका लागि नै काम गर्न खटिएका (योजना) कर्मचारी श्री माधव ढुङ्गेलको परिश्रमको पनि सराहना गर्नु आवश्यक छ। वास्तवमा प्राज्ञ-परिषद्को अनुपस्थितिमा पनि प्रस्तुत कोशको यो संस्करण प्रकाशमा ल्याउनका निम्ति प्रतिष्ठानको तत्कालीन प्रशासनको जागरुकताले यो कोश यसरी प्रकाशनमा आउन सकेको हो। यसका लागि यसमा संलग्न सबै प्रशासनिक एवं प्राविधिक कर्मचारीहरू धन्यवादका पात्र छन्।

नेपाली भाषाको लेख्य परम्परा सुरु भएको पनि एक हजार वर्षभन्दा बेसी भइसकेको छ। सुरुमा आर्यमूलका खस बाहुन छेत्री आदिबाट मातृभाषाको रूपमा बोलिने यो भाषा हाल नेपालका विभिन्न भाषाभाषी समुदायको सम्पर्क भाषा भएको छ। नेपाल सरकारको सरकारी कामकाजको भाषा पनि यही भाषा भएकाले नेपालका सबै जाति जनजातिका लागि पनि यो

भाषा आफ्नो अभिव्यक्तिको अभिन्न अङ्ग भएको छ। नेपालको बढ्दो बाहिरी सम्पर्क र ज्ञानविज्ञानका क्षेत्रमा नेपालीहरूको प्रगतिउन्मुख पहुँचले यस भाषाको प्रयोग क्षेत्र अरू बढ्दै छ। भारतमा नेपाली भाषाले भारतीय नेपाली भाषाको रूपमा संवैधानिक मान्यता प्राप्त गरेको छ। भारत जस्तै विश्वका विभिन्न भागमा आप्रवासनका क्रममा पुगेका नेपालीहरूको जातीय पहिचानको रूपमा रहेको यस भाषाको विस्तार विश्वव्यापी रूपमा बढ्दै छ। त्यस्तै विश्वका विभिन्न विश्वविद्यालयले पनि नेपाली भाषा, साहित्य र संस्कृतिलाई पठनपाठन गराउने प्रक्रिया दिनप्रतिदिन बढ्दो छ। नेपाली भाषाको यस विकासशील स्वरूपलाई समेट्न २०४० सालमा प्रकाशित *नेपाली बृहत् शब्दकोश*को परिमार्जन र विस्तार गर्दै अद्यावधिक गर्न आवश्यक छ। विभिन्न भौगोलिक, जाति, जनजाति क्षेत्रमा प्रयोग भइरहेका नयाँ नयाँ शब्दहरूलाई समावेश गरी यस कोशलाई अद्यावधिक गर्ने विशेष योजना प्राज्ञ-परिषद्ले यसै आर्थिक वर्षदेखि कार्यान्वयन गर्दै छ। यस कामका लागि सर्वप्रथम कोश अद्यावधिक गर्न आवश्यक केही मानक सिद्धान्तको निर्धारण गर्न र नेपाली भाषाको मौलिकतालाई संरक्षण गर्दै नेपाली भाषाको वर्णविन्यास, लेखनपद्धतिलाई समयानुकूल बनाउन विज्ञहरूको विशेष छलफल हुनु आवश्यक छ। यही आवश्यकतालाई महसुस गरी नेपाली भाषा प्रयोगमा ल्याउने सबै समूहका प्रयोक्ता र देश विदेशमा रहेर नेपाली भाषाको समृद्धिमा लागिपरेका विज्ञहरूको जमघट गराई नेपाली वर्णविन्यास र कोशनिर्माणका मानक निर्धारण गर्न यही आर्थिक वर्षमा बृहत् भाषिक सङ्गोष्ठीको आयोजना प्राज्ञ-परिषद्ले गर्नेछ। यस सङ्गोष्ठीले निर्धारण गरेका मानकहरूका जगमा टेकेर नै यस कोशलाई यसै वर्षदेखि अद्यावधिक गर्ने कार्य सुरु गरी आगामी आर्थिक वर्षमा प्रकाशन गरिने छ। बृहत् छलफलपछि तयार परिएका मानकहरूका आधारमा तयार पारिने *नेपाली बृहत् शब्दकोश*को नयाँ संस्करणले नेपाली भाषाको मानक रूप चिन्न चिनाउन महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने छ भन्ने प्राज्ञ-परिषद्को अपेक्षा रहेको छ। यस कार्यलाई सफल पार्न नेपाली भाषाका क्षेत्रमा कार्यरत विज्ञहरूबाट अवश्य नै पूर्वाग्रहरहित सहयोग प्रतिष्ठानले प्राप्त गर्ने हाम्रो आशा छ। धेरै दिनदेखि अभावमा रहेको *नेपाली बृहत् शब्दकोश*लाई केही संशोधन सहित प्रकाशन गर्दा निश्चय पनि केही कमी कमजोरी रहेका होलान्। यस्ता समग्र कमीकमजोरी हटाउन विज्ञ पाठकबाट प्राप्त हुने सुझावलाई यस कोशको अद्यावधिक हुने नयाँ संस्करणमा समेटिने प्रतिबद्धता जाहेर गर्दै यो संस्करण तयार पार्न सहयोग गर्ने सम्पूर्ण महानुभाव एवं विशेष गरी यस शब्दकोशको कम्प्युटरसम्बन्धी सारा कार्य सम्पन्न गर्न राजकुमार श्रेष्ठ र मुद्रणसम्बन्धी सारा कार्य सम्पन्न गर्न प्रकाशन प्रमुख सन्ध्या पहाडी, प्रज्ञा-छापाखानाका भीमप्रसाद सापकोटा, सुरेन्द्रकाजी सिन्दुराकार, इन्द्रप्रसाद सुवेदी, रामकृष्ण महर्जन, शेषराज देवकोटा, लोकेन्द्र याखा, कर्णबहादुर कुमाल तथा भुलबहादुर श्रेष्ठ आदिले देखाउनु भएको उत्साह, जाँगर र कर्तव्यनिष्ठाको सराहना गर्दै धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु।

२०६७, पौष १ गते

गङ्गाप्रसाद उप्रेती
उपकुलपति

पाचौँ संस्करण

संशोधक मण्डलको भनाइ

प्रथम प्रकाशनको सत्र वर्षपछि *नेपाली बृहत् शब्दकोश* संशोधित, परिमार्जित र किञ्चित् परिवर्धित रूपमा मुद्रित भएर प्रकाशमा आउँदै छ। यसको संशोधन कार्य वि.सं. **२०५४** मा नै आरम्भ भएको हो र त्यतिखेर यो कार्य अल्पावधिमा डा. केशवप्रसाद उपाध्याय, शरच्चन्द्र शर्मा भट्टराई, हर्षनाथ भट्टराई एवं खगेन्द्रप्रसाद लुइटेलबाट गरिएको थियो। सं. **२०५६** मा मुद्रणका लागि तयारी गर्ने सिलसिलामा यसको अध्ययन गर्दा यसमा नसच्याई नहुने निकै त्रुटिहरू बाँकी रहेका देखिए। मुद्रण कार्य जति सकेको छिटै सम्पन्न होस् भन्ने हेतुले यसको कम्प्युटर टाइप गर्ने क्रममा नै आवश्यक संशोधन परिमार्जन सँगसँगै प्रुफ पनि हेर्दै जाने र त्यसलाई अन्तिम रूप दिने सल्लाह भएअनुसार डा. केशवप्रसाद उपाध्यायको संयोजन र निर्देशनमा शरद्चन्द्र शर्मा भट्टराई र माधव लम्सालका सहयोगबाट कार्य सम्पन्न गरिएको हो।

यस शब्दकोशको संशोधन परिमार्जन गर्दा विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा प्रकाशित सुझाउको उपयोग गरिएको छ भने यस क्रममा अनावश्यक लागेका केही शब्द हटाई अत्यावश्यक लागेका केही शब्द थप्ने काम पनि गरिएको छ। साथै, द्विरूपात्मक शब्दलाई वैकल्पिक रूपमा एकै ठाउँमा राख्ने काम पनि यसमा गरिएको छ र खास गरी यसमा अर्थसम्बन्धी त्रुटि सच्याउने काम गरिएको छ। यसको संशोधन-परिमार्जनका क्रममा शब्द थप्दा केही अघिदेखि नै प्रचलनमा रहेका र केही वर्तमानमा व्यापक रूपमा प्रचलनमा आएका शब्द थपेर यस कोशलाई अद्यावधिक तुल्याउने प्रयास पनि गरिएको छ।

यस शब्दकोशको संशोधन-परिमार्जन यसका निर्माताहरूले प्रथम संस्करणका निमित्त अँगालेका कोश र व्याकरणसम्बन्धी नीति एवं नियमअन्तर्गत रहेर गरिएको छ।

यस शब्दकोशको कम्प्युटर टाइपको काम र मुद्रणसम्बन्धी यावत् काम पहिलो पटक प्रज्ञा छापाखानामा भएका हुन्। यी काम यस छापाखानामा कार्यरत प्राविधिक कर्मचारीहरूबाट सम्पन्न भएका हुन्। पहिलो प्रयास भए पनि आ-आफ्ना काम कुशलतासाथ सम्पन्न पार्नमा कम्प्युटर समायोजक सरोजकुमार श्रेष्ठ, राजकुमार श्रेष्ठ, राजेन्द्रकुमार शाही तथा मुद्रण व्यवस्थापक मीना गौतमले देखाउनुभएको उत्साह, जाँगर र कर्तव्यनिष्ठाको हामी मुरी मुरी प्रशंसा गर्छौं।

हाम्रो अनुभव र विचारमा शब्दकोशको संशोधन परिमार्जन कार्यलाई निरन्तरता दिएर यसलाई अद्यावधिक पार्ने प्रयास भइरहनुपर्छ, यस विषयमा प्रतिष्ठानले विचार गर्ने नै छ।

यस प्रतिष्ठानका उपकुलपति र सदस्य-सचिव लगायत अन्य प्राज्ञ महोदयहरूले यस बृहत् शब्दकोशको संशोधन-परिमार्जनको गुरुतर दायित्व हामीलाई सुम्पनुभएकामा र आवश्यक सल्लाह, सहयोग एवं प्रोत्साहन दिनुभएकामा हामी उहाँहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछौं, साथै हामी केही शब्द थप्न र अर्थ सच्याउन सुझाउ दिने विभिन्न व्यक्ति र संघ-संस्थाहरूप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछौं।

संशोधक मण्डल
२०५८

संशोधक
शरच्चन्द्र शर्मा भट्टराई
हर्षनाथ भट्टराई
खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल
माधव लम्साल

संयोजक/निर्देशक
डा. केशवप्रसाद उपाध्याय
सदस्य
नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

प्रथम संस्करण

कुलपतिको मन्तव्य

राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्रवीरविक्रम शाहदेव सरकारको वरद संरक्षकत्वमा नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानले नेपाली भाषा, साहित्य, कला, संस्कृति तथा ज्ञान-विज्ञानको क्षेत्रमा उत्तरोत्तर विकास गर्दै जाने स्वर्ण अवसर प्राप्त गरेको छ। मौसुफ सरकारबाट बक्स भएको महान् प्रेरणा तथा निगाहको फलस्वरूप प्रज्ञा-प्रतिष्ठानबाट यो *नेपाली बृहत् शब्दकोश* प्रकाशित हुँदै छ।

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा हो। यस भाषामा भएको जीवन्तताले गर्दा यसले दिन-परदिन विशेष प्रगति गर्दै आएको कुरा सर्वविदित छ। नेपाली भाषामा प्रचलित शब्दहरू सङ्ग्रह गरी आवश्यक परिभाषा तथा उदाहरणसमेत दिएर व्यवहारोपयोगी शब्दकोश प्रकाशित गर्ने योजनाअन्तर्गत *नेपाली बृहत् शब्दकोश* तयार पारेर प्रज्ञा-प्रतिष्ठानले एउटा परम्परागत महत्त्वपूर्ण कार्य सम्पन्न गरेको छ। मुलुकको सर्वाङ्गीण विकासक्रममा राष्ट्रभाषाको व्यापक प्रचार, विकास तथा विस्तारमा यस शब्दकोशले ठुलो योगदान दिने छ भन्ने मलाई विश्वास छ।

राष्ट्रको गौरव बढाउने यस्ता महत्त्वपूर्ण कार्यमा विद्वान्हरूबाट पाएको सहयोग र सद्भावनाका लागि प्रज्ञा-प्रतिष्ठान उहाँहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछ।

मिति : २०४०, पौष १४

लैनसिंह बाङ्गदेल
कुलपति
नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान

प्रथम संस्करण

प्रकाशकीय

नेपाली भाषा जीवन्त भाषा हो। यो भाषा जातीय जीवनभित्र हुर्कंदै आएको हो र हुर्कंदै छ। यसमा आफैभित्रबाट विकसित हुने र भाषान्तरका शब्दलाई आत्मसात् गर्ने शक्ति छ। यही नै यसको जीवन्तताको चिह्न हो। कोशकारको निम्ति यसका बोलीचालीबाट, लोकसाहित्यबाट, लिखित वाङ्मयबाट, भाषान्तरबाट शब्दसङ्कलन गर्ने कैयौं फाँट पाइन्छन्। कोशकारले शब्दलाई त्यसरी सङ्कलन गर्छ जसरी चराले बचरालाई खुवाउने चारा चुन्छ। त्यसमा तोरीका गेडा पनि हुन्छन् र बालुवाका कण पनि हुन्छन्; तर त्यहाँ विष वर्जित हुन्छ। हामीले पाएजति शब्द सोहोरेर साध्य छैन, पच्नेजति मात्र चुनेर भाषाको पोषण गर्नुपर्छ। वक्ता र श्रोताका वस्तु र भावका विम्बहरू परिस्थिति र मनःस्थितिअनुसार प्रतिपल अलिकति भए पनि भिन्नै हुन्छन्। तिनको निम्ति मनुष्यले कति नै शब्दको विस्तार गर्न सक्छ र ? नयाँ शब्दको प्राप्ति नौ अङ्कपछि शून्यको प्राप्ति जस्तै हुनु पर्छ अनि आवश्यकता हेरी त्यस्तै अरू शब्दको साथ प्रस्तार गर्न पाइन्छ। कुनै जातिको भाषामा 'न्याय' शब्दको नयाँ प्रविष्टिबाट त्यो जातिभित्रै भइरहेको मूक भावनाले वाणी पाउँछ, त्यसैका माध्यमबाट जीवनमा त्यस भावनाले विस्तार पाउँछ। जुन भाषामा जति नै बढी शब्द पाइन्छन्, त्यो भाषा त्यति नै समृद्ध मानिन्छ। तर यसभन्दा पनि महत्त्वपूर्ण कुरा के छ भने जुन भाषाका शब्दमा जति बढी अभिव्यक्ति क्षमता पाइन्छ, त्यो भाषा त्यति नै समृद्ध हुन्छ। संस्कृत जस्तो समृद्ध भाषामा पनि एउटै 'योग' शब्दलाई अष्टाङ्गयोग, गणित, फलित ज्योतिष र आयुर्वेदले आ-आफ्ना परिभाषा दिएर प्रयोग गरेको पाइन्छ। नेपाली भाषाले शीतल शब्दलाई 'नदुखाउने' अर्थमा पनि प्रयोग गरेको छ र नै कपाल फाल्दा या घाउ निचोर्दा हामी शीतल हातलाई मन पराउँछौं। आमालाई आमा भन्दाखेरि जति आत्मीयताको बोध हुन्छ, माता भन्दाखेरि त्यति हुँदैन। तर शब्दकोशमा यो अन्तर छुट्याउने कुनै उपाय छैन। हामीलाई हाम्रै स्थानीय बोलीको 'सोल्टी' कति राम्रो लाग्छ, सामाजिक सम्बन्धको यति सङ्क्षिप्त सुन्दर अभिव्यक्ति अन्त कहाँ पाइन्छ र!

'हिसी' शब्दको सौन्दर्य र सुकुमारीपनले भाषाकै अनुहार हिसी परेको देख्छौं। 'पैसो' मा जुन नगण्यता र क्षुद्रता आदि भावको व्यञ्जना छ, के त्यही नै भाव पुर्तगालीमा पाइएला? हामीले 'नाबालिग'-लाई नाबालख बनाएर कुनै अन्याय गरिरहेका छैनौं। हामीकहाँ जुन शब्द छैनन्, तिनलाई भाषान्तरबाट नलिने हो भने हामी अन्य जातिले उपलब्ध गरेका शिल्प र ज्ञानबाट वञ्चित हुन्छौं र आजको प्रविधि र विज्ञानलाई विश्वबाट दोहन गर्न पनि सक्तैनौं। तर अन्य भाषाका शब्द लिंदा छोरो बेचेर कमारो किन्ने जस्तो गर्ने होइन, छोराको निम्ति सिपालु र सुशील बुहारी बिहा गरिदिने जस्तो गर्नुपर्छ अनि मात्र उसका असल गुणहरू गुड पानीमा बिलाए जस्तै हामीकहाँ विलीन हुन्छन्। हामीले फारसीबाट बाबत शब्द लियौं र बापती शब्द बनायौं। त्यसैबाट आरोप लाग्नुको अर्थमा 'बात लाग्नु' वाक्यांश बनायौं। यहाँको 'बात' शब्द 'वार्ता'-बाट आएको अनुमान गर्ने हो भने कनीकुथी लक्ष्यार्थ मान्नुपर्ने हुन्छ। शब्दकोशको मुख्य काम त अभिधेयार्थ दिनु नै हो। विश्वकै पहिलो शब्दकोश मानिने निघण्टुमा शब्दको निर्वचन गर्दा निरुक्तकार यास्क शब्दको अभिधेयार्थ नै दिन्छन्। यति हुँदाहुँदै पनि कोशकारले कुनै शब्दको अभिधेयार्थको साथै लक्ष्यार्थ पनि दिनुपर्छ नै। वस्तुको नामबाट त्यसका गुण, धर्म र स्वभावका भिन्नाभिन्नै बिम्ब बन्न पनि जान्छन्। एउटै 'पानी' शब्दबाट कान्तिको तरलता, हीराको निर्झर तुल्य आभा, घोडाको तेज, पुरुषको पौरुषवृत्ति आदि बुझिन्छन्। परन्तु शब्दको यस्तो अर्थ त्यहीं मात्र खुल्छ, जहाँ त्यसले समास, वाक्यांश या वाक्यको प्रयोग र प्रसङ्ग पाउँछ। 'मूलको पानी, कुलकी छोरी' जस्ता वाक्यमा कन्याको कुलको र शीलको शुद्धता पानी शब्दबाटै व्यञ्जित हुन्छ। 'यो माया बग्ने पानी हो' जस्तो वाक्यमा माया निरवच्छिन्न लागिरहनु, स्वीकार नभए त्यसै खेर जानु आदि अनेक अर्थ ध्वनित हुन्छन्। यस्ता अर्थ दिन थाल्यो भने शब्दकोश त टीकाकोश बन्न जान्छ– यद्यपि त्यो ध्वनिको अनुरणन त्यहीं केन्द्रीय शब्दबाट नै निस्केको हुन्छ। तर कुनै शब्दको प्रसिद्ध लक्ष्यार्थलाई नदिने हो भने जनजीवनमा समेत भिजिसकेको भाषाको सौन्दर्य र सरसता नै त्यसै बिर्सिएर जान सक्छ। कहीं त कोशकारले लक्ष्यार्थलाई नलिई सुखै छैन। 'जता मल्कू, त्यतै ढल्कू' मा मल्कूको मुख्यार्थ नाङ्लो ढल्काएर केलाइने मकैका खस्रा चामल भन्ने नै थाहा छैन र मन परेकी प्रेमिका भन्ने लक्ष्यार्थ चाहिँ प्रचलित छ। जसरी वृत्तिभेदले एकै शब्दका विभिन्न अर्थ लाग्छन्, त्यसरी नै हृदयको भाव बुझाउने विभिन्न शब्दको करिब करिब अभिन्न अर्थ लाग्छ। प्रेमी र प्रेमिका माया पनि गर्छन्, प्रीति पनि गर्छन् र परस्पर मायाप्रीति पनि गर्छन्। हामीलाई माया सबैको लाग्छ, तर माया प्रियमा मात्र बस्छ। उही माया गर्दा, लाग्दा र बस्ता कति सूक्ष्म बन्दै जान्छ! 'माया नगरे पनि दया त गर' भनेर माया र दयालाई भिन्नै ठान्छौं; तर बचराको चल्ला कुल्चिएर मर्न लागेको देख्दा हामीलाई माया लाग्छ। जीवन्त भाषा सहज रूपले स्फुरित हुन्छ, त्यसमा भावहरू निर्झरमा बग्ने इन्द्रेनीका लुर्काभैं कहिले छुट्टिएर, कहिले जोल्टिएर निस्किरहन्छन्। हामीले यसै भाषामा माया लगायौं र एकै शब्दलाई पनि लिएर दिनभरि भावनामा प्रवाहित भयौं। हामीले यसैमा सपना देख्यौं र सुसेलीमा यसैको भाका अलाप्यौं। मनुष्यहरू आफ्ना अन्तरतममा कता कता ध्वनि र बिम्बलाई अभिन्न रूपमा अनुभव गर्छन्, अनि 'रूप' भन्नेको मनमा 'नाम' बन्छ र नाम सुन्नेको मनमा 'रूप' बन्छ। हामी शब्द र अर्थलाई परस्पर सम्पृक्त शिव र पार्वती मान्दछौं, जसबाट मनुष्यको मानसविश्वको निरन्तर अभिव्यक्ति भइरहन्छ।

नेपाली भाषा लेख्य रूपमा देखा पर्न थालेको एक हजार वर्ष भयो। यसमा सबभन्दा पहिले साहित्य, त्यसपछि व्याकरण र त्यसपछि मात्र कोशको निर्माण भयो। आजभन्दा करिब आधा शताब्दीअघि टर्नरको नेपाली कोश प्रकाशित भयो, जसको अर्थ अङ्ग्रेजीमा

छ। त्यसपछि नेपालीमै अर्थ भएको नेपाली कोश चाहिँ नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिको शब्दकोश हो। समितिको कोश चन्द्रिका व्याकरणसम्मत वर्तनीमा आधृत छ भने टर्नरको कोश चाहिँ कथ्य नेपालीको वर्तनीको नजिकमा छ। हाम्रो साहित्यले समितिकै वर्तनी (हिज्जेको अनुसरण गऱ्यो। लेख्य भाषामा त्यसैको व्यापक प्रभाव पऱ्यो। यसरी नेपाली शब्दको स्वरूपलाई त्यस बेला व्याकरण, कोश र साहित्यले सम्मिलित रूपमा स्थिर गरे। अधिराज्यभरि र अधिराज्यबाहिर जहाँ लेखे पनि शब्दलाई त्यही रूपमा लेखिनु र त्यसको त्यही अर्थ बुझिनु भाषाको निम्ति एक ठुलो उपलब्धि हो। यद्यपि जीवित भाषालाई कोश र व्याकरणले जकडिराख्न सक्तैनन् र समयअनुसार त्यसका शब्द र अर्थमा परिवर्तन हुँदै आउनु जीवन्तताको लक्षण हो; तर त्यो परिवर्तन पनि सर्वग्राह्य हुन सके मात्र उपलब्धि ठहरिन जान्छ। वास्तवमा शब्दको अर्थ भन्नु सङ्केत हो, वर्तनी भन्नु बानी नै हो। तर एकदुई जनाले सङ्केत गर्दैमा शब्दमा शक्ति स्फुरित हुँदैन र एकदुई जनाको बानी बस्तैमा त्यसलाई सबैले स्वीकार गर्दैनन्। समितिकै कोशको परम्परामा बालचन्द्र शर्माको नेपाली शब्दकोश प्रज्ञा-प्रतिष्ठानबाट बिस वर्षअघि प्रकाशित भएको हो। आज टर्नर, समिति र शर्माको गौरवमय परम्परामा दुई पाइला अघि सार्दै यो *नेपाली बृहत् शब्दकोश* आएको छ। **२०३३** सालमा तत्कालीन उपकुलपति श्री लैनसिंह बाङ्गदेल (वर्तमान कुलपति) को अध्यक्षतामा शब्दकोश समितिको गठन भएको थियो र त्यसैको परामर्शमा **२५** प्रतिशत कार्य सम्पन्न भइसकेको थियो। **२०३६** सालमा वर्तमान उपकुलपतिको अध्यक्षतामा केही परिवर्तनसाथ कोशसमितिको गठन भयो र त्यसको परामर्शअनुसार सम्पादनको कार्य अगाडि बढ्यो। हामीले सम्पादन कार्यमा भाषाविज्ञ, कोशनिर्माण शिल्पका शिल्पी र विविध विषयका विशेषज्ञहरूको अधिकाधिक सङ्ख्यामा सहभागिता प्राप्त गऱ्यौं। यसमा बढी सङ्ख्या त्रिभुवन विश्वविद्यालयका प्राध्यापकहरूकै छ र यसबाट शब्दस्वरूप र तिनको अर्थमा प्रज्ञा-प्रतिष्ठान र त्रि.वि.वि.बिच समन्वय रहने छ भन्ने हामीले आशा राखेका छौँ। यस कोशमा शब्दको अर्थको निम्ति पर्यायवाची शब्दको साथै यथासम्भव पारिभाषिक अर्थ दिने प्रयत्न भएको छ। जहाँ उस्तै उस्तै अर्थ बुझाउने शब्दमा सूक्ष्म भेद छ, जहाँ एकै शब्दका विभिन्न विषयअन्तर्गत अनेक अर्थ छन्, जहाँ सभ्यताको विकासले गर्दा प्राचीन शब्दको अर्थ विस्मृत भइसकेको छ, जहाँ स्थूल अर्थ दिने उही शब्दले सूक्ष्म अर्थ दिएको छ, त्यस्ता स्थलमा हामीले उदाहरणसहित अर्थ खुलाउने उपाय गरेका छौँ। लोकसाहित्य र सूक्तिमा कतिपय शब्द मुख्यार्थमा भन्दा लक्ष्यार्थमा प्रचलित हुन्छन्, त्यस्ता शब्दको निम्ति लोकजीवनमा भिजेका उखान-टुक्का र विशिष्ट वाक्यांश पनि दिएका छौँ। प्रविधि र विज्ञान आदि विषयका लोप हुँदै गएका, प्रचलित भइरहेका र नयाँ प्रचलनमा आइरहेका केही पारिभाषिक शब्दलाई पनि समावेश गरेका छौँ।

राष्ट्रनायक श्री **५** महाराजाधिराज सरकारबाट नेपाली भाषा र वाङ्मयको विकासमा राखिबक्सेको गहन रुचि र असीम निगाहाको फलस्वरूप नै यो *नेपाली बृहत् शब्दकोश* प्रकाशित हुन सकेकोमा मौसुफ सरकारसमक्ष सभक्ति कृतज्ञता बिन्ती चढाउँछौँ। सरकारबाट कृपापूर्ण सन्देश बक्सेर कोश सम्पादन कार्यमा संलग्न हामी सबैलाई कृतार्थ पारिबक्सेको छ। यस सन्देशमा निहित पवित्र भावनालाई हामीले राष्ट्रभाषाको अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा अझ उत्साहले संलग्न रहनको निम्ति प्रेरणाप्रद आशीर्वाद सम्झेका छौँ। श्री **५** को सरकारले शब्दकोश प्रकाशन गर्न र यसको आयबाट 'शब्दकोश परिक्रमानिधि' स्थापना गर्न उदारतासाथ एकमुष्ट रकम प्रदान गरेको छ। यसको निम्ति श्री **५** को सरकारप्रति विशेष धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छौँ।

शब्दकोश-समितिका सहयोगी विद्वान्हरूबाट हामीलाई अमूल्य परामर्श प्राप्त भएको छ। खास गरी, पारिभाषिक अर्थलेखनको निम्ति आधारभूत नमुना तयार पार्ने, शब्दका वैकल्पिक रूप कुन आधारमा कति दिने, सम्पादन भइसकेपछि अन्तिम रूप दिने जस्ता कार्यमा उहाँहरूबाट हामीले ठुलो सहयोग पायौँ। यसै गरी हाम्रा सहयोगी विद्वान्हरूले खास खास विषयका प्रायः अज्ञात वा विस्मृत भईकन पनि उपयोगी केही शब्दहरूको सङ्कलन र पारिभाषिक अर्थलेखनमा रुचिसाथ सहयोग दिनुभयो। यसको निम्ति विद्वान् महानुभावलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु। प्रस्तुत कोशको तयारीको क्रममा केही शब्दको अर्थलेखनमा सहयोग दिनुहुने प्राध्यापकहरू सर्वश्री घनश्याम कँडेल, डा. दयाराम श्रेष्ठ, नरेन्द्र चापागाईं र राजेन्द्र सुवेदीलाई पनि धन्यवाद नदिई रहन सकिन्न।

निर्देशक सम्पादक, हाम्रा भाषातर्फका सदस्य, प्राध्यापक बालकृष्ण पोखरेल, विशेष सम्पादकद्वय प्राध्यापक डा. वासुदेव त्रिपाठी र प्राध्यापक डा. बल्लभमणि दाहाल, सम्पादक उपप्राध्यापक कृष्णप्रसाद पराजुलीले यस कोशमा आफ्नो प्रतिभा र पसिना नै भिजाउनुभएको छ। यसको साथै सहसम्पादक सहप्राध्यापक गोपीकृष्ण शर्मा र कार्यकारी सम्पादक पं० हर्षनाथ भट्टराईले उल्लेखनीय कार्य गर्नुभएको छ। यसरी कोश सम्पादनको कार्यलाई पवित्र अनुष्ठानको रूपमा सम्पन्न गर्ने सम्पादक मण्डलका सबै सहकर्मी विद्वान्हरूलाई हार्दिक धन्यवाद प्रदान गर्दछु।

मुद्रणकार्यको निम्ति सुचारु रूपले सम्पूर्ण व्यवस्था मिलाउने प्रशासन प्रमुख लक्ष्मणप्रसाद लामिछाने, मुद्रणको वेलासम्म पनि मूल प्रतिको निरीक्षण, परिमार्जन र प्रुफ संशोधन गर्नुहुने कृष्णप्रसाद पराजुली, प्रुफ संशोधन गर्ने गोपीकृष्ण शर्मा, हर्षनाथ भट्टराई, कुमारधर शर्मा, बद्रीचन्द्र खनाल र वाराणसीमा मुद्रण व्यवस्थाको निम्ति सहयोग दिने साहित्यकार दुर्गाप्रसाद श्रेष्ठलाई हार्दिक धन्यवाद प्रदान गर्दछु।

यो कार्य सबैको सहभागिताबाट सम्पन्न भएको हो र यसको सफलताको श्रेय पनि सबैको हो। जो यसमा संलग्न छैनन्, ती भाषाप्रेमीबाट पनि भविष्यको कोश सम्पादनको निम्ति यसमा रहन गएका भुललाई औँल्याइदिने र भाषाको आकाशमा अझै देख्न शेष रहेका तारातिर इसारा गरिदिने आशा राख्दछौँ।

२०४०, पौष १४

माधवप्रसाद घिमिरे
उपकुलपति

प्रथम संस्करण

सम्पादकीय

१. प्रस्तावना

मानव जीवनका सम्पूर्ण क्रियाकलाप, चिन्तनमनन तथा अभिव्यक्तिहरूको सबभन्दा सशक्त माध्यम भाषा नै हो। भाव तथा विचारको प्रस्फुटन तथा सञ्चारका क्रममा भाषाले सामाजिक जीवनलाई गतिशील बनाउनाका साथसाथै साहित्य तथा साहित्येतर ज्ञानविज्ञानको उचाइसम्म पुऱ्याउने गर्छ। भाषाको अभिव्यक्ति क्षमता यसका शब्दभण्डारको क्षमतामा निर्भर गर्छ र त्यस भाषामा खेलेका, भिजेका र रत्तिएका शब्दहरूकै समष्टि हो शब्दभण्डार। विश्वका हरेक जातिका भाषिक प्रयोगमा त्यस भाषाका शब्द एकाइहरूको महत्त्वपूर्ण स्थान हुन्छ। कुनै भाषाको सञ्चार सामर्थ्यको मापन गर्ने मूल आधार शब्दस्रोत पनि हो। शब्द सम्पन्नता र अर्थवहन क्षमताले भाषालाई जीवन्त बनाउँछ। भाषामा आवश्यकता र परिस्थितिअनुसार हुने शब्दप्रयोग र अर्थविधानमा समयानुकूल परिष्कार वा परिवर्तन भइरहन्छन्। निश्चय नै शब्दकोश कुनै पनि भाषाको शब्द भण्डारको सूचक हो र त्यस भाषाको प्रयोग वा अध्ययन गर्नेहरूका लागि सहायक आधार पनि हो। अन्य भाषाभाषीहरू र विदेशीहरूका निम्ति त यसको झन् बढी उपयोगिता छ।

नेपाली भाषा, व्याकरण आदिबारे नयाँ ढङ्गले चासो लिने विदेशीहरूमा डब्लु. जे. कर्कप्याट्रिक, सी. यु. एटन र ए. टर्नबुल आदिको कार्य प्रशंसनीय छ। कर्कप्याट्रिकले नेपालको इतिहास वा वंशावलीसम्बन्धी विवरणको पृष्ठभागमा नेपाली शब्दहरूको सूची पनि दिएका छन्। यस पुस्तकको प्रकाशन १८११ इ. मा भएको थियो। यसको नौ वर्षपछि १८२० इ. मा एटनले *नेपाली व्याकरण* भन्ने पुस्तक कलकत्ताबाट प्रकाशित गराए। १८८७ इ. मा टर्नबुलको *नेपाली व्याकरण र शब्दावली* को प्रथम संस्करण पनि दार्जिलिङबाट प्रकाशित भयो। नेपाली भाषाको अन्वेषण गर्ने विद्वान्हरूमा आर. एल. टर्नरको नाम उल्लेख्य छ। उनको नेपाली शब्दको अर्थ अङ्ग्रेजी भाषामा लेखिएको *नेपाली-अङ्ग्रेजी शब्दकोश* १९३१ इ. मा प्रकाशित भयो। यस क्रममा नेपाली भाषामा शब्दकोशको निर्माण गर्ने नेपाली विद्वान्हरूमा पण्डित चक्रपाणि चालिसे, पण्डित रामचन्द्र ढुङ्गाना आदिका प्रयास उल्लेखनीय छन्।

वि. सं. २०१९ मा नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित बालचन्द्र शर्माद्वारा सम्पादित नेपाली शब्दकोशको विशेष योगदान रहेको छ। उक्त कोशले निकै समयसम्म अभावको पूर्ति गरेको हो तापनि त्यो फेरि प्रकाशित हुन सकेन।

भाषाको क्षेत्रमा पाँचदश वर्षमा पनि निकै नयाँ नयाँ शब्दहरू प्रचलनमा आउने गर्छन्। त्यसैले यस्ता नयाँ शब्दहरूको पनि खोजमेल गरी शब्दकोशमा समाविष्ट गर्नुपर्ने आवश्यकता स्वभावतः बढ्दै जान्छ। यसै परिप्रेक्ष्यमा प्रज्ञा-प्रतिष्ठानद्वारा विभिन्न विद्वान्हरूको सहभागितामा एउटा स्तरीय शब्दकोश अपेक्षित ठानिएअनुसार प्रस्तुत शब्दकोश तयार भएको हो।

शब्दकोशको सम्पादन कार्य श्रमसाध्य र समयसाध्य हुन्छ। प्रज्ञा-प्रतिष्ठानद्वारा २०३३ सालदेखि कोशको तयारी गर्ने निर्णय भई यस शब्दकोशको सम्पादन कार्य प्रारम्भ भए तापनि हाम्रा निम्ति भने अत्यन्त सीमित समय मात्र प्राप्त भयो र प्रायः सम्पूर्ण कार्य नयाँ रूपरेखामा लगभग नयाँ किसिमले पूर्ण गर्नुपऱ्यो। शब्दकोश सम्पादनको गुरुतर कार्यअनुरूप अधिकाधिक विद्वान्हरूको सहभागिता प्राप्त गरी सामूहिक यज्ञका रूपमा शब्दकोशको यो सम्पादन कार्य अगाडि बढ्यो। यस सन्दर्भमा एकरूपता कायम गर्नुदेखि लिएर अर्थको पुनर्लेखन तथा तिनको परिष्कार, छुट तथा कतिपय नयाँ शब्दहरू समावेश गर्नुसम्मका कार्य सम्पादनका क्रममा भएका छन्। यसैले अल्प अवधिमा जेजति हुन सक्यो, अत्यन्त श्रम-साधनाले मात्र हुन सकेको छ। मुद्रणका क्रममा गइसकेपछि पनि कतिपय शब्द र अर्थमा परिमार्जन तथा परिष्कार गर्नुपरेको छ। यसरी तयार भएको प्रस्तुत कोश त्रुटिरहित छ भन्ने दाबी छैन; तर पनि कोशलाई प्रामाणिक र स्तरीय बनाउन साधन र समयले दिएसम्म भरिसक्के प्रयासचाहिँ भएको छ।

प्रस्तुत शब्दकोशको सम्पादनमा विभिन्न कठिनाइ आइपरे र तिनको यथासम्भव समाधान गरियो। सो समाधान के कसरी भएको छ भन्ने कुराको प्रमाण कोश नै छ तापनि यस सन्दर्भमा भन्नैपर्ने केही कुरा छन्। तीमध्ये शब्दचयन तथा प्रविष्टि अनुक्रम, व्युत्पत्ति, अर्थलेखन र वर्णविन्यास प्रमुख रूपमा आउँछन्। तिनका बारेमा तल क्रमशः सङ्क्षेपमा उल्लेख गरिएको छ र सङ्केत-सूची तथा चिह्न-सूचीद्वारा पनि कतिपय कुरा प्रस्ट हुने छन्।

२. शब्दचयन तथा प्रविष्टि अनुक्रम

प्रस्तुत शब्दकोशमा भाषिक व्यवहार र वाङ्मयका विभिन्न फाँटमा प्रचलनमा आएका नेपाली शब्दहरू दिने प्रयास गरिएको छ। ज्यादै अप्रचलित, अतिक्षेत्रीय र अतिकथ्य शब्दहरू कोशमा समाविष्ट गरिएका छैनन्। स्तरीय नेपालीमा एक पदमा भाव व्यक्त नहुने शब्द भेटिएमा विशेषतः क्षेत्रीय भाषिकाबाट लिने नीति अँगालिएको छ भने सांस्कृतिक जीवनमा प्रचलित शब्दलाई पनि धेरथोर भित्र्याइएको छ।

संस्कृत तत्सम शब्दलाई लिंदा वर्तमान मानक वा स्तरीय नेपाली भाषामा ज्ञान-विज्ञानका विभिन्न फाँटमा प्रयोग भएसम्मका शब्दहरूलाई लिइएको छ। प्रयोग-औचित्य र आवश्यक ज्ञानका दृष्टिमा बाहेक नेपालीमा अप्रचलित रहेका संस्कृत तत्सम शब्दहरू यसमा समावेश गरिएका छैनन्। नेपाली शब्दले नै पर्याप्त अर्थ वहन गर्ने र तिनलाई प्रयोग गर्दा हिन्दी-उर्दू आदिबाट प्रभावित भएका तथा बिटुला ठानिने आगन्तुक शब्द पनि यसमा गाभिएका छैनन्। यसरी पूर्ववर्ती कोशमा समाविष्ट अडचन, एहसान, दिक्कत, पडोसी, परेसान जस्ता थुप्रै शब्द हटाइएका छन्। अङ्ग्रेजी आदि भाषाका शब्दमा पनि नेपाली जिब्रामा पचिसकेका शब्दलाई मात्र प्रविष्टि दिइएको छ र त्यसरी दिनु आवश्यक भएका ठाउँमा पनि अधिकांशतः नेपाली शब्द हेर्न सङ्केत गरिएको छ।

शब्दहरूको रखाइक्रम वा अनुक्रममा सादा एक वर्ण मात्र भएमा सर्वप्रथम सो वर्ण र त्यसपछि क्रमशः चन्द्रविन्दु, शिरविन्दु र विसर्गयुक्त वर्ण दिइएका छन्। देवनागरी लिपिका ॠ तथा ऌ, ॡ वर्णको प्रयोग नेपाली स्वरवर्णमा नहुने हुनाले ऌ वर्णको काम 'ल' व्यञ्जन वर्णका क्रममै हुन सक्ने भएकाले स्वरवर्णमा तिनको प्रविष्टि दिइएको छैन। क्ष, ज्ञ र त्र जस्ता संयुक्त वर्णलाई पूर्वप्रचलनअनुसार क्रमशः क्ष (क्+ष), ज्ञ (ज्+ञ) र त्र (त्+र) वर्णका अनुक्रममै दिइएको छ।

प्रस्तुत शब्दकोशमा अँगालिएका उपर्युक्त रखाइक्रमले नछेकेसम्म क्रम पनि नबिगार्ने र मूल शब्दहरूका साथसाथ व्युत्पादित तथा समस्वरूपी सहसम्बन्धित शब्द पनि पेटबोलीमा दिने नीति लिइएको छ। यसो गर्दा शब्दलाई वर्णानुक्रममा हेर्न सकिने छ। प्रातिपदिक, मूल, क्रियामूल र अनुकरण मूलहरूमा चाहिँ क्रमको व्यवधान नभएसम्म कोटि नै पिच्छे अनुच्छेद नफेरी मूल रूपसँगै राखिएको छ। पेटबोलीमा आउने गौण प्रविष्टिका शब्दहरूलाई तीन किसिमका चिह्न दिएर जोड्ने काम गरिएको छ; जस्तै –

(क) द्विखण्डीय हुन सक्ने अर्थात् आधा आधा छुट्टिने समस्त शब्दमा – (धर्को चिह्न) दिइएको छ। जस्तै–

अधिकार – क्षेत्र – पत्र – वाला
कमल – गट्टा – नयन – नयना
घर – आँगन – केटो – खर्च
– खेती – गन्ती – गाउँले

(ख) कृत्प्रत्यय र तद्धित प्रत्यय लागेर बनेका वा समरूपी सहसम्बन्धित शब्दमा खण्ड छुट्ट्याउन नमिल्ने हुनाले > (व्युत्पादक चिह्न) दिइएको छ र शेषमा अर्को खण्डित रूप नआएसम्म सादा छोडिएको छ। जस्तै –

उपभोग>उपभोगी उपभोग्य
खुलस्त>खुलस्त्याइँ खुलस्त्याइनु खुलस्त्याउनु

(ग) एउटै अर्थ एकाइका भए तापनि पदयोग नहुने विशेषणयुक्त शब्द, अलुक समास वा पदावली र टुक्कामा चाहिँ ~(चिह्न) दिइएको छ। जस्तै –

अकासे ~खेती~वृत्ति
अँगालो ~हाल्नु घर ~खानु इ.

तर कुनै व्युत्पादित शब्द स्वयम् पनि प्रजननशील रहेको देखिएका ठाउँमा औचित्य हेरी त्यस्ता शब्दलाई पेटबोलीमा नराखी मूल प्रविष्टिका रूपमै पनि दिइएको छ। मूल क्रियापदमा 'नु' को गणना गरिएको छैन अर्थात् 'नु' लाई शून्य मानेर प्रविष्टि दिइएको छ। व्युत्पादित क्रियामा भने यो नियम क्रियान्वित छैन र क्रियामूल कृदन्त शब्दहरूलाई उपर्युक्त किसिमले पेटबोलीमा नै दिइएको छ। क्रम छेकिनेमा चाहिँ स्वतन्त्र प्रविष्टि गरिएको छ र यस्ता क्रियामूल शब्दमा व्युत्पत्ति देखाई मूल शब्दलाई गाढा टाइपमा दिएर त्यस्ता क्रियाबाट व्युत्पादित गौण शब्दलाई पुनः जोड्ने काम पनि भएको छ।

बेग्लाबेग्लै व्युत्पत्ति भएका दुई वा दुईभन्दा बढी एउटै मूल शब्द आएमा प्रायः शब्दका पछाडि मसिनु अङ्क **१, २, ३,** आदि क्रम जनाई छुट्टाछुट्टै दिइएका छन्। जस्तै – अरब$_१$, अरब$_२$; तर$_१$, तर$_२$, तर$_३$; साल$_१$, साल$_२$, साल$_३$ इ.। अनि वर्णानुक्रम नबिग्रने र दुवै रूप समस्तरीय भएका शब्दलाई छड्के चिह्न दिएर एकै ठाउँमा पनि पारिएको छ। जस्तै– अलिबार/अलिबेर, कमिच/कमिज, डँडाली/डँडाल्नी इ.।

स्त्रीलिङ्गी शब्दहरूको प्रविष्टि दिंदा भाले नाम (पुलिङ्ग) बाट स्त्रीलिङ्ग बनाउने व्युत्पादक प्रक्रिया सरल भएमा पेटबोलीमै त्यस्ता स्त्रीलिङ्गी शब्द स्त्री. जनाई दिइएका छन् र सो प्रक्रिया जटिल रहेका ठाउँमा भने अलग्गै प्रविष्टि दिइएको छ।

नेपाली नामवाची उकारान्त शब्द एकवचन बुझाउँदा ओकारान्त पनि भएका देखिन्छन्। प्रचलन तथा अनुकूलता हेरी तिनका उकारान्त वा ओकारान्त दुवै रूप दिइएका छन्। तिनको अर्थ भने कुनै एक प्रचलित शब्दमा मात्र दिइएको छ। जस्तै – छानु–छानो, मानु-मानो इत्यादिमा। घोडो र घोडा, छोरो र छोरा जस्ता शब्दमा ओकारान्त रूपमा अर्थ दिई आकारान्तलाई उपस्तरीय मानिएको छ।

नेपाली भाषामा अँगालो/अङालो, भँगालो/भङालो जस्ता रूप चलेका छन्; तर अङ्गालो, भङ्गालो जस्ता अप्रचलित उच्चारण भएका शब्दलाई हटाइएको छ। दुवै विकल्प रूपमा प्रयोग हुने गरेको देखिएका ठाउँमा दुवै थरी शब्दलाई समस्तरीय मानी प्रविष्टि दिइएको छ, अर्थ पनि प्रायः दुवै ठाउँमा लेखिएको छ।

अनुकरणमूल (झल्, थर्, तर् आदि शब्दलाई मूल प्रविष्टिमा दिइएको छैन; तर तिनबाट बनेका शब्दको प्रविष्टि (जस्तै– थर्कनु, तर्कनु इ.) दिइएको छ र अन्त्यमा प्रजनन चिह्नमा भने मूल जनाइएको छ। जस्तै – तर्कनु (तर् , झल्कनु (झल् इ.। यसरी जनाउँदा अ. मू. (अनुकरण मूल) भन्ने सङ्केत दिनाका साथै योगात्मक शब्द र द्वित्व भएका ठाउँमा (द्वि.) आदि पनि जनाइएको छ।

प्रत्ययांशका बद्ध रूप सबैलाई प्रविष्टि नदिई बढी प्रचलित वा लोकप्रियलाई मात्र प्रविष्टि दिइएको छ। जस्तै – आइ, ओट, आवट, इलो इ. 'ने' प्रत्यययुक्त व्युत्पन्न शब्दलाई स्थापित भइसकेका भएमा वा तिनबाट अरू व्युत्पन्न शब्द दिनुपर्ने भए मात्र दिइएको छ। जस्तै–काट्ने, लाग्ने र काट्ने हतियार, खाने हात इ.।

३. व्युत्पत्ति

शब्दहरूको माउ रूप पहिल्याउन वा प्रस्टचाउनका निम्ति शब्दकोशमा व्युत्पत्ति वा उपपत्तिको पनि प्रमुख भूमिका रहन्छ। यस क्रममा व्युत्पत्ति वा उपपत्ति दिनु विभिन्न दृष्टिले अपेक्षित भएकाले समय र साधनले दिएसम्म यथासम्भव दिइएको छ। यसरी शब्दका

व्युत्पत्ति दिँदा तद्भव आदि शब्दमा जुन भाषिक स्रोत हो त्यसको मूल दिने कार्य भएको छ। परन्तु तत्सम आदिमा मूल नदिई भाषाकै नाम सङ्केतद्वारा जनाइएको छ। जस्तै– सं.= संस्कृत, प्रा.= प्राकृत, अ. = अरबी, अङ्. = अङ्ग्रेजी इत्यादि। संस्कृत तत्सम शब्दमा संस्कृतकै प्रत्यय छुट्ट्याएर देखाइएको छैन र 'अधिकारिन्' जस्ता संस्कृत रूपको प्रविष्टि पनि गरिएको छैन। संस्कृतका विसर्ग वा हलन्त र उर्दू-अरबीका उक्त रूपलाई पनि छाडिएको छ।

संस्कृतबाट प्राकृत हुँदै आएका तद्भव शब्दमा आवश्यक देखिएका तथा सम्भव भएका ठाउँमा प्राकृत तथा संस्कृत दुवै स्रोत दिने प्रयास पनि गरिएको छ। अन्यत्र प्राकृत वा संस्कृत कुनै एक रूप दिइएको छ। कुनै भाषिक स्रोतको व्युत्पत्ति दिँदा त्यसका शाखा-प्रशाखा सुस्पष्ट नभएका शब्दहरूमा खलक मात्र पनि जनाइएको छ, जस्तै – भो. ब. (भोट-बर्मेली)।

कुनै शब्दको व्युत्पत्ति सन्दिग्ध भएका ठाउँमा प्रश्नवाचक चिह्न मात्र पनि राखिएको छ वा केही नदिई खाली नै छाडिएको छ। व्युत्पत्ति नजनाइएका शब्द हाललाई नेपाली रूपमा स्वीकार गर्नुपरेको छ।

४. अर्थलेखन

शब्दको अर्थ लेख्ता छोटकरीमा परिभाषित गर्ने वा व्याख्या गर्ने यथासम्भव प्रयास गरिएको छ। त्यसपछि उपलब्ध भएसम्मका पर्याय दिइएको छ। उही पर्यायहरू विभिन्न अर्थमा दोहरिने खण्ड परेमा कतैकतै आदिवाची इ. चिह्न दिएर सङ्क्षेपीकरण पनि गरिएको छ। अत्यावश्यक देखिएका शब्दमा विपरीतार्थी रूप पनि देखाइएको छ। शब्दको अर्थ दिँदा सबैतिर उदाहरण दिइएको छैन तापनि अत्यावश्यक ठाउँमा उदा.– सङ्केत गरी उदाहरण यथासम्भव समाविष्ट गरिएको छ।

पर्याय नपुग भएका ठाउँमा अर्थ्याउँदा कहीँकहीँ कोष्ठभित्र अङ्ग्रेजी आदिका पर्याय पनि दिइएका छन्। अन्य भाषाका शब्द भएमा तीती भाषाको नामसङ्केत गरी कोष्ठमै दिइएको छ; तर यस्ता शब्दलाई प्रविष्टिमा समाविष्ट मानिएको छैन। जस्तै– गोलसन्जापको अर्थमा (पाइपिङ) इ.। पर्याय अर्थ अर्द्धविराम चिह्न (;) ले जनाइएको छ र अनेकार्थी अर्थमा **१, २, ३** आदि गर्दै क्रमशः अर्थ दिएर प्रत्येक सङ्ख्याको अर्थपछि पूर्णविराम चिह्न दिइएको छ।

कुनै शब्दका मूल रूपमा धेरै अर्थ हुने र नेपालीमा आउँदा एकदुई अर्थ मात्र प्रचलित छन् भने सबै अर्थ नदिई प्रायः ती प्रचलित अर्थ मात्र दिइएका छन्। त्यस्ता प्रचलित अर्थ दिँदा भाषिक व्यवहार वा वाङ्मयका कुन पक्ष वा विषयका हुन् सो जनाउने काम पनि गरिएको छ। जस्तै– साहित्यशास्त्रका अनुसार, विज्ञानका अनुसार, मनोविज्ञानका अनुसार, योगशास्त्रका अनुसार, ज्योतिषशास्त्रका अनुसार इ.।

द्वित्व हुने शब्द वा धातुहरूमा अद्वित्वलाई स्तरीय मानी द्वित्वलाई उपस्तरीय मानिएको छ। जस्तै– आतेस, आत्तेस, अतालिनु, अत्तालिनु, अताल्लिनु आदिका आतेस, अतालिनु आदिलाई स्तरीय मानी अर्थ दिइएको छ र शेषलाई उपस्तरीय मानिएको छ। तरकारी/तर्कारी, सरकारी/सर्कारी, गोरखा/गोर्खा आदिमा पनि दुवैलाई प्रविष्टि दिएर स्वीकार्य वा विशेष प्रचलित एउटामा अर्थ दिइएको छ। यसरी स्तरीय शब्दमा अर्थ दिई उपस्तरीयको अर्थ लेख्ता प्रायः हे. गरिएको छ; अथवा पूरा पूरा समानार्थीमा मात्र पनि यस्तो भएको छ।

उखान टुक्काको प्रयोग आवश्यक देखिएका ठाउँमा यथासम्भव भएको छ। केही उखानको प्रयोग प्रविष्टिक्रममा भएको छ र कति त अर्थ प्रस्टचाउनका निम्ति र उदाहरण रूपमा पनि परेका छन्।

५. वर्णविन्यास

वर्णविन्यास भाषाका लिखित, अभिलिखित, टङ्कित आदि रूपसँग सम्बन्धित हुन्छ। भाषाको लेखनपद्धतिअन्तर्गतका नियमहरूले लेख्य भाषामा पदयोग, पदवियोग लगायत स्तरीय वर्णविन्यास निर्धारित गर्छन्। नेपाली भाषाले छापाखानाका क्षेत्रमा प्रवेश गरेको केही वर्षदेखि मानक वर्णविन्यासका आवश्यकताको बोध हुन थाल्यो र त्यसबारे फाटफुट चर्चा पनि चल्दै गयो। हलन्त बहिष्कार आन्दोलन र त्यसका क्रियाप्रतिक्रियामा उठेका चर्चा यस सन्दर्भमा स्मरणीय छन्। विक्रमको बिसौं शताब्दीको सातौं दशकतिर नेपाली भाषामा व्याकरणका पुस्तक छापिन थालेका हुन्। यस प्रक्रियामा चन्द्रिका र मध्यचन्द्रिका जस्ता नेपाली व्याकरणका आधारमा नेपाली वर्णविन्यासको मानक रूपको निर्धारण हुन थाल्यो। तिनमा सर्वसम्मति नभए तापनि व्यापक सहमतिका साथै आधिकारिकता प्राप्त हुँदै गयो। नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिका माध्यमबाट लेखन र प्रकाशनका क्षेत्रमा नेपाली भाषामा उपयुक्त मानक रूपको कार्यान्वयन हुन थाल्यो। यस सन्दर्भमा समितिद्वारा प्रकाशित 'नेपाली कसरी शुद्ध लेख्ने?' नामको लघु पुस्तिकाको व्यापक प्रभाव पनि स्मरणीय छ। यसरी मोटामोटी तीनचार दशकका अवधिमा नेपाली वर्णविन्यासले आधारभूत स्वरूप प्राप्त गऱ्यो र प्रचलित हुँदै गयो। यसबारे सानातिना कुरामा कतिपय मतमतान्तर विद्यमान रहेका छन्। व्यापक स्वीकार्यताका आधारमा नेपाली वर्णविन्यासको मानक रूपको स्थिति निकै बसिसकेको छ। यस परिप्रेक्ष्यमा प्रस्तुत कोशमा शिष्ट परम्पराका मान्य स्वरूपलाई नै स्वीकार गरी एकाध कुरामा हाल देखा परेका नयाँ सहमतिका कुरालाई पनि वैकल्पिक रूपमा प्रयोग गरिएको छ।

संस्कृत तत्सम शब्दलाई संस्कृतकै वर्णविन्यासका नियमअनुसार यथावत् कायम गरिएको छ र अति प्रचलित भई तद्भवतुल्य भएका बन, लसुन जस्ता शब्दलाई नेपाली शिष्ट परम्पराअनुसार नै स्वीकार गरी वैकल्पिक रूपमा प्रचलित नेपाली उच्चारणअनुसार पनि दिइएको छ। तर अरबी, फारसी, उर्दू, हिन्दी, पोर्तगाली, अङ्ग्रेजी आदि विभिन्न भाषाबाट आएका अधिकांश आगन्तुक शब्दलाई नेपाली वर्णविन्यासका नियम र ध्वनिअनुसार लेख्ने गरी मूल प्रविष्टि ह्रस्वमा दिइएको छ। जस्तै– जागिर, जुलुस, तालिम, नतिजा, मन्जुर, लिलाम, हाजिर आदि। पद वा दर्जामा अत्यधिक प्रचलित भइसकेका स्थान वा देशको नाम जनाउने केही आगन्तुक शब्द यथावत् नै राखिएका पनि छन्। जस्तै – चीफ, डीन, हकीम, ग्रीस इ.।

सकारमा पनि संस्कृत तत्समबाहेक तद्भव तथा विदेशी शब्दहरूमा प्रायः 'स' लाई नै मूल रूपमा प्रयोग गरिएको छ। जस्तै– सुरु, सुरुआत, स्टेसन, करपोरेसन, असिस्टेन्ट इ.। नाम, थर, पदवी आदि जनाउने विशेष रूपले प्रचलित भइसकेका शब्दमा र सांस्कृतिक-सामाजिक महत्त्वका शब्दमा भने पूर्वरूप 'श' लाई नै कायम राखी प्रविष्टि दिइएको छ। जस्तै– शाह, शाहकाल, शमशेर, शाहजादा, शाहजादी, शहीद आदि।

संस्कृत अवस्थाका शब्दका मध्यमा रहेका संयुक्त व्यञ्जनहरू प्राकृत अवस्थामा समीभवनको प्रक्रिया बेहोरी आधुनिक आर्यभाषा कालमा ती समीभूत व्यञ्जनमध्ये एक व्यञ्जनको लोप भई अग्रवर्ती स्वर दीर्घ भएको मान्ने शिष्ट नेपाली परम्पराअनुरूप दीर्घ नै स्विकारिएको छ। यस्तै अर्द्ध तत्सम खालका शब्द तथा बलाघात, स्वराघात पर्ने दुईअक्षरे शब्दमा पनि केही अपवादबाहेक विकल्प नराखी पहिले चलेका नियमअनुसार दीर्घमै मात्र प्रविष्टि दिइएको छ। जस्तै– कीरो, कीलो, पीठो, दूध,मीत, चीज, बीज इ.। यसरी नै मध्य वर्णमा पनि केही शब्द दीर्घ नै प्रयुक्त छन्। जस्तै – कपूत, कपूर, अछूत इ.।

दुई भिन्नाभिन्नै अर्थ हुने श्रुतिसम भिन्नार्थ शब्दहरूलाई पनि प्रचलित वर्णविन्यासअनुसार ह्रस्व-दीर्घ दुवै प्रयोग गरिएको छ। जस्तै– फुल (अन्डा, डिम्बा); फूल (पुष्प), तिन (उन), तीन (३ को अङ्क); पुरा (भोजन शेष), पूरा (पूर्ण, सिङ्गो इ.।

ठूलो, तीतो, मीठो, बूढो जस्ता शब्दलाई पनि शिष्ट परम्पराअनुसार दीर्घ नै प्रयोग गरिएको छ र तिनबाट बनेका तद्धित शब्दहरूमा भने ह्रस्व नै लागू गरिएको छ। जस्तै– बुढचाइँ, मिठास आदि।

नेपाली शिष्ट परम्पराअनुसार नै अव्युत्पन्न अव्ययका अनि, पनि, चाहिँ आदि जस्ता शब्दका पदान्त रूप ह्रस्व प्रयोग भएका छन् र हरू, लाई आदि शब्दलाई दीर्घ नै प्रयोग गरिएको छ।

अङ्कमा द्वि (दुई र त्रि बाहेक अगाडि, बिचमा र पछाडि सबै दीर्घ, जस्तै– तीन, बीस, तीस, चालीस, साठी, असी इ. नै राखिएको छ। स्वरवर्ण छुट्टै आएको छ भने आदि, मध्य पनि ह्रस्व गरिएको छ। जस्तै– उन्नाइस, एक्काइस, बाइस, तेइस, सत्ताइस, अट्ठाइस, उनन्चास, उनसट्ठी, उनन्सत्तरी, उनासी आदि।

नेपाली तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूको अन्तमा हल् उच्चारण हुने (नाम, सर्वनाम, विशेषण र अनुकरणात्मक शब्दहरू) ठाउँमा पनि 'अ' स्वरसहितकै रूप लेखिने शिष्ट परम्पराअनुसार यथावत् कायम रहेका छन्। जस्तै– कपाल, कलम, गडबड, झलाझल, सलसल इ.। समासको पूर्वपदमा झर्रा (नेपाली प्राकृत) र तद्भव शब्दका मूल रूप दिने भए दीर्घत्व नबिगार्ने सिद्धान्तअनुसार दीर्घ नै प्रयोग गरिएको छ। जस्तै– पानीआन्द्रे, चरीचुच्चे, गाईजात्रा, दुईऔँले आदि।

संस्कृत तत्सम शब्दका अनुस्वार ध्वनिलाई शिरविन्दु वा वर्णको पञ्चम वर्णद्वारा व्यक्त गर्ने परिपाटी देखिन्छ तापनि यस कोशमा मुद्रण व्यवस्थाले दिएसम्म पञ्चम वर्णकै प्रयोग गरिएको छ; तर तद्भव तथा आगन्तुक शब्दहरूमा भने प्रचलित उच्चारणअनुसारकै हिज्जे कायम गरिएका छन्। जस्तै– सिन्की, झन्झट, सन्चो, टन्टा, मान्नु, सम्झनु इ.। अङ्ग, ढङ्ग, मङ्गल जस्ता शब्दलाई अफसेट टाइपमा असुविधा परेका कारणले अङ्ग, ढङ्ग, मङ्गल इत्यादिका रूपमा नै रहन दिइएको छ।

तद्भव नेपाली शब्दमा ङ, न, म, र, ल का महाप्राणहरूलाई पनि संस्कृतका लेख्य परिपाटीमा ह्न, ह्म, ह्ल, ह्र आदि नलेखी यसरी प्रयोग गरिएको छ – गन्हाउनु, गऱ्हाउनु, अन्हाउनु, अऱ्होट इ.। संस्कृतका चिह्न, प्रह्लाद, ब्राह्मण इ. लाई भने पूर्व प्रचलनअनुसार नै राखिएको छ।

पदयोग र पदवियोगका सम्बन्धमा स्वतन्त्र शब्द, निपात, विभक्तिपछि रहेको नामयोगी आदि छुट्टचाउने र विभक्ति, समस्त शब्द, अनुकरणात्मक शब्द, द्वित्व शब्द, अकरणको 'न' आदि जोड्ने पूर्व नियमहरूलाई नै पालना गरिएको छ।

विशेषणयुक्त नामशब्द नजोडी दिइएको छ। जस्तै– अकासे खेती, पाखुरे मोही, कान्छो बाबु, कालो मुन्टो, हाडे ओखर इ.। तर विकार भएका शब्दमा र कर्मधारय समास हुन सक्ने बाहेकका शब्दमा भने जोडेर लेखिएको छ। जस्तै–कालीकाठ, कालीमाटी, मूलपानी, बूढीमाउ, रातीगेडी, लालीगुराँस इ.।

६. उपसंहार

प्रस्तुत नेपाली शब्दकोशको सम्पादनमा विभिन्न विद्वान्हरूको सहभागिताका साथसाथै पूर्वप्रकाशित हिन्दी, संस्कृत र अङ्ग्रेजीका कतिपय कोशहरूबाट पनि सहायता मिलेको छ। यस अनुष्ठानका निम्ति विद्वान्हरू तथा तिनका पुस्तकहरूबाट पाएको सहयोग चिरस्मरणीय रहने छ। यसरी मर्मज्ञ विद्वान्हरूबाट पाएको सुझाउसल्लाह प्रेरणादायी हुनेछ र आगामी संस्करणमा प्रस्तुत शब्दकोशले अझै नयाँ अनुहार लिँदै प्रामाणिक रूपमा आउन सक्ने छ भन्ने विश्वास छ।

नेपाली भाषा दिनपरदिन अगाडि लम्कँदै छ। यसमा विभिन्न विधा तथा विषयमा अभिव्यक्तिका नयाँ सम्भावना देखिएका छन् र नयाँ क्षितिज खुल्दै छन्। यस सन्दर्भमा हामीले नेपाली भाषालाई नेपाली माटो र मुटुमा भिजेका आफ्ना शब्दहरूको संरक्षणका साथै युगीन आवश्यकतानुसार नयाँ नयाँ अभिव्यक्ति वहन गर्न सक्षम पार्नु छ र नयाँ नयाँ शब्दलाई आत्मसात् गर्नु पर्ने भएको छ। नेपाली भाषा जीवित र विकासशील भाषा हो। यस भाषाको जीवन्तता आफ्नो पनलाई जोगाउँदै शब्दको पउल राशिमा खेल्नुमा छ। त्यसकै एउटा सत्प्रयासका रूपमा प्रस्तुत शब्दकोश विज्ञ पाठकहरूका सामु छ। आउँदा दिन र नयाँ छिमलहरूका निम्ति यस कोशले केही मार्गदर्शन गरे छ भने हामी सबैको प्रयास पुष्पित भएको अनुभव हुने छ।

– सम्पादकमण्डल।

सङ्केतसूची

अ.	– अरबी
अ. क्रि.	– अकर्मक क्रिया
अङ्.	– अङ्ग्रेजी
अ. मू.	– अनुकरण मूल
अव्य.	– अव्यय
आ. ने.	– आधुनिक नेपाली
इ.	– इत्यादि
उडि.	– उडिया
उदा.	– उदाहरण
उप.	– उपसर्ग
क. क्रि.	– कर्मवाच्य क्रिया
कथ्य.	– कथ्य भाषा
क्रि. प.	– क्रिया-पदावली
क्रि. वि.	– क्रियाविशेषण
ग्री.	– ग्रीक ग्रीस, ग्रिसेली
चिनि.	– चिनियाँ
जापा.	– जापानी
डो.	– डोटेली
तामा.	– तामाङ्गी
ति. रू.	– तिर्यक् रूप
तु.	– तुर्की, तुर्केली
तुल.	– तुलना, तुलनीय
था.	– थारू
दङ.	– दङाली
दिव्य.	– दिव्य उपदेश
द्वि.	– द्वित्व
धिमा.	– धिमाल
ना.	– नाम
ना. यो.	– नामयोगी
निपा.	– निपात
ने.	– नेपाली
नेवा.	– नेवारी
प. ने.	– पश्चिम नेपाल
प. स.	– परसर्ग
पू. स.	– पूर्वसर्ग
पोर्त.	– पोर्तगाली
प्रा.	– प्राकृत
प्रा. ने.	– प्राचीन नेपाली
प्रे. क्रि.	– प्रेरणार्थक क्रिया
फा.	– फारसी
फ्रा.	– फ्रान्सेली
फ्रे.	– फ्रेन्च
ब. व.	– बहुवचन
बा. बो.	– बालबोली
भा. इ.	– भारत-इरानेली
भो.	– भोजपुरी
भो. ब.	– भोट-बर्मेली
मग.	– मगराँती
मरा.	– मराठी
मै.	– मैथिली
लि.	– लिम्बू भाषा
वि.	– विशेषण
विप.	– विपरीतार्थक
वि. बो.	– विस्मयादिबोधक
विभ.	– विभक्ति
सं.	– संस्कृत
संक्षे.	– सङ्क्षेपीकृत रूप
संयु.	– संयुक्त
संयो.	– संयोजक
स. क्रि.	– सकर्मक क्रिया
सर्व.	– सर्वनाम
सात.	– सातत्य
स्त्री.	– स्त्रीलिङ्ग
स्पे.	– स्पेनिस
हि.	– हिन्दी
हे.	– हेर्नुहोस्

चिह्नसूची

/ विभाजक (विकल्प रूप)
– निर्देशक चिह्न तथा समस्त पद सङ्केत
. सङ्क्षेपीकृत चिह्न
[>] मूल व्युत्पन्न स्थान
√ मूल रूपको किटान
( ) गौण सङ्केत
+ संयोजक वा जोड
~ विशेष्य नाम (नजोडिने)
<अगाडि देखाइएको व्युत्पन्न रूप
>पछाडि देखाइएको व्युत्पन्न रूप

अ

अ१- १. देवनागरी वर्णमालाको स्वरवर्णमध्ये पहिलो स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा कण्ठस्थानबाट उच्चारण हुने ह्रस्व स्वरवर्ण मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार आधाखुला, केन्द्रीय स्वरवर्ण; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न। २. लेखाइका क्रममा विषयवस्तुको वर्गीकरण वा विभाजन उपविभाजनका निम्ति स्वरवर्णको प्रयोग गरिँदा दिइने क्रमबोधक पहिलो चिह्न ।

अ२- [सं.] *ना.* १. ॐ भित्र अन्तर्निहित मानिएका अ+उ+म् तीन ध्वनिमध्ये विष्णुलाई बुझाउने पहिलो ध्वनि। (उ तथा म् ध्वनि क्रमशः शिव तथा ब्रह्मालाई बुझाउने मानिन्छन्।) २. संस्कृत एकाक्षरी कोशअनुसार मूलतः विष्णुलाई जनाउने मङ्गलवाची शब्द। ३. *पू.स.* शब्दका अगाडि लागी अभाव, भिन्नता, विपरीतता आदि अर्थ बुझाउने पूर्वसर्ग (अगति, अज्ञान, अफाप, अयोग्य इ.)।

अ३- *नि.* झर्को, गाली, बेवास्ता, अस्वीकार आदि बुझाउन आवेगका अवस्थामा प्रयोग गरिने विस्मयादिबोधक शब्द; आ। (उदा.- अ, बिनसित्ति कति चलेको? अ, म यति बेला बजार जान्नँ।)

अँ- *नि.* [प्रा. आम< सं. आम्] स्वीकार, सम्झना, आश्चर्य, उपेक्षा, प्रसन्नता, पीडा आदि भाव जनाउने, प्रायः वाक्यका अगाडि आउने शब्द। (उदा.- अँ, मलाई सन्चो छैन। अँ, त्यस्तो पनि होला। अँ, तिमीले भनेर हुन्छ!)

अँकाइ- *ना.* [√ आँक् (+आइ)] आँक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अँकाइनु- *क.क्रि.* आँक्न लाइनु।

अँकाउनु- *प्रे.क्रि.* आँक्न लाउनु; आँक्ने पार्नु।

अँगरखा/अँगर्खा- *ना.* [प्रा. अङ्गरख] घाँटीदेखि घुँडामन्तिरसम्मको लामो कुर्ताजस्तो प्रायः साधुसन्तहरूले र विशेष अवस्थामा राजा, मन्त्री आदिले पनि लगाउने वस्त्र।

अँगार- *ना.* [प्रा. अंगारो< सं. अङ्गार] दाउरा आदि ज्वलनशील वस्तु बलेर कोइला भई निभेको, तर खरानी भइनसकेको प्राङ्गारिक, कालो वस्तु; गोल; अङ्गार; अङार।

अँगारे- *वि.* अँगारजस्तो कालो; ज्यादै कालो; अङ्गारे।

अँगाल्नु- *स.क्रि.* [अँगालो+नु] १. स्नेह वा आत्मीयता जनाउन कसैलाई दुई हातले च्यापेर छातीमा टाँस्नु; निकटता देखाउन परस्परमा अँगालो मार्नु; अङ्कमाल गर्नु। २. कुनै कामकुरा वा पेसालाई ग्रहण गर्नु; लिनु। (उदा. उनले शिक्षकको कार्य अँगाले।) ३. सहायता गर्नु; पक्ष लिनु।

अँगालाइ- *ना.* अँगाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अँगालिनु- *क.क्रि.* अँगाल्ने काम गरिनु; अँगालो हालिनु।

अँगाले- *वि.* [अँगालो+ए] १. एक अँगालामा अटाउने; अँगालामा बोकिने; अँगालाभरिको। *ना.* २. खलामा धान चुट्ने वा झाँट्ने बेलामा धानका अँगाला बोक्ने खेतालो; बिटा बोक्ने मान्छे।

अँगालो- *ना.* [सं. आलिङ्गन] १. स्नेह वा आत्मीयता जनाउन कसैलाई दुवै हातले च्यापेर आफ्नो छातीमा टाँस्ने काम; आत्मीयता वा निकटता जनाउन एकले अर्काको वा एकअर्काको काँधमा हात राख्ने काम; आलिङ्गन; अङ्कमाल; अङ्गालो। २. दुई हात फैलाएर च्याप्न सकिने परिमाण; बाहाँभरिको परिमाण (एक अँगालो दाउरा, एक अँगालो घाँस, अँगालाभरिको रुख इ.)।

अँगालो दिनु- *टु.* मिड्नु। (उदा.- निर्धाले बलियालाई अँगालो दिन सक्तैन।)

अँगालो मार्नु/हाल्नु- *टु.* अङ्कमाल गर्नु।

अँगुठी- *ना.* हे. औँठी।

अँगुठो- *ना.* [प्रा. अंगुट्ठो< सं. अङ्गुष्ठ] १. हात वा खुट्टाको दुई आँख्ला भएको मोटो औँलो; बुढी औँलो; औँठो। २. अँगुठाको छाप; ल्याप्चे सही।

अँगेठी- *ना.* [प्रा. अगिट्ठो< सं. अग्निष्ठिक] आगो ताप्नाका निम्ति प्रयोग हुने, बोकेर चाहेका ठाउँमा लगिने माटो वा धातुको भाँडो; बोर्सी; मकल; अटल।

अँगेर- *ना.* पोथ्रो होचो, पात रातो रातो तथा सानो र गेडा रातो हुने एक प्रकारको विषालु वनस्पति; केही मात्रामा गुलियो, तमतमाउँदो र बेसी मात्रामा खाँदा विषालु, वस्तुभाउले खाँदा असर गर्ने वनस्पति र वनस्पतिको फल।

अँगेरी- *ना.* चैतमा पाउलिने, पाउलो लाग्दा रातो भावको देखिने र पछि हल्का हरियो पात हुने, ल्वाङका आकारका दाना फल्ने, वस्तुभाउले पालुवा खाँदा पेट ढाडिने र त्यसको असरले मर्न पनि सक्ने वनस्पति।

अँगोछा- *ना.* शरीर पुछ्ने वा कछाडजस्तो गरी बेरिने रुमाल; गम्छा; उपर्ना; अङोछा।

अँचेट्नु- *स.क्रि.* १. कसैमाथि दबाब दिनु; वशमा ल्याउनु। २. कुनै लचिलो वस्तुलाई बेसरी थिच्नु; घचेट्नु; ठेल्नु।

अँचेटाइ- *ना.* अँचेट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अँचेटाइनु- *क.क्रि.* अँचेट्न लाइनु।

अँचेटाउनु- *प्रे.क्रि.* अँचेट्न लाउनु; च्यापिने पार्नु।

अँचेटिनु- *क.क्रि.* अँचेट्ने काम गरिनु; च्यापिनु।

अँचेला- *ना.* [सं. अञ्चल] खेतका गराका छेउमा माटो थुपारी बनाइएको आलीको माथिल्लो भाग।

अँजुल्नु- *स.क्रि.*[अँजुली+नु] १. अँजुलीले पानी, अन्न आदि वस्तु हुत्त्याउनु। २. कुनै वस्तु अँजुलीमा भर्नु। ३. दुइटा पसर जोड्नु; अँजुली पार्नु।

अँजुलाइ- *ना.* अँजुल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अँजुलिनु- *क.क्रि.* अँजुल्ने काम गरिनु।

अँजुली- *ना.* [सं. अञ्जलि] १. दुई उत्ताना हत्केला जोडी औँलाहरू केही कुप्प्याएर खोची वा बटुकोजस्तो खोबिल्टो पारिएको स्थिति। २. प्रार्थना गर्दा उपर्युक्त किसिमले दुई हत्केला जोड्दा हुने मुद्रा। ३. दुई हत्केला जोडी बनाइएको खाल्टाभरिको कुनै वस्तुको परिमाण (एक अँजुली पानी, एक अँजुली फूल इ.); अञ्जली; करसम्पुट।

अँजुली जोड्नु- *टु.* बिन्तीभाउ गर्नु।
अँजुली थाप्नु- *टु.* नेहोरा गरी माग्नु।
अँजुली दिनु- *टु.* मृत्युसंस्कारअन्तर्गत मरेका व्यक्तिको सम्झनामा अँजुलीभरि तिलकुशसहित पानी दिनु।
अँटाइ- *ना.* [आँट्+आइ] आँट्ने काम वा प्रक्रिया।
अँठिनु- *अ.क्रि.* [आँठ +इ+नु] १. अर्काको पन्जामित्र पुग्नु; परवश हुनु। २. कुनै बन्धनले च्यापिनु, कसिनु वा मस्किनु।
अँठिया- *ना.* गुदीमा मरिचजस्ता काला दाना र बोक्रामा कपासको बियाँमा हुने जस्तो भुस लाग्ने एक जातको केरा।
अँठ्याइ- *ना.* [√ अँठ्याउ (+ आइ)] अँठ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
अँठ्याइनु- *क.क्रि.* अँठ्याउने काम गरिनु; करेपिनु।
अँठ्याउनु- *स.क्रि.*[आँठे +याउ +नु] १. नउम्कने गरी दह्रोसँग समाउनु; जोडले निचोर्नु वा थिच्नु। (उदा.- भाइचाले साथीको घोक्रो अँठ्यायो।) २. अरू कसैलाई आफ्नो पन्जामा पार्नु; करेप्नु (उदा.- दाजुले कुरामा अँठ्याएकाले उनी केही बोल्न सकेनन्)।
अँडिर- *ना.* [सं. एरण्ड] कथ्य. अँडिल। १. सातकुने पात भएको, झुप्पामा फल फल्ने, रातो वा सेतो डाँठ भएको, फलबाट तेल निकालिने र पातचाहिँ रेसमका किरालाई खुवाइने एक जातको बोट। २. त्यसै वनस्पतिको फल। (यस फलको तेल जुलाफका निम्ति प्रयोग गरिन्छ।)
अँडुवा- *वि.* [सं. अण्ड+उवा] १. जहरवात भई वा स्वतः ठुला आँडा हुने; ठुलो अण्डकोष भएको; आँडावाल; आँडे। २. खसी नपारेको; नसुमरेको (साँढे, बहर, बोको, घोडो आदि)।
अँतेर्नु- *स.क्रि.* १. कसैलाई लखेट्तै छेक्तै लगी भित्तो, कुनु वा अप्ठ्यारोमा पुऱ्याई वशमा पार्नु; कसैलाई लडाई शरीरका खास खास भागमा घुँडाले टेकी हलचल गर्न नदिई कायल पार्नु। २. यातना दिई अत्याउनु।
अँतेराइ- *ना.* अँतेर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अँतेरिनु- *अ.क्रि.* अँतेर्ने काम गरिनु; अँचेटिनु।
अँधेर- *ना.* [√ अँध्यार] प्रकाशको अभावमा वस्तुको यथार्थ ज्ञान नभए जस्तै समाजमा वा राज्यमा विवेकविचारशून्य भई अन्धकार भएको अवस्था; न्यायनिसाफ हुन नसकेको र कर्तव्य अकर्तव्य वा असलखराबको छ्यानविचार नभई जथाभाबी भएको स्थिति; विभिन्न प्रकारले भएको अन्धकारको व्याप्ति; दृष्टिविहीनता; अन्धेर (उदा.- यहाँ दिउँसै अँधेर भयो। यस्तो अँधेर सहन सकिँदैन।)। *वि.* २. अँधेरो; अन्धकार।
अँधेरी- *ना.* १. सधिएका हात्ती, घोडा आदिको आँखामा लगाइने पर्दा। *वि.* २. कृष्णपक्षको; कालो; घाम नछिरी अँध्यारो हुने (अँधेरी रात, अँधेरी खोला, अँधेरी पाखा, अँधेरी वन इ.)।
अँधेरो- *ना. / वि.* [अँध्यारो] अन्धकार; अँध्यारो।
अँध्यार- *ना. / वि.* [सं. अन्धकार] अँध्यारो।
अँध्यार खाउडे/खाउडो- *वि.* अँध्यारमुखे।
अँध्यारमुखे- *वि.* अँध्यारो मुख भएको वा अँध्यारो मुख लाउने; घोसे।
अँध्यारो- *ना.* [प्रा. अन्धकारो< सं. अन्धकार] १. प्रकाशको अभाव; उज्यालाको अभाव; मलिनता। *वि.* २. उज्यालो नभएको; निस्तेज; उज्जर नभएको; मड्किलो। (उदा.- अँध्यारो मुख लाउनु; मन अँध्यारो हुनु; यो लुगाको रङ अँध्यारो छ इ)।) अँध्याराको काम, खोलाको गीत (उखान)।
अँध्याराको जँघार- *टु.* भेउ नपाई गरिएको काम।
अँप- *ना.* १. मर्दापर्दा दान गरिने अम्खोराको आकारको भाँडो। २. माटाको भाँडो।
अंश- *ना.* [सं.] १. भाग; हिस्सा; खण्ड; टुक्रा। २. दाजुभाइ वा अन्य अंसियारका बिच हुने जायजेथाको भागबन्डा; सो भागबन्डाअन्तर्गतको एक खण्ड। ३. गणितमा भिन्नको सङ्ख्या वा अङ्क; वृत्तका परिधिको ३६० भागमध्ये एक भाग। ४. मेष, वृष आदि राशिका भोग्यकालको तिस भागको एक भाग। ५. चन्द्रमाको सोह्र खण्डमध्ये एक खण्ड। ६. संस्थान, निगम, कम्पनी आदिमा अधिकृत पुँजीअन्तर्गत निश्चित रकमको एक हिस्सा। ७. सङ्गीतमा रागको विस्तार वा थाट प्रकट हुने स्वर।
अंशतः- *क्रि.वि.* केही अंशमा; केही हदसम्म; केही मात्रामा; अपूर्ण रूपमा। (उदा.- उहाँ कविताभन्दा नाटकमा अंशतः सफल हुनुहुन्छ। तपाईंको कुरा अंशतः सत्य हो।) *विप.* पूर्णतः।
अंशदान- *ना.* कुनै स्थानीय, क्षेत्रीय, राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय सामाजिक, धार्मिक आदि संस्था वा कोषमा आफ्ना अधिकारको अंश अर्पने काम; आफूले पाएका अंशको दान।
अंशधर- *ना.* कुनै उद्योगव्यवसाय वा अन्य प्रकारका आर्थिक कारोबारसँग सम्बन्धित संस्था आदिमा पुँजी लगाउने व्यक्ति; हिस्सेदार; साझेदार; अंसियार।
अंशपत्र- *ना.* अंशबन्डाको कागत; बन्डापत्र।
अंशबखेडा- *ना.* अंशको बाँडफाँड वा भागबन्डा- सम्बन्धी कचिङ्गल।
अंशबन्डा- *ना.* अंसियारहरूका बिचमा रहेको सगोलको श्रीसम्पत्तिको बाँडफाँड।
अंशभागी- *ना.* अंशको हकदार।
अंशावतार- *ना.* भगवान्‌को वा महापुरुषको अंश लिएर जन्मेको व्यक्ति; अवतारी व्यक्ति।
अंशु- *ना.* [सं.] सूर्यको किरण; प्रकाश; ज्योति।
अंशुमान्- *ना.* सूर्य।
अंशुमाली- *ना.* सूर्य।
अंशुवर्मा- *ना.* नेपालको इतिहासमा लिच्छविकालका एक प्रसिद्ध शासक; नेपालका राष्ट्रिय विभूतिमध्ये एक; आरम्भमा राजा शिवदेवसँग मिली महासामन्तका हैसियतले संयुक्त रूपमा र अन्तिम समयमा राजाका रूपमा नै शासन गर्ने एक लिच्छविकालीन शासक।
अंस- *ना.* [सं. अंश] हे. अंश।
अंसियार- *ना.* १. पुर्ख्यौली सम्पत्ति वा सगोलको सम्पत्तिमा अंश पाउने अधिकार भएको व्यक्ति; अंशको हकदार; अंशको अधिकारी; अंशभागी। २. कानुनी रूपमा अंश पाउने वंशहरूको समूह, जस्तो- अंसियारबंसियार।
अंसियारी- *वि.* अंसियारसम्बन्धी; अंसियारको।
अंस्याहा- *ना.* कुनै संस्थान, निगम, कम्पनी वा कारोबारको अधिकृत

पुँजीमा निश्चित हिस्सा भएको व्यक्ति; उक्त हिस्साको नाताले हुन आउने हक र दायित्व भएको व्यक्ति।

अउ- *निपा.* कसैलाई हातको हाउभाउसहित सम्बोधन गर्दा वा बोलाउँदा प्रयोग गरिने आह्वान सङ्केत; ए (उदा.- अउ, कान्छा! कहिले आइस्?)।

अऋणी- *वि.* [सं. अ+ऋणी] ऋण नभएको; रिन तिरिसकेको; ऋणमुक्त; उऋण। *विप.* ऋणी।

अकट- *ना.* [सं. अकृत] १. गरी वा नगरीकन परिआएको अप्ठ्यारो अवस्था। २. पूरा नगरी नहुने खाँचो। (उदा.- मलाई पैसाको अकट पर्‍यो।)।

अकटविकट- *वि.* गर्न वा सँभाल्न गाह्रो पर्ने; साह्रोगाह्रो; गाह्रोसाँघुरो; अप्ठ्यारो।

अकटिलो- *वि.* अप्ठ्यारो परेको; असजिलो।

अकड- *ना.* [सं. अकृत] हे. अकट; अक्कड।

अकडम-बकडम- *ना.* हे. अगडमबगडम।

अकडाइ- *ना.* [√ अकड (+ आइ)] अकडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अकडाइनु- *क.क्रि.* अकडमा पारिनु; अकड्याइनु।

अकडाउनु- *अ.क्रि.* १. अकडिने हुनु। *प्रे.क्रि.* २. अकडमा पार्नु; अकडिन लाउनु; अकड्याउनु।

अकडिनु- *अ.क्रि.* १.आफ्ना कामकुरामा डटेर अडान लिनु; ढिपी गर्ने हुनु। २. अड्भाड्गे भएर बस्नु; ठर्रिनु। ३. कठ्याङ्ग्रिनु; कक्रिनु।

अकडी- *वि.* अकड लिने; ढिपीवाल।

अकड्याइ- *ना.* अकडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अकड्याइनु- *क.क्रि.* अकडिन लाइनु; डटाइनु।

अकड्याउनु- *प्रे.क्रि.* अकडिने पार्नु; अकडिन लाउनु।

अकण्टक- *वि.* [सं.] १. काँडा नभएको। २. कुनै बाधाविरोध वा डर आदि नभएको। ३. अजातशत्रु; शत्रुरहित।

अकथनीय- *वि.* [सं.] वर्णन गर्न वा भन्न नसकिने; बाहिर प्रकट गर्न नसकिने; अकथ्य।

अकथित- *वि.* [सं.] नभनिएको; वर्णन नगरिएको; अनुक्त।

अकथ्य- *वि.* [सं.] हे. अकथनीय।

अकपट- *वि.* [सं.] १. धुत्याइँ नभएको; जालझेल नजान्ने वा नगर्ने; खुला वा सफा मन भएको। २. हक्की।

अकबर- *ना.* [अ.] मध्यकालीन भारतका मुगलवंशी एक प्रसिद्ध सम्राट् (शासन- *वि.* सं. १६१२- १६६२)।

अकबरी- *वि.* १. अकबरको जस्तो अर्थात् उम्दा; असल; उत्तम वा उत्कृष्ट। २. नम्बरी (सुन)। अकबरी सुनलाई कसी लाउनु पर्दैन (उखान)।

अकबरे- *वि.* १. डल्लो खालको र ज्यादै पिरो (खोर्सानी); राँगे; अब्बरे। *ना.* २. सोही जातको खोर्सानी।

अकबाल- *ना.* [अ. इकवाल] १. ऐश्वर्य। २. प्रताप। ३. चकचकी। (उदा.- लङ्काको अकबाल् सुनौँ त पहिले कस्तो छ तेस्को तखत्। -भानुभक्त।)

अकमक- *ना.* [अ. मू.] १. आनेकाने; दोमन। २. दोधार; द्विविधा।

अकमकाइ- *ना.* अकमकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अकमकाइनु- *अ.क्रि.* अकमकाउने काम हुनु; अकमक्क परिनु।

अकमकाउनु- *अ.क्रि.* अकमक्क पर्ने स्थिति हुनु; यसो भनूँ कि उसो भनूँ भएर अलमलिनु।

अकमकिनु- *अ.क्रि.* अकमक्क पर्नु; किंकर्तव्यविमूढ हुनु।

अकमक्क- *क्रि.वि.* १. जिल्ल; जिल्लाराम। *क्रि.वि.* २. दोधारमा परेर; जिल्लाराम भएर।

अकमक्याइँ- *ना.* अकमकाइ।

अकमक्याइनु- *क.क्रि.* अकमकिने गराइनु, अकमक्क पारिनु।

अकमक्याउनु- *प्रे.क्रि.* अकमकिने गराउनु; अकमक्क पार्नु।

अकम्पित- *वि.* [सं.] १. नकाम्ने; स्थिर; नहल्लिएको; नडगेको। २. नडराएको।

अकर$_1$- *वि.* [सं.] १. सरकारी वा गैरसरकारी कर, पोत, शुल्क आदि नलाग्ने; कर मिनाहा भएको। २. हात नभएको; हातरहित। ३. सुँड नभएको।

अकर$_2$- *ना.* १. असजिलो वा अप्ठ्यारो स्थिति; अक्कर। २. खाँचो; साह्रोगाह्रो।

अकरकरा/अकरकला- *ना.* [सं. आकरकरभ] पिरो र परपऱ्याउने स्वाद हुने, गर्मी बढाउने, दाँत दुखेको, वात, पिनास जस्ता रोगमा ओखतीका निम्ति प्रयोग गरिने वनस्पति विशेष।

अकरण- *ना.* [सं.] १. क्रियापदको करण अर्थको विपरीत निषेध अर्थ। २. क्रियापदको करण रूपको विपरीत निषेधात्मक रूप। ३. वाक्यको उद्देश्यसँग सम्बन्धित विधेयको अर्थको खण्डन वा निषेध (जस्तो- करण : राम घर जान्छ; अकरणः राम घर जाँदैन इ.)।

अकरणी- *ना.* गणितमा वर्गमूल नहुने सङ्ख्या।

अकरणी अङ्क- *ना.* गणितमा वर्गमूलको हिसाबमा शेष रहने अङ्क (जस्तै- ८, १०, १५, १७, २४, २६ इ.)।

अकरणीय- *वि.* [सं.] गर्न अनुचित; गर्न नहुने; अकर्तव्य।

अकरुण- *वि.* [सं.] करुणा वा दयाको भावना नभएको; निष्ठुरी; निर्दयी।

अकर्ण- *ना.* हे. अकर्न।

अकर्तव्य- *वि.* [सं.] १. नैतिक सीमा वा मर्यादाले गर्न नसुहाउने; गर्न नहुने; अनुचित। *ना.* २. नराम्रो कार्य; कुकर्तव्य।

अकर्न- *ना.* [फा.] १. मुलुकीखाना आदिमा कुनै कुरा निश्चित समयमा बुझाउँला भनी सर्तसहित अड्डाले गराएको कबुलियतको कागत। २. कार्यालयमा साबिकवाला कर्मचारीले हालवाला वा बहालवाला कर्मचारीलाई आफ्नो जिम्माको सरसामान, कागजात आदि बुझाउँदा बुझ्नेले लेखिदिने कागज; एक किसिमको भरपाई।

अकर्म- *ना.* [सं.] १. कर्मको अभाव। २. गर्न अयोग्य काम। ३. खराब काम; कुकर्म। ४. क्षुद्र कर्म; नीच कर्म; दुष्कर्म।

अकर्मक- *वि.* [सं.] व्याकरणका अनुसार अकर्मक धातु वा क्रियाको सङ्केत गर्ने।

अकर्मक क्रिया- *ना.* अर्थ पूरा हुनाका निम्ति कर्मको आवश्यकता नपर्ने क्रिया; कर्ताको कार्यव्यापारको फल कर्तामा नै टुङ्गिने क्रिया।

अकर्मण्य- *वि.* [सं.] १. केही पनि काम नगर्ने; निकम्मा; अल्छी; निष्क्रिय। २. कुनै पनि उल्लेखनीय वा सार्थक काम गर्न नसक्ने; बेकार; व्यर्थ।

अकर्मण्यता- *ना.* अकर्मण्य हुने चाल, अवस्था वा स्थिति; निष्क्रियता।
अकल- *ना.* [अ. अक्ल] कुनै पनि काम छिटोछरितो रूपमा गर्ने वा तात्कालिक समस्या टार्न सक्ने सुझबुझ; कुशलतापूर्ण समझ; जुक्ति; अक्कल; अक्किल।
अकलगुम- *वि.* १. होस हराएको; सुझबुझ नभएको। *ना.* २. होस हराएको वा सुझबुझ नभएको अवस्था। (उदा. अचेल उनको अकलगुम भएको छ।)
अकलदार- *वि.* १. अकल भएको; बुद्धि पुऱ्याएर काम गर्ने। २. सिपालु।
अकलमन्द- *वि.* अकल भएको; अकलदार।
अकलुषित- *वि.* [सं.] १. निर्मल; स्वच्छ। २. कुनै प्रकारको दुर्भावना नभएको; सफा हृदयको।
अकल्पित- *वि.* [सं.] १. कल्पना नै गर्न नसकिने; कल्पनातीत; चिताउँदै नचिताइएको; सोच्तै नसोचिएको। २. अकाल्पनिक।
अकल्याण- *ना.* [सं.] अर्काको कुभलो चिताउने वा गर्ने काम; कष्ट वा दुःख दिने काम; कुभलो।
अकस्मात्- *क्रि.वि.* [सं.] के कसरी भएको हो थाहा नपाई; अचानक; एकाएक; अपर्झट।
अकाट्य- *वि.* [सं.] १. खण्डन गर्न नसकिने। २. असत्य नठहरिने। ३. काट्न नसकिने।
अकाम- *ना.* [सं.] १. गर्न नहुने काम; कुकर्म; खराब काम। *वि.* २. राग, द्वेष आदि कुनै पनि पक्षको चाहना नभएको; वीतरागी; वैरागी; निष्काम।
अकाय- *वि.* [सं.] १. शरीर नभएको; निराकार। *ना.* २. अनङ्ग; कामदेव।
अकार- *ना.* [सं.] १. 'अ' स्वरवर्ण। २. 'अ' स्वरवर्णको उच्चारण।
अकारण- *क्रि.वि.* [सं.] १. कुनै पनि कारणविना; बिनसित्ति। *वि.* २. कारण नभएको; निराधार। *ना.* ३. कारणको अभाव।
अकारादि- *वि.* [सं.] सुरुमा 'अ' भएको; 'अ' बाट प्रारम्भ भएको।
अकारादिक्रम- *ना.* वर्णमालामा 'अ' देखि 'ह' सम्मका वर्णहरूको क्रमशः आउने क्रम।
अकारान्त- *वि.* [सं.] अन्त्यमा 'अ' स्वरवर्ण हुने (शब्द; जस्तै- कृष्ण, वसन्त इ.)।
अकार्थ- *ना.* [सं. अकार्यार्थ] १. कारणको अभाव; प्रयोजनको अभाव। *क्रि.वि.* २. विनाकारण; व्यर्थैमा।
अकाल- *ना.* [सं.] १. अनिकाल। २. खराब समय। *वि.* ३. समय नपुगेको; दुर्घटना आदिमा परेको; असामयिक।
अकालमरण/मृत्यु- *ना.* समय नपुगी वा दुर्घटनामा परी भएको मरण; आकस्मिक मृत्यु। (उदा.- उसको अकाल मरण वा मृत्यु भयो।)
अकास- *ना.* [सं. आकाश] १. ब्रह्माण्डको पृथ्वी, तेज, जल र वायुरहित अवस्था; अन्तरिक्ष; आकाश; नभ; सगर; गगन। २. स्वर्ग; देवलोक।
अकासको चरा खसाल्नु- *टु.* असम्भवजस्तो काम पनि पूरा गर्नु।
अकासको फल- *ना.* दुर्लभ वस्तु; असम्भव कुरो। अकासको फल, आँखा तरी मर् (उखान)।
अकासपत्ताल- *ना.* १. आकाश र पाताल। २. फुर्तीफार्ती मिसिएको कथन।
अकासबत्ती- *ना.* कार्तिक कृष्ण प्रतिपदादेखि कार्तिक पूर्णिमासम्म तुलसीको लिङ्गामा बालिने दीप; आकाशबत्ती।
अकासबेली- *ना.* आकाशबेली; सुनलहरो।
अकासिनु- *अ.क्रि.* [अकास+इनु] १. अकासमा माथि माथि उड्दै जानु। २. सतह वा जीवनको यथार्थबाट बहकिनु। ३. सम्पत्तिको मात्रा, वस्तुको मोल आदि वृद्धि हुनु।
अकासे- *वि.* [अकास+ए] १. अकाससम्बन्धी। २. हिँड्दा आँखा माथि पार्ने। ३. आकाशबाट परेको पानी वा झरीमा आश्रित (खेती)। ४. निलो रङको।
अकासे खेती- *ना.* अकासबाट परेको पानीको भरमा हुने खेती।
अकासे वृत्ति- *ना.* निश्चिततासाथ आय वा जीविका नहुने स्थिति; अनिश्चित पेसा।
अकास्याइ- *ना.* [√ अकासि (+ याइ)] अकासिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अकास्याइनु- *अ.क्रि.* अकासिने पारिनु।
अकास्याउनु- *प्रे.क्रि.* अकासिने पार्नु; अकासिन लाउनु; अकासमा उडाउनु।
अकिञ्चन- *वि.* [सं.] १. धनविहीन; दरिद्र। २. स्वास्थ्य, साधन, शक्ति आदिले हीन; असहाय; बबुरो।
अकुण्ठा- *ना.* [सं.] मानसिक अवरोध वा कुण्ठित हुने अवस्थाको अभाव; बाधाव्यवधान नहुने स्थिति वा सो स्थितिको बोध।
अकुण्ठित- *वि.* १. कुण्ठारहित। २. बाधारहित; निरवरोध; निर्बाध।
अकुत- *वि.* विपुल; अपरिमित; यति नै छ भन्ने अनुमान गर्न नसकिने; भरपुर।
अकुल- *ना.* [सं.] बेठेगानको कुल; नीच कुल; अप्रतिष्ठित कुल।
अकुलाइ- *ना.* [√ अकुलाउ (+ आइ)] अकुलाउने क्रिया, प्रक्रिया वा स्थिति।
अकुलाइनु- *क.क्रि.* आकुल पारिनु।
अकुलाउनु- *अ.क्रि.* [सं. आकुल+आउ+नु] आकुल हुनु; आत्तिनु; हडबडाउनु।
अकुलाहट- *ना.* आकुल हुने र पार्ने स्थिति, भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अकूत- *वि.* हे. अकुत।
अकृतज्ञ- *वि.* [सं.] अर्काले लगाएको गुन वा उपकारप्रति आभारी नहुने; बैगुनी; कृतघ्न।
अकेला- *वि.* [सं. एकल] साथमा कोही नभएको; एक्लो; फट्टा।
अक्कड१- *ना.* [सं. अकट] कुनै कुरामा एकोहोरो किसिमले लिइने जिद्दी; ढिपी; हठ; अकड।
अक्कड२- प्रत्य. विशेषण बनाउनका लागि आउने एक कृत् प्रत्यय (घुमक्कड, बेलक्कड इ.)।
अक्क न बक्क- *क्रि.वि.* [(द्वि.) न+बक्क] अक्कलगुम; इन्तु न चिन्तु; अकमक्क; जिल्लाराम।
अक्कर- *ना.* १. यताउति जान नसकिने अप्ठ्यारो ठाउँ; , पहरो आदि भएको विकट ठाउँ; अकर। २. के गर्ने, कसो गर्ने भन्ने अप्ठ्यारो स्थिति; कठिनाइ।
अक्करिलो- *वि.* जान पुग्न नसकिने; अक्कर परेको; भिर अप्ठ्यारो।

अक्कल- *ना.* [अ. अक्ल] कुनै अप्ठ्यारो स्थिति वा समस्या सुल्झाउने दक्षता; जटिलभन्दा जटिल काम पनि फत्ते पार्ने खुबी; बुद्धि; चतुऱ्याइँ; समझ।

अक्कलदार- *वि.* अक्कली।

अक्कलमन्द- *वि.* अक्कली।

अक्कली- *वि.* अक्कल भएको; सिपालु; बुद्धिमान्; अकली।

अक्टोपस- *ना.* [अङ्.] लहराजस्ता आठवटा खुट्टा हुने, साढे अठार फुटसम्म लामो, गुलाफी रङको हिंसक जलचर।

अक्टोबर- *ना.* [अङ्.] असोजको आधाआधीदेखि कात्तिकको आधाआधीसम्म पर्ने, ग्रेगोरी पात्रोअनुसारको एकतिसदिने महिना; उक्त पात्रोअनुसार दसौँ महिना।

अक्तियार/अक्तियार- *ना.* हे. अख्तियार।

अक्रनु- *अ.क्रि.* १. कुनै कुरो कक्रक्क पर्नु; कठ्याङ्ग्रिनु। २. घमन्ड गर्नु; अभिमान गर्नु।

अक्रम- *वि.* [सं.] क्रम नमिलेको; सिलसिला नभएको।

अक्रमता- *ना.* ठाउँमा नपरेर पदको क्रम नमिल्ने हुँदा हुने एक प्रकारको काव्यदोष; क्रमविहीनता।

अक्रमातिशयोक्ति- *ना.* अलङ्कारशास्त्रअनुसार कार्य र कारणको एकैसाथ अथवा पहिले कार्य पछि कारणको उल्लेख हुँदा पर्ने एक अलङ्कार; अतिशयोक्ति अलङ्कारको एक भेद।

अक्राइ- *ना.* [√ अक्र (+ आइ)] अक्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; कक्रक्क पराइ।

अक्राइनु- *क.क्रि.* अक्रने पार्नु; कक्र्याइनु।

अक्राउनु- *प्रे.क्रि.* अक्रने पार्नु; कक्र्याउनु।

अक्राहट- *ना.* अक्राइ।

अक्रिनु- *अ.क्रि.* अक्रनु; कक्रिनु।

अक्रूर- *वि.* [सं.] १. क्रूर वा निष्ठुर स्वभाव नभएको; दया भएको; दयालु। *ना.* २. कृष्णका काका तथा सल्लाहकारको नाम।

अक्ष- *ना.* [सं.] १. पासा। २. पाङ्ग्राको प्वालमा हाल्ने डाँडी; धुरा। ३. पृथ्वीको उत्तरी ध्रुवदेखि दक्षिणी ध्रुवसम्म खिचिएको कल्पित विभाजक रेखा।

अक्षक्रीडा- *ना.* पासाको खेल।

अक्षत- *वि.* [सं.] १. कतै घाउचोट नलागेको। २. नबिग्रिएको; क्षय नभएको। ३. अक्षता; अछेता।

अक्षतयोनि- *वि.* योनि क्षत नभएकी; पुरुषसित समागम नभएकी; कुमारी।

अक्षता- *ना.* [सं.] १. चामलका सग्ला गेडा; देवपितृकार्यमा चढाउन, पूजा गर्न वा टीका लगाउन प्रयोग गरिने चामलका भिजाइएका गेडा; जोखना आदिमा प्रयोग गरिने चामलका गेडा; अछेता। *वि.* २. सम्भोगक्रियाद्वारा योनि क्षत नभएकी; कुमारी।

अक्षम- *वि.* [सं.] क्षमता नभएको; अयोग्य; असमर्थ।

अक्षमता- *ना.* अक्षम हुनाको भाव वा अवस्था; असमर्थता; अशक्तता।

अक्षमा- *ना.* [सं.] १. असहनशीलता; क्षमाको अभाव। २. निष्ठुरीपना; निष्ठुरता।

अक्षमाला- *ना.* [सं.] १. गायत्री वा कुनै मन्त्र जप्ता जपसङ्ख्याको गन्ती गर्न बनाइएको माला; जपमाला। २. रुद्राक्षको दानाको माला। ३. वसिष्ठ ऋषिकी पत्नी।

अक्षम्य- *वि.* [सं.] १. माफी दिन नसकिने वा नहुने। २. सहन नसकिने।

अक्षम्य अपराध- *ना.* क्षमा दिन नहुने वा नसकिने अपराध।

अक्षय- *वि.* [सं.] १. नाश नहुने; अविनाशी। २. कहिल्यै नघट्ने।

अक्षयकुमार- *ना.* रावणको कान्छो छोरो।

अक्षयकोष- *ना.* १. जति खर्च गरे पनि नसकिने खजाना। २. खर्च नगर्ने भनी अलग्ग राखिएको कोष।

अक्षय तृतीया- *ना.* वैशाख महिनाको शुक्लपक्षको तेस्रो तिथि वा सो तिथिका दिनको पर्वविशेष।

अक्षय नवमी- *ना.* सत्ययुग आरम्भ भएको दिनका रूपमा विश्वास गरिएको एक नवमी तिथि; कार्तिक शुक्ल नवमी; कुष्माण्ड नवमी।

अक्षयवट- *ना.* प्रयागमा गङ्गा र यमुना मिसिएको ठाउँमा पर्ने वरको एक प्राचीन र प्रसिद्ध रुख।

अक्षय्य- *वि.* [सं.] नाश गर्न नसकिने; अक्षय।

अक्षय्योदक- *ना.* हिन्दूहरूद्वारा श्राद्धमा पिण्डदानपछि पितृहरूको अक्षय्य तृप्तिका निम्ति चढाइने जल।

अक्षर- *ना.* [सं.] १. रूपभन्दा सानो र ध्वनिभन्दा ठुलो ध्वन्यात्मक एकाइ। (उदा.- इ, सार् इ.) २. शब्दको वा शब्दांशका आवाजको एउटै प्रयासमा उच्चरित हुने, प्रायः व्यञ्जनसहित वा रहित स्वर भएको सिङ्गो ध्वनि वा ध्वनिसमूह; अच्छेर। ३. ईश्वर; परमात्मा; ब्रह्म। *वि.* ४. नाश नहुने; अविनाशी।

अक्षरजीवी- *वि.* लेखपढ गरेका भरमा जिउ पाल्ने; पढ्नेपढाउने काम गरेर जीवनवृत्ति गर्ने।

अक्षरन्यास- *ना.* तान्त्रिक पूजापाठमा आफ्ना अङ्गप्रत्यङ्गको रक्षाका निम्ति ती अङ्गप्रत्यङ्गका देवताहरूसित सम्बन्धित अक्षरहरूको स्थापना।

अक्षरपत्ती- *ना.* बाक्लो कागजमा अक्षर लेखिएको टुक्रा; अक्षरसिकाइ वा चिनारीका लागि शिक्षणसामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिने अक्षरअङ्कित कागत।

अक्षरविन्यास- *ना.* वर्णविन्यास; हिज्जे; खिप्ती; वर्तनी।

अक्षरशः- *क्रि.वि.* १. एक एक अक्षर गरेर; एक अक्षर पनि नछाडीकन। २. एकै अक्षर पनि नबिराई। (उदा.- हनुमान् रामको आज्ञा अक्षरशः पालन गर्थे।)

अक्षर सङ्घात- *ना.* १. विचित्र अर्थ र परिमित अक्षर भएको उक्ति हुने नाटकको एउटा लक्षण। २. कठोर ध्वनि उच्चारण गर्दा आइपर्ने अप्ठेरो।

अक्षरात्मक- *वि.* [सं.] अक्षरको सृजना गर्ने विशेषता भएको।

अक्षरात्मक लिपि- *ना.* स्वरको सहायताले मात्र लेख्न सकिने अक्षर वा वर्ण भएको लिपि (देवनागरी, ब्राह्मी, बङ्गाली इ.)।

अक्षरारम्भ- *ना.* [सं.] १. बालकलाई पढाउन प्रारम्भ गराउने एक धार्मिक कर्म; वैदिक पद्धतिअनुसार गरिने सोह्र संस्कारमध्ये एक। २. अक्षर वा लिपिका अध्ययनको आरम्भ।

अक्षरेखा- *ना.* [सं.] पृथ्वी वा त्यसको मानचित्रमा उत्तरी ध्रुवदेखि दक्षिणी ध्रुवसम्म तानिएको कल्पित रेखा; अक्ष।

अक्षरेपि- *क्रि.वि.* [सं.] रकमसम्बन्धी लेनदेनका कागतमा अङ्कलाई पुष्टि दिनका लागि अक्षरमा अङ्क जनाउनुभन्दा पहिले प्रयोग गरिने शब्द; अक्षरमा पनि। (उदा.- मैले आजका मितिमा रु. १००/- अक्षरेपि एक सय सापट लिएको ठिक-साँचो हो।)।

अक्षशाला- *ना.* [सं.] जुवा खेलाउनका निम्ति व्यवस्था गरिएको घर।

अक्षांश- *ना.* [सं.] पृथ्वीको अक्ष र भूमध्यरेखाको समानान्तरमा कोरिन सक्ने कल्पित रेखामध्ये कुनै एक; भूमध्यरेखा र ध्रुवताराका माझको कोणिक दुरी।

अक्षार- *वि.* [सं.] क्षार पदार्थ वा नुनको अंश नभएको; क्षारभिन्न।

अक्षार लवण- *ना.* खानीबाट निस्केको नुन; समुद्री नुनबाहेकको अन्य नुन (सिधेनुन, भोटेनुन)।

अक्षि- *ना.* [सं.] १. आँखा; नेत्र। २. आँख्लो।

अक्षीण- *वि.* [सं.] क्षीण नभएको; नखिइएको; पुष्ट; मोटो।

अक्षुण्ण- *वि.* [सं.] १. नटुटेको; नखुँडिएको। २. व्यवधानरहित; लगातार।

अक्षुण्णता- *ना.* लगातार भइरहने वा गरिने भाव; कुनै रोकटोकविना चलिरहने भाव; नखुँडिने वा नखुँडिएको अवस्था; अखण्डता।

अक्षोभ- *ना.* [सं.] क्षोभ, रिस वा असन्तोषको अभाव।

अक्षोभ्य- *वि.* १. डगाउन नसकिने; उत्तेजित पार्न नसकिने। २. अविचलित। *ना.* ३. पाँच महाबुद्धमध्ये दोस्रा।

अक्षौहिणी- *ना.* [सं.] १. प्राचीन भारतीय सेनाको सबैभन्दा ठुलो एकाइ। २. घोडचढी, हस्त्यारोही, पैदल गरी जम्मा १,०९,३५० योद्धा हुने सैनिक समूह।

अक्सर- *क्रि.वि.* [अ.] धेरैजसो; प्रायः।

अक्सिजन- *ना.* [अङ्.] रङ्गरहित, निर्गन्धि र ग्याँसयुक्त वातावरणको लगभग पञ्चमांश मात्रा भएको, जीवजन्तु र वनस्पतिको सास फेर्ने काममा, प्राणीको शरीरमा ताप दिने काममा र आगो बल्ने काममा सघाउ पुऱ्याउने रसायनशास्त्रमा O^2 का रूपमा संज्ञित हुने तत्त्व; उद्जन; प्राणवायु; अमृतवायु।

अखच- *ना.* जुनसुकै वस्तु वा अवस्थाबाट पर्न आउने अप्ठ्यारो स्थिति।

अखचिलो- *वि.* गाह्रोसाँघुरो परिरहने; खाँचो पर्ने।

अखटो- *ना.* [सं. आक्षत] १. रुख वा भिरालो पहाड चढ्दा उक्लन र ओर्लनका निम्ति खुट्टा टेक्न बनाइएको खोबिल्टो। २. डोरीका वा काठको लिस्नु।

अखट्ट- *ना.* १. निकै ठुलो खाँचो वा अभाव। *क्रि.वि.* २. ज्यादै; निकै। (उदा.- मलाई दश रुपियाँको अखट्ट पऱ्यो।)।

अखडा- *ना.* [प्रा. अक्खआडा > सं. अक्षवाट] १. कसरत गर्ने वा कुस्ती आदि सिक्ने ठाउँ; अखाडा। २. जोगी, फकिर, गँजडी वा जुवाडी आदि भेला हुने ठाउँ। ३. कुनै व्यवसाय वा दलका व्यक्तिहरू थुप्रिएको ठाउँ। (उदा.- त्यो ठाउँ चोरको अखडा थियो।)। ४. मनोरञ्जन गर्ने ठाउँ।

अखण्ड- *वि.* [सं.] १. नटुक्रिएको; अटुट; सिङ्गो। २. बाधाविरोध वा रोकटोक नभएको।

अखण्डता- *ना.* अटुटपना; सिङ्गो अवस्था वा रूप।

अखण्डनीय- *वि.* १. टुक्र्याउन वा अलग्याउन नसकिने। २. काट्न नसकिने (तर्क, वाक्य, कथन इ.)।

अखण्डित- *वि.* [सं.] खण्डन नभएको; खण्डित नभएको।

अखण्डित प्रतीतपत्र- *ना.* एक ब्याङ्कले अर्को ब्याङ्कका नाउँमा फलाना आयातकर्ताको यति रुपियाँले खामेसम्मको चेक, ड्राफ्ट वा हुन्डी स्वीकार गर्नू तथा निकासीकर्तालाई रकमको भुक्तानी दिनू भनी लेखिएको, निकासीकर्ताद्वारा प्रतीतपत्र खोलिएको ब्याङ्कको कबुलियतसमेत गाभिएको हुने र निकासीकर्ताको अग्रिम अनुमतिविना खण्डन वा खारेजी हुन नसक्ने पत्र।

अखने- *ना.* [अखान+ए] दाइँको पराल तान्ने काम गरिने अङ्कुसे लट्ठी।

अखबार- *ना.* [अ.] दैनिक, साप्ताहिक आदि निश्चित समयमा निस्किने खबरका साथै सम्पादकीय, टिप्पणी, लेख, विज्ञापन आदि छापिएको कागत; खबरकागत; समाचारपत्र।

अखबारी- *वि.* १. अखबारसम्बन्धी। २. अखबारमा दिइएको वा भएको।

अखाडा- *ना.* हे. अखडा।

अखाद्य- *वि.* [सं.] १. खान नहुने। *ना.* २. खान नहुने वस्तु। ३. खाँदा शरीरलाई अहित गर्ने वस्तु; कुखाद्य।

अखानु/अखानो- *वि.* [सं. अक्षान्त] १. अमिल्दो; सङ्कटमा पारिएको; अकारण उल्झनको स्थितिमा पारिएको। (उदा.- काम बिगार्ने व्यक्ति अखानु हुनु स्वाभाविक छ।)। *ना.* २. त्यस्तो स्थितिमा परेको व्यक्ति; अभियोज्य व्यक्ति।

अखिल- *वि.* [सं.] प्रत्येकको; सबैलाई समेट्ने; सम्पूर्ण; समग्र; सारा (अखिल नेपाल राष्ट्रिय स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन, अखिल नेपाल महिला सङ्घ इ.)।

अख्तियार- *ना.* [अ.] १. नियमकानुनद्वारा दिइएको अधिकार; हक; अक्तियार। २. अधिकार क्षेत्र। ३. प्रभुत्व; सामर्थ्य।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग- *ना.* नेपालको संविधान, २०३२ अनुसार राष्ट्रसेवकहरूले आफ्ना अधिकारहरूको नाजायज र अनियमित प्रयोग गरेमा कारबाई गर्नका निम्ति गठन भएको एक संवैधानिक निकाय।

अख्तियारनामा- *ना.* कसैलाई आफ्ना तर्फबाट काम गर्नू भनी लेखिदिएको कागत; अधिकारपत्र; वारिसनामा।

अख्तियारवाला- *वि.* १. कुनै काम गर्न अधिकार पाएको; नियमकानुनअनुसार लिखित रूपमा अख्तियार पाउने। *ना.* २. त्यस्तो अख्तियार पाएको व्यक्ति।

अख्तियारी- *वि.* १. अख्तियार प्राप्त गरेको; अख्तियारमा रहेको; अख्तियारभित्रको। *ना.* २. अख्तियार हुनाको भाव वा अवस्था।

अख्तियारे- *वि.* अख्तियार प्राप्त गरेको (व्यक्ति); अख्तियारवाला।

अखनु- *अ.क्रि.* चिसो वा भिजेको वस्तु सुक्नु; थोरै सुक्नु।

अखक्क- *वि.* १. भिजीवरी सुकेर दह्रो भएको (कपडा, छाला इ.)। *क्रि.वि.* २. त्यसरी दह्रो हुने गरी।

अखाइ- *ना.* अखने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अखाइनु- *क.क्रि.* अखिने पारिनु।

अखाउनु- *प्रे.क्रि.* अखन लाउनु; अखने पार्नु।
अखाहट- *ना.* अखाइ।
अखिनु- *अ.क्रि.* १. अखनु। २. अखने हुनु।
अख्याइ- *ना.* अखिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अख्याइनु- *क.क्रि.* अखिने पारिनु।
अख्याउनु- *प्रे.क्रि.* अखिने पार्नु।
अख्याहट- *ना.* अख्याइ।
अगकल्चो- *वि.* हे. अधकल्चो।
अगच- *वि.* [सं. अगत्या/अगम्य] १. अक्कर; जान वा हिँड्न अप्ठेरो; अघच। *ना.* २. त्यस्तो अप्ठेरो ठाउँ वा स्थिति।
अगचिलो- *वि.* अगच पर्ने; अप्ठेरो हुने।
अगडमबगडम- *वि.* [अ.मू. अगडम (द्वि.)] १. धेरै सङ्ख्यामा भएकाले वा तुच्छ भएकाले अनुल्लेखनीय; ह्यानत्यान; फस्याङफुसुङ; फासफुसे। *ना.* २. त्यस्तो अनुल्लेखनीय वस्तु।
अगणनीय- *वि.* [सं.] १. अगण्य; गन्न नसकिने; गनिनसक्नु; असङ्ख्य; बेगन्ती; अनगन्ती। २. गणना गर्न लायक नभएको; तुच्छ; छुद्र।
अगणित- *वि.* [सं.] १. नगनिएको। २. गन्न नसकिने; धेरै; प्रशस्त।
अगण्य- *वि.* हे. अगणनीय।
अगति- *ना.* [सं.] १. नराम्रो गति; दुर्गति। २. नर्क। (उदा.- त्यस दुष्टको त मुख हेऱ्यो भने पनि अगति परिन्छ।) *वि.* ३. गतिरहित।
अगतिलो- *वि.* [अ+गतिलो] नराम्रो; बेकामे।
अगत्या- *क्रि.वि.* [सं.] १. अन्य गति नरहनाले; अन्तमा; एक्कासि। २. नराम्रो संयोगले गर्दा; दुर्भाग्यवश।
अगम- *वि.* [सं.] १. जान , जान्न वा थाहा पाउन नसकिने; अथाह। २. पार लगाउन नसकिने; अपार।
अगम्य- *वि.* [सं.] अगम।
अगम्या- *वि.* भोग गर्न नहुने (नारी)।
अगर- *ना.* [सं. अगरु] १. हिमालमा हुने, बास्ना आउने एक जातको धुपी; अगरु। २. उक्त धुपीको काठ। ३. धुपीको पात वा काठ मिसाई बनाएको धूप।
अगरबत्ती- *ना.* सिन्कामा अगरको लेप लगाइएको धूप; सिन्के धूप।
अगरु- *ना.* हे. अगर।
अगलबगल- *क्रि.वि.* [(द्वि.) बगल] दायाँबायाँ; वरपर; छेउछाउ।
अगस्त- *ना.* [अङ्.] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार वर्षको आठौँ महिना; त्यसअनुसार साउनको पछिल्लो आधा भाग र भदौको अगिल्लो आधा भागमा पर्ने एकतिसदिने महिना।
अगस्ति- *ना.* [सं.] १. मित्रावरुणले उर्वशीलाई देख्दा पतन भएको वीर्य कुम्भमा पर्दा जन्मेका भनिने एक ऋषि; कुम्भयोनि; पुराणमा वर्णित कथाअनुसार समुद्रको सम्पूर्ण जल पान गर्ने एक ऋषि; गोत्रप्रवर्तक अनेक ऋषिमध्ये एक। २. एक तारा; अगस्ति तारो। *वि.* ३. घिचुवा; खन्चुवा।
अगस्ति गोत्र- *ना.* ढुङ्गेल आदि थरका नेपालीहरूको गोत्र।
अगस्ति तारो- *ना.* दक्षिण दिशाका ताराहरूमध्येको एउटा तारो।
अगस्त्य- *ना.* १. अगस्ति ऋषि। २. अगस्ति।
अगहन- *ना.* [सं. अग्रहायण] मङ्सिर महिना।
अगहनी- *ना.* मङ्सिरमा फल्ने वा हुने (मार्सी आदि धान वा अरू अन्न) बाली।
अगाइनु- *अ.क्रि.* हे. अघाइनु।
अगाउनु- *अ.क्रि.* [सं. आघ्राण] हे. अघाउनु।
अगाडि- *क्रि.वि.* [सं. अग्र+आडि] १. सामुन्नेमा; हाकाहाकी; अगिल्तिर। २. पहिले नै; अघिबाटै; उहिले।
अगाडी- *ना.* काठी नखसोस् भनी घोडाको घाँटीमा लगाइने पेटी।
अगाध- *वि.* [सं.] १. गहिरो; तर्न नसकिने। २. जानेर जान्न नसकिने; अथाह। *क्रि.वि.* ३. अत्यन्त; असाद्धे; अघोरै।
अगावै- *क्रि.वि.* [अगि+आवै] पहिले नै; अगिबाटै; अगाडि नै।
अगि- *ना. यो.* [सं. अग्र] १. सामुन्ने; मुखेन्जी; अगिल्तिर; अघि। *क्रि.वि.* २. उहिले; पहिले।
अगि अगि- *क्रि.वि.* १. प्राचीन कालमा। २. अगाडि अगाडि; अघि अघि।
अगिन्नर पछिन्नर- *ना.* [डो.] कुनै काठ वा बाँसमा भार पारी अघिल्तिर र पछिल्तिर झुन्डिने किसिमले काँधमा बोकिने भारी; भारद्वारा बोकिने भारी।
अगिल्तिर- *क्रि.वि.* [अगिल्लो+तिर] सामुन्नेपट्टि; अगाडिपट्टि; सम्मुख; अघिल्तिर।
अगिल्लो- *वि.* [अगि+इल्लो] १. पहिलोचाहिँ; अगिको; अघिल्लो। २. अगाडिको; सामुन्नेको।
अगिसरा- *वि.* [सं. अग्रसर] १. कुनै काममा अगाडि सर्ने स्वभावको; फुर्तिलो; अघिसरा। २. कर्तव्यपरायण।
अगुल्टो- *ना.* [आगो+उल्टो] बलेको वा सल्केको दाउरो। **अगुल्टो पनि नठोसी बल्दैन** (उखान)।
अगुवा$_1$- *ना.* [अगि+उवा] १. खेतीबारीको काम गर्न जग्गाधनीका तर्फबाट स्थायी वा अस्थायी रूपमा तैनाथ गरिएको कम्तियामुन्तिरको कर्मचारी; कम्तियाको सहायक।
अगुवा$_2$- *वि.* [अगि+ उवा] १. अगि हिँड्ने। २. कुनै काममा अगि सर्ने; बाटो देखाउने; मार्गदर्शक; भेगियारे। *ना.* ३. नेता।
अगुवाइ- *ना.* नेताले गर्ने काम; नेतृत्व।
अगुवाइगिरी- *ना.* अगुवाइ; नेतृत्व।
अगेनु/अगेनो- *ना.* [सं. अग्न्याधानम्] मझेरीमा ओछ्यानका छेउमा आगो बाल्न बनाइएको स्थायी अग्निकुण्ड।
अगोचर- *वि.* [सं.] कुनै पनि इन्द्रियले ग्रहण गर्न नसक्ने; इन्द्रियको विषय नभएको; देख्न, सुन्न, चाट्न, सुँघ्न, छाम्न र सोच्न वा जान्न नसकिने; इन्द्रियातीत।
अगोड- *ना.* [अगि+गोड] हौदाको अगिल्लो भागलाई नहल्लिने गरी कस्न दुईतिरबाट बाँध्ने डोरी।
अगोलित- *वि.* [सं.] गोलाकार नभएको; गोलित वा वर्तुलित नभएको।
अगौटे- *वि.* [अगि+औटे] १. अगि लाग्ने वा पाक्ने (बाली)। *ना.* २. त्यस्तो बाली (घैया, सठिया इ.)।
अग्घोर- *क्रि.वि.* [अघोर] ज्यादै; चौपट्टै; निकै; अत्यन्त।

अग्नि- *ना.* [सं.] १. कुनै पदार्थ जलेर ताप, प्रकाश वा ज्वाला पैदा हुने पुञ्ज; द्रुत रूपले हुने प्रज्वलन कार्य वा प्रक्रिया; आगो। २. मुख्य रूपले पाचनक्रिया सञ्चालन गर्ने शारीरिक शक्ति। ३. तीनको सङ्ख्या बुझाउने शब्द। ४. आग्नेय कोणका स्वामी मानिएका अधिदेवता।

अग्निकवच- *ना.* १. आगोले नडढाउने वस्तु। २. आगाबाट बच्न लगाइने वस्त्र। ३. तन्त्रशास्त्रअनुसार शरीरको रक्षा गर्न विभिन्न अङ्ग छोई कल्पना गरिने विभिन्न नामका मन्त्र।

अग्निकाण्ड- *ना.* आगाले गर्ने विनाश; आगलागी।

अग्निकुण्ड- *ना.* यज्ञ आदिमा हवन गर्नका निम्ति आगो बाल्न बनाइएको खाडल; यज्ञवेदीको अगेनु।

अग्निकुमार- *ना.* १. प्रायः बालबालिकाहरूको पाचनशक्ति बढाउने आयुर्वेदिक औषधी। २. कार्तिकेय; कुमार।

अग्निकोण- *ना.* आग्नेय दिशा।

अग्निचक्र- *ना.* १. आगाका ज्वालाको भुमरी। २. योगशास्त्रअनुसार त्रिकोणाकार आधार भएको मणिपुर।

अग्निचरो- *ना.* भँगेराजस्तो आकारको, मिठो आवाज भएको एक प्रकारको चरो; तोपचरो।

अग्निज्वाला- *ना.* आगाको राँको।

अग्निदीपन- *ना.* आयुर्वेदअनुसार पाचनशक्ति बढाउने वा भोक जगाउने एक प्रकारको खास औषधी।

अग्निपरीक्षा- *ना.* १. आगामा पसेर आफ्नो निर्दोषपना साबित गर्ने प्राचीन प्रथा। (उदा.- सीताले अग्निपरीक्षाद्वारा आफ्नो सतीत्व प्रमाणित गरिन्।) २. अत्यन्त कठिन वा ज्यान जोखिममा पर्ने किसिमको कुनै जाँच।

अग्निपाक- *वि.* १. आगामा पकाइएको। *ना.* २. कुनै वस्तुलाई आगामा पाक गर्ने प्रक्रिया।

अग्निपुराण- *ना.* अठार पुराणमध्ये एक; आठौँ महापुराण।

अग्निपूजक- *वि.* अग्निलाई नै इष्टदेवता मानी पूजा गर्ने (हिन्दू, पारसी आदि)।

अग्निबाण- *ना.* १. पुराणअनुसार आगो उत्पन्न गरी शत्रुलाई ध्वस्त पार्ने एक दिव्य अस्त्र। २. ज्योतिषशास्त्रअनुसार महिनामा शुक्लपक्षका द्वितीया र एकादशी तथा कृष्णपक्षका पञ्चमी र चतुर्दशी तिथिमा पर्ने अग्निभयको योग।

अग्निमान्द्य- *ना.* जठराग्नि मन्द हुने रोग; खाइएको वस्तु अपच हुने रोग; पाचनशक्ति कम हुने रोग।

अग्निमोचक- *ना.* दुर्घटनामा प्रयोग गर्न ठुलठुला भवनमा राखिने, आगो निभाउने यन्त्र।

अग्निरेखा- *ना.* १. डढेलाबाट जोगाउनका निम्ति जङ्गल खण्ड-खण्डमा विभाजित हुने गरी बिच बिचमा बनाइएका चौडा बाटा। २. डढेलामा झैँ बिच बिचमा रहेको आगाको पङ्क्ति।

अग्निरोहिणी- *ना.* १. राता राता फोका निस्किने र जलन एवम् छटपटी पैदा गराउने एक रोग। २. प्लेग।

अग्निवर्द्धक- *वि.* खाएको वस्तु पचाउने; पाचनशक्ति बढाउने; जठराग्निलाई सक्रिय पार्ने।

अग्निशर्मा- *वि.* ज्यादै रिसाहा; अत्यन्त क्रोधी। (उदा.- तिमी त अग्निशर्मा नै रहेछौ!)।

अग्निशाला- *ना.* यज्ञकुण्डका लागि निर्मित घर।

अग्निशिखा- *ना.* १.आगाको लप्को; बल्दै गरेको आगाको ज्वाला। २. खोर्सानी।

अग्निसंस्कार- *ना.* १. धर्मशास्त्रअनुसार यज्ञादिमा गरिने अग्निको सोह्र संस्कार। २. हिन्दू संस्कारअन्तर्गत गरिने मरेका व्यक्तिको दाहसंस्कार।

अग्निस्थापना- *ना.* १. यज्ञकर्ममा वैदिक विधिपूर्वक अग्निको स्थापना गर्ने काम; तत्सम्बन्धी अनुष्ठान वा सो अनुष्ठान सम्पन्न गर्ने विधि। २. त्यसरी अग्निको स्थापना गर्ने विधि लेखिएको पुस्तक।

अग्निहोत्र- *ना.* वैदिक प्रक्रियाअनुसार अग्निस्थापना गरी नियमित रूपले बिहानबेलुका होम गर्ने क्रिया; त्यस्ता प्रकारले अग्निलाई अखण्ड राख्न गरिने नित्य हवन।

अग्निहोत्री- *ना.* अग्निहोत्रसम्बन्धी कार्य गर्ने व्यक्ति वा सो काम गर्ने अधिकार भएको व्यक्ति।

अग्न्यस्त्र- *ना.* पुराण आदिमा वर्णन गरेअनुसार आगाको ज्वाला ओकल्ने प्राचीन अस्त्र।

अग्र- *वि.* [सं.] मुख्य; पहिलो; प्रधान। *ना.* २. अगाडिको भाग; सामुन्नेको हिस्सा।

अग्रगामी- *वि.* १. कुनै यात्रा, कार्यक्रम, अभियान आदिमा नाइके वा अगुवा भई हिँड्ने। २. कुनै युग वा समाजको यथास्थितिसँग असन्तुष्ट भई त्यसमा आमूल परिवर्तनका निम्ति अग्रसर हुने।

अग्रज- *ना.* १. अगाडि जन्मेको व्यक्ति। २. दाजु।

अग्रजिह्वा- *ना.* जिब्राको अघिल्लो भाग।

अग्रणी- *वि.* १. कुनै पनि काम वा विचारमा अगुवा। २. मुख्य; प्रधान।

अग्रदूत- *ना.* अगि आउने विचार, विषय वा व्यक्तिको सन्देश ल्याउने व्यक्ति; कुनै पनि कुरामा अरूभन्दा अगि बढेको व्यक्ति।

अग्रपङ्क्ति- *ना.* १. पहिलो पाँती। २. विशिष्ट व्यक्ति वा वस्तुमध्ये एक; अब्बल दर्जा।

अग्रलेख- *ना.* १. समाचारपत्रमा छापिने मुख्य लेख। २. गोष्ठी, कार्यशाला आदिमा छलफलका निम्ति प्रस्तुत गरिने पत्र।

अग्रवर्ती- *वि.* अगाडि रहेको; अगिल्तिर रहेको; अघिल्ला पङ्क्तिमा पर्ने।

अग्रसर- *वि.* कुनै पनि कामकुरामा अगि सर्ने; कुनै पनि कुरामा अगि बढ्ने वा चासो लिने।

अग्रस्वर- *ना.* उच्चारणमा जिब्राको अग्रभाग सक्रिय भएको स्वरवर्ण।

अग्रहायण- *ना.* मङ्सिर महिना।

अग्रहार- *ना.* प्राचीन समयमा गुरुकुलबाट शिक्षा पाई आउने विद्वान् ब्राह्मणलाई जीविकाका निम्ति चलनअनुसार दिइने गरेको जमिन वा जनपद। २. राजाद्वारा ब्राह्मणलाई जीविकोपार्जनका लागि दिइएको जग्गा; कुशबिर्ता।

अग्राख/अग्राठ- *ना.* १. सालको काठ। २. कुनै पनि काठको भित्रको चुरो। (उदा.- काठको बाकलभित्र पलाँस र पलाँसभित्र अग्राख

हुन्छ भन्ने चाल नपाउने तँ केको सिकर्मी!)। *वि.* ३. बलियो (काठपात आदि)। ४. शक्तिशाली (मान्छे) आदि।

अग्राशन- *ना.* [सं.] खानुभन्दा पहिले देवता र पितृलाई चढाइने खानेकुरा; औसानी; बल।

अग्रासन- *ना.* [सं.] कुनै अनुष्ठान, सभा वा गोष्ठीमा आमन्त्रित व्यक्तिहरूमध्ये मुख्य व्यक्तिलाई प्रदान गरिने आसन; उच्चतम आसन।

अग्राह्य- *वि.* [सं.] १. लिन नहुने; स्वीकार गर्न नहुने वा नसकिने। २. त्याज्य; उपेक्षायोग्य।

अग्रिम- *वि.* [सं.] १. अगिल्लो; अगाडिको; पहिलो। *ना.* २. कुनै काम गर्ने वा काम गर्न जिम्मा लिएको व्यक्तिले काम आरम्भ नहुँदै पाउने केही रकम; पेस्की; बैना।

अग्रिम देय- *ना.* कुनै कामकाजमा खटिने व्यक्तिलाई सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालयद्वारा पछि हिसाब मिलाउने गरी पहिले नै दिइने नगदी वा जिन्सी; पेस्की; बैना; अग्रिम।

अग्रिम धन- *ना.* अग्रिम देय; पेस्की।

अग्रिम रकम- *ना.* अग्रिम धन।

अग्लाइ- *ना.* [अग्लो+आइ] अग्लोपन; उचाइ।

अग्लिनु- *अ.क्रि.* [अग्लो+इ+नु] अग्लो हुँदै जानु; उचाइ बढ्नु; उच्चो हुनु।

अग्लो- *वि.* [प्रा. अग्गो] खुट्टा वा फेद पत्तालतिर र टुप्पो वा टाउको अकासतिर गरी उभिएका दुई वा दुईभन्दा धेर प्राणी, पर्वत, वस्तु आदिमा सबैभन्दा लामो; अल्गो; अल्को।

अग्ल्याइ- *ना.* [√ अग्लि (+ याइ)] अग्लिने किसिम, क्रिया वा भाव।

अग्ल्याइनु- *क.क्रि.* अग्लो पारिनु; उच्चो पारिनु।

अग्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* अग्लो पार्नु; चुच्चो वा चुली पार्नु।

अग्ल्याउनु- *स.क्रि.*[अग्लो+याउ+नु] १. ढोका, झ्याल आदिलाई आग्लो, चुकुल आदिले बन्द गर्नु। २. कुनै काम हुन नदिन भाँजी हाल्नु; अवरोध तेर्स्याउनु।

अघच- *वि.* हे. अगच।

अघटित- *वि.* [सं.] १. घटना नभएको। २. पहिले नभएको; अभूतपूर्व।

अघा- *ना.* [सं. अग्र] गाईभैँसीहरूलाई पघार लाउनुभन्दा अगाडि दुहिएको दुध; अगार; अघार।

अघाइ- *ना.* [√ अघाउ (+ आइ)] अघाउने किसिम, क्रिया वा भाव।

अघाइनु- *अ.क्रि.* अघाएको हुनु वा होइनु।

अघाउँजी- *क्रि.वि.* [अघाउ+उन्जी] १. पेट टन्न होउन्जेल; खान मन लागेसम्म; अघाउन्जेल। २. धित मरुन्जेल; सन्तुष्ट होइन्जेल।

अघाउनु- *अ.क्रि.* [सं. आघ्राण] १. खाएर वा पिएर तृप्त हुनु; टम्म हुनु; अगाउनु। २. कुनै कुराबाट अमन हुनु; वाक्क हुनु; कुनै कुराबाट विरक्त हुनु।

अघाउन्जेल/अघाउन्जेली- *क्रि.वि.* अघाउँजी।

अघार- *ना.* [सं. अग्र+ट] गाई-भैँसी दुहुँदा पघ्रिनुभन्दा अगाडि थुनमा रहेका गोटा दुहिएको दुध; अगार।

अघासुर- *ना.* [सं.] १. श्रीमद्भागवत महापुराणमा वर्णित, कृष्णलाई मार्ने अभियानमा कंसले पठाएको र कृष्णले मारेको अजिङ्गररूपी राक्षस। *वि.* २. खन्चुवा; घिचास; अगस्ति।

अघि- *ना. यो./क्रि.वि.* [सं. अग्र] हे. अगि।

अघि अघि- *क्रि.वि.* हे. अगि अगि।

अघिल्तिर- *क्रि.वि.* [अघिल्लो+तिर] १. कुनै निश्चित वस्तु, समयरेखा, व्यक्ति आदिका सामुन्ने; अगाडिपट्टि। २. मुखेन्जी; हाकाहाकी।

अघिल्लो- *वि.* [अघि+इल्लो] हे. अगिल्लो।

अघिसरा- *वि.* [सं. अग्रसर] हे. अगिसरा।

अघोर- *वि.* [सं. अ+घोर] १. ज्यादै डरलाग्दो। *क्रि.वि.* २. ज्यादै; धेरै; ज्यास्ती; बिछट्ट; अग्घोर; अग्घोरै। *ना.* ३. गोरखपन्थको औघड सम्प्रदाय। ४. कापालिक सम्प्रदाय।

अघोरपन्थ- *ना.* अघोर मतावलम्बीहरूको सम्प्रदाय; अघोर सम्प्रदाय।

अघोरपन्थी- *वि.* १. अघोरपन्थको अनुयायी। *ना.* २. अघोरपन्थको जोगी।

अघोरी- *ना.* १. अघोरपन्थी। *वि.* २. नराम्रो वा जे पायो उही खाने; असत्ती।

अघोरै- *क्रि.वि.* ज्यादै; अत्यन्तै; अघोर।

अघोऱ्याइँ- *ना.* १. अघोरीपना; असुन्दरता। २. निर्लज्जता; घृणाको अभाव।

अघोलन- *ना.* [सं.] पानीमा नपग्लने वा घोलन नहुने काम।

अघोलनशील- *वि.* पानीमा हाल्दा नपग्लने वा पानीमा नमिल्ने।

अघोष- *वि.* [सं.] १. स्वरचिम्टी यथास्थानमा रही दबाब र प्रकम्पनविना उच्चरित हुने (ध्वनि; जस्तै- क, च, ट, त, प, ख, छ, ठ, थ, फ, स)। २. राम्ररी नसुनिने वा अस्पष्ट (आवाज, स्वर इ.)।

अघोषित- *वि.* १. घोषणा नगरिएको; औपचारिक रूपमा नबताइएको; नियमपूर्वक दिनुपर्ने सूचना नदिइएको। २. अस्पष्ट (आवाज आदि)।

अघोषीभवन- *ना.* भाषाविज्ञानअनुसार घोष ध्वनि (ग, ज, ड, द, ब इ.) अघोष (क, च, ट, त, प इ.) मा परिवर्तित हुने प्रक्रिया।

अङ्क- *ना.* [सं.] १. सङ्ख्या, गन्ती वा सङ्ख्याका आधारभूत समष्टि बुझाउन प्रयोग गरिने प्रारम्भिक चिह्न, शब्द वा त्यस्ता चिह्न र शब्दहरूको समूह; हिन्दू, अरबी र देवनागरी पद्धतिअनुसार शून्यदेखि नौसम्मका सङ्ख्यासूचक चिह्न वा चिह्नसमूह; कुनै पनि कुरालाई खास क्रममा प्रयोग गरिने खास सङ्ख्या; (डिजिट)। २. नाटकको प्रकरणलाई छुट्ट्याउने, दृश्य रहन वा नरहन सक्ने भाग वा अध्याय। ३. रूपकका दश भेदमध्ये करुणरसप्रधान, स्त्रीपात्र ज्यादा तथा साधारण चरित्रको नायक तथा एउटै अङ्क हुने एक भेद; त्यस्तो एकाङ्की काव्य। ४. दैनिक, साप्ताहिक, पाक्षिक आदि पत्रपत्रिकाको सङ्ख्या जनाउने अङ्क; नम्बर। ५. काख।

अङ्कगणित- *ना.* १. अङ्कहरूको विज्ञान, अङ्कसम्बन्धी, गणितविद्या। २. अङ्कविज्ञानको पुस्तक।

अङ्कधारण- *ना.* १. कुनै चिह्नाङ्कित धातुको साधनलाई तताएर शरीरका अङ्गमा डामी चिह्न लगाउने काम; डाम्ने काम। २. कुनै

सम्प्रदायको चिह्न शरीरमा धारण गर्ने काम। ३. चोरी, दामल आदिका अपराधमा दण्डित भएको देखाउन पाखुरा वा गाला आदिमा डाम्ने काम। ४. वृषोत्सर्ग यज्ञमा शिवप्रीतिका निम्ति साँढेका दुवै पातामा चक्र र त्रिशूलले डामी चिह्न लगाउने काम।

अङ्कधारिणी- *ना.* १. अङ्कधारण गरिएकी स्त्री; डामिएकी स्त्री। २. काखमा लिने स्त्री। *वि.* ३. अङ्कधारण गर्ने; डामिएको। ४. काखमा लिने। ५. गणना गरिएको; गनिएको।

अङ्कन- *ना.* १. कुनै वस्तुमा चिह्न लगाउने काम। २. छाप वा निस्सा आदि लगाउने काम। ३. कोर्ने काम; लेख्ने काम (चित्राङ्कन, चरित्राङ्कन, छायाङ्कन, नामाङ्कन इ.)।

अङ्कपत्र- *ना.* छाप लागी मूल्य तोकिएका कागत, लिफा, टिकट आदि वस्तु।

अङ्कमाल- *ना.* स्नेह वा आत्मीयता जनाउन कसैलाई दुवै हातले बेरेर आफ्नो छातीमा टाँस्ने काम; अँगालो हाल्ने काम; आलिङ्गन; अँगालो।

अङ्कमुख- *ना.* एक अङ्कभित्र पसेको बीजसमेत लिएर सबै अङ्कको सूचना गर्ने गर्भाङ्कजस्तो अंश।

अङ्कावतार- *ना.* अघिल्लो अङ्कका पात्रले सूचना गरेको, अघिल्लो परिशिष्टजस्तो गरी जोडिएको अंश।

अङ्कित- *वि.* [सं.] १. कुनै कुरो जनाउनका निम्ति चिह्न लगाइएको; चिह्नित; छाप लगाइएको। २. लेखिएको; उल्लेख हुने (जस्तो- राजपत्राङ्कित)। ३. चित्रित। ४. गनिएको। ५. तोकिएको; निर्धारित (जस्तो- अङ्कित मूल्य)। *विप.* अनङ्कित।

अङ्कुर- *ना.* [सं.] १. वनस्पतिको बीजबाट निक्लिएको टुसो; बीजले बिरुवाको रूप लिने क्रममा लिने प्राथमिक रूप; कुनै रुख वा बिरुवाबाट निक्लिएको नयाँ टुसो। २. त्यसरी नै प्रस्फुटित कुनै नयाँ कुरो; नयाँ विचारको आरम्भ। ३. आँकुरो; टुसो; मुना; पिपिरो; गाभो।

अङ्कुरण- *ना.* आँकुरा निक्लने काम; बीजमा आँकुरा आउने वा नयाँ आँकुरा लाग्ने काम; फूल वा अन्य वनस्पतिका बीजबाट बिरुवा टुसाउने कार्य वा अवस्था। (जस्तै- अङ्कुरण क्षमता, अङ्कुरण शक्ति आदि)।

अङ्कुराउनु- *अ.क्रि.* १. टुसाउनु; वा पलाउनु; आँकुरा आउनु। २. कुनै कुरा आँकुरा आए जस्तै प्रकट हुनु।

अङ्कुरित- *वि.* १. टुसाएको; पलाएको; आँकुरो आएको। २. कुनै कुरा आँकुरा आए जस्तै प्रकट भएको।

अङ्कुल- *ना.* [सं. अङ्कोल] काभ्राका जस्ता पात हुने, ससाना पहेँला रङका फूल फुल्ने र रातो रङमा सेता धर्सा भएका फल फल्ने काँडादार एक वृक्ष।

अङ्कुश- *ना.* [सं.] १. काँटा। २. वाहनलाई हाँक्ने छडी। ३. काँटा वा छडीले जस्तै कसैलाई रोक्ने, हाँक्ने वा नियन्त्रित गर्ने साधन। ४. बन्धन; अङ्कुसे।

अङ्कुसे- *ना.* [सं. अङ्कुश] १. कुनै वस्तुलाई तान्न प्रयोग गरिने टुप्पो घुँगुरिएको वा कापे परेको एक किसिमको काँटा वा फलामको साधन। २. हात्ती हाँक्ने सिलसिलामा हात्तीलाई तह लगाउन माहुतेद्वारा प्रयोग गरिने, टुप्पो नुहेको र अरू भाग सोझो हुने दुईमुखे काँटा। ३. कुनै कामकुरा व्यवहारमा परेको वा पारिएको यस्तै कापे वा अड्को (उदा.- मैले अङ्कुसे मिलाइसकेकाले त्यो मान्छे उम्किन सक्ने सम्भावना छैन।)।

अङ्कुसे जुको- *ना.* मानिसको आन्द्रामा पाइने, मुख अङ्कुसेजस्तो घुम्रिएको, गोलो, रातो रातो र खैरो खैरो रङको, रगत कम गराउने जुको।

अङ्खट- *ना.* [सं. अकट] १. अभिभाराको वहन; कबोल; प्रतिज्ञा (उदा.- नसक्ने कामको अङ्खट बोक्नु हुँदैन।) २. असजिलो अवस्था; खुँगे।

अङ्ग- *ना.* [सं.] १. कुनै सिङ्गो वस्तु, प्रणाली वा संरचनाका अवयव वा हिस्सा। २. शरीरका भिन्न भिन्न भाग; शरीर; जिउ; आङ। ३. भाग; टुक्रा; अंश; खण्ड; घटक; हिस्सा। ४. कुनै मूल वस्तुको पूरक, सहायक, सहयोगी, अप्रधान वा गौण अंश। ५. आजको बिहारको भागलपुर क्षेत्रको आसपाससम्म रहेको ठानिने प्राचीन भारतीय जनपद। ६. अङ्गुलको ६ गुना बराबरको नाप; ६ अमल बराबरको नाप।

अङ्ग उपाङ्ग- *ना.* कुनै वस्तु, प्रणाली वा संरचनाका प्रमुख अवयव वा खण्डका साथै ती अवयव वा खण्डको उपअवयव।

अङ्गक्षय- *ना.* जीवको जो हुने शारीरिक विकास भइसकेपछि शारीरिक विकासको अवरोध वा क्रमिक ह्रासको स्थिति।

अङ्गज- *वि.* १. शरीर वा अङ्गबाट उत्पन्न भएको। *ना.* २. रौं, नङ आदि। ३. छोराछोरी; सन्तान। ४. कामदेव।

अङ्गपतन- *ना.* १. शरीरका अङ्गहरू आफ्नो स्थान छोडी झर्ने वा उछिट्टिने क्रिया। २. पौराणिक पात्रहरूले मृत व्यक्तिको लास वहन गरी देशदेशान्तर डुल्दा सो लास सडी गली शरीरका अङ्गहरू झर्ने वा खस्ने प्रक्रिया। (उदा.- महादेवले काँधमा सतीदेवीको लास बोकी देशदेशान्तर डुल्दा जहाँ जहाँ सतीदेवीको अङ्गपतन भयो, त्यहाँ त्यहाँ एक एकवटा पीठ कायम भयो।)।

अङ्गपीडन- *ना.* कुनै नसाका कारणबाट शरीरको कुनै क्षेत्र वा भागमा हुने दुखाइ।

अङ्ग विच्छेदन- *ना.* शल्यचिकित्साका क्रममा शरीरबाट यसको कुनै दूषित भाग वा अङ्ग काटेर छुट्ट्याउने क्रिया।

अङ्ग संयोजन- *ना.* शल्यचिकित्साका क्रममा शरीरको कुनै अङ्गलाई शरीरको अर्को वा अर्को भागको अङ्गसँग जोड्ने प्रक्रिया।

अङ्गतगुना- *वि.* अङ्गहरूबाटै उत्पन्न भएको; शारीरिक वा अङ्गप्रत्यङ्गका कारणबाट उब्जिएको।

अङ्गद- *ना.* [सं.] १. पाखुरामा बाँधिने रत्न, मोती आदि अमूल्य द्रव्य जडेको सुनको गहना; केयूर; बाजु। २. रामायणमा वर्णित रामरावण युद्धमा रामको पक्ष लिने एक प्रसिद्ध वानरसरदार; सुग्रीवको दाजु बालीको छोरो।

अङ्गना- *ना.* [सं.] शुभलक्षणले युक्त भएकी स्त्री; सुन्दर अङ्ग भएकी नारी; सुलक्षणा नारी।

अङ्गप्रत्यङ्ग- *ना.* [सं.] हरेक अङ्ग; शरीर वा अन्य वस्तुको प्रत्येक भाग; शरीरका सानाठुला सबै अङ्ग।

अङ्गभङ्ग- *ना.* [सं. अङ्ग+भङ्ग] १. शरीरको कुनै अवयवको

टुटफुट वा भँचाइ। २. स्त्रीजातिका हाउभाउ वा कटाक्ष आदि चेष्टा। ३. कुटपिट आदिद्वारा ठुलै चोटपटक लागी भएको शरीरको कुनै भागको खती।

अङ्गभङ्गको खत- *ना.* कसैलाई कुटपिट गरी लगाएको चोट वा खत; अङ्गभङ्गका कारणबाट भएको घाउ वा दाग; गम्भीर चोट।

अङ्गभङ्गी- *ना.* दर्शकलाई मोहित पार्न पात्रद्वारा गरिने अभिनय; आँखा, मुख, हात आदि नचाएर नायिकाद्वारा प्रकट गरिने हाउभाउ।

अङ्गरक्षक- *ना.* [सं.] १. कसैका जिउज्यानको रक्षा गर्ने व्यक्ति। २. उच्च पदमा रहेका विशेष महत्त्वपूर्ण व्यक्तिहरूको सुरक्षाका निम्ति सधैँ साथमा रहने गरी तैनाथ गरिएको प्रहरी वा सैनिक; यस्ता प्रहरी वा सैनिकको समूह; आठपहरिया। ३. बालकहरूको हेरविचार गर्ने ददा।

अङ्गरक्षा- *ना.* [सं.] शरीरको रक्षा; जिउज्यानको सुरक्षा; शरीरका अङ्गहरूको हिफाजत।

अङ्गराग- *ना.* [सं. अङ्ग+राग] विशेषतः प्राचीन र मध्यकालीन समाजमा प्रचलित, शरीरमा घसिने सुगन्धित द्रव्य।

अङ्गवाक्य- *ना.* [सं.] मिश्र वाक्यभित्र रहेको, अर्थ बुझाउन अर्को वाक्यको अपेक्षा राख्ने, पूरक वा कारकको रूपमा रहेको उपवाक्य। (जस्तै- 'जसको किताब हो उसैलाई देऊ।' यो मिश्र वाक्यमा 'उसैलाई देऊ' अङ्गी वाक्यको अधीनमा रहेकाले 'जसको किताब हो' उपवाक्य अङ्गवाक्य बनेको छ।)

अङ्गविकार- *ना.* [सं.] शरीरको बनावटमा भएको दोष; जिउका अवयवहरूमा भएको विकृति (कुँजो, डुँडो, अन्धो आदि); शरीरका अवयवमा हुने घटबढ वा बाङ्गोटिङ्गो अवस्था।

अङ्गविक्षेप- *ना.* [सं.] १. दुखाइ वा संवेदनाले हातगोडा फ्याँक्ने काम। २. नाचगानमा भावप्रदर्शन गर्न हातगोडा आदि अङ्गहरू नचाउने कार्य; हातगोडाको हाउभाउ।

अङ्गविद्या- *ना.* [सं.] सामुद्रिक शास्त्रका अनुसार शरीरका अङ्गप्रत्यङ्गको गठन वा तिनमा रहेका विभिन्न चिह्न वा हातगोडाका रेखाहरू हेरेर भएको वा पछि हुने कुरा बताउने शास्त्र; हस्तरेखा हेरेर शुभाशुभ फल पत्ता लगाउने विद्या।

अङ्गा- *ना.* [सं.अङ्गक] शरीरका माथिल्ला भागका अङ्गमा लगाइने लबेदा, भोटो आदि वस्त्र।

अङ्गाङ्गी भाव- *ना.* [सं.] अङ्गीको र अङ्गी बन्न चाहिने अङ्गहरूको आपसी सम्बन्ध; गौण र मुख्यको परस्पर सम्बन्ध।

अङ्गार- *ना.* [सं.] हे. अँगार।

अङ्गारे- *वि.* हे. अँगारे।

अङ्गालो- *ना.* [सं. आलिङ्गन] हे. अँगालो।

अङ्गिका- *ना.* [सं.] आइमाईले आङमा लगाउने पोसाक; चोलो।

अङ्गी- *ना.* [सं.] १. प्रधान वा मुख्य अङ्ग; अरू अङ्ग आश्रित हुने कुनै प्रणाली वा संरचनाको मुख्य अङ्ग। *वि.* २. देहधारी; अङ्गहरू भएको। ३. मुख्य।

अङ्गी रस- *ना.* साहित्यिक कृतिमा पाइने मूल वा केन्द्रीय रस; अन्य सहकारी रसका साथमा आउने प्रधान रस।

अङ्गीकरण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु, सल्लाह वा नीति आदिमा प्रदान गरिने स्वीकृति; सहमति; समर्थन; मन्जुरी। २. जिम्मेदारी अभिभारा।

अङ्गीकार- *ना.* [सं.] १. स्वीकार; मन्जुरी। २. कबोल; प्रतिज्ञा। (उदा.- उसले अङ्गीकार गरेको कुरा नपुऱ्याई छाड्दैन।)। ३. आइमाईले आङमा लगाउने पोसाक; चोलो।

अङ्गीकृत- *वि.* [सं.] १. अँगालिएको; स्विकारिएको; अङ्ग तुल्याइएको। २. जन्मसिद्ध नभई निर्धारित कानुनी प्रक्रियाअन्तर्गत प्राप्त गरिएको (अङ्गीकृत नागरिक, अङ्गीकृत नागरिकता आदि)।

अङ्गी वाक्य- *ना.* [सं.] व्याकरणमा मिश्र वाक्यअन्तर्गत अङ्गवाक्यलाई आफूमा मिलाउने मुख्य उपवाक्य। (हिजो मलाई श्यामले 'तँलाई म कोट दिन्छु' भन्यो- यस मिश्र वाक्यमा 'तँलाई कोट दिन्छु' भन्ने अङ्गवाक्य 'श्यामले भन्यो' मुख्य वाक्यको अङ्ग बनेकाले 'श्यामले भन्यो' अङ्गीवाक्य हो।)

अङ्गुठो- *ना.* [सं.अङ्गुष्ठ] बुढी औँलो; औँठो।

अङ्गुर१- *ना.* [फा. अङ्गूर] १. पातलो मिही चिल्लो बोक्रा भएको, ससाना सेता फूल फुल्ने, फिक्का पहेँलो रङ हुने दानादार झुप्पे फल फल्ने एक जातको लहरो; २. त्यसै खाइने वा रसबाट द्राक्षासव, चिनी, रक्सी आदि बनाइने, त्यसैको फल।

अङ्गुर२- *ना.* [सं.अङ्गीकार] अङभर; जिम्मेदारी; जिम्मा; अभिभारा। (उदा.- गर्न नसकिने कामको अङ्गुर बोक्नु हुँदैन।)

अङ्गुल- *ना.* [सं.] १. हात वा खुट्टाको औँलो। २. पुष्ट जौका आठवटा दाना मिलाएर नाप्ता ढाकिने नापोको परिमाण; एक औँलाको चौडाइको नापो; अमल।

अङ्गुलि- *ना.* [सं.] औँलो; अमल।

अङ्गुलि त्राण- *ना.* १. ताँदोको चोट जोगाउन हातका औँलामा लाइने खोल। २. अम्तर्नु; लक्खु। ३. सितार बजाउँदा औँलामा लाइने तारको उपकरण; नक्खी।

अङ्गुलि निर्देश- *ना.* १. औँलो ठड्याउने काम। २. औँल्याइ।

अङ्गुलिमाल- *ना.* बुद्धकालीन एक क्रूर व्यक्ति (मान्छेका औँला काटेर माला लगाउने व्यक्ति, जो पछि बुद्धको शरण पऱ्यो।)।

अङ्गुलि मुद्रा- *ना.* नाउँ खोपेको औँठी; छापेमुद्रो।

अङ्गुष्ठ- *ना.* [सं.] बुढी औँलो; औँठो।

अङ्ग्रेज- *ना.* [अङ.] संयुक्त अधिराज्य बेलायतका निवासी वा अङ्गीकृत नागरिक; बेलायती मूलका गोरा जाति।

अङ्ग्रेजी- *वि.* १. संयुक्त अधिराज्य बेलायतसित सम्बन्धित वा सोको विशेषता भएको। २. अङ्ग्रेजको भाषासित सम्बन्धित। *ना.* ३. बेलायत, संयुक्त राज्य अमेरिका, अस्ट्रेलिया, क्यानाडा, न्युजिल्यान्ड र पहिले संयुक्त अधिराज्य बेलायतद्वारा अधीन तुल्याइएका क्षेत्रहरूमा बोलिने भाषा; इङ्लिस।

अच्- *ना.* [सं.] संस्कृतका 'अ' देखि 'औ' सम्मका स्वरहरूको सङ्क्षिप्तीकृत पारिभाषिक संज्ञा; स्वरवर्ण।

अचकच- *क्रि.वि.* निर्णयमा पुग्न नसकेर; अकमक।

अचकचाइ- *ना.* अचकचाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अचकचाइनु- *अ.क्रि.* अकमकाइनु।

अचकचाउनु- *अ.क्रि.* निर्णय लिन नसक्नु; अकमकाउनु।

अचकन- *ना.* [अ.?] पाँच कल्ली भएको, दुई ठाउँमा मात्र तुना लगाइने लामो कोटजस्तो लबेदा; एक किसिमको लामो दौरा।

अचकल्टो- *वि.* [सं.अर्ध > प्रा. अद्ध+कच्च?] १. पूरा नभएको; अधुरो। २. आधा पाकेको; कट्मिरो। ३. पूरा परिपक्व नभएको; अर्धशिक्षित। ४. पूरा काम दिन नसक्ने; अधबेस्रो (अचकल्टो काम; अचकल्टो ठिटो; अचकल्टो पढाइ इ.)।

अचकाली- *क्रि.वि. / ना.* हे. अचाक्ली।

अचम्म- *ना.* [प्रा. अच्चब्भुअ< सं. अत्यद्भुत] नचिताएको कुरो; उदेकलाग्दो कुरो; छक्क पराइ; गजब; आश्चर्य।

अचर- *वि.* [सं.] नचल्ने; गतिरहित; स्थावर; जड (चर-अचर सृष्टि; चराचर जगत्)।

अचल- *वि.* [सं.] १. नचल्ने; नडग्ने; चलाउन नसकिने। २. जड; स्थावर; स्थिर। ३. निश्चल; दृढ। *ना.* ४. पर्वत; पहाड; डाँडो (उदयाचल, अस्ताचल, हिमाचल इ.)।

अचल जायजेथा/सम्पत्ति- *ना.* एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा लैजान वा सारनतारन गर्न नसकिने घर, जग्गाजमिन आदि जायजेथा।

अचला- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी; धरती। २. बौद्ध धर्मका दशभूमि वा त्रयोदशभूमिमध्येको आठौँ भूमि। *वि.* ३. नचल्ने; स्थिर।

अचाइ$_{१}$- *ना.* [बा. बो.] अचार।

अचाइ$_{२}$- *ना.* [√ अचाउ (+ आइ)] आचमन गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अचाइनु- *क.क्रि.* अचाउने काम गरिनु।

अचाउनु- *स.क्रि.*[सं. आचमन] हत्केलामा पानी राखी सुरुप्प सुरुप्प खानु; छुवाछुत वा आशौचबाट शुद्ध हुनाका निम्ति यसरी पानी खानु; कुनै देवकार्य र पितृकार्यजस्ता धार्मिक कार्यका सिलसिलामा हत्केलामा केही पानी राखी मन्त्रको उच्चारणपूर्वक सुरुप्प सुरुप्प खानु।

अचाक्ली- *क्रि.वि.* १. हुनुपर्नेभन्दा ज्यादै बढी; मर्यादा नाघेर; अत्यन्तै; चौपट्टै; अचकाली। *ना.* २. अत्यधिकता; ज्यास्ती; अति गर्ने काम। ३. अन्याय; अत्याचार; थिचोमिचो।

अचाडु- *वि.* [प्रा. अच्चाहिद< सं. अत्यहित] १. कसैसित नमिल्ने; छुच्चो; छुल्याहा; निहुँखोजाहा। २. अमिल्दो; नसुहाउने।

अचानक- *क्रि.वि.* [सं. अज्ञानात्] पूर्वसूचनाविना; एक्कासि; अपर्झट; अकस्मात्; एकाएक।

अचानु/अचानो- *ना.* [सं.अञ्चन] १. पशु आदि काट्ता हतियारको धार नबिग्रियोस् भनी काटिने पशुको गर्धनमुनि जमिनमा राखिने काठको ठेउको। २. मासु आदि काट्ता वा थुँग्दा राखिने काठको ठेउको; थुँगनी। ३. पशु आदि मार हान्दा अचानाले बेहोर्नु परे जस्तै चोट बेहोर्नु पर्ने स्थिति; त्यस प्रकारको सङ्कट। (उदा.- रामले श्यामसित बदला लिन मलाई अचानु बनायो।) **अचानाको चोट खुकुरीले जान्दैन** (उखान)।

अचार- *ना.* [फा.] मुला, करेला, गोलभैँडा आदि तरकारी, तिल, सिलाम आदि दानादार पदार्थ, निबुवा, कागती, लप्सी, आँप आदि अम्ल पदार्थ आदिलाई काटी, थिची वा पिँधी नुन, खोर्सानी र अमिलो तथा मरमसला र तेल हाली साँधिएको, पकाइएको वा सूर्यपाक गरिएको, भोजनलाई विशेष स्वादिलो बनाउन चाटिने वा खाइने पदार्थ।

अचार पार्नु- *टु.* १. अचार बनाउनु। २. किचीमिची तुल्याउनु। (उदा.- धेरै नजिस्क्या, तँलाई अचार पारिदिउँला।)।

अचिनारु- *वि.* [अ+चिनारु] चिनजान नभएको; अपरिचित।

अचिन्तनीय- *वि.* [सं.] १. मनले चिताउन नहुने वा नसकिने; अचिन्त्य। २. मन र बुद्धिभन्दा परको; अज्ञेय।

अचिन्तित- *वि.* [सं.] १. नचिताएको; नसोचेको। २. अप्रत्याशित।

अचुक- *वि.* [प्रा. अ+चुक्क] नचुक्ने; कहिले पनि खेर नजाने; भुल नगर्ने; विफल नहुने; अमोघ (अचुक निसाना, अचुक औषधी इ.)।

अचेत- *वि.* [सं.] चेतना नभएको; होस गुमेको; सुद्धी हराएको; बेहोस।

अचेतन- *वि.* [सं.] १. ज्ञान नभएको; होस नभएको। *वि.* २. चेतन र अर्धचेतनपछिको, सचेत अवस्थामा थाहै नपाइने तर मानवीय क्रियाकलापलाई निर्दिष्ट गर्ने (मन)।

अचेल- *क्रि.वि.* [सं. अद्यकल्प] वर्तमान समयमा; हालसाल; हिजोआज; आजभोलि।

अचेलभरि- *क्रि.वि.* हिजोआजको समयमा; आजकाल; आजभोलि।

अचैतन्य- *वि.* [सं.] १. चेतनारहित; ज्ञान नभएको; जड। २. तर्कसम्मत नभएको। *ना.* ३. चेतनाको अभाव; जड वस्तु।

अच्छा- *वि.* [प्रा. अच्छअ< सं. अच्छक] १. असल; भलो; बेस। २. राम्रो। *निपा.* ३. स्वीकृति जनाउन भनिने शब्द; ठिक; अँ; हो आदि।

अच्छिउँ- *ना.* हे. अरिँगाल जस्तै केही लाम्चो र खिल गाडेर चिल्ने पखेटावाल बिखालु किरो; अच्छिउँ।

अचकाली- *क्रि.वि. / ना.* हे. अचाकली।

अचिन्त्य- *वि.* [सं.] हे. अचिन्तनीय।

अच्छिन्न- *वि.* [सं.] १. नकाटिएको वा छिँड नभएको। २. अखण्डित; निरन्तर (अच्छिन्न परम्परा)।

अच्छेद्य- *वि.* [सं.] १. काट्न नहुने वा नसकिने; टुक्र्याउन वा छेड्न नहुने वा नसकिने। २. नफाट्ने।

अच्छेर- *ना.* [सं. अक्षर] हे. अक्षर।

अच्छेरी- *वि.* पढ्न जान्ने; साक्षर।

अच्छ्युँ- हे. अच्छिउँ।

अच्युत- *वि.* [सं.] १. कुनै कुरामा नचुकेको; आफ्नो स्थान वा स्थितिबाट नखसेको वा नडगेको। *ना.* २. विष्णु भगवान् वा उनका अवतारको नाम; विष्णु; कृष्ण।

अछापे- *वि.* [अ+छापे] छाप नलगाइएको; छाप नभएको; विनाछापको। (छाप नहुँदा अड्डाखाना वा कार्यालयका चिठीपत्रमा अछापे जनाई बाहिर पठाउने गरिन्छ।)।

अछाम- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने सेती अञ्चलको एक पहाडी जिल्ला।

अछामे- *वि.* अछाम जिल्लामा बस्ने वा त्यससित सम्बन्धित।

अछुत-[हि. अछूत] *ना.* १. हिन्दू वर्णव्यवस्थाअनुसार नयाँ मुलुकी ऐन लागु हुनुभन्दा पहिले छुन नहुने वा पानी नचल्ने, छोइछिटो हाल्नुपर्ने भनी मानिएको समुदाय। *वि.* २. छुन नहुने वा नछोइएको; अस्पृश्य।

अछुती- *ना.* १. पहिले पहिले छुन नहुने मानिएको जात, अछुत। *वि.* २. छुन नहुने; तथाकथित तल्ला जातको।

अछुतोद्धार- *ना.* अछुत जातिको उद्धार; अछुतीहरूको उद्धार; अछुत जातिसँग छुवाछुतको भेद नगर्ने काम, प्रक्रिया वा स्थिति।

अछेता/अछेतो- *ना.* [सं. अक्षता] १. हे. अक्षता। २. धानको चामल; टुमटुम गरी पुऱ्याउनुपर्ने चामल।

अछेता/अछेतोपाती- *ना.* देवदेवीका पूजासामान; अक्षता र फूलपाती।

अज- *वि.* [सं.] १. आफैँआफ भएको; पहिल्यैदेखिको; जन्मँदै नजन्मेको। *ना.* २. विष्णु; नारायण। ३. ईश्वर; परमात्मा। ४. ब्रह्मा। ५. बाखाको भाले सन्तान; बोको। ६. छसात वर्ष पुरानो भएको धान; नउम्रने धान।

अजकल्चो- *वि.* हे. अधकल्चो।

अजग- *ना.* [अघच] घन्चमन्च नहुने ठाउँ; अघच।

अजगन्धा- *ना.* [सं.] झन्डै बनमाराजस्तो एक झार; बोकेझार।

अजङ- *वि.* लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ वा भार आदिमा ज्यादै ठुलो आकार वा प्रकारको।

अजङको- *वि.* १. डरलाग्दो। २. बडेमाको; औधी ठुलो (अजङको रुख, अजङको भारी इ.)।

अजनबी- *वि.* [अ.] १. नचिनेको; अपरिचित। २. अर्को ठाउँबाट आएको; परदेशी। ३. अनौठो; अद्भुत।

अजन्ता- *ना.* [हि.] दक्षिण भारतको सह्याद्रि पर्वतको काखमा बग्ने बागुरा नदीको घाटीमा स्थित कलात्मक गुफा र मन्दिरले गर्दा संसारप्रसिद्ध एक स्थान।

अजन्मा- *वि.* [सं.] १. जन्म नलिने; नजन्मेको। *ना.* २. ईश्वर; परमात्मा। ३. ब्रह्मा।

अजप- *वि.* हे. अजब।

अजपा- *ना.* [सं.] १. प्रत्येक सास तान्दा र फ्याँक्ता थाहै नपाई जपिने गायत्री मन्त्र; मनमनै ध्यान मात्र गरिने मन्त्र; प्रत्येक प्रश्वास र निःश्वासमा स्वतः गरिने जप। २. योगशास्त्रमा वर्णन भएअनुसार श्वास बाहिर जाँदा 'हं' र भित्र आउँदा 'स' ध्वनिको उच्चारण भई 'हंस' अक्षरको चौबिस घण्टामा २१,६०० पटक स्वतः भइरहने जप।

अजब- *वि.* [अ.] अनौठो; गजबको; विलक्षण; अजप।

अजबगजब- *ना.* अचम्म; आश्चर्य; गजब। **अजब नेपाल, गजब काश्मीर** (उखान)।

अजमाइ- *ना.* [√ अजमाउ (+ आइ)] अजमाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अजमाइनु- *क.क्रि.* अजमाउने काम गरिनु; अजमाइस गरिनु।

अजमाइस- *ना.* [फा. आजमाइस] १. के कस्तो होला वा हुन्छ हुँदैन भनी जाँची पर्गेली हेर्ने काम। २. जाँच; परीक्षा; परीक्षण। ३. पारख; परख। ४. प्रयोग वा कल्पना।

अजमाउनु- *स.क्रि.*[फा. आज्मा+आउ+नु] १. उपयोग वा प्रयोग गरी हेर्नु; परीक्षा वा जाँच गरी हेर्नु; परीक्षण गर्नु। २. पारख वा परख गर्नु। ३. ठिक बेठिक वा हुने नहुने जाँच्नु या पर्गेल्नु। ४. मनमा गढ्नु; कल्पना गर्नु; मनमा सोच्नु।

अजमोदा- *ना.* [सं.] धनियाँका छाँटको पात हुने, मसिना झुप्पाकार फूल फुल्ने, ज्वानु जस्तै फल हुने एक झार; जङ्गली ज्वानु।

अजम्मर- *वि.* [सं. अजरामर] कहिल्यै बुढो नहुने र नमर्ने; धेरै समयसम्म रहने।

अजम्मरी- *ना.* १. रङ्गीबिरङ्गी, ताजा छँदा पनि सुकेको जस्तो देखिने र पानीमा परे फेरि कोपिलाजस्तो हुने फूल फुल्ने एक बोट; त्यस्तो फूल। २. अजम्मर हुनाको भाव वा अवस्था। *वि.* ३. कहिल्यै बुढो नहुने र नमर्ने; सधैँ रहिरहने; अमर। ४. कहिल्यै नमर्ने ओखती हुने (बुटी)।

अजम्मरे- *वि.* अजम्मरी।

अजय- *वि.* [सं.] १. जित्न नसकिने; विजय गर्न नसकिने; अजेय। (उदा.- अजय छ हाम्रो झन्डा, अजय छ हाम्रो देश)। *ना.* २. पराजय; हार।

अजयपाल- *ना.* १. सङ्गीतमा भैरव रागको छोरो; शुद्ध स्वर लाग्ने एक राग। २. काफ्राका जस्तै पात हुने, हरियो फूल फुल्ने, खैरो रङको फल फल्ने एक वृक्ष वा त्यसकै फल; जमालगोटा।

अजर- *वि.* [सं.] १. कहिल्यै बुढो वा पुरानो नहुने; नाश नहुने। *ना.* २. देवता।

अजशृङ्गी- *ना.* [सं.] पर्वत-प्रदेशमा उम्रिने, ठुलो रुख र रातो फूल हुने, डोलो, लामो र बटारिएको फल फल्ने रुख; त्यसकै फूल वा फल।

अजस्र- *क्रि.वि.* [सं.] लगातार; नटुटीकन; निरन्तर; सधैँ।

अजहत्स्वार्था/अजहल्लक्षणा- *ना.* [सं.] लक्षणाका दुई भेदमध्ये कुनै शब्दले आफ्नो वाच्य अर्थलाई नछाडीकन सोही अर्थसित सम्बन्धित, भिन्न वा अतिरिक्त लक्ष्य अर्थसमेत बुझाउने एक भेद (जस्तो- 'बिरालाबाट दुध जोगाऊ' यहाँ वाच्य अर्थ बिरालाका साथै दुध खाने अन्य जीवातबाट दुध जोगाउने अर्थ लक्षित छ); उपादानलक्षणा।

अजा- *ना.* [सं.] १. ईश्वरीय माया; प्रकृति। २. दुर्गा। ३. बाखी।

अजात- *वि.* [सं.] १. तल्लो जातको; सानो जातको; जात काडिएको; जातिच्युत भएको; पतित; कुजात। २. नजन्मिएको; जन्म नभएको; उत्पन्न नभएको। *ना.* ३. सानो वा तल्लो जात।

अजातशत्रु- *वि.* १. शत्रु हुँदै नभएको; शत्रु पैदा नभएको। २. कसैसँग पनि शत्रुता वा वैरभाव नगर्ने। *ना.* ३. महाभारतमा वर्णित पाँच पाण्डवमध्येका जेठा युधिष्ठिरको नाम। ४. राजगृह (मगध) का राजा बिम्बिसारका छोराको नाम (उनी गौतम बुद्धका समकालीन थिए)।

अजाति- *वि.* १. जातबाट पतन भएको वा निकालिएको; पुरानो परम्पराअनुसार भात, पानी आदि काडिएको। २. तथाकथित सानो जातको; अछुत जात भनी ठानिएको। ३. अर्कै जातको; कुनै जातिसित सम्बन्ध नभएको।

अजान- *वि.* [सं. अज्ञान] १. ज्ञान नभएको; नजान्ने; अबोध; अनभिज्ञ; अबुझ; नासमझ। २. सुधो; सिधा; अनजान।

अजायब- *वि.* [अ.] १. अचम्मको; विलक्षण; अनौठो; अद्भुत। २. असाधारण।

अजायब घर- *ना.* अनेक प्रकारका पुरातात्त्विक, कलाकौशलसम्बन्धी र अन्य महत्त्वपूर्ण तथा अनौठा वस्तुहरू सङ्ग्रह गरी संरक्षणका

साथै जनसाधारणलाई देखाउनका निम्ति राखिएको भवन वा कक्ष; अद्‌भुत वस्तुको सङ्ग्रहालय; कौतुकागार; म्युजियम। (उदा.- यो मान्छे त कस्तो अचम्मको रहेछ, अजायबघरमा लगेर राख्नुपर्ने जस्तो!)।

अजारबजार- *ना.* ठुलो डाँको गरी गरिने बिलौना; आलापविलाप; विलाप। (उदा.- प्रिया! म मरेँ भने तिमी अजारबजार गरी नरोए।)।

अजिङ्गर- *ना.* [सं. अजगर] १. विष नहुने तर सासले तानेर निली खाने, ज्यादै ठुलो किसिमको, उष्णकटिबन्धप्रदेशमा हुने सर्प। *वि.* २. अजिङ्गर जस्तै ज्यादा चलमलाउन नसक्ने किसिमको; ज्यादै ठुलो ; अजङको। ३. अजिङ्गर जस्तै ज्यादै खाने वा सुत्ने। ४. अल्छी; अकर्मण्य। **अजिङ्गरको आहारा दैवले जुराउँछ/पुऱ्याउँछ** (उखान)।

अजिङ्गरे- *वि.* १. अजिङ्गरसम्बन्धी; अजिङ्गरको। २. ज्यादै ठुलो; अजङको। ३. धेरै खाने; खन्चुवा। ४. धेरै सुत्ने; सुताहा।

अजिटन- *ना.* [अङ्. एड्जुटान्ट] सेनामा कमान्डिङ अफिसरको सहायक अधिकृत; ऐटनपति।

अजिटनी- *ना.* अजिटनको पद वा दर्जा।

अजित- *वि.* [सं.] १. कसैले जित्न नसकेको; अजेय। *ना.* २. विष्णु। ३. शिव।

अजिब- *वि.* [अ. अजीब] अनौठो; आश्चर्यलाग्दो; गजबको; अद्‌भुत।

अजिमा- *ना.* [नेवा.] १. बुढी बज्यै। २. नेवारी संस्कृतिअन्तर्गत बालरोग पन्छाउनका निम्ति पूजा गरिने, काठमाडौँको स्वयम्भू स्तूपको देब्रेपट्टि रहेको मन्दिरकी देवी; शैवमार्गीहरूका बिच मातङ्गी नामले प्रख्यात भएकी देवी।

अजिमाना- *ना.* कट नछुट्ट्याइएको जाँड।

अजिर/अजिरा- *वि.* १. अटेर; जिराहा; हेपाहा। २. धिङ्न्याहा।

अजिर्न- *ना.* [सं. अजीर्ण] हे. अजीर्ण।

अजिर्निनु- *अ.क्रि.* अजीर्ण हुनु; धेरै खानाले पच्न नसक्नु।

अजिर्न्याइ- *ना.* अजिर्न पार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अजिर्न्याइनु- *स.क्रि.* अजिर्न पारिनु।

अजिर्न्याउनु- *स.क्रि.* अजिर्न होउन्जेल खुवाउनु; पेट ढाडिउन्जेल खुवाउनु; अजिर्न पार्नु।

अजीर्ण- *ना.* [सं.] १. खाएको कुरो नपच्दा हुन जाने पेटको रोग; अपच। *वि.* २. नपचेको; अपच। ३. जीर्ण नभएको।

अजीव- *वि.* [सं.] १. जीव नभएको। २. प्राण गइसकेको; मरेको; मृतक; मुर्दा। *ना.* ३. मृत्यु; काल।

अजीवकल्प- *ना.* भूगर्भशास्त्रअनुसार जीवको सृष्टि हुनुभन्दा पहिलेको युग।

अजुर- *वि.* [अ+जुर] १. अमिल्दो; बेमेलेको। २. नजुर्ने; नजुरेको। *ना.* २. ज्योतिषशास्त्रअनुसार नजुर्ने वा उपयुक्त नठहरिने क्रिया वा स्थिति। (उदा.- जुरअजुर हेरेर मात्र बिहा छिन्ने चलन छ।)।

अजेय- *वि.* [सं.] जित्न नसकिने।

अजोग्गे- *वि.* [सं. अयोग्य] अयोग्य; योग्य नभएको। *विप.* जोग्गे।

अजोड- *वि.* [अ+जोड] १. जोडा नभएको; बिजोडा; अजोर। २. जोडा लाग्न नसकिने; बेजोड; अनुपम; अद्वितीय। ३. ज्यादै ठुलो; भयानक। ४. ज्यादा; धेर।

अजोडी- *वि.* अजोड; अजोरी।

अजोर- *वि.* [अ+जोर] हे. अजोड; बेजोड।

अजोरी- *वि.* १. जोडा नभएको; बेजोड। २. अद्वितीय। ३. प्रतिद्वन्द्वी नभएको। (उदा.- तिमी त अजोरी मान्छे रहेछौ, कसैले पनि तिम्रो मुकाबिला गर्नै सकेन।)।

अज्यौली- *ना.* [सं. अपजालिक] झगडातगडा गर्न थापिएको खोचे वा निहुँ; अर्घेली; अर्घेल्याइँ; अझ्यौली।

अज्ञ- *वि.* [सं.] १. नजान्ने; नबुझ्ने; अनजान। २. नसम्झने; नासमझ; मूर्ख। *विप.* विज्ञ।

अज्ञता- *ना.* १. नजान्नेपन; अनजानपन। २. नासमझ; मूर्खता; अज्ञान।

अज्ञात- *वि.* [सं.] १. नजानेको। २. नचिनेको; अपरिचित। ३. प्रकट नभएको; अप्रकट। ४. नदेखिएको। ५. भेउ नभएको; जानकारी नपाइएको; थाहा नपाइएको। ६. गुप्त। *विप.* ज्ञात।

अज्ञातता- *ना.* नजानिएको अवस्था वा भाव; कुनै कुरासँगको अपरिचय; अनभिज्ञता।

अज्ञातनामा- *वि.* नाम थाहा पाउन नसकिएको; चिनापर्ची नभएको।

अज्ञात यौवना- *ना.* यौवनको आगमनप्रति सचेत नभएकी नायिका; मुग्धा नायिका।

अज्ञातवास- *ना.* कसैले थाहा नपाउने गरी लुकेर बसेको अवस्था; गुप्तवास; गुप्तबसाइ।

अज्ञान- *ना.* [सं.] १. ज्ञान वा बोध नहुने क्रिया, भाव वा स्थिति; ज्ञानको अभाव; ज्ञानको कमी; जानकारीको कमी। २. असलखराबको छ्यानविचार गर्ने क्षमता जागृत नरहेको स्थिति; आन्तरिक चेतना जागृत नभएको अवस्था। ३. मूर्खता। ४. अविद्या, माया वा मोह जसले गर्दा जीवले परब्रह्मसँग आफ्नो भिन्नता अनुभव गरी मिथ्या जगत्‌लाई वास्तविक ठानेको हुन्छ र त्यो हटेपछि मात्र जीव ब्रह्मसँग आफ्नो अभेदको अनुभव गर्न र मुक्त हुन सक्छ भनिन्छ। *वि.* ५. ज्ञान नभएको; अजान; मूर्ख।

अज्ञानी- *वि.* १. ज्ञान नभएको; ज्ञानरहित; अज्ञ। २. अबोध; अजान। ३. लट्ठक; मूर्ख। ४. अविद्या, माया वा मोहका वशमा रहेको; आफू नै परब्रह्म हुँ भन्ने ज्ञान नभएको।

अज्ञेय- *वि.* [सं.] १. जान्न नसकिने; ज्ञान गर्न नसकिने। २. बुझ्न, सम्झन, भेउ पाउन वा थाहा पाउन नसकिने; दुर्बोध; अगम्य। *विप.* ज्ञेय।

अज्ञेयता- *ना.* १. नजानिँदोपन; नबुझिँदोपन। २. नबुझिँदो स्थिति; अगम्यता।

अज्ञेयवाद- *ना.* दृश्य वा बोध्यभन्दा परको वस्तुलाई जान्न वा सोचेर मात्र निर्णय दिन सकिँदैन भन्ने सैद्धान्तिक मत।

अझ- *क्रि.वि.* [प्रा. अज्ज? सं. अद्य] १. अहिलेसम्म; अद्यापि। (उदा.- राम अझ आएको छैन। अझ त्यो कुरा रहस्यमय नै रहेको छ।)। २. फेरि पनि; अब पनि; अरू पनि। (उदा.- उसले हप्काए पनि अझ उसलाई भेट्ने रहर छ; मलाई अझ पढ्ने रहर छ।)। ३. तैपनि; त्यसो भए पनि; त्यति हुँदाहुँदै पनि। (उदा.- मैले कति सम्झाइ सकेँ; ऊ अझ मान्दैन।)। ४. झन्। (पुरस्कार पाएपछि ऊ

अफ उत्साहित छ।)। ५. अटेरलाई सम्फाउँदा वा हप्काउँदा प्रयोग गरिने शब्द। (के गरेको? अफ!)।

अफक- *ना.* [अ+फक] केटाकेटी र गैह्र जिम्मेवार व्यक्तिहरू पुग्न र दखल दिन नसक्ने सुरक्षित ठाउँ। (उदा.- यो ऐना अफकमा राख, केटाकेटीले फुटाउलान्।)।

अफारो- *ना.* [सं. अध्यारोप] १. दोष लाउने काम; दोषारोपण; अभियोग। २. अत्तो; फत्तुर।

अफारो र बफारो- *ना.* १. गाली र बफौटी। २. दोषारोपण र बाफाबाफ।

अफेउलो- *ना.* [√ अज्यौली] १. टन्टा; लेठो। २. अन्याय; फट्याइँ; अचाडू कार्य।

अफेटो- *ना.* [√ अचेटो] बेपत्ताको रडाको; फमेला; लेठो; अनावश्यक टन्टा।

अफै- *क्रि.वि.* [अफ+ऐ] अफ ज्यादा। (ऊ अफै निश्चिन्त हुन सकेको छैन।)।

अफ्यौली- *ना.* हे. अज्यौली।

अञ्चल- *ना.* [सं.] १. शिर वा काँध भई छातीमा फैलिएको वा लपेटिएको सारी, पछ्यौरा आदिको भाग; सारी, पछ्यौरा आदिको छेउ वा किनारा; सप्को। २. किनार; तीर; तट। ३. घाटी; फेदी। ४. कुनै मुलुक वा प्रदेशको एक भाग; भूभाग; क्षेत्र; प्रदेश। ५. नेपालका चौध प्रादेशिक विभागमध्ये एक (मेची, कोसी, सगरमाथा, जनकपुर, वाग्मती, नारायणी, गण्डकी, लुम्बिनी, धवलागिरि, कर्णाली, राप्ती, सेती, भेरी र महाकाली)।

अञ्चल अदालत- *ना.* जिल्ला अदालतबाट निर्णय भएका मुद्दामा पुनरावेदन सुन्ने पञ्चायतकालमा गठित अञ्चलस्तरीय अदालत।

अञ्चलव्यापी- *वि.* अञ्चलभरको; पूरै अञ्चलको; अञ्चलभर फैलिएको।

अञ्चलसभा- *ना.* सम्बन्धित अञ्चलका सबै जिल्लाका पदाधिकारीहरू र सदस्यहरू समावेश भएको सभा।

अञ्चल सभापति- *ना.* अञ्चलस्तरीय पञ्चायत वा अञ्चल तहमा गठित निकायका सभापति; अञ्चलस्तरीय कुनै सङ्गठनका सभापति।

अञ्चलस्तरीय- *वि.* अञ्चल तहको; अञ्चल तहमा सीमित; अञ्चल तहमा हुने।

अञ्चलाधीश- *ना.* अञ्चलको प्रशासनिक जिम्मेवारी पाएको पञ्चायतकालीन एक उच्च पदाधिकारी।

अञ्चलाधीश कार्यालय- *ना.* अञ्चलाधीशको अड्डा; अञ्चलाधीशका प्रत्यक्ष रेखदेखमा रही निजको कार्यसम्पादनमा सहयोग गर्ने अड्डा।

अञ्चलाधीशको कार्यालय- *ना.* अञ्चलाधीश कार्यालय।

अञ्जन- *ना.* [सं.] १. तोरीको तेलको बत्ती बाली त्यसमाथि कुनै भाँडो घोप्टचाई माथिबाट छोपी सो बत्ती बलेर समाप्त हुँदा माथिल्लो भाँडाको भित्री भागमा जम्मा भएको ध्वाँसोमा तेल आदि हाली संस्कार गरी तयार गरिएको, आँखाका कोसको डिलमा आँखाको निरोगिता र शोभाका निम्ति लगाइने एक प्रकारको मलम वा लेप; गाजल; सुर्मा। २. सोह्र शृङ्गारमा एक; अङ्गराग।

अञ्जलि/अञ्जली- *ना.* [सं.] हे. अँजुली।

अञ्जलि/अञ्जलीपुट- *ना.* १. दुवै खुला उत्ताना हत्केला जोडी ती हत्केलाको माथिल्लो भाग चाहिँ केही फुकाउँदा हुन आउने छत्रको जस्तो आकार परेको खोबिल्टो। २. आदर वा प्रार्थनाका मुद्रामा त्यसो गरी हत्केला जोड्ने काम; करपुट; करसम्पुट; अँजुली।

अञ्जीर- *ना.* [सं.] डाँठ खोक्रो र लम्स्याइलो, तीनकुने पात हुने तिमिलाका जस्ता फल फल्ने, मल्बेरी परिवारको, उष्णतटबन्धीय प्रदेशमा हुने एक वृक्ष; पीपलका जस्ता मसिना बियाँ हुने त्यसैको गुलियो फल।

अट्नु- *अ.क्रि.* [सं. अट+नु] बस्न, रहन आदिका लागि ठाउँ पुग्नु; अटाउने हुनु।

अटकल- *ना.* हे. अडकल।

अटका- *ना.* [उडि. आटिका] देवतालाई भोग लगाइने वा अर्पण गरिने खाद्य पदार्थ; त्यसैको प्रसादस्वरूप पक्वान्न।

अटन- *ना.* [सं.] घुमफिर गर्ने काम; हिँडडुल; भ्रमण; पर्यटन (तीर्थाटन, देशाटन, भिक्षाटन इ.)।

अटपट- *ना.* [अ. मू. पट्+अ (द्वि.)] १. गडबड; गोलमाल; खटपट; कठिनाइ। २. अस्पष्ट बोली; बालबोली जस्तै अर्थ स्पष्ट नखुल्ने बोली। ३. कुनै कामकुरामा व्यक्तिहरूका बिच परेको खटपट वा मनोमालिन्यको स्थिति। (उदा.- तिनीहरूका बिच आजकल अटपट परेको छ।)।

अटमट्ट- *क्रि.वि.* [अ. मू. (द्वि.) मट्+ट] १. अटाईनअटाई; नअटाउने गरी; अटेसमटेस; उरमुट्ट। *वि.* २. जिउमा लुगा लाउँदा कसाकस भएको; कुनै भाँडो वा ठाउँमा कुनै पदार्थ बेसरी खाँदिएको वा भरिएको; खाँदाखाँद भएको; कसिएको।

अटल[१]- *वि.* [सं.] १. अडिग; स्थिर। २. आफ्नो सिद्धान्तबाट विचलित नहुने। ३. सधैँ कायम रहने। ४. निश्चय हुने; अवश्यम्भावी।

अटल[२]- *ना.* [नेवा. अथल] १. खास गरी माटाको र सामान्यतया धातु वा प्लास्टिकको पिँधभन्दा माथि खुल्दै गएको, लुगा धुने भाँडो। २. खुट्टा भएको थेप्चो र फराकिलो मुख भएको मकल।

अटाइ- *ना.* [अटाउ (+ आइ)] अटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अटाइनु- *अ.क्रि.* अटाउने होइनु।

अटाई नअटाई- *क्रि.वि.* [अटाई+नअटाई] ठाउँ नपुगे पनि कोचाकोच पारी; अटेसमटेस परेर; ठसाठस भरिएर; उरमुट्ट।

अटाउनु- *अ.क्रि.* [अट्+आउ+नु] १. कुनै कुरा वा वस्तु कुनै ठाउँ वा पात्रमा अट्न रहन सक्ने हुनु; राख्ने वा हालिने ठाउँ पुग्नु। २. कुनै वस्तु राख्ने वा हाल्ने ठाउँ तुल्याउनु। (उदा.- मधु र कमल एउटै आसनमा अटाए।)।

अटाली- *ना.* [सं.अट्टाल] हावा खान वा बसेर बाहिर हेर्नका निम्ति घरको दोस्रो, तेस्रो आदि तलाको मूल गारोबाट बाहिर निस्केको दलिन, खम्बा वा अन्य साधनद्वारा अड्याई बनाइएको सम्म खुला भाग; बार्दली; कौसी।

अटुट- *वि.* [सं. अ+त्रुट] १. नटुट्ने; अखण्डित; सग्लो। *क्रि.वि.* २. नटुटीकन; लगातार; निरन्तर।

अट्काउनु- *स.क्रि.* हे. अड्काउनु।
अटेक- *ना.* [अ+टेक] सिद्धान्तमा नअड्ने काम; विचारमा स्थिर रहन नसक्ने स्वभाव; दोमन।
अटेर- *वि.* [अ+टेर] भनेको कुरा नटेर्ने; भनेको नमान्ने; हेपाहा; मिचाहा।
अटेऱ्याइँ- *ना.* अटेर गर्ने भाव वा क्रिया; अटेरीपन।
अटेरी- *वि.* नटेर्ने; अटेर।
अटेर्नु[1]- *ना.* [सं.अत्रिणु] घाँसपात आदिमा फिंजको डल्लोजस्तो गुँड लगाउने, घाँससित खाएमा भेडाबाखा बिरामी हुने एक जातको सानो किरो।
अटेर्नु[2]/अटेर्नो- *वि.* [अटेर्+नु/नो] भुट्ता फूल नउठ्ने (मकै आदि); ठेट्नो।
अटेसमटेस- *क्रि.वि.* [अट्+एस (द्वि.)] सकेसम्म कोचकाच पारेर; अटाईनअटाई; खचाखच; ठसाठस; ठेलमठेल।
अटैसा- *ना.* बिचबिचमा समान अन्तर पारी सातवटा वा नौवटा प्रायः सुनको बुट्टेदार गेडी हाली उनेर बनाएको पोतेको माला; नौगेडी।
अटो- *ना.* [अङ्.] १. एक प्रकारको छाप्ने यन्त्र। २. स्वहस्तलेख; अटोग्राफ। ३. टेम्पो। *वि.* ४. स्वचालित; आफैँआफ चल्ने, हुने वा बन्ने (अटोबस, अटोरिक्सा, अटोमोबाइल्स इ.)।
अटोग्राफ- *ना.* स्वहस्तलेख।
अटोमेटिक- *वि.* मानवीय नियन्त्रण वा सञ्चालनविना आफैं चल्ने; स्वचालित (अटोमेटिक घडी; अटोमेटिक राइफल इ.)।
अट्काउ- *ना.* हे. अड्काउ।
अट्काउपट्काउ- *ना.* हे. अड्काउपड्काउ।
अट्टहास- *ना.* [सं.] ठुलो स्वरको हाँसो; खित्का छोडेको हाँसो।
अट्टान- *वि.* [सं. अट्ट+आन] अत्यन्त बलियो; हट्टाकट्टा; दह्रिलो।
अट्टालिका- *ना.* [सं.] अटाली।
अट्टे- *ना.* मार्सी धानको एक भेद।
अट्ठा- *ना.* [प्रा. अट्ठ< सं. अष्ट] तासको वा गन्जिफाको आठ फुट्टी भएको पत्ती; आठ फुट्टीवाला चक्की।
अट्ठाइस- *ना.* [प्रा. अट्ठाईस< सं. अष्टाविंशति] १. बिस र आठको योगसङ्ख्या; २८ को अङ्क। *वि.* २. गन्दै जाँदा अट्ठाइस सङ्ख्यामा पर्ने; सातको चार गुना हुने।
अट्ठाइसौँ- *वि.* १. गन्ने क्रममा अट्ठाइस चाहिँ सङ्ख्यामा हुने; कुनै बाँडिएका वा बाँडिने वस्तुको बराबरका अट्ठाइसमध्ये एउटा चाहिँ भाग भएको।
अठचालिस- *ना.* [सं. अष्टचत्वारिंशत्] १. चालिस र आठको योगसङ्ख्या; ४८ को अङ्क। *वि.* २. गन्दै जाँदा सतचालिस पछिको सङ्ख्यामा पर्ने; चालिस र आठका योगसङ्ख्याको।
अठचालिसौँ- *वि.* गन्तीका क्रममा अठचालिस सङ्ख्याको; अठचालिस सङ्ख्यामा पर्ने।
अठचालीस- *ना.* हे. अठचालिस।
अठचालीसौँ- *वि.* हे. अठचालिसौँ।
अठतिस- *ना.* [सं. अष्टत्रिंशत्] १. तिस र आठको योगसङ्ख्या; ३८ को अङ्क। *वि.* २. गन्तीका क्रममा सैंतिसपछिका सङ्ख्याको।
अठतिसौँ- *वि.* गन्तीका क्रममा अठतिस सङ्ख्याको; अठतिस सङ्ख्यामा पर्ने।
अठतीस- *ना.* हे. अठतिस।
अठतीसौँ- *वि.* हे. अठतिसौँ।
अठन्नी- *ना.* [आठ+आना+ई] पहिलेको भारतीय आधा रुपियाँ अर्थात् आठ आनाको सिक्का; बत्तिस पैसाको सिक्का।
अठपहरी/अठबरी/अठबरे- *ना.* [भो. ब. (राई)] लिम्बवानी र खम्बवानी मिश्रण भएको भाषा बोल्ने राई जातिको एक शाखा।
अठबा- *वि.* १. अप्ठ्यारो; गाह्रो; मुस्किल। *ना.* २. दोठ्याङ; असजिलो स्थिति।
अठसट्ठी- *ना.* [प्रा. अट्ठसट्ठी< सं. अष्टषष्टि] १. साठी र आठको योगसङ्ख्या; ६८ को अङ्क। *वि.* २. गन्तीका क्रममा सतसट्ठीपछिको सङ्ख्यामा पर्ने; साठी र आठका योगसङ्ख्याको।
अठसट्ठिऔँ/अठसट्ठियौँ- *वि.* गन्तीका क्रममा अठसट्ठी सङ्ख्यामा पर्ने; अठसट्ठी सङ्ख्याको।
अठहत्तर- *ना.* [प्रा. अट्ठहत्तरि] १. सत्तरी र आठको योगसङ्ख्या; ७८ को अङ्क। *वि.* २. सतहत्तरपछिको सङ्ख्यामा पर्ने; सत्तरी र आठका योगसङ्ख्याको।
अठार- *ना.* [प्रा. अट्ठार< सं. अष्टादश] १. दश र आठको योगसङ्ख्या; १८ को अङ्क। *वि.* २. गन्तीका क्रममा सत्रपछिको सङ्ख्यामा पर्ने; दश र आठका योगसङ्ख्याको।
अठार पोल- *ना.* बोडीमा आधारित धार्नी प्रणालीकोअनुसार बिसौलीभन्दा कम परिमाणको तौल।
अठारौँ- *वि.* गन्दै लाँदा अठार सङ्ख्यामा पर्ने; अठार सङ्ख्याको।
अठासी- *ना.* [प्रा. अट्ठासि< सं. अष्टाशीति] १. असी र आठको योगसङ्ख्या; ८८ को अङ्क। *वि.* २. असी र आठका योगसङ्ख्याको; सतासीपछिको सङ्ख्यामा पर्ने।
अठासिऔँ/अठासियौँ- *वि.* अठासी सङ्ख्यामा पर्ने; अठासी सङ्ख्याको।
अठिँगर/अठिङर/अठिङ्गर- *ना.* [आँठ+इँगर/ इङर/इङ्गर] शरीरको अङ्ग वा हाडको जोर्नी; आङ र पाताको जोर्नी।
अठिया- *ना.* केराको एक जात; अठैँसो।
अठेङ- *ना.* हे. अठ्याङ।
अठेङ मठेङ- *क्रि.वि.* हे. अठ्याङमठ्याङ।
अठेसो- *ना.* [अँठ्याउ+एसो] झ्याल, ढोका आदिका खापामा खोल्न वा लगाउन हुने गरी जडिएको वस्तु; हातो; मुर्रा।
अठैँसो- *ना.* [अट्ठिया+ऐँसो] कमसल खालको केराको एक भेद; अठिया।
अठोट्नु- *स.क्रि.* [अठोट+नु] १. निधो गर्नु; निर्णय गर्नु। २. बन्दोबस्त मिलाउनु; तजबिज गर्नु।
अठोट- *ना.* [प्रा. अट्ठवत्< सं. अर्थवत्] १. पक्कासँग गरिएको निधो वा निर्णय; ठहर। २. तजबिज; तर्जुमा। ३. अनुमान; अडकल; लख।
अठोटाइ- *ना.* [√ अठोट् (+आइ)] अठोट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अठोटाइनु- *क.क्रि.* अठोट्न लाइनु; अठोट्ने काम गराइनु।
अठोटाउनु- *प्रे.क्रि.* अठोट्न लाउनु; अठोट्ने काम गराउनु।
अठोटिनु- *स.क्रि.* अठोट्ने काम गरिनु; अठोट गरिनु।

अठोत्तरसय- *वि.* [सं.अष्टोत्तर+शत] एकसय आठ सङ्ख्याको; १०८; धार्मिक दृष्टिले ज्यादै महत्त्वपूर्ण मानिने सो सङ्ख्याको। (उदा.- स्वस्थानीको व्रतपूजाअन्तर्गत अठोत्तरसय फूल, अक्षता आदि चढाइन्छ; पाँचसुते अठोत्तरसय बत्ती बाल्नाको ठुलो महिमा छ।)

अठ्याङ- *ना.* [अ. मू.] १. कामकुरा गर्दै जाँदा पर्न आएको असजिलो अवस्था; अठेङ। २. कठिनाइ; मुस्किल। ३. कुनै काम गर्ने क्रममा पहिले कुन काम गर्ने भन्ने दोधार; अठेङ।

अठ्याङमठ्याङ- *क्रि.वि.* काम गर्न अप्ठ्यारो वा गोलमाल हुने गरी; गडबड; गोलमाल; दोठ्याङ।

अड्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. अड्ड< सं. अट्ट+नु] १. गति बन्द हुनु; जहाँको तहीँ हुनु वा रहनु; रोकिनु; थामिनु। २. कुनै कुरामा अडिग रहनु। ३. अड्डी वा अडान लिनु। ४. गाईभैंसी आदि बाली हुने क्षणमा निश्चल रहनु।

अड- *ना.* [प्रा. अड्ड] ढिपी; जिद्दी; टेक।

अडकल- *ना.* [सं. अट्+कल] कुनै व्यवहार, घटना आदि यस्तो भयो होला भन्ने सोचाइ; अनुमान; अन्दाज; अन्जाम; अड्कल।

अडकलगीता- *ना.* तथ्यद्वारा सिद्ध नभई खालि अन्दाजका भरमा गरिएको वा भनिएको कुरो; खालि अनुमान; फोस्रो कल्पना।

अडकलपच्चु- *वि.* १. अडकलबाजी गर्ने; अडकलगीता गाउने। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति। ३. कोरा कल्पनाका आधारमा लगाइएको अन्दाज; कपोलकल्पित कुरो; पछि काम बिग्रिने बढी सम्भावना हुने कोरा अनुमान; बेप्रमाणको लख।

अडकलबाज- *वि.* १. अन्दाज वा अनुमान लगाउने; अडकल गर्न सिपालु। २. तथ्यतर्फ ज्यादा ध्यान नदिने; निराधार कुरा गर्न खप्पिस; अन्दाजैअन्दाजका भरमा कुनै कामकुराबारे धारणा बनाउने; डिङ हाँक्ने वा गुड्डी हाँक्ने; अन्दाजबाज।

अडकलबाजी- *ना.* १. अन्दाज; अनुमान। २. प्रायः तथ्यमा आधारित नरहेको स्थिति। ३. कुनै कामकुरामा चाहिनेभन्दा बढी अन्दाज लगाउने बानी। (उदा.- विज्ञानका क्षेत्रमा कोरा अडकलबाजीले काम चल्दैन।)

अडग- *वि.* [अ+डग] नडग्ने; आफ्नो स्थान वा कुरामा टेक लिने; अटल।

अडङ्गा- *ना.* [अड्+अङ्गा] १. कुनै कामकुरामा यो वा त्यो मिल्दैन भनी दिइएको बाधा वा बखेडा। (उदा.- राम जुनसुकै बखत पनि काममा खालि अडङ्गा हाल्छ।) *वि.* २. त्यस्तो अडङ्गा वा अड्को हाल्ने (व्यक्ति; उदा.- राम त अडङ्गा छ है।)

अडबड- *ना.* [अ. मू.] १. अप्ठेरो स्थिति; बाधाजनक अवस्था; दोठ्याङ। *वि.* २. सतह नमिलेको; उबडखाबड भएको; सम्म नपरेको।

अडबाङ्गे- *वि.* [अडबाङ्गो+ए] १. कतै पनि नमिल्दो; अडभङ्गे। २. अर्धङ्गी।

अडबाङ्गो- *वि.* [सं. अर्द्धभङ्ग] १. अमिल्दो स्वभावको; मिलनसार नभएको। २. अर्धसिल्ली; अर्धङ्गी।

अडबेखडबे- *वि.* [अ. मू.] अग्लोहोचो परी सतह नमिलेको; खाल्टाखुल्टी परेको (जमिन, ठाउँ आदि)।

अडभङ्गे- *वि.* [प्रा. अड्ड+सं. भङ्ग] १. अप्ठ्यारो। २. कुरा नमिल्ने; अमिल्दो; मिलनसार नभएको; अडबाङ्गे।

अडभङ्ग्याहा- *वि.* अकासित अमिल्दो; अप्ठ्यारो स्वभाव भएको।

अडाइ- *ना.* [√ अड् (+ आइ)] अड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अडाइनु- *क.क्रि.* अडाउने काम गरिनु; अड्न लाइनु।

अडाउ- *वि.* धेरै समयसम्म टिक्ने; टिकाउ; खपाउ।

अडाउनु- *स.क्रि.* १. कुनै गतिमा भएको वा खस्ने चिजलाई कुनै आधारमा रोक्नु; थाम्नु। *प्रे.क्रि.* २. अडान लिने पार्नु; अड्याउनु; टिकाउनु।

अडान- *ना.* [अड्+आन] १. आफ्नो कुरामा दृढ हुने काम; जिद्दी; दृढ। २. अड्ने वा बिसाउने ठाउँ। ३. यति; विश्राम।

अडान लिनु- *टु.* आफ्नो कुरामा टिकिरहनु; डेग नचल्नु।

अडाहा- *वि.* [अड्+आहा] १. कुरा उचित वा अनुचित जेजस्तो भए पनि अडान लिइरहने; आफ्नो कुरा नछाड्ने; अड्डी लिने; जिद्दीवाल। २. हिँड्दाहिँड्दै वा काम गर्दागर्दै टक्क रोकिने बानी भएको; अडैया; अडियल।

अडिग- *वि.* [अ+डिग] १. डेग नचल्ने; नचलमलाउने वा नहल्लिने। २. आफ्नो कुरा नछाड्ने वा त्यसमा अडान लिने; दृढ।

अडिनी- *ना.* [अड्+इनी] राजदरबार वा राणाहरूका दरबारका मान्सेहरूकी नाइकेनी; अडेनी; अडैनी।

अडिनु- *अ.क्रि.* [अड्+इ+नु] १. अड्ने काम गरिनु; रोकिनु; थामिनु। २. आखिरी पर्नु; खाँचो पर्नु; गर्ज पर्नु। ३. अड्डी लिनु; हठी हुनु। ४. बसेको, पसेको आदि ठाउँबाट बाहिर ननिस्कनु; अड्कनु। ५. नचल्नु; नहल्लनु; राम्ररी गाडिनु।

अडिन्चे- *ना.* [नेवा.] ससाना केटाकेटीलाई लाग्ने रुन्चे रोग। (पेट बोकेका वा भरखर बच्चा पाएका आइमाईले बालकलाई छोएमा अडिन्चे रोग लाग्छ भन्ने भनाइ थियो।)।

अडियल- *वि.* [अड्+इयल] १. जेजस्तो भए पनि आफ्ना कुरामा अडिरहने; अड्डी लिने; जिद्दीवाल। २. हिँड्दाहिँड्दै बिचमा अडिने वा रोकिने स्वभाव भएको (घोडा); अडाहा।

अडिलो- *वि.* [अड्+इलो] १. टिक्ने; आड दिने; दह्रिलो। २. अडीअडी हिँड्ने स्वभावको; हिँड्दाहिँड्दै अड्ने (घोडा); अडाहा; अडियल।

अडेनी- *ना.* हे. अडिनी।

अडेरी- *ना.* [अण्ड+एरी] लामा लामा काँढा हुने र फैलेर झाडी हुने एक जातको वनस्पति।

अडेस- *ना.* [अड्+एस] १. कुनै वस्तु, भित्तो, तकिया आदिमा ढल्किएर आड लिने काम; आड लिने वस्तु वा ठाउँ; आडा। २. ध्यान गर्दा हात अड्याइने, डल्याँठाका आकारको काठको साधन।

अडेसदार- *वि.* अडेस लाग्न हुने; अडेस लाग्ने वस्तु वा व्यवस्था भएको।

अडेसा- *ना.* अडेस; आड।

अडेसिनु- *अ.क्रि.* [अडेस+इ+नु] आड लिनु; भर पर्नु; अडेसा लाग्नु; ढेप्पिनु।

अडेसो- *ना.* [अड्+एसो] १. हावा आदिले झ्यालढोका बन्द नहोस्

भनी खापामा लगाइने फलामे अड्कुसे वा काठको चुकुल; खापा र चौकोसका बिचमा जडिएको ठ्यौको; झ्यालढोकाको आडा। २. झ्यालढोकालाई बन्द गरिराख्ने चुकुल।

अडैया- *वि.* [अड्+ऐया] आफ्ना कुरामा अडिरहने; अडाहा; अडियल।

अडैनी- *ना.* हे. अडिनी।

अड्कनु- *अ.क्रि.* [अड्को+नु] १. अल्झिएर रोकिनु। २. कुनै बाधाअड्काउ परेर अडिनु। ३. कुनै कुरा प्वाल वा त्यस्तै ठाउँमा घुसेर पसेर निस्कन नसक्नु; थामिनु। ४. खाँचो हुनु; गर्ज पर्नु; हर्जा हुनु।

अड्कल्नु- *स.क्रि.* [अडकल+नु] अन्दाज गर्नु; यो यति, यस्तो वा यत्रो छ भनी लख काट्नु; अनुमान गर्नु।

अड्कलाइ- *ना.* अड्कल गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; अनुमान गराइ।

अड्कलाइनु- *क.क्रि.* अड्कलाउने काम गरिनु; अड्कल्न लाइनु।

अड्कलाउनु- *प्रे.क्रि.* अड्कल्न लाउनु; अड्कल गर्न लगाउनु; अनुमान गराउनु।

अड्कलिनु- *क.क्रि.* अड्कल गरिनु; अनुमान गरिनु।

अड्काइ- *ना.* [√ अड्क (+ आइ)] अड्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अड्काइनु- *क.क्रि.* अड्काउने काम होइनु; अड्कन लाइनु।

अड्काउ- *ना.* [अड्क+आउ] कुनै कुराको खाँचो; हर्जा वा अड्को; बाधा; भाँजी; अट्काउ।

अड्काउनु- *स.क्रि.* १. चलिरहेको वा चल्ने कामकुरालाई रोक्नु वा बन्द गर्नु; थाम्नु। २. कुनै वस्तु कतै अल्झाउनु वा जोल्ट्याउनु। ३. गर्ज पार्नु; खाँचो पार्नु। *प्रे.क्रि.* ४. अड्कने पार्नु; अल्झाउनु।

अड्काउपड्काउ- *ना.* १. कुनै काम वा व्यवहारको गतिमा पर्ने बाधा; रोकटोक। २. अड्कोपड्को; हर्जा; गर्ज।

अड्किनु- *अ.क्रि.* [अड्क+इ+नु] १. कुनै चलिरहेको वा चल्ने कुरा रोकिनु वा बन्द हुनु; थामिनु। २. अल्झनु; फस्नु। ३. खाँचो हुनु; गर्ज पर्नु; हर्जा हुनु।

अड्को- *ना.* [अड्क+ओ] १. बाधा; अड्काउ; अल्झाइ। २. खाँचो; हर्जा वा गर्ज। ३. पहेली।

अड्को थाप्नु- *टु.* कुनै कुराको हल गर्नका निम्ति समस्या खडा गर्नु; गाउँखाने कथा भन्नु।

अड्कोपड्को- *ना.* खनखाँचो; अड्काउपड्काउ; आवश्यकता। **अड्कोपड्को तेलको धूप** (उखान)।

अड्डा- *ना.* [सं. अड्ड] जागिरे व्यक्तिहरूले आफ्नो अधिकारको तहअनुसार काम गर्ने सरकारी वा गैरसरकारी सङ्गठन वा ठाउँ; कार्यालय। २. मुद्दामामिलाको छिनफान गरी न्यायनिसाफको काम गर्ने कानुनी कार्यालय; अदालत। ३. उही खालका वैध वा अवैध काम गर्ने अम्मली, गफाडी, चोर, डाँकू आदि जम्मा हुने वा रोकिने ठाउँ; अखडा।

अड्डा अदालत- *ना.* देवानी, फौजदारी वा मालसम्बन्धी कार्यालय र अड्डाहरूको समूह; न्यायपालिका वा कार्यपालिकासम्बन्धी कार्यालयहरूको समुदाय; अड्डाखाना।

अड्डाखाना- *ना.* अड्डा वा अड्डाहरू रहेको भवन; अड्डाहरूको समुदाय।

अड्डाजाँच- *ना.* ऐनकानुन, नियम र सवालबमोजिम काम ठिकसँग भएनभएको वा कर्मचारीहरूले सोअनुसार काम गरेनगरेको प्रायः एकाएक छड्के जाँच गरी ऐनसवाल र रीतपूर्वक काम गर्न लगाउने सरकारी अड्डा।

अड्डा प्रमुख- *ना.* अड्डामा काम गर्ने कर्मचारीहरूमा सबैभन्दा माथिल्लो दर्जाको कर्मचारी; अड्डाको हाकिम।

अड्डा बस्नु/लाग्नु- *टु.* कार्यालय वा अदालतको काम सुरु हुनु।

अड्डावाल- *वि.* अड्डाको मान्छे; कर्मचारी; जागिरे।

अड्डासार- *ना.* सरकारवादी अभियुक्त वा दोषीलाई पक्राउ गरी एक अड्डाले अर्को अड्डालाई सुम्पँदै तोकिएको ठाउँमा पुऱ्याई बुझाउने काम।

अड्डी- *ना.* [अड्+ई] १. झ्यालढोकाका खापाको खुरा अड्याउने खोबिल्टो; खुराघर। २. सेनाले दखल गरी बसेको ठाउँ। ३. आफ्नो कुरामा विचलित नभई अडिरहने काम; जिद्दी; हठ वा ढिपी।

अड्डी लिनु- *टु.* आफ्नो बुँदा नछाड्नु।

अड्याइ- *ना.* [√ अडि (+ याइ)] अडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अड्याइनु- *क.क्रि.* अड्याउने काम गरिनु; अड्न लाइनु।

अड्याउनु- *स.क्रि.* अडिने पार्नु; अड्न लाउनु; थमाउनु।

अढाई- *वि.* [प्रा. अड्डाइय] सङ्ख्यामा तीनभन्दा आधाले कम वा दुईभन्दा आधाले बढी; साढे दुई।

अढैया- *ना.* १. अढाई सेर तौलको ढक; दुई सेर र आधाको ढक। २. अढाई अङ्कको दुनोट। ३. ज्योतिषशास्त्रअनुसार आफ्ना जन्मराशिदेखि अष्टम स्थानमा रहँदासम्म एक राशिमा तिस महिना भोग गर्ने शनिग्रहको दशा।

अणिमा- *ना.* [सं.] १. योगको अभ्यासद्वारा होइने अणु जस्तै सानोपन; सूक्ष्मता। २. योगका अष्टसिद्धि अणिमा, महिमा, गरिमा, लघिमा, प्राप्ति, प्राकाम्य, ईशित्व र वशित्वमध्ये पहिलो।

अणु- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि तत्त्वको साह्रै सानो र परमाणुभन्दा ठुलो तथा विशेष यन्त्रको सहायताविना देख्न, खण्डित गर्न वा टुक्र्याउन नसकिने, रासायनिक संयोजनमा रहेको खण्ड वा टुक्रा। (यो परमाणुहरू मिलेर बनेको हुन्छ जसको सङ्ख्या र सजावटद्वारा कुनै पनि पदार्थ अन्य पदार्थभन्दा भिन्न हुन्छ।)। २. बमको केन्द्र भएर रहेको, सृजनात्मक वा ध्वंसात्मक शक्तिका रूपमा परिणत हुने सूक्ष्म कण। ३. आँखीझ्यालभित्र पसेको प्रकाशमा उडेको देखिने छ परमाणुजत्रो धुलाको सानो कण। ४. स्वतन्त्र अवस्थामा रहन सक्ने र पदार्थमा रहेका गुणहरूलाई सुरक्षित राख्न सक्ने पदार्थको अति सानो कण वा मात्रा।

अणु जगत्- *ना.* दर्शनशास्त्रअनुसार जगत्लाई समष्टि मानेर त्यसका न्यूनतम एकाइहरूको सूक्ष्मतम वर्गीकरण गरिएको खण्ड वा अंश।

अणु तरङ्ग- *ना.* विद्युत्बाट निक्लने एक प्रकारको ज्यादै हल्का सूक्ष्म तरङ्ग वा लहर (माइक्रोवेभ)।

अणु बम- *ना.* विस्फोटक शक्ति भएका अणुहरूको नाभि (प्लुटोनियम र युरेनियम) को विच्छेदबाट पैदा हुने र प्रयोग गर्दा न्युट्रनबाट आणविक ऊर्जा निस्कने संहारकारी बम; अणुबाट बनाइएको, प्रहार गर्दा आणविक शक्तिले आफ्नो परिधिभित्रका

समस्त वस्तुहरूलाई भस्म पार्ने र विकिरणले प्राणीहरूलाई अङ्गभङ्ग तुल्याउने बम।
अणुभार- *ना.* १. अणुको वजन। २. अणुको गुरुत्व।
अणुवाद- *ना.* १. दर्शनमा जीव वा आत्मालाई अणु मान्ने सिद्धान्त; बल्लभाचार्यको मत। २. पदार्थका अणुहरूलाई नित्य मान्ने सिद्धान्त; वैशेषिक दर्शन; साङ्ख्ययोग, गान्धर्वविद्या तथा जैनहरू र केही वैयाकरणहरूका मतअनुसार शब्दहरू शब्दका अणु अणु मिलेर बनेका हुन्छन् भन्ने सिद्धान्त।
अणुवादी- *वि.* १. अणुवाद मान्ने वा त्यसको अनुयायी। २. नैयायिक; वैशेषिक दर्शन मान्ने; बल्लभाचार्यको अनुयायी (वैष्णव)।
अणुवीक्षण यन्त्र- *ना.* अणु वा सूक्ष्म पदार्थलाई देख्न सकिने साधन वा उपकरण; सूक्ष्मदर्शक यन्त्र।
अणुव्रत- *ना.* जैन सम्प्रदायमा निर्धारित गृहस्थ धर्मअन्तर्गतका पाँचवटा कार्य (प्राणातिपात, मृषावाद, अदत्तादान, मैथुन र परिग्रह) बाट विरमण या निवृत्तिको अपेक्षा राखिने व्रत। (पातञ्जल योगशास्त्रमा यिनै पाँच कुरालाई 'यम' स्विकारिएको छ।)
अण्ड- *ना.* [सं.] १. पोथी जीवजन्तुद्वारा उत्पादित प्रजननशील कीटाणुहरू भएको डिम्ब; उक्त डिम्बमा अन्तर्निहित प्रजननशील पदार्थ। २. चराचुरुङ्गी आदिले पार्ने प्रजननशील पदार्थ भएको डिम्ब र त्यसलाई बेर्ने जालोसमेत धारण गर्ने गोलो लाम्चो खोस्टोसमेत भएको वस्तु; अन्डा; डिम्ब; डिम्बा; फुल। ३. वीर्य; शुक्र। ४. जीवजन्तुको भाले जातिको जननेन्द्रियका फेदमा झुन्डिएका छालाका थैलामित्रका दुई बाटुला गेडा; आँडा; अण्डकोश। ५. ब्रह्माण्ड; विश्व।
अण्डकोष- *ना.* स्तनपायी जीवजन्तुका भाले जातको लिङ्ग वा जननेन्द्रियका मन्तिरको वीर्यवाहक द्विफलक छालाको थैली; आँड।
अण्डच्छेदन- *ना.* अण्डकोषको चिरफार गर्ने काम।
अण्डज- *वि.* अन्डाबाट पैदा हुने; फुलबाट जन्मने (चराचुरुङ्गी, सर्प, माछा इ.)।
अण्डमूल- *ना.* अण्ड वा आँडाको जरा; डिम्ब उत्पन्न हुने पोथी जीवका दुई प्रजनन अवयवमध्ये कुनै एक; अण्ड उत्पत्ति हुने स्त्रीयौनाङ्ग।
अण्डवाहिनी नली- *ना.* स्त्री जातिका पाठेघरको मुखसम्म डिम्बहरू ल्याउने काम गर्ने नली।
अण्डविकार- *ना.* अण्डकोषसम्बन्धी कुनै पनि रोग।
अण्डविच्छेदन- *ना.* अण्डकोष काटेर छुट्ट्याउने क्रिया।
अण्डवृद्धि- *ना.* अण्ड वा अण्डकोष बढ्ने वा सुन्निने कार्य; अण्डकोषमा पानी, बोसो आदि बढ्ने रोग; हन्डे रोग; हाइड्रोसिल।
अण्डशोथ- *ना.* अण्डकोषको सुजन; अण्डकोष सुन्निने क्रिया।
अण्डस्थिरण- *ना.* अण्डकोषलाई निश्चल गराउने क्रिया।
अण्डस्थूलन- *ना.* अण्डकोषमा पानीको मात्रा बढी भएर फुल्ने क्रिया।
अण्डा- *ना.* हे. अन्डा।
अण्डाकार/अण्डाकृति- *वि.* [सं.] चराचुरुङ्गीका फुलको जस्तै आकार भएको; अन्डाको बान्की परेको; गोलाइ मिलेको लाम्चिलो।
अण्डाशय- *ना.* [सं. अण्ड+आशय] भाले जीवको अण्ड रहने ठाउँ।
अण्डे- *वि.* [अण्डा+ए] १. अण्डकोष सुन्निएको; ठुला अण्ड भएको। २. आँडे।
अतः- *क्रि.वि.* [सं.] यस कारणले; यसैले; यसनिम्ति; यसउसले।
अतः एव- *क्रि.वि.* कारण जनाउने वा तथ्यहरू बताउने वाक्य वा वाक्यखण्डपछि सो कारणको फल, असर वा तथ्यको निचोड दिने क्रममा प्रयोग गरिने, जोडसमेत बुझाउने शब्द; यसै कारण; यसै कारणले; यसैले।
अतथ्य- *वि.* [सं.] झुटो; अयथार्थ; तथ्यभन्दा विपरीत। *विप.* तथ्य।
अतन्द्रित/अतन्द्रिल- *वि.* [सं.] १.कुनै पनि ताना नलिने; नउँघ्ने; अल्छी नगर्ने। २. जागा; सावधान; सतर्क। *विप.* तन्द्रिल।
अतर्कनीय- *वि.* [सं.] तर्कद्वारा जान्नबुझ्न नसकिने; तर्कभन्दा परको; अतर्क्य।
अतर्कित- *वि.* [सं.] १. सोच्तै नसोचेको; तर्कना नै नगरेको; कल्पना नै नगरिएको। २. आकस्मिक; अचानक आइपरेको।
अतर्क्य- *वि.* [सं.] तर्क गर्नै नसकिने वा नपर्ने; अन्दाज गर्न नसकिने; अचिन्त्य।
अतल- *वि.* [सं.] १. पिँध पत्ता लगाउन नसकिने; भुइँ छुन नसकिने किसिमको ज्यादै गहिरो; थाहा पाइनसक्नु गहिरो; अथाह गहिरो। *ना.* २. पूर्वीय पौराणिक भूगोलअन्तर्गत सप्त पाताल (अतल, वितल, सुतल, तलातल, महातल, रसातल र पाताल) मध्ये पहिलो।
अतलस्पर्शी- *वि.* १. पिँधसम्म छुने; पाताल छुने। २. ज्यादै गहिरो; थाहा पाइनसक्नु गहिरो; अथाह गहिरो; अत्यन्त गहन (उदा.- उहाँको अतलस्पर्शी विद्वत्ताबाट को प्रभावित नहोला!)।
अताराङ्कित- *वि.* [सं.] ताराको चिहन नलागेको वा नदिइएको; विशिष्ट तुल्याउन ताराको चिहन नलगाइएको; ताराको चिहन नलगाइएको र लिखित रूपमा नै उत्तर दिनुपर्ने (विधायिकाको बैठकमा गरिने प्रश्न)। *विप.* ताराङ्कित।
अतालिनु- *अ.क्रि.* [आत्ति+नु] १. रुँदारुँदै सास फेर्न गाह्रो परी आत्तिएर झन् झन् ठुलो स्वरले रुनु; कहालिएर रुनु। २. रुँदारुँदै सास रोकिएर बेहोसजस्तो हुनु; विह्वल हुनु; अलल्लिनु; अरल्लिनु। ३. बुद्धिभ्रम हुनु; आत्तिनु।
अताले- *वि.* अतालिने स्वभाव भएको; रुँदारुँदै बेहोस जस्तै हुने।
अताल्याइ- *ना.* अतालिने क्रिया, किसिम वा भाव।
अताल्याइनु- *क.क्रि.* अताल्याउने काम गरिनु; अतालिन लाइनु।
अताल्याउनु- *प्रे.क्रि.* अतालिने पार्नु; अत्याउनु।
अतास- *ना.* [प्रा. अत्तास< सं. अतित्रास?] १. कुनै कुराबाट मन ज्यादै आत्तिने क्रिया; त्यसबाट डराउने वा त्रास मान्ने भाव। २. ठुलो डर, त्रास वा भय; अत्यास; आतुस।
अतासिनु- *अ.क्रि.* अतास मान्नु; अतासमा पर्नु; आत्तिनु।
अतास्याइ- *ना.* अतासिने भाव, किसिम वा क्रिया।
अतास्याइनु- *क.क्रि.* अतास्याउने काम गरिनु; अतासिन लाउनु।
अतास्याउनु- *प्रे.क्रि.* अत्यास लाग्ने तुल्याउनु; अतासिन लाउनु; अत्त्याउनु।
अति- *उप.* [सं.] १. नाम र विशेषण शब्दको अगिल्तिर लागी

आधिक्य, सीमा उल्लङ्घन, श्रेष्ठता, अतिशयता आदि बुझाउने उपसर्ग (अतिवृष्टि, अतिक्रमण, अतिवृद्ध, अत्याचार इ.)। *वि.* २. ज्यादा; ज्यादै; औधी; अतिशय; अत्यन्त। (उदा.- राम त अति काम गर्दछ; ऊ अति सिपालु पनि छ।)

अतिकण्ठ्य- *वि.* भाषाशास्त्रअनुसार कण्ठस्थानको फेदबाट उच्चरित हुने (ध्वनि)।

अतिकाल- *ना.* १. निर्धारितभन्दा बढी समय; अबेर; विलम्ब। २. कुनै मङ्गलकार्य वा संस्कारका निम्ति निर्धारित समय बितेउप्रान्तको समय।

अतिक्रम- *ना.* १. क्रम वा सिलसिलाको नघाइ। २. सीमा, मर्यादा वा नियमको उल्लङ्घन गर्ने र तिनका विरुद्ध व्यवहार गर्ने काम; समय बिताउने काम।

अतिक्रमण- *ना.* १. कुनै कुराको स्वीकृत वा निर्धारित सीमा नाघ्ने काम। २. तोकिएको अधिकारका परिधिको उल्लङ्घन। ३. कुनै मुलुकको निर्धारित अन्तर्राष्ट्रिय सिमाना पार गर्ने काम; सम्प्रभुता रहेको भूभाग वा जलसीमा र वायुसीमाउपर अन्य मुलुक वा व्यक्तिद्वारा अवैध प्रवेश; त्यस किसिमको आक्रमण वा हस्तक्षेप।

अतिक्रम्य- *वि.* अतिक्रमण गर्न सकिने।

अतिक्रान्त- *वि.* १. नाघेको। २. मर्यादा वा सीमाभन्दा पर पुगेको। ३. बितेको; व्यतीत।

अति गर्नु- *टु.* अचाक्ली गर्नु। (उदा.- कुनै काममा पनि अति गर्नु हुँदैन।) **अति गर्नू, अत्याचार नगर्नू** (उखान)।

अति गोप्य- *वि.* १. सम्बन्धित व्यक्तिबाहेक अरूले थाहा पाउन नहुने वा थाहा नपाएको। २. ज्यादै गोप्य गरी वा लुकाएर राख्नुपर्ने (चिट्ठीपत्र, कागजात आदि)। *ना.* ३. सम्बन्धित व्यक्तिबाहेक अरूले पढ्न निषेध गरिएको कागजातको बन्दी खाममा लेखिने वा छाप लगाइने शब्द।

अतिचार- *ना.* १. अर्कालाई ज्यादै ठुलो बाधा वा कष्ट पुग्ने गरी मर्यादा वा सीमा नाघेर गरिने कार्य; गर्न नहुने वा गर्न नसुहाउने काम। २. कसैमाथिको ज्यादै ठुलो अन्याय; अत्याचार; ज्यादती। ३. ग्रह आदिको स्वाभाविक गतिभन्दा बढी गति भएको अवस्था। **अति गर्नू, अतिचार नगर्नू** (उखान)।

अतिचारी- *वि.* अतिचार वा अत्याचार गर्ने; अत्याचारी; अन्यायी।

अतिथि- *ना.* [सं.] १. तिथि नतोकीकन वा नबोलाईकन आउने पाहुना; अनाहूत। २. कुनै पनि पाहुना; अभ्यागत। ३. आमन्त्रित व्यक्ति। ४. समारोह आदिमा विशेष सम्मानका साथ निम्त्याइएको व्यक्ति। ५. कुनै कार्यालय, कम्पनी आदिबाट खटिएर सम्बन्धित कार्यालय, कम्पनी आदिमा विशेष कार्यवश आइपुगेको व्यक्ति।

अतिथि कक्ष- *ना.* अतिथिका लागि बनाइएको कोठा।

अतिथि गृह- *ना.* अतिथिका लागि बनाइएको घर; पाहुनाघर।

अतिथित्व- *ना.* अतिथिको गुण, पद वा आसन।

अतिथि निवास- *ना.* पाहुनाघर।

अतिथि सत्कार- *ना.* अतिथिको सेवा वा हेरचाह।

अतिथि सदन- *ना.* पाहुनाघर।

अतिथि सेवा- *ना.* अतिथिको सेवा; अतिथि सत्कार।

अतिदेय- *वि.* [सं.] तोकिएको समयभित्र काम नसक्ता बुझाउनुपर्ने रकम नबुझाउँदा दिनुपर्ने; निर्धारित म्याद वा समय गुज्रेपछि पनि नियमले विशेष शुल्क तिरी कुनै काम सम्पन्न गर्न वा कुनै रकम बुझाउन छुट दिइएको अवस्थामा दिनुपर्ने (शुल्क इ.)।

अतिदेश- *ना.* [सं.] १. विस्तारित प्रयोग। २. एउटाको गुण अर्कोमा सार्ने काम। ३. एउटामा लागु भएर पनि अर्कामा सादृश्यद्वारा लागु हुन सक्ने नियम (व्याकरणमा, दर्शनमा इ)।

अतिधृति- *ना.* [सं.] १. प्रत्येक पाउमा उन्नाइसवटा अक्षर हुने एक प्रकारको छन्दको भेद। २. वास्तु तथा मूर्तिकलामा सय इन्च बराबरको नापोलाई बुझाउन प्रयोग हुने शब्द।

अतिनूतनाश्मयुग- *ना.* [सं.] आजभन्दा एक करोड चालिस लाख वर्ष पहिले प्रारम्भ भएको युग; शिवालिक पर्वत सृष्टि भएको युग।

अतिप्रजनन- *ना.* [सं.] १. जन्माइको ठुलो क्रम वा दर; जनसङ्ख्याको अत्यासलाग्दो वृद्धि। २. मृत्युदरभन्दा बढी भएको जन्मदर।

अतिप्रसङ्ग- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराबारे सन्दर्भ अर्थात् आवश्यकताभन्दा बढी हुने चर्चा। २. उचितभन्दा धेर मात्रामा गरिने मैथुन।

अतिबला- *ना.* [सं.] सुठुनीका जस्ता हरिया र चिल्ला पात हुने, गुन्ठुनिएको लहरो भुईंमा लत्रिएर बढ्ने, सेता र पहेँला रङका ससाना फूल फुल्ने र औषधिका निम्ति प्रयोग हुने एक जातको लहरो।

अतिमूत्र- *ना.* [सं.] पटक पटक पिसाब लागिरहने एक रोग; बहुमूत्र।

अतियथार्थवाद- *ना.* [सं.] प्रथम विश्वयुद्धपछि यथार्थवादका विरुद्ध सञ्चालित, बाहिरी इन्द्रियका सामान्य आधारबाट प्रमाणित गर्न नसकिने र साधारण यथार्थभन्दा पनि गूढ तथ्यलाई तत्क्षणका अवचेतन मनका विशृङ्खल र स्वचालित अभिव्यक्तिमा जोड दिइने एक आन्दोलन वा त्यसअनुसारको सिद्धान्त; अधियथार्थवाद।

अतिरञ्जक- *वि.* [सं.] १. कुनै कुरालाई चाहिनेभन्दा बढी वर्णन गर्ने; बढाईचढाई फर्माएर बयान गर्ने। २. कुरा गर्दा फूलजडी भर्ने।

अतिरञ्जन/अतिरञ्जना- *ना.* [सं.] १. चाहिनेभन्दा बढी बयान; ज्यादै फर्माएर वा बढाएर तारिफ गर्ने काम। २. उडन्ता वा तिलस्मी किसिमले कुनै घटना वा पात्र आदिको वर्णन गर्ने काम।

अतिरञ्जित- *वि.* [सं.] अतिरञ्जन गरिएको; वास्तवमा भएभन्दा बढाईचढाई बयान गरिएको।

अतिरथी- *ना.* [सं.] रथीहरूमा सबभन्दा ठुलो पद; नेपाली सैनिकमा अङ्ग्रेजी सेनाको फिल्डमार्सल तह बराबरको पदवी।

अतिरिक्त- *वि.* [सं.] १. भएकामा अरू थप। २. चाहिँदोभन्दा बढ्ता; फाल्तु। ३. उब्रिएको; उब्रने। *ना. यो.* ४. बाहेक। *क्रि.वि.* ५. बेसीमा; बढीमा।

अतिरिक्त आय- *ना.* नियमित आम्दानीभन्दा बेसी आम्दानी।

अतिरिक्त कर- *ना.* सामान्य करभन्दा बढी कर।

अतिरिक्त क्रियाकलाप- *ना.* शिक्षणसंस्थामा विद्यार्थीका लागि निर्धारित पाठ्यवस्तुभन्दा बाहिरको क्रियाकलाप (खेलकुद, नाटक, वादविवाद इ.)।

अतिरिक्त न्यायाधीश- *ना.* काममा तैनाथ मुख्य न्यायाधीशको

मातहतमा नियुक्त थप न्यायाधीश।
अतिरिक्त पत्र- *ना.* प्रमुख पत्रसँगै थपिएको अर्को पत्र।
अतिरिक्त बजेट- *ना.* सामान्य बजेटदेखि भिन्न थप बजेट; विकास बजेट।
अतिरिक्त भार- *ना.* सामान्य काम, खर्च आदिभन्दा बढी पर्न गई हुने बोझ।
अतिरिक्त लाभ- *ना.* सामान्यभन्दा धेर मात्रामा प्राप्त हुन आएको लाभ वा लाभांश।
अतिरिक्त व्यय- *ना.* निर्धारितभन्दा धेर खर्च; सामान्यभन्दा धेर खर्च।
अतिरिक्त हुलाक- *ना.* सरकारबाट स्वीकृति प्राप्त गरी स्थानीय जनसहयोगबाट सञ्चालित हुलाक; छोटी हुलाकभन्दा तल्लो तहको हुलाक।
अतिरिक्ताङ्क- *ना.* १. नियमित समयमा प्रकाशित हुने पत्रपत्रिकाको अङ्कबाहेक खास अवसरमा निकालिने थप अङ्क। २. पत्रपत्रिका आदिले खास दिन वा अवसरमा थपेर निकालेको अतिरिक्त पृष्ठ (जस्तो -शनिवासरीय अतिरिक्ताङ्क)।
अतिरुचिरा- *ना.* [सं.] जगण, भगण, सगण र जगणद्वारा बन्ने बाह्र अक्षर भएको र चौथो अक्षरमा यति भएको वार्णिक छन्द।
अतिरेक- *ना.* [सं.] १. आवश्यकताभन्दा बढी मात्रामा भएको स्थिति। २. हुनुपर्नेभन्दा बढी भएको अवस्था। ३. अतिरिक्त प्रचुरता; आधिक्य; पउल (भावातिरेक, हर्षातिरेक इ.)।
अतिवादी- *वि.* [सं.] १. कुनै कुरा, सिद्धान्त वा काममा पराकाष्ठामा पुग्ने; उग्र। २. ज्यादै क्रान्तिकारी; उग्रपन्थी; उग्रवादी; चरमपन्थी।
अतिविस्तार- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु, विषय वा कामकुराको सुहाउँदोभन्दा धेर विस्तार। २. कुनै कामकुरा ज्यादै लम्बेतान भएको स्थिति। ३. लाग्नुपर्नेभन्दा ज्यादै समयको व्यय।
अतिवृष्टि- *ना.* [सं.] १. चाहिनेभन्दा बढी परेको झरी। २. हानिनोक्सानी पुऱ्याउने वर्षा वा झरी।
अतिव्याप्ति- *ना.* [सं.] १. फैलनुपर्नेभन्दा बढी फैलाइ। २. विशेष वस्तुलाई सामान्य लक्षणद्वारा परिभाषित गर्दा हुने तर्कशास्त्रीय वा न्यायशास्त्रीय दोष।
अतिशक्करी- *ना.* [सं.] १. साठी इन्च बराबरको परिमाण। २. हरेक पाउमा पन्ध्र अक्षर हुने, शास्त्रीय छन्दको एक भेद।
अतिशय- *क्रि.वि.* [सं.] १. ज्यादै; अत्यन्त। *ना.* २. कुनै कुराको उत्तरोत्तर सम्भावना वा असम्भावना देखाउने एक लक्षण।
अतिशयोक्ति- *ना.* वास्तविकताभन्दा बेसी बढाईचढाई राम्रो पारी भनिएको कुरामा हुन आउने एक अलङ्कार; उपमानलाई तिरस्कार गरी उपमेयलाई नै उपमानका स्थानमा प्रस्तुत गर्दा हुन आउने एक अर्थालङ्कार। (उदा.- चन्द्रमामा दुईवटा कमल हुँदा हुन् त उनको मुहुडाको उपमा दिन सकिन्थ्यो।)
अतिसार- *ना.* [सं.] खाएका कुरा नपची पातलो दुर्गन्धी दिसा भइरहने रोग; आउँको रोग।
अतीत- *वि.* [सं.] १. बितेको; गएको; भइसकेको; भूत। २. मरेको; मृत। *ना.* ३. बितेको समय; गुज्रेको काल; उहिलेको काल।
अतीन्द्रिय- *वि.* [सं.] १. इन्द्रियको पहुँचभन्दा बाहिरको; इन्द्रियद्वारा थाहा पाउन नसकिने; अगोचर। *ना.* २. साङ्ख्यदर्शनका अनुसार परमात्मा। ३. वेदान्तका अनुसार मन।
अतीव- *क्रि.वि.* [सं.] खुबै; ज्यादै; अत्यन्त; अत्यन्तै; असाध्यै।
अतीस- *ना.* [सं.] लामालामा फूल फुली किम्बुको जस्तो फल लाग्ने एक प्रकारको उत्तिसजस्तो रुख।
अतुकान्त- *वि.* [सं.] अन्त्यमा तुक नमिलेको; अन्त्यानुप्रासविहीन।
अतुल- *वि.* [सं.] १. अन्दाज गर्न वा तौलिन नसकिने। २. बराबरी नभएको; असमान। ३. उपमा नभएको; कसैसँग दाँज्न नमिल्ने; अनुपम। ४. अत्यधिक; अत्यन्तै बढी; ज्यादै बढी; ज्यादै ठुलो ।
अतुलनीय- *वि.* अन्दाज गर्न वा दाँज्न नसकिने। २. बराबर नभएको; असमान। ३. उपमा नभएको; अनुपम।
अतुल्य- *वि.* १. तुलना नै हुन वा गर्न नसकिने। २. जोडा नै नभएको। ३. नाप्न वा परिमाण लिन नसकिने। *क्रि.वि.* ४. अत्यन्तै; ज्यादै; बेजोड; अनुपम।
अतृप्त- *वि.* [सं.] १. खाद्य वस्तुहरू खाएर पेट नभरिएको; भोक शान्त नभएको। २. जनुसुकै विषयको जिज्ञासाबाट सन्तुष्ट नभएको; बौद्धिक वा मानसिक भोकले सताएको।
अतृप्ति- *ना.* मन नअघाएको स्थिति; पेट नभरिने अवस्था।
अत्तर- *ना.* [अ. इत्र] १. फूल आदि सुगन्धित वस्तुबाट निकालिएको, विशेष किसिमको मगमग बास्ना आउने सार; खुस्बु। २. मिठो बास्ना वा सुगन्ध। ३. गाँजा, भाङ आदिबाट निकालिएको सार।
अत्तर गुलाफ/गुलाब- *ना.* सामान्य गुलाफभन्दा धेरै रातो वा पहेँलो हुने, सुकेपछि पनि बास्ना रहिरहने, अत्तर बनाउने काममा प्रयोग हुने एक प्रकारको गुलाफ।
अत्तर छाला- *ना.* १. शरीरको बाहिरी छालाभन्दा भित्र र रानीमासुभन्दा बाहिरको पातलो छाला। २. बोटबिरुवाको बोक्राभन्दा भित्र र पलाँसभन्दा बाहिरको पातलो जाली।
अत्तालिनु- *अ.क्रि.* हे. अतालिनु।
अत्तो- *ना.* [प्रा. अत्त > सं. आत्त] १. नबिराएका कुरामा लगाइएको दोष वा आरोप; फतुर। २. अड्को।
अत्तो न पत्तो- *ना.* कुनै कुराको छेउटुप्पो नजानिने वा भेउ नपाइने चाल; कुनै कामकुराका बारेमा केही पनि थाहा नहुने स्थिति।
अत्तोपत्तो- *ना.* कुनै किसिमको ठहरठेगाना; कसैका अवस्थाको सङ्केत वा चिह्न; सुइँको।
अत्त्याइ- *ना.* [√ आत्ति (+ आइ)] १. डर, धाक, धम्की आदि उत्पन्न गराउने भाव, क्रिया वा किसिम; तर्साइ। [अत्त्याउ+आइ] २. अत्त्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अत्त्याइनु- *क.क्रि.* डर, धाक, धम्की आदिमा पारिनु; तर्साइनु।
अत्त्याउ- *ना.* अत्त्याइ।
अत्त्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* डर, धाक, हप्की देखाउनु; भय उत्पन्न गराउनु; तर्साउने काम गर्नु; आत्तिने पार्नु वा पार्न लगाउनु।
अत्त्याहट- *ना.* आत्तिने, अत्त्याउने वा अत्त्याइने क्रियाप्रक्रिया; अत्त्याइ; अत्याहट।
अत्यधिक- *वि.* [सं.] १. ज्यादै बढी; एकदमै धेरै। *क्रि.वि.* २. अत्यन्तै।
अत्यन्त- *वि.* [सं.] १. यतिउति भन्ने सीमा नाघेको; खुब; ज्यादा; अत्यधिक। *क्रि.वि.* २. अति धेरै मात्रामा; बिछट्टै।
अत्यन्तातिशयोक्ति- *ना.* काम हुनुभन्दा पहिले नै कार्यसिद्धिको वर्णन

गरिने अतिशयोक्ति अलङ्कारको एक भेद।

अत्यन्ताभाव- *ना.* १. कुनै कुराको कुनै समय (भूत, वर्तमान र भविष्यत्) मा पनि अस्तित्व नहुने अवस्था। २. चार प्रकारका अभाव (प्रागभाव, प्रध्वंसाभाव, अन्योन्याभाव र अत्यन्ताभाव) मध्ये चौथो; कहिल्यै कतै नहुने वा हुन असम्भव कुरो।

अत्यष्ठि- *ना.* [सं.] असी अमल बराबरको नापोलाई बुझाउने शब्द; असी इन्चीको नापो।

अत्त्याइ- *ना.* [आति (+ आइ) १. आतिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; अत्त्याइ। [अत्याउ+आइ] २. अत्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अत्याइनु- *क.क्रि.* हे. अत्त्याइनु।

अत्याउनु- *प्रे.क्रि.* हे. अत्त्याउनु।

अत्याचार- *ना.* [सं.] १. अर्कामाथि गरिने दबाउ; थिचोमिचो। २. नियमकानुन नाघेर कमजोरमाथि गरिने अन्याय; जोरजुलुम; उधुम; अतिचार। ३. उपद्रो; राइँदाइँ।

अत्याचारी- *वि.* १. अत्याचार गर्ने। *ना.* २. अत्याचार गर्ने व्यक्ति।

अत्याज्य- *वि.* [सं.] छोड्न नसकिने वा नहुने; त्याग्न नमिल्ने।

अत्याधुनिक- *वि.* [सं.] समसामयिक वा आधुनिक अवधिमा सबभन्दा पछिल्ला समयको; ज्यादै नयाँ (विचार, कविता, धारा, शैली, परिपाटी इ.)।

अत्यास- *ना.* [प्रा. अत्तास< सं. अतित्रास] १. कुनै कारणले निकै डराउने वा तर्सिने क्रिया वा अवस्था; ठुलो डर र शङ्का भएको त्रास; अत्याहट। २. कामको हडबडी; आतुरी।

अत्यासमत्यास- *क्रि.वि.* मन ठेगानमा नभएर विचलित हुने स्थिति; बेचैनी वा छटपटी लाग्ने किसिम।

अत्यासलाग्दो- *वि.* डरलाग्दो; भयावह।

अत्यासिलो/अत्यासे- *वि.* १. अत्यास लाग्ने किसिमको; कहालीलाग्दो; डरलाग्दो। २. डराउने; डर मान्ने; अताले।

अत्याहट- *ना.* हे. अत्त्याहट।

अत्युक्त- *वि.* [सं.] बढाईचढाई भनिएको; नचाहिँदो; अयुक्त; अत्युक्तिपूर्ण।

अत्युक्ता- *ना.* एक चरणमा दुई अक्षर मात्र हुने छन्दको नाम; वार्णिक छन्दको एक भेद।

अत्युक्ति- *ना.* १. कुनै वस्तु, व्यक्ति वा कामकुराका बारेमा वास्तवमा भएभन्दा बढाई चढाईकन गरिने वर्णन; अतिशयोक्ति। २. भन्नुपर्नेभन्दा बढी मात्रामा कुनै कुरा भन्ने काम; त्यस प्रकारको चर्चा वा भनाइ। ३. गुण वा दोषको बढाईचढाई गरिने प्रसिद्ध एक काव्यालङ्कार।

अत्युत्तम- *वि.* [सं.] १. उत्तमभन्दा पनि उत्तम; सबभन्दा उत्तम; अत्यन्त उत्तम। २. ज्यादै असल; ज्यादै बेस; ज्यादै उत्कृष्ट। ३. मूल्याङ्कनका क्रममा निर्धारित विभिन्न श्रेणीमध्ये उच्च।

अत्र- *क्रि.वि.* [सं.] यहाँ। (प्राचीन शैलीका चिठीपत्रमा प्रयुक्त, जस्तै- अत्र कुशल छु।)

अत्रि- *ना.* [सं.] १. सप्तर्षि कश्यप, अत्रि, भरद्वाज, विश्वामित्र, गौतम, जमदग्नि र वशिष्ठमध्ये एक; धर्मशास्त्रका प्रवर्तक र अत्रिसंहिताका निर्माता तिनै ऋषि। २. अत्रिगोत्रका प्रवर्तक ऋषि।

अत्रि गोत्र- *ना.* अत्रि ऋषिको कुल वा वंशपरम्परामा पर्ने (गोतामे, चापागाईं, वस्ती, मिश्र, खतिवडा, ओझा, पोखरेल, पौडेल आदि थर हुने) बाहुनछेत्रीको गोत्र।

अथ- *क्रि.वि.* [सं.] १. अब (प्राचीन र मध्यकालीन ग्रन्थको आरम्भमा र अझै पनि धार्मिक कार्यादि आरम्भ गर्दा प्रयोग गरिने।)। *वि.बो.* २. अब आरम्भ हुन लाग्यो है! *ना.* ३. आरम्भ; श्रीगणेश। (उदा.- तिमीलाई यसको न अथ थाहा छ न इति नै।)

अथ इति- *ना.* आरम्भ तथा अन्त्य।

अथक- *वि.* [सं.] १. नथाकेको; नथाक्ने। २. नथाकीकन गरिएको।

अथर्व- *ना.* [सं.] वेदका चार प्रकारमध्ये एक; अथर्ववेद; मुख्य रूपमा शान्ति, अभिचार आदिका बारेमा वर्णन गरिएको एक वेद।

अथर्ववेद- *ना.* अथर्व।

अथर्वा- *ना.* अथर्ववेदका एक ऋषि।

अथवा- *संयो.* [सं.] १. शब्द, वाक्य र वाक्यांशमा विकल्प जनाउने अव्यय; वा; कि। (उदा.- राम अथवा श्याम; यो काम हुन्छ अथवा हुँदैन इ.)। *क्रि.वि.* २. नभए; होइन भने; कि भने; कि त। (उदा.- अथवा तिमी नै जाऊ न त।)। ३. *वि.* राम्रो; सन्चो (उदा.- रोगीलाई अलिक अथवा भयो।)। *ना.* ४. सुबिस्ता; सन्चो।

अथविचार- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय, प्रसङ्ग वा कामकुराका बारेमा अब विचार गरौँ भन्ने आशय। २. कुनै कामकुरा गर्ने निधो भएपछि सो कामकुरा के कसरी गर्ने भन्ने छलफल वा सोचविचार। ३. उत्तिकै जटिल वा समस्यापूर्ण ठानिएका दुई कुराका बारेमा सोचविचार वा छलफल गर्दै जाँदा एउटाचाहिँ कामकुरामा अलि कम जटिलता वा समस्या अनुभव गरी त्यसका पक्षमा गरिएको झुकाउ।

अथारी- *ना.* दमाईंहरूले बजाउने सनई बाजाका बिचको अलि अलि घुमुर्किएको, लहरै प्वाल भएको काठको ढुङ्ग्रे भाग।

अथारे- *वि.* [अथारो+ए] नसुहाउँदो वा भद्दा किसिमको ठुलो ; ज्यादै बाक्लो (रोटी); भुकुचदिं।

अथारो- *वि.* बाक्लो, मोटो वा ढोसे (रोटी)।

अथाह- *वि.* [प्रा. अत्थाह] १. ज्यादै गहिरो। २. थाहा पाउन गाह्रो पर्ने; अगाध; अगम।

अथुलाइ- *ना.* [√ अथुलाउ- (+ आइ)] ज्यादा मोटो हुने किसिम, क्रिया वा भाव।

अथुलाइनु- *अ.क्रि.* थसुल्लो होइनु; मोटाइनु।

अथुलाउनु- *अ.क्रि.* [अथुलो+आउ+नु] ज्यादै मोटो हुनु; थसुल्लो वा ढाडी हुनु।

अथुलो- *वि.* [सं.अतिस्थूल] मोटाएर वा फुलेर भद्दा देखिने; स्थूल आकारको; ढाडी।

अदक्ष- *वि.* [सं.] १. कुनै खास सिप वा विशेषज्ञता नभएको। २. गर्नुपर्ने काम राम्ररी गर्न नसक्ने; मखुन्डी। ३. अल्पज्ञ (शिल्पी, कर्मचारी इ.)।

अदक्षता- *ना.* अनिपुणता; अल्पज्ञता।

अदत/अदद- *ना.* [अ. अदद] जिन्सी मालसामानका गन्तीको एकाइ; जिन्सीको गोटा वा थान।

अदना- *वि.* [फा.] १. केही नजान्ने; अज्ञानी; अबुझ। २. निस्सहाय;

निराश्रित; आश्रयविहीन। (अदना केटाकेटी इ.)।

अदप/अदब- *ना.* [अ. अदब] १. आदरणीय जनप्रतिको मानमर्यादा; ठुलाबडाको आदरभाउ। २. काइदा र तरिका पुऱ्याई गरिने व्यवहार; शिष्टाचार। ३. आफूभन्दा माथिल्ला तहका व्यक्तिको प्रभावमा हुने सङ्कोच वा डर; अनुशासन।

अदम्भ- *ना.* [सं.] घमण्डको अभाव।

अदम्य- *वि.* [सं.] १. कुनै किसिमले पनि आफ्नो वशमा पार्न नसकिने; दबाउन वा दमन गर्न नसकिने; केही गर्दा पनि तह नलाग्ने। २. खुब बलियो।

अदर्शन- *ना.* [सं.] १. देखिन नसक्ने हुनाको भाव; दर्शनको अभाव। २. लोप; अलप। ३. नाश; विलय।

अदल१- *ना.* [अ.] १. इन्साफ; सदाचारको नियम। २. मुलुकी ऐनको एक महल।

अदल२- *वि.* [सं.] हे. अदलीय।

अदलबदल- *ना.* [अ.] १. समय, मान्यता, मूल्य आदिमा देखा पर्ने फेरबदल; परिवर्तन; हेरफेर। २. सट्टापट्टा। ३. फेरफार।

अदलाबदली/अदलीबदली- *ना.* साटासाट वा साटफेर।

अदलीय- *वि.* [सं.] १. कुनै दल वा पार्टीसित सम्बन्ध नभएको; दल वा पार्टीको पछि नलागेको; निर्दलीय। २. दलविहीन; बियाँ, दानु नभएको; अदल।

अदा- *ना.* [अ.] १. चुक्ता वा फछ्र्यौट। २. हाउभाउ; भावभङ्गी। ३. रूप; सौन्दर्य।

अदाच्छे- *वि.* [सं.अलक्ष] ज्यादै धनी; धनाढ्य।

अदायगी- *ना.* [अ.] रिन वा दिएको कुरो चुक्त्याउने वा भुक्तान गर्ने काम।

अदालत- *ना.* [अ.] १. मुद्दामामिलामा न्यायइन्साफ गर्न राखिएको अड्डा। २. मुद्दामामिलाको इन्साफ गर्ने अधिकार पाएका व्यक्तिहरूको इजलास।

अदालतको मानहानि- *ना.* अदालतमा इजलास चलेको वा मुद्दाको बहस भएको बेलामा अदालतको वा अदालतका कर्मचारीको बेइज्जत हुने गरी गरिने कानुनविपरीत गालीगोफ्ता; अदालतका मर्यादामाथिको बेइज्जती।

अदालत तहसिल- *ना.* अदालतको फैसलाअनुसार उठतीपुठती आदिको काम गर्ने एक अड्डा।

अदालती- *वि.* [अ. अदालत+ई] १. अदालतसम्बन्धी; अदालतको। २. अदालतमा काम गर्ने। ३. मुद्दा लड्ने वा लडाउने; भेली।

अदालती जाँच- *ना.* अदालतले कानुनअनुसार आवश्यक जाँचबुझ गर्ने काम; अदालतका कर्मचारीद्वारा कानुनका आधारमा नियमपूर्वक गरिने जाँचबुझ।

अदालती बन्दोबस्त- *ना.* न्यायपालिकाको प्रशासनिक व्यवस्था; न्यायपालिकाको प्रशासनिक व्यवस्थाका निम्ति मुलुकी ऐनमा व्यवस्था भएको एक खण्ड।

अदालती लिखत- *ना.* अदालतमा पेस भएका फिरादपत्र, प्रतिउत्तरपत्र आदि कागजात।

अदिति- *ना.* [सं.] पुराण आदि अनुसार कश्यप ऋषिकी पत्नी; देवता वा आदित्यकी माता।

अदीक्षित- *वि.* [सं.] दीक्षा नलिएको; दीक्षा प्राप्त नगरेको।

अदुवा- *ना.* [प्रा. अद्द< सं. आर्द्रक] १. झन्डै बेसारको जस्तो बोट र पात भई भुईंमनि पिरा गाना फल्ने एक वनस्पति। २. मसला वा औषधिका प्रयोगमा आउने उक्त गानु।

अदुवापाने- *वि.* गोडाका सबै औँला बुढी औँलातिर र बुढी औँलाचाहिँ भित्रतिर फर्केको (खुट्टा, मान्छे आदि); अदुवाको पानाजस्तो।

अदूरदर्शिता- *ना.* [सं.] अदूरदर्शी हुनाको गुण, स्वभाव वा स्थिति।

अदूरदर्शी- *वि.* [सं.] १. टाढा नहेर्ने वा नदेख्ने; नजिकको कुरा मात्र देख्ने वा हेर्ने; अल्पदर्शी। २. पछिको सोचविचार नगर्ने; भविष्यको कुरा नसोच्ने; तत्कालको फाइदा मात्र विचार गर्ने। ३. पृष्ठभूमि वा परिणामबारे ध्यान नदिने। ४. सोचसमझ नभएको; स्थूलबुद्धि।

अदूषित- *वि.* [सं.] १. दोष नभएको; निर्दोष। २. चोखो; शुद्ध; पवित्र।

अदृश्य- *वि.* [सं.] १. नदेखिने; आँखाको पहुँच वा दृष्टिभन्दा परको। २. अगोचर; पञ्च इन्द्रियले ज्ञान गर्न नसकिने। ३. लोप भएको वा लुप्त; हराएको; गायब; अन्तर्ध्यान भएको। ४. अप्रत्यक्ष; परोक्ष। ५. दैवी; ईश्वरीय।

अदृष्ट- *वि.* [सं.] १. नदेखिएको; देखा नपरेको; आँखाका अगाडि नपरेको वा नरहेको। २. नदेखिने भएको; लुप्त; गुप्त; गायब। ३. अन्तर्निहित रहेको वा भएको; अन्तर्ध्यान भएको। *ना.* ४. भाग्य; प्रारब्ध; नियति। ५. जन्मान्तरको वासना; पूर्वजन्मको संस्कार। ६. धर्मअधर्म; पापपुण्य।

अदृष्टपूर्व- *वि.* पहिले कहिल्यै नदेखिएको वा नभेटिएको; अभूतपूर्व; अनौठो; विचित्र; विलक्षण; अचम्मको; आश्चर्यजनक; विस्मयकारी।

अदृष्टफल- *ना.* पाप अथवा पुण्यको भावी परोक्ष फल; जन्मान्तरका कर्मको परिणाम।

अदृष्टवाद- *ना.* खँदिला तर्क वा प्रत्यक्ष प्रमाणविना दैव, प्रारब्ध, परलोक, जन्मान्तर आदि परोक्ष कुरा मान्ने र त्यसको प्रतिपादन गर्ने सिद्धान्त; जन्मान्तरका अदृष्ट कर्मको फल मान्ने सिद्धान्त; भाग्यवाद; प्रारब्धवाद; नियतिवाद।

अदृष्टवादी- *वि.* अदृष्टवादलाई मान्ने; प्रारब्धवादी; भाग्यवादी; नियतिवादी; परलोकवादी; जन्मान्तरवादी।

अदेख- *वि.* [अ+देख< प्रा. देक्ख] १. नदेखिएको; अप्रत्यक्ष; परोक्ष। *ना.* २. नदेखिने ठाउँ; अदृष्ट स्थल। ३. हिँड्ने बाटामा नपरी ओल्टेकोल्टे परेको ठाउँ; झट्ट आँखा नपर्ने ठाउँ। ४. अनुपस्थिति; आफू नभएको अवस्था। ५. बुद्धि वा चेतले नभेटेको स्थिति। ६. उपेक्षा।

अदेखा- *वि.* १. नदेखेको। २. प्रकाशमा नआएको। ३. गोप्य; लुकेको।

अदेय- *वि.* [सं.] दिन नसकिने वा नहुने; दिन लायक नभएको; दिन अयोग्य। (उदा.- दानी व्यक्तिहरूका निम्ति कुनै पनि चिज अदेय हुँदैन- राजा शिविले आफ्ना अङ्गको मासु पनि बाजलाई दान दिएथे।)

अदौरी- *ना.* मस्यौरा जस्तै वस्तु।

अद्भुत- *वि.* [सं.] १. उदेकलाग्दो; आश्चर्यजनक; अजीवको;

विलक्षण; अनौठो; विचित्रको। *ना.* २. आश्चर्य; अनौठो कुरो। ३. नवरसमध्ये आश्चर्य स्थायीभाव, रोमाञ्च आदि अनुभाव, वितर्क, हर्ष आदि व्यभिचारी भाव र विस्मय स्थायी भावको सम्बन्धबाट उत्पन्न हुने एक रस।

अद्भुतोपमा- *ना.* उपमेयमा भएका गुणहरू उपमानमा पनि असम्भव भएको रूपमा वर्णन गरिने एक अलङ्कार; उपमा अलङ्कारको एक भेद।

अद्य- *क्रि.वि.* [सं.] आजको दिन; यो दिन; आज।

अद्यतन- *वि.* [सं.] १. आजको; आधुनिक; आजका दिनको। २. हालसालको; आजभोलिको; आजकालको; अचेलको।

अद्यतन भविष्यत्- *ना.* अहिलेको क्षणदेखि आज रातिको पूर्वार्धसम्मको अवधिलाई ओगट्ने व्याकरणगत काल।

अद्यतन भूत- *ना.* अहिलेको क्षणदेखि गएको रातको उत्तरार्धसम्मको समयलाई जनाउने व्याकरणगत काल।

अद्यापि- *क्रि.वि.* [सं.] १. आजसम्म; आज पनि। २. अफ पनि; अफसम्म पनि। ३. अहिलेसम्म पनि; वर्तमानकालसम्म पनि; यतिखेर पनि। ४. विगत समयका साथै वर्तमान समयमा पनि। (उदा.- दुर्गम पहाडी क्षेत्रमा अद्यापि मुद्राका सट्टा वस्तु विनिमयको प्रथा प्रचलित छ।)

अद्यावधि- *क्रि.वि.* १. आजसम्म; आजतक; आजपर्यन्त। २. अहिलेतक; हालसालसम्म। ३. बितेको समयदेखि हालसालको अवधिसम्म; अद्यापि। (उदा.- मल्लकालदेखि चलेका कैयौँ जात्रा अद्यावधि प्रचलित छन्।)

अद्यावधिक- *वि.* अद्यावधिसम्मको।

अद्रि- *ना.* [सं.] १. पहाड; पर्वत। २. हिमाल; हिमाद्रि।

अद्वितीय- *वि.* [सं.] १. तुलना गर्न वा मिडाउन सुहाउने अर्को व्यक्ति नभएको; बेजोड; अतुलनीय। २. उम्दा; उत्तम; श्रेष्ठ। ३. अभूतपूर्व।

अद्वैत- *वि.* [सं.] १. तुलना गर्न लायक दोस्रो नभएको; एकाकी; एक्लो। *ना.* २. द्वैतता वा द्वैधताको अभाव; ऐक्य। ३. परमात्मा र जीवात्माको अभेद वा ऐक्य। ४. परमतत्त्व; ब्रह्म।

अद्वैतता- *ना.* अद्वैत (ब्रह्म, परमतत्त्व इ.) को गुण वा विशेषता।

अद्वैतवाद- *ना.* सृष्टिमा परब्रह्म वा परमात्मा मात्र सत्य छ र बाँकी सारा विश्व मिथ्या छ भन्ने वेदान्तदर्शन।

अद्वैतवादी- *वि.* अद्वैतवादको अनुयायी।

अधः- *क्रि.वि.* [सं.] १. निर्दिष्ट रेखा वा ठाउँदेखि तल; मन्तिर; उँधो; तल। *ना.* २. तल्लो क्षेत्र वा स्थान (पाताल आदि लोक)।

अधःपतन- *ना.* २. निर्धारित स्थानबाट तलतिर खस्ने वा झर्ने काम; गिर्ने काम। २. मान मर्यादा, नैतिकता आदिबाट हुने पतन; अधोगति; अवनति; गिराइ। ३. दुर्गति।

अधकट्टी- *ना.* [आधा+कट्टी] चन्दा, टिकट, रसिद आदिमा लेनदेनको उही बेहोरा दोहोरो लेखी च्यातेर एकातिरको बेहोरा एक पक्षले र अर्कोतिरको बेहोरा अर्को पक्षले लिन मिल्ने गरी व्यवस्था मिलाइएका दुई खण्डमध्ये कुनै एक खण्ड।

अधकपाली- *ना.* [आधा+कपाली] रुघा बिग्रिई वा पिनास पल्टिई आधा कपाल (टाउकाको आधा पाटो) दुख्ने रोग; अधा।

अधकल्चाइ- *ना.* [अधकल्चो+आइ] अधकल्चो हुनाको किसिम, भाव वा स्थिति।

अधकल्चिनु- *अ.क्रि.* [अधकल्चो+इ+नु] अधकल्चो हुनु; आधा मात्र काम हुनु।

अधकल्चो- *वि.* [आधा+काँचो=कल्चो] १. आधा पाकेको आधा काँचो; अजकल्चो; अगल्चो। २. अर्धशिक्षित। ३. अधुरो; अपुरो। ४. अधमरो। ५. अपरिपक्व। ६. अधकल्टो; अधपिल्टो।

अधकल्च्याइ- *ना.* [√ अधकल्चि (+आइ)] अधकल्चिने क्रिया वा प्रक्रिया।

अधकल्च्याइनु- *क.क्रि.* अधकल्चो पारिनु; अधकल्च्याउन लाइनु।

अधकल्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* अधकल्चो पार्नु; अधकल्चिन लाउनु; अधकल्चिने पार्नु।

अधखुला- *वि.* [आधा+खुला] १. खुला स्वर 'आ' भन्दा माथि र आधा बन्द स्वर 'ए' भन्दा तल जिब्रो रहेर उच्चरित हुने (स्वर)। २. आधा खुला।

अधन- *वि.* [सं.] धन नभएको; निर्धनी; गरिब; तन्नमभगत; कङ्गाल; हरिकङ्गाल; हरिटट्टु।

अधन्नी- *ना.* [आधा+आनी] आधा आनाको सिक्का; दुईपैसे सिक्का; दुईपैसे ढ्याक।

अधपक्का/अधपक्को/अधपाको- *वि.* [प्रा. अद्धपक्को< सं. अर्धपक्व] १. आधा पाकेको आधा नपाकेको; अर्धपक्व। २. अपरिपक्व।

अधपिल्टो- *वि.* [प्रा. अद्ध+पिलुट्ठ< सं. अर्ध+प्लुष्ट] १. आधा काम भएको। २. आधा टुक्रा पारिएको। *ना.* ३. कनिका, चामल, मकै आदि अन्नको आधा फग्ल्याँटो; खँडेउली।

अधबेसुरो/अधबेस्रो- *वि.* [सं.अर्द्ध+बेसुरो] कथ्य. अदबेस्रो। १. पूरा होस नभएको; आधा चेत ठेगानामा नभएको। २. गोज्याङ्ग्रो; लठेब्रो। ३. हुस्सु; लन्ठ।

अधबैंसे- *वि.* [आधा+बैंसे< सं. अर्ध+वयस्क] आधा उमेर ढल्केको; बुढौतीतिर जान लागेको; तन्देरी अवस्था बितिसकेको; अर्धवयस्क।

अधम- *वि.* [सं.] १. नीच; निकृष्ट। २. खराब; तल्ला तहको। ३. क्षुद्र; दुष्ट।

अधमता- *ना.* अधमको गुण वा भाव; नीचता।

अधमरा- *ना.* [प्रा. अद्धमारओ] गाउँ र बेसीका बिचको जमिन वा ठाउँ; आदमारा।

अधमरो- *वि.* [आधा+मरो< प्रा. अद्धमरओ] मर्नु र बाँच्नुको दोसाँधमा परेको; आधा मरेको; अर्धमृत।

अधमाङ्गुल- *ना.* [सं.] छ जौ बराबरको नापो; पौने इन्चको नापो।

अधर- *ना.* [सं.] १. तल्लो ओठ; ओठ। *वि.* २. उँधोतिरको; तल्लो।

अधरपान- *ना.* ओठको चुम्बन; ओठमा म्वाइँ खाने काम।

अधरामृत- *ना.* प्रेमी वा प्रेमिकाको ओठको चुम्बनबाट पैदा हुने मधुर स्वाद।

अधरासव- *ना.* प्रेमी वा प्रेमिकाका परस्परको चुम्बनमा प्राप्त हुने ओठको रसरूपी मदिरा; अधरामृत।

अधरोष्ठ- *ना.* तल्लो ओठ; अधर।

अधर्म- *ना.* [सं.] १. धर्मको विपरीत कार्य; पाप; कुकर्म। २. शास्त्रले

निषेध गरेको कर्म। ३. अन्याय; कुकृत्य; दुष्कर्म।
अधर्मी- *वि.* १. धर्म नभएको; खराब आचार भएको। २. पापी; कुकर्मी। ३. अत्याचारी।
अधस्थ- *वि.* [सं.] १. तलतिर रहेको वा राखिएको। २. तल्लो श्रेणी वा दर्जाको; निम्न कोटिको; चुत्थो।
अधा- *वि.* [प्रा. अद्ध] १.कपालको आधा भाग दुखेको। *ना.* २. अधकपाली रोग।
अधातु- *ना.* [सं.] १. धातुबाहेक अरू वस्तु। २. नराम्रो धातु; कुधातु। *वि.* ३. नराम्रो धातुबाट तयार भएको। *ना.* ४. क्रियापदबाहेकका व्याकरणात्मक कोटि।
अधारी- *ना.* [आधा+आरी] श्लोकको आधा भाग; आधा श्लोक।
अधार्मिक- *वि.* [सं.] धार्मिक नभएको; अधर्मी।
अधालो- *ना.* [आधा+आलो (प्रा. ने. आलो = खेत] खेतको आधा भाग; आधा खेत।
अधि- *उप.* [सं.] उच्च, माथि, ज्यादा, बढी आदि अर्थ दिने गरी मूल शब्दको आरम्भमा जोडिएर नयाँ शब्द निर्माण गर्ने उपसर्ग (अधिपति, अधिकार, अधिमास, अधिग्रहण इ.)।
अधिक- *वि.* [सं.] १. धेरै; ज्यादा; बढ्ता। २. अतिरिक्त; अवशिष्ट; शेष। *ना.* ३. आधारभन्दा आधेयको बढ्ता वर्णन गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार। (उदा.- आकाश पनि नाघेर कीर्ति चौतर्फ बढ्दछ।)
अधिककोण- *ना.* नब्बे डिग्रीभन्दा बढी र एकसय असी डिग्रीभन्दा कमको कोण; समकोणभन्दा ठुलो र बृहत्कोणभन्दा सानो कोण।
अधिक तद्रूपक- *ना.* उपमेयको अपेक्षा उपमानको अधिक गुण भएको व्यञ्जित हुने गरी उपमेयमा आरोप गरिँदा हुने एक अर्थालङ्कार।
अधिकतम- *वि.* १. कुनै पनि कुरामा सबभन्दा ठुलो ; सबभन्दा बढी (सङ्ख्या, परिमाण, नाप, विस्तार आदि)। २. ठुलो बहुमतमा भएको। ३. सबभन्दा माथिको। *क्रि.वि.* ४. ज्यादाभन्दा ज्यादा।
अधिकतर- *क्रि.वि.* १. ज्यादाजसो; प्रायशः; सामान्यतः। *वि.* २. ज्यादा; बढी; धेर।
अधिक बीजकीकरण- *ना.* पर्नेभन्दा निकै बढी मोल राखी लेखिएको बीजकका साथ वस्तु निकासी वा पैठारी गर्ने काम (उदा.- केही व्यापारीहरूले गलैंचा निकासी गर्दा अधिक बीजकीकरण गरी सरकारलाई ठुलो घाटा पारे।)।
अधिक भुक्तानी- *ना.* अधिकर्षण।
अधिकमास- *ना.* हरेक तीन वर्षमा आउने, दुई औँसीका बिचमा सङ्क्रान्ति नपर्ने महिना; एक वर्षमा बाह्र महिनाभन्दा बढी हुने महिना; मलमास; पुरुषोत्तम महिना; अधिमास।
अधिकर- *ना.* [सं.] निर्धारित रकमभन्दा बढी थपिएको शुल्क वा तिरो; अतिरिक्त कर।
अधिकरण- *ना.* [सं.] १. व्याकरणका अनुसार सप्तमी विभक्ति (मा, माथि इ.) ले प्रतिनिधित्व गरेको कारक। २. कुनै सिद्धान्तको विवेचना गर्दा अँगालिने विषय, संशय, पूर्वपक्ष, उत्तरपक्ष र निर्णय भएको प्रकरण। ३. प्रकरण वा शीर्षक। ४. न्याय गर्ने संस्था; अदालत; न्यायालय। ५. सरकारले कानुनबमोजिम कसैको सम्पत्तिउपर कायम गर्ने अधिकार।
अधिकरणिक- *ना.* न्यायाधीश।
अधिकर्ता- *वि.* [सं.] १. अधिकरण गर्ने; अधिकारमा ल्याउने। *ना.* २. अधिकरणिक।
अधिकर्म- *ना.* [सं.] १. कार्यको प्रबन्ध; व्यवस्थिति; बन्दोबस्त। २. कुनै भ्रष्टाचारी, अनैतिक आदि कामको जाँचबुझ; निरीक्षण; जाँच।
अधिकर्मी- *ना.* कुनै कार्यालय, कारखाना आदिका कर्मचारीले गरेका कामको रेखदेख गर्ने व्यक्ति; निरीक्षक; जाँचकी।
अधिकर्षण- *ना.* [सं.] ब्याङ्कमा आफ्ना नाउँको खातामा भएको भन्दा बढी रकम भुक्तानी लिने काम; अधिक भुक्तानी।
अधिकवर्ष- *ना.* [सं.] हरेक चार चार वर्षमा आउने ३६६ दिन हुने इस्वी वर्ष। (चारले भाग लाग्ने वर्षको फरबरी महिनामा २९ दिन हुन्छ र ३६५ दिनको वर्ष हुनुपर्नेमा १ दिन बढी हुन आउँछ।)
अधिकांश- *ना.* [सं.] १. बढी अंश; धेर अंश। *वि.* २. धेरै; बढी। *क्रि.वि.* ३. प्रायः; अधिकतर।
अधिकार- *ना.* [सं.] १. कानुनी, परम्परागत वा नैतिक रूपमा प्राप्य न्यायोचित दाबी; स्वत्व; हक; अख्तियार। २. कब्जा। ३. क्षमता वा सामर्थ्य। ४. ज्ञान; ल्याकत। ५. नाट्यशास्त्रमा रूपकको प्रधान फलको स्वामित्व वा त्यसको प्राप्तिको योग्यता।
अधिकार क्षेत्र- *ना.* १. कुनै सरकारी कर्मचारी वा व्यक्तिले आफ्नो हक वा अख्तियारको प्रयोग गर्ने क्षेत्र। २. अदालतमा रहने, कानुनी प्रयोग गर्न पाउने अधिकारको हद।
अधिकार त्याग- *ना.* पाएको अधिकारको त्याग; हक छोडाइ; राजीनामा।
अधिकार निषेध- *ना.* पाएको अधिकारलाई विशेष अधिकारद्वारा नपाइने गराउने वा हटाउने काम; दिइएका अधिकारको हरण वा प्रतिबन्ध।
अधिकार पत्र- *ना.* कुनै काम गर्नका निम्ति पाएको लिखत हकपत्र; अख्तियारनामा।
अधिकारपृच्छा- *ना.* १. कुनै व्यक्ति वा संस्थासँग कसैको अधिकार, स्वतन्त्रता, पद 'कुन अधिकारअन्तर्गत खोसिएको वा दाबी गरिएको हो?' भनी सोध्न सर्वोच्च आदालतले दिएको लिखित आदेश। २. विभिन्न विषयमा कैफियत तलब गर्नलाई दिइने माथिल्लो तहका अड्डाको लिखित आदेश।
अधिकार प्रत्यायोजन- *ना.* माथिल्ला तहका कर्मचारीले आफूमा रहेको हक केही समयका निमित्त तल्लो तहका कर्मचारीलाई सुम्पने काम।
अधिकारवाला- *वि.* अधिकार पाएको वा भएको (व्यक्ति)।
अधिकार हनन- *ना.* संविधान वा नियमकानुनअन्तर्गत कसैले पाएको वा पाउने हक खोस्ने काम; सो हकमाथि परेको आघात; त्यस्तो हक खोसिनाले त्यसको उपभोग गर्न नपाइएको स्थिति।
अधिकारी- *ना.* १. कुनै अड्डा, सङ्गठित संस्था वा निकायको अधिकार पाएको व्यक्ति; पदाधिकारी; अधिकृत (जस्तो- भूमिसुधार अधिकारी, जिल्ला शिक्षा अधिकारी इ.); हाकिम; अफिसर। २. स्वामी; मालिक। ३. कुनै कुरामा राम्रो दखल भएको

व्यक्ति। (उदा.- म यस विषयको अधिकारी होइन।) ४. पूर्वीय प्राचीन परम्पराअनुसार कुनै पनि शास्त्रको थालनीमा सो शास्त्र पढ्न उपयुक्त पात्र ठहऱ्याइएको व्यक्ति; शास्त्रका आरम्भमा बताइने अनुबन्ध चतुष्टय (विषय, सम्बन्ध, अधिकारी र प्रयोजन) मध्ये एक। ५. नेपालका थारू, दनुवार, बाहुन, छेत्री आदिको एक थर।

अधिकृत- *ना.* [सं.] १. कुनै अड्डा वा कार्यालय आदिको अधिकारप्राप्त व्यक्ति। २. राजपत्राङ्कित वा सोसरहको कर्मचारी। *वि.* ३. कुनै काम गर्नका निम्ति अधिकार पाएको; तैनाथ गरिएको। ४. कसैका अधिकारमा वा कब्जामा परेको वा पारिएको।

अधिकोष- *ना.* [सं.] सर्वसाधारणले नगद जम्मा (निक्षेप) गर्ने, निजले मागेमा ब्याजसहित रकम फर्काइदिने र सर्वसाधारणलाई उचित धितो राखी ऋण दिने आदि काम गर्न कानुनी रूपमा अधिकृत संस्था वा ब्याङ्क।

अधिक्रान्ति- *ना.* [सं.] शक्ति, अधिकार वा धाकद्वारा अर्काको अधिकार हनन गर्ने वा अर्कालाई काममा लगाउने काम; जबरजस्ती दमन गरी अधिकार खोस्ने वा यस्तो काम गर्नै पर्छ भनी विवश तुल्याउने काम।

अधिक्रो- *ना.* हे. अधिग्रो।

अधिक्षेत्र- *ना.* [सं.] कुनै पनि अड्डा अदालतका अधिकृतलाई आफ्नो अधिकार प्रयोग गर्न कानुनले दिएको अधिकार क्षेत्र; अधिकृत क्षेत्र (जुरिस्डिक्सन)।

अधिगम/अधिगमन- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यापार वा कारोबारबाट हुन आउने लाभ; प्राप्ति; आम्दानी। २. चेतना; ज्ञान। ३. अध्ययन गर्ने काम; चिन्तनमनन गर्ने काम। ४. पुग्ने काम; पहुँच। ५. अदालतमा न्यायाधीशले कुनै मुद्दामामिलाको मिसिलबाट निकालेको निचोड; निस्तुक; निष्कर्ष।

अधिगोष्ठी- *ना.* [सं.] कुनै प्राज्ञिक वा व्यावहारिक विषयमा सो विषयका ज्ञाताहरू मेला भई व्याख्यान, छलफल आदिका माध्यमबाट निष्कर्ष निकाल्न आयोजित बैठक, सभा वा सम्मेलन; गोष्ठी; सङ्गोष्ठी।

अधिग्रहण- *ना.* [सं.] १. कसैको हकदैयामा रहेको जग्गाजमिन, घर आदि सम्पत्ति कानुनी तरिकाले तोकिएको क्षतिपूर्ति दिई सार्वजनिक प्रयोजनका निम्ति सरकारद्वारा कब्जामा लिने काम; अधिकरण। २. हावाले पानीको बाफ लिने क्रिया।

अधिग्राहक- *ना.* [सं.] १. वैधानिक तवरबाट कुनै वस्तु पाउने अधिकार भएको व्यक्ति; कुनै वस्तुको प्राप्तिको अधिकारी। २. अधिग्रहण गर्ने अधिकारी। *वि.* ३. अधिग्रहण गर्ने।

अधिग्रो- *ना.* [आधा+इग्रो] समय नपुगी केही महिनामा नै तुहेको गर्भ; तुहेत्रो; अधिक्रो।

अधितिनु- *अ.क्रि.* [अधितो+इ+नु] १. हलुङ्गो हुनु; भाररहित हुनु। २. बतासिनु। ३. पातलो हुनु; पन्यालिनु।

अधितो- *वि.* [अ+धित] धितपत्यार नभएको; भर पर्न नसकिने; लफङ्गो।

अधित्यका- *ना.* [सं.] १. पहाडमाथिको सम्म परेको जमिन। २. लेकको समथर जमिन। ३. लेक।

अधित्याइँ- *ना.* [सं. अधितो+याइँ] अधितो हुने काम; लकपकाउने स्वभाव।

अधिदेय- *ना.* [सं.] सरकारी कामले गरिने यात्राको व्यय, घरभाडा आदिका सम्बन्धमा र कुनै अतिरिक्त कामका निम्ति पनि सरकारी कर्मचारीलाई दिइने निश्चित रकम वा भत्ता।

अधिदेव/अधिदेवता- *ना.* [सं.] १. देवताहरूमध्ये आफूले सबभन्दा ठुलो वा बढ्ता मानेको देवता; ठुला देवता; देवाधिदेव। २. कुनै स्थान, वस्तु वा कार्यका अधिष्ठाता, स्वामी वा रक्षक मानिएका देवता। ३. इष्टदेव; कुलदेवता।

अधिनायक- *ना.* [सं.] १. सबै कुराको अधिकार पाएको व्यक्ति; स्वामी। २. खास गरी सरकारमा निरङ्कुश रूपले अधिकार प्रयोग गर्ने व्यक्ति। ३. दमन र अत्याचारपूर्वक आफ्नो सम्पूर्ण अधिकार प्रयोग गर्ने शासक; तानाशाह।

अधिनायक तन्त्र- *ना.* कुनै व्यक्ति वा व्यक्तिसमूह अधिनायक बनी सञ्चालन गरेको राज्यव्यवस्था वा सो व्यवस्थासम्बन्धी सिद्धान्त।

अधिनायकत्व- *ना.* कुनै छेकथुनविना पूर्ण रूपले गरिने अधिकारको प्रयोग; सर्वोच्च नेतृत्व; अधिनायक हुनाका भाव वा गुण।

अधिनायकवाद- *ना.* अधिनायकतन्त्र।

अधिनायकवादी- *वि.* अधिनायकवादको अनुयायी; अधिनायकवादप्रति विश्वस्त।

अधिनायकी- *ना.* अधिनायकको अधिकार।

अधिनियम- *ना.* [सं.] मुख्य नियमभित्र खास व्यवस्था वा प्रबन्धका निम्ति बनाइएको विशेष नियम।

अधिनियमन- *ना.* १. अधिनियम बनाउने कार्य। २. संसद्, सङ्घ वा संस्था आदिद्वारा लागु गरिने विधान।

अधिनियमित- *वि.* अधिनियमद्वारा सञ्चालित; अधिनियमसम्मत।

अधिनिष्कासन- *ना.* [सं.] नियमकानुनको आधारमा कसैलाई उसको घर, जग्गाजमिन आदिबाट निकाल्ने कार्य; बेदखली।

अधिप- *ना.* [सं.] १. स्वामी; मालिक। २. राजा। ३. ईश्वर।

अधिपति- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु, जमिन, धन आदिको स्वामी वा मालिक। २. राजा। ३. कुनै कार्य, विभाग, विषय आदिको मुख्य अधिकारी।

अधिपत्र- *ना.* [सं.] माथिल्ला तहको कार्यालयद्वारा तल्ला तहका कार्यालयलाई विशेष काम गर्न दिइएको आदेशपत्र; परिपत्र।

अधिभार- *ना.* [सं.] १. विशेष परिस्थितिमा वा विशेष कामका निम्ति सामान्य कर वा शुल्कका अतिरिक्त लगाइएको कर; शुल्क आदिको थप भार। २. ज्यादै बढी मात्रामा लादिएको बोझ।

अधिमास- *ना.* [सं.] हे. अधिकमास।

अधिमूल्य- *ना.* [सं.] १. कुनै मालसामानको विशेष परिस्थितिमा हुने वा लिइने बढी मोल; विशेष मोल। २. बढ्न गएको मोल।

अधिमूल्यन- *ना.* १. कुनै वस्तु वा मुद्राको सामान्यभन्दा बढ्न गएको मूल्य; मूल्य वृद्धि गर्ने काम। २. मूल्यको आधारमा गरिने काम। ३. दैनिक उपभोगका वस्तुको बजारभाउमा वृद्धि देखा पर्ने काम; महँगीको वृद्धि।

अधियथार्थवाद- *ना.* [सं.] हे. अतियथार्थवाद।
अधियाँ/अधिया- *ना.* [सं. अर्धिक] जग्गाजमिनमा हुने उब्जा मोही र तल्सिङमा आधा आधा गरी बाँड्ने चलन; बटैयादारी; बटैया।
अधियाँ/अधियादार- *ना.* अधियाँमा जग्गा कमाउने किसान; बटैयादार; बटैदार।
अधियाँ/अधियादारी- *ना.* अधिया प्रथा।
अधियार- *ना.* अधियाँदार।
अधियुक्त- *वि.* [सं.] १. मासिक वेतन वा दैनिक पारिश्रमिक लिएर काम गर्ने; विशेष कामकुराका निम्ति पारिश्रमिक दिई भर्ना गरिएको। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति वा कर्मचारी।
अधियोजक- *ना.* [सं.] अधियुक्त राख्ने वा भर्ना गर्ने व्यक्ति।
अधियोजन- *ना.* [सं.] १. अधियोजकले अधियुक्त भर्ना गर्ने कार्य। २. अधियुक्तको सेवा वा कार्य।
अधिराज- *ना.* [सं.] १. अधिराज्यका शीर्षस्थ राजा; सम्राट्। २. कुनै अधिराज्यका राजारजौटाहरूभन्दा माथिका वा सर्वोच्च राजकीय व्यक्तित्व। ३. महाराजभन्दा पनि उच्च राजकीय पदवी; महाराजाधिराज।
अधिराजकुमार- *ना.* राजतन्त्रकालीन नेपालका राजाका भाइहरू र युवराजबाहेकका अन्य छोराहरूलाई जनाउने शब्द।
अधिराजकुमारी- *ना.* राजाका छोरी, बुहारी तथा भाइबुहारीहरूलाई जनाउने शब्द।
अधिराज्य- *ना.* [सं.] १. राजाद्वारा शासित सार्वभौमिकतासम्पन्न राज्य; राष्ट्रप्रमुखका रूपमा राजा रहेको देश। २. अनेकौं उपराज (महाराज) उपर एक अधिराज (महाराजाधिराज) को प्रभुत्व भएको राज्य। ३. साम्राज्य।
अधिरोहण- *ना.* [सं.] १. कुनै अग्लो ठाउँमा चढ्ने काम। २. कुनै वाहनमा सवार हुने काम। ३. सम्मानपूर्ण पदमा आसीन हुने काम; उच्च पदमा बहाली लिने काम।
अधिरोही- *वि.* [सं.] जमिनबाट उम्रेर ठाडै बढ्ने खालको; ठाडो बढ्ने किसिमको (बोटबिरुवा)।
अधिरोही वृक्ष- *ना.* वनको क्षेत्रभन्दा माथि उठ्ने गरी हुर्केको वा अग्लिएको रुख; वनको एक सतहमा झ्याम्म परेको भागभन्दा अग्लो भएको रुख।
अधिलाभ- *ना.* [सं.] सामान्य प्राप्ति वा वेतनभन्दा बढी दिइने लाभ; विशेष लाभांश।
अधिलाभांश- *ना.* कुनै औद्योगिक वा व्यापारिक संस्थाका अंसियारहरूलाई दिइने वा अंसियारहरूले पाउने अधिलाभको अंश।
अधिवक्ता- *ना.* [सं.] न्यायालयमा वादी वा प्रतिवादीका पक्षमा वकालत गर्ने अधिकारप्राप्त व्यक्ति वा कानुन विशेषज्ञ; अधिकृत तहको कानुन व्यवसायी (एडभोकेट)।
अधिवचन- *ना.* [सं.] हे. अधिवाचन।
अधिवचनालय- *ना.* कानुनी पेसा अँगालेका वकिलहरूका आफ्ना हक, हित र पेसाको उन्नतिका निम्ति गठित संस्था; अधिवाचनालय।
अधिवर्ष- *ना.* [सं.] मलमास परेको वर्ष; पुरुषोत्तम मास वा अधिकमास परेको वर्ष।
अधिवाचन- *ना.* [सं.] न्यायालयमा आफूले लिएको पक्षको समर्थनमा अधिवक्ताले गर्ने वहस; पैरवी; अधिवचन।
अधिवाचनालय- *ना.* अधिवचनालय।
अधिवास- *ना.* [सं.] १. राम्ररी बस्ने वा रहने ठाउँ। २. नागरिक अधिकारको हनन नहुने गरी एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा बसाइँ सर्ने काम। ३. बास्ना आउने पदार्थ; अत्तर।
अधिवासी- *ना.* १. कुनै देश वा स्थानको पुर्ख्यौली बासिन्दा। २. एक देशबाट अर्को देशमा बसाइँ सरेर नागरिक अधिकार लिई बसेको व्यक्ति।
अधिवेशन- *ना.* [सं.] १. कुनै सङ्घसंस्था, विधायिका आदिका विभन्न क्षेत्रका प्रतिनिधि सदस्यहरूको ठुलो सम्मेलन, भेला वा जमघट। २. सङ्घसंस्था, विधायिका आदिको कुनै खास अवधिमा हुने एउटै बैठक वा खास अवधिभित्र लगातार हुने विभिन्न बैठक।
अधिवेशन नियमावली- *ना.* संसद् वा सङ्घसंस्थाले गर्ने समारोह, उत्सव आदि सञ्चालनका निमित्त बनाइएका नियमहरूको समूह।
अधिशुल्क- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु वा पदार्थमा लागिरहेको नियमित अन्तःशुल्क वा भन्सारशुल्कका अतिरिक्त लगाइने शुल्क; थप शुल्क; अतिरिक्त शुल्क; विशेष शुल्क (सरचार्ज)।
अधिष्ठाता- *ना.* [सं.] १. कुनै संस्था वा कार्यालयको प्रमुख व्यक्ति; अध्यक्ष। २. स्थापना गर्ने व्यक्ति; संस्थापक। ३. प्रमुख संरक्षक। ४. विश्वब्रह्माण्डका सञ्चालक वा अधिपति; परमात्मा; ईश्वर।
अधिष्ठात्री- *ना.* [सं.] १. देवताहरूमध्ये सबैभन्दा बढी मानिएकी देवी। २. कुनै वस्तु, स्थान वा कार्यकी स्वामिनी वा संरक्षिका। ३. इष्टदेवी; कुलदेवी।
अधिष्ठान- *ना.* [सं.] १. कुनै स्थानको बसोबास; वासस्थान; डेरा। २. नजिकैको जवाइ वा उभ्याइ। ३. सहर; बस्ती। ४. राजसिंहासन। ५. आधार।
अधिष्ठित- *वि.* [सं.] १. माथितिर चढेको; कसैमाथि बसेको। २. ठुलो पदमा रहेको।
अधिसूचना- *ना.* [सं.] माथिल्ला तहबाट तल्ला तहलाई दिइने विशेष सूचना।
अधीक्षक- *ना.* [सं.] कुनै निश्चित एकाइका कर्मचारीहरूको कार्यसञ्चालनसम्बन्धी गतिविधि निरीक्षण गर्ने अधिकारी; निरीक्षक; सुपरिवेक्षक।
अधीक्षण- *ना.* [सं.] अड्डाखानामा कर्मचारीहरूले गरेका कामकारबाईको निरीक्षण।
अधीन- *वि.* [सं.] १. वशमा वा मातहतमा परेको। २. आश्रित। ३. विवश; लाचार; परतन्त्र।
अधीन वाक्य- *ना.* व्याकरणमा मिलित वा मिश्र वाक्यमा मुख्य वाक्यांशको पूरक, कर्म वा क्रियाविशेषण आदि भएर रहेको उपवाक्य; ('तँ राम्ररी पढ् भनी बाबाले मलाई भन्नुभयो' भन्ने मिश्र वाक्यभित्रको 'तँ राम्ररी पढ्' उपवाक्य 'बाबाले मलाई भन्नुभयो' भन्ने प्रधान उपवाक्यको आश्रित भएकाले अधीन उपवाक्य बनेको छ।)
अधीनता- *ना.* कसैलाई वशमा राख्ने कार्य वा कसैको वशमा पर्ने

स्थिति।

अधीनस्थ- *वि.* १. अर्काका वशमा परेको वा रहेको; परतन्त्र; कसैको कब्जामा वा नियन्त्रणमा परेको। २. कसैका मातहतमा रहेको; कसैको अधिकारभित्रको।

अधीनीकरण- *ना.* आफ्नो अधीनमा राख्ने काम।

अधीर- *वि.* [सं.] १. धैर्य नभएको; हडबडाएको। २. चञ्चल; अस्थिर। ३. व्याकुल।

अधीश- *ना.* [सं.] १. मालिक वा स्वामी। २. अधिपति। ३. कुनै सङ्घसंस्था वा प्रदेशको मुख्य हाकिम। ४. राजा। ५. ईश्वर।

अधीश्वर- *ना.* [सं.] १. सर्वोच्च अधिपति। २. राजा। ३. स्वामी; मालिक।

अधुना- *क्रि.वि.* [सं.] वर्तमानको समयमा; अहिले; यतिखेर।

अधुनातन- *वि.* वर्तमानकालमा चलेको; अत्याधुनिक; हिजोआज चलेको; आजभोलिको।

अधुरो- कुनै कामकुरो गर्दा आधा मात्र सिद्धिएको; पूरा नभएको; अधकल्चो।

अधूरो- *वि.हे.* अधुरो।

अधेरी- *वि.* [आधा+एरी] नसकिएको; अपुरो; आधा मात्र सकिएको; अधुरो।

अधेली- *ना.* [आधा? सं. अर्ध+एली] पैसाको पनि आधा मूल्य भएको मुद्रा; आधापैसे मुद्रा।

अधेलो- *ना.* [आधा+एलो< सं. अर्द्ध+इल्लक] आधा पैसा मूल्यको सिक्का; आधापैसे सिक्का; अधेली।

अधैर्य- *वि.* [सं.] १. आत्मनियन्त्रण नभएको। २. उत्ताउलो; चञ्चल। ३. हडबडाएको; अधीर। *ना.* ४. धैर्यको अभाव; व्याकुलता; चञ्चलता; घबडाहट।

अधोगति- *ना.* [सं.] १. तलतिर झर्ने गति; पतन। २. नराम्रो मार्गमा लाग्ने कार्य; दुष्कर्म। ३. उन्नति नहुने कामको अनुसरण वा त्यस्तो कामबाट भएको अवनति।

अधोगामी- *वि.* [सं.] १. पतनको बाटो लागेको; तलतिर गिर्ने खालको। २. नारकीय बाटो लिएको; पापाचारबाट मिल्ने फल कमाउन लागेको। ३. नीच; पतित।

अधोपतन- *ना.* [सं. अधःपतन] अधःपतन; अवनति।

अधोबिन्दु- *ना.* [सं.] १. सबभन्दा तलको बिन्दु। २. भूगोलमा चर्चित अधःस्वस्तिक। ३. ध्वनि वा वर्णचिह्नका मुनि दिइने थोप्लो वा टिकी; तलथोप्ली।

अधोभूमि- *ना.* [सं.] १.घरको भुईंतलाभन्दा मुनिको कोठाचोटा; तहखाना। २. होचो जमिन। ३. तलको भुईं।

अधोमति- *ना.* [सं.] खस्केको बुद्धि; अधोगतिमा लाग्ने मति; कुमति; दुर्मति।

अधोमार्ग- *ना.* [सं.] अधोगतिमा लाग्ने मार्ग; कुमार्ग; कुबाटो; अबाटो।

अधोमुख- *वि.* [सं.] १. घोसमुन्टे; निहुरमुन्टे; घोसे; घोप्टे। *ना.* २. झुकेको मुख; निहुरिएको मुख।

अधोरेखा- *ना.* [सं.] १. हरफका मुनि दिइने कच वा लाइन। २. त्रिभुजको आधार रेखा।

अधोरेखाङ्कन- *ना.* खास कुरालाई विशेष रूपमा महत्त्व दिन वा सङ्केत गर्न अक्षर, शब्द, वाक्य वा वाक्यसमूहको तलतिर दिइने तेर्सो रेखाचिह्न वा त्यस्तो रेखाचिह्न दिने काम; कच; ढाक; अन्डरलाइन।

अधोरेखाङ्कित- *वि.* कच गरिएको; ढाकिएको।

अधोवस्त्र- *ना.* [सं.] कमरभन्दा तलतिर लगाउने लुगा (कछाड, लगौंटी, धोती, सुरुवाल इ.)।

अधोवायु- *ना.* [सं.] गुदद्वारबाट निस्कने दुर्गन्धी वायु; अपानवायु; पाद।

अधौ- *ना.* [आधा< प्रा अद्ध< सं. अर्द्ध+औ] १. कपडा आदिको थानको आधा भाग; आधा थान। २. जुत्ताको खुराभन्दा अगाडिको तलुवाको पात; जुत्ताका तलुवाको आधा पात।

अध्यक्ष- *ना.* [सं.] १. कुनै संस्था, कम्पनी, समिति, सभा, संसद् आदिको प्रमुख। २. कुनै राष्ट्रको प्रमुख; राष्ट्राध्यक्ष। ३. कुनै कार्यालयको प्रमुख; मुख्य हाकिम; सञ्चालक।

अध्यक्षता- *ना.* १. अध्यक्ष हुनाको भाव वा अवस्था; अध्यक्षको आसन वा पद। २. हाकिमी। ३. सभापतित्व।

अध्ययन- *ना.* [सं.] १. पढ्ने काम; पठन। २. कुनै विषयको जानकारीका निम्ति सो विषयलाई बुझ्ने, पहिचान्ने, गहिरिएर हेर्ने वा पढ्ने काम। ३. कुनै उद्देश्यप्राप्तिका लागि कुनै विषयका विभिन्न पक्षमा गरिने विचार (उदा.- नेपालमा शैक्षिक स्थितिको अध्ययन आवश्यक छ।)।

अध्ययन पत्र- *ना.* विद्यार्थीलाई अध्ययन सुगम होस् भन्ने हेतुले विभिन्न पुस्तक वा पत्रिकामा भएका बुँदा बटुली शिक्षकले सामान्य पत्रमा लेखेर प्रत्येक विद्यार्थीलाई उपलब्ध गराउने हस्तपत्र।

अध्ययन बिदा- *ना.* सरकारी, अर्धसरकारी, गैरसरकारी कर्मचारी वा शिक्षकहरूले कुनै पनि विषयको अध्ययनका निम्ति पाउने वा निजहरूलाई दिइने निर्धारित अवकाश वा छुट्टी।

अध्ययन भ्रमण- *ना.* कुनै शैक्षिक संस्थाबाट औपचारिक रूपमा वा व्यक्तिगत तवरबाट अनौपचारिक रूपमा भए पनि ज्ञानआर्जनका निम्ति गरिने भ्रमण; शैक्षिक भ्रमण।

अध्ययनशील- *वि.* १. कुनै पनि विषयको अध्ययनमा चाख लिई लागिरहने। २. ज्ञानप्राप्तिमा डुबेको। ३. प्राज्ञिक विषयमा प्रयत्न गर्ने।

अध्ययन संस्थान- *ना.* विश्वविद्यालयअन्तर्गत विद्याको खास क्षेत्र (मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र, कानुन, विज्ञान आदि) सित सम्बन्धित उच्च शिक्षाको अध्ययन, अध्यापन र त्यसको सञ्चालन गर्ने एक निकाय।

अध्ययनीय- *वि.* अध्ययन गर्न योग्य; अध्ययन गर्नुपर्ने।

अध्यवसान- *ना.* [सं.] १. उद्योग; व्यवसाय। २. दुई वस्तुको एकरूपताबाट पैदा हुने एक अलङ्कार। ३. कुनै ठुलो कामको समाप्ति।

अध्यवसाय- *ना.* [सं.] १. कुनै काममा दृढतापूर्वक गरिने खुरन्धार। २. उत्साह र चाख लिएर कुनै काममा संलग्न भइरहने क्रिया। ३. उद्योग, उद्यम। ४. अठोट; दृढ विचार।

अध्यवसायी- *वि.* अध्यवसायसम्बन्धी; अध्यवसाय भएको वा गर्ने।

अध्यागमन- *ना.* [सं.] विदेशी मुलुकको नागरिकलाई देशभित्र निश्चित अवधिभित्र प्रवेश गर्न दिइने कार्य।

अध्यागमित- *वि.* [सं.] अध्यागमन अन्तर्गतको; अध्यागमनमा हिँडेको।

अध्यात्म- *ना.* [सं.] १. आत्मज्ञान। २. तत्त्वमीमांसा। ३. आत्मा र परमात्माका गुण एवं तिनको पारस्परिक सम्बन्धका विषयमा गरिने चिन्तन, निरूपण वा विवेचना। ४. मिश्री ज्ञान; तत्त्वज्ञान।

अध्यात्म ज्ञान- *ना.* अध्यात्मसम्बन्धी ज्ञान; आत्मा र परमात्मासित सम्बन्ध राख्ने ज्ञान।

अध्यात्मवाद- *ना.* आत्मा र परमात्माका गुण, स्वरूप र तिनको पारस्परिक सम्बन्ध आदिको विचार, विवेचन र निरूपण गरिने विद्या; अन्तिम सत्य वा वास्तविकता परमात्मा नै हो र सांसारिक विषयवस्तुचाहिँ झुट्टा र भ्रमपूर्ण हुन् भनी मान्ने मत।

अध्यात्मवादी- *वि.* १. अध्यात्मवादसित सम्बन्धित। २. अत्यात्मवादको अनुसरण गर्ने, त्यसलाई मान्ने वा विश्वास गर्ने।

अध्यात्म विद्या- *ना.* अध्यात्मवाद।

अध्यादेश- *ना.* [सं.] विधायिका वा संसद्‌को अधिवेशन नभएको बेला खास समयका निम्ति आवश्यक परेमा राष्ट्रको सर्वोच्च सत्ताबाट विशेष अधिकारको प्रयोग गरी जारी भएको वा हुने कानुनसरहको मान्यताप्राप्त आदेश (अर्डिनेन्स)।

अध्यापक- *ना.* [सं.] पढाउने पेसा लिएको व्यक्ति; पढाउने व्यक्ति।

अध्यापकी- *ना.* पढाउने काम; पढाइ; अध्यापन।

अध्यापन- *ना.* [सं.] पढाउने काम; शिक्षण।

अध्यापन अभ्यास- *ना.* सिकाउने वा पढाउने अभ्यास; अध्यापनको सम्बन्धमा प्रशिक्षण लिइसकेपछि त्यसको अङ्ग वा पूरकका रूपमा सम्बन्धित विषयको कक्षामा गई तोकिएका शिक्षकको सुपरिवेक्षणमा रहेर प्रशिक्षार्थीद्वारा गरिने शिक्षणको अभ्यास।

अध्यापन योजना- *ना.* विद्यार्थीहरूका लागि खास वा विभिन्न विषय सिकाउने पूर्वतयारीका निमित्त शिक्षकद्वारा गरिने शिक्षणयोजना (उदा.- कार्ययोजना, एकाइयोजना, पाठयोजना इ.)।

अध्यापिका- *ना.* [सं.] पढाउने स्त्री; पढाउने पेसा लिएकी स्त्री; शिक्षिका।

अध्याय- *ना.* [सं.] १. पुस्तक वा ग्रन्थका विभिन्न खण्डमध्ये कुनै एक। २. व्यक्ति वा समाजका इतिहासका प्रमुख चरणमध्ये कुनै एक; परिच्छेद; सर्ग; खण्ड।

अध्यारोप/अध्यारोपण- *ना.* [सं.] १. एउटा वस्तुलाई अर्को वस्तु ठान्ने आभास; भ्रमले गर्दा एउटा वस्तुको गुणको अर्को वस्तुमा हुने आरोप (जस्तो- डोरीलाई सर्प भनी ठान्नु इ.)। २. एउटाको कार्यव्यापारको अर्कामा हुने आरोपण।

अध्यास- *ना.* [सं.] १. झुटो ज्ञान; मिथ्या ज्ञान। २. एउटा वस्तुमा अर्को वस्तुको धारणा।

अध्याहार- *ना.* [सं.] १. कुनै भनाइलाई पुष्टि गर्नुपर्दा मूल भनाइलाई पुष्टि गर्ने खालका अन्य उक्ति ल्याएर आवश्यक ठाउँमा जोड्ने काम; अस्पष्ट वाक्यलाई अन्यत्रका प्रमाण, उक्तिहरू ल्याएर स्पष्ट पार्ने काम। २. वादविवाद गर्ने काम; तर्क गर्ने काम।

अध्येता- *ना.* [सं.] कुनै विषयको ज्ञानार्जनका निम्ति अध्ययन, अनुशीलन, चिन्तनमनन गर्ने व्यक्ति; पढ्ने व्यक्ति; विद्यार्थी; शिक्षार्थी।

अध्येय- *वि.* [सं.] अध्ययन गर्न योग्य; पढ्न योग्य।

अन्- *पू.स.* [सं.] विशेषतः सुरुमा स्वरवर्ण भएमा पद वा आधारपदका अगिल्तिर लागी अभाव, विपरीतता, न्यूनता, निषेध आदि जनाउने पूर्वसर्ग (अन्+आचार = अनाचार, अन्+उत्तरित = अनुत्तरित, अन्+अधिकृत = अनधिकृत इ.)।

अन- *पू.स.* [सं. अन्] १. नेपाली तद्भव आदि शब्दमा व्यञ्जनवर्णका अगाडि लागेर अभाव, हीनता, अति, विरुद्ध आदि नकारात्मक अर्थ बुझाउने पूर्वसर्ग (अनपढ, अनमोल, अनविश्वास, अनपत्यार, अनजान इ.)। २. नेपाली तत्सम शब्दमा अच्‌वर्णको अगाडि लागेर सोही सोही अर्थ बुझाउने पूर्वसर्गबाहेकको सन्धिगत रूप (अनीश्वर, अनन्त, अनादि इ)।); अन्।

अनकन- *ना.* [(द्वि.) कन्] काम गर्दा दर्साइने अतत्परता; आनेकाने; दोधार।

अनकनाइ- *ना.* अनकनाउने किसिम, क्रिया वा भाव।

अनकनाइनु- *अ.क्रि.* अनकन गर्ने होइनु; के भनूँ कसो भनूँ गर्ने होइनु।

अनकनाउनु- *अ.क्रि.* कुनै कुरा भन्न वा काम गर्न अकमक गर्नु; लकपकाउनु; अकमकाउनु।

अनकनाहट- *ना.* अनकनाइ।

अनकन्टार- *ना.* [सं. अन्धकान्तार] १. निर्जन स्थल; एकान्त स्थल। २. मानिस हिँडडुल नगर्ने एकलासे बाटो। ३. वृन्दावन। *हे.*

अनकन्तार- *ना.* अनकन्टार

अनक्षर- *वि.* [सं.] १. लेखपढ गर्न नजान्ने; निरक्षर। २. स्वरवर्णको धर्म नभएको; स्वरवर्णसँग नमिल्दो। ३. अक्षरनिर्माण गर्न नसक्ने।

अनक्षरात्मक- *वि.* अनक्षर; अक्षर नभएको।

अनखट- *ना.* [सं. अकट = विकट] १. ठुलो खाँचो; अखट। २. साह्रोगाह्रो। ३. सङ्कट। *वि.* ४. ठुलो खाँचो, सङ्कट आदि पर्ने वा परेको।

अनखट्टा- *ना./वि.* २. अनखट।

अनगन्ती/अनगिन्ती- *वि.* [अन+गन्ती/गिन्ती] गनेर नसकिने; गन्न नभ्याइने; एकदमै धेरै; अत्यधिक; असङ्ख्य; बेगन्ती।

अनग्र- *वि.* [सं.] अगाडि नभएको; पछि रहेको; पश्च (जस्तै- अनग्र स्वर उ, ओ इ.)।

अनङ्कित- *वि.* [सं.] १. कुनै खाताबहीमा नचढाइएको। २. कतै अङ्कन वा उल्लेख नगरिएको (उदा.- नायब सुब्बाहरू राजपत्र अनङ्कित प्रथम श्रेणीका कर्मचारी हुन्।)।

अनङ्ग- *ना.* [सं.] १. कामवासनाका देवता; कामदेव। *वि.* २. अङ्ग नभएको; शरीर नभएको; देहरहित।

अनङ्ग कीर्तन- *ना.* प्रकृतिमा अङ्ग नहुने विषयको वर्णन गर्दा हुने एक प्रकारको काव्यदोष; एक प्रकारको रसदोष।

अनङ्ग क्रीडा- *ना.* १. कामक्रीडा; मैथुनक्रीडा। २. छन्दका मुक्तक विषमवृत्तका दुई भेदमध्ये एक।

अनङ्गार- *वि.* हे. अनङ्गारिक।

अनङ्गारि- *ना.* कामदेवका शत्रु; महादेव।

अनङ्गारिक- *वि.* [सं.] १. रसायनशास्त्रका अनुसार जीवाणुविहीन; अजैव। २. निर्जीव वस्तुहरूबाट बनेको; कृत्रिम। ३. हाइड्रोकार्बन नपरेको तर कार्बनका अक्साइड र सल्फाइड परेको यौगिकसित सम्बन्धित; कार्बोनिक; कार्बनयुक्त। ४. आङ्गारिक तत्त्व नपरेको।

अनङ्गारिक मल- *ना.* रासायनिक प्रक्रियाद्वारा तयार गरिएको जीवाणुविहीन कृत्रिम मल; रासायनिक मल।

अनजान- *वि.* [अन+जान] १. केही पनि नजान्ने; अज्ञानी; अबोध। २. खास विषयको जानकारी नभएको ३. कसैद्वारा नचिनिएको।

अनत- *वि.* [सं.] १. ननुहेको वा ननिहुरिएको; ठाडो। २. अनम्र।

अनतिक्रमण- *ना.* [सं.] १. नघाइ वा उल्लङ्घनको अभाव। २. एक देशले अर्का देशको सीमाको उल्लङ्घन नगर्ने र आन्तरिक मामिलामा हस्तक्षेप नगर्ने भनी स्वीकार गरिएको नीति।

अनतिक्रमणीय- *वि.* अतिक्रमण वा उल्लङ्घन गर्न नहुने वा नसकिने।

अनदी- *ना.* [<] १. रातो, ठुलो र लाम्चो दाना हुने, पानी प्रशस्त भएको ठाउँमा लाग्ने, लामो समयमा पाक्ने एक प्रकारको धान। २. त्यस्तो धानको चामल।

अनद्यतन- *वि.* [सं.] आजका दिनमा नभएको; आजका दिनसित असम्बद्ध।

अनद्यतन भविष्य(त्)- *ना.* भरे आउने आधा रातपछिको समय बुझाउने काल; भविष्यत्कालको एक भेद।

अनद्यतन भूत- *ना.* बितेको आधा रातभन्दा पहिलेको समय बुझाउने काल; भूतकालको एक भेद।

अनधिकार- *वि.* [सं.] १. अधिकारहीन। २. अधिकारबाहिरको। *ना.* ३. अधिकारको अभाव।

अनधिकार उपस्थिति- *ना.* उपस्थित हुने अधिकार नभएका ठाउँको उपस्थिति।

अनधिकार चर्चा- *ना.* आफूले थाहा नपाएका वा आफ्नो दखल नभएका कुराको चर्चा।

अनधिकार चेष्टा- *ना.* १ अधिकारभन्दा बाहिरको काम वा कुरामा दखल दिने कोसिस। २. नजानेनबुझेको कुरामा हात हाल्ने प्रयत्न। ३. अख्तियारको दुरुपयोग गर्ने कोसिस।

अनधिकार प्रकाशन- *ना.* १. छापाखाना वा प्रकाशनसम्बन्धी ऐनकानुनअनुसार प्रकाशन गर्न नहुने विषय लेखी गरिएको प्रकाशन। २. नियमपूर्वक दर्ता, रजिस्ट्रेसन आदि नगरी छापिएका पुस्तक, पत्रपत्रिका आदि।

अनधिकार प्रवेश- *ना.* पस्न नपाइने ठाउँमा गरिएको प्रवेश।

अनधिकारिक- *वि.* हक एवं अधिकारले नभेट्ने; कुनै प्रकारको हकदाबी गर्ने अधिकार नभएको; बेहकको।

अनधिकारी- *ना.* १. अधिकार प्राप्त नभएको व्यक्ति। २. सम्बन्धित विषयमा राम्रो दखल नभएको व्यक्ति। *वि.* ३. अधिकारविहीन। ४. अनधिकारिक।

अनधिकृत- *वि.* [सं.] १. खास कुराका निम्ति अधिकार नदिइएको वा नपाइएको। २. आफ्नो अधिकारमा नल्याइएको। ३. अधिकारपूर्वक नगरिएको; आधिकारिक नभएको, अनधिकारिक (पत्र, विज्ञप्ति आदि।)

अनधीत- *वि.* [सं.] अध्ययन नगरेको; नपढेको।

अनध्याय- *ना.* [सं.] १. शास्त्रका अनुसार पढ्न नहुने दिन। २. पुरानो प्रचलनअनुसार पढाइका दृष्टिले छुट्टीको दिन (अष्टमी, प्रतिपदा, चतुर्दशी, पूर्णिमा, औँसी इ.)।

अननुनासिक- *वि.* [सं.] मुखबाट मात्र सास बाहिर निस्कँदा उच्चरित हुने ध्वनि; मौखिक ध्वनि।

अननुभूत- *वि.* [सं.] १. अनुभव नगरिएको वा अनुभवमा नआएको। २. कुनै पनि ज्ञानेन्द्रियद्वारा ग्रहण नगरिएको; अनुभूतिविहीन।

अनन्त- *वि.* [सं.] १. टुङ्गो नभएको; सीमा नभएको; छेउटुप्पो फेला नपर्ने; असीम; हद नभएको। २. गन्न नसकिने; अनगन्ती; धेरै। ३. कहिल्यै नाश नहुने। ४. साह्रै ठुलो । ५. ज्यादै धेरै। *ना.* ६. ईश्वर। ७. अष्ट महानाग (अनन्त, वासुकि, पद्म, महापद्म, तक्षक, कुलीर, कर्कट, शङ्ख) मध्ये पहिलो नाग। ८. भाद्रशुक्ल चतुर्दशीका दिन अनन्त भगवान्को पूजा गरी प्रसाद रूपमा पाखुरामा धारण गरिने चौध गाँठो पारिएको डोरो।

अनन्त आकाश- *ना.* कहिल्यै नटुङ्गिने आकाश वा त्यसको दुरी।

अनन्तकाल- *ना.* अन्त नहुने समय; समयको असीमित स्वरूप।

अनन्त चतुर्दशी- *ना.* भाद्र शुक्ल चतुर्दशी।

अनन्तता- *ना.* कुनै पनि वस्तुको अन्त नहुने गुण; शाश्वतता।

अनन्त ब्रह्माण्ड- *ना.* विश्वको विराट् स्वरूप।

अनन्त मूल- *ना.* बाटुलो र तिखो टुप्पो भएको पात हुने, मन्दाग्नि, अरुचि, दम, खोकी र विषको दोष आदिको उपचारका निम्ति प्रयोग गरिने कालो वा सेतो रङ्गको एक थरी पोथ्रो; सहदेवा बुटी।

अनन्तर- *वि.* [सं.] १. अन्तर नभएको; सीमा नभएको। २. बिचमा कुनै प्रकारको बाधाव्यवधान नभएको। ३. एकअर्कामा वा परस्परमा कुनै भिन्नता नभएको; समान वा सँगै रहेको। *क्रि.वि.* ४. पछि; यसभन्दा पछिल्तिर। ५. छिट्टै; झट्टै।

अनन्तलिङ्गेश्वर- *ना.* [सं.] महादेवको एक स्वरूप।

अनन्तव्रत- *ना.* [सं.] अनन्त चतुर्दशीमा लिइने व्रत।

अनन्य- *वि.* [सं.] पराई नभएको; अभिन्न; आत्मीय; आफ्नो; स्वकीय।

अनन्वय- *ना.* [सं.] १. अन्वयको अभाव; अर्काको पछि नलाग्ने बानी, कार्य वा नीति। २. उपमेयलाई नै उपमान मान्ने एक अलङ्कार; अतिशयोपमा। (जस्तै- राम र रावणको युद्ध रामरावणको युद्ध जस्तै थियो।)

अनपढ- *वि.* [अन+पढ] १. नपढेको; अपढ। २. अदीक्षित; निरक्षर; अशिक्षित।

अनपत्यार- *ना.* [अन+पत्यार] विश्वासको अभाव; बेपत्यार; अविश्वास; अपत्यार।

अनपत्यारिलो- *वि.* १. विश्वास गर्न नसकिने वा नहुने; अनविश्वासी; अविश्वसनीय। २. ढाँट; छली; कपटी।

अनपाम्मे- *वि.* [सं. अनुपमेय] १. उपमा दिनै नसकिने; कतै नभएको। २. आश्चर्यजनक।

अनपेक्षा- *ना.* [सं.] १. अपेक्षाको अभाव; उपेक्षा; बेवास्ता। २. मतलब नामेट व्यवहार, नीति वा कार्य।

अनपेक्षित/अनपेक्ष्य- *वि.* १. वास्ता नगरिएको वा नभएको। २. आवश्यकता, चाह वा पर्वाह नभएको।

अनभिज्ञ- *वि.* [सं.] १. कुनै खास विषयका बारेमा केही नजान्ने; अनजान। २. मूर्ख। ३. केही थाहा नपाएको।

अनभिज्ञता- *ना.* अनभिज्ञ हुनाको भाव वा अवस्था।

अनभिव्यक्त- *वि.* [सं.] व्यक्त नभएको; अभिव्यक्ति नपाएको; शब्द, वाक्य वा इसारामार्फत कसैलाई थाहा नदिइएको।

अनभ्यस्त- *वि.* [सं.] १. अभ्यास नभएको; अभ्यास नगरिएको। २. अपरिपक्व।

अनभ्यास- *ना.* [सं.] अभ्यासको अभाव; कुनै कुरामा आदत वा बानीको अनुपस्थिति।

अनमन- *ना.* [सं. अन्यमनस्क] १. खटपट; ठाकठुक। २. मनमुटाव; झैझगडा।

अनमेल- *ना.* [अन+मेल] १. मेलमिलापको अभाव; बेमेल; फुट। २. असमानता; जोडाको अभाव। *वि.* ३. मेल नभएको; मिलाप नभएको। ४. जोडा नभएको।

अनमेल विवाह- *ना.* वर र वधूको उमेरमा चाहिंदोभन्दा बढी फरक पारी गरिने वा गरिएको विवाह; उमेरका दृष्टिले गैरकानुनी विवाह; जोडा नमिलाई गरिएको विवाह; अमिल्दो बिहा।

अनमोल- *वि.* [अन+मोल] १. अत्यन्त धेरै मोल पर्ने; अमूल्य; मोलै नभएको। २. दामी; बहुमूल्य।

अनम्र- *वि.* [सं.] १. नझुकेको; ननिहुरेको। २. नम्र नभएको; अविनीत। ३. उद्दण्ड; उद्धत।

अनरसा- *ना.* हे. अनर्सा।

अनरीत- *वि.* [अन+रीत] १. नियम, आचरण वा व्यवहारको विपरीत; रीत नमिल्दो; बेरीतको। *ना.* २. खराब चलन; कुरीति; कुप्रथा।

अनरीति- *ना.* अनरीत; बेरीति।

अनरेरी- *वि.* [अङ्.] १. अवैतनिक; बेतलबी। २. सम्मानपूर्ण; यशस्कर। ३. मानार्थ (पद वा उपाधि)

अनर्गल- *वि.* [सं.] १. रोकटोक वा बाधाविरोधविनाको; मनमानी, जथाभाबी वा मनपरीका साथ गरिएको (प्रचार, प्रलाप आदि)। २. आग्लोबिनाको।

अनर्घ्य- *वि.* [सं.] अमूल्य; बहुमूल्य।

अनर्थ- *ना.* [सं.] १. असामान्य घटना; अनुचित वा अशुभ घटना। २. गडबडी। ३. अत्याचार; अतिचार; अन्याय। *वि.* ४. अनुचित। ५. नचाहिँदो। ६. निरर्थक; अनर्थक; अर्थहीन।

अनर्थक- *वि.* १. वाहियात। २. अनुचित। ३. अनर्थ वा खराब काम गर्ने। ४. अर्थरहित; निरर्थक। ५. व्यर्थको; बेकारको।

अनर्थकारी- *वि.* १. उल्टो वा विपरीत काम गर्ने। २. अनुचित काम गर्ने; ज्यादै ठुलो हानिनोक्सानी गर्ने।

अनर्थता- *ना.* कुनै पदको नयाँ अर्थ भए पनि त्यस पदले प्रसङ्गानुकूल नयाँ अर्थ बुझाउन नसक्ने हुँदा हुने पददोष।

अनर्सा- *ना.* [√ अनरसा] चामलको पिठो, घिउ र चिनी ठिक्क मात्रामा मिलाई मुछेर तिल वा बिरौँका दानामा पथारी घिउमा पकाइएको पुरीजस्तो गोल आकारको नेपाली रोटी; अनरसा; चिनीरोटी।

अनर्ह- *वि.* [सं.] १. दण्ड वा पुरस्कारको पात्र नभएको। २. अपात्र; अयोग्य। ३. अपर्याप्त; अनुपयुक्त।

अनर्हता- *ना.* कुनै काम, पद, जिम्मेदारी आदिका लागि आवश्यक पर्ने योग्यताको अभाव; अयोग्यता।

अनल- *ना.* [सं.] १. आगो। २. जठराग्नि। ३. आठ वसुमध्ये पाँचौँ।

अनलङ्कृत- *वि.* [सं.] १. सिँगारपटार वा सजधज नभएको वा नगरिएको। २. गरगहना र अन्य सामग्रीद्वारा नसिँगारिएको। ३. कुनै शब्दगत वा अर्थसम्बन्धी अलङ्कार नपरेको; सादा; अलङ्कारविहीन।

अनलाइन- वि. [अं.] १. इन्टरनेटका माध्यमबाट उपलब्ध उत्पादन, सेवा, सूचना आदि; २. कम्प्युटर नेटवर्कमा जोडिएको वा कम्प्युटरका माध्यमबाट पहुँच गर्न सकिने।

अनवकाश- *ना.* [सं.] १. फुर्सदको अभाव। २. नोकरी वा फन्दाबाट अवकाशको अभाव। *वि.* ३. फुर्सद नभएको। ४. छुट्टी नपाएको।

अनवच्छिन्न- *वि.* [सं.] कुनै कुराबाट अलग नभएको वा बिचमा नटुटेको; क्रम नटुटेको; लगातारको।

अनवरत- *वि.* [सं.] १. निरन्तरको; लगातारको; बारम्बारको। *क्रि.वि.* २. निरन्तर; लगातार; बारम्बार।

अनवरोध- *ना.* [सं.] १. अवरोध वा बाधाको अभाव। *वि.* २. नरोकिएको; बाधा नपरेको। *क्रि.वि.* ३. नरोकीकनै; अवरोधविना नै।

अनवसर- *ना.* [सं.] १. बेमौका; कुयाम; कुअवसर।

अनवसर विच्छेद- *ना.* प्रकृत रसलाई चटक्क छाडिदिँदा हुने काव्यदोष।

अनवसर विस्तार- *ना.* बेमौकामा अनुपयोगी किसिमसँग रसको विस्तार गर्दा हुने एक प्रकारको काव्यदोष।

अनविश्वास- *ना.* [अन+विश्वास] विश्वासको अभाव; अपत्यार; अविश्वास।

अनविश्वासी- *वि.* १. विश्वास गर्न नहुने वा विश्वास नभएको; अपत्यारिलो; भर पर्न नसकिने। २. बेइमान।

अनवीकृत- *वि.* [सं.] नवीकृत नभएको; नयाँ रूपमा नआएको।

अनवीकृतता- *ना.* बोली नौलो नभई उही हुँदा हुने एक प्रकारको काव्यदोष।

अनशन- *ना.* [सं.] १. खान छाड्ने काम; आहारत्याग; उपवास। २. मोक्षप्राप्तिका निम्ति गरिने मर्नुभन्दा केही दिन अगाडिदेखिको आहारत्याग। ३. पिरमर्का वा अन्याय आदिका विरुद्ध असन्तोष व्यक्त गर्ने उद्देश्यले वा कुनै माग पूरा नहुन्जेल पूर्वसूचनाका साथ गरिने आहारत्याग।

अनश्वर- *वि.* [सं.] कहिल्यै नाश नहुने; अविनाशी।

अनसूया- *ना.* [सं.] १. अत्रि ऋषिकी पत्नी। २. रिस, द्वेष वा ईर्ष्याजस्ता कुभाव नभएकी नारी। ३. कालिदासको प्रसिद्ध नाटक 'अभिज्ञान शाकुन्तलम्' मा शकुन्तलाकी एउटी सँगिनी।

अनस्तित्व- *ना.* [सं.] अस्तित्वको अभाव; विद्यमान नहुने खण्ड, स्थिति वा परिस्थिति।

अनाकर्षण- *ना.* [सं.] आकर्षणको अभाव; कुनै कुरालाई आफूतिर तान्ने शक्ति वा सामर्थ्यको शून्यता वा क्षीणता।

अनाक्रमण- *ना.* [सं.] १. हमलाको अभाव। २. हमला नगर्ने नीति वा समझदारी।

अनागत- *वि.* [सं.] १. सामुन्ने नआएको; अनुपस्थित; अप्रस्तुत। २. भावी; होनहार। ३. अपरिचित; अज्ञात।

अनागरिक- *ना.* [सं.] १. नागरिकता ऐनको परिधिभित्रबाट पाउनुपर्ने नागरिकता प्राप्त गर्न नसकेको व्यक्ति। २. घरबार, बसोबास नभएको व्यक्ति। ३. पाखे वा गाउँले व्यक्ति।

अनागरिकता- *ना.* नागरिक हकको अभाव।

अनागारिक- *वि.* [सं.] घरबार नभएको; घरबारविहीन। *ना.* विहारमा बस्ने बौद्ध भिक्षु।

अनागारिका- *ना.* विहारमा बस्ने बौद्ध भिक्षुणी।

अनाघात- *ना.* [सं.] १. सङ्गीतको एक प्रकारको ताल। २. आघातको अभाव।

अनाचार- *ना.* [सं.] १. आचारको अभाव; धर्म र नीतिविरुद्ध निन्दनीय आचरण। २. खराब चालचलन। ३. नराम्रो कामको लत। ४. कुरीति; कुचाल। ५. भ्रष्टाचार।

अनाचारिणी- *वि.* अनाचार गर्ने (आइमाई)।

अनाचारी- *वि.* अनाचार गर्ने; भ्रष्टाचारी; दुराचारी।

अनाज- *ना.* १. बालीनाली। २. खाद्यान्न; अन्न।

अनाजपात- *ना.* सबै किसिमको अन्न; बालीनाली; अन्नपात।

अनाडी१- *वि.* [प्रा. अण्णाणी] सुझबुझ नभएको; अनजान। कुनै सिप नभएको; नजान्ने; मूर्ख।

अनाडी२- *ना.* [अ+नाडी] चोटपटक लाग्दा अरू ठाउँभन्दा बढी असर पर्ने ठाउँ; मर्मस्थल; सन्नी; सन्धिस्थल।

अनात्मवाद- *ना.* [सं.] १. आत्माको अस्तित्व स्वीकार नगर्ने एक दार्शनिक सिद्धान्त। २. रूप, विज्ञान, वेदना, संज्ञा, संस्कार यी पञ्चस्कन्धबाहेक आत्मा छैन भन्ने बौद्ध दर्शन।

अनाथ- *वि.* [सं.] १. हेरविचार वा पालनपोषण गर्ने कोही नभएको; आडभरोस नभएको; बेसहाय। २. टुहुरो। ३. दीन; दुःखी। *ना.* ४. टुहुरो व्यक्ति।

अनाथालय- *ना.* आमाबाबु नभएका वा बेवारिस बालबालिकालाई राखी पालनपोषणका साथै शिक्षासमेत दिने ठाउँ।

अनाथाश्रम- *ना.* *हे.* अनाथालय।

अनादर- *ना.* [सं.] १. आदरको उपेक्षा वा अभाव; निरादर; बेइज्जती। २. तिरस्कार; अपमान; हेला।

अनादि- *वि.* [सं.] १. आदि वा सुरु थाहा नभएको वा नहुने। २. परापूर्वकाल वा सदादेखि चलिआएको। *ना.* ३. आदि थाहा नभएको कुरो (आकाश, समय, परमात्मा इ.)

अनादित्व- *ना.* आदि पत्ता नलाग्ने गुण वा विशेषता।

अनादिष्ट- *वि.* [सं.] १. आदेश नदिइएको; आज्ञा नगरिएको; नअह्राइएको। २. निर्देशन नदिइएको; बाटो नदेखाइएको।

अनादृत- *वि.* [सं.] आदर नगरिएको; सम्मान नगरिएको; हेला गरिएको।

अनानास- *ना.* [पोर्त.] १. भुईंकटहर; अनारस। २. भुईंकटहरको पातमा काँडा र फलमा बढी झुस नहुने जाति।

अनापसनाप- *ना.* [सं. आलाप (द्वि.)] बकवास; उटपट्याङ; छेउ न टुप्पाको कुरो।

अनाम- *वि.* [सं.] १. नाम नभएको; बेनामी। २. नाम नचलेको; अप्रसिद्ध। ३. दुर्नाम; बदनाम। *ना.* ४ कुख्यात नाम; कुनाम।

अनामिका- *ना.* [सं.] १. हातको कान्छी औंलो र माझी औंलाका बिचको औंलो; साहिँली औंलो। *वि.* २. नाम नभएकी वा नचलेकी (नारी)।

अनायक- *वि.* [सं.] १. नाइके वा नेता नभएको; अनाथ। २. नाइके वा नेता नभएर गडबडिएको; अराजक।

अनायास- *क्रि.वि.* [सं.] १. मिहिनेत नै नगरीकन; विनापरिश्रम; कुनै प्रयत्न वा प्रयास नै नगरीकन; बल वा शक्तिको प्रयोग नै नगरी; बसीबसी; त्यत्तिकै; आफैँआफ; उसै; स्वतः। २. अकस्मात्; अचानक; एकाएक; सहसा।

अनार- *ना.* [फा.] १. बेलजत्रो, डल्लो आकारको, रातो र कडा बोक्रो हुने, भित्रपट्टि हार मिलेर रहेका स्वादिला रसदार धेरै दाना हुने फल। २. शुष्क जलवायुमा हुने त्यस्तो फल फल्ने बोट; दारिम; दाडिम।

अनारगोला- *ना.* अनारका दानाजस्ता रङ्गीचङ्गी झल्का निस्कने आतसबाजी।

अनारदाना- *ना.* १. अनार फलभित्रको रसदार स्वादिलो गेडो। *वि.* २. अनारको दानाजस्तो। (उदा.- अनारदाना दाँतका लहर खोलेर हाँस न। 'मुनामदन' लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा।)।

अनारम्भ- *वि.* [सं.] १. आरम्भ वा सुरु नभएको। *ना.* २. आरम्भको अभाव।

अनारस- *ना.* [पोर्त.] उष्णकटिबन्ध प्रदेशमा हुने, वरिपरि पातले घेरिएर बिचमा रसदार अमिलो वा गुलियो स्वाद भएको दाना फल्ने बोट; त्यसको फल; अनानास; भुईंकटहर।

अनार्तव- *ना.* [सं.] १. आइमाईको रजस्वलाधर्म रोकिने रोग। २. रजस्वलाधर्मको समाप्ति वा अन्त्य।

अनार्य- *वि.* [सं.] १. आर्य नभएको। २. अश्रेष्ठ; असभ्य। *ना.* ३. आर्यजातिबाहेकको अन्य जाति।

अनार्यक- *वि.* १. आर्यका भूमिमा नभएको; अनार्यहरूका क्षेत्रमा मात्र हुने। *ना.* २. अगरु।

अनार्ष- *वि.* [सं.] १. ऋषिहरूले नगरेको वा नबनाएको। २. ऋषिहरूसँग सम्बन्ध नभएको।

अनावरण- *ना.* [सं.] ढाकिरहेको वा छोपिरहेको पर्दा वा अन्य आवरण हट्नेहटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

अनावरण समारोह- *ना.* कुनै सालिक वा मूर्तिको विधिवत् आवरण हटाउने आयोजना।

अनावरित- *वि.* [सं.] आवृत नभएको; नढाकिएको।

अनावर्तक- *वि.* [सं.] १. बारम्बार नभई एकपल्ट मात्र हुने। २. आवर्तन नहुने।

अनावर्तन- *ना.* [सं.] १. आवर्तनको अभाव; आवर्तित नहुने वा नफर्किने क्रियाप्रक्रिया। २. पुनर्जन्मदेखि मुक्ति; मोक्ष।

अनावश्यक- *वि.* [सं.] १. नचाहिने; नचाहिएको; आवश्यकता नभएको। २. बेसरोकारको; चासो नभएको।

अनावश्यकता- *ना.* आवश्यकताको अभाव वा अनुपस्थिति; वाइहातेपना; बेवास्तेपन।

अनावासीय- *वि.* [सं.] आवास वा घर नरहेको; सो नरहे पनि कुनै न कुनै प्रकारको सम्बन्ध भएको (अनावासीय दौत्य सम्बन्ध)।

अनावृत- *वि.* [सं.] १. छोप्ने वा ढाक्ने नगरिएको; पर्दा नलागेको। २. मूर्ति आदिको अनावरणसम्बन्धी समारोह भएको।

अनावृत्ति- *ना.* [सं.] आवृत्तिको अभाव; नदोहोरिने भाव, गुण वा क्रियाप्रक्रिया।

अनावृष्ट- *वि.* [सं.] वर्षा नभएको; विनावर्षाको।

अनावृष्टि- *ना.* आकाशबाट पर्ने पानी पृथ्वीमा झर्ने काममा अवरोध वा विलम्ब; अनावर्षण।

अनाश्रय- *वि.* [सं.] १. आश्रय नभएको; असहाय। *ना.* २. आश्रयको अभाव; आश्रयविहीनता।

अनाश्रित- *वि.* [सं.] अनाश्रय; आश्रयविहीन; निराश्रित।

अनाश्रित वाक्य- *ना.* अर्को वाक्यमा निर्भर नरहेको वाक्य।

अनासक्त- *वि.* [सं.] कुनै पनि विषयमा आसक्त नभएको वा लागिनपर्ने; वैरागी।

अनासक्ति- *ना.* १. अनासक्त हुने गुण, क्रिया वा प्रक्रिया; तटस्थता; उदासीनता; वैराग्य। २. योगको एक किसिम।

अनासीन- *वि.* [सं.] १. आसन ग्रहण नगरेको; नबसेको। २. पद वा स्थानबाट हटाइएको; अपदस्थ; पदच्युत।

अनास्था- *ना.* [सं.] आस्था या श्रद्धाको अभाव; अनादर; अश्रद्धा।

अनाहक- *क्रि.वि.* [सं.] विनाकाममा; नाहकमा; बिनसित्ति; बेफ्वाँकमा; व्यर्थै।

अनाहत- *वि.* [सं.] १. नठोकिएको। २. क्षुब्ध नभएको। ३. गुणा नगरिएको; अगुणित। *ना.* ४. दुईवटा बुढी औँलाले दुवै कानका प्वाल थुनी ध्यान गर्दा सुनिने आवाज। ५. शरीरका छ चक्रमध्ये एक; हृदयमा रहेको बाह्रपत्रे कमल। ६. आघातविना नै आउने आवाज।

अनाहत मुद्रा- *ना.* प्राचीन कालमा प्रचलित, छाप नलागेको वा कुनै चिहन अङ्कित नभएको धातुको सामान्य मुद्रा।

अनाहपद- *ना.* [सं.] वास्तु एवं मूर्तिकलाका क्षेत्रमा चौध अमल बराबरको नापोलाई बुझाउने शब्द; चौध इन्चको नापो।

अनाहार- *ना.* [सं.] १. भोजनको अभाव वा त्याग। २. उपवास। *वि.* ३. भोको; निराहार।

अनि- *संयो.* [प्रा. अण्ण< सं. अन्य] १. समान स्तरका पद, पदावली, वाक्यांश वा वाक्यहरूलाई समयको पूर्वापर क्रम वा तत्कालता जनाई जोड्ने अव्यय; र; त्यसपछि; फेरि; एकपछि अर्को; तब। (उदा.- राम अनि श्याम आए; राम आयो अनि श्याम गयो इ.)। २. त्यसैले; पूर्वोक्त कारणले (उदा.- अनि त भनेको त्यसो नगर्नू भनेर!)। ३. अझ; अझै। (उदा.- ऊ विद्वान् छ, गुणी छ अनि धनी पनि छ।)

अनिकाल- *ना.* [सं.] १. अन्नपातको ठुलो अभाव। २. त्यस्तो अभाव भएको समय; अकाल; दुर्भिक्ष। ३. कुनै कुराको ज्यादै अभाव भएको अवस्था। (उदा.- आजभोलि मकहाँ रुपियाँपैसाको अनिकाल लागेको छ।)

अनिकाली- *वि.* केही खानै नपाएजस्तो; अनिकाले।

अनिकाले- *वि.* १. अनिकाल परेको बेलाको; अनिकालसम्बन्धी। २. पेटभरि खाएर पनि सन्तोष नमान्ने; घिचुवा। ३. असन्तोषी। *ना.* ४. साउनमा फल पाक्ने एक वनस्पति। ५. सलह किरो; शलभ।

अनिच्छा- *ना.* [सं.] इच्छाको अभाव वा कमी; चाहनाको अभाव वा कमी; अरुचि; अमन; वितृष्णा।

अनिच्छित- *वि.* इच्छा नगरिएको; चाहना नगरिएको; रुचि नराखिएको; अवाञ्छित।

अनिच्छु/अनिच्छुक- *वि.* इच्छा, रुचि वा चाहना नभएको; खायस नराख्ने।

अनित्य- *वि.* [सं.] सधैँ नरहिरहने; कुनै न कुनै बखत नाश हुने; स्थायी नरहने; क्षणभङ्गुर; अस्थायी; विनाशी; नाशवान्; नश्वर।

अनित्यता- *ना.* अनित्य हुने गुण, भाव वा क्रिया (अनित्य चोला)।

अनिदो- *वि.* [प्रा. अणिद्दो< सं. अनिद्र] निद नभएको वा निदाउन नपाएको; ननिदाएको; जाग्राम बसेको; नसुतेको; अनिद्रित।

अनिदोपन- *ना.* अनिदो हुने वा अनिदो भएको स्थिति; अनिद्रा; जाग्राम।

अनिद्रा- *ना.* [सं.] हे. अनिदो।

अनिद्रित- *वि.* ननिदाएको; जाग्राम बसेको।

अनिधो- *ना.* [अ+निधो] १. निधो वा ठेगान नहुनाको भाव वा अवस्था; निधोको अभाव; अनिश्चय; अनिर्णय; अनिश्चितता। *वि.* २. अनिश्चित; अनिर्णित।

अनिन्दा- *ना.* [सं.] निन्दाको अभाव; प्रशंसा; स्तुति; गुणगान।

अनिन्दनीय- *वि.* १. निन्दा गर्न नहुने; निन्दा गर्न अयोग्य। २. निर्दोष; निष्कलङ्क।

अनिन्दित- *वि.* बदनाम नभएको; निन्दा नगरिएको; कलङ्क नलागेको; निन्दारहित; निष्कलङ्क।

अनिन्द्य- *वि.* १. अनिन्दनीय। २. खुनखोट केही नलागेको वा केही दोष देखाउन नसकिने किसिमको (जस्तो- अनिन्द्य सौन्दर्य।)।

अनिपुण- *वि.* [सं.] सिपालु नभएको; निपुणताको अभाव वा कमी रहेको; अकुशल; अप्रवीण।

अनिपुणता- *ना.* अनिपुण हुनाको भाव वा अवस्था; निपुणताको कमी वा अभाव; अकुशलता; अप्रवीणता।

अनिमन्त्रित- *वि.* [सं.] १. निम्तो नगरिएको; निमन्त्रणा नदिइएको; निम्तो नपाएको; ननिम्त्याइएको। २. नबोलाइएको; डाकबोलाउ नगरिएको। *विप.* निमन्त्रित।

अनिमिष/अनिमेष- *वि.* [सं.] १. आँखा झिम्मसम्म पनि नगर्ने; टुवालटुवाल्ती वा एक टकले हेर्ने; आँखै नझम्क्याउने वा नचिम्लने। २. आँखा खुला रहेको; जागा। *क्रि.वि.* ३. आँखै झिम्म नगरी; टुवालटुवाल्ती; एकटकले।

अनियत- *वि.* [सं.] ठाउँ, समय, प्रक्रिया आदि नतोकिएको; कुनै नीति वा नियम नभएको; निर्धारित नभएको वा नगरिएको; नियमित तवरले नहुने; कुनै व्यवस्था नभएको; अनिर्धारित; अनियमित; अनिश्चित; अव्यवस्थित।

अनियन्त्रण- *ना.* [सं.] रोकतोक, रेखदेख वा बन्देजको अभाव; नियन्त्रणको अभाव; स्वच्छन्दता; उन्मुक्तता।

अनियन्त्रित- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रकारको रोकतोक, बन्देज वा प्रतिबन्ध नलागेको; नियमद्वारा नबाँधिएको। २. स्वच्छन्द; स्वाधीन; उन्मुक्त। *विप.* नियन्त्रित।

अनियम- *ना.* [सं.] १. नियमको अभाव; अव्यवस्था; बेथिति। *वि.* २. नियम नमान्ने।

अनियमित- *वि.* [सं.] १. नियम नभएको; नियम नअँगालिएको। २. नियमको पालन नगरिएको; नियमविपरीत; नियमले नमिल्ने। ३. व्यवस्था नभएको; अव्यवस्थित। ४. नियमित नभएको। ५. कुनै खास स्थान, समय वा प्रक्रिया आदि निर्धारित नभएको।

अनियमित गिरफ्तारी- *ना.* १. कानुनको विधि नपुऱ्याई कसैलाई पक्राउ गर्ने काम; कुनै अभियुक्त अर्थात् दोषीलाई बिनापुर्जी गरिने गिरफ्तारी। २. कुनै पनि मान्छेलाई शान्तिसुरक्षाअन्तर्गत गरिने पक्राउ।

अनियमितता- *ना.* १. नियमअन्तर्गत नपर्नाको भाव वा अवस्था; नियमितताको अभाव। २. व्यवस्थितताको अभाव; अव्यवस्थितता। ३. कुनै खास तरिका वा प्रक्रिया नतोकिएको स्थिति। ४. ऐनकानुन र रुल नियमको पालना नभएको स्थिति। ५. निर्धारित नियम र प्रक्रिया नपुऱ्याई खर्चबर्च आदि गर्दा हुन आउने दोष।

अनिरुद्ध- *वि.* [सं.] १. नरोकिएको; रोकतोक नभएको। २. फुक्का; खुला; स्वच्छन्द। *ना.* ३. कृष्णका नाति; प्रद्युम्नका छोरा र उषाका प्रेमी तथा पति।

अनिर्णय- *ना.* [सं.] १. निर्णय नहुनाको भाव, गुण वा अवस्था; निर्णयको अभाव। २. कुनै प्रश्न, समस्या वा कुराको छिनाफाना, निर्क्योल, समाधान आदि नभएको स्थिति। ३. कुनै मुद्दा, झगडा वा विवादको टुङ्गो नलागेको अवस्था। ४. अनिश्चय; बेनिधो।

अनिर्णीत- *वि.* [सं.] छिनाफाना नगरिएको; अनिर्णयको बन्दी भएको; निर्क्योल नगरिएको; टुङ्गो नलगाइएको; निर्णय नभएको।

अनिर्दिष्ट- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रकारको निर्देशन नभएको; दिशानिर्देश नगरिएको; निर्धारण नगरिएको। २. नबताइएको; नऔँल्याइएको; नअह्राइएको; नतोकिएको। ३. कुनै लक्ष्य वा उद्देश्य नभएको। ४. अनिश्चित; अनिर्धारित; अनिर्देशित।

अनिर्धारित- *वि.* [सं.] १. नतोकिएको; निर्धारण नगरिएको। २. निश्चित नगरिएको।

अनिर्वचनीय- *वि.* [सं.] १. निर्वचन नगरिएको वा गर्न नसकिने। २. बताउन, परिभाषा दिन, वर्णन गर्न वा उल्लेख गर्न नसकिने; अवर्णनीय; वर्णनातीत।

अनिर्वाचित- *वि.* [सं.] १. नचुनिएको; निर्वाचनको प्रक्रियाबाट नआएको। २. मनोनयन गरिएको; मनोनीत। ३. निर्वाचन नगराइएको।

अनिल- *ना.* [सं.] हावा; बतास; वायु।

अनिवार्य- *वि.* [सं.] १. हटाउन, पन्छाउन वा रोक्न नसकिने; निवारण गर्न नसकिने वा नहुने। २.भइछाड्ने; अवश्य हुने; अवश्यम्भावी। ३. बच्न नसकिने; त्याग्न वा छोड्न नसकिने र नहुने। ४. नभई काम नचल्ने; नभई नहुने; अत्यावश्यक; परमावश्यक। ५. विकल्प नभएको। ६. कुनै पाठ्यक्रमअन्तर्गत लिनै पर्ने वा अध्ययन गर्नै पर्ने; इच्छाधीन नभएको।

अनिवार्य अवकाश- *ना.* कर्मचारीका सेवाको तोकिएको हदम्याद वा उमेर पूरा भएपछि र विशेष परिस्थिति वा कारणले बिचैमा पनि निजको नोकरी वा सेवा समाप्त गरी दिइने अवकाश।

अनिवार्य बचत- *ना.* १. सेवापछिको अवधिका निम्ति गुजारा गर्न सजिलो होस् भनी कर्मचारीको तलबबाट नियमित रूपमा केही रकम काटी त्यति नै रकम सम्बन्धित कार्यालयबाट थपी चक्रवृद्धि ब्याजका साथ सञ्चित गरिने काम; सञ्चयकोषकट्टी। २. भूमिसुधार कार्यक्रमअन्तर्गत गाउँ गाउँमा किसानहरूको आर्थिक उत्पादनबाट नियमानुसार नगदीजिन्सी रकम उठाई त्यसको ब्याजसहित खाता राखी बचत गरिने पद्धति।

अनिवार्य विषय- *ना.* नेपालको शिक्षा परिपाटीअन्तर्गत विद्यार्थीले पढ्नै पर्ने नेपाली, अङ्ग्रेजीजस्ता विषय।

अनिवार्य विषय समिति- *ना.* अनिवार्य विषयको पाठ्यक्रम आदिको व्यवस्था गर्ने समिति।

अनिवार्य शिक्षा- *ना.* विद्यालयको शिक्षा ऐच्छिक कुरा नभएर सबैका लागि अनिवार्य गराउने गरी लागु गरिएको शिक्षाव्यवस्था।

अनिश्चय- *ना.* [सं.] १.निधो नभएको स्थिति वा अवस्था; निधो नहुने गुण, क्रिया वा प्रक्रिया। २. निश्चयको अभाव; अनिर्णय; बेनिधो।

अनिश्चित- *वि.* [सं.] निश्चय नभएको वा नगरिएको।

अनिश्चितता- *ना.* निश्चित नहुनाको भाव वा अवस्था।

अनिष्ट- *वि.* [सं.] १. नचाहेको; नचिताएको; मन नपरेको; अभीष्ट नभएको; इच्छाको प्रतिकूल; इच्छाविरुद्ध; इच्छाको विपरीत; इच्छा गरेभन्दा उल्टो। २. खराब; अहितकर; हानिकारक। ३. अमङ्गलकारी; अशुभ (अनिष्ट ग्रह, अनिष्ट फल इ.)। *ना.* ४. अमङ्गल; अहित; दुर्भाग्य। ५. खराबी; हानि; अशुभ।

अनिष्टकर- *वि.* १. अनिष्ट गर्ने; कुभलो गर्ने। २. इष्ट वा भलो नगर्ने।

अनिष्टकारी- *वि.* अनिष्टकर।

अनीति- *ना.* [सं.] १. नीति नहुनाको भाव वा अवस्था; नीतिको अभाव। २. नीतिको विरोध। ३. नीतिविरुद्ध व्यवहार (अन्याय, अत्याचार, जुलुम, मनोमानी, अन्धेर इ.)।

अनीश्वर- *वि.* [सं.] १. ईश्वरको सत्तारहित। २. ईश्वरीय शक्ति नभएको (व्यक्ति)। ३. ईश्वर नमान्ने; ईश्वरको विरोधी।

अनीश्वरवाद- *ना.* १. ईश्वर छैन भन्ने मत; ईश्वरको अस्तित्व वा सत्ताको खण्डन गर्ने वाद वा दर्शन; ईश्वरउपर अविश्वास वा आशङ्का प्रकट गर्ने मत; नास्तिकता; नास्तिकवाद; शून्यवाद; निरीश्वरवाद।

अनीश्वरवादी- *वि.* १. ईश्वरलाई नमान्ने; ईश्वरको अस्तित्वमा शङ्का वा अविश्वास गर्ने; ईश्वर छैन भन्ने। २. नास्तिक।

अनु- *उप.* [सं.] शब्द वा आधारपदको बायाँ वा अघिल्तिर लागी तत्पश्चात्, साहचर्य, सामीप्य, पुनरावृत्ति, अनुक्रम आदि अर्थ झल्काउने उपसर्ग (अनुकरण, अनुवाद, अनुकूल, अनुकम्पा, अनुशीलन, अनुसार, अनुबन्ध, अनुशासन, अनुरोध इ.)।

अनुकम्पा- *ना.* [सं.] कसैको आपत्ति, दुःख, कष्ट आदि देखी वा अनुभव गरी त्यस्ता व्यक्तिउपर सहानुभूतिपूर्वक गरिने सहयोग, कृपा वा दया; निगाहा; अनुग्रह।

अनुकम्पित- *वि.* अनुकम्पा वा विशेष कृपा गरिएको; अनुगृहीत।

अनुकरण- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु, विषय, विचार वा कामको अनुसरण; कसैले केही गरेको देखी त्यसैको देखासिकी वा नक्कल गर्ने काम; नक्कलगराइ; समान आचरण; देखासिकी; नक्कल; अनुकृति। २. प्रकृति वा जीवनजगत्‌को कलात्मक पुनःसृजन। ३. प्राचीन ग्रिसेली विद्वान् अरस्तुद्वारा काव्यशास्त्रमा प्रतिपादित सम्पूर्ण कलालाई प्रकृतिको वस्तुगत पुनःसृजन मान्ने साहित्य सिद्धान्त।

अनुकरण पाठ- *ना.* शिक्षक वा अन्य कसैले आदर्श वा नमुनाका रूपमा गरेको सस्वर पठनलाई अनुकरण गरी पढ्ने अभ्यास; सस्वर पठनको एउटा अभ्यासक्रम।

अनुकरणमूल- *ना.* अनुकरणात्मक शब्दमा प्रत्ययांश वा द्वित्व भाग कटाई बाँकी रहने मूल अंश (जस्तै- 'टिनिन्न' मा 'टिन्', 'सलल्ल्' मा 'सल्' इ.)।

अनुकरण सिकाइ- *ना.* कुनै वस्तु वा तत्सम्बन्धी क्रियाकलापको अनुसरणद्वारा गरिने सिकाइ।

अनुकरणात्मक- *वि.* [सं.] कसैको वा कुनै कुराको अनुकरणमा आधारित; देखासिकी वा नक्कलका आधारमा गरिएको; अनुकरण प्रक्रियामा आधारित।

अनुकरणात्मकता- *ना.* अनुकरणात्मक हुनाको स्वभाव, गुण वा स्थिति।

अनुकरणात्मक शब्द- *ना.* शब्दनिर्माण प्रक्रियाअन्तर्गत शब्दका वर्गीकरणका क्रममा प्राकृतिक वा अन्य वस्तुका रूप, गति, आवाज र क्रियासम्बन्धी अनुकरणको फलस्वरूप उत्पन्न समध्वन्यात्मक किसिमका मानिएका शब्द (मिरमिर, झलमल्ल, चिटिक्क, भुसुक्क, छर्लङ्ग, हवाल्ल इ.)।

अनुकरणीय- *वि.* [सं.] १. अनुकरण गर्न उचित; नक्कल वा देखासिकी गर्न योग्य; सिको गर्न लायक। २. नमुनालायक; आदर्श; उदाहरणस्वरूप। ३. उत्तम; असल।

अनुकर्ता- *वि.* [सं.] अनुकरण गर्ने; नक्कल वा देखासिकी गर्ने।

अनुकलन- *ना.* [सं.] १. कुनै बेहोराको अभिलेख राख्ने काम। २. कुनै हिसाबकिताबको विवरण राख्ने काम। ३. अरूका कुनै कुरा लिएर त्यसलाई आफ्नो अनुकूल बनाई ग्रहण गर्ने काम। ४. सम्भावनामा विचार पुऱ्याउँदै भावी कार्यका सम्बन्धमा अनुमान वा कल्पनाको सहायताले कुनै विचार, व्यय आदि निर्धारण गर्ने काम; अन्दाज; आकलन।

अनुकल्पना- *ना.* [सं.] १. कुनै अनुसन्धानका प्रारम्भमा त्यस अनुसन्धानको समस्याबारे सम्बन्धित अनुसन्धानकर्ताले स्थापना गरेको र उक्त अनुसन्धानद्वारा खण्डनमण्डन, संशोधन वा परिष्कार हुन सक्ने किसिमको पूर्वमान्यता; प्राक्कल्पना। २. उपलब्ध तथ्यका आधारमा स्थापित गरिएको र कुनै कुराको विस्तृत अनुसन्धानका निम्ति पूर्वाधारका रूपमा स्विकारिएको मान्यता।

अनुकारी- *वि.* [सं.] अनुकरण गर्ने; अनुकर्ता।

अनुकार्य- *वि.* [सं.] १. अनुकरण, नक्कल वा देखासिकी गर्न लायक। २. प्रेरणा लिन वा सिको गर्न योग्य; आदर्श; नमुनायोग्य। *ना.* ३. कुनै कृतिमा अनुकरण गरिने प्रकृति वा जीवनजगत्।

अनुकूल- *वि.* [सं.] १. आफ्नो इच्छा, रुचि, चाहना वा आवश्यकताअनुरूपको; आफूले चिताए वा भनेजस्तो। २. समय तथा वातावरणका दृष्टिले उपयुक्त ३. कुनै उद्देश्य वा प्रयोजनका निम्ति उपयोगी। ४. कुनै परिस्थितिमा जेजस्तो चाहिने हो सोमाफिक सब्ल्याँटो पर्ने। ५. आफ्नो हुँदो; आफ्नो पक्षको; आफूसँग सहमत; आफ्नो विरुद्ध नभएको। ६. फाइदा हुने; हितकारी। ७. सुविधाजनक। ८. मिल्दो; हुँदो; सर्दो। *ना.* ९. एउटै मात्र नायिका राख्ने नायक।

अनुकूलता- *ना.* अनुकूल हुनाको भाव वा स्थिति; सर्दोपना; मिल्दोपन।

अनुकूलन- *ना.* १. कुनै कुरालाई आफ्नो अनुकूल तुल्याउने काम वा गुण। २. आफूलाई कुनै परिस्थिति वा कुनै कुराको अनुकूल तुल्याउने काम वा गुण। ३. कुनै वस्तुबाट वा कसैबाट कुनै कुरा लिई त्यसमा काटछाँट र थपघट गरी आफ्नो अनुकूल तुल्याउने काम वा गुण। (उदा.- माध्यमिककालीन नेपाली लेखकहरूले प्राचीन आख्यानहरूको अनुकूलन गरेका छन्।)। ४. आफूलाई वातावरण वा वायुमण्डलअनुरूप ढाली त्यसै अनुकूल जिउने र विकसित हुने जैविक गुण, शक्ति, प्रक्रिया वा कार्य (उदा.- वनस्पति र जीवजन्तुमा अनुकूलन गर्ने क्षमता अन्तर्निहित रहेको छ।)।

अनुकूलित- *वि.* अनुकूलन गरिएको।

अनुकृत- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु, विचार, कार्य आदिको अनुकरण, देखासिकी वा नक्कल गरिएको। २. प्रकृति वा जीवनजगत्‌को वस्तुगत पुनःसृजन गरिएको। ३. परमतत्त्वको प्रतिच्छायास्वरूप भएको।

अनुकृति- *ना.* १. नक्कल; अनुकरण; देखासिकी। २. प्रकृति वा जीवनजगत्‌को वस्तुगत पुनःसृजन (माइमेसिस)। ३. परमतत्त्व वा परब्रह्मको प्रतिकृति।

अनुक्त- *वि.* [सं.] १. नभनिएको; नबताइएको; नकहिएको; अकथित। २. क्रियाद्वारा अभिहित वा कथित नभएको (जस्तै- 'रामद्वारा बाघ मारियो' भन्ने वाक्यमा संस्कृत व्याकरणका दृष्टिले कर्ता राम र कर्म बाघ अनुक्त मानिन्छन्।)

अनुक्तसिद्धि- *ना.* विशेष कुरा बुझाउन तर्कना बढाइने अर्थ भएको एउटा नाट्यलक्षण।

अनुक्रम- *ना.* [सं.] १. क्रमिक रूपमा एकपछि अर्को हुने वा आउने क्रिया वा भाव। २. विषयवस्तु तथा पाठ्यवस्तुका सङ्गठनमा शृङ्खलाबद्धता वा क्रमबद्धतागत विशेषता। ३. नियमित रूपले चल्ने क्रम वा सिलसिला। ४. क्रमबद्ध रूपले अगाडि बढ्ने काम। ५. कुनै क्रमको अनुसरण गर्ने काम; क्रम; सिलसिला; शृङ्खला; पूर्वापरक्रम।

अनुक्रमण- *ना.* [सं.] क्रमलाई व्यवस्थित ढङ्गले मिलाउने काम; सिलसिला मिलाउने काम।

अनुक्रमणिका- *ना.* १. वर्ण र मात्राको क्रमअनुसार तयार गरिएको ग्रन्थ वा कृति आदिको सूची। २. प्रायः ग्रन्थका अन्तमा दिइने कुनै

ग्रन्थमा परेका विषय, प्रसङ्ग, मुख्य शब्द आदिको वर्णानुक्रमिक सूची। ३. ग्रन्थका प्रारम्भमा दिइने प्रमुख विषय वा शीर्षक, उपशीर्षकको अनुक्रम वा सिलसिला जनाउने सूची।

अनुक्रमिक- *वि.* [सं.] क्रमानुसारको; क्रमबद्ध; सिलसिलेवार; सिलसिलाबद्ध।

अनुक्रिया- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्य वा क्रियापछि तथा त्यस क्रियाको फलस्वरूप हुने क्रियाप्रतिक्रिया। २. कुनै उद्दीपनको फलस्वरूप मनमा वा स्नायुतन्त्रमा घटित हुने प्रतिक्रिया; अनुभूति; आवेग; भावना।

अनुगत- *वि.* [सं.] १. अनुगमन गर्ने; पछिल्तिर लागेर जाने। २. पछिल्तिर लागेको; पछ्याएको।

अनुगम- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा वा वस्तुतथ्यको अनुसरण। २. तर्कशास्त्रअनुसार वस्तुतथ्यको पर्यवेक्षणबाट निकालिएको कुनै निष्कर्ष वा मान्यता; यसरी निष्कर्ष निकाल्ने वा मान्यताको स्थापना गर्ने तार्किक प्रक्रियाको परिणाम; आगमन; अनुगमन।

अनुगमन- *ना.* [सं.] कसैका पछि पछि लाग्ने, कुनै मतका मार्गमा हिँड्ने, कुनै पद्धतिको अनुसरण गर्ने, कसैका नजिकमा जाने वा कसैको सहयोगी हुने काम; अनुगम।

अनुगमनात्मक- *वि.* अनुगमनमा आधारित; अनुगमनबाट प्राप्त; अनुगमनवाला।

अनुगामी- *वि.* [सं.] कसैका पछि लाग्ने; अरूका पछि लागेको; पुच्छे; अनुचर; अनुयायी।

अनुगुण- *वि.* [सं.] १. समान गुण भएको; मिल्ने गुण भएको; त्यस्तै खालको लक्षण भएको। *ना.* २. राम्रो गुण भएका वस्तुको संसर्गले अरू वस्तुको उत्कर्ष पनि त्यत्तिकै रूपमा वर्णित हुने एक काव्यालङ्कार।

अनुगृहीत- *वि.* [सं.] १. ठुलाबडाहरूको कृपा, दया, अनुकम्पा वा निगाह प्राप्त गरेको। २. कसैको अनुग्रह पाएको; उपकार गरिएको; उपकृत; अनुकम्पित।

अनुग्रह- *ना.* [सं.] १. ठुलाबडाले साना व्यक्तिउपर प्रसन्न भई देखाउने दया, कृपा वा निगाह। २. ठुलाबडाले निगाह वा कृपा राखी साना व्यक्तिहरूलाई गर्ने उपकार वा भलाइ।

अनुग्रहाङ्क- *ना.* परीक्षार्थीले प्राप्त गरेका अङ्कमा थोरै मात्र थपिदिँदा उत्तीर्ण हुने भए परीक्षकले थपिदिने अङ्क; कृपाङ्क (ग्रेसमार्क)।

अनुचर- *ना.* [सं.] १. नोकरचाकर। *वि.* २.पछि लाग्ने; पिछलग्गु।

अनुचित- *वि.* [सं.] १. उचित नभएको; उपयुक्त नभएको; मनासिब नभएको; औचित्यको सीमाभन्दा परको। २. खराब; बेठिक। ३. न्यायसङ्गत नभएको; नसुहाउने; अनुपयुक्त; बेमनासिब।

अनुचितता- *ना.* उचित, उपयुक्त वा मनासिब नहुनाको भाव; औचित्यको अभाव; अनौचित्य।

अनुचित लाभ- *ना.* १. कसैको अज्ञान, असमर्थता वा विवशतामा उठाइने फाइदा। २. बेरीतबाट प्राप्त गरिएको आम्दानी।

अनुच्च- *वि.* [सं.] १. उच्च वा अग्लो नभएको; होचो; नीचो। २. तल्लो तहको; निम्न स्तरको। ३. पुड्को।

अनुच्चरित- *वि.* [सं.] उच्चारण नभएको।

अनुच्चारण- *ना.* [सं.] उच्चारणको अभाव वा अनुपस्थिति।

अनुच्चारणीय- *वि.* १. उच्चारणसम्म पनि गर्न नहुने। २. नामै लिन नहुने; मुखले भन्न नहुने। ३. तान्त्रिक अनुशासनअनुसार मनमनै सोचिने; मनमनै जपिने।

अनुच्चारित- *वि.* [सं.] १. उच्चारण नगरिएको। २. बताउनसम्म पनि नबताइएको; मुखले नभनिएको। ३. तन्त्रमन्त्रको अनुशासनअनुसार मनमनै सोचिएको; जपिएको।

अनुच्चार्य- *ना.* [सं.] उच्चारण नहुने वा हुन नसक्ने।

अनुच्छेद- *ना.* [सं.] १. कमभन्दा कम वाक्यहरूको समूहबाट केही कुरो व्यक्त गरिएको आलेख। २. आलेखको सबैभन्दा तल्लो कोटि; कण्डिका; अभिव्यक्ति खण्ड; प्याराग्राफ। ३. कानुनको दफा। ४. लेख वा प्रबन्धका बुँदाहरूमध्ये कुनै एक।

अनुज- *वि.* [सं.] १. आफूभन्दा पछि जन्मेको। *ना.* २. भाइ।

अनुजीवी- *वि.* [सं.] १. कसैका आश्रयमा रही जीविका चलाउने; आफ्नो स्वतन्त्र कमाइधमाइ नभएको; आश्रित; पराश्रित; परावलम्बी; परजीवी। *ना.* २. सेवक; नोकर; चाकर।

अनुज्ञप्ति- *ना.* [सं.] शुल्क तिरी सरकारी तबरबाट अनुमति लिएर मात्र वस्तुको उत्पादन, वितरण, उपभोग आदि गर्न पाइने अनुमतिपत्र; इजाजतपत्र; लाइसेन्स।

अनुज्ञा- *ना.* [सं.] १. मुख्य आदेश वा विधानलाई व्याख्या गरिने उपआदेश; अनुमति; इजाजत। २. मुख्य हाकिमले आफ्ना मातहतका अधिकारीहरूलाई दिने आज्ञा।

अनुज्ञा पत्र- *ना.* इजाजत पत्र।

अनुतप्त- *वि.* [सं.] १. मानसिक ताप वा सन्ताप परेको। २. कुनै पूर्वप्रसङ्गबारे पश्चात्ताप, क्लेश वा आत्मग्लानि अनुभव गर्ने; सन्तप्त।

अनुताप- *ना.* [सं.] १. मानसिक ताप; सन्ताप; जलन; औडाहा। २. पश्चात्ताप; थकथकी; पछुतो। ३. आत्मग्लानि; मानसिक क्लेश; अपसोच।

अनुत्तम- *वि.* [सं.] १. उत्तम नभएको; उम्दा नठहरिने। २. सामान्य खालको; औसत खाले; निम्नस्तरको; तल्लो खाले; घटिया; निकृष्ट; निम्न।

अनुत्तर- *वि.* [सं.] १. उत्तर नभएको। २. प्रश्नको उत्तर दिन असमर्थ; कुनै गल्ती वा अपराधबारे सोधपुछ गर्दा जवाफ दिन नसक्ने; नाजवाफ। ३. मौन।

अनुत्तरदायित्व- *ना.* १. उत्तरदायित्वको अभाव; उत्तरदायी नहुनाको भाव। २. कर्तव्य र दायित्वको उपेक्षा।

अनुत्तरदायी- *वि.* १. उत्तरदायी नभएको वा नरहेको; आफ्नो ओहदा वा जिम्माका कामकुरामा दायित्व वा उत्तरदायित्वको बोध नगर्ने। २. कुनै कामकुरा बिग्रेकोमा वा त्रुटिगल्ती भएकोमा कुनै पनि प्रकारले उत्तरदायी ठान्न वा ठहऱ्याउन नसकिने। ३. कुनै कामकुरा बिग्रनामा जिम्मेवारी नभएको; गैरजिम्मेदार; गैरजिम्मेवार।

अनुत्तरित- *वि.* [सं.] १. जवाफ वा उत्तर नदिइएको। २. पहेलीका रूपमा रहेको रहस्यात्मक; रहस्योद्घाटन हुन नसकेको। ३. अहिलेसम्म कुनै उत्तर वा समाधान प्राप्त नभएको; कुनै टुङ्गो लाग्न नसकेको; तात्त्विक (ज्ञानविज्ञानका विभिन्न क्षेत्रमा जति

प्रश्न उठेका छन् तीमध्ये निकै प्रश्न अझै अनुत्तरित रूपमा छन्।)।
अनुत्तरित प्रश्न- *ना.* १. उत्तर वा समाधान प्राप्त हुन नसकेको प्रश्न; समाधान हुन नसकेको समस्या। २. रहस्यमय अवस्थामा नै गुज्रिरहेको विषय।
अनुत्तीर्ण- *वि.* [सं.] १. पार नभएको; नदी आदि तरेर पारि नपुगेको। २. परीक्षा आदिमा असफल।
अनुत्तीर्णता- *ना.* पार नहुनाको वा पारि नपुग्नाको भाव, स्थिति वा गुण; असफलता; विफलता।
अनुत्पत्ति- *ना.* [सं.] १. उत्पत्ति वा उद्भवको अभाव। २. प्रकट नहुनाको भाव वा स्थिति; अस्तित्वमा नआएको व्यवस्था। ३. विचार वा सिद्धान्तका स्फुरणको अभाव; नयाँ विचार वा सिद्धान्त आदिको उद्भव नभएको स्थिति।
अनुत्पन्न- *वि.* [सं.] नजन्मेको; उत्पन्न नभएको। *विप.* उत्पन्न।
अनुत्पादक- *वि.* [सं.] उत्पादन नगर्ने; उत्पादन गर्ने शक्ति, क्षमता वा सामर्थ्य नभएको।
अनुत्पादकता/त्व- *ना.* अनुत्पादक हुनाको भाव, गुण वा स्थिति।
अनुत्पादन- *ना.* [सं.] उत्पादनको अभाव; कुनै जग्गाजमिनमा उब्जा नभएको स्थिति; बालीनाली वा पैदावार प्राप्त नहुनाको भाव वा अवस्था।
अनुत्पादित- *वि.* [सं.] उत्पादन नभएको वा नगरिएको।
अनुत्साह- *ना.* [सं.] १. उत्साहको अभाव वा अनुपस्थिति। २. जाँगर र तत्परताको अभाव। ३. अरुचि; उदासीनता; नैराश्य।
अनुत्साहित- *वि.* उत्साह नभएको; उत्साह हराएको।
अनुत्साही- *वि.* उत्साह नराख्ने; उत्साहित नहुने; उदासीन; उत्साहनामेट।
अनुदात्त- *वि.* [सं.] १. उदात्त नभएको; अनुदार। २. क्षुद्र; तुच्छ; निकृष्ट; नीच; तल्लोखाले। *ना.* ३. स्वरवर्णको उच्चारण गर्दा स्वराघातमा विशेष जोड नपर्ने, स्वरका उदात्त, अनुदात्त र स्वरित तीन भेदमध्ये एक; सारस्वरसहित वैदिक मन्त्रको पाठ गर्दा हात तल झड्कारी अभिव्यक्त गरिने प्रक्रिया।
अनुदान- *ना.* [सं.] १. कुनै राज्य, प्रशासनका तर्फबाट अथवा कुनै राष्ट्रियअन्तर्राष्ट्रिय आधिकारिक संस्थाका तर्फबाट विशेष कामका निम्ति संस्था वा उत्तरदायी व्यक्तिलाई प्रदान गरिएको वार्षिक वा पटके आर्थिक सहयोग। २. सो सहयोगस्वरूप दिइने रकम। ३. चन्दा; शुल्क।
अनुदार- *वि.* [सं.] १. उदार नभएको; अरूका उपर दयाको भावना नराख्ने र अरूको भलो होस् भन्ने नचिताउने। २. कडा वा सङ्कुचित हृदय भएको। ३. पारिवारिक सुखसुविधा र सामाजिक हितका अत्यावश्यक कार्यमा मन फुकाएर खर्चबर्च नगर्ने; कृपण; कन्जुस। ४. प्रचलित सामाजिक मान्यतामा सुधार वा परिवर्तन नचाहने र त्यस्तो परिवर्तन वा सुधारको प्रतिरोधसमेत गर्ने; सङ्कीर्ण विचारधारा भएको; पुरातनपन्थी; रूढिवादी।
अनुदारता- *ना.* सङ्कुचितता; सङ्कीर्णता; रूढिवादिता; प्रतिक्रियावादी वा दक्षिणपन्थी दृष्टि।
अनुदारवाद- *ना.* प्रचलित सामाजिक मान्यतामा सुधार वा परिवर्तन नचाहने; त्यस्तो परिवर्तन वा सुधारको प्रतिरोध गर्ने विचारधारा वा दृष्टिकोण; रूढिवाद; प्रतिक्रियावाद; यथास्थितिवाद।
अनुदारवादी- *वि.* अनुदारवादमा विश्वास राख्ने; उदारवादको विरोधी।
अनुद्यम- *ना.* [सं.] १. उद्यम वा उद्योगको अभाव; अनुद्योग। *वि.* २. उद्यम नगर्ने; उद्यममा नलागेको।
अनुद्यमी- *वि.* अनुद्योगी।
अनुद्योग- *ना.* [सं.] १. उद्योगको अभाव; कुनै लक्ष्य हासिल गर्न आवश्यक उद्योग वा प्रयासको अभाव। २. आलस्य; अल्छ्याइँ; अकर्मण्यता; निष्क्रियता; उदासीनता।
अनुद्योगी- *वि.* १. उद्योग, मिहेनत वा प्रयास नगर्ने। २. जाँगर नभएको; अल्छी; अकर्मण्य; निष्क्रिय।
अनुद्विग्न- *वि.* [सं.] १. मनमा कुनै पनि चिन्ता, क्लेश वा आतङ्क अनुभव नगर्ने; उद्विग्न नभएको। २. नहडबडाउने; नआत्तिने।
अनुद्विग्नता- *ना.* निश्चिन्तता, स्थिरता; क्लेशविहीनता।
अनुद्वेग- *ना.* [सं.] चिन्ता, क्लेश वा आतङ्कको अनुभव नभएको शान्त र स्थिर मनस्थिति; उद्वेगको अभाव।
अनुधारणा- *ना.* [सं.] कुनै विषय वा समस्याका बारेमा चिन्तनमनन वा अनुसन्धानका क्रममा अँगालिएको पूर्वधारणा; त्यस्तो चिन्तनमनन वा अनुसन्धानका प्रारम्भमा अनुसरण गरिएको तर प्राप्त हुन आउने तथ्यहरूबाट खण्डनमण्डन दुवै हुन सक्ने किसिमको पूर्वमान्यता; अनुकल्पना; प्राक्कल्पना; शोधसामग्रीको प्रतिपाद्य वस्तु।
अनुनय- *ना.* [सं.] १. शक्तिशाली वा प्रभावशाली व्यक्तिका सामु आफ्ना र अरू कसैका उद्धार तथा हितका निम्ति विनयपूर्वक गरिने प्रार्थना वा अनुरोध। २. आफूसित रिसाएको वा उदासीन रहेको कुनै व्यक्तिलाई बारम्बार फकाईफुल्याई वा रिझाई आफ्नो अनुकूल तुल्याउन गरिने प्रयास; विनय; बिन्ती; बिन्तीभाउ; प्रार्थना।
अनुनय विनय- *ना.* बिन्तीभाउ; अनुनय।
अनुनाद- *ना.* [सं.] १. कुनै ध्वनि वा आवाज आएपछि त्यसबाट उत्पन्न कम्पनको फलस्वरूप प्रकट हुने दोस्रो ध्वनि वा ध्वनितरङ्ग; प्रतिध्वनि; रन्को। २. नादविज्ञानअन्तर्गत एकै प्रकारका दुई सूक्ष्मनादका योगबाट उत्पन्न हुने गम्भीर तथा स्थूल नाद। ३. सङ्गीतमा वाद्यवादन गर्दा हुने कम्पनबाट प्राप्त भएको गमक।
अनुनादक- *वि.* प्रतिध्वनि पैदा गर्ने; गुञ्जन गर्ने; नाद पैदा गर्ने (उदा.- जलतरङ्ग अनुनादक बाजा हो।)।
अनुनादित- *वि.* प्रतिध्वनित भएको; गुँजेको।
अनुनासिक- *वि.* [सं.] १. नाके स्वरले उच्चारण गरिने; मुख र नासिकाका योगबाट उच्चरित; नासिक्य। *ना.* २. नाके स्वरले बोलिने ध्वनि (ङ, ञ, ण, न, म इ.)। ३. अक्षरका शिरमा लागी नासिकीकरणलाई जनाउने चिह्न; चन्द्रविन्दु; जूनटिकी (जस्तै- डाँक, आँसु, हाँसो, बनाउँछु इ.)।
अनुन्नत- *वि.* [सं.] १. उन्नति वा विकास नभएको; नउठेको; उन्नति वा उच्चतामा नपुगेको; उन्नतिरहित; उन्नतिहीन। २. होचो; पुड्को; अविकसित।
अनुन्मुक्त- *ना.* [सं.] १. कुनै बाधाबन्देजबाट स्वतन्त्र हुन नपाएको; बन्धनमा परेको; नछोडिएको। २. परिशोधन नगरीकन राखिएको

(ऋणपत्र)। ३. कारागारमा रहेको; कैदमुक्त नभएको (कैदी)।

अनुपकार- *ना.* [सं.] उपकारको अभाव; कसैको भलाइ वा कल्याण गर्ने प्रवृत्तिको अभाव; अरूलाई सहयोग गर्ने वा मद्दत दिने गुणको अभाव; अपकार; कुभलो; अहित; हानि; अकल्याण।

अनुपकारी- *वि.* १. अनुपकार गर्ने। *ना.* २. अनुपकार गर्ने व्यक्ति।

अनुपपत्ति- *ना.* [सं.] १. उपपत्ति, प्रमाण वा प्रामाणिक प्रतिपादनको अभाव। २. ठोस प्रमाणद्वारा युक्तिपूर्वक कुनै कुरा सिद्ध गर्न नसकिएको वा साबित नभएको अवस्था; असिद्धि; अप्रतिपत्ति।

अनुपम- *वि.* [सं.] १. उपमा नभएको; उपमा दिन नसकिने; अतुलनीय; बेजोड। २. उत्तम; श्रेष्ठ; उम्दा; निरुपम।

अनुपमता- *ना.* अनुपम अवस्था वा गुण; अतुलनीयता; निरुपमता।

अनुपमेय- *वि.* अनुपम।

अनुपयुक्त- *वि.* [सं.] १. चाहिँदो काममा नआउने; नचाहिँदो; उपयुक्त नभएको। २. कामको लायक नभएको; काम नदिने। ३. अयोग्य। ४. नसुहाउँदो। ५. अपात्र। ६. अनुचित।

अनुपयुक्तता- *ना.* कुनै कामकुरा, विषय वा प्रसङ्गका निम्ति जेजस्तो हुनुपर्ने हो ठिक त्यस्तो नहुनाको भाव, गुण वा अवस्था; अयोग्यता; अपात्रता; अनुचितता; नसुहाउँदोपन; अमिल्दोपन।

अनुपयोग- *ना.* [सं.] १. उपयोगको अभाव। २. उपयोग, व्यवहार, काम वा चलनचल्तीमा नआएको स्थिति। ३. जुन किसिमले प्रयोग गर्नुपर्ने हो त्यसको अभाव। ४. अनुचित तवरले गरिएको प्रयोग वा उपयोग; दुरुपयोग।

अनुपयोगिता- *ना.* १. उपयोग वा उपयोगिताको अभाव; उपयोगी नहुनाको वा अनुपयोगी हुनाको भाव; कुनै लाभ वा फाइदा नदिने वा नहुने स्थिति; बेकम्मापन; व्यर्थता; निरर्थकता। २. शास्त्रीय वा सैद्धान्तिक उपयोगिता भए पनि प्रयोग, व्यवहार वा चलनचल्तीका दृष्टिले कुनै पनि उपयोगिता नभएको स्थिति।

अनुपयोगी- *वि.* १. उपयोगिताविहीन; उपयोगिता नभएको। *ना.* २. उपयोगिताविहीन व्यक्ति।

अनुपलब्ध- *वि.* [सं.] १. नपाइएको; उपलब्ध नभएको; प्राप्त नभएको; नभेटिएको; मिल्न वा पाइन नसकेको। २. मेउ नपाइएको; पत्तो नलगाइएको; अज्ञात; अप्राप्त।

अनुपलब्धता- *ना.* उपलब्धताको अभाव; अनुपलब्ध हुनाको वा उपलब्ध नहुनाको भाव वा स्थिति; अप्राप्यता।

अनुपलब्धि- *ना.* १. उपलब्धि वा प्राप्तिको अभाव; कुनै कुरा उपलब्ध नहुनाको भाव वा स्थिति; कुनै कुरा भेट्न, पाउन, मिल्न वा पत्ता लगाउन नसक्नाको भाव वा स्थिति; अप्राप्ति। २. कामकुरा गर्दा लक्ष्य हासिल हुन नसकेको अवस्था; असफलता; विफलता।

अनुपस्थित- *वि.* [सं.] १. आफ्ना सामुन्ने नभएको वा नरहेको; उपस्थित नभएको। २. कुनै खास ठाउँ वा अवसरमा मौजुद नरहेको। ३. उपस्थित रहन भनी आधिकारिक रूपमा तोकिएको ठाउँ वा समयमा सामेल हुन नआएको। ४. काम गर्नुपर्ने अड्डा वा संस्थामा हाजिर हुन नआएको वा हाजिर नरहेको। ५. निर्धारित कक्षामा पढ्न नआई शिक्षकले हाजिर लिँदा नआएको भनी जनाइएको।

अनुपस्थिति- *ना.* १. उपस्थितिको अभाव; अनुपस्थित हुनाको भाव वा स्थिति। २. कुनै ठाउँ, समय वा अवसरमा उपस्थित नरहनाको भाव वा स्थिति। ३. बोलाइएको वा निम्त्याइएको ठाउँमा सम्मिलित हुन नआएको स्थिति। ४. अड्डा वा संस्थामा कुनै दिन वा केही समय गैरहाजिर रहेको अवस्था। ५. सामेलीका निम्ति आधिकारिक रूपमा तोकिएका समय र ठाउँमा सामेल नभएको स्थिति। ६. निर्धारित कक्षामा पढ्न नआई शिक्षकले हाजिर लिँदा नआएको भनी जनाइएको स्थिति; गैरहाजिरी; गयल; अविद्यमानता।

अनुपात- *ना.* [सं.] १. सापेक्षता; दँजाइ वा दाँजो; तुलनात्मकता (उदा.- पढाइको अनुपातमा लेखाइमा बढी प्रतिभा चाहिन्छ।)। २. कुनै खास तुलनात्मक वा सापेक्ष मापन, मानाङ्कन र मूल्याङ्कनका क्रममा हुन आउने मात्रा, भाग वा अंश (उदा.- यस व्यवसायमा रामले रु २५,००० र श्यामले २०,००० लगानी गरेकाले सोही अनुपातमा यसको नाफानोक्सान पनि तिनीहरूले बेहोर्ने भएका छन्।)। ३. समान आयाम भएका कुनै दुई मान, मूल्य वा सङ्ख्याको मान, मूल्य वा सङ्ख्या एकअर्कासँग कति पटक गुणा वा भाग जान सक्छन् भन्ने हिसाबले निर्धारित हुने र सिङ्गो सङ्ख्या वा भिन्नका रूपमा पनि प्रकट हुन सक्ने परस्परसापेक्ष मात्रात्मक सम्बन्ध। (जस्तो- ३ र ४ मा त्यही अनुपात छ, जुन १२ र १६ वा २४ वा ३२ मा छ; ३ र ४ को अनुपातलाई गणितात्मक भाषामा ३:४ वा ३/४ भनी लेख्न सकिन्छ।)। ४. प्रमाण र इच्छाका सापेक्ष मात्रागत सम्बन्धअनुरूप प्रमाणफल र इच्छाफलको सम्बन्धमा निर्धारित हुने त्रैराशिक वा पञ्चराशिक क्रिया। ५. कुनै काष्ठादि वा रसादि औषधी तयार गर्दा प्रयोग गरिने विभिन्न वस्तुको परस्परसापेक्ष मात्रा; अंश; भाग; भागबाँडो।

अनुपाती- *वि.* अनुपातको; अनुपातसम्बन्धी; आनुपातिक।

अनुपादेय- *वि.* [सं.] १. उपादेयता वा उपयोगिता नभएको; अनुपयोगी। २. स्वीकार गर्न लायक नभएको; ग्राह्य नभएको; अग्राह्य। ३. कुनै प्रकारको पनि महत्त्व, मूल्य वा आवश्यकता नभएको; उपादेयतारहित; उपादेयताविहीन; अनावश्यक।

अनुपादेयता- *ना.* १. उपादेयता वा उपयोगिताको अभाव; अनुपादेय हुनाको भाव। २. ग्रहण गर्न वा स्वीकार गर्न लायक कुनै पनि गुणको अभाव; कुनै पनि प्रकारको महत्त्व, मूल्य, उपयोगिता वा प्रयोजनको अभाव।

अनुपान/अनुपाम- *ना.* [सं. अनुपान] १. आयुर्वेदिक औषधीमा एक औषधीका साथसाथै मिसाइएको कुनै अर्को औषधी। २. औषधी खाएपछि वा साथसाथै खाइने अर्को औषधी वा खाद्य वस्तु। ३. औषधीको ठिक्क अड्कलिएको मात्रा।

अनुपूरक- *वि.* [सं.] १. पहिले भएको कामको वा पहिलेका वस्तुको अपुगमा थपिने; नपुग भएमा थप गरिने; सम्पूरक। *ना.* २. त्यसरी थपिने वस्तु।

अनुपूरित- *वि.* [सं.] भइसकेको काम, भएको वस्तु आदिमा कमी वा अपूर्ण भई पछिबाट पूर्ति गरिएको; पछिबाट थपिएको; पूरा

गरिएको; सम्पूरित।

अनुप्रस्थ- *ना.* [सं.] १. सितार, गितारजस्ता तारवाद्यमा औँलाले तारलाई रगड्दा पहिलोपल्ट निस्कने कम्पन; तार आदिबाट पहिलोपल्ट आउने स्वर। *वि.* २. क्षितिजसँग सम्बन्ध रहेको; आकाशसँग सम्बन्धित; क्षैतिज।

अनुप्राणित- *वि.* [सं.] १. प्राण हालिएको; सजीव तुल्याइएको। २. प्रेरणा प्रदान गरिएको; प्रेरित गरिएको। ३. निकै मात्रामा प्रभावित; प्राणवान्; सजीव; उत्प्रेरित; प्रेरित।

अनुप्रास- *ना.* [सं.] साहित्यसिद्धान्तअनुसार पद वा पदावलीअन्तर्गत समान ध्वनि भएका एक वा अनेक व्यञ्जनवर्णको बारम्बार आवृत्ति हुँदा हुन जाने शब्दालङ्कार (छेकानुप्रास, वृत्त्यनुप्रास, श्रुत्यनुप्रास, लाटानुप्रास, अन्त्यानुप्रास इ)।)।

अनुबद्ध- *वि.* [सं.] कुनै मुख्य विषयवस्तुसँग सम्बद्ध; कसैका प्रति बफादारीपूर्वक संलग्न भएको।

अनुबन्ध- *ना.* [सं.] १. दुई वा धेरै व्यक्ति, संस्था, पक्ष आदिका बिचको सम्झौता। २. त्यस्तो सम्झौताको लिखत। ३. ग्रन्थसँग सम्बन्धित विषय, प्रयोजन र विषयी यी तीनैको सम्बन्धमध्ये कुनै एक।

अनुबन्धन- *ना.* अनुबन्ध; करार; सम्झौता।

अनुबन्धन अधिकृत- *ना.* कार्यालय आदिमा अनुबन्ध गर्ने अधिकारी।

अनुबन्धित- *वि.* अनुबन्ध गरिएको।

अनुभरण- *ना.* [सं.] कुनै सेवामा जीवन बिताउने मान्छेका मृत्युपछि उनीहरूका स्वास्नी, छोराछोरीले जीवननिर्वाहका निमित्त पाउने जीवनवृत्ति; अनुवृत्ति।

अनुभव- *ना.* [सं.] १. इन्द्रिय वा स्नायुहरूका माध्यमबाट उत्पन्न उद्दीपनको फलस्वरूप प्रकट हुने मानसिक अनुक्रिया; अनुभूति; संवेदन। २. पाँचै इन्द्रियले भोगी केही कुरो चाल पाउने क्रिया वा त्यसरी चाल पाएको ज्ञान। ३. भोगाइ, चेताइ, बेहोराइ आदिको क्रिया वा प्रक्रिया। ४. उक्त क्रियाप्रक्रियाबाट प्राप्त मानसिक बोध। ५. स्वाद, गुण, विशेषता आदिको उपभोग तथा त्यस्तो उपभोगबाट प्राप्त बौद्धिक लाभ। ६. उमेर, व्यस्तता, सहभागिता आदिले गर्दा विचार र शिल्पमा आउने परिपक्वता; दक्षता; चातुर्य।

अनुभववाद- *ना.* अनुभवलाई नै प्रधानता दिने एक दर्शन।

अनुभववादी- *वि.* अनुभववादसम्बन्धी; अनुभववादको अनुयायी।

अनुभवहीन- *वि.* अनुभव नभएको।

अनुभवहीनता- *ना.* अनुभवहीन चाल वा अवस्था।

अनुभवात्मक- *वि.* अनुभवसँग सम्बन्धित।

अनुभवाश्रित- *वि.* अनुभवको भर परेको; अनुभवमा अडेको (ज्ञान, विचार इ.)।

अनुभवी- *वि.* अनुभव भएको वा पाएको।

अनुभाव- *ना.* [सं.] १. साहित्यशास्त्रअनुसार, मनमा कुनै भाव उब्जँदा र विशेषतः कुनै रसको अनुभूति हुँदा प्रकट हुने मानसिक र शारीरिक व्यापार; भावलाई उपयुक्त लक्षणद्वारा प्रकाशित गर्ने मानसिक र शारीरिक व्यापार। २. भरतको रसनिष्पत्तिसम्बन्धी सूत्रअनुसार विभाव र व्यभिचारी भावका साथ रसनिष्पत्तिमा भूमिका खेल्ने तत्त्व; स्थायी भाव उद्दीप्त भएपछि त्यसका आश्रयमा प्रकट भएर स्थायी भावलाई बाहिर प्रकाश गर्ने कार्यश्रेणीको व्यापार। ३. मर्यादा; चमक; शक्ति। ४. वैभव; प्रभाव। ५. सङ्कल्प; विश्वास।

अनुभावन- *ना.* १. शरीरका चेष्टा, मुद्रा वा भङ्गिमाद्वारा मनका भावको प्रकाशन। २. अनुभाव व्यापार।

अनुभाव्य- *वि.* १. अनुभव नगरी नहुने; अनुभव गर्नुपर्ने। २. अनुभव गर्न सकिने।

अनुभूत- *वि.* [सं.] १. अनुभव गरिएको; अनुभूतिका रूपमा ग्रहण गरिएको। २. भोगिएको; बेहोरिएको। ३. अनुभवसिद्ध।

अनुभूति- *ना.* [सं.] १. इन्द्रियहरू वा स्नायुहरूका माध्यमबाट प्राप्त उद्दीपनका फलस्वरूप प्रकट हुने मानसिक क्रिया, प्रतिक्रिया, अनुक्रिया, घटना वा व्यापार; मानसिक अनुभव; मनले अनुभव गर्ने व्यापार वा क्रिया; अनुभूत गर्ने व्यापार वा कार्य। २. अंशतः मानसिक तथा शारीरिक तर पूर्णतः इन्द्रियगतचाहिँ नभएको आनन्द, पीडा आदि अनुभूत हुने अनुक्रिया वा संवेदना; मनोदशा; मनस्थिति; मनोभाव वा मनोराग। ३. आन्तरिक प्रत्यक्षण, स्मृति या कल्पनाशक्तिद्वारा प्राप्त भएको मानसिक अनुभव; सो अनुभव गर्ने काम वा अनुभव भएको स्थिति।

अनुभूतिगत- *वि.* अनुभूतिसम्बन्धी।

अनुभूतिजन्य- *वि.* अनुभूतिबाट प्राप्त भएको।

अनुभूतिमूलक- *वि.* अनुभूति मूल भई त्यसबाट उत्पन्न।

अनुभूतिशून्य- *वि.* अनुभूति नभएको; अनुभूतिविहीन; अनुभूतिनामेट।

अनुमत- *वि.* [सं.] स्वीकृतिप्राप्त; अनुमतिप्राप्त।

अनुमति- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकारवाई आदिका लागि पाइने वा दिइने स्वीकृति; आदेश; आज्ञा; हुकुम। २. मन्जुरी; स्वीकृति।

अनुमति पत्र- *ना.* केही गर्न वा कतै जान दिइएको अनुमतिको प्रमाणपत्र।

अनुमति प्राप्त- *वि.* अनुमति पाएको; स्वीकृति पाएको (काम, पाउने व्यक्ति इ.)।

अनुमान- *ना.* [सं.] १. यस्तो होला वा हुन्छ भनी आफ्ना मनले अट्कल्ने वा अन्दाज लगाउने काम; लख; पूर्वअनुभव र आफ्ना समझका आधारमा कुनै कामकुरा, वस्तु, व्यक्ति, विषय आदिबारे गरिने अन्दाज; भावी कामकुरा आदिबारे गरिएको अडकल। २. कुनै वस्तु वा व्यक्ति आदिको परिमाण वा इयत्ताबारे मोटामोटी हिसाब लगाई गरिने अन्दाज। (उदा.- त्यो खसी यति धार्नीको होला भन्ने अनुमान गरिएको छ।)। ३. पूर्वीय न्यायशास्त्रले स्वीकारेका प्रत्यक्ष, अनुमान, उपमान र शब्द चार प्रमाणमध्ये प्रत्यक्ष साधनद्वारा अप्रत्यक्ष साध्यलाई प्रमाणित गरिने दोस्रो प्रमाण। ४. कुनै खास अवधिअन्तर्गत विभिन्न शीर्षकमा हुने आम्दानीखर्चको अन्दाज गर्ने काम।

अनुमानतः- *क्रि.वि.* अनुमानपूर्वक; अनुमानद्वारा।

अनुमानित- *वि.* अनुमान गरिएको; अनुमित।

अनुमित- *वि.* [सं.] अनुमानद्वारा निर्णय गरिएको; अनुमान गरी टुङ्गो लगाइएको।

अनुमिति- *ना.* [सं.] १. अनुमान; अन्दाज; अडकल। २. अनुमान गरिनाको वा अनुमानित हुनाको भाव वा अवस्था। ३. प्राचीन न्यायअनुसार तर्कप्रक्रियाद्वारा प्राप्त कुराका आधारमा निकालिएको, अनुभूतिका चार भेदमध्ये एक मानिने निष्कर्ष।

अनुमितिवाद- *ना.* रस अनुमानगम्य छ भन्ने साहित्यशास्त्रीय सिद्धान्त।

अनुमेय- *वि.* [सं.] १. अनुमान गर्न लायक वा योग्य। २. अनुमानद्वारा जान्न सकिने।

अनुमोदक- *वि.* [सं.] १. अनुमोदन गर्ने; समर्थन गर्ने। *ना.* २. कुनै सभा वा बैठकमा प्रस्तुत भएको प्रस्ताव वा विचारको समर्थन गर्ने व्यक्ति; समर्थक।

अनुमोदन- *ना.* [सं.] १. कसैले उठाएको, सुझाएको वा प्रस्ताव गरेको कुरालाई समर्थन गर्ने काम। २. आधिकारिक रूपमा प्रस्तुत प्रस्तावलाई स्विकार्ने कार्य। ३. भइसकेको कुनै कामकुरालाई पछिबाट समर्थन गर्ने काम। ४. कसैले कुनै कामकुरा गर्न पाऊँ भनी निवेदन गर्दा निजलाई सो कामकुरा गर्न प्रदान गरिएको सहमति वा पूर्वस्वीकृति; समर्थन; स्वीकार; सहमति।

अनुमोदित- *वि.* [सं.] अनुमोदन गरिएको; समर्थन प्राप्त भएको; समर्थित।

अनुयायी- *वि.* [सं.] १. कसैको पछि पछि लाग्ने वा अनुसरण गर्ने। *ना.* २. कुनै आदर्श, सिद्धान्त वा वादको अनुसरण या अनुकरण गर्ने व्यक्ति। ३. कसैको उपदेश वा सिद्धान्त मानी त्यसैअनुसार आचरण गर्ने व्यक्ति; कुनै धर्म वा सम्प्रदाय मान्ने व्यक्ति; अनुगामी; समर्थक।

अनुयोग- *ना.* [सं.] वाद्यवादनका विभिन्न स्वरलहरीबाट आवृत्ति भएका तानको एकरूपता; स्वरबाट आएको अनुतानको समानता।

अनुरक्त- *वि.* [सं.] १. मनमा कसैप्रति वा कुनै कुराप्रति आकर्षण, अनुराग वा आसक्ति अनुभव गर्ने; लहसिएको; आसक्त; अनुरागी। २. स्नेही; प्रेमी।

अनुरक्तता- *ना.* अनुरक्त हुनाको भाव वा स्थिति; अनुराग।

अनुरक्ति- *ना.* कुनै विषयप्रतिको अत्यन्त लगाउ; अनुराग; प्रेम।

अनुरञ्जन- *ना.* [सं.] मन बहलाउने कार्य; मनोविनोद।

अनुरणन- *ना.* [सं.] १. घण्टा आदि कुनै वस्तुबाट निस्किएको ध्वनि वा आवाजको रन्को; सो ध्वनि वा आवाजको तरङ्ग। २. आघात वा घर्षणको फलस्वरूप कुनै वस्तुबाट ट्याङट्याङ आदि खिरिलो ध्वनि वा रणन पैदा हुँदा लहरस्वरूप प्रकट हुने ऱ्याङरिङ आदि प्रतिध्वनि; रन्को। ३. नाद या शब्दको लहरका क्रमबाट प्रकट भई केही समयपछि विलीन हुने वा बिलाई समाप्त हुने स्वरको मुख्य रूप।

अनुरणनात्मक- *वि.* अनुरणन भएको।

अनुरणित- *वि.* [सं.] अनुरणन गरिएको वा भएको।

अनुरत- *वि.* [सं.] अत्यन्त लागिपरेको; अनुरक्त; लट्टु; लग्गु।

अनुराग- *ना.* [सं.] १. कसैप्रति वा कुनै कुराप्रति मनमा अनुभव हुने आकर्षण, संलग्नता तथा आसक्तिको भाव। २. कुनै वस्तु वा व्यक्तितर्फ मन प्रवृत्त हुने व्यापार वा अवस्था। ३. कुनै व्यक्ति वा कुराप्रति मनको झुकाउ; त्यसरी मन तानिएको वा संलग्न रहेको स्थिति। ४. शृङ्गारका सन्दर्भमा मिलन वा शारीरिक सम्पर्क हुनुभन्दा अगि नारी र पुरुषका बिच मानसिक स्तरमा अनुभव हुने प्रीतिको प्रारम्भिक भाव; आसक्ति; अनुरक्ति; स्नेह; प्यार; प्रीति; प्रेम; माया; प्रणय; मायापिर्ती।

अनुरागी- *वि.* १. कुनै विषयप्रति अनुराग भएको; अनुरक्त; झुकाउ भएको। *ना.* २. प्रेमी।

अनुराधा- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये सात ताराहरूका मिलनले गर्दा सर्पका आकारको देखिने र फलित ज्योतिषका दृष्टिले ज्यादै शुभ र मङ्गलकारी पनि मानिने सत्रौँ नक्षत्र।

अनुरूप- *वि.* [सं.] १. उस्तै रूप भएको; काटीकुटी मिल्दो; दुरुस्तै उस्तो; समान रूपको; जस्ताको तस्तो। २. जेजस्तो चाहिएको हो ठिक त्यस्तो। ३. जेजस्तो गरिएको हो त्यसमाफिकको; उस्तै; सदृश; प्रतिरूप; उपयुक्त; योग्य; अनुकूल।

अनुरूपता- *ना.* अनुरूप हुनाको भाव वा स्थिति; समानता; सादृश्य।

अनुरोध- *ना.* [सं.] कसै समक्ष कुनै कामकुरा सम्पन्न गराउन वा केही कुरा प्राप्त गर्नका निम्ति नम्रतापूर्वक प्रार्थना गर्ने काम; साग्रह निवेदन; विनय; बिन्तीभाउ।

अनुरोधक- *वि.* १. अनुरोध गर्ने। *ना.* २. अनुरोध गर्ने व्यक्ति।

अनुरोधक पत्र- *ना.* दर्खास्त; निवेदनपत्र।

अनुरोधी- *वि.* अनुरोधक।

अनुर्वर- *वि.* [सं.] १. उर्वर वा उब्जाउ नभएको; बाँझो; रुखो। २. उत्पादन गर्न वा जन्म दिन नसक्ने; जन्माउन नसक्ने। ३. कम उब्जाउ वा कम उर्वर।

अनुर्वरता- *ना.* अनुर्वर हुनाको गुण, स्वभाव वा स्थिति।

अनुलाभ- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु वा कुराको प्राप्ति; परिलाभ; उपलब्धि; लाभ।

अनुलिपि- *ना.* [सं.] १. एक लिपिबाट अर्का लिपिमा गरिएको उतार; एकखाले हस्ताक्षरबाट अर्कोखाले हस्ताक्षरमा उतार गर्ने काम (ट्रान्सलिटरेसन)। २. त्यसरी उतार गरिएको लिखत वा छापा।

अनुलेख- *ना.* [सं.] लेखिएको कुरा सार्ने काम वा कार्यकलाप; प्रतिलिपि।

अनुलेखन- *ना.* १. पहिले लेखिएका उल्लेखनीय घटना आदिको विवरणको फेरि अर्को प्रति सार्ने काम; नक्कल सार्ने काम। २. प्रतिलिपिको उतार।

अनुलेप- *ना.* [सं.] १. शरीरमा घसिने वा दलिने चन्दन, क्रिम आदि सुगन्धी वस्तु। २. सुन, चाँदी आदिमा जलप लगाउने काम; कुनै धातुमा सुन आदिको मुलम्मा लगाउने काम।

अनुलेपन- *ना.* १. एकचोटि लेपन गरिसकिएका कुनै वस्तुमाथि पुनः अर्कोचोटि लेपन गर्ने काम। २. शरीरमा सुगन्धित वस्तु घस्ने काम; अनुलेप।

अनुलोम- *ना.* [सं.] १. माथिदेखि तलसम्म झर्ने, खस्ने वा आउने क्रम। २. ठुलादेखि सानातर्फ झर्ने वा आउने सिलसिला। ३. सुल्टो क्रम। ४. उच्च स्वरदेखि तल्ला स्वरहरूतर्फ ओर्लने अवरोहको क्रम। ५. परम्पराअनुसार उच्च वर्ण वा जातका पुरुषले आफूभन्दा तल्लो वर्ण वा जातका आइमाईसँग विवाह गर्ने सुल्टो क्रम।

अनुल्लङ्घन- *ना.* [सं.] उल्लङ्घन नगर्ने काम।
अनुल्लङ्घनीय- *वि.* १. उल्लङ्घन गर्न नहुने, नसकिने वा उचित नहुने। २. तोड्न वा मिच्न नहुने। ३. अकाट्य; अनुल्लङ्घ्य; अलङ्घ्य।
अनुल्लङ्घ्य- *वि.* १. नाघ्न नहुने वा नसकिने। २. अकाट्य। ३. अनुल्लङ्घनीय।
अनुवंश- *ना.* [सं.] १. कुनै एक साझा मूल पुर्खादेखि हाँगाबिँगा हाल्दै आएको एउटै कुल वा बिन्द्रालोका विभिन्न पुस्ता र सन्तान दरसन्तानको क्रम। २. पुर्ख्यौली; वंशावली; वंशपरम्परा। ३. वंशानुक्रम; वंशक्रम; वंशवृक्ष। ४. वंशको नालीबेली; वंशवृत्त; वंशको इतिहास।
अनुवंश्य- *वि.* १. वंशक्रम वा वंशावलीसँग सम्बन्धित। २. कुनै वंशमा जन्मेको। ३. वंशवंश हुँदै आएको; वंशक्रममा सर्दै आएको; आनुवंशिक।
अनुवक्ता- *ना.* [सं.] १. एक जनाले एक भाषामा बोलेको कुरा अर्को भाषामा दोहऱ्याउने व्यक्ति; दोभासे। २. अर्कले बोलेको कुरा जस्ताको तस्तै दोहोऱ्याउने व्यक्ति।
अनुवचन- *ना.* [सं.] १. कुनै शब्द वा वाक्यको दुरुस्त अनुकरण गरी गरिने उच्चारण। २. भाषाशास्त्रअनुसार उही अर्थ भएको शब्दसँग द्वन्द्वसमासका रूपमा टाँसिन आउने कुनै शब्द (जस्तै- धनसम्पत्ति, दुःखदर्द, सागसब्जी इ.)। ३. त्यसरी टाँसिने क्रियाप्रक्रिया।
अनुवर्तन- *ना.* [सं.] १. नक्कल गर्ने काम; अनुसरण; अनुकरण। २. समान आचरण; मिल्दोजुल्दो व्यवहार। ३. पछि लाग्ने वा पछ्याउने काम।
अनुवर्ती- *वि.* [सं.] १. कुनै खास स्थान वा समयभन्दा पछिल्तिर रहने या रहेको; पश्चवर्ती। २. कुनै व्यक्तिको पछिपछि लाग्ने; कसैका अधीनमा वा मुठीमा रहेको; पछुवा; अनुयायी; अनुगामी।
अनुवर्ती कार्यक्रम- *ना.* अनुवर्ती वा अनुगमनात्मक अध्ययनका लागि तयार गरिएको योजनाबद्ध कार्यक्रम।
अनुवाक- *ना.* [सं.] १. शास्त्रीय ग्रन्थको कुनै खास भाग, खण्ड वा अंश। २. कुनै एक विषयको प्रतिपादन गर्ने वैदिक ऋचा, कण्डिका वा मन्त्रहरूको समूह; वेदका अध्याय वा प्रकरणको खास अंश वा एक पाठ।
अनुवाद- *ना.* [सं.] एक भाषाको विषयवस्तुलाई अर्कोमा रूपान्तरित गर्ने काम; उल्था; भाषान्तर; भाषिक रूपान्तर।
अनुवादक/कर्ता- *वि.* १. उल्था गर्ने। *ना.* २. उल्थ्याउने मान्छे।
अनुवादन- *ना.* अनुवाद।
अनुवादित- *वि.* अनुवाद गरिएको; अनूदित।
अनुवादी- *ना.* कुनै रागको वादी स्वरको अनुरूप र सहकारी भई त्यस रागको सौन्दर्य बढाउनमा सहयोगी र संवादी स्वरभन्दा गौण स्वर।
अनुवाद्य- *वि.* अनुवाद गर्न योग्य; उल्था गर्न लायक।
अनुविभाग- *ना.* [सं.] १. कुनै पुस्तक वा ग्रन्थमा रहेका मूल खण्डदेखि अतिरिक्त रहेको सानो खण्ड वा विभाग। २. आफ्नै किसिमका चालचलन एवं व्यवहार भएको कुनै समाज वा सम्प्रदायको खण्ड वा उपभेद। ३. कुनै कक्षामा रहेका समूहको विषय फरक हुने कारणले गर्दा छुट्टिएको सानो उपसमूह। ४. कुनै कार्यालयका विभिन्न विभागमध्ये एक; फाँट।
अनुविभागीय- *वि.* १. अनुविभागको; अनुविभागसम्बन्धी। २. सरकारी वा गैरसरकारी विभागहरूमध्ये कुनै एक विभागको (अधिकारी, अधिकृत इ.)।
अनुवृत्त- *वि.* [सं.] १. कुनै सरकारी वा गैरसरकारी संस्थामा निर्धारित समय वा उमेरसम्म काम गरिसकेपछि सेवामुक्त भएको। २. व्याकरणअनुसार पहिलो सूत्रमा रहेको अर्थ पछिल्ला सूत्रमा पनि सम्बन्धित रहेको। ३. पछि आउने विषयसँग सम्बन्धित रहेको (दृष्टि वा विचार)।
अनुवृत्ति- *ना.* १. कुनै सरकारी वा गैरसरकारी संस्थामा निर्धारित समय वा उमेरसम्म काम गरी सेवाबाट मुक्त भइसकेपछि पनि निजलाई उक्त संस्थाबाट नियमित समयमा दिइने निश्चित रकम; निवृत्तिभरण। २. व्याकरणअनुसार अगिल्ला सूत्र वा नियमको अर्थ पछिल्ला सूत्र वा नियमसँग पनि सम्बन्धित रहने क्रिया।
अनुशयाना- *ना.* [सं.] साहित्यशास्त्रअनुसार प्रेमीसँग भेट्ने स्थान नष्ट हुनाले दुःखी भएकी परकीया नायिका।
अनुशासक- *ना.* [सं.] अनुशासनमा राख्ने व्यक्ति; आफ्ना अधीनस्थ वा आश्रित रहेका व्यक्तिहरूलाई शिष्टाचारमा राख्ने व्यक्ति।
अनुशासन- *ना.* [सं.] १. सामाजिक, नैतिक, धार्मिक, राजनीतिक आदि नियमनियमावलीको मर्यादा वा सो मर्यादाभित्र रहने कार्य। २. आदर्श आचरण र त्यसको पालना। ३. मान्य वस्तु र मान्यजनप्रतिको आस्था। ४. शिक्षा; तालिम; शिक्षण। ५. शिक्षणक्रियाको एक पद्धति। ६. आफूमन्तिरकालाई काबुमा राख्ने कार्य; अदप। ७. नियमितता; सुव्यवस्था; शान्तिसुरक्षा। ८. संयम; आत्मसंयम।
अनुशासन पर्व- *ना.* १. खण्डित अनुशासनलाई सुधार्ने प्रयास वा त्यो प्रयास भएको काल। २. महाभारतका अठार पर्वमध्येको एक पर्व।
अनुशासनप्रिय/प्रेमी- *वि.* १. अनुशासन मन पराउने। *ना.* २. अनुशासन मन पराउने व्यक्ति।
अनुशासनहीन- *वि.* अनुशासन नभएको; अनुशासन नमान्ने; अनुशासनरहित।
अनुशासित- *वि.* [सं.] १. अनुशासनमा रहेको; अनुशासन मान्ने। २. अनुशासनमा ल्याइएको वा राखिएको।
अनुशासितता- *ना.* अनुशासित हुने तथा रहने कार्य वा गुण।
अनुशीलन- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा वा विषयको खोजीनिती, छानबिन वा चिन्तनमनन गर्ने काम। २. कुनै ग्रन्थ, विषय, तथ्य वा समस्याका सबै अङ्गउपाङ्ग केलाई ज्यादै सूक्ष्म दृष्टिले विश्लेषणविवेचन गर्ने काम; त्यस्तो सूक्ष्म किसिमले गरिएको विश्लेषण र विवेचना। ३. कुनै ग्रन्थ वा विषयको बारम्बार अध्ययन तथा अभ्यास गरी सूक्ष्मातिसूक्ष्म जानकारी प्राप्त गर्ने काम; चिन्तन; मनन; निरूपण; अध्ययन; आलोचना।
अनुशीलनकर्ता/कारी- *वि.* अनुशीलन गर्ने।
अनुश्रुत- *वि.* [सं.] १.कहिल्यै नसुनिएको। २. सोच्तै नसोचिएको; कल्पनासम्म पनि नगरिएको। ३. के कारणले वा कुन प्रयोजनका

लागि भन्नेबारे केही पनि जानकारी नभएको।

अनुश्रुति- *ना.* मौखिक परम्पराद्वारा पुस्तौंपुस्ता सुनिँदै आएको कुरा; कथ्यश्रव्यरूपमा चलिआएको तर कुनै निश्चित स्रोत वा प्रमाण नभेटिने कुरा; जनश्रुति; किंवदन्ती।

अनुष्टुप्- *ना.* [सं.] आठ आठ अक्षरका चार पाउबाट बन्ने, वैदिक कालदेखि आधुनिक भारतीय आर्यभाषाकालसम्म चल्दै आएको, प्रत्येक पाउको पाँचौं अक्षर लघु तथा छैटौं अक्षर गुरु र दोस्रो र चौथो पाउको सातौं अक्षर लघु, अन्य पाउको सातौं अक्षर गुरु हुनाका साथै विभिन्न पाउका अन्य अक्षर लघु वा गुरु दुवै भई विभिन्न भेद हुन सक्ने एक छन्द।

अनुष्ठाता- *वि.* [सं.] १. अनुष्ठान गर्ने वा गराउने; शास्त्रमा बताइएको विधिमुताबिक नियमपूर्वक यज्ञ आदि वा अन्य धार्मिक कार्य गर्ने, गराउने। २. एकाग्र भई कुनै विशेष महत्त्वपूर्ण र कठिन कार्य गर्ने, गराउने।

अनुष्ठान- *ना.* [सं.] १. शास्त्रले बताएअनुसार यज्ञयागादि धार्मिक कार्य गर्ने काम। २. अभीष्ट फल वा चिताएको कुरा पाउनका लागि शास्त्रमा बताइएको विधिमुताबिक नियमपूर्वक कुनै देवताको जप, पूजा, पाठ आदि गर्ने काम। ३. त्यस्तो किसिमको आराधना वा उपासना। ४. नियमपूर्वक एकाग्र वा दत्तचित्त भई गरिने कुनै धार्मिक, सामाजिक वा अन्य विशेष महत्त्वपूर्ण र कठिन कार्य। ५. त्यस्ता कार्यको शुभारम्भ गरी सफल पार्ने काम; आराधना; उपासना; पुरश्चरण; व्रत; कार्यारम्भ; विशेष कार्य।

अनुष्ठानिक- *वि.* १. अनुष्ठानसम्बन्धी; अनुष्ठानबारेको। २. शास्त्रीय विधिपूर्वक वा शास्त्रीय नियमानुसार गरिएको कार्यसँग सम्बन्धित। ३. विशेष महत्त्वपूर्ण र कठिन सेवाकार्यसम्बन्धी।

अनुष्ठित- *वि.* [सं.] अनुष्ठान गरिएको; नियमानुसार गरिएको; सम्पादित।

अनुष्ण- *वि.* [सं.] १. गरम वा तातो नभएको; नगर्माएको; गर्मी नहुने। २. चिसो; शीतल।

अनुष्णता- *ना.* शीतलता; चिसोपन।

अनुसन्धाता- *ना.* [सं.] अनुसन्धान गर्ने व्यक्ति; शोधकर्ता।

अनुसन्धान- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा खोज्ने वा पत्ता लगाउने काम; गवेषणा; अन्वेषण; आविष्कार। २. शोध। ३. नयाँ सत्य वा तथ्यको खोजी। ४. प्रहरी आदिद्वारा गरिने छानबिन; तलासी।

अनुसन्धान निर्देशक- *ना.* विद्यावारिधि वा त्यसभन्दा तल्लो तहको अनुसन्धानमा शोधकर्तालाई निर्देशन गर्ने विशेषज्ञ; शोधनिर्देशक।

अनुसन्धान निर्देशन- *ना.* शोधनिर्देशकको दायित्व वा कार्य।

अनुसन्धान परियोजना- *ना.* खास मितिमा यति अनुसन्धान गर्ने भनी कुनै संस्थाद्वारा थालिएको परियोजना।

अनुसन्धान प्रस्ताव- *ना.* शोधार्थीले शोध दर्ता गराउनका लागि शोधको बेहोरा खोलेर प्रस्तुत गरेको लिखित प्रस्ताव; शोधप्रस्ताव।

अनुसन्धान प्रहरी- *ना.* छानबिनका लागि तैनाथ गरिएको प्रहरी वा प्रहरीदल।

अनुसन्धान शाखा- *ना.* विश्वविद्यालय आदिको शोधसम्बन्धी काम गर्ने फाँट।

अनुसन्धान समिति- *ना.* विश्वविद्यालय आदिमा अनुसन्धानका लागि गठित समिति।

अनुसन्धानात्मक- *वि.* अनुसन्धानसम्बन्धी।

अनुसन्धि- *ना.* [सं.] कुनै विशेष कार्य सम्पन्न गर्नका निम्ति सम्बन्धित व्यक्तिले मात्र थाहा पाउने तर अरूले थाहा नपाउने गरी गरिएको सल्लाह वा सन्धि; गुप्त सन्धि।

अनुसन्धित्सु- *ना.* शोधार्थी।

अनुसन्धेय- *वि.* [सं.] अनुसन्धान गर्न उचित; शोध गर्न लायक।

अनुसमर्थन- *ना.* [सं.] कुनै विशेष कार्य सम्पन्न गर्न वा सो विषयमा छलफल, विचारविमर्श आदि गर्नका निमित्त भेला भएका प्रतिनिधिहरूद्वारा गरिएको सम्झौता आदिको समर्थनलाई विधिपूर्वक संविदापत्रमा हस्ताक्षर आदिद्वारा गरिने स्वीकृति वा अभिपुष्टि।

अनुसमर्थन संलेख- *ना.* दुई राष्ट्रले परस्परमा गरेका सन्धिलाई समर्थन गर्ने अधिकारप्राप्त सरकारी प्रमुख प्रतिनिधिले हस्ताक्षर गरेको सन्धिपत्र।

अनुसरण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु, विषय, विचार, कुरा वा व्यक्तिको पछिपछि लाग्ने काम। २. कुनै व्यक्ति जुन दिशातर्फ गएको छ त्यसैतर्फ जाने काम। ३. कसैको आज्ञा वा आदेशको पालन गर्ने र सो आज्ञा, आदेशबमोजिम चल्ने वा आचरण गर्ने काम; ठहर वा निश्चय भएअनुसार गर्ने काम। ४. अनुकरण; नक्कल; देखासिकी।

अनुसर्ग- *ना.* [सं.] व्याकरणमा विभक्ति वा अन्य प्रत्ययको काम गर्नका लागि मूल शब्दमा जोडिने रूपसङ्गठनात्मक तत्त्व (उदा. -को, -का, -की, -लाई, -देखि इ.)।

अनुसार- *ना.* [सं.] १. इसारा; सान; अन्सार। २. लख; अडकल। *ना. यो.* ३. मुताबिक; बमोजिम; माफिक। ४. सरह; तुल्य; झैं; अनुरूप।

अनुसारी- *वि.* १. अनुसरण गर्ने; अनुयायी। *ना.* २. नक्कलबाज।

अनुसूचक- *वि.* [सं.] कुनै कुराको सूचना दिने; निर्देशक।

अनुसूचन- *ना.* [सं.] विशेष किसिमको सूचना; निर्देश।

अनुसूचित- *वि.* [सं.] १. अनुसूची, तालिका वा सारिणीमा सामेल गरिएको। २. कुनै खास प्रयोजनका निम्ति तयार गरिएको विशेष सूचीमा परेको। ३. परिगणित।

अनुसूची- *ना.* [सं.] संविधान, ऐन, कानुन, सन्धि, करार आदि महत्त्वपूर्ण दस्तावेज वा कुनै ग्रन्थ, लेख, प्रतिवेदन आदिको मूल पाठलाई छोटोछरितो तथा सुसङ्गठित तुल्याउने अभिप्रायले मूल पाठमा खासखास कुराको मात्र उल्लेख गरी ती कुराको विस्तृत विवरण वा व्याख्याचाहिँ प्रायः वर्गीकृत गरेर परिशिष्ट वा पूरक अंशका रूपमा राख्ने प्रक्रियाअन्तर्गत परिशिष्टमा प्रयोग गरिएको सूची; तालिका; सारिणी।

अनुस्मरण- *ना.* [सं.] १. बितेका वा भइसकेका कुरालाई सम्झने काम; पुराना कुराको सम्झना। २. कुनै विषयलाई मनमा धारणा गरिरहने क्रिया वा प्रक्रिया; बिर्सेका कुराको सम्झना; सौँराइ; हेक्का।

अनुस्मृति- *ना.* [सं.] स्मरण; सम्झना।

अनुस्वार- *ना.* [सं.] नेपाली भाषामा शिरविन्दु (ं) र चन्द्रविन्दु (ँ)

का सहायताले उच्चरित हुने स्वरवर्णको नाके अवस्था। (काँक्रो, जिउँदो, वंश, हंस इ.)।

अनुहार- *ना.* [सं.] कथ्य. अनुवार। १. आकार; आकृति; रूप। २. चेहरा। ३. मुख, मुखाकृति; मुखमण्डल। ४. नक्कल; प्रतिकृति। *वि.* ५. समान; उस्तै; बराबर।

अनुहारी- *वि.* [सं.] अरूको जस्तै अनुहार बनाउने; नक्कल पार्ने; अनुकरण गर्ने।

अनूढ- *वि.* [सं.] १. विवाह नभएको; अविवाहित। २. कुमार।

अनूढा- *वि.* १. विवाह नभएकी; अविवाहिता। २. कुमारी; कन्या। *ना.* ३. विवाह नभएकी तर कुनै पुरुषसँग प्रेम गर्ने र उससित विवाह गर्न चाहने नायिका (साहित्यमा)।

अनूदित- *वि.* [सं.] अनुवाद भएको वा गरिएको; उल्था गरिएको; रूपान्तरित; भाषान्तरित।

अनृण- *वि.* [सं.] १.ऋण नलागेको; रिन नभएको; रिन नलिएको; कुनै साहु नभएको। २. ऋणबाट मुक्त; तिर्नुपर्ने रिनजति तिरिसकेको। ३. आफूप्रति कुनै गुन लगाउने वा उपकार गर्नेलाई आफूले पनि त्यस्तै गुन लगाई वा प्रत्युपकार गरी ऋणमुक्त भएको। ४. ऋणत्रय वा देवऋण, पितृऋण र ऋषिऋण गरी तीन ऋण क्रमशः यज्ञयागादि, छोरो जन्माउने र कुनै चेलालाई पढाउने काम गरेर तिरी ऋणमुक्त भएको; अऋणी; उऋण; ऋणमुक्त।

अनृणता- *ना.* ऋणको अभाव; ऋणी नहुनाको भाव वा अवस्था; ऋणमुक्तता।

अनृणी- *वि.* अनृण।

अनृत- *वि.* [सं.] झुटो; असत्य; मिथ्या।

अनृतता- *ना.* असत्यता; झुट।

अनृतभाषी- *वि.* झुटो बोल्ने; साँचो नबोल्ने; असत्यवादी; मिथ्याभाषी।

अनृतवादी- *वि.* अनृतभाषी।

अनेक- *वि.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा बढी; धेरै; कैयौँ। २. असङ्ख्य; अनगन्ती; बेगन्ती। ३. धेरै थरी; विभिन्न; नाना; बहु।

अनेकता- *ना.* १. अनेक हुनाको भाव वा अवस्था। २. कुनै कामकुराका बारेमा एकै राय नभई नाना विचार हुनाको भाव वा अवस्था; पारस्परिक एकता नहुनाको भाव वा अवस्था; मतभेद।

अनेकन्- *वि.* १. अनेक; अनेकौँ; नाना। २. धेरै; कैयौँ। ३. असङ्ख्य; बेगन्ती।

अनेक रूप- *ना.* १.कुनै शब्द वा पदका उच्चारण वा वर्णविन्याससम्बन्धी स्वीकार्य भेदका दृष्टिले हुन आउने एकभन्दा बढी प्रयोग वा रूप; कुनै शब्द वा क्रियाको रूपावलीअन्तर्गत कुनै खास स्थलमा हुने वैकल्पिक रूप। *वि.* २. नित्य वा स्थिर नभएको; परिवर्तनशील। ३. रूप बदल्ने; आकारप्रकार फेर्ने। ४. अनेक वा बहु रूप भएको; कैयौँ रूप लिने; नानाभाँतीको; बहुरूपी; नानारूपी।

अनेकरूपता- *ना.* अनेक रूप हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; अनेकता; विभिन्नता; विषमता।

अनेकवचन- *ना.* १. कुनै वस्तु, व्यक्ति वा क्रियाको एकत्वभन्दा बढी, द्वित्व वा बहुत्वको विवक्षा गर्दिँदा भाषाले लिने अभिलक्षण। २. कुनै शब्द वा क्रियाको रूपावलीअन्तर्गत जनाइने एकभन्दा बढी वचन; द्विवचन वा बहुवचन ('हामीहरू जान्छौँ' मा 'हरू' र 'ौँ' ले क्रमशः कर्ता र क्रियाको अनेक वचन जनाएका छन्।)।

अनेक वर्ण- *वि.* १. एकभन्दा बढी वा अनेक वर्ण वा रङ्ग भएको। *ना.* २. बीजगणितमा अज्ञात राशिको सङ्केत गर्ने अनेक वर्ण वा अक्षरको योग (क+ख- ग = घ इ.)।

अनेकशः- *क्रि.वि.* १. धेरैजसो; कैयन्पल्ट। २. अनेक किसिमले; नाना प्रकारले।

अनेकाक्षर- *ना.* १. एकभन्दा बढी वा अनेक अक्षर; एकाधिक अक्षरको योग वा त्यस्तो समूह। *वि.* २. एकभन्दा बढी वा अनेक अक्षर भएको।

अनेकाक्षरी- *वि.* [सं.] अनेक अक्षर भएको; अनेकाक्षर।

अनेकाच्- *वि.* एकभन्दा बढी वा अनेक अच् या स्वरवर्ण भएको। *विप.* एकाच्।

अनेकानेक- *वि.* १. अनेकभन्दा पनि अनेक; अनेकौँ प्रकारको; नानावलीको; नानाथरी। २. हुँदोनहुँदो; बाहृसत्ताइस (उदा.- उसले अनेकानेक कुरा देखाई सम्झाए पनि मेरो चित्त बुझेन।)।

अनेकार्थ- *ना.* [सं.] कुनै शब्द, वाक्य, अभिव्यक्ति वा कुराको एकभन्दा बढी अर्थ; नानार्थ; बहु अर्थ। *वि.* २. एकभन्दा बढी अर्थ वा अभिप्राय भएको; अनेक अर्थमा प्रयोग हुन सक्ने; नानार्थक; नानार्थी; अनेकार्थक; अनेकार्थी।

अनेकार्थक- *वि.* अनेकार्थ।

अनेकार्थकता- *ना.* एकभन्दा बढी वा नाना अर्थ हुनाको भाव वा अवस्था; नानार्थता; नानार्थकता।

अनेकार्थी- *वि.* अनेकार्थ। (उदा.- माल नेपाली भाषाको अनेकार्थी शब्द हो।)

अनेकाश्रय- *वि.* [सं.] एकभन्दा बढी आश्रय वा आधारस्थान भएको; एकभन्दा बढी कुरासँग सम्बन्ध राख्ने; एकभन्दा बढी प्रसङ्गमा लाग्ने।

अनेकाश्रयी *वि.* अनेकाश्रय। *विप.* एकाश्रयी।

अनेकाश्रित-- *वि.* [सं.] एकभन्दा बढी वा अनेक कुरामा आश्रित, आधारित वा निर्भर; अनेकाश्रय। *विप.* एकाश्रित।

अनेकौँ- *वि.* [अनेक+औँ] एकभन्दा बढी; अनेक; धेरै; कैयन; प्रशस्त; अनेकन्।

अनैकान्तिक- *वि.* [सं.] १. एउटै वस्तु वा कुरामा स्थिर नरहने; अपरिहार्य नभएको। २. एकान्तमा बस्न नरुचाउने; एकान्तमा नभएको। *ना.* ३. पाँच प्रकारका हेत्वाभासमध्ये एक मात्र साधनका रूपमा नरहेको चाहिँ हेत्वाभास।

अनैक्य- *ना.* [सं.] ऐक्य वा एकताको अभाव; अनेक हुनाको भाव वा अवस्था; एकरूप वा समान नहुनाको भाव वा अवस्था; अनेकता। *विप.* ऐक्य।

अनैच्छिक- *वि.* [सं.] इच्छा नभएको; इच्छापूर्वक नगरिएको; अवाञ्छित। *विप.* ऐच्छिक।

अनैतिक- *वि.* [सं.] १. कुनै समाजमा स्वीकृत वा प्रचलित भएभन्दा विपरीत आचरण गर्ने; कुनै संस्कृतिअन्तर्गत स्विकारिएका ठिक र

बेठिक आचरणसम्बन्धी मर्यादाअनुकूल नचल्ने; यसो गर्नु हुन्छ र यसो गर्नु हुँदैन भन्ने सामाजिक र वैयक्तिक आचरण वा विधिनिषेधको पालना नगर्ने; स्वीकृत नैतिक मूल्यको अनुसरण नगर्ने। २. नीतिअनुकूल नभएको; नीतिविरुद्ध; नीतिसङ्गत नभएको; नैतिकता नभएको। *विप.* नैतिक।

अनैतिकता- *ना.* नैतिकताको अभाव; अनैतिक हुनाको भाव वा अवस्था।

अनैसर्गिक- *वि.* [सं.] १. प्राकृतिक रूपमा जेजस्तो हुनुपर्ने हो त्यस्तो नभएको; प्रकृतिसित नमिल्ने; अप्राकृतिक। २. बनावटी; कृत्रिम; नक्कली। ३. प्रकृति वा स्वभावअनुसार जेजस्तो हुनुपर्ने हो त्यस्तो नभएको; अस्वाभाविक; स्वभावविपरीत। *विप.* नैसर्गिक।

अनैसर्गिकता - *ना.* नैसर्गिक वा प्राकृतिक नहुनाको भाव, गुण वा अवस्था; अप्राकृतिकता।

अनौ- *ना.* [सं. अन्वक] खेतबारी जोत्नका लागि प्रयोग गरिने, हलीले हातद्वारा समात्ने र त्यसै आधारमा हलालाई निश्चित दिशामा जोत्ने गरी चलाइने हलाको हातो वा मुठ।

अनौचित्य- *ना.* [सं.] १. जेजस्तो हुनुपर्ने हो वा हुनु उचित हो त्यसको अभाव; औचित्य वा उचितताको अभाव। २. अनुचित वा अनुपयुक्त हुनाको भाव वा अवस्था। ३. आचार्य क्षेमेन्द्रद्वारा प्रस्तुत औचित्यवादअनुसार कुनै कृतिमा साहित्यिक तत्त्व, रस आदिको उचित उपयोग नभएको अवस्था।

अनौठो- *वि.* [हि. अनूठा< प्रा. अनुट्ठो] १. सामान्यतः हुने वा देखिनेभन्दा नौलो; नयाँ किसिमको। २. आफ्ना असाधारणता, विशिष्टता वा विलक्षणताले गर्दा चकित, विस्मित वा हक्क न बक्कका साथै प्रसन्न तुल्याउने। ३. यसो हुन्छ होला वा हुन सक्छ भनी लिइएको सामान्य धारणा तथा विश्वासभन्दा बिलकुलै बेग्लै; आश्चर्यलाग्दो; विस्मयकारी; विलक्षण; अचम्मको; अपूर्व; अद्भुत; विचित्र; गजबको; छक्कलाग्दो।

अनौपचारिक- *वि.* [सं.] १. औपचारिक नभएको; तोकिएको विधि, रीत वा औपचारिकता नपुऱ्याई गरिएको (भ्रमण, पोसाक, शिक्षा इ.)। २. नियम वा दस्तुरअनुसार नभएको; आफूखुसी (समाचार, चिठीपत्र इ.)। ३. पूर्वयोजना नमिलाई वा पूर्वनिर्धारणविना आयोजन गरिएको (सभा, सम्मेलन इ.)।

अनौपचारिकता- *ना.* औपचारिकताको अभाव; अनौपचारिक हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।

अन्खासी- *वि.* [अन्+खास+ई] खास आफ्नो नभई पराई भएको; बिरानो (उदा.- दया भै अन्खासी, शठ हठ हट्यो वा लय भयो। लेखनाथ, तरुण तपसी।)

अन्जाम- *ना.* [फा.] १. कुनै कामकुराको परिणाम, फल वा असर। २. सो परिणाम, फल वा असरको पूर्व अनुमान; अन्दाज; अडकल। ३. परिणाम, नतिजा।

अन्ठाउन्न- *ना.* [प्रा. अट्ठवन्नम्< सं. अष्टपञ्चाशत्] १. पचास र आठका योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ५८ को अङ्क। *वि.* २. पचास र आठका योगसङ्ख्याको।

अन्ठाउन्नौँ- *वि.* गणनाका क्रममा अन्ठाउन्न सङ्ख्यामा आउने; अन्ठाउन्न सङ्ख्यामा पर्ने।

अन्ठान्नब्बे- *ना.* [प्रा. अट्ठानवे< सं. अष्टानवति] १. सन्तान्नब्बेभन्दा एक बढीको सङ्ख्या; ९८ अङ्कद्वारा जनाइने गन्तीको परिमाण। *वि.* २. नब्बे र आठका योगसङ्ख्याको।

अन्ठान्नब्बेऔँ/अन्ठानब्बेयौँ- *वि.* गन्तीका क्रममा अन्ठानब्बेचाहिँ सङ्ख्यामा पर्ने; अन्ठानब्बे सङ्ख्याको।

अन्डबन्ड- *क्रि.वि.* [प्रा. अअण्डविअण्ड< सं. अकाण्डविकाण्ड?] १. कुनै कामकुरा जेजस्तो हुनुपर्ने हो नभई जथाभावी वा जथबातथबा भएर; कुनै तौरतरिकाबिना; भद्रगोल वा गोलमाल तवरले; गड्याङमड्याङ। (उदा.- अन्डबन्ड गरी काम गरियो भने लक्ष्य प्राप्त हुनेछैन।) *ना.* २. जेजसरी काम हुनुपर्ने हो सोअनुसार काम नभएको अवस्था; भद्रगोल; गोलमाल (उदा.- अन्डबन्ड पर्लाजस्तो लागेकाले मैले त्यो काम नै छाडिदिएँ।)। *वि.* ३. सिलसिला नमिलेको; असम्बद्ध र प्रलापजस्तो। (उदा.- आफ्ना हितैषीसँग पनि अन्डबन्ड कुरा गर्नु राम्रो होइन)।

अन्डर- *ना.* [अङ्.] १. कसैको मातहत, अधीन, नियन्त्रण वा देखरेख। २. कसैभन्दा तल वा मनि रहेको स्थिति (उदा.- आफ्ना अन्डरमा काम गर्ने कर्मचारी वा जनशक्तिको भावना नबुझ्ने हाकिम सफल हुन सक्तैन।)।

अन्डरपाइन्ट/पेन्ट/प्यान्ट- *ना.* शरीरको तल्लो भागमा लगाइने एक प्रकारको सानो छोटो भित्री अधोवस्त्र; इँजारघर वा ग्याँटिस आदि राखी त्यस आधारमा कम्मरमा वा कम्मरमनि बाँधिने, शरीरको कम्मरमनिको तल्लो भागमध्ये पछिल्तिरको पुट्ठो र चाक तथा अगिल्तिरको मूत्राशयसम्मको भाग ढाक्ने तथा दुवै तिघ्राको फिलाको माथिल्लो केही भाग पनि ढाक्ने गरी दुई पाटा जोरी सिइएको र अग्रभागमा टाँक वा चेन लगाई केही भाग खोल्न र बन्द गर्न सकिने भएको वा नभएको भित्री वस्त्र; सानो जाँघिया वा जाँघे; भित्री कट्टु; कच्छा।

अन्डरलाइन- *ना.* अधोरेखाङ्कित गर्ने काम; अधोरेखा; अधोरेखाङ्कन; कच; ढाक।

अन्डरवियर/वेयर- *ना.* हे. अन्डरपाइन्ट।

अन्डस- *वि.* [सं. अन्तर] १. कुनै कामका निम्ति हुने असजिलो; गाह्रो; अप्ठेरो। *ना.* २. खुँगे; दोधार; अठबा।

अन्डा- *ना.* [सं. अण्ड] अस्तनपायी चराचुरुङ्गी आदि जीवका पोथीजातका गर्भाशयबाट उत्पन्न प्रजननशील कीटाणुहरू भएको डिम्बलाई धारण गर्ने र पछि त्यही जीवकै अनुरूप बच्चा काढिने गोलो पिण्ड; चराचुङ्गीको फुल; त्यसलाई तारी वा उसिनी तयार गरिएको खाइने परिकार; फुल; डिम्बा; अन्डा।

अन्डावाल- *वि.* १. नसुमरिएको; आँड भएको। २. अन्डाको व्यापार गर्ने।

अन्डावाल्नी- *ना.* अन्डाको व्यापार गर्ने आइमाई; अन्डाको व्यापार गर्नेकी पत्नी।

अन्डी- *ना.* [सं.अणीर?] रेसमका रेसाबाट अलि मोटो किसिमले बुनिने प्रायः भारतका आसाममा तयार हुने ओढ्ने लुगा; एक प्रकारको भुलायो।

अन्तः- अव्य. [सं.] कुनै उत्तरपदका अगिल्तिर लागी भित्री भाग वा आन्तरिक अंश आदि अभिप्राय बुझाउने पूर्वपद 'अन्तर' को त्यो

विशेष रूप जुन उत्तरपदको पहिलो अक्षर कवर्ग, पवर्ग तथा शकार वा सकार भएमा हुन जान्छ (जस्तो- अन्तःकरण, अन्तःपुर, अन्तःप्रेरणा इ.)।

अन्तःकरण- *ना.* अभ्यन्तर; अन्तस्करण।

अन्तःकाल- *ना.* हे. अन्त्यकाल।

अन्तःकालीन- *वि.* दुई भिन्नाभिन्नै समय वा घटनाका बिचको; अन्तरिम कालको।

अन्तःपुर- *ना.* १. राजामहाराजा आदिका दरबार वा महलका रानीहरू र अन्य आइमाईहरू रहने भित्री कोठा; रनिवास; खोपी; जनानाखाना। २. भित्री सहर।

अन्तःप्रेरणा- *ना.* १. कुनै कामकुराबारे मनमा आफैँआफ उब्जेको प्रेरक भावना वा विचार; भित्रैदेखि मनमा पैदा भएको प्रेरणा वा प्रवृत्ति। २. सहज वा स्वाभाविक रूपमा कुनै कामकुराबारे मनमा हुन आएको स्फुरण; बाहिरी कारणबाट प्रेरित नभई आन्तरिक रूपमा पैदा भएको प्रेरणा। ३. मनोविज्ञानका अनुसार कुनै कामकुरा गर्न आन्तरिक रूपमा अनुभव गरिएको उद्दीपन; कुनै कामकुरामा प्रवृत्त हुन कसैलाई प्रेरित गर्ने आन्तरिक उद्दीपन; सहज प्रेरणा; स्वाभाविक प्रेरणा; आन्तरिक प्रेरणा (उदा.- यो काम कसैले लगाएर होइन, मैले आफ्नै अन्तःप्रेरणाले गरेको हुँ।)

अन्तःशुद्धि- *ना.* आत्मा वा अन्तस्करणको शुद्धता; हृदयमा कुनै पाप वा कालोमैलो नभई पवित्र, स्वच्छ वा उज्ज्वल हुनाको भाव वा अवस्था; चित्तशुद्धि।

अन्तःशुल्क- *ना.* देशभित्र उब्जेका र आफ्ना देशमै तयार गरिएका कतिपय चिजबिज, मालसामान आदिको देशभित्रैको उत्पादन, बिक्री वा खपतमा सरकारद्वारा लगाइएको भित्री कर; भन्सार।

अन्तःशुल्क अधिकारी- *ना.* देशभित्र बनेका उपभोग्य वस्तुहरूमाथि सरकारले लगाएको असुलउपर गर्ने प्रमुख अधिकारी।

अन्तःशुल्क कार्यालय- *ना.* सो कर उठाउने काम गर्ने कार्यालय।

अन्तःसङ्गीत- *ना.* कविता आदिमा अन्तर्निहित गेय गुण।

अन्तःसञ्चार- *ना.* आन्तरिक विचारहरूको सञ्चार हुने क्रिया; आन्तरिक कुराकानी।

अन्तःसाक्षी- *ना.* १. भित्री हृदयका कुराहरूको साछी। २. अन्तर्यामी; परमात्मा। *वि.* ३. मनमा खेल्ने असल र खराब दुवै थरी भावना, विचार आदिको साछी भएर रहेको।

अन्तःस्थ- *वि.* हे. अन्तस्थ।

अन्तःस्थ राज्य- *ना.* दुई ठुलठुला राज्यहरूका बिचमा रहेको सानो राज्य।

अन्त१- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुराको आखिरी अवस्था; सो कामकुरा वा ग्रन्थ, लेख आदि पूरा हुने वा टुङ्गिने समयविन्दु; आखिरी; टुङ्गो। २. कुनै वस्तु वा कुराको अस्तित्व, विस्तार आदिको अवसान वा समाप्ति हुने ठाउँ; हद। ३. कुनै कामकुरा खत्तम हुनाको भाव वा अवस्था; समाप्ति; नाश। ४. कुनै प्राणीको जीवनको समाप्ति; मरण; मृत्यु; देहावसान। ५. कुनै कामकुराको आखिरी नतिजा वा अन्तिम परिणाम। ६. कुनै वस्तु, व्यक्ति, तत्त्व वा कामकुराबारेको यो यस्तो हो भन्ने रहस्य; वास्तविक तत्त्व वा भेद।

अन्त२- *क्रि.वि.* [प्रा. अण्णत्र< सं. अन्यत्र] वक्ताअनुसार जुन ठाउँको प्रसङ्ग छ त्यसभन्दा बाहेकको ठाउँमा; अरू ठाउँमा; अन्य स्थानमा; अन्यत्र।

अन्त३- *क्रि.वि.* [अनि+त] कुराका सिलसिलामा कसैको कुनै प्रसङ्ग वा कुरापछि अरू के कस्तो भयो भन्ने अतिरिक्त जिज्ञासा जनाउँदा दोस्रो वक्ताद्वारा प्रयोग गरिने शब्द; त्यसपछि; त्यसका अतिरिक्त। (उदा.- तिमीले रामलाई भेट्टायौ, अन्त के भयो?)

अन्तक- *वि.* [सं.] १. मार्ने। २. नाश गर्ने; टुङ्ग्याउने। ३. कुनै विन्दुमा पुगी टुङ्गिने, सकिने वा समाप्त हुने (दुःखान्तक, मरणान्तक इ.)। *ना.* ४. यमराज। ५. काल; मृत्यु।

अन्तकाल- *ना.* [सं.] कुनै प्राणीको अन्त हुने वा मरणको अवस्था; अन्तिम काल; आखिरी घडी; मृत्युकाल; मरणसमय।

अन्ततः- *क्रि.वि.* [सं.] कुनै कामकुराका सिलसिलामा सुरुमा वा बिचबिचमा जेजसो भए पनि आखिरमा; आखिरी विन्दुसम्ममा; अन्ततोगत्वा; आखिरमा; अन्तमा।

अन्ततोगत्वा- *क्रि.वि.* कुनै कामकुराका क्रममा थालनीमा वा माझमा जेजस्तो भए पनि आखिरमा गएर; अन्तिम बिन्दुसम्ममा पुगेर; अन्तमा आइपुगेपछि; अन्ततः; अन्तमा; आखिरमा। (उदा.- तिमीले स्वास्थ्यका कारणले अन्ततोगत्वा चुरोट खाने बानी छाड्नै पर्छ।)

अन्तर- अव्य. [सं.] १. कुनै उत्तरपदका अगिल्तिर लागी सो आधारपदका सन्दर्भका माझमा, भित्री रूपमा, मातहतमा अथवा परस्परको भन्ने अभिप्राय जनाउने पूर्वपद (अन्तरविद्यालय, अन्तरात्मा इ.)। २. कुनै आधारपदका अगिल्तिर लागी त्यसको माझको वा मध्य भागको भन्ने अभिप्राय जनाउने पूर्वपद (जस्तै- अन्तरविद्यालय निबन्ध प्रतियोगिता, अन्तरसंस्थान खेलकुद कार्यक्रम इ.)। *ना.* ३. कुनै दुई वस्तु, व्यक्ति, सङ्ख्या, कामकुरा, ठाउँ, समय आदिका बिचको भिन्नता; फरक; भेद। ४. अवकाश, अन्तराल; दुरी। ५. दुई व्यक्ति वा समूहमध्ये एकलाई काखा र अर्कालाई पाखा गर्ने काम; भेदभाव; पक्षपात। (उदा.- बाबुआमाले छोरा र छोरीका बिच अन्तर गर्नु हुँदैन।) ६. मन, हृदय वा अन्तस्करण। (उदा.- आफ्नो अन्तरको कुरा जो पायो उसलाई खोल्नुहुँदैन)। *प.स.* ७. कुनै आधारपद वा पूर्वपदका पछिल्तिर लागी सोभन्दा अर्को वा अन्य भन्ने वा त्यसको परिवर्तन बुझाउने उत्तरपद (कालान्तर, देशान्तर, स्थानान्तर इ.)।

अन्तरकुन्तर- *ना.* १. कुनै वस्तु वा कुराका बिचबिचको वा भित्रभित्रको भाग। २. छेउछाउ; छेउकुना; कुनाकाप्चा; कुनाकाप्ची। (उदा.- मेरो कलम नहराई बिछ्यौनाका अन्तरकुन्तरमा परेको मात्र रहेछ।)

अन्तर क्याम्पस- *वि.* क्याम्पस- क्याम्पसका बिचको; क्याम्पस क्याम्पसका बिचमा भएको (प्रतियोगिता, साहित्य सम्मेलन इ.)।

अन्तरक्रिया- १. *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्ति वा पक्षका बिचमा हुने आपसी कुराकानी। २. पारस्परिक वार्तालाप।

अन्तरङ्ग- *वि.* [सं.] १. भित्र भित्र हुने वा रहने; आन्तरिक कुरासँग सम्बन्ध राख्ने; भित्री; भित्रिया; आन्तरिक। २. कसैका भित्री वा

गुह्य कुरासमेत जान्ने वा ती कुरासँग सम्बन्धित; आत्मीय। ३. ज्यादै मन परेको; हित्तचित्त मिलेको; लँगौटिया। *विप.* बहिरङ्ग।

अन्तरङ्ग कक्ष- *ना.* १. कुनै भवन आदिको भित्री भाग वा कोठा। २. कुनै चिकित्सालय वा अस्पतालमा उपचारका लागि आएका रोगीहरूमध्ये अस्पतालमै भर्ना भई त्यहीँ उपचार गरिने रोगीहरूको विभाग वा कक्ष। *विप.* बहिरङ्ग कक्ष।

अन्तरङ्ग रोगी- *ना.* अस्पतालकै शय्यामा राखी उपचार गरिने बिरामी।

अन्तरङ्ग सभा- *ना.* आत्मीयहरू मिलेर गरिएको सभा; गुप्तसभा।

अन्तरण- *ना.* [सं.] कुनै पूर्वपद वा आधारपदका पछिल्तिर लागी त्यसको सट्टामा अर्को कुनै कुरा हुने वा त्यसको स्थितिमा परिवर्तनको अभिप्राय जनाउने उत्तरपद। (स्थानान्तरण, हस्तान्तरण इ.)।

अन्तरदिशा- *ना.* [सं.] दुई दिशाका बिचको कोण; उपदिशा; ईशान, आग्नेय, नैऋत्य र वायव्य दिशा।

अन्तरप्रजनन- *ना.* [सं.] एउटै जातिका विभिन्न भेदका स्त्रीजाति र पुरुषजातिको सम्पर्क गराई मिश्रित जातिको सृष्टि गर्ने क्रिया; विभिन्न जातिका स्त्रीपुरुषमा सम्पर्क गराएर नयाँ जाति पैदा गराउने काम।

अन्तरराष्ट्रिय- *वि.* हे. अन्तर्राष्ट्रिय।

अन्तरसम्बन्ध- *ना.* [सं.] एकअर्काको वा एकअर्काका कार्यको पारस्परिक सम्बन्ध।

अन्तरस्थ- *वि.* [सं.] १. बिचमा रहेको; मध्यस्थ। २. भित्र रहेको; गाभिएको।

अन्तरहिमयुग- *ना.* [सं.] दुई हिमानीका बिचको समय।

अन्तरहिमानी- *ना.* [सं.] दुई हिमयुगका बिचको समय।

अन्तरा- *ना.* [सं.] १. कुनै गीतको पहिलो पद वा स्थायीलाई छोडी दोस्रो पद वा चरण; कुनै गीत गाउँदा गीतको बारबार दोहोरिने स्थायीले छोपिने बिचको अंश वा मध्य भाग; सो दोस्रो वा मध्यवर्ती चरण गाउने क्रिया। *विप.* स्थायी। *क्रि.वि.* २. नजिक; निकट; समीप। ३. माझ; बिच; मध्य। ४. रहित; विना; बाहेक।

अन्तरात्मा- *ना.* [सं.] १. भित्री आत्मा; आत्मा; जीवात्मा; देही। २. आन्तरिक चेतना। ३. अन्तर मन; भित्री मन; अन्तर्हृदय; अन्तस्करण। ४. प्राण।

अन्तराप- *ना.* ढोका; झ्याल, दराज आदिको खापाका दुई पाटालाई जोडी बन्द गर्न र ताल्चा लगाउन, खोल्नसमेत हुने गरी एकअर्कामा जोल्टिने धातुको उपकरण।

अन्तराल- *ना.* [सं.] १. दुई रेखा वा विन्दु आदिका बिचको अवकाश, विस्तार वा स्थान। २. दुई ठाउँ वा समयबिन्दुका बिचको अंश। ३. त्यस्तो खाली ठाउँ; अन्तर; माझ; बिच; मध्य।

अन्तरिक्ष- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी तथा ग्रह, नक्षत्र आदिका बिचको वा दुई ग्रह र ताराका बिचको खाली स्थान। २. सम्पूर्ण भौतिक वस्तु अवस्थित हुने असीमित वा अत्यन्त विशाल एवम् लमाइ, चौडाइ र गहिराइका दृष्टिले त्रिआयामिक विस्तार भएको क्षेत्र; आकाश; नभ; व्योम।

अन्तरिक्ष यात्रा- *ना.* मानवसहित वा मानवरहित यानद्वारा पृथ्वीको गुरुत्वाकर्षण क्षेत्रभन्दा बाह्य अन्तरिक्षको भ्रमण।

अन्तरिक्ष यात्री- *ना.* बाह्य अन्तरिक्षको यात्रा गर्ने व्यक्ति। (युरी गागरिन प्रथम अन्तरिक्ष यात्री मानिन्छन्।)

अन्तरिक्ष यान- *ना.* पृथ्वीको वायुमण्डलभन्दा बाहिर मानवरहित वा मानवसहित भई यात्रा गर्ने रकेट आदि यात्रासाधन वा गाडी।

अन्तरिक्ष युग- *ना.* सन् १९५७ को अक्टोबर चार तारिखको प्रथम अन्तरिक्ष उपग्रह स्पुतनिकको सफल प्रक्षेपणबाट प्रवर्तित तथा अन्तरिक्ष अनुसन्धान तथा समानव अन्तरिक्षयानहरूका माध्यमबाट गतिशील समयावधि।

अन्तरिक्ष विज्ञान- *ना.* १. अन्तरिक्षसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान गरी त्यसको शास्त्रीय ज्ञान प्रदान गर्ने विद्या; खगोलशास्त्र। २. वातावरणसम्बन्धी गतिविधिको अध्ययन तथा विवेचन गर्ने र मौसमसम्बन्धी पूर्वजानकारीसमेत दिन प्रयास गर्ने शास्त्र।

अन्तरिन्द्रिय- *ना.* [सं.] आन्तरिक इन्द्रिय; मन।

अन्तरिम- *वि.* [सं.] १. दुई भिन्न कालका बिचको; मध्यवर्ती समयको। २. कुनै एक परिपाटी समाप्त भई अर्को परिपाटी थालिने प्रक्रियाका बिचका समयको; कुनै एक परिपाटी टुङ्गिए पनि अर्को नयाँ परिपाटी नथालिँदैका अवधिको। ३. सोबिचको अवधिको हुनाले अस्थायी वा केवल कामचलाउ किसिमको (अन्तरिम अवधि, अन्तरिम काल, अन्तरिम व्यवस्था, अन्तरिम शासन, अन्तरिम सरकार इ.); मध्यवर्ती; अस्थायी।

अन्तरी- *वि.* [अन्तरे+ ई] अन्तरेको स्त्रीलिङ्गी रूप; कुनै बाबुका छोरीहरूमध्ये जन्मका क्रमले छैटौँ; ठाहिँलीभन्दा पछिल्ली; छोरी, बुहारी, फुपू आदिका गणनाक्रममा छैटौँ।

अन्तरीप- *ना.* [सं.] पातलो, साँगुरो र सोतो परी समुद्र वा विशाल तालको निकै भित्रसम्म पसेको भूभाग वा जमिनको विस्तार; सोतो परी निकै भित्रसम्म पसेका कारणले तीनैतर्फबाट समुद्रले घेरिएको भूभाग। (जस्तो- कन्याकुमारी अन्तरीप भारतको दक्षिणी भूसीमा हो।)

अन्तरे- *वि.* [अन्तर+ए] कुनै बाबुका छोराहरूमध्ये जन्मका क्रमले छैटौँ; जन्मका क्रमले जेठो, माहिलो, साहिँलो, काहिँलो र ठाहिँलोपछिको।

अन्तर्कथा- *ना.* [सं.] १. मनभित्र रहेको कुरा; मनको कुरा; आन्तरिक हालचाल। २. आन्तरिक कथा; भित्री कथा। ३. साङ्केतिक कुरा; गुप्त कुरा; रहस्यमय कुरा। ४. बाहिर प्रकट नभएको भित्री तत्त्व; कुनै वस्तु, व्यक्ति कार्य वा प्रसङ्गको अव्यक्त भित्री पक्ष। ५. कुनै ठूलो कथाभित्रको सानो कथा; उपकथा।

अन्तर्गत- *वि.* [सं.] १. कुनै व्यापक सन्दर्भभित्र पर्ने; कुनै विषय वा प्रसङ्गअन्तर्गत समावेश भएको; कुनै वस्तु, व्यक्ति, विषय आदिका अङ्गका रूपमा रहेको; समाविष्ट; सम्मिलित; सामेल। २. कसैका मातहत वा तैनाथको; कसैका अधीनमा वा रेखदेखमा रहेको। (उदा.- भक्तपुर जिल्ला वाग्मती अञ्चलअन्तर्गत पर्छ। साहित्यअन्तर्गत गद्य र पद्यका साथै नाटक पनि पर्छ। मेराअन्तर्गत

तीन जना कर्मचारी काम गर्छन्।)

अन्तर्घात- *ना.* [सं.] आफ्नाले आफ्नैलाई भित्रभित्रै पुऱ्याउने हानि नोक्सानी; बाहिर बाहिर वा सम्मुखमा ठिक्क पारी भित्रभित्रै कैंची मार्ने काम।

अन्तर्घाती- *वि.* अन्तर्घात गर्ने।

अन्तर्जगत्- *ना.* [सं.] १.भित्री दुनियाँ; आन्तरिक संसार। २. मनको संसार। ३. अन्तस्तल; हृदयतल।

अन्तर्जातीय- *वि.* [सं.] विभिन्न जाति वा जातका बिचको; दुई वा दुईभन्दा बढी जातिका बिचको; अलग अलग जाति वा जातका बिचको। (उदा.- आजकल अन्तर्जातीय विवाहको प्रचलन बढ्दै गएको छ।)

अन्तर्ज्ञान- *ना.* [सं.] १. मनमा वा अन्तस्करणमा हुने ज्ञान; अन्तर्बोध। २. प्रकृतिबाटै जीवननिर्वाह, आत्मसुरक्षा आदिका निम्ति जीवलाई प्राप्त भएको आन्तरिक, सहज वा नैसर्गिक चेतना; सहज ज्ञान; सहजानुभूति। ३. आफ्नै वा अरूका मनभित्रको कुरा जान्ने काम।

अन्तर्ज्वाला- *ना.* [सं.] १. भित्रको आगो; मनको राँको। २. मानसिक दाह, दग्धि वा जलन; आन्तरिक रापताप; चिन्ता; सन्ताप।

अन्तर्दशा- *ना.* [सं.] १. मनको अवस्था; आन्तरिक स्थिति; मनःस्थिति। २. जन्मकुण्डलीअन्तर्गत कुनै एक ग्रहको दशा वा महादशाअन्तर्गत पर्न आउने अन्य विभिन्न ग्रहको दशा वा भोगकाल।

अन्तर्दर्शी- *वि.* [सं.] १. हृदय वा अन्तस्करणतर्फ हेर्ने। २. बाहिरको वस्तुजगत्भन्दा आफूभित्रको अन्तर्जगत्तर्फ बढी उन्मुख; अन्तर्मुखी। ३. अरूका मनका कुराको अन्दाज गर्न सक्ने।

अन्तर्दशाह- *ना.* [सं.] हिन्दूसंस्कारअनुसार, मरेका व्यक्तिको आत्माको सद्गतिका लागि मरेका दिनदेखि दसौँ दिनसम्म गरिने काम वा कृत्य; सो दश दिनसम्म गरिने काजक्रिया; प्रेतकार्य।

अन्तर्दाह- *ना.* [सं.] १. शरीर वा मनको दाह, दग्धि वा जलन; औडाहा। २. आन्तरिक रापताप; चर्को मानसिक कष्ट; मनको चर्को हुँडलो; मन पोल्ने काम; चर्को पिर।

अन्तर्दिशा- *ना.* [सं.] १. दुई दिशाका बिचको कोणमा पर्ने दिशा; आग्नेय, नैऋत्य, वायव्य र ईशान चार उपदिशामध्ये एक।

अन्तर्दृष्टि- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा देख्ने, पहिचान्ने, सम्झने वा बुझ्ने भित्री आँखा; त्यसो गर्ने वा गर्न सक्ने आन्तरिक शक्ति; भित्री दृष्टि। २. अन्तर्ज्ञान; स्फुरण। ३. आन्तरिक चेतना; प्रज्ञा; भित्री ब्रह्म; ज्ञानचक्षु; नैसर्गिक विवेक। (उदा.- साहित्यकारहरूका अन्तर्दृष्टिबाट जीवन र जगत्का नयाँ नयाँ सत्य उद्घाटित हुन्छन्।)

अन्तर्देशीय- *वि.* [सं.] १. देश वा मुलुकभित्रको; कुनै एक देशभित्र मात्र सीमित; आभ्यन्तर; आन्तरिक। २. दुई वा दुईभन्दा बढी देशहरूका बिचको; विभिन्न देशहरूसँग सम्बन्धित; अन्तर्राष्ट्रिय।

अन्तर्देशीय पत्र- *ना.* हुलाकव्यवस्थाअन्तर्गत चल्ने भित्र चिठी लेख्न हुने र पट्याएपछि खामसमेतको काम दिने पत्र; हवाईपत्र।

अन्तर्द्धान- *ना.* [सं.] भित्रको द्वन्द्व; कुनै ठाउँमा कुनै समयमा भइरहेको र देखिइरहेको कुनै चिज वा व्यक्ति आदि हेर्दाहेर्दै अचानक नदेखिने गरी बिलाउने, आँखाबाट ओझेल वा अलप हुने क्रिया; त्यसरी लुप्त वा गायब हुने काम; लोप; तिरोधान; अदृश्यता। (तपस्वीलाई वर दिनासाथ महादेव अन्तर्द्धान भए।)

अन्तर्द्वन्द्व- *ना.* [सं.] मनमा यसो गरूँ कि उसो गरूँ हुने स्थिति; मानसिक द्विविधाको अवस्था; आन्तरिक द्वन्द्व।

अन्तर्द्वार- *ना.* [सं.] घरको मूल ढोकाबाहेकको अर्को ढोका; जस्केलो।

अन्तर्धान- *ना.* हे. अन्तर्द्धान।

अन्तर्धारा- *ना.* [सं.] १. नदी वा समुद्रको माथिल्लो सतहमा प्रकट नभई सतहभन्दा तल वा भित्रभित्रै बग्ने पानी आदिको प्रवाह, सोतो वा धारा। २. कुनै समाज वा वर्ग आदिका भित्रभित्र फैलिएको तर समान्यतः बाहिरी रूपमा प्रकट नहुने खालको विचार वा धारणा आदिको प्रवाह। ३. मूल धारा वा प्रवाहका भित्रभित्र सञ्चारित हुने भित्री धारा; आन्तरिक धारा; भित्री धारा; गौण धारा। (उदा.- मोतीरामयुगको मूल धारा शृङ्गार भए पनि अन्तर्धाराका रूपमा चाहिँ भक्तिको पनि अस्तित्व रहेको छ) *विप.* मूल धारा।

अन्तर्ध्यान- *ना.* [सं.] १. मनमा गरिने ध्याउन्न वा ध्यान। २. कुनै कुराका बारेमा मनको सोचाइ, अन्तर्दृष्टि वा ध्यान केन्द्रित गर्ने क्रिया। ३. भित्री दृष्टि; मानसिक स्तरमा कुनै कुरामा तल्लीन भई डुब्ने र त्यसबारे मात्र सोच्ने क्रिया।

अन्तर्ध्वनि- *ना.* [सं.] १. भित्री ध्वनि वा आवाज; मूल वा बाहिरी रूपमा प्रकट ध्वनिका भित्र भित्र सञ्चार हुने आन्तरिक ध्वनि; ध्वनिभित्रको ध्वनि। २. कसैको आत्माको आवाज; अन्तरात्माको पुकार वा भित्री हृदयको आह्वान। ३. आन्तरिक अभिप्राय; भित्री आशय।

अन्तर्नयन- *ना.* [सं.] १. भित्री आँखा; दिव्य दृष्टि; ज्ञानचक्षु; प्रज्ञाचक्षु; अन्तर्दृष्टि।

अन्तर्निहित- *वि.* [सं.] १. बाहिरी रूपमा नदेखिए पनि भित्री रूपमा रहेको। २. कुनै व्यक्ति वा कुराको भित्री अङ्गका रूपमा रहेको; छिपेर रहेको; छोपिएको। ३. कुनै मूल कुराभित्र अन्तर्भाव भएको। (उदा.- तपाईंका भनाइमा त चर्को व्यङ्ग्य पो अन्तर्निहित छ नि!)

अन्तर्निहितता- *ना.* अन्तर्निहित हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।

अन्तर्पट- *ना.* [सं.] १. छेकबार; पर्दा; बार। २. आड; आधार; भर। ३. चराका आँखाका बाहिरी पटलभित्रको जाली। ४. आच्छादन; ओत; ढकनी।

अन्तप्रदेशिक- *वि.* [सं.] दुई वा दुईभन्दा बढी प्रदेश वा क्षेत्रसँग सम्बन्धित; दुई वा दुईभन्दा बढी प्रदेशका बिचको।

अन्तर्बोध- *ना.* [सं.] मनमा पैदा हुने अनुभूति वा ज्ञान; मानसिक चेतना; अन्तर्ज्ञान।

अन्तर्भाव/अन्तर्भावना- *ना.* [सं.] १. भित्री भावना; आन्तरिक भाव; मनको भावना; भित्री आशय वा अभिप्राय; मनोभावना। २. आफ्नो अलग पहिचान वा अस्तित्व त्यागी अरूमा विलीन, सम्मिलित वा समाविष्ट हुने काम। ३. कुनै खास व्यापक सन्दर्भअन्तर्गत अन्य प्रासङ्गिक कुरालाई मिलाउने र गाभ्ने, गाभिने क्रिया। (उदा.- मैले राखेको प्रस्तावअन्तर्गत तपाईंले उठाएको कुराको पनि अन्तर्भाव छ।)

अन्तर्भावित- *वि.* अन्तर्भाव भएको; समाविष्ट भएको; अन्तर्भूत।

अन्तर्भूत- *वि.* [सं.] अर्कोमा विलीन भएको वा गाभिएको; समाविष्ट; अन्तर्भावित।

अन्तर्भौम- *वि.* [सं.] जमिनभित्र रहेको; भूगर्भको।

अन्तर्मन- *ना.* [सं.] १. भित्री मन; भित्री चेतना; अन्तर्हृदय; अन्तस्करण; अन्तरात्मा। २. अवचेतन मन।

अन्तर्मन्थन- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराका बारेमा सूक्ष्म सोचविचार गरी त्यसका पक्षविपक्ष, लाभहानि आदि सम्पूर्ण सम्भावना केलाउने काम। २. आन्तरिक तर्कवितर्क प्रशस्त मात्रामा गरी कुरा मथ्ने वा मनन गर्ने काम।

अन्तर्मुख/अन्तर्मुखी- *वि.* [सं.] १. भित्रतर्फ उन्मुख; अन्तस्करणतर्फ उन्मुख हुने प्रवृत्ति भएको। २. बाहिरी जगत्, क्रियाकलाप वा विषयतर्फभन्दा भित्री आध्यात्मिक कुराहरूमै लीन हुने। ३. आफ्नै विचार र कल्पनामा तल्लीन रहने र बाहिरी जगत्तर्फ कम रुचि राख्ने। ४. आफ्नो मनलाई आफैँमा वा आफूभित्रै केन्द्रित गर्ने। ५. अरूसँग उति सम्पर्क नराख्ने र बोलचाल नगर्ने अनि हिमचिम नबढाउने; आत्मकेन्द्री र सङ्कोची स्वभाव भएको। *विप.* बहिर्मुख/बहिर्मुखी।

अन्तर्यामी- *वि.* [सं.] १. कसैका भित्री मनका सबै कुराहरू जान्ने; हृदय वा अन्तस्करणको रहस्य थाहा पाउने। २. अन्तरात्मामा रहने वा वास गर्ने; अन्तरात्मामा अधिकार राख्ने। *ना.* ३. परमात्मा; परमेश्वर।

अन्तर्राष्ट्र- *ना.* [सं. अन्तर्+राष्ट्र] विश्वका विभिन्न मुलुक; आफ्नो राष्ट्रबाहेकका अन्य राष्ट्र; स्वदेशबाहेक अन्य विभिन्न राष्ट्रको समुदाय; अन्तर्राष्ट्रिय जगत्।

अन्तर्राष्ट्रवाद- *ना.* १. कुनै एक देशको परिधिभित्र केन्द्रित हुनुलाई सङ्कुचित ठानी सम्पूर्ण विश्वका विभिन्न राष्ट्रलाई एकै एकाइका रूपमा लिएर विश्व वा पूरै मानवजातिलाई अखण्ड मानी तदनुरूप सङ्गठित वा असङ्गठित रूपमा आचरण तथा कार्य गर्नमा जोड दिने दर्शन वा सिद्धान्त। २. अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका कार्यक्षेत्र, आधिपत्य, नियन्त्रण आदिमा विश्वास राख्ने वाद; विश्वबन्धुत्ववाद।

अन्तर्राष्ट्रवादी- *वि.* अन्तराष्ट्र्वादमा विश्वास राख्ने र तदनुसार आचरण तथा कार्य गर्ने।

अन्तर्राष्ट्रिय- *वि.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा बढी मुलुक वा राष्ट्रका बिचको; विश्वका विभिन्न राष्ट्रसँग सम्बन्धित; विभिन्न राष्ट्रहरूले भाग लिएको; विभिन्न राष्ट्रहरूमा सक्रिय व्यवहार गरिने वा प्रचलित; विभिन्न राष्ट्रहरूमा शाखा, सङ्गठन, सदस्यता, क्रियाकलाप आदि भएको। २. कुनै खास राष्ट्रको परिधिलाई नाघी सम्पूर्ण विश्व वा सिङ्गो मानवजातिसँग सम्बन्ध राख्ने; अन्तरराष्ट्रिय; अन्ताराष्ट्रिय।

अन्तर्राष्ट्रिय आयोग- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय कामकारबाई एवं व्यवस्था आदिका निम्ति बनेको आयोग।

अन्तर्राष्ट्रियकरण- *ना.* कुनै खास राष्ट्रअन्तर्गत नराखी अन्तर्राष्ट्रिय तुल्याउने कार्य।

अन्तर्राष्ट्रिय कानुन- *ना.* राष्ट्र राष्ट्रका बिच न्यायोचित व्यवहार गर्न बनेको कानुन।

अन्तर्राष्ट्रिय जलवायु केन्द्र- *ना.* विभिन्न राष्ट्रहरूको जलवायु नाप गर्ने प्रमुख ठाउँ।

अन्तर्राष्ट्रियता- *ना.* कुनै खास देशका सङ्कुचित स्वार्थ र सीमामा नखुम्चिई सम्पूर्ण विश्व वा पूरै मानवजातिलाई आफ्ना चिन्तन र क्रियाकलापको लक्ष्य तुल्याउने मानवतावादी दृष्टिकोण, आस्था वा दर्शन। *विप.* राष्ट्रियता।

अन्तर्राष्ट्रिय तिथि रेखा- *ना.* १८० डिग्रीको देशान्तर रेखा।

अन्तर्राष्ट्रिय दूरसञ्चार सङ्घ- *ना.* विभिन्न राष्ट्रहरूमा दूरसञ्चारको व्यवस्था मिलाउने सङ्घ वा समिति।

अन्तर्राष्ट्रिय नागरिक उड्डयन सङ्घ- *ना.* विभिन्न राष्ट्रहरूमा वायुयानबाट वारपार गर्ने विशेष प्रबन्ध मिलाउनका निम्ति बनेको सङ्घ।

अन्तर्राष्ट्रिय न्यायालय- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय मामिलाको जाँचबुझ एवं न्याय गर्ने अड्डा।

अन्तर्राष्ट्रिय परिपाटी- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय चालचलन, रीतिस्थिति एवं नियम।

अन्तर्राष्ट्रिय भाषा- *ना.* सबै राष्ट्रहरूमा सरदर प्रयोग हुने भाषा।

अन्तर्राष्ट्रिय मुद्राकोष- *ना.* संयुक्त राष्ट्रसङ्घका सदस्य भएका विभिन्न राष्ट्रहरूका मुद्राहरूको विनिमय, मूल्य स्थिर राख्नमा सहायता गर्ने आदि कामका निम्ति संयुक्त राष्ट्रसङ्घका रेखदेखमा स्थापित कोष वा खजाना।

अन्तर्राष्ट्रिय विकास सङ्घ- *ना.* विभिन्न राष्ट्रहरूको आवश्यक विकासका निमित्त गठित सङ्घ।

अन्तर्राष्ट्रिय वित्त निगम- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय सम्पत्तिको व्यवस्था गर्ने वा मुद्रासम्बन्धी कारोबार गर्ने संस्था।

अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय आयोग- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय अर्थव्यवस्थाका निम्ति बनेको आयोग।

अन्तर्राष्ट्रिय समझदारी- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय मेलमिलाप, मैत्रीव्यवस्था आदिका निम्ति हरेक राष्ट्रमा हुनुपर्ने समझदारी।

अन्तर्लापिका- *ना.* [सं.] १. प्रश्नभित्रै उत्तर छिपेर रहेको प्रहेलिका; कूट। २. एक किसिमको गाउँखाने कथा।

अन्तर्वर्ती- *वि.* [सं.] १. बिचमा रहेको; मध्यस्थ। २. भित्र रहेको; अन्तर्गत।

अन्तर्वाणिज्य- *ना.* [सं.] कुनै देशभित्र गरिने व्यापार; देशभित्रको व्यापार; भित्री व्यापार।

अन्तर्वार्ता- *ना.* [सं.] १. कुनै पदमा योग्य व्यक्ति छान्नका निम्ति सम्बन्धित अधिकारी तथा विशेषज्ञहरूद्वारा उमेदवारहरूलाई प्रश्न सोधेर तिनबाट उत्तर प्राप्त गरिने कार्य वा त्यस्तो कुराकानी। २. विशिष्ट व्यक्ति र पत्रकारहरूका बिचमा हुने सवालजवाफ। ३. व्यक्ति व्यक्तिका बिच आपसमा भएको गुप्त कुराकानी।

अन्तर्वाष्प- *वि.* [सं.] भित्रभित्रै आँसु दबाई वा रोकी राखेको तर गहमा आँसु देखिने गरी चाहिँ नरोएको; अश्रुमय।

अन्तर्विरोध- *ना.* [सं.] १. भित्री वा आन्तरिक विरोध; पारस्परिक विरोध; बाहिरी र भित्री रूपमा सामञ्जस्यको अभाव; देखावट र

वास्तविकतामा भिन्नता; बाह्य स्तरमा ठानिए, स्विकारिए वा देखिएभन्दा विपरीतको आन्तरिक धर्म वा स्वभाव। २. कुनै वस्तु, व्यक्ति र कुरामा आफैंभित्र आत्मविरोध हुनाको वा आफूलाई खण्डन गर्ने तत्त्व हुनाको भाव वा अवस्था। (उदा.- उनको बोलाइ र काम गराइमा ठुलो अन्तर्विरोध देखियो। अनेकौं विरोधाभास र अन्तर्विरोध भएकाले तपाईंको सिद्धान्त स्वीकार्य हुन सक्तैन।)

अन्तर्विरोधी- *वि.* आन्तरिक विरोध भएको; आन्तरिक सामञ्जस्य नभएको; अन्तर्विरोधसँग सम्बन्ध राख्ने।

अन्तर्वेद- *ना.* [सं.] दुई नदीका बिचको भूभाग; अन्तर्वेदी; ब्रह्मावर्त; अन्तर्वेदी।

अन्तर्वेदना- *ना.* [सं.] आन्तरिक वेदना; मानसिक दुःख वा कष्ट; मनको बह; मनको पिर।

अन्तर्वेदी- *ना.* हे. अन्तर्वेद।

अन्तर्व्यापार- *ना.* [सं.] १. भित्री काम; अप्रकट रूपबाट गरिने काम। २. अन्तर्वाणिज्य।

अन्तश्चक्षु- *ना.* [सं.] भित्री आँखा; ज्ञानदृष्टि; ज्ञानचक्षु।

अन्तश्चेतना- *ना.* [सं.] पूर्ण चेतना नभई अर्द्धचेतना रहने स्थिति; अवचेतना।

अन्तस्करण- *ना.* [सं.] १. मन; हृदय; भित्री हृदय; चित्त। २. आत्मा; अन्तरात्मा। ३. सुखदुःख, असलखराब, सत्यअसत्य आदि चिन्ने मनको आन्तरिक शक्ति; विवेक।

अन्तस्तल- *ना.* [सं.] शरीरको आन्तरिक थलो; चित्त; मन; हृदय।

अन्तस्थ- *वि.* [सं.] १. भित्र रहेको; भित्री। २. आखिरमा रहेको वा हुने; अन्तिम। *ना.* ३. 'य्, र्, ल्, व्' यी चारवटा वर्ण।

अन्तःस्फुरण- *ना.* [सं.] ज्ञान, विचार आदि मनभित्र स्फुरण हुने क्रिया; मनमा हुने कुनै कुराको फुराइ।

अन्ताक्षरी- *ना.* [सं.] अरूले भनेका गीत वा कविताको अन्तिम अक्षरबाट सुरु गरी अर्को गीत वा कविता भनिने क्रिया, खेल वा प्रतियोगिता।

अन्ताराष्ट्रिय- *वि.* हे. अन्तर्राष्ट्रिय।

अन्तिम- *वि.* [सं.] सबैभन्दा पछिको; पछिल्लो; आखिरमा गरिने (काम, कुरो, प्रयास इ.)।

अन्तिमेत्थम्- *ना.* कुनै सङ्गठन, कलकारखाना आदिमा कामदार, कर्मचारीहरूले कुनै काम वा माग पूरा गर्ने अन्तिम म्याद दिई त्यस म्यादभित्र काम नभएका खण्डमा अर्को पाइला चाल्ने धम्की दिने काम; अन्तिम चेतावनी; अल्टिमेटम।

अन्ती- *ना.* [नेवा.] भारीका ढबको रक्सी हाल्ने धातुको भाँडो; मधुकलश।

अन्त्य- *वि.* [सं.] १. पछिल्लो; पुछारको; आखिरको; अन्तिम। *ना.* २. आखिरी अवस्था; मर्ने बेला; अन्तिम घडी। ३. किनारा; छेउ। ४. समाप्ति; अवसान। ५. मृत्यु; मरण।

अन्त्यकर्म- *ना.* मरेपछि गरिने संस्कार; अन्तिम संस्कार; अन्त्येष्टि।

अन्त्यज- *वि.* १. अन्त्यमा जन्मिएको; तल्लो जात मानिएकोबाट पैदा भएको। २. तल्लो जाति; शूद्र।

अन्त्ययुग- *ना.* आखिरी युग; कलियुग।

अन्त्यवर्ण- *ना.* १. तल्लो श्रेणी वा जातको मानिस; निम्न वर्ण; शूद्र। २. अन्तिम वर्ण वा अक्षर। ३. कविताका चरण वा पदको आखिरी अक्षर।

अन्त्यवर्णलोप- *ना.* कुनै शब्दमा अन्तिम वर्णको लोप हुने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया (जस्तै- राम, श्याम आदिको उच्चारणमा शब्दान्तको 'अ' ध्वनिको लोप)।

अन्त्यस्वरलोप- *ना.* पदका अन्त्यमा रहेका स्वरको लोप हुने क्रिया (जस्तै-जाति > जात)।

अन्त्यस्वरागम- *ना.* शब्द वा पदका अन्त्यमा स्वर थपिने क्रिया। (जस्तै- श्रीमान् > श्रीमान, कीर्तिमान् > कीर्तिमान इ.)।

अन्त्याक्षरी- *ना.* हे. अन्ताक्षरी।

अन्त्यानुप्रास- *ना.* पद वा वाक्यका अन्त्यमा रहेको स्वर या व्यञ्जनमा सादृश्य हुँदा पर्ने शब्दालङ्कार; अनुप्रास शब्दालङ्कारको एक भेद।

अन्त्येष्टि- *ना.* [सं.] मरेपछि गरिने अन्तिम काजक्रिया; अन्तिम संस्कार (दाहसंस्कार, दशक्रिया आदि)।

अन्त्र- *ना.* [सं.] आन्द्रो; आँत।

अन्त्रज्वर- *ना.* आन्द्रामा विशेष किसिमका कीटाणुहरूको प्रवेश हुँदा आउने जरो।

अन्त्रवृद्धि- *ना.* आन्द्रामा हुने वृद्धि।

अन्त्रशोथ- *ना.* आन्द्रामा हुने सुज।

अन्दाज- *ना.* [फा.] १. अनुमान; अडकल; लख। २. नाप; जोख।

अन्दाजी- *वि.* अन्दाज गरेको; लख काटेको; अनुमानित।

अन्ध- *वि.* [सं.] १. दुवै आँखा नदेख्ने; अन्धो। २. विवेक नभएको; निर्विवेकी। ३. मनपरी गर्ने; जथाभाबी गरी हिँड्ने। *ना.* ४. अँध्यारो।

अन्धकार- *ना.* १. प्रकाशको अभाव; अँध्यारो। २. मोह; अज्ञान; विवेकहीनता।

अन्धकूप- *ना.* १. ज्यादै अँध्यारो कुवा; गहिरो र अँध्यारो इनार। २. अज्ञान; मूर्खता। ३. पुराणअनुसार एक नरकको नाम।

अन्धता- *ना.* अन्ध हुनुको भाव वा अवस्था; अन्धोपना; दुवै आँखाले देख्न नसक्ने स्थिति।

अन्ध परम्परा- *ना.* पहिलेदेखि चलिआएको भनेर कुनै किसिमको सोचविचारै नगरी अँगालिएको रीतिरिवाज; रूढि।

अन्धमुष्टि- *ना.* निस्पट्ट अँध्यारो; घोर अन्धकार; गाढा अन्धकार।

अन्ध राष्ट्रवाद- *ना.* अर्को राष्ट्रभन्दा आफ्नै राष्ट्र उच्च ठान्ने र अन्य राष्ट्रको हितलाई पेलेर पनि आफ्नो राष्ट्रको उन्नति चाहने राजनीतिक भावना तथा विचार।

अन्धविश्वास- *ना.* पहिलेदेखि नै चलिआएको रीतिरिवाज एवम् चालचलन भनेर कुनै किसिमको विवेक, विचार नराखी त्यसप्रति गरिने विश्वास; अन्धो सुरमा गरिने विश्वास।

अन्धशक्ति- *ना.* व्यक्तिको शक्ति र सामर्थ्यभन्दा पर प्रकृतिमा निहित शक्ति।

अन्धाधुन्ध- *क्रि.वि.* [हि.] १. वेगले; जोडसित; अन्नाधुन्न। २. चौपट्टै; ज्यादै; साह्रै; अचाक्ली; अन्नाधुन्न। ३. ज्यादै कालो वा अन्धमुष्टि भएर। *वि.* ४. अत्यन्त; ज्यादा।

अन्धिनु- *अ.क्रि.* [अन्धो+इ+नु] अन्धो हुनु; अन्धो भइनु।

अन्धेर- *ना.* १. अन्याय; अत्याचार; जुलुम; जोरजुलुम। २. उपद्रो;

उपद्रव; गडबडी। ३. अँधेर।

अन्धो- *वि.* [सं. अन्ध+ओ] १. आँखा नदेख्ने; दुवै आँखा बन्द भएको; नेत्रहीन; अन्ध। २. विवेकबुद्धि नभएको; अज्ञानी; मूर्ख। ३. मनपरी गर्ने; जथाभाबी गरेर हिँड्ने। ४. मात्तिएको; उन्मत्त। ५. होस नभएको; बेहोसी। *ना.* ६.परेलाका डिलमा आउने एक किसिमको खटिरो।

अन्न- *ना.* [सं.] अनाज; धान, मकै, गहुँ, कोदो आदि खाद्य वस्तुका गेडा।

अन्नकूट- *ना.* कार्तिक शुक्ल पूर्णिमाका दिनमा देउदेउताका अगाडि अन्न, मिठाई आदिको थुप्रो राखी वा भोग लगाई गरिने एक प्रकारको धार्मिक कर्म।

अन्नजल- *ना.* खाने र पिउने वस्तु; अन्नपानी।

अन्नदाता- *ना.* १. खान दिने वा पालनपोषण गर्ने व्यक्ति; प्रतिपालक। २. किसान।

अन्नपात- *ना.* खाने अन्न तथा सागपात।

अन्नपानी- *ना.* खाने र पिउने वस्तु; दानापानी।

अन्नपूर्णा- *ना.* १. अन्न वा अनाजकी अधिष्ठात्री देवी। २. नेपालको गण्डकी अञ्चलमा रहेको अन्नपूर्णा प्रथम ८,०९१ मिटर, अन्नपूर्णा द्वितीय ७,९३७ मिटर, अन्नपूर्णा तृतीय ७,५५७ मिटर र अन्नपूर्णा चतुर्थ ७,५२७ मिटर अग्लो हिमशिखर।

अन्नप्राशन- *ना.* बालक छ महिना पुगेपछि भात खुवाउने संस्कार; पास्नी।

अन्नबाली- *ना.* अन्न उब्जाउनका लागि लगाइएको बाली; खाद्यान्न बाली; अन्नको खेती।

अन्नमय- *वि.* १. अन्न भएको वा अन्नबाट बनेको। २. अन्नका आधारमा रहेको (अन्नमय शरीर, अन्नमय कोष इ.)।

अन्नसत्र- *ना.* दीनदुःखीलाई पाकेको अन्न बाँड्ने ठाउँ; सदावर्त बाँड्ने वा खुवाउने ठाउँ।

अन्नाधुन्न- *क्रि.वि.* हे. अन्धाधुन्ध।

अन्नो- *वि. / ना.* हे. अन्धो।

अन्मनु- *अ.क्रि.* बेहुला बेहुलीका घरतर्फ वा बेहुली बेहुलाका घरतर्फ प्रस्थान हुनु; त्यसरी प्रस्थान हुँदा मोटर, उलिन्काठ, डोली आदिमा बसेर मङ्गलपूर्वक बिदा हुनु; अन्मनु।

अन्भरिनु- *अ.क्रि.* [√ अन्भाउ] मन नपरेको मानिस कसैका घरमा आउनु वा जानु; घस्कनु; तन्कनु।

अन्भऱ्याइ- *ना.* अन्भरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अन्भऱ्याइनु- *क.क्रि.* अन्भरिने पारिनु, अन्भरिन लाइनु।

अन्भऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. अन्भरिने पार्नु; अन्भरिन लगाउनु। *स.क्रि.* २. मन नपरीकन करकापले दिनु; अनिच्छापूर्वक दिनु। ३. मुस्किलसँग साहु तिर्नु; बल्लतल्ल रिन तिर्नु।

अन्भाइ- *ना.* [√ अन्भ (+ आइ)] १. अन्भने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; अन्माइ। [अन्भाउ+आइ] २. अन्भाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अन्भाइनु- *क.क्रि.* अन्भाउने काम गरिनु; अन्माइनु।

अन्भाउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. विवाह सिद्धिएपछि दुलाहादुलहीलाई मङ्गलपूर्वक बिदाइ गर्नु; दुलाहादुलहीलाई कन्यागृहबाट वरगृहतर्फ प्रस्थान गराउनु; अन्माउनु। २. दुलाहालाई दुलहीका घरतर्फ प्रस्थान गराउनु।

अन्भिनु- *अ.क्रि.* अन्भने काम होइनु; अन्मिनु। २. अन्भनु।

अन्मनु- *अ.क्रि.* हे. अन्भनु।

अन्मरिनु- *अ.क्रि.* हे. अन्भरिनु।

अन्माइ- *ना.* हे. अन्भाइ।

अन्माइनु- *क.क्रि.* अन्भाइनु।

अन्माउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* अन्भाउनु।

अन्मिनु- *क.क्रि.* अन्भिनु।

अन्य- *वि.* [सं.] १. अरू; अर्को। २. कुनै। ३. पराई; परचक्री।

अन्यजातीय- *वि.* अर्कै जातिको; निर्दिष्ट जातिबाहेकको।

अन्यतम- *वि.* १. धेरैमध्ये एक। २. सबैभन्दा आत्मीय वा घनिष्ठ।

अन्यतर- *वि.* दुईमध्ये एक।

अन्यत्र- अव्य. कहीँ; कतै; अन्त।

अन्यत्री- *वि.* परचक्री; पराई; बिरानो।

अन्यथा- *वि.* १. उल्टो; विरुद्ध; विपरीत। २. असत्य; झुटो; मिथ्या। ३. अरू केही चिताए वा भनिएको भन्दा बेग्लै। *ना.* ४. हेला; अपमान; तिरस्कार। *क्रि.वि.* ५. त्यसो नभए; होइन भने; नत्र।

अन्यपुरुष- *ना.* आफ्नो अगाडि नभएको अन्य व्यक्ति वा तेस्रो व्यक्तिलाई बुझाउने सर्वनाम; तृतीय पुरुष।

अन्यमनस्क- *वि.* १. ध्यान वा मन लाग्नुपर्ने कुरामा नलागी अन्तै गएको; मन उडेको; मन ठेगानमा नभएको। २. चित्तवृत्ति अन्तैतिर लागेको।

अन्य सापटी- *ना.* मुख्य रूपमा लिएको भन्दा अतिरिक्त सापटी।

अन्याय- *ना.* [सं.] १. न्यायको अभाव वा न्याय नभएको स्थिति; बेइन्साफ; नीतिको विरोध। २. अनुचित काम; अयोग्य व्यवहार। ३. अत्याचार; मनपरी; जथाभाबी।

अन्यायवाला- *वि.* १. अन्याय गर्ने; अन्यायी; कानुन विरोधी। २. जाली; अत्याचारी; फटाहा। ३. झगडियाले आफ्नो पक्षविरुद्धको वादी वा प्रतिवादीलाई तिरस्कारपूर्वक भन्ने शब्द।

अन्यायी- *वि.* अन्याय गर्ने; अत्याचार गर्ने; इन्साफ नगर्ने।

अन्योक्ति- *ना.* [सं.] १. एउटालाई भन्दा अर्कामा घट्ने वा मिल्ने गरी भनिएको भनाइ। २. यस्तो पर्दा हुने एक प्रसिद्ध अर्थालङ्कार।

अन्योन्य- *क्रि.वि.* [सं.] १. परस्पर; आसपासमा। *ना.* २. दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तुले परस्परमा एउटै क्रिया गर्दा हुने एक प्रसिद्ध अर्थालङ्कार।

अन्योन्याश्रय- *ना.* १. परस्परमा एकमा अर्को आश्रित हुने क्रिया। २. न्यायमा एक वस्तुका ज्ञानबाट अर्का वस्तुको ज्ञान हुने क्रिया; सापेक्ष ज्ञान।

अन्योन्याश्रित- *वि.* १. परस्परमा एकमा अर्को आश्रित रहेको। २. एक वस्तुका ज्ञानबाट अर्को वस्तुको ज्ञान हुने। ३. स्वभावैले अभिन्न।

अन्योल- *क्रि.वि.* [सं. अन्ध+योल] १. अलमल्ल; अकमक्क। *ना.* २. किंकर्तव्यविमूढता। ३. पिर; मानसिक ताप। ४. बेसुद्धि; बुद्धिविभ्रम; सम्भ्रम।

अन्योलिनु- *अ.क्रि.* अन्योलमा पर्नु; यसो गरौँ कि उसो गरौँ हुनु।

अन्योली/अन्योले- *वि.* अन्योलमा पार्ने; अत्याचारी।

अन्योल्याइ- *ना.* अन्योलिने वा अन्योल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अन्योल्याउनु- *स.क्रि.* अन्योलमा पार्नु।

अन्वय- *ना.* [सं.] १. कुनै दुई वा दुईभन्दा बढी कुराको पारस्परिक सम्बन्ध। २. पद्यका सङ्गति नमिलेका पदहरूलाई सङ्गतियुक्त गराउने क्रिया। ३. कुनै वाक्यमा रहेका पदहरूको सङ्गति मिलाएर अर्थ लगाउने क्रिया। ४. एउटा कुरा सिद्ध गर्न अर्के कुराको सिद्धि वा क्रमिक सम्बन्ध देखाउने काम। ५. एकले अर्काको पछि लाग्ने क्रिया।

अन्वय विधि- *ना.* आलङ्कारिक पदक्रममा व्यक्त भएका पद्यांश वा गद्यांशलाई सामान्य पदक्रममा ढाली भाषा सिकाउने प्रक्रिया।

अन्वर्थ- *वि.* [सं.] शब्दका अर्थअनुसारको; नामअनुसार काम भएको।

अन्वष्टका- *ना.* [सं.] पौष, माघ, फाल्गुन र आश्विन महिनाका कृष्णपक्षका नवमीका दिन गरिने मातृक श्राद्ध।

अन्वारम्भ- *ना.* [सं.] स्त्रीले माइतबाट घर जाँदा लैजाने धन; स्त्रीधन; दाइजो; पेवापात।

अन्वारोहण- *ना.* [सं.] स्त्रीले पतिका साथ चितामा चढ्ने काम; सती जाने काम।

अन्वाहार्य- *ना.* [सं.] मरेका मानिसका नाउँमा प्रतिमास गरिने श्राद्ध; मासिक श्राद्ध।

अन्वित- *वि.* [सं.] १. अन्वय मिलेको। २. क्रमबद्ध रूपमा मिलेको; सङ्गत।

अन्वितार्थ- *ना.* १. अन्वय गरेर निकालेको अर्थ। २. लुकेको अर्थ। ३. गूढार्थ वा गूढाशय।

अन्विति- *ना.* क्रमबद्ध रूपमा मिलेर रहनुको भाव; क्रमबद्धता; सङ्गति।

अन्वीक्षण- *ना.* [सं.] १. राम्ररी खोजीनिती गर्ने क्रिया; अनुसन्धान; खोज; शोध। २. कुनै विषयमा लेखिएको सामयिक प्रकाशित लेख।

अन्वेषक- *ना.* [सं.] १. बितेका वा लुकेछिपेका कुराको राम्रोसँग खोजीनिती गर्ने व्यक्ति; अनुसन्धाता; शोधकर्ता; शोधार्थी। *वि.* २. अन्वेषण गर्ने।

अन्वेषण- *ना.* [सं.] लुकेछिपेका कुराहरूको राम्रोसँग खोजीनिती गर्ने काम; अनुसन्धान; शोध।

अन्वेषी- *वि.* [सं.] अन्वेषण गर्ने।

अन्सार- *ना.* [√ अनुसार] १. सान; इसारा। २. लख; अडकल; अनुसार।

अन्सारी- *वि.* अनुमान गर्ने; अडकल काट्ने; अन्दाज गर्ने; लख काट्ने।

अप- *उप.* [सं.] शब्दका अगिल्तिर गाँसिएर अनुचित वा निन्दनीय, रहित वा हीन, विपरीत वा विरुद्ध; हीनता वा कमी, दूषण वा आकस्मिकता आदि अर्थ बुझाउने शब्द (अपव्यय, अपमान, अपभ्रंश, अपमृत्यु)।

अपकर्ता- *वि.* १. अपकार गर्ने वा हानि पुऱ्याउने; नोक्सान गर्ने; अपकारक। २. दुष्कर्म गर्ने; खराब आचरण भएको।

अपकर्म- *ना.* १. खराब वा अनुचित काम; निन्दनीय काम; गर्न नहुने काम; दुष्कर्म। २. पाप; अधर्म।

अपकर्ष- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई पछिल्तिर धकेल्ने काम। २. घटाउने या घट्ने प्रक्रिया; ह्रास। ३. पद, प्रतिष्ठा, मान आदिमा हुने कमी वा न्यूनता; मानहानि; अपमान। ३. उन्नति घट्ने, नहुने वा नभएको स्थिति; अवनति।

अपकर्षक- *वि.* १. अपकर्ष गर्ने। २. अपकर्ष भएको।

अपकर्षण- *ना.* १. अपकर्ष गर्ने वा हुने काम। २. पछाडि धकेल्ने प्रक्रिया। ३. घटाउने वा कमी गर्ने चाल। ४. मानहानि। ५. मोल घट्ने काम। ६. तल खस्ने वा ओर्लने प्रक्रिया।

अपकार- *ना.* [सं.] १. अर्काको कुभलो हुने वा चिताउने काम; हानि; नोक्सानी; नोक्सान। २. अनुचित आचरण वा व्यवहार।

अपकारक- *वि.* अपकार गर्ने; अहित चिताउने वा हानि पुऱ्याउने।

अपकारिता- *ना.* १. अपकारी हुनाको भाव वा अवस्था। २. अपकार।

अपकारी- *वि.* अपकारक।

अपकीर्ति- *ना.* [सं.] पहिलेको कीर्ति वा यशलाई हानि पुऱ्याउने खालको अनुचित कार्यबाट हुने बदनामी; अपयश; अबजस; दुर्नाम; दुष्कीर्ति।

अपकृत- *वि.* [सं.] अपकार गरिएको; कुभलो गरिएको।

अपकृति- *ना.* हे. अपकार।

अपकृष्ट- *वि.* [सं.] १. अपकर्ष गरिएको; घटाइएको; कम गरिएको। २. हटाइएको; पन्छाइएको। ३. तानिएको; तल ओरालिएको वा खसालिएको। ४. महत्त्व वा मान घटेको। ५. अधम; नीच; दुष्ट। ६. खराब। *ना.* ७. घृणित व्यक्ति; हीन व्यक्ति। ८. काग; कौवा।

अपक्रम- *ना.* [सं.] १. भङ्ग भएको वा बिग्रेको क्रम; सिलसिला टुट्ने प्रक्रिया। २. उचित, उपयुक्त वा ठिक क्रमको अभाव।

अपक्रमण- *ना.* १. अपक्रम गर्ने काम वा भाव। २. असन्तोष, रोष वा विरोध प्रकट गर्दै सभा, समिति आदिलाई बहिष्कार गर्ने काम; सुइँकुच्चा।

अपक्रोश- *ना.* [सं.] १. ज्यादै चर्को स्वरले कराउने काम। २. दुर्वाच्य वा कटुवचन बोल्ने काम। ३. गाली। ४. निन्दा।

अपक्व- *वि.* [सं.] १. नपाकेको; अपरिपक्व; काँचो (फल, खाद्यान्न इ.)। २. पूर्ण विकास नभएको (बुद्धि) ३. अकुशल।

अपक्वता- *ना.* पक्व नहुनाको स्थिति वा भाव; काँचोपन।

अपक्ष- *वि.* [सं.] १. कुनै पक्ष वा दलमा नलागेको; निष्पक्ष। २. समाजमा अरू कसैसँग मिलजुल गरेर बस्न नसक्ने। ३. पक्ष वा पखेटा नभएको। ४. आडभरोस वा आधार नभएको; निस्सहाय।

अपक्षपात- *वि.* १. पक्षपात नभएको; निष्पक्ष; पक्षपातरहित। *ना.* २. पक्षपात नगर्ने वा नगरेको स्थिति; निष्पक्षता।

अपक्षय- *ना.* [सं.] ह्रास; च्युति; नाश।

अपक्षरण- *ना.* [सं.] वर्षाका भौतिक कारणहरूबाट हुने भूक्षयको क्रिया वा प्रक्रिया।

अपखण्ड- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको बिग्रेको भाग; अधुरो वा अपूर्ण हिस्सा। २. कुनै सडेगलेको अंश। ३. विनष्ट वा लुप्त वस्तुको बिग्रेको खण्ड।

अपगत- *वि.* [सं.] १. ठिक ठाउँबाट यताउता भएको; ठाउँबाट हटेको वा पन्छिएको। २. मरेको; मृत।३. नाश भएको; नष्ट।

४. टाढा हटेको।
अपगति- *ना.* १. निकृष्ट वा खराब गति; दुर्गति; खराब अवस्था। २. नराम्रो बाटो लाग्ने काम। ३. हट्ने वा ठाउँ छाड्ने काम। ४. नाश; विनाश।
अपघात- *ना.* [सं.] १. अनुचित वा नराम्रो आघात; मार्ने वा हत्या गर्ने काम; हिंसा; वध। २. विश्वासघात।
अपघाती- *वि.* १. अपघात गर्ने; हत्यारो; हत्या वा हिंसा गर्ने। २. विश्वासघात गर्ने; विश्वासघाती।
अपच- *वि.* [सं.] १.पाचन नहुने; नपच्ने। *ना.* २. अन्न आदि वस्तु नपच्ने काम वा अवस्था। ३. भोजन नपच्ने रोग।
अपचालक- *वि.* [सं.] १. बलजफ्तीसँग कुनै कुरालाई लैजाने वा हिँडाउने। २. नराम्रोसँग सञ्चालन गर्ने। ३. विज्ञान वा प्रविधिका अनुसार प्रसार वा विस्तारमा प्रतिकूल असर पार्ने; फैलन नदिने।
अपचालन- *ना.* [सं.] १. आफूले राखेको माग पूरा नहोउन्जेल यानका चालकलाई बलपूर्वक वा डरत्रास देखाई आफूले भनेका ठाउँमा ओराल्न बाध्य गराउने काम; अपहरण। २. नराम्रोसँग चलाउने कार्य। ३. प्रसार वा विस्तारलाई अवरुद्ध पार्ने काम।
अपचालित- *वि.* [सं.] अपचालन गरिएको; नराम्रोसित चलाइएको।
अपजस- *ना.* [सं. अपयश] १. बदनाम; अपकीर्ति। २. विनाकसुर आइलागेको आरोप; दोषारोपण; वृथा आरोप।
अपजसे/अपजस्याहा- *वि.* अपजस पाउने; अबजसे।
अपजात- *वि.* [सं.] आफ्नो उत्पादक वा मूल वर्गको पूरै गुण नआएको; अपेक्षाकृत कम गुण भएको।
अपटु- *वि.* [सं.] पटु वा कुशल नभएको।
अपठित- *वि.* [सं.] १. नपढेको; पढ्ने काम नगरेको; अपढ; अनपढ (व्यक्ति)। २. नपढिएको (पाठ वा लेख)।
अपढ- *वि.* [अ+पढ] १. लेखपढ नगरेको; अनपढ; नपढेको। २. अशिक्षित; मूर्ख।
अपढन्ता- *वि.* अपढ।
अपत्य- *ना.* [सं.] सन्तान; छोराछोरी; सन्तति।
अपत्यार- *ना.* [अ+पत्यार] कुनै विषय वा प्रसङ्गप्रति पत्यार नहुने अवस्था; अनपत्यार; अविश्वास।
अपत्यारिलो- *वि.* पत्यार नभएको।
अपत्यारो- *ना.* अपत्यार।
अपथ- *ना.* [सं.] १. हिँडडुल गर्न योग्य नभएको बाटो; विकट मार्ग। २. अनुचित वा खराब मार्ग; कुबाटो।
अपथ्य- *वि.* [सं.] १. पथ्य नभएको; स्वास्थ्यलाई खराब गर्ने; स्वास्थ्यनाशक (खानेकुरो)। *ना.* २. स्वास्थ्यलाई हित नगर्ने वस्तु; हानिकारक चिजबिज।
अपदस्थ- *वि.* [सं.] १. आफ्नो पद, स्थान वा सेवाबाट हटाइएको; पदच्युत। २. पद वा सेवामा नरहेको; पदबाट हटेको।
अपद्रव्य- *ना.* [सं.] १. खराब वा निकृष्ट वस्तु; काम नलाग्ने चिजबिज। २. कुत्सित धन; घृणित सम्पत्ति।
अपनत्व- *ना.* [हि. अपना+ सं. त्व] स्वाधिकार; निजत्व; स्वत्व।
अपनयन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई हटाउने वा निकाल्ने काम। २. छुटकारा; वियोग। ३. कुनै स्त्री वा बालकलाई उसका पति वा बाबुको घरबाट लुकाई, बहकाई अन्यत्र कहीँ भगाउने काम; अपहरण।
अपनाम- *ना.* [सं.] हे. दुर्नाम।
अपनिहिति- *ना.* [सं.] कुनै व्यञ्जनको पछि रहेको स्वरवर्ण अनुवर्ती रहेर पनि अगाडि आइपुग्ने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया (हँसिया = हँइस्या, थाकियो = थाइक्यो इ.)।
अपन्यास- *ना.* [सं.] १. गीतका खण्डखण्ड अलग गरेर देखाइने स्वर। २. खराब ठाउँमा राख्ने काम।
अपभाषा- *ना.* [सं.] १. भाषाको अपरिष्कृत तथा अशिष्ट रूप। २. अश्लील वा लाजभाँडको बोली।
अपभोग- *ना.* [सं.] १. अर्काको सम्पत्ति अनुचित किसिमले भोग गर्ने काम। २. सम्पत्तिको दुरुपयोग वा दुर्व्यवहार।
अपभोगी- *वि.* १. अपभोग गर्ने; अर्काको सम्पत्ति अनुचित रूपमा फुक्ने। २. सम्पत्तिको दुरुपयोग गर्ने।
अपभ्रंश- *ना.* [सं.] १. तलतिर खस्ने वा झर्ने काम; पतन। २. बिग्रेको स्थिति; विकृति। ३. मूल उच्चारण ठिक र शुद्ध किसिमले गर्न नसकी बिग्रेको शब्दरूप। ४. प्राचीन मध्यदेशीय प्राकृत भाषाभन्दा पछिको र आधुनिक आर्यभाषा जन्मनुभन्दा पहिलेको तथा सोही आधुनिक आर्यभाषाको विकास गराउने भाषा।
अपभ्रंश भाषा- *ना.* आधुनिक भारतवर्षीय आर्यभाषाको विकासभन्दा अघिल्लो चरणको भाषा।
अपभ्रष्ट- *वि.* [सं.] १. खसेको वा गिरेको; पतित; च्युत। २. बिग्रेको; विकृत। ३. संस्कृत तत्सम शब्दबाट आएर विकृत रूपमा प्रचलित; तद्भव (शब्द)।
अपमान- *ना.* [सं.] १. अभिमानपूर्वक भनिएको र कसैको इज्जत वा मानमर्यादालाई चोट पुर्‍याउने कुरो। २. कसैको प्रतिष्ठा वा इज्जतलाई कम गराउने कामकाज; बेइज्जती। ३. तिरस्कार। ४. अपहेलना; दुत्कार।
अपमानकारी- *वि.* अपमान गर्ने।
अपमानजनक- *वि.* अपमान पुर्‍याउने (वचन वा कार्य)।
अपमानित- *वि.* अपमान गरिएको; तिरस्कृत।
अपमानी- *वि.* अरूको अपमान गर्ने।
अपमार्जन- *ना.* [सं.] १. शुद्धि, सफाइ वा संशोधन गर्ने काम वा भाव; फोहरमैला, कसरमसर आदि साफ गर्ने काम; अपामार्जन। २. कुनै वस्तुमा बसेको दाग, कलङ्क आदि मेटाउने क्रिया। ३. मेट्ने वा रद्द गर्ने काम।
अपमिश्रण- *ना.* [सं.] असल वा उम्दा वस्तुमा खराब वस्तु मिसाउने काम; खाद्यवस्तु आदिमा दूषित पदार्थ मिलाउने काम; मिसावट।
अपमृत्यु- *ना.* [सं.] असामयिक या आकस्मिक मृत्यु; अकालमृत्यु।
अपयश- *ना.* [सं.] अपजस; अपकीर्ति; अबगाल।
अपयोग- *ना.* [सं.] १. अनुचित वा खराब समय; कुसाइत; खराब मुहूर्त। २. नियमित मात्राभन्दा बढी वा कम औषधीको मिश्रण।
अपयोजन- *ना.* [सं.] १. अर्काको धनसम्पत्ति अनुचित रूपले आफ्ना काममा खर्च गर्ने प्रक्रिया। २. कुनै वस्तुलाई खराब ढङ्गले

उपयोगमा ल्याउने काम।

अपर- *वि.* [सं.] १. अर्को; अरू; दोस्रो। २. अप्रतिद्वन्द्वी; बेजोड।

अपरतन्त्र- *वि.* परतन्त्र नभएको; स्वाधीन; स्वतन्त्र।

अपरपक्ष- *ना.* महालय श्राद्ध (सोह्र श्राद्ध) गरिने पक्ष; आश्विन कृष्णपक्ष; पितृपक्ष।

अपर पुरापाषाण- *ना.* पुरापाषाणयुगका तीन विभाजनमध्ये अन्तिम तथा ओरनेक, सोलुत्रे, मदलेन र अजिल मानवले प्रयोग गरेका पाषाण उपकरणको समय; त्यस्ता मानवले प्रयोग गरेका पाषाण उपकरणको सामूहिक नाम।

अपर प्रातिनूतनाश्म- *ना.* प्रातिनूतनाश्मका तीन विभाजनमध्ये अन्तिम विभाजन; आजभन्दा लगभग एक लाख पचास हजार वर्षपहिले प्रारम्भ भएको समय।

अपरम्पार- *वि.* [सं.] पार पाइनसकिने; पार पाउन नसकिने; अपार; असीम; बेहद।

अपरस- *ना.* [सं.] १. छालामा कत्ला कत्ला पर्ने एक प्रकारको रोग। २. बिग्रिएको रस; दूषित रस। *वि.* ३. अस्पृश्य। ४. अनासक्त।

अपरा- *ना.* [सं.] १. अध्यात्म वा ब्रह्मविद्यादेखि भिन्न विद्या। २. लौकिक विद्या; पदार्थ विद्या; भौतिक विद्या। ३. पश्चिम दिशा। ४. हात्तीको पछिल्लो भाग। ५. गर्भाशय। ६. जेठ महिनाको कृष्णपक्षको एकादशी।

अपराग- *ना.* [सं.] १. प्रेम वा रागको विरोधी भाव। २. वैरभाव; द्वेष; शत्रुता। ३. अरुचि; मोहहीनता। ४. असन्तोष; अतृप्ति।

अपराजिता- *ना.* [सं.] १. केराउको जस्ता कोसा हुने र सेतो वा निलो फूल फुल्ने एक खालको लहरो। (सेतो फूल फुल्नेलाई गिरिकर्णिका र निलो फूल फुल्नेलाई विष्णुक्रान्ता भनिन्छ।)। २. दुर्गा। ३. एक योगिनी। ४. प्रत्येक पाउमा दुई नगण, एक रगण, एक सगण, एक लघु एक गुरु हुने वार्णिक छन्द।

अपराध- *ना.* [सं.] १. कसैको अपमान वा हानि, नोक्सानी हुने काम। २. कानुन विरुद्धको काम; धार्मिक दृष्टिबाट गर्न नहुने आचरण। ३. पाप लाग्ने काम। ४. कसुर; दोष। ५. भुलचुक।

अपराध विज्ञान- *ना.* अपराध गर्नाको कारण खोजी गर्ने र सो अपराध गर्ने प्रवृत्ति हटाउने कुराको शास्त्र।

अपराध स्वीकरण- *ना.* अधिकारीवर्गका अगाडि आफ्नो अपराध वा पाप स्वयं स्वीकार गर्ने काम।

अपराध संहिता- *ना.* १. अपराधसम्बन्धी नियम, विनियमहरूको सँगालो। २. त्यससँग सम्बन्धित ग्रन्थ।

अपराधी- *वि.* [सं.] अपराध गर्ने; पापकर्म गर्ने।

अपराध सुम्पुवा- *ना.* १. जिल्ला इलाकातिरका चौकीहरूले पक्रिएका दोषी, अपराधीलाई आफ्ना तालुक अड्डामा सुम्पिने वा बुझाउने काम। २. पक्राउ परेका विदेशी अपराधीहरूलाई तिनकै देशको सरकारछेउ सुम्पने काम।

अपरान्तिका- *ना.* [सं.] एक नगण, दुई रगण र एक लघु तथा एक गुरु भएको वार्णिक छन्द। (यसैलाई ललित तथा कनकमञ्जरी पनि भनिन्छ।)

अपराह्ण- *ना.* [सं.] १. दोपहर वा मध्याह्नपछि आरम्भ हुने दिनको भाग; दिनका पाँच भागमध्येको चौथो भाग; अपराह्न। २. सामान्यतः दिनको तेस्रो प्रहर।

अपराह्न- *ना.* हे. अपराह्ण।

अपरिग्रह- *ना.* [सं.] १. दान नलिने क्रिया; दानको परित्याग। २. जीवन निर्वाहका लागि अत्यावश्यक वस्तुबाहेकका अन्य वस्तु ग्रहण नगर्ने काम। ३. मोह, राग, द्वेष, हिंसा आदिको त्याग। ४. योगशास्त्रका अनुसार पाँचौँ यम; सङ्गत्याग। ५. ब्रह्मचर्य।

अपरिचित- *वि.* [सं.] १.परिचित वा चिनजान नभएको; जानपहिचान नभएको; थाहा नभएको। २. पराई; परचक्री।

अपरिणय- *ना.* [सं.] परिणय वा विवाह नभएको अवस्था; कौमार्य; कुमार अवस्था।

अपरिणामी- *वि.* [सं.] १. परिणाम ननिस्कने वा नहुने। २. अवस्था वा रूपमा हेरफेर नहुने; अविकारी।

अपरिणीता- *वि.* [सं.] विवाह नभएकी; अविवाहिता; कुमारी; कन्या।

अपरिपक्व- *वि.* [सं.] १. परिपक्व नभएको; काँचो। २. राम्रोसँग नपाकेको; अधकल्चो। ३. अपक्व।

अपरिपक्वता- *ना.* १. अपरिपक्व हुनाको भाव वा अवस्था। २. खास कुरा सिक्ने वा ग्रहण गर्ने तत्परता बालकमा स्वाभाविक रूपमा देखिइनसकेको शारीरिक वा मानसिक अवस्था।

अपरिमित- *वि.* [सं.] १. कुनै सीमा नभएको; सीमारहित; असीम; बेहद। २. असङ्ख्य; अगणित; अनगन्ती।

अपरिमेय- *वि.* [सं.] १. परिमाण छुट्याउन वा नापतौल गर्न नसकिने; अडकल काट्न नसकिने २. असङ्ख्य; धेरै; अनगन्ती।

अपरिवर्तनीय- *वि.* [सं.] १. परिवर्तन वा फेरबदल गर्न नसकिने; बदल्न नसकिने। २. कुनै कुराको सट्टा वा बदलामा दिन नसकिने। ३. सधैँ एकनास रहने; नित्य।

अपरिवर्तित- *वि.* [सं.] परिवर्तन वा फेरबदल नभएको; नबदलिएको; उस्तै।

अपरिवर्त्य- *वि.* [सं.] परिवर्तन वा हेरफेर गर्न लायक नभएको; परिवर्तन नहुने वा गर्न नसकिने।

अपरिष्कृत- *वि.* [सं.] १. परिष्कार वा संस्कार नभएको; असंस्कृत; अपरिमार्जित। २. ठिक वा उचित नपारिएको; नसुधारिएको। ३. फोहोरमैला भएको; गन्दा।

अपरिहार्य- *वि.* [सं.] १. परिहार वा त्याग गर्न नसकिने; छाड्न नहुने; अत्याज्य। २. कामका निम्ति अत्यावश्यक; अनिवार्य।

अपरिहार्यता- *ना.* १. छाड्न वा त्याग्न नसकिने गुण वा अवस्था। २. कुनै कामकुराका निम्ति नभई नहुने स्थिति।

अपरीक्षित- *वि.* [सं.] १. परीक्षा नगरिएको वा नलिइएको; जाँच, पडताल नभएको। २. रूप, गुण, वर्ण आदिको अनुसन्धान नगरिएको। ३.अप्रमाणित।

अपरुष- *वि.* [सं.] १. परुष वा कठोर नभएको; कोमल। २. कठोर हृदय नभएको; नरिसाउने।

अपरूप- *वि.* [सं.] १. नराम्रो रूप भएको; कुरूप। २. भद्दा।

अपरेटर- *ना.* [अङ्.] १. मेसिन, यन्त्र आदि चलाउने व्यक्ति। २. फोनमा कुराकानी गर्नका निम्ति लाइन दिने व्यक्ति।

अपरोग- *ना.* [सं.] रोगको असर घट्तै गएको अवस्था; स्वास्थ्यलाभ गरेको स्थिति।

अपर्झट- *क्रि.वि.* [सं. अपर+झटिति] १. अचानक; अब्झट; अकस्मात्; एक्कासि; अनायास। *ना.* २. एकाएक आइपरेको स्थिति। *वि.* ३. आकस्मिक; अप्रत्याशित।

अपर्णा- *ना.* [सं.] १. शिवप्राप्तिका लागि तपस्या गर्दा पातसम्म पनि खान छोडेकी पार्वतीको नाम; पार्वती। २. दुर्गा। *वि.* ३. पात नभएको (लहरो इ.)।

अपर्याप्त- *वि.* [सं.] १. पर्याप्त नभएको। २. सीमारहित; असीम।

अपर्याप्ति- *ना.* १. पर्याप्त नभएको अवस्था वा स्थिति। २. पूर्णताको अभाव; कमी; त्रुटि। ३. अयोग्यता; अक्षमता।

अपलाप- *ना.* [सं.] १. व्यर्थको प्रलाप; नचाहिँदो बकबक। २. कुनै प्रसङ्ग टार्नका लागि यताउताको कुरा भन्ने काम; कुरा बनाउने काम। ३. सत्य कुरालाई ढाकछोप गर्ने आचरण।

अपव्याख्या- *ना.* [सं.] गलत अर्थ गराइ; बेठिक व्याख्या।

अपवर्ग- *ना.* [सं.] १. सबै खालको कष्टबाट हुने छुटकारा। २. सबै दुःखको नाश हुने न्यायवैशेषिक दर्शनले मानेको मोक्ष; मुक्ति; निर्वाण। ३. त्याग; बलिदान। ४. दान। ५. कार्यसमाप्तिअनुसारको फलप्राप्ति।

अपवर्त्य- *वि.* [सं.] १. बदल्न सकिने वा बदल्न हुने। २. फर्काउन योग्य; फिर्ता दिन लायक। *ना.* ३. कुनै एक सङ्ख्याले अर्को सङ्ख्यालाई गुणन गर्दा आउने गणितको राशि।

अपवाद- *ना.* [सं.] १. कसैको सम्मानमा आघात पुग्ने लोकनिन्दा; बदनामी; तिरस्कार। २. नभए, नगरेका कुराको दोष वा आरोप; झुटो दोष। ३. व्यापक वा सामान्य नियमभित्र नपरेर त्यसको अतिरिक्त आउने विषयवस्तु वा कामकुरो; सामान्य लक्षणमा नअटाउने कुरो। ४. झुटो कुरो; असत्य वार्ता। ५. वेदान्तशास्त्रका अनुसार अध्यारोपको निराकरण। (जस्तो- डोरीमा सर्पको ज्ञान अध्यारोप हो भने डोरीको वास्तविक ज्ञानबाट सर्पको ज्ञानको निराकरण चाहिँ अपवाद हो।)।

अपवादक/अपवादी- *वि.* अर्काको अपवाद वा बदनामी गर्ने; परनिन्दक।

अपवित्र- *वि.* [सं.] १. पवित्र नभएको; चोखो नभएको; अशुद्ध; बिटुलो। २. जातिभ्रष्ट; जातिपतित।

अपवित्रता- *ना.* पवित्र नभएको अवस्था; अशुद्धता।

अपविद्या- *ना.* [सं.] १. अध्ययन गर्न उचित नभएको खराब वा निषिद्ध विद्या। २. हे. अविद्या।

अपव्यय- *ना.* [सं.] १. अनावश्यक वा अनुचित मात्रामा गरिने व्यय; अनुचित रूपमा गरिएको खर्च; फजुल खर्च; धनको दुरुपयोग। २. खराब काममा गरिने खर्च।

अपव्ययी- *वि.* अपव्यय गर्ने; व्यर्थ खर्च गर्ने।

अपशकुन- *ना.* [सं.] अशुभ वा खराब शकुन; नराम्रो लक्षण; अपसगुन।

अपशब्द- *ना.* [सं.] १. कसैप्रति बोलिएको दुर्वाच्य; गाली; दुर्वचन। २. अश्लीलता भरिएको शब्द; अशुद्ध शब्द। ३. निरर्थक वा बेमतलबको कुरा; व्यर्थको बोली। ४. असम्बद्ध प्रलाप। ५. अपानवायु।

अपश्री- *वि.* [सं.] १. श्री नष्ट भएको; शोभा, सौन्दर्य आदिले रहित। २. कुरूप; नराम्रो; भद्दा। *ना.* ३. श्री वा शोभा विकृत भएको अवस्था।

अपसगुन- *ना.* [सं. अपशकुन] हे. अपशकुन।

अपसङ्ग्रह/अपसञ्चय- *ना.* [सं.] अनियमित रूपले र धेरै मूल्यमा बेच्ने उद्देश्यले मालसामान जम्मा गरेर लुकाई, छिपाई राख्ने काम; पछाडि बढी मोलमा बिक्री गर्ने इरादाले सरसामग्री बढी सङ्ख्यामा जम्मा गर्ने काम।

अपसमायोजन- *ना.* [सं.] खास वातावरण वा स्थितिमा प्रतिकूलित हुने वा त्यस रूपमा हेरिने स्थिति; कुसमायोजन।

अपसर्जन- *ना.* [सं.] १. छाड्ने काम; त्याग। २. मोक्ष; मुक्ति।

अपसर्प/अपसर्पक- *ना.* [सं.] १. जासुसी विद्या। २. त्यस्तो विद्या जान्ने जासुस; गुप्तचर। ३. अर्काको कुरा लगाउने छुल्याहा व्यक्ति।

अपसर्पण- *ना.* [सं.] १. पछाडि हट्ने काम; खस्कने काम। २. भाग्ने काम; पलायन। ३. गुप्तचरको काम; जासुसी। ४. छुल्याइँ।

अपसव्य- *वि.* [सं.] १. सव्यको उल्टो; दाहिने; दायाँ। २. उल्टो; विपरीत। *ना.* ३. पितृकार्य आदिमा दायाँ काँधमा जनै रहने स्थिति।

अपसार- *ना.* [सं.] १. बाहिर जाने वा निक्लने काम। २. पानीको छिटा।

अपसारक- *वि.* भगाएर लैजाने।

अपसारण- *ना.* १. कुनै वस्तु पन्छाउने वा हटाउने काम। २. बाटो दिने वा ठाउँ छाड्ने काम।

अपसारित- *वि.* पन्छाइएको; हटाइएको; निकालिएको; पर सारिएको।

अपसारी- *वि.* विरुद्ध जाने वा रहेको; उल्टो चल्ने; विपरीत बाटो हिँड्ने।

अपसिद्धान्त- *ना.* [सं.] १. सिद्धान्तको विरुद्ध विचार; अनुचित सिद्धान्त। २. न्यायमा कुनै सिद्धान्त स्थिर गरेर पनि त्यसको विपरीत गरिने वा भनिने कामकुरो।

अपसृत- *वि.* [सं.] १. आफ्नो उत्तरदायित्व, पद, कार्य आदिबाट हटेको; निक्लिएको; पन्छिएको। २. पारपाचुके लिएको; सम्बन्धविच्छेद गरेको।

अपसृता- *वि.* सम्बन्ध विच्छेद गरिएकी; पारपाचुके दिएकी वा लिएकी; परित्यक्ता (स्त्री)।

अपसेट- *ना.* [अङ्.] छाप्ने अक्षर वा सामग्रीको विशेष फोटो उतारी धातुको पातामा बिम्ब पारेर छापिने एक विशेष प्लेट।

अपसेट प्रतिलिपि- *ना.* अपसेट पाताले छापेर तयार गरिएको प्रतिलिपि।

अपसेट प्रेस- *ना.* अपसेटद्वारा छपाइको काम हुने प्रेस; सफा र आकर्षक छपाइ गर्ने आधुनिक मुद्रणयन्त्र।

अपसोच/अपसोस- *ना.* [फा. अफसोस] १. सुर्ता; शोक; बिस्मात। २. खेद; अफसोस।

अपस्नान- *ना.* [सं.] १. आफ्नो कुनै सम्बन्धी वा कुटुम्बको मृत्युमा उदकक्रियाको समयमा गरिने स्नान; आशौचमा गरिने नुहाइ; खल्को। २. अपवित्र पानीमा नुहाउने काम।

अपस्मार- *ना.* [सं.] १. रोगीको कलेजो काँपेर बेहोस भई जमिनमा गिर्ने काम; मूर्च्छा पर्ने रोग; छारेरोग; मिरगी; मिर्गी। २. वियोगजन्य कष्टले मिर्गीको रोगी जस्तै मूर्च्छित भएर पल्टने खालको प्रेमी वा प्रेमिकाको अवस्था; एक सञ्चारी भाव।

अपस्मारी- *वि.* अपस्मार रोगले पीडित।

अपहत- *वि.* [सं.] १. हत्या गरिएको; मारिएको। २. टाढा पारिएको; हटाइएको।

अपहत्ते/अपहत्या- *ना.* [सं. अपहत्या] १. जानी जानी आफ्नो ज्यान गुमाउने काम; आत्महत्या; आत्मघात। २. कृपा वा सहयोग पाउने आशाले आफैंलाई कष्टपूर्ण स्थितिमा पार्ने काम।

अपहरण- *ना.* [सं.] १. कसैबाट कुनै वस्तु जबर्जस्ती खोसेर लैजाने काम; हरण। २. चोर्ने वा हरण गर्ने काम। ३. कुनै स्वार्थ साध्ने वा पैसा कमाउने उद्देश्यले कुनै व्यक्तिलाई जबरजस्ती उठाएर लैजाने काम। ४. तिरोभरो बचाउन कुनै मालसामान लुकीछिपी आयात वा निर्यात गर्ने काम। ५. नदी, हिमनदी, छाल आदि विकारक तत्त्वद्वारा धरातल खियाउने काम।

अपहरणकारी- *वि.* अपहरण गर्ने।

अपहर्ता- *ना.* [सं.] १. अर्काको धनमाल जबरजस्ती खोसेर लिने व्यक्ति; अपहरण गर्ने व्यक्ति। २. लुटेरा; चोर; डाँकु।

अपहसित- *वि.* [सं.] १. अपहास वा उपहास गरिएको; खिल्ली उडाइएको। *ना.* २. असभ्य हाँसो; खित्का।

अपहार- *ना.* [सं.] १. अर्काको धनमाल जबरजस्ती हरेर लैजाने काम; अपहरण। २. धोका वा बेइमानी गरेर अर्काको धनसम्पत्तिमा अधिकार जमाउने काम।

अपहारक/अपहारी- *वि.* १. अर्काको धनमाल जबरजस्ती हरण गरेर लिने; अपहरण गर्ने। *ना.* २. चोर; डाँकु; लुटेरो।

अपहृत- *वि.* [सं.] हरण गरिएको; खोसिएको; लुटिएको।

अपहेलन/अपहेला- *ना.* [सं.] वास्ता, मान र कदर नगर्ने इरादाले गरिएको उपेक्षा; तिरस्कार; हेला।

अपहेलित- *वि.* अपहेलन गरिएको।

अपह्नुति- *ना.* [सं.] १. लुकाउने वा बहाना गर्ने काम। २. ढाँटेर एक थोकलाई अर्को थोकका रूपमा पेस गरेको देखाउँदा हुने एक अर्थालङ्कार।

अपाक- *ना.* [सं.] १. नपाक्ने वा नपाकेको अवस्था; काँचोपन। २. अपच।

अपाक्य- *वि.* [सं.] १. पकाउन लायक नभएको; पकाउन नसकिने। २. नपाकेको; काँचो।

अपाङ्ग- *वि.* [सं.] १. अङ्गभङ्ग भएको; शरीरको कुनै अङ्ग विकृत भएको; हातगोडा आदि भाँचिएको वा नाक, कान, आँखा आदि विकृत भएको; विकलाङ्ग। *ना.* २. आँखाको कुनो।

अपात्र- *ना.* [सं.] १. खराब आचरण वा बानीबेहोरा भएको व्यक्ति; कुपात्र; निन्दित व्यक्ति। २. खराब भाँडो; बिटुलो भाँडो।

अपात्रता- *ना.* खराब आचरण वा शीलस्वभाव; निन्दनीयता।

अपादान- *ना.* [सं.] १. हटाउने वा पन्छाउने काम; छुट्ट्याउने वा अलग पार्ने प्रक्रिया। २. अवधि द्योतन गर्ने कारक चिह्न; पञ्चमी विभक्तिमा प्रयोग गरिने कारक (बाट, देखि)।

अपान- *ना.* [सं.] १. पञ्च महाप्राणमध्ये एक। २. मलमूत्रलाई निकाल्ने अधोवायु। ३. गुदद्वार।

अपानवायु- *ना.* गुदद्वारबाट निस्कने वायु; पाद।

अपामार्ग- *ना.* [सं.] भुवादार पात हुने, आँख्लैआँख्ला परेका राता, हरिया तथा सेता डाँठ हुने, मञ्जरीजस्तो फूल लाग्ने र तिलका दानाजस्तो फल फल्ने एक झारविशेष; एक प्रकारको दतिवन (भाद्रशुक्ल पञ्चमी वा ऋषिपञ्चमीका दिन नारीजातिले लगाउने दतिवन।)

अपामार्जन- *ना.* हे. अपमार्जन।

अपाम्मे- *वि.* १. ज्यादै; धेरै; अत्यन्त; अगाध। *क्रि.वि.* २. ज्यादा; अति; धेर।

अपार- *वि.* [सं.] १. पार हुन नसक्ने; सीमारहित; अनन्त। २. अत्यधिक; ज्यादै। ३. उग्र; तीव्र; प्रचण्ड।

अपारगामी- *वि.* १. पार गर्न नसकिने। २. योग्य नभएको; अयोग्य। ३. समर्थ नभएको; असमर्थ।

अपारदर्शक/दर्शी- *वि.* पारदर्शी नभएको; पूर्ण रूपले प्रकाश छिर्न नसक्ने; अर्कोतर्फ कुनै किसिमको छाया वा प्रकाश नदेखिने।

अपावन- *वि.* [सं.] पवित्र नभएको; अपवित्र।

अपाहिज- *वि.* [प्रा. अपाहेज्ज] १. हातगोडा नभएको; अङ्गहीन; विकलाङ्ग; अपाङ्ग। २. खोच्याउने; खञ्ज; लुलो, लङ्गडो। ३. कामका निम्ति योग्य नभएको; अयोग्य। ४. अल्सी।

अपाही- *वि.* [अ+पाही] १. पाही नपरेको; पायक नपरेको। २. कोल्टो; असजिलो; अप्ठेरो।

अपि- *संयो.* [सं.] संस्कृतमा 'पनि' को अर्थमा स्वतन्त्र रूपले प्रयोग हुने तर नेपालीमा भने सोही अर्थमा अरू शब्दसँग जोडिएर प्रयोग हुने एक शब्द (तथापि, यद्यपि, तदपि इ.)।

अपितु- *संयो.* १. वाक्यखण्डका बिच प्रयुक्त भएर संयुक्त वाक्य निर्माणमा सघाउ पुऱ्याउने संयोजक शब्द। २. किन्तु; तर; परन्तु। ३. बरु।

अपिल- *ना.* [अङ्.] १. विचार, स्वीकृति, न्याय वा सहायताका लागि विनयपूर्वक कसैसँग गरिने प्रार्थना वा निवेदन। २. सुरु वा तल्ला तहको अदालतको निर्णयमा चित्त नबुझी सो बदल्न वा पुनर्विचार गर्न माथिल्लो तहको अदालतमा दिइने निवेदन; पुनरावेदन। ३. कुनै अड्डाका कर्मचारीउपरको उजुर सुन्ने अधिकारप्राप्त अर्को अड्डा।

अपिल अड्डा- *ना.* सुरुका अदालतउपरको उजुरी सुन्ने माथिल्लो अदालत।

अपिल पत्र- *ना.* सुरुका अड्डाले गरेको फैसलाउपर गरिएको नालिससम्बन्धी कागजात।

अपिलवाला- *ना.* अपिलाट।

अपिलाट- *ना.* अपिल गर्ने व्यक्ति; अपिलवाला; झगडिया।

अपुग- *वि.* [अ+पुग्] १. नपुगेको; कम भएको। २. पूरा नभएको; अपुरो; अपूर्ण। *ना.* ३. नपुगेको वा पूरा नभएको अंश; अपर्याप्तता; अपूर्णता।

अपुग्दो- *वि.* [अ+पुग्+दो] नपुगेको वा नपुग्दो; कमी; अपर्याप्त; अपूर्ण।

अपुङ्गी- *क्रि.वि.* १. मानिसैपिच्छे; जनही; प्रतिव्यक्ति।
अपुङ्गे- *वि.* [अपुङ्गो+ए] १.अपुङ्गो जस्तै गरी बाँडिने; थोरथोरै।
२. फाल्तु; वाहियात; व्यर्थको।
अपुङ्गो- *ना.* [सं. अपूपाङ्ग] घिउ, चिनी र गहुँको पिठो आदि मिसाएर बनाएको र देवकार्यमा चढाइने एक प्रकारको नैवेद्य; प्रायः सत्यनारायणको पूजामा चढाइने नैवेद्य वा खाद्य वस्तु।
अपुच्छ- *वि.* [सं.] १. पुच्छर नभएको। *ना.* २. नरवानरानुगणभित्र पर्ने पुच्छर नहुने वानर।
अपुच्छ ख्यातचतुष्क- *ना.* नरवानरानुगणभित्र पर्ने अपुच्छ नरवानरमा चार प्रकारका प्रसिद्ध नरवानर (शाखावानर, बनमान्छे, मेध्यवानर र भीमवानर)।
अपुच्छ टाङ्गस- *ना.* अफ्रिकाको टाङ्गस नामक स्थानको गुफामा अश्मीभूत अवस्थामा पाइएको, पुच्छर नभएको, मानवजस्तो नरवानर।
अपुत- *वि.* [सं. अपुत्र] १. पुत्र वा सन्तान नभएको; अपुत्र। *ना.* २. खराब छोरो; कपूत। *वि.* ३. फूल नफुल्ने।
अपुताली- *ना.* [अपूत+आली] छोरा वा सन्तान नभएका व्यक्तिको जायजेथा; सम्पत्तिको उपभोग गर्ने निकटतम उत्तराधिकारी नहुने व्यक्तिको धनमाल; औताली।
अपुतो- *वि.* [सं. अपुत्र] १. पुत्र वा सन्तान नभएको; अपुत्र। *ना.* २. खराब छोरो; कपूत। *वि.* ३. फूल नफुल्ने।
अपूतो- *वि.* हे. अपुतो।
अपुत्र/अपुत्रक- *वि.* [सं.] १. सन्तान नभएको; छोराछोरी नभएको; निःसन्तान; अपूतो। २. छोरो नभएको; पुत्रहीन।
अपुत्रिका- *ना.* अपुत्रक पिताकी सन्तानहीन छोरी; अपुत्रक पिताको सम्पत्ति उपभोग गर्न नपाउने छोरी।
अपुत्री- *वि.* १. सन्तान नजन्माएकी (नारी); छोराछोरी नपाएकी (स्त्री)। २. पुत्र वा सन्तान जन्मेर मर्दै गरेकाले कोख खाली भएकी (नारी)।
अपुरो- *वि.* [सं. अपूर्ण] १ पूर्ण वा भरिएको नभएको; खाली; रित्तो। २. कुनै कमी, त्रुटि वा दोष भएको। ३. पूरा वा समाप्त हुन बाँकी रहेको (काम वा वस्तु); अधुरो।
अपुष्ट- *वि.* [सं.] १. पुष्ट नभएको; दुब्लो; पातलो; निर्धो। २. ख्याउटे; झिनो। ३. प्रमाणद्वारा सिद्ध नभएको; अप्रमाणित; मनगढन्त (समाचार, कुरा इ.)। ४. समर्थन नभएको; स्वीकार नगरिएको।
अपुष्पक- *ना.* [सं.] वनस्पति जगत्को फूल नफुल्ने वर्ग।
अपूप- *ना.* [सं.] १. अपुङ्गो। २. पुवा वा मालपुवा। ३. महको चाको।
अपूरणीय- *वि.* [सं.] कहिल्यै पूरा गर्न नसकिने; ज्यादै कष्टप्रद। (उदा.- प्रसिद्ध नाटककार बालकृष्ण समको निधनले नेपाली साहित्यमा अपूरणीय क्षति भएको छ।)
अपूरो- *वि.* हे. अपुरो।
अपूर्ण- *वि.* [सं.] हे. अपुरो।
अपूर्व- *वि.* [सं.] १. पहिले कहीँ पनि नभएको वा नदेखिएको। २. नयाँ; हालसालको। ३. अनौठो; अद्भुत। ४. चिनजान नभएको; अज्ञात। ५. अद्भुत; विलक्षण। ६. अद्वितीय; अनुपम।
अपृष्ठवंश- *ना.* [सं.] मेरुदण्ड नभएको जीवको प्रकार।
अपृष्ठवंशीय युग- *ना.* मेरुदण्ड नभएका जीवहरूको सृष्टि भएको युग; पुराजीवक प्रथम खण्डको समस्त समयलाई ओगट्ने जैविक युग; त्रिखण्डारम्भदेखि गिरि वा शैलयुगसम्मको समस्त युग।
अपेक्षणीय- *वि.* [सं.] अपेक्षा वा वास्ता गर्न लायक।
अपेक्षा- *ना.* [सं.] १. केही वस्तु पाउन त्यसमा दृष्टि वा लालच पुऱ्याउने काम; इच्छा; अभिलाषा; वास्ता; चाहना। २. अस्तित्व, क्रम, विकास, स्थिति आदिका दृष्टिले कुरा वा वस्तुहरूमा रहने स्वाभाविक सम्बन्ध। ३. आशा; भरोसा। ४. तुलना; दाँजो।
अपेक्षाकृत- *क्रि.वि.* १. तुलना वा दाँजोमा। २. आशा गरेको भन्दा।
अपेक्षित- *वि.* १. अपेक्षा गरिएको; वाञ्छनीय। २. प्रयोजनीय; आवश्यक; जरुरी।
अपेक्ष्य- *वि.* १. वाञ्छनीय; इच्छा गर्न लायक। २. प्रयोजनीय; आवश्यक।
अपेय- *वि.* [सं.] पिउन नहुने वा नसकिने; पिउन लायक नभएको।
अपौरुष- *ना.* [सं.] १. पौरुष वा वीरताको अभाव। २. साधारण मानिसमा नपाइने गुण; अलौकिक शक्ति; अलौकिकता। *वि.* ३. पुरुषार्थ नभएको; सामर्थ्यहीन। ४. अलौकिक; ईश्वरीय।
अपौरुषेय- *वि.* १. पुरुष वा मानिसले नबनाएको; अलौकिक। २. पौरुष नभएको; पुरुषार्थहीन; अपौरुष।
अपौष्टिक- *वि.* [सं.] पौष्टिक नभएको; शरीरमा तागत नलाग्ने; पौष्टिकताहीन (खाद्य वस्तु आदि)।
अप्ठेरो/अप्ठ्यारो- *वि.* [सं. अपस्तार] १. असजिलो; गाह्रो; कठिन। २. बाउँटो; बिँगठ्याहा; टेढो। *क्रि.वि.* ३. दोठ्याङ; अन्डस; अडकाउ; अठवा।
अप्रकट- *वि.* [सं.] प्रकट नभएको; उत्पन्न नभएको; नदेखिएको; लुकेको; छिपेको।
अप्रकरण- *ना.* [सं.] प्रकरणबाहेकको विषयवस्तु; अप्राकरणिक विषय।
अप्रकाश- *ना.* [सं.] १. प्रकाशको अभाव; अँध्यारो। *वि.* २. प्रकाश नआएको; उज्यालोविनाको। ३. लुकेको वा छिपेको; प्रकटमा नआएको। ४. ननिस्केको; प्रकाशमा नआएको; अप्रकाशित।
अप्रकाशित- *वि.* १. अँध्यारो; उज्यालो नभएको; प्रकाशविनाको २. प्रकट नभएको वा नगरिएको ३. गुप्त; नदेखिएको। ४. छापेर प्रचार नगरिएको।
अप्रकृत- *वि.* [सं.] १. प्रकृत वा स्वाभाविक नभएको। २. विषय नमिलेको; भिन्न विषयको; अप्रासङ्गिक।
अप्रचलित- *वि.* [सं.] प्रचलनमा नआएको; नचलेको; व्यवहारमा नल्याइएको; अप्रयुक्त।
अप्रतिकार- *वि.* [सं.] १. प्रतिकार नगरिएको; बदला नलिइएको। *ना.* २. प्रतिकार वा प्रतिशोधको अभाव।
अप्रतिदेय- *वि.* [सं.] १. सहायतार्थ दिइएको (धन)। २.फिर्ता गर्नु नपर्ने (ऋण)। *ना.* ३. दान।

अप्रतिद्वन्द्व- *वि.* [सं.] १. आफ्नो बराबरीको कोही नभएको; जोडा नभएको; प्रतिद्वन्द्वी नभएको। २. कसैले जित्न नसक्ने; अजेय। *ना.* ३. प्रतिद्वन्द्व वा पारस्परिक भिडन्त नभएको अवस्था।
अप्रतिबन्ध- *वि.* [सं.] १. रोकटोक नभएको; प्रतिबन्ध नलागेको; स्वच्छन्द। *ना.* २. प्रतिबन्धको अभाव वा अनुपस्थिति।
अप्रतिभ- *वि.* [सं.] १. प्रतिभा नभएको; निर्बुद्धि; हतप्रभ। २. फुर्ती नभएको; सुस्त। ३. जाँगर नभएको; आलस्ययुक्त।
अप्रतिम- *वि.* [सं.] जोडा नभएको; अद्वितीय; अनुपम।
अप्रतिष्ठा- *ना.* [सं.] १. प्रतिष्ठाको अभाव; अनादर; तिरस्कार; हेला। २. अपयश; अकीर्ति।
अप्रतिष्ठित- *वि.* प्रतिष्ठा नभएको; मानमर्यादा नभएको; असम्मानित; अमर्यादित।
अप्रतीत- *वि.* [सं.] १. अप्रसन्न; बेखुसी। २. नसम्भिने; नबुभिने; अस्पष्ट।
अप्रतीतता- *ना.* कुनै पदको नयाँ अर्थ भए तापनि कहिलेकाहीँ मात्र चलेको हुँदा त्यो अर्थ सबैले बुझ्न नसकिने भएमा हुने एक प्रकारको पददोष।
अप्रत्यक्ष- *वि.* [सं.] १. प्रत्यक्ष नभएको; साक्षात्कार नभएको; परोक्ष। २. अदृष्ट; अगोचर। ३. थाहा नहुने किसिमले भएको; सोझो ढङ्गले नभएको।
अप्रत्यक्ष कर- *ना.* प्रत्यक्ष रूपबाट नलिएर उपभोग्य वस्तुहरूको उत्पादक वा आयातकर्ताहरूबाटै लिइने कर।
अप्रत्यक्ष करार- *ना.* अप्रत्यक्ष किसिमले राखिने सम्बन्ध; परोक्ष सम्झौता वा सर्तनामा।
अप्रत्यक्ष प्रतिलिपि- *ना.* प्रत्यक्ष रूपमा स्पष्ट बुझिने नभई कुनै विशेष तरिका वा उपायले मात्र बुझ्न सकिने प्रतिलिपि; छायाचित्र।
अप्रत्यक्ष संरक्षण- *ना.* अप्रत्यक्ष रूपले गरिएको हेरविचार वा संरक्षण।
अप्रत्याशित- *वि.* [सं.] १. आशा नगरिएको। २. अचानक भएको; आकस्मिक।
अप्रदर्शित- *वि.* [सं.] प्रदर्शन नगरिएको; नदेखाइएको; रङ्गमञ्चमा नल्याइएको।
अप्रधान- *वि.* [सं.] १. प्रधान नभएको; अमुख्य। २. सहायक; गौण।
अप्रधान उपवाक्य- *ना.* व्याकरणमा मुख्य वाक्यका सहायकका रूपमा आउने उपवाक्य; सहायक वा गौण उपवाक्य।
अप्रमत्त- *वि.* [सं.] १. नमात्तिएको; प्रमाद नभएको; उन्मत्त नभएको। २. सावधान; सतर्क। ३. बुद्धिमान्; विद्वान्।
अप्रमाण- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि प्रमाण नभएको; निस्सा नभएको। *ना.* २. प्रमाणको अभाव वा अनुपस्थिति।
अप्रमाणित- *वि.* प्रमाण नभएको; प्रमाणित नभएको।
अप्रमाद- *वि.* [सं.] प्रमादरहित; सतर्क; सावधान।
अप्रमेय- *वि.* [सं.] १. नाप्न नसकिने; असीम; अपरिमित; अनन्त २. तर्कबाट सिद्ध गर्न नसकिने। ३. यथार्थ रूपमा जान्न नसकिने। *ना.* ४. ब्रह्म; ईश्वर।
अप्रयुक्त- *वि.* [सं.] १. प्रयोग नगरिएको; व्यवहारमा नल्याइएको; अव्यवहृत। *ना.* २. शास्त्रमा प्रसिद्ध भए तापनि व्यवहारमा प्रयोग गर्दा हुने पददोष।
अप्रवृत्ति- *ना.* [सं.] व्यवहारमा नआउने क्रिया; काम नलाग्ने स्थिति; निष्क्रियता।
अप्रशिक्षित- *वि.* [सं.] १. उत्तम शिक्षा नपाएको; राम्रो शिक्षा नपाएको। २. पूर्ण शिक्षा प्राप्त नगरेको; अर्धशिक्षित। ३. व्यावहारिक शिक्षा प्राप्त नगरेको; तालिम नपाएको।
अप्रसङ्ग- *वि.* [सं.] १. विनाप्रसङ्गको; असम्बन्धित। २. प्रेम नभएको; अनुरागरहित। *ना.* बेमौका; अनुपयुक्त अवसर।
अप्रसन्न- *वि.* [सं.] खुसी नभएको; प्रसन्न नभएको; अप्रफुल्ल।
अप्रसन्नता- *ना.* अप्रसन्न हुनाको भाव वा स्थिति; अप्रफुल्लता; बेराजीपना।
अप्रसिद्ध- *वि.* [सं.] प्रसिद्ध नभएको; प्रख्यात नभएको; चारैतिर नफैलिएको।
अप्रसिद्धि- *ना.* प्रसिद्धिको अभाव; ख्यातिहीनता; प्रख्यातिविहीनता।
अप्रस्तावित- *वि.* [सं.] प्रस्ताव नराखिएको; प्रस्ताव पेस नभएको।
अप्रस्तुत- *वि.* [सं.] १. पेस नगरिएको; प्रस्तुत नगरिएको। २. अगाडि नरहेको; उपस्थित नभएको। ३. प्रासङ्गिक नभएको; सङ्गति नमिलेको; प्रयोजन नभएको। *ना.* ४. उपमान।
अप्रस्तुत प्रशंसा- *ना.* कुनै अप्रासङ्गिक कुरा गरेर प्रासङ्गिक कुरा बुझाएमा हुने एक अर्थालङ्कार।
अप्राकृत- *वि.* [सं.] १. प्राकृत नभएको; अस्वाभाविक। २. साधारण नभएको; असाधारण।
अप्राकृतिक- *वि.* १. प्राकृतिक नभएको; स्वाभाविक नभएको; अस्वाभाविक; अनैसर्गिक। २. अस्वाभाविक ढङ्गले गरिने (सम्बन्ध, मैथुन इ.)।
अप्राप्त- *वि.* [सं.] १. प्राप्त नभएको; नपाइएको; नमिलेको। २. पाउन कठिन; अलभ्य; दुर्लभ।
अप्राप्ति- *ना.* प्राप्तिको अभाव; नपाइने स्थिति।
अप्राप्य- *वि.* [सं.] पाउन नसकिने; अलभ्य; दुर्लभ।
अप्रामाणिक- *वि.* [सं.] प्रामाणिक नभएको; प्रमाणबेगरको; प्रमाणरहित।
अप्रासङ्गिक- *वि.* [सं.] प्रसङ्ग नमिलेको; बेप्रसङ्गको; सिलसिलादेखि बाहिरको; विनासन्दर्भको।
अप्रिय- *वि.* [सं.] १. मन नपरेको; प्यारो नभएको; प्रेम नभएको। २. चाह नभएको; इच्छा नजाग्ने। *ना.* ३. शत्रु; वैरी।
अप्रियता- *ना.* अप्रिय हुनुको भाव वा अवस्था; स्नेहहीनता।
अप्रिल- *वि.* [अङ्.] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार इस्वी संवत्को चौथो महिना; वैशाख आधाआधीदेखि जेठको आधाआधीका बिचमा पर्ने अङ्ग्रेजी महिना।
अप्रिल फुल- *ना.* अप्रिल एक तारिखमा कसैलाई झुक्याउँदै मूर्ख बनाउने पर्व।
अप्रीति- *ना.* [सं.] प्रीतिको अभाव; प्रीति वा माया नहुनाको अवस्था।
अप्रेन्टिस- *ना.* [अङ्.] कुनै कार्यालयमा काम सिक्न अवैतनिक वा अल्पवैतनिक रूपले काम गर्ने कर्मचारी; सिकारु व्यक्ति।
अप्रेसन- *ना.* [अङ.] चिरफार; शल्यक्रिया।
अप्रौढ- *वि.* [सं.] १. प्रौढ नभएको; आलोकाँचो। २. डरपोक; काँतर।

अप्रौढता- *ना.* १. प्रौढताको अभाव; आलोकाँचोपना; कट्मिरो अवस्था।
अप्रौढा- *वि.* [सं.] १. विवाह नभएकी स्त्री; कन्या। २. भर्खर विवाह भएकी स्त्री; नवविवाहिता स्त्री। ३. नछुने नभएकी कन्या; रजोवती नभएकी कन्या।
अप्सरा- *ना.* [सं.] १. इन्द्रको सभामा नाचगान गर्ने नटुवी; स्वर्गकी नर्तकी; देवाङ्गना; स्वर्वेश्या। २. जलकण; वाष्पकण। *वि.* ३. अत्यन्त राम्री; परम सुन्दरी (स्त्री)।
अप्सानी- *ना.* [सं. अपोसान] अग्रासन; औसानी।
अफगान- *ना.* [सं. अवगण] अफगानिस्तान देशमा बस्ने जाति।
अफगानिस्तान- *ना.* एसिया महादेशमा रहेको इरान पूर्वको एक देश।
अफताली- *ना.* [?] राजा, महाराजा आदिका यात्रामा पहिले नै गएर बास आदिको प्रबन्ध गर्ने कर्मचारी; पेसगी।
अफल- *वि.* [सं.] १. फल नभएको; निष्फल। २. निरर्थक; व्यर्थ। ३. खसी पारिएको; नपुंसक तुल्याइएको; लक्ख्याइएको।
अफलाकाङ्क्षी- *वि.* पारिश्रमिकको इच्छा नगर्ने; पुरस्कारको आशा नगर्ने; निस्वार्थी।
अफलातुन- *ना.* [ग्रि. प्लातोन] १. प्राचीन युनानका प्रसिद्ध दार्शनिक विद्वान् प्लेटोको अरबी नाउँ; प्लेटो। २. आफूलाई ठुलो विद्वान् ठान्ने व्यक्तिलाई व्यङ्ग्य गरी भनिने शब्द।
अफवाह- *ना.* [अ.] सर्वसाधारण जनतामा चलेको हल्ला; होहल्ला।
अफसर- *ना.* [अङ्.] हे. अफिसर।
अफसरी- *ना.* अफिसरी।
अफसोस- *ना.* [फा.] १. दुःख। २. सुर्ता; शोक; बिस्मात। ३. आत्मग्लानि; पछुतो; पश्चात्ताप; खेद।
अफाप- *वि.* [अ+फाप] १. फाप नभएको; नफाप्ने वा नफापेको; हानि गर्ने; विघ्नकारक। *ना.* २. नफाप्ने वा अनिष्टकारक स्थिति; हानि।
अफाल्नु- *स.क्रि.*[सं. आस्फालन] १. कुनै वस्तुलाई पर हुत्याउनु; फाल्नु; मिल्काउनु; फ्याँक्नु। २. छाड्नु; त्याग्नु।
अफालाइ- *ना.* अफाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अफालिनु- *क.क्रि.* अफाल्ने काम गरिनु; फ्याँकिनु।
अफिम- *ना.* [सं. अहिफेन] १. काँढादार केस्रा परेका पात हुने, सेतो कलेजी, रातो वा निलो रङको फूल फुल्ने, डल्ला परेका फलभित्र मसिना लट्टेजस्ता दाना फल्ने, एक जातको बोट वा त्यसैबाट निस्कने नसादार चोप; अहिफेन।
अफिमची- *ना.* १. अफिम खाने व्यक्ति; अम्मली। २. अल्छी; धिङ्न्याहा। ३. हगुरो।
अफिस- *ना.* [अङ्.] कार्यालय; अड्डा; दफ्तर।
अफिसर- *ना.* [अङ्.] १. सरकारी उच्च कर्मचारी; अफसर। २. उच्च सैनिक पदाधिकारी; सेनानायक। ३. हाकिम; प्रधान; प्रमुख।
अफिसरी- *ना.* अफिसरले गर्ने काम; अफिसरको पद; अफसरी।
अफ्रिका- *ना.* [अङ्.] पृथ्वीको पूर्वी गोलार्धमा भूमध्यसागरदेखि दक्षिणतिर रहेको एक महाद्वीप; पाँच महाद्वीपमध्ये एक।
अफ्रिकाली- *वि.* अफ्रिकासम्बन्धी; अफ्रिकाको बासिन्दा; अफ्रिकेली।
अफ्रिकी- *वि.* अफ्रिकाली; अफ्रिकेली।
अफ्रिकेली- *वि.* अफ्रिकाली; अफ्रिकी।
अब- *संयो.* [सं. अथ] १. यसपछि; अनि। २. यस बखत; यसै क्षण।
अबकारी- *ना.* [फा. आबकारी] १. रक्सी बनाउने ठाउँ; सराबखाना; भट्टी। २. भट्टीसम्बन्धी रकम; मादक पदार्थसम्बन्धी कर उठाउने अड्डा।
अबगाल- *ना.* [अब+गाल] हुनुपर्ने वा भनेजस्तो कामकुरा नहुँदा आइलाग्ने दोष; गाल; अबजस; भनाइ।
अबजस- *ना.* [सं. अपयश] जस नपाइने क्रिया वा अवस्था; अबगाल; अपवाद; भनाइ; अपयश।
अबजुस- *ना.* [फा. आबजोश] बियाँ नभएको ठुलो रातो मुनक्का; दाख।
अबद्ध- *वि.* [सं.] नबाँधिएको; बन्धनमा नपरेको; फुक्का; बद्ध नभएको।
अबन्ध्य- *वि.* [सं.] बाँध्न नहुने; बाँध्न नसकिने।
अबरे- *ना.* [अकबरे] गोल आकारको ज्यादै पिरो खालको खोर्सानी; डल्ले खोर्सानी; राँगे खोर्सानी; अकबरे।
अबल- *वि.* [सं.] बल नभएको; दुर्बल; निर्धो; दुब्लो।
अबला- *वि.* १. बल नभएकी; दुर्बला; निर्बला। *ना.* २. आइमाई; स्वास्नीमान्छे (अबला वा अशक्त मानिने पुरानो धारणाअनुसार)।
अबस्से- *क्रि.वि.* [सं. अवश्य] अवश्य; निस्सै।
अबाज- *ना.* [फा. आवाज] १. शब्द; ध्वनि। २. बोली; आवाज।
अबाटो- *ना.* [अ+बाटो] १. कुबाटो; खराब बाटो। २. बाटो नभएको ठाउँ; बाटो नपरेको ठाउँ।
अबाद- *ना.* [फा. आबाद] बाँझो जग्गामा खनजोत र खेती, किसानी गर्ने तथा नयाँ बस्ती बसाउने काम; बाँझो जग्गाजमिनको खनजोत; खेतीकमाइ; आबाद।
अबादी- *वि.* १. अबाद भएको; खनजोत गरी खेती गरिएको; आबादी। *ना.* २. मानिसहरूको बस्ती। ३. जनसङ्ख्या; आबादी।
अबाध- *वि.* [सं.] १. बाधा, अड्काउ केही नभएको; निर्विघ्न; स्वच्छन्द। २. पीडा नभएको; डाह नभएको। *क्रि.वि.* ३. विनारोकटोक; निरन्तर।
अबाध व्यापार- *ना.* विभिन्न प्रकारका बन्देज वा कर आदि नलागेको व्यापार; उन्मुक्त वाणिज्य।
अबाधित- *वि.* १. बाधा नभएको; विनारोकटोकको। २. स्वच्छन्द; स्वतन्त्र।
अबाध्य- *वि.* १. रोक्न नसकिने; भाँजी हाल्न नसकिने। २. नबाँधिएको; बाध्य नभएको। ३. अनिवार्य नभएको।
अबिजालो- *ना.* [सं. अभिजाल] १. केराउका जस्ता बाटुला पात हुने एक प्रकारको झार वा बुटीविशेष। २. पिनासको रोगमा प्रयोग गरिने अर्मलेजस्तो एक झार। ३. कडा पिरो पदार्थ।
अबिर- *ना.* [अ. अबीर] देवताको पूजा गर्ने र टिको आदि लगाउने काममा प्रयोग गरिने रातो धुलो; अबीर।
अबिरी- *वि.* १. अबिरको; अबिरजस्तो; अबिरसम्बन्धी। २. अबिरजस्तो रातो रङको; अबीरी।
अबीर- *ना.* हे. अबिर।
अबीरी- *वि.* अबिरी।

अबुद्धि- *ना.* [सं.] बुद्धि नहुने भाव वा अवस्था; निर्बुद्धिता; कुबुद्धि।
अबुझ- *वि.* [प्रा. अबज्झ< सं. अबुद्ध] जति नै बुझाउँदा पनि नबुझ्ने; जति सम्झाए पनि नसम्झने; बोधो; नासमझ।
अबुझकी- *वि.* कुरा नबुझ्ने; अबुझ; मूर्ख।
अबेर- *क्रि.वि.* [अ+बेर] बियाँलो; विलम्ब; अबेला; ढिलो।
अबेला- *ना.* [अ+बेला] १. अनुचित वा अनुपयुक्त समय; खराब समय; बेमौका; कुबेला। *क्रि.वि.* २. अबेर; ढिलो; बेला सकिएपछि।
अबेस्ता- *ना.* [फा.] फारसीहरूको धर्मग्रन्थ; इरानका जरथुस्त्रद्वारा प्रतिपादित फारसी धर्मको आधारग्रन्थ।
अबेहोर- *वि.* [अ+बेहोर] खराब चालचलनको; दुराचारी; दुश्चरित्र।
अबोध- *वि.* [सं.] केही पनि नबुझ्ने; केही नजान्ने; अज्ञानी; मूर्ख।
अबोधगम्य- *वि.* बुझ्न नसकिने; बोध वा सामर्थ्यभन्दा परको।
अबोला- *वि.* [अ+बोला] नबोल्ने स्वभावको; मौन प्रकृतिको।
अब्झट- *क्रि.वि.* [√ अपर्झट] अपर्झट; अचानक; एक्कासि; अनायास।
अब्द- *ना.* [सं.] १. वर्ष; साल। २. मेघ; बादल। ३. आकाश।
अब्धि- *ना.* [सं.] १. समुद्र; सागर। २. सरोवर; तलाउ; जलाशय। ३. चारलाई बुझाउने सङ्ख्या। ४. अङ्गुल एवं मात्राको सात गुना बराबरको नाप; दृष्टि, मुनि एवं पाताल बराबरको नाप।
अब्बल- *वि.* [अ. अव्वल] १. असल; उत्तम; श्रेष्ठ। २. प्रथम दर्जाको; एक नम्बरको (जग्गाजमिन आदि)।
अब्बल स्वर- *ना.* उच्चारणमा जिब्रोसँग सहमति जनाउँदै जिब्रो पश्च भएका बेलामा ओठ खुम्चिएर र जिब्रो अग्र भएका बेलामा ओठ तन्किएर उच्चारण हुने स्वरवर्ण।
अब्रख- *ना.* हे. अभ्रक।
अब्रह्मचर्य- *ना.* [सं.] १. ब्रह्मचर्यमा नरहेको अवस्था। *वि.* २. ब्रह्मचर्यको पालना नगर्ने।
अब्रह्मण्य- *वि.* [सं.] १. ब्राह्मणलाई योग्य नभएको; ब्राह्मणले गर्न नहुने; ब्राह्मणको प्रतिकूल (कर्म)। २. ब्राह्मणमा आस्था नराख्ने। *ना.* ३. संस्कृत नाटकका अनुसार नाटकमा कुनै अनुचित कुराको सूचना गर्दा नेपथ्यमा उच्चारण गरिने शब्द।
अब्रवाँ- *ना.* [अ. आवेरवाँ] मिहिन र पातलो खालको एक जातको असल सेतो कपडा; एक प्रकारको असल मलमल।
अभक्ति- *ना.* [सं.] १. भक्ति वा श्रद्धा नहुने स्थिति; भक्तिभावको अभाव। २. प्रेमहीनता; अनुरागविहीनता
अभक्ष्य- *वि.* [सं.] खान नहुने (वस्तु। *ना.* २. अभोज्य चिज; अखाद्य पदार्थ; धर्मशास्त्रले निषेध गरेको वस्तु; अभच्छे।
अभग- *ना.* [सं. अभङ्ग] गीतको दोहोऱ्याई, तेहऱ्याई भनिने चरण; गीतको स्थायी।
अभङ्ग- *वि.* [सं.] टुटफुट नभएको; भङ्ग नभएको; अखण्ड; पूर्ण।
अभङ्गपद- *ना.* पद वा अक्षरलाई भङ्ग नगरीकनै दुई वा बढी अर्थ निस्कने अर्थालङ्कार; श्लेषालङ्कारको एक भेद।
अभच्छे- *ना./वि.* [सं. अभक्ष्य] हे. अभक्ष्य।
अभद्र- *वि.* [सं.] १. भलादमीपन नभएको; भलो व्यवहार नगर्ने; अशिष्ट। २. खराब; अशुभ।
अभय- *ना.* [सं.] १. भय नहुनाको भाव वा स्थिति; भयरहित स्थिति; निर्भय; निडर। २. शरणमा लिने क्रिया वा स्थिति; रक्षा।
अभयदान- *ना. ना.* डरबाट बचाउने क्रिया; शरणमा लिने वा रक्षा गर्ने काम।
अभयपत्र- *ना.* भयरहित गर्न कसैलाई दिइएको पत्र।
अभयपद- *ना.* मोक्ष।
अभयमुद्रा- *ना.* अभयदान दिने मुद्रा; दाहिने हात उठाएर हत्केला देखाइएको अभयदान दिने मुद्रा।
अभयवचन- *ना.* भयबाट बचाउनका निम्ति गरिने प्रतिज्ञा; अभयदानको भरपर्दो बोली।
अभाग- *ना.* [सं.] १. नराम्रो भाग्य; दुर्भाग्य; अभाग्य; खोटो कर्म। *वि.* २.भाग्य नभएको; कर्मखोटी; अभागी। ३. भाग नछुट्ट्याइएको; अंशबन्डा नगरिएको; अविभक्त।
अभागी- *वि.* १. भाग्य नभएको; खोटो कर्म भएको। २. जस नपाउने; अबजस्याहा।
अभाग्य- *ना.* [सं.] अभाग; दुर्भाग्य।
अभाव- *ना.* [सं.] १. नहुनाको भाव वा स्थिति; सत्ताहीनता। २. नपाइने स्थिति; अप्राप्ति। ३. नाश; मृत्यु।
अभावग्रस्त- *वि.* आवश्यक वस्तुको खाँचो हुनाले कठिन अवस्था भएको; अभावले सताएको।
अभावग्रस्त क्षेत्र- *ना.* खाद्यान्न आदि आवश्यक वस्तुको धेरै कमी भएको क्षेत्र वा ठाउँ।
अभावुक- *वि.* [सं.] १. भावुक नभएको; भावनारहित। २. भावुक नभई विचार गरेर व्यवहार गर्ने; व्यावहारिक।
अभाषित- *वि.* [सं.] नभनिएको; नकहिएको; नसुनाइएको।
अभि- *उप.* [सं.] संज्ञावाचक तथा क्रियावाचक शब्दका अगिल्तिर लागेर मूल शब्दका अर्थमा परिवर्तन गराउने एक संस्कृत उपसर्ग (अभिनन्दन; अभिनय इ.)।
अभिकरण- *ना.* १. कुनै ठुला संस्थाका तर्फबाट नियत क्षेत्रमा काम गर्ने सानो संस्था; एजेन्सी। २. अभिकर्ताको काम गर्ने ठाउँ।
अभिकर्ता- *ना.* १. कुनै व्यापारी, व्यापारिक संस्था वा राज्यका तर्फबाट प्रतिनिधिका रूपमा काम गर्ने वा कमिसनमा मालसामान बेच्ने व्यक्ति। २. मुद्दामामिलासम्बन्धी अदालती लेखापढी गर्न पाउने तर बहस गर्न नपाउने कानुन व्यवसायी।
अभिकाङ्क्षा- *ना.* गहिरो आशा वा अभिलाषा; अत्यधिक चाहना।
अभिकाङ्क्षी- *वि.* अभिलाषा गर्ने; अत्यधिक चाहना गर्ने।
अभिक्षमता- *ना.* १. सबैतिर नियन्त्रण गर्न सक्ने क्षमता। २. आफूभन्दा निम्न श्रेणीका कर्मचारीलाई राम्ररी नियन्त्रण गर्न सक्ने क्षमता। ३. व्यावहारिक विषयवस्तुको उच्चस्तरीय प्रयोगात्मक ज्ञान हासिल गर्न सक्ने क्षमता। ४. प्राकृतिक विशेषता; स्वतन्त्र प्रकृति। ५. व्यक्तिमा रहने मानसिक क्षमता। ६. खास विषयप्रति शिक्षार्थीको झुकाउ वा क्षमता।
अभिगोष्ठी- *ना.* १. खास खास विषयहरूका विशेषज्ञहरूको सम्मेलन। २. अध्ययन गोष्ठी। ३. सेमिनार।

अभिघात- *ना.* १. काटमार; प्रहार। २. कसैप्रतिको आक्रमण; हमला। ३. व्यापारिक प्रतिष्ठा। ४. अतिप्रेरणा; ज्यादै झिझ्याहट। *वि.* ५. अति; अत्यन्त; ज्यादा। *क्रि.वि.* ६. धेरै; अति।

अभिघातक- *वि.* १. मारकाट गर्ने; प्रहार गर्ने। २. आक्रमण गर्ने; हमला गर्ने। ३. रोकथाम गर्ने; छेकथुन गर्ने।

अभिचार- *ना.* तन्त्रमन्त्र वा झारफुक आदिद्वारा गरिने मारण, मोहन, उच्चाटन आदि अनुचित कर्म।

अभिचारक- *वि.* अभिचार कर्म गर्ने वा त्यस्तो कर्मसित सम्बन्ध भएको; कुकर्मी; दुराचारी।

अभिजन- *ना.* १. आफ्ना बन्धुवर्ग; वंश; कुटुम्ब। २. स्वदेश; आफ्नो देश।

अभिजात- *वि.* [सं.] १. उत्तम कुलमा जन्मेको; कुलीन। २. बुद्धिमान्; पण्डित। ३. उपयुक्त; योग्य। ४. मान्य; पूज्य। ५. सुन्दर; मनोहर। *ना.* ६. खानदान।

अभिजाततन्त्र- *ना.* राम्रा तवरले काम चलाउन सक्ने सुयोग्य र कुलीन व्यक्तिका अधिकारमा रहेको शासनप्रणाली।

अभिजाति- *ना.* विशेष किसिमको जाति; उत्तम जाति; सुन्दर जाति।

अभिजित्- *ना.* [सं.] १. उत्तराषाढा नक्षत्रको पछिल्लो पन्ध्र घडी र श्रवण नक्षत्रको पहिलेका चार घडीको समय। २. पौने बाह्रदेखि डेढ बजेसम्मको मुहूर्त। ५. विजयमुहूर्त।

अभिज्ञ- *वि.* [सं.] १. विशेष जान्ने; जान्नेसुन्ने; जानिफकार; विशेषज्ञ। २. कुशल; निपुण; प्रवीण।

अभिज्ञा- *ना.* १. प्राथमिक वैचारिक ज्ञान; सामान्य जानकारी। २. स्मरण; सम्झना; स्मृति। ३. बौद्धहरूका अनुसार चिताएजस्तो शरीर धारण गर्न सक्ने र तीनै कालका कुरा जान्ने तथा नजिक र टाढाका सबै मानिसका मनको कुरा जान्ने गौतम बुद्धको अलौकिक शक्ति।

अभिज्ञात- *वि.* [सं.] १. विशेष रूपमा जानिएको; थाहा पाइएको। २. राम्ररी सम्झिएको; स्मरण भएको।

अभिज्ञान- *ना.* [सं.] १. सम्झना; स्मृति। २. सम्झौटो; चिनु। ३. लक्षण; चिह्न। ४. चिनारी; परिचय।

अभिताप- *ना.* [सं.] १. प्रचण्ड गर्मी; चर्को धुप। २. अत्यन्त दुःख; अत्यधिक पीडा। ३. ठुलो चिन्ता।

अभिधा- *ना.* [सं.] १. नाउँ; नाम। २. पदवी; दर्जा; श्रेणी; उपाधि। ३. शब्दको वाच्यार्थ वा सोझो अर्थको बोध गराउने शक्ति; वाचक शब्दद्वारा बुझिने सामान्य अर्थ।

अभिधात्मक- *वि.* वाच्यार्थ प्रधान भएको; अभिधामूलक।

अभिधान- *ना.* [सं.] नाउँ; नाम; संज्ञा।

अभिधेय- *ना.* [सं.] १. अर्थ; भाव; तात्पर्य; अभिप्राय। २. निचोर; निष्कर्ष। ३. कुनै शब्दको शाब्दिक अर्थ। ४. नाउँ; नाम। *वि.* ५. अभिधाद्वारा व्यक्त गर्न सकिने (वाच्य)।

अभिनन्दन- *ना.* [सं.] १. कुनै महत्त्वपूर्ण कामकुरा वा योगदान गर्ने व्यक्तिलाई गरिने स्वागत, सत्कार, प्रशंसा, धन्यवाद आदि कार्य। २. हर्ष; खुसी; आनन्द; सन्तोष। ३. अभिवादन; प्रणाम। ४. विनयपूर्वक गरिएको प्रार्थना।

अभिनन्दन पत्र- *ना.* कुनै प्रतिष्ठित व्यक्तिलाई उनका सत्कार्यको प्रशंसा लेखी समर्पण गरिने पत्र; सम्मानपत्र; प्रशस्तिपत्र।

अभिनन्दनीय- *वि.* १. प्रशंसनीय; श्लाघनीय। २. वन्दनीय; प्रणाम गरिने। ३. हर्षप्रद; आनन्दयुक्त।

अभिनन्दित- *वि.* अभिनन्दन गरिएको; प्रणाम गरिएको; अभिवादन गरिएको।

अभिनय- *ना.* [सं.] १. नक्कल; देखासिकी; अनुकरण। २. नाटकमा पात्रपात्राद्वारा गरिने अर्थपूर्ण अङ्ग सञ्चालन; हाउभाउ। ३. हृदयका भावलाई बाह्य चेष्टाद्वारा प्रदर्शन गर्ने काम।

अभिनव- *वि.* [सं.] १. नयाँ; नवीन। २. आलो; ताजा; साजी।

अभिनवन- *ना.* पहिले सिकेका धारणा, व्यवहार वा कार्यकलापलाई पुनर्नवीकरण गर्ने कार्य; नयाँ नयाँ ज्ञान र सिपद्वारा स्तर वृद्धि गर्ने काम।

अभिनीत- *वि.* [सं.] १. नजिक ल्याइएको; अगिल्तिर ल्याइएको। २. सिँगार गरिएको; अलङ्कृत; सुसज्जित। ३. अभिनय गरिएको; रङ्गमञ्चमा प्रस्तुत गरिएको (नाटक)।

अभिनेता- *ना.* [सं.] १. नृत्य, नाटक आदिमा अभिनय गर्ने व्यक्ति; रङ्गमञ्च वा चलचित्रमा अभिनय गर्ने कलाकार। २. चलचित्रको मुख्य पात्र; कुनै चरित्रको अनुकर्ता; नायक।

अभिनेत्री- *ना.* [सं.] १. अभिनय गर्ने स्त्री; अभिनेताको स्त्रीरूप; महिला अभिनेता।

अभिनेय- *वि.* [सं.] अभिनय गर्न योग्य वा सकिने; नाटक खेल्न लायक; नाटक खेल्न सकिने।

अभिन्न- *वि.* [सं.] १. नछुट्टिएको वा नबेग्लिएको; भिन्न नभएको; नकाटिएको; सिङ्गो; सग्लो। २. टाँसिएको; मिलेको; लेप्सिएको। ३. लागेको; संलग्न; सम्बद्ध।

अभिन्नता- *ना.* १. अभिन्न हुनाको भाव वा स्थिति; भिन्नताको अभाव। २. एकरूप वा समान हुनाको अवस्था; एकात्मता; एकरूपता। ३. अभिन्न सम्बन्ध।

अभिन्न पद- *ना.* हे. अभङ्ग पद।

अभिन्यास- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई कुनै विभागमा राख्ने काम। २. कुनै वस्तुलाई क्रमबद्ध रूपमा राख्ने काम।

अभिपोषण- *ना.* [सं.] अर्काले गरेका काममा स्वीकृति दिएर निश्चय गर्ने काम; समर्थन वा सदर गर्ने काम।

अभिपोषणीय- *वि.* अभिपोषण गर्न लायक; स्वीकृत हुन योग्य; पुष्टि गरिन योग्य; सदर वा समर्थन गर्न लायक।

अभिप्राय- *ना.* [सं.] १. भन्न वा अर्थ्याउन खोजिएका कुराको सार; आशय; मतलब; तात्पर्य। २. उद्देश्य; लक्ष्य। ३. विचार। ४. अभिलाषा; इच्छा। ५. सम्मति; राय। ६. सादृश्यबाट असम्भव कुराको कल्पना गरिने नाटकको एउटा लक्षण।

अभिप्रेत- *वि.* [सं.] १. खास उद्देश्य राखिएको; आन्तरिक इच्छा गरिएको; चाहेको; अभिलषित; वाञ्छित। *ना.* २. सम्मति; स्वीकृति।

अभिप्रेरणा- *ना.* [सं.] कुनै विषय वा वस्तुप्रति विशेष रूपमा ध्यानाकर्षण गराउने काम।

अभिभाँत- *ना.* [सं. आभिवत्र्य] हे. ऐभाँत।
अभिभारा- *ना.* [सं.] कुनै कामको जिम्मेवारी; जवाफदेही; उत्तरदायित्व।
अभिभावक- *वि.* [सं.] १. पालनपोषण गर्ने; हेरविचार गर्ने; संरक्षक। २. छात्रछात्राको जिम्मा लिने वा जिम्मेदारी वहन गर्ने। ३. वशमा पार्ने। ४. जित्ने; पराजय गर्ने। *ना.* ५. बाबुआमा वा संरक्षक व्यक्ति।
अभिभावन- *ना.* [सं.] १. पालनपोषण गर्ने काम; हेरविचार; संरक्षण। २. जित्ने वा विजय प्राप्त गर्ने काम। ३. अभिभावकले गर्ने काम।
अभिभाषण- *ना.* [सं.] १. धेरै मानिस जम्मा भएका ठाउँमा कुनै विषयलाई लिएर गरिएको विद्वत्तापूर्ण भाषण; वक्तृता; व्याख्यान। २. मुद्दाको छलफल हुँदा वकिलले गरेको बहस; वकालत।
अभिभूत- *वि.* [सं.] १. हराइएको; जितिएको; पराजित। २. दुःखित; पीडित। ३. कतै तानिएको; अधीनमा ल्याइएको; वशीभूत। ४. कुनै कुरा वा विचारले सताइएको; कुनै कुरा वा विचार बारबार मनमा आइरहेको।
अभिमत- *वि.* [सं.] १. इच्छा एवं अभिलाषा राखिएको; चाहेको; रुचि लिइएको; वाञ्छित। २. प्यारो; प्रिय। ३. सम्मत; स्वीकृत। *ना.* ४. इच्छा; अभिलाषा। ५. विचार; राय।
अभिमन्त्रण/अभिमन्त्रणा- *ना.* [सं.] १. मन्त्रणाद्वारा संस्कार गरिने क्रिया। २. निम्तो; निमन्त्रण; आमन्त्रण।
अभिमन्त्रित- *वि.* [सं.] १. मन्त्रद्वारा संस्कार गरिएको। २. बोलाइएको; आमन्त्रित; निमन्त्रित।
अभिमन्यु- *ना.* [सं.] सुभद्राको कोखबाट जन्मेका र कौरवको चक्रव्यूह तोड्ने, महाभारतप्रसिद्ध अर्जुनका वीर छोरा।
अभिमान- *ना.* [सं.] १. आफ्नो मान, प्रतिष्ठा, सत्ता आदिको कल्पना वा ज्ञान। २. मान, प्रतिष्ठा, योग्यता आदिका सम्बन्धमा मनमा हुने प्रायः अनुचित धारणा; सेखी; घमन्ड; तुजुक; अहमत्याईं; अहङ्कार। ३. आफूले आफैँलाई ठुलो सम्झेर अरूका अगाडि फुइँ लाउने काम; आत्मश्लाघा; आत्मप्रशंसा।
अभिमानी- *वि.* १. अभिमान गर्ने; सेखी गर्ने; घमन्डी। २. आफ्नो प्रशंसा आफैँ गर्ने; आत्मश्लाघी।
अभिमुख- *वि.* [सं.] १. सामुन्ने फर्केको; सम्मुखमा पर्ने; प्राङ्मुख। २. पूर्वतिर फर्केको। *ना. यो.* ३. सामुन्ने; मुखेन्जी; नजिक।
अभिमुखी- *ना.* [सं.] १. बौद्ध धर्मअनुसार दशभूमि र त्रयोदश भूमिको छैटौँ भूमि। *वि.* २. अभिमुख भएको; सामुन्ने वा अगाडि फर्केको; अभिमुख। ३. योजनात्मक रूपले कुनै विषयमा विशेष जानकारी गराइएको।
अभिमुखीकरण- *ना.* १. अघि सार्ने काम; सामुन्ने राख्ने काम; प्राङ्मुखीकरण। २. कुनै अनुशासन, शास्त्र वा सिद्धान्तमा नयाँ मत, प्रविधि वा शिल्पलाई प्रस्तुत गर्ने कार्य। ३. सामूहिक रूपले रहेका शिक्षार्थीहरूलाई विशेषज्ञहरूद्वारा कुनै खास खास विषयमा विशेष जानकारी दिने वा त्यसको प्राविधिक पक्षमा गरिने शिक्षण; प्रशिक्षण; तालिम।
अभियन्ता- *ना.* [सं.] इन्जिनियर।
अभियन्त्रण- *ना.* [सं.] १. अभियन्ता वा इन्जिनियरको काम। २. यन्त्र वा यान्त्रिकी विद्या; इन्जिनियरिङ।
अभियाचन- *ना.* [सं.] आफ्नो इष्टसिद्धि वा प्राप्तिका लागि कसैसित प्रार्थना गर्ने काम; माग्ने काम; माग।
अभियान- *ना.* [सं.] १. कुनै विशिष्ट कार्य, निश्चित उद्देश्य वा लक्ष्य प्राप्त गर्न प्रायः सामूहिक रूपमा गरिने प्रयास। २. युद्धका लागि गरिने सैनिक यात्रा; सेनाद्वारा गरिने चढाइ; आक्रमण; धावा ३. पहाडपर्वत आदिमा चढ्ने काम; आरोहण। ४. नजिक आउने वा जाने काम।
अभियुक्त- *वि.* [सं.] १. अभियोग लागेको; दोष लागेको; बात लागेको। २. कुनै काममा लागेको; काममा व्यस्त रहेको। ३. ज्ञानी; विद्वान्।
अभियोक्ता- वि [सं.] १. कसैका उपर अभियोग लगाउने वा अपराधको दोषारोपण गर्ने; वादी। २. शत्रु; वैरी।
अभियोग- *ना.* [सं.] १. कसैलाई लगाइने अपराधको दोषारोपण; फत्तुर; आरोप; दोष; फरेब। २. युद्धका निम्ति गरिने चढाइ; आक्रमण। ३. उद्योग; अध्यवसाय।
अभियोग पत्र- *ना.* कसैलाई सम्बन्धित कार्यालयबाट कुनै अभियोग लगाई दिइएको वा लेखिएको जनाउपत्र।
अभियोगाधीन- *वि.* अदालतमा अभियोगसम्बन्धी कारबाई चलिरहेको; दोष वा अभियोगको निर्णय भइनसकेको।
अभियोगी- *वि.* १.अभियोग लगाउने; दोषारोपण गर्ने; वादी। २. अभियोग लागेको; दोषारोपण गरिएको।
अभियोजन- *ना.* [सं.] १. ठुलो योजना बनाउने कार्य। २. कसैका उपर फौजदारी मामिला चलाउने क्रिया।
अभिराम- *वि.* [सं.] अति राम्रो; ज्यादै सुन्दर; अत्यन्त मनोहर।
अभिरुचि- *ना.* [सं.] कुनै विषय वा वस्तुप्रति भएको तीव्र रुचि; चाह; अभिलाषा; इच्छा।
अभिरुचित- *वि.* सबैबाट रुचाइने; प्यारो गरिने (व्यक्ति); प्रेम गरिने (मानिस); प्रेमी; आसक।
अभिलषित- *वि.* [सं.] इच्छा गरिएको; चाह राखिएको; वाञ्छित।
अभिलाष/अभिलाषा- *ना.* [सं.] कुनै विषय वा वस्तुप्रतिको तीव्र चाहना; इच्छा; वाञ्छा; कामना।
अभिलाषी- *वि.* अभिलाषा गर्ने; इच्छा गर्ने; चाहना राख्ने; कामना गर्ने।
अभिलिखित- *वि.* [सं.] विशेष रूपमा लेखिएको; धातु, शिला आदिमा खोपिएको।
अभिलेख- *ना.* [सं.] १. सुन, तामाका पाता वा ढुङ्गा आदिमा कुनै महत्त्वको विषय लेखिएको वा कपिएको लेख; विविध महत्त्वका सामग्री भएको प्राचीन लेख। २. कुनै विषयको प्रामाणिक लेख वा रिकर्ड; प्रामाणिक लेख; लेखोट।
अभिलेख अदालत- *ना.* मुद्दाका अभिलेखहरू राखिने अदालत।
अभिलेखन- *ना.* १. कागज, पातो, धातु, पाषाण आदिमा कुनै महत्त्वपूर्ण कुरा लेख्ने काम; अभिलेख वा रेकर्ड राख्ने काम। २. लेख; लेखोट; धातु, शिला आदिमा लेखिएको वा खोपिएको विषय।
अभिलेख सङ्ग्रहालय- *ना.* प्राचीन हस्तलिखित ग्रन्थ एवं पुरातात्त्विक वस्तुहरूको सङ्ग्रह गरिएको घर।

अभिलेखालय- *ना.* १. अभिलेख राखिने घर वा कोठा। २. मिसिल जम्मा गरेर राखिने अड्डा; मिसिल फाँट।
अभिलेखी- *वि.* [सं.] अभिलेखसम्बन्धी; अभिलेखको।
अभिलेखी प्राकृत- *ना.* अशोक, कनिष्क, रुद्रदामन आदिका अभिलेखहरूमा पाइएको प्राकृत भाषा।
अभिवक्ता- *ना.* [सं.] १. वादी र प्रतिवादीका पक्षबाट कुनै मुद्दामामिलाका सम्बन्धमा अधिकारपूर्वक बोल्ने व्यक्ति (प्लिडर)। २. अधिवक्ताभन्दा तल्लो र अधिकर्ताभन्दा उपल्लो तहको वकिल।
अभिवन्दन/अभिवन्दना- *ना.* [सं.] १. आदर एवम् सम्मानपूर्वक गरिएको प्रणाम; विनयपूर्वकको नमस्कार। २. स्तुति; प्रशंसा।
अभिवन्दनीय/अभिवन्द्य- *वि.* अभिवन्दना गर्न लायक; आदर तथा सम्मान गर्नुपर्ने।
अभिवादक- *वि.* [सं.] अभिवादन गर्ने; सम्मानपूर्वक प्रणाम गर्ने; विनयपूर्वक नमस्कार गर्ने।
अभिवादन- *ना.* [सं.] १. ढोग; नमस्कार; प्रणाम। २. ठुलाबडा वा सम्माननीय व्यक्तिहरूलाई गरिने आदरभाव। ३. शुभकामना; बधाई। ४. प्रशंसा; स्तुति।
अभिवृत्ति- *ना.* [सं.] १. आन्तरिक विचार वा धारणा। २. कुनै वस्तुप्रतिको मानसिक दृष्टिकोण।
अभिवृद्धि- *ना.* [सं.] १. तल्लो तहबाट माथिल्लो तहमा वृद्धि हुने काम। २. थोरैबाट धेरै हुने स्थिति। ३. उन्नति; बढिबढाउ। ४. सामान्य अवस्थाबाट विशेष अवस्थामा पुग्ने प्रक्रिया।
अभिव्यक्त- *वि.* [सं.] राम्ररी व्यक्त गरिएको; राम्रोसँग प्रकट गरिएको; अभिव्यक्ति दिइएको।
अभिव्यक्ति- *ना.* [सं.] १. विषयवस्तुको अनुभूति वा हृदयमा पलाएको भावना प्रकट गर्ने क्रिया। २. शब्द, चेष्टा आदिद्वारा मनको भाव वा विचारलाई व्यक्त गरिने क्रिया।
अभिव्यक्तिवाद- *ना.* रसको उत्पत्ति, भुक्ति आदि नभएर अभिव्यक्ति हुन्छ भन्ने संस्कृत साहित्यशास्त्रको सिद्धान्त।
अभिव्यञ्जक- *वि.* [सं.] १. मनको भाव वा विचार प्रकट गर्ने; प्रकाशित गर्ने; व्यक्त गर्ने। २. शब्द; वाक्य आदिद्वारा आन्तरिक अर्थको अभिव्यञ्जना गर्ने।
अभिव्यञ्जन- *ना.* [सं.] आफ्नो मनको विचार वा भाव सोझो ढङ्गले व्यक्त नगरी घुमाएर व्यक्त गरिने वा भनिने भाव, गुण वा अवस्था।
अभिव्यञ्जना- *ना.* [सं.] १. कुनै शब्द वा वाक्यद्वारा कुनै कुरो सोझो र सरल ढङ्गले प्रकट नगरी व्यङ्ग्यात्मक वा ध्वन्यात्मक रूपले व्यक्त गर्ने भाव, गुण, प्रक्रिया वा अवस्था। २. विषयवस्तुको हृदयमा परेको कलात्मक छाप वा प्रभाव।
अभिव्यञ्जनावाद- *ना.* कुनै पनि कविता वा कला कवि वा कलाकारको बाहिरी वस्तुजगत्भन्दा अन्तर्मनका अवस्थाको प्रस्फुटन हो भन्ने सिद्धान्त; कला र अभिव्यञ्जनालाई अभिन्न मान्ने र अभिव्यञ्जनालाई सहजानुभूति मान्ने मत वा सिद्धान्त।
अभिव्यञ्जनावादी- *वि.* अभिव्यञ्जनावादमा विश्वास गर्ने; अभिव्यञ्जनावादको अनुयायी।
अभिव्याप्ति- *ना.* [सं.] सबैतिर फैलिने वा ढाकिने स्थिति; सर्वव्यापकता।
अभिशङ्का- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय वा वस्तुप्रतिको सन्देह; शङ्का; अविश्वास। २. डर; भय; त्रास। ३. आरोप; अभियोग।
अभिशप्त- *वि.* [सं.] बेसरी सरापिएको; सराप दिइएको; सराप्ने काम गरिएको; शापित।
अभिशाप- *ना.* [सं.] १. कुनियतपूर्वक गरिएको गाली; सराप; शाप। २. फत्तुर; दोष; फरेब; आरोप। ३. बात; कलङ्क।
अभिशून्य- *ना.* [सं.] १. अदालतले गरेका निर्णयलाई रद्द गर्ने क्रिया। २. मनमा कुनै किसिमको चिन्ता, ताप आदि नलिने किसिम।
अभिशून्यीकृत- *वि.* अदालतले गरेको निर्णय रद्द गरिएको वा खाली गरिएको।
अभिश्रुति- *ना.* [सं.] अपनिहिति स्वरसँग त्यसभन्दा पूर्वगामी वा पश्चगामी स्वरको समीभवन।
अभिषिक्त- *वि.* [सं.] १. अभिषेक गरिएको; सेचन गरिएको। २. राज्याभिषेक गरिएको; राजतिलक दिइएको। ३. राजसिंहासनमा बसाइएको।
अभिषेक- *ना.* [सं.] १.पानी छर्कने वा सेचन गर्ने काम; सिञ्चन। २. स्नान गर्ने वा नुहाउने काम। ३. विधिपूर्वक मन्त्र पढेर राजपदमा आरूढ गराउने काम। ४. यज्ञका समाप्तिपछि अभिमन्त्रित जलले स्नान गर्ने काम। ५. शिवलिङ्गमाथि जलधाराबाट पानी चुहाउने काम; रुद्राभिषेक। ६. रोगव्याधिको निवारण वा शान्ति र मङ्गलका निम्ति मन्त्र पढेर कुश, फूल आदिले जल छर्कने काम।
अभिषेचन- *ना.* [सं.] हे. अभिषेक।
अभिषेचनीय- *वि.* १. अभिषेचन गर्न लायक; राज्याभिषेक गर्न योग्य। २. मङ्गल कलशका पानीले सेचन गर्न लायक।
अभिसार- *ना.* [सं.] १. सैनिकले गरेको आक्रमण; हमला। २. प्रेमी वा प्रेमिकासँग भेट गर्नका निम्ति सङ्केत गरिएको वा पूर्वनिश्चित ठाउँमा जाने क्रिया।
अभिसारण- *ना.* १. नजिक वा छेउमा जाने काम। २. प्रियसँग भेट्नका निम्ति जाने काम; सङ्केतस्थलमा जाने काम।
अभिसारिका- *ना.* सङ्केत गरिएको वा पूर्वनिश्चित ठाउँमा प्रेमीसँग भेट गर्न जाने नायिका।
अभिसारी- *वि.* १. कुनै कार्य आदिका निमित्त सहायक; कार्यसाधक। २. सङ्केत गरिएको वा पूर्वनिश्चित ठाउँमा भेट गर्न जाने। ३. आक्रमणकारी; हमला गर्ने।
अभिसूचक- *ना.* [सं.] विभिन्न कुरा वा विषयको चर्चा वा उल्लेख कहाँ कहाँ भएको छ, तत्सम्बन्धी स्रोत तथा सङ्केतहरू दिइएको कुनै विषयको वर्णानुक्रमिक सूची।
अभिसूचना- *ना.* [सं.] कुनै आधिकारिक रूपमा प्रकाशित भएको सूचना; अधिसूचना।
अभिहरण- *ना.* [सं.] १. नजिक वा सामुन्ने ल्याउने काम। २. हाजिर वा उपस्थित गराउने काम। ३. कुनै वस्तु लिएर भाग्ने अथवा

हरण गर्ने काम वा अवस्था।
अभिहरण अधिपत्र- *ना.* ऋण, भाडा इत्यादिको असुलीका निम्ति न्यायालयका आदेशबाट कसैको जायदात, जमिन आदि जफत गर्न वा लिलाम गर्नलाई जारी गरिएको आदेशपत्र।
अभिहर्ता- *वि.* [सं.] कुनै वस्तु लिएर भाग्ने; चोर; लुटेरा; डाँका।
अभीप्सा- *ना.* [सं.] प्रबल इच्छा; तीव्र अभिलाषा; अतिमनोरथ।
अभीप्सित- *वि.* प्रबल रूपमा इच्छा गरिएको; ज्यादै अभिलाषा राखिएको; ज्यादै चाहना गरिएको; वाञ्छित।
अभीरु- *वि.* [सं.] १. नडराउने; निडर। *ना.* २. शिव। ३. भैरव। ४.युद्धभूमि।
अभीष्ट- *वि.* [सं.] १. इच्छा गरिएको; अभिलाषा राखिएको; अति इच्छित। २. ज्यादै मन परेको; अति प्यारो; अत्यन्त प्रिय।
अभुक्त- *वि.* [सं.] १. केही पनि नखाएको; भोको। २. भोगचलन नगरिएको; व्यवहारमा नल्याइएको।
अभुज- *वि.* [सं.] हात नभएको; डुँडो।
अभूत- *वि.* [सं.] १. सत्ता नभएको; अनस्तित्व। २. अनौठो; अपूर्व। २. झुटो; मिथ्या; अयथार्थ।
अभूतपूर्व- *वि.* १. पहिले कहिल्यै नभएको; अपूर्व। २. अनौठो; अद्भुत।
अभूमि- *ना.* [सं.] १. भूमि वा जग्गाजमिनबाहेक अन्य पदार्थ। २. उपयुक्त नभएको ठाउँ; अनुचित ठाउँ। ३. अपात्र; कुपात्र; अयोग्य व्यक्ति।
अभेक- *ना.* [अ+भेक] पाइक नपर्ने ठाउँ; बाटो नपर्ने ठाउँ; अपाही; कोल्टो; अभेग।
अभेकिलो- *वि.* पाइक नपर्ने; अपाही।
अभेग१- *ना.* हे. अभेक।
अभेग२- *ना.* १. विवाह गर्न हतपत भएकी वा हतारिएकी कन्याको अवस्था। २. उमेर पुगेकी कन्या।
अभेगिलो- *वि. हे.* अभेकिलो।
अभेद- *वि.* [सं.] भेद नभएको; भेदभावरहित; अभिन्न।
अभेद रूपक- *ना.* उपमेय र उपमानमा अभेद सूचित गर्ने रूपक।
अभेद्य- *वि.* [सं.] १. छेड्न नहुने वा प्वाल पार्न नसकिने। २. भाँच्न नहुने वा नसकिने।
अभेद्य चट्टान- *ना.* पानी छिर्न नसक्ने खालको चट्टान; खँदिलो चट्टान।
अभोग- *वि.* [सं.] उपभोग नगरिएको; चलनमा नल्याइएको; व्यवहार नगरिएको।
अभोगी- *वि.* भोग नगर्ने; त्यागी; विरक्त।
अभोग्य- *वि.* भोग गर्न नहुने; उपभोग गर्न नसकिने वा नहुने; भोग गर्न अयोग्य।
अभोज्य- *वि.* [सं.] खान नहुने; खान अयोग्य; अखाद्य।
अभौतिक- *वि.* [सं.] १. भौतिक वस्तुसँग सम्बन्ध नभएको। २. परलोक वा अध्यात्मजगत्सँग सम्बन्ध भएको।
अभ्यञ्जन- *ना.* [सं.] आँखामा लगाउने गाजल; अञ्जन; सुर्मा।
अभ्यन्तर- *ना.* [सं.] १. भित्री मन। २. माझ; बिच; मध्य। ३. गुप्त कुरा; गुप्त रहस्य; गुप्त कथा।
अभ्यर्चन/अभ्यर्चना- *ना.* [सं.] १. पूजा वा आराधना गर्ने भाव वा अवस्था; पूजन; अर्चना। २. सजावट; शृङ्गार। ३. आदर; सम्मान।
अभ्यर्थना- *ना.* [सं.] १. प्रार्थना; बिन्ती; निवेदन। २. उठेर विनयपूर्वक प्रार्थना गर्ने काम। ३. कुनै विशिष्ट व्यक्तिसित कुनै कार्यविशेषका निम्ति गरिने नम्रतापूर्वकको प्रार्थना।
अभ्यर्थनीय- *वि.* १. प्रार्थना गरिने; बिन्ती बिसाइने। २. उठेर विनयपूर्वक स्वागत वा सत्कार गरिने।
अभ्यर्थी- *वि.* [सं.] १. प्रार्थना गर्ने; प्रार्थी। २. कुनै कुरा माग्ने; याचक।
अभ्यसित- *वि.* [सं.] १. अभ्यास गरिएको; प्रयोग गर्न जानिएको। २. पढेको; घोकेको; पठित; अभ्यस्त।
अभ्यस्त- *वि.* [सं.] १. अभ्यास गरेको; रफत गरेको; मिहिनेत गरेको। २. दक्ष; निपुण; प्रवीण।
अभ्यागत- *ना.* [सं.] १. घरमा वास बस्ने गरी आएको सत्कारयोग्य व्यक्ति; अतिथि; पाहुना। *वि.* २. भेट गर्न आएको; अगाडि आएको।
अभ्यावेदन- *ना.* [सं.] दुई सरकारका वादविवादमा पठाइने नम्रतापूर्वकको लेख वा चिठी।
अभ्यास- *ना.* [सं.] १. कुनै पाठ्य विषयमा निरन्तर दोहोऱ्याई तेहऱ्याई पूर्ण ज्ञान प्राप्त गर्ने काम; रफत। २. कुनै कार्यको व्यावहारिक पक्षतिर विशेष रूपमा बारम्बार गरिने मिहिनेत।
अभ्यासमूलक- *वि.* अभ्यास गर्नुपर्ने; खुब मिहिनेतसँग व्यवहारमा ल्याउनुपर्ने।
अभ्यासी- *वि.* अभ्यास गर्ने; मिहिनेत गर्ने; रफत गर्ने; घोक्ने।
अभ्युक्ति- *ना.* [सं.] १. आलोचना वा व्यङ्ग्यका ढाँचामा बताइएको कुनै कुरा। २. कसैका विषय वा सम्बन्धमा भनिएको उक्ति; टीका।
अभ्युत्थान- *ना.* [सं.] १. पदोन्नति; उदय; बढिबढाउ। २. कुनै सभा आदिमा विशष्ट व्यक्ति आउँदा सम्मानका निम्ति आसन छाडेर उठ्ने काम।
अभ्युदय- *ना.* [सं.] १. उन्नति; समुन्नति; समृद्धि; बढिबढाउ। २. उदय; उत्पत्ति।
अभ्युन्नत- *वि.* [सं.] उन्नति भएको; उठेको।
अभ्युन्नति- *ना.* १. समुन्नति; पदोन्नति; २. समृद्धि।
अभ्रक/अभ्रख- *ना.* [सं.] आगाले नजल्ने पारदर्शी र पत्रेदार खनिज पदार्थविशेष; अब्रख।
अमङ्गल- *ना.* [सं.] १. मङ्गल वा कल्याणको अभाव; अकल्याण; अशुभ; बिच्छुक; कुलच्छिन; अपशकुन। *वि.* २. मङ्गल नभएको; बिच्छुकी; अलच्छिनी।
अमङ्गलकारी- *वि.* कसैको कल्याण नगर्ने; हित नगर्ने; अहितकारी।
अमचुर- *ना.* हे. अम्चुर।
अमन१- *ना.* [अ+मन] कुनै वस्तु खाने इच्छा नहुने स्थिति; खान मन नलाग्ने वा छुदै नहुने स्थिति; अरुचि।
अमन२- *ना.* [अ.] शान्ति; सुख; चैन।
अमन चैन- *ना.* शान्ति र सुख; सुख र शान्ति।

अमनस्क- *वि.* [सं.] १.मन वा चित्त ठिक नभएको; विमनस्क। २. उदास। ३. विवेकशक्तिहीन। ४. किंकर्तव्यविमूढ।

अमर- *वि.* [सं.] १. कहिल्यै नमर्ने; सधैं बाँचिरहने। *ना.* २. देवता। ३. पारो। ४. सुवर्ण; सुन।

अमरकोश- *ना.* अमरसिंह नाउँका व्यक्तिले पद्यमा बनाएको संस्कृतको पर्यायवाची शब्दकोश।

अमरता- *ना.* १. अमर हुनाको भाव; कहिल्यै नमर्ने स्थिति; अविनाशिता। २. चिरजीवन। ३. देवत्व; अमरत्व।

अमरपद- *ना.* देवताको पद; देवपद; देवपद प्राप्त गर्ने स्थिति; मोक्ष; मुक्ति।

अमरपदवी- *ना.* अमरको पद वा पदवी; देवत्व।

अमरवल्ली- *ना.* आकाशवल्ली।

अमरसिंह- *ना.* १. अमरकोशका निर्माता। २. विक्रमी उन्नाइसौँ शताब्दीमा थापाकुलमा भएका नेपालका एक प्रसिद्ध व्यक्ति।

अमराङ्गना- *ना.* १. अप्सरा; स्वर्गकी वेश्या। २. देवताकी स्त्री; देवाङ्गना।

अमराधिप- *ना.* १. अमरहरूका राजा; इन्द्र। २. ईश्वर।

अमरावती- *ना.* देवताका राजा इन्द्रको राजधानी; इन्द्रपुरी; स्वर्ग; अमरपुरी।

अमरी- *ना.* १. देवस्त्री; देवी; देवाङ्गना। २. इन्द्रको राजधानी; अमरावती।

अमर्त्य- *वि.* [सं.] १. अविनाशी; नमर्ने; नाश नहुने; दैवी। *ना.* २.कहिल्यै नमर्ने जाति; देवता।

अमर्यादा- *ना.* [सं.] १. अनुशासन, मान, सम्मान आदिको अभाव; अनुशासनहीनता। २.अभद्रता; मनपरी।

अमर्यादित- *वि.* अमर्यादा भएको; अमर्यादा गरिएको।

अमल$_1$- *वि.* [सं.] १. मल नभएको; निर्मल; स्वच्छ। २. निर्दोष; निष्कलङ्क; निष्पाप। ३. साँचो; सच्चा; सत्य। ४. शुद्ध; पवित्र।

अमल$_2$- *ना.* [सं. अङ्गुल] एक औँलाको नापो; अङ्गुल।

अमल$_3$- *ना.* [अ.] १. सुर्ती; गाँजा; अफिम आदि लागु वस्तु; मादक पदार्थ; नसा; अम्मल। २. लत; बानी; आदत। ३. मातहतको इलाका; जिल्ला; हाता। ४. अधिकार; शासन। ५. व्यवहार। ६. विजय।

अमलची- *वि.* नसा सेवन गर्ने आदत भएको; मादक पदार्थ खाने आदत बसेको; अम्मली; नसाबाज।

अमलबाज- *वि.* अमलची; अमली।

अमलतास- *ना.* [सं.] सानासाना पात हुने, ठुला र चम्किला पहेँला फूल फुल्ने मझौला खालको वृक्षविशेष; राजवृक्ष।

अमलतुनु- *ना.* [सं. अङ्गुलित्राण] दमाई वा सुचीकारले लुगा सिउन सियो घचेट्दा औँलामा घाउ नलागोस् र सजिलो पनि होस् भनी औँलाका टुप्पामा टोपीजस्तो हुने गरी लगाउने छालाको, धातुको वा कपडाबाटै बनाइएको साधन; अम्तर्नु; लक्खु।

अमलदार- *ना.* [अ. अमल+दार] सुबेदारभन्दा तल र हवलदारभन्दा माथिको एक जङ्गी दर्जा।

अमलपित्त- *ना.* [सं. अम्लपित्त] पित्तका दोषले गर्दा खाएको वस्तु अमिलो हुने रोगविशेष; पित्त वमन हुने रोग; अम्लपित्त।

अमला- *ना.* [सं. आमलक] १. अमिलीका जस्ता मसिना पात हुने गोलाकार फल फल्ने बोटविशेष। २. त्यसैको फल; आमलक।

अमला झार- *ना.* ससाना पातमा झुस भएको, पहेँलो फूल फुल्ने र चौडा कोसादार फल लाग्ने बोटविशेष।

अमला रङ्ग- *ना.* अमलाका फलको जस्तो हल्का तथा फिक्का हरियो रङ।

अमली- *वि.* [अ. अमल+ई] अमलका रूपमा नसादार वस्तुहरूको सेवन गर्ने; लागु पदार्थ खाने; नसाबाज; अमलची; अम्मली।

अमलेख- *ना.* [सं. अभयलेख?] करियाहरूलाई पार वा स्वतन्त्र गरिदिने काम; कमाराकमारीको छुटकारा; दासत्वमोचन।

अमलेखगन्ज- *ना.* १. नेपालको नारायणी अञ्चलअन्तर्गत बारा जिल्लामा पर्ने एक बस्ती २. अमलेख गरिएका व्यक्तिहरूका निम्ति बसाइएको बस्ती ३. प्राचीन समयको 'भिक्षाखोरी'।

अमा- *ना.* [सं.] १. चन्द्र र सूर्य एकै नक्षत्रमा सँगै बस्ने दिन; औँसी; अमावास्या। २. औँसीको कला। ३. घर; भवन; शाला। ४. मर्त्यलोक।

अमात्य- *ना.* [सं.] १. सधैं राजाका साथमा रही राजकाज चलाउन मद्दत गर्ने प्रमुख व्यक्ति; मन्त्री। २. नेवार समुदायको एक थर।

अमान- *वि.* [सं.] १. मान नभएको; अप्रतिष्ठित। २. परिमाणरहित; असीम।

अमानक- *वि.* मानक नभएको।

अमानकीकृत- *वि.* निर्माण, सञ्चालन आदि कार्यका लागि कुनै सुनिश्चित प्रक्रिया नअँगालिएको (परीक्षण); मानकीकृत नभएको।

अमानत- *ना.* [अ.] १. सरकार वा हकदारबाटै चलेको रकमकलम; त्यस्तो रकमकलम चलाउने काम। २. धरोट वा धितो राख्ने काम; थाती; जिम्मा।

अमानती- *वि.* १. धरौट वा नासो राखिएको। २. ठेक्कापट्टाबाट नचलाई आफैंबाट चलाइएको।

अमानव- *वि.* [सं.] १. मान्छे भन्न नमिल्ने। *ना.* २. पशु। ३. राक्षस। ४. मानवेतर जीव।

अमानवी- *वि.* मानवसँग सम्बन्ध नभएको; मानवेतर प्राणीसम्बन्धी; अमानव।

अमानवीय- *वि.* [सं.] १. मानिसले गर्न नसक्ने, नहुने वा नसुहाउने। २. दानवीय; आसुरी।

अमानवीयता- *ना.* मानिसलाई उचित नहुने तथा नसुहाउने गुण वा व्यवहार।

अमानी- *वि.* [सं.] १. ठुलो हुँ भन्ने अभिमान नभएको; मान नखोज्ने; विनीत; नम्र। २. मान नभएको; अप्रतिष्ठित।

अमानुष- *वि.* [सं.] १. मनुष्यबाट हुन नसक्ने; अलौकिक। *ना.* २. मनुष्यदेखि अतिरिक्त प्राणी। ३ कपूत; कुजात; नीच व्यक्ति।

अमानुषिक- *वि.* १. अमानवीय। २. अलौकिक।

अमानुषी- *वि.* अमानुषिक।

अमान्य- *वि.* [सं.] १. मान्न वा मान गर्न अयोग्य; मान्नु नपर्ने। २. अस्वीकार्य।

अमारो- *ना.* [सं.आम्रात] १. सलिफाका जस्ता पात लाग्ने, लप्सीका जस्ता अमिला फल फल्ने र ससाना सेता फूल फुल्ने एक बोट।

२. त्यसैको फल; आम्रात।
अमारे- *वि.* अमाराको जस्तो स्वाद भएको अथवा अमिलो र गुलियो स्वाद भएको।
अमार्जित- *वि.* [सं.] सफा नगरिएको; अपरिष्कृत; नमाभिएको।
अमाल- *ना.* [अ. अमल] पहिले पहिले गाउँघरको मुद्दामामिला हेर्ने र सरकारी तिरो उठाउने अड्डा।
अमाली- *ना.* अमाल अड्डाको मुख्य हाकिम; द्वारे।
अमावस्या/अमावास्या- *ना.* [सं.] औँसी; अमा।
अमित- *वि.* [सं.] १. सीमा नभएको; असीमित; अपरिमित। २. अत्यधिक; धेरै।
अमिताभ- *ना.* १. पञ्चबुद्धमध्ये एक; पाण्डुराका पति; पद्मपाणिका पिता। २. चैत्यको पश्चिममा स्थापना गरिने देवता। *वि.* ३. असीमित आभा वा कान्ति भएको; कान्तिवान्; तेजस्वी; तेज नरित्तिने।
अमित्र- *ना.* [सं.] मित्र नभएको व्यक्ति; भिन्न व्यक्ति; शत्रु; वैरी।
अमित्रता- *ना.* अमित्र हुनाको भाव वा स्थिति; शत्रुता।
अमिन- *वि.* [अ. अमीन] १. अमानत राख्ने। *ना.* २. जग्गाजमिनको नापजाँच गर्ने वा सो काममा खटिएको कर्मचारी।
अमिनी- *ना.* १. अघिको मधेस, तराईको तल्ला तहको अदालत। २. जग्गाजमिनहरूको नापजाँचसम्बन्धी काम गर्ने कामदार।
अमिनी गोस्वारा- *ना.* मोफसलका अमिनी अड्डाहरूका कागतपत्रहरू रहने अड्डा।
अमिर- *वि.* [अ. अमीर] १. ज्यादै धनी; धनाढ्य; सम्पत्तिवान्। २. इज्जतदार; भलादमी। ३. *ना.* धनीमानी।
अमिरी- *ना.* १. धनीपना; धनाढ्यपन। २. गहकिलोपन। ३. भलादमीपना।
अमिलिनु- *अ.क्रि.* [अमिलो+इ+नु] १. कुनै वस्तु विकृत भएर अमिलो हुनु। २. मनमा ठुलो पिर पर्नु; चिन्तित हुनु।
अमिली- *ना.* [अमिलो+ई] १. साना मसिना पात हुने र लामा कोसादार अमिलो फल फल्ने ठुलो जातको रुख; त्यसैको फल; तित्री। २. साना तीनचोसे आकारका पात हुने र मसिना अमिला कोसा फल्ने एक जातको झार; चरीअमिलो।
अमिली घाँस- *ना.* रातो रङको खण्डाकार फूल फुल्ने एक जातको घाँस।
अमिलुवा- *वि.* [अ+मिल्+उवा] मिलनसार नभएको; बेमेलको; अमिल्दो।
अमिले- *ना.* [अमिलो+ए] चरीअमिलो।
अमिलो- *ना.* [सं. अम्ल+इलो] १. निबुवा, कागती, सङ्खत्रो, बिमिरो आदिका रसको जस्तो स्वाद। २. चुक; च्वाँठ; अमिलो पदार्थ। *वि.* ३. चुकका स्वादको; अमिल्चुके।
अमिलो पालुङ्गो- *ना.* अमिलो स्वाद हुने एक जातको पालुङ्गो।
अमिलो लुँडे- *ना.* अमिलो स्वाद हुने एक जातको लुँडे।
अमिल्चुके- *वि.* कुनै वस्तु विकृत भएर अलिअलि अमिलो भएको; अमिल्च्याहा।
अमिल्चो/अमिल्च्या/अमिल्च्याहा- *वि.* अलिअलि अमिलो; थोरै अमिलो।
अमिल्दो- *वि.* [अ+मिल्दो] कसैसित पनि मिल्ने स्वभाव नभएको; मिलनसार नभएको; बेमेलको; अड्बाङ्गे।
अमिल्याइ- *ना.* [√ अमिलि (+याइ)] अमिलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अमिल्याइनु- *क.क्रि.* अमिलिने पारिनु; अमिलो पारिनु।
अमिल्याउनु- *प्रे.क्रि.*[अमिलि+याउ+नु] १. अमिलिने पार्नु; अमिलो तुल्याउनु।
अमिल्सो/अमिल्स्या/अमिल्स्याहा- *वि.* [अमिलो+सो/स्या/स्याहा] हे. अमिल्चो।
अमिश्रित- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि चिज नमिसिएको; मिसावट नभएको। २. शुद्ध; चोखो।
अमुक- सर्व. [सं.] १. फलानो; ढिस्कानो। *वि.* २. खास। ३. तोकिएको।
अमुककालिक- *वि.* कुनै खास समयमा केन्द्रित; समकालिक; एककालिक।
अमुक्त- *वि.* [सं.] १. मुक्त नभएको; बाँधिएको। २. परतन्त्र; परवश।
अमुक्ति- *ना.* १. मुक्त नभएको स्थिति; बन्धनमा परेको अवस्था; परतन्त्रता; पराधीनता। २. दासता; दासत्व।
अमुख्य- *वि.* [सं.] मुख्य नभएको; अप्रधान; गौण।
अमुग्ध- *वि.* [सं.] १. मुग्ध नभएको; अनासक्त। २. चतुरो; सिपालु।
अमूर्त- *वि.* [सं.] १. मूर्ति नभएको; रूप नभएको; आकार नभएको; इन्द्रियबाट अनुभव गर्न नसकिने; निराकार। *ना.* २. परमेश्वर। ३. आत्मा। ४. काल। ५. आकाश। ६. वायु।
अमूर्त भावना- *ना.* छैटौं इन्द्रियको अनुभूतिको अभिव्यक्ति वा स्थापना।
अमूर्तरूप- *ना.* चक्षुरिन्द्रियले नदेखिने, तर मनले मात्र थाहा पाइने रूप।
अमूर्तवाद- *ना.* अन्तर्जगत्को अमूर्त चिन्तन गरिएको एक किसिमको दर्शन; आत्मवाद; शून्यवाद।
अमूर्ति- *वि.* १. मूर्ति नभएको; आकाररहित। *ना.* २. विष्णु।
अमूल- *वि.* [सं.] १. मूल नभएको; निर्मूल। २. प्रमाण नभएको; निराधार; अप्रामाणिक। ३. मिथ्या; भ्रामक। ४. जरा नभएको।
अमूलक- *वि.* १. मूल वा जड नभएको; अमूल। २. निराधार। ३. मिथ्या; जड।
अमूल्य- *वि.* [सं.] १. मोल गर्न नसकिने; अनमोल। २. बहुमूल्य; किम्मती। ३. उत्तम; श्रेष्ठ।
अमृत- *वि.* [सं.] १. नमरेको; जिउँदो। २. अमरत्व दिने; नमर्ने; अमर। ३. अति मिठो। ४. प्यारो; अभीष्ट। *ना.* ५. खाँदा अमर हुने पदार्थ; सुधा; पीयूष। ६. पानी। ७. घिउ; दुध।
अमृतकर- *ना.* १. चन्द्रमा। २. वैद्य।
अमृतगर्भ- *ना.* जीवात्मा; परब्रह्म।
अमृततरङ्गिणी- *ना.* १. जून। २. नदी।
अमृतपानी- *ना.* बिहानबेलुकी धानका बालाका टुप्पामा रहने पानी।
अमृतफल- *ना.* १. नास्पाती। २. सुन्तला।
अमृतरश्मि- *ना.* अमृतसमानका किरण हुने ग्रह; चन्द्रमा।
अमृतवान- लाहाको रोगन लगाइएको, माटाको भाँडो; घिउ, तेल, अचार आदि हाल्ने माटाको भाँडो।

अमृतवायु- *ना.* प्राणवायु; अक्सिजन।
अमृतस्रवा- *ना.* पानीलहरो।
अमृतांशु- *ना.* चन्द्रमा।
अमृत्यु- *वि.* [सं.] १. नमर्ने; अमर। *ना.* २. नमर्ने स्थिति; अमरता।
अमेजन- *ना.* [अङ्.] दक्षिण अमेरिकामा भएको, संसारमा सबभन्दा ठुलो नदी।
अमेरिकन- *वि.* [अङ्.] अमेरिकाली।
अमेरिका- *ना.* [अङ्.] १. पृथ्वीको पश्चिमी गोलार्धमा उत्तरी ध्रुवप्रदेशदेखि दक्षिणी ध्रुवप्रदेशसम्म फैलिएका दुई महाद्वीप। २. उत्तरी अमेरिकाको एक संयुक्त राज्य।
अमेरिकाली- *वि.* १. अमेरिकाको; अमेरिकासम्बन्धी। २. अमेरिकानिवासी। *ना.* ३. अमेरिकाको मान्छे।
अमेरिकी- *वि.* अमेरिकाली।
अमेल- *ना.* [अ+मेल] १. बेमेल; फुट; वैमनस्य। *वि.* २. फुट्टा; सिलसिला नमिलेको; असम्बद्ध।
अमोक्ष- *वि.* [सं.] १. मोक्ष नभएको; अमुक्त। २. प्रतिबन्धित। *ना.* ३. मोक्षको अभाव।
अमोघ- *वि.* [सं.] १. खेर नजाने; नचुक्ने; अचुक; अव्यर्थ। *ना.* २. विष्णु।
अमोघ किरण- *ना.* उदय र अस्त हुने बेलाको सूर्यकिरण।
अमोघ वाञ्छित- *वि.* कहिल्यै निराश नहुने; आशावादी।
अमोघसिद्धि- *ना.* पञ्चध्यानी बुद्धमध्ये एक; चैत्यका उत्तरी भागमा राखिने देवता; ताराका पति; विश्वप्राणीका पिता।
अमोट- *ना.* हे. अमोठ।
अमोठ- *ना.* [सं. आम्र+ओठ] पाकेका आँपको गुदी सुकाएर बनाइएको माडा; आँपको माडा; अम्मट; अमोट।
अमोल- *वि.* [सं.] १. मोल नभएको; अनमोल, अमूल्य। २. धेरै मोल पर्ने; बहुमूल्य; किम्मती।
अमौलिक- *वि.* [सं.] १.मूलसित सम्बन्ध नभएको; मौलिक नभएको। २. अर्काका कृति वा विचारधारासँग सम्बन्ध रहेको। ३. अरूको सारिएको, अनुसरण गरिएको वा उतारिएको।
अम्खोरा- *ना.* [अ. आबखोर< ग्रि. अम्फोरियर] बिट फर्की मुख केही सानो भएको पेट फुकेको, पानी खाने भाँडो; आम्खोरा।
अम्खोरी- *ना.* अलि सानो किसिमको अम्खोरा।
अम्चुर- *ना.* [प्रा. अम्मचुर< सं. आम्रचूर्ण] काँचो आँपको सुकेका चाना कुटेर बनाइएको धुलो; काँचो आँपका टुक्राको सुकुटी; अमचुर।
अम्तर्नु- *ना.* [अमलतुनु< सं. अङ्गुलित्राण] सुचीकारले लुगा सिउँदा धागो अम्टार्न सियो घचेट्दा औँलामा घाउ नलागोस् र औँटार्न सजिलो होस् भनी खास गरी माझी औँलाका टुप्पामा टोपीजस्तो गरी लगाउने छाला, धातु वा कपडाको औँठीका आकारको साधन; अमलतुनु; लक्खु।
अम्ब- *ना.* [सं.] १. बाबु; पिता। २. वेदध्वनि। ३. आँखा। ४. पानी।
अम्बक- *ना.* १. आँखा। २. बाबु; अम्ब।
अम्बक- *ना.* [सं. आम्र+क] अम्बा वा बेलौती (फल)।
अम्बके- *ना.* १. अम्बासँग मिल्ने तर खुर्सानीका जत्रा फल लाग्ने एक जङ्गली वनस्पति। *वि.* २. अम्बकको जस्तो। ३. अम्बक खाएर वा बेचेर जीविका गर्ने।
अम्बर- *ना.* [सं.] १. अकास; आकाश। २. लुगा; वस्त्र। ३. सुगन्धित द्रव्यविशेष।
अम्बर पथ- *ना.* आकाश मार्ग।
अम्बल- *ना.* [अ. अमल] इलाका; अमल।
अम्बा$_१$- *ना.* [सं.] १. आमा; माता। २. दुर्गा। ३. महाभारतमा भीष्मलाई मार्न अर्को जन्ममा शिखण्डी भएर जन्मने प्रसिद्ध स्त्री।
अम्बा$_२$- *ना.* [सं. आम्रक] लाम्चा र खस्रा पात हुने, मसलाको जस्तो पातलो अनि चिल्लो बोक्रो हुने र सो बोक्रो फेरिइरहने, रातो र फुस्रो काठ हुने, पाक्ता धेरै बियाँका साथ पहेँला फल फल्ने एक बोट वा त्यसैको फल; बेलौती; लताम।
अम्बिका- *ना.* [सं.] १. आमा; माता; जननी। २. पार्वती; गौरी।
अम्बु- *ना.* [सं.] पानी; जल।
अम्बुज- *वि.* १. पानीमा उम्रने वा पैदा हुने। *ना.* २. कमल। ३. कपूर। ४. शङ्ख।
अम्बे- *वि.* [अम्बा+ए] १. अम्बाजस्तो; अम्बासम्बन्धी। २. अम्बा हाल्ने वा बोक्ने।
अम्बे डोको- *ना.* अम्बा हालेर बोक्न हुने खालको ससानो डोको।
अम्मर- *ना.* [अ. अमल] जिम्मा; अभिभारा।
अम्मर- *ना.* [सं. अमर] १. प्रतिज्ञा; कबुल। *वि.* २. अमर।
अम्मल- *ना.* [अमल] अमल; नसा।
अम्मली- *वि.* अमली।
अम्रिसो- *ना.* [सं. अवृक्ष] बाँसका जस्ता तर ठुला र लामा पात, खैरा र झुसिला झुप्पादार फूल फुल्ने र मसिना ज्वानुजस्ता गेडा लाग्ने विशेष गरी सुक्खा ठाउँ र भिरपहरा आदिमा हुने एक जातको घाँस; खरको एक जाति; अम्लिसो।
अम्लिसो- *ना.* हे. अम्रिसो।
अम्रे- *वि.* [अम्रो+ए] १. अम्रोजस्तो; अम्रोसम्बन्धी। २. भर्खरको; लैनु।
अम्रे गुहु- *ना.* जन्मनेबित्तिकै बच्चाले हगेको गुहु; गर्भावस्थादेखि पेटमा रहेको र जन्मेपछि हगेर निकालेको गुहु।
अम्रे दुध- *ना.* बच्चो पैदा हुनुभन्दा पहिले नै फाँचामा भरिएको दुध; बिगौते दुध।
अम्रो- *ना.* [सं. अङ्कुर] जनावरबाट बच्चा पैदा हुँदा साथमा आउने सालनाल।
अम्ल- *वि.* [सं.] १. अमिलो। *ना.* २. षड्रसमध्ये एक रस; अमिलो स्वाद।
अम्लजन- *ना.* प्राणीका निम्ति आवश्यक वायुतत्त्व।
अम्लपित्त- *ना.* अमलपित्त।
अम्लान- *वि.* [सं.] १. नओइलाएको; चाउरी नपरेको; म्लान नभएको। २. फुलेको; प्रफुल्ल। ३. उदास नभएको; प्रसन्न। ४. स्वच्छ; साफ।
अम्लेट- *ना.* [अङ्.] कुखुरा आदिको फुल फिटेर मसला र प्याज आदिका टुक्रा मिलाई वा नमिलाईकनै बनाइएको रोटीजस्तो

खानेकुरो।
अयत्न- *वि.* [सं.] १. यत्न गर्न नपर्ने; प्रयास गर्न नपर्ने। *ना.* २. यत्नको अभाव; प्रयत्नहीनता। *क्रि.वि.* ३. यत्नविना नै।
अयथार्थ- *वि.* [सं.] यथार्थ वा सत्य नभएको; झुटो; मिथ्या।
अयथार्थता- *ना.* अयथार्थ हुनाको भाव वा स्थिति; असत्यता।
अयथार्थ्य- *ना.* १. यथार्थताको अभाव; असत्यता। २. असङ्गति; असंलग्नता।
अयन- *ना.* [सं.] १. हिँडाइ; गति। २. बाटो; मार्ग। ३. सूर्यको उत्तरी र दक्षिणी गति। ४. आश्रय; घर। ५. काल; समय। ६. कल्चौँडो; फाँचो। ७. अङ्गुल एवं मात्राको छ गुना बराबरको नाप। ८. करपाद, अङ्ग वा रस बराबरको नाप।
अयनवृत्त- *ना.* ग्रहणरेखा।
अयन सङ्क्रान्ति- *ना.* सूर्यको दक्षिणगति र उत्तरगतिको आरम्भ हुने माघे सङ्क्रान्ति र साउने सङ्क्रान्ति।
अयन्त्रित- *वि.* [सं.] नियन्त्रणमा नरहेको; नियन्त्रण गर्न नसकिने; मनमानी गर्ने; उच्छृङ्खल।
अयश- *ना.* [सं.] १. अपयश; अपकीर्ति। २. निन्दा; तिरस्कार।
अयशस्वी- *वि.* कीर्ति नभएको; यश नभएको; ख्याति नभएको।
अयस- *ना.* [अ. ऐश] मोजमज्जा; भोगविलास; ऐस; आराम; चैन।
अयसी- *वि.* अयस गर्ने; ऐसी।
अयाचित- *वि.* [सं.] १. नमागिएको; मागेर नलिइएको। २. आफैँ प्राप्त भएको।
अयाल- *ना.* [तु. याल] घोडा, सिंह आदिका गर्दनका लामा लामा रौँ; याल।
अयु- *वि.बो.* एक्कासि आश्चर्य, विस्मय, भय आदि जनाउँदा प्रयोग हुने शब्द। (उदा.- अयु, सर्प देखेर म त डरले भुतुक्कै भएँ!)
अयुक्त- *वि.* [सं.] १. नजोतिएको; नदाइएको। २. नमिलेको; नजोडिएको। ३. अयोग्य; अनुचित।
अयुक्ति- *ना.* युक्तिसङ्गत नभएको अवस्थिति; बेमेल।
अयुग्म- *वि.* [सं.] जोडा नभएको; बेजोडा; बिजोडा।
अयुत- *ना.* [सं.] १. दश हजारको सङ्ख्या। *वि.* २. दश हजार सङ्ख्याको।
अये- *वि.बो.* सम्बोधन आदिमा प्रयोग हुने अनादरवाची शब्द; ए।
अयोग- *ना.* [सं.] १. योगको अभाव; दुर्योग। २. सङ्कटकाल; मुस्किलको समय। ३. वियोग; बिछोड।
अयोगव- *ना.* बाबु शूद्र र आमा वेश्याबाट जन्मेको छोरो।
अयोगवाह- *ना.* व्यञ्जनभिन्न ध्वनि; अनुस्वार र विसर्ग (संस्कार; छिः इ.)।
अयोगात्मक- *वि.* [सं.] प्रकृति नजोडिएको; नजोडिने।
अयोगात्मक भाषा- *ना.* व्याकरणअनुसार रूप नचल्ने भाषा।
अयोग्य- *वि.* [सं.] १. योग्य नभएको; नालायक; काममा निपुण नभएको। २. अनुपयुक्त; अनुचित।
अयोग्यता- *ना.* १. योग्यताको अभाव; नालायकपन। २. कुपात्रता; अपात्रता। ३. अनौचित्य।
अयोध्या- *ना.* [सं.] १. भारतका सात मोक्ष पुरीमध्ये एक; प्राचीन सूर्यवंशी राजाहरूको एक प्रसिद्ध राजधानी; साकेत। २. रामचन्द्रको राजधानी।
अयोनि- *वि.* [सं.] १. नजन्मेको; अजात। २. नित्य। *ना.* ३. ब्रह्मा।
अयोनिज- *वि.* योनिबाट नजन्मेको; सामान्य प्राणीगत प्रक्रियाअनुसार नजन्मेको।
अयोनिजा- *वि.* योनिबाट नजन्मेकी (जस्तो- रामायणका अनुसार सीता)।
अयौगिक- *वि.* [सं.] १. यौगिक नभएको; शब्दसाधनका उपायबाट सिद्ध नहुने। २. दुई रासायनिक तत्त्वहरूको योग नभएको।
अयौन- *वि.* [सं.] नपुंसक; अलैङ्गिक।
अर- *ना.* [सं.] चक्का र धुरालाई जोड्ने ससाना काठ वा फलामका डन्डी।
अरक- *ना.* [अ. अर्क] सडाएका चिज उमालेर बाफका रूपमा निकालेको रस; आसव; रक्सी; तेजाब; अर्क; अरख।
अरकच्च- *क्रि.वि.* [सं. अरघट्ट] १. मेलो वा मेसो नपाएर; बाटो हराएर। २. अनिश्चित स्थितिले अलमलिएर; अलमल्ल; बिलखबन्द; जिल्ल; वाल्ल; पक्क।
अरक्षित- *वि.* [सं.] रक्षा नगरिएको वा नभएको; बचाउ नगरिएको; नजोगाइएको।
अरख- *ना.* हे. अरक।
अरगज्ज- *क्रि.यो.* [√ अरकच्च] अर्गज्ज।
अरघट्टी- *ना.* [सं.] १. इनारबाट पानी झिक्ने घडाहरू झुन्ड्याइएको मालाकार यन्त्र; अरघट। *क्रि.वि.* २. घट्ट झैँ निश्चल वा हलचल नगरीकन; ढसमस्स।
अरट्ठो- *वि.* [अरट्ठ+ओ] १. नदोब्रिने; जर्रो; कडा; ठर्रो; नरम नभएको; अररो। २. साह्रो; दरो।
अरणी- *ना.* [सं.] १. ठुलठुला यज्ञमा आगो पार्ने काठको मदानीजस्तो साधन; अग्निमन्य। २. सूर्य। ३. आगो; अग्नि। ४. चकमक।
अरण्य- *ना.* [सं.] १. वन; जङ्गल। २. सन्न्यासीको एक भेद।
अरण्यरोदन- *ना.* १. जङ्गलमित्र रोएजस्तो रुवाइ; कसैले नसुन्ने रुवाइ; कसैले नसुन्ने एकोहोरो गुनासो।
अरत- *वि.* [सं.] १. नलहसिएको; विरक्त। २. नरमेको; रत नभएको।
अरति- *ना.* १. राग वा प्रेम नभएको स्थिति; विरक्ति। २. असन्तोष।
अरत्नि- *ना.* [सं.] १. अङ्गुल वा मात्राको चौबिस गुना, करपादको चार गुना। २. मुष्टिको छ गुना र तुणीको तीन गुना बराबरको नापो।
अरथी- *ना.* [सं.] १. सिँगारिएको शव हालेर मसानमा लैजाने यान; मुर्दाको खट; टाँड; शवयान। *वि.* २. रथमा नबसेको; पैदल हिँडेको।
अरनिको- *ना.* [ची. अर्निको] इसाको तेह्रौँ शताब्दीमा भोट हुँदै चीन जाने र चिनियाँ सम्राट् कुब्ला खाँको दरबारमा ठुलो सम्मान पाउने एक विश्वप्रसिद्ध एक नेपाली कलाकार; बलबाहु; अर्निको।
अरनिको राजमार्ग- *ना.* काठमाडौँबाट कोदारी हुँदै नेपाल र चीनको सीमा मितेरी साँघुसम्म पुग्ने राजपथ।
अरनी- *ना.* १. बिहानबेलुका खाइने मुख्य खानादेखि बाहेकको खानेकुरा; नास्ता; जलपान। २. दिउँसो खाइने खानेकुरा; खाजा;

दोपहरे; अर्नी।

अरन्डी- *ना.* [सं. एरण्ड] १. अन्डी; अन्डीको धागोबाट बनेको खास्टो। २. भुलायो।

अरब₁- *ना.* [सं. अर्बुद] १. सय करोडको सङ्ख्या; सय करोड। *वि.* २. सय करोड सङ्ख्याको; अर्ब।

अरब₂- *ना.* [फा.] १. एसिया महाद्वीपको दक्षिणभागमा रहेको एक प्रसिद्ध भूभाग। २. त्यस भूभागका निवासी।

अरब लिग- *ना.* मिस्र, इराक, सिरिया, जोर्डन, सउदी अरब, यमन आदि देशमा सहयोग सम्बन्ध कायम गर्नका निम्ति इ. १९४५ मा स्थापित र पछि लिबिया, सुडान, मोरक्को, कुबेत, अल्जेरिया, ट्युनिसिया र दक्षिणी यमन पनि सामेल भएको एक संस्था।

अरबी- *वि.* १. अरब देशको; अरबसम्बन्धी। *ना.* २. पानीदार र ठुलो जातको घोडा। ३. अरब देशमा पाइने घोडा।

अररिनु- *अ.क्रि.* [अररो+इ+नु] १. जाडाले कक्रक्क पर्नु। २. काँचो वा चिसो अवस्थाको वस्तु सुकेर ठर्रिनु। ३. नसाको रगत सञ्चालित हुन रोकिनु; बाउँडिनु। ४. ठुलो दुःख हुनु।

अररी₁- *ना.* [अररो+ई] १. डोरी बाट्दै गएपछि टुङ्ग्याउनीमा उब्रिएका पोया त्यसै डोरीका अन्तमा बेरेर नफुस्किने गरी सिउरिने काम। *वि.* २. काम गर्न गाह्रो मान्ने; अराएको काम गर्न गह्रुकाउने वा अप्ठ्यारो मान्ने (स्त्री)।

अररी₂- *ना.* [अररो+ई] जङ्गलमा झाडीका रूपमा हुने एक जातको काँडो वा उक्त काँडो हुने वनस्पति।

अररो- *वि.* १. जाडाले कक्रिएको। २. काँचो वा चिसो अवस्थाबाट सुकेर अरट्ठ परेको। ३. रगतको सञ्चालन रोकिएर निश्चल भएको; त्यसरी कक्रक्क परेको वा ठर्रो (शरीर आदि)।

अरऱ्याइ- *ना.* [√ अररि (+याइ)] अररो हुनुको भाव वा स्थिति; अररिने क्रियाप्रक्रिया।

अरऱ्याइनु- *क.क्रि.* अररो तुल्याइनु; अररिने पार्नु।

अरऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* अररो तुल्याउनु; कक्रक्क पार्नु।

अरल्लिनु- *अ.क्रि.* [अररो (लो)+इ+नु] हे. अतालिनु।

अरल्ल्याइ- *ना.* अरल्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अरल्ल्याइनु- *क.क्रि.* अरल्लिने पारिनु।

अरल्ल्याउनु- *अ.क्रि.* अरल्लिने पार्नु।

अरविन्द- *ना.* [सं.] १. कमल। २. सारस। ३. तामा (धातु)।

अरविन्दाक्ष- *ना.* कमलनयन; बाटुला आँखा।

अरस- *वि.* [सं.] १. रस नभएको; नीरस; छोक्र्याइलो। २. रसिलो नभएको; रस नभएको; झोलिलो नभएको।

अरसिक- *वि.* १. रसिलो नभएको (ठाउँ वा वस्तु)। २. रसिलो मिजास नभएको; हाँसख्याल नगर्ने (व्यक्ति)।

अराइ- *ना.* [√ अराउ (+आइ)] अराउने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।

अराइनु- *क.क्रि.* अराउने काम गरिनु।

अराउनु- *स.क्रि.* [सं. अर्ह+आउ+नु] आज्ञा दिनु; कामका निम्ति खटाउनु; अह्राउनु।

अराउ- *ना.* [√ अह्राउ] अराउने काम; खट्न लगाउने काम; आज्ञा दिने काम।

अराउपराउ- *ना.* काम लगाउने स्थिति; आज्ञा दिने आदि काम; खटाउपटाउ; अह्राउपह्राउ।

अराजक- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि किसिमको अनुशासन नभएको; शासनव्यवस्था नमिलेको; अव्यवस्था भएको; छाडा।

अराजकता- *ना.* [सं.] शासनव्यवस्था, परिस्थिति, नियम, अनुशासन आदि नमिलेको अवस्था; शान्ति र सुखमय व्यवस्था नभएको शासन; ठुलो अव्यवस्था।

अराजकतावाद- *ना.* राज्यहीन शासनव्यवस्था मान्ने मत; शासकविना समाज चल्छ भन्ने एक किसिमको सिद्धान्त।

अराजकतावादी- *ना.* अराजकतावादको अनुयायी; अराजकतावादको समर्थक।

अराजी- *वि.* [अ+राजी] खुसी नभएको; राजी नभएको; बिराजी।

अरारी- *ना.* [सं. आरी] ससाना पात हुने र गुलाफी रङ्गका गोलाकार फूल फुल्ने एक बोट वा कलेजी रङ्गका लामा कोसा फल्ने र काठको अँगारबाट बारुद बनाइने काँडादार वनस्पति; त्यसैको फल; आरी।

अराल्नु- *स.क्रि.* [सं. अराल+नु] अधकल्चो पारेर भुट्नु; राम्रोसँग नपाक्ने गरी भुट्नु; आधा काँचो हुने गरी मकै आदि भुट्नु।

अरालाइ- *ना.* अराल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अरालिनु- *क.क्रि.* अराल्ने काम गरिनु।

अरावट- *ना.* [अराउ+आवट] अह्रावट; अराउ।

अराष्ट्रिय- *वि.* [अ+राष्ट्रिय] राष्ट्रसँग सम्बन्ध नभएको; राष्ट्रप्रति अहित चिताउने।

अराष्ट्रिय तत्त्व- *ना.* कुनै पनि देशको, राष्ट्रको अहित चिताउने तत्त्व; पञ्चमाङ्गी तत्त्व।

अराष्ट्रिय भावना- *ना.* राष्ट्रका प्रति अहित चिताउने मानसिक सोचाइ वा विचार।

अरि- *ना.* [सं.] शत्रु; वैरी।

अरिँगाल- *ना.* हे. अरिङाल।

अरिङाल/अरिङ्गाल- *ना.* [सं. अलि > अरि+इङ्/इङ्गर > इङाल/इङ्गाल] बारुलाको आकारको, त्यसभन्दा ठुलो बच्छिउँभन्दा सानो, खिल गाडेर चिल्ने बिखालु किरो; अच्छिउँ; अरिँगाल।

अरित्र- *ना.* [सं.] नाउ यताउति घुमाउनका निम्ति नाउकै पछिल्तिर जडिने काठको बहना; पतवार।

अरिनी- *वि.* [सं. अऋणी] १. रिनबाट मुक्त भएको; रिन तिरिसकेको। २. रिन नलिने; रिन नखाने; रिन नबोक्ने।

अरिमठे/अरिमुठे- *ना.* [अरमट्ठ+ए] १. कनसुत्लाका आकारको तर ठुलो र मोटो, प्रायः कलेजी रङ हुने, धेरै खुट्टा हुने एक किरो; सहस्रपाद। *वि.* २. अरट्ठ परेको; अरिमठे झैँ डोलो शरीर भएको; कसिलो र साह्रो।

अरिष्ट- *ना.* [सं.] १. शारीरिक दुःख वा कष्ट। २. आपत्ति; विपत्ति। ३. अभाग्य; दुर्भाग्य। ४. अशुभ; अपशकुन। ५. ज्योतिषशास्त्रअनुसार खराब कुरा सूचित गर्ने ग्रहफल। ६. पकाएर राखिएका औषधीको रस (जस्तो- अशोकारिष्ट, सारस्वत्यारिष्ट इ.)।

अरुचि- *ना.* [सं.] १. रुचि नहुने स्थिति वा परिस्थिति; अनिच्छा। २. रुचि नहुने रोग; अग्निमन्दता। ३. घृणा।

अरुचिकर- *वि.* १. रुचि नहुने वा रुचि नगराउने। २. मन नपरेको; इच्छा नजाग्ने।

अरुण- *ना.* [सं.] १. सूर्य; रवि; आदित्य। २. सूर्यको सारथि। ३. बिहान र बेलुकी पूर्वी तथा पश्चिमी आकाशमा देखिने रातो आभा। ४. पुन्नाग वृक्ष। ५. गाढा रातो रङ। ६. कुङ्कुम। ७. सिन्दूर। ८. तिब्बततर्फबाट वरुण हुँदै पूर्वी नेपालभित्र पसेर कोसी नदीमा मिल्ने एक ठूलो नदी; सप्तकोसीमध्ये एक।

अरुणिमा- *ना.* रातोपना; लाली; लालिमा; रक्त्योल।

अरुणोदय- *ना.* बिहान रातो रङमा हुने सूर्यको उदय; सूर्य उदाउनुभन्दा पहिले पूर्वी आकाशमा देखिने रातो आभा; सूर्य उदाउनुभन्दा पहिलेको समय; ब्राह्ममुहूर्त; प्रातःकाल; भोर।

अरुन्धती- *ना.* [सं.] १.वशिष्ठ ऋषिकी पत्नी। २. सप्तर्षि तारासमूहका बिचको एक तारो।

अरुवा$_१$- *ना.* [√ अलुवा] नउसिनी कुटेका धानको चामल; अलुवा; अरवा।

अरुवा$_२$- *वि.* [अराउ+उवा] अर्काका अरोटमा हिँड्ने; अर्काको लहलहैमा हिँड्ने।

अरू- *वि.* [सं. अपर] १. आफूदेखि बाहेकको; अन्य; अर्को; दोस्रो। २. पराई; परचक्री। ३. बढ्ता; थप। *संयो.* ४. अनि; फेरि। अरूको लाख, आमाको काख (उखान)।

अरूप- *वि.* [सं.] १. रूप नभएको; निराकार। २. नराम्रो; विरूप; कुरूप। ३. असमान; असदृश।

अरूपक- *वि.* १. रूप नभएको; निराकार। *ना.* २. बौद्ध दर्शनानुसार योगको एक अवस्था; निर्जीव समाधि।

अरूपायित- *वि.* रूप नचल्ने वा रूप नचलेको।

अरे- *निपा.* १. कुनै अज्ञात कुरालाई जनाउँदा प्रयोग गरिने शब्द; रे (उदा.- उनी घर आए अरे!)। *वि.बो.* २. तल्ला खालको वा मन नपरेको व्यक्तिलाई गरिने सम्बोधन (उदा.- अरे मूर्ख! तँ के गर्छस्?) ३. उदेक; आश्चर्य आदि जनाउँदा प्रयोग गरिने शब्द; अहो। (उदा.- अरे! यो के भएको?)

अरेट्नु- *ना.* [अटेर्नु] १. ठेट्नो। २. बलढ्याङ्ग्राजस्तो एक प्रकारको जङ्गली फूल।

अरेमरे- *ना.* [अरे+मरे] यसो गरूँ कि उसो गरूँ हुने अवस्था; दोधारे चाल; अलमलाइ।

अरोचक- *वि.* [सं.] १. अरुचि पैदा गर्ने वा गराउने; बेस्वादिलो। २. चहकिलो नभएको; धमिलो; मलिन। *ना.* ३. अरुचि; अग्निमन्दता; खान मन नलाग्ने स्थिति वा अवस्था।

अरोट- *ना.* [अराउ+ओट] अराउने काम; आज्ञा; अह्रोट।

अरौटे- *वि.* १. अराउने काम गर्ने; आज्ञा दिने। २. अराएको काम गर्ने वा गराउने। *ना.* ३. अर्दली।

अर्क$_१$- *ना.* [सं.] १. सूर्य। २. तामा (धातु)। ३. आँक; मन्दार। ४. आइतबार। ५. उत्तरा फाल्गुनी नक्षत्र। ६. बाह्रको सङ्ख्या।

अर्क$_२$- *ना.* [अ. अर्क] फलफूल, अनाज आदि उसिनेर बाफको रूपमा निकालेको रस वा पसिना (रक्सी, अत्तर, स्पिरिट इ.); अरक।

अर्ककपूर- *ना.* कपूर, पिपलमेन्ट आदि मिलाएर अर्क झिकी बनाइएको औषधी।

अर्कना- *वि.* [अर्को+ना] अर्को (जस्तै- अर्कना दिन, अर्को दिन, आगामी दिन)।

अर्को- *वि.* [सं. अपरक] १. एकदेखि भिन्न; आर्को; दोस्रो; अरू; अन्य। २. भिन्न; बेग्लै। ३. कुनै; कोही। ४. पराई; परचक्री। ५. बिरानो।

अर्खु- *ना.* [सं. आकर्षकारिक] एउटै भेट्नामा मसिना धेरै पात लाग्ने, रुखाया सेता फूल फुल्ने र लामा कोसा फल्ने एक काँडेदार वृक्ष; ठूलो र सानो दुई भेद हुने त्यसैको फल।

अर्खौले/अर्खौलो- *ना.* [अर्खौलो+ए] १. एक किसिमको घाँस। २. पीपलका जस्ता ससाना गुलिया फल फल्ने एक वृक्ष। ३. भुट्ता फूल नउठ्ने दाना; अरालिएको ठेट्नु।

अर्गज्ज- *क्रि.वि.* [√ अरगज्ज] आफूलाई ठूलो सम्झेर वा जान्नेसुन्ने मानेर बस्ने चालमा; गजक्क; गमक्क।

अर्गट- *ना.* [सं.] घँगारुको बोट।

अर्गला- *ना.* [सं.] १. ठूलो आग्लो; बिरे आग्लो; गजबार। २. प्रतिबन्ध; छेकथुन। ३. सूर्यको उदय र अस्त हुने समयमा देखिने रङ्गीबिरङ्गी बादल; डढेको सगर।

अर्गेली- *ना.* बोक्राको पाट काटेर नेपाली कागत बनाउने काममा प्रयोग गरिने एक प्रकारको बुटो; कागजी पाट।

अर्घ- *ना.* [सं.] १. हिन्दू धर्मानुसार षोडशोपचारमध्ये एक; जल, दुध, दही, जौ, कुश, दुबो आदि मिलाएर देवतालाई चढाउने काम। २. अँजुलीले जल चढाउने प्रक्रिया। ३. देवतालाई अर्घ दिइने भाँडो। ४. मूल्य; दाम; मोल।

अर्घपात्र- *ना.* अर्घ दिने भाँडो; अर्घौतो।

अर्घा- *ना.* नेपालको अर्घाखाँची जिल्लामा पर्ने एक ऐतिहासिक स्थल।

अर्घाकोट- *ना.* अर्घा।

अर्घाखाँची- *ना.* लुम्बिनी अञ्चलअन्तर्गत रहेको एक पहाडी जिल्ला।

अर्घु- *ना.* [भो.ब.] हे. अर्घो।

अर्घेउलो- *ना.* [अर्घ+एउलो] फाल्तु रहेको भाग; सबैलाई परिपन्च भाग लगाएर उब्रेको अंश।

अर्घेली- *ना.* [अर्घ+एली] १. अर्घेलो हुनाको भाव वा अवस्था; बिजाइँ; बिगो; कसुर। *वि.* २. बढ्ता भएकी; मन नपरेकी; कसैसँग नमिल्ने (स्त्री)।

अर्घेलो- *वि.* [अर्घ+एलो] १. नचाहिँदो; नसुहाउँदो; वाहियात। २. अमिल्दो; अचाडु।

अर्घेल्याइँ- *ना.* १. उपद्रो; कसुर; बिजाइँ। २. अमिल्दोपना; अचाडुपन।

अर्घो- *ना.* [भो. ब.] गुरुङ जातिको कुनै व्यक्ति मरेको वर्ष दिन पुगेपछि गरिने वार्षिक श्राद्धादि क्रिया; अर्घु।

अर्घौतो- *ना.* [अर्घ+औतो, सं. अर्घपात्र] अर्घ दिने भाँडो; अर्घपात्र।

अर्घ्य- *ना.* [सं.] १. देवता, अतिथि वा मान्यजनलाई सत्कार वा पूजा गर्दा चढाइने वा दिइने जल, पञ्चामृत, दुबो आदि वस्तु। *वि.* २. पूजा गर्न हुने वा लायक; पूज्य। ३. मोल धेरै पर्ने; मूल्यवान्।

अर्चन/अर्चना- *ना.* [सं.] १. देउदेउताको प्रीतिका निम्ति गरिने पूजा। २. ठूलाबडालाई गरिने आदर एवं सत्कार।

अर्चनीय- *वि.* १. पूजनीय; पूजायोग्य। २. माननीय; प्रतिष्ठित।
अर्चल- *ना.* गाईबाखालाई घाँस खुवाइने दुई अमलका हरिया, चिल्ला र अमिल्च्या पात हुने एक प्रकारको बोट वा गुलियो स्वाद र कालो रङ हुने त्यसैको गेडा वा फल।
अर्चले- *ना.* १. कास्की जिल्लाअन्तर्गत पर्ने कविशिरोमणि लेखनाथ पौड्यालको जन्म भएको एक प्रसिद्ध गाउँ। *वि.* २. अर्चल हुने ठाउँ।
अर्चा- *ना.* [सं. अर्चना] पूजा।
अर्चिष्मति- *ना.* [सं.] बौद्ध धर्मअनुसार दशभूमि वा त्रयोदशभूमिको चौथो श्रेणी।
अर्ज- *ना.* [अ.] कसैप्रति गरिने बिन्तीभाउ; अनुरोध; विनय; प्रार्थना।
अर्जक- *वि.* [सं.] कमाइ गर्ने; आम्दानी गर्ने; आर्जन गर्ने।
अर्जन- *ना.* [सं.] कमाउने वा आर्जने काम; उपार्जन; आर्जन।
अर्जनीय- *वि.* अर्जन गर्न योग्य; कमाउन लायक।
अर्जाप्नु- *स.क्रि.* [सं. अर्चापयन] १. हतियारलाई लाग्ने पार्न पाइन चढाउनु; पाइन हाल्नु। २. हतियारमा साँध लगाउनु; धारिलो पार्नु।
अर्जापिनु- *क.क्रि.* अर्जाप्ने काम गरिनु।
अर्जित- *वि.* [सं.] १. कमाएको; आर्जन गरेको; आम्दानी गरेको। २. जम्मा गरिएको; साँचिएको।
अर्जी- *ना.* [अ.] १. कुनै इच्छित कुरा प्राप्त गर्नका लागि दिइने निवेदन; प्रार्थना। २. अड्डाले तोकेको दिन हाजिर हुन नसक्ता तारिख थाम्नका निम्ति झगडियाले मानिस वा हुलाकद्वारा तारिख थामिपाऊँ भनी अड्डामा पठाउने निवेदन। ३. उजुर; फिरादपत्र।
अर्जीपत्र- *ना.* अर्जी।
अर्जुन- *ना.* [सं.] १. पञ्चपाण्डवमध्ये एक भाइ (साहिँला)। २. कार्तवीर्य। ३. यसै नामको एक वृक्ष।
अर्णव- *ना.* [सं.] १. समुद्र; सागर। २. सूर्य; भास्कर।
अर्ति- *ना.* [सं.] १. पीडा; दुःख; कष्ट। २. धनुको टुप्पो।
अर्ती- *ना.* [सं. अर्थ्य] हितका कुरा; भलो हुने कुरा; उपदेश; शिक्षा।
अर्तीबुद्धि- *ना.* अर्ती तथा ज्ञानसम्बन्धी कुरा; अर्ती र बुद्धि।
अर्थ- *ना.* [सं.] १. माने; मतलब; तात्पर्य; अभिप्राय। २. शब्दबाट प्रकट हुने मानवहृदयको आशय; शब्दशक्ति। ३. अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जनाबाट बोध हुने तात्पर्य। ४. हेतु; निमित्त; प्रयोजन। ५. काम; इष्ट। ६. इन्द्रियको विषय। ७. धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष चार पुरुषार्थमध्ये एक। ८. धन; सम्पत्ति; ऐश्वर्य। ९. विनिमयको माध्यम। १०. मूल्यका रूपमा दिइने मुद्रा वा सुन, चाँदी आदि। ११. मूल्य निर्धारित द्रव्य।
अर्थकर- *वि.* धन प्राप्त गराउने; अर्थलाभ गराउने।
अर्थकरी- *ना.* १. धन कमाउने विद्या वा सिप। *वि.* २. धन प्राप्त गराउने।
अर्थचाल- *ना.* मूल अर्थमा सङ्कोच वा विस्तार नभई केवल गुणको परिवर्तन हुने शब्दार्थ प्रक्रिया, जस्तै- सं. जीव (आत्मा) > ने. जिउ (शरीर), सं. तुङ्ग (चुचुरो) > ने. ढुङ्गो (पत्थर)।
अर्थचित्र- *ना.* भित्री व्यङ्ग्य अर्थ केही नभएको बाहिरी अर्थ मात्र चमत्कारी भएको अवस्था; त्यस्तो काव्य वा कविता।
अर्थतः- *क्रि.वि.* १. शब्दको अर्थअनुसार वा अर्थका दृष्टिले। २. वास्तवमा; यथार्थमा; साँच्चै; वस्तुतः।
अर्थतन्त्र- *ना.* सरकारको अर्थसम्बन्धी कारोबार गर्ने प्रणाली।
अर्थदण्ड- *ना.* अपराध गरेबापत दण्डको रूपमा सरकार वा अन्य कसैलाई बुझाउनु पर्ने रकम; जरिवाना; डाँड।
अर्थदूषण- *ना.* १. नचाहिँदो काममा गरिने खर्च; अपव्यय। २. अन्यायसँग कसैको धन लिने काम। ३. शब्दका अर्थको दोष।
अर्थदोष- *ना.* पदको वा वाक्यको अर्थलाई दूषित बनाउने एक प्रकारको काव्यदोष।
अर्थ न बर्थ- *वि.* कुनै खास रूपमा काम पूरा गर्ने नभएको; कुनै खास अर्थ वा अभिप्राय नभएको; बेकामको; बेमतलबको।
अर्थ न बर्थको- *वि.* विनाप्रयोजनको; विना कामको; बेमतलबको।
अर्थनीति- *ना.* सरकारले देशको अर्थसम्बन्धी कारोबार सञ्चालन गर्न राष्ट्रिय आयव्ययको सन्तुलन र स्थिरता कायम राख्ने दृष्टिले निर्धारण गरेको नीति वा प्रणाली; सोही नीतिअनुसार राष्ट्रमा क्रियान्वित गरिने अर्थसम्बन्धी सबै कामकुरा।
अर्थ न्यायालय- *ना.* १. अर्थसम्बन्धी कारोबारको मुद्दा हेर्ने अदालत। २. देवानी अदालत वा आयकर अदालत।
अर्थपरिवर्तन- *ना.* शब्दले आफ्नो रूढ अर्थलाई छाडेर अर्कै अर्थ अँगाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया। (जस्तै- पहिले 'मृग' को रूढ अर्थ सम्पूर्ण जङ्गली पशु थियो, अहिले यसको अर्थ 'हरिण' नाउँको पशु मात्र हुन्छ।)।
अर्थपिचास/पिशाच- *ना.* सम्पत्ति प्रशस्त भएर पनि खर्च गर्न इच्छा नभएको व्यक्ति; कन्जुस; द्रव्यपिशाच; मक्खीचुस।
अर्थप्रकृति- *ना.* प्रायः काव्य एवं नाटक आदिका कथावस्तुमा रहने बीजावस्थादेखि फलोत्पत्तिसम्मका पाँच कुरा (बीज, बिन्दु, पताका, प्रकरी र कार्य)।
अर्थबोध- *ना.* अर्थको ज्ञान; अर्थ बुझ्ने भाव वा अवस्था।
अर्थबोध विधि- *ना.* खास पद्यांश वा गद्यांशको शब्दार्थ वा भावार्थ बुझाउँदै जाने पद्धति।
अर्थमन्त्री- *ना.* अर्थ मन्त्रालयको अभिभारा सँभाल्ने र राष्ट्रको आयव्ययसम्बन्धी योजना, नीतिको कार्यान्वियन गर्नेगराउने मन्त्री; वित्तमन्त्री।
अर्थमूलक- *वि.* अर्थकै विषय वा सम्बन्धलाई लिएर भएको; अर्थ नै मुख्य भएको।
अर्थविवाद- *ना.* धनसम्पत्ति वा लेनदेनसम्बन्धी कचिङलो; देवानी मुद्दा।
अर्थविस्तार- *ना.* शब्दार्थविज्ञानका अनुसार विशेष अर्थ जाहेर गर्ने शब्दले सामान्य अर्थ जाहेर गर्ने अवस्था वा स्थिति, जस्तै- प्रा. ने. गोठ (गौशाला) > आ. ने. गोठ (कुनै पनि गोठ)।
अर्थशास्त्र- *ना.* धनको उत्पत्ति, उपभोग, विनिमय, वितरण आदिको विवेचना गरिएको शास्त्र; सम्पत्ति र मनुष्यका सम्बन्धको व्याख्या गर्ने समाजशास्त्रको एक अङ्ग।
अर्थशास्त्री- *वि.* १. अर्थशास्त्रमा विशेष ज्ञान भएको; अर्थशास्त्र पढेको। *ना.* २. अर्थशास्त्रको विशेषज्ञ; अर्थशास्त्रवेत्ता।

अर्थश्लेष- *ना.* श्लेषालङ्कारका दुई भेदमध्ये अर्थमा श्लेष पर्ने एक अलङ्कार।

अर्थसङ्कट- *ना.* १. धनको अभावबाट पर्न आएको दुःख; धन नहुँदा पर्ने दुःख। २. धनहीन भएको स्थिति वा अवस्था।

अर्थसचिव- *ना.* सरकारद्वारा निर्धारित अर्थसम्बन्धी नीतिनियम सञ्चालन गराउनका निम्ति नियुक्त विशिष्ट दर्जाको अधिकृत; अर्थ मन्त्रालयको कार्यभार लिने सचिव।

अर्थसमिति- *ना.* कुनै कार्य वा योजनाको अर्थसम्बन्धी कारोबार वा व्यवस्था गर्न बनेको समिति।

अर्थसाध्य- *वि.* धन खर्च गरेर सिद्ध हुन सक्ने; धनबाट काम पट्टिने; धनबाट पार लाग्ने।

अर्थसिद्धि- *वि.* १. प्रसङ्गले नै अर्थ बुझिने। २. धन खर्च गरेर हुन सक्ने। *ना.* ३. इच्छा गरेको कुरा पुग्ने काम वा स्थिति। ४. धनलाभ।

अर्थागम- *ना.* [सं.] १. आम्दानी हुने स्थिति; आम्दानी; अर्थप्राप्ति। २. शब्दको व्युत्पत्तिमा नभएको अर्थ आउने स्थिति। (जस्तै- 'भयङ्कर' को व्युत्पत्तिगत अर्थ 'असाध्यै' को अर्थमा हुन थालेको छ- राम भयङ्कर जाती छन्; कर्ण भयङ्कर दानी थिए इ)।)

अर्थागम विधि- *ना.* १. अर्थ वा आयका प्राप्तिको विधान। २. शब्दको व्युत्पत्तिमा नभएको अर्थ आउने पद्धति वा तरिका।

अर्थात्- *संयो.* [सं.] १. कुनै प्रसङ्गको विशेष विवरण दिँदा वा स्पष्टीकरण दिँदा प्रयोग गरिने शब्द। *क्रि.वि.* २. प्रसङ्गवश; स्वयमेव; स्वतः।

अर्थानुवाद- *ना.* [सं.] शब्दगत अर्थलाई मात्र लिएर गरिएको अनुवाद; अर्थको उल्था वा अनुवाद।

अर्थान्तर- *ना.* [सं.] १. अर्को अर्थ; भिन्न अभिप्राय; बेग्लै मतलब। २. अर्को अर्थ दिने प्रसङ्ग वा स्थिति। ३. कुनै शब्दले पुरानो अर्थ छाडेर नयाँ अर्थ लिने भाषागत अर्थवैज्ञानिक प्रक्रिया; एक प्रकारको अर्थपरिवर्तन।

अर्थान्तरन्यास- *ना.* सामान्य कुरालाई विशेष कुराले र विशेष कुरालाई सामान्य कुराले बुझाउँदा पर्ने एक अलङ्कार।

अर्थान्वित- *वि.* [सं.] १. अर्थयुक्त। २. धनवान्; धनी। ३. रहस्यपूर्ण; महत्त्वपूर्ण। ४. अभिप्राययुक्त।

अर्थापकर्ष- *ना.* [सं.] पहिले राम्रो अर्थमा चलेको शब्द पछि गएर नराम्रो अर्थमा चल्ने प्रक्रिया। (जस्तै- पहिले वेश्याको अर्थ 'विशु' वा 'बस्तीमा बस्ने' हुन्थ्यो, आजभोलि यसको अर्थ 'चरित्रहीन आइमाई' भएको छ।)।

अर्थापत्ति- *ना.* [सं.] एउटा कुराको प्रमाणबाट अर्को कुरा सिद्ध हुन आउँदा पर्ने एक अर्थालङ्कार; त्यसरी सिद्ध गरिने नाटकको एउटा लक्षण।

अर्थालङ्कार- *ना.* [सं.] साहित्यमा अर्थबाट मात्र चमत्कार उत्पन्न हुने प्रसिद्ध अलङ्कार।

अर्थावनति- *ना.* [सं.] असल वा माथिल्लो तहको अर्थ बुझाउने शब्दले खराब वा तल्लो तहको अर्थ बुझाउने भाषागत अर्थवैज्ञानिक प्रक्रिया, जस्तै- सं. बुद्ध (प्रबुद्ध. > ने. **बुद्धू** (मूर्ख)।

अर्थिनु- *अ.क्रि.* [अर्थ+इनु] अर्थ लाग्नु; अर्थ बुझिनु; अर्थ, अभिप्राय, कारण आदि छर्लङ्ग हुनु।

अर्थी- *वि.* [सं.] १. चाहना गर्ने; इच्छा गर्ने; कामना गर्ने; प्रार्थना गर्ने; याचक। २. कुनै कामना पूरा गर्ने लक्ष्य भएको। ३. वादी; झगडिया। ४. धनी; धनवान्। ५. प्रयोजन राख्ने; अभिप्राय राख्ने। ६. अरथी।

अर्थुङो- *ना.* [आरो+थुङो] अर्थुङ्गे।

अर्थुङ्गे- *ना.* [अर्थुङ्गो+ए] खरका जस्ता लामा र तिखा पात तथा डाँठका टुप्पामा बिम्ने खैरो झुस हुने एक जातको कुरे घाँस; अर्थुङ्गो; अर्थुङे; अर्थुङो।

अर्थोत्कर्ष- *ना.* [सं.] कुनै शब्दको अर्थ पहिले नराम्रो र पछि त्यसको अर्थ राम्रो हुने प्रक्रिया। (जस्तो- पहिले 'साहस' को अर्थ 'जबरजस्ती गरिने कुरा' थियो, अहिले त्यसको अर्थ 'आँट' भएको छ।)।

अर्थोन्नति- *ना.* [सं.] मामुली अर्थ दिने शब्दले असल वा उच्चकोटिको अर्थ दिने भाषागत अर्थवैज्ञानिक प्रक्रिया, जस्तै- प्रा. ने. केटो (गैँडाको बच्चो) > आ. ने. केटो (मान्छेको बच्चो)।

अर्थोपक्षेपक- *ना.* [सं.] कथाको सङ्गतिका निम्ति चाहिने तर देखाउन नहुने वा नीरस भएकाले अङ्गच्छेद गर्दा छोडेको विषयको सूचना दिने तत्त्व; विषयसूचक; कथायोजक।

अर्थोपचार- *ना.* [सं.] धनसम्पत्तिद्वारा गरिने क्षतिपूर्ति; मुआबजा।

अर्थ्याइ- *ना.* [√ अर्थि (+ आइ)] अर्थिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अर्थ्याइनु- *क.क्रि.* अर्थिने पारिनु; अर्थ लगाइनु।

अर्थ्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. कथा, पुराण, काव्य आदिको अर्थ लगाउनु; माने बताउनु; मतलब बुझाउनु। २. कुरा सम्झाउनु वा बुझाउनु।

अर्दली- *ना.* [अङ्. अर्डर्ली] अह्राएपह्राएको सानोतिनो काम गर्ने तल्ला तहको कर्मचारी (पिउन, सिपाही, चपरासी, टहलुवा आदि)।

अर्ध/अर्द्ध- *वि.* [सं.] १. आधा; सिङ्गोलाई दुई भाग गर्दा बन्ने एक भाग। २. खण्ड; टुक्रा।

अर्धङ्गी/अर्धङ्डी- *वि.* १. बेढङ्गी; अर्धसिल्ली; एकोहोरो। २. आधा शरीर मात्र चल्ने; पक्षाघात भएको।

अर्धङ्ग्याइँ- *ना.* अर्धङ्गी हुनाको भाव वा अवस्था; अर्धङ्गी अवस्था; अर्धङ्गीपना।

अर्धचन्द्र- *ना.* १. आधा मात्र देखिएको चन्द्रमा; अष्टमीका दिनमा देखिने चन्द्रमा। २. मयूरका प्वाँखमा भएको अर्धवृत्त बुट्टा; चन्द्रिका। ३. स्त्रीको कुचमर्दन गर्दा स्तनमा हुने नङको चिह्न; नखक्षत। ४. अर्धवृत्ताकार बाण। ५. अक्षरका शिरमा लगाउने अर्धवृत्त चिह्न; चन्द्रविन्दु; जूनटिकी। ६. घोक्र्याउँदा गर्धनमा लगाइने हातको मुद्रा।

अर्धचन्द्राकार- *ना.* १. अर्धचन्द्रको जस्तो आकार; अर्धवृत्ताकार। २. आधा बाटुलो।

अर्धचन्द्राकृति- *ना.* अर्धचन्द्रको जस्तो आकृति; अर्धवृत्ताकृति।

अर्धचल जोर्नी- *ना.* शरीरको एकापट्टि मात्र चल्ने जोर्नी; घुँडो, कुहिनु आदिको जोर्नीजस्तो पूरै नचलेर औँलाका टुप्पादेखि मुन्तिर मणिबन्धमा रहने जस्ता आधा मात्र चल्ने जोर्नी।

अर्धचेतन/चेतना- *वि.* १. पूर्ण रूपले चेतनशील पनि नभएको र पूरै मात्रामा बेहोस पनि नभएको (मन)। *ना.* २. आधा लट्ठिएको वा

लट्ठ्याइएको अवस्था।

अर्धजल- *ना.* मर्न लागेका व्यक्तिलाई अधोअङ्गबाट प्राणवायु ननिस्कियोस् भनेर गरिने जलसंयोग; अन्तिम अवस्थामा पुगेको व्यक्तिलाई उसको मुक्तिका निम्ति कमरदेखि उँधो आधा शरीर पानीमा डुबाउने काम; अर्धोदक।

अर्धदक्ष- *वि.* कलकारखाना आदिमा काम गर्ने कर्मचारीहरूमध्ये निम्नस्तरभन्दा माथिल्लो खालको दक्षभन्दा तल्लो खालको; सामान्य प्राविधिक तालिम पाएको (मजदुर, कामदार); सामान्य रूपले प्राविधिक वा व्यावहारिक शिक्षा पाएको; मझौला खालको (जनशक्ति)।

अर्धद्वैभाषिकता- *ना.* दुई भाषा बुझ्ने, तर जवाफ दिँदा आफ्नै मातृभाषामा मात्र दिन सक्ने स्थिति।

अर्धनारीश्वर- *ना.* दायाँ अङ्ग शिव र बायाँ अङ्ग पार्वतीको गरी दुवैका आधा आधा अङ्ग मिलेर बनेको रूप; शिव र पार्वतीका आधा आधा अङ्ग मिलेर बनेको अपारदर्शक संयुक्त रूप; शिवशक्तिको संयुक्त रूप।

अर्धपक्की- *वि.* आधाआधी पक्की पारिएको (सडक आदि)।

अर्धपारदर्शक- *वि.* पनि नभएको र पूरै मात्रामा पारदर्शक पनि नभएको; आधाआधी देखिने वा धमिलो देखिने।

अर्धपृष्ठ- *वि.* उच्चारण गर्दा प्रथम चरणमा श्वासमार्गमा पूर्ण बाधा उपस्थित हुने र अन्ततोगत्वा ऊष्मीभूतमा झैं सास उम्कन पाउने (जस्तै- नेपाली च, छ, ज, झ आदि वर्ण)।

अर्धपौष्टिक- *वि.* पूर्ण रूपले पौष्टिक तत्त्व नभएको र अपौष्टिक पनि नभएको; अधपक्को।

अर्धप्रसृत स्वर- *ना.* उच्चारणमा ओठ आधा फैलने स्वर; अग्र स्वरको आधा खुला अथवा आधा बन्द प्रकार (ए, य आदि); केन्द्रीय स्वर (अ आदि)।

अर्धबहुभाषिकता- *ना.* एकभन्दा बढी भाषा बुझ्ने, तर जवाफ दिनुपर्दा आफ्नै मातृभाषामा मात्र दिन सक्ने स्थिति।

अर्धमागधी- *ना.* प्राकृत भाषाको एक भेद; काशी र मथुराका बिचको क्षेत्रमा चलेको प्राकृत भाषा।

अर्धमुदित- *वि.* आधा खुलेको वा आधा चिम्लिएको; आधा बन्द (नयन, आँखा)।

अर्धमूर्च्छित- *वि.* आधा मूर्छा परेको र आधा होस भएको।

अर्धमूर्ति- *ना.* कुनै देवता वा महापुरुषको कमरदेखि मास्तिरको भाग मात्र रहेको मूर्ति।

अर्धवयस्क- *वि.* आधाआधी मात्र उमेर बितेको; अधबैंसे; प्रौढ।

अर्धविकसित- *वि.* पूरा नबढेको वा आधा बढेको; आधाआधी विकास भएको।

अर्धविराम- *ना.* ठुलठुला वाक्यभित्र रहेका वाक्यांशहरूमा पादविरामभन्दा बेसी र पूर्णविरामभन्दा कम्ती अडिनुपर्ने ठाउँ; त्यस्तो ठाउँमा दिइने (;) सङ्केत चिह्न।

अर्धविवृत- *वि.* जिब्रो तालुभन्दा बढी तलतिर झरेकाले मुखविवर अर्द्धसंवृतमा भन्दा बढी खुलेको।

अर्धवृत्त- *ना.* वृत्तको एक भागबाट केन्द्र हुँदै सोझो अर्को भागमा हुँदा हुने गोलाको आधा भाग; अर्धगोलाकार; वृत्तको आधा।

अर्धव्यञ्जन- *ना.* अक्षरात्मक व्यञ्जन (र, ल, म, न आदि) लाई दिइएको भाषावैज्ञानिक नाम; अक्षरात्मक व्यञ्जन।

अर्धशुष्क- *वि.* आधाआधी चिसो र आधाआधी सुकेको; अधसुक्खा; दरसुको।

अर्धसंवृत- *वि.* संवृतमा जस्तो जिब्रो तालुको नजिकमा गएर टुङ्गिनुको साटो जिब्रो केही तल झर्नाले मुखविवर संवृतमा भन्दा केही बढी खुलेको (प्रयत्न)।

अर्धसम- *ना.* श्लोकको आधा भाग एक छाँटको र अर्को आधा भाग बेग्लै छाँटको वा पहिलो र तेस्रो पाउ एक लक्षणको र दोस्रो र चौथो पाउ अर्को लक्षण भएको छन्द।

अर्धसमवृत्त- *ना.* अर्धसम।

अर्धसरकारी- *वि.* १. कुनै संस्थाको लगानी र आम्दानीमा सरकारको आधा हिस्सा भएको; सरकार र सर्वसाधारण जनताको आधा आधा हक भएको। २. सरकारी तलब खाएको, तर किताबखानामा नाम दर्ता नभएको; संस्थान, निगम आदिमा काम गर्ने (कर्मचारी)।

अर्धसामन्ती- *वि.* उच्च सामन्ती नभई मझौला खालको सामन्ती; मध्यम स्तरको सामन्ती।

अर्धसिल्ली- *वि.* १. पूरा मात्रामा पागल नभएको; कहिले होसका कुरा गर्ने र कहिले बेहोसका कुरा गर्ने; चित्तवृत्ति स्थिर नभएको। २. बताहा; बढी फाइँफुट्टी लगाएर हिँड्ने; बतासे।

अर्ध सुकुमवासी- *वि.* आफ्ना नाउँमा जग्गाजमिन, घरघडेरी आदि भएर पनि राम्ररी खान लगाउन नसक्ने खालको सुकुमवासी।

अर्धस्वर- *ना.* कहीँ स्वरका रूपमा रहने र कहीँ व्यञ्जनकै रूपमा रहने (व अथवा य) वर्ण।

अर्धाङ्ग- *ना.* [सं.] १. आधा अङ्ग; आधा शरीर; आधा जिउ। २. लोग्ने र स्वास्नी।

अर्धाङ्गिनी- *ना.* पत्नी; जोई; श्रीमती; स्वास्नी।

अर्धानु/अर्धानो- *वि.* [सं. अर्धतन] आधा नयाँ र आधा पुरानो; आधा सुमरेको; आधा फाटेको र आधा सद्दे; फाटे पनि कामचलाउ रूपमा लगाइने।

अर्धाली- *ना.* [सं.] १. आधा पङ्क्ति। २. आधा श्लोक ३. आधा भाग।

अर्धासन- *ना.* [सं.] कसैलाई सम्मानपूर्वक वा कर्तव्यपूर्वक दिइने आफ्नो आसनको आधा भाग।

अर्धी- *ना.* [सं.] गीतका अन्तराको आधा भाग; उत्तरार्ध।

अर्धो- *वि.* [अर्ध+ओ] १. उमेरमै स्वास्नी मरेको। २. अर्धाङ्गिनी नभएको; विधुर; राँडो।

अर्ना- *ना.* [सं. आरण्यक] १. जङ्गली राँगो। २. बेसरी मोटाएको पशु; बराँठ। *वि.* ३. बेसरी मोटाएको (मानिस, पशु आदि)।

अर्नालिनु- *अ.क्रि.* १. भोकले अतालिनु वा पीडित हुनु; भोकले सताइनु। २. धेरै फाइँफुइँ गरेर हिँड्नु।

अर्नाल्याइ- *ना.* अर्नालिने क्रिया वा प्रक्रिया।

अर्नाल्याइनु- *क.क्रि.* अर्नालिने पारिनु।

अर्नाल्याउनु- *प्रे.क्रि.* अर्नालिने पार्नु।

अर्निको- *ना.* [ची.] हे. अरनिको।

अर्नेस्ट मनी- *ना.* [अङ.] बढाबढ वा लिलामबाट सामान प्राप्त गर्ने व्यक्तिले जम्मा गर्नुपर्ने तोकिएको रकम; पछि फिर्ता हुने गरी जम्मा गरिने रकम; पेस्की।

अर्पनु- सं. *क्रि.* [सं. अर्पण] १. कसैलाई श्रद्धापूर्वक कुनै वस्तु दिनु; चढाउनु; अर्पण गर्नु। २. भाकल गर्नु; सङ्कल्प गर्नु।

अर्पक- *वि.* [सं.] १. श्रद्धापूर्वक अर्पण गर्ने; विनयपूर्वक दिने वा चढाउने।

अर्पण- *ना.* [सं.] १. श्रद्धापूर्वक दिने वा चढाउने काम; समर्पण; दान। २. सार्वजनिक कार्यका निम्ति निःस्वार्थ भावले कुनै विषयको काम गर्नेगराउने हेतुले गरिने अर्थप्रदान।

अर्पाइ- *ना.* [√ अर्प (+ आइ)] अर्पने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अर्पाइनु- *क.क्रि.* अर्पन लाइनु।

अर्पाउनु- *प्रे.क्रि.* अर्पन लाउनु; अर्पण गराउनु।

अर्पित- *वि.* [सं.] अर्पण गरिएको; चढाइएको; दिइएको; दान गरिएको।

अर्पिनु- *स.क्रि.*[अर्प+इ+नु] अर्पने काम गरिनु।

अर्फु- *ना.* पहेँलो केसर भएको, ससाना फूल फुल्ने, धेरै कुना भएका ठुलठुला पात हुने एक प्रकारको काँडे लहरो। (यसको रस माछाका निम्ति विष हुन्छ।)

अर्बुद- *ना.* [सं.] १. अरब; अर्ब। २. क्यान्सर रोग। *वि.* ३. सय करोड सङ्ख्याको।

अर्मल्नु- *स.क्रि.*[अर्मल+नु] नोक्सान भए जतिको बिगो निर्धारित गर्नु; तौल आदिद्वारा अनुमान गर्नु; अर्मल तोक्नु।

अर्मल- *ना.* गाईबस्तुले बाली खाँदा गाईबस्तुका धनीबाट बालीधनीलाई सरकार वा पञ्चले भराइदिने बिगो; बाली नोक्सानीको हर्जाना।

अर्मलाइ- *ना.* [√ अर्मल् (+आइ)] अर्मल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अर्मलाइनु- *क.क्रि.* अर्मल्न लगाइनु।

अर्मलाउनु- *प्रे.क्रि.* अर्मल्न लाउनु।

अर्मलिनु- *क.क्रि.* अर्मल्ने काम गरिनु।

अर्मले- *ना.* पिरिया वा पिर्रेका आकारको, कलिला मुन्टाको तरकारी खाइने झारविशेष।

अर्माली- *ना.* घरबाहिर पेटी वा पिँडीमा घामपानी छेक्नका निम्ति हालिने सानो छानो; पाली।

अर्वाचीन- *वि.* [सं.] हालसालको; वर्तमान समयको; नयाँ; आधुनिक।

अर्श- *ना.* [सं.] अलकाई; हर्सा।

अर्सा- *ना.* खुदोमा वा चिनीको रसमा पिठो मुछेर पातलो गरी बेलेर घिउमा पकाइएको रोटीविशेष।

अर्ह- *वि.* [सं.] १. पूजा वा सम्मान गर्न योग्य; पूजनीय; पूज्य। २. योग्य; लायक।

अर्हत्- *ना.* [सं.] १. ठुला ज्ञानी; तीर्थङ्कर। २. जिन; बुद्ध। *वि.* ३. आराध्य; पूजा गर्न योग्य; पूज्य।

अर्हन्त- *ना.* [सं.] १. बुद्ध। २. बौद्ध भिक्षु; भन्ते। *वि.* ३. योग्य; प्रतिष्ठित।

अलक- *ना.* [सं.] १. निधारका दायाँबायाँ लर्केको कपाल। २. छाँटकाँट गरी आँखीभौँसम्म निधारमा लर्काइएको कपाल। ३. पालेर लामो गरी तलासेको कपाल; जुल्फी; बङ्गाली।

अलकतरा/अलकत्रा- *ना.* [अ..] बाटो पक्की तुल्याउँदा गिट्टी आदिसँग मलेर ओछ्याइने कालो लेदो; तारपिन आदिको तेल निकाल्दा आएको च्याटच्याटे लेदो।

अलका- *ना.* [सं.] १. यक्ष वा गन्धर्वका राजा कुबेरको राजधानी। २. घुँगुरिएको कपाल; अलक। ३. आठदेखि दश वर्षसम्मकी केटी।

अलकाई- *ना.* [नेवा. अलःकै] गुदद्वारमा आउने एक किसिमको खटिरो; अर्श; हर्सा।

अलकापुरी- *ना.* [सं.] कुबेरको राजधानी; अलका; गन्धर्वपुरी।

अलकावलि/अलकावली- *ना.* [सं.] १. केशको समूह; केशराशि। २. जुल्फी। ३. घुँगुरा परेको कपाल; मुन्द्रे कपाल।

अलक्षण- *वि.* [सं.] १. खराब लक्षण भएको; कुलक्षणयुक्त; अलच्छिनी। *ना.* २. नराम्रो लक्षण; अपशकुन।

अलक्षित- *वि.* [सं.] १. नदेखिएको; लक्ष्य नगरिएको; अदृश्य। २. अज्ञात, नजानिएको; गुप्त।

अलक्ष्मी- *ना.* [सं.] १. पुराणकथाअनुसार लक्ष्मीसँगै समुद्रबाट निस्किएकी तर दुष्ट आचरणकी एक नारी; कश्यपपत्नी दिति। *वि.* २. अलच्छिनी।

अलक्ष्य- *वि.* [सं.] १. नदेखिएको; लक्ष्य नगरिएको वा गर्न नसकिने। २. अदृष्ट। ३. नजानिएको; अज्ञात। ४. ध्येय नभएको; उद्देश्यरहित।

अलख- *वि.बो.* [प्रा. अलख्य< सं. अलक्ष्य] १. जोगी वा सन्न्यासीहरूले भिक्षा माग्दा उच्चारण गर्ने शब्द वा ईश्वरको नाम। २. अदृश्य ईश्वर। *वि.* ३.नदेखिने; अदृश्य; अप्रत्यक्ष।

अलखधारी- *ना.* १. गोरखपन्थीहरूको एक सम्प्रदाय र त्यसका अनुयायी। २. अलख जगाएर जीवन निर्वाह गर्ने व्यक्ति।

अलखनामी- *ना.* हे. अलखधारी।

अलखबम्बम्- *ना.* १. अलक्ष्य ओम् ओम् अर्थात् ब्रहमा, विष्णु, शिवका रूपमा रहने ईश्वर। २. *वि.बो.* जोगी, सन्न्यासीहरूले भिक्षा माग्दा उच्चारण गर्ने सोही शब्द; अलख।

अलखा- *ना.* [अ. अलफा] कठालो नभएको हवार्लाङ्गे कुर्था; अलख जगाउनेले लगाउने खोलक; जोगी, सन्न्यासीले लगाउने एक प्रकारको हवार्लाङ्गे कपडा; भर्थरी।

अलग- *क्रि.वि.* [प्रा. अलग्ग< सं. अलग्न] १. अलग्ग; छुट्टै; पृथक्; फरक। *वि.* २. भिन्न; छुट्टो।

अलगर्जी- *वि.* [अ. अलगरज] १. कामको पर्वाह नगर्ने; काममा निष्क्रिय रहने; अल्छी; अलमस्त; फिक्री नभएको। २. अकर्मण्य; बिकामे; बेकामे।

अलग्ग- *क्रि.वि.* [प्रा.< सं. अलग्न] छुट्टै; भिन्नै; बेग्लै; पृथक्; अलग।

अलग्गिनु- *अ.क्रि.* अलग्ग हुनु; छुट्टिनु।

अलग्याइ- *ना.* अलग्गिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

अलग्याइनु- *क.क्रि.* अलग्गिने पारिनु।

अलग्याउनु- *प्रे.क्रि.* अलग्गिने पार्नु।

अलग्याहट- *ना.* अलग्याइ।

अलङ्करण- *ना.* [सं.] १. गहना; आभूषण; शृङ्गारका सामग्री। २. सजावट; शृङ्गार।
अलङ्करणीय- *वि.* अलङ्कार्य।
अलङ्कार- *ना.* [सं.] १. गहना; आभूषण; शृङ्गारका सामग्री। २. शृङ्गार; सजावट। ३. अर्थगत वा शाब्दिक चमत्कारद्वारा साहित्यलाई सिँगार्ने तत्त्व भएको, साहित्यशास्त्रको एक अङ्ग; काव्यको चमत्कारपूर्ण वर्णनशैली।
अलङ्कारप्राधान्यवाद- *ना.* अलङ्कारलाई नै काव्यको आत्मा मान्ने विचार वा सिद्धान्त।
अलङ्कारवादी- *वि.* अलङ्कारलाई नै प्रमुखता दिने वा अलङ्कारप्राधान्यवादको अनुयायी।
अलङ्कार विधान- *ना.* काव्यमा अलङ्कारहरूको स्थापना वा संयोजन गर्ने क्रिया।
अलङ्कार शास्त्र- *ना.* काव्यलाई रोचक र चमत्कारपूर्ण गराउने शैलीको विवेचना गरिएको शास्त्र। अलङ्कारका स्वरूपको वर्णन गरिएको शास्त्र।
अलङ्कार सम्प्रदाय- *ना.* अलङ्कारलाई नै काव्यको आत्मा मान्ने आचार्यहरूको सम्प्रदाय।
अलङ्कार्य- *वि.* सिँगार्न वा सजाउन लायक; अलङ्करणीय।
अलङ्कृत- *वि.* [सं.] १. अलङ्कार वा अलङ्करणले पूर्ण; सिँगारिएको; सजाइएको। २. साहित्यिक अलङ्कारद्वारा युक्त।
अलङ्घनीय/अलङ्घ्य- *वि.* [सं.] उल्लङ्घन गर्न नसकिने वा नहुने; नाघ्न नसकिने वा नहुने।
अलचिलो- *वि.* [अ+लचिलो] १. लचक नभएको; बेलचकदार। २. नरम नभएको; ठर्रो; कडा; साह्रो।
अलच्छिन- *ना.* [सं. अलक्षण] खराब लक्षण; कुलक्षण; अमङ्गल; अपशकुन।
अलच्छिनाहा/अलच्छिनी- *वि.* खराब लक्षण भएको; कुलच्छिनको; पिराहा।
अलत्र- *क्रि.वि.* [अलपत्र] १. लथालिङ्ग; जथाभावीसँग; अलपत्र। *वि.* २. अलपत्र परेको; यता न उता भएको।
अलनाबिलना- *ना.* [सं. अलापन विलापन] १. आफ्ना मनको भाव व्यक्त गर्ने र आफूमा भएको दुःख व्यक्त गर्ने क्रियाप्रक्रिया। २. ईश्वर पुकारेर वा गुहारेर आफ्नो दुःख प्रकट गर्ने क्रियाप्रक्रिया। ३. कसैबाट कुनै कुरा वा वस्तु हात पार्न अनेक किसिमका दुःख-सुखका कुरा गर्ने काम; ललौरीबिलौरी।
अलन्तर- *वि.* [सं. अनन्तर] १. बिचमा परेको; नराम्ररी चेपमा परेको। २. बिलखबन्द।
अलप१- *ना.* [सं. अलोप] १. देख्तादेख्तै हराउने क्रिया; लोप; गायब; बेपत्ता; अन्तर्धान। २. लुप्त हुने क्रिया। *वि.* ३. लुप्त; पूरै हराएको वा बिलाएको।
अलप२- *ना.* [सं. आलेप] टुटेफुटेको शिलालेख; शिलापत्रको भग्नावशेष; आलेप लागेको शिलाखण्डीय अभिलेख।
अलपक्का- *ना.* [स्पे. एलपाका] दक्षिण अमेरिकामा हुने उँटजस्तो जनावरको रौँ र रेसम वा सुत मिलाई बनाइएको एक जातको कपडा।
अलपत्र- *क्रि.वि.* १. यता न उता; ठहर न ठेगान। *वि.* २. यता न उताको; ठहर न ठेगानको।
अलपत्रिनु- *अ.क्रि.* अलपत्र पर्नु; अलत्र पर्नु; बेथिति वा बेठेगानसँग रहनु।
अलपत्रे- *वि.* काम सुरु गरेर लथालिङ्ग पारी बिचैमा छाड्ने; आवश्यक वस्तुहरूलाई प्रयोगमा नल्याई असुरक्षित रूपमा त्यसै राख्ने।
अलपत्र्याइ- *ना.* अलपत्रिने किसिम, क्रिया वा प्रक्रिया।
अलपत्र्याइनु- *क.क्रि.* अलपत्र पारिनु; अलपत्रिने तुल्याइनु।
अलपत्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* अलपत्रसँग कुनै मालसामान राख्न लगाउनु; अलपत्र पार्नु।
अलपत्र्याहट- *ना.* अलपत्र्याइ।
अलफा- *ना.* [अ. अलफा] जोगीहरूले लगाउने बाहुला नभएको कुर्था; विनाबाहुलाको खोलक; अलखा।
अलबत्ता- *ना.* [अ.] १. निःसन्देह; पक्का; निश्चय; अवश्य। *वि.बो.* २. अचम्म; उदेक। *क्रि.वि.* ३. अकस्मात्; अपर्झट।
अलबम- *ना.* [फ्रा. एलबम] फोटो वा टिकटहरूलाई सुरक्षित ढङ्गले राखिने पुस्तिका।
अलबल्ले- *वि.* [अन +बल] सँभाल्न नसकिने; ज्यादै ठुलो; अजङको (भेल, बाढी आदि); अस्मेल।
अलभ्य- *वि.* [सं.] १. पाउन नसकिने; अप्राप्य। २. अमूल्य अनमोल।
अलमल- *ना.* [सं. अन्यमन] १. काम गर्दा, हिँड्दा वा सोच्दा कुनै बाधा उत्पन्न हुन गई हुने भ्रम। २. त्यस्तो भ्रम पैदा हुने स्थिति। ३. भ्रान्ति; अन्यमनस्कता; दिग्भ्रम। ४. बाधा; व्यवधान। ५. झमेला; टन्टा। ६. जिल्लाराम।
अलमलाइ- *ना.* १. अलमल पैदा हुने क्रिया वा प्रक्रिया। २. अलमलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अलमलिनु- *अ.क्रि.* १. अलमलमा पर्नु; अलमल्ल पर्नु। २. लरबरिनु; रुमलिनु।
अलमल्याइ- *ना.* अलमलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अलमल्याइनु- *क.क्रि.* अलमलिने पारिनु।
अलमल्याउनु- *प्रे.क्रि.* अलमलिने पार्नु; अलमलिन लाउनु।
अलमल्ल- *वि.* अलमलमा परेको; जिल्ल।
अलमस्त- *वि.* [फा.] फिक्री नभएको; पर्वाह नगर्ने; मगनमस्त; मनमोजी।
अलमस्ती- *ना.* बेफिक्री; मग्नमस्ती; बेपर्वाह; मनमोजीपन।
अलम्- *वि.बो.* [सं.] १. पर्याप्त भयो वा पुग्यो भन्ने शब्द। *ना.* २. हरिताल। ३. बिच्छीको डसाइ वा चिलाइ।
अलम्पट- *वि.* [सं.] १. लम्पट नभएको; नलहसिएको; सच्चरित्र। *ना.* २. खोपी; अन्तपुर।
अललहिसाब- *ना.* [अ.] पछि हिसाब लिइने गरी दिइएको धन।
अललिनु- *अ.क्रि.* १. रुँदारुँदै सास रोकिनु; अतालिनु। २. खुबसँग खोलामा भेल बढ्नु। ३. पानी अटाईनअटाई भएर खोला आदि बढ्नु; बाढी आउनु।
अलल्याइ- *ना.* अललिने क्रिया वा प्रक्रिया।
अलल्याइनु- *क.क्रि.* अललिने पारिनु।

अलल्याउनु- *प्रे.क्रि.* अललिने पार्नु; अताल्याउनु।
अलवान- *ना.* [अ.] एक खालको उनीको ओढ्ने; उनीको खास्टो।
अलस- *वि.* [सं.] अल्छी; अल्छे; आलस्ययुक्त।
अलसता- *ना.* अल्छीपना; अल्छेपन; आलस्य।
अलसाइ- *ना.* अलसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अलसाइनु- *क.क्रि.* अलसाउने पारिनु।
अलसाइलो- *वि.* अलसाउने पार्ला जस्तो।
अलसाउनु- *अ.क्रि.* १. अल्छी मान्नु। *प्रे.क्रि.* २. अल्छी पार्नु वा पार्न लगाउनु।
अलसाहट- *ना.* अलसाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
अलाप्नु- *अ.क्रि.* [सं. आलापन] १. गानाको ताना छोड्नु; गानाको भाकामा गुनगुनाउनु। २. लेघ्रो तानेर कुनै कुरा भन्नु।
अलाप- *ना.* [सं. आलाप] आलाप; बिलौना।
अलापविलाप- *ना.* हे. आलापविलाप।
अलापाइ- *ना.* अलाप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अलापिनु- *अ.क्रि.* १. अलाप्ने होइनु। *क.क्रि.* २. मुखबाट अलाप छाडनु।
अलाभ- *ना.* [सं.] १. लाभ नहुने स्थिति; घाटा; हानि; नोक्सानी; नोक्सान।
अलाभकर- *वि.* लाभ नहुने; हानिकारक।
अलि- *ना.* [सं.] १. भमरो; भँवरो; भ्रमर। २. कोइली। ३. कौवा; काग। ४. बिच्छी। ५. कुकुर। ६. मदिरा।
अलि/अलिक- *वि.* [सं. अलीक] १. थोरै; कम; अलिकति; अल्प; अलिक; अलिकता। *क्रि.वि.* २. अझ।
अलिकता/अलिकति- *क्रि.वि.* थोरै; थोरै मात्रामा।
अलिखित- *वि.* [सं.] नलेखिएको; लिपिबद्ध नभएको।
अलिखेर- *क्रि.वि.* [अलि+खेर] एकछिन; अलिक बेर; अलिबार; थोरै बेर।
अलिनु१- *ना.* [मै. अलना] लुगाफाटो आदि झुन्ड्याउन टाँगिएको डोरी वा काठ आदिको डन्डीदार वस्तु; सिँगौरी।
अलिनु२- *वि.* [सं. अलवण] १. नुन नभएको; नुन नहालेको; बिलिनु। २. खल्लो; बेस्वादको।
अलिनो- *वि.* [सं. अलवण] हे. अलिनु२ ।
अलिनो भट्ट- *वि.* १. जन्मै नुन नखाई बस्ने। *ना.* २. नेपाली भट्ट ब्राह्मणको एक उपभेद (अलनापुरीबाट आएको अनुश्रुतिमा आधारित)।
अलिप्त- *वि.* [सं.] १. नलिपिएको; नपोतिएको। २. नटाँसिएको; निर्लिप्त।
अलिफार्से/अलिफार्स्या- *ना.* [अ. अल्+फारिग] तोकिएका म्यादमा पैसा बुझाउन नसके कबुलअनुसार धितो फार्से हुने कागत वा व्यवहार।
अलिबार/अलिबेर- *क्रि.वि.* [अलि+बेला] एक छिन; थोरै बेर; अल्प समय।
अलिमाला- *ना.* [सं.] भमराको ताँती वा पङ्क्ति।
अलुवा१- *ना.* [आलो+उवा] नउसिनीकनै सुकाएर कुटाएको धानको चामल; अरुवा।
अलुवा२- *ना.* सखरखण्ड; सुठुनी।
अलेख- *वि.* [सं. अलक्ष] १. धनाढ्य; खुब धनी; सम्पत्तिशाली; सम्पन्न। २. ज्यादै; धेरै; प्रशस्त।
अलेख्य- *वि.* [सं.] १. लेख्न नसकिने; नलेखिने। २. अलेख।
अलेरी- *ना.* [आली+एरी] १. खेतमा आली लगाउने मानिस; आली लगाउने खेतालो।
अलैँची- *ना.* [सं. एला] १. बेसार, पानीसरो आदिका झैँ लामा लामा ठुला पात हुने, फेदमा पहेँलो फूल फुली सुकुमेलको जस्तो, तर भटमासे रङ्को केही ठुलो कोसोभित्र मसिना गेडा लाग्ने, पानी भएको वा रसिलो ठाउँमा हुने एक खालको बोट। २. त्यसैको फल; एला।
अलैँची कोठी- *ना.* राणाशासनका समयमा अङ्ग्रेज सरकारसँग नेपाल सरकारको सम्बन्ध रहँदा पटनामा रहेको, नेपालतर्फको वाणिज्य कार्यालय।
अलैङ्गिक- *वि.* [सं.] लिङ्ग नछुट्टिएको; नपुंसक; अयौन।
अलोक- *वि.* [सं.] १. नदेखिने; अदृश्य। २. निर्जन; एकान्त। *ना.* ३. परलोक। ४. मिथ्या दोष; कलङ्क।
अलोप- *वि.* [सं.] लोप नभएको; अलुप्त।
अलोप समास- *ना.* विभक्ति एवं संयोजकको लोप नहुने समास। (उदा.- भारतका लागि नेपाली राजदूत, सुनमा सुगन्ध, मानविकी र सामाजिक शास्त्र, कानुन तथा न्याय मन्त्रालय इ.)।
अलौकिक- *वि.* [सं.] १. यस लोकमा नहुने वा नपाइने; लोकोत्तर। २. अनौठो; अद्भुत।
अलौटो- *वि.* [आलो+औटो] १. दुध सुके पनि पूर्णतः नसुकेको; आलो; काँचो (मकै)। २. काँचोकचिलो; नसुकाएको (मकै)। ३. अपरिपक्व; आलोकाँचो।
अलौपर्व- *ना.* [अलौ+पर्व] नेपालको एक प्रसिद्ध ऐतिहासिक घटना; जङ्गबहादुरका फौजले तत्कालीन राजा राजेन्द्रका फौजलाई पर्सा जिल्लाको अलौ भन्ने ठाउँमा हराई राजालाई पक्रेको इतिहासप्रसिद्ध घटना।
अल्की- *ना.* [अ. अलफा] भित्री भोटो; गोलगन्जी; बनियान।
अल्खा- *ना.* [सं. अलक] खण्ड खण्ड पारी उठाएर बनाइएको कपाल।
अल्गाइ- *ना.* [अल्गो+आइ] अल्गोपना; उचाइ; अग्लोपना।
अल्गिनु- *अ.क्रि.* [अल्गो+इ+नु] अल्गो हुनु; अरूको भन्दा बढी उचाइ हुनु; खास स्थान वा सतहभन्दा माथि रहनु।
अल्गो- *वि.* [सं. अ+लग्न] विशेष पहुँच वा विस्तारभन्दा उँचो; माथि उठेको; खास ठाउँ वा सतहभन्दा माथितिर रहेको; अग्लो।
अल्याइ- *ना.* अल्गिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अल्याइनु- *क.क्रि.* अल्गो पारिनु; अल्गिने पारिनु।
अल्याउनु- *प्रे.क्रि.* अल्गो पार्नु; अल्गिने पार्नु।
अल्छाइ- *ना.* [√ अल्छाउ (+आइ)] अल्छाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
अल्छाइनु- *अ.क्रि.* अल्छाउने होइनु।
अल्छाउनु- *अ.क्रि.* [अल्छी+आउ+नु] अल्छी हुनु; जाँगर मर्नु।
अल्छी/अल्छे- *वि.* [सं. आलसी] अल्सी; जाँगरमरुवा;

कामकारोबारमा निष्क्रिय बन्ने।
अल्छ्याइँ- *ना.* अल्छीपना; अल्छेपन; जाँगरमरुवा चाल।
अल्भनु- *अ.क्रि.* [प्रा. उज्भलिअ+नु] १. फस्नु; अल्भिनु। २. रोकिनु; अड्कनु। ३. अलमलिनु; अल्भोमा पर्नु।
अल्भाइ- *ना.* अल्भने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अल्भाइनु- *क.क्रि.* अल्भन लगाइनु; अड्कने पारिनु।
अल्भाउनु- *प्रे.क्रि.* अल्भने वा अड्कने पार्नु; फस्न लगाउनु; अल्भोमा पार्नु।
अल्भाउने- *वि.* [अल्भाउ+ने] अल्भने पार्ने; अल्भोमा राख्ने।
अल्भाउने बिल्भाउने- *वि.* घरव्यवहारका जन्जालमा फसाउने (केटाकेटी आदि जस्तै- दिदीका त अल्भाउने बिल्भाउने कोही छैनन्)।
अल्भिनु- *अ.क्रि.* [अल्भो+इ+नु] अल्भने होइनु; अल्भनु।
अल्भो- *ना.* [प्रा. उज्भलिओ] १. अड्काउ; बाधा। २. अलमल; भमेला; रुमलो। ३. भन्भट; भयाउलो।
अल्भोबिल्भो- *ना.* अल्भाउने र बल्भाउने काम; छेकाबार।
अल्भयाइ- *ना.* अल्भिने क्रिया वा प्रक्रिया।
अल्भयाइनु- *क.क्रि.* अल्भिने पारिनु।
अल्भयाउनु- *प्रे.क्रि.* अल्भिने पार्नु; अल्भाउनु।
अल्टिमेटम- *ना.* [अङ्.] अन्तिमेत्यम्।
अल्तालिनु- *अ.क्रि.* [अतालिनु] अतालिनु।
अल्पनु- *अ.क्रि.* [अलप+नु] १. नदेखिने हुनु; अलप हुनु; अन्तर्धान हुनु। २. छिप्नु; लुक्नु। ३. बिलाउनु; हराउनु।
अल्प- *वि.* [सं.] १. थोरै; अलिकति; कम्ती। २. सानो; छोटो।
अल्पकालिक- *वि.* थोरै दिनको; थोरै समयको; केही दिनको; छोटो अवधिको; अल्पकालीन।
अल्पकालीन- *वि.* अल्पकालिक।
अल्पक्का- *ना.* [स्पे. एलपाका] हे. अलपक्का।
अल्पजीवी- *वि.* [सं.] १. थोरै आयु भएको; अल्पायु; थोरै दिनसम्म मात्र बाँच्ने।
अल्पज्ञ- *वि.* [सं.] १. थोरै ज्ञान भएको; थोरै जान्ने; कम जान्ने। २. सानो बुद्धिको; छोटो बुद्धि भएको। ३. नासमभ।
अल्पज्ञता- *ना.* थोरै ज्ञान भएको अवस्था वा गुण; नासमभपना।
अल्पता- *ना.* [सं.] अल्प हुनाको भाव वा स्थिति; न्यूनता; कमी।
अल्पप्राण- *ना.* [सं.] फोक्साबाट कम मात्रामा सास प्रवाहित हुँदा उत्पत्ति हुने ध्वनि; नेपाली व्यञ्जनका प्रत्येक वर्गको प्रथम- (क, च, ट, त, प), तृतीय- (ग, ज, ड, द, ब), पञ्चम- (ङ, न, म), तथा- य, र, ल, व वर्ण।
अल्पप्राणीभवन- *ना.* शब्दमा रहेको महाप्राणध्वनि अल्पप्राणध्वनिमा परिवर्तित हुने प्रक्रिया। (जस्तै- 'बाघचाल' > 'बागचाल' हुँदा 'घ' को 'ग' भएको छ।)।
अल्पभोग योजना- *ना.* [सं.] १. आवश्यक वस्तुको कम प्रयोग गर्ने र कष्ट भोगेर पनि थोरै पदार्थबाट नै काम चलाउन जोड दिने योजना; मितोपभोग योजना।
अल्पमत- *ना.* [सं.] १. थोरै मत। २. थोरै राय। ३. चाहिनेभन्दा कम वा आवश्यक पर्नेभन्दा कम मत। ४. विजयीले पाएको भन्दा घटी मत। *वि.* ५. अल्पसङ्ख्यक।
अल्परक्त- *ना.* [सं.] १. शरीरमा रगतको मात्रा आवश्यकताभन्दा कम भएको अवस्था।
अल्पवयस्क- *वि.* [सं.] १. सानो उमेरको; केटाकेटी। २. नाबालिग।
अल्पवादी- *वि.* [सं.] १. थोरै बोल्ने; कम बोल्ने। २. सभा वा समूहमा आफ्नो कम अनुभव र अरू कारणबाट कम बोल्ने (सदस्य वा व्यक्ति)।
अल्पविकसित- *वि.* [सं.] १. थोरै मात्र विकसित भएको; कम मात्रामा विकास भएको। २. थोरै बढेको; राम्ररी नसप्रेको; जिलीगान्टे; ग्याँचे, बामपुड्के।
अल्पविराम- *ना.* [सं.] शब्द, शब्दसमूह र वाक्यांशका पछिल्तिर लाग्ने एक प्रकारको विरामचिह्न; पादविराम (कमा)।
अल्पविराम चिह्न- *ना.* अल्पविरामको चिनु (,)।
अल्पसङ्ख्यक- *वि.* [सं.] थोरै सङ्ख्या भएको; गन्दा थोरै हुने।
अल्पांश- *ना.* [सं.] अल्प अंश; थोरै भाग।
अल्पाइ- *ना.* [√ अल्प (+ आइ)] अल्पने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अल्पाइनु- *क.क्रि.* अल्पने पारिनु।
अल्पाउनु- *प्रे.क्रि.* अल्पने पार्नु वा पार्न लाउनु।
अल्पायु- *वि.* [सं.] १. थोरै आयु भएको; थोरै दिन बाँच्ने; कम आयुको। *ना.* २. थोरै वा छोटो आयु।
अल्पार्थक- *वि.* [सं.] थोरै अर्थ बुझाउने; सङ्क्षिप्त अर्थवाचक (शब्द)।
अल्पावकाश- *ना.* [सं.] विद्यालय, कार्यालय आदिमा वा खेल आदिका समयको बिचमा जलपान वा विश्रामका निम्ति पाइने थोरै छुट्टी; छोटो अवकाश वा फुर्सद; टिफिन।
अल्पावधि- *ना.* [सं.] छोटो समय; थोरै समय।
अल्पावधि ऋण- *ना.* थोरै समयका लागि मात्र लिइएको वा दिइएको ऋण; थोरै अवधिमा बुझाउनुपर्ने ऋण।
अल्पिनु- *अ.क्रि.* [अल्प+इ+नु] १. अल्पने होइनु। २. अल्पनु।
अल्पीकरण- *ना.* [सं.] अधिकार, प्रतिष्ठा, महत्त्व, शक्ति आदिलाई भइरहेको अवस्थाबाट कम गराउने क्रिया।
अल्फी- *ना.* [अ. अलफी] एक किसिमको खुकुलो बाँकटे घाँगर।
अल्याङटल्याङ/अल्याङमल्याङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. अल्याङ (द्वि.)] अलमल; आलटाल।
अल्लड/अल्लढ- *वि.* [अ+लहड] १. कुनै काम पनि एकाग्र भएर नगर्ने; अस्थिरचित्त; विचार पुऱ्याएर काम नगर्ने; मनमा जो आयो सो गर्ने; मनमोजी। २. अल्लारे; अलमस्त। ३. बेइलमी; निरुद्योग।
अल्ला- *ना.* [अ. अल्लाह] मुसलमानहरूले मान्ने ईश्वर।
अल्लारिनु- *अ.क्रि.* [अल्लारे+इ+नु] १. अल्लारे बन्नु; बेकाममा यताउति हिँड्नु; बरालिनु; भौँतारिनु। २. बेइलमी हुनु; काम नपाउनु।
अल्लारे- *वि.* [अल्लढ] १. बेकाममा यताउति हिँडिरहने; जताततै भौँतारिइरहने; अल्लढ। २. पूर्ण यौवनावस्थाको; मस्त जवान। ३. आलोकाँचो अवस्थाको।
अल्लारेपना- *ना.* अल्लारे चाल; आलोकाँचोपना।
अल्लाऱ्याइँ- *ना.* [√ अल्लारि (+आइँ)] अल्लारिने भाव, क्रिया वा

प्रक्रिया।
अल्लाऱ्याइनु- *क.क्रि.* अल्लारिने पारिनु वा गराइनु।
अल्लाऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* अल्लारिने पार्नु वा गराउनु; अल्लारिन लगाउनु।
अल्लि- *वि.* [सं. अल्प] १. अलि (जोड दिँदा)। *क्रि.वि.* २. अझ; अरू।
अल्लेपाट- *ना.* [अल्ले+पाट] नेपाली कागत बनाउन तथा धोक्रा, लुकुनी आदि बनाउनका निम्ति प्रयोग गरिने सिस्नु जस्तै एक प्रकारको बुटो (अल्लो) को पाट।
अल्लो- *ना.* [आरो] पाटको धागो बनाएर धोक्रा र अन्य लगाउने साधन बनाइने एक जातको ठुलो खालको सिस्नु; लेकाली सिस्नु।
अल्वान- *ना.* [अ. अलवान] उनीको ओढ्ने; सल।
अल्सेसियन- *ना.* [अङ्. एल्सेइशन] ब्वाँसो र कुकुर्नीका सम्पर्कबाट जन्मिएको कुकुरको एक जात।
अवंश- *वि.* [सं.] १. निर्वंश; वंशहीन; अपूतो। *ना.* २. नराम्रो वंश; कुवंश।
अव- *उप.* [सं.] शब्दका अगिल्तिर लागेर निश्चय, अनादर, न्यूनता आदि अर्थ बुझाउने उपसर्ग (अवधारणा, अवरोध, अवज्ञा इ.)।
अवकरण- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी रासायनिक पदार्थ मिलेर बनेको वस्तु वा यौगिकबाट कुनै एक तत्त्वलाई हटाउने वा अलग गर्ने क्रिया (जस्तै- पानीबाट अक्सिजन, गिन्नीबाट तामा इ.)।
अवकर्षण- *ना.* १. तलतिर घिस्स्याउने क्रिया। २. तान्ने वा खिच्ने क्रिया।
अवकलन- *ना.* १. जम्मा गर्ने वा सङ्कलन गर्ने क्रियाप्रक्रिया; मिलाउने वा समेट्ने क्रिया। २. हेर्ने वा विचार गर्ने क्रिया। ३. ग्रहण गर्ने वा लिने क्रिया। ४. जान्ने वा ज्ञान गर्ने क्रिया।
अवकाश- *ना.* [सं.] १. विशेष काम नभएको समय; फुर्सद। २. बिदा; छुट्टी। ३. अवसर; मौका; याम। ४. खाली ठाउँ; शून्य स्थल।
अवकाश ग्रहण- *ना.* कुनै काम वा पदबाट फुर्सद लिने क्रिया।
अवकाश प्राप्त- *वि.* १. अवसर वा मौका पाएको। २. छुट्टी पाएको वा बिदा लिएको। ३. कुनै काम वा पदबाट छुटकारा पाएको। ४. सरकारी सेवा, सार्वजनिक जीवन आदिबाट विश्राम लिने वा हुने।
अवकीर्ण- *वि.* [सं.] चारैतिर छरिएको; चौतर्फ फिँजिएको वा फैलिएको।
अवकुण्ठन- *ना.* [सं.] १. ढाकछोप गर्ने वा छेकथुन गर्ने काम। २. आकृष्ट गर्ने काम वा प्रक्रिया।
अवकुण्ठित- *वि.* [सं.] अवकुण्ठन भएको; ढाकिएको; छेकिएको वा रोकिएको।
अवक्तव्य- *वि.* [सं.] १. भन्न नहुने; बोल्न नहुने। २. अश्लील; फोहोर। *ना.* ३. नराम्रो वक्तव्य; नराम्रो भाषण।
अवखण्डन- *ना.* [सं.] काट्ने, खुँड्ने, टुक्र्याउने वा खण्डहरूमा विभाजित गर्ने काम; विखण्डन; खुँडाइ; टुक्र्याइ।
अवगत- *वि.* [सं.] १. जानेको वा बुझेको; विदित; ज्ञात। २. तल झरेको; खसेको। *ना.* ३. अवगत भएको अर्थ।
अवगतार्थ- *वि.* १. अवगत वा ज्ञात गर्न उपयोगी; सिक्न एवं बुझ्न लायक। *क्रि.वि.* २. ज्ञानका निम्ति; अवगत गर्नका लागि; बोधार्थ।
अवगति- *ना.* १. अवगत हुनुको भाव वा अवस्था; जानकारी; ज्ञान। २. खराब गति; दुर्गति।
अवगुण- *ना.* [सं.] खराब वा नराम्रो गुण; दुर्गुण; खोट; दोष।
अवगुण्ठन- *ना.* [सं.] १. ढाक्ने वा छोप्ने क्रिया। २. घुम्टो; पर्दा।
अवगुण्ठित- *वि.* [सं.] १. ढाकेको वा छोपेको। २. घुम्टो हालेको। ३. पर्दा लगाएको।
अवगुम्फन- *ना.* [सं.] १. उन्ने वा गाँस्ने काम। २. तुन्ने वा सिउने क्रिया।
अवगुम्फित- *वि.* [सं.] १. उनिएको वा गाँसिएको। २. तुनिएको वा सिइएको।
अवचेतन- *वि.* [सं.] पूरा होस नभएको; पूर्ण चैतन्य नभएको; अन्तश्चेतनाको; बाह्य चेतनासँग सम्बन्धित नरहेको।
अवच्छिन्न- *वि.* [सं.] १. चुँडालिएको; छिनालिएको। २. छुट्ट्याइएको; टुक्र्याइएको। ३. बिच बिचमा खण्डित रहेको वा बाधाबिघ्न आइपर्नाले रोकिन गएको (अवस्थिति)।
अवच्छेद- *ना.* [सं.] १. छुट्ट्याउने वा अलग तुल्याउने क्रिया। २. टुङ्गो; हद; सीमा। ३. अवधारण; निश्चय। ४. भाग; खण्ड। ५. परिच्छेदका विभिन्न अङ्ग; कुनै लेख आदिमा उपशीर्षकद्वारा छुट्टिएको अंश; उपपरिच्छेद।
अवज्ञा- *ना.* [सं.] १. अरूको उपेक्षा गर्ने वा आज्ञा नटेर्ने काम; हेला; तिरस्कार; निन्दा। २. कुनै आज्ञा वा नियमकानुनको उल्लङ्घन।
अवज्ञावाद- *ना.* कुनै प्रचलित वा परम्परागत विषयको अवहेलना गर्ने सिद्धान्त।
अवज्ञात- *वि.* अवज्ञा गरिएको; हेला गरिएको; तिरस्कृत; निन्दित।
अवतरण- *ना.* [सं.] १. तल झर्ने वा ओर्लने क्रिया; यान आदि जमिनमा उत्रने काम। २. पार लाग्ने वा पार हुने काम। ३. अवतार ग्रहण गर्ने, जन्मने वा प्रादुर्भाव हुने क्रिया। ४. सिँढी; घाट। ५. उद्धृत अंश; उद्धरण। ६. प्रतिकृति वा प्रतिमूर्ति।
अवतरण चिह्न- *ना.* अवतरण जनाउने चिह्न; हे. उद्धरण चिह्न।
अवतरण पथ- *ना.* हवाईजहाज आदि उड्न वा उत्रनका लागि कुद्न हुने लामो बाटो।
अवतरण भूमि- *ना.* हवाईजहाज उत्रने फराकिलो जमिन।
अवतरणिका- *ना.* कुनै ग्रन्थको मुख्य विषयसँग सम्बन्ध राख्ने भूमिका; उपोद्घात।
अवतरित- *वि.* [सं.] १. तल झरेको वा उत्रेको; ओर्लिएको। २. उद्धरण गरिएको; उद्धृत। ३. अवतार लिएको।
अवतार- *ना.* [सं.] १. जन्म लिने वा शरीर धारण गर्ने क्रिया। २. देवताहरूले मनुष्य वा अरू प्राणीहरूको शरीरमा जन्म लिने क्रिया; पुराणअनुसार विष्णु भगवान्का चौबिस अवतार (ब्रह्मा, वराह, नारद, नरनारायण, कपिल, दत्तात्रेय, यज्ञ, ऋषभ, पृथु, मत्स्य, कूर्म, धन्वन्तरि, मोहिनी, नृसिंह, वामन, परशुराम, वेदव्यास, राम, बलराम, कृष्ण, बुद्ध, कल्कि, हंस र हयग्रीव)। ३. तल झर्ने, ओर्लने एवं उँधो लाग्ने क्रिया।
अवतारण- *ना.* १. तल ओराल्ने वा झार्ने क्रिया। २. देखासिकी वा नक्कल।
अवतारी- *वि.* १. प्राणीहरूका शरीरमा जन्म लिएको; अवतार

लिएको। २. अनौठो स्वभावको; अपूर्वको; बेढब। ३. अनौठो काम गर्ने; चमत्कारी। ४. ओर्लने, तल झर्ने वा उँधो लाग्ने। ५. औतारी।

अवतारे- *वि.* अवतारी; औतारी।

अवतीर्ण- *वि.* [सं.] १. तल ओर्लेको वा झरेको। २. अवतार लिएको; अवतारी; औतारी।

अवदान- *ना.* [सं.] १. पहिले भएको वीरता, शौर्य, त्याग आदि महत्त्वपूर्ण कार्य; पूर्ववृत्त। २. शुद्ध आचरण; पवित्र व्यवहार। ३. छुट्ट्याउने वा टुक्र्याउने काम; खण्डन।

अवध- *ना.* [सं.] अयोध्या प्रान्त; कोशलदेश।

अवधान- *ना.* [सं.] कुनै विषयमा भएको मनको एकाग्रता; चित्त स्थिर गराउने काम; मनोयोग; ध्यान।

अवधारण/अवधारणा- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयप्रति विचारपूर्वक गरिने निश्चय। २. कुनै कुरालाई किटेरै देखाउने वा भन्ने काम। ३. सीमा; हद; पराकाष्ठा।

अवधारणार्थक- *वि.* व्याकरणअनुसार वाक्य वा शब्दका प्रयोगमा सम्बन्धित वाक्य वा शब्दलाई निश्चित गर्न वा तिनमा निश्चितताको अर्थ दिन आउने (नै, ऐ आदि निपातका भेद)।

अवधारित- *वि.* [सं.] १. निश्चय गरिएको; निधो गरिएको। २. किटिएको।

अवधि- *ना.* [सं.] १. सीमा; हद। २. निर्धारित समय; म्याद। ३. अन्तिम समय; अन्तिम काल।

अवधूत- *ना.* [सं.] १. नाथपन्थी सिद्ध योगी; साधु; सन्न्यासी। *वि.* २. भनेको नमान्ने; अटेरी; जिराहा। ३. अनौठो; अद्भुत शक्ति भएको।

अवध्य- *वि.* [सं.] १. मार्न वा हिंसा गर्न नहुने; प्राणदण्ड दिन नहुने। २. मार्न वा हत्या गर्न नसकिने।

अवनत- *वि.* [सं.] १. निहुरेको; नुहेको; झुकेको; विनम्र। २. गिरेको; खसेको; पतित। ३. अवनति भएको; उन्नति हुन नसकेको। *विप.* उन्नत।

अवनति- *ना.* १. अधोगति; हीन अवस्था; दुर्गति; पतन। २. नम्रता; विनम्रता। ३. न्यूनता; कमी।

अवनि/अवनी- *ना.* [सं.] पृथ्वी; पृथिवी।

अवनीश्वर- *ना.* राजा; भूपति।

अवन्ति/अवन्ती- *ना.* [सं.] हिन्दूहरूका सात मोक्षपुरीमध्ये एक; उज्जैन।

अवपात- *ना.* [सं.] १. भौगोलिक दक्षिणोत्तर रेखा र चुम्बकीय दक्षिणोत्तर रेखाको परस्पर मिलन भएका स्थानको कोण। २. तल झर्ने वा खस्ने क्रिया।

अवबोध- *ना.* [सं.] १. जान्ने, बुझ्ने वा सम्झने काम; बुझाइ; ज्ञान। २. जागा हुने क्रिया; ब्युँझाइ। ३. विवेचना; व्याख्या।

अवबोधन- *ना.* [सं.] बुझ्ने वा बुझाउने कार्य।

अवबोधन कक्षा- *ना.* ससाना समूहका विद्यार्थीहरूको खास विषयको सिकाइमा पुनरभ्यास वा अझ अभ्यास गराउन सहयोग हुने दृष्टिले शिक्षकबाट सञ्चालन हुने कक्षा।

अवमान- *ना.* [सं.] अपमान; तिरस्कार; हेलाँ।

अवमूल्यन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको मूल्य घट्ने वा महत्त्व कम हुने क्रिया। २. सरकारले अरू देशका मुद्राका तुलनामा आफ्नो देशका मुद्राको मूल्य घटाउने काम।

अवयव- *ना.* [सं.] १. कुनै सिङ्गो वस्तुको एक खण्ड वा अंश; भाग; हिस्सा। २. शरीरको कुनै भाग; अङ्ग।

अवयवी- *वि.* १. पूर्ण अङ्ग भएको; सिङ्गो; सग्लो। २. धेरै अवयव भएको। ३. अवयवधारी; अङ्गी।

अवयस्क- *वि.* [सं.] उमेर नपुगेको; कम उमेरको; अल्पवयस्क।

अवर१- *वि.* [सं. अपर] अर्को; अपर।

अवर२- *वि.* [सं.] १. कमसल; नजाती २. तल्लो तहको।

अवर प्रवालयुग- *ना.* प्रवालयुगभन्दा पहिलेको युग; मुगा पाइएका समयको युग; आजभन्दा पचास सय करोड वर्षपहिले प्रारम्भ भएको युग।

अवरुद्ध- *वि.* [सं.] १. रोक लागेको; रोकिएको। २. बन्द गरिएको; थुनिएको। ३. लुकाएको; छिपाएको।

अवरोध- *ना.* [सं.] रोकावट; बाधा; अड्काउ।

अवरोधक- *वि.* १. रोकावट गर्ने; छेक्ने; थुन्ने। २. घेर्ने; छेकारो मार्ने।

अवरोधन- *ना.* रोक; अड्काउ; छेको; घेरो।

अवरोधित- *वि.* रोकिएको; छेकिएको; थुनिएको।

अवरोधी- *वि.* रोक्ने; छेक्ने; अवरोधक।

अवरोपण- *ना.* [सं.] १. रोपेको वस्तु उखेल्ने काम; उन्मूलन। २. आरोप हटाउने क्रिया।

अवरोपित- *वि.* [सं.] १. अवरोपण गरिएको। २. लागेको आरोप हटाइएको वा फिर्ता लिइएको।

अवरोह- *ना.* [सं.] १. तल झर्ने वा ओर्लने क्रिया। २. सङ्गीतमा स्वरहरूलाई क्रमैले निषाददेखि षड्जतिर फर्काउने काम। ३. बोल्दा वा पढ्दा हुने स्वरको ओर्लाइ।

अवरोहण- *ना.* माथिबाट तल झर्ने वा ओर्लने क्रियाप्रक्रिया; ओर्लाइ।

अवरोही- *वि.* ओर्लने; ओर्लिरहेको।

अवर्ग- *वि.* [सं.] १. वर्गमा नपरेको; वर्गबाहिरको; फुट्टा; छुट्टा। *ना.* २. नराम्रो वर्ग; कुवर्ग। ३. स्वरवर्ण।

अवर्ण- *वि.* [सं.] १. वर्ण वा रोगन नमिल्ने। २. वर्ण वा गोत्रबाहिरको। *ना.* ३. नराम्रो रङ्ग वा वर्ण। ४. अकार अक्षर; अ।

अवर्णनीय- *वि.* [सं.] वर्णन गर्न नसकिने वा नहुने; वर्णन नै गर्नु नपर्ने।

अवर्ण्य- *वि.* [सं.] हे. अवर्णनीय।

अवलङ्घन- *ना.* [सं.] नाघ्ने वा फड्कने काम; उल्लङ्घन।

अवलम्ब- *ना.* [सं.] १. टिक्ने वा अड्ने ठाउँ; आश्रय; आधार; आलम्बन। *वि.* २. कुनै वस्तु वा कुरामा अडेको; झुन्डिएको; तुर्लुङ्गिएको।

अवलम्बन- *ना.* १. कुनै आधारमा टिक्ने, अड्ने भाव वा स्थिति; आश्रय; टेवा। २. ग्रहण वा धारण गर्ने काम; अङ्गीकार। ३. अनुकरण; अनुसरण।

अवलम्बनीय- *वि.* आधार लिन योग्य; अवलम्बन गर्न लायक।

अवलम्बित- *वि.* १. सहारा लिएको; आधारित; आश्रित। २. झुन्डिएको; उभिन्डिएको।

अवलम्बी- *वि.* १. आधार लिने; अडिने; आश्रयी। २. झुन्डिने; उफ्रिन्डिने।
अवलुञ्चन- *ना.* [सं.] १. लुछ्ने वा चुँड्ने क्रिया। २. तान्ने वा लुँड्याउने क्रिया। ३. उखेल्ने क्रिया।
अवलुञ्चित- *वि.* [सं.] १. लुछिएको; चुँडिएको; उखेलिएको। *ना.* २. दिगम्बर सम्प्रदायका जैन श्रमण (भिक्षु, सन्न्यासी)।
अवलुण्ठन- *ना.* [सं.] १. लडीबडी गर्ने वा गुल्टी खेल्ने क्रिया। २. लुट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
अवलुण्ठित- *वि.* [सं.] १. लडेको; ढलेको। २. लुटिएको; खोसिएको। ३. गुल्टी खेलेको; लडीबडी गरेको। ४. मिल्किएको।
अवलेखन- *ना.* [सं.] १. ताछ्ने वा खुर्कने काम। २. रेखा तान्ने वा धर्को कोर्ने क्रिया। ३. कपालको कोराइ वा तलासाइ। ४. अभिलेख लेख्ने काम, कप्ने क्रिया।
अवलेखनी- *ना.* १. खरी; पेन्सिल। २. काइँयो; काङ्गियो। ३. बुरुस; कुची। ४. छिनु।
अवलेपन- *ना.* [सं.] १. लिप्ने वा पोत्ने क्रिया। २. शरीरमा घस्ने तेल, पाउडर, बुकुवा आदि पदार्थ। ३. एकता; मेल। ४. अभिमान; सेखी; घमन्ड।
अवलेह/अवलेहन- *ना.* [सं.] १. चाट्ने क्रिया। २. चाटेर खाइने पदार्थ।
अवलोकन- *ना.* [सं.] १. सूक्ष्म रूपमा हेर्ने वा तथ्य पत्ता लगाउन अध्ययन गर्ने काम; निरीक्षण। २. आँखा; नयन; नेत्र।
अवलोकन विधि- *ना.* १. विद्यार्थीहरूका उच्चारण, पद, वाक्यगठन, विषयवस्तु, अभिव्यक्ति सामर्थ्य, शिल्पविधान आदिको निरीक्षण गर्ने पाठ्यविधि वा कला; निरीक्षणविधिद्वारा पढाइने एक तरिका। २. कुनै ग्रन्थभित्रका मुख्य मुख्य बुँदाहरू सरसरती हेरेर मोटामोटी अध्ययन गरिने पद्धति।
अवलोकनीय- *वि.* १. अवलोकन गर्न योग्य। २. अत्यन्त सुन्दर; दर्शनीय।
अवलोकित- *वि.* [सं.] १. अवलोकन गरिएको; तथ्यातथ्य पत्ता लगाउने किसिमले हेरिएको वा निरीक्षण गरिएको। २. कुनै विषयवस्तुको निरूपणका निम्ति सूक्ष्म रूपमा अध्ययन गरिने (दृष्टि वा विचार)।
अवलोकितेश्वर- *ना.* १. ईश्वरलाई देखेको व्यक्ति। २. बोधिसत्त्व। ३. मत्स्येन्द्रनाथ; मछिन्द्रनाथ।
अवश- *वि.* [सं.] कसैको वश वा अधीनमा नभएको; आफूखुसी गर्न पाइने; स्वाधीन; फुक्का।
अवशता- *ना.* अर्काका वशमा नरहेको स्थिति वा भाव; पराधीनताको अभाव; स्वतन्त्रता।
अवशिष्ट- *वि.* [सं.] १. अवशेष रहेको; कुनै वस्तु कुनै काममा लगाएर बाँकी रहेको; बचेको; शेष रहेको। २. खाएर बाँकी रहेको; पेट भरिएर बचेको। *ना.* ३. पुरा।
अवशिष्ट शक्ति- *ना.* संविधान वा ऐनकानुन आदिमा स्पष्टसँग नतोकिएको भए पनि प्रसङ्गले प्रयोग गर्न सकिने शक्ति वा अधिकार।
अवशिष्ट पर्वत- *ना.* अनावृत्तीकरणद्वारा नरम भाग खिइएर बाँकी रहेको पहाडी भाग; पेखर।
अवशेष- *ना.* [सं.] १. उपयोग वा उपभोगमा आएर बचेखुचेको वस्तु; शेष; पुरा। *वि.* २. अवशिष्ट।
अवश्य- *क्रि.वि.* [सं.] १. नगरी नहुने; गर्नै पर्ने। २. निश्चय नै; जरुर; पक्का।
अवश्यमेव- *क्रि.वि.* निश्चय नै; पक्कापक्की।
अवश्यम्भावी- *वि.* अवश्य भइछाड्ने; भविष्यमा कुनै घटना घट्ने निश्चय भएको; पक्कै हुने।
अवसन्न- *वि.* [सं.] १. आपत्‌विपत्‌मा परेको; दुःख पाएको; विपन्न। २. खेदमा परेको; खिन्न।
अवसर- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरो गर्न मिल्दोजुल्दो स्थिति; अनुकूलता; मौका; समय। २. अवकाश; फुर्सद।
अवसर ग्रहण- *ना.* समय पाएको अवस्था; फुर्सद लिएको स्थिति।
अवसरवाद- *ना.* मौकाछोपाइबाट लाभ उठाउने वा स्वार्थपूर्ति गर्ने सिद्धान्त; ताकछोपुवा मत; ताकछोपाइको सिद्धान्त।
अवसरवादिता- *ना.* अवसर हेरेर लाभ उठाउने काम; मौकाछोपाइ; ताकछोपुवापन।
अवसरवादी- *वि.* १. अवसरवादको अनुयायी वा समर्थक। २. आफ्नो फाइदाका निम्ति मौका छोप्न सिपालु; आफ्नो मात्र चाँजोपाँजो मिलाउने (व्यक्ति)।
अवसाद- *ना.* [सं.] १. मनमा पर्ने पछुताउ; खेद। २. उत्साह, आशा, शक्ति आदिको अभाव। ३. थकाइ; ग्लानि। ४. कमजोरी।
अवसादन- *ना.* हेला, बिछोड आदिबाट हुने मानसिक तथा सांवेगिक प्रतिकूलताको स्थिति।
अवसान- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुराको टुङ्ग्याउनी; समाप्ति; टुङ्गो; अन्त। २. पुछार; किनारा; सीमा; छेउ। ३. साँझ; बेलुकी; सायङ्काल। ४. बिसाइ; विराम; विश्राम। ५. मृत्यु; मरण; नाश।
अवसानकर- *वि.* नाश गराउने; मृत्युकर।
अवसिञ्चन- *ना.* [सं.] १. जल छर्कने काम। २. बालीनालीमा पानी पटाउने काम।
अवसिञ्चित- *वि.* [सं.] १. सिञ्चन गरिएको वा छर्किएको। २. बालीनाली आदिमा पानी पटाइएको।
अवसेचन- *ना.* [सं.] १. जल सिञ्चन गर्ने वा छर्कने काम। २. रोगीका शरीरबाट पसिना वा विकृत रगत झिक्ने कार्य वा प्रक्रिया।
अवस्थल- *ना.* [सं.] पितापुर्खादिखि बसोबास गरिआएको ठाउँ; थात; थलो।
अवस्था- *ना.* [सं.] १. कुनै घटना वा कार्यको स्थिति; हालत; दशा। २. बेला; समय; काल; मौका; अवसर। ३. उमेर; आयु; वय। ४. उमेरको स्थिति (शिशु, कुमार, किशोर, युवा, वृद्ध आदि)। ५. जीवित प्राणीको दैनन्दिन अवस्था (जाग्रत्, स्वप्न, सुषुप्ति)।
अवस्थित- *वि.* [सं.] १. कुनै विशिष्ट स्थितिमा आएको; रहेको; बसेको। २. मौजुद; उपस्थित। ३. टिकेको; अडिएको। ४. भौगोलिक रूपमा रहेको।
अवस्थिति- *ना.* १. कुनै घटना वा कार्यको स्थिति; वर्तमानता। २. रहने काम; उपस्थिति। ३. रहने ठाउँ; बसोबास; निवास; घर।
अवहित्या- *ना.* [सं.] भय, लज्जा, गौरव आदि कारणबाट आफूमा भएको हर्षोल्लास लुकाउने काम; साहित्यका तेत्तिस सञ्चारी

भावमध्ये एक भाव।
अवहेलक- *वि.* [सं.] अवहेलना गर्ने; अरू कसैलाई हेला वा अपमान गर्ने।
अवहेलना- *ना.* [सं.] हेला वा घृणा गर्ने काम; हेपाइ; तिरस्कार; अपमान।
अवहेला- *ना.* [सं.] हे. अवहेलना।
अवहेलित- *वि.* अवहेलना गरिएको; हेपिएको।
अवाइ- *ना.* [आउ+आइ] आउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अवाइजवाइ- *ना.* आउने र जाने काम; आइजाइ; आउजाउ।
अवाक्- *वि.* [सं.] १. उमेर पुगेर पनि बोली नफुटेको; बोल्न नसक्ने। २. चुप; मौन। ३. अचम्म; चकित; विस्मित। *ना.* ४. बोली बन्द रहेको स्थिति।
अवाङ्मुख- *वि.* [सं.] १. मुख तलतिर फर्केको; उँधमुन्टे; घोप्टो; उभिन्डो। २. लाज र धकले शिर नुहाएको; मुन्टो निहुराएको।
अवाच्य- *वि.* [सं.] १. कसैलाई गाली वा दुर्वचन गर्न नहुने; अनिन्द्य। २. भन्न नहुने; अकथ्य। ३. कुरा उठाउन वा प्रसङ्ग चलाउन नमिल्ने। ४. दक्षिण दिशातिर हुने वा पाइने; दक्षिण दिशातिर व्यवहार गरिने। *ना.* ५. खराब बोली; कुवाच्य।
अवाञ्छनीय- *वि.* [सं.] वाञ्छा वा चाहना नभएको; मन नपरेको; अनभीष्ट।
अवाञ्छित- *वि.* [सं.] इच्छा नगरिएको; अवाञ्छनीय।
अवान्तर- *वि.* [सं.] बिचमा रहेको; माझमा परेको; मध्यवर्ती।
अवान्तर भेद- *ना.* मूल प्रकार वा किसिमभित्र पर्ने ससाना प्रकार; गौण भेद।
अवार- *ना.* [सं.] नदीको वल्लो किनार वा छेउ; वारि।
अवाल- *ना.* [नेवा. अवाः] १. इँट, झिँगटी, टायल आदि पोल्ने भट्टा। २. इँट, झिँगटी आदि पोल्ने पेसा भएको जाति।
अवाले- *ना.* इँट, झिँगटी, टायल आदि बनाउने, पोल्ने आदि काम गर्ने व्यक्ति।
अवास्तव- *वि.* [सं.] असत्य; झुटो; मिथ्या।
अवास्तविक- *वि.* १. वास्तविक नभएको; झुटो; असत्य। २. काल्पनिक।
अविकल- *वि.* [सं.] १. सबै अङ्ग साबुत भएको; जस्ताको तस्तो; टुटफुट नभएको; सग्लो; सखल्ल; पूर्ण। २. विह्वल नभएको; नअतासिएको।
अविकल्प- *वि.* [सं.] १. विकल्प नभएको; अर्को पक्ष नभएको; सट्टा नभएको; निर्विकल्प। २. सन्देह नभएको; निस्सन्दिग्ध। *ना.* ३. अर्को पक्ष वा विकल्प नहुनाको स्थिति; सन्देहको अभाव।
अविकसित- *वि.* [सं.] १. कुनै ठाउँ वा प्रदेशको बाटोघाटो, बिजुलीपानी, स्वास्थ्यशिक्षा आदिको राम्रो व्यवस्था भइनसकेको; विकास वा निर्माण नभएको। २. नहुर्केको; नबढेको। ३. असभ्य; गँवार।
अविकार- *वि.* [सं.] १. विकार नभएको; नबिग्रिएको; नबदलिएको; निर्विकार। २. नउग्लिएको; नसडेको। ३. नमत्किएको; नटुक्रिएको।
अविकारी- *वि.* विकार नहुने वा रूप नबदलिने (अनि, पनि आदि शब्द)।
अविकृत- *वि.* [सं.] १. विकृत नभएको; नबिग्रिएको; ननासिएको। २. नफेरिएको; अपरिवर्तित। ३. नउग्लिएको; नसडेको।
अविघात- *वि.* [सं.] १. चोटपटक नलागेको; ठेसठक्कर आदि नखाएको। २. विघ्नबाधा नभएको। ३. बिघ्नै; धेरै।
अविघ्न- *वि.* [सं.] विघ्न नपरेको; निर्विघ्न।
अविचल- *वि.* [सं.] एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा नसर्ने; अचल; स्थिर।
अविचलित- *वि.* विचलित नभएको; नडगमगाएको; अटल; स्थिर।
अविचार- *ना.* [सं.] १. राम्रो विचारको अभाव; खराब विचार; कुविचार। *वि.* २. खराब विचार राख्ने; कुविचारी।
अविचारित- *वि.* विचार नपुर्‍याइएको।
अविचारी- *वि.* उचितअनुचितको विचार नभएको।
अविच्छिन्न- *वि.* [सं.] बिच बिचमा नटुटेको; विच्छिन्न नहुने; अटुट; लगातार; निरन्तर।
अविच्छिन्न उत्तराधिकारी- *ना.* खण्डित नभईकन परम्परादेखि नै पाइआएको पैतृक हक।
अविच्छेद- *वि.* [सं.] १. विच्छेद नभएको। *ना.* २ नछिनेको अवस्था; निरवच्छिन्नता।
अविजित- *वि.* [सं.] विजय नगरिएको; नजितिएको; जित्न नसकिएको।
अविज्ञ- *वि.* [सं.] विज्ञ नभएको; अजान।
अविज्ञता- *ना.* अविज्ञ हुनुको भाव वा स्थिति; अनजानपन।
अविज्ञात- *वि.* [सं.] १. नजानेको; थाहा नभएको। २. नजान्ने; थाहा नपाउने।
अविदित- *वि.* [सं.] नजानिएको; थाहा नभएको; नसम्झिएको; नचिनिएको; अज्ञात।
अविद्यमान- *वि.* [सं.] १. विद्यमान नभएको; अगाडि नरहेको; अनुपस्थित। २. झुटो; असत्य; मिथ्या।
अविद्या- *ना.* [सं.] १. विद्याको अभाव; निरक्षरता। २. (दार्शनिक क्षेत्रमा) सांसारिक मायामोहमा फसाउने मिथ्या ज्ञान; आत्मिक दृष्टिले घातक मानिने इन्द्रियजन्य क्षणिक ज्ञान; अनित्यलाई नित्य सम्झने मिथ्या बुद्धि।
अविनय- *ना.* [सं.] १. विनय वा नम्रताको अभाव; शिष्टता आदिको अभाव। २. उद्दण्डता; धृष्टता।
अविनश्वर- *वि.* [सं.] नश्वर वा नाशवान् नभएको; नाश नहुने; अविनाशी।
अविनाभाव- *ना.* [सं.] दुई वस्तुका बिच कहिल्यै नटुट्ने पारस्परिक अनिवार्य सम्बन्ध। (उदा.- आगो र धुवाँमा अविनाभाव सम्बन्ध रहेको हुन्छ)।
अविनाशी- *वि.* [सं.] १. कहिल्यै विनाश नहुने; अनश्वर; अक्षय। २. शाश्वत; नित्य; स्थायी।
अविनीत- *वि.* [सं.] १. विनीत नभएको; ननिहुरेको; विनयहीन। २. उद्दण्ड; धृष्ट; उच्छृङ्खल।
अविपन्न- *वि.* [सं.] १. विपन्न नभएको; सुखी। २. निरोगी; स्वस्थ। ३. कुनै आघात वा चोट नलागेको; कुनै क्षति नपुगेको। ४. पवित्र; विशुद्ध।
अविभक्त- *वि.* [सं.] विभक्त नभएको; अंशबन्डा नभएको; नछुट्टिएको (कुटुम्ब, परिवार इ.)।

अविभाज्य- *वि.* [सं.] १. विभाजन वा बाँडफाँड नहुने; बाँड्न नसकिने। *ना.* २. कुनै भाजकबाट पनि निःशेष भाग नलाग्ने सङ्ख्या।
अविरल- *वि.* [सं.] १. मिलेको; नछुट्टिएको; घना। *क्रि.वि.* २.लगातार; निरन्तर।
अविराम- *वि.* [सं.] १. विराम नभएको; नरोकिएको। *क्रि.वि.* २. रोकटोकविना; निरन्तर; लगातार।
अविरुद्ध- *वि.* [सं.] विरुद्ध नभएको; निर्विरुद्ध।
अविरोध- *ना.* [सं.] विरोध नभएको अवस्था; विरोध नगर्ने काम।
अविरोधी- *वि.* विरोधी नभएको; विरोध नगर्ने।
अविलक्ष्य- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि लक्ष्य नभएको; उद्देश्यविहीन। २. औषधी नलाग्ने; चिकित्सा गर्न नसकिने।
अविलम्ब- *वि.* [सं.] १. ढिलो नभएको; विलम्ब नगरिएको। *क्रि.वि.* २. चाँडै; तुरुन्त; झटपट।
अविलय- *वि.* [सं.] १. विलय नहुने; फेटिएर तरल नबन्ने। २. नगुम्ने; नहराउने। *ना.* ३. विलयको अभाव; नबिलाउने स्थिति।
अविवाद- *ना.* [सं.] १. विवादको अभाव; विवाद नहुने स्थिति; सहमति। *वि.* २. विवाद नभएको; निर्विवाद।
अविवाह- *वि.* [सं.] १. विवाह नभएको; कुमार अवस्थाको। *ना.* २. विवाह नभएको अवस्था।
अविवाहित- *वि.* विवाह नभएको; कुमार अवस्थाको।
अविवाहिता- *वि.* विवाह नभएकी; कुमारी अवस्थाकी।
अविवेक- *ना.* [सं.] १. विवेकको अभाव; विवेकहीनता; अविचार। २. नासमझ; नादानी। ३. दर्शनशास्त्रमा विशिष्ट ज्ञानको अभाव; मिथ्या ज्ञान। ४. न्यायको अभाव; अन्याय।
अविवेकिता- *ना.* विवेकहीनता; अज्ञानता; मूर्खता।
अविवेकी- *वि.* विवेक नभएको; अज्ञानी; मूर्ख।
अविश्रान्त- *वि.* [सं.] १. विश्राम नगरेको; नथाक्ने। २. नरोकिने; लगातार कामकुरा गरिरहने।
अविश्वसनीय- *वि.* [सं.] विश्वास गर्न नसकिने; विश्वासयोग्य नभएको।
अविश्वस्त- *वि.* [सं.] १. विश्वास नगरिएको; सन्देहयुक्त; सन्दिग्ध। २. विश्वास गर्न नसकिने; अविश्वसनीय।
अविश्वास- *ना.* [सं.] १. विश्वास वा निश्चित धारणाको अभाव; अपत्यार। २. सन्देह; शङ्का; सन्दिग्धता।
अविश्वास प्रस्ताव- *ना.* कुनै पदासीन व्यक्तिलाई पदबाट हटाउनका निम्ति सदस्यहरूबाट ल्याइने प्रस्ताव।
अविश्वासी- *वि.* १. विश्वास नगर्ने; शङ्कालु। २. विश्वास नभएको; अनपत्यारिलो।
अविषय- *वि.* [सं.] १. भनाइ, तर्क, विचार आदिको विषय नभएको। २. इन्द्रियद्वारा पक्रन नसकिने; अगोचर। ३. प्रतिपादन गर्न नसकिने; अनिर्वचनीय। *ना.* ४. नराम्रो विषय।
अविस्तीर्ण- *वि.* [सं.] विस्तीर्ण नभएको; नफैलिएको।
अविस्तृत- *वि.* [सं.] विस्तृत नभएको; नफैलिएको; नफिँजिएको।
अविस्मरणीय- *वि.* [सं.] १. बिर्सन नसकिने; सम्झनै पर्ने। २. बिर्सन वा भुल्न नहुने।
अविहित- *वि.* [सं.] १. उचित वा ठिक नभएको। २. कामकुरो गर्न नहुने; अनुचित। ३. शास्त्रमा विधान नभएको; निषिद्ध। *ना.* ४. व्याकरणमा कर्मकारकको एक भेद; निषिद्ध कर्म।
अवृष्टि- *ना.* [सं.] वृष्टि वा वर्षाको अभाव; सुक्खा।
अवेकस- *ना.* [अङ्.] गणितमा स्थानमान र त्यसको सम्बन्ध सिकाउन उपयोग गरिने शिक्षण सहायक सामग्री।
अवेक्षण- *ना.* [सं.] हेर्ने वा देख्ने काम; अवलोकन; निरीक्षण; रेखदेख।
अवेक्षणीय- *वि.* हेर्न वा देख्न लायक; निरीक्षण गर्न योग्य।
अवेस्ता- *ना.* [फा.] १. इरानका धर्मगुरु जरथ्रुस्तले स्थापना गरेको र अझै फारसी धर्मावलम्बीहरूद्वारा मानिइआएको अग्निपूजन गर्ने सम्प्रदायको धर्मग्रन्थ। २. उक्त ग्रन्थमा प्रयुक्त भाषा। ३. उक्त ग्रन्थले प्रतिनिधित्व गरेको धर्म; जरथ्रुस्तेली धर्म।
अवेस्ताली- *वि.* १. अवेस्तासम्बन्धी। *ना.* २. अवेस्ताको भाषा।
अवैज्ञानिक- *वि.* [सं.] १. विज्ञानको ज्ञाता नभएको; विज्ञान नजान्ने। २. विज्ञानसँग सम्बन्धित नभएको। ३. वैज्ञानिक रीति वा सिद्धान्तबाट प्रतिपादन नभएको।
अवैतनिक- *वि.* [सं.] १. वेतन वा पारिश्रमिक नलिई काम गर्ने। २. वेतन वा मजदुरी नपाइने।
अवैध- *वि.* [सं.] वैध नभएको; विधि वा विधानको प्रतिकूल; नियमविरुद्ध; कानुनविरुद्ध; अवैधानिक।
अवैध निरोधन- *ना.* कुनै व्यक्तिलाई गैरकानुनी तवरबाट रोक्ने वा छेको हाल्ने काम।
अवैध प्रेषण- *ना.* कुनै सामान वा वस्तु अवैध तरिकाबाट एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ पठाउने काम।
अवैध विवाह- *ना.* उमेर नपुगी गरिएको विवाह; सामाजिक मर्यादा र नियमविपरीत गरिएको विवाह; ढाँटीछली गरिएको विवाह; कानुनले मान्यता दिन नसक्ने गरी गरिएको विवाह।
अवैध साक्षी- *ना.* कानुनअनुसार बस्न नहुने वा राख्न नहुने साक्षी; कानुनविरुद्ध साक्षी।
अवैधाचरण- *ना.* कानुनविरुद्ध गरिने व्यवहार वा आचरण।
अवैधानिक- *वि.* [सं.] विधान वा संविधानको नियमअनुकूल नभएको; नियमविरुद्ध।
अव्यक्त- *वि.* [सं.] १. व्यक्त वा प्रकट नभएको; प्रत्यक्ष नभएको; लुकेछिपेको; अज्ञात। २. नजानिएको; अथाह; अगोचर। ३. प्रतिपादन गर्न नसकिने; अनिर्वचनीय। ४. रूप, गुण केही नभएको। *ना.* ५. ईश्वर वा ब्रह्म। ६. जीवको सूक्ष्म शरीर। ७. शिव। ८. कामदेव। ९. प्रकृति (साङ्ख्य)।
अव्यक्त शब्द- *ना.* वर्णहरू नखुट्टिने अस्पष्ट शब्द।
अव्यक्तानुकरण- *ना.* अव्यक्त पद वा शब्दको उच्चारणको मिल्दोजुल्दो अनुकरण; पशुपक्षीको बोलीको मानिसद्वारा गरिने अनुकरण।
अव्यय- *ना.* [सं.] १. व्याकरणशास्त्रअनुसार लिङ्ग, वचन, कारक आदिका दृष्टिले सधैं एक रूपमा रहने शब्द वा पद; अविकारी शब्द वा पद (अनि, पनि, र इ.)। *वि.* २. कुनै व्यय वा विकार नभएको; एकनास रहने। ३. आदिअन्त्य नभएको। ४. नित्य;

शाश्वत। ५. खर्च नहुने; अविनाशी।

अव्ययीभाव- *ना.* [सं.] अव्ययका साथ पूर्वपद वा उत्तरपदको समास हुने र अव्ययकै अर्थ प्रधान हुने एक समास (हरसाल, जाने भैँ, तलमाथि इ.)।

अव्ययीभाव समास- *ना.* समासका छ भेद तत्पुरुष, अव्ययीभाव, द्वन्द्व, द्विगु, कर्मधारय र बहुब्रीहिमध्ये एक भेद।

अव्यर्थ- *वि.* [सं.] व्यर्थ नभएको वा नहुने; सफल; अचुक।

अव्यवसाय- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यवसाय या इलम नभएको स्थिति। २. नराम्रो व्यवसाय। *वि.* ३ बेकार; अनुद्यमी; अल्सी।

अव्यवसायी- *वि.* व्यवसाय नभएको; बेइलमी; अनुद्योगी।

अव्यवस्था- *ना.* [सं.] १. व्यवस्था (क्रम, नियम, मर्यादा आदि) को अभाव। २. शास्त्रविरुद्ध आचरण। ३. प्रबन्ध आदिमा गडबडी; गोलमाल; कुव्यवस्था।

अव्यवस्थित- *वि.* व्यवस्था नभएको वा नमिलेको।

अव्यवहार्य- *वि.* [सं.] १. व्यवहार वा काममा लिन नसकिने; व्यवहारप्रतिकूल। २. व्यवहार गर्न नसकिने। ३. पतित।

अव्यवहृत- *वि.* [सं.] व्यवहार नगरिएको; उपयोगमा नल्याइएको।

अव्याघात- *वि.* [सं.] व्याघात वा विघ्न नभएको; छेकाभाँजा नभएको; बेरोकटोक।

अव्यापार- *ना.* [सं.] व्यापार वा कामको अभाव; उद्योगहीनता।

अव्याप्त- *वि.* [सं.] व्याप्त नभएको; नफैलिएको।

अव्याप्ति- *ना.* १. व्याप्तिको अभाव; व्याप्त नभएको अवस्था वा भाव। २. भनाइ, लक्षण वा विवरण पूरै प्रदेशमा नमिल्ने स्थिति; लक्षण वा परिभाषामा पर्न सक्ने तीन दोष अव्याप्ति, अतिव्याप्ति र असम्भवमध्ये एक।

अव्याहत- *वि.* [सं.] १. कुनै बाधा वा विघ्न नभएको। २. कुनै क्षति वा टुटफुट नभएको। ३. पूरै ठिक वा साँचो।

अव्युत्पत्ति- *वि.* [सं.] १. व्युत्पत्ति वा निर्वचन नभएको; व्युत्पत्तिहीन। *ना.* २. व्युत्पत्तिको अभाव; व्युत्पत्तिहीनता।

अव्युत्पन्न- *वि.* [सं.] १. कसैबाट व्युत्पन्न नभएको; व्युत्पत्तिहीन। २. व्युत्पत्तिशास्त्रीय दृष्टिले सिद्ध नगरिएको; व्याकरणविपरीत। ३. राम्रो अनुभव वा ज्ञान नभएको (व्यक्ति)।

अव्युत्पन्न शब्द- *ना.* व्युत्पन्न नभएको शब्द; मूल शब्द।

अव्वल- *वि.* [फा.] उत्तम कोटिको; अब्बल; असल।

अशक- *वि.* [सं. अशक्त] १. असमर्थ; शक्तिहीन। २. अस्वस्थ; रोगी।

अशकवृत्ति- *ना.* सरकारी कामकाजमा अङ्गभङ्ग वा रोगी हुँदा दिइने निर्वाहभत्ता।

अशक्त- *वि.* [सं.] समर्थ नभएको; दुर्बल; निर्धो; कमजोर।

अशक्तता- *ना.* नसक्ने अवस्था वा स्थिति; असकपन।

अशक्ति- *ना.* शक्ति नभएको; दुर्बलता; असामर्थ्य; कमजोरी।

अशक्य- *वि.* [सं.] हुन वा गर्न नसक्ने वा नसकिने; असाध्य; असम्भव।

अशक्यता- *ना.* असमर्थता; कमजोरी।

अशङ्कित- *वि.* [सं.] १. शङ्का नभएको; सन्देहरहित। २. निर्भय; निडर; निर्भीक।

अशब्द- *वि.* [सं.] १. शब्द वा ध्वनि नभएको; शब्द ननिस्कने। २. शब्दमा व्यक्त नगरिने। ३. अवैदिक। *ना.* ४. शब्दको अभाव। ५. ब्रह्म।

अशरण- *वि.* [सं.] १. शरण वा सहारा नमिलेको; आडभरोसा नभएको; आश्रयहीन; निराश्रय। २. असहाय; निर्धो।

अशान्त- *वि.* [सं.] १. शान्त नभएको; चञ्चल; व्यग्र। २. बेचैन; उद्विग्न।

अशान्ति- *ना.* १. शान्तिको अभाव; अस्थिरता; चञ्चलता। २. विद्रोह; आन्दोलन। ३. असन्तोष। ४. क्षोभ।

अशास्त्रीय- *वि.* [सं.] शास्त्र वा शास्त्रको विचारबाट ठिक नभएको; शास्त्रविपरीत।

अशिक्षा- *ना.* [सं.] शिक्षाको अभाव।

अशिक्षित- *वि.* १. शिक्षा नपाएको। २. लेखपढ नगरेको। ३. अज्ञानी; मूर्ख। ४. पाखे; गँवार; असभ्य।

अशिव- *वि.* [सं.] १. अशुभ; अमङ्गलकारी; अकल्याणकारी। २. चोर।

अशिष्ट- *वि.* [सं.] १. शिष्ट नभएको; अनुशासनमा नरहेको; असभ्य। २. उद्दण्ड, उज्जन्ड।

अशिष्टता- *ना.* १. अशिष्ट हुनाको भाव वा अवस्था। २. उच्छृङ्खलता; मनपरीपन।

अशुचि- *वि.* [सं.] १. शुचि वा पवित्र नभएको; अपवित्र; अशुद्ध। २. फोहोर; मैलो। *ना.* ३. मृतसूतक; जुठो; आशौच।

अशुद्ध- *वि.* [सं.] १. शुद्ध नभएको; अपवित्र; अशुचि। २. स्वीकृत वा मानक स्तरका दृष्टिले नियम नपुगी त्रुटि रहेको (उच्चारण, भाषण, लेखन, प्रयोग इ.)। ३. संस्कार, परिमार्जन वा शोधन नभएको।

अशुद्धता- *ना.* अशुद्ध हुनाको भाव वा अवस्था।

अशुद्धि- *ना.* १. शुद्ध नहुनाको भाव वा अवस्था; अशुद्धता। २. गल्ती; त्रुटि; कसरमसर; भुल।

अशुभ- *वि.* [सं.] १. शुभ नभएको; अमाङ्गलिक; अनिष्टसूचक। *ना.* २. पाप; अधर्म। ३. दोष; अपराध।

अशेष- *वि.* [सं.] १. कुनै शेष वा बाँकी नरहेको; सबै; सम्पूर्ण। २. धेरै; असङ्ख्य; अनगन्ती। ३. समाप्त; खतम।

अशोक- *ना.* [सं.] १. आँपका जस्ता पात हुने एक प्रकारको प्रसिद्ध रुख। २. भारतका एक मौर्यवंशी राजा। *वि.* ३. शोक नभएको; शोकरहित।

अशोकवाटिका- *ना.* रावणले सीतालाई बसाएको अशोकका वृक्षहरू भएको बगैँचा।

अशोकविनायक- *ना.* प्रसिद्ध चार विनायक (अशोकविनायक, चन्द्रविनायक, सूर्यविनायक, जलविनायक) मध्ये एक; काठमाडौँ टोलका एक गणेश, मरुगणेश।

अशोच्य- *वि.* [सं.] शोक वा चिन्ता गर्न नसुहाउने।

अशोधित- *वि.* [सं.] शोधन नगरिएको; संस्कार नभएको; अपरिष्कृत; अशुद्ध।

अशोभन/अशोभनीय- *वि.* [सं.] १. नसुहाउँदो; नराम्रो; असुन्दर। २. बेठिक; छाँटकाँट नमिलेको; भद्दा।

अशौच- *ना.* [सं.] १. अशुचि हुनाको भाव वा अवस्था। २. घरको कुनै

व्यक्ति जन्मँदा वा मर्दा घरका मानिसलाई निश्चित समयसम्म कसैसँग छुवाछुत गर्न नहुने स्थिति; आशौच।

अश्म- *ना.* [सं.] १. ढुङ्गो; पत्थर; शिला। २. पहाड; पर्वत। ३. बादल; मेघ।

अश्मरी- *ना.* मूत्राशयमा पत्थरी जम्ने एक रोग; मूत्रकृच्छ्र।

अश्मीभूत- *वि.* १. लामो अवधिमा प्राणीका हाडखोर एवं काठपात आदि ढुङ्गामा परिणत भएको। *ना.* २. प्राणीका हाडखोर एवं काठपात आदि ढुङ्गा बराबर भएर रहेको वस्तु; जीवावशेष; जीवाश्म; फोसिल।

अश्रद्धा- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति वा देवताप्रति श्रद्धाको अभाव; अभक्ति; अनास्था। २. अविश्वास; विश्वासहीनता।

अश्रान्त- *वि.* [सं.] १. श्रान्त नभएको; नथाकेको; अथक; अथकित। *क्रि.वि.* २. नरोकिईकन; लगातार।

अश्राव्य- *वि.* [सं.] १. कसैबाट सुन्न नसकिने वा नहुने। २. सुनाउन योग्य नभएको।

अश्रु- *ना.* [सं.] आँसु।

अश्रुग्याँस- *ना.* कुनै आन्दोलनकारी भिडलाई छ्यानब्यान्न पार्न प्रयोग गरिने, आँखा पिरो तुल्याई हेर्न नहुने पारेर आँसु कढाउने एक प्रकारको बिखालु ग्याँस वा धुवाँ।

अश्रुग्रन्थि- *ना.* आँसु उत्पादन गर्ने ग्रन्थि।

अश्रुत- *वि.* [सं.] १. नसुनेको; सुन्ने काम नगरिएको। २. थाहा नपाएको; अज्ञात।

अश्रुतपूर्व- *वि.* १. पहिले कहिल्यै नसुनिएको। २. अद्भुत; विलक्षण।

अश्रुपात- *ना.* [सं.] १. आँसु झार्ने काम; आँसुको चुहान। २. पीडाका साथ रुने काम।

अश्रुसिक्त- *वि.* [सं.] १. आँसुले भिजेको। २. बेसरी रोएको।

अश्रुस्थली- *ना.* [सं.] आँसु झर्ने झोली (आँखाभित्रको एक अवयव)।

अश्लाघ्य- *वि.* [सं.] १. प्रशंसनीय नभएको; सराहनीय नभएको; अप्रशंसनीय। २. तिरस्कार गरिने; निन्दायोग्य; निन्द्य।

अश्लिष्ट- *वि.* [सं.] १. श्लेष नभएको; एक अर्थ मात्र भएको; एकार्थक। २. नमिलेको; नगाँसिएको; नजोडिएको। ३. असङ्गत; एक्लो।

अश्लील- *वि.* [सं.] लाजभाँड बुझाउने; लज्जास्पद; लज्जाजनक; फोहोर (कुरो)।

अश्लीलता- *ना.* अश्लीलपन; लाजभाँड।

अश्लेषा- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये नवौं नक्षत्र; पुष्यपछिको नक्षत्र।

अश्व- *ना.* [सं.] १. घोडा। २. ज्योतिषअनुसार सातको सङ्ख्या। ३. कामशास्त्रअनुसार चार प्रकारका पुरुषमध्ये एक।

अश्वकर्ण- *ना.* १. घोडाको कान। २. घोडाका कानजस्ता पात हुने एक जातको सानो खालको साल।

अश्वकायरिका- *ना.* भेडेकुरो।

अश्वगन्धा- *ना.* १. लाम्वा पात र खैरो प्युठाने मुलाका झैं कन्द हुने एक बुटी वा त्यसैको कन्द।

अश्वत्थ- *ना.* [सं.] पीपल।

अश्वत्थामा- *ना.* [सं.] महाभारतमा प्रसिद्ध द्रोणाचार्यका छोरा।

अश्वत्थामा बुटी- *ना.* हिमप्रदेशमा हुने, मनुष्याकार, मुलाजस्तो बुटीविशेष; एक विशेष हिमकन्द।

अश्वमेध- *ना.* [सं.] गोत्रहत्या, विप्रहत्या आदि महापापको प्रायश्चित्तका निम्ति वा छेउछाउका सबै राजाहरूलाई अधिकारमा राखी चक्रवर्ती बन्नका लागि एक वर्षसम्म खास लक्षणयुक्त घोडालाई स्वतन्त्र छाडी पछि त्यही घोडाको बलि दिएर गरिने एक किसिमको ठुलो यज्ञ।

अश्वयान- *ना.* [सं.] घोडाले चलाउने सवारी; बग्गी; एक्का; घोडागाडी।

अश्वशक्ति- *ना.* [सं.] १. घोडाको शक्ति बराबर नाप गर्ने एक नापो। २. आजभोलिको चलनअनुसार पौने सात मन वा ५५० पाउन्ड अथवा लगभग २५० किलोको भार एक फुट माथि उठाउनलाई चाहिनेजति तागत।

अश्वशाला- *ना.* [सं.] घोडा बाँध्ने ठाउँ, तबेला।

अश्वशास्त्र- *ना.* [सं.] १. घोडाका विषयमा शालिहोत्रीले लेखेको पुस्तक वा ग्रन्थ। २. घोडाको उपचारका सम्बन्धमा लेखिएको विषय; अश्वशुभाशुभपरीक्षा।

अश्वस्त- *वि.* [सं.] उच्चारणमा सास कम खर्च हुने; अल्पप्राण (क च ट त प, ग ज ड द ब आदि व्यञ्जन)।

अश्वायुर्वेद- *ना.* [सं.] अश्वचिकित्साशास्त्र; शालिहोत्र; घोडाको उपचारका सम्बन्धमा जानकारी दिने ग्रन्थ।

अश्वारोही- *वि.* [सं.] घोडचढी; घोडसवार।

अश्विनी- *ना.* [सं.] १. सत्ताइस नक्षत्रका गणनामा आउने पहिलो नक्षत्र। २. त्वष्टाकी छोरी संज्ञाले सूर्यबाट जोगिनका निम्ति लिएको घोडीको रूप। ३. अङ्गुल, विन्दु, मोक्ष, मात्रा आदिको दुई गुना बराबरको नाप; कला, कोलक, पद्म, अक्षि आदि बराबरको नाप।

अश्विनीकुमार- *ना.* १. अश्विनीका जम्ल्याहा छोरा (गद र अगद)। २. देवताहरूका वैद्य।

अषाढा- *ना.* [सं.] अश्विनी आदि सत्ताइस नक्षत्रमध्ये बिसौं र एक्काइसौं नक्षत्र (पूर्व+अषाढा = पूर्वाषाढा, उत्तर+अषाढा = उत्तराषाढा)।

अष्ट- *ना.* [सं.] आठ।

अष्टक- *ना.* १. आठ वस्तुको वर्ग वा समूह (जस्तो- हिङ्ग्वष्टक; लवङ्गाष्टक इ.)। २. आठ छन्द, श्लोक आदिको समूह (गफाष्टक, गणेशाष्टक इ.)।

अष्टकुल- *ना.* पुराणमा वर्णित सर्पका आठ कुल (शेष, वासुकि, तक्षक, कर्कोटक, पद्म, महापद्म, शङ्खचूड र कुलिक)।

अष्टकुलक- *ना.* प्राचीन कालका आठ न्यायकर्तालाई बुझाउने शब्द।

अष्टकुली- *ना.* अष्टकुलका सर्पको कुनै एक प्रकार।

अष्टचिरञ्जीवी- *ना.* प्राचीन कालका धेरै बाँच्ने मानिएका आठ प्रसिद्ध व्यक्ति (मार्कण्डेय, बलि, व्यास, हनुमान्, विभीषण, कृप, परशुराम र अश्वत्थामा)।

अष्टछाप- *ना.* गोस्वामी विट्ठलनाथजीले तर्जुमा गरेको सर्वोत्तम पुष्टिमार्गी (सूरदास, कुम्भनदास, परमानन्ददास, कृष्णदास, छीतस्वामी, गोविन्दस्वामी, चतुर्भुजदास र नन्ददास) कविहरूको

एउटा वर्ग।

अष्टदल- *ना.* १. आठवटा पत्र भएको कमल वा त्यसको आकारको वस्तु। *वि.* २. आठवटा पात भएको; अष्टपर्ण।

अष्टधातु- *ना.* प्रसिद्ध आठ धातु (सुन, चाँदी, तामा, राङ, जस्ता, सिसा, फलाम र पितल)।

अष्टपाद- *वि.* १. आठ पाउ हुने; आठखुट्टे। *ना.* २. माकुरो। ३. सलह। ४. शरभ। ५. अक्टोपस (एक थरी जलचर)।

अष्टप्रकृति- *ना.* १. हिन्दू राज्यपद्धतिमा राज्यका आठ प्रधान कर्मचारी (सुमन्त्र, पण्डित, मन्त्री, प्रधान, सचिव, अमात्य, प्राड्विवाक र प्रतिनिधि)। २. राज्यका आठ अङ्ग (राजा, राष्ट्र, अमात्य, दुर्ग, बल वा सेना, कोष, सामन्त र प्रजा)।

अष्टभुजा- *वि.* १. आठ भुजा वा हात भएकी। *ना.* २ देवी; दुर्गा।

अष्टम- *वि.* [सं.] आठौँ।

अष्टमण्डप- *ना.* [सं.] चामल, मुगी, अदुवाको रस, सिधेनुन, धनियाँ, पिप्ला, हिङ, बेसार र जिरो उचित मात्रामा मिलाई पकाएर कपडछान गरी रोगीलाई खुवाइने पथ्य।

अष्टमी- *ना.* [सं.] शुक्लपक्ष वा कृष्णपक्षको आठौँ तिथि; चन्द्रमामा आठ कलायुक्त हुने दिन वा तिथि।

अष्टमूर्ति- *ना.* [सं.] १. महादेव; शिव। २. महादेवका आठ मूर्ति (पृथ्वी, जल, तेज, वायु, आकाश, सूर्य, चन्द्र र यजमान)।

अष्टवर्ग- *ना.* [सं.] १. आठ औषधीहरूको समूह (जीवक, ऋषभक, मेदा, महामेदा, काकोली, क्षीरकाकोली, ऋद्धि र वृद्धि)। २. हिन्दू राज्यतन्त्रमा राज्यका आठ अङ्ग वा वर्ग (ऋषि, गाउँ वा नगर आदि बस्ती, दुर्ग, सेतु, हस्तिबन्धन, खानी, करग्रहण र सैन्यसंस्थापन)। ३. वर्णहरूको आठ वर्ग (अवर्ग, कवर्ग, चवर्ग, टवर्ग, तवर्ग, पवर्ग, यवर्ग र शवर्ग)।

अष्टसिद्धि- *ना.* [सं.] योगद्वारा प्राप्त गर्न सकिने आठ सिद्धि (अणिमा, महिमा, गरिमा, लघिमा, प्राप्ति, प्राकाम्य, ईशित्व र वशित्व)।

अष्टसुगन्ध धूप- *ना.* [सं.] श्रीखण्ड, रक्तचन्दन, सालधूप, कपूर, केशर, कस्तूरी, अगरु र गोकुलधूप राखेर बनाइएको विशेष प्रकारको धूप; देवदेवीका पूजामा सुगन्धका लागि बालिने उक्त धूप; हानिकारक वायुको असरबाट बच्न बालिने उक्त धूप।

अष्टाक्षर/अष्टाक्षरी- *वि.* [सं.] १. आठ अक्षर भएको (मन्त्र); अष्टाक्षरी। *ना.* २. आठ अक्षर भएको दीक्षामन्त्र (वैष्णवको 'ओं नमो नारायणाय' नामक मन्त्र र वल्लभ सम्प्रदायको 'श्रीकृष्णः शरणं मम' भन्ने मन्त्र)।

अष्टाङ्ग- *ना.* [सं.] १. योगसाधनका आठ भेद (यम, नियम, आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार, धारणा, ध्यान र समाधि)। २. वैद्यक चिकित्साका आठ विभाग (शल्य, शालाक्य, कायचिकित्सा, भूतविद्या, कौमारभृत्य, अगदतन्त्र, रसायनतन्त्र र वाजीकरण)। ३. शरीरका आठ अङ्ग (जाँघ, पाउ, हात, छाती, शिर, दृष्टि, वचन र बुद्धि)। ४. सूर्यलाई चढाइने आठ अर्घ्य (जल, दुध, घिउ, मह, दही, रक्तचन्दन, करवीर (कनेर र कुश)।

अष्टाङ्गमार्ग- *ना.* महात्मा बुद्धद्वारा प्रतिपादित आठ मार्ग (सम्यक् दृष्टि, सम्यक् सङ्कल्प, सम्यक् वाक्, सम्यक् कर्म, सम्यक् आजीविका, सम्यक् व्यायाम, सम्यक् स्मृति र सम्यक् समाधि)।

अष्टादश- *ना.* [सं.] अठार।

अष्टादश पुराण- *ना.* अठार महापुराण (ब्रह्म, पद्म, विष्णु, शिव, भागवत (श्रीमद्भागवत वा देवीभागवत), नारद, मार्कण्डेय, अग्नि, भविष्य, ब्रह्मवैवर्त, लिङ्ग, वराह, स्कन्द, वामन, कूर्म, मत्स्य, गरुड र ब्रह्माण्ड)।

अष्टावक्र- *ना.* [सं.] १. अङ्ग बाङ्गोटिङ्गो भएका एक अद्वैतवादी ऋषि। २. हात, पाउ आदि अङ्ग धेरै ठाउँमा बाङ्गोटिङ्गो भएको व्यक्ति।

असंयत- *वि.* [सं.] १. संयम नभएको; नियममा नरहने। २. नबाँधिएको; फुक्का।

असंयम- *ना.* [सं.] संयमको अभाव; मन, इन्द्रिय आदि आफ्नो वशमा राख्न नसक्ने अवस्था।

असंयुक्त- *वि.* [सं.] १. संयुक्त नभएको; राम्ररी नगाँसिएको; नजोडिएको।

असंयोग- *ना.* [सं.] १. संयोगको अभाव। २. मेल वा सम्बन्ध नभएको स्थिति।

असंलग्न- *वि.* [सं.] १. कुनै दल वा वर्गसँग संलग्न नभएको; कसैका पक्षमा नलाग्ने। २. कुनै राष्ट्रका नीतिमा नलाग्ने वा त्यसको अनुसरण नगर्ने।

असंलग्नता- *ना.* कुनै पक्षमा पनि सम्बन्ध नराख्ने काम; कुनै राष्ट्रको राजनीतिको अनुसरण नगर्ने नीति। *विप.* संलग्नता।

असंवृत/असंवृत्त- *वि.* [सं.] १. नढाकिएको; नछोपिएको; अनावृत। २. खुला भएको; संवृतको विपरीत।

असंशय- *वि.* [सं.] मनमा संशय नभएको; असन्दिग्ध।

असंश्लिष्ट- *वि.* [सं.] नटाँसिएको; नजोडिएको; नमिलेको।

असंसदीय- *वि.* [सं.] १. संसद्को मर्यादाका विरुद्ध। २. संसदीय ढङ्गको नभएको।

असंसर्ग- *ना.* [सं.] संसर्ग नभएको अवस्था; सम्बन्ध नहुने स्थिति।

असंस्कृत- *वि.* [सं.] १. संस्कार वा सुधार नभएको; अपरिमार्जित। २. धर्मशास्त्रका अनुसार संस्कार (मुण्डन, व्रतबन्ध आदि) नभएको; व्रात्य। ३. असभ्य; अशिष्ट। ४. व्याकरणको नियममा नमिलेको। *ना.* ५. अशुद्ध शब्द; अपशब्द। ६. संस्कृतभिन्न भाषा।

असक- *वि.* [सं. अशक्त] १. अशक्त; निर्धो; कमजोर; दुर्बल। २. अस्वस्थ; रोगी।

असक्त- *वि.* [सं.] १. विषयभोगमा आसक्त नभएको; विरक्त। २. फलको इच्छा नगर्ने; निष्काम।

असगुन- *ना.* [सं. अशकुन] खराब वा नराम्रो मानिएको आरम्भिक लक्षण; अशुभ साइत; अमङ्गल; अपसगुन; अपशकुन।

असङ्क्रान्ति मास- *ना.* [सं.] सङ्क्रान्ति नपरेको महिना; मलमास; अधिकमास।

असङ्क्रामक- *ना.* [सं.] १. रोग सार्न नसक्ने जीवाणुविशेष। *वि.* २. नसर्ने (रोग, कीटाणु इ.)।

असङ्खे- *वि.* [सं. असङ्ख्य] १. असङ्ख्य। *क्रि.वि.* २. धेरै; प्रशस्त।

असङ्ख्य- *वि.* [सं.] १. गन्न नसकिने; धेरै; अनगन्ती; असाध्य धेरै। *क्रि.वि.* २. असङ्खे।

असङ्ग- *वि.* [सं.] विषयवासना वा सांसारिक प्रपञ्चबाट अलग रहेको; अनासक्त; व्यावहारिक झमेलाबाट पर रहेको।
असङ्गत- *वि.* [सं.] १. रोहो वा क्रम नमिलेको; कुनै सिलसिला नबसेको; प्रसङ्ग नमिलेको। २. नसुहाउँदो; अशोभनीय।
असङ्गत कोठा- *ना.* गणितीय मापनमा दुइटा परस्पर नमिल्ने कोठा।
असङ्गति- *ना.* १. सङ्गतिको अभाव; सिलसिला नमिलेको स्थिति। २. उपयुक्त नहुनाको स्थिति वा अवस्था; अनुपयुक्तता। ३. उचित नभएको स्थिति; अनौचित्य। ४. साहित्यमा कार्य र कारण एकै ठाउँमा रहनुपर्ने कुरा बेग्लाबेग्लै ठाउँमा रहँदा पर्ने एक अलङ्कार।
असङ्गम- *वि.* [सं.] १. सङ्गम नभएको; मेल नभएको; नमिलेको। *ना.* २. पार्थक्य; भिन्नता; असामञ्जस्य।
असजिलो- *वि.* [अ+सजिलो] १. गाह्रो भएको; सजिलो नभएको; अप्ठेरो; गाह्रो। २. नमिलेको; अमिल्दो
असञ्चय- *ना.* [सं.] १. सञ्चयको अभाव; जम्मा नगर्ने काम, अवस्था वा स्थिति। *वि.* २. सङ्ग्रह नगरेको; सञ्चय नगरेको; नबटुलिएको; जम्मा नभएको।
असत्- *वि.* [सं.] १. सार वा अस्तित्व नभएको; सत्ताहीन। २. झुटो; असत्य; मिथ्या। ३. बेठिक; अनुचित।
असती- *वि.* पतिव्रता धर्ममा नरहेकी; पतिको सत्म् नरहेकी; वेश्या; पुंश्चली।
असत्कृत- *वि.* १. सत्कार वा मानमर्यादा नगरिएको; दुर्व्यवहार गरिएको। २. कुकर्म वा पाप गरिएको।
असत्ता- *ना.* सत्ता वा अस्तित्वको अभाव; कुनै वस्तु वा व्यक्तिको अनुपस्थिति।
असत्ती- *वि.* [सं. असत्य] १.साँचो व्यवहार नगर्ने; पेटमा राम नभएको; दुष्ट स्वभावको; दुराचारी। २. इमानजमान नभएको; कपटी।
असत्य- *ना.* [सं.] १. सत्यता नहुनाको भाव वा स्थिति। *वि.* २. सत्यता नभएको; झुटो।
असत्यता- *ना.* सत्यताको अभाव; झुटोपना।
असत्यवादी- *वि.* असत्य वा झुटो बोल्ने; मिथ्यावादी; फट्याइँ कुरा गर्ने वा बोल्ने।
असदृश- *वि.* [सं.] १. सदृश वा समान नभएको; त्यस्तै नदेखिने; असमान। २. अयोग्य; अनुचित। ३. अमिल्दो गुण भएको।
असद्भाव- *ना.* [सं.] १. राम्रो भावना नहुनाको भाव वा स्थिति; खराब वा नराम्रो भावना; सद्भाव नभएको स्थिति। २. अस्तित्वको अभाव; कुनै वस्तु नभएको स्थिति; अनुपस्थिति।
असना- *ना.* [सं. अशना] साजको बोट; एक जातको साल।
असन्तुलन- *ना.* [सं.] १. सन्तुलनको अभाव; सन्तुलन नहुनाको स्थिति। २. बराबर नभएको स्थिति; घटीबढी।
असन्तुलित- *वि.* [सं.] १. सन्तुलन नभएको; कमबेसी भएको; बराबरी नभएको। २. सन्तुलन नभएको वा नगरिएको; बराबरी नगरिएको; घटबढ भएको।
असन्तुष्ट- *वि.* [सं.] १. सन्तुष्ट नभएको; मन नअघाएको। २. अतृप्त। ३. खुसी नभएको; अप्रसन्न।
असन्तोक- *ना.* [सं. असन्तोष] १. सन्तोषको अभाव; असन्तोष। २. अप्रसन्नता; बेखुसी।
असन्तोकी- *वि.* सन्तोष नहुने वा नमान्ने; कहिल्यै नअघाउने; अतृप्त।
असन्तोष- *ना.* [सं.] हे. असन्तोक।
असन्तोषी- *वि.* असन्तोकी।
असन्दिग्ध- *वि.* [सं.] सन्देह नभएको; मनमा धुकचुक नभएको; निश्चिन्त।
असपट्ट- *क्रि.वि.* उकुसमुकुस; आलसतालस; असरट्ठ; असमट्ट।
असफल- *वि.* [सं.] १. सफल नभएको; कार्यसिद्धि नभएको। २. फेल भएको (जाँच आदिमा); अनुत्तीर्ण।
असफलता- *ना.* सफल नहुनाको भाव वा स्थिति; विफलता।
असबल्ले- *वि.* [असबल्ल+ए] १. उर्लेर आएको; सँभालिनसक्नु भएको; असमल्ले (बाढी, भेल इ.)। *क्रि.वि.* २. बाढी, भेल आदि; अत्यन्तै उर्लिएर; सँभालिन नसक्ने गरी; असमल्ले।
असबाब- *ना.* [अ.] १. मालमत्ता; सरसामान; खाद्यसामग्री। २. हतियार।
असबाबखाना- *ना.* लडाइँका सरसामान राख्ने ठाउँ; हातहतियार राख्ने ठाउँ, शस्त्रागार। ४. मालसामान जम्मा गरी राख्ने ठाउँ; गोदाम।
असभ्य- *वि.* [सं.] १. सभ्य नभएको; राम्रो व्यवहार गर्न नजान्ने। २. गँवार; पाखे; कोर्काली; पार्केटे; कुनाली; जङ्गली।
असभ्यता- *ना.* सभ्यताको अभाव; पाखेपन; ग्वाँजेपन; पार्केटे चाल।
असम१- *वि.* [सं.] १. बराबर नभएको; समान नभएको; उस्तै नभएको; असदृश। २. अग्लोहोचो; अड्बेखड्बे; उबडखाबड। *ना.* ३. एक प्रसिद्ध अर्थालङ्कार।
असम२- *ना.* [सं. ऐषम] यस वर्ष; यस साल; असौं।
असमञ्जस- *ना.* [सं.] १. 'यसो गरूँ कि उसो गरूँ' को स्थिति; दोधारेपन; दुबिधा। २. असजिलो अवस्था। *वि.* ३. स्पष्ट नभएको; नबुझिँदो। ४. अनुचित; सङ्गति नमिलेको; असङ्गत।
असमट्ट- *क्रि.वि.* हे. असपट्ट।
असमय- *ना.* [सं.] १. कुयाम; कुबेला, बेमौका। २. खराब समय; कुसमय।
असमर्थ- *वि.* [सं.] १. बल वा शक्ति नभएको; समर्थ नभएको; बर्गतबुताविनाको; असक। २. लायक नभएको; अयोग्य।
असमर्थता- *ना.* सामर्थ्य नहुनाको भाव; सामर्थ्यहीनता; दुर्बलता।
असमल्ले- *वि./क्रि.वि.* हे. असबल्ले।
असमवयस्क- *वि.* [सं.] १. घटीबढी उमेर भएका; बराबरी उमेर नभएका (दाजुभाइ, साथी आदि)। २. नयाँ र पुराना वा सानाठुला गरी छ्यासमिस उमेरका (रुख, बिरुवा आदि)।
असमान- *वि.* [सं.] समान वा बराबर नभएको; चारैतिर बराबर नभएको; विषमाकारको (क्षेत्र, वस्तु आदि); असदृश।
असमानता- *ना.* समानताको अभाव; बराबरी नहुनाको भाव वा स्थिति।
असमापिका- *ना.* [सं.] वाक्यका अर्थको समापन नहुने क्रियाको व्यापार।
असमापिका क्रिया- *ना.* वाक्यार्थको समापन गर्न नसक्ने खालको क्रिया (गरी, गरेर, गर्न, गर्दा इ.)।
असमाप्त- *वि.* [सं.] समाप्त नभएको; कामकुरो नसिद्धिएको; टुङ्गो

नलागेको; अपूर्ण।
असमाप्ति- *ना.* समाप्तिको अभाव; नसिद्धिएको स्थिति; अपूर्णता।
असमायोजन- *ना.* [सं.] खास वातावरण वा स्थितिमा अनुकूलित हुन नसकेको वा नसक्ने अवस्था।
असम्पर्कित- *वि.* [सं.] सम्पर्क नभएको वा नगराइएको।
असम्पर्कित स्वर- *ना.* स्वरसँग सम्बद्ध नभई व्यञ्जनसँगै सम्बद्ध रहेको स्वर (जस्तो- ज्+अ+त्+अ +न्+अ = जतन)।
असम्प्रज्ञात- *वि.* [सं.] राम्ररी नजानिएको; अज्ञात।
असम्प्रज्ञात समाधि- *ना.* ज्ञाता, ज्ञेय र ज्ञानको भेद नरहने खालको अन्तिम चरणको समाधि; निर्विकल्प समाधि।
असम्बद्ध- *वि.* [सं.] १. सम्बन्ध नभएको; असम्बन्धित; नमिलेको; असङ्गत। २. नबाँधिएको; बन्धनमा नपरेको।
असम्बद्धता- *ना.* असम्बद्ध हुनाको भाव वा स्थिति।
असम्भव- *वि.* [सं.] सम्भव नभएको; हुनै नसक्ने।
असम्भार- *वि.* [सं.] १. भत्कन, बिग्रनबाट सम्भार गर्न नसकिने; समेट्न नसकिने। २. धेरै; असाध्य; ज्यादा।
असम्भावना- *ना.* [सं.] सम्भावनाको अभाव; हुन नसक्ने स्थिति वा अवस्था; सम्भावनाहीनता।
असम्भावित- *वि.* [सं.] सम्भावना नभएको; हुन नसक्ने अवस्थाको; असम्भव भएको।
असम्भाव्य- *वि.* [सं.] सम्भाव्य नभएको; हुनै नसक्ने अवस्थाको।
असम्भ्रम- *वि.* [सं.] १. सम्भ्रम नभएको; हडबड नगर्ने; शान्त। *ना.* २. धैर्य; शान्त अवस्था वा स्थिति।
असम्मत- *वि.* [सं.] १. सम्मतिमा नआएको; समान विचार नभएको; मतो नमिलेको; बेराजी। २. स्वीकार नगरिएको; नामन्जुर; मन्जुर नगरिएको।
असम्मति- *ना.* [सं.] सम्मतिको अभाव; कुनै कुरामा सम्मत नभएको स्थिति वा अवस्था; समान विचार नहुनाको भाव वा अवस्था।
असम्मान- *ना.* [सं.] सम्मानको अभाव; निरादर; अनादर; हेलाँ।
असर- *ना.* [अ.] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुमा परेको अर्काको प्रभाव; छाप; ढप। २. प्रतिक्रिया।
असरल्ल- *क्रि.वि.* १. लथालिङ्ग; अलपत्र; भताभुङ्ग। *वि.* समालिन नसक्ने अवस्थाको।
असरल्ले- *वि.* असरल्ल परेको; अलपत्रे।
असर्द- *वि.* [√ असर्दो] नछुने भएकी; रजस्वला; ऋतुमती।
असर्दो- *वि.* [अ+सर्दो] १. सर्दो नभएको; मनले नखाएको; मन नपर्ने। २. पाइक नपर्ने; अनुकूल नपर्ने। *ना.* ३. गर्ज; हर्जा; खाँचो; आवश्यकता। ४. नारीको दोजिया भएको अवस्था; गर्भिणी अवस्था।
असर्फी- *ना.* [फा. अशरफी] पुरानो समयको एक प्रकारको सुवर्णमुद्रा; सुनको मोहर वा रुपियाँ; गिन्नी।
असर्फी फूल- *ना.* गाढा पहेँलो र थेप्चो आकारको फूलविशेष।
असल- *वि.* [अ.] १. राम्रो; बेस; बढिया; उम्दा; उत्तम। २. मिसावट नभएको; शुद्ध। ३. उच्च; श्रेष्ठ; उत्कृष्ट।
असला- *ना.* असल जातको माछो; हिमाली खोला एवं नदीमा हुने सेतो र टल्कने ससानो खालको माछो।
असलियत- *ना.* १. यथार्थता; वास्तविकता; सत्यता। २. मूल तत्त्व; सार।
असवर्ण- *वि.* [सं.] समान वर्ण नभएको; भिन्न वर्णको; बेग्लै जातको; वर्णव्यवस्थादेखि बाहिरको।
असहन- *वि.* [सं.] सहन नसक्ने; नसहने स्वभावको; असहिष्णु।
असहनीय- *वि.* सहन नसकिने; असह्य; सहन नहुने।
असहमत- *वि.* [सं.] सहमत नभएको; नामन्जुर।
असहमति- *ना.* सहमतिको अभाव; एउटाका विचारमा अर्काको रुचि नहुने क्रिया वा गुण; विरोध; समान विचार आदिको अभाव।
असहयोग- *ना.* [सं.] सहयोगको अभाव; असहायता; सहयोगहीनता; सहयोग नगर्नाको स्थिति।
असहयोगवाद- *ना.* असहयोगद्वारा सरकारलाई प्रभाव पार्ने सिद्धान्त; सरकारलाई सहयोग नगर्ने सिद्धान्त।
असहयोगवादी- *वि.* असहयोगवादलाई मान्ने; असहयोगवादको अनुयायी।
असहयोगी- *वि.* सहयोग नगर्ने।
असहाय- *वि.* [सं.] साथ दिने व्यक्ति वा सहायक नभएको; मद्दत गर्ने कोही नभएको; निस्सहाय; एक्लो; नागो।
असहिष्णु- *वि.* [सं.] सहन गर्न नसक्ने; असहनशील।
असहिष्णुता- *ना.* सहिष्णु नहुनाको भाव वा अवस्था।
असह्य- *वि.* [सं.] सहन नसकिने; असहनीय।
असांसद- *वि.* [सं.] संसद्को अनुसार वा अनुकूल नभएको; संसद्का मर्यादाको विपरीत।
असांसारिक- *वि.* [सं.] १. संसारसँग असम्बन्धित; यस लोकमा नमिल्ने। २. परलोकसँग सम्बन्धित; आध्यात्मिक; अभौतिक।
असाक्षिक- *वि.* [सं.] साक्षी नभएको वा नबसेको; गवाही नभएको; साक्षीविनाको।
असाद्धे- *वि.* [सं. असाध्य] ज्यादा; धेरै; ज्यास्ति; अति; बेगिन्ती; अनगिन्ती।
असाधारण- *वि.* [सं.] १. साधारण नभएको; सामान्यभन्दा भिन्न; विशिष्ट। २. अनौठो; विलक्षण; अपूर्व।
असाधारणता- *ना.* साधारणताको अभाव; असामान्यता।
असाधारण बिदा- *ना.* सरकारी वा अरू कर्मचारीले सबै किसिमका बिदा भुक्तान गरिसकेपछि फेरि चाहिएमा विशेष रूपले पाउने बेतलबी बिदा।
असाध्य- *वि.* [सं.] १. साध्य नभएको; जति उपाय गरे पनि पार नलाग्ने; उपाय नलाग्ने। २. ज्यादा; धेरै; अति।
असाध्यसाधन- *ना.* कठिन एवं गाह्रो कार्य सम्पन्न गर्ने वस्तु वा सरसामान।
असामयिक- *वि.* [सं.] ठिक समयमा नभएको वा नहुने; कुयामको; बेमौकाको; सामान्यतः तोकिएको वा मानिएको अवधि भोग्न नपाएको (जागिर, निधन आदि)।
असामयिकता- *ना.* असामयिक हुनाको भाव वा स्थिति; सामयिकताको अभाव।
असामर्थ्य- *ना.* [सं.] सामर्थ्यको अभाव; कुनै काम गर्नाका निम्ति

चाहिने शक्ति वा गुणको अभाव; अशक्तता।
असामान्य- *वि.* [सं.] १. सामान्य नभएको; असाधारण। २. विलक्षण; अपूर्व।
असामान्यता- *ना.* असाधारणता।
असामी- *ना.* [अ. आसामी] १. साहुसित रिन लिने मानिस; कर्जा लिने मानिस; कर्जदार। २. रिन लिनेदिने काम। ३. स्याहा, सेस्ता, लेख आदिमा महल छुट्ट्याई तल लेखिने कलम।
असाम्प्रदायिक- *वि.* [सं.] १. कुनै सम्प्रदाय विशेषसित सम्बन्ध नराख्ने वा नभएको; सम्प्रदाय नमान्ने। २. परम्पराविरुद्ध; रूढिविरुद्ध।
असार१- *वि.* [सं.] १. सार नभएको; निस्सार; गुदी नभएको; खोक्रो। २. खाली; शून्य; रित्तो। ३. तुच्छ; तल्लो खालको; क्षुद्र।
असार२- *ना.* [सं. आषाढ] विक्रम संवत्‌अनुसार वैशाख महिनादेखि गन्दै जाँदा आउने तेस्रो महिना; जेठपछि र साउनभन्दा पहिले आउने महिना; आषाढ।
असार पन्ध्र- *ना.* १. असार महिनाको पन्ध्र गते; सो दिनमा पर्ने किसानहरूको दहीचिउरा खाने चाड। २. रोपाइँको चापाचाप। ३. मध्य असार; खेतीपातीका कामको बिच समय।
असारे- *वि.* १. असार महिनाको; असार महिनासँग सम्बन्धित। *ना.* २. असार महिनामा विभिन्न रङमा फुल्ने एक प्रकारको फूल। ३. असार महिनामा धानको रोपाइँ गर्दा गाइने एक प्रकारको लोकगीत।
असावधान- *वि.* [सं.] सावधान नभएको; होसियार नभएको; लापर्बाही गर्ने; सतर्क नभएको।
असावधानी- *ना.* सावधानहीनता; बेहोसिपन।
असि- *ना.* [सं.] लामो खड्ग; तरबार।
असिजीवी- *वि.* तरबार चलाएर निर्वाह गर्ने; हतियार चलाएर जीविका चलाउने; सैनिक।
असिऔँ- *वि.* [असी + औँ] असी सङ्ख्यामा पर्ने; असी सङ्ख्याको।
असित- *वि.* [सं.] १. कालो वर्णको; कालो रङको; कृष्ण वर्णको। २. खराब; कमसल।
असिद्ध- *वि.* [सं.] १. सिद्ध नभएको; अप्रामाणिक। २. अपुरो; अपूर्ण। ३. निष्फल; विफल; असफल।
असिद्धि- *ना.* १. सिद्ध नहुने स्थिति वा अवस्था; अपूर्णता। २. सोमत नभएको व्यक्ति; बिसिद्धि। ३. छुक नभएको मानिस; बिछुकी।
असिनपसिन- *क्रि.वि.* [(द्वि.) पसिनो धपेडी र पसिनाले भिज्ने गरी; सकी-नसकी परिश्रम गर्दागर्दै; तरबर।
असिना- *ना.* [सं. अश्मन्] पानी पर्दा झर्ने गुच्चा, केराउ, आलु आदिका आकारका बरफका डल्ला।
असिना पानी- *ना.* असिना र पानी।
असिनु- *ना.* [√ असिना] असिनाको डल्लो।
असिने- *वि.* [असिना+ए] असिनासम्बन्धी; असिनाको।
असिने पाथी- *ना.* मन्त्रद्वारा असिनाको मेहरो तर्काउने विधि गर्ने प्रायः लामालाई दिइने अन्न।
असियौँ- *वि.* [सं. असी+यौँ] असी सङ्ख्यामा पर्ने; असी सङ्ख्याको।
असी- *वि.* [सं. अशीति] १. उनासी र एकको योगसङ्ख्याको। *ना.* २. उनासी र एकको योगबाट बन्ने अङ्क; ८० को अङ्क।
असीऔँ/असीयौँ- *वि.* हे. असिऔँ।
असीम- *वि.* [सं.] १. सीमा नभएको; हदबन्दी नभएको; बेहदको। २. ज्यादा; अपार। ३. कुनै कुराले पनि आँक्न नसकिने।
असीमित- *वि.* [सं.] १. सीमारहित; सीमित नभएको; हदबन्दी नतोकिएको। २. अपार; ज्यादा।
असुद्धी- *वि.* १. चेतना कम भएको; बेसुद्धी। २. बेहोसी; हुस्सु।
असुन्दर- *वि.* [सं.] १. सुन्दर नभएको; नराम्रो; हिस्सी नपरेको; छाँटकाँट नमिलेको; भद्दा। २. वाच्यार्थभन्दा पनि कम चमत्कार दिने अर्थ बुझाउने गुणीभूत व्यङ्ग्यको एक भेद।
असुबिस्ता- *ना.* [सं. असुविधा] सुबिस्ताको अभाव; असुविधा।
असुभो- *वि.* [सं. अशुभ] १. अशुभ। *ना.* २. शुभ वा असल नहुने स्थिति; अफाप।
असुर- *ना.* [सं.] १. दैत्य; दानव; राक्षस। २. नीच वा हिंस्रक प्रवृत्तिको मानिस। ३. रात; निशा। ४. पृथ्वी। ५. सूर्य। ६. बादल। ७. राहु।
असुरक्षा- *ना.* [सं.] सुरक्षाको अभाव; सुरक्षा नहुने स्थिति वा अवस्था।
असुरक्षित- *वि.* सुरक्षित नभएको; सुरक्षाको अभाव भएको; असंरक्षित; सुरक्षा नगरिएको वा नभएको।
असुरविद्या- *ना.* [सं.] माया; आसुरी विद्या।
असुरविवाह- *ना.* [सं.] वर वा वरपक्षकाले कन्याका माइती वा संरक्षकलाई धन दिएर गरिने बिहे; आसुर विवाह।
असुरो- *ना.* [सं. अटरुष] बाघको मुखजस्तो, सेतो फूल फुल्ने र हरिया पात हुने एक प्रकारको बुटो।
असुल- *ना.* [अ. वसूल] १. कहीँबाट लिनु वा उठाउनु पर्ने नगद वा जिन्सी आफ्नो हातमा पार्ने काम; चुक्ता गर्ने काम। २. दाखिला गर्ने काम।
असुल उपर- *ना.* १. लगाइएको रुपियाँपैसा आफ्नो हात पार्ने काम। २. मोही आदिबाट बालीनाली उठतीपुठती गर्ने काम।
असुल तहसिल- *ना.* लिनुपर्ने रुपियाँपैसा, बालीनाली आदि उठाउने काम; उठतीपुठती।
असुली- *ना.* असुल; असुल्ने, उठाउने वा उपर गर्ने काम।
असुविधा- *ना.* [सं.] सुविधाको अभाव; कुनै काममा अप्ठ्यारो पर्ने वा पार्ने स्थिति।
असैनिक- *वि.* [सं.] १. सेनाबाहेकको; सेनासित सम्बन्ध नभएको; सेना नभएको; सेनारहित; सेनाभिन्न। २. निजामतीसम्बन्धी।
असैनिकीकरण- *ना.* कुनै स्थान वा क्षेत्रलाई सेनारहित पार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
असोज- *ना.* [सं. आश्विन] विक्रम संवत्‌को छैटौँ महिना; कात्तिकभन्दा पहिले र भदौपछि आउने महिना; आश्विन।
असोजे- *वि.* असोजको; असोजसम्बन्धी; असोज महिनासित सम्बन्ध राख्ने।
असोमतिलो- *वि.* [अ+सोमत+इलो] सोमत नभएको; असभ्य; गँवार; कोर्काली; काँठे; बेसोमतिलो।
असौँ- *क्रि.वि.* [सं. ऐषम] यस पालि; यो वर्ष; यस पटक; चालु वर्ष।
असौ- *ना.* [सं. अशोक] अशोक नाउँ गरेको वृक्ष; अशोक वृक्ष।
असौज- *ना.* [√ असोज] असोज; आश्विन।

असौजे- *वि.* [असौज+ए] असोज महिनासँग सम्बन्धित; असौजको।
असौजे चरो- *ना.* असोज महिनामा तोरीबारीहुँदो चर्दै हिँड्ने एक जातको सानो चरो; तोरीचरो; चुइँया।
असौम्य- *वि.* [सं.] सौम्य नभएको; बेढ्गाँटको; नराम्रो; भद्दा।
असौष्ठव- *ना.* [सं.] नराम्रोपना; भद्दापन; कुरूपता।
अस्खलित- *वि.* [सं.] नखसेको; पतन नभएको; नहल्लिएको; स्थिर; नचल्ने।
अस्ट्रिज- *ना.* [अङ्.] लामो चुच्चो, डल्लो जिउ र लामो खुट्टा हुने, चाँडो दौडन सक्ने तर टाउकामा जिङ्ग्रिङ्ङ परेका प्वाँख भएको अस्ट्रेलिया र न्युजिल्यान्डमा पाइने चरो।
अस्ट्रेलिया- *ना.* [अङ्.] पृथ्वीका छ महाद्वीपमध्ये सबभन्दा सानो महाद्वीप; पूर्वी गोलार्धमा रहेको एक महाद्वीप।
अस्त- *वि.* [सं.] १. क्षितिजभन्दा तल गएको; डुबेको (सूर्य, चन्द्र आदि)। २. लुकेको; छिपेको। ३. नदेखिएको; अदृश्य। ४. नष्ट; विनष्ट; ध्वस्त। *ना.* ५. नदेखिने वा अस्त हुने क्रिया। ६. मृत्यु; मरण।
अस्तबल- *ना.* [अ.] घोडा बाँधेर राख्ने ठाउँ; तबेला; अश्वशाला।
अस्तबलखाना- *ना.* अस्तबल।
अस्तर- *ना.* [फा.] सिरक; डसना, दोलाई आदिको कपास राखी तगिने कपडा; लुगा सिलाउँदा जोर्नीमा हालिने पेटीको कपडा; कोटभित्र बक्रम अड्याउन सिइने कपडा।
अस्तव्यस्त- *वि.* [सं.] १. लथालिङ्ग परेको; छ्यान्नब्यान्न भएको; अलपत्र परेको। २. रोग, चिन्ता, हैरानी इत्यादिले छटपटाएको; खटपटिएको; आकुलव्याकुल। ३. अशान्त अवस्थामा परेको।
अस्ताइ- *ना.* √ अस्ताउ (+आइ)] अस्ताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अस्ताइनु- *अ.क्रि.* अस्ताउने होइनु; विलुप्त होइनु; नदेखिने होइनु।
अस्ताउनु- *अ.क्रि.* [सं. अस्त+आउ+नु] १. पश्चिमपट्टिको क्षितिजमा सूर्य डुब्नु; अस्ताचलको पछाडि सूर्य नदेखिने हुनु; घाम डुब्नु। २. अस्त हुनु। ३. लुक्नु; छिप्नु; गायब हुनु; अलप हुनु। ४. ग्रह, नक्षत्र आदि नदेखिने हुनु।
अस्ताचल- *ना.* [सं.] पश्चिम दिशापट्टि सूर्य अस्त हुने पर्वत; पश्चिमाचल।
अस्ति१- *ना.* [सं.] भाव; सत्ता; विद्यमानता; हुनुको सत्त्व; रहनुको भाव। (उदा.- भन्ने बेलामा भने अस्तिअस्ति, दिने बेलामा चाहिँ नास्तिनास्ति)।
अस्ति२- *क्रि.वि.* [सं. आसीत्] १. हिजोभन्दा एक दिनअगाडि; दुई दिनपहिले। २. दुई वा दुईभन्दा धेरै दिन पहिले; केही दिनअघि।
अस्तिअस्ति- *क्रि.वि.* बितेका दिनहरूमा; दुई वा दुईभन्दा पहिलेका दिनहरूमा; दुई वा धेरै दिनपहिले।
अस्तित्व- *ना.* [सं.] कुनै वस्तुको हुनाको भाव वा अवस्था; सत्ता; विद्यमानता।
अस्तित्ववाद- *ना.* जगत् र जीवनको विसङ्गतिको बोध गर्दै व्यक्तिको स्वतन्त्र निर्णय र वरण तथा उत्तरदायित्वलाई सकार्ने अनि मनुष्यजीवनको अस्तित्वमाथि चिन्तन गर्ने र उसको जन्म, मृत्यु, कुण्ठा, सन्त्रास आदिमा सही अर्थ खोज्ने दार्शनिक वा साहित्यिक मान्यता; मानिसलाई स्वतन्त्र प्राणीका रूपमा हेर्दै अस्तित्वलाई तत्त्वको पूर्वगामीका रूपमा सकार्ने, द्वितीय विश्वयुद्धपछि बढी प्रचारित एक साहित्यिक वाद वा सिद्धान्त।
अस्तु१- अव्य. [सं.] १. कुनै कामकुराका प्रसङ्गमा आउने स्वीकृतिसूचक शब्द; होस्। २. जे जस्तो छ त्यही रहोस्। ३. ठिक; राम्रो; बेस।
अस्तु२- *ना.* [सं. अस्थि] दाहसंस्कार गरिसकेपछि नदीमा सेलाउन झिकिने लासको हाड, खरानी आदि; मृत व्यक्तिको खप्परका अगाडिको हाडको टुक्रो।
अस्तुरा- *ना.* [फा. उस्तुरा] रौँ खौरने धारिलो छुरा।
अस्तेय- *ना.* [सं.] १. चोरी नगर्ने काम; नचोर्ने काम, गुण वा आचरण। २. दश मानवधर्ममध्ये एक। ३. बौद्ध धर्मानुसारको पञ्चशीलमध्ये एक।
अस्त्र- *ना.* [सं.] १. फ्याँकेर प्रहार गरिने हतियार; क्षेप्यास्त्र (भाला, बाण आदि)। २. मन्त्रबलद्वारा प्रयोग गरिने हतियार; दिव्यास्त्र। ३. शत्रुबाट प्रहार गरिएको हतियार रोक्ने ढाल आदि। ४. चिकित्सकले चिरफार गर्ने हतियार।
अस्त्रचिकित्सक- *ना.* शारीरिक उपचारका लागि चिरफार गर्ने व्यक्ति वा चिकित्सक; शल्यचिकित्सक।
अस्त्रचिकित्सा- *ना.* अस्त्रद्वारा गरिने उपचार; शल्यचिकित्सा।
अस्त्रविज्ञान- *ना.* शस्त्र वा हतियार बनाउन र प्रयोग गर्न सिकाउने विज्ञान; अस्त्रविद्या।
अस्त्रविद्या- *ना.* १. अस्त्र चलाउन सिकाउने विद्या; हतियार चलाउने विद्या। २. धनुर्विद्या।
अस्त्रशाला- *ना.* १. अस्त्रशस्त्र राख्ने ठाउँ; शस्त्रागार; असबाबखाना। २. तोपखाना।
अस्त्रागार- *ना.* १. हातहतियारहरू राख्ने भँडार; अस्त्रशाला; असबाबखाना। २. तोपखाना।
अस्थान- *ना.* [सं.] ठाउँमा नपरेको स्थिति वा अवस्था।
अस्थानपदता- *ना.* पद ठाउँमा नपर्दा हुने एक प्रकारको काव्यदोष।
अस्थानसमासता- *ना.* समास नहुनुपर्ने ठाउँमा समास हुँदा हुने एक प्रकारको काव्यदोष।
अस्थायित्व- *ना.* [सं.] स्थायी नहुनाको स्थिति वा भाव; अस्थायी हुने काम।
अस्थायी- *वि.* [सं.] १. स्थायी नभएको; धेरै समय नटिक्ने। २. थोरै समयको; म्यादी।
अस्थायी पद- *ना.* १. म्याद वा अवधि तोकिएको कुनै पद; यति समयसम्म मात्र रहने भनी तोकिएको जागिरको दर्जा। २. म्यादी नोकरी वा दर्जा।
अस्थायी सन्धि- *ना.* म्यादी सन्धि; दुई देश वा अनेक देशहरूका बिचमा कुनै विषयलाई लिएर भएको सावधिक सन्धि।
अस्थि- *ना.* [सं.] हाड; हाडखोर; हड्डी।
अस्थिकला- *ना.* हाडमा कुँदिएको कालिगडी; अस्थिशिल्प।
अस्थिक्षय- *ना.* तरुण अवस्थामा लाग्ने हाडको क्षयरोग।
अस्थिछेदक- *ना.* शरीरका हाड काट्ने साधन वा उपकरण।

अस्थिपञ्जर- *ना.* १. हाडैहाडको शरीरको पिँजरा; अस्थिमय शरीरको आकार; कङ्काल। २. दुब्लाएर हाड मात्र बाँकी रहेको शरीरको अवस्था।
अस्थिर- *वि.* [सं.] १. स्थिर नभएको; चकचके; चञ्चल स्वभावको। २. अदलबदल भइरहने; अनिश्चित।
अस्थिरता- *ना.* स्थिर नहुनाको भाव वा प्रक्रिया; चञ्चलता।
अस्थिशोथ- *ना.* [सं.] १. हाडको सुज। २. हाड सुनिने एक प्रकारको रोग।
अस्थिसंहार/अस्थिसंहारक- *ना.* [सं.] हे. हडचुर।
अस्थिसञ्चय- *ना.* [सं.] १. शवदाह गरिसकेपछि कुनै पवित्र नदी वा पुण्य तीर्थमा प्रवाहित गर्नका निम्ति हाड, खरानी आदि जम्मा गर्ने काम। २. हाडको थुप्रो वा रास।
अस्थिसञ्चय श्राद्ध- *ना.* शवदाह गरेका तेस्रो वा पाँचौँ दिनमा गरिने प्रेतश्राद्ध।
अस्थिसार- *ना.* [सं.] शरीरका लामालामा हाडको भित्री भागमा रहने नरम तन्तु वा रेसा; मासी।
अस्पट- *क्रि.वि.* [सं. अस्+पट (जानु)] १. छटपट; खटपट; उकुसमुकुस। *ना.* २. साधारणभन्दा धेरै खानाले पेटमा हुने असजिलोपन।
अस्पटाइ- *ना.* अस्पटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अस्पटाइनु- *अ.क्रि.* अस्पटाउने काम होइनु; छटपटिनु।
अस्पटाउनु- *अ.क्रि.* १. अस्पट हुनु; बेचैन हुनु; छटपटाउनु। २. अप्ठेरो वा गाह्रो हुनु।
अस्पटिनु- *अ.क्रि.* अस्पट हुनु; छटपटिनु।
अस्पटी- *ना.* हे. अस्पट; छटपटी।
अस्पटे- *वि.* धेरै खाएर अस्पटाउने; छटपटिने।
अस्पट्ट- *क्रि.वि.* १. पेट दुख्ने गरी धेर खाएर। २. असजिलो हुने गरी।
अस्पट्याइँ- *ना.* अस्पट हुनाको भाव वा ढब।
अस्पट्याइ- *ना.* अस्पटिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अस्पट्याइनु- *क.क्रि.* अस्पटिन लाइनु।
अस्पट्याउनु- *प्रे.क्रि.* अस्पटिन लाउनु।
अस्पताल- *ना.* [अङ्. हस्पिटल] रोगीको औषधी उपचार गर्ने सार्वजनिक घर वा ठाउँ; चिकित्सालय; औषधालय।
अस्पर्श- *ना.* [सं.] स्पर्शको अभाव; छुन नमिल्ने वा नछोइने स्थिति।
अस्पष्ट- *वि.* [सं.] १. स्पष्ट नभएको; छ्याङ्ङ नखुलेको। २. धमिलो; घुर्मैलो। ३. नबुझिने; सन्दिग्ध।
अस्पृश्य- *वि.* [सं.] १. छुन, समात्न नहुने; कुनै रोगव्याध आदिका कारणले स्पर्श गर्न नहुने। २. अछुत।
अस्पृश्यता- *ना.* अस्पृश्य हुनाको स्थिति वा परिस्थिति; छुन नहुनाको भाव वा अवस्था।
अस्पृह- *वि.* [सं.] इच्छा वा चाहना नभएको; लोभ नगर्ने; निर्लोभी; निष्काम।
अस्फुट- *वि.* [सं.] १. स्पष्ट नभएको; नबुझिने; अस्पष्ट। २. प्रकट नभएको; अप्रकट।
अस्मान- *ना.* [फा. आस्मान] धेरै माथिको ठाउँ; आकाश; नभ; टुप्पो।
अस्मानी- *ना.* १. आकाशको जस्तो फिक्का निलो रङ; अकासे रङ। २. प्राचीन कालमा पश्चिम नेपालको पहाडी भेगमा घरको धुरी नै पिच्छे लाग्ने एक प्रकारको तिरो वा रकम। *वि.* ३. अकासे रङको; आकाशको जस्तो रङ हुने। ४. आस्मान वा आकाशसम्बन्धी।
अस्मिता- *ना.* [सं.] १. अहम्को भाव; अभिमान; अहङ्कार। २. अस्तित्व; विद्यमानता। ३. योगशास्त्रका पाँच क्लेशमध्ये एक।
अस्मेल- *वि.* [असम्हाल] ज्यादै ठुलो ; अलबल्ले; सँभाल्नै नसकिने (जरो, बाढी आदि)।
अस्योल- *ना.* [फ्रा.] फ्रान्सको सेन्ट अस्योल भन्ने ठाउँमा पाइएको, प्राचीन मानवले प्रयोग गरेको उपकरण; सोही ठाउँमा पाइएको मानवीय जीवाश्म।
अस्योलमानव- *ना.* चेलियन वा एब्बेविलियन मानवभन्दा पछिको मानव; फ्रान्सको सेन्ट अस्योल नामक स्थानमा सबभन्दा पहिले पाइएको मानव; यस्ता मानवसित लक्षण मिल्ने संसारको जुनसुकै ठाउँमा पाइएको मानव।
अस्वस्थ- *वि.* [सं.] १. स्वस्थ नभएको; बिरामी; रोगी; मदौरु; चिन्तित। २. दुर्बल; निर्बल; कमजोर।
अस्वस्थता- *ना.* अस्वस्थ हुनाको भाव वा अवस्था।
अस्वाभाविक- *वि.* [सं.] १. स्वाभाविक नभएको; अप्राकृतिक; हुनुपर्ने जस्तो नभएको। २. बनावटी; कृत्रिम।
अस्वाभाविकता- *ना.* स्वाभाविक नहुनाको भाव वा अवस्था; अप्राकृतिक स्थिति।
अस्वामिक- *वि.* [सं.] मालिक वा हकवाला कोही नभएको; बेवारिसी (मालमत्ता, जग्गा आदि)।
अस्वामिकता- *ना.* मालधनी वा हकवाला नहुनाको भाव; बेवारिसी।
अस्वास्थ्य- *ना.* [सं.] स्वास्थ्य ठिक नहुनाको भाव वा स्थिति; शारीरिक वा मानसिक विकृतिले ग्रस्त अवस्था।
अस्वीकरण- *ना.* [सं.] स्वीकार नगर्ने क्रियाप्रक्रिया वा गुण; अस्वीकार।
अस्वीकार- *ना.* [सं.] १. स्वीकार नगर्ने क्रिया वा भाव; नामन्जुरी; बेमन्जुरी। २. असहमति; मन्जुर नगर्ने काम।
अस्वीकृत- *वि.* [सं.] स्वीकार नगरिएको; नामन्जुर।
अस्वीकृति- *ना.* [सं.] अस्वीकार; नामन्जुरी; बेमन्जुरी।
अस्वेरु- *ना.* लगभग ७.२० से. मि. लामो, भेट्नापट्टि सुक्दै गएको, हरिया पात हुने र निलो फूल फुल्ने निलै रङको काफलजस्तो फल लाग्ने एक बुटो।
अहँ- *वि.बो.* स्वरतन्त्री बन्द भई अघोष स्पर्शका रूपमा उच्चारण हुने र ठाडो रूपमा अस्वीकार, इन्कार, निषेध आदि बुझाउने अव्यय। (उदा.- अहँ, ज्यान गए पनि म यो कुरा मान्दिनँ)।
अह- *ना.* [सं. अहन्] १. दिन; दिवस। २. दिनका अधिष्ठाता देवता। ३. विष्णु। ४. सूर्य। ५. प्रायः सङ्ख्यावाची शब्दका पछाडि समास भएर जोडिने शब्द वा उत्तरपद (एकाह, सप्ताह, दशाह इ.)।
अहङ्कार- *ना.* [सं.] १. आफूलाई सर्वेसर्वा सम्झने क्रिया, भाव वा गुण; अभिमान; घमन्ड; सेखी; मपाईं, अहमत्याइँ। २. रिस; क्रोध।
अहङ्कारी- *वि.* १. अहङ्कार गर्ने; अभिमानी; घमन्डी। २. रिसाहा; क्रोधी।

अहद- *ना.* [अ.] १. सन्धि; सम्झौता; मिलाप। २. निश्चय; ठहर; पक्कापक्की। ३. कबुल; सङ्कल्प; प्रतिज्ञा।
अहदजाफ्ता- *ना.* अरू देशसँगका सन्धिअनुसार बनेका नियमकानुन।
अहदनामा- *ना.* १. दुई सरकारसम्बन्धी सिमाना र अरू व्यवस्थासमेतलाई नियममा राख्ने ऐनकानुन। २. दुई सरकारसम्बन्धी सन्धिपत्र।
अहन्ता- *ना.* [सं.] अहङ्कार; सेखी; गर्व।
अहम्- सर्व. [सं.] १. म। *ना.* २. गर्व; अहङ्कार।
अहम्बाज- *वि.* अहङ्कारी; घमन्डी।
अहमत्याइँ- *ना.* १. 'मै हुँ' भन्ने भाव; अभिमान। २. गम्क्याहट; मात।
अहम्भाव/अहम्मन्यता- *ना.* हे. अहङ्कार।
अहम्भाव/अहम्मन्यता सबाल- *ना.* महत्त्वपूर्ण सबाल वा प्रश्न।
अहर्निश- *क्रि.वि.* [सं.] १. रातदिन; चौबिसै घन्टा; अहोरात्र; रातोदिन। २. सधैँ; नित्य।
अहल्कार- *ना.* [फा. अहलकार] घरघरमा चिठीपत्र बाँड्ने हुलाकको सिपाही; हुलाकी; हल्कारा।
अहल्या- *वि.* [सं.] १. हल नलगाएको वा नजोतेको (जमिन)। *ना.* २. गौतमकी पत्नी।
अहस्तक्षेप- *ना.* [सं.] हस्तक्षेपको अभाव, कसैको हस्तक्षेप नभएको स्थिति।
अहस्तक्षेप नीति- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय सिद्धान्तअनुसार एक देशको भित्री मामला र व्यापार आदिमा अर्को देशले हस्तक्षेप नगर्ने सिद्धान्त।
अहह- *वि.बो.* [सं.] आश्चर्य, खेद, दुःख, थकाइ, शोक, हर्ष आदि अर्थ बुझाउने अव्यय।
अहा- *वि.बो.*[सं. अहो] अहो; अहह।
अहान- *ना.* [सं. आख्यान] आहान।
अहार/अहारा- *ना.* [सं. आहार] आहार।
अहार्य- *वि.* [सं.] हरण गर्न नहुने वा नसकिने; चोर्न नहुने।
अहाल- *ना.* आहाल।
अहिंसक- *वि.* [सं.] १. हिंसा वा मारकाट नगर्ने। २. अर्कालाई पीडा वा नोक्सान हुने काम नगर्ने; शान्तिप्रिय।
अहिंसा- *ना.* [सं.] १. हिंसाको अभाव; काटमार नगर्ने काम। २. प्राणीमात्रलाई दुःख, पीडा आदि हुने र चित्त दुख्ने आचरण नगर्ने काम।
अहिंसावाद- *ना.* मारकाट वा हिंसा नगर्ने सिद्धान्त।
अहिंसावादी- *वि.* अहिंसावादको अनुयायी; अहिंसावादको सिद्धान्त मान्ने; शान्तिप्रिय।
अहिंस्रक- *वि.* [सं.] हिंसा वा काटमार नगर्नेः अहिंसक।
अहित- *ना.* [सं.] १. हितको अभाव; कुभलो; अकल्याण; अपकार। २. खराबी; नराम्रोपना।
अहिर- *ना.* [सं. आभीर] गाईभैँसी पालेर पेट पाल्ने व्यक्ति; ग्वाला।
अहिरो- *ना.* [सं. आभीर्य] सिकार खेलिने जनावर; सिकार; ऐरो।
अहिले- *क्रि.वि.* [यो +हिले] १. यस बखत; यति खेर; यही बखतमा। २. आजकाल; अब; हालसाल; हाल।
अहिलेघरि- *क्रि.वि.* तुरुन्तै; तत्काल।
अहेतुक- *वि.* [सं.] कारण नभएको; अकारण; मतलब नभएको; बेमतलबको।
अहै- अव्य.[अ+है] आफू समानका साथीसँगीहरूलाई सम्बोधन गर्ने शब्द। (उदा.- अहै, तँ के गर्न लागिस्?)।
अहो- *वि.बो.* [सं.] आश्चर्य, विस्मय, प्रशंसा, आनन्द, खेद, शोक आदि बुझाउँदा प्रयोग गरिने अव्यय। (उदा.- अहो, कस्तो जाडो! अहो, बिचरा साने भिरबाट लडेछ!)।
अहोरात्र- *क्रि.वि.* [सं.] १. दिन र रात; रातोदिन; दिनरात; रातदिन; दिनहुँ; हरदिन। *ना.* २. रातदिनको समय; चौबिस घण्टाको समय।
अह्राइ- *ना.* [अह्राउ (+आइ)] अह्राउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
अह्राइनु- *क.क्रि.* अह्राउने काम गरिनु; खटाइनु।
अह्राइनु सिकाइ- *ना.* अह्राउने र सिकाउने काम।
अह्राउ- *ना.* [सं. अर्ह्+आउ] अह्राउने काम; खटाउने क्रिया वा प्रक्रिया; अह्रोट।
अह्राउनु- *स.क्रि.* कसैलाई कुनै कामकुरो गर्न लगाउनु; आज्ञा दिनु; काममा खटाउनु।
अह्राउपह्राउ- *ना.* कसैलाई काम गर्नका निम्ति आज्ञा दिने क्रिया वा प्रक्रिया; खटनपटन; अह्रावट; अह्रोटपह्रोट।
अह्रावट- *ना.* अह्राउ; अह्रोट।
अह्रोट/अह्रौट- *ना.* [अह्राउ+ओट/औट] अह्राउने काम; आज्ञा; खटन।
अह्रौटे- *वि.* अह्रोटअनुसार गर्ने; खटाएको मान्ने; आज्ञाकारी।

आ

आ१- देवनागरी वर्णमालाको स्वरवर्णमध्ये दोस्रो स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा कण्ठस्थानबाट उच्चारण हुने दीर्घ स्वरवर्ण मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार केन्द्रीय, पश्च, खुला, अगोलित स्वरवर्ण; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

आ२- *उप.* [सं.] अलिकति, सम्म, भर, पूरा, व्याप्ति आदि अर्थ बुझाउन धातु वा शब्दका अगाडि जोडिने उपसर्ग (आरक्त, आमरण, आयोग इ.)।

आँ- अव्य. [अ. मू.] १. मुख फट्टिने वा खुल्ने गरी; मुख बाउने वा खान माग्ने किसिमले। *ना.* २. बालक रोएको शब्द। **आँ गर्दा अन्सार बुझिन्छ** (उखान)।

आँक्नु- *स.क्रि.*[सं. अङ्कन] १. गाह्रो काम गर्ने साहस गर्नु; आँट गर्नु; ह्याउ राख्नु। २. चित्र बनाउनु।

आँक१- *ना.* [सं. अङ्क] १. आँट; ह्याउ; हिम्मत। २. उखुका आँख्लाको टुसो उम्रने भाग; आँखो।

आँक२- *ना.* [सं. अर्क] वरका छाँटको, भुवादार, दुध आउने र सेतो वा प्याजी रङको फूल फुल्ने एक बोट; अर्क।

आँकडा- *ना.* [आँक+डा] कुनै पक्ष वा स्थिति सूचित गर्ने स्थिर अङ्क; तथ्याङ्क।

आँकिनु- *क.क्रि.*[आँक्+इ+नु] आँक्ने काम गरिनु; आँटिनु।

आँकुरी- *ना.* [आँकुरो+ई] मसिना पात, ससाना प्याजी रङका फूल र चनाका जस्ता कोसा फल्ने एक जातको घाँस।

आँकुरो- *ना.* [सं. अङ्कुर] १. रुखका हाँगामा पलाएको टुसो; भर्खर निस्कन लागेको पात; टुसा; मुनु; पिपिरो; चिउलो; अङ्कुर। २. गहुँबारीमा हुने एक प्रकारको लहरे झार; कुटुलीकोसाको बोट। ३. आँकुरी।

आँखा- *ना.* [आँखोको ब. व. वा ति. रू.] हे. आँखो।

आँखाको नानी- *ना.* १. आँखाको पुतली। *वि.* २. साह्रै मनपर्दो; औधी प्यारो।

आँखाचिकुवा- *ना.* आँखामा पर्दा पिरो हुने एक प्रकारको कालो रङ्गको सानो किरो।

आँखाछली- *ना.* आँखा छलेर खेल्ने केटाकेटीको एक खेल।

आँखातरुवा- *ना.* १. बाटुला र ससाना फूल फुल्ने, पाकेपछि पटपटी निस्कँदा आँखा तरेजस्तो देखिने, तेल आउने फल फल्ने सानो रुख; आँखातरे। *वि.* २. आँखा तरेर हेर्ने काम गर्ने।

आँखातरे- *ना.* आँखातरुवा।

आँखादार- *वि.* आँखा जवानीले लट्ठ परेको; नसादार। (उदा.- जिन्दगीको छिटो थुप्रो आँखादार नसाभरि। लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, 'सुलोचना')।

आँखाफोडुवा/फोर- *ना.* लामा खुट्टा हुने, झारपातमा बस्ने हरियो रङको लामो किरो।

आँखालाग्दो- *वि.* मनपर्दो; इच्छालाग्दो।

आँखी- *ना.* [आँखो + ई] हेर्ने इन्द्रिय; दृष्टि; आँखो। २. ईर्ष्यायुक्त हेराइ; कुदृष्टि। ३. अर्घेलो।

आँखीगेडी- *ना.* १. आँखाको गेडो; अक्षिगोलक। २. रातीगेडी; लालगेडी।

आँखीझ्याल- *ना.* गाईका आँखाका बान्कीको वा साना साना प्वाल भएको झ्याल; गवाक्ष।

आँखीतरे- *ना.* हे. आँखातरुवा।

आँखीभुइँ- *ना.* आँखामाथिको र निधारभन्दा मुनिको डिल र त्यहाँ उम्रने तेर्सो रौँको रेखा।

आँखी भौँ- *ना.* आँखीभुइँ।

आँखे- *वि.* [आँखो + ए] आँखा भएको; आँखा हुने (एकआँखे, दुईआँखे आदि)।

आँखे टिमुर- *ना.* टिमुरको एक भेद; बोकेटिमुर।

आँखे सल्लो- *ना.* एक जातको सल्लो।

आँखो- *ना.* [सं. अक्षि] १. अर्को वस्तु, जीव वा पदार्थका रूपरङ्ग, आकारप्रकार, भेदविभेद आदिको ज्ञान गर्ने प्राणीको इन्द्रिय; हेर्ने इन्द्रिय; दृष्टि; नयन; नेत्र। २. उखु, बाँस आदिका जोर्नीको गाँठो; रुख आदिको गाँठिएको गिर्खो; आँख्लो। ३. कुदृष्टि; चोखी। ४. पिलोभित्र रगत र पिप जमेको डल्लो वा गिर्खो। *वि.* ५. सबैभन्दा राम्रो; रोजा; उत्तम।

आँख्ले- *वि.* [आँख्लो + ए] १. आँख्लैआँख्ला भएको; धेरै आँखा भएको। २. ठुलठुला र बाहिर निस्केका आँखा भएको; बल्ड्याङ्ग्रे।

आँख्ले झार- *ना.* आँख्लैआँख्ला हुने एक प्रकारको झार।

आँख्लो- *ना.* [आँखो + लो] बाँस, निगालो, उखु, मकैको डाँक्लो, बन्सो आदिमा हुने जोर्नीबिचको गाँठो; हाँगा र बोटका जोर्नीको गाँठो; आँखो।

आँग- *ना.* हे. आङ।

आँगन- *ना.* [सं. प्राङ्गण] घरअघिल्तिर ताछी, खुर्की सफा पारी बनाइएको चौकुना मिलेको खुला जग्गा; आँङन।

आँगनी- *ना.* आँगनको सानो रूप; आँगन (लोकगीत, कविता आदिमा)।

आँगा- *ना.* कमसल खालको कालो एक जातको धान; आङा।

आँच- *ना.* [सं. अर्चिः] १. चुलामा बसाइएका भाँडाका पिँधमा लाग्ने ताप वा राप। २. कुनै कामकुराप्रति पुऱ्याइने सहयोग। ३. कुनै देशको राष्ट्रियता वा राजनीतिमा अर्को देशको प्रभाव वा हस्तक्षेपको गतिविधि देखा पर्ने स्थिति।

आँचल- *ना.* [सं. अञ्चल] १. सारी, दोपट्टा आदिको छेउको भाग; सप्को। २. पछ्यौरा। ३. विवाहमा लगनगाँठो पार्ने कपडा।

आँचल गाँठो- *ना.* लगनगाँठो।

आँचिला- *ना.* [आली + चिलो] हलुका चालले खेतको आली ताछ्ने काम; छरी।

आँचिलो- *वि.* [आँच + इलो] आँच लाग्ने; आँच आउने; आँच भएको।

आँचोखाँचो- *ना.* [(द्वि.) खाँचो] खनखाँचो; हर्जा; गर्ज।
आँट्नु- *स.क्रि.* [आँट + नु] १. मनले उत्साहपूर्वक कुनै काम गर्ने सुरसार गर्नु; कामकुराको चेष्टा गर्नु। २. साहस गर्नु; हिम्मत गर्नु। ३. कामको आरम्भ गर्नु; थाल्नु।
आँट१- *ना.* बाहिर काँडादार बाक्लो बोक्रा हुने, भित्र कालो बियाँ भएको ससानो सेतो कोया हुने गुलियो फल; सलिफा।
आँट२- *ना.* [आँत?] कुनै कामकुरो गर्ने मनको उत्साह; साहस; हिम्मत।
आँटकाँट- *ना.* आँट र उत्साह; आँट।
आँटा- *ना.* [सं. अट्ट] गहुँ आदिको पिठो।
आँटिनु- *क.क्रि.*[आँट + इ + नु] आँट्ने काम गरिनु; आँकिनु।
आँटिलो- *वि.* [आँट + इलो] आँट भएको; हिम्मतदार; साहसी; आँटी।
आँटी१- *वि.* [आँट + ई] आँट भएको; आँटिलो; साहसी। **आँटी छोरालाई बाघले खाँदैन** (उखान)।
आँटी२- *ना.* १. हे. आँट१। २. बुइँगल वा चोटाको तलो।
आँटी३- *ना.* रुखकटहरको कोयाभित्रको बियाँ।
आँटो- *ना.* [सं. अट्ट] १. मकै पिँधेर पिठो भाग छाँटी बाँकी रहेको छोक्रा; मकैको भात। २. आँटा।
आँठ- *ना.* [सं. अन्त्र] शरीरका करडको जोर्नी; करड र मेरुदण्डका बिचको सन्धिस्थल।
आँठ अठिङर/अठिङ्गर- *ना.* १. शरीरका अङ्ग, उपाङ्गहरूको सन्धिस्थल; हाडहरूको जोर्नी। २. कुनै वस्तु वा जीवका शरीरका दुई भागको सन्धिस्थल।
आँठकाँठ- *ना.* १. शरीरका अङ्ग, उपाङ्गको जोर्नी वा सन्धिस्थल। २. कुनै वस्तुहरू जोडिएको भाग। ३. काँठवरपरको भाग।
आँठा- *ना.* [आँठोको ति. रू.] हे. आँठो।
आँठाआँठी- *ना.* सानाठुला धेरै आँठाको समूह।
आँठासरह- *क्रि.वि.* साँधसिमानाका जग्गाको अनुसार वा सो जग्गामा चलेभए झैं (मोलतोल, तिरो, उब्जनी इ.)।
आँठी- *ना.* [आँठो+ई] पराल, घाँस आदिको सानो मुठो।
आँठे१- *वि.* [आँठो+ए] आँठैआँठा भएको; मुठैमुठा पारेको; चुल्ठैचुल्ठा बनेको।
आँठे२- *ना.* [आठ+ए] १. प्रायः आठ दिने म्यादी ज्वरो; आठ दिनमा बिरामी निको हुने वा मर्ने डरलाग्दो सरुवा ज्वरो। २. अन्तिम व्यथा। *वि.* ३. लठुवा।
आँठो- *ना.* [सं. अन्त्र] १. खेतको सानो गरो वा फोगटो छुट्टिने गरी बिचमा लगाइएको आली। २. सानो फोगटो। ३. कसैका भागको खेतबारीका छेउको आली वा डिल; जग्गाजमिनको साँधसिमाना। ४. खर वा परालको कल्ली वा मुठो। ५. पराल आदिका डोरीको पोयो। ६. सुर्तीको जगटा। ७. पातको मुठो। ८. केटाकेटीले सिन्कौली खेल्दा सिन्को लुकाउने बालुवा वा धुलाको थुप्रो। ९. एउटै पारी बाटिने कपालको चुल्ठो।
आँठोचुल्ठो- *ना.* केश, धागो आदिको बटारिएको डोरो।
आँड- *ना.* [प्रा. आँड्डो< सं. अण्ड] स्तनपायी जीवजन्तुको भाले लिङ्ग वा जननेन्द्रियमन्तिर वीर्यवाहिनी नाडी भएको द्विफलक वा दोहोरो छालाको थैली; अण्डकोष; आँडा; आँडो।
आँड मोल्नु- *टु.* कसैलाई रिफाउन तल्लोभन्दा तल्लो तहको सेवाशुश्रूषा गर्नु। (उदा.- फाइदा हुन्छ भन्दैमा जसको पनि आँड मोल्नु नीचता हो)।
आँडआँडा- *ना.* आँड; अण्डकोष।
आँडु- *वि.* १. अण्डकोष वा आँडा भएको; लिङ्ग वा जननेन्द्रियको नसच्छेदन वा अन्य तरिकाद्वारा प्रजननशक्ति नछिनालिएको (घोडा, साँढे आदि), नसुमरिएको; खसी नपारिएको। २. नसुमरिएको घोडा, साँढे आदि जस्तै अचाडु वा अडमिल्दो। (उदा.- कोही पनि रामेलाई मन पराउँदैनन्! किनभने ऊ आँडु छ।)।
आँडे- *वि.* १. आँड वा अण्डकोष भएको। २. एउटाका तुलनामा अर्कोचाहिँ आँड ठुलो भएको। ३. एउटै मात्र आँड भएको। ४. अडमिल्दो वा नमिल्दो। (उदा.- ए कान्छा, तँ त कस्तो आँडे कुरा गर्छस् हँ!)।
आँडो- *ना.* अण्डकोष; आँड।
आँत- *ना.* [सं. अन्त्र] १. अन्तःकरण; आशय; मनको भाव। २. आन्द्रो। ३. शरीरको भित्री भाग। ४. कुनै वस्तुको भित्री तह वा भाग।
आँतर- *ना.* [सं. अन्तर] १. खेतबारी जोत्दा मेलो बढाउने क्रममा सियो डोबिएका ठाउँको बिचमा छुटेको बाँझो जग्गा। २. खेतबारी खन्ने काममा एकले अर्कालाई उछिन्ने काम।
आँधी- *ना.* [सं. अन्ध + ई] १. धुलो र पातपतिङ्गर उडाउँदै, रुखबुट्टा र घरहरू हल्लाउँदै र लतार्दै वेगसित चलेको पानीको थोप्ला परेको वा नपरेको बतास; हुरी; आँधीबेहरी। २. ठुलो समस्या। ३. नभएको कुरा।
आँधीबेहरी- *ना.* आँधी।
आँधो- *ना.* [सं. अन्ध] १. सर्पको जस्तो आकार भएको, आँखा नदेख्ने एक जातको माछो। *वि.* २. भनेको कुरा नबुझ्ने वा नसम्झने; अधबेसो। ३. अन्धो।
आँप- *ना.* [सं. आम्र] १. वसन्त ऋतुमा मञ्जरी लाग्ने, फुल्ने र चिचिला फल फल्ने एक जातको बोट वा त्यसैको गुलियो ठुलठुलो फल (काली आँप, मिसी आँप, बिजुवा आँप, सुपारी आँप इ.); आम्र।
आँपझुत्ते/झुप्पे- *वि.* १. आँपका जस्तै झुत्तो वा झुप्पो लाग्ने। *ना.* २. आँप जस्तै झुत्तिएर फल्ने एक जातको धान।
आँसी- *ना.* [सं. आशी] १. करौँतीजस्तो दाँते धार हुने ठुलो हँसिया; कचिया। २. हँसिया।
आँसु- *ना.* [सं. अश्रु] हर्ष, शोक, पीडा आदिमा आँखाबाट आउने नुनिलो पानी; नेत्रजल; अश्रु।
आँसु पुछ्राउनी- *ना.* दुःखमा परेका मानिसलाई दुःख बिर्साउन वा सन्तोषका निम्ति दिइने थोरै वस्तु।
आंशिक- *वि.* [सं.] १. केही भागसित सम्बन्धित; थोरै भाग मात्र भएको। (उदा.- आंशिक रूपमा यो कुरा सत्य हो।)। २. अंश वा भागसम्बन्धी; अंशविषयक। ३. विश्वविद्यालय वा अन्य कुनै तहको परीक्षाका निर्धारित विषय वा पत्रहरूमध्ये केहीसँग मात्र सम्बन्धित

(आंशिक परीक्षा, आंशिक प्रयोजनका निम्ति लेखिएको शोधपत्र इ.)।
आः- *वि.बो.* हर्ष, आश्चर्य, झिँज्याहट, बेवास्ता, घृणा आदि बुझाउँदा प्रयोग गरिने अव्ययपद (उदा.- आः, सानोतिनो कुरामा किन अलमलिने? आः, यसो नभन।)।
आइँ- *ना.* [सं. ह्वान] १. भैँसी वा पाडापाडी कराउँदा आउने शब्द। २. भैँसी वा पाडापाडी (बालबोलीमा)। ३. टोक्ने काम; हात गाड्ने काम; टोकाइ (बालबोलीमा)।
आइँकाजी- *ना.* भैँसीको मासु खानेलाई हियाएर भनिने शब्द।
आइँपाडो- *ना.* भैँसीको पाडो।
आइँमाता- *ना.* भैँसी (व्यङ्ग्यार्थमा)।
आइ- *ना.* [आउ + इ] आउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
आइकर- *ना.* [अङ्.] घुमाएर काठ प्वाल पार्ने सुइरो; बर्मा।
आइजाइ- *ना.* [आइ + जाइ] आउने र जाने क्रियाप्रक्रिया।
आइटिन/आइडिन- *ना.* [अङ्. आयोडिन] घाउ भएमा लगाइने एक प्रकारको रासायनिक झोल औषधी।
आइत- *ना.* [सं. आदित्य] १. आदित्य। २. आइतबार।
आइतबार- *ना.* सातवारमध्ये पहिलो वार; शनिवार र सोमवारका बिचको बार।
आइतबारे- *वि.* १. आइतबारमा जन्मेको; आइतबारसँग सम्बन्धित। *ना.* २. गाईवस्तुको रक्षाका निमित्त हरेक आइतबारका दिन गोठमा धूपधुवाँर गरिने देवता।
आइनु- *अ.क्रि.* [आउ + इ + नु] कहीँबाट आउने काम होइनु; आगमन भइनु।
आइनु न साइनु- *ना.* नाता, सम्बन्ध केही नभएको अवस्था; नाता न गोता।
आइनुसाइनु- *ना.* नातागोता; इष्टमित्र।
आइन्दा- *क्रि.वि.* [फा. आइन्द] १. फेरि फेरि; अर्कोपल्ट; बारम्बार। २. यसपछि; अबदेखि; अबउप्रान्त; भविष्यमा।
आइमाई- *ना.* [सं. आर्यामाता] १. स्वास्नीमान्छे, नारीजाति; महिला।
आउँ- *ना.* [सं. आम] १. कफका छाटको सेतो चिप्लो र लेस्याइलो दिसा; मासी। २. छिन छिनमा थोरै थोरै त्यस्तो दिसा हुने रोग।
आउँदो- *वि.* [आउँ + दो] पछि आउने; आउन लागेको; आगामी।
आउजाउ- *ना.* [आउ + जाउ] आउने र जाने काम; आइजाइ।
आउती- *ना.* विवाहमा दुलही भित्र्याएपछि आरतीस्याउँली गर्ने दिदीबहिनीहरूले दुवै कन्चटमा लाउने पिँधेका चामलको पिठो।
आउनी- *ना.* [आउ + नी] आउने काम; हाजिरी; आगमन; उपस्थिति।
आउनु- *अ.क्रि.* [आउ + नु] १. कहीँ कतैबाट तोकिएका ठाउँमा आइपुग्नु; आगमन हुनु। २. चल, अचल सम्पत्ति प्राप्त हुनु; आम्दानी हुनु।
आउरे- *वि.* [आउ + रे] आउने; आगन्तुक।
आउरेबाउरे- *वि.* निम्तो गरेर आउने र निम्ताबिना नै आउने; कामले आउने र त्यसै आउने।
आकण्ठ- *क्रि.वि.* [सं.] कण्ठ वा गलासम्म आउने गरी; पूरै पेट भरिने किसिमले; घाँटीसम्म (आकण्ठ स्नेह, आकण्ठ भोजन इ.)।
आकर- *ना.* [सं.] खानी; उत्पत्तिस्थान। २. भण्डार; ढुकुटी।
आकरग्रन्थ- *ना.* सन्दर्भग्रन्थ; सहायक ग्रन्थ।
आकर्षक- *ना.* [सं.] १. आकर्षण गर्ने वा खिँच्ने; तान्ने; घिच्च्याउने। २. प्रभावित वा मोहित गरेर आफूतिर तान्ने। *ना.* ३. चुम्बक। ४. कसी लगाउने पत्थर।
आकर्षण- *ना.* [सं.] १. शक्ति, गुण, माया, विशेषता आदिले कसैलाई आफूतिर तान्ने क्रियाकलाप। २. मानिस वा वस्तुलाई आफूपट्टि तान्ने तान्त्रिक विद्या वा कुशलता; मुहुनी।
आकर्षण शक्ति- *ना.* कसैलाई प्रभावित वा मोहित पारी आफूतिर खिच्ने भौतिक शक्ति वा विशेषता।
आकर्षित- *वि.* [सं.] आकर्षण गरिएको; घिच्च्याइएको; तानिएको।
आकलझुकल- *क्रि.वि.* कुनै कुनै बेला; कहिलेकाहीँ; मुस्किलले एकदुईपल्ट; आक्कलझुक्कल।
आकलन- *ना.* [सं.] १. लिने, जम्मा गर्ने वा भेला गर्ने काम; सञ्चय गर्ने काम। २. गणना गर्ने काम; गन्ती। ३. भावी कार्यका बारेमा सोचेर गरिने कल्पना वा अनुमान।
आकलनीय- *वि.* आकलन गर्न योग्य; आकलन गर्न सुहाउँदो।
आकलित- *वि.* [सं.] सञ्चय वा जम्मा गरिएको; आकलन गरिएको।
आकल्प- *क्रि.वि.* [सं.] कल्प रहुन्जेल; पृथ्वी जलामय नभएसम्म; कल्पभर।
आकस्मिक- *वि.* [सं.] अकस्मात् भएको; अचानक भएको वा गरिएको; अपर्झटको (कार्य, दुर्घटना इ.)।
आकस्मिक कोष- *ना.* सरकारी वा गैरसरकारी संस्था आदिमा अकस्मात् पर्ने कामका निम्ति नगद वा जिन्सी जम्मा गरिएको राशि; जगेडा कोष।
आकस्मिकता- *ना.* [सं.] अकस्मात् हुनाको भाव वा अवस्था; एकाएक घट्ने वा हुने प्रक्रिया; भवितव्यता।
आकस्मिकतावाद- *ना.* संसारमा जेजति हुन्छ वा भएको छ अकस्मात् वा घटनावश नै हुन्छ भन्ने एक सिद्धान्त।
आकस्मिकतावादी- *वि.* आकस्मिकतावादको अनुयायी; आकस्मिकतावादको सिद्धान्त मान्ने।
आका- *ना.* [बा. बो.] गुहु; आची।
आकाङ्क्षा- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको इच्छा; अभिलाषा। २. वाक्यार्थको ज्ञानका निम्ति पछि आउने शब्दको चाहना गर्ने क्रिया।
आकाङ्क्षित- *वि.* इच्छा गरिएको; चाहिएको; अभिलषित।
आकाङ्क्षी- *वि.* इच्छा गर्ने; चाहने; अभिलाषी।
आकार- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको स्वरूप; आकृति (साइज)। २. कद। ३. बान्की; बनावट। ४. 'आ' अक्षर वा 'आ' को चिह्न। ४. इसारा; सङ्केत।
आकारवान्- *वि.* १. स्वरूप वा आकृति भएको; साकार। २. रूपवान्; सुन्दर। ३. सगुण।
आकारान्त- *वि.* अन्तमा 'आ' हुने (अक्षर)।
आकारित- *वि.* कुनै रूप वा आकार दिइएको; आकारमा ढालिएको।
आकाश- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी तथा ग्रहनक्षत्रका बिचको मास्तिर हेर्दा खुला र निलो देखिने शून्य अपार स्थान; अकास; सगर; आसमान;

अन्तरिक्ष। २. गणितमा शून्यको पर्याय।

आकाशकुसुम- *ना.* आकाशको फूल; हुनै नसक्ने कुरो।

आकाशखेती- *ना.* १. आकाशबाट परेका पानीको भरमा हुने खेती। २. आकाशवृत्ति। ३. बेकार भएर गएको खेती; बालीनालीशून्य खेती।

आकाशगङ्गा- *ना.* आकाशमा उत्तरदेखि दक्षिणसम्म ज्योतिपुञ्जका रूपमा फैलिएका साना साना नक्षत्रहरूको समूह; निहारिका।

आकाशचारी- *ना.* आकाशमा हिँड्ने वा उड्ने नक्षत्र, ग्रह, पन्छी, देवता आदि।

आकाशदीप- *ना.* कात्तिक महिनामा अग्लो लिङ्गामा झुन्ड्याएर बालिने बत्ती; आकाशबत्ती।

आकाशफल- *ना.* आकाशमा रहेको फल; पाउन नसकिने कुरो।

आकाशबत्ती- *ना.* आकाशदीप।

आकाशबेली- *ना.* चमेलीका आकारको एक प्रकारको फूल फुल्ने लहरो।

आकाशभाषित- *वि.* नाटकमा नटले आकाशतिर फर्केर एक्लै गरेको वा बोलेको (कुरो); नाटकमा एक्लै अदृश्य व्यक्तिसित गरिएको वा बोलिएको (कुरो)।

आकाशमण्डल- *ना.* आकाशको घेरो।

आकाशमार्ग- *ना.* आकाशको बाटो; वायुयानको मार्ग।

आकाशयान- *ना.* हवाईजहाज; वायुयान; विमान।

आकाशवल्ली- *ना.* सिमाली आदिको बोट वा झाङमा स्वतः फैलिने पात, फल आदि केही नहुने हरियो वा पहेँलो लहरो; अमरवल्ली।

आकाशवाणी- *ना.* १. आकाशबाट बोलिने बोली; देववाणी। २. तारको सम्बन्धविना नै यन्त्रद्वारा आउने शब्द; रेडियोबाट सुनिने शब्द।

आकाशवृत्ति- *ना.* खानका निम्ति कुनै पेसा वा आधार नभएको तथा परिश्रम नगरिने अवस्था वा व्यवहार; अनिश्चित वृत्ति।

आकाशसेवा पट्ट- *ना.* हवाई सेवामा काम गर्ने कर्मचारीलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२३ सालमा स्थापित एक पदक।

आकाशोक्ति- रङ्गमञ्चका कुनै पात्रले आकाशतिर हेरेर टेलिफोनमा जस्तै यसो भनेको हो र यसो भनेको होइन भन्दै एक्लै गर्ने कुरो वा मनोवाद।

आकीर्ण- *वि.* [सं.] चारैतिर छरिएको; फिँजिएको; व्याप्त भएको।

आक्कलझुक्कल- *क्रि.वि.* हे. आकलझुकल।

आकुञ्चन- *ना.* [सं.] छरिएको वस्तुलाई एकत्रित तुल्याउने काम; समेट्ने काम; खुम्च्याउने काम।

आकुञ्चित- *वि.* [सं.] १. समेटिएको; बटुलिएको। २. खुम्चिएको; दोब्रिएको।

आकुल- *वि.* [सं.] १. हडबडाएको; आत्तिएको। २. दिग्दार; विह्वल। ३. क्षुब्ध; उद्विग्न।

आकुलता- *ना.* आकुल हुनाको भाव वा अवस्था; व्याकुलता; बेचैनी; उद्विग्नता।

आकुलव्याकुल- *वि.* अत्यासमा परेको; हडबडाएको; आत्तिएको; उद्विग्न।

आकुलित- *वि.* घबडाएको; आत्तिएको; आतसमा परेको।

आकृति- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिको स्वरूप; आकार; अनुहार। २. बान्की; बनावट। ३. मुख; चेहरा।

आकृति चित्र- *ना.* १. आकृति, अनुहार वा मुखको चित्रण गरिएको कलाकृति; मुहारचित्र। २. कुनै योजनाका कार्यविधिलाई चित्रका रूपमा प्रस्तुत गरिएको ढाँचा वा रूप।

आकृतिमूलक वर्गीकरण- *ना.* आकृति वा रूपतत्त्वका आधारमा गरिने वर्गीकरण; भाषाहरूको त्यस्तो वर्गीकरण; पदनिर्माण तथा वाक्यनिर्माण गर्ने किसिमका योगात्मक र अयोगात्मक आदि स्वरूपका आधारमा विश्वका भाषालाई विभिन्न फाँटमा छुट्ट्याउने काम।

आकृष्ट- *वि.* [सं.] १. प्रभावित भएको; आकर्षित। २. घिच्च्याइएको; तानिएको।

आक्रन्दन- *ना.* [सं.] १. रोदन; रुवाइ; विलाप। २. कराइ; चिच्च्याहट।

आक्रन्दित- *वि.* [सं.] १. रोएको; विलाप गरिएको; बिलौना गरिएको। २. चिच्च्याइएको; कराइएको।

आक्रमण- *ना.* [सं.] बलपूर्वक सीमा उल्लङ्घन गरेर अर्काको राज्य वा भूभागमा गरिने चढाइ; धावा; हमला।

आक्रमणकारी- *वि.* आक्रमण गर्ने; हमला गर्ने।

आक्रमित- *वि.* [सं.] आक्रमण गरिएको; हमला गरिएको; धावा बोलिएको।

आक्रान्त- *वि.* [सं.] १. हमला गरिएको; चढाइ गरिएको। २. घेराभित्र पारिएको; घेराउ गरिएको; घेरिएको। ३. हराइएको; पराजित।

आक्रामक- *वि.* [सं.] हमला गर्ने; चढाइ गर्ने; आक्रमण गर्ने।

आक्रोश- *ना.* [सं.] १. क्रोधपूर्वक कठोर वा कर्कश स्वरमा गरिने भर्त्सना। २. गाली वा निन्दा गर्दै गरिने सराप। ३. चिच्च्याहट। ४. रिस; जङ।

आक्षेप- *ना.* [सं.] १. कसैको कार्य, कथन वा आचरणसम्बन्धी दोषका निम्ति भनिने कटु वा कठोर वचन; व्यङ्ग्यपूर्वकको दोषारोपण; कलङ्क; बात। २. निन्दा; तिरस्कार। ३. फ्याँक्ने वा हुत्त्याउने काम। ४. भन्ने कुरामा निषेधजस्तो र अनिष्ट विषयमा विधिजस्तो बुझिएमा हुने एक अलङ्कार।

आक्षेपक- *वि.* १. आक्षेप लगाउने; दोषारोपण गर्ने। २. फ्याँक्ने; हुत्त्याउने। ३. सिकारी। ४. एक प्रकारको बाथको रोग।

आक्षेपण- *ना.* १. दोष वा कलङ्क लगाउने काम। २. फ्याँक्ने वा हुत्त्याउने क्रिया।

आखत- *ना.* [सं. अक्षत] १. अछेता। २. इष्टलग्नको कुण्डलीमा अछेता राखेर वा खसालेर हेरिने शुभाशुभ फल; जोखना।

आखर- *ना.* [सं. अक्षर] हे. अक्षर।

आखिर- *वि.* [फा.] १. सबैभन्दा पछिको; अन्तिम। *क्रि.वि.* २. अन्त्यमा; निचोरमा। *ना.* ३. खाँचो; हर्जा; गर्ज।

आखिरकार- *क्रि.वि.* आखिरमा; अन्तमा; अन्ततोगत्वा।

आखिरी- *वि.* १. पछिल्लो; पछाडिको; अन्तिमको; आखिरको। २. आखिर वा अन्त्यमा भएको (कुरो, निर्णय, तोक इ.)। *ना.* ३. अन्त्य।

आखेट- *ना.* [सं.] सिकार खेलिने जीवजन्तु; सिकार; अहिरो।

आखेटक- *वि.* १. सिकार खेल्ने; अहिरो गर्ने। *ना.* २. सिकार खेल्ने

व्यक्ति; सिकारी।
आखेटिक- *वि.* सिकार खेल्न सिपालु; सिकारी (पशु वा व्यक्ति)।
आख्ता- *ना.* [फा. आखत] खसी पारिएको घोडा; सुमरेको घोडा।
आख्ते- *वि.* खसी पारिएको (पशु वा घोडा)।
आख्यात- *वि.* [सं.] १. भनिएको; कथिएको; कहिएको। २. सबैले थाहा पाएको; प्रसिद्ध; ख्यातिप्राप्त। *ना.* ३. समापिका क्रिया बुझाउन धातुमा लगाइने प्रत्यय; तिङ्प्रत्यय।
आख्यात प्रत्यय- *ना.* समापिका क्रिया बुझाउन धातुमा जोडिने प्रत्यय (गर् + यो = गर्‍यो, भन् + ला = भन्ला इ.)।
आख्यान- *ना.* [सं.] १. कहिने वा भनिने कुरो वा भाव; बयान; वर्णन; वृत्तान्त। २. कहानी; कथा-उपन्यास। ३. उपन्यासका विभिन्न भेदमध्ये पात्रद्वारा केही नभनाई स्वयम् उपन्यासकारले सबै कुरा भन्ने एक भेद।
आख्यानक- *ना.* छोटो किस्सा; लघुकथा; छोटो कथा।
आख्यानात्मक- *वि.* कथा वा कथानकको शृङ्खला भएको; किस्साले युक्त।
आख्यायक- *वि.* [सं.] १. केही कुरा भन्ने वा बताउने। २. समाचार दिने; सूचनावाहक।
आख्यायिका- *ना.* [सं.] १. सिलसिला मिलेको सानो कहानी वा कथा। २. पात्रहरूद्वारा आफ्नो चरित्र केही मात्रामा आफैँले वर्णन गरिने आख्यान।
आगत- *वि.* [सं.] १. आएको; आइपुगेको; पुग्नुपर्ने ठाउँमा पुगेको। २. पाएको; प्राप्त भएको।
आगतपतिका- *ना.* परदेशबाट सकुशल फर्केर आएको पतिसँग भेट हुँदा हर्ष र आनन्दले गद्गद भएकी नायिका।
आगत स्वागत- *ना.* पाहुनाहरूलाई गरिने स्वागत; आगन्तुकको सत्कार।
आगन्तुक- *वि.* [सं.] १. कतैबाट आइपुगेको; अपर्झट वा अचानक आएको (व्यक्ति)। २. एक भाषाबाट अर्को भाषामा आएको (शब्द आदि)। *ना.* ३. अतिथि; पाहुना।
आगन्तुक दर्ता- *ना.* आगन्तुकहरू के-कति कहाँ-कहाँबाट आएका हुन् भनी लिपिबद्ध गर्ने काम।
आगन्तुक पुस्तिका- *ना.* आगन्तुकहरूद्वारा हस्ताक्षर गरिने पुस्तिका।
आगम- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्ति कतैबाट आउने वा ठाउँमा पुग्ने काम (अर्थागम, समागम इ.)। २. कुनै शब्दमा ध्वनि, वर्ण, अर्थ आदि थपिने काम (स्वरागम, व्यञ्जनागम, आदिवर्णागम, अर्थागम आदि।)। ३. भेट; प्राप्ति सङ्गम। ४. आम्दानी; आय। ५. जन्म; उत्पत्ति। ६. मूल; निर्गमस्थान। ७. आउने समय; भविष्य। ८. तन्त्रशास्त्र।
आगमन- *ना.* [सं.] १. आउने वा आइपुग्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. बाहिरबाट विभिन्न तत्त्व आएर भाषालाई प्रभावित पार्ने प्रक्रिया।
आगमन विधि- *ना.* खास विषयमा प्रशस्त तथ्य वा उदाहरण उपलब्ध गराई तिनको सामान्यीकरणद्वारा खास सिद्धान्त, नियम वा तथ्यमा पुग्ने प्रक्रिया वा विधि; अध्ययन, खोज तथा तर्क गर्ने क्रममा विशिष्टताबाट सामान्यतातिर बढ्दै जाने त्यस्तो पद्धति।
आगमनात्मक- *वि.* १. तथ्यहरूबाट सामान्यीकरण गरी निष्कर्ष निकालिने आगमन वा अनुगमन भनिने तर्कपद्धतिसँग सम्बन्ध राख्ने। २. प्रयोग एवं व्यवहारद्वारा जानिने। ३. भाषामा आगम ध्वनि वा शब्दहरू प्रशस्त रूपमा पाइने।
आगरी- *ना.* हे. आग्री।
आगलागी- *ना.* [आगो + लागी] घर, बस्ती आदिमा अचानकसित आगो लाग्ने वा आगो सल्केर घर, सम्पत्ति सखाप पार्ने काम; अग्निकाण्ड। **आगलागी झुपडी, डेढ घडी भद्रा** (उखान)।
आगामी- *वि.* [सं.] पछि आउने; पछि हुने; भविष्यसँग सम्बन्धित; आउँदो।
आगार- *ना.* [सं.] १. बस्ने घर; वासस्थान। २. वस्तुहरू राखिने भण्डार; भँडार; ढुकुटी।
आगे- *क्रि.वि.* [सं. अग्रे] १. पहिले; अगि; अगाडि (भरपाई आदि लिखतमा प्रयुक्त)। २. यसपछि; उप्रान्त।
आगो- *ना.* [सं. अग्नि] १. तेजपुञ्ज वा दाहक तत्त्वको दृश्यरूप; माथितिर ज्वाला उठ्ने प्रकाशक वस्तु; अग्नि। २. रिस; क्रोध।
आगोपानी- *ना.* १. आगो र पानी। २. वैरभाव; शत्रुता।
आग्निक- *वि.* [सं.] आगाको; आगोसम्बन्धी।
आग्नेय- *वि.* [सं.] १. आगाको; आगोसम्बन्धी। *ना.* २. पूर्व र दक्षिण दिशाको कोण; अग्निकोण।
आग्नेय परिवार- *ना.* हे. अग्नेली परिवार।
आग्नेयास्त्र- *ना.* प्रहार गर्दा आगाको वर्षा हुने एक अस्त्र; अग्निबाण; दिव्यास्त्र।
आग्रह- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराका निम्ति कसैलाई विनय तथा जोडसाथ गरिने अनुरोध; बारम्बारको प्रार्थना। २. हठ; जिद्दी। ३. तत्परता। ४. लिने वा ग्रहण गर्ने क्रिया।
आग्रहायण- *ना.* [सं.] मङ्सिर महिना; मार्गशीर्ष महिना; अघन; अगहन।
आग्रही- *वि.* [सं.] १. आग्रह गर्ने; प्रार्थना गर्ने। २. हठी; जिद्दीवाल।
आग्री- *ना.* [सं. आकारिक] १. ढुङ्गाको काम गर्ने कालिगड वा एक जाति; खानीबाट ढुङ्गा झिक्ने कामदार; आगरी। २. फलामखानीमा काम गर्ने मजदुर। *वि.* ३. सन्तोष नहुने; असन्तोषी।
आग्लिनु- *अ.क्रि.* [आग्लो + इ + नु] १. आग्लो लाग्नु। २. बन्द हुनु।
आग्ले- *वि.* [आग्लो+ए] १. आग्लो भएको; आग्लोसम्बन्धी।
आग्ले घर- *ना.* दैलाको भित्री भागमा आग्लो छिराउन बनाइएको प्वाल वा कापो; दैलाको गाँड।
आग्लो- *ना.* [सं. अर्गल] १. झ्यालढोका बन्द गर्ने मोटो र लामो काठ वा डन्डी। २. अर्काको कामकुरामा हालिने भाँजो; काममा आइपर्ने बाधा वा अड्काउ।
आघात- *ना.* [सं.] १. एक्कासि लाग्ने ठक्कर वा धक्का; प्रहार। २. चोटपटक। ३. मानसिक कष्ट वा व्यथा। ४. हत्या; वध। ५. वाक्यभित्रको खास शब्दमाथि र शब्दभित्रको खास अक्षरमाथि दिइने विशेष जोड; स्वराघात।
आघुँ- *क्रि.वि.* [आघौँ] अर्को साल; आउँदो वर्ष; आघौँ।
आघोष- *ना.* [सं.] १. ठुलो स्वरले बोलाउने काम; आह्वान।

२. हपार्ने वा झपार्ने काम।
आघौं- *क्रि.वि.* [सं. अग्र] आउने साल; आउँदो वर्ष; आगामी वर्ष; आघुं।
आघ्राण- *ना.* [सं.] १. सुँघ्ने वा बास्ना लिने काम। २. अघाउने वा तृप्त हुने गरी सुँघ्ने क्रिया।
आघ्रात- *वि.* [सं.] १. सुँघिएको; बास्ना लिइएको। २. सन्तुष्ट; तृप्त।
आङ- *ना.* [सं. अङ्ग] १. शरीर; देह। २. पछाडिपट्टिको ढाड; पिठिउँ; आँग।
आङअठिङर/अठिङ्गर- *ना.* शरीरका अवयव र तिनीहरूको जोर्नी।
आङ खोलाइ- *ना.* तलासी लिने काम; साथमा राख्न नहुने कुरा शरीरभित्र लुकाएर राखिएको छ कि भनी छाम्ने वा हेर्ने प्रक्रिया।
आङन- *ना.* हे. आँगन।
आङ फर्काइ- *ना.* [आङ + फर्काइ] १. कोल्टे फेर्ने काम। २. अरूका कुरा मन नपरी पछाडि फर्कने चाल वा स्थिति। ३. बालक पैदा हुँदा पाठेघरसमेत साथसाथै बाहिर निस्कने अवस्था; भँडाल्नु फर्काइ।
आङ लाग्नु- *टु.* खाएका कुराको रस शरीरमा भिज्नु र पोस लाग्नु।
आङा- *ना.* हे. आँगा।
आङ्गारिक- *वि.* [सं.] १. अँगारसम्बन्धी; अँगारको काम गर्ने। *ना.* २. गोल वा कोइलाको काम गर्ने व्यक्ति; अँगार पोल्ने वा बेच्ने व्यक्ति।
आङ्गिक- *वि.* [सं.] १. अङ्गसम्बन्धी; शरीरको। २. अङ्गहरूद्वारा नक्कल गरिने (अभिनय, मुद्रा आदि)। *ना.* ३. मादल, तबला आदि बजाएर सङ्गीतमा साथ दिने व्यक्ति।
आङ्ग्ल- *वि.* [सं.] १. अङ्ग्रेजसम्बन्धी; अङ्ग्रेजको। २. अङ्ग्रेजीसम्बन्धी।
आङ्ग्ल भाषा- *ना.* अङ्ग्रेजी भाषा।
आचमन- *ना.* [सं.] पूजा वा धार्मिक कार्यमा शुद्ध हुनका लागि मन्त्रपूर्वक पानी अचाउने काम।
आचमनी- *ना.* आचमन गर्ने एक किसिमको चम्चा; पञ्चपात्रको पानी झिक्ने सानो डाडुजस्तो वस्तु।
आचरण- *ना.* [सं.] १. व्यक्तिमा हुने र नैतिक दृष्टिले हेरिने राम्रो, नराम्रो सबै कामकुरा; चालचलन; चरित्र। २. बानीबेहोर। ३. व्यवहार।
आचरण पञ्जिका/पुस्तिका- *ना.* कर्मचारीहरूको कर्तव्यपालन, अनुशासन आदि चरित्रसम्बन्धी विवरण लेखिएको पुस्तिका।
आचरणीय- *वि.* आचरण गर्न योग्य; अनुसरणीय।
आचरित- *वि.* [सं.] आचरण गरिएको; नियमपालन गरिएको।
आचार- *ना.* [सं.] १. कुनै नियम, सिद्धान्त आदिमा आउने र पालन गर्नुपर्ने आचरण तथा व्यवहारको परिष्कृत र नैतिक रूप; त्यसै आधारमा गरिने व्यवहार, रीति वा प्रथा; चालचलन; बानीबेहोर; चरित्र। २. रीतिस्थिति। ३. सदाचार; आचरण। ४. पारस्परिक व्यवहार वा आदानप्रदान।
आचारभ्रष्ट- *वि.* आचारका दृष्टिले भ्रष्ट वा पतित; आचारको पालना नगर्ने; दुराचारी।
आचारवान्- *वि.* शुद्ध आचरणमा रहने; नियममा रहने; सच्चरित्र; सदाचारी।
आचारविचार- *ना.* १. आचरण; चालचलन; बानीबेहोरा। २. रहनसहन; धार्मिक दृष्टिले शुद्ध दैनिक आचरण।
आचारशास्त्र- *ना.* मानिसको चरित्र, आचरण आदिको विवेचना गरिएको शास्त्र।
आचारसंहिता- *ना.* आचरण वा व्यवहारको परिष्कृत नैतिक नियम प्रतिपादित गरी लेखिएको शास्त्र वा विद्या।
आचारिक- *वि.* आचारसम्बन्धी; आचारको।
आचारी- *वि.* आचारमा रहेको; आचारवान्; सदाचारी।
आचार्य- *ना.* [सं.] १. व्रतबन्धमा गायत्री मन्त्र सुनाउने गुरु। २. आचारको ज्ञाता तथा वेद आदि पढाउने गुरु; अध्यापक। ३. विशिष्ट विद्वान्। ४. कर्मकाण्डको ज्ञाता; मुख्य पुरोहित। ५. भाष्यकार; टीकाकार। ६. संस्कृत परीक्षाको स्नातकोत्तर तहको एक उच्च उपाधि। ७. ब्राह्मण जातिको एक थर।
आचार्या- *ना.* १. आचार्यको काम गर्ने स्त्री; अध्यापिका; उपाध्याया। २. पूजनीया तथा विदुषी स्त्री। ३. स्त्री।
आचार्याणी- *ना.* आचार्यकी पत्नी; गुरुपत्नी।
आचिन्त्य- *वि.* [सं.] चिन्तन गर्न लायक; विचारणीय; विचार गर्न योग्य।
आची- *ना.* [बा. बो.] गुहु वा फोहोर वस्तु; आका।
आचे/आच्चे- *वि.बो.* [सं. आश्चर्य] अचम्म, विस्मय, थकथकी आदि प्रकट गर्दा निस्कने अव्यय शब्द; आम्मै (उदा.- आच्चे! तिमीले के कुरा गरेको त्यस्तो!)।
आच्छन्न- *वि.* [सं.] ढाकिएको; छोपिएको; आच्छादित।
आच्छाद- *ना.* [सं.] १. लगाउने लुगा वा वस्त्र। २. ढाक्ने वस्तु; छोप्ने वस्तु; बिर्को; ढकनी; झापन।
आच्छादक- *वि.* ढाक्ने वा छोप्ने।
आच्छादन- *ना.* १. ढाक्ने वा छोप्ने काम। २. वस्त्र; लुगा। ३. ढकनी; बिर्को; झापन।
आच्छादित- *वि.* ढाकिएको; छोपिएको; आच्छन्न।
आच्छु- *वि.बो.* [सं. आर्त] १. चिसो पानी, शीत आदि लाग्दा वा धेरै जाडो हुँदा भनिने शब्द।
आच्छुआच्छु- *क्रि.वि.* १. आपद् पर्दा यसो गरूँ कि उसो गरूँ भएर; धौधौ। *ना.* २. मुस्किल; कठिनाइ। ३. हायलकायल।
आच्छ्युँ- *ना.* [हाच्छ्युँ] छिउँ; हाच्छ्युँ।
आच्छ्यूँ- *ना.* हे. छिउँ।
आछा- *ना.* [सं. आशा] आशा; आश्रय।
आछापिछा- *क्रि.वि.* १. दृष्टिगोचरमा। २. छेउछाउमा रहँदै। *ना.* ३. आश्रय; आधार।
आज- अव्य. [सं. अद्य] १. यो दिन; वर्तमान दिन; अहिले भइरहेको दिन; अद्य। २. वर्तमान समय; हाल।
आजकल/काल- *क्रि.वि.* अचेलभरि; हिजोआज; वर्तमान समयमा।
आजन्म- अव्य. [सं.] १. जन्मिएदेखि आजसम्म। २. जीवनभरि; बाँचुन्जेल; आजीवन; भरजन्म।
आजाद- *वि.* [फा.] स्वतन्त्र; मुक्त।
आजादी- *ना.* स्वतन्त्रता; मुक्ति।
आजानुबाहु- *वि.* [सं.] घुँडासम्म पुग्ने लामा हात भएको; लामा लामा हात भएको; दीर्घबाहु।

आजित- *वि.* [अ. आजिज] हैरान; दिक्क भएको।

आजीवन- *क्रि.वि.* [सं.] जिन्दगीभर नै; बाँचुन्जेल; जीवनपर्यन्त; आमरण।

आजीवन बिमा- *ना.* आफ्नो ज्यान तलमाथि भएपछि निर्धारित रकम प्राप्त हुने किसिमले गरिएको जीवन बिमा।

आजीविका- *ना.* [सं.] जीवन निर्वाह गर्नका लागि गरिने काम; रोजगार; पेसा।

आजीविका कर- *ना.* जीवन निर्वाहका लागि प्राप्त हुने धन वा व्यवसायमा लगाइने कर।

आजु- *ना.* [नेवा.] केटाकेटीका तेलकासा, लुकामारी आदि खेलमा डुम हुनेले लघार्दा बच्नका निम्ति छोइने निश्चित स्थान वा वस्तु।

आज्ञप्त- *वि.* [सं.] आज्ञा दिइएको; अह्राइएको।

आज्ञप्ति- *ना.* १. नियमकानुनका आधारमा दिइने आधिकारिक आज्ञा वा निर्णय। २. सर्वोच्च अदालत वा न्यायाधीशको लिखित निर्णय। ३. आज्ञा; आदेश।

आज्ञा- *ना.* [सं.] १. आफ्ना अधीनमा रहेका वा आफूभन्दा साना कुनै व्यक्ति, कर्मचारी आदिलाई मौखिक वा लिखित रूपमा दिइने निर्देश; अह्रोट; आदेश। २. कुनै कामकुरो गर्नका लागि पाइने अनुमति।

आज्ञाकारी- *वि.* भनेको मान्ने; आज्ञापालन गर्ने; आज्ञापालक।

आज्ञाचक्र- *ना.* योगशास्त्रका अनुसार शरीरमा रहेका षट्चक्रमध्ये भ्रूमध्यमा हुने द्विदलीय एक चक्र।

आज्ञापक- *वि.* आज्ञा दिने; अह्राउने।

आज्ञापत्र- *ना.* कसैलाई केही काम गर्नका निम्ति अह्राइएको पत्र; कुनै आज्ञा लेखेर दिइएको पत्र; आदेशपत्र।

आज्ञापन- *ना.* १. सूचना वा जनाउ दिने काम। २. अह्राउने वा आज्ञा दिने काम।

आज्ञापालक- *वि.* भनेको मान्ने; आज्ञापालन गर्ने; आज्ञाकारी।

आज्ञापालन- *ना.* भनेको वा अह्राएको मान्ने काम; आदेशपालन।

आज्ञापित- *वि.* १. सूचित गरिएको; जनाउ दिइएको। २. आज्ञा वा अनुमति दिइएको; अह्राइएको।

आज्ञाभङ्ग- *ना.* मान्य जनको आज्ञा नमान्ने वा नटेर्ने काम; आज्ञाविरुद्ध आचरण।

आज्ञाले- *क्रि.वि.* आज्ञानुसार; अह्राएबमोजिम (चिठीपत्र आदिको अन्तमा)।

आज्य- *ना.* [सं.] १. घिउ। २. यज्ञमा आहुति दिइने वा होम गरिने घिउ आदि पदार्थ।

आञ्जलिक- *वि.* [सं.] अँजुलीको; अँजुलीसम्बन्धी।

आट- *ना.* [सं. अट्ट] प्रायः घरभित्र कुनै सामान राख्न वा पर्दाका निम्ति उठाइएको केही अग्लो गारो; होचो डिल वा पेटी; आँटी।

आटा- *ना.* [आँटा] गोरखनाथलाई भोग लगाउन बनाइने खास किसिमको ठुलो रोटी; रोटो।

आटिलोपाटिलो- *ना.* [आँटिलो (द्वि.)] आँखा चिम्लने व्यक्तिलाई थाप्लामा हिर्काई भाग्दै गरी खेलिने, केटाकेटीको एक खेल।

आठ- *ना.* [प्रा. अट्ठ< सं. अष्टम] १. सातपछिको सङ्ख्या; नौभन्दा पहिले आउने अङ्क। *वि.* २. छ र दुईका योगसङ्ख्याको; गन्तीका क्रममा सातपछि आउने।

आठपहरिया- *ना.* राजा- महाराजाका साथमा आठै प्रहर वा दिनरात सँगै रहने अङ्गरक्षक।

आठा/आठाङ- *वि.* आठ दोबर (दुनोट पढ्दाको शब्द); आठ गुना।

आठै पहर- *ना.* रातोदिन; चौबिसै घण्टा।

आड- *ना.* [सं. अट्ट/अड्ड] १. अडेस लाग्ने कुरो वा वस्तु; अडिने ठाउँ; आडा; अडेसा; अडेसो। २. आधार; सहारा। ३. छेक्ने वस्तु; छेको; छेकाबार।

आड अडेसो- *ना.* सघाउपघाउ; भरथेग।

आडभरोस/भरोसा- *ना.* १. सहायता; मद्दत। २. भरोसा; आश्रय। ३. ढाडस; आश्वासन।

आडम्बर- *ना.* [सं.] १. देखावटी ठाँटबाँट; बोक्रे धाक; बाहिरी ढाँचा; स्वाङ। २. सेखी; घमन्ड।

आडर- *ना.* [अङ्. अर्डर] आज्ञा; आदेश।

आडा- *ना.* [आड + आ] १. सुगा आदि पक्षीलाई खुट्टामा बाँधेर राखिने खुला पिँजरा। २. पिँजराभित्र चरा बस्ने टाँड। ३. जोगीहरूले चिन्तन गर्दा हात अड्याउने तोक्माका आकारको काठको साधन। ४. आड; आधार। ५. टेवा; टेको।

आडिलो- *वि.* [आड + इलो] १. आड दिने; दर्बिलो; तागतिलो। २. थाम्न सक्ने; दृढ; अड्न सक्ने; अडिलो। ३. अड्डीवाल।

आढ्य- *वि.* [सं.] धनी; धनवान्; सम्पत्तिशाली।

आणविक- *वि.* [सं.] अणुका रूपमा हुने वा अणुसित सम्बन्धित; अणुबाट तयार हुने (हतियार आदि)।

आतङ्क- *ना.* [सं.] १. कुनै महामारीको प्रकोप, कठोर अत्याचार आदिबाट उत्पन्न हुने भय। २. पीडा, रोग आदिबाट हुने शारीरिक कष्ट; बेचैनी। ३. आशङ्का; सन्देह।

आतङ्ककारी- *वि.* आतङ्क मच्चाउने; त्रासको वातावरण सिर्जना गर्ने।

आतङ्कपूर्ण- *वि.* आतङ्कले भरिएको; डर र त्रासले युक्त।

आतङ्कयुद्ध- *ना.* प्रचार आदिद्वारा आतङ्क वा त्रास फिँजाएर वैरीको नैतिक साहस भताभुङ्ग पार्ने र उसको युद्धक्षमता घटाउने स्थिति।

आतङ्कवाद- *ना.* मानिसलाई डर देखाएर, धम्काएर वा त्रास उत्पन्न गराएर हिंसात्मक विद्रोहका रूपमा प्रभुत्व स्थापन वा कार्यसिद्धि गर्ने विचार वा सिद्धान्त।

आतङ्कवादी- *वि.* आतङ्कवादमा लागेको; आतङ्कवादको अनुयायी।

आतङ्कित- *वि.* भय एवम् त्रासले विकल भएको; आतङ्कद्वारा प्रभावित।

आततायी- *वि.* [सं.] अर्काको सम्पत्ति लुट्ने, घरमा आगो लगाउने र स्त्रीहरूमाथि बलात्कार गर्ने आदि उत्पात मच्चाउने; साह्रै ठुलो उपद्रवी वा दुष्ट; दुष्कर्मी; दुराचारी।

आतप- *ना.* [सं.] १. सूर्यको प्रकाश; धूप; घाम। २. तातो; राप; गर्मी। *वि.* ३. दुःख दिने; कष्ट दिने।

आतपत्र- *ना.* घामबाट जोगिन प्रयोग गरिने पात वा रेसमबाट बनाइएको ओढो; छाता; छत्र।

आतपस्नान- *ना.* स्वास्थ्य ठिक राख्न प्राकृतिक चिकित्साअनुसार सूर्यका किरणले शरीर सेक्ने प्रक्रिया; धूपस्नान; सूर्यस्नान।

आतपी- *वि.* १. धूप वा घामसित सम्बन्ध राख्ने; घामसम्बन्धी। २. दुःख, कष्ट दिने। ३. मनमनै जल्ने; ईर्ष्यालु। *ना.* ४. सूर्य।
आतस$_1$- *ना.* [सं. अतित्रास] अत्यास; अत्याहट; कहाली।
आतस$_2$- *ना.* [फा. आतिश] आगो; अग्नि।
आतसखान- *ना.* कोठा न्यानो पार्न वा आगो ताप्नका निम्ति बनाइएको आगो बाल्ने ठाउँ; अगेनु।
आतसबाजी- *ना.* सल्काउँदा रङ्गीबिरङ्गी फिल्का निस्कने बारुद, सोडा, गन्धक आदि मिलाएर बनाइएको खेलौना।
आतिनु- *ना. क्रि.* हे. आत्तिनु।
आतिथेय- *ना.* [सं.] १. अतिथिको राम्रो स्वागत, सत्कार गर्ने व्यक्ति। २. कसैलाई अतिथिका रूपमा आफूकहाँ राख्ने मानिस। *वि.* ३. अतिथिप्रति राम्रो व्यवहार गर्ने; अतिथिसम्बन्धी।
आतिथ्य- *ना.* [सं.] १. अतिथि हुनाको अवस्था वा भाव। २. अतिथिको सत्कार; पाहुनाको मानभाउ। *वि.* ३. अतिथिको अनुकूल; मान्नुपर्ने पाहुना सुहाउँदो।
आती- *वि.* [आउ + ती] आउँदा लाग्ने; आउँदाखेरिको।
आतीजाती- *वि.* आउँदा र जाँदा लाग्ने; आउँदा र जाँदाखेरिको; आतेजाते।
आतुर- *वि.* [सं.] १. घाउचोट लागेको; अस्वस्थ; बिरामी; रोगी। २. कुनै कार्य वा फलको विकलतापूर्वक प्रतीक्षा गर्ने; अधीर; हडबडाएको। ३. विकल; बेचैन। ४. दुःखी। *क्रि.वि.* ५. चाँडो; छिटो।
आतुरकाल- *ना.* मर्ने बेला; अन्त्यकाल।
आतुरता- *ना.* आतुर हुनाको भाव वा अवस्था; व्याकुलता।
आतुर सन्न्यास- *ना.* मर्ने बेलामा लिइने सन्न्यास; आखिरी समयमा ग्रहण गरिने चतुर्थाश्रम।
आतुरी- *ना.* १. हडबड; हतपत। २. अबेर; बियाँलो; विलम्ब। ३. आच्छुआच्छु।
आतुस- *ना.* [प्रा. अत्तास< सं. अतित्रास] हे. आतस; अत्यास।
आते- *वि.* [आउ + ते] आउँदा लाग्ने; आउँदाखेरिको।
आतेजाते- *वि.* आउँदा र जाँदा लाग्ने; आउँदा र जाँदासँग सम्बन्धित (खर्च, भाडा आदि)।
आते पाते- *ना.* विधि नपुगेको हडबडको पूजा; मन नलगाई नलगाई करबलले गरिएको पूजा।
आत्तिनु- *अ.क्रि.* [आतस + इ + नु] १. आतसमा पर्नु; अत्यासमा पर्नु; आतिनु; अतासिनु; आतिनु। २. कहालिनु; डराउनु। ३. तर्सनु; दच्कनु।
आत्तुरी- *ना.* [आतुरी? सं. आतुर + ई] हे. आतुरी।
आत्या- *वि.बो.* [सं. आर्त] प्रायः आगाले पोल्दा र काँडा आदिले घोच्दा आत्तिएर बोलिने पीडासूचक शब्द।
आत्यु- *वि.बो.* आत्या।
आत्म- *वि.* [सं. आत्मन्] आफ्नो आत्मा वा मनसित सम्बन्धित; आफ्नो।
आत्मक- *वि.* १. आत्मासित सम्बन्ध राख्ने; आत्मासम्बन्धी। २. (यौगिक शब्दका अन्तमा) भरिएको; युक्त; मय; (हिंसात्मक, दुःखात्मक, व्यङ्ग्यात्मक इ.)।
आत्मकथा- *ना.* आफ्ना सम्बन्धमा आफैँले लेखेको वा भनिएको कथा; आफैँले बनाएको आफ्नै वृत्तान्त; आफ्नै जीवनचरित्र; आत्मचरित्र।
आत्मगत- *वि.* १. आफूमा भएको वा आत्मासँग सम्बन्धित। २. मनको; दिलको; स्वगत। *विप.* परगत।
आत्मगौरव- *ना.* आफ्नो बढाइँ; आत्मप्रतिष्ठा; आत्मसम्मान।
आत्मघात- *ना.* आफूले आफैँलाई मार्ने काम; आत्महत्या।
आत्मघातक/घाती- *वि.* आफूले आफैँलाई मार्ने; आत्महत्या गर्ने।
आत्मचरित/चरित्र- *ना.* आफैँले लेखेको वा भनेको आफ्नो जीवनी; जीवनकथा; आत्मकथा।
आत्मज- *वि.* १. आफूबाट पैदा भएको वा जन्मेको। *ना.* २. छोरो। ३. कामदेव।
आत्मज्ञान- *ना.* आत्मा र परमात्मासम्बन्धी ज्ञान; ब्रह्मज्ञान; तत्त्वज्ञान।
आत्मत्याग- *ना.* १. अर्काका भलाइका निम्ति आफ्नो स्वार्थ त्याग्ने काम। २. परोपकारका निम्ति आफ्नो प्राण त्याग गर्ने काम।
आत्मत्यागी- *वि.* आत्मत्याग गर्ने; आफ्नो मतलब साध्नपट्टि नलाग्ने; स्वार्थ त्याग्ने।
आत्मनिर्भर- *वि.* आफ्नै खुट्टामा टेक्ने; बाँच्नका लागि अरूको भर पर्नु नपर्ने; स्वावलम्बी।
आत्मनिर्भरता- *ना.* आफूमै निर्भर हुने वा आफ्नै भरोसामा रहने काम; आफ्नै भर वा खुट्टाको दऱ्हो टेकाइ।
आत्मनिवेदन- *ना.* १. आफूसमेत आफ्नो सर्वस्व इष्टदेवतालाई चढाउने काम; आत्मसमर्पण। २. आत्मादेखिकै अनुरोध; आत्मपुकार।
आत्मनिष्ठ- *वि.* आत्मामा निष्ठा राख्ने; आत्मविद्याको खोजीमा लागेको।
आत्मनिष्ठता- *ना.* आत्मनिष्ठ हुनाको भाव वा अवस्था; व्यक्तिको वैयक्तिक दृष्टिकोण वा आग्रहलाई विशेष महत्त्व दिने गुण।
आत्मनेपद- *ना.* १. संस्कृत व्याकरणका केही धातुमा लाग्ने दुई प्रकारका आख्यात प्रत्ययमध्ये एक। २. सो प्रत्यय लाग्दा बन्ने क्रियाको रूप।
आत्मपरक- *वि.* १. आत्मासँग सम्बन्धित; आत्माको कुरो भएको। २. लेखकीय व्यक्तित्वले भरिएको; वस्तुपरक नभएको; आत्मनिष्ठ।
आत्मपीडन- *ना.* आफैँले आफूलाई दुःख दिएर वा अरू कसैद्वारा पीडित गराएर सन्तुष्टि लिने प्रवृत्ति वा रुचि।
आत्मप्रशंसा- *ना.* आफ्नै मुखले गरिने आफ्नो प्रशंसा; आत्मश्लाघा।
आत्मबल- *ना.* १. आत्मामा निहित बल; मानसिक शक्ति। २. हाँसी हाँसी दुःखसुख सहने निजी क्षमता।
आत्मबोध- *ना.* आफैँआफ आत्माका सम्बन्धमा हुने बोध वा ज्ञान; आत्मज्ञान; तत्त्वज्ञान।
आत्मभू- *वि.* १. आफैँ उत्पन्न भएको; स्वयम् पैदा भएको। *ना.* २. आफैँआफ उत्पन्न भएका मानिने ब्रह्मा, विष्णु र शिव। ३. कामदेव। ४. छोरो।
आत्मरक्षा- *ना.* आफैँले गरिने आफ्नो बचाउ; आफ्नो रक्षा।
आत्मरति- *ना.* १. आफू आफैँमा रत वा लीन रहने भाव वा अवस्था;

आफूबाट आफैं तृप्त हुने वा आफूलाई आफैंले प्रेम गर्ने मानसिक स्थिति। २. अन्त कतैतिर ध्यान जान नदिने आत्मज्ञान।

आत्मवञ्चक- *वि.* आफूले आफैंलाई ठग्ने वा धोका दिने।

आत्मवञ्चना- *ना.* आफूले आफैंलाई ठग्ने काम; आफूले आफैंलाई धोका दिने क्रिया।

आत्मवाद- *ना.* अध्यात्मवाद।

आत्मवादी- *वि.* आत्मवादसम्बन्धी; आत्मवादको अनुयायी।

आत्मविक्रय- *ना.* आफूले आफैंलाई बेच्ने क्रिया; आफ्नो स्वतन्त्रतालाई बेच्ने काम।

आत्मविक्रयी- *वि.* आफूलाई आफैंले बेच्ने।

आत्मविचार- *ना.* आत्मतत्त्वसम्बन्धी मनन वा चिन्तन; आध्यात्मिक विवेचना वा विश्लेषण।

आत्मविद्या- *ना.* आत्मासम्बन्धी ज्ञान गराउने शास्त्र वा उपदेश; अध्यात्मविद्या; ब्रह्मविद्या; वेदान्तशास्त्र।

आत्मविश्वास- *ना.* आफ्ना कार्य, योग्यता, सामर्थ्य, सिद्धान्त आदिको सत्यता र उपयुक्तताका सम्बन्धमा आफूलाई हुने दृढ निश्चय; आफ्नै विश्वास वा भरोसामा रहने काम।

आत्मविश्वासी- *वि.* आफ्नो सोचाइ वा काम गराइप्रति आफैं विश्वास गर्ने; आत्मविश्वास भएको।

आत्मविस्मृति- *ना.* आफूले आफैंलाई एकदमै बिर्सने वा भुल्ने काम।

आत्मवृत्तान्त- *ना.* आत्मकथा।

आत्मशुद्धि- *ना.* १. आत्माको शुद्धि; आत्मालाई पवित्र राख्ने काम; आत्मसंस्कार। २. मनको पवित्रता; चित्तशुद्धि। ३. आफूलाई सधैं सफा, सुग्घर वा शुद्ध राख्ने काम; देहशुद्धि।

आत्मश्लाघा- *ना.* आफैंले गरिने आफ्नो प्रशंसा; आत्मप्रशंसा।

आत्मश्लाघी- *वि.* आफ्नो प्रशंसा आफैं गर्ने; आत्मप्रशंसक।

आत्मसंयम- *ना.* आफ्ना खराब इच्छा तथा वासना आदिलाई दबाएर नीतिसङ्गत आचरण गर्ने काम; मन तथा इन्द्रियलाई वशमा राख्ने काम।

आत्मसंयमी- *वि.* आफ्नो मन तथा इन्द्रियलाई वशमा राख्ने; आत्मसंयम गर्ने।

आत्मसन्तोष- *ना.* आफूदेखि आफैं सन्तुष्ट हुने काम; स्वयम् हुने सन्तोष।

आत्मसमर्पण- *ना.* २. पूरै अर्काको अधीन वा वशमा रहने काम। २. युद्धका अवसरमा विजेतापक्षको अधीनता स्विकार्ने काम। ३. आफूलाई आफ्ना सारा शक्तिसहित कुनै काममा लगाउने काम।

आत्मसात्- *वि.* १. पूरै आफ्नो अन्तर्गत ल्याइएको। २. आफूमा गाभिएको; आफूमा मिलाइएको।

आत्मसिद्ध- *वि.* आफैंआफ हुने; विनाप्रयास हुने; स्वयंसिद्ध।

आत्मसिद्धि- *वि.* १. आत्मा वा परमात्माको सम्यक् ज्ञान। २. मोक्ष; मुक्ति।

आत्मस्तुति- *ना.* आत्मप्रशंसा; आत्मश्लाघा।

आत्महत्या- *ना.* आफूले आफैंलाई मार्ने काम; जानी जानी आफैंले आफ्नो हत्या गर्ने काम; आत्मघात।

आत्मा- *ना.* [सं.] १. शरीरमा रहेमा त्यसलाई जीवित राख्ने र क्रियाशील बनाउने तथा नरहेमा निष्क्रिय वा मुर्दा बनाउने अविनाशी, अतीन्द्रिय र अभौतिक शक्ति। २. मन वा अन्तःकरणका व्यापारको ज्ञान गराउने सत्ता; जीवात्मा। ३. सत्, चित् र आनन्दसम्बन्धी पदार्थ; चैतन्य तत्त्व। ४. मन; चित्त; हृदय। ५. कुनै वस्तुको गूढ वा सार तत्त्व। (शब्दको आत्मा, काव्यको आत्मा इ.)।

आत्मानन्द- *ना.* आत्माको ज्ञान वा आत्मामा लीन भएर प्राप्त हुने आनन्द।

आत्मानुभव- *ना.* १. स्वयम् प्राप्त अनुभव। २. आत्माको अस्तित्वको अनुभव।

आत्मानुभूति- *ना.* १. आत्माको स्वरूप आदिका सम्बन्धमा हुने अनुभव वा ज्ञान; आत्मज्ञान; आत्मबोध। २. आफैंआफ हुने अनुभूति।

आत्माभिमान- *ना.* आफ्नो सम्मान र प्रतिष्ठाको विचार; आफ्नो मानअपमानको ज्ञान; स्वाभिमान; आत्मगौरव।

आत्माभिमानी- *वि.* आफ्नो इज्जत र प्रतिष्ठा राख्ने; स्वाभिमानी।

आत्माभिमुख- *वि.* आत्मातर्फ उन्मुख; अन्तर्मुख।

आत्माराम- *ना.* आफ्नै आत्मामा लीन हुने वा आत्मज्ञानले तृप्त योगी; आत्मज्ञानी; आत्मज्ञानद्वारा आनन्दमग्न भएको व्यक्ति।

आत्मालोचना- *ना.* १. आफैंले आफूमा भएका गुणदोषहरूको बारेमा गरिने आलोचना वा मूल्याङ्कन। २. साम्यवादी दलका कार्यकर्ताहरूलाई अनुशासित तुल्याउनका निम्ति आफ्नो भुल आफैंले प्रकाशमा ल्याउन प्रत्येक बैठकमा गरिने गुणदोषको विवेचना।

आत्मावलम्बी- *ना.* अरू कसैको आश्रयमा नरहेर आफ्नै भरोसामा काम गर्ने व्यक्ति।

आत्मिक- *वि.* [सं.] १. आत्मासम्बन्धी; आत्माको। २. आफ्नो; आफूसँग सम्बन्धित; निजी। ३. मनसम्बन्धी; मानसिक। ४. ज्यादै नजिकको।

आत्मिकता- *ना.* १. आत्मिक हुने अवस्था वा भाव।

आत्मीय- *वि.* [सं.] १. आत्मासम्बन्धी; आत्मासँग मिल्ने। २. निजी; आफ्नो। ३. आफ्नो पक्षको। *ना.* ४. आफ्नो मानिस। ५. नातेदार; इष्टमित्र; कुटुम्ब। ६. मन मिलेको व्यक्ति।

आत्मीयता- *ना.* १. आत्मीय हुनाको अवस्था वा भाव; आत्मीयपन; आफ्नोपन। २. हार्दिकता; मैत्रीभाव।

आत्मोत्सर्ग- *ना.* [सं.] अर्काको भलाइका निम्ति आफ्ना सुखदुःखहरूको ख्याल नगर्ने काम; परोपकारका निम्ति आफ्नो जीवन सुम्पने क्रिया; आत्मत्याग; आत्मबलिदान।

आत्मोद्धार- *ना.* [सं.] १. आफ्नो आत्मालाई सांसारिक बन्धनबाट मुक्त गर्ने क्रिया। २. ब्रह्ममा मिल्ने क्रिया; मोक्ष।

आत्मोन्नति- *ना.* [सं.] १. आत्माको उन्नति। २. आफैंआफ गरिने आफ्नो तरक्की। ३. मनोबललाई बढाउने काम।

आत्मोन्नति बिदा- *ना.* विश्वविद्यालयजस्ता शैक्षिक निकायका शिक्षकहरूले खास सेवाअवधि पूरा गरेपछि आत्मोन्नतिका लागि गरिने अध्ययन, अनुसन्धान कार्यका निम्ति पाउन सक्ने नियमानुसारको एकबर्से वा तोकिएको अवधिको बिदा।

आत्मोपजीवी- *वि.* [सं.] आफ्नै परिश्रमबाट जीविका चलाउने; स्वावलम्बी।
आत्रामात्रा- *ना.* [(द्वि.) मात्रा] जेजति भएको खिच्रीमिच्री; सानोतिनो चिजबिज; खत्र्याकखुत्रुक; जेतेमेते।
आत्रेय- *वि.* [सं.] १. अत्रि गोत्र भएको; अत्रि गोत्रमा जन्मिएको। *ना.* २. अत्रिका छोरा दत्तात्रेय।
आत्रेय गोत्र- *ना.* दुवाडी, दुलाल, पौडेल, पानी-पोखरेल आदिको वंश परिचयात्मक नाम।
आत्रेयी- *ना.* १. अत्रि गोत्रमा जन्मिएकी स्त्री। २. वेदान्तविद्यामा निपुण एक प्रसिद्ध विदुषी। ३. ऋतुमती वा रजस्वला स्त्री।
आदत- *ना.* [अ.] १. अभ्यास। २. स्वभाव; प्रकृति। ३. बानी; बेहोरा; आचरण; लत; व्यवसाय।
आदम- *ना.* [अ.] १. इसाई, मुसलमान र यहुदीहरूका अनुसार मानवजाति उत्पन्न गर्ने आदिपुरुष; हिन्दूहरूका मनुको समकक्ष सृष्टिका आदिमनुष्य वा व्यक्ति। २. आदमका सन्तान वा मनुष्य।
आदमारा- *ना.* लेक र बेसीका बिचको बस्ती बस्ने भाग; कछाडको बस्ती।
आदमी- *ना.* [अ.] आदमका वंशज वा सन्तान; मनुष्य; मानव।
आदर- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्तिमा गरिने सम्मान वा सत्कारको भाव। २. मानभाउ; कदर। ३. कुनै व्यक्तिप्रति अनुराग वा स्नेहका दृष्टिले गरिने सत्कार। ४. प्रतिष्ठा; इज्जत।
आदरणीय- *वि.* आदर गर्न योग्य; सम्माननीय।
आदरपत्र- *ना.* इमानदारीसाथ राम्रो काम गर्ने कर्मचारी वा समाजसेवीलाई कुनै सङ्घ, संस्था, सरकार आदिबाट दिइने प्रशंसापत्र।
आदरभाउ- *ना.* सत्कार; मानभाउ; इज्जत; प्रतिष्ठा।
आदरभाव- *ना.* आदरभाउ।
आदरार्थी- *वि.* [सं.] १. आदर जनाउन प्रयोग गरिने; आदर बुझाउने (व्याकरणका विभिन्न रूपायक प्रत्यय वा बहुवचन, उदा.- तिमी जाऊ, तपाईं जानुहोस्, हजुर पाल्नुभयो, मौसुफको फिर्ती सवारी भयो इ.)। २. आदर खोज्ने; आदरको अभिलाषा राख्ने।
आदर्श- *ना.* [सं.] १. रूप, गुण र विचारको अनुकरण गर्न सुहाउँदो व्यक्ति, पदार्थ वा सिद्धान्त। २. कुनै वस्तु वा क्रियाको पूर्णता तथा उत्तमताको खास नमुना वा स्तर। ३. ऐना। ४. टीका; व्याख्या। *वि.* ५. सत् र न्यायी स्वभाव भएको (व्यक्ति)।
आदर्श जनसङ्ख्या- *ना.* रूप, गुण, शील, स्वभाव आदि मानवमुखी भएका जनताहरूको सङ्ख्या; रोग, शोक र भोकले नसताइएका जनताहरूको समूह।
आदर्शवाद- *ना.* मानिसले सधैँ आदर्श वा असल कुरालाई लक्ष्य गरेर त्यसको सिद्धि वा प्राप्तिका निम्ति काम गरेमा संसार अवश्य नै सुन्दर र सुखद हुनेछ भन्ने सिद्धान्त; त्यस्तो गुणसम्पन्न रूपमा विभूषित साहित्यिक रचना गर्ने प्रवृत्ति।
आदर्शवादिता- *ना.* आदर्शवादमा हुने गुण वा त्यसको स्वरूप; आदर्शवादको नीतिनियम।
आदर्शवादी- *वि.* आदर्शवादलाई मान्ने; आदर्शवादको अनुयायी।
आदर्शविज्ञान- *ना.* कल्पना आदिबाट विवेचना गरिने विज्ञानको एक शाखा।
आदर्शीकरण- *ना.* कुनै वस्तु वा कार्यलाई आदर्शका रूपमा प्रस्तुत गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
आदाता- *वि.* [सं.] लिने वा ग्रहण गर्ने; प्राप्त गर्ने; प्रापक।
आदान- *ना.* [सं.] लिने वा प्राप्त गर्ने काम; स्वीकार।
आदानप्रदान- *ना.* लिनेदिने काम; लेनदेन।
आदि- *ना.* [सं.] १. थालनी; सुरु; प्रारम्भ; आरम्भ। २. यस्तै किसिमले अरू वा बाँकी पनि सबै; इत्यादि। *वि.* ३. पहिलो; प्रथम। ४. सुरुको; प्रारम्भिक। ५. मुख्य; प्रधान।
आदिकवि- *ना.* प्रथम महत्त्वपूर्ण वा प्रभावशाली कवि; परम्परा खडा गर्ने प्रारम्भका कवि (संस्कृतका वाल्मीकि, नेपालीका भानुभक्त, अङ्ग्रेजीका चौसर इ.)।
आदिकारण- *ना.* १. सृष्टिको मूलकारण वा हेतु। २. ईश्वर वा प्रकृति।
आदित्य- *ना.* [सं.] १. सूर्य; रवि। २. कश्यपका अदितिपट्टिका सन्तान; देवता।
आदित्यवार- *ना.* आइतबार; रविवार।
आदिनाथ- *ना.* [सं.] १. शिव; महादेव। २. काठमाडौँदेखि दक्षिणतिर चोभार नामक स्थानमा रहेको बुद्धमूर्ति; आदिबुद्ध। (यिनी मत्स्येन्द्रनाथका गुरु मानिन्छन्)।
आदिनूतनाश्म युग- *ना.* [सं.] चार करोड पचास लाख वर्ष पहिले प्रारम्भ भएको युग।
आदिपुरुष- *ना.* [सं.] १. सृष्टिका पहिला पुरुष; मनु। २. कुल, गोत्र वा वंशको पहिलो व्यक्ति; कुलपुरुष। ३. पुर्खा। ४. विष्णु। ५. परमेश्वर।
आदिभूत- *वि.* [सं.] सुरुमा पैदा भएको; प्रारम्भमा उत्पन्न भएको।
आदिभूमि- *ना.* [सं.] १. कुनै जाति, व्यक्ति वा वस्तु जन्मेको मुख्य ठाउँ; उद्‌भव भूमि। २. सुरुको ठाउँ।
आदिम- *वि.* [सं.] १. पहिलो; प्रथम; आदिकालीन; प्राक्कालीन। २. प्राचीन; पुरानो।
आदिम जाति- *ना.* कुनै देशमा सबैभन्दा पहिले बसोबास गर्ने मानव-जाति।
आदिमता- *ना.* [सं.] आदिम हुनाको भाव, अवस्था वा स्थिति।
आदिमतापरक- *वि.* पुराकथा, दन्त्यकथा र साहित्यलाई निकटतम ठान्ने र साहित्यको अध्ययनमा आदिम संस्कृतिमा अन्तर्निहित आद्यस्वरूपको महत्त्व देखाउने (समालोचना आदि)।
आदिवासी- *ना.* [सं.] कुनै भूभाग, देश वा स्थानमा पहिलेदेखि नै बसोबास गरिआएको जाति; आदिम निवासी; आदिम जाति।
आदिशक्ति- *ना.* [सं.] १. महामाया; दुर्गादेवी। २. शक्तिसिद्धान्तका अनुसार सृष्टिको आदितत्त्व मानिएकी देवी।
आदिष्ट- *वि.* [सं.] आदेश दिइएको; आज्ञा प्राप्त गरेको; अह्राइएको।
आदिस्वरलोप- *ना.* [सं.] शब्दका अगिल्तिरको स्वर लोप हुने क्रिया (जस्तै- अभ्यन्तर > भित्र, अघैया > घैया (धान) इ.)।
आदिस्वरागम- *ना.* [सं.] कुनै शब्दका अगाडि स्वर थपिने क्रिया (स्कुल > इस्कुल, स्नान > इस्नान इ.)।
आदी- *वि.* [अ.] कुनै काम वा कुरा गर्ने आदत बसेको; बानी परेको; अभ्यस्त।
आदेना- *ना.* जौको जस्तो बोट हुने एक प्रकारको अन्न; जई।

आदेय- *वि.* [सं.] लिन हुने; ग्रहण गर्न योग्य; ग्राह्य।
आदेश- *ना.* [सं.] १. कुनै काम, कारबाईका बारेमा मन्त्री वा उच्च अधिकारीबाट दिइने निकासापुकासा वा निर्णयसम्बन्धी आज्ञा। २. आज्ञा; अह्रोट। ३. सन्देश; खबर। ४. उपदेश; अर्ती। ५. गोरखमतानुयायी साधुहरूले नमस्कार गर्दा उच्चारण गर्ने शब्द। ६. संस्कृत व्याकरणका अनुसार एक वर्णका स्थानमा अर्को वर्ण वा ध्वनि आउने क्रिया; अक्षर परिवर्तन।
आदेश उपदेश- *ना.* आदेश र उपदेश; अह्रोट र अर्ती।
आदेशक- *वि.* आदेश दिने; आज्ञा दिने; अह्राउने।
आदेशानुसार- *क्रि.वि.* आदेशअनुसार; आज्ञा भएबमोजिम; अह्राएमुताबिक।
आद्य- *वि.* [सं.] १. पहिले भएको; पहिलेको; पहिलो; प्रारम्भिक। २. मुख्य; प्रमुख; प्रधान।
आद्यन्त- *क्रि.वि.* [सं.] आदिदेखि अन्तसम्म; आरम्भदेखि समाप्तिसम्म; थालनीदेखि टुङ्ग्याउनीसम्म।
आद्या- *ना.* [सं.] १. आदिशक्ति। २. दशमहाविद्याहरूमा पहिलो महाविद्या। ३. प्रतिपदा तिथि।
आद्याक्षर- *ना.* [सं.] १. पहिलो अक्षर। २. कुनै शब्द वा नामको सङ्क्षेप जनाउनलाई लेखिने शब्द वा नामको पहिलो अक्षर (जस्तै- नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान= ने. प्र. प्र., कृपया उता पल्टाउनुहोस् = कृ. उ. प., इत्यादि = इ.)।
आद्याशक्ति- *ना.* [सं.] हे. आदिशक्ति।
आद्योपान्त- *क्रि.वि.* [सं.] १. आदिदेखि उपान्तसम्म; सुरुदेखि आखिरीसम्म; थालनीदेखि टुङ्ग्याउनीसम्म। *वि.* २. सबै; भएभरको; सम्पूर्ण।
आधा- *वि.* [प्रा. अद्ध< सं. अर्ध] कुनै वस्तुको बराबर दुई भागमध्ये एक; अर्ध।
आधाआधी- *वि.* अन्दाजी वा ठिक आधा; झन्डै झन्डै वा पूरापूर आधा।
आधान- *ना.* [सं.] १. राख्ने काम; स्थापना। २. लिने काम; प्राप्त हुने अवस्था। ३. फिर्ता गर्ने काम।
आधाबोटी- *ना.* [आधा + बोटी] धार्नी प्रणालीका तौलमा धार्नीको सोह्रौँ भाग।
आधामाने- *वि.* [आधा + मानो] आधा मानु अट्ने; पाँचमुठे (भाँडो)।
आधार- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु अड्ने वा रहने ठाउँ; आश्रय; अडान; टेको। २. सहारा; आलम्बन।
आधारतत्त्व- *ना.* शब्दको संरचनामा एउटा अवयवका रूपमा रहने अर्थको प्रधानता भएको रूपिम; पूर्वसर्ग वा परसर्ग गाँसिने मूलशब्द।
आधारपद- *ना.* मूल शब्दका पछाडि लाग्ने प्रत्यय वा पद।
आधारभूत- *वि.* १. आधार भएको; आश्रयस्वरूप। २. जग बनेको; पृष्ठभूमि तयार भएको।
आधार शिक्षा- *ना.* गान्धीवादी दृष्टिकोण अनुरूपको शिक्षा; समाजको सदस्यका रूपमा व्यक्तिलाई आफ्ना सामान्य आवश्यकतापूर्तिका निम्ति आधारभूत खालका सिपहरू सिकाउने शिक्षा।
आधारशिला- *ना.* १. गाह्रो अड्याउन राखिएको सबभन्दा तलको ढुङ्गो। २. कुनै पनि कार्यको मुख्य आधार; पहिलो पृष्ठभूमि।
आधारित- *वि.* आधारमा रहेको; कुनै कुरालाई आधार बनाई तयार पारिएको।
आधार्य- *वि.* [सं.] कुनै वस्तु आदिको आधार बनेको; कुनै वस्तु आदि आधारित हुने।
आधि- *ना.* [सं.] १. मानसिक पीडा; मनको भुटो; चिन्ता। २. बन्धक; धरोट।
आधिकरणिक- *ना.* [सं.] १. हाकिम वा प्रमुख अधिकारी। २. न्यायाधीश। *वि.* ३. अधिकरण वा न्यायालयसँग सम्बन्धित।
आधिकारिक- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रकारको अख्तियार पाएको; अधिकारयुक्त; साधिकार। *ना.* २. अधिकारप्राप्त व्यक्ति; अधिकारी।
आधिकारिकी- *ना.* १. कुनै विशेष अधिकार पाएका र त्यस्तो अधिकारको प्रयोग गर्ने व्यक्तिहरूको समूह; अधिकारीहरूको समुदाय। २. न्यायाधीशहरूको समूह।
आधिकारिक कथावस्तु- *ना.* मुख्य फल पाउने नायकसँग सम्बन्ध राख्ने, आदिदेखि अन्तसम्म पुगेको मूल कथानक।
आधिक्य- *ना.* [सं.] १. अधिक हुनाको भाव वा अवस्था; अधिकता। २. सबैभन्दा असल हुनाको भाव; सर्वोत्कृष्टता।
आधिदैविक- *वि.* [सं.] १. दैव, प्रकृति आदिबाट प्राप्त हुने; देवताहरूबाट प्रेरित। २. भूतप्रेत आदिबाट हुने। ३. भाग्यले हुने।
आधिपत्य- *ना.* [सं.] अधिपति हुनाको भाव वा अवस्था; प्रभुत्व; स्वामित्व।
आधिभौतिक- *वि.* [सं.] १. भौतिक पदार्थ तथा बाघ, भालु, सर्प आदि जीवजन्तुका कारणले वा तिनद्वारा उत्पन्न हुने (भय, पीडा, रोग इ.)।
आधिव्याधि- *ना.* [सं.] मानसिक र शारीरिक पीडा; व्यर्थको भुटो र कष्ट; मन र शरीरमा हुने कष्ट।
आधुनिक- *वि.* [सं.] भर्खर भर्खर निस्केको, चलेको वा अस्तित्वमा आएको; हालसालको; आजकालको; वर्तमान समयको; नयाँ।
आधुनिकता- *ना.* आधुनिक हुनाको अवस्था वा भाव; नवीनता; अर्वाचीनता।
आधुनिक आर्यभाषा- *ना.* संस्कृत भाषाबाट प्राकृत र प्राकृतबाट अपभ्रंश हुँदै रूपान्तरण भएका आर्यभाषाका विविध रूप।
आधुनिक मानव- *ना.* इसापूर्व दश हजार वर्ष पहिलेको मानव; आधुनिक युगको मान्छे।
आधुनिक मानवयुग- *ना.* इसापूर्व दश हजार वर्षपहिले प्रारम्भ भएको मानवयुग।
आधुनिक युग- *ना.* इसाभन्दा दश हजार वर्षपहिले सुरु भएको र आजसम्म चल्दै आएको युग।
आधुनिकीकरण- *ना.* पुरानो परम्परा, रीतिरिवाज एवम् सभ्यतालाई नयाँ वा आधुनिक बनाउने काम वा प्रक्रिया।
आधेय- *ना.* [सं.] १. कुनै आधारमाथि राखिएको वस्तु; आश्रित वस्तु। २. व्याकरणअनुसार सप्तमी विभक्तिको चिह्न। *वि.* ३. स्थापित गरिएको; राखिएको।

आधेय तत्त्व- *ना.* शब्दको संरचनामा एउटा अवयवका रूपमा रहने अर्थको प्रधानता नभएको रूपिम; मूल शब्दमा गाँसिने पूर्वसर्ग, परसर्ग आदि।
आध्यात्मिक- *वि.* [सं.] १. अध्यात्मसित सम्बन्ध राख्ने; अध्यात्मसम्बन्धी; आत्मासम्बन्धी। २. ब्रह्म वा जीवसम्बन्धी।
आनकातान- *वि.* [हि. आन (दोस्रो) + का + तान] कताको कता; ज्यादै; धेरै; अत्यन्त ठुलो (फरक)।
आनत- *वि.* [सं.] १. निहुरेको; झुकेको; नुहेको। २. नम्र; विनयी; विनीत।
आनति- *ना.* १. झुकाइ; निहुराइ। २. नमस्कार गर्ने काम; प्रणाम। ३. सत्कार; सम्मान।
आनन- *ना.* [सं.] १. मुख; मुहार; चेहरा। (प्रायः समस्त शब्दका पछिल्तिर, जस्तै- चतुरानन, पञ्चानन, षडानन, गजानन आदि)। २. अध्याय; परिच्छेद।
आनन्द- *ना.* [सं.] १. कुनै अभीष्ट वस्तुको प्राप्ति तथा सुखद स्थितिमा वा कुनै मङ्गलकार्य सम्पन्न हुँदा मनमा हुने प्रिय अनुभूति; हर्ष; प्रसन्नता; खुसी। २. कुनै आपत्ति वा दुःखकष्ट, बिस्मात आदि नभएको मानसिक अवस्था। ३. सन्चो; सजिलोपना।
आनन्दमय- *वि.* १. आनन्दले भरिएको; सुखपूर्ण; हर्षयुक्त। *ना.* २. परब्रह्म; परमानन्द।
आनन्दमय कोश- *ना.* वेदान्तशास्त्रका अनुसार आत्माका पाँच कोश वा आवरणमध्ये एक; अन्नमय, प्राणमय, मनोमय र विज्ञानमय कोशपछि परिगणित अन्तिम कोश।
आनन्ददायी- *वि.* आनन्द दिने; सुख दिने; हर्षप्रद।
आनन्दमत्ता/सम्मोहिता- *ना.* सम्भोगको आनन्दमा अत्यन्त निमग्न र मुग्ध भएकी प्रौढा नायिका।
आनन्दातिरेक- *ना.* आनन्दको पराकाष्ठा; अति आनन्द; हर्षातिरेक।
आनन्दाश्रु- *ना.* ज्यादै खुसी वा आनन्दका बेलामा आउने आँसु; हर्षाश्रु।
आनन्दित- *वि.* आनन्दमा निमग्न भएको; हर्षित; प्रसन्न; प्रफुल्ल।
आनन्दी- *वि.* १. अति सुख चाहने; सोखी; मनमोजी; अलमस्त। २. सधैँ प्रसन्न वा खुसी रहने।
आनम्य- *वि.* [सं.] १. निहुरिने; लचिलो। २. फेर्न सकिने।
आनम्य संविधान- *ना.* देश, काल, परिस्थितिअनुसार परिवर्तन गर्न सकिने संविधान।
आना- *ना.* [सं. आणक] १. चार पैसाको समुदाय; रुपियाँको पच्चिसौँ भाग। २. सोह्र भागको एक भाग (जमिन, सम्पत्ति आदि)।
आनाकानी- *ना.* [सं. अनाकर्णन] आलटाल; आनेकाने; लस्याङलुसुङ।
आनामानी- *वि.* यता न उताको; अलपत्र परेको; बिचको (उदा.- **जेठो छोरो, कान्छो नानी, माहिलो छोरो आनामानी**। -उखान)।
आनामासे- *ना.* [आना + मासे] महिना दिनभरिमा एक रुपियाँको एक आना ब्याज पाक्ने दर।
आनासुका- *ना.* [आना + सुका] १. मोहोरभन्दा घटीका चानचुन पैसा; खुजुरा पैसा। २. आना र सुका; आनादेखि सुकासम्मका पैसा।
आनासुकी- *ना.* आनासुका।
आनीत- *वि.* [सं.] बाहिरबाट ल्याइएको; खोजेर तयार पारिएको; उपस्थित गराइएको।
आनीबानी- *ना.* [आनी + बानी] चालचलन; शीलस्वभाव; बानीबेहोरा; चरित्र।
आनु- *ना.* [सं. अन्ध] आनो; अन्धो।
आनुकूलिक- *वि.* [सं.] जस्तो हुनुपर्ने हो त्यस्तो भएको वा बनाइएको; अनुकूल पारिएको; उपयुक्त वा सामयिक तुल्याइएको।
आनुकूल्य- *ना.* [सं.] १. अनुकूल हुनाको भाव वा अवस्था; अनुकूलता; उपयुक्तता। २. अनुग्रह; कृपा; दया।
आनुक्रमिक- *वि.* [सं.] शृङ्खलाबद्ध रूपमा रहेको; क्रम मिलेको; क्रमानुसारको।
आनुपातिक- *वि.* [सं.] अनुपातसम्बन्धी; अनुपातका दृष्टिबाट ठिक ठहरिएको; दामासाही मिलाइएको; अनुपात मिलेको।
आनुपातिक प्रतिनिधि- *ना.* सबै दल वा सङ्गठनलाई तिनीहरूले पाएका सबै मतको अनुपातबाट प्रतिनिधित्व दिने व्यवस्थाअनुसार चुनिएको व्यक्ति।
आनुपूर्विक/आनुपूर्वी- *वि.* [सं.] एकपछि अर्को क्रम मिलेको; सिलसिला मिलेको; क्रमानुसारको।
आनुबन्धिक- *वि.* [सं.] अनुबन्धसित सम्बन्धित; अनुबन्ध भएको।
आनुबन्धिक सिकाइ- *ना.* एक अनुक्रियाले अर्को अनुक्रियाका लागि उत्तेजकको काम गर्ने किसिमको सिकाइ।
आनुमानिक- *वि.* [सं.] अनुमानमा आधारित; अनुमान गरिएको; अनुमानसँग सम्बन्धित; अडकल वा अन्दाज गरिएको; लख काटिएको।
आनुमानु- *ना.* [आनु + मानु] १. जस्ताको तस्तो हुने काम; साबिकबमोजिम हुने प्रक्रिया। २. सामान्य व्यवहारमा लेनदेन गरिने थोरै नगद वा जिन्सी वस्तु।
आनुवंशिक- *वि.* [सं.] वंशपरम्पराबाट पाइएको वा आएको; पुर्ख्यौली; वंशानुगत।
आनुवंशिकता- *ना.* आनुवंशिक हुनाको भाव, अवस्था वा परम्परा; पुर्ख्यौलीपन; वंशानुगत स्थिति।
आनुवृत्तिक- *वि.* [सं.] अनुवृत्तिसम्बन्धी; अनुवृत्ति पाएको (पेन्सनियर)।
आनुश्राविक- *वि.* [सं.] परम्परादेखि सुनेर आएको; अनुश्रुतिअनुसारको; कर्णपरम्पराबाट सुनिएको।
आनुषङ्गिक- *वि.* [सं.] १. ज्यादै घनिष्ठ वा निकटको सम्बन्ध राख्ने। २. मुख्यका साथसाथै लागेर आउने; गौण; प्रासङ्गिक।
आने- *वि.* [आना + ए] १. चार पैसाको; चार पैसा पर्ने। *ना.* २. चार पैसाको बिचमा प्वाल भएको मुद्रा; आने ढ्याक।
आनेकाने- *ना.* हे. आनाकानी।
आने ब्याज- *ना.* [आने + ब्याज] एक रुपियाँको एक महिनामा एक आनाका दरले लाग्ने वा लिने चलनअनुसारको ब्याज।
आन्तरिक- *वि.* [सं.] १. भित्रको; भित्री। २. मनको; मानसिक।
आन्तरिक मूल्याङ्कन- *ना.* सत्रअन्तर्गत कक्षामा लिइने तथा विद्यार्थीहरूको अनुशासन, पढाइको खिप्ती, बोधक्षमता, अभिव्यक्ति कुशलता आदिको मूल्याङ्कन गरिने परीक्षा।
आन्दोलक- *वि.* [सं.] १. आन्दोलन गर्ने; हलचल मचाउने।

२. हल्लाउने; झुल्ने।

आन्दोलन- *ना.* [सं.] १. जनमानसलाई उत्तेजित गर्न वा कुनै आवेगपूर्ण र अशान्त परिस्थिति सिर्जनाका निम्ति गरिने कार्य; हलचल; उथलपुथल; होहल्ला। २. यताउति हल्लने वा झुल्ने काम।

आन्दोलनकारी- *वि.* आन्दोलन गर्ने वा हलचल मचाउने।

आन्दोलित- *वि.* [सं.] १. आन्दोलन भएको वा गरिएको। २. हल्लाइएको; झुलाइएको।

आन्द्रो/आन्रो- *ना.* [सं. अन्त्र] पेटभित्रको मल निकाल्ने, गुदद्वारसम्म पुगेको नली; आँत।

आन्वीक्षिकी- *ना.* [सं.] तर्कशास्त्र।

आपण- *ना.* [सं.] १. पसल; दोकान। २. हाट; हटिया; बजार; मेला।

आपणकर- *ना.* कुनै व्यक्तिले मेला आदिमा पसल राखेबापत लाग्ने दस्तुर।

आपणिक- *वि.* पसले; दोकानदार; बेपारी।

आपत्- *ना.* [सं.] १. सङ्कट; फसाद; मुस्किल। २. सकसिलो स्थिति; अप्ठेरो वातावरण।

आपत्काल- *ना.* आपत् परेको बेला; दुखःको समय; दुर्दिन।

आपत्कालिक- *वि.* आपत्कालमा हुने; सङ्कटकालीन।

आपत्कालीन- आपत् परेका बेलाको; आपत्कालको; सङ्कटकालको।

आपत्ति- *ना.* [सं.] १. आपत्; विपत्ति; सङ्कट। २. बिचल्ली। ३. बाधा।

आपत्तिजनक- *वि.* आपत्ति पार्ने खालको; असजिलो पर्ने; सङ्कट पैदा गर्ने।

आपत्तिपत्र- *ना.* १. कुनै काम वा विषयमा परिआउने असुविधा, विघ्नबाधा आदिको विवरणपत्र। २. पिरबाधा देखाइएको पत्र।

आपद्- *ना.* [सं.] आपत्; आपत्ति।

आपद्ग्रस्त- *वि.* आपद्विपद्मा फँसेको; सङ्कटमा परेको; सङ्कटैसङ्कटले घेरिएको।

आपद्धर्म- *ना.* आचारका दृष्टिले गर्न उचित नभए तापनि आपत्तिका बेलामा बाध्य भई अँगालिएको काम वा कुरो।

आपन्न- *वि.* [सं.] आपद्मा फसेको; सङ्कटमा जेलिएको; आपद्ग्रस्त।

आपरिवर्तन- *ना.* [सं.] १. एउटा ध्वनि उच्चारण गर्दा अर्को ध्वनिको उच्चारण थपिने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया। २. व्यापक परिवर्तन। ३. आमूल परिवर्तन।

आपस- *ना.* [हि.] १. आत्मीयहरूको समुदाय; आपस। २. नजिककाहरूको समुदाय। ३. नजिक; छेउ; पार्श्व। *वि.* ४. आफन्त; आत्मीय।

आपस्त- *वि.* आफन्त।

आपात- *ना.* [सं.] १. अग्लो ठाउँबाट खस्ने वा झर्ने क्रियाप्रक्रिया। २. अकस्मात् आइपर्ने वा आइपरेको घटना वा स्थिति।

आपाततः- अव्य. १. तुरुन्त; उन्तिखेरै। २. अचानक; अकस्मात्। ३. आखिरमा; अन्त्यमा; निचोरमा। ४. सामान्य दृष्टिले विचार गर्दा; सरसरी हेर्दा।

आपात दृष्टि- *ना.* कुनै वस्तु वा घटनालाई तत्काल सरसरती हेर्ने क्रिया; सद्य दृष्टि; सामान्य दृष्टि।

आपातिक- *वि.* अकस्मात् घटेको; अचानक देखा पर्ने; अपर्झट आइपरेको।

आपी- *ना.* [भो. ब.] पश्चिमी नेपालमा रहेको एक हिमालचुलीको नाउँ।

आपूरण- *ना.* [सं.] भर्ने काम; पूरा गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

आपूरित- *वि.* [सं.] राम्ररी भरिएको; भरिभराउ भएको; पूरापूर भएको।

आपूर्ति- *ना.* [सं.] १. दैनिक तथा सामयिक उपभोग्य विषयवस्तु पूरा गर्ने काम। २. आवश्यक उपभोग्य वस्तु खाँचो भएमा सामान्य जनतालाई उपलब्ध गराउने काम।

आपेक्षिक- *वि.* [सं.] १. कसैको अपेक्षा राख्ने; सापेक्षक। २. अरूको आश्रयमा रहने; आश्रित।

आप्त- *वि.* [सं.] १. पाएको; प्राप्त। २. विश्वासप्राप्त; विश्वासयोग्य। *ना.* ३. विश्वास भएको व्यक्ति; आत्मीय जन। ४. योगशास्त्रअनुसार मानिने शब्द प्रमाण।

आप्तकाम- *वि.* १. इच्छा पूरा भएको; मनले सोचेको कुरो पुगेको। २. सांसारिक विषयवासना त्याग गरेको।

आप्तकारी- *वि.* १. लुकेर काम गर्ने। *ना.* २. भरपर्दो सेवक।

आप्तजन/वर्ग- *ना.* आफ्ना र आफन्तहरूको वर्ग वा समूह; मित्रमण्डली।

आप्तवाक्य- *ना.* आफन्तहरूको कुरो; शिष्ट वा मान्य जनहरूको वाक्य।

आप्ति- *ना.* १. पाउने काम; लाभ; प्राप्ति; उपलब्धि। २. निर्दिष्ट स्थानमा पुग्ने स्थिति; मिलन। ३. पूर्णता।

आप्पै- *वि.बो.* पीडा, हर्ष, उन्माद आदिमा अचानक मुखबाट निकालिने शब्द। (उदा.- आप्पै! कस्तो चिसो पानी रहेछ!)।

आप्रवास- *ना.* [सं.] एक देशको मानिस अर्को देशमा गएर बस्ने काम; बसाइँ सराइ।

आप्रवासी- *वि.* अर्कै देशबाट आएर बस्ने वा बसेको (व्यक्ति)।

आप्रोन- *ना.* [अङ्.] जिउमा फोहरमैलो नलागोस् भनी भान्सामा भात पकाउँदा भान्सेले अथवा ज्यासल, कारखानाहरूमा काम गर्दा प्राविधिकहरूले लगाउने जामाका आकारको आवरण।

आप्लावन- *ना.* [सं.] १. नदी, तलाउ आदिमा नुहाउने काम; पानीमा चोपलिएर शरीर भिजाउने प्रक्रिया। २. गोता मार्ने काम; डुबुल्की।

आप्लावित- *वि.* [सं.] आप्लावन भएको वा गरिएको; डुबुल्की लगाएको। २. भिजाइएको।

आफन्त- *ना.* [आफू + अन्त] १. आपस; आपस्त। २. नातेदार; आत्मीय व्यक्ति। ३. नाताकुटुम्ब; बन्धुवर्ग। ४. हितेच्छु; शुभेच्छु।

आफन्ती- *वि.* आफन्तको; आफन्तसम्बन्धी; आत्मीय।

आफल्नु- *स.क्रि.* [√ आफाल्नु] १. कुनै वस्तु पर पुग्ने गरी हुत्त्याउनु; फ्याँक्नु; फाल्नु; मिल्काउनु। २. छाड्नु; त्याग्नु; त्याग गर्नु। ३. हुर्‍याउनु; हुत्त्याउनु। ४. पर सार्नु; टाढा पुऱ्याउनु; हटाउनु।

आफल- *ना.* [सं. आस्फालन] १. मिल्काउने काम; मिल्काइ। २. मिल्काइएको वस्तु वा कुरो।

आफलताफल- *ना.* १. छेलोखेलो। ३. छिरलो।

आफलतोरी- *ना.* साग मात्र खाइने एक प्रकारको ठुलो तोरी; पानीतोरी; सर्सिउँ।

आफलसिङ- *वि.* बेवास्तासँग फालिएको; मिल्किएको; फाल्तु।
आफलाआफल- *ना.* परस्परमा मिल्काउने काम; धेरैले एकैसाथ फालाफाल गर्ने काम।
आफलाइ- *ना.* [√ आफल् (+आइ)] आफल्ने वा आफल्न लाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
आफलिनु- *अ.क्रि.* फालिनु; फ्याँकिनु; मिल्काइनु; हुत्त्याइनु।
आफस- *ना.* [आफू + अस] आपस; आपस।
आफसे आफ- *क्रि.वि.* [हि. आप से आप] आफैँ आफ; स्वयमेव; आफैँ नै; आफआफैँ।
आफस्त- *ना.* [आपस] आपस्त; आफन्त।
आफाल्नु- *स.क्रि.*[सं. आस्फालन + नु] हे. आफल्नु; अफाल्नु।
आफालिनु- *क.क्रि.* आफल्ने काम गरिनु; आफलिनु; अफालिनु।
आफिस- *ना.* [अङ्.] अड्डा; कार्यालय।
आफुस- *ना.* [आफू + स] आपस; आफस।
आफू- सर्व.[सं. आत्मा] १. आफैँ; स्वयम्; खास आफू नै। २. तपाईं। ३. पति; स्वामी। ४. स्वयम्।
आफूखुसी- *क्रि.वि.* १. आफ्नो इच्छानुसार; मनमाफिक; इच्छामुताबिक; राजीखुसीले। *वि.* २. इच्छाअनुसारको; मनमाफिकको।
आफूमिल्दो- *वि.* आफूअनुसारको; आफ्नो स्वभावसुहाउँदो।
आफूसक्के- *क्रि.वि.* आफूले सकेजति; आफ्नो शक्तिले भ्याएसम्म।
आफैँ/आफै- *क्रि.वि.* [आफू + नै] १. आफू नै; म नै; स्वयम् नै। २. यहाँ नै; तपाईं नै।
आफैँ/आफैआफ- *क्रि.वि.* प्रयत्न नगरीकनै; आफआफैँ; आफैँ नै; स्वयमेव; स्वतः।
आफ्नू/आफ्नो- *वि.* [सं. आत्मन्] आफ्नो; आफ्नो अधिकारको; निजी; स्वकीय।
आफ्नू/आफ्नो मान्छे- *ना.* १. आत्मीय व्यक्ति। २. लोग्ने। ३. स्वास्नी।
आबद्ध- *वि.* [सं.] हरतरहबाट बाँधिएको; बन्धनमा परेको; सम्बन्ध भएको।
आबन्ध- *ना.* [सं.] १. बन्धन। २. बाँध्ने डोरी; दाम्लो; जुइन्।
आबन्धक- *वि.* बाँध्ने काममा प्रयोग हुने; बन्धनमा पार्ने।
आबन्धन- *ना.* १. डोरी; बन्धन। २. फेरो। ३. छाँद।
आबरु- *ना.* [फा. आबरु] १. मानमर्यादा; इज्जत; सम्मान। २. लाज, सरम।
आबर्जे- *ना.* [फा. आबार] गोस्वारा सेस्तामा भएको लगत वा आम्दानी, खर्चहरूबाट एक किसिमको कित्ता एकै महलमा पर्ने गरी रकमकलम छुट्ट्याई लेखिएको कागत।
आबहवा- *ना.* [फा.] कुनै देशको सर्दीगर्मी वा स्वास्थ्यको दृष्टिबाट हुने प्राकृतिक स्थिति; जलवायु।
आबाद- *वि.* [फा.] १. मानिस बसेर गुल्जार भएको; बस्ती बसेको। २. खनजोत गरेर बालीनाली लगाउन सकिने पारिएको।
आबादी- *ना.* १. बस्ती; बसोबास भएको ठाउँ। २. कुनै देशको जनसङ्ख्या; जनसमूह। ३. खनजोत गरेको जमिन।
आबा न काबा- *वि.* [हावा + न + काबा] होस हराएको; बेहोसी; सुद्धीबुद्धि नभएको; ग्वाँजे।
आबा न चाबा- *वि.* [मो.ब. आबा+न+चाबा] तेल न पानीको; बेकामको; अर्थ न बर्थको; व्यर्थको; बिनसित्तिको।
आबाल- *क्रि.वि.* [सं.] बालकलगायत; बालकदेखि लिएर।
आबालवनिता- *क्रि.वि.* स्वास्नीमान्छे र केटाकेटी लगायत; स्त्री र बालकसमेत।
आबालवृद्ध- *क्रि.वि.* बालकदेखि लिएर बुढासम्म; बुढो र बालकसमेत।
आभरण- *ना.* [सं.] १. शरीरमा लगाउने गहना; आभूषण। २. पालनपोषण; भरणपोषण।
आभा- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु आदिमा देखा पर्ने चमक; कान्ति; दीप्ति। २. झलक; प्रतिबिम्ब; छाया।
आभार- *ना.* [सं.] १. गुणग्राहिता; कृतज्ञता; गुन। २. कुनै वस्तु वा कार्यको बोझ; भारी। ३. गृहस्थीको भार; परिवारलाई पालनपोषण र रेखदेख गर्ने अभिभारा।
आभारी- *वि.* १. अर्कालि गरेको उपकार मान्ने; गुनिलो। २. कृतज्ञ।
आभास- *ना.* [सं.] १. नहुने कुरा पनि भएजस्तो हुने मिथ्या ज्ञान; भान; झझल्को। २. झल्को; अस्पष्ट सम्झना; छनक।
आभासित- *वि.* १. नहुने कुरा पनि भएजस्तो देखिने। २. झझल्को लाग्ने वा लागेको।
आभिजात्य- *ना.* [सं.] उत्तम कुल वा वर्गमा जन्मनाको भाव वा अवस्था; कुलीनता; श्रेष्ठता।
आभिजात्यवाद- *ना.* कुलीनता तथा शास्त्रीयतालाई बढी महत्त्व दिने एक सिद्धान्त।
आभीर- *ना.* [सं.] १. गाई पालेर जीविका चलाउने जाति; ग्वाला। २. पाउमा एघार मात्रा र अन्तिम जगण हुने एक छन्द। ३. भैरव रागको छोरो।
आभूषण- *ना.* [सं.] १. शरीरमा शोभा बढाउनाका निम्ति लगाइने रत्न आदि जडिएको गहना; अलङ्कार; गहनागुरिया; आभरण। २. शृङ्गार; सजावट।
आभूषित- *वि.* [सं.] गहना लगाएको; सिँगारिएको; रत्नादिका शृङ्गारले सजिसजाउ भएको; गहना, वस्त्र आदिले झरिझुट्ट भएको।
आभ्यन्तर- *वि.* [सं.] भित्रपट्टिको; भित्रको; भित्री; भित्री भागमा रहेको।
आभ्यन्तर कोप- *ना.* भित्री जलन; मानसिक ईर्ष्या; डाहा।
आभ्यन्तर प्रयत्न- *ना.* किलकिलेदेखि ओठसम्मको भागमा वर्णोच्चारणमा हुने विभिन्न प्राकृतिक प्रयत्न।
आभ्यन्तरिक- *वि.* आभ्यन्तर।
आभ्यासिक- *वि.* [सं.] अभ्याससम्बन्धी; अभ्यासबाट भएको; अभ्याससित सम्बन्धित।
आभ्युदयिक- *वि.* [सं.] १. कुनै माङ्गलिक कार्य वा अभ्युदयसित सम्बन्धित। *ना.* २. कुनै ठुला मङ्गल, कार्य (व्रतबन्ध, विवाह, सप्ताह आदि) मा पितृहरूका उद्देश्यले गरिने श्राद्ध; वृद्धिश्राद्ध; नान्दीमुख।
आम$_1$- *ना.* [सं.] १. आउँ। २. रोग; व्याधि। *वि.* ३. काँचो; कचिलो।
आम$_2$- *वि.* [फा.] १. मामुली; साधारण; सामान्य। २. सर्वसाधारणका

लागिको; जनताका लागिको।
आमजनता- *ना.* साधारण जनता; सम्पूर्ण जनता।
आममाफी- *ना.* सर्वमाफी। (राणाशासन समाप्त भएपछि श्री ५ त्रिभुवनबाट राणाहरूलाई आममाफी बक्सेको थियो। यस्तो माफी दिने अधिकार राष्ट्राध्यक्षमा मात्र हुन्छ)।
आमद- *ना.* [फा.] आम्दानी; आय।
आमरफ्त- *ना.* १. आम्दानीखर्च। २. आवतजावत (दिव्य.)।
आमदानी- *ना.* हे. आम्दानी।
आमनिर्वाचन- *ना.* [फा. आम + सं. निर्वाचन] सम्पूर्ण जनताले आफ्नो प्रतिनिधि छान्ने काम; देशको प्रतिनिधिसभाका लागि गरिने अधिराज्यव्यापी चुनाव।
आमनेसामने- *क्रि.वि.* [(द्वि.) सामुन्ने] एक अर्काको सम्मुखमा; मुखामुख गरेर; आमुन्नेसामुन्ने।
आमन्त्रण/आमन्त्रणा- *ना.* [सं.] १. निम्तो; निमन्त्रण। २. कसैलाई स्नेहश्रद्धाले पुकार्ने वा बोलाउने काम। ३. सल्लाह; परामर्श।
आमन्त्रणीय- *वि.* निम्तो गर्न सुहाउने; निमन्त्रण गर्न लायक; बोलाउनुपर्ने।
आमन्त्रयिता- *वि.* [सं.] निम्तो गर्ने; निमन्त्रण दिने; डाकबोलाउ गर्ने; आमन्त्रणकर्ता।
आमन्त्रित- *वि.* [सं.] निम्तो गरिएको; बोलाइएको; निमन्त्रित; निम्तारो; निम्तालु।
आमरण- अव्य. [सं.] बाँचुन्जेल; नमरुन्जेल; मर्ने बेलासम्म; आखिरी घडीसम्म।
आमरणान्त- *वि.* बाँचेसम्म टिक्ने; नमरेसम्म रहने वा अड्ने; नमरुन्जेल रहने।
आमलक- *ना.* [सं.] अमला।
आमलकी- *ना.* १. अमला। २. फाल्गुन शुक्ल एकादशी।
आमवात- *ना.* [सं.] आउँको विकारबाट शरीरका विभिन्न भाग दुख्ने र जोर्नी सुनिने एक प्रकारको रोग।
आमशिक्षा- *ना.* [फा. आम + सं. शिक्षा] देशका तमाम बालबालिका तथा प्रौढहरूलाई व्यापक स्तरमा उपलब्ध गराइने शिक्षा।
आमसभा- *ना.* [फा. आम + सं. सभा] ठुलो जनसमूह सम्मिलित भई गरिएको सार्वजनिक सभा; सर्वसाधारण जनसमूह जम्मा भएर गरिएको सभा।
आमा- *ना.* [सं. अम्बा] आफूलाई जन्म दिने स्त्री; जननी; माता; महतारी।
आमाको काख- *ना.* न्यानो वा सुखसन्चको अवस्था। **आमाको काख, अरूको लाख** (उखान)।
आमाड्लाम- *ना.* [भो. ब.] नेपालको सोलुखुम्बु जिल्लामा पर्ने ६,८५६ मिटर अग्लो हिमाली चुचुरो।
आमाचकारी- *ना.* [आमा + चकारी] जथाभावीसित लाजभाँडका शब्द प्रयोग गर्दै गरिने गाली; मनपरी बोलाइ।
आमाजू/आमाज्यू- *ना.* [आमा + ज्यू] पतिकी दिदी; लोग्नेकी दिदी।
आमातिसार- *ना.* [सं.] बारम्बार रगत नमिसिएको आउँ दिसा हुने रोगविशेष।
आमान्न- *ना.* [सं.] १. काँचो अन्न; नपकाएको अन्न। २. पितृका उद्देश्यले दान गरिने सिधा।
आमावास्य- *वि.* [सं.] १. औँसीको; औँसीसित सम्बन्धित; औँस्याहा। २. औँसीमा जन्मेको।
आमाशय- *ना.* [सं.] पेटभित्र खाएको पदार्थ रहने थैली; पाकस्थली।
आमिष- *ना.* [सं.] १. मासु। २. देवकार्य र पितृकार्यमा निषिद्ध गरिएको खाद्य वस्तु; अपवित्र मानिएको खाद्य पदार्थ।
आमिषाशी- *वि.* माछामासु खाने; मांसाहारी।
आमुख- *ना.* [सं.] १. सुरु; थालनी। २. नाटकको प्रस्तावना वा भूमिका। ३. भूमिका; प्रस्तावना। *ना. यो.* ४. सम्मुख; अगाडि।
आमुन्नेसामुन्ने- *क्रि.वि.* [(द्वि.) सामुन्ने] परस्परमा एक अर्काको अगाडि; सामुन्ने सामुन्ने; आमनेसामने; मुखामुख; हाराहारी।
आमूल- अव्य. [सं.] जरासम्म; मूलपर्यन्त; टुप्पादेखि फेदसम्म (जस्तै- आमूल परिवर्तन)।
आमै- *ना.* [आमा + नै] १. आमा; जननी। २. बज्यै; हजुरआमा। ३. आमाजस्तै मान्य स्त्री। *वि.बो.* ४. तर्सँदा, झस्कँदा वा आश्चर्य हुँदा बोलिने शब्द; आम्मै (उदा.- आमै! कत्रो सर्प आयो!)।
आमैबाबै- *ना.* आमै र बाबै।
आमोद- *ना.* [सं.] १. आनन्द; खुसी; खुसीयाली; हर्ष। २. रमिता। ३. सुगन्ध; सुवास; बास्ना।
आमोद प्रमोद- *ना.* भोगविलास; मनमोज; सुखचैन; मोजगिरी।
आमोदित- *वि.* १. प्रसन्न पारिएको वा भएको; खुसी पारिएको वा भएको; हर्षित। २. सुगन्धित; सुवासित; सुवास भएको वा आएको।
आमोदी- *वि.* १. प्रसन्न रहने; हर्षित। २. सुवासित; सुगन्धित।
आमोली- *ना.* केटाकेटीहरूको खेलमा केटाकेटीले आफूलाई डुम बनाएपछि केही समय खेलबाट अलग राख्न गरिको सङ्केत; फुक्की; फुट्टी।
आम्खोरा- *ना.* [फा. आबखोर] पेट फुकेको, केही साँगुरिएको घाँटी र खुला मुख भएको, लाम्चो किसिमको पानी खाने भाँडो; अम्खोरा।
आम्खोरी- *ना.* सानो अम्खोरा।
आम्दानी- *ना.* [फा. आमदनी] १. कुनै काम, रोजगार व्यापार आदिबाट कमाइएको धनसम्पत्ति; आय; आयस्ता। २. लाभ; प्राप्ति; उपलब्धि।
आम्दानी खर्च- *ना.* आम्दानी र खर्च; आय र व्यय।
आम्नाय- *ना.* [सं.] १. श्रुति; वेद। २. परम्पराबाट चलेर आएको परिपाटी; कुलको रीतिथिति। ३. चलेर आएको उपदेश; गुरुबाट प्राप्त शिक्षा। ४. सल्लाह; मन्त्रणा; परामर्श।
आम्मे- प्रत्य.[सं. मय (ट्)] कुनै शब्दका पछिल्तिर गाँसिएर अधिकता वा व्याप्तिको अर्थ बुझाउने प्रत्ययधर्मी शब्द (जल + आम्मे = जलाम्मे, रातो + आम्मे = राताम्मे इ.)।
आम्मै- *वि.बो.* [आमै] डर, आश्चर्य, विषाद आदिका क्षणमा एकाएक मुखबाट निस्कने शब्द; आमै। (उदा.- आम्मै, तिमीले त्यसो गर्‍यौ भने म त मरिहालेँ नि!)।
आम्मै नि- *वि.बो.* आम्मै।
आम्मैले- *वि.बो.* आम्मै।
आम्र- *ना.* [सं.] १. आँप। २. आँपको रुख।

आम्रगन्धा- *ना.* साधारण भालाजस्तो पात हुने, गुलाफी रङको फूल फुल्ने र आँपको जस्तो बास्ना आउने एक जातको हलेदो।
आम्रहरिद्रा- *ना.* आँपको गन्ध आउने र उसिनेर साँधी अचार खाइने एक प्रकारको कन्दमूल; हर्दीआँप।
आम्रात/आम्रातक- *ना.* [सं.] अमाराको रुख; अमारो।
आम्ल- *ना.* [सं.] १. अमिलीको रुख; अमिली। २. अमिलो स्वाद; अमिलोपन। ३. पित्त अमिलो हुने रोगविशेष।
आम्लिका- *ना.* अमिली।
आय- *ना.* [सं.] १. आम्दानी। २. फाइदा; लाभ।
आयकर- *ना.* सबै किसिमका आम्दानीमा नियमबमोजिम लगाइएको कर।
आयकर अदालत- *ना.* आयकरसम्बन्धी मुद्दामामिलको कारबाई गर्ने अड्डा।
आयत- *वि.* [सं.] १. फैलिएको; फराकिलो; विस्तृत; विशाल। २. लामो; दीर्घ।
आयतन- *ना.* १. आकाशको खास क्षेत्र ओगट्ने कुनै वस्तुको आकृति वा गुण। २. वस्तुको आकृतिबाट देखिने आकाशको परिधि वा क्षेत्रफल। ३. लमाइ र चौडाइ बराबर नभए पनि चार समकोण भएको कुनै क्षेत्र। ४ गृह; घर। ५. ठाउँ; स्थान। ६. मन्दिर; देवालय। ७. अग्निकुण्ड; यज्ञवेदी।
आय विवरण- *ना.* [सं.] कुन रकम कहाँबाट कसरी आयो भन्ने कुराको विवरण; आम्दानीको लेखाजोखा; आर्जनको लेखा वा टिपोट।
आयव्यय- *ना.* [सं.] आम्दानी र खर्च; नाफा र नोक्सान; लाभहानि।
आयव्ययक- *ना.* १. आगामी वर्षको निमित्त विभिन्न विभाग वा कामका निम्ति इन्तिजाम गरिएको आम्दानीखर्चको लेखाजोखा; बजेट; एक वर्ष वा अरू कुनै समयावधिका लागि अनुमान गरिएअनुसार भविष्यको कार्य सञ्चालनमा प्रस्तुत गरिएको आर्थिक योजना। २. कुनै सरकारी, अर्धसरकारी संस्था आदिको सालभरमा हुने आम्दानी र खर्चको अनुमानित लेखाजोखा।
आयव्ययक गणना- *ना.* कुनै राष्ट्र वा सङ्घ, संस्था आदिको सालभर वा कुनै खास अवधिभित्र हुने सम्भावित आय र व्ययको अनुमानित लेखाजोखा; आयव्ययको तथ्याङ्क।
आयव्ययक चक्र- *ना.* आम्दानी र खर्चको नियमित क्रम; आम्दानीअनुसारको खर्च र खर्चअनुसारको आम्दानी गर्ने प्रक्रिया।
आयव्ययक विवरण- *ना.* आम्दानी र खर्चको विवरण वा लेखा।
आयव्ययिक- *ना.* आयव्ययक; बजेट।
आयस्ता- *ना.* [√ आय] १. जग्गाजमिन, व्यापार आदिबाट निश्चित रूपमा हुने आम्दानी; स्थायी आयस्रोत। २. प्राप्ति; लाभ; फाइदा।
आयात- *ना.* [सं.] १. विदेशबाट झिकाइएका मालसामान आउने काम; पैठारी। *वि.* २. विदेशबाट खरिद गरिएको; झिकाइएको। ३. आएको; आगत।
आयातक- *ना.* विदेशबाट मालसामान मगाउने स्वीकृति पाएको; व्यवसायी।
आयातकर- *ना.* विदेशबाट झिकाइएका तयारी वा कच्चा मालसामानमा भन्सारको नियमानुसार उठाइने वा लिइने शुल्क; आयातशुल्क।
आयातनिर्यात- *ना.* मालसामानहरू विदेशबाट स्वदेशमा मगाउने र स्वदेशबाट विदेशमा पठाउने काम; निकासी पैठारी।
आयातमुण्ड- *वि.* लाम्चो टाउको भएको; मानवशास्त्र अनुसार लाम्चो आकारको टाउको हुने।
आयाम- *ना.* [सं.] १. वस्तुको लमाइ, चौडाइ र मोटाइमध्ये कुनै एक थोक। २. फैलावट; विस्तार।
आयामिक- *वि.* १. लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ र गहिराइ मिलेको। २. आयामसँग सम्बन्धित; आयामको।
आयामेली- *वि.* आयामको; आयामसँग सम्बन्धित।
आयास- *ना.* [सं.] १. मिहिनेत; प्रयास; परिश्रम। २. थकाइ।
आयासकर- *वि.* कुनै मिहिनेत, प्रयत्न आदिबाट कमाइएको निश्चित रकम छाडेर बढीमा लाग्ने सरकारी कर वा दस्तुर।
आयु- *ना.* [सं.] १. नमरुन्जेलसम्मको समय; आयुष्य; आयुर्दा। २. उमेर; वय। ३. जीवन।
आयुक्त- *वि.* [सं.] १. टाँसिएको; जोडिएको; गाँसिएको। २. कुनै पदमा भर्ना भएको; नियुक्त। *ना.* ३. कुनै आयोगको अध्यक्ष वा सदस्य (निर्वाचन आयुक्त) आदि।
आयुध- *ना.* [सं.] १. हतियार; शस्त्र; अस्त्र। २. अङ्गुल र मात्राको दश गुना बराबरको नाप; सयताल, दिशा, नाडी वा प्रादुर्भाव बराबरको नाप।
आयुधजीवी- *वि.* हतियार चलाएर जीविका गर्ने; शस्त्रजीवी।
आयुधिक- *वि.* १. हतियारसम्बन्धी; शस्त्रसम्बन्धी। *ना.* २. सिपाही; सैनिक; योद्धा।
आयुधी- *वि.* १. हतियार भिर्ने; शस्त्रधारण गर्ने। *ना.* २. सैनिक; सिपाही; योद्धा।
आयुधीय- *वि.* १. हतियार वा शस्त्रसँग सम्बन्धित; हातहतियारको। *ना.* २. लडाकु; योद्धा।
आयुर्दा- *ना.* [सं. आयु] बाँचेको वा जीवित समय; आयु।
आयुर्वेद- *ना.* [सं.] पौर्वात्य दृष्टिकोणबाट पाँचौ वेद मानिने, रोग निदानपछि काष्ठादि, रसादि औषधीको प्रयोग गरिने र शल्यक्रिया आदिका उपायद्वारा पनि चिकित्सा गरिने प्रसिद्ध प्राचीन चिकित्साशास्त्र; चरक, सुश्रुत, वाग्भट आदिद्वारा प्रणीत पौर्वात्य चिकित्सा पद्धति।
आयुर्वेदिक- *वि.* आयुर्वेदसम्बन्धी; आयुर्वेदीय।
आयुर्वेदीय- वि. आयुर्वेदिक; वैदाङ्गी।
आयुशेष- *ना.* [सं.] बाँकी रहेको आयु वा उमेर; बाँकी जीवन; शेष जीवन।
आयुष्मान्- *वि.* [सं.] १. लामो आयु भएको; चिरञ्जीवी; दीर्घजीवी। २. बाँचेको; जिउँदो।
आयुष्य- *ना.* [सं.] १. बाँचेको उमेर वा वय; आयु; जीवनकाल। *वि.* २. आयु बढाउने; धेरै बाँच्ने गराउने; आयु लामो गराउने।
आयोग- *ना.* [सं.] १. कुनै निश्चित कार्यका निम्ति सरकारबाट गठित संस्था वा निकाय (निर्वाचन आयोग, लोकसेवा आयोग इ.)। २. सरकारी र अर्धसरकारी विशेष कामका लागि स्थायी वा अस्थायी रूपमा खडा गरिएको एक वा अनेक व्यक्तिको समिति (शाही आयोग, सेवा आयोग इ.)।

आयोजक- *वि.* [सं.] कुनै कामकुराको प्रबन्ध गर्ने; कुनै योजनाको सञ्चालन गर्ने; बन्दोबस्त मिलाउने; प्रबन्धक; व्यवस्थापक।

आयोजक समिति- *ना.* कुनै कार्यको व्यवस्था एवं प्रबन्ध गर्नका निम्ति गठन गरिएको सम्बन्धित आयोजकहरूको समिति।

आयोजन/आयोजना- *ना.* [सं.] १. कुनै काम पूरा गर्नका निम्ति पहिलेदेखि गरिएको प्रबन्ध; इन्तजाम; बन्दोबस्त। २. कसैलाई कुनै काममा लगाउने काम; नियुक्ति। ३. मिलाउने वा जोड्ने प्रक्रिया। ४. उद्योग; उन्नति। ५. सामग्री; सामान।

आयोजित- *वि.* [सं.] आयोजन वा आयोजना गरिएको; प्रबन्ध मिलाइएको; बन्दोवस्त भएको वा गरिएको।

आरक्त- *वि.* [सं.] रङ्गायाँ रङको; हल्का रातो; अलि अलि रातो; रातो रातो।

आरक्ष- *ना.* [सं.] वन्यजन्तुको सुरक्षा र रुख, बिरुवाहरूको बचाउका निम्ति जङ्गललाई चारैतिरबाट घेर्ने काम; आरक्षण।

आरक्षक- *ना.* १. सबै किसिमका कठिनाइबाट बचाउ गर्ने व्यक्ति। २. प्रहरी; पुलिस।

आरक्षण- *ना.* १. चारैतिरबाट रक्षा गर्ने वा जोगाउने क्रिया। २. वन्यजन्तु र बोट, बिरुवाहरूको बचाउका निम्ति जङ्गललाई सुरक्षित राख्ने काम।

आरक्षक दल- *ना.* आरक्षकको दल वा समूह; प्रहरी टोली।

आरक्षित- *वि.* [सं.] चारैतिरबाट रक्षा गरिएको; जोगाइएको; बचाइएको।

आरक्षक कोष- *ना.* विशेष आवश्यकता पर्दा वा सङ्कटका समयमा काम दिन सकोस् भनी जम्मा गरिने कोष; सञ्चित कोष।

आरक्षक विषय- *ना.* विशेष दृष्टिबाट वा विशेष व्यक्तिहरूका निम्ति सुरक्षित राखिएको विषय।

आरक्षी- *वि.* [सं.] १. चारैतिरबाट बचाउ गर्ने। २. रक्षक।

आरण्य- *वि.* [सं.] १. जङ्गलसम्बन्धी; जङ्गली; बनैया; जङ्गलको; जङ्गलमा रहेको। *ना.* २. जङ्गल; वन; कानन। ३. खेती नगरीकन पैदा भएको अन्न; जङ्गली अन्न। ४. जङ्गली जनावर। ५. अर्ना।

आरण्यक- *वि.* १. जङ्गली; बनुवा। *ना.* २. वनजङ्गलको बाटोघाटो आदि। ३. वनजङ्गलमा रहने मानिस; वनवासी। ४. वानप्रस्थ आश्रमसम्बन्धी कार्यको विवरण लेखिएको वेदको एक खण्ड वा भाग।

आरण्यक कुक्कुट- *ना.* जङ्गली कुखुरो; लुइँचे।

आरती१- *ना.* [सं. आरात्रिक] १. देवताका पूजाआजामा धूप, बत्ती बालेर घुमाउने क्रिया; निराजन। २. धेरै मुख भएको बत्ती बाल्ने भाँडो। ३. बेलुका गरिने देवताको पूजा वा आराधन।

आरती२- *ना.* खुरा भएका झ्यालढोकामा खापाको खुरा अड्याउने प्वाल भएको तलमाथि रहने तेर्सो काठ।

आरती स्याउँली- *ना.* विवाहमा दुलही भित्र्याउँदा दुलाहाका दिदीबहिनीले थालमा विभिन्न आकारका बुट्टामा बत्ती बाली गरिने आरती; निराजन।

आरन- *ना.* [सं. आयस् + अरण] कामी, कौ आदिको फलाम पोल्ने अगेनु; फलाम पोल्ने आगाको भट्टी।

आरब्ध- *वि.* [सं.] १. थालनी गरेको; सुरु भएको; आरम्भिक। *ना.* २. सुरु; आरम्भ।

आरभटी- *ना.* [सं.] १. क्रोध, भयानकता, रौद्रता आदि उग्रभावको चेष्टा। २. एक साहित्यिक वृत्ति; रौद्र, वीर, भयानक आदि रसको वर्णन वा प्रयोग भएको अंश।

आरम्भ- *ना.* [सं.] १. थालनी; सुरु; उठान; प्रारम्भ। २. कार्यावस्था; कथावस्तुका पाँच अवस्थामध्ये पहिलो अवस्था; फलप्राप्तिका निमित्त उत्सुकता देखाइने अवस्था।

आरम्भतः- अव्य. थालेदेखि; सुरुदेखि; प्रारम्भदेखि।

आरम्भ निष्पत्ति- *ना.* १. चाहिँदो माल तयार पार्ने वा अभावपूर्ति गर्ने काम। २. वस्तुको उत्पादन गर्दा लाग्ने खर्च। ३. उपलब्धि; प्राप्ति।

आरम्भिक- *वि.* १. सुरुको; थालनी गर्ने अवस्थाको; पहिलेको; प्रारम्भिक। २. खास प्रविधि, साधन तथा प्रक्रियाको पूर्वपरीक्षणका लागि गरिने (अध्ययन, अभ्यास इ.)।

आरसी- *ना.* [सं. आदर्शिका] १. प्राचीन कालको धातुको ऐना; आर्सी। २. देवी, देवताको पूजा गरिने अष्टदल लेखिएको धातुको थाली।

आरा- *ना.* [सं.] एउटाले तान्ने र अर्कोले घचेट्ने गरी ठुलठुला काठ चिर्ने ठुलो खालको करौंती।

आराधक- *वि.* [सं.] आराधना गर्ने; उपासक; पूजक।

आराधन/आराधना- *ना.* [सं.] १. ईश्वरलाई प्रसन्न पार्न गरिने उपासना; पूजा; ध्यान। २. सम्मान; सेवा; टहल।

आराधनीय- *वि.* आराधना गर्न योग्य; पूज्य।

आराधित- *वि.* [सं.] आराधना गरिएको; पुजिएको; पूजा गरिएको; पूजित; सेवित।

आराध्य- *वि.* [सं.] १. आराधना गर्न योग्य; पूजनीय; आराधनीय। २. आफूले आराधना, उपासना, पूजा आदि गरिएको (देवता, इष्टदेवता)।

आराम- *ना.* [सं.] १. थकाइ मार्ने वा विश्राम गर्ने काम; सुस्ताउने क्रिया; श्रमशान्ति। २. सन्चो; सन्चसुबिस्ता; निको; आनन्द; निकानन्द। ३. सुख; चैन। ४. उपवन; बगैँचा।

आरामकुर्सी- *ना.* लामो आकारको पल्टेर बस्न हुने मेच वा कुर्सी।

आरामगृह- *ना.* आराम गर्ने घर वा कोठा; विश्राम गर्ने घर; विश्रामालय।

आरामबिराम- *ना.* सन्चोबिसन्चो; सुखदुःख।

आरामी- *वि.* [आराम + ई] १. आरामको; आरामसम्बन्धी। २. आराम चाहने; विलासप्रिय। ३. अल्सी; अल्छी; सुस्त।

आरामी पत्र- *ना.* सन्चोसुबिस्ता लेखिएको चिठी; कुशल समाचारको चिठीपत्र।

आरारुट/आरारोट- *ना.* [अङ्. आरारुट] १. लाम्चो भेट्नामा लामा र ठुला पात हुने, खैरा धर्साहरू भएको सेतो गानु हुने एक प्रकारको बोट। २. हल्का हुनाले बिरामीलाई पथ्यका निम्ति पेय बनाई खुवाइने त्यसैको कन्द वा पिठो।

आरिस- *ना.* [√ आहारिस] ईर्ष्या; डाहा; आहारिस।

आरिसे- *वि.* अर्काको सुखसम्पत्ति वा उन्नति देख्न, सहन नसक्ने स्वभावको; डाहा गर्ने बानी भएको; इखालु; डाहिलो; डाढे।

आरिस्याइँ- *ना.* आरिसे हुनाको भाव, अवस्था वा प्रवृत्ति।

आरी१- *ना.* [सं.] ससाना पात हुने, गुलाफी रङका बाटुला फूल फुल्ने काँडादार रुख वा कलेजी रङका लामा कोसा फल्ने त्यसैको फल।

आरी२- *ना.* [सं. आढक] अचार बनाउने वा अचार हाल्ने काममा आउने काठ, माटो आदिको सानो भिउँट; बिट नफर्किएको काठ वा माटाको फराकिलो भाँडो; आह्री।

आरी स्याँगी- *ना.* १. सङ्कटकालीन अवस्था; चरीघाँटी। २. आरी र स्याँगी।

आरु- *ना.* [सं.] लाम्चा पात हुने, कलेजी रङका सेता ससाना फूल फुल्ने एक जातको बोट वा त्यही बोटको भित्र हाडे बियाँ हुने फुस्रो रङको फल।

आरुपाते- *ना.* आरुको जस्तो पात हुने एक प्रकारको घाँस।

आरूढ- *वि.* [सं.] १. चढेको; कुनै वस्तुमाथि बसेको। २. तत्पर; सन्नद्ध।

आरूढयौवना- *ना.* १. बैंसले मत्त भएकी तरुनी; उमेर पुगेकी युवती। २. मध्या नायिकाका चार भेदमध्ये एक।

आरेख- *ना.* [सं.] खास विचारलाई रेखाको माध्यमद्वारा प्रस्तुत गरिने ग्राफिक प्रविधि।

आरो/करौँती- *ना.* [सं. आर] १. करौँती। २. जुत्ता सिउने, चुच्चो थोरै दोब्रिएको सियो। ३. फलामको तिखो घोच्ने हतियार; सुइरो।

आरोग्य- *ना.* [सं.] १. रोग नभएको वा नलागेको अवस्था; स्वस्थता; तन्दुरुस्ती। २. रोग नलाग्ने क्रिया वा भाव।

आरोग्य आश्रम/शाला- *ना.* १. बिरामीहरूलाई उपचार गर्न राखिने वा उपचार गरिने घर; स्वस्थ वातावरण भएको घर। २. चिकित्सालय; अस्पताल।

आरोप- *ना.* [सं.] १. कसैलाई कुनै खराब काम गरेबापतमा लगाइएको दोष; बात वा फरेब; अभियोग। २. कसैलाई खराब काम गरेकोमा वात वा दोष लगाउने क्रिया वा व्यवहार। ३. एक पदार्थमा अर्का पदार्थका गुणको कल्पना गर्ने काम। ४. रोप्ने वा घुसार्ने काम।

आरोपक- *वि.* १. आरोप लाउने; फत्तुर लाउने; दोष वा बात लगाउने। २. बोटबिरुवा आदि रोप्ने।

आरोपण- *ना.* १. उखेलेका बोटबिरुवा आदि अर्का ठाउँमा रोप्ने काम। २. एक व्यक्तिले अर्का व्यक्तिको भाव देखाउने वा एक वस्तुमा अर्को वस्तु जड्ने काम। ३. एउटा बिरुवामा अर्को बिरुवाको टुसो वा सानो हाँगो घुसार्ने वा टाँसेर एकरूप पार्ने काम। ४. चढाउने वा उकाल्ने काम। ५. दोषबात लगाउने काम। ६. झुटो कल्पना; भ्रम।

आरोपण पत्र- *ना.* अड्डा, अदालतबाट कुनै व्यक्तिका उपर आरोप लगाइएको बेहोरा वा बयान लेखिएको कागत।

आरोपित- *वि.* १. दोष लगाइएको; बात लगाइएको। २. सारिएको; रोपिएको (बिरुवा)।

आरोप्य- *वि.* १. आरोप लगाउन हुने; बात लगाउन लायक। २. सार्न वा रोप्न हुने (बोटबिरुवा)।

आरोह- *ना.* [सं.] १. घोडा आदि चढ्ने मानिस; सवार। २. चढ्ने वा उक्लने काम। ३. अग्लो जमिन; उच्च स्थान। ४. सङ्गीतमा निम्न स्वरबाट क्रमशः स्वर चढाउँदै लैजाने काम। ५. चढाइ; धावा। ६. पहाड आदि चढ्ने वा उक्लने काम। ७. बोल्दा वा वाचन गर्दा स्वर उरालिँदै जाने प्रवृत्ति।

आरोहक- *वि.* १. घोडा आदि चढ्ने; पर्खाल आदि उक्लने। *ना.* २. रथ हाँक्ने व्यक्ति; सारथि; घोडा आदि चढ्ने व्यक्ति; घोडचढी।

आरोहण- *ना.* १. चढ्ने वा उक्लने काम वा प्रक्रिया। २. मास्तिर चढ्ने साधन; सिँढी; भऱ्याङ। ३. बिउ, पालुवा आदि टुसाउने वा पलाउने काम। ४. नाचगानका निम्ति बनाइएको अग्लो ठाउँ; मञ्च।

आरोहावरोह- *ना.* १. चढ्ने र उत्रने काम; उक्लने र ओर्लने काम। २. सङ्गीतमा स्वर चढाउने र उतार्ने क्रिया वा अवस्था।

आरोही- *वि.* १. पहाड, रुख आदिमा चढ्ने वा उक्लने। २. घोडचढी; सवारीमा चढ्ने (मानिस, सवार इ.)। *ना.* ३. गाउँदा वा बजाउँदा 'स' देखि 'नि' सम्म क्रमशः बढाउँदै लैजाने स्वरसाधनको प्रक्रिया।

आर्घो- *ना.* [भो. ब.] गुरुङ जातिको आफ्नो चलनअनुसार गरिने शुद्धशान्ति; आर्घुं; घेवा।

आर्जनु- *स.क्रि.* [सं. आर्जन + नु] आर्जन गर्नु; कमाउनु; आम्दानी गर्नु।

आर्जन- *ना.* [सं. अर्जन] खेतीपाती, उद्योग, श्रम आदिबाट हुने आर्थिक वा अन्य आय; कमाइ; आम्दानी। **आर्जन भए भोर्जन मिल्छ** (उखान)।

आर्जिनु- *क.क्रि.*[आर्ज + इ + नु] आर्जन गरिनु; कमाइनु।

आर्जे- *ना.* कुनै हराएपराएको अथवा भागेको वस्तु वा मान्छे कतातिर छ भनी पत्ता लगाउने उद्देश्यले ज्योतिष वा धामीले अक्षता आदि प्रयोग गरी हेर्ने जोखना।

आर्त- *वि.* [सं.] १. सङ्कट वा विपत्मा परको। २. दुःखी। ३. बिरामी; रोगी; अस्वस्थ। ४. पीडा भएको; पीडित।

आर्तनाद- *ना.* दुःख वा पीडाले कराएको आवाज; करुण क्रन्दन।

आर्तव- *वि.* [सं.] १. ऋतु वा मौसमसित सम्बन्धित; कुनै खास ऋतुमा हुने; मौसमी। *ना.* २. नछुने आइमाईको महिना महिनामा निस्कने रज वा रगत।

आर्थिक- *वि.* [सं.] १. धनसम्पत्तिसम्बन्धी; वित्तीय। २. राजनीति तथा समाजशास्त्रका अनुसार धनसम्पत्ति तथा यसको आर्जन, उत्पादन, विभाजन, वितरण आदिसित सम्बन्ध राख्ने। ३. शब्द, वाक्य आदिको तात्पर्यसँग सम्बन्धित; अर्थसँग सम्बन्ध राख्ने।

आर्थिक ऐन- *ना.* सरकारले देशको आयव्ययसम्बन्धी व्यवस्थाका निम्ति तर्जुमा गरी निकालेको ऐन।

आर्थिक प्रणाली- *ना.* राष्ट्रिय सम्पत्तिको आयव्यय गरिने नीति तथा प्रक्रिया।

आर्थिक भूगोल- *ना.* आर्थिक दृष्टिले देशका विभिन्न भाग तथा तिनका उत्पादन आदिको अध्ययन गरिने विद्या।

आर्थिक योजना- *ना.* अर्थसम्बन्धी योजना; राष्ट्रिय योजनाअनुसार अर्थका सम्बन्धमा तय गरिएको योजना।

आर्थिक वर्ष- *ना.* नयाँ आर्थिक योजना प्रारम्भ गरिने वर्ष (नेपालमा साउन महिनादेखि अर्को असार मसान्तसम्म आर्थिक वर्ष हुन्छ।)।
आर्थिक सल्लाहकार- *ना.* सरकारलाई अर्थसम्बन्धी कामकुराको सल्लाह दिने व्यक्ति वा समिति।
आर्थी व्यञ्जना- *ना.* [सं.] शब्दका आधारमा नभएर अर्थका आधारमा व्यङ्ग्यार्थ बुझाउने व्यञ्जना।
आर्द्र- *वि.* [सं.] १. पानीले भिजेको; चिसो। २. गिलो; नरम। ३. रसयुक्त; रसिलो। ४. पग्लेको।
आर्द्र खेती- *ना.* पानी पुग्ने खेतमा लगाइने बालीनाली।
आर्द्रक- *वि.* १. भित्र वा बाहिर पानीको अंश भएको; भिजेको। २. गिलो; नरम। *ना.* ३. अदुवा।
आर्द्रकता- *ना.* आर्द्र हुनाको भाव; पानीले भिज्ने भाव वा अवस्था; चिसोपन।
आर्द्रा- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक नक्षत्र; छैटौँ नक्षत्र।
आर्मेनियाली- *ना.* [आर्मेनिया (स्थान + आली] भारोपेली भाषा परिवारको शतम् वर्गको एक उपशाखा।
आर्य- *वि.* [सं.] १. उत्तम; श्रेष्ठ। २. आदरणीय; मान्य। ३. प्रगतिशील; उत्तम संस्कारयुक्त। *ना.* ४. उत्तम वा उदात्त चरित्र भएको मानिस। ५. सानाले ठुलालाई सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। ६. सभ्य मानिएको एक प्राचीन जाति।
आर्यजाति- *ना.* आर्यहरूको जाति; आर्य।
आर्यधर्म- *ना.* आर्यहरूले अँगालेको धर्म; सनातन धर्म।
आर्यपुत्र- *ना.* १. प्राचीन कालमा पत्नीले पतिलाई सम्बोधन गर्दा भनिने शब्द। २. आर्यकुलमा जन्मेको पुरुष।
आर्य सभ्यता- *ना.* आर्यहरूले स्थापित गरेको सभ्यता; आर्य संस्कृति।
आर्य समाज- *ना.* १. सनातन धर्ममा उदारता ल्याउन भारतका स्वामी दयानन्द सरस्वतीले चलाएको एक धार्मिक सम्प्रदाय २. आर्यजातिको समाज।
आर्यसमाजी- *वि.* आर्यसमाजको सिद्धान्त मान्ने; आर्य समाजको (सदस्य, सिद्धान्त इ.)।
आर्या- *ना.* [सं.] १. मान्य स्त्री। २. पार्वती; दुर्गा। ३. पहिलो र तेस्रो पाउमा बाह्र बाह्र मात्रा, दोस्रो पाउमा अठार मात्रा अनि चौथो पाउमा पन्ध्र मात्रा हुने मात्रिक छन्दको एक भेद।
आर्यागीति- *ना.* आर्याको पूर्वार्धमा एक गुरु र उत्तरार्धमा पनि एक गुरु थपिएर बनेको र दुवै पदको अन्तिम गण मगण भएको मात्रिक छन्द।
आर्यावर्त- *ना.* [सं.] १. आर्यहरूको निवासस्थल; पौराणिक मान्यताअनुसार हिमालदेखि विन्ध्याचलसम्म र पूर्वी समुद्रदेखि पश्चिमी समुद्रसम्म फैलिएको विस्तृत भूभाग। २. भारतवर्ष।
आर्याष्टाङ्ग मार्ग- *ना.* [सं.] बुद्धद्वारा प्रतिपादित दुःख निवृत्तिका आठ मार्ग।
आर्येरानी- *ना.* [सं.] भारोपेली भाषा परिवारका दश शाखामध्ये एक; भारत-इरानेली।
आर्येरानी भाषा- *ना.* आर्येरानी शाखामा पर्ने कुनै पनि भाषा।
आर्येरानी मूल- *ना.* संस्कृत र फारसीको साझे मूल मानिने प्रागैतिहासिक भारोपेली भाषा।
आर्येली- *ना.* [आर्य+एली] भारोपेली परिवारको एउटा शाखा; भारत-इरानेली; आर्येरानी।
आर्योत्तरयुग- *ना.* [सं.] इतिहासका अनुसार धातुयुगपछि आउने समय; प्रायद्वीपमा आर्यहरूको प्रवेशपछिको युग।
आर्ष- *वि.* [सं.] १. ऋषिसँग सम्बन्धित; ऋषिहरूद्वारा प्रयुक्त; ऋषिको। २. प्राचीन। ३. वैदिक।
आर्ष प्रयोग- *ना.* पाणिनि आदिका व्याकरणअनुसार अशुद्ध ठहरिए पनि वेद तथा पुराणमा प्रचलित भएको आधारमा शुद्ध मानिने भाषिक प्रयोग।
आर्ष विवाह- *ना.* कन्याका पिताले वरसित दुइटा गोरु लिएर गरिदिने वैदिक विवाह; आठ प्रकारका विवाहमध्ये एक।
आर्सी- *ना.* हे. आरसी।
आह्रिस- *ना.* [आहारिस] डाढ; ईर्ष्या; आरिस।
आह्रिसे- *वि.* डाढे; ईर्ष्यालु; आरिसे।
आह्रिस्याइँ- *ना.* आह्रिसेको स्वभाव, व्यवहार वा आचरण; आरिस्याइँ।
आलङ्कारिक- *वि.* [सं.] १. साहित्यशास्त्रका अनुसार अलङ्कारले युक्त (कुनै रचना)। २. अलङ्कार परेको (कथन, उक्ति आदि)। ३. ज्यादै चखिलो वा घुमाउरो (भनाइ वा बोली)। ४. गहनासम्बन्धी; गहनाले युक्त। *ना.* ५ अलङ्कारशास्त्र जान्ने व्यक्ति; अलङ्कारशास्त्रको ज्ञाता।
आलटाल- *ना.* [(द्वि.) + टाल] १. मनले नखाएको काममा लाग्नुपर्दा ढिलाइ गर्ने बानी; अलमल; अल्याङमल्याङ; आलेटाले; आनाकानी। २. काममा भरसक हच्कने प्रक्रिया; टारटुर।
आलपिन- *ना.* [पोर्त. अल्फिनेट] अलग्गिएका वा छरिएका कागजपत्र नत्थी गर्ने, नाथ्रीका ठाउँमा ल्वाङकाँटीको झैँ छातो हुने सियो।
आलमारी- *ना.* [पोर्त. अलमारियो] भित्र तह तह मिलाएर फलेकहरू जडी खण्ड खण्ड गराइएको, ढोका लगाउन हुने र मालमत्ता राख्न हुने धातु वा काठको ठाडो सन्दुस; बोकेर ठाउँ सार्न मिल्ने दराज।
आलमाल- *ना.* [(द्वि.) माल] मालमत्ता; झिटीमिटी; झिटीझाम्टा; मालताल।
आलम्ब- *ना.* [सं.] १. आश्रय; आधार; सहारा। २. उत्तोलकलाई अड्याउने आड।
आलम्बन- *ना.* १. आश्रय; सहारा; अवलम्ब। २. साहित्यशास्त्रमा रस-निष्पत्तिको कारण; आलम्बन विभाव।
आलम्बी- *वि.* सहारा लिने वा दिने; आश्रित वा आश्रयी।
आलय- *ना.* [सं.] १. घर; गृह; वासस्थान। २. आश्रय; आधार। ३. ठाउँ; स्थान।
आलवाल- *ना.* [सं.] बोटबिरुवा हुर्काउनका लागि फेदमा पानी अड्याउन वरिपरि बनाइएको डिल; आली।
आलस१- *ना.* [सं. अतसी] गहतजस्तो थेप्चो, कैलो रङको, चिल्लो र लाम्चो तैलान्न; तिसी।
आलस२- *ना.* [सं. अलस] १. आलस्य; अल्छीपन। *वि.* २. आलसी; अल्सी; जाँगर नभएको।
आलसतालस- *ना.* १. कामको बोझ; व्यस्तता। २. गर्मी, पीडा

आदिले बेचैन हुने किसिम वा चाल; थकित अवस्था। *वि.* ३. लखतरान; हैरान। ४. अस्तव्यस्त।

आलस्य- *ना.* [सं.] काममा मन नलाग्ने भाव; जाँगर नभएको स्थिति; अल्सीपन; सुस्ती; अल्छी।

आलान- *ना.* [सं.] १. हात्ती बाँध्ने बलियो काठको मोटो खम्बा; खमारी। २. हात्ती बाँध्ने बलियो डोरी वा फलामे सिक्री। ३. अल्भो; बन्धन।

आलाप- *ना.* [सं.] १. कुराकानी; बोलचाल; बातचित; गफ। २. सङ्गीतको तानविशेष; स्वर-साधन।

आलापविलाप- *ना.* मनको तीव्र वेदना पोखेर चिच्याउँदै रुने, कराउने काम; अलापविलाप; बिलौना।

आलिखित- *वि.* [सं.] स्पष्टसँग लेखिएको; चित्रित; अङ्कित।

आलि- *ना.* [सं.] १. नारीकी महिला मित्र; आली। २. पङ्क्ति; रेखा। ३. भ्रमर; भँवरो।

आलिङ्गन- *ना.* [सं.] व्यक्ति वा वस्तुलाई बाहुपाशले बेर्ने काम; अँगालो; अङ्कमाल।

आलिङ्ग्य- वि [सं.] १. अँगालो हाल्न हुने; अङ्कमाल गर्न योग्य। *ना.* २. मृदङ्ग; मादल।

आली१- *ना.* [सं.] नारीकी स्त्री साथी वा सँगिनी।

आली२- ना. [सं.] खेतको सिमाना अलग्याउन वा पानी अडिने बनाउन चारैतिर केही उठाइएको माटाको डिल; खेतको एक फगटालाई अर्कोसँग छुट्ट्याउने साँध।

आलीधुर- *ना.* सानो आली र ठुलो धुर।

आलु- ना. १. जरामा रातो वा सेतो डल्ला फल्ने, गोलभेँडाको जस्तो पात र हाँगा हुने बोट। २. त्यसको फल।

आलु गिट्ठो- *ना.* जमिनमुनि कन्द वा फल नलाग्ने तरुलको लहरामा फल्ने आलुजस्तो डल्लो आकारको फल।

आलुचा- *ना.* [फा. आलूच] एक प्रकारको पहेँलो र सानो खालको फल फल्ने आलुबखडाको बोट वा सोही बोटको फल।

आलुदम- *ना.* [आलु + दम] उसिनेको आलु छोडाएर सिङ्गै वा फ्याक पारेर तयार गरिएको झोलदार तरकारी।

आलुबखडा- *ना.* [फा. आलूबुखारा] लाम्चा हरिया पात र झिनो पातलो बोटमा सेतो फूल हुने अनि बोटैमा गुलियो, अमिलो स्वादको गोल गोल फल लाग्ने बोट; त्यसैको फल।

आलेख- *ना.* [सं.] लेखोट; लेख; लिखत; अभिलेख।

आलेखन- *ना.* १. चित्रका पङ्क्ति कोर्ने काम; चित्र लेख्ने काम। २. लेख्ने काम; लेखन।

आलेख्य- *वि.* लेख्न हुने; लेख्न योग्य।

आलेटाले- *ना.* [(द्वि.) टाल् + ए] टारटुर; आलटाल।

आलेप- *ना.* [सं.] १. लेस्न वा लिप्न मिल्ने खालको बाक्लो लेदो; बाक्लो द्रवपदार्थ; लेप। २. शरीरमा घसिने भुटेको तोरी र हलेदो; बुकुवा।

आलेपन- *ना.* १. आलेप लेस्ने, लिप्ने, पोत्ने वा घस्ने काम। २. शरीरमा सुगन्धी द्रव्य लगाउने काम।

आलो- *वि.* [सं. आर्द्र] १. भर्खर ल्याइएको; साजी; ताजा। २. नओइलाएको; रसिलो। ३. कम उमेरको; अनुभवहीन।

आलोक- *ना.* [सं.] १. उज्यालो; सेतो चहक; प्रकाश। २. हेराइ; दृष्टि। ३. सापेक्षता; आधारशिला।

आलोकन- *ना.* १. हेर्ने वा देख्ने काम। २. सोचविचार; गहिरो दृष्टि।

आलोकनीय- *वि.* हेर्न वा विचार गर्न योग्य; चिन्तनीय।

आलोकन स्तम्भ- *ना.* १. प्रकाशका लागि बत्ती जडिएको स्तम्भ; प्रकाश स्तम्भ। २. सबैलाई राम्रो बाटो देखाउने मान्छे।

आलोकाँचो- *वि.* [आलो + काँचो] १. अधकल्चो। २. अपरिपक्व; बुद्धि नपुगेको।

आलोकित- *वि.* [सं.] १. उज्यालो पारिएको; चमक दिइएको। २. देखिएको; हेरिएको। ३. चम्किलो; चम्केको।

आलोचक- *वि.* [सं.] १. आलोचना गर्ने। २. *ना.* साहित्यको गुण, अवगुणको निर्णय गर्ने व्यक्ति; आलोचना गर्ने व्यक्ति; समीक्षक। ३. विवेचना गर्ने व्यक्ति; विवेचक।

आलोचन/आलोचना- *ना.* [सं.] १. जान्ने काम; ज्ञान। २. गुणदोषको विवेचन; पारख; निष्पक्ष दृष्टि। ३. आलोचना; समीक्षा; टीकाटिप्पणी। ४. देख्ने काम।

आलोचनात्मक- *वि.* आलोचना भएको; आलोचनायुक्त।

आलोचनीय- *वि.* आलोचना गर्न लायक।

आलोचित- *वि.* [सं.] आलोचना गरिएको; विवेचित।

आलोच्य- *वि.* [सं.] आलोचना गर्न योग्य; विवेच्य; आलोचनीय।

आलोडन- *ना.* [सं.] १. दही आदि मथ्ने काम; हुँडल्ने काम। २. छानबिन; विवेचन। ३. मन, मथिङ्गलले भ्याएसम्म सोच्ने काम।

आलोडित- *वि.* [सं.] आलोडन भएको; हुँडलिएको; मथिएको।

आलोपालो- *ना.* [(द्वि.)+पालो] १. कुनै सुविधा, काम वा कष्ट आदिमा एकपछि अर्काले भाग लिने काम; पालोको साटफेर। *क्रि.वि.* २. पालैसँग; क्रमैसँग।

आलोबालो- *ना.* [(द्वि.) + बालो] १. भर्खरै जन्मेको शिशु; दुधमुखे बालक। २. जहान परिवार; जहान केटाकेटी।

आल्तुफाल्तु- *वि.* [(द्वि.) + फाल्तु] १. काम नलाग्ने; बेकम्मा; नचाहिँदो। २. वास्ता नगरिने; कुनै सरोकार नभएको।

आवतजावत- *ना.* [आउ + वत + जा + वत] १. परस्पर आउने जाने काम; ओहोरदोहोर। २. भेटघाट; बसाउठी; बसउठ। ३. घनिष्ठता; निकट सम्पर्क; मेलमिलाप।

आवधिक- *वि.* [सं.] १. निर्धारित समयभित्रको; तोकिएका अवधिको। २. तोकिएको समय समयमा निस्कने वा पूरा हुने (पत्रिका, योजना इ.)।

आवरण- *ना.* [सं.] १. माथिबाट छोप्ने काम; ढाक्ने प्रक्रिया। २. ढक्कन; बिर्को। ३. कुनै पुस्तक आदिको सौन्दर्य जोगाउन बाहिरबाट बेर्ने कागज; गाता; जिल्द।

आवरण पृष्ठ- *ना.* कुनै पुस्तक वा लिखित सामग्रीको ढकनाका रूपमा रहने पाना।

आवरण बाली- *ना.* पहिरो जाने सम्भावना भएको ठाउँमा पहिरो जानबाट रोक्नका लागि लगाइने बालीनाली; भूक्षय रोक्नका निम्ति लगाइएको जङ्गल।

आवर्त- *ना.* [सं.] १. बिच भागलाई केन्द्र मानेर त्यसको चारैतिर घुमिरहने पानी; भुँवरी। २. मानिस वा पशुको शरीरमा पाइने रौँको

भुँवरी वा चक्र। ३. पानी नपार्ने बादल। ४. घुमाइ; परिक्रमा।
आवर्तक- *वि.* १. चारैतिर घुमाउने; रिगाँउने। २. लगातार घुमिरहने; रिङ्ने। ३. फेरि फेरि दोहोरिने; पुनः पुनः भइरहने। *ना.* ४. भुँवरी।
आवर्तन- *ना.* १. बारम्बार घुम्ने प्रक्रिया; रिङ्ने काम। २. मदानीले दही मथ्ने काम; आलोडन। ३. दोहोऱ्याउने काम। ४. पग्लने प्रक्रिया। ५. बाङ्गिने वा टेढिने काम।
आवर्तन विन्दु- *ना.* १ हावा र पानीको भुमरीमा देखिने केन्द्रीय विन्दु वा स्थल। २. गणितमा विभिन्न निष्कर्ष निकालिने प्रारम्भिक अङ्कबीज।
आवलि/आवली- *ना.* [सं.] १. क्रमैले मिलाएर राखिएको वस्तुसमूह। २. लहर; ताँती; श्रेणी; पङ्क्ति। (समासमा प्रायः उत्तरवर्ती भएर यो शब्द आउँछ। जस्तै- नामावली, विरुदावली इ.)।
आवश्यक- *वि.* [सं.] खाँचो परेको; चाहिएको; नभई नहुने; जरुरी।
आवश्यकता- *ना.* आवश्यक भएको स्थिति; खाँचो; जरुरत।
आवश्यकी- *वि.* आवश्यकता भएको।
आवह- *ना.* [सं.] १. सात प्रकारका वायुमध्ये एक; पृथ्वी र स्वर्गमा वहने वायु। *वि.* २. पैदा गर्ने; उत्पादक। (यो शब्द प्रायः शब्दको अन्तमा आउँछ। जस्तै- भयावह, सुखावह इ.)।
आवागमन- *ना.* [सं.] आउने जाने काम; आवतजावत; आतेजाते; ओहोरदोहोर।
आवाज- *ना.* [फा.] १. वस्तुको पारस्परिक सङ्घर्ष वा हावाको ठक्करबाट निस्कने ध्वनि; मुखोच्चरित ध्वनि; आबाज; शब्द; नाद। २. बोली; वाणी। ३. हल्ला; खलबल।
आवारा- *वि.* [फा.] १. विनाकाम यताउति घुम्ने; बेकार यताउति हल्लने; बराला। २ घर, परिवार र समाजको कुनै पर्बाह नगर्ने; अलमस्त। ३. घरगृहस्थीको ठेगाना नभएको; निस्फिक्रीको; नागो।
आवास- *ना.* [सं.] १. जिउ ओत्ने ठाउँ; घर; गृह। २. बस्ने ठाउँ; निवासस्थान।
आवासगृह- *ना.* बसोबास गर्ने घर।
आवास स्थल- *ना.* आवासगृह।
आवासिक- *वि.* आवासको; आवाससम्बन्धी।
आवासीय- *वि.* नियत स्थानमै बसेर काम गर्ने; खटाएको ठाउँमा निश्चित अवधिसम्म रहने।
आवाहक- *वि.* [सं.] प्रतिमा, मूर्ति आदिमा मन्त्रद्वारा देवदेवीको प्राण-प्रतिष्ठा गर्ने; आवाहन गर्ने; बोलाउने; डाक्ने।
आवाहन- *ना.* १. पूजाआजामा देवताहरूलाई बोलाउन गरिने मन्त्रयुक्त प्रार्थना; फूल, अक्षता चढाएर देवदेवीलाई बोलाउने काम। २. आह्वान; निमन्त्रण; बोलाहट।
आविद्ध- *वि.* [सं.] खोपिएको; रोपिएको; प्वाल पारिएको; छेडिएको।
आविर्भाव/आविर्भावन- *ना.* [सं.] १. उत्पत्ति; पैदा; प्रकट। २. नयाँ वस्तुको उत्पादन; आविष्कार। ३. सामु देखिने कार्य; बाहिर दृश्य रूपमा प्रकट हुने काम।
आविर्भूत- *वि.* १. पैदा भएको; उत्पन्न। २. बाहिर दृश्य रूपमा आएको; निस्केको। ३. अभिव्यक्त; प्रकट भएको।
आविष्करण- *ना.* [सं.] नयाँ नयाँ सिद्धान्तहरू पत्ता लगाउने काम; नयाँ नयाँ वस्तुहरूको उत्पादन; आविष्कार।
आविष्कर्ता- *वि.* [सं.] नयाँ नयाँ सिद्धान्त र वस्तुहरू पैदा गर्ने; आविष्कार गर्ने; पत्ता लगाउने।
आविष्कार- *वि.* [सं.] नयाँ सिद्धान्तको प्रतिपादन; नयाँ नयाँ वस्तुको उत्पादन; आविष्करण।
आविष्कारक- *वि.* आविष्कार गर्ने; आविष्कर्ता।
आविष्कृत- *वि.* आविष्कार गरिएको; नयाँ नयाँ सिद्धान्त वा वस्तुहरूको पत्ता लगाइएको।
आविष्ट- *वि.* [सं.] १. आवेशमा आएको; जोस चढेको; उत्तेजित। २. भूत, प्रेत आदि लागेको; मन्त्रतन्त्रबाट वश गरिएको।
आवृत- *वि.* [सं.] १. छोपिएको; ढाकिएको। २. बेन्हिएको; घेरिएको। ३. छेकिएको; बारिएको।
आवृत्त- *वि.* [सं.] १. दोहोऱ्याइएको; डब्ल्याइएको। २. रिँगाइएको; घुमाइएको। ३. फर्काइएको।
आवृत्ति- *ना.* १. कुनै पाठ वा मन्त्र आदि आद्योपान्त पढ्ने क्रियाप्रक्रिया; कुनै पाठ वा मन्त्रको सुरुदेखि अन्तसम्मको वाचन। २. कुनै कुरामा बारम्बार गरिने अभ्यास; दोहोऱ्याउने काम। ३. पुस्तकको मुद्रण वा प्रकाशन; संस्करण; पुनः संस्करण।
आवृत्तिदीपक- *ना.* दीपक अलङ्कारमा धर्मलाई पटक पटक दोहोऱ्याउँदा हुने एक अलङ्कार।
आवृष्टि- *ना.* [सं.] पानी पर्ने काम; झरी; वर्षा।
आवेग- *ना.* [सं.] १. कुनै खराब वा असल कामको प्रतिक्रिया तथा प्रभावले अकस्मात् मनमा उठ्ने सहज प्रवृत्ति वा विकृति; झोक; मनोविकार। २. मानसिक उत्तेजनाको प्रभावले गरिएको काम। ३. मनको असामान्य अवस्था; चेतनमाथि परेको अचेतनको प्रभुत्व। ४. उत्पात आदिबाट हुने हडबडी आदिलाई बुझाउने व्यभिचारी भावको एक भेद।
आवेग जाल- *ना.* मनमा उब्जने आवेगहरूको समूह; मनोविकार।
आवेदक- *वि.* [सं.] १. कुनै संस्था, कार्यालय वा व्यक्तिछेउ जागिर आदिको माग गरेर पत्र लेख्ने। २. आवेदन गर्ने; बिन्तीपत्र दिने; निवेदक; प्रार्थी। ३. माग गर्ने; अर्को संस्था वा कार्यालय आदिबाट सुविधा चाहने।
आवेदन- *ना.* [सं.] १. कुनै काम गराइपाउन लेखिएको अनुरोधपत्र; दर्खास्त; निवेदन। २. प्रार्थना; अनुरोध; बिन्तीपत्र।
आवेदन पत्र- *ना.* निवेदन पत्र; प्रार्थना पत्र।
आवेश- *ना.* [सं.] १. कुनै बाह्य प्रभावबाट मनमा आउने प्रक्रिया; मनको प्रबल वेग; झोक; जोस। २. असामान्य मनःस्थिति; अचेतन मनको प्रभाव। ३. प्रवेश; पस्ने काम। ४. भूतप्रेत आदिको असर; तन्त्र, मोहनी आदिको प्रभाव।
आवेष्टन- *ना.* [सं.] १. कपडा आदिले कुनै वस्तुलाई बेर्ने वा लपेट्ने काम; ढाक्ने वा छोप्ने कार्य। २. बेर्ने वा लपेट्ने वस्तु; बासा; खोल; बेठन; ढक्कन।
आवेष्टित- *वि.* [सं.] आवेष्टन गरिएको।
आव्रजन- *ना.* [सं.] १. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा बसोबास सर्ने काम; आप्रवास; बसाइँ। २. सन्न्यास; गार्हस्थ्य जीवन छाडेर

शिखासूत्र त्याग गरी चौथो आश्रमको नियम पालन गर्ने काम।
आशंसा- *ना.* [सं.] १. उमेद; आशा। २. शङ्का; सन्देह; दुबिधा। ३. इच्छा; कामना। ४. प्रशंसा; तारिफ। ५. सम्मान; आदर।
आशंसित- *वि.* आशंसा गरिएको।
आशक- *ना.* हे. आसक।
आशक्त- *वि.* [सं.] शक्तिशाली; समर्थ; जे पनि गर्न सक्ने।
आशक्ति- *ना.* सामर्थ्य; बल; बुता; शक्ति।
आशङ्का- *ना.* [सं.] १. दुविधा; शङ्का; सन्देह। २. कुनै अनिष्ट कामकुराको सम्भावनाले पैदा हुने डर; कुनै अनिष्ट परिणामको सम्भाव्यता।
आशङ्कित- *वि.* आशङ्का गरिएको; सन्देहयुक्त।
आशङ्की- *वि.* शङ्का गर्ने; शङ्कालु।
आशय- *ना.* [सं.] १. भाव; मतलब; तात्पर्य। २. इच्छा; कामना। ३. उद्देश्य; नियत। ४. गूढ अभिप्राय।
आशा- *ना.* [सं.] १. चाहेको वस्तु पाउने इच्छा; अभिलाषा; चाहना। २. लोभ; लालच।
आशाकारी- *वि.* आसे बानी भएको।
आशाखेती- *ना.* आशा नै खेती; अकासे वृत्ति।
आशाजनक- *ना.* आसलाग्दो।
आशातीत- *वि.* आशा गरिएको भन्दा बढ्ता; सोच्दै नसोचेको।
आशान्वित- *वि.* आशाले युक्त भएको; आशावान्।
आशामुखी- *वि.* आस गर्ने; अर्काको भरमा मात्र जीवन धान्ने।
आशावाद- *ना.* भविष्यको आशा वा सुखप्राप्तिमा विश्वास गर्ने विचार वा सिद्धान्त।
आशावादी- *वि.* आशावादको अनुयायी; आसे बानी भएको।
आशिष्- *ना.* [सं.] प्रायः मान्यजनबाट दिइने शुभकामना; आशीर्वाद; आसिक।
आशीर्वचन/आशीर्वाद- *ना.* [सं.] १. प्रायः मान्यजनले आफूमन्तिरकाको सफलता वा कल्याणको कामनाले प्रकट गर्ने शुभेच्छा। २. ब्राह्मणवर्गबाट यजमानको उन्नतिका लागि मन्त्र पढेर दिइने शुभकामना; आशिष्।
आशु- *वि.* [सं.] चाँडो; तुरुन्त; छिटो।
आशुकवि- *वि.* १. छिटो छिटो कविता रच्न सक्ने (कवि)। *ना.* २. कुनै दृश्य वा घटनालाई तत्काल कवितामय भाषामा वर्णन गर्ने कवि।
आशुतोष- *वि.* १. चाँडै नै सन्तुष्ट हुने। *ना.* २. महादेव।
आशुपत्र- *ना.* छिटो गरी पठाइने पत्र; जरुरी चिठी।
आशुलिपिक- *वि.* छिटो छिटो लेख्न सक्ने।
आशौच- *ना.* [सं.] १. जन्मदा वा मर्दा सगोत्री दाजुभाइ र नजिकका नातेदारलाई निश्चित अवधिसम्म लाग्ने अशुद्धि; सूतक; सुत्केरो; जुठो। २. बाबुआमाको मृत्युपछि छोरालाई वर्ष दिनसम्म लाग्ने अशुद्धि; बरखी।
आशौची- *वि.* जुठो वा सूतक परेको; आशौच लागेको वा बारेको।
आश्चर्य- *ना.* [सं.] १. नयाँ; अनौठा र अद्भुत वस्तु वा दृश्य देख्दा मनमा उठ्ने भाव; आसर्जे; उदेक। *वि.* २. अनौठो; ताजुबलाग्दो।
आश्चर्यचकित- *वि.* अनौठो वस्तु वा दृश्य देखेर दङ्ग परेको; उदेकमा परेको।
आश्चर्यभूत- *वि.* आश्चर्यमा परेको।
आश्चर्यित- *वि.* चकित।
आश्रम- *ना.* [सं.] १. प्राचीन ऋषिमुनिहरूले बस्नका निम्ति प्रायः जङ्गलमा बनाएको आवास; कुटी; गुफा। २. समाधि वा तपस्या गर्ने ठाउँ; तपोवन। ३. ब्रह्मचर्य, गार्हस्थ्य, वानप्रस्थ र सन्न्यासनामक वर्णाश्रममध्ये कुनै एकको आश्रयस्थल। ४. हिन्दू संस्कृतिअनुसार चार वर्णाश्रमधर्ममध्ये आयुको विभाजनबाट ग्रहण गरिने जीवनप्रक्रिया विशेष; एक प्रकारको जीवनचर्या।
आश्रमधर्म- *ना.* ब्रह्मचर्य, गार्हस्थ्य, वानप्रस्थ र सन्न्यासनामक चारै वर्णाश्रमका व्यक्तिहरूले पालन गर्नुपर्ने धर्म।
आश्रमभ्रष्ट- *वि.* आफ्नो वर्णाश्रममा रहँदा नियमानुसार धर्मको पालन नगर्ने; आश्रमधर्मबाट पतित।
आश्रमवासी- *वि.* आश्रमको धर्मपालना गरेर बस्ने।
आश्रमी- *वि.* आफ्नो आश्रमधर्मको अनुकूल आचरण गर्ने; आश्रमवासी।
आश्रय- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा संरक्षकत्व प्रदान गरेर दिइने मद्दत; सहारा; आधार; टेको। २. विश्राम गर्ने ठाउँ; बिसौनी; ओत। ३. शरणार्थीहरूको बस्ने ठाउँ; क्षणिक आवास। ४. घर। ५. भर; आड; भरोसा।
आश्रयदाता- *ना.* आश्रय दिने व्यक्ति।
आश्रयी- *वि.* सहारा चाहने; आश्रय लिने; आश्रयमा रहेको।
आश्रित- *वि.* [सं.] मद्दत पाएको; आश्रयमा रहेको; सहारामा रहेको; शरणमा बाँचेको।
आश्रित उपवाक्य- *ना.* व्याकरणअनुसार मिश्र वाक्यको मुख्य उपवाक्यबाहेक अर्को अङ्ग उपवाक्य; जो, जुन आदि संयोजकमार्फत मुख्य उपवाक्यसँग सम्बन्धित रहने वाक्यांश।
आश्लिष्ट- *वि.* [सं.] १. अर्को वस्तुसँगै गाँसिएको; जोडिएको; टाँसिएको। २. आलिङ्गन गरेको; अँगालो हालेको; जोल्टिएको।
आश्लेष/आश्लेषण- *ना.* [सं.] १. एकअर्कासँग गाँसिने काम; टाँस्ने काम; जोड। २. अङ्कमाल; आलिङ्गन; अँगालो।
आश्वस्त- *वि.* [सं.] १. चाहेको कुरा पूरा गरिदिने वचन पाएको; आश्वासन मिलेको; भरविश्वास पाएको; आशाप्राप्त। २. डर, त्रास, शङ्का, चिन्ता आदिबाट मुक्त।
आश्वास/आश्वासन- *ना.* [सं.] १. सास फेर्ने काम; फोक्साले वायु भित्र तान्ने प्रक्रिया। २. भरोसा; पत्यार; विश्वास; भर। ३. ठुला बडाबाट दिइने आडभरोसा; अभयदान।
आश्वासी- *वि.* १. आडभरोसा दिएर मन शान्त बनाउने; सम्झाउने। २. आश्वासनको भरमा बाँच्न चाहने; आफ्नो बुद्धिबर्गत केही नभएको।
आश्विन- *ना.* [सं.] विक्रम संवत्को वार्षिक समयक्रममा वैशाखदेखि गन्दा आउने छैटौं महिना; अश्विनी नक्षत्रले युक्त भएको पूर्णिमा हुने महिना; असौज।
आषाढ- *ना.* [सं.] विक्रम संवत्को वार्षिक समयक्रममा वैशाखदेखि गन्दा आउने तेस्रो महिना; आषाढा नक्षत्रले युक्त पूर्णिमा भएको महिना; असार।

आषाढा- *ना.* अश्विनी आदि सत्ताइस नक्षत्रमध्ये बिसौँ र एक्काइसौँ नक्षत्र; पूर्वाषाढा र उत्तराषाढा नक्षत्रको संयुक्त नाम।

आषाढी- *ना.* आषाढा नक्षत्रले युक्त भएको आषाढ शुक्ल पूर्णिमा।

आस- *ना.* [सं.] आशा; अभिलाषा।

आसक- *ना.* [अ. आशिक] १. प्रेम गर्ने व्यक्ति; प्रेमी; आशक। २. प्रेम; प्रणय; अनुराग।

आसक्त- *वि.* [सं.] १. कुनै कामका लागि मरिमेट्ने; कुनै विषयमा एकचित्त भएर लागेको; तल्लीन; लग्गु। २. लोभलालचमा नराम्रोसँग फस्ने; लालची; अबुझ।

आसक्ति- *ना.* १. कुनै कामविशेषमा एकरस भएर लाग्ने भाव; आसक्त बन्ने प्रकृति; प्रलोभन। २. अनुराग; प्रेम।

आसत्ति- *ना.* [सं.] १. नजिकको भाव; निकटता; सामीप्य। २. लाभ; प्राप्ति। ३. वाक्य पूरा गर्नका लागि चाहिने तीन तत्त्व (योग्यता, आकाङ्क्षा र आसत्ति) मध्ये एक।

आसन१- *ना.* [सं. अशन] १. एक प्रकारको सालको रुख; पीत साल; पहेँलो वर्णको कडा काठ; असना। २. साज।

आसन२- *ना.* [सं.] १. रहने वा बस्ने ठाउँ; वासस्थान। २. बसिने वस्तु (आसनी, मेच, कुर्ची आदि)। ३. बस्ने तरिका वा ढाँचा; बसाइ। ४. आसनका पद्मासन, सिद्धासन आदि चौरासी प्रकार।

आसनी- *ना.* १. सन्ध्योपासना, मन्त्रजप, पाठ, पूजा आदि गर्दा ओछ्याइने कुश वा मृगचर्म आदिको साधन; कुशासन; मृगचर्म। २. बस्नौटो।

आसन्दिका- *ना.* [सं.] १. सिंहासनको अगाडि तलतिर पाउ अड्याउन राखिने सानो चौकी वा आसन; पाउदान; पादपीठ। २. त्रिपाई; सानो खालको कुर्सी।

आसन्दी- *ना.* [सं.] १. लचकदार मेच; आराम कुर्सी; गद्दा भएको कुर्सी; कौच; सोफा। २. आसन; आसनी।

आसन्न- *वि.* [सं.] १. आइपरेको; नजिकमा रहेको; निकटवर्ती। २. वस्तुतथ्यको नजिक पुगेको; याथार्थिक।

आसन्न काल- *वि.* १. समय आइपुगेको; नजिकका समयको। *ना.* २. मर्ने अवस्था; अन्त्य स्थिति।

आसन्न कोण- *ना.* ज्यामितिअनुसार कुनै एक कोणसँग जोडिएको अर्को कोण; एक सरल रेखामाथि खडा गरिएका रेखाहरूबाट बनेका दुई वा दुईभन्दा बढी कोण।

आसन्नप्रसवा- *वि.* साँझबिहान भएकी दोजिया।

आसन्न भविष्यत्- *ना.* व्याकरणअनुसार वर्तमानको सन्निकटमा रहेको भविष्यत्; तत्कालको भविष्यत्; समीपस्थ भविष्यत्।

आसन्न भूत- *वि.* व्याकरणअनुसार अतीतका क्रियाको पूर्णता र वर्तमानको सामीप्य देखाउने भूतकालिक क्रिया।

आसन्न मृत्यु- *ना.* १. नजिकै आइपुगेको मृत्यु। *वि.* २. छिटै मर्न लागेको; मरणासन्न।

आसपास- *क्रि.वि.* [प्रा. अस्स + पस्स] १. नजिकमा; वरपर; अगलबगल; नजिकपुँडो; उँडोपुँडो। *ना.* २. नजिकको थलो; वरपरको ठाउँ।

आसमान- *ना.* [फा. आसमान] १. अकास; आकाश। २. स्वर्ग; देवलोक।

आसमानी- *वि.* १. आसमानी रङ्गको; अकासे रङको। *ना.* २. अकासे रङ।

आसमुद्र- *क्रि.वि.* [सं.] समुद्रसम्म; समुद्रपर्यन्त।

आसरा- *ना.* [सं. आश्रय] १. आडभरोसा; आश्रय; आस्रा; आधार; सहारा। २. आशा।

आसर्जे- *ना.* [सं. आश्चर्य] आश्चर्य; छक्क।

आसव- *ना.* [सं.] १. फलफूल, जडीबुटी आदिको सार झिकेर औषधीका लागि बनाइएको रक्सी। २. रक्सी; मदिरा; अर्क।

आसा- *ना.* [सं. आश्रय > आस्रा] १. ढाल, कवच आदिको बिचमा जडिएको टाँकजस्तो फुली वा किलो। २. आसागुर्जा।

आसाखण्ड- *ना.* मटान।

आसागुर्जा- *ना.* राजामहाराजाहरूको सवारी वा उत्सव आदिमा चोबदारहरूले अघि अघि लिएर हिँड्ने सुनचाँदीको दण्ड आदि; राजचिह्न।

आसाम- *वि.* नेपालीहरूको निकै सङ्ख्यामा बसोबासो भएको, भारतको पूर्वोत्तरमा स्थित एक राज्य।

आसामी- १. आसाम प्रदेशको; आसाममा बस्ने। *ना.* २. आसाम प्रदेशको स्थानीय भाषा (असमिया) वा जाति।

आसामी- *ना.* [अ. असामी] ऋण लिने व्यक्ति; कर्जादार; असामी।

आसिक- *ना.* [सं. आशिष्] आशीर्वाद; आशिष्।

आसिक्त- *वि.* [सं.] सेचन गरिएको; अभिषिक्त।

आसिर- *ना.* [अङ्. अस्ट्रिच] ज्यादै लाम्चो गर्धन हुने र प्रायः मरुभूमिमा पाइने एक जातको ठुलो चरो; सुतुरमुर्ग।

आसीन- *वि.* [सं.] बसोबास गरेको; पलेँटी मारेको; बसेको।

आसुर- *वि.* [सं.] असुरसम्बन्धी; असुरको।

आसुरी- *वि.* [सं.] १. दानवी; दैत्यसम्बन्धी; आसुर। *ना.* २. दानवी; असुरपत्नी।

आसुरी चिकित्सा- *ना.* चिरफारद्वारा गरिने चिकित्सा; शल्यचिकित्सा।

आसुरी विवाह- *ना.* केटाको तर्फबाट केटीलाई पाल्ने कबोलअनुसार बाबुआमा वा संरक्षकलाई पैसा दिई गरिने विवाह; पोल्टे विवाह; बेचिएकी कन्यासँग गरिने विवाह।

आसुरी सम्पत्- *ना.* १. कुकर्मबाट कमाएको धनसम्पत्ति; अन्यायबाट आर्जित धन; कालो धन। २. व्यक्तिमा रहने दम्भ, दर्प, अभिमान, क्रोध, पारुष्य र अज्ञानजस्ता नराम्रा भावहरूमध्ये कुनै एक।

आसे- *वि.* [आस + ए] १. आफ्नो केही हुती नभई अर्काको भरमा बाँच्ने; आस गर्ने; आशामुखी। *ना.* २. विदेसिएको पोइ फर्केर आउने आसमा झुन्डिएकी स्त्री; आसे राँड।

आसेगाँसे- *वि.* १. आसले धाउने; गाँसको आसा गर्ने; केही पाउने आसामा निम्तारुका पछि लागी आउने। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति। **आसे गाँसे सबै एकैनासे** (उखान)।

आसेपासे१- *ना.* [नेवा.] कामकुरो पन्छाउन गरिने आलटाल; अल्याङमल्याङ।

आसेपासे२- *वि.* [आसपास + ए] १. केही होला वा पाइएला भन्ने आसमा झुन्डिने; परमुखापेक्षी। *ना.* २. अगलबगलमा रहेका निमुखा गरिबहरू। ३. मूल देवीदेवताका अनुचर सेवकहरू। ४. भूतप्रेत वा बोक्सी, डङ्किनीहरू।

आसे राँड/आसे राँडी- *ना.* [आसे + राँडी] बेपत्ता भएको पति फर्केर आउने आसमा रहेकी स्त्री (हेय)।

आसेवन- *ना.* [सं.] १. लगातार गरिने सेवा टहल; सेवा, शुश्रूषा। २. मन लगाएर उत्साहका साथ कुनै काम बार बार दोहोऱ्याएर गर्ने प्रक्रिया।

आसेवी- *वि.* [सं.] आफ्नो हुँदो सम्झेर सेवा, टहल गर्ने; मन लगाएर सेवा, शुश्रूषा गर्ने।

आस्तरण- *ना.* [सं.] १. फैलाउने काम; फिँजाउने प्रक्रिया। २. कुनै कपडा आदि ओछ्याउने काम। ३. तन्ना; बिछ्यौना। ४. यज्ञवेदीमा चारैतिर ओछ्याइने कुश।

आस्तिक- *वि.* [सं.] १. परलोकको अस्तित्व मान्ने; परलोकमा श्रद्धा वा आस्था राख्ने। २. वेद, ईश्वर, पूर्वजन्म, परलोक र परजन्म आदिमा विश्वास राख्ने; ईश्वरवादी।

आस्तिकता- *ना.* १. आस्तिक बन्ने भाव वा स्थिति; ईश्वरमा आस्था राख्ने प्रकृति।

आस्तिक्य- *ना.* आस्तिक गुण वा धर्म।

आस्ते- *क्रि.वि.* [फा. आहिस्त] केही हतार नगरीकन; बिस्तारै।

आस्ते आस्ते- *क्रि.वि.* बिस्तारै बिस्तारै।

आस्थगन- *ना.* [सं.] सर्वोच्च शक्तिबाट संविधानको कुनै धारा वा कानुनको कुनै दफा आदि केही समयका लागि निष्क्रिय बनाउने काम; कुनै कानुनी नियम, विनियम आदिको चलनचल्तीलाई रोक्ने काम।

आस्था- *ना.* [सं.] १. दिलैदेखि जागेको सम्मान; श्रद्धा; अखण्ड विश्वास। २. विश्वास; पत्यार। ३. सहारा; आलम्बन; भरोसा।

आस्थारहित- *वि.* १. श्रद्धा नभएको; विश्वासहीन। २. देखावटी; अन्धभावनाले युक्त।

आस्थावान्- *वि.* १. विश्वास वा आस्था भएको; सम्मान गर्ने। २. सद्भावनाले युक्त; सज्जन।

आस्थाहीन- *वि.* आस्था नभएको; आस्थाशून्य।

आस्थित- *वि.* [सं.] १. रहेको; बसेको; अवस्थित। २. सहारा पाएको; आधार भएको; आड लिएको।

आस्पद- *ना.* [सं.] १. ठाउँ; स्थान; आसन। २. पद; दर्जा। ३. थर; उपाधि। *वि.* ४. भएको वा हुने (लज्जास्पद, घृणास्पद, हास्यास्पद इ.)।

आस्रा- *ना.* [सं.] आश्रय; आधार; भर।

आस्रिनु- *अ.क्रि.* १. आश्रय वा आस्रामा रहनु। २. पेटमा बच्चा रहनु; साहा जानु; गर्भ रहनु।

आस्र्याइ- *ना.* आस्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।

आस्वाद- *ना.* [सं.] १. षड्रसमध्ये कुनै रसको चर्वण। २. रसपानबाट प्राप्त हुने आनन्दानुभूति; रसास्वादन। ३. चाख्ने काम; चखाइ। ४. शृङ्गार आदि साहित्यिक रसहरूको उपभोग; आत्मिक तृप्ति।

आस्वादक- *वि.* आस्वाद लिने; चाख्ने; रसको चर्वण गर्ने।

आस्वादन- *ना.* आस्वाद।

आस्वादनीय- *वि.* स्वाद लिन लायक; आस्वादयोग्य।

आस्वादित- *वि.* स्वाद लिइएको; चाखिएको।

आस्वाद्य- *वि.* १. आस्वाद लिन सकिने। २. आस्वाद योग्य; चाख्न लायक; आस्वादनीय। ३. चखिलो; स्वादिलो।

आह- *वि.बो.* [सं. अहह] १. कुनै दुःखकष्ट र बाधा आइपर्दा अनायास मुखबाट प्रकट हुने शब्द; अफसोस बुझाउने ध्वनि; सुस्केरा; निश्वास। *ना.* २. व्यथा; बह; पीडा।

आहत- *वि.* [सं.] १. घन, दण्ड आदिले ठटाइएको; पिटिएको; थिलथिलिएको। २. कुनै दुर्घटना आदिमा परेर चोटपटक लागेको वा अङ्गभङ्ग भएको; घाइते; घायल। *ना.* ३. ठोकेर बजाइने बाजाविशेष (ढोल, मादल इ.)।

आहतमुद्रा- *ना.* छाप वा कुनै चिह्न लागेको मुद्रा।

आहा- *वि.बो.* [सं. अहह] आश्चर्य, हर्ष, विस्मय आदिका आकस्मिक स्थितिमा निस्कने शब्द; अहह।

आहान- *ना.* [सं. आख्यान] उखान, टुक्का; लोकोक्ति आदिको पुष्टिका लागि सुनाइने अत्यन्त छोटा लोककथा; दृष्टान्तमूलक साना कथा।

आहार- *ना.* [सं.] १. खाइने वस्तु; खानेकुरो; खाद्य पदार्थ। २. ल्याउने काम; आदान।

आहारजाहार- *ना.* १. सरसामान; मालमत्ता; झिटीमिटी। २. आलबाल; सिसोबासो।

आहारविज्ञान- *ना.* खाद्य वस्तुको गुणदोषको निरूपण गर्ने शास्त्र।

आहारविहार- *ना.* खानपान; पथपरहेज; रहनसहन।

आहारशास्त्र- *ना.* आहारविज्ञान।

आहारा- *ना.* [सं. आहार] १. आहार; खानेकुरो। २. चराचुरुङ्गीको दाना; चारो। ३. पशुको खाद्य पदार्थ; दाना। ४. दैनिक खाद्यवस्तुको मात्रा (उदा.- आजकाल बिरामीको आहारा घट्दै गएको छ)।

आहारिस- *ना.* ईर्ष्या; डाहा; डाढ।

आहारिसे- *वि.* डाहा गर्ने; ईर्ष्यालु; अरू फलेफुलेको वा समृद्ध भएको देख्न नसक्ने।

आहारिस्याइँ- *ना.* आहारिसे हुनाको भाव वा अवस्था।

आहारी- *वि.* [सं.] १. आहारा गर्ने; भोजन गर्ने; खाने। २. जबरजस्ती लिने; अधिग्रहण गर्ने।

आहार्य- *वि.* [सं.] १. लिन सुहाउने; ग्रहण गर्न योग्य। २. खान हुने; खाद्य। ३. नाट्यशास्त्रका अनुसार वेशभूषा, आभूषण आदिद्वारा सम्पन्न गरिने (अभिनय)।

आहाल- *ना.* [सं. आखात] १. भैँसी, राँगो, सुँगुर आदि डुब्ने वा खेल्ने पानी पोखरी। २. भैँसी आदिले दलदले पोखरी वा नदीमा डुब्ने वा बस्ने काम।

आहुत- *वि.* [सं.] १. हवन गरिएको; अग्निमा चढाइएको; देवतालाई सुम्पिएको। *ना.* २. अतिथि अभ्यागतलाई दिइने भोजन। ३. पाँच महायज्ञमध्ये एक।

आहुति- *ना.* १. अग्निमा हवन गर्ने सामग्री; होम गर्न टक्र्याइएको चरु, पायस, घिउ आदि; हवि। २. अग्निमा हवन गर्ने काम; हवन; बलि।

आहूत- *वि.* [सं.] १. श्रद्धाका साथ डाकिएको; बोलाइएको; आवाहन गरिएको। २. निम्त्याइएको; निम्तो गरिएको; निमन्त्रित। ३. हाँक गरिएको।

आहृत- *वि.* [सं.] १. हरण गरेर ल्याइएको। २. हरण गरेर लगिएको।

३. लुटिएको; खोसिएको।

आह्निक- *वि.* [सं.] १. दिन दिनको; प्रतिदिनको; दैनिक। *ना.* २. एक दिनमा गरिने काम; नित्य कर्म। ३. अध्ययन; पढाइ।

आह्री- *ना.* हे. आरी२।

आह्रो- *ना.* हे. आरो।

आह्लाद- *ना.* [सं.] अभीष्ट वस्तुको प्राप्तिबाट मनमा उठ्ने खुसियाली; आनन्द; हर्ष; सन्तोषपूर्ण तृप्ति।

आह्लादक- *वि.* आनन्द दिने; हर्ष गराउने; मन प्रसन्न पार्ने।

आह्लादन- *ना.* खुसी पार्ने काम, आनन्द दिने काम।

आह्लादित- *वि.* आह्लादयुक्त; हर्षित; प्रसन्न।

आह्लादी- *वि.* खुसी हुने; आनन्दी।

आह्वान- *ना.* [सं.] १. बोलाउने काम; आमन्त्रण। २. प्रार्थना; अपिल। ३. सरकारबाट कार्यालयमा बोलाउने काम।

आह्वान पत्र- *ना.* १. अड्डाअदालतमा उपस्थित हुने आदेश; समन; इतलायनामा। २. युद्धमा गरिएको बोलाहट।

आह्वान गीत- *ना.* १. कसैलाई सम्बोधन गरेर लेखिएको गीत। २. कसैको आह्वान गरेर लेखिएको गीत। ३. गीतिकविताको एक प्रकार।

इ

इ- देवनागरी वर्णमालाको स्वरवर्णमध्ये तेस्रो स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा तालव्य स्थानबाट उच्चारण हुने, ह्रस्व स्वरवर्ण मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार अग्र, बन्द, अगोलित स्वरवर्ण; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

इँजार- *ना.* [अ. इजारबन्द] तल्लो धडमा लगाइने सुरुवाल, पाइजामा, पेटीकोट आदि लुगालाई कमरमा अड्याउन ती लुगाको माथिल्लो भागमा रहेको नेफाको प्वालघरभित्र छिराई त्यसका दायाँबायाँ जोडेर सुर्काउनी पारी बाँधिने डोरो; इजार।

इँजार घर- *ना.* सुरुवाल, पाइजामा आदि लुगालाई कमरमा बाँध्न ती लुगाको नेफामा दोब्ब्राई सिई इँजार हाल्न बनाइएको प्वाल।

इँट- *ना.* [सं. इष्टका] १. मुछेको गिलो माटो इँट पार्ने साँचोमा ढालेर पछि घाममा सुकाई अवाल, भट्टा आदिमा पोलेर तयार पारिने चारपाटे लाम्चो खालको, घर बनाउने साधन; इँटा। २. तासका चार रङमध्ये रातो रङको चारकुने बुट्टा वा आकार।

इँटा- *ना.* [√ इँट] हे. इँट।

इँटा टायल कारखाना- *ना.* इँट, टायल, झिँगटी आदिको अभाव हटाउने र राष्ट्रिय वास्तुकलाको महत्त्वसमेत बढाउने लक्ष्यले पहिले ललितपुरको हरिसिद्धि तथा पछि भक्तपुरको सूर्यविनायकमा स्थापित प्रसिद्ध कारखाना।

इः- *वि.बो.* १. चित्त नबुझ्दो कुरा गर्दा हिस्स्याएर हीनभाव प्रकट गर्ने गरी प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- इः, के खुल्क्याउँछौ र तिमीले!)। २. लोप्पा खुवाउँदा प्रयोग गरिने शब्द। (इः खालास् सित्तैँमा!)।

इकरार- *ना.* [अ.] कबुल; प्रतिज्ञा; हे. करार।

इकार- *ना.* [सं.] स्वरवर्णको 'इ' अक्षर; बाइमात्रा (ि) चिह्न।

इक्रा- *ना.* घरको गारोको सट्टा सिमेन्ट गर्न मिल्ने गरी बाँसका भाटाबाट तयार गरिने टाटी।

इक्षु- *ना.* [सं.] उखु।

इक्षुमती- *ना.* काठमाडौँका रुद्रमती र विष्णुमतीका बिच भागमा बग्ने हालको 'टुकुचा' खोलाको पुरानो सांस्कृतिक नाम।

इक्ष्वाकु- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार वैवस्वत मनुका छोरा; सूर्यवंशका पहिला प्रसिद्ध राजा।

इख- *ना.* [प्रा. इक्ख] १. अरूको लाग्ने वचन सुनेर वा अरू व्यक्ति बनेको वा सप्रेको देखेर नजानिँदो किसिमले मनमा उठ्ने डाहा; प्रतिशोधका भावनाले मनमा उठ्ने द्वेष। २. रिस, इबी।

इखालु- *वि.* १. ईख भएको; ईर्ष्यालु। २. डाहा गर्ने; डाहिल्लो। ३. कसैले आफूलाई हियाए वा अपमानित गरेमा त्यसको ईख लिई केही गरेर देखाउने आत्मसङ्कल्प राख्ने।

इखिनु- *अ.क्रि.* [ईख + इ + नु] कसैले आफूलाई हियाए वा अपमानित गरेमा केही गरेर देखाउने मानसिक अठोट गर्ने भाव वा काम। (उदा.- पण्डित पितृप्रसादका कटुवचनले लेखनाथ इखिए र पछि ठुला कवि बने।)।

इख्याइ- *ना.* इखिने वा इख्याउने भाव वा क्रिया।

इख्याइनु- *अ.क्रि.* इख्याउने काम गरिनु।

इख्याउनु- *प्रे.क्रि.* इखिने पार्नु; लोभ्याउनु।

इङ्गर- प्रत्य. नाम शब्दका पछिल्तिर गाँसिएर प्रायः क्षुद्रता वा तुच्छताको अर्थ बुझाउने तद्धित-प्रत्यय (पात + इङ्गर = पतिङ्गर आदि)।

इङ्गल- प्रत्य. नाम शब्दका पछिल्तिर गाँसिई विशेष अर्थ बुझाउने तद्धित प्रत्यय (काँचो + इङ्गल = कचिङ्गल, माथा + इङ्गल = मथिङ्गल आदि)।

इङ्गला- *ना.* [सं.] योगशास्त्रअनुसार नाकको बायाँ प्वालबाट श्वास भित्रबाहिर गराउने नाडी; ईडा नाडी। (पिङ्गलाको उच्चारण-सादृश्यमा)।

इङ्गल्यान्ड- *ना.* [अङ्.] बेलायत।

इङ्गित- *ना.* [सं.] १. शरीरका अङ्ग, प्रत्यङ्गका हाउभाउ र चेष्टाबाट मनको भाव प्रकट गर्ने काम; सङ्केत; इसारा। *वि.* २. सङ्केत गरिएको; सङ्केतित।

इङ्लिस- *ना.* [अङ्.] हे. अङ्ग्रेजी।

इचङ्गु- *ना.* [नेवा.] काठमाडौँ नगरदेखि पश्चिम दिशामा रहेको र यसै नामका नारायणको मन्दिरले गर्दा प्रसिद्ध भएको ठाउँ; काठमाडौँ उपत्यकाका चार नारायणमध्ये एक।

इचङ्गु नारायण- *ना.* चार नारायणमध्ये इचङ्गुमा रहेका एक नारायण।

इचला- *ना.* १. खेतको चारैतिर पानी अड्याउन बनाइएको केही अग्लो डिल; आली; खेतको आँठो। २. आँचल।

इचा- *ना.* [नेवा.] चुच्चो बाङ्गो भएको र डेढ फुटजति लामो, धातुका भाँडाहरूको निर्माण गर्दा प्रयोग गरिने एक खालको ज्याबल।

इच्छा- *ना.* [सं.] १. कुनै चिजको प्राप्ति, समृद्धि, क्षय, ह्रास आदिबारे मनमा लाग्ने आशा; यस्तो होस्, उस्तो होस् भन्ने कुराको आन्तरिक कल्पना; कामना; अभिलाषा। २. चाहना; लालसा।

इच्छाधीन- *वि.* इच्छामा अडेको वा रहेको; इच्छामुताबिकको; रोजीछाडी; ऐच्छिक।

इच्छानुरूप- *वि.* चाहनाअनुसारको; भनेजस्तो।

इच्छापत्र- *ना.* राजीखुसीले आफ्नो अधिकारमा रहेको चलअचल सम्पत्ति अरू कुनै पनि व्यक्तिले पाउने गरी लेखिदिएको कागत।

इच्छाभोजन- *ना.* चाहेबमोजिमको भोजन; मनमाफिकको खाना।

इच्छित- *वि.* इच्छा गरिएको; चिताइएको; वाञ्छित।

इच्छिनु- *अ.क्रि.* आफ्नो अधिकारको कुनै मालताल अरू कसैलाई दिने इच्छा हुनु।

इच्छु- *वि.* [सं.] इच्छा गर्ने; चाहना गर्ने; इच्छुक (प्रायः शब्दको पछिल्तिर गाँसिएर प्रयुक्त हुने, जस्तै- शुभेच्छु, हितेच्छु इ.)।

इच्छुक- *वि.* इच्छा गर्ने; चाहना गर्ने; मनसुबा भएको; अभिलाषी; अर्थी।

इच्छ्याइनु- *क.क्रि.*[इच्छ्याउ + इ + नु] इच्छ्याउने काम होइनु।

इच्छ्याउनु- *स.क्रि.* [इच्छा + याउ + नु] १. इच्छा प्रकट गर्नु; मनले चाहेको कुरो खोल्नु। २. आफ्ना हकभित्रको जायजेथा वा चल, अचल सम्पत्ति राजीखुसीले अर्काको हक हुने गरी लिखत गरिदिनु; इच्छापत्र लेखिदिनु। ३. आफ्नो साटो कुनै काम गर्न वा आफूले पाउने कुनै कुरा भन्न, लिन अर्को व्यक्तिलाई रोज्नु।

इजरायल- *ना.* [हिब्रु] एसियाको पश्चिमी भागमा अवस्थित, जेरुसेलम राजधानी भएको, यहुदीहरूको स्वतन्त्र राष्ट्र।

इजरायली- *वि.* इजरायल देशको; इजरायलसम्बन्धी।

इजलास- *ना.* [अ.] १. मुद्दामामिलाको काम गर्ने न्यायिक निकाय; अदालत; न्यायालय; कचहरी। २. मुद्दा बहस हुँदा न्यायाधीश बस्ने ठाउँ; बेन्च। ३. सभा; बैठक।

इजहार- *ना.* [अ.] १. अदालतले सोधेका सवाल वा प्रश्नको लिखित वा मौखिक जवाफ; अदालतमा दिइने बयान। २. फिरादपत्र; उजुरीपत्र; नालिस।

इजहारा- *ना.* [अ. इजार] ठेक्कापट्टा; ठेक्का; ठेक; इजारा।

इजा- *ना.* (खास गरी डोटी, जुम्ला भेगका लोकसाहित्यमा प्रचलित) आमा।

इजाजत- *ना.* [अ.] १. कुनै अख्तियारवाला अड्डा वा कार्यालयले कुनै कामकुराका निम्ति दिएको अनुमति, आज्ञा, मन्जुरी वा स्वीकृति। २. लाइसेन्स।

इजाजत पत्र- *ना.* कुनै कामकुराका निम्ति सम्बन्धित संस्थाबाट इजाजत दिइएको बेहोरा जनाई सो प्रमाणित गरिएको कागत; अनुमतिपत्र; लाइसेन्स।

इजाजत प्राप्त- *वि.* कुनै कामकुरा, ठेक्कापट्टा आदिका निम्ति सम्बन्धित अड्डा वा कार्यालयबाट इजाजत पाएको।

इजार- *ना.* हे. इँजार।

इजारा- *ना.* [अ. इजहारा] १. ठेक; ठेक्कापट्टा। २. कुनै काम गरेबापत त्यसका बदलामा ज्याला वा त्यस्तै अन्य कुनै कुरा दिइने बन्दोबस्त।

इज्जत- *ना.* [अ.] १. समाज वा सम्बन्धित क्षेत्रबाट दिइने आदर; मान; प्रतिष्ठा। २. हुर्मत; आबरु।

इज्जतदार- *वि.* इज्जत कमाएको; प्रतिष्ठित; सम्मानित।

इज्या- *ना.* [सं.] १. यज्ञ; होम; हवन। २. धार्मिक अनुष्ठान। ३. हिन्दू धर्मका आठ अङ्ग (इज्या, अध्ययन, दान, तप, सत्य, धृति, क्षमा र अलोभ) मध्ये पहिलो।

इटाचपली- *ना.* प्राचीन नेपालअन्तर्गत काठमाडौँमा (हनुमान् ढोकामा) रुखका वरिपरि इँटको गाह्रो लगाई बनाइएको न्यायिक चौतारो; पुरानो न्यायाधिकरण; प्राचीन फौजदारी अदालत।

इटाली- *ना.* युरोप महाद्वीपको दक्षिणी भागमा भूमध्यसागरको किनारामा अवस्थित, रोममा राजधानी रहेको एक देश।

इटालेली- *वि.* १. इटाली देशसँग सम्बन्धित; इटाली देशको बासिन्दा; इटालीमा बनेको। *ना.* २. भारोपेली भाषापरिवारिभित्रको एक शाखा।

इडली- *ना.* [म.] चामलका पिठाको डल्लो पारी बनाइने एक प्रकारको दक्षिण भारतीय खाद्य पदार्थ।

इडा- *ना.* [सं.] १. शरीका पिठ्युँको बायाँपट्टिबाट नाकसम्म गएको नाडी; नाडीका तीन भेद- इडा, पिङ्गला, सुषुम्नामध्ये पहिलो। २. वैवस्वत मनुकी कान्छी रानी।

इतर- *वि.* [सं.] १. अर्को; दोस्रो; अन्य; भिन्न। २. अतिरिक्त; बाहेक। ३. कुनै नाम शब्दका पछाडि गाँसिई सोभन्दा अन्य, भिन्न, बाहेक वा अतिरिक्त आदि अर्थ बुझाउने शब्द। (उदा.- नेपाली भाषामा साहित्येतर ग्रन्थहरू पनि प्रशस्त छन्)।

इतरबितर- *क्रि.वि.* कुनै कुरा वा वस्तु व्यवस्थित रूपमा नरही छिरलबिरल वा छरपुस्ट हुनाको किसिम; तितरबितर।

इतरिनु- *अ.क्रि.* [इत्तरो + इ + नु] १. साथीभाइ वा प्रेमीप्रेमिकाका बिच आपसमा हाँसखेल वा ख्यालठट्टा गर्नु; छिल्लिनु; जिस्किनु; गिज्जिनु। २. चाहिँदोनचाहिँदो किसिमले आसक वा लाडे भएर चल्नु वा कुरा गर्नु।

इतरेतर- अव्य. [सं.] १. परस्पर; एकअर्कामा; आपसमा; आफू आफूमा; अन्योन्य। २. द्वन्द्व समासका विभिन्न भेदमध्ये 'यो' र 'त्यो' भन्ने अर्थ बुझाउने एक भेद (राम र लक्ष्मण= राम लक्ष्मण, दाजु र भाइ = दाजुभाइ इ.)।

इतरेतर योग- *ना.* इतरेतर द्वन्द्व समास।

इतऱ्याइ- *ना.* [√ इतरि (+आइ)] इतरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

इतऱ्याइनु- *क.क्रि.* इतरिन लाइनु।

इतऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* इतरिन लाउनु; जिस्क्याउनु।

इतलायनामा- *ना.* [अ. इत्तलानामा] देवानी मुद्दामा नालिस वा फिराद परेपछि प्रतिवादीलाई म्यादभित्र प्रतिवादी दिन आउनू भनी अदालतबाट जारी गरिने सूचना वा पुर्जी; समाह्वान; समन।

इति- *ना.* [सं.] १. परिमाण, विस्तार आदिको अन्त; अन्त्य; आखिरी। २. काम पूरा हुने वा भएको अवस्था; समाप्ति; पूर्णता; टुङ्ग्याउनी। ३. कुनै ग्रन्थ वा ग्रन्थको अंश र लेख, रचना, कागज आदिको पुछारमा त्यसको समाप्तिको सूचना दिन प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- इति तोतामैनाको कथाको पहिलो भाग समाप्त। इति संवत् २०३८ साल पुस ७ गते रोज ३ शुभम्)।

इतिवृत्त- *ना.* १. पुरानो यथार्थ कथा; बितेको सत्य घटना; कुनै कामकुरा जे जसरी भएको हो त्यसको पूर्ण विवरण वा वृत्तान्त। २. ऐतिहासिक वृत्तान्त; इतिहास।

इतिश्री- *ना.* १. भएभरको सबै सम्पत्ति, कामकाज वा अन्य कुरा खत्तम भएको वा टुङ्गिएको अवस्था; समाप्ति; स्वाहा; निःशेषता; निर्मूलन। २. कुनै ग्रन्थ वा ग्रन्थांशको पुछारमा सो समाप्त भएको कुरा जनाउने शब्द (.... इतिश्री स्कन्दपुराणे केदारखण्डे माघमहात्म्ये ... प्रथमोऽध्यायः)।

इतिहास- *ना.* [सं.] १. अतीत काल वा विगत समयका घटनाहरूको वर्णन, विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्ने ज्ञानको एक शाखा; अतीतको अनुसन्धान र छानबिनमा आधारित अध्ययन; तत्सम्बन्धी ग्रन्थ। २. कुनै मुलुक, जाति, संस्था, विषय आदिका अतीतका घटनाहरूको क्रमबद्ध वर्णन वा वृत्तान्त। ३. अतीतका सानाठुला घटनाहरूको सारांश वा विवरण; अतीतका असाधारण तथा

स्मरणीय चरित्र आदिको वृत्तान्त वा विवरण; पुर्ख्यौली।

इतिहासविद्/वेत्ता- *वि.* इतिहासको ज्ञाता।

इतिहासशिरोमणि- *ना.* नेपालमा इतिहासका क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान दिएका व्यक्तिलाई राष्ट्रका तर्फबाट प्रदान गरिने एक उपाधि (स्व. बाबुराम आचार्यलाई' इतिहासशिरोमणि' को उपाधि दिइएको थियो।)।

इत्तरो- *वि.* [सं. उत्तरण] लाज, सरम पचेको; जिस्किने वा छिल्लिने; नकच्चरो; थेत्तरो।

इत्यादि- अव्य. [सं.] १. यो र यस प्रकारका; यसबाहेक अन्य पनि; यस्तै; अरू पनि; आदि; प्रभृति। २. लगायत; समेत। ३. कुनै लेखाइ वा बोलाइका क्रममा प्रमुख कुराहरूको उल्लेख गरी त्यस्तै प्रकारका अन्य कुराको सङ्केत दिन प्रयुक्त हुने शब्द (उदा.- साहित्यमा कविता, कथा, उपन्यास इत्यादि विधा देखिएका छन्।)।

इत्रिनु- *अ.क्रि.* हे. इतरिनु।

इथर- *ना.* [अङ्.] १. सम्पूर्ण आकाशमा व्याप्त भएको र त्यसैबाट प्रकाशका किरण पृथ्वीमा आउने पारदर्शी सूक्ष्म तत्त्व। २. गन्धकको तेजाब र मद्यसारबाट तयार हुने एक रासायनिक पदार्थ।

इद- *ना.* [अ. ईद] मुसलमानको एक प्रसिद्ध चाड।

इदगाह- *ना.* [अ.] इदका दिन सबै मुसलमान भेला भएर नमाज पढ्ने ठाउँ।

इदमित्थ/इदमित्थम्- *ना.* [सं. इदमित्थम्] १. यो कुरा यस्तै हो वा यस कुरामा यसै गर्ने भन्ने निर्क्यौल, निधो वा ठहर; अठोट; अन्तिम टुङ्गो। २. ठेगान; तहकिकात। ३. कुनै कामकुराका बारेमा यस अवधिसम्म यसो नभएमा यसो गरिनेछ भनी दिइने म्यादसहितको अन्तिम चेतावनी; अल्टिमेटम। (उदा.- मजदुरहरूद्वारा आफ्ना सात सूत्रीय माग एक सातामित्र पूरा नभएमा हडताल गर्ने इदमित्थम् दिइएको खबर छ।)।

इनसोल- *ना.* [अङ्.] जुत्ताभित्रको तलुवा; जुत्ताको भित्री तलुवा; गुरुपात।

इनाम- *ना.* [अ. इनआम] कुनै उल्लेखनीय वा चित्तबुझ्दो काम गरेबापत सो काम गर्ने व्यक्तिको हौसला बढाउन दिइने पुरस्कार; पारितोषिक; बकस; बक्सिस।

इनामपाट- *ना.* डकर्मीले घरको गाह्रो लगाउँदा तलमाथिको सुर सिधा पार्न झुन्ड्याएर हेर्ने घण्टीको डोरी।

इनामेल- *ना.* [अङ्.] काठ, फलाम, ढुङ्गा, सिसा आदि वस्तुको सजावट वा संरक्षणका निम्ति रङ लगाउन वा त्यस्ता वस्तुमा केही लेख्न र चित्रकारी गर्न प्रयोग गरिने विभिन्न रङको रासायनिक तरल पदार्थ।

इनार- *ना.* जमिनमा खनेर पानीको मूल भेट्टाई इँट आदिको गोलाकार गाह्रो लगाएर बनाइएको, डोरीमा घल्चा, बाल्टी आदि झुन्ड्याएर डुबाई पानी झिकिने गहिरो खाल्डो।

इनेगिने- *वि.* [हि.] छानिएका वा रोजिएका केही; नाम चलेका वा गनिएका मध्ये थोरै; धेरैमध्ये केही वा दुईचार।

इन्कार्नु- *स.क्रि.* [इन्कार + नु] इन्कार गर्नु; अस्वीकार गर्नु; नामन्जुरी जनाउनु।

इन्कार- *ना.* [अ.] १. नकारात्मक उत्तर; अस्वीकार; नामन्जुरी। *विप.* मन्जुरी; स्वीकार। २. कसैले आफूमाथि कुनै कुराको अभियोग वा आरोप लगाउँदा सो कुरा होइन भनी वा त्यसको खण्डन गरी दिइने जवाफ।

इन्कारी- *ना.* १. इन्कार वा अस्वीकार गर्ने काम। २. आफूमाथि आइपरेको वा लगाइएको कुनै अभियोग वा आरोपको अस्वीकार; त्यस्तो अभियोग वा आरोपबाट सफाइ लिने चेष्टा वा प्रयास।

इन्कारी पत्र- *ना.* अभियोग लगाइएको व्यक्तिले आफूले त्यसो गरेको छैन भनी लेखिदिने कागत; नामन्जुरीको लिखत वा कागत।

इन्क्लाब- *ना.* [अ. इनकलाब] १. सामूहिक विरोध प्रदर्शन, जुलुस आदिमा प्रेरणा वा उल्लास जागृत गर्न नाराका रूपमा प्रयोग गरिने शब्द (जस्तो- इन्क्लाब जिन्दावाद)। २. क्रान्ति; परिवर्तन।

इन्च- *ना.* [अङ्.] एक फुटको बाह्रौं भाग वा त्यस बराबरको नापो।

इन्ची- *ना.* इन्च।

इन्जन/इन्जिन- *ना.* [अङ्.] १. बाफबाट चल्ने, बाटो पेल्ने गह्रौं र भद्दा किसिमको कल। २. बाफ अथवा बिजुलीका बलले रेलका डिब्बाहरू तान्ने यन्त्र। ३. शक्ति उत्पादक यन्त्र।

इन्जिनियर- *ना.* [अङ्.] १. सडक, घर, पुल आदि बनाउने वा मरम्मत गर्ने शिल्पविद्यामा विश्वविद्यालयबाट स्नातकको उपाधिप्राप्त व्यक्ति; वास्तुकला विशेषज्ञ। २. कल, इन्जिन आदि बनाउने वा मरम्मत गर्ने काममा स्नातक भएको व्यक्ति; यन्त्रविद्या विशेषज्ञ।

इन्जिनियरिङ- *ना.* १. कलपुर्जा आदि बनाउने वा मरम्मत गर्ने विद्या; यन्त्रविद्या। २. घर, पुल, बाटो आदि बनाउने विद्या; वास्तुकला। ३. इन्जिनियरको काम।

इन्जिनियरी- *ना.* इन्जिनियरिङ।

इन्जेक्सन- *ना.* [अङ्.] १. शरीरको नसा, मांसलस्थान आदिमा सियोद्वारा औषधीको अन्तःक्षेपण।

इन्जेल- प्रत्य. धातु वा सर्वनाम शब्दका पछाडि गाँसिएर लगातारको क्रमिकता जनाउने प्रत्यय (खाइन्जेल, बसिन्जेल, त्यतिन्जेल, कतिन्जेल इ.)।

इन्टरनेट- ना. [अं.] कम्प्युटरका माध्यमबाट तथ्यहरूलाई प्रसारण वा आदान-प्रदान गर्न प्रयोग गरिने विश्वव्यापी सञ्जाल।

इन्टरम्यु- *ना.* [अङ्.] अन्तर्वार्ता।

इन्टरमिडियट- *वि.* [अङ्.] १. प्रवेशिका र स्नातकका बिचको (कक्षा)। २. बिचको; मध्यवर्ती।

इन्ट्रेन्स- *ना.* [अङ्.] १. प्रवेशिका परीक्षा; म्याट्रिकुलेसन। २. प्रवेश। ३. द्वार; ढोका।

इन्डेक्स- *ना.* [अङ्.] रिङ भएको र बाक्लो फाइल; सूचकाङ्क।

इन्तजाम/इन्तिजाम- *ना.* [अ. इन्तिजाम] पछि हुने वा गर्नुपर्ने कुनै कामकुराका लागि पहिले नै मिलाइने आवश्यक चाँजोपाँजो; बन्दोबस्त; प्रबन्ध।

इन्तुचिन्तु- *ना.* [(द्वि.) चिन्ता] १. होसहवास; सुद्धीबुद्धि; अत्तोपत्तो; खोजखबर। २. के गरूँ कसो गरूँ भन्ने चिन्ता; किंकर्तव्यविमूढता।

इन्तु न चिन्तु- *ना.* होसहवास वा थाहासुद्धी केही नहुनु; बेखबर; विचेत हुनु।
इन्दिरा- *ना.* [सं.] १. विष्णुकी पत्नी; लक्ष्मी। २. आश्विन कृष्ण एकादशी।
इन्दीवर- *ना.* [सं.] नीलकमल।
इन्दीवरा- *ना.* औषधीमा प्रयोग हुने एक जडीबुटी; बोकेलहरो; अजशृङ्गी।
इन्दु- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमा। २. एकको सङ्ख्या। ३. कपूर।
इन्दुकला- *ना.* चन्द्रकिरण; जून।
इन्दुवदना- *ना.* भगण, जगण, सगण, नगण र दुई गुरु भएको, पाचौँ अक्षरमा यति हुने एक वार्णिक छन्द।
इन्द्र- *ना.* [सं.] १. स्वर्गका राजा; देवताका राजा। २. पानी पार्ने देवता। ३. स्वरसन्धि हुँदा अधिपतिको अर्थ दिने वा स्वामी वा राजालाई बुझाउने शब्द (राजेन्द्र, सुरेन्द्र, मृगेन्द्र, महेन्द्र इ.)।
इन्द्रकमल- *ना.* रुखमा फुल्ने एक प्रकारको सुगन्धी थलकमल।
इन्द्रजात्रा- *ना.* भाद्र शुक्ल चतुर्दशीका दिन काठमाडौँमा गरिने कुमारी, भैरव, गणेश आदिको प्रसिद्ध रथयात्रा।
इन्द्रजाल- *ना.* दर्शकका आँखा छलेर वा तन्त्रमन्त्रद्वारा अनौठा अनौठा काम गरेर देखाइने खेल; चटक; जादुगरी।
इन्द्रजाली- *वि.* इन्द्रजाल गर्ने; जादुगर; चटकी।
इन्द्रजित्- *वि.* १. इन्द्रलाई जित्ने। २. रावणको जेठो छोरो मेघनाद।
इन्द्रजौ- *ना.* ठुलो कुरो वा त्यसकै फूल।
इन्द्रदमन- *ना.* वर्षाकालमा गङ्गा आदि नदीको जल बढेर बाटोमाथि रहेका कुण्ड, वर र पीपलका जरामा पानी पुग्दा मनाइने पर्व।
इन्द्रधनु/धनुष- *ना.* वर्षायाममा सूर्यको विपरीत दिशातिर आकाशमा देखिने रङ्गीबिरङ्गी वा सप्तरङ्गी अर्धवृत्त; इन्द्रेनी।
इन्द्रध्वज- *ना.* १. इन्द्रको झन्डा; लिङ्गोसहितको पताका। २. प्रायः भाद्रशुक्ल द्वादशीका दिन इन्द्रको पूजा गरेर उभ्याइने ठुलो ध्वजा; लिङ्गो।
इन्द्रध्वजपातन- *ना.* इन्द्रजात्राको आखिरी दिन इन्द्रध्वजलाई पल्टाई नदीमा सेलाउने काम; इन्द्रजात्राको लिङ्गो ढाल्ने काम।
इन्द्रध्वजोत्थान- *ना.* भाद्रशुक्ल द्वादशीका दिन इन्द्रजात्रा सुरु गर्दा इन्द्रको सम्मानमा लिङ्गो ठड्याउने काम (पौराणिक कालमा पनि यस्तो प्रचलन भएको पाइन्छ।)।
इन्द्रनील- *ना.* निलो रङ्गको मणि; नीर; नीरमणि।
इन्द्रपुर- *ना.* इन्द्रको सहर; सुखी ठाउँ।
इन्द्रप्रस्थ- *ना.* महाभारतकालीन पाण्डवहरूको राजधानी (वर्तमान दिल्लीको नजिक)।
इन्द्रयात्रा- *ना.* इन्द्रजात्रा।
इन्द्रराज्यलक्ष्मी प्रज्ञा पुरस्कार- *ना.* कलाका क्षेत्रमा उल्लेखनीय साधना गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई प्रदान गर्ने गरिएको एक पुरस्कार।
इन्द्रलोक- *ना.* स्वर्ग।
इन्द्रवंशा- *ना.* दुई तगण, एक जगण र एक रगण हुने वार्णिक छन्द।
इन्द्रवज्रा- *ना.* दुई तगण, एक जगण र दुई गुरुवर्ण हुने एक वार्णिक छन्द।
इन्द्रसभा- *ना.* इन्द्रको सभा; देवसभा; सुधर्मा।
इन्द्राणी- *ना.* [सं.] १. इन्द्रकी पत्नी। २. सेता वा पहेँला धर्सा परेका निला फल फल्ने, राता, निला र पहेँला फूल फुल्ने एक लहरो।
इन्द्रायुध- *ना.* [सं.] १. इन्द्रधनु; इन्द्रेनी। २. इन्द्रको हतियार; वज्र।
इन्द्रावती- *ना.* [सं.] सप्तकोसीका सातमध्ये एक नदी; पूर्वी नेपालको जुगल हिमालको पाँचपोखरीबाट उत्पन्न भई दोलालघाटनिर सुनकोसी नदीमा मिसिने एक नदी।
इन्द्रासन- *ना.* [सं.] १. इन्द्रको सिंहासन। २. राजसिंहासन; राजगद्दी। ३. सबै किसिमको सुख मिल्ने ठाउँ।
इन्द्रिय- *ना.* [सं.] १. ज्ञानशक्ति र कर्मशक्तिका मानवीय अङ्ग वा साधन; पाँच ज्ञानेन्द्रिय (आँखा, कान, नाक, जिब्रो र छाला) र पाँच कर्मेन्द्रिय (वाक्, पाणि, पाद, वायु र उपस्थ) का सामूहिक वा अलग अलग नाम। २. माथिका आधारमा पाँचको सङ्ख्या। ३. योनि वा लिङ्ग। ४. जननेन्द्रिय। ५. एक अङ्गुलको पाँच गुना बराबरको नाप; पाँच अमल बराबरको नाप; पाँच अङ्गुल।
इन्द्रियगोचर- *ना.* इन्द्रियको विषय; इन्द्रियद्वारा संवेदन गर्न सकिने; इन्द्रियग्राह्य।
इन्द्रियग्राम- *ना.* पाँच ज्ञानेन्द्रिय र पाँच कर्मेन्द्रियको समूह।
इन्द्रियजित्- *वि.* इन्द्रियको दमन गर्न सक्ने; जितेन्द्रिय।
इन्द्रिय निग्रह- *ना.* इन्द्रियलाई वशमा राख्ने काम।
इन्द्रिय संवेद्य- *वि.* इन्द्रियद्वारा छिटै ग्रहण गरिने।
इन्द्रियातीत- *वि.* इन्द्रियद्वारा ज्ञान गर्न नसकिने; अगोचर।
इन्द्रियार्थवाद- *ना.* इन्द्रियहरूको अनुभूतिद्वारा नै सबै किसिमको ज्ञान प्राप्त हुन्छ भन्ने दार्शनिक सिद्धान्त; इन्द्रियद्वारा सुखभोग गर्ने काम।
इन्द्रेनी- *ना.* [इन्द्र + एनी] घामपानी भएको बेला घामको विपरीत दिशातर्फ देखिने अस्मानी, निलो, हरियो, पहेँलो, रातो बैजनी र सुन्तला रङ हुने, धनुका आकारको अर्धवृत्त; इन्द्रधनु; इन्द्रधनुष।
इन्धन- *ना.* [सं.] १. उष्णता वा तापको माध्यमबाट शक्ति प्रदान गर्ने साधन। २. दाउरा वा त्यसको बदलामा अरू केही बालेर ताप वा शक्ति पैदा गर्ने उपकरण (मट्टीतेल, डिजेल, पेट्रोल, कोइला आदि)।
इन्धन संस्थान- *ना.* इन्धनसँग सम्बन्धित कारोबार गर्ने तथा आवश्यक इन्धन जुटाउने अधिकारप्राप्त संस्थान।
इन्साफ- *ना.* [अ.] १. सम्बन्धित क्षेत्रबाट गरिने सत्य वा असत्यको टुङ्गो; न्याय; निसाफ; नियाँ, निसाफ। २. अदालतबाट वादी, प्रतिवादीको पक्ष वा विपक्षमा दिइने न्याय; निर्णय; फैसला।
इन्सेट- *ना.* [अङ्.] ठुलो चित्रभित्रको सानो चित्र।
इन्स्टिच्युट- *ना.* [अङ्.] अध्ययन संस्थान।
इन्स्पेक्टर- *ना.* [अङ्.] प्रहरी सेवाको एक दर्जा; प्रहरी निरीक्षक।
इबी- *ना.* मनमा गुप्त रूपमा राखिएको ईख; धेरै पहिलेदेखिको ईख; दगा।
इबी अदावत- *ना.* दगा वा निहुँ झिक्ने बाटो; चुक देखाउने निहुँ।
इमर्जेन्सी- *ना.* [अङ्.] १. एकाएक आइपर्ने दुःखद घटना; आकस्मिक

दुर्घटना। २. आकस्मिक दुर्घटना वा बिमारीले पीडित व्यक्तिका लागि गरिने उपचार वा त्यस्तो उपचार गरिने कक्ष।

इमर्जेन्सी लाइट- *ना.* विद्युत् आपूर्ति बन्द हुँदा प्रयोग गरिने, विद्युत्तरङ्गबाटै बल्ने एक किसिमको बिजुली लालटिन।

इमान- *ना.* [अ. ईमान] १. लेनदेन, नियम, अनुशासन आदि व्यवहारमा गरिने सत्यता; सच्चाइ; छलकपटरहित व्यवहार; असल नियत। २. ईश्वर वा धर्मप्रति रहेको विश्वास; आस्तिक बुद्धि।

इमानजमान- *ना.* बोलेअनुसार व्यवहार गर्ने प्रकृति; व्यवहारमा कामकुराको ठिक ठिक पालना; सत्यनिष्ठा; कर्तव्यपरायणता।

इमानदार- *वि.* इमान भएको; निष्कपट; बोलेको कुरा पुऱ्याउने; सत्यनिष्ठ।

इमानदारी- *ना.* इमानदार बन्नाको भाव वा अवस्था; सत्यनिष्ठा; सच्चाइ।

इमारत- *ना.* [अ.] भव्य तथा पक्की घर; विशालकाय भवन; महल।

इमासङ- *ना.* [लि.] लिम्बू जातिमा पूजा गरिने इष्टदेवी; महामाया।

इमु- *ना.* [अङ्.] अस्ट्रेलियामा पाइने डेढ मिटर उचाइ र लगभग पचास के. जी. वजन भएको, घाँस खाने, लामा खुट्टा र लामो गर्धन हुने, तीन औँला भएको ठुलो चरो।

इम्पोज- *ना.* [अङ्.] छाप्ने स्थितिमा पुगेको फर्मालाई व्यवस्थित गर्ने काम; फर्मा ढाल्ने काम।

इम्प्रेसन- *ना.* [अङ्.] एकपल्टको छपाइ वा थिचाइ।

इयत्ता- *ना.* [सं.] १. पुग्न सकिनेसम्मको अवधि; सीमा; हद। २. नियम सङ्ख्या; तोकिएको परिमाण। ३. जम्मा यति नै छ भन्ने किटान।

इयरिङ- *ना.* [अङ्. इयर रिङ] कानका लोतीमा झुन्ड्याएर पहिरिने सुनको झुम्के गहना; यारिङ।

इराक- *ना.* [अ.] एसिया महाद्वीपमा पर्ने, बगदाद राजधानी भएको, प्रायः खनिज तेलका लागि प्रसिद्ध एक देश।

इराकी- *वि.* इराक देशको; इराकसँग सम्बन्धित।

इरादा- *ना.* [अ.] १. मनसुबा; कामना; इच्छा। २. निर्णय; अठोट; सङ्कल्प। ३. भावना; सोचाइ; विचार।

इरान- *ना.* [अ.] एसिया महाद्वीपमा पर्ने, तेहरान राजधानी भएको, प्रायः खनिज तेलका लागि प्रसिद्ध एक देश।

इरानेली- *वि.* इरानको; इरान देशसँग सम्बन्धित।

इरु- *ना.* कोपिला रातो हुने एक फूलको बोट वा त्यसकै सेतो फूल।

इलम- *ना.* [अ. इल्म] १. पेसा; व्यवसाय; रोजगार; कामकाज। २. जानकारी; ज्ञान; बोध। ३. विद्या। ४. जागिर; नोकरी। ५. पश्चिमी नेपाली भाषिकामा स्त्रीको जननेन्द्रिय।

इलमी- *वि.* १. इलम गर्ने; कुनै रोजगारमा लागेको; व्यवसायी; उद्यमी। २. इलमसम्बन्धी।

इलाका- *ना.* [अ. इलाक] १. कुनै नाउँबाट चिनिएको स्थान वा निश्चित भूखण्ड। २. अधिकार क्षेत्र। ३. हाता; लगा।

इलाका अदालत- *ना.* कुनै जिल्ला वा इलाकामा रहेको न्यायालय; सुरु अदालत; जिल्ला अदालत। **इलाकावाद-** *ना.* सम्पूर्ण देश वा भूभागको समस्यालाई वास्ता नगरी कुनै खास इलाकालाई मात्र महत्त्व दिने साँघुरो गुटबन्दी विचार।

इलाज- *ना.* [अ.] १. शरीरको रोग निको पार्न गरिने उपाय वा प्रयत्न; उपचार; चिकित्सा। २. ओखती; दबाई।

इलाम- *ना.* मेची अञ्चलअन्तर्गतको एक जिल्ला।

इलामे- *वि.* १. इलामको, इलामसम्बन्धी; इलाममा हुने वा पाइने। *ना.* २. काटेको वा खोस्सिएको घाउमा निचोरेर झोल लगाउँदा आराम गराउने र गाईबस्तुले घाँस खाने एक थरी भुईंझार।

इलास्टिक- *ना.* [अङ्.] तान्दा तन्कने रबर र कपडा राखी इँजार आदिको काम लिन बनाइएको साधन; तन्कने र खुम्चने फित्ता; ग्याँटिस।

इलिकमिलिक- *ना.* [अ. मू. मिलिक् + अ (द्वि.)] १. छिनमा देखिने र छिनमा बेपत्ता हुने चाल; आकलझुकल। *क्रि.वि.* २. एकै छिनमा हराउने गरी।

इलिमिली- *ना.* [अ. मू.] क्षणिक चहलपहल; एक छिनको चहकमहक; झिलिमिली।

इलेक्ट्रिक- *वि.* [अङ्.] विद्युत्शक्तिबाट उत्पन्न हुने; बिजुलीसम्बन्धी; बिजुलीको।

इलेक्ट्रिक पोल- *ना.* बिजुलीको तार लैजाने खम्बा; विद्युत्स्तम्भ; ट्रलीबसको विद्युत्शक्तिको तार अड्याउने खम्बा।

इलो- *ना.* [नेवा. इलाँ] घरको मूल थाम वा खम्बा अड्याउने ढुङ्गो; आधारशिला।

इव- *अव्य.* [सं.] सादृश्य वा उपमा जनाउने शब्द; समान; तुल्य; सदृश (पुत्र इव, अनुज इव इ.)।

इशारा- *ना.* [अ.] हे. इसारा।

इश्तिहार- *ना.* [अ.] हे. इस्तिहार।

इष्ट- *वि.* [सं.] १. इच्छा गरिएको; रोजेको; चाहेको; वाञ्छित। *ना.* २. प्रिय व्यक्ति; हितैषी मित्र। ३. अग्निहोत्र आदि शुभ कर्म। ४. इष्ट देवता; प्रिय देवता।

इष्टका- *वि.* [सं.] इँट; इँटा।

इष्टका तरङ्ग- *ना.* सङ्गीतशिरोमणि यज्ञराज शर्माले तयार पारेको इँटको स्वरवाद्य वा वाद्ययन्त्रबाट निस्कने स्वरलहरी।

इष्टका पथ- *ना.* इँटले बनेको बाटो।

इष्टदेव/इष्टदेवता- *ना.* [सं.] १. कुलपरम्पराबाट पुजिँदै आएका आराध्य देवता। २. दीक्षामन्त्रका अधिष्ठाता देवता।

इष्टमित्र- *ना.* [सं.] १. कल्याण चाहने व्यक्ति; हितैषी मानिस; साथी; मित्र। २. नातेदार; बन्धुबान्धव; सम्बन्धी।

इष्टापत्ति- *ना.* [सं.] अरूबाट गरिएको कुभलो पनि आफ्ना लागि फलदायी बन्ने काम; आपत्ति पनि इष्ट भएको स्थिति।

इस्- *अव्य.* रिस वा झोक प्रकट गर्दा अरूलाई खिस्स्याएर प्रयोग गरिने शब्द; लोप्पा ख्वाउँदा भनिने लवज (उदा.- इस्, तैँले भन्दैमा पत्याउँछु र!)।

इसबगोल- *ना.* [फा. यशबगोल] रङ्खायो किसिमको वा फुस्रो रङको तिलजस्ता ससाना दाना फल्ने बोट; आउँ रगत, दिसा आदि रोग भएमा खाइने त्यसैका दाना वा भुसी।

इसा- *ना.* [अ. ईसा] इसाई वा क्रिश्चियन धर्मका प्रवर्तक; इसाई धर्म चलाउने महापुरुष; यिसुखिस्ट।

इसाई- *वि.* इसाले चलाएको धर्म मान्ने; इसाई धर्मको अनुयायी; क्रिस्चियन; क्रिस्तान।

इसारा- *ना.* [अ. इशारा] **१.** नबोलेर भाव सम्प्रेषण गर्न गरिने अङ्ग सञ्चालन; सान; सङ्केत; इशारा। **२.** अरूले नबुझ्ने गरी दिइएको सन्देश; गुप्त जनाउ।

इस्कुल- *ना.* हे. इस्कुस।

इस्कुस- *ना.* [अङ्. स्क्वास] लहरामा फल्ने केही लाम्चो र ससानो मेवाका ढबको, फलमा काँढा हुने वा नहुने हरियो तरकारी; इस्कुल।

इस्टकोट- *ना.* [अङ्. वेस्टकोट] कोटका साथमा वा कोटबाहेक नै लगाइने, बाउला नभएको, कम्मरसम्म आउने भित्री सानो कोट; इस्कोट।

इस्तिफा- *ना.* [अ. इस्तअफा] आफूले गर्दै आएको सेवा वा नोकरी छोड्नका लागि दिइने निवेदनपत्र; त्यागपत्र; राजीनामा।

इस्तिरी- *ना.* कोइला वा विद्युत्शक्तिले तताएर धोएका कपडा सम्म्याउने, मिलाउने फलामे साधन; इस्त्री (आइरन)।

इस्त्री- *ना.* हे. इस्तिरी।

इस्तिहार- *ना.* [अ. इश्तिहार] सरकारका तर्फबाट सम्बन्धित समुदायलाई सार्वजनिक रूपमा दिइने सूचना वा विशेष आदेश; विज्ञप्ति; जनाउ; इस्तिहार।

इस्तेमाल- *ना.* [अ. इस्तअमाल] कुनै वस्तुलाई प्रयोगमा ल्याउने प्रक्रिया; उपयोग; प्रयोग; व्यवहार।

इस्पात- *ना.* [पोर्तु. स्पेडर] **१.** प्रशोधन गरी तयार गरिएको कडा, असल फलाम। *वि.* **२.** ज्यादै चतुरो; चलाक; बित्पाते।

इस्लाम- *ना.* [अ.] **१.** ईश्वरका मार्गमा प्राण दिन प्रस्तुत हुने काम। **२.** मुहम्मदले प्रचलनमा ल्याएको मुसलमानी धर्म। **३.** मुस्लिमहरूको धार्मिक सम्प्रदाय वा मत। **४.** मुसलमान हुने क्रिया।

इस्वी- *ना.* [अ. ईसवी] **१.** इसाको मरणकालपछि चलेको संवत्; सन्। *वि.* **२.** इसाको; इसासम्बन्धी।

इह- सर्व [सं.] यहाँ।

इहलीला- *ना.* यस लोकको जिन्दगानी; सांसारिक प्रपञ्च; जिन्दगी।

इहलोक- *ना.* **१.** यो लोक; देखिने संसार। **२.** यो जीवन; सांसारिक जन्म।

इहलौकिक- *वि.* यस लोकको; यस लोकसँग सम्बन्धित।

ई

ई१- देवनागरी वर्णमालाको स्वरवर्णमध्ये चौथो स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा तालव्यस्थानबाट उच्चारण हुने, दीर्घ स्वर मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार अग्र बन्द दीर्घ स्वरवर्ण; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

ई२- *वि.बो.* [सं. ङ] १. घृणा, अवहेलना र भिँभ्याहट आदि मनका भाव प्रकट गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- ई, जति गाली गरे पनि आफ्नो बानी छाडिन्छ र!)। २. अरूलाई हियाउँदा वा लोप्पा खुवाउँदा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- ई, गर्! ई, खा!)। ३. कुनै नजिकको वस्तु औँल्याउँदा उच्चारण गरिने शब्द। (उदा.- ई, तिमीले खोजेको माल यहीँ रहेछ)।

ईकार- *ना.* [सं.] १. इकारको दीर्घ रूप; 'ई' अक्षर। २. व्यञ्जनसँग गाँसिदा दाहिनेपट्टिबाट दिइने चिह्न (ी)।

ईक्षक- *वि.* [सं.] १. सरसरती हेर्ने; आँखाले ठम्याउने; देख्ने। २. निरूपण गर्ने; परीक्षा गर्ने; जाँच्ने। (समीक्षक, परीक्षक इ.)।

ईक्षण- *ना.* [सं.] १. हेर्ने वा देख्ने काम; दर्शन; अवलोकन। २. आँखा; नेत्र। ३. विचार; विवेचन; जाँचबुझ (परीक्षण, पर्यवेक्षण, सर्वेक्षण इ.)।

ईख- *ना.* हे. इख।

ईडा- *ना.* [सं.] १. हठयोगका नियमअनुसार प्राणायाम गर्दा नाकको देब्रेपट्टिबाट श्वास चलाइने नाडी। २. गङ्गा। ३. प्रशंसा; स्तुति।

ईथर- *ना.* हे. इथर।

ईप्सा- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु प्राप्त गर्ने उत्कट इच्छा; तीव्र चाहना; अभिलाषा।

ईप्सित- *वि.* ईप्सा वा इच्छा गरिएको; चाहेको।

ईप्सु- *वि.* इच्छा गर्ने; चाहना गर्ने; इच्छुक।

ईर्ष्या- *ना.* [सं.] अर्काको बनिबनाउ वा समृद्धि देखेर मनमा उब्जने डाह; द्वेष; ईख; मात्सर्य।

ईर्ष्यालु- *वि.* ईख गर्ने; इखालु।

ईश- *ना.* [सं.] १. ईश्वर; देवता। २. अधिपति; स्वामी; मालिक। ३. पति; लोग्ने। ४. राजा। ५. शिव; महादेव।

ईशान- *ना.* [सं.] १. शिव; महादेव; एघार रुद्रमध्ये एक। २. ईशान कोण।

ईशान कोण- *ना.* पूर्व र उत्तर दिशाका बिचको कुनु।

ईशानेश्वर- *ना.* लमजुङ जिल्लाको मादी नदीको किनारमा अवस्थित प्रतिवर्ष शिवरात्रिमा ठुलो मेला लाग्ने शिव मन्दिर।

ईश्वर- *ना.* [सं.] १. सम्पूर्ण विश्व, ब्रह्माण्ड वा सृष्टिलाई बनाउने, बिगार्ने र तिनको नियन्त्रण तथा शासन गर्ने मानिएका परम पुरुष वा परमात्माका रूपमा पुजिने सर्वप्रधान सत्ता; भगवान्; परमेश्वर। २. अधिपति; स्वामी; मालिक। ३. ऐश्वर्यशाली।

ईश्वरनिष्ठ- *वि.* ईश्वरमा विश्वास गर्ने; आस्तिक।

ईश्वरप्रणिधान- *ना.* योगशास्त्रमा पाँच प्रणिधानमध्ये एक; ईश्वरमाथि पूर्ण श्रद्धा राख्तै गरिने कर्म र त्यसको फल ईश्वरलाई नै समर्पण गर्ने काम।

ईश्वरवाद- *ना.* ईश्वर मान्ने सिद्धान्त; सृष्टि, स्थिति र संहारका मूल कारण ईश्वर हुन् भन्ने मत वा वाद।

ईश्वरवादी- *वि.* ईश्वरवादको अनुयायी वा समर्थक; ईश्वरभक्त।

ईश्वराधीन- *वि.* ईश्वरका अधीनमा रहेको वा ईश्वरको इच्छाअनुसार हुने।

ईश्वरी- *ना.* १. देवी; भवानी; दुर्गा। २. लक्ष्मी; भगवती। ३. अधिष्ठात्री।

ईश्वरीय- *वि.* ईश्वरसँग सम्बन्धित; ईश्वरको।

ईषत्/ईषद्- अव्य. [सं.] १. केही; अलिकति; थोरै; कम। *ना.* २. थोरै मुस्कुराहट; मन्द मुस्कान।

ईषत्/ईषद्विवृत- *वि.* १. जिब्रो तालुको एकदमै नजिक नगएर मुखविवर केही खुलेको। *ना.* २. आभ्यन्तर प्रयत्नको एक नाम।

ईसवी- *ना.* हे. इस्वी।

ईसा- *ना.* [अ.] हे. इसा।

ईसाई- *वि.* इसाई।

ईहा- *ना.* [सं.] १. इच्छा; ईप्सा; चाहना; लालसा। २. चेष्टा; प्रयास।

ईहामृग- *ना.* १. ब्वाँसो। २. दृश्यकाव्यअन्तर्गत रूपकका दश भेदमध्ये एक; चार अङ्कमा विभक्त, इतिहास र कल्पनामिश्रित शृङ्गारप्रधान एक नाटक।

उ

उ- देवनागरी वर्णमालाको स्वरवर्णमध्ये पाँचौं स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा ओष्ठ्यस्थानबाट उच्चारण हुने ह्रस्व स्वर मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार पश्च, बन्द, गोलित स्वरवर्ण। लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

उँ- *निपा.* [सं. हुम्] १. तिरस्कार वा उपेक्षापूर्ण भाव व्यक्त गर्दा भनिने अव्यय शब्द। (उदा.- उँ, अर्कालाई त्यसै पनि जिस्क्याउने!)। २. रिस उठ्ने कुरा सुन्दा वा जोस निकाल्दा प्रयुक्त हुने अव्यय। (उदा.- उँ, त्यस पाजीले मसँग घमन्ड गर्ने?)।

उँग्नु- *अ.क्रि.* [उँग+नु] बस्दाबस्दै निद्राले लट्ठिएर झुल्नु; अर्धनिद्राको वशमा पर्नु; आधा होस, आधा बेहोसजस्तो भएर झकाउनु; तन्द्रामा पुग्नु; उँघ्नु।

उँग- *ना.* [प्रा. उङ्घ] बस्दाबस्दै निद्राको जोडले आँखा लट्ठिने स्थिति; निद्रा लाग्ने लाग्ने बेलाको पूर्वरूप; झकाइ; तन्द्रा; उँघ; उङ।

उँगाइ- *ना.* [√ उँग् (+आइ)] उँग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

उँगाइनु- *क.क्रि.* उँग्न लाइनु।

उँगाउनु- *प्रे.क्रि.* उँग्न लाउनु।

उँघ्नु- *अ.क्रि.* [उँघ्+नु] हे. उँग्नु।

उँघ- *ना.* [प्रा. उङ्घ] हे. उँग।

उँघाइ- *ना.* [उँघ् (+आइ)] उँगाइ।

उँघाइनु- *क.क्रि.* उँघ्न लाइनु।

उँघाउनु- *प्रे.क्रि.* उँघ्न लाउनु।

उँचाइ- *ना.* [उँचो+आइ] हे. उचाइ।

उँचो- *वि.* [सं. उच्च] १. पृथ्वीको विपरीत दिशातिर लम्बिएको। २. उचो; अग्लो; टडरो।

उँट- *ना.* [प्रा. उट्ट< सं. उष्ट्र] लामो तानिएको घाँटी र लामा लामा खुट्टा हुने, खैरो रङको, स्तनपायी तथा शाकाहारी, प्रायः मरुभूमिमा भारी बोक्ने र सवारीको काम लिइने चौपाया।

उँडोपुँडो- *ना.* [पुँडो (द्वि.)] लगभगको स्थिति; झन्डै झन्डैको अवस्था; पुगनपुगको अवस्था।

उँधमुन्टे- *वि.* [उँधो+मुन्टे] १. उँधो मुन्टो लगाउने; मुन्टो निहुरेको; घोसे। *ना.* २. पुरुषको लिङ्ग।

उँधैउँभै- *ना.* [उँधो+उँभो] उखालपखाल; झाडाबान्ता।

उँधो- *ना. यो.* [सं. अध] तल; तलतिर; मन्तिर; मुनि।

उँधोमुन्टो- *ना.* निहुरेको वा निहुराएको मुन्टो; तलतिर फर्केको टाउको।

उँधौली- *वि.* [उँधो+औली] १. तलतिरको; मन्तिरको; उँधोको। २. मङ्सिर महिनाको शुक्लपक्षको पूर्णिमा; अगहन पूर्णिमा (नेपालका पहाडी भेकका बासिन्दाहरूको चलनअनुसार यसै दिनदेखि जाडो सुरु हुने भएकाले भेडीगोठ, गाईगोठ आदि बेसीतिर झारिन्छ र बेसीतिरका देवीदेवताको पूजा गरिन्छ। त्यसैले यस दिनलाई उँधौली भनिएको हो।)।

उँधौली उँभौली- *ना.* १. वैशाख र मङ्सिर पूर्णिमाका ताक गरिने गोठधूप र कुलदेवता आदिको पूजाआजा। २. उँधो झर्ने र उँभो लाग्नेहरूको ताँती; परदेश लाग्ने र घर फर्कनेहरूको लहर।

उँभो- *ना. यो.* [सं. ऊर्ध्व] माथितिर; मास्तिर; अग्लो ठाउँमा; उचाइमा।

उँभौली- *वि.* १. मास्तिरको; अग्लो ठाउँको। *ना.* २. वैशाख महिनाको शुक्लपक्षमा पर्ने पूर्णिमा; वैशाखी पूर्णिमा। (नेपालका पहाडी भेकका बासिन्दाहरूको चलनअनुसार यसै दिनदेखि गर्मी सुरु हुने भएकाले भेडीगोठ, गाईगोठ आदि लेकतिर लगिन्छ र वनका देवीदेवताको पूजा गरिन्छ। त्यसो हुनाले यस दिनलाई उँभौली भनिएको हो।)।

उः- अव्य. [सं.] १. कुनै वस्तुलाई औँल्याएर देखाउँदा बोलिने शब्द। (उदा.- उः त्यही मान्छे हो, यस वर्ष प्रवेशिका परीक्षामा सर्वप्रथम भएको।)। २. आश्चर्य, ग्लानि, कष्ट, हैरानी आदि भाव व्यक्त गर्ने शब्द। (उदा.- उः, जिन्दगीमा कहिल्यै सुख पाइएन।)।

उइँटनु- *स.क्रि.* [उइँटो+नु] यन्त्रमा कपास हालेर बियाँ छुट्ट्याउनु वा अलग्याउनु; कपास केलाउनु।

उइँटाइ- *ना.* उइँटने काम वा प्रक्रिया।

उइँटाइनु- *क.क्रि.* उइँटाउने काम गरिनु।

उइँटाउनु- *प्रे.क्रि.* उइँटन लाउनु।

उइँटिनु- *क.क्रि.* उइँटने काम गरिनु।

उइँटो- *ना.* कपासका बियाँ वा गेडा अलग्याउने यन्त्र वा साधन।

उइँट्याइ- *ना.* [√ उइँटि (+याइ)] १. उइँटिने क्रिया वा प्रक्रिया। [उइँट्याउ+आइ] २. उइँट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

उइँट्याइनु- *क.क्रि.* उइँटने काम गरिनु।

उइँट्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* उइँटिने काम गर्नु; कपास केलाउनु।

उऋण- *वि.* [सं.] ऋणबाट मुक्त भएको; रिन चुक्ता गरेको; रिन तिरिसकेको; ऋणमुक्त।

उकल्चिनु- *अ.क्रि.* एक पटक निको भइसकेको घाउखटिरा, रोग आदि फेरि उल्टिनु; घाउखटिरा छिटै निको नभएर गहिरिँदै र फराकिँदै जानु; उकुच पल्टनु।

उकल्च्याइ- *ना.* उकल्चिने काम वा प्रक्रिया।

उकल्च्याइनु- *क.क्रि.* उकल्च्याउने काम गरिनु।

उकल्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* उकल्चिने पार्नु; उकल्चिन लाउनु।

उकार- *ना.* [सं.] 'उ' अक्षर; व्यञ्जनवर्णका मुनि लाग्ने चिह्न; तर्कुले (ु)।

उकाल्नु- *स.क्रि.* [उकालो+नु] कुनै वस्तुलाई अग्लो ठाउँमा पुऱ्याउनु; मास्तिर चढाउनु; उँभो लगाउनु।

उकालाइ- *ना.* उकाल्ने क्रिया वा भाव।

उकालिनु- *क.क्रि.* उकाल्ने काम गरिनु।

उकाली- *ना.* [उकालो+ई] उकालोको लघु रूप; छोटोसानो उकालो।

उकालीओराली- *ना.* सानाठुला उकाला ओराला; उकाली र ओरालीको समूह।

उकालो- *ना.* [सं. उच्चाल] १. होचो भागबाट मास्तिर लागेको ठाउँ; माथि लाग्ने बाटो; ठाडो बाटो; उकाली। २. चढाउ; ठाडो।

उकास्नु- *स.क्रि.* [उकास+नु] १. मास्सिएको वा दबिएको कुनै वस्तुलाई माथि उठाउनु; तल रहेको वस्तुलाई मास्तिर पुऱ्याउनु। २. गहिरो भागमा माटो आदि हाली अग्लो पार्नु; अग्ल्याउनु। ३. तल्लो स्तरको मानिसलाई माथिल्लो स्तरमा पुऱ्याउनु; उठाउनु। ४. आपद्विपद्बाट छुटकारा दिलाउनु।

उकास- *ना.* [प्रा. उक्कास] १. चाहिएजति काम गरेर बाँकी रहेको वस्तु; बचत; शेष; रहल। २. कुनै ठाउँको उठेको भाग; उघाउनी। ३. पुरानो जमिनदारी प्रथाअनुसार दुई नम्बरको सिर जग्गा। *वि.* ४. कसैको हकभोग बाँकी नभई सरकारको हक भएको (जग्गा)।

उकासाइ- *ना.* [उकास् (+आइ)] उकास्ने काम वा प्रक्रिया।

उकासिनु- *क.क्रि.* उकास्ने काम गरिनु।

उकुच- *ना.* [सं. उत्कोठ] एकपल्ट निको भई फेरि उकल्चेको घाउ; कुनै खराबीले निको नभई धेरै दिनसम्म पाकिरहेको घाउ; सइनखटिरा।

उकुच पल्टनु- *टु.* कुनै घाउखटिरा निको नभई धेरै दिनसम्म पाक्नु।

उकुस- *वि.* [प्रा. उक्कस] खाएर टम्म; टिलटिलती।

उकुसपुकुस/मुकुस- *ना.* १. उखुम गर्मीले अथवा हावा रोकिएर असजिलो वा कष्ट अनुभव हुने किसिम; उसिसनिसिस। २. मनमा ज्यादा कुरा खेलेर अतालिने अवस्था। *क्रि.वि.* ३. धेरै खाना खानाले बस्नहिँड्न पनि अप्ठ्यारो हुने गरी।

उकेर्नु- *स.क्रि.*[उकेरा+नु] १. वरपरको माटो ल्याएर बोटबिरुवाका फेदमा थुप्प्राउनु; उकेरा लाउनु; गोडमेल गर्नु। २. गहिरो ठाउँमा रहेको माटो मास्तिर ल्याउनु। ३. कुनै व्यक्तिलाई नचाहिँदो वा व्यर्थको कामकुरो गर्न उक्साउनु।

उकेरा- *ना.* [प्रा. उक्कर] गोडमेल गरी चारैतिरको माटो जरामा थुप्प्राएर बोटबिरुवालाई दिइने आड; गोडमेल गर्ने काम।

उकेराइ- *ना.* [√ उकेर् (+आइ)] उकेर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

उकेराइनु- *क.क्रि.* उकेरा दिन लाइनु।

उकेराउनु- *प्रे.क्रि.* उकेरा दिलाउनु; उकेर्न लाउनु।

उकेरिनु- *क.क्रि.* उकेर्ने काम गरिनु; उकेर्न लाइनु।

उकेल्नु- *स.क्रि.* [सं. उद्गिरण+नु] खाएको कुरा पेटमा नपुग्दै मुखैबाट जोड गरेर निकाल्नु; ओकल्नु।

उकेलाइ- *ना.* उकेल्ने काम वा प्रक्रिया।

उकेलाइनु- *क.क्रि.* उकेल्न लाइनु।

उकेलाउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* उकेल्न लाउनु।

उकेलिनु- *क.क्रि.* उकेल्ने काम गरिनु।

उक्कनु- *अ.क्रि.* [उप्क+नु] टाँसिएको कुरो वा वस्तु छुट्टिएर आउनु; गाँसिएको वा जोडिएको वस्तु फुस्कनु; उप्कनु।

उक्काइ- *ना.* उक्कने काम वा प्रक्रिया।

उक्काइनु- *क.क्रि.* उक्काउन लाइनु।

उक्काउनु- *स.क्रि.* उक्कन लाउनु।

उक्किनु- *अ.क्रि.* उक्कनु।

उक्त- *वि.* [सं.] १. भनिएको; बताइएको; वर्णन गरिएको। २. माथिको; भर्खरैको।

उक्ता- *ना.* [सं.] एक पाउमा एक मात्र अक्षर हुने वर्णवृत्त।

उक्ताइ- *ना.* [√ उक्ताउ+आइ] उक्ताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

उक्ताइनु- *अ.क्रि.* उक्ताउने होइनु; उच्चाट लाग्ने होइनु।

उक्ताउनु- *अ.क्रि.* [उक्त+आउ+नु] कुनै कामकुराबाट दिक्क हुनु वा वाक्क हुनु; उच्चाट लाग्नु; अमन हुनु।

उक्ति- *ना.* [सं.] १. भनाइ; कथन। २. खास महत्त्वको वाक्य; सारगर्भित भनाइ।

उक्तिप्रत्युक्ति- *ना.* सवालजवाफ; कुराकानी; संवाद; कथोपकथन।

उक्रिम- *ना.* रिन चुक्ता भएको स्थिति; ऋणबाट छुटकारा; ऋणमुक्ति; उऋण।

उक्लनु- *अ.क्रि.* [उकालो+अ+नु] माथितिर लाग्नु वा जानु; मास्तिर पर्नु; उकालो लाग्नु।

उक्लाइ- *ना.* उक्लने काम वा प्रक्रिया।

उक्लाइनु- *क.क्रि.* १. उक्लन लाइनु। २. उकेरा लाउने काम गरिनु।

उक्लाउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* उक्लन लाउनु।

उक्लाउनु- *स.क्रि.* [उकेरा+लाउ+नु] पहिले खनजोत गरेको जमिनलाई बाली लाउने बेलामा फेरि खनजोत गरी खुकुलो पार्नु।

उक्लिनु- *अ.क्रि.* [उक्ल+इ+नु] हे. १. उक्लनु। २. उकालो लागिनु।

उक्सनु- *अ.क्रि.* [प्रा. उक्सरण+नु] १. रोटी आदि पकाउँदा वा आगोमा सेकाउँदा फुलेर आउनु; हुप्प फुल्नु; भुक्लुक्क हुनु। २. घाउखटिरा सुनिनु। ३. कामबाट फुर्सत पाउनु; उत्रनु।

उक्साइ- *ना.* उक्सने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।

उक्साइनु- *क.क्रि.* उक्सने पारिनु; उक्सन लाइनु।

उक्साउनु- *प्रे.क्रि.* उक्सने पार्नु; उक्सन लाउनु।

उक्सिनु- *अ.क्रि.* १. उक्सनु। २. उक्सने काम होइनु।

उखडा- *ना.* [उखाड्< सं. उत्खात?] रैतीका नाउँमा नम्बरी दर्ता नभई जमिनदारले आफ्नो इच्छाअनुसार नगदी वा जिन्सी उठाउन पाउने गरी कमाउन दिने जमिन; रैतीले कमाउने त्यस्तो व्यवस्था भएको जग्गा। (१९८१ सालमा 'क' नं. को फारम खडा गरी जमिनदारले 'उखडा' का नाउँमा दर्ता गरेको यस्तो जग्गा भूमिसुधार ऐन, २०२० लागु भएपछि केही मुआबजा दिएर रैतीका नाउँमा दर्ता गरिएको छ र उखडा उन्मूलन भइसकेको छ।)।

उखन्ड१- *वि.* [सं. अखण्ड] ज्यादा; अति; बिछट्ट; धेरै; असाध्यै।

उखन्ड२- *वि.* [उकास+खण्ड] रैतीका नाउँमा दर्ता नभई सरकारको अधीनमा रहेको (जमिन)।

उखरमाउलो- *ना.* १. टन्टलापुर घाम; घामको चर्को वा पोल्ने राप। २. ज्यादै कडा गर्मी; भावर। ३. छुकछुके बानी; अति चञ्चलता। ४. उच्छृङ्खलता। ५. प्रेमीप्रेमिका आदिका बिच परस्परमा अचानक आघात पर्दा हुने हृदयको छटपटी; मानसिक कष्ट वा दुःख। ६. सहिनसक्नु झगडा। *वि.* ७. ज्यादै चञ्चल; अस्थिर।

उखाड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. उक्खाड+नु] १. बोटबिरुवा आदिलाई जरैसहित उखेल्नु। २. रहेबसेको ठाउँबाट हटाउनु; झिक्नु।

उखाडाइ- *ना.* उखाड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

उखाडिनु- *क.क्रि.* उखाड्ने काम गरिनु।

उखान- *ना.* [सं. उपाख्यान] लोकजीवनमा प्रचलित अनुभवपूर्ण

चुट्किला उक्ति; लोकोक्ति; आहान; कहावत।
उखान तुक्का/टुक्का- *ना.* लोकोक्ति र मुहाबरा।
उखार्ता- *ना.* उखुको टुप्पो; उखुको बिउ।
उखाल- *ना.* [सं. उत्क्षाल] वमन; वान्ता; छाद; उल्टी; वाक।
उखालपखाल- *क्रि.वि.* १. सँभालिनसक्ने गरी (वमन र दिसा हुने किसिम); उपर्तली। २. थामिनसक्ने गरी (काम पर्ने चाल); छेलोखेलो।
उखाल्नु- *स.*क्रि. [प्रा. उक्खाल+नु] १. कसैलाई उठीबास लाउनु; ढुटीमाटी पार्नु। २. बोटबिरुवा आदि जरैसहित उक्काउनु; गाडेको खाँबो, बाँस आदि उखेल्नु; उखाड्नु। ३. व्यापार, व्यवसाय बिगारेर टाट उल्टाउनु।
उखालाइ- *ना.* उखाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उखालिनु- *क.क्रि.* उखाल्ने काम गरिनु; उठीवास लाइनु।
उखु- *ना.* [प्रा. इक्खु] सुलुत्त परेको तथा आँख्लादार डाँठ हुने, चपाउँदा वा पेल्दा गुलियो रस निस्कने र चिनी, सखर आदि बनाइने गेमरा, ढोडे, कोसेर, सिटे आदि नामले प्रसिद्ध बोट; इक्षु।
उखुम- *ना.* [सं. उष्म] १. कडा घाम; चर्को गर्मी; असहय ताप। *वि.* २. ज्यादै; असाह्रै; असहय (गर्मी)।
उखेतो- *ना.* [उखु+एतो] उखु काटिसकेपछि छोडिएको भागबाट पलाउने उखु; उखु काटिसकेपछि खँगारेको पात, टुप्पो आदि वस्तु। (खर नपाइने ठाउँमा उखेतोबाट पनि घर छाउने गरिन्छ।)।
उखेल्नु- *स.क्रि.* [सं. उत्खात+नु] १. जरैसहित बोटबिरुवा आदि उक्काउनु; गाडेको बाँस, खम्बा, किला आदिलाई बाहिर फिक्नु; उखाल्नु। २. रहेको ठाउँबाट हटाउनु; उखाड्नु।
उखेल- *ना.* [उखेल्+अ] उखेल्ने काम।
उखेलपाखेल- *ना.* उखेल्ने र जथाभाबी फ्याँक्ने काम।
उखेलाइ- *ना.* [√ उखेल्+(आइ)] उखेल्ने क्रिया वा प्रक्रिया
उखेलाइनु- *क.क्रि.* उखेल्न वा उखाड्न लाउनु।
उखेलाउनु- *प्रे.क्रि.* उखेल्न लाउनु; उखाड्न लाउनु।
उखेलिनु- *क.क्रि.* उखेल्ने काम गरिनु; उखाडिनु।
उखोधर्म- *ना.* १. कुनै कामकुरामा एकोहोरिने काम; खुरन्धार। २. नहुने वा नपाइने कामकुरामा पनि लिसो लाग्ने प्रवृत्ति वा फिँजोल्ने चाल। *क्रि.वि.* ३. असाह्रै; ज्यादै; अति।
उखौतो- *ना.* [उखु+औतो] हे. उखेतो।
उगल्चिनु- *अ.क्रि.* [√ उकल्चिनु] उकुच पल्टनु; उकल्चिनु।
उगल्च्याइ- *ना.* उगल्चिने काम वा प्रक्रिया।
उगल्च्याइनु- *क.क्रि.* उगल्च्याउने काम गरिनु।
उगल्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* उगल्चिन लाउनु।
उगाउनी- *ना. /वि.* [उगाउ+नी] हे. उघाउनी।
उगाल्नु- *स.क्रि.* [सं. उद्गाल+नु] १. बोटबिरुवा आदि जरैसहित उखेली बिमाख पार्नु; जो भएका बुटाबुटी पनि मासेर रुखो गराउनु; उखाड्नु। २. पित्तल, तामा आदि धातुका भाँडामा अमिलो वस्तु हाली उगाल निकाल्नु; उग्लने गराउनु। ३. सत्यानाश पार्नु; निर्मूल गराउनु।
उगाल- *ना.* [सं. उद्गाल?] १. तामा, पित्तल आदि धातुका भाँडामा अमिलो वस्तु पर्दा देखिने विकृति; उग्लेर धातुका भाँडामा जम्ने हरियो पदार्थ। २. भाँडा उग्लेर खाने वस्तुमा आउने तमतमाउँदो स्वाद। ३. मात; पात्तिएको स्थिति। ४. अमिल्दो मिश्रणले वा जलवायुको विकारले रङमा आउने विकृति।
उगालाइ- *ना.* उगाल्ने अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।
उगालिनु- *क.क्रि.* उगाल्ने काम गरिनु।
उगेरा- *ना.* [√ उग्राउनु] गाईभैँसी आदि पशुले खाइसकेको वस्तु मुखमा ल्याएर चपाउने काम; उग्राउने क्रिया वा अवस्था; उग्राइ।
उगेल्नु- *स.क्रि.* [√ उकेल्नु] हे. उकेल्नु।
उगेलाइ- *ना.* उगेल्ने काम वा प्रक्रिया।
उगेलाइनु- *क.क्रि.* उगेल्न लाइनु।
उगेलाउनु- *प्रे.क्रि.* उगेल्न लाउनु।
उगेलिनु- *क.क्रि.* उगेल्ने काम गरिनु।
उग्यौं- *ना.* पछिल्तिर लामालामा डोरीका फुर्का र अगिल्तिर पाँच चोसा तथा ती चोसामा पञ्चमहाबुद्धका चित्र अङ्कित हुने, गुरुङजातिका पुरोहित ध्याप्रीले शिरमा लगाउने धातुनिर्मित मुकुट वा शिरपोस।
उग्र- *वि.* [सं.] १. हम्मेसी नजिक पर्न नसकिने वा क्रूरतापूर्ण व्यवहार भएको; भयङ्कर; डरलाग्दो। २. तीव्र। ३. उत्कट वा विकट रूपमा सक्रिय रहने; सहजै शान्त नहुने; कडा; चर्को। ४. अति; असाह्रै; ज्यादा। *ना.* ५. शिव; महादेव।
उग्रकर्मा- *वि.* साहसिलो र डरलाग्दो कर्म गर्ने; अनैतिक, भ्रष्टकर्ममा लाग्ने।
उग्रगन्ध- *ना.* १. कडा गन्ध; परपराउँदो वा तमतमाउँदो गन्ध। *वि.* २. त्यस्तो गन्ध भएको (लसुन, हिङ आदि)।
उग्रता- १. ना. [सं.] उग्र हुनाको भाव वा स्थिति; डरलाग्दोपन; कडापन; कठोरता; प्रचण्डता। २. वीर रसमा पाइने व्यभिचारी भावको एक भेद।
उग्रतारा- *ना.* दश महाविद्यामध्ये एक विद्या; एक प्रसिद्ध तारा।
उग्रपन्थी- *वि.* सामान्यभन्दा विपरीत बाटामा हिँड्ने; चलेको व्यवस्था वा सिद्धान्तको चर्को प्रतिरोध गर्ने; विपरीत सिद्धान्तको चरमपन्थी।
उग्रवाद- *ना.* हत्या, लुटजस्ता अशान्ति मच्चाएर पनि आर्थिक समानता ल्याउन चाहने वाद वा सिद्धान्त।
उग्रवादी- *वि.* त्यस्तो सिद्धान्तमा लाग्ने; प्रतिगामी।
उग्राइ- *ना.* [√ उग्राउ (+आइ)] उग्राउने काम वा प्रक्रिया।
उग्राइनु- *क.क्रि.* उग्राउने काम गरिनु; पागुर मारिनु।
उग्राउनु- *स.क्रि.* [प्रा. उग्गिर< सं. उद्गिरण+नु] १. गाई, भैँसी आदि पशुले निलिसकेको घाँस, पराल आदि फेरि मुखमा फर्काई चपाउनु; पागुर मार्नु। २. ज्यादा खानु; धेरै खानु।
उग्लनु- *अ.क्रि.* [सं. उद्गल+नु] १. पित्तल, तामा आदि धातुका भाँडामा अमिलो वस्तु परेर नराम्रो दाग बस्नु; उगाल निस्कनु। २. सर्वनाश हुनु; निर्मूल हुनु। ३. नमिल्दो मिश्रण वा यस्तै विकृतिले रङमा विकार देखिनु।
उग्लाइ- *ना.* उग्लने काम वा प्रक्रिया।
उग्लाइनु- *क.क्रि.* उग्लने पारिनु; उग्लन लाइनु; उगालिनु।

उग्लाउनु- *प्रे.क्रि.* उग्लन लाउनु; उग्लने पार्नु।
उग्लिँदो- *वि.* उग्लिएको; तमतमिएको; बेस्वादको।
उग्लिनु- *अ.क्रि.* १. उग्लनु। २. उग्लने होइनु।
उघल- *ना.* [उघाउ+अल] ठुलो गोलो काठको डुँडमा मोटो र डोलो काठकै बियोद्वारा फुलो च्यापी त्रिकाठीद्वारा घुमाएर वा बटारेर तेल पेल्ने साधन; ओख्ले कोल; घुमुवा कोल।
उघाइ- *ना.* [उघाउ (+आइ)] उघाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
उघाइनु- *क.क्रि.* उघाउने काम गरिनु; उभाइनु।
उघाउनु- *स.क्रि.* [√ उभाउनु] १. अञ्जुली गाडेर वा भाँडो डुबाएर पानी, अन्न आदि फिक्नु; उभाउनु। २. अलिअलि गरी धेरै जनाबाट नगद वा जिन्सी जम्मा गर्नु। ३. यथाशक्य आवश्यक खर्चसमेत कटौती गरी पैसा जोगाउनु।
उघाउनी- *ना.* [उघाउ+नी] १. पानी आदि उघाउने भाँडो। २. एकपल्ट उभाएर भाँडामा फिकेको वस्तु। ३. चन्दा वा दान उभाएर जम्मा पार्ने काम; सङ्ग्रह। ४. साउने सङ्क्रान्ति, फागुजस्ता पर्वमा प्रायः गाउँघरतिर उठाइने नगद वा जिन्सी। ५. योग; योगदान। *वि.* ६. बचेको; बाँकी रहेको।
उघाउनीपुघाउनी- *ना.* गाउँघरका रैतीहरूले तिर्नुपर्ने साउने, फागु आदि रकम उठाई माल कार्यालयमा बुझाउने काम।
उघार्नु- *स.क्रि.* [सं. उद्घाट+नु] १. आवरण वा खोल हटाउनु; खोल्नु; खुला पार्नु। २. ढप्काएको खापा आदिलाई घुचेडेर एक कुनामा पुऱ्याउनु; हवाङ्ङ पार्नु।
उघाराइ- *ना.* उघार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उघारिनु- *क.क्रि.* उघार्ने काम गरिनु।
उघारो- *वि.* १. कहीँ कतै पनि बारबन्देज वा छेकथुन केही नभएको; चारैतिर खुला रहेको (ठाउँ)। २. सबैतिर निकास भएको (जग्गा)। ३. झरी, बादल, तुवाँलो आदि नभएको (दिन); खुलेर घाम लागेको।
उघ्रँदो- *वि.* [उघ्र+दो] उघ्रन लागेको; उघ्रिएको; खुल्दो; छ्याङ्ङ।
उघ्रनु- *अ.क्रि.* [प्रा. उग्घाड< सं. उद्घाट] १. ढोकाको खापा आदि खुलेको हुनु; उघारो हुनु; खुल्नु। २. झरी, बादल आदि केही नभई दिन उज्यालो हुनु; आकाशमा बादल फाट्नु। ३. राम्रो देखिनु; सुहाउनु। ४. सफा हुनु; कञ्चन देखिनु।
उघ्राइ- *ना.* उघ्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उघ्राइनु- *क.क्रि.* उघार्ने काम गरिनु; उघ्रन लाइनु।
उघ्राउनु- *प्रे.क्रि.* उघारो पार्नु; उघ्रन लाउनु; उघार्नु।
उघ्रिनु- *अ.क्रि.* उघ्रनु।
उङ्नु- *अ.क्रि.* [उङ +नु] बस्दाबस्दै निद्राले झुल्नु; उँग लाग्नु।
उङ- *ना.* [प्रा. उङ्ग] निद्राले लट्ठ्याएको स्थिति; निद्राको तन्द्रा; उँग।
उङाइ- *ना.* [√ उङ् (+आइ)] उङ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उङाइनु- *क.क्रि.* उङ्न लाइनु; उङ्ने पारिनु।
उङाउनु- *प्रे.क्रि.* उङ्न लाउनु; उङ्ने पार्नु।
उङिनु- *अ.क्रि.* उङ्ने काम होइनु।
उचनिच- *ना.* [सं. उच्च+नीच] १. अज्ञान वा भुलले भएको त्रुटि; प्रमाद; तलमाथि परेको कुरा; भुलचुक।
उचनीच- *ना.* हे. उचनिच।
उचाइ- *ना.* [उच्च+आइ] उच्च हुनाको भाव वा अवस्था; अग्लोपना; उँचाइ।
उचाल्नु- *स.क्रि.* [प्रा. उच्चाडण+नु] १. जमिनमा वा कुनै आडमा रहेको वस्तुलाई हात वा यन्त्रको मद्दतले माथि ल्याउनु; मास्तिर उठाउनु। २. पिठ्युँमा हाल्नु; बोक्नु। ३. कसैलाई कुनै खराब काम गर्न उक्साउनु; उराल्नु। ४. अग्ल्याउनु; उँचो पार्नु।
उचालाइ- *ना.* उचाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उचालिनु- *क.क्रि.* उचाल्ने काम गरिनु; उठाइनु।
उचित- *वि.* [सं.] कुनै अवसर, परिस्थिति आदिका निम्ति उपयुक्त वा अनुकूल; जस्तो हुनुपर्ने हो त्यस्तै; सुहाउँदो; ठिक्क; योग्य; मिल्दो; मुनासिब।
उचेर्नु- *स.क्रि.* [सं. उच्चलन] छ्वाएको पराल वा खर आदि फेर्नका लागि फिक्नु वा च्यात्नु; उघार्नु।
उचेराइ- *ना.* उचेर्ने काम वा प्रक्रिया।
उचेराइनु- *क.क्रि.* उचेर्न लाइनु।
उचेराउनु- *प्रे.क्रि.* उचेर्न वा उघार्न लाउनु।
उचेरिनु- *क.क्रि.* उचेर्ने काम गरिनु; उघारिनु।
उचेरो- *ना.* [सं. उच्चाल] नङको फेदनेर कुनाकानीमा उप्कने छालाको धर्सो वा पाप्रो।
उच्च- *वि.* [सं.] १. अरूको अपेक्षा बढी उचाइ भएको; अग्लो; उँचो। २. असल; श्रेष्ठ; उत्तम; विशिष्ट। ३. सबभन्दा माथि रहेको; माथिल्लो। ४. उपल्लो तहको; स्तरीय।
उच्च अदालत- *ना.* जिल्ला अदालतभन्दा माथिल्लो र सर्वोच्च अदालतभन्दा तल्लो तहको न्यायालय; क्षेत्रीय अदालत। २. प्रादेशिक अदालत।
उच्चतम- *वि.* सबैभन्दा अग्लो; हद उँचो; सर्वश्रेष्ठ; सर्वोत्तम।
उच्चता- *ना.* [सं.] उच्च हुनाको भाव वा अवस्था; उँचाइ; श्रेष्ठता।
उच्चताबोध- *ना.* आफू ठुलो हुँ भन्ने मानसिकता; उच्चताग्रन्थि।
उच्चताभास- *ना.* आफूलाई आफ्नो स्तर वा क्षमताभन्दा ठुलो ठान्ने मनोवृत्ति; उच्चताबोध; गुरुताभास।
उच्चरण- *ना.* [सं.] कण्ठ, तालु, दन्त आदि स्थानबाट शब्द निस्कने काम; उच्चारण।
उच्चरित- *वि.* [सं.] मुखबाट शब्द निकालिएको; उच्चारण गरिएको; बोलिएको।
उच्च वर्ग- *ना.* [सं.] समाजमा धन र प्रतिष्ठाका दृष्टिले माथिल्लो तहको जनसमुदाय; धनिकवर्ग; धनीमानी।
उच्च शिक्षा- *ना.* [सं.] प्रवेशिकाभन्दा माथिल्लो तहको शिक्षा; स्नातक तहदेखि माथिको शिक्षा।
उच्च सदन- *ना.* [सं.] द्विसदनात्मक व्यवस्थापिका भएको राज्य व्यवस्थामा निर्वाचित वा मनोनीतसमेतका प्रतिनिधिको माथिल्लो सदन।
उच्च स्तर- *वि.* [सं.] १. माथिल्लो तह; उत्कृष्ट कोटि।
उच्चस्तरीय- *वि.* [सं.] १. माथिल्लो तहको; दर्जा, मान, प्रतिष्ठा

आदिका दृष्टिले नाम चलेको। २. कुलपरम्परा, धनसम्पत्ति र सभ्यताका दृष्टिले प्रख्यात।

उच्चाकाङ्क्षा- *ना.* [सं.] महान् वा महत्त्वपूर्ण कामकुराको आकाङ्क्षा; ठूलो इच्छा वा चाहना।

उच्चाकाङ्क्षी- *वि.* महत्त्वकाङ्क्षी।

उच्चाट- *ना.* [सं.] १. लगातार एउटै काममा लागिरहँदा हुने दिक्दारी; विरक्ति; नरमाइलोपना; उराठ। २. तन्त्रमन्त्रको प्रयोगले गराइने त्रास वा विरक्ति। ३. तन्त्रका छ अभिचारकर्ममध्ये एक। ४. लुछ्ने वा उखेल्ने काम।

उच्चाटन- *ना.* [सं.] १. तन्त्रमन्त्रको प्रयोगले गरिने त्रास वा संहार; तन्त्रका छ अभिचार कर्ममध्ये एक। २. उराठ; झर्को।

उच्चाटिलो- *वि.* [उच्चाट+इलो] उराठलाग्दो; उच्चाटलाग्दो।

उच्चायुक्त- *ना.* [सं.] कुनै विशेष विभाग वा कामका निम्ति नियुक्त उच्च अधिकारी (चिफ कमिस्नर)।

उच्चार- *ना.* [सं.] मुखबाट वर्णात्मक ध्वनि निकाल्ने काम; बोली; उच्चारण।

उच्चारक- *वि.* [सं.] उच्चार वा उच्चारण गर्ने; बोल्ने।

उच्चारक अङ्ग- *ना.* स्वरयन्त्रदेखि माथिका विभिन्न उच्चारण अवयव।

उच्चारण- *ना.* [सं.] १. अरूले सुन्ने गरी मुखबाट वर्णात्मक ध्वनि निकाल्ने काम; बोली। २. मनमा लागेका कुरा मुखबाट व्यक्त गर्ने चाल; बोलाइ।

उच्चारण अवयव- *ना.* मुखभित्रबाट निस्केको वायु ठक्कर खाएर वर्णको रूप प्रदान गर्ने मुखभित्रका अवयव (कण्ठ, तालु, ओष्ठ, दन्त, मूर्द्धा आदि)।

उच्चारण स्थान- आंशिक वा पूर्ण स्पर्शद्वारा ध्वनि उत्पन्न हुने ओठदेखि गलासम्मका विभिन्न शारीरिक स्थल।

उच्चारणीय- *वि.* बोल्न लायक; उच्चरण गर्न योग्य; उच्चारण हुन सक्ने।

उच्चारित- *वि.* [सं.] बोलिएको; उच्चारण गरिएको; उच्चरित।

उच्चार्य- *वि.* [सं.] उच्चारण गर्न वा बोल्न लायक; उच्चारणीय।

उच्चैःश्रवा- *ना.* [सं.] १. देवराज इन्द्रको वाहन; इन्द्र सवार हुने घोडा। *वि.* २. बहिरो; कान नसुन्ने।

उच्चो- *वि.* [सं. उच्च] अग्लो; उँचो; उच्च।

उच्छट्ट- *वि.* [सं. उच्चट] बिछट्ट; उत्पात; चर्को; उज्जन्ड।

उच्छन्न- *वि.* [सं.] १. खतम पारिएको; विनष्ट। २. हराएको वा लुप्त।

उच्छल- *वि.* [सं.] १. छाल उठेको; उर्लिएको। २. सहज निस्सृत।

उच्छलन- *ना.* उर्लने काम; तरङ्गित अवस्था।

उच्छाइलो- *वि.* उघ्रिएको; सुहाउँदो; चारैतिर खुलेको।

उच्छिन्न- *वि.* [सं.] काटेर, फाँडेर र तोडफोड गरेर नष्ट पारिएको।

उच्छिन्न विच्छिन्न- *वि.* तहसनहस पारिएको; फाँडफुँड गरी बिगारिएको।

उच्छिष्ट- *वि.* [सं.] १. खाएर बाँकी रहेको; पुरा; जुठो। *ना.* २. त्यस्तो खानेकुरो।

उच्छृङ्खल- *वि.* [सं.] १. नियम, अनुशासनको पालन नगर्ने; मनपरी व्यवहार गर्ने वा बोल्ने; स्वेच्छाचारी। २. सोमत नभएको; उत्ताउलो; उद्दण्ड। ३. क्रम नमिलेको; सिलसिला नभएको।

उच्छृङ्खलता- *ना.* जथाभाबी गर्ने प्रवृत्ति; उत्ताउलोपन।

उच्छेत्ता- *वि.* [सं.] १. उच्छेद वा नष्ट गर्ने; नाश पार्ने। २. लछारपछार पार्ने; लुछ्ने; उखेल्ने।

उच्छेद/उच्छेदन- *ना.* [सं.] १. जरैदेखि खतम गर्ने वा उखेल्ने काम; निर्मूल पार्ने क्रिया वा भाव; उछित्तो। २. सत्यानाश; विनाश; संहार। ३. खण्डन।

उच्छेली- *ना.* [सं. उच्छाल] १. प्रेमीप्रेमिकाका बिच आपसमा गरिने बिगार; बिठ्याइँ। २. कसुर; अपराध। ३. भाँडभैलो।

उच्छ्वसित- *वि.* [सं.] १. हर्षले फुलेको; ज्यादै प्रसन्न; हर्षित। २. मूर्च्छाबाट ब्युँझिएको; सास फेरेको।

उच्छ्वास- *ना.* [सं.] १. वेदना प्रकट गर्ने सूचकका रूपमा निस्कने मास्तिर तानिएको लामो सास। २. गहिरो र लामो सास; सुस्केरा। ३. आख्यायिका, उपन्यास आदि प्रबन्धकाव्यको अध्याय; सर्ग।

उच्छ्वासी- *वि.* १. लामो सास फेर्ने; सुस्केरा हाल्ने। २. वैलाएको। ३. मर्न लागेको; मरणासन्न।

उछार- *ना.* फुर्सद; अवकाश।

उछारपछार- *ना.* १. अवसर; मौका; फुर्सद; अवकाश। २. लुगा आदि वस्तु धुँदा थिचथाच पार्ने काम।

उछारपाटो- *ना.* केटाकेटीले अलमल्याएर केही काम गर्न नदिने स्थिति; मेलोमेसो नपाइने अवस्था; उछारपछार।

उछाल- *ना.* [सं. उच्छालन] वमन; बान्ता; उल्टी।

उछिट्टिनु- *अ.क्रि.* [सं. उच्छलन+इ+नु] १.कुनै वस्तु ठिक ठाउँमा नपरी पर पुग्नु; उफ्रिनु। २. उम्कनु; भाग्नु; फुत्कनु। ३. टाप कस्नु।

उछिट्ट्याइ- *ना.* उछिट्टिने अवस्था वा काम।

उछिट्ट्याइनु- *क.क्रि.* उछिट्टिने पारिनु।

उछिट्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* उछिट्टिने गराउनु; उछिट्टिन लाउनु; उम्काउनु।

उछित्तो/उछित्तो- *ना.* [प्रा. उच्छित्त< सं. उच्छेता] १. सर्वनाश; सत्यनाश; उठीबास। २. मृत्यु; मरण।

उछिन्नु- *स.क्रि.* [सं. उच्छिन्न+नु] १. कुनै कामकुरामा आफूभन्दा अगाडि भएकालाई जितेर स्वयम् अघि लाग्नु; अघि हुनु; जित्नु। २. अर्काको पालो मिच्नु।

उछिनपाछिन- *ना.* [उछिन (द्वि.)] तँछाडमछाड गरेर अगाडि लाग्ने प्रतिस्पर्धा; परस्परको उछिनाइ।

उछिनाइ- *ना.* [√ उछिन् (+आइ)] उछिन्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

उछिनाइनु- *क.क्रि.* उछिन्न लाइनु; अघि लगाइनु।

उछिनाउछिन- *ना.* [उछिन+आ+उछिन] उछिनपाछिन।

उछिनाउनु- *प्रे.क्रि.* [उछिन्+आउ+नु] उछिन्न लाउनु; उछिन्ने पार्नु।

उछिनिनु- *क.क्रि.*[उछिन्+इ+नु] उछिन्ने काम गरिनु; अगि लागिनु।

उछिल्लिनु- *अ.क्रि.* [सं. उत्+शील+इ+नु] १. चाहिँदो नचाहिँदो कुरा मात्र गरिरहनु; छिल्लिनु; उचक्का हुनु। २. मात निकाल्नु; पात्तिनु।

उछिल्ल्याइँ- *ना.* उछिल्लिने क्रिया वा भाव; छिहिल्याइ; उटुङ्ग्याइँ।
उछिल्ल्याइ- *ना.* उछिल्लिने काम वा प्रक्रिया।
उछिल्ल्याइनु- *क.क्रि.* उछिल्लिन लाइनु।
उछिल्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* उछिल्लिने पार्नु।
उछिल्ल्याहा- *वि.* उछिल्ल्याइँ गर्ने; उछिल्लिएको; उच्छृङ्खल।
उछ्रनु- *अ.क्रि.* [सं. उच्छ्रयण+नु] गर्मीले, ज्वर आदिका उत्तापले, जुठो खानाले र त्यस्तै विषाक्त कुरो लाग्नाले छालामा ससाना बिमिरा वा फोकाहरू निस्कनु; डाबर उठ्नु।
उछ्राइ- *ना.* उछ्रने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
उछ्राइनु- *क.क्रि.* उछ्रिने पारिनु।
उछ्राउनु- *प्रे.क्रि.* उछ्रन लाउनु।
उछ्रिनु- *अ.क्रि.* हे. उछ्रनु।
उजन्ड- *वि.* हे. उज्जन्ड।
उजराती- *ना.* [अ. वजा+रजीअ?] कुनै कारणले सदर स्याहामा आम्दानी वा खर्च बाँध्न नमिल्ने भई बाँकी रहेको रकमकलम; फर्छिन बाँकी रहेको आम्दानीखर्च; उज्राँती।
उजाइ- *ना.* [√ उजाउ (+आइ)] उजाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
उजाइनु- *क.क्रि.* हतियारले ताकिनु; उजाउने काम गरिनु।
उजाउनु- *स.क्रि.*[सं. उद्यतन+नु] हिर्काइहाल्ने हो कि जस्तो गरेर हतियार उठाउनु; हतियारले ताक्नु; खसी आदिको मार हान्न ठिक्क पर्नु; दाग्नु; मच्चाउनु।
उजाड्नु- *स.क्रि.*[उजाड+नु] उजार्नु; फाँड्नु।
उजाड- *ना.* [सं. उज्जाड] १. जरैसमेत मासिने गरी बोटबिरुवा आदि निमोठनामोठ पार्ने काम; उखेल्ने वा उजाड्ने काम। २. बोटबिरुवा नभएको वा प्राणीहरू कोही नबस्ने ठाउँ; सुनसान बस्ती। ३. सत्यानाश; विनाश। ४. बालीनाली केही नलाग्ने। *वि.* ५. उराठलाग्दो; चिच्च्याहटलाग्दो।
उजाडिनु- *क.क्रि.* [उजाड+इ+नु] उजाड्ने काम गरिनु; उजारिनु।
उजार्नु- *स.क्रि.*[उजाड+नु] १. जो भएको बोटबिरुवा आदि निमोठनामोठ पार्नु; सखाप पार्नु; फाँड्नु; मास्नु। २. खाली पार्नु; शून्य गराउनु।
उजार- *ना.* [√ उजाड] शून्य स्थिति; विनाश; उजाड।
उजारिनु- *क.क्रि.* उजार्ने काम गरिनु।
उजिलिनु- *अ.क्रि.* [उज्यालो+इ+नु] १. चहकिलो हुनु; उज्यालो हुनु; चम्कनु। २. आगोमा गालेपछि वा पाकेपछि सुनचाँदी आदि दागरहित हुनु; सफा हुनु।
उजिल्याइ- *ना.* उजिलिने वा उजिल्याउने क्रियाप्रक्रिया।
उजिल्याइनु- *क.क्रि.* उजिल्याउने काम गरिनु।
उजिल्याउनु- *प्रे.क्रि.* उज्यालो पार्नु; चम्काउनु।
उजुर- *ना.* [अ. उज्र] आफूमाथि परेको अन्याय वा पिरमर्का खोली सम्बन्धित अधिकारीलाई अवगत गराउने काम; त्यस्तो पिरमर्का परेको कुरा लेखी कानुनी कारबाईका निम्ति सम्बन्धित व्यक्ति वा कार्यालय आदिमा पेस गर्ने निवेदन; उजुरी।
उजुरबाजुर- *ना.* नालिस, उजुर आदि।
उजुरवाला- *वि.* कुनै मुद्दा, मामिला गर्न सकिने कुरामा अड्डाअदालतमा गएर उजुर गर्ने वा न्याय माग्ने (व्यक्ति)।
उजुरी- *ना.* [उजुर+ई] १. अधिकारीका समक्ष पिरमर्का पोख्ने काम; उजुर गर्ने काम। २. उजुर।
उजुरी पत्र- *ना.* उजुरीको कागत।
उजेल्नु- *स.क्रि.*[उजेली+नु] भाँडाकुँडा, गरगहना आदिलाई आगोमा पोलेर वा अमिलो पदार्थ आदिले धोएर चम्किलो पार्नु; चमकदार बनाउनु।
उजेलिनु- *क.क्रि.* उजेलो पार्ने काम गरिनु।
उजेली- *वि.* [उज्यालो+ई] १. झकझकी उज्यालो भएको; उज्ज्वल; जून लागेको (रात)। २. अँध्यारोमा चमक आउने (ढुङ्गा, रुख आदि)।
उजेलीकाठ- *ना.* राति उज्यालो देखिने काठ।
उजेलीपच्छे- *ना.* शुक्लपक्ष।
उजेली रात- *ना.* जुनेली रात।
उज्जन्ड- *वि.* [उद्दण्ड] १. नियम, अनुशासनको पालन नगर्ने; रुखो स्वभावको; उच्छृङ्खल; उद्धत। २. कसैलाई नगन्ने; अटेरी। ३. खरो स्वभावको; उद्दण्ड।
उज्जर- *वि.* [उज्ज्वल] १. चहकिलो; खुल्दो; चम्किलो। २. सफा; सुकिलो। ३. उज्यालो।
उज्जीवन- *ना.* [सं.] बाँच्ने आस हराएको व्यक्तिले उपचार आदिद्वारा स्वास्थ्यलाभ गर्ने काम; नयाँ जीवनको प्राप्ति।
उज्जीवित- *वि.* [सं.] पुनर्जीवन पाएको; फेरि जीवन प्राप्त गरेको।
उज्जैन- *ना.* [सं. उज्जयिनी] भारतमा स्थित सात मोक्षपुरीमध्ये एक; महाकवि कालिदासको 'मेघदूत' खण्डकाव्यमा उल्लिखित ऐतिहासिक स्थान।
उज्ज्वल- *वि.* [सं.] १. उज्यालो; चहकदार। २. सफा; सुकिलो; निर्मल। ३. निष्कलङ्क; बेदाग; कञ्चन।
उज्ज्वलता- *ना.* उज्ज्वल हुनाको भाव, गुण वा स्थिति; उज्यालोपन; चहक; चमक।
उज्ज्वलन- *ना.* सं. १. चमक; कान्ति। २. बल्ने काम। ३. आगो।
उज्ज्वलित- *वि.* चम्किलो; उज्ज्वल पारिएको।
उज्यालिनु- *अ.क्रि.* [उज्यालो+इ+नु] उज्यालो देखिनु; चमकदार देखिनु।
उज्यालो- *वि.* [सं. उज्ज्वल] १. अँध्यारो नभएको; प्रकाशयुक्त। २. उज्जर; चम्किलो। ३. सुहाउँदो; खुल्दो। *ना.* ४. प्रकाश; ज्योति।
उज्राँती- *ना.* [उजराती] हे. उजराती।
उझाइ- *ना.* [√ उझाउ (+आइ)] उझाउने काम वा प्रक्रिया; उजाइ।
उझाइनु- *क.क्रि.* उझाउने काम गरिनु; उजाइनु।
उझाउनु- *स.क्रि.* हे. उजाउनु।
उफिन्डिनु- *अ.क्रि.* [उफिन्डो+इ+नु] १. कुनै वस्तु अग्लो ठाउँमा डोरी आदिले बाँधिएर लट्किनु; झुन्डिनु; टाँगिनु। २. घाँटीमा डोरी आदिको पासो लाएर आत्महत्या गर्नु।
उफिन्डो- *ना.* [सं. उत्+धृज] १. कुनै वस्तु झुन्ड्याउन दलिनमा

बाँधी तल खसालिएको डोरी वा कडा; ठेकी, भुँड्को वा यस्तै भाँडाको घाँटीमा बाँधिने डोरी। २. घाँडो; अल्भो।

उभिन्ड्याइ- *ना.* [√ उभिन्ड्याउ (+आइ)] उभिन्डिने अवस्था वा काम।

उभिन्ड्याइनु- *क.क्रि.* उभिन्ड्याउने काम गरिनु।

उभिन्ड्याउनु- *स.क्रि.* [उभिन्डो+याउ+नु] १. भुन्ड्याउनु; टाँग्नु; लट्काउनु। *प्रे.क्रि.* [उभिन्डि+याउ+नु] २. उभिन्डो पार्नु; उभिन्डिन लाउनु। ३. घाँडो वा अल्भो लाउनु।

उञ्छ- *ना.* [सं.] खेतबारीबाट बालीनाली काटेर भित्र्याइसकेपछि भुईंमा बाँकी रहेका वा मिल्किएका अन्न; सिला।

उञ्छवृत्ति- *ना.* खेतबारीमा बाली भित्र्याएपछि रहेपहेको अन्न वा बाला जम्मा गरेर जीविका चलाउने काम; त्यस्तो किसिमले गरिने जीवन निर्वाह।

उञ्छशील- *वि.* सिला खोजेर जीवन धान्ने (व्यक्ति)।

उटक- *ना.* [सं. उच्चक] १. पाहारिलो जमिन; अग्लो भूमि; थुम्की; टारी जमिन। २. पानी नलाग्ने जग्गा।

उटज- *ना.* [सं.] घाँस, पराल वा स्याउला आदिले बनेको सानो घर; छाप्रो; भुप्रो; कुटी; भुपडी।

उटपटाङ/उटपट्याङ- *वि.* १. नचाहिँदो उपद्रो मात्र गरिरहने; उरन्ठेउलो। २. चकचके; चञ्चल स्वभावको। ३. ठट्टामस्करी गर्नुपर्ने; ठट्यौलो; उटुङ्ग्याहा।

उटुङ्गी- *वि.* [उटुङ्गो+ई] १. उटपट्याङ कामकुरा गरेर हँसीठट्टा गर्ने; ठट्यौलो; मजाकी।

उटुङ्गो- *वि.* १. हे. उटुङ्गी। *ना.* २. हँस्सी; ठट्टा; दिल्लगी।

उटुङ्ग्याइँ- *ना.* हँसीदिल्लगी; ठट्टामस्करी; ख्यालठट्टा।

उटुङ्ग्याहा- *वि.* उटुङ्गी।

उट्टङ्कित- *वि.* [सं.] १. मुद्रित; छापिएको। २. उल्लेख गरिएको; उल्लिखित।

उट्ठा- *ना.* [प्रा. उट्ठा] १. बसोबास गरेको ठाउँ छाड्ने वा छोडाउने काम; उठीबास। २. बसेको ठाउँबाट रिन आदिको निहुँमा साहुले आसामीलाई हटाउने काम; बास आदि उठाउने काम।

उट्ठाबास- *ना.* १. बसेको ठाउँ वा घरबाट साहु आदिले जबर्जस्ती हटाउने काम; बेदखल गर्ने काम। २. गरिरहेको व्यापार आदि बिग्रने काम; टाट उल्टने स्थिति।

उट्ठीबास- *ना.* हे. उट्ठाबास।

उठ्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. उट्ठ+नु] १. सुतेको वा बसेको स्थितिबाट खडा हुनु; उभिनु; ठिङ्ग हुनु। २. निद्राले छाड्नु; बिउँभिनु। ३. बसेको ठाउँ छाड्नु; बसाइँ सर्नु। ४. पहिलेभन्दा उन्नति हुनु; उँभो लाग्नु। ५. आसामी, मोही आदिबाट लिनुपर्ने रुपियाँ, बाली आदि असुलउपर हुनु। ६. गहिरो भाग पुरिनु; अग्लो हुनु।

उठ- *ना.* [सं. उत्थित] बसेको वा सुतेको स्थितिबाट उभिने काम; खडा हुने क्रिया। (उदा.- घरमा तिनलाई उठ र बस गर्ने स्थिति परेको छ।)।

उठती- *ना.* [उठ्+ती] आसामीबाट आउने ब्याज वा मोहीबाट आउने बालीनाली आदि; असुल; तहसिल; आयस्ता।

उठतीपुठती- *ना.* आयस्ता; उठती; असुल तहसिल।

उठबस- *ना.* [उठ्+बस्] १. उठ्ने र बस्ने काम। २. बसाउठी; मेलमिलाप। ३. सजाय वा व्यायामका निम्ति उठ्तै बस्तै गर्ने प्रक्रिया।

उठाइ- *ना.* [√ उठ् (+आइ)] उठ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

उठाइनु- *क.क्रि.* उठाउन लाइनु; बिउँभाइनु।

उठाउनु- *प्रे.क्रि.* [उठ्+आउ+नु] १. निद्राबाट जगाउनु; बिउँभाउनु। २. ठाडो पार्नु; ठड्याउनु; उभ्याउनु; खडा गर्नु। ३. बसोबास गरेको ठाउँबाट हटाउनु; उठीबास लाउनु। ४. आसामीबाट सावाँब्याज आदि लिनु; मोहीबाट कुत, अधियाँ वा हुन्डा आदि लिनु; असुल गर्नु। *स.क्रि.* ५. कुनै कामको थालनी गर्नु; काम सुरु गर्नु। ६. कामको जिम्मा लिनु; अभिभारा बोक्नु। ७. कसैलाई काम गर्ने प्रेरणा दिनु; उत्साहित पार्नु। ८. कसैको उन्नतिका लागि धन आदिले मद्दत गर्नु; उद्योगमा लगाउनु। ९. उचाल्नु; धाप दिनु; माथि पुऱ्याउनु।

उठाउनी- *ना.* उठाउने काम वा उठाएको भाग।

उठान- *ना.* [सं. उत्थान] थालनी; सुरु; आरम्भ; प्रारम्भ; उत्थान।

उठानपठान- *ना.* उठाउने र पठाउने काम; मरेका पितृका नाउँमा शय्या आदि दान दिने काम।

उठानबैठान- *ना.* आरम्भ र समाप्ति; थालनी र तुर्नी; खेवारा र मैभारो।

उठिनु- *अ.क्रि.* [उठ्+इ+नु] उठ्ने काम होइनु; उभिनु।

उठीचिल्ली- *ना.* [उठी+बिचल्ली] १. उट्ठीबास। २. बसोबास गरेको ठाउँ बलात् छाड्नुपर्दा आइपर्ने दुखेसो; बिचल्ली; चिल्लीबिल्ली।

उठीबास- *ना.* [उठ्+बास] हे. उट्ठाबास; उट्ठीबास।

उड्नु- *अ.क्रि.* [सं. उड्डयन+नु] १. चरा आदिले पखेटा चलाएर आकाशमार्गमा घुम्नु। २. हवाईजहाज, हेलिकोप्टर, रकेट आदि माथि जानु वा तिनमा बसेर आकाशमार्गद्वारा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुग्नु। ३. सिद्धिनु; खतम हुनु; नासिनु। ४. हटाउनु; मेटिनु। ५. नचाहिँदो किसिमले धनपैसा सकिनु; खर्च हुनु।

उडका- *ना.* लामो चुच्चो हुने बट्टाईका रङ्गको सारौंजत्रो, सिमसारमा पाइने एक चरो; चाहा; लामचुच्चे।

उडन- *ना.* [उड्+अन] उड्ने काम।

उडनतस्तरी- *ना.* परीकथाहरूमा पाइने आकाशमा उड्ने डुङ्गा; काल्पनिक हवाईजहाज।

उडनधर्मी- *वि.* उड्ने वा उडेर बिलाउने स्वभावको (चरो, हावा, कपुर आदि)।

उडन्ता- *वि.* [उड्+अन्ता] १. कुनै प्रमाण वा दसी नभएको; बेप्रमाणको; उड्वा (हल्ला वा कुरा)। २. नचाहिँदो किसिमले खर्च गर्ने; फजुलखर्ची; खर्चालु। ३. जहाँतहीँ पुग्ने; घुमन्ता।

उडन्ताम्- *वि.* [उड्+अन्ताम्] हे. उडन्ता।

उडन्ती- *वि.* [उड्+अन्ती] हे. उडन्ता।

उडन्ते- *वि.* [उड्+अन्ते] उड्ने जातको; उड्वा।

उडाइ- *ना.* [√ उड् (+आइ)] उड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

उडाइनु- *क.क्रि.* उड्ने पारिनु; उड्न लाइनु।
उडाउनु- *प्रे.क्रि.* १. उड्न लाउनु; उड्ने पार्नु। *स.क्रि.* २. खिसिटिउरी गर्नु; गिज्याउनु। ३. भएनभएको कुरा गाँसेर उराल्नु, फुर्क्याउनु। ४. नचाहिँदो किसिमले धनपैसा मास्नु; बेतरिकाले खर्च गर्नु; अपव्यय गर्नु। ५. बतासले धुलोमाटो आदि सगरमा लानु। ६. नाङ्लो आदि हम्केर बतास लगाई भुस, पगटा आदि हटाउनु। ७. कुनै वस्तु थाहा नपाई लानु; चोर्नु। ८. कुनै कामकुरो मिलिक्कै सक्नु। ९. खानेकुरो फुर्तीसाथ छिटै खानु।
उडान- *ना.* [उड्+आन] १.पखेटा वा अन्य साधनको सहायताले आकाशमा माथिसम्म पुग्ने काम; हवाईजहाजद्वारा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँका लागि गरिने प्रस्थान। २. उड्ने क्रिया वा भाव; उडाइ।
उडान कर- *ना.* हवाईजहाजबाट प्रस्थान गर्दा विमानस्थलमा उठाइने अतिरिक्त शुल्क।
उडान सेवा- *ना.* हवाईसेवा।
उडालु- *वि.* [उड्+आलु] १. धेरै समयसम्म उड्ने स्वभावको। २. अनियन्त्रित रूपमा खर्च गर्ने; खर्चालु।
उडिल्याइँ- *ना.* [उडिल्याउ+आइँ] उडिल्याउने चाल; बहकावट।
उडिल्याउनु- *स.क्रि.* कसैलाई नभएका कामकुरामा सर्काउनु वा जिस्क्याउनु; उडाउनु।
उडु- *ना.* [सं.] १. नक्षत्र; तारा। २. चरा; पक्षी। ३. डुङ्गा; नाउ।
उडुगण- *ना.* ताराको समूह; नक्षत्रपुञ्ज।
उडुपति- *ना.* चन्द्रमा।
उडुल्को- *ना.* सम्म ठाउँमा केही उठेको भाग।
उडुवा- *वि.* [उड्+उवा] १. उड्ने स्वभावको। २. बेप्रमाणको; आधारहीन; उडन्ता। ३. चाहिँदोभन्दा बढ्ता खर्च गर्ने; फजुलखर्ची।
उडुवा भ्यागुतो- *ना.* सानो र सलक्क परेको, पातला लामा खुट्टा हुने र औँलाका कापमा पातलो छाला हुने, टुप्पा गाँठा गाँठा परेको, रुखमा बस्ने र एक रुखबाट अर्को रुखमा हातखुट्टा फैलाई सजिलै जानसक्ने एक भ्यागुतो (उभयचर समूहमा पर्ने यो भ्यागुतो, नेपाल, भारत आदि देशमा पाइन्छ।)।
उडुवा माछो- *ना.* अगाडि पखेटा फैलिएर चराको जस्तै भएको, फुत्त फुत्त पानीमा उड्न सक्ने, अन्दाजी १० इन्च लामो हुने एक माछो (माछासमूहमा पर्ने यो माछो हिन्द र आन्ध्र महासागरमा पाइन्छ।)।
उडुवा लोखर्के- *ना.* लामो, भुवादार, ध्वाँसे परेको शरीर र ठुला कान भएको, रुखमा बस्ने, राति हिँडडुल गर्ने र १३५ मिटरसम्म उड्न सक्ने लोखर्के। (स्तनधारी समूहमा पर्ने यस लोखर्केको छाला फैलिएर पखेटाजस्तो बनेको हुन्छ)।
उडुस- *ना.* [सं. उद्दंश] पलङ, बिछ्यौना, झुल आदिमा हुने, गहतजस्तो कलेजी रङको, मानिसको रगत चुस्ने च्याप्टो किरा।
उडुसे- *वि.* उडुसजस्तो; उडुसको छाँटको।
उड्कनु- *स.क्रि.* १. कुनै विषयका बारेमा दोष देखाउनु वा भाँजी हाल्ने चर्चा गर्नु; अर्काको कमजोरी लगातार कोट्याइरहनु। २. आफूबाट भएगरेका कामकुरा बारम्बार दोहोऱ्याउनु। ३. राम्रो सम्बन्ध भएका व्यक्तिसँग पनि चाहिने-नचाहिने कुरा गरेर बाझ्नु। ४. चिल्लो लागेका भाँडाबर्तन आदिलाई फुको भुस वा खरानी दलेर सफा गर्नु।
उड्काइ- *ना.* उड्कने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
उड्काइनु- *क.क्रि.* उड्कन लाइनु।
उड्काउनु- *प्रे.क्रि.* उड्कन लाउनु; अर्काको दोष कोट्ट्याउनु।
उड्कुसी-मुड्कुसी- *ना.* [उड्कुसी (द्वि.)] केटाकेटीले भुईंमा हात फिँजारी परस्परमा मुड्कीले हिर्काएर खेल्ने एक खेल।
उड्केला- *ना.* [सं. उत्कृतेरू] चाक र दुई पैतालाले मात्र टेकेर बस्ने काम; टुक्रुक्कको बसाइ।
उड्डयन- *ना.* [सं.] जमिन छाडेर आकाशमार्गबाट हिँड्ने काम; उडान (जस्तो- हवाई उड्डयन)।
उड्दो- *वि.* [उड्+दो] उडिरहेको; छिटो, छरितो। स्त्री. उड्दी।
उड्दो चरो खसाल्नु- *टु.* असम्भव काम गर्नु।
उत्- *उप.* [सं.] उत्कर्ष, उठान, सन्देह, प्रश्न, विचार आदिको अर्थ द्योतन गर्ने उपसर्ग (उद्योग, उत्पात, उत्पादन इ.)।
उतर्सिनु- *अ.क्रि.* [सं. उत्+तृष्+नु] १. दिक्क मानेर बोल्नु, झर्कनु; च्याँट्ठिनु। २. ज्यादा उत्कण्ठित भएर हतारिनु; आत्तिएर काम लतपत पार्नु।
उतर्स्याइ- *ना.* उतर्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।
उतर्स्याइनु- *क.क्रि.* उतर्सिने गराइनु; उतर्सिन लाइनु।
उतर्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* उतर्सिन लाउनु; झर्कने पार्नु।
उता- *ना. यो.* [उ+तो उसतर्फ; त्यता; उहाँ।
उता उति- *क्रि.वि.* उता कतै; उतातिर; यताउति; उताहुँदो।
उतार्नु- *स.क्रि.* [उतार+नु] १. गडेको वा डुबेको धनमाल, प्राणी आदिलाई बाहिर झिक्नु; उकास्नु। २. कुनै वस्तुलाई माथि तान्नु; खिच्नु। ३. मूल प्रतिबाट जस्ताको तस्तै सार्नु; नकल लेख्नु; टिपोट गर्नु।
उतार- *ना.* [सं. उत्तार] १. सकलबाट सारेको पत्र; नकल। २. टिपोट; टिप्पणी। ३. उद्धृत अंश; उद्धरण। ४. सङ्गीतमा चढेको स्वर ओर्लने काम; अवरोह।
उतारपतार- *ना.* अर्कालाई होच्याउने र खेदो गर्ने काम; ऐरोखेदो।
उतारिनु- *क.क्रि.* [उतार्+इ+नु] उतार्ने काम गरिनु; उकासिनु।
उतार्नी- *ना.* [उतार+नी] कसैको पछाडि उसको दोषको बखान गर्ने काम; अर्काको कुरा काट्ने काम; बदख्वाइँ।
उति- *वि.* [उ+ति] १. पहिलेको नाप वा भनाइसरह; ऊजति; उत्ति; त्यत्ति; जति। २. धेरै; प्रशस्त।
उतिको- *वि.* त्यति धेरै; भने जस्तै बढी; धेरै; ज्यादा; उत्तिको।
उतिन्जेल- *क्रि.वि.* तोकिएको बेलासम्म; त्यतिबेरसम्म; त्यतिन्जेल; उतिन्ज्याल।
उतिन्ज्याल- *क्रि.वि.* उतिन्जेल।
उतिमाथि- *क्रि.वि.* यति भनेर पनि; भन्दाभन्दै; एक पटक फेरि राम्ररी बुझाएर पनि।
उतिस- *ना.* [उत्तिस] हे. उत्तिस।

उत्कट- *वि.* [सं.] ज्यादै तीव्र; कडा।
उत्कटता- *ना.* उत्कट हुनाको भाव वा अवस्था; तीव्रता; कडापन; उग्रता।
उत्कण्ठा- *ना.* [सं.] कुनै विषयबारे सुन्न, देख्न वा कुनै वस्तु पाउनका निम्ति हुने छटपटी; प्रबल इच्छा; चौचौ; उत्सुकता।
उत्कण्ठित- *ना.* [सं.] उत्सुक।
उत्कण्ठितता- *ना.* उत्कण्ठित हुने भाव वा अवस्था।
उत्कण्ठिता- *ना.* साहित्यमा सङ्केतस्थानमा आफ्नो इष्ट नायकसँग भेट नहुँदा नाना तर्क गर्ने नायिका।
उत्कर्ष- *ना.* [सं.] १. मास्तिर तान्ने वा खिच्ने काम; उठाउने काम। २. बढोत्तरी; उन्नति; समृद्धि। ३. भाउ, मूल्य आदिमा हुने वृद्धि।
उत्कर्षक- *वि.* १. मास्तिर तान्ने। २. उत्कर्ष वा उन्नति गर्ने; उन्नायक।
उत्कर्षण- *ना.* खनजोत गर्ने काम; तान्ने वा घिच्च्याउने काम।
उत्कर्षी- *वि.* उत्कर्ष गराउने।
उत्कालिका- *ना.* [सं.] १. उत्कण्ठा; उत्सुकता। २. फूलको कोपिला। ३. तरङ्ग; लहर। ४. लामो लामो समास हुने गद्य।
उत्कीर्ण- *वि.* [सं.] १. धातु, शिलापत्र आदिमा खोपिएको; कुँदिएको। २. लेखिएको; लिखित; अङ्कित। ३. छरिएको; छिरलिएको। ४. जडिएको; खचित।
उत्कृष्ट- *वि.* [सं.] १. सबभन्दा राम्रो; उम्दा; असल; श्रेष्ठ; उत्तम। २. माथि उठेको; चढेको। ३. राम्रोसँग खनजोत गरिएको; जोतिएको।
उत्कृष्टता- *ना.* उत्कृष्ट हुनाको भाव वा अवस्था।
उत्कोच- *ना.* [सं.] अधिकारवालालाई आफ्नो हुँदो गर्न प्रलोभनका निम्ति दिइने वस्तु वा पैसा; घुस।
उत्क्रम- *ना.* [सं.] १. माथि चढ्ने वा उक्लने काम; उत्थान। २. हिँड्ने काम; प्रस्थान।
उत्क्रमण- *ना.* उत्क्रम।
उत्क्रान्ति- *ना.* [सं.] १. बहिर्गमन; प्रस्थान; हिँड्ने काम। २. उफ्रने काम; फड्को। ३. प्राणत्याग; मृत्यु।
उत्क्रान्ति धेनु- *ना.* धर्मशास्त्रअनुसार प्राण जाने बेलामा गरिने गाईदान।
उत्क्रोश- *ना.* [सं.] १. ठुलो स्वर; ठुलो खलबली; कोलाहल; चिच्च्याहट। २. घोषणा; गर्जन।
उत्क्षिप्त- *ना.* [सं.] १. जिब्राको टुप्पाले तालुलाई पिट्दा उच्चरित हुने ध्वनि। *वि.* २. उफारिएको; मास्तिर फ्याँकिएको।
उत्क्षेप/उत्क्षेपण- *ना.* [सं.] १. मास्तिर फ्याँक्ने काम; प्रक्षेपण; माथि पठाउने काम।
उत्खनक- *वि.* [सं.] माटामुनि गडेदबेका धन, माल आदि खनेर निकाल्ने; जमिन खनेर पुरातात्त्विक अवशेषको खोजी गर्ने (व्यक्ति)।
उत्खनन- *ना.* [सं.] १. जमिनमुनि खनेर पुरातात्त्विक अवशेष खोज्ने काम; प्रागैतिहासिक कालको अवशेष पत्ता लाउन जमिन खोतल्ने काम। २. गडेको धन, माल आदि झिक्न जमिन खन्ने काम।
उत्तप्त- *वि.* [सं.] १. ज्यादै तातो पारिएको; धकधकाउँदो। २. अतासिएको; सन्तप्त। ३. रिसाएको; क्रुद्ध।
उत्तम- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा असल; जाती; बेस; उम्दा।
उत्तमता- *ना.* उत्तम बन्नाको भाव वा अवस्था; श्रेष्ठता।
उत्तम पुरुष- *ना.* १. सबै कुराबाट माथिल्लो तहको मानिस। २. संस्कृत तथा नेपाली व्याकरणका अनुसार बोल्ने व्यक्तिलाई बुझाउने सर्वनाम (म, हामी)।
उत्तमा- *ना.* [सं.] १. श्रेष्ठ स्त्री। २. एक प्रकारको जडीबुटी।
उत्तमा दूती- *ना.* साहित्यमा मिठा मिठा र राम्रा कुराले नायक नायिकालाई सम्झाई बुझाई गर्ने दूती।
उत्तमा नायिका- *ना.* क्रुद्ध पतिलाई समेत सँभालेर अनुकूल बनाउने पतिव्रता नायिका; स्वकीया नायिका।
उत्तमाङ्गुल- *ना.* [सं.] १. आठ जौ बराबरको नापो; पौने इन्ची। २. ठुलो औँला; मानक अङ्गुल।
उत्तमोत्तम- *वि.* [सं.] सबभन्दा असल; सर्वोत्तम; सर्वश्रेष्ठ।
उत्तर- *ना.* [सं.] १. कुनै प्रश्न, शङ्का आदिको समाधानका निम्ति भनिने कुरो; जवाफ। २. परीक्षामा सोधिएका प्रश्नका सम्बन्धमा लिखित वा मौखिक रूपमा दिइने बयान वा कुरा। ३. सूर्योदय भएतिर मुख फर्काउँदा देब्रेतिर पर्ने दिशा; दक्षिण दिशाको विपरीत दिशा। ४.पछि आउने समय। ५. महाभारतकालीन विराट् राजाको छोराको नाम। *वि.* ६. पछिको; पछिल्लो।
उत्तरकाण्ड- *ना.* उत्तरार्धका कथा वा घटनाको वर्णन भएको अंश (रामायणको उत्तरकाण्ड)।
उत्तरकाल- *ना.* आउँदो समय; भविष्यत्काल।
उत्तरक्रिया- *ना.* मानिसको प्राण गएपछि मृतकका उद्धारका लागि गरिने काजक्रिया; दाहसंस्कार; अन्त्येष्टि।
उत्तर तर्फका कम्यान्डिङ जनरल- *ना.* राणाशासन कालमा दक्षिणतर्फका कम्यान्डिङ जनरलपछिको रोलवाला।
उत्तरदाता- *वि.* १. उत्तर दिने; जवाफ दिने। २. उत्तरदायी; जिम्मेवार।
उत्तरदायित्व- *ना.* जवाफदेही; जिम्मेवारी।
उत्तरदायी- *वि.* जिम्मेवार; जवाफदेही हुने।
उत्तरपक्ष- *ना.* प्रश्नको मण्डन वा खण्डन; जवाफ; पछिल्लो भाग।
उत्तरपत्र- *ना.* परीक्षा आदिमा प्रश्नको जवाफ लेख्ने कापी; उत्तरपुस्तिका।
उत्तरपद- *ना.* समस्त पदका पछिल्लो वा अन्तमा आउने पद; अन्तिम पद।
उत्तर पुस्तिका- *ना.* प्रश्नको उत्तर दिने पुस्तिका वा कागत।
उत्तर मध्यमा- *ना.* संस्कृततर्फ पूर्वमध्यमा र शास्त्रीका बिचको इन्टर वा प्रमाणपत्र समकक्षको परीक्षा वा तह।
उत्तर प्रत्युत्तर- *ना.* जवाफ सवाल; प्रश्नोत्तर; भनाभन।
उत्तर फाल्गुनी- *ना.* सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक नक्षत्र; बाह्रौँ नक्षत्र।
उत्तर भाद्रपद- *ना.* सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक; छब्बिसौँ नक्षत्र।
उत्तर मीमांसा- *ना.* पूर्वमीमांसा र उत्तरमीमांसामध्ये एक; वेदान्त दर्शन।
उत्तरा- *ना.* [उत्तर] १. उत्तर; जवाफ। २. महाभारतप्रसिद्ध अभिमन्युकी पत्नी।

उत्तराकाङ्क्षी- *वि.* [सं.] जवाफ चाहने; उत्तरको आशा गर्ने (व्यक्ति)।

उत्तराखण्ड- *ना.* [सं.] देवदेवताको निवासस्थल तथा पुण्यभूमि मानिएको भारतवर्षको उत्तरपट्टिको भाग; हिमालका आसपासको खण्ड।

उत्तराधिकार- *ना.* [सं.] कुनै व्यक्ति मरेपछि वा उसको हक छुटेपछि निजको सम्पत्ति, अधिकार वा पद आदि पाउने हक।

उत्तराधिकारी- *वि.* उत्तराधिकार पाउने; हकवाला।

उत्तरापेक्षी- *वि.* [सं.] जवाफको आशा गर्ने; उत्तर चाहने।

उत्तराभिमुख- *वि.* [सं.] १. उत्तरतर्फ मुख फर्काएको; उत्तरतिर हेरेको। २. उत्तर दिन तम्सेको।

उत्तरायण- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीका गोलार्धमा सूर्य उत्तर दिशातिर ढल्कने माघे सङ्क्रान्तिदेखि आषाढ मसान्तसम्मको लगभग छ महिनाको समय। २. सूर्य मकररेखाबाट उत्तरतर्फ लाग्ने काम।

उत्तरार्द्ध/उत्तरार्ध- *ना.* [सं.] कुनै वस्तुको पछिल्लो आधा भाग; पछिल्लो आधा; दुई भागमध्ये अन्तिम भाग (ग्रन्थ आदिको); अर्धी।

उत्तराषाढा- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक नक्षत्र; एक्काइसौँ नक्षत्र।

उत्तरित- *वि.* [सं.] जवाफ दिइसकिएको; उत्तर दिइएको।

उत्तरीय- *ना.* [सं.] १. पछ्यौरा; मजेत्रो; खास्टो; ओढ्ने। *वि.* २. उत्तर दिशाको; उत्तर दिशासँग सम्बन्धित। ३. माथिको; मास्तिरको; माथिल्लो।

उत्तरीय वस्त्र- *ना.* १. घाँटीमुनि र कम्मरमाथि लगाइने, कुनै कुनै अवस्थामा फेर कम्मर वा घुँडामुन्तिरसम्म पुग्ने लुगा (चोलो, भोटो, दौरा, मयलपोस, क्वाँच, कोट, इस्टकोट, लबेदा, चोँगा इ.); आङको लुगा। २. पछ्यौरा; बर्को; खास्टो।

उत्तरोत्तर- *क्रि.वि.* [सं.] १. पछि पछि बढ्दै वा घट्दै जाने क्रम; जति पछि भयो उति बढ्ता वा कम। २. दिनदिनै; प्रतिदिन। ३. एकपछि अर्को; क्रमशः; लगातार।

उत्ताउलो- *वि.* [सं. उत्ताल] १. उचितभन्दा बढ्ता। २. अस्वाभाविक ढाँचा देखाउने; उचितभन्दा बढ्ता ठाँट पार्ने। ३. निर्लज्ज; लाज नभएको।

उत्ताउल्याइँ- *ना.* उत्ताउलो हुनाको भाव; उत्ताउलोपन।

उत्तान- *वि.* [सं.] जमिनतर्फ पिठ्युँ अड्याएर सुतेको; चित परेको; उत्तानो।

उत्ताना टाङ- *ना.* [उत्तानो+टाङ] १. गोडा उत्तानो हुने गरी पछारिने काम; चित भएको स्थिति। २. जिल्लाराम; हरेस। ३. पूर्ण असफलता; पराजय; हार।

उत्तानु/उत्तानू- *वि.* [उत्तानो+ऊ] हे. उत्तानो।

उत्ताने- *वि.* [उत्तानो+ए] उत्तानो परेको; उत्तानो परेर गरिने वा खेलिने (पौडी आदि)।

उत्तानो- *वि.* [सं. उत्तान] १. जमिनतर्फ पिठ्युँ फर्काएर सुतेको; आकाशतर्फ फर्केर पल्टेको; मास्तिर फर्केर सुतेको। २. गहिरो नभएको; बिचको भाग बिटसँग नजिक भएको (तावा, ताप्के आदि)।

उत्ताप- *ना.* [सं.] १. गर्मी; तातो; उष्णता। २. आँच; ताप। ३. मनको पीडा; वेदना; दर्द; दुखाइ। ४. चिन्ता; व्यग्रता; आकुल स्थिति।

उत्तापित- *वि.* १. गर्माइएको; तताइएको। २. उत्तेजित गरिएको। ३. दुःखी; पीडित।

उत्तारण- *ना.* [सं.] १. पार लगाउने काम; उतार्ने काम। २. समस्या वा सङ्कटबाट जोगाउने काम; उद्धार।

उत्ताल- *वि.* [सं.] १. धेरै अग्लो; ज्यादै उँचो। २. भयङ्कर; कडा; प्रचण्ड।

उत्ति- *वि.* [उति] उति; त्यत्ति।

उत्तिको- *वि.* ऊजत्तिको; उतिको।

उत्तिखेर- *क्रि.वि.* भनेकै समयमा; तत्काल; त्यसै बेला; उसै समयमा।

उत्तिष्ठवानर- *ना.* [सं.] ढाड कुप्रो भए पनि आजको मान्छे झैँ पूरै दुई खुट्टाले टेकेर हिँड्ने आजभन्दा पाँच लाख वर्षपहिले सृष्टि भई लगभग सवा लाख वर्षसम्म पृथ्वीमा कायम रहेको आदिमानव; आग्नेय वानरभन्दा पछिको र नियन्डर मानवभन्दा पूर्वको आदिमानव; जाबा, केन्या, पेकिङ, हाइडेलवर्ग आदि ठाउँमा पाइएका जीवाश्मले प्रतिनिधित्व गरेको आदिम मानव।

उत्तिस- *ना.* [सं. अतीस] किम्बुको जस्तो फल हुने, लहरे फूल फुल्ने र तीनचार इन्च लामो केही चौडा पात हुने एक जातको रुख।

उत्तीर्ण- *वि.* [सं.] १. कुनै परीक्षा दिएर पास भएको; सफल। २. झैझमेलाबाट पार भएको; समस्याबाट उम्केको। ३. उत्रेको; निस्केको। ४. नदी तरेको; पार भएको।

उत्तीर्णाङ्क- *ना.* विद्यार्थीले खास पाठ्यांश वा पत्रमा सफलता हासिल गर्नका लागि पाउनुपर्ने आवश्यक न्यूनतम अङ्क।

उत्तुङ- *ना.* [सं. उत्तुङ्ग] एउटा खुट्टाले काम नदिने वा खुट्टो नभएका अपाङ्गहरूले हिँड्न र आडका लागि लिइने काठे लट्ठी।

उत्तुङ्ग- *वि.* [सं.] ज्यादै अग्लो; अति उच्च। (जस्तो- हिमालयको उत्तुङ्ग शिखर)।

उत्तेजक- *वि.* [सं.] १. हौसला प्रदान गर्ने; प्रेरणा दिने; प्रेरक। २. कसैलाई कुनै काममा उल्काउने वा उक्साउने; बिथोल्ने; उचाल्ने। ३. उत्तेजना उत्पन्न गर्ने; जोस भरिदिने। ४. चर्को प्रकाश फ्याँक्ने।

उत्तेजन- *ना.* [सं.] १. कसैलाई सुऱ्याउने वा जोस्याउने काम। २. भड्काउने वा उचाल्ने काम। ३. उत्तेजना।

उत्तेजना- *ना.* १. हौसला दिने काम; प्रेरणा; प्रोत्साहन। २. क्रोध; आवेश; रिस। ३. भड्काउने प्रवृत्ति; खलबल्याउने चाल। ४. मन चञ्चल पारी शीघ्रतापूर्वक कुनै काम गर्न प्रवृत्त गर्ने काम वा कुरा।

उत्तेजित- *वि.* [सं.] १. मानसिक उत्तेजनाले युक्त; उत्तेजनामा आएको। २. हौसला पाएको; प्रेरणा मिलेको; प्रेरित; प्रोत्साहित। ३. भड्काइएको; उचालिएको। ४. जिस्क्याएर क्रुद्ध गराइएको; रुष्ट।

उत्तोलक- *ना.* [सं.] १. मुढो वा ढुङ्गो आदिलाई आधार बनाएर गह्रौँ वस्तु हल्लाउने वा उचाल्ने फलामे साधन; नोल। २. गह्रौँ वस्तु उचाल्ने यन्त्र; क्रेन। ३. बिजुलीको भरेङ; लिफ्ट। ४. कुनै

दण्डलाई स्थिर बिन्दुमा अड्याएर चारैतिरको भाग घुमाउन सकिने यन्त्र; धुरी। ५. किनबेच गर्दा सानातिना सामान तौलने साधन; तराजु। *वि.* ६. उम्याउने; उठाउने; उचाल्ने।

उत्तोलन- *ना.* [सं.] १. उम्याउने वा उठाउने काम। २. कुनै संस्था, दल वा यस्तै कुनै समुदायको प्रतीक चिह्नलाई विशेष अवसरमा गाडिएको दण्ड आदिमा माथि पुऱ्याएर फहराउने काम (जस्तै- ध्वजोत्तोलन, झन्डोत्तोलन)।

उत्थान- *ना.* [सं.] १. कुनै निम्न स्थितिबाट उन्नत वा उच्च स्तरमा पुग्ने अवस्था वा भाव; समृद्ध स्थिति; उन्नति; अभिवृद्धि। २. कामको प्रारम्भ वा थाल्नी; उठान। ३. उठ्ने वा उभिने काम।

उत्थापक- *वि.* [सं.] १. उत्थान गराउने; उम्याउने; उठाउने। २. स्थापना गर्ने; थाल्ने; सुरु गर्ने। ३. बिउँझाउने; जगाउने।

उत्थापन- *ना.* [सं.] १. माथि उठाउने काम; उत्थान। २. जगाउने काम; बिउँझाउने काम। ३. स्थापना; प्रारम्भ।

उत्थापित- *वि.* [सं.] १. उत्थापन गरिएको २. स्थापित।

उत्थित- *वि.* [सं.] १. उत्थान भएको; उन्नत; समृद्ध। २. उठेको; उभिएको।

उत्थित नरवानर- *ना.* वानरसदृशानुगण र मानवानुगण दुवैमा पर्ने, गोडाको भरमा उठेर हिँड्ने मानवजस्तो वानर।

उत्थित मानव- *ना.* उठेर हिँड्न सक्ने मानवानुगणभित्र पर्ने प्राचीन समयको मानव।

उत्निखेर- *क्रि.वि.* [उति+नै+खेर] कुनै काम वा घटना भएकै बेलामा; त्यसै समयमा; तत्काल; तुरुन्तै; उतिखेर।

उत्निखेरै- *क्रि.वि.* तुरुन्त नै; समयको प्रतीक्षा नगरीकनै; तत्कालै।

उत्पत तेल- *ना.* [उत्पत्ति+तेल] रुखका विभिन्न अङ्गबाट उडेर जाने सुवासयुक्त तेल।

उत्पत्ति- *ना.* [सं.] १. जन्म; आविर्भाव; पैदा; उद्भव। २. निस्कने काम; आउने काम। ३. देखा पर्ने काम; प्रकट।

उत्पत्तिवाद- *ना.* १. मानव समुदाय, भाषा आदि सबै कुरा कुनै ईश्वरीय तत्त्वबाट पैदा भएका हुन् भन्ने मत वा सिद्धान्त; ईश्वरवाद। २. भरतको रससूत्रका व्याख्याता भट्टलोल्लटद्वारा प्रतिपादित रसको उत्पत्ति हुन्छ भन्ने सिद्धान्त। ३. शब्दार्थका सम्बन्धमा अर्थबाट शब्द उत्पत्ति हुन्छ भनेर मान्ने सिद्धान्त।

उत्पन्न- *वि.* [सं.] १. पैदा भएको; जन्मेको; आविर्भूत। २. देखावटमा आएको; निस्केको; प्रकट। ३. निर्माण गरिएको; बनाइएको। ४. उब्जाइएको वा उब्जेको।

उत्पल- *ना.* [सं.] कमल, खास गरी नीलकमल।

उत्पात- *ना.* [सं.] १. आकस्मिक रूपमा हुने कष्टदायक कुनै घटना; उपद्रव (आगलागी, उल्कापात, भूकम्प, बाढी, महामारी इ.)। २. अशान्ति; कोलाहल; हलचल। ३. ठुलो झैझगडा; दङ्गा।

उत्पाती- *वि.* उत्पात गर्ने; उपद्रवी; उत्पातसम्बन्धी।

उत्पादक- *वि.* [सं.] १. जन्माउने; पैदा गर्ने। २. नयाँ वस्तु निकाल्ने; यन्त्र, कारखाना आदिबाट औद्योगिक सामग्रीको उत्पादन गर्ने (समुदाय वा व्यक्ति)।

उत्पादकता/त्व- *ना.* उत्पादन गर्ने अवस्था वा भाव।

उत्पादन- *ना.* [सं.] १. उब्जा; पैदावार; उब्जनी। २. उत्पन्न गर्ने वा जन्माउने काम। ३. औद्योगिक यन्त्रबाट नयाँ नयाँ मालसामान तयार गर्ने वा बनाउने काम। ४. उत्पन्न गरेर वा उब्जाएर तयार पारिएको वस्तु।

उत्पादन कर- *ना.* उत्पादन गरेबापत सरकारका तर्फबाट लाग्ने शुल्क।

उत्पादन कार्य- *ना.* उपभोग्य सामग्रीहरूको उत्पादन गर्ने काम; आवश्यक वस्तुहरू तयार गर्दै जाने काम।

उत्पादन रेखा- *ना.* औद्योगिक संस्था आदिबाट भएका वा हुने कुनै वस्तुका पैदावारीको खास बिन्दु वा सीमाको मापन।

उत्पादन व्यय- *ना.* उत्पादनमा लाग्ने खर्च।

उत्पादन शक्ति- *ना.* उत्पादन गर्ने क्षमता।

उत्पादनशील- *वि.* उत्पादन गर्ने।

उत्पादन शुल्क- *ना.* देशमा उत्पादन भएका वस्तुमा सरकारबाट लिइने वा लगाइने शुल्क; उत्पादन कर।

उत्पादित- *वि.* [सं.] १. पैदा गरिएको; उब्जाइएको। २. उत्पादन गरिएको; तयार पारिएको। ३. जन्माइएको।

उत्पादी- *वि.* [सं.] उत्पादक; उत्पादन गर्ने; पैदा गर्ने।

उत्पीडक- *वि.* [सं.] अर्कालाई सताउने; कष्ट वा दुःख दिने।

उत्पीडन- *ना.* [सं.] पीडा; कष्ट; सताउने काम।

उत्पीडित- *वि.* [सं.] दुःख दिइएको; सताइएको; पीडित।

उत्पुलक- *वि.* [सं.] १. अति हर्षले रोमाञ्चित; खुसीले आङ जुरुङ्ङ भएको। २. अति प्रसन्न; प्रहर्षित।

उत्प्रसव- *ना.* [सं.] आमाको गर्भबाट समय नपुग्दै बच्चा झरेर मर्ने काम; गर्भ तुहिने काम; गर्भपात।

उत्प्रेक्षक- *वि.* [सं.] उत्प्रेक्षा गर्ने; सोच्ने।

उत्प्रेक्षण- *ना.* [सं.] १. सावधान भएर वा ध्यानपूर्वक हेरविचार गर्ने काम। २. एक वस्तुसँग अर्को वस्तुलाई गरिने तुलना।

उत्प्रेक्षा- *ना.* [सं.] १. अन्दाज; अनुमान। २. असावधानी; लापर्बाही। ३. हे. उत्प्रेक्षण। ४. प्रस्तुत वस्तुमा अप्रस्तुत वस्तुको आरोप गरिँदा पर्ने अर्थालङ्कार। (जस्तै- जून पनि आयो कि त उनकै रूप हेरी)।

उत्प्रेरक- *ना.* [सं.] १. रासायनिक प्रक्रियालाई तीव्र पार्ने एक प्रकारको वस्तु। २. उत्प्रेरणा सिर्जना गर्ने तत्त्व; उद्दीपक। *वि.* ३. मनमा प्रेरणा जगाइदिने; हौसला बढाइदिने (व्यक्ति वा वस्तु)।

उत्प्रेरणा- *ना.* [सं.] १. मनमा उठेको प्रेरणा; भित्री प्रेरणा। २. शैक्षिक कार्यकलापमा विद्यार्थीको उत्सुकता सृजना गरी त्यसलाई उद्देश्यपूर्तिका लागि अखण्डित बनाइरहने प्रक्रिया; अभिप्रेरणा।

उत्प्रेषण- *ना.* [सं.] १. पुनरावलोकन वा अन्वेषणका निम्ति प्रचलित रिट; तल्लो तहको अदालतले गरेका कारबाईको पुनरावलोकन गर्ने समादेश। २. त्यसअनुसार सर्वोच्च अदालतले उजुरी परेका कुनै मुद्दामामिलासँग सम्बद्ध मिसिलहरू मातहतका अड्डाअदालतहरूबाट विचारार्थ झकाउने काम।

उत्प्रेषण लेख- *ना.* उत्प्रेषणको आदेश।

उत्प्रेषणादेश- *ना.* उत्प्रेषणको आदेश; उत्प्रेषणलेख।

उत्फुल्ल- *वि.* [सं.] १. राम्रोसँग फुलेको; ढकमक्क भएर फुलेको। २. प्रसन्न; हर्षित।

उत्फुल्लता- १. उत्फुल्ल हुनुको भाव वा अवस्था; ढकमक्क फुलाइ। २. खुसी हुनुको भाव वा स्थिति; प्रसन्नता।

उत्रनु- *अ.क्रि.* [प्रा. उत्तरण+नु] १. धसिएको वा गाडिएको ठाउँबाट बाहिर निस्कनु। २. खोला, नदी आदिबाट पार हुनु। ३. दुःख, पीडा, सङ्कट आदिबाट छुटकारा पाउनु। ४. झोलिलो पदार्थमा कुनै वस्तु माथि उठेर आउनु; तहरिनु; तर पर्नु। ५. ऋणबाट मुक्त हुनु; उत्रृण हुनु; उक्सनु।

उत्राइ- *ना.* उत्रने क्रिया वा प्रक्रिया।

उत्राइनु- *क.क्रि.* उत्रने पारिनु; उत्रन लाइनु।

उत्राउनु- *प्रे.क्रि.* उत्रने पार्नु; उतार्नु।

उत्रिनु- *अ.क्रि.* १. उत्रनु। २. उत्रने काम गरिनु।

उत्रुङ- *ना.* [उत्र+उङ] लामो लट्ठीको छेउमा वा बिचमा फल्याक घुसारी त्यसमा टेकेर हिँड्दै खेलतमासा देखाउने र कसरत गर्ने साधन।

उत्रो- *वि.* [ऊ+जत्रो] १. ऊजस्तो; त्यत्रो; उति ठुलो ; ऊजति ठुलो । २. धेरै ठुलो ; ज्यादै ठुलो ।

उत्स- *ना.* [सं.] १. बगिरहेको पानीको स्रोत वा धारा। २. झरना; छाँगो। ३. भित्री भाग; चुरो; सारतत्त्व। ४. कोख।

उत्सर्ग- *ना.* [सं.] १. कुनै विशिष्ट कार्यका निम्ति कुनै कुरा छाड्ने वा त्याग्ने काम; त्याग। २. छुट्ट्याउने वा अलग पार्ने काम। ३. कसैलाई दान आदि दिने काम; दान। ४. पितृका उद्देश्यले गरिने कार्य (वृषोत्सर्ग)।

उत्सर्गी- *वि.* उत्सर्ग गर्ने; त्यागी।

उत्सर्जन- *ना.* [सं.] १. छाड्ने वा त्याग्ने काम। २. दिने वा दान गर्ने काम। ३. त्याग; उत्सर्ग। ४. कसैलाई कुनै पदबाट हटाउने क्रिया।

उत्सर्जित- *वि.* [सं.] त्यागिएको; उत्सर्जन गरिएको।

उत्सव- *ना.* [सं.] १. कुनै विशेष अवसरमा खुसियाली मनाउँदै धूमधामसँग गरिने सार्वजनिक पर्व वा मङ्गल कार्य। २. सांस्कृतिक महत्त्व भएको वा राष्ट्रिय विभूतिहरूको जीवन र पुरुषार्थसँग सम्बन्धित त्यस्तो पर्व मनाइने विशेष दिन; चाडपर्व।

उत्साह- *ना.* [सं.] १. तत्परतापूर्वक कामकुरा गर्ने कुनै मनोवृत्ति; आँट; हिम्मत; साहस। २. हौसला; उमेद। ३. जोस; उमङ्ग; फुर्ती। ४. प्रेरणा। ५. वीररसको स्थायी भाव।

उत्साहक- *वि.* उत्साह दिने; उत्साहित गर्ने; उत्साही; आँटी; साहसी।

उत्साहप्रद- *वि.* उत्साह दिने; रउस लाग्ने; हौसला बढाउने।

उत्साहित- *वि.* उत्साह पाएको; प्रेरणा पाएको; हौसिएको।

उत्साही- *वि.* उत्साह भएको; हौसला बढेको।

उत्सुक- *वि.* [सं.] १. कुनै कामकुरो गर्नका निम्ति अत्यन्त इच्छुक; उत्कण्ठित। २. प्रबल अभिलाषा भएको; केही गर्ने चाहनाले अधीर।

उत्सुकता- *ना.* उत्सुक हुनाको भाव वा अवस्था; उत्कण्ठा; सकसकी।

उत्सृष्ट- *वि.* [सं.] १. उत्सर्ग भएको वा गरिएको। २. छोडिएको; बन्धनमुक्त भएको (व्यक्ति)। ३. उपयोगमा ल्याइएको; प्रयुक्त।

उत्सृष्ट वृत्ति- *ना.* अरूले त्यागेको वा छाडेको अन्नले निर्वाह गर्ने वृत्ति।

उत्सृष्टाङ्क- *ना.* कविले प्रसिद्ध कथालाई बढाएर तयार पारेको, एकअङ्के, पामर नायक तथा करुण रस मुख्य भएको, धेरै स्त्री रुने, कराउने, वाग्युद्ध भई जय, पराजय भएको र वैराग्यका धेरै उक्ति भएको, रूपकका दश भेदमध्ये एक।

उत्सेचन- *ना.* [सं.] १. पानी आदि तरल पदार्थ छर्कने वा छम्कने काम; सिञ्चन। २. उमालाइ; उबाल।

उत्स्वेदन- *ना.* [सं.] पानी बाफ बन्ने प्रक्रिया; जलवाष्पीकरण।

उथलपुथल- *ना.* [प्रा. उत्थल (द्वि.)] १. माथिको तल र तलको माथि हुने काम; उलटपुलट। २. ठुलो परिवर्तन; हेरफेर; अदलबदल। ३. ठुलो हलचल; चर्को आन्दोलन।

उद्- *उप.* [सं.] शब्दको अगाडि लागेर माथि, अघि, पारि, प्रबलता आदि अर्थ बुझाउने उपसर्ग (उद्‌बोधन, उद्‌गम, उत्तीर्ण इ.)।

उद- *ना.* [सं. उद्र] न्याउरी मुसोजस्तो, पानीमा पसी माछा मार्ने एक प्रकारको जन्तु; ओत; ओद; पानीबिरालो।

उदक- *ना.* [सं.] पानी; जल।

उदक क्रिया- *ना.* पितृहरूलाई तृप्त पार्नका लागि दिइने तर्पण; तिलाञ्जलि।

उदजन- *ना.* [सं. उद्+जन] एक किसिमको दृश्य, गन्ध र वर्णहीन बाष्प; हाइड्रोजन।

उदजन बम- *ना.* उदजन बाष्पको बम; हाइड्रोजन बम।

उदधि- *ना.* [सं.] १. समुद्र; सागर। २. मेघ; बादल। ३. कलश; घडा।

उदय- *ना.* [सं.] १. मास्तिर उठ्ने वा बढ्ने काम। २. उदाउने वा झुल्कने क्रिया। ३. ग्रह, नक्षत्र आदि क्षितिजबाट उठेर आकाशमा आउने तथा देखिने अवस्था। ४. प्रकट वा प्रत्यक्ष हुने काम। ५. पद आदिमा हुने उन्नति; बनिबनाउ; दबदबा। ६. उत्पत्तिस्थान; उद्‌गम। ७. अधिकारप्राप्ति।

उदयगिरि- *ना.* हे. उदयाचल।

उदयन- *ना.* [सं.] १. 'स्वप्नवासवदत्ता' नाटकका नायक वत्सराज। २. कुसुमाञ्जलिकार उदयनाचार्य।

उदयपुर- *ना.* [सं.] नेपालको पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने सगरमाथा अञ्चलअन्तर्गत धेरै पहाडी भाग र केही भित्री मधेस पनि भएको एक जिल्ला।

उदयपुरगढी- *ना.* उदयपुरमा रहेको एक प्रमुख क्षेत्र वा गढी।

उदयाचल- *ना.* [सं.] सूर्य उदाउने पूर्वतर्फको पहाड; उदयगिरि।

उदयास्त- *ना.* [सं.] १. सप्रने वा भत्कने क्रिया वा अवस्था; उत्थानपतन। २. उदय र अस्त।

उदयी- *वि.* [सं.] १. उदाउने; उदय हुने; झुल्कने। २. उन्नतिशील।

उदयोन्मुख- *वि.* [सं.] १. उदाउने बेलाको। २. उन्नति गर्नपट्टि लागेको; विकासोन्मुख।

उदर- *ना.* [सं.] १. पेट। २. शरीरको बिचको भाग; भुँडी।

उदरगुहा- *ना.* पेटका विभिन्न अङ्ग रहनका निम्ति बनेको खोक्रो स्थान।
उदरपीडा- *ना.* पेट दुख्ने क्रिया; पेट दुखाइ।
उदरम्भर- *वि.* १. पेट भर्न पाए पुग्ने। २. स्वार्थी; मतलबी।
उदरम्भरी- *वि.* १. आफ्नो मात्र पेट भर्न खोज्ने; मतलबी। २. धेरै खाने; घिच्चु। ३. पेटपाला।
उदरावरण- *ना.* आन्द्राभुँडी र पेटका अरू सबै भाग छोप्ने जालो।
उदरी- *वि.* १. ठुलो पेट भएको; भुँडीवाल; घ्याम्पे पेट भएको। *ना.* २. पेट बोकेकी स्त्री; गर्भवती नारी।
उदाइ- *ना.* [√ उदाउ (+आइ)] उदाउने क्रिया वा प्रक्रिया; प्रकट हुने काम; उदय।
उदाइनु- *अ.क्रि.* उदाउने होइनु; प्रकट होइनु।
उदाउनु- *अ.क्रि.* [सं. उदय+आउ+नु] १. उदय हुनु; झुल्कनु; प्रकट हुनु। २. देखा पर्नु; साक्षात्कार हुनु। ३. उन्नति हुनु; वृद्धि हुनु; बढ्नु; अभ्युदय हुनु।
उदाङ्ग/उदाङ्गो- *वि.* [सं. उदङ्ग) १. नछोपिएको; नढाकिएको; खुला। २. उघ्रिएको; ङ्वाङङ्वाङती भएको; ह्वाङ्ङ भएको।
उदाङ्ङ/उदाङ्ङो- *वि.* [सं. उदङ्ग] हे. उदाङ्ग/उदाङ्गो।
उदात्त- *वि.* [सं.] १. ठुलो स्वरले उच्चारण गरिने वा गरिएको। २. उच्चारण गर्दा मुखमा मास्तिरपट्टि केही बेसी आघात पर्ने (अ, आ आदि स्वरवर्ण)। ३. फुक्का मनको; दयालु; दाता; उदार। ४. श्रेष्ठ; महान्। ५. वैदिक ऋचाका उच्चारणको एक भेद। ६. ज्यादै बढाई, चढाई सम्भाव्य सम्पत्तिको वर्णन गरेको देखाउँदा हुने एक अलङ्कार।
उदान- *ना.* [सं.] प्राणीका शरीरमा डकार, हिक्का आदिका रूपमा माथि आउने वायु; शरीरका पाँच वायु प्राण, अपान, समान, व्यान र उदानमध्ये एक।
उदार्नु- *स.क्रि.* [सं. उद्धरण) हे. उधार्नु।
उदार- *वि.* [सं.] १. दिन र खान सक्ने मन भएको; मनकारी; दाता; दिलदार। २. उत्तम; श्रेष्ठ; विशिष्ट। ३. सङ्कुचित विचारधारा र स्वार्थदेखि टाढा रहेर विचार गर्ने।
उदारचरित- *वि.* १. असल चरित्र भएको; सच्चरित्र। २. सबैलाई समान रूपले व्यवहार गर्ने।
उदारचेता- *वि.* उदार चित्त भएको; उदारचरित।
उदारता- *ना.* १. उदार हुनाको अवस्था वा गुण। २. उच्च तथा उत्तम विचार; हितकारी भावना। ३. ग्रामीणता नहुने र पद नाचेजस्तो हुने, काव्यका दश गुणमध्ये एक।
उदारवाद- *ना.* १. आधुनिक राजनीतिक तथा आर्थिक क्षेत्रमा प्रचलित, सबै जनतामा समान सुविधा तथा स्वतन्त्रताको अधिकार मिल्नुपर्छ भन्ने सिद्धान्त। २. उदार नीति भएको विचार वा मत।
उदारवादिता- *ना.* उदारवादको भाव वा अवस्था।
उदारवादी- *वि.* १. उदारवादको अनुयायी वा समर्थक; उदार विचार राख्ने। २. उदारतासम्बन्धी; उदार विचार भएको।
उदाराइ- *ना.* [उदार्+आइ] उदार्ने काम वा प्रक्रिया; उधाराइ।
उदाराशय- *वि.* [सं.] १. उच्च विचार भएको; ठुलो उद्देश्य लिने। २. उदार आशय भएको।
उदारिनु- *क.क्रि.*[उदार्+इ+नु] उदार्ने काम गरिनु।
उदारीकरण- *ना.* राजनीतिक, आर्थिक क्षेत्रमा अँगालिने उदार नीति।
उदास- *वि.* [सं.] १. कुनै कुराको अभाव वा भावी अनिष्टको आशङ्काले मन चिन्तित र खिन्न हुने अवस्था; दिक्क; दिकदार; विरक्त। २. कसैका पक्षमा नलागेको; तटस्थ। ३. दुःखी। ४. नचाहिँदो खर्च गर्ने; उडन्ता। *ना.* ५. बुद्ध धर्मावलम्बी नेवारजातिको एक भेद।
उदासिलो- *वि.* उदास लाग्ने किसिमको; उदासलाग्दो; उराठलाग्दो; नरमाइलो।
उदासी- *वि.* १. उदास; दिकदार। *ना.* २. सन्न्यासीको एक भेद।
उदासीन- *वि.* [सं.] १. विरक्त; उदास। २. कसैको पक्ष नलिने; निर्लिप्त; तटस्थ; निरपेक्ष। ३. विषयप्रपञ्चबाट अलग रहेको। ४. सन्न्यासीको एक भेद।
उदासीन अंसियार- *ना.* कुनै व्यापार, उद्योग आदिमा लगानी गरे तापनि त्यसप्रति कुनै वास्ता नगर्ने भागीदार वा साझेदार व्यक्ति।
उदासीनता- *ना.* १. उदासीन हुनाको भाव वा अवस्था; विरक्ति। २. तटस्थता; मध्यस्थता; निर्लिप्तता। ३. दिग्दारी; खिन्नता।
उदासे- *ना.* १. मसिनो फूल फुल्ने र हरिया डाँक्ला हुने एक प्रकारको झार। २. नचाहिँदो खर्च गर्ने; उडन्ता।
उदाहरण- *ना.* [सं.] १. कुनै कथन, सिद्धान्त आदिको तुलना, प्रमाण, सत्यता आदि सिद्ध गर्न प्रकट गरिने कुरा वा तथ्य; नमुना; दृष्टान्त; उपमा। २. अनुसरण वा अनुकरण गर्न प्रोत्साहित गरिने कुनै आचरण वा क्रियाकलाप।
उदाहरणार्थ- *क्रि.वि.* उदाहरणका लागि; उदाहरणका निम्ति।
उदाहरणीय- *वि.* उदाहरण दिन लायक; उदाहरण दिन योग्य।
उदाहृत- *वि.* [सं.] १. भनिएको; कथित। २. वर्णन गरिएको; वर्णित। ३. उपमा वा दृष्टान्त दिइएको; उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत।
उदित- १. उदय भएको; उदाएको २. प्रकट भएको; निस्केको। ३. उज्ज्वल; स्वच्छ। ४. प्रचलित।
उदितयौवना- *ना.* भर्खर बैंस चढेकी स्त्री; भर्खरै जवानीमा प्रवेश गरेकी नायिका; मुग्धानायिका।
उदीची- *ना.* [सं.] उत्तर दिशा।
उदीच्य- *वि.* [सं.] उत्तर दिशाको; उत्तर दिशासम्बन्धी।
उदीच्य संस्कृत- *ना.* शौरसेनीजस्ता प्राकृतलाई जन्माउने, संस्कृत भाषाको उत्तरी भाषिका।
उदीयमान- *वि.* [सं.] १. उदय भइरहेको; उदाइरहेको। २. पहिलेदेखि नै असल वा महान् हुने लक्षण देखिएको; होनहार; फलोन्मुख।
उदेक- *ना.* [सं. उद्वेग] अचम्म; गजब; आश्चर्य; ताजुब।
उदेकाइ- *ना.* उदेकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
उदेकाइनु- *अ.क्रि.* उदेक मान्ने होइनु; छक्क परिनु।
उदेकाउनु- *अ.क्रि.* छक्क पर्नु; अचम्म मान्नु; उदेक मान्नु।
उदेकिलो- *वि.* उदेकलाग्दो; छक्क पार्ने खालको; अचम्मको।
उद्गम- *ना.* [सं.] १. उदय; आविर्भाव; प्रादुर्भाव। २. मुहान; मूल। ३. उत्पत्तिस्थान; पैदा हुने ठाउँ।

उद्गमन- *ना.* सबैका सामु देखिने वा प्रकट हुने काम; उदय।
उद्गाता- *वि.* [सं.] १. यज्ञहरूमा वैदिक पाठको गायन गर्ने; सारस्वरसहित सामवेदका मन्त्र गाउने; सामवेदी। *ना.* २. वैदिक मन्त्र पाठ गर्ने व्यक्ति।
उद्गार- *ना.* [सं.] १. हर्ष, शोक, बिस्मात आदि मनका भाव व्यक्त गर्ने काम; मनका भाव वा विचारको अभिव्यक्ति। २. मुखबाट बाहिर निकाल्ने वा ओकल्ने क्रिया।
उद्गार चिह्न- *ना.* हर्ष, आनन्द, शोक आदि बुझाउने शब्द वा वाक्यमा प्रयोग गरिने चिह्न (!)।
उद्गारित- *वि.* १. उद्गारका रूपमा व्यक्त। २. मुखबाट बाहिर निकालिएको; ओकलिएको।
उद्गारी- *वि.* १. मनको भाव प्रकट गर्ने। २. उद्गार निकाल्ने। द्ग
उद्गीथ- *ना.* [सं.] १. वेदको गीतिसम्बद्ध भाग; गीतितत्त्व भएको वेदको अंश। २. सामवेद। ३. मङ्गलमय सामूहिक गान वा नारा।
उद्ग्रहण- *ना.* [सं.] ऋण, शुल्क, कर आदि असुलउपर गर्ने काम।
उद्घाटक- *वि.* [सं.] १. उद्घाटन गर्ने; खोल्ने। *ना.* २. साँचो। ३. ताल।
उद्घाटन- *ना.* [सं.] १. आवरण वा पर्दा हटाउने काम। २. खोल्ने वा प्रकट गर्ने, गराउने काम। ३. कुनै नयाँ समारोह, सार्वजनिक उत्सव, सम्मेलन आदिको महत्त्व र गौरव बढाउनका निम्ति कुनै विशिष्ट व्यक्तिद्वारा औपचारिक उत्सव वा कृत्यका रूपमा कार्यारम्भ गरिने आधुनिक पारिपाटी।
उद्घाटित- *वि.* [सं.] उद्घाटन गरिएको; खोलिएको; उघारिएको।
उद्घोष- *ना.* [सं.] १. ठुलो स्वरले केही भन्ने वा सुनाउने काम; घोषणा। २. सार्वजनिक सूचना; जनाउ। ३. चिच्च्याएर वा जोडसित बोल्दा निस्कने शब्द; गर्जना।
उद्घोषक- *वि.* [सं.] उद्घोषणा गर्ने; सार्वजनिक सूचना दिने।
उद्घोषण/उद्घोषणा- *ना.* [सं.] १. बेसरी कराउँदै वा सबैलाई सुनाउँदै कुनै कुरा भन्ने काम। २. सरकारका तर्फबाट सार्वजनिक रूपमा कुनै महत्त्वपूर्ण कुरा वा नीतिसम्बन्धी सन्देश सार्वजनिक रूपमा प्रकट वा प्रसारित गर्ने काम; घोषणा।
उद्घोषित- *वि.* [सं.] घोषणा गरिएको; सूचना गरिएको।
उद्दण्ड- *वि.* [सं.] १. दण्ड वा लाठीका भरमा अरूलाई वशमा राख्न चाहने; आक्रामक। २. दण्डको भय नभएको; सजायको डर नभएको। ३. निडर; निर्भय। ४. कडा स्वभावको; प्रचण्ड; जन्ड।
उद्दाम- *वि.* [सं.] १. कुनै बन्धनमा नपरेको; बन्धनरहित। २. कडा; प्रचण्ड; उग्र। ३. भयङ्कर; डरलाग्दो।
उद्दिष्ट- *वि.* [सं.] १. औँल्याइएको; तोकेर देखाइएको। २. उद्देश्य लिइएको; लक्षित। ३. बयान गरिएको; बताइएको। ४. व्याख्या गरिएको।
उद्दीप- *ना.* [सं.] १. बल्ने वा प्रज्वलित हुने काम। २. उत्तेजित गर्ने वा हुने काम।
उद्दीपक- *वि.* [सं.] १. उद्दीपन गर्ने; उत्तेजक। २. हृदयको भावलाई जाग्रत् वा दीप्त गर्ने। *ना.* ३. इन्द्रिय तथा संवेगी अङ्गलाई सचेत र उत्तेजित गराउन सक्ने कुनै पनि तत्त्व।
उद्दीपन- *ना.* [सं.] १. उत्तेजित गर्ने वा भड्काउने काम वा अवस्था। २. मनमा रहेका सुषुप्त स्थायी भावलाई उत्तेजित वा प्रदीप्त गराउने वस्तु, व्यक्ति वा परिस्थिति। ३. रसनिष्पत्तिको कारणभूत विभावका दुई भेद आलम्बन र उद्दीपनमध्ये एक।
उद्दीपित- *वि.* [सं.] १. उद्दीपन गराइएको; जगाइएको। २. बलेको; प्रज्वलित; उद्दीप्त।
उद्दीप्त- *वि.* [सं.] १. बिउँझाइएको; जागृत। २. उद्दीपन भएको; उत्तेजित। ३. देदीप्यमान; चम्केको; प्रज्वलित।
उद्दीप्ति- *ना.* उद्दीप्त हुनाको भाव वा अवस्था।
उद्देश- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुराका बारेमा निर्देश वा सङ्केत गर्ने काम। २. चाहना; इच्छा; अभिलाषा। ३. कुनै नयाँ कुराको खोजी; अन्वेषण। ४. कारण; हेतु। ५. न्यायशास्त्रमा प्रतिज्ञा नामक तत्त्व। ६. लक्ष्य; ध्येय; उद्देश्य। ७. लिच्छविकालमा देशमा विभिन्न भागलाई इलाका वा क्षेत्रमा विभाजित गरिएको खण्ड।
उद्देश्य- *ना.* [सं.] १. कुनै खास कामकुरामा प्रवृत्त गराउने मनोभाव; केही भन्न वा गर्न प्रवृत्त गराउने भाव वा विचार; इच्छा; कामना। २. चाहना गरिएको काम, पदार्थ वा विषय; लक्ष्य; ध्येय। ३. केही कामकुरा भनिने वाक्यको पहिलो अंश वा खण्ड; वाक्यका दुई अङ्ग उद्देश्य र विधेय वा कर्तृपद र कर्मपदमध्ये पहिलो भाग।
उद्देश्यमूलक- *वि.* कुनै विशेषता प्राप्त गर्ने दृष्टिले गरिने; उद्देश्यप्रधान भएको।
उद्देश्य विधेय- *ना.* वाक्यका कर्ता र क्रियासँग सम्बद्ध दुई भाग वा खण्ड; उद्देश्य र विधेय।
उद्देश्य सावधिक- *वि.* खास अवधिभित्र पूरा गर्ने दृष्टिले बनाइएको र सो अवधिमा पूरा गर्न सकिने।
उद्द्योत- *ना.* [सं.] १. चमक; प्रकाश। २. ग्रन्थको विभाग; अध्याय। *वि.* ३. चम्किलो; उज्ज्वल।
उद्द्योतित- *वि.* प्रकाशयुक्त; प्रज्वलित।
उद्धत- *वि.* [सं.] १. खरो मिजासको; कडा स्वभाव भएको; प्रचण्ड; उग्र। २. चपर्चन्ड; उच्छृङ्खल। ३. धक नभएको; ढिटो।
उद्धरण- *ना.* [सं.] १. उठाउने वा उकास्ने काम। २. कष्ट वा सङ्कट आदिबाट कुनै व्यक्तिलाई छुटकारा दिलाउने काम; उद्धार। ३. खराब अवस्थाबाट असल अवस्थातिर आउने क्रिया; सप्रने काम। ४. एक चोटि पढिसिद्ध्याएको कुरो फेरि दोहोऱ्याउने काम। ५. कुनै लेख वा पुस्तकबाट उदाहरण, दृष्टान्त वा प्रमाणका लागि लिइएको अंश।
उद्धरणी- *ना.* पढिसकेको पाठ अभ्यासका लागि दोहोऱ्याउने क्रियाप्रक्रिया; उद्धरण।
उद्धरणीय- *वि.* १. उद्धार गर्न योग्य। २. उद्धरण दिन लायक।
उद्धर्षण- *ना.* [सं.] १. आनन्द वा प्रहर्षित गराउने काम। २. उत्तेजना। ३. रोमाञ्च।
उद्धव- *ना.* [सं.] १. नातामा मामा पर्ने कृष्णका एक मित्र; देवश्रवा। २. यज्ञको अग्नि। ३. उत्सव; पर्व।
उद्धार- *ना.* [सं.] १. कसैलाई दयनीय वा कष्टपूर्ण स्थितिबाट उठाएर वा उतारेर उन्नत अवस्थामा पुऱ्याउने वा पार लगाउने काम;

त्यसरी नै कष्ट, विपत्ति वा सङ्कटबाट छुटकारा दिलाउने काम; उपकार; भलाइ। २. तलबाट उठाएर मास्तिर राख्ने काम; झिक्ने क्रिया। ३. सुधार; मर्मत; जीर्णोद्धार।

उद्धारक- *वि.* १. उद्धार गर्ने; उपकार गर्ने; सच्याउने।

उद्धृत- *वि.* [सं.] १. कुनै ग्रन्थ, लेख आदिबाट उदाहरण वा प्रमाणका लागि प्रस्तुत गरिएको (अंश)। २. माथि उठाइएको; ठड्याइएको; मास्तिर तानिएको। ३. उखेलिएको; उक्काइएको; उक्साइएको। ४. उद्धार गरिएको; सुधार गरिएको; बचाइएको। ५. खोलिएको; उधारिएको।

उद्बन्ध- *ना.* [सं.] १. पासो लगाउने वा झुन्डिने काम; उद्बन्धन। २. मास्तिरबाट कसिएको बन्धन। *वि.* ३. बन्धनबाट छुटेको; नबाँधिएको।

उद्बन्धन- *ना.* हे. उद्बन्ध।

उद्बुद्ध- *वि.* [सं.] १. ज्ञान पाएको; प्रबुद्ध। २. बिउँझएको; जागेको; जागृत।

उद्बोध- *ना.* [सं.] १. बोध वा ज्ञान प्राप्त हुने काम; जागृति; जागरण। २. फेरि पनि हेक्का हुने स्थिति वा क्रिया; अनुस्मरण।

उद्बोधक- *वि.* १. बोध वा ज्ञान गराउने; सम्यक् ज्ञान दिने। २. सम्झना दिलाउने। ३. उद्दीप्त गराउने; जगाउने।

उद्बोधन- *ना.* १. बोध वा ज्ञान गराउने क्रिया वा भाव। २. बिउँझाउने वा जाग्रत् गराउने काम।

उद्बोधित- *वि.* बोध गराइएको; ज्ञान गराइएको।

उद्बोधनीय- *वि.* उद्बोधन गर्न लायक; ज्ञान गराउन योग्य; बिउँझाउन उचित।

उद्भट- *वि.* [सं.] १. उत्कृष्ट; श्रेष्ठ; उत्तम; असल। २. प्रचण्ड; प्रकाण्ड; प्रबल। ३. ज्यादै ठुलो ; अजङको।

उद्भाव- *ना.* [सं.] १. प्रत्यक्ष हुने वा अस्तित्वमा आउने काम; जन्म; उत्पत्ति; प्रादुर्भाव। २. उद्गम; मूल। ३. वृद्धि; उन्नति।

उद्भाव/उद्भावना- *ना.* [सं.] १. उत्पन्न हुने वा अस्तित्वमा आउने क्रिया। २. मनमा उब्जने अनौठो भाव वा विचार। ३. कल्पनाबाट प्राप्त हुने भाव वा विचार। ४. कुनै नयाँ विचार आदिलाई जनसमक्ष प्रस्तुत गर्ने सुझ वा कुरा।

उद्भावित- *वि.* १. मनमा कल्पना गरिएको; अजमाइएको। २. उब्जाइएको; जन्माइएको।

उद्भास- *ना.* [सं.] १. दीप्ति; चमक; कान्ति। २. उदय; उन्नति। ३. मनमा हुने वैचारिक स्फुरण। ४. विवेक; ज्ञान।

उद्भासित- *वि.* १. सुन्दर रूपमा भएको; चमकदार; प्रज्वलित। २. फुरेको; उदित।

उद्भासी- *वि.* १. चहकिलो; चम्किलो; जाज्वल्यमान। २. प्रकटमा ल्याउने; प्रकाशित गराउने।

उद्भिद्/उद्भिद- *ना.* [सं. उद्भिद्] १. जमिनबाट उम्रने रुख, लहरा, झार आदि वनस्पति; बोटबिरुवा। २. समुद्री नुन, धुलो नुन। *वि.* ३. जमिनबाट उम्रने वा निस्कने। ४. आँकुरा हालेको; टुसाएको।

उद्भिद्/उद्भिदविद्या- *ना.* वनस्पतिशास्त्र।

उद्भूत- *वि.* [सं.] १. पैदा भएको; उत्पन्न। २. प्रकट भएको; देखिएको।

उद्भूति- *ना.* १. जन्म उत्पत्ति; उद्भव। २. अभिवृद्धि; उन्नति।

उद्भेद/उद्भेदन- *ना.* [सं.] १. बीजबाट अङ्कुर फुट्ने काम; टुसाउने क्रिया। २. प्रकट हुने वा बाहिर आउने काम; आविर्भाव।

उद्भ्रम- *ना.* [सं.] १. चारैतिर घुम्ने क्रिया; चक्कर। २. मिथ्या बोध; भ्रान्ति। ३. दिमाग चक्कराउने काम; रिँगटा। ४. मनको उद्वेग; तरङ्ग।

उद्भ्रान्त- *वि.* [सं.] १. चक्कर खाएको वा घुमेको। २. भ्रममा परेको; झुक्किएको। ३. छक्क परेको; चकित। ४. सिल्ली; पागल; बौलाहा; छँटाहा। ५. विह्वल; उद्विग्न। ६. बाटो बिराएको।

उद्यत- *वि.* [सं.] १. मास्तिर ल्याइएको; उठाइएको। २. तयार भएको; तत्पर। ३. काममा लागेको।

उद्यम- *ना.* [सं.] १. जीविकाका लागि गरिने उपार्जन वा कुनै उद्देश्यको सिद्धिका निम्ति गरिने शारीरिक कार्य वा व्यापार; उद्योग। २. मेहनत; परिश्रम। ३. पेसा; रोजगार; इलम।

उद्यमी- *वि.* १. उद्यममा लाग्ने वा लागेको; उद्योग गर्ने; उद्योगी। २. मिहिनेती; परिश्रमी।

उद्याइ- *ना.* [√ उद्याउ (+आइ)] उद्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

उद्याइनु- *क.क्रि.* उद्याउने पारिनु; उद्याउन लाइनु।

उद्याउनु- *स.क्रि.* [प्रा. उद्धर+याउ+नु] काट्ने हतियारलाई लाग्ने तुल्याउन ढुङ्गा, सान आदिमा धार घोट्नु; सान लगाउनु; उध्याउनु।

उद्यान- *ना.* [सं.] १. फलफूलको बारी; फूलबारी; बगैँचा। २. प्रायः प्राकृतिक रुखहरू भएको ठुलो बगैँचा।

उद्यापन- *ना.* [सं.] १. कुनै यज्ञ वा व्रतको समाप्तिमा गरिने पूजा, हवन, दान आदि प्रतिष्ठापूर्ण कार्य; साङ्गे। २. विधिपूर्वक कुनै कार्य पूरा गर्ने क्रिया; उपसंहार।

उद्योग- *ना.* [सं.] १. कुनै उद्देश्य वा कार्यसिद्धिका निम्ति परिश्रमपूर्वक लाग्ने काम; उद्यम। २. प्रयत्न; कोसिस; प्रयास। ३. परिश्रम; मिहिनेत।

उद्योग धन्दा- *ना.* कच्चा मालबाट व्यवहारमा चाहिने मालसामान बनाउने व्यवस्था वा कारखाना; इलम उद्योग।

उद्योगपति- *ना.* उपभोगका मालसामान बनाउने कारखानाको मालिक; उद्योग स्थापना गर्ने व्यक्ति; कारखानाको अधिपति।

उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय- *ना.* उद्योग, वाणिज्य र आपूर्तिसम्बन्धी विभागको कार्य सञ्चालन गर्ने मन्त्रालय।

उद्योग विभाग- *ना.* उद्योग तथा वाणिज्यसम्बन्धी काम गर्ने विभाग।

उद्योगी- *वि.* उद्योग गर्ने वा प्रयत्न गर्ने; कुनै उद्योग खोल्ने; मिहिनेती; उद्यमी।

उद्रनु- *अ.क्रि.* [प्रा. उद्धर+नु] हे. उध्रनु

उद्रिनु- *अ.क्रि.* उध्रिनु।

उद्रेक- *ना.* [सं.] १. भावनाहरू उकुसमुकुस भएर मनमा नअटाउने अवस्था वा भाव; विचार प्रवाहको आधिक्य। २. अधिकता; प्रचुरता।

उद्विग्न- *वि.* [सं.] १. उद्वेगले भरिएको; आकुल; व्याकुल। २. भय र त्रासले आतङ्कित; चिन्तित; दुःखित।

उद्विग्नता- *ना.* उद्विग्न हुनुको भाव; आकुलता; चिन्ता; व्याकुलता।
उद्वीक्षण- *ना.* [सं.] मास्तिर हेर्ने काम; टाढासम्म हेर्ने क्रिया वा अवस्था; दूरवीक्षण।
उद्वेग- *ना.* [सं.] १. तीव्र वेग वा गति; छिटो हिँडाइ। २. मनको हडबडी; अस्थिर स्थिति। ३. रिसको आवेग; झोक।
उद्वेलन- *ना.* [सं.] १. मडारिएर वा अटाई, नअटाई बग्ने काम। २. छचल्किने भाव वा अवस्था।
उद्वेलित- *वि.* १. बाढी आएको; प्रवाहित। २. छचल्केको।
उधमुन्टे- *वि.* [उँधो+मुन्टे] १. मुख तलतिर फर्केको; निहुरमुन्टे; घोसे। *ना.* २. पुरुषको जननेन्द्रिय; लिङ्ग।
उधार्नु- *स.क्रि.*[प्रा. उद्धर+नु] १. सिउनी वा बन्धन खुस्काउनु; सिएको वा बाँधेको वस्तु फुकाउनु। २. घरका छानाको खर, पराल आदि झिक्नु; उचेर्नु।
उधाराइ- *ना.* उधार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उधारिनु- *क.क्रि.* उधार्ने काम गरिनु; बन्धन खुस्काइनु।
उधारो- *ना.* [प्रा. उद्धारो< सं. उद्धार] १. पछि मोल चुक्त्याउने गरी किनबेच गर्ने काम वा प्रक्रिया। २. पछि मोल तिर्ने गरी लिएको जिन्सी ऋण।
उधिनु- *अ.क्रि.* [सं. उद्धर+इ+नु] हतियार उध्याउँदा काट्न वा खुइल्याउन सक्ने हुनु; सान लाग्नु; धारिलो हुनु।
उधिन्नु- *स.क्रि.* [प्रा. उद्धिअ+नु] १. गाडिएको वस्तु खनीखोस्री झिक्नु; खोतल्नु। २. व्यवस्थित रहेका मालमत्तालाई अस्तव्यस्त हुने गरी कुनै निहुँ वा कारणले खोतल्नु।
उधिनपाधिन- *ना.* उधिन्ने काम वा प्रक्रिया; खोतल्ने चाल; खोतलखातल; खोस्रीखास्री।
उधिनाइ- *ना.* उधिन्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उधिनाहा- *वि.* उधिन्ने स्वभावको; खोतल्ने बानी भएको।
उधिनिनु- *क.क्रि.* उधिन्ने काम गरिनु; खोतलिनु।
उधुम- *वि.* [प्रा. उद्धुम] १. चौपट्ट; ज्यादा; अति; औधी। *ना.* २. राडो; रडाको, बिघ्न।
उधुमी/उधुमे- *वि.* उधुम मच्चाउने; रडाको निकाल्ने; उपद्र्याहा; भस्मासुरे।
उधुम्याहा- उधुमी; उधुमे।
उध्याइ- *ना.* [√ उधि (+याइ)] १. उधिने क्रिया वा प्रक्रिया। [उध्याउ+आइ] २. उध्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
उध्याइनु- *क.क्रि.* उधिन लाइनु; सान लगाइनु।
उध्याउनु- *स.क्रि.* १. काट्ने हतियारलाई ढुङ्गामा वा सानमा घोटेर धार निकाल्नु; सान लाउनु; धारिलो पार्नु। *प्रे.क्रि.* २. उधिन लाउने पार्नु; धारिलो बनाउन लगाउनु।
उध्रनु- *अ.क्रि.* [प्रा. उद्धर+नु] १. सिउनी खुस्कनु; बन्धन फुस्कनु। *स.क्रि.* २. कुनै पाठ वा उक्तिलाई बारबार पढिरहनु; दोहोऱ्याउनु; आवृत्ति गर्नु।
उध्राइ- *ना.* उध्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
उध्रिनु- *अ.क्रि.* उध्रने काम होइनु; सिउनी वा बन्धन खुस्कनु।
उन्नु- *स.क्रि.*[प्रा. उन्न+नु] १. सियाको नाथ्रीमा छिराएको धागोमा वा तार अदिमा घुसाएर कुनै वस्तु मिलाउनु। २. पुवाँलो, पोते आदि गाँस्नु; माला गाँथ्नु; गुँथ्नु।
उन१- सर्व.[√ उनी] विभक्ति प्रत्यय लाग्दा तिर्यक् रूपमा परिवर्तित हुने 'ऊ' को रूप (उनलाई; उनको इ.)।
उन२- *ना.* [सं. ऊर्णा] च्याङ्ग्रा, भेडा आदि पशुहरूको नरम रौँ।
उन मैन- *ना.* वनस्पतिबाट प्राप्त हुने एक खालको मैन; रुखका चोपबाट बनाइएको मैन; खोटो।
उनी- *वि.* उनबाट बनेको; उनको।
उनन्चालिस- *ना.* [सं. ऊनचत्वारिंशत्] १. तिस र नौको योग हुँदाको सङ्ख्या; ३९ को अङ्क। *वि.* २. तिस र नौका योगसङ्ख्याको; एक कम चालिस ।
उनन्चालिसौँ- *वि.* तिस र नौको योगसङ्ख्यामा आउने; गणनाका क्रमले उनन्चालिस सङ्ख्यामा पर्ने।
उनन्चालीस- *ना.* हे. उनन्चालिस।
उनन्चालीसौँ- *वि.* हे. उनन्चालिसौँ।
उनन्चास- *ना.* [सं. ऊनपञ्चाशत्] १. चालिस र नौको योग हुँदाको सङ्ख्या; ४९ को अङ्क। *वि.* २. चालिस र नौका योगसङ्ख्याको।
उनन्चासौँ- *वि.* गणनाका क्रमले उनन्चास सङ्ख्यामा आउने; उनन्चास सङ्ख्यामा पर्ने।
उनन्तिस- *ना.* [सं. ऊनत्रिंशत्] १. बिस र नौको योगसङ्ख्या; २९ को अङ्क। *वि.* २. बिस र नौका योगसङ्ख्याको।
उनन्तिसौँ- *वि.* गणनाका क्रमले उनन्तिसमा परेको; उन्तिस सङ्ख्यामा आउने वा आएको।
उनन्तीस- *ना.* हे. उनन्तिस।
उनन्तीसौँ- *वि.* हे. उनन्तिसौँ।
उनन्सत्तरी- *ना.* [सं. ऊनसप्तति] १. साठी र नौको योगसङ्ख्या; ६९ को अङ्क। *वि.* २. साठी र नौको योगसङ्ख्याको।
उनन्सत्तरिऔँ/उनन्सत्तरियौँ- *वि.* गणनाका क्रमले उनन्सत्तरी सङ्ख्यामा पर्ने; उनन्सत्तरी सङ्ख्यामा आउने।
उनसट्ठी/उनसाठी- *ना.* [सं. ऊनषष्टि] १. पचास र नौको योग; ५९ को अङ्क। *वि.* २. पचास र नौको योगसङ्ख्याको; एक कम साठी।
उनन्साठिऔँ/उनसाठियौँ- *वि.* गणनाक्रमले उनन्साठीमा पर्ने; उनन्साठी सङ्ख्यामा आउने।
उनहत्तर- *ना.* [सं. ऊनसप्तति] १. साठी र नौको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ६९ को अङ्क। *वि.* २. साठी र नौको योग हुने सङ्ख्याको।
उनहत्तरौँ- *वि.* गन्तीका क्रमले उनहत्तर सङ्ख्यामा परेको; उनहत्तर सङ्ख्यामा आउने।
उनाइ- *ना.* [√ उन् (+आइ)] उन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उनाइनु- *क.क्रि.* उन्न लाइनु; उन्ने पारिनु; गुथाइनु।
उनाउनु- *प्रे.क्रि.* उन्न लाउनु; उन्ने पार्नु; गुथाउनु।
उनाउलो- *ना.* [सं. पर्णवलक=पर्णावली] निखुर्को वा पतझडमा सुकेका खर, बाबियो, सालिम्बो आदि घाँसपातहरू ग्रीष्मकालीन वर्षापछि पुनः पलाएको अवस्था (उदा.- उनाउलो नपलाएसम्म

बस्तुले चरन पाउँदैनन्।)।
उनाऊ- *वि.* [सं. अन्यक] १. कुनै खास वर्गदेखि बाहिरको। २. तोकिएको भन्दा बढ्ता। ३. नचाहिँदो; काम नलाग्ने; फाल्तु। ४. सम्बन्ध नभएको।
उनान्नब्बे- *ना.* [सं. ऊननवति] १. असी र नौको योगसङ्ख्या; ८९ को अङ्क। *वि.* २. असी र नौका योगसङ्ख्याको; एक कम नब्बे।
उनान्नब्बेऔँ/उनान्ब्बेयौँ- *वि.* गणनाका क्रममा उनान्नब्बे सङ्ख्यामा पर्ने; उनान्नब्बे सङ्ख्यामा आउने।
उनान्सय- *ना.* [सं. ऊनशत] १. नब्बे र नौको योगसङ्ख्या; ९९ को अङ्क। *वि.* २. नब्बे र नौको योगसङ्ख्याको; एक कम सय।
उनान्सयौँ- *वि.* गणनाका क्रमले उनान्सय सङ्ख्यामा पर्ने; उनान्सय सङ्ख्यामा आउने।
उनासी- *ना.* [सं. ऊनाशीति] १. सत्तरी र नौको योगसङ्ख्या; ७९ को अङ्क। *वि.* २. सत्तरी र नौका योगसङ्ख्याको; एक कम असी।
उनासिऔँ/उनासियौँ- *वि.* गन्ती गर्दा उनासी सङ्ख्यामा पुगेको; उनासी सङ्ख्याको।
उनिउँ- *ना.* फल र फूल नहुने, मसिनो पात र कलेजी रङको वा हरियो, सेतो मिलेको डाँठ हुने, डाँठको कलम पनि बनाइने एक झार; उन्यु।
उनिनु- *क.क्रि.* [उन्+इ+नु] उन्ने काम गरिनु; गुथिनु।
उनियाँ- *ना.* मधेसतिर सुर्की कुट्ने काम वा पेसा भएको मानिस वा एक जाति।
उनी- सर्व. [ऊ] 'ऊ' सर्वनामको मध्यम आदरार्थी शब्द; तिनी।
उन्जेल- प्रत्य. क्रियाका पछाडि लागेर उद्देश्यको अवधि सूचित गरी 'तक' वा 'सम्म' को अर्थ बुझाउने एक प्रत्यय। (गरुन्जेल, खाउन्जेल, भनुन्जेल इ.)।
उन्नत- *वि.* [सं.] १. मास्तिर उठेको; अग्लो; उँचो। २. उत्तम; श्रेष्ठ। ३. उन्नति भएको; समृद्ध।
उन्नत बीज- *ना.* राम्रोसँग बालीनाली सप्रने असल बिउ।
उन्नति- *ना.* [सं.] १. उन्नत हुनाको अवस्था, क्रिया वा भाव; बढिबढाउ; चर्तिकला; तरक्की; अभिवृद्धि। २. कुनै कार्य वा क्षेत्रमा भएको उद्योग; उद्यम; व्यवसाय।
उन्नतिशील- *वि.* १. उन्नतितिर लम्केको; उन्नति गर्न चाहने। २. उन्नति गर्ने योग्यता भएको।
उन्नतोदर- *ना.* [सं.] १. वृत्तको बिच भाग उठेको खण्ड वा अंश। *वि.* २. पेट बढेको वा फुलेको।
उन्नयन- *ना.* [सं.] १. उन्नति गर्ने काम; माथितिर उठाउने वा लैजाने काम। २. माथिल्लो कक्षा, प्रमुख स्थान, उच्च पद आदिमा पुऱ्याउने काम ३. नेपालीमा प्रकाशित एक पत्रिका।
उन्नाइस- *ना.* [सं. ऊनविंशति] १. दश र नौको योगसङ्ख्या; १९ को अङ्क। *वि.* २. दश र नौका योगसङ्ख्याको; एक कम बिस।
उन्नाइसौँ- *वि.* गन्तीका क्रमले उन्नाइस सङ्ख्यामा पर्ने; उन्नाइस सङ्ख्याको।
उन्नायक- *वि.* [सं.] १. उन्नयन गर्ने, माथि लैजाने वा उठाउने। २. अग्ल्याउने; उन्नत पार्ने। ३. बढाउने; वृद्धि गर्ने। ४. सपार्ने।
उन्निद्र- *वि.* [सं.] १. निद्रा नलाग्ने; निद्रा नपर्ने। २. फुलेको; विकसित। *ना.* ३ निद्रा नलाग्ने वा साह्रै कम निद्रा लाग्ने एक रोग।
उन्नैस- *ना.* [उन्नाइस] हे. उन्नाइस।
उन्नैसौँ- *वि.* उन्नाइसौँ।
उन्मत्त- *वि.* [सं.] १. मात्तिएको; उद्धत। २. नसा लागेको; मदमत्त; मदान्ध। ३. सिल्ली; बहुलाहा।
उन्मत्तता- *ना.* उन्मत्त हुनुको भाव वा अवस्था; उद्धतपना; पागलपन।
उन्मत्त भैरव- *ना.* पशुपतिनाथका मन्दिरदेखि दक्षिणपट्टि रहेका एक प्रसिद्ध भैरव।
उन्मत्तलिङ्गी- *वि.* बहुलाएको वा छँटाएको बहाना गर्ने; सन्कीको स्वाङ पार्ने।
उन्मनी- *ना.* [सं.] एकनाससित नाकका टुप्पामा दृष्टि लगाउने हठयोगको एक क्रिया वा स्थिति।
उन्माद- *ना.* [सं.] १. मन ठेगानमा नरहने र जे पायो त्यही बोल्ने वा काम गर्न थाल्ने मस्तिष्कको रोग; छाँटा; पागलपन; बहुलट्टी। २. शोक, वियोग आदिले चित्तविभ्रम हुने सञ्चारी भावको एक भेद।
उन्मादक- *वि.* उन्माद चढाउने; मात लाउने; नसाले लट्ठ पार्ने।
उन्मादग्रस्त- *वि.* १.उन्मादको रोग लागेको; बहुलाएको। *ना.* २. बहुलाहा।
उन्मादी- *वि.* १. मात चढेको; नसा लागेको; उन्मत्त। *ना.* २. बहुलाए; पागल।
उन्मीलन- *ना.* [सं.] १. आँखा खुल्ने वा उघ्रने काम। २. फुल्ने क्रिया वा अवस्था (फूल)। ३. विकसित हुने काम। ४. प्रकट हुने वा सामुन्ने आउने काम।
उन्मीलित- *वि.* [सं.] १. खुलेको; उघ्रेको। २. फुलेको; विकसित। ३. मीलित भई दबिएको कुरा थाहा भएमा हुने एक अलङ्कार।
उन्मुक्त- *वि.* [सं.] १. मुक्त गरिएको; छाडिएको। २. बन्धनरहित; स्वतन्त्र।
उन्मुक्त पोताश्रय- *ना.* कुनै किसिमको कर नलाग्ने तथा प्रतिबन्ध नभएको पानीजहाज आउँदा जाँदा अड्ने बन्दरगाह; जहाजघाट।
उन्मुक्ति- *ना.* [सं.] १. उन्मुक्त हुनुको भाव वा अवस्था। २. कुनै प्रकारको बन्धन, अभियोग आदिबाट छोड्ने काम; छुटकारा।
उन्मुख- *वि.* [सं.] १. माथितिर मुख फर्काएको; ऊर्ध्वमुख। २. उत्सुक; उत्कण्ठित। ३. कुनै दिशातिर लागेको; कसैपट्टि फर्केको। ४. उत्कण्ठापूर्वक प्रतीक्षा गरिरहेको।
उन्मूलक- *वि.* [सं.] उन्मूलन गर्ने; निर्मूल पार्ने।
उन्मूलन- *ना.* [सं.] फेद वा जरैदेखि उखेल्ने क्रिया वा भाव; समूल नष्ट पार्ने काम; मूलोच्छेदन।
उन्मेष- *ना.* [सं.] १. आँखा खुल्ने वा उघ्रने क्रिया। २. फुल्ने वा विकसित हुने क्रिया। ३. सम्झने वा स्मरण गर्ने स्थिति। ४. प्रकाश; चमक; टलक।
उन्मेषित- *वि.* १. खुलेको वा उघ्रेको (आँखा)। २. विकसित; फुलेको।
उन्यू- *ना.* हे. उनिउँ।

उप- *उप.* [सं.] १. शब्दका अगाडि लागेर अधिकता, अतिरिक्तता, न्यूनता, सामीप्य, व्याप्ति, सहायक भाव आदि अर्थ बुझाउने उपसर्ग (उपयोग, उपवास, उपप्रधानमन्त्री, उपहार)। *वि.* २. आफैँ अरूभन्दा जान्नेबुझ्ने हुन खोज्ने; बढ्ता; उद्धत। (उदा.- तिमी यस कुरामा उपबुज्रुक नहोऊ)।

उपआयोग- *ना.* कुनै खास कामको तर्जुमा वा कार्यान्वयनका निम्ति मुख्य आयोगभित्र गठित अर्को सानो आयोग; मुख्य आयोगलाई सहयोग गर्ने आयोग।

उपएकाइ- *ना.* १. कुनै वस्तु वा विषयका निम्नतम एकाइको पनि सूक्ष्मतम एकाइ। २. एकाइ समानकै अर्को एकाइ।

उपकथन- *ना.* १. पहिले भनिसकिएका कुरामा पछि थपिएको भाग; माथिबाट थपिएको कुरो। २.बढी कुरो; फुक्र्याइएको कुरो।

उपकथा- *ना.* ठुला कथालाई पुष्ट पार्न वा रोचक तुल्याउनका निम्ति थपिएको अतिरिक्त कथा; ठुलो कथाभित्रको सानो कथा।

उपकर- *ना.* करमाथि वा करका अनुपातमा लगाइने थप कर।

उपकरण- *ना.* [सं.] १. कामकाज गर्ने सरसामान; औजार; सामग्री। २. छत्र, चामर आदि राजचिह्न।

उपकर्ता- *वि.* [सं.] १. उपकार गर्ने; उपकारी। २. कर्ताको सहायक।

उपकार- *ना.* [सं.] १. अरूको कष्ट निवारण तथा हित वा भलाइका निम्ति गरिने कुनै असल वा शुभ कार्य। २. सेवा र सहायता। ३. कुनै असल र लाभदायक कार्य वा फल।

उपकारक/उपकारी- *वि.* अर्काको हित वा भलाई गर्ने; उपकार गर्ने।

उपकार्य- *वि.* [सं.] १. उपकार गर्न योग्य; भलाइ वा हित गर्नुपर्ने। *ना.* २. मुख्य कामका बिचमा आइपरेको कार्य; गौण कार्य।

उपकुलपति- *ना.* [सं.] विश्वविद्यालय, प्रज्ञाप्रतिष्ठान आदिको उपप्रधान अध्यक्ष (भाइस चान्सलर)।

उपकृत- *वि.* [सं.] १. उपकार वा हित गरिएको; सहायता गरिएको। २. कृतज्ञ।

उपक्रम- *ना.* [सं.] १. कुनै कामविशेषको आयोजना; तयारी। २. थालनी; सुरु; आरम्भ। ३. भूमिका; प्रस्तावना।

उपक्रमणिका- *ना.* [सं.] १. पुस्तक, पत्रिका आदिमा दिइएको विषयसूची; अनुक्रमणिका। २. वेदका मन्त्र र सूक्तहरूका ऋषि तथा छन्दको उल्लेख भएको वैदिक ग्रन्थ।

उपक्षेत्र- *ना.* [सं.] मुख्य क्षेत्रभित्र पर्ने सानो क्षेत्र; सानो इलाका।

उपक्षेत्रीय- *वि.* [सं.] उपक्षेत्रसम्बन्धी; उपक्षेत्रको।

उपक्षेत्रीय प्रसारकेन्द्र- *ना.* क्षेत्रीय आधारमा स्थापना गरिएका प्रसारकेन्द्रदेखि अतिरिक्त ठाउँमा स्थापना गरिएको सानो प्रसारकेन्द्र।

उपक्षेप- *ना.* [सं.] १. अभिनयको प्रारम्भमा नाटकको कथावस्तु वा वृत्तान्तको सङ्क्षिप्त कथन। २. फ्याँक्ने वा मिल्काउने काम। ३. तिरस्कार।

उपखण्ड- *ना.* [सं.] कुनै ग्रन्थ वा पुस्तकका पछि थपिएको भाग; क्षेपकखण्ड।

उपगीति- *ना.* [सं.] आर्या छन्दअन्तर्गतको, सम चरणमा पन्ध्र पन्ध्र र विषम चरणमा बाह्र बाह्र मात्रा हुने एक छन्द।

उपग्रह- *ना.* [सं.] १. कुनै ठुलो ग्रह वा पृथ्वीको चारैतिर घुम्ने अपेक्षाकृत सानो ग्रह। २. अचेलभरि पृथ्वी आदि ग्रहको परिक्रमा गर्नका निम्ति आकाशमा छोडिने कुनै यान्त्रिक गोला वा आणविक उपकरण। ३. पक्राउ; गिरफ्तारी। ४. कैदी; थुनुवा।

उपग्रहण- *ना.* [सं.] १. पक्रने वा गिरफ्तार गर्ने काम। २. नजरबन्दी। ३. संस्कारपूर्वक वेदको अध्ययन गर्ने क्रिया।

उपघात- *ना.* [सं.] १. सकेसम्मको जोड लगाउने काम; हत्ते हलाइ। २. काटमार गर्ने काम; प्रहार; वध; चोट; नाश; संहार। ३. इन्द्रिय शिथिल हुने क्रिया।

उपघातक/उपघाती- *वि.* उपघात गर्ने; प्रहार गर्ने; आघात पुऱ्याउने।

उपचर्चा- *ना.* [सं.] १. सेवा; टहल; शुश्रूषा। २. उपचार; चिकित्सा।

उपचार- *ना.* [सं.] १. बिरामीका छेउमा रहेर रोग निको पार्नका निम्ति गरिने उपाय वा कार्य; ओखतीमुलो; इलाज। २. बिरामीको सेवा शुश्रूषा वा टहल चाकरी। ३. देखावटी सत्कार; बनावटी मानभाउ। ४. पूजाको अङ्ग वा विधान। ५. खुसामद। ६. घुस।

उपचारक- *वि.* १. उपचार गर्ने। २. सेवा वा टहल गर्ने। *ना.* ३. चिकित्सक।

उपचार कक्ष- *ना.* १. डाक्टर, वैद्य, कम्पाउन्डर आदिले व्यक्तिगत रूपमा सेवा गर्न तथा व्यवसाय चलाउन खोलेको उपचार गर्ने कक्ष। २. कुनै संस्था वा निकायले परोपकारका निम्ति निःशुल्क जाँच गर्ने र यथाशक्ति औषधी पनि वितरण गर्ने कक्ष।

उपचार खर्च- *ना.* कुनै कर्मचारीलाई सरकारी कामका सिलसिलामा बिरामी परेमा वा चोटपटक लागी घाइते भएमा उपचार वा तन्दुरुस्तीका लागि सम्बन्धित कार्यालय वा संस्थाबाट एकमुस्ट वा पटक पटक गरी दिइने खर्च।

उपचारात्मक- *वि.* [सं.] १. उपचारसम्बन्धी; उपचार नै प्रमुख भएको। २. कुनै रोग लागेपछि रोग निको पार्न वा रोग हटाउन गरिने (प्रक्रिया, शिक्षण इ.)।

उपचारात्मकता- *ना.* उपचारात्मक हुनुको भाव, स्थिति वा प्रक्रिया।

उपचारी- *वि.* [सं.] उपचार गर्ने; उपचारक।

उपचुनाव- *ना.* [उप+चुनाव] उपनिर्वाचन।

उपज- *ना.* [सं.] १. खेतबारीबाट बाली, बिरुवा, फल आदिका रूपमा उत्पन्न हुने खाद्य वस्तु। २. कुनै कारखाना आदिबाट बनाइने वा तयार हुने वस्तु। ३. मनमा उठ्ने कुनै भावना; सुझबुझ। ४. सोधखोज आदिबाट प्राप्त हुने कुनै नयाँ कुरो।

उपजाति- *ना.* [सं.] १. जातिभित्र रहेका विभिन्न भेद; जातिको एक उपभेद। २. अघिल्लो एउटा तगण वा जगण जे भए पनि हुने गरी इन्द्रवज्रा र उपेन्द्रवज्रा छन्दको संयोगबाट बन्ने एक वार्णिक छन्द।

उपजीविका- *ना.* [सं.] प्रधान जीविकादेखि अतिरिक्त अर्को आम्दानी; फुटकर वा अतिरिक्त आय।

उपजीवी- *वि.* [सं.] अरूको आश्रय वा आधारमा जीवननिर्वाह गर्ने; परतन्त्र।

उपजीव्य- *वि.* [सं.] १. अर्काको भरोसामा बाँचेको; अर्काको आडमा जीवित रहेको। *ना.* २. कुनै काव्यकृतिका कथावस्तुको मूल स्रोत वा आधारभूमि।

उपट्ट- *वि.* १. चौपट्ट; बिछट्ट; औधी। *क्रि.वि.* २. अति नै; ज्यादै।

उपताल- *ना.* [उप+ताल] समुद्रको पानी थुनिएर बनेको ताल; समुद्रको छेउछाउमा भँगालो फाटेर बनेको ताल।

उपती- *ना.* [प्रा. उप्पति] १. कुनै काम वा खेतीपाती, रोजगार आदिबाट भएको आम्दानी; कमाइ; आय। २. आयस्ता।

उपत्यका- *ना.* [सं.] पहाडका फेदीको समथर जमिन; बेसी।

उपदंश- *ना.* [सं.] लिङ्गको छाला वा टोप्रामा ससाना बिमिरा निस्कने एक प्रकारको सरुवा रोग; भिरङ्गी।

उपदंशी- *वि.* उपदंश रोगले पीडित; भिरङ्गे।

उपदफा- *ना.* [सं. उप+ फा. दफा] ठुलो दफाभित्रको सानो दफा; लघु अनुच्छेद; उपबन्ध।

उपदान- *ना.* [सं.] १. निवृत्तिभरण नपाईकनै सेवाबाट छुटेका कर्मचारीले पाउने वा सम्बन्धित निकायद्वारा नियमानुसार निजलाई दिइने एकमुस्ट रकम। २. कोसेली; भेट। ३. घुस।

उपदिशा- *ना.* [सं.] दुई दिशाका बिचमा रहेको दिशा; विदिशा; कोण (आग्नेय, नैऋत्य, वायव्य र ईशान)।

उपदिष्ट- *वि.* [सं.] १. उपदेश गरिएको; अर्ती दिइएको। २. शास्त्रअनुसारको मनोहर वाक्य भन्ने अर्थ बुझाउने नाटकको एक लक्षण।

उपदेश- *ना.* [सं.] १. कसैलाई राम्रो बाटामा लगाउन वा धर्म, नीति र ज्ञानसम्बन्धी असल असल कुरा सिकाउनका निम्ति दिइने शिक्षा; अर्ती। २. आज्ञा; निर्देश। ३. गुरुमन्त्र; दीक्षा। ४. धर्मसम्बन्धी प्रवचन; धार्मिक व्याख्यान।

उपदेशक- *वि.* १. उपदेश दिने; अर्ती दिने। *ना.* २. गुरु; शिक्षक; अध्यापक।

उपदेशन- *ना.* साहित्यमा शिक्षा दिने तात्पर्य भएको नाट्यालङ्कारको एक भेद।

उपद्रव- *ना.* [सं.] १. बिजाइँ; उत्पात। २. आकस्मिक आपत्ति; सङ्कट। ३. हे. उपद्रो।

उपद्रवी- *वि.* उपद्रव मचाउने; बिजाइँ गर्ने; उपद्र्याहा।

उपद्रो- *ना.* [सं. उपद्रव] १. कुनै दुःखद वा कष्टप्रद घटना; बिजाइँ; उपद्रव। २. भाँडभैलो; उधुम; उत्पात।

उपद्र्याइँ- *ना.* उपद्रवीको काम; उपद्रव; बिजाइँ।

उपद्र्याहा- *वि.* १. उपद्रो गर्ने; उपद्रवी। २. फटाहा; हुल्याहा।

उपद्वार- *ना.* [सं.] मूल ढोकाभन्दा बाहेकको अर्को सानो ढोका; जस्केलो।

उपद्वीप- *ना.* [सं.] सानो द्वीप; टापु।

उपधर्म- *ना.* [सं.] कुनै प्रमुख धर्मभित्र रहेको वा गाँसिएको अर्को गौण वा सानो धर्म।

उपधर्मी- *वि.* उपधर्म मान्ने।

उपधातु- *ना.* [सं.] १. प्रधान वा मिश्रित धातुदेखि भिन्न धातु; अप्रधान धातु (सुनामक्खी, रूपामक्खी, निलोतुथो, मुर्दासङ्ख, सिन्दूर, धाउ इ.)। २. शरीरका प्रधान सात धातुबाट उत्पन्न हुने अप्रधान धातु (दुध, रगत, बोसो, पसिना, दाँत, कपाल, ओठ)।

उपधान- *ना.* [सं.] १. तकिया; बालिस्ट; अडेस। २. विशेषता; व्यक्तित्व। ३. स्नेह; कृपा। ४. नजिकै राख्ने क्रिया वा भाव।

उपधानी- *ना.* १. तकिया। २. सिंहासनका मनि पाउ राख्नलाई राखिने सानो पिर्काका आकारको चौकी; पादपीठ, पाउदानी।

उपधारा- *ना.* [सं.] कुनै नियम, विधान आदिभित्र रहेको सानो विभाग वा खण्ड; उपदफा।

उपध्वनि- *ना.* [सं.] कुनै पनि मूल ध्वनिको स्थानानुसारी भेद।

उपनक्षत्र- *ना.* [सं.] १. गौण नक्षत्र; सत्ताइस नक्षत्रदेखि बाहेकका नक्षत्र। २. मनुष्यद्वारा निर्मित ग्रह।

उपनगर- *ना.* [सं.] ठुलो सहरका बाहिरी भागमा वा त्यसैको क्रममा बसेको सानो सहर; शाखा नगर।

उपनदी- *ना.* [सं.] कुनै ठुलो नदीमा मिसिने सानो नदी; सहायक नदी।

उपनयन- *ना.* [सं.] व्रतबन्ध; यज्ञोपवीत संस्कार।

उपनागरिका- *ना.* [सं.] १. वृत्त्यनुप्रासको एक भेद मानिएको, ट ठ ड ढ वर्णहरूलाई छोडेर श्रुतिमधुर वर्ण मात्र बारम्बार आउने, ससाना र थोरै समास हुने एक शैली वा वृत्ति।

उपनाम- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्तिको खास नाउँदेखि बेग्लै अर्को प्रसिद्ध नाम; बोलाउने नाउँ। २. आफ्नो वास्तविक नामदेखि अतिरिक्त कवि, लेखकहरूले राखेको अर्को छोटकरी नाम। ३. वंशपरम्परादेखि चलिआएको, नामका आखिरमा रहने नाम; थर।

उपनायक- *ना.* [सं.] १. अगुवाको अधिकार पाएको सहयोगी; उपनेता। २. काव्यमा प्रधान नायकको सहायकका रूपमा रहने पात्र; अप्रधान नायक; गौण नायक। स्त्री. उपनायिका।

उपनिक्षेप- *ना.* [सं.] धरौटी; नासो।

उपनियम- *ना.* [सं.] कुनै नियमअन्तर्गत बनेको सानो नियम; सहायक नियम।

उपनिरीक्षक- *ना.* [सं.] निरीक्षकभन्दा तल्लो वा निरीक्षकको सहायकका रूपमा काम गर्ने कर्मचारी।

उपनिर्देशक- *वि.* [सं.] निर्देशकभन्दा तल्लो वा निर्देशकको सहायकका रूपमा काम गर्ने कर्मचारी (डेपुटी डाइरेक्टर)।

उपनिर्वाचन- *ना.* [सं.] कुनै निर्वाचित सदस्यको स्थान वा पद कारणवश निर्धारित अवधिभन्दा पहिले रिक्त भएमा त्यसको पूर्तिका निम्ति हुने अर्को चुनाव; उपचुनाव।

उपनिवेश- *ना.* [सं.] १. कुनै शक्तिशाली देशले साम्राज्यको विस्तारअन्तर्गत विदेशमा बसालेका खास खास अधिकारबाट वञ्चित वा आंशिक अधिकार मात्र प्राप्त प्रान्त। २. त्यस्तो शक्तिशाली देशले सार्वभौम सत्तासम्पन्न अर्को कुनै पनि देशउपर आधिपत्य जमाउने प्रवृत्ति। ३. सामयिक आवासहेतु बनाइएका घरहरूको समूह। ४. अन्यत्रबाट आई बसेका समधर्मी जाति वा व्यवसायीहरू वा तिनको सामूहिक बस्ती।

उपनिवेशवाद- *ना.* उपनिवेश बनाउने वा कायम गर्ने सिद्धान्त।

उपनिवेशवादी- *वि.* उपनिवेशवादको अनुयायी वा समर्थक।

उपनिवेशी- *वि.* १. उपनिवेशमा बस्ने; उपनिवेशवासी। २. उपनिवेशसम्बन्धी; उपनिवेशको।

उपनिषत्- *ना.* [सं.] आर्यहरूको गूढ आध्यात्मिक र दार्शनिक विचार

भरिएको तथा आत्मा र परमात्माको निरूपण गर्ने, वेदका शाखाहरूमध्ये ब्राह्मण अंशको पछिल्लो भाग।

उपनेता- *ना.* [सं.] १. नेताको सहायक पात्र; उपनायक। *वि.* २. उपनयन संस्कार गराउने (गुरु वा आचार्य)। ३. नजिक लैजाने।

उपनेत्र- *ना.* [सं.] चस्मा।

उपन्यास- *ना.* [सं.] १. धेरै अध्याय वा खण्डहरूमा लेखिने लामो साहित्यिक कथा; चरित्रप्रधान गद्य महाकाव्य। २. वाक्यको उपक्रम।

उपन्यासकार- *ना.* उपन्यास लेख्ने व्यक्ति; उपन्यासको लेखक।

उपपति- *ना.* [सं.] परस्त्रीसँग प्रेम गर्ने वा लसपस गर्ने व्यक्ति; अवैध पति; नाठो।

उपपत्ति- *ना.* [सं.] १. कारणद्वारा शब्द वा कुनै वस्तुको स्थितिलाई निश्चित गर्ने काम; व्युत्पत्ति; निर्वचन। २. जन्मस्थान; उत्पत्तिस्थान; प्रजनन स्थान। ३. चरितार्थ हुने क्रिया; सङ्गति। ४. युक्ति; प्रमाण।

उपपत्नी- *ना.* [सं.] ल्याइएकी स्त्री; रखौटी स्वास्नी।

उपपद- *ना.* [सं.] १. सम्मिलित शब्दमा पहिले आउने वा पढिने पद; समासको प्रारम्भिक पद। २. उपाधि; पदवी।

उपपद समास- *ना.* समास नहुँदा स्वतन्त्र रूपले प्रयोगमा नआउने तर कृदन्तका साथ उत्तरपदका रूपमा आउने समास।

उपपरिच्छेद- *ना.* [सं.] पुस्तकको मूल परिच्छेदबाहेकको सानो परिच्छेद।

उपपादक- *ना.* [सं.] कुनै विषय, तर्क वा तथ्यलाई प्रमाण दिएर सिद्ध गर्ने; उपपत्ति वा उपपादन गर्ने।

उपपादन- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा वा तर्कलाई युक्तिपूर्वक सिद्ध गर्ने काम; राम्ररी प्रतिपादन गर्ने कामकुरो। २. काम फत्ते गर्ने प्रक्रिया; कार्य सिद्ध गर्ने विधि।

उपपाद्य- *वि.* [सं.] प्रमाण दिएर सिद्ध गर्न लायक; उपपत्ति वा उपपादन गर्न योग्य।

उपपुराण- *ना.* [सं.] अठार महापुराणदेखि अतिरिक्त अरू ससाना पुराण (सनत्कुमार, नारसिंह, नारदीय, शिव, दुर्वासा, कपिल, मानव, औशनस, वरुण, कालिक, शाम्ब, नन्दी, सौर, पराशर, आदित्य, माहेश्वर, भार्गव र वशिष्ठ आदि)।

उपप्रधान- *वि.* [सं.] प्रधानदेखि तल्लो तहको; मुख्यभन्दा एक तह सानो।

उपप्रधानपञ्च- *ना.* पञ्चायती व्यवस्था छँदा स्थापित भएको गाउँ वा नगरपञ्चायतको प्रधान पञ्चपछिको पञ्चले पाएको पद।

उपप्रधानमन्त्री- *ना.* प्रधानमन्त्रीभन्दा सानो र अन्य मन्त्रीभन्दा ठुलो तहको तथा प्रधानमन्त्रीको अनुपस्थितिमा उनको सट्टा मन्त्रिमण्डलको नेतृत्व गर्ने मन्त्री।

उपप्रशासक- *ना.* [सं.] प्रशासनका तहमा सहायक प्रशासकभन्दा माथिल्लो र सहप्रशासकभन्दा तल्लो, राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणी स्तरको कर्मचारी।

उपप्रशिक्षक- *ना.* [सं.] प्रशिक्षकको तहभन्दा तल्लो तहको शिक्षक।

उपप्रश्न- *ना.* [सं.] प्रश्नभित्र उठेको अर्को प्रश्न; पूरक प्रश्न; गौण प्रश्न।

उपप्राचार्य- *ना.* [सं.] क्याम्पस वा महाविद्यालयको शैक्षिक तथा प्रशासनिक कार्यसञ्चालन गर्ने उपप्रमुख वा अधिकारी।

उपप्राध्यापक- *ना.* [सं.] विश्वविद्यालय, महाविद्यालय आदिमा पढाउने प्राध्यापकका चार तहका प्राध्यापक, सहप्राध्यापक, उपप्राध्यापक र सहायक प्राध्यापकमध्ये तेस्रो तहको प्राध्यापक; द्वितीय श्रेणीको प्राध्यापक।

उपबन्ध- *ना.* [सं.] १. कुनै सम्भावनालाई ध्यानमा राखी प्रबन्ध गरिएको कुनै विधि वा प्रलेखको अङ्ग वा धारा; उपदफा। २. सानोतिनो संयोग; मेल। ३. रतिक्रियाको एक आसन।

उपबुज्रुक- *ना.* [उप+बुज्रुक] बुज्रुकमाथि पनि बुज्रुक बन्न खोज्ने तर खँदिलो तर्क र निर्णय दिन नसक्ने व्यक्ति; जान्ने नभए पनि जान्ने हुन चाहने व्यक्ति।

उपभाषा- *ना.* [सं.] कुनै पनि देशको राष्ट्रभाषा वा प्रधान भाषादेखि भिन्न भाषा; भाषिका।

उपभाषिका- *ना.* भाषिकाको उपभेद।

उपभुक्त- *वि.* [सं.] १. भोग वा उपयोग गरिएको। २. जुठो; उच्छिष्ट।

उपभोक्ता- *वि.* [सं.] काममा ल्याउने वा व्यवहार गर्ने; उपभोग गर्ने (व्यक्ति)।

उपभोग- *ना.* [सं.] १. सुख वा आनन्दको प्राप्तिका निम्ति कुनै वस्तुलाई भोग्ने वा व्यवहारमा ल्याउने काम। २. भोजन गर्ने काम। ३. भोगविलास। ४. स्त्रीसहवास गर्ने काम। ५. कारखाना वा कृषिफर्म आदिबाट उत्पादन भएका वस्तुको भोगचलन गर्ने काम।

उपभोगी- *वि.* उपभोग गर्ने।

उपभोग्य- *वि.* उपभोग गर्न लायक; भोग गर्न सुहाउँदो।

उपभोज्य- *वि.* [सं.] खान लायक; भोजन गर्न सकिने।

उपमण्डल- *ना.* [सं.] कुनै परिषद् वा मण्डलभित्रको सानो विभाग।

उपमन्त्री- *ना.* [सं.] मन्त्रीभन्दा तल्लो तहको मन्त्री।

उपमन्यु- *ना.* [सं.] एक गोत्रप्रवर्तक वैदिक ऋषिको नाम।

उपमन्यु गोत्र- *ना.* उपमन्यु ऋषिका नाममा चलेको गोत्र वा वंशपरिचायक नाम (ढकाल, ओली आदिको गोत्र)।

उपमहाद्वीप- *ना.* [सं.] महाद्वीपभित्रको वा महाद्वीपका नजिकै रहेको ठुलो टापु; सानो महाद्वीप।

उपमा- *ना.* [सं.] १. कुनै एक वस्तुलाई अर्को वस्तुका साथ दाँज्ने वा तुलना गर्ने काम। २. दृष्टान्त; उदाहरण। ३. समान रूप वा गुणको सादृश्य देखाउँदा हुने एक अर्थालङ्कार। (उदा.- चम्पा छन् चन्द्रमाजस्ती हेर्दा अत्यन्त सुन्दरी)।

उपमाता- *ना.* [सं.] १. आमा बराबरकी स्त्री; धाईआमा। २. सौतेनी आमा। *वि.* ३. उपमा दिने; तुलना गर्ने।

उपमान- *ना.* [सं.] १. कुनै अर्को वस्तुको बराबरी वा समानता बताउने वस्तु वा व्यक्ति; उपमेयलाई पुष्टि गर्ने तत्त्व। २. न्यायका चार प्रकारका प्रमाणमध्ये एक।

उपमित- *वि.* [सं.] उपमा दिइएको; दाँजिएको।

उपमित्र- *ना.* [सं.] मित नलगाइएको तर व्यवहारले हितैषी भएको सँगी; साधारण साथी।
उपमेय- *वि.* [सं.] १. उपमा दिन योग्य; तुलना गर्न लायक। २. वर्णन गर्न योग्य; वर्णनीय। *ना.* ३. विशेष गुण वा आरोप भएको वस्तु; उपमानद्वारा प्रतिपाद्य वस्तु।
उपमेयोपमा- *ना.* दुई समान वस्तुका पर्यायक्रमले परस्परमा उपमेय र उपमान हुने उपमा अलङ्कारको एक भेद।
उपयुक्त- *वि.* [सं.] १. ठिक; उचित; मनासिब। २. सुहाउँदो; चाहिँदो; अनुकूल। ३. लायक; योग्य। ४. चलनमा ल्याइएको; उपयोग गरिएको।
उपयुक्तता- *ना.* उपयुक्त हुनुको भाव वा अवस्था; औचित्य।
उपयोग- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई उपयोग वा व्यवहारमा ल्याउने काम; प्रयोग; व्यवहार। २. फाइदा; लाभ।
उपयोगिता- *ना.* [सं.] १. उपयोगी हुनुको भाव वा स्थिति। २. काम लाग्ने वा चलनमा आउन सक्ने कुनै वस्तुको गुण वा तत्त्व।
उपयोगितावाद- *ना.* कुनै वस्तु वा सम्बन्धको महत्त्व त्यसको भौतिक उपयोगिता वा मानव समाजको कल्याणका निम्ति निर्भर हुनुपर्छ भन्ने सिद्धान्त।
उपयोगितावादी- *वि.* उपयोगितावादको अनुयायी वा समर्थक।
उपयोगी- *वि.* [सं.] १. काममा प्रयोग गर्न हुने वा सकिने; काम लाग्ने। २. चलनचल्तीमा ल्याउन सकिने; उपयोगमा ल्याउन लायक; प्रयोजनीय। ३. ठिक; चाहिँदो; योग्य। ४. फाइदा दिने; लाभकारी।
उपर- *ना.* [सं. उपरि] १. कसैबाट लिनुपर्ने धनमाल, श्रीसम्पत्ति आदि लिने काम; असुल। *ना. यो.* २. माथि; मा।
उपरक्षक- *वि.* [सं.] १. पहरा बस्ने; चौकीदार। २. मुख्य रक्षकका मातहतमा रहेर काम गर्ने रक्षकभन्दा एक तहमनिको रक्षक।
उपरखुट्टी- *ना.* [उपर+खुट्टी] सुतेर वा खुट्टा भुईंमा झारी अग्लो ठाउँमा बस्ता एउटा घुँडामाथि अर्को खुट्टो अड्याएर बस्ने आसन; त्यस्तो बसाइको चाल।
उपरचट/उपरचोट- *वि.* [उपर+चोट] १. वज्र परेझैँ एक्कासि आइपरेको; माथिबाट खसेको वा झरेको (विपत्ति)। *ना.* २. चोटमाथिको चोट।
उपरचोट्टा- *वि.* [उपर+चोट्टा] चोट्टालाई पनि माथ गर्ने गरी आएको धूर्त; ठग; वञ्चक।
उपरतली- *ना.* [उप+तल+ई] छाद्ने र छेर्ने अवस्था वा रोग; झाडाबान्ता; दिसा र बमन; हैजा।
उपरत्न- *ना.* [सं.] खास रत्नभन्दा तल्लो र कम दर्जाको रत्न; कमसल खालको रत्न (स्फटिक, सिपी आदि)।
उपरथुपर- *ना.* [उपर+थुपर] भइरहेका काममाथिको थप काम; थपमाथि थप; थपका थप।
उपरस- *ना.* [सं.] १. पारो जस्तै गुणकारी मानिएको रस वा खनिज पदार्थ। २. चित्तमा पैदा भएको निर्विकार सोचाइ; भाव (साहित्यमा)।
उपराज- *ना.* [सं.] १. राजाको अनुपस्थिति वा असमर्थतामा प्रतिनिधि भएर काम गर्ने व्यक्ति। २. सामन्त राजा।
उपरान्त- अव्य. [सं.] कसैको अन्तमा; पछिबाट; त्यसपछि; अलिपछि; अनन्तर।
उपराष्ट्रपति- *ना.* [सं.] गणतान्त्रिक राष्ट्रमा राष्ट्रपतिको कार्यभार सघाउने वा राष्ट्रपतिको अनुपस्थिति र असमर्थतामा राष्ट्रपतिको कार्य-सम्पादनसमेत गर्ने राष्ट्रपतिभन्दा मुनिको पद।
उपरि- *ना. यो.* [सं.] माथि; उपर; हे. सर्वोपरि।
उपरिया- *ना.* [उपर+इया] १. मालसामान किनेर बिचैमा नाफा खाई बिक्री गर्ने व्यापारी; मालसामान बोकी घरघर घुमेर बेच्ने व्यक्ति। २. उनाऊ व्यक्ति।
उपरीक्षक- *ना.* [सं.] १. हेरविचार गर्ने व्यक्ति; अधीक्षक। २. निरीक्षकभन्दा माथिल्लो दर्जाको प्रहरी कर्मचारी।
उपरूपक- *ना.* [सं.] प्रमुख दशवटा रूपकदेखि भिन्न अठार प्रकारका दृश्यकाव्य (नाटिका, त्रोटक, गोष्ठी, सट्टक, नाट्यरासक, प्रस्थान, उल्लाप्य, काव्य, प्रेक्षण, रासक, संलापक, श्रीगदित, शिल्पक, विलासिका, दुर्मल्लिका, प्रकरणिका, हल्लीश र भाणिका)।
उपरोक्त- *वि.* हे. उपर्युक्त।
उपर्झट- *वि.* [उपर+झट्ट] १. अकस्मात् आइपरेको। *क्रि.वि.* २. अपर्झट।
उपर्ना- *ना.* [उपर+ना] १. ओढ्ने पछ्यउरा; उत्तरीय। २. माथिल्लो अङ्गमा प्रयोग गरिने उनी कपडा।
उपर्युक्त- *वि.* [सं.] माथि बताइएको; माथि भनिएको; अगाडि उल्लेख गरिएको; उपरोक्त।
उपलक्षण- *ना.* [सं.] १. कुनै खास लक्षणभित्रको गौण लक्षण; कुनै स्पष्ट निर्देश भएका तत्त्वको छनक दिने गौण कुरो। २. गौरसँग हेर्ने काम; निरीक्षण। ३. कुनै अस्थायी चिह्न वा सङ्केत।
उपलक्ष्य- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको लक्षण, चिह्न वा सङ्केत। २. लक्ष्य; उद्देश्य। ३. भइसकेको वा पछि हुने कुनै राम्रो कामकुराको अवसर (पूजा, उत्सव, भोज इ.)।
उपलब्ध- *वि.* [सं.] १. पाइएको; प्राप्त। २. थाहा पाइएको; ज्ञात।
उपलब्धि- *ना.* १. उपलब्ध हुने अवस्था, क्रिया वा भाव; प्राप्ति। २. खास खोज वा अध्ययनबाट प्राप्त सफलता वा निष्कर्ष। ३. अनुभूति; ज्ञान। ४. बुद्धि।
उपलभ्य- *वि.* [सं.] १. प्राप्त गर्न सकिने; उपलब्ध गर्न योग्य; प्राप्य। २. ज्ञान गर्न लायक; जान्न योग्य। ३. आदर वा प्रशंसा गर्न योग्य।
उपल्ली- *वि.* [उपल्लो+ई] माथिको; माथि रहेको; माथिल्लो।
उपल्ली बिस- *ना.* पहिलो बिस; पूर्वार्धतिरको बिस।
उपल्ली वेद- *ना.* शुक्लयजुर्वेदका पहिला अध्यायदेखि बिसौँ अध्यायसम्मको खण्ड; अघिल्लो बिस अध्यायमा हुने वेद।
उपल्लो- *वि.* [उपर+लो] माथिल्लो; मास्तिरको; उँभोको।
उपवक्ता- *वि.* [सं.] मूल वक्ताको सहायक; उपवाचक।
उपवचन- *ना.* [सं.] द्वित्वीभूत शब्दहरूमा आंशिक द्वित्व भएर बनेका शब्दका अगाडि आउने पद (झैझगडा, तरतमसुक, बरबन्दोबस्त इ.)।
उपवन- *ना.* [सं.] १. ससानो वन वा जङ्गल। २. खुला मैदान वा

चौर भएको बगैँचा; फूलबारी; उद्यान। ३. कृत्रिम जङ्गल।

उपवर्ग- *ना.* [सं.] कुनै खास वर्गभित्र रहेका ससाना वर्गको समूह; समूहभित्रको सानो समूह; उपसमूह।

उपवाक्य- *ना.* [सं.] ठुलो वाक्यभित्र रहेको कुनै समापिका क्रियासहितको सानो वाक्य।

उपवाचक- *वि.* [सं.] पुराण आदिका वाचकको सहायक; पुराण आदि बाच्ता मुख्य वाचकीका बिरामहरूको विचार गरी सच्याउने (व्यक्ति)।

उपवाणिज्यदूत- *ना.* [सं.] वाणिज्यदूतका अनुपस्थितिमा कार्यभार ग्रहण गरी कार्य सञ्चालन गर्ने दूत।

उपवास- *ना.* [सं.] १. दिनभर वा अहोरात्र भोजन नगर्ने काम; केही पनि नखाई व्रत बस्ने काम; निराहार। २. अनशन; लङ्घन।

उपवासक/उपवासी- *वि.* उपवास गर्ने; निराहार बस्ने।

उपविद्या- *ना.* [सं.] १. व्यावहारिक वा लौकिक विद्या। २. गौण वा साधारण विद्या।

उपविधा- *ना.* [सं.] विभिन्न विधाका अङ्ग, उपाङ्ग; विधाका अन्तर्गत आउने ससाना विधा।

उपविधि- *ना.* [सं.] १. कुनै विधि वा नियमअन्तर्गत बनेको सानो नियम; विनियम। २. गौण वा अपेक्षाकृत कम महत्त्वको विधि।

उपविभाग- *ना.* [सं.] कुनै ठुलो विभागअन्तर्गतको सानो विभाग; शाखा।

उपविभाजन- *ना.* [सं.] मूल विभाजनअन्तर्गतको विभाजन; सानोतिनो विभाजन।

उपविष- *ना.* [सं.] विशेष घातक नभएको हल्का किसिमको विष (भाङ, धतुरो आदि)।

उपविषय- *ना.* [सं.] मुख्य विषयअन्तर्गत रहेको सानोतिनो खालको विषय।

उपविष्ट- *वि.* [सं.] बसेको वा रहेको।

उपवीत- *ना.* [सं.] १. जनै; यज्ञसूत्र। २. व्रतबन्ध; उपनयन।

उपवेद- *ना.* [सं.] १. मुख्य चार वेददेखि भिन्न वेद (आयुर्वेद, धनुर्वेद, गन्धर्ववेद र स्थापत्यवेद); लौकिक विद्या।

उपव्याख्या- *ना.* [सं.] व्याख्याअन्तर्गत आउने सानोतिनो व्याख्या; व्याख्यापछिको व्याख्या।

उपशमन- *ना.* [सं.] १. मनको इच्छा वा वासनालाई शमन गर्ने काम; इन्द्रिय निग्रह। २. शान्त रहने स्थिति वा काम।

उपशङ्का- *ना.* [सं.] शङ्कामाथिको पनि शङ्का; शङ्कामा पनि शङ्का।

उपशाखा- *ना.* [सं.] शाखाको पनि शाखा; सानो शाखा; प्रशाखा।

उपशाला- *ना.* [सं.] घरमा आएका पाहुनाहरूलाई बसाउने सानो घर; पाहुनाघर।

उपशिक्षक- *ना.* [सं.] प्रधान शिक्षकपछिको शिक्षक; सहायक शिक्षक।

उपशिष्य- *ना.* [सं.] शिष्यको पनि शिष्य; चेलाको चेलो।

उपशीर्षक- *ना.* [सं.] मुख्य शीर्षकअन्तर्गत रहने सानो शीर्षक; सहायक शीर्षक।

उपसंवाद- *ना.* [सं.] १. मुख्य संवादका पहिले गरिने सामान्य संवाद। २. परस्परको प्रतिज्ञा वा कबुल; सम्झौता; सन्धि।

उपसंस्कार- *ना.* [सं.] मुख्य संस्कारको अङ्ग बनेको संस्कार; पछि गरिएको संस्कार; गौण संस्कार।

उपसंहार- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयको समाप्ति; अन्त। २. कुनै पुस्तक वा लेखको मुख्य विषयक्रमलाई टुङ्ग्याउन वा निचोडरूप दिन लेखिने अन्तिम अंश। ३. सारांश; निचोर।

उपसंहारी- *वि.* १. उपसंहार गर्ने। २. उपसंहार लेख्ने।

उपसचिव- *ना.* [सं.] राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणी वा सोसरहका कर्मचारीको पद।

उपसभापति- *ना.* [सं.] सभापतिलाई सघाउने वा निजको अनुपस्थितिमा सभापतिको काम सँभाल्ने अधिकारी; उपाध्यक्ष।

उपसभामुख- *ना.* [सं.] कुनै देशको प्रतिनिधिसभामा सभामुखको सहायकका रूपमा रहने वा निजको अनुपस्थितिमा सभामुखको कार्यभार सँभाल्ने व्यक्ति वा त्यस्तो पद।

उपसमिति- *ना.* [सं.] कुनै कार्य सम्पन्न गर्न गठित, मुख्य समितिअन्तर्गतको सानो समिति।

उपसम्पादक- *वि.* [सं.] १. सम्पादकका मातहतमा रहेर वा निजलाई सघाई सम्पादनको काम गर्ने। *ना.* २. सहयोगी सम्पादक।

उपसर्ग- *ना.* [सं.] शब्दका अगाडि रहेर मूल शब्दका अर्थमा उकाल, ओराल, भिन्नता आदिको अर्थ दिने अव्यय शब्द (प्र, परा, अप, सम् आदि)।

उपसागर- *ना.* [सं.] भूभागभित्र घुसेको समुद्रको भाग; सानो समुद्र; खाडी।

उपसीमान्त भूमि- *ना.* [सं.] विशेष किसिमले फाइदा नहुने खेतीपाती भएको जग्गा; अनुर्वरा भूमि।

उपस्थ- *ना.* [सं.] १. तल्लो भाग; पुछारको अंश। २. जननेन्द्रियका आसपासको प्रदेश; काछ। ३. काख।

उपस्थापन- *ना.* [सं.] कुनै सभा, संस्था आदिमा प्रस्ताव राख्ने वा प्रस्ताव पेस गर्ने काम वा प्रक्रिया।

उपस्थित- *वि.* [सं.] १. हाजिर भएको; नजिक रहेको। २. हेक्का भएको; सम्झनामा आएको।

उपस्थिति- *ना.* [सं.] उपस्थित हुने काम वा अवस्था; हाजिरी; विद्यमानता।

उपस्थिति पञ्जिका/पुस्तिका- *ना.* हाजिरी जनाउने कापी; हाजिरी बही।

उपहसित- *वि.* [सं.] उपहास गरिएको; हँस्सी उडाइएको; हँसीठट्टा गरिएको।

उपहार- *ना.* [सं.] १. कुनै खुसियालीका प्रसङ्गमा मान्यजन वा मित्रलाई दिइने भेट; कोसेली; सौगात; नजराना। २. राम्रो वा योग्य काम गर्नेलाई सम्मानार्थ चिनुस्वरूप दिइने वस्तु।

उपहारक- *वि.* उपहार दिने; कोसेली चढाउने।

उपहास- *ना.* [सं.] १. अर्कालाई लज्जित तुल्याउन वा खिसीटिउरी गर्नका निम्ति गरिने हँस्सीठट्टा; गिल्ला। २. निन्दा; बदनामी।

उपहासक- *वि.* उपहास गर्ने; हँस्सी उडाउने; गिल्ला गर्ने।

उपहास्य- *वि.* उपहास गर्न योग्य; हँस्सी गर्न लायक।

उपहृत- *वि.* [सं.] उपहार चढाइएको; सौगात दिइएको।
उपांशु- *ना.* [सं.] एकान्तमा अरूले सुनिने गरी गरिएको देवताको प्रार्थना; मन्त्रजप।
उपाखण्ड- *ना.* [सं.] उत्पात; ज्यादा; औधी; उधुम।
उपाख्यान- *ना.* [सं.] १. पुरानो कथा; प्राचीन वृत्तान्त। २. ठुलो कथाअन्तर्गत रहने सानो कथा। ३. उखान।
उपाङ्ग- *ना.* [सं.] १. कुनै अङ्गको भाग; अवयव। २. कुनै वस्तुको अभावपूर्ति गर्ने अर्को सहायक वा पूरक वस्तु।
उपादान- *ना.* [सं.] १. लिने वा ग्रहण गर्ने काम। २. पाउने काम; प्राप्ति; उपलब्धि। ३. कुनै वस्तुको उपयोग गर्ने काम वा प्रक्रिया। ४. बोध; ज्ञान। ५. कुनै वस्तु तयार हुने सामग्री; साधन; कारण; हेतु। ६. कुनै कामका निम्ति दिइएको एकमुस्ट रकम।
उपादान कारण- *ना.* कुनै वस्तुका उत्पादनमा रहने मुख्य भौतिक वस्तु (जस्तै- कपडाको उपादान कारण धागो)।
उपादेय- *वि.* [सं.] १. लिन लायक; ग्रहण गर्न योग्य। २. उत्तम; श्रेष्ठ। ३. काम लाग्ने; उपयोगी।
उपादेयता- *ना.* १. ग्रहण गर्न योग्य हुनाको भाव वा अवस्था। २. उपयोगिता।
उपाधि- *ना.* [सं.] १. योग्यता, महत्त्व, सम्मान आदि जनाउने पद वा शब्द; पदवी; पद; दर्जा। २. एउटा कुरालाई अर्कै कुरा बताउने छल; कपट। ३. उपद्रव; उत्पात। ४. कर्तव्यको विचार; धार्मिक चिन्तन।
उपाधिधारी- *वि.* उपाधि पाएको; पदवी पाएको।
उपाध्यक्ष- *ना.* [सं.] कुनै संस्था आदिमा अध्यक्षको सहायक भएर काम गर्ने अधिकारी; उपसभापति।
उपाध्याय- *ना.* [सं.] १. वेदवेदाङ्ग पढाउने गुरु। २. शिक्षण वा अध्यापनकार्य गर्ने व्यक्ति। ३. उत्तम ब्राह्मणजाति भन्ने बुझाउँदा प्रयोग गरिने शब्द।
उपाध्यायी- *ना.* १. शिक्षिका; उपाध्याया। २. अध्यापककी पत्नी; गुरुमा।
उपान्त- *वि.* [सं.] १. अन्त्यभन्दा पहिलेको; छेउका नजिकको। *ना.* २. लेख्दा दायाँबायाँ छोडिने कागतको भाग; मार्जिन।
उपाम्मे- *वि.* [√ अपाम्मे] अगाध; ज्यादै; अपाम्मे।
उपाय- *ना.* [सं.] १. कुनै असजिलो वा अप्ठेरो काम सजिलोसँग गर्ने युक्ति; जुक्ति। २. उद्योग; प्रयत्न; सफलताका नजिक पुऱ्याउने मुख्य कुरो।
उपायसिद्ध- *वि.* उपायबाट सिद्ध हुन सक्ने।
उपायान्तर- *वि.* खास उपायदेखि बाहेकको; उपायदेखि भिन्न।
उपार्जन- *ना.* [सं.] खेतीपाती, इलम, उद्योग आदिबाट गरिने कमाइ; आम्दानी।
उपार्जनीय- *वि.* १. कमाउन योग्य। २. सङ्ग्रह गर्न लायक।
उपार्जित- *वि.* [सं.] १. कमाइएको; आम्दानी गरिएको। २. सङ्ग्रह गरिएको; बटुलिएको।
उपालम्भ- *ना.* [सं.] १. कसैको अशिष्ट वा अनुचित व्यवहारका निम्ति उसैसँग गरिने सिकायत; सम्झाइ, बुझाइसहितको हप्की; गुनासो; दुखेसो। २. निन्दा; अपवाद।
उपास्नु- *अ.क्रि.* [सं. उपवास+नु] केही नखाईकन बस्नु; निराहार बस्नु; व्रत बस्नु।
उपासक- *वि.* [सं.] १. उपासना वा आराधना गर्ने; भक्त। २. भिक्षुदेखि बाहेकको बुद्धपूजक; बुद्धमार्गी।
उपासन/उपासना- *ना.* [सं.] १. देवता वा पूज्य व्यक्तिका छेउमा बसेर प्रसन्न तुल्याउनका निम्ति गरिने चिन्तन, पूजन वा आराधन। २. कुनै विषय वा कुरामा ध्यान दिने वा लागिपर्ने काम।
उपासाइ- *ना.* [उपास् (+आइ)] उपास्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उपासिनु- *अ.क्रि.* केही नखाईकन बस्ने काम गरिनु; व्रत बसिनु।
उपासी- *वि.* [सं.] उपासना गर्ने; उपासक।
उपास्य- *वि.* [सं.] १. उपासना गर्न योग्य वा उचित; पूज्य; आराध्य। २. सेवा गरिएको (देवता वा पूज्यजन)।
उपिउँ/उपियाँ- *ना.* जुम्राजत्रो, फडकेर हिँड्ने, कलेजी रङको, प्राणीको रगतचुसुवा किरो।
उपेक्षक- *वि.* [सं.] १. उपेक्षा गर्ने; वास्ता नगर्ने; हेला गर्ने। २. उदासीन।
उपेक्षणीय- *वि.* [सं.] उपेक्षा गर्न योग्य वा उचित; घृणा गर्न लायक।
उपेक्षा- *ना.* [सं.] १. कसैलाई अयोग्य वा तुच्छ ठानेर उसप्रति ध्यान नदिने काम; बेवास्ता; लापर्बाही। २. तिरस्कार; निन्दा; अनादर।
उपेक्षित- *वि.* उपेक्षा गरिएको; निन्दित; तिरस्कृत।
उपेन्द्र- *ना.* [सं.] १. इन्द्रका कान्छो भाइको नाम। २. वामनरूप विष्णु।
उपेन्द्रवज्रा- *ना.* जगण, तगण, जगण र दुई गुरु भएको प्रत्येक पाउमा एघार अक्षर हुने वार्णिक छन्द।
उपोद्घात- *ना.* [सं.] १. आरम्भ; थालनी; सुरु। २. पुस्तकका प्रारम्भमा रहने वक्तव्य; भूमिका; प्रस्तावना।
उपोष्ण- *वि.* [सं.] कम उष्णता भएको; गर्मीले थोरै छोएको।
उपोष्ण प्रदेश- *ना.* कम उष्णता भएको प्रदेश; उष्ण प्रदेशका छेउछाउको प्रदेश।
उप्कनु- *अ.क्रि.* [सं. उत्पट] टाँसिएको वस्तु छुट्टिएर आउनु; पाप्रा निस्कनु।
उप्काइ- *ना.* उप्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उप्काइनु- *क.क्रि.* उप्काउन लाइनु।
उप्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. उप्कने पार्नु। *स.क्रि.* २. पाप्रा उप्काउने काम गर्नु।
उप्किनु- *अ.क्रि.* उप्कनु।
उप्रान्त- अव्य. [सं. उपरान्त] अब; उपरान्त।
उप्रीथुप्री- *क्रि.वि.* [उपरि+थुप्रो] एकमाथि अर्को भएर थुप्रने गरी; थपाथप; खातैखात; थोपरथापर।
उफान- *ना.* [उफार] १. दुध आदि उम्लेर माथि उठेको फिँजसहितको भाग; उमाल। २. मनोद्वेग; मानसिक झोक्का।
उफार्नु- *स.क्रि.* [उफ्र+आर+नु] कुनै वस्तुलाई माथितिर हुत्त्याउनु; उँभो फाल्नु; उराल्नु।
उफाराइ- *ना.* उफार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

उफारिनु- *क.क्रि.* उफार्ने काम गरिनु; उफ्राइको पात्र हुनु।
उफ्रनु- *अ.क्रि.* [सं. उत्स्फारण] १. जमिन छाडेर माथि बुर्लुक्क हुत्तिनु वा उछिट्टिनु। २. नाघ्नु; फड्कनु। ३. मात्तिनु; औताउनु; उर्लनु। ४. अति क्रुद्ध हुनु।
उफ्राइ- *ना.* उफ्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
उफ्राउफ्री- *ना.* [उफ्र+उफ्र] उफ्री उफ्री हिँड्ने काम; परस्पर उफ्रने क्रिया; सामूहिक उफ्राइ।
उफ्रिनु- *अ.क्रि.* [उफ्र+इ+नु] १. हे. उफ्रनु। २. उफ्रने हुनु।
उफ्रौला- *ना.* [उफ्र+औला] १. फुरौला (व्यङ्ग्यार्थमा)। २. टुटुल्को (ऐजनमा)।
उबडखाबड- *वि.* [हि.] १. अग्लो र होचो भएको; खाल्डाखुल्डी परेको; गल्ड्याङगुल्डुङ; खल्ड्याङखुल्डुङ। *ना.* २. त्यस्तो बाटो वा ठाउँ।
उबाइ- *ना.* [√ उबाउ (+आइ)] उबाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
उबाइनु- *क.क्रि.* उबाउने काम गरिनु; उघाइनु।
उबाउनु- *स.क्रि.* [सं. उद्वाहन] पानी, अनाज आदिमा अँजुली वा भाँडा गाडेर झिक्नु; उघाउनु।
उबार्नु- *स.क्रि.* [सं. उपसिकरण] १. कुनै निश्चित कामका लागि ठेकिएको वस्तु किफायत गरेर जोगाउनु; खर्च गरेर बचाउनु। २. जगेरा राख्नु; जतन गर्नु।
उबार- *ना.* जोगिएर रहेको अंश वा मात्रा; बचत।
उबाराइ- *ना.* उबार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उबारिनु- *क.क्रि.* उबार्ने काम गरिनु।
उबारु- *वि.* १. उबार्ने (मान्छे)। २. उब्रेको (वस्तु)।
उब्जनु- *अ.क्रि.* [सं. उत्पादन] १. उब्जा हुनु; बालीनाली फल्नु। २. अकस्मात् निस्कनु; प्रकट हुनु। ३. विचार फुर्नु।
उब्जनी- *ना.* [उब्जा+नी] उब्जा; उत्पादन; उब्जाबाली।
उब्जनी शक्ति- *ना.* उब्जा हुने क्षमता; जग्गाजमिनको बालीनाली राम्रोसँग सप्रने शक्ति।
उब्जा- *ना.* [सं. उत्पाद] १. जग्गाजमिनबाट हुने अन्नपातको आम्दानी; उब्जनी। २. उत्पादन।
उब्जाइ- *ना.* [√ उब्ज (+आइ)] उब्जने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उब्जाइनु- *क.क्रि.* उब्जाउने काम गरिनु।
उब्जाउ- *ना.* १. उब्जा हुने क्रिया वा प्रक्रिया। २. उब्जा। *वि.* ३. प्रशस्त मात्रामा उब्जा हुने; उर्वर।
उब्जाउनु- *प्रे.क्रि.* १. उब्जने पार्नु; उब्जा हुने तुल्याउनु। २. उत्पन्न गर्नु; उत्पादन गर्नु।
उब्जिनु- *अ.क्रि.* १. हे. उब्जनु। २. उत्पादन हुनु; उत्पादित हुनु।
उब्जिलो- *वि.* १. उब्जाउ; उत्पादनशील। २. उर्वर।
उब्रनु- *अ.क्रि.* [सं. उद्‍+नु] बचत हुनु; शेष रहनु; बाँकी रहनु।
उब्रा- *ना.* [उपर] जुम्लामा प्रचलित चलनअनुसार छरछिमेकीहरू बसी गफ गर्ने घरको एक खण्ड; ओथरा; बैठकघर; पञ्चायती घर।
उब्राइ- *ना.* [उब्र √ (+आइ)] उब्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उब्रिनु- *अ.क्रि.* १. हे. उब्रनु। २. उब्रने होइनु।
उब्रीपाब्री/उब्रेपाब्रे/उब्रोपाब्रो- *ना.* [उब्री (द्वि.)] १. उब्रेको वस्तु; उबारु वस्तु। २. रहलपहल।
उमड्नु- *अ.क्रि.* [सं. उद्भरण] १. उत्तेजित हुनु; भड्कनु; उभारिनु। २. उक्सनु; माथि आउनु; प्रकट हुनु।
उमडाइ- *ना.* उमड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उभय- *क्रि.वि.* [सं.] दुई नै; दुवै।
उभयचर- *वि.* जल र थल दुवै स्थानमा गति भएको वा हिँड्न सक्ने (भ्यागुतो, कछुवा इ)।)।
उभयतः- *क्रि.वि.* १. दुवैतिर; दुवैपट्टि। २. दुवैतर्फबाट।
उभयनिष्ठ- *वि.* १. दुवैमा बराबर आस्था वा निष्ठा राख्ने। २. दुवैमा रहेको।
उभयपक्ष- *ना.* शुक्ल र कृष्ण पक्ष।
उभयपक्षीय- *वि.* १. दुईतिरको; दुईतर्फी वा दुई पक्ष भएको। २. दुवै पक्षसित सम्बन्ध भएको।
उभयमध्यस्थ- *वि.* दुई थरीका बिचमा रहेर काम गर्ने (बिहेको लमी, कुराकानीको दोभासे इ.)।
उभयमुखी- *वि.* १. दुईतिर मुख हुने; दुई मुख हुने; दुईमुखे। २. दुईतिर हेर्ने। ३. दुईतिर आशा गर्ने।
उभयलिङ्गी- *वि.* १. व्याकरणमा दुवै लिङ्गमा प्रयोग हुने; स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग नछुट्टिने। २. स्त्री र पुरुष दुवैको चिह्न भएको।
उभयसङ्कट- *ना.* काम गरे पनि, नगरे पनि आइपर्ने सङ्कट; धर्मसङ्कट।
उभयार्थी- *वि.* दुई अर्थ लाग्ने (शब्द वा वाक्य)।
उभयालङ्कार- *ना.* शब्द र अर्थ दुवैमा भएको अलङ्कार।
उभाइ- *ना.* [√ उभाउ (+आइ)] उभाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
उभाइनु- *क.क्रि.* उभाउने काम गरिनु।
उभाउनु- *स.क्रि.* [उबाउ+नु] उबाउनु।
उभाड्नु- *स.क्रि.* [सं. उद्भरण] उत्तेजित पार्नु; भड्काउनु; उकास्नु।
उभाडाइ- *ना.* उभाड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उभाडिनु- *क.क्रि.* उभाड्ने काम गरिनु।
उभार्नु- *स.क्रि.* [उबार+नु] हे. उबार्नु।
उभार- *ना.* उबार।
उभाराइ- *ना.* उभार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उभारिनु- *क.क्रि.* उभार्ने काम गरिनु।
उभारु- *वि.* उबारु।
उभिनु- *अ.क्रि.* [प्रा. उब्भ + नु] १. खडा हुनु; ठडिनु। २. उठ्नु; ठिङ्गिनु।
उभिन्डिनु- *अ.क्रि.* [उभिन्डो+इ+नु] टाउको तल र खुट्टा माथि पर्नु; उभिन्डो हुनु; उँधमुन्टिनु।
उभिन्डो- *वि.* [सं. उद्मुण्डक > प्रा. उब्भिण्ण्य] १. टाउको वा मुख मुन्तिर परेको; घोप्टो परेको। २. उल्टो।
उभिन्डो कोटेरो- *ना.* १. सिमलजस्ता अग्ला रुखका हाँगामा तलैतला वा कोठैकोठा भएको उभिन्डो गुँड बनाउने चरो; तोपचरो; दमाईचरो; बगेडी। २. गोडा र टाउको जथाभाबी पारी सुतेको मान्छे। ३. उल्टो काम गर्ने वा कोग्ल्याँटो बुद्धिको मान्छे।

उभिन्ड्याइ- *ना.* [√ उभिन्डि (+याइ)] उभिन्डिने क्रिया वा प्रक्रिया।
उभिन्ड्याइनु- *क.क्रि.* उभिन्डो पारिनु।
उभिन्ड्याउनु- *प्रे.क्रि.* उभिन्डो पार्नु वा पार्न लगाउनु; उभिन्डिने पार्नु।
उभेटो- *ना.* [उभाउ+एटो] केही कुरो ढल्न नदिन आश्रयका रूपमा ठाडो किसिमले राखिएको टेवा (थाम, बाँस, घोचो इ.)।
उभ्याइ- *ना.* [√ उभि (+याइ)] उभिने क्रिया वा प्रक्रिया।
उभ्याइनु- *क.क्रि.* उभ्याउने काम गरिनु।
उभ्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. उभिने पार्नु; उभिन लाउनु। २. ठड्याउनु; ठाडो पार्नु।
उम्नु- *अ.क्रि.* [उम+नु] उँग्नु; उड्नु।
उम- *ना.* [प्रा. उड्ख] उङ; उँघ।
उमङ्ग- *ना.* [सं.] कुनै इच्छा लागेको काम गर्नलाई मनमा उब्जेको उत्साह; उल्लास; मनको उद्वेग; फुर्ती; तत्परता।
उमङ्गशील- *वि.* उमङ्ग भएको; उत्साही; फुर्तिलो।
उमठ्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. उम्मत्थ+नु] भित्रको वस्तु कुनै विकारद्वारा हुँडलिनु; पेटका आन्द्रा उमेठिनु; मडारिनु; बटारिनु।
उमठाइ- *ना.* उमठ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उमठाइनु- *क.क्रि.* उमठ्ने पारिनु।
उमठाउनु- *प्रे.क्रि.* उमठ्ने पार्नु।
उमठिनु- *अ.क्रि.* उमठ्ने होइनु वा हुनु।
उमराउ/उमराव- *ना.* [अ. उमराव] १. अमिर; धनीमानी। २. भाइभारदार।
उमर्कनु- *अ.क्रि.* [उमर्को+नु] उमर्कोद्वारा सास रोक्नु; निसासिलो हुनु।
उमर्काइ- *ना.* उमर्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
उमर्काइनु- *अ.क्रि.* उमर्कने पारिनु।
उमर्काउनु- *प्रे.क्रि.* उमर्कन लाउनु।
उमर्किनु- *अ.क्रि.* सास रोकिनु; निसासिनु; उमर्कनु।
उमर्को- *ना.* [सं. उष्म+को] सासको रोकाहट; निसासिने क्रिया।
उमा- *ना.* [सं.] महादेवकी पत्नी वा शक्ति; दुर्गा; पार्वती।
उमाइ- *ना.* [√ उम् (+आइ)] उम्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उमाइनु- *क.क्रि.* उम्ने पारिनु; उम्न लाइनु; उँगाइनु।
उमाउनु- *प्रे.क्रि.* उम्ने पार्नु; उम्न लाउनु।
उमापति- *ना.* [सं.] महादेव।
उमार्नु- *प्रे.क्रि.* [सं. अङ्कुर?] उम्रने पार्नु; उम्रन लगाउनु।
उमार- *ना.* १. उम्रने क्रिया वा प्रक्रिया। २. उम्राइको छिमल (उदा.- एकै उमारमा बारी हरियै भएछ।)।
उमाराइ- *ना.* उमार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उमारिनु- *क.क्रि.* उमार्ने काम गरिनु; उम्रने पारिनु।
उमाल्नु- *प्रे.क्रि.* [प्रा. उण्ह+ल्नु] उम्लने पार्नु; उम्लन लाउनु; उम्लाउनु।
उमाल- *ना.* १. उम्लने क्रिया; उम्लाइ। २. दुध, तेल आदि उम्लँदाखेरि उठेको भुल्को।
उमालिनु- *क.क्रि.* उमाल्ने काम गरिनु; उम्लने पारिनु।
उमिनु- *अ.क्रि.* [उम्+इ+नु] उम्ने होइनु; उँगिनु; उडिनु।
उमेठ्नु- *अ.क्रि.* [उमठ्+नु] हे. उमठ्नु।
उमेठाइ- *ना.* उमेठ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उमेठाइनु- *अ.क्रि.* उमठिने पारिनु।
उमेठिनु- *अ.क्रि.* उमठिने होइनु।
उमेद- *ना.* [फा. उम्मेद] हे. उम्मेद।
उमेदवार- *वि.* उम्मेदवार।
उमेदवारी- *ना.* उम्मेदवारी।
उमेर- *ना.* [अ. उम्र] १. आफ्नो जन्मदेखि वर्तमान अवस्थासम्मको समयको योग। २. जीवनको कुनै पनि अवस्था (बाल्यकाल, यौवन, वार्धक्य इ.)। ३. तरुणावस्था; बैंस।
उमेरदार- *वि.* १. पाको उमेरको; हुर्किएको। २.तन्नेरी; बैंसालु।
उमेरदारी- *ना.* १. उमेर बाँकी नै रहेको व्यक्ति; तन्नेरी; पट्ठो। *वि.* २. भर्खरको उमेरको; पट्ठो।
उम्कनु- *अ.क्रि.* [सं. उन्मुक्त] १. बन्धनबाट मुक्त हुनु; छुट्नु। २. कुनै खतरा वा सकसिलो परिस्थितिबाट बच्नु; जोगिनु। ३. खुल्नु; खुस्कनु। ४. भाग्नु; फुत्कनु। ५. कामबाट छुटकारा पाउनु।
उम्काइ- *ना.* उम्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
उम्काइनु- *क.क्रि.* उम्कने पारिनु; उम्कन लगाइनु।
उम्काउनु- *प्रे.क्रि.* उम्कने गराउनु; फुत्काउनु।
उम्किनु- *अ.क्रि.* १. उम्कनु। २. उम्कने होइनु।
उम्क्याइ- *ना.* उम्किने क्रिया वा प्रक्रिया; उम्काइ।
उम्टनु- *स.क्रि.* [उइँटो+नु] ज्यापु झार्नका निम्ति उइँटोद्वारा रुवा पेल्नु।
उम्टाइ- *ना.* उम्टने क्रिया वा प्रक्रिया।
उम्टाइनु- *क.क्रि.* उम्टने पारिनु; उम्टन लगाइनु।
उम्टाउनु- *प्रे.क्रि.* उम्टने पार्नु; उम्टन लगाउनु।
उम्तिनु- *अ.क्रि.* [सं. उन्मत्त] उन्मत्त हुनु; मात्तिनु; उम्लिनु।
उम्त्याइँ- *ना.* उम्तिने क्रिया वा प्रक्रिया।
उम्त्याइनु- *क.क्रि.* उम्तिने पारिनु।
उम्त्याउनु- *प्रे.क्रि.* उम्तिने पार्नु।
उम्त्याहट- *ना.* उम्तिने क्रिया वा प्रक्रिया।
उम्त्याहा- *वि.* उम्तिने स्वभावको; अहमत्याइँ लागेको।
उम्दा- *वि.* [अ. उम्द] उत्तम; बेस।
उम्मेद- *ना.* [फा. उम्मीद] आशा; भरोसा; इच्छा।
उम्मेदवार- *वि.* १. उमेद राख्ने; आशाकारी। *ना.* २. कुनै नोकरी वा विद्या हासिल गर्ने अवसर पाउने आशा राख्ने व्यक्ति। ३. कुनै पदमा रोजिनाका निम्ति आवेदन दिने व्यक्ति; प्रत्याशी।
उम्मेदवारी- *ना.* १. उम्मेदवार हुनाको क्रिया वा प्रक्रिया। २. आशा; आसरा। ३. पद वा सेवाका लागि औपचारिक रूपमा खडा हुने कार्य। ४. उम्मेदवारको दायित्व।
उम्रनु- *अ.क्रि.* [सं. अङ्कुरण] १. बीजबाट टुसा आउनु; टुसा निस्कनु; अङ्कुराउनु। २. बोटबिरुवा आदि पैदा हुनु; उब्जनु। ३. मनमा विचार उत्पन्न हुनु।
उम्राइ- *ना.* उम्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
उम्राइनु- *क.क्रि.* उम्रने पारिनु।
उम्राउनु- *प्रे.क्रि.* उम्रन वा उमार्न लगाउनु; उम्रने पार्नु।

उम्रिनु- *अ.क्रि.* १. हे. उम्रनु। २. उम्रने होइनु।
उम्लनु- *अ.क्रि.* [सं. उष्म+ल+नु] धेरै ताताले गर्दा झोलिलो पदार्थ फिँज तथा बाफसहित भएर माथि उठ्नु; छड्कनु।
उम्लाइ- *ना.* उम्लने क्रिया वा प्रक्रिया।
उम्लिनु- *अ.क्रि.* उम्लनु।
उम्लाउनु- *प्रे.क्रि.* १. उम्लन लगाउनु; उम्लने पार्नु। २. उमाल्नु।
उम्ल्याइ- *ना.* उम्लिने क्रिया वा प्रक्रिया; उम्लाइ।
उम्ल्याहट- *ना.* उम्लिने क्रिया वा प्रक्रिया; उम्ल्याइ; उम्लाइ।
उरः पीडा- *ना.* [सं.] छाती दुख्ने क्रिया; छातीको दुखाइ; पेटदुखाइ।
उर- *ना.* [सं. उरस्] छाती; वक्षस्थल।
उरक्षत- *ना.* १. कुनै कारणबाट फोक्सामा परेको प्वाल। २. श्वास निकाल्न छातीमा बनाइने प्वाल।
उरग- *ना.* छातीले घसेर हिँड्ने जीव।
उरश्चिकित्सा- *ना.* छातीका रोगको उपचार।
उरश्चिकित्सालय- *ना.* छातीका रोगको उपचार गर्ने अस्पताल (चेस्ट क्लिनिक)।
उरश्छेदन- *ना.* मुटु, फोक्सो र ग्रासनलीको शल्यक्रिया गर्न छातीको सतहमा प्वाल पार्ने काम वा प्रणाली।
उरन्ठेउला उरन्ठेउली- *वि.* [उरन्ठेउलो+उरन्ठेउली] बढ्ता चकचक गर्ने; आलाकाँचा; बुद्धि नछिप्पिएका (केटाकेटी)।
उरन्ठेउली- *वि.* [उरन्ठेउलो+ई] आलीकाँची; अति चकचके; बुद्धि नछिप्पिएकी।
उरन्ठेउलो/उरन्ठचाउलो- *वि.* [उल्लु+ठेउलो] बढ्ता चकचके भई नचाहिँदो काम गर्ने स्वभावको; उटपट्याङ्गे; बुद्धि नछिप्पिएको; आलोकाँचो।
उरमुट्ट- *वि.* [उग्रमुष्ठ] १. सफासँग नचिनिने; धुर्मैलो। २. कुनै चिज कुनै भाँडामा कसिलोसँग खाँदिएको; अरमट्ट परेको। ३. ज्यादै डोलो र खँदिलो।
उरस्त्राण- *ना.* [सं.] युद्धमा छातीको बचाउ गर्न लगाइने वस्तु; कवच।
उराठ- *ना.* नरमाइलोपन; दिक्दारी; विरक्ति।
उराठिनु- *अ.क्रि.* उदास हुनु वा उराठ लाग्नु।
उराठिलो- *वि.* उराठ लाग्ने; दिक्दार लाग्ने; नरमाइलो लाग्ने।
उराठे- *वि.* १. उदास। २. उराठिलो।
उराल्नु- *स.क्रि.* [सं. उर्रल्लक] १. आकाशतिर फ्याँक्नु; उफार्नु। २. पुलपुल्याउनु; मत्त्याउनु। ३. बहकाउनु।
उरालाइ- *ना.* उराल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
उरालिनु- *क.क्रि.* उराल्ने काम गरिनु।
उराल- *ना.* [सं. उर्राल्ल] आकाशतिर हुत्त्याउने क्रिया; माथितिर हुर्‍याउने क्रिया।
उरालधुराल- *ना.* उराल्ने र छर्ने काम; चम्काउने र धुरा पस्ने काम।
उरालपाँजे- *वि.* १. धान रोप्ता एक पाँजो बिउ माथितिर हुत्त्याई त्यो माथिबाट खसिनसक्तै आफ्ना हातको बिउ रोपिसक्ने; असाढ्रे छिटो खेत रोप्न जान्ने। २. छिटो; छरितो।
उरिलो- *ना.* तिलको जस्तो मसिनो पात भई पहेँलो फूल फुल्ने एक प्रकारको झार।
उरुङ- *ना.* [सं. उरु] थुप्रो; रास; थाक; चाङ।
उरुङखात- *वि.* १. धेरै; प्रशस्त। *क्रि.वि.* २. धेरै।
उरोज- *ना.* [सं.] छातीमा हुने विशेष किसिमका अङ्ग; स्तन; कुच; दुध।
उर्गल- *ना.* [सं. उद्गल] चिउरा, धान आदि कुट्ने काठको ओखल।
उर्दी- *ना.* [अ. वर्दी] निश्चित कामका लागि सार्वजनिक रूपमा दिइएको अधिकारीको आज्ञा; आदेश।
उर्दी पोसाक- *ना.* कार्यालय आदिको औपचारिक पोसाक।
उर्दु- *ना.* [तु. उर्दू] अधिक मात्रामा अरबी अनि कम मात्रामा फारसी र तुर्केली भाषाका शब्द मिसिएको, फारसी लिपिमा लेखिने एक भाषा।
उर्दू- *ना.* हे. उर्दु।
उर्नी- *ना.* [धि.] एउटा मात्र तारको धागो हुने र रेटेर बजाइने एक खालको बाजा; एकतारे बाजा।
उर्फ- *संयो.* [अ.] हे. अथवा।
उर्लंदो- *वि.* [उर्ल+दो] उर्लिरहेको।
उर्लनु- *अ.क्रि.* [सं. उद्रोहण] १. नदी, नाला, खोला आदिमा छाल उठ्नु; तरङ्ग आउनु; बाढी आउनु; खोला बढ्नु। २. मात्तिनु; उन्मत्त हुनु; बढ्ता हुनु। ३. बम्कनु; जङ्गिनु।
उर्लाइ- *ना.* उर्लने क्रिया वा प्रक्रिया।
उर्लाइनु- *क.क्रि.* उर्लने पारिनु।
उर्लाउनु- *प्रे.क्रि.* उर्लने पार्नु।
उर्लाहट- *ना.* उर्लने क्रिया वा प्रक्रिया।
उर्लिंदो- *वि.* उर्लने खालको; उर्लने; बेगिलो।
उर्ल्याइँ- उर्लिने क्रिया वा प्रक्रिया; उर्लाइ।
उर्ल्याहट- *ना.* उर्लिने क्रिया वा प्रक्रिया; उर्ल्याइँ।
उर्वर- *ना.* [सं.] धेरै उब्जनी हुने; धेरै कुरा वा वस्तु निस्कन सक्ने; उब्जाउ।
उर्वरक- *वि.* १. उर्वर गराउने; मलिलो तुल्याउने। *ना.* २. माटाको उर्वराशक्ति बढाउनका निम्ति खेतमा प्रयोग गरिने वस्तु; मल।
उर्वरक्षमता- *ना.* भूमिलाई उर्वर तुल्याउने शक्ति; मलिलो पार्ने सामर्थ्य।
उर्वरता- *ना.* १. उर्वरपना; मलिलोपना। २. जन्माउन वा उमार्न सक्ने गुण वा क्षमता।
उर्वरा- *ना.* [सं.] १. धेरै उब्जाउ हुने भूमि; उब्जाउ जग्गा। *वि.* २. हे. उर्वर।
उर्वशी- *ना.* [सं.] एक प्रसिद्ध अप्सरा; वसिष्ठ र अगस्त्यकी आमा।
उर्वी- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी। २. विस्तृत भूमि; मैदान।
उलटपलट/उलटपुलट- *ना.* [उल्ट+पल्ट] १. ठुलो परिवर्तन; हेरफेर; अदलीबदली। २. अव्यवस्था; गोलमाल। ३. परिवर्तन।
उलटफेर- *ना.* [उल्ट+फेर] उलटपुलट।
उलामाला- *ना.* [√ उल्याउनु] अर्काको लैलै; होहोरे।
उलिनी- *ना.* [सं. उर्ण+?] आगो पार्न प्रयोग गरिने धार नभएको कर्द; चकमक।

उलिन्काठ- *ना.* [अङ्. वेइङ-कट] छत नभएको, कसैलाई बसाएर दुईतिरबाट दुई वा तीन जनाले बोकी लैजान हुने सवारी साधन; तामदान; ओलिन्काठ।

उलूक- *ना.* [सं.] उल्लु चरो; लाटोकोसेरो।

उलेली- *ना.* [सं. उल्लोल] विशेष गरी यौवन वा कामवासनाको उत्तेजना; यौनेच्छा; कामेच्छा।

उल्कनु- *अ.क्रि.* [सं. उल्का+नु] १. उल्का झैं नराम्रो परिणाम देखाउने काम हुनु। २. छिहिलिनु; जिस्कनु; इत्तरिनु। ३. लाजभाँड बोल्नु।

उल्का- *ना.* [सं.] १. कुनै बेला रातमा आकाशबाट खस्न लागेको वा एक दिशातिर गइरहेको देखिने तेजःपुञ्ज; धूमकेतु। २. आकस्मिक रूपमा हुने उत्पात; अचानक आइपरेको उपद्रो। ३. अगुल्टो; बल्दो दाउरो।

उल्काइ- *ना.* [√ उल्क(+आइ)] उल्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्काइनु- *क.क्रि.* उल्कने पारिनु; उल्कन लाइनु।

उल्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. उल्कने पार्नु; उल्कन लाउनु। २. उल्लीबिल्ली पार्नु।

उल्कामुख- *ना.* [सं.] १. एक प्रकारको राँकेभूत; राँकेभूत। २. स्याल।

उल्काहट- *ना.* [उल्काउ+आहट] उल्कने तथा उल्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्किनु- *अ.क्रि.* [उल्क+इ+नु] १. हे. उल्कनु। २. उल्कने होइनु।

उल्की- *ना.* उल्क्याइँ।

उल्क्याइँ- *ना.* उल्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्क्याइनु- *क.क्रि.* उल्किने पारिनु; उल्किन लगाइनु।

उल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* उल्किने पार्नु; उल्किन लगाउनु।

उल्क्याहट- *ना.* उल्किने अथवा उल्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्क्याहा- *वि.* उल्किने स्वभावको; उल्कीमा लाग्ने।

उल्छिनु- *अ.क्रि.* [तुल. हि. हिलक = बोक्रा] कुनै फलफूल आदिको बोक्रा छोडिनु; बोक्रा नङ्गिनु।

उल्छ्याइ- *ना.* उल्छिने क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्छ्याइनु- *अ.क्रि.* उल्छिने होइनु।

उल्छ्याउनु- *प्रे.क्रि.* उल्छिने पार्नु।

उल्झनु- *स.क्रि.*[प्रा. उल्झलिअ] १. पानी, अनाज आदि अँजुली वा भाँडाले उघाउँदै फाल्ने काम गर्नु; हुत्त्याउनु। २. बेकाममा वा नचाहिँदो रूपमा खर्च गर्नु। *अ.क्रि.* ३. झन्झटमा फस्नु।

उल्झन- *ना.* उल्झने स्थिति वा प्रक्रिया।

उल्झाइ- *ना.* उल्झने क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्झाइनु- *क.क्रि.* उल्झने पारिनु; उल्झन लगाइनु।

उल्झाउनु- *स.क्रि.* कुनै वस्तु हातले वा कुनै साधनले हुत्त्याउने काम गर्नु।

उल्झाहट- *ना.* उल्झने क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्झिनु- *क.क्रि.* उल्झने काम गरिनु।

उल्टनु- *अ.क्रि.* [सं. उल्लोटन] १. उल्टो हुनु; पल्टनु। २. एक पटक बाली भइसकेका गाईभैँसीले पुनः बहर वा राँगो खोज्नु। ३. एक अड्डाले गरेका कुनै मुद्दाको फैसलाको विरुद्ध माथिल्लो अड्डाबाट फैसला हुनु; बदर हुनु। *स.क्रि.* ४. पानी नहालीकन फुको भुस, खरानी आदिले भाँडा साफ गर्नु; उड्कनु। ५. फिँजिएको वा छरिएको बिस्कुन थुप्र्याउनु। ६. फर्काउनु; उल्टो पार्नु।

उल्टाइ- *ना.* उल्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्टाइनु- *क.क्रि.* उल्टने पारिनु; उल्टन लगाइनु।

उल्टाइपल्टाइ- *ना.* राम्ररी गरिने हेरफेर; उल्टापाल्टी।

उल्टाउनु- *प्रे.क्रि.* १. उल्टो पार्नु। २. बदर वा खारेज गराउनु अथवा गर्न लगाउनु।

उल्टापाल्टा/उल्टापाल्टी/उल्टापुल्टा- *ना.* [उल्टो (द्वि.)+ पाल्टा/पाल्टी/पुल्टा] १. उलटपलट; हेरफेर; अदलीबदली। २. साटफेर; सट्टापट्टा। *वि.* ३. विनाक्रमको; जथाभाबी।

उल्टिनु- *अ.क्रि.* [उल्ट+इ+नु] १. उल्टनु। २. उल्टने होइनु।

उल्टी- *ना.* [उल्ट+ई] १. घिन वा दिगमिगले गर्दा वा कुनै समयमा मुखतिरैबाट फर्किएको खाएको अन्न। २. त्यसरी अन्न फर्कने प्रक्रिया; वमन; बान्ता; छाद। ३. उल्टो।

उल्टीकोट- *ना.* १. बोलतुरुपमा विपक्षीले सबै प्वाइन्ट खाएमा हुने, तासको एक खेल वा दाउ। २. उल्टो पारेर लगाउन हुने कोट।

उल्टी म्याद- *ना.* अदालतमा परेका मुद्दा छिनिएपछि हरुवाले हारेको सो मुद्दा उल्टाउनलाई माथिल्लो अदालतमा दायर गर्न तोकिएको समय।

उल्टो- *वि.* [उल्ट+ओ] १. सामान्य गुण, अनुभव, धारणा र मान्यतासँग नमिल्ने; सुल्टोको विपरीत; बिब्लेँटो। २. उल्टो स्वभावको; अधबेसो; वाममार्गी।

उल्टो चक्रवात- *ना.* जुन दिशा भएर बहनुपर्ने हो सो नभई उल्टो दिशातिर बहने खालको वायुको गति; भुमरी; हुन्डरी।

उल्टोपाल्टो- *ना.* हे. उल्टापाल्टा; उल्टापाल्टी।

उल्टोसुल्टो- *वि.* मनपरी; जथानाम।

उल्टो चपत- *ना.* दोचन्डा; नोक्सानी।

उल्था- *ना.* [उल्टा] एक भाषामा लेखिएको वा भनिएको कुरा वा लेख अर्को भाषामा लेख्ने वा भन्ने काम; अनुवाद।

उल्थिनु- *अ.क्रि.* उल्था हुनु; अनूदित हुनु।

उल्थ्याइ- *ना.* उल्थिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

उल्थ्याइनु- *क.क्रि.* उल्था गरिनु; उल्थिन लाइनु।

उल्थ्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* उल्था गर्नु; उल्थिने पार्नु।

उल्फत/उल्फा- *वि.* [सं.] १. नचाहिँदो; फजुल; अनावश्यक। *ना.* २. नचाहिँदो काम कारबाई। ३. फोकटको वस्तु।

उल्लङ्घन- *ना.* [सं.] १. नाघ्ने वा फड्कने क्रिया। २. मर्यादाको त्याग; नियमको अवहेलना।

उल्लङ्घनीय/उल्लङ्घ्य- *वि.* उल्लङ्घन गर्न लायक।

उल्लसित- *वि.* [सं.] उल्लासमय; प्रसन्न।

उल्लास- *ना.* [सं.] १. आनन्द; हर्ष। २. प्रकाश; चमक। ३. ग्रन्थको विभाग; अध्याय। ४. एउटाको गुण वा दोष अर्कामा गुण वा दोष हुन जाने एक काव्यालङ्कार।

उल्लासक- *वि.* उल्लास दिने।

उल्लासित- *वि.* उल्लास दिलाइएको; उल्लसित पारिएको।

उल्लासी- *वि.* उल्लासपूर्ण (व्यक्ति इ.)।
उल्लिनु- *अ.क्रि.* [उल्लु+इ+नु] १. जिस्किनु; गिजिनु। २. उल्लु बन्नु; मूर्ख बन्नु।
उल्लिखित- *वि.* [सं.] १. उल्लेख गरिएको; पूर्वोक्त। २. लेखिएको; खोपिएको; कपिएको; उत्कीर्ण। ३. चित्र वा तस्बिर लेखिएको; चित्रित; अङ्कित। ४. सान गरिएको; इङ्गित।
उल्लीबिल्ली- *ना.* [उल्लि (द्वि.)] १. मर्म पर्ने वा पुऱ्याउने किसिमको ठट्टा; घोचपेचको दिल्लगी; छनक हानेर गरिएको ख्यालठट्टा। २. हाँसोमा उडाएर जिल्ल पार्ने व्यङ्ग्य।
उल्लु- *ना.* [सं. उलूक] १. लाटोकोसेरो वा मुल्का। *वि.* २. निर्बुद्धि; मूर्ख, बेकुफ। ३. उरन्ठेउलो; बदमास; सिल्ली।
उल्लू- *ना.* हे. उल्लु।
उल्लेख- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा, विचार आदि लेखको रूपमा ल्याउने वा लेख्ने क्रिया। २. लिखत; लेख। ३. विवरण; वर्णन; उद्धरण; चर्चा; प्रसङ्ग। ४. एउटै व्यक्तिलाई धेरैले अनेक प्रकारका नाताले वा धेरैले एउटै नाताले उल्लेख गरेमा पर्ने एक अर्थालङ्कार।
उल्लेखनीय- *वि.* उल्लेख गर्न योग्य।
उल्लोल- *ना.* [सं.] १. छाल; लहर; तरङ्ग। *वि.* २. चञ्चल; अस्थिर; लल्याकलुलुक हुने।
उल्ल्याइँ- *ना.* [उल्लु+याइँ] १. उल्लुमा हुने गुण; उल्लुपना। २. हलुङ्गो ठट्टा; सिल्ल्याइँ।
उल्ल्याइ- *ना.* [√ उल्ल्याउ (+आइ)] उल्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उल्ल्याइनु- *क.क्रि.* उल्लिने पारिनु; उल्लिन लाउनु।
उल्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* [उल्लि+आउ+नु] १. उल्लिने पार्नु; उल्लिन लगाउनु। २. उल्लीबिल्ली पार्नु; मूर्ख तुल्याउनु।
उल्ल्याहट- *ना.* उल्लिने क्रिया वा प्रक्रिया; उल्लुपना।
उवा- *ना.* हिमालतिर हुने एक प्रसिद्ध अन्न।
उशीर- *ना.* [सं.] जरो सुगन्धित हुने कुशका जातको घाँस; खसखसको बोट।
उष (:)- *ना.* [सं.] उषा; प्रभात।
उषःकाल- *ना.* बिहानीपखको समय; अरुणोदयभन्दा पहिलेको समय।
उषःपाषाण- *ना.* प्रागैतिहासिक पुरातत्त्वविद् बेन्जामिन हेरिसनले जम्मा गरेका पाषाण उपकरण।
उषा- *ना.* [सं.] १. अरुणोदय हुने बेला; झिसमिसे उज्यालो; प्रभात; उषःकाल। २. अरुणोदयको आकाशको लाली। ३. वाणासुरकी छोरी।
उषकाल- *ना.* मिरमिरे बिहानी; उषःकाल।
उषाश्मयुग- *ना.* आजभन्दा सात करोड वर्षपहिले प्रारम्भ भएको युग; स्तनपायी प्राणीको सृष्टि प्रारम्भ भएको युग।
उष्ट्र- *ना.* [सं.] उँट।
उष्ण- *वि.* [सं.] १. धेरै तातो; अति गरम; तप्त। *ना.* २. गर्मी; घाम। ३. राप। ४. ग्रीष्म ऋतु।
उष्ण कटिबन्ध- *ना.* भूगोलका कर्कट र मकररेखाहरूका बिचमा पर्ने ज्यादै गर्मी हुने भाग।
उष्ण प्रदेश- *ना.* गर्मी हुने भाग वा क्षेत्र; गर्मी मुलुक।
उष्णोत्स- *ना.* धरातलका छिद्रबाट जोडसँग निस्कने तातो पानीको फोहोरा।
उष्म- *ना.* [सं.] १. गर्मीको समय; ग्रीष्म ऋतु। २. गर्मी; ताप। ३. गरम मिजास। ४. सकारको साथमा उच्चरित हुने (श, ष स इ.)।
उष्मज- *ना.* गर्मीको समयमा वा गर्मीबाट पैदा हुने किरो।
उष्मीभवन- *ना.* शब्दका अनुष्म ध्वनिहरू उष्म ध्वनिमा परिवर्तन हुने प्रक्रिया (जस्तो- माथितिर > मास्तिर)।
उस्- *वि.बो.* १. कुनै काम गर्न झिँजो वा पट्यारलाग्दा मुखबाट निस्कने आवाज। २. अर्काले भनेका कुरालाई मन नपराएको जनाउने शब्द।
उस- सर्व. [प्रा. अवैह्य > भा. इ. अवस्य] विभक्ति लाग्दा हुने 'ऊ' को तिर्यक् रूप (जस्तै- उसले, उसलाई इ.)।
उसर- *ना.* [सं. ऊषर] १. नुनिलो माटो भएको जमिन। २. बोटबिरुवाहरू केही नउम्रने जमिन; बाँझो जग्गा; ऊषर।
उसरी- *क्रि.वि.* [उसो+गरी] उसो गरी; त्यसरी।
उसिन्नु- *स.क्रि.* [सं. उष्णायन] अनाज, फल, मासु आदिलाई पानी हालेर पकाउनु; गुम्स्याउनु; उमाल्नु; बफाउनु।
उसिनपसिन- *ना.* हे. असिनपसिन।
उसिनपासिन- *ना.* १. पकाउने, पस्कने आदि भान्साको काम। २. इच्छा नहुँदा नहुँदै पनि करबलले पकाई पस्की खान दिने क्रिया।
उसिना- *वि.* १. उसिनेको; बफाएको। *ना.* २. उसिनेको धान वा त्यस्तो धानको चामल।
उसिनाइ- *ना.* उसिन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
उसिनाहा/उसिनुवा- *वि./ना.* उसिना।
उसिसनिसिस- *क्रि.वि.* [सं. उच्छ्वास+निःश्वास] १. हावा बन्द हुँदा वा ज्यादा घन्चमन्च हुँदा गर्मी भई सास फेर्न असजिलो हुने किसिमले वा निसासिने गरी; उकुसमुकुस। २. *ना.* त्यसरी असजिलो हुने वा निसासिने स्थिति।
उसै- *क्रि.वि.* [उसो+ऐ] १. उसो नै, त्यसै। २. विनाकामले; काम नभईकन। ३. पैसा वा मोल नतिरीकनै।
उसो- *वि.* [उस+ओ] ऊजस्तो; उस्तो।
उस्ताद- *ना.* [अ.] १. सङ्गीत, नृत्य आदिको गुरु। २. गवैया। *वि.* ३. काम गर्न सिपालु; निपुण; पोख्त। ४. धूर्त।
उस्तादी- *ना.* उस्तादमा रहेको गुण वा दायित्व।
उस्तै- *वि.* [उस्तो+ऐ] उस्तो नै, ऊ जस्तै; त्यस्तै।
उस्तो- *वि.* [उ+जस्तो] १. ऊजस्तो; त्यस्तो। *क्रि.वि.* २. त्यत्तिको; प्रायः; त्यति धेर।
उहाँ- सर्व. [ऊ+हाँ] १. 'ऊ' को सम्मानसूचक शब्द; मान्यजनलाई सङ्केत गर्दा भनिने शब्द। *क्रि.वि.* २. त्यहाँ; त्यस ठाउँमा; वहाँ।
उहिले- *क्रि.वि.* [ऊ+हिले] धेरै वर्षपहिले; प्राचीन कालमा; अघि नै।
उहिल्यै- *क्रि.वि.* उहिले नै; पहिले नै।
उहीँ- अव्य. [उहाँ+नै] १. उहाँ नै; त्यहाँ नै। सर्व. २. उहाँ नै।
उही- सर्व. [ऊ+ई] ऊ नै; त्यही।
उहुँ- *वि.बो.* १. अस्वीकार वा निषेध बुझाउने शब्द; अहँ। २. कुनै पीडा, स्वाड, नक्कल इ. बुझाउँदा प्रयोग गरिने शब्द।
उहु- *वि.बो.* असह्य पीडा वा दुःख हुँदा मुखबाट निस्कने शब्द। (उदा.- उहु, मेरो पेट साह्रै दुख्यो!)।

ऊ

ऊ[१]- देवनागरी वर्णमालाको स्वरवर्णमध्ये छैटौं स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा ओष्ठस्थानबाट उच्चारण हुने, दीर्घ स्वर मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार पश्च र बन्दसमेत मानिएको दीर्घ स्वर; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

ऊ[२]- सर्व. [सं. अदस्] **१.** प्रथम पुरुषको एकवचन बुझाउने शब्द; त्यो। **२.** टाढाको वस्तुलाई औँल्याएर वा तोकेर देखाउँदा भनिने शब्द।

ऊँचनीच- *ना.* [सं. उच्च+नीच] हे. उचनिच।

ऊँचाइ- *ना.* [ऊँचो+आइ] हे. उचाइ।

ऊँचो- *वि.* [सं. उच्च] हे. उचो।

ऊँट- *ना.* [सं. उष्ट्र] हे. उँट।

ऊकार- *ना.* [सं.] **१.** 'ऊ' अक्षर। **२.** उकारको दीर्घ रूप (ू)।

ऊ जुनी- *ना.* [उ+सं. योनि] **१.** पूर्वजन्म। **२.** मरेपछि फेरि हुने जन्म।

ऊढ- *वि.* [सं.] **१.** बिहा भएको; विवाहित। **२.** स्वास्नी पाल्ने अभिभारा बोकेको।

ऊढा- *वि.* बिहा भएकी; विवाहिता।

ऊद- *ना.* हे. उद।

ऊन- *ना.* हे. उन।

ऊनी- *ना.* हे. उनी।

ऊरु- *ना.* [सं.] तिघ्रा।

ऊरुज- *वि.* **१.** जाँघबाट उत्पन्न भएको। *ना.* **२.** परम्परित वार्णाश्रिमको धारणाअनुसार भगवान्‌को जाँघबाट जन्मेको भनिने वैश्यजाति।

ऊरुज स्तम्भ- *ना.* गोडा कक्रिने वा जकडिने एक रोग; वातरोगको एक भेद।

ऊर्ज- *ना.* [सं.] आत्मबल; आत्मशक्ति; प्राण; हिम्मत।

ऊर्जस्वल/ऊर्जस्वी- *वि.* **१.** बलवान्; शक्तिशाली। **२.** प्राणवान्। **३.** हिम्मत भएको।

ऊर्जा- *ना.* [सं.] **१.** बल; शक्ति। **२.** भोजन। **३.** सास; श्वास। **४.** उत्साह। **५.** कुनै वस्तुले उत्पन्न गर्न सक्ने सम्पूर्ण कार्यको योगफल।

ऊर्जा प्रजनक- *ना.* जेनरेटर।

ऊर्जा सङ्कट- *ना.* ऊर्जाको अभावमा हुने दुःख वा आपत्ति।

ऊर्ण- *ना.* [सं.] हे. ऊन।

ऊर्णनाभ- *ना.* माकुरो।

ऊर्ध्व- *वि.* [सं.] माथिल्लो; माथिको; उँभो।

ऊर्ध्वकेश- *वि.* ठाडा ठाडा कपाल हुने; कपाल जिङ्ग्रिङ्ग परेको।

ऊर्ध्वगामी- *वि.* ऊ **१.**मास्तिर जाने; चढ्ने। **२.** मुक्त; निर्वाणप्राप्त।

ऊर्ध्वदेह- *ना.* मरेपछि प्राप्त हुने शरीर; प्रेतशरीर।

ऊर्ध्वपातन- *ना.* तरल पदार्थलाई बाफ बनाई मास्तिर हुत्याउने वा फ्याँक्ने क्रिया।

ऊर्ध्वपुण्ड्र- *ना.* वैष्णव सम्प्रदायका अनुयायीहरूले लगाउने टिको; ठाडो टिको।

ऊर्ध्वबाहु- *ना.* **१.** एउटा हात देवताका नाउँमा माथि उठाइराख्ने तपस्वी। *वि.* **२.** माथितिर हात उठाएको।

ऊर्ध्वमुख- *वि.* **१.** मास्तिर मुख फर्केको। *ना.* **२.** आगो।

ऊर्ध्वमूल- *वि.* **१.** माथितिर जरा हुने (वेदवृक्ष)। *ना.* **२.** संसार; जगत्।

ऊर्ध्वरेखा- *ना.* हात वा पैतालाको बिचमा हुने भाग्यसूचक ठाडो रेखा; भाग्यरेखा।

ऊर्ध्वरेता- *वि.* वीर्यस्खलन नभई ऊर्ध्वगामी भएको (पूर्ण ब्रह्मचारी)।

ऊर्ध्वलोक- *ना.* हे. स्वर्ग।

ऊर्ध्ववायु- *ना.* डकार।

ऊर्ध्वश्वास- *ना.* मर्ने बेलामा वेगसँग बढेको सास; आखिरी अवस्थाको सास।

ऊर्मि- *ना.* [सं.] **१.** नदी, समुद्र आदिमा हावा आदिले ल्याउने छाल; लहर; तरङ्ग। **२.** दुःख; पीडा।

ऊर्मिल- *वि.* लहर उठेको; छाल उठेको; तरङ्गित।

ऊषर- *ना.* [सं.] हे. ऊसर।

ऊषा- *ना.* [सं.] हे. उषा।

ऊष्म- *ना.* [सं.] **१.** तातोपना; गर्मी; उष्णता। *वि.* **२.** गरम; तातो; उष्ण (वस्तु आदि)।

ऊष्मवर्ण- *ना.* उच्चारण गर्दा बढ्ता श्वास खर्च गर्नुपर्ने श, ष, स, ह- यी चार वर्ण।

ऊष्मा- *ना.* [सं.] **१.** ज्यादै गर्मी हुने समय; ग्रीष्म ऋतु; गर्मीको याम। **२.** तातोपना; ताप; गर्मी। **३.** तातो पानीबाट धुवाँका रूपमा निस्कने जलकणको समूह; बाफ; भाप।

ऊष्मीभवन- *ना.* [सं.] कुनै ध्वनि ऊष्मध्वनिमा परिवर्तित हुने प्रक्रिया।

ऊष्मीभूत- *वि.* [सं.] पृष्ठध्वनिमा घर्षण उत्पन्न भएर सास छिर्न पाउँदा उच्चरित हुने (व्यञ्जन); घृष्ट; सङ्घर्षी (व्यञ्जन)।

ऊसर- *ना.* हे. उसर।

ऊह- *ना.* [सं.] **१.** कुनै वस्तु वा विषयका सम्बन्धमा गरिने तर्क; विचार। **२.** अनुमान; अन्दाज।

ऊहापोह- *ना.* मनमा उठ्ने अनेक प्रकारका तर्कवितर्क वा सोचविचार।

ऋ

ऋ- देवनागरी वर्णमालाको स्वरवर्णमध्ये सातौँ स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा मूर्द्धस्थानबाट उच्चारण हुने, ह्रस्व स्वरवर्ण मानिएको र नेपाली भाषामा 'रि' का रूपमा उच्चारण गरिने वर्ण; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

ऋक्- *ना.* [सं.] १. पद्यमा लेखिएको वेदमन्त्र; ऋचा। २. चार वेदमध्ये पहिलो वेद; ऋग्वेद।

ऋकार- *ना.* [सं.] १. 'ऋ' अक्षर। २. व्यञ्जनवर्णमा ऋस्वर जोड्दा दिइने चिह्न (ृ)।

ऋक्ष- *ना.* [सं.] १. नक्षत्र; तारा। २. भालु।

ऋक्षपति- १. चन्द्रमा। २. रामको सेनापतिका रूपमा काम गर्ने रामायणप्रसिद्ध भालु; जाम्बवान्।

ऋग्वेद- *ना.* [सं.] चार वेदमध्ये पहिलो वेद; वेदको पद्यसंहिता।

ऋग्वेदी- *वि.* १. ऋग्वेदको ज्ञाता। २. ऋग्वेद पाठ गर्ने वा ऋग्वेदको अनुयायी। ३. ऋग्वेदका मन्त्रहरूद्वारा संस्कार गरिने (ब्राह्मण)।

ऋचा- *ना.* [सं.] पद्यमा लेखिएको वैदिक मन्त्र; वेदको पद्यसंहिता; कण्डिका।

ऋजु- *वि.* [सं.] १. बाङ्गो वा टेढो नभएको; सोझो; सरल। २. छल, प्रपञ्च नभएको; सिधासाधा; सज्जन। ३. अनुकूल।

ऋजुता- *ना.* १. ऋजु हुनाको भाव वा अवस्था; सोझोपना; सरलता; साधुता। २. सौजन्य। ३. सरल स्वभाव वा प्रवृत्ति।

ऋण- *ना.* [सं.] पछि फिर्ता दिनेलिने सर्तमा अरूसँग लिइएको वा अरूलाई दिइएको धन; कर्जा; सापट; रिन।

ऋणकर्ता- *वि.* १. ऋण काढ्ने वा ऋण लिने। *ना.* २. ऋण लिने मान्छे; असामी।

ऋणग्राही- *वि.* अर्काबाट ऋण लिने; रिनमा डुबेको; ऋणी; असामी।

ऋणदाता- *वि.* कसैलाई ऋण दिने; कर्जा दिने; साहु।

ऋणपत्र- *ना.* १. असामीले ऋण लिएको प्रमाणस्वरूप साहुलाई लेखिदिने कागत; तमसुक। २. राष्ट्र ब्याङ्कद्वारा निर्धारित समयमा साँवाब्याज फर्काउने गरी समय समयमा जारी गरिने वा खरिदबिक्री हुने विभिन्न रकमको पत्र।

ऋणमुक्त- *वि.* लिएको ऋण तिरिसकेको; ऋणबाट छुटकारा पाएको; अऋणी।

ऋणमुक्ति/मोचन- *ना.* ऋणबाट मुक्त हुने काम; ऋण तिरिसकेको अवस्था; रिनबाट छुटकारा।

ऋणसीमा- *ना.* किसानहरूलाई ऋण दिँदा लागत र उत्पादनका आधारमा सुहाउँदो गरी तोकिएको ऋणको अवधि; रिन फर्काउने भाका वा म्याद।

ऋणात्मक- *वि.* [सं.] ऋणका रूपमा लिइएको; ऋणरूप। *विप.* धनात्मक।

ऋणात्मक कण- *ना.* धन विद्युत्कण (प्रोटोन) का वरिपरि घुमिरहने ऋण विद्युत् शक्तिको सूक्ष्म कण।

ऋणी- *वि.* [सं.] १. पछि फिर्ता गर्ने गरी कसैबाट सापट लिने; ऋण लिने (व्यक्ति)। २. आफूलाई गरेको उपकारलाई सम्झने; कृतज्ञ; अनुगृहीत; आभारी।

ऋणी पक्ष- *ना.* १. ऋण लिनेको पक्ष; असामीको तरफदारी। २. ऋणीको जमात वा डफ्फा।

ऋत- *वि.* [सं.] १. सत्य; साँचो। २. उचित; ठिक। ३. पूजा गरिएको; सम्मान गरिएको। ४. चारैतिर प्रकाश छर्ने; चम्किलो; चहकिलो। *ना.* ५. मुक्ति; मोक्ष। ६. सृष्टिको आदि तत्त्व वा कारण। ७. ईश्वरीय नियम।

ऋतम्भरा- *ना.* [सं.] १. सत्यको धारणालाई बल दिने वा पुष्ट पार्ने चित्तवृत्ति। २. सधैँ एकरस वा एकनास रहने सात्त्विक वृत्ति वा बुद्धि।

ऋतव्रत- *वि.* [सं.] १. साँचो बोल्ने; सत्यवादी। *ना.* २. साँचो बोल्ने व्रत।

ऋतु- *ना.* [सं.] १. प्राचीन कालमा वैदिक कृत्य गर्नलाई उपयुक्त र शुभ मानिएको समय। २. प्राकृतिक अवस्थानुसार वर्षभरिको दुई दुई महिनाका दरले फेरिने वातावरणिक स्थिति वा त्यसअनुसार हुने समय विभाजन (ग्रीष्म, वर्षा, शरद्, हेमन्त, शिशिर र वसन्त)। ३. स्त्रीहरू गर्भधारण गर्न योग्य हुने रजोदर्शनपछिको समय; आइमाई रजस्वला भएको समय। ४. आइमाईको मासिक रजःस्रावका चार दिन। ५. आइमाईको पर सर्ने वा नछुने हुने क्रिया वा स्थिति। ६. कुनै बोट बिरुवा आदिको फल्नेफुल्ने, उपयुक्त तथा निश्चित समय।

ऋतु अपक्षय- *ना.* घाम, वर्षा, वायु आदि मौसमी तत्त्वद्वारा धरातल खिइने क्रिया।

ऋतुग्रह- *ना.* यज्ञमा सोमरस हवन गर्ने पात्र।

ऋतुचर्या- *ना.* १. ऋतुअनुसारको दैनिक कार्यक्रम तथा आचरण। २. ऋतुअनुसारको खानपिन; ऋतुअनुसारको आहारविहार।

ऋतुदान- *ना.* सन्तानका इच्छाले ऋतुकालपछि ऋतुमती स्त्रीका साथ गरिने सम्भोग; गर्भाधान।

ऋतुमती- *वि.* रजस्वला भएकी; पर सरेकी; नछुने भएकी; पन्छिएकी; रजोवती (स्त्री)।

ऋतुराज- *ना.* वसन्त ऋतु।

ऋतुविपर्यय- *ना.* कुनै ऋतुमा देखा पर्ने इतर ऋतुसम्बन्धी गुण वा परिस्थिति।

ऋतुसन्धि- *ना.* एउटा ऋतु सकिएर अर्को ऋतु सुरु हुने समय; दुई ऋतुका बिचको समय; दुई ऋतुको मध्यकाल।

ऋतुस्नान- *ना.* रजस्वला भएकी स्त्रीले चौथो दिनमा गर्ने स्नान।

ऋत्विज्- *ना.* [सं.] १. यज्ञमा दीक्षित भएको ब्राह्मण; यजमानका घरमा यज्ञयागादि गराउने होता, उद्गाता, अध्वर्यु; ब्रह्मा। २. प्रतिदिन ठिक समयमा काम गर्ने व्यक्ति।

ऋद्ध- *वि.* [सं.] १. समृद्ध; सम्पन्न।

ऋद्धि- *ना.* [सं.] १. धनधान्य आदिको प्रचुरता वा अधिकता;

बढिबढाउ; समृद्धि; सम्पन्नता। २. उद्देश्यको सफलता; साफल्य; सिद्धि। ३. अलौकिक शक्ति। ४. गणेशका दुई सेविकामध्ये एक। ५. लक्ष्मी। ६. पार्वती।

ऋद्धिसिद्धि- *ना.* १. धनसम्पत्ति वा ऐश्वर्यको वृद्धि र इच्छित कार्यमा सफलता; समृद्धि र सफलता। २. गणेशका दुई सेविका (ऋद्धि र सिद्धि)।

ऋषभ- *ना.* [सं.] १. धार्मिक उद्देश्यले डामेर छोडिएको बहर; साँढे; बयल। २. सङ्गीतका सात स्वरमध्ये दोस्रो (रे)। ३. श्रेष्ठ; उत्तम।

ऋषभदेव- *ना.* १. पुराणअनुसार राजा नाभिका पुत्र र विष्णुका चौबिस अवतारमध्ये एक। २. जैन धर्मका आदितीर्थङ्कर।

ऋषभी- *ना.* १. पुरुषको जस्तो दाह्रीजुँगा पलाएकी स्त्री; मर्दानी आइमाई। २. गाई।

ऋषि- *ना.* [सं.] १. सात्त्विक र साधनारत जीवन व्यतीत गर्ने तथा जीवन र जगत्का आध्यात्मिक र भौतिक तत्त्वहरूलाई साक्षात्कार गर्ने व्यक्ति। २. वैदिक मन्त्रका प्रथम द्रष्टा मानिएका व्यक्ति; वैदिक साहित्यको रचना र व्यवस्थित रूपमा सङ्कलन गर्ने व्यक्ति; मुनि; तपस्वी।

ऋषिऋण- *ना.* ऋषिहरूबाट प्राप्त आध्यात्मिक, भौतिक आदि ज्ञानका बदलामा ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्यहरूले ऋषिहरूका प्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य, वेदको अध्ययन, अध्यापन, दान, यज्ञ आदि।

ऋषिकल्प- *वि.* ऋषिहरूमा हुने गुण भएको; ज्ञान, आचरण र व्यवहारले ऋषिजस्तो; ऋषिसमान; ऋषितुल्य।

ऋषिकुल- *ना.* १. ऋषिहरूको वंश। २. प्राचीन समयमा ऋषिहरू बस्ने आश्रम। ३. विद्यार्थीहरूलाई वेदवेदाङ्गादि पढाउने आश्रम; गुरुकुल।

ऋषितर्पणी- *ना.* गोत्र, प्रवर आदिका प्रवर्तक ऋषिहरूलाई सम्झेर तर्पण गरिने पूर्णिमा; श्रावण शुक्ल पूर्णिमा; जनैपूर्णिमा।

ऋषिपञ्चमी- *ना.* शरीरशुद्धिका निम्ति पर सर्न थालेका र विवाहित स्त्रीहरूद्वारा सप्तर्षिको पूजा गरिने दिन; भाद्र शुक्ल पञ्चमी।

ऋष्टि- *ना.* [सं.] १. दुवैतिर धार भएको तरबार। २. हातहतियार।

ऋष्य- *ना.* [सं.] एक प्रकारको जङ्गली गाई; नील गाई।

ऋष्यमूक- *ना.* रामायणका कथाअनुसार वानरका राजा सुग्रीव बस्ने, दक्षिण भारतको एक पर्वत।

ऋष्यशृङ्ग- *ना.* विभाण्डक नाउँका ऋषिका पुत्र; एक प्रसिद्ध पौराणिक ऋषि।

ए

ए₁- संस्कृत वर्णमालाको एघारौँ तथा देवनागरी वर्णमालाका खास प्रचलित स्वरवर्णमध्ये आठौँ स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा कण्ठतालुस्थानबाट उच्चारण हुने स्वरवर्ण मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार अग्र, आधाबन्द, अगोलित स्वरवर्ण; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

ए₂- *वि.बो.* [सं.] १. एकाएक सम्झना, जोस, रिस, तिरस्कार, आश्चर्य आदि जनाउँदा प्रयोग हुने शब्द। (उदा.- ए, मैले भनेको थिएँ। ए, हो र भन्या!)। २. कसैलाई बोलाउँदा वा डाक्दा नामका अगाडि वा एक्लै प्रयोग गरिने शब्द (ए राम! आज यति काम गर है? ए यता आइज।)।

एउटा- *वि.* [एक + वटा] कुनै वस्तु वा कुराको एक सङ्ख्यालाई बुझाउने; एकवटा; एक मात्र; यौटा।

एक-*ना.* [सं.] १. पूर्ण राशिमा सङ्ख्याक्रमका हिसाबले पहिलो सङ्ख्या; १ को अङ्क। *वि.* २. एउटा; यौटा। ३. अरूभन्दा श्रेष्ठ; सर्वश्रेष्ठ; अद्वितीय; मुख्य; प्रमुख। ४. शक्ति, गुण आदिका दृष्टिले उस्तै; तुल्य; सदृश। (उदा.- हाम्रा लागि दुवै छिमेकी एक हुन्।)।

एककण्ठ- *वि.* दुई वा तीन जना मिली कविता, वेद आदि पढ्दा र गीत गाउँदा एउटै स्वर हुने वा आउने।

एककाँधे- *ना.* हल गोरुमध्ये एउटा निर्धो भई हल नमिल्ने भएमा बलिया गोरुलाई बढी भार पर्ने गरी हल्लुँडो सारी जोत्ने काम।

एककालिक/कालीन- *वि.* १. कुनै एउटा समयमा मात्र हुने; एक चोटि मात्र हुने; एक पटकको; एक पटके। २. एउटै समयमा भएको; साथसाथै भएको; एउटै कालको; समकालीन।

एककुण्डल- *ना.* १. एउटा कानमा मात्र कुण्डल लगाउने व्यक्ति। २. शेषनाग। ३. बलराम। ४. कुबेर।

एककोषीय- *वि.* एक कोष भएको; त्रिखण्डारम्भ युगको (जीव वा प्राणी)।

एकखुट्टे- *वि.* १. एउटा मात्र खुट्टो हुने वा एक खुट्टाले टेकेर हिँड्ने; एउटा खुट्टो मात्र सद्दे भएको। *ना.* २. एउटा खुट्टो देखिने वा त्यस्तै आकारको 'ए' स्वर वर्णको नेपाली नाम। ३. एउटा खुट्टाले मात्र टेकेर उफ्रिँदै खेलिने खेल।

एकखुरे- *वि.* एउटा मात्र खुर भएको; खुर नफाटेको (गधा, टट्टु आदि)।

एकगेडे- *वि.* १. एउटा मात्र गेडा भएको। *ना.* २. एउटा मात्र गेडा हुने एक किसिमको माला।

एकचक्र- *वि.* १. एउटै मात्र चक्र वा पाङ्ग्रो भएको (रथ, बग्गी आदि)। २. एउटै राजाद्वारा शासन गरिएको (देश, प्रदेश आदि)। ३. चक्रवर्ती। *ना.* ४. सूर्य। ५. सूर्यको रथ।

एकचालिस- *ना.* [प्रा. एक्कचालिस] १. चालिस र एकको योगबाट बनेको वा बन्ने सङ्ख्या; ४१ को अङ्क। *वि.* २. चालिस र एकको योगबाट बनेको; गन्तीका क्रममा चालिस पछि आउने।

एकचालिसौँ- *वि.* गन्दै जाँदा एकचालिस सङ्ख्यामा परेको; चालिसभन्दा लगत्तै पछिको; एकचालिस सङ्ख्याको।

एकचालीस- *ना.* हे. एकचालिस।

एकचालीसौँ- *वि.* हे. एकचालिसौँ।

एकचित्त- *क्रि.वि.* [सं.] १. मन वा चित्तलाई अन्त नडुलाईकन एउटै कुरामा मात्र केन्द्रित गरेर; एउटै कुरामा मात्र मन लगाएर; एकाग्र भएर; एकोहोरो मनले। *वि.* २. एउटा कुरामा मात्र ध्यान दिएको; एकाग्र।

एकचुल्ठे- *वि.* [एक+चुल्ठे] १. एउटै मात्र चुल्ठो पारी बाटिएको; एउटा चुल्ठो भएको। *ना.* २. एक चुल्ठो पारी बाटिएको कपाल।

एकचोटि- *क्रि.वि.* एकपटक; एकझमट; एकपल्ट।

एकछत्त- *वि.* [सं. एक+ प्रा. छत्त] ठुलो सानो, राम्रोनराम्रो र जुठोचोखोको कुनै भेदभाव नभएको; सबै उस्तै भएको; एकनास; समान।

एकछत्र- *वि.* [सं.] १. एउटै व्यक्तिको प्रभुता वा अधिकारभित्र रहेको; एकै जनाको शासनाधिकारभित्र रहेको; एउटै शासकद्वारा शासित (राज्य आदि)। *ना.* २. एकतन्त्र।

एकछाक- *ना.* [एक+छाक] १. एक दिनमा कुनै पनि समय एकपल्ट मात्र खाना खाने काम; त्यसरी खाइने खाना। २. एकछाकी; हविष्य भोजन।

एकछाकी/एकछाके- *ना.* १. व्रत आदिका लागि वा स्वास्थ्यका दृष्टिले एक छाक मात्र खाने दिन; श्राद्धको अघिल्लो दिन। *वि.* २. दिनभरमा एकछाक मात्र खाने।

एकछापे- *वि.* [एक+छापे] नेपालमा राणाशासनको समयमा मुख्तियारको मात्र छाप लागेको कागत; एउटै मात्र छाप लागेको कागत।

एकजाइ- *ना.* [एक+रजाइँ] एउटैको मात्र अधिकार; एकलौटी भएको अवस्था; एकछत्र।

एकजात- *क्रि.वि.* [एक+जात] १. अलिकति पनि; कत्ति पनि; थोरै पनि। *वि.* २. एउटै आमाबाबुबाट जन्मेको; एउटै शाखाको; सहोदर (दाजु, भाइ; बान्धव आदि)। *ना.* ३. एउटै जात; अभिन्न जात; उस्तै जाति; समान जाति।

एक जाति- *वि.* [सं.] १. एउटै जातको; उस्तै जातको। २. एउटै वंशमा जन्मेको; एउटै वंशको। *ना.* ३. एउटै जाति; एकै जात।

एकजातीय- *वि.* एउटै जातिमा जन्मेको; एउटै वर्ग वा समुदायको; एउटै जातको।

एकजिउ- *वि.* [सं. एकजीव] अलगअलग भए पनि एउटै जिउका जस्ता; एउटै ज्यानजस्ता; साऱ्है मिलेका।

एकजुवा- *ना.* [एक+जुवा] १. घाम झुल्किएर एकडेढ घण्टा जति दिन चढेको बिहानको समय वा घाम अस्ताउन एकडेढ घण्टा बाँकी भएको बेलुकाको समयलाई बुझाउने शब्द। *वि.* २. अन्दाजी एकजुवा बराबर नापको (घाम)।

एक झप्को- *ना.* [एक+झप्को] १.एकपल्ट झपक्क लाग्ने निद्रा।

२. एकपल्ट झपक्क निदाएपछिको बिउँझाइ।

एक झमट- *क्रि.वि.* [एक+झमट] १. एकचोटि; एकपटक; एकपल्ट। *ना.* २. तत्काल आउने एउटा वेग वा झोक्का। ३. ताक; एकपल्टको नियालाइ।

एकटक- *क्रि.वि.* [एक+टक] आँखा नचिम्लीकन हेरेको हेऱ्यै; एकनाससित नियालेर।

एकट्ठा- *वि.* [प्रा. एक्कठ्ठो] एक ठाउँमा जम्मा भएको; एकत्र (भेला)।

एकड- *ना.* [अङ्. एकर] चारहजार आठसय चालिस वर्गगज भूमिको नाप।

एकतन्त्र- *ना.* [सं.] १. राज्यसञ्चालनको सबै अधिकार एउटै व्यक्तिका हातमा भएको शासनव्यवस्था; देशको सार्वभौमिकता एउटै व्यक्तिमा निहित शासनव्यवस्था। *वि.* २. एउटै व्यक्तिको मात्र अधिकार भएको; एउटा व्यक्तिभन्दा अरू कसैको हकभोग नभएको; एकछत्र।

एकतन्त्रवाद- *ना.* एउटै व्यक्तिको शासनाधिकारमा विश्वास गर्ने राजनीतिक सिद्धान्त; एकतन्त्रमा विश्वास गर्ने मत वा वाद।

एकतन्त्रवादी- *वि.* एकतन्त्रवादमा विश्वास गर्ने; एकतन्त्रवादको अनुयायी।

एकतन्त्री- *वि.* राज्यको शासन व्यवस्थामा एउटै व्यक्तिको मात्र अधिकार भएको (शासन)।

एकतमास- *ना.* [एक+तमास] १. अरूभन्दा भिन्न हुनाको अवस्था वा भाव; अनौठोपन; विलक्षणता। २. एउटै मात्र विचारमा तल्लीन रहने बानी; एकोहोरोपन; एकसुरेपन;।

एकतमासको- *वि.* १. अरूभन्दा भिन्न किसिमको; अनौठो किसिमको; विलक्षण। २. एकोहोरो; एकसुरे।

एकतर्फी- *वि.* [एक+तर्फ+ई] एउटा पक्षसित मात्र सम्बन्ध भएको; एक पक्षबारे मात्र सोचिएको; एकतर्फको; एकपक्षको; एकलौटी।

एकतर्फी फैसला- *ना.* अदालतमा परेको कुनै मुद्दामा एक पक्ष हाजिर नभई भएको फैसला।

एकता- *ना.* [सं.] १. एक हुनाको भाव वा अवस्था। २. विचार, उद्देश्य आदिमा सबै परस्पर मिलेर बस्ने काम; ऐक्य। ३. समानता; बराबरी।

एकतान- *वि.* [सं.] १. एउटै विचारमा मात्र लागेको; कुनै एउटा कुरामा तल्लीन; एकचित्त भएको; एकसुरे; तन्मय। २. बिचमा क्रम नटुटेको अक्षुण्ण।

एकतारे- *ना.* [एक+तार+ए] १. आधा पारिएको तुम्बालाई छालाले मोहोरी बिचमा बाँस आदिको लठ्ठी घुसारी, एउटा मात्र तार जडेको, नक्खीले बजाइने एक प्रसिद्ध बाजा। *वि.* २. एउटा मात्र ताराको चिह्न भएको (झन्डा आदि)।

एकतारै- *क्रि.वि.* [एक+तार+ऐ] एकनाससँग; निरन्तर; लगातार।

एकताली- *क्रि.वि.* [एक+ताली] एक पालि; एकपल्ट।

एकतिस- *ना.* [प्रा. एक्कतिस] १. तिस र एकको योगबाट बनेको संङ्या; ३१ को अङ्क। *वि.* २. तिस र एकको योगबाट वनेको।

एकतिसौँ- *वि.* १. गन्दै जाँदा एकतिस सङ्ख्यामा परेको; एकतिस सङ्ख्याको।

एकतीस- *ना.* हे. एकतिस।

एकतीसौँ- *वि.* हे. एकतिसौँ।

एकत्र- *क्रि.वि.* [सं.] १. एकै स्थानमा जम्मा भएर; एकै ठाउँमा; एक समूहमा।

एकत्रित- *वि.* एकै ठाउँमा जम्मा गरिएको; समेटिएको; एकत्र पारिएको।

एकत्व- *ना.* [सं.] एक हुनाको अवस्था वा भाव; एकता।

एकदंष्ट्र- *ना.* [सं.] १. गणेश। *वि.* २. एउटा मात्र दाऱ्हा भएको; एकदाऱ्हे।

एकदन्त- *वि.* [सं.] १. एउटै मात्र दाँत भएको (हात्ती आदि)। *ना.* २. गणेश।

एकदन्ता/एकदन्ते- *वि.* एउटा मात्र दन्त वा दाँत भएको (हात्ती)।

एकदम- *क्रि.वि.* [सं. एक+फा. दम] १. एकाएक; अकस्मात्। २. तत्काल; झट्ट; तुरुन्त। *वि.* ३. पर्याप्त; थुप्रै; धेरै; ज्यादै।

एकदल- *ना.* [सं.] १. कुनै उद्देश्यमा संलग्न मानिसहरूको एउटा गुट वा समूह; एउटा पार्टी। २. एक दिउल। ३. तरकारी, सागपात आदिको अङ्कुर पलाउनुअघिको समूह वा बीज।

एकदलीय- *वि.* एउटै मात्र दल भएको (व्यवस्था शासन पद्धति इ.)। २. एक दिउल वा फग्ल्याँटो भएको। ३. एकदल बिउ राखिएको।

एकदेशी/एकदेशीय- *वि.* [सं.] १. कुनै एउटा देश, ठाउँ वा खण्डसित मात्र सम्बन्ध राख्ने; कुनै एक देश वा ठाउँमा मात्र हुने। २. कुनै खास अवसर वा ठाउँमा मात्र लागु हुने; जहाँतहीँ प्रयोग नहुने। ३. कुनै एक देशको वा त्यस देशसँग सम्बन्धित।

एकधर्मी- *वि.* [सं.] १. एक धर्म मान्ने; एउटै धर्मको अनुयायी। २. परस्परमा समान गुण वा स्वभाव भएको; उस्तै।

एकनास- *वि.* [सं. एक+अ. नक्श] १. परस्पर एउटै किसिमको; समान रूपको; उस्तै देखिने। २. परस्पर घटीबढी नभएको; बराबरको। *क्रि.वि.* ३. नरोकिईकन; उस्तै गरेर; लगातार; निरन्तर।

एकनिष्ठ- *वि.* [सं.] १. एउटै कुरामा मात्र श्रद्धा, विश्वास वा निष्ठा नभएको। २. एउटै विषय वा कुरामा मात्र मन दिने; एकाग्र चित्त भएर एउटै कामकुरामा लागिरहने।

एकन्नी- *ना.* [एक+आना+ई] १. चार पैसा बराबर मूल्य भएको सिक्का; चारपैसे मुद्रा; एकआने सिक्का। २. चार पैसा वा एक आनाको भारतीय मुद्रा।

एकपक्षीय- *वि.* [सं.] १. एउटै पक्ष वा दलसित मात्र सम्बन्ध राख्ने; एउटै पक्षको। २. एकतर्फबाट मात्र हुने, गरिने वा एक तर्फलाई मात्र फाइदा हुने; एकतर्फी।

एकपत्नी- *ना.* [सं.] १. पतिव्रता स्त्री। २. विवाहिता स्त्री।

एकपत्नी व्रत- *ना.* १. एउटै स्त्रीसित बाहेक अर्कोसित विवाह वा प्रेमसम्बन्ध नराख्ने व्रत वा सिद्धान्त। *वि.* २. त्यसरी एउटी पत्नीसँग मात्र प्रेमसम्बन्ध स्थापित गर्ने (पुरुष)।

एकपदी- *वि.* [सं.] एउटा मात्र पद वा चरण भएको (छन्द वा पद्य।)।

एकपाठी- *वि.* [सं.] कुनै कुरालाई एक पटक पढ्दा वा पाठ गर्दा

कण्ठस्थ हुने; एकश्रुत (व्यक्ति)।
एकपाने- *वि.* [एक+पानी+ए] १. एक ठाउँको मात्र पानी खाएको। २. देश, परदेश नडुलेको। ३. एकपल्टको पानीमा मात्र पकाइएको; एकपल्ट हालेको पानीमा पकाएर तयार पारिएको (रक्सी आदि)।
एकभक्त- *वि.* [सं.] १. दिनमा एकैचोटि मात्र भोजन गर्ने; एकछाकी। २. एकछाक मात्र खाने (दिन)।
एकभन्दा अर्को- *क्रि.वि.* [एक+भन्दा+अर्को] १. विभिन्न व्यक्ति वा वस्तुमा एकभन्दा अर्को बढी र अर्कोभन्दा झन् अर्को बढी हुने गरी; हरेकको महत्त्व हुने गरी। *वि.* २. एकभन्दा बढी अर्को र अर्कोभन्दा झन् बढी अर्को (एकसे एक)।
एकभाषिक- *वि.* [सं.] एउटा भाषा मात्र जान्ने (व्यक्ति)।
एकमत- *वि.* [सं.] सबैको एउटै राय वा मत भएको; उपस्थित सबैको विचार मिलेको।
एकमना- *वि.* [सं.] १. एउटै विचार, मत वा सिद्धान्तमा स्थिर भएको; एउटै वादको। २. एकचित्त।
एकमाने- *वि.* [एक+माने] १. एक माना मात्र पाक्ने वा अटाउने (भाँडो)। २. खानलाई सम्म दुःख नभएको; एक माना खान पुग्ने। ३. सानो घरानको।
एकमुख- *वि.* [सं.] सबै एउटै लक्ष्यमा प्रवृत्त हुने वा सबैले एउटै कुरा बोल्ने; सबैबाट एउटै सिद्धान्त वा विचार प्रकट गरिएको। २. एउटै मुख भएको।
एकमुखी/एकमुखे- *वि.* एउटै मात्र मुख भएको (चुलो, रुद्राक्ष इ.)।
एकमुस्ट- *क्रि.वि.* [सं. एकमुष्ठि] एकै पटक; एकैपल्ट; डक्क।
एकमेलो- *ना.* [एक+मेलो] खनजोत आदि गर्दा एक जनाले दिनभरिमा गरिसक्ने काम; एक जनाको मेलो; एकलग।
एकरङ्ग- *वि.* [सं.] १. भित्रबाहिर एउटै जस्तो भएको; एउटै रङ्गको। २. छलछाम नभएको; निश्छल; निष्कपट। ३. एउटै किसिमको; उस्तै; बराबर; समान।
एकरङ्गा/एकरङ्गी- *वि.* एउटा मात्र रङ्ग भएको; एकभन्दा बढी रङ्ग नभएको; धेरै रङ्ग नमिसिएको (सारी वा अन्य कपडा)।
एकरस- *वि.* [सं.] १. एउटै मात्र रस भएको; एकै भावको; समान भावको। २. एकै किसिमको; उस्तै भएर मिलेको।
एक राजतन्त्र- *ना.* [सं.] राजाले मन्त्री, भारदार वा सल्लाहकारहरूको सहायता लिई आफ्नै राज्यको शासनव्यवस्था चलाउने एक प्राचीन प्रणाली।
एकराते- *वि.* [एक+राते] एक रात मात्र बितेको; अघिल्लो दिन मात्र जमाएको; एक रातको (दही इ.)।
एकरारनामा- *ना.* [अ.] हे. करारनामा।
एकरूप- *वि.* [सं.] १. एउटै रूप भएको; समान रूपको; एउटै आकृतिको; हेर्दा उस्तै देखिने। २. सधैं एकनास रहने।
एकरूपता- *ना.* एकरूप हुनाको भाव वा अवस्था; अनुरूपता; समानता; सादृश्य।
एकल- *वि.* [सं.] १. एकाकी; एक्लो (व्यक्ति, परिवार इ.)। *ना.* २. न्यूनतम अंश।
एकलकाँटे- *वि.* अरूसँग नमिल्ने स्वभावको; एकोहोरो; एक ढड्डीको।
एकलख- *ना.* [एक+लख] देवनागरी लिपिमा अकारान्त व्यजनवर्णको माथि लाग्ने एकारको चिह्न वा मात्रा; एकार (े)।
एकलग- *ना.* [एक+लग] १. जीवन धान्नका लागि एक व्यक्तिले दिनभरमा गर्ने कुनै काम; एउटाको दिनभरिको मेलो। *वि.* २. एकाग्र; तल्लीन।
एकलास- *ना.* [एकल+आस] १. कोही नभएको सुनसान ठाउँ; मान्छे हत्तपत्त नपुग्ने ठाउँ; एकान्त स्थान; निर्जन स्थल। *वि.* २. एकान्त; सुनसान; निछ्याम।
एकले- *वि.* [एकल+ए] एकाकी; एकलो।
एकले गीत- *ना.* स्त्री वा पुरुषले जोडीविना एक्लै गाउने गीत।
एकले नाच- *ना.* जोडा वा जोडीविना नाचिने नाच; एक्लै नाचिने नाच।
एकले बाँदर- *ना.* १. बगालबाट छुट्टिई एक्लै हिँड्ने बाँदर। २. साथीभाइहरूसित बसउठ नगर्ने र एक्लै हिँड्ने स्वभावको मानिस; एकलकाँटे।
एकले बिर- *ना.* दुईदेखि पाँच मिटर अग्लो, लाम्चो, दाँती परेका हरिया पात हुने गुलाफी वा कलेजी रङका फूल फुल्ने, पात र फूल विषालु मानिने एक जातको बोट।
एकलै- *क्रि.वि.* [एकल+ऐ] एक जना मात्र; एकलो मात्र; आफू मात्र।
एकलै दोकलै- *क्रि.वि.* एकदुई जना मात्र; बढीमा दुई जनासम्म।
एकलो- *वि.* [एकल+ओ] जहान, परिवार कोही नभएको; साथीभाई नभएको; आफू मात्रै भएको; एकल। २. बिहे नगरेको; जोडा नभएको; ठिङ्गो।
एकलौटी- *वि.* १. अंश वा अरू धनमालमा आफू एक्लै मात्र भोगचलन गर्न पाइने; अरूको भाग वा अंश नलाग्ने। २. कसैलाई बाँड्न नपर्ने; आफ्नै मात्र। ३. एकाधिकारको।
एकवचन- *ना.* [सं.] १. एकपल्ट मात्र बोलिएको वचन; एक शब्द; एक बोली। २. व्याकरणमा गन्तीमा एउटा वस्तु वा व्यक्तिलाई मात्र बुझाउने शब्द वा पद।
एकवचनान्त- *वि.* एकवचनको विभक्ति वा रूपप्रत्यय लागेको।
एकवर्ण- *वि.* [सं.] १. एउटै वर्ण वा जातको। २. एउटै रङ भएको; अरू रङ नमिसिएको। ३. एउटै अनुहारको।
एकवस्त्रा- *वि.* [सं.] एउटा मात्र वस्त्र लाएकी वा पर सरेकी (रजस्वला हुँदा एउटै मात्र वस्त्र पहिरने विधानअनुसार।)।
एकवार- *क्रि.वि.* [एक+वारि] छेउछेउ; तिरैतिर; किनारा लागेर; किनारैकिनार।
एकवेणी- *ना.* [सं.] १. एकचुल्ठे (स्त्री)। २. पति परदेश जानाले शृङ्गार त्यागेर बसेकी स्त्री; वियोगिनी वा विरहिणी स्त्री।
एकश्रुत- *वि.* [सं.] हे. एकपाठी।
एकसट्ठी- *ना.* [प्रा. एक्कसट्ठी] १. साठी र एकको योगबाट बनेको सङ्ख्या; ६१ को अङ्क। *वि.* २. साठी र एकको योगबाट बनेको।
एकसट्ठिऔँ/एकसट्ठियौँ- *वि.* गन्दै जाँदा एकसट्ठी सङ्ख्यामा पर्ने; साठी र एकको योगबाट बनेको; एकसट्ठी सङ्ख्याको।
एकसदनात्मक- *वि.* [सं.] एउटा मात्र सदन भएको (व्यवस्थापिका वा

विधायिनी सभा)।

एकसरिनु- *अ.क्रि.* [एकसरो+इ+नु] १. ढिकीमा कुटेको धान केही बाँकी रही आधाभन्दा बेसी चामल हुनु; आधाआधीभन्दा बढी कुटिनु। २. कुनै काम आधाआधीभन्दा बेसी वा एकोहोरो रूपमा गरिनु।

एकसरो- *वि.* [सं. एकस्तर] १. भित्री नभएको वा भित्री नहालिएको; दोबरी नभएको; दोबरी नपारिएको; एक तह मात्र भएको; एक तहको (लुगा)। २. एक जनाको मात्र व्यवहार चल्ने (मालसामान) ; कुनै मालसामान नदोहोऱ्याईकन एकएकवटा मात्र जोडिएको।

एकसऱ्याइ- *ना.* [√ एकसरि+(आइ)] एकसरिने क्रिया वा प्रक्रिया।

एकसऱ्याइनु- *क्र.क्रि.* एकसरिने पारिनु।

एकसऱ्याउनु- *स.क्रि.* एकसरिने पार्नु; एकसरो तुल्याउनु।

एकसूत्रीकरण- *ना.* [सं.] १. भिन्नभिन्न वस्तुलाई एउटै स्तरमा ल्याउने वा परस्पर सम्बद्ध बनाउने काम वा प्रक्रिया। २. छरिएका वस्तुलाई एउटै सूत्रमा उन्ने काम।

एकस्व- *ना.* [सं.] १. कसैले निर्माण, रचना वा उत्पादन गरेको वस्तु वा रचना आदिबाट हुने आयमाथि निजैको एकाधिकार हुने गरी दिइएको सरकारी मुद्राङ्कित प्रलेख। २. कसैले निर्माण गरेको, रचना गरेको वा उत्पादन गरेको वस्तुबाट त्यसो गर्ने व्यक्तिलाई एकाधिकारको रूपमा प्राप्त हुने आय।

एकस्व पत्र- *ना.* कुनै व्यक्तिलाई कुनै कामकुरा गर्ने एकाधिकार प्रदान गरिएको लिखित पत्र; एकाधिकारपत्र।

एकहट्टी- *ना.* [एक+हट्टी] कुनै उद्योग, व्यापार वा ठेक्का आदिको काम एउटै व्यक्तिबाट गर्ने गरी मिलाइएको बन्दोबस्त।

एकहत्तर- *ना.* [प्रा. एकहत्तरी] १. सत्तरी र एकको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ७१ को अङ्क। *वि.* २. सत्तरी र एकका योगले बन्ने वा बनेको।

एकहत्तरौँ- *वि.* गन्दै जाँदा एकहत्तर सङ्ख्यामा पर्ने; एकहत्तर सङ्ख्याको।

एकहाते- *वि.* [एक+हाते] १. एक व्यक्तिले मात्र खुवाउने, पियाउने गरेको; एउटै व्यक्तिसित मात्र रत्तिएको। २. एउटा व्यक्तिलाई मात्र दुध दुहुन दिने (गाई, भैँसी आदि)। ३. एक हात नापो भएको। ४. एउटा मात्र हात भएको।

एकाइ- *ना.* [एक+आइ] १. सङ्ख्या वा गन्तीमा एक हुनाको भाव वा अवस्था। २. कुनै राशिलाई साना साना अंशमा बाँड्दा बनेको वा समूहभित्र रहेको एउटा सानो तर पूर्ण खण्ड।

एकाइ परीक्षा- *ना.* निर्धारित विषयमध्ये सम्पूर्ण विषयको वा कुनै विषयका सम्पूर्ण अंशको परीक्षा नभएर केही अंश वा एकाइको मात्र परीक्षा।

एकाइ योजना- *ना.* कुनै खास पाठ्यांशका एकाइको शिक्षण उद्देश्य निश्चित गरी सिकाइने शिक्षणप्रक्रिया; शिक्षण सामग्री र मूल्याङ्कन प्रक्रियासमेत बुझाइएको शिक्षण योजना।

एकाउन्ट- *ना.* [अङ्.] सरकारी वा गैरसरकारी कुनै कार्यालयको आयव्ययसम्बन्धी हिसाब; लेखा।

एकाउन्टेन्ट- *ना.* सरकारी वा गैरसरकारी कुनै कार्यालय वा कुनै सङ्घसंस्था आदिमा आयव्ययसम्बन्धी काम गर्ने व्यक्ति; लेखापाल।

एकाउन्न- *ना.* [प्रा. एकावन्न] १. पचास र एकको योगबाट बनेको सङ्ख्या; ५१ को अङ्क। *वि.* २. पचास र एकको योगबाट बनेको; पचास र एकका योगको।

एकाउन्नौँ- *वि.* गन्दै लैजाँदा एकाउन्न सङ्ख्यामा परेको; एकाउन्न सङ्ख्याको।

एकाएक- *क्रि.वि.* [फा. यकायक] कुनै कामकुरा वा कुनै घटना थाहै नपाई हुने वा घट्ने गरी; सोच, विचारविना; एक्कासि; अपर्झट; अकस्मात्; अचानक।

एकाकार- *वि.* [सं.] १. एउटै रूपको; एउटै आकारको; हेर्दा उस्तै देखिने; एउटै किसिमको; एकरूप। २. अर्को वस्तुसँग मिसिएर वा अर्को वस्तुमा मिलेर बनेको; एकात्म।

एकाकी- *वि.* [सं.] १. एक्लो; अकेलो। २. एक्लो गतिविधि मन पराउने; एकलकाँटे।

एकाक्षर- *वि.* [सं.] १. एउटा मात्र अक्षर भएको; एकाक्षरी। *ना.* २. एक अक्षर मात्र भएको मन्त्र; एकाक्षरी मन्त्र।

एकाक्षर परिवार- *ना.* वाक्यका प्रत्येक शब्द एक अक्षरको हुने, वाक्यमा शब्द जहाँ आए पनि त्यसको रूपमा परिवर्तन नहुने भाषिक परिवार (तिब्बती, चिनियाँ, बर्मेली आदि)।

एकाक्षरी- *वि.* १. एउटा अक्षर मात्र भएको (मन्त्र; कोश आदि)। २. एक अक्षरबाट मात्र बनेको (शब्द)।

एकाग्र- *वि.* [सं.] १. मन वा चित्तलाई अन्त नडुलाई एउटै कुरामा मात्र केन्द्रित गरेको; एउटै कुरामा मात्र मन लगाएको; स्थिर मन भएको; एकचित्त। *क्रि.वि.* २. मनलाई एउटै कुरामा मात्र केन्द्रित गरेर; एउटै कुरामा मात्र ध्यान दिएर; एकचित्त भएर।

एकाग्रचित्त- *वि.* मन वा चित्तलाई एउटै कुरामा मात्र केन्द्रित गर्ने; एउटै कुरा वा विचारमा मात्र मन दिने; एकचित्त।

एकाग्रता- *ना.* एउटै कुरामा मात्र मनलाई केन्द्रित गर्ने प्रवृत्ति; एकाग्र हुनाको भाव वा अवस्था।

एकाघर- *ना.* [एक+घर] १. भिन्न नभएको परिवार; अंशबन्डा भई तेरोमेरो नभएको परिवार; मानु नछुट्टिएको परिवार; सगोलमा बसेको परिवार। २. सगोलमा बसेका परिवारको घर; साझा घर।

एकाङ्की- *ना.* [सं.] १. एक अङ्क मात्र भएको वा हुने आफैँमा पूर्ण; छोटो नाटक; एक अङ्क मात्र हुने एक प्रकारको दृश्यकाव्य। २. रूपकका दश भेदमध्ये भाण, व्यायोग, उत्सृष्टाङ्क, वीथीजस्ता एक अङ्क मात्र हुने रूपक। *वि.* ३. एक अङ्क भएको।

एकाङ्गिता- *ना.* [सं.] एउटै अङ्ग भएको अवस्था; परस्परको सम्बद्धता।

एकाङ्गी- *वि.* [सं.] १. एक अङ्ग मात्र भएको; एक अङ्ग मात्र सक्रिय भएको; विकलाङ्ग। २. कुनै निर्णय आदि दिँदा एक अङ्गका सम्बन्धमा मात्र विचार गरेर दिइएको; एक पक्षका बारेमा मात्र सोचिएको; एकतर्फी (कुरा, निर्णय आदि)। ३. एउटै कुरामा मात्र लागिरहने; आफ्नो जिद्दी नछोड्ने; एकोहोरो; एकसुरे।

एकात्म- *वि.* [सं.] अर्को वस्तुसँग मिसिएर वा अर्को वस्तुमा मिलेर

एक भएको; एकाकार; अभिन्न।

एकात्मता- *ना.* १. एकाकार हुनाको भाव वा अवस्था; गुण, प्रकृति आदिका दृष्टिले समान हुने भाव, गुण वा स्थिति। २. अभिन्नता; एकता।

एकात्मवाद- *ना.* सृष्टिका जड, चेतन सबै वस्तुमा एउटै आत्मा व्याप्त छ भन्ने सिद्धान्त; जीवात्मा र परमात्माका बिचमा अभेद सम्बन्ध मान्ने सिद्धान्त; जीव र ईश्वरका बिचमा एकता देख्ने सिद्धान्त; अद्वैतवादी सिद्धान्त।

एकात्मवादी- *वि.* एकात्मवादको अनुयायी; एकात्मवादको अनुसरण गर्ने।

एकादशाह- *ना.* [सं.] १. मृतकका उद्देश्यले एघारौँ दिनमा गरिने क्रिया; एघारौँमा गरिने प्रेतकर्म। २. कोही व्यक्ति मरेको एघारौँ दिन। ३. एघारौँ दिन।

एकादशी- *ना.* [सं.] हरेक महिनाको शुक्ल र कृष्ण पक्षको एघारौँ तिथि; दशमीपछिको तिथि।

एकादेश- *ना.* [सं. एक+देश] अरूलाई दन्त्यकथा सुनाउँदा वा भन्दा सुरुमा अनिश्चित देशलाई निर्देशन गर्न भनिने शब्द; अनिश्चित देश; कुनै देश।

एकाध- *वि.* [एक+आध] १. पर्याप्त मात्रामा नभएर कताकतै मात्र भएको; एकदुई; कोहीकोही; कुनैकुनै। २. अनिश्चित र थोरै सङ्ख्याको; एक वा आधा; केही केही।

एकाधिक- *वि.* [सं.] एकभन्दा बढी सङ्ख्याको; एकभन्दा बेसी; कैयौँ।

एकाधिकार- *ना.* [सं.] कुनै उद्योगव्यापार, खरिदबिक्री, कामकुरो आदिमा एउटा व्यक्तिको मात्र आधिपत्य हुने वा भएको स्थिति; कुनै काम, वस्तु वा व्यापारमा एउटै व्यक्तिको मात्र पूर्ण अधिकार; एकलौटी अधिकार; एकाधिपत्य।

एकाधिकारी- *वि.* एकाधिकार भएको; एकाधिकार चाहने वा गर्ने।

एकाधिकारीवाद- *ना.* एकाधिकारमा विश्वास गर्ने मान्यता वा सिद्धान्त।

एकाधिकारीवादी- *वि.* एकाधिकारवादको अनुयायी; एकाधिकारमा विश्वास गर्ने।

एकाधिपति- *ना.* [सं.] कुनै कामकुरो, देश आदिमा पूर्ण आधिपत्य भएको व्यक्ति; एकछत्र शासन चलाउने व्यक्ति।

एकाधिपत्य- *ना.* १. कुनै काम, वस्तु वा देशमा कुनै एक व्यक्तिको पूर्ण प्रभुत्व हुने वा भएको स्थिति; एकाधिपति हुनाको भाव वा अवस्था। २. एकाधिकार।

एकान- *वि.* [एक+आन] १. एकगुना (दुनोट पढ्दा)। २. एक जनाले मात्र थाहा पाउने; एउटामा मात्र सीमित; एक जनामा टुङ्गिने।

एकान दोकान- *वि.* एक जनाको मुखबाट अर्काको कानमा पुग्ने; एकदुई जनाले मात्र जान्ने।

एकाना- *ना.* [सं. एक+आणक] १. चार पैसा बराबर मूल्य भएको सिक्का; चारपैसे मुद्रा; एकआने सिक्का; एकन्नी। २. चार पैसा।

एकानी- *वि.* [एकाना+ई] १. एउटा बिराम वा भुल गर्ने। *ना.* २. एक आना।

एकानी दोकानी- *ना.* एकअर्कामा अलिअलि गर्दै भनाभन हुने काम; थोरै थोरै हुँदाहुँदै चर्कने भनाबैरी; बाझाबाझ।

एकाने- *वि.* [एकाना+ए] एक आना मूल्य बराबरको; एक आना मोलको; एक आना पर्ने।

एकाने दोकाने- *क्रि.वि.* एक जनाको मुखबाट अर्काको कानमा, अर्काको मुखबाट झन् अर्काको कानमा पुगेर (गोप्य कुरा फैलिने किसिम); एकान दोकान हुने किसमले।

एकान्त- *वि.* [सं.] १. कोही नभएको; मानिस हत्तपत्त नपुग्ने (ठाउँ); सुनसान; निछ्याम; एकलास। *ना.* २. गोप्य वार्ता।

एकान्तवास- *ना.* कोही नभएका ठाउँमा वा हत्तपत्त कोही नपुग्ने ठाउँमा बस्ने काम; एकान्तको बास; एक्लो बसाइ।

एकान्तवासी- *वि.* एकान्तवास गर्ने; एक्लै बस्ने वा रहने।

एकान्ती- *वि.* १. माझमा एउटा मात्र कान हुने र फित्ता, खिप आदि नहुने (एक प्रकारको जुत्ता); एककाने। २. बाहिरी, भित्री नभएको; एकसरो (टोपी)।

एकान्नब्बे- *ना.* [प्रा. एक्काणउइ] १. नब्बे र एकको योगबाट बनेको सङ्ख्या; (९१ को अङ्क। *वि.* २. नब्बे र एकको योगबाट बनेको।

एकान्नब्बेऔँ/एकान्नब्बेयौँ- *वि.* गन्दै जाँदा एकान्नब्बे सङ्ख्यामा पर्ने; एकान्नब्बे सङ्ख्याको।

एकान्वित- *ना.* [सं.] कार्य, स्थान र समयमध्ये कुनै एक मिलेको स्थिति।

एकापार्वण- *ना.* [सं.] १. औँसी वा पितृपक्षमा मर्नेका लागि सोही तिथिमा गरिने श्राद्ध। २. एउटाको मात्र उद्देश्यले पर्वविशेषमा गरिने श्राद्ध।

एकाबिहान- *ना.* [एक+बिहाने रात सकिएर अलि अलि उज्यालो हुने बिहानको समय; मिरमिरे उज्यालो हुने बेला; झसमिसे; सखार।

एकाम्मे/एकाम्य- *वि.* [सं. एक+मय] एकसमान पारिएको; एकै प्रकारको; एकछत्त; एकनास।

एकार- *ना.* [सं.] १. 'ए' अक्षर। २. व्यञ्जनवर्णमाथि लाग्ने 'ए' को चिह्न; एकलख (े)।

एकार्थक- *वि.* [सं.] १. एउटै मात्र अर्थ भएको; अलग अलग अर्थ नभएको; एकार्थी। २. परस्पर समान वा उस्तै अर्थ भएको; समानार्थक; समानार्थी (सूर्य र भानु, आँखा र नयन, पुस्तक र किताब इ.)। ३. खण्डकाव्यभन्दा ठुलो महाकाव्यभन्दा; मझौला काव्य; उपमहाकाव्य।

एकावली- *ना.* [सं.] १. साहित्यमा कुनै वर्णनका क्रममा एकपछि अर्को वस्तु वा कुराको शृङ्खलाबद्ध वर्णन हुँदा पर्ने एक अलङ्कार। २. एक लहर मात्र भएको मोतीको माला।

एकाश्रयी- *वि.* [सं.] एउटैको मात्र आश्रय भएको; एकाधीन।

एकाश्रयी काव्य- *ना.* महाकाव्य बन्नाका लागि आवश्यक सबै अङ्ग पूरा नभए तापनि कथासूत्रमा बाँधिएको, आठभन्दा बढी सर्ग भएको, अति कम पात्र भएको एक प्रकारको काव्य।

एकाह- *वि.* [सं.] १. एकै दिनमा पूरा गरिने; एक दिनमा सकिने। *ना.* २. प्रायः सातब्राह्मणद्वारा एकै दिनमा पूरा गरिने श्रीमद्भागवतको पारायण; एक दिनमा सकिने भागवतको पाठ।

एकासी- *ना.* [सं. एकाशीति > प्रा. एक्कासी] १. असी र एकको

योगबाट बनेको सङ्ख्या; ८१ को अङ्क। *वि.* २. असी र एकको योगबाट बनेको; असी र एकका योगको।

एकासिऔँ/एकासियौँ- *वि.* गन्दै लैजाँदा एकासी सङ्ख्यामा परेको; एकासी सङ्ख्याको।

एकीकरण- *ना.* [सं.] दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तु, व्यक्ति, संस्था आदिलाई मिलाएर एक बनाउने काम। २. सम्बन्धित विषयवस्तुलाई मिलाएर एकता वा मतैक्य स्थापित गर्ने काम।

एकीकृत- *वि.* [सं.] धेरै विषयवस्तुलाई मिलाएर एक बनाइएको; एकीकरण गरिएको।

एकीकृत पाठ्यक्रम- *ना.* एकअर्का विषयक्षेत्रको रेखालाई वास्ता नगरी अध्ययनीय विस्तृत क्षेत्र वा समग्र जीवनका महत्त्वपूर्ण समस्यामा केन्द्रित गरी विभिन्न एकाइ वा खण्डहरूको अर्थ पूरा र सङ्गठित रूपमा मिश्रण गरिएको पाठ्यक्रम।

एकीभाव- *ना.* [सं.] १. एउटै वा एकै रूपको हुने काम वा स्थिति। २. एकत्र हुने काम; जम्मा हुने काम।

एकीभूत- *वि.* [सं.] १. भिन्न-भिन्न वस्तु घुलमिल भएर एउटै भएको; मिसिएको; मिलेको। २. जम्मा भएको; एकत्रित।

एकुन्टा- *वि.* [एकोटा] १. एक एकवटा। *क्रि.वि.* २. एक एक गरेर।

एकुन्द्रो- *वि.* [सं. एकान्तर] १. एक दिन बिराएर आउने (ज्वरो)। २. एक दिन बिराएर हुने वा गरिने (काम)।

एकुवा१- *ना.* शरीरमा बल्भिरहने कुनै पनि घाउ (उदा.- जति ओखती गरे पनि उनको घाउमा एकुवा पल्टिरहेकै छ।)।

एकुवा२- *ना.* ढिम्रीलाई सानो वा ठुलो पार्ने ज्याबल।

एकुवार- *ना.* [सं. एकपार] १. कुनै खोलाको एकातिरको मात्र तीर। २. अप्ठेरो ठाउँ। ३. दुईखापे ढोकाको कुनै एउटा फग्लेंटो; एउटा खापा।

एकुवारै- *क्रि.वि.* जँगार नतरीकन; खोलाको एकापट्टिको तीरतीरै।

एकुवा हिलो- *ना.* [एकुवा+हिलो] हिउँदबर्खे औँलाको काप खाइरहने हिले रोग।

एकेउटा- *वि.* [एक+एक+ओटा] हे. एकौटा।

एकेक- *वि.* [एक+एक] एक एक; हरेक; प्रत्येक।

एकेडेमी- *ना.* [अङ्.] १. साहित्य, कला, संस्कृति, विज्ञानको क्षेत्रमा विशिष्ट काम गर्ने एक संस्था। हे. प्रज्ञा प्रतिष्ठान। २. शिक्षण संस्थाहरूको शैक्षिक विभाग।

एकेन्द्रिय- *ना.* [सं.] १. स्त्री र पुरुषजातिका शारीरिक बनोटमा भिन्नता नहुने वा एउटै लिङ्ग हुने प्राणी (गँड्यौला, जुको इ.)। २. इन्द्रियलाई सबै किसिमका विषयवासनाबाट हटाएर मनतिर तान्ने काम।

एकेश्वरवाद- *ना.* [सं.] समस्त सृष्टिको कर्ता, भर्ता र हर्ताका रूपमा एउटै ईश्वरको अस्तित्व मान्ने सिद्धान्त।

एकेश्वरवादी- *वि.* एकेश्वरवादमा विश्वास गर्ने; एकेश्वरवादको अनुयायी वा समर्थक।

एकैनास- *वि.* आकार, प्रकार वा गुण आदिका दृष्टिले एउटै किसिमको; उस्तै देखिने।

एको- *ना.* [एक+ओ] डन्डीबियो खेल्दा डन्डीले जमिन नाप्ने सिलसिलामा एकलाई जनाउने शब्द।

एकोटा- *वि.* [एक+ओटा] एक एकवटा; एकेउटा; एकौटा।

एकोतार- *क्रि.वि.* [एक+ताल] कुनै एउटै कामकुरालाई दोहोऱ्याई तेहऱ्याई; तारन्तार; बारम्बार; फेरिफेरि; लगातार।

एकोतारै- *क्रि.वि.* एकोतार।

एकोद्दिष्ट- *ना.* [सं.] एउटा मात्र पितृका उद्देश्यले गरिने श्राद्ध; आमाबाबु वा पति आदिका तिथिमा गरिने श्राद्ध।

एकोहरिनु- *अ.क्रि.* [एकोहोरो+इ+नु] हे. एकोहोरिनु।

एकोहरो- *वि.* [एकोहोरो] हे. एकोहोरो।

एकोहऱ्याइँ- *ना.* [√ एकोहरो+याइँ] हे. एकोहोऱ्याइँ।

एकोहऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* एकोहोऱ्याउनु।

एकोहऱ्याहट- *ना.* हे. एकोहोऱ्याई।

एकोहोरिनु- *अ.क्रि.* [एकोहोरो+इ+नु] १. कुनै कामकुरामा एकोहोरो भएर लागिपर्नु; एकसुरले काम गर्नु; एक चित्त भएर काम गर्नु। २. राम्रो सोचविचार नगरी एउटा पक्षको समर्थन गर्नु; एकतर्फी बन्नु। ३. कुनै काम वा कुरा एकातिर लाग्नु; एउटै विषय वा प्रसङ्गमा मात्र केन्द्रित हुनु। ४. अरूका कुरा नसुनी आफ्नै कुरामा मात्र हठ गरिरहनु।

एकोहोरो- *वि.* [एक+सरो] १. एउटै सोचविचारमा मात्र लाग्ने; आफ्नै सुरले मात्र चल्ने; एकसुरे। २. दुई तह नभएको; एकसरो। ३. *क्रि.वि.* एकचित्त भएर। ४. एकै बाजि; एकै खेप।

एकोहोऱ्याइँ- *ना.* एकोहोरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

एकोहोऱ्याइनु- *क.क्रि.* एकोहोऱ्याइने काम गरिनु।

एकोहोऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* एकोहोरो पार्नु; एकोहोरिन लाउनु।

एकोहोऱ्याहट- *ना.* एकोहोरिएर काम गर्ने भाव, अवस्था क्रिया वा प्रक्रिया; एकोहोऱ्याइँ।

एकौटा- *वि.* [एक+औटा] एक एकवटा; एकेउटा; एकोटा।

एकौटी- *वि.* [एक+औटी] १. एक एकवटी; हरेकको; प्रत्येकको (स्त्री)। २. आफ्नै मात्र हकको; एकलौटी।

एक्का- *ना.* [प्रा. एक्क] १. एक फुट्टी मात्र भएको तासको चक्की। २. एक एक घोडा मात्र नारिएको बग्गी; एकघोडे बग्गी। *वि.* ३. समूहदेखि भिन्न; फुट्टा; ठिङ्गो; एकलो। ४. सबभन्दा बढी मन परेको। ५. अरूभन्दा श्रेष्ठ; प्रधान; मुख्य।

एक्काइस- *ना.* [सं. एकविंशति] > प्रा. एक्कवीस] १. बिस र एकको योगबाट बनेको सङ्ख्या; २१ को अङ्क। *वि.* २. बिस र एकको योगले बनेको; बिस र एकका योगको।

एक्काइसौँ- *वि.* गन्दै लैजाँदा एक्काइसमा परेको; बिस र एकको योगको; एक्काइस सङ्ख्याको।

एक्कावान- *ना.* [एक्का+वान] एकघोडे बग्गी हाँक्ने व्यक्ति; एक्का चलाउने मानिस।

एक्कासि- *क्रि.वि.* १. अकस्मात्; सहसा; एकदम; एकाएक। २. विनासोचविचार; विनाकारण।

एक्ले- *वि.* [√ एकले] एकले; एक्लो।

एक्लो- *वि.* [√ एकलो] कोही नभएको; एकलो।

एक्सप्रेस- *वि.* [अङ्.] मुख्य मुख्य स्टेसनमा मात्र केही छिनका लागि

अडिई अरूभन्दा छिटो गन्तव्य स्थानमा पुग्ने (गाडी, रेल, मोटर इ.)।

एक्स-रे- *ना.* [अङ्.] शरीरभित्रका अवयवको आकृति दृष्टिगोचर गराउने एक किसिमको अदृश्य विद्युत्-किरण; क्ष-किरण।

एघार- *ना.* [सं. एकादश > प्रा. एगारस] १. दश र एकको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ११ को अङ्क। *वि.* २. दश र एकका योगले बनेको; दश र एकका योगको।

एघार दुई- *ना.* त्रिपासाका खेलमा पन्जा, छक्का र दुवा मिलेर बन्ने एक दाउ।

एघारौँ- *ना.* १. कुनै व्यक्ति मरेको एघारौँ दिन। २. मृतकका उद्देश्यले एघारौँ दिनमा गरिने काजक्रिया। *वि.* ३. गन्तीको क्रममा दश र एकको योगसङ्ख्यामा पर्ने; एघार सङ्ख्याको।

एजेन्ट- *ना.* [अङ्.] १. कुनै कल, कारखाना, व्यापारिक संस्था आदिको प्रतिनिधिका रूपमा काम गर्ने व्यक्ति; गुमस्ता। २. अरूको प्रतिनिधिका रूपमा काम गर्ने व्यक्ति; वारिस।

एजेन्डा- *ना.* [अङ्.] कुनै सभा, बैठक आदिमा विचार वा छलफलका निम्ति तयार पारिएको कामको सूची; कार्यसूची।

एजेन्सी- *ना.* [अङ्.] एजेन्टको काम हुने वा एजेन्ट बस्ने स्थान वा स्थिति; एजेन्टको पद, भाव वा क्रिया; गुमस्त्याइँ।

एटर्नी- *ना.* [अङ्.] १. अधिवक्ता; वकिल। २. नियमानुसार काम गर्न अधिकार प्राप्त कुनै प्रतिनिधि।

एड्स- *ना.* [अङ्.] १. एच. आई. भी. जीवाणुबाट उत्पन्न हुने एक भयानक रोग। २. रोगको प्राकृतिक प्रतिरोधक क्षमता नष्ट गर्ने खतरनाक रोग।

एतदर्थ- अव्य. [सं.] १. यस कारण; यस निमित्त; यस उद्देश्यले। २. तदर्थ।

एत्तेरी- *वि.बो.* [ए+तेरो+ई] उदेक, आश्चर्य आदि प्रकट गर्दा बोलिने अव्यय शब्द (उदा.- एत्तेरी, तैँले पनि फुर्ती पो गरिस्!)।

एत्रुको- *वि.* [यत्रो+को?] सानो सानो किसिमको; ससानो।

एभरेस्ट- *ना.* [अङ्.] हे. सगरमाथा।

एम्बुलेन्स- *ना.* [अङ्.] आकस्मिक दुर्घटनामा परेको रोगीलाई स्वास्थ्यशिविर वा हस्पिटलमा पुऱ्याउने सवारी साधन; बिरामीलाई ओसारपसार गर्ने मोटर।

एयर- *ना.* [अङ्.] हावा; वायु।

एयर कन्डिसन- *ना.* हे. वातानुकूलन।

एयर डकुमेन्ट- *ना.* हवाईजहाजद्वारा ल्याउने, लैजाने व्यवस्था गरिने चिठीपत्र वा अन्य सामग्री।

एरण्ड- *ना.* [सं.] अँडिर।

एरात्तै- *वि.बो.* आश्चर्य, विस्मय, जोस आदि प्रकट गर्दा भनिने शब्द; एत्तेरी (उदा.- एरात्तै, त्यो फुच्चो पनि पल्टनमा जागिरे भयो रे।)।

एलपौधिमे- *ना.* [नेवा.] धिमेभन्दा केही सानो तर उस्तै प्रकारको एक बाजा।

एलोरा- *ना.* प्राचीन भित्तेचित्र भएको पश्चिम भारतस्थित एक प्रसिद्ध गुफा।

एवं/एवम्- अव्य. [सं.] १. यस्तै किसिमले; यसै प्रकार; यस्तै। *संयो.* २. दुई समान रूपका वाक्य वा पदहरूलाई जोड्ने शब्द; र; अनि; तथा।

एवमस्तु- अव्य. कसैले कुनै वर वा आशीर्वाद माग्दा मागेको कुरा पूरा होस् भनी बोलिने शब्द; चाहे जस्तै होस्; यस्तै होस्; तथास्तु।

एषणा- *ना.* [सं.] १. अन्वेषण; खोज। २. कामना; इच्छा अभिलाषा।

एसिया- *ना.* [अङ्.] पृथ्वीका छ महाद्वीपहरूमध्ये एक महाद्वीप; पूर्वी गोलार्द्धमा रहेको महाद्वीप।

एसियाली- *वि.* एसियामा जन्मेको वा भएको; एसियाको; एसियासम्बन्धी।

एहे- *वि.बो.* [सं. अहो] हर्ष, शोक, आश्चर्य, जोस आदिको भाव व्यक्त गर्दा बोलिने शब्द (उदा.- एहे, त्यस्तो पो रहेछ! एहे, बिचरा साइकलबाट लड्यो!)।

एहोइ- *ना.* [ए+है] १. वनजङ्गलमा बस्तुभाउ चराउँदा गोठालाहरूले हिंस्रक जनावरहरूलाई धपाउनका लागि आफू आफूमा कराउने शब्द; हौट। २. मिल्दा साथीभाइहरूमा वा आफूभन्दा मनिका व्यक्तिलाई गरिने सम्बोधन। (उदा.- एहोइ कान्छा! तँ कता जान लागिस् हँ?)।

ऐ१- देवनागरी वर्णमालाको खास चलनचल्तीका स्वरवर्णमध्ये नवौँ स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा कण्ठ तालुस्थानबाट उच्चारण हुने, दीर्घ स्वरवर्ण मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार केन्द्रीय, आधा बन्द स्थितिदेखि अग्र बन्द बिन्दुमा पुगी टुङ्गिने द्विस्वर; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

ऐ२- *वि.बो.* [सं.] १. कसैलाई डाक्दा वा हकार्दा भनिने अव्यय शब्द; ए (उदा.- ऐ श्याम! तँ कता जान लागेको? ऐ, किन चल्छस् हँ?)। *ना.* २. शिव।

ऐँकटी- *ना.* [नेवा.] परम्परागत प्रविधिमा तनाइएको काम गर्ने अङ्कुसेदार लट्ठी।

ऐँच- *ना.* [सं. अञ्च] १. कुनै व्यक्तिलाई कतैबाट र कसै गरी पनि उम्कन नदिई अधीनमा ल्याउने काम; वशमा राख्ने काम; काबु; दबाउ। २. परस्पर तानातानी गर्ने काम; तनाइ; तन्काइ।

ऐँचनु- *स.क्रि.* [ऐँचँ +नु] १. कसैलाई कसै गरी पनि उम्कन, भाग्न नदिई अधीनमा ल्याउनु; ऐँचमा पार्नु; काबुमा राख्नु; वशमा राख्नु। २. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई अँठ्याउनु; बेसरी थिच्नु; दबाउनु। ३. कुनै स्थान आदिमा कब्जा गर्नु; दखल गर्नु। ४. परस्पर तानातानी गर्नु; तान्नु।

ऐँचाइ- *ना.* ऐँचने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ऐँचाइनु- *क.क्रि.* ऐँचन लाइनु; वश वा अधीनमा पार्न लाइनु।

ऐँचाउनु- *प्रे.क्रि.* ऐँचन लाउनु; वश वा अधीनमा राख्न लगाउनु।

ऐँचातानी- *ना.* खिचातानी; तानातानी।

ऐँचिनु- *क.क्रि.* ऐँचने काम गरिनु; तानिनु।

ऐँची- *वि.* ऐँचने स्वभावको; खिचुवा।

ऐँचो- *ना.* [ऐँच+ओ] १. परवशता; खटन। २. पैँचोको अग्रक।

ऐँचोपैँचो- *ना.* १. खाँचो भएको अन्नपात वा अन्य वस्तु पैँचो दिने र पैँचो लिने काम। २. रुपियाँ, पैसा आदि सापट दिने र लिने काम; सरसापटी। ३. दोहोरो व्यवहार वा लेनदेन।

ऐँजेरु- *ना.* हे. ऐजेरु।

ऐँठनु- *स.क्रि.* [ऐँठन+नु] १. कसैलाई भाग्न, उम्कन नसक्ने गरी च्याप्नु; अँठ्याउनु। २. दबाउनु; थिच्नु; अँचेट्नु। ३. बटारेर निचोर्नु; निमोठ्नु।

ऐँठन- *ना.* [सं. अधिवेष्टन] १. निद्रित अवस्था वा सपनामा रक्तसञ्चार वा श्वासको गतिमा कुनै कारणवश व्यवधान भएमा हुने कष्ट र छटपटी; त्यसरी हुने अरन्याइ वा उमर्को। २. दबाउ; थिचाइ।

ऐँठन बाज- *वि.* शरीरलाई कन्याककुरुक पारी ऐँठन गर्न जान्ने (व्यक्ति)।

ऐँठाइ- *ना.* [√ ऐँठ (+आइ)] ऐँठने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ऐँठाउनु- *प्रे.क्रि.* ऐँठन लाउनु।

ऐँठिनु- *क.क्रि.* ऐँठने काम गरिनु; अँठ्याइनु।

ऐँठे- *ना.* [ऐँठ+ए] गहुँका पिठाको बाक्लो लेदोलाई बाङ्गोटिङ्गो वा घुमर्किएका आकारको बनाई घिउमा पकाएर पाकमा डुबाएको एक प्रकारको हलुवाई रोटी।

ऐँठ्याइ- *ना.* [√ ऐँठि (+याइ)] ऐँठने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ऐँठ्याइनु- *क.क्रि.* ऐँठिन लाइनु; निमोठ्याइनु।

ऐँठ्याउनु- *स.क्रि.* १. ऐँठिन लाउनु; ऐँठिने पार्नु। २. निमोठ्न लाउनु; बटार्न लाउनु।

ऐँसेलु- *ना.* पातला काँडा र बाक्लो भुस हुने, पोथ्रामा फल्ने, काफलका जत्रा दाना हुने र चैत, वैशाखतिर पहेँलो भएर पाक्ने, गुलियो स्वादको नरम फल।

ऐकमत्य- *ना.* [सं.] एक मत हुनाको भाव वा अवस्था; मतैक्य।

ऐकान्तिक- *वि.* [सं.] १. एकान्तमा हुने वा सम्बन्ध राख्ने। २. विशेष रूपले कुनै एक विषय, व्यक्ति आदिसित सम्बन्धित। ३. सम्पूर्ण; पूरा। ४. निश्चित; विश्वस्त।

ऐकान्तिक समाचार- *ना.* १. कुनै संवाददाताले कतैबाट खोजमेल गरी वा निकाली अन्यत्र प्रकाशित हुनुभन्दा पहिले आफ्नो पत्रलाई दिएको समाचार; कुनै स्रोतबाट आफैं प्राप्त गरेको मौलिक समाचार। २. विशेष महत्त्वको समाचार।

ऐकान्तिकता- *ना.* एकान्त हुनाको भाव वा अवस्था।

ऐकार- *ना.* [सं.] १. 'ऐ' अक्षर। २. व्यञ्जनवर्णमाथि लाग्ने 'ऐ' को चिह्न; दोलख (ै)।

ऐक्य- *ना.* [सं.] एकता; एकत्व; मेल;।

ऐक्षव- *ना.* [सं.] १. उखुबाट बन्ने वा बनेको पदार्थ (सखर, चिनी आदि)। २. एक प्रकारको रक्सी।

ऐच्छिक- *वि.* [सं.] १. इच्छानुसारको; चिताएजस्तो; इच्छामुताबिक। २. दुइटामध्ये इच्छानुसार कुनै रोज्न सकिने; इच्छाधीन; वैकल्पिक।

ऐच्छिक विषय- *ना.* अभिरुचि, झुकाव तथा क्षमतानुसार शिक्षार्थीले कुनै एक वा दुई विषय आफ्नो स्वेच्छाले छान्ने व्यवस्था भएको विषय वा पाठ्यवस्तु।

ऐजन- अव्य.[अ.] माथि लेखिएअनुसार; माथि लेखिएबमोजिम; उक्त; सो; निज।

ऐजेरु/ऐझेरु- *ना.* [सं. अङ्गबजार] १. अर्के रुखको कापमा उम्रने, लाम्चा पात हुने, रातो फूल फुल्ने, गुलिया ससाना फल फल्ने बुटी; बन्दाक। २. शरीरमा फुकुन्डा उठ्ने रोगविशेष।

ऐटन- *ना.* [अङ्. एड्जुटेन्ट] सैनिक सेवामा लप्टनभन्दा मुनिको अधिकृत; लप्टनको सहायक पल्टनियाँ अफिसर।

ऐतिहासिक- *वि.* [सं.] १. इतिहासमा उल्लेख भएको; इतिहासमा वर्णन गरिएको। २. इतिहाससम्बन्धी; इतिहासको। ३. इतिहास जान्ने; इतिहासको ज्ञाता; इतिहासविद्।

ऐतिहासिकता- *ना.* १. ऐतिहासिक हुनाको भाव वा अवस्था। २. इतिहासका दृष्टिले प्रसिद्ध हुनाको भाव वा अवस्था।

ऐतिहासिक भौतिकवाद- *ना.* वाद र विवादको अन्तर्द्वन्द्वद्वारा दुवैको अस्तित्व समाप्त भई संवादको प्रादुर्भाव हुन्छ भन्ने हेगेलको द्वन्द्वात्मक दर्शन र लुडविग फेरवाकको भौतिकवादी दर्शनको सम्मिश्रण गरी मार्क्सले प्रतिपादन गरेको द्वन्द्वात्मक भौतिकवादलाई ऐतिहासिक कसीमा लागु गरी निर्माण गरिएको तथा त्यसै आधारमा समाजलाई हेरिने दर्शन।

ऐन१- *वि.* [अ.] ठिक; उपयुक्त (उदा.- ऊ ऐन मौकामा हामीकहाँ आयो)।

ऐन२- *ना.* [अ. आईन] कुनै विषयलाई व्यवस्थित रूपमा गर्न, गराउन बनेको सरकारी नियम; कानुन; विधान।

ऐन कानुन- *ना.* सरकारका तर्फबाट बनेको नियम, कानुन वा विधिविधान।

ऐनको उल्लेख- *ना.* १. अड्डा वा अदालतबाट कुनै कामकुराका सम्बन्धमा लेखापढी वा निर्णय गर्दा प्रमाणका निम्ति दिइने कानुनी महल, दफा, उपदफा आदिको हुलिया। २. फलाना ऐनको फलानो नम्बर (दफा, उपदफा) ले यस्तो भएको र यस्तो हुनुपर्छ भनी देखाइएको ऐनको नजिर; नजिरको उल्लेख।

ऐनको म्याद- *ना.* कुनै विषयमा कानुनी कामकारबाही कहिले सुरु गर्ने वा समाप्त गर्ने भनी ऐनमा तोकिएको समय।

ऐनखाना- *ना.* कानुनविभाग।

ऐन बर्खिलाप- *वि.* १. ऐन, कानुनविरुद्ध। २. कानुनका दृष्टिले आपत्तिजनक।

ऐन सवाल- *ना.* १. ऐन, कानुन र त्यसअन्तर्गत बनेका नियम, उपनियम आदि। २. अड्डाअदालतलाई जारी गरिएको सवाल र ऐन।

ऐना- *ना.* [फा. आइना] पृष्ठ भागमा पारो लगाएर अनुहार आदि हेर्नका लागि अपारदर्शी बनाइएको सिसा; दर्पण।

ऐनाघर- *ना.* दियो छोप्ने लम्फाका आकारको ऐनाको घर।

ऐन्द्र- *वि.* [सं.] १. इन्द्रसम्बन्धी; इन्द्रको। *ना.* २. पाणिनिपूर्वका संस्कृत व्याकरणको परिपाटीमध्ये एक।

ऐन्द्रकूट- *वि.* इन्द्रकूट पर्वतसम्बन्धी।

ऐन्द्रजाल- *ना.* चटकीको विद्या; इन्द्रजालीको विद्या; जादु; टुनामुना।

ऐन्द्रजालिक- *वि.* इन्द्रजाल विद्या जान्ने; जादु विद्या जान्ने; चटक गर्ने; चटकी।

ऐपन- *ना.* [सं. आलिम्पन] १. प्रायः कूर्माञ्चलका बासिन्दाहरूले विवाह,

व्रतबन्ध आदि र अन्य धार्मिक कृत्य गर्दा चामलका पिठाको लेदो बनाई हालिने विभिन्न बुट्टाका आकारका रेखी। २. जिउँती।
ऐब- *ना.* [अ.] दोष; खोट; अयब।
ऐबी- *वि.* खोट लागेको; दोषयुक्त।
ऐमाँत- *ना.* [सं. आविभर्त्र्य] १. स्त्रीको पति भएको अवस्था; सधवापन। २. स्त्रीको सौभाग्य।
ऐमाँतिनी- *वि.* १. ऐमाँती। *ना.* २. ऐमाँती नारी।
ऐमाँती- *वि.* पति भएकी; सधवा; सौभाग्यवती।
ऐमारा- *ना.* [सं. अभिभारा] अभिभारा; दायित्व; उत्तरदायित्व; सिरोभरो।
ऐया- *वि.बो.* चोटपटक लाग्दा, शरीर दुख्दा वा थाक्दा मुखबाट निस्कने शब्द (उदा.- ऐया, धेरै हाँसियो बा, आज त)।
ऐया आमा- *वि.बो.* हे. ऐया।
ऐया बाबा- *वि.बो.* हे. ऐया।
ऐयार- *ना.* [अ.] १. गोप्य कार्यका लागि तैनाथ गरिएको विशेष व्यक्ति; जासुस; गुप्तचर। *वि.* २. बाठो; चलाख; चङ्ख।
ऐयारी- *ना.* १. चलाखी। २. धूर्तता। ३. ऐयारले गर्ने काम।
ऐयास- *वि.* [अ.] खुब ऐसआराम गर्ने; विषयसुखको खुब आनन्द लिने; भोगविलासमा खुब रम्ने; ऐयासी गर्ने।
ऐयासी- *ना.* १. भोगविलास; मोज; मोजमज्जा। *वि.* २. ऐयास।
ऐराकी- *वि.* [सं. अभिरागी] नाच्न, गाउनमा निकै सिपालु; नाचगानमा दक्ष।
ऐरावत- *ना.* [सं.] १. इन्द्रले चढ्ने हात्ती; चार दिग्गजमध्ये पूर्व दिशाको दिग्गज। २. इन्द्रधनु; इन्द्रेणी। ३. बिजुली चम्केको कालो बादल।
ऐरी- *ना.* [सं. आभीरी] १. एक प्रकारको भूतप्रेत। २. सिकारी। ३. क्षेत्री वा पावई जातिको एक थर।
ऐरेगैरे- *वि.* [(द्वि.) गैरे] १. कुनै सम्बन्ध नभएको; नातागोता केही नपर्ने। २. चानचुने; भारेभुरे; विनामहत्त्वको।
ऐरेलु- *ना.* [सं. उर्वारु] जङ्गलमा पाइने एक प्रकारको तितो काँक्रो।
ऐरेलो- *ना.* [ओइरो+लो] कुनै वस्तु वा मालसामान आदिको थुप्रो; अव्यवस्थित रूपमा रहेको डङ्गुर; ओइरो।
ऐरो- *ना.* [√ अहिरो] १. प्रायः जङ्गलबाट मारेर ल्याइएको सिकार। २. सिकारीले जङ्गलमा भेटेको सिकारलायक जन्तु। ३. ओइरो।
ऐरोखेदो- *ना.* खुरन्धार; लट्टो लिने काम।
ऐरोपैरो- *ना.* अप्ठेरो काम; पार लगाउन मुस्किल पर्ने काम। २. गाह्रोसाङ्ग्रो।
ऐल- *ना.* [सं.] १. इलाको छोरो; पुराणप्रसिद्ध सोमवंशी राजा पुरुरवा। २. मङ्गल।
ऐलानी- *ना.* [फा.] १. सरकारी रूपमा कसैको नाममा दर्ता नभएको खेतीयोग्य पर्ती जग्गा। २. आबादी गर्नका निमित्त फुकाइएको पर्ती जग्गा। *वि.* ३. सरकारी रूपमा कसैको नाममा दर्ता नभएको।
ऐले- *क्रि.वि.* [√ अहिले] हे. अहिले; यस बेला।
ऐश्वर्य- *ना.* [सं.] १. श्रीसम्पत्ति; धनसम्पत्ति; विपुल धनराशि। २. प्रभुत्व; आधिपत्य; प्रभुता। ३. अष्टसिद्धिमध्ये एक। ४. ईश्वरीय पद वा गुण; शक्ति।
ऐश्वर्य मत्त- *वि.* धनसम्पत्तिको आधिक्यले गर्दा मात्तिएको; धनले मदमत्त।
ऐश्वर्यवान्- *वि.* ऐश्वर्यले युक्त भएको; धनवान्; सम्पन्न; सम्पत्तिशाली।
ऐश्वर्यशाली- *वि.* प्रशस्त सम्पत्ति भएको; सम्पत्तिशाली; धनवान्।
ऐस- *ना.* [अ. ऐश] १. जीवनको भौतिक सुखसुविधा; सोखसयल; आराम; चैन। २. जीवनमा प्राप्त गर्ने विषयवासनाको सुख; भोगविलास; अयस।
ऐसआराम- *ना.* जीवनमा भोगिने सुखसुविधा; आरामचैन; भोगविलास; मोजमज्जा।
ऐसी- *वि.* हे ऐयासी।
ऐहलौकिक- *वि.* [सं.] यसै लोकमा भएको; यसै लोकसँग सम्बद्ध; यसै लोकको; सांसारिक; ऐहिक; इहलोकको।
ऐहिक- *वि.* [सं.] हे. ऐहलौकिक।
ऐहिकता- *ना.* यस लोकमा हुनाको भाव; इहलौकिकता; सांसारिकता।

ओ

ओ१- देवनागरी वर्णमालाको खास चलनचल्तीका स्वरवर्णमध्ये दसौँ स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा कण्ठओष्ठस्थानबाट उच्चारण हुने स्वरवर्ण मानिएको, भाषाविज्ञानअनुसार पश्च र आधाबन्द, गोलित स्वरवर्ण; लेख्य रूपमा सो स्वरवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

ओ२- *वि.बो.* [सं. अहो] १. सम्झना, विस्मय आदिमा बोलिने शब्द। (उदा.- ओ बल्ल पो मैले बुझेँ)। २. आफूभन्दा मनिकालाई बोलाउँदा प्रयोग गरिने शब्द; ए (उदा.- ओ श्याम! यता आऊ)।

ओं- *ना.* [सं.] १. क्रमशः विष्णु, शिव र ब्रह्मालाई बुझाउने अ, उ, म मिलेर बनेको शब्द। २. वेदपाठ गर्दा मन्त्रका रूपमा ऋचाका आगाडि पछाडि उच्चारण गरिने पवित्र ध्वनि (ॐ); प्रणव।

ओंकार- *ना.* १. ओं अक्षर; प्रणव। २. धार्मिक विश्वासअनुसार ब्रह्मा (अ), विष्णु (उ) र महेश्वर (म) को संयुक्त रूप।

ओं रामपट्ट- *ना.* राजपरिवारका सदस्य तथा हिन्दू धर्मका विशिष्ट व्यक्तिलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २००३ सालमा स्थापित एक पदक।

ओइ- *वि.बो.* [सं. अहो+इ] हे. ओ।

ओइरनु- *स.क्रि.* [ओइरो+नु] १. चुलो, अगेनु आदिमा बसालिएको भाँडामा पकाउनाका निम्ति दाल, चामल, तरकारी आदि हाल्नु; ओइरिनु। २. कल, कोल आदिमा धान, मकै कुट्नपिँध्नका लागि हाल्नु। ३. रिसले कुनै वस्तु कसैलाई धेरै दिनु। *अ.क्रि.* ४. तरल, धुलो वा दानादार वस्तु ठुलो परिमाणमा पोखिनु वा चुहिनु। ५. लस्कर लाग्नु। ६. जाइलाग्नु।

ओइराइ- *ना.* ओइरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ओइराउनु- *प्रे.क्रि.* ओइरिन लाउनु।

ओइरान- *ना.* [ओइरो+आन] १. सतहसम्म नभई भिरालो परेको पाखो जग्गा, पहिरो। २. बेला बेलामा भत्किरहने फस्को पाखो।

ओइरालो- *वि.* [ओइरो+आलो] छेलोखेलो; आफलताफल; पउल।

ओइरिनु- *स.क्रि.* हे. ओइरनु।

ओइरो- *ना.* [सं. अवरोहण] १. नरोकिईकन निरन्तर खसिरहने पानी, अन्न आदिको ठुलो धारो। २. लगातार आइरहेका धेरै मानिसको ताँती। ३. अन्न आदिको थुप्रो। ४. गाँस।

ओइरोपहिरो- *वि.* छेलोखेलो; आफलताफल।

ओइलनु- *अ.क्रि.* [सं. अवलीन] फूल, पत्र, सागपात आदिको ताजापन नष्ट हुनु।

ओइलाइ- *ना.* ओइलाउने क्रिया वा भाव।

ओइलाइनु- *अ.क्रि.* ओइलाउने काम होइनु।

ओइलाउनु- *स.क्रि/ प्रे.क्रि.* १. फूल, पत्र, सागपात आदिलाई घाममा राखेर अलिअलि सुकाउनु; दरसुको पार्नु; ओइलिएको पार्नु।

ओइलिनु- *अ.क्रि.* सागपात आदिको ताजापन निख्रनु; ओइलनु।

ओइल्याइ- *ना.* ओइलाइ।

ओइल्याइनु- *क.क्रि.* ओइलिने पार्न लाइनु।

ओइल्याउनु- *प्रे.क्रि.* ओइलिने पार्न लगाउनु; ओइलिने पार्नु; दरसुको पार्नु; केही केही सुकाउनु।

ओकट्नु- *स.क्रि.* हे. ओगट्नु।

ओकटिनु- *क.क्रि.* ओगटिनु।

ओकल्नु- *स.क्रि.*[सं. उद्गीरण+नु] खाएको वस्तु पेटमा नपुऱ्याई मुखैबाट बाहिर निकाल्नु; उकेल्नु।

ओकलदोकल- *ना.* [एकल+दोकल] केटाकेटीले खेल्ने एक खेल र त्यस खेलमा गाइने गीत।

ओकलाइ- *ना.* [√ ओकल् (+आइ)] ओकल्ने किसिम, क्रिया वा भाव।

ओकलाउनु- *प्रे.क्रि.* ओकल्न लाउनु; ओकल्ने बनाउनु।

ओकलिनु- *क.क्रि.* ओकलाइमा पर्नु।

ओकार- *ना.* [सं.] १. 'ओ' स्वरवर्णलाई बुझाउने शब्द; 'ओ' अक्षर। २. देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमाथि लाग्ने 'ओ' को चिह्न; लखकानो (ो)।

ओक्रापा- *ना.* बढीमा दुई फिटजति लम्बाइको, भुवादार जिउ, रातो ढाड, कालो पेट भएको र पुच्छर खण्ड खण्ड परेजस्तो हुने मांसाहारी समूहमा पर्ने (दाँत र नङ्ग्रा दह्रा भएको) तर शाकाहारी एक जन्तु।

ओखती- *ना.* [सं. औषधी] १. रोग निको पार्नलाई प्रयोग गरिने वस्तु वा सामान; औषधी। २. उपचार; उपाय।

ओखती मुलो- *ना.* १. औषधीमा वा औषधीका रूपमा प्रयोग हुने जडीबुटी। २. विभिन्न प्रकारका औषधी; औषधीहरूको समुदाय। ३. उपचार।

ओखर- *ना.* [सं. अक्षोट] लाम्चा पात हुने, आरुजस्तो फल फल्ने र जमानेमान्द्राका जस्ता लामा लामा मञ्जरी लाग्ने, हाडे दानाभित्र गुलियो खाद्य पदार्थ हुने ठुलो जातको रुख; हाडे र दाँते गरी दुई प्रकारको हुने त्यसैको फल।

ओखरपाङ्ग्रे- *ना.* १. गुरुङ जातिमा बिहे हुँदा कन्याका तर्फबाट वरलाई दिइने ओखर तथा पाङग्रो। २. आपसमा नमिल्ने व्यक्ति वा वस्तु। ३. मिलापका निम्ति प्रतिकूल स्थिति। *वि.* ४. असजिलो। ५. बेमेलको।

ओखरपाङ्ग्रो फिर्ता- *ना.* गुरुङजातिको पारपाचुके।

ओखल- *ना.* [प्रा. ओक्खल< सं. उलूखल] चिउरा, धान आदि कुट्न खोपिल्टो पारी बनाइएको काठ वा ढुङ्गाको साधन; उर्गल।

ओखलढुङ्गा- *ना.* १. पूर्वी नेपालको सगरमाथा अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला। २. त्यस जिल्लाको सदर मुकाम।

ओखली- *ना.* [ओखल+इ] सानो ओखल।

ओखली मुसली- *ना.* १. कुट्नका लागि धान आदि हालिने ओखल र कुट्ने मुसल; ओखल र मुस्ली। २. कुट्ने धन्दा; ढिकीजाँतो।

ओगट्नु- *स.क्रि.* [अग्रवर्तन] १. कुनै ठाउँलाई अरू कोही आउनुभन्दा पहिले नै छेकथुन गरिराख्नु; अरू कसैलाई नदिईकन कुनै वस्तुलाई

कब्जामा लिइराख्नु; रोक्नु; छेक्नु; ओकट्नु। २. कुनै व्यक्ति वा प्राणीविशेषलाई अलमल्याएर अन्त जान वा अरूको हुन नदिनु। ३. कुनै वस्तु वा व्यक्तिले आफूभरिको ठाउँ लिनु।

ओगटाइ- *ना.* ओगट्ने किसिम, क्रिया वा भाव।

ओगटाउनु- *प्रे.क्रि.* ओगट्न लाउनु।

ओगटिनु- *क.क्रि.* ओगटाइमा पर्नु।

ओछ्याइ- *ना.* [√ ओछ्याउ (+आइ)] ओछ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ओछ्याइनु- *अ.क्रि.* ओछ्याउने काम होइनु।

ओछ्याउनु- *अ.क्रि.* कुनै कामकुरा गर्न अल्छी मान्नु; गरूँ कि नगरूँ भने झैं गरी दोमन हुनु; कामकुरा गर्न जाँगर मरेर आउनु; हतोत्साह हुनु; अल्छी बन्नु।

ओछिनु- *अ.क्रि.* [ओछ्याउ+इ+नु] १. ज्यादै सानो वा तुच्छजस्तो बनेर गोडामन्तिर पर्नु; पाउ पर्नु; शरण पर्नु। २. व्यक्ति वा वस्तुका मुनितिर पर्नु। ३. ओछ्यान बन्नु; बिछिनु; फिँजिनु; पसारिनु;। ४.फैलिएर छरिनु। ५. युद्ध आदिमा मारिनु; सोत्रिनु।

ओछो- *वि.* [प्रा. उच्छ] कुनै महत्त्व नभएको; सानो विचारको; नगण्य किसिमको; तुच्छ।

ओछ्याइ- *ना.* [√ ओछ्याउ (+आइ)] ओछ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ओछ्याइनु- *क.क्रि.* ओछ्याउने काम गरिनु।

ओछ्याउनु- *स.क्रि.*[ओछि+याउ+नु] १. सुकुल, गुन्द्री वा अन्य ओछ्याउने जमिन, खाट आदिमा बिछ्याउनु; ओछ्यान फिँजाउनु; पसार्नु। २. युद्ध आदिमा धेरै मानिसलाई धमाधम मारेर सोतर पार्नु।

ओछ्याउने- *ना.* [√ *ना.* ओछ्यान] १. सुबिस्तासाथ बस्न वा सुत्नका निम्ति बनाइएको वस्तु (सुकुल, गुन्द्री, डसना इ.); ओछ्यान; बिछ्यौना। *वि.* २. बिछ्याउने; ओछ्याइने।

ओछ्यान- *ना.* [सं. अवछन्नक] १. खाट, भुइँ आदिमा बस्न वा सुत्नका लागि फैलाइने वस्तु (गुन्द्री, दरी, डसना, गलैंचा इ.)। २. उक्त वस्तुहरूमध्ये खास गरी डसना; बिछ्यौना।

ओज- *ना.* [सं. ओजस्] १. व्यक्तिको व्यक्तित्व बढाउने शक्ति; बल; प्रताप; तेज; स्फूर्ति। २. प्रकाश। ३. प्राणीलाई स्वस्थ राख्ने शारीरिक गुण। ४. काव्यको एक गुण।

ओजन- *ना.* [अ. वजन] हे. वजन।

ओजस्विता- *ना.* [सं.] १. ओजस्वीपन; तेजस्विता;। २. तेज; स्फूर्ति।

ओजस्वी- *वि.* [सं.] शरीरमा शक्ति वा स्फूर्ति भएको; ओज भएको; प्रतापी; प्रभावशाली।

ओजस्वी राजन्य- *ना.* राजारानी, राजपरिवारका सदस्य वा राष्ट्राध्यक्ष र उनकी पत्नीलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले १९९१ सालमा स्थापित एक तक्मा।

ओझा- *ना.* [सं. उपाध्याय] १. ब्राह्मण आदि जातिको एक थर। २. झाँक्री; धामी।

ओझाइ- *ना.* [√ ओझाउ +आइ)] ओझाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ओझाइनु- *क.क्रि.* ओझाउने काम गरिनु।

ओझाउनु- *स.क्रि.* [ओझ+आउ+नु] १. आगाको चर्को रापलाई घटाएर केही मलिन बनाउनु; आगाको आँच कम गर्नु। *अ.क्रि.* २. आगाको राप घटेर केही मलिनु हुनु; आगाको आँच कम हुनु; ओझिनु।

ओझिनु- *अ.क्रि.* आगाको राप घटेर केही मलिन हुनु; आगाको आँच कम हुनु।

ओझिनी- *ना.* [ओझा+इनी] १. ओझा थरकी ब्राह्मणी; ओझाकी पत्नी। २. आइमाई धामी; धमिनी।

ओझेल- *ना.* [सं. अवजाल] १. केही वस्तुले प्रकाश छेक्नाले बनेको छाया; घाम छेकिएको ठाउँ; सियाँल। २. छहारी।

ओझेली- *ना.* गीत आदिमा प्रयोग हुने ओझेलको रूप।

ओट्नु- *स.क्रि.* कपास आदिबाट बियाँ झिक्नु; उइँटनु।

ओटाइ- *ना.* ओट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

ओटाइनु- *क.क्रि.* ओट्ने काम गरिनु।

ओटाउनु- *प्रे.क्रि.* ओट्न लगाउनु।

ओट- *ना.* [ओत] कसैको पक्ष लिने काम; तरफदारी; पक्षग्रहण; धुरा।

ओटा- प्रत्यय [गोटा] सङ्ख्यावाची शब्दका पछिल्तिर लागेर थान बुझाउने एउटा प्रत्यय (चारोटा, पाँचोटा इ.)।

ओटालो- *ना.* [ओट+आलो] घरअगाडिको सफा, सम्म ठाउँ; घरको आँगन।

ओटिलो- *ना.* [ओट+इलो] ओट्ने काम भएको।

ओठ- *ना.* [सं. ओष्ठ] मुख ढाक्ने अवयव।

ओठ काट्यो- *ना.* 'ट' वर्णका लागि प्रारम्भिक कक्षाका विद्यार्थीका निम्ति प्रयोग गरिने शब्द; टकार।

ओठ मिलायो- *ना.* 'ठ' वर्णका लागि प्रारम्भिक तहका विद्यार्थीका निम्ति प्रयोग गरिने शब्द; ठकार; कण्ठ मिलायो।

ओठे- *वि.* [ओठ+ए] १. नसुहाँउदो किसिमले मोटो वा भद्दा ओठ भएको वा हुने। २. धेरै ओठ चलाउने; धेरै मुख चलाउने; मुखाले, बझुवा; भगडालु।

ओठे जबाफ- *ना.* १. सोचविचार नगरीकन तत्काल दिइने जवाफ, ठाडाठाडै दिइने जवाफ। २. अशिष्ट किसिमको रुखो वा ठाडो जवाफ।

ओड- *ना.* [ओट] हे. ओट।

ओडव- *ना.* [सं.] सात स्वरमध्ये पाँच स्वर मात्र प्रयोग हुने सङ्गीतको राग।

ओडा- *ना.* [अङ्. वार्ड] १. स्थानीय क्षेत्रको निर्वाचनमा एकजना जनप्रतिनिधि छानिन तोकिएको क्षेत्र। २. कसैका अधिकारभित्रको इलाका वा क्षेत्र।

ओडा अध्यक्ष- *ना.* गाउँ वा नगरका ओडाको अध्यक्ष।

ओडा समिति- *ना.* सम्बन्धित ओडाका नगर सभासद् वा गाउँ सभासदको समिति।

ओडार- *ना.* [उदार] १. पहाडको पाखाभित्तामा मानिस वा अन्य जीवजन्तु बस्न हुने किसिमले बनेको खोपाको आकारको खाली ठाउँ; गुफा। २. पहाड, पर्वतमा बनेको ठुलो प्वाल; भ्वाङ; भड्खारो; कन्दरा।

ओडाल्नु- *स.क्रि.* [सं. अवदलन] ढिडो वा अन्य लेदो पदार्थ पकाउँदा पन्युँ, दाबिलो आदि साधनले राम्ररी मिल्ने गरी बेसरी चलाउनु; मस्काउनु; हुँडल्नु।
ओडालाइ- *ना.* ओडाल्ने वा ओडालिने किसिम, क्रिया वा भाव।
ओडालिनु- *क.क्रि.* १. ओडाल्ने काम गरिनु; हुँडलिनु। *अ.क्रि.* २. मनमा धेरै कुरा खेल्नु; धेरै पिर पर्नु।
ओडो- *क्रि.वि.* ओट नजिक; ओर; वरतिर।
ओढ्नु- *स.क्रि.* [सं. उपवेष्टन] १. जाडो आदिबाट बच्नाका निम्ति न्यानो कुनै लुगाले जम्मै जिउ वा कुनै अङ्ग मात्र छोप्नु; ओढ्नेले जिउ ढाक्नु। २. घामपानीबाट बच्न छाता, घुम, छत्री आदि साधनले शरीर ढाक्नु।
ओढनी- *ना.* [था.] गजाले रेटेर बजाइने तीनतारे बाजा।
ओढाइ- *ना.* [√ ओढ् (+आइ)] ओढ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ओढाइनु- *क.क्रि.* १. ओढ्न लाइनु। २. ओढ्नेले ढाकिनु।
ओढाउनु- *प्रे.क्रि.* १. कसैलाई ओढ्ने वस्तुले ढाकिदिनु; ओढ्ने वस्तुले छोप्नु। २. लुगा वा छाता आदि ओढ्न लाउनु; ओढ्ने वा छाता आदिले ढाक्न लाउनु।
ओढिनु- *क.क्रि.* ओढ्ने काम गरिनु; ओढ्नेले ढाकिनु।
ओढो- *ना.* [ओढ्+ओ] १. घाम, पानीबाट बच्नका निम्ति शिरमाथि ओढ्ने साधन (छाता, घुम इ.)।
ओढ्ने- *ना.* [ओढ्+ने] १. जाडो आदिबाट बच्न जम्मै जिउ वा कुनै अङ्ग ढाक्ने वस्त्र (सिरक, दोलाइँ, पछ्यौरा, बर्को इ.)। *वि.* २. ओढ्न मिल्ने; ओढ्न हुने। ३. ओढ्ने काम गर्ने।
ओत$_१$- *ना.* [सं. उद] पानीभित्र निकैबेर डुबुल्की मार्न सक्ने एक मत्स्यभक्षी, स्तनपायी, उभयचर प्राणी।
ओत$_२$- *ना.* १. [सं. अवित] १. चर्को घाम, वर्षा आदिबाट जोगिन शरण लिइने ठाउँ; घामपानी आदिले नभेट्ने सुरक्षित ठाउँ; ओट; आड। २. आपद्विपद् परेका बेलामा शरण लिइने व्यक्ति, वस्तु वा ठाउँ; आडभरोसा; सहारा; आश्रय।
ओतप्रोत- *वि.* [सं.] १. अर्को वस्तु वा कुरासँग छुट्ट्याउन नसकिने गरी मुछिएको; एकअर्कासँग राम्रोसित मिसिएको। २. यन्त्र वा हातद्वारा बुनिएको; एकअर्कासँग गाँसिएको। ३. सबैतिर फिँजिएको; चारैतिर व्याप्त भएको ; विस्तृत। ४. भित्र फिँजिएको; अन्तर्व्याप्त।
ओताइ- *ना.* [√ ओत् (+आइ)] ओत्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ओताइनु- *क.क्रि.* ओत्न लाउनु।
ओताउनु- *अ.क्रि* १. ओतिनु। *प्रे.क्रि.* २. ओत्न लाउनु।
ओतिनु- *अ.क्रि.* चर्को घाम, वर्षा आदिबाट जोगिन सुरक्षित ठाउँमा जानु; ओत लाग्नु।
ओथरा- *ना.* हे. ओथारो।
ओथाइ- *ना.* [√ ओथाउ (+आइ)] ओथाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ओथाइनु- *क.क्रि.* ओथाउने काम गरिनु।
ओथाइ पथाइ- *ना.* पाकेको भात आदि ओथाउने र पस्कने क्रिया वा किसिम।
ओथाउनु- *स.क्रि.* [सं. अव+स्थ] पाकिसकेपछि भातआदिलाई चुलाबाट झिकेर केही बेर रहन दिनु; थरक मार्नु; सेलाउनु।
ओथारो- *ना.* [सं. अवस्तर] १. अण्डज जातिका कुखुरा आदि पक्षीले आफ्ना र अरूका पनि फूलबाट चल्ला काढ्नका निम्ति वा चल्ला काढिसकेपछि तिनलाई आफ्ना प्वाँखका भुवाले छोप्ने काम। २. चराचुरुङ्गी बस्ने गुँड; ओथरा; ओथ्रा।
ओथिनु- *अ.क्रि.* [ओथि+नु] पाकेर चुलाबाट झिकिसकेको भात आदि केही चिसो हुनु; केही सेलाउनु।
ओथ्रनु- *स.क्रि.* [ओथ्रो+नु] कुखुरा आदि पक्षीले आफ्ना र साथै राखिएका अरूका समेत फुललाई कोरल्नुभन्दा पहिले छोपेर बस्नु; ओथारो बस्नु; ओथ्रा बस्नु; ओथ्राउनु।
ओथ्रा- *ना.* [ओथारो] हे. ओथारो।
ओथ्राइ- *ना.* ओथ्रने किसिम, क्रिया वा भाव।
ओथ्राउनु- *स.क्रि.* १. ओथ्रनु। *प्रे.क्रि.* २. ओथ्रा बस्न लाउनु।
ओथ्रिनु- *क.क्रि.* ओथ्रा बसिनु।
ओथ्रो- *ना.* [√ ओथारो] ओथारो; गुँड।
ओद- *ना.* [सं. उद्र] जलमा बस्ने विशेष किसिमको बिरालो; पानी बिरालो; ओत।
ओदान- *ना.* हे. ओधान।
ओदार्नु- *स.क्रि.* [सं. अवदारण] १. औजारद्वारा जमिनको माटो खुकुलो पार्नु; खन्नु; खोस्नु। २. निर्मित घर आदिलाई भत्काउनु; भताभुङ्ग पार्नु।
ओदाराइ- *ना.* ओदार्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
ओदारिनु- *क.क्रि.* ओदार्ने काम गरिनु।
ओदार्‍याउनु- *प्रे.क्रि.* ओदार्न लाउनु।
ओदाल- *ना.* [सं. उद्दार] पाट बनाउने काममा र गाईभैँसी आदिको घाँसका रूपमा प्रयोग गरिने ठुला पात हुने एक जातको रुख।
ओद्रा- *ना.* [सं. उद्दार] जुइनाको रूपमा प्रयोग गरिने पाट आदिको बोक्रो।
ओद्रो- *ना.* [ओथ्रो] घरको मालसामान राख्ने कोठा।
ओधान/ओधानी- *ना.* [सं. अवधान] भाँडा बसाल्नका लागि बलेको अगेनामाथि राखिने तीन खुट्टा भएको फलामे साधन; ओदान।
ओधाने- *वि.* ओधानजस्तो आकारको।
ओपी- *ना.* [सं. वापी] सानो जलाशय; कुवा; वापी।
ओबट्नु- *स.क्रि.* [सं. उद्वर्तन+नु] शरीरलाई सफा, सुन्दर बनाउनका निमित्त बुकुवा आदि घस्नु।
ओबटाइ- *ना.* ओबट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ओबटाउनु- *प्रे.क्रि.* ओबट्ने काम गराउनु।
ओबटिनु- *क.क्रि.* ओबट्ने काम गरिनु।
ओबाइ- *ना.* [√ ओबाउ (+आइ)] ओबाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ओबाइनु- *क.क्रि.* १. ओबानो पारिनु; सुकाइनु। *अ.क्रि.* २. ओबानो होइनु।
ओबाउनु- *स.क्रि.* [ओबानो+आउ+नु] १. ओबानो पार्नु। *अ.क्रि.* २. ओबानो हुनु।
ओबानु/ओबानो- *वि.* १. पानी वा चिसोपन नभएको; पानी सुकेको; सुखो; सुक्खा; ओभानु; ओभानो। २. सिँदुर नभएको (सिउँदो)।

ओभर- *वि.बो.* [अङ्.] १. आकाशवाणीमा कसैसँग कुराकानी गर्दा समाप्त भएको जनाउने शब्द। *वि.* २. सकिएको, समाप्त।

ओभरकोट- *ना.* घाँटीदेखि पिँडुलासम्म आउने एक किसिमको लामो कोट; ह्वालाङ्गे कोट।

ओभरटाइम- *ना.* कुनै कामकुरा गर्दा निर्धारित समयभन्दा बढी समय; अतिरिक्त समय।

ओभरटाइम भत्ता- *ना.* ओभरटाइममा काम गरेबापत पाउने अतिरिक्त पारिश्रमिक।

ओभरलोड- *ना.* बोक्न सक्ने वा अटाउन सक्नेभन्दा बढी भारी; थाम्न सक्नेभन्दा बढी बोझ।

ओभरसियर- *ना.* घर, पुल, बाटो आदि बनाउने कामको निरीक्षक; इन्जिनियरभन्दा तल्लो दर्जाको विशेषज्ञ।

ओभरहल- *ना.* साइकल, मोटर आदि यान्त्रिक सरसामानको पूरै मरम्मत, सरसफाइ आदि।

ओभाइ- *ना.* [√ ओभाउ (+आइ)] हे. ओबाइ।

ओभाइनु- *क.क्रि.* ओबाइनु।

ओभाउनु- *स.क्रि.* ओबाउनु।

ओभानु/ओभानो- *वि.* हे. ओबानू।

ओमराह- *ना.* [अ. उमरा] प्राचीनकालमा उपत्यकाबाहिर सैनिक तैनाथ गर्न खडा गरिएको पद; उमराव।

ओर- *क्रि.वि.* [ओट] १. नजिक; वर; वरतिर। *ना. यो.* २. नजिक (उदा.- म ओर आऊँ कि?)।

ओर पश्चिमा- *ना.* १. अछाम, बाजुरा र बझाङमा बोलिने नेपाली भाषाको कुनै एक भाषिका। *वि.* २. निकटपच्छिमी।

ओर्ल्हनु- *अ.क्रि.* हे. ओर्लनु।

ओरा- *वि.* [ओर+आ] थोरै; 'अत्यन्त धेरै' भन्ने अर्थ जनाउन प्रश्नवाचक र निषेधवाचक वाक्यमा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- ओरा आनन्द लुटियो र? ओरा आनन्द लुटिएन)।

ओराङ्गुटन- *ना.* [अङ्. ओराङ्ओटाङ] बोर्नियो र सुमात्राका टापुका जङ्गलमा पाइने वनमान्छे।

ओराल्नु- *स.क्रि.* [ओरालो+नु] कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई माथिबाट तलतिर झार्नु; तलतिर ल्याउनु; ओह्राल्नु।

ओरालिनु- *क.क्रि.* ओराल्ने काम गरिनु; ओह्रालिनु।

ओराली- *ना.* [ओरालो+ई] हे. ओरालो।

ओराली उकाली- *ना.* ओरालो र उकालो। २. उत्थान र पतन।

ओरालो- *ना.* [सं. अवतरण?] १. तलतिर ढाल परेको स्थल; भिरालो ठाउँ; ओह्रालो। *वि.* २. ओर्लनुपर्ने; भिरालो।

ओरी१- *क्रि.वि.* [ओर+ई] आत्मीय; आफन्त; पक्षधर।

ओरी२- *ना.* [सं. उपद्रव] बदमासी; ओऱ्याइँ; उपद्र्याइँ।

ओर्कनुफर्कनु- *स.क्रि.*[(द्वि.) फर्कनु] १. ओर्कीफर्की गर्नु; बराबर फर्कनु। २. ओल्टनुपल्टनु।

ओर्काइफर्काइ- *ना.* ओर्कने फर्कने क्रिया वा प्रक्रिया; ओल्टाइपल्टाइ।

ओर्कीफर्की- *ना.* फेरि फेरि फर्केर आउने, हेर्ने वा केही गर्ने क्रिया। २. कोल्टे फर्काइ।

ओऱ्याइँ- *ना.* [उपद्रो+ याइँ] नचाहिँदो काम; उपद्रव, उपद्र्याइँ; ओह्याइँ।

ओर्लनु- *अ.क्रि.* [ओरालो+नु] १. माथिबाट तलतिर झर्नु; ओरालो लाग्नु। २. घरगृहस्थी तथा अन्य व्यवहार बिग्रँदै जानु; घरङ्घाट हुनु; अवनति हुनु।

ओर्लाइ- *ना.* ओर्लने किसिम, क्रिया वा भाव।

ओर्लिनु- *अ.क्रि.* ओर्लेको होइनु; ओर्लनु।

ओल- *ना.* [सं.] १. एकै भेट्नामा लामा लामा धेरै पात हुने बाँकाको जस्तो निलो फूल फुल्ने, हरियो घोगामा राता, पहेँला फल फल्ने र ठुलो कन्द हुने सानो एक बोट; एक प्रकारको जङ्गली कन्द; ओलक; सूरण। *वि.* २. भिजेको; चिसो।

ओलक/ओलख- *ना.* [वलक] १. मोही, रैतीहरूले तल्सिङलाई दिन ल्याउने कोसेली; वलक। २. करको एक प्रकार।

ओलके- *वि.* ओलक दिने; ओलकसम्बन्धी; ओलकको; ओल्के।

ओलन- *ना.* [सं. ओलिनक] १. गाईभैँसी दुहुँदा दुहुनेले बाछापाडाका निम्ति थुनमै अड्कलेर छोडिएको दुध। २. दुध।

ओला- *ना.* [सं. उपल] असिना।

ओलिन्काठ- *ना.* हे. उलिन्काठ।

ओलेँसी- *ना.* भोजन स्वादिलो र रुचिकर बनाउन साथमा खाइने पदार्थ; सितन।

ओल्किनु- *स.क्रि.* बिहेमा दमाईंहरूले जन्तीलाई बाजागाजा बजाई साथ लिएर जानु।

ओल्चिनु- *अ.क्रि.* [√ ओल्सिनु] १. अर्काको मानमर्यादा नराखी वा अदब, डर, धाक आदि नमानी कुरा गर्नु; हेपेर वा होच्याएर कुरा गर्नु। २. कसैलाई अलग गर्नु; छुट्याउनु।

ओल्छिनु- *अ.क्रि.* [√ ओल्सिनु] सागपात आदि हरियो तरकारी घिउतेलमा वा त्यसै ओइरिएर केही ओल्टाइपल्टाइ पार्दा पाकेजस्तो हुनु।

ओल्छ्याइ- *ना.* ओल्छिने किसिम, क्रिया वा भाव।

ओल्छ्याउनु- *स.क्रि.* सागपात आदि हरिया तरकारी घिउतेलमा वा त्यसै ओइरिएर केही बेर ओल्टाइपल्टाई गरी पाकेजस्तो बनाउनु।

ओल्टनु- *अ.क्रि.* [उल्टो+नु] एकातिर फर्कनु; उल्टनु।

ओल्टनुपल्टनु- *अ.क्रि.* ओर्कनुफर्कनु।

ओल्टाइपल्टाइ- *ना.* धेरै पल्टाइरहने क्रिया वा प्रक्रिया; ओर्काइफर्काइ।

ओल्टाकोल्टा- *ना.* [(द्वि.) कोल्टो १. यताउता फर्कने क्रिया; ओर्कनेफर्कने क्रिया; ओल्टनेपल्टने क्रिया। *क्रि.वि.* २. यताउता; अगलबगल; वरपर। ३. कताकति।

ओल्टी- *ना.* १. ऋण लिएबापत कसैलाई बन्धक राख्ने क्रिया; बाँधा राख्ने क्रिया। २. ऋण लिएबापत बन्धक बसेको मानिस।

ओल्टो- *वि.* [√ उल्टो] सोझो दृष्टि नपर्ने; आँखासामु नपर्ने(ठाउँ)।

ओल्टोकोल्टो- *क्रि.वि.* हे. ओल्टाकोल्टा।

ओल्ट्याङपल्ट्याङ- *ना.* [(द्वि.) पल्ट्याङ+अ] १. बारबार पल्ट्याङ खाने काम; पल्टनबाजी खाने काम; ओल्ड्याङबल्ड्याङ। हे. ओल्टाइपल्टाइ।

ओल्ड्याङबल्ड्याङ- *ना.* [(द्वि.) बल्ड्याङ+अ] हे. ओल्ट्याङपल्ट्याङ।

ओल्सनु/ओल्सिनु- *अ.क्रि.* [सं. अपश्लथन] हे. ओल्छिनु।

ओल्स्याइ- *ना.* ओल्सने वा ओल्स्याउने क्रियाप्रक्रिया।
ओल्स्याइनु- *क.क्रि.* ओल्सने पारिनु।
ओल्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* ओल्सने पार्नु वा पार्न लगाउनु।
ओल्स्याहट- *ना.* ओल्सिने क्रियाप्रक्रिया।
ओषधि/ओषधी- *ना.* [सं. ओषधि] **१.** औषधीका रूपमा वा औषधीका काममा प्रयोग हुने जडीबुटी; वनस्पति। **२.** फल पाकेपछि सुक्ने बोटबिरुवा।
ओषधि/ओषधीनाथ- *ना.* चन्द्रमा।
ओष्ठ- *ना.* [सं.] ओठ।
ओष्ठस्थानी- *वि.* ओठबाट वा ओठमा ठक्कर लागेर उच्चरित हुने (वर्ण; ओष्ठस्थानबाट उच्चरित हुने; ओष्ठस्थान भएको; ओष्ठ्य (उ र पवर्गका वर्ण)।
ओष्ठ्य- *वि.* [सं.] **१.** ओठसम्बन्धी; ओठको। **२.** ओष्ठस्थानबाट उच्चारण हुने (वर्ण)। *ना.* **३.** ओष्ठस्थानीय वर्ण (प,फ,ब,भ,म इ.)।
ओष्ठ्यदन्त्य- *वि.* तल्लो ओठलाई माथिल्लो दाँतले छोएर उच्चारण गरिने (व्यञ्जन); दन्तोष्ठ्य।
ओस- *ना.* [प्रा. अस्साव] **१.** रातिको चिसो हावाबाट पानी बनेर बर्सने जलकण; शीत। **२.** भुइँको चिसो; चिस्यान। **३.** हावामा हुने पानीको अंश। **ओस चाटेर तिर्खा मर्दैन** (उखान)
ओसरा- *ना.* [सं. अवश्रयणी] मूलढोकाबाहिरको दलान; सिकुवा।
ओसराउनु- *अ.क्रि.* [ओसरा +आउ+नु] गाईभैँसीले बाली हुन वा साहा खोज्न लाग्नु; खेदिनु; सेपिनु।
ओसाइ- *ना.* [√ ओसाउ (+आइ)] ओसाउने किसिम, क्रिया वा भाव।
ओसाइनु- *अ.क्रि.* ओसाएको होइनु।
ओसाउनु- *अ.क्रि.* [ओस+आउ+नु] **१.** ओस वा सर्दी लाग्ने किसिमको हुनु; ओसिलो हुनु; चिसो हुनु; ढाडिनु। **२.** तातो वस्तु चिसो हुनु; सेलाउनु; ओथाउनु।
ओसार्नु- *स.क्रि.*[सं. अपसारण] कुनै वस्तु एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा ल्याउनु वा लैजानु।
ओसार- *ना.* [सं. अपसरण] एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा कुनै वस्तु सार्ने क्रिया वा काम; मालसामानको खेप गर्ने क्रिया वा काम; ओसारो।
ओसारपसार- *ना.* मालसामान एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा बराबर ल्याउने लैजाने काम; परिवहन।
ओसाराइ- *ना.* [√ ओसार् (+आइ)] ओसार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ओसारिनु- *क.क्रि.* ओसार्ने काम गरिनु।
ओसारो- *ना.* [ओसार+ओ] हे. ओसार।
ओसारोपसारो- *ना.* ओसारपसार।
ओसिनु- *अ.क्रि.* [ओस+इ+नु] हे. ओसाउनु।
ओसिलो- *वि.* [ओस+इलो] ओस वा सर्दी लाग्ने किसिमको; ओस भएको; अलि अलि चिसो; चिसमिरो; सेपिलो।
ओसी- *ना.* धागो वा कपडा निलो पार्नुपर्दा रञ्जितकारले प्रयोग गर्ने रङ; निलो रङ; नीर।
ओसेरो- *ना.* [ओसर] **१.** दाउरा राख्न घरनजिक बनेको कटेरो। **२.** ढिकी कटेरो।
ओस्याइ- *ना.* [√ ओस्याउ (+आइ)] ओस्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
ओस्याइनु- *क.क्रि.* ओस्याउने पारिनु।
ओस्याउनु- *प्रे.क्रि.*[ओसि+याउ+नु] ओसाउनु।
ओस्याहट- *ना.* ओस्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
ओह- *वि.बो.* [सं. अहो] हर्ष, आश्चर्य, शोक, दुःख आदिका अवस्थामा मुखबाट निस्कने शब्द; अहो।
ओहदा- *ना.* [अ. अहद] **१.** कुनै सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालय, संस्था आदिका कर्मचारी वा पदाधिकारीको दर्जा; पद। **२.** कसैको आर्थिक स्तर वा योग्यता; हैसियत; औकात; ल्याकत।
ओहदादार- *वि.* कुनै दर्जा वा पदमा भएको; ओहदामा भएको।
ओहाली- *ना.* खेत रोप्दा गाइने तर असारेभन्दा बेग्लै खालको कुनै कथामा आधारित एक किसिमको गीत।
ओहो- *वि.बो.* [सं. अहो] हे. ओह; अहो।
ओहोदा- *ना.* [ओहदा] हे. ओहदा।
ओहोदावाला- *वि.* ओहदादार।
ओहोरदोहोर- *ना.* [(द्वि.)+दोहोरो] ओहोरोदोहोरो।
ओहोरीदोहोरी- *ना.* ओहोरोदोहोरो।
ओहोरोदोहोरो- *ना.* **१.** खाँबो समातेर खेलिने केटाकेटीको एक खेल। **२.** आउनेजाने भाव, क्रम वा प्रक्रिया; आवतजावत; आवागमन। **३.** दुई थरीका बिचमा हुने कुनै विषय वा कुराको उत्तरप्रत्युत्तर। **४.** आदानप्रदान; लेनदेन।
ओह्राल्नु- *स.क्रि.* हे. ओराल्नु।
ओह्रालो- *ना. / वि.* हे. ओरालो।
ओह्र्याइँ- *ना.* हे. ओर्‍याइँ।

औ

औ१- संस्कृत वर्णमालाको चौधौँ तथा देवनागरी वर्णमालाको खास चलनचल्तीका स्वरवर्णमध्ये एघारौँ स्वरवर्ण; परम्परागत रूपमा कण्ठओष्ठस्थानबाट उच्चारण हुने दीर्घ स्वरवर्ण मानिएको र भाषाविज्ञानअनुसार केन्द्रीय अर्द्धबन्द बिन्दुबाट थाली पश्चबन्द बिन्दुमा पुगी टुङ्गिने द्विस्वर।

औ२- *संयो.* [सं. अपर] दुई वा दुईभन्दा बढी शब्द वा वाक्यलाई जोड्ने संयोजक; र; अरू; अनि; तथा।

औँटर्नु- *ना.* [√ अमलतुनु] सियोले लामा फट्का गरेर वा टाँका मारी सिउनु।

औँटार्नु- *स.क्रि.* औँटर्नु।

औँटाराइ- *ना.* औँटार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

औँटारिनु- *क.क्रि.* लामा फड्का गरेर टाका मारी सिइनु।

औँठा- *ना.* [औँठीको ति. रू.] हे. औँठो।

औँठा छाप- *ना.* १. कुनै लेनदेन वा कारोबार गर्दा प्रमाणस्वरूप लेखिएको कागतपत्रमा लगाइने हातका बुढी औँलाको ल्याप्चे; सहीछाप। २. सो सहीछाप लगाउन मोसो वा मसी धसी बुढी औँलाले कागतमा थिच्ने कार्य।

औँठी- *ना.* [सं. अङ्गुष्ठी] शोभाका लागि औँलामा लगाइने, मुन्द्रीका आकारको सुन वा चाँदीको गहना; अङ्गुलिका; अँगुठी।

औँठी छापा- *ना.* १. व्यक्तिको नाम र संवत् खोपिएको, औँठीमा जडिने धातु वा हकिबको सानो छाप।

औँठो- *ना.* [सं. अङ्गुष्ठ] १. हात वा गोडाको सबभन्दा मोटो औँलो; बुढी औँलो; अँगुठो। २. अँगुठाको छाप; ल्याप्चे; सही।

औँरो- *ना.* [सं. अङ्कुर] अम्रो; सालनाल।

औँला/औँलो- *ना.* [सं. अङ्गुली] प्रत्येक हात वा गोडाको अगिल्लो भागमा नङ वा नङ्ग्रासहितका पाँच डोला अङ्गमध्ये कुनै एक।

औँल्याइ- *ना.* औँल्याउने किसिम, क्रिया वा भाव।

औँल्याइनु- *क.क्रि.* औँलाले देखाइनु।

औँल्याउनु- *स.क्रि.* १. कुनै व्यक्ति, वस्तु वा ठाउँ आदिलाई औँलो तेर्स्याएर देखाउनु; औँलाले तोकेर निर्देशन गर्नु; औँलाले देखाउनु; अङ्गुलीनिर्देश गर्नु। २. कुनै व्यक्ति, वस्तु, स्थान आदितर्फ सङ्केत गर्नु; इसारा गर्नु।

औँसा- *ना.* धेरै बासी वा सडेगलेका मासु र अरू त्यस्तै पदार्थहरूमा वा जीवजन्तुका घाउमा झिँगाले फुल पारेपछि त्यसैबाट विकसित हुने साना साना, प्रायः सेता किराका बीजरूप; किराहरूको विकासको दोस्रो अवस्थाको जीव।

औँसिया- *वि.* [औँसी+इया] औँसीका दिन जन्मेको; औँस्याहा।

औँसी- *ना.* [सं. अमावस्या] चान्द्रमासअनुसार कृष्णपक्षको अन्तिम तिथि; अमावास्या; अमावस्या; अमा।

औँस्याहा- *वि.* हे. औँसिया।

औँस्याही- *वि.* औँसीका दिन जन्मेकी।

औकात/औगात- *ना.* [अ. औकात] १. कुनै व्यक्तिको सामाजिक, आर्थिक, बौद्धिक स्थिति वा अवस्था। २. कुनै व्यक्तिको आय र त्यसअनुसार उसले गर्न सक्ने खर्चको स्थिति, अवस्था वा स्तर; हैसियत; साबगास; बर्कत; ल्यागत।

औचित्य- *ना.* [सं.] उचित हुनुको भाव; उपयुक्तता; उचितपना।

औचित्य प्राधान्यवाद- *ना.* काव्यको रचना गर्दा विषयानुरूप उचित किसिमले सबै कुरा आवश्यकतानुसार ठिकठिक मिलेको हुनुपर्छ भन्ने वा यस्तो हुनुलाई काव्यको आत्मतत्त्व मान्ने संस्कृत आचार्य क्षेमेन्द्रद्वारा प्रतिपादित एक सिद्धान्त।

औचित्य सम्प्रदाय- *ना.* काव्यका सबै अङ्गप्रत्यङ्गको उचित विकास र सङ्गठन भएपछि मात्र काव्यका सौन्दर्यको सृजना हुन सक्छ भनेर मान्ने आचार्य क्षेमेन्द्रद्वारा प्रवर्तित साहित्यशास्त्रीय सम्प्रदाय।

औजस- *ना.* [सं. अपयश] अपयश; अपकीर्ति।

औजार- *ना.* [अ.] विभिन्न थरीका कालिगडले आफ्नो पेसासँग सम्बन्धित कामका निम्ति प्रयोग गर्ने विभिन्न सरसामान; ज्याबल; हातहतियार।

औटा- प्रत्य. [√ ओटा] सङ्ख्यावाची शब्दका पछिल्तिर लाग्ने र त्यस्तो शब्दलाई विशेषण बनाउने एक प्रत्यय (उदा.- चारौटा, पाँचौटा इ.); ओटा; गोटा।

औडव- *ना.* [सं.] सङ्गीतका सात स्वरमध्ये कुनै दुई स्वरलाई वर्जित गरी पाँच स्वर मात्र प्रयोग गरेर गाइने रागको एक प्रकार।

औडाहा- *ना.* [सं. अवदाह] १. कुनै चिन्ता, व्यथा आदिबाट मनमा हुने जलन; मानसिक व्यथा; छटपटी; उकुसमुकुस। २. घाम, गर्मी आदिको आधिक्यले गर्दा हुने खरोपन; अतिशय गर्मीको स्थिति।

औताइ- *ना.* [√ औताउ (+आइ)] औताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

औताइनु- *अ.क्रि.* औताउने होइनु।

औताउनु- *अ.क्रि.* [सं. आकुल+नु] १. कसैले गर्न लागेको काम वा इच्छामा भएको कुरा के होला, कसो होला भनी चिन्ता लिनु। २. चौचौ लाग्नु; उत्कण्ठित हुनु। ३. आत्तिनु।

औतार- *ना.* [सं. अवतार] १. वैष्णव धारणाअनुसार विष्णु भगवान्ले पृथ्वीमा लिएका विभिन्न जन्म (माछो, कछुवा, वराह, नृसिंह, राम, कृष्ण इ.) मध्ये कुनै एक; अवतार। २. कुनै देवतासँग तुलना गर्न योग्य मान्छे (उदा.- तँ त शिवकै औतार रहिछस्)। ३. देवताले ग्रहण गर्ने वा विभिन्न भेषमध्ये कुनै एक।

औतारी- *वि.* [सं.] १. बौद्धधर्म वा सिद्ध सम्प्रदायअनुसार आफैँ उत्पन्न भएको; जन्मजन्मातरको घटनासित अवगत र आफ्नो इच्छाअनुसार प्रकट हुन र लोप हुन सक्ने (व्यक्ति); अन्तर्यामी; अवतारी।

औतारी लामा- *ना.* औतारी गुण भएको लामा।

औतारे- *वि.* औतारी।

औताली- *ना.* हे. अपुताली।

औत्कण्ठ्य- *ना.* [सं.] १. उत्कण्ठित हुने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. उत्कण्ठा।

औत्पत्तिक- *वि.* [सं.] उत्पत्तिसम्बधी; उत्पत्तिको।
औत्सुक्य- *ना.* [सं.] उत्कण्ठा; हे. उत्सुकता।
औदार्य- *ना.* [सं.] हे. उदारता।
औदास्य- *ना.* [सं.] उदासीन हुनुको भाव; उदासीनता।
औदुम्बर- *वि.* [सं.] १. डुम्रीको; डुम्रीसम्बन्धी। *ना.* २. ब्राह्मण जातिको एक वर्ग।
औद्धत्य- *ना.* [सं.] उद्धत हुनाको भाव; उद्दण्डता; उच्छृङ्खलता।
औद्भिद- *वि.* [सं.] १. भुइँ फोरेर निस्कने वा उम्रने; भुइँ फोरेर उम्रेको; भुइँफुट्टा। *ना.* २. छहराको पानी। ३. सिँधे नुन।
औद्योगिक- *वि.* [सं.] १. उद्योगसित सम्बन्धित; उद्योगको। २. उद्यमसँग सम्बन्धित; उद्यमको।
औद्योगिक क्रान्ति- *ना.* १. युरोपमा सन् १८५१ देखि औपचारिक रूपमा आरम्भ भएर सन् १९५१ मा टुङ्गिएको एक व्यावसायिक आन्दोलन। २. उद्योगका क्षेत्रमा हुने व्यापक परिवर्तन वा विकास।
औद्योगिक क्षेत्र- *ना.* कलकारखाना, उद्योगधन्दाका निम्ति प्रशासनद्वारा निर्धारित गरिएको क्षेत्र।
औद्योगिक तथ्य- *ना.* उद्योगधन्दासित सम्बन्धित प्रामाणिक कुरा; कलकारखानासम्बन्धी यथार्थ विवरण।
औद्योगिक नगर- *ना.* कलकारखाना र उद्योगधन्दाका लागि स्थापित औपनिवेशिक सहर।
औद्योगिक बाली- *ना.* खानेकुराका अतिरिक्त अन्य उपयोगमा आउने बाली; नगदे बाली (क्यास क्रप)।
औद्योगिक व्यवसाय- *ना.* कम्पनीकानुनका अनुशासनमा रही लाभ हासिल गर्ने उद्देश्यले लगानी लगाएर गरिने व्यवसाय।
औद्योगिक शक्ति- *ना.* १. उद्योगका लागि आवश्यक साधन वा श्रम। २. उद्योगका दृष्टिले अग्रणी मानिने देश।
औद्योगिक सेवा- *ना.* १. उद्योगसम्बन्धी सेवा। २. उद्योगका माध्यमबाट गरिने समाजसेवा।
औद्योगिकीकरण- *ना.* १. विभिन्न कलकारखाना तथा उद्योगधन्दाको स्थापना तथा सञ्चालन गरेर देशलाई उद्योगप्रधान बनाउने कार्य। २. उद्योगको आरम्भ, विकास वा उन्नति।
औधी- *क्रि.वि.* [सं.] १. धेरै; निकै; अत्यन्तै। *ना.* २. उपद्रो; फट्याइँ; बदमासी।
औपचारिक- *वि.* [सं.] १. शिष्टाचारको पालनका निम्ति गरिएको; शिष्टाचारसुहाउँदो। २. नियमानुसार भएको; नियमपूर्वकको; रीतिपूर्वकको; दस्तुरबमोजिमको। ३. रोगनिवारणका निमित्त गरिने उपचारसम्बन्धी।
औपचारिक भाषा- *ना.* १. भाषण आदिमा वा कसैसित औपचारिक रूपमा कुराकानी गर्दा बोलिने भाषा। २. कानुनी वा वैधानिक भाषा; नियमसम्बन्धी भाषा। ३. हृदयको भाव लुकाई लोलोपोतो देखाउने उद्देश्यले बोलिने कृत्रिम बोली।
औपचारिक शिक्षा- *ना.* शिक्षणसंस्थाबाट रीत पुऱ्याएर ग्रहण गरिएको शिक्षा।
औपदेशिक- *वि.* [सं.] १. उपदेशसम्बन्धी। २. अर्कालाई उपदेश दिने वा शिक्षा दिने कामबाट जीवनयापन गर्ने (व्यक्ति)।
औपनिवेशिक- *वि.* [सं.] १. उपनिवेशसम्बन्धी; उपनिवेशमा हुने; उपनिवेशको। २. उपनिवेशमा बस्ने; उपनिवेशनिवासी।
औपन्यासिक- *वि.* [सं.] १. उपन्यासमा भएको; उपन्यासमा पाइने; उपन्यासको; उपन्याससम्बन्धी। २. उपन्यासका किसिमको; उपन्यासजस्तो। ३. अनौठो किसिमको; अद्भुत।
औपन्यासिक चरित्र- *ना.* १. उपन्याससुहाउँदो चरित्र। २. अनौठो चरित्र।
औपपत्तिक- *वि.* [सं.] १. युक्ति वा उपपत्तिले युक्त भएको; युक्तिसङ्गत; उपपत्तियुक्त। २. तर्कद्वारा सिद्ध गर्न सकिने वा सिद्ध हुने; प्रमाणद्वारा पुष्ट गर्न सकिने।
औपसर्गिक- *वि.* [सं.] १. उपसर्गबाट बनेको; उपसर्गसम्बन्धी।
औपस्थिक- *वि.* [सं.] अनैतिक यौनव्यवहारबाट जीविका चलाउने; व्यभिचारबाट जीविका चलाउने।
औरस- *ना.* [सं.] विवाहिता स्त्रीबाट जन्मेको छोरो; वैधानिक पुत्र; ठ्या छोरो।
और्ध्वदेहिक- *वि.* [सं.] १.मरेका व्यक्तिका उद्देश्यले दश दिनसम्म गरिने; मृत व्यक्तिसम्बन्धी (काजक्रिया)। *ना.* २. प्रेतकर्म।
औल- *ना.* [सं. आकुल] १. बेसी वा मधेशको सम्म र गर्मी ठाउँ। २. त्यस्तो ठाउँमा लाम्खुट्टे लाग्ने हुँदा त्यसबाट फैलने कामज्वरो; मलेरिया; औलो।
औलाद- *ना.* [अ.] सन्तान।
औलाधौला- *ना.* [औलत+दौलत] छोराछोरी र प्रशस्त सुख सम्पत्ति; सन्तति र प्रशस्त सम्पत्ति; पौलो।
औलिया१- *ना.* [अ.] इस्लाम धर्म वा मुस्लिम सम्प्रदायको सन्त वा बाबा।
औलिया२- *वि.* [औलो+इया] औलो लागेको; औलको ज्वरो बराबर आउने; औलले ग्रस्त।
औलिया बयर- *ना.* औल लाग्ने ठाउँमा लहरामा फल्ने एक प्रकारको फल; कोल।
औली- *ना.* [था.] धान काटिसकेपछि थारूहरूद्वारा मनाइने एक उत्सव।
औले- *वि.* [औल+ए] औलको; औलसम्बन्धी; औलिया (ज्वरो)।
औले जरो- *ना.* औलले गर्दा आउने जरो; कामजरो।
औलो- *ना.* [औल+ओ] १. हे. औल। *वि.* २. औल लाग्ने; औलिया।
औलो उन्मूलन- *ना.* औलो ल्याउने लाम्खुट्टेलाई समाप्त गरी औलोको रोगाणुलाई निर्मूल पार्ने क्रिया वा अभियान।
औल्याहा- *वि.* औलोको; औलो लाग्ने; औलिया।
औवाठेउवा- *ना.* [(द्वि.) ठेउवो नीलकण्ठ चरो।
औषध- *ना.* [सं.] १. औषधीका काममा आउने विभिन्न वनस्पति; जडीबुटी। २. रोग निको पार्नाका निमित्त विभिन्न जडीबुटी मिलाई प्रयोग गरिने औषधी; ओखती।
औषधालय- *ना.* रोगको उपचार गनेर र आवश्यकतानुसार रोगीहरूलाई भर्नासमेत गर्ने घर; अस्पताल।
औषधाश्रित- *वि.* १. सधैँ औषधी गरिरहनुपर्ने। २. औषधीका भरमा बाँचेको।

औषधि/औषधी- *ना.* [सं.] १. रोग निको पार्ने वा शरीर तन्दुरुस्त पार्ने वस्तु; ओखती। २. उपाय; प्रयत्न।

औषधि/औषधी विज्ञान- *ना.* औषधीको निर्माण, प्रयोग, प्रतिक्रिया आदिका सम्बन्धमा विस्तृत चर्चा भएको शास्त्र; औषधीसम्बन्धी विषयको जानकारी गराउने शास्त्र; खाने र लाउने औषधीसँग सम्बन्धित विज्ञान।

औषधि/औषधीवेत्ता- *ना.* औषधीविज्ञानको विशेषज्ञ (फिजिसियन)।

औषधोपचार- *ना.* [सं.] औषधी सेवन गरिने उपचार।

औषधोपचार सापटी- *ना.* कुनै संस्था वा कार्यालयले आफ्ना कर्मचारीहरूलाई कुनै रोग लागेको उपचार गराउन दिने सहायता वा सापटी।

औष्म्य- *वि.* [सं.] १. ग्रीष्म ऋतुसम्बन्धी; गर्मीसम्बन्धी; ऊष्मसम्बन्धी। *ना.* २. उष्णता।

औसत- *ना.* [अ.] १. सालाखाला; सरदर। *वि.* २. बिचको; साधारण।

औसत तलब- *ना.* कुनै संस्था वा कार्यालयका कर्मचारीहरूले सरदर वा सालाखाला रूपमा पाउने तलब।

औसत ताप- *ना.* अधिकतम र न्यूनतम तापको सरदर वा सालाखाला ताप।

औसत वर्षा- *ना.* अधिकतम र न्यूनतम वर्षाको सरदर वा सालाखाला वर्षा।

औसर- *ना.* [सं. अवसर] १. अवसर; मौका; याम; ताक। २. अपराध; बिराम; गल्ती; भुल।

औसरवादी- *वि.* अवसरवादी; ताकछोपुवा।

औसरिया- *वि.* १. विद्रोही। २. अवसरवादी।

औसानी- *ना.* [सं. अपोशान] १. वैदिक संस्कृतिअनुसार भोजन गर्नुभन्दा पहिले देवता वा पितृका निम्ति दिइने पाँच चिम्टी अन्न; बलि। २. भात खानुभन्दा पहिले हातमा पानी लिएर आफ्नो अगाडिको भोजनको वरिपरि घुमाउने क्रिया; अप्सानी। ३. गर्भवती आइमाईलाई खानेकुरा खाँदा लाग्ने वाकवाकी; गन्हाउने।

औस्या- *वि.* [औँसी+या] नमिल्दो स्वभावको; ओखरपाङ्ग्रे।

क

क- १. देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये पहिलो वर्ण; कण्ठस्थानबाट उच्चारण हुने, स्पर्शी, अल्पप्राण तथा अघोष ध्वनि; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जनवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; कपुरी क। २. कुनै वस्तु, विषय वा कुराको वर्गीकरण वा मूल्याङ्कन गर्दा पहिलो वा उम्दा श्रेणीलाई छुट्ट्याई चिनाउन प्रयोग गरिने श्रेणीबोधक अक्षरसङ्केत; लेखाइका क्रममा विषयको वर्गीकरण वा विभाजन उपविभाजनका निम्ति व्यञ्जनवर्णको प्रयोग गरिँदा दिइने क्रमबोधक पहिलो चिह्न।

कँचिया- *वि.* [काँचो+इया] १. काँचोपन बाँकी रहेको; नपाकेको। २. राम्ररी नसुकेको (रुख, दाउरा आदि)।

कँठिनी- *वि.* [काँठे+इनी] १. काँठमा बस्ने; काँठमा घर हुने वा रहने (स्त्री)। *ना.* २. काँठे आइमाई; काँठे पुरुषकी पत्नी।

कँडारो- *ना.* कामी र सर्किनीबाट जन्मेको सन्तान; कामीको तथाकथित तल्लो कोटि। स्त्री. कँडार्नी।

कँडाली- *ना.* [सं. करण्डी] प्रायः पूजासामान, फलफूल, तरकारी र अरू सामान आदि हालिने, उभिन्डो भएको चोयाको वा धातुको भाँडो।

कँडेकेशरी- *ना.* [काँडे+केशरी] गुलाफको जस्तै पात हुने जङ्गली काँडे फूलको बोट।

कँडेचमेली- *ना.* [काँडे+चमेली] बोटमा काँडा भएको, कनिकाजस्ता पात हुने, चमेलीको जस्तै बास्ना आउने र सेतो रङ्गको फूल फुल्ने एक जातको चमेली फूल वा त्यसको बोट।

कँडेल- *ना.* [सं. करवीर] १. विभिन्न रङ्गका फूल फुल्ने, एक बित्तासम्मको लामो र करिब एक अङ्गुल चौडा पात हुने बिखालु बोट; करवीर। २. नेपालीहरूको एउटा थर।

कँधेउली- *ना.* [काँध+एउली] दुवैपट्टि भारी झुन्ड्याएर काँधमा बोक्ने काठ वा बाँस आदिको घोचो; नोल।

कँधेरी- *ना.* कँध्यौरी [काँध+एरी] काँधमा भिर्ने वस्त्र; काँधे।

कँधेली- *ना.* [काँध+एली] कँधेरी; कँधेउली।

कँध्याइ- *ना.* [√ काँधि (+याइ)] काँधिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

कँध्याइनु- *क. क्रि.* १. काँधिने पारिनु; काँधिन लाइनु। २. मोटाइनु।

कँध्याउनु- *प्रे. क्रि.* १. काँधिने पार्नु। २. मोटो बनाइनु।

कँध्याहा- *वि.* [काँध+याहा] १. झैझगडा आदिमा एक पक्षलाई बहकाएर अर्को पक्षका विरुद्ध उचाल्ने; बोकाहा। २. काँधे; कँधेउरी।

कँपाइ- *ना.* [√ काँप् (+आइ)] काँप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; कम्पन।

कँपाइनु- *क. क्रि.* काँप्न लगाइनु; काँप्ने पारिनु; कम्प गराइनु।

कँपाउनु- *प्रे. क्रि.* काँप्ने वा थरथराउने पार्नु; कम्प गराउनु; कमाउनु।

कँवर- *ना.* [सं. कुमार] १. कनफट्टा जोगीको कर्म नचलेको अर्थात् कान नचिरेको सन्तति। २. हे. कुँवर।

कंस- *ना.* [सं.] १. भारतको मथुरा प्रदेशमा राज्य गर्ने उग्रसेनका छोरा वा कृष्णका मामाको नाम। *वि.* २. दुर्जन; अत्याचारी।

कउल१- *ना.* [गोल?] आगाको भरभराउँदो फिलिङ्गो; अँगेठ; भुङ्ग्रो।

कउल२- *ना.* [नेवा. कवः] हे. कवल।

ककडी- *ना.* [सं. कर्कटी] चिन्चिडो वा लामो घिरौँलाजस्तो, काँक्राको जातको, प्रायः गर्मी समयमा बालुवाप्रधान चिसमिरो जमिनमा फल्ने फल; लम्काँक्री।

ककनन- *ना.* [बा. बो.] अध्ययन; पढाइ।

ककनन गर्नु- *टु.* राम्ररी बाच्न वा पढ्न नसकी कनीकनी पढ्नु।

ककनी- *ना.* [सं. कङ्कणी] १. तराई प्रदेशका स्त्रीजातिले नाडीमा लगाउने काँस वा पित्तलको चुराका आकारको गहना। २. पानीको धारो वा त्यस्तो धारो भएको ओस्याइलो ठाउँ। ३. काठमाडौँको उत्तरपश्चिममा रहेको एक दर्शनीय स्थल।

ककनो- *ना.* [सं. कङ्कण] चुरो; बाला।

ककरी- *ना.* [सं. कर्कटी] ककडी।

ककरीमकरी- *ना.* मकै, भटमास आदि सामान्य खानेकुरा।

ककस- सर्व. [कस+कस] १. 'कोको' को तिर्यक् रूप (उदा.- ककसले काम गरे, मलाई सुनाऊ)। २. 'कसकस' को संक्षिप्त रूप।

कका- *ना.* [नेवा.] चङ्गामा ओजन मिलाई राम्ररी उडाउन बिचको कप्टेराको सिरान र पुछारमा बाँधिएको धागाको उभिन्डो।

ककार- *ना.* [सं.] 'क' वर्ण; नेपाली वर्णमालाको पहिलो व्यञ्जनवर्ण।

ककुद- *ना.* [सं.] १. पहाडको टाकुरो; शिखर। २. साँढेको जुरो। ३. राजचिह्न।

ककुभ- *ना.* [सं.] १. वीणाको घुमेको दण्ड। २. अर्जुन वृक्ष; काउलो।

कक्कड- *ना.* [प्रा. कक्कर] सानो चिलिममा भरेर धुवाँ तान्ने, सुर्तीको एक प्रकारको धुलो; तमाखु र सुर्ती मिलाएर धूम्रपानका लागि कुटेर तयार पारिएको केही ओसिलो चूर्ण।

कक्रनु- *अ.क्रि.* [अ. मू. कक्रक्+नु] कक्रक्क पर्नु; जाडोले गँगरिनु; कठ्याङ्ग्रिनु।

कक्रक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कक्रक्+नु] जाडो वा रोग आदिले अङ्ग, प्रत्यङ्ग नचल्ने किसिमले; हल न चल हुने गरी; कठाङ्ग्रिएर वा कठ्याङ्ग्रिने गरी।

कक्राइ- *ना.* [√कक्र (+आइ)] १. कक्रने काम वा प्रक्रिया। [कक्राउ+आइ] २. कक्राउने काम वा प्रक्रिया।

कक्राइनु- *क.क्रि.* कक्रक्क पारिनु; कक्रन लाइनु।

कक्राउनु- *प्रे.क्रि.* कक्रक्क पार्नु; कक्रने गराउनु।

कक्रिनु- *अ.क्रि.* कक्रक्क होइनु वा परिनु; कक्रनु।

कक्रेजा- *ना.* [फा. काकरेज] १. रातो भुइँमा सेतो वा सेतोमा रातो बुट्टा भएको कुनै वस्त्र वा जन्तु (घोडा आदि)। *वि.* २. त्यस्तो रङ र बुट्टा भएको।

कक्र्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कक्र (या) क्+क] हल न चल हुने गरी; बेसरी अँठ्याउने किसिमले; चल्न, चटपटाउन नसक्ने गरी। द्वि. कक्र्याक्कुक्रुक्क।

कक्ष- *ना.* [सं.] १. काखी; कोखा। २. धोतीको काछ। ३. घरको कोठा। ४. कछाड; देहात। ५. काखीको खटिरो; कखौतो। ६. एक वस्तुलाई केन्द्र तुल्याई त्यसको वरिपरि अर्को वस्तु घुम्दा त्यसले ग्रहण गर्ने पथ।

कक्षा- *ना.* [सं.] १. दर्जा; श्रेणी; स्तर। २. घेरा; कक्ष। ३. ग्रहहरू घुम्ने मार्ग; कक्ष। ४. पढाइ सञ्चालन गरिने कोठा (विद्यालयको)।

कक्षा सञ्चालन- *ना.* कक्षा चलाउने वा त्यसको प्रबन्ध मिलाउने कार्य।

कक्षोन्नति- *ना.* १. बढी मेधावी छात्रलाई सामान्य स्थितिमा भन्दा कम्तीमा एक तह माथिल्लो कक्षामा प्रवेश दिइने कार्य। २. पदोन्नति; बढुवा।

कखरा/कखहरा- *ना.* [क+ख+ह+रा] १. कखदेखि हसम्मको नेपाली व्यञ्जनवर्णहरूको समुदाय; नेपाली वर्णमालाको व्यञ्जन खण्ड। २. देवनागरी लिपिका वर्ण वा साउँ अक्षर; साक्षर हुन प्रयास गर्नेले पहिले चिन्नुपर्ने अक्षर; बाह्रखरी।

कखौतो- *ना.* [काखी+औतो] १. काखीको निश्चित स्थान। २. काखीमा आउने एक प्रकारको खटिरो।

कग्राँटो- *ना.* डढेका लुगाको पिरो धुवाँ, पोलिएका कपडाको खार।

कङ्क- *ना.* [सं.] मांसाहारी ठूलो जातको एक चरो जसको प्वाँख पहिले पहिले बाणको फेदमा लगाइन्थ्यो; सेतो चिल।

कङ्कड- *ना.* [प्रा.] ढुङ्गाका ससाना टुक्रा; गिट्टी; गट्टी।

कङ्कण- *ना.* [सं.] प्रायः स्त्रीजातिले नाडीमा पहिरने, सुनचाँदी आदिको बाला; ककनी।

कङ्कला- *वि.* [सं. कङ्काल] कङ्कालको जस्तो; आत्तिएको र उराठलाग्दो।

कङ्कला शब्द- *ना.* १. धेरै मानिस सामूहिक रूपबाट एकैचोटि रुँदाको उराठलाग्दो ध्वनि। २. जनविश्वासअनुसार कङ्काल अथवा मसानहरू मध्यरातमा सामूहिक रूपमा रुँदाको आवाज।

कङ्कलासुर- *ना.* १. लगातारको झर्को लाग्ने रुवाइ वा कराइ। २. कङ्कला शब्द।

कङ्काल- *ना.* [सं.] प्राणीका शरीरका हाड मात्रको आकार; अस्थिपञ्जर; हाडखोर।

कङ्कालमाली- *वि.* १. कङ्कालको कुनै अंशको माला उनेर लाउने। *ना.* २. शिव; भैरव।

कङ्कालिनी- *ना.* १. दुर्गा। *वि.* २. दुब्ली र प्रचण्ड स्वभावकी (स्त्री)। ३. कर्कशा अथवा राकस स्वभावकी (स्त्री)।

कङ्क्रिट- *ना.* [अङ्.] १. चुन, बालुवा, इँटका टुक्रा आदि वा सिमेन्ट, बालुवा र पत्थरका टुक्रा मिलाई घोलेर बनाइएको ढलान गरिने मसला। २. इँट, पत्थरका ससाना टुक्रा।

कङ्गना- *ना.* [सं. कङ्कण] १. दुलहाको नाडीमा बाँध्ने डोरो। २. बाला।

कङ्गाल- *वि.* [सं. कङ्काल] धनसम्पत्ति केही नभएको; गरिब; निर्धन; दरिद्र।

कङ्गाली- *वि.* केही नभएको; दरिद्र; गरिब।

कङ्ग्रेस- *ना.* [अङ्.] १. कुनै सङ्गठन अथवा समुदायविशेषका प्रतिनिधिहरूको ठूलो जमघट वा विशेष बैठक; सदन; काङ्ग्रेस। २. कुनै राजनीतिक उद्देश्यका निम्ति सङ्गठित संस्था वा दलविशेष। ३. सम्मेलन।

कङल्याङकुङलुङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. कङ्ल्याङ्+अ (द्वि.)] धेरै जनाले बोलेको अस्पष्ट शब्द नबुझिने किसिमले; खल्याङबल्याङ।

कच₁- *ना.* [फा. कज] १. लेखका बिचमा भएका विशेष कुरा सूचित गर्नलाई शब्द वा वाक्यको तलतिर दिइने धर्को; अधोरेखा; अन्डरलाइन; ढाक। २. एक दफा सकिएर अर्को दफा आरम्भ हुँदा ती दुई दफाका बिचमा बायाँदेखि दायाँ कोरिने खण्डित अथवा अखण्डित रेखा।

कच₂- *ना.* [सं.] १. कपालको रौँ; केश। २. एक पौराणिक चरित्र; वृहस्पतिको पुत्र। ३. सुगन्धबाल (बुटी)।

कचकच- *ना.* [अ. मू. कच (द्वि.)] १. शब्दबाट झर्कोलाग्दो किसिमले जनाउने असन्तोष; फतफत; क्याउँक्याउँ; गनगन आदि। २. व्यवहारबाट झर्कोलाग्दो किसिमले जनाउने असन्तोष वा आग्रह; करकर; तिरिखिरि।

कचकचाइ- *ना.* कचकचाउने काम वा भाव।

कचकचाइनु- *क.क्रि.* कचकच गरिनु।

कचकचाउनु- *प्रे.क्रि.* कचकच गर्नु; कचकचाउन लगाउनु; कचकचाउने पार्नु।

कचकचिया- *ना.* १. रङ्गायो टाउको, रातो पखेटा, आँखा र पुच्छर सेतो हुने एक जातको चरो। २. फुस्रोखैरो भुत्ला, पहेँलो चुच्चो र पहेँलै खुट्टा हुने एक प्रकारको चरो। *वि.* ३. कचकचे।

कचकचे- *वि.* कचकच गर्ने; करकरे; फतफते।

कचकरो- *वि.* [प्रा. कच्च+सं. कृत] भुट्दा फूल नउठेको (मकै, जुनेलो, रामदाना आदि)।

कचडो- *वि.* [सं. कच्चर] १. कुराकानीमा नमिल्ने; उरन्ठेउलो। २. आत्मबल नभएको र दोधारे; तुलबुले; कचेडे।

कचपच- *ना.* हे. कचमच।

कचपचिनु- *अ.क्रि.* कचमचिनु।

कचमच- *ना.* [अ. मू. कच्+अ (द्वि.)] १. परस्परको कुनै काम वा कुराकानीमा हुने गडबड; खिचोला। २. स्वास्थ्यलाई हानि गर्ने खानेकुरा; अस्वास्थ्यकर वा अपाच्य खाद्य पदार्थबाट पेट खराब हुने अवस्था। ३. कुनै कारणले निद्रा गडबडिने स्थिति।

कचमचिनु- *अ.क्रि.* कुनै कामकुरा बिचैमा बिथोलिनु वा अचकल्टो हुनु; गडबडिनु; कचमच उत्पन्न हुनु; खिचोला पैदा हुनु।

कचमच्याइ- *ना.* कचमचिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

कचमच्याइनु- *क.क्रि.* कचमच्याउने काम गरिनु।

कचमच्याउनु- *प्रे.क्रि.* कचमचिने गराउनु; अचकल्टो पार्नु।

कचर- *ना.* [सं. कच्चर] १. मल; दूषित वस्तु; फोहर खाद्य वस्तु। *वि.* २. फोहर; मैलो; गन्दा।

कचरपचर- *ना.* प्रायः नपच्ने अनियमित खाद्य पदार्थ; कच्याङकुचुङ।

कचरस- *ना.* आउँ; आउँमासी।

कचरिया- *ना.* [कच्चिडो?] लहरामा फल्ने, पहेँलो फूल र बाटुला पात हुने, ऐँसेलुजस्तो सानो फल; घुर्मी।

कचल्टिनु- *अ.क्रि.* [कचल्टो+इ+नु] कचल्टो हुनु; अचकल्टो पर्नु।
कचल्टो- *वि.* [प्रा. कच्चल्ल+टो] १. पूरा पाक्न नपाएको; केही काँचो (आँप, अम्बा वा बेलौती, तर्कारी इ.)। २. पूर्ण नभएको; खण्डित (निद्रा, भाषण, अध्ययन इ.)। ३. पूरा वयस्क नभएको (उमेर, मान्छे इ.)।
कचल्ट्याइँ- *ना.* [√ कचल्टि (+ याइँ)] कचल्टिने पन, कचल्टो अवस्था।
कचल्ट्याइ- *ना.* कचल्टो हुने, कचल्टिने वा कचल्ट्याउने काम वा भाव।
कचल्ट्याइनु- *क.क्रि.* कचल्टो पारिनु; अधकल्चो गराइनु।
कचल्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* कचल्टो पार्नु; अधकल्चो गराउनु; खण्डित पार्नु।
कचहरी- *ना.* [प्रा. कच्चहरिआ] १. न्याय, निसाफ हेर्ने अड्डा। २. अदालत; न्यायालय। ३. सभा; गोष्ठी।
कचिडल/कचिङ्गल- *ना.* [कच+इडल/इङ्गल] १. कुनै कुरा वा विषयमा दुई थरीका बिच हुने फाटो वा बेमेलको स्थिति; झगडा; कलह। २. खिचोला; हस्तक्षेप। ३. भाँजी; बिघ्न; बाधा।
कचिया- *ना.* [सं. क्रकचिका] करौँतीका जस्ता दाँत भएको, खर, धान आदि रेटेर काट्ने हँसिया; आँसी। **कचियाले आफैँतिर तान्छ** (उखान)।
कचिला- *ना.* [नेवा.] साँधेको आलो मासु (नेवारी भोजनका परिकारमध्ये एक)।
कचिलो- *वि.* [काँचो< प्रा. कच्च+इलो] १. पाक्ने बेलाभन्दा पहिलेको; छिप्पिइसके तापनि नपाकेको। २. गिजिज्ज परेको; चुरो नमरेको।
कचिल्लो- *वि.* [काँचो+इलो] मिजेर फतक्क भएको; गलेको। २. कचिलो।
कचुवा- *ना.* लिङ्गको टोप्रामा जम्ने प्रायः सेतो रङको काई; काठे; काठो।
कचुर- *ना.* [सं. कर्चूर] हलेदाको जस्तो पात र फूल भई कपुरको जस्तो बास्ना आउने एक बोट र प्रायः औषधीमा प्रयोग हुने त्यसैको कन्द।
कचेट्नु- स. क्रि. [कचेटो+नु] १. कसैलाई बलजफतीसँग कतै पठाइनु। २. करकाप गरेर मन नपरेको ठाउँमा पनि बसाइनु।
कचेटाइ- *ना.* कचेट्ने तथा कचेटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कचेटाउनु- *प्रे. क्रि.* कचेटोमा पार्नु; कचेट्न लाउनु।
कचेटिनु- *क. क्रि.* १. कचेटोमा पारिनु; कचेट्ने काम गरिनु। *अ. क्रि.* २. कचेटोमा पर्नु; थच्चिनु।
कचेटो- *ना.* [सं. कच्चर] १. अरूलाई मन नपर्ने खालका कामकुराको झमेला वा भयाउलो; बिनसित्तिको झन्झट; कचडो। २. किचोला; खिचोला।
कचेडा- *ना.* झगडा।
कचेरा- *ना.* [सं. कच्चरक] १. चिप्रा। २. फोहर; मैला।
कचेरे- *वि.* कचेरावाल; चिप्रे; फोहोरी। स्त्री. कचेरी/कचेर्नी।
कचोट्नु- *अ.क्रि.* [तुल. हि. कचोट] कसैको नराम्रो व्यवहारले मन दुख्नु वा मन कोतर्नु।
कचोटाइ- *ना.* कचोट्ने काम वा भाव।
कचौँडो- *ना.* हे. कल्चौँडो।
कचौडी- *ना.* [तुल. तमिल. कच = दाल] भित्र गुभामा मस्यौटो हालेर पकाइने एक प्रकारको पुरी; कचौरी।
कचौरा- *ना.* [कास+औरा] भोजनका सामग्रीमध्ये तिहुन, तरकारी आदि हाल्ने भाँडो; कचौरो; बटुको; डबको।
कचौरी- *ना.* १. सानो कचौरा; खोला (जाँडरक्सी खाने)। २. सानो खोपिल्टो परेको जगमग गर्ने टीका; झल्कने एक प्रकारको टीका (प्रायः काँचको)।
कच्चा- *वि.* [प्रा. कच्चअ] १. नपाकेको; अपरिपक्व, काँचो; चाँडै बिग्रने (व्यक्ति, उमेर, बुद्धि इ.)। २. कमजोर (माल, सामान, वस्तु इ.); छोड्पासे; बिल्पारी।
कच्चावारी- *ना.* स्रेस्तामा प्रत्येक कलमको देहाय; फाँटवारी।
कच्चिडो- *ना.* भन्टाको जस्तो र झन्डै त्यत्रै हुने, डाँठ र पातमा तिखा काँडा भएको एक वनस्पति र काँचोमा हरियो र पाकेपछि पहेँलो हुने त्यसैको गोलाकार बास्नादार फल; कण्टकारी।
कच्चिनु- *अ.क्रि.* थुप्रिनु; थच्चिनु; कुर्चिनु।
कच्च्याइ- *ना.* कच्चिने वा कच्याइने क्रिया वा प्रक्रिया।
कच्च्याइनु- *क.क्रि.* कच्चिने पारिनु।
कच्याउनु- *प्रे.क्रि.* कच्चिने पार्नु।
कच्ची- *वि.* [कच्चा+ई] १. कच्चा। २. काँचो इँट वा माटाका डल्ला आदि जोडेर बनाइएको (घर, पर्खाल आदि)। ३. धेरै समयसम्म नटिक्ने (रङ, चित्र, रोगन इ.)।
कच्ची टाँका- *ना.* प्रायः रेसमी आदि कपडा सिउँदा मेसो बिग्रने डरले अन्तिम सियाइभन्दा पहिले सिइने कामचलाउ सियाइ।
कच्चे- *ना.* पोट, पन्जा र छक्का मिलेर पर्ने पासाको एक दाउ; कच्चेबाह्र।
कच्चेट- *ना.* १. कामको घुइँचो; भिड; धेरै काम। २. कुनै वस्तुको थुप्रो; खात। ३. बाल्नलाई काटिराखेको चिर्नु नपर्ने दाउरा; नचिरिएका मसिना वा झिँजा दाउरा।
कच्चेबाह्र- *ना.* [कच्चे+बाह्र] हे. कच्चे।
कच्चेवारी- *ना.* हे. कच्चावारी।
कच्चो- *वि.* [प्रा. कच्चओ] १. पूरा वा पाको नभएको; कच्चा। २. कच्ची। ३. नपाकेको काँचो।
कच्छ- *ना.* [सं.] १. नदी वा समुद्रको छेउ; किनारा; जलाशय। २. सीमा। ३. जलप्रायः प्रदेश। ४. धोती वा आङमा बेरिने लुगाको छेउ। ५. पश्चिमी भारतमा पर्ने गुजरातको एक प्रख्यात अन्तरीप।
कच्छप- *ना.* [सं.] एक उभयचर जन्तुविशेष; कछुवा; ठोटरी।
कच्छप अवतार- *ना.* विष्णुका दश अवतारमध्ये दोस्रो अवतार।
कच्याककुचुक- *ना.* [अ. मू. कच्याक्+अ (द्वि.)] १. कच्याङकुचुङ। *वि.* २. खुम्चिएको; गजमजिएको; खजमजिएको। *क्रि.वि.* ३. धेरै नराम्रोसँग खुम्चिएर, खजमजिएर वा कुच्चिएर धातु आदिका भाँडा, कागत, कपडा आदि बिग्रने किसिमसित।
कच्याङकुचुङ/कच्याङमच्याङ- *ना.* [अ. मू. कच्याङ्+अ+(द्वि.)]

१. प्रायः पचाउन नसकिने अनियमित खाद्य पदार्थ। २. जेतेमेते; कचरपचर। ३. फिजो लाग्ने कुरा, व्यवहार वा प्रसङ्ग।

कछ्र- *ना.* [क+छ्र] उचित/अनुचित, सत्य/असत्य, राम्रो/नराम्रो आदिको ध्यान गरी निकालिएको अन्तिम निर्णय; पक्कापक्की; अठोट।

कछाड- *ना.* [सं. कच्छ+ट] १. छोटो धोती; लगौँटी। २. नदीका छेउको जमिन; तट; बगर; खुँज। ३. सहरका छेउको इलाका; काँठ।

कछाडिया- *वि.* कछाडमा बस्ने; काँठे; खुँजेली।

कछार- *ना.* [कछाड] हे. कछाड।

कछारिया- *वि.* कछाडिया।

कछारी- *वि.* कछारिया; कछाडी।

कछु- *वि.* [तुल. हि. कुछ] केही; अलिकता; थोरै (भानुभक्त आदि पुराना कविमा पाइने प्रयोग)।

कछुवा- *ना.* [सं. कच्छप] कटाह अर्थात् हाडे खपटाले पिठिउँ ढाकिएको, जल र स्थलमा हिँड्ने जन्तुविशेष; कच्छप; ठोटरी।

कजलिस्ट- *ना.* [अङ्.] अदालतमा न्यायाधीशसमक्ष पेस गरिने मुद्दाको सूची।

कजाइँ- *ना.* [काजी+आइँ] १. काजीको पद वा दायित्व; कज्याइँ। २. मन्त्रित्व।

कजाइ- *ना.* [√ कजाउ (+आइ)] कजाउने काम।

कजाइनु- *क.क्रि.* काममा जोतिनु; लदाइनु।

कजाउनु- *स.क्रि.* [काज+आउ+नु] १. काममा खुब लगाउनु, लदाउनु। २. आफ्नो हैकममा ल्याउनु; ऐँचमा पार्नु।

कजिनी- *ना.* [काजी+इनी] १. काजीकी स्त्री। २. बाहुनबाहेक क्षत्री आदि नेपाली स्त्रीको आदरसूचक नाम।

कजिनु- *अ. क्रि.* [काज+इ+नु] १. काममा जोतिनु वा लादिनु। २. काबुमा ल्याइनु; अरूको हैकममा ल्याइनु; अरूको वशमा पर्नु।

कजिया- *ना.* [काज+इया] कामकाज गर्ने नोकर; चाकर।

कज्जल- *ना.* [सं.] १. गाजल; नेत्राञ्जन। २. सुर्मा।

कज्याइँ- *ना.* [काजी+याइँ] काजीको काम वा पन; कजाइँ।

कज्याइ- *ना.* [√ कज्याउ (+आइ)] कज्याउने काम वा किसिम; कज्याइँ।

कज्याइनु- *क.क्रि.* कजिने पारिनु; कजिन लगाइनु।

कज्याउनु- *प्रे.क्रि.* [काज+याउ+नु] १. काजमा लगाउनु; काममा जोत्नु वा लाइनु। २. काबुमा ल्याउनु; वशमा पार्नु।

कञ्चन- *ना.* [सं.] १. सुन; सुवर्ण। *वि.* २. स्वच्छ; शुद्ध; निर्मल; सङ्लो; सफा।

कञ्चनजङ्घा- *ना.* [भो. ब. गोङ्जोङ- चोङ्गा] नेपालको पूर्वोत्तरको कुनामा रहेको कुम्भकर्ण हिमाल शृङ्खलाको सर्वोच्च शिखर।

कञ्चनपुर- *ना.* नेपालको महाकाली अञ्चलमा पर्ने तराई भागको एक जिल्ला।

कञ्चुक- *ना.* [सं.] १. शरीरको माथिदेखि तलसम्म लगाउने एक प्रकारको लुगा; जामा;। २. कपडा; वस्त्र। ३. सर्पको काँचुली। ४. कवच।

कञ्चुकी- *ना.* १. छरितो कञ्चुक; चोली। २. अन्तःपुरका दासीहरूको नाइके; अन्तःपुरको रक्षक। ३. द्वारपाल। ४. संस्कृत नाटकमा पाइने एक पात्र।

कट$_१$- *ना.* [नेवा.] रक्सी वा निगार निकालेर शेष रहेको जाँडको छोक्रा वा सिट्ठी।

कट$_२$- *ना.* [अङ्.] बनोटको ढप; छाँट; काँट; छाँटकाँट (उदा.- अचेल राम त डेनी कट कपाल ढल्काएर हिँड्न थालेछ।)।

कटक- *ना.* [सं.] १. झगडा; आक्रमण। २. लडाइँ, युद्ध (उदा.- जाई कटक नगर्नू झिकी कटक गर्नू। दिव्य.)।

कटकट- *ना.* [अ. मू. कट्+अ (द्वि.)] १. घिउतेल आदि तताउँदा छड्केर आउने, दाह्रा किट्दा उत्पन्न हुने, कुनै वस्तु हतियारले वा दाँतले काट्ता सुनिने तथा बाक्लो मयल जम्मा भएको कपडा आदि चलाउँदा निस्कने ध्वनि वा आवाज। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो ध्वनि उत्पन्न हुने वा गर्ने गरी।

कटकटती- *क्रि.वि.* कटकट गरेर दुखाउने, काट्ने आवाज निकाल्ने किसिमले।

कटकटाइ- *ना.* कटकटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

कटाकटाउँदो- *वि.* कटकटाउने स्वभावको।

कटकटाउनु- *अ.क्रि.* कटकट आवाज निस्कनु वा उत्पन्न हुनु; कटकट गर्नु।

कटकटिनु- *अ.क्रि.* लेसाइलो पदार्थ वा मयल आदि टाँसिएर सुक्नु।

कटकटी- क्रि.*वि.* कटकट गरेर दुख्ने गरी; कटकटती।

कटकट्याइ- *ना.* कटकटिने क्रिया वा भाव।

कटकट्याइनु- *क.क्रि.* कटकटिने पारिनु।

कटकट्याउनु- स. क्रि. कटकटिने पार्नु।

कटक बिजुली- *ना.* चुम्बकीय उपकरणद्वारा हल्का खाले बिजुली उत्पन्न गराई तारमार्फत शरीरमा पुऱ्याएर सर्कस आदिमा हिंसक जन्तुलाई नियन्त्रणमा राख्ने, अपराधीलाई साबित गराउने अथवा बाथवर्गको रोग निको पार्ने काममा प्रयोग गरिने एक यन्त्र; कठबिजुली।

कटकरी- *ना.* धानको फोस्रो दानु; धानको पगटो वा पोगटो।

कटकाल- *ना.* [कटक+वाल] १. गाउँमा उर्दीपुर्जी गरी हिँड्ने मानिस; कटुवाल। २. दुलाहाको साथी; बेहुलातर्फको लोकन्ते।

कटकालो- *ना.* [कटक+वालो] नेपाली ब्राह्मणको तथाकथित तल्लो श्रेणी; जैसी।

कटकिना- *ना.* [अङ्. कन्ट्र्याक्ट] ठेकेदारसँग ठेक्कामा लिइने ठेक्का वा काम; कटकिन्दारी।

कटकिन्दार- *ना.* [अङ्. कन्टचाक्टर] ठूलो ठेकेदारसँग ठेक्कामा काम लिने भुरे ठेकेदार; कटकिना लिने व्यक्ति।

कटकिन्दारी- *ना.* हे. कटकिना।

कटक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कट् > कटक्+क] एकैचोटि टुक्रिने, कटकटाउने, काटिने, काट्ठिने र आउँ आदिले पेट अथवा कटु व्यवहारले मन आदि दुखाउने गरी; केही कुरो दुख्ने, काटिने, काट्ठिने आदि किसिमसित।

कटज- *ना.* [सं.] वन वा कृषि विभागका तर्फबाट अथवा त्यस्तै

समान संस्थाका तर्फबाट वृक्षरोपणका निमित्त दल राखेर उमारिएका एक वर्षमनिका बिरुवा।

कटज रोपाइँ- *ना.* कटजहरू रोप्ने काम।

कटनी- *ना.* [काट्+अनी] १. काट्ने काम, कटाइ (रकम, तलब आदि)। २. कट्टी (तलब, रकम आदिको)। ३. बालीनाली वा रुख आदि काट्ने काम।

कटनीमटनी- *ना.* काट्ने र फाँड्ने काम; कटमट; कट्टीमट्टी।

कटबाँस- *ना.* [सं. काष्ठ+वंश] भित्र खोक्रो नभएको (प्रायः लट्ठीको काममा प्रयोग गरिने) बाँसको एक जात; मकुला बाँस।

कटबिच्छी- *वि.* १. अग्घोर काट्ने; साह्रै मुखाले। २. बित्पाते; बिच्छी। *ना.* २. बिच्छीको एक धेर विषालु जात।

कटबिजुली- *वि.* १. बिजुलीका वेगको; असाध्यै चनाखो; बाठो; साह्रै मुखाले। *ना.* २. हे. कटक बिजुली।

कटमट- *ना.* १. कट्टीमट्टी; छिनाफाना। २. मानसिक द्वेष; मनोमालिन्य; भित्रभित्रै गुम्सिएर रहेको मानसिक द्वेष। ३. अनियमित खाद्य पदार्थ; कट्याङकुटुङ।

कटर- *ना.* [अङ्. कटराइज?] एक जातको सुती कपडा।

कटसरैया- *ना.* [हि.] विभिन्न रङका फूलका भेदले चारजातको मानिएको, त्रिदोषलाई शमन गर्ने एक प्रकारको बुटी।

कटहर- *ना.* [हि. कटहल सं. कण्टक+धर?] खस्रो काँडादार बोक्रा भएको, भित्र भुत्रा र गुलियो स्वादका कोया फल्ने र कोयाभित्र चिउरीका भैँ गेडा हुने, काँचो अवस्थामा तर्कारीका रूपमा पनि खाइने एक लोकप्रिय फल; रुखकटहर।

कटहरचम्पा- *ना.* कटहरको जस्तै बास्ना आउने एक प्रकारको लहरे फूल।

कटहरहन्डे- *वि.* कटहरजस्तो (प्रायः ठुलो अण्डकोष भएको व्यक्ति)।

कटहरे- *वि.* १. कटहरका रुखहरू भएको ठाउँ, बस्ती वा गाउँ। २. कटहरको कारोबार गर्ने (व्यक्ति)।

कटाइ- *ना.* [√ काट् (+ आइ)] काट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

कटाइनु- *क.क्रि.* काट्न लाइनु; काट्ने काम गराइनु।

कटाउनु- *प्रे.क्रि.* काट्न लाउनु; काट्ने काम गराउनु।

कटाकट- *क्रि.वि.* [अ. मू. कट्+आ+कट्] एकपछि अर्को गर्दै काट्दै जाने प्रक्रियासँग; छटाछट; चटाचट।

कटाक्ष- *ना.* [सं.] १. आँखाको एक भागले अर्थात् कुनाबाट हेर्ने हेराइ; कर्के हेराइ; छड्के हेराइ। २. बाभाबाभ; कटाच्छे। ३. अप्रसन्नता जाहेर गर्ने किसिमको हेराइ; घुइरो हेराइ।

कटाक्षपात- *ना.* प्रेम, क्रोध, ईर्ष्या आदि जनाउने किसिमको हेराइ।

कटान- *ना.* [काट्+आन] १. हतियारले केही कुरो काट्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. पहिरो, नदी आदिले तटवर्ती जमिनलाई धस्काउने क्रिया वा प्रक्रिया। ३. फँडानी (जङ्गलको)।

कटानी- *ना.* कटनी; फँडानी।

कटार/कटारी- *ना.* [सं. कर्तरी] प्रायः दुवैतिर धार भएको छुरीविशेष।

कटारे- *ना.* छरिएका पात र ससाना काँडा हुने, हिँड्दा कपडामा बिभ्ने एकथरी घाँस वा भार।

कटारो- *ना.* ठुलो कटारी।

कटारो- *ना.* १. कसैलाई गाली गर्ने वा होच्याएर भनिने शब्द; छुस्केरा। २. चटारो।

कटाहा- *ना.* [सं.] १. ठुलो कराही। २. कछुवाका पिठ्युँको खप्पर वा खपटा।

कटाहा- *वि.* [काट्+आहा] १. छुच्चो; किरन्टोकी; कन्जुस। २. अर्कले खाएपाएकोमा रिस गर्ने; आहारिसे; डाढे। ३. काट्ने खालको वा काट्ने (किरो, मुसो आदि)।

कटि- *ना.* [सं.] नितम्बभन्दा माथि दुवै कोखा र तल्लो पेटभन्दा मुनिको शारीरिक अवयव; कमर; कम्मर; कटी।

कटिबद्ध- *वि.* तम्सिएको; तत्पर।

कटिबन्ध- *ना.* १. पटुका; कम्मरपेटी। २. पृथ्वीका दुई ध्रुवका बिचका भूभागलाई हावापानी आदिका हिसाबले बाँड्दा हुन आउने पाँच भागमध्ये कुनै एक। (ऊष्ण कटिबन्ध, शीत कटिबन्ध, समशीतोष्ण कटिबन्ध तथा नात्यूष्ण कटिबन्ध)।

कटिसूत्र- *ना.* १. कन्धनी। २. इँजार।

कटिया- *ना.* [भो. पु.] सानो घाटी भएको सानो आकारको माटाको भुँड्को।

कटी- *ना.* हे. कटि।

कटु- *वि.* [सं.] १. नमिठा स्वादहरूमध्ये कुनै एक (तितो, टर्रो, पिरो इ.)। २. रुखो; कर्कश; मन नपर्ने; अप्रिय (बानी, व्यवहार, वचन इ.)।

कटुवा१- *वि.* [काट्+उवा] काटिएको; कट्टी गरिएको; कटान भएको।

कटुवा२- *ना.* १. खोस्टो या पातमा बेरेर कक्कड जस्तै खाइने सुर्ती। २. बिस्कुटको एक विशेष प्रकार।

कटुवाल- *ना.* [सं. कोट्टपाल] १. पहिलेको पहाडी मौजामा सरकारी उर्दी कुर्लेर जनतालाई सुनाउने व्यक्ति। २. शाहकालीन जिल्ला प्रशासनको लगभग मुखियासरहको एक पद। ३. गाउँघरमा उर्दीपुर्दी सुनाउने कामका निम्ति राखिएको, प्रायः गैरसरकारी कर्मचारी। ४. क्षत्री तथा पावैहरूको एक थर। स्त्री. कटुवाल्नी।

कटुस- *ना.* खसु, फलाँट आदिका जस्ता पात र गेडा फल्ने, सारो काठ हुने रुखविशेष वा त्यसको फल।

कटेरो- *ना.* [काष्ठ+गृह] १. गाईबस्तु बाँध्ने ठाउँ; गोठ; ग्वाली। २. छाप्रो; टहरो; खोल्मा; थारो।

कटेहर नाच- *ना.* थारू जातिमा प्रचलित, रोइलानाचका ढाँचाको, कटेहरिया, कठघोरी र कठौरिया नाम पनि भएको एक नृत्य।

कटौती- *ना.* [काट्+औती] १. काटेर घटाउने काम (रकम, तलब, पारिश्रमिक इ.)। *वि.* २. काटेर घटाइएको (रकम, तलब, पारिश्रमिक इ.)।

कटौतीको प्रस्ताव- *ना.* सरकारको कुनै विभागको कार्यमा लाग्ने खर्चको फाँटबाट सानो रकम घटाइदिने प्रस्ताव।

कटौरा- *ना.* [सं. कटोर] कचौरा; बटुको।

कटौरी- *ना.* [कटौरा+ई] कचौरी; बटुकी।

कटौरी चोली- *ना.* सेप नलिई अर्को टुक्रा कपडा अगाडि छातीमा गाँसेर सिइएको चोलो।

कटौरे- *वि.* [कटौरो+ए] १. कटौराजस्तो; कटौराका बान्कीको। २. सानो वा छोटो चित्त भएको। घुमाएर कुरा गर्ने, बतौरे।

कट्कनु- *अ.क्रि.* [अ. मू. कट्+क+नु] १. कटकट शब्द आउने गरी घिउतेल आदि तात्नु; कड्कनु; कटकटाउनु। २. गाली गर्दै उच्च स्वरमा कराउनु; बम्कनु।

कट्काइ- *ना.* कट्कने अथवा कट्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।

कट्काइनु- *क.क्रि.* कट्कन लगाइनु।

कट्काउनु- *प्रे.क्रि.* कट्कन लगाउनु; कट्कन दिनु।

कट्किनु- *अ.क्रि.* कट्कनु।

कट्कुरो- *ना.* [सं. काष्ठकुटीर] १. दाउरा, पराल, घाँस आदि राख्न घरको छेउमा बनाइएको सानो कटेरो। २. दाउरा, घाँस, पराल आदि राख्नलाई प्रायः मूलघरमै टाँसेर बनाइएको काठको ओतदार टाँड; चट्टी; लाफो। ३. दाउराको हार वा खलियो।

कट्ट- *क्रि.वि.* [अ. मू. कट्+ट] १. एकैचोटि छिनिने गरी काट्ने तरिकासँग; कटक्क। २. नराम्रो अनुभव हुने गरी पेट, मन आदि दुख्ने किसिमले।

कट्टर- *वि.* [सं. कठोर] १. अरूको तर्क वा उपपत्तिमा ध्यान नदिई आफ्नो धर्म वा विचारमा दृढ रहने। २. परम्परागत रूढिवादी (कट्टर सनातनी, कट्टर धार्मिक इ.)।

कट्टरता- *ना.* कट्टरको स्वभाव; कट्टर हुने क्रिया वा प्रक्रिया।

कट्टरपन्थी- *वि.* कट्टरतावादी; उग्रवादी; परम्परावादी।

कट्टरवादी- *वि.* कट्टरताका सिद्धान्तको अनुयायी।

कट्टरवा- *ना.* [था.] सुदूर पश्चिमी इलाकाका थारूहरूको एक नृत्य; महर्वा।

कट्टा- *ना.* [काट्+आ] १. काट्ने काम (जस्तो- आफ्नो पैसा कट्टा गर); कट्टी। *वि.* २. काटिएको; कट्टु।

कट्टी- *ना.* [काट्+ई] १. काट्ने काम; कट्टा। २. चुक्ती; फर्स्योट; छिनाफाना; चुक्ता। ३. आउँ आदि व्यथाबाट पेटमा हुने पीडा।

कट्टीमट्टी- *ना.* छिनाफाना; फर्छ्यौट।

कट्टु१- *ना.* [काट्+उ] १. घुँडाभन्दा माथिमात्र आउने, फराकिलो मुख भएको ठुटे सुरुवाल; जाँघे; इँजारवाला हाफपाइन्ट।

कट्टु२- *वि.* [काट्+उ] काटिएको; कट्टा (पदार्थ); ठुटे।

कट्टु- *वि.* हे. कट्टु२।

कट्टो- *वि.* काँचो; राम्रोसित नपाकेको; कट्मिरो; अधकल्चो।

कट्ठा- *ना.* [सं. काष्ठा?] सोह्र सय बिस वर्ग हातको जमिनको नाप; एक बिघाको बिसौं भाग; बिस धुरको नाप बराबरको जग्गा।

कट्मिरो/कट्मेरो- *वि.* [सं. कटुवम्ल] १. चलाउँदा बिग्रिएला जस्तो खालको (काठ, वस्तु आदि); छोइपासे; बिल्पारी। २. राम्रोसित नपाकेको; आधा काँचो आधा पाको; अधकल्चो; कट्टो। ३. अलि अलि टर्रो स्वादको; तितो र अमिलो मिसिएको (स्वाद)।

कट्याककुटुक- *ना.* [अ. मू. कट्याक्+अ (द्वि.)] १. भएभरको सारा मालताल; सिरीखुरी। २. कट्याङकुटुङ। ४. काठ आदि चल्दा वा चलाउँदा आउने ध्वनिविशेष; ठाकठुक; टाकटुक। *वि.* ४. सबै; सम्पूर्ण; भएभरको।

कट्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कट्याक+क] कट्याक्कको ध्वनि उत्पन्न हुने गरी; कुनै दह्रो वा साह्रो पदार्थ भाँचिने, फुट्ने, टोकिने आदि किसिमले।

कट्याङ- *ना.* [अ. मू.] दाँतले साह्रो पदार्थ फोर्दा आउने शब्द।

कट्याङकुटुङ- *ना.* १. लगातार आइरहने कट्याङको ध्वनि। २. अनियमित खाद्य पदार्थ (प्रायः कुपथ्य)। ३. कट्याककुटुक।

कट्याङ्ङ- *क्रि.वि.* कट्याङको ध्वनि निकालेर (केही कुरो दाँतले फोर्ने किसिम)।

कठ१- *ना.* कुनै समासको पूर्वपदका रूपमा आउँदाको 'काठ' शब्दको विशेष रूप (काठ+महल=कठमहल, काठ+घर= कठघर, काठ+बिजुली=कठबिजुली इ.)।

कठ२- *ना.* [सं.] १. एक प्राचीन जाति। २. यजुर्वेदको एक शाखाका प्रवर्तक ऋषि; वैशम्पायनका एक शिष्य।

कठ उपनिषद्- *ना.* कठ ऋषि मन्त्रद्रष्टाका रूपमा रहेको एक उपनिषद्।

कठघर/कठघरा- *ना.* [काठ+घर] १. काठको घर; कठमहल। २. अदालतमा न्यायाधीश समक्ष बयान दिँदा अभियुक्त उभिने काठको बार लागेको ठाउँ। ३. सानोतिनो पसल राख्ने काठेघर।

कठचित्र- *ना.* [सं. काष्ठचित्र] काठको फलकमा खोपिएको चित्र; काष्ठचित्र।

कठताल- *ना.* [सं. काष्ठताल] मुजुराजस्ता धातुका पाताहरू बिच बिचमा जडिएका वा सादा हातले बजाइने दुई टुक्रा काठको बाजा; करताल।

कठपत्र- *ना.* [सं. काष्ठपत्र] अक्षर खोपिएको काठको फल्याक; काष्ठपत्र (अभिलेखको एक प्रकार)।

कठपाइले- *वि.* [√ कठपाउ] खराउको जस्तो पैताला भएको वा पैतालाको बिचको भागले भुइँ नछोई कुर्कुच्चा र औंलातिरका भागले मात्र भुइँ छुने (व्यक्ति); खराउखुट्टे।

कठपाउ- *ना.* [सं. काष्ठपादुका] १. रबर, कपडा वा मुर्रा जडिएको काठको चट्टी; खराउ। २. टेक्दा मध्यभागले जमीन नछुने, जनविश्वासअनुसार कुलक्षण मानिने, खराउका आकारको पैताला; खराउखुट्टी।

कठपाउलो- *ना.* [काठ+पाउलो] एक प्रकारको काठको चट्टी; कठपाउ; खराउ।

कठपुतली- *ना.* [काष्ठ+पुतली] १. धागो, तार, रौं आदिद्वारा नचाइने काठ, कपडा आदिको पुतली। २. अर्काको इसारामा नाच्ने व्यक्ति; अरूको लहैलहैमा लागी काम गर्ने व्यक्ति। *वि.* ३. कठपुतलीका स्वभावको; कठपुतलीजस्तो।

कठबाँस- *ना.* [काष्ठ+वंश] हे. कटबाँस।

कठबार- *ना.* [सं. काष्ठ+बार] घरभित्र एक कोठा वा खण्डलाई अर्कोबाट छुट्ट्याउने काठको भित्तो।

कठबिजुली- *ना.* [काठ+बिजुली] हे. कटकबिजुली।

कठमहल- *ना.* [काठ+अ. महल] काठैकाठले बनेको विशाल भवन; काठको ठुलो घर; कठघर।

कठमहाल- *ना.* [काठ+अ. माल?] १. काठपातसम्बन्धी काम गर्ने अड्डा। २. तीन फिटभन्दा बढी मोटाइ हुने काठको कित्ता वा तह।

कठाङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* [सं. काष्ठाङ्गित?] जाडोले हातगोडा काठ झैं कक्रक्क पर्नु; कक्रिनु; काट्ठिनु; गँगरिनु।
कठालो- *ना.* [सं. कण्ठ+टालो] कमिज, मयलपोस, कोट आदिको घाँटीवरिपरिको घेरो।
कठिङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* हे. कठाङ्ग्रिनु।
कठिङ्ग्याइ- *ना.* कठिङ्ग्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कठिङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* कठिङ्ग्रिने पारिनु; कक्र्याइनु; कठ्याङ्ग्याइनु।
कठिङ्ग्याउनु- *प्रे.क्रि.* जाडाले हातगोडा कक्रक्क पार्नु; कठ्याङग्याउनु; कक्र्याउनु।
कठिन- *वि.* [सं.] १. सजिलोसित वा चाँडै गर्न नसकिने; गाह्रो; अप्ठ्यारो; मापाको; मुस्किल। २. कडा; कठोर; साह्रो।
कठिनता- *ना.* कठिन हुने भाव, स्वभाव आदि।
कठिनाइ- *ना.* कठिनता।
कठुवा- *ना.* [सं. काष्ठक] पानी वा रक्सी आदि झोलिलो वस्तु राख्ने आरीजस्तो काठको ठुलो भाँडो; भिउँटको आकारको काठको आह्री।
कठै- *वि. बो.* सहानुभूति, करुणा, दया आदि भाव प्रकट गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- कठै! तिमी त दुब्लाएछौ।)।
कठै नि- *वि.* बो. कठै।
कठैबरा/बरी/बरै- *वि.* बो. कठै; कठै नि।
कठोपनिषद्- *ना.* [सं.] अष्टोत्तरशतोपनिषत् भित्रको एक प्रसिद्ध उपनिषद् ग्रन्थ।
कठोर- *वि.* [सं.] १. गाह्रो; कठिन। २. कडा; साह्रो; सख्त। ३. निर्दय; निष्ठुर।
कठोरता- *ना.* कठोर हुने स्वभाव; कठोर गुण, स्वभाव, प्रकृति आदि।
कठोरतालु- *ना.* मुखविवरभित्रको माथिल्लो च्यापुको कठोर भाग; वर्त्सभन्दा पछि र कोमल तालुभन्दा अगाडिको भाग।
कठोरवर्ण- *ना.* व्यञ्जनवर्णका अघोष प्रकार; (क,च,ट,त,प,ख,छ,ठ,थ,फ,श,ष तथा स) मध्ये कुनै एक।
कठौती- *ना.* [काठ+औती] काठको आरी; सानो आकारको कठुवा।
कठौतो- *ना.* [काठ+औतो] पढ्ने बेलामा पुस्तक राख्ने काठको चेपुवा शैलीको विशेष प्रकारको नेपाली टेबुल; कापे; रिल; चेपुवा।
कठ्याङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* हे. कठाङ्ग्रिनु।
कठ्याङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* कठ्याङ्ग्रिने पारिनु; कक्रक्क बनाइनु।
कठ्याङ्ग्याउनु- स. क्रि. १. चिसो वा ठन्डामा राखेर घिउ आदि तरल वस्तुलाई जमाउनु। *प्रे.क्रि.* कठ्याङ्ग्रिने पार्नु; कक्रक्क बनाउनु।
कठ्यौरी- *ना.* [काठ+यौरी] झिक्रामा मह पार्ने सानो खालको मौरी; कुट्का।
कडकड- *क्रि.वि.* हे. कटकट।
कडा$_1$- *ना.* [सं. कटक] १. सुन, चाँदी आदि धातुका नाडीमा लगाइने बालाविशेष। २. भाँडाबर्तन आदिमा समाउनका निमित्त एकातिर (बिर्काको टुप्पोमा) वा दुईतिर (खँडकुलो, झाँगा इ. मा) जडिने धातुको मुन्द्रो।
कडा$_2$- *वि.* [सं. कड्ड] १. साह्रो; कठोर; चाम्रो। २. गाह्रो; कठिन; दुष्कर। ३. चर्को (ध्वनि, स्वाद, घाम इ.)। ४. नियम, अनुशासन, कर्तव्य आदि पालन गर्न, गराउन दयामायासमेत नराखी सक्रिय रहने। ५. निष्ठुर; निठुरी; निर्दयी।
कडाइ- *ना.* कडा हुने वा कडा गर्ने काम; कडा व्यवहार; कठोरता; कडापना।
कडाकडी- *ना.* कडा व्यवहार; कडिकडाउ; कडिकडाइ।
कडापना- *ना.* कडाइ।
कडापानी- *ना.* ज्यादै चिसो पानी; साबुन आदिले धुँदा फिँज निकाल्न मुस्किल पर्ने अथवा नउमाली खाँदा पचाउन कठिन पर्ने पानी।
कडिकडाउ- *ना.* [(द्वि.) कडाउ] हे. कडाकडी।
कडी$_1$- *ना.* [तुल. काड्नु : झक्नु] १. जुक्ती; युक्ति; किल्ली; उपाय। २. मस्तिष्कको प्रणाली; स्नायु (उदा.- उसको दिमागको कडी खुस्किएछ।)।
कडी$_2$- *ना.* [कडा+ई] सानो कडा वा मुन्द्रो।
कडीकमान- *ना.* [कडी+कमान] कडासँग अर्थात् दृढतापूर्वक गरिएको व्यवहार।
कडुवा- *वि.* [सं. कटुक] १. पिरो (खोर्सानी, मरिच, सुठो इ.)। २. राग भएको (तोरीको तेल, सर्स्युँको तेल आदि। ३. टर्रो, तितो इ.। ४. नमिठो (स्वाद)।
कडेलचोक- *ना.* [नेवा. कन्हेहोलचोक] (राणाकालसम्म प्रचलित) सरकारी घरखजाना, गहनागुरिया र सुनचाँदीका सामानहरू राखिने हनुमान् ढोका राजदरबारभित्रको अड्डा।
कडोर- *ना.* [सं. कोटि] १. सय लाखको सङ्ख्या; उक्त सङ्ख्यालाई व्यक्त गर्ने अङ्क; करोड (१,००,००,००००। *वि.* २. उक्त सङ्ख्या वा अङ्क बराबरको (थान, गेडा, वस्तु आदि)।
कडोरन्- *वि.* कैयौँ करोड बराबरको।
कडोरपति- *ना.* १. करोडको मालिक। *वि.* २. करोडको मालिक बनेको।
कडोरौँ- *वि.* कडोरन्।
कड्कनु- *अ.क्रि.* [√ कट्कनु] १. रिसाएर वा गाली गर्दै ठुलो स्वरले बोल्नु; कट्कनु। २. बम्कनु; गड्कनु; कटकनु।
कड्काइ- *ना.* कड्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कड्काकड्की- *ना.* दुई विरोधी व्यक्ति वा समूहका बिच झगडा आदिका सन्दर्भमा हुने कडा गाली, वचन आदिको आदानप्रदान; खडाजड्गी; बाझाबाझ; दन्तबझान।
कड्कुँलो- *ना.* [काष्ठ+कुटि] दुईतिर घर भई बिचको खाली भाग; घरमा लाफो गाँसिएको खण्ड; लाफो; कट्कुरो।
कड्यौलो- *ना.* [कडा+यौलो] वीर्यस्खलन हुनुभन्दा पहिले बग्ने चिप्लो पानी।
कढी- *ना.* [हि. कढी; तुल. सं. क्वाथ] अमिलो दही वा मोहीमा चनाको पिठो, नुन, मसला आदि हाली पकाइएको खाद्य वस्तु।
कण- *ना.* [सं.] १. धुलो आदिको ज्यादै मसिनु खण्ड। २. ढुङ्गा, अन्न आदि फुटेर बनेका ससाना टुक्रामध्ये कुनै एक (जस्तै- कनिका , च्याँख्ला आदि)। ३. पानीको थोपाको सानो अवस्था; जलबिन्दु।
कणाली- *ना.* [सं. करण्ड] बाँसका चोयाले बुनेको उभिन्डोवाल भाँडो।

कणिका- *ना.* [सं.] ज्यादै सानो कण; कण।
कणेल- *ना.* [सं. कणेर] करवीरको फूल।
कणेली- *ना.* [कण+एली] घोडाको लगाम; करेली।
कण्टक- *ना.* [सं.] १. कुनै कुनै (गुलाफ, सिमल, नीलकाँडा इ.) का अवयवमा हुने घोचुवा सुइरे अङ्ग; काँडो। २. फलाम आदि धातुबाट निर्मित वस्तु (काँटी, किल्ला इ.)। ३. कुनै कार्य (यात्रा, काम, लक्ष्य इ.) मा पर्ने विघ्न वा सो विघ्न उपस्थित पार्ने व्यक्ति, वस्तु वा स्थिति; विघ्न; व्यवधान। *वि.* ४. लोमी; किरनटोकी।
कण्टकारी- *ना.* [सं.] पात र डाँठमा काँडा हुने, ससाना सेता वा निला फूल फुल्ने, पहेँलो बाटुलो फल फल्ने एक प्रकारको बोट वा त्यसको फल; कच्चिडो।
कण्ठ- *ना.* [सं.] १. खकाल्नु र मेरुदण्डको सिरानदेखि लिएर चिउँडो र खोप्रेबुढीसम्मको शारीरिक (खास मान्छेको) अवयव; घिच्रो; गलो, गर्धन, घोक्रो इ. को सामूहिक नाम; घाँटी। *वि.* २. आउँदो भएको (पाठ, कविता इ.); मुखाग्र, कण्ठस्थ।
कण्ठतालव्य- *वि.* कण्ठ र तालुबाट उच्चारण हुने (ए, ऐ आदि वर्ण)।
कण्ठनली- *ना.* कण्ठपेटारीमा आएर टुङ्गिने फोक्साको भेट्नु; श्वासनली।
कण्ठपेटारी- *ना.* घाँटीको रुद्रघण्टीका समीपको भाग, जसले श्वासनलीको टुप्पामा रहेको स्वरचिम्टीको सुरक्षा गरी स्वर र व्यञ्जनवर्णको निर्धारण तथा व्यञ्जनवर्णको घोषीभवनमा गुञ्जन उत्पन्न गर्न स्वरचिम्टीलाई सघाउँछ।
कण्ठमणि- *ना.* १. घाँटीमा लगाउने गहनाको एक प्रकार। २. घोडाको घाँटीमा हुने भुँवरी।
कण्ठमाला- *ना.* १. घाँटीमा लगाउने गहनाको एकप्रकार; कण्ठश्री। २. घाँटीमा पलाउने मासुको फोकुन्डो वा सो फोकुन्डो पलाउने रोग; गाँड; गलगण्ड।
कण्ठशोथ- *ना.* घाँटी सुन्निने कुनै पनि रोग।
कण्ठश्री- *ना.* घाँटीमा लगाइने एक प्रकारको सुनको गहना; कण्ठमाला।
कण्ठस्थ- *वि.* १. आउँदो भएको (पाठ इ.); कण्ठाग्र। २. घाँटीमा रहेको; कण्ठमा रहेको।
कण्ठहार- *ना.* १. प्रायः उच्च घरानका महिलाले घाँटीमा लगाउने मालाका आकारको गहना (नेकलेस)। २. घाँटीमा लगाइने मालाका आकारको कुनै पनि गहना (कण्ठश्री, कण्ठमाला, तिलहरी इ.)।
कण्ठा- *ना.* [सं.] १. सुनले मोरेको २७ वा ३२ दानाको रुद्राक्षको माला। २. पशुपक्षीको घाँटीमा हुने (भिन्न भिन्न रङको) रेखा; कण्ठी। ३. त्यस्तो रेखा भएको पशुपक्षी।
कण्ठाग्र- *वि.* [सं.] हे. कण्ठस्थ।
कण्ठी- *ना.* [सं. कण्ठ+ई] १. सानो कण्ठा। २. तुलसीको डाँठको सानो माला।
कण्ठे- *वि.* [सं. कण्ठ+ए] १. घाँटीमा अर्धचन्द्राकार रेखा भएको (पशु वा पक्षी)। २. कण्ठसम्बन्धी; कण्ठको (घाँटीको)। ३. कण्ठावाल वा कण्ठीवाल।
कण्ठे काग/कौवा- *ना.* घाँटीमा सेतो कण्ठी भएको काग।
कण्ठ्य- *वि.* [सं. कण्ठ+य] १. कण्ठसम्बन्धी; घाँटीको। २. कण्ठबाट उच्चरित हुने (क, ख, ग, घ, ङ, अ आदि वर्ण)।
कण्ठ्योष्ठ्य- *वि.* कण्ठ र ओष्ठबाट उच्चारण हुने (ओ, औ इ. वर्ण)।
कण्डारक- *ना.* [सं.] लोकविश्वासअनुसार लुतो आदि रोगको कारण मानिएको एक पौराणिक मानवेतर दुष्ट, रहस्यमय प्राणी (यसलाई मन्छाउन साउने सङ्क्रान्तिका दिन साँझमा विशेष प्रकारले पूजा गरी लुतो फालेर सेलाइन्छ।)।
कण्डिका- *ना.* [सं.] १. वेदको ऋचा। २. भाषिक रचनाको वाक्यभन्दा बृहत् तर अध्याय आदिभन्दा सानो विशेष स्वरूप; कथनको एक अंश, अनुच्छेद; प्याराग्राफ।
कण्डोल- *ना.* [सं.] १. अनाज राख्ने चोयाले बनेको एक प्रकारको भाँडो। २. भण्डार, गोदाम।
कतरन- *ना.* [कतर्+अन] १. कागत, कपडा आदि कत्रिँदा निस्केका टुक्रा, धरा वा धुजा। २. कत्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
कतर्नु- *ना.* [सं. कर्तनी] नेपाली सुजीकारले प्रायः गाउँघरतिर प्रयोग गर्ने, परम्परागत फलामे कैँचीको एक प्रकार।
कतली- *ना.* निधारमा टाँसेर लगाइने काँच, प्लास्टिक आदिको टिको; टिकुली।
कता- *क्रि.वि.* [सं. कुत्र/कुतः] कतातिर; कुन दिशातिर; कसतर्फ।
कताइ- *ना.* [√ कात् (+आइ)] धागो आदि कात्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
कताइनु- *क.क्रि.* कात्न लाइनु; धागो बनाउन लाइनु।
कताइ बुनाइ- *ना.* कात्नेबुन्ने काम शिल्प (धागो, सुइटर, गन्जी, मोजा इ.)।
कताउनु- *प्रे.क्रि.* कात्न लाउनु; धागो बनाउन लाउनु।
कताकति- *क्रि.वि.* [कता+कति] १. कुनै कुनै ठाउँमा मात्र; फाट्टफुट्ट; झल्याकझुलुक। २. नगण्य वा अस्पष्ट रूपमा (उदा.- कताकति उसलाई मैले देखेको हुँ कि जस्तो लाग्छ।)।
कतार- *ना.* [अ. कितार] १. पङ्क्ति; श्रेणी; ताँती; लाइन; लहर; लाम; लस्कर। २. *ना.* पर्सियाली खाडीको सानो मुस्लिम देश।
कति- *वि.* [सं.] १. अमूर्त (समय, दुरी इ.) र मूर्त (गनिने, जोखिने, भरिने, नापिने इ.) वस्तुको मात्रा; सङ्ख्या, परिमाण आदि बुझ्नका लागि गरिने प्रश्न (उदा.- कति मान्छे आयौ?)। *क्रि.वि.* २. कुनै गुण, भाव, कार्य वा प्रक्रियाको हद, सीमा, स्वभाव जान्नका लागि गरिने प्रश्न (उदा.- कति खायौ? तिमी कति चाहन्छौ?)।
कति कति- निपा. भनेर, गनेर वा बयान गरेर कहाँ सकिन्छ र भन्ने भाव व्यक्त गर्ने शब्द (उदा.- जीवनमा थोरै मोज गरियो र, थोरै ठाउँ डुलियो र? कति कति!)।
कतिको- *क्रि.वि. /वि.बो.* १. हे. कत्तिको। *वि.* २. कति (उमेर, नाप, परिमाण इ.) को; कति पर्ने।
कति न कति- *वि.* शून्य; केही नभएको; फुस्सा।
कतिपय- *वि.* १. जम्मै नभई केही मात्र। २. विभिन्न; विविध।
कतुवा- *ना.* [कात्+उवा] १. चर्खाले झैँ धागो कात्ने र तोसाले डोरी

बाटे झैं धागो बाट्ने हाते साधनविशेष। *वि.* २. कातेको (धागो, डोरी, बत्ती इ.)।

कतुवा धागो- *ना.* ठुला यन्त्रबाहेक चर्खा, कतुवा आदि हाते यन्त्रले कातेको धागो।

कतै- *क्रि.वि.* [कता+ई] १. कुनै (पनि) तर्फ; कुनैतर्फ पनि। (उदा.- मैले कतै पनि उसलाई भेटिनँ।)। २. कुनै (पनि) ठाउँमा; कुनै ठाउँमा (पनि); कहीँ।

कतै कतै- *क्रि.वि.* १. कुनै कुनै ठाउँतर्फ; कुनै कुनै ठाउँमा। २. कताकति; फाट्टफुट्ट। *वि.* बो. ३. केटाकेटीलाई रुवाउनका लागि प्रयोग गरिने स्नेहपूर्ण शब्द; कठैकठै; बड; बडी।

कत्तर- *ना.* [अ. कितार] १. काठ, बाँस, नर्कट, सिउँटा आदिको लाम लगाएर बारेको बार। २. घर छाप्ने पातलो काठ; चिर्पट।

कत्तल- *ना.* [अ. कत्ल] मार्ने वा हत्या गर्ने काम; वध; हिंसा; हत्या।

कत्ति- *क्रि.वि.* [सं. कति] १. अलिकति पनि; थोरै पनि (मात्रा, सङ्ख्यामा)। २. ज्यादै; हदभन्दा धेर। (उदा.- कत्ति कराएको; कत्ति राम्रो अनुहार इ.।)।

कत्तिको- *क्रि.वि.* १. कत्ति; धेरै; असाध्य। *वि.* बो. २. पहिले भनेको नमान्ने र पछि धोका परेपछि चाहिँ अँध्यारो मुख लगाउने व्यक्तिलाई आड मर्ने गरी जवाफ दिँदा भनिने शब्द; खुच्चिङ; पाइस् कि त स्वाद (उदा.- पहिले भनेको नमान्दा कस्तो हुँदो रहेछ, खाइस् कि त अब, कत्तिको!)।

कत्ती- *ना.* [सं. कर्ती] खसी, राँगाहरू काट्ने ठुलो हतियार।

कत्थक/कत्थकी/कत्थके- *वि.* [सं. कथक] १. सिलोक, गीत, कथा आदि सहज रूपमा कथ्न सक्ने। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।

कत्था- *ना.* पान, सुर्ती आदि नशावाल खाद्य पदार्थमा मिसाउन, मसी आदि बनाउन वा औषधी बनाउन प्रयोग गरिने खास प्रकारको रुखबाट निकालिने खोटी; खयर।

कत्रनु- स. क्रि.[कतर्नु] कचिया, कैंची, कतर्नु आदिले (कपाल, झार, घाँस, धानको बाला इ.) काट्नु।

कत्राइ- *ना.* कत्रने क्रिया वा प्रक्रिया।

कत्राइनु- *क.क्रि.* कत्रन लाइनु।

कत्राउनु- स. क्रि. कत्रन लगाउनु।

कत्रिनु- स. क्रि. हे. कत्रनु।

कत्रो- *वि.* [के/को+त्रो] १. केजत्रो; कोजत्रो। २. ठुलो; बडेमाको (उदा.- राम सानै होला भनेको कत्रो पो भएछ, ए!)।

कत्ला- *ना.* १. माछाको शरीरमा छालाको आवरणका रूपमा रहने पाप्राझैं तर टलकदार पदार्थ। २. सालकको शरीरमा सर्वत्र बाहिरी आवरणका रूपमा हुने हाडे खबडाहरूमध्ये कुनै एक। ३. लुगा, शरीर आदिमा लागेको मैलो दाग।

कत्ले- *वि.* [कत्ला+ए] १. कत्ला भएको। २. फोहरी।

कत्ले माछो- *ना.* माछाको एक प्रसिद्ध जात।

कत्लेआम- *ना.* [अ.] सार्वजनिक हत्या; सर्वसंहार।

कथ्नु- स. क्रि.[कथ्+नु] १. कुरा बनाउनु वा खियाउनु; कुरा अजमाउनु; कल्पना गर्नु। २. रचना गर्नु (कविता, कथा इ.)।

कथङ्- *क्रि.वि.* [सं. कथम्] केही गरी; कथम्कदाचित्; कथम्। (उदा.- कथङ् भोलि म आइपुगिनँ भने पनि तिमी नआत्तिनू।)।

कथङ् कदाचित्- *क्रि.वि.* कथङ्; कदाचित्। (उदा.- कथंकदाचित् म आइपुगिनँ भने तिमीले मेरो काम गरिदिनू।)।

कथञ्चित्- *क्रि.वि.* [सं.] हे. कथङ्; कदाचित्।

कथन- *ना.* [सं.] १. भनाइ; भनाउ; बोली; वचन;। २. उक्ति; भाषण। ३. तर्क; अभिव्यक्ति; वर्णन; बयान; विवरण।

कथनीय- *वि.* कथन गर्न योग्य, भन्न उचित।

कथम्- *क्रि.वि.* [सं.] हे. कथङ्।

कथमपि- *क्रि.वि.* कुनै हालतमा पनि; कसै गरे पनि; कुनै उपायले पनि।

कथयिता- *ना.* [सं.] कथन गर्ने व्यक्ति, कथ्ने; वक्ता।

कथा- ना [सं.] १. प्रबन्धात्मक रूपमा गद्यमा लेखिएको आख्यानात्मक लघु रचना; कहानी; गल्प। २. नाटक, उपन्यास, महाकाव्य आदिमा पाइने कथावस्तु; कथानक; कथासार। ३. चम्पूका रूपमा अथवा विशुद्ध गद्यमा लेखिएका आधुनिक कथा अथवा उपन्यासका पूर्वरूप मानिने विविध आकारप्रकारमा विभक्त आख्यानसाहित्यको पुरातन रूप; उपाख्यान; दन्तेकथा; आहान; किस्सा; कुथुङ्ग्री। ४. उक्ति; कथन; भनाइ। ५. नालीबेली; पुर्व्यौली; पुर्ख्यौली; इतिवृत्त; इतिहास।

कथाइ- *ना.* [कथ्+आइ] कथ्ने कार्य वा प्रक्रिया।

कथाकथन- *ना.* [सं.] कथा सुन्ने, सुनाउने कार्यकलाप वा कथाको कताकति वाचन।

कथाकुथुङ्ग्री- *ना.* [कथा+कुथुङग्री] कथा वा त्यस्तै स्वभावको खास गरी लोककाव्य।

कथानक- *ना.* [सं.] दृश्य र श्रव्य काव्य (नाटक, उपन्यास, कथा इ.) मा पाइने घटनाको पूर्वापरक्रम एवं चरित्रको तादात्म्य मिलेको कथावस्तु; कथासार।

कथानक चलचित्र- *ना.* कथानक भएको चलचित्र, फिचर फिल्म।

कथानायक- *ना.* [सं.] कथा, उपन्यास, नाटक आदिको प्रमुख पात्र; नायक (तुल) अङ्. हिरो)।

कथान्तर- *ना.* [सं.]

एक कथाका बिचमा पसेको अर्को कथा; उपकथा; गर्भकथा।

कथाप्रसङ्ग- *ना.* [सं.] १. कथा, उपन्यास आदिमा प्रसङ्गवश आउने विषय, वृत्तान्त। २. आधिकारिक कथानकअन्तर्गत रहने प्रासङ्गिक कथानक।

कथामुख- *ना.* [सं.] दृश्य वा श्रव्य काव्यका प्रस्तावना; कथाको प्रारम्भिक अंश।

कथालिका- *ना.* [सं.] एक कथामा अर्को कथा जोडिँदै जाने शैलीको एक पुरातन आख्यान साहित्य; कथा।

कथावस्तु- *ना.* [सं.] आख्यान साहित्यमा परस्पर शृङ्खलामा आधारित घटनावस्तु वा विषयवस्तु।

कथावार्ता- *ना.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा धेर व्यक्तिका बिचको प्रायः औपचारिक कुराकानी; गफ; गफगाफ; वार्तालाप; बातचित। २. पौराणिक आख्यान।

कथित- *वि.* [सं.] १. भनिएको; वर्णन गरिएको; वर्णित; उल्लिखित।

२. तोकिएको; भनाउँदो; भन्ने; उक्त। (उदा.- कथित व्यक्तिले व्यभिचार गरेको हो भन्ने साबिती बयान दिएकाले निजलाई कैद गरिएको छ।)।

कथिनु- *क.क्रि.* [कथ्+इ+नु] रचिनु; कथ्ने कार्य हुनु।

कथुरे- *वि.* [कथुरो+ए] कथुरो अर्थात् कस्तूरी मृगको झैँ रङ भएको (गोरु, बाछो आदि)। स्त्री. कथुरी।

कथुरो- *ना.* [सं. कस्तूरिक/कस्तूर] मुखमा दाह्रा हुने फुस्रो रङको ससानो गाँठीको कस्तूरी मृग।

कथुऱ्याइ- *ना.* [√ कथुऱ्याउ (+आइ)] कथुऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

कथुऱ्याइनु- *क.क्रि.* कथुऱ्याउन लाइनु; कथुऱ्याउने पारिनु।

कथुऱ्याउनु- स. क्रि.[√ सं. कथ्+उर्+याउ+नु] १. यताउताका कुरा ल्याई ठिक्क पार्नु; कुरा कथ्नु; कुरा खेलाउनु। २. कुनै कामकुरामा कसैलाई अक्करमा पार्नु; अक्कऱ्याउनु।

कथुवा- *वि.* [कथ्+उवा] कथ्ने; कत्थक; कत्थके।

कथुवी/कथुवै- *ना.* कत्थकी नारी।

कथोद्घात- *ना.* [सं.] नाटकमा सूत्रधारका तर्फबाट कथा प्रारम्भ गर्नका निम्ति विभिन्न शैलीमा राखिने प्रस्ताव; प्रस्तावना।

कथोपकथन- *ना.* [सं.] १. नाटक, कथा, उपन्यास आदिमा पात्रहरूका बिच हुने वार्तालाप वा संवाद। २. गफगाफ; कथावार्ता; कुराकानी।

कथ्ने- *वि.* [कथ्+ने] कथुवा; कल्पनाकार; रचनाकार।

कथ्य- *वि.* [सं.] १. बोलिने; भनिने; बोलचालको। २. बोल्न वा भन्न हुने।

कथ्य भाषा- *ना.* (लेखिने भाषाको विपरीत) बोलीचालीको भाषा।

कथ्य संस्कृत- *ना.* भाषाशास्त्रीय अनुसन्धाताहरूका मतमा संस्कृत भाषा स्तरीकृत हुनुभन्दा पहिलेको बोलीचालीको संस्कृत भाषा, जसका विशेष सङ्केतहरू वैदिक वा पश्चवैदिक वाङ्मयमा अवशेषका रूपमा देखा पर्छन्।

कद- *ना.* [अ.] शरीरको (खास गरी मान्छेको) उचाइ, अग्लाइ, मोटाइ आदिको समष्टिरूप; जिउडाल; डबल; डौल; डिलडौल।

कदम$_1$- *ना.* [अ.] १. पाइलो; फट्को। २. तालिम पाएका घोडाको हिँडाइका प्रकारमध्ये केही विशेष प्रकार (छोटी कदम, बडी कदम)।

कदम$_2$- *ना.* [सं. कदम्ब] लाम्चिला पात र बाटुला पहेँला गेडामा भकुन्डा आकारका साना फूल फुल्ने एक वृक्ष।

कदम्ब- *ना.* [सं.] हे. कदमर।

कदर- *ना.* [अ. कद्र] १. सदुपयोग। (उदा.- माल पाएर मात्र हुँदैन त्यसको कदर गर्न पनि जान्नुपर्छ।)। २. सद्व्यवहार (उदा.- आजको जमानामा विनाकदर नोकरचाकर पनि टिक्तैनन्।)। ३. सम्मान; आदर। ४. प्रशंसा; सहनी। ५. उपाय; तरिका (उदा.- जुन कदरले भए पनि यो काम गर्नुपर्छ।)।

कदरदान- *वि.* गुणग्राही; मान गर्ने; कदर गर्ने।

कदरपत्र- *ना.* कदर गर्ने उद्देश्यले लिखित रूपमा दिइएको कुनै प्रकारको पत्र; प्रशंसापत्र।

कदर्य- *वि.* [सं.] १. चाहिँदो काममा पनि पैसा खर्च गर्न नसक्ने; कन्जुस; मक्खीचुस; कृपण। २. तुच्छ; नीच।

कदली- *ना.* [सं.] केरा।

कदली स्तम्भ- *ना.* केराको थाम (खास गरी यज्ञ आदिमा शुभ चिह्नका रूपमा पाँच दिशामा गाडिने वा प्रवेशद्वार आदिमा ठड्याइने चाहिँ)।

कदाचार- *वि.* [सं.] १. नजाती चालचलन भएको; बानीबेहोर असल नभएको; दुराचारी। *ना.* २. नराम्रो चालचलन; दुराचार।

कदाचित्- *क्रि.वि.* [सं.] १. केही गरी; कुनै कारणले। २. कुनै बखत; कुनै समयमा; कहिले; कहिलेकाहीँ।

कदापि- *क्रि.वि.* [सं.] १. कहिल्यै; कुनै बखतमा पनि। २. केही गरेर पनि; कुनै हालतमा पनि; किमार्थ (उदा.- रीता जस्ती केटी कदापि कुलतमा लाग्न सक्तिन।)।

कद्दर- *ना.* [अ. कद्र] हे. कदर।

कद्दरको- *वि.* काइदाको; राम्रो; आकर्षक (उदा.- श्याम त कद्दरको मान्छे छ।)।

कद्दर काइदा- *ना.* तौरतरिका।

कद्दु- *ना.* [फा. कद्दु] फर्सी (बोट, कैँडो, फल आदि)।

कन्नु- *अ.क्रि.* १. कुनै रोग वा परिश्रम आदिले कष्ट हुँदा मुखबाट अँ अँ शब्द निकाल्नु। २. सकीनसकी भन्नु; पढ्नु। ३. ठुलो परिश्रम गर्नु। (उदा.- कनेरै भए पनि 'क' टिमले यो साल 'ख' टिमलाई जितिछाड्यो)।

कन$_1$- प्रत्य. १. कर्मकारक र सम्प्रदान कारकको अर्थमा प्रयोगमा आउने ठिक अचेलको 'लाई' को अर्थ दिने अलिक पुरानो वाङ्मयमा पाइने द्वितीया वा चतुर्थी विभक्ति (मकन, रामकन इ.)। २. योजकवाची अव्ययको अर्थ बुझाउने असमापिका क्रियामा लाग्ने 'ई' प्रत्ययमा ऐच्छिक रूपले जोडिन आउने स्वार्थिक प्रत्यय (गरीकन, बसीकन, भनीकन इ.)।

कन$_2$- *ना.* [सं. कण] १. गहुँको भुस। २. अन्नको सानो दाना; सरौँलो। ३. ज्यादै सानो टुक्रा।

कनक- ना [सं.] १. प्रायः प्राकृतिक अवस्थामै प्रशोधित रूपमा फेला पर्ने र कतै कतै धाउका रूपमा समेत भेटिने, सर्वसाधारणदेखि उच्च वर्गसम्म गहनाका रूपमा, केवल उच्चवर्गमा भाँडाकुँडाका रूपमा र प्राचीन कालमा मुद्राको रूपमा समेत प्रयोगमा आएको देखिने पहेँलो रङको बहुमूल्य खनिज पदार्थ, सुन; सुवर्ण; स्वर्ण। २. धतुरो। ३. पलाश।

कनकगिरि- *ना.* पौराणिक वाङ्मयमा उल्लिखित एक प्रसिद्ध पर्वतः सुमेरु पर्वत; स्वर्णाचल।

कनकचम्पा- *ना.* गुम्सँदा कडा बास्ना आउने पहेँलो सानो आकारको फूल; एकजातको बगैँचे चाँप।

कनकजिरा- *ना.* हेर्दा गोला झैँ डल्लो दाना फल्ने तर मसिनो जातको एक प्रकारको धान।

कनकपत्र- *ना.* सुनका पातामा अङ्कित अभिलेख (उदा.- जुम्लाका अपाडराज पृथ्वीमल्ल शाहको कनकपत्र, सं. १४१३)।

कनकटुवा- *वि.* [कान+कटुवा] च्यातिएर, चुँडिएर, लुछिएर वा काटिएर आंशिक वा पूर्ण रूपमा कान बिग्रिएको (कानबुच्चे, कानकोत्रे आदि)।

कनकट्टा- *वि.* [कान+कट्टा] हे. कनकटुवा।

कनफट्टा- *ना.* [कान+फट्टा] १. गोरक्षमतानुयायी संन्यासी, कान चिरेको जोगी। २. कृतघ्न व्यक्ति।

कनकमय- *वि.* [सं.] १. सुवर्णमय; सुनौलो। २. पहेँलो।

कनकर्नु- *ना.* कानेगुजी निकाल्न प्रयोग गरिने आचमनीका आकारको तर अत्यन्त सानो एक प्रकारको औजार, उपकरण।

कनकाई- *ना.* [सं. कनक+माई] पूर्वी नेपालको मेची अञ्चलको एक प्रसिद्ध नदी जसको आधारमा मेची अञ्चललाई माई अञ्चल भन्ने पनि चलन छ; बडी माई; माई।

कनखजुरो- *ना.* [कान+खजुरोङ सं. कर्ण+खर्जूर] खजुराको वर्गको तर सानो, अँध्यारोमा जुनकिरी झैँ चम्कने लाम्चो एक किरो; कनसुत्लो।

कनचिरा- *वि.* [कान+चिर्] १. कान चिरेको। २. कनफट्टा। *ना.* ३. कनफट्टा जोगी।

कनचिर्नु- *ना.* भीर र रुखका कापामा उम्रने ठुलठुला दुई पात मात्र हुने बोट (तुल. अङ्. मनीप्लान्ट, सं. श्रीवल्ली)।

कनपट- *ना.* [सं. कर्णपट्ट] आँखा र कानका बिचको अवयव; कन्चट। (उच्चा. 'कम्पट' पनि)।

कनपटी- *ना.* कनपट।

कनपारो- *ना.* [सं. कर्णपट्ट] कनपट; कन्चट; कन्पारो।

कनपास- *ना.* [सं. कर्णपाश्व] हे. कन्चट।

कनपासे- *वि.* कन्चट उठेको व्यक्ति वा प्राणी।

कनफट्टा- *ना.* [कान+फट्टा] १. गोरक्ष मतानुयायी बाह्रपन्थी योगी। २. सन्न्यासी र जङ्गमसँग मिल्दोजुल्दो पर्वते वर्गको एक नेपाली जात; जोगी। *वि.* ३. कनचिरा; कनकटुवा।

कनफुरा- *ना.* [कान+फुर्] प्रायः मोटा मानिसको च्यापुनेरि भुक्क उठेको मासु; गलफुलो।

कनसिरी- *ना.* [सं. कर्ण+शिर] १. कनपारोको सिराननेरको भाग; कन्चट; कन्सिरी। २. कन्सिरीको भुत्ला वा रौँ।

कनसुत्ली- *वि.* [कनसुत्लो+ई] कनसुत्ले (आईमाई)।

कनसुत्ले- *वि.* [कनसुत्लो+ए] १. गोप्य किसिमले अर्काको कुरो सुन्ने स्वभावको (व्यक्ति)। २. परोक्षमा अर्काको कुरा कसैलाई सुनाउने स्वभावको।

कनसुत्लो- *ना.* [कान+सुत्लो] १. ठिक खजुराका झैँ धेरै खुट्टा हुने तर मसिनो लाम्चो आकारको किराविशेष; कनखजुरो। *वि.* २. लुकीछिपी अर्काको गुप्त कुरा सुन्ने व्यक्ति; कनसुत्ले (कनसुत्लो लाग्नु, कनसुत्लो पस्नु आदि)।

कनाइ- *ना.* [कन्+आइ] कन्ने क्रिया वा प्रक्रिया; ठसठस; परिश्रम।

कनात- *ना.* [तु.] १. कुनै ठाउँमा चारैतिरबाट घेर्ने बाक्लो कपडा; भीत; सायर। २. पर्दा; छेकाबार।

कनिनु- *अ.क्रि.* [कन्+इ+नु] कन्ने काम गरिनु।

कनिका- *ना.* [सं. कणिका] कुट्दा खुँदिएर वा काटिएर बनेका चामलका मसिना टुक्रा।

कनिका कनिकी- *ना.* कनिका र सोसरहका चामलको राशि।

कनिके- *वि.* [कनिका+ए] १. कनिकाजस्तो। २. मसिनु (कुरो, कागुनो आदि)। ३. गरिब; केही नभएको; माग्ने।

कनिके कागुनो- *ना.* मसिना दाना फल्ने एक जातको कागुनो।

कनिके कुरो- *ना.* कपडा आदिमा टाँसिने कुराको एक जात; चोर काँटी।

कनिके जाउली- *ना.* कनिकाको जाउलो।

कनिके फूल- *ना.* पात टाढाबाट हेर्दा सिस्नाको जस्तो र फूलचाहिँ झुप्पादार मसिनो हुने, बनमारा झारको एक प्रकार।

कनिक्याउनु- स. क्रि.[कनिका+याउ+नु] कुटेर वा खँड्याएर धुल्याउनु; मसिन्याउनु; ढुट्याउनु।

कनिष्ठ- *वि.* [सं.] १. सबभन्दा कम उमेरको; कान्छो। २. अल्प; तुच्छ।

कनिष्ठता- *ना.* कान्छोपना; अल्पता; तुच्छता।

कनिष्ठिका- *ना.* कान्छी औँलो; कान्छी औँली।

कनिस्टर- *ना.* [अङ्. क्यानिस्ट] तेल, घिउ, मटीतेल आदि हाल्ने टिनको भाँडो (चौथाइ, हाफटिन, ठुलो टिन आदि)।

कनीकुथी- *क्रि.वि.* [कनी+कथ्+ई] सकीनसकी; बल्लतल्ल; कठिन किसिमले। (उदा.- कनीकुथी सुनाएको पुराण लोकप्रिय हुँदैन।)।

कनीनिका- *ना.* [सं.] आँखाको पुतलीको केन्द्रीय भाग; नानी।

कनुवा- *ना.* [कन्+उवा] एक सेरको सोह्रौँ भाग; एक पाउको चतुर्थांश; छटाक।

कनेघडो- *ना.* भ्रान्ति; भरङ्ग; अरेमरे।

कनौज- *ना.* [सं. कान्यकुब्ज] आर्यावर्तको एक प्राचीन देश; कान्यकुज।

कनौजिया- *वि.* पञ्चमहागौड वर्गमा पर्ने ब्राह्मणहरूको एक कोटि; कान्यकुब्जीय।

कनौटो- *ना.* लोकविश्वासअनुसार कुकुरको झैँ स्वरूप हुने र यात्रीहरूको मार्गमा बाधा उत्पन्न गर्ने एक अनिष्टकारी काल्पनिक प्राणी।

कनौती- *ना.* पोल्टो, चुमान।

कन्कन- *ना.* [सं. कङ्कण] गहनाका रूपमा वा धार्मिक चिह्नका रूपमा हातमा लाउने सुन, चाँदी, पत्थर, प्लास्टिक आदिको बाला; कङ्कण।

कन्चट- *ना.* [सं. कर्णतट] कनपारोको माथिल्लो भाग; कन्सिरी।

कन्चन- *वि.* [सं. कञ्चन] १. सफा; स्वच्छ। २. दोषरहित (कमाइ, धनसम्पत्ति आदि); नखत। (उदा.- यो मैले ठगेर कमाएको पैसा होइन, कन्चन धन हो।)।

कन्चुस- *वि.* हे. कन्जुस।

कन्चुसी- *ना.* कन्जुसी।

कन्चुस्याइँ- *ना.* कन्चुसपना; कन्जुस्याइँ।

कन्जरमेटर- *ना.* [अङ्.] वनजङ्गलको सुरक्षा तथा संवर्द्धनका निम्ति खटिने अधिकृत (फरेस्ट अफिसर)।

कन्जरो- *ना.* [कन्द+जर] १. नसप्रिएको वा झिनो लम्बाकार कन्दमूल (मुला, गाजर, सुठुनी, तरुल, सखरखण्ड आदि)। २. साह्रै झिनो खालको मुला, सखरखण्ड आदि नमोटाएको सानो जरो।

कन्जुस- *वि.* लोभी; किरन्टोकी; मक्खीचुस।

कन्जुसी- *ना.* लोभ; कन्जुस्याइँ।

कन्जुस्याइँ- *ना.* दिन वा खर्च गर्न गाह्रो मान्ने नीति; लोभ; कृपणता; लोभीपन;।

कन्टर- *ना.* [अङ्. क्यानिस्ट] तेल, घिउ आदि हाल्ने टिनको भाँडो (चौथाई, हाफटिन, ठुलो टिन आदि)।

कन्टेनर- *ना.* [अङ्.] फलामबाट बनेको फोहोर जम्मा पार्ने ठुलो आकारको ढ्वाङ वा भाँडो।

कन्ठ्याइ- *ना.* [√ कन्ठ्याउ (+आइ)] कन्ठ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; हसुराइ; घिचाइ।

कन्ठ्याइनु- *क.क्रि.* कन्ठ्याउने काम गरिनु।

कन्ठ्याउनु- स. क्रि.[सं. कण्ठ+याउ+नु] घाँटीसम्म आउने गरी खानु; घिच्नु; हसुर्नु।

कन्डम- *ना.* [अङ्.] १. सम्भोगको समयमा परिवार निरोधका निम्ति लिङ्ग घुसारिने रबर आदिको अत्यन्त मुलायम खोलका आकारको वस्तु; ढाल। *वि.* २. काम नलाग्ने; रद्दी।

कन्डापरि- *क्रि.वि.* [कण्डो+परि] अपरोक्ष रूपले; अप्रत्यक्ष किसिमले।

कन्डेउली- *ना.* [कन्डो+एउली] ढाडदेखि चाकका फिलाको माझसम्मको भाग।

कन्डेउली हाड- *ना.* सोही भागको ठाडो हाड।

कन्डेउलो- *ना.* [कन्डा+एउलो] कम्मरदेखि तल र तिघ्रादेखि माथिको भाग; चाकको फिलो; नितम्ब; पुट्ठो; कन्ड्यौलो।

कन्डैसित/कन्डैसिति- *वि.* बो.[कन्डो+ऐ+सित] बेवास्ता वा उपेक्षा, निन्दा वा व्यङ्ग्य गरेर भनिने शब्द; भुत्रैसित; यत्रैसित; खुच्चिङ। (उदा.- तँ आउँदैनस् भने कन्डैसित! नआए पनि मलाई वास्ता छैन)।

कन्डो- *ना.* १. भुँडी र छातीका उल्टोतिरको शारीरिक भाग; गर्धनदेखि तल तथा फिलादेखि माथि ढाडका दायाँ-बायाँको अवयव; पिठिउँ; पीठ; कन्ढो। २. गुदद्वारका दुवैतिरको मांसल भाग; पुट्ठो; पुठो; चाक। ३. स्त्रीयोनि।

कन्ड्यौलो- *ना.* हे. कन्डेउलो।

कन्ढो- *ना.* हे. कन्डो।

कन्तबिजोक/कन्तबिजोग- *ना.* [सं. कान्त+वियोग] साह्रै ठुलो आपत्ति; चिहिलबिहिल; चिल्लीबिल्ली; बिल्लीबाठ; सर्वनाश।

कन्ती- *ना.* [कडा+ती] कडा लागेको फलाम वा किटको बस्तुभाउलाई दाना दिने अथवा भात, तिहुन आदि पकाउने काममा प्रयुक्त हुने विशेष प्रकारको आह्री; कराही।

कन्तुर- *ना.* [अङ्. काउन्टर] १. तत्काल बिक्री भएका सामानबाट आएको नगद राख्नका लागि पसलेले प्रयोग गर्ने, प्रायः दुलोबाट पैसा छिराउन मिल्ने, धातु अथवा काठ आदिको छरितो बाकस। २. त्यस्तै काममा प्रयोग गरिने भित्र अलग अलग वर्गका मुद्रालाई छुट्टाछुट्टै राख्न मिल्ने गरी बनाइएको दुलो नभएको बाकस। ३. गहनागुरिया र दामी वस्तु राख्नका निम्ति बनाइएको बाकसभित्र राखिने गुप्ती बाकस। ४. बाकस; सन्दुस; पेटी।

कन्था- *ना.* [सं.] १. थाङ्नो; झुम्रो; चिथ्रा चिथ्रा परेको लुगा। २. धेरै टुक्राटाक्री गाँसगुस पारी बनाइएको कपडा।

कन्थाधारी- *वि.* कन्था पहिरिने; गरिब; झुत्रे। *ना.* जोगी; भिक्षुक; माग्ने।

कन्द- *ना.* [सं.] वनस्पति आदिको जरामा माटामुनि विकसित हुने गोलाकार (गिठ्ठा, आलु आदि) अथवा लम्बाकार (तरुल, सुठुनी आदि) गानु, जसमध्ये अधिकांश खाद्यका रूपमा र केही अखाद्यका रूपमा (पानीअमला, गुँदेरगानु आदि) पनि हुन्छन्।

कन्दनी- *ना.* हे. कन्धनी।

कन्दने- *वि.* कन्दनीधारी; कन्धने।

कन्दमूल- *ना.* [सं.] १. माटामनि जराका रूपमा फल्ने डल्लो वा लाम्चो फल; कन्द। २. तराईतिर पाइने मादल वा मुडाका आकारको कोमल जरो, जसलाई काँचै खाइन्छ।

कन्दरा- *ना.* [सं.] १. पहाडका पहराहुँदो ओत लाग्न मिल्ने किसिमले निर्मित प्राकृतिक गुफा, ओडार वा सुरुङ। २. पहाडी प्रदेशको साँघुरो उपत्यका; पहाडी साँघुरो बेँसी।

कन्दर्प- *ना.* [सं.] कामदेव।

कन्दर्प ज्वर- *ना.* कामवासनाले शरीरमा ताप चढ्नु।

कन्दुक- *ना.* [सं.] १. भकुन्डो। २. सानो तकिया।

कन्धनी- *ना.* [प्रा. ने. कडिधनि< सं. कटि+बन्धनी] धोती, लगौँटी आदि घुसार्नका निम्ति कम्मरवरिपरि बाँधिने धागो; डोरी, सिक्री आदिको फन्को वा बेरुवा; कन्दनी।

कन्धने- *वि.* १. कन्धनी लाउने; कन्दने (एक किसिमको गाली मात्र)। २. सानो वा ज्याम्तो (बालक)।

कन्ने- *ना.* [सं. कन्या] १. अविवाहिता केटी; कन्या। *वि.* २. बिहे नभएको अथवा बिहे नभएकी (कन्ने केटो/केटी)।

कन्ने केटी- *ना.* कुमारी केटी।

कन्ने केटो- *ना.* कुमार केटो।

कन्पारो- *ना.* हे. कनपारो।

कन्या- *ना.* [सं.] १. अविवाहिता केटी; कन्ने केटी। २. विवाहका निम्ति ठिक पारिएकी केटी; दुलही; बेहुली;। ३. रजस्वला नभएकी, खास गरी दश वर्ष ननाघेकी बालिका। ४. ज्योतिषशास्त्रअनुसार बाह्र राशिमध्ये छैटौँ राशि; कन्या राशि।

कन्याइ- *ना.* [√ कन्याउ (+आइ)] कन्याउने क्रिया वा प्रक्रिया; चिलाइ मार्ने कार्य वा सो कार्य गर्ने तरिका।

कन्याइनु- *क.क्रि.* कन्याउने काम गरिनु। **कन्याइभन्दा चिलाइ ठुलो** (उखान)।

कन्याउनु- स. क्रि.[सं. कण्डू+याउ+नु] चिलाएको वा खसमस भएको ठाउँमा चिलाइ मार्नाका निम्ति नङ आदिले रगड्नु; घाउ नहुने गरी केवल चिलाइ मात्र मर्ने गरी शरीरको कुनै अङ्ग कोपर्नु।

कन्याकुमारी- *ना.* [सं.] १. कन्या। २. दक्षिण भारतको तमिलनाडुमा पर्ने समुद्रतटवर्ती एक स्थान।

कन्या केटी- *ना.* [कन्या+केटी] कुमारी केटी; कन्ने केटी।

कन्यादान- *ना.* [सं.] आफ्नी अथवा अरूकी कन्यालाई वैदिक विधिअनुसार सङ्कल्प गरी दुलाहाको हातमा जिम्मा दिने सामाजिक रीति।

कन्याधन- *ना.* [सं.] दाइजो।

कन्यार्थ- *ना.* [सं.] कन्यापक्षका समक्ष कुनै योग्य वरको नाम

प्रस्तावित गर्ने कार्य।

कन्यार्थी/कन्यार्थु- *ना.* [सं.] १. कन्या माग्न जाने व्यक्ति, समूह वा पक्ष। *वि.* २. कन्या माग्नका निम्ति जाने।

कन्सल- *ना.* [अङ्.] राजकीय वाणिज्यदूत।

कन्सल जनरल- *ना.* वाणिज्यसम्बन्धी काम गर्न एक देशबाट अर्को देशमा गएर बस्ने उच्चस्तरीय कर्मचारी; वाणिज्यदूत।

कन्सिरी- *ना.* [√ कनसिरी] कानको सामुन्नेको माथ्लो भागमा उम्रेका रौँ; कनसिरी।

कन्सुलेट- *ना.* [अङ्.] कन्सलको पदवी, कार्यभार वा कार्यालय।

कन्सुलेट जनरल- *ना.* कन्सल जनरल।

कन्हेहोल चोक- *ना.* [नेवा.] हनुमान्ढोका दरबारभित्रको एक प्रसिद्ध चोक।

कप्नु- स. क्रि.[सं. क्षिप्+नु] १. काठ, ढुङ्गा आदिलाई कुनै हतियारले खोप्नु। २. त्यसरी खोपेर बुट्टा, मूर्ति, अभिलेख आदि निर्माण गर्नु; कुँद्नु। ३. कपेरा निकाल्ने गरी काठ, ढुङ्गा, भुइँ आदिलाई ताछ्नु। ४. खोपी खेल्दा वारि च्याँखे थापिएको अग्लो लक्कुलाई नछुने गरी पारिको निर्दिष्ट पैसा (धातु, ढुङ्गा आदिको) लाई मात्र लाग्ने गरी घ्वाइँले हिर्काउनु।

कप१- *ना.* [तुल. सं. क्षप् = फाल्नु, छेप्नु] १. मुखभित्र डल्लो खाद्य पदार्थ हाल्ने काम। (उदा.- उसले जम्मै मिठाई एकैपल्ट कप पाऱ्यो।); क्वाप। *क्रि.वि.* २. पच पारिएको; हडपिएको; फिर्ता नगर्ने उद्देश्यले लिइएको। (उदा.- उसले मेरो धन कप पारिदियो।)।

कप२- *ना.* [अङ्.] १. चिया, दुध आदि खाइने एक प्रकारको कचौरा; प्याला। २. खेलकुद, नृत्य, गायन आदिको प्रतियोगितामा विजयीलाई पुरस्कारस्वरूप दिइने विशेष प्रकारका पात्रहरूमध्ये कुनै एक।

कपट- *ना.* [सं.] १. छकाएर; भुक्याएर वा सत्यलाई लुकाएर कसैलाई दिइने धोका; छल; छक्यावट। २. मनमा लुकेको दुष्ट भावना वा विचार। ३. एक पदार्थ (जस्तै- सुन, चाँदी आदि) मा सुटुक्क मिसाइएको अर्को पदार्थ; कसर; दोष; कैफत।

कपटी- *वि.* १. कपट भएको; धोकेबाज; छली। २. भनेको नमान्ने; सुनेको नसुन्यै गर्ने; बुझ पचाउने; अटेर। ३. मनको भेद अरूलाई नदिने (प्रायः निन्दार्थमा, जस्तो- रामेजस्तो दुष्ट र कपटी मान्छेको मनको कुरो चाल पाउँला भनी आस त गर, तर भर नपर)।

कपडछान- *ना.* [कपडा+छान] तरल पदार्थ अथवा चूर्ण पदार्थलाई पातलो कपडामा राखी त्यसमा रहेका मोटा, जर्खरा र स्थूल तत्त्वलाई पन्छाउने काम (प्रायः ओखतीमुलोमा)।

कपडमट्टी- *ना.* [कपडा+मट्टी] आयुर्वेदीय रसादि औषधी पुट गर्ने काममा भाँडाको मुख टाल्न माटोमा मुछिएको कपडा।

कपडा- *ना.* [प्रा. कप्पड< सं. कर्पट] कपास आदिका धागालाई तानबानमा राखेर बुनिएको वस्त्र वा पहिरन (कोट, धोती, दौरा आदि) र तन्ना, खोल, रुमाल, झन्डा र पर्दा बनाउनका लागि प्रयोगमा आउने प्रायः नसिइएको चाहिँ वस्तु; वस्त्र; लुगा।

कपडा कारखाना- *ना.* कपडा बुन्ने यन्त्रालय वा तानघर।

कपना- *ना.* [सं. कल्पन] १. कोदो फल्दाको झुप्पो। २. काठ वा भुइँ कप्दा निस्कने चोइटो, चपरी आदि। ३. भर्खर पलाएको पाउलाको झुप्पो।

कपनी१- *ना.* [सं. कर्पण?] माटाको सानो पाला।

कपनी२- *ना.* घरकरेसासँग सम्मिलित रूपमा दर्ता भएको खेत वा बारी; करेसाको खेत; करेसाको बारी (प्रायः लिम्बुवानमा प्रचलित)।

कपनु- *ना.* [सं. कल्पन] १. काँचो रुख काटेर, ढलेर, भाँचिएर वा डढेर रहेका ठाउँमा पलाएको मुनु; पिपिरो; टुसो; काइनो। २. हे. कपना।

कपरकोट- *ना.* [सं. कर्पटकूट] कपडाले छाएको र बारेको थोरै दिन बस्ने ठाउँ; दिवाली आदि गरिँदा कपडाले बारेको पूजास्थान।

कपरदार- *ना.* [सं. कपर्दधारक] १. शाहकालीन दरबारमा राजाको खजानाको जिन्सी मालसामानको हेरचाह गर्ने उच्च कर्मचारी; जिन्सी खजान्ची। २. आधुनिक कालीन राजदरबारको एक साधारण कर्मचारी।

कपरदारी- *ना.* कपरदारको कार्य वा पद।

कपर्द- *ना.* [सं.] १. शङ्खवर्गमा पर्ने सानोखाले वस्तु; कौडी; कौडा। २. जोगीहरूले शिरमा बनाएको कपालको जुरो।

कपर्दी- *ना.* कपर्दधारी व्यक्ति; महादेव।

कपर्दी- *ना.* [तुल. हि. कबड्डी] मैदानलाई दुई भागमा बाँडेर बराबर सङ्ख्यामा प्रत्येक भागमा पक्षीविपक्षी भई आलोपालो गरी एक पक्षको खेलाडी एकोहोरो सासले विशेष ध्वनि उच्चारण गरी विपक्षीको इलाकामा पुगी कसैलाई छोएर फर्की आउँदा सफल तर उतै घेरिएर सास फेर्न वाध्य हुँदा असफल भई मैदानबाट निकालिने एक रैथाने खेल (यस खेलमा उक्त खेलाडीद्वारा छोइएको विपक्षी पनि निकालिन्छ); हरिगुडुडु; हुतुतु- पन्जा।

कपाइ- *ना.* [√ कप् (+आइ)] कप्ने काम वा प्रक्रिया।

कपाइनु- *क.क्रि.* कप्न लाइनु।

कपाउनु- *प्रे.क्रि.* कप्न लाउनु।

कपाकप- *क्रि.वि.* [कप्+आ+कप्] लगातार एक गाँसपछि अर्को गाँस हाल्दै (खाँदै जाने किसिम); खपाखप; गपागप।

कपाट- *ना.* [सं.] १. झ्याल वा ढोका। २. ढोका; दैलो। ३. झ्याल वा ढोकाका दुई फग्लेँटामध्ये कुनै एक; खापा। ४. फरिको।

कपाल- *ना.* [सं.] १. मान्छे वा सो सरहको जनावरको टाउको। २. कुनै पनि प्राणीको टाउकाको प्रायः सिङ्गो हाड; खप्पर; खोर (तुल. हाडखोर)। ३. मान्छे आदिका टाउकाको रौँ; केश। ४. जोगी, सन्न्यासी आदिको भिक्षापात्र।

कपाल क्रिया- *ना.* दाह संस्कारको टाउकासँग सम्बन्धित कार्यकलाप।

कपाल दुखाइ- *ना.* टाउको दुख्ने रोग; टाउकाको कुनै भाग वा सम्पूर्ण टाउकोमा उत्पन्न हुने पीडा; चिन्ता वा फिक्री। (उदा.- तिमीले मलाई चिठी नलेखेर कपाल दुखाइको सिकार तुल्यायौ)।

कपालिका- *ना.* [सं.] १. देवीको मुण्डमाला लगाउने र हातमा खप्परको पात्र लिने एक विशेष रूप; काली; चण्डी।

कपाली१- *ना.* [सं.] १.खप्परमा भिख मागेर खाने व्यक्ति (भिक्षुक, सन्न्यासी इ.)। २. शिव; महादेव। ३. भैरव। ४. नेवारी भाषा मातृभाषाका रूपमा बोल्ने नाथसम्प्रदायी एक जात; कुस्ले।

कपाली₂- *ना.* १. धितो नभएको अथवा धितो भए तापनि कारणवश धितोरहित हुन पुगेको तमसुकको एक किसिम। *वि.* २. त्यस किसिमको (तमसुक); कपालीसँग सम्बन्धित (लेनदेन इ.)।
कपाली तमसुक- *ना.* त्यस किसिमको लिखत; तमसुक।
कपास- *ना.* [सं. कार्पास] १. हिउँदे नगदी बालीका रूपमा पाखो जमिनमा लगाइने, बोट प्रायः डेढदुई हात अग्लो, पात पाँचचुच्चे, फूल आरम्भमा सेतो अथवा पहेँलो र अन्त्यमा हल्का रातो, फल झन्डै अफिमको दानु झैँ हुने र फल फुटेपछि सिमलका जस्तै भुवा निस्कने तथा सो भुवाबाट कपडा आदिका लागि धागो कातिने एक प्रकारको वनस्पति। २. कपासको झैँ भुवा दिने कुनै पनि वनस्पति। (उदा.- रुखकपास)। ३. कपास वा रुखकपास आदिबाट निस्कने, धागो कात्ने काममा प्रयोगमा आउने कुनै पनि किसिमको भुवा।
कपासी- *ना.* छहारी वा शोभाका निम्ति लगाइने रुख।
कपासे- *वि.* [कपास+ए] कपासका रङ्को; कपासजस्तो; सेतो अथवा पहेँल्चो।
कपि- *ना.* [सं.] मान्छेका आकारको तर शरीरमा टम्म भुत्ला हुने, दुई थुन आदि लक्षणहरू दुरुस्त मान्छेकै झैँ हुने एवं पुच्छर हुने (जस्तै- ढेडु, बाँदर, बनकर इ.) अथवा पुच्छर नहुने (जस्तै- वनमान्छे) जङ्गली प्राणी।
कपिनु- क्र. क्रि. [कप्+इ+नु] कपाइमा पारिनु; कप्ने काम गरिनु।
कपित्थ- *ना.* [सं.] बेलजस्तो रुख हुने, साह्रो, खैरो, बेल जस्तै र त्यत्रै फल लाग्ने एक प्रकारको बोट; त्यसैको फल; कैथ।
कपिध्वज- *ना.* [सं.] आफ्नो सेनाको चिह्नस्वरूप रथमा बाँदर भएको झन्डा टाँग्ने पुराण, महाभारत आदिमा वर्णित एक वीर योद्धा; अर्जुन।
कपिल- *ना.* [सं.] १. विष्णुका चौबिस अवतारमध्ये एक मानिएका, साङ्ख्य दर्शनका प्रवर्तक एक मुनि। २. अग्निको एक रूप। ३. शिलाजित। *वि.* ४. बाँदरको जस्तो रङ भएको; कैलो।
कपिलमुनि- *ना.* कपिल।
कपिलवस्तु- *ना.* १. नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रअन्तर्गत लुम्बिनी अञ्चलको दक्षिणपश्चिमी भागमा पर्ने एक जिल्ला। २. हालको लुम्बिनी अञ्चलमा पर्ने एक प्राचीन सहर वा जनपद जहाँका राजा शुद्धोदनका पुत्रको रूपमा गौतम बुद्ध जन्मिएका थिए। (हालको तिलौराकोटलाई नै उक्त ठाउँ मानिएको छ)।
कपिला- *ना.* १. कैलो रङको गाई। २. सुधी, दुधालु, सन्तानी वा गोताले गाई।
कपी- *ना.* [अङ्.] १. प्रतिकृति; प्रतिलिपि; नकल। २. प्रति। ३. पाण्डुलिपि; हस्तलेख।
कपी होल्डर- *ना.* छापाखानामा कम्पोज भइसकेका लेख आदिलाई मुद्रित गर्नुभन्दा पूर्व अशुद्धि नहोस् भन्ने हेतुले गुरुकापीसँग भिडाई रुजु गर्न गुरुकापी स्पष्ट उच्चारणका साथ बाचेर प्रुफरिडरलाई सघाउने व्यक्ति; सहायक प्रुफरिडर।
कपुत- *ना.* [सं. कुपुत्र] १. खराब आचरण भएको छोरो; बदमास छोरो; कुपुत्र;। *वि.* २. फटाहा; दुष्ट; बदमास।
कपुर- *ना.* [सं. कर्पूर] १. सिन्नामोमम क्याम्फोरा नामक वृक्ष अथवा उक्त वृक्षबाट प्राप्त हुने स्फटिक झैँ पारदर्शक, उडनधर्मी औषधी, पूजनकार्यमा बालिने बत्ती आदिका रूपमा प्रयोगमा आउने पदार्थ। २. कपुर झैँ स्फटिकाकार रूपमा परिणत फिनायल; भोटेकपुर।
कपुर बत्ती- *ना.* पूजाआजा गर्दा आरतीका रूपमा बालिने कपुरको बत्ती।
कपुरनली- *ना.* एक प्रकारको रुख।
कपुरपत्ती/पाती- *ना.* कपुरको झैँ बास्ना आउने तितेपातीको जत्रो बोट हुने वनस्पति।
कपुरी/कपुरे आँप- *ना.* कपुर झैँ बास्ना आउने आँप।
कपुरी/कपुरे पान- *ना.* कपुर झैँ बास्ना आउने पान।
कपुरी/कपुरे- *वि.* [कपुर+इ/ए] १. कपुरजस्तो (बास्ना आउने वा गोरो)। *ना.* २. पानको एक निम्न जाति।
कपुरी₁- *ना.* नेपाली वर्णमालाअनुसार शिशुहरूको सुविधाका निम्ति 'क' वर्णलाई दिइएको एक नाम (जस्तै-कपुरी 'क', मोटो 'ख', गाईगोडे 'ग' आदि)।
कपुरी₂- *ना.* सिकार काटेर निकालिएको आन्द्राभुँडी (डोल्पाली)।
कपूत- *ना.* हे. कपुत।
कपूर- *ना.* हे. कपुर।
कपेरो- *ना.* [सं.] १. बाँसको भाटोभन्दा पनि पातलो चिरो। २. कपेर झिकेको भाटो, भात आदिको चोइली; चोइली। ३. कप्ताखेरि निस्किएको ढुङ्गा, काठ आदिको चोइटो। ४. बाँसको आँख्लैपिच्छे लपेटिएर रहने, सुकेपछि आफैँ झर्ने र च्याम्पटी घुमाउने, तितौरा पार्ने आदि काममा प्रयोग गरिने सुप्लो; खबटो।
कपोत- *ना.* [सं.] ढुकुरसँग मिल्दोजुल्दो एक प्रकारको पक्षी जसका विभिन्न प्रकार हुन्छन् (घरपाला, मलेवा, देउबखुँ इ.)।
कपोतवृत्ति- *ना.* भविष्यका लागि सञ्चय नगर्ने बानी वा नीति; दश ठाउँ चहारी गरिने जीविका (जस्तै- पुरेत्याइँ, भिक्षाटन, पुहुन्की इ.); कुक्कुटवृत्ति।
कपोतव्रती- *वि.* सहनशील; सहने।
कपोल- *ना.* [सं.] मान्छे वा पशुको कन्चटमुनि कान र मुखका बिचको मोटाउँदा पुक्क उठ्ने र दुब्लाउँदा स्याप्प बस्ने भाग; गालो; गाला।
कपोलकल्पना- *ना.* अव्यावहारिक वा कोरा कल्पना; मनगढन्ते कल्पना; निराधार अनुमान वा अडकल।
कपोलकल्पित- *वि.* कपोल कल्पना गरिएको।
कप्टेरिनु- *अ.क्रि.* [कप्टेरो+इ+नु] बाँस वा त्यसै वर्गका वनस्पति (निगालो, मालिङ्गो आदि) चिरिएर वा फोरिएर कप्टेरामा परिणत हुनु।
कप्टेरो- *ना.* [कप्+टेरो] बाँस आदिको सिन्कोभन्दा मोटो भाटो अथवा कप्टेरोभन्दा मसिनु चिरो।
कप्टेऱ्याइ- *ना.* [√ कप्टेरि (+आइ)] *ना.* कप्टेरो पर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
कप्टेऱ्याइनु- *क.क्रि.* कप्टेरा पारिनु।
कप्टेऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* कप्टेरामा परिणत गराउनु; कप्टेरो पार्नु।
कप्तान- *ना.* [अङ्. क्याप्टन] १. पल्टनको लप्टनभन्दा माथि एवं

मेजरभन्दा मुनिको सैनिक अफिसर वा उसको पद; सहसेनानी। २. पानीजहाज वा हवाईजहाजको मुख्य चालक। ३. भकुन्डो आदि खेलमा प्रत्येक टिमको नायक।

कप्प- *क्रि.यो.* [अ. मू. कप्+प] एकै गप्फा हुने गरी (केही कुरो मुखभित्र हाल्ने तरिका); क्वाप्प; ख्वाप्प।

कप्पु१- *ना.* [सं. कर्पर] टाउकाको एउटा हाड।

कप्पु२- *ना.* [कप्प+उ] हातैले कोचेर मुखमा हालिने पदार्थ (मासुको चोक्टो, भात, लड्डु, पेडा, कुराउनी आदि) को गाँस; गप्फा; गप्फु;।

कप्प्याइ- *ना.* कप्प्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

कप्प्याइनु- *क.क्रि.* कप्पु लगाइनु; गप्फा लगाएर निलिनु; कप्लक्क खाइनु वा निलिनु।

कप्प्याउनु- स. क्रि. कप्पु लगाउनु; गप्फा लगाएर निल्नु; कप्लक्क खानु वा निल्नु; गप्फ्याउनु।

कप्लक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कप्लक्+क] एकै कप्पु हुने गरी (खाने वा निल्ने किसिम)।

कप्ल्याउनु- स. क्रि.[कप्लक्क+याउ+नु] कप्लक्क खानु वा निल्नु।

कप्ल्याककुप्लुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. कप्ल्याक्+अ (द्वि.)] हतारिँदै लगातार एकपछि अर्को गप्फा निलेर; त्यसरी कुनै खाद्य पदार्थ सक्ने किसिमले।

कप्ल्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कप्ल्याक्+क] कप्लक्क खाँदाको भन्दा ठुलो गाँस मुखमा हालेर (निल्ने किसिम)।

कफ१- *ना.* [सं.] १. प्रायः श्वासनलीबाट र कहिलेकहीँ फोक्सोबाटै पनि ख्वाक्क खोकेर बाहिर निकालिने सिङाने पदार्थ; श्लेष्म; खकार। २. आयुर्वेदका अनुसार तीन दोष (वात, पित्त, कफ) मध्ये एक।

कफकारी- *वि.* खाँदा कफ बढाउने (वस्तु)।

कफजनित- *वि.* कफद्वारा उत्पन्न भएको (रोग, विकार आदि)।

कफनाशक- *वि.* कफ निको पार्ने वा घटाउने (औषधी)।

कफ२- *ना.* [अङ्.] कमिजका बाहुलाको मुख; मोहोतो।

कफल्ल/कफल्लो- *वि.* [सं. कफल?] १. बेस्वादको खल्लो। २. बेकम्मा; रद्दी। ३. निर्धो; निर्बलियो।

कफी- *ना.* [अङ्.] १. चिउलीका जस्ता पात र खनिउँका जस्ता झुप्पा झुप्पा भएर सेतो रङको फल फल्ने एक बोट; त्यसको फल वा उक्त फल भुटी बनाइएको धुलो। २. उक्त धुलो पानीमा मिलाएर चियाझैँ खाइने पेय पदार्थ।

कबई- *ना.* [तुल. सं. काकमाची] बिहीँका झैँ तर पाकेपछि काला वा राता झन्डै लालगेडीका जत्रा फल फल्ने एक झार; कबै।

कबई माछा- *ना.* भित्र काँढैकाँढा हुने सानो जातको माछा।

कबच/कबज- *ना.* [अ.] हालको राष्ट्रब्याङ्क उहिले मुलुकीखानाको अवस्थामा छँदा हाकिम आदिको हालसाबिकी हुँदा नगदी वा जिन्सी सम्पत्तिको बुझबुझारथपछि हालवालाले साबिकवालालाई दिने भरपाई।

कबन्ध- *ना.* [सं.] १. टाउको नभएको शरीर; गिँड। २. दण्यकारण्यमा रामचन्द्रले मारेको राक्षस।

कबरी- *ना.* [सं.] चुल्ठो।

कबाफ- *ना.* [अ. कबाब] विशेष प्रकारको घिउतेल, मरमसला हाली झोलविना गुम्साएर पकाइएको मासु; पक्कु।

कबई चिनी- *ना.* सजिवनका सुकेका कोसाको चपाएर पानी खाँदा गुलियोपन अनुभव हुने दिउल; शीतलचिनी।

कबास- *ना.* हे. कपास।

कबासे- *ना.* १. प्रायः कबास मात्र हुने पाखो जमिन। *वि.* २. हे. कपासे।

कबिर- *ना.* [अ. कबीर] धार्मिक सम्प्रदायका प्रवर्तक एक भारतीय सन्त कवि; कबीरपन्थका संस्थापक।

कबिरपन्थ- *ना.* कबीर प्रवर्तित एक धार्मिक सम्प्रदाय।

कबिरपन्थी- *वि.* कबीरपन्थको सदस्य वा अनुयायी।

कबिलदार/कबिलदारी- *वि.* [अ. कविला+फा. दार+ई] जहान छोराछोरी भएको; परिवारयुक्त; जहानियाँ।

कबिला- *ना.* [अ. कबीला] १. परिवार; जहान; जहान, छोराछोरी। २. सिङ्गै एक जाति एक परिवारका रूपमा रहेका (अरब, मध्यएसिया आदिमा प्राचीन कालदेखि माध्यमिक कालसम्म प्रशस्त देखा परिआएका परन्तु आधुनिक कालमा नवसभ्यताका प्रभावले गर्दा लुप्त प्रायः) असङ्ख्य मानव दलमध्ये कुनै एक (उदा.- बाबरको कबिला, तैमुरलङको कबिला, चङ्गेज खाँको कबिला, अब्राहमको कबिला, इस्रायलको कबिला, मुसाको कबिला आदि)।

कबीर- *ना.* हे. कबिर।

कबीरपन्थ- *ना.* हे. कबिरपन्थ।

कबीरपन्थी- *वि.* हे. कबिरपन्थी।

कबुल्नु- स. क्रि.[अ. कबूल] कबुल गर्नु; प्रतीक्षा गर्नु; मन्जुर गर्नु; स्वीकार गर्नु; मान्नु।

कबुलाइ- *ना.* कबुल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

कबुल- *ना.* [अ. कबूल] १. कुनै कुरो दिने, मान्ने वा गर्ने वचन; वाचाबन्धन; बोलकबोल। २. स्वीकृति; स्वीकारोक्ति; वचनबद्धता। ३. प्रतिज्ञा; प्रण; अठोट; सङ्कल्प।

कबुलनामा- *ना.* बोलकबोल लेखिएको लिखत; मन्जुरीनामा; स्वीकृतिपत्र।

कबुलियत- *ना.* [अ. कबुलियत] आफूले कबुल गरेको कुरा लेखिएको कागत; प्रतिज्ञापत्र; मन्जुरनामा; भाकापत्र।

कबुलियतनामा- बोलकबोल लेखिएको लिखत।

कबेली- *ना.* [काक+बल्ली?] काँक्राको झैँ लहरामा घण्टी आकारका ठुलाठुला पहेँला भालेपोथी फूल फुली पोथीचाहिँ फूलबाट आरम्भमा गट्टा वा कैँडा फली पछि बडेमा आकारको फल फल्ने एक प्रसिद्ध लहरो वा तर्कारी आदिका रूपमा प्रयुक्त हुने त्यसैको फल; फर्सी; कद्दु।

कबै- *क्रि.वि.* [सं. कदापि] कुनै पनि समयमा; कहिले पनि (प्रायः निषेधवाक्यमा पुराना पद्यहरूमा प्रयुक्त, जस्तै- 'छोरो हो भनि प्रेम गर्नु सबले हेला नगर्नू कबै')।

कबोल- *ना.* हे. कबुल।

कब्जा१- *ना.* [अ. कब्ज] १. कुनै व्यक्ति, वस्तु वा ठाउँउपर जमाइने

अधिकार; वश; नियन्त्रण; आधिपत्य। *वि.* २. कब्जा भएको वस्तु, ठाउँ वा व्यक्ति। (उदा.- युद्धमा सैनिकहरूले आफ्ना सामानसँग नमिसाई कब्जा सामानहरूलाई अलग्ग राखे।)

कब्जा$_2$- *ना.* [अ. कब्ज] झ्याल, ढोकाका खापालाई चौकोसमा जड्ने अथवा सन्दुस आदिका घोप्टेलाई मूल भागसित जड्ने काममा प्रयुक्त हुने, कापे, रिल वा चेपुवा झैँ दोबार्न र फट्टाउन मिल्ने हुँदा उघार्न र लगाउन सजिलो पर्ने धातुको एक प्रकारको सामान।

कब्जियत- *ना.* [अ. कब्ज+फा. इयत] विभिन्न कारणले समयमा दिसा नहुने, भए तापनि खलास नहुने अथवा बड्कौला वा गोटाका आकारको दिसा हुने रोग; कोष्ठबद्धता।

कब्र- *ना.* [अ.] मुर्दा गाड्ने वा गाडिएको ठाउँ (प्रायः मुसलमान समाजमा बोलिने); चिहान।

कब्रस्तान- *ना.* कब्र; चिहाने चौर (बगैँचा, थलो इ.)।

कम- *वि.* [फा.] १. कुनै खास मात्रा, सङ्ख्या, गुण, परिमाण आदिभन्दा थोरै; घटी; कम्ती। २. अपर्याप्त वा नगण्यमात्रा, सङ्ख्या आदिको; थोरै; अलिकति; न्यून।

कमजोर- *वि.* [फा.] बल नभएको, निर्बलियो; दुर्बल; निम्छरो; निम्सरो।

कमजोरी- *ना.* कमजोर अवस्था, स्थिति, स्वभाव आदि; दुर्बलता; नातागती।

कमण्डलु- *ना.* [सं.] साधुसन्न्यासीले कतै यात्रा गर्दा हातमा झुन्ड्याएर हिँड्न मिल्ने, टुटी भएको अथवा नभएको उभिन्डोवाल धातु, नरिवल आदिको जलपात्र।

कमनीय- *वि.* [सं.] १. अति राम्रो; रमणीय; रहरलाग्दो; मनोहर; सुन्दर। २. कामना गर्न योग्य; इच्छा गर्न लायक; काम्य।

कमनीयता- *ना.* कमनीय अवस्था, बानी, गुण वा रूप।

कमर- *ना.* [फा.] मान्छे वा सोसरहका प्राणीको अथवा चौपायामध्ये पनि सिंह, भालु, आदि केही प्राणीको तिघ्रा र पेटको जोर्नीनिरको भाग; कटि; कम्मर।

कमरपेटी/बन्द/बन्दी- *ना.* मुख्य रूपमा कम्मरमुनिको लुगा सरेर तल नझरोस् भन्ने हेतुले र गौण रूपमा कम्मरमाथिका पोसाक (मयलपोस, दौरा इ.) छरितोसँग जिउमा मिलोस् भन्ने अथवा पेट ठुलो भए सो भद्दा नदेखियोस् भन्ने हेतुले कम्मरनेरि बाँधिने विशेष प्रकारको फित्ता।

कमल- *ना.* [सं.] पोखरी वा जलाशयमा उम्रने पिँडाल्ने, पानपाते, कुम्भी, जलकुम्भी आदि झैँ देखिने पानीभित्र पिँडालुका जस्ता डाँठ हुने, पानीमाथि झन्डै पिँडालुका झैँ पात तहरिएर रहने र मूल डाँठ केही अकासिएर माथि पुगी त्यसमा जातअनुसारको (रातो, निलो, सेतो, पहेँलो आदि) रङको फूल फुल्ने एक वनस्पति वा त्यसको फूल; पद्म; कुमुद; पङ्कज।

कमलकेसर- *ना.* कमलको फूलको गुभामा हुने परागयुक्त केस्रा।

कमलगट्टा- *ना.* प्रायः लेकाली जातका कमलमा लाग्ने र दिउल भुटेर फुराएपछि मखना कहलाउने फल; पद्मबीज।

कमलनयन- *वि.* कमलफूलका पत्र झैँ लाम्चा आँखा भएको (व्यक्ति)।

कमलनयना/नयनी- *वि.* १. कमल जस्ता आँखा हुने (स्त्री); पद्माक्षी। *ना.* २. विष्णुका एक हजार नाममध्ये एक।

कमलनाभ- *वि.* १. नाभिमा कमल भएको (व्यक्ति)। *ना.* २. विष्णुका हजार नाममध्ये एक।

कमलनाल- *ना.* कमलको डाँठ; कमलको नाल वा डाँख्लो।

कमलपित्त- *ना.* कलेजामा कुनै प्रकारको विकार हुँदा पित्तप्रणालीमा गडबडी उत्पन्न हुन गई आरम्भमा आँखा र अलिपछि सारा शरीर पहेँलो हुने एक प्रकारको घातक रोग; पहेँले; पित्तरोग; गायो; कामला।

कमला$_1$- *ना.* [सं. कमल] १. विष्णु भगवान्‌की पत्नी लक्ष्मीको एक नाम। २. धनकी देवी। ३. नेपालको एक प्रसिद्ध नदीको नाम; कमलामाई।

कमला$_2$- *ना.* [तुल. बङ्. कमला लेम्बु = सुन्तला] हेर्दा सुन्तला जस्तै देखिने, खाँदा भने केही अमिलो बोध हुने जुनारसँग मिल्दोजुल्दो एक फल वा त्यसको बोट।

कमलाकर- *ना.* [सं.] १. कमलको झाङ। २. कमलपोखरी। ३. विष्णु। ४. ब्रह्मा।

कमलाक्ष- *वि.* [सं.] कमलका फूलको पत्र झैँ लाम्चा आँखा भएको; कमलनयन।

कमलाक्षी- *वि.* १. कमल जस्ता आँखा भएकी (स्त्री); कमलनयना; कमलनयनी। *ना.* २. काठमाडौँमा रहेको एक प्रख्यात टोल।

कमलादी- *ना.* [सं. कमलादि] नेपालको राजधानी काठमाडौँभित्र पर्ने एक टोल; एक प्रसिद्ध गणेशस्थान।

कमलामाई- *ना.* पूर्वी नेपालको जनकपुर अञ्चलमा पर्ने, तटमा अनेकौँ तीर्थस्थल भएको एक प्रसिद्ध नदी।

कमलासन- *वि.* [सं.] १. कमलको आसनमा बस्ने (व्यक्ति)। *ना.* २. सृष्टिकर्ता ब्रह्माजीको एक नाम; पद्मासन।

कमलिनी- *ना.* [सं.] जुनेली रातमा फुल्ने भनी प्राचीन काव्यहरूमा वर्णन गरिएको एक जातको कमल।

कमलो- *वि.* [सं. कोमल] १. कोमल; चिल्लो; सलक्क परेको; मुलायम। २. टोक्दा, फोर्दा सजिलै टोकिने वा फोरिने; नरम;। ३. दयालु; कोमल चित्त भएको; अर्काको वा आफ्नो दुःखद्वारा विह्वल हुने स्वभावको। ४. दानी स्वभावको; फकाउँदा सजिलै फकिने।

कमसल- *वि.* [फा. कम+असल] १. मोल, गुण, बानी, स्तर, टिकाउपन, उपयोगिता आदिमा अपेक्षाकृत कम महत्त्वपूर्ण; घटिया। २. खराब; नराम्रो। ३. नालायक।

कमाइ- *ना.* [√ कमाउ (+आइ)] कमाउने वा आर्जिने क्रिया वा प्रक्रिया।

कमाइधमाइ- *ना.* १. कमाउनै पर्ने काम। २. कम्प हुने क्रिया वा प्रक्रिया।

कमाइनु- *क.क्रि.* १. कमाउने काम गरिनु; आर्जिनु। २. काम्न लगाइनु, थरथराइनु।

कमाउनु$_1$- स. क्रि. [सं. कम्प=काम+आउ+नु] १. हल्लाउनु। (उदा.- उसले शरीर बेसरी कमायो)। *प्रे.क्रि.* २. काम्न लगाउनु। (उदा.- धामीले चिन्ता बसेर मधौरुलाई निकै बेरसम्म कमायो)।

कमाउनु२- स. क्रि. [काम+आउ+नु] १. चल वा अचल सम्पत्ति जम्मा गर्नु; आर्जन वा उपार्जन गर्नु; कमाइ गर्नु; आर्जिनु। २. खेत वा बारीमा बाली लगाई भोगचलन गर्नु। ३. सुन, चाँदी आदि धातुलाई गहनामा परिणत गर्नु; गहनागुरिया बनाउनु। ४. पुरानो चलनअनुसार वर्सेपिच्छे बाली भर्ने गरी दमाईंले लुगा सिउने, कामीले हतियार बनाउने आदि काम गर्नु।

कमाड चिफ- *ना.* हे. कमान्डर इन चिफ।

कमान१- *ना.* [अङ्. कमान्ड] जङ्गी हैकम वा अख्तियार; जङ्गी आदेश।

कमान२- *ना.* [फा.] बाँस वा धातुबाट निर्मित, नुगाउनका निम्ति दुई टुप्पामा ताँदो जडिने धनुषको अर्धवृत्ताकार भाग; धनु।

कमानी- *ना.* [फा. कमान] १. भारोत्तोलनका लागि जडिने, दह्रो तारबाट निर्मित लचिलो यान्त्रिक उपकरण; स्प्रिङ। २. घडीमा दम दिँदा पटुका कसिए झैँ कसिने र दम निखँदा खुकुलिएर फुक्ने एक यान्त्रिक प्रणाली। ३. स्मरणशक्ति तथा विवेकसँग सम्बन्धित स्नायुहरूको प्रणाली (मान्छेमा सीमित)।

कमानीदार- *वि.* १. बुद्धिमान्; स्मरणशाली; तेजस्वी (व्यक्ति)। २. कमानीवाला; हैकमवाला।

कमान्डर- *ना.* [अङ्.] सेनाको एक उपाधि; पति (जस्तै- चमूपतिः कोर कमान्डर)।

कमान्डर इन चिफ- *ना.* १. प्रधान सेनापति। २. राणाकालीन चिफसाहेब अथवा कमाडचिफ।

कमान्डरी- *वि.* [कमान्डर+ई] १. कमान्डरसम्बन्धी; कमान्डरको काम गर्ने। *ना.* २. कमान्डरको चाला (उदा.- तपाईंको कमान्डरीले मलाई के गऱ्यो खै!)।

कमान्डरी किताबखाना- *ना.* सरकारी जागिरदारहरूको नामनामासी र तलबको लगत दर्ता गर्ने अड्डा (कर्मचारी प्रशासन व्यवस्था विभागको पूर्वरूप।)।

कमारागिरी- *ना.* [कमारो+गिरी] कमार्तन; दासता।

कमारो- *ना.* [सं. कर्मार; कामी] सं. १९८१ सालमा करिया अमलेख हुनुभन्दा पूर्व कृषिदेखि लिएर घरेलु काममा समेत गृहस्थले सम्पत्तिका रूपमा किनबेच गर्ने गरेको श्रमिकवर्गको व्यक्ति; करिया; दास; घर्ती; खवासे। स्त्री. कमारी।

कमार्तन- *ना.* कमारागिरी; दासता; दासत्व।

कमाल- *ना.* [अ.] १. कुनै अनौठो, अद्‌भुत वा चमत्कारिलो कार्य; चमत्कार। २. आश्चर्यजनक दक्षता वा कुशलता। (उदा.- तेन्जिङ नोर्गेले सगरमाथा चढेर कमाल गरे।)

कमालको- *वि.* अनौठो; अद्‌भुत; आश्चर्यजनक (व्यक्ति, कार्य, वस्तु, इ.)।

कमिच/कमिज- *ना.* [अ. कमीस] दौरा, कुर्ता, मयलपोस आदि झैँ कमरभन्दा माथि लगाइने, तनाको साटो टाँक, चेन आदि जडिने, बाहुला पूरा वा आधा हुने, आधा बाहुला भए साधारण मोहोता हुने, पूरा बाहुला भए कफ हुने तथा घाँटीमा कलर नामक कर्णाकार कठालो हुने अनेकौँ प्रकारका उत्तरीय वस्त्रमध्ये कुनै एक (हाफ कमिज, फुल कमिज आदि)।

कमिटी- *ना.* [अङ्.] हे. समिति।

कमिनी- *ना.* [कामी+इनी] १. कामीको स्त्रीलिङ्गी रूप। २. कामी जातकी नारी वा कामीकी पत्नी।

कमिली सलह- *क्रि.वि.* [कमिलो+सरह] १. कमिला सरह; छ्यासछ्यासती; स्याउँस्याउँती; बग्रेल्ती। *वि.* २. धेरै; प्रशस्त (प्रायः सङ्ख्या)।

कमिलो- *ना.* [तुल. पालि किपीलिका] गुलियो आदि स्वादिला पदार्थ रुचाउने, दुला, गोला वा पातमा गुँड लगाएर फुल पार्ने, ऋतुअनुसार फुल आदि बोकेर ठाउँ सर्ने, भविष्यका लागि अन्न फूल आदि सञ्चय गर्ने र पिँधमा बारुला आदिको झैँ चिल्ने खिल हुने, जीवविज्ञानका अनुसार फर्मिसिडी परिवारमा पर्ने ज्यादै सानोदेखि लिएर ठिक्कको सानो आकारमा र जातअनुसारको रङमा देखा पर्ने भाले, पोथी र नपुंसकसमेत सम्मिलित भएर समुदाय गठन गरी सामूहिक रूपमा रहने एक जातको किरो।

कमिसन- *ना.* [अङ्.] १. कुनै वस्तु किनबेच गर्दा बेपारीले माल किन्ने गाहकीलाई मोलमा केही रकम घटाएर दिने सुविधा। २. कुनै उत्पादक वा थोक वितरकले खुजुरा बेपारीलाई थोक माल लिएबापत निर्धारित मोलमा केही प्रतिशत घटाई दिने सुविधा। ३. व्यापारिक दलाल वा मध्यस्थ व्यापारीले आफूभन्दा माथिल्लो तहको व्यापारीबाट आफूले दलाली वा मध्यस्थता गरेबापत पाउने पारिश्रमिक; दलाली। ४. हे. आयोग।

कमिस्नर- *ना.* [अङ्.] १. राजनीतिक नियुक्तिका आधारमा नियुक्त हुने अञ्चल वा जिल्लाका प्रमुख समस्याहरूको रेखदेख गर्ने एक उच्च पद वा पदाधिकारी। २. अञ्चलाधीशको व्यवस्था हुनुभन्दा पहिले नेपालको राजधानी काठमाडौँमा बडाहाकिमको साटो काम गर्ने गरी तैनाथ गरिएको बडाहाकिमभन्दा माथिल्लो तहको पद वा पदाधिकारी।

कमी- *ना.* [कम+ई] १. चाहिँदोभन्दा कम हुने भइरहेको सङ्ख्या, मात्रा, दर्जा, मान, गुण, परिमाण आदि घट्न जाने अवस्था वा स्थिति; भएको वा चाहिएको भन्दा थोर हुने अवस्था; अल्पता; न्यूनता; अपर्याप्तता; घटी। २. भाउ आदिको मन्दी।

कमेना/कमेनी- *ना.* [कामी+एना/एनी] कामी जातकी स्त्रीलाई मान जनाउने शब्द।

कमेरे- *वि.* [कमेरो+ए] कमेरोजस्तो; कमेराका छाँटको सेतो रङको धमिलो (प्रायः तरल पदार्थ)।

कमेरे पानी- *ना.* सेतो रङको धमिलो पानीसँग मिल्दोजुल्दो भएको आधारमा जाँडलाई दिइने गरेको व्यङ्ग्यात्मक संज्ञा (तुल. नर्सिङट्वाक- रक्सी, नरम चाना- सुँगुरको मासु, भुत्ले साग- कुखुराको मासु आदि)।

कमेरो- *ना.* [सं. कु = पृथ्वी+मृत्तक = माटो?] चुन जस्तै पोतेर घर आदि सिँगार्ने काम लिइने एक प्रकारको चिप्लो सेतो माटो (तुल) जुमली कुमेटो-कमेरो)।

कमै- *ना.* [कम+ई] १. प्रायः घुम छाप्ने काममा आउने एक प्रकारको ठुलठुला पात भएको लहरो। *वि.* २. अल्पताबोधक शब्द 'कम' को निश्चय, सीमा, अवधारणा, अठोट आदि जनाउँदाको रूप। (उदा.-

धनमा म तिमीभन्दा कमै हुँला, तर मनमा कम छैन)।
कमैया- *ना.* [काम+ऐया] १. जग्गाधनीकै नगदी र जिन्सी कर्जा लिएर सपरिवार अर्काको जग्गा कमाउने किसान; हरुवा (तुल) मैथिली हरवा)। *वि.* २. काममा साह्रै जोतिन सक्ने; कमाइवाल; आर्जनी; पौरखी; हिकमती (तुल) मैथिली कमकर)।
कमोत- *ना.* [काम+ओत] खेतबारी कमाउने काम।
कमोत बस्ती- *ना.* कमोत भएको वा हुन लायक बस्ती; आबाद बस्ती।
कमोती- *ना.* १. कमोत। २. कमोतबाट आएको आयस्ता; आर्जन।
कमौट- *ना.* [काम+ओट] १. हे. कमोत। २. गहनागुरिया वा भाँडाकुँडा आदि कमाउने वा कमाउन लगाउने काम।
कमौटे- *ना.* कमोत वा कमौट गर्ने व्यक्ति वा जाति (खेताला, हली, सुनार, लोहार आदि)। *वि.* ३. कमोत वा कमौट गर्ने।
कमौत- *ना.* [काम+औत] जग्गाजमिन कमाउने काम; कमौट।
कमौती- *ना.* कमोती।
कमौते- *ना./वि.* कमौटे।
कम्घासा- *ना.* [नेवा. कङ्घासा] सानु जातको केराउ पानीमा ढड्याई पिँधेर लेदो पारी बनाइएको आलो अचार।
कम्ता- *वि.* [कम+ता] कम्ती; थोरै; घटी; न्यून।
कम्तिया- *ना.* [कामत+इया] खेतबारीको कमाइका निम्ति जग्गाधनीले कामतमा राखेको प्रमुख कर्मचारी; कोठारी; सेरालो।
कम्ती- *वि.* [कम+ती] १. थोरै; कम; घटी; अपर्याप्त; न्यून (उदा.- तिमीले दिएको मिठाई धेरै कम्ती भयो।)। *क्रि.वि.* २. थोर मात्रा, सङ्ख्या, परिमाण वा गुण। (उदा.- हिजो तिमीले सुनाएको गीत कम्ती मिठो थिएन)।
कम्ती पनि- *क्रि.वि.* कमभन्दा कम मान्दा पनि; थोरैभन्दा थोरै हुँदा पनि।
कम्तीमा- *क्रि.वि.* थोरैभन्दा थोरै मात्रा आदिमा।
कम्तीमा पनि- *क्रि.वि.* कम्ती पनि; कम्तीमा।
कम्प- *ना.* [सं.] भैँचालो, कामज्वरो, हावा आदिद्वारा भुईं, जिउ, पात आदि हल्लिए झैँ हल्लिने अथवा काँप्ने क्रिया वा प्रक्रिया; कँपाइ; कम्पन; हल्लाइ; थतर्को; थर्को।
कम्पन- *ना.* [सं.] काँप्ने वा थरथराउने काम; कम्प।
कम्पनी- *ना.* [अङ्.] १. ब्रिटिसकालमा चलेको भारतीय मुद्रा। २. सैनिकको गणभन्दा सानो एक खास एकाइ; गुल्म। ३. फौजी जवानहरूको समूहविशेष (दिव्यो.)। ४. औद्योगिक वा व्यापारिक संस्था सञ्चालन गर्न कानुनी आधारमा सङ्गठित व्यक्तिहरूको समुदाय। ५. उक्त समुदायसँग सम्बन्धित संस्था वा कार्यालय।
कम्पनी कानुन- *ना.* कम्पनीका नियम, ऐन, दायित्व, अधिकार आदिसँग सम्बन्धित कानुन; कम्पनीलाई नियन्त्रित गर्ने कानुन।
कम्पनी सरकार- *ना.* सन् १८५७ को सिपाही विद्रोहपछि सोभै ब्रिटिस सरकारले शासन हातमा लिनुभन्दा पहिले राजधानी कलकत्ताबाट केही अङ्ग्रेजहरूले बेलाइतको अनुमति लिएर चलाएको अर्धस्वायत्त सरकार।
कम्पाउन्ड- *ना.* [अङ्.] १. गिर्दा, पर्खाल वा कुनै प्रकारको बार आदिमा रहेको एक वा एकभन्दा बढी प्रवेशद्वारबाट भित्र पस्ने कमिली भवन, आँगन, पटाङ्गिनी, कोठेबारी आदिसहितको जग्गा; क्याम्प। २. रासायनिक वस्तुहरूको मिश्रण।
कम्पाउन्डर- *ना.* [अङ्.] १. अस्पतालहरूमा डाक्टरलाई सघाउने, औषधीउपचारका सम्बन्धमा समेत शास्त्रीय ज्ञान भएको एक पद वा सो पदको व्यक्ति। २. स्नातक उपाधिभन्दा तलको उपाधिप्राप्त पुरुष औषधी विशेषज्ञ; स्वास्थ्य सहायक; हेल्थ असिस्टेन्ट।
कम्पाउन्डरी- *ना.* कम्पाउन्डरले पढ्ने विद्या वा गर्ने कार्य।
कम्पायमान- *वि.* [सं.] काँपिरहेको; थरहरी भइरहेको; डोलायमान।
कम्पारो- *ना.* [कान+पारो] हे. कन्पारो।
कम्पास- *ना.* [अङ्.] १. दिशाहरू छुट्याउने यन्त्र; दिग्दर्शन यन्त्र; दिक्साधन यन्त्र। २. रेखागणित, चित्रकला आदिमा वृत्त, अर्धवृत्त वा खण्डवृत्त कोर्ने एक सामान; पर्काल।
कम्पासे- *वि.* कम्पासको काम गर्ने। *ना.* कम्पासद्वारा जमिनको नक्सा आदि कोर्ने काममा अमिनलाई सघाउने कामदार।
कम्पित- *वि.* [सं.] काँपेको; कामेको; हल्लिएको; थर्किएको।
कम्पितशिर- *ना.* १. टाउको काम्ने रोग। *वि.* २. सो रोग लागेको (व्यक्ति)।
कम्पु- *ना.* [अङ्. क्याम्प] सैनिकहरूको छाउनी; जङ्गी उपनिवेश।
कम्पु कोत- *ना.* पल्टनको पोसाक, साजबाज, निसान, हातहतियार आदि राख्ने घर; असबाबखाना।
कम्पु तिर्जा- *ना.* राणाकालीन शासनमा सैनिक जवानहरूलाई बहाल छउन्जेल वेतनको साटो एक वर्षको बाली खान पाउने सर्तमा दिइने गरेको गहिरी वा पाखो जग्गा तोकिएको सरकारी पुर्जा; जङ्गी जग्गाभर्नाको कागत।
कम्पोज- *ना.* [अङ्.] छापाखानामा अक्षरमा विभिन्न टाइपहरूलाई गुरुकापीबमोजिम पङ्क्तिबद्ध गर्ने कार्य।
कम्पोजिङ- *ना.* कम्पोज।
कम्पोजिङ ट्विजर- *ना.* कम्पोजको काम गर्दा टाइप थुत्ने र मिलाउने काममा (प्रायः प्रुफ संशोधन गर्दा) प्रयोग गरिने चिम्टा।
कम्पोजिटर- *ना.* कम्पोज गर्ने व्यक्ति वा कर्मचारी।
कम्पोस्ट- *ना.* [अङ्.] गोबर, स्याउला, सोतर आदिलाई कुहाएर मल बनाउने काम; मलखाल्डो वा भकारे खाल्टोमा मल बनाउने प्रक्रिया।
कम्पोस्ट मल- *ना.* मलखाल्डो वा भकारे खाल्टोमा सडेर बनेको मल।
कम्प्युटर- *ना.* [अङ्.] १. विविध प्रकारका तथ्याङ्क वा कार्यक्रमहरूलाई चक्का वा चुम्बकीय फित्तामा भण्डारण, संयोजन र पुनःसंयोजन गर्ने अत्याधुनिक विद्युतीय संयन्त्र। २. भण्डारितबाट संयोजित सामग्रीसम्बन्धी जानकारी यथासम्भव अपेक्षित रूपमा प्राप्त गर्न सकिने विद्युतीय संयन्त्र। ३. हिसाबसम्बन्धी जटिल समस्याहरूको समाधान द्रुत गतिमा प्रदान गर्ने विद्युतीय संयन्त्र। ४. नक्सा बनाउँदा अक्षांश, देशान्तर र क्षेत्रफलजस्ता कुराहरूको हिसाब गर्ने व्यक्ति। ५. टङ्कण गर्ने, नक्सा, चित्र आदि बनाउने संयन्त्र।
कम्बल- *ना.* [सं.] १. सिरक आदि झैँ जाडामा ओढिने ऊनीको

बाक्लो ओढ्ने; पाखी। २. ओढ्याउने काममा आउने र आवश्यक पर्दा ओढ्न र पानी ओत्नसमेत मिल्ने ऊनीको पाखी आदि भन्दा पनि बाक्लो कपडा; राडी; काम्लो।

कम्मर- *ना.* [√ कमर] कटि; कमर।

कम्मरपेटी- *ना.* कमरपेटी।

कम्मरबन्दी- *ना.* कमरबन्दी।

कम्मरी- *ना.* घरको माथिल्लो तलामा टायल, फिडटी आदिको छानामुन्तिर ट्वाकललाई टेकाउन चारैतिर जडिएको पटुवाका आकारको काठ।

कम्मल- *ना.* हे. कम्बल।

कम्युन-[अङ्.] १. समाजवादी व्यवस्थामा आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वा वर्णका दृष्टिले समवर्गी ठहरिने व्यक्तिहरूको सामूहिक बसोबास। २. त्यस्ता व्यक्तिहरूको समुदाय; जनपद।

कम्युनिज्म- *ना.* कम्युन अर्थात् सामाजिक समुदाय स्वयंले आफ्नो कार्य गर्न सम्भव भएकाले पुलिस, सिपाही, सरकार आदिको आवश्यकता छैन र सो कम्युन एक किसिमको परिवारसरह हुने हुँदा प्रत्येक कम्युनवासीको मर्म सबैमा अवगत हुने तथा हरेक व्यक्तिलाई उसको सरोकार र आवश्यकताअनुसार उपभोगका सामग्री वितरण गर्न सकिने सिद्धान्तमा विश्वास राख्ने कार्लमार्क्स, फ्रेडरिक एङ्गेल्स, लेनिन आदिद्वारा प्रतिपादित राजनीतिक तथा आर्थिक सिद्धान्त; मार्क्सवाद; साम्यवाद।

कम्युनिस्ट- *वि.* कम्युनिज्मको अनुयायी।

कम्री- *ना.* रुख कटहरमित्रको भुत्रो।

कम्लाइ-[√ कम्लाउ (+आइ)] कम्लाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

कम्लाइनु- *क.क्रि.* कम्लाउने काम गरिनु।

कम्लाउनु- *अ.क्रि.* गाभिनु गाई आदि वस्तुभाउको स्पष्ट देखिने गरी फाँचो र सुत बढ्दै जानु।

कम्सा- *ना.* [सं. कंश = जलपात्र विशेष] सुमेरु र नली मात्र हुने एक प्रकारको सोते हुक्का।

कयथ- *ना.* [प्रा. कइत्थ< सं. कपित्थ] फेरोनिया लिमोनिया जातिको काँडादार एक रुख र त्यसको फल; कैथ।

कर$_1$- *ना.* [सं.] अरू शब्दको पछिल्तिर लागेर दिने, गर्ने आदि अर्थ बुझाई विशेषण एवं नाम बनाउने हाल नेपालीमा अनुसर्गात्मक प्रत्यय मानिने तर संस्कृत मूलको नियमानुसार समासको उत्तरपद ठहरिने एक रूप (दिवाकर, प्रभाकर, दिनकर, सुखकर इ.)।

कर$_2$- *ना.* [सं. कृ] १. कसैलाई इच्छाका विरुद्ध दबाउमा पारी कुनै कुरा गर्न, गराउन वा हुन वाध्य तुल्याउने क्रियाप्रक्रिया। २. त्यस प्रकारको वाध्यताका निम्ति दिइने जोड; करकाप। ३. प्रेरणा; जिद्दी।

कर$_3$- *ना.* [सं.] १. राजस्वमा दाखिल हुने गरी नागरिकले सरकारी सरोकारवाला कार्यालयलाई अनिवार्य दातव्यका रूपमा दिनुपर्ने विभिन्न प्रकारको तिरो वा रकम (आयकर, मालपोत, बिक्रीकर, अन्तःशुल्क, आयातकर, निर्यातकर, बाटोकर (रोडसेस) इ.)। २. प्राचीन कालमा एक राष्ट्रले आफूभन्दा बलियो अर्को राष्ट्रलाई बुझाउने दस्तुर; सिर्तो। ३. पहिले पहिले रैतीले भेटीका रूपमा जिमीदार वा तालुकदार आदिलाई दिने गरिएको विभिन्न प्रकारको रकम (ओलक, ठेकी, चारदाम, साउने फागु, कुत, बेठ इ.)। ४. मान्छे, बाँदर आदिको हात। ५. हात्तीको हात अर्थात् सुँड। ६. प्रकाशको हात अर्थात् किरण।

कर अड्डा- *ना.* कर कार्यालय।

कर अदालत- *ना.* करसम्बन्धी हेर्ने अदालत वा अदालती फाँट।

कर अधिकारी- *ना.* कर अधिकृत।

कर अधिकृत- *ना.* कर कार्यालयको कम्तीमा राजपत्राङ्कित तृतीय तहको हाकिम वा फाँटवाला।

कर^4- *ना.* [सं.] हात, हत्केलो।

करकर- क्रि. यो. [अ. मू. कर्+अ (द्वि.)] कसैसँग झर्को लाग्ने किसिमले कराउने, केही माग्ने वा अनुरोध गर्ने गरी; कचकच; फतफत; क्याउँक्याउँ।

करकरे- *वि.* करकर गर्ने; करकरसँग सम्बन्धित; कचकचे; फतफते।

करकाप- *ना.* [कर+काप] १. इच्छाका विरुद्ध कसैलाई केही हुन, गर्न वा गराउन वाध्य तुल्याउने क्रियाप्रक्रिया। २. बलप्रयोग; जबर्जस्ती; थिचोमिचो।

कर कार्यालय- *ना.* [सं.] सरकारी कर आदि असुलउपर गर्ने अर्थमन्त्रालयका मातहतका विभिन्न तह (जिल्ला, अञ्चल वा क्षेत्र) को कार्यालय; करअड्डा।

करकोसिस- *ना.* [(द्वि.) कोसिस] कोसिस वा सोसमानको कुनै कार्य; कोसिसका साथै सहायक कार्यका रूपमा गरिने समानधर्मी एवं समान लक्ष्य भएको अन्य कार्य; मरमिहिनेत।

करक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कर् > करक्+क] १. एकै प्रयासमा भाँचिने गरी; काठ, लट्ठी, उखु आदि वस्तुलाई दोबारेर खण्डित गर्ने किसिमले; पटक्क। २. 'कर' वा 'पट' को आवाज आउने गरी कुनै काठ, लठ्ठी आदि भाँचिने किसिमसँग। ३. उठ्दा, बस्दा वा अन्य कुनै कारणवश गम्भीर पीडा भई शरीरको कुनै अङ्ग दुखेर कर्किने गरी।

करङ- *ना.* [सं. करङ्क] हाडखोर १. ढाडबाट आरम्भ भएर छातीको मध्य भागमा पुगी जोडिने र भित्र्याँस (मुटु, कलेजो, फोक्सो, फियो आदि)को रक्षा गर्न सघाउ पुऱ्याउने हाडका पाताहरूबाट निर्मित पिंजडाका आकारको अस्थिप्रणाली। २. आकारमा दोब्रिएको तरबार झैं देखिने उक्त प्रणालीको कुनै एक हाड।

करङे- *ना.* १. एक प्रकारको सानो र डोलो माछो। २. साधारण व्यवहारका लागि बनाइएको दलुवा डसना; लम्पट। *वि.* ३. करङ छ्याङ्गै देखिने अर्थात् दुब्लो।

करचेप- *ना.* [कर+च्याप] बलपूर्वकको आग्रह; जोडदार ढिपी।

करछुली- *ना.* [सं. करछोदनी] हे. कर्छुली।

करजोरी- *ना.* [सं. कर+जोरी] दुई हत्केलालाई जोडेर गरिने अभिवादनको एक प्रकार; बिन्ती; नमस्कार; प्रणाम; नमस्ते। (उदा.- मेरो करजोरी बिन्तीले उनलाई कसो नरिझाउला!)।

करजोरी बिन्ती- *ना.* करजोरी।

करण- *ना.* [सं.] १. व्याकरणमा, तृतीया विभक्तिद्वारा प्रतिनिधित्व हुने कारक। २. क्रियापदमा निषेध, अभाव आदिका विरुद्ध विधि,

भाव आदि बुझाउने प्रत्यय वा सो प्रत्ययसम्बन्धी प्रणाली। (उदा.- म जान्नँ, तिमी नखाऊ आदिका विरुद्ध म जान्छु, तिमी खाऊ आदि)। ३. ज्योतिषशास्त्रमा बब, बालव, कौलब, तैतिल, गर, बणिज, विष्टि आदि उभयपक्ष (शुक्लपक्ष र कृष्णपक्ष) का सात र शकुनी चतुष्पाद तथा नाग गरी केवल कृष्णपक्षका तीन अनि कृष्णपक्षमा आरम्भ भएर शुक्लपक्षको प्रतिपदाको थालनीको भागलाई भेट्ने किस्तुघ्न गरी सङ्ख्यामा एघार पुग्ने एक ज्योतिषशास्त्रीय स्थापना जो पञ्चाङ्ग (पात्रो) का पाँच अङ्ग (तिथि, वार, नक्षत्र, योग, करण) मध्ये एक ठहरिन्छ र प्रत्येक तिथिमा दुई सङ्ख्याका दरले पर्दै तिथिक्रमका साथै अघि बढ्दै जान्छ। ४. लिच्छविकालीन अड्डाभित्र पर्ने कुनै एक फाँट वा विभाग।

करणी$_१$- *ना.* [सं.] गणितमा वर्गमूल जनाउने चिह्न (√ वा २√)।

करणी अङ्क- *ना.* गणितको वर्गमूलको हिसाबमा शेष नरहने अङ्क (जस्तै- ४, ९, १६, २५ आदि।)।

करणी$_२$- *ना.* मैथुन; सम्भोग; करनी।

करणीय- *वि.* [सं.] गर्न योग्य; गर्नुपर्ने; गर्न हुने; गर्न सकिने।

करण्ड- *ना.* [सं.] १. बाँस वा बाँस जातिका चोयाबाट तयार भएको झुन्ड्याएर हिँड्न मिल्ने ढक्कीविशेष; कणाली; उझिन्डोदार पेटारो वा टोकरी। २. माहुरीको चाको।

करतल- *ना.* [सं.] हातको हर्थुङ्गा र नङका माझको उत्तानो भाग; हत्केलो।

करतल ध्वनि- ना .दुई हत्केला ठटाएर स्वागत, प्रशंसा, निन्दा, उपहास आदि जनाउन निकालिने ध्वनि; थपडी; ताली।

करताल- *ना.* [सं.] १. हे. करतल ध्वनि। २. दुई काठका टुक्रा औँलाका कापले च्यापेर ध्वनि उत्पन्न हुने गरी प्रायः धार्मिक कार्यमा बजाइने एक बाजा; कठताल; करताली।

करताली- *ना.* १ करताल। २. करतल ध्वनि।

करतुत- *ना.* [सं. कर्तव्य] हे. कर्तुत।

करद- *ना.* [सं.] कर तिर्ने; कर दिने (व्यक्ति, राष्ट्र आदि)।

करदाता- *ना.* [सं.] १. कर तिर्ने संस्था वा व्यक्ति। *वि.* २. करद।

कर निर्धारण- *ना.* [सं.] सरोकारवाला कार्यालय वा संस्थाले कर असुलसम्बन्धी नीति एवं नियमहरूको निर्धारण गर्ने वा सोअनुसार लाग्ने कर तोक्ने काम।

करनी - *ना.* [सं. करणी] १. बलात्कारका साथमा गरिने गैरकानुनी सम्भोग। २. सम्भोग; मैथुन (प्रायः अविवाहितहरूका बिच)। ३. कुकर्तव्य; कर्तुत; षड्यन्त्र; खराब नियत।

करन्यास- *ना.* [सं.] जप अथवा पाठका क्रममा शरीरका अङ्गहरूलाई बीजमन्त्र (नमः, फट् आदि) का उच्चारणका साथमा छोएर गरिने क्रिया; अङ्गन्यास; पूर्णन्यास वा न्यासका शाखाको रूपमा हातलाई मात्र छोएर गरिने एक विधि, जसमा पहिले चोर औँलाले बुढी औँलालाई छोएर र त्यसपछि बुढी औँलाले अरू औँलालाई छोएर तत्तत् अङ्गमा इष्टदेवलाई आवाहन गरिन्छ।

करपात्री- *वि.* [सं.] १. भोजन वा जलपान आदि गर्दा, थाल, गिलास आदि भाँडाको साटो पसर वा अँजुली व्यवहार गर्ने (व्यक्ति)। *ना.* २. भारतीय साधुसन्तहरूको एक सम्प्रदाय वा त्यसको अनुयायी।

करपाद- *ना.* [सं.] वास्तुकला वा मूर्तिकलामा प्रचलन हुने छ मात्रा वा छ अङ्गुल बराबरको नाप।

करबल- *ना.* [कर+बल] १. जबरजस्तीसहितको व्यवहार; इच्छाका विरुद्ध कसैलाई काममा लगाउने क्रिया वा प्रक्रिया; करकाप; बलजफती; जबरजस्ती। २. अन्याय; थिचोमिचो; अत्याचार।

करबाल- *ना.* [सं.] हातले हान्ने हतियार (खड्ग, तरबार वा खुकुरी)।

करबिरे- *ना.* [सं. करवीर+ए] करौँते झारसँग मिल्दोजुल्दो एक झार।

करभ- *ना.* [सं.] १. हातको हत्केलाको उल्टो भाग; हत्केलाको पृष्ठभाग; डुँडुलो। २. हात्तीको सुँड वा बच्चो। ३. उँटको बच्चो।

कर भुक्तानी- *ना.* [सं. कर+ने. भुक्तानी] कर तिर्ने काम; करको तिरोभरो।

करभोरु- *वि.* [सं.] करभ (हात्तीको सुँड झैँ सलक्क परेको तिघ्रा) भएकी (स्त्री)।

करम- *ना.* [सं. कलम्बी] १. गर्मी प्रदेशमा पोखरी वा तलाउमा उम्रने, सखरखण्डको जस्तो पात, खोक्रो डाँठ र सेतो फूल हुने एक साग; करमी। २. पहेँलो काठ हुने एक वृक्ष; कर्मा।

करमपात्रो- *ना.* हे. कर्मपात्रो।

करमाला- *ना.* [सं.] जपमन्त्र आदिको सङ्ख्या गन्ने क्रममा स्फटिक, तुलसी वा रुद्राक्षका मालाको साटो औँलाका हत्केलातिरका जोर्नीका रेखालाई गन्ने कामको आधार मान्दा तिनका निम्ति प्रयुक्त हुने सामूहिक संज्ञा।

करमाली- १. *वि.* करमालाका आधारमा जप आदि गर्ने (व्यक्ति)। २. आफ्ना किरणलाई स्वयं आफैँले मालाका रूपमा धारण गर्ने एक देवता; सूर्यनारायण। ३. सूर्य।

करमी- *ना.* हे. करम।

करयुगल- *ना.* [सं.] १. अभिन्न रूपमा दुई हातलाई जनाउने साझे संज्ञा। २. जम्लाहात; करजोरी।

करयोग्य मूल्य- *ना.* [सं.] कर कार्यालयले मिनाहा गरेको करमुक्त मूल्यभन्दा बढी मूल्य; कर लाग्ने चाहिँ मूल्य (घर, जग्गा आदिको)।

करवीर$_१$- *ना.* [सं.] १. सुइरे पात हुने, पहेँलो रङको फूल फुल्ने र हाडेबदामका जत्रा दानाभित्र झन्डै आरुका झैँ खबटा हुने फल लाग्ने ठिक्क आकारको वृक्ष वा त्यसको फूल। २. झन्डै वज्रदन्तीको जत्रो बोट हुने र त्यसरी नै झाँगिने सेतो अथवा रातो फूल फुल्ने एक वृक्ष वा त्यसको फूल।

करवीर$_२$- *ना.* [सं. करवीर = चिहान वा मसानघाट] नेपाली लौकिक अनुश्रुतिअनुसारको एक प्रसिद्ध मसान; काठमाडौँको विष्णुमती र भद्रमतीको दोभानमा रहेको प्रसिद्ध मसानघाट।

कर शाखा- *ना.* [सं.] अर्थ मन्त्रालयको मातहत रहेको करको असुलउपर गर्ने मुख्य कार्यालयभन्दा तल्लो तहको शाखा कार्यालय (जिल्लास्तरीय वा अञ्चलस्तरीय)।

करसम्पुट- *ना.* [सं.] अभिवादनका समयमा नमस्कार आदिमा झैँ दुई हत्केलालाई पूरै नजोडी औँलाका टुप्पा र मणिबन्ध मात्र जोडेर बुढी औँलातिर खुला राख्ने एक विशेष मुद्रा (प्रायः धार्मिक);

अञ्जलिमुद्रा।

करौँत- *ना.* [सं. क्रान्त] १. समात्न वा पक्रन अनुकूल पर्ने स्थिति (कुस्ती खेल्दा, भारी बोक्ता आदि)। (उदा.- राम त बलियै हो, तर करौँत नपरेकाले कुस्तीमा उसको जित हुन सकेन)। २. बल; तागत; शक्ति।

करौँतिलो- *वि.* १. बोक्ता, समाउँदा वा अँगाल्दा प्रतिकूल नहुने। २. बलियो; शक्तिशाली; दह्रो; दर्बिलो।

करौँते- *ना.* जापान र त्यसका छिमेकका देशहरूमा प्रचलित मर्मस्थलमा प्रहार गरेर आफूभन्दा निकै बलियो विपक्षीलाई समेत पराजित गर्ने केही प्रसिद्ध दाउ; कुम्फु, करौँते, जुडो आदिमध्ये एक (जसका आधुनिक प्रवर्तक ब्रुसली मानिन्छन्।)।

करौँसो- *ना.* हे. करैंसो।

करौँसो घरौँसो- *ना.* घरघडेरी।

कराइ- *ना.* [√ कराउ (+आइ)] कराउने काम वा प्रक्रिया।

कराइनु- *अ.क्रि.* ठुलो स्वरले बोलिनु; चिच्याइनु।

कराउनु- *अ.क्रि.* [सं. कलायन] १. रुने, हप्काउने, विरोध जनाउने, बोलाउने आदि उद्देश्यले ठुलो स्वर गरी चिच्याउनु। २. नचाहिँदो किसिमले चर्को स्वर निकाली बोल्नु। (उदा.- माली गाईले धान खायो, नकरा कान्छी कान खायो)। ३. झर्को लाग्ने गरी बोलेर केही सुनाउनु, माग्नु, प्रशंसा गर्नु वा निन्दा गर्नु; कचकचाउनु; करकराउनु;। ४. अन्याय र थिचोमिचोका विरुद्ध मर्कामा पर्नेले प्रायः मौखिक वा अलिखित रूपमा उजुर गर्नु; फिराद गर्नु।

कराकर- *ना.* [तुल. गडगडाउनु, कडकडाउनु] १. ठुलो काम वा कार्जे (बिहे, बर्तमन, रोपाइँ, मेला, जात्रा, भोज इ.) मा हुने असाधारण व्यस्तता; चटारो; लछारो। २. त्यस्तै अवसरमा भेला हुने समुदाय; हुल; घुइँचो; ठेलमठेल; किचाघान।

करामत- *ना.* [अ. करामात] १. असाधारण वा असामान्य काम; चमत्कार; कमाल;। २. पुरुषार्थ; बहादुरी।

करायें- *वि.* सलामी परेको; अलिअलि ढल्केको; करालो; थालेभन्दा कम सम्म र भिरालोभन्दा कम ढल्किएको।

करार- *ना.* [अ.] १. कुनै कार्य लिखत रूपमा जिम्मा लिने काम वा त्यसरी जिम्मा लिएको दायित्व। २. त्यसरी जिम्मा लिन गरिने लिखित कबुल वा प्रतिज्ञा।

करारनामा- *ना.* एक पक्षले अर्को पक्षलाई कुनै सेवा, भारा, अभिभारा आदि सुम्पँदा र घर, पसल, गाडी आदि भाडामा दिँदा दुवै पक्षले करार गरी सही गरेको लिखत; कबुलनामा; कबुलियतनामा।

करारपत्र- *ना.* करारनामा।

करार सेवा- *ना.* तलब, कार्याविधि, सेवासर्त आदि तोकिएर नियुक्त हुने कर्मचारीको पद वा सेवा।

करारोपण- *ना.* [सं.] सरोकारवाला सरकारी निकायले संविधान वा ऐनकानुनअनुसार नागरिकहरूलाई कर लगाउने कार्य।

कराल- *वि.* [सं.] डरलाग्दो; भयङ्कर; विकराल।

करालो- *ना.* [सं. कराल] भिरालो जग्गा; ओह्रालो। *वि.* अलि अलि ढल्किएको; करायें।

कराहट- *ना.* [कराउ+आहट] कराउने काम, चिच्च्याहट; करकराहट; कचकचाहट।

कराही१- *ना.* [सं. कराह] दुईतिर कडा लागेको र मुख फराक हुने पकाउने भाँडो।

कराही२- *ना.* [सं. कटभी] शिरीषको जस्तो बोट हुने र सेतो अपराजिताको झैँ फूल फुल्ने एक राइली वृक्ष वा त्यसको टर्रो स्वादको फल।

करिब- *क्रि.वि.* [अ. करीब] १. नजिकमा; छेउमा; पासमा (उदा.- म उसलाई सधैँ आफ्नो करिब देख्न चाहन्छु।)। २. प्रायः; झन्डै; झन्डैले; लगभग (उदा.- तिम्रो अनुहार करिब रामसित मिल्छ।)।

करिब करिब- *क्रि.वि.* झन्डै झन्डै; पुगनपुग; लगभग।

करिया- *ना.* अमलेख गर्नुभन्दा पहिले दासका रूपमा किनबेच हुने गरेका घरेलु नोकर; कमारो; बाँधा; दास।

करिया अमलेख- सं. १९८१ मा श्री ३ चन्द्रको पालामा करियाहरूलाई प्रदान गरिएको मुक्ति; दासत्वमोचन।

करिया प्रथा- *ना.* दासप्रथा।

करीर- *ना.* [सं.] खार वा गेगर जमिनमा हुने, पात नहुने, वसन्त ऋतुमा हरिया डाँठका टुप्पामा ससाना गोल राता फूल फुल्ने र फूल झरेपछि गोलकाँक्रीजस्ता बाटुला फल फल्ने एक प्रकारको बोट।

करीष- *ना.* [सं.] १. गाईभैंसी आदिको मल विभिन्न आकारमा सुकाई बाल्नका निम्ति बनाइएको विशेष प्रकारको गुइँठो।

करु- *ना.* [तुल. सं. कुरी = अन्नविशेष] हिमाली भागको लेकतिर खेती गरिने, बोट र दाना जौका आकारको हुने एक प्रकारको अन्नविशेष। (यसको सत्तु बनाएर उपयोग गरिन्छ)।

करुण- *ना.* [सं.] १.कसैप्रति उसको स्वभाव, अवस्था आदिले गर्दा उपकारका निमित्त दर्साइने दयाको भाव; करुणा; दया। २. साहित्यमा नवरसमध्येको एक रस।

करुणा- *ना.* [सं.] करुण; दया; माया।

करुणानिधान- *वि.* दुःखी, दरिद्री, रोगी आदिलाई दया गर्ने स्वभाव भएको; दयालु; मायालु।

करुणानिधि- *वि.* करुणा भएको; अरूलाई दयामाया गर्ने; दयालु।

करुणार्द्र- *वि.* अर्काको दुःख देखेर मन पग्लने; अर्काको दुःखमा आफू पनि दुःखी हुने; करुणामय; दयामायाले ओतप्रोत।

करुणावतार- *ना.* प्राणीहरूमा आइपरेको वा आइपर्ने दुःख हटाउन र आफ्ना भक्तका उपर दया गर्नका निम्ति भगवान्‌ले लिएको अवतार; करुणामूर्ति; अति दयालु मानिने रूप।

करुवा१- *ना.* [सं. कर्करिका] पेट फुकी घाँटी सानो भएर मुखमा छाताजस्तो भई बिट फर्केको, पेटको माथिल्लो भागमा ठाडो टुटी लागेको पानीको भाँडो।

करुवा२- *ना.* [सं. कटक] १. फल्याकको जोर्नीमा ठोकिने फलामको दुईखुट्टे किला। २. सँघारठेलोमा ढोकाको मास्तिर ठोकिने फलामको तीनखुट्टे किला।

करेउली- *ना.* [कडी+एउली] १. मनको भित्री इरादा (द्विव्य.)। २. करकाप।

करेट्नु- स. क्रि. १. अरूलाई धेरै मर्कामा पार्नु; करेटोमा अल्झाउनु।

२. करौँतीले रेटे जस्तै गरी रेट्नु।
करेटाइ- *ना.* करेट्ने, करेटिने वा करेटाउने क्रियाप्रक्रिया।
करेटाइनु- *क.क्रि.* करेट्ने काम गराइनु; करेट्न लाइनु।
करेटाउनु- *प्रे.क्रि.* करेटोमा पार्नु; करेट्न लाउनु।
करेत- *ना.* [सं. कर्कटी] निकै विषालु, चार फिटजति लामो, हल्का पहेँलो र कालो घेराले बनेको शरीर हुने आकर्षक सर्प (यो गोमन सर्पसँग मिल्दोजुल्दो हुन्छ, तर फँडा हुँदैन, यसले अरू ससाना सर्प खान्छ।)।
करेन्ट- *ना.* [अङ्.] १. पानी, कोइला वा तेलबाट वैज्ञानिक प्रक्रियाद्वारा उत्पादित बिजुलीबत्ती बाल्ने र मेसिन आदि चलाउने काममा प्रयोग गरिने एक प्रकारको अदृश्य शक्ति; विद्युत् प्रवाह; विद्युत् तरङ्ग। २. नदी आदिको पानीको प्रवाह; पानीको धारा।
करेप्नु- *अ.क्रि.* [करेप+नु] १. हलचल गर्न नसक्ने गरी समाउनु; अँठ्याउनु। २. अक्करमा वा पासोमा पार्नु; करमा पार्नु; करकाप गर्नु; च्याखच्याखती पार्नु।
करेप- *ना.* १. हलचल गर्न नसकिने अँठ्याइ, समाइ, पासो आदिबाट भएको वा परेको बन्धन। २. कुनै काम नगरी नहुने वा टार्न पर्ने कर; करकाप।
करेपाइ- *ना.* [√ करेप् (+आइ)] करेप्ने वा करेपिने क्रिया वा प्रक्रिया।
करेपाइनु- *क.क्रि.* करेप्न लाइनु।
करेपाउनु- *प्रे.क्रि.* करेपमा पार्नु वा पार्न लाउनु।
करेपिनु- *क.क्रि.* करेप्ने काम गरिनु; अँठ्याइनु।
करेली- *ना.* [प्रा. कडाली] १. काठी कसेको बखत घोडाका टाउकामा लाउने छालाको साज; मोहोडा। २. लगाम।
करेलो- *ना.* [सं. कारवेल्ल] वर्षायाममा तीनचोसे पात हुने लहरामा फल्ने, चोसैचोसा निस्कने र तितो स्वादको हुने, तरकारी वा अचार बनाएर खाइने लाम्चो फल; तिते करेलो।
करेसाबारी- *ना.* [करेसो+बारी] घरले चर्चेको तर घर र आँगनले ओगटेर बाँकी रहेको, घरका दायाँबायाँ र पछिल्तिरको तरकारी खेती गर्ने बारी; घरका वरिपरिको तरकारी खेती गर्ने जग्गा।
करेसो- *ना.* [घर+एसो? सं. गृहांश] घरले चर्चेको र आँगनले ओगटेर बाँकी रहेको जग्गा (दायाँबायाँका पटाङ्गिनी र पछाडिको बारीसमेत)।
करोड- *ना.* [सं. कोटि] सय लाखको सङ्ख्या; कडोर।
करोडन्- *वि.* अनेक करोड।
करोडपति- *ना.* करोडौँ रुपियाँको मालिक; कडोरपति।
करोडौँ- *वि.* करोडन्; कडोरौँ।
करौँजा/करौँजी- *ना.* [हि. कलौँजी, सं. करञ्ज] १. पिरो, तितो स्वादको भईकन गरम र दीपनगुण हुने, तीन चोसा परेको साना साना काला दाना हुने एक प्रकारको वनस्पति; कालो जिरा; मुग्रेलो; मुङ्रेलो। २. तितो र अमिलो स्वाद हुने, रातोसेतो रङ्को, आयुर्वेदमा रुचिकारक, कफपित्तवर्धक र तृष्णानाशक भनी बताइएको वनस्पति फलविशेष; करौँदा।
करौँत- *ना.* [हि. करौत, सं. कर्तनी] काठ चिर्ने काम गरिने, चौकोसमा जडिएको, दाँती भएको, चेप्टो र लामो फलामको पाता; ठुलो आरा।
करौँती- *ना.* रेटेर काठ आदि चिर्ने एकापट्टि मुठ जडिएको एक किसिमको दाँतीदार फलामे हतियार; सानो खालको आरा।
करौँते- *ना.* [करौँती+ए] १. खस्रा र लामा पात हुने, सेतो फूल फुल्ने, भुईंमा वा पानीमा लहरा फैलने दुबोजातको एक प्रकारको झार; पानीदुबो। २. पात ज्यादै खस्रो हुने सानो खालको एक प्रकारको बाँस। *वि.* ३. करौँतीजस्तो रेट्ने वा अर्कालाई निर्दयी चालले दुःख दिने स्वभावको; करौँतीजस्तो।
करौँते झार- *ना.* पातका दुई छेउमा करौँतीका जस्ता मसिना काँढा हुने झार (घाँस)।
करौँदा- *ना.* [सं. करमर्द] १. ससाना पात, सेतो फूल, साना गोल फल लाग्ने एक प्रकारको काँडे रुख। २. त्यसैको फल; करमर्द। ३. सेतोरातो मिसिएको अमिलो फल; करञ्ज।
कर्कनु- *अ.क्रि.* [कर्के+नु] १. सोझो भएर ठडिनुपर्ने वस्तु (घरको गाऱ्हो, लिङ्गो, बाँस, खामो आदि) बाङ्गिनु; टेढिनु; कर्के हुनु। २. कसैलाई देखेको नदेख्यै गरी अर्कातिर लाग्नु; बाटो छलेर हिँड्नु।
कर्कट- *ना.* [सं.] १. बाह्र राशिमध्ये चौथो राशि; कर्क राशि; कर्कट राशि। २. छिपछिपे पानी भईकन ढुङ्ग्यान ठाउँमा बस्ने छ खुट्टाजति भएको र अघिल्तिर केही मोटा, चिम्टे, धारिला, चेपुवाजस्ता दुई नङ्ग्रा हुने एक जलजन्तु; गँगटो। ३. मालसामान जोख्ने तराजुको तेर्सो डाँठको दुवैतिर घुमुर्किएको, पल्ला थाली झुन्ड्याइने टुप्पो।
कर्कट राशि- *ना.* कर्कट।
कर्कटपाता- *ना.* [अङ्. करुगेटेड+पाता] घर छाउने काममा प्रयोग हुने, डिल र खोल्सी वा डाँडी र डोल्सीहरू परेको टिन वा जस्ताको पाता; जस्तापाता।
कर्कटरेखा- *ना.* [सं.] हे. कर्करेखा।
कर्कटशृङ्गी- *ना.* [सं.] लाम्चा पात, खैरा रङका लाम्चिला फल फल्ने, अर्को कुनै पनि वृक्षका साथ जोडिएर फस्टाउने एक प्रकारको परजीवी वृक्ष; हिक्का, वायु, अतिसार र रक्तदोषमा हित गर्ने गुण बताइएको त्यसैको फल।
कर्कटिका- *ना.* [सं.] मानिसको जन्मदेखि जीवनपर्यन्त शरीरका विभिन्न अङ्गमा रहने, कारणवश बढेर उग्र रूप लिएमा ज्यानै जाने सम्भावना पनि हुने मांसकोषको गिर्खा वा ग्रन्थि; अर्बुद।
कर्करेखा- *ना.* [सं.] भूगोलको विषुवत्रेखा वा भूमध्यरेखादेखि २३½° अंश उत्तरतिर भएको भूमध्यरेखाको समानान्तर रूपमा रहेको कल्पित भौगोलिक रेखा।
कर्कली- *ना.* [कर्कलो+ई] कर्कलाको लघु रूप; कर्कलो। (**खाऊँ त कर्कली पेट फर्कली, नखाऊँ कर्कली सासू झर्कली।** -उखान।)
कर्कलो- *ना.* [सं. कर्कालुक] छाता जस्तै ठुलठुला नरम पात हुने, पहेँलो घोगाजस्तो फूल फुल्ने र धेरै सेला भएको कन्द हुने एक बोट; पिँडालुको बोट।

कर्कश- *वि.* [सं.] १. रुखो मिजास भएको; टर्रो स्वभावको। २. लोलोपोतो गर्न नजान्ने; खस्रो।

कर्कशता- *ना.* रुखो मिजास; कर्कश हुने भाव वा काम; करकरेपन।

कर्काइ- *ना.* [√ कर्क (+आइ)] कर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

कर्काइनु- *क.क्रि.* कर्कन लाइनु; टेढ्याइनु; बङ्ग्याइनु।

कर्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. टेढो पार्नु; बङ्ग्याउनु; मर्काउनु। २. आँखा सन्काउनु। ३. काँक्रो फल आदि करक्क चपाउनु।

कर्काउली- *ना.* [सं. कर+छोदली] हर्पे, चौँठो आदिबाट घिउ, तेल आदि झिक्ने सानो डाडु; करछुली।

कर्काटो- *ना.* [सं. कर्कट] चारैतिरबाट बाटुलो रेखा खिच्ने एक साधन; पकोल।

कर्किनु- *अ.क्रि.* [कर्के+इ+नु] कर्के होइनु; टेढिनु; बाङ्गिनु।

कर्के- *वि.* [सं. करक+ए] १. करकापमा परेको; अठ्याङमा परेको; द्विविधा अथवा सन्धिसर्पन आदिले गर्दा किंकर्तव्यविमूढ भएको। २. त्यस्तो प्रकारको स्थितिमा पार्ने (कर्के दाउ, कर्के चाल इ.)। *ना.* ३. कुस्तीको एक विशेष दाउ (विपक्षीलाई उम्कन नदिने गरी अँठ्याउने चाहिँ)। ४. बाङ्गो, छड्के, टेढो।

कर्कोटक- *ना.* [सं.] पुराणप्रसिद्ध आठ नागमध्ये एक।

कर्क्याइ- *ना.* [√ कर्कि (+आइ)] कर्क्याउने काम वा प्रक्रिया।

कर्क्याहट- *ना.* कर्किने चाल वा भाव; सोझो स्थितिबाट झुक्ने वा ढल्न खोज्ने स्थिति।

कर्क्योली- *ना.* हे. कर्काउली।

कर्खा- *ना.* १. वीरता तथा वीर पुरुषका प्रशंसा वा सम्झनामा गाइने साहस र वीरता सञ्चारित गर्ने गाथा। २. वीरताको बखान गरिने र त्यस्तै वा थेगो भएको एक प्रकारको नेपाली लोकगीत र लोकगाथा; नेपालका गन्धर्व जातिले कुनै वीर पुरुषका सम्झनामा गाउने प्रसिद्ध गीत वा गाथा।

कर्खावाल- *ना.* कर्खा गाउने जाति; वीरपूजक; भाट।

कर्चुलो- *ना.* एकातिर डाडु र अर्कातिर पन्युँ भएको वा एकातिर पन्युँ मात्र भएको, पकाएको वस्तु चलाउने भाँडो।

कर्छुली- *ना.* [√ करछुली] हर्पे, ठेकी आदिमा राखिएको वस्तु (घिउतेल आदि) झिक्ने अर्थात् घिउतेल सुमर्ने सानो डाडु; कर्क्योली।

कर्जा- *ना.* [अ. कर्ज] निश्चित अवधिमा ब्याजसहित वा विनाब्याज फर्काउने गरी अरूबाट लिइएको रकम; रिन; ऋण; सापट।

कर्जा सुरक्षण- *ना.* कसैलाई दिइएको रिन वा सापट नडुबोस् भनी मिलाइने चाँजो; ऋणका रूपमा प्राप्त चलअचल सम्पत्ति हिनामिना हुन नदिने प्रबन्ध।

कर्जा सुरक्षण नियम- *ना.* ऋण वा धितोको सुरक्षाका लागि सम्बन्धित वित्तीय निकायबाट तर्जुमा गरिएको नियम।

कर्ण- *ना.* [सं.] १. कान। २. त्रिभुजका समकोणका सामुन्नेको रेखा। ३. पटला वा नाउको गतिलाई हावाद्वारा नियन्त्रित गराउने साधन; पतवार। ४. अविवाहित अवस्थामा कुन्तीबाट जन्मेका महाभारतप्रसिद्ध सूर्यपुत्र। *वि.* ५. महादानी; अति उदार।

कर्णकटु- *वि.* कानले सुन्न पनि अप्ठेरोलाग्दो; सुन्दा अप्रिय लाग्ने; श्रुतिकटु।

कर्णगोचर- *वि.* थाहा पाइएको; कानले सुनिएको; जानकारी भएको।

कर्णधार- *ना.* १. नाउ वा डुङ्गा खियाएर जीविका गर्ने व्यक्ति; बोटे; माझी; मल्लाह। २. कुनै संस्था वा कार्यालयको मुख्य अधिकारी; प्रमुख शासक। *वि.* ३. पार लाउने (व्यक्ति); सिपालु; पोख्त।

कर्णपरम्परा- *ना.* १. एक कानबाट अर्को कान र त्यसबाट पनि अर्को कान हुँदै फैलिएर आएको कुरा; मान्छे मान्छे वा पुस्ता पुस्ताबाट सुनिँदै आएको खबर; श्रुतिपरम्परा; हल्ला। २. गोप्य राख्न खोजिएको तर कानेखुसी हुँदै झन् फैलिएको कुरोकन्थो।

कर्णपरीक्षण- *ना.* यन्त्रद्वारा गरिने, कानभित्र भएको रोगसम्बन्धी जाँच पडताल; श्रवणशक्तिको मापन।

कर्णपिशाची- *ना.* तन्त्रशास्त्रका अनुसार अदृश्य रूपमा साधकसामु आई कानमा खुसुक्क परोक्ष ज्ञान दिने भनिएको एक देवयोनि।

कर्णपीडा- *ना.* कान दुख्ने रोग; कानको दुखाइ।

कर्णफूल- *ना.* आइमाईले कानको कोपिलामा लगाउने ल्वाङ जस्तै आकारको प्रायः सुनबाट बनेको गहना; कानमा पहिरिने फुली।

कर्णभूषण- *ना.* प्रायः नारी जातिले शृङ्गारका लागि कानमा लगाउने गहना (ढुङ्ग्री, टप, मुन्द्री आदि)।

कर्णवेध- *ना.* गर्भाधानदेखि लिएर विवाहपर्यन्त गरिने षोडश संस्कारमध्ये कान छेड्ने वैदिक वा तान्त्रिक कर्म।

कर्णशूल- *ना.* १. कान दुख्ने रोग; कानको शूल; कर्णपीडा। २. कानको जरामा आउने एक किसिमको खटिरो; काने खटिरो।

कर्णाली- *ना.* १. पश्चिम नेपालको प्रसिद्ध र ठुलो नदी; कर्नाली। २. सोही नदीका नाममा नामकरण गरिएको अञ्चल; कर्णाली अञ्चल।

कर्णिका- *ना.* [सं.] १. कमलको बिचमा रहने ग्रन्थि वा गाँठो; कमलगट्टा। २. कर्णफूल। ३. माझी औँलो।

कर्णिकार- *ना.* [सं.] ल्वाङका आकारको बास्नादार फूल फुल्ने सानो रुख; कनकचम्पा; काँढे चाँप।

कर्णेजप- *वि.* [सं.] १. खोजी खोजी अर्काको चुक्ली लाएर हिँड्ने; मन्त्र जपे जस्तै अरूले नसुन्ने गरी कसैको नराम्रो कुरा अर्काको कानमा सुटुक्क भन्ने; छुल्याहा। *ना.* २. चुक्ली लगाई हिँड्ने व्यक्ति।

कर्णेल- *ना.* [अङ्. कोलोनल] मेजरभन्दा माथिल्लो तहको पल्टनिया एक दर्जा; प्रमुख महासेनानी।

कर्तन- *ना.* [सं.] छुरी, चुलेँसी आदिले काट्ने वा खोल्स्याउने काम; तह मिलाएर केश, नीलकाँडा आदि छाँट्ने काम।

कर्तनी- *ना.* चोर औँलो र बुढी औँलो प्वालभित्र पसालेर अँठ्याउँदा धातु आदिका दुई फग्ल्याँटाको धार जोडिई कपडा, केश आदि काट्न वा छाँट्न मिल्ने, बिचमा सानो चुकुल भएको हतियार; कैँची; कर्तनु। २. चक्कु; छुरा।

कर्तरी- *ना.* [सं.] हे. कर्तनी।

कर्तव्य- *ना.* [सं.] १. कुलपरम्परा, नीतिनियम तथा सामाजिक आवश्यकतानुसार गर्नुपर्ने वा अँगालिने काम; गर्न लायक राम्रो आचरण वा क्रियाकलाप। २. नैतिकताविरुद्ध हुने काम; नजाती आचरण; टुना, मोहनी, विषप्रयोग र प्रहार आदिबाट कुनै व्यक्तिको

ज्यान लिने दुस्साहस; कालो कर्तुत। (उदा.- काकालाई कर्तव्य गरी मारेको अभियोगमा समरबहादुर पक्राउमा परेको छ।)

कर्तव्यपरायण- *वि.* कर्तव्यअनुकूल आचरण गर्ने; कर्तव्यनिष्ठ; धर्मपरायण।

कर्तव्यपालन- *ना.* कर्तव्यअनुसारको व्यवहार; गर्न लायक आचरण वा उचित व्यवहारको पालना।

कर्तव्यले मरेको- *वि.* आफ्नै कालगतिले मरेको नभई अरूकै बदमासी, प्रहार वा विषप्रयोग आदिबाट मरेको; कुनियतबाट ज्यान गएको।

कर्तव्याकर्तव्य- *ना.* सामाजिक-धार्मिक नीति-नियमबमोजिम गर्न हुने र गर्न नहुने काम; उचित र अनुचित आचरण।

कर्ता- *वि.* [सं.] १. गर्ने। २. बनाउने; रचना गर्ने। *ना.* ३. कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान र अधिकरण कारकमध्ये पहिलो कारक; क्रियाव्यापारको प्रमुख सञ्चालक; प्रायः प्रथमा विभक्तिद्वारा प्रतिनिधित्व गरिने कारक; कर्तृकारक। ४. ब्रह्मा। ५. ईश्वर। ६. मरेका जन्तुको पोलिएको छाला (प. ने.)।

कर्ताधर्ता- १. कुनै कामकुरामा बढी खट्ने वा प्रमुख रूपमा रहेको व्यक्ति; परिवार, संस्था, विशेष कार्य आदिको मूली व्यक्ति; सर्वेसर्वा। *वि.* २. कुनै कामकुरो गर्ने वा गर्न सक्ने अधिकार पाएको; हर्ताकर्ता।

कर्तार- *वि.* [सं. कर्तृ] १. गर्ने; कर्ता। *ना.* २. ईश्वर।

कर्तु- *वि.* [सं. कर्तृ] काम गर्ने। *ना.* २. कर्ता (ईश्वर, ब्रह्मा, शिव, विष्णु, भाग्य इ.)। (उदा.- उनी मानिसको सुखका निम्ति कार्य र कर्तु मिल्नुपर्छ भन्ने विश्वास राख्छन्।)

कर्तुत- *ना.* [सं. कर्तृत्व] १. योजनाबद्ध तरिकाबाट गरिएको नराम्रो कार्य; षड्यन्त्र; कर्तव्य। (उदा.- विनाकर्तुत श्याम मरेको होइन भनी डाक्टरहरूले पुलिससमक्ष विवरण पेस गरे।) २. नराम्रो ढङ्गको काम, बसउठ, बोलीचाली, व्यवहार, चालामाला आदि। (उदा.- उसको कर्तुत देखेर मलाई दिक्क लागिसक्यो।)

कर्तृक- *वि.* [सं.] कुनै नामको पछि समस्त रूपमा रहेर 'बनाएको' भन्ने अर्थ बुझाउने एक उत्तरपद (ईश्वरकर्तृक, भानुभक्तकर्तृक, स्वकर्तृक इ.)।

कर्तृत्व- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्य गर्ने वा गर्न सक्ने सामर्थ्य; कर्ताको भाव वा धर्म। २. व्याकरणअनुसार कर्ताकारक रहेको स्थिति।

कर्तृवर्ग- *ना.* [सं.] कार्यकर्ता वा कर्मचारीहरूको समूह।

कर्तृवाचक- *वि.* [सं.] व्याकरणमा कर्तालाई बुझाउने वा जनाउने (पद वा क्रिया)।

कर्तृवाच्य- *ना.* [सं.] व्याकरणको नियमअनुसार क्रियाव्यापारले प्रत्यक्ष रूपमा कर्तापदलाई सङ्केत गर्ने वाच्य। (जस्तो- 'राम पुस्तक पढ्छ' यो कर्तृवाच्य हो)।

कर्द- *ना.* [सं. कर्तनी] चक्कुजस्तो नमोडिने सानो हतियार; चक्कुका आकारको सानो हतियार। (**खुकुरीभन्दा कर्द लाग्ने, बाबुभन्दा छोरो जान्ने।** - उखान।)

कर्दम- *ना.* [सं.] १. हिलो। २. मयल; कसर। ३. स्वयम्भू मन्वन्तरका एक प्रसिद्ध प्रजापति।

कर्नाल- *ना.* [अ. करनाम] नर्सिङ्गा झैं नघुमेको तर आकारप्रकारमा उत्तिकै वा अझ धेरै ठुलो, फुक्ने ठाउँमा झिनो अनि बज्ने ठाउँमा लाउडस्पिकरको ढ्वाङ्झैं फुकेको मुख हुने बिचमा भाँच्न मिल्ने एक धात्विक बाजा; भ्वाँकुरु।

कर्नाली- *ना.* पश्चिम नेपालको प्रसिद्ध र ठुलो नदी; कर्णाली (भारतभूमिमा पुगेपछि यो घाघरा र सरयूको नामले प्रसिद्ध हुन्छ)।

कर्नाली अञ्चल- *ना.* यस नामको अञ्चल; कर्णाली अञ्चल।

कर्नास- *ना.* फुसको वा जस्ताको छानो अड्याउन घरको माथिल्लो भागमा केही बाहिर झिकिएको काठको डन्डी; बतासी।

कर्नासी- *ना.* कर्नास।

कर्नी- *ना.* [करनी< सं. करण] १. हे. करणी; करनी। २. बाँस खुर्कने खुर्पो; पसनी।

कर्पन- *ना.* न्यायालयमा तिरिने एक प्रकारको पुरानो दस्तुर।

कर्पर- *ना.* [सं.] घिउतेलमा रोटी पकाउन आगामा बसालिने ठुलो बाटा; कराही। २. खप्पर, कपाल। ३. दही राख्ने माटाको आरी; कहतारो।

कर्पोरेसन- *ना.* [अङ्.] कुनै उद्देश्यको पूर्तिका लागि साझेदारी वा अर्धसरकारी संस्थाका रूपमा सञ्चालित सङ्गठन; निगम; संस्थान।

कर्फ्यु- *ना.* [अङ्. कर्फ्यू] सामूहिक रूपमा हिँड्न, जुलुस, नारा लगाउन र सभाबैठक आदि गर्न सरकारका तर्फबाट गरिने निषेधाज्ञा; जहाँ पुगिएको छ त्यहीँ टक्क रोकिई हिँड्न नपाइने स्थिति।

कर्म- *ना.* [सं.] १. काम; कार्य। २. भाग्य; तकदिर; प्रारब्ध। ३. वैदिक वा लौकिक संस्कार; व्रतबन्ध, विवाह आदि संस्कार। ४. व्याकरणमा कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान र अधिकरणमध्ये दोस्रो कारक; प्रायः द्वितीया विभक्तिद्वारा प्रतिनिधित्व गरिने कारक; कर्मकारक। ५. अङ्गुल वा मात्राको छ गुना बराबरको नापो; करपाद, अङ्ग वा रस बराबरको परिमाण; छ अङ्गुल।

कर्मकर- *ना.* १. नोकर; दास; कमारो; टहलुवा। २. मजदुर; श्रमजीवी।

कर्मकार- *ना.* १. फलाम, सुन, आदिको काम गर्ने कालिगढ। २. दास, करिया।

कर्मकाण्ड- *ना.* १. गृहस्थीले गर्नुपर्ने नित्य, नैमित्तिक र वैदिक तथा लौकिक कर्मसमूह। २. षोडशसंस्कारको विधिविधान उल्लेख भएको हिन्दूशास्त्र; विवाह, व्रतबन्ध। ३. जन्ममृत्यु आदि कर्मको विवेचन गरिएको वेदको एक खण्ड वा भाग।

कर्मकाण्डी- *वि.* कर्मकाण्ड गर्ने वा गराउने (व्यक्ति)।

कर्मक्षेत्र- *ना.* १. काम गर्ने ठाउँ; कार्यक्षेत्र; कर्मभूमि। २. संसार।

कर्मचण्डाल- *वि.* १. चण्डालको जस्तो नीच आचरण गर्ने; कर्मद्वारा चण्डालजस्तो भएको। *ना.* २. खराब काम गर्ने व्यक्ति, माथिल्लो जात वा संस्कारमा जन्मेर पनि शूद्रवत् आचरण गर्ने नीच व्यक्ति।

कर्मचाण्डाल- *ना.* कर्मचण्डाल।

कर्मचारी- *वि.* [सं.] १. अह्राएखटाएको काम गर्ने (व्यक्ति); कर्मिष्ठ। *ना.* २. सरकारी ओहदामा रहेको व्यक्ति; तलब खाएर काम गर्ने व्यक्ति; कामदार; कारिन्दा।

कर्मचारीतन्त्र- *ना.* कर्मचारीहरूबाट सञ्चालित शासनप्रणाली; नोकरशाही तन्त्र।

कर्मचारी प्रशासन- *ना.* आफ्ना मातहतका कर्मचारीहरूको सरुवाबढुवा र निवृत्ति आदिका व्यवस्थाको रेखदेखका साथै त्यस्तो काम गर्ने प्रणाली।

कर्मचारी प्रशासन शाखा- *ना.* कर्मचारीको नियुक्ति वा कार्यसम्बन्धी व्यवस्था, विवरण आदि राख्ने, हेर्ने सरकारी वा गैरसरकारी निकाय।

कर्मचारी वृन्द- *ना.* कर्मचारीहरूको समूह।

कर्मठ- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि काम दत्तचित्त भएर गर्ने; सधैँभरि ज्यान दिएर काममा लागिरहने; सक्रिय। २. खट्न, काम गर्नमा सिपालु वा पोख्त; कार्यकुशल।

कर्मणा- *क्रि.वि.* [सं.] कामअनुसार; कामले। (उदा.- मनसा, वाचा, कर्मणा सबैको हित चिताउनु हाम्रो कर्तव्य हो।)

कर्मण्य- *वि.* [सं.] राम्रो र असल काममा दिलोज्यान दिएर खट्ने; कर्मनिष्ठ।

कर्मण्यता- कर्मण्य हुनुको भाव; कार्यतत्परता।

कर्मधारय- *ना.* [सं.] विशेषण र विशेष्यको समास भई प्रायः उत्तरपदको अर्थ प्रधान हुने एक समास (भलादमी, लालमोहर आदि।)।

कर्मनिष्ठ- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि काममा आत्मविश्वासका साथ लगनशील भई लाग्ने वा खट्ने; कर्मठ। २. नियमबमोजिम धार्मिक अनुष्ठान गर्ने; कर्मकाण्डी।

कर्मपात्र- *ना.* [सं.] पूजाआजा, यज्ञ, होम आदि धार्मिक कार्यमा सङ्कल्प, विनियोग आदिका लागि मन्त्रपूर्वक कुश, जौ, तिल, अक्षता, जल, फूल आदि मिलाएर राखिएको भाँडो (तमौरा, अर्घ, दुना, कचौरा आदि।); तिलानी।

कर्मप्रधान- *वि.* [सं.] व्याकरणअनुसार क्रियाद्वारा कर्मवत् भई क्रियाको लिङ्ग, वचन पनि कर्मकै अनुसार रहने (प्रक्रिया, वाक्य इ.)।

कर्मफल- *ना.* [सं.] सनातन धर्म वा धारणाअनुसार पूर्वजन्ममा गरिएको मानिने कर्महरूको फल वा जन्मजन्मान्तरको संस्कारबाट वर्तमान जुनीसम्म आएको शुभ वा अशुभ भोगभाग्य वा प्रारब्धको परिणाम।

कर्मभूमि- *ना.* [सं.] धार्मिक मान्यताअनुसार यज्ञ, तप, अनुष्ठान आदि धार्मिक कर्म गर्नाका निम्तिको उचित भूमि; आर्यावर्त। (पुराणहरूले भारतवर्षलाई कर्मभूमि भनेका छन्)। २. काम गर्ने स्थान; कर्मक्षेत्र। ३. संसार।

कर्मभोग- *ना.* [सं.] जन्मजन्मान्तरको शुभाशुभ कर्मको भोग; कर्मफलअनुसार पाइने सुखदुःख।

कर्ममार्ग- *ना.* [सं.] १. वैदिक कर्मकाण्डका माध्यमबाट ईश्वरका सान्निध्यसम्म पुग्ने बाटो; यज्ञ, पूजा आदि धार्मिक अनुष्ठान। (ज्ञानमार्गभन्दा कर्ममार्गबाट सजिलै ईश्वरछेउ पुग्न सकिन्छ भनिन्छ।) २. भौतिक शरीरलाई धर्मको साधन सम्झेर रातदिन धार्मिक अनुष्ठान गरी परलोक सुधार्ने पद्धति; कर्मयोग।

कर्मयोग- *ना.* [सं.] १. चित्तशुद्धि गर्ने शास्त्रविहित कर्म। २. सफलता र विफलताको वास्ता नराखी समान भावले गरिने शुभ कार्य; कुलपरम्परा र शास्त्रीय विधिविधानअनुसार कर्तव्य सम्झी गरिने आचरण। (गीतामा ज्ञानयोग, कर्मयोग र भक्तियोगको राम्रो वर्णन छ।)

कर्मयोगी- *वि.* १. कर्मयोगमा विश्वास राख्ने; परिणामनिरपेक्ष भएर कर्तव्यमा सरिक हुने। २. निष्ठापूर्वक काममा लाग्ने।

कर्मरेखा- *ना.* [सं.] पूर्वजन्मको शुभअशुभ कर्मअनुसार बनेको वा भाग्यसूचक मानिने शरीरका अङ्ग (हात, पैताला आदि) मा कोरिएका रेखा वा धर्का; हस्तरेखा।

कर्मवाच्य- *ना.* [सं.] १. व्याकरणअनुसार तीन वाच्य कर्तृ, कर्म र भावमध्ये एक; वाक्यको बनोटमा क्रियाद्वारा प्रत्यक्षतः कर्म सम्बन्धित हुने पदयोजना। २. कर्म मुख्य भई कर्मअनुसार क्रियापद हुने समासविशेष।

कर्मवाद- *ना.* [सं.] दर्शनशास्त्रअनुसार शुभ वा अशुभ कर्मको फल अवश्य भोग्नुपर्छ भन्ने सिद्धान्त; कर्ममा विश्वास गर्ने वाद।

कर्मवादी- *वि.* कर्मवादमा विश्वास राख्ने; कर्मवादको अनुयायी।

कर्मविपाक- *ना.* [सं.] १. पूर्वजन्ममा गरिएका शुभ र अशुभ कर्मअनुसार भएको मानिने असल वा खराब फल। २. जन्म जन्मान्तरका संस्कारको भोगाइ।

कर्मवीर- *वि.* [सं.] १. साहसिलो वा उल्लेखनीय काम गर्नाले वीर कहलाएको; काममा साह्रै खट्ने। २. कुनै विघ्नवाधाको परवाह नगरी कर्तव्यपालनमा अटल रहने। ३. परोपकारको भावनाले निःस्वार्थ काम गर्ने।

कर्महीन- *वि.* [सं.] १. लोकव्यवहार र परम्पराअनुसार गर्नुपर्ने नित्यनैमित्तिक कर्मबाट च्युत भएको। २. काम नगर्ने, अकर्मण्य। ३. भाग्य नभएको; अभागी।

कर्महीनता- *ना.* कर्तव्य तथा कर्मबाट पछि हट्ने बानी।

कर्मा- *ना.* १. बाटुलो आकारको पात र पहेँलो काठ हुने एक वृक्ष; करम। २. कर्माचार्यको छोटो रूप।

कर्माश्रित कामकला- *ना.* [सं.] कामशास्त्रमा उल्लिखित चारप्रकारका कामकलामध्ये नृत्य, सङ्गीत, वाद्य आदिमा आश्रित कामकला।

कर्मिष्ठ- *वि.* [सं.] १. हिन्दूशास्त्रका अनुसार कर्मकाण्डी; वैदिक-तान्त्रिक अनुष्ठानमा लागिपर्ने। २. काममा लगन भएको; कर्मठ।

कर्मी- *वि.* [सं.] १. काठ, इँट, ढुङ्गा आदि वस्तुद्वारा कुनै चिजको निर्माण गर्ने। २. दत्तचित्त भएर काममा खट्ने; कर्मठ। *ना.* ३. काठ, ढुङ्गा, वज्र आदिको काम गर्ने व्यक्ति; कालिगड।

कर्मु- *ना.* [गुरुङ] गुरुङजातिमा महिलाले फिला छोप्ने गरी लर्काएर कम्मरमा बाँध्ने कपडा; ताम्लो।

कर्मेन्द्रिय- *ना.* [सं.] बाह्य क्षेत्रमा काम गर्ने मुख्य इन्द्रिय; मुख, हात, गोडा, गुदद्वार र उपस्थ- यी पाँच इन्द्रिय।

कर्याँसो- *ना.* हे. करेँसो।

कऱ्याककुरुक- *ना.* [अ. मू. कऱ्याक्+अ (द्वि.)] १. कुनै दह्रो, झुरिएको वा सुकेको काठ आदि भाँचिँदा आउने वा सुनिने आवाज; मऱ्याकमुरुक। २. यताउति फैलिएको झुरो वस्तुलाई एकै ठाउँमा समेटी पोको पार्दा निस्कने शब्द। *क्रि.वि.* ३. सुकेको वा झुरिएको काठ आदि भाँचिँदा आवाज सुनिने किसिमले।

कन्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कन्याक्+क] दह्रो काठ आदि एकैचोटि भाँच्दा वा भाँचिंदा आवाज सुनिने गरी; करक्क; मन्याक्क।

कन्याङकुरुङ- *ना.* [सं. कुरङ्कर] हाँसको जस्तो टाउको र ठुँडो भई बाँकी शरीर कुखुराको जस्तो हुने, घाँटी सेतो र अरू भाग कालो हुने तथा जलाशयमा रहने एक जातको चरो; क्रौञ्च पक्षी।

कन्याप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. कन्याप्+प] १. दह्रो काठ आदि भाँच्दा आवाज आउने किसिमले; कन्याक्क। २. उम्कन नपाउने गरी समाउने ढङ्गमा; चाल नपाउने गरी एक्कासि पक्रने किसिमसँग; च्याप्प।

कन्यामकुरुम- *ना.* [अ. मू. कन्याम्+अ (द्वि.)] १. फुरिएको वस्तु समाउँदा वा चपाउँदा भाँचिएर आउने आवाज। *क्रि.वि.* २. फुरिएको खाद्य वस्तु चपाउँदा आवाज निस्कने गरी; कुनै खाद्य पदार्थ चपाएर खाइसक्ने चालमा।

कन्याम्म- *क्रि.वि.* [अ. मू. कन्याम्+म] १. दह्रो वस्तु भाँचिने वा भाँचिंदा आवाज आउने चालमा; कन्याक्क। २. साह्रो वस्तु चपाउने ढङ्गले; मन्याक्क।

कर्रो- *वि.* १. नरम वा गिलो नभएको; कडा; साह्रो खालको; रुखो। (उदा.- कान्छीको लोग्ने कर्रो रहेछ, यसैले उनले घर खान सकिनन्)।

कर्ष- *ना.* [सं.] १. तान्ने काम; घिच्च्याइ। २. जोत्ने वा खन्ने काम। ३. सोह्र मासा बराबरको तौल। ४. भूमिव्यवस्थामा रोपनीको चार खण्डको एक खण्ड। ५. प्राचीन मुद्राको एक प्रकार।

कर्षक- *वि.* १. तान्ने; घिच्च्याउने। *ना.* २. खनजोत गर्ने व्यक्ति; खेतीवाल; किसान; कृषक।

कर्षण- *ना.* १. तान्ने काम; घिच्च्याइ। २. खनजोत गरी बाली लगाउने काम। ३. ताछ्ने वा खुर्कने काम।

कल$_1$- *ना.* [सं. कल] धेरै पुर्जा जोडेर बनाइएको विभिन्न कामका लागि प्रयोग गरिने साधन; यन्त्र; मेसिन (धान कुट्ने कल, तेल पिँध्ने कल, लुगा सिउने कल, गन्जी बुन्ने कल इ.)।

कल$_2$- *ना.* [सं. कलह] कलह; बाझाबाझ।

कल$_3$- *ना.* [अङ्.] टेलिफोनबाट हुने वा गरिने कुराकानीका निम्तिको बोलावट वा खबर।

कल$_4$- *ना.* [सं.] १. मानसिक सन्तुष्टि; आन्तरिक शान्ति। २. मन; इच्छा। *वि.* ३. अर्थ नबुझिए पनि सुनिरहूँजस्तो मिठो र सुरिलो (कलरव, कलस्वर, कलध्वनि इ.।)।

कलकण्ठ- *वि.* १. मिठो स्वर भएको; सुरिलो स्वरको। (उदा.- सुनिन्छ मिठो कलकण्ठ गौरव। - लेखनाथ)। २. कोइली; कोकिल। ३. हाँस ४. परेवा।

कलककलक- *क्रि.वि.* [अ. मू. कलक्+अ (द्वि.)] चर्को तिर्खा मेट्न भाँडाबाट धारा छुटाई घाँटी उँभो लाएर पानी खाँदा आवाज निस्कने किसिमले; कलकली।

कलकल- *ना.* [अ. मू. कल्+अ. (द्वि.)] १. कुलो, सोतो आदिको पानी बग्दा आउने मधुर शब्द। २. चराचुरुङ्गीको मधुर आवाज। ३. धेरै मानिस एकै चोटि बोल्दा सुनिने अस्पष्ट ध्वनि। ४. हे. कलककलक।

कलकलाइ- *ना.* १. कलकल गर्ने किसिम (पानीको आवाज, चराको बोली आदि)। २. कलिलोपन; पालुवा लागेको अवस्था।

कलकलाइनु- *अ.क्रि.* १. कलकल शब्द गर्दै बगिनु। २. कलिलो होइनु।

कलकलाउँदो/कलकलाउँदी- *वि.* १.कलकल शब्द निकाल्ने (नदी, झरना आदि) (कलकलाउँदी, दूरमा नदी- देवकोटा)। २. भर्खर मुना पलाएको वा पालुवा चढेको; कमलो (रुखपात, लहरा इ.)। ३. भर्खर बैंस चढ्न लागेको; लर्के (केटो, उमेर इ.)।

कलकलाउनु- *अ.क्रि.* १. कलकल शब्द गर्दै पानी बग्नु। २. कलिलो, हलक्क बढेको र हेर्दा राम्रो देखिने हुनु।

कलकलाहट- *ना.* कलकल हुने किसिम वा अवस्था।

कलकलिनु- *क.क्रि.* कलकलाउने होइनु।

कलकली- *ना.* १. अम्खोरा, करुवा आदिबाट ठाडो घाँटी लगाएर पानी खाँदा आउने शब्द। *क्रि.वि.* २. केही खाऊँ वा पिऊँ जस्तै भई भोक वा तिर्खा लाग्ने किसिमसँग। ३. उँभो घाँटी लाएर पानी खाँदा शब्द आउने चालमा; कलककलक।

कलकले- *ना.* सेतो घाँटी हुने खालको एक जातको चरो।

कलघट्ट- *ना.* [कल+घट्ट] पिठो आदि पिँध्ने घट्ट।

कलघर- *ना.* [कल+घर] १. कलपुर्जाहरू सँभालेर राखिने घर, यन्त्रशाला। २. धान कुट्ने, तेल पेल्ने, पिठो पिँध्ने यन्त्र आदि राखिएको घर वा कोठा।

कलङ्क- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुमा नसुहाउने किसिमले रहेको दाग वा टाटो। २. कुनै नराम्रो कामबाट लाग्ने दोष; कसुर। ३. दुष्कीर्ति; लाञ्छना; अपवाद; अपजस।

कलङ्कित- *वि.* कलङ्क लागेको; दागी।

कलङ्की- *वि.* १. कलङ्क भएको; दाग देखिएको; खोट लागेको; खोटी। २. चन्द्रमा।

कलचौंडो- *वि.* [कालो+हि. चमडा] कालो रोगन भएको; कालो वर्णको।

कलजिभ्रे- *वि.* [कालो+जिभ्रे] १. कालो जिभ्रो भएको। २. बोक्सो (व्यक्ति)। *ना.* ३. दुर्वचन बोल्ने मानिस; कटु वाक्य प्रयोग गर्ने व्यक्ति।

कलझगडा- *ना.* १. आपसमा बाझ्नेजुध्ने काम; दुई विपक्षीका बिचको आरोप, प्रत्यारोप; गालीगलौजले भरिएको भनाभन। २. परस्पर देखिने वैमनस्य।

कलत्र- *ना.* [सं.] १. स्वास्नी; पत्नी; गृहिणी। २. नितम्ब; कटिभन्दा पछाडिको भाग; पुट्ठा।

कलधारा- *ना.* [कल+धारा] मुहानबाट पाइपद्वारा ल्याइएको पानी खोल्न र बन्द गर्न हुने प्रायः धातुको टुटी जडिएको पानीको धारा।

कलन- *ना.* [सं.] १. छरिएको वस्तु वा विषयलाई समेटेर एक ठाउँ भेला पार्ने काम; जम्मा। २. साजसज्जा; श्रृङ्गार; सजावट। ३. लाउने काम; धारण।

कलना- *ना.* [सं.] १. ज्ञान; विवेक। २. निर्माण; संरचना। ३. कल्पना। ४. स्वरसंयोजन। ५. विचार; आशय; अनुभूति।

कलनाद- *वि.* [सं.] १. सुरिलो र मिठो स्वर भएको। *ना.*

२. सुनिरहूँजस्तो सुरिलो आवाज; श्रुतिमधुर ध्वनि।

कलनासो- *ना.* भित्र तालुनजिकै झुन्डिएको मासुको टुक्रो; नासिक्य ध्वनि निकाल्न मद्दत गर्ने उच्चारण अवयव।

कलप- *ना.* [सं. कल्प] १. फुलेका केश र जुँगा आदि कालो पार्ने औषधी, खिजाब; केशकल्प। २. कपडा दह्रो पार्नका लागि लगाइने माड। ३. गजुर, औँठी र अन्य धातुमा माथिबाट चढाइने जलप; पाइन।

कल पर्नु- *अ.क्रि./ टु.* मन पर्नु; चाखलाग्दो हुनु।

कलबिख- *ना.* [कालो+बिख] १. कर्कलाका आकारको लाम्चो पात हुने, निलो फूल फुल्ने र कालो फल लाग्ने बिखालु एक वनस्पति। *वि.* २. खानै नसकिने खालको तितो; ज्यादै तितो।

कलभ- *ना.* [सं.] १. हात्तीको बच्चो; छावा। २. उँटको बच्चो; उल्लु।

कलभर्ट- *ना.* [अङ्.] खोल्साखाल्सीमा ह्युम पाइप जडी वा ढलान गरी बनाइएको पानी जाने ढल; सानो खालको पुल; पुलेसो।

कलम$_{१}$- *ना.* [अङ्. कालम] १. स्याहासेस्तामा जनाइएका रकमहरूको कित्ता वा खण्ड। २. पत्रपत्रिका वा पुस्तकका पानाका हरफहरूको ठाडो लहर; स्तम्भ।

कलम$_{२}$-*ना.* [अ.] १. जमिनमा वा अर्को रुखमा सार्नका लागि कुनै रुखको हाँगो काट्ने काम; हाँगालाई बिरुवाका रूपमा परिणत गर्ने विधि; बिरुवा, हाँगा आदिबाट सर्ने बिरुवा निकाल्ने वा छाँट्ने काम।

कलम$_{३}$- *ना.* [सं.] १. बाँस, निगालो वा धातुबाट बनेको लेख्ने साधन; लेखनी। २. धानको नलजस्तो भित्र प्वाल परेको डाँठ हुने सानो बाँस; एक जातको निगालो, सर। ३. असारमा रोपेर मङ्सिरमा पाक्ने एक जातको धान। ४. तस्बिर बनाउने हाते कुची; चित्र लेख्ने साधन।

कलमजीवी- *वि.* १. कलमकै भरमा परिश्रम गरेर जीविका चलाउने; लेखनवृत्तिका आडमा बाँच्ने; लेखक।

कलमदान/दानी- *ना.* कलमको सुरक्षाका लागि टुप्पोपट्टिबाट घुसार्ने ढुङ्ग्रोको आकारको भाँडो; कलमदाप।

कलमदाप- *ना.* कलमदान/कलमदानी।

कलमनाम- *ना.* सामान्य व्यवहारमा चल्ती गरिनेभन्दा भिन्न नाम; लेखरचनामा कहिलेकाहीँ प्रयोग गरिने छद्मनाम; फुल नाम; उपनाम;।

कलमबाज- *वि.* १. लेख्ने पेसा अँगालेको; कलमजीवी। २. वादीप्रतिवादी लेख्न र स्याहासेस्ता मिलाउनमा पोख्त।

कलम हडताल- *ना.* सम्बन्धित उच्च निकायका सामु आफ्ना मागहरू राखी कर्मचारीहरूले कार्यालयमा हाजिर भएर पनि तोकिएको काम नगर्ने एक प्रकारको हडताल; हाजिर भएर पनि लेखपढको काम नगर्ने जिद्दी।

कलमी- *वि.* [कलम+ई] १. कलम काटेर सारेको; कलम बनाइएको। २. कलम सारेको बोटमा फलेको। ३. हाँगा काटेर वा छाँटेर सारिएको (फलफूल आदि)। ४. लेख्न जान्ने; कलमजीवी।

कलमी सोडा- *ना.* सुँगुरको मूतबाट बन्ने एक प्रकारको सोडा; विस्फोटक पदार्थ बनाउन सकिने र औषधीमा पनि प्रयोग गरिने सोडा।

कलमुखा- *वि.* [कालो+मुख] १. कालो अनुहार भएको; अँध्यारमुखे; घोसे। २. मुखाले; दुर्मुखा।

कलर- *ना.* [अङ्.] १. कोट, कमिज आदिको घाँटीमा फर्काइने कठालो। २. कुकुरको घाँटीमा बाँध्ने छाला आदिको पेटी।

कलरव- *ना.* [सं.] १. मिठो र सुरिलो आवाज; कोमल र मधुर ध्वनि। २. परेवाहरूको सामूहिक आवाज।

कलल- *ना.* [सं.] गर्भाशयभित्र प्रविष्ट शुक्र र रजको सम्मिश्रण हुने थलथले अवस्थाको गर्भ वा भ्रूण; पहिलो रातको गर्भ।

कलवार- *ना.* [प्रा. कल्लवाल< सं. कल्यपाल] १. नेपालको तराई भागमा रहने एक जाति। २. रक्सी पार्ने र बेच्ने मानिस; भट्टीवाल। स्त्री. कलवार्नी।

कलश- *ना.* [सं.] १. बिहानबेलुका पानी भरेर राखिने जलपात्र; गाग्रो; घैँटो। २. पूजाआजामा वरुण, नवग्रह आदि देवताको आवाहन गर्न स्थापना गरिने जलपूर्ण घडा; तामाको जलपात्र। ३. मन्दिरको गजुर। ४. विवाहमा सगुनका निम्ति अघि लाएर हिँडाइने, विशेष सजिसजाउ पारिएको, मन्दिरका आकारको मङ्गलपात्र।

कलसाउँदो/कलसौँदो- *वि.* [√ कलचौँडो] अनुहारमा अलि अलि कालो रोगन भएको; कालो अनुहारको; कालो कालो वर्णको जिउ भएको।

कलस्यौली- *ना.* [कलश+यौली] विवाह आदि मङ्गलकार्यमा सगुनका रूपमा विशेष किसिमले सजाइएको कलश बोकेर जन्तीमा बेहुलाबेहुलीका अगाडि हिँड्ने कन्या वा सधवा स्त्री।

कलहंस- *ना.* [सं.] १. मानसरोवर आदि तलाउमा मधुर आवाज निकाल्दै खेल्ने हाँस; रजहाँस; राजहंश। २. हाँस।

कलह- *ना.* [सं.] पक्षविपक्षका बिच कुनै कुरा वा विषयमा हुने भनाभन; परस्परको भनावैरी; बाझाबाझ।

कलहप्रिय- *वि.* झगडा गर्ने स्वभावको; झगडालु।

कलहान्तरिता- *ना.* पहिले कलहद्वारा पतिको अवहेलना गरेर पछि पछुताउने नायिका; नायिकाका दश भेदमध्ये एक।

कलही- *वि.* झगडा गर्ने स्वभावको; बाझ्ने; कलहप्रिय।

कलाँट- *ना.* [अङ्. क्ल्यारिनेट] प्रायः विवाह आदि मङ्गलकार्यमा बजाइने सनईजस्तो एक बाजा।

कला- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि काम राम्रोसित गर्ने सिप, कौशल आदि व्यवहारोपयोगी चौसट्ठी कला। जस्तै- गायन, वादन, नर्तन, नाट्य, चित्रकारी, विशेषकच्छेद्य (टीकाटाला गर्नु), तण्डुलकुसुमावलि (चामलका दानाले फूलबुट्टा बनाउनु), पुष्पास्तरण (फूलैफूलको श्रृङ्गार रच्नु), अङ्गराग (बुकुवा, पाउडर आदि लगाउनु), मणिभूमिका कर्म (घर सजाउनु), शयनरचना (बिछ्याउना सजाउनु), उदकवाद्य (जलतरङ्ग बजाउनु), उदकाघात (पचका हान्नु), चित्रायोग (उमेर वा अवस्था परिवर्तन), माल्यग्रन्थन (माला गाँस्नु), केशशेखरापीड (कपालमा फूल सजाउनु), नेपथ्ययोग (पोसाक फेर्नु), कर्णपत्रभङ्ग (ढुङ्ग्री, काँटा आदि लगाउनु), गन्धयुक्ति (अत्तर आदि लगाउनु), अलङ्कार योग (गहना पहिरनु),

ऐन्द्रजाल (चटक गर्नु), कौचुमार योग (रूपरचना), हस्तलाघव (हल्का हातले चाँडो काम गर्नु), सूपकर्म (खाना पकाउने काम), पानकादि भोजन (सर्बत आदि बनाउनु), सूचिकर्म (सिलाइको काम), सूत्रक्रिया (धागो, बत्ती आदि कात्नु), वीणाडमरुवाद्य (सितार, तबला आदि बजाउनु), प्रहेलिका (जान्ने-गाउँखाने कविता, कथा रच्नु), प्रतिमाला (अन्त्याक्षरी मिलाएर श्लोक भन्नु), दुर्वाचकयोग (कठिन पदहरूको अर्थ गर्नु), पुस्तकवाचन (राम्रोसित पुस्तक पढ्नु), नाट्यकला (हाउभाउ झिकेर नाटकहरू खेल्नु/खेलाउनु), समस्यापूर्ति (एक पाउमा अरू पाउ थपेर श्लोक पूरा गर्नु), पट्टिकाबाण विकल्प (मेच, कुर्सी आदि बनाउनु), तक्षकर्म (काठको मरमती काम), तक्षण (सिकर्मी काम), वास्तुकर्म (घर आदि बनाउने काम), रूप्यरत्न परीक्षा (सुनचाँदीको काम), धातुकर्म, मणिरागज्ञान (जुहारती काम), आकरज्ञान (खनिजविद्या), वृक्षायुर्वेदयोग (बगैँचा बनाउने काम), सजीवद्यूत (चरा, भेडा आदि लडाउने काम), शुकसारिका प्रलापन (सुगा, मैना पालेर पढाउनु), उत्सादन (तेल मालिस गर्ने काम), अक्षरमुष्टिका कथन (साङ्केतिक शब्द वा अक्षरबाट कुरा गर्नु), म्लेच्छितविकल्प (विदेशी भाषाहरू जान्नु), देशभाषाज्ञान (देशका विभिन्न भाषा जान्नु), पुष्पशकटिका निमित्तज्ञान (प्राकृतिक लक्षणद्वारा शुभाशुभ कुरा जान्नु), यन्त्रमातृका (जन्तरमन्तर गर्नु), धारणमातृका (रक्षाबुटी बाँध्ने काम), सम्पाठ्य (अर्कोले पढेको सुनेर त्यस्तै पढ्नु), मानसीव्यक्रिया (कविता, काव्य आदि रच्दै सुनाउनु), अभिधानकोश छन्दोज्ञान (शब्दकोश र छन्दका लयहरू जान्नु), क्रियाविकल्प (क्रियाको प्रभाव बदल्नु) छलितयोग (ठगी वा ऐयारी गर्नु), वस्त्रगोपन (लत्ताकपडाको हिफाजत), द्यूतक्रीडा (जुवा), आकर्षकक्रीडा (पासा, बुद्धिचाल आदि खेल), बालक्रीडन (केटाकेटीको खेल), वैनायिकी (नम्रता, शिष्टाचार), वैतालिकी (हात्ती, घोडा आदि सधाउनु), वैजयिकी (लडाइँ, कुस्ती, कसरत आदि)]। २. वास्तु, मूर्ति, चित्र, सङ्गीत, साहित्य आदि ललित कला वा विद्या। ३. कुनै काम प्रशंसित तथा आकर्षक रूपमा गर्ने ढङ्ग; जुक्ति। ४. तेज; प्रभाव। ५. शोभा। ६. इन्द्रजाली वा चटकीको काम। ७. खेलबाड। ८. चन्द्रकलाको सोह्रौँ भाग। ९. सूर्यका प्रकाशको बाह्रौँ भाग। १०. अग्निमण्डलको दसौँ भाग। ११. छल। १२. राशिको तिसौँ भागको साठियौँ भागको पनि साठियौँ भाग। १३. अनुभव तथा ज्ञानका आधारमा सम्बद्ध सिद्धान्तलाई ध्यानमा राख्तै कुनै काम नियमित रूपमा गर्ने वा कृति प्रस्तुत गर्ने कौशल। १४. मानिसको जीवननिर्वाह तथा उच्च कोटिको ज्ञानप्राप्तिका निम्ति योग्य बनाउने अध्ययन तथा अनुशीलनको एक अङ्ग वा महत्त्वपूर्ण क्षेत्र (तुल. अङ्. आर्ट्स्)। १५. वास्तु वा मूर्तिकलामा दुई मात्रा बराबरको नाप; दुई अङ्गुल बराबरको परिमाण।

कलाकार- *वि.* [सं.] १. कुनै कलाको ज्ञाता; वास्तु, मूर्ति, चित्र, सङ्गीत आदि कुनै कलाकृतिको निर्माण गर्ने; कलापूर्ण काम गर्ने। *ना.* २. कुनै पनि कलापूर्ण काम गर्ने वा कलात्मक सिप देखाउने व्यक्ति (साहित्यकार, सङ्गीतकार, मूर्तिकार, शिल्पकार, नृत्यकार, अभिनेता इ.)।

कलाकारिता- *ना.* कलापूर्ण ढङ्गले सजाउने काम; रङ्गरोगन भरेर सिँगारपटार गर्ने प्रविधि। (उदा.- पाटनको कृष्णमन्दिरमा मल्लकालीन कलाकारिताको राम्रो नमुना देखिन्छ)।

कलाकुशल- *वि.* [सं.] कलाका विषयमा पोख्त; कलामा निपुण।

कलाकृति- *ना.* [सं.] कलाकारद्वारा निर्मित रचना, कालिगडीको शिल्प, कलाकारका चित्र।

कलाकौशल- *ना.* [सं.] १. कलाक्षेत्रमा प्राप्त गरेको सिप; कलामा निपुणता। २. कालिगडी; सिप; शिल्प।

कलाजीवी- *वि.* [सं.] कलाका क्षेत्रमा काम गरेर जीविका चलाउने; आफ्नै सिपबाट आर्जेको सम्पत्तिले जीवननिर्वाह गर्ने।

कलात्मक- *वि.* [सं.] कलापूर्ण ढङ्गले सजाइएको; कालिगडी भरिएको; आकर्षक।

कलात्मकता- *ना.* कलात्मक हुनुको भाव, गुण वा अवस्था।

कलाधर- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमा। २. महादेव; शिव। ३. कलाविशेषज्ञ, कलाविद्।

कलानिधि- *ना.* [सं.] चन्द्रमा।

कलाप- *ना.* [सं.] १. धेरै परिमाण; रास; समूह; थुप्रो। २. मुजुरको पुच्छर। ३. बिटो; मुठो। ४. धनु। ५. कात्यायनद्वारा प्रणीत व्याकरणको नाम।

कलापिनी- *ना.* रात; रात्रि।

कलापी- *ना.* १. मुजुर। २. कोइली। *वि.* ३. कालप व्याकरण पढ्ने। ४. बथानमा बस्ने।

कलाबत्तु- *ना.* [तु. कलाबतून] रेसमका डोरामा बेरिएको सुनौला र रूपौला झिनो तार।

कलामर्मज्ञ- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तुको सौन्दर्यबारे राम्रो पारख गर्ने; कलाको भित्री मर्म चिन्ने। २. कलाकार।

कलावन्त- *वि.* [सं. कलावान्] कला जान्ने; कलाकार।

कलावान्/कलाविद्- *वि.* [सं.] कलाको ज्ञाता; कलाकार।

कलास्नातक- *ना.* [सं.] साहित्य, सङ्गीत आदि ललित कलाको स्नातक; तत्सम्बन्धी तह, डिग्री वा उपाधि (बी. ए.)।

कलास्नातकोत्तर- *ना.* कलास्नातकभन्दा उपल्लो तह, डिग्री वा उपाधि (एम. ए.)।

कलि- *ना.* [सं.] १. सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि चारयुगमध्ये पछिल्लो युग; वर्तमान युग;। २. आपसको द्वेषपूर्ण भनाभन; झगडा; कलह। ३. पाप। ४. दुःख, क्लेश। ५. युद्ध, सङ्ग्राम। ६. फक्रनुभन्दा पहिलो अवस्थाको फूल; कोपिला।

कलिकर्म- *ना.* १. परस्परमा कलह पार्ने वा बझाउने काम। २. लडाइँ; झगडा, युद्ध।

कलिका- *ना.* [सं.] नफक्रेको फूल; कोपिला।

कलिकाल- *ना.* [सं.] कलियुग; कलियुगको समय।

कलिङ्ग- *ना.* [सं.] १. फुस्रो रङ्गको लामो गर्धन र रातो टाउको हुने एक प्रकारको चरो। २. तरबुजो। ३. भारतको उडिसा प्रदेशको प्राचीन नाम।

कलिजुग- *ना.* [सं. कलियुग] हे. कलियुग।

कलिन्द- *ना.* [सं.] १. यमुना नदी निस्केको पर्वत। २. सूर्य। ३. बर्रो।
कलिन्दजा- *ना.* कलिन्द प्रदेशबाट निस्कने वा निस्केको नदी; यमुना नदी, कालिन्दी।
कलियुग- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार चार युग सत्य, त्रेता, द्वापर र कलिमध्ये पछिल्लो युग
कलियुगी- *वि.* कलियुगमा हुने वा कलियुगसित सम्बन्धित (विशेषता, गुण, धर्म इ.)।
कलियो- *ना.* [सं. कल्य] १. केटीपक्षले वा केटापक्षले 'मसँग विवाह गर' भनी कुरो उठाउने पहिलो बोली वा कुराकानी। २. विवाहको काम निश्चित गर्न वर वा वधूपक्षबाट दिइने उपहार; कोसेली। ३. सन्देश।
कलिलो- *वि.* [सं. कलि+प्रा. इल्ल] १. बाल उमेरको; भरखरको। २. नरम; कमलो; कोमल। ३. नछिप्पिएको; कलकलाउँदो। स्त्री. कलिली।
कली- *ना.* [सं.] १. नफक्रेको फूल; कोपिलो; कुड्मल; कलिका। २. प्रेमी; मायालु।
कलुष- *ना.* [सं.] १. अधर्म; पाप। २. क्रोध, रिस। ३. मयल; दाग। ४. खराब भाव, दूषित विचार। *वि.* ५. फोहर; मैलो। ६. खराब; निन्दनीय।
कलुषित- *वि.* १. अपवित्र; दूषित। २. रुष्ट; क्षुब्ध। ३. दुष्ट; कलङ्कित।
कलुषी- *वि.* कलुषित।
कलेज- *ना.* [अङ्.] उच्च शिक्षाको अध्यापन गराउने शैक्षिक संस्था; महाविद्यालय; हालको क्याम्पस।
कलेजी- *वि.* [कलेजो+ई] १. कलेजाको जस्तो रङ भएको; रातोकालो मिसिएको रङ भएको। *ना.* २. कलेजाको रङ्ग; रातोमा केही कालो मिसिएको रङ। ३. कलेजो।
कलेजो- *ना.* शरीरमा पाकस्थलीदेखि दाहिनेतर्फ, फोक्सोको मुन्तिर रहने रछ्याहा रङको र कमलो भित्री अवयव; यकृत्।
कलेटी- *ना.* १. भोक, रोग वा कुपोषणले मुख सुकी नीरस ओठमा देखिने पाप्रा। २. भोक वा तिर्खाले ओठ सुकेको स्थिति।
कलेरा- *ना.* [अङ्.] हैजा; छेराउटी।
कलेवर- *ना.* [सं.] १. प्राणीको बाहय रूप; शरीर; देह। २. देवताको प्रतिमा वा तस्बिर। ३. बाहिरी आवरण; खोल।
कलेवा- *ना.* [सं. कल्यवर्त] बिहानीपखको वा बिहान भोजन गर्नुभन्दा पहिलेको चमेना।
कल्क- *ना.* [सं.] १. तोरी पेलेर तेल बनिसकेपछि बाँकी रहेको खोस्टा; तेलको थिग्रो; पिना। २. बुकुवा। ३. धुलो; चूर्ण। ४. मयल; दाग; कलङ्क। ५. अधर्म; दूषित आचरण; पाप।
कल्कि- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार विष्णुका दश अवतारमध्ये पछिल्लो एक; विष्णु।
कल्कि अवतार- *ना.* विष्णुको एक अवतार।
कल्की- *ना.* [तु. कलगी] १. राजामहाराजाका शिरपेचमा घुसारिने हुमाउँ चराको प्वाँख। २. एक प्रकारको चरोविशेष। ३. चराको टाउकाको सिउर।
कल्की फूल- *ना.* सुरिलो आकारका हाँगामा लाम्चा, मसिना, खस्रा पात र टुप्पामा सिउरका आकारको रातो फूल फुल्ने, भेट्नामा हरिया गेडा फल्ने एक जातको रुख वा त्यसैको फूल।
कल्चौंडी- *वि.* [कल्चौंडो+ई] १. हेयार्थमा प्रयुक्त हुने, कालो जिउ र ठुलठुला स्तन भएकी; भालुथुने (स्त्री.)। २. भद्दा जिउ भएकी र कालो वर्णकी (स्त्री)।
कल्चौंडे- *ना.* [कल्चौंडो+ए] १. पहरामा गुँड बनाउने, चिबेजस्तो कालो रङको एक जातको चरो। *वि.* २. ठुलठुला कल्चौंडो भएकी; कालो जिउकी; कल्चौंडी।
कल्चौंडो- *ना.* [सं. कलचुण्ड] १. स्तनपायीहरूको दुध रहने फाँचो; थुन भुन्डिने दुधको फाँचो; कचौंडो। *वि.* २. केही कालो वर्णको; भद्दा जिउ भएको र कालो।
कल्छे- *ना.* १. प्रायः नदीका किनारमा देखिने, टाउकामा सिउर हुने एक प्रकारको चरो। २. एक जातको तरुल; कल्छे तरुल।
कल्छे तरुल- *ना.* प्याजी रङको लामो गिठा र गुलाफी रङको लामो कन्द हुने एक जातको तरुल।
कल्छो- *ना.* [सं. कृष्णल] १. अनुहारको कालो पोतो; केही कालो वर्ण। *वि.* २. त्यस्तो रोगन वा वर्ण भएको।
कल्पनु- *अ.क्रि.* [सं. कल्पन+नु] १. कुनै वस्तु देखेर पाउने वा लिने चाहना हुनु; तिर्सना बढ्नु; मन लोभिनु। २. थक्कथक्क पर्नु; चुकचुकाउनु; पछुताउनु।
कल्प$_१$- *ना.* [सं.] १. माङ्गलिक तथा शुभ कार्यका शास्त्रीय विधिविधान। २. वेदका छ अङ्ग- शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छन्द र ज्योतिषमध्ये बलिदान, यज्ञ आदिसित सम्बन्धित विधि बताउने एक अङ्ग। ३. हिन्दू पञ्चाङ्गअनुसार चौध मन्वन्तर वा एक हजार महायुग अर्थात् चार अरब, बत्तिस करोड मानव वर्ष बताइएको कालका समयको साह्रै ठुलो विभाग। ४. पुराणअनुसार ब्रह्माको एक दिन मानिने प्रत्येक कल्प (श्वेतवाराह, नीललोहित, वामदेव, रथन्तर, रौरव, प्राण, वृहत्कल्प, कन्दर्प, सत्य, ईशान, व्यान, सारस्वत, उदान, गारुड, कौर्म, नारसिंह, समान, आग्नेय, सोम, मानव, पुमान, वैकुण्ठ, लक्ष्मी, सावित्री, घोर, वाराह, वैराज, गौरी, माहेश्वर र पितृ)। ५. आधुनिक पुराशास्त्र तथा भूशास्त्रका अनुसार कतिपय युगमा बाँडिएको र पृथ्वीको केही स्वतन्त्र विकासात्मक अवस्था हुने विशिष्ट कालविभाग (आदिकल्प, उत्तरकल्प, मध्यकल्प, नवकल्प इ.)। ६. प्रलय। ७. आयुर्वेद मतानुसार शरीरको कुनै अङ्गलाई पुनः नयाँ र स्वस्थ बनाउने युक्ति; वैद्यशास्त्रीय चिकित्सा विधान (केशकल्प, नेत्रकल्प, कायाकल्प इ.)। ८.पूर्ण वा वास्तविक नभए पनि समान वा बराबरी हुने; समान; तुल्य (देवकल्प, ऋषिकल्प इ.)।
कल्प$_२$- *ना.* [सं. कल्पना] सानो, मिहीं कल्पना। (उदा.- भिना कल्पहरू बोल्यें। - देवकोटा)।
कल्पक- *वि.* कल्पना गर्ने; रचना गर्ने।
कल्पकल्पान्तर- *ना.* १. युगौंयुगसम्मको अवधि; ज्यादै लामो समय। २. बितेका वा आउने युगौंयुग; धेरै पहिलेदेखि धेरै पछिसम्मको समय।

कल्पकार- *ना.* वैदिक विधिविधानको वर्णन गर्ने तथा तत्सम्बन्धी शास्त्र बनाउने व्यक्ति; कल्पशास्त्र तथा गृह्य श्रौतसूत्रका रचयिता।

कल्पक्षय- *ना.* कार्यरूप पृथ्वी, जल आदि तत्त्व आफ्नो कारणमा लीन हुँदै प्रकृतिपर्यन्त अव्यक्त अवस्थामा रहेको स्थिति; संसारको नाश; प्रलय।

कल्पतरु/द्रुम- *ना.* हे. कल्पवृक्ष।

कल्पना- *ना.* [सं.] १. स्मृतिपटमा अनौठा नयाँ कुरा वा वस्तुको प्रतिमा तथा रूपरेखा बनाएर काव्य, चित्र, प्रतिमा आदिका रूपमा उतार्ने वा मूर्त रूप दिने क्रियात्मक मानसिक शक्ति। २. त्यसरी नदेखेको वा नसुनेको कुनै नयाँ र अनौठो कुरा मनले अजमाउने वा प्रस्तुत गर्ने काम। ३. अनुमान; अन्जाम; तर्कना। ४. सुन्दर रचना; कृति। ५. सजावट, सिँगारपटार। ६. मनगढन्त कुरो; मनचिन्ते बोली। ७. कुनै एउटा कुरालाई अर्को मानेर त्यसबाट भावसौन्दर्य प्राप्त गर्ने काव्यगत गुण।

कल्पनातत्त्व- *ना.* संवेदनशील कवि र कलाकारले आफ्ना कृतिका लागि निर्माण गर्ने आधारसामग्री; कल्पनाको आधारतत्त्व।

कल्पनातीत- *वि.* १. कल्पनादेखि बाहिरको; कल्पना गर्न नसकिने। २. जान्नबुझ्न वा सोचविचार पुऱ्याउन नसकिने; अज्ञेय।

कल्पनाप्रधान- *वि.* कल्पना बेसी भएको; कल्पनामा गाँसिएको; कल्पनैकल्पनाले सजिएको (काव्य, रचना इ.)।

कल्पनाशक्ति- *ना.* कल्पना गर्न सक्ने शक्ति; सोचविचार गर्ने क्षमता।

कल्पनाश्रित- *वि.* कल्पनामा आधारित; कल्पनामा अडेको।

कल्पनीय- *वि.* १. कल्पना गर्न सकिने; कल्पना गर्न उचित। २. विचार पुऱ्याउन सम्भव हुने। ३. मायालाग्दो; दयनीय।

कल्पलता- *ना.* [सं.] १. स्पर्श वा छाया लाग्नासाथ मनको इच्छा पूर्ण हुन्छ भनी कल्पना गरिएको स्वर्गको एक लहरो। २. हठयोगमा उन्मनी मुद्रा अर्थात् मनलाई परमात्मामा लगाउने अवस्था।

कल्पवास- *ना.* [सं.] एक कल्पभरि तीर्थवास गरेको पुण्य कमाउनका लागि संयम र निष्ठापूर्वक माघ महिनाभर गङ्गा, यमुना आदि नदीका तटमा गरिने निवास।

कल्पवृक्ष- *ना.* [सं.] आफूले चिताएको कुरा दिने भनी अलौकिक रूपमा प्रसिद्ध स्वर्गको एक रुख; कल्पतरु।

कल्पाइ- *ना.* [√ कल्प (+आइ)] कल्पने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

कल्पाइनु- *क.क्रि.* कल्पन लाइनु; तिर्सना जगाइनु; लोभ्याइनु।

कल्पाउनु- *प्रे.क्रि.* कल्पन लाउनु; औधी तिर्सना जगाउनु; लोभ्याउनु; ललचाउनु।

कल्पान्त- *ना.* [सं.] सबै सृष्टि दबिने वा नासिने आखिरी समय; प्राकृतिक प्रलय।

कल्पित- *वि.* [सं.] १. कल्पना गरिएको। २. मनमा गढेको; मनगढन्त। ३. नक्कली; बनावटी।

कल्पिनु- *अ.क्रि.* [कल्प+इ+नु] १. कल्पने होइनु। २. कल्पनु।

कल्मष- *ना.* [सं.] १. पाप; कुकर्म। २. मयल; कस; दाग।

कल्य- *ना.* [सं.] प्रातःकाल; उषाकाल; बिहानीपख।

कल्याङकुलुङ/कल्याङमल्याङ- *ना.* [अ. मू. कल्याङ्+अ (द्वि.)] १. धेरै मानिस एकैपल्ट बोलेको आवाज; कल्याङबल्याङ। *क्रि.वि.* २. त्यसरी बोल्ने वा कराउने चालमा।

कल्याण- *ना.* [सं.] १. सबै किसिमले हुने भलो तथा बढिबढाउ; असल; भलाइ; हित। २. शुभकर्म। ३. सङ्गीतमा रातको पहिलो पहरमा गाइने एक प्रसिद्ध राग।

कल्याणकारी- *वि.* कल्याण गर्ने; भलाइ गर्ने; मङ्गलकारी।

कल्याणकारी राज्य- *ना.* समाजका सबै वर्गको क्रमशः उन्नति गराउँदै लैजाने राज्यव्यवस्था।

कल्याण धन- *ना.* १. गाडिराखेको बेवारिसी धन; गड्वा धन। २. बेवारिस मानिस मर्दा सरकार लागेको धन।

कल्याण कोष- *ना.* १. कुनै कल्याणकार्यका निम्ति स्थापित वा सङ्कलित कोष। २. सामाजिक, शैक्षिक संस्था-सङ्गठन वा तिनका कर्मचारीहरूको हितसंरक्षणका निम्ति राखिएको कोष।

कल्याण मित्र- *ना.* कुनै स्वार्थको भाव नराखी कल्याण गर्ने मित्र; हितैषी साथी।

कल्याणी- *वि.* १. कल्याण गर्ने (स्त्री); कल्याणमयी। २. सुखी; भाग्यशालिनी। ३. रूपवती; सुन्दरी।

कल्यान- *ना.* १. तह तह परेका खेतका पाटा। २. खेतमा पानी अड्याउन लगाइएको आली।

कल्याहा- *वि.* [कलह+याहा] १. झगडा गर्ने; कलह गर्ने; झगडालु; बझुवा; बाझ्ने। २. रुन्चे; रोऱ्याहा।

कल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. कल्+ल] पानी खाँदा वा पानी बग्दा शब्द निस्कने किसिमले।

कल्लार- *ना.* [कल+दार] मुगलकालको पुरानो असर्फी।

कल्लिया- *ना.* [कलियो+या] विवाह गर्नका लागि केटाको घरतर्फबाट केटी माग्न जाने व्यक्ति; लमी।

कल्ली$_1$- *ना.* [सं. कटक] स्त्रीजातिले गोडामा लाउने सुन वा चाँदीको गोलाकार बुट्टे वा सादा गहना।

कल्ली$_2$- *ना.* [सं. कलाप] १. ससाना पाँचसात मुठा जम्मा पारी बाँधेको पराल आदिको ठुलो मुठो। २. घाँसको मुठो; चाकी।

कल्ली$_3$- *ना.* [सं. कलिका] लबेदाको फेरमा गाँसिने कपडाको तीनकुने टुक्रा।

कल्लोल- *ना.* [सं.] १. नदी, समुद्र आदिका पानीको सतहमा उठ्ने छाल; पानीको ठुलो तरङ्ग। २. युवकयुवतीका बिचको प्रेमप्रसङ्ग; रतिक्रीडा। ३. आमोदप्रमोद; खेलबाड।

कल्लोलमालिनी- *ना.* ठुलठुला तरङ्ग वा छाल उठ्ने नदी।

कल्लोलिनी- *ना.* छाल उठ्ने वा तरङ्गयुक्त नदी।

कल्साउँदो/कल्सौँदो- *वि.* हे. कलसाउँदो/कलसौँदो।

कवच$_1$- *ना.* [अ. कब्ज-उल-वसूल] पहिले पहिले मुलुकीखानामा रकम बुझाएपछि अड्डाबाट दिइने गरेको रसिद; कबच।

कवच$_2$- *ना.* [सं.] योद्धाहरूले लडाइँमा शस्त्रको प्रहारबाट बच्न शरीरमा लगाउने धातुको भोटो; जङ्गी पोसाक। २. आवरण। ३. छाला, बोक्रा। ४. तन्त्रशास्त्रअनुसार शरीरका अङ्गप्रत्यङ्गको रक्षा र दिशाविदिशाबाट पनि सुरक्षा प्राप्त गर्नका लागि पाठ गरिने स्तोत्र; देवीदेवताको प्रार्थना गरी रचिएको तान्त्रिक मन्त्र (दुर्गाकवच आदि)।

कवचधारी- *वि.* कवच धारण गर्ने; कवच लगाएको (योद्धा); कवची।

कवची- *वि.* कवचधारी।

कवयित्री- *ना.* [सं.] कविता रच्ने स्त्री; स्त्री कवि।

कवरी- *ना.* [सं.] आइमाईहरूको सजाइएको केशपाश; चुल्ठो; वेणी।

कवर्ग- *ना.* [सं.] देवनागरी लिपिको वर्णव्यवस्थामा व्यञ्जनवर्णका पाँच वर्ग (कवर्ग, चवर्ग, टवर्ग, तवर्ग, पवर्ग) मध्ये पहिलो वर्ग; क, ख, ग, घ, ङ- यी पाँच अक्षर।

कवल- *ना.* [नेवा.] दलान, पसल, आदिका दुई थामका बिचको स्थान; दुकानको लङ वा भागलाई बिच बिचका खम्बा वा द्वारले छुट्याइएको सानो खण्ड।

कवाइ टाँक- *ना.* [अङ्. काउब्बाई+टाँक] प्रायः तामो, पित्तल आदि धातुबाट बनाइएको, पाइन्ट, जाकेट आदिमा लगाइने बुट्टेदार वा सादा टाँक (ली बटम)।

कवाज- *ना.* [अ. कवायद] सैनिकहरूलाई सामूहिक रूपमा दिइने विभिन्न प्रकार एवं कक्षाको शारीरिक प्रशिक्षण; फौजी रफत; सैनिक तालिम।

कवायद- *ना.* [अ.] हे. कवाज।

कवास- *ना.* [कपास< सं. कर्पास] हे. कपास।

कवासी- *वि.* कपास जस्तै सेतो (गाई)।

कवासे- *वि.* कवास हुने; कवासजस्तो।

कवि- *ना.* [सं.] १. कविता वा काव्यको रचना गर्ने व्यक्ति। २. शुक्राचार्य; दैत्यगुरु। ३. वाल्मीकि। ४. क्रान्तदर्शी; ईश्वर।

कविकर्म- *ना.* कविको काम; कविता वा काव्य रचना गर्ने काम।

कविकेशरी- *ना.* १. नेपाली कविहरूलाई प्रदान गरिने नेपालको एक पदवी। २. कविहरूमध्येमा सिंह; श्रेष्ठ कवि।

कविता- *ना.* [सं.] १. कविद्वारा आफ्ना संवेद्य अनुभूति वा स्फूर्त भावनालाई छन्द वा लयमा उनेर प्रस्तुत गरिएको पद्यात्मक वा गद्यात्मक साहित्यिक कृति वा रचना; काव्य; कविको भाव वा कविकर्म। २. व्यापक अर्थमा सबै प्रकारका पद्यात्मक वा गद्यात्मक रचना र सामान्यतः छन्द, गीत वा मुक्तकका विभिन्न प्रकारमा रचिएका कुनै एक विषय वा भावनाका फुटकर पद्यात्मक वा गद्यात्मक लययुक्त रचना।

कवित्व- *ना.* [सं.] १. कविता वा काव्यरचनाको क्रिया, गुण, भाव वा विशिष्ट रूप। २. कवि वा कवितामा निहित गुण, विशेषता वा शक्ति।

कविराज- *ना.* [सं.] १. आयुर्वेदीय औषधी प्रणालीमा शिक्षित वा विशिष्ट वैद्यको एक उपाधि। २. कविहरूमा श्रेष्ठ; श्रेष्ठ कवि।

कविवर- *वि.* [सं.] कविमा वरण गरिन योग्य; कविहरूमा श्रेष्ठतर।

कविशिरोमणि- *ना.* [सं.] १. कविहरूमध्ये श्रेष्ठ वा शीर्षस्थ कवि। २. त्यस्ता कविलाई दिइने नेपालको एक राष्ट्रिय पदवी। [यो पदवी नेपाली भाषाका प्रसिद्ध कवि लेखनाथ पौड्याल (*वि.* सं. १९४१-२०२२) लाई प्रदान गरिएको थियो।]

कविसमय- *ना.* [सं.] प्रकृतिमा नहुने वा देश, काल आदिका कुरालाई पनि कविहरूले आफ्नो परम्परामा प्रयोग गर्दै आएका केही विशिष्ट परिपाटी वा मान्यता। (उदा.- युवतीका पादस्पर्शले अशोक फुल्छ; चातकले बादलबाट बर्सेको पानी चुच्चोमा थापेर खान्छ; इ.)।

कविसम्मेलन- *ना.* [सं.] कवितापाठको कार्यक्रम सञ्चालित हुने कविहरूको सभा वा गोष्ठी; कुनै उत्सव, समारोह आदिमा भएको प्रतियोगी वा अप्रतियोगी कविजमातको जमघट।

कवीन्द्र- *ना.* [सं.] कविहरूमध्येमा श्रेष्ठ कवि; महाकवि। (कान्तिपुरका मल्लराजा प्रताप मल्लले स्वयम् यो पदवी धारण गरेका थिए।)

कवीन्द्रपुर- *ना.* १. उत्कृष्ट कविहरूले निवास गरेको ठाउँ। २. प्रताप मल्लले बनाएको कान्तिपुरको मरुसत्तलअगाडिको भवन।

कवै$_{१}$- *क्रि.वि.* [सं. कदापि] कहिल्यै पनि, कदापि।

कवै$_{२}$- *ना.* [सं. काकमाच] अलि कालो र फुस्रो गरी दुई प्रकारको हुने, गोल आकारका गेडा लाग्ने, सागले निद्रा लगाउने, पश्चिम नेपालमा 'कुसनि' नामले चिनिने एक प्रकारको वनस्पति।

कव्य- *ना.* [सं.] पितृदेवताहरूका निम्ति दिइने वा होमिने वस्तु (अन्न)।

कशा- *ना.* [सं.] १. कोर्रा; चाबुक। २. डोरी।

कशेरु- *ना.* [सं.] १. कसुर (एक प्रकारको सुपारी)। २. मेरुदण्डको हाड।

कश्चित्- सर्व. [सं.] कोही; कुनै।

कश्मल- *ना.* [सं.] १. पाप। २. मोह। ३. मूर्च्छा; बेहोसी।

कश्मीर- *ना.* [सं.] भारतको पश्चिमोत्तर भागमा रहेको, पर्वतीय प्राकृतिक सौन्दर्यले युक्त तथा भारतीय सङ्घअन्तर्गतको प्रसिद्ध प्रान्तीय राज्य।

कश्मीरी- *वि.* हे. कस्मिरी।

कश्मीरी मुद्रा- *ना.* हे. कस्मिरी मुद्रा।

कश्मीरी केशर- *ना.* हे. कस्मिरी केशर।

कश्यप- *ना.* [सं.] १. ब्रह्माका पौत्र तथा मरीचिका मानस पुत्र एक विख्यात प्रजापति; देवता तथा दानवहरूका जनक; मन्त्रद्रष्टा तथा गोत्रप्रवर्तक एक ऋषि; काश्यप (यिनका दिति, अदिति, दनु, विनता, खसा, कद्रू, मुनि, क्रोधा, अरिष्टा, इरा, ताम्रा, इला र प्रधा गरी तेह्र स्त्रीहरू थिए भनिन्छ। यिनैबाट कश्यप र काश्यप गोत्रको परम्परा चलेको हो)। २. सप्तर्षिमण्डलका एक ताराको नाम।

कषाय- *वि.* [सं.] १. टर्रो स्वादको (काँचो सुपारी, अमला, फटकिरी आदिको स्वादजस्तो)। २. सुगन्धित। ३. रँगाइएको विशेषतः गेरु रङको (जस्तो- कषाय वस्त्र)।

कष्ट- *ना.* [सं.] १. कुनै अभाव वा न्यूनताका कारणले हुने नरमाइलो तथा दुःखको अनुभव; दुःख; पीडा। २. आपद्; सङ्कट।

कष्टकर- *वि.* कष्ट दिने; कष्ट पुऱ्याउने; कष्ट हुने।

कष्टकल्पना- *ना.* प्रयोगमा ल्याउन कठिन हुने कल्पना वा सोचाइ।

कष्टकारक- *वि.* कष्टकर।

कष्टसाध्य- *वि.* मुस्किलले मात्र सफल पार्न सकिने, साह्रै मेहनतले मात्र सिद्ध हुने।

कस्नु- स. क्रि. [प्रा. कस्सण] १. कुनै वस्तुलाई डोरीले मस्काउनु; बेस्करी बाँध्नु; टुऱ्याउनु। २. पेच, ढिम्री आदि घुमाएर टम्म पार्नु। ३. किनमेल गर्दा सकेसम्म मोल घटाउने प्रयास गर्नु; कसाकस

गर्नु; घटाघट गर्नु। ४. किफायत गर्नु; खर्च घटाउनु। ५. करकापमा पारेर लिनु; पैसा पैसाको हिसाब गर्नु। ६. सेस्तामा आम्दानीखर्च बाँध्नु।

कस$_1$- *ना.* [सं. कष] १. धातुका भाँडाकुँडामा लाग्ने खिया; काई; खई। २. उगाल; थिग्रो। ३. धुवाँ आदिको कसर। ४. दाग; कपट।

कस$_2$- सर्व.[प्रा. कस्स< सं. कस्य] विभक्ति लाग्दा बन्ने 'को' शब्दको तिर्यक् रूप (कसको, कसलाई, कसबाट, कसले इ.)।

कसकास- *ना.* [कस्+(द्वि.)] कस्ने वा मस्काउने चाल वा क्रिया।

कसकुट- *ना.* [काँस+कुट< सं. कांस्यकृत] तामा र जस्ता मिसाइएको, काँसोजस्तो तर नफुट्ने खालको अलि उज्जर धातु।

कसकुटे- *वि.* कसकुटको; कसकुटसम्बन्धी (भाँडाकुँडा)।

कसक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कसक्+क] अँगालाले बेरेर, डोरीले बाँधेर कस्ने किसिमले वा कस्ने चालमा।

कसनतमन- *ना.* [काँस+ताम] काँस, तामा आदि धातुका भाँडावर्तन; ढलौटे भाँडाकुँडा।

कसम- *ना.* [अ.] हे. किरिया; शपथ।

कसमी- *ना.* [अ. कसबी] वेश्या; व्यभिचारिणी स्त्री; पातर।

कसर- *ना.* [अ.] १. कुनै वस्तुमा मिसिएको काम नलाग्ने र फाल्ने वस्तु, कसिङ्गर। २. थिग्रो; थिग्रेनी। ४. कपट; पाप। ४. सुक्दा वा फोहर वस्तु छुट्ट्याउँदा कुनै वस्तुमा हुने नोक्सानी; जर्ती। ५. गुठीको जग्गामा लाग्ने मालपोत वा तिरो; छ्वायबाली।

कसरत- *ना.* [अ.] १. शरीर निरोगी र हृष्टपुष्ट पार्नलाई गरिने दण्डबैठक आदि अभ्यास; व्यायाम। २. मिहिनेत, परिश्रम; खप्याइँ (प. ने.)।

कसरती- *वि.* कसरत गर्ने; व्यायाम गर्ने।

कसरमसर- *ना.* [कसर (द्वि.)] १. रहेपहेको वस्तु; थिगर। २. त्रुटि; अशुद्धि। ३. दोष; दाग।

कसरी- *क्रि.वि.* [कसो+गरी] कसो गरी; के गरी; कुन किसिमले; कुन तरहले।

कसला- *ना.* पिर; तकलिफ। (उदा.- लिएथेँ त्यो शिक्षा तब अनि घट्यो कष्ट कसला। कसला लेखनाथ, 'तरुण तपसी')।

कसाइ- *ना.* [√ कस् (+आइ)] कस्ने काम वा प्रक्रिया।

कसाइनु- *क.क्रि.* कस्न लाइनु; मस्काउन लाइनु।

कसाई- *ना.* [अ.] १. प्रायः मासु र फलफूलको व्यापार गर्ने नेवारको एक जाति। *वि.* २. वधिक।

कसाउनु- *प्रे.क्रि.* [कस्+आउ+नु] कस्न लाउनु; मस्काउन लाउनु।

कसाकस- *ना.* [कस्+आ+कस्] १. भाउ घटाउने काम, घटाघट। २. धमाधम कस्ने काम। ३. परस्परको कसाइ।

कसार- *ना.* विवाह, व्रतबन्ध आदि शुभ कार्यमा खट्टेको पिठो र खुदो मुछी मुठीले बटारेर बनाइएको लड्डु। (पश्चिम नेपालमा खाजा खानका लागि पनि कसार बनाउने गरिन्छ।)।

कसाहा- *वि.* [कस्+आहा] कस्ने स्वभावको; किरन्टोकी।

कसिकसाउ- *ना.* [कसि+कसाउ] सजिसजाउ, तम्तयार।

कसिङर/कसिङ्गर- *ना.* [कसर+इङर/इङ्गर] १. धुलोमुलो; घसरपसर; पातपतिङ्गर; घुरान। २. फालिने वा बढारिएको फोहर वस्तु; रद्दी पदार्थ। ३. मन नपरेको मानिस; अप्रिय व्यक्ति (जस्तो- आँखाको कसिङ्गर)।

कसिदा- *ना.* [फा. कशीद] कपडामा सियोधागोले बेलबुट्टा आदि काढ्ने काम।

कसिनु- *क.क्रि.* [कस्+इ+नु] १. बाँधिनु; टुर्रिनु। २. तम्सिनु; आँट्नु। ३. ठाँट पार्नु; कसिकसाउ हुनु।

कसिलो- *वि.* [कस्+इलो] १. कसिएको; गठिलो; साह्रो। २. कस्ने; दुःख दिने। ३. कस लाग्ने; नराम्रो पार्ने।

कसी- *ना.* [सं. निकष] १. सुन, चाँदी आदि धातुलाई असल, कमसल छुट्ट्याउनका निम्ति घोटेर हेर्ने कालो चिप्लो ढुङ्गो; कसौटी। २. वस्तुस्तरको निर्धारण गर्ने साधन; मापदण्ड।

कसी घोटाइ- *ना.* पूरै पारख; विवेक।

कसुणी- *ना.* भात पकाउने ढलोटको भाँडो; कसौंडी।

कसुर$_1$- *ना.* [सं. कसेरुक] १. लामा लामा पात, कोदाको बालाजस्तो खैरो फूल र रौंजस्ता जरा भएको कन्दफल फल्ने एक बोट। २. त्यसैको फल; कसेरुक।

कसुर$_2$- *ना.* [अ. कुसूर] १. दोष; अपराध; खाइबिराम;। २. विशेषतः अज्ञात रूपमा हुने त्रुटि। ३. प्रचलित कानुनले निषेध गरेका कामकुरा गरेमा सजायभागी बन्नुपर्ने कार्य; बात।

कसुरदार- *वि.* १. कसुर वा बिराम गर्ने; दोषी; बापती। *ना.* २. भनी बिराउने वा गरी बिराउने व्यक्ति।

कसुरबन्द- *ना.* कसुर वा अपराध गर्ने वा त्यसमा साबित भएको; दोषी।

कसुरवार- *वि.* कसुरदार।

कसै- *क्रि.यो.* [कसो+ऐ] १. कुनै तरहले पनि; केही गरे पनि। सर्व. २. कोही; कुनै (विभक्ति लाग्ने रूपमा)।

कसैलो- *वि.* [सं. कषाय] टर्रो।

कसो- *वि.* बो. [कस+ओ १. प्रश्न, शङ्का आदि बुझाउने शब्द; क्याहो। सर्व. २. कस्तो।

कसौंडी- *ना.* [कसुणी< सं. कांस्यवर्तनी] मुख केही सानो भएको र पेट फुकेको, दालभात आदि पकाइने, काँसको वा कुनै धातुको भाँडो; कसुणी।

कसौटी- *ना.* [कसी+औटी] १. वस्तुको समुचित मूल्य वा महत्त्व आँकिने कुनै मानक आधार। २. हे. कसी।

कस्केली- *वि.* [कास्की+एली] कास्की जिल्लाको; कास्कीमा रहने (बासिन्दा); कास्की जिल्लामा भएको वा बनाइएको (वस्तु)।

कस्तरी- *क्रि.वि.* [कस्तो+गरी] कस्तो गरी; कसरी।

कस्तूरी- *ना.* [सं.] १. नेपालमा प्रायः हिमप्रदेशमा हुने, हिउँबाट बगेर आएको पानी र हिउँ पग्लेपछि ढुङ्गाका लेउ खाने, छोटो, पुच्छर, झिना खुट्टा र नरको नाभिनेर सुगन्धी बिना भएको, मृगका जातको झन्डै स्यालजत्रो प्रसिद्ध जन्तु; नेपालमा पाइने बदामी रङगको, कामरूप देश (पश्चिम आसाम) मा पाइने कालो रङगको र कश्मीरमा पाइने पिङ्गल वर्णको गरी तीन जात मानिएका र मध्य एसियाका घना जङ्गलमा पनि ठन्डा ठाउँमा पाइने सोही जन्तु। २. त्यसै जन्तुको नाभिनेर हुने र अनेक सुगन्धित वस्तु तथा

औषधि बनाउनमा प्रयोग गरिने सुगन्धी द्रव्यको गोलो थैली; बिना।

कस्तूरीमल्लिका/वल्लिका- *ना.* बियाँमा कस्तूरीको बास्ना आउने एक प्रकारको लता; लताकस्तूरी।

कस्तै- *क्रि.यो.* [कस्तो+ऐ] १. कस्तो नै; जस्तोसुकै। *वि.* २. कुनजस्तो।

कस्तो- *वि.* [के+जस्तो] १. केजस्तो, कुन किसिमको। २. आश्चर्य, रिस, झर्को, उदेक आदिमा प्रयोग गरिने शब्द (उदा.- कस्तो नजाती काम हुन गएछ; कस्तो मूर्ख मान्छे इ.)।

कस्मिरा/कस्मेरा- *ना.* [सं. कश्मीर, तुल = अङ्. कैश्मीअर] १. विशेष किसिमको ऊनबाट बनेको कोट आदि सिइने असल कपडा। २. कश्मीरमा बनेर नेपाल आएको त्यस्तो लुगा।

कस्मिरी- *वि.* [कश्मीर+ई] कश्मीरको; कश्मीरसित सम्बन्धित वा कश्मीरमा बनेको।

कस्मिरी मुद्रा- *ना.* गोरखपन्थी साधुहरूले कानमा लाउने, पहिले कश्मीरमा बन्ने गरेको स्फटिकको कुण्डल।

कस्मिरी केशर- *ना.* कश्मीरको पाम्पोर नाम गरेको स्थानमा विशेष मात्रामा पैदा हुने एक जातको फूलको केशर; कास्मिरी केशर।

कस्य- विभ. [सं.] पुरानो स्रेस्ता वा चिठीपत्र आदिमा प्रचलित 'स्य' प्रत्यययुक्त षष्ठी विभक्तिको रूप; को (सुब्बाकस्य पत्रम्; मुखियाकस्य पत्रमिदम्; इत बलभद्रकस्य कोटिकोटि कुर्नेस इ.)।

कस्यान- *ना.* [काँस+यान] काँसैकाँस भएको वन वा जग्गा; काँसघारी।

कहतारो- *ना.* [सं. कर्पर] आरीका छाँटको दही आदि जमाइने माटाको भाँडो।

कहनु- स. क्रि.[प्रा. कहइ< कथन+नु] बताउनु; भन्नु (कुरो, समाचार, कथा आदि)।

कहर- *ना.* [अ. कह्र] १. विपत्ति; आपत्; सङ्कट। २. दुःख; हैरानी।

कहर काट्नु- *टु.* दुःख खेप्नु। (उदा.- यसपल्ट त कहर काटेर पनि माल निखन्नै पऱ्यो)।

कहराउनु- *अ.क्रि.* [कहर+आउ+नु] कुनै कुराले च्याँठिनु; झर्किनु।

कहलाइ- *ना.* [√ कहलाउ (+आइ)] कहलाउने भाव क्रिया वा प्रक्रिया।

कहलाइनु- *अ.क्रि.* प्रसिद्ध होइनु; राम्रो वा नराम्रो नाम चलेको होइनु।

कहलाउनु- *अ.क्रि.* [कह+लाउ+नु] नाउँ चल्नु; नामी हुनु; प्रसिद्ध हुनु; कहलिनु।

कहलिनु- *अ.क्रि.* [कहलाउ+इ+नु] प्रसिद्ध हुनु; नाउँ चल्नु।

कहल्याइ- *ना.* कहलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

कहल्याइनु- *क.क्रि.* [कहल्याउ+इ+नु] साबित गराइनु; कायल पारिनु।

कहल्याउनु- स. क्रि. [कहालि+याउ+नु] १. कायल पार्नु; साबित पार्नु। २. हप्काउनु; तर्साउनु।

कहाँ- *क्रि.वि.* [प्रा. कहिं< सं. कुत्र] १. कुन ठाउँमा; कता। अव्य. २. कहाँ हो कहाँ; समता वा तुलनामा अति भिन्नता बुझाउने शब्द। (उदा.- **कहाँ राजा भोज, कहाँ गङ्गू तेली।** -उखान।)

कहाइ- *ना.* [√ कह (+आइ)] कहने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

कहाइनु- *क.क्रि.* भनाइनु; कहन लाइनु।

कहाउनु- *प्रे.क्रि.* भनाउनु; कहन लाउनु।

कहानी- *ना.* [मरा. कहाणी< प्रा. कहाणिआ< सं. कथनिका] मौखिक वा लिखित र वास्तविक वा कल्पित तथा गद्यमा लेखिएको, विशेषतः मनोरञ्जन गराउने वा शिक्षा दिने उद्देश्यले कथासूत्रमा उनिएको भावप्रधान वा विषयप्रधान घटना भएको रचना; कथा; किस्सा; आख्यायिका।

कहार- *ना.* परम्परागत रूपमा भारी, डोली, पानी आदि बोकेर जीविका चलाउने एक जाति। स्त्री. कहार्नी; कहारिन।

कहालिनु- *अ.क्रि.* [कहाली+नु] डर वा अत्यासले रिँगटा लाग्नु; कहाली लाग्नु; डराउनु; तर्सनु; आत्तिनु।

कहाली- *ना.* १. कुन्नै अग्लो ठाउँबाट तलतिर हेर्दा लाग्ने डर वा रिँगटा। २. डरलाग्दो वस्तु देख्ता हुने अत्यास।

कहावत- *ना.* [हि. कहा (कह)+बात (वत)] कुनै तथ्य वा अनुभूत सत्य भएको लोकप्रचलित कथन; लोकोक्ति; उखान।

कहिनु- *क.क्रि.* [कह+इ+नु] भनिनु; बताइनु।

कहिरन- *ना.* [कह+इरन] थाहा दिने उद्देश्यले कहिएको वा भनिएको कुरा; बयान; विवरण; हुलिया।

कहिले- *क्रि.वि.* [को+हिले] कुन समयमा, कुन बखतमा; कुन बेला।

कहिलेकहीँ/काहीँ- *क्रि.वि.* कुनै कुनै समयमा; बेलाबखत; आकलझुक्कल।

कहिल्यै- *क्रि.वि.* कहिले पनि।

कहीँ- *क्रि.वि.* [कहाँ+ई] १. कुनै ठाउँमा; कतै। २. कुनै बेला; कुनै समयमा; कोही बखतमा।

का- *प्रत्य.* [को] १. सम्बन्धकारक, षष्ठी विभक्ति 'को' को बहुवचन वा आदरार्थी रूप; संज्ञा शब्दसँग सम्बन्ध देखाउने एक विभक्ति चिह्न। *ना.* यो. २. 'सबै' वा 'थप' को अर्थ बुझाउने गरी द्विरुक्त नाम शब्दका बिचमा आउने शब्द (घरका घर, पोकाका पोका; लामका लाम इ.)।

काँकरी- *ना.* [√ काँक्री] हे. काँक्री। (उदा.- **काँकरीको बानैबान, कुदी आयो हनुमान; काँकरीलाई थाँकरी त फर्सीलाई छानु** (उखान)।

काँक्री- *ना.* [काँक्रो+ई] ससानो खालको काँक्रो; काँक्रोको क्षुद्रतावाचक शब्द; काँकरी।

काँक्री बियाँ- *वि.* काँक्राको बियाँजस्तो; त्यस्तै आकार वा बान्की भएको (दाँत, टिकी, बुट्टा इ.)।

काँक्रेविहार- *ना.* [काँक्री+विहार] सुर्खेत उपत्यकाको दक्षिणी भागमा पर्ने भग्नावशेष मात्र रहेको एक ऐतिहासिक स्थल। (उक्त भग्नावशेषमा ठुलठुला शिलाहरू छन् र तिनमा प्राचीन वास्तुकलाका नमुना पाइन्छन्।)

काँक्रो- *ना.* [सं. कर्कटी] खास गरी वर्षाकालमा लहरामा झाङ्गिएर फल्ने, हरियो वा सेतो, पातलो बोक्रा भएको र लाम्चो आकारको, सलादमा राखिने वा अचार पार्न हुने फलविशेष; ककडी। **काँक्रो चोरलाई मुड्कीको सास्ती** (उखान)।

काँगियो- *ना.* [सं. कङ्कतिका] १. केश मिलाउने वा सफा गर्ने कडा

रबर, प्लास्टिक, काठ (बाँस, श्रीखण्ड), धातु आदिद्वारा बनाइएको दाँतीदार वस्तु; कपाल कोर्न प्रयोग गरिने साधन; काँइयो; कँगयो; कँगिनी; काइँयो। २. काँगियोजस्तो देखिने हरिया चिल्ला पात हुने तथा पहेँलो फूल फुल्ने एक जातको रुख। ३. केराका कोसाहरूको पङ्क्तिदार समूह (एक घरीमा धेरै काँगियो केरा हुन्छन्।)। ४. कपडा बुन्ने तानमा धागो छिराएर मिलाइने अवयव।

काँग्रेस- *ना.* हे. कङ्ग्रेस।

काँच- *ना.* [सं. काच] बालुवा, सोडा, चुन आदि मिसाएर तयार पारिएको तथा चुरा, बोतल, ऐना आदि बनाइने चम्किलो, पारदर्शक, कडा र फुट्ने वस्तु; सिसा।

काँचुली- *ना.* [सं. कञ्चुक] शरीरबाट अलग भएर फेरिने सर्पको बाहिरी पातलो छाला वा पत्र।

काँचुली फेरिनु- *टु.* खराब अवस्थाबाट राम्रो अवस्थामा पुग्नु; स्थितिमा परिवर्तन आउनु।

काँचो- *वि.* [सं. कच्चर] १. नपाकेको; प्राकृतिक अवस्थाको (काँचो धागो, काँचो माटो, काँचो ईँट इ.); २. यन्त्र वा कलाद्वारा परिष्कृत नपारिएको (काँचो फलाम, काँचो पदार्थ इ.); अपरिपक्व। ३. बुद्धि, विचार, व्यवहार आदिमा पाको नभएको (काँचो मान्छे, काँचो उमेर इ.)।

काँचो कचिलो- *वि.* नपाकेको र चिचिलो (फलफूल वा खाद्य पदार्थ)।

काँचो पदार्थ- *ना.* माल तयार हुनुभन्दा पूर्वको वस्तु; कच्चा पदार्थ।

काँचो पात- *ना.* सुर्ती; तमाखु।

काँचो बारुद- *ना.* बन्दुकको नालमा भर्न, टोटा वा केप बनाउन तयार पारिएको धुलो बारुद।

काँचो भाँडो- *ना.* विश्वास गर्न नसकिने मानिस; अपत्यारिलो मान्छे।

काँचो माटो- *ना.* १. खनजोत गर्दा नमरेको माटो; पोल्दा नपाकेको माटो। २. मर्ने चोला; नाशवान् शरीर। (उदा.- शरीर काँचो माटो हो, यसको के ठेगान!)

काँचो मासु- *ना.* १. नपकाइएको वा नपाकेको मासु। २. स्त्रीको गुप्तेन्द्रिय।

काँचो लाहा- *ना.* शोधन नगरिएको वा आगोमा पगालेर छाप आदिमा प्रयोग नगरेका अवस्थाको लाहा।

काँजी- *ना.* [सं. काञ्जिक] सखर, मह, दही, मिलाएर बनाइने पेय औषधी; महारस; कुञ्जल।

काँजो- *ना.* [सं. काञ्जी] खुकुरी, कर्द, हँसिया, आदिका बिँडको टाउकामा जडिने पित्तल वा अरू कुनै धातुको मुन्द्रा।

काँट- *ना.* १. ढाँचाकाँचा; छाँट; ढङ्ग; किसिम (उदा.- तिनको काँट राम्रै छ।)। २. औकात; हैसियत (उदा.- आफ्नो काँटअनुसार पो बिहेवारी गर्नुपर्छ त!)। ३. समानता; बराबरी (उदा.- ती दुई भाइ काँट मिल्दा छन्)।

काँटछाँट- *ना.* १. काट्ने र छाँट्ने काम; संशोधन; शुद्धि; परिष्कार। २. रुखहरू काट्ने र छिमल्ने काम; काटकुट।

काँटा$_1$- *ना.* जिल्लाअन्तर्गतको भूभाग; तप्पा (प.ने.)।

काँटा$_2$- *ना.* [सं. कण्टक] १. सुनचाँदी जोख्ने सानो तुलो वा मालताल जोख्ने ठुलो तुलो; तराजु। २. त्यसरी मालसामान जोख्ने तुलाका डन्डी सोझिएको देखाउने जिब्री। ३. खानेकुरो खाँदा प्रयोग गरिने चुच्चा चुच्चा परेको चम्चा। ४. आइमाईहरूले कपालको शृङ्गार गर्दा प्रयोग गर्ने चेपुवा वस्तु; चिम्टी। ५. इनार, कुवा आदिमा खसेका कुनै वस्तु बाहिर झिक्न प्रयोग गरिने अङ्कुसे। ६. माछा आदि जलजन्तु समात्ने चुच्चे चिम्टी। ७. स्वेटर आदि हातले बुन्दा प्रयोग गरिने सुइरो। ८. काँढो; कण्टक।

काँटा चम्चा- *ना.* आधुनिक चलनमा खानेकुरो खाँदा सँगसँगै प्रयोग गरिने काँटा र चम्चा; काँटीचम्चा।

काँटावाल- *वि.* काँटा भएको वा हुने।

काँटी- *ना.* १. सानो काँटा। २. सर्प समाउने काममा प्रयोग गरिने टुप्पामा अङ्कुसे लागेको सानो लट्ठी। ३. नेल र हतकडी। ४. सलाईका एकातिर बारुद लगाइएका ससाना छेस्का। ५. काठ जोड्न वा भित्तामा केही झुन्ड्याउन ठोकिने एकातिर छातो भएको तिखो फलामे किलो। ६. घोडाको पिठिउँमा जिनका साथ कसिने एक साधन।

काँटाचम्चा- *ना.* हे. काँटा चम्चा।

काँटे- *वि.* [काँटा+ए] काँटा भएको; काँटासम्बन्धी; काँटाको।

काँटे आरो- *ना.* जुत्ता आदि सिउने काममा प्रयोग गरिने सानो वा अन्य कुनै प्रकारको काँटावाल आरो।

काँठ$_1$- *ना.* [सं. कण्ठ] केटाकेटीको घाँटीमा लगाइने कपडाले मोरिएको जन्तर; काँठो।

काँठ$_2$- *ना.* [सं. कच्छ] सहर, बजारदेखि बाहिरको ठाउँ; गाउँ बस्ती; कछाड।

काँठे- *वि.* १. काँठमा बस्ने; कछाडिया; गाउँले; कुनाली। २. सभ्यता नसिकेको; असभ्य; गँवार (काँठे मान्छे; काँठे मिजास; काँठे बोली इ.)।

काँठो- *ना.* [काठ+ओ] १. दालभात आदि पकाएको भाँडाको मुखनेर टाँसिएर रहने फिँजको लेउ वा तर। २. दुई छेउमा तुना लगाई गलामा बाँध्न हुने र पूरै छाती छोप्ने गरी बनाइएको, बच्चाले लगाउने भित्री लुगा; काँठ। ३. बादल, कुइरो आदिको घेरो।

काँठो भोटो- *ना.* न्वारानका दिन बालकलाई लगाइदिने भोटो र कपडाले मोरिएको जन्तर; काँठो।

काँड- *ना.* [सं. काण्ड] एक किसिमको शूल; बाण; तीर; शर।

काँडपाते- *ना.* गाईबस्तुलाई घाँस खुवाइने काँडका आकारको दुधिलो बुट्टे निगालो।

काँडपाते- *ना.* [काँडो+पाते] पातमा काँडैकाडा हुने एक जातको बोटविशेष।

काँडा- *ना.* [काँडोको ति. रू.] हे. काँडो।

काँडा उम्रनु- *टु.* डर लाग्नु; रौँको जरा दरदराउँदो हुनु।

काँडा थिच्नु- *टु.* मसानघाटबाट घर फर्कँदा प्रेत नफर्कोस् भन्ने आशयले बाटामा मलामीले काँडा थिचेर धूप दिनु।

काँडावाल- *वि.* काँडा भएको; काँडेदार।

काँडे- *वि.* [काँडो+ए] काँडैकाँडा भएको; काँडेदार; काँडावाल।

काँडे अम्बा- *ना.* रुखमा मयलका जस्तै काँडा र पात हुने अम्बा वा बेलौती।

काँडे कुरो- *ना.* काँडैकाँडा हुने एक प्रकारको घाँस वा त्यसमा हुने कुरो (लुगामा टाँसिने झुस)।

काँडे कुवेराक्ष- *ना.* बोट र कोसामा समेत काँडैकाँडा हुने, निलो गेडा फल्ने, पहेँलो फूल फुल्ने र अमिलीको जस्तो पात हुने एक लहरो वा त्यसैको गेडा (फल); कुवेराक्षी; लता करञ्ज।

काँडे चाँप- *ना.* कनकचम्पा; कर्णिकार।

काँडे चुत्रो- *ना.* मसिना काँडा र सिताराभन्दा अलि ठुला पात हुने एक प्रकारको चुत्रो।

काँडे तार- *ना.* काँडैकाँडा पारी बनाइएको फलाम वा अन्य कुनै धातुको बार बार्ने तार।

काँडेदार- *वि.* काँडैकाँडाले युक्त; काँडाजस्तो भएको; काँडे।

काँडे पैयुँ- *ना.* पैयुँको भन्दा सानो बोट; साना साना पात हुने, काँडेदार पैयुँको एक जात।

काँडे भन्टा/भिँडा- *ना.* डाँठ, पात, भेट्नु आदिमा काँडा हुने, ठुलो र निलो रङको एक प्रकारको भन्टा।

काँडे भ्याकुर- *ना.* नेपालमा मात्र पाइने एक प्रकारको चरो।

काँडे मयल- *ना.* काँडा हुने, सानो कालो फल फल्ने एक जातको मयलको बोट।

काँडे रायो- *ना.* पातको एक पाटामा छ चोसासम्म काँडा हुने एक जातको रायोको साग।

काँडे लुँडे- *ना.* काँडैकाँडा हुने एक प्रकारको लुँडे।

काँडे सल्लो- *ना.* रातो खोटो आउने र काँडा हुने एक प्रकारको सल्लो।

काँडो- *ना.* [सं. कण्टक] १. हाँगा, डाँठ, पात आदिमा पलाउने आलपिन वा सियाको टुप्पोजस्तो घोच्ने वस्तु। २. दुःख दिने मानिस; शत्रु। ३. सङ्कष्ट। ४. बाधा; अड्काउ; व्यवधान; भाँजो। ५. सालनाल। ६. डरले शरीरमा ठडिएका रौँ। ७. नदीनालामा बग्ने एक किसिमको विषालु फिँज।

काँढा- *ना.* [सं. क्वाथ] औषधी वा अनुपानका लागि जरीबुटी हाली राम्रोसँग पकाइएको रस; पानीमा मिस्री, मरिच, सुकुमेल, सुठो आदि हाली पकाइएको तागतिलो पेय पदार्थ; क्वाथ।

काँतर- *वि.* [सं. कातर] १. कुनै कामकुरामा आँट गर्न नसक्ने; दह्रो मुटु नभएको; डरछेरुवा; काथर; नामर्द; भीरु; हुपहारा; पानीमरुवा; पानीआन्द्रे। २. हडबडाएको; व्याकुल; अधीर।

काँतरिनु- *अ.क्रि.* डराउनु; काँतर बन्नु।

काँध- *ना.* [सं. स्कन्ध] पाखुरा जोडिएको जोर्नीदेखि गर्धनसम्मको शरीरको भाग; कुम; स्कन्ध।

काँधमा काँध मिलाउनु- *टु.* एकले अर्कालाई सहयोग गर्नु; समर्थन गर्नु; एकजुट हुनु।

काँध हाल्नु- *टु.* टेवा दिनु; सहयोग गर्नु; उक्साउनु।

काँधिनु- *अ.क्रि.* १. काम गर्न अल्छी गर्नु; ढिलाइ गर्नु। २. काँधे (बोकाहा) हुनु। ३. गह्रुकाउनु। ४. मोटाउनु।

काँधीकाठ- *ना.* [काँध+ई+काठ] मुर्दा बाँध्नका लागि प्रयोग गरिने बाँस वा काठ; मुर्दा बोकेर लैजाने काठ; घारो।

काँधे- *वि.* [काँध+ए] १. अर्काको झगडा वा मामला बोकेर हिँड्ने। २. काँध थापिदिने; आड दिने; उक्साउने। *ना.* ३. काँधमा राखिने वस्त्रादि; गलबन्दी; कँधेरी।

काँधे लौरी- *ना.* १. काँधमा मुढा आदि हाली तेर्छो पारेर बोक्दा त्यसमनि अर्को काँधबाट हालिने लाठो। २. 'ध' अक्षरको शिरमा तानिने डिको वा सो अक्षरलाई चिनाउने नाम।

काँप्नु- *अ.क्रि.* [सं. कम्प+नु] हे. काम्नु।

काँपिनु- *अ.क्रि.* काँप्ने होइनु; कामिनु।

काँस- *ना.* [सं. काश] १. सेतो झुप्पे फूल फुल्ने, कुशको जातको एक झार; काश। २. हे. काँसो$_{१}$।

काँसघारी- *ना.* धेरै काँस भएको ठाउँ; काँसको घारी।

काँसो$_{१}$- *ना.* [सं. कांस्य] तामा र राङको मेलबाट बन्ने एक उपधातु; काँस; कसकुट; कांस्य।

काँसो$_{२}$- *ना.* [सं. काश] घाँटी खसखसाउने गरी लागेको खोकी।

कांस्य- *ना.* [सं.] १ तामा र राङको मिश्रणबाट बन्ने, सेतो चहक हुने र ठक्कर लाग्दा पट्ट फुट्ने स्वभावको धातु; काँसो, चरेस। *वि.* २. काँसाको; चरेसबाट बनेको।

कांस्यकार- *ना.* काँसो वा चरेसको भाँडा बनाउने काम गर्ने एक जाति; नेवार जातिको एक थर; कंसाकार।

कांस्यताल- *ना.* काँसो धातुबाट बनेको दुई हातमा अल्झाई परस्पर रगडेर बजाइने बाजा; मुजुरा; झ्याली। २. मुजुरा वा झ्याली बजाउँदा सुनिने ध्वनि तरङ्ग।

कांस्ययुग- *ना.* काँसाको हतियारद्वारा युद्ध गर्ने युग; पुरातत्त्व-विज्ञानअनुसार पाषाणयुग र लौहयुगका बिचको समयावधि।

काइँकुइँ- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुइँ (द्वि.)] मुखबाट अस्वीकृति वा नकारात्मक शब्द ननिकालीकन; नाइँनास्ति; आनेकाने; चुँक्क।

काइँकोरी- *ना.* [बा. बो.] कपाल कोर्ने काम।

काइँयो- *ना.* हे. काँगियो।

काइँली- *ना.* हे. काहिँली।

काइँलो- *ना.* हे. काहिँलो।

काइते- *ना.* [सं. कायस्थ] लेखनदासको काम गर्ने वा त्यस्तो पेसा भएको एक वैश्य जाति; कायस्थ।

काइते अक्षर- *ना.* डिको नदिई प्रायः एकनासले लेखिएका र किरमिर खालका वा अन्सारले मात्र बुझ्नुपर्ने हस्तलिपि।

काइदा- *ना.* [अ. कायद] १. काम गर्ने तौरतरिका; कायदा; रीति; नियम। *वि.* २. राम्रो; सुन्दर; असल (काइदाको घर, काइदाको दही इ.)।

काइना- *ना.* ठुलठुला पात र फूलहरू धेरैजसो झरिसकेपछि रहलपहल रहेका ससाना पात र फूल।

काई- *ना.* १. सिमसार वा रुखमा उम्रने हरियो मसिनु भ्याउ; पानीभ्याउ। २. दाँत वा जिब्रामा लाग्ने सेतो गनाउने लेउ; कस। ३. बिरामी पर्दा हत्केला, पैताला, नङ आदिमा देखा पर्ने कालो मयल। ४. सफा नगर्दा लिङ्ग वा योनिमा जम्ने मयल। ५. ढुङ्गा, माटो आदिमा लाग्ने चिप्लो वस्तु; लेउ। ६. काठ, धातु आदिका भाँडाभित्र जम्ने मयल; काउली।

काउँकाउँ- *क्रि.वि.* [अ. मू. काउँ (द्वि.)] हे. क्याउँक्याउँ।

काउकाउ- *क्रि.वि.* [अ. मू. काउ (द्वि.)] १. कुतकुती लाग्ने वा लगाउने किसिमले। *ना.* २. कागको बचेरो (बालबोलीमा)।

काउकुती- *ना.* शरीरका खास खास अङ्गमा हलुका स्पर्श गर्दा वा घोच्दा पैदा हुने हाँसो वा झस्को; कुतकुती; गुदगुदी।

काउछे- *ना.* [काउछो+ए] १. सहिदहरूका कारणले चर्चित सिन्धुली जिल्लाको एक गाउँ। *वि.* २. हे. काउसे।

काउछे सिमी- *ना.* हे. काउसे सिमी।

काउछो- *ना.* हे. काउसो।

काउडीकाने- *वि.* खास गरी बालकलाई माया गर्दा भनिने शब्द।

काउडो- *वि.* भैंसीलाई गाली गर्दा भनिने शब्द।

काउन्टर- *ना.* [अङ्.] १. पसल, ब्याङ्क आदिमा पैसाको कारोबार वा लेनदेन गर्न व्यवस्था गरिएको अलग एकाइ वा ठाउँविशेष। २. पैसा गन्ती गर्ने व्यक्ति।

काउबुजी- *ना.* [बा. बो.] १. किरो; गुजी; बुजी;। (उदा.- काउबुजी आयो भनेर डराउनु हुँदैन है भाइ!)। २. हे. काउबुडी।

काउबुडी- *ना.* १. केटाकेटीहरूलाई काउकुती लगाउँदा भनिने शब्द; काउबुजी। २. काउकुती।

काउली$_1$- *ना.* [अङ्. क्यालीफ्लावर] चारैतिर हरिया ठुला पात हुने र बिचमा सेतो ठुलो खँदिलो फूल फुल्ने तरकारीविशेष; फूलकोपी; फूलगोभी; कोपी।

काउली$_2$- *ना.* [काई] हे. काई; लेउ।

काउलो- *ना.* [सं. ककुभ] चिलाउनेका जस्ता पात हुने र गोल फल फल्ने, हृदयरोगलाई हित हुने फलविशेष।

काउसे- *वि.* [काउसो+ए] काउसोजस्तो; काउसाको छाँटको।

काउसे सिमी- *ना.* निलो तथा सेतो पत्र भएको फूल फुल्ने, कोसामा काउसाको जस्तो भुस हुने एक जातको सिमीको बोट वा त्यसैको कोसा।

काउसो- *ना.* [√ काउछो] १. निलो फूल फुल्ने, खैरो रङको, टुप्पो घुमेको, सिमीको जस्तो कोसा लाग्ने र कोसामा विषालु सेतो भुस हुने, सो भुस शरीरमा लाग्दा साह्रै चिलाउने लहरो; काउछो। *वि.* २. पछि लागेर छोड्दै नछोड्ने वा साह्रै रोऱ्याइँ गर्ने (मानिस)।

काक- *ना.* [सं.] काग; कौवा।

काकगवेषण- *ना.* १. असम्भव कुरा वा वस्तुको खोजी। २. कागको जस्तो तिखो चलाखीले गरिने खोजतलास।

काकगोलक- *ना.* जुन आँखाले हेर्नुपऱ्यो त्यतैपट्टि सर्ने कागको आँखाको नानी। (त्यसै कल्पनामा कागलाई 'एकदृक्' भनिएको हो।)

काकजङ्घा- *ना.* १. कागको जाँघजस्तो आकारका राता फूल फुल्ने एक प्रकारको बुटी। २. लालगेडी; रातीगेडी; रत्ती। ३. मसी।

काकजम्बु- *ना.* कुवा वा तलाउ, नदीको नजिकमा हुने, अतिसानो, प्रायः कागैले मात्र खाने जामुनका जातको फल।

काकताली- *ना.* १. अकस्मात् वा अप्रत्याशित रूपबाट भएको दुर्घटना। *क्रि.वि.* २. संयोगले; पूर्वयोजनाविना नै।

काकताली न्याय- *ना.* संयोगवश हुन वा मिल्न जाने कुनै घटना।

काकदन्त- *ना.* १. कागको दाँत। २. अस्तित्व नै नभएको असम्भव कुरो।

काकपक्ष- *ना.* बालक वा तन्नेरीहरूका दुवै कनपटीका लामा लामा केश (विशेष गरेर क्षेत्रीहरूको)।

काकपद/पाद- *ना.* १. हस्तलिखित ग्रन्थादि पाण्डुलिपिमा कुनै अक्षर, पद आदि छुटेको सङ्केत गर्दा प्रयोग गरिने चिह्न (^); कागखुट्टे। २. सम्भोगको एक विशेष रीति।

काकपुष्ट- *ना.* कोइली; कोकिल।

काकबलि- *ना.* १. कार्तिक कृष्ण त्रयोदशीका दिन धार्मिक दृष्टिकोणले कागलाई खान दिइने चिजबिज; कागतिहारको दिन कौवालाई दिइने बलि। २. श्राद्धका समयमा कौवालाई दिइने भोजनको अंश।

काकवन्ध्या- *ना.* एउटा मात्र छोरो पाएर फेरि कुनै सन्तान नजन्माउने स्त्री।

काकली- *ना.* [सं.] १. मधुर अस्फुट ध्वनि; श्रुतिमधुर तरङ्ग; मन्दमधुर स्वर। २. कैंची।

काका$_1$- *ना.* [फा.] बाबुको भाइ; कान्छा बाबु; कान्छाबा।

काका$_2$- *क्रि.वि.* [अ. मू. का (द्वि.)] १. काग वा कौवा कराउँदा आवाज निस्कने चालमा। *ना.* २ त्यस्तो आवाज।

काकाकुल- *ना.* [सं. काककुल] १. पानीका लागि मेघमा भर पर्ने एक पक्षी; चातक। २. पानी खान लाग्दा नदिनेलाई प्रयोग गरिने शब्द।

काकाकौवा- *ना.* [√ काकातुवा] १. कल्की भएको, रङगीबिरङ्गी सुगा जातिको एक पक्षी वा चरो; काकातुवा। २. सालको पातलाई बिचमा चिरी सिन्का घुसारेर कौवाका पखेटा जस्तै पारी हल्लाउँदै केटाकेटीले खेल्ने खेल।

काकातिल- *ना.* घाँटीमा रातो डल्लो भुन्डिएको एक पक्षी।

काकातुवा- *ना.* [मल. ककतुअ] हे. काकाकौवा।

काकी- *ना.* [काका+ई] काकाकी स्त्री; कान्छी आमा।

काकु- *ना.* [सं.] १. भय, शोक, क्रोध आदि संवेगका कारणले स्वरमा आउने परिवर्तन। २. स्वीकारात्मक अर्थलाई प्रकट गर्ने निषेधात्मक शब्द। ३. गुनगुनाहट। ४. जिब्रो।

काकुल- *ना.* [सं. काकपक्ष] मिलाएर छाँट पारी काटिएको कपाल; जुल्फी।

काकुलाइ- *ना.* काकुलिने क्रिया वा प्रक्रिया।

काकुलिनु- *अ.क्रि.* घुम्रिनु; कुलकुलाउँदो हुनु (कपाल आदि)।

काकुवक्रोक्ति- *ना.* [सं.] कण्ठध्वनि विकारका आधारमा वक्ताले बोलेको वाक्य सुनेर श्रोताले अभिप्रेत अर्थबाट इतर अर्थको व्यञ्जना गर्ने वाक्‌विन्यास; वक्रोक्ति अलङ्कारको एक भेद।

काकोल- *ना.* [सं.] १. एक जातको काग; कालो काग, पहाडी काग; ढोले। २. सर्प। ३. विष (हलाहल)।

काकोली- *ना.* [सं.] मरुई लताविशेष।

काख- *ना.* [प्रा. कक्ख > सं. कक्ष] बसेका अवस्थामा मानिसको कम्मरदेखि घुँडासम्मको अग्रभाग; पलेँटीको माथिल्लो भाग; अङ्क।

काखको बालो- *ना.* चिचिलो बालक; साह्रै सानो नानी।

काखी- *ना.* [प्रा. कक्ख] काँधको जोर्नी पर्ने कुममन्तिरको खोपिल्टो; खुकुनी; कोखेलो।

काखे- *वि.* [काख+ए] **१.** अर्काको काखमा मात्र बसिरहन मन गर्ने (बालक)। **२.** काखमा राख्न मात्र ठिक्क हुने।
काग१- *ना.* [अङ्. कर्क] **१.** औषधी आदि राखिएको बोतलमा बिर्को लगाउन प्रयोग गरिने कमलो काठको वस्तु; भित्री बिर्को; बुजो। **२.** मटितेल आदि खन्याउन प्रयोग गरिने सोली; ट्वाक।
काग२- *ना.* [सं. काक] चिल्लो कालो प्वाँख हुने, रुखो र कर्कश स्वर निकालेर कराउने एक जातको केही लाम्चो चरा; कौवा; काक।
कागखुट्टे- *ना.* हे. काकपद/काकपाद।
कागचुच्चे- *ना.* कागको टाउकाको जस्तो आकारको फल फल्ने, निलो फूल फुल्ने, करेलाको झैं पात हुने लताविशेष; त्यसकै फल वा फूल।
कागज- *ना.* [फा.] कागत; पत्र।
कागजपत्र- *ना.* विभिन्न विषयका कागजहरू; कागजात।
कागज जाँच- *ना.* हे. कागत जाँच।
कागजात- *ना.* विभिन्न विषय लेखिएका कागजहरूको फाइल; कागजपत्र; मिसिल।
कागजी- *वि.* [कागज+ई] **१.** कागजसम्बन्धी; कागजमा आधारित। **२.** कागजको जस्तै पातलो खोस्टा वा बोक्रा हुने (फलफूल आदि)। **३.** व्यवहारमा आउन कठिन भई सिद्धान्तमा मात्र आधारित (कागजी योजना, कागजी कार्यक्रम इ.)।
कागजी पाट- *ना.* नेपाली कागज बनाउने एक कच्चा पदार्थ।
कागजी बदाम- *ना.* लाम्चा पात, ससाना राता फूल र लाम्चो आकारको फल फल्ने एक रुख वा त्यसैको फल।
कागत- *ना.* [अ.] **१.** लेख्न, छाप्न, चित्र बनाउन, पोकापोकी पार्न आदि कामका निम्ति प्रयोग हुने, काठ, गुदी, भुत्रो आदिबाट बनाइने पातलो र लचिलो वस्तु; कागज; पत्र। **२.** लिखित प्रमाण (तमसुक, भर्पाई आदि)।
कागत जाँच- *ना.* अड्डा वा कार्यालयमा भएका आयव्यय तथा अन्य विषयसम्बन्धी कागजातहरूको जाँचबुझ गर्ने काम; कार्यालयीय कागजपत्रहरूको निरीक्षण।
कागतपत्र- *ना.* कागजपत्रहरूको समूह; कागजात।
कागतिहार- *ना.* [काक+तिहार] कार्तिक कृष्ण त्रयोदशीका दिन कागलाई बलि दिने परम्पराअनुसारको चाड; तिहारका चाडको पहिलो दिन।
कागती- *ना.* [√ कागजी] अर्धउष्ण प्रदेशमा फल्ने, फिक्का पहेँलो बोक्रा र रसिलो तथा अमिलो गुदी हुने, अचार बनाइने र दाल वा तरकारीमा निचोरेर खाइने गोलाकार तथा केस्रादार एक फल।
कागते- *ना.* [कागत+ए] कागतको; कागतपत्रसम्बन्धी।
कागते हुलाक- *ना.* पृथ्वीनारायण शाहका पालामा कागतपत्र मात्र ओसारपसार गर्ने हुलाकी।
कागुनु- *ना.* [सं. कङ्गु] जौका जस्तै पात र बाला हुने एक बोट वा त्यसैका बालामा फल्ने घिउ रङको सर्स्युंजस्तो दाना; आयुर्वेदअनुसार वायुवर्द्धक र पुष्टिकारक गुण भएको पहेँलो, सेतो र कालो रङ हुने त्यसैका भिन्न भिन्न भेद।
कागे- *वि.* [काग+ए] **१.** कागजस्तो; कालो; सिकुटे। **२.** कागे भेडो।
कागे किरो- *ना.* काला खबटे पखेटा हुने एक जातको सानो फट्याङ्ग्रो।
कागे जिउ- *ना.* पातलो सिकुटे शरीर।
कागे भिँजा- *ना.* कागले गुँड लाउने जस्ता मसिना झिक्राझिक्री।
कागे ठेकी- *ना.* बिहामा दुलहापट्टिबाट दुलहीकहाँ पठाइने लग्नपत्रिका र मङ्गलका निमित्तको दहीठेकी; साइपाटो।
कागे भलायो- *ना.* भलायोको एक प्रकार।
कागे भेडो- *ना.* एक प्रकारको घरपालुवा भेडो।
काङ्क्षा- *ना.* [सं.] **१.** इच्छा; चाहा; अभिलाषा; कामना। **२.** झुकाउ; रुचि।
काङ्क्षित- *वि.* काङ्क्षा वा इच्छा गरिएको; अभिलषित।
काङ्क्षी- *वि.* कामना गर्ने; चाहना गर्ने; इच्छुक; अभिलाषी (आकाङ्क्षी, शुभाकाङ्क्षी इ.)।
काङ्गियो- *ना.* [सं. कङ्कतिका] **१.** हे. काँगियो। **२.** प्रायः घैया गोड्ने काममा प्रयोग हुने दाँतैदाँत भएको फलामे हतियार; एक किसिमको लिँडुल्को।
काङ्ग्रेस- *ना.* हे. कङ्ग्रेस।
काछ- [सं. कच्छ] **१.** तिघ्रा र भुँडीको जोर्नीस्थिल; तिघ्राको काप; जाँघे। **२.** किनार; छेउ।
काछबन्दी- *ना.* सानो खालको धोती; ठाडो धरो; लगौंटी।
काछे- *ना.* सिलाएको लँगौटी।
काज१- *ना.* [अङ्. कग] लुगाहरूमा टाँक छिराई बन्द गर्नका निम्ति बनाइएको प्वाल; टाँकघर।
काज२- *ना.* [सं. कार्य] **१.** कार्य; काम। **२.** केही वा निर्धारित अवधिका निमित्त कुनै पनि सरकारी वा गैरसरकारी सेवामा रहेको बहालवाला कर्मचारी, शिक्षक आदिले अर्को संस्था वा कार्यालयमा गई गरेको सावधिक सेवाकार्य।
काजकिरिया- *ना.* परम्परागत रीतिअनुसार मृतकका नाउँमा तेह्र दिनभित्र गरिने अञ्जलिदान, पिण्डदान आदि अन्त्येष्टि क्रिया; मरौपरौको काम; क्रियाकर्म।
काजवार- *ना.* **१.** चाडपर्व; कार्यक्रम। **२.** मेलोमेसो। **३.** जोहो।
काजी- *ना.* [अ.] **१.** माध्यमिककालीन नेपालको मुख्य प्रशासक; मन्त्री वा सो सरहको पद। **२.** निजामतीतर्फ उच्च दर्जाको अधिकारी वा सो अधिकारीको पद। **३.** क्षत्रीलाई आदर गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। **४.** नेवारका केटाकेटीलाई स्नेह जनाउँदा वा मान राख्दा प्रयोग गरिने शब्द। *वि.* **४.** कर्मशील; क्रियावान् (कामकाजी मान्छे, कामकाजी कुरो इ.)।
काजु१- *ना.* [अङ्. कास] उष्ण-प्रदेशमा फल्ने बदामजस्तो तर केही घुमुर्किएको र सेतो रङको हुने, मरमसलामा प्रसिद्ध सुक्खा फलविशेष।
काजु२- *वि.* [काज+उ] काममा पोख्त; कार्यदक्ष।
काजू- *वि.* हे. काजु२।
काञ्चन- *ना.* [सं.] **१.** सुन; सुवर्ण। **२.** धनसम्पत्ति; ऐश्वर्य। **३.** प्रभा; दीप्ति। **४.** कोमल तन्तु। **५.** धतुराको बोट। **६.** चाँपको फूल।

काञ्चन पुरुष- *ना.* आशौचको एघारौँ दिनमा मृतकको उद्धारका निम्ति महाब्राह्मणलाई दानस्वरूप दिइने सुवर्णपत्रमा लेखिएको पुरुषको आकृति।

काञ्ची- *ना.* [सं.] १. स्वास्नीमानिसहरूको मेखला; करधनी; कन्धनी। २. हिन्दूहरूमा पवित्र ठानिएका सात नगरीमध्ये दक्षिण भारतमा स्थित एक नगरी।

काञ्जिक- *ना.* [सं.] दुध वा दहीको पानी फटाई त्यसमा नुन, मसला हाली साँधेको पेय पदार्थ; माडको अचार; काँजी।

काट्नु- स. क्रि. [सं. कर्तन] १. कुनै वस्तुलाई हतियारले हान्नु। २. टुक्रा पार्नु; छिन्ने गराउनु। ३. अक्षर केर्नु वा मेट्नु। ४. रेल, मोटर आदिको टिकट किन्नु। ५. बिल, चेक, पुर्जी आदि लेखी जारी गर्नु। ६. समय बिताउनु। ७. उल्लङ्घन गर्नु; नाघ्नु। ८. अर्काले बोलेको कुरा नटुङ्गिदै बिचैमा बोल्नु। ९. हिसाब आदि कट्टी गर्नु। १०. कुनै आज्ञा, आदेश, तर्क आदिलाई रद्दी पार्नु वा तिनको खण्डन गर्नु।

काट- *ना.* [सं. कर्त्त] काट्ने काम; कटाइ (काटछाँट, मारकाट इ.)।

काटकुट- *ना.* १. कुनै वस्तुलाई काटेर वा फोरेर ससाना टुक्रा पार्ने काम। २. भाषाका अशुद्ध रूप र अनावश्यक अंशलाई हटाएर परिष्कृत रूप दिने कार्य।

काटछाँट- *ना.* काट्ने र छाँट्ने काम; काटकुट।

काटमार- *ना.* १. काटोछिनु; लडाईं। २. देवस्थल आदिमा बलि वा भोग दिने कार्य; काट्ने र मार्ने काम; हिंसा।

काटा- *ना.* काट्ने साधन वा भाँडो; हतियार (बालबोलीमा)।

काटाकाट- *ना.* [काट्+आ+काट्] १. बाझाबाझ; काटोछिनु। २. एकले अर्काको हानि पुऱ्याउने काम। ३. परस्परमा खुकुरी आदि हतियार प्रयोग गर्ने काम। ४. वैरभाव; शत्रुता। ५. एकले अर्काको भनाइ, सिद्धान्त आदिको खण्डन वा विरोध गर्ने काम।

काटिनु- *क.क्रि.* [काट्+इ+नु] काट्ने काम गरिनु; टुक्र्याइनु।

काटीकुटी- *ना.* [काट+ई+कट+ई] १. दुई मानिसका बिचमा वा कुनै दुई थरी विषय वा कुराका बारेमा परस्पर रूप, ढाँचा, बोलाइ, आचरण आदि गुणको तुलना गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। २. दुरुस्त; उस्तै। (उदा.- राम काटीकुटी उसको बाबु जस्तै छ।)

काटे- *क्रि.वि.* [काट्+ए] काट्ता पनि; पटक्क; ठ्याम्म।

काटे नमिल्ने- *वि.* पटक्क नमिल्ने; ठ्याम्म नहुने।

काटोछिनु- *ना.* [काट्+छिनु] ठुलो शत्रुता; काटाकाट; मारामार।

काट्टे- *वि.* [काट्टो+ए] १. एघारौँका दिनमा मृतकका नाउँमा दिइएको अन्न हसुर्ने; काट्टो खाने। *ना.* २. त्यस्तो काट्टो खाने खालको बाहुनलाई अपहेलनापूर्वक भनिने शब्द।

काट्टो- *ना.* १. मरेका एघारौँ दिनमा मृतकका उद्देश्यले खुवाइने भोजन तथा दान गरिने वस्तु। २. बिरालाको बिस्टा। ३. बलैले खानुपर्ने तुच्छ खानेकुरो।

काट्ने- *वि.* [काट्+ने] १. धारिला हतियारले हान्ने वा दाँतिला हतियारले रेट्ने। २. काट्नुपर्ने। ३. साह्रै चिसाले काट्ला जस्तो; असाध्यै ठिहिऱ्याउने। ४. बिटसम्म आउने। ५. उछिनेर बोल्ने। *ना.* ६. उपर्युक्त प्रकारको मानिस वा वस्तु।

काट्ने निम्ठो- *ना.* बिटको बराबरी; बिटसम्म (उदा.- चिउरा हो र भुसी भर्नलाई? चामल त काट्ने निम्ठो नै भरिन्छ नि।)।

काट्ने भाँडो- *ना.* धारिलो हतियार (खुकुरी, खुर्पा, हँसिया इ.)।

काट्नेसी र कुट्नेसी- *ना.* [काट्ने+असि, कुट्ने+असि] १. काट्ने हतियार र कुट्ने सामान। २. काट्ने र कुट्ने काम।

काठ- *ना.* [प्रा. कट्ठ< सं. काष्ठ] १. रुखका बोक्राभित्रको कडा वस्तु; रुख ढाली बनाइएका थाम, दलिन, बिम, निदाल, तखता आदि घर बनाउने सामग्री; कुर्सी, मेच, ढोका, टेबुल आदि तयार गर्ने कच्चा पदार्थ; टिम्मा। २. दाउरा। ३. मुला, गाजर, ग्याँठकोपी आदिमा छिप्पिएपछि गुदीका पत्रमा लाग्ने काठजस्तो साह्रो जालो।

काठगोदाम- *ना.* संस्थान वा निजी स्तरमा दलिन, निदाल आदि काठहरू ल्याएर थुपार्ने र बिक्रीबेपार गर्ने निश्चित ठाउँ।

काठतुलसी- *ना.* धानको एक प्रकार।

काठपात- *ना.* सबै खालका काठलाई सामूहिक रूपमा भनिने नाम; काठहरूको समूह; दाउरा, झिँजा आदि।

काठमहल- *ना.* पहिले पहिलेको वनविभाग।

काठमाडौँ- *ना.* [सं. काष्ठमण्डप] १. नेपालको राजधानी सहर; कान्तिपुर; कान्तिपुरी। २. मल्लकालका उपत्यकाका तीन राज्यमध्ये एकको राजधानी।

काठमाडौँले/ली- *वि.* काठमाडौँको निवासी; काठमाडौँको रैथाने।

काठिनु- *अ.क्रि.* [काठ+इ+नु] काठ झैँ अररो हुनु; जाडोले कठ्याङ्ग्रिनु; गँगरिनु।

काठिन्य- *ना.* [सं.] कठिनाइ; कठिनता।

काठिया- *ना.* लाटोकोसेरोजस्तो एक जातको चरो।

काठी₁- *ना.* [सं. काष्ठ] १. घोडाको पिठ्युँमा बस्नका निम्ति जिनमनि कसिने खास गरी छालाको आसन वा काठको साँचो। २. साइकल, मोटर साइकल आदिमा बस्नका निम्ति राखिने सिट।

काठी₂- *ना.* [काठो+ई] 'काठो' को स्त्रीलिङ्गी शब्द।

काठे- *वि.* [काठ+ए] १. काठको; काठसम्बन्धी; काठमा हुने। २. काठ वा छोक्रा धेरै भई रस कम भएको। *ना.* ३. लिङ्गका अखटामा देखापर्ने गन्हाउने सेतो पदार्थ।

काठे अमला- *ना.* ससाना गेडा हुने एक जातको अमला।

काठे उखु- *ना.* काठ झैँ साह्रो हुने एक प्रकारको उखु; ढोडे उखु।

काठे किरो- *ना.* काठमै उत्पन्न भई काठ खाएरै बाँच्ने एक किरो।

काठे केरा- *ना.* कोसामा साह्रो नसा हुने एक जातको केरा।

काठे चाँप- *ना.* पहेँलो फूल फुल्ने, राता गेडाका झुप्पा लाग्ने, सेतो काठ हुने एक जातको चाँप; वनचाँप।

काठे च्याउ- *ना.* रुखमा उम्रने, सेतो वा खैरो रङ्गको डाँठ हुने एक प्रकारको च्याउ।

काठे ज्यामिर- *ना.* पहेँलो बोक्रा हुने एक खालको ज्यामिर; नाइटे ज्यामिर।

काठे डुम्री- *ना.* एक जातको डुम्रीको रुख।

काठे न्याउरी- *ना.* न्याउरीमुसोको एक प्रकार।

काठे पिपल- *ना.* पिपलको जस्तो पात भई ठुलठुला पहेँला फूल फुल्ने र गोल फल फल्ने रुखविशेष वा त्यसैको फल; फलीश।

काठेपाते- *वि.* काठपातसम्बन्धी; काठपातबाट तयार पारिएको; काठको।

काठे फुसी- *ना.* जननेन्द्रियमा उब्जने गन्हाउने मयल।

काठे मन्सरा- *ना.* मोटो मोटो हुने मन्सरा जातको धान वा त्यसको चामल।

काठो- *ना.* [काट्टो +?] अन्य जातले बाहुनलाई हियाएर भन्ने शब्द।

काढ्नु- स. क्रि. १. उखेल्नु (धान, कोदो आदिको बिउ)। २. थुत्नु; फुकाल्नु (छाला, लुगा इ.)। ३. निकाल्नु; झिक्नु (भातको माड, मह इ.)। ४. चुहाउनु (राल, आँसु इ.)। ५. ओराल्नु; हटक गर्नु (जात, भात इ.)। ६. बचरा निकाल्नु (फूलबाट)। ७. माग्नु वा लिनु (ऋण, सापट इ.)। ८. उच्चारण गर्नु (अक्षर, नाम इ.)।

काढाकाढ- *ना.* पालैपालो काढ्ने काम।

काढिनु- *क.क्रि.* काढ्ने काम गरिनु।

काण्ड- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको खण्ड वा भाग। २. रुखको हाँगो; डाली; शाखा; आँख्लो। ३. पुस्तक आदिका कुनै अध्याय वा प्रकरण। ४. अप्रिय तथा नराम्रो घटना (लाइब्रेरी काण्ड, हत्याकाण्ड इ.); अशान्तिको स्थिति। ५. कुनै कुराको हद वा सीमा (काण्ड पुग्नु, काण्ड पुऱ्याउनु इ.)। ६. धनुका बिचको मोटो भाग; बाण; तीर।

कात्नु- स. क्रि. धागो बनाउनु; सुत निकाल्नु; धागो निकाल्नु; बत्ती पार्नु।

कातन्त्र- *ना.* [सं.] सर्ववर्माद्वारा लेखिएको एक संस्कृत व्याकरण; कलाप व्याकरण।

कातर- *वि.* [सं.] हे. काँतर।

कातिनु- *क.क्रि.*[कात्+इ+नु] बत्तीको धागो बनाइनु; बत्ती बाटिनु।

काती- *ना.* [सं. कातैल] १. पिनासमेत मिसिएर थिग्रिएको तेलको लेदो; थिग्रेनी। २. टुकी आदि बाल्दा डढेर रहेको सलेदो वा फित्ताको कालो सिट्ठी; थुर। *वि.* ३. औधी मैलो; साह्रै मैलो।

कात्तिक- *ना.* [सं. कार्तिक] वर्षको सातौँ महिना; असोज र मङसिरका बिचको महिना।

कात्तिके- *वि.* [कात्तिक+ए] १. कामातुर; बढी सम्भोगको इच्छा गर्ने (कुकुर, मानिस आदि)। २. कात्तिक महिनासँग सम्बन्धित; कात्तिकमा फल्ने, उम्रने वा पाक्ने (बालीनाली)।

कात्तिके औलो- *ना.* कात्तिकमा जाडो र गर्मीको दोसाँध हुने बेला कछार, घाँच र खोचतिर आउने जरो।

कात्तिके बोडी- *ना.* कात्तिक महिनामा फल्ने गाढा हरियो र छोटो कोसामा सेतो गेडा लाग्ने एक जातको गुलियो गुलियो स्वादको बोडी।

कात्यायन- *ना.* [सं.] १. पाणिनिको अष्टाध्यायीका व्याकरण सूत्रलाई पूर्ण पार्न वार्तिकको रचना गर्ने एक प्रसिद्ध वैयाकरण ऋषि। २. श्रौतसूत्रका प्रवर्तक; वररुचि; पुनर्वसु; मेधाजित्।

कात्यायनी- *ना.* १. दुर्गाको एक मूर्ति वा रूप। २. कात्यायन ऋषिकी पत्नी। ३. गेरु वस्त्र धारण गर्ने अधबैंसे विधवा।

कात्री- *ना.* १. पिङको काम्रो। २. कोलको बियो र ढिकुवालाई जोड्ने तेर्सो काठ।

कात्रो- *ना.* [सं. कृत] मुर्दालाई ढाक्ने र बेर्ने सेतो कपडा; शववस्त्र।

काथर- *वि.* [√ कातर] हे. काँतर।

कादम्बरी- [सं.] १. कदम्बका फूलबाट बनाइएको रक्सी; उखुको मदिरा। २. हात्तीको गण्डस्थलबाट बहने मद। ३. सरस्वतीको एक उपाधि। ४. पोथी कोइली। ५. बाणभट्टरचित एक गद्यकाव्य।

कादम्बिनी- *ना.* [सं.] १. बादलको लामो पङ्क्ति वा तह; मेघमाला। २. मेघरागको एक रागिनी।

कादो- *ना.* [सं. कर्दम] हिलो; धान रोपाइँ गर्न हिल्याइएको माटो।

कान- *ना.* [सं. कर्ण] १. ध्वनितरङ्ग वा शब्दलाई ग्रहण गर्ने शरीरको अङ्ग; शरीरको एक ज्ञानेन्द्रिय; श्रवणेन्द्रिय; कर्ण। २. कानका आकारको कुनै वस्तु (भाँडाबर्तनका कडा आदि)। ३. बाह्रखरीको एक मात्रा; आकार (ा); कान्नानी। ४. नाम्लाको पातामा बरियो छिराउन बनाइएको बिचमा प्वाल भएको दुईतिरको भाग।

कान उखेल्नु- *टु.* सास्ती दिनु।

कानकटुवा/कट्टु- *वि.* कान काटिएको वा चिरिएको; कनफट्टा; कनकट्टा; बुच्चे; कानचिरा।

कान काट्नु- *टु.* १. पक्कै हो भन्नु। (उदा.- यो कुरो नभए मेरो कान काटिदेऊ)। २. सास्ती दिनु।

कान खानु- *टु.* झर्को लाग्नु।

कानखाने- *वि.* धेरै कराउने; चर्को; दिक्क लाग्ने।

कानचिरा- *वि.* कानकटुवा; कनफट्टा।

कानढाक्ने- *ना.* कान छोप्ने वस्त्र; ओढ्ने।

कानढुङ्ग्री- *ना.* महिलाहरूले कानमा लगाउने सुनको गहना।

कानन- *ना.* [सं.] १. वन; जङ्गल। २. बगैँचा। ३. घर।

कानपाते- *ना.* [कान+पाते] हे. सरताप्रे।

कानपासा- *ना.* [कान+पास] नारीहरूले कानमा लगाउने टपजस्तो तीन चोसा परेको बिचको चोसो अलि माथिसम्म उठेर केही घुमेको गहना।

कान मन्त्राइ- *ना.* [कान+मन्त्राइ] १. कुरा सिकाउने काम। २. पोल लगाइ।

कानसिन्की- *ना.* [कान+सिन्की] हे. कालीसिन्की।

काना१- *ना.* [√ कान] कान। (कानाकाटी आदि)।

काना२- *ना.* [कानो+आ] १. तीनवटै पोट मिली हुने पासा खेलको एक दाउ। *वि.* २. कानो।

कानाकौडी- *ना.* १. फुटेको वा खोटो कौडी। २. ज्यादै थोरै वा नगण्य धनसम्पत्ति; थोरै धन। (तुल. पैसा न कौडी बजार बजार दौडी।)

कानीन- *ना.* [सं.] १. अविवाहित वा कुमारी स्त्रीबाट जन्मिएको छोरो; कन्यापुत्र। २. व्यास। ३. कर्ण।

कानु- *वि.* [√ कानो] १. एउटा आँखाले मात्र देख्ने; एकआँखे; कानो। २. *ना.* मधेशतिर बस्ने एक जाति।

कानुन- *ना.* [अ. कानून] जनताद्वारा निर्वाचित राष्ट्रिय प्रतिनिधिहरू भएको व्यवस्थापिकासभाले राष्ट्रलाई व्यवस्थित रूप दिन बनाएको नियमले ऐनको रूप लिएको समूह; राज्यमा सुचारु रूपले न्यायिक

व्यवस्था कायम राख्न बनाइएका नियमावलीहरूको समष्टि रूप; ऐन, सवाल, नियम, आदेश आदि।

कानुन किताब- *ना.* ऐनकानुनको पुस्तक; विधिशास्त्र।

कानुनतः- *क्रि.वि.* कानुनअनुसार; कानुनले तोके वा निर्दिष्ट गरेअनुसार।

कानुनबद्ध- *वि.* ऐनकानुनद्वारा बाँधिएको; कानुनको परिधिभित्रको।

कानुन बर्खिलाप- *वि.* ऐनकानुनको विरुद्ध वा विपरीत; कानुनले निषेध गरेको (कामकारबाई, आचरण आदि)।

कानुन विषयक समिति- *ना.* कानुनसम्बन्धी सरसल्लाह, निर्देशन आदि दिने, छलफल गर्ने, समस्या सुल्झाउने एक अङ्ग।

कानुन व्यवसाय- *ना.* कानुनसम्बन्धी पेसा वा तद्विषयक लेखपढ, बहस आदिको काम; वकालत।

कानुन व्यवसायी- *वि.* १. कानुनसम्बन्धी पेसामा लागेको वा कानुनसँग सम्बद्ध काममै संलग्न। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।

कानुनसम्बन्धी- *वि.* ऐनकानुनसँग सम्बन्ध भएको।

कानुनी- *वि.* [कानुन+ई] १. कानुनसम्बन्धी; कानुनको; कानुनमा बाँधिएको; कानुनभित्रको। *ना.* २. कानुनको ज्ञाता; कानुन छाँट्ने व्यक्ति।

कानुनी लिखत- *ना.* १. कानुनमा स्पष्टसँग उल्लिखित विषय, कानुनी बुँदा वा आधार। २. कुनै कामकारबाईका सम्बन्धमा अड्डा-अदालतबाट गरिने ऐनसवाल, रुलनियमअनुसारका आवश्यक लिखित प्रमाण वा कागजात।

कानुनी कारबाई- *ना.* कानुनमुताबिक गरिने वा गरिएको कामकारबाई। कुनै उजुरी वा कामकर्तव्यबारे अदालत आदिबाट लिइने निर्णय।

कानुनी दाबी- *ना.* कानुनका आधारमा गरिने वा गर्न पाउने दाबी वा अधिकार; कानुनप्रदत्त दाबी।

कानुनी ब्याज- *ना.* रिन वा सापट लिंदा वा दिंदा कानुनले तोकेबमोजिम लिइने वा लिनुपर्ने ब्याज।

कानुनी मान्यता- *ना.* कानुनले गर्न हुने भनिएको वा कानुनबाट कुनै बाधा, अड्काउ नभएको; कानुनद्वारा मान्य।

कानुनी विवाह- *ना.* अड्डाबाट कानुनी रूपमा पतिपत्नी भएको विवरण दर्ता गरी विवाह गरिने प्रथा वा त्यस प्रकारले गरिएको विवाह।

कानुनी स्तर- *ना.* कानुनद्वारा निर्धारित वा मान्य स्तर; कानुनी दृष्टिबाट निर्धारित हुन गएको कुनै पद, प्रतिष्ठा आदिको तह वा मान्यता।

कानू- *वि.* हे. कानो।

कानून- *ना.* हे. कानुन।

काने- *ना.* [कान+ए] १. लाम्चा ससाना पात हुने र चिप्लो झोल निस्कने एक प्रकारको भुईंझार। *वि.* २. कानका आकारको कडा भएको (काने कसौंडी)। ३. कानसमेत ढाकिने वा छोपिने (काने टोपी)। ४. ठुला कान भएको (वस्तु, मानिस इ.)।

काने कसौंडी- *ना.* दुवैतिर कडा भएकोससानो कसौंडी।

कानेकाने पिच्च- *ना.* आँखामा पट्टी बाँधिएको डुमले अरू खेलाडीहरूलाई छुने र छोइएको खेलाडी नै डुम बन्ने, बालकहरूको मनोरञ्जक खेल।

कानेकोर्सि- *क्रि.वि.* चार रातपछि आउने दिन; निकोर्सिको भोलिपल्ट।

कानेखुसी- *ना.* १. स्वरयन्त्रमा कुनै कम्पन नल्याई सास मात्रले अरूका कानमा भनिने गोप्य कुरो; अरूले नसुनून् भन्ने उद्देश्यले ज्यादै मसिनो स्वरमा खुसुक्क बोल्ने काम; साउती; खासखुस; कानाखुसी; कानफुकाइ। २. भित्री प्रचारकार्य। (उदा.- चुनावमा मतदातालाई कानेखुसी नगरे जित्न नै सकिंदैन।)।

कानेगुजी- *ना.* कानको दुलोभित्र हुने पहेँल्छ्या कालो र मैनजस्तो फोहर पदार्थ; कानको मयल; कर्णमल।

कानेच्याउ- *ना.* रुखका ठुटामा उम्रने कानजस्तो आकारको एक प्रकारको च्याउ।

कानेटोपी- *ना.* दुवै कान ढाक्ने, चिउँडामुनि तुना बाँध्न हुने बालकहरूको टोपी।

कानेपर्सि- *क्रि.वि.* हे. कानेकोर्सि।

कानेसिन्को- *ना.* पानीले छोडेको बगरमा उम्रने, पहेंलो फूल र हाँसका पाइलाको आकारका पात हुने एक प्रकारको घाँस।

कानो- *वि.* [सं. काण] एउटा आँखो नदेख्ने; एकआँखे; कानू।

कान्छा- *वि.* [कान्छोको ति. रू.] १. कम उमेरको वा पछि जन्मेको। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति। ३. कम उमेरको व्यक्तिलाई बोलाउने शब्द। (उदा.- ए कान्छा! तिमी यता आऊ न।)

कान्छाबा- *ना.* कान्छो बाबु; काका।

कान्छा बाबू- *ना.* आफूभन्दा सानो र कान्छो उमेरका पुरुषलाई भन्ने स्नेहको बोली।

कान्छी- *वि.* [कान्छो+ई] १. सबैभन्दा पछि जन्मेकी (छोरी); सबभन्दा कम वा थोरै उमेरकी; सबभन्दा पछिकी। *ना.* २. कान्छो भाइ वा छोराकी पत्नी। ३. प्रेमीले प्रेमिकालाई बोलाउने शब्द; कान्छी नानी।

कान्छी आमा- *ना.* १. कान्छाबाकी पत्नी। २. आमाकी सानी सौता; सौतेनी आमा।

कान्छी औँलो- *ना.* हातखुट्टाका औँलाभन्दा सानो र पातलो पुछारको औँलो।

कान्छी नानी- *ना.* १. कान्छी छोरी, बहिनी आदि। २. रुपियाँपैसा; धन। (उदा.-समाजमा कान्छी नानी हुनेकै इज्जत छ।)

कान्छो- *वि.* [सं. कनिष्ठ] १. सबभन्दा पछि जन्मेको (छोरो, सन्तान इ.)। २. कम उमेरको। ३. तल्लो श्रेणीको (जस्तो-कान्छो सुन)। *ना.* ४. लोकगीतमा प्रयोग हुने र प्रायः दोहोरिने शब्द (रहनी)।

कान्छो बाबु- *ना.* आफूलाई जन्माउने बाबुको भाइ; कान्छाबा; काका।

कान्टवाद- *ना.* [कान्ट (व्यक्ति)+वाद] इम्यानुयल कान्ट (इ. १७२४-१८०४) भन्ने प्रसिद्ध जर्मनेली दार्शनिकद्वारा प्रतिपादित एक सिद्धान्त वा मत।

कान्टवादी- *वि.* कान्टवादको अनुसरण गर्ने।

कान्त- *ना.* [सं.] १. इष्टजन; प्रिय व्यक्ति। २. अनुराग राख्ने वा प्रेम गर्ने व्यक्ति; प्रेमी; मायालु। ३. पति; लोग्ने; स्वामी (लक्ष्मीकान्त, श्रीकान्त इ.)। ४. चन्द्रमा। ५. वसन्त ऋतु। ६. एक जातको

फलाम। ७. रत्न। ८. कार्तिकेयको उपाधि। *वि.* ९. प्रिय र रुचिकर; कोमल र मनोहर। १०. सुन्दर।

कान्ता- *ना.* १. प्रिया वा सुन्दरी स्त्री; रूपलावण्य भएकी नारी। २. स्वास्नी; पत्नी; भार्या। ३. प्रेमिका।

कान्तार- *ना.* [सं.] १. बाक्लो र डरलाग्दो जङ्गल वा वन। २. उजार स्थान; नराम्रो बाटो; दुर्गम पथ। ३. दुलो; प्वाल। ४. किराँती उखु।

कान्तासम्मित- *वि.* [सं.] प्रेयसीसमान; प्रेमिका बराबर।

कान्तासम्मित उपदेश- *ना.* पूर्वीय काव्यशास्त्रका प्रयोजनअन्तर्गत तीन प्रकारका उपदेश (प्रभुसम्मित, सुहृत्सम्मित र कान्तासम्मित) मध्ये एक उपदेश; मोहक र हृदयग्राही शिक्षा।

कान्ति- *ना.* [सं.] १. दीप्ति; प्रभा; तेज। २. शोभा; सौन्दर्य। ३. कामना; इच्छा। ४. सुन्दरी स्त्री। ५. दुर्गाको उपाधि। ६. चन्द्रमाका सोह्र कलामध्ये एक। ७. काव्यका दश गुणमध्ये रस उद्दीप्त गराउने एक गुण।

कान्तिपुर- *ना.* [सं.] काष्ठमण्डप; काठमाडौँ।

कान्तिपुरी- *ना.* काठमाडौँ। (उदा.- अमरावति कान्तिपुरी नगरी। - भानुभक्त।)

कान्तिमान्- *वि.* [सं.] १. कान्तियुक्त; दीप्ति भएको; उज्ज्वल शोभायुक्त; सुशोभित। *ना.* २. चन्द्रमा।

कान्दानी/कान्नानी- *ना.* व्यञ्जनवर्णमा जोडिने आकारको मात्रा (ा); कान।

कान्यकुब्ज- *ना.* [सं.] भारतको उत्तरी भागमा गङ्गाको सहायक नदीका किनारमा पर्ने एक प्राचीन नगर; वर्तमान कन्नौज।

कान्लो- *ना.* [सं. स्कन्धल] खेत, बारी आदिको वरिपरिको अग्लो डिल; पाटाको डिल; माटाको ढिस्कुरो; काँल्लो।

काप- *ना.* [प्रा. कप्प] १. रुखको हाँगा फाटेर चोके परेको ठाउँ; कापो; अन्तर। २. कुनै वस्तु दुईतीनतिरबाट फाटेर खोच परेको ठाउँ; अक्कर।

कापालिक- *ना.* [सं.] १. मानिसको खप्पर बोकेर हिँड्ने र रक्सी, मासु आदि खाने भैरव वा शक्तिका उपासक तान्त्रिक साधु। २. शरीरको छाला साह्रो, कालो र रुखो भएर फाट्ने एक प्रकारको कोर। ३. बङ्गालमा रहने पुरानो एक वर्णसङ्कर जाति। *वि.* ४. कपालसम्बन्धी; खप्परसम्बन्धी।

कापिनु- *अ.क्रि.* [काप्+इ+नु] १. कापमा पर्नु; चेपिनु; च्याप्टिनु। २. दुई वस्तु वा समस्याका बिचमा अल्झिनु।

कापी- *ना.* [अङ्. कपी] १. धर्को भएको वा नभएको लेख्नका निम्ति प्रयोग हुने खाली कागतको पुस्तिका। २. पुस्तक, चित्र आदिको प्रति वा सङ्ख्या। ३. प्रतिलिपि; सरौट; नक्कल। ४. छाप्ने, छापिने आदि कामका निम्ति दिइने हस्तलेख।

कापीराइट- *ना.* लेखक, सङ्गीतकार वा कलाकारलाई कानुनले दिएको त्यो अधिकार जसअनुसार साहित्य, सङ्गीत वा कलाविषयक कुनै पनि कृति वा कार्यको प्रकाशन, उत्पादन र बिक्रीमा खास अवधिसम्मका लागि कानुनी सुरक्षा प्रदान गरिएको हुन्छ; लेखकाधिकार; स्वत्वाधिकार; प्रतिलिप्यधिकार; सर्वाधिकार। यसको अन्तर्राष्ट्रिय चिह्न यस्तो (©) हुन्छ।

कापुरुष- *ना.* [सं.] काँतर पुरुष; नीच वा तुच्छ व्यक्ति; पानीआन्द्रे मान्छे।

कापे- *ना.* [काप+ए] १. पढ्दा वा पाठ गर्दा किताब राख्न सजिलो हुने गरी बनाइएको काठको एक प्रकारको चेपुवा खटिया। *वि.* २. कापो परेको; काप भएको।

काफर- *वि.* [अ.] हे. काँतर।

काफल- *ना.* [सं. कट्फल] लाम्चा पात हुने, गुच्छा गुच्छा राता साना फल फल्ने एक वृक्ष; त्यसैको गर्मी महिनामा फल्ने फल।

काफलचरी- *ना.* काफल पाक्ने बेलामा 'काफल पाक्यो' भनेर कराई हिँड्ने एक चरो।

काफल पाक्यो- *ना.* काफलचरीले काफल पाक्ने समयमा बोल्ने र त्यस्तै सुनिने स्वर।

काफिर- *ना.* [अ.] १. ईश्वरको अस्तित्व नमान्ने मानिस। २. मुसलमानी धर्म नमान्ने मानिस। ३. दक्षिण अफ्रिकाका बान्टुभाषी जाति। ४. अफगानिस्तानको सरहदमा बस्ने एक जाति। *वि.* ५. नास्तिक। ६. दुष्ट। ७. निर्दय।

काफी$_1$- *ना.* [अ.] चाहिएजति; यथेष्ट; मनग्य; पर्याप्त; प्रशस्त।

काफी$_2$- *ना.* [अङ्. कफी] १. खनायोका जस्ता झुप्पैझुप्पा राता रङका फल र चिउलीका जस्ता ठुलठुला पात हुने उष्णप्रदेशीय बिरुवा। २. त्यसैका साना साना बीजलाई यान्त्रिक प्रक्रियाद्वारा धुलो बनाएर तयार पारिने गाढा खैरो रङको र सुगन्धले युक्त एक प्रसिद्ध पेय पदार्थ; कफी।

काबिल- *वि.* [अ.] खास खास विषयको ज्ञाता; पढेलेखेको र योग्य; विद्वान्; पण्डित; शिक्षित।

काबु- *ना.* [तु.] १. कुनै व्यक्तिको नियन्त्रण वा अधीनमा रहने काम; अधीनता; नियन्त्रण; वश; हैकम। *वि.* २. कायल; साबित। ३. चेतबाबा भएको; पछुतो मानेर कान समात्ने।

काबुज- *ना.* [तु. काबू] बट्टाई चरालाई राखिने पिँजडा।

काबुल- *ना.* [सं. कुभा] १. उत्तरपूर्वी भागमा पर्ने अफगानिस्तानको राजधानी। २. सिन्धुनदीमा गएर मिसिने अफगानिस्तानको एक नदी।

काबुली- *वि.* [काबुल+ई] काबुल प्रदेशको; काबुलसँग सम्बन्धित।

काबुली चना- *ना.* सेतो रङको ठुलो दाना हुने एक प्रकारको चना।

काबू- *ना.* हे. काबु।

काब्रो- *ना.* हे. काभ्रो।

काभ्रे- *ना.* [काभ्रो+ए] १. नेपालको बागमती अञ्चलमा रहेको, काठमाडौँ उपत्यकाको पूर्व-दक्षिणमा पर्ने एक जिल्ला (काभ्रेपलान्चोक)। २. काभ्रोसम्बन्धी; काभ्रो हुने वा पाइने; काभ्राको।

काभ्रे चरो- *ना.* फुस्रो रङको ज्यादै सानो एक चरो।

काभ्रेपलान्चोक- *ना.* हाल क्रमशः 'काभ्रे' नाउँले मात्र चिनिन थालेको, पहिले पूर्व १ नम्बरअन्तर्गतका काभ्रेपलान्चोक र सिन्धुपाल्चोकमध्ये एक जिल्ला।

काभ्रे माछो- *ना.* एक प्रकारको माछोविशेष।

काभ्रो- *ना.* १. लाम्चा पात हुने, सेतो वा हरियो फूल फुल्ने, सेता बाटुला फल लाग्ने हाँगाभरि पातले भ्याम्मिएको एक वृक्ष। २. अमिलो खालको तरकारी र अचार बनाएर खाइने तथा आयुर्वेदमा ठन्डा गुण हुने र रक्तदोष, मूर्च्छा, रिँगटा आदिमा फाइदा गर्ने भनी बताइएको त्यसकै फूल वा कोसा; काब्रो।

काम्नु- *अ.क्रि.* [सं. कम्प्+नु] डर, अत्यास आदिले जिउ थरथर हल्लनु; कम्प छुट्नु; डगमगाउनु; कम्पित हुनु; थरथराउनु; डग्नु; थर्र हुनु; काँप्नु।

काम$_{१}$- *ना.* [सं. कम्प] काम्ने वा कामेको अवस्था; कँपाइ; कम्प (जस्तो- कामजरो)।

काम$_{२}$- *ना.* [प्रा. कम्म< सं. कर्म] १. कुनै कुरा, उद्योग वा प्रयोजनका लागि हातखुट्टा आदि शारीरिक अङ्ग चलाएर गरिने कार्य; मन वा बुद्धि खियाउने प्रक्रिया वा स्थिति; दशनङ्ग्रा खियाइ। २. कुनै पनि कार्य वा क्रिया (उद्योगधन्दा, इलम-व्यवसाय, पठनपाठन इ.)। ३. गर्नुपर्ने कर्म, कार्य, व्यापार।

कामकाज- *ना.* काम र काज; उद्योगधन्दा; इलम; व्यवसाय; रोजगार।

कामकाजी- *वि.* कुनै नोकरी, पेसा वा काममा लागेको; रोजगार समातेको; इलमी।

काम कारबाई/कारबाही- *ना.* कुनै काम, उद्योगधन्दा वा व्यवसायका लागि गरिने चाँजोपाँजो; बरबन्दोबस्त; कारोबार।

कामकुरो- *ना.* १. गर्नुपर्ने वा टुङ्गो लाउनुपर्ने कुनै कामधन्दा आदि; काम र कुरो। २. केटा र केटीको विवाह हुने कुरो पक्कापक्की गर्ने वा छिन्ने काम (कामकुरो छिन्नु)।

कामचलाउ- *वि.* १. अस्थायी कालका निम्ति जसोतसो कामसम्म चलाउने वा चल्ने; तत्कालीन आवश्यकता र प्रयोजनका निम्ति मात्रको। २. पूरापूर काम दिन नसक्ने।

कामचोर- *वि.* १. गर्नुपर्ने काम नगरी छली छली हिँड्ने वा ठग्ने। २. काम नै नगर्ने वा नरुचाउने; उत्तरदायित्वबाट पन्छने बानी भएको।

कामजरो- *ना.* एनोफिलिस जातको लामखुट्टेले टोकेर मानिसको शरीरमा प्रोटोजुवा सारिदिएपछि लाग्ने एक प्रत्यावर्ती सङ्क्रामक रोग; कम्प छुट्ने ज्वर; औलो जरो; औलिया ज्वर; मलेरिया।

काम$_{३}$- *ना.* [सं.] १. विषयभोग वा सुखसुविधाको इच्छा वा चाहना; इच्छा; कामना; वासना;। २. स्त्रीपुरुषका बिच सहवासको तीव्र उत्कण्ठा; मैथुनको इच्छा; यौनेच्छा। ३. कामदेव; अनङ्ग। ४. चार पुरुषार्थ (धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष) मध्ये तेस्रो।

कामकला- *ना.* रतिक्रियासम्बन्धी कला; यौनसहवाससम्बन्धी कौशल; कोकशास्त्रीय कला।

कामकेलि- *ना.* कामक्रीडा; रतिक्रीडा; यौनक्रिया।

कामजित्- *वि.* १. कामवासनाको उत्तेजनालाई नियन्त्रण गर्न सक्ने; जितेन्द्रिय। *ना.* २. शिव; महादेव। ३. बुद्ध।

कामज्वर- *ना.* अतृप्त र अपूर्ण यौनेच्छाका कारणले उत्पन्न हुने मानसिक अवस्था; अतृप्त कामवासनाबाट उत्पन्न हुने मनोविकृति।

कामतः- *क्रि.वि.* १. कुनै इच्छा वा चाहना लिएर; कामनापूर्वक। २. कामुकतावश।

कामत- *ना.* [कमोत] मूल निवासस्थलदेखि टाढा रहेको खेतीपातीका निम्ति बनाइएको घर; कृषिगृह।

कामद- *वि.* [सं.] इच्छा सफल पार्ने; अभिलाषा पूरा गर्ने; मनोरथ पूर्ण पार्ने।

कामदार- *ना.* [काम+दार] १. काम गर्ने व्यक्ति; कर्मचारी। २. पारिश्रमिक, ज्याला वा मजुरी लिएर काम सघाइदिने व्यक्ति; खेताला; कुल्ली; श्रमिक। *वि.* ३. पारिश्रमिक नलिईकन सघाउपघाउमा लाग्ने व्यक्ति; सहयोगी।

कामदारी- *वि.* १. काम गर्ने; कामदार; ज्यालादारी। *ना.* २. कामदारद्वारा काम गर्ने, गराउने प्रथा। ३. कामदारको दायित्व वा पद।

कामदी- *ना.* [अङ्. कमेडी] हास्यमूलक वा हर्षप्रधान रहनाका साथै संयोगमा गई टुङ्गिने एक प्रकारको नाटक; संयोगान्त नाटक; सुखान्त। *विप.* त्रासदी।

कामदेव- *ना.* [सं.] कामवृत्ति वा प्रेम र रतिरागका अधिष्ठाता मानिएका पौराणिक देवता; स्त्रीपुरुषका बिच यौनेच्छा जगाइदिने देवता; अनङ्ग; मदन; काम।

कामधन्दा/कामधन्धा- *ना.* [काम+धन्दा/धन्धा] १. संलग्न भएर गर्नुपर्ने वा गरिने कुनै काम; कामकाज। २. इलम; रोजगार।

कामधेनु- *ना.* [सं.] १. समुद्रमन्थनबाट पैदा भएकी, सम्पूर्ण इच्छा पूरा गरिदिने भनी प्रसिद्ध एक गाई; सुरधेनु; सुरभि। २. गोरखा जिल्लाको 'गाइखुर' भन्ने ठाउँमा अवस्थित एक देवस्थल।

काम न काज- *क्रि.वि.* [काम+न+काज] विनाप्रयोजन; सित्तैं; व्यर्थ; अनाहक।

कामना- *ना.* [सं.] अभीष्ट वा हार्दिक इच्छा; अभिलाषा; मनोरथ।

कामबाण- *ना.* [सं.] कामदेवका पाँच बाण- मोहन, उन्मादन, सन्तपन, शोषण र निश्चेष्टीकरण; कामायुध।

काममोहित- *वि.* [सं.] कामवासनाको मोहमा परेको; कामासक्त; कामातुर।

कामयाब- *वि.* [फा.] १. सफलता प्राप्त भएको; सफल। २. इच्छा वा मनोरथ पूर्ण भएको।

कामयाबी- *ना.* इच्छा; मनोरथ आदिको पूर्णता; उद्देश्यको सिद्धि; सफलता।

कामर- *ना.* [सं. स्कन्धभार > हि. काँवर] १. प्रसिद्ध तीर्थस्थलका शिवलिङ्गमा गङ्गा वा कुनै पवित्र नदीको जल चढाउन जाने कामार्थुले बाँसका भाटालाई सिँगारपटार गरेर बनाइएको डन्डीका टुप्पामा भुन्ड्याएर काँधमा बोकी लगिने जलपात्रको हलुका भारी। २. कामार्थुले जलपात्र र पूजासामग्रीका साथै आफूले उपयोग गर्ने लत्ताकपडा, भाँडावर्तन र खाद्यवस्तुसमेत बाँसका चोयाबाट बनेका पात्रमा हाली तिनलाई रातोरङ्को कपडाको आवरणले नै ढाकेर मेहनाको रूप दिइएको बाँसका नोलका दुईतिरका टुप्पामा अड्काएर काँधमा बोकी लैजाने गऱ्हुँगो भारी।

कामरूप- *वि.* [सं.] १. सुन्दर; मनोहर। २. इच्छाअनुसार जुनसुकै रूप पनि फेर्न सक्ने। *ना.* ३. कामाक्षादेवीको मन्दिर भएको

भारतको आसाम प्रदेशको एक क्षेत्र।
कामला- *ना.* [सं.] पित्तको प्रकोपले गर्दा आँखा, छाला र पिसाबसमेत असाधारण रूपले पहेँलो हुने एक सरुवा रोग; कमलपित्त।
कामवती- *वि.* [सं.] १. यौनतृप्ति वा विषयभोगको चाहना गर्ने (स्त्री)। २. रूपवती; सुन्दरी।
कामवन- *ना.* [सं.] शिवजीले तेस्रो नेत्र खोली कामदेवलाई भस्म गरेको वनप्रदेश।
कामशास्त्र- *ना.* [सं.] स्त्रीपुरुषको प्रेम वा यौनविषयक व्यवहार तथा कलाको वर्णन गरिएको विज्ञान; यौनविज्ञान; रतिशास्त्र; कामविद्या।
कामसूत्र- *ना.* [सं.] वात्स्यायनले बनाएको कामशास्त्र।
काम हडताल- *ना.* [काम+हडताल] कुनै कार्यालय, निगम, कारखाना आदिका सेवारत कर्मचारी वा कामदारले आफूले प्रस्तुत गरेको कुनै माग पूरा नभएसम्म काम नगरी चुपचाप बसेर गर्ने हडताल।
कामातुर- *वि.* [सं.] कामवासनाले गर्दा आकुल तथा उद्विग्न भएको; कामविह्वल।
कामान्ध- *वि.* [सं.] प्रेम वा कामोन्मादका कारणले अन्धो भएको; यौनेच्छाको तीव्र उद्वेगले बुद्धिसुद्धि पनि हराएको।
कामायुध- *ना.* [सं.] १. कामदेवको अस्त्र; कामबाण; २. पुरुषेन्द्रिय। ३. आँपको रुख।
कामारि- *ना.* [सं.] कामदेवको शत्रु; महादेव।
कामार्थु- *ना.* [सं.] कायर लिएर तीर्थयात्रामा जाने मान्छे।
कामिता- *ना.* [सं.] कामुक हुनाको भाव; जीवहरूमा कामवासना उत्पन्न हुने गुण।
कामिनी- *ना.* [सं.] १. राम्री वा सुन्दरी स्त्री। २. मनमा कामवासना भएकी स्त्री; कामवती। ३. कामना गर्न सकिने वा स्नेहमयी स्त्री।
कामिनी दह- *ना.* नारायणी अञ्चलको अमलेखगन्जदेखि दक्षिणी भागमा पर्ने एक प्रसिद्ध दहको नाम।
कामिनु- *अ.क्रि.* [काम्+इ+नु] काम्ने होइनु; हल्लिनु।
कामी₁- *वि.* [सं.] १. मनमा कुनै कामना भएको; कुनै कामकुराको चाहना गर्ने। २. कामवासनामा रत हुने; कामुक; विषयलम्पट।
कामी₂- *ना.* [सं. कारन्धमी] परम्परित रूपमा फलामको काम गर्दै आएको एक जाति; लोहार; लौहकार; विश्वकर्मा।
कामुक- *वि.* [सं.] कामवासनामा लट्ठिएको; विलासी; कामातुर; विषयभोगी; स्त्रीलम्पट।
कामुकी- *वि.* १. कामवासनाको प्रबलता भएकी; कामातुर (स्त्री)। २. सतीत्व नभएकी; व्यभिचारिणी।
कामोद्दीपक- *वि.* [सं.] कामवासनालाई उद्दीप्त पार्ने; रतिराग जगाउने; सहवासका इच्छाको उत्तेजना बढाउने।
कामोद्दीपन- *ना.* [सं.] सहवासको उत्तेजना; कामवासनाको वृद्धि।
काम्ने- *वि.* [काम्+ने] १. शरीर थुरथुर हल्लाउने; कम्प दिने; थरथरे। २. तान्त्रिक विधिमा शरीरमा देउता चढाएर हल्लने; देउता बस्ने (धामी, झाँक्री आदि)।
काम्पोस- *ना.* दक्षिण अमेरिकामा रहेको ब्राजिलका पठारको उष्ण तृणभूमि; घाँसे फाँट।
काम्य- *वि.* [सं.] १. कामना गरिएको; इच्छ्याइएको; अभिलषित। २. इच्छानुसार हुने; ऐच्छिक। ३. कुनै विशेष उद्देश्यद्वारा गरिएको। ४. सुन्दर; मनोहर; राम्रो।
काम्यकर्म- *ना.* कामनाप्राप्तिका लागि वा भावी फलका आशाले गरिएको कार्य; खास उद्देश्यद्वारा प्रेरित भएर गरिएको धर्मानुष्ठान।
काम्य वृषोत्सर्ग- *ना.* सन्तान नहुनेले जीवित अवस्थामा पारलौकिक सुधारका लागि गरिने वृषोत्सर्ग।
काम्येष्टि- *ना.* [सं.] कुनै उद्देश्यपूर्ति वा कामनासिद्धिका लागि गरिने यज्ञ; फलप्राप्तिको उद्देश्यले गरिने अनुष्ठान।
काम्रो- *ना.* १. हातगोडा आदिका हड्डी भाँचिएमा वा फुटेमा ठिक पार्नका लागि बाहिर कपडाले बाँधेर प्रयोग गरिने बाँस आदिको कप्टेरो। २. लिङ्गे पिङहरूमा बस्नका लागि काठका कप्टेरामा डोरीले बाँधी बनाइएको आसन। ३. डोको, थुन्से, ढाकर आदिलाई बलियो र जब्बर तुल्याउनका लागि ठाउँ ठाउँमा घुसारिने दह्रो कप्टेरो।
काम्लाको सातु- *ना.* फोहरी काम; नराम्रो व्यवहार।
काम्ली- *ना.* [काम्लो+ई] सानो काम्लो।
काम्ले- *वि.* [काम्लो+ए] १. काम्लो बोक्ने; काम्लो लिएको; काम्लो मात्रै हुने। *ना.* २. बाटुला र खस्रा पात हुने एक प्रकारको बुटे घाँस।
काम्लो- *ना.* [सं. कम्बल] ऊनीद्वारा बनाइएको ओढ्याउन वा ओढ्न हुने बाक्लो साधन; कम्बल; राडी वा पाखी।
काम्लोकाम्ली- *ना.* धेरै काम्लाको समूह; काम्लो र काम्ली।
काय- *ना.* [सं.] जिउ; आङ; शरीर; देह।
कायकर्म- *ना.* १. शरीरद्वारा गरिने शुभ कार्य। २. आशौच आदिमा वा धार्मिक अनुष्ठानमा शरीरशुद्धिका निम्ति गरिने स्नान, दान आदि काम।
कायकल्प- *ना.* १. औषधी उपचारद्वारा रुग्ण वा वृद्ध व्यक्तिलाई तन्दुरुस्त वा युवक बनाउने क्रिया। २. उलटपलट; परिवर्तन।
कायचिकित्सा- *ना.* शरीरका सबै रोगको औषधोपचार गर्ने आयुर्वेदको एक विभाग।
कायदा- *वि.* [अ. कायद] हे. काइदा।
कायम- *वि.* [अ.] १. जहाँको तहीँ रहेको; टसमस नभएको; स्थिर। २. पहिलेजस्तो; जस्ताको तस्तो। ३. तोकिएको; मुकर्र। ४. ठेगानामा आएको; साबित।
कायममुकायम- *वि.* कुनै पदको स्थायी कर्मचारी कारणवश अनुपस्थित रहेमा वा सो पद खाली भएमा काम चलाउनका लागि सोही पदमा काम गर्ने (व्यक्ति); माथिल्लो तहको कर्मचारीको अनुपस्थितिमा सो तहको अधिकार र सुविधा पाउने गरी मुकर्र गरिएको (कायममुकायम सचिव, कायममुकायम जिल्ला शिक्षा अधिकारी इ.); कार्यवाहक; स्थानापन्न। सङ्क्षे.- का. मु.।
कायर- *वि.* [सं. कातर] हे. काँतर।
कायल- *वि.* [अ.] १. कुनै कसुर वा अपराधबारे साबित हुने; आफ्नो दोष वा गल्तीमा कायल भएको; साबित। २. पाइला पाइलामा सताइएको; हैरान; लाचार।
कायलनामा- *ना.* अपराध, कसुर वा गल्ती स्वीकार गरी लेखिदिने

कागत; अड्डा, अदालतका रोहबरमा साबित हुने व्यक्तिले कायल भई लेखिदिने कागत वा लिखत।

कायस्थ- *ना.* [सं.< ग्रिक. स्काइथी] १. लेखापढी गरेर जीवन चलाउने व्यक्ति; मुनिम। २. प्रायः तराईमा बस्ने एक जाति; काइते।

काया- *ना.* [सं. काय] शरीर; देह। (उदा.- मायामा काया फाल्न सकिँदैन।)

कायाकल्प- *ना.* १. शरीरको पूरै शुद्धि वा परिवर्तन हुने क्रिया वा व्यवस्था। २. तरुनोपना ल्याउने त्यस्तो चिकित्सा।

कायाकैरन- *ना.* १. भएभरको बेहोरा; वृत्तान्त-वर्णन। २. धामीले बक्ने शब्द।

कायापलट- *ना.* १. ठुलो परिवर्तन; भारी हेरफेर। २. शरीर वा रूप अर्कै भएर फेरिने काम; कायाकल्प हुने अवस्था।

कायिक- *वि.* [सं.] काया वा शरीरसम्बन्धी; शारीरिक; देहविषयक।

कार$_1$- *वि.* [सं.] १. नाम शब्दको पछाडि लागेर 'बनाउने', 'गराउने', 'रचना गर्ने' आदि कार्यबोध गराउने शब्द (ग्रन्थकार, कथाकार इ.)। २. काम गर्ने, कार्य गर्ने। *ना.* ३. वर्णमालाका अक्षरको पछाडि लागेर तिनलाई नामका रूपमा चिनाउने शब्द (आकार, उकार इ.)। ४. अनुकरण आदि ध्वनिको बोध गराउने शब्द (हुङ्कार; झङ्कार इ.)। ५. पूरकका रूपमा आउने शब्द (केरकार, कोरकार इ.)।

कार$_2$- *ना.* [अङ्.] चार पाङ्ग्रा भएको, इन्धनले चल्ने सानो आरामदायी सवारी साधन; मोटरकार।

कारक- *ना.* [सं.] १. व्याकरणमा क्रियाका साथ साक्षात् सम्बन्ध राख्ने शब्द; वाक्यविन्यासगत सम्बन्ध देखाउन नाम, सर्वनाम वा विशेषणमा देखापरेको रूपभिन्नता। *वि.* २. बनाउने; अभिनय गर्ने; सम्पादन गर्ने (व्यक्ति)। ३. कुनै पनि रूपले कार्यसम्पादन गर्न प्रत्यक्ष रूपले सहायक।

कारकग्रह- *ना.* जन्मकुण्डलीमा रहने मुख्य ग्रह।

कारकेर- *ना.* [कार+केर] १. अभियुक्त वा दोषीलाई केर्ने काम; साबिती बयान लिने कार्य; सोधपुछ गर्दै तथ्य पत्तो लगाउने कार्य; केरकार। २. केर्ने र मेट्ने काम; केरमेट।

कारखाना- *ना.* [फा.] कुनै चिजबिज तयार पार्ने, बनाउने वा उत्पादन गर्ने घर; हात वा यन्त्रद्वारा मालसामानहरू तयार पार्ने ठाउँ; औद्योगिक प्रतिष्ठान।

कारण- *ना.* [सं.] १. प्रभाव वा परिणाम उत्पन्न गर्ने कुनै पनि मूल तत्त्व वा व्यक्ति; कुनै पनि कार्य, भावना आदिका निमित्तको हेतु; अभिप्रेरणा वा आधार; हेतु; तर्क; आधार; प्रयोजन; उद्देश्य। २. उपकरण; साधन। ३. काव्य वा नाटकको मूल वा कथावस्तु। ४. प्रमाण दस्तावेज।

कारणपूजा- *ना.* विशेष पर्व वा उत्सवहरूमा देवतालाई स्नान गराई परम्परागत विधिविधानअनुसार पूजादि गर्ने क्रिया; देवपूजाको एक विशेष विधि।

कारणमाला- *ना.* १. वर्णित वस्तुको कार्यकारण सम्बन्ध देखाउँदा पूर्व पूर्व कारण र पर पर कार्य अथवा पूर्व पूर्व कार्य र पर पर कारणको क्रमलाई आधार बनाइने शृङ्खलामूलक अर्थालङ्कारको प्रकार। २. कारणहरूको परस्परसम्बद्ध शृङ्खला।

कारणवश- *क्रि.वि.* कुनै कारणको अधीनमा परेर; कुनै उद्देश्य वा प्रयोजनले गर्दा।

कारणी- *वि.* [सं.] १. मुख्य; नाइके; प्रधान; मूल; कारनी। *ना.* २. कुनै काम गर्ने धेरै व्यक्तिहरूमध्ये प्रमुख व्यक्ति; सम्बद्ध व्यक्ति।

कारतुस- *ना.* [कारतूस< पोर्त. कारटूस] हे. कार्तोस।

कारबाई- *ना.* हे. कारबाही।

कारबार- *ना.* [फा.] हे. कारोबार।

कारबाही- *ना.* [फा. काररवाई] १. काम; काज। २. व्यवहार; कारबार। ३. गुप्त प्रयत्न; चाल। ४. कार्यतत्परता; कर्मण्यता। ५. अड्डा, अदालतबाट कुनै समस्या, झगडा वा मुद्दाको छानबिन गरी फैसला गर्दा अँगालिने प्रक्रिया; निर्णयका निम्ति गरिने त्यस्तो कार्य।

कारयिता- *वि.* [सं.] १. सृष्टिकर्ता; रचनाकार। २. गराउने; गर्न लाउने।

कारवाई- *ना.* हे. कारबाही।

कारा- *ना.* [सं.] १. कैद; बन्धन। २. कारावास; झ्यालखाना; कैदखाना; जेल; बन्दीगृह। ३. वीणाको गर्धनको तल्लो भाग। ४. पीडा; कष्ट। ५. सुनको काम गर्ने आइमाई।

कारागार- *ना.* जेल; झ्यालखाना; बन्दीगृह; कारा।

कारागारिक- *ना.* जेलखानामा बन्दीहरूको व्यवस्था, रेखदेख आदि कार्य गर्ने मुख्य अधिकारी; जेलको हाकिम।

कारागृह- *ना.* कारागार; जेलखाना।

कारादण्ड- *ना.* जेलमा थुन्ने सजाय; कैद सजाय; थुना।

काराध्यक्ष- *ना.* कारागृहको प्रशासनिक अधिकृत; जेलखानाको मुख्य हाकिम।

काराबन्दी- *ना.* कैदी; बन्दी; थुनुवा।

कारावास- *ना.* जेलमा थुनिने काम; कारागारको सजाय भोग्ने काम।

कारिका- *ना.* [सं.] १. थोरैमा धेरै अर्थ दिने गद्यमय वा पद्यमय सूक्ति। २. नर्तकी। ३. व्यवसाय; पेसा। ४. व्याकरण, दर्शन आदिसँग सम्बद्ध ग्रन्थ (साङ्ख्यकारिका आदि)।

कारिगर- *ना.* [फा. कारीगर] १. धातु, काठ, पत्थर आदिको राम्रो मूर्ति बनाउने व्यक्ति; कलाकार; शिल्पकार; शिल्पी। २. कलपुर्जाको काम गर्ने व्यक्ति; कालिगड।

कारिगरी- *ना.* कारिगरको काम वा पेसा; कालिगडी; शिल्पकार्य।

कारिणी- *वि.* [सं.] कारी; गर्ने; विशेषतः शब्दको पछिल्तिर जोडिएर 'गर्ने' भन्ने अर्थमा उत्तरपदका रूपमा आउने (कार्यकारिणी, प्रबन्धकारिणी इ.)।

कारित- *वि.* [सं.] गराइएको; बनाइएको।

कारिता- *ना.* [सं.] १. ऋणीको स्वीकृतिमा प्रचलित कानुनले तोकेभन्दा बढी दरमा लिइने ब्याज। २. कुनै शब्दको पछिल्तिर जोडिएर गर्नेपन वा गराउने भाव आदि अर्थ बुझाउने शब्द (काव्यकारिता, नाट्यकारिता इ.)।

कारिन्दा- *ना.* [फा. कारिन्द] निजामती सेवातर्फ लेखनदासको काम

गर्ने निम्नस्तरीय कर्मचारी; काइते; क्लर्क।

कारी- *वि.* [सं.] 'गर्ने' वा 'बनाउने' भन्ने अर्थ लिएर शब्दको पछिल्तिर उत्तरपदका रूपमा जोडिने (आज्ञाकारी, कार्यकारी इ.)।

कारुणिक- *वि.* [सं.] १. करुणाको भाव भएको; दयालु; कृपालु। २. करुणायुक्त; करुणाले भरिएको।

कारुण्य- *ना.* [सं.] करुणाको भाव वा अवस्था; दया वा कृपा।

कारोबार- *ना.* [कारबार] १. कुनै मालमत्ता बेचबिखन गरी जीविका चलाउने काम; व्यापार। २. रकम वा कुनै वस्तु लिनेदिने काम; लेनदेन; सरसापट; ऐँचोपैँचो। ३. उद्योगधन्दा; इलम; व्यवसाय।

कारोबारी- *वि.* कारोबार गर्ने; बेपारको पेसा अँगाल्ने; लेनदेन गर्ने।

कार्गो- *ना.* [अङ्.] जल, स्थल वा हवाईमार्ग हुँदै एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ पुऱ्याउन ल्याइएको मालमत्ता।

कार्गो बुक- *ना.* कुनै कम्पनी वा संस्था आदिले कार्गो सेवा उपलब्ध गर्नाका निम्ति गरिने अग्रिम अनुबन्ध।

कार्गो सेवा- *ना.* जल, स्थल वा हवाईमार्गबाट मालताल ल्याउनेलाने वा ओसारपसार गर्ने कार्य।

कार्चोप- *ना.* [फा. कारचोब] १. कपडामा बुट्टा भर्ने कला वा काम; बत्तुभराइ; बेलबुट्टा; कारचोब (इम्ब्राइडरी)। २. बुट्टा भर्नका निमित्त कपडा तानेर राख्ने एक साधन।

कार्चोपी- *वि.* [फा. कारचोबी] कार्चोप वा बत्तु भरिएको; बुट्टा हालिएको।

कार्चोपी टोपी- *ना.* मखमलमा रेसमका धागाले बुट्टा भरिएको, बिचमा जालीदार गट्टा राखिएको विशेष प्रकारको नेपाली टोपी; बिर्के टोपी।

कार्टुन- *ना.* [अङ्. कार्टून] कुनै व्यक्ति वा घटनाको उपहास गर्न वा कुनै सत्यतर्फ औँल्याउन व्यङ्ग्यात्मक ढङ्गले लेखिएको चित्र; हास्यसहितको व्यङ्ग्यचित्र; व्यङ्ग्यचित्र।

कार्ड- *ना.* [अङ्.] कुनै पर्व, उत्सव वा विवाह आदिका निमन्त्रणा छापिने वा अन्य विशेष लेखपढ आदिमा प्रयोग गरिने आयताकार, बाक्लो र दह्रो कागजको टुक्रा; पत्र। (निमन्त्रणाकार्ड, पोस्टकार्ड, पुस्तक लेनदेन कार्ड इ.)।

कार्तवीर्य- *ना.* [सं.] कृतवीर्यका छोरा तथा रावणका समकालीन हैहय देशका राजा; दश हजार यज्ञ गर्ने, दीर्घजीवी र तन्त्रशास्त्रका आचार्यका रूपमा प्रख्यात तिनै व्यक्ति; सहस्रार्जुन।

कार्तिक- *ना.* [सं.] असौज र मङ्सिरका बिचको महिना; सातौँ महिना; कात्तिक।

कार्तिकेय- *ना.* [सं.] युद्धका देवता वा देवताहरूका सेनाध्यक्ष मानिएका, ६ टाउका, बाह्र हात र बाह्रवटै आँखा भएको वर्णन गरिएका शिवपुत्र; स्कन्द; अग्निभू; गङ्गापुत्र; षडानन; षण्मुख; कुमार; स्वामी-कार्तिक; मयूरवाहन।

कार्तोस- *ना.* [√ कारतुस] बाक्लो गत्ता, धातु आदिबाट बनाइएको, टोटावाल बन्दुक, तोप, पिस्तौलमा बारुदजस्ता विस्फोटक पदार्थ बन्द गरिएको वस्तु; टोटा (पानीभित्र विस्फोट गराई यसबाट माछा मार्ने काम पनि गरिन्छ।)

कार्नेस- *ना.* [अङ्. कर्निस] घर, भवन आदिका बाहिरपट्टिको पर्खाल वा गाह्रोलाई पानीबाट बचाउन र बाछिटा आदि भित्र जान नदिनका लागि आवश्यकताअनुसार प्रत्येक तलाका बिचमा त्यसै पर्खाल वा गाह्रोसँग जोडी केही बाहिर निकालिएको इँट, टायल, कर्कटपाता आदिको फल्याकजस्तो छत।

कार्पेट- *ना.* [अङ्.] १. भुइँ ढाक्न ओछ्याइने बाक्लो सादा वा बुट्टेदार कपडा; दरी। २. पालकीका विभिन्न भेदमध्ये एक।

कार्पेट ऊन- *ना.* कार्पेट वा गलैँचा बनाउने खास किसिमको ऊन।

कार्बन- *ना.* [अङ्.] कोइला, अङ्गार आदिमा विद्यमान रहने एक रासायनिक तत्त्व (हीरा र सिसालाई विशुद्ध कार्बन मानिन्छ); प्राङ्गार।

कार्बन पेपर- *ना.* टङ्कन आदिमा प्रतिलिपि निकाल्न कागतको बिचमा हाली प्रयोग गरिने एकापट्टि कार्बन लगाइएको पातलो पत्र वा कागत; प्राङ्गारपत्र।

कार्य- *ना.* [सं.] १. काम; कृत्य; काज। २. कर्तव्य। ३. पेसा; व्यवसाय। ४. धार्मिक कृत्य वा अनुष्ठान। ५. प्रयोजन; उद्देश्य। ६. नाटकको उपसंहार।

कार्यकर्ता- *ना.* १. खास उद्देश्य वा कारणले काम गर्ने व्यक्ति; कर्मी; कर्मचारी; श्रमिक। २. जिल्ला र गाउँगाउँ घुमेर राजनीतिक, सामाजिक आदि सिद्धान्तको प्रचारप्रसार गर्ने व्यक्ति।

कार्यकलाप- *ना.* कामसम्बन्धी गतिविधि; कामकारबाई; काम गर्ने विधि वा तरिका।

कार्यकारण- *ना.* कारण र कार्य; उद्देश्य र प्रयोजन; हेतु; संयोग।

कार्यकारण भाव- *ना.* कार्य र कारणको सम्बन्ध; उत्पाद्य र उत्पादक भाव।

कार्यकारिणी- *ना.* १. कुनै विशेष काम गर्न वा व्यवस्था मिलाउन आधिकारिक रूपबाट चुनिएका वा मनोनीत भएका विशिष्ट व्यक्तिहरूको समिति; सञ्चालक समिति; कार्यसमिति। *वि.* २. कार्यको व्यवस्था गर्ने वा मिलाउने (सचिव, समिति, सभा, परिषद् इ.)।

कार्यकारी- *ना.* १. विशेष रूपले कुनै काम गर्ने व्यक्ति; कार्यकर्ता। २. कसैको अनुपस्थितिमा त्यस व्यक्तिको सम्पूर्ण अधिकार उपभोग गरी काम गर्ने व्यक्ति। ३. कसैलाई कुनै विशिष्ट पद केवल सम्मानार्थ दिँदा विशेष अवस्थामा त्यस पदबाट गर्नुपर्ने काम सम्पन्न गर्ने अर्को व्यक्ति।

कार्यकाल- *ना.* १. काम गर्ने समय; मौसम; उपयुक्त समय वा अवसर। २. कुनै पद वा सेवामा रहँदा तोकिएको समयावधि; पदावधि।

कार्यकुशल- *वि.* सिपालु; प्रवीण; खप्पिस; निपुण; दक्ष।

कार्यकुशलता- *ना.* कार्यकुशल हुनाको भाव; ल्याकत; दक्षता; निपुणता।

कार्यक्रम- *ना.* १. कुनै विशेष काम (समारोह, आयोजना, गोष्ठी; सेमिनार आदि) का विविध अङ्गको सम्पादन गर्न तयार पारिएको क्रम वा सिलसिलापद्धि हुने कुनै पनि कामको योजना वा प्रक्रिया। २. त्यस्ता कामकुराको मुद्रित सूची; तालिका।

कार्यक्षेत्र- *ना.* काम गर्नका निम्ति प्रदत्त अधिकार वा निर्देशनको सीमा।

कार्यटोली- *ना.* निर्दिष्ट वा खास खास काम गर्नका निम्ति बनाइएको कार्यकर्ताहरूको समूह; काम गर्ने व्यक्तिहरूको विभाजित एकाइ; तोकिएको क्षेत्रमा गई काम गर्नेहरूको डफ्फा।

कार्यदक्ष- *वि.* काम गर्नमा योग्य वा सिपालु; कार्यकुशल।

कार्यदक्षता- *ना.* कार्यदक्ष हुनाको भाव वा स्थिति; कार्यकुशलता।

कार्यनिष्ठ- *वि.* काममा आस्था राख्ने; काममा अनुरक्त; काममा सङ्कल्पित; काममा संलग्न।

कार्यपञ्चक- *ना.* ईश्वरका पाँच विशेष कार्य (सृष्टि, स्थिति, प्रलय, निग्रह र अनुग्रह)।

कार्यपत्र- *ना.* सेमिनार, कार्यशालागोष्ठी आदिमा छलफल, टिप्पणी, आलोचना आदि गर्नका निम्ति प्रस्तुत गरिने कुनै पनि समस्याविषयक लेख; गोष्ठीपत्र।

कार्यपद्धति- *ना.* कुनै काम गर्ने स्वीकृत विधि वा तरिका; कार्यप्रणाली।

कार्य परिषद्- *ना.* कुनै काम र परिस्थितिअनुसार आन्दोलन आदिको सञ्चालन, नियन्त्रण आदि गर्न गठित समिति वा औपचारिक अङ्ग; खास कामका निम्ति बनाइएको समितिविशेष।

कार्यपालिका- *ना.* सरकारका तीन अङ्ग- कार्यपालिका, न्यायपालिका र विधायिकामध्ये व्यवस्थापिका सभाले पारित गरेका कानुन वा प्रस्तावलाई कार्यान्वियन गर्ने र देशको प्रशासन वा शासनव्यवस्था सुचारु रूपले चलाउने एक प्रमुख अङ्ग।

कार्यप्रणाली- *ना.* हे. कार्यपद्धति।

कार्यभार- *ना.* [सं.] कुनै पदमा रहँदाको सम्पूर्ण उत्तरदायित्व; सेवाअवधिको अभिभारा; आफूले गर्नुपर्ने कामको जिम्मेवारी।

कार्यभार मुक्त- *वि.* कुनै पद वा जिम्मेवारीबाट च्युत गरिएको; सेवाबाट अवकाश दिइएको वा पाएको; खोसिएको।

कार्यभारी- *वि.* कार्यभार वहन गर्ने; कुनै काम वा पदको जिम्मा लिने।

कार्यमूलक- *वि.* [सं.] व्यवहारमा ल्याउन सकिने वा आउन सक्ने गुणको प्रधानता भएको; काममा ल्याउन सकिने; व्यावहारिक उपयोगिता वा पक्ष विद्यमान रहेको (कार्यमूलक योजना, कार्यमूलक सिद्धान्त इ.)।

कार्यमूलकता- *ना.* कार्यमूलक हुनुको भाव; उपयोगी व्यावहारिकता।

कार्यमूलक योजना- *ना.* व्यवहारमा उतारी उपयोगी बनाउन सकिने कुनै योजना; कार्यान्वियन पक्षलाई प्रधानता दिने आयोजना।

कार्यवश- *क्रि.वि.* [सं.] कामविशेषले; कुनै काम आइलागेकाले; कामका कारणले।

कार्यवाहक- *वि.* [सं.] कुनै व्यक्तिको अनुपस्थितिमा नियमानुसार त्यस व्यक्तिको अधिकार लिई अस्थायी रूपमा काम गर्ने (कर्मचारी वा पदाधिकारी); कामको जिम्मा लिने; कार्यकारी; कायममुकायम।

कार्यवाहक सङ्ख्या- *ना.* कुनै सभा वा बैठकलाई औपचारिक रूप दिन उपस्थित हुनुपर्ने निम्नतम सदस्यसङ्ख्या; हे. गणपूरक सङ्ख्या।

कार्यवाही- *वि.* [सं.] १. हे. कार्यवाहक। २. हे. कारबाई।

कार्यवाही योग्यता- *ना.* विशिष्ट सभा, मन्त्रिपरिषद् आदिको बैठकमा गरिएका काम, वादविवाद, निर्णय आदिलाई गोप्य राख्ने कार्य वा व्यवस्था।

कार्यविधि- *ना.* [सं.] नियम, ऐनकानुनमा उल्लेख भएअनुसारका कार्यप्रणाली; कामको सवाल वा सिद्धान्त।

कार्यविनायक- *ना.* [सं.] काठमाडौं उपत्यकाका प्रसिद्ध विनायक (गणेश) मध्ये पाटन जिल्लाको सैँबु भन्ने ठाउँमा रहेका एक विनायक।

कार्यविवरण- *ना.* [सं.] १. कुनै कामको क्रमबद्ध व्याख्या गरिएको विवरण वा तथ्यप्रतिवेदन। २. कामको फाँटवारी; कार्यसूची।

कार्यव्यवस्था- *ना.* [सं.] सरकारी वा महाजनी कामको रफ्फाडफ्फा; राम्रोसँग मिलेको कामको रोहो वा स्थिति।

कार्यव्यापार- *ना.* [सं.] घटना; व्यापार; इन्द्रियद्वारा प्रतिपादित कामकाज।

कार्यशक्ति- *ना.* [सं.] कुनै भौतिक वा मानसिक काम गर्नका निम्ति चाहिने बल वा योग्यता; काम गर्ने सामर्थ्य वा दक्षता।

कार्यशाला- *ना.* [सं.] यन्त्र आदिको मर्मत, निर्माण, प्रयोग आदि गर्ने कारखाना; ज्यासल; काम गर्ने ठाउँ।

कार्यशाला गोष्ठी- *ना.* गोष्ठी, सेमिनार आदिमा सहभागीहरूलाई सम्बन्धित विषयमा अभ्यास गराई प्रशिक्षण दिने कार्य वा त्यस्तो कार्य गर्ने शिविर।

कार्यसक्षम- *वि.* [सं.] काम गर्ने योग्यता वा क्षमता भएको; काम गर्न सक्ने।

कार्यसक्षमता- *ना.* कार्यसक्षम हुनाको भाव वा स्थिति।

कार्यसमिति- *ना.* [सं.] कुनै विशेष कामको सञ्चालन वा सम्पादनका निम्ति बनेको समिति; कार्यकारिणी समिति।

कार्यसम्पादन- *ना.* [सं.] तोकिएको काम वा उत्तरदायित्वलाई पूरा गर्ने कार्य; कामको कार्यान्वियन।

कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन- *ना.* कार्य सम्पादनको कामको लेखाजोखा; कुनै सम्बन्धित व्यक्तिलाई सुम्पिएको काम वा जिम्मेवारीको महत्त्व देखाउने वा आँक्ने काम।

कार्यसूची- *ना.* [सं.] १. कामको विवरण वा बाँडफाँडबारे लेखिएको कागज; गर्नुपर्ने कामको स्पष्ट उल्लेख भएको विवरणपत्र; कामको फिरिस्त; कार्यावली। २. सभा, बैठक आदिमा अनुमोदन वा पारित गर्नुपर्ने प्रस्ताव (एजेन्डा)।

कार्यस्थगन- *ना.* [सं.] काम स्थगित गर्ने प्रक्रिया वा व्यवस्था।

कार्यस्थगन प्रस्ताव- *ना.* कुनै आवश्यक एवं सार्वजनिक महत्त्वका प्रश्नमा विचार गर्नका निम्ति अन्य कार्य छाडेर यसै आवश्यक विषयलाई प्राथमिकता दिन विधानसभा, प्रतिनिधिसभा, राष्ट्रिय सभा, राजसभा आदिमा राखिने प्रस्ताव।

कार्यस्थल- *ना.* [सं.] काम गर्ने ठाउँ वा थलो।

कार्यस्थल अनुसन्धान- *ना.* कार्यस्थल वा सम्बन्धित क्षेत्रमा नै निष्कर्ष निकाल्नुपर्ने अनुसन्धान कार्य।

कार्याधिकारी- *ना.* [सं.] निर्धारित कामको परिचालन, कार्यान्वियन, व्यवस्थापन आदि गर्ने अधिकारी वा प्रमुख व्यक्ति; खास खास कामको जिम्मा लिएको हाकिम।

कार्याध्यक्ष- *ना.* [सं.] उच्चतम पदमा रहेर कुनै कामको सञ्चालन वा

सम्पादन गर्ने अधिकारी।
कार्यान्वयन- *ना.* [सं.] लिखित वा मौखिक रूपबाट गर्न ठहर भएको कामकारबाईलाई विधिपूर्वक व्यवहारमा ल्याउने कार्य।
कार्यान्वित- *वि.* [सं.] कार्यरूपमा ल्याइएको वा व्यवहारमा प्रयोग गरिएको; काम भएको।
कार्यान्विति- *ना.* १. कार्यान्वित हुने क्रिया वा अवस्था। २. नाटक, उपन्यास, काव्य, कथा आदिमा सुरुदेखि अन्तसम्म एउटै मूल कथा हुनुपर्छ भन्ने मान्यता।
कार्यार्थ- *ना.यो.* [सं.] १. उल्लेख भएअनुसार काम गर्नका लागि; सम्बद्ध कार्यलाई व्यवहारमा परिणत गर्नका निम्ति (अनुरोध वा आदेश)। *ना.* २. त्यस्तै काममा चिठीपत्रको देहायमा लेखिने शब्द; बोधार्थ र कार्यार्थमध्ये एक।
कार्यार्थी- *वि.* आफ्नो काम पूरा गर्न प्रयास गर्ने; कार्यसिद्धिको चाहना गर्ने।
कार्यालय- *ना.* [सं.] १. कुनै विशेष काम वा व्यवसाय गर्ने घर; कारखानाघर। २. प्रशासनसम्बन्धी कामकुरा गर्ने निश्चित ठाउँ; अड्डा।
कार्यालय प्रति- *ना.* चिठीपत्र, सूचना आदि अन्यत्र पठाउँदा कार्यालयमा रहने प्रति; प्रतिलिपि; नकल।
कार्यालय सचिव- *ना.* कार्यालयसँग सम्बन्धित पत्राचारको काम सँभाल्ने, विभिन्न विषयको अभिलेख वा रेकर्ड राख्ने आदि कार्यसम्पादन गर्ने व्यक्ति; कुनै संस्था, कम्पनी, क्लब आदिको कार्यालयलाई सञ्चालन गर्न खटाइएको वैतनिक वा अवैतनिक व्यक्ति।
कार्यालयीय- *वि.* कार्यालयसँग सम्बन्धित; कार्यालयको।
कार्यावली- *ना.* [सं.] हे. कार्यसूची।
कार्यावस्था- *ना.* [सं.] नाटकसाहित्यमा पञ्चसन्धि अर्थात् कथावस्तुमा अपेक्षित कार्यका पाँच अवस्था (आरम्भ, यत्न, प्राप्त्याशा, नियताप्ति र फलागम)।
कार्षापण- *ना.* [सं.] १. असी रत्ती हुने अति पुरानो तामाको मुद्रा; भिन्न भिन्न मूल्यका मुद्रा। २. सोह्र पण बराबरको लिच्छविकालीन तामाको सिक्का।
काल- *ना.* [सं.] १. वर्ष, महिना, बार, दिन, रात, घडी आदिका रूपमा गणना हुने दुई घटना वा क्रियाका बिचको समय; बेला; बखत; अवधि; टाइम; मौसम। २. कुनै कार्य गर्नका निमित्त उपयुक्त घडी वा अवसर। ३. समयको कुनै निश्चित अवधि वा सूचक मान (उदयकाल, प्रातःकाल, सायङ्काल इ.)। ४. मृत्युका देवता; यम। ५. मृत्यु; मरण; नियति। ६. शनिग्रह। ७. खण्ड; अनुभाग। ८. शिव। ९. व्याकरणमा कार्य वा अवस्थाका समयलाई बोध गराउने क्रियाको रूप वा रूपावली (भूत, वर्तमान र भविष्यत्)। १०. सङ्गीत तथा छन्दशास्त्रमा कालको नपाइ। *वि.* ११. कालो रङको; कृष्ण वर्णको।
कालकटनी- *ना.* समय बिताउने काम; दुःखजिलोसाथ गरिने जीवन निर्वाह।
कालकण्ठ- *ना.* १. मुजुर। २. नीलकण्ठे चरा। ३. शिवजीको उपाधि; महादेव।
कालकला- *ना.* १. कालको रहस्यमय स्थिति वा काम; कालगति। २. मृत्यु र रोगव्याध; मृत्यु र लागलगन।
कालकूट- *ना.* समुद्रमन्थन गर्दा निस्केको र महादेवले निलेको साह्रै कडा विष; हलाहल।
कालकोठरी- *ना.* भ्यालखानाभित्र बनाइएको, ठुला अपराधीलाई यातना दिइने साँघुरो र अँध्यारो कोठो।
कालक्रम- *ना.* काल वा समयको क्रमिक घटना वा अनुक्रम; घटनाका आधारमा संवत्, दिन, मिति आदिको क्रमन्यास।
कालक्रमिक- *वि.* १. कालक्रमसम्बन्धी; कालक्रमको। २. कालक्रमका विचारले प्रस्तुत हुने वा गरिने (कालक्रमिक भाषाविज्ञान, कालक्रमिक तथ्याङ्क इ.)।
कालक्षेपण- *ना.* १. समय बिताउने काम; दिन बियाँल्ने काम; दिनकटनी। २. जीवननिर्वाह; गुजारा; गुजरान।
कालखण्ड- *ना.* १. कालको कुनै विभाग; अवधि। २. परमेश्वर। ३. कलेजो।
कालगति- *ना.* १. समयको फेरबदल; कालको क्रम वा परिवर्तन हुने सम्भावना। २. मृत्युको गति वा क्रम।
कालचक्र- *ना.* समयको चक्र वा हेरफेर; जीवन, परिस्थिति, धनसम्पत्ति आदिको घुमाइफिराइ।
कालजरो- *ना.* १. लाम्चो पानपाते र नङ्ग्रा हुने एक जातको लहरो वा ठन्डी, दम र ज्वरमा फाइदा गर्ने तथा रुचि बढाउने त्यसैको बुटी; कट्वी। २. सन्निपातज्वर; कालज्वर।
काल जिरो- *ना.* मुङ्ग्रेलो; मुग्रेलो; कलौंजी।
कालज्वर- *ना.* सबै शरीर कालो पार्ने विषमज्वर; सन्निपातज्वर; कालजरो।
कालज्ञ- *ना.* १. समयको गति वा परिवर्तनको ज्ञाता; ज्योतिषी। २. कुखुरो।
कालज्ञान- *ना.* १. स्थिति वा अवस्थाको जानकारी। २. मृत्यु हुने समयको पूर्वज्ञान हुने क्रिया वा स्थिति।
कालटिम्बुर- *ना.* कालो खालको दाना हुने एक जातको टिम्बुर।
कालत्रय- *ना.* भूत, भविष्यत् र वर्तमान तीन काल।
कालदण्ड- *ना.* यमराजको डन्डा; मृत्यु; मरण।
कालदोष- *ना.* घटना र तथ्यहरूलाई ठिक कालक्रममा नराखिने दोष; कालक्रममा हुने भुल।
कालधर्म- *ना.* १. निश्चित समयविशेषका निम्ति उपयुक्त धर्म। २. मृत्यु; काल; निधन।
कालपाश- *ना.* १. यमराज वा मृत्युको जाल वा पासो। २. समयको बन्धन वा नियम।
कालपुरुष- *ना.* १. समयको कल्पित मानवी रूप। २. ईश्वरको विराट् रूप। ३. मृत्युका देवता; कालदेवता। ४. ग्रहदोष हटाउन वा अरिष्ट कार्य शान्त गर्न दान गरिने फलामको प्रतिमा।
कालफाल- *ना.* मरे पनि सँगै मर्ने र उन्नति गर्न सके पनि साथै रही उन्नति गर्ने भनी जोडिएको गहिरो सम्बन्ध वा भावनात्मक ऐक्य।
कालभैरव- *ना.* १. एकादश रुद्रमध्ये एक; शिवजीका मुख्य गणमा

एक गण। २. काठमाडौँको हनुमान्-ढोकानजिक रहेका एक प्रसिद्ध भैरव।

कालम- *ना.* [अङ्.] समाचारपत्र आदिका पृष्ठहरूमा बिचको लामो धर्का वा खाली अङ्गबाट अलग अलग छुट्ट्याइने ठाडा वा लामा खण्ड; हे. स्तम्भ।

कालमान- *ना.* [सं.] काल वा समयको पूर्वापर अवधि; समयको नापो वा मान।

कालयापन- *ना.* [सं.] हे. कालक्षेपण।

कालरात्रि- *ना.* [सं.] १. अँध्यारो र डरलाग्दो रात। २. सारा विश्वको महाप्रलय हुने रात; मृत्युको रात। ३. नवरात्रिमध्ये आश्विन शुक्ल अष्टमीको रात तथा त्यस रातमा गरिने दुर्गाको पूजा। ४. दुर्गाको मूर्ति वा रूप।

कालवेला- *ना.* [सं.] १. दिनमान र रातमानलाई विभाजन गर्दा प्रत्येक दिन पर्न आउने शनिश्चरको बेला; शनिकाल। २. कुनै काम, यात्रा आदि गर्न निषिद्ध समय; अशुभ मुहूर्त। ३. उचित परिस्थिति वा अवसर; मौका।

कालसमय- *ना.* [सं.] १. मौका र परिस्थिति; समयको चाँजोपाँजो। २. बेलाबखत।

कालसर्प- *ना.* [सं.] १. डस्नासाथ मानिस मर्ने ज्यादै विषालु र डरलाग्दो कालो साँप; कालरूपी सर्प। २. अरूको ठुलो हानि गर्ने दुष्ट व्यक्ति।

कालाजिन- *ना.* [सं.] कृष्णसार मृगको छाला; कालो मृगको छाला।

कालातीत- *वि.* [सं.] समयभन्दा परको; समयले भ्याउन नसक्ने; समय बितेको।

कालानल- *ना.* [सं.] १. प्रलयकालको आगो; कालाग्नि। २. प्रलयाग्निका अधिष्ठाता देवता; महादेव; रुद्र। ३. पाँचमुखे रुद्राक्ष।

कालानुक्रम- *ना.* [सं.] हे. कालक्रम।

कालान्तर- *ना.* [सं.] १. समयको फेरो; समयान्तर; अर्को समय; धेरै पछिको समय। २. मौका परेको कुनै बेला।

कालान्तर विष- *ना.* मुसा, कुकुर आदिले टोकेको धेरै दिनपछि लाग्ने विष; मन्दविष।

कालापानी- *ना.* [कालो+पानी] १. भारतमा अङ्ग्रेजी शासन छँदा आजन्म कारावासको सजाय दिने चारैतिर समुद्रले घेरिएको टापु (अन्डमन र निकोबार)। २. प्रायः जङ्गलछेउको अति गर्मी हुने, डरलाग्दो र औलको प्रकोप भएको ठाउँ। ३. भारतसँगको सीमा विवादका कारण विशेष चर्चित दार्चुला जिल्लाको भूभाग।

कालाबन्जार- *ना.* [कालो+बन्जार] कहिल्यै आवाद नगरिएको वा नफाँडिएको ठुलो घना जङ्गल।

कालास्त्र- *ना.* [सं.] प्रहार गरेपछि निश्चित रूपले शत्रुको संहार गर्ने एक प्रकारको बाण; साङ्घातिक वा विषयुक्त वाण।

कालिक- *वि.* [सं.] १. काल वा समयको; समयसम्बन्धी। २. कालाश्रित। ३. मौसमअनुकूल; सामयिक।

कालिका- *ना.* [सं.] दैत्यको संहार गर्न अवतरित भएकी प्रसिद्ध देवी; महाकाली; दुर्गा; चण्डिका; काली।

कालिका पुराण- *ना.* कालिकादेवीको माहात्म्य वर्णन गरिएको एक उपपुराण।

कालिकुत्तिम- *ना.* निक्खरा कालो कुकुर (कालिकुत्तिम महाउत्तिम)।

कालिगड- *ना.* [फा. कारीगर] हस्तकलाको कुनै पनि काम गर्ने व्यक्ति; शिल्पी; कर्मी; कारिगर।

कालिगडी- *ना.* कालिगडको काम, पेसा वा सिप।

कालिङ्गे च्याउ- *ना.* प्रायः पहेँलो माटो भएको ठाउँमा उम्रने, खान हुने, ठुलो एक प्रकारको च्याउ।

कालिज- *ना.* [सं. कालेय] मासु खाइने कुखुराका जातको कालो जङ्गली चरो।

कालिदास- *ना.* [सं.] संस्कृत साहित्यका प्रसिद्ध नाटक (अभिज्ञानशाकुन्तल, विक्रमोर्वशीय, मालविकाग्निमित्र), महाकाव्य (रघुवंश, कुमारसम्भव) र खण्डकाव्य (मेघदूत र ऋतुसंहार) को रचना गर्ने एक विख्यात महाकवि; संस्कृत साहित्यका प्रतिनिधि नाटककार तथा काव्यकार।

कालिन- *ना.* [अ. कालीन] थरीथरी बेलबुट्टा भएको कार्पेट वा गलैँचाजस्तो एक किसिमको बिछ्यौना।

कालिन्चोक- *ना.* दोलखा बजारदेखि झन्डै ६ माइल टाढा ३,८४२ मिटर अग्लाइमा स्थित एक स्थान।

कालिन्चोक माई- *ना.* सोही ठाउँकी एक प्रसिद्ध देवी तथा शिवजी, गणेश र सरस्वतीका मूर्तिहरूका साथै एउटा कुण्ड पनि भएको एक तीर्थस्थल।

कालिन्दी- *ना.* [सं.] १. कलिन्द पहाडबाट निस्केकी यमुना नदी; कृष्णा। २. कृष्णका प्रमुख आठ पटरानीमध्ये एक।

कालिमा- *ना.* [सं.] १. कालो हुनुको भाव वा स्थिति; कालोपन। २. कलङ्क; दाग; दोष। ३. लाञ्छना; अपवाद।

काली₁- *ना.* [सं.] १. कालिका देवी; दुर्गा; चण्डी। २. सोह्र विद्यादेवीमध्ये एक। ३. पार्वतीको एक नाम वा उपाधि। ४. कालिमा। ५. अग्निका सात जिह्वामध्ये एक। ६. रात। ७. काला बादलको पङ्क्ति। ८. हिमालयको मुक्तिनाथ क्षेत्रबाट निस्केर नेपालको पश्चिम भागमा बग्ने एक प्रसिद्ध नदी; शालिग्राम पाइने नदी; काली वा कृष्णागण्डकी; सप्तगण्डकीमध्ये एक (उदा.- कालीपार, कालीवार)।

काली₂- *वि.* [कालो+ई] १. कालो अनुहार वा वर्ण भएकी; कालो पोतेकी (स्त्री)। *ना.* २. 'कालो' शब्दको स्त्रीलिङ्गी रूप; मायाले वा गालीले कुनै नारीलाई भनिने शब्द। *ना.* ३. जुत्तामा लाउने कालो पालिस वा रोगन।

काली आँप- *ना.* मिठो स्वाद भएको असल जातको एक आँप; बोक्रामा कालो कालो टीका बसेको, सानो कोयो हुने र झुत्रो नहुने मह जस्तै स्वादिलो एक आँप; लङ्गडा आँप।

काली ऐँसेलु- *ना.* लहरामा फल्ने र राता टोप्रा हुने एक जातको ऐँसेलु।

कालीकाठ- *ना.* चिल्ला बाक्ला पात, सेता टीका टीका परेको कालो बोक्रा र तितो स्वादको हुने तथा दतिउनको काम लिइने ससानो रुखको पोथ्रो वा त्यसकै काठ।

कालीकुच्ची- *ना.* ज्यादै कालो वर्णकी स्त्रीलाई गाली गर्दा अथवा कुनै पनि आइमाईलाई खिज्याउँदा भनिने अपमानबोधक शब्द।

कालीकुत्तिम- *वि.* १. ज्यादा कालो; गाढा कालो। २. ज्यादै मैलो; थोत्रोपुरानो।

कालीकोट- *ना.* नेपालको कर्णाली अञ्चलमा रहेको एक जिल्ला।

कालीकोप्ची- *ना.* कालो वर्ण, गहिरा आँखा र घोप्टे हेराइ भएकी आइमाईलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।

कालीखोले- *ना.* १. काली खोलावरपरका बासिन्दा। २. खोलाको छेउछाउ बसेर मिठा स्वरले गाउने एक प्रकारको चरो।

काली ज्यामिर- *ना.* गाढा पहेँलो तथा रातो बोक्रा हुने एक जातको अमिलो फल।

काली ढकायो- *ना.* डाँठको टुप्पामा प्रायः तीनवटा पात हुने, घोगाका रूपमा पहेँलो फूल फुल्ने र बाँकोको जस्तो कन्द हुने एक बुटी वा त्यसैको कन्द।

काली तोप- *ना.* प्राचीन कालको एक प्रसिद्ध तोपको नाम।

काली दह- *ना.* १. ज्यादै गहिरो हुनाको कारणले पानी कालो देखिने दह; भयङ्करको दह; काली रह। *वि.* २. असाध्यै मौलाएको; सप्रिएको। (उदा.- यो साल बारीमा कालीदह मकै भएको छ।)

कालीन- *वि.* [सं.] १. कुनै काल वा समयसँग सम्बन्धित; खास समयको; कालिक (महाभारतकालीन, राणाकालीन इ.)। २. ऋतु वा यामअनुकूल। (उदा.-शरत्कालीन आकाश स्वच्छ र निर्मल देखिन्छ)।

कालीनाथ्रो- *ना.* [कालो+नाथ्रो] मङ्सिरमा पाक्ने, कालो नाथ्रो भएको एक प्रकारको धान; पहेँलो मार्सी; कालो काठे।

काली निउरो- *ना.* [कालो+निउरो] कालो, मोटो र कमलो डाँठ हुने र तरकारी खाइने एक जातको निउरो।

कालीपोके- *ना.* [कालो+पोके] अन्नपातलाई नै कालो तुल्याइदिने, बालीबिरुवामा लाग्ने एक रोग; गहुँ आदिका डाँठपात र बालामा अँगारको धुलोजस्तो काला काला पोका लाग्ने रोगविशेष।

कालीबम्बई- *ना.* [कालो+बम्बई] बम्बई आँपको एक प्रकार; असल जातको आँप।

कालीबिराली- *ना.* [काली+बिराली] ओखतीमुलोका निम्ति प्रयोग गरिने कालो रङको बिरालो।

कालीबुढी- *ना.* [काली+बुढी] हुकुमको मिस्सी आफ्नो तासले खाएमा कालीबुढी बोकिन्छ भन्ने गरी चार जना मिलेर खेलिने तासको खेल।

कालीबोक्सी- *ना.* [काली+बोक्सी] काली र नजाती स्वास्नीमान्छेलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने अपमानबोधक शब्द।

कालीभीर- *ना.* [कालो+भीर] माथिबाट हेर्दा रिँगटा वा अत्यास लाग्ने डरलाग्दो भीर; कहालीलाग्दो भीर।

कालीमकै- *ना.* [कालो+मकै] केराको बुँगाजस्तो छोटो घोगा लाग्ने, दानाभित्र कालो पिठोजस्तो पदार्थ हुने एक जातको मकै।

कालीमाटी- *ना.* [कालो+माटो] १. जमिनमनि रहेको कालो, नरम र मलिलो माटो; खेतीमा मलका रूपमा प्रयोग गरिने माटो। २. काठमाडौँ उपत्यकाको टेकुदोभाननजिक रहेको एक ठाउँ।

कालीमाल- *ना.* परदेश वा प्रवास; परदेश जाँदा बाटामा पर्ने वास।

कालीमुन्टे- *ना.* [कालो+मुन्टो+ए] १. खेततिर पाइने, टुप्पामा कालो हुने एक प्रकारको घाँस; कालीमुन्टो; वनमारा। २. मुन्टो मात्र कालो भई बाँकी जिउ सबै अरू नै रङको हुने बाखो। *वि.* ३. कालो मुन्टो भएको।

कालीरह- *ना.* [कालो+रह] हे. कालीदह।

कालीलहरो- *ना.* [कालो+लहरो] गाईबस्तुलाई खुवाइने एक प्रकारको जङ्गली घाँस।

कालीसिन्की- *ना.* [कालो+सिन्को] कालो कालो सिन्का हुने एक झार; कान छेडेपछि प्वाल नटालियोस् भनेर लगाइने सानो सिन्को; कानसिन्की; दमकन्ने।

कालु- *वि.* [कालो+उ] 'कालो' शब्दको सङ्क्षिप्त रूप।

कालु पाँडे- *ना.* पृथ्वीनारायण शाहका समयमा गोर्खा राज्यको काजी भएका र कीर्तिपुरसँग पहिलो युद्धमा दिवङ्गत भएका इतिहासप्रसिद्ध एक व्यक्ति।

कालुष्य- *ना.* [सं.] १. कलुष वा मलिन हुनुको भाव; मलिनता; फोहोर। २. वैमनस्य।

कालू- *ना.* स्नेहका साथ बोलाउँदा प्रयोग गरिने शब्द।

कालो- *ना.* [सं. काल] १. प्रकाश वा सेतोको विपरीत रङ; मोसो, गाजल, अँगार, गोल आदिको जस्तो रङ्ग। २. प्रकाश नभएको स्थिति; अन्धकार। ३. निग्रो जाति। ४. दोष, कलङ्क; खोट। ५. पाप; कल्मष। *वि.* ६. उज्यालो नभएको; अँध्यारो; मैलो वा धमिलो। ७. कृष्ण वर्णको; कल्साउँदो; साँवलो; गाजले। ८. मन सफा नभएको; रिसाएको; नजाती; दुष्ट। ९. आशा नभएको; पत्तो नपाइने (कालो भविष्य, कालो भावना इ.)।

कालो अडेरी- *ना.* कालो कालो खालको अडेरीविशेष।

कालो अरिङ्गाल- *ना.* एक जातको कालो रङको अरिङ्गाल।

कालो उखु- *ना.* गाढा कलेजी वा कालो रङको, औषधीका लागि पनि काम लाग्ने राम्रो खालको उखु।

कालो कपास- *ना.* कालो कालो भुवा हुने एक जातको कपास।

कालो कर्तुत- *ना.* अरूको कुभलोका लागि गरिने निन्दनीय कार्य; स्वार्थसिद्धिका लागि गरिने नियमविरुद्ध काम; छलकपट; षड्यन्त्र।

कालो काँठे- *ना.* हे. कालीनाथ्रो।

कालो काल- *ना.* कर्कलाको जस्तो बोटमा सलिफाजस्तो तर केही लाम्चो आकारको घोगा फल्ने एक स्थावर विष।

कालो किरो- *ना.* १. ब्वाँसोजस्तो ढाडे किरो; भाउसो। २. सालक नामको एक जङ्गली जनावर।

कालो कुकुर- *ना.* १ हुँदै नभएको मानिस। २. तुच्छ प्राणी।

कालो कौवा- *ना.* सर्वाङ्ग शरीर कालो हुने, केही ठुलो र तिखो चुच्चो भएको एक जातको काग; ढोले काग; लेकाली काग; डुम काग।

कालो गैँवरा- *ना.* कालो र मोटो खालको, थुप्रै रस हुने एक प्रकारको असल खालको उखु।

कालो गौँथली- *ना.* प्रायः पहरातिर गुँड पार्ने कालो रङको गौँथली चरो।

कालो चिया- *ना.* दुध नहालिएको, चिनी र चियाको रङ मात्र भएको चिया; फिक्का चिया।
कालो जरो- *ना.* हे. कालज्वर।
कालो जिरो- *ना.* हे. कालजिरो।
कालो धतुरो- *ना.* रछ्यायो भावको निलो फूल फुल्ने र कालो डाँठ हुने एक जातको धतुरो।
कालो नुनियाँ- *ना.* कालो रङको एक जातको धानविशेष।
कालो निलो- *वि.* १. डरले आत्तिएको वा रिसले चुर भएको। २. कालो तथा निलो रूपको।
कालोनुन- *ना.* अपच, डकार आदिमा फाइदा गर्ने एक प्रकारको नुन; बिरेनुन।
कालोपत्र- *ना.* १. सडकलाई पक्की बनाउन प्राविधिक किसिमले रोडा, अलकत्रा आदि छापिएको सतह; पिच। २. कोलटार, पेट्रोलियम आदिमा घोलिएको कालो र च्यापच्यापे पदार्थ; अलकत्रा।
कालोपातल- *ना.* निर्जन वन; तरी; भयावह जङ्गल।
कालोपोके- *ना.* गहुँ, जौ आदि बालीमा लाग्ने, बालो कालो हुँदै जाने एक प्रकारको रोग।
कालो बजार- *ना.* १. सरकारद्वारा आयातनिर्यातका लागि प्रतिबन्धित मालसामानहरू बढी नाफा कमाउन अवैध किसिमले लुकीछिपी आयात वा निर्यात गर्ने काम। २. कुनै मालसामानको कृत्रिम अभाव खडा गरी अत्यधिक नाफा लिएर बिक्री गर्ने काम वा स्थिति। ३. त्यस्तो मालसामान खरिदबिक्री गर्ने ठाउँ; चोरबजार।
कालो बजारिया- *वि.* कालोबजार गर्ने; तस्करव्यापारी; चोरबजारिया।
कालोबजारी- *ना.* कालो बजार गर्ने काम; अवैध किसिमले मालसामानको किनबेच आदि गर्ने काम; तस्करी धन्दा।
कालो बडहरी- *ना.* कालो भुस हुने एक जातको धान वा त्यसैको चामल।
कालो बलु- *ना.* १. पिपलका जस्ता पात, पहेँला फूल, हरिया चक्राकार फल फल्ने एक जातको लहरो; अतिबला; आयुर्वेदका अनुसार पौष्टिक र वीर्यवर्धक गुण भएको त्यसैको फल।
कालो भटमास- *ना.* निक्खर कालो बोक्रा हुने एक प्रकारको भटमास।
कालो मसान- *ना.* मसानघाटमा रहेको भनिने भूतप्रेत; मसाने भूत।
कालो मार्सी- *ना.* कालो रङ हुने एक जातको धान वा त्यसकै चामल।
कालो मास- *ना.* बोक्रा हुने, दालका लागि प्रसिद्ध एक जातको मास।
कालोमुन्टे- *ना.* हे. कालीमुन्टे।
कालो मोहर- *ना.* पहिले तिब्बती सरकारले चलाएको मुद्रा; मोटे मोहर।
कालो शिरीष- *ना.* गाढा निलो फूल फुल्ने एक जातको शिरीषको बोट वा सोही बोटको फूल।
कालो सर्प/साँप- *ना.* १. अत्यन्त विषालु, कालो रङको सर्प; कालसर्प। २. दुष्ट मानिस; खतरनाक व्यक्ति।
कालो सिमी- *ना.* काला गेडा हुने सिमीको एक जात।
कालो सिसौ- *ना.* कालो चुरो हुने एक जातको सिसौको रुख; कृष्णशिंशपा।
कालो हलेदो- *ना.* सुकेपछि कालो हुने एक प्रकारको हलेदो।
काल्चीमिस्री- *ना.* [काल्फीमिस्री] असल किसिमको मिस्री; काल्फीमिस्री।
काल्चे- *ना.* [काल+चेप्] १. अप्ठेरो अवस्था; खुँगे। २. युक्ति; उपाय; जुक्ति।
काल्टिकी- *ना.* [कालो+टिको] कालो टीका।
काल्तोरी- *ना.* [कालो+तोरी] कलेजी रङको जरा हुने, साधारण तोरीका भन्दा केही ठुला पात हुने र सागको तरकारी खाइने एक जातको तोरी।
काल्पनिक- *वि.* [सं.] १.कल्पना गरिएको; अजमायसी; कल्पित। २. बनावटी; नक्कली।
काल्फीमिस्री- *ना.* [?+मिस्री] हे. काल्चीमिस्री।
कावर- *ना.* [मरा. कावड< प्रा. काव] नाविकहरूले ठुलठुला माछा मार्न प्रयोग गर्ने एक प्रकारको जाल वा पासो।
कावा- *ना.* [फा.] १. वृत्ताकार मार्गमा हिँड्ने वा उड्ने कार्य; गोलाकार वृत्तको हिँडाइ वा उडान; चक्कर खाने काम। २. घोडालाई सधाउन वा रफत गराउन वृत्तमा दौडाउने काम।
काव्य- *ना.* [सं.] १. साहित्य (व्यापक अर्थमा)। २. कविता (सूक्ष्म अर्थमा); मुक्तक, स्फुट काव्य, गीतिकाव्य, खण्डकाव्य र महाकाव्य। ३. प्रत्येक चरणमा चौबिस मात्रा हुने एक मात्रिक छन्द।
काव्यपुरुष- *ना.* साहित्यिक पुराकथामा काव्यलाई दिइएको एक मानवाकार स्वरूप जो मात्तिँदा तह लगाउन एक काव्यनारी (समीक्षा) को सृष्टि भएको हो भन्ने किंवदन्ती छ।
काव्यप्रवृत्ति- *ना.* कविता, महाकाव्य आदिमा रचनाकारले विशिष्ट दिशा वा मार्गतर्फ अग्रसर हुन देखाएको आन्तरिक झुकाउ; कुनै वस्तु वा विचारप्रति रहेको रचनाकारको विशिष्ट उद्देश्य वा दृष्टिकोण; कविको विशिष्ट रुचि।
काव्यलिङ्ग- *ना.* वाक्यार्थ वा पदार्थरूपले हेतु प्रतिपादन गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार; कुनै नयाँ अर्थलाई बोध गराउने एक अर्थालङ्कार।
काव्यसाधना- *ना.* कवितादिको सिर्जनाका निम्ति स्रष्टाद्वारा गरिएको अनुष्ठान; कवितादिको पूजा वा आराधना।
काश- *ना.* [सं.] १. नदीनालाका छेउछाउमा उम्रने, घरका छाना छाउन वा गाईवस्तुलाई खुवाउन प्रयोग गरिने एक जातको बुटे झार; काँस (घाँस)। २. खोकी।
काशिका- *ना.* [सं.] जयादित्य र वामनाचार्यद्वारा रचित पाणिनीय व्याकरणको एक प्रसिद्ध वृत्ति वा टीका।
काशी- *ना.* [सं.] १. उत्तर भारतमा गङ्गाको किनारमा रहेको एक प्रसिद्ध नगरी वा तीर्थस्थल; बनारस सहर; वाराणसी; हिन्दूहरूका सात मोक्षपुरीमध्ये एक। *वि.* २. उज्यालो; चहकिलो राम्रो।
काश्मीर- *ना.* [सं.] कश्मीर देश।
काश्मीरी- *वि.* हे. कास्मिरी।
काश्मीरी केशर- *ना.* हे. कास्मिरी केशर।
काश्यप- *ना.* [सं.] १. एक प्रसिद्ध ऋषिको नाम। *वि.* २. कश्यपको

वंश वा गोत्रमा पैदा भएको; कश्यपसम्बन्धी।

काश्यप गोत्र- *ना.* काश्यप ऋषिको कुल वा वंशको परिचयात्मक नाम; अधिकारी, घिमिरे, पाँडे, बडाल, ठकुरी, माझी, थापा, गर्तौला, बोकटी आदि थर हुनेहरूको गोत्र।

काषाय- *वि.* [सं.] १. गेरु रङमा रँगाइएको; गेरु रङको। *ना.* २. कपडा; गेरु रङको कपडा। ३. टर्रो स्वाद।

काषाय वस्त्र- *ना.* गेरुवा रङको कपडा; साधु, सन्न्यासीहरूले लगाउने वस्त्र।

काष्ठ- *ना.* [सं.] १. काठ। २. दाउरा; इन्धन।

काष्ठकला- *ना.* काठका कलात्मक वस्तु, मूर्ति, सजावटका सामान आदि बनाउने काम वा सिप।

काष्ठकुट्ट/कूट- *ना.* लाहाँचे चरो; काठफोरुवा चरो।

काष्ठपत्र- *ना.* १. काठको फल्याक; कठपत्र। २. अभिलेखका रूपमा रहेको काठको पातो।

काष्ठपुत्तलिका- *ना.* १. कठपुतली; काठको प्रतिमा। २. घट्टको सोलीबाट दाना खसाल्नका लागि सोलीको डुँडमा बाँधिएको काठको ठेउको वा पुतली।

काष्ठमण्डप- *ना.* १. काठको मण्डप। २. हनुमान् ढोकानेर अशोकविनायकको सामुन्ने स्थित एउटै रुखका काठबाट तयार पारिएको भनिने प्रसिद्ध घर। ३. काठमाडौँ।

काष्ठा- *ना.* [सं.] १. पूर्व, पश्चिम आदि दिशा। २. अन्तिम सीमा वा हद (पराकाष्ठा)। ३. अन्तरिक्षमा बादल र वायुको मार्ग। ४. अठार पलाको समयको माप। ५. आठ माना। ६. एक विघाको १/२० भाग अर्थात् एक कट्ठा।

काष्ठादि- *ना.* [सं.] जरीबुटीलाई पिँधेर धुलो बनाइएको आयुर्वेदिक औषधी।

कास- *ना.* [सं.] १. खोकी। २. सजिवनको रुख। ३. काँस तृण।

कासी बयर- *ना.* [काशी+बयर] लाम्चा गेडा फल्ने खल्लो गुलियो स्वादको एक जातको बयर।

कास्की- *ना.* १. नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रअन्तर्गत गण्डकी अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला। २. मध्यकालको चौबिसे राज्यमध्ये एक।

कास्टिक- *वि.* [अङ्.] १. रासायनिक प्रक्रियाद्वारा तन्तुहरूलाई जलाउने वा नष्ट पार्ने; क्षारक; दाहक। *ना.* २. जलाउने वा नष्ट गर्ने पदार्थ वा वस्तु।

कास्टिक सोडा- *ना.* एक प्रकारको सोडा।

कास्टिङ मेसिन- *ना.* [अङ्.] मुद्रणकलामा मोनोटाइप बनाउने वा ढाल्ने यन्त्रविशेष।

काहा- *ना.* [नेवा.] पोङ्गा र पैँताभन्दा केही लामो, फुकेर बजाइने, तामाको एक किसिमको ढुङ्ग्रे बाजा।

कास्मिरी- *वि.* [काश्मीर+ई] काश्मीरका बासिन्दा; काश्मीरसम्बन्धी।

कास्मिरी केशर- *ना.* १. मसिना लामा लामा पात हुने, रातो केशर भएको, सेता फूल फुल्ने, लसुनका जस्ता पोटी हुने एक बुटी। २. त्यसैको फूलको बास्नादार केशर; कुङ्कुम।

काहार- *ना.* नेपालको तराइली मूलका घर्ती; डोली बोक्ने एक जाति; भुइया; खतबे।

काहिँली- *वि.* [काहिँलो+ई] १. जन्म, नातासम्बन्ध वा अरू कुनै क्रमले चौथी (स्त्री); साहिँलीपछिकी; काइँली। *ना.* २. काहिँलो छोरो वा भाइकी पत्नी।

काहिँलो- *वि.* [सं. कनीयान्] साहिँलोभन्दा पछिको; जन्मका क्रमले चौथो (छोरो, भाइ आदि); काइँलो।

कि- संयो. [सं. किम्] १. दुई कुरा वा विषयमध्ये कुनै एक बुझाउन बिचमा प्रयोग गरिने अव्यय; वा; अथवा (उदा.- पढ्छौ कि पढ्दैनौ?)। २. मिश्र वाक्यमा आश्रित उपवाक्यलाई जोड्ने शब्द। (उदा.- कि तिमी जाऊ कि मलाई जान देऊ।)। निपा. ३. प्रश्न वा सन्देह बुझाउँदा वाक्यान्तमा प्रयोग हुने शब्द (उदा.- उसले मलाई पढाउँछ कि? ऊ त्यहाँ छैन कि?)। ४. उनको भनाइ छ कि कवितामा अनुप्रास हुनुपर्छ (अस्त.)।

किंकर्तव्यविमूढ- *वि.* [सं.] निर्णयशक्तिको अभावमा कुनै काम गर्न के गरूँ, कसो गरूँ भई अलमलिएको; आफूले गर्नुपर्ने काम वा कर्तव्यबारे ठहर गर्न नसकी दोधारमा परेको; रनभुल्लमा परेको; बिलखबन्द।

किंवदन्ती- *ना.* [सं.] १. समाजमा परम्परादेखि चल्दै आएका र केही अन्धविश्वाससमेत भएका घटना, कथा वा कुरा; जनश्रुति। २. हल्ला; अफवाह।

किंवा- संयो. [सं.] दुई वा दुईभन्दा बढी शब्द, पदावली वा वाक्यांशलाई जोडी कुनै एकलाई बुझाउन वैकल्पिक रूपमा प्रयुक्त हुने अव्यय; वा; अथवा। (उदा.- ज्ञानविज्ञानका क्षेत्रमा साहित्य किंवा दर्शनको ठुलो महत्त्व छ।)

किंशुक- *ना.* [सं.] पलाँसको रुख; पलाँसको फूल।

किउँकाफल- *ना.* [किम्बु+काफल] काला लाम्चा दाना हुने एक प्रकारको काफल।

किकी- *ना.* जुम्रा (बालबोलीमा)।

किक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. किक्+क] बाडुली लागेर वा घाँटीभित्र कुनै चिज अड्किएर श्वासनलीमा बाधा परी विचित्रको ध्वनि निस्कने गरी।

किक्लिक्क- *वि.* [अ. मू. किक्लिक्+क] घाँटीमा कुनै चिज अड्किँदा वा घाँटी अँठ्याउँदा ऊर्ध्ववायुको झोक्का निस्कने गरी हुने शारीरिक प्रतिक्रिया।

किङ्कर- *ना.* [सं.] चाकर; नोकर; दास; सेवक; भृत्य।

किङ्कर्तव्यविमूढ- *वि.* [सं.] हे. किंकर्तव्यविमूढ।

किङ्किणी- *ना.* [सं.] १. घुँगरुदार आभूषण; चाँप; घँगला; क्षुद्रघण्टिका। २. कम्मरपेटी।

किङ्गरी- *ना.* १. भिक्षावृत्ति भएको, तराईमा बस्ने एक जाति। २. त्यस जातिले बजाउने एक थरी बाजा।

किच्नु- स. क्रि. [प्रा. किच्चन्त+नु] १. कुनै वस्तुलाई गह्रुँगो पदार्थले थिच्नु; थ्याच्च पार्नु; मिच्नु। २. दमन गर्नु; दबाउनु; जित्नु।

किचकन्नी- *ना.* [सं. कृत्याकन्या] पैतला पछाडिपट्टि फर्किएको र पिठिउँ खोक्रो हुने कल्पित सुन्दरी; स्त्रीका रूपमा रहने एक प्रेतयोनि; अगतिमा परेका स्त्रीहरूको प्रेतात्मा।

किचकाच- *क्रि.वि.* [अ. मू. किच्+अ (द्वि.)] सग्लो वस्तुलाई किचिमिची पारेर बिगार्ने काम; किच्ने र थिच्ने काम; किचमिच; थिचथाच।

किचकिच- *ना.* [अ. मू. किच्+अ (द्वि.)] १. झर्को लाग्ने गरी कुरा गर्ने स्वभाव; दिक्क लाग्ने गरी गरिएको कुनै कुरा; कचकच; गनगन। *क्रि.वि.* २. झर्को लाग्ने गरी; सताउने किसिमले।

किचमिच- *ना.* [किच्+मिच्] किच्ने र मिच्ने काम; थिचमिच; किचकाच।

किचाइ- *ना.* [√ किच् (+आइ)] किच्ने काम वा प्रक्रिया।

किचाइनु- *क.क्रि.* किच्न लाइनु; थिचाइनु।

किचाउनु- *प्रे.क्रि.* किच्न लाउनु; थिचाउनु।

किचाकिच- *ना.* [किच्+आ+किच्] परस्परमा वा धमाधम किच्ने काम; थिचाथिच; मिचामिच; ठेलमठेल।

किचाघान- *ना.* [किच्+घान] भिडभाडमा ठेलिने, लड्ने र किचिने काम वा स्थिति; थिचोमिचो।

किचिनु- *क.क्रि.* [किच्+इ+नु] किच्ने काम गरिनु; थिचिनु; मिचिनु।

किचिपिची/किचिमिची- *ना.* [किच्+पिच्च/मिच्] १. किच्ने र मिच्ने काम; किचमिच। २. गिलो पदार्थलाई बेसरी माड्ने काम; गिजोल्ने काम। ३. घाउ खटिरा आदिमा जमेको पिप फुटेर छ्याल्लब्याल्ल हुने काम। ४. अस्पष्ट र फोहोर खालको लेखाइ।

किचिरपिचिर/किचिरमिचिर- *ना.* [√ किचिपिची/किचिमिची] हे. किचिमिची।

किच्च- *क्रि.वि.* [अ. मू. किच्+च] कुनै कारणले वा स्वभावैले थोरै हाँस्ने गरी; मुस्कुराउने किसिमले।

किच्चक- *वि.* कुनै कारण वा प्रयोजनविना नै किच्च किच्च हाँसिरहने।

किच्चिनु- *अ.क्रि.* [किच्च+इ+नु] किचिनु; थिचिनु।

किच्च्याइ- *ना.* किच्चिने काम, भाव वा अवस्था।

किच्च्याइनु- *क.क्रि.* किच्याउने काम गरिनु; गिज्याउनु।

किच्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* किच्चिन लाउनु।

किच्च्याहट- *ना.* किच्चिने काम; किच्च्याइ।

किजात- *ना.* [सं. कुजात] किरिया हाल्दा प्रयोग गरिने शब्द; कुजात।

किञ्चित्- *वि.* [सं.] १. थोरै; अल्पशः अलिकति; इषत्; केही; मनाक्। *क्रि.वि.* २. अलिकति पनि; थोरै पनि; केही पनि।

किञ्जल्क- *ना.* [सं.] १. कमलको केसर (उदा.- मैले न्वाउनलाइ शैलतटमा छन् दुधका पोखरी। टल्कन्छन् जलमा जहाँ किरणका किञ्जल्क रेखा परी। - माधव घिमिरे।)। २. नागकेसर। *वि.* ३. केसरको रङजस्तो पहेँलो।

किट्नु१- स. क्रि.[किटकिट+नु] रिस, आवेग वा तीव्र असन्तोषका भावनाले तलमाथिका दाँत रगड्नु; दाँत रगडेर किर्र किर्र आवाज निकाल्नु। (उदा.-रिसको झोकमा हरिले दाँत किट्यो)।

किट्नु२- स. क्रि. [प्रा. किट्ट+नु] १. कुनै कामकुराका बारेमा यही नै हो भनेर टुङ्गो लाउनु; यस्तै हो भनेर तोक्नु। २. निधो गर्नु; तोक्नु। ३. मर्यादा निश्चित गर्नु।

किट- *ना.* [सं. किट्ट] धातु खार्दा निस्किएको कस वा कसर; किट्ट।

किटाइ- *ना.* [√ किट् (+आइ)] १. झोकले तलमाथिका दाँत रगड्ने काम वा प्रक्रिया। २. कुनै कामकुराका बारेमा तोक्ने वा निधो गर्ने क्रियाप्रक्रिया।

किटाइनु- *क.क्रि.* १. झोकले दाह्रा किट्न लाइनु। २. कुनै कामकुरो तोक्न लाइनु।

किटाउनु- *प्रे.क्रि.* १. झोकले दाह्रा किट्न लाउनु। २. निधो गराउनु; तोक्न लाउनु।

किटान- *ना.* [किट्+आन] कुनै कामकुराका बारेमा यही नै हो भनी किट्ने वा तोक्ने काम; निश्चय; निधो।

किटानी- *ना.* निश्चयसाथ भनिएको कुरो; तोकिएको कुरो।

किटुवा- *वि.* [किट्+उवा] १. निश्चय वा निधो गरिएको; तोकिएको (काम वा कुरो)। २. किटान गर्ने; तोक्ने (व्यक्ति)।

किट्ट१- *ना.* [सं.] १. थेग्रिएर रहेको पदार्थ; थिग्रेनी। २. फलाम आदिको मयल; कीट। ३. मल; विष्ठा।

किट्ट२- *क्रि.वि.* [अ. मू. किट्+ट] किट् आवाज आउने गरी। (उदा.- उसले दाँत किट्ट किट्यो।)

किट्टी- *ना.* चार जना बसेर प्रायः नौ नौ पत्ती तासमा प्रत्येकमा तीन तीन पत्ती मिलाएर एक अर्कोलाई जित्दै बाजीमाथ गर्ने एक प्रकारको तासको खेल।

किट्नी- *ना.* [अङ्. किड्नी] मूत्राशय।

किताप- *ना.* [अ. किताब] हे. किताब।

कितापी- *वि.* किताबी।

किताब- *ना.* [अ.] मुद्रित गरिएको वा लेखिएको र सुरक्षित तुल्याउन एकापट्टि धागो वा तारले बाँधी प्रायः बाक्लो र बलियो गातासमेत लगाइएको पत्रैपत्र कागतको समूह वा ठेली; पुस्तक; पोस्तक; पोथी; किताप; ग्रन्थ।

किताबखाना- *ना.* १. किताबहरू राख्ने ठाउँ; पुस्तक भण्डार। २. जङ्गी, निजामती आदि कर्मचारीहरूको नियुक्ति, बढुवा, सरुवा, खोसुवा आदिसम्बन्धी रेकर्ड राख्ने अड्डा।

किताब दर्ता- *ना.* कर्मचारी पदको बहाली भएपछि किताबखानामा रेकर्ड गरिने काम।

किताबी- *वि.* [किताब+ई]१. किताबसम्बन्धी। २. कर्मचारीहरूको रेकर्ड भरिएको किताबको काम गर्ने। ३. व्यवहार इतर (किताबी ज्ञान)।

किताबी किरो- *ना.* पुस्तक मात्र अध्ययन गर्ने व्यक्ति।

किताबी सवाल- *ना.* स्रेस्ता अड्डालाई भएको सवाल। (सो खारेज भई पछि 'मुलुकी सवाल' बनेको हो।)

कित्ता- *ना.* [अ. किता] १. श्रेणी; तह; कक्षा; दर्जा; ओहदा। २. टुक्रा; खण्ड। ३. थान; गोटा। ४. किसिम; जात; वर्ग; जाति।

कित्ताकाट- *ना.* कुनै कित्ताको जग्गामध्येबाट बेचबिखन गर्दा वा भाग छुट्याउँदा नापी अड्डाले लिखत तथा नापनक्साअनुसार पहिलेको कित्ता फोरी छुट्टाछुट्टै कित्ता कायम गरिदिने काम; कित्ताफोड।

कित्ताफोड- *ना.* कित्ताकाट।

कित्ली- *ना.* [अङ्. किटल] पानी उमाल्ने वा पकाउने, बिर्को र समौटोसमेत भएको भाँडो; चियादानी।

किथ्रो- *ना.* १. किलकिले। २. कीटपतङ्गादि वर्गको एक जाति (फट्याङ्ग्रो इ.)।

किन्नु- स. क्रि. [सं. क्री > किन्+नु] मोल तिरेर कुनै माल लिनु वा आफ्नो हकमा पार्नु; बेसाउनु; खरिद्नु।

किन- *क्रि.वि.* [सं. किमर्थम्] कुनै काम वा विषयको कारण सोध्दा प्रयोग गरिने शब्द; कुन हेतुले वा के उद्देश्यले? के कारणले?

किन किन- अव्य. थाहा नभएको कारणबारे विस्मयपूर्वक भनिने शब्द; संशय, अनिच्छा वा अरुचि जनाउने शब्द। (उदा.- किन किन आज मलाई पढ्न नजाऊँजस्तो भइरहेछ।)

किनखाब- *ना.* [फा. कम-ख्वाव] सुनचाँदीका बत्तुले बुट्टा काढिएको झलझलाउँदो रेसमी कपडा; बहुमूल्य रेसमी कपडा।

किनबेच- *ना.* [किन्+बेच्] किन्ने र बेच्ने काम; खरिदबिक्री; बेचबिखन; क्रयविक्रय।

किनमेल- *ना.* [किन्+मेलो] मालसामानहरू किन्ने वा खरिद गर्ने काम; बजारमा गएर मोल तिरी आफूलाई चाहिने सामान लिने काम।

किनाइ- *ना.* [√ किन् (+आइ)] किन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; खरिद।

किनाइनु- *क.क्रि.* किन्न लाइनु; खरिद गराइनु।

किनाउनु- *प्रे.क्रि.* किन्न लाउनु; खरिद गराउनु।

किनामा- *ना.* [लि.] भटमास उसिनेर खरानीमा मुछी धेरै दिनसम्म गुम्स्याएर राखिएको खाद्य पदार्थ। (किरात समुदायमा यो खाद्य पदार्थ निकै प्रचलित छ।)

किनार- *ना.* [फा.] १. कुनै वस्तुको लमाइ वा गजपट्टिको अन्तिम छेउ; किनारा; पारी। २. नदी, तलाउ आदिका वारिपारिको जग्गा; तट; तीर। ३. छेउछाउ; पार्श्व।

किनारदार- *वि.* किनार वा पारी भएको; किनारावाल; किनारे (धोती, सारी आदि)।

किनारा- *ना.* [फा. किनार] १. कुनै वस्तुको लमाइ वा गजतर्फको पछिल्लो छेउ; धोती वा अन्य नसिएका कपडाको लमाइको तलमाथिको फेरो; किनार। २. नदी, तलाउ वा जलाशयको तीर; तट। ३. आसपासको ठाउँ; छेउछाउ; पार्श्व। ४. धोती, चादर, पछ्यौरा आदि कपडामा भिन्न बुनोटको वा अलग रङको लामो फेर। ५. कपडाको छेउछाउमा हुने विशेष खालको बुट्टा; खिका। ६. दुबिधा भएको कुनै कामकुरामा लगाइएको टुङ्गो; निधो; निर्णय; इदमित्थं। (उदा.- अदालतले मुद्दाको किनारा लगाइसक्यो)।

किनारादार- *वि.* कपडाको छेउछाउमा विशेष किसिमले रँगाएको वा बुनेको बुट्टा वा किनारा भएको; बुट्टेदार फेर भएको; किनारावाल; किनारे।

किनारावाल- *वि.* किनारादार; किनारा भएको।

किनारे- *वि.* किनारा भएको; किनारावाल।

किनिनु- *क.क्रि.* [किन्+इ+नु] किन्ने काम गरिनु; खरिद गरिनु; बेसाइनु।

किनिया- *ना.* अफ्रिकाको एक देश।

किनिया नर- *ना.* अश्मीभूत अस्थिअवशेषका रूपमा किनियामा पाइएको मानवजस्तो देखिने नरवानर; रामवानरको हालसम्म पाइएका अश्मीभूत रूपमध्ये सबैभन्दा प्राचीन रूप।

किनिया मानव- *ना.* किनिया नर।

किनिया वानर- *ना.* किनिया नर।

किनुवा- *वि.* [किन्+उवा] १. किनिएको; खरिद गरिएको। २. पैसा तिरेर लिइएको।

किन्तु- संयो. [सं.] तर; परन्तु; अपितु।

किन्नर- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार मानिसको जस्तो मुख र घोडाको जस्तो शरीर वा मानिसको जस्तो शरीर र घोडाको जस्तो मुख हुने, देवताहरूका पर्वोत्सवहरूमा गानबजान गर्ने एक देवयोनि; किम्पुरुष; अश्वमुख। *वि.* २. अति राम्रो; सुन्दर।

किन्नरकिन्नरी- *ना.* १. किन्नर जातकी स्त्री। २. एक प्रकारको वीणा। *वि.* ३. सुन्दरी; ज्यादै राम्री।

किन्ने- *वि.* [किन्+ने] खरिद गर्ने; गाहकी; क्रेता।

किन्ने बेच्ने- *वि.* किन्ने र बेच्ने; खरिदबिक्री गर्ने; गाहकी र बेपारी; क्रेता र विक्रेता।

किप- *ना.* [कीप< अ. कीफ] कालीज्यामिरका जातिको एक किसिमको अमिलो फल।

किपट- *ना.* केही पूर्वका शताब्दीहरूमा धेरै इलाकामा प्रचलित भए पनि भूमिसुधार आरम्भ हुने समयमा भने पूर्वी नेपालका माझ किराँत तथा पल्लो किराँतमा मात्र प्रचलित राईलिम्बूहरूलाई लालमोहर गरेर दिइएको कहिल्यै राजीनामा हुन नसक्ने अथवा जसका नाममा सो जग्गा लेखिएको छ उसैका सन्तानदरसन्तानले भोगचलन गर्नुपर्ने जग्गा।

किपटिया- *ना.* किपट जग्गा पाउने व्यक्ति।

किफायत- *ना.* [अ.] १. पुऱ्याएर वा कम गरेर खर्च गर्ने काम; फारो; मितव्ययिता। २. बचत; बचाउ। ३. कम मूल्य; सस्तो दाम।

किफायती- *वि.* १. किफायत गर्ने; कम खर्चालु; मितव्ययी। २. कम मूल्यको; सस्तो।

किम्- *क्रि.वि.* [सं.] १. के कारणले; किन। २. कुन; के।

किमा- *ना.* [अ. कीमा] मसिना टुक्रा पारी काटिएको मासु वा त्यसरी काटेर बनाइएको मासुको परिकार।

किमाम- *ना.* [अ. किवाम] सुर्ती, अफिम आदिको रसमा सुगन्धित पदार्थ हाली पकाएर जमाइएको रस वा लेदो।

किमार्थ- *क्रि.वि.* [सं.] कसै गरेर पनि; केही गरे पनि ; कुनै स्थिति वा अवस्थामा पनि; निश्चय नै; पटक्कै।

किम्पुरुष- *ना.* [सं.] १. हे. किन्नर। २. पुराणअनुसार हिमालय र हेमकूट पर्वतका बिचमा रहेको उक्त जाति रहने ठाउँ।

किम्बु- *ना.* खरीको जस्तो लाम्चा पात हुने, मञ्जरीजस्तो भएर मसिना पहेँला फूल फुल्ने, पिप्लाका आकारको सेता, हरिया वा प्याजी रङ्गका फल फल्ने एक रुख वा त्यसैको फल; किम्मु।

किम्मत- *ना.* [अ. कीमत] १. कुनै मालको मूल्य; दाम; मोल। २. महत्त्व। ३. पुरुषार्थ; आश्चर्यजनक काम।

किम्मती- *वि.* १. धेरै मोल पर्ने; मूल्यवान्; दामी;। २. महत्त्वपूर्ण; महान्। ३. प्रशंसनीय; तारिफलाग्दो।

किम्मु- *ना.* हे. किम्बु।
किरकिटी- *ना.* [सं. कृत्तिका] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये तेस्रोचाहिँ तथा ६ वटा ताराहरूको पुञ्ज रहने नक्षत्र; किर्किटी; कृत्तिका नक्षत्र।
किरकिर- *क्रि.वि.* [अ. मू. किर्+अ (द्वि.)] मसिना ढुङ्गा, बालुवा आदि वस्तु खानामा मिसिएर दाँतमा लाग्ने गरी; कुनै कडा वस्तुसँग रगडिँदा आवाज आउने किसिमले।
किरकिरी- *क्रि.वि.* १. मसिनो ढुङ्गा, बालुवा आदि आँखामा बिझाउने वा दाँतमा लाग्ने गरी। *ना.* २. तरकारी, खाना आदिमा मिसिएका ससाना गेगर वा बालुवा।
किरकिरे- *ना.* भाँचिएको हाडको टुप्पा घोटिँदा आउने आवाज।
किरण- *ना.* [सं.] प्रकाशमय पुञ्ज (सूर्य, चन्द्र, बत्ती इ.) बाट निस्किएको चम्किलो वस्तुको मिहिन रेखा; चम्किला वस्तुबाट चारैतिर फिँजिने उज्यालो रेखा; ज्योति; रश्मि; प्रभा; कान्ति; तेज।
किरणकेतु- *ना.* सूर्य।
किरणकेन्द्र- *ना.* समानान्तर रूपले आइरहेको किरणलाई एकत्र पारिएको स्थान।
किरणचित्र- *ना.* कुनै प्रकाशपुञ्जलाई धेरै क्षणसम्म लगातार हेरेर अन्त हेर्दा आँखा अगिल्तिर देखिने रातो, पहेँलो किरण वा रङ्गीबिरङ्गी बिम्ब।
किरणमाली- *ना.* सूर्य।
किरन्टोकी- *वि.* १. चाहिने खर्च पनि नगरी पैसा साँचेर राख्ने; कन्जुस; मक्खीचुस; कृपण; चुइयाँ; छुच्चो। २. झिँगाको बोसो काढ्ने; लोभी।
किरमिर- *क्रि.वि.* [अ. मू. किर् (द्वि.)] अक्षर, लेखाइ आदि बाङ्गोटिङ्गो हुने चाल; धर्काधर्की।
किरमिरे- *वि.* [किरमिर+ए] किरमिर भएको; किरमिर लेखिएको; धर्काधर्की परेको।
किरमिरे हाँस- *ना.* सेता आँखा हुने र धर्काधर्की परेको ससानो खालको हाँस।
किराँत- *ना.* [सं. किरात] १. पूर्वी नेपालमा पर्ने माझ किराँत तथा पल्लो किराँतका नामले प्रसिद्ध एक प्रदेश; किरात। २. उक्त प्रदेशमा बसोबास गर्ने प्राचीन एक जाति; राई-लिम्बू। ३. हिमवत्खण्डमा उल्लिखित, सिकारबाट जीविका चलाउने आदिम पहाडी जाति। स्त्री. किराँतिनी। ४. प्राचीन नेपालमा शासन गर्ने एक राजवंश।
किराँत पति- *ना.* १. किराँतका हाङ्ग वा राजा। २. शिव।
किराँती- *वि.* [किराँत+ई] १. किराँतसम्बन्धी; किराँतप्रदेशको; किराँतवंशको किरात। *ना.* २. किराँत प्रदेशमा बसोबास गर्ने एक जाति।
किराँती उखु- पहेँलो रङको एक जातको उखु; कान्तार।
किराँती बिस- *ना.* चिन्डेका जस्तो आकारको हल्का हरियो पात र रातो भेट्नु हुने, गाईबस्तुलाई घाँस खुवाइने एक रुख।
किरात- *ना.* [सं.] हे. किराँत।
किरातपति- *ना.* किराँतपति।
किराती- *वि.* / *ना.* किराँती।
किराना- *ना.* दैनिक उपभोग र आवश्यकताका मसिना खाद्य वस्तु (नुन, तेल, घिउ, खोर्सानी, बेसार आदि मरमसला); खिच्रीमिच्री; खत्र्याकखुत्रुक।
किराना पसल- *ना.* किराना सामान किन्न पाइने ठाउँ।
किरानी- *ना.* कारिन्दा।
किराफट्याङ्ग्रा- *ना.* [किरो+फट्याङ्ग्रो] भुइँमा घस्रेर हिँड्ने र उड्ने ससाना जीवहरूको समूह; कीटपतङ्ग।
किराया- *ना.* [अ. किराय] घर, जमिन, सवारीसाधन आदि उपयोग गरेबापत निर्धारित समयमा दिइने तोकिएको रकम; हे. भाडा; बहाल।
किरायादार- *वि.* किरायामा घर, पसल वा अरू कुनै पनि मालमत्ता लिने (व्यक्ति); किरायामा बस्ने; भाडावाल।
किरायेदार- *वि.* किरायादार; भाडावाल।
किरिककिरिक- *क्रि.वि.* [अ. मू. किरिक्+अ (द्वि.)] १. दाँतमा धुलो, बालुवा आदि लाग्ने गरी। २. ससाना हाँगाबिँगा भाँचिने गरी।
किरिकिरी- *क्रि.वि.* [अ. मू. किर्+इ (द्वि.)] बेसी किरकिर हुने किसिमले।
किरिङमिरिङ- *वि.* [अ. मू. किरिङ्+अ (द्वि.)] १. निश्चित आकार नभएको; टेढोमेढो। *क्रि.वि.* २. छिटो छिटो वा मनपरीसँग नराम्रो अक्षर लेख्ने किसिमले; किरिमिरी।
किरिच- *ना.* टुप्पोले घोचेर प्रहार गर्ने तरबारजस्तो एक किसिमको सोझो हतियार।
किरिटी- *वि.* १. किरीट धारण गर्ने; मुकुट लगाउने। *ना.* २. राजा। ३. इन्द्र। ४. अर्जुन।
किरिमिरी- *क्रि.वि.* [अ. मू. किर्+इ (द्वि.)] स्पष्ट र सफा नभई अव्यवस्थित रूपमा कारकेर गरी; किरिङमिरिङ।
किरिया- *ना.* [सं. क्रिया] १. कुनै काम वा कर्तव्य गर्ने वा नगर्ने कुराको मन्जुरी; शपथ; प्रतिज्ञा। २. मृतकका उद्देश्यले मरेका दिनदेखि तेह्र दिनसम्म गरिने श्राद्ध आदि पारलौकिक कर्म।
किरियाकाष्ठा- *ना.* १. अन्त्येष्टि क्रिया। २. ठुलो शपथ।
किरियापुत्री- *ना.* किरिया गर्ने छोरो वा सोसरहको कुनै व्यक्ति।
किरिया बिदा- *ना.* सेवासम्बन्धी नियमावलीमा उल्लेख भएअनुसार आमा, बाबु आदिको मृत्यु हुँदा सरकारी, अर्धसरकारी वा गैह्रसरकारी सेवामा रहेका कर्मचारी, पदाधिकारी आदिले पाउने पन्ध्र दिनसम्मको बिदा।
किरी- *ना.* [√ किरी] किरो; कुरी (बालबोलीमा)।
किरीट- *ना.* [सं.] शिरमा लगाइने एक प्रकारको आभूषण; मुकुट; श्रीपेच; शिरपेच; चूडा।
किरुवा- *ना.* [किरो+ऊवा] किरो (बाघ) को मासु खानेहरूलाई निन्दा वा हेला गर्दा प्रयोग गरिने शब्द; किरे।
किरे- *ना.* [किरो+ए] हे. किरुवा।
किरो- *ना.* [सं. कीट] १. हाड नहुने ससाना कीट (कमिला, उडुस, जुम्रा, माकुरा इ.)। २. बाघ।
किर्किटी- *ना.* हे. किरकिटी।
किर्किल- *ना.* सियाँलो जग्गामा पाइने कन्दमूलविशेष।

किर्की- *ना.* उखु।
किर्को- *ना.* उखुको गिँड।
किर्कौंले- *वि.* [किर्कौंलो+ए] किर्कौंलाजस्तो; किर्कौंलाका ढाँचाको।
किर्कौंलो- *ना.* [किरकिर+अर्कौलो] दानादार अन्नहरूका भित्र हुने सामान्य गेडाभन्दा सानो, साह्रो र नपाक्ने किसिमको दाना; चोर गेडो।
किर्थो- *ना.* फटेङ्ग्राजस्तो सानो एक प्रकारको किरो।
किर्ते- *वि.* [सं. कृत्य] कृत्रिम; बनावटी; भुट्ठो; नक्कली; जालसाजी; कीर्ते (कागतपत्र, कामकुरो इ.)।
किर्ते साक्षी- *ना.* भुट्ठो साक्षी; मिथ्या गवाह।
किर्नु- *ना.* [किरो+नु] गाईबस्तुका शरीरमा लाग्ने एक प्रकारको डल्लो किरो।
किलकिञ्चित्- *ना.* [सं.] संयोग श्रृङ्गारअन्तर्गत ज्यादै प्रिय वस्तु प्राप्त हुँदाको हर्षबाट नायिकामा उत्पन्न हुने मुस्कुराहट तथा हाँसो, रुदन, डर, क्रोध, भ्रम आदिको विचित्र मिश्रण; नायिकाले एकसाथ अनेक किसिमका भाव प्रकट गर्ने स्वाभाविक हाउभाव।
किलकिले- *ना.* [सं. किलकिल] जिब्राको पछिल्लो भागमा भुन्डिएको कोमलतालुको सानो मांसल खण्ड; रुद्रघण्टी; लिगलिगे।
किलास- *ना.* [किल्ला] दुई घर एकैसाथ जोडिएको गारो वा साँध; दुई घरको एक सन्धिस्थल।
किलासको गारो- *ना.* साँधको घरसँगै जोडिएको गारो।
किलिककिलिक- *क्रि.वि.* [अ. मू. किलिक्+अ (द्वि.)] पानी वा कुनै झोल पदार्थ उँभो घाँटी लगाई निल्ने गरी; किक्लिककिक्लिक।
किलिप- *ना.* [अङ्. क्लिपा] १. कपाल मिलाउन, तह लाउन वा सिँगार्न स्वास्नीमानिसले शिरमा लगाउने प्लास्टिक, धातु आदिका वस्तु; चिम्टी; काँटा। २. कागजपत्र आदि च्याप्न प्रयोग गरिने एक साधन; चेपुवा।
किला- *ना.* [किलोको ति. रू.] हे. किलो।
किला काँटा- *ना.* जोर्ने र गाँस्ने काममा प्रयोग गरिने किला वा यस्तै अन्य सरसामान।
किले जोर्नी- *ना.* [किलो+जोर्नी] हात, खुट्टा आदिका हड्डीहरू चलाउन हुने गरी खप्टिएको जोर्नी; किला झैं गरेर जोडिएको हड्डीको जोर्नी।
किलो$_1$- *ना.* [अङ्.] १. हजार सङ्ख्याको समष्टि रूप। २. एक हजार ग्राम बराबरको नापो; किलोग्राम। ३. किलोमिटरको सङ्क्षिप्त रूप।
किलोग्राम- *ना.* एक हजार ग्राम बराबरको तौल वा राशिको एकाइ।
किलोमिटर- *ना.* सय मिटर अर्थात् एक माइलको ५/८ भाग बराबरको नापो।
किलोवाट- *ना.* एक हजार वाट बराबरको विद्युत्शक्तिको एकाइ।
किलो$_2$- *ना.* [सं. कील] १. कुर्सी, टेबुल आदि बनाउँदा काठका टुक्रालाई हतौडीले हानेर जोड्न वा भित्ता आदिमा कुनै वस्तु भुन्ड्याउन खुटीका रूपमा समेत प्रयोग गरिने, एक छेउ मोडिएको र अर्को छेउ तिखारिएको, फलाम, काठ आदिको लाम्चो काँटा। २. सुइरो। ३. जमिन, भित्ता आदिमा ठोकेर वा गाडेर बस्तुभाउ बाँधिने काठ, फलाम आदिको लाम्चो टुक्रो।
किल्ला- *ना.* [अ. किला] १. सामरिक प्रतिरक्षाका निमित्त चारैतिरबाट घेरी सुरक्षित तुल्याइएको ठाउँ वा घर; गढी; गढ; दुर्ग; खावा; कोट। २. सिमाना; साँध।
किल्लाबन्दी- *ना.* १. किल्ला बनाउने काम; व्यूहरचना। २. बुद्धिचालको खेलमा बादशाहलाई किस्त नलाग्ने गरी राखिने गोटी।
किल्ली- *ना.* [सं. कीलक] १. उपाय; युक्ति। २. चलाकी; बठ्याइँ। ३. दाउपेच।
किशलय- *ना.* [सं.] १. बोटबिरुवाबाट भर्खरै पलाएको कलिलो पात; पालुवा; पल्लव। २. कोपिला। ३. मुना; अङ्कुर।
किशोर- *ना.* [सं.] १. पन्ध्र वर्षभन्दा कम र एघार वर्षभन्दा बढी उमेरको केटो; अवयस्क; नाबालक। २. घोडाको बच्चो; बछेडो। ३. छोरो; पुत्र। ४. बालसूर्य। *वि.* ५. एघार वर्षदेखि पन्ध्र वर्षभित्रको (केटो)।
किशोरी- *ना.* १. एघार वर्षदेखि पन्ध्र वर्षसम्मकी बालिका। *वि.* २. त्यस उमेरकी (केटी)।
किष्किन्धा- *ना.* [सं.] दक्षिणी भारतको 'किष्किन्ध' नामक देशको राजधानी।
किसमिस- *ना.* [फा. किशमिश] प्रायः बीज नहुने सुकेको मिठो दाख; सानो दाख।
किसान- *ना.* खेतीपातीको काम गरेर जीविका चलाउने व्यक्ति; खेतीवाल; कृषक; कृषिजीवी; माटीकोरे।
किसानगिरी- *ना.* किसानको काम वा पेसा; किसानी।
किसान सङ्गठन- *ना.* किसानहरूको भलाइका निम्ति वा देशको विकासमा किसानहरूलाई संलग्न गराउने सङ्गठित संस्था।
किसानी- *ना.* [किसान+ई] किसानको काम वा पेसा; कृषि; कोरीमाटी; किसानगिरी।
किसानी ऋण- *ना.* कृषिसम्बन्धी औजार किन्नका निम्ति वा खेतीसम्बन्धी कामका निम्ति सम्बन्धित निकायबाट दिइने सापट।
किसिम- *ना.* [अ. किस्म] एक थरीका वस्तु, गुण, कार्य, विचार आदिलाई अर्का थरीको तुलनामा भिन्न ठहऱ्याउने तत्त्व; प्रकार; ढाँचा; काइदा; तरिका; प्रणाली; चाला।
किसिमको- *वि.* राम्रो; आकर्षक; काइदाको; खासा।
किस्त- *ना.* [अ.] १. बुद्धिचाल प्रतियोगितामा विपक्षी गोटीले बादशाहलाई पारेको असुरक्षित अवस्था वा लखेटाइ। २. किस्ता।
किस्ता- *ना.* [अ. किस्त] १. यति यति समय गुज्रिएपछि यति यति मात्रा वा अनुपातमा लिने वा दिने भनी पहिले नै निर्धारित गरिएका मात्रा वा अनुपातहरूमध्ये कुनै एक; किस्त। २. महिना भुक्तान भएपछि कर्मचारीलाई दिइने तलब; महिनावारी।
किस्ताबन्दी- *ना.* १. किस्ता बुझाउने काम वा व्यवस्था; पटक पटक गरी तोकिएको रकम वा वस्तु बुझाउने काम। २. किस्ताको निश्चित रकम तथा समय निर्धारण गर्दाको सीमा।
किस्ता तलबी- *ना.* पटक पटक गरेर पाइने तलबमा काम गर्ने मन्जुरी; त्यसरी काम गरेबापत पटक पटक गरेर मिल्ने तलब।

किस्ती- *ना.* [फा. कश्ती] १. सजाइने वा उपहार दिइने चिजबिज राखिने बिटवाल, थेप्चो र चारपाटे वा गोलाकार काठ वा धातुको भाँडो। २. एक प्रकारको डुङ्गा वा नाउ। ३. सोझो मात्र चल्ने बुद्धिचालको एक गोटी।
किस्मत- *ना.* [अ.] १. भाग्य; प्रारब्ध। २. मेहनत; परिश्रम। ३. युक्ति; चातुर्य।
किस्मती- *वि.* १. भाग्यमानी। २. परिश्रमी; मेहनती। ३. चतुर; जुक्ति जान्ने।
किस्सा- *ना.* [अ. किस्स] कथा वा कहानीभन्दा विस्तृत आकारको र अनेक घटनाको संयोजन हुने, मनोरञ्जनका निमित्त लेखिएको कथात्मक कृति (किस्सा तोता-मैना, किस्सा बेताल-पच्चीसी इ.)।
कीचक- *ना.* [सं.] १. विराट राजाको सेनापति तथा सालो। २. खोक्रो बाँस; हावा जोडले चल्दा आवाज निकाल्ने बाँस। ३. एक जातिको नाम।
कीचक वध- *ना.* १. सैरन्ध्रीको भेषमा रहेकी द्रौपदीको सतीत्व लुट्ने धृष्टता गर्दा भीमद्वारा भएको कीचकको हत्या।
कीट$_{१}$- *ना.* हे. किट।
कीट$_{२}$- *ना.* [सं.] किरो, कृमि।
कीटनाशक- *वि.* किरा मार्ने वा नाश गर्ने।
कीटपतङ्ग- *ना.* जमिनमा हिँड्ने वा उड्ने कमिलो, माकुरो, भिँगो, फट्याङ्ग्रो आदि ससाना किराको समूह; किराफट्याङ्ग्रा।
कीटविज्ञान- *ना.* किराहरूका बारेमा शास्त्रीय ढङ्गले वर्णन तथा विवेचना गरिएको विद्या वा शास्त्र।
कीटाणु- *ना.* [सं.] रोग उन्पन्न गर्ने सूक्ष्मदर्शी सजीव वस्तु।
कीटाणुनाशक- *वि.* कीटाणुहरूलाई मार्ने वा नाश गर्ने।
कीटाहारी- *ना.* [सं.] किरा खाने एक थरी बिरुवा; पूर्णकलश।
कीमत- *ना.* [अ. कीमत] हे. किम्मत।
कीमती- *वि.* हे. किम्मती।
कीराफट्याङ्ग्रा- *ना.* हे. किराफट्याङ्ग्रा।
कीरी- *ना.* हे. किरी।
कीरो- *ना.* हे. किरो।
कीर्ण- *वि.* [सं.] १. छरिएको; फैलिएको; फ्याँकिएको। २. ढाकिएको; भरिएको। ३. राखिएको; रहेको। ४. चोट परेको।
कीर्तन- *ना.* [सं.] १. अरूका गुण, यश आदिको वर्णन; गुणानुवर्णन; गुणगान। २. देवदेवताको नाम तथा यशको विशेषतः गाउँदै, बजाउँदै गरिने स्तुति; भजन; हरिकीर्तन।
कीर्तनियाँ- *वि.* कीर्तन गर्ने; भजन गर्ने।
कीर्ति- *ना.* [सं.] १. असल तथा ठुलो काम र बहादुरी आदिबाट प्राप्त हुने र धेरै समयसम्म टिकिरहने सुनाम वा प्रसिद्धि; ख्याति; जस; नेकनामी। २. प्रशंसा। ३. पुण्य।
कीर्तिपुर- *ना.* काठमाडौंको दक्षिण-पश्चिमपट्टि केही अग्लो भागमा रहेको प्रसिद्ध स्थल।
कीर्तिमान्/मान- *वि.* १. कीर्तियुक्त; प्रसिद्ध। *ना.* २. प्रतियोगितामा कुनै खेलाडी, उम्मेदवार आदिले स्थापित गरेको सर्वोच्च सीमा।
कीर्तिशाली- *वि.* कीर्तिमान्।
कीर्तिशेष- *वि.* १. कीर्ति शेष रहन गएको; मृत। *ना.* २. मृत्यु; मरण।
कीर्तिस्तम्भ- *ना.* कुनै व्यक्तिको स्मरणमा उसको नामबाट खडा गरिएको स्तम्भ (भीमसेनस्तम्भ, अशोकस्तम्भ इ.)।
कीर्त्ते- *वि.* हे. किर्ते।
कीर्त्तेसाक्षी- *ना.* किर्तेसाक्षी।
कील- *ना.* [सं.] १. फलाम वा काठको किलो। २. खम्बा; स्तम्भ। ३. बिग्रेर वा मरेर पाठेघरमा अड्केको गर्भ।
कीलक- *ना.* [सं.] १. कील; किलो। २. अर्काले प्रयोग गरेको मन्त्रशक्तिलाई निष्क्रिय पार्ने मन्त्र।
कीलाक्षर- *ना.* [सं.] सुमेर, इरान आदि देशमा आआफ्नै किसिमले प्राचीन कालमा प्रचलित बाणाकार लिपि; बाणमुख लिपि।
कीलीकरण- *ना.* [सं.] १. पुरातत्त्वका अनुसार, उत्खनन गरिने ठाउँमा किला ठोक्ने काम। २. किला ठोक्ने क्रिया।
कीलो- *ना. हे.* किलो$_{२}$।
कु$_{१}$- पू. स. [सं.] नामपदको अघिल्तिर जोडिएर, खराब, ह्रास, अवमूल्यन, अनुचित, पाप, अशुभ, अभाव इ. भाव सङ्केत गर्ने उपसर्ग (कुपात्र, कुकर्म, कुदृष्टि, कुरूप, कुबेला इ.)।
कु$_{२}$- *ना.* [अ. मू.] तालिम दिनेले बट्टाईको कानमा बेलाबखत उच्चारण गर्ने शब्द।
कु खुवाउनु- *टु.* बट्टाईको कानमा कु शब्द उच्चारण गर्नु।
कु$_{३}$- *ना.* [अङ्.] सैनिक विद्रोह।
कुँच- *ना.* [तु. कूच] १. सेनाले अनुशासनपूर्वक ताल मिलाएर हिँड्ने काम; पल्टनले गर्ने मार्च; कुच। २. छिटो चालको हिँडाइ; दौडाइ। ३. भाग्ने काम।
कुँजिनु- *अ.क्रि.* [कुँजो+इ+नु] कुँजो हुनु; रोगादिका कारणले हातगोडा खुम्चिनु।
कुँज्याइ- *ना.* कुँज्याउने र कुँजिने क्रिया वा भाव।
कुँज्याइनु- *क.क्रि.* कुँजिने पारिनु।
कुँज्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुँजो पार्नु; हातगोडा नचल्ने पार्नु।
कुँजो- *वि.* [सं. कुब्ज] १. शारीरिक विकारले वा रोगले हातगोडा आदि खुम्चिएको। २. हातगोडा आदि नचल्ने अवस्थाको; कुजो।
कुँड्नु- स. क्रि.[सं. कुण्ठ?+नु] १. चक्कु, खुकुरी आदि हतियारको धार झार्नु वा दोब्र्याउनु; भुत्त्याउनु; कुँढ्नु। २. कागती, निबुवा, खाँदेको अचार आदिका अमिलाले दाँतमा खिहिर्‍याहट पैदा गर्नु वा दाँतको शक्ति कम पार्नु। ३. चित्त दुखाउनु।
कुँडाइ- *ना.* कुँड्ने काम वा प्रक्रिया।
कुँडाइनु- *क.क्रि.* कुँड्न लाइनु; कुँड्याइनु।
कुँडाउनु- *प्रे.क्रि.* कुड्न लाउनु; कुँड्याउनु।
कुँडार- *ना.* [सं. कुण्डागार] चारैतिर बेरेर सुरक्षित पारेको ठाउँ।
कुँडिनु- *अ.क्रि.* [कुँड्+इ+नु] १. चक्कु, तरबार, हँसिया आदि फलामे हतियारको धार झर्नु वा दोब्रिनु; भुत्तिनु। २. चित्त दुख्नु; मन पाक्नु; भित्र भित्र चिढिनु। ३. अमिलाले दाँतमा खिहिरोपन पैदा हुनु वा दाँतको शक्ति कम हुनु।
कुँडिया- *ना.* [कुँडो+इया] १. सानो कुँडे। २. ताउलो।
कुँडी- *ना.* [कुँडो+ई] १. सानो कुँडे; कुँडिया। २. तेल पेल्ने कोलको

पाथीघरमुनि हररीसँगै रहने कमण्डलुजस्तो अवयव।
कुँडुलिनु- *अ.क्रि.* [कुँडुलो+इ+नु] कुनै वस्तु कुँडुलो पर्नु; गुँडुल्किनु; कुँडुल्किनु; घुँगुरिनु।
कुँडुली- *ना.* [सं. कुण्डली] सानो कुँडुलो।
कुँडुलो- *ना.* [सं. कुण्डल] १. नाङ्लाको बिट। २. वृत्ताकार रेखा, डोरी वा त्यस्तै कुनै पदार्थ; गुँडुलो। ३. पोको परेको; फुकन्डो।
कुँडुल्किनु- *अ.क्रि.* [सं. कुण्डलक > कुँडुल्क+इ+नु] हे. कुँडुलिनु।
कुँडुल्क्याइ- *ना.* कुँडुल्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
कुँडुल्क्याइनु- *क.क्रि.* कुँडुल्किने पारिनु।
कुँडुल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुँडुल्याउनु।
कुँडुल्याइ- *ना.* [√ कुँडुलि (+याइ)] १. कुँडुलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [कुँडुल्याउ+आइ] २. कुँडुल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कुँडुल्याइनु- *क.क्रि.* कुँडुलो पारिनु।
कुँडुल्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुँडुलो पार्नु।
कुँडे- *ना.* [सं. कुण्ड] १. दुध तताउने भाँडो। २. गाईबस्तुलाई कुँडो पकाउने वा खुवाउने भाँडो।
कुँडो- *ना.* [सं. कुण्ड] पिठो आदि हाली पकाएर गाईबस्तुलाई खुवाइने खोले।
कुँड्याइ- *ना.* [√ कुँडि (+याइ)] १. कुँडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [कुँड्याउ+आइ] २. कुँड्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कुँड्याइनु- *क.क्रि.* कुँड्याउने काम गरिनु।
कुँड्याउनु- स. क्रि. १. हतियारको धार झार्नु; भुत्ते पार्नु। २. चित्त दुखाउनु; चिढ्याउनु। *प्रे.क्रि.* ३. अमिलाले दाँत खिहिरो पार्नु वा दाँतको शक्ति कम पार्नु।
कुँढ्नु- स. क्रि. [सं. कुण्ठा+नु] हे. कुँड्नु।
कुँढर- *ना.* [सं. कुण्डल] हे. कुँडुलो।
कुँढाइ- *ना.* [√ कुँढ् (+आइ)] हे. कुँडाइ।
कुँढाइनु- *क.क्रि.* कुँडाइनु।
कुँढाउनु- *प्रे.क्रि.* कुँडाउनु।
कुँढिनु- *अ.क्रि.* [सं. कुण्ठ+नु] हे. कुँडिनु।
कुँढ्याइ- *ना.* कुँड्याइ।
कुँढ्याइनु- *क.क्रि.* कुँड्याइनु।
कुँढ्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुँड्याउनु।
कुँद्नु- स. क्रि. [सं. क्षोदन+नु] काठ, धातु, सिसा आदिमा बेलबुट्टा, अक्षर, चित्र आदि काट्नु; छाँटछुँट वा काटछाँट गर्नु (रत्न, मणि आदि)।
कुँदाइ- *ना.* कुँद्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
कुँदाइनु- *क.क्रि.* कुँद्न लाइनु।
कुँदाउनु- *प्रे.क्रि.* काठ, धातु, आदिमा बुट्टा, चित्र, अक्षर आदि खोप्न लाउनु; कुँद्न लाउनु।
कुँदुवा- *वि.* १. कुँदेर बुट्टा पारिएको; कुँदिएको। २. कुँद्ने वा अक्षर खोप्ने (व्यक्ति)।
कुँवर- *ना.* [सं. कुमार] १. अघि अघिका राजारजौटाका सन्तान; राजकुमार; कुमार। २. क्षत्रीको एक थर। स्त्री. कुँवर्नी।
कुँवा भट्टा- *ना.* काँसका भाँडा आदि बनाउन प्रयोग गरिने भट्टा।
कुइँ- *क्रि.वि.* [अ. मू.] १. तिखो आवाज आउने गरी (कुकुरको छाउरो कराउँदा, झ्यालढोका आदि उघार्दा इ.)। *वि.* २. डरलाग्दो; कहालीलाग्दो।
कुइँकुइँ- *क्रि.वि.* दोहरिएको कुइँ आवाज आउने गरी।
कुइँमिर- *ना.* कहालीलाग्दो मिर।
कुइँयासी- *ना.* [सं. कुण +?] एक प्रकारको जङ्गली फल; डम्फर।
कुइगन्ध- *ना.* [कुही+गन्ध] कुनै वस्तु कुहिएर वा सडेर निस्केको नराम्रो गन्ध; असाध्यै दुर्गन्ध।
कुइनाइन- *ना.* [अङ्.] चिराइतो वा सिन्कोनाको बोक्राबाट तयार पारिने, ज्यादै तितो स्वादको दानादार पदार्थ; औलज्वर वा मलेरियाको औषधीका रूपमा प्रयोग गरिने त्यस्तै सानो चक्की।
कुइनु- *ना.* हे. कुहिनु।
कुइनेटो- *ना.* [कुनो+एटो] १. कुनो परेको ठाउँविशेष; डाँडाको फेदीदेखि उचालिँदै डाँडामाथिसम्म पुगेको ठाउँ; डाँडाको एकापट्टिको पाटो नाघी अर्कापट्टिको पाटामा लाग्ने ठाउँ। २. बगेको पानी पहाडको घुमेका ठाउँमा ठोक्किई नदीले बाटो फेर्ने ठाउँ; केही घुमेको ठाउँ।
कुइपु- *ना.* [अङ्.] पेरुका आदिवासीहरूले विभिन्न रङका डोरीमा खास खास किसिमका गाँठा पारेर पत्रव्यवहार गर्ने लिपि; डोरीगाँठे लिपि।
कुइरी मण्डल- *ना.* [कुइरो+मण्डल] कुइरोजस्तो भएर चारैतिर व्याप्त भएको धुवाँ, बाफ, धुलो आदि।
कुइरे- *वि.* [कुइरो+ए] १. कुइरो वा कैलो आँखा हुने। *ना.* २. कुइरा आँखा हुने पाश्चात्य गोरा जाति; फिरङ्गी; अङ्ग्रेज।
कुइरो- *ना.* [सं. कुज्झटि] वायुमा मिलेर बाफका रूपमा पृथ्वीमाथि ढाकिएको देखिने ससाना जलकणहरूको समूह; हुस्सु; कुहिरो।
कुइसे- *वि.* कैलो आँखा हुने।
कुइसो- *ना.* कैलो।
कुई- *ना.* [नेवा. क्वँय] झ्याल, ढोकाका भित्र लगाइएको चुकुल खोल्न प्रयोग गरिने फलामको एक प्रकारको साँचो; अङ्कुसे।
कुकर्म- *ना.* [सं.] नीतिनियम तथा आचरणविरुद्ध गरिने नराम्रो काम; खराब काम; नीच कर्म; गर्न नहुने काम (पाप, अपराध इ.)।
कुकर्मी- *वि.* कुकर्म गर्ने; नकाम गर्ने; दुष्कर्मी; नीच।
कुकाइ- *ना.* [√ कुकाउ (+आइ)] कुकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कुकाइनु- *अ.क्रि.* कुकाइने होइनु।
कुकाउनु- *अ.क्रि.* [कुक्+आउ+नु] रुनु-कराउनु। (उदा.- भाँड कुकायो।)
कुकाठ- *ना.* [कु+काठ] १. बोक्रा झिकिएको नालुको डाँठ। २. सार वा चुरो नभएको काठ; अग्राख जातभन्दा बाहिरको काठ; कमसल काठ; बेजातको काठ।
कुकुना- *ना.* फलाम, पित्तल आदि धातुको काम गर्ने कालिगडहरूले आगो तह लगाउने हन्बेर्नु; अङ्कुसे।
कुकुर- *ना.* [सं. कुक्कुर] स्याल, फ्याउरो, ब्वाँसो आदिका जातको प्रायः रखवारीका लागि पालिने घरपाला जनावर; श्वान; कुत्ता।
कुकुरगाँठो- *ना.* मैथुनका समयमा कुकुर जोल्टिएको अश्लील

उदाहरण दिएर माया-प्रीतिमा लठ्ठिने जोडीलाई गिज्याइने शब्द।
कुकुरजोल्टाइ- *ना.* कामक्रीडामा हुने बढी आसक्ति।
कुकुरझिँगो- *ना.* कुकुरको जिउमा टाँसिएर बसिरहने चेप्टो खैरो झिँगो।
कुकुरडाइनु- *ना.* पानका झैँ ठुलठुला पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने, झुप्पा झुप्पा राता गोल फल फल्ने काँडे लहरो वा त्यसको मुना।
कुकुरडुलाइ- *ना.* बिना काम वा उद्देश्यको हिँडाइ; लखरलखर डुल्ने चाल।
कुकुरतिहार- *ना.* कार्तिक कृष्ण चतुर्दशीका दिन कुकुरको पूजा गरिने र परम्पराअनुसार मनाइने चाडपर्व; तिहारको दोस्रो दिन।
कुकुरदाँत- *ना.* मुखका माथिल्ला हारका अघिल्ला दाँत र बङ्गाराका माझमा रहने अरू दाँतभन्दा तिखा चारचुच्चे दाँत।
कुकुरपुद्धे- *वि.* कुकुरको पुच्छरजस्तो ('ढ' अक्षर)।
कुकुरबन्सो- *ना.* बन्सो घाँसको एक प्रकार।
कुकुर बिरालो- *ना.* १. परस्परमा बाझ्ने वा झगडा गर्ने चाल; बेमेल वा असहमति। २. बालकहरूले खेल्ने एक खेल।
कुकुर भुकाइ- *ना.* १. कुकुर भुकेको शब्द। २. महत्त्व वा सार नभएको र प्रभाव नपर्ने भाषण। ३. फोस्रो धाक।
कुकुर मराइ- *ना.* कष्टपूर्ण मृत्यु; साह्रै दुःखको मरण।
कुकुरमुखा- *वि.* कुकुरको जस्तो मुख भएको; कुरूप।
कुकुरमुखे- *वि.* कुकुरमुखा।
कुकुरमुत्ते- *ना.* रुखमा उम्रने एक थरी च्याउ।
कुकुरी- *ना.* [कुखुरी] काँचो धागाको डल्लो।
कुकुरे- *ना.* [सं. कुक्कुरद्रु] सेतो भुवादार पात हुने र प्याजी रङका ससाना फूल फुल्ने एक बुटी।
कुकुर्किनु- *अ.क्रि.* [कुक्रुक्क+इ+नु] कुक्रुक्क पर्नु; खुम्चिनु; कुचुर्किनु।
कुकुर्क्याइ- *ना.* कुकुर्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कुकुर्क्याइनु- *क.क्रि.* कुक्रुक्क पारिनु; खुम्च्याइनु।
कुकुर्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुक्रुक्क पार्नु; खुम्च्याउनु।
कुकुलढुक- *ना.* [अ. मू. कुकुल्+ढ्याक्क] मुखमा अटाई-नअटाई खानेकुरो कोचेर निल्न खोज्दा आउने आवाज।
कुकृत्य- *ना.* [सं.] नराम्रो वा नजाती काम; दुष्कर्म; कुकर्म।
कुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुक्+क] १. खाँदा गला लागेर वा घाँटीमा कुनै वस्तु अड्केर वेगसित वायु निस्कन नपाउँदा आवाज आउने गरी; असजिलो भएर गलाबाट कुक कुक शब्द निस्कने चालले। *ना.* २. बाडुली वा हिक्का आउँदा निस्कने शब्द; किक्क।
कुक्कु- *ना.* [सं. कुक्कुभ] 'कुक्कु' को आवाज निकालेर गर्मी याममा कराई हिँड्ने कोइलीका जातको चरो।
कुक्कुट- *ना.* [सं.] १. जङ्गली कुखुरो; लुइँचे। २. कुखुरो। ३. आगाको फिलिङ्गो वा झिल्को।
कुक्कुर- *ना.* [सं.] हे. कुकुर।
कुक्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुक्रुक्+क] गोडा दोब्र्याउने वा खुम्च्याउने गरी (जाडो, बुढ्याइँ, बाथ आदिले)।
कुक्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुक्लुक्+क] एकै चोटि निल्ने गरी; कुक्क।
कुक्षि- *ना.* [सं.] १. पेट; उदर। २. गर्भाशय; कोख। ३. कुनै चिजको भित्री भाग।
कुक्षिशूल- *ना.* पेट दुख्ने शूलको रोग; पेटदुखाइ।
कुखुरी$_1$- *ना.* चर्खाको सुइरोबाट झिकिएको धागाको लट्टी; कुकुरी।
कुखुरी$_2$- *ना.* [कुखुरो+ई] पोथी कुखुरो।
कुखुरी काँ- *ना.* भाले कुखुरो बास्दा आउने आवाज।
कुखुरे- *वि.* [कुखुरो+ए] कुखुरोजस्तो; कुखुराका स्वभावको; कुखुरो खाने।
कुखुरे आन्द्रो- *ना.* लाम्चा पात, हरियो र सेतो मिसिएका साना फूल र अपामार्गको जस्तो डाँठ हुने, वीर्यवर्धक मानिने एक लहरो।
कुखुरे निद्रा- *ना.* पातलो वा बेला बेलामा खुलिरहने निद्रा; चाँडचाँडै खुल्ने निद।
कुखुरे बिख- *ना.* एउटा मात्र डाँठ हुने र विषालु जरो हुने एक प्रकारको बर्खे बुटी।
कुखुरे बैँस- *ना.* कुरकुराउँदो वा अल्लारे जवानी; उत्ताउलो बैँस।
कुखुरो- *ना.* [सं. कुक्कुट] टाउकामा छालाको रातो सिउर हुने, अण्डाबाट चल्ला कोरल्ने, मासु खानका लागि प्रसिद्ध दुईखुट्टे घरपालुवा चरो; घडीचरो; कुपङ्खी; कुपक्षी।
कुख्यात- *वि.* [सं.] नराम्रो कामकुरामा प्रसिद्धि पाएको; बदनाम; निन्दित।
कुख्याति- *ना.* नराम्रो वा निन्दनीय कामबाट भएको प्रसिद्धि; बदनामी।
कुङ्कुम- *ना.* [सं.] कश्मीरी केशर; केशर।
कुङ्कुमपाती- *ना.* पिपलका आकारको पात हुने र घण्टाका आकारको रातो फूल फुल्ने, ढुङ्गाको कापमा उम्रने एक बुटी; तृणकुङ्कुम।
कुच$_1$- *ना.* [सं.] स्त्रीजातिको छातीमा उठ्ने गोलो र चुच्चे मांसपिण्ड; उरोज; स्तन; दुध।
कुच$_2$- *ना.* [तु. कुच] १. पल्टनले गर्ने मार्च। २. दौडाइ। ३. भाग्ने काम। ४. कुनै यात्राको प्रारम्भ; प्रस्थान; कुँच।
कुचक्र- *ना.* [सं.] छलपूर्ण वा रहस्यमय ढङ्गले हानि पुऱ्याउने उद्देश्य राखी बनाइएको योजना; अरूलाई धोका दिई जालमा फसाउने षड्यन्त्र।
कुचक्री- *वि.* कुचक्र गर्ने; षड्यन्त्र रच्ने।
कुचाग्र- *ना.* [सं.] स्तनको टुप्पो; दुधको मुन्टो।
कुचाल- *ना.* [सं.] १. खराब वा निन्दनीय चाल; नराम्रो आचरण; दुराचार। २. दुष्टता; खराबी।
कुचालक- *ना.* १. कुनै पनि काम वा क्रिया राम्रोसँग चलाउन नसक्ने (व्यक्ति)। २. विद्युत् र ताप सजिलै परिचालन हुन नसक्ने; विद्युत् तरङ्ग सञ्चारित हुन नसक्ने (रबर, सुकेको काठ आदि)।
कुचिन- *ना.* [चिनी. क्वीचिन] धागो वा जरीद्वारा बेलबुट्टा काढिएको मूल्यवान् रेसमी कपडा।
कुचिन्डो- *ना.* [कुच्च+उभिन्डो] १. उभिन्डो छिनेर बिर्को हराई उदाङ्गो भएको ढुङ्ग्रो। २. बिग्रिएको अनुहार।
कुचिला- *ना.* धर्के पात हुने, राता फल फल्ने र ससाना सेता फूल फुल्ने एक वृक्ष वा त्यसैको फल।
कुची- *ना.* [सं. कूर्ची] १. टुप्पामा रौँ भएको, रङले चित्र लेख्ने वा

बुट्टा भर्ने कलम; तुलिक। २. सानो कुचो। ३. धान र सखरको डल्लोलाई परालले बेरेर बनाइने हात्तीको दाना।

कुचीकार- *ना.* १. कुचीको काम गर्ने व्यक्ति। २. सडक, चोक आदि बढारकुँढार गरी सफाइ गर्ने वा कुचो बढारेर जीविका चलाउने मानिस।

कुचुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुचुक्+क] खुम्चिने गरी; साँघुरिएर; अप्ठेरो चालले (बस्ने वा दोब्रिने ढङ्ग)।

कुचुर्किनु- *अ.क्रि.* [कुचुक्क+इ+नु] एकै ठाउँ थुप्रिनु; कुचुक्क पर्नु; खुम्चिनु; कुच्चिनु।

कुचुर्क्याइ- *ना.* कुचुक्क हुने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

कुचुर्क्याइनु- *क.क्रि.* कुचुर्किने गरी राखिनु।

कुचुर्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुचुक्क पर्ने किसिमले राख्नु।

कुचेष्टा- *ना.* [सं.] १. नचाहिँदो र नजाती कामकुराको चेष्टा वा अभिप्राय; कुत्सित व्यवहार; नराम्रो बानीबेहोर। २. खराब उद्देश्य लिएर गरिने हाउभाउ।

कुचैल- *ना.* [सं.] १. मैलो वा फोहोर लुगा। *वि.* २. मैलो लुगा लगाउने (व्यक्ति)।

कुचो- *ना.* [प्रा. कुच्चो] धुलो, कसिङ्गर आदि बढार्ने बाबियो, सिरु, पराल, अम्रिसो आदिको मुठो।

कुचोद्य- *ना.* [सं.] व्यर्थको रडाको; नचाहिँदो गनगन; बेफ्वाँकको तर्कवितर्क; वितण्डा।

कुच्च- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुच्+च] १. साँघुरो किसिमले वा खाँदिएर। २. बिस्तारै छोइने गरी।

कुच्चाबाज- *ना.* [कुच्चे+बाज] १. बुढो भइसकेको बाज चरो। २. तागत सकिएको दुब्लो मानिस।

कुच्चिनु- स. क्रि.[कुच्च+इ+नु] धातुका भाँडाकुँडा ठक्कर लागेर बिट दोब्रिनु वा भित्र खोपिल्टाखोपिल्टी पर्नु; कच्याककुचुक हुनु; थेप्चिनु।

कुच्चे- *वि.* [सं. कुच+ए] कुच्चिएको (जस्तो- तालुकुच्चे)।

कुच्च्याइ- *ना.* [√ कुच्चि (+याइ)] कुच्चिने काम वा क्रिया-प्रक्रिया।

कुच्च्याइनु- *क.क्रि.* कुच्चिने पारिनु।

कुच्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुच्चिने पार्नु।

कुच्रनु- *अ.क्रि.* [कुर्चा+नु] हलचल गर्न नपाई एकै ठाउँमा बस्नु; कुचुक्क पर्नु; कुर्चा खानु।

कुच्राइनु- *क.क्रि.* कुच्रन लाइनु।

कुच्राउनु- *अ.क्रि.* कुच्रन लाउनु।

कुच्रिनु- *अ.क्रि.* कुच्रनु।

कुच्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुचुक्+क] हलचल गर्न नपाई; कुर्चा खाएर (बस्ने वा खुम्चिने किसिम); कुच्च।

कुच्र्याइ- *ना.* [√ कुच्र (+याइ)] कुच्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।

कुच्र्याइनु- *क.क्रि.* कुच्रुक्क पारिनु; कुर्चा खुवाइनु।

कुच्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुच्रिन लाउनु; कुर्चा खुवाउनु; कुच्राउनु।

कुज- *वि.* [सं.] १. पृथ्वीबाट जन्मेको। *ना.* २. मङ्गलग्रह; भौम। ३. कृष्णद्वारा मारिएको नरकासुर नामक राक्षस।

कुजात- *ना.* [सं. कुजाति] १. नीच जाति; कुजाति। २. खराब जात; किजात।

कुजाति- *ना.* १. तल्लो वा नीच जाति; समाजद्वारा हीन मानिएको जाति। २. आनुवंशिक जातिबाट च्युत व्यक्ति; झरेको जात। *वि.* ३. निम्नस्तरको; तल्लो जातको। ४. अधम; दुष्ट।

कुजिनु- *अ.क्रि.* [कुजो+इ+नु] शारीरिक विकार वा रोगले हातखुट्टा खुम्चनु वा नचल्नु; कुँजिनु।

कुजो- *वि.* [सं. कुब्ज] रोगले वा जन्मैदेखि हातगोडा नचल्ने; हातगोडा तन्काउन नमिल्ने; कुँजो।

कुञ्चन- *ना.* [सं.] १. जाडो, लाज, अवस्था आदिका कारणले चाउरी पर्ने वा खुम्चने चाल; खाँदिने, मुजा पर्ने वा कक्रिने स्थिति; खुम्च्याइ। २. केशको घुमुक्क्याइ। ३. परेला घुमुर्किने आँखाको रोग।

कुञ्चिका- *ना.* [सं.] १. ताल्चा खोल्ने साँचो। २. बाँसका छेस्का।

कुञ्चित- *वि.* [सं.] खुम्चिएको वा बाङ्गिएको; घुँगुरिएको; बङ्ग्याइएको।

कुञ्ज- *ना.* [सं.] १. लहरा र रुखपातले ढाकिएको प्रायः गोलाकार ठाउँ; पर्णशाला; पर्णकुटी; लतागृह। २. हात्तीको दाँत।

कुञ्ज कुटीर- *ना.* लतागृह; लतामण्डप।

कुञ्जर- *ना.* [सं.] १. हात्ती। (उदा.- गाउँमा अचेल नर वा कुञ्जर कोही छैन)। *वि.* २. श्रेष्ठ; उत्तम (नर-कुञ्जर, वीर-कुञ्जर इ.)।

कुञ्जी- *ना.* हे. कुन्जी।

कुट्नु- स. क्रि.[सं. कुट्ट+नु] १. मान्छे वा बस्तुभाउलाई तह लाउन र सास्ती दिन मुड्की, लबटो, लौरो आदिले हिर्काउनु; ताडना गर्नु; पिट्नु; ठोक्नु; ठटाउनु। २. लोहोरो, मुस्ली आदिले टुक्रिने वा धुजिने गरी औषधी, मसला आदि पिँध्नु। ३. मुला, अदुवा, काँचा आँप आदिलाई थ्याचथ्याच पार्नु। ४. मुसलको चोट पारी चिउरा, चामल आदि बनाउनु। ५. मास, गहत, कोदो आदिका दाना झार्न घोचाले हिर्काउनु। ६. परेका पानीले भिजाउनु; चुट्नु।

कुट१- *ना.* [सं.] १. किल्ला; दुर्ग; गढ। २. घर; छाप्रो। ३. पहाड। ४. रुख; वृक्ष। ५. पत्थर आदि फोर्ने हतौडो; घन।

कुट२- *ना.* [सं. किट्ट] मौरीको चाकामा हुने च्याटच्याटी लाग्ने पहेँलो पदार्थ; महको कसर वा छोक्रा; मैन।

कुटका- *ना.* [सं. कुटक] एक जातको मौरी; कठ्यौरी।

कुटकाट- *ना.* [कुट्+काट्] कुट्ने र काट्ने काम; टुक्राटुक्री पार्ने काम।

कुटकी- *ना.* झुप्पा झुप्पा पात लाग्ने, निलो फूल फुल्ने र कालो फल फल्ने एक भुइँझार वा त्यसको डाँठ अथवा जरा।

कुटकुटे- *ना.* १. भेरी अञ्चलको सुर्खेततिर लोकगीत र धुनहरूमा बढी प्रचलित, बोल तथा प्रकार। २. काटीकुटी ट्याम्कोसँग मिल्ने तर टयाम्कोभन्दा सानो एक बाजा।

कुटज- *ना.* [सं.] १. एक जङ्गली बोट वा त्यसैको फल; ठुलोकुरो। २. कमल।

कुटन पिँधन- *ना.* [कुट्+पिँध्] कुनै चिज कुट्ने र पिँध्ने काम; मसला, औषधी आदि कुटी-पिँधी धुलो पार्ने काम; कुटाइ-पिँधाइ।

कुटपिट- *ना.* [कुट्+पिट्] १. परस्परमा कुट्ने र पिट्ने काम; कुटाइ र पिटाइ; कुटामारी। २. कुटाइ र पिटाइका कारणबाट उब्जिएको झगडा वा मुद्दा।

कुटमिरो- *ना.* [सं. कूट शाल्मली] बाटुला र चिल्ला पात हुने, ससाना झुप्पादार फूल फुल्ने तथा पिपलका जस्ता गेडा हुने एक वृक्ष।
कुटसिमल- *ना.* अर्को रुखको आड लिएर झाँगिने र गाईवस्तुका निमित्त पोसिलो घाँस हुने एक लहरो।
कुटाइ- *ना.* [√ कुट्+आइ] कुट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
कुटाइनु- *क.क्रि.* कुट्न लाइनु।
कुटाइपिँधाइ- *ना.* कुट्ने र पिँध्ने काम; कुटनपिँधन।
कुटाइपिटाइ- *ना.* हे. कुटपिट।
कुटाइम- *ना.* [सं. कु+अङ्. टाइम] कुसमय; कुबेला; बेमौका।
कुटाउनी- *ना.* [कुट्+आउनी] धान आदि कुटाएबापत कुट्नेलाई दिइने मजुरी वा भाग; कुटानी।
कुटाउनु- *क.क्रि.*[कुटाउ+इ+नु] कुट्न लाउनु; पिटाउनु।
कुटाकुट- *ना.* [कुट्+आ+कुट्] परस्परमा कुट्ने काम; पिटापिट; हानाहान; कुटामारी।
कुटानी- *ना.* हे. कुटाउनी।
कुटामारी- *ना.* [कुट्+मार] कुट्ने र ठोक्ने काम; कुटाकुट; पिटापिट।
कुटि- *ना.* गाईवस्तुलाई खुवाउनका लागि काटेर छोटो छोटो पारिएको घाँस, पराल आदि; छाँटी।
कुटिनु- *क.क्रि.* [कुट्+इ+नु] कुट्ने काम गरिनु; पिटिनु।
कुटिल- *वि.* [सं.] १. टेढो; बाङ्गो; बाउँठो। २. जालझेल गर्ने; कपटी; छली।
कुटिलता- *ना.* १. स्वभावले कुटिल बन्ने भाव वा अवस्था। २. बाङ्गोपन; वक्रता।
कुटिला लिपि- *ना.* [सं.] गुप्त लिपिपछिको तथा नवौँ र दसौँ शताब्दीमा चलेको लिपि।
कुटी१- *ना.* [सं.] १. एकान्त वा सुनसान ठाउँमा माटाले बनाइएको र खर, पराल आदिले छाइएको सानो घर; झुपडी; छाप्रो; झुप्रो। २. ऋषिमुनिहरू बस्ने घर।
कुटी२- *ना.* [कुट्+ई] गाईवस्तुलाई खुवाउन टुक्रा पारी काटेको घाँस, पराल (मदेस)।
कुटीघा- *ना.* १. भएभरको श्रीसम्पत्ति; सर्वस्व; लट्टिपट्टी। २. कुटपिटबाट भएको घाउ।
कुटीमाम- *ना.* चामलको भात (बालबोलीमा)।
कुटीर- *ना.* [सं.] कुटी; कुटिया।
कुटीर उद्योग- *ना.* घरमै चलाउन सकिने सानातिना उद्योगधन्दा; घरेलु उद्योग वा इलम।
कुटीर शिल्प- *ना.* घरैमा गर्न सकिने सिप वा इलम; कुटीर उद्योग।
कुटु- *ना.* [सं.] फापरको बोट वा अन्न।
कुटुकुटु- *ना.* [अ. मू. कुट्+उ (द्वि.)] १. अन्नका कडा दाना एक एक गरी दाँतले टोक्ने वा फोर्ने काम; त्यसरी टोक्दा वा फोर्दा आउने आवाज। *क्रि.वि.* २. कुटुकुटु आवाज निस्कने गरी।
कुटुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुटुक्+क] १. एकै बाजि दाँतले टोक्दा वा फोर्दा आवाज आउने गरी (जस्तो- काफलगेडी कुटुक्क)। २. पेट चस्स घोच्ने चालले।
कुटुनी१- *ना.* [सं. कुट्टिनी] १. केटीहरू फकाई परपुरुषसँग फसाउने र पैसा कमाउने आइमाई; कामुक पुरुषका लागि वेश्या उपलब्ध गराइदिने नारी; कुटिनी। २. चुक्ली लगाएर दुई पक्षका बिचमा झगडा गराइदिने स्त्री।
कुटुनी२- *ना.* १. दाम्लाको गाँठो; गलमगाँठो। २. हात्ती बाँध्ने डोरी; अग्रन। ३. माटाभित्र मात्र बस्ने एक किरो।
कुटुम्ब- *ना.* [सं.] १. एकाघरका जहान; घरपरिवार। २. दाजुभाइ र छोराछोरीतर्फका सन्तान। ३. बन्धुवर्ग; नातागोता।
कुटुम्बतन्त्र- *वि.* कुटुम्बको हैकम भएको व्यवस्था; जहानियाँ चाल।
कुटुम्बिनी- *ना.* १. धेरै सन्तान जन्माउने नारी; पत्नी; स्त्री। २. रातो रातो रडको डाँठ हुने एक जातको दुधे झार। *वि.* ३. जहानियाँ (स्त्री)।
कुटुम्बी- *वि.* गृहस्थी; जहान परिवार र नातागोता भएको।
कुटुम्बेरी- *ना.* १. कुटुम्बको वा कुटुम्बको जस्तो सम्बन्ध। *वि.* २. नातागोताभित्रको; साइनु पर्ने; सम्बन्धी।
कुटुरो- *ना.* [सं. कुट्मल] सानोतिनो गठरो; सानो पोको; पन्तरो।
कुटुलीकोसा- *ना.* [सं. कुटिल-कोष] खेतबारीका डिल डिलमा उम्रने, आँकुरो झारमा फल्ने र किकौँले गेडा र केराउका जस्ता कोसा हुने सानो कोसा।
कुटुवा- *वि.* [कुट्+उवा] १. ढिकी, ओखल आदिमा कुटिएको; कुटेर बनाइएको। २. कुट्ने स्वभावको; कुटाहार।
कुटे- *वि.* [कुटो+ए] कुटोजस्तो; कुटाको।
कुटो- *ना.* [सं. कुट्टक] फूलबारी, करेसाबारी आदिमा गोडमेल गर्दा प्रयोग गरिने कोदालाका आकारको हलुका सानो फलामे हतियार।
कुटो कोदालो- *ना.* १. कुटो र कोदालो; खेती गर्दा प्रयोगमा ल्याइने ससानो हाते साधन। २. खेतीपातीको काम; कृषिकर्म।
कुट्का- *ना.* [कुट्कोका] ति. रू.] कुनै ठोस वस्तु काटेर पारिएका साना टुक्रा; कुड्का।
कुट्काकुट्की- *ना.* सानाठुला कुट्काहरूको समूह; टुक्राटाक्री।
कुट्किनु- *अ.क्रि.* [कुट्को+इ+नु] कुट्का पर्नु; टुक्रिनु; कुड्किनु।
कुट्को- *ना.* [सं. कुट्ट] कुड्को; कुट्का।
कुट्क्याइ- *ना.* [√ कुट्कि (+याइ)] कुट्किने काम वा प्रक्रिया।
कुट्क्याइनु- *क.क्रि.* कुट्किने पारिनु।
कुट्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुट्का पार्नु; टुक्र्याउनु।
कुट्टन- *ना.* [सं.] अन्न आदि कुट्ने काम; कुटाइ।
कुट्टमित- *ना.* [सं.] प्रेमीसँग संयोग हुँदा नायिका वा स्त्रीले प्रकट गर्ने देखावटी दुःखचेष्टा।
कुट्मिरो- *ना.* गाईवस्तुलाई खुवाउने डाले घाँस।
कुठाउँ- *ना.* [कु+ठाउँ] १. अनुचित स्थान; खराब ठाउँ वा अवसर। २. शरीरको कोमल तथा सुकुमार अङ्ग; मर्मस्थल।
कुठार- *ना.* [सं.] फर्सा; बन्चरो।
कुठारपाणि- *वि.* १. हातमा बन्चरो लिने; कुठारधारी। *ना.* २. परशुराम।
कुठाराघात- *ना.* १. बन्चरोको हनाइ वा चोट; पूरै खतम गर्ने खालको प्रहार। २. कुनै व्यक्तिको कामकुरामा हानि पुऱ्याउने लाक्षणिक शब्द; हानि-नोक्सानी; बाधा-अड्काउ।

कुड- *ना.* [सं. कुट] हलोको फाली अड्याउने ठाउँ।
कुडव- *ना.* [सं.] १. दुई माना अन्नको नापो। २. दुई माना नापो भएको भाँडो; कुरुवा।
कुड्का- *ना.* टुक्रा; कुट्का।
कुड्काकुड्की- *ना.* कुट्काकुट्की; टुक्राटाक्री।
कुड्किनु- *अ.क्रि.* [कुड्को+इ+नु] कुनै चिज कुड्का पर्नु; टुक्रिनु; गिँडिनु; कुट्किनु।
कुड्को- *वि.* [√ कुट्को] कुनै ठोस वस्तुलाई काटेर वा फोरेर पारिएको टुक्रो; कुट्को।
कुड्क्याइ- *ना.* [√ कुड्की (+याइ)] १. कुड्किने भाव वा क्रिया-प्रक्रिया। [कुड्क्याउ+आइ] २. कुड्क्याउने काम वा प्रक्रिया।
कुड्क्याइनु- *क.क्रि.* कुड्क्याउने काम गरिनु; टुक्र्याइनु।
कुड्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुड्का पार्नु।
कुड्मल- *ना.* [सं.] १. कोपिलो; कली। २. फूल।
कुणिया- *ना.* गाउँघरमा तिरो तिर्नका निम्ति जम्मा हुने घर।
कुण्ठ- *वि.* [सं.] १. जुम्सो; सुस्त; मन्द; कमजोर; अल्छी। २. धारिलो नभएको; भुत्ते।
कुण्ठा- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्तिमा सुषुप्त रूपले रहने मानसिक असन्तुष्टि वा अतृप्तिको भावना। २. प्रगतिका कार्यमा बाधा पुऱ्याउने सङ्कोच वा लाजले युक्त हीन मनोभाव। ३. बाधा-अड्काउ; अवरोध।
कुण्ठाग्रस्त- *वि.* लज्जा, सङ्कोच आदिले प्रगति गर्न नसकेको; प्रतिभा नफुरेको; कुण्ठाले युक्त; कुण्ठित।
कुण्ठित- *वि.* [सं.] १. हे. कुण्ठाग्रस्त। २. धार दोब्रिएको; भुत्ते (हतियार)। ३. मन्दबुद्धि भएको। ४. बिचैमा रोकिएको; अवरुद्ध (विचार, भावना आदि)।
कुण्ड- *ना.* [सं.] १. सानो जलाशय; पोखरी; कुवा; इनार। २. कमण्डलु; भिक्षापात्र। ३. होम गर्ने वेदी वा खाल्डो। ४. लोग्ने छँदाछँदै अर्के लोग्नेमानिससँगको सम्बन्धबाट जन्मेको सन्तान; जारपुत्र। ५. बटुको। ६. उत्खनन गर्दा हुन गएको खाडल। ७. बाइसी-चौबिसी काल र त्यसभन्दा पहिलेको समयका बत्तिस करमध्येको एक कर वा छत्तिस रकममध्येको एक रकम।
कुण्डल- *ना.* [सं.] १. कानको लोतीमा झुन्डिने गरी लगाइने एक प्रकारको मण्डलाकार गहना; मुन्द्रो। २. गोरखपन्थीका साधुहरूले कानमा लगाउने स्फटिक, सिङ, काठ आदिको मुन्द्रो। ३. चन्द्रमा वा सूर्यको चारैतिर देखिने बादलको गोलो घेरा।
कुण्डलिनी- *ना.* १. मूलाधार चक्रको नजिक तीन फन्का भएर रहेको नाडी। २. षट्चक्रको अभ्यासमा सर्वप्रथम कल्पना गरिएको सर्प।
कुण्डली- *ना.* १. मानिसको जन्मकालमा भएका ग्रहस्थिति सूचित गर्ने बाह्र कोठा भएको कुण्डलाकार चक्र; जन्मकुण्डली। २. सर्प। ३. कुण्डलिनी। *वि.* ४. कुण्डल (गहना) लगाएको। ५. कुण्डलाकार वा बाटुलो भएर बसेको; वर्तुल।
कुण्डी- *ना.* [सं.] १. सानो कुण्ड। २. टुटीधाराको पानी राख्ने ढुङ्गे भाँडो।
कुण्या- *ना.* १. कलश राख्ने तामा वा पित्तलको ठुलो थाल; झाप्री। २. पिठो मुछ्ने भाँडो।
कुत- *ना.* [प्रा. कुत्त] कबुलअनुसार खेत वा बारी कमाउँदा मोहीले जग्गाधनीलाई बुझाउनुपर्ने निश्चित अन्न; बालीको ठेक्का; मोहीबाट तल्सिडले पाउने अन्नबाली; तिरो।
कुततिरो- *ना.* कुत र तिरो।
कुतकुती- *ना.* १. पैताला, पेट, काखी, घाँटी आदिमा छुँदा लाग्ने सगसगी; काउकुती। २. कुनै काम गर्ने संवेगात्मक सक्रियता; चौचौ; उत्कण्ठा।
कुतकुत्याइ- *ना.* कुतकुत्याउने काम वा प्रक्रिया।
कुतकुत्याइनु- *क.क्रि.* कुतकुती लाइनु।
कुतकुत्याउनु- स. क्रि. १. कुतकुती लगाउनु; काउकुती लाउनु। २. आपद्मा पार्न खोज्नु। ३. उत्तेजित पार्नु।
कुतत्त्व- *ना.* [सं.] १. खराब वा हानिकारक तत्त्व; फाइदा नगर्ने वस्तु।
कुतर्क- *ना.* [सं.] अनुचित वा असङ्गत तर्क; वितण्डा।
कुतर्की- *वि.* कुतर्क गर्ने; वितण्डावादी; नचाहिँदो तर्क गर्ने।
कुती१- *ना.* [भो. ब.] नेपाल तिब्बतको सिमानानजिक रहेको एक ऐतिहासिक स्थल। (**लासा जाने कुतीको बाटो**- उखान)
कुती२- *ना.* [√ कुत्ता] कुकुर; कुत्ता (बालबोलीमा)।
कुतुक- *ना.* [सं.] १. आश्चर्य तथा उत्सुकता जगाउने विलक्षण कामकुरो। २. आश्चर्य; अचम्म। ३. मन बहलाउने हाँसखेल; दिल्लगी। ४. इच्छा; चाहना।
कुतूहल- *ना.* [सं.] १. कुनै नयाँ र विलक्षण वस्तु वा रहस्यमय कामकुरो जान्न वा सिक्न मनमा हुने प्रबल इच्छा; उत्सुकता; उत्कण्ठा। २. आश्चर्य। ३. खेलबाड; क्रीडा।
कुत्ता- *ना.* [प्रा. कुत्ती< सं. कुक्कुर] १. हे. कुकुर। २. दुष्ट, लुच्चो वा लोभी व्यक्तिलाई बुझाउने लाक्षणिक शब्द। ३. घडी आदिको कुनै एक पुर्जा।
कुत्तेबन्सो- *ना.* ज्वानुका जस्ता गेडा हुने र टुप्पामा कोसाजस्तो देखिने लामो खालको बन्सो।
कुत्सा- *ना.* [सं.] निन्दा; भर्त्सना; घृणा।
कुत्सित- *वि.* निन्दित; घृणित।
कुथ- *ना.* [सं.] हौदामाथि बिछ्याइने कार्चोप भरिएको मूल्यवान् कपडा; हात्तीको झल्लर।
कुथुङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* [कुथुङ्ग्री+नु] कोचिएर सुत्नु; साँघुरो ठाउँमा लेट्नु वा अटाउनु।
कुथुङ्ग्री- *ना.* [सं. कथ्+उङ्ग्री] तत्काल आवश्यकतापूर्तिका निम्ति कथिएको सानो कथा; कथा।
कुथुङ्ग्रे- *वि.* कुथुङ्ग्री कहने वा कथ्ने (व्यक्ति)।
कुथुर्किनु- *अ.क्रि.* [कुथुर्के+इ+नु] सानो ठाउँमा अटाउनु; कुथुङ्ग्रिनु।
कुथुर्के- *ना.* [सं. कुथ] १. तरकारी खाइने, सानो खालको एक जातको निहुरो। २. रुखमा प्वाल पारेर गुँड बनाउने एक थरी सानो चरो।
कुथेर- *ना.* [किराँ.] राजस्व उठाउने र भूमिसम्बन्धी काम गर्ने लिच्छविकालीन अड्डा, अदालत।
कुथेर अधिकरण- *ना.* लिच्छविकालमा राजाका तर्फबाट कर

उठतीपुठती गर्ने शाखा अड्डा।
कुथेर वृत्ताधिकृत- *ना.* कुथेर अधिकरणका तालुकदार वा हाकिम।
कुद्नु- *अ.क्रि.* [सं. कूर्द+नु] १. कुनै एक छेउबाट छिटो छिटो हिँडेर अर्को छेउ पुग्नु; वेगसित जानु; दौडनु। २. सुइँकिनु; भाग्नु।
कुदरत- *ना.* [अ.] हे. कुद्रत।
कुदरती- *वि.* हे. कुद्रती।
कुदर्शन- *ना.* [सं.] १. नराम्रो वा असुन्दर रूप; कुरूप; भद्दा। २. अशुभसूचक दृश्य।
कुदाइ- *ना.* [√ कुद् (+आइ)] कुद्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कुदाइनु- *क.क्रि.* कुदाउने काम गरिनु; दौडाइनु।
कुदाउनु- *प्रे.क्रि.* कुद्न लाउनु; दौडाउनु।
कुदाकुद- *ना.* [कुद्+आ+कुद्] कुद्ने र दौडने काम; दौडादौडी; दगुरादगुर।
कुदान- *ना.* [सं.] १. अशुभ कार्य वा अशुभ अवसरमा दिइने दान। २. कुपात्रमा परेको दान। ३. तौलिहवाको एक प्रख्यात देवस्थल।
कुदिनु- *अ.क्रि.* [कुद्+इ+नु] दौडिनु; दगुरिनु।
कुदिकुदाइ- *ना.* [कुद्+इ+कुदाइ] कुद्नेवर्ने काम; कुदाकुद।
कुदिन- *ना.* [सं.] १. स्थितिविपरीत भएको दिन; अशुभ घटना घटेको दिन वा सङ्कटमा परेको दिन; खराब दिन। २. झरी, बादल धेरै लागेको दिन; दुर्दिन।
कुदृष्टि- *ना.* [सं.] अधिकारविना वा नराम्रो उद्देश्यले कसैमाथि आँखा लगाउने काम; खराब चालको हेराइ; अनुचित दृष्टि।
कुद्रत- *ना.* [अ.] १. शक्ति; सामर्थ्य। २. सिप; कारिगरी। ३. प्रकृति; माया।
कुद्रती- *वि.* १. उद्योगी; उद्यमी; क्रियाशील। २. आँटी।
कुन$_1$- सर्व.[सं. किम्] धेरैमध्ये कुनै एकलाई किट्नुपर्दा प्रयोग गरिने प्रश्नवाचक सर्वनाम; को; के।
कुन$_2$- *ना.* जौका बोटको तिखो टुप्पो; टुँडो।
कुनखी- *वि.* [सं.] नराम्रो वा कोप्रो परेको नङ भएको।
कुननाल- *ना.* पश्चिम नेपालको भेरी अञ्चलअन्तर्गत जाजरकोट जिल्लामा पर्ने एक ताल।
कुना- *ना.* [सं. कोण] १. हे. कुनु। २. सुत्केरी कोठा।
कुनाकानी- *ना.* कुनाकाप्चा; अन्तरकुन्तर।
कुनाकाप्चा/काप्ची- *ना.* कुनाकानी।
कुना पस्नु- *टु.* १. सुत्केरी हुनु। २. पहिलोपल्ट रजस्वला हुँदा घरभित्र छिपेर बस्नु।
कुनाम- *ना.* [सं.] अपजस; बदनामी।
कुनिउँ- *ना.* [सं. कोण] पराल, मकै आदि थुपारेर बनाइएको चाङ; टौवा (परालको); सुली (मकैको); खलियो।
कुनीति- *ना.* [सं.] खराब नीति वा अभिप्राय; नीच उद्देश्य।
कुनु- *ना.* [सं. कोण] १. कुनै दुईतिरका भित्ता जोरिएको वा दुई दिशाका बिचको भित्री भाग; कोप्चो परेको ठाउँ; कुना; कोण। *विप.* छेउ। २. सुत्केरी बस्ने कोठो।
कुनेटो- *ना.* [कुनु+एटो] १. डाँडाका फेदीको खोल्सो वा गहिरो ठाउँदेखि अग्लिँदै डाँडामाथिसम्म पुगेको ठाउँ; डाँडाको एकातिरको पाटो नाघेर अर्कापट्टि लाग्ने ठाउँ; कुहुनेटो। २. पानी आदि बग्दै जाँदा घुमेका ठाउँमा ठोक्किएर नदीले बाटो फेर्ने ठाउँ।
कुएँत्रो- *ना.* [कुनु+एत्रो] लुगाका कुनामा कुनै धारिलो वा घोच्ने वस्तुले तान्दा पर्ने सानोतिनो प्वाल अथवा चिरा।
कुनै- सर्व. [कुन+ऐ] अनिश्चय जनाउने शब्द; कोही।
कुनौरो- *ना.* [कुनु+औरो] मास, बोडी, भटमास आदिका गेडा चुटेर छुट्ट्याएको कोसा, पात आदिको समूह; कुनाउरो।
कुन्जा$_1$- *ना.* [फा. कुन्द] १. धोबीले कपडा सम्म्याउन र पालिस चम्काउन कपडामा ठोक्ने गोलाकार काठको ठुलो मुङ्ग्रो। २. एक किसिमको मुङ्ग्रो; सानो घन। ३. काँधमा अड्याइने बन्दुकको फराकिलो काठको भाग; कुन्दा।
कुन्जा$_2$- *ना.* [फा. कूज] माटाको गोलो डल्लो पालामा जमाइएको मिस्रीको डल्लो; मिस्रीको चक्का।
कुन्जी- *ना.* [सं. कुञ्चिका] १. ताल्चा खोल्ने र बन्द गर्ने वस्तु; साँचो। २. गाँठी कुरो। ३. कुनै पाठ्यपुस्तकको टीका लेखिएको सहायक पुस्तक।
कुन्त- *ना.* [सं.] १. प्वाँख लगाइएको बाण; भाला; बर्छा। २. साना जन्तु; किरा।
कुन्तल- *ना.* [सं.] १. केशपाश; चुल्ठो; वेणी। २. पानी खाने लोहोटा, आम्खोरा आदि भाँडो। ३. चोल देशको उत्तरमा पर्ने भारतीय प्राचीन स्थान (वर्तमान हैदराबादको दक्षिण-पश्चिम भाग)।
कुन्तवाही- *ना.* [सं.] देशको सर्वोच्च व्यक्तिको औपचारिक सवारीका अवसरमा अघिपछि भाला लिएर हिँड्ने अनुचर; रिसल्ला।
कुन्ती- *ना.* [सं.] महाभारतका प्रसिद्ध राजा पाण्डुकी रानी तथा शूर नामक यादवकी पुत्री; युधिष्ठिर, भीम र अर्जुनकी आमा; कृष्णकी फुपू; पृथा।
कुन्द- *ना.* [सं.] चमेलीका छाँटको सेतो फूल फुल्ने बोट।
कुन्दपुष्प- *ना.* सेतो, नरम र सुगन्धित हुने कुन्दको फूल।
कुन्दा- *ना.* [फा. कुन्द] १. बन्दुकको फेदमा रहने काठको फराकिलो अवयव। २. धोबीले कपडा सम्म्याउन र पालिस चढाउनलाई कपडामा ठोक्ने काठको ठुलो मुङ्ग्रो।
कुन्दी- *ना.* कपडामा मुङ्ग्राले ठोकी सम्म्याउने काम।
कुन्नि- अव्य. [सं. को नि] कुनै विषयमा कसैले सोद्धा 'थाहा छैन' भन्ने भाव बुझाउने शब्द; नकारात्मक प्रतिक्रिया जनाउने शब्द; कोनि। (उदा.- तपाईंले के भन्नुभयो कुन्नि, मलाई थाहै छैन)।
कुन्यू- *ना.* हे. कुनिउँ।
कुपक्षी/कुपङ्खी- *ना.* [सं. कुपक्षी] कुखुरो।
कुपथ$_1$- *ना.* [सं. कुपथ्य] स्वास्थ्यमा प्रतिकूल असर पार्ने खानेकुरो; कुफत; अपथ्य।
कुपथ$_2$- *ना.* [सं.] १. नजाती बाटो; कुमार्ग। २. खराब आचरण; नराम्रो बानीबेहोरा।
कुपथ्य- *ना.* [सं.] हे. कुपथ।
कुपन- *ना.* [अङ्.] दैनिक उपभोगका सरसामान कसैलाई निर्धारित परिमाणमा दिनू भनी लेखिएको प्रामाणिक पत्र वा पुर्जा।
कुपन प्रणाली- *ना.* त्यस्ता सरसामान लिन कुपनको अनिवार्यता हुने

प्रणाली।
कुपाठ- *ना.* [सं.] खराब आचरण; नराम्रो बानीबेहोरा; कुलत।
कुपात्र- *ना.* [सं.] १. अयोग्य वा खराब व्यक्ति। २. शास्त्रमा दान दिन निषेध गरिएको व्यक्ति। ३. चुहिने भाँडो; बेठिकको भाँडो। *वि.* ४. अयोग्य; नालायक।
कुपित- *वि.* [सं.] १. रिसाएको; जङ्गिएको; क्रुद्ध। २. खुसी नभएको; अप्रसन्न।
कुपिल- *ना.* भाँडाकुँडा आदिमा पर्ने वा देखिने साना प्वाल।
कुपी- *ना.* सलेदो हाली मट्टीतेलमा बालिने साधारण बत्ती; टुकी; ढिब्री।
कुपुकुपु- *क्रि.वि.* [कुप्+उ (द्वि.)] नरोकिने गरी; धमाधम (खाने चाल)।
कुपुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुपुक्+क] एकैपल्ट खाने गरी (डल्लो पदार्थ मुखमा हाल्ने किसिम)।
कुपुत्र- *ना.* [सं.] खराब वा दुष्ट छोरो; कपूत।
कुपोषण- *ना.* [सं.] शरीरका लागि अनुपयुक्त तथा हानिकारक खाद्यपदार्थ; पौष्टिक तत्त्व कम भएको खाद्य वस्तु।
कुप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुप्+प] सानोतिनो डल्लो खानेकुरो एकै खेप खाने वा निल्ने गरी।
कुप्रनु- स. क्रि.[कुप्रो+नु] ढाड वा कमर अगाडि निहुरनु; कुप्रो हुनु; कुप्रिनु।
कुप्रथा- *ना.* [सं.] सामाजिक व्यवहारलाई अहित गर्ने नराम्रो चलनचाँजो; खराब प्रथा; नराम्रो परम्परा; कुरीति।
कुप्रबन्ध- *ना.* [सं.] राम्रोसँग नगरिएको इन्तजाम; नराम्रो बन्दोबस्त; खराब प्रबन्ध।
कुप्रभाव- *ना.* [सं.] नराम्रो र अहित गर्ने असर वा प्रभाव; प्रतिकूल प्रभाव।
कुप्रयास- *ना.* [सं.] नजाती अभिप्रायले गरिएको प्रयास; दुष्प्रयास; धृष्टता।
कुप्रयोग- *ना.* [सं.] अनुचित प्रयोग; दुरुपयोग।
कुप्राकुप्री- *ना.* [कुप्रो+कुप्री] कुप्रो र कुप्रीको समूह; बुढाबुढी।
कुप्रिनु- स. क्रि.[कुप्रो+नु] कुप्रो हुनु; कुप्रनु।
कुप्रे- *वि.* [कुप्रो+ए] कुप्रिएको; कुप्रो।
कुप्रो- *वि.* [सं. कुब्ज] रोग, बुढ्याइँ वा शारीरिक विकारले कमर नुहेर ठाडो हुन नसक्ने; कुप्रिएको; कुप्रे।
कुप्र्याइँ- *ना.* कुप्रो हुनाको भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
कुप्र्याइनु- *क.क्रि.* कुप्र्याउने काम गरिनु।
कुप्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुप्रो पार्नु।
कुप्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुप्लुक्+क] हे. कुपुक्क।
कुफत- *ना.* [सं. कुपथ] स्वास्थ्यलाई हानि गर्ने चिजबिजको खानपान; कुपथ; कुपथ्य।
कुफल- *ना.* [सं.] कुनै कार्य वा कारणबाट भएको नजाती परिणाम; दुष्परिणाम; खराब नतिजा।
कुफ्री- *ना.* आलुको एक जात जनाउने शब्द।
कुफ्री चन्द्रमुखी- *ना.* एक जातको आलुको नाम।
कुफ्री ज्योति- *ना.* आलुको एक जात।
कुफ्री सिन्दुरी- *ना.* खास गरी तराई खण्डमा हुने एक जातको आलु।
कुबाटो- *ना.* [कु+बाटो] १. खराब बाटो; कुपथ; कुमार्ग। २. नराम्रो बानी; कुलत।
कुबानी- *ना.* [कु+बानी] नराम्रो वा खराब चालचलन; कुलत; नराम्रो आदत।
कुबुद्धि- *ना.* [सं.] १. खराब वा हानिकारक बुद्धि; मूर्खता; दुर्बुद्धि। *वि.* २. खराब बुद्धि भएको; मूर्ख।
कुबेर- *ना.* [सं.] १. धनसम्पत्तिका अधिष्ठाता देवता; उत्तर दिशाका स्वामी; यक्ष र किन्नरहरूका राजा तथा रुद्रका मित्र। *वि.* २. ज्यादै धनी; धनाढ्य; सम्पत्तिवाल।
कुबेरको ढुकुटी- *ना.* जति झिके वा खर्च गरे पनि नसिद्धिने धनको भँडार; जे माल खोजे पनि पाइने ठाउँ वा घर।
कुबेला- *ना.* [कु+बेला] १. खराब बेला वा समय; घटिया मौका। २. भड्किसकेको बेला; बेमौका; अनिश्चित समय; अनवसर।
कुब्ज- *वि.* [सं.] १. कुँजो; कुप्रो। *ना.* २. कुप्रिएको तरबार।
कुब्जा- *वि.* १. कुँजी वा कुप्री (आइमाई)। *ना.* २. शरीरमा तीन ठाउँ विकृति भएकी कंसकी एक सेविका।
कुब्जिका- *ना.* १. आठ वर्षकी अविवाहिता कन्या। २. योगिनी।
कुभलो- *ना.* [कु+भलो] अहित; अनिष्ट; हानि; खराबी।
कुभाव- *ना.* [सं.] नराम्रो वा खराब भाव; दुर्भाव।
कुभिन्डो- *ना.* [सं. कुष्माण्ड] काँक्रो, फर्सी आदिका जस्तै लहरा लागी सेता वा पहेँला फूल फुल्ने, फल पाकेपछि सेता सेता भुवा हुने र अचार, तरकारी, मुरब्बा आदि बनाएर खाइने एक फल; कुष्माण्ड; काशीफल।
कुम- *ना.* [सं. स्कन्ध] काखीमाथिको हातको पातो र काँधको जोर्नीको भाग; काँधको छेउ र आङको शिर जोरिएको भाग।
कुमकाटे- *वि.* आधा बाहुला काटिएको (चोलो, भोटो इ.)।
कुमको बलो- *ना.* घरकटेराका छानामा दुवै कुमगारोमाथि राखिने बलो।
कुमगारो- *ना.* धुरीभन्दा केही होचो हुने, पाखी छानो भएका घरकटेराको दुवैतिरको गारो।
कुमठेलो- *ना.* १. दुईपाखे घरको छानामुनि बलो अड्याइने काठ वा टेको। २. कुलो खनाउने नाइकेको वारिस।
कुम ठोक्नु- *टु.* प्रतिस्पर्धा गर्नु; सेखासेख गर्नु। (उदा.- तँ कृष्णसँग कुम ठोकेर बस्न सक्छस्?)।
कुमति- *ना.* [सं.] १. खराब बुद्धि; दुर्बुद्धि। *वि.* २. बुद्धि बिग्रेको; दुर्मति।
कुमन्त्र- *ना.* [सं.] १. खराब उपदेश वा अनुचित सल्लाह। २. अरूलाई अहित हुने मन्त्र वा मन्त्रणा।
कुमाईं- *ना.* [कुमाउँ+ई] कुमाउँ प्रदेशका बासिन्दा; पहिले कुमाउँबाट आएका नेपालका ब्राह्मण जाति; पुर्बिया र कुमाइँमध्ये एक।
कुमाउनी- *ना.* [कुमाउँ+नी] भारतको कुमाउँ प्रदेशमा बोलिने एक पहाडी भाषा वा त्यस प्रदेशमा रहने मानिस।
कुमान्छे- *ना.* [सं. कु+मान्छे] १. घरज्वाइँ। *वि.* २. खराब (मान्छे)।

कुमार- *ना.* [सं.] १. पाँच वर्षसम्मको सानो बालक। २. विवाह नभएको केटो; अविवाहित व्यक्ति। ३. छोरो। ४. राजकुमार। ५. कार्तिकेयको नाम। *वि.* ६. विवाह नभएको; अविवाहित।
कुमार केटो- *ना.* विवाह गर्ने उमेरको केटो; अविवाहित व्यक्ति।
कुमारग्रह- *ना.* विवाहमा पुजिने ग्रह; बालग्रह।
कुमारतन्त्र- *ना.* आयुर्वेदअनुसार बालचिकित्सा गर्ने विधि लेखिएको शास्त्र।
कुमारपाठी- *ना.* बोकासँग नमिसिएकी पाठी।
कुमारभृत्या- *ना.* १. गर्भिणी अथवा नवजात शिशुका रोगको चिकित्सा; प्रसूतिविद्या। २. गर्भिणी आइमाईहरूको प्रसूतिसम्बन्धी हेरविचार।
कुमारसम्भव- *ना.* १. कुमारको जन्म। २. महाकवि कालिदासकृत एक प्रसिद्ध महाकाव्य।
कुमारामात्य- *ना.* प्राचीन कालको शासनपद्धतिमा उपमन्त्री वा सहायक मन्त्री बराबरको एक पद।
कुमारिका- *ना.* [सं.] १. कुमारी। २. पुत्री।
कुमारिल भट्ट- *ना.* [सं.] बौद्ध प्रभावबाट ह्रास हुँदै गएको वैदिक धर्मको पुनरुद्धार गर्ने, शङ्कराचार्यका समकालीन एक महान् आचार्य; शाबर भाष्यका रचयिता तथा अन्य श्रौतसूत्रका प्रख्यात टीकाकार।
कुमारी- *ना.* [सं.] १. बाह्र वर्षसम्मकी अविवाहिता कन्या। २. छोरी; पुत्री। ३. पार्वती। ४. दुर्गा। ५. भाद्र कृष्णपक्षमा यात्रा गरिने काठमाडौंकी एक देवी।
कुमारीचोक- *ना.* इन्द्रजात्रामा रथयात्रा गरिने कुमारी बस्ने घरको चोक।
कुमारीचोक अड्डा- *ना.* अघि काठमाडौँ हनुमान् ढोकाको नजिक कुमारीचोकमा रहेको बही बुझ्ने अड्डा; सरकारी अड्डाखानाको हिसाब बुझ्ने अर्थ मन्त्रालयअन्तर्गतको एक अड्डा (अहिलेको महालेखा कार्यालय)।
कुमारी देवी- *ना.* भाद्र शुक्ल चतुर्दशी वा इन्द्रजात्राका दिन रथयात्रा गरिने काठमाडौँ उपत्यकाकी एक जीवित देवी।
कुमार्ग- *ना.* [सं.] १. अनुचित वा खराब बाटो; कुपथ। २. अधर्म; पाप।
कुमार्गी- *वि.* कुमार्गमा लाग्ने; अधर्मी; पापी।
कुमालकोटी- *ना.* [सं. कुम्भकार+कीट] भित्तातिर माटाको गोला बनाएर बस्ने, बारुलाका आकारको निलो लाम्चो एक किरो। (यसले कुनै किरो खोजेर ल्याई आफ्नो गोलाभित्र थुन्छ र आफ्नो भुँभुँ शब्द सुनाउँदै त्यस किरालाई पनि आफैंजस्तो कुमालकोटी नै बनाउँछ भन्ने धारणा छ)।
कुमालकोटीको न्याय- *ना.* अरूलाई आफ्ना सिद्धान्त वा मतमा ल्याउने खुबी।
कुमाली- *ना.* हे. कुमालकोटी।
कुमाले- *ना.* [सं. कुम्भकार] १. माटाका भाँडाकुँडा बनाउने एक जाति; कुम्भकार; कुम्हाल। २. कानको माथिल्लो लोतीमा मङ्गलका निम्ति लगाइने मुन्द्रो; बाँडेमुन्द्रो।
कुमालकोटीको चक्र- *ना.* कालको परिवर्तनशील स्वरूप, प्रकृति वा गति; जीवनमा पर्ने सुखदुःखको घुमाइफिराइ।
कुमुद- *ना.* [सं.] राति फुल्ने सेतो कमल; चन्द्रमाको किरण पर्दा वा जून लाग्दा फुल्ने सेतो कमल।
कुमुदिनी- *ना.* सेता तर साना फूल फुल्ने कमलको बोट वा त्यसैको फूल।
कुमेद- *ना.* [अ. कुम्मैत] गाढा तेल रङ्गको एक थरी घोडा।
कुमेदान- *ना.* [अ. कुम्भ+फा. दान] राजा र जनपदका बिचमा रही काम गर्ने सैनिक भारदार।
कुमेरु- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीको दक्षिणी छेउ। २. दक्षिणी ध्रुव।
कुमेरु वृत्त- *ना.* ६६॰ दक्षिण अक्षांशको रेखा।
कुम्कुर- *ना.* [सं. कार्यकर] मन दिएर खेतीपातीको काम गर्ने मानिस।
कुम्खा- *ना.* [नेवा.] छानाको छेउमा जडिने चराका आकारको झिँगटी।
कुम्ठी- *ना.* कुलाराको नाइके; कुलो खनाउने मूली; खेतमा पानी पुगेनपुगेको हेर्ने मानिस।
कुम्भ- *ना.* [सं.] १. कुनै मङ्गलकार्यका निम्ति पानी भरेर नियत स्थानमा राखिने माटाको भाँडो; जलपात्र। २. घडा; घट; गाग्रो। ३. हात्तीका टाउकाको दुवैतिर उठेको माथिल्लो भाग (जुरो)। ४. ज्योतिषशास्त्रमा बाह्र राशिमध्ये एघारौँ राशि। ५. बाह्र वर्षको अन्तर वा अवधि।
कुम्भक- *ना.* [सं.] प्राणायाम गर्दा माथि तानिएको सासलाई नाक र मुख बन्द गरी रोकेर पेटलाई कुम्भजस्तो बनाउने काम।
कुम्भकर्ण- *ना.* [सं.] १. केकसीको गर्भबाट जन्मेको, विश्रवा मुनिको माहिँलो छोरो; छ महिनासम्म सुत्ने भनी प्रसिद्ध रावणको माहिँलो भाइ। २. पूर्वी नेपालमा पर्ने हिमालयको एक शृङ्खला। *वि.* ३. धेरै सुत्ने; सुताहा। ४. महाको अल्छी।
कुम्भकार- *ना.* [सं.] हाँडी, गाग्रा आदि माटाका भाँडाकुँडा बनाउने शिल्पकार; कुमाले।
कुम्भजन्मा- *ना.* [सं.] १. अगस्त्य मुनि। २. वशिष्ठ ऋषि। ३. द्रोणाचार्य।
कुम्भमेला- *ना.* [सं.] कुम्भराशिमा वृहस्पति र सूर्य एकसाथ भएको बेलामा एक महिनासम्म लाग्ने ठुलो मेला। (यो मेला हरेक बाह्र वर्षमा प्रयाग, हरिद्वार, कुरुक्षेत्र आदिमा लाग्ने गर्छ)।
कुम्भिका- *ना.* [सं.] अनदी धान।
कुम्भी- *ना.* [सं.] १. ठुलठुला पात, गुलाफजामुनाका ढाँचाको फूल र लाम्चा हरिया फल हुने विशेषतः तराईमा पाइने एक वृक्ष वा त्यसैको फल। २. हात्ती। ३. ग्राह।
कुम्भीपाक- *ना.* १. प्राणीको हत्या गर्नेलाई यातना दिइने भनी प्रसिद्ध एक महानरक। २. उसिनेजस्तो साह्रै गर्मी हुने ठाउँ।
कुम्भील- *ना.* [सं.] हतियारले सुरुङ खनेर घरभित्र पसी चोर्ने चोर; नकबजनी गर्ने चोर।
कुम्लाकुम्ली- *ना.* [कुम्लो+कुम्ली] सानाठुला धेरै कुम्लाको समूह।
कुम्लिनु- *अ.क्रि.* [कुम्लो+इ+नु] १. कुम्लो हुनु। २. गर्भवती हुनु।
कुम्ली- *ना.* [कुम्लो+ई] सानो कुम्लो।

कुम्ले- *वि.* [कुम्लो+ए] १. कुम्लो बोक्ने; कुम्लो बोकेको वा कुम्लोजस्तो। २. परदेशी चालको। ३. पाएजति सोहोर्न खोज्ने खालको। ४. मगन्ते।

कुम्ले बिहे- *ना.* १. केही दिनको बाटो पर गएर वा बेहुलीकै घरगाउँमा बसेर गरिने छोटकरी किसिमको बिहे; परदेशी चालको बिहे। २. बाजा नबजाई थोरै जन्ती लगेर वा जन्तीविना नै गरिने बिहा।

कुम्लो- *ना.* [कुम+लो] कुममा झुन्ड्याई डँडाल्नामा बोकिने ठुलो पोको; कुटुरो।

कुम्लोकसाइ- *ना.* परदेश जान आँट्ने काम।

कुम्लोकुटुरो- *ना.* पोकापोकी पारेर कुममा बोकिने भारी। **कुम्लो बोकी बसैँ, परेवा काटी दसैँ** (उखान)।

कुम्ल्याइ- *ना.* [√ कुम्ल्याउ (+आइ)] कुम्लो पार्ने वा कुम्ल्याउने क्रियाप्रक्रिया।

कुम्ल्याइनु- *क.क्रि.* १. कुम्लो पारिनु; पोको बाँधिनु। २. बोकेर लगिनु; कुम्ल्याउने काम गरिनु।

कुम्ल्याउनु- स. क्रि. १. कुम्लो पार्नु; पोको बाँध्नु। २. बोकेर लानु। ३. जम्मै हातलागी गर्नु।

कुम्ल्यौटो- *ना.* १. कुम्लो पार्नका निम्ति उपयोग गरिने बर्को वा यस्तै कपडा। (उदा.- घरमा यौटा कुम्ल्यौटोसम्म नभएपछि कसरी सामान लैजानु!)। २. चकटी। ३. रुमाल।

कुम्हाल/कुम्हाले- *ना.* [सं. कुम्भकार] हे. कुमाले।

कुयश- *ना.* [सं.] १. नराम्रो ख्याति; अपयश (उदा.- कुयशमा लाग्ने मानिसलाई कसैले पनि मन पराउँदैनन्।)। २. बदनामी।

कुयाम- *ना.* [कु+याम] तोकिएको भन्दा बाहेकको समय वा मौसम।

कुयैँत्रो- *ना.* १. ज्यादा घोटिएर वा रगडिएर पातलिँदै लुगा फाटेको ठाउँ। (उदा.- भएको एउटा लुगामा पनि कुयैँत्रो लागिसक्यो, के लाएर बिहेमा जानु?)। २. किला, काँडा आदिमा लुगा अड्केर च्यातिएको ठाउँ।

कुयेर- *ना.* [सं. कुण्डन > कुँडन > कुँडर] १. रास; थुप्रो (उखुको)। २. केही देख्न, पाउन वा हेर्न झुम्मिएका मानिसहरूको समूह। (उदा.- टुँडिखेलमा घोडेजात्रा हेर्न मानिसहरू कुयेर लागेर बसिरहेका छन्)।

कुर्नु- *अ.क्रि.* [सं. कुण्डन] १. कसैलाई पर्खेर बस्ने काम गर्नु; पर्खनु; प्रतीक्षा गर्नु; रुड्नु। २. कुनै वस्तु वा व्यक्तिको रखवारी गर्नु; देखरेख गर्नु। ३. खान पाउने आशाले पर्खनु; ढुक्नु।

कुर- *ना.* [सं. कुल] १. खास गरी जाडो याममा माछाहरू एकै ठाउँमा थुप्रिएर बस्ने काम वा त्यस्तो ठाउँ; माछाको गुँड। २. थुप्रो; रास। ३. अंश; भाग- जस्तै- एक कुर- सय भागको एक भाग, त्रिकुर- तीन भागको एक भाग। यस्तै चौकुर, पचकुर आदि। (पश्चिम भेगका थारू जातिमा जग्गाको कुत बाँड्ने हिसाबमा यो चलन प्रसिद्ध छ)।

कुरकुर- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुर्+अ (द्वि.)] १. 'कुर' को आवाज वा ध्वनि बराबर निस्कने गरी। *ना.* २. त्यस्तो ध्वनि वा आवाज।

कुरकुरे१- *ना.* पात नहुने, पहेँलो फूल फुल्ने, डाँठ वा हाँगामा धेरै आँख्ला हुने र केटाकेटीहरूले ती आँख्लाद्वारा आँखामा ताल्चा मारी खेल्ने एक घाँस।

कुरकुरे२- *वि.* [कुरकुर+ए] कुरकुर शब्द गर्ने; कुरकुरको आवाज निकाल्ने।

कुरकुरे बैँस- *ना.* भर्खर भर्खर आउन लागेको वा जोबनको अल्लारेपना ननिखिएको बैँस; कुखुरेबैँस।

कुरकुरे रोटी- *ना.* घिउचिनीमा खस्रो पिठो मुछेर पकाइने एक प्रकारको मिठाई (खजुरी)।

कुरकुरे हाड- *ना.* ढाडमा हुने नरम हाड।

कुरङ्ग- *ना.* [सं.] १. कृष्णसारका आकारप्रकारको र खैरो रङ हुने ठुलो मृगको एक जाति। २. हरिण; मृग। ३. तासको तुरुप खेलमा बोलिएको रङ्ग (तुरुप) बाहेक अरू तीन रङ्ग। ४. बदरङ्ग; बजरङ्ग। ५. पासा, पच्चिसका खेलमा रातो, सेतो वा पहेँलोबाहेकको कालो वा हरियो गोटी।

कुरञ्जन- *ना.* हे. कुरन्जन।

कुरन्जन- *ना.* [सं. कुलञ्जन] १. आयुर्वेदमा अग्निवर्द्धक, रुचिकारक, गरम र खोकी हटाउने गुण बताइएको पानका लहराको जरो। २. कुलिञ्जन।

कुरमुन्याइ- *ना.* [√ कुरमुन्याउ (+आइ)] कुरमुन्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

कुरमुन्याइनु- *क.क्रि.* कुरमुन्याउने काम गरिनु।

कुरमुन्याउनु- स. क्रि. जे जति भएको सबै लिएर जानु; गुटमुट्याउनु; कुम्ल्याउनु।

कुरा- *ना.* [√ कुरो] कुरोको बहुवचन हुँदा बन्ने रूप; कुरो।

कुराइ- *ना.* [√ कुर् (+आइ)] कुर्ने काम वा प्रक्रिया; पर्खाइ; ढुकाइ।

कुराइनु- *क.क्रि.* कुर्न लाइनु; पर्खाइनु; रुडाइनु।

कुराउटे- *वि.* [कुरो+आउटे] १. कुरा गरिरहने। २. चाहिँदा नचाहिँदा धेरै कुरा गर्ने वा त्यस्तो स्वभावको; कुरौटे; गफी। ३. छुल्याइँ गर्ने; छुल्याहा।

कुराउनी- *ना.* [सं. कूर्चिक] १. धेरैबेर दुध तताएर बाक्लो पारी बनाइएको खाने कुरा; खुवा; कुरौनी। २. तताउँदा दुध डढेर कुँडेमा नै जमेको पाप्रो।

कुराउनु- *प्रे.क्रि.* [कुर्+आउ+नु] कुर्न लाउनु; पर्खाउनु; रुडाउनु; ढुकाउनु।

कुराकानी- *ना.* [कुरा+कहानी] १. कुनै पनि प्रसङ्गमा आपसमा गरिने कुरोकन्थो; बातचित। २. बोलचाल।

कुरा चपाउनु- *टु.* ड्याङ्डुङ् गरेर कुरा राम्ररी नखोल्नु। (उदा.- तपाईं त भएको कुरा पनि राम्ररी भन्नुहुन्न, किन कुरा चपाएको?)।

कुरान- *ना.* [अ.] हजरत मुहम्मदका वाणीको सङ्कलन भएको, मुसलमानहरूको प्रसिद्ध धर्मग्रन्थ।

कुरीकुरी- *ना.* १. कुनै व्यक्तिप्रति समयमा गर्नुपर्ने कुरा नगर्दा पछि हुने थकथकी वा कुनै काम नगर्दा हुने लज्जाको बोध; मनको सगसगी। २. बालबोलीमा लज्जा; किरी (जुम्रो)।

कुरिज- *ना.* [फा. कुरीँज] १. चराचुरुङ्गीका पुराना प्वाँखहरू झरेर आउने नयाँ प्वाँखहरूको उम्राइ। २. कुर्चा। ३. उत्तीर्ण नभएर धेरै

वर्षसम्म एउटै कक्षामा डल्लिइरहने स्थिति। ४. असफलता।
कुरिन- *ना.* १. हँसिया, खुर्पा आदि हतियारमा धार लगाउन, सान बनाउन हुने खस्रो कालो ढुङ्गो। २. मैदा झैँ धुलो तुल्याई लाहासँग मिसाएर पकाई सान बनाउने काममा प्रयोगमा आउने, ठुला नदीका किनारमा कतै कतै थुप्रिएर रहने किर्कौले ढुङ्गो।
कुरिनु- *क.क्रि.* [कुर्+इ+नु] कुर्ने काम गरिनु।
कुरिया- *ना.* [कुर्+इया] १. अरूको जग्गाजमिनमा घरबास गरी तिरो तिरेर बस्ने रैती; बिर्तावारको जग्गामा घर बनाएर बस्ने मोही (एक प्रकारको बाँधा)। *वि.* २. कुनै मालमत्ता, जग्गाजमिन आदि कुर्ने (व्यक्ति); कुरुवा।
कुरिलो- *ना.* [सं. करीर] हरिया-पहेल्छ्या मसिना पात हुने, ससानो सेतो फूल फुल्ने र रातो गोल फल फल्ने एक जातको काँडादार बोट (यो ठुलो र सानो दुई किसिमको हुन्छ। यसका टुसा तरकारीका निम्ति खास गरी बिरामीलाई खुवाउनमा प्रसिद्ध छ)।
कुरी- *ना.* [सं. कुटी] १. बाँसका चोयाले बुनेको हाँस आदि हाल्ने एक किसिमको कोक्रो। २. खेतबारीमा बनाइएको बाली कुर्ने सानो छाप्रो। ३. किरा (बालबोलीमा); गुजी; जुम्रो। ४. बालकको जननेन्द्रिय; तुरी; तुतुरो।
कुरीति- *ना.* [सं.] सामाजिक हित र वास्तविकताका विपरीत चल्ने नजाती रीति; कुप्रथा; नराम्रो र अनुचित चलन।
कुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुरुक्+क] हल्का चालले भाँचिँदा वा साह्रो पदार्थ चपाउँदा शब्द निस्कने किसिम।
कुरुक्षेत्र- *ना.* [सं.] १. भारतको दिल्लीनजिकै हरियाणा राज्यमा पर्ने एक प्रसिद्ध तीर्थ; प्राचीन कालमा कौरव र पाण्डवहरूका बिच युद्ध भएको भूमि। २. घमासानको लडाइँ। *वि.* ३. छेलोखेलो; प्रशस्त; धेरै।
कुरुक्षेत्रको मेला- *ना.* १. रक्तपातपूर्ण ठुलो युद्ध। २. कुरुक्षेत्रमा श्रीकृष्णले अर्जुनलाई गीताको उपदेश गरेको ठाउँको कुण्डमा प्रायः सूर्यग्रहण लागेका अवसरमा हुने मेला।
कुरुर्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुर्] हे. कुर्र (लगातारको अर्थमा)।
कुरुवा$_1$- *वि.* [कुर्+उवा] १. कुर्ने वा पर्खने; रुङ्ने। २. हेरविचार वा रखवारी गर्ने। ३. ढुक्ने।
कुरुवा$_2$- *ना.* [सं. कुडव] १. दुई माना वा बिस मुठीको नापो। २. दुई माना भरिने प्रायः पित्तले धातुको भाँडो। *वि.* ३. दुईमाने; बिस मुठी बराबरको।
कुरूप- *वि.* [सं.] १. हिस्सी वा अनुहार नपरेको; नराम्रो; विरूप; अपाङ्ग। २. छाँट नमिलेको; बेढङ्गको।
कुरूपता- *ना.* कुरूप हुनाको अवस्था, कारण वा भाव।
कुरूपा- *वि.* [सं.] रूप नभएकी; नराम्री; अपाङ्ग भएकी।
कुरे- *वि.* [कुरो+ए] धेरै कुरा गर्ने; हे. कुरौटे।
कुरेत- *वि.* [कुर+एत] १. बुढी औँलो र चोर औँलो तन्काउँदाका नापोभरिको। *ना.* २. हातको बुढी औँलो र चोरऔँलो तन्काएर गरिने नापो।
कुरो$_1$- *ना.* [सं. कुटज] लुगामा बिझ्ने वा टाँसिने एक जातको घाँसको भुस।
कुरो$_2$- *ना.* [सं. कुर] १. कुनै विषयमा कसैलाई केही भन्ने काम; वार्ता; बोली; वचन। २. भन्नाको तात्पर्य; भनाइ। ३. विषय; प्रसङ्ग। ४. चिज; वस्तु।
कुरोकन्थो- *ना.* कुरो र कथन; कुराकानी।
कुरौटे- *वि.* [कुरा+औटे] हे. कुराउटे।
कुरौनी- *ना.* हे. कुराउनी।
कुर्की$_1$- *ना.* [तु. कुर्क+ई] १. सरकारी आज्ञाअनुसार कसैको सम्पत्ति लिलाम गर्ने काम। २. दिएको ऋण सधाउन वैध उपायले ऋणीको सम्पत्ति आफ्नो अधीन तुल्याउने वा लिलाम गर्ने काम।
कुर्की$_2$- *ना.* [?] डन्डी आदिमा पेच काट्ने फलामे ज्याबल; एकुवा।
कुर्कुच्चे- *वि.* [कुर्कच्चो+ए] कुर्कुच्चो भएको; कुर्कुच्चाको।
कुर्कुच्चे जुत्ता- *ना.* अग्लो कुर्कुच्चा भएको एक प्रकारको जुत्ता।
कुर्कुच्चो- *ना.* पैतालाको पछाडिपट्टिको वा गोलीगाँठादेखि मन्तिरको डल्लो साह्रो भाग।
कुर्कुरे- *ना.* [सं. कुरु] साना कोसा हुने एक जातको केरा।
कुर्चा- *ना.* [फा. कुरीज] असजिलो पाराको एकै ठाउँको बसाइ; डल्लिएर एकै ठाउँमा बस्नुपर्ने स्थिति वा वाध्यता।
कुर्चा खानु- *टु.* लन्ठिएर बस्नु; डल्लिनु।
कुर्चिनु- *अ.क्रि.* [कुर्चा+इ+नु] कुर्चा खानु; असजिलोसँग बस्नु।
कुर्ची- *ना.* हे. कुर्सी।
कुर्च्याइ- *ना.* कुर्चिने काम वा प्रक्रिया।
कुर्च्याइनु- *क.क्रि.* कुर्चिन लाइनु; कुर्चा खुवाइनु।
कुर्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुर्चा खुवाउनु; कुर्चिन लाउनु; असजिलोसँग बसाउनु।
कुर्ता- *ना.* [तु. कुर्त्त] कठालो भएको वा नभएको र बाहुलामा कफ नभएको, कुना परेको फेर हुने, प्रायः गर्मी याम वा गर्मी ठाउँमा लगाइने कमिजका ढाँचाको पहिरन; एक प्रकारको फत्तु वा अलखा।
कुर्ता सलवार- *ना.* कुर्तासहितको सलवार; कुर्ता र सलवार।
कुर्था- *ना.* [तु. कुर्त्त] हे. कुर्ता।
कुर्नी- *ना.* एक प्रकारको जङ्गली लहरो।
कुर्नेस/कुर्नैस- *ना.* [फा. कोरनिश] १. नुहेर गरिने सलाम; नम्रतापूर्वक गरिने नमस्कार। (यो शब्द नेपालीमा विशेष गरी एकतन्त्री जहानियाँ शासनमा प्रचलित थियो)। २. साइकलका पाङ्ग्राको बिचमा पर्ने डन्डीका दुवैतिर रहने गेडी अड्याउने एक प्रकारको ढिम्री।
कुर्बानी- *ना.* बलि हुने काम; बलिदान।
कुर्मी- *ना.* तराईतिर बस्ने तरकारी बेच्ने एक जाति।
कुर्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुर्+र] १. ससाना बालकसँग खेल्दा कानैमा मुख लगेर 'कानाकाना' गर्दै स्नेहपूर्वक भनिने शब्द। २. गीतको टुङ्ग्याउनी वा रहनीमा सुर मिलाउन भनिने प्रेमसूचक शब्द।
कुर्लनु- *अ.क्रि.* [कुर (शब्द)+सं. लक (जानु)] १. चड्का स्वरले बोल्नु वा जोस र रिसले कराउनु। २. ढुकुर आदि चराले बोल्नु।
कुर्लाइ- *ना.* कुर्लने काम वा प्रक्रिया।
कुर्लाइनु- *क.क्रि.* कराउन लाइनु; कुर्लन लाइनु।
कुर्लाउनु- *प्रे.क्रि.* कराउन लाउनु; कुर्लन लाउनु।
कुर्लिनु- *अ.क्रि.* ठुलो स्वरले कराउनु वा बोलिनु।

कुर्ले-ढुकुर- *ना.* [कुर्ल+ए+ढुकुर] चड्का र गुन्जने खालको बोली हुने ठुलो जातको ढुकुर।
कुर्सिंलो- *ना.* चिन्डेका जस्तै पात हुने, पहराहुँदो पलाउने एक प्रकारको घाँस।
कुर्सियो- *ना.* [अङ्. क्राचेट] कपडामा बुट्टा काढ्ने आरोका ढाँचाको टुप्पो मास्तिर फर्केको सुइरो।
कुर्सी- *ना.* [अ.] पछिल्तिर आडा भएको चारखुट्टे अग्लो आसन; गद्दादार मेच; कुर्ची।
कुल१- *वि.* [अ.] जम्मा; सबै; समस्त; सम्पूर्ण; तमाम; बेमाख।
कुल२- *ना.* [सं.] १. पितापुखदिखिको एउटै थर, गोत्र, सम्बन्ध आदिको घराना; वंश। २. जातिबन्धुहरूको समूह; बिन्द्रालो; खानदान। ३. समूह; समुदाय।
कुलक- *वि.* १. असल कुलमा जन्मेको। २. कारिगर तहको प्रधान। *ना.* ३. उच्च कुलमा जन्मेको शिल्पकार। ४. एक वाक्यभित्र पर्ने पाँच र पाँचभन्दा बढी श्लोकहरूको समूह।
कुलकलङ्क- *ना.* १. कुलको मानप्रतिष्ठा स्वाहा पार्ने काम। *वि.* २. कुलमा कलङ्क वा दाग लगाउने; कुलाङ्गार।
कुल कविला- *ना.* जहानछोराछोरी।
कुल कुटुम्ब- *ना.* जाति र सरसाइनुका नातादार; इष्टमित्र; बन्धुवर्ग।
कुलक्षण- *ना.* [सं.] खराब लक्षण; कुलच्छिन; अलच्छिन; अमङ्गल; बिच्छुक।
कुलक्षणी- *वि.* खराब लक्षण भएकी; अलच्छिनी (स्त्री)।
कुलगुरु- *ना.* [सं.] पितापुखदिखि मान्दै वा पुज्दै आएका गुरु; कुलका गुरु; वंशका गुरु।
कुलघर- *ना.* [सं. कुल+प्रा. घर] १. कुलपरम्परादेखि बसिआएको जेठो घर। २. वंशको मुख्य घर। ३. कुलीनको घर।
कुलघरान- *ना.* [कुल+घरान] १. असल चालचलन भएको घर; श्रेष्ठ घराना; उत्तम खानदान; उच्च कुल। २. वंश र घरको चालचलन।
कुलघरानियाँ- *वि.* उत्तम कुलको; कुलघरानको।
कुलच्छिन- *ना.* [सं. कुलक्षण] नराम्रो वा नजाती लच्छिन; अलच्छिन; अमङ्गल।
कुलच्छिनी- *वि.* १. कुलच्छिन भएको। २. नराम्रो लच्छिन हुने (स्त्री)।
कुलट- *ना.* [सं.] आफूले जन्माएदेखि बाहेकका छोरा; धर्मपुत्र; पालित पुत्र।
कुलटा- *ना.* [सं.] १. धेरै मानिससँग सम्बन्ध राख्ने आइमाई; व्यभिचारिणी स्त्री; रण्डी; वेश्या। २. विवाहित पतिलाई छोडी पोइल जाने स्त्री।
कुलत- *ना.* [कु+लत] नराम्रो बानीबेहोर; खराब वा नजाती लत; कुव्यसन।
कुलतन्त्र- *ना.* [सं.] कुनै विशिष्ट कुलको नायकले नै राज्यको शासन गर्ने वा चलाउने शासनपद्धति।
कुलतिलक- *ना.* [सं.] कुलको इज्जत उज्यालो पार्ने व्यक्ति; कुलको प्रकाश; कुलदीपक।
कुलदीपक- *ना.* [सं.] कुललाई उज्ज्वल पार्ने व्यक्ति; कुलको प्रकाश; कुलतिलक।
कुलदेउता- *ना.* [सं. कुलदेवता] हे. कुलदेव/कुलदेवता।
कुलदेव/कुलदेवता- *ना.* [सं.] १. परम्परादेखि मानिआएका देवता; पुर्ख्यौली देवता। २. देवालीमा पूजा गरिने देवता।
कुलधर्म- *ना.* [सं.] पितापुखदिखि चलेर आएको आचरण वा व्यवहार; कुलले मान्ने गरेको धर्म।
कुलधूल- *ना.* [कुल+धूल] हाडनाता वा त्यस्तो नातामा भएको सम्बन्ध।
कुलना- *ना.* डोलीको काठमा अड्याउने साधन।
कुलन्जन- *ना.* [फा. खोलंजन] पानको जरा।
कुलपति- *ना.* [सं.] १. विश्वविद्यालय, विद्यापीठ वा प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका उच्चतम अधिकारी। २. विद्यार्थीहरूलाई भरणपोषण गर्दै शिक्षा दिने अध्यापक। ३. दश हजार विद्यार्थीलाई भोजन र शिक्षादीक्षा दिने ऋषि।
कुलपरम्परा- *ना.* [सं.] पितापुखदिखि चलिआएको रीतिथिति वा चलन; कुलको परम्परा; वंशपरम्परा।
कुलपर्वत- *ना.* [सं.] पौराणिक कथाअनुसार महेन्द्र, मलय, सह्य, शक्तिमान, ऋक्ष, विन्ध्य र पारियात्र नाउँ गरेका पृथ्वीका सातवटा पर्वतको समूह।
कुलपुरुष- *ना.* [सं.] १. कुनै कुलका आदिपुरुष। २. वंशका सञ्चालक प्रसिद्ध पुरुष।
कुलपुरोहित- *ना.* [सं.] कुलमा पहिलेदेखि मानिआएका पुरोहित; वंशका पुरोहित।
कुलफा- *ना.* [फा. खुर्फा] साग खाइने एक प्रकारको मसिनु झार।
कुलयोग- *वि.* [कुल+योग] हरहिसाबको जोडमा पुछारमा निकालिने जम्माजम्मी; सम्पूर्ण।
कुलवधू- *ना.* [सं.] १. असल कुलकी वधू; घरानियाँ बुहारी। २. कुलीन स्त्री।
कुलवन्त- *वि.* [कुल+वन्त] असल कुलघरानाको; कुलीन; खानदानी।
कुलवान्- *वि.* [सं.] कुलीन; खानदानी।
कुलसचिव- *ना.* [सं.] विश्वविद्यालय, विद्यापीठ, गुरुकुल आदिमा संस्थाको कागतपत्रसहित आवश्यक विषयव्यवस्थाका सबै विवरण राख्ने र राम्रो प्रबन्ध पनि गर्ने प्रमुख पदाधिकारी; रजिस्ट्रार; पञ्जिकाधिकारी; सदस्यसचिव।
कुलाङ्गार- *वि.* [कुल+अङ्गार] कुलमा कलङ्क लगाउने; कुलको नाश गर्ने। (उदा.- कुलाङ्गार छोराले धेरै सत्यानाश नपारी के छोड्छ र!)
कुलाचार- *ना.* [सं.] कुलमा चलिआएको रीतिथिति वा आचार-व्यवहार; कुलधर्म।
कुलायन- *ना.* [सं.] १. कुलपुर्खाले मानिआएका देवता; कुलदेवता। २. वंशपरम्परा।
कुलायिका- *ना.* [सं.] १. चराचुरुङ्गीहरू राखिने स्थान; पक्षीशाला; चिडियाखाना। २. पिँजडा।
कुलारा- *ना.* [√ कुलारो] कुलो खन्न जाने गाउँलेहरूको ताँती वा समूह।

कुलारो- *ना.* [कुलो+आरो] १. कुलो खन्ने मानिस। २. नेपालीको एक थरी जात वा थर।

कुलिक- *ना.* [सं.] हरेउ सर्प।

कुलिञ्जन- *ना.* [सं.] १. अदुवाका छाँटको कन्द हुने एक प्रकारको वनस्पति।

कुलिन- *ना.* माटाको सानो भाँडो; गोल्फु।

कुलिने- *ना.* कुलिन बोक्ने मानिस; दुध बेच्ने काम गर्ने व्यक्ति।

कुलीन- *वि.* [सं.] उच्च वा असल कुलको; घरानियाँ; खानदानी।

कुलीनतन्त्र- *ना.* उच्च कुलका व्यक्तिहरूद्वारा चलाइने शासन-पद्धति।

कुलुकुलु- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुल्+उ (द्वि.)] १. पानी, कुलो आदि बग्दा आवाज आउने किसिमले। २. कुल्ला गर्दा शब्द निस्कने गरी।

कुलुल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुल्+उल्ल] पानी, कुलो आदि बग्दा वा कुल्ला गर्दा जोडले शब्द आउने गरी।

कुलू- *ना.* [नेवा.] मृदङ्ग, तबला आदिमा छाला मोहोर्ने काम गर्ने एक जाति।

कुलेलम$_1$- *ना.* [कुद्+लमलम] अरूलाई थाहापत्तै नदिई भाग्ने काम; सुइँकुच्चा।

कुलेलम$_2$- *क्रि.वि.* [कुद्+लमलम] १. अरूलाई थाहापत्तै नदिई। *ना.* २. बलेनीको पानी जम्न नदिनाका निम्ति घरको वरिपरि खनेर बनाइएको पानीको सानो निकास; तोस। ३. खेतबारीको सानो खाँद।

कुलो- *ना.* [सं. कुल्या] खेतबारीमा पानी पटाउन नदी, तलाउ आदिबाट खनेर ल्याइने पानीको सोतो; त्यसरी ल्याइएको पानी हिँड्ने गहिरो बाटो।

कुल्कुली- *ना.* मनको तुलबुली। (उदा.- घर छाडेर आएदेखि उनको सम्झनाले मनमा कुल्कुली लागेकै छ)।

कुल्चनु- स. क्रि.[सं. कुञ्चन] १. कुनै वस्तुमाथि गोडाले टेक्नु; पैतालाले मचक्क पारी थिच्नु। २. सजिलैसँग जित्नु; किच्नु।

कुल्चाइ- *ना.* कुल्चने काम वा प्रक्रिया।

कुल्चाइनु- *क.क्रि.* गोडाले टेकाइनु; कुल्चन लाइनु।

कुल्चाउनु- *प्रे.क्रि.* कुल्चन लाउनु; पैतालाले थिचाउनु।

कुल्चिनु- *क.क्रि.* १. गोडाले टेकिनु; कुल्चने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. कुल्चने काम हुनु। स. क्रि. ३. कुल्चनु; गोडाले थिच्नु।

कुल्चीमिल्ची- *क्रि.वि.* [कुल्च+ई (द्वि.)] बेसरी कुल्चने वा खुँदने किसिमले।

कुल्च्याइ- *ना.* [कुल्चि+याइ] कुल्चिने काम वा प्रक्रिया।

कुल्फी- *ना.* [अ.] १. चुरोट हालेर खाइने धातु, ढुङ्गा आदिको सानो नली वा ढुङ्ग्रो। २. हुक्काका नलीको टुप्पामा जडिने धातुको बाङ्गो नली वा ढुङ्ग्रो। ३. कुनै चिजमा घुम्न वा त्यसलाई घुमाउन कसिने धातुको टुक्रो। ४. दुध हालेर बरफ जस्तै जमाइने टिनको गोलो, लाम्चिलो भाँडो वा ढुङ्ग्रो। ५. मलाई बरफ।

कुल्या- *ना.* [सं.] १. कुलो; नहर। २. नाला; सानो नदी।

कुल्यान- *वि.* [कुल+यान] कुलको; कुलमा चलेको; कुल वा परम्परासम्बन्धी।

कुल्याहा- *वि.* [कुल+आहा] १. कुललाई पिर्ने; कुललाई बिगार गर्ने। २. विद्रोही; षड्यन्त्रकारी।

कुल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. कुल्+ले पानी, कुलो आदि बग्दा वा कुल्ला गर्दा एकै झमटमा आवाज आउने किसिमले।

कुल्ला- *ना.* [सं. कुल्य] मुख सफा पार्न मुखमा पानी लिएर कुलकुल गरी थुक्ने काम।

कुल्ली- *ना.* [तु. कुली] खास गरी कारखाना, स्टेसन आदिमा भारी बोकेर जीविका चलाउने ज्यामी; भरिया; मजदुर।

कुवा- *ना.* [सं. कूप] हातले पानी उभाउन सकिने वा भेटिने, मानिसले बनाएको सानो जलाशय; कुवा।

कुवाको ब्याङ- *वि.* केही नदेख्ने वा थाहा नपाउने; अँध्यारोमा बसेको; बुद्धु।

कुवाच्य- *ना.* [सं.] १. अरूको मनमा बिभ्ने वचन; दुर्वचन; दुर्वाच्य। २. हेलाको बोली; गाली।

कुवापाते- *ना.* लाम्चिला पात तथा बाहिर सेतो र भित्र हरियो हुने, गाईवस्तुलाई खुवाइने एक प्रकारको बुटो।

कुविचार- *ना.* [सं.] खराब विचार; नराम्रो भावना। (उदा.- कुविचारमा लाग्ने मानिस उँभो लाग्न गाह्रो हुन्छ।)।

कुवेर- *ना.* [सं.] हे. कुबेर।

कुव्यवहार- *ना.* [सं.] कसैप्रति गरिने खराब वा नराम्रो व्यवहार; अनुचित काम वा व्यवहार। (उदा.- कुव्यवहार गर्ने मानिससित सङ्गतै नगरे बेस हुन्छ)।

कुश- *ना.* [सं.] १. धार्मिक कार्य तथा यज्ञ आदिमा चाहिने पवित्र मानिएको काँसजस्तो एक प्रकारको झार वा घाँस। २. दुवैपट्टि धारमा मसिना दाँतजस्ता काँढा भएको धेरै प्राचीन कालको एक हतियार। ३. रामका जेठा छोराको नाम। ४. पुराणअनुसार एक द्वीपको नाउँ।

कुशकण्डिका- कुशद्वारा यज्ञवेदीको संस्कार गर्ने वेदमन्त्र; अग्निस्थापना गर्ने प्रारम्भिक काम।

कुशग्रन्थि- *ना.* १. कुशको ग्रन्थि। २. कुनै कुनै कुशको जरामा पाइने विशेष प्रकारको गाँठो।

कुशबिर्ता- *ना.* राजामहाराजाहरूबाट हातमा तिलकुश लिई सबै तिरोको रकम माफ गरेर ब्राह्मणलाई दानका रूपमा बकस दिएको बिर्ता (जग्गा)।

कुशल- *वि.* [सं.] १. कुश नामको हतियार चलाउन सिपालु। २. कुनै पनि कामकुरा राम्ररी गर्न जान्ने वा योग्य रूपमा कार्य सम्पादित गर्ने; निपुण; प्रवीण; दक्ष। ३. चलाख; चतुरो। *ना.* ४. सन्चो; आराम। ५. शुभ; मङ्गल; भलो।

कुशलक्षेम- *ना.* कुशल, सम्पन्न तथा स्वस्थ स्थिति; सन्चोसुबिस्ता।

कुशलता- *ना.* कुशल हुनुको भाव वा अवस्था।

कुशाग्र- *वि.* [सं.] कुशको टुप्पोजस्तो तिखो; अति तीक्ष्ण; साह्रै चनाखो।

कुशाग्रबुद्धि- *वि.* अत्यन्त तीक्ष्ण बुद्धि भएको; बुद्धिमान्।

कुशासन- *ना.* [सं.] १. पूजापाठ तथा शुभ कार्यहरू गर्दा बस्नका निम्ति बनाइएको कुशको आसन। २. खराब किसिमले चलाइएको

वा देशमा अव्यवस्था फैलिने शासन; दुःशासन।
कुशिक- *ना.* [सं.] १. विश्वामित्र ऋषिका बाजेको नाम। २. त्यसै नाममा चलेको एक प्राचीन आर्यवंश वा उक्त वंशको व्यक्ति।
कुशे- *वि.* हे. कुसे।
कुशे औँसी- *ना.* हे. कुसे औँसी।
कुशेश्वर- *ना.* [सं.] नेपालको जनकपुर अञ्चलमा पर्ने दुम्जामा स्थित प्रसिद्ध एक शिवलिङ्ग।
कुष्ठ- *ना.* [सं.] शरीरमा रक्तविकारबाट उत्पन्न हुने तथा छाला, नसा आदि गल्दै र सड्दै जाने एक कडा रोग; महारोग; कोर।
कुष्ठी- *वि.* कुष्ठरोग लागेको; महारोगी; कोरी।
कुष्माण्ड- *ना.* [सं.] १. छिप्पिँदा फुस्रो पात हुने, तरकारी वा अचार खाइने एक लहरे फल; कुभिन्डो। २. शिवको एक गण।
कुष्माण्ड नवमी- *ना.* कात्तिक शुक्ल नवमी; त्रेतायुगादि नवमी; कुभिन्डो दान गर्ने महत्त्व बताइएको उक्त तिथिको दिन।
कुसङ्ग- *ना.* [सं.] खराब वा नजाती मानिसहरूसँगको बसउठ; नराम्रो सङ्गत।
कुसङ्गत- *ना.* कुसङ्ग।
कुसङ्गति- *ना.* नराम्रो सङ्गति; नजाती मानिससितको बसाउठी।
कुसन- *ना.* [अङ्. कुशन] बस्नका निम्ति ओछ्याइने मोटो गद्दा।
कुसनदार- *वि.* त्यस्तो गद्दा भएको; कुसनका ढाँचाको।
कुसमय- *ना.* [सं.] १. उपयुक्त नभएको, स्थिति बिग्रेको वा नराम्रो समय; कुबेला। २. अनुकूल नभएको समय; बेमौका। ३. कुनै शुभ कार्यका निम्ति निषेध गरिएको समय; कुसाइत। ४. दुःखकष्टको बेला।
कुसरक्पा- *ना.* [लि.] १. च्याब्रुङ नाचमा गाइने मङ्गलाचरण र त्यस्तो गीतसहितको नाच। २. वीर रसयुक्त गीत।
कुसाइत- *ना.* [सं.] लच्छिन नभएको वा नराम्रो साइत; कुसमय।
कुसाउरो- *ना.* [कोसा+आउरो] मास, मस्याङ, भटमास आदि चुटेर गेडा छुट्ट्याई बचेका खोस्टे कोसा, पात, फिक्रा आदि वस्तु; कुसौरो।
कुसाकठी- *ना.* [नेवा. कुसाकथि] चिउरा कुट्ता घान लाउने काठ, बाँस आदिको दाबिलो जस्तै साधन।
कुसाख- *वि.* १. असल साख नभएको। २. बिरानो, नातासाइनु राम्रो नपर्ने। (उदा.- सुग्रीव् हो कति साख् म हूँ कति कुसाख् हा दैव क्या मन् दियौ! -भानुभक्त)।
कुसुन्डो- *ना.* १. काठमाडौँको पश्चिम-दक्षिणको जङ्गली भेगमा बस्ने अचेल खिइँदै गएको घुमन्ता एक जाति। *वि.* २. असभ्य। ३. धुस्रोफुस्रो र नाङ्गो-भुतुङ्गो। स्त्री. कुसुन्डी।
कुसुम- *ना.* [सं.] १. फूल; पुष्प। २. रजस्वला हुँदा निस्कने स्त्रीको रज। ३. ससानो वाक्यमा लेखिएको गद्य। ४. पहेँलो फूल फुल्ने र बीजबाट तेल निस्कने एक बोट।
कुसुमकलिका- *ना.* फूलको कोपिला।
कुसुमफल- *ना.* लाम्चा पात हुने, सेता मसिना फूल फुल्ने, पहेँला गोल फल फल्ने एक बोट वा त्यसैको फल; साराम्ल।
कुसुमबाण- *ना.* १. सम्भोगको तीव्र इच्छाले हुने उत्पीडन। २. कामदेव; कुसुमशर।
कुसुमवाटी- *ना.* एक प्रकारको वनस्पतिविशेष।
कुसुमशर- *ना.* कामदेव; कुसुमबाण।
कुसुमस्तवक- *ना.* फूलको गुच्छा।
कुसुमाकर- *ना.* [सं.] १. वसन्त ऋतु (उदा.- कुसुमाकरको आँचल पक्री, मलाई कति खोज्दी हुन् प्रकृति। कुसुमाकर सिद्धिचरण)। २. फूलबारी; बगैँचा।
कुसुमाञ्जलि- *ना.* [सं.] १. देवतालाई चढाउन अँजुलीमा लिइएको फूल; पुष्पाञ्जलि। २. उदयनाचार्यद्वारा लिखित एक प्रसिद्ध न्यायग्रन्थ।
कुसुमायुध- *ना.* [सं.] कामदेव।
कुसुमे- *वि.* [कुसुम+ए] हल्का रातो रङ्गको; कुसुम रङ्गको। (उदा.- सानोमा सानो कुसुमे रुमाल धोइदिने कोई छैन, बिरानो देशमा मै मरिगए रोइदिने कोई छैन। लोकगीत)।
कुसुम्म- *ना.* [सं.] १. कुसुमको बोट वा फूल। २. केसर; कुङ्कुम।
कुसुरो- *ना.* टुसाका जस्तो आकारको कुनै वस्तु।
कुसे- *वि.* [कुश+ए] कुशको; कुशसम्बन्धी।
कुसे औँसी- *ना.* भदौ महिनाको अमावस्या तिथि। (यस दिन काटिएको कुश वर्ष दिनसम्म बासी मानिन्न)।
कुसेत्रो- *ना.* [नेवा. कुसा+एत्रो] १. पुरानो वा सानोतिनो कामचलाउ छाता; घुम। २. थोत्रो र रद्दी कपडा वा यस्तै कुनै वस्तु।
कुसौरो- *ना.* हे. कुसाउरो।
कुस्त- *वि.* चाहिने वा लिनबोक्न सकेसम्मको; पूरापूर; प्रशस्त; भरमार।
कुस्ताकुस्ती- *ना.* [कुस्ती+कुस्ती] परस्परमा एकले अर्कालाई पछार्न पर्ने कुस्ती; आपस-आपसको लडन्त।
कुस्ती- *ना.* [फा. कुश्ती] परस्परमा एकले अर्कालाई पछार्नका लागि गरिने लडन्त वा त्यस्तो खेल; मल्लयुद्ध; पहलमानी।
कुस्तीबाज- *ना.* कुस्ती खेल्ने वा कुस्ती लड्ने सोख भएको मानिस; पहलमान।
कुस्तुर- *वि.* साह्रै डराएको; त्रस्त; लुगलुग कामेको; भयभीत।
कुस्ले- *ना.* [सं. कुशीलव] बाजा बजाउने, लुगा सिउने आदि काम गर्ने पेसा भएको नेवारीभाषी एक जाति।
कुस्ले बाजा- *ना.* कुस्लेहरूले बजाउने बाजा।
कुहर- *ना.* [सं.] दुलो; प्वाल। (उदा.- जति भने पनि उनको कर्णकुहरमा केही घुसेन)।
कुहाइ- *ना.* [√ कुहु (+आइ)] कुहुने क्रिया वा प्रक्रिया।
कुहाइनु- *क.क्रि.* सडाइनु; कुहुन लाइनु।
कुहाउनु- *प्रे.क्रि.* सडाउनु; कुहुन लाउनु।
कुहिनु- *अ.क्रि.* कुहुने काम होइनु; सडिनु।
कुहिनेटो- *ना.* [कुहिनु+एटो] कुनो परेको ठाउँ; केही घुमेको ठाउँ; कुहुनेटो; कुइनेटो।
कुहिरी मण्डल- *ना.* [कुहिरो+इ+सं. मण्डल] बादल; तुवाँलो, धुवाँ, धुलो आदिले ढपक्क ढाक्ने काम।
कुहिरे- *वि.* [कुहिरो+ए] १. कुहिरो आँखा भएको; कुइरे। *ना.*

२. अङ्ग्रेज; युरोपमा बस्ने जाति।

कुहिरो- *ना.* १. धुवाँजस्तो देखिने चिसो हावामा मिलेको जलकण; कुइरो; हुस्सु। *वि.* २. धुवाँ लागेजस्तो; कैलो (आँखा)।

कुहिरोको काग- *टु.* केही थाहा नपाइने अवस्था वा अन्योलमा पर्दा दृष्टान्त दिने बोली।

कुहुनु- *अ.क्रि.* [प्रा. कुह< सं. कुथ] कुनै वस्तु चिसो लागेर, ओइलेर, गलेर सड्नु; दुर्गन्धी हुनु; बिग्रनु; बयेलिनु।

कुहुकुहु- *ना.* [अ. मू. कुहू (द्वि.)] कोइलीको सुरिलो आवाज।

कुहुनु- *ना.* [सं. कूर्पर] पाखुरा र नारीका जोर्नीको तल्लो साहो भाग।

कुहुनेटो- *ना.* हे. कुहिनेटो।

कुहू- *ना.* [सं.] चन्द्रमाको कला नदेखिने औँसीको रात।

कुहूकुहू- *ना.* हे. कुहु कुहु।[अ. मू. कुहू (द्वि.)] कोइलीको सुरिलो आवाज।

कुहेत्रो- *ना.* [कुहु+एत्रो] १. शरीरका अङ्गहरू कुहिने एक रोग। २. कुहेको चिज वा वस्तु।

कुह्यान- *वि.* [कुहु+यान] १. कुहिएको; सडेको। २. *ना.* कुहिएर सडेको वस्तु।

कूँच- *ना.* हे. कुँच।

कूँजो- *वि.* हे. कुँजो।

कूच- *ना.* [तु.] हे. कुच$_2$।

कूची- *ना.* हे. कुची।

कूचीकार- *ना.* हे. कुचीकार।

कूचो- *ना.* हे. कुचो।

कूज- *ना.* [सं.] पक्षीहरूको मिठो बोली; कूजन।

कूजन- *ना.* [सं.] पक्षीहरूको मधुर स्वरको बोली; चराचुरुङ्गी कराएको शब्द।

कूजित- *वि.* [सं.] १. बोलिएको वा भनिएको; ध्वनित। २. ध्वनिपूर्ण; गुँजेको। ३. पक्षीहरूको मधुर स्वरले युक्त। *ना.* ४. पक्षीहरूको बोली; कूज।

कूट- *ना.* [सं.] १. रहस्यपूर्ण तथा अनेक अर्थ लाग्ने कविता वा रचना। २. पहेली; प्रहेलिका। ३. अप्ठेरो वा उत्तर दिन कठिन प्रश्न। ४. पर्वतको शिखर; टाकुरो। ५. मन्दिर, दरबार आदिका शिखरको गजुर। ६. थुप्रो; रास। ७. लिही। ८ माया; छल; कपट। *वि.* ९. दुर्गम वा दुर्बोध। १० निश्चल; अडिलो। ११. झुटो बोल्ने; मिथ्यावादी।

कूटकविता- *ना.* व्यक्त गर्न खोजिएको अर्थलाई लुकाएर बुझ्न गाह्रो बनाइएको कविता; अड्को थाप्ने कविता; प्रहेलिका।

कूटनीति- *ना.* १ राष्ट्र राष्ट्रका बिचको राजनीतिक सम्बन्ध वा त्यस्तो सम्बन्ध दक्षतापूर्वक सञ्चालन गर्ने नीति। २. व्यक्ति व्यक्ति वा राष्ट्र राष्ट्रका बिच पारस्परिक व्यवहारमा दाउपेच गर्ने नीति। ३. रहस्य बुझ्न गाह्रो पर्ने र अरूलाई अलमल्याउने तथा आफू सधैँ ओबानु रहन सक्ने राजनीतिको बाठो चाल; गुप्त चाल। ४. जसरी पनि आफ्नै अनुकूल अर्थ लाउन सकिने वचन वा शैली।

कूटनीतिक- *वि.* कूटनीतिसम्बन्धी; कूटनीति जान्ने; कूटनीतिज्ञ।

कूटनीतिज्ञ- *वि.* कूटनीति जान्ने; कूटनीतिक।

कूटपाश- *ना.* पशुपक्षीहरूलाई अल्झाउने पासो; जाल।

कूट प्रमाणपत्र- *ना.* बनावटी प्रमाणपत्र; नक्कली प्रमाणपत्र।

कूट प्रश्न- *ना.* पहेली; प्रहेलिका।

कूटमान- *ना.* घटीबढी पारिएको र कपटी नापो वा तौल भएको मानु, पाथी, ढक आदि; खोटो मानु, पाथी वा ढक।

कूटमुद्रा- *ना.* प्रचलितबाहेक बाहिरबाट अवैध रूपमा निकालिएको मुद्रा; खोटो टक; नचल्ने सिक्का।

कूटयुद्ध- *ना.* १. शत्रुलाई झुक्कलमा पारी गरिने लडाइँ; छलकपटपूर्वकको युद्ध। २. नकली युद्ध; झुटो लडाइँ।

कूटयोजना- *ना.* नराम्रो विचारले वा छलकपटपूर्वक गरिने कुनै कामको योजना; षड्यन्त्र।

कूटसाक्षी- *ना.* जसले साक्षी राखेको छ उसैको नहुँदो ढङ्गले बकपत्र गर्ने साक्षी; झुटो साक्षी वा गवाह।

कूटस्थ- *वि.* [सं.] १. माथिल्लो। २. नटाँसिएको; निर्लिप्त। ३. अचल; गुप्त।

कूत- *ना.* हे. कुत।

कूत तिरो- *ना. हे.* कुत तिरो।

कूप- *ना.* [सं.] १. कुवा; वापी। २. प्वाल; खाल्टो।

कूपमण्डूक- *ना.* १. कुवामा बसेको भ्यागुतोजस्तो सीमित घेराको कुरा मात्र देखेबुझेको र बाहिरका कुरा केही थाहा नपाउने व्यक्ति; कुवाको भ्याङ। *वि.* २. सीमित वा थोरै ज्ञान भएको।

कूपयन्त्र- *ना.* इनारबाट पानी झिक्ने यन्त्र; अरघट्टघटी।

कूर्च- *ना.* [सं.] १. मयूरको प्वाँख वा पुच्छर। २. शिखा। ३. मुठो; मुठी। ४. दुई आँखीभुइँका बिचको ठाउँ। ५. यज्ञका ससाना पात्रहरू राख्ने ठुलो भाँडो।

कूपमर्कट- *ना.* १. कूर्चमर्कटानुगणभित्र पर्ने एक प्रकारको सानो वानर। २. कुचोजस्तो पुच्छर हुने सानो जातको वानर।

कूप मर्कटानुगण- *ना.* कूर्चमर्कट जस्तै एक प्रकारको सानो जातको वानर।

कूर्म- *ना.* [सं.] कछुवा; विष्णुले कछुवा अवतार लिएको मानिने एक रूप।

कूर्मपुराण- *ना.* अठार पुराणमध्ये विष्णुले कछुवाको अवतार लिएको कथा र माहात्म्य वर्णन भएको एक पुराण।

कूर्माञ्चली- *वि.* [सं. कूर्माञ्चलीय] अघिको एक राज्य कूर्माञ्चलको; कूर्माञ्चलसम्बन्धी।

कूल- *ना.* [सं.] नदी वा पोखरीको किनार; तट; तीर।

कूलध्वनि- *ना.* सजातीय एवं निकटतम ध्वनिहरूको समूह।

कूवा- *ना.* हे. कुवा।

कृच्छ्र- *वि.* [सं.] १. दुःखदायक; कष्टदायक; मुस्किल। २. पञ्चगव्य खाई अर्को दिन उपवास बस्ने प्रायश्चित्तका निम्तिको व्रत।

कृत्- *ना.* [सं.] १. धातुबाट नाम, विशेषण, अव्यय शब्दहरू बन्दा मूल धातुमा गाँसिने व्युत्पादक प्रत्यय (बन्+आइ, चल्+उवा, हाँस्+एर इ.); २. वस्तुवाचक शब्दको पछिल्तिर रही 'बनाउने' अर्थ बुझाउने विशेषणवाची शब्द (शास्त्रकृत्, भाष्यकृत् इ.)।

कृत- *वि.* [सं.] १. गरिएको; बनाइएको वा रचिएको (कुनै कार्य वा

कृति); रचित; सम्पादित (उदा.- भानुभक्तकृत रामायणको नेपालमा ठुलो महिमा छ।)। २. गरिसकिएको; पूरा भएको। *ना.* ३. चार युगमध्ये पहिलो युग; सत्ययुग।

कृतक- *वि.* [सं.] बनाइएको; बनावटी; नकली।

कृतक पुत्र- *ना.* बनाइएको छोरो; धर्मपुत्र।

कृतकार्य- *वि.* [सं.] कार्य पूरा भएको वा सिद्ध गरेको; मनोरथ पूर्ण भएको; कृतार्थ; कृतकृत्य।

कृतकृत्य- *वि.* [सं.] गर्नुपर्ने कुनै कार्य सम्पन्न गरेको; कृतकार्य; सफल; धन्य। (उदा.- तपाईंले गर्नुभएको सहयोगका निम्ति म कृतकृत्य छु)।

कृतघ्न- *वि.* [सं.] १. गरेको उपकार नदेख्ने वा नमान्ने; बैगुनी। २. आफूलाई उपकार गर्ने व्यक्तिको अपकार गर्ने। (उदा.- त्यो मानिसलाई मैले भाइ जस्तै ठानेको थिएँ तर अहिले मैसँग शत्रुता गर्छ, कस्तो कृतघ्न रहेछ!)।

कृतघ्नता- *ना.* कृतघ्न हुनाको भाव वा अवस्था; बैगुनीपन।

कृतज्ञ- *वि.* [सं.] गरेको उपकार देख्ने वा मान्ने; गुन मान्ने। (उदा.- आफू भन्नेहरूप्रति कृतज्ञ रहनु मानिसको ठुलो गुण हो)।

कृतज्ञता- *ना.* [सं.] कृतज्ञ हुनाको काम, भाव वा अवस्था।

कृतज्ञता ज्ञापन- *ना.* कुनै उपकारपूर्ण कार्यका निम्ति कसैको गुन मानेर त्यो कुरो जनाउने वा बताउने काम; आभारको हार्दिक अभिव्यक्ति। (उदा.- प्रस्तुत ग्रन्थमा विद्वान्हरूबाट पाएको सहयोगका निम्ति म उहाँहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु)।

कृतपूर्व- *वि.* [सं.] १. आफूप्रति कर्तव्य पालना गरिसकेको। २. गर्नुपर्ने काम पहिल्यै गरिसकिएको; पहिले बनाइएको।

कृतप्रतिज्ञ- *वि.* [सं.] कुनै कुराका निम्ति प्रतिज्ञा वा अठोट गरिसकेको; गर्ने वा नगर्ने कबुल गरिसकेको।

कृतयुग- *ना.* [सं.] चार युगमध्ये पहिलो युग; सत्ययुग।

कृतविद्य- *वि.* राम्ररी विद्या प्राप्त गरेको; कुनै विद्याको पूर्ण विद्वान्।

कृतवीर्य- *वि.* [सं.] १. बलवान्; बलियो; वीर्यसम्पन्न। *ना.* २. सहस्रार्जुनका बाबुको नाम।

कृतसङ्कल्प- *वि.* [सं.] कुनै कार्यका निम्ति निश्चय वा अठोट गरिसकेको; सङ्कल्प गरिसकेको; गर्ने खोजेको वा पक्का गर्ने भएको।

कृतहस्त- *ना.* [सं.] हातले काम गर्नमा सिपालु; सिद्धहस्त; कुशल।

कृतार्थ- *वि.* [सं.] १. काम सिद्ध हुनाले खुसी र सन्तोष भएको; मनोरथ पूर्ण भएको। २. गर्नुपर्ने काम सिद्ध्याइसकेको; उद्देश्य पूरा गरिसकेको। ३. कृतकृत्य।

कृति- *ना.* [सं.] १. गरिएको कुनै असल वा ठुलो काम; पूरा गरेको कार्य। २. कुनै पुस्तक, चित्र आदिको रचना। ३. परोपकारका निम्ति बनाइएका सार्वजनिक उपभोगका वस्तु (पाटी, पौवा, मन्दिर आदि)। ४. एक पाउमा बिस अक्षर हुने छन्दका सबै भेद।

कृतित्व- *ना.* कृतिमा हुने वा रहने गुण वा विशेषता।

कृति सूची- *ना.* कृतिहरूको नामनामेसी, रचयिता, प्रकाशनमिति आदि लेखिएको विवरण; अनुक्रमणिका।

कृतिस्वाम्य- *ना.* कुनै पुस्तक, लेख, रचना आदि फेरि प्रकाशनमा ल्याउने, बेच्ने आदि अधिकार; स्वत्वाधिकार; कपीराइट।

कृती- *वि.* [सं. कृतिन्] १. कुनै विशिष्ट वा असल र उम्दा काम गर्ने; कृति रच्ने वा बनाउने। २. कुशल; निपुण। ३. पुण्यात्मा। ४. साधु। ५. कृतकार्य। ६. कृतार्थ। ७. विद्वान्।

कृत्ति- *ना.* [सं.] १. हरिण, हात्ती आदिको छाला; मृगचर्म। २. छाला; चर्म।

कृत्तिका- *ना.* [सं.] १. सत्ताइस नक्षत्रमध्ये तेस्रो नक्षत्र। २. आकाशमा देखिने अग्निको शिखाजस्तो आकार भएको छवटा ताराको समूह; किरकिटी।

कृत्तिवास- *ना.* [सं.] १. हात्ती र मृगचर्म परिधान भएका शिव; महादेव। २. बङ्गला भाषामा रामायणका प्रणेता प्रसिद्ध व्यक्ति।

कृत्परसर्ग- *ना.* [सं.] शब्दका पछाडि गाँसिने प्रत्ययको एक भेद; कृदन्त प्रत्यय।

कृत्य- *ना.* [सं.] १. धार्मिक दृष्टि वा सदिच्छाले गरिने शास्त्रविहित आवश्यक कर्म। २. कुनै अधिकारीले आफ्नो पदअनुसार गर्नुपर्ने काम। ३. कर्तव्य; कार्य; काम। *वि.* ४. गर्नुपर्ने; गर्न योग्य।

कृत्या- *ना.* [सं.] १. आफ्नो कार्यसिद्धिका निम्ति वा अरूमाथि अनिष्ट कार्य गराउन उत्पन्न गरिने भागवत पुराणमा चर्चित एक राक्षसी। २. तन्त्रमन्त्रबाट उत्पादित शक्तिद्वारा गरिने घातक काम। ३. दुष्टा र कर्कशा स्त्री।

कृत्याकृत्य- *वि.* [सं.] गर्न हुने र नहुने वा उचित र अनुचित (काम); कर्तव्याकर्तव्य।

कृत्रिम- *वि.* [सं.] १. प्राकृतिक वा स्वाभाविक नभएको; बनावटी। २. नकली। ३. जाली; किर्ते।

कृत्रिम अभाव- *ना.* कुनै वस्तु वा माल हुँदाहुँदै पनि व्यापारी वर्गद्वारा सीमित स्वार्थका नम्ति नभएजस्तो पारी हराउने वा बिलाउने गरिने बनावटी स्थिति। (उदा.- बजारमा व्यापारीहरूद्वारा सिर्जिएको कृत्रिम अभावले खाद्यान्न वस्तुमा जनतालाई निकै मर्का परेको छ)।

कृत्रिम गर्भाधान- *ना.* पिचकारीजस्तो यन्त्रको मदतले गर्भाशयमा वीर्य पुऱ्याएर पेट बोकाउने काम; कृत्रिम रूपमा गर्भधारण गराउने काम।

कृत्रिम श्वास- *ना.* फोक्साले काम गर्न छोडेको अवस्थामा रोगी, बिरामीलाई बचाउन नली वा पाइपद्वारा कृत्रिम रूपमा हालिने श्वास।

कृदन्त- *ना.* [सं.] धातुमा 'कृत्' प्रत्यय गाँसिएर बनेका वा व्युत्पन्न भएका नाम, विशेषण, अव्यय आदि शब्द (लेख्+आइ = लेखाइ, चल्+उवा = चलुवा, बस्+एर = बसेर इ.)।

कृपण- *वि.* [सं.] साह्रै छुच्चो; कन्जुस; किरन्टोकी; चुइयाँ।

कृपणता- *ना.* छुच्चोपन; कन्जुस्याइँ।

कृपणी- *वि.* १. कन्जुस; कृपण। २. दुःखी; दीन।

कृपया- *क्रि.यो.* [सं.] कृपापूर्वक; कृपा गरेर; मेहरबानी गरी।

कृपा- *ना.* [सं.] करुणापूर्वक कसैमाथि गरिने दयामाया; अनुग्रह; निगाह।

कृपाकर- *वि.* कृपा गर्ने; दयामाया गर्ने; कृपालु।

कृपाकाङ्क्षी- *वि.* नम्र स्वभावले कुनै आकाङ्क्षा गर्ने; कृपा चाहने।

कृपाङ्क- *ना.* परीक्षामा उत्तीर्णाङ्क योग पुगेर पनि एक वा दुई विषयसम्म थोरै अङ्कले अनुत्तीर्ण हुने विद्यार्थीलाई सम्बन्धित परीक्षानिकायले निर्णय गरेअनुसार थप्ने वा जोडिदिने अङ्क; थप प्राप्ताङ्क।

कृपाण- *ना.* [सं.] तरबार; खड्ग; कटार।

कृपाणिका- *ना.* सानो तरबार; सानो हतियार।

कृपापात्र- *वि.* [सं.] १. कृपा गर्न योग्य; दयामायाको अधिकारी। २. कृपा पाएको; ममता गरिएको।

कृपालु- *वि.* [सं.] कृपा गर्ने स्वभाव वा बानी भएको; दयामाया राख्ने; कृपायुक्त।

कृपालुता- *ना.* कृपालु हुनाको भाव वा अवस्था; दयालु वा मायालुपन।

कृपावाद- *ना.* [सं.] योग्यता नहेरी आफ्नो चाकरी गर्नेलाई कृपा गर्ने अनुचित सिद्धान्त वा प्रवृत्ति।

कृमि- *ना.* [सं.] १. पेटभित्र पर्ने जुका आदि किरा। २. ससाना किरा; कीट।

कृमिकोश- *ना.* १. रेसमका किराको गुँड; रेसमको कोयो। २. पुतलीहरू बन्ने किराका लार्भा।

कृमिरोग- *ना.* आमाशय र पक्वाशयमा पर्ने जुका आदिको रोग।

कृमिविज्ञान- *ना.* किराहरूको उत्पत्ति, विनाश, गुण, दोष आदिको विचार गरिने विद्या, कीटविज्ञान।

कृमिशैल- *ना.* धमिराको गोलो।

कृश- *वि.* [सं.] १. दुब्लो; पातलो; झिनो; ख्याउटे। २. कमजोर; निर्धो।

कृशता- *ना.* कृश हुनाको भाव वा अवस्था; दुब्लोपन; निर्धोपन।

कृशकाय- *वि.* दुब्लो शरीर भएको; क्षीण शरीर भएको।

कृशाङ्गी- *वि.* तन्वङ्गी; पातलो र चिटिक्क परेको शरीर भएकी; दुब्लो शरीर भएकी; तन्वङ्गी (स्त्री)।

कृश कृशोदरी- *वि.* पातलो र झिनो कमर भएकी (स्त्री)।

कृषक- *ना.* [सं.] किसान; खेतीवाल।

कृषक अगुवा- *ना.* कृषि विभागले कृषिसम्बन्धी तालिम दिएर वैज्ञानिक तथा उन्नत रूपमा खेती गर्न कुशल बनाइएका किसान वा तिनको नाइके।

कृषाण- *ना.* [सं.] १. कृषक; किसान; खेतीवाल। २. हलो जोत्ने व्यक्ति; हली।

कृषि- *ना.* [सं.] खनजोत गर्नुपर्ने तथा बालीनाली लगाउनुपर्ने र तत्सम्बन्धी सबै काम; खेती; किसानी।

कृषि अर्थशास्त्र- *ना.* कृषिद्वारा राज्यको अर्थशक्ति बढाउन गर्नुपर्ने काम तथा कृषिव्यवसायलाई उन्नत र उपलब्धिमूलक तुल्याउन आवश्यक सिप वा दक्षताको विकास गर्न सघाउ पुऱ्याउने शास्त्र।

कृषि अर्थशास्त्री- *ना.* कृषिअर्थशास्त्रका ज्ञाता वा विशिष्ट विद्वान्।

कृषि ऋण- *ना.* खेतीपातीको काममा खर्च गर्न तथा गोरु, भैंसी, बङ्गुर, कुखुरा, फलफूल आदिको व्यवसाय गर्न किसानहरूलाई सरल ब्याजमा दिइने ऋण; कृषिकार्यका निम्ति सहयोगस्वरूप दिइने कर्जा।

कृषि उपज- *ना.* खेतीकिसानीबाट उत्पादन हुने अन्नपात, पशुपक्षी, दुधघिउ, फलफूल आदि वस्तु।

कृषि उत्पादन- *ना.* १. कृषिव्यवसायद्वारा उत्पन्न हुने खाद्यान्न, फलफूल, सागपात, पशुपक्षी, बस्तुभाउ, दुधघिउ आदि। २. बालीनाली, बस्तुभाउ, फलफूल आदि बढाउने, हुर्काउने र फैलाउने काम।

कृषि ऐन- *ना.* कृषिव्यवसायसम्बन्धी कानुन; जग्गाधनी, मोही र सरकारका बिच सुसम्बन्ध कायम गर्न तथा कृषिउद्योगको विकास गर्नका निम्ति तर्जुमा गरिएको नीति।

कृषिकर्म- *ना.* खेतीपातीको काम; खनजोत गर्ने काम; खेती।

कृषिगृह- *ना.* खेतीपातीको रेखदेखका निम्ति बनेको घर; कामत।

कृषिचुन- *ना.* जमिनको अम्लपन हटाई खेतीयोग्य बनाउन तथा उत्पादनवृद्धि गर्नका निम्ति उपयोग गरिने चुन।

कृषिजीवी- *वि.* खेती गरेर निर्वाह गर्ने वा जीविका चलाउने।

कृषिप्रधान- *वि.* खेती नै मुख्य पेसा वा आधार भएको। (उदा.- नेपाल कृषिप्रधान देश हो)।

कृषिमौसम आयोग- *ना.* कृषिका निम्ति उपयुक्त मौसमको विचार गर्ने र आवश्यक तथ्याङ्क, विवरण, माप आदि निकाल्ने काम गर्ने राज्यको अङ्गविशेष।

कृषि यन्त्र- *ना.* इन्जन जोरिएको, खेत जोत्ने, बाली काट्ने, दाउनेजस्ता खेतीसम्बन्धी काम गर्ने मसिन।

कृषि वर्ष- *ना.* १. इ. १९७७ मा संयुक्त राष्ट्रसङ्घको आह्वानअनुसार अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा मनाइएको कृषिसम्बन्धी अभियान वा पर्वको विशेष वर्ष। २. नेपालको पुरानो चलनचल्तीअनुसार मोही पजनी, बाली वा रिन लिनेदिने आदि कृषिसम्बन्धी काम वा हरहिसाब गर्दा प्रयोग गरिने, अघिल्लो वर्षको श्रीपञ्चमीदेखि अर्को वर्षको श्रीपञ्चमीभित्रको अवधि।

कृषि विकास बैङ्क- *ना.* कृषि-विकासका निम्ति आवश्यक सरसहयोग जुटाउन, तत्सम्बन्धी आधार तथा उद्योग स्थापित गर्न र भएका आधार तथा उद्योगको सुदृढीकरण गर्न सहायता गर्ने ब्याङ्क।

कृषिविज्ञान- *ना.* कृषिसम्बन्धी विषयमा वैज्ञानिक रूपले विचार गरिएको अनुसन्धान तथा अनुभवपूर्ण ज्ञान वा त्यसै विषयको ग्रन्थ।

कृषि विभाग- *ना.* कृषिसम्बन्धी कार्यव्यवस्था तथा नीतिनियमको सञ्चालन गर्ने र आवश्यक सरसाधनको प्रबन्ध मिलाई तत्सम्बन्धी कार्यको अवलोकनसमेत गर्ने केन्द्रीय अड्डा।

कृषि व्यवसाय- *ना.* खेतीपातीसम्बन्धी उद्योगधन्दा वा पेसा।

कृषि समिति- *ना.* खेतीपातीको उद्योगधन्दा वा पेसालाई वैज्ञानिकीकरण गर्ने र सुधार ल्याउने कामका निम्ति सरकारी-गैरसरकारी प्रतिनिधिहरू सामेल गरी बनाइने संस्था वा सङ्गठन।

कृषि साधन- *ना.* खेतीपातीका निम्ति आवश्यक पर्ने हलो-कोदालो, मल-बिउ आदि सामग्री र सिँचाइकुलो आदि साधन।

कृष्ट- *वि.* [सं.] १. खनजोत गरिएको। २. तानिएको; घिच्याइएको।

कृषिभूमि- *ना.* खनजोत गरिएको तथा बालीनाली रोपिएको जमिन।

कृष्टि- *ना.* १. खन्नेजोत्ने काम। २. तान्ने काम वा अवस्था। ३. विद्वान् व्यक्ति।

कृष्ण- *ना.* [सं.] १. विष्णुका दश अवतारमध्ये आठौँ अवतार लिएर वसुदेव र देवकीका पुत्र भई गोकुलमा जन्मेका द्वापरयुगका प्रसिद्ध महापुरुष वा नेता। २. व्यास र अर्जुनको उपनाम। ३. केशव, गोविन्द, जनार्दन, माधव, मुरलीधर, मुरारि, वासुदेव, श्याम इ.। *वि.* ४. कालो वर्णको; कालो; साँवलो।

कृष्णक- *ना.* [सं.] १. कालो मृगको छाला; कालो मृगचर्म। २. कालो रङको सर्स्यूँ।

कृष्णकली- *ना.* [कृष्ण+कली] एउटै आँख्लामा दुईतिरै हाँगा हाल्ने, खोर्सानीका जस्ता पात हुने र बाहिरपट्टि गुलाफी चारवटा पटल तथा भित्रपट्टि बैजनी रङका दल हुने फूलको बोट वा त्यसैको फूल।

कृष्णचरित्र- *ना.* [सं.] कृष्णको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको वर्णन भएको कथा वा उनैको चरित्रमा आधारित काव्यकृति।

कृष्णजिरा- *ना.* [सं. कृष्णजीरक] १. केही बास्ना आउने कालो रङको जिरा; कालोजिरा। २. मसिना गेडा हुने असल खालको धान वा त्यसैको चामल।

कृष्णद्वैपायन- *ना.* [सं.] वेदव्यास।

कृष्णपक्ष- *ना.* [सं.] पूर्णिमापछि प्रतिपदादेखि अमावस्यासम्मका पन्ध्र दिन वा तिथिको समूह; चान्द्रमासको अँध्यारो पक्ष; औँसी पच्छे।

कृष्ण प्रणामी- *ना.* [सं.] सच्चिदानन्द कृष्णमा अनन्य भक्ति गर्ने अहिंसावादी आध्यात्मिक सम्प्रदाय।

कृष्णभोग- *ना.* [सं.] १. बास्ना आउने कालो, मसिनु एक जातको धान वा त्यसैको चामल। २. एक जातको असल आँप।

कृष्णयजुर्वेद- *ना.* [सं.] यजुर्वेदका दुई प्रमुख शाखा कृष्णयजुर्वेद र शुक्लयजुर्वेदमध्ये एक।

कृष्णलवण- *ना.* [सं.] बिरेनुन।

कृष्णलोह- *ना.* [सं.] चुम्बक।

कृष्णशालि- *ना.* [सं.] कृष्णभोग धान।

कृष्णसार- *ना.* [सं.] कालो पिठ्युँ, सेतो पेट र लामा बटारिएका सिङ हुने एक जातको मृग; कालो हरिण।

कृष्णा- *ना.* [सं.] १. काला पात भएको तुलसी। २. द्रौपदीको एक नाम। ३. दक्षिण भारतको एक प्रसिद्ध नदी। ४. कालीगण्डकी।

कृष्णागरु- *ना.* [सं.] लेपमा प्रयोग गरिने एक प्रकारको बुटी।

कृष्णाजिन- *ना.* [सं.] कृष्णसार मृगको छाला; कालो मृगको छाला; कृष्णक।

कृष्णाभिसारिका- *ना.* [सं.] अँधेरी रातमा काला लुगा लाएर नायकले दिएको सङ्केतस्थलमा जाने नायिका।

कृष्णाष्टमी- *ना.* [सं.] कृष्ण जन्मेको तिथि; कृष्णजयन्ती; भाद्र कृष्ण अष्टमी।

कृष्य- *वि.* [सं.] खेती गर्न योग्य; आबाद गर्न लायक (जमिन)।

के$_१$- सर्व. [सं. किम्] प्रश्न गर्दा वा निन्दा, वितर्क, सन्देह आदि बुझाउँदा प्रयोग गरिने शब्द; कुन (वस्तु, कुरो, काम आदि)।

के$_२$- *विभ.* पुरानो चलनमा खास गरी कागतपत्रमा प्रयुक्त हुने सम्प्रदान कारकको चिह्न; लाई; लागि। (उदा.- रु. ५००।- दिनुपर्ने मध्ये गएको रामके रु. १५०।-, श्यामके रु. १००।; आगे झिँगनपुर बस्ने अकले दनुवारके यथोचित)।

केक- *ना.* [अङ्.] मसला, नौनी आदि हालेर बनाइने एक किसिमको बेलाइती गुलियो रोटी।

केका- *ना.* [सं.] मयूरको शब्द वा बोली।

केकी- *ना.* [सं.] मयूर; मुजुर।

केके जाति- *वि.* [केके+जाति] अनेक भाँति; नानावली।

केजाति- अव्य.[के+जाति] चाहिएको नाम वा कामकुरो हेक्का नहुँदा भनिने शब्द। (उदा.- उनले भनेको कुरो केजाति सम्झना पनि भएन)।

केजी- *ना.* [अङ्.] किलोग्रामको छोटकरी रूप; एक हजार ग्रामको तौल।

केजो- *ना.* अग्ला पहाडतिर उम्रने, मोटो डाँठ र हाँगादार हुने, हाँगाहरू कलिलो छँदा गुलियो हुने अनि छिप्पिएपछि तितो हुने र अचार खाइने एक बोट।

केटाकेटी- *ना.* [केटा+केटी] १. साना नानीहरू; बालक-बालिका; भुराभुरी। २. छोराछोरी; बालबच्चा। ३. बेउला-बेउली; वरवधू। ४. गैँडाका बच्चा। *वि.* ५. बुद्धि नछिप्पिएको; आलोकाँचो।

केटी- *ना.* [केटो+ई] १. सानी ठिटी; बालिका। २. बिहे गर्ने बेलाकी स्त्री; कन्या। ३. दासी; सुसारे।

केटो- *ना.* [सं. चेट] १. सानो ठिटो; बालक। २. बिहे गर्ने बेलाको पुरुष; कुमार। ३. गैँडाको बच्चो।

केटौली- *ना.* १. केटाकेटी अवस्था; ठिटौली। २. उमेर नछिप्पिएको अवस्था वा अल्लारेपन।

केटौलो- *वि.* १. केटौली अवस्थाको; केटाकेटीपनाको। २. अल्लारे।

केतक/केतकी- *ना.* [सं.] लामा साँप्लाजस्ता तिखा र चिल्ला पात हुने, डाँठ र पातमा काँढा लाग्ने, डाँठबाट बरका जस्ता जरा निस्कने, घोगो परेको र सेतो सुगन्धी फूल फुल्ने एक जातको झाड वा त्यसैको फूल; केत्तुके; केवडा।

केतन- *ना.* [सं.] १. घर; भवन। २. ठाउँ; स्थान। ३. ध्वजा; झन्डा।

केतु- *ना.* [सं.] १. नवग्रहमध्ये एक ग्रह; गिँड मात्रमा कल्पना गरिएको ग्रह। २. पुच्छ्रेतारा; धूम्रकेतु। ३. ध्वजा; झन्डा।

केतुवा- *ना.* रम्बाँस; हातीवार।

केत्तुके- *ना.* [सं. केतकी] १. केतकी; काँढादार लामा पातबाट पाट बनाउनमा प्रसिद्ध एक बोट। २. सयपत्रीको नाभो फूल।

केदार- *ना.* [सं.] १. धानखेतको गरो, आली वा बगैँचाको ड्याङ; क्यारी। २. गङ्गोत्तरी र बदरीनाथका बिचमा रहेको हिमालयको एक शिखर वा त्यस शिखरमा अवस्थित प्रसिद्ध शिवलिङ्ग। ३. रातको दोस्रो प्रहरमा गाइने ओडव-षाडव जातिको एक राग।

केदार खण्ड- *ना.* केदारनाथको माहात्म्य वर्णन गरिएको स्कन्द पुराणको एक भाग।

केदारनाथ- *ना.* हिमाली खण्डको केदारपर्वतमा रहेका प्रसिद्ध शिवजी; हिन्दूहरूको एक प्रसिद्ध तीर्थस्थल।

केन- *ना.* [सं.] एघार उपनिषद्मध्ये एक।

केन्तुम् शाखा- *ना.* [ल्या. केन्तुम्+सं. शाखा] भारोपेली भाषा खलकमा 'सय' शब्दलाई बुझाउने थालनीको इरानेली रूप 'शतम्' र

ल्याटिन रूप 'केन्तुम्' का आधारमा मुख्य दुई हाँगामा विभाजित शाखामध्ये एक; त्यसरी 'स' ध्वनिलाई 'क' को प्रयोग वा उच्चारण गर्ने भाषाखलकको वर्ग वा शाखा [केन्तुम् (ल्याटिन), केत् (प्राचीन आयरेली), कन्द (तोखारेली), केन्तो (इटालेली), खेन्त (फ्रान्सेली), हन्ड (अङ्ग्रेजी), हैक्तोन (ग्रिसेली) आदि]।

केन्द्र- *ना.* [सं.] १. कुनै स्थान वा वस्तुको मध्य भाग वा बिन्दु; माझ; बिचको ठाउँ; नाभि। २. विभिन्न कार्यसञ्चालन हुने मुख्य ठाउँ वा सदर मुकाम। ३. सङ्घसंस्था आदिको प्रधान कार्यालय रहेको स्थान। ४. सधैँ बस्ने ठाउँ। ५. तैनाथ गर्ने विभाग। ६. फलित ज्योतिषअनुसार जन्मकुण्डलीको पहिलो, चौथो, सातौँ र दसौँ स्थान।

केन्द्रबिन्दु- *ना.* कुनै घेराको माझमा रहेको स्थिर बिन्दु; मध्यबिन्दु।

केन्द्रमण्डल- *ना.* पृथ्वीभित्रका केन्द्रवरिपरिको खण्ड।

केन्द्राभिमुख- *वि.* बाहिरबाट केन्द्रतिर जाने वा आफ्ना सम्भावना र शक्तिको उपयोग नगरी केन्द्रतिरको मुख मात्र ताक्ने।

केन्द्रित- *वि.* केन्द्र बनाइएको; एकै ठाउँमा भेला गरिएको; केन्द्रीभूत।

केन्द्री- *वि.* [सं.] केन्द्रमा रहेको वा रहने; केन्द्रस्थित।

केन्द्रीकरण- *ना.* १. केन्द्रमा नै समेट्ने वा केन्द्रद्वारा नै सबै कार्य परिचालन गर्ने काम; केन्द्रित गर्ने वा पार्ने काम। २. एकै ठाउँमा जम्मा गर्ने काम।

केन्द्रीभूत- *वि.* केन्द्र वा प्रमुख स्थानमा रहेको; चारैतिरबाट एकै ठाउँमा जम्मा भएको; केन्द्रित।

केन्द्रीय- *वि.* [सं.] १. केन्द्रसम्बन्धी; केन्द्रको। २. केन्द्र वा मध्य भागको; प्रधान; मुख्य। ३. कुनै राज्य वा राष्ट्रको केन्द्रस्थान वा राजधानीसित सम्बन्धित (केन्द्रीय कार्यालय, केन्द्रीय शासन, केन्द्रीय सरकार इ.)।

केन्द्रीय बैङ्क/ब्याङ्क- *ना.* १. ब्याङ्कहरूको प्रधान अङ्ग वा ब्याङ्कहरूको पनि ब्याङ्क। २. वित्तीय कारोबारका साथै मातहतका सम्पूर्ण ब्याङ्कहरू सञ्चालन गर्ने ब्याङ्कहरूको प्रधान कार्यालय; राष्ट्र बैङ्क।

केन्द्रीय शासन- *ना.* कुनै राष्ट्रमा केन्द्रीय सरकारमै शासनसत्ताको अधिकार रहने र केन्द्र वा राजधानीबाटै देशको सम्पूर्ण शासन चलाउने व्यवस्था।

केन्द्रीय सङ्गठन- *ना.* गाउँ वा जिल्लास्तरमा भएका सङ्गठनका कार्यहरूलाई नियन्त्रित वा सञ्चालित गर्न केन्द्रको रूपमा स्थापना गरिएको वा केन्द्रमा स्थापना भएको सङ्गठन।

केन्द्रीय सरकार- *ना.* राष्ट्रको केन्द्रमा रहेर वा राष्ट्रिय स्तरमा देशको शासन व्यवस्था मिलाउने र चलाउने मुख्य सरकार; केन्द्रीय मन्त्रिमण्डल वा मन्त्रिपरिषद्।

केन्द्रोन्मुखी- *वि.* [सं.] केन्द्रपट्टि झुकेको वा केन्द्रलाई नै मुख्य लक्ष्य बनाएको; केन्द्रको मात्र भर परेको।

केप- *ना.* [अङ्.] टोटामा जडिने, टोपीका आकारको आगो पार्ने धातुको साधन।

केमाच- *ना.* कसुरजस्तो कन्द, सेतो जरा र लामा लामा पात हुने, पानीभित्र उम्रने एक जातको झयाउ वा एक किसिमको घाँस।

केयूर- *ना.* [सं.] पाखुरामा लगाइने नवरत्न जडिएको एक गहना; बाजु।

केर्नु$_1$- स. क्रि. [√ कोर्] लेखिएका अक्षर, शब्द आदिलाई धर्सो तानेर रद्दी पार्नु; केरमेट गर्नु; मेट्नु।

केर्नु$_2$- स. क्रि. दोषी वा बापतीलाई उसले गरेको अपराधका बारेमा सोधपुछ गर्नु; अपराधको पत्ता लगाउन कारकेर गर्नु; खोहोऱ्याउनु।

केरकार- *ना.* [केर्+कार] दोषी वा बापतीलाई सोधपुछ गर्ने काम; कारकेर। २. केर्ने र मेट्ने काम; केरमेट।

केरमेट- *ना.* [केर्+मेट्] लेखिएका अक्षर, शब्द आदिमा धर्का तानेर रद्दी पार्ने काम; केरकार।

केरा- *ना.* [सं. कदली] निकै ठुला लामा पात हुने, कलेजी रङको कमलका आकारको बुङ्गो लाग्ने, पाकेपछि पहेँला, राता, हरिया रङका बोक्रा हुने लाम्चा गुलिया कोसे फल फल्ने जातजातको बोट वा त्यसैको फल; कदली।

केराइ- *ना.* [√ केर् (+आइ)] १. केर्ने काम वा किसिम; मेटाइ। २. कारकेर गर्ने काम; खोहोऱ्याइ।

केराइनु- *क.क्रि.* १. केर्न लाइनु; मेटाइनु; केरमेट गराइनु। २. खोहोऱ्याइनु; कारकेर गरिनु।

केराउ- *ना.* [सं. कलाप] डाँठमा दुईतिर सँगसँगै लाम्चिला जोर पात पलाउने, निला, सेता वा कलेजी रङका फूल फुल्ने, लामालामा नङ्ग्रा हुने र लाम्चिला कोसा फल्ने दाल जातको लहरो वा त्यसैको फल।

केराउ कोसे- *ना.* केराउका जत्रा पोटिला कोसा हुने एक जातको सिमी।

केराउनु- *प्रे.क्रि.*[केर्+आउ+नु] १. केर्न लाउनु; मेटाउनु; केरमेट गराउनु। २. कारकेर गराउनु; खोहोऱ्याउनु।

केरिनु- *क.क्रि.*[केर्+इ+नु] १. केर्ने मेट्ने काम गरिनु। २. सोधिनु; खोहोऱ्याइनु।

केरे- अव्य.[के+रे] कुराकानीमा आउने एक किसिमको थेगो। (उदा.- तपाईंले भन्नुभएको कुरो केरे-अलमलमा भुसुक्कै बिर्सेछु)।

केरो- *ना.* [√ केरो १. केरा (प्रायः तुच्छार्थमा)। २. पुरुष जननेन्द्रिय (अश्ली.)।

केलाइ- *ना.* [√ केलाउ (+आइ)] केलाउने काम वा प्रक्रिया।

केलाइकुलाइ- *ना.* सबै केलाउने काम; छान्ने काम; छानबिन

केलाइनु- *क.क्रि.* केलाउने काम गरिनु; छानबिन गरिनु।

केलाउनु- स. क्रि.[प्रा. केलाय] मिसिएको वा छ्यासमिसे वस्तुबाट कुनै एक वस्तु छुट्ट्याई झिकी अलग पार्नु वा चाहिने वस्तु लिनु; एक एक गरेर त्यही वस्तु मात्र छान्नु; छानबिन गर्नु।

केलि- *ना.* [सं.] १. प्रेमीप्रेमिकासँग परस्परमा गरिने रागात्मक सम्बन्धको खेल वा क्रीडा; आमोदप्रमोद। २. हाँसखेल; हँस्सीठट्टा। ३. स्त्रीप्रसङ्ग; मैथुन।

केलिकला- *ना.* कामक्रीडा; मैथुनसम्बन्धी कला।

केलिगृह- *ना.* सहवास गर्ने ठाउँ; रतिगृह।

केल्टेली- *वि.* [केल्ट (स्थान)+एली] युरोपभित्र बोलिने भारोपेली भाषापरिवारको एक शाखा।

केवँरा- *ना.* [सं. केविका] लाम्चा ठुलठुला हरिया पात हुने, टुप्पामा घोगा लागी त्यसमा पहेँला र सेता फूल फुल्ने र जरामा गदको जस्तो गाना हुने बोट वा त्यसैको फूल।

केवट- *ना.* [प्रा. केवट्ट< सं. कैवर्त] खोलानालामा माछा मार्ने र डुङ्गा तार्ने कामबाट जीवन निर्वाह गर्ने एक जाति वा त्यस जातिको व्यक्ति; माझी; मल्लाह।

केवल- अव्य. [सं.] १. खालि; त्यही एक मात्र। २. सिवाय। *ना.* ३. भ्रान्तिरहित विशुद्ध ज्ञान।

केवल ज्ञानी- *ना.* विशुद्ध ज्ञान प्राप्त भएको साधु।

केश- *ना.* [सं.] टाउकाको रौँ; कपाल।

केश कर्म- *ना.* कपाल तलास्ने, कोर्ने, काट्ने, खौरने, छाँट्ने आदि काम।

केशकलाप- *ना.* कपालको समूह।

केशपतन- *ना.* रौँ झर्ने वा खोइरो लाग्ने रोग।

केशपाश- *ना.* कपालको चुल्ठो।

केश प्रसाधनी- *ना.* काइँयो।

केशमार्जन- *ना.* कपाल नुहाउने, कोर्ने वा तलास्ने काम।

केशर- *ना.* [सं.] १. फूलभित्र हुने पराग र मकरन्दयुक्त मसिनो कोमल भुवा; केसर। २. प्रायः काश्मीरमा पाइने, सानो भुइँझारमा फुल्ने हल्का प्याजी रङ भएको फूलमा हुने सुगन्धी पहेँलो केस्रा; केसर। ३. कुङ्कुम; किञ्जल्क। ४. सिंह, घोडा आदिका घिच्रामाथि हुने लामा लामा रौँ; याल; जगर।

यहाँसम्म हेरेको

केशरी- *ना.* [सं.] १. पूजाआजामा प्रयोग गरिने केशर मिलाएर घोटिएको चन्दन; केसरी। २. नागकेशर। ३. सिंह। *वि.* ४. केशर हुने वा भएको।

केशव- *ना.* [सं.] १. कृष्ण। २. विष्णु। ३. ब्रह्म; परमेश्वर। *वि.* ४. केश भएको।

केशविन्यास- *ना.* [सं.] कपाल तलास्ने, चुल्ठो बाट्ने वा केश सजाउने काम।

केस- *ना.* [अङ्.] १. हल्का वस्तु राख्ने कपडा, छाला आदिको बाकस। २. झगडा; मुद्दा। ३. रोग वा रोगीको स्थिति। ४. छापिने टाइपका अक्षरहरू राखिने खुला खण्डेदार बाकस।

केसर- *ना.* हे. केशर।

केसरनामा- *ना.* [?] प्राचीन कालमा दुई सरकारका उच्च ओहदाका व्यक्तिहरूले सहीछाप गरेको व्यापारसम्बन्धी कामकुरो लेखिएको कागत।

केसरिया- *वि.* [केसर+इया] केशरका रङको; रातो र पहेँलो मिसिएजस्तो रङ भएको।

केसरी- *ना.* हे. केशरी।

केसऱ्याक- *ना.* [अङ्.] टाइपकेसहरू सुरक्षित राख्ने विशेष किसिमको खण्डे दराज।

केसौर- *ना.* [सं. कसेरु] चाम्रो, पातलो, खैरो रङको बोक्रा र गुलियो, सेतो नरम गुदी हुने सखरखण्डका ढाँचाको डल्लो कन्द।

केस्राकेस्री- *ना.* [केस्रा+केस्रा] सानाठुला धेरै केस्रा।

केस्रिनु- *अ.क्रि.* [केस्रो+इ+नु] केस्राहरू छुट्टिनु; केस्राकेस्रा पर्नु।

केस्रो- *ना.* [सं. केसर] सुन्तला, चाक्सी, ज्यामिर, भोगटे आदि रसदार फलको बोक्राभित्र रहने खाद्य वस्तुको खण्ड वा तह।

केही- *वि.* [सं. किंहि] १. अलिकति; थोरै। २. कुनै; एक न एक।

कैँची- *ना.* [तु. कैची] १. तलमाथिका पातका धारले च्यापेर कपडा, कागत आदि काट्ने फलामे साधन; कतर्नु; कर्तरी। २. दुई काठ, फग्लेँटा, इँट आदिलाई तलमाथि फट्टाएर जोड्न वा मिलाउन बनाइने चेपुवा साधन। ३. साइकल आदिको एक साधन।

कैँजल- *ना.* हर्राका जस्ता पात हुने अमिलो स्वादको, बोक्रा अतिसार रोगमा औषधीका निम्ति उपयोग गरिने एक जातको बोट।

कैँडा- *ना.* १. धेरै हिँड्दा शरीरको थकाइ र नसाको तन्काइले पिँडौला वा तिघ्रामा पर्ने सुम्लो। २. कैँडो।

कैँडे- *वि.* [कैँडो+ए] १. कैँडाका आकारको वा कैँडाजस्तो। २. अण्डकोष ठुलो हुने; आँडे।

कैँडो- *ना.* [सं. गञ्जा] फर्सी, कुभिन्डो आदिको सानो फल वा गट्टो।

कैकेयी- *ना.* [सं.] १. केकय देशमा जन्मेकी तथा केकयराजकी छोरी; दशरथकी कान्छी रानी र भरतकी आमा। *वि.* २. डाहिल्ले; दुष्टा। (उदा.- अस्ति बिहे गरेकी दुलही त कैकेयी नै छ क्यारे)।

कैटभ- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार विष्णुद्वारा मारिएको र मधु नाम गरेको दैत्यका भाइ; एक दैत्य।

कैटे- *ना.* [सं. कट] काछमा हुने वा आउने वातसम्बन्धी खटिरो।

कैतव- *ना.* [सं.] १. छल; धोका। २. जुवा।

कैतवापह्नुति- *ना.* वास्तविक कुरालाई छलछामसाथ निषेध गरिने अपह्नुति अलङ्कारको एक भेद।

कैथ- *ना.* [प्रा. कइत्थ] बाहिर खैरो अत्तरछाला हुने र गुदीचाहिँ अमिलो हुने बेलजस्तो एक फल।

कैद- *ना.* [अ.] झ्यालखानामा राखिने सजाय; बन्धन; कारावास; थुना।

कैदकट्टी- *ना.* थुनुवाले बस्नुपर्ने कैद पूरा हुने वा घट्ने काम।

कैदखाना- *ना.* बन्दीगृह; झ्यालखाना; जेल; कारागार; कारागृह।

कैदी- *वि.* [अ.] कैद वा थुनामा परेको; झ्यालखानियाँ; बन्दी; थुनुवा।

कैद पुर्जी- *ना.* थुनुवा पुर्जी।

कैपुँचा- *ना.* [नेवा.] गोलो थालका आकारको केही उठेको बिट भएको ठोकेर बजाइने मात्रिक तालबाजा।

कैफत१- *ना.* [सं. कुपथ्य] १. खानेकुरा आदिबाट हुने बिगार वा खराबी; कुपथ्य। २. कपट; छलछाम। ३. ढाँट व्यवहार; ठग्ने प्रवृत्ति।

कैफत२- *ना.* [अ. कैफियत] १. कुनै कामकुरामा जानी जानी हुन गएको बिगार वा खराबी; विघ्न। २. कपट; दोष। ३. कैफियत।

कैफती- *वि.* कैफत गर्ने; गालपारा; बिगार गर्ने; कपटी।

कैफियत- *ना.* [अ.] कुनै कारण वा कुरा प्रस्ट्याउनका निम्ति कागतपत्रको आखिरी महलमा लेखिने बेहोरा; विशेष विवरण।

कैफियत तलब- *ना.* नबुझिएको र स्पष्ट खुलाई जवाफ दिनुपर्ने कुरा सम्बन्धित अड्डाखाना वा अधिकारप्राप्त तहबाट लेखापढी गरी बुझ्ने र स्पष्टीकरण माग्ने काम।

कैयन्- *वि.* हे. कैयौं।
कैयाँ- *ना.* १. प्रायः व्यापारको काम गर्ने एक वर्ग वा जाति। २. धूर्त वा चुइयाँ खालको व्यापारी।
कैयौँ- *वि.* धेरै; अनेक; अनगन्ती; प्रशस्त; कैयन्।
कैरन- *ना.* [√ कहिरन] नालीबेली वा वृत्तान्त।
कैरव- *ना.* [सं.] चन्द्रमा उदाउँदा फुल्ने सेतो कमल; कुमुद।
कैरात- *ना.* [सं.] पहेँलो पहेँलो देखिने एक जातको श्रीखण्ड।
कैरुवा- *ना.* चम्सुरका जस्ता मसिना पात हुने, कलेजी रङका मसिना फूल फुल्ने, मसिनै दाना फल्ने र पहेँलो जरा हुने एक साग; पर्पट।
कैलाली- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने सेती अञ्चलको दक्षिण भागमा रहेको एक जिल्ला।
कैलाश- *ना.* [सं.] हिमालयमा मानसरोवरको किनारमा पर्ने एक प्रसिद्ध शिखर र तीर्थस्थल; शिवजीको वासस्थान।
कैलाशकूट भवन- *ना.* अंशुवर्माको पालामा बनेको नेपालको प्रसिद्ध ऐतिहासिक राजदरबार।
कैलाशपति- *ना.* शिव; महादेव।
कैलाशवास- *ना.* मृत्यु; मरण।
कैली- *वि.* [कैलो+ई] कैला रौँ वा कैलो वर्ण भएकी (गाई, स्त्री आदि)।
कैले- *क्रि. यो.* [√ कहिले] हे. कहिले।
कैलो- *वि.* [प्रा. कइलो] १. खैरो वा सुनौला रङको। *ना.* २. त्यस्तै रङ।
कैलो भटमास- *ना.* कैला गेडा हुने भटमासको एक जाति।
कैलो सिमी- *ना.* कैला गेडा हुने सिमीको एक जात।
कैलो सिसौ- *ना.* कैलो चुरो हुने एक जातको सिसौ।
कैवर्त- *ना.* [सं.] माझी; मल्लाह।
कैवल्य- *ना.* [सं.] १. एकत्व; एकान्तता। २. मुक्ति; मोक्ष। ३. मिश्रित नहुने काम; शुद्धता।
कैशिक- *वि.* [सं.] १. रौँ भएको वा केशयुक्त। २. रौँजस्तो मसिनु वा झिनो।
कैशिकी वृत्ति- *ना.* [सं.] सुकोमल तथा सुकुमार अर्थ र सन्दर्भ भएको एवं चित्तलाई द्रवित पार्ने मधुरतायुक्त रचनाशैली; काव्यवृत्तिका तीन वृत्तिमध्ये एक।
कैशोर- *ना.* [सं.] एघारदेखि पन्ध्र वर्षसम्मको अवस्था; किशोर अवस्था वा उमेर।
को₁- सर्व.[सं. कः] १. कसैको चिनारी पाउन सोध्दा प्रयोग हुने शब्द; कुन; कुनचाहिँ। *प्रत्य.* २. विशेषण बन्दा जोडिने शब्द (एकतमासको, असमेलको, भन्नुको इ.)।
को₂- विभ.[प्रा. केरओ] नेपाली व्याकरणअनुसार षष्ठीको सामान्य एक वचनमा लागेर अधीनस्थ वा सम्बन्ध बुझाउने विभक्ति वा रूपप्रत्यय।
कोँचाखीँ- *ना.* [नेवा.] १. बायाँ हातले काखी च्यापी दायाँ हातका औँलाले बजाइने, तबला र बामको बोल दुवै निस्कने, अर्धमृदङ्ग जातको एकमुखे बाजा। (नाट्येश्वरलाई मन पर्ने भनिएको यो बाजा धार्मिक यात्रा, विवाह आदिमा उपत्यकाका मानन्धर र महर्जनहरूद्वारा बजाउने गरिन्छ)। २. पञ्चताल-वाद्यमध्येको मुख्य तालबाजा; पञ्चताल।
कोइरालो₁- *ना.* [सं. कोविदार] एकै भेट्नामा दुई टुप्पा भएका पात हुने, रातो वा सेतो फूल फुल्ने र लामा लामा कोसा फल्ने एक बोट वा तरकारी, अचार आदि बनाएर खाइने त्यसैको फूल।
कोइरालो₂- *ना.* १. रातो रातो खैरो रङ्गको, बिरालाका जातको सानो जङ्गली जन्तु। २. बिरालालाई खाने एक जातको ठुलो चरो।
कोइरी- *ना.* तराईतिर तरकारीको खेती गर्ने र बेच्ने काम गर्ने एक जाति।
कोइला- *ना.* [प्रा. कोइलो] १. खैरो वा कालो रङको बल्ने खनिजपदार्थ; पत्थरकोइला। २. अँगार; गोल।
कोइला पानी- *ना.* इन्जिन चलाउनका निम्ति रेल, जहाज आदिमा दिइने कोइला र पानी।
कोइली- *ना.* [सं. कोकिल] १. काग जस्तै तर चिल्लो कालो रङको, पुच्छर अलि लामो हुने, वसन्त ऋतुमा झ्याम्म परेको रुखको हाँगामा बसेर सुरिलो स्वरले 'कुहू-कुहू' वा 'को हो? को हो?' भन्दै कराउने प्रसिद्ध चरो। २. कोइलीको जस्तै स्वर भएकी प्रेमिकालाई प्रेमीले बोलाउँदा भन्ने शब्द; मायालु। ३. विरहिणी (प. ने.)।
कोइलो- *ना.* [प्रा. कोइल] मही पार्ने मधानीमा बेर्ने डोरीका टुप्पामा लगाइने काठको हत्ता; नेतीको टुप्पामा लगाइने मसिनु काठको टुक्रो।
कोइल्याँटो- *ना.* [कोइला+याँटो] १. देवपितृलाई धूप हालिने माटाको वा धातुको भाँडो; धुपौरो। २. कोइला सल्काउने भाँडो।
कोक₁- *ना.* [सं.] १. पानीमा रहने हाँसजस्तो कालो पक्षी; चक्रवाक; चखेवा। २. कोइली। ३. कामशास्त्रका रचयिता एक आचार्य।
कोक₂- *ना.* [अङ्.] बोतलबन्द पेय, कोकाकोलाको छोटकरी रूप। हे. कोकाकोला।
कोकरी- *ना.* [√ कोक्रो] बालबोलीमा कोक्रो; सानो कोक्रो।
कोकले- *ना.* सुगाजत्रै र सुगा जस्तै रङको, टाउको रातो र चुच्चो हरियो हुने, आफैँले रुखमा टोड्को पारेर बस्ने र 'कुकुल- कुकुल' गरी कराउने चरो।
कोकशास्त्र- *ना.* [सं.] कोक नामक आचार्यद्वारा प्रणीत रतिविज्ञान वा कामकलासम्बन्धी ग्रन्थ; कामशास्त्र; रतिशास्त्र।
कोका₁- *ना.* [?] दक्षिणबाट उत्तरतिर बगेर बराहक्षेत्रमा कोसीसँग मिल्ने सानो खोलो।
कोका₂- *ना.* [नेवा. कका] तानमा धागाको टुंकी घुसारी दायाँबायाँ दुवैतिर वारपार छिराएर कपडा बुन्ने काठ; तानको बुनौटो।
कोका₃- *ना.* [अङ्.] पातहरू टिपी सुकाएर चिया जस्तै सेवन गरिने, दक्षिण अमेरिकामा पाइने एक जातको रुख वा त्यसै रुखको संस्कार गरिएको पात।
कोका कोला- *ना.* फलफूलको रस र सोडासमेत मिसाई रासायनिक प्रक्रियाद्वारा प्रशोधित गरेर बोतलमा भरिएको पेय पदार्थ।
कोकिंचा मुहाली- *ना.* [नेवा.] साह्रै तिखो स्वर हुने, मुहाली-परिवारको फुकेर बजाइने सबभन्दा सानो बाजा।
कोकिल- *ना.* [सं.] कोइली।

कोकिला- *ना.* [सं.] कोइलीको पोथी; पोथी कोइली।
कोकिस- *ना.* [?] लाम्चा र बाङ्गा आकारका पारेर बनाइने केक रोटीको एक प्रकार।
कोकेन- *ना.* [अङ्.] कोका नामको वृक्षका पातबाट बनाइने मादक पदार्थ वा एक प्रकारको नसालु वस्तु।
कोको- *ना.* [अङ्.] ताडकै जस्तो रुखमा गुराँसका आकारका खस्रा र फुस्रा पात हुने, हाँगा वा काण्डमा पाटेदार खुर्सानी आकारका राता फल फल्ने एक वृक्ष वा त्यसैको फल।
कोकोहोलो- *ना.* [सं. कोलाहल] कुनै विशेष स्थितिमा वा आत्तिएर धेरै जनाले एकैपल्ट कराउँदा आउने आवाज; ठुलो हल्ला; होहल्ला; हल्लीखल्ली; कोलाहल; कोहोलो।
कोक्किनु- *अ.क्रि.* [सं. कषाय] १. काँचो कर्कलो, पिँडालु आदि खाँदा घाँटी क्याक्क हुनु वा जिब्रामा लागेर सगसगाउनु। २. मनमा ठुलो पिर परे तापनि आवाज नफुट्नु; पिरले भित्रभित्रै कम्प छुटेर रुनु।
कोक्ती- *ना.* [लि.] मकै, गहुँ, मास, भटमास, केराउ आदि ढड्याएर बनाई तरकारी जस्तै खाइने एक प्रकारको क्वाँटी।
कोक्याइ- *ना.* [√ कोक्याउ (+याइ)] कोक्किने वा कोक्याउने क्रिया-प्रक्रिया।
कोक्याइनु- *क.क्रि.* कोक्याउने बनिनु।
कोक्याउनु- स. क्रि.[कोक्कि+याउ+नु] पिँडालु, कर्कलो आदि खाँदा जिब्रामा लागेर सगसगाउनु वा खसखस हुनु।
कोक्रो- *ना.* [सं. क्रोडक] १. नानीहरूलाई सुताएर हल्लाउने काममा प्रयोग गरिने चोया, बेत, तार, पाट आदिबाट बुनेको टोक्रो; झुलना; कोर्को। २. कैदीहरू हालेर बोकिने वा सजाय दिन झुन्ड्याइने टोकरी; तुरुङ। ३. चोयाको टोक्रो; चोयाको पिँजडा। ४. माछा समाउन बुनेको सानो ढडिया; माछा थाप्ने टोकरी।
कोक्ल्याँटो- *वि.* परिस्थिति र व्यवहारको वास्ता नगरी आफ्नै सुरले वा एकोहोरो पाराले चल्ने; लट्ठक; नासमझ; अबुझ; कोग्ल्याँटो।
कोख- *ना.* [प्रा. कोक्ख< सं. कुक्षि] १. नारीजातिको पाठेघर; गर्भाशय; गर्भस्थली। २. शरीरका दायाँबायाँ काखीभन्दा तल र कमरभन्दा माथि रहेको भाग; कोखो।
कोखा१- *ना.* देवताको प्रसादस्वरूप लगाइने रातो वा पहेँलो धागाको माला; रक्षासूत्र।
कोखा२- *ना.* [√ कोखो] कोखोको बहुवचन रूप; दुवै पाटाको कोखो।
कोखाको घा- *ना.* कोखाको घाउ।
कोखाको घाउ- *ना.* १. आफैँले पूरा स्नेहसाथ संरक्षण गर्नुपर्ने सन्तान; छोराछोरी। २. सन्तानको शोकसुर्ता।
कोखी- *ना.* [कोखो+ई] कोखाको सानो भाग; कोखो।
कोखे- *वि.* [कोखो+ए] १. कोखामा भएको; कोखापट्टिको वा कोखाको। २. एउटै कोख वा कोखाबाट पैदा भएको (जस्तो- कोखे दाजु, कोखे भाइ, कोखे दिदी, कोखे बहिनी इ.)।
कोखे घाउ- *ना.* कोखाको घाउ; सन्तानको शोकसुर्ता।
कोखे चोइली- *ना.* कसौँडी आदिको कोखाबाट पन्युँले भात पस्कँदा आउने चपरी; ठुलो चोइली।
कोखे सारङ्गी- *ना.* चारवटा नहर लागेको सानो खालको सारङ्गी बाजा।
कोखेलो- *ना.* [कोखो+एलो] कोखाको भाग; काखी। (उदा.- यो दुःख मेरो भाउजूले सुने कोखेलो बजाउलिन् - लोकगीत।)
कोखो- *ना.* [प्रा. कोक्ख< सं. कौक्ष] १. अगाडिका आङको दायाँबायाँ पर्ने कमरमाथि र कमरमुनिको भाग वा कोल्टे पाटो; काखीमन्तिरको मर्म पर्ने ठाउँ। २. कसौँडी आदि भाँडाका भित्तापट्टिको ठाउँ।
कोखो बजाउनु- *टु.* अरूको नाश वा अवनति देखेर खुसी मनाउनु।
कोग्ल्याँटो- *वि.* आफ्नै तरङ्ग वा सुरमा चल्ने; अधबेस्रो; कोक्ल्याँटो।
कोगिटा- *ना.* [सं. कुक्कुटी] १. खैरो रङको कपास फल्ने एक प्रकारको कपासको बोट। २. त्यसै बोटको कपासबाट बुनिएको कपडा। ३. पहेँलो र खैरो मिसिएजस्तो रङ।
कोच्नु- स. क्रि.[सं. कोचन] १. मन नपरीकन पगितो हुने गरी खानु। २. अटाईनअटाई हुने गरी खाँद्नु।
कोचकाच- *ना.* एकै ठाउँमा ठेस्ने वा ठेल्ने काम; खाँदखुँद।
कोचल्नु- स. क्रि.[सं. कुचालन] हे. कोचेल्नु।
कोचलाइ- *ना.* कोचेल्ने काम वा प्रक्रिया।
कोचलिनु- *क.क्रि.* कोचल्ने काम गरिनु।
कोचवान- *ना.* [अङ्. कोचम्यान] १. बग्गी हाँक्ने चालक वा सवार। २. टाँगावाला।
कोचाइ- *ना.* [√ कोच् (+आइ)] कोच्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
कोचाइनु- *क.क्रि.* कोच्न लगाइनु।
कोचाउनु- *प्रे.क्रि.* जबर्जस्ती खुवाउनु; बेसरी खाँद्न लगाउनु।
कोचाकोच- *ना.* परस्परमा वा जथाभावी र अव्यवस्थित पाराले कोच्ने काम; बेसरी हुल्ने काम; खाँदाखाँद।
कोचार्नु- स. क्रि.[कोचारो+नु< सं. कोचन] कुनै वस्तु एकै ठाउँमा अटाईनअटाई हुने गरी खाँद्नु; कोच्नु।
कोचारिनु- *क.क्रि.* कोचार्ने काम गरिनु; खाँदेर हालिनु।
कोचारो- *ना.* [कोच्+आरो] एकै ठाउँमा झुम्मिने वा खाँदाखाँद गरिने ढङ्ग; घचारो; घुइँचो; साँघुरो।
कोचेलो- *ना.* [सं. कुचोद्य] बिचमा अरूको बिगार हुने गरी निहुँ झिक्ने वा बिथोल्न खोज्ने काम; कचिङ्गल; हुँडलो; झैझगडा।
कोचेल्नु- स. क्रि.[कोचेलो+नु] मुछिने खानेकुरो वा कुनै तरल वस्तु घिन लाग्ने किसिमले चलाउनु; हात हालेर हल्लाउनु; कोचल्नु; हुँडल्नु; गिजोल्नु।
कोचेलाइ- *ना.* कोचेल्ने काम वा प्रक्रिया।
कोचेलिनु- *क.क्रि.* कोचेल्ने काम गरिनु; हुँडलिनु; गिजोलिनु।
कोच्छे- *ना.* दौराकै जस्तो फेर हुने र तुना बाँध्नुपर्ने एक पोसाक; लबेदाका छाँटको आङको लुगा।
कोजागर- *ना.* [सं.] आश्विन शुक्ल पूर्णिमाको दिन गरिने लक्ष्मीको व्रत, उत्सव।
कोजाग्रत- *ना.* [सं.] आश्विन शुक्ल पूर्णिमाको दिन; त्यसै रात गरिने पूजाव्रत।
कोजानि- अव्य.[सं. कः जानाति] को जान्दछ वा थाहा छैन भन्ने आशयले अनिश्चय जनाउने शब्द; कुन्नि। (उदा.- उनको घरमा कोजानि कसले भएनभएको कुरो लाइदिएछ, लोग्नेस्वास्नीमै झगडा

परेर छुट्‍टी छ)।

कोट१- *ना.* [अङ्.] दौरा वा कमिजभन्दा बाहिर लगाइने, अघिल्तिर खुला भएको र भित्रबाहिर बगली राखिएको बाहुलादार पोसाक; उत्तरीय पहिरन।

कोट२- *ना.* [सं. कोट्ट] १. प्राचीन कालमा राज्यको सीमासुरक्षाको व्यवस्था गर्ने ठाउँ; किल्ला; दुर्ग; गढी। २. चुली परेको र गढी तुल्याउन योग्य स्थान। ३. मौलो पुज्ने ठाउँ।

कोटकाली- *ना.* १. कोटकी वा कोटमा स्थापना गरिएकी देवी। २. नेपालको गोरखा जिल्लामा पर्ने आरुघाट भन्ने ठाउँमा अवस्थित देवी वा तिनै देवीको मन्दिर।

कोटतुरुप- *ना.* [कोट+तुरुप] तासको तुरुप खेलमा विपक्षी खेलाडीले एक हात पनि खान नपाई आफ्नो तुरुपले सबै हात खाने काम वा त्यस्तो जित।

कोटपाल- *ना.* [सं. कोट्टपाल] किल्लाको सुरक्षा गर्ने व्यक्ति; कोटको अधिपति; दुर्गरक्षक।

कोटफ्रक- *ना.* [अङ्.] दुईतीन रङका कपडा प्रयोग गर्न सकिने अगाडि पाँच र पछाडि दुई टुक्रा गाँसी बनाइने विशेष प्रकारको फ्रक; कोटका छाँटको घाँगर।

कोटर- *ना.* [सं.] रुखको टोड्को वा धोद्रो।

कोटा- *ना.* [अङ्.] कसैसित लिन वा कसैलाई दिन निश्चित गरिएको कुनै वस्तुको हिस्सा वा भाग; बिक्रीवितरण हुने वस्तु र योजना पूरा गरिने खर्चमा अनुपातले पाइने सम्पूर्ण भागको एक पटकमा दिइने वा लिइने अंश।

कोटाल- *ना.* [नेवा.] १. झ्यालढोकाको पल्ला अड्याइने चौकोसका दायाँबायाँ ठाडा काठमा झन्डै आधा खोली गहिरो बनाएर त्यसमा छिराई झ्यालढोका बन्द गरिने फल्याक। २. झ्यालको तल्लो आधा भागमा जडिने डन्डी, रेलिङ आदि।

कोटाली- *ना.* १. झ्यालको तल्लो भागमा डन्डी हाली बनाइएको सानो खण्ड। *वि.* २. कोटमा बस्ने; कोटको बासिन्दा।

कोटि- *ना.* [सं.] हे. कोटी।

कोटिला- *ना.* [सं.] दैलेख जिल्लाको छामगाउँ खोलाको पूर्वी किनारमा स्थित महादेवको मन्दिर।

कोटिलिङ्ग- *ना.* [सं.] शिवजीका करोड लिङ्गमूर्ति।

कोटिलिङ्ग अदालत- *ना.* मध्यकालीन नेपालको कोटिलिङ्गको स्थापना गरिएको ठाउँमा रहेको सबैभन्दा माथिल्लो देवानी अदालत।

कोटिशः- *क्रि.वि.* [सं.] १. धेरै किसिमले; अनेकौं प्रकारले। *वि.* २. करोडौं; धेरै; असङ्ख्य।

कोटी- *ना.* [सं.] १. सय लाखको सङ्ख्या; करोड; कोटि। २. हतियारको चुच्चो वा धार। ३. धनुको टुप्पो। ४. श्रेणी; स्तर; दर्जा। ५. कुनै विवादको पूर्वपक्ष। *वि.* ६. सय लाख; करोड।

कोटे- *वि.* [कोट+ए] कोटमा बस्ने वा कोटको बासिन्दा (मुसीकोटे, माझकोटे, नुवाकोटे इ.)।

कोटेरो- *ना.* भँगेरा जस्तै रङको, फिस्टोभन्दा केही सानो, डल्लो आकारको, झाडीमा बटुकाका ढाँचाको लाम्चो गुँड लाउने एक चरो; बगेडी।

कोटेसन- *ना.* [अङ्.] कुनै पनि कार्यालयको मागअनुसार आवश्यक मालसामान वा खर्चको दरभाउ खुलाई सम्बन्धित विक्रेता वा व्यक्तिले दिने विवरणपत्र।

कोट्ट- *ना.* [सं.] दुर्ग; किल्ला; कोट।

कोट्टिनु- *अ.क्रि.* [सं. कोट्टयन] १. कुनै विषयवस्तुसित सम्बन्धित प्रसङ्ग वा कुरो उठ्नु; कामकुरो प्रारम्भ हुनु; उक्किनु। २. चिम्टँदा, कोतर्दा, खोसँदा, खन्दा कुनै चिज वा वस्तुको पाप्रो, तह आदि निस्कनु; उप्कनु।

कोट्ट्याइ- *ना.* १. कोट्टिने क्रिया वा प्रक्रिया। २. कोट्ट्याउने काम वा प्रक्रिया।

कोट्ट्याइनु- *क.क्रि.* कोट्ट्याउने काम गरिनु; उक्काइनु; कोतरिनु; उफाइनु।

कोट्ट्याउनु- स. क्रि. १. कुनै विषयवस्तुको प्रसङ्ग वा कुरो उठाउनु; कामकुरो थाल्नु। २. थोरै थोरै गरेर खन्नु वा उप्काउनु; खोतल्नु। ३. इसाराका निम्ति वा सतर्क पार्न हातले छुनु; खुसुक्क चिमोट्नु।

कोठरी- *ना.* [सं. कोष्ठ] सानो वा साँघुरो कोठो; कम्ती उज्यालो भएको र चल्नफिर्न असजिलो पर्ने कोठो।

कोठाकोठी- *ना.* [कोठो+कोठी] १. घरका सानाठुला कोठाहरूको समूह। २. बाकस, भाँडा आदिका ससाना धेरै खण्ड।

कोठामचे/कोठामोचे- *ना.* [नेवा. कोठामचा] कोठाको कामधन्दा गर्ने मान्छे; कोठे नोकर।

कोठार- *ना.* [सं. कोष्ठ+आकार] १. अन्नपात राख्ने ठुलो ढुकुटी; धनसार। २. सिएका लुगाको आङपट्टि पर्ने भाग। ३. पेटभित्रको भाग; गर्भाशय; पाठेघर। ४. पेट; भुँडी।

कोठारिन- कोठारको खटनपटन गर्ने वा काम गर्ने आइमाई; कोठाको काम वा भित्रिया काम गर्ने स्वास्नीमान्छे।

कोठारी- *ना.* जिमीदारको जग्गामा कोठारको जिम्मा लिएर काम गर्ने कर्मचारी; कोठारको रक्षक वा धरालो।

कोठी१- *ना.* [सं. कोष्ठ] जिउमा निस्कने कालो वा रातो नमेटिने मसिनु दाग वा थोप्लो; तिल।

कोठी२- *ना.* [कोठो+ई] १. ठुलठुलो लेनदेन वा व्यापारको कारोबार हुने घर; ठुलो पसल। २. रन्डीहरू बस्ने घर वा कोठा; वेश्यालय। ३. चियाबगान, अलैंचीबगान आदिका व्यवस्थापकहरू रहने घर। ४. धनसार।

कोठीवाल- *वि.* १. कोठी भएको; ठुलो व्यापार चलाउने। *ना.* २. महाजन; सेठ।

कोठीवाल्नी- *ना.* १. कोठीवालको स्त्रीलिङ्गी रूप; महाजन स्त्री। २. रन्डीहरूको व्यवस्था मिलाएर जीवनवृत्ति गर्ने आइमाई; रन्डीकी नाइकेनी।

कोठे- *वि.* [कोठो+ए] १. कोठाजस्तो देखिने वा कोठैकोठा भएको (लुगाफाटाका बुट्टा आदि)। २. कोठैमा बस्ने, हुने, गरिने वा टुङ्गिने (काम, कुरा, गफ इ.)। ३. कोठाको।

कोठे गफ- *ना.* कोठामै मात्र गरिने र खास महत्त्व नभएको गफ वा

कुरा।

कोठे तुक्का- *ना.* कुरौटे मान्छेले सहज रूपमा गर्ने कुरा; कोठामा बसेर कुरा गर्दा झिकिने साधारण हँस्यौली वा रमाइलो भएका टुक्का।

कोठे दङ्गा- *ना.* घरभित्रै हुने खलबली वा बझौटी; कोठाभन्दा बाहिर ननिस्कने सामान्य होहल्ला।

कोठे पण्डित- *ना.* मित्र मित्र गफ गरे तापनि बाहिर परेका ठाउँमा चुँ गर्न नसक्ने व्यक्ति; मुखको मात्र परिपाठ गर्ने मानिस।

कोठेपद- *ना.* ठाडो तेर्सो कोठैकोठा भएको हारमा नपुग अक्षरहरू दुवैतिरबाट थपी मिलाई कोठा तयार पार्नेले सोचेअनुसारको अर्थ निक्लने गरी भर्ने अभ्यास वा उत्तर।

कोठेबाबु- *ना.* घरमा चाहिँ डुक्रने, बाहिर भने बोल्नै नसक्ने मानिस; घरसाँढा; पिँढीसाँढे।

कोठेबारी- *ना.* घरवरिपरि फलफूल, तरकारी आदि लगाइने बारी; करेसाबारी।

कोठे मालिक- *ना.* १. घरमा छउन्जेल कुर्लने, बाहिर गएपछि भने लुरुक्क पर्ने व्यक्ति; कोठे बाबु। २. चुइयाँ; लोभी।

कोठे राजनीति- *ना.* बाहिर प्रभाव नपार्ने तर भित्रभित्र अकास- पत्ताल हाँक्ने राजनीति वा त्यस्तो चाल; मुढेबल।

कोठे रानी- *ना.* सिँगारपटार गरी कोठामा बसेको बस्यै गरिरहने आइमाई; कामकाजमा भन्दा सिँगारपटारमा ध्यान दिएर घरै बस्ने तरुनी स्त्री वा मित्रिनी स्वास्नी।

कोठो- *ना.* [सं. कोष्ठ] १. बिच बिचमा काठ, गारो आदिले बारेर घरभित्र बनाइएको सानो वा ठुलो खण्ड। २. दराज, बाकस आदिमा फल्याक आदि ठोकेर बनाइएको खाना; खण्ड। ३. कागत, लुगा, भुइँ आदिमा त्यसै वा बुट्टा भर्ने अभिप्रायले तेर्सा र ठाडा धर्सा पारी बनाइएको खाना। ४. धान, चामल आदि राख्ने चोयाले बुनेको भाँडो; भकारी।

कोढ- *ना.* [सं. कुष्ठ] हे. कोर।

कोण- *ना.* [सं.] १. दुई दिशाका बिचको दिशा; उपदिशा। २. दुई दिशाबाट आएका सरल रेखाहरू जोडिने ठाउँ वा कुनु।

कोणधारी- *वि.* सबैतिर फिँजिएको वा कोण परेको।

कोणधारी वन- *ना.* त्यस्तै बाक्लो वन।

कोत- *ना.* [सं. कोट्ट] सरकारी फौजको खरखजाना, हातहतियार आदि राखिने घर; मौलो पूजा गरिने ठाउँ; कोट।

कोत पर्व- *ना.* नेपालको इतिहासप्रसिद्ध, *वि.* सं. १९०३ मा हनुमान् ढोका दरबारको कोतमा भएको जङ्गबहादुरद्वारा रचित आफू प्रधानमन्त्री हुन गरिएको भाइभारदारहरूको नृशंस हत्यापूर्ण ठुलो राजनीतिक घटना वा काण्ड।

कोतर्नु- स. क्रि.[सं. कोटरण] १. कुनै वस्तुलाई हातले वा अन्य साधनले कोट्ट्याउनु; कोत्रनु। २. चुच्चाले ठुँग्नु; टुकटुक पार्नु। ३. नङ्ग्रा आदिले चिथोर्नु; कोपर्नु।

कोतरिनु- *क.क्रि.* कोतर्ने काम गरिनु; कोट्टिनु।

कोतऱ्याइ- *ना.* कोतर्ने काम वा प्रक्रिया।

कोतऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* कोतर्न लाउनु।

कोतवाल- *ना.* [सं. कोट्टपाल] कुनै प्रमुख केन्द्र; किल्ला वा सीमामा स्थानीय शान्तिसुरक्षाका लागि राखिएको प्रहरी अधिकृत।

कोतवाली- *ना.* प्रहरीसम्बन्धी काम-कारबाई र सानातिना फौजदारी मुद्दाको कारबाई गर्ने कोतवालको अड्डा वा ठाना।

कोताखान- *ना.* [?] कम्मरमा बाँध्न हुने एक प्रकारको लिगलिगे तरबार (दिव्य.)।

कोते- *ना.* [कोत+ए] सेनाको खरखजाना राख्ने ठाउँको रेखदेख गर्ने सरकारिया जागिरदार।

कोते धन्दा- *ना.* १. कोतेले गर्ने खालको काम वा धन्दा। २. घरायसी झर्कोलाग्दो काम; सुसेधन्दा।

कोत्रा- *ना.* [√ कोत्रो] माछाको एक जात।

कोत्रिनु- *अ.क्रि.* [कोत्रो+इ+नु] खोसिएर वा ससाना खाल्टा परेर घाउखत लाग्नु; छ्याकटे हुनु।

कोत्रे- *वि.* [कोत्रो+ए] मुख वा अन्य अङ्गप्रत्यङ्ग कोत्रिएको; कोत्र्याहा; छ्याका परेको; छ्याकटे।

कोत्रो- *ना.* [सं. कोटर] कीट, आल्मोनियमका भाँडा आदिमा आम्ल वस्तु पर्नाले भएका मसिना छिद्र वा खाल्टाखुल्टी।

कोत्र्याइ- *ना.* [√ कोत्रि (+याइ)] कोत्रिने काम वा प्रक्रिया।

कोत्र्याइनु- *क.क्रि.* कोत्रिन लाइनु; कोत्रिने गराइनु।

कोत्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* कोत्रिन लाउनु; कोत्रिने गराउनु।

कोत्र्याहा- *वि.* मुख आदि अङ्ग कोत्रिएको; छ्याका परेको; छ्याकटे; छ्याके।

कोत्लेगाँडो- *वि.* [कोते+गाँडो] कतैपट्टि पनि नमिल्ने; काम नलाग्ने खालको।

कोथा- *ना.* [√ कोथो] १. बस्तुभाउको सिङ फुक्लँदा भित्रपट्टि देखिने कलिलो टुप्पो। २. हे. कोथो।

कोथाउनु- *अ.क्रि.* [कोथो+आउ+नु] कोथा आउनु; बाला, फूल आदि निस्कनु वा पसाउनु।

कोथी- *ना.* [सं. कौक्षी] तरबारको म्यान वा खुकुरीको दापका टुप्पामा जडिने धातुको सादा वा बुट्टादार च्याप्टो ढुङ्ग्री।

कोथी मुहुडा- *ना.* खुकुरी आदिको दापमा जडिएको टुप्पाको ढुङ्ग्री र मुखपट्टिको धातुको बेरुवा।

कोथो- *ना.* [प्रा. कोत्थ] १. केरा, उखु आदिको फेदमा पलाउने टुसो; नयाँ बिरुवा। २. धान, गहुँ आदिको बाला निस्कने गर्भ; बाली पसाउने नली।

कोदण्ड- *ना.* [सं.] ताँदोबाहेक धनुको सबै भाग; धनुष; धनु।

कोदाली- *ना.* [सं. कुद्दालिका] छोटो बिँड र चाक्लो पाता भएको दुवै हातले समाई खेतबारी खन्ने फलामे हतियार।

कोदाली पाते- *वि.* कोदालीको पातोजस्तो; कोदालीका पाताका ढाँचाको ('त' अक्षर)।

कोदाले- *वि.* [कोदालो+ए] १. कोदालो चलाएर जीविका गर्ने वा कोदालाकै भरमा बाँच्ने। *ना.* २. एकतन्त्री शासनकालमा लिइने मालपोतका दुई किसिम हले र कोदालेमध्ये एक; गोरु पाल्न नसक्नेलाई लाग्ने सहुलियत दिइएको जग्गाकर।

कोदालो- *ना.* [सं. कुद्दाल] लामो काठको बिँड र लाम्चो पातो हुने,

खेतबारी खन्ने काममा प्रयोग गरिने फलामे हतियार।
कोदे- *वि.* [कोदो+ए] १. कोदो खाएर जीविका गर्ने; कोदोबाहेक अरू अन्न खान नपाएको। २. कुनाकाप्चामा बसेर दुखजिलो गरी जीवन बिताउने; कुनै सभ्य संसार नदेखेको।
कोदो- *ना.* [सं. कोद्रव] सिरुका जस्तै पात हुने र टुप्पामा झुप्पे बाला लाग्ने बोट वा त्यसै बोटका बालामा फल्ने तोरीका दाना जस्तै आकार र रङ हुने दाना (अन्न); कुअन्न।
कोनि- अव्य.[को+नि] कुराकानीमा हो होइन भन्ने वा थाहा नभएको बुझाउने शब्द; कुन्नि। (उदा.- राम हिजो त यहीँ थिए, आज कोनि कता गए)।
कोप१- *ना.* [सं. कुड्‌म] रुखकटहरको गुदीको कोया।
कोप२- *ना.* [सं.] कसैप्रतिको विरोध वा असन्तुष्टिबाट उब्जने मनोभाव; क्रोध; रिस।
कोपभवन- *ना.* कुनै मान्छे रिसाउँदा वा ठुस्किँदा गएर बस्ने घर वा कोठो।
कोपभागी- *वि.* कसैको रिसको झोकमा गाली वा झापट खानुपर्ने; रिसको भागी।
कोपर्नु- स. क्रि.[तुल. कोतर्नु] कुनै वस्तुलाई हातका नङ्ग्रा, दाह्रा वा अरू कुनै वस्तुले चिथोर्नु; दार्नु; नङ्ग्याउनु; कोतर्नु।
कोपरा- *ना.* [हि. कोपर< सं. कर्पर] प्रायः पिसाब फेरिने र केटाकेटी वा बिरामीलाई दिसापिसाब गराइने पित्तल, तामचिन, आलमोनियम आदिको भाँडो।
कोपराइ- *ना.* [कोपर्+आइ] कोपर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
कोपराकोपर- *ना.* [कोपर्+कोपर्] परस्परमा एकले अर्कालाई कोपर्ने काम; चिथोराचिथोर।
कोपरिनु- *क.क्रि.*[कोपर्+इ+नु] कोपर्ने काम गरिनु; चिथोरिनु।
कोपिला/कोपिलो- *ना.* १. फुल्न तयार परेका कलिला फूल। २. कनपारो र कानका बिचमा पर्ने त्रिकोणाकार अवयव।
कोपिला/कोपिलो कोपिली- *ना.* १. प्रेमीप्रेमिकाका बिच सम्बोधन गर्दा प्रयुक्त हुने शब्द। २. मसिना केटाकेटी; चिचिलाचिचिली।
कोपी१- *वि.* [सं.] १. कोप गर्ने वा कोप भएको; क्रोधी। *ना.* २. पानीछेउ वा नदीकिनारमा बस्ने परेवाका जातको पक्षी; जलपरेवा; पानीपरेवा।
कोपी२- *ना.* [√ कोबी] काउली; फूलकोपी; कोभी।
कोपी बाँस- *ना.* टुप्पामा कोपिला हाल्ने एक जातको बाँस।
कोपु- *ना.* [√ कप्पु] घर बनाउँदा झ्यालढोकामाथि हालिने काठ वा डन्डी बाँधी ढलान गरिने आड।
कोप्चाकोप्ची- *ना.* कुनाकानी परेको वा छेउछाउको ठाउँ; कुनाकाप्चा; अन्तरकुन्तर।
कोप्चिनु- *अ.क्रि.* [कोप्चो+इ+नु] १. नाक, मुख, आँखा आदिको बनोट नमिलेको हुनु; कोप्चो पर्नु; कोप्रिनु। २. साँघुरो हुँदै जानु (बाटो, जग्गा, ठाउँ इ.)।
कोप्चे- *वि.* [कोप्चो+ए] कोप्चो परेको; छाँटकाँट नमिलेको।
कोप्चो- *वि.* आँखा, नाक, मुख आदि अलि भित्र पसेको वा दबेको; अनुहारको बान्की नमिलेको; सलक्क नपरेको।
कोप्च्याइ- *ना.* कोप्चो पार्ने वा कोप्च्याउने क्रिया-प्रक्रिया।
कोप्च्याइनु- *क.क्रि.* कोप्चो पारिनु; कोप्चो गराइनु।
कोप्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* कोप्चो पार्नु; कोप्चो गराउनु; साङ्ग्रो वा नमिल्ने पार्नु।
कोप्पा- *ना.* घाँटीपछाडि गर्दनदेखि मास्तिरको खाल्टो परेको ठाउँ; बुढी खोप्रो; घुच्चुक।
कोप्रिनु- *अ.क्रि.* [कोप्रो+इ+नु] उमेर वा अन्य कुनै विशेष कारणले शरीर कोप्रो पर्नु; खुम्चिनु।
कोप्रो- *वि.* [√ कुप्रो] कुच्चिएर, खुम्चिएर, दोब्रिएर आदि कुनै कारणले बाहिरी पत्र वा भाग भित्रपट्टि दबेको; कुप्रिएको।
कोप्र्याइ- *ना.* [√ कोप्र्याउ (+आइ)] कोप्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
कोप्र्याइनु- *क.क्रि.* कोप्र्याउने काम गरिनु; कोप्रो पारिनु।
कोप्र्याउनु- *प्रे.क्रि.*[कोप्रि+याउ+नु] कोप्रो पार्नु; कोप्रो तुल्याउनु।
कोप्ल्याइ- *ना.* [√ कोप्ल्याउ+(आइ)] कोप्ल्याक्क पार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
कोप्ल्याइनु- *क.क्रि.* कोप्ल्याउने काम गरिनु।
कोप्ल्याउनु- स. क्रि.[कोप्ल्याक्क+आउ+नु] ठुलठुला गाँस हालेर वा कोप्ल्याक्क कोप्ल्याक्क हुने गरी खानु।
कोप्ल्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कोप्ल्याक्+क] नरम खानेकुरो एकै खेपमा खाने गरी।
कोफ्ता- *ना.* [फा. कोफ्त] कुटेको मासु वा पिँधेको दाल, तरकारी आदिलाई घिउतेलमा तारेर विशेष प्रकारले बनाइने साना डल्ला परिकार वा त्यसैद्वारा बनाइने रसदार तरकारी।
कोब्रा- *ना.* [अङ्.] अत्यन्त विषालु र रिस उठेपछि फणा उठाएर खेद्ने खतरनाक सर्प; गोमन साँप।
कोमल- *वि.* [सं.] १. देख्दा, सुन्दा वा छुँदा प्यारो लाग्ने र सुखद संवेदन हुने; कमलो; नरम; मुलायम; सुकुमार। २. कलिलो; कलकलाउँदो। ३. सुन्दर; मनोहर। ४. मधुर; मन्द (स्वर आदि)।
कोमलता- *ना.* कोमल हुने विशेषता वा भाव।
कोमल तालु- *ना.* कलनसोभन्दा माथि र कठोर तालुभन्दा तल पर्ने, ध्वनिहरूको उच्चारण हुने एक अवयव।
कोमला वृत्ति- *ना.* [सं.] संस्कृत साहित्यशास्त्रका अनुसार छोटा छोटा समास, कोमल शब्दावली, ल, व, स तथा वर्गका तेस्रा वर्ण (ग, द आदि) को बढी प्रयोग हुने र शृङ्गार, शान्त, अद्‌भुत आदि रस तथा कोमल सुकुमार भावको अभिव्यक्ति दिइने एक वृत्ति; साहित्यका तीनवटा वर्णगत वृत्ति (उपनागरिकावृत्ति, पुरुषावृत्ति र कोमलावृत्ति) मध्ये एक।
कोमलास्थि- *ना.* [सं.] कमलो वा कलिलो हाड; कुरकुरे हाड।
कोयो- *ना.* [सं. कोष] १. आँप, कटहर आदि फलको भित्र रहेको बियाँ; फलफूलभित्रको दानु। २. रेसमका किराले आफू बस्न लाएको गुँड।
कोर्नु- स. क्रि.[सं. कुट्टन] १. कुनै तिखो वा चुच्चो वस्तुले धर्को पार्नु; कोतर्नु। २. नङ, नङ्ग्रा आदिले शरीरका अङ्गमा दरफऱ्याउनु; फहराउनु। ३. पाछ्नु; खोस्याउनु। ४. थाँक्रो, काइँयो आदिले कपाल तलास्नु; केश बाट्न तयार पार्नु।

कोर- *ना.* [सं. कुष्ठ] १. रक्तविकारबाट पैदा भई हातगोडाका औँलाहरू गल्दै र झर्दै जाने रोग; कुष्ठरोग।

कोरकार- *ना.* [कोर्+कोर्] १. कुनै वस्तुमा वा ठाउँमा छेस्का आदिले कोर्ने वा धर्को पार्ने काम। २. ज्योतिषीले धुलौटोमा अनेक रेखा र कोण तानी ग्रहगतिको फल खुट्ट्याउने काम। ३. तुच्छ किसिमको लेखाइ वा खनजोतजस्ता काम।

कोरम- *ना.* [अङ्.] कुनै सङ्घसंस्था आदिको बैठक बस्न र प्रस्ताव वा बुँदाहरू पारित गर्न आवश्यक पर्ने, नियमविधानमा तोकिएअनुसारको सदस्य सङ्ख्या; गणपूरक सङ्ख्या।

कोरल्नु- स. क्रि.[कोर्+नु] माउले फुलबाट बच्चा झिक्नु; बच्चा काढ्नु।

कोरलाइ- *ना.* कोरल्ने काम वा प्रक्रिया।

कोरलिनु- *क.क्रि.* फुलबाट चल्ला निकालिनु; कोरल्ने काम गरिनु।

कोरली- *वि.* [कोरलो+ई] बहर वा साँढेसँग नमिसिएकी; तरुनी (गाई)।

कोरलो- *वि.* भालेसित मिसिने बेला पुगेको; तरुनो अवस्थाको (गाईबस्तु); कोरली।

कोरा१- *ना.* [सं. कड्ड] १. सादा, सेतो र माड नपखालिएको बाक्लो कपडा। *वि.* २. मालसामान तयार पार्न काम लाग्ने र कच्चा (चिजवस्तु)। ३. अनुभव नपाएको वा आवश्यक विषयव्यवहार नबुझेको; काँचो; सिकारु। ४. परिष्कार नभएको; नमाझिएको।

कोरा२- *ना.* [सं. कोष्ठ] आमाबाबु, लोग्ने वा आफूले किरिया बस्नुपर्ने मानिस मर्दा किरियापुत्रीले अरूलाई नछुने र सेतो चोखो धोती फेरी एकान्त कोठो बारेर अलग्गै बस्ने काम; किरिया बस्ने काम (कोरा पस्नु, कोरा बस्नु, कोरा बार्नु आदि)।

कोराइ- *ना.* [कोर्+आइ] कोर्ने काम वा प्रक्रिया।

कोराकोर- *ना.* [कोर्+आ+कोर्] एकभन्दा बढीले परस्परमा एकनाससित कोर्ने वा लुछाचुँडी गर्ने काम; चिथोराचिथोर; कोपराकोपर।

कोरामाल- *ना.* [कोरा+माल] प्रशोधित गर्न बाँकी रहेको वा उपभोगका वस्तु तयार गर्नुभन्दा पहिलेका अवस्थाको कच्चा वस्तु वा सामान (बोरा बुन्नुभन्दा पहिलेको सनपाट, जुत्ता सिउनुभन्दा पहिलेको छाला, औषधी बनाउनुभन्दा पहिलेको झारपात इ.)।

कोरिनु- *क.क्रि.*[कोर्+इ+नु] १. कुनै तिखो वा चुच्चो वस्तुले धर्को पारिनु; दरखरिनु। २. थाँक्रो वा काइँयोले कपाल तलासिनु।

कोरी१- *ना.* [अङ्. स्कोर] १. बिसको सङ्ख्यालाई एक एकाइ मानेर गन्ने प्रणालीअनुसार बिसवटा वस्तुको समूह; एक बिस। २. बिस ढेप कागतको ठेली वा समूह। (उदा.- हाम्रो कार्यालयलाई तीन कोरी नेपाली कागत चाहिएको छ)।

कोरी२- *ना.* [सं. कुट्टन] ठुलो पात भएको र भेट्नामा लामो बिँड लगाइएको माटाको काममा प्रयोग हुने हतियार; बेल्चा।

कोरी३- *ना.* [सं. कुष्ठ] कुष्ठरोगी; महारोगी; कोही; कोढी; कोर्दी।

कोरीखाना- *ना.* कोरीहरूलाई राख्ने र औषधी, उपचारसमेत गर्ने व्यवस्था भएको ठाउँ।

कोरीबाटी- *ना.* [कोर्+ई+बाट्+ई] कपाल कोर्ने र चुल्ठो बाट्ने काम; केश आदि सलक्क पारेर मिलाउने, तलास्ने र सिँगार्ने काम।

कोरैँसो- *ना.* [कोर्+ऐँसो] कोऱ्याँसो।

कोरो- *ना.* [सं. कोष्ठ] किरियापुत्रीहरूले कोरा धागाले बारी बस्न बनाइएको ठाउँ; हे. कोरा२।

कोर्काली- *वि.* [कोर्को+आली] जङ्गली स्वभावको; सभ्य र शिष्ट नभएको; पाखे।

कोर्को- *ना.* १. केटाकेटी सुताउन पिँधतिर दह्रा काम्रा राखी बाँस, बेत आदिका चोयाले बुनेको खटियाका आकारको बिट भएको भाँडो; झोलुङ्गो; कोक्रो। २. बालीनाली भएको ठाउँबाट बस्तुभाउ हिँडाउँदा र बालीको छेउछाउमा गोरु जोत्दा बाली खान नदिन मुखमा लगाइदिने फुर्लुङ; महला। ३. कुनु परेको वा सानो ठाउँ।

कोर्ट- *ना.* [अङ्.] अदालत; न्यायालय।

कोर्ट फी- *ना.* देवानी मुद्दा दर्ता गर्दा अदालतमा नियमसवालअनुसार टिकट वा बिगोको केही प्रतिशत धरौटी राख्नुपर्ने दस्तुर; अधिकरणशुल्क।

कोर्ट मार्सल- *ना.* सैनिक अधिकारीहरूद्वारा मुद्दामामिला हेरिने अदालत; सैनिक अदालत।

कोर्ने- *ना.* जमिन सम्म भएनभएको जाँच्ने एक यन्त्र।

कोऱ्याँसो- *ना.* [कोर्+याँसो] कुभिन्डो, मुला, काँक्रो, पिँडालु आदि कोरेर अचार, तरकारी बनाउन हुने गरी भुजुरी पार्ने धारिलो र ससाना प्वाल भएको धातुको दाँते साधन; कोरैँसो।

कोऱ्याककोऱ्याक- *क्रि.वि.* [अ. मू. कोऱ्याक्+अ (द्वि.)] काँक्रो, मुला, गाँजर आदि काँचैमा चपाउँदा पटकपटक आवाज निस्कने किसिमले।

कोऱ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. कोऱ्याक्+क] काँक्रो, गाँजर, मुला आदि काँचैमा चपाउँदा अलि ठुलो आवाज आउने किसिमले; मऱ्याक्क।

कोऱ्याहा- *वि.* [कोर्+याहा] १. कुष्ठ रोगले सताएको; कोर भएको। *ना.* २. कसैलाई घृणापूर्वक गाली गर्दा प्रयोग हुने शब्द। स्त्री. कोऱ्याही।

कोर्रा- *ना.* [तु. कोर] काठ वा बेतको समाउने मुठ भएको र छालाका लोतीहरूको चुल्ठी वा डोरी बाटिएको, घोडालाई तह लाउन वा अपराधीलाई कायल पार्न पिट्ने साधन।

कोल१- *ना.* १. गोरु वा मानिसले घुमाई उखु, तोरी, तेल आदि पेलेर तेल वा रस निकालिने काठले बनेको यन्त्र; साल। २. नाइटादेखि माथि र घाँटीभन्दा तलको अङ्ग; छाती; कोख (प. ने.)।

कोल२- *ना.* तरकारी खाइने एक प्रकारको हिउँदे सिमी।

कोलम्बो- *ना.* श्रीलङ्काको राजधानी।

कोलम्बो योजना- *ना.* राष्ट्रमण्डलका तर्फबाट दक्षिण र दक्षिणपूर्वी एसियाका मित्र राष्ट्रहरूलाई दिइने सहायता।

कोलाँ- *ना.* [नेवा.] कोटालको माथिल्लापट्टि राखिने तेर्सो काठ; डँडाली।

कोलाकोला- *ना.* [अ. मू. कोला (द्वि.)] १. केटाकेटीलाई नुहाउँदा चिसोले नआत्तियुन् र सातो नजाओस् भनी बालकको ध्यान आफूतिर तान्नका निम्ति भनिने शब्द। २. कुनै काम, व्यवहारबाट आत्तिनुपर्ने स्थिति; के गरूँ, कसो गरूँ हुने सङ्कटपूर्ण अवस्था।

कोलाहल- *ना.* [सं.] कुनै अत्यासिलो अवस्थामा धेरै मानिसले बोलेको टाढासम्म सुनिने अस्पष्ट आवाज; अत्तालिँदो होहल्ला; कोहोलो; कोकोहोलो।

कोली- *ना.* १. प्रेमीप्रेमिकाको प्रेमालापका प्रसङ्गमा काखलाई बुझाउने शब्द; ठिटाठिटीको मायालु काख। २. नेपालीको एउटा थर।

कोली भाट- *ना.* नेपालीकै एउटा थर।

कोलोनी- *ना.* [अङ्.] १. साम्राज्यवादी देशहरूले आफ्नो व्यापार, शिक्षा, प्रशासन आदि विभिन्न प्रभाव फैलाएको क्षेत्र; उपनिवेश। २. कुनै कुनै वर्गीय वा पेसागत व्यक्तिका समुदायले बसोबास गरेको क्षेत्र। ३. सहरी क्षेत्रमा व्यवस्थित किसिमले बनाइएको वा बसाइएको बस्ती।

कोल्टे- *वि.* [कोल्टो+ए] सिधा वा आँखासोझी नभई दायाँबायाँतिर ढल्केको; कोल्टो परेको; आँखा छलिएको।

कोल्टो- *ना.* [सं. कक्षवर्त] १. सिधा र सरल नभई टेढोमेढो परेको ठाउँ वा वस्तु। २. दायाँ वा बायाँ कोखले टेकेर छड्के सुत्ने ढाँचा। *वि.* ३. आँखासोझी नभएको; पायक नपरेको; अपाही।

कोल्या- *ना.* अल्लाको पाटबाट तयार पारिने बोरा वा नाम्लाजस्तो घरेलु वस्तु।

कोविद- *ना.* [सं.] १. विद्या र बुद्धि भएको; विद्वान्; पण्डित। २. अनुभवी तथा कुशल; निपुण; पोख्त।

कोविदार- *ना.* [सं.] कोइरालोको वृक्ष वा फूल; कोइरालो।

कोश- *ना.* [सं.] १. अन्नपात वा धनमाल सुरक्षित राख्ने भण्डार; ढुकुटी; खजाना; कोष। २. कुनै निश्चित क्रमनियम तथा वर्णव्याकरणात्मक व्यवस्थाअनुसार शब्दहरू भेला पारी प्रत्येक शब्दको अर्थ लेखिएको ग्रन्थ; शब्दकोश। ३. तरबार, खुकुरी आदि हतियारको दाप। ४. कुनै वस्तु वा जीवको खोल (अन्नमय, प्राणमय, मनोमय, विज्ञानमय र आनन्दमय)। ५. रुखबिरुवा वा सागपातको फूल। ६. कोपिला; कोसो; कोयो। ७. अण्ड; अण्डकोश।

कोशकार- *ना.* १. शब्दकोशको सम्पादन गर्ने व्यक्ति वा कोशको निर्माता। २. धन राख्ने भाँडो वा तरबार, खुकुरी राख्ने दाप बनाउने व्यक्ति। ३. आफ्नो आवरण वा कोश स्वयम् बनाइने अर्थमा रेसमको किरो। ४. स्वयम् जालो बुन्ने अर्थमा माकुरो।

कोशपाल- *ना.* ढुकुटीको सुरक्षा गर्ने व्यक्ति, भँडारे; खजान्ची।

कोशविज्ञान- *ना.* कोशरचनासम्बन्धी विज्ञान; शब्दकोशका निर्माणकलाको सिद्धान्त विवेचना भएको विद्या।

कोशवृद्धि- *ना.* १. भण्डारको अभिवृद्धि हुने वा धनसम्पत्ति बढ्ने काम। २. अण्डकोश ठुलो हुने रोग।

कोशागार- *ना.* अन्नपात वा धनसम्पत्ति सञ्चय गर्ने घर; ढुकुटी; धनसार; भण्डार।

कोशाध्यक्ष- *ना.* हे. कोषाध्यक्ष।

कोशालय- *ना.* कुनै प्रकोप वा दुर्घटनामा परेका व्यक्तिहरूको उद्धार वा सहायताका निम्ति जम्मा गरिएको रकम र मालसामानको वितरण तथा सञ्चालन गर्ने कार्यालय; धर्मढुकुटीका रूपको अड्डा।

कोष- *ना.* [सं.] १. हे. कोश। २. पातलो झिल्लीले बेरिएको र जीवनरसको केन्द्रसमेत भएको शरीरमा रहने मांसपिण्ड वा कण।

कोषकाव्य- *ना.* पूर्वापर सम्बन्ध नभएको तर उही विषयलाई लिएर लेखिएको पद्यसङ्ग्रह।

कोषकेन्द्र- *ना.* जीवकोषको जीवनरस रहने बाक्लो भित्री भाग।

कोषरस- *ना.* जीवकोषमा रहने जीवनरसबाहेकको अन्य तरल पदार्थ।

कोषाध्यक्ष- *ना.* १. संस्था वा कुनै आर्थिक कारोबार गर्नुपर्ने कार्यालयको सम्पत्ति रेखदेख गर्ने काम जिम्मा लिएको व्यक्ति; खजान्ची। २. कुनै सङ्गठनको कार्यकारिणी समितिको एकाइमा आर्थिक कारोबार हेर्ने व्यक्तिको पद; त्यसै पदमा रहने व्यक्ति।

कोषावरण- *ना.* जीवरस रहने कोषहरूलाई एक अर्काबाट छुट्ट्याउने र रक्षा गर्ने पातलो झिल्ली; जीवनरस रहने कोषको आवरण।

कोष्ठ- *ना.* [सं.] १. कोठो। २. पेटको भित्री तह वा भाग। ३. ढुकुटी; भण्डार।

कोष्ठक- *ना.* [सं.] कोठा; खण्ड; खाना।

कोष्ठक चिहन- *ना.* व्याख्या, सङ्केत, सूचना, स्पष्टीकरण आदि छर्लङ्ग पार्न अगाडि र पछाडि छेक्ने चिह्न; गणित, विज्ञान आदिमा कुनै एक वर्ग वा समूह छुट्ट्याउने चिह्न (जस्तै- (),[] इ.)।

कोष्ठबद्ध- *वि.* [सं.] १. कोष्ठक चिहनहरूले बाँधिएको वा ती चिह्नले छुट्ट्याइएको। *ना.* २. ठिक समयमा नभएको दिसाको रोकाइ वा पेट साफ नहुने काम; कब्जियत; गोटा पर्ने रोग।

कोष्ठबद्धता- *ना.* १. कोष्ठक चिह्नले छेक्ने काम वा ढाँचा। २. दिसा नहुने वा रोकिने स्थिति; कब्जियत।

कोस- *ना.* [सं. क्रोश] १. जमिनको लम्बाइ नाप्दा दुई माइल लामो परिमाण; आठ हजार हात वा चार हजार गज लम्बाइको नापो; आठ सय धनु वा पैँतिस सय बिस गजको दुरी। २. आँखाका दुवैतिरको कुनु वा चोसो। ३. गाजल लगाउने सिन्को।

कोसल- *ना.* [सं.] कर्णाली (सरयू) नदीका दुवै किनारमा रहेको प्राचीन एक देश।

कोसलेय- *ना.* १. कोसल देशका अधिपति; रामचन्द्र। *वि.* २. कोसल देशसँग सम्बन्धित।

कोसाकोसी- *ना.* [कोसो+कोसो] सानाठुला धेरै कोसाको समूह।

कोसियार- *ना.* उखुका गेवँरा, चिनियाँ, ढोडे, बेरे जस्तै एक भेद; एक जातको उखु; कोसेर उखु।

कोसिस- *ना.* [फा. कोशिश] कुनै पनि काम गर्नका निम्ति विशेष रूपले गरिने प्रयत्न; चेष्टा; जमर्को; प्रयास।

कोसी$_1$- *ना.* [सं. कोश] दही, मही, अचार आदि राख्ने काममा प्रयोग हुने धातु, काठ वा माटाको भाँडो; सानो आरी।

कोसी$_2$- *ना.* [सं. कौशिका] पूर्वी नेपालमा सुनकोसी, इन्द्रावती, दुधकोसी, तामाकोसी, तमोर, अरुण र लिखु मिलेका प्रसिद्ध सात नदी; सप्तकोसी।

कोसी अञ्चल- *ना.* नेपालका चौध अञ्चलमध्ये तथा पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रका तीन अञ्चलमध्ये मेची र सगरमाथाका बिचमा रहेको उत्तरतिर चीन र दक्षिणतिर भारतसँग सिमाना जोडिएको एक

अञ्चल।
कोसे१- *वि.* [कोसो+ए] कोसा भएको वा कोसा निस्कने; कोसाजस्तो (हे. कोसेबाली)।
कोसे२- *वि.* [कोस+ए] कोस भएको; कोसका परिमाणको। (चारकोसे झाडी, चारकोसे बाटो इ.)।
कोसे ढुङ्गो- *ना.* १. कोस कोसका फरकमा राखिने ढुङ्गो। २. सीमानिर्धारण गर्न योग्य घटना; उल्लेखनीय कुरा।
कोसे बाली- *ना.* [कोसे+बाली] मास, मस्याङ, सिमी, बोडी, भटमास, केराउ आदि जस्ता कोसा फल्ने बाली।
कोसेर उखु- *ना.* पहेँलो र मोटो डाँठ हुने एक जातको उखु; कोसियार।
कोसेली- *ना.* कसैलाई सम्झना र चिनुस्वरूप आफ्ना राजीले दिइने कुनै चिज वा वस्तु; सौगात; उपहार; नजराना।
कोसेली पेरुङ्गो- *ना.* पेरुङ्गामा हालेर ल्याइने चलनअनुसारको कोसेली; कोसेली र अरू सामग्री।
कोसो- *ना.* [सं. कोष] १. बोडी, केराउ, मास, मस्याङ, सिमी आदिका भित्र गेडा रहने खोल वा खोलसहितको फल। २. कोसाकै रूपमा फल्ने केरा, रामतोरियाँ आदिको फल।
कोहिनुर- *ना.* [फा. कोहेनूर] १. गोलकुण्डामा फेला परेको र केही समय मुगल सम्राट्का अधिकारमा रही पछि ब्रिटिस सम्राट्का श्रीपेचमा जडिन पुगेको विश्वको सर्वश्रेष्ठ हीरा; सर्वोत्तम कोटिको हीरा; कोहेनुर। २. अति तेजिलो प्रकाश; प्रकाशको पहाड।
कोही- सर्व.[सं. कः+हि] कसैलाई नतोकी वा अपरिचित व्यक्तिका नाममा प्रयोग हुने अनिश्चयबोधक शब्द; कुनै।
कोहेनुर- *ना.* [फा. कोहेनूर] हे. कोहिनुर।
कोहोलो- *ना.* [सं. कोलाहल] कोलाहल; कोकोहोलो।
कौ- *ना.* [नेवा.] फलामको काम गर्ने नेवारजातिको एक वर्ग।
कौँचा- *ना.* काँचको फूलदान वा गमला।
कौँटी- *ना.* [√ कोल्टो] उड्दै गएको चङ्गालाई लट्टाईको धागो झड्कारेर कोल्टो फर्काई तलतिर झार्ने काम।
कौच- *ना.* [अङ्. काउच] बिचमा लचकदार पाताहरू राखी नरिवलका जटा, रुवा आदि हालेर बाहिर कपडा, चट्टी आदिले मोहोरी बनाइएको गद्दीदार मेच; सोफा।
कौटकिक- *ना.* [सं.] चराचुरुङ्गी समात्ने वा मार्ने व्यक्ति; चराको सिकारी; शाकुनिक।
कौटिलीय- *वि.* [सं.] कौटिल्य विद्वान्ले तयार गरेको; कौटिल्यसम्बन्धी।
कौटिल्य- *ना.* [सं.] १. इसापूर्व तृतीय शताब्दीका मानिने अर्थशास्त्रका रचयिता तथा प्रसिद्ध कूटनीतिज्ञ आचार्य; चाणक्य। २. कुटिल हुनाको काम, भाव वा अवस्था; कुटिलता; टेढोपन। ३. छलकपट; बेइमानी।
कौटुम्बिक- *वि.* [सं.] १. कुटुम्ब वा नातागोता भएको; कुटुम्बसम्बन्धी; कुटुम्बी। *ना.* २. घरको मूली वा जेठोबाठो; थकाली; बाबु।
कौडिन्य- *ना.* [सं. कौण्डिन्य] पराशर र कौण्डिनीबाट जन्मिएका गोत्रप्रवर्तक एक ऋषि।
कौडिन्य गोत्र- *ना.* कौडिन्य ऋषिको कुल वा वंशको परिचयात्मक नाम; पराजुली, प्याकुरेल, अचार्ज, सापकोटा, सत्याल, बासकोटा, न्यौपाने, खड्का, बगालेथापा, मरासिनी र पनेरू थर हुनेहरूको गोत्र।
कौडी- *ना.* [कौडो+ई] १. सानो खालको कौडो। २. तल्लो तहको दाम; थोरै मूल्यको पैसो। (उदा.- साथमा एक कौडी छैन, कसरी महिना चलाउने?)।
कौडे- *वि.* [कौडो+ए] १. कौडा झुन्ड्याएर वा भिरेर हिँड्ने; कौडीवाल। २. आँखामा फुलो परेको; कौडाजस्तो आँखा भएको। *ना.* ३. दास; कमारो; नोकर।
कौडे कमारो- *ना.* उहिलेको चलनअनुसार कानमा कौडी झुन्ड्याई पालिने कमारो; खास कमारो।
कौडो१- *ना.* [सं. कपर्द] १. घुँगी जस्तै एक थरी पानीकिराको सिपी वा शङ्ख जातको एकापट्टि दाँतीदार मुख हुने अस्थिकोष वा हाडको ढकनी। २. अघिको किनबेचको साधन वा माध्यम। ३. सोह्रवटा कौडा मिलाई तिया, चौका, पन्जा र छक्का चार दाउ मानेर आफूले लिएको दाउ परे मार्ने, नपरे हार्ने बाजीमा खेलिने अवैध खेल।
कौडो२- *ना.* खुकुरीको काँजोनिर धारमा बनाइएको अर्धचन्द्राकार घेरो।
कौतुक- *ना.* [सं.] १. कुनै विलक्षण विषयप्रति जाग्ने विनोदपूर्ण उत्कण्ठा; कुतूहल। २. आश्चर्यजनक वस्तु; तमासा। ३. विवाहमा मङ्गलमन्त्र पढी विधिपूर्वक बनाइने कपडाको गाँठो; लगनगाँठो।
कौतुकागार/कौतुकालय- *ना.* [सं.] १. ऐतिहासिक वा सांस्कृतिक महत्त्वका दर्शनीय वस्तुहरूको सङ्ग्रहालय; म्युजियम; अजायबघर। २. बिहाका दिनमा दुलहीलाई सिँगारपटार गर्ने र कपडा पहिराउने कोठो। ३. कन्यादान गर्ने ठाउँ। ४. मनोरञ्जन गर्ने ठाउँ वा घर।
कौतुकी- *वि.* [सं.] १. कौतुक गर्ने; विनोदप्रिय; लहडी स्वभावको। २. वैवाहिक सम्बन्ध मिलाउने; लमीको काम गर्ने। ३. खेलतमासा देखाउने; चटके; जादुगर।
कौतूहल- *ना.* [सं.] हे. कुतूहल।
कौपीन- *ना.* [सं.] १. ठाडो सानो धोती; लँगौटी (प्रायः सन्न्यासी र ब्रह्मचारीले लाउने)। २. योगीसन्न्यासीहरूले काँधमा भिर्ने कपडा।
कौपीनधारी- *वि.* कौपीन धारण गर्ने वा लगाउने (व्यक्ति)।
कौबेरी- *ना.* [सं.] १. उत्तर दिशा। २. कुबेरको शक्ति।
कौमार- *ना.* [सं.] १. कुमार हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; कुमारमा रहने कुरा; कौमार्य। २. जन्मेदेखि सोह्र वर्ष नपुगेसम्मको अवस्था वा उमेर।
कौमार व्रत- *ना.* आजन्म अविवाहित रहेर ब्रह्मचर्यका नियमको पालन वा धारण गर्ने व्रत; जिन्दगीभर कुमारै रहने वा विवाह नगर्ने व्रत वा प्रतिज्ञा।
कौमार्य- *ना.* [सं.] १. बालकपन वा युवावस्था; कौमार। २. पुरुषको संसर्गमा नपरेकी केटीको स्त्रीत्व; कुमारीत्व।
कौमुदी- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमाको किरण; ज्योत्स्ना। २. कार्तिक शुक्लपक्षको पूर्णिमा। ३. पाणिनि व्याकरणका आधारमा निर्मित

संस्कृत भाषाका लघु, मध्य र सिद्धान्त नामका व्याकरणसम्बन्धी प्रसिद्ध ग्रन्थ।

कौमोदकी- *ना.* [सं.] विष्णुका चार हातमा रहने शङ्ख, चक्र, गदा, पद्ममध्ये गदा, विष्णुको गदा।

कौरव- *ना.* [सं.] १. कुरु नामका पौराणिक राजाको वंशमा जन्मेका सन्तति। २. कुरुवंशी राजा धृतराष्ट्रका छोरा (दुर्योधन आदि)।

कौरा- *ना.* एक लहर लोग्नेमान्छे र एक लहर स्वास्नीमान्छे उभिई डम्फु र खैंजडी बजाएको तालमा नाचगान गरिने एक प्राचीन नृत्य; कडुवा; करुवा।

कौरो- *ना.* [√ कोरो] किरियापुत्रीहरू बस्ने ठाउँ; हे. कोरो।

कौरो ढिकुरो- *ना.* १. मरेको दश दिनसम्म मृतकलाई पिण्डपानी दिन जलाशयनजिकै बनाइएको वेदी; ढिकुरो। २. कौरो र ढिकुरो गर्ने काम।

कौल$_1$- *ना.* [√ कउल] हे. कउल।

कौल$_2$- *ना.* [फा. कबल] घोडाका काठीको अघिल्लो भागमा दायाँबायाँ दुवैतिर पर्ने गरी अड्याइने ब्यागजस्तो वस्तु।

कौल$_3$- *ना.* [सं.] वाममार्गी समुदायको शाक्त मतमा विश्वास गर्ने व्यक्ति वा त्यस्तो सम्प्रदाय।

कौल करार- *ना.* [कबुल+करार] कुनै विषयमा कबुल गरिने वा पुऱ्याइने करार; सर्तनामा।

कौलटेय- *ना.* [सं.] व्यावसायिक रूपमा वेश्यावृत्ति गर्ने नारीको छोरो; वेश्यापुत्र; कुलटाको सन्तान।

कौलतड- *ना.* [फा. कबल तड्ग] घोडाको काठीमा कौल कस्ने छालाको पेटी।

कौलास्नु- स. क्रि.[कौलासो+नु] १. कसैलाई टाढाबाट चिच्च्याएर बोलाउनु; हकार्नु; गुहार्नु। *अ.क्रि.* २. आत्तिएर कराउनु; चिच्च्याउनु।

कौलासाइ- *ना.* कौलास्ने काम वा प्रक्रिया।

कौलासिनु- *क.क्रि.* कौलास्ने काम गरिनु।

कौलासो- *ना.* [?] आपद्को समयमा गुहार माग्दा वा टाढैबाट कसैलाई पुकार्दा ठुलो स्वरले कराउने काम; ठुलो स्वरको हकाराइ, बोलाइ वा चिच्च्याहट।

कौली- *ना.* उज्यालो राम्रो नहुँदैको समय; सबेर; बिहान; सखारै।

कौलो- *ना.* खेतको सानो गरो; गोरु नलाग्ने फगटो।

कौवा- *ना.* [सं. काक] १. समाचार कहन्छ भन्ने लोकधारणा भएको एक चरो; काग।

कौवा ठोरी- *ना.* कागका चुच्चाजस्तो सेता र निला रङका फूल फुल्ने एक जातको बनैयाँ लहरो।

कौवा फल- *ना.* भुइँझारमा हुने र काफलका जस्ता दाना लाग्ने फल; भुइँकाफल।

कौवाली- *ना.* [अ. कवाल = एक किसिमको बाँसुरी] १. मुसलमानहरूमा धेरै मानिस मिलेर गाइने एक प्रकारको धार्मिक गीत। २. त्यस्ता गीतका धुन वा ती धुनमा गाइने गीत। ३. उपर्युक्त प्रकारका गीत गाउनेको पेसा।

कौवे- *ना.* खोलामा पाइने एक जातको माछो।

कौशल- *ना.* [सं.] कुनै पनि विषय वा काममा हुने योग्यता वा युक्तिपूर्वकको शिल्पदक्षता; कुशल वा सिपालु हुनाको भाव वा स्थिति; सिप; चातुर्य; प्रवीणता; कुशलता।

कौशिक- *ना.* [सं.] १. कुशिक ऋषिको वंशपरम्परा वा गोत्र। २. विश्वामित्र। ३. इन्द्र; देवराज। ४. लाटोकोसेरो।

कौशिक गोत्र- *ना.* कौशिक ऋषिको कुल वा वंशको परिचयात्मक नाम; कुशिक वंशबाट प्रवर्तित रेग्मी, विणारी, रिमाल, ढुङ्गाना, तिवारी, लुइँटेल, पुडासैनी, रघुवंशी, भँडारी, खप्तरी विष्ट, खप्तरी बुढाथोकी, खप्तरी खड्का, रायमाझी, खप्तरी बस्नेत र बानियाँहरूको गोत्र।

कौशिकी- *ना.* [सं.] कोशी नदी; सप्तकोसी।

कौशेय- *वि.* [सं.] १. रेसमको धागोबाट बनेको; रेसमी। *ना.* २. रेसम नामको किराबाट बनेको एक प्रकारको तन्तु; रेसम।

कौस$_1$- *वि.* [सं. कोश] रेसमको धागोबाट बनेको; रेसमी।

कौस$_2$- *वि.* [सं. कुश] कुशबाट निर्मित; कुशसम्बन्धी; कुशको।

कौसल- *ना.* [अङ्. काउन्सिल] १. नेपालमा राणाकालताका कुनै जल्दोबल्दो विषयमा विशेष विचार पुऱ्याई निर्णयमा पुग्न खडा गरिएको सभा वा शासकलाई शासनसम्बन्धी सरसल्लाह पुऱ्याउने त्यस्तो अड्डा। २. कानुनविद्हरूको सभा; कानुन तथा न्यायसम्बन्धी काम गर्ने अड्डा।

कौसल्या- *ना.* [सं.] दक्षिण कोसलकी राजकुमारी तथा उत्तर कोसलका राजा दशरथकी जेठी रानी; रामचन्द्रकी आमा।

कौसी$_1$- *ना.* [नेवा. कः सि] घरका तलाहरूमा खास गरी बुइँगल तलामा घाम ताप्न वा गर्मी छल्न छाना नहाली बनाइएको खुला ठाउँ; अटाली वा बुर्जाविशेष।

कौसी$_2$- *ना.* [सं. कोश?] सरकारी आम्दानीखर्चको फाँटवारी हिसाबसमेत राख्ने नेपालको पुरानो सरकारिया ढुकुटी।

कौसी तोसाखाना- *ना.* एकतन्त्री जहानियाँ शासनकालसम्म कायम रहेको र विभिन्न प्रकारका व्यावसायिक ब्याङ्कहरू चल्तीमा आउनुभन्दा पहिले नै नेपालको चल धनसम्पत्ति राख्ने जिल्ला जिल्लाको र सदरको ढुकुटी अड्डा।

कौस्तुभ- *ना.* [सं.] समुद्रमन्थनमा निस्केको, विष्णुको वक्षस्थलमा लाइने एक प्रसिद्ध मणि वा रत्न।

क्या- निपा. उदेक, खुसी; झर्को, सम्भावना, शङ्का आदि जनाउने वा कुनै कुरामा जोड दिन प्रयुक्त हुने अव्यय; के; कस्तो; कत्तिको; खुप। (उदा.- बिनसित्ति पनि क्या झमेला आइलाग्यो बा! आज फुटबल हेर्दा क्या मजा भयो! मैले अस्ति नै भनेको कुरो क्या, बिर्स्यौ कि कसो?)।

क्याँक्नु- स. क्रि.[क्याँक्+नु] अर्द्धचन्द्राकार हत्केलाले पछाडिपट्टि घाँटी समातेर अँचेट्नु; घोक्रो समाउनु; उँधो मुन्टो पारी पिठ्युँबाट ड्याक्नु।

क्याँकक्याँक- *ना.* [अ. मू. क्याँक्+अ (द्वि.)] हाँस, मुजुर, सुगा आदि चरा कराउँदा निस्कने शब्द वा बोली।

क्याँकिनु- *क.क्रि.*[क्याँक्+इ+नु] क्याँक्ने काम गरिनु।

क्याँकी- *ना.* [क्याँक+ई] १. मानिस वा पशुको गलो; घोक्रो; घाँटी।

२. एक जातको चरो। *वि.* ३. निम्नस्तरीय; सामान्य सुझबुझ पनि नभएको।

क्याँट- *ना.* [√ काँट] १. कागजी मुद्रा वा नोटको बिटो; गड्डागड्डा पारिएको कागजी मुद्रा। २. मोटो रकम; पुँजी; जेथा।

क्याँटवाल- *वि.* धनी; पैसावाल।

क्याउँक्याउँ- *ना.* [अ. मू. क्याँउँ+(द्वि.)] १. नचाहिँदो वा नहुने कुरामा पनि झर्कोलाग्दो गरी कराउने काम; कचकच। २. सामान्य कुरामा पनि हल्ला हुने गरी भएको खलबल; ख्याउँख्याउँ।

क्याकक्याक- *क्रि.वि.* [क्याक्+अ (द्वि.)] घाँटी अँठ्याउँदा सास रोकिएर एकनासले शब्द निस्कने किसिमले।

क्याकक्याकी/क्याकक्याकती- *क्रि.वि.* त्यसरी नै सास रोकिएर छिटो छिटो शब्द निस्कने किसिमसँग।

क्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्याक्+क] घाँटी अँठ्याउँदा सास रोकिनाले शब्द निस्कने किसिमले; किक्क; किक्लिक्क।

क्याचक्याच- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्याच्+अ (द्वि.)] लगातार थिचिरहने किसिमले।

क्याचक्याची/क्याचक्याच्ती- *क्रि.वि.* त्यसरी नै अझ छिटो थिच्ने किसिमसित।

क्याचुक- *ना.* १. ढुङ्गेन जग्गाको ढिस्कोमा उम्रने सिउँडीको एक जात। २. शारीरिक अवयव ठिक ठिक नभएको व्यक्ति।

क्याच्च- *क्रि.वि.* [क्याच्+च] कसैलाई थेप्चो पारेर थिच्ने चाल वा किसिमले।

क्याजुयल- *वि.* [अङ्.] पहिले थाहा नपाएको तर अपर्झट परिआउने; आकस्मिक; खण्डे।

क्याजुयल कनेक्सन- *ना.* आकस्मिक वा अस्थायी रूपमा जडिने टेलिफोनको जडान।

क्याजुयल बिदा- *ना.* आकस्मिक बिदा; भइपरिआउने बिदा। सङ्क्षे.- क्या. बि.)।

क्यान- *क्रि.वि.* [सं. किम्] के कारणका लागि; किन (उदा.- क्या भन्छन् ति कि राम ईश्वर भया शोक् क्यान तिन्ले गऱ्या। - भानुभक्तको रामायण)।

क्यानरी- *ना.* [अङ्.] प्रायः पहेँलो रङको, मिठो बोली बोल्ने, भँगेराजत्रो सानो एक जातको चरो।

क्यान्सर- *ना.* [अङ्.] हाड, मासु, रगत आदिमा असर गरेर बिस्तारै बढ्दै जाने वा शरीरबाहिरको मासुमा खटिराको रूपमा निस्की काउलीको फूल जस्तै बढेर अन्तमा मृत्युसम्म गराउन सक्ने भयङ्कर रोग।

क्याप्टेन- *ना.* [अङ्.] हे. कप्तान।

क्याप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्याप्+प] हात, सनासो आदिले समाउने वा दाँतले एकैपल्ट टोक्ने किसिमले; ट्याप्प।

क्याबात- *वि.* बो.[क्या+बात] कुनै राम्रो काम वा बहादुरीका निम्ति पिठ्युँमा धाप मारेर र त्यसै पनि प्रोत्साहन दिँदा प्रयोग गरिने शब्द; स्याबास। (उदा.- क्याबात, वीरहरूले देशका निम्ति खुप लडेछन्!)।

क्याबिन- *ना.* [अङ्.] १. अस्पतालमा रोगीलाई राख्न व्यवस्था गरिएको छुट्टै विशेष कोठो। २. व्यक्तिगत कोठो। ३. जहाजमा बस्नसुत्न हुने सानो कोठो।

क्याबिनेट- *ना.* [अङ्.] १. प्रमुख मन्त्रीहरू बसेर आवश्यक र महत्त्वपूर्ण विषयमा निर्णय लिने बैठक; मन्त्रीहरूको सभा। २. मन्त्रिमण्डल; मन्त्रिपरिषद्।

क्यामकल- *ना.* [अङ्.] औँठी, फुली, ढुङ्ग्री आदिमा जडिने टल्कने पत्थरविशेष।

क्यामरा- *ना.* [अङ्.] कुनै व्यक्ति, दृश्य वा स्थलको दुरुस्त चित्र आउने गरी फोटो खिच्ने यन्त्र; छायाङ्कन गर्ने वा तस्बिर खिच्ने वैज्ञानिक उपकरण।

क्यामुनु- *ना.* तीन अङ्गुलजति फराक र एक कुरेतबराबर लामा चिल्ला पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने र बोक्रा नसको काममा लिइने एक प्रकारको रुख।

क्याम्प- *ना.* [अङ्.] १. कम्पाउन्ड; हाता; गिर्दा; क्याम्पा। २. सिपाहीहरू गएर बसोबास गर्ने ठाउँ; शिविर।

क्याम्प खाट- *ना.* क्याम्पमा रोगीलाई अस्पताल पुऱ्याउने खाट।

क्याम्प फायर- *ना.* सिपाहीहरूले विशेष उत्सवमा वा तालिम लिँदा बन्दुक आदि पड्काउने काम।

क्याम्पस- *ना.* [अङ्.] प्रमाणपत्र वा आई. ए. तह र सोभन्दा माथिको उच्च शिक्षा प्रदान गर्ने शैक्षिक संस्था; विद्यापीठ; पहिलेको कलेज वा महाविद्यालय।

क्याम्पस प्रमुख- *ना.* क्याम्पसको प्रशासनिक तथा प्राज्ञिक कार्यसञ्चालन गर्ने प्रमुख व्यक्ति।

क्याम्पा- *ना.* [√ क्याम्प] चारैतिर पर्खाल वा बारले घेरिएको घरजग्गा वा कार्यालय; गिर्दा; हाता; क्याम्प।

क्यार- निपा. वाक्यको पछाडि लागेर संशय बुझाउने अव्यय, क्यारे। (उदा.- भाइहरू घर आएका छैनन् क्यार!)

क्यारम बोर्ड- *ना.* [अङ्.] दुई रङका ससाना गोटी स्टाइगरले हुत्त्याएर निर्धारित छिद्रमा पसाली घरकोठामा खेलिने खेलमा प्रयुक्त तख्ता वा बोर्ड।

क्यारी- *ना.* [सं. केदार] १. ससाना बोटबिरुवा लगाउन लाम्चो ड्याङ वा खाल्डो पारी बनाइएको खलो। २. बगैँचाका बाटाका दुवैतिर फूलको बिरुवा वा घारी लगाइएको त्यस्तो लाम्चो ठाउँ।

क्यारे- निपा. शङ्का, संशय आदि बुझाउन वाक्यको पछाडि प्रयुक्त हुने अव्यय। (उदा.- तपाईंले भन्नुभएको कुरो होइन क्यारे!)

क्याल्कुलेटर- *ना.* [अङ्.] जोड-घटाउ, भाग-गुणन र वर्गमूल, प्रतिशत आदिको हिसाब तुरुन्त निकाल्न सक्ने वैज्ञानिक उपकरण; गणक।

क्यालेन्डर- *ना.* [अङ्.] वर्षभरिका महिना, गते, वार, छुट्टीका दिन तथा चाडपर्व आदि अङ्कित गरिएको, भित्तामा झुन्ड्याइने छोटकरी पात्रो; भित्तेपात्रो।

क्युरिओ/क्युरियो- *ना.* [अङ्. क्युरिओ] १. कुनै देशको निजत्व झल्काउने मूर्ति, मुद्रा, कपडा वा यस्तै सांस्कृतिक महत्त्वका वस्तु बिक्री गरिने पसल। २. त्यस्ता सांस्कृतिक महत्त्वका वस्तु राखिने ठाउँ।

क्रकुच्छन्द- *ना.* [सं.] भद्र नामक कल्पका पाँच बुद्धमध्ये श्लेष्मान्तक

वनमा तपस्या गर्ने भनी प्रसिद्ध एक प्राचीन मानव बुद्ध।

क्रतु- *ना.* [सं.] कुनै पर्व वा अन्य दिनमा गरिने धार्मिक कार्य; हवन; यज्ञ।

क्रन्दन- *ना.* [सं.] १. दुःखपूर्ण चिच्च्याहट; विलाप; रुवाइ। २. युद्धका निम्ति गरिएको आह्वान; हाँक।

क्रम- *ना.* [सं.] १. बिचमा नरोकिई चल्दै आउने प्रक्रिया; सिलसिला; मेलो। २. रुल; नियम। ३. पाइलो चलाइ; कदम; फड्को।

क्रमबद्ध- *वि.* सिलसिला मिलाइएको।

क्रमबद्धता- *ना.* क्रम मिलेको अवस्था वा पन।

क्रमविहीन- *वि.* क्रम नभएको।

क्रमशः- अव्य. १. पालैपालो गरेर; क्रमैसित; रोलैसँग। २. बिस्तारै बिस्तारै; अलि अलि गरेर।

क्रमसङ्ख्या- *ना.* नाम, विषय आदिको क्रम देखाउन एकपछि अर्को पालैसित राखिएको अङ्क वा सङ्ख्या; सिलसिलेवार नम्बर।

क्रमागत- *वि.* १. क्रमैसित वा पालैपालो गरी आएको; क्रममा आएको। २. पितापुर्खाका पालादेखि चलिआएको; परम्परागत।

क्रमाङ्क- *ना.* १. क्रमसङ्ख्या; सिलसिलेवार नम्बर। २. परीक्षार्थीहरूको रजिस्टरमा दर्ता भएको नम्बर; रोल नम्बर।

क्रमाङ्कन- *ना.* १. कुनै विषयलाई क्रम वा सिलसिलाअनुसार सङ्ख्यामा बाँध्ने काम। २. कार्यालय आदिको रजिस्टरमा अकारादि क्रम मिलाई वा नमिलाई कुनै विषय वा कुरो सङ्ख्या दिएर लेख्ने काम।

क्रमानुसार- अव्य. क्रममुताबिक; रोलबमोजिम; क्रमशः।

क्रमिक- *वि.* १. क्रमैसँग वा पालैसित आएको; क्रमागत। २. सिलसिला मिलेको; क्रम भएको। ३. बिस्तार बिस्तार; अलि अलि।

क्रय- *ना.* [सं.] नगद व्यवहार गरी कुनै मालसामान लिएर आफ्नो अधिकारमा पार्ने काम; किन्ने काम; खरिद।

क्रयविक्रय- *ना.* १. खरिदबिक्री; किनबेच। २. हानिनोक्सानी; मर्का।

क्रयशक्ति- *ना.* १. अत्यावश्यक उपभोग्य पदार्थ किन्ने क्षमता वा सामर्थ्य। २. अर्थशास्त्रमा जनताको आर्थिक स्तरको मापन गर्दा प्रयोग हुने शब्द।

क्राइस्ट- *ना.* [अङ्.] इसाई धर्मका प्रवर्तक एक प्रसिद्ध महात्मा; इसा।

क्राउन- *ना.* [अङ्.] बिस इन्च लामो र पन्ध्र इन्च चौडा भएको कागतको नापो।

क्रान्त- *वि.* [सं.] १. आफ्नो सीमा वा मर्यादा पार गरेको; नाघेको वा गइसकेको। २. आक्रमण गरिएको; थिचिएको।

क्रान्तदर्शी- *वि.* १. विलक्षण बुद्धि भएको; सर्वज्ञ। २. युगानुकूल व्यवहार गर्ने; परिवर्तनका गतिमा कुशल।

क्रान्ति- *ना.* [सं.] १. कुनै शासन, सत्ता, स्थिति आदिको परिवर्तनका निम्ति हुने जनशक्तिको प्रयास वा क्रियाकलाप; विद्रोह। २. त्यसरी भएको ठुलो परिवर्तन वा उल्टापाल्टी; हेरफेर; अदलाबदली। ३. अगाडि लम्कने वा विजय पाउने क्रिया, गति वा चाल।

क्रान्तिकारिता- *ना.* क्रान्तिको भाव वा क्रिया; परिवर्तन ल्याइने कामकुराको गतिमयता।

क्रान्तिकारी- *वि.* प्रचलित शासनव्यवस्था, परम्परा, सामाजिक स्थिति आदिमा परिवर्तन ल्याउन चाहने; त्यस प्रकार फेरबदल गर्ने; विद्रोही।

क्रान्तिमण्डल- *ना.* पृथ्वीबाट देखिने सूर्यको गतिपथ; क्रान्तिवृत्त।

क्रान्तिवाद- *ना.* भइरहेको स्थितिमा क्रान्ति वा आमूल परिवर्तन गर्ने राजनीतिक सिद्धान्त।

क्रान्तिवादी- *वि.* क्रान्ति वा आमूल परिवर्तनको सिद्धान्तलाई मान्ने वा त्यसको अनुयायी।

क्रान्तिवृत्त- *ना.* क्रान्तिमण्डल।

क्रिकेट- *ना.* [अङ्.] दाबिलाका छाँटको लट्ठीले सानो बललाई हानेर रन बनाउन प्रतिस्पर्धा गरिने एक खेल।

क्रिम- *ना.* [अङ्.] १. अनुहारको छाला मुलायम पार्ने वा मुख सिँगार्न प्रयोग गरिने केही जमेको लेदो शृङ्गारसामान। २. दुध वा दहीबाट झिकिने तागतिलो सारभूत वस्तु; मखन; नौनी।

क्रिया- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि काम भइरहनाको अवस्था वा भाव। २. तनमन र वचनले गरिने वा नित्य हुने कुनै पनि कार्य वा कर्म (दैनिक क्रिया, प्रातः क्रिया इ.)। ३. कुनै पनि काम गर्ने चेष्टा, ढङ्ग वा विधि (लेखनक्रिया, शोधनक्रिया इ.); प्रयत्न। ४. कुनै पनि क्षेत्रका रूप अथवा तीसित सम्बन्धित नियमअनुसार हुने काम (व्यावहारिक क्रिया, शल्यक्रिया इ.)। ५. व्याकरणमा कार्यव्यापार जनाउने वा कुनै कार्य, घटना आदि हुनु-गरिनुको वाचक शब्द। ६. मृतकको अन्त्येष्टि कर्म; किरिया।

क्रियाकर्म- *ना.* मृतकको अन्त्येष्टि कर्म; काज-किरिया।

क्रियाकलाप- *ना.* कुनै क्षेत्र वा समयमा हुने कामको गतिविधि।

क्रियाखर्च- *ना.* काजकिरियामा लागेको खर्च; काज-किरियाका लागि सरकारी तह वा अन्यत्र कतैबाट दिइने त्यस्तो खर्च।

क्रियाचतुर- *ना.* १. शृङ्गार रसको आलम्बन बनेको, अनेक कौशल वा छलछामबाटै काम पट्याउने नायक। *वि.* २. काममा सिपालु; कार्यदक्ष।

क्रियात्मक- *वि.* [सं.] १. कोरा सिद्धान्तलाई कार्यरूपमा वा व्यवहारमा परिणत गरिएको; कार्यरूपमा उपयुक्त हुने; व्यावहारिक। २. क्रिया वा कार्यका रूपमा आएको वा गरिएको।

क्रियात्मकता- *ना.* क्रियात्मक हुनाको भाव वा स्थिति।

क्रियान्वयन- *ना.* [सं.] कुनै सिद्धान्त वा नियमलाई व्यवहारमा ल्याउने वा प्रयोग गर्ने काम।

क्रियान्वयी- *वि.* [सं.] १. क्रियामा अन्वित हुने वा क्रियासित विशेष सम्बद्ध (उता, छिटो, गरेर, पढी, खेल्न इ.)। *ना.* २. क्रियायोगीका दुई भेद (क्रियाविशेषण र क्रियान्वयी) मानिएका मध्ये एक।

क्रियापद- *ना.* [सं.] क्रियाको वाचक वा कार्यव्यापारका रूपमा प्रयुक्त हुने र वाक्यमा केन्द्रीय बिन्दुका रूपमा रहने क्रियारूपायित पद वा शब्द; खास गरी वाक्य पूरा गर्ने समापिका क्रिया (जान्छु, जान्छौं, बस्छ, बस्छन्, हेऱ्यो, हेरे, लेख्ला, लेखेछ इ.)।

क्रियापुत्री- *ना.* [सं.] मृतकका नाउँमा तेह्रौं दिनसम्म गर्नुपर्ने पिण्डपानी आदि और्ध्वदैहिक कार्य गर्ने व्यक्ति; किरिया बस्ने छोरो, छोरोसरह मानिएको वंशज वा अन्य कुनै व्यक्ति।

क्रियाबिदा- *ना.* [क्रिया+बिदा] मृतकको काजकिरिया आफैं गर्नुपर्ने कर्मचारीले सम्बन्धित संस्था वा कार्यालयबाट पन्ध्र दिनसम्म पाउने बिदा।

क्रियायोगी- *ना.* [सं.] समापक वा असमापक क्रियासँग साक्षात् सम्बन्ध राख्ने शब्द (क्रियाविशेषण र क्रियान्वयी)।

क्रियारत- *ना.* [सं.] कुनै पनि काममा लागेको; कार्यसंलग्न; उद्यमी।

क्रियाविशेषण- *ना.* [सं.] क्रियाको विशेषता र गुण बुझाउने र त्यसका प्रकार, रूप, स्थान आदिको बोध गराउने अव्यय शब्द (मिरमिर, रनक्क, सलसल, राम्ररी इ.)।

क्रियाशील- वि. [सं.] चालु अवस्थामा रहेको; सक्रिय; गतिशील; हिँडडुल गर्ने; चल्ने; चलायमान।

क्रिस्तान- *वि.* [अङ्. ख्रिस्चियन] इसा वा इसाई धर्मको अनुयायी; इसाई।

क्रीडन- *ना.* [सं.] क्रीडा गर्ने वा खेल्ने काम; खेलबाड।

क्रीडनक- *ना.* १. खेलबाडका सामान; खेलौना। २. खेल-तमासा।

क्रीडा- *ना.* [सं.] १. मन बहलाउन वा समय काट्नका निम्ति गरिने कुनै पनि मनोरञ्जक कामकुरा; खेल; खेलबाड; आमोदप्रमोद; मनबहलाउ। २. सम्भोग; स्त्रीपुरुषका बिच परस्परको शारीरिक सम्बन्धले आनन्द लिइने कार्य; मैथुन।

क्रीडाकानन- *ना.* मनोविनोद, खेलबाड आदि गर्ने ठाउँ वा बगैँचा; प्रमोदवन; आनन्दवन।

क्रीडागृह- *ना.* प्रेमीप्रेमिकाले आमोदप्रमोद गर्ने भवन; रतिक्रीडा गर्ने घर वा कोठो; खेलबाड गर्ने घर।

क्रीडास्थान- *ना.* घरबाहिर वा घरभित्र खेलिने खेलका निम्ति बनाइएको ठाउँ; रङ्गशाला; रङ्गभूमि।

क्रीत- *वि.* [सं.] नगद दिएर कुनै वस्तु आफ्नो अधिकारमा ल्याइएको; किनिएको; खरिद गरिएको।

क्रीतक- *ना.* १. किनिएको नोकर; कमारो। २. किनेको छोरो; क्रीतपुत्र।

क्रुद्ध- *वि.* [सं.] कसैप्रतिको मानसिक आवेगमा उत्रेको; क्रोध भएको वा क्रोध गर्ने; झ्वाँक्किएको; रिसाएको।

क्रूर- *वि.* [सं.] १. अरूलाई सताउने, पिरमर्का पार्ने वा निर्मम कार्य गर्ने, निष्ठुर; निर्दयी; दुष्ट। २. झोक्किने प्रवृत्ति भएको; रिसाहा।

क्रूरकर्मा- *वि.* क्रूर स्वभाव भएको; जघन्य काम गर्ने; निष्ठुर।

क्रूरग्रह- *वि.* ज्योतिषशास्त्रअनुसार पापग्रह (सूर्य, मङ्गल, शनि, राहु, केतु यी पाँच ग्रह र पापग्रहका साथै एउटै राशिमा बसेको बुध पनि)।

क्रूरता- *ना.* क्रूर प्रकृति तथा नीच वृत्ति हुनाको भाव वा अवस्था; दुष्टता।

क्रूरदृक्- *वि.* १. खराब दृष्टि भएको। *ना.* २. शनि वा मङ्गल ग्रह।

क्रेटर- *ना.* [अङ्.] पग्लेको चट्टान, आगो, खरानी, ग्याँस आदि निस्कने ज्वालामुखीको मुख।

क्रेता- *वि.* [सं.] किनमेल गर्ने; खरिद गर्ने, किन्ने; गाहकी।

क्रेन- *ना.* [अङ्.] गह्रौं र ठुलठुला फलामे दलिन, लट्ठा, पाइप आदिलाई एक ठाउँबाट उठाएर वा च्यापेर जडिने ठाउँमा राख्ने भीमकाय यान्त्रिक साधन।

क्रोड- *ना.* [सं.] १. आलिङ्गन गर्ने मुद्राका दुई हातका माझको भाग; भुजान्तर। २. वक्षस्थल; छाती, कोख।

क्रोडपत्र- *ना.* पत्र- पत्रिकाका बिचमा घुसाइने समसामयिक महत्त्वका विषय छापिएका अलग पाना; थपुवा अंश; अतिरिक्त पाठ्यसामग्री।

क्रोध- *ना.* [सं.] १. कुनै अनुचित र हानिकारक वा मन नपर्ने काम भएको देखेर मनमा उब्जने उग्र तथा तीक्ष्ण आवेग; रिस; रोष। २. ज्योतिषशास्त्रका साठी संवत्सरमध्ये उनान्साठियौँ एक संवत्सर। ३. साहित्यमा रौद्र रसको स्थायी भाव।

क्रोधागार- *ना.* रिसाएका बेलामा गुत्य परेर बस्ने घर; कोपभवन।

क्रोधी- *वि.* १. क्रोध भएको वा क्रोध गर्ने; क्रुद्ध; रिसाहा। २. सानातिना कुराहरूमा पनि छिटै रिसाउने; झोकी; झडङ्ग्याहा।

क्रोनर- *ना.* [?] स्विडेन, नर्वे, डेनमार्क आदि देशका मुद्राको नाम।

क्रोनोमिटर- *ना.* [अङ्.] बेलायतको ग्रिनविच भन्ने ठाउँमा राखिएको समय सूचित गर्ने घडीजस्तो प्रसिद्ध यन्त्र।

क्रोमोओँ- *ना.* [अङ्.] प्रागैतिहासिक क्रोमेओँ मानवले प्रयोग गरेको उपकरण।

क्रोमोओँ मानव- *ना.* फ्रान्सको क्रोमेओँ नामक स्थानमा पाइएको मानव; ओरनेक मानवको उपजाति।

क्रोश- *ना.* [सं.] १. कराउने काम; चीत्कार; रोदन। २. सय धनु वा पैँतिस सय बिस गजको दुरी; कोस। ३. सहस्रदण्ड बराबर वा धनुषको हजार गुना बराबरको नापो।

क्रौञ्च- *ना.* [सं.] १. कन्याङकुरुङ चरा। २. हिमालयको टाकुरो।

क्रौञ्च रन्ध्र- *ना.* हिमाली गुफा।

क्याङ- *ना.* [अङ्.] साइकल, मोटर साइकल आदि वाहनको जन्जिर अड्किने दाँतीदार चक्का।

क्लब- *ना.* [अङ्.] १. आमोदप्रमोद वा मनोरञ्जनका निम्ति प्रायः समान स्तरका मानिसको जमघट हुने स्थान; त्यस्तै अभिप्रायका निम्ति खोलिएको सार्वजनिक संस्था। २. होटेल वा क्रीडागृहमा मन बहलाउन जम्मा हुने मानिसको जमात। ३. एक किसिमको रोदीघर।

क्लर्क- *ना.* [अङ्.] कार्यालय वा संस्थाहरूमा काम गर्ने निम्नवैतनिक कर्मचारी; हे. कारिन्दा।

क्लान्त- *वि.* [सं.] १. थाकेको; थकित; श्रान्त। २. ओइलाएको; मुखमुद्रा क्षीण भएको।

क्लान्ति- *ना.* क्लान्त हुनाको अवस्था वा भाव; थकावट; थकाइ।

क्लास- *ना.* [अङ्.] १. कक्षा। २. श्रेणी; दर्जा; वर्ग।

क्लासिकल- *वि.* १. साहित्यमा कलापक्षलाई विशेष जोड दिने; शास्त्रीय। २. उच्च कोटिका साहित्यको।

क्लिनर- *ना.* [अङ्.] १. सरसफाइ गर्ने व्यक्ति। २. बस, ट्रक आदिमा काम गर्ने साधारण कामदार; हे. खलासी।

क्लिनिक- *ना.* [अङ्.] उपचारकक्ष।

क्लिप- *ना.* [अङ्.] हे. किलिप।

क्लिष्ट- *वि.* [सं.] १. हम्मेसी नबुझिने वा अर्थ्याउन गाह्रो पर्ने; दुरूह; कठिन (क्लिष्ट शब्द, क्लिष्ट वाक्य, क्लिष्ट शैली इ.)।

२. पार लाउन गाह्रो पर्ने; मुस्किल; अप्ठ्यारो। ३. कष्ट पुऱ्याउने खालको; कष्ट हुने; क्लेशयुक्त।

क्लिष्टता- *ना.* क्लिष्ट हुनाको भाव वा अवस्था; दुरूहता।

क्लिष्टत्व- *ना.* क्लिष्टता; लहरे साङ्ली परी अर्थ वा भाव राम्ररी नखुल्ने काव्यरचनाको दोष।

क्लीब- *वि.* [सं.] १. सन्तान जन्माउन सक्ने प्रजननशक्ति क्षीण भएको (व्यक्ति); नपुंसक; हिजडा। २. आँट नभएको; हुतीहारा; नामर्द।

क्लीबता/त्व- *ना.* प्रजननशक्ति नहुने भाव; पुंसत्वहीनता; नपुंसकपन।

क्लेद- *ना.* [सं.] १. पानी वा यस्तै तरल पदार्थले भिजाउने काम; चिसोपना; आर्द्रता। २. पसिना।

क्लेश- *ना.* [सं.] १. कुनै आघात परेर वा चिन्ताका कारणले मानिस व्याकुल तथा सन्तप्त रहने कष्टपूर्ण मानसिक स्थिति; आन्तरिक दुःख, पीडा वा वेदना। २. घरव्यवहारमा आपसमा हुने कलह वा मनोमालिन्य।

क्लोम- *ना.* [सं.] कलेजो; फोक्सो।

क्लोम चित्र- *ना.* विद्युतीय विकिरणद्वारा लिइएको फोक्सोको चित्र।

क्लोम ध्वनि- *ना.* छातीबाट सुन्न सकिने फोक्सोको आवाज; सास फेर्दा आउने शब्द।

क्वण- *ना.* [सं.] वीणा, सितार आदि वाद्ययन्त्रबाट निस्कने श्रुतिमधुर शब्द; झन्कार।

क्वथन- *ना.* [सं.] तरल वस्तु उमाल्ने वा भकभकी पार्ने काम।

क्वथनाङ्क- *ना.* तापमानमा पानी उमाल्न सक्ने १०० डिग्रीको माप; क्वथनको निश्चित बिन्दु।

क्वाँक- *वि.* [अ. मू. क्वाँक्+अ] भनेको कुरा राम्ररी नबुझ्ने; लट्ठक; बुद्धू। (उदा.- जति भने पनि हरि सम्झँदै सम्झँदैन, कस्तो क्वाँक रहेछ)।

क्वाँक्वाँ- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्वाँ (द्वि.)] १. मानसिक वेदना खप्न नसकेर वा कसैको भनाइ खाएर चर्को स्वरले रुने किसिम। *ना.* २. डाँको छाडेर रोएको आवाज।

क्वाँटी- *ना.* [नेवा. क्वा] केराउ, चना, मुगी, मास, सिमी, भटमास आदि दालजातका गेडागुडी छ्यासमिस पारी पानीमा भिजाएर टुसा निक्लिएपछि पकाएको रस र तिनै गेडागुडी वा बिरौंला।

क्वाइँक्वाइँ- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्वाइँ (द्वि.)] १. कुटाइ वा किचाइमा परेर कुकुर रुने, कराउने किसिम। २. दुख्ने गरी जगल्टा भुत्ल्याउने चाल।

क्वाटर- *ना.* [अङ्. क्वार्टर] १. चतुर्थांश; चौथाइ। २. छपाइका निम्ति अक्षर मिलाउँदा कम्पोज भएका पृष्ठको खाली ठाउँमा भरिने सिसाका ससाना ढिका वा टुक्रा; क्वाड।

क्वाड- *ना.* [अङ्.] हे. क्वाटर।

क्वाथ- *ना.* [सं.] १. काष्ठादि औषधी पानीमा धेरैबेर पकाएर झिकिएको बाक्लो रस; काँढा। २. सुरुवा।

क्वापक्वाप- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्वाप्+अ (द्वि.)] डल्लो खानेकुरो धमाधम मुखमा हाल्ने किसिमले।

क्वापक्वापी/क्वापक्वाप्ती- *क्रि.वि.* डल्लो खानेकुरो छिटो छिटो मुखमा हाल्ने किसिमसँग।

क्वाप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्वाप्+प] डल्लो खानेकुरो एकै बाजि मुखमा हाल्ने किसिमले।

क्वारक्वार- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्वार्+अ (द्वि.)] एकटकले हेर्ने, चाँचाँडो कोर्ने वा साह्रो खानेकुरा चपाउँदा आवाज आउने गरी।

क्वारक्वारी/क्वारक्वार्ती- *क्रि.वि.* तिनै काम अझ छिटो गर्ने किसिमले।

क्वार्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्वार्+र] १. धर्को तानेर कोर्ने वा कुनै तिखो वस्तुद्वारा आफैं कोरिने किसिमले। २. किराफट्याङ्ग्रा आदि कराउँदा आवाज आउने किसिमसँग।

क्वालक्वाल- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्वाल्+अ (द्वि.)] लगातार पेट कराउने वा पानी बग्ने किसिमले।

क्वालक्वाली/क्वालक्वाल्ती- *क्रि.वि.* एकनासले पेट कराउने वा पानी बग्ने गरी।

क्वाल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. क्वाल्+ल] एकै बाजि ठुलो स्वरले पेट कराउने वा पानी बग्ने किसिमसँग।

क्विज- *ना.* [अङ्.] सामान्यज्ञानको जाँच, बुद्धि जाँच्नका निम्ति प्रश्नहरू सोधिने प्रतियोगिता; हाजिरजवाफ।

क्विन्टल- *ना.* [अङ्.] सय किलोग्रामको तौल (पुरानो हिसाबअनुसार दुई मन साढे सत्ताइस सेर)।

क्ष- देवनागरी वर्णमालामा र पञ्चाशत वर्णमातृकामा स्वतन्त्र अस्तित्व पनि मानिएको, कण्ठ र मूर्द्धास्थानबाट उच्चारण हुने 'क' र 'ष' को संयुक्त रूप वा सो रूपको संयुक्त व्यञ्जनवर्ण (संयुक्ताक्षर); लेख्य रूपमा सो संयुक्त व्यञ्जनवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न।

क्ष-किरण- *ना.* [सं.] शरीर वा कुनै ठोस वस्तुका भित्री भागको चित्र उतारिने विकिरण प्रविधिका प्रमुख विकिरण वा विद्युत्धाराको अदृश्य किरण; एक्सरे।

क्षण- *ना.* [सं.] १. समयको साह्रै सानो भाग वा थोरै परिणाम; छिन। २. एक मुहूर्तको बाह्र भागको एक भाग (चारपाँच सेकेन्ड वा तिस पला)। ३. आँखा झिम्काउन्जेलको समय; निमेष। ४. खाली समय; अवसर; मौका।

क्षणभङ्गुर- *वि.* १. छिनभरमा नाश हुने; अल्प समयमै नष्ट हुने; अनित्य; अस्थिर। २. क्षणसम्बन्धी; क्षणको; अस्थायी।

क्षणिक- *वि.* [सं.] १. एकै छिन मात्र रहने वा हुने; क्षणभङ्गुर; अनित्य; अस्थिर। २. क्षणसम्बन्धी; क्षणको।

क्षणिकता- *ना.* क्षणिक हुनाको भाव वा अवस्था।

क्षणिका- *ना.* बादलमा चम्किने बिजुली; विद्युत्।

क्षणी- *वि.* [सं.] क्षणभर मात्र रहने वा हुने; केही छिनको; क्षणिक।

क्षत- *वि.* [सं.] १. क्षति वा हानि भएको; चोट लागेको; घाइते। २. कुनै भाग टुटेको; खण्डित (वस्तु)। *ना.* ३. घाउ; चोट; जखम।

क्षतज- *वि.* १. घाउबाट निस्कने (क्षतज ज्वर)। *ना.* २. रगत वा पिप।

क्षतयोनि- *वि.* पुरुषसित मिसिइसकेकी; योनिक्षत भएकी; कौमार्य नष्ट

भएकी।

क्षतविक्षत- *वि.* कहीँ अलिकति र कहीँ बेसरी शरीरभर चोटपटक लागेको; रक्त्योल; रक्ताम्मे।

क्षता- *वि.* [सं.] योनि क्षत भएकी; कौमार्य खण्डित भएकी (कन्या)।

क्षति- *ना.* [सं.] १. कुनै काम, वस्तु, समय आदिमा हुन गएको हानि वा नोक्सानी; खति; घाटा; नाश। २. आघात वा चोट लाग्नाले भएको घाउ; चोटपटक।

क्षतिग्रस्त- *वि.* बिग्रेको, भत्केको, नासिएको वा खति भएको। (उदा.- प्रधानमन्त्री भुइँचालाले क्षतिग्रस्त इलाकाको निरीक्षण गर्दै हुनुहुन्छ।)

क्षतिपूर्ति- *ना.* १. कसैको केही हानि-नोक्सानी भएको वस्तु पूरा गरिदिने वा नोक्सानी भराइदिने काम। २. क्षति भएका वस्तुको सट्टामा दिइने रकम वा धन; हर्जाना; भरताल।

क्षत्र- *ना.* [सं.] १. राज्य; राष्ट्र। २. क्षत्रिय जाति वा त्यस जातिका व्यक्ति। ३. शरीर।

क्षत्रकर्म- *ना.* क्षत्रियले गर्नुपर्ने युद्धबाट विमुख नहुनु, शत्रुलाई हटाउनु, दान दिनु आदि काम।

क्षत्रधर्म- *ना.* १. क्षत्रियले गर्नुपर्ने अध्ययन, दान, प्रजापालन, यज्ञ आदि काम वा धर्म। २. शौर्य; बहादुरी।

क्षत्रपति- *ना.* कुनै क्षत्र वा राज्यका स्वामी; राजा।

क्षत्रिय- *ना.* [सं.] हिन्दूहरूका चार जातमध्ये एक जात वा चार वर्णमध्ये दोस्रो वर्ण।

क्षत्रिय देवता- *ना.* इन्द्र, यम र वरुण।

क्षत्री- *ना.* [सं.] १. क्षत्रिय; छेत्री।

क्षन्तव्य- *वि.* [सं.] क्षमा गर्न योग्य; क्षम्य।

क्षपणक- *ना.* [सं.] १. प्रायः नाङ्गो रहेर उपासना वा जीवनयापन गर्ने जैन भिक्षु वा साधु। २. विक्रमादित्यका राजसभामा रहने नवरत्नमध्ये एक। *वि.* ३. लाज नमान्ने; निर्लज्ज।

क्षम- *वि.* [सं.] १. काम गर्ने क्षमता वा योग्यता भएको; समर्थ; योग्य। २. चुप रहने; सहनशील; सहिष्णु। *ना.* ३. शक्ति; बल।

क्षमता- *ना.* कुनै काम गर्ने वा केही धारण गर्न सक्ने शक्ति वा विशेषता; सामर्थ्य; तागत।

क्षमा- *ना.* [सं.] १. अरूले दिएका दुःखको साटो फेर्ने विचार छाडी त्यसलाई सहने मानिसका मनको भावना वा वृत्ति; दोषीलाई छाडिदिने वा आफ्नो भुल स्वीकार गर्ने त्यस्तै भाव; माफी; क्षान्ति। २. सहिष्णुता; सहनशीलता। ३. पृथ्वी; धर्ती।

क्षमा प्रार्थना/याचना- *ना.* आफूले बिराएका कुरामा क्षमा वा माफी माग्ने काम।

क्षमावान्- *वि.* माफी दिने; क्षमाशील।

क्षमाशील- *वि.* क्षमा गर्ने; शान्त वा सिधासादा प्रकृतिको।

क्षम्य- *वि.* [सं.] क्षमा गर्न योग्य; माफ दिन लायक।

क्षय- *ना.* [सं.] १. प्रकृतिले नै बिस्तारबिस्तार खिइँदै जाने क्रिया वा स्थिति; ह्रास; घटती; नाश। २. कल्पको अन्त; प्रलय। ३. राजयक्ष्मा; टी. बी. रोग।

क्षयकर- *वि.* क्षय गर्ने; नाश गर्ने।

क्षयकाल- *ना.* प्रलयको समय।

क्षयतिथि- *ना.* टुटेको वा लोप भएको तिथि।

क्षयपक्ष- *ना.* चन्द्रमाको कला क्षीण हुँदै जाने पक्ष; कृष्णपक्ष।

क्षयमास- *ना.* घटीमा १९ वर्ष र बढीमा १४१ वर्षको अन्तरमा दुई औँसीभित्र दुई सङ्क्रान्ति पर्ने चान्द्रमास (क्षयमास परेको सालमा अगाडि र पछाडि गरी दुई अधिक मास पर्छ, क्षय हुने महिनाको पहिलो पक्ष अघिल्लो महिनामा र दोस्रो पक्ष पछिल्लो महिनामा गनिन्छ)।

क्षयरोग- *ना.* फोक्सामा विशेष किसिमका कीटाणुले प्रवेश गर्नाले घाउ भई बिस्तारै रोगी गल्दै जाने प्रसिद्ध रोग; राजयक्ष्मा; टी. बी.; सुकेनास; राजरोग।

क्षयी- *वि.* [सं.] १. क्षय हुने; नाश हुने। २. क्षयरोग लागेको। *ना.* ३. चन्द्रमा

क्षयीकरण- *ना.* नासिँदै, गल्दै वा खिइँदै जाने काम वा प्रक्रिया।

क्षर- *ना.* [सं.] १. तरल पदार्थको चुहाइ, तप्काइ वा बगाइ। २. पानी; बादल। ३. शरीर; देह। ४. सबै जड पदार्थ। *वि.* ५. नाश हुने; नाशवान्; नश्वर।

क्षरण- *ना.* [सं.] थोपा थोपा हुँदै चुहुने, तप्किने, झर्ने, रसाउने आदि काम।

क्षात्र- *वि.* [सं.] क्षत्रियको; क्षत्रियसम्बन्धी।

क्षान्ति- *ना.* [सं.] सहन सक्ने क्षमता; सहनशीलता; धैर्य।

क्षार- *ना.* [सं.] १. दाहक, जारक आदि औषधी वा खनिज पदार्थहरूको भस्मबाट रासायनिक प्रक्रियाले बनाइने नुन। २. सोडा। ३. सुहाग। ४. नुनिलो पदार्थ। ५. भस्म; खरानी। *वि.* ६. चर्को; नुनिलो। ७. नुन भएको (समुद्र)।

क्षारक- *वि.* क्षार गर्ने वा जलाउने; दाहक; कास्टिक।

क्षारभूमि- *ना.* क्षार मिसिएको माटो भएको जमिन; उर्वर भूमि।

क्षार समुद्र- *ना.* नुनिलो पानी भएको समुद्र; क्षारोद।

क्षारोद- *ना.* [सं.] १. नुनिलो पानीको समुद्र; क्षारसमुद्र। २. क्षारको अंश भएको कुनै पदार्थ।

क्षालन- *ना.* [सं.] धुने वा सफा गर्ने काम (लुगा; भाँडा आदि)।

क्षिति- *ना.* [सं.] १. वासस्थान; निवासस्थान; घर। २. पृथ्वी।

क्षितिज- *ना.* १. चारैतिर पृथ्वी र आकाश जोरिएजस्तो देखिने स्थान वा गोलो परिधि। २. मङ्गलग्रह। ३. वृक्ष; रुख।

क्षितितल- *ना.* [सं.] धरातल; पृथ्वी।

क्षितिपति- *ना.* राजा।

क्षितिमण्डल- *ना.* भूमण्डल; पृथ्वी।

क्षिप्र- *क्रि.वि.* [सं.] तुरुन्त, तत्काल; शीघ्र; चाँडै।

क्षिप्रकारी- *वि.* चाँडचाँडै काम गर्ने; छिटो काम पूरा गर्ने।

क्षीण- *वि.* [सं.] १. खिएको, घट्तै गएको वा अवस्था बिग्रेको। २. दुब्लो; पातलो; निर्धो।

क्षीणकाय- *वि.* दुब्लो वा पातलो शरीरको।

क्षीणता- *ना.* क्षीण हुनाको अवस्था वा भाव; दुर्बलता; निर्धोपन।

क्षीर- *ना.* [सं.] १. दुध। २. खिर। ३. जल; पानी। ४. रुखको दुधजस्तो सेतो चोब।

क्षीरधि- *ना.* दुधजस्तो फिँज उठ्ने पानी भएको समुद्र।

क्षीरसागर- *ना.* दुधको समुद्र वा दुग्ध-समुद्र पनि भनिने, सात समुद्रमध्ये एक।

क्षुण्ण- *वि.* [सं.] १. टुक्रा पारिएको वा टुक्र्याइएको। २. टुटफुट भएको वा बिग्रेको; खण्डित। ३. खुँदिएको। ४. राम्ररी विचार गरिएको।

क्षुद्र- *वि.* [सं.] १. नीच वा अधम प्रवृत्तिको; तुच्छ विचारको; जाबो। २. अल्प; सानो। ३. दरिद्र; निर्धन। ४. कृपण; कन्जुस।

क्षुद्रघण्टिका- *ना.* आभूषणका रूपमा पहिरिने ससाना घण्टी; चाँप; घुँगरु।

क्षुद्रता- *ना.* क्षुद्र हुनाको भाव वा अवस्था; नीच व्यक्तिमा रहने अवगुण; नीचता; तुच्छता।

क्षुद्रधान्य- *ना.* कोदो; कुअन्न।

क्षुधा- *ना.* [सं.] १. खाने इच्छा; भोक; छुद्दे। २. कुनै कुरा पाउने चाहना; तृष्णा।

क्षुधातुर- *वि.* साह्रै भोकाएको; भोकले आत्तिएको वा छटपटाएको।

क्षुधित- *वि.* साह्रै भोकाएको; भोको।

क्षुब्ध- *वि.* [सं.] १. कुनै कारण वा कुराले रिसाएको; क्षोभ भएको; क्रुद्ध। २. अधीर; चञ्चल। ३. विह्वल; व्याकुल; दिग्दार।

क्षुर- *ना.* [सं.] १. कपाल काट्ने हतियार; छुरा। २. पशुको खुर।

क्षेत्र- *ना.* [सं.] १. बाली रोपिने जग्गाजमिन; खेत; भूमि; फाँट-मैदान। २. उत्पत्तिस्थान। ३. पुण्यतीर्थ; धाम (कुरुक्षेत्र, वराहक्षेत्र, मुक्तिक्षेत्र इ.); पाँच ज्ञानेन्द्रिय, पाँच कर्मेन्द्रिय आदिले युक्त शरीर। ४. वीर्यको स्थापना गरी सन्तान उत्पन्न गर्ने रूपमा पत्नी वा स्त्री; कोख। ५. राजनीतिक, सामाजिक, साहित्यिक, भौगोलिक आदि विचारले वा त्यस्तो कुनै कामविशेषका निम्ति निर्धारित स्थल। ६. पुरातात्त्विक वस्तु प्राप्त गर्ने उद्देश्यले उत्खनन वा अन्वेषण गरिने ठाउँ। ७. नेपालका पाँच खण्डमा विभाजित विकासक्षेत्र (पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्र, मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्र, पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्र, मध्य पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्र र सुदूर पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्र)।

क्षेत्रज्ञ- *ना.* १. क्षेत्र वा शरीरको अधिष्ठाता; जीवात्मा; परमात्मा। २. किसान; खेतीवाल। ३. शरीरशास्त्रका विज्ञाता।

क्षेत्रपति- *ना.* जमिनको मालिक; जग्गाधनी।

क्षेत्रपाल- *ना.* १. खेतमा लगाएको बाली कुर्ने व्यक्ति। २. स्थानाधिपति देवता (पश्चिम दिशाका भैरव द्वारपाल); भूमे।

क्षेत्रफल- *ना.* कुनै जमिनको लमाइ र चौडाइको गुणाबाट निक्लने वर्गात्मक अङ्क वा परिमाण।

क्षेत्रमिति- *ना.* रेखाहरूको लमाइ, धरातलको क्षेत्रफल र ठोस वस्तुको घनफल निकाल्ने नियमविवरण भएको गणितको एक शाखा।

क्षेत्रसन्न्यास- *ना.* कुनै क्षेत्रको सीमा काटेर बाहिरफेर नजाने व्रत वा सङ्कल्प।

क्षेत्राधिकार- *ना.* १. कुनै विशेष क्षेत्रको वा विशेष किसिमको मुद्दा सुन्ने अधिकार। २. कुनै खास क्षेत्रसम्बन्धी कामको अख्तियार।

क्षेत्रीय- *वि.* [सं. क्षेत्रिय] १. खेतको वा खेतसम्बन्धी; खेतमा उब्जेको। २. खेत भएको; खेतीवाल। ३. क्षेत्रसम्बन्धी; स्थानीय (क्षेत्रीय कार्यालय, क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय आदि)।

क्षेत्रीय कार्य- *ना.* कुनै कार्य वा अनुसन्धान गरिने विषयमा क्षेत्रमा गएर गरिने काम।

क्षेत्रीय पुस्तिका- *ना.* कुनै तोकिएको क्षेत्र वा त्यस क्षेत्रभित्र भएका जग्गाजमिन आदिको तथ्याङ्क, विवरण आदि लेखेर राख्ने पुस्तिका (फिल्डबुक)।

क्षेत्रीय प्रभुत्ववाद- *ना.* ठूलो शक्तिको आडमा रही वरिपरिका क्षेत्रलाई हडपेर वा वशमा पारेर आफ्नो प्रभुत्व कायम गर्न चाहने राजनीतिक कार्य, विचार वा सिद्धान्त।

क्षेत्रीय विकास- *ना.* क्षेत्रविशेषमा हुने वा गरिने विकास।

क्षेत्रीय वितरण- *ना.* कुनै निश्चित क्षेत्रका आधारमा गरिने वा कोटाअनुसार हुने वितरण (रकम, अन्न, सहुलियत आदि)।

क्षेत्रोपवास- *ना.* [सं.] किरियापुत्रीले कोरा पसेका दिन गरिने उपवास; छेत्रवास।

क्षेपक- *वि.* [सं.] १. फ्याँक्ने वा मिल्काउने। २. हुत्त्याउने; उल्फने। ३. नाउ खियाउने; कर्णधार। *ना.* ४. पुस्तक आदिमा ग्रन्थकारले लेखेबाहेक पछि अरूले थपेको वा मिलाएको अंश; थपुवा भाग; थपनी।

क्षेपण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु फ्याँक्ने वा मिल्काउने काम; हुत्त्याइ; उल्फाइ (अस्तुक्षेपण) २. समय गुजार्ने काम; बेलाकटनी (कालक्षेपण आदि)।

क्षेपणी- *ना.* [सं.] १. फ्याँकेर चलाइने अस्त्र। २. डुङ्गा खियाइने दाबिलोजस्तो लामो काठ वा डाँडा; बहना। ३. माछा मार्ने जाल।

क्षेप्य- *वि.* [सं.] फ्याँक्न योग्य; मिल्काउन लायक।

क्षेप्यास्त्र- *ना.* टाढैबाट हुत्त्याएर हिर्काइने वा प्रयोग गरिने विशेष अस्त्र वा हतियार; रकेट।

क्षेम- *ना.* [सं.] १. सन्चसुबिस्ता; कुशलमङ्गल। २. आनन्द; सुख। ३. रक्षा; सुरक्षा। ४. मुक्ति।

क्षेमकुशल- *ना.* आनन्द र मङ्गल; निकानन्द; भलाकुसारी।

क्षोभ- *ना.* [सं.] १. कुनै आपत्तिजनक कुरो वा व्यवहार देखेर कसैप्रति मनमा उठ्ने व्याकुलतासहितको रिस वा क्रोध। २. मनको हलचल; खलबली; असन्तोष। ३. डर; भय; कँपकँपाइ।

क्षोभक- *वि.* [सं.] क्षोभ पैदा गराउने; क्षुब्ध पार्ने।

क्षोभमण्डल- *ना.* [सं.] पृथ्वीको धरातलदेखि ठिक माथिल्लो वायुमण्डलको तह।

क्षोभी- *वि.* [सं.] १. रिस र असन्तोष भएको; क्षुब्ध। २. व्याकुल; विह्वल।

क्षौर- *ना.* [सं.] छुराले केश काट्ने वा कपाल खौरने काम; मुण्डन।

क्षौरकर्म- *ना.* छुरा लाएर केश काट्ने विधि वा काम; मुण्डन गरिने कार्य।

ख

ख१- १. देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये दोस्रो वर्ण; कण्ठस्थानबाट उच्चारण हुने, स्पर्शी, अघोष, महाप्राण ध्वनि; कवर्गको दोस्रो वर्ण; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जनवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; खरायो ख। २. कुनै वस्तु, विषय वा कुराको वर्गीकरण या मूल्याङ्कन गर्दा दोस्रो वा मध्यम श्रेणीलाई छुट्ट्याई चिनाउन प्रयोग गरिने श्रेणीबोधक अक्षरसङ्केत; लेखाइका क्रममा विषयको वर्गीकरण वा विभाजन उपविभाजनका निम्ति व्यञ्जनवर्णको प्रयोग गरिँदा दिइने क्रमबोधक दोस्रो चिह्न।

ख२- *ना.* [नेवा खः] निश्चय; पक्का; निधो। (*उदा.-* पहिले आफू आफूमै ख भइसकेपछि मात्र यो काम गर्नु बेस हुन्छ)।

खँगार्नु- *स.क्रि.* [खँगार+नु] १. पानी, घिउ, तेल आदि नहालीकनै खानेकुरो सुक्खा भुट्नु; सुक्खा नै पाक गर्नु; खडार्नु। २. नचाहिँदो खर्च गरेर भएको जेथा सिद्ध्याउनु; धनसम्पत्ति सिरीखुरी पार्नु। ३. तल झार्नु; खसाल्नु; खुरमुन्याउनु। ४. रोगले शरीर क्षीण पार्नु।

खँगार- *ना.* १. सम्पत्तिको दुरुपयोग गरी सिध्याएर भएको गरिबी; दरिद्रता। २. रोग लागेर हुने कमजोरी; क्षीणता। ३. खँगार्ने काम।

खँगाराइ- *ना.* खँगार पार्ने वा खँगार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खँगारिनु- *क.क्रि.* खँगार्ने काम गरिनु।

खँगालो- *ना.* [ता.] मालामा उनेर हार बनाई लगाइने एक प्रकारको चाँदीको गहना।

खँचाइ- *ना.* [खाँच्+आइ] खाँच्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खँजाहा- *ना.* [सं. खञ्ज+आहा] खोरन्डो; लङ्गडो; खुनी। (*उदा.-* विजातीय शब्द ओसारी नेपाली भाषालाई खँजाहा पार्नु राम्रो होइन)।

खँडिया- *ना.* [सं. खण्ड+इया] टुटेफुटेका भाँडाकुँडा।

खँडियामडिया- *ना.* टुटेफुटेका र अरू भाँडाकुँडा आदि।

खँडियो- *ना.* [सं. खण्ड+इयो] मसिनु कनिका; मियाँ।

खँडेउली- *ना.* [खण्ड+एउली] १. आधा टुक्रिएको वा काटिएको चामल; खस्रा कनिका। २. कनिकाको जाउलो।

खँड्गेली- *ना.* [?] ढोकाको अगाडिपट्टिको जमिन; अलिन्द।

खँड्यौली- *ना.* [खण्ड+यौली] *हे.* खँडेउली।

खँदाइ- *ना.* [खाँद्+आइ] खाँद्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खँदार्नु- *स.क्रि.* [खाँद्+आर+नु] तलतिर घिसार्नु वा झार्नु; खँगार्नु।

खँदाराइ- *ना.* खँदार्ने काम वा भाव।

खँदारिनु- *क.क्रि.* खँदार्ने काम गरिनु।

खँदिलो- *वि.* [खाँद्+इलो] खुब खाँदिएको; ठोस; गहकिलो; वजनदार।

खँदुवा- *वि.* [खाँद्+उवा] भित्र खोक्रो नभएको; राम्ररी खाँदिएको; खँदिलो; ठोस।

खँदुवा बन्दुक- *ना.* गोली, बारुद आदि भरिएको बन्दुक।

खँदेल- *ना.* लेकाली भेगमा मुख्य रूपले आलुको खेती गरी जीवननिर्वाह गर्ने एक जाति।

खइन- *ना.* १. खानका निम्ति प्रयोग गरिने अन्न। २. चिसो र ढुसीले सड्न वा गल्न लागेको चिज।

खई- *ना.* [प्रा. खइ? सं. क्षयिन्] पित्तल, फलाम, दाँत आदिमा लाग्ने कस; खिया; खुई।

खउर- *ना.* [प्रा. खइर] खयरका जस्तै पात र काँढा हुने तर खयरको जस्तो रङ नआउने, तराईमा हुने एक जातको वृक्ष।

खकन/खकानु- *ना.* १. भारी बोक्ता त्यसको बोझ थाप्लामा मात्र नपरोस् भनी डोका वा ढाकरहरूमा लगाइएको काखीमा छिराई काँधमा अड्याइने डोरी वा सानो नाम्लो। २. घाँगर, पाइन्ट आदि अड्याउन काँधमा अड्काइने फित्ता।

खकार्नु- *स.क्रि.* [खकार+नु] खोकेर घाँटीबाट सास बाहिर निकाली कफ झिक्नु।

खकार१- *ना.* [सं.] 'ख' वर्ण।

खकार२- *ना.* [सं. खट्कार] श्वासमार्गको ग्रन्थिबाट निस्कने र घाँटीबाट ख्वाक्क गरी बाहिर निकालिने बाक्लो लेसाइलो सिँगान वा पिपजस्तो पदार्थ।

खकाराइ- *ना.* [√ खकार् (+आइ)] खकार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

खकारिनु- *क.क्रि.* खकार्ने काम गरिनु।

खकाल्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षालन] पानीले भाँडाकुँडा धुनु; पखाल्नु।

खकालखुकुल- *क्रि.यो.* एक झंमट पानीले भाँडाकुँडा पखाल्ने प्रक्रिया।

खकालाइ- *ना.* खकाल्ने काम वा किसिम।

खकालिनु- *क.क्रि.* धोइनु; पखालिनु।

खकुन्डो- *ना. हे.* खगन्डो।

खग- *ना.* [सं.] १. आकाशमा उड्ने वा रहने जीव; पक्षी; चरो। २. गन्धर्व। ३. ग्रहनक्षत्र आदि। ४. बाण। ५. सूर्य। ६. चन्द्रमा।

खगर- *ना.* वर्षभरिमा नौ महिना हिउँले ढाकिई तीन महिना मात्र हिउँ पग्लेर खाली हुने ठाउँ; हिमाल र समतल भूमिका माझको प्रदेश।

खगन्डो- *ना.* डोको, ढाकर आदि बोक्दा कुममा लगाइने खिरिलो नाम्लो वा डोरी; खकन; खकुन्डो।

खगाम- *ना.* लमाइचौडाइ बराबरी भएको कपडाको टुक्रो।

खगालो- *ना.* [खगाल्+ओ] १. खगाल्नु देखिने गरी फाटेको लुगा; झुत्रोझाम्रो लुगा। २. गाईगोरुका घाँटीमुनि लर्किएको छाला; गलाम (प. ने.)।

खगाल्नु- *ना.* काँधमन्तिरको तेर्सो हाड; खगालो।

खगेश- *ना.* [सं.] गरुड।

खगोल- *ना.* [सं.] आकाशमण्डल; अन्तरिक्ष।

खगोल विद्या- *ना.* आकाशका ग्रह नक्षत्र, आकाशगङ्गा, धूमकेतु आदिका गतिविधिको अध्ययन तथा विवेचना गर्ने विद्या।

खगौती- *ना.* [खगौतो+ई] खगौतोको लघु रूप; सानो खगौतो।

खगौतो- *ना.* [खाग+औतो] गैँडाका खागको तर्पण गरिने पात्र; खागको अर्घौतो।

खग्गड/खग्गु- *वि.* [प्रा. खग्गूड] खुब बाठो; खप्पिस।

खग्गू- *वि. हे.* खग्गु।

खग्रास- *ना.* [सं.] चन्द्र वा सूर्यलाई सम्पूर्ण ढाक्ने ग्रहण।
खङ्ग्रङ्ग/खङ्ग्रङ्ङ- *क्रि.यो.* [अ. मू. खङ्ग्रङ्+ग/ङ] १. कुनै डरलाग्दो वस्तु देखेर वा आपद् विपद्का कुरा सुनेर तर्सने, आत्तिने वा डराउने किसिमले; थरहरी हुने चालमा; खङ्ङ्ङ। २. एकदम जम्मै सुक्ने किसिमसित।
खङ्ग्राङखुङ्रुङ- *क्रि.यो.* [अ. मू. खङ्ग्रङ् (द्वि.)] १. एक्कासि माथिबाट तल खस्ने वा झर्ने किसिमले। २. होसहवास उड्ने किसिमसँग।
खङ्ङ्ङ- *क्रि.यो. हे.* खङ्ग्रङ्ङ।
खङार्नु- *स.क्रि. हे.* खँगार्नु।
खच- *ना.* खाँचो; अभाव। (*उदा.*- जसलाई खच परेको छ उसैले नै रिन माग्छ)।
खचमच- *ना.* नचाहिने कुरामा गरिने खिचोला; कचमच; गडबड।
खचाखच- *क्रि.यो.* [खच्+खच्] १. मानिसहरू वा कुनै चिजवस्तुको भरिभराउ; टनाटन। २. ठेलमठेल।
खचिखचाउ- *क्रि.यो.* [√ खचाखच] अटाईनअटाई हुने गरी भएको भरिभराउ; टमाटम; खचाखच।
खचित- *वि.* [सं.] १. थुप्र्याइएको, भरिएको वा खाँदिएको। २. जडान गरिएको; जडिएको। ३. लिखित वा चित्रित।
खच्कनु- *अ.क्रि.* १. खस्कनु; दुब्लाउनु। २. हच्कनु; दच्कनु। ३. हतोत्साह हुनु।
खच्काइ- *ना.* खच्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
खच्काइनु- *क.क्रि.* खच्कन लाइनु; खस्काइनु; दच्काइनु।
खच्काउनु- *प्रे.क्रि.* खच्कन लाउनु; खस्काउनु; दच्काउनु।
खच्किनु- *अ.क्रि.* खस्किनु; दच्किनु; हच्किनु।
खच्को- *ना.* काम रोकिने स्थिति।
खच्चड/खच्चर- *ना.* [तु. खच्चर] १. गधा र घोडीको संयोगबाट जन्मिएको पशु। *वि.* २. वर्णसङ्कर; ठिमाहा; ठिम्मल।
खच्चड/खच्चर डाक- *ना.* इ. १८६० अप्रिलदेखि १८६१ अक्टोबरसम्म 'पोन्नी एक्सप्रेस' का नाउँले प्रचलित, खच्चरबाट हुलाक ओसारपसार गर्ने डाक।
खच्याकखुचुक- *क्रि.यो.* [अ. मू. खच्याक्+अ (द्वि.)] कुनै चिज खजमजिने ढाँचा वा किसिमले।
खच्याङखच्याङ- *क्रि.यो.* [अ. मू. खच्याङ्+अ (द्वि.)] १. तामदान, डोली आदि बोकेर छिटछिटो हिँड्दा, बोकाइको तालमा आउने आवाजको किसिमले। २. खोरन्डाहरूको हिँडाइको चालमा।
खच्याङखुचुङ- *ना.* [अ. मू. खच्याङ्+अ (द्वि.)] १. सानोतिनो खालको काम; खत्र्याकखुत्रुक काम वा कुरो। २. अप्ठेरो बाटो वा ठाउँ।
खजमज- *ना.* [सं. खज्+मच] कुनै सरसामान यताको उता हुने अवस्था; अस्तव्यस्त हुने स्थिति; छ्यासमिस; गजमौरो।
खजमजिनु- *अ.क्रि.* यताका उता हुनु; मेलोमेसो नै नपाइने गरी मिसिनु; छ्यासमिस हुनु।
खजमज्याइ- *ना.* खजमज्याउने काम वा किसिम।
खजमज्याइनु- *क.क्रि.* खजमज पारिनु।
खजमज्याउनु- *प्रे.क्रि.* खजमज पार्नु।
खजाना- *ना.* [अ. खजान] १. मालसामान राखिने ढुकुटी; भँडार। २. लडाइँका सरसामान; हातहतियार।
खजान्ची- *ना.* [फा. खजानची] १. कुनै व्यक्ति वा संस्थाको खजाना जिम्मा लिने अधिकारी। २. कोषाध्यक्ष। ३. कौसी तोसाखानाका हाकिम।
खजित- *वि.* [सं. खचित] १. खचाखच भएको; भरिभराउ। २. थुप्र्याइएको; चाङ लगाइएको।
खजुर- *ना.* [सं.] टुप्पामा मात्र बाँसका ढाँचाका पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने र छोहराका जस्ता फल फल्ने स्तम्भजस्तो ठुलो काण्ड हुने एक बोट; खर्जूर।
खजुर टाँका- *ना.* [खजुर+टाँक] लुगा सिउँदा धागो फुक्न नदिनका निम्ति पहिले खुटेर सिउने सिलाइ।
खजुरा- *ना.* मल्लिँडो नामको झारमा फल्ने जिराजस्तो मसिनु एक प्रकारको फल।
खजुरी- *ना.* [सं. खर्जूरी] घिउचिनी र पिठो मुछेर पकाइने एक किसिमको चक्कादार मिठाई।
खजुरो- *ना.* [सं. खर्जुर] धेरै खुट्टा हुने, कन्सुत्लोजस्तो तर अलि ठुलो एक विषालु किरो।
खजूर- *ना. हे.* खजुर।
खज्याङमज्याङ- *क्रि.यो.* [अ. मू. खज्याङ्+अ (द्वि.)] कुनै चिज वा कुरो खजमजिने किसिमले; खजमज हुने गरी।
खज्यौरी- *ना.* [खाजा+यौरी] थाकलको बोटमा फल्ने, काँचोमा हरिया तथा पाकेपछि काला दाना हुने र खाइने एक फल।
खञ्ज- *वि.* [सं.] लङ्गडो; खोरन्डो।
खञ्जन- *ना.* [सं.] *हे.* बाहुनचरी।
खट्नु- *अ.क्रि.* [√ खटन] १. गर्नुपर्ने वा गरिने काममा सकेसम्म लागिपर्नु; धेरै मिहिनेत गर्नु। २. जिउको माया नगरी काम गर्नु।
खट- *ना.* [सं. खटिका] १. चाडपर्वमा देवदेवी बोकेर हिँडाइने काठको सिंहासन वा खटिया। २. मुर्दा बोक्ने यान; शवयान। ३. घरमन्दिर बनाउँदा डकर्मी, ज्यामी आदि बसेर काम गर्न बनाइने काठ, बाँस आदिको टाँड।
खटखट- *क्रि.यो.* [अ. मू. खट्+अ (द्वि.)] १. ढोका, काठ आदिमा ठोक्दा वा हिर्काउँदा आवाज आउने किसिमले। २. घिउतेल छड्कँदा शब्द निस्कने किसिमसँग।
खटखटाइ- *ना.* खटखटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खटखटाइनु- *अ.क्रि.* १. झ्यालढोका आदिबाट खटखट आवाज निस्कनु। २. घिउतेल आदि कट्कनु।
खटखटाउनु- *स.क्रि.* खटखट पार्नु; ढोकामा औँलाले हिर्काउनु।
खटछप्पर- *ना.* [खट+छप्पर] पलङ वा खाटमाथि झुल अड्याउन जडिएका ठाडा र तेर्सा काठ, डन्डी आदि।
खटन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु खटाएर वा अड्कलेर दिने काम। २. कसैलाई काममा पठाइने निधो; नियुक्ति। ३. अह्रोट; आज्ञा।
खटन खानु- *टु.* अर्काले अड्कलेर दिएको खाइलाइ गरेर बस्नु।
खटनपटन- *ना.* कुनै काममा गरिने नियुक्ति वा त्यसका निम्ति

लगाइपगाइ गर्ने काम; अह्राउपह्राउ।
खटनपुर्जी- *ना.* खटाइएको बेहोरा जनाइएको कागत वा चिठी; आदेशपत्र; नियुक्तिपत्र।
खटनिया- *वि.* नियुक्ति गरेर पठाउने; खटन गर्ने।
खटनी- *ना.* खटेर गरिने काम; परिश्रम; मेहनत।
खटपट- *ना.* १. परस्परमा मन नमिलेर हुने ठाकठुक वा बभौटो। २. मनोमालिन्य; वैमनस्य।
खटपटी- *ना.* १. खटपट हुने काम। २. चटपटी; छटपटी।
खटपटे- *वि.* खटपट गर्ने बानी भएको; बेमेलको; असजिलो।
खटप्वाल- *ना.* [खट+प्वाल] खट बाँध्ने आदि कामका निम्ति घरको गारोमा राखिएको वा बनाइएको प्वाल।
खटाइ- *ना.* [√ खट् (+आइ)] खट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खटाइ- *ना.* खटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खटाइनु- *क.क्रि.* खटाउने काम गरिनु; अह्राइनु।
खटाउनु- *स.क्रि.* [खटन+आउ+नु] १. कसैलाई कुनै काम गर्न आज्ञा दिनु; अह्राउनु। २. कुनै काम गर्नका निम्ति कतै पठाउनु। ३. अड्कलेर दिनु वा फिक्नु।
खटाखट- *क्रि.वि.* [खट्+आ+खट्] जाँगर चलाएर वा फुर्तीसाथ काम गर्ने चाल; खराखर; सटासट।
खटिनु- *अ.क्रि.* [खट्+इ+नु] खट्ने काम गरिनु।
खटिया- *ना.* [खाट+इया] १. पुस्तक आदि राख्ने काममा प्रयोग हुने, खुट्टा भएको चारकुने सानो टेबिल। २. सानो खाट।
खटिरा- *ना.* [खटिरोको ति. रू.] *हे.* खटिरो।
खटिरापटिरा- *ना.* सानातिना धेरै घाउखटिरा।
खटिरे- *वि.* [खटिरो+ए] खटिरा भएको; खटिरा भइरहने।
खटिरो- *ना.* [सं. क्षत] शरीरमा कुनै किसिमको विकार पैदा भएमा निस्कने फोको।
खटुवा- *वि.* [खटाउ+उवा] खटाएको काम गर्ने; अह्रोट पूरा गर्ने; काममा अग्घोर खट्न सक्ने।
खटौली- [हि. खटोली] म्याना, खट।
खट्कनु- *अ.क्रि.* [सं. खट्ट+नु] १. नमिलेको अनुभव हुनु; शङ्का लाग्नु; खट्को लाग्नु। २. बिर्सेजस्तो लाग्नु। ३. थामिनु; रोकिनु।
खट्काइ- *ना.* खट्कने काम वा किसिम।
खट्काउनु- *प्रे.क्रि.* खट्कन लाउनु।
खट्किनु- *अ.क्रि.* खट्को लागिनु।
खट्को- *ना.* खट्कने काम; आपद्विपद्को आशङ्का।
खट्टा- *ना.* [अ. मू. खट्+टा] १. रोक्ने काम वा कुरो। २. खाँचो; हर्जा।
खट्टे- *ना.* [सं. खण्डिका] १. हाँडीमा चामल भुटेको खानेकुरो। *वि.* २. खस्रो स्वभाव र ठाडो मिजासको; ठिमाहा।
खट्टे धान- *ना.* लाम्चिलो, मोटो, भुस भएको, खट्टे बनाउनका लागि प्रयोग गरिने चिनियाँ जातको एक प्रकारको धान।
खट्टै- *ना.* [खट्टा+ए] नभइनहुने स्थिति; साह्रै खाँचो; असाध्यै हर्जा।
खट्याक्क- *क्रि.यो.* [अ. मू. खट्याक्+क] १. काठ, भ्यालढोका आदि ठोकिँदा आवाज आउने किसिमले। २. एक्कासि ठक्कर लाग्ने चालमा। ३. एकदम रोकिने वा खट्कने किसिमसँग।
खड- *ना.* [√ खडा] १. नवजात शिशुलाई लाग्ने एक प्रकारको दिसा। २. पहरो; ठाडो भिर।
खडखड- *क्रि.यो.* [अ. मू. खड्+अ (द्वि.)] १. नबिसाईकन वा लगातार; खडाखड। २. खटखट।
खडखडाइ- *ना.* खडखडाउने काम वा किसिम।
खडखडाइनु- *अ.क्रि.* खडखडाउने काम गरिनु।
खडखडाउनु- *अ.क्रि.* १. खडखड आवाज आउनु; खटखटाउनु। २. *स.क्रि.* खडखड पार्नु।
खडखडिया- *ना.* एक किसिमको सवारीको साधन।
खडबड- *ना.* १. परस्परमा भएको फाटो वा बाभ्भो; मनोमालिन्य। २. गडबड; खटपट।
खडा- *वि.* [सं. खडक] १. चलहल नगरी ठिङ्ग उभिएको; सोभ्भो उभिएको। २. प्रस्तुत; तयार। ३. मौजुदा; हाजिर। ४. सिर्जना गरिएको; निर्मित।
खडाइ- *ना.* [खडा+आइ] खडा हुने क्रिया वा प्रक्रिया।
खडाइ मोल- *ना.* कुनै वस्तुको मनोमानी मोल; कुनै कुनै चिजबिजको लागत मूल्य र उचित मुनाफाभन्दा बढीको मोल।
खडाउ- *ना. हे.* खराउ।
खडाखडी- *ना.* [खडा+खडा] १. बच्चेर खेल्ने खोपी आदि खेलमा बच्चने मानिसले उभिएर बच्चने वा हान्ने चिनु (खोपी, घेरो, कप इ.)। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो खेलमा उभिएर बच्चने वा हान्ने ढाँचाले। ३. उभिएको उभियै; नबसीकनै। ४. तुरुन्तातुरुन्तै; उत्निखेरै।
खडाङ्ग- *ना.* [सं. षडङ्ग] रुद्री गर्दा शिवका छ अङ्ग तथा तिनको पूजाविधि।
खडाङ्गे- खडाङ्ग भएको; खडाङ्ग पूजासहितको।
खडाजङ्गी- *ना.* [खडा+जङ्गी] दुई थरीका बिच कुनै कामकुरामा भएको चर्को भनाभन; धुमधामसितको बाभ्भाबाभ्भ; चर्काचर्की; भनावैरी।
खडायत- *ना.* १. पुरानो समयमा शस्त्रजीवी मानिएका विशेष किसिमका छेत्रीहरूका सन्तान। २. नेपालको सुदूर पश्चिमी भेगका बासिन्दा छेत्रीहरूको थर।
खडारस- *ना.* [सं. षड्रस] अमिलोपन नहटेको गुलियो जातको फलको रस; अमिलो र गुलियो मिसिएको स्वाद।
खडाहाजिर- *वि.* [खडा+हाजिर] आफैं हाजिर भएको; स्वयम् उपस्थित।
खडुका- *ना.* [था.] वनका पशुपन्छीहरू समात्न थापिने एक प्रकारको खोर।
खडेरी- *ना.* खेतीपाती गर्ने वर्षायाममा वा पानी पर्नुपर्ने समयमा पानी नपरी सुक्खा लागेको अवस्था; लामो समयदेखि पानी नपरेको अवस्था; सुक्खा; अनावृष्टि।
खड्कुँली- *ना.* [खट्कुँलो+ई] सानो खड्कुँलो।
खड्कुँलो- *ना.* [सं. षट्कुण्डली] सामान्यतया दुईतिर कडा लागेको, फराक मुख भएको, विशेष गरेर बिहाव्रतबन्ध, चाडपर्व आदिमा भात, दाल आदि पकाउने काममा प्रयोग गरिने, तामा, पित्तल आदि

धातुको ठुलो भाँडो; खड्कौंलो।
खड्कौंलाखड्कौंली- *ना.* [खड्कौंलो+खड्कौंली] सानाठुला धेरै खड्कुँला; खड्कौंला र खड्कौंलीको समूह।
खड्कौंले- *वि.* [खड्कौंला+ए] खड्कौंलाको; खड्कौंलासम्बन्धी; खड्कौंलाजस्तो।
खड्कौंले दह- *ना.* पूजाआजा गरेर दहका छेउ गई शुभ कार्यका निम्ति खड्कौंला आदि मागेमा पाइने भन्ने किंवदन्ती भएको दह।
खड्कौंलो- *ना. हे.* खड्कुँलो।
खड्केली- *ना. हे.* खड्गेली।
खड्ग- *ना.* [सं.] १. फलामबाट बनेको एक किसिमको घातक हतियार; सोझो किसिमको तरबार। २. गैंडाको नाकमाथि उठेको सिङजस्तो भाग; खाग।
खड्गनिसाना- *ना.* राणा शासनकालमा प्रचलित खड्गको चिह्नसहितको श्री ३ को छाप- दस्खत।
खड्गाष्टक- *ना. हे.* खड्गास्टक।
खड्गास्टक- *ना.* [सं. षडष्टक] १. ठुलो झगडा। २. विवाह गर्न चिना मिलाउँदा वरवधूको राशिबाट छैटौं र आठौंमा परेको अशुभ योग; ज्योतिषशास्त्रअनुसार वरवधूको चिना हेर्दा आपसमा विवाह नजुर्ने ग्रहराशि।
खड्गी- *ना.* [सं.] १. गैंडा। २. नेवारको एक जात। *वि.* ३. हातमा खड्ग लिने।
खड्गेली- *ना.* ढोका सामुन्ने छेवैको टेक्ने जमिन; खँड्गेली; अलिन्द; खड्केली।
खड्गो- *ना.* [सं. खड्ग] ज्योतिषशास्त्रअनुसार जन्मकुण्डलीमा मारकेश स्थान अर्थात् लग्नदेखि दोस्रो र सातौं स्थानमा पर्ने राशिका स्वामीको भोग परेको समय वा त्यस्तो समयमा परेका व्यक्तिलाई ठुलो आपत्ति आइपर्ने र मरणासन्न बिरामी हुने अवस्थामा पुऱ्याउँछ भनी मानिने योग।
खड्याङखुडुङ- *ना.* १. सानोतिनो झगडा; ठाकठुक। २. अग्लो होचो भएर वा इँटढुङ्गाका टुक्राटाक्री छरिएर हिँड्न असजिलो हुने खालको जमिन; खाल्टाखुल्टी। *वि.* ३. खाल्टाखुल्टी परेको; होचोअग्लो भएको।
खण्ड- *ना.* [सं.] १. कुनै सिङ्गो वस्तुको भाग, टुक्रा, अंश इ.। २. कुनै वस्तुका तह वा खानामध्ये कुनै एउटा तह वा खाना। ३. कुनै भवन आदिका धेरै तलामध्ये कुनै एक तला। ४. कुनै वस्तु वा कुराका विभिन्न अवस्थामध्ये कुनै एक अवस्था; कारण। ५. अकस्मात् परिआउने कुरा; संयोग।
खण्डक- *वि.* [सं.] १. अर्काको मत वा कुराको खण्डन गर्ने। २. काट्ने; टुक्र्याउने।
खण्डकथा- *ना.* [सं.] एउटै घटनाको, एउटै विषयको, काव्यका कुनै एक अंशको वर्णन हुने एक काव्यविधा; खण्डकाव्य; सङ्घात।
खण्डकाव्य- *ना.* [सं.] कुनै एक विषयको वर्णन भएको सर्ग भएको वा नभएको प्रबन्धात्मक लघुकाव्य।
खण्डखाद्दे- *ना.* [सं. खण्डखाद्य] *हे.* खण्डखाद्य।
खण्डखाद्य- *ना.* [सं.] १. हुन लागेको कुनै कुरा आकस्मिक घटना वा संयोगले गर्दा रोकिने वा अल्झिने अवस्था; बाधा; अडकाउ; रोकावट; अड्कोपड्को; कार्यकारण; खण्डखातिर। २. *ना. वि.* सं. १६८४ मा नेपालीमा अनुवाद गरिएको ज्योतिष विषयको ग्रन्थ।
खण्डखातिर- *ना.* [खण्ड+खातिर] अकस्मात् परिआउने कुरा; संयोग; खण्डखाद्य।
खण्डन- *ना.* [सं.] १. अर्काको मत, सिद्धान्त वा कुरा काट्ने काम; कुनै बुँदाका विरुद्धमा गरिने आलोचना; प्रतिवाद। २. टुक्र्याउने काम; काट्ने काम।
खण्डनमण्डन- *ना.* कुनै मत, सिद्धान्त आदिको प्रतिवाद तथा समर्थन; तर्क दिएर कुरो काट्ने वा सकार्ने काम; खण्डन र मण्डन।
खण्डन्यायाधिकरण- *ना.* [सं.] दुई जना न्यायाधीशको इजलास; सिङ्गल बेन्चभन्दा माथिल्लो तहको र फुल बेन्चभन्दा तल्लो तहको दुई न्यायाधीश बस्ने इजलास।
खण्डपाल- *ना.* [सं.] १. सखर, चिनी, मिस्रीसम्बन्धी चिजबिजको काम गर्ने व्यक्ति। २. हलुवाई। ३. छोटी अड्डाको काम गर्ने व्यक्ति।
खण्डप्रलय- *ना.* [सं.] महाप्रलयभन्दा सानो प्रलय।
खण्डवर्षा- *ना.* [सं.] *हे.* खण्डवृष्टि।
खण्डवाल- *वि.* [खण्ड+वाल] खण्ड भएको; एकभन्दा धेरै तह वा भाग भएको; खण्डे।
खण्डवृष्टि- *ना.* [सं.] एकैचोटि ससानो स्थलमा मात्र परेको पानी; व्यापक रूपमा नभएको वर्षा; आंशिक वर्षा; खण्डवर्षा।
खण्डहर- *ना.* [सं.] बिग्रीभत्की केही अवशेष मात्र बचेका प्राचीन स्मारकको समूह; भग्नावशिष्ट प्राचीन भवन; भग्नावशेष।
खण्डाकार- *ना.* [सं.] संस्कृत व्याकरणका प्रक्रियाअनुसार अकारको सन्धि भएका ठाउँमा लेखिने डकारको चिह्न; लुप्त अकार (ऽ)।
खण्डाश्मा- *ना.* [सं.] मिसिनद्वारा वा घन आदिका सहायताले साह्रो पत्थर फोरेर बनाइएको मसिनो टुक्रा; रोडा।
खण्डाश्मित-*वि.* १. सडकलाई पक्की बनाउनका लागि कालोपत्र गर्नुभन्दा पहिले खण्डाश्मा वा ढुङ्गाका टुक्रा बिछ्याइएको। २. रोडा छापिएको; ग्राभेलिङ गरिएको।
खण्डिता- *ना.* [सं.] १. शास्त्रीय लक्षणका आधारमा नायिकाको एक भेद। २. परस्त्रीसँग संसर्ग गर्ने पतिको आचरण थाहा पाएर रिसाएकी नायिका।
खण्डी- *ना. हे.* खन्डी।
खण्डीय- *वि.* [सं.] खण्ड हुने; खण्ड गर्न सकिने।
खण्डीय वर्ण- *ना.* स्वतन्त्र रूपमा रहेका वा छुट्टै उच्चारण गर्न सकिने वर्ण (स्वर वा व्यञ्जन)।
खण्डे- *वि. हे.* खन्डे।
खण्डेतर- *वि.* [सं.] खण्डबाहेकको; अर्को खण्डको।
खण्डेतर वर्ण- *ना.* खण्डीय वर्णसँग मिलेर बसेका स्वतन्त्र रूपमा छुट्टै उच्चारण हुन नसक्ने वर्ण। (स्वरका दीर्घता, उदात्तता, लय, ताल आदि खण्डेतर वर्णतत्त्व हुन्)।
खण्डे थाल- *ना. हे.* खन्डे थाल।
खण्डो- *ना. हे.* खन्डो।

खत- *ना.* [सं. क्षत] १. शरीरमा लागेका चोटपटक, घाउखटिरा निको भएपछि बसेको दाग। २. अदालतबाट कुनै अभियोगमा ठहर गरिएको कसुर; अपराध; अदालतको फैसलाअनुसार साबित भएको कसुर (*उदा.-* पञ्चखतमा सजाय पाएका व्यक्ति समाजबाट पनि बहिष्कृत हुन्छन्।)। ३. दाह्री खौरँदा वा कपाल काट्दा कनसिरीका रौंको कटाइ; कलम।

खतखत- *क्रि.वि.* [अ. मू. खत्+अ (द्वि.)] १. लेदो पदार्थ पकाउँदा छड्कन वा फत्कन थालेपछि आवाज आउने किसिम। २. सानो मुख भएका भाँडाबाट दही आदि बाक्लो लेदो पदार्थ खन्याउँदा आवाज आउने किसिम।

खतबात- *ना.* [खत+बात] अदालतबाट कुनै अभियोगमा ठहर भएको कसुर; अदालतद्वारा मुद्दाबाट ठहरिएको बातकसुर।

खतम- *ना.* [अ. खत्म] १. कुनै कामकुराको टुङ्ग्याइ; समाप्ति। २. अन्त; आखिरी। ३. नाश; लोप। ४. मृत्यु; देहावसान; मरण।

खतरनाक- *वि.* [अ. खतर+फा. नाक] १. खतराले भरिएको वा खतरा पैदा गर्ने; जोखिमी। २. भयङ्कर; डरलाग्दो। ३. कुलक्षणी; अनिष्टकारक। (*उदा.-* खतरनाक काममा अल्झियो, टुङ्गो लाग्ने त निधै छैन)।

खतरा- *ना.* [अ. खतर] १. सम्भावित विपत्ति; डर; भय। २. आशङ्का; सन्देह।

खती- *ना.* [सं. क्षति] १. सँभाल्दा सँभाल्दै पनि अकार्थमा हुने धनसम्पत्तिको व्यय; हानि; नोक्सानी; क्षति। २. नचाहिँदो खर्च; बरबादी; अपव्यय। ३. नाश।

खतीउपती- *ना.* ऋण र धन; खति र उपती; हानि र लाभ; नाफानोक्सान।

खतीपती- *ना.* कसैलाई उसको इज्जतमान केही नराखेर भन्ने काम; इज्जत आबरु।

खतुकी- *वि.* [√ खत] कुनै अपराधमा अदालतबाट सजाय पाएको; खतबात लागेको; कसुरदार; दोषी; बापती; अपराधी।

खतेर्नु- *स.क्रि.* [खात+एर्+नु] १. कुनै वस्तुको थुप्रो लाउनु; चाङ लाउनु; कुनै वस्तु सोहोरेर थुपार्नु। २. सोहोर्नु, जम्मा गर्नु।

खतेराइ- *ना.* खतेर्ने काम; चाङ लगाउने काम।

खतेरिनु- *अ.क्रि.* सोहोरिनु; एकत्र थुप्रिनु।

खतेराउनु- *प्रे.क्रि.* खतेर्न लाउनु।

खत्कनु- *अ.क्रि.* [अ. मू. खत्+क+नु] कुनै लेदो पदार्थ आगामा पकाउँदा खतखत गरी आवाज आउनु; फत्कनु; छड्कनु; खतखत गरेर पाक्नु।

खत्काइ- *ना.* खत्कने क्रिया वा भाव।

खत्काइनु- *क.क्रि.* खत्काउने काम गरिनु।

खत्काउनु- *प्रे.क्रि.* खत्कने पार्नु; खत्कन लाउनु।

खत्किनु- *अ.क्रि. हे.* खत्कनु।

खत्क्याइनु- *क.क्रि.* खत्किने पारिनु; छड्काइनु।

खत्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* खतखत आवाज आउने गरी पकाउनु; छड्काउनु।

खत्तिनु- *अ.क्रि.* [अ. मू. खत्+इ+नु] १. पानी आदि तरल पदार्थ एकैचोटि सबै पोखिनु; एकैपल्ट धेरै मात्रामा खनिनु। २. धेरै जना एकैपल्ट आइलाग्नु; ओइरिनु।

खत्त्याइ- *ना.* खत्त्याउने प्रक्रिया वा भाव।

खत्त्याइनु- *क.क्रि.* खन्याइनु; पोखिनु।

खत्त्याउनु- *स.क्रि.* खन्याउनु; एकैचोटि सबै पोख्ने काम गर्नु; खन्याउनु; धेरै दिनु।

खत्रक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खत्रक्+क] १. कुनै वस्तु केही माथिबाट तल खस्ने वा त्यसरी खस्दा आवाज आउने किसिमले। २. कसैले कुनै काम बिराएमा, कुनै गल्ती गरेमा वा कुनै कुरा भन्न चाहेजस्तो नभएमा त्यस्तो लाचार, लज्जित वा निराश हुने ढङ्गमा।

खत्री- *ना.* [सं. क्षत्रिय] १. पुरानो चलनअनुसार बाहुनको आफूभन्दा तल्लो जातकी केटीसँग वा छेत्रीको पानी चल्ने आफ्नोभन्दा भिन्न जातकी केटीसँगको दाम्पत्य जीवनबाट पैदा भएका सन्तान र तिनीहरूको वर्ग। २. वर्णसङ्कर।

खत्र्याकखुत्रुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. खक्+अ (द्वि.)] १. सानोतिनो वस्तु चलाउँदा वा हल्लाउँदा आवाज आउने किसिमले। *ना.* २. सानोतिनो सरसामान; मालमत्ता; जेतेमेते। ३. सानोतिनो कामकाज; साधारण काम।

खत्र्याङखुत्रुङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. खत्रङ् > खत्र्याङ् (द्वि.)] *हे.* खत्र्याकखुत्रुक।

खद्दर- *ना.* [हि. खड्डी] हातले काती, बुनी घरेलु तानमा तयार पारिने सुतको मोटो कपडा; खादी; खाँडी।

खद्योत- *ना.* [सं.] जूनकिरी।

खन्नु- *स.क्रि.* [सं. खन्] १. कुटो, कोदालो, कोदाली आदि विभिन्न आकारका फलामे हतियारले जमिन खोस्नु। २. बाली लगाउनका लागि खेतबारीको माटो ओल्टाइपल्टाइ गर्नु वा खुकुलो पार्नु। ३. थाहा नपाउने चालले अर्कालाई दुःख दिनु वा सताउने प्रयास गर्नु। (*उदा.-* उसले भित्रभित्रै तिम्रो जरोकिलो खन्न लागेको छ)।

खनक- *वि.* जग्गाजमिन खन्ने; खनजोत गर्ने।

खनखन- *क्रि.वि.* [अ. मू. खन्+अ (द्वि.)] १. धातुका रुपियाँ वा सिक्का गन्दा आवाज आउने किसिमले। *ना.* २. कचकच; फतफत।

खनखनी/खनखन्ती- *क्रि.वि.* धातुका रुपियाँ वा सिक्का धमाधम गन्ने गरी।

खनखाँचो- *ना.* [खण्ड+खाँचो] आवश्यक पर्ने वस्तु आफूसँग नभएको बेला वा कुनै कुराको खाँचो परेको बेला; गाह्रोसाह्रो; हर्जा; खाँचो; असर्दो।

खनजोत- *ना.* [खन्+जोत] हलो, कोदालो आदि साधनले जग्गाजमिन आबाद गर्ने काम; खेतबारी खन्नेजोत्ने काम; खनीखोस्री।

खनाइ- *ना.* [खन्+आइ] खन्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

खनाइनु- *क.क्रि.* खन्ने काम गराइनु।

खनाउनु- *प्रे.क्रि.* खन्न लाउनु; खन्ने काम गराउनु।

खनाखन- *क्रि.वि.* [अ. मू. खन्+आ (द्वि.)] धातुका रुपियाँ वा सिक्का गन्ने किसिमले; खनखन्ती।

खनाति- *ना.* आफ्नो पाँच पुस्तापछिको पुरुष सन्तति; पाँच पुस्ताको नाति; जनातिको छोरो।

खनायो/खनिउँ- *ना.* केही बाटुला र टुप्पातिर चुच्चे आकारका ठुला,

बाक्ला पात हुने, फेदमा लिचीजत्रा फलका माटाबाहिर भुप्पा लाग्ने र माटामित्र जरामा समेत फल्ने, पाकेपछि गुलियो स्वादको हुने एक किसिमको डाले घाँसको बोट वा त्यसैको फल; खन्यु; हात्तीपाइले।

खनिचा- *ना.* [नेवा.] गोलाकार टुप्पो र धारिलो बिट हुने एक प्रकारको छिनु।

खनिज- *वि.* [सं.] भूगर्भभित्र रहेको, खानीबाट निस्कने वा निकालिने; खानीमा पाइने।

खनिज उत्पादन- *ना.* खानीबाट पैदा हुने वा निस्कने वस्तु।

खनिज पदार्थ- *ना.* खानीबाट निस्कने वस्तु; खानीमा रहने वस्तु।

खनिज पानी- *ना.* खनिज तत्त्वको आधिक्य भएको पानी।

खनिजविज्ञान- *ना.* भूगर्भमा रहेको खानी पत्ता लगाउने र खानीबाट निस्कने वस्तुको विवेचना गर्ने विद्या; खनिजसम्बन्धी विज्ञान।

खनिज साधन- *ना.* खानीबाट निकालिने सामान; खानीबाट निक्लने सामग्री।

खनिनु- *अ.क्रि.* [खन्+इ+नु] १. पानी आदि तरल पदार्थ बेसरी पोखिनु; आकाशबाट दर्केर पानी पर्नु। २. कसैले वा केही वस्तुले ओगटेको ठाउँ खाली हुनु; रित्तिनु। ३. कुनै वस्तु एकैपल्ट धेरै मात्रा वा सङ्ख्यामा वैरिनु; आइलाग्नु; धुरिनु।

खनी- *वि.* [सं. क्षणी] १. समय मिल्ने वा पाउने; फुर्सद भएको। २. थोरै बेर मात्र रहने; एकै छिनको; क्षणिक। *ना.यो.* ३. निम्तिको अर्थ बुझाउने पुरानो शब्द।

खनीउकाली- *ना.* एकै छिनको सुख वा उन्नति; मुतको न्यानो।

खनीओराली- *ना.* छिनभरको अवनति; अवनतिको क्षणभङ्गुरता; एकै छिनको दुःख वा अवनति। (*उदा.*- आफूलाई त कैले खनीउकाली, कैले खनीओराली पो भएको छ)।

खनीखोसी- *ना.* [खन्+खोस्] कुटो, कोदालो आदि साधनले खेतबारी वा जग्गाजमिनको थाउलो खन्ने, खोस्ने काम; खनखान; खनजोत।

खन्चा- *ना.* [नेवा.] धातु आदिका वस्तुमा प्वाल पार्ने साधन; पन्चिङ गर्ने एक प्रकारको सामान।

खन्चुरो- *वि.* [खन्चुवा+उरो] १. जतिखेर भेट्टाए पनि वा बेला न कुबेला चुभुरचुभुर खाइरहने। २. धेरै खाने; खन्चुवा।

खन्चुवा- *वि.* [खानु+उवा] धेरै खाने स्वभावको; खाइरहन खोज्ने; खन्चुरो।

खन्चुवी- धेरै खाने वा खाइरहन खोज्ने स्वभावकी (स्त्री)।

खन्जर- *ना.* फलामबाट बनेको काट्ने हतियार; छुरी; कटारी।

खन्जो- *वि.* [सं. खञ्ज] खोरन्डो, लङ्गडो।

खन्डखाद्ये- खण्डखाद्य।

खन्डिनु- *अ.क्रि.* [सं. खण्ड+इ+नु] टुक्रा टुक्रा हुनु; खण्ड खण्ड हुनु; टुक्रिनु।

खन्ड्याइ- *ना.* खन्डिने वा खन्ड्याउने काम वा प्रक्रिया।

खन्ड्याइनु- *क.क्रि.* खण्ड खण्ड पारिनु; टुक्र्याइनु।

खन्ड्याउनु- *प्रे.क्रि.* खन्डिने पार्नु; टुक्र्याउनु।

खन्डी- *ना.* [सं. खण्ड+ई] १. खण्ड खण्ड पारिएको पञ्चपालाजस्तो थाल; खण्डेथाल। २. सानो खण्ड, टुक्रा वा भागलाई बुझाउने र सङ्ख्यावाची शब्दमा पछिल्तिर गाँसिने शब्द (जस्तै- त्रिखण्डी, चौखण्डी)।

खन्डे- *वि.* १. खण्ड खण्ड परेको; धेरै खाना भएको; खण्डसम्बन्धी। २. कुनै वस्तुका धेरै भागमध्ये एक भाग पाउने; एक भागको अधिकारी।

खन्डे थाल- *ना.* [खण्डे+थाल] विभिन्न व्यञ्जन राख्न मिल्ने बटुकी आकारका सानाठुला खोपिल्टा परेको थाल; खण्डी।

खन्डो- *ना.* [सं. खण्ड] १. खेत, बारी आदिको कुनै भाग। २. भान्छाकोठाको हातामित्र भात खाँदा पिर्का राखेर बसी खान मिल्ने गरी बनाइएको सानोतिनो चौको।

खन्तरे- *वि.* [षट्+अन्तरीय] सहोदर भाइमा जन्मका क्रमले सातौँ; जन्तरेपछिको।

खन्ती- *ना.* [सं. खनित्र] जमिनमा प्वाल पार्ने वा गहिरो खाल्टो खन्ने डन्डीजस्तो फलामको चुच्चे हतियार; एक किसिमको गल।

खन्ती खलास- *वि.* सबै कुरा सिद्धिइसकेको; केही नभएको; टाट पल्टेको।

खन्याइ- *ना.* [√ खन्याउ (+आइ)] खन्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खन्याइनु- *स.क्रि.* बेसरी पोखिनु; खत्त्याइनु।

खन्याउनु- *स.क्रि.* [खनि+याउ+नु] १. बेसरी पोख्नु; खत्त्याउनु। २. रित्त्याउनु; खाली पार्नु।

खन्यू- *ना. हे.* खनिउँ।

खप्नु- *अ.क्रि.* १. कुनै कुरा धेरै दिनसम्म रहिरहनु; दिगो हुनु; टिक्नु। २. फारो हुनु। *स.क्रि.* ३. दुःखकष्ट, आपद्विपद् आदि सहनु; बेहोर्नु।

खपखप- *क्रि.वि.* [अ. मू. खप्+अ (द्वि.)] बिचमा, नरोकिईकन छिटछिटो खाने वा निल्ने गरी; कपकप; खुपुखुपु।

खपखपी/खपखपती- *क्रि.वि.* अझ छिटो खपखप खाने वा निल्ने किसिमले।

खपटिनु- *अ.क्रि.* [खपटो+इ+नु] खपटाजस्तो पातलो भएर सुक्तै जानु; दुब्लाउनु; दुब्लोपातलो हुनु।

खपटे- *वि.* [खपटो+ए] १. खपटा जस्तै सुकेको; दुब्लो; पातलो; ख्याउटे। २. खपटाको वा खपटाले बनेको; खपटासम्बन्धी।

खपटो- *ना.* [सं. खर्पर] १. माटाको भाँडो फुटेको टुक्रो; खप्टो। २. बाँस आदिको पातजस्तो बोक्रो। ३. पक्षीका फुलको बोक्रो। ४. नेपालको तराई क्षेत्रमा घर छाउने काममा आउने एक प्रकारको झिँगटी; खपडा।

खपट्याइ- *ना.* [√ खपटि (+आइ)] खपटिने क्रिया वा प्रक्रिया।

खपट्याइनु- *क.क्रि.* खपटाजस्तो बनाइनु; खपटिन लाइनु।

खपट्याउनु- *प्रे.क्रि.* खपटाजस्तो बनाउनु; खपटिने पार्नु।

खपडा- *ना.* १. माटाको ढुङ्ग्रो बनाई बिचमा फ्याक पारी पोलेर बनाइएको घर छाउने साधन; खपरा। २. बाँसका आँख्लाको खपटो।

खपत- *ना.* [खप्+अत] १. बिक्रीका निम्ति बजारमा आएका मालताल पूरै रूपमा बिक्ने काम; सबै मालको बिक्री। २. कुनै

वस्तु नबची पूर्ण रूपमा हुने खर्च; व्यय; उपभोग।
खपरा- *ना. हे.* खपडा।
खपरु- *ना.* [सं. खर्पर] १. जोगी, सन्न्यासी आदिले घर घरमा गएर भिक्षा माग्ने भाँडो; भिक्षापात्र। २. नरिवल आदिको खप्पर।
खपऱ्याङ- *ना.* [खपरा+याङ] १. बाँसको सुकेपछि आफैं फुक्लिएर झर्ने खबटा। २. तराईमा बढी प्रयोग हुने, माटाको टायलजस्तो छाउने साधन; एक प्रकारको टायल; झिँगटी।
खपाइ१- *ना.* [खाप्+आइ] १. खाप्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
खपाइ२- *ना.* [√ खप् (+आइ)] खप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; टिकाइ।
खपाइनु- *क.क्रि.* धेरै समयसम्म पुऱ्याइनु; टिकाइनु।
खपाउ- *वि.* धेरै समयसम्म खप्ने वा टिक्ने; टिकाउ।
खपाउनु- *प्रे.क्रि.* १. धेरै समयसम्म पुऱ्याउनु; टिकाउनु। *स.क्रि.* २. बिक्री गर्नु; समाप्त पार्नु।
खपाखप- *क्रि.वि.* [खप्+खप्] धमाधम खाने किसिमले; कपाकप।
खपिनु- *अ.क्रि.* [खप्+इ+नु] दिगो होइनु; टिकिनु।
खपिस- *वि.* [अ. खबीस] १. कुनै कामकुरामा सिपालु; कार्यकुशल; अनुभवी; दक्ष; पोख्त; खपिस। २. खग्गड; खग्गु।
खपिसी/खपिस्याइँ- *ना.* खपिस हुनाको चाल; पोख्त हुने ढाँचा; चतुऱ्याइँ।
खपुवा- *वि.* [खप्+उवा] धेरै समयसम्म रहिरहने; निकै दिनसम्म टिक्ने; खप्ने; टिकाउ।
खपैंचो- *ना.* [खपटा+ऐँचो] माटाका भाँडा फुटेका खबटा।
खप्कनु- *स.क्रि.* [खाप्+क+नु] कुनै भाँडाले अन्न आदि खाँदेर भर्नु; खम्कनु।
खप्काइ- *ना.* खप्कने काम वा प्रक्रिया।
खप्काइनु- *क.क्रि.* खाँदेर भर्न लाइनु; खम्काइनु।
खप्काउनु- *प्रे.क्रि.* खाँदेर भर्न लाउनु; खम्काउनु।
खप्किनु- *क.क्रि.* अटाएसम्म उभाइनु; खाँदेर भरिनु।
खप्की- *ना.* [फा. खफगी] कुनै काम बिगारे वा बिराएमा गरिने फट्कार; डाँटडपेट; हप्की; झँटाइ।
खप्टनु- *स.क्रि.* [√ खपट] १. कुनै एउटा वस्तुमाथि फेरि अर्को वस्तु राख्नु; खातमाथि खात लाउनु। २. थपथाप गर्नु; थप्नु।
खप्टाइ- *ना.* खप्टने काम वा प्रक्रिया।
खप्टाइनु- *क.क्रि.* खप्टने काम गरिनु।
खप्टाउनु- *प्रे.क्रि.* खप्टने काम गराउनु; खप्टने पार्नु।
खप्टिनु- *क.क्रि.* [खप्ट+इ+नु] कुनै एक वस्तुमाथि अर्को वस्तु राखिनु; खातमाथि खात लाइनु।
खप्टचाइ- *ना.* खप्टिने काम वा प्रक्रिया।
खप्टचाइनु- *क.क्रि.* खप्टिने काम गरिनु।
खप्टचाउनु- *प्रे.क्रि.* १. खप्टिने पार्नु। *स.क्रि.* २. एक वस्तुमाथि अर्को वस्तु राख्नु; खप्टनु।
खप्टुवा- *वि.* [खप्ट+उवा] खप्टेको; एउटामाथि अर्को थपेको।
खप्टो- *ना. हे.* खपटो।
खप्तड- *ना.* पश्चिमी नेपालमा सेती अञ्चलअन्तर्गत डोटी जिल्लामा पर्ने एक ऐतिहासिक स्थान वा त्यसैको लेक।
खप्तड निगालो- *ना.* खैरो भुइँ भएको र त्यसमाथि कालो छिर्किमिर्का परेको, मोटो खालको तर टुप्पा मसिङ्ग्रिँदै गएको, प्रायः खप्तडका लेकतिर पाइने प्रसिद्ध निगालो।
खप्तडी- *ना.* १. खप्तडका बासिन्दा; खप्तरी। २. नली वा कलम बनाइने एक जातको निगालो; खप्तड निगालो। ३. नेपालका छेत्रीहरूको एक थर।
खप्तडेली- *ना.* १. नेपाली भाषाको डोटी र डँडेलधुरा क्षेत्रमा बोलिने मध्य पच्छिमा भाषिकालाई सङ्क्षेपमा जनाउने नाउँ। *वि.* २. खप्तडसित सम्बन्धित; खप्तडको।
खप्तर- *ना. हे.* खप्तड।
खप्पु- *क्रि.वि.* [अ. मू. खप्+प] नचपाईकन एकैपल्ट एकदम निल्ने वा खाने किसिमले।
खप्पुखप्प- *क्रि.वि.* लगातार खप्प पार्ने किसिमसँग।
खप्पू- *ना. हे.* खप्पु।
खप्पर- *ना.* [सं. खर्पर] १. टाउकाको माथिल्लो भागमा रहेको हाड; कपाल; खोपडी। २. जोगीहरूले भिक्षा माग्ने भाँडो; भिक्षापात्र। ३. भाग्य; किस्मत। ४. नरिवल, बेल आदिको बाहिरी साह्रो बोक्रो।
खप्परु- *ना.* जोगीको भिक्षापात्र; खप्पर।
खप्परे- *वि.* १. ठुलो वा अग्लो खप्पर भएको। २. हातमा खप्पर लिएको।
खप्पिस- *वि.* [√ खपिस] *हे.* खपिस।
खप्पू- *ना.* [√ खाप्+उ] केही थप भइरहेकामा फेरि थप; थपमाथिको थप; खापमाथिको खाप; खप्ट्याइ।
खप्प्याइ- *ना.* [√ खप्प्याउ (+आइ)] खप्प्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खप्प्याइनु- *क.क्रि.* खप्प्याउने काम गरिनु।
खप्प्याउनु- *स.क्रि.* [खप्प+अयाउ+नु] कुनै गिलो पदार्थ फटाफट खानु; गफल्क्याउनु।
खप्लक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खप्लक्+क] कुनै कुरा एउटै गाँसमा खाने किसिम वा ढङ्गमा; कप्लक्क।
खप्ल्याइ- *ना.* [√ खप्ल्याउ (+आइ)] खप्ल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खप्ल्याइनु- *क.क्रि.* धमाधम खाइनु; गफल्क्याइनु।
खप्ल्याउनु- *स.क्रि.* [खप्लक्क+याउ+नु] कुनै खाद्य पदार्थ धमाधम खानु; गफल्क्याउनु।
खप्ल्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खप्ल्याक्+क] एकै गाँसमा खाने किसिमले; खप्लक्क।
खबटा- *ना.* [खबटोको ति. रू.] *हे.* खबटो।
खबटाखबटी- *ना.* सानाठुला खबटाको समूह; सानाठुला धेरै खबटा।
खबटिनु- *अ.क्रि.* [खबटो+इ+नु] *हे.* खपटिनु।
खबटे- *वि.* [खबटो+ए] *हे.* खपटे।
खबटे टीको- *ना.* विवाह हुन लागेकी केटीले लगनका समयमा र विवाहित आइमाईले तिजका समयमा सौभाग्य चिह्नका रूपमा निधारमा लाउने काँचको टीको; आइमाईले निधारमा लाउने खबटोजस्तो ठुलो टीको।
खबटे- *ना.* [सं. खर्पर] १. माटाको भाँडाको फुटेको टुक्रो; खपटो ।

२. अन्डाको फुटेको कडा खोल वा बोक्रो।

खबर- *ना.* [अ.] समाचार; हाल; वृत्तान्त; सूचना; जानकारी।

खबर कागत/कागज- *ना.* सञ्चारको एउटा महत्त्वपूर्ण माध्यमका रूपमा रहेको र सर्वसाधारणलाई देशविदेशका महत्त्वपूर्ण समाचार; तात्कालिक घटना आदिको जानकारी दिनका लागि प्रकाशित हुने पत्र; समाचारपत्र।

खबरदार- *ना.* [फा.] कुनै सम्भावित खतराप्रति सजग गराउँदा र नराम्रो बाटामा हिँड्न लागेको वा नराम्रो काम गर्न लागेको व्यक्तिलाई चेतावनी दिँदा भनिने शब्द; सावधान; होसियार।

खबरदारी- *ना.* खबरदार गराउने काम; सचेत गराउने काम; सावधानी।

खबरपाटी- *ना.* [खबर+पाटी] सम्बन्धित सबैको जानकारीका लागि सूचना, समाचार आदि टाँसिने पाटी; सूचनापाटी।

खमण्डल- *ना.* [सं.] आकाशको गोल परिधिभित्र हुने सूर्य, चन्द्र, तारा आदि ग्रहनक्षत्रहरूको समूह; आकाशमण्डल; व्योममण्डल।

खमरन्डा/खमरन्दा- *ना.* [अ. खम+फा. रन्दा] काठ ताछेर चिल्लो पार्ने काममा प्रयोग गरिने एक प्रकारको सानो रन्डा।

खमाइ- *ना.* [खाम्+आइ] खाम्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

खमारी१- *ना.* [खम्बा+आरी] हात्ती बाँधिने खम्बा; आलानस्तम्भ।

खमारी२- *ना.* [सं. गम्भारी] पीपलका जस्ता पात, सेतो बोक्रो, पहेँला फूल र फल हुने, दुध निस्कने एक जातको रुख वा त्यसैको फल।

खमिर- *ना.* [अ. खमीर] सडाईगलाई अमिल्याएको पिठो, खुदो आदि वस्तु।

खमिरा- *वि.* खमिर हालेको; खमिर भएको।

खम्कनु- *स.क्रि.* [अ. मू. खम्+क+नु] कुनै भरिने वस्तु अटाएसम्म उभाउनु; खाँदेर भर्नु; खप्कनु।

खम्काइ- *ना.* खम्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

खम्काइनु- *क.क्रि.* खम्कन लाइनु; खप्काइनु।

खम्काउनु- *प्रे.क्रि.* खम्कने गराउनु; खम्कन लाउनु; खप्काउनु।

खम्किनु- *क.क्रि.* खाँदेर भरिनु; खप्किनु।

खम्बा- *ना.* [सं. स्तम्भ] १. घर, सत्तल, पुल आदिको दलिन, तला वा छानो थाम्न वा तिनलाई आड दिन र बिजुलीका तार अड्याउन फलाम, काठ, ढलान आदिबाट बनेको सोझो खामो; खाँबो; थाम; खम्भा। २. मौलो।

खम्बानी- *ना.* [लि.] अग्नेली खलकको पहाडवर्गमा पर्ने, पूर्वी नेपालमा बोलिने लिम्बू भाषाका विभिन्न भेदमध्ये एक प्रमुख भेद।

खम्बिर- *वि.* खम्बा जस्तै अडिग; स्थिर; गम्भीर।

खम्बु- *ना.* गुप्त सल्लाह; भित्री मतो।

खम्भा- *ना.* *हे.* खम्बा।

खम्सनु- *स.क्रि.* १. भालेपोथी जोल्टिनु; स्त्रीप्रसङ्ग गर्नु; मैथुन गर्नु। २. खँगारिनु; झर्नु। ३. बेपर्वाहसँग अन्न भर्नु वा भरेर दिनु।

खम्साइ- *ना.* खम्सने क्रिया वा प्रक्रिया।

खम्साखम्सी- *ना.* धमाधम खम्सने काम।

खम्सिनु- *अ.क्रि.* १. खँगारिनु; झर्नु। २. मिसिनु; जोल्टिनु।

खम्स्याइ- *ना.* खम्स्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

खम्स्याइनु- *स.क्रि.* स्त्रीप्रसङ्ग गरिनु; खम्सिनु।

खम्स्याउनु- *स.क्रि.* खम्सनु; स्त्रीप्रसङ्ग गर्नु।

खयर- *ना.* [प्रा. खइर, सं. खदिर] अमलाका जस्ता ससाना पात हुने, मञ्जरीका झ्याँटका सेता सानासाना फूल फुल्ने, खैरो लामो कोसा र खैरै काठ हुने काँढादार बोट वा त्यसैको काठ पकाएर झिकेको सारवस्तु।

खर१- *वि.* [सं.] १. कडा स्वभावको; खरो मिजासको। २. रामायणको कथाअनुसार रामद्वारा मारिएको एक राक्षस। ३. गधा।

खर२- *ना.* [सं. खड] बाबियोका जस्ता लामा लामा सिन्के पात हुने, घर, गोठ आदि छाउने काममा प्रयोग गरिने एक प्रकारको झार; सालिम्मो (प. ने.)।

खरक- *ना.* *हे.* खर्क।

खरकट्टी- *ना.* खर पालेको जग्गा; खरघारी।

खरकमल- *ना.* खरबारीमा उम्रने कमलजस्तो एक जातको फूल।

खरकस- *ना.* काठमा खोल झिक्न वा काठ ताछ्नका निम्ति सोझो चिनु लाउन प्रयोग गरिने, बिचमा सानो किलो गाडेको सिकर्मीको ज्याबल।

खरखजाना- *ना.* १. लडाइँमा प्रयोग गरिने गोली, बारुद आदि सरसामान; हातहतियार; खजाना। २. सुन, चाँदी, रुपियाँपैसा आदि धनसम्पत्ति; नगद रकम।

खरखर१- *ना.* [अ. मू. खर्+अ. (द्वि.)] १. मुसा, खरायो आदिले खोस्रँदा आउने आवाज। *क्रि.वि.* २. त्यसरी खोस्रँदा आवाज आउने किसिमले।

खरखर२- *क्रि.वि.* [खुरुखुरु] कुनै काम नरोकीकन फटाफट गर्ने किसिमले; खुरुखुरु।

खरखरती- *क्रि.वि.* नरोकीकन, धमाधम; खुरुखुरु।

खरखराइ- *ना.* [√ खरखराउ (+आइ)] खरखराउने क्रिया वा प्रक्रिया।

खरखराइनु- *अ.क्रि.* खरखर शब्द निस्किनु।

खरखराउनु- *अ.क्रि.* [खरखर+आउ+नु] १. मुसा, बिराला आदिले खोसेको वा कोरेको आवाज आउनु; खरखर शब्द निस्कनु। २. पैसा, अन्न आदि धमाधम झर्नु।

खरखरी- *क्रि.वि.* [खरखर+ई] *हे.* खरखरती।

खरखरे- *ना.* [खरखर+ए] टेबुल, दराज आदिमा बाहिर तान्न र भित्र घुसार्न हुने गरी मालसामान राख्न बनाइएको सानो खण्ड; घर्रा।

खरखाँचो- *ना.* [(द्वि.) खाँचो] आफूलाई चाहिएको कुनै वस्तु आफूसँग नभएको बेला; कुनै कुराको खाँचो परेको अवस्था; हर्जा; खनखाँचो; गाह्रोसाह्रो; असर्दो।

खरखिचोला- *ना.* [(द्वि.) खिचोला] खिचोला आदि गर्ने काम; विघ्नबाधा।

खरखुवाई- *ना.* [अ. खैरख्वाही] कसैको भलो चिताउने काम; शुभेच्छा; मङ्गलकामना।

खरदार- *ना.* [अ. खराज+फा. दारा] राजपत्र अनङ्कित तहको द्वितीय श्रेणीका कर्मचारीको एक दर्जा; निजामती कर्मचारीको एक तह।

खरदारी- *ना.* खरदारको काम, पद वा अवस्था।

खरब- *ना.* [सं. खर्व] सय अरबको सङ्ख्या; १,००,००,००,००,०००।

खरबुजो- *ना.* [फा. खर्बुजा] फर्सीको जस्तो डल्लो आकारमा हरिया र सेता धर्का हुने काँक्राका जस्ता बियाँ लाग्ने र पाकेपछि गुलियो गुदी हुने, प्रायः बालुवाप्रधान भूमिमा फल्ने एक फल।
खरमासो- *ना.* दैलाको बाहिरपट्टि साँचो लाउनका निम्ति गाडिएको पाङ्ग्रो।
खररा- *ना.* १. खर, घाँस आदिबाट बनेको झार्नेबढार्ने साधन। २. गाई, घोडा आदिको जिउ मल्ने र बुरुसमा लागेका रौँ र धुलोसमेत झार्ने बुरुस जस्तै फलामे साधन।
खराइ- *ना.* [√ खराउ (+आइ)] खराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खराइनु- *क.क्रि.* खरो पारिनु; सुकाइनु।
खराउ- *ना.* [सं. काष्ठ+पादुका] खुट्टाका औँलाको कापले माथि उठेको सानो काठ च्याप्ने गरी वा खुट्टाका पन्जालाई टायर आदिका फित्ताले अड्याउने गरी बनाइएको काठका फल्याकको तलुवा मात्र भएको चट्टीजस्तो जुत्ता; पादुका; कठपाउ; खडाउ।
खराउनु- *स.क्रि.* [खरो+आउ+नु] १. कुनै वस्तु भुटेर वा घाममा सुकाएर खरो पार्नु। २. खुब तताउनु; ज्यादै सुकाउनु।
खराउ खुट्टे- *वि.* [खराउ+खुट्टे] १. पैतालाका बिच भागले नछोई कुर्कुच्चा र औँलाले मात्र जमिन छुने खुट्टा भएको; कठपाउ भएको। *ना.* २. त्यस्तो खुट्टा वा पैताला भएको मान्छे।
खराखर- *क्रि.वि.* [√ खरखरा] धमाधम; खरखरी; खुरुखुरु।
खराखरी- *क्रि.वि.* सरासरी; नरोकीकन।
खराज/खराद- *ना.* [फा. खैरादा] १. काठ, धातु आदिका वस्तु सम्म्याउने वा सफा गर्ने औजारविशेष। २. काठ, धातु आदिका वस्तुहरू मेसिनमा चढाई सफा गर्ने वा चिल्लो पार्ने काम।
खराज कल- *ना.* अम्खोरा आदि धातुका भाँडा बनाउँदा आकार दिइसकेपछि धातुका बाँकी रहेका नमिल्दा चोसाचोसीलाई सफा गरी चिल्लो टल्कने बनाउने कल।
खरानी- *ना.* [सं. क्षरणी] दाउरा आदि वस्तु बलिसकेपछि बाँकी रहने धुलो वा क्षार पदार्थ; भस्म; खाक।
खरानी दानी- *ना.* खरानी हाल्ने वा खरानी फ्याँक्ने, झार्ने भाँडो; ठुटौरो (एस्ट्रे)।
खराने- *वि.* १. खरानी रङको; खरानीसम्बन्धी। २. बेकम्मा; रद्दी। *ना.* ३. एक प्रकारको बनैयाँ झार।
खराब- *वि.* [अ.] १. ननिको चालको; काम नलाग्ने; नजाती; बेकम्मा; बेठिक। २. चालचलन बिग्रेको; दुर्जन; दुष्ट। ३. छुल्याइँपुल्याइँ गर्ने वा कुभलो चिताउने; हानिकारक; अहितकर। ४. सामाजिक मर्यादाको प्रतिकूल वा प्रचलित नियमकानुनको विपरीत (चालचलन, बानीबेहोरा, आचरण इ.)।
खराबी- *ना.* १. खराब हुने काम वा चाल; नजातीपन; दोष, त्रुटि; अवगुण; कमी। २. हानि; नोक्सानी।
खरायो- *ना.* [फा. खरगोश] मुसाका जातको, बिरालोजत्रो, लामा कान हुने र उफ्रिँदै दगुर्ने, शाकाहारी एक जङ्गली प्राणी; चौघडा।
खरिनु- *अ.क्रि.* [खरो+इ+नु] १. कुनै वस्तु आगो वा घामले खरो हुनु; डढ्लाजस्तो भएर भुटिनु। २. आकाङ्क्षा बढ्नु; उत्कण्ठित हुनु। ३. रुखिनु; भोक, प्यासले पीडित हुनु। ४. धान, गहुँ आदि बाली ज्यादा पाकेर वा सुकेर झर्ने हुनु।
खरिद्नु- *स.क्रि.* [खरिद+नु] अर्काका अधिकारमा रहेको कुनै वस्तु वा मालसामान मूल्य तिरेर आफ्नो बनाउनु; खरिद गर्नु; किन्नु; बेसाउनु।
खरिद- *ना.* [फा. खरीद] अर्काको अधिकारमा रहेको कुनै मालसामान मूल्य तिरेर आफ्नो अधिकारमा पार्ने काम; किन्ने काम; बेसाउने काम; किनमेल।
खरिद आदेश- *ना.* सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालयहरूमा कुनै मालसामान बजारभाउअनुसार किन्न वा खरिद गर्नका लागि कार्यालय प्रमुखद्वारा दिइने आदेश।
खरिददार- *वि.* मालसामान खरिद गर्ने; किन्ने; ग्राहक; गाहक।
खरिददारी- *ना.* खरिद गर्ने वा किन्नेको काम; खरिददारको काम।
खरिदबिक्री- *ना.* किन्ने र बेच्ने काम; किनबेच; क्रयविक्रय।
खरिदाइ- *ना.* [√ खरिद् (+आइ)] खरिद्ने क्रिया वा प्रक्रिया
खरिदाइनु- *क.क्रि.* खरिद गर्न लाइनु; किनाइनु।
खरिदाउनु- *प्रे.क्रि.* किन्न लाउनु; खरिद गराउनु।
खरिदार- *ना.* [अ. खराज+फा. दार] *हे.* खरदार; खर्दार।
खरिदारी- *ना.* खरदारी; खर्दारी।
खरिदिनु- *क.क्रि.* [खरिद्+इ+नु] खरिद गरिनु; किनिनु।
खरिदी- *वि.* [खरिद+ई] खरिद गरिएको; लाग्ने मोल तिरेर लिइएको वा आफ्नो पारिएको।
खरिदी बिर्ता- *ना.* बिर्तावालबाट किनिएको बिर्ता जग्गा।
खरियो- *ना.* भाँडाकुँडा बनाउँदा मिलाउने एक प्रकारको हतियार।
खरी१- *ना.* १. ससाना खस्रा पात हुने, मसिना सेता फूल फुल्ने, मरिचका जत्रा दाना फल्ने र डाँठको बोक्रा सेतो हुने ठुलो एक रुख। २. निगालेझाँप्राको आकारका पात हुने, घोडालाई मन पर्ने, एक प्रकारको सानो झार; मुसेखरी।
खरी२- *ना.* [सं. खटी] १. सिलोट, धुलौटो आदिमा लेख्ने नरम जातको सेतो पत्थर। २. मादल, तबला आदिमा मढेका छालामा गोलाकार पारी लगाइने मसला।
खरीगाँठे- *वि.* १. सभ्य संसारको चालचलन नजानेको (व्यक्ति); असभ्य; गँवार; पाखे। २. भुसतिघ्रे।
खरीघसा- *वि.* खरी घसेर वा खरीले लेखेर एक एक पैसाको हिसाब गर्ने; लेनदेन व्यवहारमा सानातिना वा मामुली कुराको पनि हिसाब गर्ने।
खरीघसाइ- *ना.* खरी घस्ने खालको काम वा चाल; एक एक दामको हरहिसाब; सानोतिनो कुराको पनि लेखोजोखो।
खरीघोटाइ- *ना.* खरी घोट्ने काम; लेनदेन व्यवहारमा एक एक पैसाको हिसाब गर्ने वा सानातिना कुराको पनि लेखोजोखो गर्ने चाल; कसिकसाइ।
खरीजुको- *ना.* रुखमा रहने खरी रङको एक जातको ठुलो जुको।
खरीमट्टी- *ना.* [खरी+मट्टी, सं. खटिक-मृत्तिका] सिलोट, धुलौटो आदिमा लेख्ने सेतो र नरम खालको ढुङ्गो; खरी।
खरीसाउँलो- *वि.* [खरी+साउँलो, सं. खटिक-श्यामल] गहुँगोरोभन्दा केही बढी गोरो र खाइलाग्दो (मानिस)।

खरुकी- *ना.* घोडाले मन पराएर खाने निगालेझाँप्रोजस्तो एक प्रकारको घाँस।

खरुको- *ना.* [√ खर] सानो र मसिनो एक जातको खर; खरी।

खरुवा१- *वि.* [खार्+उवा] आगामा बेस्करी तताएर खारेको; शुद्ध पारेको (घिउ)।

खरुवा२- *ना.* [सं. क्षारक] तराईतिर बुनिने एक प्रकारको मोटो र खस्रो कपडा; रातो वा कलेजी रङको खाँडी।

खरेटो- *ना.* [खर+एटो] १. मसिना पात हुने, डाँठबाट बढार- कुँढार गर्न कुचाको काम लिइने एक जातको बुटेन। २. बाँसको मसिना कप्टेरा वा चोयाबाट बनेको कुचो; पुयँटी।

खरो- *वि.* [सं. खर] १. खराएको; खुब भुटिएको वा सुकेको। २. रुखो; बिरसिलो; कडा स्वभावको। *ना.* ३. तिर्खा; तृष्णा। ४. भोक, तिर्खा, गर्मी आदिबाट हुने डाहा।

खरोष्ट्री/खरोष्ठी- *ना.* [सं.] पहिले दाहिनेतिरबाट बायाँतिर लेखिने गरिएको अशोककालीन प्राचीन भारतेली एक लिपि; गान्धार लिपि।

खरौँचा- *ना.* १. खनिउँका जातको एक झार। २. त्यसैका डाँठबाट बनाइएको कुचो।

खर्क- *ना.* [√ खरक] गाईबस्तुको गोठ राख्न र तिनीहरूलाई चराउनका लागि राखिएको बाँझो रैकर जग्गा।

खर्कनु- *अ.क्रि.* पशुहरू एकै ठाउँमा जम्मा भएर बस्नु; बथान मिलेर बस्नु।

खर्काइ- *ना.* खर्कने काम वा क्रिया।

खर्काइनु- *क.क्रि.* खर्कन लाइनु।

खर्काउनु- *स.क्रि.* पशुहरूलाई एकै ठाउँमा जम्मा पार्नु; बथान मिलाएर राख्नु।

खर्किनु- *अ.क्रि.* एकै ठाउँमा जम्मा भएर वा बथान मिलेर बसिनु।

खर्च- *ना.* [फा.] १. कुनै काम वा वस्तुका निम्ति दिइने वा मासिने रुपियाँपैसा; व्यय। २. कुनै कार्यका निम्ति उपयोग गरिने वा प्रयोगमा ल्याइने नगद रकम वा जिन्सी माल।

खर्चनु- *स.क्रि.* [खर्च+नु] कुनै काम वा वस्तुका निम्ति नगद वा जिन्सी खर्च गर्नु; मास्नु; किनमेल गरेर रुपियाँपैसा सक्नु।

खर्चखाता- *ना.* [खर्च+खाता] खर्चको हिसाबकिताब लेखिने वा राखिने ठुलो कापी; बहीखाता।

खर्चबर्च- *ना.* [खर्च (द्वि.)] १. कुनै काम वा वस्तुका निमित्त चाहिने नगदी वा जिन्सी; सामलतुमल र रुपियाँपैसा। २. भइपरी आउने काममा गरिने सामान्य खर्च।

खर्चरी- *ना.* [खरक+चर्+इ] १. गाईभैँसी, भेडाबाख्रा आदिको चरनका निमित्त कर तिरी छुट्ट्याएर राखिएको जग्गा; खर्क। २. वनपाखामा गाईभैँसी, भेडाबाख्रा आदि बस्तुभाउ चराउँदा लाग्ने दस्तुर वा तिरो।

खर्चाइ- *ना.* [√ खर्च (+आइ)] खर्च गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

खर्चाइनु- *क.क्रि.* खर्च गर्न लाइनु।

खर्चाउनु- *प्रे.क्रि.* खर्च गराउनु वा खर्चन लाउनु।

खर्चालु- *वि.* [खर्च+आलु] आवश्यकताभन्दा बढी रुपियाँ-पैसा आदि खर्च गर्ने; धेरै खर्च गर्ने बानी भएको; खर्ची।

खर्चिनु- *क.क्रि.* [खर्च+इ+नु] खर्च गरिनु; मासिनु।

खर्चिलो- *वि.* [खर्च+इलो] १. चाहिनेभन्दा बेसी खर्च हुने; धेरै खर्च हुने। २. धेरै खर्च गर्ने; खर्चालु।

खर्ची- *वि.* [खर्च+ई] धेरै खर्च गर्ने; खर्चालु।

खर्जूर- *ना.* [सं.] *हे.* खजुर।

खर्दार- *ना.* [√ खरदार] *हे.* खरदार, खरिदार।

खर्पन- *ना.* [नेवा.] १. नोलका दुवै छेउमा डालाका आकारका भाँडा झुन्ड्याई नोललाई काँधमा हाली मालसामान बोक्ने साधन (विशेषतः काठमाडौँ उपत्यकामा प्रचलित)। २. त्यसैको दायाँबायाँ झुन्डिने डालाजस्ता भाँडा।

खर्पने- *वि.* खर्पन बोक्ने।

खऱ्याइँ- *ना.* [खरो+याइँ] खरोपन; खरो चाल।

खऱ्याइ- *ना.* [√ खरि (+याइ)] खरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खऱ्याइनु- *अ.क्रि.* खरिने पारिनु।

खऱ्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* खरिने पार्नु।

खऱ्याकखुरुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. खऱ्याक्+अ (द्वि.)] १. सानो- ठुलो खऱ्याकको आवाज बार बार आउने किसिमले। *ना.* २. भएभरको जेथा; सिरीखुरी; श्रीसम्पत्ति; खऱ्यापखुरुप।

खऱ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खऱ्याक्+क] १. कराई आदि भाँडा कोर्दा आवाज आउने किसिमसँग। २. ढोका आदि उघ्रँदा वा सुकेका वस्तुमा कुनै वस्तुले छुँदा वा चलाउँदा आवाज आउने चालमा।

खऱ्याङखुरुङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. खऱ्याङ्+अ (द्वि.)] १. पकाएका भाँडाकुँडामा टाँसिएको वस्तु खुर्कंदा शब्द निस्कने किसिमले; भएभरको टकटक्याउने चालमा। *ना.* २. भएभरको सबै वस्तु; खऱ्याकखुरुक।

खऱ्यान- *ना.* [खर+यान] खर उम्रेको वा खर हुने जग्गा; खरबारी; खरघारी।

खऱ्यौटो- *ना.* [खर+यौटो] भँगेरोभन्दा केही ठुलो खैरो रङको चरो।

खर्रा- *ना.* १. बस्न बिछ्याइने लामो गुन्द्री। *वि.* २. स्पष्ट; खरो; खस्रो (कुरा)। (*उदा.*- **रोटी चिल्ला मिठा, कुरा खर्रा (खस्रा) मिठा**।- उखान)।

खर्रो- *वि.* [√ खरो] चर्को स्वभावको; खरो; रुखो।

खर्लपखर्लप- *क्रि.वि.* [अ. मू. खर्लप्+अ (द्वि.)] बार बार खस्ने, खाने, हडप्ने आदि काम गर्ने किसिमले।

खर्लप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. खर्लप्+प] १. कुनै कुरा एकैचोटि माथिबाट तल झर्ने वा खस्ने किसिमसँग। २. एकैचोटि पुरै खाने किसिमले। ३. अर्काको वस्तु वा सम्पत्ति सबै हडप्ने चालमा।

खर्ल्याङखुट्टी- *ना.* [अ. मू. खर्ल्याङ्+खुट्टी] १. एउटा खुट्टा उचालेर अर्को एक खुट्टाले मात्र दौडने केटाकेटीको खेल; खल्याङ्खुट्टी। २. लङ्गडाहरूले हिँड्दा काखीमुनि च्यापेर टेक्ने लौरो; बैसाखी।

खर्ल्याप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. खर्ल्याप्+प] १. कत्ति पनि बाँकी नराखीकन जम्मै खाने किसिमले। २. अर्काको जायजेथा, श्रीसम्पत्ति सबै हडप्ने किसिमसँग; ख्वाप्ल्याक्क।

खर्व- *ना.* [सं.] १. सय अरबको सङ्ख्या; सय अरब। *वि.*

२. बाउन्ने; बामपुड्के; पुड्के; छोटो।

खर्सु- *ना.* प्रायः लेकतिर रसिलो ठाउँमा हुने एक प्रकारको घाँस वा त्यसैको बोट।

खल$_1$- *वि.* [सं.] १. बुद्धि नभएको; मूर्ख; हुस्सु। २. बदमास; दुष्ट। *ना.* ३. मरमसला, औषधी आदि कुट्ने ढुङ्गा वा फलामको भाँडो। ४. खलो; ठाउँ।

खल$_2$- *ना.* १. कुनै विषयमा दुई वा दुईभन्दा धेरै व्यक्तिमा हुने बहस; छलफल। २. पारस्परिक विचारविमर्शद्वारा कुनै विषयमा टुङ्गो लाउने प्रयास।

खलक- *ना.* [अ. खल्क] कुनै एउटा वंशमा जन्मिएका शाखासन्तान; कुल; परिवार; वंश।

खलकी- *ना.* १. नोकरचाकरहरूको समुदाय; भृत्यवर्ग। २. नोकरचाकरका निम्ति बनेको खाना। *वि.* ३. खलकमा मिलेको वा बसेको; खलकको।

खलक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. लखक्+क] नरम पदार्थ नचपाईकन एकैपल्ट पेटमा पुऱ्याउने किसिमले।

खलखल- *क्रि.वि.* [अ. मू. खल्+अ (द्वि.)] १. नरोकिईकन पानी बग्ने किसिमले; कलकल। २. प्रशस्त पसिना आउने किसिमसँग। ३. पानीले भाँडाकुँडा आदि राम्ररी पखाल्ने छाँट झिकेर। ४. बेस्करी पानी खत्त्याएर नुहाउने किसिमले।

खलखलती/खलखली- *क्रि.वि.* अझ शीघ्रताका साथ खलखल हुने किसिमसँग।

खलङ्गा- *ना.* [√ खलक] १. धेरै मानिस बस्ने डेरा; टहरो। २. नोकरचाकर बस्ने घर वा टहराको लड। ३. पश्चिमी नेपालको कर्णाली अञ्चलमा पर्ने जुम्ला जिल्लाको सदर मुकाम। ४. गल्ली; गल्छेडो (प. ने.)।

खलडी- *ना.* [सं. खल्ल] लिङ्गको अघिल्लो भाग छोप्ने छाला; लिङ्गका टुप्पाको छाला।

खलनायक- *ना.* [सं.] १. नाटक, चलचित्र आदिमा नायकका विरुद्ध भूमिका खेल्ने पात्र; प्रतिनायक। २. हुन लागेको कुनै काम पनि अघि सरेर भाँड्ने व्यक्ति। स्त्री. खलनायिका।

खलपत्र- *ना.* १. कसैले गर्न आँटेको वा गर्न लागेको काम पार लाउन नसक्ने देख्दा वा के के न गर्छु भनेर सेखी मात्र गर्दा भनिने व्यङ्ग्यात्मक शब्द; लछारपाटो। *वि.* २. रूपरङ्गविनाको; खुइलिएको वा चाउरिएको। स्त्री. खलपत्री।

खलबल- *ना.* [खल+बल] १. कुनै झैझगडा पर्दा धेरै मानिस कराउनाले भएको हल्लाखल्ला; बाझाबाझ गरेको आवाज; खल्याडमल्याड। २. कुनै अन्याय, अत्याचारका विरोधमा उठेको सामूहिक आवाज; होहल्ला।

खलबलाइ- *ना.* खलबल गर्ने वा खलबलाउने काम।

खलबलाइनु- *अ.क्रि.* मन डगडग होइनु; तुलबुलाइनु।

खलबलाउनु- *अ.क्रि.* मन डगडग हुनु; तुलबुलाउनु।

खलबलिनु- *अ.क्रि.* १. मिलेर बसेको कुनै कुराको तह वा क्रम बिग्रनु; गडबडिनु। २. खलबल मच्चिनु; अशान्ति मच्चिनु; हल्ला हुनु। ३. कामको वा वस्तुको सिलसिला नमिल्नु।

खलबली- *ना.* खल्याडमल्याड; खैलाबैला; होहल्ला; खलबल।

खलबले- *वि.* खलबल गर्ने; ठुलो स्वरले धेरै बोल्ने; हल्ला मच्चाउने।

खलबल्याइ- *ना.* खलबल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

खलबल्याइनु- *क.क्रि.* खलबल गरिनु; हल्ला मचाइनु।

खलबल्याउनु- *स.क्रि.* १. खलबल गर्नु; हल्ला मचाउनु। २. तलमाथि पार्नु; स्थिति वा तह बिगार्नु; गोलमाल पार्नु।

खलमल- *क्रि.वि.* [सं. कलमल] जम्मै जिउ राम्ररी नुहाउने चाल; खलखली; खलमल्ल।

खलल- *ना.* [अ.] चल्दै आएको चलन भाँड्ने वा बिगार्ने काम; बिघ्नबाधा; विरोध।

खलाँती- *ना.* [सं. खल्ल+आँती] आरनमा आगो फुक्न हावा दिने छालाको थैलो।

खलास- *वि.* [अ.] १. समाप्त; खतम। २. मरेको; मृत। ३. कसरमसर बाँकी नभएको; सफा; स्वच्छ।

खलासी- *ना.* १. पिपासरहको एक सरकारी कर्मचारी वा दर्जा। २. बस, मोटर, जहाज आदिको रेखदेख र सरसफाइ गर्ने टहलुवा; क्लिनर। ३. ठुलठुला काठ चिर्ने रामोजस्तो ठुलो फलामे हतियार।

खलिकपुर/खलिखपुर- *वि.* [सं. खलेकपोत] एकैपल्ट भएभरको जम्मै; जो भएका सबै; भएजति; सम्पूर्ण।

खलिता- *ना.* [अ. खरीत] चिठी; खलितापत्र।

खलितापत्र- *ना.* एक राजाबाट अर्का राजामहाराजालाई पठाइएको कुनै बन्दोबस्तसम्बन्धी चिठी।

खलिपा/खलिफा- *वि.* [अ. खलीफ] १. खुब जान्ने; सिपालु; पोख्त। २. बाठो; चलाख। ३. धूर्त; छट्टु। ४. मध्यकालमा बगदादबाट इस्लामजगत्लाई शासन गर्ने धर्माधिकारी; बादशाह।

खलियान- *ना.* [खलो+यान] १. खलाहरूको समूह। २. खलो।

खलियो- *ना.* [सं. कलित] काठ, दाउरा आदि मिलाएर वा चाङ लाएर राखेको थुप्रो; कुनिउँ; चट्टा।

खली$_1$- *ना.* [सं.] पीना।

खली$_2$- *ना.* [खलियो] १. अगति परेका प्रेतात्माको उद्धारका निम्ति तन्त्रमन्त्रका बलले आगोमा फाल हालेर धामीले गर्ने उद्धारक क्रिया। २. भोगेर पाएको अनुभव; भुक्तभोग।

खली खानु- *टु.* जीवनमा धेरै हन्डर खाएर पाको हुनु; सुखदुःख सबै झेलिसक्नु।

खलीमट्टी- *ना.* [खरी+मट्टी] खरी पत्थर।

खलु- *क्रि.वि.* [सं.] १. निश्चय नै; पक्का पनि। *ना.* २. मनाही; निषेध।

खले- *वि.* [खलो+ए] खलाको; खलासँग सम्बन्धित।

खले गरो- *ना.* खेतको धान थुपार्न, चुट्न र दाइँ गर्न खुर्की, ताछी खलो बनाइने ठुलो , बाटुलो मुख्य गरो।

खले जाँतो- *ना.* खलाको काम सकिएपछि खुवाइने रमाइलो भोज वा भतेर।

खले पूजा- *ना.* कृषकहरूद्वारा खलामा गरिने भुमे पूजा।

खले भाग- *ना.* दमाईं, कामी, हली आदिलाई खलाबाट नै भरिने बर्खे बाली।

खलो- *ना.* [सं. खल] काटेर, टिपेर वा उखेलेर ल्याइएका डाँठसहितका अन्न थुपार्न, माड्न, चुट्न वा दाइँ गर्न खेतबारीको कुनै भागलाई ताछ्तुछ पारेर, लिपेर सफा बनाइएको ठाउँ।

खलोखुलो- *ना.* खलोफुलो।

खलोपुलो- *ना.* खेती गरिएको जग्गाको जो भएको अन्न उठाइसकेपछि कसैले सिला खोजेर जम्मा गरेको अन्न (धान, गहुँ आदि)।

खलोफुलो- *ना.* देवकार्य वा पितृकार्यमा अर्पण गरिएका नगदी, जिन्सी मालसामान; देवपितृकार्यमा पुरोहितले पाउने सरसामान।

खलोमैरो- *ना.* खलामा थुपारेको अन्न उठाइसकेपछि खलाको बढारकुँढारबाट आएको अन्न।

खल्काइ- *ना.* [√ खल्काउ (+आइ)] खल्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।

खल्काइनु- *क.क्रि.* खल्काउने काम गरिनु; निलिनु।

खल्काउनु- *स.क्रि.* [खलक्क+आउ+नु] नरम खानेकुरो मुखले नचपाईकन पेटमा पुऱ्याउनु; निल्नु।

खल्को- *ना.* [सं. क्षालक] जुठो लाग्ने आफ्ना बन्धुबान्धवको मृत्यु सुनेपछि गरिने स्नान; आशौच स्नान।

खल्ट्यान- *ना.* [खाल्टो+यान] १. खाल्टाखुल्टी परेको ठाउँ वा जग्गा। २. रोपिएको वा छरिएको बिउ पर्याप्त नउम्रने उबडखाबड र रुखो जग्गा।

खल्ती- *ना.* [फा. खलीता] कोट, कमिज, पाइन्ट आदिमा कपडाको टुक्रा जोडेर केही राख्न बनाइएको ठाउँ; गोजी; जेब; बगली।

खल्पी- *ना.* [सं. खल] रायो, बेसार, नुन, तेल आदिमा मुछेर केही दिन घाम वा आगाको रापमा राखेर अमिल्याइएको काँक्राको अचार।

खल्मा१- *ना.* [नेवा. खैम] ताल्चा मार्नका निम्ति ढोकामा जडिएको फलामको मुन्द्रो।

खल्मा२- *ना.* पाखा बाली राख्ने ठाउँ; खोल्मा।

खल्याकखुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खल्याक्+अ (द्वि.)] घाउखटिरामा जमेको रगत, पिप आदि एकै पटक बाहिर निस्कने गरी; भएभरको मल साफ हुने किसिमले; खल्यातखुलुत्त; खातखुत्त।

खल्याङखुट्टी- *ना.* [√ खर्ल्याङखुट्टी] एउटा खुट्टा उचालेर अर्को खुट्टाले मात्र टेकेर दौडने एक प्रकारको खेल; खर्ल्याङखुट्टी।

खल्याङखुलुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. खल्याङ्+अ (द्वि.)] १. जुठा भाँडाकुँडा पानीले खकालेर (सफा गर्ने किसिम); खकालखुकुल। २. खल्याङमल्याङ; खलबल।

खल्याङबल्याङ- *ना.* [√ खलबल] १. धेरै मानिसले बोलेको अस्पष्ट आवाज; हल्लीखल्ली; कोलाहल; होहल्ला; खल्याङमल्याङ। *क्रि.वि.* २. जमातले नै होहल्ला गर्ने गरी।

खल्याङमल्याङ- *ना.* [√ खलमल] १. धेरै मानिसले बोलेको अस्पष्ट शब्द; कोलाहल; खल्याङबल्याङ। *क्रि.वि.* २. धेरै पानीले जम्मै जिउ भिज्ने गरी (नुहाउने किसिम)। *वि.* ३. खलबलिएको; अस्तव्यस्त।

खल्यातखुलुत्त- *क्रि.वि.* [अ. मू. (द्वि.) खुलुत्त] पेटको कसरमसर एकैचोटि साफ हुने गरी (दिसा लाग्ने किसिम); खल्याकखुलुक्क।

खल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. खल्+ल] एकैचोटि बग्ने गरी पानी खन्याउने किसिमले।

खल्लड- *वि.* हाडछालामात्र बाँकी रहेको, ज्यादै दुब्लो, ज्यादै बुढो।

खल्लन- *वि.* [खल्लो+अन] नुन, जिरा, मुटुन आदि नपुगेको; बढी पानी थपिएको; बेस्वादको; खल्लो (तिहुन, तरकारी आदि)।

खल्लने- *वि.* खल्लन।

खल्लबल्ल- *ना.* [√ खलबल] *हे.* खलबल।

खल्लमल्ल- *क्रि.वि.* [√ खलमल] जिउ भिज्ने गरी पानी खत्त्याएर (नुहाउने किसिम)।

खल्लर१- *वि.* [खल्लो+अर] *हे.* खल्लन।

खल्लर२- *वि.* [खाल+अर] १. हाडछाला मात्र रहेको; ज्यादै दुब्लो। २. बुढो। ३. खल्लड।

खल्लु- *ना.* काला गेडा र राता राता बियाँ हुने एक वृक्ष वा चुसेर खाइने त्यसैको फल।

खल्लो- *वि.* [प्रा. खल्ल< सं. स्खलित] नुन वा चिनी आदि कम्ती भएर स्वाद बिग्रेको; वेस्वादको; बढी पानी भएर सार उत्रेको (तरकारी, चिया इ.)।

खल्लोमल्लो- खल्लो, बेस्वादको।

खल्ल्याइ- *ना.* खल्लोपना; अस्वादुता; बेस्वाद।

खल्वाट- *वि.* [सं.] टाउकाका रौँ खुइलिएको; खल्वाटे; खुइले; खोइरे।

खल्वाटे- *वि.* खल्वाट।

खवाइ- *ना.* [खा+आइ] खाने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खवास- *ना.* [अ.] शरीरको सेवा गर्ने नोकर; परिचर।

खवासे- *ना.* मालिकको शारीरिक टहलसुसार गर्ने नोकर; खवास।

खवैया- *वि.* [खा+ऐया] १. खन्चुवा; धेरै खाने; थुप्रै खाने। २. मिठो स्वादिलो खाना खाने।

खश- *ना. हे.* खस।

खस्नु- *अ.क्रि.* [सं. स्खल्+नु] १. माथिबाट तलतिर झर्नु; गिर्नु। २. देहान्त हुनु; मर्नु।

खस१- *ना.* [फा.] उशीरका जरा।

खस२- *ना.* [सं.] १. रामायण, महाभारतकालदेखि प्रसिद्ध तथा सातौँआठौँ शताब्दीदेखि पश्चिमी नेपालको विस्तृत पहाडी प्रदेशमा शासन गर्दै आएको वीरता र सभ्यताका निम्ति प्रसिद्ध एक प्राचीन जाति; खसानको बासिन्दा; खश। २. खसकुरा अर्थात् नेपाली भाषा बोल्ने बाहुन, क्षत्री, कामी, दमाईं आदिको सामूहिक नाम। ३. प्राचीन क्षत्रियको एक जाति।

खस कुरो- *ना.* खसजातिले बोल्ने भाषा; नेपाली भाषाको पुरानो नाम।

खसक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खसक्+क] १. अरूले चाल नपाउने गरी (हिँड्ने किसिम); खुसुक्क। २. थाहै नदिई; लुसुक्क।

खसखस१- *ना.* [फा. खस (द्वि.)] १. एउटै डाँठमा बग्रेल्ती लामा लामा पात हुने, कुशका जस्ता पहेँला फूल फुल्ने, बास्ना आउने र जरा हुने एक जातको घाँस; उशीर। २. त्यसैका जरा।

खसखस२- *क्रि.वि.* [अ. मू. खस्+अ (द्वि.)] १. कफ जम्नाले असजिलो हुने गरी घाँटी सगसगाउने किसिमले; फुको खोकी लाग्दा घाँटी सकसकाएर; सगसग; सगसगी। *ना.* २. मनमा लागेका कुरा बोल्न वा गर्न नपाउँदा हुने असजिलोपन; मनको तुलबुली।

खसखसाइ- *ना.* खसखसाउने काम वा प्रक्रिया।
खसखसाइनु- *अ.क्रि.* खसखस लागिनु।
खसखसाउनु- *अ.क्रि.* घाँटीमा कफ टाँसिनाले वा अरू कुनै खराबीले असजिलो भान हुनु; घाँटी चिलाउनु; सगसगाउनु; खसखस लाग्नु।
खसखसिनु- *अ.क्रि.* घाँटीमा खसखस लाग्नु; खसखसाउनु।
खसखसी- *ना.* मनमा खेलेका कुरा अरूसँग खोल्न नपाउँदा हुने असजिलोपन; कुनै कामकुरो प्रस्ट्याउन नपाउँदा हुने सगसगी।
खसखसे- *वि.* नचाहिँदो कुराको चासो लिने; सरोकार नपरेका कुराको चियोचर्चो गर्ने; चाहिँदा नचाहिँदा कुरामा लागिपर्ने।
खसदेश- *ना.* [सं.] खसहरूको निवासभूमि; खस जाति रहने देश; खसप्रदेश; खसान।
खसप्राकृत- *ना.* [खस+प्राकृत] खसजातिका विशाल राज्यमा बोलिने तिनताकको भाषा।
खसबाहुन- *ना.* [खस+बाहुन] खसहरूको समूह; छेत्रीबाहुन। स्त्री. खसिनीबाहुनी।
खसबोली- *ना.* [खस+बोली] खसहरूद्वारा बोलिने बोली; खसप्रदेशमा बोलिने बोली; खसकुरो; खसभाषा।
खसभाषा- *ना.* [खस+भाषा] प्राचीन नेपाली भाषाले गोर्खाली भाषाको रूप पाउनुभन्दा पूर्वको रूप; खस प्रदेशमा बोलिने भाषा; प्राचीन नेपाली भाषा; सिँजाली भाषा; खसकुरो।
खसम- *ना.* [अ. खस्म] १. लोग्ने; पति; पोइ। २. मालिक; स्वामी।
खसमस- *क्रि.वि.* [खसखस] घाँटी खसखसाउने गरी; खसखस।
खसमसाइनु- *अ.क्रि.* खसखस लागिनु; खसखसाइनु।
खसमसाउनु- *अ.क्रि.* खसखसाउनु।
खसमसिनु- *अ.क्रि.* खसमसाउनु।
खसरमसर- *ना.* क्रम वा स्थितिको बेमेल; गडबड।
खसरात- *ना.* [खस+राज्य] खसजाति बसेको नेपालको पश्चिमी प्रदेश; खस-प्रदेश।
खसाइ- *ना.* [√ खस् (+आइ)] खस्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
खसाइनु- *क.क्रि.* खसालिनु।
खसाउनु- *प्रे.क्रि.* खस्न लाउनु।
खसाखस- *क्रि.वि.* [खसोखास] १. एकजात नढाँटीकन; खसोखास। २. सरासर; खुरुखुरु।
खसान- *ना.* [खस+आन] प्राचीन पश्चिमी नेपालका खसराज्यको एक प्रमुख भाग; सिन्जासाम्राज्यका दुई प्रमुख प्रान्त खसान र जडानमध्ये एक; खसप्रदेश।
खसानी- *ना.* १. खसानप्रदेशसित सम्बन्धित; खसानको। २. मध्यकालीन नेपाली भाषाको एक प्रमुख भेद।
खसाल्नु- *स.क्रि.* [खस्] १. तलतिर झार्नु; गिराउनु। *प्रे.क्रि.* २. अर्कालाई होच्याउनु; हेला गरेर बोल्नु।
खसालाइ- *ना.* खसाल्ने काम वा प्रक्रिया।
खसालिनु- *क.क्रि.* झारिनु; गिराइनु।
खसिनु- *अ.क्रि.* [खस्+इ+नु] झरिनु; गिरिनु।
खसिपा- *ना.* [नेवा.] झ्याल, ढोका आदि बनाउने काममा प्रयोग गरिने काठका तछुवा, चारपाटे टुक्रा।
खसिया- *ना.* [खस+इया] विशेषतः आसामको भूभागमा रहेको मातृसत्ता प्रधान हुने एक जाति।
खसी- *ना.* [अ.] अण्डकोषको नसा चुँडाली नपुंसक बनाइएको बोको।
खसेउली- *ना.* [खस+एउली] १. खसहरू बसेको ठाउँ। २. लुम्बिनी अञ्चलको रूपन्देही जिल्लामा पर्ने बुटवलको एक बजार; खस्यौली।
खसेत्रो- *ना.* [खस+एत्रो] १. खास्टो, मजेत्रो, बर्को आदि पातलो ओढ्ने। २. खस वा छेत्रीलाई हेला गरेर भनिने शब्द।
खसोखास- *वि.* [खास+खास] १. जस्तो भएको हो त्यस्तै; जस्ताको तस्तो; यथार्थ; सत्य। २. साफसाफ; सफासफी; खसाखस।
खस्कनु- *अ.क्रि.* [खस्+नु] १. बसेको ठाउँबाट अरूलाई थाहा नदिई हिँड्नु; ठाउँ सर्नु; हट्नु। २. कमजोर हुनु; निस्तेज वा हतप्रभ हुनु। ३. उमेर ढल्कनु।
खस्काइ- *ना.* खस्किने काम वा प्रक्रिया।
खस्काइनु- *क.क्रि.* खस्कन लाइनु।
खस्काउनु- *स.क्रि.* १. खसाल्नु। *प्रे.क्रि.* २. खस्कन लाउनु।
खस्किनु- *अ.क्रि.* खस्कनु।
खस्क्याहट- *ना.* खस्कने काम वा अवस्था।
खस्तीपर्ती- *ना.* [फा. खस्त+पर्ती] पहिले आबादी भएको तर पछि कुनै कारणले पर्ती रहेको जग्गा।
खस्मिनी- *ना.* [खसम+इनी] कमाराकमारी वा नोकरनोकर्नीबाट मालिक्नीलाई सम्बोधन गरिने शब्द; स्वामिनी।
खस्याकखुसुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. (द्वि.) खुसुक्+अ] १. जोसित कुरा गरिएको हो उसभन्दा बाहेक अरूले नसुन्ने गरी (कुरा गर्ने, कानेखुसी गर्ने, साउती मार्ने किसिम); खासखुस। *ना.* २. फोहरमैला।
खस्याङखुसुङ/खस्याङमस्याङ- *ना.* [अ. मू. खस्याङ्+अ (द्वि.)] १. सानोतिनो मालसामान; खत्र्याकखुत्रुक; जेतेमेते। *क्रि.वि.* २. बिस्तारै; केही मात्र आवाज सुनिने तर स्पष्ट नबुझिने किसिमले।
खस्रक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खस्रक्+क] सोचेचाहेजस्तो नभएर (मन खिन्न हुने किसिम)।
खस्राङखुस्रुङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. खस्र्याङ्+अ (द्वि.)] सुकेका पातपतिङ्गर आदि चलाउँदा वा कुल्चँदा आवाज आए झैं।
खस्रिनु- *अ.क्रि.* [खस्रो+इ+नु] कुनै कुरा खस्रो वा दर्फन्याउने किसिमको हुनु; छिप्पिनु; परिपक्व हुनु।
खस्रु- *ना.* [खस्रो+उ] खरीका जस्ता खस्रा पात हुने र बोहरीका जस्ता फूल फुल्ने एक जातको रुख।
खस्रे- *ना.* [खस्रो+ए] १. गाईबस्तुलाई डाले घाँसका रूपमा पातहरू खुवाइने एक जातको रुख। *वि.* २. खस्रोपना भएको; रुखो।
खस्रेतो- *ना.* [खस्रो+एतो] ठुलठुला खस्रा पात हुने र उन्युका जस्ता गेडा फल्ने बोटविशेष।
खस्रे भ्याउतो- *ना.* [खस्रे+भ्यागुतो] पाखामा हुने खस्रो खालको एक जातको भ्यागुतो।
खस्रो- *वि.* [सं. कर्कश] १. चिल्लो वा मिहिन नभएको; दरफन्याउने।

२. कडा; साह्रो; मन नपर्दो। ३. पेटमा कपट नराख्ने; खसोखास कुरा गर्ने।
खस्रो कुरो- *ना.* जस्ताको तस्तो कुरो; चिप्लो नघसिएको कुरो। (*उदा.*- रोटी चिल्ला मिठा, कुरा खस्रा मिठा।- उखान)।
खस्रो मसिनु- *ना.* १. कुनै कुरा मनमा केही नराखी गरिने भनाभन; ठाकठुक; तलबितल। *वि.* २. मोटो र मिहिन (चामल आदि)।
खस्र्याइ- *ना.* [√ खस्रि (+आइ)] खस्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खस्र्याइनु- *क.क्रि.* खस्र्याउने काम गरिनु।
खस्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* खस्रिन लाउनु।
खस्र्याकखुस्रुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. खस्र्याक+(द्वि.)] १. हलुका आवाज आउने गरी (खोस्मेरा, पतकर, कागज आदि चलाउने वा कुल्चने किसिम)।
खस्र्याङखुस्रुङ- *ना.* [अ. मू. खस्र्याङ+अ(द्वि.)] १. सानोतिनो काम; खऱ्याकखुत्रुक। *क्रि.वि.* २. *हे.* खस्र्याकखुस्रुक।
खस्र्याङमस्र्याङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. खस्र्याङ्+अ (द्वि.)] १. कागतपत्र वा सुकेका पातपतिङ्गर चलाउँदा शब्द आउने गरी। २. खऱ्याकखुत्रुक।
खस्र्याहट- *ना.* [खस्रि+याहट] खस्रिने काम वा अवस्था।
खस्वस्तिक- *ना.* [सं.] शिरका ठिक माथि आकाशमा कल्पना गरिएको बिन्दु; शीर्षबिन्दु।
खहरिनु- *अ.क्रि.* [खरो+इ+नु] १. खडेरी आदिले बोटबिरुवाहरू सुक्तै जानु। २. बिफर, घाउखटिरा आदिमा खाटा बस्न थाल्नु। ३. घरगृहस्थी आदि बिग्रँदै जानु; घरङ्घाट लाग्नु। ४. आगामा भुटेको वस्तु पाकेर केही डढ्न थाल्नु।
खहरे- *ना.* [सं. खरहर] वर्षा याममा मात्र भेल आउने सानोतिनो खोलो; खोल्सो। (*उदा.*- उर्लंदो खहरे हेर कत्तिको गड्गडाउँछ।- लेखनाथ)।
खहरे तान- *ना.* कुनै ठाउँबाट घिच्च्याउँदै ल्याउने काम; घिसार्ने काम।
खहऱ्याइ- *ना.* [√ खहरि (+याइ)] खहऱ्याउने भाव वा क्रिया वा प्रक्रिया।
खहऱ्याइनु- *क.क्रि.* खरो पारिनु; खुबसित सुकाइनु वा भुटिनु।
खहऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. भुटिने वा पोलिने वस्तुलाई बढ्ता आगो लगाएर खरो पार्नु; सुकाउनु; खँगार्नु। *प्रे.क्रि.* २. माथिबाट तल झार्नु; तलतिर घिच्च्याउनु; खुरमुऱ्याउनु। ३. बिगार्नु; घरङ्घाट लाउनु।
खा- *ना.* [सं. ज्या?] साढे बाइस हात लामो र चार हात गज भएको, घर बनाउने जमिनको नापो।
खाँकर- *ना.* १. नाचगान गर्दा खुट्टामा लगाइने फलामको खोक्रो नलीबाट बनेको बाजा। २. शिरीषको जस्ता पात भएको, बलियो काठ हुने र औलो जग्गामा पाइने एक बोट।
खाँखाँ- *ना.* [अ. मू. खाँ (द्वि.)] चर्को भोकले जे भए पनि खाऊँ खाऊँ लाग्ने अवस्था; खाने तीव्र इच्छा; भोक।
खाँच्नु- *स.क्रि.* [खाँच+नु] धोएर घोट, कलप आदि गरेको कपडामा खुम्चिएका बुट्टा पार्नु; चुन्नु।
खाँच१- *ना.* [सं. खटिका] बट्टाईहरू थुनेर बोकिने पिंजरा।
खाँच२- *ना.* [सं. खण्ड?] कपडा चुन्दा बन्ने बुट्टा; खाँच्ता वा कपडा दोब्र्याउँदा पर्ने डिल र खोल्सा परेका बुट्टा; खाँज।
खाँचिनु- *क.क्रि.* [खाँच्+इ+नु] कपडामा बुट्टा चुनिनु; खाँच्ने काम गरिनु।
खाँची- *ना.* [खाँच्+ई] गोबर वा ढिस्काको माटो फ्याँक्न नर्कट आदि जेलेर बनाइएको, मुख फुकेको ठुलो टोकरी।
खाँचीकोट- *ना.* लुम्बिनी अञ्चलको अर्घाखाँची जिल्लामा स्थित पुरानो दरबारका भग्नावशेष र भगवतीको मन्दिर भएको, बडादसैंको त्रयोदशीका दिन ठुलो मेला लाग्ने प्रसिद्ध ऐतिहासिक स्थल।
खाँचो- *ना.* १. कुनै आवश्यक कुरा नभएको अवस्था; अभाव; हर्जा। २. आवश्यकता; चासो; जरुरत।
खाँज- *ना.* [सं. खण्ड] १. लुगा-कपडाको दोब्रिएको वा चुनेको भाग; भाँजा; मुजा। २. कुनै वस्तु खाँदेका माझमा खाली रहेको ठाउँ।
खाँटी- *वि.* खासा; शुद्ध; निक्खर; झर्रो।
खाँड- *ना.* [सं. खण्ड] संस्कार नपुगेको रातो वा सेतो सखर; नखारिएको चिनी।
खाँडसारी- *ना.* सफा नगरिएको खैरो रङको चिनी।
खाँडी- *ना.* [सं. खण्ड] घरेलु तानमा बुनिएको मोटो खस्रो कपडा; एक प्रकारको खादी वा खद्दर।
खाँडो- *ना.* [खाणो< सं. खड्ग] १. खड्ग; तरबार। २. विवाहमण्डपमा हातमा खुकुरी वा तरबार लिएर गाइने एक प्रकारको वीरगाथा; विरुदावली। ३. भाग्य।
खाँडो जगाउनु- *टु.* १ विवाहमण्डपमा दुलाहा-दुलहीका सामुन्ने खडा भई जान्ने मान्छेले खाँडो भन्नु। २. बढाई-चढाई प्रशंसा वा गुणगान गर्नु।
खाँद्नु- *स.क्रि.* [सं. खात+नु] १. कुनै वस्तुलाई हातखुट्टाले वा अन्य कुनै साधनले थिचीथिची भाँडामा हाल्नु; अटाएसम्म कोच्नु। २. थिच्नु; दबाउनु। ३. लात्तीले बेस्करी हान्नु; गोद्नु; पिट्नु।
खाँद१- *ना.* [सं. खण्ड?] कुनु; खुँज; खाँच।
खाँद२- *ना.* [सं. खात] १. खेतवारीमा जमेको अनावश्यक वा बढी पानी फाल्नका निम्ति बनाइएको खोल्सो। २. बारीमा गाई, साँढे आदिलाई पस्न नदिन खनिएको गहिरो खाल्डो; गहिरो परेको जमिन।
खाँदखुँद- *ना.* [खाँद्+खुँद्] कुनै वस्तुलाई हात, खुट्टा वा अन्य कुनै साधनले खाँद्ने र खुँद्ने काम।
खाँदाखाँद- *ना.* [खाँद्+खाँद्] १. परस्परमा खाँद्ने काम; कोचाकोच। २. ठेलमठेल।
खाँदिनु- *क.क्रि.* [खाँद्+इ+नु] १. ठेलमठेल भएर बस्नु; कोच्चिनु; थिचिनु। २. गोदिनु; पिटिनु।
खाँदोपिँदो- *वि.* [खा+दो+पिउ+दो] इच्छामाफिक वा मिठोमसिनो खानेपिउने; खानलाउन दुःखकष्ट नभएको; हुँदोखाँदो; धनी।
खाँबे- *वि.* [खाँबो+ए] १. खाँबोका आकारको; खाँबोजस्तो; खाँभे। *ना.* २. 'र' अक्षर।
खाँबो- *ना.* [√ खाँभो] घरगोठ आदिको दलिन, छानो आदिलाई थाम्न बनाइएको कापे थाम; चोके परेको मोटो काठ; खाँभो।

खाँभे- *वि. हे.* खाँबे।
खाँभो- *ना. हे.* खाँबो।
खाँस- *ना.* [√ खाँच] झ्यालढोका दुवैतिर खापा लाउन हुने गरी चौकोसमा खाँद काटिएको भाग; खाँच।
खानु- *स.क्रि.* [सं. खाद्+नु] १. खानेकुरा मुखमा हाली चपाई वा नचपाई निल्नु; भोजन गर्नु। २. गुतार्नु; हसुर्नु; घिच्नु (निन्दार्थमा)। ३. अर्काको रुपियाँपैसा वा मालसामान आदि लिएर नतिर्नु वा फिर्ता नदिनु; पचाउनु। ४. दुःख, कष्ट, हन्डर, गोता आदि भोग्नु; बेहोर्नु। ५ कुनै काम बनाइदिने निहुँले घुस लिनु; भ्रष्टाचार गर्नु।
खाइ- *ना.* [सं. खाद्य] खाने काम वा प्रक्रिया।
खाइकुपथ- *ना.* कुनै विकृत वा हानिकारक पदार्थ खाँदा शरीरमा पर्ने नजाती असर।
खाइखर्च- *ना.* १. खानका लागि लाग्ने खर्च। २. खाएर मात्र रित्तिने आम्दानी।
खाइखुई- *वि.* तल्लो तहको; साधारण हैसियतको; निम्छरो।
खाइखेती- *ना.* १. व्यवसायविहीन अवस्था; बेकार अवस्था। २. पुगेस-पुगेसको स्थिति; टुमटुमको अवस्था; जिनतिनको गुजारा; लिउँचिउँ।
खाइजाडो- *ना.* खाएपछि हुने जाडो।
खाइजियो- *ना.* खान मात्र पुग्ने कमाइ; खाइजीविका; पेटपालो।
खाइजीविका- *ना.* खान मात्र पुग्ने कमाइ; जीवनवृत्ति; निर्वाह; खाइजियो।
खाइच्यौ- *वि.* कामकाज केही नगरेर खान मात्र खोज्ने वा खाइ मात्र रहने; खाइबा।
खाइन- *ना.* [सं. खादन] खाएभोगेको वस्तु; राम्रो भोजन।
खाइनपाइन- *ना.* १. राम्ररी खाएपाएको जग्गाजमिन। २. भोजनअनुसारको बल।
खाइनु- *क.क्रि.* [खा+इ+नु] खाने काम गरिनु।
खाइपाइ- *ना.* [खाइ+पाइ] पहिलेदेखि खाँदै, भोग्दै आएको कुरा; खाने र भोग्ने काम (तलब, भत्ता आदि)।
खाइब- *ना.* [भो. ब.] थाङ्क कपडामा बुट्टा भर्ने र चित्र लेख्ने लामा; थाङ्क चित्रकार।
खाइबा- *वि.* [खाइ+बाबु] कामकाज केही नगरी खान मात्र खोज्ने; खाइ मात्र रहने; खाइच्यौ।
खाइबिराम- *ना.* [खाइ+बिराम] कानुनअनुसार लिन, खान नहुने कुरा लिँदा वा खाँदा हुने अपराध वा कसुर।
खाइलाग्दो- *वि.* [खाइ+लाग्दो] झलक्क हेर्दा रहरलाग्दो; खाएअनुसार जिउडाल भएको; भरमराउँदो; हेरिरहूँ जस्तो।
खाइसार- *ना.* [खाइ+सारे कुनै कुरालाई खाएर प्रयोजनमा ल्याउने काम; कुनै कुरालाई खाएर वा उपभोग गरेर लिइने सार्थकता। खाइसार कि लाइसार मरेपछि लम्पसार (उखान)।
खाइहाल्दो- *वि.* [खाइ+हाल्दो] १. घरगृहस्थी राम्रो भएको; खानेपिउने कुराको राम्रो बन्दोबस्त भएको; हुँदोखाँदो। २. सुन्दर; हृष्टपुष्ट; खाइलाग्दो।
खाई- *ना.* [प्रा. खाअ< सं. खात] १. चारैतिर अग्लो, बिचमा गहिरो भएको जमिन; खाल्डो; खाडल। २. किल्ला, सहर आदिको रक्षाका निमित्त वरिपरि खनेर पानी भरिएको खाडल; खावा; खौलो।
खाक- *ना.* [फा.] १. कुनै वस्तु बेस्करी बलिसकेपछि बाँकी रहने क्षार पदार्थ; खरानी; भस्म। २. माटो; धुलो।
खाकर- *वि.* खान नपाएर ज्यादै दुब्लाएको।
खाका- *ना.* [फा. खाक] १. रेखाहरूबाट निर्मित आकृति वा चित्रको प्रारम्भिक रूप; रङ भर्न बाँकी रहेको रेखाचित्र। २. त्यसै खालको रेखा वा ढाँचा बनाइने कागज; नक्सा; मानचित्र। ३. समयसमयमा हुने उतारचढाउ, परिवर्तन आदि सूचना गर्ने रेखात्मक अङ्कन; ग्राफ। ४. कुनै पत्र, लेख, विधान आदिको आरम्भिक रूप; रूपरेखा; मसौदा (ड्राफ्ट)।
खाकी- *वि.* [फा.] मट्याइलो खैरो रङको; खैरो (कपडा आदि)।
खाक्सी- *ना.* [फा. खाक+नेवा. सी] १. खस्रा पात हुने र झुप्पादार मसिना सेता फूल फुल्ने एक रुख वा त्यसैका ससाना हरिया फल; ठेकीभाँडा आदि गन्हाएमा मस्काएर सफा पार्ने काममा प्रयोग गरिने सोही रुखको पात; खाग्सी। २. काठपात आदि चिल्ल्याउन र धातुका वस्तुहरूमा जमेको कस सफा गर्न कागत वा कपडामा काँचको धुलो टाँसी बनाइएको रगड्ने खस्रो कागत।
खाग$_{१}$- *ना.* [सं. खड्ग] गैँडाको नाकमाथिको मूल्यवान् अङ्ग।
खाग$_{२}$- *ना.* [खाके १. एक प्रकारको बलियो काठ; अग्राख। *वि.* २. जान्नेसुन्ने; टाठोबाटो; खप्पिस; खग्गु; खग्गड।
खागमौरो- *ना.* रुखमा चाका लगाएर बस्ने, मौरीले जस्तै मह पार्ने, अरिङ्गालजत्रो एक प्रकारको ठुलो मौरी।
खागी- *वि.* [खाक+ई] १. *हे.* खाकी। २. जोसमनी सन्तसम्प्रदायका खागी र त्यागी दुई भेदमध्ये एक।
खागो- *ना.* भिरमा चाका लगाएर बस्ने एक प्रकारको ठुलो मौरी; भिरमौरी; खागमौरो।
खाग्सी- *ना. हे.* खाक्सी।
खाङ्ग्रे- *ना.* [खाङ्ग्रो+ए] १. ठुलो आकारको डोको; खाङ्ग्रो। *वि.* २. खाङ्ग्रो बोकेर हिँड्ने।
खाङ्ग्रे डोको- *ना.* खोस्मेरा, पत्कर, घुसान आदि बोक्ने ठुलो डोको।
खाङ्ग्रो- *ना.* घाँस, पत्कर, खोस्मेरा आदि बोक्ने ठुलो आकारको डोको; खाङ्ग्रे।
खाजा$_{१}$- *ना.* [खजमज?] १. पोते उन्दा धागामा नउनिई छिरलिएका दाना। २. छाप्ने अक्षरका विभिन्न टाइप एकै ठाउँ मिसिएको रास वा थुप्रो।
खाजा$_{२}$- *ना.* [प्रा. खज्ज< सं. खाद्य] १. मध्याह्न घर्केपछि खाइने खानेकुरो; दिउँसोको साधारण खाना; चमेना; अर्नी। २. विवाह भएको वर्ष दिनपछि दुलाहाबाट दुलहीका माइतमा कोसेलीका रूपमा पठाइने सेलरोटी, फलफूल आदि खानेकुरो।
खाट- *ना.* [सं. खट्वा] मानिस सुत्ने वा बस्ने, काठ आदिबाट बनाइएको प्रायः चारखुट्टे, ठुलो , लामो खटिया; ठाउँ सार्न मिल्ने टाँड वा ओछ्यौटो।
खाट तौली- *ना.* आँगा र थापाचिनियाँ दुई थरी मिसिएको धान।
खाटा- *ना.* [खत< सं. क्षत] घाउखटिरा निको भएर छालामा बसेको

पाप्रो; घाउको बाहिरी भाग सुकेको पाप्रो वा डोब।

खाडल- *ना.* [सं. खात] खनेर वा भलबाढी आदिले जमिनमा परेको गहिरो ठाउँ; अग्लो जमिनका बिचमा परेको खाँद; खाल्टो; भड्खारो।

खाडी- *ना.* [खाडल] १. दलदले वा आहालजस्तो भएको जमिन वा ठाउँ; धाप। २. सनपाट, छाला आदि कुहाएर धुनका लागि बनाइएको ससानो पोखरी। ३. तीनतिर जमिनले घेरिएको समुद्रको सानो भाग; उपसागर।

खात- *ना.* १. एकमाथि अर्को गर्दै धेरै वस्तुको खप्टचाइ; चाङ; तह; ठेली। २. रास; थुप्रो।

खाता- *ना.* १. कुनै कार्य, विभाग वा व्यक्ति आदिको आयव्यय वा लेनदेनको लेखा। २. हरेक ग्राहक, असामी आदिको लेनदेन वा यस्तै हिसाब राख्ने किताब; बही। ३. जमिनको नाप, आम्दानी आदिको बेहोरा लेख्ने सरकारी बही; क्षेत्रीय पुस्तिका।

खाताखात- *ना.* [खात+खात] खातमाथि खात; अटाईनअटाई हुने काम।

खाता जाँच- *ना.* [खाता+जाँच] सरकारी अड्डाखाना वा कम्पनी, महाजन आदिको आम्दानीखर्चको हिसाबबही जाँच्ने काम।

खातापाता- *ना.* [खात+पाटो] दुवैतिर गालामा बाक्लो गरी उम्रेको दाह्री।

खाता बही- *ना.* [खाता+बही] सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय वा व्यक्तिविशेषको आम्दानी-खर्च, रकमकलम आदि हिसाब लेखिने बही; बहीखाता (लेजर)।

खातिर- *ना.* यो.[अ.] १. निम्ति; लागि। *ना.* २. आदर; सम्मान। ३. मनमा गडेको कुरा; खुट्को।

खातिरजमा/जामा- *ना.* १. सन्तोष; विश्वास। २. सान्त्वना; भरोसा। ३. भलो मनसुबा; आफ्नो कर्तव्य सम्झेर गरिने व्यवहार।

खातिरदारी- *ना.* आगन्तुक, अतिथि वा मान्य जनको आदरसत्कार गर्ने काम; आदरभाव।

खातिरी- *ना.* खातिरदारी।

खाते- *ना.* फोहोरको खातबाट चिजबिज बटुली त्यसैको बेचबिखन गरेर जीविका चलाउने मान्छे।

खातैखात- *ना.* [खात+ऐ+खात] एकमाथि अर्को खप्टचाएर वा एकै ठाउँमा राखिएका वस्तुहरूको चाङ; रास; थुप्रो; धेरै तह।

खात्तिनु- *अ.क्रि.* [सं. खात+इ+नु] एकमाथि अर्को हुँदै चाङ पर्नु; खात लाग्नु।

खाद- *ना.* १. खेत, बारी आदिलाई मलिलो बनाउने गोबर वा कुहिएको पातपतिङ्गर; मल। २. खेतबारीलाई उब्जाइलो बनाउनका निम्ति रासायनिक प्रक्रियाद्वारा तयार पारिएको पदार्थ; उर्वरक।

खादक- *वि.* [सं.] कुनै वस्तुलाई खाने वा भोग्ने; भक्षक।

खादन- *ना.* [सं.] खाने काम; भोजन; खवाइ।

खादा- *ना.* [तिब्ब.?] देवदेवीको पूजाआजामा चढाइने र विशिष्ट व्यक्तिका स्वागत तथा सम्मानमा मालाका रूपमा प्रदान गरिने सेतो वा अन्य रङको पातलो कपडाको उपहार।

खादी- *ना.* [√ खद्दर] खद्दर; खाँडी।

खाद्य- *वि.* [सं.] १. खाइने वा खान लायक। *ना.* २. खाइने पदार्थ (अन्न, फलफूल आदि)।

खाद्य कृषि बजार सेवा विभाग- *ना.* कृषिमन्त्रालयअन्तर्गत खाद्य, कृषि, हाटबजार आदिको विकास र निर्देशनसँग सम्बन्धित एक विभाग।

खाद्यनली- *ना.* श्वासनलीको समानान्तर रूपमा रहेको र खाएको पदार्थ पेटसम्म पुऱ्याउने नली; गोजेरो।

खाद्य नियन्त्रण- *ना.* खाद्य सामग्रीलाई कुनै स्थानमा बढी र कुनै स्थानमा घटी हुन नदिई सबै ठाउँमा समान रूपले उपलब्ध गराइने चाँजोपाँजो; खाद्य सामग्रीमाथिको नियन्त्रण।

खाद्य पदार्थ- *ना.* खाइने चिजबिज; अन्नपात।

खाद्य सङ्कट- *ना.* भोजन-सामग्रीको चर्को अभाव; भोज्य वस्तुको ठुलो कमी।

खाद्य सञ्चय- *ना.* अनिकाल, खडेरी आदि समयका निम्ति पहिलेदेखि नै सँगाली राखिएको अन्नपात; खाद्य वस्तुको सञ्चय।

खाद्य स्थिति- *ना.* खाद्यपदार्थ पुग्ने वा नपुग्ने अवस्था; खाइने वस्तुको कमबेसी आदि हेरिने व्यवस्था वा स्थिति।

खाद्यान्न- *ना.* [सं.] खाइने अन्न (धान, मकै, गहुँ आदि)।

खाद्यान्न कोश- *ना.* अनिकाल, भोकमरी आदि प्रकोपका निम्ति छुट्ट्याएर राखिने खाद्यान्नको भँडार; खाद्यान्न थुपार्ने गोदाम।

खाद्योज- *ना.* [सं.] खाद्य पदार्थमा पाइने पौष्टिक तत्त्व; भिटामिन।

खान- *ना.* [फा.] नेपालका शाहवंशीय राजाका पुर्खाले धारण गरेको पदवी।

खानखवास- *ना.* १. जातभात केही पनि थाहा नभएको व्यक्ति; सरकारद्वारा पालिएको, जातभात पत्ता नलागेको मानिस। *वि.* २. घरबार, सम्पत्ति आदि नष्ट भएको; निराश्रित; अभागी।

खानगी- *ना.* [फा.] *हे.* खान्की/खान्गी।

खानज्यादा- *ना.* [फा. खान+ज्याद] १. शासकको सन्तान; राजकुलको व्यक्ति (दिव्य.)। २. मित्रेनीबाट जन्मेको सन्तान।

खानतलासी- *ना.* [फा. खाना-तलासी] १. सरकारवादी मुद्दाका सिलसिलामा अपराधसम्बन्धी दसीप्रमाण वा मालसामान रहेको शङ्का वा सन्देह लागेका ठाउँमा गई तत्सम्बन्धी खोजतलास वा छानबिन गर्ने काम; चोरीछिपाई राखिएको चिजका लागि कुनै घरमा गरिने खोजतलास। २. कुनै घरमा अभियुक्त लुकेको वा अवैध मालसामान लुकाइएको शङ्का लागेमा वा सर्वस्व गर्नुपरेमा सरकारबाट लिइने तलासी।

खानदान- *ना.* [फा. खान्दान] १. खानेकुरा हालेर लगिने तहतह परेको कचौरा आकारका भाँडाको बट्टा। २. कुलघरान; उच्च कुल; घराना।

खानदानी- *वि.* १. उच्च खानदान वा कुलघरानको; घरानियाँ; कुलीन। २. वंशपरम्पराबाट आएको; पैतृक।

खानपान- *ना.* [खान+पान] १. खाने र पिउने काम; खुवाइ र पियाइ। २. खाइने र पिइने वस्तु; अन्नपानी। ३. खाने र पिउने व्यवहारसँग सम्बन्धित कामकुरो।

खानसा- *ना.* [फा. खानसामाँ] तरकारी, अचार आदि खानेकुरो बनाइने ठाउँ; अगेनु।

खानसामाँ- *ना.* [फा.] खाइने सामग्री तयार गर्ने भान्छे; खाना पकाउने मानिस।

खाना$_{१}$- *ना.* [प्रा. खाअन< सं. खादन] १. खानेकुरो; खाद्य वस्तु; भोज्य पदार्थ। २. खाने वा भोजन गर्ने काम।

खाना$_{२}$- *ना.* [फा. खान] १. घर वा कुनै ठाउँको खण्ड; तह; कोठा। २. घर (कोरीखाना, पागलखाना इ.)। ३. सरसामान राख्नका लागि गाह्रो, आलमारी, टेबुल आदिमा बनाइने खण्ड वा विभाग। ४. सानो डिब्बा।

खानाबदोस- *वि.* [फा. खानाबदोश] कुनै एउटा निश्चित ठाउँमा घरबार नभई गृहस्थीका सबै मालसामान लिएर ठाउँठाउँ घुमी गुजारा गर्ने; घुमन्ते; यायावर। (*उदा.-* आर्यहरू प्रारम्भमा खानाबदोस जीवन बिताउँथे)।

खानि- *ना.* [सं.] *हे.* खानी।

खानी- *ना.* [सं. खानि] १. पृथ्वीभित्र धातु, पत्थर, कोइला, तेल आदि प्राकृतिक सम्पत्ति रहेको ठाउँ; खनिज पदार्थ पाइने भूगर्भ (ढुङ्गाखानी, तामाखानी, कोइलाखानी इ.)। २. धेरै चिजबिज उत्पन्न हुने वा पाइने ठाउँ; खानि।

खानी क्षेत्र- *ना.* खानी भएको क्षेत्र वा ठाउँ।

खानी ठेक्का- *ना.* ठेक्कासम्बन्धी ऐनमा बताएका नियमबमोजिम खानी खोल्ने कामको ठेक्का।

खाने- *वि.* [खा+ने] १. खाने काम गर्ने; खाएको। २. सिद्ध्याउने।

खानेकुरो- *ना.* खाने वस्तु वा सामलतुमल।

खानेचुन- *ना.* पान आदिमा राखेर खाइने सिपीबाट बनेको चुन।

खानेसोडा- *ना.* पानीमा मिसाएर त्यसै वा पेट दुख्ता औषधीका रूपमा खाइने र रोटी फुलाउन पिठामा मिसाउने आदि काममा प्रयोग गरिने सेतो नुनिलो पदार्थ।

खान्की/खान्गी- *ना.* [फा. खानगी] १. निश्चित समयमा पाउने गरी ठेकिएको रकम वा वस्तु; तलब; बेतन; महिनावारी। २. खानका लागि ठेकिएको वस्तु। ३. अघि नेपालमा कुनैकुनै खातै कर्मचारीले तलबबापत खान पाउने जग्गाजमिनको उठतीपुठती।

खान्सा- *ना.* [√ खानसा] *हे.* खानसा।

खान्से- *ना.* खान्साको काम गर्ने व्यक्ति; अचार, तरकारी, खानेकुरा आदि बनाउने व्यक्ति; खानसामाँ

खाप्नु- *स.क्रि.* [खप्ट+नु] एउटा वस्तुमाथि अर्को वस्तु राख्नु; एउटा कुरामाथि अर्को कुरा थप्नु; खप्टनु।

खाप- *ना.* [खप्ट] एउटामाथि अर्को खप्टने काम; खात; पत्र; तह।

खापा$_{१}$- *ना.* [नेवा.] १. झ्यालढोकामा जडिएको लगाउने र खोल्ने फग्ल्याँटो; कपाट। २. काठमा ठाडा मेसा पार्ने काम।

खापा$_{२}$- *ना.* [खाप्+आ] एक पटक नापिसकेको अन्नपात आदि फेरि पछि नापो लिंदा नपुग हुने भाग वा परिणाम; जर्ती।

खापाखाप- *क्रि.वि.* [खाप्+आ+खाप्] परस्परमा वा एकअर्कामाथि खाप्ने काम; खाताखात; पत्रैपत्र।

खापिनु- *क.क्रि.* एकमाथि अर्को थपिनु; खप्टिनु।

खापी- *ना.* नैनसुतजस्तो पातलो छाप्ने एक थरी कपडा।

खापैखाप- *ना.* [खाप+ऐ+खाप] एउटा खापमाथि अर्को खाप; एउटा तहमाथि अर्को तह; खापहरूको समूह; खातैखात।

खाप्टा- *ना.* [नेवा. हापा] मोटामोटा बाँसलाई तीनचार चिरा पारी प्याङ आदि बनाउन तयार पारिएको फराकिलो भाटा।

खाप्रे- *ना.* [सं. खर्पर] जस्ताको खानीबाट निस्कने धातुजस्तो पदार्थ; एक प्रकारको उपधातु।

खाप्रो- *ना.* [सं. कर्पट] कपडा (छारखाप्रो)।

खाप्सियो- *ना.* राडी, पाखी, धोक्रो, बोरा आदि सिउने ठुलो सियो; भोटेसियो।

खामाङ- *ना.* [लि.] राईलिम्बूका घरको कुनामा माटाको भाँडामा झुन्ड्याइने इष्टदेवता।

खाम्नु- *स.क्रि.* [खाम+नु] १. खामभित्र चिठीपत्र हालेर बन्द गर्नु। २. पसाउनु; हुल्नु। ३. थाम्नु; थेग्नु। *अ.क्रि.* ४. अटाउनु। ५. पुग्ने हुनु; ठिक हुनु। ६. कुनै काम गर्न सकिन्छ भन्ने ठान्नु। (*उदा.-* मनले खाम्छ भने यो काम गर्नु मनासिब छ)।

खाम- *ना.* [सं. स्कम्भ] १. ठिक्क वा लाम्चो चारकुने आकारमा काटी चारैतिर दोब्र्याएर बनाइएको चिठीपत्र हाल्ने कागतको थैलो; लिफाफा। २. दुवै कुमका फेददेखि हातका माझी औँलासम्म कोप्रो पार्दा बन्ने आकार; फेरो; अँगालो।

खाम कुरा- *ना.* [भो. ब. खाम+कुरा] मगराँती भाषालाई भनिने शब्द; मगरभाषा; मगरकुरा।

खामस- *वि.* [फा. खामोशे १. आपद्-विपत् परे पनि धैर्य लिन सक्ने; शान्त; सहनशील; चुप। *ना.* २. धैर्य; शान्ति।

खामस खानु- *टु.* धैर्य लिनु।

खामिनु- *अ.क्रि.* [खाम्+इ+नु] १. अटाउनु; भित्र पस्नु। २. पुग्नु; ठिक हुनु।

खामी- *ना.* पोते, मोती, सिक्री आदि झुन्ड्याउनाका निम्ति स्वास्नीमानिसले कुममा लाउने सुनचाँदीको बाटुलो गहना।

खामो- *ना.* [प्रा. खम्भो] *हे.* खाँबो।

खामोस- *ना.* [फा. खामोश] १. धैर्य; सहनशीलता। २. चुपचाप; मौन। *वि.* ३. धैर्य भएको; सहनशील; चुप लागेको।

खामोसी- *ना.* खामोस रहने भाव वा अवस्था।

खायल- *ना.* [√ खलो] १. कुनै घरले चर्चेको जमिनको कित्ता वा खण्ड; खेती गरिने जग्गा। २. किसिम; प्रकार।

खायस- *ना.* [फा. ख्वाहिश] १. कुनै कुराको चाह; रुचि; चासो; वास्ता। २. प्रयोजन; आवश्यकता; जरुरत।

खायोजियो- *ना.* [खाउ+जिउ] १. खाइजीविका; गुजारा; निर्वाह।

खार्नु- *स.क्रि.* [प्रा. खार+नु] १. नौनी आदिलाई पकाएर कस फ्याँकी निक्खर पार्नु; शोधन गर्नु; परिष्कार गर्नु। २. नमिलेका कान्लाकान्ली वा ढिस्काढिस्की जमिनलाई खनेर, ताछेर सम्म्याउनु। ३. शिक्षा-शास्त्र, गुरु-उपदेश आदिद्वारा बुद्धिलाई प्रखर बनाउनु। ४. कुनै पुस्तक वा पुस्तकको कुनै विषयलाई दोहोऱ्याई-तेहेऱ्याई पढेर नबिर्सने पार्नु।

खार$_{१}$- *ना.* [प्रा. खार< सं. क्षार] १. कुनै वनस्पति आदिलाई जलाएर

वा रासायनिक प्रक्रियाद्वारा निकालेर औषधी तथा औद्योगिक कार्यमा प्रयोग गरिने क्षार पदार्थ; क्षार। २. वनस्पति वा खनिज पदार्थबाट प्राप्त हुने लवणांश वा नुनको भाग।

खार$_{२}$- *ना.* [फा.] १. खोर्सानी आदि डढेर वा अन्य कुनै कारणले घाँटी, नाक, आँखा आदिमा जलन पैदा गर्ने कडा गन्ध वा पिरो राग। २. शारीरिक तथा मानसिक जलन; डाहा।

खारखेर- *ना.* [खार्+केर्] अभियुक्तलाई खार्ने र केर्ने काम; कारकेर।

खारखोलो- *ना.* [खार+खोलो] पानीमा खारको स्वाद मिसिएको खोलो; खोलाको पानी वा वरिपरिको तट भागबाट खारको गन्ध आउने वा खारयुक्त खनिज पाइने खोलो।

खारि- *ना.* [सं.] पहिले प्रचलित बिस पाथी बराबरको परिमाण; मुरी।

खारिनु- *क.क्रि.* [खार्+इ+नु] १. खार्ने काम गरिनु; तिखारिनु। २. अग्लो जमिन खनेर सम्म पारिनु।

खारिक- *ना.* [सं.] एक खारि वा बिस पाथी धानको बिउ लाग्ने खेत।

खारिज- *वि.* [अ.] १. कुनै स्थान, सीमा, पद आदिबाट निकालिएको; निष्कासित; बहिष्कृत। २. अस्वीकृत गरिएको (फिराद, दाबी आदि)। ३. फेरि क्रियान्वित वा लागु नहुने गरिएको (नियम, कानुन इ.)।

खारिजी- *ना.* खारिज गर्ने काम; निकाल्ने वा बरखास्त गर्ने काम; निष्कासन, सेवामुक्ति।

खारिलो- *वि.* [खार+इलो] १. खारको स्वाद वा गन्ध आउने; खारजस्तो नुनिलो। २. खुर्सानी डढ्दा आउने रागजस्तो; खार भएको।

खारी- *वि.* [खार (प्रा. खार< सं. क्षार.+ई] खार भएको; क्षारयुक्त।

खारी नुन- *ना.* प्रायः ऊषर भूमिबाट झिकिने त्यस्तो नुन।

खारेज- *वि.* [अ. खारिज] *हे.* खारिज।

खारेजी- *ना.* *हे.* खारिजी।

खार्तोक- *ना.* [भो. ब.] किराँत-संस्कृतिअनुसार असोज महिनामा पृथ्वीको पूजा गरी मनाइने एक चाड।

खार्पा$_{१}$- *ना.* लबेदा-सुरुवाल, भोटो, चौबन्दी चोलो आदि सिउँदा काखीमुनि पर्ने गरी गाँसिने तीनचोसे कपडाको लाम्चिलो टुक्रो।

खार्पा$_{२}$- *ना.* ओखलढुङ्गा जिल्लाको एक ठाउँ।

खाल$_{१}$- *ना.* [सं. क्षाल] १. पशु आदिको शरीरबाट निकालिएको छाला; त्वचा; चर्म। २. बोक्रो; आवरण।

खाल$_{२}$- *ना.* [सं. खल्ल] १. जुवा खेल्न जुट्ने ठाउँ; जुवा खेल्दा कौडा हान्ने ठाउँ। २. एक-अर्काका आआफ्ना विशेषता वा प्रकार; किसिम। ३. श्रेणी; स्तर। ४. पुरानो समयको इजलास।

खाल थाप्नु- *टु.* अवैध तरिकाले जुवा खेल्ने ठाउँ बनाउनु; जुवा खेल्ने खाल बनाउनु।

खाल धनी- *ना.* खाल थापेर जुवा खेलाउने मान्छे; जुवाडेलाई जम्मा पारी धन कमाउने व्यक्ति; खाले।

खाला- *ना.* [खाल+आ] १. छालाको बाहिरी तह; अत्तर छाला। २. बोक्रो; बाह्य आवरण।

खालासाला- *क्रि.वि.* [खाल (द्वि.)] *हे.* सालाखाला।

खालि- *क्रि.वि.* [अ. खाली] केवल; मात्र।

खालिसा- *ना.* [अ. खालिसे कुनै व्यक्तिको मोहियानी हक र बिर्ता नभएको जग्गा; सरकारकै अधिकारमा रहेको जमिन।

खाली- *वि.* [अ.] १. भित्र केही नभएको; रित्तो (खाली भाँडो, खाली खल्ती इ.)। २. कोही नबसेको (खाली कुर्सी)। ३. खानेकुरा केही नपरेको (खाली पेट)। ४. गहना वा श्रीसम्पत्ति केही नभएको (खाली कान, खाली हात इ.)। ५. केही रोजगार वा कामधन्दा नभएको (खाली दिन; खाली समय इ.)।

खाली खण्ड- *ना.* खोसिएर वा मरेर रित्तो भएको पद वा ठाउँ; कसैको बहाली नभएको ठाउँ; खालीखाल्सा; खारिजी।

खाली खाल्सा- *ना.* अड्डाखानाका कुनै कर्मचारी अन्यत्र सरुवाबढुवा भई वा खोसुवामा परी अथवा मरेर खाली भएको ठाउँ वा त्यसरी रिक्त हुन आएको पद; खालीखण्ड।

खाले- *ना.* [खाल+ए] १. जुवा खेलाउने वा जुवाको खाल थाप्ने व्यक्ति; खालको मालिक; खालधनी। २. जुवाको खालमा कुनै दाउ लिएर खेल्न बसेको व्यक्ति वा खेलाडी।

खाल्टाखुल्टी- *ना.* [खाल्टो+खाल्टो] सानातिना धेरै खाल्टाको समूह।

खाल्टो/खाल्डो- *ना.* [सं. खण्ड?] खनेर अथवा अन्य कुनै कारणबाट बनेको खाडल; भ्वाङ; भड्खारो; भड्दालो।

खाल्पा- *वि.* [√ खाल] बुढ्याइँले मासु झोलुङ्गिएको (मानिस); बेत बसेको वा काम नलाग्ने अवस्थामा पुगेको (गाई, भैँसी इ.)।

खाल्वा- *ना.* [भो. ब.] हिमाली भेगमा भारी बोकी ओहरदोहर गर्ने भेडा।

खावा$_{१}$- *ना.* [सं. खात] १. किल्ला, सहर आदिको सुरक्षाका निमित्त हातावरिपरि खनेर बनाइएको जलपूर्ण खाडल; खाई। २. शत्रुले हमला गर्न नसक्ने उद्देश्यले गहिरो र नाघ्न नसकिने गरी किल्लामा बनाइएको खाल्टो वा सानो घाटी।

खावा$_{२}$- *ना.* कुनै काम गर्नाका लागि तोकिएको अवधि; भाका; म्याद। (*उदा.*- हरिलाई रुपियाँ तिर्न दश दिनको खावा दिइएको छ)।

खावा$_{३}$- *ना.* बेसरी उमालेर बाक्लो पारी तताइएको दुध।

खावा खिर- *ना.* १. खावा र खिर। २. खावा र खिर जस्तै मिठो भोजन।

खास- *वि.* [अ.] १. जस्तो छ त्यस्तो; जस्ताको त्यस्तो। २. प्रमुख; विशेष; मुख्य।

खासखुस- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुस्+अ (द्वि.)] १. नजिकका व्यक्तिले पनि सुन्न नसक्ने गरी; गुप्त किसिमले (कुरा गर्ने ढङ्ग); खुसखुस। *ना.* २. भित्रभित्रै भइरहेको कुनै गोप्य कुरा वा निन्दनीय कामका बारेमा बाहिर अलि-अलि सुनिन थालेको हल्ला; गाइँगुइँ। ३. गोप्य कुराकानी; कानेखुसी; साउती।

खासखुसे- *वि.* खासखुस गर्ने; साउती गरेजस्तो।

खासा- *वि.* [अ. खास] १. राम्रो असल; उम्दा; जाती; बेस; विशेष किसिमको। २. *ना.* कोदारीनजिकैको तिब्बती बजार।

खासी$_{१}$- *ना.* [नेवा.] तामा, पित्तल आदि धातुको पकाउने ठुलो भाँडो; ठो।

खासी$_{२}$- *वि.* [अ. खास+ई] १. मन परेको; प्यारो; प्रिय; अन्तरङ्ग। २. पत्यारको; भरपर्दो; विश्वास गर्न सकिने।

खास्टो- *ना.* डम्बरकुमारी वा ढाकालाई प्रायः मलमल कपडाले छापी बनाइएको ओढ्ने; दुई वा तीन तह भएको बाक्लो सुती पछ्यौरा।

खाहमखाह- *क्रि.वि.* [फा. ख्वाहमख्वाह] इच्छा नभए पनि; नाहक; जबरजस्ती।

खिँच्नु- *स.क्रि.* [√ खिच्नु] *हे.* खिच्नु।

खिँचाइ- *ना.* खिचाइ।

खिँचाइनु- *क.क्रि.* खिचाइनु।

खिँचाउनु- *प्रे.क्रि.* खिचाउनु।

खिँचातान- *ना.* [खिचातान] *हे.* खिचातान।

खिँचातानी- *हे.* खिचातानी।

खिइनु- *अ.क्रि.* [प्रा. खय< सं. क्षय+नु] १. घोटिएर वा दलिएर घट्न जानु; सानो हुँदै जानु; पातलिँदै जानु। २. खई जम्नु; खिया लाग्नु। ३. सन्तान नसप्रनु। ४. दुब्लाउनु; ख्याउटे बन्नु। ५. मासिँदै जानु।

खिउनी- *ना.* काँचो दुधमा वा पानीमा चामलको पिठो फेटेर झाँजरबाट चुहाई पकाइएको रोटी; झलैयाँ।

खिका- *ना.* [नेवा.] धोती, पछ्यौरा आदिको किनारा।

खिङ्गुली- *वि.* १. कन्जुस; मक्खीचुस; किरन्टोकी। २. तल्लो तहको; नीच; निन्दनीय।

खिच्नु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तुलाई आफूतिर तान्नु; घिच्च्याउनु; खैंचनु। २. फैलिएका वस्तुहरू एकै ठाउँमा सँगेट्नु; समेट्नु; केन्द्रीभूत पार्नु। ३. कम खर्च गर्नु; फर्माइस नगर्नु; किफायत गर्नु। ४. सारांश झिक्नु; तेरिज निकाल्नु। ५. क्यामराले फोटो लिनु; तस्बिर वा चित्र उतार्नु।

खिचखिच- *क्रि.वि.* [खिच्+अ (द्वि.)] नचाहिँदो किसिमले कुरा काट्ने गरी; खिचोला झिक्ने किसिमले।

खिचडी- *ना.* [सं. कृसर] १. खिच्रो। २. एकै ठाउँमा विभिन्न वस्तुको सम्मिश्रण वा मिलावट। *वि.* ३. थरी-थरीका वस्तु एकै ठाउँमा मिलेको; छ्यासमिसे।

खिचडीमिचडी- *ना.* १. जथाभावी मिसिएको धेरै वस्तुको थुप्रो। २. जेतेमेते; खत्र्याकखुत्रुक।

खिचलो- *ना.* [√ खिचोलो १. *हे.* खिचोला। २. छ्यासमिस (दिव्य.)।

खिचा$_{१}$- *वि.* [म.] जेठा।

खिचाखान- *ना.* भिर्कोटे राजा भूपाल रायका जेठा छोरा हरिहरसिंहको स्थानीय जीवनमा प्रचलित नाम।

खिचा$_{२}$- *ना.* [नेवा.] कुकुर; सानो कुरामा पनि झगडा गर्ने मानिस; खिच्चा।

खिचाइ- *ना.* [√ खिच् (+आइ)] खिच्ने क्रिया वा भाव

खिचाइनु- *क.क्रि.* खिच्न लाइनु।

खिचाउनु- *प्रे.क्रि.* खिच्न लाउनु; तनाउनु।

खिचाखिच- *ना.* परस्परमा तान्ने काम; तानातान; खिँचातानी।

खिचातान- *ना.* [खिच्+तान] तानातान; खिँचातान।

खिचातानी- *ना.* १. एउटै वस्तुलाई दुईतर्फबाट तान्ने क्रिया वा स्थिति; तानातान; खिचातानी; खिँचातान। २. कुनै कामकुरालाई दुईतीनतिरबाट घुमाउने वा बङ्ग्याउने चाल; परस्परमा हुने विरोधी उद्योग।

खिचिनु- *क.क्रि.* [खिच्+इ+नु] खिच्ने काम गरिनु।

खिचीखिची- *क्रि.वि.* [√ खिचखिच] अझ चड्का खिचखिच हुने गरी।

खिचुवा- *वि.* [खिच्+उवा] १. खिच्ने; तान्ने। २. खिचिएको; उतारिएको (अर्क आदि)। ३. तानिएको; घिच्च्याइएको।

खिचोला- *ना.* [प्रा. खिच्च+ओला] १. झगडा गर्ने निहुँ; कचिङ्गल मचाउने कुरा। २. गडबड; गोलमाल; कचिङ्गल; झगडा; खिचलो।

खिच्चड- *वि.* [खिच्+अड] काम न काजको; खिचखिच गरिरहने।

खिच्चा- *ना.* ['खिच्चो' को ति.रू.] *हे.* खिच्चो।

खिच्चु/खिच्चुक- *वि.* [प्रा. खिच्च+ऊ/उक] १. सानो चित्त भएको; कन्जुस; कृपणी; किरन्टोकी; खिच्चो; छुच्चो। २. शीलस्वभाव नभएको; मुफतमा कचकच गरिहने।

खिच्चू- *वि. हे.* खिच्चुक।

खिच्चो- *वि.* [प्रा. खिच्च+, तु. नेवा. खिच्चा] १. छुच्चो; खिच्चुक। २. झर्को लाग्ने र नचाहिने किसिमले कचकचाउने। *ना.* ३. काम न काज भुकिरहने कुकुर।

खिच्रीमिच्री- *ना.* थरीथरीका धेरै वस्तु; खत्र्याकखुत्रुक; जेतेमेते; खिचडीमिचडी।

खिच्रो- *ना.* [प्रा. खिच्च< सं. कृसर] *कथ्य.* खित्रो पनि। दाल, चामल एकै ठाउँमा मिसाई नुन, बेसार, मसला आदि हालेर पकाइएको जाउलो; खिचडी।

खिजाब- *ना.* [अ.] फुलेको कपाल, दाह्री-जुँगा आदि रँगाएर कालो बनाउने औषधी; केशकल्प; कलप।

खिजिनु- *अ.क्रि.* [प्रा. खिज्जइ+नु] चिढिनु; दिक्दारी हुनु; रिस उठ्नु।

खिज्याइ- *ना.* खिजिने काम वा प्रक्रिया।

खिज्याइनु- *क.क्रि.* १. खिसी गरिनु; हेला गरिनु। २. रिस उठाइनु।

खिज्याउनु- *स.क्रि.* गिज्याउनु; खिसी गर्नु; हेला गर्नु; जिस्क्याउनु।

खिज्याहट- *ना.* खिजिने र खिज्याउने क्रिया वा अवस्था।

खितखित- *क्रि.वि.* [अ. मू. खित्+अ (द्वि.)] मधुर आवाज निस्कने गरी (हाँस्ने चाल)।

खिताब- *ना.* [अ.] दर्जा; उपाधि; पदवी।

खित्का- *ना.* [सं. खित्तक] बेसरी हाँस्दाको आवाज; उन्मुक्त हाँसो।

खित्त- *क्रि.वि.* [अ. मू. खित्+त] मधुर हाँसो फुट्ने गरी; उन्मुक्त हाँसो हाँस्ने गरी। सात. खितितिति।

खित्रिक्क- *ना.* [अ. मू. खित्रिक्+क] १. कुनै कुरालाई बिस्तारै चलाउँदा आउने आवाज; कुनै सानो वस्तु खस्दा सुनिने शब्द। २. सानोतिनो कसुर; अलिकति दोष। (*उदा.*- काममा खित्रिक्क भयो कि हाकिमको गाली खानुपर्छ)।

खिदमत- *ना.* [अ.] तल्लो तहको सेवाटहल; चाकरी।

खिनाउरो- *वि.* [सं. क्षीण+आउरो] *हे.* ख्याउटो।

खिन्न- *वि.* [सं.] १. चिन्ता र पश्चात्तापले सताइएको; खेद मानेको; क्षुब्ध। २. दिक्दार; दिक्क भएको; उदास।

खिन्नता- *ना.* खिन्न हुनाको भाव वा क्रिया; मानसिक ग्लानि; चिन्ता।

खिप्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षिप्+नु] १. कसेर बुन्नु वा मिलाउनु। २. मसिनु

पारेर सिउनु। ३. इच्छा गरेको दाउ पार्ने मनसायले पासा वा कौडा हान्न मिलाउनु।
खिप- *ना.* [अङ्. क्लिप] जुत्ता, कम्मरपेटी आदि अड्याउन धातुबाट बनेको अङ्कुसे।
खिपाइ- *ना.* खिप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
खिपाइनु- *क.क्रि.* खिप्न लाइनु।
खिपाउनु- *प्रे.क्रि.* खिप्न लाउनु; खिप्ने पार्नु।
खिपाडोरी- *ना.* [खिप्+डोरी] बटारेर वा खिपेर बनाइएको बाबियोको खिरिलो, बलियो डोरी।
खिपाहा- *वि.* [खिप्+आहा] १. खिप्न सिपालु; खिप्न जान्ने। २. खिपेर वा मिलाएर पासा वा कौडा हान्ने।
खिपुवा- *वि.* [खिप्+उवा] खिपेर बनाइएको; खिपिएको।
खिप्ती- *ना.* [खिप्+ती] १. कुनै काम मिहिनेतसँग गर्ने अटूट प्रक्रिया। २. शब्दहरूको निर्वचन; व्युत्पत्ति।
खिमी- *ना.* [थ.] थकाली परिवारमा कुनै व्यक्तिको मृत्यु हुँदा माउथलोमा दश-बाह्र फुट चाक्लो र चार फुटजति अग्लो पारी मानेका आकारमा ढुङ्गाले बनाइने र त्यसै खाडलमा अस्थि राखिने मठ।
खिया- *ना.* [सं. क्षिया] धातुका भाँडामा लाग्ने कस; खई।
खियाइ- *ना.* [√ खिइ+(याइ)] १. खिइने क्रिया वा प्रक्रिया। [खियाउ+आइ] २. खियाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खियाइनु- *क.क्रि.* १. खिइने पारिनु। २. डुङ्गा, नाउ आदि खियाउने काम गरिनु।
खियाउनु- *स.क्रि.* [सं. क्षेप+याउ+नु] १. डुङ्गा चलाउनु; बहना चलाउनु। २. पौडनु; पौडी खेल्नु। ३. बाटो हिँड्नु।
खियाउनु- *प्रे.क्रि.* [खिइ+याउ+नु] १. घोटेर वा दलेर पातलो पार्नु; घटाउनु। २. खिया लाग्ने पार्नु।
खियौना- *ना.* [खियाउ+यौना] डुङ्गा खियाउने डाँडी; बहना।
खिर- *ना.* [सं. क्षीर] दुधमा पकाइएको भात; दुधमा चामल, चिनी, मसला आदि हाली पकाइएको स्वादिष्ठ खाद्य पदार्थ; पायस; तस्मै।
खिर काँक्रो- *ना.* सेतो जातको एक थरी काँक्रो।
खिरखिर- *ना.* [अ. मू. खिर्+अ (द्वि.)] *हे.* खिरिखिरी।
खिरिखिरी- *ना.* १. गरिखाने मेलो। २. चुरीफुरी; तुजुक।
खिरखिरे- *ना.* १. घट्टमा अन्न झर्ने डुँड थर्काउनका निम्ति सोलीका पिँधमा झुन्ड्याइने वस्तु; पुतली। २. इनारबाट पानी झिक्न सजिलो र डोरो नखिइने पार्न इनारमाथि जडिएको पाङ्ग्रो; घिर्नी।
खिरिलो- *वि.* [सं. क्षीण+इलो] १. मसिनो र खँदिलो; कसिएर बाटिएको (डोरी)। २. सानो भईकन दह्रो; दर्बिलो; पुष्ट।
खिरौंलो- *ना.* [खिर्रो+औंलो] लामा पात, साना राता फूल, लाम्चा, चिप्ला साना फल र कालो गुदी तथा कन्द हुने र आयुर्वेदका अनुसार रुचिकारक र धातु बग्ने रोगलाई नाश गर्ने गुण भएको एक बुटी; कालो र सेतो दुई भेद हुने त्यसैको कन्द।
खिर्नी- *ना.* [सं. क्षीरिणी] टुप्पा थोरै फाटेका पात हुने, सेता फूल फुल्ने एक वृक्ष वा जुरेकाफलका जस्ता दाना हुने त्यसैको फल; राजादनी।
खिऱ्याइ- *ना.* [√ खिऱ्याउ (+आइ)] *हे.* खिहिऱ्याइ।
खिऱ्याइनु- *अ.क्रि.* खिहिऱ्याइनु।
खिऱ्याउनु- *अ.क्रि.* [खिहिरि+याउ+नु] नमिठो स्वाद आउनु; खिहिऱ्याउनु।
खिर्रो- *ना.* [सं. क्षीर] लाम्चा, मसिना पात हुने र चोप निस्कने विषालु किसिमको एक रुख वा ससाना गेडा हुने त्यसैको फल।
खिल्नु- *स.क्रि.* [खिल+नु] १. मौरी, बारुला, अरिङ्गाल आदि किराले खिल गाड्नु; डस्नु। २. गोभ्नु; रोप्नु। ३. उन्नु; गाँस्नु। ४. सिउनु।
खिल- *ना.* [सं. कील] १. बारुलो, अरिङ्गाल आदिले टोक्ता गडेको विषालु काँडो वा आरो। २. बिझेका काँडा आदि ननिस्कनाले भित्र सडेर जमेको मासुको साह्रो डल्लो; तुस। ३. पात आदि गाँस्ने सिन्का; सिन्का। ४. आलपिन; पिन।
खिल पल्टनु- *टु.* काँडा आदि बिझेर ननिस्कनु; घाउ, खटिरा पाकेर भित्र पिप जमेको ठाउँमा मासुको डल्लो बन्नु; खिल बन्नु।
खिलखिल- *क्रि.वि.* [अ. मू. खिल्+अ (द्वि.)] जोडले हाँस्ने गरी; खितखित गरेर।
खिलखिलाइ- *ना.* खिलखिलाउने भाव वा क्रिया-प्रक्रिया।
खिलखिलाइनु- *अ.क्रि.* खिलखिल हाँसिनु।
खिलखिलाउनु- *अ.क्रि.* प्रसन्न भएर हाँस्नु; मसिनो आवाज निकालेर हाँस्नु।
खिलखिलाहट- *ना.* १. खिलखिलाउने क्रिया वा अवस्था। २. खिलखिलाउँदा मुखबाट निस्कने शब्द।
खिलाइ- *ना.* [√ खिल् (+आइ)] खिल्ने क्रिया वा प्रक्रिया
खिलाइनु- *क.क्रि.* खिल्न लाइनु; डसाइनु।
खिलाउनु- *प्रे.क्रि.* खिल गाड्न लाउनु।
खिलान- *ना.* झ्यालढोकामाथि पारिने अर्धवृत्ताकार बान्की; गुम्बज।
खिलाफ- *वि.* [फा.] १. कुनै कामकुराको विरोध गर्ने (व्यक्ति)। २. कुनै सिद्धान्त वा वस्तुसँग मेल नखाने; उल्टो (कुरा)। ३. विरुद्ध; विपरीत।
खिलिनु- *क.क्रि.* [खिल्+इ+नु] खिल गाडिनु; डसिनु।
खिलुवा- *ना.* [खिल्+उवा] काँडादार ससाना पात र सेता साना फूल हुने एक बोट वा त्यसैको राता गोल दाना हुने फल।
खिल्लत- *ना.* [अ. खिलअत] उल्लेखनीय काम गरेबापत राजामहाराजाबाट पुरस्कारका रूपमा दिइने वस्त्र, आभूषण आदि।
खिल्ली१- *ना.* उल्ल्याहट; हँसी; दिल्लगी; मजाक।
खिल्ली२- *ना.* १. पानको बिरा। २. बिँडी, चुरोट आदिको एक एकाइ (एक खिल्ली चुरोट, पाँच खिल्ली बिँडी आदि)।
खिसिक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खिसिक्+क] १. बिस्तारै वा मुख थोरै खोलेर (हाँस्ने चाल)। २. काम पूरा नभएर; भनेजस्तो नभई (निराश हुने चाल); दिक्क। ३. *हे.* खिसिक्क।
खिसी- *ना.* [खिस्स+ई] १. अरूलाई होच्याउने वा खसाल्ने चाल; दिल्लगी; हँसी; गिल्ला। २. हेला; घृणा।
खिसी टिउरी/टिबुरी- *ना.* १. हँसी-ठट्टा; दिल्लगी। २. हेला; गिल्ला।
खिसिक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खिसिक्+क] १. नसोचे जस्तै; नभए

जस्तै गरी (निराश हुने किसिम); दिक्क। २. हिस्सिने गरी; अलपत्रिएर (धोखा पाउने चाल); ङिच्च।
खिस्स- *क्रि.वि.* [अ. मू. खिस्+स] १. बिस्तारै मुस्कुराउने किसिमले; मुसुक्क। २. हलुका किसिमले; बाहिरी रूपले मात्र (हाँस्न खोज्ने किसिम)। ३. निराश भएर; आसै नरही (जिल्लिने चाल); जिल्ल।
खिस्सा- *ना.* [अ. कीस] १. खुकुरीका दापभित्र घुसारिने सानो थैली। २. साधारण थैली; जेब।
खिस्स्याइ- *ना.* [√ खिस्स्याउ (+याइ)] खिस्स्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खिस्स्याइनु- *क.क्रि.* खिस्स्याउने काम गरिनु; जिस्क्याइनु; गिज्याइनु।
खिस्स्याउनु- *स.क्रि.* [खिस्स+याउ+नु] हिस्स पार्नु; हिस्स्याउनु; खिसी गर्नु।
खिहिरो- *वि.* १. चिल्लो पदार्थ कुहेर वा सडेर एक किसिमको नमिठो स्वाद भएको; खिहिऱ्याउने। *ना.* २. चिल्लो पदार्थ सडेर आउने नमिठो स्वाद; खिहिऱ्याहट।
खिहिऱ्याइ- *ना.* [√ खिहिऱ्याउ (+याइ)] खिहिऱ्याउने काम वा प्रक्रिया।
खिहिऱ्याइनु- *अ.क्रि.* खिहिरो वा खिहिरिँदो स्वादको होइनु; खिहिऱ्याउने होइनु।
खिहिऱ्याउनु- *अ.क्रि.* [खिहिरो+याउ+नु] चिल्लो पदार्थ सडेर वा कुहिएर नमिठो स्वाद आउनु; खिहिऱ्याउने स्वादको हुनु।
खीप- *ना. हे.* खिप।
खीर- *ना. हे.* खिर।
खील- *ना. हे.* खिल।
खिल पल्टनु- *टु. हे.* खिल पल्टनु।
खुँखार- *वि.* [फा. खूँख्वार] १. ठुलो दुस्साहसका साथ नराम्रो काममा लाग्ने; डरलाग्दो। २. हत्यारो; नृशंस।
खुँगा- *ना.* मुखपट्टि फुकेको, तलतिर साँघुरो भएको र भित्रपट्टि काँडा वा चोसा फर्काइएको चोयाको माछा मार्ने साधन।
खुँगे- *ना.* १. अप्ठेरो कुरा; असजिलो अवस्था; खोते; अड्को। २. खुँगा।
खुँज- *ना.* [सं. कुञ्ज] १. लहरा र रुख-पातले भ्याम्म परेको ठाउँ; लताकुञ्ज। २. अप्ठेरो ठाउँ; घाँच।
खुँजेली- *वि.* १. खुँजमा बस्ने मान्छे। २. अशिक्षित; रहनसहन राम्रो नभएको; असभ्य। ३. नेपाली जातिको एक थर।
खुँड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. खुण्ण+नु] पुवा, तरकारी आदि डाडुले थिचेर टुक्र्याउनु; थिच्नु; धुल्याउनु।
खुँडा- *ना.* [सं. खड्ग] टुप्पो चेप्टो र थोरै घुमाउरो भएको अर्धचन्द्राकार ठुलो खड्ग; विशेषतः दसैँघरमा मार हान्दा प्रयोग हुने एक किसिमको घातक हतियार।
खुँडाइ- *ना.* [√ खुँड् (आइ)] खुँड्न] काम वा प्रक्रिया।
खुँडाइनु- *क.क्रि.* खुँड्न लाइनु।
खुँडाउनु- *प्रे.क्रि.* दाल, तरकारी आदि डाडुले थिचेर टुक्र्याउन लाउनु; खुँड्न लाउनु।
खुँडिनु- *अ.क्रि.* १. खुँड्ने काम गरिनु; धुल्याइनु। २. धुलो हुनु; मसिनिनु।
खुँडे- *वि.* [खुँडो+ए] १. ओठको बिच भाग काटिएको वा चिरिएको। २. मोहडा भाँचिएको वा काटिएको; खुँडो।
खुँडो- *वि.* [प्रा. खुण्ण] *हे.* खुँडे।
खुँद्नु- *स.क्रि.* [प्रा. खुण्ण+नु] खुट्टाले कुल्चीकाल्ची पार्नु; थिचीमिची पार्नु।
खुँदाइ- *ना.* खुँद्ने क्रिया वा भाव।
खुँदाइनु- *क.क्रि.* थिचीमिची पारिनु; खुँद्न लाइनु।
खुँदाउनु- *प्रे.क्रि.* खुँद्न लाउनु।
खुँदाखुँद- *ना.* पालैसित गरिने कुल्चीकाल्ची; परस्परमा खुँद्ने काम।
खुँदिनु- *अ.क्रि.* खुँद्ने काम गरिनु।
खुइय्य- *ना.* [अ. मू. खुइ] ज्यादै थकाइ लाग्दा वा दिग्दार हुँदा मुखबाट निक्लने शब्द; सुइय्य।
खुइरे- *वि.* [खुइरो+ए] खुइलिएको; खुइले।
खुइलिनु- *अ.क्रि.* [खुइलो+इ+नु] १. रोगविशेषले वा तातो पानी पर्नाले रौँ झर्नु; खल्वाट हुनु। २. कुनै कारणवश रङ उड्नु; रङ फीका पर्नु। ३. लडेर वा पोलेर छाला जानु; छाला ताछिनु।
खुइले- *वि.* [खुइलो+ए] १. कपालका रौँ खुइलिएको; खुइरे। २. रुखबिरुवा केही नभएको; नाङ्गो (पाटो, डाँडो आदि)।
खुइलो- *ना.* [सं. खल्वाट] तालु-खुइले।
खुइल्याइ- *ना.* [√ खुइलि (+याइ)] खुइलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खुइल्याइनु- *क.क्रि.* खुइलिने पारिनु; भुत्ल्याइनु।
खुइल्याउनु- *स.क्रि.* खुइलिने पार्नु; भुत्ल्याउनु।
खुई१- *ना.* १. खला आदिमा सुकाइएको बिस्कुन थुप्र्याउने, कोदालाका आकारको लामो बिँड भएको काठको साधन; फ्याउरी। २. ज्यादै थकाइ लागेका बखत मुखबाट निकालिने उराठिलो सुस्केरा।
खुई२- *ना.* [√ काई] खिया; खई।
खुकुन्डी- *ना.* [खुकुन्डो+ई] १. काखी। २. काखीबाट आउने पसिनाको गन्ध।
खुकुन्डो- *ना.* १. तलमाथि डोरी र बिचमा काठ हाली बनाइएको, गाईबस्तु बाँध्ने दाम्लो। २. गाईबस्तु नभागून् भनी गलामा झुन्ड्याइने किलो; घाँडो।
खुकुरी- *ना.* केही घुमेको र बिचमा थोरै नुहेको सिरुपाते, तरबारे, भुँडे आदि भेद हुने एक प्रसिद्ध नेपाली हतियार।
खुकुलो- *वि.* [सं. श्लथ] १. नकसिएको; सजिलैसँग फुस्कने; होलो; फस्को। २. फितलो स्वभाव भएको; पेटमा कुरा नअड्याउने।
खुङ्खार- *वि.* [फा. खूँख्वार] डरलाग्दो; भयानक; नृशंस; खुँखार।
खुच्चिङ- *वि.* बो. गर्न नहुने वा नगर्नुपर्ने काम गर्दा दुःख पाउनेलाई इख्याएर भनिने शब्द; खाइस् त! (*उदा.*- खुच्चिङ, भनेको नमानेर कुदेको होइन? लडियो नि!)।
खुजुरा- *ना.* [√ खुद्रा] फुटकर पैसा; चानचुन पैसा; खुद्रा; रेजगी।
खुट्नु- *स.क्रि.* [प्रा. खुट्ट+नु] १. सियोधागोले बलियो र मसिनो पारी लुगा आदि सिउनु। २. सिन्को घोचेर भाँची दुना, टपरी आदि बनाउनु।
खुट१- *ना.* भराइको खेप (एक खुट तोरी, पाँच खुट नुन इ.)।

खुट२- *ना.* १. हराएको कुनै कुराको पत्तो; अत्तोपत्तो; ठेगाना; दिशा। (*उदा.*- भाइ कहाँ पुगेका रहेछन्, केही खुट लाग्यो कि?)। २. निधो; निश्चय। (*उदा.*- यस कामको छिटै खुट गरिहाल्नुपर्‍यो)। ३. खुट्को, गडेको पिर।

खुटखबर- *ना.* पक्का खबर; निश्चित समाचार।

खुटाइ- *ना.* [√ खुट् (+आइ)] खुट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खुटाइनु- *क.क्रि.* खुट्न लाइनु।

खुटाउनु- *प्रे.क्रि.* खुट्न लाउनु।

खुटिनु- *क.क्रि.* बलियो र मसिनो पारी सिइनु; खुट्ने काम गरिनु।

खुटी- *ना.* [प्रा. खोड] १. लुगाहरू झुन्ड्याउनाका निम्ति भित्तामा ठोकिने सानो चेप्टो फल्याक। २. सानो किलो; किलो।

खुटीवाल- *वि.* गोठ कुर्ने; गोठमा बसेर गाईबस्तुको रेखदेख गर्ने।

खुटुवा- *वि.* [खुट्+उवा] खुटेर बलियोसँग सिइएको।

खुट्किलो- *ना.* [खुट+किलो] फल्याक आदि हालेर वा खण्ड- खण्ड पारी माटो ताछेर बनाइएको सिँढी; भऱ्याङको तह; खुड्किलो।

खुट्को- *ना.* [प्रा. खुडुक्किअ] १. कसैका मनमा गडेको कुरो; भित्रै अडेर रहेको कुरो; खुड्को। २. मर्ने वा छुट्टिने बेलामा कसैले आफन्तसँग गरेको मनमा गड्ने कुरो; धोको। ३. एक चोटि खुटेर सिइएको डोब; सुर्को।

खुट्टिनु- *अ.क्रि.* [खुट्+इ+नु] कुनै कुरा 'यही हो' भनेर ठम्मिनु; किटिनु वा तोकिनु; निश्चय हुनु; ठहरिनु।

खुट्टी- *ना.* [खुट्टो+ई] १. सानो र दुब्लो खुट्टो। २. काटेका खसी, बोका आदिको खुट्टो।

खुट्टैंसो- *ना.* [खुट्टो+एँसो] गाईबस्तुका खुट्टामा बाँधिने सानो दाम्लो।

खुट्टे- *वि.* [खुट्टो+ए] १. गोडा सुन्निएको; ठुलो गोडा भएको; हात्तीपाइले। २. खुट्टा भएको (खाट, पिर्का आदि)।

खुट्टे किलो- *ना.* १. चढ्नका निम्ति रुखमा काटेको डोब। २. भिर-पहरामा उक्लँदा टेक्न र समाउन गाडिएको किलो।

खुट्टे डोरी- *ना.* विशेष गरेर दुहुने बेला गाईबस्तुको खुट्टा अल्झाउने डोरी।

खुट्टो- *ना.* [प्रा. खुट्ट] हिँड्ने काम गर्ने शरीरको तल्लो अवयव; गोडा; पाउ; चरण।

खुट्टयाँसो- *ना. हे.* खुट्टैंसो।

खुट्ट्याइ- *ना.* [√ खुट्टि (+याइ)] खुट्टिने काम, क्रिया वा प्रक्रिया।

खुट्ट्याइनु- *क.क्रि.* निधो गरिनु; ठहऱ्याइनु।

खुट्ट्याउनु- *स.क्रि.* १. 'यही हो' भनेर ठम्याउनु; किट्नु; तोक्नु; निधो गर्नु। २. पत्ता लाउनु। *प्रे.क्रि.* ३. खुट्टिने पार्नु।

खुट्ने- *वि.* [खुट्+ने] खुट्ने काम गर्ने; सिउने।

खुट्ने टाँका- *ना.* सामान्य सिलाइपछि बलियो बनाउनका लागि गरिने सिलाइ वा टाँका; लुगा सिउने एक किसिमको टाँका।

खुट्ला- *ना.* [था.] थारूजातिका अविवाहित युवतीले नाकमा लगाउने एक प्रकारको गहना।

खुड्किलो- *ना.* [खुट्टा+किलो] भऱ्याङको तह; लिस्नाको खण्ड; सिँढी; खुट्किलो।

खुड्को- *ना. हे.* खुट्को।

खुतखुती- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुत्+अ (द्वि.)] १. केही मुख खोलेर, अलिअलि हाँस्ने गरी; खितखिती। २. फुतफुती।

खुतुतुतु- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुत् (सात)] १. खित्का छाडेर हाँस्ने गरी; खितितिति। २. बाक्लो तरल पदार्थ खत्याउँदा आवाज आउने गरी।

खुतुर्के- *ना. हे.* खुत्रुके।

खुत्त- *क्रि.वि.* [अ. मू. खत्+त] १. थाहा नदिईकन (बाहिर निस्कने किसिम); फुत्त। २. एक्कासि, अपर्झट (छाला आदि खुइलने वा उप्कने किसिम)।

खुत्तिनु- *अ.क्रि.* [खुत्त+इ+नु] १. छाला उप्कनु; छाला जानु; खुइलिनु। २. गरेको काममा असफल हुनु (निन्दाको अर्थमा)। ३. नाश हुनु; नासिनु। ४. मर्नु। ५. सेवा, पद आदिबाट निकालिनु। ६. बिस्तारै निस्केर हिँड्नु; उम्कनु।

खुत्त्याइ- *ना.* खुत्तिने काम वा प्रक्रिया।

खुत्त्याइनु- *क.क्रि.* खुत्तिने पारिनु; खुइल्याइनु; खुल्क्याइनु।

खुत्त्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. खुल्क्याउनु; खुइल्याउनु। २. जागिरबाट हटाउनु वा निकाल्नु; खोस्नु।

खुत्रुके- *ना.* [खुत्रुक+ए] रुपैयाँपैसा छिराउने प्वाल भएको माटो, काठ वा धातुको कन्तुर; गोलक; खुतुर्के।

खुत्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुत्रुक्+क] १. बिस्तारै (ओर्लने किसिम)। २. खुत्रुक् आवाज निस्कने गरी (सानोतिनो माल खस्ने किसिम)। ३. सजिलैसित (मर्ने किसिम); भुतुक्क। ४. चालै नपाइने गरी (आउने वा जाने किसिम)।

खुद- *वि.* [फा.] १. आफैं; स्वयम्। २. वास्तविक; खास (खुद आय, खुद नाफा इ.)।

खुद आय- *ना.* लागत खर्च कटाएर बचेको आम्दानी; वास्तविक आय; चोखो नाफा।

खुद नाफा- *ना.* कुनै उद्योग, व्यवसाय आदिमा लागेको सम्पूर्ण खर्च कटाई बाँकी रहेको नाफा; खास नाफा; खुद आय।

खुदरा- *ना. हे.* खुद्रा।

खुदा- *ना.* [फा.] ईश्वर; देवता; परमात्मा।

खुदो- *ना.* [सं. इक्षुद्रव] बाक्लो लस्सादार लेदो हुने गरी पकाइएको उखुको रस।

खुदो हुनु- *टु.* आफूले भने जस्तै परिणाम निस्कनु; भनेजस्तो वा राम्रो हुनु।

खुद्रा- *ना.* [फा. खुर्दा, प्रा. खुद्द, सं. क्षुद्र] १. सानोतिनो वस्तु; फुटकर मालसामान; खुजुरा। २. बिक्रीका निमित्त राखिएका धेरै प्रकारका वस्तु; थोरैथोरै वस्तु। *विप.* थोक। *वि.* ४. खण्ड वा टुक्राका रूपमा रहेको; फुटकर; चानचुन।

खुद्राखुद्री- *ना.* १. सानोतिनो वस्तु; फुटकर मालसामान। २. फुटकर पैसा; खुजुरा।

खुद्रा वस्तु- *ना.* साधारण वा सानोतिनो वस्तु; चानचुन सरसामान।

खुद्रा बेपारी- *ना.* थोरैथोरै वा फुटकर किसिमका विभिन्न वस्तुको विक्रेता; सानातिना मालसामानहरूको बेपारी।

खुन१- *ना.* [फा.] १. मानिस, पशु आदिका नाडी र नसाहरूमा रहेर

शरीरभर फैलने रातो तरल पदार्थ; रगत। २. रगतले शरीर लतपतिने गरी भएको हत्या; हिंसा; काटमार; घात।

खुन खराबी- *ना.* एक-अर्काका शरीरबाट रगत बग्ने किसिमले गरिने मारपिट; काटमार; मारकाट।

खुनी- *वि.* खुन गर्ने; हत्या गर्ने; हत्यारो; घातक।

खुन२- *ना.* [फा. खून] १. खोट; दोष। २. दाग; लाञ्छना; कलङ्क। ३. छुच्च्याइँ।

खुनखुन- *ना.* गनगन; कचकच।

खुनी- *वि.* १. खुन भएको; दागी; दोषी। २. छुच्चो; किरन्टोकी।

खुन्याहा- *वि.* १. अङ्गभङ्ग भएको; खुनी। २. कन्जुस; छुच्चो।

खुन्रिनु- *अ.क्रि.* [खुन्रो+इ+नु] १. बुढ्याइँले शरीर सुकेर खुम्चिनु; खुम्रिनु। २. खिइएर वा दोब्रिएर काम नदिने हुनु।

खुन्रे- *वि.* [खुन्रो+ए] खिइएको; धेरै घिसिएको; खुन्रो।

खुन्रे किरो- *ना.* मकै आदिका जरामा लाग्ने कालो रङको किरो; खुम्रेकिरो।

खुन्रो- *वि.* निकै दिन काम लिँदा-लिँदा खिइएर बेकम्मा भएको (कुटो, कोदालो, डाडु, पन्यु इ.)।

खुन्सिनु- *अ.क्रि.* [खुस्स+इ+नु] १. कुनै कामकुरामा रिसले ठुस्किनु; ठुस्कनु। २. खिन्न हुनु; चित्त दुख्नु; मन पाक्नु।

खुन्स्याइ- *ना.* खुन्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।

खुन्स्याइनु- *क.क्रि.* खुन्स्याउने काम गरिनु; ठुस्स्याइनु।

खुन्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* रिसाउने बनाउनु; ठुस्स पार्नु।

खुपिया- *ना.* समाउने कडा नलागेको खड्कौँलोजस्तो भात पकाउने भाँडो।

खुपी- *ना. हे.* खुबी।

खुपुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुपुक्+क] १. एकै पटक निल्ने गरी (खाने किसिम)। २. नबिग्रने गरी (कुनै सरसामान राख्ने किसिम)।

खुपुखुपु- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुप्+उ] (द्वि.)] धमाधम; कुपुकुपु।

खुपैँचा- *ना.* [सं. क्षुरप्र] जमिनमा उम्रेका घाँसहरू खुर्कने एक प्रकारको हतियार; खुर्पी।

खुप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुप्+प] नचपाईकन च्वाट्ट निल्ने गरी (खाने किसिम)।

खुफिया- *वि.* [फा.] लुकेर बसी अपराध, अवाञ्छनीय तत्त्व आदि कुराको पत्ता लगाउने; गुप्त रूपले काम गर्ने; गुप्तचर; भेदिया।

खुफिया पुलिस- *ना.* १. गुप्त रूपले अपराध आदिको जाँच गर्ने र अपराधीको पत्ता लगाउने विभाग। २. त्यस विभागको कर्मचारी; गुप्ती पुलिस; गुप्तचर।

खुफिया विभाग- *ना.* खुफिया पुलिस; गुप्तचर विभाग।

खुब- *वि.* [फा.] १. धेरै; प्रशस्त; ज्यादा। २. सबै किसिमले राम्रो वा उत्तम; बढिया; खुब।

खुबी/खुपी- *ना.* [फा. खूबी] १. कामको निपुणता; चलाकी; सिप। २. राम्रो गुण; योग्यता; विशेषता।

खुमारी- *ना.* [फा.] नशा उत्रने बेलामा वा जागराम बस्ता हुने हल्का किसिमको थकावट।

खुम्चनु- *अ.क्रि.* [सं. कुञ्च+नु] *हे.* खुम्चिनु।

खुम्चा- *ना.* [खुम्च+आ] १. छाला चाउरी पर्दा शरीरमा देखा पर्ने मुजा; चाउरी। २. कुखुरा, परेवा आदि हाल्न बनाइएको चोयाको भाँडो। ३. एक प्रकारको खोटी।

खुम्चिनु- *अ.क्रि.* [सं. कुञ्च+नु] १. मुजा पारेर एकातिर सोहोरिनु; साँघुरिनु। २. चाउरिनु; चाउरी पर्नु। ३. लज्जित हुनु; सङ्कुचित हुनु। ४. चल्न-चटपटाउन नपाउनु। ५. मन फुकाएर कुनै कामकुरा गर्न नपाउनु।

खुम्च्याइ- *ना.* खुम्चिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खुम्च्याइनु- *क.क्रि.* साँघुऱ्याइनु; खुम्चिने पारिनु।

खुम्च्याउनु- *स.क्रि.* १. साँघुरो पार्नु; साँघुऱ्याउनु। २. मुजा पार्नु; चाउरी पार्नु।

खुम्च्याहट- *ना.* खुम्चिने क्रिया वा अवस्था।

खुम्रिनु- *अ.क्रि.* [खुम्रो+इ+नु] बुढ्याइँले सुक्दै गएर शरीर खुम्चिनु; खुम्रे हुनु; खुन्रिनु।

खुम्रे- *वि.* [खुम्रो+ए] १. घिसिएको; थोत्रिएको। २. बाहुला काटिएको (भोटो, कमिज इ.)। ३. बुढो भएको। स्त्री. खुम्री।

खुम्रे किरो- *ना.* मकै आदिका जरामा लाग्ने किरो; खुम्लेकिरो।

खुम्रो- *ना.* [सं. कुब्ज?] बुढ्याइँले कुँजिएको वा दोब्रिएको; जराजीर्ण; खुन्रो।

खुम्राइ- *ना.* [√ खुम्रि (+याइ)] खुम्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।

खुम्राइनु- *क.क्रि.* खुम्राउने काम गरिनु।

खुम्राउनु- *स.क्रि.* खुम्रिन लाउनु; खुम्रिने पार्नु।

खुम्ले- *वि.* [√ कुम्ले] कुम्लो बोकेजस्तो।

खुम्ले किरो- *ना. हे.* खुम्रेकिरो।

खुम्ले बुढो- *ना.* साह्रै बुढो भई कुप्रो परेर पिठचूँमा कुम्लो बोकेजस्तो देखिने व्यक्ति; कुप्रे बुढो। स्त्री. खुम्ले बुढी।

खुर- *ना.* [सं.] गाईबस्तु आदि पशुको खुट्टामा रहेको, प्रायः गोल र दुई भागमा फाटेको कडा टेक्ने भाग; टाप।

खुरन्धार- *ना.* कुनै कामकुरामा एकोहोरो लाग्ने काम वा स्थिति; कुनै कामकुरो फत्ते पार्न मरिमेट्ने चाल; तल्लीनता।

खुरमुरिनु- *अ.क्रि.* [सं. क्षर] माथिबाट तलतिर ठाडै झर्नु; रुख आदिबाट खँगारिनु।

खुरमुऱ्याइ- *ना.* खुरमुरिने काम वा प्रक्रिया।

खुरमुऱ्याइनु- *क.क्रि.* ठाडै माथिबाट तलतिर झारिनु।

खुरमुऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* ठाडै माथिबाट तलतिर झार्नु; खसाल्ने काम गराउनु।

खुरा- *ना.* [सं. खुर] १. जुत्ताको कुर्कुच्चा। २. ढोकाको तल्लो वा माथिल्लो आरतीका प्वालमा पस्ने खापाको चुच्चो भाग।

खुराक- *ना.* [फा. खूराक] १. तागतका निम्ति खाइने खानेकुरा; खाद्य पदार्थ; भोजन। २. एकपल्ट वा एक दिनमा खाइने खानाको मात्रा वा परिमाण। ३. एक पटकमा खानुपर्ने औषधीको मात्रा वा परिमाण।

खुराकिलो- *वि.* खुराक लाग्ने खालको; तागतिलो; पोसिलो; पौष्टिक।

खुराकी- *ना.* १. खुराकका लागि दिइने धन वा वस्तु; भोजन आदिको सरसामान। *वि.* ३. खुराक खाने।

खुराफात- *ना.* [अ.] १. गर्न नहुने वा अरूलाई बाधा पार्ने खालको कामकुरो; उटपट्याङ; उपद्रो। २. ज्यादै फोहरी वा बिगार पार्ने कुराकानी।
खुराफाती- *वि.* खुराफात गर्ने; खुराफातसम्बन्धी।
खुरिनु- *अ.क्रि.* [खरो+इ+नु] १. धान, जौ, गहुँ आदि अन्नको बाली धेरै पाकेर वा सुकेर झर्ने अवस्थामा पुग्नु। २. अन्नपात ज्यादा सुक्नु; झुरिनु।
खुरिखन्ड- *वि.* [खोइरो+खण्ड] समाप्त; सखाप; निःशेष; खतम। (*उदा.*- अचेल पाखाभित्ताहरू खुरिखण्ड छन्, यसैले घाँस पाइँदैन)।
खुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुरुक्+क] सजिलैसित; कुनै बाधाविरोधविना (काम गर्ने किसिम); सुरुक्क।
खुरुखुरु- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुर्+उ (द्वि.)] लगातार; नरोकीकन (काम गर्दै जाने किसिम)।
खुरुङ्गो- *वि.* धेरै खिइसकेको, पातलो र सानो (डाडु, पन्यु, हँसिया इ.)।
खुर्कनु- *स.क्रि.* [सं. क्षुरक+नु] १. काट्ने हतियारले वा अन्य कुनै साधनले फल, वृक्ष आदिको बोक्रा फाल्नु; ताछ्नु। २. बाहिर सतहमा उम्रेको वा टाँसिएको कुनै वस्तु कुटो, खुर्पी आदि हतियारले वा अन्य कुनै साधनले कोर्नु; उप्काउनु।
खुर्काइ- *ना.* खुर्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
खुर्काइनु- *क.क्रि.* खुर्कन लाइनु; तछाइनु।
खुर्काउनु- *प्रे.क्रि.* खुर्कन लाउनु; तछाउनु।
खुर्किनु- *स.क्रि.* खुर्कनु।
खुर्जी- *ना.* [फा. खुर्जी] हात्ती, घोडा, गोरु आदिलाई बोकाइने भारी हाल्ने ठुलो थैलो।
खुर्पा- *ना.* [सं. क्षुरप्र] १. दाउरा, स्याउला, डालेघाँस आदि काट्ने हँसियाभन्दा केही ठुलो र बलियो हतियार। २. जमिनको घाँस खुर्कने फलामको पन्युजस्तो हतियार।
खुर्पानी- *ना.* [फा. खूबानी] आरुका जस्ता पात र फूल हुने आरुकै जातको एक बोट वा केही पहेंलो, चिल्लो फल लाग्ने त्यसको फल।
खुर्पी- *ना.* [खुर्पा+ई] सानो खुर्पा; खुर्पैचा।
खुर्पे- *वि.* [खुर्पा+ऐ खुर्पाजस्तो; खुर्पासम्बन्धी; खुर्पाका बान्कीको।
खुर्पे चाँद- *ना.* १. खुर्पाको जस्तो आकार भएको चन्द्रमा; अर्द्धचन्द्र। २. पहिलेपहिले फौजी हवलदार आदिका पगरीमा दर्जा जनाउन जडिने वा लगाइने चाँदीको अर्धचन्द्र।
खुर्पेटो- *वि.* [खुर्पा+एटो] जिउमा भिरेर खुर्पा हाल्ने काठको दाप; खुर्पेठचाक।
खुर्पेठचाक- *ना.* १. खुर्पाले जङ्गल फाँडेर आबाद गरेको जग्गाजमिन। २. खुर्पाको दाप; खुर्पेटो।
खुर्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुर्+र] छिटो गरी; तुरुन्त (दौडने किसिम)।
खुर्राँट- *ना.* [खुर्र+आँट] ज्यादै चलाख व्यक्ति; साह्रै बाठो मानिस।
खुर्रा- *ना.* [खुर्र+आ] गुलेलीको जोत अड्याउने डोरीपट्टिको टुप्पाको खाल्टो; धनुमा डोरी अड्याउन परेन्जाका वल्लापल्ला छेउमा बनाइने खाल्टो।
खुर्रे/खुर्रो- *वि.* [सं. कृश] पातलो र सानो; खिइसकेको (ताप्के, कचौरा, डाडु इ.)।
खुर्लिङ्गो- *वि.* बाङ्गोटिङ्गो; टेढोमेढो; वक्र; टेढो।
खुर्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुर्लुक्+क] खुलुक्क; सलक्क।
खुर्लुप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुर्लुप्+प] १. सबै सिद्ध्याउने गरी (अर्काको भएभरको जायजेथा हडप्ने किसिम)। २. चाउरिएर वा गलेर (दुब्लाउने चाल)। ३. खात्तखुत्त (सबै कुरा खाने वा निल्ने किसिम)।
खुर्सानी- *ना.* [खुरासान (फारस देशको एक प्रान्त.+ई] तिहुन, तरकारी, अचार आदिमा हालिने र मसलाका रूपमा समेत लिइने लाम्चो, कोसाका आकारको, पिरो प्रसिद्ध फल।
खुर्सनि- *ना.* लाम्चा पात हुने, साना गुलाफी फूल फुल्ने र फूलभित्र बियाँ हुने, आयुर्वेदअनुसार सर्प, बिच्छी आदिको विष नाश गर्ने गुणले युक्त बर्खे झार; चित्लाँगे; मूलखर्के।
खुर्सिङ- *ना.* मट्टीतेल आदिका टिन वा अरू कुनै भारी हालेर पिठचूँमा बोक्न बनाइएको काठ, बेत आदिको बारा मात्र भएको साधन।
खुल्नु- *अ.क्रि.* [सं. खुड+नु] १. खुला हुनु; उघ्रनु; फुस्कनु; फुक्नु। २. बन्धनबाट मुक्त हुनु; फुक्का हुनु; छाडा हुनु। ३. नयाँ विद्यालय, संस्था आदि सुरु हुनु। ४. बन्द भएको कुरा फेरि हुन थाल्नु वा चलनमा आउनु। ५. नयाँ वस्तु निस्कनु; प्रकाशित हुनु। ६. सुहाउनु। ७. स्पष्ट देखिने हुनु; छर्लङ्गिनु। ८. अर्थ स्पष्ट हुनु। ९. लुकेको रहस्य आदि थाहा हुनु।
खुलखुल- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुल्+अ (द्वि.)] अलिअलि आवाज निकालेर (थोरै पानी बग्ने किसिम)।
खुलखुले- *ना.* १. पातलो दिसा अलिअलि भइरहने एक रोग; सुलसुले। २. झाडाबान्ता; हैजा; उपर्तली। *वि.* ३. खुलखुल पानी बग्ने।
खुलदुल- *ना.* १. कुनै कुरा वा विषयका बारेमा मनमा लाग्ने उत्कण्ठा; उत्सुकता; दुबिधा; खुलदुली। २. मनको खलबली; खैलाबैला।
खुलदुली- *ना.* खुलदुल हुने क्रिया वा अवस्था; खुलदुल।
खुलमखुला- *क्रि.वि.* [खुला (द्वि.)] खुलेआम; खुल्लमखुल्ला।
खुलस्त- *वि.* [अ. खुलास] १. नलुकाईकन व्यक्त गरिएको; यथार्थ; स्पष्ट; सफा (भनाइ, बयान इ.)। २. कुनै प्रकारको बाधाअड्काउ नभएको। ३. फैलिएको; विस्तृत।
खुलस्त्याइँ- *ना.* खुलस्त पार्ने काम; खुलस्तपन; असन्दिग्धता।
खुलस्त्याइनु- *क.क्रि.* खुलस्त पारिनु।
खुलस्त्याउनु- *स.क्रि.* खुलस्त वा स्पष्ट पार्नु; बुझ्न सकिने गरी प्रस्ट्याउनु।
खुला- *वि.* [खुल्+आ] १. बन्द नभएको; उघारो; उदाङ्ग। २. नछोपिएको वा नढाकिएको (छाना, कौसी आदि)। ३. बाधाव्यवधान वा रोकटोक केही नभएको। ४. खुलमखुला; खुलस्त।
खुला अदालत- *ना.* १. कचहरी वा इजलास बसेका बेलाको सबैले हेर्नसुन्न पाउने अदालतको सभा। २. इजलास वा मुद्दाको बहस

चलिरहेको अदालत।
खुला मञ्च- *ना.* सार्वजनिक सभा, समारोह आदि हुँदा जनसाधारण मेला हुने वा सबैले हेर्न, सुन्न सक्ने खुला ठाउँ।
खुलाइ- *ना.* [√ खुल् (+आइ)] खुल्ने भाव वा प्रक्रिया। [खुलाउ+आइ] *ना.* खुलाउने भाव वा प्रक्रिया।
खुलाइनु- *क.क्रि.* खुला पारिनु; खुल्न लाइनु।
खुलाउनु- *प्रे.क्रि.* १. खुला पार्नु; उदाङ्गो गराउनु। २. स्पष्ट वा खुलस्त पार्नु। ३. बाधाअड्काउ फुकाउनु। ४. बन्धनबाट छुटाउनु; मुक्त पार्नु। ५. सुहाउने तुल्याउनु।
खुलासा- *वि.* [अ. खुलास] १.साफसाफ, सफा; स्पष्ट। २. खुलस्त,खुला।
खुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुलुक्+क] एकैचोटि वा नरोकिने गरी (खाने वा निल्ने किसिम), खुर्लुक्क, सलक्क।
खुलुल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुल्+उल्ल] अलि चड्का छाँटले (पानी बग्ने किसिम); सलल्ल; सुलुल्ल। (*उदा.*- खेतको पानी निकास पाउनासाथ खुलुल्ल बग्छ)।
खुलेआम- *क्रि.वि.* [खुला+आम] सबैको सामु; विनाढाकछोप; खुल्लमखुल्ला।
खुल्किनु-[सं. क्षुरक+इ+नु] १. शरीरका रौं वा भुत्ला निक्लनु; खुइलिनु। २. लिङ्गको छाला उत्रनु वा सोहोरिनु। ३. मात्तिनु; निफुल्किनु; छेक्राउनु। ४. सोचेजस्तो परिणाममा नपुग्नु वा असफल हुनु।
खुल्क्याइ- *ना.* खुल्किने काम वा प्रक्रिया।
खुल्क्याइनु- *क.क्रि.* खुल्किन लाइनु; खुइल्याइनु।
खुल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. काटिइसकेका खसी, बोका आदिका रौँलाई तातो पानी हालेर खुर्किनु; खुइल्याउनु। *स.क्रि.* २. राम्रो परिणाममा पुग्न नसकेका वा असफल भएकालाई खिस्याएर व्यङ्ग्य गर्नु।
खुल्क्याहट- *ना.* खुल्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया; खुल्क्याइ।
खुल्लमखुल्ला- *क्रि.वि.* [फा. खुल्लम+खुल्ला] ढाकछोप केही नगरीकन; खुलस्तसित; खुलेआम।
खुवा१- *ना.* [सं. क्षोद्र] धेरै बेरसम्म दुध पकाउँदै घोट्दै गरेर बनाइएको, पेडा आदि मिठाई बनाइने खाद्य पदार्थ; कुराउनी।
खुवा२- *ना.* राणाशासनमा विभिन्न पदका रोलवालाहरूको हातखर्चका लागि उठती पाउने गरी पदअनुसार ठेकिएका जग्गा; एक किसिमको बिर्ता।
खुवा खान्की- *ना.* १. खुवाबाट आउने तलब; महिनावारी; वेतन। २. ठेकिएको वस्तु वा रकम। ३. खवाइ; खाना।
खुवा खान्गी- *ना.* खुवा खान्की।
खुवाइ- *ना.* [√ खुवाउ (+आइ)] खुवाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खुवाइनु- *क.क्रि.* खान लाइनु; भोजन गराइनु।
खुवाउनु- *प्रे.क्रि.* [खा+आउ+नु] खान लाउनु वा दिनु; भोजन गराउनु।
खुस- *वि.* [फा. खुश] १. आफ्नो स्थिति वा परिस्थितिसँग पूरै सन्तुष्ट भएको; प्रसन्न। २. आफू वा अरू कसैद्वारा गरिएको कार्यबाट सन्तोष अनुभव गर्ने; आनन्दित। ३. प्यारो, राम्रो वा मन पर्ने; सुन्दर (खुसखबर)। *ना.* ४. इच्छा। (*उदा.*- खुस परे जाऊ, नपरे नजाऊ)।
खुसखबरी- *ना.* खुसीको खबर वा समाचार; सुन्दा मन प्रसन्न गराउने खबर।
खुसखुसे- *वि.* [खुसखुस+ए] १. अरूले नसुन्ने गरी कसैसँग बिस्तारै कुरा गर्ने; साउती गर्ने; खुसखुस गर्ने। २. अर्काको चुक्ली लगाउने; छुल्याहा; पेटाहा; घुसघुसे।
खुसबु- *ना.* [फा. खुशबू] १. मिठो बास्ना; सुगन्ध; सौरभ। २. अत्तर; सेन्ट।
खुसमिजाज- *वि.* [फा. खुशमिजाज] हँसमुख; प्रसन्न स्वभावको; प्रसन्नचित्त।
खुसहाल- *वि.* [फा. खुशहाली] सुखी; सम्पन्न; कुनै कुराको कमी नभएको।
खुसहाली- *ना.* १. खुसहाल हुने काम वा अवस्था; सन्तोष; प्रसन्नता। २. जायजेथा पर्याप्त भएको अवस्था; सम्पन्नता।
खुसामद- *ना.* [फा. खुशामद] आफ्नो काम पटाउन वा स्वार्थसिद्धिका लागि कसैलाई प्रसन्न पार्न गरिने झुटो प्रशंसा; चाकडी; चापलुसी।
खुसामदी- *वि.* खुसामद गर्ने; मिथ्या प्रशंसा वा चाकडीद्वारा स्वार्थसिद्धि गर्ने।
खुसी- *ना.* [फा. खुशी] १. मनमा हुने सुखद अनुभूति; हर्ष; प्रसन्नता। २. मनको भाव; इच्छा।
खुसीयाली- *ना.* खुसी वा प्रसन्न भएको अवस्था; हर्षबढाइँ।
खुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुसुक्+क] १. अरूले चाल नपाउने गरी (केही वस्तु लैजाने किसिम); सुटुक्क। २. अरूलाई थाहा नदिई वा अरूले थाहा नपाउने गरी (जाने वा भाग्ने किसिम); खुरुक्क; लुसुक्क। ३. थाहा नपाइने गरी (गाँठो आदि फुस्कने किसिम)।
खुसुखुसु- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुस्+उ (द्वि.)] अरूले चाल नपाउने गरी (कुरा लाउने किसिम)।
खुस्कनु- *अ.क्रि.* [खुकुलो+नु] १. फुस्कनु; खुल्नु। २. मुक्त हुनु; छुट्नु। ३. बिग्रनु (दिमाग)। ४. चुक्नु; भुल्नु। ५. नाश हुनु; मर्नु। ६. उम्कनु; भाग्नु। ७. गुज्रनु; बित्नु।
खुस्काइ- *ना.* खुस्कने वा खुस्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खुस्काइनु- *क.क्रि.* खुस्कन लाइनु; फुकाइनु; खोलिनु।
खुस्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. फुकाउनु; खोल्नु; उम्काउनु; फुत्काउनु। *स.क्रि.* २. चापलुसी वा लोलोपोतो गरेर कसैबाट कुनै वस्तु लिनु वा हात पार्नु।
खुस्किनु- *अ.क्रि.* १. फुस्किनु। २. *हे.* खुस्कनु।
खुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुसुक्+क] १. थाहा नदिईकन (कुनै वस्तु लैजाने किसिम); खुसुक्क। २. पिरिने वा हिम्मत हराउने गरी; मुख निन्याउरो हुने किसिमले; खिसिक्क। ३. घुस्रने गरी। ४. कसैले पत्ता नपाईकन (मर्ने किसिम); घुसुक्क।
खुस्स- *क्रि.वि.* [अ. मू. खुस्+स] अरूले चाल नपाउने गरी; कानेखुसी वा साउती गर्ने चालले; खुसुक्क।
खून- *ना. हे.* खुन१।
खूब- *वि. हे.* खुब।

खेचर- *वि.* [सं.] आकाशमा घुम्ने वा चहार्ने (ग्रह, देवता, बादल, चराचुरुङ्गी, विमान आदि); गगनविहारी; आकाशगामी; व्योमचर।

खेचरी- *ना.* [सं.] आकाशमा चहार्ने वा घुम्ने (पोथी चराचुरुङ्गी आदि जीव वा देवी, राक्षसी आदि)।

खेचरी गुटिका- *ना.* मुखमा हाल्दा आकाशमार्गबाट जान सक्ने शक्ति पैदा हुने भनिएको गुटिका वा गोली।

खेचरी मुद्रा- *ना.* जिब्रो तालुमा लगी दृष्टि भ्रूमध्यमा केन्द्रित गर्ने एक मुद्रा।

खेत- *ना.* [सं. क्षेत्र] १. गरागरामा बाँडिएको र आली लगाई, पानी जमाएर धानको खेती गरिने जमिन; धान रोप्ने जग्गा। २. पच्चिस रोपनी बराबरको जग्गा वा त्यस्तो जग्गाको नापो।

खेतबारी- *ना.* धान रोप्ने खेत र मकै आदि रोप्ने पाखो बारी; खेत र बारी।

खेतारी- *ना.* धान वा कोदो रोप्ने आईमाई; रोपाहार; रोपार।

खेताले- *वि.* [खेतालो+ए] खेतालाका ढाँचाको; खेतालाको जस्तो; खेतालाको।

खेतालो- *ना.* [सं. क्षेत्रपाल > खेतवाल] ज्याला लिएर खेत, बारीमा काम गर्ने व्यक्ति; पारिश्रमिक लिएर अर्काको काम सघाउने व्यक्ति; ज्यालादार।

खेती- *ना.* [खेत+ई] १. खेतबारीमा अन्न आदि पैदा गर्ने काम; खनजोतदेखि बाली नभित्र्याएसम्म गरिने जमिनको सबै काम; कृषि; किसानी। २. बाली; उब्जा।

खेतीकिसानी- *ना.* खेतीपाती।

खेतीपाती- *ना.* खेतीसम्बन्धी काम; खेतीकिसानी; कृषि।

खेतीवाल- *ना.* खेतीको पेसा भएको व्यक्ति; कृषक; किसान।

खेद्नु- *स.क्रि.* [सं. खेद+नु] १. धम्काएर वा तर्साएर कहीँबाट बलपूर्वक भगाउनु वा हटाउनु; लखेट्नु; लघार्नु; धपाउनु। २. दपेट्नु; सताउनु। ३. टोकस्नु।

खेद- *ना.* [सं.] १. अदूरदर्शिताले गर्दा जानीजानी वा होस नपुगी कुनै राम्रो काम गर्न चुकेको परिणामस्वरूप मनमा उत्पन्न हुने पश्चात्ताप। २. कसैको अप्रिय बोलीवचन, व्यवहार आदिका विरुद्ध दर्साइने क्षोभ। ३. उक्त पश्चात्ताप, क्षोभ आदिका निम्ति निकालिने शब्द, गरिने इसारा वा देखाइने मुद्रा। ४. चिन्ता; मानसिक पीडा; मानसिक कष्ट।

खेदा- *ना.* [खेद्+आ] १. हात्तीको सिकार; जङ्गली हात्तीलाई पक्रने तरिका। २. वन्य जन्तुलाई लखेटेर, खेदेर वा धपाएर चारैतिर बारले घेरिएको ठाउँमा फसाई वा लखतरान पारी वशमा ल्याउने काम (बाजखेदा, हात्तीखेदा, गैंडाखेदा इ.)।

खेदाइ- *ना.* [√ खेद् (+आइ)] खेद्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खेदाइनु- *क.क्रि.* खेद्न लाइनु; लखेटाइनु।

खेदाउनु- *प्रे.क्रि.* खेद्न लाउनु; लखेटाउनु।

खेदिनु- *क.क्रि.* खेद्ने काम गरिनु; लखेटिनु।

खेदुवा- *वि.* [खेद्+उवा] १. खेदिएको; लखेटिएको। २. धपाइएको; लघारिएको।

खेदेपाइलो- *ना.* [खेद्+ए+पाइलो] १. पाइलो पनि टिक्न नदिने खालको खेदो; पाइलापाइलामा खेदो खन्ने काम। २. बस्न वा टिक्न नहुने गरी पाइलैपिच्छे गरिने निन्दा वा अहित कार्य।

खेदो- *ना.* [खेद्+आ] १. कुनै कारणले वा कारणविना पनि कसैको चियोचर्चो गर्दै बस्नटिक्न नदिने प्रयास; ईर्ष्या वा शत्रुतावश अरूको जरोकिलो मास्न खोज्ने कामकुरो; खोइरो; उछित्तो; टोकसो। २. सिकार; अहिरो।

खेप्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षेप+नु] १. कुनै मालसामान पटक पटक गरी ओसारपसार गर्नु; खेप गर्नु। २. निर्वाह गर्नु; गुजरान गर्नु; धान्नु; थेग्नु।

खेप- *ना.* [प्रा. खेप्प< सं. क्षेप] १. एक पटकमा खेपेर वा बोकेर लगिने मालसामान। २. त्यस्तो मालसामान ओसारपसार गर्दाको पटक। ३. व्यापार आदिको यात्रा। ४. पटक; पल्ट; बाजि; चोटि।

खेपुवा- *वि.* [खेप्+उवा] १. पटक पटक गर्दै ओसारिएको; खेप हालेको वा खेप हाल्ने। २. खेप्ने स्वभावको; ओसार्ने। ३. खेप गरेर जीविका चलाउने (व्यक्ति)।

खेमा- *ना.* [अ. खेम] अस्थायी तवरले बनाइने प्रायः बाक्लो कपडा आदिको भुप्रो; शिविर; पाल।

खेर्नु- *क.क्रि.* [√ केर्नु] केरकार गर्नु; केर्नु।

खेर$_{१}$- *क्रि.वि.* [सं. क्षर] बरबाद; बिगार; नाश; हानि (खेर जानु, खेर फाल्नु, खेर हाल्नु इ.)।

खेर$_{२}$- *ना.* यो.[प्रा. खण< सं. क्षण] समयमा; छिनमा; बेलामा; बखतमा। (*उदा.*- ऊ कतिखेर गयो?)।

खेराइ- *ना.* [√ खेर् (+आइ)] खेर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खेराइनु- *क.क्रि.* खेर्न लाइनु; केराइनु।

खेराउनु- *प्रे.क्रि.* खेर्न लाउनु; केराउनु।

खेरि- *क्रि.वि.* [खेर+इ] समयमा; बेलामा; बखतमा। (*उदा.*- उसले यहाँ आउँदाखेरि मलाई भेट्यो)।

खेल्नु- *स.क्रि.* [सं. खेल्+नु] १. धन लगाएर वा नलगाईकन हारजितको बाजीमा सम्मिलित हुनु; तासजुवा आदिको खेलमा सामेल हुनु। २. मन बहलाउन, व्यायाम गर्न वा समय बिताउनका निम्ति कुनै खेलबाडमा भाग लिनु; राष्ट्रिय वा अन्तरराष्ट्रिय आदि खेलप्रतियोगितामा सामेल हुनु। (*उदा.*- यस वर्षको फुटबल प्रतियोगितामा विदेशबाट पनि केही टिम फुटबल खेल्न आउँदै छन्)। ३. नाटक आदिमा अभिनय गर्नु; नाचतमासा गर्नु। ४. व्यापारमा पैसा लगाउनु; उद्योगव्यवसायमा धन खर्च गर्नु। *अ.क्रि.* ५. मनमा शब्द, विचार आदिको तर्कवितर्क उब्जनु; भएनभएका कुरा मनमा उब्जनु। ६. आफूभन्दा बलियोसँग जुध्नु। (*उदा.*- ऊ बाघसँग खेलिरहेको छ)। ७. हावाले हाँगा, पात आदि हल्लनु। ८. हर्ष आदिले मन प्रसन्न हुनु। ९. साना बालकहरू कुनै वस्तु, विचार वा चालमा एक्लै वा सामूहिक रूपमा अलमलिनु।

खेल- *ना.* [सं.] १. मन बहलाउन वा दिन काट्नका निम्ति गरिने काम; मनोविनोद; खेलबाड; क्रीडा। २. व्यायामका लागि गरिने कामकुरो (कपर्दीको खेल, भकुन्डोको खेल इ.)। ३. धन कमाउन गरिने मनोरञ्जनपूर्ण काम; तमासा (जादुको खेल)। ४. लीला। ५. चालबाजी; पेच। ६. अति सजिलो वा तुच्छ काम।

७. विचित्र वा अद्भुत काम (भाग्यको खेल, दैवी खेल)। ८. जाल; झेल।

खेलकुद- *ना.* मन बहलाउन वा व्यायामका निम्ति खेल्ने वा कुद्ने काम; खेल; क्रीडा।

खेलखाल- *ना.* १. षड्यन्त्र; जालझेल; छलकपट। २. तन्त्रमन्त्रपूर्वकको मारण, मोहन, उच्चाटन आदि अभिचारबाट हुने बाधा। ३. चुक्लीचाक्ली; करनी; छेडपेच।

खेलबहाड/बाड- *ना.* १. सामान्य खेल वा क्रीडाका रूपमा गरिने काम; खेलाँची; ख्यालख्याल; ख्यालठट्टा। २. दिल बहलाउने काम; मनोविनोद। ३. बेवास्ता; हेलचेक्र्याइँ।

खेलबाडी- *ना.* खेलबाड गर्ने; खेलाडी।

खेलाँची- *ना.* [खेल+आँची] १. कुनै काम-कुरो गम्भीरतासाथ नलिने चाल; ख्यालख्याल; ख्यालठट्टा। २. हेलचेक्र्याइँ।

खेला- *ना.* [सं.] १. क्रीडा; खेल। २. रङ्गमञ्चमा प्रदर्शित गरिने कुनै खेल (नाच, नाटक, चलचित्र इ.)। ३. जादु; टुना।

खेलाइ- *ना.* [√ खेल् (+आइ)] खेल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खेलाइनु- *क.क्रि.* खेल्न लाइनु; नचाइनु।

खेलाउनु- *प्रे.क्रि.* १. नाटक आदिमा अभिनय गराउनु; नचाउनु; नाच्न लाउनु। २. खेल्न लाउनु। ३. कसैलाई त्रस्त वा दुःखी पार्नु।

खेलाडी- *वि.* [खेल्+आडी] १. सधैं वा बराबर खेलिरहने; खेलकुदमा रुचि भएको; खेल्ने बानी भएको। २. झकुन्डो, बुद्धिचाल आदि खेलमा पोख्त; खेल्न सिपालु। *ना.* ३. खेलकुदमा सक्रिय तथा निपुण व्यक्ति।

खेलिनु- *क.क्रि.* [खेल्+इ+नु] खेल्ने काम गरिनु।

खेली खेली-[खेल्+ई (द्वि.)] १. सजिलोसित; हेलैले; विनापरिश्रम; अनायासै। *ना.* २. खेल्ने काम; खेल (बालबोलीमा)।

खेलुवा- *वि.* [खेल्+उवा] १. धेरै खेल्ने; खेलबाड गर्ने। २. फस्को; खुकुलो; फुको।

खेलो- *ना.* [खेल्+ओ] व्यापार-व्यवसाय आदिमा नाफा कमाउने उद्देश्यले पुँजी लगाउने काम; व्यवसाय; उद्यम; बेपार।

खेलो फर्को/फुर्को- *ना.* खरिद-बिक्रीको पेसा; बन्दबेपार; खेलो।

खेलौना- *ना.* [खेल्+औना] १. केटाकेटीले खेल्ने पुतली आदि सामान। २. खेलबाडको सामग्री। ३. अर्काको इसारामा नाच्ने मानिस; कठपुतली।

खेवरा- *ना.* कुनै कामकुराको थालनी; प्रारम्भ; सुरु। (*उदा.*- तिम्रो रोपाइँ सकिएछ, आफ्नो त खेवरा पनि भएको छैन)। *विप.* मैझारो।

खेवा१- *ना.* [प्रा. खेप] १. व्यापार आदिका मालसामान एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउने काम; खेप; ओसारपसार। २. उक्त खेपको सामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिने मालसामान।

खेवा२- *ना.* [√ खियाउ] १. नाउ वा डुङ्गाबाट नदी पार गर्दा लिइने महसुल; नाउबाट नदी तारेको ज्याला। २. नदी तर्ने वा तार्ने काम।

खेवैया- *ना.* [खियाउ+ऐया] १. नाउ, डुङ्गा आदि खियाएर नदी तार्ने व्यक्ति; माझी; बोटे; मल्लाह। २. कुनै दुःख, सङ्कटबाट पार लगाउने व्यक्ति।

खेस- *ना.* [फा. खेश] ज्यादै मोटो धागाले बुनेको एक प्रकारको कपडा।

खेसरी/खेसारी- *ना.* हिउँदमा तराईतिर भुइँलहरामा फल्ने दाल जातिको एक थरी अन्न।

खेस्रा- *ना.* [√ खस्रो] कुनै कागतपत्र, लेखरचना आदिको सरसरती लेखिएको रूप; मसौदा; प्रारूप।

खेस्रो- *ना.* सानोतिनो कागत; साधारण किसिमको वा खास महत्त्व नभएको कागतको टुक्रो।

खै१- *ना.* १. कुनै कुरा थाहा पाउन गरिने खोजीनिती; चियोचर्चो। २. कुनै विषयको सोधपुछ; केरकार।

खै२- *ना.* [प्रा. खइ] फलाम, पित्तल, दाँत आदिमा लाग्ने कस; खिया; खई; काई।

खै३- *निपा.*[√ खोइ] विस्मय, दिक्दारी, अनिश्चय, बेवास्ता, गाली आदि बुझाउने अव्यय। (*उदा.*- खै, मलाई त थाहा छैन। खै, तेरो चाला त निको छैन है!)।

खैंचनु- *स.क्रि.* [√ खिच्नु] १. कुनै वस्तुलाई बलपूर्वक आफूतिर खिच्नु वा तान्नु। २. कसैको ध्यान आफूतिर आकर्षित गर्नु। ३. खर्च कम गर्नु; किफायत गर्नु। ४. शक्ति वा प्रभावले आफ्नो पक्षमा मिलाउनु; काबुमा राख्नु; ऐँचमा ल्याउनु।

खैंचाइ- *ना.* खैंचने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खैंचाउनु- *प्रे.क्रि.* खैंचन लाउनु; तान्न लाउनु।

खैंचिनु- *अ.क्रि.* तानिनु; कसिनु।

खैंजडी- *ना.* डम्फुजस्तो तर डम्फुभन्दा केही सानो हुने, घेरामा प्रायः मुजुरा जडिएको, एकातिर मात्र छालाले मढिएको, भजनकीर्तन आदिमा बजाइने प्रसिद्ध एक तालबाजा।

खैंजडे- *वि.* १. कुनै पर्व, उत्सव वा भोजभतेरमा नडाकीकन आउने; निम्तोविना पनि सम्मिलित हुने। २. निम्त्याइएका व्यक्तिका साथ पछि लागेर आउने; कसैको पुच्छर भएर हिँड्ने। ३. खैंजडी बजाएर हिँड्ने।

खैखबर- *ना.* [खोइ+खबर] १. खोजखबर; हालखबर। २. अवस्थाविशेषको कुरो वा घटनाक्रम।

खैनी- *ना.* [हि.] चुन मिलाएर खाइने सुर्तीका पातको नशादार धुलो।

खैमल- *ना.* ढोकामा ताल्चा मार्नाका निम्ति जडिने साधन; खल्मा।

खैर- *ना.* [फा.] १. कुशल; क्षेम; कुशलमङ्गल। अव्य. २. 'जे भयो भयो, केही फिक्री छैन' भन्ने जनाउन प्रयोग गरिने उद्गार; अस्तु।

खैराँते- *वि.* [अ. खैरात+ए] १. निम्न तहको; तल्लो कक्षाको। २. असभ्य; अशिष्ट; नसुहाउँदो। ३. माग्ने स्वभावको र झुत्रे झाम्रे। ४. लेनदेन आदिको व्यवहारमा नमिल्ने।

खैरा- *ना.* [सं. खदिर+आ] १. खयरको ठेक्का लिने व्यक्ति। *वि.* २. खयरसम्बन्धी; खयरको (जङ्गल)।

खैरे- *वि.* [खैरो+ए] १. खैरो रङको (कुकुर आदि)। २. काम नलाग्ने; बेकम्मा।

खैरेनी- *ना.* [खयर+एनी] १. खयरको वन; प्रशस्त खयर भएको वन; खयरघारी। २. स्थानको नाम।

खैरो- *वि.* [सं. खदिर] १. खयरको जस्तो रङको; फुस्रो रङ्गको; फुस्रो। २. फुस्रो रङ।

खैरो पानी- *ना.* जाँड-रक्सी।
खैरो बेत- *ना.* धाप नभएका वनजङ्गलमा उम्रने, डाँठ र पातमा कोप्रिएका काँडा हुने, बलियो र चाम्रो, सुकेपछि तेर्सो र चिराचिरा पर्ने एक प्रकारको पानीबेत।
खैलाबैला- *ना.* [√ खलबल] खलबल; हल्लाखल्ला; कोकोहोलो।
खोँच- *ना. हे.* खोच।
खोइ- *निपा.* कुनै काम-कुरो वा अग्रसरता बुझाउने र विस्मय, बेवास्ता आदि जनाउने विस्मयात्मक तथा प्रश्नात्मक अव्यय; खै। (*उदा.*- राम खोइ कता गयो? खोइ दाइ! म अगि जान्छु)।
खोइरे- *वि.* [खोइरो+ए] खोइरो लागेको; खुइलिएको; खुइले।
खोइरो१- *ना.* [सं. खल्वाट] १. मानिसका टाउकोका रौँ खुइलिने वा मुडुलो हुने एक रोग। २. पशु आदिका आङको रौँ झर्ने रोग।
खोइरो२- *ना.* [√ खोर्नु] १. केरा, पिँडालु आदिका कन्द वा गानामा लाग्ने एक जातको किरो। २. खेदो; अहिरो।
खोइलो- *ना.* उखु, दारिम, कागती आदि पेलेर रस झिकिसकेपछि बचेको छोक्रा; खोस्टो; टुखल।
खोक्नु- *स.क्रि.* [खोकी+नु] घाँटीको कफ निकाल्न वा सकसकी मेट्न ख्वाकख्वाक शब्द निकाल्नु; ख्वाकख्वाक शब्दका साथ श्वासनलीबाट वेगसहित वायु निकाल्नु।
खोक- *ना.* [√ खोच] १. कुनु परेको ठाउँ; ससानो खोच। २. खेतको हिलो सम्म्याउने काठ; लिँडुल्के; हेँगा।
खोकल्नु- *स.क्रि.* [√ खकाल्नु] मुखमा पानी हालेर कुलुकुलु आवाज आउने गरी सफा गर्नु; कुल्ला गर्नु; खकाल्नु।
खोकलाइ- *ना.* खोकल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खोकलिनु- *क.क्रि.* खोकल्ने काम गरिनु; कुल्ला गरिनु।
खोकाइ- *ना.* [√ खोक् (+आइ)] खोक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खोकाइनु- *क.क्रि.* खोक्न लाइनु; ख्वाकख्वाक गराइनु।
खोकाउनु- *प्रे.क्रि.* खोक्न लाउनु; ख्वाकख्वाक गराउनु।
खोकार- *ना.* [खोक+आर] खेतमा गरिने रोपाइँमा खोक वा साठा चलाउने हली।
खोकिनु- *क.क्रि.* [खोक्+इ+नु] ख्वाकख्वाक गरिनु; खोक्ने काम गरिनु।
खोकिम- *ना.* राता डाँठ, खस्रा, खैरा पात र खैरै फूल हुने, डाँठको तरकारी वा अचार बनाइने र जरा पिँधी हाड भाँचिएका ठाउँमा औषधीका रूपमा लगाइने एक बोट।
खोकिलो- *ना.* [√ कोख] १. बाहुलावाल लुगाको काखीको भाग। २. मान्छेको शरीरको काखीलगायत त्यसले स्पर्श गर्ने करङ आदिको भाग।
खोकी- *ना.* [सं. कास] घाँटीमा खसखस लागेर निस्कने आवाज; खोक्ने रोग; काँसो।
खोक्पा- *ना.* जङ्गली जनावरले आधा खाई बाँकी छाडेको सिकार।
खोक्रिनु- *अ.क्रि.* [खोक्रो+इ+नु] २. भित्री गुदी वा सार नभएको हुनु; खोक्रो हुनु। २. खाली हुनु; रित्तो हुनु; रित्तिनु। ३. शक्ति वा सम्पत्ति नभएको हुनु।
खोक्रे- *वि.* [खोक्रो+ए] रित्तिएको; खोक्रिएको; खोक्रो।
खोक्रे सिमी- *ना.* सेता फूल र लामालामा पुष्ट कोसा हुने सिमीको लहरो वा त्यसैका कोसाभित्रको दाना।
खोक्रो- *वि.* [√ खुकुलो] भित्रपट्टि खाली भएको; भित्र केही नभएको; रित्तो।
खोक्र्याइ- *ना.* [√ खोक्रि (+याइ)] खोक्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खोक्र्याइनु- *क.क्रि.* खाली पारिनु; रित्त्याइनु; खोक्रो पारिनु।
खोक्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* भित्र खाली पार्नु; रित्त्याउनु; खोक्रो पार्नु।
खोखा- *ना.* गोलीको खोल।
खोङ्गी- *ना.* कुखुरा हालिने चोयाको कोक्रो; फुर्लुङ।
खोच- *ना.* [√ खुम्चा] १. दुई पहाडका बिचको गहिरो र साँघुरो ठाउँ; खोच्याप्रो ठाउँ; खाँच। २. पहाडी ढालमा पानी बगेर गहिरिएको जमिन। ३. कुर्यैत्रो।
खोचा- *ना.* [खोचोका] ति. रू.] मरेका व्यक्तिको किरिया गर्दा एघारौँ दिनका दिन घडाका प्रतीक मानेर बगाइने एकसरो पातका तीन सय पैँसठ्ठीवटा दुना।
खोचिनु- *अ.क्रि.* [सं. खञ्ज+इ+नु] गोडामा घाउचोट लाग्नाले वा कुनै कारणवश गोडा लामोछोटो हुनाले लेच्याएर वा खोच्याएर हिँड्ने हुनु।
खोचे- *ना.* [सं. कुञ्चा] माछा मार्ने साधन; खुँगो; खोतो। राम्रो कुरोलाई पनि बङ्ग्याएर नराम्रो अर्थ निकाल्ने काम; निहुँ; बिडठ्याइँ; अड्को; खोते।
खोचो- *ना.* [खोच+ओ] एकसरो पातबाट बनाइएको दुनु।
खोच्याइ- *ना.* [√ खोचि (+याइ)] खोचिने क्रिया वा प्रक्रिया।
खोच्याइनु- *क.क्रि.* हिँडिनु; लँगडाइनु।
खोच्याउनु- *स.क्रि.* [सं. खञ्ज+याउ+नु] गोडामा घाउचोट लाग्नाले वा गोडा लामोछोटो हुनाले लेच्याएर वा खोच्याएर हिँड्नु।
खोच्याङखोच्याङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. खोच्याङ्+अ (द्वि.)] खोच्याउने गरी (लँगडो मानिस हिँड्ने चाल)।
खोच्याङ्ग्रो- *वि.* [अ. मू. खोच्याङ्+ग्रो] खोच्याएर हिँड्ने; लँगडो।
खोच्याप्रो- *वि.* [खोच+याप्रो] खोच परेको (ठाउँ)।
खोज्नु- *स.क्रि.* [सं. खुज्+नु] १. हराएको वा पत्ता नलागेको वस्तु पत्ता लगाउने कोसिस गर्नु; खोजी गर्नु; तलास गर्नु; खोजतलास गर्नु। २. कुनै कुरा पाउने चेष्टा गर्नु; अन्वेषण गर्नु। ३. चाहना गर्नु; इच्छा गर्नु।
खोज- *ना.* [खोज्+अ] खोज गर्ने काम; खोजी; अन्वेषण।
खोजखबर- *ना.* खोजतलास; खबर।
खोजखाज- *ना.* खोज्नेवर्ने काम; खोजतलास।
खोजतलास- *ना.* खोजी; खोजखबर।
खोजमेल- *ना.* खोजखाज; खोजी; खोज्ने काम।
खोजी- *ना.* [खोज+ई] खोज्ने काम; खोज।
खोजनिती/निधी- *ना.* १. कुनै कामकुरामा चासो लिएर गरिने खोजी। २. कुनै विषयको यथार्थ सोधपुछ।
खोट- *ना.* [सं. क्षोट] १. कुनै नराम्रो आरोप वा आक्षेप; दोष। २. अवगुण; दुर्गुण। ३. अपजस।
खोटाकिला- *ना.* [खुटो+कीला] पहिरो थाम्न वा नदी आदिका किनार

बचाउन ठोकिने काठ, बाँस आदिका कीला वा घोचा।
खोटाङ- *ना.* नेपालको पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने सगरमाथा अञ्चलको एक पहाडी जिल्ला।
खोटाचलन- *ना.* [खोटो+चलन] १. निर्धारित गुणस्तरअनुरूप नभई प्रचलित कानुनका दृष्टिमा दोषयुक्त मानिने मालसामानको व्यवहार। २. सरकारबाट अनुमति नलिई ढक, माना, पाथी, गज, मिटर आदिको आफूखुसी गरिएको चलन।
खोटाटक- *ना.* [खोटो+टक] कुनै व्यक्ति वा संस्थाले बनाएको अवैध रुपियाँ, मोहर, पैसा आदि।
खोटिनु- *अ.क्रि.* [खोटो+इ+नु] १. दोषयुक्त हुनु; खोटो हुनु। २. खर्च भएर कम हुनु; घट्नु; मासिनु। ३. खति हुनु; नोक्सान हुनु।
खोटी१- *वि.* [खोट+ई] १. खोट भएको; दोषी। २. साह्रै छुच्चो; कन्जुस। ३. छोटो चित्त भएको; कपटी।
खोटी२- *ना.* [खोट+ई] घाउमा लगाइने खोटोबाट बनेको एक प्रकारको औषधी।
खोटेत्रो- *ना.* [खोटो+एत्रो] वृक्षका फल वा हाँगाबिँगामा खोटो लाग्ने वा जम्ने रोग।
खोटे सल्लो- *ना.* [खोटो+सल्लो] खोटो निस्कने एक थरी सल्लो; औलेसल्लो; दियालेसल्लो।
खोटो१- *ना.* १. सल्ला आदिको रुखमा चोट लागेर वा नलागेरै निस्कने लेस्याइलो पदार्थ; सुकेको वा नसुकेको त्यस्तो चोप। २. लैना गाई-भैँसी आदिको दुध पग्रनुभन्दा अगाडि आउने च्याटच्याटे पदार्थ।
खोटो२- *वि.* १. व्यवहारमा नचल्ने; दाग लागेको; दागी (रुपियाँ, पैसा, टिकट आदि)। २. खोट लागेको; दोषी। ३. काम नलाग्ने; खराब (मालमत्ता आदि)।
खोट्याइ- *ना.* [√ खोट्याउ (+आइ)] खोट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खोट्याइनु- *क.क्रि.* मास्ने काम गरिनु; घटाइनु।
खोट्याउनु- *स.क्रि.* [खोटि+याउ+नु] १. खर्च गर्नु; मास्नु। *प्रे.क्रि.* २. घटाउनु; कम गर्नु।
खोतर्नु- *स.क्रि.* [खोतर+नु] *हे.* खोतल्नु।
खोतर- *ना.* [सं. कर्तर] केही कुरो पकाउँदा डढेर भाँडामित्र पिँधहुँदो जम्ने पाप्रो।
खोतराइ- *ना.* [√ खोतर् (+आइ)] खोतर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
खोतराइनु- *क.क्रि.* खोतर्न लाइनु; खोतलाइनु।
खोतराउनु- *प्रे.क्रि.* खोतर्न लाउनु; खोतलाउनु।
खोतरिनु- *अ.क्रि.* खोतर्ने काम हुनु; खोतलिनु।
खोतल्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षोदन] १. खनीखोस्रीकन कुनै वस्तु झिक्नु; निकाल्नु; खोस्रनु। २. यताउतिबाट राम्ररी खन्नु; खोदल्नु। ३. प्वाल पार्नु। ४. कुरा धुल्नु।
खोतलखातल- *ना.* १. खन्ने वा खोस्रने क्रिया वा प्रक्रिया। २. जमेको वा राम्ररी राखिएको वस्तुलाई असावधानीका साथ हातले वा कुनै साधनले हुँडल्ने कार्य। ३. खोजखाज। ४. अर्काले लुकाएको रहस्यको उद्घाटन गर्ने कार्य।
खोतलाइ- *ना.* खोतल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
खोतलाइनु- *क.क्रि.* खोतल्न लाइनु।
खोतलाउनु- *प्रे.क्रि.* खोतल्न लाउनु।
खोतलिनु- *क.क्रि.* खोतल्ने काम गरिनु।
खोते- *ना.* *हे.* खोचे।
खोत्तिनु- *अ.क्रि.* [खत्ति+नु] १. खत्तिनु। २. छाला खोल्सिनु।
खोत्त्याइ- *ना.* खोत्त्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खोत्त्याइनु- *क.क्रि.* खोत्त्याउने काम गरिनु।
खोत्त्याउनु- *स.क्रि.* १. खन्याउनु। २. छाला खोल्स्याउनु।
खोद्नु- *स.क्रि.* [सं. खुड्+नु] १. कुटो, कोदालो, कोदाली, चाँदे आदिद्वारा जमिनको माटो ओल्टाइपल्टाइ गर्नु; खन्नु; खोस्रनु; कोट्ट्याउनु। २. कुँद्नु; खोप्नु।
खोदल्नु- *स.क्रि.* *हे.* खोतल्नु।
खोदाइ- *ना.* [√ खोद् (+आइ)] खोद्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
खोदाइनु- *क.क्रि.* खोद्न लाइनु; खोद्ने काम गराइनु।
खोदाउनु- *प्रे.क्रि.* खोद्न लाउनु।
खोप्नु- *स.क्रि.* [प्रा. खुपै+नु] १. छिनो आदि साधनले काठ, ढुङ्गा आदिमा प्वाल पार्नु; खोपिल्टो पार्नु; कुँद्नु। २. घट्ट, जाँतो आदिमा दाँत निकाल्नु। ३. शीतलावेध गर्नु; बिफरको टीका लगाउनु। ४. रोप्नु; गोभ्नु।
खोप१- *ना.* विशेष किसिमका रोग लाग्नुबाट पहिलेदेखि जोगिन शरीरमा टीका लगाउने काम।
खोप२- *ना.* [प्रा. खुप्प] दुई पहाडका बिचको साँगुरो ठाउँ; खोच।
खोप३- *ना.* [सं. क्षोभ] कसैका प्रति मनभित्र गढेको कुनै अप्रिय वा दुःखद कुरो।
खोपडी- *ना.* [सं. खर्पर] १. टाउकाको सबभन्दा माथिको हाड; खप्पर। २. टाउको; शिर। ३. दिमाग; मस्तिष्क।
खोपाइ- *ना.* [√ खोप् (+आइ)] खोप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
खोपाइनु- *क.क्रि.* खोपाउने काम गरिनु।
खोपाउनु- *प्रे.क्रि.* खोप्ने काम गराउनु; खोप्न लाउनु।
खोपिनु- *क.क्रि.* खोप्ने काम गरिनु; प्वाल पारिनु।
खोपिल्टो- *ना.* [खोपो+इल्टो] सानो खोपो; साँघुरिएको प्वाल।
खोपी- *ना.* [खोपो+ई] १. पैसा बच्चेर खेल्नका लागि भुइँमा पारिने सानो, बाटुलो प्वाल वा चिनो। २. त्यस्तो प्वालमा पैसा वा अरू कुनै कुरो बच्चेर वा भलेर खेलिने खेल। ३. डन्डीबियोका खेलमा बियो हुच्चन बनाइएको खोपिल्टो। ४. सानो कोठा। ५. आइमाईहरू बस्ने गुप्ती खण्ड; रनिबास।
खोपे- *वि.* [खोपो+ए] १. खोपो परेको; गहिरो। २. आँखाका गह भासिएको (व्यक्ति)।
खोपो- *ना.* [प्रा. खुप्प< सं. गुम्फ] १. राखनधरनका लागि भित्री गाह्रोमा बनाइएको सानो खण्ड। २. गाह्रो लगाउँदा डकर्मीहरू उभिनका लागि भार बनाउन बाँस वा काठ तेर्स्याइने प्वाल; खटप्वाल।
खोप्राखोप्री- *ना.* [खोप्रो+खोप्रो] साना-ठुला खोप्राहरूको समुदाय।
खोप्री- *ना.* [खोप्रो+ई] सानो खोप्रो।
खोप्रे- *वि.* [खोप्रो+ए] १. खोप्रामा बस्ने। २. खोप्राको; खोप्रोसँग

सम्बन्धित।
खोप्रे नैनी- *ना.* बुकुवा, तेल आदि लाउने वा नङ पालिस आदि गरी मालिक्नीको सुसार गर्ने स्त्री।
खोप्रे बुढी- *ना.* १. जिउको गर्दनका बिचमा परेको खोपिल्टो; बुढीखोप्री; खोप्ले। २. खोप्रामा बस्ने नारी; बुढी कमारी। *वि.* ३. ज्यादै बुढी; खुम्रे बुढी।
खोप्रो- *ना.* [खोपो+रो] १. करियाअमलेख हुनुभन्दा अगाडि कमाराकमारी बस्ने सानो घर वा खण्ड। २. छाप्रो; कुप्रो; खोल्मा।
खोप्ले- *ना.* [खोप्लो+ए] गर्दनका बिचमा परेको खोपिल्टो।
खोप्लो- *ना.* [खोपो+लो] सानो खाल्टो; खोपिल्टो।
खोयाबिर्के- *ना.* पारम्परिक प्रविधिबाट घरमा तयार पारी बोतलमा हालेर मकैको खोयाको बिर्को लगाईकन राखिएको रक्सी।
खोयो- *ना.* [सं. कोष] १. मकैका घोगामा गेडाहरू अडिने खोप्लाखोप्ला परेको कोयो; मकैको भित्री डाँठ। २. आँप आदि फलभित्र रहने ठुलो बीजकोष; फलको भित्री डल्लो वा साह्रो भाग।
खोर₁- *ना.* [सं. खुरप्र] १. जीवजन्तु पाल्न वा थुन्न बनाइएको साँघुरो कोठो। २. बाघभालु आदिलाई झुक्क्याई समात्नाका लागि थापिने पिँजडा वा त्यस प्रयोजनका लागि प्रयोग गरिने कटेरो वा कोठोजस्तो वस्तु। ३. थुनुवालाई थुन्ने साँघुरो कोठो; थुनाघर; थुनुवाघर।
खोर₂- *वि.* [फा.] कुनै संज्ञाका पछिल्तिर जोडिई सूक्ष्म व्यङ्ग्यसहित 'ज्यादै खाने' भन्ने अर्थ व्यक्त गर्ने प्रत्ययधर्मी उत्तरपद वा उपपद (हावाखोर, गोताखोर आदि)।
खोरन्डो- *वि.* [प्रा. खोडो< सं. खोड] खुट्टा खोच्याएर हिँड्ने; लँगडो।
खोरबारी- *ना.* [खोर+बारी] १. पशुपक्षी आदिलाई अल्झाउन बनाइएको खोर रहेको सुनसान बारी। २. फूलबारी।
खोरिया- *ना.* [खोर+इया] १. बाली लगाउनाका लागि रुख, बुटा आदि काटी, फाँडी प्रायः डढेलोसमेत लगाएर बिराएको जमिन; पाखाभित्ताको बाँझो जग्गा; भस्मे; लोहोसे। २. आली, कान्ला आदि भत्केर बिग्रेको जग्गा।
खोरियानी- *ना.* १. खोरिया फाँड्ने काम। २. खोरिया फाँडिएको जग्गा वा ठाउँ।
खोरी₁- *ना.* [खोरो+ई] गुलेलीको मट्याङ्ग्रा अड्काउने रबडका बिचको भाग।
खोरी₂- *ना.* १. सानो दुनु। २. चन्दन आदि राखिने सानो पात्र वा भाँडो (चन्दनखोरी)।
खोरी₃- *वि.* [फा. खोर+ई] कुनै संज्ञाका पछिल्तिर जोडिई खाने भाव वा क्रियाको अर्थ जनाउने प्रत्ययधर्मी उत्तरपद वा उपपद (हावाखोरी, गोताखोरी आदि)।
खोरैंत- *ना. हे.* खोर्‍याँत।
खोरे- *ना. हे.* खोरो।
खोरो₁- *ना.* [खोर+ओ] पैतला, कुर्कुच्चा आदि फुट्ने रोग; हरिनास; हर्नाठ; खोरे।
खोरो₂- *ना.* १.[फा. खूर] सानो, पातलो, रद्दी किसिमको भाँडो। २. सानो दुनु।
खोर्ना- *ना.* [खोर+ना] पैतालामा प्वालैप्वालको दाग हुने एक प्रकारको रोग।
खोर्‍याँत- *ना.* [खुर+यात] गाईबस्तुको खुर र मुखभित्र खटिरा आउने एक प्रकारको रोग; खोरैंत; खोरे।
खोर्‍याइ- *ना.* [√ खोर्‍याउ (+आइ)] खोर्‍याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
खोर्‍याइनु- *क.क्रि.* खोर्‍याउने काम गरिनु; केरिनु; खेरिनु।
खोर्‍याउनु- *स.क्रि.* [खोर+याउ+नु] कुनै कुराको पत्तो लगाउन दोहर्‍याईतेहर्‍याई सोध्नु; कुनै अभियुक्तबाट उसले गरेको कसुरबारे यथावत् र विस्तृत जानकारी लिनाका लागि नाना तरहले सोधपुछ गर्नु; केर्नु; खेर्नु।
खोर्सानी- *ना.* [√ खुर्सानी] *हे.* खुर्सानी।
खोल्नु- *स.क्रि.* [खुला+नु] १. बन्द भएको अवस्थाबाट खुला पार्नु; उघार्नु। २. बन्धनबाट मुक्त पार्नु; फुक्का गर्नु वा छाडा गर्नु। ३. नयाँ पसल, कारखाना, विद्यालय आदिको स्थापना गर्नु; उद्घाटन गर्नु। ४. बन्द भएको कामकुरो फेरि सुरु गराउनु वा चलनमा ल्याउनु। ५. निकाल्नु; आविष्कार गर्नु। ६. दाम्लो, खोर आदिबाट फुक्का गर्नु; छाड्नु। ७. कविता आदि वा कुनै शास्त्रीय विषयको स्पष्ट नभएको अर्थ स्पष्ट गराउनु; व्याख्या गर्नु। ८. अनावृत गराउनु। ९. दौडाउनु; कुदाउनु।
खोल₁- *ना.* [सं. खोलक] कुनै वस्तुको बचाउ वा ढाकछोपका लागि तयार गरिने त्यसै आकारको कपडा, कागत आदिको थैलो।
खोल₂- *ना.* [खोल्सो] काठ कपेर ऐना वा फल्याक जड्न बनाइएको खोल्सो।
खोलखाल- *ना.* [खोल्+अ (द्वि.)] खोल्ने वा उघार्ने काम; उदाङ्गो पार्ने काम।
खोले ठाकुर- *ना.* धिमालजातिका ग्रामदेवता; थानपति देवता।
खोलपाटो- *ना.* [खोल+पाटो] खोलको एकापट्टिको भाग वा खण्ड; भित्र रुवा नपाँजिँदैका अवस्थाको खोल।
खोलपाटो पर्नु- *टु.* पटक्कै नमिल्नु; अमिल्दो हुनु।
खोला₁- *ना.* [नेवा.] रक्सी खानका लागि प्रयोगमा ल्याइने सानो खालको कटौरा।
खोला₂- *ना.* ['खोलो' को ति.रू.] *हे.* खोलो।
खोलाइ- *ना.* [√ खोल् (+आइ)] खोल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
खोलाइनु- *क.क्रि.* खोल्न वा उघार्न लाइनु।
खोलाउनु- *प्रे.क्रि.* खुला पार्न वा खोल्न लाउनु।
खोलाखोली- *ना.* [खोलो+खोली] सानाठुला धेरै खोला; सानाठुला खोलाहरूको समूह।
खोलाटोला- *ना.* [खोला+टोला] खोलाको छेउछाउमा रहेको गाउँले बस्ती; पानीघाट र चरन एउटै भएको गाउँठाउँ।
खोलाधोबी- *ना.* खोलाटोलामा हुने एक किसिमको धोबीचरो।
खोलानाला- *ना.* [खोला+नाला] नदी र नालाहरूको समूह; सानाठुला धेरै खोला; नदीनाला; खोलाखोली।
खोली- *ना.* [खोलो+ई] १. खोपाएका रोगीलाई अरूका संसर्गमा आउन नदिई छुट्टै राख्न बनाइएको अस्थायी छाप्रो; खोपाउने

वैद्यको थर्पु। २. सानो खोलो।

खोली बाँसुरी- *ना.* केही बाँकी नरहेका कुरा; भएभरका जम्मै कुरा; सिरीखुरी।

खोले- *ना.* [√ खोलो] १. गाईबस्तुलाई खुवाउन मकै, चामल, भटमास आदिको पिठो पकाइएको बाक्लो झोल; कुँडो। २. प्रायः गरिबहरूले खाने, मकैको पिठो, कनिका, सागपात आदि मिसाएर पकाइएको लेदो खाद्य पदार्थ; फाँडो। *वि.* ३. सभ्यता नजानेको; अशिष्ट; गँवार (मानिस)। ४. कष्टले जीवननिर्वाह गर्ने; दुःखी।

खोले खेत- *ना.* खोलाको छेउछाउमा रहेको वा खोलाको पानी लाग्ने खेत; खोलाले छाडेको जमिन बिराएर बनाइएको खेत।

खोले फाँडो- *ना.* पिठो, कनिका आदिमा साग सिस्नु मिसाई पकाइएको लेदो खाद्य पदार्थ; गरिबगुरुवाहरूको निम्न स्तरको भोजन।

खोले भूत- *ना.* लोकविश्वासअनुसार खोलानालामा हिँडडुल गर्ने एक किसिमको भूत।

खोलेस- *ना.* [खोर > खोल+एस] कुखुरा आदिको ओथारो बस्ने ठाउँ।

खोलो- *ना.* १. सानोतिनो नदी; झन्डै नदीजस्तो सानो जलप्रवाह। २. खोलाको नजिक रहेको सानो बस्ती; नदीका नजिकको गाउँघर।

खोलो पैह्रो- *ना.* वर्षा वा भल-बाढी आदिले गर्दा जग्गाजमिनलाई नोक्सान पुऱ्याउने किसिमको खोला र पहिरो; बाढीपैह्रो।

खोल्मा- *ना.* १. माथिल्लो तलामा खेतीपातीका सरसामान राख्न र तल्लो तलामा गाईभैँसी आदि बाँध्न हुने गरी घरआँगनछेउ बनाइएको सानो झुप्रो; तला भएको गोठ। २. पाखाबाली राख्ने ठाउँ; खल्मा; उरिम।

खोल्मे- *वि.* खोल्माजस्तो; खोल्माका आकारको।

खोल्याँसो- *ना.* [खोलो+याँसो] खेतका गरामा लागेको बेसी पानी निकाल्न गरैपिच्छे कुनै ठाउँ आलीको डिल काटेर बनाइएको निकास वा त्यस्तो पानी जाने ठाउँ; खोलिएको समाहा।

खोल्याङ- *ना.* [खोलो+याङ] एउटाभन्दा अर्को ससानो गरा हुँदै गएको खेत।

खोल्साखोल्सी- *ना.* [खोल्सो+खोल्सी] सानाठुला धेरै खोल्सा; खोल्साहरूको समूह।

खोल्सिनु- *अ.क्रि.* [खोल्सो+इ+नु] १. खोल्सो पर्नु; कुलेसो पर्नु। २. शरीरको अत्तरछाला वा रुखपातको बाहिरी पातलो बोक्रा उप्कनु।

खोल्सी- *ना.* [खोल्सो+ई] सानो खोल्सो।

खोल्से- *वि.* [खोल्सो+ए] १. खोल्साको; खोल्सासम्बन्धी। २. खोल्सामा गएको (पहिरो); जमिन धसिएर बनेको (खोल्से भूक्षय)।

खोल्सो- *ना.* [खोलो+सो] १. दुई डाँडा वा अग्ला जमिनका बिचको, सानो सोतो बग्ने, साँगुरो र गहिरो ठाउँ; भिरालो धरातलमा पानी बगेर गहिरिएको जमिनको भाग; खोँच; खाई। २. सानोतिनो खोलो; खहरे। ३. कुलेँसो; कुलो।

खोल्स्याइ- *ना.* [√ खोल्सि (+याइ)] खोल्सिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खोल्स्याइनु- *क.क्रि.* खोल्सो वा कुलेसो पारिनु।

खोल्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* खोल्सो गराउनु; कुलेसो पार्नु।

खोस्नु- *स.क्रि.* १. अर्काका अधिकारमा रहेको वा अरूलाई दिइएको कुनै वस्तु बलजफतीसँग वा मन्जुरीविना नै लिनु; हर्नु। २. कसैलाई खाइरहेको जागिर वा पदबाट निकाल्नु; पदच्युत गर्नु। ३. अरूका हातमा रहेको माल झम्टेर तान्नु वा लिनु।

खोसमोस- *ना.* कमाएको जग्गाजमिन वा खाईपाई आएको जागिर आदि खोस्नेवर्ने काम; खोस्ने र लिने काम।

खोसल्टिनु- *अ.क्रि.* [खोसल्टो+इ+नु] सुकेर वा झुरिएर काम नलाग्ने हुनु; रद्दी हुनु; खोसेल्टिनु।

खोसल्टो- *ना. हे.* खोसेल्टो।

खोसल्ट्याइ- *ना.* [√ खोसल्टि (+याइ)] खोसल्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खोसल्ट्याइनु- *क.क्रि.* खोसल्टो पारिनु; थोत्र्याइनु।

खोसल्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* खोसल्टो तुल्याउनु; थोत्र्याउनु।

खोसाइ- *ना.* [√ खोस् (+आइ)] खोस्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खोसाइनु- *क.क्रि.* खोस्न लाइनु; खोस्ने काम गराइनु।

खोसाउनु- *प्रे.क्रि.* खोस्न लाउनु; खोस्ने काम गराउनु।

खोसाखोस- *ना.* [खोस्+खोस्] परस्परमा जथाभाबीसँग कुनै वस्तु खोस्ने वा हडप्ने काम; खोस्ने र धुत्ने काम।

खोसिनु- *क.क्रि.* [खोस्+इ+नु] १. अर्काको सामान जबरजस्ती लिइनु। २. जागिरबाट बर्खास्त गरिनु।

खोसुवा- *वि.* [खोस्+उवा] १. खोस्ने काम गर्ने। २. भइरहेको पद वा स्थानबाट हटाउने; खोसिएको; पदच्युत; खोस्ने।

खोसुवा पुर्जी- *ना.* कुनै कारणवश खाईपाई आएको जागिरबाट हटाउनका निम्ति सम्बन्धित कार्यालयले दिने पत्र।

खोसेल्नु- *स.क्रि.* [खोस्र+नु] बाँधिएको वा थान्कोमुन्कोमा रहेको मालताल झिकेर वा उधिनेर अलपत्र पार्नु; तलमाथि वा यताउति पार्नु; खजमज्याउनु।

खोसेलाइ- *ना.* खोसेल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

खोसेलिनु- *क.क्रि.* खज्याङमज्याङ पारिनु; खजमज्याइनु।

खोसेलो- *ना.* [खोसेल्+ओ] १. खजमजिएको वा छिरलिएको घाँस, पराल, खोस्टा आदि वस्तु; छिरलो। २. छिरलिएको कागत, कपडा, रौँ आदिको समूह। ३. मकैका घोगामा रहेको गेडा छोप्ने आवरण; खोसेल्टो; खोस्टो।

खोसेल्टिनु- *अ.क्रि.* [खोसेल्टो+इ+नु] खोसेल्टोजस्तो हुनु; सुकेर झुर्रिनु वा झुत्रिनु।

खोसेल्टो- *ना.* [खोसेल्+टो] १. च्यातिएको वा झुर्रिएको पात, बोक्रो, कागज आदि; खोसल्टो। २. झासझुस। ३. *हे.* खोसेलो।

खोसेल्ट्याइ- *ना.* [√ खोसेल्टि (+याइ)] खोसेल्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।

खोसेल्ट्याइनु- *क.क्रि.* खोसल्टिने पारिनु; छिरलिनु।

खोसेल्ट्याउनु- *स.क्रि.* १. घाँस, पराल आदि छिरल्नु। २. दुना, टपरी आदि गाँस्नु। *प्रे.क्रि.* ३. खोसेल्टो तुल्याउनु; झुत्र्याउनु; खोसल्ट्याउनु।

खोस्टिनु- *अ.क्रि.* [खोस्टो+इ+नु] १. खोस्टो छुट्टिनु; बाहिरी बोक्रा अलग हुनु। २. रद्दी हुनु; खोसेल्टिनु।

खोस्टे- *वि.* [खोस्टो+ए] खोस्टा भएको; खोस्टा हुने (खोस्टे मुगी; खोस्टे दाल इ.)।

खोस्टो- *ना.* [सादृ. लोस्टो] १. अन्न, फल आदिका गेडा वा गुदीको बाहिरपट्टि रहने सुक्खा बोक्रो। २. मकैका घोगा आदिको पात; खोसेलो; खोसेल्टो। ३. रुपियाँपैसा; लोस्टो (महत्त्वहीन अर्थमा)। ४. सुकेको पात, रद्दी कागतपत्र आदि।

खोस्मेरो- *ना.* [√ खोस्टो] १. मकैका घोगा आदिका पात; खोसेलो; खोसेल्टो। २. सुकेको पात, रद्दी कागतपत्र आदि। ३. रुपियाँ- पैसा।

खोस्याइ- *ना.* [√ खोस्याउ (+आइ)] खोस्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

खोस्याइनु- *क.क्रि.* छाला खुत्तिने गरी घाउचोट लागिनु; अत्तर-छाला खुत्तिनु।

खोस्याउनु- *अ.क्रि.* [खोस्र+याउ+नु] १. बाहिरी छालासमेत खुत्तिने गरी चोट लाग्नु। २. केही भागसम्म सकिनु; कोट्टिनु।

खोस्याकखोस्याक- *क्रि.वि.* [अ. मू. खोस्याक्+अ (द्वि.)] खोस्याकको आवाज सुनिने गरी (पातपतिङ्गर हल्लने वा चल्ने किसिम)।

खोस्रनु- *स.क्रि.* १. माथिल्लो सतहको माटो खन्नु; पाप्रा बसेको माटो उधिन्नु। २. बोटबिरुवामा उकेरा लाउनु; गोड्नु। ३. खुट्टाले भुइँ कोतर्नु। ४. खनेर प्वाल पार्नु; खोदल्नु।

खोस्राइ- *ना.* खोस्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

खोस्राइनु- *क.क्रि.* खोस्रने काम गराइनु; खोस्रन लाइनु; गोडाइनु।

खोस्राउनु- *प्रे.क्रि.* खोस्रन लाउनु; गोडाउनु।

खोस्रिनु- *स.क्रि.* १. खोस्रनु। *क.क्रि.* २. खोस्रने काम गरिनु; गोडिनु।

खोस्रीखास्री- *ना.* खन्ने-खोस्रने काम।

खोस्रो- *ना.* १. मरेका पशुपक्षीहरूको छालाभित्र घाँस, पराल, भुवा आदि कोची बनाइएको त्यसै आकृतिको दुरुस्त मूर्ति। २. कुनै हतियारको दाप, म्यान, खोल आदि। ३. ज्याबलहरू हाल्ने छालाको थैलो। ४. रिसल्लाका भालाको मोठ घुसारिने, रिकापमा जडिएको छालाको ढुङ्ग्रो। ५. खोस्टो।

खोस्र्याकखोस्र्याक- *ना.* [अ. मू. खोस्र्याक्+अ (द्वि.)] १. खोस्रँदा आउने आवाज। *क्रि.वि.* २. खोस्र्याकको आवाज आउने गरी; खोस्याकखोस्याक।

खोस्र्याङखोस्र्याङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. खोस्र्याङ्+अ (द्वि.)] खोस्र्याङको आवाज निस्कने गरी; खोस्याकखोस्याक।

खौ- *ना.* १. मादल आदि बाजाका छालाको मध्य भागमा लगाइने कालो चक्का। २. एक प्रकारको मसला।

खौकिया- *ना.* [प्रा. ने.] १. खप्की; हप्की; दप्की। २. आदेश; उर्दी।

खौडी- *ना.* [√ खप्पर] खोल्सोजस्तो परेर टाउकातिर गएको गर्धनको भाग।

खौडी बुढी- *ना.* घाँटी र टाउकापछाडिका जोर्नीको खाल्टो परेको भाग; खोप्रेबुढी।

खौरनु- *स.क्रि.* [सं. क्षौर+नु] १. छुराले रौँ खुर्कनु वा काट्नु; मुण्डन गर्नु; मुडाउनु। २. कुनै काम गर्न नसक्नेलाई होच्याउनु; 'नापिस्' भन्नु।

खौराइ- *ना.* खौरने क्रिया वा प्रक्रिया।

खौराइनु- *क.क्रि.* खौरन लाइनु; मुण्डन गराइनु।

खौराउनु- *प्रे.क्रि.* खौरन लाउनु; मुण्डन गराउनु।

खौरिनु- *स.क्रि.* [खौर+इ+नु] १. खौरनु। *क.क्रि.* २. छुरा आदिले कपालका रौँ खुर्किनु; मुण्डन गरिनु।

खौरी मसिनु- *ना.* [खौर+ई+मसिनु] काम तामेल गर्न नसक्ने तर काम गरेजस्तो देखाउने व्यक्तिलाई होच्याएर भनिने शब्द। (*उदा.-* उसले कति न गर्छु भन्थ्यो, खौरीमसिनु लाइहालेछ नि)।

खौलाखौली- *ना.* [खौलो+खौली] सानाठुला धेरै खौला; भड्खाराको समूह।

खौलिनु- *अ.क्रि.* [खोलो+इ+नु] १. मकमक पानी उम्लनु। २. खौलामा पर्नु; भड्खारामा पर्नु; जाकिनु; गिर्नु।

खौली- *ना.* [खौलो+ई] सानो खौलो।

खौलो- *ना.* [√ खाल्टो] खाडल परेको ठाउँ; खाल्टो; भड्खारो। खौलोमा परेपछि डिँगो पनि चेत्छ (उखान)।

खौल्याइ- *ना.* [√ खौलि/खौल्याउ (+आइ)] खौलिने वा खौल्याउने क्रियाप्रक्रिया।

खौल्याइनु- *क.क्रि.* खाल्टो वा भड्खारोमा पारिनु।

खौल्याउनु- *प्रे.क्रि.* खौलामा पार्नु; भड्खारामा जाक्नु।

खौवा- *वि.* [खा+औवा] धेरै खाने; खन्चुवा; खवैया।

ख्याँच्नु- *स.क्रि.* १. कुनै बाजीमा प्रतियोगीलाई पछार्नु; प्रतियोगितामा जित्नु। २. दबाउनु; सताउनु।

ख्याँचिनु- *क.क्रि.* ख्याँच्ने काम गरिनु।

ख्याइनु- *क.क्रि.* [ख्याउ+इ+नु] १. नदीमा डुङ्गा, नाउ आदि चलाइनु; खियाइनु। २. खिइने पारिनु; खियाइनु।

ख्याउनु$_1$- *स.क्रि.* डुङ्गा आदि चलाउनु; खियाउनु।

ख्याउनु$_2$- *प्रे.क्रि.* [खिइ+याउ+नु] खिइने पार्नु; खियाउनु।

ख्याउटी- *वि.* [ख्याउटो+ई] पातलो शरीरकी; दुब्ली; सिकटी।

ख्याउटे- *वि.* [ख्याउटो+ए] दुब्लो र पातलो शरीर भएको; गाला भित्र पसेको; सिकटो; सिकटे; ख्याउटो।

ख्याउटो- *वि.* [सं. खबर्ट] पातलो र दुब्लो शरीर भएको; सिकटे।

ख्याक- *ना.* [नेवा. ख्या] १. प्रायः सहरका पुराना ठुला घरका अँध्यारो कुनामा बस्ने र तर्साउने भनिएको भूत। *वि.* २. साह्रै दुब्लो र बुढो।

ख्याकख्याक- *ना.* [अ. मू. ख्याक्+अ (द्वि.)] १. खोक्ता घाँटीबाट निस्कने आवाज। *क्रि.वि.* २. ख्याकख्याक आवाज आउने गरी।

ख्याकख्याके- *ना.* ख्याकख्याक गरेर कराउने, स्यालजस्तो र स्यालकै जातको जङ्गली जन्तु; हाप्सिलो।

ख्यात- *वि.* [सं.] ख्याति कमाएको; नाउँ चलेको; विख्यात; प्रसिद्ध।

ख्यातनामा- *वि.* नाम चलेको; यश वा कीर्ति फैलिएको।

ख्याति- *ना.* [सं.] नाउँ चल्ने क्रिया वा अवस्था; सिद्धि।

ख्याप्टो- *वि. हे.* ख्याउटो।

ख्याप्लाक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्याप्लाक्+क] हाडछाला किड्ग्रिङ्ङ देखिने गरी (दुब्लाउने किसिम)।

ख्याम्सो- *वि.* १. निर्धो; लुलो। २. दुब्लो; पातलो।

ख्याल$_1$- *ना.* [अ. खयाल] १. विचार; विवेक; सोचाइ। २. सम्झना;

समझ।

ख्याल२- *ना.* [√ खेल] १. गम्भीरतासाथ नलिइने वा जिस्किने र रमाइने कुरो; ठट्टा; हँसीदिल्लगी। २. खेलबाड; खेलाँची; हेलचेक्र्याइँ। ३. ज्यादै तन्काइएको लयमा गाइने प्रणाली।

ख्यालठट्टा- *ना.* हँसीदिल्लगी; ठट्टा; ख्याल।

ख्याली- *ना.* १. विशेष चाडपर्वमा वा पूजाआजामा खैंजडी, मजुरा आदि बजाउँदै गाइने लोकगीत; चुड्का। २. तन्नेरीतरुनीहरू भेला भई गाइने एक प्रकारको जुवारी। *वि.* ३. खुब ख्यालठट्टा गर्ने स्वभावको; ठट्यौलो।

ख्यासख्यास- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्यास्+अ (द्वि.)] १. छिटोछिटोसँग वा मन नलगाई (कुनै कुरा लेख्ने किसिम)। २. घाँटीमा सकसक लाग्ने गरी। ३. मनै नदिई (कुनै वस्तु रगड्ने किसिम)।

ख्यास्स- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्यास्+स] १. बेवास्ता झल्कने गरी (नरम वस्तुमा कुनै तिखो, साह्रो वस्तु घुसार्ने किसिम)। २. रगड्ने चालले।

ख्यास्सिनु- *अ.क्रि.* तलतिर लाग्नु; उँधो झर्नु; लच्छारपाटो लाउनु।

खिस्टीय- *वि.* [अङ्. क्राइस्ट] १. खिस्टसँग सम्बन्धित; इसासम्बन्धी। २. क्राइस्टको जन्मदिनदेखि गणना गरिएको।

ख्वाँट्टा- *वि.* १. आलोपालो गरी खेलिने खेलमा सबैभन्दा पछि पालो आउने। *ना.* २. सबभन्दा पछिल्लो खेलाडी।

ख्वाकख्वाक- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वाक्+अ (द्वि.)] १. घाँटीबाट लगातार खोकेको जस्तो धोत्रो आवाज निस्कने गरी; ख्याकख्याक। २. लगातार आवाज आउने गरी (खोक्ने किसिम)।

ख्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्याक्+क] खोक्ता घाँटीबाट धोत्रो, कम्पित, तिखो आवाज आउने गरी।

ख्वाट्ट- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वाट्+ट] केही नगरीकन; अनायासमै (कुनै काम हुने किसिम)।

ख्वातख्वात- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वात्+अ (द्वि.)] कुनै लेदो वस्तु खस्ता आवाज आउने गरी।

ख्वातख्वाती- *क्रि.वि.* अझै चड्कासित ख्वातख्वात हुने गरी।

ख्वात्त- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वात्+त] सबै रित्तिने गरी (कुनै पन्यालो पदार्थ खसाउने वा खन्याउने किसिम)।

ख्वापख्वाप- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वाप्+अ (द्वि.)] नरोकिईकन (कुनै खाद्य वस्तु मुखमा हाल्ने किसिम); क्वापक्वाप।

ख्वापख्वापती/ख्वापख्वापी- *क्रि.वि.* अझै छिटो ख्वापख्वाप हुने गरी।

ख्वाप्प- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वाप्+प] १. एकैचोटि (कुनै डल्लो खाद्य वस्तु मुखमा हाल्ने किसिम); क्वाप्प। २. कुनै तिखो वस्तु रोपिने वा पस्ने गरी।

ख्वामित- *ना.* [अ. खाविन्द] १. सम्मानबोधक शब्द; श्रीमान्। २. मालिक; प्रभु; स्वामी।

ख्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वाम्+म] पिँधसम्म पुग्ने गरी (कुनै तिखो वस्तु रोप्ने किसिम); स्वाम्म।

ख्वाम्लाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वाम्] चालै नपाई; एक्कासि (खाल्टामा पर्ने किसिम)।

ख्वारख्वार- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वार्+अ (द्वि.)] नरोकिईकन; स्वारस्वार।

ख्वारख्वारी/ख्वारख्वार्ती- *क्रि.वि.* नरोकिईकन; स्वाटस्वाटी।

ख्वार्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वार्+र] १. छिटो छिटो चालसँग; नरोकीकन (दगुर्ने वा हिँड्ने किसिम)। २. गेडाहरू झर्ने वा पोखिने गरी; स्वार्र

ख्वालख्वाल- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वाल्+अ (द्वि.)] कत्ति पनि नरोकिईकन पानी आदि पन्यालो पदार्थ बग्ने वा पोखिने किसिम; ह्वालह्वाल।

ख्वालख्वाली/ख्वालख्वाल्ती- *क्रि.वि.* अझ तिखो रूपमा ख्वालख्वाल हुने गरी।

ख्वाले- *वि.* [√ खोले] १. नचाहिँदो हल्ला गर्ने। २. असभ्य; गँवार।

ख्वाल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वाल्+ल] एकै बाजि खनिएर; नरोकिईकन (पानी आदि बग्ने वा पोखिने किसिम); ह्वाल्ल।

ख्वास्स- *क्रि.वि.* [अ. मू. ख्वास्+स] थाहै नपाईकन; नचिताएको ढाँचाले; बिस्तारै हाल्ने, हुल्ने वा घुसाउने गरी; ह्वास्स।

ग

ग- १. देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये तेस्रो व्यञ्जनवर्ण; कण्ठस्थानबाट उच्चारण हुने, स्पर्शी, घोष, अल्पप्राण व्यञ्जनवर्ण; कवर्गको तेस्रो वर्ण; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जनवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; गाइगोडे ग। २. कुनै वस्तु, विषय वा कुराको वर्गीकरण या मूल्याङ्कन गर्दा तेस्रो वा निम्न श्रेणीलाई छुट्ट्याई चिनाउन प्रयोग गरिने श्रेणीबोधक अक्षरसङ्केत; लेखाइका क्रममा विषयवस्तुको वर्गीकरण वा विभाजन उपविभाजनका निम्ति व्यञ्जनवर्णको प्रयोग गरिँदा दिइने क्रमबोधक तेस्रो चिह्न।

गँगटे- *ना.* [गँगटो+ए] हातका औँलामा लगाइने घुम्रिएको औँठी; मुन्द्री; मुन्द्रो।

गँगटो- *ना.* [सं. कर्कट] हिँड्नका लागि आठवटा खुट्टा हुने र च्याप्न र आफ्नो रक्षा गर्नका लागि दुईवटा सुँडजस्ता काँडादार अङ्ग हुने, पानीका छेउछाउका काप र ढाँडहरूमा बस्ने जलजीवी प्राणी।

गँगरिनु- *अ.क्रि.* जाडो वा चिसोले शरीरका अङ्गहरू कठ्याङ्ग्रिनु, गँगर्किनु; अररिनु।

गँगर्किनु- *अ.क्रि.* जाडो वा चिसोले कठ्याङ्ग्रिनु; गँगरिनु।

गँगर्क्याइ- *ना.* गँगर्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गँगर्क्याइनु- *क.क्रि.* जाडोले कक्रक्क पारिनु; गँगऱ्याइनु।

गँगर्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* जाडोले कक्रक्क पार्नु; परिस्थितिले गँगऱ्याउनु।

गँगऱ्याइ- *ना.* [√ गँगरि(+याइ)] गँगरिने किसिम, क्रिया वा प्रक्रिया।

गँगऱ्याइनु- *क.क्रि.* जाडोले कक्रक्क पारिनु; गँगर्क्याइनु।

गँगऱ्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. जाडोले कक्रक्क पार्नु; गँगर्क्याउनु। २. गँगरिन लाउनु।

गँगौटी- *ना.* [सं. गङ्गा+औटी] १. गङ्गाको स्पर्शले पखालिएर पवित्र भएको माटो। २. नदीका किनारको माटो; गङ्गामाटी।

गँजडी- *वि.* [गाँजा+अडी] गाँजा खाने बानी भएको; गाँजाको अम्मली; गँज्याहा।

गँजौटो- *ना.* [गाँज्+औटो] एक हातको पन्जामा अटाउन सक्नेसम्मको नापो; एक पसरको परिमाण।

गँज्याहा- *वि.* [गाँजा+याहा] गाँजाको अम्मली; गँजडी।

गँडास- *ना.* काठको आधारमा अड्याइएको, सुपारी काट्ने सरौतोजस्तो बिँड भएको, पराल, घाँस आदि काटेर भुसा बनाउने हतियार; तराईतिर घाँसबाट भुसा तयार पार्ने सरौताका आकारको हतियार।

गँडासो- *ना.* [गँडास+ओ] दाउरा, मुढा, काठपात, घाँस आदि काट्ने काममा प्रयोग गरिने बिँड भएको हतियार।

गँडाहा- *वि.* [गाँड+आहा] गाँड भएको वा गाँड उम्रेको; गँडोहो; गँड्याहा।

गँडेउलो- *ना.* हे. गँड्यौलो।

गँडेरो- *ना.* [सं. गन्धकर] १. हिलोमा बस्न रुचाउने सानो खालको माछो। २. गण्डकी नदीमा पाइने सोही जातको तर ठुलो आकारको माछो; राइगँडेरो।

गँडेला- *ना.* [सं. गण्ड+एला] दुब्लो र पातलो देखिने साखिने खालको एक जातको माछो।

गँडोहो- *वि.* [गँडहा] गाँड भएको; गँडाहा।

गँड्याहा- *ना.* [गाँड+याहा] हे. गँडाहा।

गँड्यौलो- *ना.* [सं. गण्ड+यौलो] १. वर्षाकालमा झरीका बेला बग्रेल्ती निस्कने, गोबर, मलको रास वा चिसो माटोमा घुस्रिएर बस्ने, प्राणीका पेटको जुकाजस्तो हाड नभएको, लगभग एक बित्तासम्म लमाइ हुने, तामो जस्तै रङको, राती टल्कने र सर्प झैँ घस्रिने कृमिवर्गको एक किरो; गँडेउलो; बर्स्यौलो।

गँथाइ- *ना.* [गाँथ्+आइ] गाँथ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गँदे- *ना.* हे. गन्धेझार।

गँधारा- *ना.* [दङ्.] मसिना खुट्टा हुने र अलि अलि उड्ने, विभिन्न रङ भएको, छोइदिँदा ठस्स गनाउने खालको, प्रायः धानमा लाग्ने रोगाणु जातको किरो; पतेरो।

गँधे- *ना.* [सं. गन्ध] सखरखण्डका आकारका पात हुने, जरामा सखरखण्डकै जस्तो कन्द फल्ने, त्यसै फललाई थेबे झैँ कुटेर अचार खाइने, कडा गन्ध भएको एक जातको झार; गँदे।

गँवार- *वि.* [हि. गाँव+वार] १. सहरिया सभ्यतादेखि टाढै बसेको वा भएको गाउँको बासिन्दा; गाउँले। २. शिष्टता नजानेको; असभ्य; मूर्ख।

गँवैया- *वि.* [गाउँ+ऐया] गाउँमा बस्ने; गाउँले; ग्रामीण।

गँसाइ- *ना.* [गाँस+(आइ)] गाँस्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गँसाइनु- *क.क्रि.* गाँस्न लाइनु।

गँसाउनु- *प्रे.क्रि.* गाँस्न लाउनु।

गँसुवा- *वि.* दुइटा जोडिएको; गाँसिएको।

गँसोट- *ना.* १. गाँसिएको स्थिति वा अवस्था; गाँस। २. गाँस्ने प्रक्रिया। ३. गाँसिएको ठाउँ।

गइँनेनी- *ना.* [गाइने+नी] गाएर जीवन-निर्वाह गर्ने जातकी आइमाई; गाइने जातकी स्त्री; गाइनेकी पत्नी।

गइनु- *अ.क्रि.* [जा+इ+नु] जाने काम हुनु; जाइनु।

गउँत- *ना.* [सं. गोमूत्र] १. गाईको मूत; गोमूत्र। २. चोखीनितीका निम्ति खाइने गाईको मुत

गउँते- *वि.* १. गउँतको जस्तै रङ भएको; गउँतका स्वादको। २.सड्न थालेको।

गउँत्याइ- *ना.* गउँत्याउने काम वा किसिम।

गउँत्याइनु- *क.क्रि.* गाईबाछीद्वारा मूत्रत्याग गरिनु।

गउँत्याउनु- *स.क्रि.* गाईले गउँत दिनु; गाईले मुत्नु।

गउन- *ना.* [सं. गम] हे. गौन।

गकार- *ना.* [सं.] देवनागरी वर्णमालाको तेस्रो व्यञ्जनवर्ण; 'ग' अक्षर।

गगन- *ना.* [सं.] १. आकाश; नभ; अन्तरिक्ष। २. शून्य।

गगनचर- *ना.* १. आकाशमार्गबाट आवतजावत गर्ने देवता। २. ग्रह (तारा, नक्षत्र इ.)। ३. पक्षी। *वि.* ४. आकाशमा विचरण गर्ने;

आकाशमार्गले हिँड्ने।
गगनचारी- *वि.* आकाशमा हिँड्ने; गगनचर।
गगनचुम्बी- *वि.* आकाशसम्म पुगे झैँ देखिने; अति अग्लो; आकाश छुने।
गगनधूलि- *ना.* १. आकाशमा उड्ने वा तुवाँलोका रूपमा व्याप्त हुने मसिनु धुलो। २. केतकीको फूल फक्रिँदा परागको रूपमा उड्ने धुलो; केतकी पराग।
गगनभेदी- *वि.* आकाशलाई भेदन गर्ने वा चिर्ने; आकाशभेदी; ठुलो र चर्को (शब्द वा स्वर)।
गगनविहारी- *वि.* गगनचारी (चन्द्र, सूर्य, पक्षी)।
गगनसिंह- *ना. वि.* सं. १९०३ मा रहस्यमय ढङ्गले हत्या गरिएका एक भारदार।
गगनस्पर्शी- *वि.* आकाशमा छुन पुग्ने; आकाश छुने; गगनचुम्बी।
गगल- *ना.* [अङ्.] धुलोमैलो, घामको प्रखर किरण आदिबाट आँखा जोगाउन लगाइने कालो, निलो आदि रङको चस्मा।
गग्रेटो- *ना.* [गाग्रो+एटो] पानीका भरी गाग्रा राख्न बनाइएको ठाउँ; गाग्रो राख्ने आट वा टाँड।
गग्लेटो- *ना.* हे. गौलेतो।
गङटो- *ना.* हे. गँगटो।
गङ्गा- *ना.* [सं.] १. हिमालय (गङ्गोत्री)-बाट निस्की दक्षिण-पूर्वी कोणतिर बग्दै गएर बङ्गोपसागरमा मिल्ने, हिन्दूहरूको पवित्र जलाशय र पितृमुक्तिको प्रतीक मानिएको भारतवर्षको प्रसिद्ध एक नदी; पुराणअनुसार सगरका छोराहरूको मुक्तिका निम्ति भगीरथ राजाले तपस्याद्वारा पृथ्वीमा ल्याइएको भनी प्रख्यात भएको नदी; भागीरथी; जाह्नवी। २. षड्चक्रको अभ्यास गर्ने योगसाधकको समाधि अवस्थामा प्रयोग हुने नाडी; ईडानाडी।
गङ्गाजमुना- *ना.* १. महाभारत वा अन्य पुराणले र भारतवर्षको प्राचीन इतिहासले चर्चा गर्दै आएका, पुण्यका स्रोत मानिने, प्रयागमा मिलेका दुई नदी; गङ्गा र जमुना नदी; पाण्डवहरूको तीर्थयात्रामा चर्चित गङ्गा र कृष्णको कालीयदमनमा चर्चित नदी। २. कुनै पनि जुम्ल्याही दिदीबहिनी (नाम राख्ने चलनअनुसार)।
गङ्गाजमुनी- *ना.* १. नित्यकर्म तथा पूजाआजामा पानी चढाउन प्रयोग गरिने, तामो, पित्तल आदि धातु मिसाएर बनाइएको (जलपात्र)। २. पित्तल वा ढलोट र फलाम गाँसी सितारमा जड्नका लागि बनाइएको पर्दा।
गङ्गाजल- *ना.* गङ्गा नदीको पानी; भागीरथीको जल (प्रायः देव-पितृकार्यमा प्रयोग गरिने वा स्वच्छता, पवित्रता र निर्मलताको सङ्केत दिने अर्थमा, उदा.- गङ्गाजलले सूर्यलाई अर्घ। - उखान)।
गङ्गा दशहरा- *ना.* ज्येष्ठ शुक्ल प्रतिपदादेखि आरम्भ भई नियमित रूपमा स्नान गरी दशमीका दिन पापविमोचनका निम्ति हुने उत्सव; दशहरास्नानको समापन समारोह; दशहरा।
गङ्गाद्वार- *ना.* गङ्गा नदीले पहाडको बाटो छिचोली तराई प्रवेश गर्न लागेका ठाउँमा पर्ने तीर्थ; हरिद्वार।
गङ्गाधर- *ना.* शिरमा गङ्गाको वेग वहन गर्ने महादेव; शिव।
गङ्गापुत्र- *ना.* १. शन्तनु तथा गङ्गाका छोरा; भीष्म। २. गङ्गातटमा बसेर दान-दक्षिणा लिने ब्राह्मण; पण्डा।
गङ्गामाटी- *ना.* गङ्गा नदीका स्पर्शले बराबर पखालेर पवित्र बनाइएको माटो; नदीका तटको माटो।
गङ्गायात्रा- *ना.* १. मरण निश्चय भइसकेपछि बिरामीलाई जिउँदै घाटमा लैजाने काम। २. मृत्यु; मरण; परलोकको यात्रारम्भ।
गङ्गालहरी- *ना.* हावाका वेगले उठ्ने गङ्गाको तरङ्ग वा लहर। २. महाकवि जगन्नाथरचित गङ्गाविषयक प्रसिद्ध स्तुति-साहित्य।
गङ्गालाभ- *ना.* हिन्दू-संस्कारअनुसार मोक्षपद प्राप्तिको कारण मानिने पवित्र स्थल, पुण्यनदी आदिमा भएको मरण; गङ्गातटको मृत्यु।
गङ्गासागर- *ना.* समुद्रमा गङ्गा मिलेको ठाउँ; हिन्दूहरूको एक प्रख्यात तीर्थ जनकपुरको एक प्रसिद्ध ताल।
गच्कनु- *अ.क्रि.* [गजक्क+नु] मनको खुसी वा फुर्ती देखाउने गरी गजक्क पर्नु; गम्कनु।
गच्काइ- *ना.* गच्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
गच्काइनु- *क.क्रि.* गच्कने पारिनु।
गच्काउनु- *प्रे.क्रि.* गम्काउनु।
गच्किनु- *अ.क्रि.* गच्कनु।
गच्छगच्छ- *ना.* [सं.] १. जानुपर्ने ठाउँमा जाने वा आफ्नोआफ्नो बाटो लाग्ने काम; लाखापाखा; यत्रतत्र। २. विसर्जन; समाप्ति; टुङ्ग्याउनी।
गच्छे- *ना.* [प्रा. गच्छ] १. जुनसुकै काम गर्न आवश्यक पर्ने भौतिक वा बौद्धिक साधन; सामर्थ्य; औकात; हैसियत। २. आर्थिक क्षमता; पुँजी; सम्पत्ति। ३. हकदार वा प्रतिनिधिलाई हक बुझाइदिने काम; जिम्मा।
गच्छ्याइ- *ना.* [√ गच्छ्याउ(+आइ)] गच्छ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गच्छ्याइनु- *क.क्रि.* गँसाइनु; जोडाइनु; खप्टचाइनु।
गच्छ्याउनु- *स.क्रि.* [गुच्छा+याउ+नु] १. एकभन्दा बढी वस्तु वा टुक्राहरू गाँस्नु; जोड्नु; खाप्नु; अन्तर्भाव गराउनु; मिलाउनु; जोल्ट्याउनु; अल्झाउनु।[गच्छे+आउ+नु] २. अर्काको मालसामान बुझाउनु; नासो जिम्मा लाइदिनु।
गज$_1$- *ना.* [सं.] १. हात्ती। २. ज्योतिषशास्त्रमा आठको अङ्क।
गज$_2$- *ना.* [फा.] १.गजप्रणालीमा सोह्र गिरा वा छत्तीस इन्च अर्थात् तीन फुट लमाइको नापो। २. दुई हात लमाइ बराबरको नाप्ने डन्डी। ३. सारङ्गी, बेला आदि बजाउने साधन; कमानी; गजो। ४. घाउ-खटिरा आदिमा औषधी लगाइने सुत्लो। ५. कुनै वस्तुको चौडाइतिरको भाग। ६. भरुवा बन्दुकमा बारुद र लत्ता खाँद्ने फलामे डन्डी। *वि.* ७. दुई हात लमाइ भएको; तीन फुटको।
गजक- *ना.* [फा.] रक्सी खाइसकेपछि मुखको स्वाद फेर्न खाइने मसला जातको कुनै खानेकुरो।
गजक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. गजक्+क] रिसले वा फुर्ती र धाकले गम्किने गरी; गमक्क।
गजगज- *क्रि.वि.* [अ. मू. गज्+अ (द्वि.)] १. गिलो वा लेदो वस्तुलाई मुछ्ने वा मथेल्ने किसिमले। २. मान्छेले रोगले आक्रमण गरेका बेला अथवा बस्तुभाउले त्यस्तै साह्रो घाँस खाएका बेला मुखबाट

फिँज काढ्ने गरी।
गजगजी- *क्रि.वि.* शीघ्रताका साथ मुखबाट फिँज निस्कने किसिमले।
गजगिरी- *ना.* [गज+गिरि] पुल, साँघु आदि बनाउँदा लट्ठालाई दरो र तन्किलो पार्न वरिपरिका जमिनमा गाडी ढुङ्गा, ईँट आदिले बलियो बनाइएको खम्बा; सेतुस्तम्भ।
गजघट्ट- *क्रि.वि.* [गज+घट्ट] कुनै काम नगरी, अनावश्यक रूपमा ठाउँ ओगटेर समय बिताउने ढाँचाले; हात्ती बसे झैँ बस्ने किसिमसँग; ढसमस्स।
गजज्ज- *क्रि.वि.* हे. गजगज।
गजटो- *ना.* एउटा हातले समातेर वा उभाएर झिक्दा आउन सक्ने अन्न, घाँस, पराल आदिको परिमाण।
गजट्याइ- *ना.* गजट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
गजट्याइनु- *क.क्रि.* हातको पन्जामा अटाएसम्म झिकिनु; गमक्र्याइनु।
गजट्याउनु- *स.क्रि.* हातले गमक्र्याउनु; हातमा अट्न सकेजति झिक्नु; हातले भ्याएसम्म उभाउनु; गमक्र्याउनु।
गजदन्त- *ना.* [सं.] १. हात्तीको दाँत; हस्तीदन्त। २. गणेश।
गजदन्त मणि- *ना.* हात्ती पूरै छिप्पिएपछि त्यसका दाँतभित्र पाइने ठुला खालको मोतीका दानाजत्रो पदार्थ; हात्तीका दाँतको बहुमूल्य पदार्थ।
गजदान- *ना.* [सं.] १. मस्त उमेर भएका हात्तीको मद। २. विधिपूर्वक गरिने हात्तीको दान।
गजधम्म- *क्रि.वि.* [गजधुम्म] ठुलो रास वा थुप्रो परेर रहने किसिमले; नचलमलाईकन; धुमधुमती।
गजधम्मे- *वि.* गजधम्म परेको; टसको मस नभई बस्ने।
गजधुम्म- *क्रि.वि.* [सं. गज+ प्रा. धुम्म] हे. गजधम्म।
गजधुम्मे- गजधुम्म परेको; गजधम्मे।
गजपाल- *ना.* [सं.] हात्तीको पालनपोषण गर्ने मान्छे; हात्तीको रखवारी गर्ने व्यक्ति; माहुते।
गजपिप्पली- *ना.* [सं.] ठुलो जातको पिप्ला।
गजब- *वि.* [अ.] १. विशेष किसिमको; अनौठो; विलक्षण; अद्भुत। *ना.* २. आश्चर्य; छक्क।
गजबन्धन- *ना.* [सं.] हात्ती बाँध्ने थाम वा ठुलो मोटो किलो; खमारी।
गजबार१- *ना.* [फा. गज+ सं. वारण] ढोका बन्द गर्न गारैमा जडिएको लामो गर्भे आग्लो; बिरेआग्लो।
गजबार२- *ना.* विशेष गरी डोरी, नाम्ला, दाम्ला आदि बनाउन पाटका रूपमा प्रयोग गरिने हरियो रङ्गका लामा-लामा डुँड आकारका लोप्रा हुने र ती लोप्राको दुवै छेउ र टुप्पामा घोच्ने काँडा भएको ठुलाठुला झ्याङ हुने र त्यसै झ्याङबाट निस्किएको टुसो बढी फुटेर फलसमेत लाग्ने एक थरी बुटो।
गजमणि- *ना.* [सं.] हात्तीका मस्तकमा रहने रातो रङको विशिष्ट प्रकारको मोतीजस्तो देखिने अमूल्य पदार्थ; गजमुक्ता; गजमोती।
गजमुक्ता- *ना.* [सं.] हे. गजमणि।
गजमोती- *ना.* [सं. गजमुक्त] हे. गजमणि।
गजमोरो- *ना.* हे. गज्मौरो।
गजर- *ना.* [सं. गर्ज] समय-सङ्केतक घण्ट बज्नुभन्दा पहिले वा पछि बज्ने बाजा (कुनै टेबुल वा भित्ते घडी आदिमा); बिचमा दिइने घण्ट, घण्टी आदिको नाद वा आवाज।
गजरा- *ना.* [सं. गुच्छ्ट] १. मान्द्रेमेसो बुट्टा देखिने गरी बुनिएको परालको सुकुल। २. मोटो र बाक्लो देखिने हिसाबले उनेको फूलको माला; पुष्पहार।
गजराज- *ना.* [सं.] १. ठुलो हात्ती; श्रेष्ठ हात्ती; बथानको नाइके हात्ती। २. इन्द्रको वाहन; ऐरावत।
गजल- *ना.* [अ.] उर्दू र फारसीमा लेखिने, नायिकाको सौन्दर्य र उसप्रतिको प्रेमको वर्णन हुने त्यस्तो कविता-भेद जसमा ५ देखि ११ सम्म शेर (युग्मक) हुन्छन्। सबै शेर एउटै रदिफ (काफियापछि आउने शब्दसमूह) र काफिया (अन्त्यानुप्रास) मा रचिएका हुन्छन् र प्रत्येक शेरको विषय भिन्न हुन्छ। पहिलो शेर मत्ला कहिन्छ र यसका दुवै मिसरा (पङ्क्ति) सानुप्रास हुन्छन् अनि अन्तिम शेर मक्ता कहिन्छ र यसमा शायरले आफ्नो उपनाम प्रस्तुत गर्दछ।
गजशाला- *ना.* [सं.] हात्तीहरू बाँध्ने घर वा ठाउँ; हात्तीसार।
गजानन- *ना.* [सं.] हात्तीको जस्तो मुख भएका देवता; गौरीपुत्र; गणेश।
गजिलो- *वि.* [फा. गज] गज वा चौडाइतिरको भाग फराकिलो भएको; ठुलो गजको।
गजी- *वि.* [गज+ई] ठुलो गज भएको; गजिलो।
गजीखल- *ना.* वैद्यहरूको रसादि औषधी पिँध्ने ठुलो र गहिरो खालको खल।
गजुर- *ना.* [फा. गुर्ज] देवदेवीका मन्दिरमा राखिने शिखरका आकारको ठाडो चुच्चे धुरी; कलश।
गजुवा- *वि.* कालो रङको शरीर र खैरो रङको टाउको वा थुतुनो भएको (गोरु)।
गजेट- *ना.* [अङ.] सर्वसाधारणको जानकारीका लागि आधि- कारिक र औपचारिक कुरा प्रकाशित गरिने सरकारी पत्र; राजपत्र।
गजेटेड- *वि.* १. राजपत्रमा उल्लेख भएको; राजपत्राङ्कित (पद, सूचना, नाम इ.)। २. अधिकृत स्तरको।
गजेटो- *ना.* [गाज+एटो] उखुको रसबाट खुदो वा सखर बनाउँदा र ज्यामिर आदिको चुक पकाउँदा गाजको रूपमा मैलो फिँज निकाल्ने बेल्चाका आकारको चोयाको साधन।
गजेन्द्र- *ना.* [सं.] १. गजराज; ठुलो हात्ती; श्रेष्ठ हात्ती। २. ऐरावत; इन्द्रको वाहन।
गजेन्द्रमोक्ष- *ना.* १. पुराण आदिका अनुसार हात्तीलाई ग्राहले समातेका बेला विष्णुले सुदर्शन चक्रद्वारा ग्राहलाई मारी गजराजलाई बचाएको प्रसङ्गमा आधारित कथानक। २. दैवी विपत्तिमा बहादुरीपूर्वक कार्य गर्ने व्यक्तिलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले १९९५ सालमा स्थापित नेपालको एक राष्ट्रिय पदक।
गजो- *ना.* [फा. गज] १. बेला, सारङ्गी आदि तारका बाजाहरू रेटेर बजाइने धनुजस्तो आकारको साधन; गज। २. ट्याम्को, दमाहा, नगराजस्ता छालाले मोरेका बाजा बजाइने छोटो-छोटो डन्डी। ३. हनुमान् नाच्ने नचुवाहरूले परस्परमा जुधाउन लिने लौरो।

गज्कनु- *अ.क्रि.* [गजक्क+नु] गजक्क पर्नु; गच्कनु; गम्कनु।
गज्काइ- *ना.* गज्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
गज्काइनु- *क.क्रि.* गज्कन लाइनु; गजक्क पारिनु।
गज्काउनु- *प्रे.क्रि.* गजक्क हुने पार्नु; गज्कन लाउनु; गम्काउनु।
गज्किनु- *अ.क्रि.* १. गजक्क परिनु। २. गच्कनु; गम्कनु।
गज्ज- *क्रि.वि.* [अ. मू. गज्+ज] गिलो वस्तु एकैपल्ट मुछ्ने, मथेल्ने वा मुखबाट धेरै फिँज काढ्ने किसिमले।
गजमोरो- *ना.* हे. गज्मौरो।
गज्मौरिनु- *अ.क्रि.* [गज्मौरो+इ+नु] १. गजमज र खजमज हुनु; एकै ठाउँमा गुजुमुज्ज हुनु। २. अलपत्र पर्नु; बियोलिनु।
गज्मौरो- *ना.* १. मालसामानको थान्कोमान्को हुन नसकी असरल्ल परेको स्थिति; अलपत्र परेका मालतालको समूह; गज्मोरो। २. घन्चमन्च गरेर बस्नुपर्ने चाल; एकै ठाउँको गुजुमुज्ज बसाइ वा ठेलमठेल। ३. साँगुरो अवस्था; भिडभाड।
गज्याङगुजुङ/गज्याङमज्याङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. गज्याङ (द्वि.)] १. अनेक प्रकारका वस्तु एकै ठाउँमा अव्यवस्थित ढङ्गले मिसमास हुने किसिमले। *ना.* २. त्यस्तो अव्यवस्थित स्थिति वा ढङ्ग।
गज्रौटो- *ना.* [गाजल+औटो] गाजल राख्ने भाँडो; गाजलको बट्टा।
गट्टा- *ना.* [गट्टो+आ] १. केटाकेटीले खेल्ने मसिना र गोल मिलेका ढुङ्गाका टुक्रा। २. कमलको फूल वा गेडा। ३. नरिवल, बेल आदिको फल। ४. नरिवल वा गुड्गुडे हुक्काको पानी रहने भाँडो। ५. टुपी नराख्ने जातिलाई हियाउँदा भन्ने शब्द। ६. गोल वा डल्लो वस्तु।
गट्टागट्टी- *ना.* गट्टा र गट्टीको समूह; साना-ठुला धेरै गट्टा।
गट्टी- *ना.* १. गुच्चा खेलमा पहिलोपल्ट हानिने ठाउँमा राखिने ढुङ्गा वा अरू वस्तु। २. गट्टाको खेलमा प्रयोग गरिने मसिना, बाटुला ढुङ्गा वा अरू कुनै साना र डल्ला वस्तु; गट्टा। ३. कलमको पाइपनिर राखिने एक किसिमको ढिम्री।
गट्टे- *ना.* [गट्टो+ए] १. फल वा गेडा झारिसकेको तोरी, फापर, तिल आदिको बोट; जरुवा। *वि.* २. गट्टाका ढाँचाको; गट्टा भएको।
गट्टे पिङ- *ना.* दायाँ-बायाँ दुवैतिर पाइग्रा राखी बिचको फल्याकमा मान्छे बस्ने र डोरी वा लट्ठीले तानेर पिङका रूपमा खेलिने केटाकेटीको एक खेल।
गट्टो- *ना.* कटहर आदिको कलिलो फल; छिप्पिइनसकेको फर्सी; कैँडो।
गट्ठा$_1$- *ना.* १. जमघट; भेला वा जम्मा; गठ। २. बलियो गरी कसेको ठुलो भारी।
गट्ठा$_2$- *ना.* तोप, बन्दुक आदि अस्त्रको गोली, बारुद आदि विस्फोटक वस्तु।
गट्ठाघर- *ना.* सेना वा सैनिकसम्बन्धी हातहतियार, गोला, बारुद आदि राख्ने सरकारी घर; शस्त्रागार।
गठ- *ना.* १. एकै ठाउँमा एकै उद्देश्यले हुने धेरै जनाको बटुलो; जम्मा; भेला। २. मतो वा सल्लाह मिलेका मानिसहरूको समूह।
गठन- *ना.* १. कुनै निश्चित उद्देश्यको परिपूर्तिका निम्ति कुनै दल वा संस्थाको निर्माण। २. बनाउने काम; सङ्घटन; निर्माण; रचना।
गठनकर्ता- *वि.* गठन गर्ने वा बनाउने; सङ्गठित रूप दिने।
गठनी- *ना.* [सं. ग्रन्थनी] १. गाईबस्तु बाँध्ने दाम्लाको गाँठो; गलमगाँठो।
गठबन्धन- *ना.* [गठ+बन्धन] १. कुनै कामकुराका लागि एक भएर मिल्ने काम; परस्परको मिलोमतो। २. कुनै स्वार्थसिद्धिका लागि गरिने आपसी साँठगाँठ।
गठरिनु- *अ.क्रि.* [गठरो+इ+नु] १. गाँठागाँठा पर्नु; गठरी वा पोकोजस्तो हुनु; जोल्टिनु; लठारिनु। २. पुड्को वा ग्याँचे हुनु; ग्याँच्च परेको हुनु। ३. साह्रो हुनु।
गठरी- *ना.* [गठरो+इ] १. रुमाल, बर्को, चादर आदिमा केही वस्तु हाली गठ्याइएको सानो पोको; पोकोपन्तरो; कुटुरो। *वि.* २. होचो कदकी; होची (हेय)।
गठरीमठरी- *ना.* धेरै सरसामान गठ्याइएका पोका वा कुटुराको समूह; पोकोपन्तरो।
गठरो- *वि.* १. गाँठैगाँठा परेको; गठरिएको। २. बढ्न नसकेर गान्टिएको; पुसुनै; पुड्को। *ना.* ३. ठुलो पोको।
गठ्याइ- *ना.* [√ गठरि (+याइ)] गठरिने भाव क्रिया वा प्रक्रिया।
गठ्याइनु- *क.क्रि.* गठरो पारिनु; जोल्ट्याइनु।
गठ्याउनु- *स.क्रि.* १. पोको पार्नु; गाँठो पार्नु; कुम्ल्याउनु। २. अल्झाउनु; जोल्ट्याउनु।
गठिउन- *ना.* [सं. ग्रन्थिपर्ण] १. आँख्लाका दुवैपट्टि पात पलाउने, त्यसै ठाउँबाट हाँगा हाल्ने र नीला फूल फुल्ने, बुटीका निम्ति उपयोगी एक सुगन्धयुक्त वनस्पति।
गठित- *वि.* [सं.] १. कुनै कार्यको सञ्चालनका लागि बनाइएको वा तयार पारिएको; गठन गरिएको।
गठियावात- *ना.* [सं. ग्रन्थिवात] शरीरका जोर्नीजोर्नी सुनिएर दुख्ने एक किसिमको बाथरोग; आँख्लेबाथ।
गठिलो- *वि.* [गाँठो+इलो] पोटिलो र दह्रो; खँदिलो; भरिलो।
गठे- *ना.* [नेवा. गथु] १. तान्त्रिक मत वा धर्मपरम्परा मान्ने नेवारजातिको पुजारीजस्तो एक वर्ग। *वि.* २. बुद्धि नभएको; गल्ड्याङ्ग्रो; गोजेरो।
गठेचा- *ना.* [नेवा. गथुचा] चिप्लो र लेस्याइलो एक थरी माटो।
गठेमङ्गल- *ना.* [नेवा. गथामुगल] १. श्रावण कृष्णपक्षको चतुर्दशीको दिन। २. श्रावण कृष्ण चतुर्दशीका दिन पूजा गरिने कल्पित राक्षस; घण्टाकर्ण।
गठेरो- *वि.* [गठे+एरो] १. राम्री बोल्न नसक्ने; गल्ड्याङ्ग्रो; लठेब्रो। २. बुद्धि नभएको; गठे।
गठ्याङगुठुङ- *ना.* [अ. मू. गठ्याङ (द्वि.)] १. स्पष्टसँग बुझ्न नसकिने र क्रमबद्ध पनि हुन नसकेको कामकुरो वा विषय; जालेमाले भएको काम। २. जो भएको सबै वस्तु; भएजति सरसामान।
गठ्याङमठ्याङ- *ना.* [अ. मू. गठ्याङ (द्वि.)] १. गठ्याङगुठुङ; गज्याङगुजुङ २. झगडा; मनोमालिन्य।

गठ्याङ्ग्रो- *वि.* [गाँठी+याङ्ग्रो] शरीर सलक्क भई बढ्न नसकेको; ग्याँचे; गठरो।
गड- *ना.* [सं.] १. पर्दा आदिले छेकिएको ठाउँ; छेकाबार। २. खोलो; नदी। ३. खाल्टो; खोल्सो। ४. इलाका; हाता।
गडगड- *क्रि.वि.* [अ. मू. गड(द्वि.)] मेघ गर्जेजस्तो शब्द आउने गरी।
गडगडाइ- *ना.* गडगड शब्द निकाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गडगडाइनु- *अ.क्रि.* गडगड शब्द निकालिनु; ठुलो स्वरले गर्जिनु।
गडगडाउनु- *अ.क्रि.* १. गडगड शब्द निकाल्नु; गर्जिनु। २. बडो फुर्तीसाथ आइजाइ गर्नु।
गडगडाहट- *ना.* गडगडाउने किसिम वा चाल।
गडगडिनु- *अ.क्रि.* [गडगड+इ+नु] अरूलाई मन नपर्ने खालको कुरो गर्नु; बकबकिनु।
गडगड्याइ- *ना.* गडगडिने क्रिया वा प्रक्रिया।
गडतीर- *ना.* [गड+तीर] १. खोलाको वारि र पारिका किनारको पत्थरिलो वा ढुङ्ग्यान जमिन; खोलाको प्रायः अक्करिलो तीर। २. पानी लाग्न सक्ने वा नसक्ने ससानो बगर। ३. नदीतट।
गडन्ता/गडन्ते- *वि.* [गड्+अन्ता/अन्ते] १. कुनै काममा घोरिने र त्यस कामलाई फत्ते गर्न खट्ने स्वभावको। २. गहिरोसम्म गाडिने (घोचो, घारो, कुरो इ.)। ३. काल्पनिक; मनगडन्ते।
गडप- *ना.* [गड्+अप] १. गहिराइसम्म पुग्ने वा डुब्ने काम। २. अर्काको सामान लिएपछि नदिने चाला; धितो पचाउने काम; हडप।
गडबड- *ना.* [गड्+बढ्] नियमअनुसार नभई तलमाथि पर्ने काम; गोलमाल; अन्डबन्ड।
गडबडाइ- *ना.* गडबड गर्ने वा गडबडाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गडबडाइनु- *अ.क्रि.* गडबड होइनु।
गडबडाउनु- *अ.क्रि.* तलमाथि परी अव्यवस्थित देखिनु; गडबड हुनु; गोलमाल हुनु।
गडबडिनु- *अ.क्रि.* गडबड होइनु; तलमाथि परिनु।
गडबडे- *वि.* १. गोलमाल भएको; तलमाथि परेको; सिलसिला नमिलेको। २. गडबड गर्ने; जथाभाबी गर्ने।
गडबड्याइ- *ना.* गडबडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गडबड्याइनु- *क.क्रि.* गोलमाल गरिनु; गडबड पारिनु।
गडबड्याउनु- *प्रे.क्रि.* क्रम वा नियम बिगार्नु; गडबड पार्नु; गोलमाल गर्नु।
गडर्‍याङगुडुरुङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. गडर्‍याङ्+अ(द्वि.)] १. मेघ गर्जने किसिमले। *ना.* २. मेघ गर्जदाको गड्याङगुडुङ ध्वनि।
गडर्‍याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. गडर्‍याङ्+अ (द्वि.)] चट्याङ पर्दा वा मेघ गर्जदा ठुलो आवाज आउने किसिमसित।
गडल- *वि.* [गड्+अल] गहिरोसम्म भासिएको; गड्ने खालको।
गडलगाडल- *ना.* गाड्नेवर्ने काम।
गडाइ- *ना.* [√ गड्(+आइ)] १. गड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [√ गाड्(+आइ)] २. गाड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गडाइनु- *क.क्रि.* गड्न वा गाड्न लाइनु।
गडाउ- *वि.* १. गाडिएको वा धसिएको; गडुवा। २. मुद्दा-मामिला वा चारित्रिक अभियोगमा कसुरदार ठहरिँदै गएको।
गडाउनु- *प्रे.क्रि.* १. भास्न लाउनु; गड्न लाउनु। २. गाड्न लाउनु।
गडिनु- *अ.क्रि.* गाडिनु; भासिनु।
गडी- *ना.* [बा. बो.] गेडागुडी खानेकुरो (मकै, चना, भटमास इ.)।
गडुवा१- *ना.* [√ करुवा] टुटी गाँसिएको पानीको भाँडो; करुवा।
गडुवा२- *वि.* [गड्+उवा] गडेको वा गाडिएको; गडल।
गडेरी- *ना.* [गड्ढा+एरी] सानोतिनो खोल्सामा वा सुलसुले र मैलो पानी भएको ठाउँमा हुने एक जातको माछो।
गड्कनु- *अ.क्रि.* [तुल. कड्कनु, गर्जनु] रवाफिलो पाराले वा डरधाक देखाउने उद्देश्यले आवेगमा आएर ठुलो स्वरले बोल्नु; कड्कनु; गर्जनु।
गड्काइ- *ना.* गड्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गड्काइनु- *क.क्रि.* फुर्ती देखाइनु; कड्काइनु।
गड्काउनु- *प्रे.क्रि.* गड्कने पार्नु; रवाफ देखाउनु।
गड्किनु- *अ.क्रि.* १. रवाफ वा फुर्तीसाथ बोलिनु; कड्किनु। २. गड्कनु।
गड्ढा- *ना.* [सं. गर्त] जमिनमा खनेर वा आफैं खोलिएर बनेको खाल्डो; खाडल; खाडी।
गड्याङगुडुङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. गड्याङ्+अ(द्वि.)] १. मेघ गर्जदा झैं ठुलठुलो आवाज आउने किसिमले।२. कुनै पनि गह्रौं सामान यताउति थचारिँदा झैं आवाज निस्कने गरी। *ना.* ३. मेघको गर्जन; बादलको कड्काइ। ४. गडबड; गोलमाल।
गड्याङमड्याङ- *ना.* [अ. मू. गड्याङ्+अ(द्वि.)] गोलमाल; गडबड।
गड्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. गड्याङ्+ङ] चट्याङ वा वज्र पर्दा झैं ठुलो आवाज आउने चालले।
गढ्नु- *अ.क्रि.* १. कुनै विषयमा भित्री तहसम्म पुग्नु; गहिरिनु; एकाग्रतासाथ लाग्नु। २. कुनै तिखो वस्तु वा पेचिलो कुरो मर्मसम्म पुग्नु; गड्नु; बिझ्नु। ३. असत्य वा अजमाएका कुरामा लाग्नु।
गढ- *ना.* [सं. गड] १. प्राचीन राज्य-व्यवस्थामा सुरक्षाको बन्दोबस्त मिलाउने ठाउँ वा गौंडो। २.सेना वा हातहतियार तैनाथ गरिएको ठाउँ; गढी; किल्ला; दुर्ग।
गढन्त- *वि.* [गढ्+अन्त] १. कुनै विषयमा गम्भीररूपले विचार गर्ने; विचारवान्। २. वास्तविकता नभए पनि कुराले ठिक्क पारिएको; हो जस्तो बनाइएको। ३. काल्पनिक; गडन्ता।
गढाइ- *ना.* [√ गढ (+आइ)] गढ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गढाइनु- *क.क्रि.* गहिरो रूपमा विचार गर्न लाइनु।
गढाउनु- *प्रे.क्रि.* गहिराइसम्म पुर्‍याउनु; विचार गर्ने पार्नु।
गढिनु- *अ.क्रि.* गहिरिएर सोचिनु; अजमाइनु।
गढी- *ना.* [गढ+ई] सानो गढ (चिसापानी गढी, सिँधुली गढी, उदयपुर गढी इ.)।
गण- *ना.* [सं.] १. कुनै एक विषयमा समानता भएका मानिस वा देवताको समुदाय; जमात; समूह; वर्ग। २. चर; दूत। ३. अनुचर; सेवक। ४. शिवका पार्षद वा अनुचरहरूको दल। ५. छन्दशास्त्रअनुसार लघुगुरुका हिसाबले रहेका तीनतीन अक्षरको आठ समूह (यगण, मगण, तगण, रगण, जगण, भगण, नगण र

सगण)। ६. पाणिनिका व्याकरणमा एकएक जमातमा छुट्ट्याइएका भू, अद्, चुर् आदि धातुसमूह। ७. ज्योतिषशास्त्र-अनुसार मानिसमा रहेका तथा वरवधूका जन्मपत्रिका हेर्दा जुराइने देवगण, मनुष्यगण, राक्षसगण जस्ता तीन तहमध्ये कुनै एक। ८. बहुवचन जनाउने एक चिह्न (महिलागण, सज्जनगण इ.)।

गणक- *वि.* [सं.] १. गणना गर्ने; गन्ने। *ना.* २. हिसाब गर्ने यन्त्र (क्यालकुलेटर)। ३. गणित-ज्योतिषी; दैवज्ञ।

गणचिह्न- *ना.* [सं.] आफ्ना पुर्खाहरूको सम्झनामा सङ्केतस्वरूप पुजिने चिह्न।

गणतन्त्र- *ना.* [सं.] १. देशको शासनप्रणाली स्थानीय तहदेखि केन्द्रीय तहसम्म नै जनताद्वारा निर्वाचित प्रतिनिधिहरूबाट सञ्चालित हुने राजनीतिक व्यवस्था; जनतन्त्र।

गणतन्त्रवादी- *ना.* गणतन्त्रमा विश्वास गर्ने वा गणतन्त्रका सिद्धान्तअनुसार चल्ने; गणतन्त्रको पक्षपाती।

गणतन्त्री- *वि.* १. गणतन्त्रसम्बन्धी; गणतन्त्रका सिद्धान्तअनुरूपको। २. गणतन्त्रको अनुयायी।

गणतन्त्रीय- *वि.* गणतन्त्री।

गणतान्त्रिक- *वि.* गणतन्त्री।

गणदेवता- *ना.* [सं.] समूहका रूपमा रहने देवता, आदित्य, विश्वदेवा, वसु, तुषित, अभाश्वर, अनिल, महाराजिक, साध्य र रुद्र - यी देवताको समूह।

गणद्रव्य- *ना.* [सं.] सामूहिक हितका निम्ति कुनै संस्थामा जम्मा गरिएको धनराशि; साझा सम्पत्ति।

गणन- *ना.* [सं.] गन्ने काम; गन्ती; गणना।

गणना- *ना.* [सं.] १. गन्ती गर्ने काम; गनाइ। २. हिसाब; लेखा। ३. श्रेणी वा स्तरको निर्धारण; मान्ने काम।

गणनायक- *ना.* [सं.] १. गणेश; गौरीपुत्र; गणपति। २. कुनै गणको वा समूहको नायक; दलको नेता।

गणपति- *ना.* [सं.] १. गणेश; गणनायक। २. कुनै गण वा समूहको नेता। ३. सैनिक गणको प्रमुख।

गणपाठ- *ना.* [सं.] एउटै नियमभित्र आउन सक्ने शब्दसमूह।

गणपूरक- *वि.* [सं.] सभा, बैठक आदि सञ्चालन गर्दा कुनै प्रस्ताव पारित गर्न आवश्यक पर्ने अथवा गणपूर्तिका निम्ति तोकिएअनुसारको (सङ्ख्या)।

गणपूर्ति- *ना.* [सं.] बैठक वा सभाको सञ्चालन गर्नका निम्ति नियमविधानअनुसार चाहिने सदस्यहरूको उपस्थिति; सदस्यसङ्ख्याको पुग्दो भेला (कोरम)।

गणराज्य- *ना.* [सं.] प्लेटोद्वारा परिकल्पित तथा स्वायत्त शासनका गणमा सम्बद्ध राज्य; गणतन्त्री राज्य।

गणिका- *ना.* [सं.] मूल्य लिएर यौवन बिक्री गरी जीविका चलाउने स्त्री; वेश्या; रन्डी।

गणित- *ना.* [सं.] १. सङ्ख्या र परिणामसम्बन्धी विषयको शास्त्र; हिसाबको ज्ञान गराउने शास्त्र। २. गन्ने काम; गणना। *वि.* ३. हिसाब गरिएको; गणना गरिएको।

गणितज्ञ- *वि.* १. गणित जान्ने; गणितशास्त्रको ज्ञाता; गणितको विशेषज्ञ। २. ज्योतिषी।

गणेश- *ना.* [सं.] १. हात्तीको जस्तो टाउको र मानिसको शरीर भएको, निर्विघ्नताका प्रतीक मानिने एक देवता; गणपति; विनायक। २. गण वा दलको मालिक। ३. सेनापति; सेनाध्यक्ष।

गणेश चतुर्थी- *ना.* गणेशको व्रतका लागि उत्तम मानिएको भाद्र शुक्ल पक्षको र माघ कृष्ण पक्षको चतुर्थी (भाद्र शुक्ल चौथीका दिन चन्द्रमा हेर्नु हुँदैन र हेरियो, देखियो भने अर्काको फलफूल बिमाख गरे दोषमुक्त होइन्छ भनेर चौथी हान्ने चलन छ)।

गणेश चौथी- *ना.* गणेश-चतुर्थी।

गणेश पुराण- *ना.* गणेशको माहात्म्य वर्णन भएको एक पुराण।

गणेश पूजा- *ना.* जुनसुकै शुभ कार्यका प्रारम्भमा निर्विघ्न कार्यसमाप्तिको कामना गरी सिद्धिदाताका रूपमा गरिने गणेशको पूजा।

गणेश हिमाल- *ना.* नेपालको धादिङ जिल्लामा पर्ने ७,४०९ मिटर अग्लो, हिउँ नै हिउँले ढाकिएको एक पर्वतश्रेणी।

गण्ड- *ना.* [सं.] १. मुखको दायाँबायाँ तथा आँखाका मन्तिर पर्ने दुई पाटा; गाला। २. हात्तीको कनपटी। ३. घाउ-खटिरो। ४. गाँड। ५. गैँडा। ६. आँख्लो; गाँठो।

गण्डक- *ना.* [सं. गण्डकी] हे. गण्डकी।

गण्डकी- *ना.* [सं.] १. नेपालको मध्यपश्चिम क्षेत्रमा बग्ने प्रसिद्ध नदी। २. नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रमा पर्ने एक अञ्चल।

गण्डदूर्वा- *ना.* [सं.] घोडेदुबो।

गण्डमाला- *ना.* [सं.] घाँटीमा वरिपरि मालाका आकारको गाँठेगाँठा परेर आउने रोग; कण्ठमाला।

गण्डस्थल- *ना.* [सं.] कपोल; गालाको पाटो; गाला।

गण्डा- *ना.* हे. गन्डा१।

गण्डास्थि- *ना.* [सं.] गालाको माथिल्लो भाग र आँखाको तल्लो भागमा पर्ने हाड; गालाको हड्डी।

गण्य- *वि.* [सं.] सामाजिक तथा नैतिक मर्यादामा प्रतिष्ठित; गणना गर्न लायक; गन्न योग्य।

गण्यमान्य- *वि.* १. समाजका विभिन्न आदर्श र प्रतिष्ठाले युक्त; गन्नु र मान्नुपर्ने; सम्मानित। *ना.* २. सम्माननीय व्यक्ति।

गत१- *ना.* [सं. गति] १. दयनीय स्थिति; नजाती हालत; दुर्गति। २. सङ्गीतशास्त्रका अनुसार विभिन्न रागरागिनीका निर्धारित स्वर वा लय बाजामा उतार्ने काम।

गत२- *वि.* [सं.] १. गइसकेको; हिँडेको; गएको। २. समाप्त भएको; बितेको। ३. जीवनबाट मुक्त भइसकेको; मरेको; मृत।

गतागत- *ना.* १. निरन्तर रूपमा हुने आवतजावत; आवागमन। २. आध्यात्मिक अर्थमा संसारचक्रमा भइरहने आवागमन; जन्म-मरण। *वि.* ३. आएगएको; आइ-जाइ गरेको।

गताङ्क- *ना.* १. पत्रपत्रिका आदिको गएकोपल्ट प्रकाशित भएको अङ्क; सन्दर्भमा आएको अङ्कभन्दा पहिलेको अङ्क; यसभन्दा अघिल्लो अङ्क। २. गएको वा घटाइएको अङ्क (गणितमा)।

गतानुगत- *ना.* परम्परागत प्रथाको जस्ताको तस्तै पालन वा अनुसरण।

गतानुगतिक- *वि.* परम्परागत कुराका हित र अहितको छानबिन, तर्क, विश्लेषण र विचारका आधारमा नगरी अन्धानुसरण गर्ने; पुराना रीतिथितिको अन्धानुयायी; सोच- विचारविना अरूको पछि लाग्ने।

गतार्थ- *वि.* विदित भइसकेको विषय; आद्योपान्त खुलस्त र छर्लङ्ग भएको।

गति- *ना.* [सं.] १. एक स्थिति, रूप आदिबाट अर्को स्थिति, रूपआदिसम्मको परिवर्तन वा एक ठाउँदेखि अर्को ठाउँसम्मको गमन; चाल; हिँडाइ; सराइ; वेग। २. कुनै पनि वस्तु वा प्राणीको दशा; अवस्था। ३. सम्भावित प्रयासको सीमा; क्षमता; शक्ति; तागत। ४. जीवात्माले मृत्युपछि प्राप्त गर्ने अवस्था। ५. मृतकको देहावसानपछि दाहसंस्कारदेखि लिएर दश दिनसम्मको काजक्रिया। ६. ईश्वरीय स्वरूप; मोक्ष; मुक्ति। ७. प्रवेश; पहुँच। ८. मार्ग; बाटो। ९. वास्तु तथा मूर्तिकलामा तिस अङ्गुल वा प्रादुर्भावको तीन गुणा बराबरको नापो (तिस इन्च); नाडी।

गतिछाडा- *वि.* १. आफ्नो इज्जत र मर्यादाअनुसार नचल्ने; गतिपति नभएको। २. काम गर्ने शक्ति भए पनि वास्ता नगर्ने वा हातखुट्टा नचलाउने; हुतीहारा।

गतिजन्य- *वि.* गतिबाट उत्पन्न भएको; गति जनाउने; गतिसम्बन्धी।

गति न गरास- *ना.* खाने-लाउने र बस्ने व्यवस्था नभएको स्थिति; अति दीनहीन वा दुर्बल अवस्था।

गति न पति- *ना.* आफ्नो राम्रो अवस्था पनि नभएको र कोही रक्षक पनि नभएको स्थिति।

गतिपति- *ना.* अवस्था; हालत।

गतिमति- *ना.* अवस्था र बुद्धि; बुद्धि र परिस्थिति दुवैले साथ नदिएको हालत वा निर्धो अवस्था।

गतिमय- *वि.* निरन्तर चलिरहने; गति भएको; चलायमान्।

गतिमान्- *वि.* गति भएको; गतिशील; वेगवान्।

गतिरहित- *वि.* गति वा वेगहीन; गतिशीलताको अभाव भएको; निश्चल।

गतिरोध- *ना.* जुनसुकै कामकुराको क्रमिक गतिमा बाधा परेको अवस्था; गतिको व्यवधान; बाधा-अड्काउ।

गतिलो- *वि.* [सं. गतिल] राम्रो भएको; असल; बेस; गहकिलो।

गतिवाद- *ना.* [सं.] कुनै पनि पदार्थ वा वस्तुको गतिसम्बन्धी दर्शन वा सिद्धान्त; खगोल तथा भूगोलका विभिन्न वस्तुहरूको गतिसिद्धान्त।

गतिविज्ञान- *ना.* [सं.] वस्तु वा पदार्थको गतिसम्बन्धी ज्ञान गराउने शास्त्र; गतिको वैज्ञानिक अध्ययन गराउने विद्या।

गतिविधि- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि व्यक्ति, कामकुरा आदिको व्यवस्था वा स्थिति; प्रकृतिका सम्पूर्ण पक्षमा हेरफेर भइरहने रङ्गढङ्ग। २. चालचलन; हिँडाइचलाइ; हालचाल; चेष्टा।

गतिशील- *वि.* [सं.] १. एकै ठाउँमा वा एउटै स्थितिमा सीमित नभई निरन्तर अगाडि लम्कने; हिँडडुल गर्ने; चल्ने; चलायमान। २. आफ्नो साथसाथै अरूलाई पनि सक्रिय बनाउन चेष्टा गर्ने; लक्ष्यमा अग्रसर हुने। ३. उन्नतिशील।

गतिशील ऊर्जा- *ना.* कुनै पनि वस्तुमा रहेको गतिबाट उत्पन्न भएको शक्ति; इन्धनशक्ति।

गतिशीलता- *ना.* गतिशील हुनाको भाव वा अवस्था।

गतिशील नेतृत्व- *ना.* सक्षम नेताद्वारा अवस्थाअनुकूल मोड लिँदै र परिष्कृत हुँदै जाने वा जनतालाई दिइने अग्रगामी तथा उचित पथ-प्रदर्शन।

गतिहारा- *वि.* [गति+हारा] १. जाँगरमरुवा। २. गतिछाडा।

गतिहीन- *ना.* [सं.] १. कुनै गति वा उपाय नभएको; रोकिएको वा अडिएको। २. असहाय र दुःखी।

गते- *ना.* [सं. गत] सूर्य एक राशिबाट अर्को राशिमा सरेको दिनलाई एक गते मानी त्यस राशिमा सूर्य रहुन्जेल बढ्दै जाने प्रत्येक दिन; मिति।

गत्त- *वि.* [गत] गएगुज्रेको; गति न पतिको; अवस्था बिग्रेको।

गत्तम- *वि.* [गत्त] गतिमति नभएको; गएगुज्रेको; रद्दी।

गत्यवरोध- *ना.* [सं.] हे. गतिरोध।

गथासो- *ना.* [सं. गाथा] धेरै कालदेखि मनमा गाढिएर बसेका सुखदुःख वा पीडामर्मको गन्थन; दुःखपुकारा; दुखेसो।

गद१- *ना.* [सं.] १. व्याधि; रोग। २. विष; विषालु पदार्थ। ३. पुराणका अनुसार कृष्णका एक भाइको नाम। ४. अश्विनीकुमार।

गद२- *ना.* लामा र ठुला पात हुने, घोगाका आकारका ठुला फूल फुल्ने र पहेँलो रङको कन्द हुने एक वन्य बुटी वा त्यसैको कन्द; मुरा।

गदर- *ना.* [अ. गद्र] १. व्यक्ति, समाज वा राष्ट्रको परस्पर विद्रोह; विप्लव; उपद्रव। २. होहल्ला; खलबली।

गदरा- *ना.* ठुलो र फराकिलो डोरीवाल सुकुल; गजरा।

गदरी- *वि.* [गुदी+अरी] भर्खर हार पस्न लागेको वा कलिलो र दुधिलो मकै।

गदा- *ना.* [सं.] १. विष्णुका चार भुजामध्ये एक भुजामा रहने हतियार। २. प्राचीनकालमा युद्धमा प्रयोग गरिने, टुप्पातिर धातु वा काठको ठुलो गाँठो भएको एक हतियार।

गदाधर- *ना.* विष्णु।

गदालो- *ना.* दौरासुरुवाल लगाउँदा दौराबाहिर लगाइने लुगा; कोट।

गदाल्नु- *ना.* नेपालको कर्णाली अञ्चलका लेकाली भेगतिर पाइने एक वन्य औषधी वा बुटी।

गद्कनु- *अ.क्रि.* आगो बालेर उमाल्दा भात, तरकारी आदि छड्कनु; गद्गद् गर्नु।

गद्काइ- *ना.* गद्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

गद्काइनु- *क.क्रि.* गद्कने पारिनु।

गद्काउनु- *स.क्रि.* गद्कने पार्नु; छट्काउनु।

गद्गद- *वि.* [सं.] १. कुनै प्राप्ति वा सफलतामा प्रसन्न भएको; हर्षित। २. हर्षले बोलेको वा भकभकाएको (बोली वा स्वर) *ना.* ३. आनन्द; हर्ष।

गद्गद्- *क्रि.वि.* [अ. मू. गद् (द्वि.)] बाक्लो वा लेदो पदार्थ छड्कने वा गद्कने चालमा।

गद्दर- *ना.* १. थलथल गर्ने हिलो; भास; धाप। २. फोहर; मैला। *वि.* ३. फोहरी।

गद्दरपोस- *ना.* गोडा पुछ्नका निम्ति ढोकामा बिछ्याइने सनपाट, नरिवल, तार आदिबाट बनेको खस्रो चकटी।

गद्दा- *ना.* [हि.] रुवा, रबड आदिबाट बनेको नरम र बाक्लो बिछ्याउना; गद्दी।

गद्दार- *वि.* [अ.] १. आपसी हक, हित र विश्वासमा आघात पुऱ्याउने; धोखेबाज, बेइमान। २. शान्ति र सुव्यवस्थामा हलचल ल्याउने वा उत्पात मच्चाउने; ठुलो विद्रोह वा आतङ्क गर्ने।

गद्दारी- *ना.* गद्दारको कार्य वा स्वभाव; बेइमानी; धोकाबाजी।

गद्दी- *ना.* [गद्दा+ई] १. राजसिंहासन; गादी। २. हात्तीका हौदामा बिछ्याइने आसन। ३. बाक्लो, नरम खालको बिछ्याउना; गद्दा; डसना।

गद्दी नरसिंह/नसिन- *वि.* सिंहासनमा आरोहण भएको; गद्दीमा बसेको।

गद्दी बैठक- *ना.* पहिले राजाको गद्दी रहेको हनुमान्ढोकास्थित बैठक; गादीबैठक।

गद्दु- *ना.* १. माउबाट छुट्टिने बेला नभएको भालुको बच्चो। *वि.* २. काम नलाग्ने; बेकम्मा; लद्दु।

गद्य- *ना.* [सं.] काव्य वा साहित्यका संरचनात्मक शिल्प तथा शैलीविशेषका आधारमा विभाजित भेदमध्ये एक; छन्द र लयको औपचारिक बन्धनमा आधारित नभएको भेद।

गद्य कविता- *ना.* छन्द र लयको औपचारिकताविना अभिव्यक्तिमा कवितात्मक तत्त्व भरिएको रचना; छन्दमुक्त कविता।

गद्य काव्य- *ना.* छन्दमा नबाँधिई गद्यमा नै कवितात्मक तत्त्व भरिएको स्वतन्त्र वा मुक्त रूपमा रचित काव्य।

गद्यात्मक- *वि.* [सं.] गद्यका रूपमा लेखिएको; गद्यसम्बन्धी; गद्यप्रधान।

गद्यात्मकता- *ना.* गद्यात्मक हुनाको भाव, क्रिया वा स्थिति।

गद्ऱ्याकगुद्रुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. गद्र्याक (द्वि.)] १. मानिस वा अन्य प्राणीका चालचुल वा भिडन्तबाट भैँ आवाज उत्पन्न हुने किसिमले। *ना.* २. सानोतिनो मालसामान; जेतेमेते; खत्र्याकखुत्रुक।

गधा- *ना.* [सं. गर्दभ] १. घोडाका जातिको तर घोडाभन्दा सानो र प्रायः खैरो रङको हुने, भारी बोक्ने काममा लगाइने, स्तनपायीवर्गको पाल्तु जनावर। २. बुद्धि र विवेकहीन मान्छेलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।

गधापच्चिसी- *ना.* उमेरका दृष्टिले जवान भएको तर विवेक र बुद्धिका दृष्टिले प्रौढता आइनसकेको अवस्था; सोह्र वर्षमाथि र पच्चीस वर्षमुनिको, चञ्चलता, अस्थिरता र उच्छृङ्खलताको सम्भावना भएको अवस्था। (उदा.- अहिले उसले गधापच्चीसी नै पार गरेको छैन, जे मन लाग्यो त्यही गर्छ)।

गन्नु- *स.क्रि.* [सं.ख गण्+नु] १. कुनै पनि वस्तुको सङ्ख्या वा परिमाण निकाल्नु; गन्ती गर्नु; हिसाब गर्नु। २. श्रेणी वा स्तरमा स्विकार्नु; मान्नु। ३. आज्ञापालन गर्नु; टेर्नु।

गनगन- *ना.* [अ. मू. गन्+अ(द्वि.)] मन्दस्वरमा झर्को लाग्ने गरी आउने बोली वा आवाज; त्यसरी बारम्बार गरिरहेको कुरो; कचकच; फतफत।

गनगनाइ- *ना.* गनगनाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

गनगनाइनु- *अ.क्रि.* गनगन गरिनु; फतफताइनु।

गनगनाउनु- *अ.क्रि.* १. अलिअलि गरी झर्को लाग्ने पाराले कचकचाउनु; फतरफतर गर्नु। २. मनले खाएकासँग आफ्नो पिरमर्का र दुःखसुखका कुरा खोल्नु।

गनगनाहट- *ना.* गनगनाउने क्रियाप्रक्रिया, अवस्था वा चाल।

गनगने- *वि.* गनगन गर्ने; गनगनाउने।

गनथन- *ना.* हे. गन्थन।

गनाइ- *ना.* [√ गन् (+आइ)] १. गन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [गनाउ+आइ] २. गनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गनाइनु- *क.क्रि.* १. गन्ती गराइनु; गन्न लाइनु। *अ.क्रि.* २. गण्यमान्य हुनु। ३. दुर्गन्धि आइनु।

गनाउनु- *प्रे.क्रि.* गन्ती गराउनु; गन्न लाउनु।

गनाउनु- *अ.क्रि.* [सं. गन्ध+आउ+नु] १. नराम्रो गन्ध आउनु; दुर्गन्धि फैलनु। २. बदनामी हुनु; बिडबिडाउनु।

गनारी- *ना.* पानी लाग्ने वा पुग्ने गहिरी खेत।

गनिगनाउ- *ना.* १. गन्नेवर्ने काम; गणना गर्ने काम। २. मालसामानको किनबेच गर्दानगर्दै लिनेदिने काम; हाताहाती।

गनिनु- *क.क्रि.* [गन्+इ+नु] १. गन्ती गरिनु; गणना गरिनु। २. गण्यमान्य होइनु; प्रख्यात बनिनु।

गनिमत- *ना.* [अ. गनीमत] थोरैमा पनि सन्तोष वा समाधान हुने कुरो; चित्तबुझाइ।

गनी- अव्य.[गन्+ई] गन्ने काम गरेर; गनेर।

गनीकिस्ता- *ना.* १. ठेकदार वा व्यापारीले किस्ताबन्दीको रकम सबै पहिले नै बुझाउने काम। २. तोकिएको मितिमा बुझाउनुपर्ने वा चुक्ता गर्नुपर्ने किस्ता वा धनराशि।

गनी महसुल- *ना.* व्यापारी वा ठेकदारहरूले सालभरको कर, महसुल आदि पटकपटक नगरी एकै मुस्ट बुझाउनुपर्ने वा बुझाउने रकम; गनिगनाउ चुक्ता।

गनोट- *ना.* [गन्+ओट] १. गन्ने काम; गणना; गन्ती। २. गणितविद्या।

गनौटो- *वि.* [गन्+औटो] १. एक-एक गरी गनिएको; गन्ती गरिएको। *ना.* २. गन्ने साधन; हिसाब गर्ने साधन; गणक।

गन्ज- *ना.* [फा.] १. गारो वा भित्तोमा खोपैखोपा पारेर बनाइएको, परेवा पाल्ने काठको बाकस; परेवाको गुँड। २. कलम, कर्द, चकमक आदि घुसारेर राखिने खुकुरीको दापमा जडिएको थपुवा खण्ड। ३. नामका अन्तमा प्रत्ययका रूपमा लागेर बस्ती वा बजारको वाचक बन्ने शब्द; नगर; बजार (अमलेखगन्ज, महाराजगन्ज, नेपालगन्ज इ.)।

गन्जागोल- *ना.* [फा. गन्ज+गोल] १. स्थिति, गति, नीति, पद्धति आदिमा उत्पन्न हुने गडबडी; भद्रगोल; गज्याङगुजुङ। २. धेरै मानिस, मालसामान आदि जथाभावी भएर एकै ठाउँमा छरिने स्थिति; छ्यासमिस।

गन्जिफा- *ना.* [फा. गन्जीफ] एक रङमा बाह्र पत्ती र आठ रङ हुने

बाटुला आकारका तास वा छ्यान्नब्बे पत्ती हुने त्यसैको खेल।

गन्जी₁- *ना.* टाउको र हात छिराएर लाउनुपर्ने, धागोले बुनेको पेटे भोटोको रूपमा भित्री भागमा लगाइने लुगा।

गन्जी₂- *ना.* एक प्रकारको कन्द; सुठुनी; सखरखण्ड।

गन्डा₁- *ना.* [सं. गण्ड] देवताको प्रसादका रूपमा घाँटीमा माला लगाइने डोरो।

गन्डा₂- *ना.* [सं. गणना] १. पैसा, तौल आदिको गणना वा परिमाण बुझाउँदा चारको समूहलाई बुझाउने शब्द। २. मुद्राप्रणालीमा चार एकाइको समूह; आना।

गन्डी- *वि.* १. गन्डासम्बन्धी; गन्डाको (गन्डी हिसाब; गन्डी चाल इ.)। *ना.* २. चार तोलाको समूह; सेरको बिसौँ भाग बराबरको तौल। ३. गन्डा।

गन्तव्य- *ना.* [सं.] १. गइने ठाउँ; जाने वा पुग्ने स्थान। *वि.* २. जान योग्य; जान उचित; जानुपर्ने।

गन्ती- *ना.* [गन्+ती] गणना गर्ने काम; गनाइ; गिन्ती।

गन्थन- *ना.* [सं. ग्रन्थनम्] १. अनावश्यक वा बेप्रसङ्गको लामो कुरो; गनथन। २. दुःखसुख खोलेर गरिने बातचित।

गन्थनाइ- *ना.* गन्थन गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गन्थनाइनु- *अ.क्रि.* गन्थन गरिनु।

गन्थनाउनु- *अ.क्रि.* १. नचाहिने वा बेप्रसङ्गको लामो कुरा गर्नु। २. सुखदुःखका गथासा व्यक्त गर्नु।

गन्थने- *वि.* नचाहिँदो लामो कुरा गर्ने; गन्थन गर्ने; गनगने।

गन्दगी- *ना.* [फा.] फोहरमैला; घिनलाग्दो वा दूषित वस्तु।

गन्दा- *वि.* [फा.] फोहरमैला भएको; घिनलाग्दो; दुर्गन्धिपूर्ण।

गन्ध- *ना.* [सं.] १. नाकद्वारा चाल पाउन सकिने, हावामा मिलेर फिँजिएको कुनै वस्तुका सूक्ष्मकणहरूको प्रसार; वासन; बास; महक; बास्ना। २. पञ्चमहाभूत (पृथ्वी, जल, तेज, वायु, आकाश) मध्ये पृथ्वीको गुण। ३. पञ्चतन्मात्रा (शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गन्ध) मध्ये एक। ४. थोरै मात्रा; सारै थोरै अंश; लेश। ५. दुर्गन्ध; हरक। ६. कुनै कुराको साह्रै मसिनु रूपले वा लक्षणद्वारा मात्र भएको ज्ञान।

गन्धक- *ना.* [सं.] बारुद आदि विष्फोटक पदार्थमा र कीटाणुनाशक विषालु औषधीमा प्रयोग हुने, तिखो हरक र पहेँलो रङ भएको एक खनिज पदार्थ वा उपधातु।

गन्धकाकुली- *ना.* [सं.] मञ्जरीका रूपमा खैराखैरा फूल फुल्ने र एउटै भेट्नामा धेरै लामालामा पात हुने, गरम, त्रिदोषनाशक, विषनाशक र ज्वरनाशक गुण भएको आयुर्वेदिक बुटी।

गन्धतृण- *ना.* [सं.] बाबियाको जस्तै पात हुने र सानो सेतो रङको फूल फुल्ने सुगन्धी घाँस; तेलीबाबियो।

गन्धद्रव्य- *ना.* [सं.] १. मिठो बास्ना चल्ने पदार्थ। २. आफूमा रहेको सुगन्धले अन्य वस्तुलाई समेत सुगन्धित पार्ने वस्तु (श्रीखण्ड, कस्तूरी, केशर इ.)।

गन्धराज- *ना.* [सं.] खुर्सानीफूल जस्तै लहरामा फुल्ने, हल्का रामतिलक जस्तै वा सेतो रङको हुने, मिठो बास्ना आउने एक जातको लाम्चो फूल।

गन्धर्व- *ना.* [सं.] १. गाउने र बजाउने कलामा प्रवीण एक देवयोनि। २. गानबजान नै पेसा भएको एक जाति; गाइने।

गन्धर्व नगर- *ना.* १. महाभारतप्रसिद्ध गन्धर्वहरूको बस्ती वा राजधानी। २. वायुमा आएको उष्णताको प्रभावले आकाशमा परेको प्रतिबिम्ब जलथलमा अनुबिम्बित हुन जाँदा देखिने सहर, ग्राम, जङ्गल आदिको दृश्य। ३. काल्पनिक नगर; मिथ्यालोक। ४. अवास्तविक वस्तुमा पनि हुने वास्तविकताको भान। ५. चन्द्रमण्डल।

गन्धर्व विद्या- *ना.* गानबजानसम्बन्धी विद्या; सङ्गीतशास्त्र।

गन्धर्व विवाह- *ना.* हिन्दू धर्मशास्त्र (मनुस्मृति) का अनुसार आठ प्रकारका विवाहमध्ये आमाबाबुको अनुमति नलिई प्रेम भएका केटा र केटीका आफ्नै राजीखुसीले गरिने विवाह; प्रेमविवाह।

गन्धर्व वेद- *ना.* चार उपवेदमध्ये एक वेद; गन्धर्वविद्या; सङ्गीतशास्त्र।

गन्धवह- *ना.* [सं.] १. हावा; वायु। २. श्रीखण्ड; चन्दन। *वि.* ३. गन्ध लैजाने; गन्धवाहक। ४. सुगन्धित।

गन्धाक्षत- *ना.* [सं.] १. चन्दन, अक्षता आदि पूजाका सरसामान। २. पूजासामानद्वारा देवता, ब्राह्मण आदिलाई टीका लगाइदिने काम।

गन्धाक्षती- *ना.* जनश्रुतिअनुसार विधवाका माइतीले दियोकलश पुजेर दिएको उत्तम जैसीमा गनिने सन्तान।

गन्धालु- *वि.* [सं.] बास्ना आउने; बास्नादार; गन्धयुक्त।

गन्धिक- *ना.* [सं.] हे. गान्धिक; गन्धी।

गन्धिलो- *वि.* [गन्ध+इलो] गन्ध भएको; गन्धयुक्त।

गन्धी- *वि.* [सं.] १. बास्ना आउने; गन्धयुक्त; सुवासित। *ना.* २. बास्नादार वस्तुको व्यापार गर्ने व्यक्ति।

गन्धे- *वि.* [गन्ध+ए] १. दुर्गन्धी; फोहरमैला भएको। *ना.* २. सार्की आदिलाई होच्याएर गाली गर्ने गरिएको शब्द। स्त्री. गन्धिनी; गन्धेनी। ३. पानका आकारका केही ठुला पात हुने, बिचमा पहेँला रङका घोगाजस्ता कर्णिकारमा सेता फूल र घोगाकै आकारका फल फल्ने, जरो, अरुचि, कफ तथा पित्तनाशक र पथ्य गुण भएको एक बुटी।

गन्धे झार- *ना.* १. सेता वा नीला रङका ससाना फूल फुल्ने एक किसिमको झार; गोब्रेझार। २. गनाउने झार।

गन्नेमान्ने- *वि.* [सं. गण्यमान्य] समाजमा मर्यादित तथा प्रतिष्ठित; ठुलाठालु; भलाद्मी।

गन्हाइ- *ना.* [√ गन्हाउ(+आइ)] गन्हाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गन्हाइनु- *अ.क्रि.* दुर्गन्ध आइनु।

गन्हाउनु- *अ.क्रि.* [सं. गन्ध+आउ+नु] दुर्गन्ध आउनु; दुर्नाम चल्नु।

गन्हाउने- *ना.* गर्भवती आइमाईलाई हुने अरुचि; औसाने।

गप्फड- *वि.* [गफ+अड] महाको गफी; गफाडी।

गप्फा- *ना.* [गाँस] मुखमा नअटाएसम्मको ठुलो गाँस; गप्फू।

गप्फु- *वि.* [गला+फुल] ठुलो घाँटी भएको; गर्धने।

गप्फू₁- *ना.* हे. गप्फा।

गप्फू₂- *वि.* हे. गप्फु।

गप्फ्याइ- *ना.* [गप्फ्याउ(+आइ)] गप्फ्याउने काम वा प्रक्रिया।

गप्प्याइनु- *क.क्रि.* ठुलठुला गाँस हालेर खाइनु; गप्पा हालिनु।

गप्प्याउनु- *स.क्रि.* [गप्पा+याउ+नु] ठुलो गाँस हालेर धमाधम खानु; गप्पा हसुर्नु।

गफ- *ना.* [प्रा. गप्प< सं. क्लप] १. मन बहलाउन वा समयकटनीका लागि गरिने बातचित; खालि मनोरञ्जनको कुरा; गफगाफ। २. हुँदै नभएको कुरा; झुटो कुरा। ३. ठट्यौलो कुरा; हाँसखेलको कुरा।

गफगाफ- *ना.* १. उद्देश्यविनाको कुराकानी। २. खालि हँस्यौली वा ठट्यौलीका कुरा।

गफाडी- *वि.* धेरै गफ गर्ने स्वभावको; गुड्डी हाँक्ने; गप्फड; गफी।

गफलक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. गफलक्+क] खाँदा ठुलठुला गाँस हालेर अटाईनअटाई खाने गरी।

गफलत- *ना.* [अ.] १. प्रमाद वा असावधानीबाट हुने गल्ती; भुलचुक। २. बेपरवाही; बेहोसी।

गफल्क्याइ- *ना.* [√ गफल्क्याउ(+आइ)] ठुलठुला गाँस हालेर खाने क्रिया वा किसिम।

गफल्क्याइनु- *क.क्रि.* गफलक्क खाइनु; एकै गप्पा पारिनु।

गफल्क्याउनु- *स.क्रि.* [गफलक्क+याउ+नु] ठुलठुला गाँस हालेर एकदममै खानु; गप्प्याउनु।

गफसफ- *ना.* [गफ(द्वि.)] हे. गफगाफ।

गफागफ- *क्रि.वि.* [अ. मू.] खाँदा गप्पाका गप्पा हालेर; कपाकप।

गफाडी- *वि.* [गफ+आडी] हे. गफडी।

गफास्ट/गफास्टक- *वि.* [सं. गल्पाष्ट/गल्पाष्टक] १. भएनभएका कुरा जोडेर गफ छाँट्ने; गफी; गफाडी। *ना.* २. त्यस्ता धेरै कुराको समुदाय वा सङ्कलन।

गफी- *वि.* [गफ+ई] १. धेरै गफ गर्ने; गफडी। २. भएनभएका कुरा गर्ने खालको; फटाहा।

गबडु- *वि.* [फा. खूबरू] कुरकुरे बैंसको; भर्खर जवानी चढेको; पट्ठो।

गबुल्लो- *वि.* [गब्बू+उल्लो] छाँट न काँटको; लठ्यौरो; हबुल्लो।

गबुवा- *ना.* गाईभैंसीको दुध दुहुने काठ वा बाँसबाट बनेको भाँडो; ढुङ्ग्रो; दुधेरो।

गब्बू- *वि.* हे. हब्बु।

गब्रुङ- *ना.* [फा. गम्बरुन] एक प्रकारको खाकी रङको कपडा।

गब्रुवा- *वि.* [गब्रुङ+उवा] हल्का खालको खैरो; फुस्रो खैरो।

गभर्नर- *ना.* [अङ्.] १. कुनै प्रान्त वा प्रदेशको शासक; प्रशासक। २. राज्यपाल; क्षेत्रपाल।३. मौद्रिक नीति क्रियान्वित गर्ने तथा राष्ट्रबैङ्कको प्रशासन सञ्चालित गर्ने प्रमुख पदाधिकारी।

गभारो- *ना.* [गाभो+आरो] १. केरा, कर्कलो, मकै आदिका फेदमा रोगको रूपमा उब्जने सेतो रङको, गँड्यौलाजस्तो किरो। २. त्यस्ता किराबाट उब्जने सो रोग।

गमीर- *वि.* [सं.] १. गहिरो; गहकिलो; गम्भीर।

गम्नु- *स.क्रि.* १. कुनै काम कुरामा नहड्बडाई विचार गर्नु; धैर्यपूर्वक सोच्नु; मनन गर्नु। २. गौर गर्नु; सम्झनु; घोरिनु।

गम$_{१}$- *ना.* [सं.] १. हिँड्ने काम; गमन। २. प्रस्थान। ३. बाटो; मार्ग। ४. चाल; गति।

गम$_{२}$- *ना.* [अ.] १. मनमा हुने गहिरो दुःख, शोक; मानसिक चिन्ता। २. पछुताउ; फिक्री।

गम$_{३}$- *ना.* [सं. गम्य] १. विचलित नभईकन गरिने विचार; धैर्यपूर्वकको सोचाइ; गौर। २. प्रेम गर्दा प्रेमीप्रेमिकामा रहने गाम्भीर्य वा आन्तरिक विश्वास। ३. भेउ; पत्तो।

गमक$_{१}$- *वि.* [सं.] १. खबरको ओसारपसार गर्ने; सङ्केत गर्ने; सूचना दिने। २. सम्झाउने; कुनै कुराको स्मरण गराउने। ३. कुनै पनि वस्तुलाई हिँडाउने वा सञ्चालन गराउने; गति दिने। *ना.* ४. नगरा, मृदङ्ग, तबला आदि बाजाको गम्भीर ध्वनिप्रसार। ५. सङ्गीतमा आरोहअवरोहजस्ता तत्त्वका आधारमा एक स्वरबाट अर्को स्वरमा जाने रीति वा विभिन्न स्वरलाई स्पर्श गर्दै जाने गति; सङ्गीतको स्वरप्रवाह।

गमक$_{२}$- *ना.* [√ गम्य] सुगन्ध; महक; बास्ना।

गमक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. गमक्+क] गम्कने वा गज्कने चालले; गजक्क।

गम खानु- *टु.* पर्खेर वा गौर गरेर विचार गर्नु।

गमगिर- *ना.* [गम+गिर] सानो खाल्टो बनाएर त्यहीँ बसी गिर्खले हिर्काइने र छोप्तै गरी खेलिने भकुन्डाको एक खेल।

गमडी- *ना.* [सं. गर्भ+डी] बाला नलागी दुम्सीकाँडे भई गुभैमा फल्ने अग्तिया धान।

गमन- *ना.* [सं.] १. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ पुगुन्जेलको यात्रा; त्यस्तो यात्रामा प्रस्थान गर्ने काम; हिँडाइ। २. कुनै ठाउँमा पुग्ने वा जाने काम। ३. कसैमाथिको हमला; आक्रमण। ४. स्त्रीसँगको सहवास; रतिक्रीडा; सम्भोग।

गमनागमन- *ना.* जाने र आउने काम; आवतजावत; आइजाइ।

गमनीय- *वि.* गमन गर्न उचित; जान लायक; जानुपर्ने।

गम पाउनु- *टु.* कुनै कुराको सुइँको वा अन्त पाउनु।

गमर्को- *ना.* [सं. कर्कट+को] १. हातको पसरमा वा अँजुलीमा अटाएसम्मको अन्न, पैसा आदिको परिमाण; हातले उभाउन सकेजति वस्तु। २. मुखमा अटाएसम्मको गाँस वा अँगालाले भ्याएसम्मको अँठ्याइ। ३. जाडो आदिले वा स्वेच्छाले गँगटो झैँ भएको हात आदिको मुद्रा।

गमर्क्याइ- *ना.* गमर्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

गमर्क्याइनु- *क.क्रि.* गमर्कोमा अटाएसम्म झिकिनु।

गमर्क्याउनु- *स.क्रि.* १. हातमा अटाएसम्म मुठ्याउनु; मुठी वा अँजुलीमा अटाईनअटाई झिक्नु। २. गाईबस्तुले मुख गाडेर खानु। ३. अँगालोमा नअटाएसम्म बेसरी च्याप्नु; अँगालाले अँठ्याउनु।

गमला- *ना.* [पोर्त.] शोभाका लागि कौसी, बार्दली, ढोका आदिमा फूल वा अन्य ससाना बिरुवापात लगाइने र सजाइने बाल्टी वा आरीका ढाँचाको माटो, धातु आदिको भाँडो।

गमार- *वि.* [√ गँवार] हे. गँवार।

गमिलो- *वि.* [गम+इलो] गम्भीर स्वभावको; धैर्यपूर्वक विचार गर्ने; गम भएको।

गमी- *वि.* [गम+ई] गम गर्ने; गमिलो; गम्दारी।

गम्कनु- *अ.क्रि.* [गमक्क+नु] १. रूप, सिप , बल, बुद्धि, धन आदिले

मत्त हुनु; मात्तिनु; कसैलाई टेरपुच्छर नलाउनु; गमक्क पर्नु। २. बाजागाजा धूमधामसित बज्नु। ३. खुब बास्ना आउनु; सुवास चल्नु।

गम्काइ- *ना.* गम्कने वा गम्काउने क्रियाप्रक्रिया।

गम्काइनु- *क.क्रि.* गम्कने पारिनु; गमक्क पारिनु।

गम्काउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* कुनै काम सजधज वा तडकभडकका साथ गर्नु; गम्कने पार्नु; गम्कन लाउनु।

गम्किनु- *अ.क्रि.* १. गमक्क परिनु। २. हे. गम्कनु।

गम्क्याइ- *ना.* गम्कने क्रियाप्रक्रिया।

गम्क्याहट- *ना.* गम्कने काम वा अवस्था; गम्क्याइ।

गम्छा- *ना.* [बङ्गा. गाम्छा] घाँटीमा बेरिने, आङ पुछ्ने र कछाडका रूपमा समेत प्रयोग गरिने पातलो लाम्चो रुमाल।

गम्दार- *वि.* [गम+दार] गम्भीर स्वभावको; कम बोल्ने; शान्त मिजासको।

गम्दारी- *ना.* १. गम्दारको गुण वा विशेषता; गम्दार हुने पन। *वि.* २. गम्दार।

गम्बु- *ना.* काठको ठेकी आकारको, घिउ राख्ने बट्टा; घिउबट्टा।

गम्बुठ- *ना.* [अङ. गम+बुट] पिँडौलासम्म घुस्ने गरी लगाइने छालाको बुटजुत्ता।

गम्भीर- *वि.* [सं.] १. गहिराइ थाहा नपाइने; गहिरो। २. शान्त; धीर। ३. विचारपूर्ण; गहन। ४. जटिल; दुरुह (गम्भीर समस्या, गम्भीर स्थिति इ.)। ५. घना; सघन।

गम्भीरता- *ना.* गम्भीर हुनाको भाव, स्थिति वा गुण।

गम्म- *क्रि.वि.* [अ. मू. गम्+म] १. गमक्क पर्ने चालले; गम्किने किसिमले। २. कुनै वस्तु पूरा भरिने किसिमले; डम्म; टम्म। ३. न्यानो हुने किसिमले। ४. निश्चिन्त वा मग्न भई बस्ने किसिमले। ५. चारैतिर बास्ना मगमगाउने किसिमले।

गम्मागम्म- *वि.* [गमागम] १. टनाटन; भरिभराउ। २. गम्म। ३. बढिबढाउ।

गम्मागम्मी- *वि.* १. भरिभराउ; गम्मागम्म। २. गम्म।

गम्मारी- *ना.* पीपलका आकारका पात र सेतो बोक्रो हुने, पहेँलो रङको फूल फुल्ने, दुध निस्कने एक वनस्पति।

गम्य- *वि.* [सं.] १. जान योग्य; जान लायक। २. स्त्रीसमागम गर्न योग्य। ३. ज्ञान गर्नुपर्ने; जान्न-बुझ्न उचित। ४. सजिलैसँग जान सकिने; पुग्न सकिने।

गम्रङ्ग/गम्रङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. गम्रङ्+ग/ङ] पूरै बाहाँ फैलाएर अँगालो हाल्ने किसिमले; अङ्कमाल गर्ने ढाँचासित।

गयब- *वि.* १. काम नलाग्ने; रद्दी। २. खराब; नजाती।

गयल- *ना.* [अ. गैर] हाजिर नहुनुको चाल वा अवस्था; गैरहाजिरी; अनुपस्थिति।

गयलकट्टी- *ना.* कुनै पनि संस्था, कार्यालय आदिमा कर्मचारीले बिदा स्वीकृत नगराई वा हाजिर नभई बसेमा हुने सो अवधिको तलबको कट्टी।

गयलखाली- *ना.* कर्मचारीले कुनै कारण वा स्वीकृतिविना साधारणतः लगातार सोह्र दिनसम्म गयल रहेमा स्वतः खाली हुने पद वा त्यसरी कर्मचारीलाई हटाउने काम।

गया- *ना.* [सं.] भारतको बिहार प्रान्तमा रहेको पितृश्राद्ध तथा तीर्थकर्म गरिने हिन्दूहरूको प्रसिद्ध धार्मिक स्थल; पितृतीर्थ।

गर्नु- *स.क्रि.* [प्रा. कर+नु] १. कुनै काम-कुरो थाल्नु वा पूर्ण तुल्याउनु। २. काममा हात हाल्नु; काम फत्ते पार्ने प्रयासमा लाग्नु। ३. कुनै नीति, सिद्धान्त आदिलाई कार्यान्वयनको रूप दिई टुङ्गोमा पुऱ्याउनु। ४. स्त्री-समागम गर्नु।

गरगहना- *ना.* [गहना(द्वि.)] गहना-लुगा आदि शृङ्गारका साधन।

गरज- *ना.* [अ.] १. आवश्यकता; जरुरत। २. हर्जा; खाँचो।

गरम- *ना.* [फा. गर्म] १. तातोपन; गर्मी। *वि.* २. तातो; पोल्ने; उष्ण। ३. एकाएक आवेगमा आउने; खरो; उग्र (स्वभाव वा मिजास)।

गरम कपडा- *ना.* न्यानो कपडा; जाडो याममा लगाइने ऊनी आदिको लुगा।

गरम टोपी- *ना.* १. न्यानो टोपी; जाडो याममा लगाइने टोपी। २. ऊनी वा पस्मिनाबाट बनेको टोपी। ३. माकल-टोपी; बाँदर-टोपी।

गरम मसला- *ना.* विशेषतः कवाफ, मासु आदि पकाउँदा हालिने ल्वाङ, मरिच, सुकुमेल, जाइफल आदि सुगन्धित द्रव्य वा काजु, किसमिस, छोडा आदि गुलिया वस्तुको मिश्रणबाट समेत बनेको सुगन्धित मसला।

गरमागरम- *वि.* [गरम+गरम] १. ज्यादै तातो; पाक्तापाक्तैको; तात्तातो। २. जोसिलो, उत्तेजित (छलफल, बहस इ.)। *ना.* ३. बहसको क्रममा आएको उत्तेजना; चर्काचर्की।

गरमागरमी- *ना.* जोसिलो बहस; चर्को भनाभन; रन्कारन्की।

गरमाहट- *ना.* [गरम+आहट] गरम हुनाको भाव वा स्थिति; गर्मी; उष्णता।

गरमी- *ना.* [फा.] हे. गर्मी।

गरल- *ना.* [सं.] विष; जहर; हलाहल।

गरहडुवा- *ना.* [सं. गवेधुका यज्ञमा समिधाका लागि प्रयोग गरिने वृक्षविशेष;भिर्गौंले।

गरही- *ना.* [गड्ढा+ही] मधेसका पोखरी वा दहतिर पाइने एक जातको माछा।

गराइ- *ना.* [√ गर(+आइ)] गर्ने काम वा प्रक्रिया; आचरण।

गराइनु- *क.क्रि.* गर्न लाइनु; गर्ने प्रेरणा दिइनु।

गराउनु- *प्रे.क्रि.* गर्न लाउनु; गर्ने प्रेरणा दिनु। गरागर- *ना.* परस्परको गराइ; पालैपालोसँग गर्ने काम।

गरारा- *ना.* [फा.] गोलीगाँठामाथि र घुँडामुनि कल्ली गाँसेर बनाएको केटीहरूको सुरुवाल।

गरालागराली- *ना.* [गरालो+गराली] साना-ठुला गरालाको समूह।

गराली- *ना.* [गरालो+ई] तगारोमा तेर्सो पारेर राख्ने काठ; सानो गरालो।

गरालो- *ना.* १. पिङमा डोरी झुन्डचाउन लिङ्गामा वा खाँबामा तेर्सो पारेर राखिने काठ; बलो। २. घर, गोठ आदिमा टाँड छाप्नका निम्ति तेर्स्याइने लामो काठ।

गरिनु- *क.क्रि.* [गर्+इ+नु] कुनै काम तामेल पारिनु।
गरिप- *वि.* हे. गरिब।
गरिपी- *ना.* हे. गरिबी।
गरिब- *वि.* [अ. गरीब] १. धन-सम्पत्ति केही नभएको; निर्धन; निर्धो; दरिद्र; कङ्गाल; गरिप। २. दीनहीन; दुःखी।
गरिब गुरुवा- *ना.* गरिबहरूको समुदाय; गरिब जनता।
गरिब परवर- *वि.* गरिबगुरुवाहरूको पालनपोषण गर्ने; दीनदयालु।
गरिबमारा- *वि.* गरिबहरूलाई सताउने; गरिबगुरुवाप्रति अन्याय गर्ने।
गरिबी- *ना.* गरिब हुनाको भाव; दीनता; निर्धनता; गरिपी।
गरिमा- *ना.* [सं.] १. गह्रौंपना; गुरुता; गुरुत्व। २. महत्त्व; गौरव। ३. अष्टसिद्धिमध्ये शरीरको इच्छाअनुसार वजन बढाउन सकिने एक सिद्धि।
गरियो- *ना.* ढुङ्ग्रो जस्तै सोभ्रो, मुख सानो भएको र बिर्को लाइने ठेकीको आकारको, विभिन्न प्रकारको तेल हाल्ने काठको भाँडो।
गरिष्ठ- *वि.* [सं.] १. धेरै गाह्रोसित र ढिलो पच्ने; पचाउन कठिन; दुष्पाच्य (भोजन)। २. धेरै गह्रौं। ३. महत्त्वपूर्ण। ४. सबैभन्दा नजाती।
गरी- *ना.* [सं. गुलिका] १. नरिवलको भित्री भागमा रहेको नरम गुदी; मसलाका रूपमा वा त्यसै खाइने त्यही गुदीका टुक्रा।
गरीब- *ना.* [अ.] *हे.* गरिब।
गरुड- *ना.* [सं.] १. गिद्धका जातिको ठुलो पक्षीविशेष; कश्यपपत्नी विनताको पुत्र। २. विष्णुको वाहन।
गरुडध्वज- *ना.* १. विष्णु। २. प्राचीन कालमा बनेका स्तम्भमा रहेको गरुडको आकृति।
गरुड पुराण- *ना.* नरकको बयान तथा प्रेतकर्मको विधान आदि वर्णन भएको महापुराण; अठार पुराणमध्ये एक।
गरुडसिंह- *ना.* गरुडका ढाँचाको मुख र सिंहका ढाँचाको शरीर हुने कल्पना गरिएको एक प्राणी।
गरो- *ना.* [गहिरो] पानी जमाएर धान रोप्न डिलमा आली लगाई बनाइने खेतका अलग-अलग भाग; फोगटो।
गर्खा- *ना.* जिल्लाअन्तर्गतका गाउँ वा मौजाहरूको समुदाय (दिव्य.); गाउँहरूको समष्टिगत एकाइ।
गर्खिनु- *अ.क्रि.* एकै ठाउँमा भुरुम्म हुनु; थुप्रिनु।
गर्ख्याइ- *ना.* गर्खिने क्रिया वा प्रक्रिया।
गर्ख्याइनु- *क.क्रि.* एकै ठाउँमा थुप्र्याइनु।
गर्ख्याउनु- *प्रे.क्रि.* एकै ठाउँमा भेला पार्नु; भुरुम्म पार्नु; एकै ठाउँमा थुप्र्याउनु।
गर्ख्याहट- *ना.* गर्खिने काम वा अवस्था।
गर्ग- *ना.* [सं.] १. अङ्गिरस भरद्वाजका वंशज र वैदिक मन्त्रद्रष्टा एक ऋषि। २. ज्योतिषशास्त्रका एक प्राचीन आचार्य; गर्गसंहिताका स्रष्टा। ३. गोत्रप्रवर्तक एक ऋषि।
गर्ग गोत्र- *ना.* गर्ग ऋषिको कुल वा वंशको परिचयात्मक नाम; बाँस्तोला, गजुरेल, भट्ट, रिसाल, लामिछाने आदि थर हुनेहरूको गोत्र।
गर्गर- *ना.* [सं.] १. एक किसिमको पुरानो बाजा। २. एक प्रकारको माछा। ३. भुमरी; आवर्त। ४. गाग्रो।
गर्गरी- *ना.* १. दही जमाउने ठेको; मदानी; मन्थनी। २. गाग्री; घैँटो; घल्चा।
गर्चो- *वि.* [नेवा. ग्वाराचो] होचो हुनाका साथै खास गरी घाँटी छोटो भएको; पुड्को; ग्वाँचे।
गर्जनु- *अ.क्रि.* [सं. ख गर्ज+नु] १. रिस, घमन्ड, धमास आदिले ठुलो स्वरमा कराउनु। २. हकारपकार गर्नु; गड्कनु; कुर्लनु। ३. गड्याङगुडुङ गर्नु; मेघ कराउनु। ४. बाघ कराउनु।
गर्ज- *ना.* [अ. गरज] खाँचो; आवश्यकता; अभाव; हर्जा।
गर्जक- *वि.* [सं.] ठुलो स्वरले बोल्ने; गड्याङगुडुङ गर्ने; गर्जने।
गर्जगुमान- *ना.* [सं. गर्जन+फा. गुमान] अभिमान; सेखी।
गर्जन/गर्जना- *ना.* [सं.] १. ठुलो स्वरले कराउँदाको ध्वनि; गर्जदाको शब्द; गर्जाइ। २. मेघको गड्याङगुडुङ। ३. हप्की; खप्की; झपाराइ।
गर्जन/गर्जना तर्जन- *ना.* हप्कीदप्की; धम्कीधमास; हकारपकार।
गर्जने- *वि.* [गर्जन+ए] १. गर्जन गर्ने।
गर्जने चालिसा- *ना.* दक्षिण गोलार्द्धमा ४०° अक्षांशदेखि ६०° अक्षांशसम्मको भागमा जोडसँग बहने प्रबल पश्चिमी वायु। गर्जने बाघले खाँदैन। गर्जने मेघ बर्सँदैन (उखान)।
गर्जाइ-[√ गर्ज(+आइ)] गर्जने काम वा प्रक्रिया।
गर्जिनु- *अ.क्रि.* १. गर्जना गरिनु। २. गर्जनु।
गर्जित- *वि.* [सं.] गर्जना गरिएको; गर्जेको।
गर्त- *ना.* [सं.] सतहभन्दा धेरै गहिरो ठाउँ; खाल्टो; खाडल। (उदा.- काढी तरक्क पसिना दिनरात डोको, बोके पनि उदर- गर्त रहन्छ भोको। - लेखनाथ)।
गर्दन- *ना.* [फा.] पिठ्यूँदेखि माथि र घुच्चुकदेखि तल रहेको घाँटीको पछिल्तिरको भाग; शरीर र टाउकालाई जोड्ने भाग।
गर्दनी- *ना.* गर्दनमा समातेर हुत्त्याउने काम; गलहत्ती; घोक्रेछुत्ती।
गर्दने- *वि.* ठुलो, मोटो र नसुहाउँदो गर्दन हुने (निन्दा वा गालीमा)।
गर्दन्याइ- *ना.* गर्दन्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गर्दन्याइनु- *क.क्रि.* गलहत्ती लगाइनु; घोक्र्याइनु।
गर्दन्याउनु- *प्रे.क्रि.* गर्दनमा समातेर हुत्याउनु; गलहत्ती लगाउनु; घोक्र्याउनु।
गर्दभ- *ना.* [सं.] गधा।
गर्दभ राग- *ना.* धोधो मोटो नमिठो स्वर।
गर्दागर्दी- *ना.* [गर्दी (द्वि.)] ठुलो भिडन्त; घोर लडन्त; गर्दीघमासान; घम्साघम्सी।
गर्दी- *ना.* [फा. गुर्द+ई] १. समय वा परम्पराको ठुलो परिवर्तन; क्रान्ति। २. घम्साघम्सी; लडन्तभिडन्त।
गर्धन- *ना.* [फा. गर्दन] हे. गर्दन।
गर्धनी- *ना.* गर्दनी।
गर्धने- *वि.* गर्दने।
गर्धन्याइ- *ना.* गर्धन्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गर्धन्याइनु- *क.क्रि.* गर्दन्याइनु।
गर्धन्याउनु- *स.क्रि.* गर्दन्याउनु।

गर्ने भन्ने- *वि.* [गर्ने+भन्ने] गरीभनी गर्ने; कर्ता र वक्ता; कामकुरो फत्ते गर्ने।
गर्भ- *ना.* [सं.] १. पेटभित्र बच्चा रहने ठाउँ; पाठेघर; बच्चादानी; गर्भाशय; कोख। २. गर्भाशयमा रहेको बच्चो; सालनालसहितको भ्रूण। ३. मध्यभाग; भित्रीभाग; गोप्यस्थान।
गर्भक- *ना.* १. अघिल्लो दिनको साँझदेखि पर्सिपल्ट झिसमिसेसम्मको समय; पूरा दुई रात र त्यसबिचको समय। २. कपालको बिचमा पगरीजस्तो पारेर लाइने फूलमाला।
गर्भकाल- *ना.* गर्भधारणका लागि अनुकूल समय; ऋतुकाल।
गर्भकेसर- *ना.* फलका गर्भनालमाथि रहने तन्तु; परागमा रहने पुंकेसर वा स्त्रीकेसर तत्त्व।
गर्भकोश- *ना.* पाठेघर; गर्भाशय।
गर्भघातिनी- *ना.* १. गर्भपतन गराउने ओखतीका रूपमा प्रयोग गरिने वनस्पति; लाङ्गलिका। *वि.* २. गर्भ तुहाउने; गर्भपात गर्ने (स्त्री)।
गर्भघाती- *वि.* गर्भपात गर्ने; भ्रूणहत्या गर्ने; पेटको बच्चा तुहाउने।
गर्भज- *वि.* गर्भबाट उत्पन्न भएको।
गर्भजातक- *ना.* अट्ठाइस हप्ता पुगेको गर्भ; सातमहिनाको गर्भ।
गर्भदास- *ना.* जन्मदेखिकै कमारो; जन्मजात करिया वा दास।
गर्भधारण- स्त्रीपुरुषको सम्भोगबाट गर्भाशयमा शुक्रकीट रहने क्रिया; गर्भवती हुने काम; पेटबोकाइ।
गर्भनाल- *ना.* फक्रिएका फूलका थुँगामा पराग रहने नाल; फूलको केसर रहने नली।
गर्भनिरोध- *ना.* गर्भको सम्भावना बन्द गराउने काम; जन्मनिरोध।
गर्भपतन- *ना.* गर्भ तुहुने काम; अधिग्रो जाने काम।
गर्भपत्र- *ना.* फूलको भित्री तहको कमलो पात; कोपिलो; गाभा।
गर्भपात- *ना.* गर्भ तुहाउने काम; गर्भपतन।
गर्भपातक- *वि.* गर्भपात गराउने; पेट खोलाउने; गर्भ तुहाउने।
गर्भपाती- *वि.* गर्भपात गर्ने।
गर्भमास- *ना.* गर्भ रहेको महिना; पेट बोकेको महिना।
गर्भवती- *वि.* गर्भधारण गरेकी; पेट बोकेकी; भुँडी बोकेकी; गर्भिणी; दोजिया।
गर्भवध- *ना.* गर्भपात गर्ने क्रिया; भ्रूणहत्या।
गर्भवास- *ना.* १. गर्भभित्र बच्चा रहने काम। २. गर्भाशय; कोख।
गर्भविज्ञान- *ना.* गर्भमा रहेका बच्चाको अवस्था, विषय आदिको अध्ययनविवेचन गरिएको शास्त्र।
गर्भविष- *ना.* कत्लैकत्ला भएको, डोलो आकारको र कालो रङको माछोविशेष।
गर्भसन्धि- *ना.* साहित्यशास्त्रका अनुसार रूपकका पाँच सन्धिमध्ये अर्थप्रकृतिअनुसार पताका र अवस्थाअनुसार प्राप्त्याशाका अवस्थालाई जोड्ने सन्धि।
गर्भस्थ- *वि.* गर्भमा रहेको वा रहने।
गर्भस्थली- *ना.* गर्भाशय; कोख।
गर्भहत्या- *ना.* पेटमा रहेको बच्चा मार्ने काम; भ्रूणहत्या; गर्भवध।
गर्भाङ्क- *ना.* नाटकका बिचमा आउने र अलग्गै प्रसङ्गको कथा देखाउने वा मूल प्रसङ्गको रहस्य उद्घाटन गर्ने उप-अङ्क।
गर्भाधान- *ना.* गर्भधारण गर्ने-गराउने काम; पेट बोक्ने काम।
गर्भामुख- *ना.* फूलको सतहमा स्त्रीकेसर जम्मा हुने ठाउँ।
गर्भाशय- *ना.* [सं.] गर्भ रहने ठाउँ; गर्भस्थली; पाठेघर; बच्चादानी; गर्भ; कोख।
गर्भाशय स्खलन- *ना.* पाठेघर खुस्किएर बिस्तारै बाहिर आउने क्रिया; भँडाल्नो फर्किने काम।
गर्भिणी- *ना.* [सं.] गर्भवती स्त्री; दोजिया।
गर्भित- *वि.* [सं.] १. गर्भ भएको; गर्भयुक्त। २. भरिएको; भित्र रहेको; गाभिएको।
गर्भितता- *ना.* मूल वाक्यको पेटभित्र दोस्रो वाक्य पर्दा हुने काव्यको एक दोष।
गर्भे- *वि.* [गर्भ+ए] १.गर्भसम्बन्धी; गर्भको। २. गर्भमा रहेको।
गर्भेउलो- *वि.* गर्भैदेखिको; गर्भैमा आएको।
गर्भे उन- *ना.* भेडा आदिको गर्भैदेखि आएको ऊन; सानो पाठोलाई पहिलो पटक मुडेर प्राप्त गरिएको नरम उच्चस्तरको ऊन।
गर्भे टुहुरो- *ना.* गर्भमा छँदै बाबु मरेको बालक। स्त्री. गर्भेटुहुरी।
गर्भे हिलो- *ना.* धान रोपाइँ गर्न हिल्याईवरी तयार पारिएको रात रहेको हिलो।
गर्माइ- *ना.* [√ गर्माउ(+आइ)] गर्माउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गर्माइनु- *क.क्रि.* १. गरम पारिनु; तातो गराइनु। *अ.क्रि.* २. तातो होइनु; तातिनु।
गर्माउनु- *स.क्रि.* [गरम+आउ+नु] १. गरम पार्नु; तातो गराउनु; न्यानो पार्नु। *अ.क्रि.* २. रिसले चुर हुनु; रिसाउनु; जोसमा आउनु; तात्नु।
गर्माहट- *ना.* गर्माउने काम, अवस्था वा स्थिति; गर्मी; उष्णता।
गर्मी- *ना.* [फा.] १. तातोपन; पोल्ने स्थिति; उष्णता। २. गरम हुने ऋतु; घाम चर्किने समय; ग्रीष्म ऋतु। ३. रन्कने वा जोसिने स्थिति वा आवेग; रिस; क्रोध। ४. भिरिङ्गी रोग।
गर्ल्यामगुर्लुम- *क्रि.वि.* [अ. मू. गर्ल्याम् (द्वि.)] पूरै भत्किने वा लड्ने किसिमले (रुख, घर, पर्खाल, डाँडो इ.)।
गर्व- *ना.* [सं.] १. कुनै ठुलो कामकुरा, वस्तु, व्यक्ति आदिसित सम्बन्धित औचित्यपूर्ण अहंभावना। २. मै जान्नेसुन्ने हुँ भन्ने घमन्ड; अभिमान; सेखी; अहमत्याइँ।
गर्वित- *वि.* गर्व गर्ने; घमन्डी; सेखीवाल। गर्विता- *वि.* आफ्नो रूप, उमेर, गुण आदिको घमन्ड भएकी (स्त्री)।
गर्वी- *वि.* गर्व गर्ने; अभिमानी; घमन्डी।
गर्हण- *ना.* [सं.] १. गिराउने व्यवहार; निन्दा; हेला। २. छिद्रान्वेषण गरेर दोष फेला पारी निन्दा र फलाको गरिने भरतनाटचपरम्पराका नाटकअन्तर्गत रहने छत्तीस लक्षणहरूमध्येको एक लक्षण।
गर्हणीय- *वि.* निन्दा गर्न योग्य; निन्दनीय।
गर्हित- *वि.* [सं.] निन्दा गरिएको; निन्दित।
गर्ह्य- *वि.* [सं.] निन्दा गर्न योग्य; निन्दनीय; निन्द्य।
गल्नु- *अ.क्रि.* [सं. गल्] १. थकित हुनु; थाक्नु; कडा परिश्रमपछि शारीरिक थकान बढ्नु। २. पाकेर गलक्क हुनु; नरम हुनु। ३. अपराध सकारी कायल हुनु; लाचार हुनु। ४. अर्काका अघिल्तिर

आफ्नो कमजोरी स्विकार्नु; लत्रनु; झुक्नु। ५. दुब्लाउनु; खल्र्याकखुर्लुक हुनु। ६. आफ्नो टेक लिन असमर्थ हुनु। ७. निर्धन हुनु; गरिब हुनु।

गल१- *वि.* [सं. गर्त] डोल वा गहिरी परेको र कुलोपानी लाग्ने; अव्वल (खेत)।

गल२- *ना.* कुनै गह्रुङ्गो वस्तुलाई पल्टाउने वा उप्काउने फलाम वा काठ, बाँस आदिको दह्रो डन्डी।

गल३- *ना.* [सं.] १. गला; घाँटी; कण्ठ। २. घाँटीको भित्रपट्टिको भाग।

गलकट्टा- *वि.* १. घाँटी काट्ने; गलो रेट्ने; घिच्रो सेर्ने। २. निर्धाको रगत चुस्ने; शोषक; घातक।

गल कट्नु/कट्नो- *वि.* गलकट्टा।

गलकम्बल- *ना.* गाईगोरुका घाँटीमा तलदेखि माथिसम्म झुन्डिएको लुर्कने छाला; माला।

गलकोट- *ना.* नेपालको धौलागिरि अञ्चलअन्तर्गत बागलुङ जिल्लामा पर्ने ऐतिहासिक स्थल (पुरानो राज्य) वा त्यसैको वरिपरिको ठाउँ।

गलकोटे- *वि.* गलकोटमा बस्ने; गलकोटको बासिन्दा। स्त्री. गलकोटेनी।

गलक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. गलक्+क] पाकेर वा सडेर ज्यादै गल्ने गरी; फतक्क।

गलगण्ड- *ना.* [सं.] घाँटीमा रुद्रघण्टीका वरिपरि नसामा पानी जमेर फुल्दै जाने रोग; गाँड; गलगाँड।

गलगाँठो- *ना.* [गल+गाँठो] १. घाँटीमा कुनै पनि भागमा निस्किएको खटिरो। २. घाँटीमा फेरो पुग्ने ठाउँमा पारिएको गाँठो।

गलगाँड- *ना.* [सं. गलगण्ड] १. गलाको गाँड; गलगण्ड। २. वरिपरि भन्ट्याङभुन्टुङ केटाकेटी आदिको घेरो।

गलगिज्ज/गलगिद्ध- *क्रि.वि.* [सं. गल+गिज्ज/गिद्ध] घाँटी टन्न हुने गरी खाने चालसँग; कोची-कोची वा अटेसमटेस होउन्जेल खाने गरी।

गलगौँडी- *ना.* [गल+गौँडी] झ्याप्प परेको बोट हुने, सानो केराउका दानाजत्रा राता रङका फल फल्ने एक प्रकारको वनस्पति वा त्यसैको फल।

गलग्रह- *ना.* [सं.] १. कफ बढेर सास फेर्न असजिलो पार्ने घाँटीको एक रोग। २. घोक्रेछुत्ती लाउने वा गलहत्त्याउने काम; टिप्पा। ३. ज्योतिषशास्त्रअनुसार कृष्णपक्षका प्रतिपदा, चतुर्थी, सप्तमी, अष्टमी, नवमी र अमावस्या तिथि। ४. मुस्किलले मात्र पन्छाउन सकिने दुःख।

गलघण्ट- *ना.* [सं.] १. पशुको गलामा झुन्डयाइने घण्ट; घाँडो। २. करबलले मात्र बेहोर्नुपरेको त्यस्तै दुःख; छोड्न पनि नसकिने र लिन पनि मन नहुने झ्याउलो।

गलचेप- *ना.* [सं. गल+च्याप्] १. गला च्याप्ने वा अँठ्याउने उपकरण (मुसा मार्ने चेपुवा, जङ्गली पशु समाउने पासो, हात्ती बाँध्ने साङ्लो इ.)। २. गला रेट्ने काम; जबरजस्ती; करकाप।

गलजिब्री- *ना.* [सं. गलजिह्वा] श्वासनलीको मुखलाई खानेकुरा खाँदा बन्द र सास फेर्दा खुला गर्दा सर्किने सम्भावनाबाट जोगाउने मासुको लुर्कन।

गलत- *वि.* [अ.] १. ठिक नभएको; बेठिक; अनुचित; गल्ती। २. झुटो; असत्य; मिथ्या (कुरा, भनाइ, लिखत आदि)। ३. अशुद्ध।

गलतफहमी- *ना.* १. नभएको वा अपत्यारिलो हल्ला; होहल्ला। २. झुक्यान; भ्रम।

गलती- *ना.* हे. गल्ती।

गलथना- *ना.* छाँद्ने क्रममा घोडाको थुतुनामा लगाइने छालाको साज।

गलन- *ना.* [सं.] १. चुहुने काम; चुहाइ। २. खस्ने वा गिर्ने काम। ३. ग्लानि; गलाइ।

गलन्ज्या- *ना.* [सं. गर्ह्यज] आइमाईले तल्लो जातसँग पोइल गएर वा सहवास गरेर रहेको गर्भ।

गलन्तिका/गलन्ती- *ना.* [सं.] १. सानो झारी; कमण्डलु। २. जलपात्र; जलहरी।

गलपासो- *ना.* [सं. गलपाश] १. गलाको पासो; घाँटीको डोरी। २. पशुहरूलाई बाँध्न गलामा कसिने पासो। ३. आत्महत्या गर्न झुन्डिने डोरी।४. गलफन्दी। ५. झन्झटलाग्दो गरी गर्नुपर्ने कुनै काम-कुरो।

गलफती/गलफदी- *ना.* हे. गलबदी।

गलफन्दी- *ना.* [गला+फन्दा] सजाय दिन अपराधीका गलामा भिराइने फलामे बन्धन; गलपासो।

गलफाँसी- *ना.* [गला+फाँसी] गलपासो; घटेसी।

गलफुले- *ना.* [गलफुलो+ए] १. चम्सुरका जस्ता पात हुने, बिचमा गाँठेगाँठाको झाम्टो परेको, गाईबस्तुले खाएमा गला फुल्ने एक प्रकारको भुइँझार। २. गलफुलो।

गलफुलो- *ना.* [गला+फुल्+ओ] च्यापु सुनिने वा घाँटी फुलेर फुकुन्डो आउने रोग।

गलबदी- *ना.* [अ. गलब] चाहिँदा-नचाहिँदा कुरामा गरिने बहस; निधोमा पुग्न नसकी धेरै जनाले कुरो काटाकाट मात्रै गरेको खैलाबैला; गलफती; गलफदी।

गलबन्द- *ना.* [सं. गल+बन्ध] गलबन्दी।

गलबन्दी- *ना.* प्रायः जाडोबाट बच्न गलामा बेरिने वस्त्र; मफलर।

गलबा- *ना.* [अ. गलब] हुलदङ्गा; दङ्गा-फसाद; विद्रोह; हल्ला।

गलमगाँठो- *ना.* [गलम+गाँठो] बस्तुभाउ बाँध्दा गलामा सुर्काउनी पर्नबाट जोगाउने दाम्लाको गाँठो।

गलमुद्रा- *ना.* [सं.] शिवजीलाई प्रसन्न गराउन पूजा गर्दा डमरुको आवाज निकाली गाला बजाउने मुद्रा।

गलल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. > गलल्+ल] खित्का छोडेर धेरै जना हाँस्ने गरी।

गलसेरा- *वि.* [गला+सेर्+आ] १. गलो सेर्ने वा रेट्ने। २. दीनदुःखीलाई सताउने; गरिबमारा।

गलस्तन- *ना.* [सं.] बाख्राका गलामा झुन्डिने थुनजस्ता मासुका लुर्का।

गलस्तनी- *ना.* गलामा मासुका लुर्का झुन्डिएको वा चारकाने बाख्रो।

गलहत्ती- *ना.* [गला+हत्त्याउ, सं. गलहस्ती] अँठ्याएर हुत्त्याउने वा

पछार्ने काम; घोक्रेछुत्ती; गर्दनी।
गलहत्त्याइ- *ना.* गलहत्ती लगाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
गलहत्त्याइनु- *क.क्रि.* गलहत्ती लाइनु; गर्दन्याइनु।
गलहत्त्याउनु- *स.क्रि.* गलहत्ती लाउनु; घोक्र्याउनु; गर्दन्याउनु।
गलहस्त- *ना.* [सं.] घोक्र्याउन तयार पारिएको हातको मुद्रा; अर्द्धचन्द्र।
गलहस्ती- *ना.* हे. गलहत्ती।
गलहार- *ना.* [सं.] गलामा लगाइने, रत्न आदि अमूल्य वस्तु जडिएको हार; सुनचाँदीको माला।
गला- *ना.* [सं. गल] १. टाउको र धडलाई जोड्ने बिचको गोलाकार केही लामो अङ्ग; घाँटी; कण्ठ। २. सङ्गीतात्मक स्वर; आवाज।
गलाइ- *ना.* [√ गल् +आइ)] गल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गलाइनु- *क.क्रि.* गलाउने काम गरिनु; गल्ने पारिनु।
गलाउनु- *प्रे.क्रि.* १. गल्ने बनाउनु; गलक्क हुने तुल्याउनु। २.टेक लिनेलाई कायल पार्नु; अपराध सकार्ने बनाउनु; पग्लाउनु।
गलाम- *ना.* [सं. गल] १. बस्तुभाउ बाँध्दा गलामा पर्ने दाम्लाको भाग। (उदा.- गलाम सानो भए बस्तुलाई घटेसी लाग्ने डर हुन्छ)। *वि.* २. गलामा फेरो पुग्ने; गलाभरिको।
गलाम गाँठो- *ना.* गलामा फेरो पुग्ने ठाउँमा पारिएको गाँठो; गलमगाँठो।
गला लाग्नु- *टु.* १. खाएको कुरा घाँटीमा गएर अड्किनु। २. कुनै काम नगर भन्दाभन्दै गरेर बिग्रिसकेपछि चुकचुकाउनु; पछुताउ लाग्नु।
गलित- *वि.* [सं.] १. गिलो भएको; गलेको। २. चुहेको; खसेको। ३. सडेको; कुहेको। ४. शिथिल भएको; थाकेको।
गलित कुष्ठ- *ना.* हातगोडाका औँला र त्यसपछि जोर्नीसम्मका अङ्ग गलेर बिस्तारै झर्ने कुष्ठ रोग।
गलित यौवना- *वि.* जवानी बित्नाले सबै कुरो हराइसकेकी (स्त्री)।
गलिनु- *अ.क्रि.* [गल्+इ+नु] गल्ने होइनु; पग्लिनु।
गले- *वि.* [गल्+ए] गलेको; थाकेको; जुम्सो।
गलेगन्ड- *ना.* गलामा छालाको थैलो झुन्डिएको एक जातको चरो।
गलेगोरु- *ना.* १. काँधिएर राम्ररी नहिँड्ने वा मुस्किलले ठेलीठेली हिँडाउनुपर्ने गोरु। २. त्यस्तै गह्रुङ्गो स्वभावको मान्छे; अल्छी र लोसो मानिस।
गलेनी- *ना.* १. गोडाका औँलाका काप फुट्ने, च्यातिने र पाक्ने रोग। २. पाकेपछि कालो र खाँदा गुलियो स्वादको हुने, असारतिर पलाएर फली कात्तिकमा पाक्ने र मङ्सिरपुसमा मर्ने एक वनस्पति वा त्यसैको फल।
गलेबन्द- *ना.* गलबन्दी (उदा.-खुला दो-कान को राख्छ गलेबन्द भए कुनै। - लेखनाथ)।
गलेश्वर- *ना.* [सं.] म्याग्दी जिल्लाको बेनी बजारबाट एक कोस उत्तरपट्टि कालीगण्डकी र राखुघाट खोलाका दोभानमा अवस्थित महादेव; पौराणिक उपाख्यानअनुसार सतीदेवीको गलो पतन भई शिवजी उत्पन्न भएको र प्रत्येक वर्ष बालाचतुर्दशीमा मेला लाग्ने सोही ठाउँ।
गलैँचा- *ना.* [फा. गालीच] तनौटोमा सुतीको डोरी र बुनौटोमा भेडा वा भ्याडलुङको ऊन प्रयोग गरी विभिन्न रङका बुट्टा पारेर बुनिने, बाक्लो, नरम बिछ्यौना।
गलैँची फुल- *ना.* [गलैँचा+फुल] ससानो बोट हुने र रङ्गीबिरङ्गी फूल फुल्ने एक जातको फूल।
गलो- *ना.* [सं. गल] १. कण्ठ; घाँटी; गला।
गलो सेरा- *वि.* हे. गलसेरा।
गल्छी- *ना.* १. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँसम्म पुग्न ओर्लने वा उक्लने गौँडो; कतैबाट उम्कने वा कहीँ पस्ने गल्छेंडो। २. दुई पहाडका बिचमा खोँच वा सोतो परेको ठाउँ।
गल्छेंडो- *ना.* १. सानो बाङ्गोटिङ्गो र अप्ठेरो बाटो; साँघुरो गल्ली। २. बस्तुभाउ हिँड्ने वा मूलबाटोमा मोडिने छोटो बाटो; उनाउ बाटो। ३. खोँच परेको ठाउँ; त्यस्तै अप्ठेरो काम।
गल्ड्याङ्ग्रो/गल्ढ्याङ्ग्रो- *वि.* १. राम्रोसँग बोल्न नजान्ने वा बोली स्पष्ट नभएको; लठेब्रो। २. स्वर मात्र ठुलो तर बुद्धि नभएको; सिधासाधा; लाटोसुधो। ३. हुस्सु; लन्ठ। स्त्री. गल्ड्याङ्ग्री/गल्ढ्याङ्ग्री।
गल्ती- *ना.* [अ. गलती] १. नियम, रीति, सिद्धान्त आदिका दृष्टिले हुने वा गरिने भुल; भुलचुक; बिराम। २. भाषा, व्याकरणका दृष्टिले भएको वा गरिने भुल; अशुद्धि। ३. अनुचित काम; नसुहाउँदो आचरण।
गल्यो- *ना.* १. मुजा पारेर लाइएका फरियाको पोल्टामा पर्ने मुठो वा गाँठो। २. धानको रोपो सप्रेर मुठीभरि गाँजिएको झाङ; घाँस वा झारको ठुलो मुठो।
गल्योवाल- *वि.* मुजा परेको गल्यो देखिने फरियाको पहिरन हुने (स्त्री)।
गल्यो सराइ- *ना.* धान रोप्ने काम।
गल्य्याइ- *ना.* गल्य्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
गल्य्याइनु- *क.क्रि.* गल्यो पारिनु; मुठो पारिनु।
गल्य्याउनु- *स.क्रि.* अगाडि पर्ने फरियाको मुजा पटुकाले कसेर अँचेट्नु; गल्यो पार्नु; मुठा पार्नु।
गल्प- *ना.* [सं.] १. विचारप्रधान वा भावपूर्ण घटनात्मक ससानो कहानी; छोटो कथा। २. मिथ्या प्रलाप; गफ।
गल्मट- *ना.* पिँडालुको गाना काटेर दालमा मिसाइने चाना वा टुक्रा।
गल्याँठो- *ना.* [गोल+याँठो] काठ वा अरू कुनै वस्तुको छोटो गिँड; रुखमा वा मान्छेको शरीरमा निस्केको गाँठो वा गानु।
गल्याकगुलुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. गल्याक्+अ (द्वि.)] फलफूल आदि पाकेर ज्यादै गल्ने किसिमले; फत्याकफुतुक।
गल्याङमल्याङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. गल्याङ्+अ (द्वि.)] हल्ला हुने वा खलबल हुने चालसँग; खल्याङमल्याङ।
गल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. गल्+ल (द्वि.)] खुसी वा खिसी व्यक्त गर्दा खित्का छाडेर हाँस्ने गरी।
गल्ला- *ना.* [अ. गल्ल] १. अन्नपात; धानचामल, मकै आदि अन्न; अनाज। २. खास गरी विदेशी सेनामा भर्ना गर्न भेला गरिएका युवकहरूको समूह (रङ्गरुट)। ३. खुत्रुके जस्तै तर खोल्ने , बन्द

गर्ने गरिएको पसलेहरूको सानो बाकस।

गल्लावाल- *ना.* १. अन्नपातको बिक्री गर्ने व्यक्ति; अनाजको व्यापारी। २. सेनामा भर्ना गर्न रङ्गरुट जम्मा गरी लाने व्यक्ति।

गल्ली- *ना.* [सं. गल] १. प्रायः सहरभित्रका घरहरूका पङ्क्तिबिचमा रहेको साँघुरो बाटो। २.सानो र नराम्रो बाटो।

गवाइ- *ना.* [√ गाउ(+याइ)] गाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गवाइनु- *क.क्रि.* गाउन लाइनु; गाउन प्रेरित गरिनु।

गवाउनु- *प्रे.क्रि.* गाउन लाउनु; गाउने पार्नु।

गवाक्ष- *ना.* [सं.] आँखीझ्याल।

गवाह- *ना.* [फा.] १. कुनै घटना जान्ने वा देख्ने व्यक्ति; कुनै विवरण वा घटनाको जानकारी राख्ने व्यक्ति। २. कुनै वादविवादमा अड्डाअदालतसमक्ष आफूले जानेबुझेको कुरा बताएर प्रमाण दिने व्यक्ति; साक्षी।

गवाही- *ना.* १. देखेजानेका घटनाबारे दिइने बयान। २. देवानी वा फौजदारी मुद्दामा अड्डाअदालतमा गएर गरिने बयान; साक्षी; प्रमाण।

गवेषक- *वि.* [सं.] गवेषणा गर्ने; अन्वेषक; अनुसन्धानकर्ता।

गवेषण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषयको यथार्थ तथ्य पत्ता लगाई गरिने विधिपूर्वकको अध्ययन-विश्लेषण; अनुसन्धान। २. हराएको वस्तु खोजेर पत्ता लगाउने काम; खोजी।

गवेषणशाला- *ना.* गवेषण वा अनुसन्धान गरिने ठाउँ वा घर।

गवेषणा- *ना.* गवेषण।

गवेषी- *वि.* [सं.] कुनै विषयको गहिरो छानबिन गर्ने; खोजी गर्ने; अनुसन्धाता।

गवैया- *ना.* [गाउ+ऐया] गीत वा राग गाउने व्यक्ति; गाउने मान्छे; गायक; वस्ताज।

गव्य- *वि.* [सं.] १. गाईबाट प्राप्त हुने (दुध, दही, घिउ, गहुँत र गोबर)। २. गाईभैँसीलाई खुवाइने (घाँस, भुस, कुँडो इ.)।

गस्ती- *ना.* [फा.] १. ठाउँ-ठाउँको घुमफिर; भ्रमण। २. पहरा वा रखवारीका निम्तिको घुमाइ; कुनै क्षेत्रमा सुरक्षा कायम गर्न तथा असामान्य स्थितिको नियन्त्रण गर्न वा अन्य विशेष प्रयोजनका लागि खटिएको टोली वा व्यक्तिले सावधानीपूर्वक घुम्ने र रेखदेख गर्ने काम (गस्ती प्रहरी, गस्ती पुलिस आदि)।

गह$_1$- *ना.* आँखाको गेडी रहने खोपिल्टो वा आँसु भरिएर डबडबाउने त्यसैको डिलडिलसम्मको ठाउँ।

गह$_2$- *ना.* प्रायः टोपी सिउन प्रयोग गरिने एक प्रकारको कालो खुट्वा कपडा।

गहक- *ना.* गहकिलोपन; वजन; तौल।

गहकिलो- *वि.* १. खँदिलो भईकन महत्त्वपूर्ण; गहक भएको; वजनदार। २. सार वा तत्त्व भएको; राम्रो र गतिलो।

गहत- *ना.* [सं. कुलत्थ] एकै भेट्नामा फुस्रा तीन पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने र लाम्चा कोसा लाग्ने, दाल-जातको लहरो वा त्यसैको कोसामा फल्ने सेतो,रातो र कालो तीन जातको हुने चेप्टो आकार भएको गेडादार अन्न।

गहते- *वि.* [गहत+ए] १. गहतका रङको; गहतजस्तो वर्ण भएको। २. पाखे; असभ्य। ३. पेटभरि खान नपुग्ने; आर्थिक अवस्था कमजोर भएको। *ना.* ४. गहत जस्तै बोट हुने तर फल नलाग्ने एक जातको वनस्पति (घाँस)।

गहते काठो- *ना.* गहत खाएर निर्वाह गर्ने बाहुन; दुःखी बाहुन (निन्दार्थमा)।

गहते किरो- *ना.* गर्मीमा फैलने रक्तजीवी किरो; उडुस।

गहते जाउलो- *ना.* गहत मिसाएर बनाइने जाउलो।

गहते डाँडो/पाखो- *ना.* गहत मात्र उब्जने जग्गा-जमिन; रुखो पाखो।

गहन- *वि.* [सं.] १. गहिराइ छिटै थाहा नपाइने; गहिरो; गम्भीर। २. बाक्लो; सघन। ३. पुग्न नसकिने; दुर्गम; अगम्य। ४. मुस्किलसँग मात्र बुझिने; दुर्बोध्य; क्लिष्ट। ५. आदि र अन्तको पहिचान गर्न कठिन; रहस्यमय।

गहनता- *ना.* १. गहन हुनाको भाव वा अवस्था; गहिराइ; गम्भीरता। २. दुर्गमता।

गहना- *ना.* १. सुन-चाँदी आदिबाट बनाइने सिँगारपटारका साधन; शरीर वा व्यक्तित्वको बाह्य शोभा बढाउनका लागि शरीरका नाक, कान, घाँटी आदि विभिन्न भागमा लगाइने वा पहिरिने तिनै वस्तु; अलङ्कार। २. शोभा दिने र बाह्य इज्जत बढाउने किसिमका कुरा वा गुण। (उदा.- चरित्र नै मान्छेको सबभन्दा ठुलो गहना हो)।

गहनागुरिया- *ना.* गहनाहरूको समुदाय; गरगहना।

गहनापात- *ना.* गहनाहरूको समुदाय; गरगहना।

गहरी- *ना.* गहिरो परेका ठाउँतिर बग्दै वा घिस्रिँदै जाने गरी खेल्ने केटाकेटीहरूको एक खेल।

गहिराइ- *ना.* [गहिरो+आइ] १. गहिरो हुनाको भाव वा अवस्था; गहिरोपन; गाम्भीर्य; गम्भीरता। २. उत्खनन आदि गर्ने क्रममा सङ्केत गरिएकोभन्दा तलको ठाउँ।

गहिरिनु- *अ.क्रि.* [गहिरो+इ+नु] १. गहिरो हुनु। २. भित्री तहसम्म पुग्नु।

गहिरी- *वि.* [गहिरो+ई] १. अलि-अलि गहिरो; थोरै गहिरो। २. आँत-भेउ पाउन नसकिने (स्त्री)। ३. गहिरो परेको जमिन; गलखेत; डोलखेत।

गहिरो- *वि.* [सं. गभीर] १. वरिपरि अग्लो भई माझको भाग भासिएको वा गाडिएको; सतहभन्दा तलको। २. भित्रसम्म पुगेको (गहिरो घाउ, गहिरो चोट, गहिरो भनाइ इ.)। ३. सजिलैसँग बुझ्न नसकिने; भित्री अर्थ भएको। ४. आँत-भेउ पाउन गाह्रो वा पार लाउन नसकिने।

गहिऱ्याइ- *ना.* [√ गहिऱ्याउ (+आइ)] गहिऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गहिऱ्याइनु- *क.क्रि.* गहिरो पारिनु, गहिऱ्याउन लाइनु।

गहिऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* [गहिरो+याउ+नु] गहिरो पार्नु; गहिरिने तुल्याउनु।

गहुँ- *ना.* [प्रा. गोहूम] एकापट्टिको भाग केही गहिरो परेको र बिचमा छेउ-पुछार चिरा परेको हुने, सुनौला रङका गेडा भएको, सप्तधान्यमध्येको एक प्रसिद्ध अन्न।

गहुँगोरो- *वि.* गहुँको जस्तो वर्ण भएको; हल्का वा केही खैरो भाव

देखिने रङ वा वर्णको (मानिस, अनुहार)।

गहुँत- *ना.* [सं. गोमूत्र] सूतक, आशौच आदिका शुद्धिकार्यमा प्रयोग गरिने र पवित्र मानिने गाईको मूत; पञ्चगव्य (गाईको दुध, दही, घिउ, गउँत र गोबर)-मध्ये एक।

गहुँगो- *वि.* [√ गह्रुङ्गो] हे. गह्रुङ्गो/गह्रु ङ्डो।

गह्रुकाइ- *ना.* [√ गह्रुकाउ(+आइ)] गह्रुकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गह्रुकाइनु- *अ.क्रि.* गहुरको होइनु।

गह्रुकाउनु- *अ.क्रि.* [गह्रुको+आउ+नु] काम गर्न अप्ठचारो मान्नु; अल्सी गर्नु; अल्साउनु।

गह्रुको- *वि.* [√ गह्रुङ्गो] भारी; गह्रौं; गरुको। *विप.* हलुको।

गह्रुङ्गो/गह्रुङ्डो- *वि.* [गह्रौं] बेसी वजन भएको; धेरै तौल भएको; उचाल्न गाह्रो पर्ने। *विप.* हलुङ्गो।

गह्रौं- *वि.* [सं. गुरु] १. गह्रुङ्गो। *विप.* हलौं।

गह्वर- *ना.* [सं.] १. बाहिरबाट केही थाहा नपाइने वा लुक्न- बस्न हुने गहिरो र अँध्यारो ठाउँ (ओढार, गुफा,सुरुङ, दुलो इ.)। २. झाडीले घेरिएको एकान्त स्थान; वन; लतागृह; कुञ्ज। *वि.* ३ जान गाह्रो पर्ने; दुर्गम; विषम।

गह्वरी- *ना.* गुफा; कन्दरा।

गाँज्नु- *स.क्रि.* [गाँज+नु] १. छोप्नु; आफ्नो कब्जामा पार्नु। २. झम्टेर टिप्नु; च्याप्प पारेर अँठ्याउनु। ३. प्रभावमा पार्नु।

गाँज- *ना.* [सं. गर्जन] १. धान, कोदो, घाँस आदिको फेददेखि पलाएको एउटै बुटो; झाङिन सकेजति समूह। २. अँगालाभरि वा मुठीभरि अटाएजति वस्तु। ३. कागती र ज्यामिरको रस पकाएर चुक बनाउँदा उमालले किनारामा लगाउने फिँज ।

गाँजा- *ना.* एउटै भेट्नुमा चार-पाँचवटा लामा-लामा पात लाग्ने, खैरो रङको झुरुप्प फूल फुल्ने, सिलामका जस्तै दाना फल्ने र मात लाग्ने एक झार; त्यसैको फल-पात सबै पिँधेर सर्बतमा हाली नशाका रूपमा प्रयोग गरिने, चरेस बनाउन छिप्प्याएर चोप भेला गरिने र सुर्ती वा कक्कडमा मिसाएर चिलिम, सुल्फा आदिबाट धुवाँ खाइने वस्तु; शिवबुटी; भाङ।

गाँजिनु१- *अ.क्रि.* [गाँज+इ+नु] १. कुनै बोटबिरुवा हाँगाबिँगाले युक्त हुनु; झाङिनु; झाम्टिनु; मौलाउनु; फैलिनु। २. धनसम्पत्ति, कुलकुटुम्ब आदिले परिपूर्ण हुँदै जानु; सम्पन्न हुनु।

गाँजिनु२- *क.क्रि.* [गाँज्+इ+नु] कुनै सङ्कटपूर्ण स्थिति वा समस्याले छोपिनु; ऐँचमा परिनु।

गाँठ- *ना.* [गाँठो< सं. ग्रन्थि] १. धागो, सनपाट, कपडा आदि बाँधेको पूरा भारी; गठरी। २. मूल धन; सञ्चित पुँजी। *वि.* ३. गठरिएको; पुड्को; गान्टे।

गाँठकोपी/गोभी- *ना.* माटामाथि सलगमको जस्तै गाँठो लाग्ने र तर्कारी खाइने काउलीका जातको डल्लो वस्तु वा त्यसैका मुन्टा।

गाँठ न गुठी- *ना.* दयनीय अवस्था वा केही नभएको स्थिति। (गाँठी न गुठी जरजरी उठी। - उखान)।

गाँठा- *ना.* [गाँठोको ति. रू.] १. शरीरमा भित्रभित्रै विकार पैदा भई भयङ्कर रूप लिँदै जाने असाध्य मानिएको खटिरो वा रोग; सइन-खटिरो; क्यान्सर। २. रहस्यका कुरा।

गाँठागुँठी- *ना.* सलक्क मिल्न नसकेर गठ्याङगुठुङ परेका वस्तु; सानाठुला धेरै गाँठा।

गाँठिनु- *अ.क्रि.* [गाँठ+इ+नु] १. डोरी वा धागो आदि वस्तु गाँठो पर्नु। २. वस्तु वा व्यक्तिहरू एकै ठाउँमा जोल्टिनु।

गाँठी- *ना.* [प्रा. गण्ठि > सं. ग्रन्थि] १. कुनै काम वा समस्यालाई सुल्झाउन सहायक हुने उपाय; जुक्ति; तरिका। २. भित्री अभिप्राय; अभ्यन्तरको कुरो; कुराको मुख्य सार। ३. मूलधन; पुँजी। ४. अग्लोहोचो; सानोठुलो आदि शरीरको कद; जिउडाल।

गाँठीकुरो- *ना.* भन्न खोजेको मुख्य कुरो; भित्री सारभूत कुरो; मूल मर्म वा अभिप्राय।

गाँठे१- *वि.बो.* कुनै प्रसङ्गमा उदेक, रउस आदिको भाव जनाउने शब्द। (उदा.- लालेले त पुतलीलाई बिहे नै गरिसकेछ, ए गाँठे! नभन्दै गाँठे! उसले पनि जागिर खाएछ!)।

गाँठे२- *वि.* [गाँठो+ए] १. सलक्क नभई गाँठैगाँठा परेको। २. चाहिँदो मात्रामा बढ्न नसकेको; गान्टे; पुड्के।

गाँठे काल्तोरी- *ना.* मूला जस्तै जरामा फल्ने तर अलिक बाटुलो फल हुने तरकारी खाने एक जातको वनस्पति।

गाँठेमूला- *ना.* हे. गान्टेमूला।

गाँठो- *ना.* [प्रा. गण्ठो< सं. ग्रन्थ] १. डोरी, धागो, सुतली आदि वस्तु नफुस्कोस् भनी मस्काउँदा वा आफैं फेरो परेर हुने डल्लो; ग्रन्थि। २. गानु; डल्लो। ३. बाँस, उखुजस्ता हाँगा पलाउने जातका वस्तुहरूको आँख्लो। ४. अड्को; समस्या; रहस्य।

गाँठो पर्नु- *टु.* १. कुरो नमिल्नु; समस्या आइपर्नु। २. मायाप्रीति बस्नु।

गाँठोलुकाइ- *ना.* रुमाल, पटुका वा डोरी गाँठो पारी सो गाँठो लुकाएर छकाउँदै खेलिने, केटाकेटीहरूको एक खेल।

गाँड- *ना.* [सं. गण्ड] १. रोगका कारणले विशेषतः आयोडिन नमिसिएको नुन वा दूषित पानीका प्रभावबाट घाँटीका नसाहरूमा पानी जमी मासु फुलेर आउने ठुलो डल्लो; गलगण्ड। २. रुखहरूमा चोट लागेका ठाउँमा निस्कने गाँठो। ३. सुपारी, कटहरजस्ता फलहरूको समुदाय वा तिनको गाँठो परेको भाग। ४. एकै ठाउँ झुम्मिएका कमिला, मौरी, अरिङ्गाल आदिको गोलो वा समूह।

गाँड कोराकोर- *ना.* परस्परमा गर्दन अँठ्याउन खोज्ने अड्डी; परस्परको कचिङ्गलोले दुःखद रूप लिएको अवस्था।

गाँडागर्चा- *वि.* [सं. गाँडा+गर्चो] सलक्क नपरेका वा गान्टा र नसप्रेका (केटाकेटी र फलफूल)।

गाँडी- *ना.* स्त्रीजातिको जननेन्द्रिय; योनि; भग।

गाँडीमुखे- *वि.* योनिको जस्तो मुख भएको; रिसउठ्दो र मननपर्ने अनुहारको (अश्लील गालीमा हुने प्रयोग)।

गाँडु- *ना.* १. माउबाट छुट्ट्याउने अवस्थामा नपुगेको गधा; गधाको बच्चो। *वि.* २. सरसल्लाहमा मिल्न नसक्ने वा उचित रूपले काम गर्न नसक्ने; बेमेलको; काम नलाग्ने; रद्दी; चुत्यो।

गाँडू- *ना.* हे. गाँडु।

गाँडे- *वि.* [गाँड+ए] घाँटीमा गाँड निस्किएको; गाँड भएको; गँडाहा। २. नमिल्दो स्वभाव भएको; असुहाउँदिलो; अस्वाभाविक।

गाँडे ऐँसेलु- *ना.* पतिनाका जस्तै आकारको गाढा हरियो पात हुने, ऐँसेलुका छाँटको पाक्ता रातो र खाँदा टर्रो गुलियो स्वाद भएको फल फल्ने झार वा सोही झारको फल।

गाँडे काग- *ना.* प्रायः चार हजार फिटभन्दा उचाइमा बस्ने र एक हाँचमा हजारौँ भएर मकै आदि खान घुम्ने लेकाली काग।

गाँडे काफल- *ना.* गाँडे-ऐँसेलु।

गाँडे प्रीति- *ना.* नसुहाउँदो प्रेम; मुखले मात्र चेपारो पार्ने देखावटी प्रेम; चाउरे माया।

गाँडे माला- *ना.* जुनेलाका जस्ता आकारका तर निकै साना पात हुने रछ्यानहुँदो उम्रने एक झार; केटाकेटीलाई छेरौटीको औषधीका रूपमा दाना छेडी माला लाइदिने चलन भएको त्यसैको फल; मिर्कौले।

गाँडो- *वि.* [गाँड+ओ] १. घाँटीमा गाँड भएको; गँडाहा। २. मिलनसार नभएको; गाँडु। ३. कामै नलाग्ने; हलम्बु; लट्ठक।

गाँती- *ना.* चिसोबाट बच्नका लागि कान, घाँटी र टाउको छोप्ने गरी तीन चोसे पारी बनाइएको, गलबन्दीको काम दिने कपडा।

गाँथ्नु- *स.क्रि.* [सं. ग्रन्थ+नु] १. धागोमा फूल, पोते आदि उन्नु; माला आदि गाँस्नु। २. एकै झुत्तो बनाउनु; जोर्नु; झुन्डचाउनु; जोल्ट्याउनु।

गाँथिनु- *क.क्रि.* माला आदि उनिनु; गाँसिनु।

गाँवल- *ना.* [सं. ग्राम] गाउँघर; छरछिमेक; गामल।

गाँस्नु- *स.क्रि.* [सं. ग्रथ्+नु] १. कुनै दुई टुक्रा वस्तुलाई जोड्नु; मिलाउनु; टाँस्नु। २. लुगाफाटाको छेउ जोडेर सिउनु। ३. सिन्काले पात खुटेर दुना, बोहोता, टपरी आदि बनाउनु। ४. डोरी वा डोराको मुख जोडेर गाँठो बनाउनु। ५. पारस्परिक सम्बन्ध जोड्नु; निकट ल्याउनु। ६. गाँथ्नु; उन्नु।

गाँस- *ना.* १. दुई वस्तु वा टुक्राको जोड; गँसोट; जोडाइ। २. त्यस्तो गाँसिएको वा जोडिएको ठाउँ; जोर्ती; जोर्नी।

गाँस- *ना.* [सं. ग्रास] एकपल्टमा मुखमा हाली खाइने खानेकुराको परिमाण; गप्फा।

गाँस काट्नु- *टु.* आफूले पूरा नखाएर पनि उभार्नु; अरूलाई खुवाउन आफूले थोरै खानु।

गाँसगुँस- *ना.* [गाँस(द्वि.)] जोडजाड पार्ने काम; टुक्राटाक्री जोडेर एउटै गँसोट बनाउने काम।

गाँस टुट्नु- *टु.* पेट पाल्ने बाटो रोकिनु; खाने मेलो हराउनु।

गाँसबास- *ना.* [गाँस+बास] खान र बस्न आवश्यक पर्ने कमाइ र घर; पेट पाल्न चाहिने खाद्यान्न र बास बस्न चाहिने घरको व्यवस्था।

गाँसिनु- *क.क्रि.* [गाँस्+इ+नु] १. दुई अलग वस्तु परस्परमा जोडिनु; जोल्टिनु। २. आपसमा नङ र मासु झैँ मिल्नु; मेलमिलाप हुनु।

गाँसे- *वि.* [गाँस+ए] १.गाँसिने किसिमको; गाँसिएको; गाँसिन आउने। २. अर्काले दिएको गाँसकै आडमा बाँच्ने; गाँसको आस गर्ने। (उदा.- आसेगाँसे सबै एकैनासे। - उखान)।

गाँसो- *ना.* [गाँस्+ओ] गाँसिने वा गाँसिएको ठाउँ; दुई वा दुईभन्दा बढी टुक्राको जोर्नी; जोडाइ।

गाइँगुइँ- *ना.* [अ. मू. गाइँ(द्वि.)] कुनै विषयको घुइरोघुइरो कुरा; नजानिँदो किसिमले भित्रभित्रै चलेको हल्ला।

गाइनु- *क.क्रि.* [गाउ+इ+नु] गाउने काम गरिनु; लययुक्त स्वरमा गीत, भजन आदि भनिनु; प्रशंसा गरिनु।

गाइने- *ना.* [गाउने< सं. गायन] १. मुखैमुखमा नेपालको राष्ट्रिय गाथा सुरक्षित राखेर घरघर र गाउँगाउँ घुम्दै पेसागत रूपमा गीत गाएर जीविका गर्ने एक जाति। २. गीत गाउन सिपालु व्यक्ति। स्त्री. गाइनेनी।

गाइने किरो- *ना.* रुखरुखमा उड्दै हिँड्ने फट्याङ्ग्रोका जातको एक किरो।

गाई- *ना.* [प्रा. गाअ< सं. गौ] स्थानभेदले विभिन्न छाँटका हुने, काँधमा जुरो र घाँटीमुनि माल भएको शाकाहारी तथा घरपाला प्रसिद्ध पशु; गौ।

गाईकाने बराठ- *ना.* गाईका जस्तै कान हुने एक किसिमको बराठ मृग।

गाईको नहर- *वि.* १. बचाउन पनि नसकिने र मार्न पनि नहुने। *ना.* २. साह्रै अप्ठेरो समस्या।

गाईखुरे- *वि.* १. परस्परमा गाईका खुर जस्तै भई नजोरिएको वा नमिलेको; मिलनसार नभएको; बेमेलको। *ना.* २. गाईका खुरमा लाग्ने एक रोग; खोऱ्याँत।

गाईगाँठो- *ना.* धार्मिक विधि वा संस्कारअनुसार जनैमा पारिने विशेष प्रकारको शिखा वा गाँठो।

गाईगोडे- *वि.* गाईका जस्तै गोडा भएको; केही घुमेको वा गोडा अगाडि फर्केको ('ग' अक्षर)।

गाईजात्रा- *ना.* १. भाद्रकृष्ण प्रतिपदाका दिन (जनैपूर्णिमाको भोलिपल्ट) मनाइने, परिवारका कुनै सदस्यको मृत्यु भएका वर्ष मृतकको मुक्तिका उद्देश्यले गाईलाई सिँगारेर अथवा मान्छेलाई गाईको रूपमा सिँगारेर सहर परिक्रमा गराइने देशिक यात्रा; गोयात्रा। २. सोही अवसरमा मनोविनोदका रूपमा देखाइने हास्यव्यङ्ग्ययुक्त प्रदर्शन। ३. बेइज्जती हुने खालको वा मर्यादा नभएको र अव्यवस्थित काम-कुरो।

गाईजात्रे- *वि.* १. छाँटकाँट, रङ्गढङ्ग केही नमिलेको; अव्यवस्थित भएको; रद्दी। २. गाईजात्रा गर्ने; गाईजात्रासम्बन्धी (गाईजात्रे पत्रिका, गाईजात्रे अङ्क आदि।)

गाईजिब्रे- *ना.* १. मूलाजस्तो जरो वा कन्द हुने, पछिल्तिर टीकाटीका हुने र भाँच्दा दुध आउने लामा-लामा पात हुने भुइँझार। २. गाईको जिब्रो जस्तै खस्रा पात हुने, ठेकी-भाँडा मल्दा मैलो फाल्न प्रयोग गरिने र बस्तुलाई घाँस खुवाइने वनस्पतिविशेष; खाक्सी।

गाईतियार- *ना.* तिहारका पाँच दिनमध्ये तेस्रो दिनको चाड; कात्तिक कृष्ण औँसीका दिन गाईलाई पुजिने र सायङ्कालमा लक्ष्मीको आह्वान गरिने उत्सव; लक्ष्मीपूजा; दीपमालिका; गाईतिहार।

गाईतियारे- *ना.* फुस्रो रङको झुसैझुस भएका लाम्चा पात हुने र पहेँला रङका मसिना फूल फुल्ने, गोवर्धन पूजामा गोबरको पर्वत-

प्रतिमा बनाएर त्यसैका वरिपरि लिङ्गाका रूपमा गाडिने एक झार; चित्लाङे; गाईतिहारे।

गाईतिहार- *ना.* गाईतियार; लक्ष्मीपूजा।

गाईतिहारे- गाईतियारे; चित्लाङे।

गाईपाला- *वि.* गाई पालेर जीविका गर्ने; धेरै गाई पाल्ने।

गाईप्राणी/प्रानी- *वि.* मनमा कुनै पाप नभई सिधासाधा व्यवहार गर्ने; कसैको खती हुने काम नगर्ने; मनमा पापकपट नभएको र सुधो।

गाईवस्तु- *ना.* जीविका चलाउनका निम्ति घरमा पालिने गाई-भैँसी, भेडा-बाख्रा आदि पशुधन; गाई, भैँसी आदि पशुहरूको समुदाय।

गाईमाई- *ना.* १. विवेक राख्नुपर्ने सिधासाधा व्यक्ति; गाईप्राणी। २. हेरचाह वा खातिर गर्नुपर्ने जनसमुदाय (आइमाई, केटाकेटी, माग्ने , साधु, सन्त, ब्राह्मण इ.)।

गाउँ- *ना.* [प्रा. गाम< सं. ग्राम] नगरबाहिर रहेको ससानो बस्ती;प्रायः कृषकहरूको बसोबास भएको थलो; ग्राम।

गाउँकोश- गाउँको खरखाँचो टार्न वा विकासकार्यमा सघाउ पुऱ्याउनका निम्ति गाउँलेहरूबाट उब्जनी आयस्ताको केही प्रतिशत छुट्ट्याएर वा अन्य किसिमले सङ्कलित साझा ढुकुटी; धरमभकारी; धर्मढुकुटी।

गाउँ खानु- *टु.* १. गाउँखाने कथामा दिएको गाउँ लिनु। २. गाउँलाई नै सोसेर वा कज्याएर आफ्नो हुँदो पार्नु र हैकम चलाउनु।

गाउँखाने कथा- *ना.* वक्ताले प्रश्नको रूपमा अड्को हाल्ने र श्रोताले नाउँ मात्रको गाउँ दिएपछि सो अड्को फुकाइदिने कथा; जान्ने कथा; कूट; पहेली।

गाउँघर- *ना.* नगरबाहिरको घरबस्ती भएको ठाउँ; भारोपर्म गर्दा र हारगुहार गर्दा सधैँजसो भेटघाट र सघाउपघाउ गरिरहने छरछिमेक।

गाउँ पञ्चायत- *ना.* पञ्चायती व्यवस्थाअनुसार व्यवस्थापिकाको प्रारम्भिक अङ्गका रूपमा रहेको, पहाडी क्षेत्रमा दुई हजारदेखि चार हजार र तराई क्षेत्रमा चार हजारदेखि आठ हजारसम्म जनसङ्ख्या पर्ने हिसाबले छुट्ट्याइएको प्रत्येक नौ वडामा विभाजित एक पञ्चायत वा गाउँ।

गाउँफर्क- *ना.* सहरतिर थुप्रिने प्रवृत्तिलाई गाउँतिर उन्मुख गराई गाउँकै उन्नतिबाट देशको सम्पूर्ण क्षेत्रमा विकास हुन सक्ने ठानिएको पञ्चायत व्यवस्थामा प्रतिपादित सिद्धान्त (गाउँ फर्क कार्यक्रम, गाउँ फर्क राष्ट्रिय अभियान आदि)।

गाउँले- *वि.* १. गाउँको बासिन्दा; गाउँमा बस्ने; ग्रामीण। २. एकै गाउँ-ठाउँमा बस्ने; गाउँघरको। ३. गाउँको सभ्यतामा हुर्केको; आधुनिक चालचलन नजान्ने।

गाउँ विकास समिति- *ना.* गाउँलाई नौ वटा वडाहरूमा बाँडी त्यहाँको विकास गर्नका लागि निर्माण गरिएको समिति।

गाउँ सभा- *ना.* गाउँ- पञ्चायत ऐनअनुसार तोकिएको पञ्चायती व्यवस्थाको सबभन्दा तल्लो तह तथा कुनै एक गाउँ वा गाउँको समूह।

गाउनु- *स.क्रि.* [सं. गायन+नु] १. ताल, सुर, लय आदि मिलाएर गीत भन्नु; राग वा तान अलाप्नु; वन्दना वा भजन गर्नु। २. बढाई-चढाई प्रशंसा गर्नु; फुक्र्याउनु।

गाउजो- *ना.* पानका छाँटका पात हुने एक जातको लहरो वा त्यसैको घाँस।

गाउन- *ना.* [अङ्.] १. दीक्षान्त समारोहमा विश्वविद्यालयका उच्च पदाधिकारी र स्नातक तथा स्नाताकोत्तर उपाधि लिने छात्रहरूले लाउने औपचारिक पोसाक। २. न्यायाधीशले इजलासमा बस्दा वा वकिलले बहस गर्दा पहिरिने पोसाक।

गागन- *ना.* अघिल्लो छेउ तिखो हुने हाँसको जस्तै चुच्चो भएको एक प्रकारको पानीहाँस।

गागा- *ना.* बालबोलीमा चिउरा वा अन्य गेडागुडी खानेकुरो; खेडी।

गाग्री- *ना.* [प्रा. गगरी< सं. गर्गरी] पानी भरिने तामो, पित्तल आदि धातुको भाँडो; सानो वा मझौला गाग्रो।

गाग्रो- *ना.* [प्रा. गगरा< सं. गर्गर] १. घ्याम्पोभन्दा सानो र गाग्रीभन्दा ठुलो आकारको पानीको भाँडो। २. पानी भरिने प्रायः माटाको ठुलो भाँडो।

गाङ्गेय- *वि.* [सं.] १. गङ्गाबाट पैदा भएको; गङ्गासित सम्बन्धित। *ना.* २. भीष्म पितामह। ३. कार्तिकेय।

गाछ- *ना.* [सं. गच्छ] १. गाछी।

गाछी- *ना.* रुख, बोट (बरगाछी, पीपलगाछी इ.)।

गाज- *ना.* [अ. मू. गज्] पानीमा साबुन आदि घोलिँदा वा आगामा छड्कने पदार्थ पाक्ता आउने फिँज ।

गाजर- *ना.* [सं. गृञ्जन] मूलाका जातको, सूपका जस्तै पात र सेतो-पहेँलो रङ हुने, त्यसै वा तरकारी, अचार आदि बनाएर तथा सलादमा हालेर खाइने एक प्रसिद्ध कन्द।

गाजल- *ना.* [सं. कज्जल] सुगन्धित औषधीसमेत हाली मोसो र तेल मिलाएर बनाइएको आँखाका कोसमा लगाउने कालो-खैरो शृङ्गारसाधन।

गाजली- *ना.* १. गाजल लगाएकी आइमाई। २. आँखाका वरिपरि कालो-खैरो रङ भएकी गाई।

गाजलु- *ना.* गाजल; लोकगीतमा बादलु, मादलुका किसिमले गाजलको पर्यायमा प्रयुक्त शब्द। (उदा.- झमझम परेली आँखैमा गाजलु सम्झने क्वै छैन। - लोकगीत)।

गाजले- *वि.* १. गाजलजस्तो; गाजलको रङको। २. गाजल लाएजस्तो आँखा देखिने (मान्छे)। ३. आँखाका वरिपरि कालो-खैरो रङ देखिने (गोरु)। ४. कालो नाश्री हुने (अनाज)।

गाजेमाजे- *वि.* १. छ्यासमिस वा मिसमास भएर छुट्याउन नसकिने भएको; तलमाथि परेको। २. सुल्झाउन अप्ठ्यारो पर्ने; गज्याङगुजुङ परेको।

गाटर- *ना.* खाँबा गाडेर बनाइने तराईतिरका घरको निदाल; मेठविना राखिने निदाल।

गाड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. गड्ड+नु] १. कुनै वस्तुलाई जमिनमुनि घुसार्नु; रोप्नु। २. अँचेटेर थिच्नु; खाडलमा हालेर पुर्नु। ३. रिनमा डुबाउनु; रिनमा पार्नु; धोका दिनु। ४. अवनति गराउनु।

गाड- *ना.* [प्रा. गड्ड< सं. गर्त] १. वर्षाका कारणले तत्कालै बढेर आउने भल; बाढी; भलपहिरो। २. नदीभन्दा सानो खोलाभन्दा ठुलो

हिँउदमा जँघार तर्न सकिने छरितो नदी।
गाड चल्नु- *स.क्रि.* भल बग्नु; बाढी आउनु।
गाडधन- *ना.* कसैले नभेट्टाओस् भनी सुरक्षासाथ माटामा गाडेर लुकाइएको सुन, चाँदी, काँसो, तामो आदि जायजेथा; गाडेको धन-सम्पत्ति।
गाडा- *ना.* [प्रा. गड्डीआ] १. मालसामान हालेर गुडाउँदै एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा लगिने, गोरु, राँगा, मानिस आदिले तान्ने चक्कावाल गाडी। २. उखु वा आलु रोप्नका लागि बाटुलो खाडल पारेर खनिने ड्याङ; डाँफा।
गाडावान/वाल- *ना.* १. गाडा ठेल्ने वा हाँक्ने व्यक्ति। २. गोरु वा राँगागाडीको चालक।
गाडिनु- *क.क्रि.* [गाड्+इ+नु] गडिनु; भित्र पस्नु; भासिनु।
गाडी- *ना.* [प्रा. गड्डीआ] मालमत्ता वा यात्रीलाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ ओसारपसार गर्ने वाहन; सवारी (मोटर, रेल, बग्गी इ.)।
गाडीवान/वाल- *ना.* गाडी हाँक्ने व्यक्ति; गाडावान; गाडावाल।
गाडे- *वि.* [गाड्+ए] १. बिच डाँडीमा दुवैतिर सिधा पर्ने गरी भुमरी परेको (बस्तुभाउ)। २. जोर भुमरी परेको (हलपिराहा मानिने गोरु)।
गाढ- *वि.* [सं.] १. ज्यादै; घनिष्ठ; धेरै दह्रो; बलियो। २. बाक्लो; घना। *ना.* ३. पानीको धार वा प्रवाह; बाढी; गाड।
गाढा- *वि.* [सं. गाढे १. धेरै; ज्यादै; अतिशय। २. बाक्लो; जम्दै गएको (झोल पदार्थ) ३. हल्का नभएको; चम्किलो (रङ)। ४. घनिष्ट; मिलनशील (प्रेम, सम्बन्ध)।
गाण्डीव- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार अग्निदेवबाट प्राप्त भएको अर्जुनको धनु।
गाता- *ना.* [प्रा. गात्त] पत्रदार पुस्तकको बचाउका लागि अघिल्लो र पछिल्लो छेउमा पत्रकै आकार बनाएर राखिने काठको पातलो फल्याक वा गत्ता आदिको दह्रो पातो; पुस्तकको जिल्द।
गाताबन्दी- *वि.* गाता बाँधिएको; जिल्द हालिएको।
गातो- *ना.* [प्रा. गात्त] गाता; जिल्द।
गात्र- *ना.* [सं.] पृथ्वी, वायु, जल, तेज र आकाशजस्ता पञ्च महाभूततत्त्वबाट निर्मित अन्नमय शरीर; स्थूल शरीर; देह।
गाथ- *ना.* [सं. गात्र] १. मान्य जनको सन्चोबिसन्चोबारे प्रयोग गरिने शरीरवाची शब्द; शरीर; जिउ।
गाथगादी- *ना.* गाथ र गादी; राजाको गाथ र राजसिंहासन।
गाथा- *ना.* [सं.] १. सरलता तथा विस्तारपूर्वक गाइने सत्य घटना र विशिष्ट तथ्ययुक्त प्रभावोत्पादक गीतिकथा; गीतात्मक कथा वा वृत्तान्त (व्याले)। २. कसैको प्रशंसा वा स्तुति; स्तोत्र; गुणगान।
गाथिक- *ना.* [सं.] गाथा गाउने व्यक्ति। स्त्री. गाथिका।
गादी१- *ना.* [सं. गर्त] १. छाला नरम पार्ने वा टाँस्ने कामका निम्ति बोसो वा माड हाल्ने सिङ (ठोक्रो)।
गादी२-[गद्दी] राजकीय अभिषेकपूर्वक आरोहण गरिने गद्दी; राजसिंहासन; राजगद्दी।
गादीबैठक- *ना.* हे. गद्दीबैठक।
गादी मुबारक/मुमारख- *ना.* १. राज्याभिषेकपछि पहिलोपल्ट राजगद्दीमा बसी जनसाधारणलाई दर्शन दिँदा जनताले राजालाई चढाउने नगदी वा जिन्सी उपहार। २. त्यस किसिमको राजकीय शुल्क वा कर।
गादो- *ना.* [सं. गात्र] पछिल्तिर कम्मरबाट दुवै छेउ अघिल्तिर ल्याई दाहिनेछेउ देब्रे काँधमा र देब्रेछेउ दाहिने काँधमा सप्को मारी दोहोरो छड्के पारेर शरीरमा भिर्ने वा लाउने कपडा; दौरा आदिको साटो बेरिने आङको पहिरन।
गाध- *वि.* [सं.] १. गहिराइ थाहा पाइने; सजिलैसँग तर्न सकिने। *ना.* २. पार तर्न सकिने नदी; चाँचल; जँघार।
गान- *ना.* [सं.] १. लय, ताल, सुर आदि मिलाएर गाइने गीत; गाना; भजनकीर्तन। २. वर्णन; प्रशंसा।
गानबजान- *ना.* गाउने र बजाउने काम; स्वर र बाजा मिलाएर गाइने भजनकीर्तन, गीत-गान आदि।
गानविद्या- *ना.* शास्त्रीय सिद्धान्तअनुसार सङ्गीतको ताल, सुर र लयको सूत्रबद्ध ज्ञान गराउने शास्त्र; सङ्गीतविद्या।
गाना- *ना.* [सं. गान] गीत; गान।
गानाबजाना- *ना.* हे. गानबजान।
गानिनु- *अ.क्रि.* [गानु+इ+नु] १. आइमाईको स्तनमा धेरै दुध भएर चर्कनु; कल्चौँडामा दुध भरिएर टन्कनु। २. पीप-रगत आदि भरिएर खटिरो टन्कनु। ३. गानुजस्तै साह्रो हुनु।
गानु/गानो- *ना.* [सं. ग्रन्थि] १. डल्लो। २. पिँडालु, गुन्दरगानु आदिको कन्द। ३. वायुविकारबाट उत्पन्न हुने पेटको रोग; गोला; शूल।
गान्टे- *वि.* [गान्टो+ए] १. स्वाभाविक रूपमा बढ्न नसकी गाँठिएको; गान्टो परेको। २. पुड्के; डल्ले; ग्याँचे।
गान्टे काल्तोरी- *ना.* हे. गाँठेकाल्तोरी।
गान्टे मुला- *ना.* सलगमको आकारको एक जातको मूला; लेकाली मूला; डल्ले मूला; गाँठेमूला।
गान्टो- *वि.* [गाँठो] १. सलक्क बढ्न नसकी गठ्याङ्गिएको; राम्ररी नबढेको; पुड्को; डल्लो। *ना.* २. फूलको पराग रहने गाँठो; कर्णिकार।
गान्धर्व- *वि.* [सं.] गन्धर्वसँग सम्बन्धित; गन्धर्वको।
गान्धर्वक- *ना.* नाचगानका क्रियामा निपुण व्यक्ति; गवैया; उस्ताद।
गान्धर्व विवाह- *ना.* बाबुआमाको अनुमतिविना नै केटाकेटीको प्रेम बसेर राजीखुसीले गरिने विवाह; प्रेमविवाह; गन्धर्वविवाह।
गान्धर्व वेद- *ना.* सामवेदअन्तर्गत एक उपवेद; वैदिक सङ्गीतशास्त्र।
गान्धार- *ना.* [सं.] १. सङ्गीतशास्त्रअनुसार सात स्वर (सा, रे, ग, म, प, ध, नि. मध्येको एक स्वर; तीन सय नादलहरी हुने 'ग' स्वर। २. सिन्धुनदीको पश्चिमतटमा स्थित एक प्राचीन देश; पौराणिक देश।
गान्धिक- *ना.* [सं.] गन्धसम्बन्धी द्रव्यको कारोबार गर्ने व्यक्ति; अत्तर, कस्तूरी, केसरी, तेल, कपूरजस्ता सुगन्धी वस्तुहरूको व्यापारी।
गान्धी- *ना.* [सं. गान्धिक] १. गुजराती वैश्यजातिको एक वर्ग। २. भारतलाई अङ्ग्रेजी उपनिवेशबाट मुक्ति दिलाउन ठुलो त्याग गर्ने, सत्य र अहिंसाका पक्षपाती, भारतीय नेता मोहनदास कर्मचन्द गान्धी; बीसौँ शताब्दीका भारतीय महापुरुष।

गान्धीवाद- *ना.* अहिंसा र सत्याग्रहका आधारमा चलाइने, गान्धीद्वारा प्रतिपादित राजनीतिक सिद्धान्त।
गान्धीवादी- *वि.* गान्धीवादमा विश्वास राख्ने; गान्धीवादको अनुयायी।
गाप- *ना.* [सं. गर्भ] १. घरको जगमा हालिने बलियो ढुङ्गो; गर्भे ढुङ्गो; जगको ढुङ्गो। २. बाली भएको चारपाँच दिनमा गाईभैँसीले फ्याँक्ने सेपजस्तो फोहर।
गाप पाक्नु- *टु.* बाली भएका चारपाँच दिनमा गाईभैँसीले सेपजस्तो फोहर निकाल्नु।
गाफिल- *ना.* [अ.] १. काम गर्दा आइलाग्ने दोष; अबगाल; औजस। २. थाहै नपाईकन गरिने गल्ती; भुलचुक। *वि.* ३. थाहा-पत्ता नभएको; बेखबर। ४. बुद्धि-सुद्धी हराएको; बेहोस।
गाबो- *ना.* हे. गाभो।
गाभ्नु- *स.क्रि.* [सं. गर्भ+नु] १. एक वस्तुमा अर्को वस्तु खप्टनु; कुनै दुई वस्तुलाई एकै ठाउँ मिलाउनु; जोड्नु। २. गाँस्नु; जोर्नु; गच्छ्याउनु।
गाभ- *ना.* [सं. गर्भ] १. गाप; गर्भ; पशुको सेप। २. गुप्त छलकपट; छद्म व्यवहार।
गाभा- *ना.* [सं. गर्भ] १. कर्कलो अथवा मानेको भित्री पात; गुभे पात; टुसो; पिपिरो। २. धान वा कोदो रोप्दा जमिनमुनि घुसारिने बिउको मुठो। ३. अर्को रुखमा उम्रने, पात भाँच्दा चिप्लो चोप आउने र साना लाम्चा केराका जस्ता पात हुने, लहरो वा त्यसैको फूल; सुनाखरीको एक जात।
गामिन/गामिनी- *वि.* [सं. गर्भिणी] गर्भिणी; दोजिया; बियाउने (गाई, भैँसी आदि)।
गामिनु$_1$- *अ.क्रि.* [गाभ्+इ+नु] कुनै वस्तु एक-अर्कासँग जोरिनु; एक अर्कामा खापिनु; मिसिनु; जोल्टिनु; गाँसिनु।
गामिनु$_2$- *वि.* गर्भिणी; गर्भ धारण गरेकी (गाई, भैँसी)।
गाभो- *ना.* [सं. गर्भ] १. कर्कलो, माने आदिको भित्री पात; गुभे पात; टुसो; पिपिरो। २. धान वा कोदो रोप्दा एकपल्टमा जमिनमुनि घुसारिने बिउको मुठो। ३. केराका पात जस्तै आकारका साना र छोटा पात हुने, अरू रुखमा टाँसिने एक झार; एक जातको सुनाखरी।
गामगुम- *ना.* [अ. मू. गुम्+अ(द्वि.)] १. प्रकाशमा नआईकन भित्रभित्रै चलेको हल्ला; खासखुस। २. कुनै निन्दित काम बाहिर फैलन नदिने वा कुनै गोप्य कुरो सहसा लुकाउने चालबाजी।
गामगुम्म- *क्रि.वि.* [गुम्म(द्वि.)] १. गोप्यता बचाउन तुरुन्तै चुपचाप वा सतर्क हुने चाल; गाम्मगुम्म। २. झ्याल ढोका थुन्ने वा धेरै लुगाफाटा लाउनेओढ्ने गरी जिउलाई गरम र न्यानो पार्ने किसिम।
गाम्मगुम्म- क्रि.*वि.* १. भकाभक खाने चालले। २. गामगुम्म।
गामल- *ना.* [सं. ग्रामीण] गाउँघर; छरछिमेक; गाँवल।
गामस्थान- *ना.* [सं. ग्रामस्थान] प्रायः धिमाल जातिले खेतीका देवीदेवीका प्रतिमा बनाएर खेतका माझमा स्थापना गरेको मन्दिर; कृषिदेवता।
गामी- *वि.* [सं.] १. गतिशील; गमन गर्ने; यात्री (अग्रगामी, दूरगामी इ.] २. गमन गर्ने; सम्भोग गर्ने (वेश्यागामी, परस्त्रीगामी इ.)।
गाम्भीर्य- *ना.* [सं.] १. गम्भीर हुनाको भाव वा स्थिति; धैर्य; गम्भीरता। २. नाटकका नेतामा रहने सात्विक गुण; डर, शोक, क्रोध र हर्षको अवस्थामा पनि नायकमा विकार नदेखिने गुण।
गायक- *ना.* [सं.] स्वर, लय, ताल आदि मिलाएर गीत गाउने व्यक्ति; गवैया; उस्ताद।
गायकी- *ना.* गानविद्याका अनुसार ठिकसँग गाउने क्रिया वा स्थिति; गाउने प्रवीणता।
गायत्री- *ना.* [सं.] १. चौबिस मात्रा हुने एक वैदिक छन्द। २. उक्त छन्दमा रचित आर्यहरूमा पवित्र मानिने साँझ-बिहान जपिने प्रसिद्ध वैदिक मन्त्र। ३. जप र चिन्तन गर्नेलाई रक्षा गर्ने मानिएकी आराध्य देवी; गायत्री मन्त्रकी अधिष्ठात्री।
गायन- *ना.* [सं.] १. गाउने क्रिया वा भाव। २. सुर, लय र तालसहित गाइने रचना; गाना; गीत।
गायब- *ना.* [अ.] पत्तै नलाग्ने गरी गुम्ने वा हराउने काम; बेपत्ता; अलप।
गायिका- *ना.* [सं.] गीत गाउने नारी; स्त्री गायक।
गायिनी- *ना.* [सं.] गानबजानको पेसा लिने स्त्री; गानबजान गरी जीविका गर्ने आइमाई।
गायो$_1$- *ना.* [प्रा. गायो/गयो< सं. गद] पित्तको रोग।
गायो$_2$- *ना.* पालुवा छँदा बस्तुभाउले खाएमा गला लागेर मर्ने डर रहने, छिप्पिएपछि भने घाँस हुने, बाटुला र ठुलठुला पात भएको एक बोट।
गारत/गारद- *ना.* [अङ्. गार्ड] १. पालोपहराका लागि तैनाथ गरिएको पल्टन; सेनाको सुरक्षा टोली। २. अङ्गरक्षक दल; रक्षक। ३. रास; खात; थुप्रो।
गारुड- *वि.* [सं.] १. गरुडसम्बन्धी; गरुडका आकारको। *ना.* २. देवता गरुड भएको मन्त्र; सर्पको विष झार्ने गरुडको मन्त्र।
गारुडिक/गारुडी- *ना.* [सं.] सर्पले टोकेको विष झार्ने व्यक्ति; विषनाशक मन्त्रको ज्ञाता; विषवैद्य; सपेरा।
गारुडिक/गारुडी विद्या- *ना.* सर्पको विष झार्ने मन्त्र; सर्पलाई वशीकरण गर्ने वा त्यसको औषधी निर्माण गरिने विद्या; सर्पविद्या।
गारो$_1$- *ना.* [प्रा. गार सं. ग्रावा] घर, मन्दिर आदि बनाउँदा हिलो माटो वा सिमेन्टले जोडेर लगाइने इँट, ढुङ्गा आदिको भित्तो; पर्खाल; आट।
गारो$_2$- *वि.* [सं. गाढ] १. हे. गाह्रो।
गार्ड- *ना.* [अङ्.] पहरा दिने व्यक्ति; रक्षक; हे. गारत/गारद।
गार्ड अफ अनर- *ना.* सम्मानगारत।
गार्हपत्य- *ना.* [सं.] अग्निका तीन भेद; आह्वनीय, दाक्षिणात्य र गार्हपत्यमध्ये तेस्रो; गृहस्थहरूको पाक-यज्ञको अग्नि; सहस्राग्नि।
गार्हस्थ्य- *ना.* [सं.] १. गृहस्थ हुनाको भाव वा अवस्था; गृहस्थाश्रम। २. गृहस्थीहरूले गर्नुपर्ने आचरण वा धर्मकार्य; गृहस्थीको काम।
गाल्नु- *स.क्रि.* [गल्+नु] १. सुन, चाँदीजस्तो ठोस वस्तुलाई पगाल्नु। २. निर्धो पार्नु; थकाउनु। ३. विवश तुल्याउनु; हैरान पार्नु।
गाल$_1$- *ना.* [सं. गालि] कुनै काम-कुरा बिग्रँदा आइलाग्ने अपजस; अबगाल; औजस।

गाल२- *ना.* [सं. गाढ] १. मल सोहोरिएर एकत्रित भई बग्दै जाने नाली; खोल्सो; ढल। २. खाडल; खाल्टो।

गालन- *ना.* [सं.] ठोस वस्तुलाई तरल रूपमा परिणत गर्ने काम; सुन, चाँदीजस्ता धातुलाई आगोमा गलाउने काम।

गालपारा- *वि.* [गाल+पारा] अबगाल पार्ने; गाल पार्ने।

गाला- *ना.* [सं. गल्ल] मुखका दाहिने-देब्रे रहेका, आँखामुनिका र कानसामुन्नेका दुई पाटा; कपोल।

गालित- *वि.* [सं.] १. कपडछान गरिएको; छानिएको। २. ढालिएको; गालिएको।

गालिम- *ना.* चाल्नीमा छानेर बचेको महीको थिग्रो भेला पारी बनाइएको डल्लो; महीका छोक्राको डल्लो।

गाली- *ना.* [सं. गालि] १. कसैप्रति रिसाएर वा क्रोधले गरिने अश्लील वा अपमानजनक वचन; दुर्वाच्य। २. डर र धाक देखाउने धम्की; हप्की। ३. व्यङ्ग्य वा कटु वचनद्वारा दिइने चेतावनी।

गालीगलौज- *ना.* परस्परमा गरिने आरोप-प्रत्यारोप; एक-दोस्राका बिचको भनावैरी।

गालीगोफ्ता- *ना.* परस्परमा गरिने गाली वा दुर्वाच्य; एकदोस्रोमा हुने भनावैरी।

गालीमोली- *ना.* [गाल्+ई+मोल्+ई] सुन, चाँदी आदि वस्तुका पुराना वा तयारी माललाई गालेर मूल्य किट्ने वा सापोनापो एकै ठाउँमा मिलाउने काम।

गाले- *वि.* [गाल+ए] भद्दा गाला भएको; गाला पुक्क उठेको।

गाले तकिया- *ना.* कोल्टे परेर सुत्दा गाला अड्याइने सानो सिरानी।

गाहक- *वि.* [सं. ग्राहक] १. बजार आदिमा गएर मालसामान खरिद गर्ने; सरसामान किन्ने; ग्राहक। *ना.* २. मूल्य तिरेर कुनै सामान किन्ने व्यक्ति; गाहकी।

गाहकी- *ना.* गाहक।

गाहारो/गाह्रो- *वि.* १. मुस्किलसँग मात्र काम फत्ते गर्न सकिने; कठिन। २. असजिलो; अप्ठेरो।

गाहारो/गाह्रो साँगुरो/साँघुरो- *वि.* हे. खनखाँचो; गाह्रोसाँगुरो; गाह्रोसाह्रो।

गाहारो/गाह्रोसाँगुरो- *वि.* असजिलो वा अप्ठेरो; मर्का पर्ने।

गाहारो/गाह्रोसाह्रो- *वि.* व्यवहार चलाउन धौधौ पर्ने; अड्कोपड्को; खनखाँचो; गाह्रोसाँगुरो।

गिँड्नु- *स.क्रि.* [गिँड+नु] काठपात आदि कुनै लामा, डोलो वस्तु तेर्सापट्टि काटेर गिँड पार्नु; टुक्र्याउनु; ठुन्क्याउनु।

गिँड- *ना.* [प्रा. गण्ड] १. शरीरलाई टाउकोबाट अलग्याई बाँकी रहेको जिउ; धड। २. रुखलाई गिँडेर आराले काट्न ठिक पारिएको छोटोमोटो टुक्रो; गिँडुल्को। ३. उखुको गिँडी वा डाँठ।

गिँडाइ- *ना.* [गिँड √ (+आइ)] गिँड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गिँडाइनु- *क.क्रि.* गिँड्न लाइनु।

गिँडाउनु- *प्रे.क्रि.* गिँड्न लाउनु; टुक्रा-टुक्रा पार्नु।

गिँडिनु- *क.क्रि.* गिँड्ने काम गरिनु; टुक्रिनु; ठुन्किनु।

गिँडी- *ना.* [गिँड+ई] १. उखुको टुक्रा; गिँड। २. पेल्न ठिक्क पारेका उखुका डाँठ।

गिँडुल्कागिँडुल्की- *ना.* [गिँडुल्को+ गिँडुल्को] साना-ठुला धेरै गिँडुल्का।

गिँडुल्किनु- *अ.क्रि.* [गिँडुल्को+इ+नु] लामो डोलो वस्तु काट्दा गिँडुल्का हुनु; गिँडुल्को पर्नु।

गिँडुल्को- *ना.* [√ गिँड] १. रुख, उखु आदिको छोटोमोटो टुक्रो; ठुन्को; गिँड। *वि.* २. भद्दा खालको डल्लो; नसुहाउँदो।

गिँडुल्क्याइ- *ना.* [√ गिँडुल्कि (+याइ)] गिँडुल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; गिँडुल्को पार्ने काम

गिँडुल्क्याइनु- *क.क्रि.* गिँडुल्को पारिनु।

गिँडुल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* गिँडुल्को पार्नु।

गिँडो- *ना.* चनौटोमा चन्दन घोटिने श्रीखण्ड, रक्तचन्दन आदिको टुक्रे काठ।

गिजल्नु- *स.क्रि.* [प्रा. गिज्झ+नु] हे. गिजोल्नु।

गिजलाइ- *ना.* गिजल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गिजलाइनु- *क.क्रि.* गिजल्न लाइनु।

गिजलाउनु- *प्रे.क्रि.* गिजल्न लाउनु।

गिजलिनु- *क.क्रि.* गिजोलिनु।

गिजलो- *ना.* हे. गिजोलो।

गिजा- *ना.* दाँत उम्रने र दाँतलाई सुरक्षित राख्ने अङ्ग; दाँतको घर।

गिजिनु- *अ.क्रि.* [प्रा. गिज्झ+इ+नु] १. रमाइलो वा मनबहलाउका लागि ख्यालठट्टा गर्नु; जिस्किनु; ठट्टामस्करी गर्नु। २. निर्लज्ज भएर बोल्नु; इतरिनु; छिहिलिनु; छाडा कुरा गर्नु।

गिजिडमिजिड- *क्रि.वि.* [अ. मू. गिजिङ्+अ(द्वि.)] १. एकै ठाउँमा थुप्रिने वा सगबगाउने गरी (वस्तु, मानिस आदि) २. ढङ्ग नपुऱ्याईकन।

गिजिमिजी- *क्रि.वि.* [अ. मू. गिज्+ई(द्वि.)] सगबगाउने चाल वा अस्पष्ट शब्दसित; गिजिडमिजिड।

गिजोल्नु- *स.क्रि.* [गिज्ज+नु] गिलो वस्तुलाई हातले बेसरी मुछ्नु वा मथेल्नु; गिजोलो पार्नु; हुँडल्नु; फोहरी ढङ्गले माडमुड पार्नु।

गिजोलाइ- *ना.* गिजोल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

गिजोलाइनु- *क.क्रि.* गिजोल्ने काम गराइनु; गिजलाइनु।

गिजोलाउनु- *प्रे.क्रि.* गिजोल्न लाउनु वा फोहरी पाराले मथेल्न लगाउनु।

गिजोलिनु- *अ.क्रि.* गिजोलिने वा मथेलिने काम हुनु; मथेलमाथेल हुनु।

गिजोलो- *वि.* १. दाल-भात, दही-चिउरा आदि खानेकुरा मुछेर घिनलाग्दो बनाएको। २. धेरै थरी काम मिसाएर गज्मौरो पारेको।

गिज्ज- *क्रि.वि.* [अ. मू. गिज्+ज] मुखबाट फिँज काढ्ने वा निस्कने गरी (राल काढ्ने वा थुक निकाल्ने किसिम); घिनलाग्दो किसिमले (गिलो वस्तु मुछ्ने चाल)।

गिज्जिनु- हे. गिजिनु।

गिज्याइ- *ना.* [√ गिजि (+याइ)] १. गिजिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[गिज्याउ+आइ] २. गिज्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गिज्याइनु- *क.क्रि.* गिज्याउने काम गरिनु; जिस्क्याइनु।

गिज्याउनु- *स.क्रि.* १. नाक, मुख आदि चलाएर कसैलाई जिस्क्याउनु; गिज्याउने काम गर्नु। २. अर्कालाई लाज हुने खालको कुरा गरेर

हँसी उडाउनु; ख्यालठट्टा गर्नु। ३. कसैलाई उत्तेजित पार्नु।

गिटकारी- *ना.* गायनमा ताना छोड्दा घाँटीभित्र हुने एक प्रकारको स्वर-कम्पन।

गिट्टी- *ना.* [सं. गिरिज, हि. गिट्टी] मेसिनमा टुक्र्याएर अथवा घनले हिर्काएर मसिना पारिएका ढुङ्गाका टुक्रा; रोडा; खण्डाश्म।

गिठ्ठो/गिठो- *ना.* तरुलका लहरामा फल्ने डल्लो वा लाम्चो फल।

गिडगिड- *क्रि.वि.* [अ. मू. गिड(द्वि.)] लत्रेर प्रार्थना गर्ने किसिमले; मन नपर्ने गरी; घिडघिड।

गिडगिडाइ- *ना.* गिडगिडाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गिडगिडाइनु- *क.क्रि.* गिडगिडाउने काम गरिनु।

गिडगिडाउनु- *अ.क्रि.* १. ज्यादै बिन्तिभाउ गर्नु; निमुखा भएर प्रार्थना गर्नु; घिडघिडाउनु। २. दिक्क लाग्ने गरी कचकचाउनु। ३. हाँस आदि चरा कराउनु।

गिडान- *ना.* [गिँड+आन] रुख काटिसकेपछि हाँगाबिँगा छिमलेर ठाउँ-ठाउँमा गिँडी गिँड बनाउने काम।

गिताङ्गे- *ना.* [सं. गीताङ्ग] गीत गाउने व्यक्ति; गानबजान गर्ने मानिस; गायक।

गितार- *ना.* [अङ्. गिटार] सारङ्गीका आकारको सितार जस्तै गरी रेटेर बजाइने छवटा तार लागेको एक बाजा।

गितारु- *वि.* [गीत+आरु] गायक।

गिद- *ना.* हे. गीत।

गिदाउडी/गिदाउडो- *ना.* तन्नेरी गायक; गिताङ्गे युवक; तन्नेरी र खाइलाग्दो गायक नेता (प. ने.)।

गिदी- *ना.* [सं. गोर्द] १. टाउकामा खप्परभित्र रहने र चेतनाको सृजक तत्त्व मानिने मासीजस्तो पदार्थ; मथिङ्गल; मगज; मस्तिष्क। २. सोचविचार तथा तर्क, निर्णय आदि गर्ने शक्ति; बुद्धि।

गिदेरी- *ना.* केही लाम्चा र नरम पात हुने, गाईबस्तुलाई घाँस खुवाइने, बिछ्यौनामा च्याप्दा उडुस, उपियाँको औषधी हुने बुटो; सेतो, खैरो र कालो तीन किसिमका हुने सेतो गिदेरी, खैरी गिदेरी र कालो गिदेरी नामको बोट।

गिद्ध- *ना.* [सं. गृद्ध] १. मरेका प्राणीहरूको मासु खाने, धेरै टाढाको सिनो पनि देख्ने, प्रायः गर्मी प्रदेशमा बस्ने मांसाहारी ठुलो पक्षी। *वि.* २. मासु खान भनेपछि मरिमेट्ने; मासुको साह्रै लोभी।

गिद्धे- *वि.* [गिद्ध+ए] १.मासु खान ज्यादै मरिमेट्ने; मासु खानमा असाध्यै लोभी। २. गिद्ध जस्तो; गिद्धका आकारको।

गिद्धे एकादशी- *ना.* (एकादशी नै भए पनि प्रायः बचेखुचेको मासु खाइने हुनाले) दसैँको टीकाका भोलिपल्टको एकादशी।

गिद्धे पहरो- *ना.* १. गिद्ध बस्ने वा गिद्ध जस्तै देखिने पहरो। २. दार्जिलिङ जाने बाटामा पर्ने खर्साङका छेउको प्रसिद्ध पहरो।

गिद्धे प्रेस- *ना.* नेपालका प्रधानमन्त्री जङ्गबहादुर राणाले बेलायतबाट फर्कंदा *वि.* सं. १९०८-मा सँगसँगै ल्याएको भन्ने विश्वास गरिएको गिद्ध-चिह्नअङ्कित ऐतिहासिक प्रेस वा मुद्रणयन्त्र।

गिद्री- *ना.* [गिद्रो+ई] घुँडासम्मको भित्री नाप।

गिद्री लम्बाइ- *ना.* पाइन्टको भित्री लम्बाइ वा टाङको लम्बाइ।

गिद्रो- *ना.* [सं. गोर्द] १. काँक्रा, फर्सी, घिरौँला, लौका आदि फलफूलको गुदी। २. बाँस, मालिङ्गो, निगालो आदि वस्तुको भित्री भाग।

गिनिफोर- *ना.* [अङ्. गिनी-फाउल] निलो अकासे रङमा कालो रङ मिसिएको र केही सेता टीका देखिने पखेटा भएको एक जातको पाल्तु चरो; लौकाट।

गिनुङ- *ना.* [भो. ब.?] लिच्छविकालीन नेपालमा प्रचलित एक प्रकारको वृत्ति।

गिनेरी- *ना.* [सं. गणिकारिका] सेतो रङको फूल फुल्ने र खयररङका ससाना फल फल्ने, साना-ठुला दुई भेद हुने, सानोका पात लाम्चा र ठुलोका पात नीमका जस्ता हुने एक वृक्ष।

गिन्ती- *ना.* हे. गन्ती।

गिन्नी- *ना.* सुनको एक प्रकारको सिक्का वा मुद्रा।

गिर्नु- *स.क्रि.* [सं. किर] १. तलतिर जानु; झर्नु; खस्नु। २. रुख वा भीर, पहराबाट लड्नु; खुरमुरिनु; लोट्नु। ३. आर्थिक वा मर्यादाका दृष्टिले खस्कनु; पतन हुनु।

गिर- *ना.* [अ. मू. गिर्+अ] काठको भकुन्डो।

गिर खेल्नु- *टु.* आफू गरेर खान अल्छी गरी अर्काको कमाइमा मोजमज्जा गर्नु।

गिरफ्तार- *वि.* [फा.] कुनै अपराधको अभियोगमा पक्राउ परेको; अपराधी ठानेर अधिकारीवर्गद्वारा समातिएको।

गिरफ्तारी- *ना.* गिरफ्तार हुनाको अवस्था, क्रिया वा भाव।

गिरमुङ्ग्री/गिरलौरी- *ना.* [गिर+मुङ्ग्री/लौरी] टेबुल टेनिसभन्दा केही ठुलो बल एक जनाले हान्ने र अर्कोले मुङ्ग्राले फर्काउँदै खेल्ने खेल; क्रिकेटको खेल।

गिरह- *ना.* [फा.] सवा दुई इन्च बराबरको नापो; गजको नाप प्रणालीअनुसार गजको सोह्रौँ भाग।

गिरा- *ना.* [सं.] वाणी; भाषा; बोली।

गिराइ- *ना.* [√ गिर् (+आइ)] गिर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गिराइनु- *क.क्रि.* गिराउने काम गरिनु; खसाइनु।

गिराउनु- *प्रे.क्रि.* गिर्न लाउनु; खसाउनु; लडाउनु।

गिरान- *ना.* [गिर्+आन] १. खस्ने वा पतन हुने काम; गिराइ। २. टुट्टा वा घाटा पर्ने काम; हानि; नोक्सानी।

गिरानी- *ना.* १. ठेक्कापट्टा वा व्यापार-व्यवसायसम्बन्धी कारोबारमा सावाँसमेत खतम हुँदै गएको अवस्था; मूल धन घटेर पर्ने घाटा; हानिनोक्सानी; टुट्टा। २. गिराइ।

गिरि- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीको विषम धरातल भएका ठाउँको अग्लो भाग; पहाड; पर्वत। २. सन्न्यास धारण गर्ने योगीहरूका दश भेदमध्ये एक उपाधि।

गिरिकर्णिका- *ना.* सेतो रङको फूल फुल्ने अपराजिता।

गिरिजा- *ना.* हिमालय पर्वतकी पुत्री; गिरितनया; पार्वती।

गिरिधर/धारी- *ना.* कृष्ण।

गिरिनाथ- *ना.* हिमालय पर्वत; शिव।

गिरिनु- *अ.क्रि.* [गिर्+इ+नु] खसिनु; झरिनु।

गिरिप्रस्थ- *ना.* [सं.] पहाडका बिच भागमा रहेको समथर भूमि; अधित्यका।

गिरिराज- *ना.* [सं.] पर्वतहरूको राजा; ठुलो पर्वत (हिमालय पर्वत, सुमेरु पर्वत, गोवर्द्धन पर्वत)।
गिरिशृङ्ग- *ना.* [सं.] पहाडको टाकुरो; पर्वतको शिखर।
गिरिसुत- *ना.* [सं.] १. इन्द्रको बज्रले टाकुरा काटिएको प्रसङ्ग भएको एक पर्वत; मैनाक पर्वत।
गिरिसुता- *ना.* [सं.] पार्वती।
गिरी१- *ना.* [सं. गिरि] १. सन्न्यासीहरूको सम्मानसूचक एक पदवी। २. सन्न्यासीहरूको एक थर।
गिरी२- *ना.* [फा. गीर] अरू शब्दका पछाडि लागेर काम, पेसा, इलम आदि अर्थ बुझाउने उत्तरपद (कारिन्दागिरी, किसानगिरी, मोजगिरी इ.)।
गिरीश- *ना.* [सं.] १. ठुलो पर्वत; गिरिराज। २. महादेव; शिव।
गिर्खो- *ना.* १. सानोतिनो फोको, फुकुन्डो वा खटिरो। २. सानो आँख्लो। ३. ढुङ्गा, माटा आदिको सानो टुक्रो।
गिर्जाघर- *ना.* [पोर्त. इग्रिजिया] इसाई धर्म मान्नेहरूले ईश्वरको प्रार्थना गर्ने घर।
गिर्दा- *ना.* [फा. गिर्द] १. चारैतिर लगाइएको घेरा; क्याम्पा; कुँडुलो। २. छरछिमेकको ठाउँ; घरगाउँ; हाता।
गिर्रा- *ना.* [गिर्+रा] भकुन्डो खेल्ने एकातिर टाउको भएको लट्ठी।
गिलगिल्याइ- *ना.* [√ गिलगिल्याउ (+आइ)] गिलगिल्याउने काम वा प्रक्रिया।
गिलगिल्याइनु- *क.क्रि.* थिचेर वा चलाएर गिलो पारिनु; गिल्याइनु।
गिलगिल्याउनु- *स.क्रि.* [गिलो (द्वि.)+याउ+नु] थिचथाच पारी चलाएर गिलो गराउनु; गिल्याउनु।
गिलगिल्याहट- *ना.* गिलगिल्याउने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया; गिलगिल्याइ।
गिलसिरिन- *ना.* [अङ्. ग्लिसिरिन्] कुर्कुच्चामा बन्चरे हुँदा, पैताला फाट्दा वा हातमुखको छाला नरम पार्न लेसेर लाइने लेदो चिल्लो पदार्थ।
गिलाफ- *ना.* [अ.] पिँजरा छोप्ने ढक्कन; तकिया आदिको खोल।
गिलास- *ना.* [अङ्. ग्लास] पिँध केही सानो र मुख फुकेको पित्तल, स्टिल, सिसा आदिबाट बनेको पानी, चिया आदि खाने ठाडो लाम्चो भाँडो।
गिलिक्क/गिलित्त- *क्रि.वि.* [अ. मू. गिलिक्+क/त] गिलो हुने गरी (पाकेर वा सडेर); गलक्क; फतक्क।
गिलिल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. गिल् > गिलिल्+ल] खित्का छोड्ने गरी; चर्को स्वरले (हाँस्ने किसिम)।
गिलो- *वि.* [प्रा. गलिअ< सं. गलित] १. पानी मिसिएर नरम भएको। २. ठर्रो वा साह्रो नभएको; कमलो। ३. समय पुगेर वा बढ्ता पाकी नरम भएको (फलफूल)।
गिल्टी१- *ना.* [अङ्. गिल्ड] १. सेतो, हल्का र सस्तो एक प्रकारको धातु; आलमोनियम। २. धातुका भाँडाहरूमा मुलम्मा लगाइने एक किसिमको धातु; निकल।
गिल्टी२- *ना.* सर्दी लागेर, नसा खुम्चिएर वा जिउमा कुनै तोड आदि परेर शरीरका जोर्नीजोर्नीमा निस्कने गाँठो; फुकुन्डो।
गिल्डर- *ना.* हल्यान्ड वा नेदरल्यान्डका मुद्राको नाम।
गिल्याइ- *ना.* [√ गिल्याउ (+आइ)] गिल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गिल्याइनु- *क.क्रि.* गिलो पारिनु।
गिल्याउनु- *स.क्रि.* [गिलो+याउ+नु] कुनै चिजलाई पानी हालेर वा थिचेर नरम पार्नु; गिलो तुल्याउनु।
गिल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. गिल्+ल] एकै खेप तिखो खित्का छाड्ने गरी (हाँस्ने किसिम)।
गिल्ला- *ना.* [फा. गिल] १. घोचपेचका साथ गरिने हँस्सी; ठट्टा। २. कसैलाई हियाएर गरिने निन्दा; घृणा; हेला। ३. दोष लगाउने काम; आक्षेप।
गिल्लिनु- *अ.क्रि.* हे. गिज्जिनु।
गिल्ली- *ना.* हँसी; ठट्टा।
गिल्ल्याइ- *ना.* गिल्लिने र गिल्ल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गिल्ल्याइनु- *क.क्रि.* गिल्ला गरिनु; गिज्याइनु।
गिल्ल्याउनु- *स.क्रि.* गिल्ला गर्नु; गिज्याउनु।
गीत- *ना.* [सं.] विशेषतः गाउनका निम्ति रचिएको लयात्मक तथा सुललित पद्यरचना; गाना; गान।
गीतकार- *वि.* गीत रच्ने; गाना बनाउने।
गीतगुञ्जन- *ना.* गीतको मधुर लय वा ध्वनि; गानाको सुरिलो प्रतिध्वनि।
गीतगोविन्द- जयदेवद्वारा रचित प्रख्यात संस्कृत गीतिकाव्य।
गीता- *ना.* [सं.] १. महाभारतमा युद्धबाट विमुख हुन लागेका अर्जुनलाई ज्ञान, कर्म र भक्तियोगका साथै मानवीय कर्तव्यबारे श्रीकृष्णले दिएको उपदेश। २. हिन्दूहरूको प्रसिद्ध दार्शनिक ग्रन्थ; भगवद्गीता। ३. ठुला महापुरुषले दिएका छन्दोबद्ध तथा ज्ञानमय उपदेश (रामगीता, भगवद्गीता, शिवगीता इ.)।
गीताञ्जली- *ना.* [सं.] १. प्रार्थना गर्दै जोडिएको अँजुली। २. रवीन्द्रनाथ ठाकुरद्वारा रचित नोबेल पुरस्कार प्राप्त प्रसिद्ध एक गीतिकाव्य।
गीति- *ना.* [सं.] १. लयात्मक पद्य-रचना; गीत; गान। २. आर्या छन्दको एक भेद।
गीतिका- *ना.* १. लघु गीत। सानो वा छोटो गान। २. सगण, जगण, भगण, रगण, सगण र लघु-गुरु हुने एक वार्णिक छन्द।
गीतिकाव्य- *ना.* गीतैगीत भएको वा गीति तत्त्वलाई प्रमुखता दिएर रचिएको काव्य; गेयात्मक गुणले युक्त काव्य।
गीतिनाटक/नाटच- *ना.* गीतप्रधान भएको अभिनयकाव्य; प्रायः पद्यमा लेखिएको एक प्रकारको रूपक।
गीतिमय- *वि.* गीति-तत्त्वले युक्त; सङ्गीतप्रधान; लय वा सुर मिलेको।
गीतिरूपक- *ना.* गीतिनाटक/गीतिनाटच।
गीर्वाण- *ना.* [सं.] देवता; सुर।
गीर्वाण युद्धविक्रम शाह- *ना.* *वि.* सं. १८५४-मा जन्म भई ऐ. ५५-मा राजगद्दीमा बस्ने र *वि.* सं. १८७३-मा दिवङ्गत हुने शाहवंशीय चौथा राजा।

गुँगो- *वि.* [फा. गुँग] बोली राम्ररी नफुटेको; बोल्न नसक्ने; लाटो; लठेब्रो।

गुँज- *ना.* माछो झैँ पानीमा बस्ने, माछाको जस्तै तर विशाल शरीर भएको, फुल पार्ने साटो पशु झैँ बियाउने र बच्चालाई दुध चुसाउने एक अनौठो भीमकाय मत्स्यजाति; सोँस (डल्फिन)।

गुँड- *ना.* १. चराचुरुङ्गीले रुखका हाँगा, टोड्का आदि र घरका दलिन, खटप्वाल आदिमा बनाएको बास बस्ने ठाउँ वा घर; चराहरूको घर। २. गर्भ। ३. आमा (एकै गुँडका छोराछोरी)।

गुँडुलिनु- *अ.क्रि.* [गुँडुलो+इ+नु] १. सेलरोटीजस्तो बाटुलो हुनु; गुँडुलो पर्नु; गुँडुल्किनु; घुँगुरिनु। २. मान्द्रो, कपडा, बोरा आदि बेरिएजस्तो हुनु।

गुँडुली- *ना.* गुँडुलिने काम वा प्रक्रिया।

गुँडुलो- *ना.* [√ कुँडुलो] वृत्ताकार रेखा, डोरी वा त्यस्तै खालको कुनै पदार्थ; कुँडुलो।

गुँडुल्याइ- *ना.* [√ गुँडुलि(+याइ)] गुँडुलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुँडुल्याइनु- *क.क्रि.* गुँडुलिने पारिनु।

गुँडुल्याउनु- *प्रे.क्रि.* गुँडुलिने पार्नु; गुँडुलो तुल्याउनु।

गुँडुल्किनु- *अ.क्रि.* [गुँडुल्को+इ+नु] गुँडुलिनु।

गुँडुल्को- *ना.* [गुँडुलो+को] १. गुँडुलो। *वि.* २. गुँडुलोजस्तो; वृत्ताकार।

गुँडुल्क्याइ- *ना.* गुँडुल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुँडुल्क्याइनु- *क.क्रि.* गुडुल्को पारिनु।

गुँडुल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* गुडुल्को पार्नु; गुँडुल्याउनु; गुँडुलिन लाउनु।

गुँडुल्याइ- *ना.* [√ गुँडुलि(+याइ)] गुँडुलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुँडुल्याइनु- *क.क्रि.* गुँडुलो पारिनु।

गुँडुल्याउनु- *स.क्रि.* १. गुँडुलो पार्नु; बाटुलो पार्नु। *प्रे.क्रि.* २. गुँडुलिन लाउनु।

गुँद१- *ना.* सिम परेको ठाउँमा पलाउने, बोजोका जस्तै च्याप्टा तर लामा पात हुने, पातका टुप्पामा कोदाका जस्तै झुप्पादार फल फल्ने तथा गुन्द्री, सुकुल आदि बुन्न उपयोग हुने एक जातको झार वा त्यसैको जरो; ठुलो जातको मोथे।

गुँद२- *ना.* [सं. गुग्गुल] विशेष प्रकारको खोटोबाट बन्ने, अखाद्य भेदमा कागत, कपडा आदि टाँस्ने काममा प्रयोग हुने र खाद्य भेदमा मिठाई, औषधी आदि बनाउन प्रयोग हुने पदार्थ।

गुँदपाक- *ना.* गुँद मिसाई बनेको मिठाई।

गुँदरी- *ना.* हे. गुन्द्री।

गुँला- *ना.* [नेवा.] १. दुवैतिर छालाले मोरेको, दायाँतिर हातले र बायाँतिर गजाले बजाइने ढोलक जातको एक बाजा। २. श्रावण शुक्लपक्षको प्रतिपदादेखि भाद्र कृष्ण अमावास्यासम्मका जम्मा तिस दिन बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले मान्ने धार्मिक चाड वा मेला।

गुइँठे- *वि.* [गुइँठो+ए] जिउडाल र शरीरको ढाँचा नमिलेको; पुड्को; ग्याँचे।

गुइँठो- *ना.* [सं. गोविष्ठा] १. गाईबस्तुको गोबर सुकी बनेको पदार्थ। २. गोबरको बाटुलो वा थेप्चो चक्का बनाई भित्ताहुँदो सुकाएर बाल्नका निम्ति तयार पारिने मोटो पाप्रो; सुकाएका गोबरको इन्धन।

गुइयाँ- *ना.* [प्रा. गोत्रिय] १. मित्री सल्लाह; मतो। २. आत्मीयता; गहिरो मित्रता। ३. खेलकुदमा आफ्नो पक्षको साथी; हित्तचित्त मिलेको साथी; जोडा वा जोडी; सहयोगी। ४. कुनै कुराको प्रचार वा हल्ला।

गुएलो- *ना.* हे. गुहेली।

गुघुती- *ना.* हे. घुगुती।

गुचमुच्च- *क्रि.वि.* हे. गुजमुज्ज।

गुच्चा- *ना.* [सं. गुट+चा] गुडाएर खेल्ने काँच, मसिना आकारको ढुङ्गा आदिको मट्याङ्ग्राका आकारको सानो गोली; गुज्जा।

गुच्छ/गुच्छक- *ना.* [सं.] गुच्छा।

गुच्छा- *ना.* [गुच्छोको ति. रू.] एकै भेट्नामा फलेका अनेक फल वा एकै भेट्नामा फुलेका अनेक फूलको झुप्पा; गुच्छ; गुच्छक।

गुच्छादार- *वि.* गुच्छैगुच्छा भएको; गुच्छा परेको।

गुच्छो- *ना.* [सं. गुच्छ] १. फूलहरूको झुप्पो; फूलहरू बाँधिएको मुठो। २. पोते, धागो, रिबन आदिको झुप्पो।

गुजमुज- *ना.* [अ. मू. गुज्+अ(द्वि.)] सलक्क र सिनित्त पर्नुपर्ने कुनै पनि वस्तुमा परेका खुम्चाखुम्ची; खजमज।

गुजमुजिनु- *अ.क्रि.* लुगा आदि वस्तुमा मुजा-मुजा पर्नु; खजमजिनु; गुजुमुज्ज पर्नु।

गुजमुजे- *वि.* गुजुमुजु परेको; खुम्चिएको; मुजैमुजा परेको (गुजमुजे कपाल, गुजमुजे बुट्टा, गजुमुजे सयपत्री इ.)।

गुजमुज्ज- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुज्+मुज्] १. कागत, कपडा आदि खुम्चिने वा गुजमुजिने गरी। २. धागो, डोरी आदि वस्तु अल्झेर गुजुल्टिने किसिमले। ३. धेरै मानिस, मालमत्ता वा बस्तुभाउ एकै ठाउँ गज्मौरिने ढङ्गमा।

गुजराती- *ना.* [गुजरात (स्थान.+ई] हे. गुर्ज्राती।

गुजरान- *ना.* [फा. गुजर] निर्वाह; जीविका; गुजारा।

गुजार्नु- *स.क्रि.* [फा. गुजार+नु] १. जसोतसो गरी समय बिताउनु; जीवननिर्वाह गर्नु; गुजेस्ता चलाउनु। २. म्याद वा तारिख कटाउनु; म्याद नघाउनु।

गुजारा- *ना.* [फा. गुजार] जीवननिर्वाहका निम्ति अँगालिएको वा दिइएको पेसा; जीवनवृत्तिको बाटो; गुजरान; निर्वाह; गुजेस्ता; पेटपालो।

गुजारिनु- *क.क्रि.* [गुजार्+इ+नु] गुजार्ने काम गरिनु; समय बिताइनु।

गुजी/गुजु- *ना.* [बा. बो.] डरलाग्दो वस्तु वा कुरो; हाउ; बुजी; कुरी।

गुजुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुजुक्+क] साँघुरो ठाउँमा लजाएर वा कुच्रिएर बस्ने किसिमले।

गुजुमुजु- *क्रि.वि.* [गुजमुज] मुजा पर्ने वा खुम्चिने चालसित।

गुजुल्टागुजुल्टी- *ना.* [गुजुल्टो+गुजुल्टी] सानाठुला गुजुल्टाहरूको समूह।

गुजुल्टिनु- *अ.क्रि.* [गुजुल्टो+इ+नु] एकै ठाउँमा समेटिएर गुजुमुज्ज पर्नु; गुजुल्टो पर्नु।

गुजुल्टी- *ना.* [गुजुल्टो+ई] सानो गुजुल्टो।

गुजुल्टो- *ना.* १. डोरी, धागो, कपाल आदिको गुजमुजिएको गुल्यो। २. एक हातले बोक्न सकिने घाँस, पराल आदिको गुजमुजिएको मुठो।
गुजुल्ट्याइ- *ना.* गुजुल्टो पर्ने वा गुजुल्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गुजुल्ट्याइनु- *क.क्रि.* मुठो पारिनु; गुजुल्ट्याउने गरिनु।
गुजुल्ट्याउनु- *स.क्रि.* गुजुल्टो पार्नु; गुजुल्टिन लाउनु।
गुजेस्ता- *ना.* [फा. गुजार] जीवननिर्वाह; जीविका; गुजारा; गुजरान।
गुजो- *ना.* [अ. मू. गुज्+औ] धागो आदिले डल्लिएको गुजुल्टो।
गुज्ज- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुज्+ज] रिसाएर नबोल्ने वा रहस्यमय हुने किसिमले।
गुज्जा- *ना.* हे. गुच्चा।
गुज्जिनु- *अ.क्रि.* [गुज्ज+इ+नु] रिसाए झैँ गरी नबोलेर बस्नु; गुज्ज पर्नु।
गुज्रनु- *अ.क्रि.* [फा. गुजर्+नु] १. कुनै उपयुक्त समय बित्नु; बेला टरेर जानु। २. मुद्दा-मामिलामा आफ्नो तारिख नाघ्नु; अवधि नाघ्नु; म्याद नाघ्नु। ३. नाश हुनु; दुर्लभ हुनु। ४. मर्नु; चोला उठ्नु।
गुज्राइ- *ना.* गुज्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुज्राइनु- *क.क्रि.* गुज्रने काम गराइनु।
गुज्राउनु- *प्रे.क्रि.* गुज्रन लाउनु; गुज्रने पार्नु।
गुज्राँती- *वि.* [√ गुजराती] भारतको गुजरात-प्रदेशको; गुजरातमा बनेको वा पाइने; गुजरातसम्बन्धी।
गुज्राँती गाई- *ना.* दुधका लागि प्रसिद्ध एक किसिमको गाई।
गुज्राँती बाजा- *ना.* पन्चैबाजा; बाच्छैबाजा।
गुज्राँती भैँसी- *ना.* घुम्रिएका सिङ हुने, जिउमा भुत्ला नगण्य मात्रामा हुने, कालो रङको दुधालु भैँसी।
गुज्राँती मुहाली- *ना.* छिद्र भएको फुकेर बजाइने एक प्रकारको बाजा।
गुञ्जन- *ना.* [सं.] १. भमरा, माहुरी आदिको शब्द; भुनभुनाहट। २. मधुर ध्वनि; मधुर शब्द; ध्वनितरङ्ग।
गुञ्जायमान- *वि.* [सं.] चारैतिर गुँजिरहेको; मधुर ध्वनि आइरहेको।
गुट- *ना.* [गठ] कुनै खास उद्देश्य लिएर केही व्यक्तिको पक्ष, मत वा स्वार्थका आधारमा बनेको सानो दल वा जमात; पारस्परिक मतभेद वा रागद्वेषका कारणले कुनै ठुलो सङ्गठन वा समूहभित्र तयार भएको सानो सङ्गठन।
गुटबन्दी- *ना.* गुट बनाउने क्रिया वा स्थिति; दलबन्दी।
गुटमुटिनु- *अ.क्रि.* [गुटुमुटु+इ+नु] १. गुटुमुटु परी एउटै पोकोजस्तो हुनु;सिरक, धुस्सा आदिले ढाकिएर सुत्नु। २. भएभरको धन-सम्पत्ति वा मालमत्ता एकैपल्ट हातलागी हुनु। ३. लडीबडी हुनु; घुसमुन्टिनु।
गुटमुट्याइ- *ना.* गुटमुट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुटमुट्याइनु- *क.क्रि.* गुटुमुटु पारिनु।
गुटमुट्याउनु- *स.क्रि.* १. कुनै मालमत्ता वा वस्तु गुटुमुटु पारेर बेर्नु; कागत, कपडा आदिले छोप्नु। २. भएभरको सामान सबै बोकेर हिँड्नु; जम्मै गुटुमुटु पारेर लैजानु। *प्रे.क्रि.* ३. गुटमुटिन लाउनु।
गुटिका/गुटी- *ना.* [सं.] १. औषधी आदिको सानो गोली; बुटी। २. सानो आकारको पुस्तक (उमामहेश्वरगुटिका; गौरीशङ्कर गुटिका इ.)। ३. योगशास्त्रअनुसार मुखमा हाल्नासाथ अदृश्य भएर जहाँ मन लाग्यो त्यहाँ पुग्न सकिन्छ भन्ने मन्त्रसिद्ध गोली।
गुटुमुटु- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुटु(द्वि.)] १. लुगा कपडा आदि ओढेर राम्ररी ढाकिने वा छोपिने किसिमले। २. कागत, कपडा आदि वस्तुले चारैतिर बेर्ने चालमा।
गुठियार- *ना.* [गुठी+इयार] १. गुठीको सदस्यका रूपमा रहेको, गुठीसित सम्बन्धित वा गुठीभित्रको व्यक्ति २. परिवार; खलक।
गुठिल- *वि.* [हि. गुट्ठल] १.गोप्य रूपमा रहेको; लुकेको; छिपेको; गुप्त। *ना.* २. धनको गाँठ; सम्पत्तिको पोको।
गुठी- *ना.* [सं. गोष्ठी] १. धार्मिक वा परोपकारी कार्य-सञ्चालनका लागि छुट्ट्याइएको, त्यसैबाट आउने आयस्ताले देव-पितृको पूजाआजा आदि चलाइने र जग्गा, घर, सम्पत्ति आदिको रेखदेख गर्ने सामाजिक संस्था। २. गुठीले मात्र प्रयोग गर्न सक्ने वा गुठीका नाममा रहेका घर, जग्गा, श्रीसम्पत्ति आदि।
गुठीगाना- *ना.* गुठीहरूको समुदाय; गुठी र गुठीसम्बन्धी अन्य कुरा।
गुठीधन- *ना.* गुठीका रूपमा रहेको तथा गुठीबाट गरिने कामका निम्ति खर्च गरिने नगद वा जिन्सी; गुठीअन्तर्गतको घर, जग्गा, पाटीपौवा आदि सम्पत्ति; देवस्व।
गुठीसंस्थान- *ना.* सरकारी गुठीको रूपमा स्थापना भएका र देशका विभिन्न स्थानमा रहेका, देवल, पाटीपौवा, पुल, साँघु, जग्गा-जमिन आदिको हेरचाह र त्यसबाट आएको आम्दानीले तिनै वस्तुको संरक्षण, दैनिक पूजा, सिधा आदि कार्यहरू र अन्य जीर्णोद्धार, निर्माण आदि कार्यसञ्चालनका निम्ति स्थापित संस्थान।
गुठुरिनु- *अ.क्रि.* [गुठुरो+इ+नु] गुठुरो पर्नु; एउटै पोको हुनु।
गुठुरी- *ना.* हे. गुठुरो।
गुठुरो- *ना.* [हि. गठरी] १. मालसामानको सानो पोको; कुटुरो; गुठुरी। २. धनको पोको। *वि.* ३. गठरो; ग्याँचे।
गुठुर्याइ- *ना.* [√ गुठुरि(+याइ)] गुठुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गुठुर्याइनु- *क.क्रि.* गुठुरो पारिनु।
गुठुर्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. गुठुरो पार्नु; कुरमुर्याउनु। २. गुठुरिन लाउनु।
गुठे- *ना.* [गुठी+ए] आलोपालोसँग मिलेर काम गरिने सङ्गठन; भारोपर्म।
गुड्नु- *अ.क्रि.* [सं. गुड्+नु] बाटुलो, गोलो वा चक्का आकारको वस्तु भुइँमा दगुर्दै जानु; गुडिनु।
गुड- *ना.* [सं.] उखुको रस पकाई बनाइएको गुलियो पदार्थ; सखर।
गुडगुच्चे- *ना.* [गुड्+गुच्चा] १. गुड्ने क्रिया; गुडेर जाने काम। २. त्यस्तो खेल।
गुडगुड- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुड्+अ(द्वि.)] १. डल्लो वा बाटुलो वस्तु गुड्दा आवाज आउने किसिमले। २. वायुविकारले पेट कराउने चालमा। *ना.* ३. पानी भरेको हुक्कामा तमाखु खाँदा आवाज निस्कने किसिम।
गुडगुडाइ- *ना.* गुडगुडाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुडगुडाइनु- क्रि. बाटुलो वस्तु गुड्ने गरी लडाइनु; गुडाइनु।
गुडगुडाउनु- *स.क्रि.* १. बाटुलो वस्तु गुड्ने गरी पठाउनु; गुडाउनु। २. पेट कराउनु; पेटमा गुडगुड आवाज आउनु। ३. हुक्का गुडगुड

गर्ने गरी तमाखु खानु।
गुडगुडाहट- *ना.* गुडगुडाउने क्रिया वा अवस्था; गुडगुडाइ।
गुडगुडे- १. सेतो नाम्री र खैरो कालो रङको बोक्रो भएको गेडा फल्ने मार्सी जातको धान। २.गुडगुड आवाज आउने कसकुट वा पित्तल आदिको ढलौटे हुक्का। *वि.* ३. गुडगुड आवाज निकाल्ने।
गुडपाक- *ना.* [सं.] गुडको चास्नी बनाएर नरिवल आदि मिसाई तयार गरिएको पौष्टिक पदार्थ गुदपाक।
गुडाइ- *ना.* [√ गुड् (+आइ)] गुड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुडाइनु- *क.क्रि.* बाटुलो गोलो वस्तु गुडाइनु; गुडाउने काम गरिनु।
गुडाउनु- *प्रे.क्रि.* बाटुलो वस्तु लडाउनु; घचेट्नु; गुऱ्याउनु।
गुडाकेश- *ना.* [सं.] १. निद्रालाई जित्ने व्यक्ति; निद्राविजयी। २. शिव; महादेव। ३. अर्जुन।
गुडिनु- *अ.क्रि.* [गुड्+इ+नु] गुड्ने काम होइनु; गुर्रिनु।
गुडुघुट्ट- *ना.* [गुड+घोटक > घुट्ट] घोडा झैं दौडेर खेलिने केटाकेटीको एक खेल।
गुडुरा/गुडुरे- *ना.* बगरहुँदो फल्ने, डल्लो र खैरो मार्सी जातको धान।
गुड्कनु- *अ.क्रि.* [गुड्+क+नु] चक्काजस्तो वा डल्लो वस्तु गुड्नु; गुड्दै जानु; हिँड्नु।
गुड्काइ- *ना.* गुड्कने वा गुड्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुड्काइनु- *क.क्रि.* गुड्कन लाइनु वा हिँडाइनु।
गुड्काउनु- *प्रे.क्रि.* गुड्कने पार्नु; गुड्दै जाने तुल्याउनु।
गुड्ड- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुड्+ड] चक्का वा पाङ्ग्रा भएको कुनै वस्तु गुड्ने चालमा; गुर्र।
गुड्डी- *ना.* [सं. गुण्ड?] नचाहिँदो विषयमा देखाइने धाक; व्यर्थको गफ वा फुर्ती।
गुड्डी हाँक्नु- *टु.* धाक छोड्नु; नचाहिँदो फुर्ती लाउनु।
गुण- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि वस्तुलाई अरू सजातीय वस्तुबाट छुट्ट्याउन वा अलग्याउन सहायक हुने निजी स्वभाव, विशेषता वा धर्म। २. कुनै मानिसमा रहको असल स्वभाव; सद्गुण। ३. एक अर्कालाई प्रभाव पार्न सक्ने तत्त्व वा प्रशंसनीय विषय। ४. कुनै वस्तुको निर्माण, काम, विद्या, व्यवहार आदिको सिप ; निपुणता। ५. वस्तुबाट प्राप्त हुने फाइदा वा लाभ; उपयोगिता। ६. ब्रह्माण्डका प्राकृतिक धर्म वा वृत्ति (सत्व, रज, तम)। ७. योगशास्त्रका अनुसार स्वभावमा देखिने शम, दम र तितिक्षा तीन गुण। ८. उपर्युक्त वृत्ति वा गुणका आधारमा तीन सङ्ख्याको सूचक शब्द। ९. पूर्वीय काव्यशास्त्रका अनुसार रसलाई उत्कर्ष प्रदान गर्ने श्लेष, समाधि, औदार्य, माधुर्य, ओज, प्रसाद, अर्थव्यक्ति, कान्ति, सुकुमारता र समतानामक तत्त्व। १०. व्याकरणमा स्वरसन्धिका अ, उ, ओ तीनवटा अक्षर। ११. एक अङ्कलाई अर्को अङ्कले गुणन गर्ने काम; गुणा। १२. धनुको ताँदो वा डोरी। १३. धागो; डोरी; सुत। १४. वास्तु वा मूर्तिकलामा तीन इन्च बराबरको नापो; तीन अमल।
गुणक- *ना.* १. कुनै अङ्कलाई गुणन गर्ने अङ्क; गुन्ने अङ्क। २. गुणन गर्ने मानिस; गुन्नेवाला।
गुणकथन- *ना.* १. कसैका गुणबारे गरिने प्रशंसा; गुणगान; गुणानुवर्णन। २. काव्यमा वियोग श्रृङ्गारमा हुने नायकका दश दशामध्येको एक।
गुणकामदेव- *ना.* काठमाडौँ सहर बसाल्ने र स्वम्भूको स्तूप बनाउने भनी वंशावलीमा चर्चित नेपालका लिच्छविकालीन प्राचीन राजा।
गुणकारक/कारी- *वि.* कुनै न कुनै प्रकारको गुण भएको वा फाइदा गर्ने; लाभदायक।
गुणकीर्तन- *ना.* १. गुण र यशको प्रशंसा गरिने नाटकको एउटा लक्षण। २. गुणको बखान; गुणानुवर्णन।
गुणगान- *ना.* कसैको गुण, स्वभाव आदि विषयलाई लिई गरिने प्रशंसा; बढाईचढाई गरिने गुणको बखान।
गुणग्रहण- *ना.* १. अर्कामा रहेको सद्गुण वा राम्रा कुराको सिको। २. अरूले गरेको गुण सम्झने काम; कृतज्ञता स्वीकार।
गुणग्राही- *वि.* गुणको वा गुणीको कदर गर्ने; गुण सम्झने।
गुणज्ञ- *वि.* असल कुरा वा गुणको मर्म बुझ्ने; गुण जान्ने; गुणको कदर गर्ने।
गुणत्रय- *ना.* प्राकृतिक प्रमुख तीन गुण (सत्त्व, रज, तम)।
गुणधर्म/धर्मिता- *ना.* कुनै पदार्थमा पाइने विशेषता वा स्वभाव; वस्तुगत विशेषता।
गुणन- *ना.* [सं.] एक अङ्कले अर्को अङ्कलाई गुन्ने काम; गुणा।
गुणनफल- *ना.* एक अङ्कले अर्को अङ्कलाई गुणन गर्दा निस्कने परिणाम; गुणा गरेर निकालिएको उत्तर; गुनेर आएको सङ्ख्या।
गुणनिधि- *वि.* [सं.] धेरै उत्तम गुण भएको; धेरै गुण हुने; गुणहरूको खानी; गुणवान्; गुणी।
गुणवाचक- *वि.* [सं.] १. गुण वा विशेषताको बोध गराउने। *ना.* २. व्याकरणअनुसार नाम, सर्वनामको गुण, विशेषता, स्वभाव आदिको बोध गराउने विशेषण शब्द (राम्रो, बाठो, मिठो, उज्यालो, रातो, कालो इ.)।
गुणवान्- *वि.* [सं.] विभिन्न गुणले युक्त; गुण भएको; गुणी।
गुणसागर- *वि.* [सं.] विशिष्ट गुण भएको; ठुलो गुणी।
गुणस्तर- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु वा पदार्थमा रहेको गुणको मात्रा; त्यस्तो गुणको मूल्याङ्कन गरी निर्धारण गरिने स्तर।
गुणहीन- *वि.* [सं.] कुनै गुण वा विशेषता नभएको; गुणरहित; निर्गुणी।
गुणा- *वि.* [सं. गुणन] १. कुनै अर्को सङ्ख्यालाई कुनै सङ्ख्याले गुनिएको; गुणन गरिएको (दोबर, तेवर वा दुना, तिना इ.)। *ना.* २. गणितमा कुनै एक सङ्ख्याले कुनै अर्को सङ्ख्यालाई गुन्ने क्रिया वा विधि; गुणन।
गुणाकर- *वि.* [सं.] धेरै गुण भएको; गुणहरूको खानी भएको; गुणनिधि।
गुणाङ्क- *ना.* [सं.] १. गणितमा गुणा गरिने सङ्ख्या। २. लिच्छविकालका 'गुण' पद भएका कुनै राजाका पालाको 'गुण' शब्द-अङ्कित सिक्का।
गुणाढ्य- *वि.* [सं.] १. धेरै असल गुण भएको; सद्गुणी। *ना.* २. पैशाची प्राकृतमा 'बड्ड कहा' (बृहत् कथा) नामक ग्रन्थ लेख्ने प्रसिद्ध कवि।

गुणातिशय- *ना.* [सं.] साहित्यशास्त्रअनुसार नाटकका गुणको असाधारण उत्कर्ष गराउने एक लक्षण।
गुणातीत- *वि.* [सं.] १. प्राकृतिक गुणहरूदेखि मुक्त रहेको; निर्गुण; निर्विकार। *ना.* २. परमेश्वर।
गुणात्मक- *वि.* [सं.] गुणलाई महत्त्व दिइएको; गुण बेसी भएको; गुण बढाउने।
गुणात्मकता- *ना.* गुणात्मक हुनाको भाव वा स्थिति।
गुणात्मक मूल्याङ्कन- *ना.* गुण र स्तर निर्धारण गर्नका निम्ति गरिने मूल्याङ्कन; वस्तुको सङ्ख्यात्मक र वस्तुगत पक्षलाई छाडी आन्तरिक मूल्य निर्धारित गर्ने क्रिया वा व्यवस्था।
गुणानुवाद- *ना.* [सं.] गुण वा चरित्रको बखान; कसैमा भएका राम्रा गुणको प्रशंसा; गुणगान; प्रशंसा।
गुणान्वित- *वि.* [सं.] असल गुणले युक्त; गुणवान्।
गुणी- *वि.* [सं.] १. गुण भएको; गुणयुक्त; गुणवान्। *ना.* २. दोखपिचास लाग्दा झारफुक गर्ने व्यक्ति; धामी वा झाँक्री।
गुणीभूत- *वि.* [सं.] मुख्य अर्थ नभएको; गौण बनेको; अप्रधान।
गुणीभूत व्यङ्ग्य- *ना.* काव्यमा मूल रूपमा अभिधा अर्थ र गौण रूपमा व्यञ्जना अर्थ भएको अप्रधान व्यङ्ग्य; मध्यमस्तरको काव्य।
गुणेश्वर- *ना.* [सं.] सत्त्व, रज र तम तीनै गुणका प्रभावलाई जित्ने व्यक्ति; परमेश्वर; ईश्वर।
गुण्ठन- *ना.* [सं.] १. वस्त्र आदिले ढाकछोप गर्ने काम। २. पछ्यौरा; फेटा। ३. ढकना; बिर्को।
गुण्ठित- *वि.* [सं.] १. ढाकिएको वा छोपिएको। २. घेरिएको; बारिएको।
गुत्नु- *स.क्रि.* [सं. गुण्ठन+नु] पगरी, फेटा, पछ्यौरा आदि कपडा शिरमा वा घाँटीमा पहिरनु; गलबन्दी, मफलर आदि बाँध्नु; बेर्नु; गुथ्नु।
गुताइ- *ना.* गुत्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुताइनु- *क.क्रि.* गुताउने काम गरिनु।
गुताउनु- *प्रे.क्रि.* गुत्ने पार्नु; गुत्न लाउनु।
गुतार्नु- *स.क्रि.* [सं. गुप्ताहार] खान निषेध गरिएको वा सित्तैंमा पाएको वस्तु पेटलाग्दो खानु; बेसरी खानु।
गुताराइ- *ना.* गुतार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुतारिनु- *क.क्रि.* गुतार्ने काम गरिनु।
गुतिनु- *क.क्रि.* [गुत्+इ+नु] गुत्ने काम गरिनु; गुथिनु।
गुत्थ- *ना.* [अ. मू. गुत्+थ] रिसले ठुस्स हुने वा ठुस्सिने किसिम।
गुत्थिनु- *अ.क्रि.* १. गुत्थ पर्नु; धुम्म हुनु; ठुस्सिनु। २. दल बाँधेर एक गठ हुनु; आफू-आफू एक भएर बस्नु।
गुत्थी- *ना.* [गुत्थो+इ] महत्त्वपूर्ण रहस्यमय कुरो; तात्पर्य मिलेको कुरो; गाँठी कुरो।
गुत्थो- *ना.* [प्रा.] १. फूलको ठुलो झुप्पो। २. मोती, पोते आदिका धेरै लुडको समूह।
गुत्थ्याइ- *ना.* [√ गुत्थि (+याइ)] गुत्थिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गुत्थ्याइनु- *क.क्रि.* गुत्थिने तुल्याइनु; गुत्थ पारिनु।
गुत्थ्याउनु- *प्रे.क्रि.* गुत्थिने तुल्याउनु; गुत्थ पार्नु।
गुत्थ्याहट- *ना.* गुत्थिने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया; गुत्थ्याइ।
गुथ्नु- *स.क्रि.* [सं. ग्रन्थन+नु] माला, पोते, तोरण आदि उन्नु वा गाँस्नु।
गुथाइ- *ना.* गुथ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुथाइनु- *क.क्रि.* गुथ्न लाइनु।
गुथाउनु- *प्रे.क्रि.* माला आदि गुथ्न लाउनु; गुथ्ने पार्नु।
गुथिनु- *क.क्रि.* गुथ्ने काम गरिनु; पगरी, फेटा आदि पहिरिनु।
गुद- *ना.* [सं.] दिसा गर्ने अङ्ग; चाक; गुदा।
गुदद्वार- *ना.* प्राणीहरूले खाएको अन्न, फल आदि पाकस्थलीमा पुगेर मल वा विष्ठाका रूपमा शरीरबाट बाहिर निस्कने प्वाल; चाकको प्वाल; मलद्वार; गुदा।
गुदपाक- *ना.* चास्नी, नरिवल आदि मिसाएर बनाइएको एक प्रकारको मिठाई; गुडपाक।
गुदा- *ना.* [सं.] गुद; चाक।
गुदाद्वार- गुदद्वार।
गुदिलो- *वि.* [गूढ+इलो] गुदी भएको; सारवान्।
गुदी- *ना.* [सं. गूढे १. फलफूल आदिको बोक्राभन्दा भित्र रहेको उपयोगी नरम पदार्थ। २. भित्री भागमा रहेको सार तत्त्व। ३. भित्रको दह्रो शक्ति वा खँदिलोपन; विशेषता; खुपी। ४. सम्पत्ति; धन।
गुदुगुदु- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुद्+उ(द्वि.)] ठिक्क आगाको रापमा पाक्तै गरेको दाल, भात आदि हल्का चालले उम्लने वा पाक्ने गरी।
गुदो- *ना.* [गुदी+ओ] १. गुदी। २. गुप्त धन वा सम्पत्ति। ३. सँगालिएको कुरो वा सम्पत्ति।
गुन्नु- *स.क्रि.* [सं. गुणन+नु] १. एक अङ्कले अर्को अङ्कलाई गुणा गर्नु। २. कुनै विषयमा गम्भीर रूपले सोच्नु; गौर गर्नु; विचार गर्नु।
गुन- *ना.* [सं. गुण] १. वस्तु वा प्राणीको असल स्वभाव वा विशेषता; गुण। २. उपकार; भलाइ; हित। *विप.* बैगुन।
गुनकेसरी- *ना.* लसुनको जस्तै पात र पोटी हुने, पहेंलो रङको केसर हुने र सेता फूल फुल्ने बोट वा त्यसैको फूल।
गुनगुन- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुन्+अ(द्वि.)] अर्काले नसुन्ने वा स्पष्टसँग नबुझ्ने गरी एक्लै वा कसैसँग बिस्तारै बोल्ने अथवा गीत गाउने गरी; गुनगुनाउने चालमा।
गुनगुनाइ- *ना.* गुनगुन गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुनगुनाइनु- *अ.क्रि.* गुनगुन गरिनु।
गुनगुनाउनु- *अ.क्रि.* स्पष्टसँग सुन्न नसक्ने गरी बोल्नु वा गाउनु।
गुनगुनाहट- *ना.* गुनगुनाउने चाल वा काम।
गुना१- *ना.* [√ गुणा] १. पल्ट; खेप; ताल। २. स्तनपायी वर्गमा पर्ने, लामो पुच्छर भएको, वानर-जातिको एक प्रकार; लामपुछ्रे बाँदर। *वि.* ३. हे. गुणा।
गुना२- *ना.* पेच काटिएको रेखा।
गुनाइ- *ना.* [√ गुन् (+आइ)] गुन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गुनाइनु- *क.क्रि.* गुन्न लाइनु।
गुनाउनु- *प्रे.क्रि.* गुन्न लाउनु।

गुनासो- *ना.* [अ. मू. गुनगुन+आसो] १. आत्मीय जनसँग प्रकट गरिने मनको पिर-मर्का वा दुखेसो। २. शोक-प्रकट; पछुतो।
गुनाह-[फा.] १. दोष; कसुर; अपराध। २. पाप।
गुनाहगार- *वि.* १. अपराधी; कसुरदार; अभियुक्त। २. पापी।
गुनिउँ- *ना.* गुन्यू।
गुनिउँ चोलो- *ना.* गुन्यूचोलो।
गुनिनु- *क.क्रि.* [गुन्+इ+नु] विचार गरिनु; सोचिनु।
गुनिया- *ना.* हे. गुन्यू।
गुनिया चोलो- *ना.* गुन्यूचोलो।
गुनिलो- *वि.* [गुन+इलो] १. अर्काले गरेको गुणलाई नबिर्सने; गुणको कदर गर्ने; कृतज्ञ। २. गुणवान्; गुनी।
गुनी१- *ना.* कालो अनुहार हुने र पुच्छर लामो हुने, शरीरको रङ सेतो र कालो मिसिएर खैरोखैरो देखिने एक जातको वानर; पहरे बाँदर।
गुनी२- *ना.* [गुन+ई] गुण भएको; कृतज्ञ; गुणी।
गुनुगुनु- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुन्+उ(द्वि.)] स्पष्टसँग नसुनिने गरी बिस्तारै कुरा गर्ने वा गाउने किसिमले; अफ्र चड्का गुनगुन हुने चालमा।
गुनेरगानु- *ना.* हे. गुन्दरगानु।
गुन्जाइस- *ना.* [फा. गुन्जाइश] हुने, रहने, राखिने वा अटाउने ठाउँ; अवकाश।
गुन्टा- *ना.* [गुन्टोको ति. रू.] हे. गुन्टो।
गुन्टागुन्टी- *ना.* साना-ठुला धेरै गुन्टा; पोकोपन्तरो; कुम्लोकुटुरो।
गुन्टिनु- *अ.क्रि.* १. गुन्टाजस्तो भई बेरिनु; एकै पोको परेर बेरिनु। २. ग्याँचे हुनु; पुड्को हुनु। ३. असफल वा फेल हुनु। ४. खतम हुनु; घुसमुन्टिनु।
गुन्टे- *वि.* [गुन्टो+ए] १. गुन्टाका छाँटको; ग्याँचे; पुड्को। २. गुन्टेमार्सी।
गुन्टे मार्सी- *ना.* खैरा, बाटुला गेडा फल्ने एक जातको धान; त्यसैको चामल; गुन्टे।
गुन्टो- *ना.* [प्रा. गुन्ठो] ओढ्नेबिछ्याउने आदि बेरेर डोरीले कसेको ठुलो पोको; त्यस्ता लुगाफाटाको गुठुरो (बेडिङ)।
गुन्ट्याइ- *ना.* [√ गुन्टि (+याइ)] गुन्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुन्ट्याइनु- *क.क्रि.* गुन्ट्याउने काम गरिनु।
गुन्ट्याउनु- *स.क्रि.* गुन्टा बनाउनु; गुन्टाजस्तो पार्नु।
गुन्ठुनिनु- *अ.क्रि.* १. गाँठागाँठा पारेर बटारिनु वा साह्रो हुनु; पुक्कपुक्क परी मसिना डल्ला निस्कनु। २. ग्याँचे हुनु; डल्लिनु वा पुड्किनु।
गुन्डा- *ना.* [गुन्डोको ति. रू.] हे. गुन्डो।
गुन्डागिरी- *ना.* दल वा गठ बनाई सिधासाधा व्यक्तिहरूलाई ढाँट्ने, छल्ने, लुट्ने, पिट्ने आदि काम; बदमासी चाल।
गुन्डो- *वि.* [सं. गुण्डक?] १. ठाँटबाँट र रवाफ देखाउने तथा बदमास स्वभाव पनि भएको। २. सजिसजाउ भएको; ठाँटिलो। ३. लाज-घिन पचेको वा स्वास्नीमानिससँग लहसिन खोज्ने; रन्डीबाज।
गुन्डचाइँ- *ना.* गुन्डो हुनाको क्रिया वा ढाँचा।
गुन्दरगानु- *ना.* [सं. गुडुचीकन्द] बाटुला पात हुने, पहेँला ससाना फूल फुल्ने, राता मसिना बाटुला फल लाग्ने, जरामा फल्ने तथा विषनाशक र सन्निपात ज्वर नाश गर्ने गुण भएको भ्याकुरजस्तो कन्द।
गुन्द्री- *ना.* [गुँदरी] पराल, पाट वा बाबियाका डोरीहरूको तान लगाई गुँद, पराल आदिबाट बुनेको सुकुलजस्तो ओछ्याउने।
गुन्द्रुक- *ना.* सागपात आदि भुँड्काभुँड्कीमा खाँदी अमिल्याएर सुकाएको, तिहुन वा सितन बनाएर खाइने वस्तु।
गुन्द्रुके- *वि.* १. गुन्द्रुकसँग सम्बन्धित; गुन्द्रुक जस्तै। २. गुन्द्रुक खाएर जीवन-निर्वाह गर्नुपर्ने (मानिस)। ३. निम्न स्तरको; रद्दी।
गुन्द्रुङ्ग/गुन्द्रुङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुन्द्रुङ्+ग/ङ] कुनै प्राणी वा वस्तु फाल हाल्दा वा खस्दाको आवाज आउने गरी।
गुन्न- *क्रि.वि.* [अ. मू. गन्+न] १. मौरी, भमरा आदि भुनभुनाएको स्वर आउने किसिमले। २. धेरै जनाले एकै साथ बिस्तारै कुरा गर्दा आवाज आउने चालमा।
गुन्यु- *ना.* १. आइमाईले कम्मरभन्दा मुनि लाउने सानो फरिया। २. पेटीकोटजस्तो दुई छेउ गाँसेर इँजार हाली लाइने सानो खालको फरिया। ३. साधारण खालको वा जडाउरी फरिया।
गुन्यु चोलो- *ना.* १. गुन्यू र चोलो। २. परम्पराअनुसार कन्या पाँच वर्षकी हुँदा विधिपूर्वक दिइने धोती र चोलो। (उदा.- भैलिनी आइन् आँगन, गुन्यू-चोलो मागन (लोकगीत)।
गुन्यू- *ना.* हे. गुन्यु।
गुपचुप- *ना.* [सं. गुप्त+चुप] १.बाहिर प्रकट नहुने गरी भित्रभित्रै कुनै काम-कुरो दबाउने चाल वा स्थिति; ढाकछोप; चुपचाप। २. खुवा र मैदा मिसाएर डल्लो पारी घिउमा पकाएर चिनीको चास्नीमा डुबाएको, भित्र खोक्रो भएको गुलाफजामुनका किसिमको मिठाई।
गुप्त- *वि.* [सं.] १. बाहिर प्रकट वा व्यक्त नभएको; भित्रभित्रै छिपेर रहेको; लुकेको; भित्री; नदेखिने; अदृश्य। २. सुरक्षित गरिएको; जोगाइएको (गुप्त धन, गुप्त प्रेमी इ.)। ३. मुस्किलले जानिने; गूढ। *ना.* ४. मध्यकालीन भारतको मगध राज्यको एक नामुद राजवंश (गुप्तवंश); एक प्रकारको थर।
गुप्तचर- *ना.* गोप्य तरिकाले सक्रिय भई कुनै कुराको भेद पत्ता लगाउने काममा खटिएको व्यक्ति; गोप्य रूपमा स्वदेशभित्र वा बाहिरका विभिन्न कामकुरा, व्यक्ति, संस्था आदिको भेद, रहस्य वा विशेष जानकारी प्राप्त गर्न खटाइएको व्यक्ति; गुप्त दूत; जासुस; भेदिया; गुप्ती प्रहरी वा पुलिस (सी.आई.डी)।
गुप्तचर विभाग- *ना.* सरकारका तर्फबाट गुप्तचरसम्बन्धी कार्यको परिचालन गर्ने जिम्मेवारी सुम्पिएको प्रशासनिक निकाय; गुप्तचरहरूमार्फत कुनै खास अपराध, भ्रष्टाचार वा मामिलाको छानबिन गर्ने अड्डा; जासुसको काम गर्ने सरकारी अड्डा।
गुप्तचरी- *ना.* १. गुप्तचरको काम वा भाव। २. गुप्तचरको काममा नियुक्त स्त्री; आइमाई जासुस।
गुप्तदान- *ना.* कुनै प्रचार नगरी गोप्य रूपमा दिइने दान; दान दिने व्यक्तिबाहेक अरू कसैले यति र यस्तो वस्तु दियो भन्ने थाहा पाउन नसकिने दान।
गुप्तधन- *ना.* कसैलाई पनि जानकारी नदिई गोप्य रूपमा राखिएको

सम्पत्ति; गाडधन।

गुप्तलिपि- *ना.* १. गुप्तकालीन लिपि। २. सर्वसाधारणले बुझ्न नसक्ने गरी विशेष सङ्केतका आधारमा लिखित लिपि; कूटलिपि।

गुप्तवेश- *ना.* कुनै खास प्रयोजनका निम्ति आफ्नो रूप वा पहिचान छिपाई अरूले आफूलाई चिन्न नसक्ने पार्नका निम्ति विशेष वेशभूषा वा पहिरन प्रयोग गरिएको स्थिति; त्यस्तो पहिरन वा रूपविन्यास; छद्मवेश।

गुप्ति- *ना.* [सं.] १. लुकाउने, छिपाउने वा गोप्य राख्ने काम; कसैले पनि देख्न र थाहा पाउन नसक्ने गरी गोप्य राखिएको स्थिति वा व्यवस्था; गोपन। २. रक्षा; संरक्षण।

गुप्ती- *वि.* [गुप्ति] १. ढाकिएको; गुप्त; गुह्य; भित्री (गुप्ती कुरो; गुप्ती पैसो इ.)। *ना.* २. भित्रतिर तरबार वा किरिच लुकाई राख्ने गरी बनाइएको लट्ठी। ३. गुप्तचर। ४. तहखाना; ताइखाना; भूगृह।

गुप्ती कुरो- *ना.* थाहा पाउन नहुने वा थाहा पाउन नसकिने कुरो; रहस्यमय कुरो; गोप्य विषय वा सन्दर्भ।

गुप्ती कोठो- *ना.* कुनै कुरो अरूले थाहा पाउलान् भनी गोप्य वा एकान्त रहेको कोठो; भित्री कोठो; भँडार।

गुप्ती पुलिस- *ना.* विभिन्न कुराको भेद वा अपराध तथा भ्रष्टाचार आदिको वस्तुतथ्य गोप्य रूपमा पत्ता लगाउने काममा नियुक्त प्रहरी; कुनै विशेष मामिलाको गुप्त छानबिन गर्ने प्रहरी।

गुप्तीमारा- *वि.* थाहा नै नदिई भित्रभित्रै अर्काको जरो काट्ने (व्यक्ति); अर्काको नहुँदो गर्ने; कपटी।

गुफा- *ना.* [सं. गुहा] १. पहरो, ढुङ्ग्यान आदि जमिनमा बनेको सुरुङ; ओडार। २. ऋषि, मुनि वा जोगी-सन्न्यासी बस्ने कुटी। ३. बाघ-भालु आदिको ओडार।

गुब्बारा- *ना.* [अ. गुबार] हावा भरेर उडाइने, हल्का र पातलो, रङ्गीचङ्गी रबरको थैलो; बेलुन।

गुभाजु- *ना.* [नेवा.] १. नेपालको बौद्ध सम्प्रदायमा पर्ने नेवारको एक वर्ग वा जात; बौद्ध धर्म मान्ने नेवारको गुरु वा पुरोहित। २. बिरामीहरूलाई झारफुक आदि गर्ने, सोही वर्गको तान्त्रिक व्यक्ति।

गुभाजू- *ना.* हे. गुभाजु।

गुभे- *वि.* [गुभो+ए] १. गुभो भएको। २. गुभो जस्तै कमलो वा कलिलो।

गुभे डोरी- *ना.* पोयो लाएर बाटेको डोरीलाई नै फेरि जम्मा तीन पोयो हुने गरी बाटेको डोरी; पोयाको हिसाबले नौ पोया हुने डोरी।

गुभेपात- *ना.* कुनै बोटबिरुवाको गुभोको पात; गर्भे पात।

गुभो- *वि.* [सं. गर्भ] १. कर्कलो, मकै, धान, केरा आदि बोट-बिरुवाको भित्रपट्टिको कमलो भाग; गुदी भाग; गर्भाङ्कुर; टुसो। २. विशेष ढाँचाले बाटेको डोरीभित्रको पोयो वा डोरी।

गुम्नु- *अ.क्रि.* [फा. गुम+नु] १. मौका आएर पनि कुनै वस्तु आफूले नपाउने हुनु; हराउनु। २. समय बित्नु; बेला नाघ्नु। ३. हिस्स पर्नु; भुस्सिनु।

गुम- *ना.* [फा.] १. बेपत्ता; गायब; अलप। *वि.* २. छिपेको; लुप्त।

गुमज- *ना.* [फा. गुम्बद] झ्याल, ढोका, छानो, पुल आदिमा बनाइएको अर्धवृत्ताकार बान्की; बिखुम; गुमोज।

गुमटी- *ना.* [फा. गुम्बद] १. सिँढीमाथि बनेको छत। २. रेलवे लाइनको किनारमा बनाइएको खलासी बस्ने गोलाकार कोठो। ३. सडकका किनारमा वा चोकमा सानोतिनो पसल रहेको काठको घर।

गुमनाम- *वि.* [गुम+नाम] प्रकाशमा आउन नदिने उद्देश्यले कसैको नाम नलेखिएको; बेनामी (चिठी, लेख, कविता इ.)।

गुमपाती- *ना.* [गुम+पाती] भीमसेनपाती जस्तै फुस्रा र लाम्चा पात हुने तर बास्ना नआउने एक जातको वनस्पति।

गुमक्र्याइ- *ना.* [√ गुमक्र्याउ(+आइ)] गुमक्र्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुमक्र्याइनु- *क.क्रि.* अटाईनअटाई पन्जा वा अँगालाले झिकिनु।

गुमक्र्याउनु- *स.क्रि.* १. हातका पन्जाले वा अँगालाले अटाउन्जेल कुनै चिज झिक्नु। २. मुख गाडेर सकेसम्म खानु। ३. अँगालो मारेर सकेसम्म च्याप्नु; अँठ्याउनु।

गुमस्ता- *ना.* [फा. गुमाश्त] १.गोप्य रूपमा गरिने कामको सरसल्लाह; मतो वा कुराकानी; आन्तरिक योजना। २. व्यापारी वा उद्योगपतिले कुनै कामविशेषमा तलब वा आयस्ताको हिस्सा दिएर नियुक्त गरेको व्यक्ति; एजेन्ट।

गुमाइ- *ना.* [√ गुम्(+आइ)] गुमाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुमाइनु- *क.क्रि.* गुमाउने काम गरिनु।

गुमाउनु- *स.क्रि.* १. पाइसकेको वा पाउनुपर्ने कुनै वस्तु असावधानी आदिका कारणले नपाउनु; हराउनु; चुक्नु। *प्रे.क्रि.* २. गुम्ने पार्नु।

गुमान- *ना.* [फा.] १. आफ्नो रूप, सिप , सम्पत्ति आदिबाट हुने घमन्ड वा अभिमान। २. अनुमान; अन्दाज। ३. कल्पना वा अनुमानका भरमा गरिने सन्देह; शङ्का।

गुमिनु- *अ.क्रि.* [गुम्+इ+नु] नपाइने होइनु; हराइनु।

गुमोज- *ना.* हे. गुमज।

गुम्फन- *ना.* [सं.] १. गुँथ्ने वा गाँस्ने काम; उनाइ। २. शृङ्खलित वा क्रमबद्ध गर्ने काम; मिलाउने काम। ३. सजावट; सजिसजाउ।

गुम्फित- *वि.* [सं.] गुम्फन भएको वा गरिएको; गाँसिएको; मिलाइएको।

गुम्बज- *ना.* [√ गुमज] हे. गुमज।

गुम्बजाकार- *वि.* गुमज आकारको देखिने (पर्वत, घर आदि)।

गुम्बा- *ना.* महायानी मतका बौद्ध धर्मावलम्बी लामाहरूको देवमन्दिर; लामाहरूको देवालय; ध्यान वा उपासना केन्द्र।

गुम्म- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुम्+म] १. घमन्ड वा रिसले फुलेर नबोली बस्ने गरी; गजक्क। २. हावा बन्द भई गुम्सने किसिमले।

गुम्सँदो- *वि.* [गुम्स+दो] गुम्सिरहने; गुम्सिँदो।

गुम्सनु- *अ.क्रि.* [गुम्स+नु] हावा बन्द हुनु; बाफिनु; गुम्सिनु।

गुम्साइ- *ना.* गुम्सने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुम्साइनु- *क.क्रि.* गुम्सने पारिनु; बफाइनु।

गुम्साउनु- *प्रे.क्रि.* गुम्सन लाउनु; गुम्स्याउनु।

गुम्सिँदो- *वि.* गुम्सिने खालको; गुम्सिरहने।

गुम्सिनु- *अ.क्रि.* [गुम्स+इ+नु] हावाको आवतजावत बन्द भई वा हावा खेल्न नपाउने गरी थुनिनु; ढाकछोप भएर तातो हुनु; बाफ, गर्मी आदिले उसिनिनु; बाफिनु; गुम्सनु।
गुम्साइँदो- *वि.* गुम्सिने किसिमको; गुम्स्याइलो।
गुम्स्याइ- *ना.* गुम्सिने काम वा प्रक्रिया।
गुम्स्याइनु- *क.क्रि.* गुम्सिने पारिनु; बफ्याइनु।
गुम्स्याइलो- *वि.* गुम्सिने खालको; गुम्सिएको; बफाइँदो; बाफिएको।
गुम्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* गुम्सिने पार्नु; गुम्सिन लाउनु।
गुम्स्याहट- *ना.* गुम्सिने क्रिया वा अवस्था; गुम्स्याउने चाल; गुम्स्याइ।
गुरगुर- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुर्+अ(द्वि.)] १. धेरै मान्छे वा वस्तुका हिँडाइको आवाज आउने किसिमले। २. आगो दन्कने गरी; हुरहुर।
गुरगुरती- *क्रि.वि.* अझ बेसी गुरगुर हुने गरी।
गुरगुराइ- *ना.* गुरगुराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
गुरगुराइनु- अ.क्रि. गुरगुर आवाज निकालिनु।
गुरगुराउनु- *अ.क्रि.* १. गुरगुर शब्द गर्नु; गुरगुर आवाज निकाल्नु। २. रिसले गर्जनु।
गुरगुरी- *क्रि.वि.* गुरगुरती।
गुराँस- *ना.* [सं. गौर] १. प्रायः चार हजार फिटभन्दा माथि र दश हजार फिटभन्दा तलको उचाइका पहाडमा पाइने, लाम्चा, खस्रा र मोटा पात हुने, धेरैजसो रातो र कतै सेतो पनि फूल फुल्ने एक वृक्ष वा त्यसैको फूल। २. रातो रङमा फुल्नेचाहिँ नेपालको राष्ट्रिय फूल (लालीगुराँस)। ३. दाल खाइने; मस्याङजस्तो एकथरी अन्न।
गुराँस थुँगे- *वि.* गुराँसका थुँगाजस्तो; झपक्क परेको वा भरभराउँदो।
गुराँसे- *वि.* १. गुराँसजस्तो रातो; गुराँससम्बन्धी; २. निकै सिँगारिनुपर्ने; नक्कले; झिल्के। स्त्री. गुराँसी।
गुराउ- *ना.* [सं. गुरु] १. मन्त्रबलले बाघ, भालु आदिको रूप लिन सक्ने भनी विश्वास गरिएको व्यक्ति। २. थारूसमाजमा धर्मकर्म वा तन्त्रमन्त्रको काम गर्ने व्यक्ति; थारूहरूको तान्त्रिक सम्प्रदाय।
गुरिया- *ना.* [हि. गुडिया] काठ, काँच, प्लास्टिक आदिका टुक्रालाई माझमा प्वाल पारी धागोमा उनेर चिटिक्क पारी बनाइने गहना (गहनासित जोडिएर प्रयुक्त हुने।)।
गुरिल्ला- *ना.* [अङ्.] १. अफ्रिकाको जङ्गलमा रहने एक थरी वनमान्छे; धेरैजसो मानिसका आकारसित मिल्ने ठुलो जातको बाँदर; गोरिल्ला। २. गुरिल्ला जस्तै सधाइएका लडाकु; लडाकु जाति।
गुरिल्ला युद्ध- *ना.* ससाना दलमा बाँडिई मौका छोपेर दुस्मनमाथि गरिने आक्रमण; गुरिल्लाले झैं गरिने हमला।
गुरु- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि विद्या वा शिक्षा प्रदान गर्ने व्यक्ति; शिक्षक; अध्यापक। सङ्गीतकला आदि सिकाउने व्यक्ति; उस्ताद। ३. गायत्री, वेदमन्त्र आदि दीक्षा दिने व्यक्ति; आचार्य। ४. बुद्धि, बल, उमेर, विद्या आदिमा श्रेष्ठ तथा आदरणीय वा पूज्य व्यक्ति; मान्य जन। ५. छन्दशास्त्रअनुसार दुई मात्रा हुने अक्षर; दीर्घ अक्षर वा सो जनाउने चिह्न []। ६. सङ्गीतमा एउटा दीर्घ वा दुइटा लघु मात्रा हुने तालको अंश। ७. नवग्रहमध्ये एक; बृहस्पति। *वि.* ८. तौल वा भार भएको; कठिन (गुरुभार, गुरुकार्य इ.)। ९. गाह्रोसित पच्ने वा पाक्ने (गुरुपाक)। १०. वजनदार; गहकिलो। ११. बडेमाको; महत्त्वपूर्ण; ठुलो।
गुरुआमा- *ना.* १. गुरुपत्नी; गुरुमा। २. अध्यापन गर्ने महिला; शिक्षिका।
गुरुकापी- *ना.* १. मुद्रणका निम्ति प्रेसमा पठाइएको पाण्डुलिपि; छाप्न दिइएको मूल प्रति। २. सक्कल पत्र।
गुरुकुल- *ना.* १. विद्यार्थीहरूलाई सिधा र आवासको निःशुल्क व्यवस्था गरी पठनपाठन आदि गराउने आश्रम; गुरुको सेवाशुश्रूषा गरी विद्याको आर्जन तथा अध्ययन गर्नुपर्ने प्राचीन पद्धतिको विद्याकेन्द्र २. गुरुको वंश; गुरुखलक; गुरुघराना।
गुरुगृह- *ना.* १. गुरुको घर; गुरुको आश्रम। २. गुरुकुल।
गुरुघण्टाल- *ना.* १. मन्दिर, देवालय आदिका पूजाआजामा हुने भजनकीर्तन, गानबजान आदि नसुन्ने उद्देश्यले आफ्नै कानमा घण्टी झुन्डयाएर बजाउँदै हिँड्ने भनी कहलिएका एक गुरु। २. आफैँलाई श्रेष्ठ मान्ने अहङ्कारी व्यक्ति; मै हुँ भन्ने मानिस। ३. साह्रै चलाख वा धूर्त व्यक्ति।
गुरुघराना- १. *ना.* राज-खानदानका गुरु खलक; राजकुलका गुरु। २. गुरुपरम्परा।
गुरुङ- *ना.* [भो.ब.] विशेष गरी नेपालका मध्यपश्चिमी पहाडी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने तिब्बतबर्मेली भाषापरिवारमूलको एक जाति।
गुरुङ मादल- *ना.* ठुलो चक्का, बाक्लो खरी र गर्जनदार आवाज हुने मादल।
गुरुङ्सिनी/गुरुङ्सेनी- *ना.* गुरुङ-जातिकी स्त्री; गुरुङ आइमाई।
गुरुजन- *ना.* [सं.] १. मान्नुपर्ने बाबुआमा, गुरु आदि पूज्य र ठुला व्यक्तिको समूह; आदरणीय वा मान्यवर्ग।
गुरुजल- *ना.* [सं.] १. लवणांशको आधिक्यले गर्दा गरिष्ठ भएको समुद्रको पानी; आणविक गुणयुक्त पानी (हेभी वाटर)।
गुरुज्यू- *ना.* [गुरु+ज्यू] १. गुरुको आदरका निमित्त प्रयोग गरिने शब्द; आचार्य। २. राजपरिवारले मानेका वा राजपरिवारलाई मन्त्रदान दिने गुरु।
गुरुता- *ना.* [सं.] १. गुरु हुनाको भाव वा स्थिति; गुरु कहलाउन मद्दत मिल्ने गुण। २. गुरुको पद वा अधिकार; गुरुत्व। ३. बोझ; भार।
गुरुताभास- *ना.* अरूभन्दा आफूलाई श्रेष्ठ ठान्ने मनोभावना वा सोचाइ; उच्चताबोध।
गुरुत्व- *ना.* [सं.] १. गुरु हुनाको भाव वा अवस्था; गुरुता। २. गहकिलोपन; महत्त्व।
गुरुत्व केन्द्र- *ना.* कुनै भौतिक पदार्थको सम्पूर्ण भार केन्द्रित हुने बिन्दु; मध्यबिन्दु।
गुरुत्वाकर्षण- *ना.* कुनै पिण्डले अर्को पिण्डलाई आफूतिर खिच्ने अथवा सो पिण्ड आफैं अर्को पिण्डतर्फ खिचिने भौतिक शक्ति; पृथ्वी आदि ग्रहमा रहेको पारस्परिक आकर्षणको शक्ति वा गति।
गुरुदक्षिणा- *ना.* [सं.] शिक्षादान गरे वा पढाएबापत अथवा मन्त्रदीक्षा दिएबापत गुरुलाई अर्पिने श्रद्धाको रकम; गुरुभेटी।
गुरुपाक- *वि.* [सं.] सजिलैसित नपच्ने वा नपाक्ने।

गुरुपात- *ना.* [गुरु+पात] जुत्ता सिउँदा छाला अड्याउन हालिने मित्री तलुवा।

गुरुपुष्य- *ना.* [सं.] ज्योतिषशास्त्रअनुसार बिहीबारका दिन पुष्य नक्षत्र पर्ने र कुनै कार्यारम्भका निम्ति शुभ मानिने योग वा पर्व।

गुरुपूजा- *ना.* [सं.] १. विशेष रूपमा श्रद्धापूर्वक गरिने गुरुको पूजा। २. त्यस्तो पूजा गरिने माहात्म्य भएको गुरुपूर्णिमाको दिन वा पर्व।

गुरुपूर्णिमा- *ना.* [सं.] गुरुको विशेष रूपमा पूजा गरिने वा त्यस्तो पूजाको माहात्म्य भएको आषाढ शुक्ल पूर्णिमाको दिन; व्यासपूर्णिमा।

गुरुबक्स कम्पनी- *ना.* [सं. गुरु+अङ्. बक्स+कम्पनी] एउटा पुरानो नेपाली सैनिक टोलीको नाम।

गुरुबा/गुरुबाबु- *ना.* [गुरु+बा/बाबु] १. विद्यादान गर्ने व्यक्ति; गुरु; शिक्षक; अध्यापक। २. मन्त्रदान गर्ने आचार्य। ३. पण्डित बाजे; पुरोहित बाजे। ४. विरोधी कुरो सिकाउने (व्यङ्ग्यमा)।

गुरु भाटो- *ना.* [गुरु+भाटो] छाना छाउँदा दाँतीका दुवैतिरबाट च्यापेर लगाइने मुख्य भाटो; ज्वारभाटो; धरमभाटो।

गुरुभेटी- *ना.* हे. गुरुदक्षिणा।

गुरुमन्त्र- *ना.* [सं.] १. गुरुद्वारा दीक्षाका रूपमा गुप्तरूपले दिइने मन्त्र; गायत्री मन्त्र। २. कुनै खास कामका निम्ति योग्य वा अनुभवी व्यक्तिबाट पाइने युक्ति; प्रेरणा वा मन्त्रणा। ३. खराब कामका निम्ति उक्साउने वा हौस्याउने सल्लाह (व्यङ्ग्यार्थमा)।

गुरुमा- *ना.* [गुरु+आमा] १. पढाउने स्त्री; गुरुआमा; शिक्षिका; अध्यापिका। २. गुरुपत्नी। ३. मन्त्रदान गर्ने स्त्री।

गुरुमापा- *ना.* [नेवा.] नेपालको प्राचीन इतिहासमा प्रसिद्ध, फागुन शुक्ल पूर्णिमाका राति काठमाडौँको टुँडिखेलमा भोजन दिइने गरिएको एक बालभक्षक राक्षस।

गुरुमुख- *ना.* [सं.] १. गुरुको मुखारविन्द। २ गुरुका मुखबाट मन्त्र सुन्ने वा दीक्षा लिने काम। *वि.* ३. कुनै गुरुबाट धार्मिक दृष्टिले मन्त्र लिइएको वा सिकिएको।

गुरुमुखी- *ना.* पञ्जाबी भाषाको लिपि।

गुरुयोजना- *ना.* [सं.] कुनै निर्माणकार्य वा उद्योग आदिको सञ्चालनका लागि तयार गरिएको मुख्य योजना वा कार्यक्रम।

गुरुवार/गुरुवासर- *ना.* [सं.] बृहस्पतिवार; बिहीबार।

गुर्कनु- *अ.क्रि.* [गुड्क+नु] भीरपहरा आदिबाट खस्नु वा झर्नु; लड्नु; मर्नु।

गुर्काइ- *ना.* गुर्किने वा गुर्काउने क्रिया- प्रक्रिया।

गुर्काइनु- *क.क्रि.* गुर्किने पारिनु।

गुर्काउनु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तुलाई साहसपूर्वक पल्टाउनु; कुनै काम हिम्मतसाथ गर्नु। २. फुर्तीसाथ खानु। ३. मैथुन गर्नु; बलात्कार गर्नु।

गुर्किनु- *अ.क्रि.* १. भीरपहराबाट खसेर वा फाल हालेर मर्नु; चोला उठ्नु। २. गुर्कनु।

गुर्क्याइ- *ना.* गुर्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुर्जा- *ना.* [फा. गुर्ज] सुनचाँदीबाट बनाइएको विशेष खालको माङ्गलिक दण्ड वा गदा।

गुर्जु- *ना.* [सं. गुरु+नेवा. जु] १. बौद्धमार्गी नेवार-जातिको पुरोहित; वज्राचार्य। २. वज्राचार्यजातिका पुरुषलाई सम्बोधन गर्दा भनिने आदरसूचक शब्द।

गुर्जो- *ना.* [सं. गुडूची] पीपलका जस्तै पात हुने, मसिना राता फल फल्ने र पहेँला फूल फुल्ने तथा मोटो डाँठ हुने, आयुर्वेदिक औषधीका निम्ति उपयुक्त लहरो वा बुटी; गुडूची।

गुर्दुङ- *ना.* घर छाइसकेपछि मेलो मार्न डाँडा, भाँटा र खरलाई चोयाले कस्ने काम; धुरी मार्ने काम।

गुर्दुम- *ना.* ढुङ्गा, माटा आदिको ढिस्को; चट्टान।

गुर्दौली- *ना.* [फा. गुलदाउदी] मसिना थुँगा र पहेँलो रङको फूल फुल्ने एक जातको फूल; हे. गोदावरी।

गुर्बो- *ना.* एउटै भेट्नामा सेता टीका-टीका परेका अनेक पात हुने र बिचमा घुम्रेको शङ्खाकार रातो रङको ठुलो एउटा पात हुने, त्यसका बिचमा घोगो र घोगाका माथिल्लापट्टि पहेँलो कोपिला हुने, भ्याकुरजस्तो सेतो कन्द फल्ने एक वनस्पति; आयुर्वेदका अनुसार शूलरोग र अलकाईलाई नाश गर्ने त्यसैको कन्द।

गुर्मे- *ना.* दिनमा आँखा नदेख्ने र लाटोजस्तो भएर एकै ठाउँमा गुँडुल्किरहने एक थरी विषालु सर्प।

गुर्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. गुर्+र] गुडेको शब्द सुनिने गरी (कुनै वस्तु); कराएको वा गर्जेको आवाज आउने गरी (पेट कराउने, बाघ-भालु गर्जने, बादल गड्कने आदि किसिम)।

गुर्रागुर्री- *ना.* परस्परमा आवेशपूर्वक देखाउने आक्रोश; डार्रडुर्र।

गुर्रिनु- *अ.क्रि.* १. गुरगुर शब्द गर्नु; वायुविकारले पेट कराउनु। २. बाघ, भालु आदि गर्जनु। ३. गोलो वा चक्कावाल वस्तु गुड्नु वा गुडेको आवाज आउनु।

गुर्‍याइ- *ना.* गुर्रिने तथा गुर्‍याइने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुर्‍याइनु- *क.क्रि.* गुर्‍याउने काम गरिनु; गुडाइनु।

गुर्‍याउनु- *प्रे.क्रि.* १. कुनै गोलो परेको वस्तुलाई गुडाउनु; हुत्याउनु; हुर्‍याउनु। २. गुर्रिन लाउनु।

गुलकन्द- *ना.* [फा.] अत्तरगुलाफका पातहरू माडेर चिनीमा मली काँचको भाँडामा हालेर सूर्यपाकद्वारा तयार गरिएको सुगन्धित मुरब्बा।

गुलजार- *वि.* [फा.] १. चहलपहल वा रमिताले पूर्ण भएको (बस्ती, सहर आदि); हरिलोभरिलो तथा आकर्षक (खेती, बगैँचा आदि)। २. आनन्ददायक; शोभायुक्त; सुशोभित (घर, परिवार आदि)।

गुलदस्ता- *ना.* [फा.] फूल र पातहरू सजाई राम्ररी बाँधिएको सुन्दर गुच्छा वा झुप्पा।

गुलबकावली- *ना.* [फा. गुल+सं. बकावली] धाप वा गिलो जमिनमा उम्रने, विभिन्न रङका लामा र सुगन्धित फूल फुल्ने एक बोट वा त्यसैको फूल।

गुला- *ना.* [प्रा. गुलिआ] पुरुषजातिको लिङ्गसँगै झुन्डिएर रहेको जोडी कोष; अण्डकोष; अण्ड; आँडो।

गुलाफ- *ना.* [फा. गुलाब] १. एउटै भेट्नामा तीनचारवटा पात हुने, फेददेखि टुप्पासम्म डम्फरका जस्ता काँडा हुने, विभिन्न रङका सुगन्धी फूल फुल्ने बोट; अत्तर, सुगन्धी जल आदि बनाइने त्यसकै

फूल। २. परिवार नियोजनका निम्ति गर्भनिरोध गर्न स्त्रीले खाने चक्की औषधीलाई दिइएको नाम; पिल्स।

गुलाफजल- *ना.* सुगन्धित द्रव्य मिसाई गुलाफको फूलबाट तयार गरिने अरक।

गुलाफजामुन- *ना.* १. खुवा र मैदा मुछेको ससानो वा ठिक्कको डल्लो घिउमा पकाएर रातो-रातो भएपछि पागमा डुबाई तयार गरिने मिठाइ; लालमोहन। २. भित्र दुई फग्ल्याँटा परेको खैरो बियाँ हुने, पहेँलो अम्बाका रङको खाँदा गुलियो स्वाद हुने फल।

गुलाफी- *वि.* [गुलाफ+ई] १. गुलाफजस्तो रङको; हल्का रातो रङ भएको। २. गुलाफसम्बन्धी; गुलाफको। ३. हल्का; नजानिँदो छाँटको (घोचपेच, नशा, पीडा आदि)।

गुलाफी छेड- *ना.* बाहिर थाहै नपाइने, भित्र भने बिभ्ने किसिमले गरिने कुरो; चाल नपाउने किसिमले गरिएको व्यङ्ग्य; छड्के भनाइ।

गुलाब- *ना.* [फा.] हे. गुलाफ।

गुलाबजल- *ना.* गुलाफजल।

गुलाबजामुन- *ना.* गुलाफजामुन।

गुलाब तकिया- *ना.* गाँजा काटेर मसिनो पार्ने प्रेमकटारीको अचानो।

गुलाबपास- *ना.* गुलाफजल हालेर छर्कने सुराहीजस्तो सानो भाँडो।

गुलाबी- *वि.* हे. गुलाफी।

गुलाम- *ना.* [अ.] १. कमारो; दास। २. अधीनस्थ व्यक्ति; ऐँचमा परेको मान्छे। ३. दहर र मिमका बिचको एघार फुट्टीलाई सङ्केत गर्ने तासको पत्ती।

गुलामचोर- *ना.* तास खेलमा पत्ती थुत्दै जाँदा अन्तिममा जससँग गुलाम बाँकी रहन्छ उसले हार्ने एक खेल।

गुलामी- *ना.* गुलाम हुनाको भाव वा अवस्था; दासता।

गुलियो- *ना.* [सं. गुल्य] १. मिसी, चिनी, मह आदिको स्वाद। *वि.* २. त्यस्तो स्वादको; मधुर; मिठो।

गोलकाँक्री- *ना.* तीनकुने पात हुने, लामा नङ्ग्रा निस्कने, पहेँला फूल फुल्ने, काँचामा हरिया र पाक्ता राता हुने र फल फल्ने एक लहरो; सोही लहरामा फलेको फल।

गुलुब- *ना.* [अङ्. ग्लोब] बिजुली, टर्चलाइट आदिको बत्ती बल्ने चिम; बल्ब।

गुलेर- *ना.* एक प्रकारको बोट वा त्यसैको फल।

गुलेली- *ना.* [फा. गिलूल] १. दुईचोके सानो काठमा रबरको फित्ता लगाई हातले तन्काएर मट्याङ्ग्रा हुर्त्याई चराचुरुङ्गीको सिकार गरिने अस्त्र। २. चोयाको ताँदो लाएर मट्याङ्ग्राले हानी चराचुरुङ्गीको सिकार गरिने धनुष।

गुलो- *ना.* गुलाको एक वचनको रूप।

गुल्टनु- *अ.क्रि.* [गुन्टो+नु] १. थाहै नपाई एक्कासि लड्नु; पछारिनु; घुसमुन्टिनु। २. उत्तानो टाङ हुनु; उमिन्डिनु। ३. प्रयास खेर जानु; फेल हुनु। ४. पराजित हुनु; हार्नु। ५. मर्नु; जिब्रो टोक्नु। ६.सखाप हुनु; बिग्रनु; नष्ट हुनु।

गुल्टाइ- *ना.* गुल्टने वा गुल्टाउने क्रिया-प्रक्रिया।

गुल्टाइनु- *क.क्रि.* गुल्टने पारिनु; गुल्ट्याइनु।

गुल्टाउनु- *प्रे.क्रि.* गुल्टने पार्नु; गुल्ट्याउनु।

गुल्टिनु- *अ.क्रि.* १. अचानक लड्नु; पछारिनु। २. मुन्टाको भर पर्नु; उमिन्डिनु। ३. असफल हुनु; फेल हुनु। ४. हार्नु। ५. मर्नु। ६. बिग्रनु; नष्ट हुनु।

गुल्ट्याइ- *ना.* गुल्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।

गुल्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. पछार्नु; लडाउनु। २. मुन्ट्याउनु; उमिन्डयाउनु। ३. हराउनु; पराजित गर्नु।

गुल्ट्याहट- *ना.* गुल्टिने स्थिति वा क्रिया-प्रक्रिया; गुल्ट्याइ।

गुल्म- *ना.* [सं.] १. एकै फेदबाट धेरै हाँगा निस्कने बोट (उखु, बाँस, धान आदि)। २. नौवटा हात्ती, नौवटा रथ, सत्ताइसवटा घोडा र पैँतालीसवटा पैदल सिपाही रहने, प्राचीन कालको सैनिक एकाइ; सेनाहरूको एक गण। ३. एक सुरक्षा चौकी। ४. वात, कफ, पित्त आदिका विकारबाट पेटभित्र वायुको गोला जम्ने रोग; वायुगोला; गानुगोला।

गुल्मी- *ना.* नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने लुम्बिनी अञ्चलको पहाडी भेगमा रहेको एक जिल्ला।

गुह- *ना.* [सं.] १. निषाद जातिको एक नायक तथा रामका वनवासकालको एक मित्र। २. गुफा; कन्दरा। ३. कार्तिकेय; कुमार। ४. विष्णु।

गुहा- *ना.* [सं.] गुफा; कन्दरा; ओडार।

गुहाई- *ना.* [फा. गवाही] साक्षी; गवाही।

गुहायुग- *ना.* [सं.] मान्छेले कन्दरा र ओडारमा वास गर्न थालेपछिको युग; पुरातात्त्विक प्रागैतिहासिक युग।

गुहार्नु- *स.क्रि.* [गुहार्+नु] आपद् पर्दा मदतका लागि पुकार गर्नु; सहायता माग्नु।

गुहार- *ना.* [सं. गोहार] १. अपर्झट कुनै दुर्घटना वा विपत्ति पर्दा मदतका निम्ति पुकारिने शब्द; दुहाई। २. मदत; सहायता; सघाउपघाउ।

गुहाराइ-[√ गुहार्(+आइ)] गुहार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

गुहारिनु- *क.क्रि.* गुहार मागिनु; गुहार्ने काम गरिनु।

गुहु- *ना.* [प्रा. गूह] पेटमा खानेकुरा पचिसकेपछि गुदद्वारबाट फ्याँकिने मल; विष्ठा; टट्टी; दिसा; आची।

गुहुधाई- *ना.* १. बालकहरूको स्याहारसुसार गर्ने स्त्री; आइमाई धरालो। २. केटाकेटीका थाङ्नाथरा धुने स्वास्नीमानिस।

गुहे- *वि.* [गुहु+ए] १. गुहुजस्तो फोहर; घिनलाग्दो। २. गुहुको; गुहुसम्बन्धी।

गुहे किरो- *ना.* गुहुमा उब्जिने र गुहुमै दुलो पारेर बस्ने, भमरोजस्तो कालो रङको किरो; गैँडेकिरो।

गुहे चाँचर- *ना.* खोलानालाका किनारमा बस्ने एक जातको चाँचर चरो।

गुहे चिल- *ना.* चुच्चो पहेँलो र शरीर प्रायः सेतो हुने, दिनमा आँखा नदेख्ने, लाटोकोसेरोभन्दा केही ठुलो चिल; हुचिल।

गुहे थाङ्ना- *ना.* कोक्रो नछोडेको केटाकेटीका थाङ्ना; गुहु-मूतले मुछिएको थाङ्ना।

गुहे धन्दा- *ना.* मन नपर्ने खालको साधारण काम; झन्झटलाग्दो

सानोतिनो काम।
गुहेली- *ना.* केही ठुलठुला पात हुने, काठको जुवा बनाइने, मसिना पहेँला फल फल्ने एक रुख वा त्यसै रुखको पाक्ता रातो रङ र गुलियो स्वाद हुने फल; गुएलो।
गुह्य- *वि.* [सं.] १. छिपाउनुपर्ने; लुकाउन लायक; गोप्य। २. मुस्किलले मात्र बुझ्न सकिने; रहस्यपूर्ण; गूढ। ३. लुकेको; छिपेको; गुप्त।
गुह्यकाली- *ना.* हे. गुह्येश्वरी।
गुह्यद्वार- *ना.* १. मल त्याग्ने इन्द्रिय; गुदद्वार। २. कसैले चाल नपाउने ढोका; गुप्तद्वार।
गुह्यान- *ना.* [गुहु+यान] गुहु नै गुहु भएको ठाउँ; फोहर।
गुह्येश्वरी- *ना.* [सं.] सतीदेवीको गुह्यपतन भएर देवी शक्ति उत्पन्न भएकी मानिने, काठमाडौँको पूर्वी भागमा पर्ने बाग्मती नदीका दक्षिण किनारमा स्थित प्रसिद्ध पीठ वा ठाउँ; गुह्यकाली।
गूढ- *वि.* [सं.] १. लुकेको; गुप्त। २. छोपिएको; ढाकिएको। ३. विशेष अभिप्राय लुकेको; वास्तविक अर्थ छिपेको; अर्थगर्भित।
गूढता- *ना.* गूढ हुनाको भाव वा अवस्था।
गूढत्व- *ना.* गूढता।
गूढपुरुष- *ना.* गुप्त रहस्य पत्ता लगाउन खटिएको पुरुष; गुप्तचर; जासुस; गुप्ती पुलिस।
गूढमार्ग- *ना.* १. गुप्त बाटो। २. किल्ला, दरबार आदिबाट शत्रुले थाहा नपाउने गरी सुटुक्क भाग्नका निम्ति भुईँभित्रभित्रै खनेर बनाइएको सुरुङ।
गूढाशय- *वि.* १. बुझ्न कठिन; गम्भीर अभिप्राय भएको। *ना.* २. भित्री अर्थ।
गृध्र- *वि.* [सं.] १. लोभी; लोलुप; लालची। *ना.* २. गिद्ध।
गृध्रपति/राज- *ना.* गिद्धको राजा; जटायु।
गृह- *ना.* [सं.] १. घर; वासस्थान; बासो। २. स्वास्नी; पत्नी। ३. स्वदेश।
गृह उद्योग- *ना.* घरैमा बसी-बसी गरिने वा गर्न सकिने उद्योग; घरेलु उद्योग।
गृहकर्म- *ना.* १. गृहस्थीले गर्नुपर्ने काम; गृहकार्य। २. घरेलु धन्दा; घरेलु काम।
गृहकलह- *ना.* १. घरझगडा; पारिवारिक कलह। २. राष्ट्रभित्र जाति, धर्म वा अन्य कारणबाट सत्ताका निम्ति उठेको झगडा।
गृहकार्य- *ना.* १. घरमा गरिने काम; घरको कामकाज; घरधन्दा; घरायसी कामकाज; गृहकर्म। २. विद्यार्थीलाई घरमा गर्न दिइने वा लगाइने पढाइ, लेखाइ आदि काम।
गृहजन- *ना.* घरको परिवार; कुलकुटुम्ब।
गृहत्याग- *ना.* घर छोड्ने काम; गृहस्थाश्रमको त्याग।
गृहदेवता- *ना.* १. घरमा दैनिक पूजा गरिने देवता। २. कुलदेवता; वास्तुदेवता।
गृहपति- *ना.* १. घरको मालिक वा स्वामी; घरपट्टी। २. गृहस्थ व्यक्ति; घरको मूली।
गृहपाल- *ना.* १. घरको मालिक; गृहपति। २. घरको रखवारीका निम्ति पालिएको कुकुर। ३. चौकीदार।
गृहप्रवेश- *ना.* शास्त्रोक्त विधिपूर्वक नयाँ घरमा प्रवेश गर्ने काम।
गृहमन्त्री- *ना.* राज्य वा देशभित्रको आन्तरिक व्यवस्था तथा शान्ति-सुरक्षा कायम गर्ने मन्त्री; गृह-विभागको मन्त्री।
गृहमेध- *ना.* गृहस्थीहरूले प्रतिदिन गर्नुपर्ने पञ्च महायज्ञ (देवयज्ञ, पितृयज्ञ, ब्रह्मयज्ञ, नृयज्ञ र भूतयज्ञ)।
गृहयुद्ध- *ना.* १. घरका परिवारहरूका बिचमा भएको बाझो; गृहकलह। २. कुनै देशका निवासीहरूका बिचको पारस्परिक युद्ध वा लडाइँ; आपसी झगडा।
गृहरक्षक- *ना.* युद्ध वा देशव्यापी अशान्तिका अवस्थामा सहर, गाउँ, टोल, जिल्ला आदिको रक्षा गर्ने नागरिक सेनाका सदस्य।
गृहलक्ष्मी- *ना.* १. घरकी लक्ष्मी। २. असल स्वभावकी गृहिणी; सुशीला गृहिणी।
गृहवाटिका- *ना.* घरवरिपरि लगाइएको फलफूल आदिको बगैँचा; घरसँगैको फूलबारी; करेसाबारी।
गृहवासी- *वि.* घरैमा बस्ने; घरगौँडे।
गृहसन्न्यास- *ना.* १. घरैमा बसेर सन्न्यासी जीवन बिताउने काम। २. घरमा रहेर पनि गृहस्थीको बन्धनदेखि मुक्त रहनु।
गृहसन्न्यासी- *ना.* १. गृहसन्न्यास लिने व्यक्ति। २. घरबाट बाहिर ननिस्कने प्रतिज्ञा लिएको व्यक्ति। ३. घरगौँडे। ४. घरैमा बसेर सबै काम गर्ने व्यक्ति।
गृहसचिव- *ना.* गृह-मन्त्रालयको सचिव।
गृहस्थ- *वि.* [सं.] घरमा बस्ने; घरबार गरेर बस्ने; गृहस्थाश्रममा रहेको।
गृहसूत्र- *ना.* गृहस्थका कर्म र संस्कार आदिका विधि- विधान लेखिएको वैदिक ग्रन्थ।
गृहस्थाश्रम- *ना.* घर, गृहस्थी गरेर बस्ने आश्रम; चार आश्रममध्येको दोस्रो आश्रम।
गृहस्थी- *ना.* १. घरबार गरेर बस्ने व्यक्ति; गृहस्थाश्रममा रहेको व्यक्ति; गृहस्थ। २. घरको व्यवस्था; गृहस्थाश्रमको कामकाज; घरबार। ३. परिवार।
गृहिणी- *ना.* [सं.] १. घरकी मालिकनी; गृहस्वामिनी। २. पत्नी; स्वास्नी।
गृहीत- *वि.* [सं.] १. ग्रहण गरिएको; लिइएको। २. मन्जुर गरिएको; स्वीकृत। ३. उपलब्ध; प्राप्त। ४. जाने वा बुझेको।
गृहीतार्थ- *वि.* १. अर्थ लागेको; मतलब बुझिएको। २. जानेको; थाहा पाएको; ज्ञात।
गृहोद्यान- *ना.* [सं.] घरको बगैँचा; गृहवाटिका।
गृहोपकरण- *ना.* [सं.] घरगृहस्थीका निम्ति चाहिने मालसामान; गृहस्थीका मालमत्ता।
गृह्य- *वि.* [सं.] १. घर वा घरबारसँग सम्बन्धित; घरको। २. घरमा गरिने (कर्म)। ३. घरपाला; आश्रित।
गेगर- *ना.* [सं. कर्कर] १. ढुङ्गाका सानातिना टुक्रा; मसिना भएर टुक्रिएका ढुङ्गा। २. माटो जति पानीले पखालिसकेपछि बचेका मसिना ढुङ्गा वा खस्रा बालुवाका कण।

गेगरान- *वि.* ढुङ्गा वा इँटका टुक्रैटुक्रा भएको; ढुङ्ग्यान; ढुङ्गे (बाटो, जमिन)।
गेग्रिन- *वि.* [गेगर+इन] १. गेगर भएको; गेग्रान। *ना.* २. गेगर।
गेग्रिन पाखो- *ना.* रुख, बुटा केही नभएको, खर मात्र पलाउने पाखो; गेगरैगेगर भएको; रुखबिरुवा नहुने सुक्खा जमिन।
गेग्यान- *वि.* [गेगर+यान] हे. गेग्रान।
गेडागुडी- *ना.* [√ गेडागेडी] चना, सिमी, केराउ, भटमास आदिका ठुलासाना गेडाको समूह; गेडागेडी।
गेडी- *ना.* [गेडो+ई] १.सानो गेडो। २. दानु; गेडो (बालबोलीमा)। ३. शरीरका अङ्गहरूका हाडको जोर्नी। ४. पोतेका साथ उनेर लगाइने सुनको गहना (नौगेडी)। ५. मोटर, साइकल आदिको गति हलुको पार्दै गुड्न मदत गर्ने जोर्नीमा रहेका विभिन्न आकारका फलामका बाटुला टुक्रा।
गेडे मल- *ना.* [गेडो+मल] सेतो, खैरो र कालो रङका ससाना दाना हुने तथा नाइट्रोजन, फसफोरस र पोटास तीन तत्त्व भएको रासायनिक मल (कम्प्लेक्स मल)।
गेडो- *ना.* १. मकै, केराउ, सिमी, चना आदिको दाना; अन्नको सानो-ठुलो बीज। २. फल।
गेडो मुठो- *ना.* मुठीले सोहोर्न सकिने र औँलाले टिप्न सकिने अनाजका सबै दाना; गेडागेडी।
गेमरा- हे. गेवँरा।
गेय१- *ना.* [अ. गैज] मनमा दुःखपूर्वक लिइएको ईख; रिस, इबी। (उदा.- तिमी मनमा गेय राख्छौ भने कसरी सँगै बस्नु?)।
गेय२- *वि.* [सं.] लयमा ढालेर गाउन सकिने; गाउन लायक; गाउन योग्य।
गेय काव्य- *ना.* सङ्गीतको प्रधानता रहेको, प्रवाहमय तथा कविका आत्मानुभूतिले पूर्ण काव्य; काव्यत्व र गेयता समान रूपमा रहेको काव्य; प्रगीतकाव्य।
गेयात्मक- *वि.* [सं.] गीतितत्त्व प्रधान भएको; गेय गुण भएको (काव्य, कविता आदि)।
गेयात्मकता- *ना.* गेयात्मक हुनाको भाव, गुण वा स्थिति।
गेरु- *ना.* [सं. गैरिक] घर, कोठा र लुगा (प्रायः जोगीका. आदि रँगाउन प्रयोग गरिने फुस्रो रातो रङको खनिज वा रछाहा पहेँल्चो माटो।
गेरुवा- *वि.* गेरु रङको; गेरुले रँगाएको; गेरु रङ पोतिएको।
गेवँरा- *ना.* १. सेतो, मोटो, कमलो र स्वादिलो असल जातको उखु; गेमरा। २. अदुवाका जस्ता ठुलालाम्चा पात हुने, एक बर्खे बोट वा त्यसैको पहेँलो सेतो सुगन्धी फूल।
गेवँरा उखु- *ना.* सेतो कमलो उखु।
गेह- *ना.* [सं.] घर; गृह।
गेहिनी- *ना.* गृहिणी; पत्नी।
गेहे- *ना.* हे. गेय।
गैँची- *ना.* समुद्र वा ठुला नदीमा पाइने माछाको एक भेद।
गैँडा- *ना.* [सं. गण्डक] नाकको डँडाल्नीमा एउटा सिङ हुने, ठुलो, भद्दा आकारको, शाकाहारी जङ्गली जनावर; खड्गी।
गैँडे- *वि.* [गैँडा+ए] गैँडाजस्तो; मोटोघाटो भईकन पनि पुड्को। स्त्री. गैँडी।
गैँडे किरो- *ना.* गोबरमा पैदा हुने भमराजस्तो कालो किरो; गोब्रेकिरो; गुहेकिरो।
गैँती- *ना.* जमेको हिउँ खनेर बाटो साफ गर्ने र माटो आदि उक्काउने काठको बिँड भएको चुच्चे फलामे हतियार।
गैडु- *ना.* [सं. गोष्ठ] लोकविश्वासअनुसार गाईबस्तुको रक्षाका निम्ति मार्गशुक्ल पूर्णिमाका दिन गोठमा पूजा गरिने देवता।
गैडु पूजा- *ना.* गैडु देवताको पूजा।
गैमार- *वि.* रद्दी; बिकम्मा।
गैर- *ना.* [अ. गैर] १. गयल; अनुपस्थिति। २. पदको अघिल्तिर जोडिई भिन्न वा बाहेक अर्थ बुझाउने शब्द (गैरसरकारी; गैरकानुनी, गैरनेपाली इ.)।
गैर कानुनी- *वि.* कानुनविरुद्ध वा कानुनद्वारा अपराध ठहरिने; अड्डा-अदालतमा मुद्दा चलाउन सकिने; अवैधानिक (व्यवहार, आचरण, काम-कुरा आदि)।
गैरजिम्मेदार- *वि.* जिम्मेदारी नभएको; अनुत्तरदायी।
गैरजिम्मेदारी- *ना.* जिम्मेदार नरहेको विषय; अनुत्तरदायित्व।
गैरसरकारी- *वि.* सरकारको स्वामित्व नभएको; व्यक्ति वा व्यक्तिसमुदायमा निहित।
गैरहाजिर- *वि.* हाजिर वा उपस्थित नभएको; गयल; अनुपस्थित।
गैरहाजिरी- *ना.* अनुपस्थिति।
गैरिक- *ना.* [सं.] १. गेरु। २. सुन। *वि.* ३. गेरु रङको; गेरुवा।
गैरी- *वि.* [गहिरो+ई] छेउछाउको जमिनको तुलनामा होचो; भासिएको; गहिरो; गैह्री।
गैरी खेत- *ना.* छिपछिपे भए पनि पानी जमिरहने खेत; कुलो लाग्ने असल खेत; गहिरी खेत।
गैरी जँघार- *ना.* कुनै नदी केही उठेको जमिनमा फैलिई पैदल वारपार गर्न सकिने ठाउँ।
गैरी जानु- *टु.* छोराछोरी नहुनु।
गैरो- *वि.* [√ गहिरो] वरिपरि अग्लो भई बिचमा होचो भएको; खाडलजस्तो परेको; गहिरो; गैह्रो।
गैवार- *वि.* [√ गँवारे काम नलाग्ने; रद्दी; बेकम्मा। २. फोहरी; घिनाहा। ३. कहिल्यै पानी नसुक्ने गह्रो (खेत); खाडी।
गैह्- *वि.* [अ. वगैरह] इत्यादि; जो भएको सबै; समस्त; जम्मै।
गैह्री- *वि.* छेउछाउको जमिनको तुलनामा होचो; गहिरो; गैह्रो; गैरी।
गैह्री खेत- *ना.* गैरी खेत; गहिरी खेत।
गैह्री जँघार- *ना.* गैरी जँगार; गहिरी जँघार।
गैह्री जानु- *टु.* बाँझी हुनु; गैरी जानु।
गैह्रो- *वि.* गहिरो; गैरो।
गोँज१- *ना.* [नेवा.] मसानघाटमा मुर्दा पोल्ने काम गर्ने नेवारहरूको एक जात।
गोँज२- *ना.* [सं. गोधा] १. गोही; ग्राह। *वि.* २. गोज्याङ्ग्रो; लठेप्रो।
गो- *ना.* [सं.] १. गाई; गौ। २. पृथिवी। ३. गोरु। ४. इन्द्रिय।
गोकर्ण- *ना.* १. काठमाडौँको पूर्वोत्तरमा रहेको एक प्रसिद्ध तीर्थ; त्यस

तीर्थमा स्थापित शिवलिङ्ग। २. गाईका जस्ता कान हुने एक मृग; गाईकाने बराँठ। ३. भागवतप्रसिद्ध धुन्धुकारीका भाइको नाम। ४. अङ्गुल वा मात्राको एघार गुना बराबरको नाप। *वि.* ५. गाईका जस्ता कान हुने।

गोकुल- *ना.* १. गाईको बथान; गोसमूह। २. यमुनाका तटमा रहेको एक प्रसिद्ध हिन्दूतीर्थ। ३. कानका लोतीमा लगाइने एक किसिमको सुनको गहना।

गोकुल धूप- *ना.* [सं. गुग्गुल+धूप] मसिना पात, खैरा ससाना फूल र लाम्चा ठुला हरिया पात हुने एक रुख; त्यसै रुखको सुगन्धी खोटो वा धूप।

गोकुले- *वि.* [गोकुल+ए] गोकुलजस्तो; गोकुलसँग सम्बन्धित।

गोखरु/गोखुर- *ना.* [सं. गोक्षुरक] १. गाईको खुर। २. ससाना पात हुने, सेतो फूल फुल्ने एक बोट वा त्यसैको काँढावाल फल।

गोगन- *ना.* ठुलठुला र खस्रा पात हुने, गाईबस्तुले खाने, विशेष गरेर मध्य लेकमा पाइने एक जातको रुख।

गोगनपाते- *वि.* गोगन वृक्षका पातबाट बनेको (खोचो, दुना, टपरी आदि)।

गोग्रास- *ना.* [सं.] भोजन गर्न लाग्दा पहिले नै गाईलाई खुवाउनका निम्ति छुट्ट्याइने अन्न।

गोघात- *ना.* [सं.] गाई मार्ने काम; गोहत्या; गोवध।

गोघाती- *वि.* गाई मार्ने; गोवध गर्ने; गोहत्या गर्ने।

गोचर- *वि.* [सं.] १. इन्द्रियग्राह्य; इन्द्रियद्वारा जानिने। *ना.* २. इन्द्रियद्वारा ग्रहण गर्न सकिने वस्तु (रूप,रस, गन्ध,स्पर्श, शब्द आदि); इन्द्रियको विषय। ३. गाई चर्नका लागि छाडिएको जमिन; गौचर; गौचरन। ४. ज्योतिषशास्त्रअनुसार मानिसका नाउँका आधारमा गणना गरिने ग्रहको गति।

गोचरभूमि- *ना.* पत्थरका बसाहा वा त्रिशूलको स्थापना गरी गाईबस्तु चर्नका निम्ति छोडिएको जमिन; गौचर; गौचरन।

गोचर्म- *ना.* [सं.] १. गाईको छाला। २. चर्सा। ३. जमिन नाप्ने प्राचीन कालको एक थरी नाप।

गोचारक- *ना.* [सं.] गाई चराउने मानिस; गोठालो।

गोचारण- *ना.* [सं.] गाई चराउने काम; गोठालो लाग्ने काम।

गोजिह्वा- *ना.* [सं.] गाईको जिब्रोजस्तो पात हुने एक झार; गाईजिब्रे झार।

गोजी- *ना.* १. भित्रपट्टि मसला हालेर बनाइने खुवाको रोटी। २. बगली; खल्ती; जेब।

गोजी चोलो- *ना.* गोजी वा खल्ती भएको चोलो।

गोजी भराइ- *ना.* लोग्नेले स्वास्नीलाई छाड्दा वा पारपाचुके गर्दा दिनुपर्ने रकम।

गोजेरो- *ना.* १. श्वासनलीको समानान्तर रहेको, खाएको कुरो पेटमा जाने नली। २. सिँघान। *वि.* ३. सिँघाने; गोज्याङ्ग्रो।

गोज्याङ्ग्रो- *वि.* राम्ररी बोल्न नजान्ने; लठेप्रो; ग्वाँजे; सिँघाने।

गोटा१- *ना.* [सं.] १. राम्राका लागि धोती वा पछ्यौराका छेउमा लगाइने सुनौला वा रूपौला तारले बुनेको फित्ता।

गोटा२- *ना.* १. ओटा; थान; प्रति। २. कब्जियत भएको दिसा; डल्लो परेर गुइँठिएको दिसा; मट्याङ्ग्राका आकारमा पेटभित्र जमेको मल। ३. गाईभैँसीका थुनमा पघ्रनुभन्दा पहिले नै जमेको दुध।

गोटाउनु- *स.क्रि.* गाईभैँसीका थुन पुष्ट हुनु।

गोटा गन्ती- *ना.* थानगन्ती।

गोटागोटी- *ना.* छुट्टाछुट्टै; हरेक थान; एउटा-दुइटा; गोटागन्ती।

गोटिनु- *क.क्रि.* १. गोटा बाँधिनु; गोटा हुनु। २. भेला हुनु; बटुलिनु।

गोटी- *ना.* [सं. गुटिका] १. त्रिपासा, बुद्धिचाल आदि खेलमा चालिने गट्टा वा गुच्चा। २. माछा पक्रने जालका छेउछाउमा झुन्ड्याइने सिसा, फलाम आदिका गोली वा डल्ला। ३. पशुका घाँटीमा हुने एक किसिमको खटिरो वा रोग; फोको; गाँठो। ४. सानो गोल मिलेको गेडो; गोली।

गोटीचाल- *ना.* १. गोटी चालेर खेलिने एक प्रकारको खेल। २. गोटी चाले जस्तै गरेर बुद्धिविचार पुऱ्याई गरिने काम।

गोठ- *ना.* [सं. गोष्ठ] पराल, खर, स्याउला आदिले छाएको गाईबस्तु राख्ने वा बाँध्ने घर; ठुलो कटेरो; गोशाला।

गोठगाई- *ना.* गोठभरिको नाइके वा सेरा गाई; बथानको अगुवा गाई।

गोठधूप- *ना.* पशुधनको सुरक्षाका निम्ति गैडु देवतालाई धूपधुवाँर गरिने र खीर चढाइने पूजा।

गोठपाला- *वि.* गोठ पाल्ने; गोठमा पालेको; गोठ राखेर पशुहरूको व्यवसाय गर्ने।

गोठपालो- *ना.* गोठको पालो; धेरै गोठ भएका ठाउँमा पालोअनुसार एउटा गोठले गर्नुपर्ने काम।

गोठाला- *ना.* [गोठालोको ति. रू.] हे. गोठालो।

गोठाला खेताला- *ना.* गोठको काम गर्ने मानिस र खेतीमा काम गर्ने ज्यामी; साधारण श्रमिकवर्ग।

गोठाली- *ना.* [गोठालो+ई] आइमाई गोठालो; गोठाल्नी।

गोठाली घाँस- *ना.* एक अङ्गुल लामा पात हुने र मानिसले पनि खाने एक प्रकारको घाँस।

गोठाले- *वि.* [गोठालो+ए] १. गोठालाको जस्तो स्वभाव भएको; गोठालोसम्बन्धी; गोठालोको काम गर्ने। २. ठुला र खस्रा पात हुने र खनिउँका जस्ता फल फल्ने एक जातको वनस्पति; खस्रेतो।

गोठाले काँक्री- *ना.* गोलकाँक्रीका आकारको एक जातको हरियो फल।

गोठाले चरो- *ना.* कोइलीका आकारको एक जातको चरो।

गोठाले झार- *ना.* पहेँला फूल फुल्ने र खानसमेत हुने एक किसिमको भुइँझार।

गोठाले साग- *ना.* दुधजस्तो चोप निस्कने लामा-लामा पात, सेता वा पहेँला फूल र सेतो मूला हुने एक प्रकारको झार; दुग्धफेनी।

गोठालो- *ना.* [प्रा. गोट्ठालो< सं. गोष्ठपाल] १. गाईबस्तुहरूको हेरचाह गर्ने व्यक्ति; गाईबस्तु हेर्ने वा चराउने मानिस। २. पछि-पछि लागेर हेरविचार गर्ने व्यक्ति; कुनै वस्तुको रखवारी गर्ने व्यक्ति; धरालो। स्त्री. गोठाल्नी।

गोठे- *वि.* [गोठ+ए] गोठसम्बन्धी; गोठको।

गोठे च्याउ- *ना.* गोबरमा उम्रने च्याउ; गोब्रेच्याउ।

गोठे झाँक्री- *ना.* मध्य रातमा गोठालाले थाहा नपाउने गरी गोठगोठ डुल्ने झाँक्री।

गोठेरी- *ना.* १. पोकोपन्तरो; सानो पोको। २. गोठ बस्ने आइमाई। *वि.* ३. डल्ली; गान्टी।
गोठेलौरी- *ना.* १. औँलामा लौरो अड्याएर खेलिने केटाकेटीको एक खेल। *क्रि.वि.* २. गोठैपिच्छे।
गोड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. गोड्ड+नु] बिरुवावरिपरिका झार वा घाँस उखेलेर उघारो पार्नु; बिरुवावरिपरिको माटो खनेर बिरुवामा उकेरा दिनु; गोडमेल गर्नु।
गोड- *ना.* वरिपरिको झार उखेली बोटबिरुवामा माटाले उकेरा दिने काम; गोड्ने काम; गोडमेल।
गोडधुवा- *ना.* [गोडा+धुवा] विवाहमा दुलहा-दुलहीका गोडा धुँदा दुलहीपक्षबाट दिइने उपहारका वस्तु वा रुपियाँ-पैसा।
गोडमेल- *ना.* [गोड+मेला] १. बोटबिरुवामा उकेरा दिने वा बालीनालीका वरिपरिका झारपात उखेलेर साफ गर्ने काम; गोड्ने र मिलाउने काम। २. आफ्नो काम फत्ते पार्न अरूलाई फकाइफुलाइ गर्ने काम।
गोडा- *ना.* [गोडोको ब. व. वा ति. रू.] खुट्टा; हे. गोडो।
गोडाइ- *ना.* [√ गोड्(+आइ)] गोड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गोडाइनु- *क.क्रि.* गोड्न लाइनु।
गोडाउनु- *प्रे.क्रि.* गोड्न लाउनु; गोडमेल गराउनु।
गोडायत- *ना.* [फा. गोइन्द] गाउँको चौकीदार; गोडैत।
गोडिनु- *क.क्रि.* [गोड्+इ+नु] गोड्ने काम गरिनु।
गोडी- *ना.* [गोडा+ई] गोडा (बालबोलीमा)।
गोडैत- *ना.* हे. गोडायत।
गोडो- *ना.* [प्रा. गोडे खुट्टो; पाउ; पयर।
गोत- *ना.* [प्रा. गोत्त< सं. गोत्र] १. गोत्र; पुर्ख्यौली। २. कुल; वंश; गोती। ३. गोता।
गोता- *ना.* पुर्खासँग मिल्दो स्वरूप वा गुण; गोत (बाबुगोता गएको, आमागोता गएको, नाता र गोता इ.)।
गोता- *ना.* [अ. गोत] १. पानीमा डुब्ने काम; डुबुल्की। २. हैरानी; शासना।
गोताखोर- *वि.* डुब्ने; डुबुल्की मार्ने।
गोताले- *वि.* [गोत्र+आले] सन्तानी।
गोतिया- *वि.* [गोत्र+इया] एकै गोत्रको; गोत्र मिल्दो; सगोत्री; गोतियार; गोती।
गोतियार- *ना.* [गोत+ इयार] एकै गोत्रको; गोत्र मिल्दो; सगोत्री; गोतिया; गोती।
गोती- *वि.* [प्रा. गोत्तीअ< सं. गोत्रिक] १. एकै गोत्रको;सगोत्री; गोतिया; गोतियार।२. उस्तै स्वभावको; अनुहार मिल्दो। *ना.* ३. अपर्झट पर्ने डरको कारण। (उदा.- तिम्रा गोतीले बिताइहाल्यो नि।) स्त्री. गोतिनी।
गोतीर्थ- *ना.* [सं.] गोठ; गोशाला।
गोतुल- *ना.* १. नाच्ने र गाउने घर; नृत्य तथा सङ्गीत-सदन। २. रोदीघर।
गोत्र- *ना.* [सं.] १. वंशप्रवर्तक ऋषिमुनिहरूका नामबाट चलि-आएको पुर्ख्यौली चिनाउने उपनाम (कौडिण्य, कश्यप, वसिष्ठ, भारद्वाज इ.)। २. वंश; कुल; पुर्ख्यौली। ३. जाति; वर्ग। ४. सन्तान। ५. नाम; संज्ञा। ६. गाईलाई रक्षा गर्ने व्यक्ति; गोरक्षक। ७. पृथ्वी।
गोत्रपट- *ना.* वंशावली।
गोत्रप्रवर्तक- *वि.* गोत्र चलाउने; वंशका आदिपुरुष मानिने (वसिष्ठ, भारद्वाज, काश्यप, अत्रि, विश्वामित्र, गर्ग इ.)।
गोत्रिक- *वि.* गोत्रसँग सम्बन्धित; गोत्र मिल्दो; एकै गोत्रको; सगोत्री। गोत्री/गोत्रीय- *वि.* एउटै गोत्रको; सगोत्री; गोती।
गोथेली- *ना.* जर्मनेली शाखामा पर्ने एक भाषा।
गोद्नु- *स.क्रि.* [सं. गुर्द+नु] १. लात्तीले हान्नु; लट्ठी वा हातले पिट्नु; खाँद्नु; ठोक्नु; भकुर्नु। २. घोच्नु; गाड्नु।
गोदगाद- *ना.* गोद्नेवर्ने काम।
गोदना- *ना.* नीर वा कोइला हालेको पानीमा डुबाइएका सियाले शरीरमा खोपेर बनाइने विशिष्ट आकृति वा शृङ्गारिक बुट्टा।
गोदाइ- *ना.* गोद्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
गोदाइनु- *क.क्रि.* गोद्न लाइनु।
गोदाउनु- *प्रे.क्रि.* गोद्न लाउनु; ठोकाउनु।
गोदागोद- *ना.* परस्परको गोदाइ; कुटाकुट; खाँदाखाँद।
गोदान- *ना.* [सं.] १. कुनै विशेष मङ्गल-कार्यमा वा अवसरमा प्रायश्चित्त आदिका निम्ति शास्त्रीय विधिअनुसार सङ्कल्प गरेर ब्राह्मणलाई गाईदान गर्ने क्रिया वा व्यवस्था; गौदान। २. ब्राह्मणका षोडश संस्कारमध्ये एक; क्षौरकर्म; छेवर।
गोदाम- *ना.* [अङ्. गोडाउन] बिक्री गर्ने जिन्सी मालसामान आदि प्रशस्त मात्रामा राख्ने घर वा टहरो।
गोदाम घर- *ना.* गोदाम रहेको ठाउँ वा घर।
गोदावरी१- *ना.* [सं.] १. बाग्मती अञ्चलको ललितपुर सहरका आग्नेय कोणमा रहेको हरेक बाह्र वर्षमा मेला लाग्ने एक प्रसिद्ध तीर्थ। २. दक्षिण भारतमा रहेको एक प्रसिद्ध नदी; हिन्दूहरूका पवित्र सात नदीमध्ये एक।
गोदावरी२- *ना.* [फा. गुलदाउदी] कुना-कुना परेका नरम, भुवादार पात हुने र शरद् ऋतुमा केस्रादार सेता, पहेँला फूल फुल्ने एक बोट तथा त्यसैको फूल।
गोदाहा- *वि.* [गोद्+आहा] गोद्न सक्ने; गोद्ने स्वभावको।
गोदिनु- *क.क्रि.* [गोद्+इ+नु] गोद्ने काम गरिनु।
गोदोहनी- *ना.* [सं.] गाई दुहुने भाँडा; गबुवा; दुधेरो; ढुङ्ग्रो।
गोद्दे- *ना.* हक्कीजस्तो एक प्रकारको खेल।
गोधन- *ना.* [सं.] गाईबस्तु आदि धन; पशुधन।
गोधूलि- *ना.* [सं.] वनमा चरेर घाम डुब्ने बेला गोठतिर फर्केका गाईका खुरले उडाएको धुलो, शुभ कार्यका निम्ति उपयुक्त मानिने धुलो; घाम डाँडामा बस्ने बेला भएको समय; प्रसिद्ध एक मुहूर्त।
गोप- *ना.* [सं.] १. गाई पाल्ने व्यक्ति; गोपाल। २. गाईको रक्षा गर्ने व्यक्ति; गोरक्षक। ३. गोशालाको मालिक; गोठालो। ४. नायक। ५. राजा।
गोपति- *ना.* [सं.] १. गाईको मालिक; गाईको धनी। २. साँढे। ३. शिव। ४. सूर्य।
गोपन- *ना.* [सं.] १. लुकाउने वा छिपाउने काम; ढकाइ; छोपाइ।

२. पाल्ने काम; रक्षा।
गोपनीय- *वि.* [सं.] १. खास व्यक्ति, वर्ग वा समूहदेखि बाहिर नजाओस् भनी लुकाएर राख्न आवश्यक; छिपाउन लायक। २. प्रकट गर्न नहुने (वस्तु, काम, कुरो वा रहस्य)। ३. पाल्न योग्य; रक्षणीय।
गोपनीयता- *ना.* गोपनीय रहनाको भाव वा अवस्था।
गोपा- *ना.* [सं.] १. गोप-जातिकी स्त्री। २. गोठाल्नी; गाई पाल्ने स्त्री। ३. गौतमबुद्धकी पत्नी; यशोधरा। ४. श्यामालता; कालीलहरो।
गोपाल- *ना.* [सं.] १. गाई पाल्ने व्यक्ति वा गाईको धनी; ग्वाला; गोठालो। २. श्रीकृष्ण। ३. नेपालको प्रथम एक राजवंश।
गोपाष्टमी- *ना.* [सं.] गोपूजन, गोप्रदक्षिणा आदिको माहात्म्य भएको कार्तिक शुक्ल अष्टमी तिथि।
गोपिका- *ना.* [सं.] १. गोपजातिकी स्त्री; गोपिनी। *वि.* २. पालनपोषण गर्ने; संरक्षिका; धाई।
गोपिनी- *ना.* [सं. गोपी] १. गोपस्त्री; गोपी; गोपिका। २. श्रीकृष्णकी प्रेमिका। ३. गोठाल्नी।
गोपी- *ना.* [सं.] गोपजातिकी स्त्री; गोपिका।
गोपीचन्दन- *ना.* द्वारकाका सरोवरमा पाइने, वैष्णवहरूले तिलक लगाउने पहेँलो भावको माटो।
गोपीबाँस- *ना.* बाँसुरी तथा मुरली बनाउन प्रयोग गरिने सानो र पातलो खालको बाँस; गोपेबाँस।
गोपुर- *ना.* [सं.] १. सहर, किल्ला, दरबार, मन्दिर आदिको अग्लो ठूलो ढोका; मुख्य ढोका। २. गोलोक; स्वर्ग।
गोपे- *ना.* [सं. गोप] निगालाका जातको एक बुटो।
गोपे बाँस- *ना.* हे. गोपीबाँस।
गोपे लौरी- *ना.* अरूले गोडाका लट्ठीलाई आफ्ना लट्ठीले ढाली खप्टचाउन सकेमा ढाल्ने व्यक्तिले ढालेको लट्ठी काट्न पाउने एक खेल।
गोप्य- *वि.* [सं.] १. लुकाउन लायक; गोपनीय। २. रक्षा गर्न लायक; रक्षणीय।
गोप्यता- *ना.* हे. गोपनीयता।
गोप्य रिपोर्ट- *ना.* सम्बन्धित व्यक्तिले बाहेक अरूले थाहा नपाउने गरी पठाइएको विशेष कुरा वा जाहेरी।
गोप्राणी- *वि.* [सं.] गाईप्राणी; गौप्राणी; साह्रै सोझो; अति सज्जन; निरीह।
गोफ्ले- *वि.* भद्दा किसिमको; नसुहाउँदो खालको मोटो; ग्वाँचे।
गोबर- *ना.* [सं. गोबिष्टा] १. गाईको मल; गोमय (लिपपोत, शुद्धता आदि धार्मिक दृष्टिमा)। २. गाई, गोरु, भैँसी, राँगा आदिको मल (सामान्य प्रचलित अर्थमा)।
गोबरगणेश- *वि.* गोबरले बनाएको गणेश झैँ भद्दा किसिमको; केही नजान्ने; बुद्धि नभएको; हरिलट्ठक; डुकुलन्ठ; बुद्धु; शुद्धबुद्ध।
गोबरग्याँस- *ना.* गाई-भैँसीको गोबरलाई विशेष रूपमा पाक गराएर मल तयार गर्ने र बत्ती, चुलो आदिको काम चलाउनाका निम्ति ग्याँस पैदा गरिने सानोतिनो उद्योग।
गोबरमल- *ना.* गाई-भैँसी आदिको गोबरमा घाँसपात, स्याउला आदि सडाएर तयार पारिएको मल।
गोबरी- १. *ना.* गोबर र माटो मिलाएर गरिने लिपाइ वा पोताइ। २. *वि.* गोबरले पोतिएको।
गोब्रे- *वि.* [गोबर+ए] १. बुद्धु; गोबरगणेश। २. भद्दा किसिमको मोटो; गोफ्ले। ३. गोबरसम्बन्धी; गोबरजस्तो।
गोब्रेकिरो- *ना.* गोबरमा पैदा हुने र गोबरमै खेल्ने एक किरो।
गोब्रेचाँप- *ना.* पहेँलो फूल फुल्ने एक जातको चाँप।
गोब्रेच्याउ- *ना.* गोबरमा उम्रने, खैरो वा सेतो रङको एक जातको च्याउ।
गोब्रेझार- *ना.* ठुलठुला खस्रा पात र गोलभेँडाजस्ता फल फल्ने बर्खाका समयमा पलाउने एक जातको घाँसपात।
गोब्रेपालुङ्गो- *ना.* हिलामा उम्रने वा पलाउने ठुलठुला पात भएको पालुङ्गो साग; हिलेपालुङ्गो।
गोब्रेप्वाल- *ना.* गोठबाट गोबर बाहिर फाल्न गाह्रो वा फरिकामा बनाइएको प्वाल; गोबर फाल्ने दुलो।
गोब्रेमल- *ना.* गाईबस्तुका गोबरको मल।
गोब्रेमसी- *ना.* ध्वाँसो वा मोसोबाट तयार हुने कालो वा फुस्रो मसी।
गोब्रेसल्लो- *ना.* गोबरको थासोजस्तो फल फल्ने एक जातको सल्लो।
गोब्र्याइ- *ना.* [√ गोब्र्याउ(+आइ)] गोब्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
गोब्र्याइनु- *क.क्रि.* गोब्र्याउने काम गरिनु।
गोब्र्याउनु- *स.क्रि.* [गोबर+याउ+नु] गाई-भैँसीले बिस्ट्याउने काम गर्नु; गाई-भैँसीले हग्नु।
गोभ्नु- *स.क्रि.* [सं. गुम्फ+नु] १. कुनै वस्तुमा हतियार आदिले घोप्नु वा घोच्नु। २. खोप्नु; छेड्नु।
गोभाइ- *ना.* गोभ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
गोभाइनु- *क.क्रि.* गोभ्न लाइनु।
गोभाउनु- *प्रे.क्रि.* गोभ्न लाउनु; घोपाउनु।
गोभिनु- *क.क्रि.* गोभ्ने पारिनु।
गोभी- *ना.* काउली; कोपी (फूलगोभी, बन्दगोभी)।
गोमटाँका- *ना.* सिलाइको एक प्रकार; खजुरटाँका।
गोमन- *ना.* [सं. गोनस] रिसाउँदा फणा फिँजाउने कालो वा गहुँका रङको ज्यादै विषालु सर्प।
गोमय- *ना.* [सं.] गोबर।
गोमुख- *ना.* [सं.] १. गाईको जस्तो मुख भएको फुकेर बजाइने तामाको एक किसिमको बाजा; नरसिङ्गा। २. गाईका मुखका आकारको जपमाला हाल्ने थैलो; गोमुखी।
गोमुखी- *ना.* १. भन्टाका जस्ता पात र फूल हुने एक बुटी वा त्यसैको चुच्चो घुमेको लाम्चो फल। २. गाईका मुखका आकारको जपमाला हाल्ने थैलो; गोमुख। गोमुखे- *ना.* गोमुखी (बाजा)।
गोमूत्र- *ना.* [सं.] हिन्दूहरूमा पवित्र तथा अनेक रोगको औषधी मानिने गाईको मूत; गउँत।
गोमूत्रिका- *ना.* १. लहरेदार रेखाका रूपमा रहने वा बन्ध एक प्रकारको चित्रकाव्य। २. एक प्रकारको अङ्कन वा गुणन-रीति। ३. सुगन्धित बीज हुने एक प्रकारको घाँस; कुकुरबन्सो।

गोमेद- *ना.* [सं.] रातो-रातो परेको पहेँलो रङ हुने एक प्रसिद्ध रत्न।
गोमेध- *ना.* [सं.] गोवध गरी सम्पन्न गरिने प्राचीन कालको एक वैदिक यज्ञ।
गोयम- *ना.* अचार, मुरब्बा आदि हाल्ने चिनियाँ माटाको भाँडो।
गोयात्रा- *ना.* [सं.] भाद्र कृष्णप्रतिपदाका दिन हुने एक यात्रा; हे. गाईजात्रा।
गोरक्ष- *ना.* [सं.] १. गाई पाल्ने व्यक्ति; गोपाल। २. गोरखनाथ।
गोरक्षक- *ना.* [सं.] गाईको रक्षा गर्ने व्यक्ति; गाई पाल्ने व्यक्ति; गोप; ग्वाला; अहिर।
गोरख- *ना.* [गोरखनाथ (योगी)] गोरखनाथ।
गोरखकाली- *ना.* गोरखा जिल्लाको सदर मुकाममा अवस्थित एक प्रसिद्ध देवी।
गोरखतुम्बा- *ना.* लौकाका जस्ता पात र सेता फूल हुने,लहरामा फल्ने, तरकारी खान हुने, लौका जस्तै तर अलि डल्लो एक जातको फल।
गोरखधन्दा- *ना.* १. तारका धेरै मुन्द्रा वा काठका टुक्रा जुक्तिसाथ जोड्ने र छुट्ट्याउने बुद्धि-बलको खेल। २. गोरखनाथले निर्माण गरेको, मनलाई एकाग्र गराउने त्यस्तो धन्दा वा काम। ३. धेरै अलमलिनुपर्ने वा छुटकारा नपाइने झमेलाको काम; कोतेधन्दा।
गोरखनाथ- *ना.* [सं. गोरक्षनाथ] प्राचीन समयका एक प्रसिद्ध हठयोगी अवधूत महात्मा; कनफट्टा मत चलाउने नाथसम्प्रदायका एक प्रसिद्ध साधु; चौरासी सिद्धमध्ये एक; गोरक्षपा।
गोरखनाथ गुफा- *ना.* नेपालको गोरखा जिल्लामा पर्ने एक प्रसिद्ध गुफा।
गोरखपन्थ- *ना.* [गोरख+पन्थ] सिद्ध एवं महात्मा गोरखनाथले चलाएको सम्प्रदाय वा मत।
गोरखपन्थी- *ना.* १. गोरखनाथले चलाएको मतको अनुयायी साधु; कनफट्टा जोगी। *वि.* २. गोरखसम्प्रदायको अनुयायी।
गोरखपान- *ना.* [गोरखमुण्डी+पान] १. गोरखमुण्डी झार। २. सोही झारको पेय रस वा त्यसैलाई पिउने काम।
गोरखमुण्डी- *ना.* हे. गोरखमुन्डी।
गोरखमुन्डी- *ना.* [सं. गोरक्षमुण्डी] राता केसर, ससाना डल्ला फूल र मसिना पात हुने धातुवर्द्धक तथा सुशोधक आयुर्वेदिक एक झार।
गोरखा- *ना.* [√ गोरख] नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने गण्डकी अञ्चलको एक जिल्ला; गोर्खा।
गोरखा दक्षिण बाहु- *ना. वि.* सं. १९५२ मा स्थापित विभिन्न श्रेणीमा विभक्त नेपालको राष्ट्रिय पदक।
गोरखा दरबार- *ना.* नेपालको गोरखा जिल्लामा रहेको गोरखा राज्य खडा भएपछि गोरखाका राजाले निर्माण गरेको एक ऐतिहासिक दरबार।
गोरखापत्र- सं. १९५८ मा साप्ताहिकका रूपमा प्रकाशित हुन थालेको, त्यसपछि हप्तामा दुई पटक र त्यसपछि हप्तामा तीन पटक प्रकाशित हुँदै सं. २०१७ देखि दैनिक हुन पुगेको नेपाल सरकारको मुखपत्र।
गोरखाली- *वि.* [गोरखा+ली] १. गोरखामा रहने; गोरखाको। २. गोरखा जिल्लाका निवासी। *ना.* ३. विदेशीहरूले वीरताको ख्याल गरी नेपालीहरूलाई भन्ने शब्द।
गोरखेलहुरी- *ना.* [गोरखा+लहुरी] हे. गोर्खेलौरी।
गोरम- *ना.* [सं. गुड+आम्र] काँचो आँपका चानामा मसला हाली पागमा पकाएको लेदो खाद्य पदार्थ।
गोरस- *ना.* [सं.] गाईका दुधबाट बन्ने पदार्थ (दुध, दही, मही, घिउ आदि)।
गोरा- *ना.* [सं. गौर] १. युरोप, अमेरिका आदिका गोरोवर्णका जाति। *वि.* २. गौर वा गोरो वर्ण भएको।
गोराइ- *ना.* [गोरो+आइ] गोरो हुनाको भाव वा अवस्था; गोरोपन।
गोराखिलो- *वि.* [गोरक्ष+इलो] धेरै दहीदुध खाएको; खाइलाग्दो।
गोरा पल्टन- *ना.* [गोरा+पल्टन] अङ्ग्रेज आदि जातिको पल्टन वा सेना।
गोरिल्ला- *ना.* [गुरिल्ला] हे. गुरिल्ला।
गोरु- *ना.* [सं. गोरूप] १. गाईको बाछो वा बहरलाई गाईका पछि लागेर दुर्बल होला र खेतीपातीको काम नदेला भनी सुमरेर बलिष्ठ राख्ने काम गरिएको घरपाला पशु; बयल। *वि.* २. अबुझ र सोझो; मूर्ख।
गोरुचुटाइ- *ना.* गोरुलाई चुटेजस्तो चुटाइ; साह्रै चर्को पिटाइ।
गोरुजोताइ- *ना.* गोरुलाई जस्तै रातोदिन काममा दल्ने काम; काममा दिइने सकस वा घोट्टा।
गोरुतिहार- *ना.* गोवर्धन पूजा र गोरुको पूजा गरिने भाइटीकाको अघिल्लो दिन; हलतिहार।
गोरुमुते- *ना.* १. एकप्रकारको झार। *वि.* २. बेकम्मा; रद्दी। ३. अबुझ; मूर्ख। ४.बाङ्गोटिङ्गो (गोरुमुते अक्षर आदि)।
गोरुमोलाइ- *ना.* नापजोख नगरी कुनै वस्तुको मोटामोटी मूल्य राख्ने काम; हचुवा।
गोरुसिङ्गे- १. *वि.* गोरुका सिङजस्तो आकारको ('ज' अक्षर)। *ना.* २. पश्चिम तराईमा राजमार्गछिउमा रहेको यस नामको ठाउँ।
गोरे- *वि.* [गोरो+ए] गोरो वर्ण भएको; गोरो छाला हुने।
गोरेटो- *ना.* [गोडो+एटो] मानिस वा गाईगोरु आदि पशु ओहोरदोहोर गर्दा टेकिएर बनेको सानो वा झिनो बाटो; डोरेटो।
गोरो- *वि.* [सं. गौर] श्वेतवर्ण भएको; सेतो रङको।
गोरोचन/गोरोचना- *ना.* [सं.] पहेँलो र सुगन्धी डाँठ हुने तथा घोटेर चन्दन बनाइने एक प्रकारको बुटी।
गोर्खा- *ना.* [√ गोरखा] हे. गोरखा।
गोर्खाली- *वि.* गोर्खाको; गोर्खामा रहने वा बस्ने; गोरखाली।
गोर्खेउलो- *वि.* गोर्खा वा गोर्खालीसम्बन्धी; गोर्खालीको।
गोर्खेलौरी- *ना.* [गोर्खा+लौरी] काँधमा र घुँडामुनि गरालो हालेर डोरीले बाँधी अपराधीलाई दिइने सजाय; गोरखेलहुरी।
गोल१- *वि.* [सं.] १. बाटुलो; वृत्ताकार; मण्डलाकार। *ना.* २. वृत्ताकारको बनोट वा रचना।
गोल२- *ना.* [फा.] १. समूह; जमात; झुन्ड। २. रक्तसम्बन्ध वा अन्य कुनै सम्बन्धसूत्रद्वारा बाँधिएको समूह। (उदा.- गोल फुट्नु हुँदैन)।
गोल३- *ना.* काठपात आदिलाई बाली खरानी हुन नपाउँदै आगो निभी

वा निभाई बाँकी रहेको कालो पदार्थ; निभेको कोइला; अँगार।

गोल₄- *ना.* [अङ्.] १. भकुन्डो, हकी आदिका खेलमैदानमा पक्षतर्फबाट सुरक्षा गरिएको तर विपक्षका खेलाडीहरूले विजयका निम्ति भकुन्डो आदि पुऱ्याउनुपर्ने निर्धारित क्षेत्र वा ठाउँ। २. उक्त खेलहरूका खेलमैदानमा एक पक्षका खेलाडीबाट सुरक्षा गरिँदागरिँदै पनि अर्को पक्षका खेलाडीहरूले निर्धारित क्षेत्रमा भकुन्डो आदि पुऱ्याई वा पसाई प्राप्त गरेको विजय (उदा.- ठमेल एघारले सङ्कटा एघारका विरुद्ध खेल सुरु भएको पाँच मिनेटमै पहिलो गोल गऱ्यो)।

गोलक- *ना.* [सं.] १. बाटुलो वा पिण्डाकार वस्तु। २. रुपियाँपैसा छिराउने प्वाल भएको कन्तुर; खुतुर्के; खुत्रुके। ३. विधवा स्त्रीले परपुरुषको सम्पर्कबाट पैदा गरेको छोरो; विधवाको जारज पुत्र।

गोलकर्मी- *ना.* [गोल+कर्मी] दाउरा बालेर गोल बनाउने मान्छे; गोल पोल्ने व्यक्ति।

गोलकाँक्री- *ना.* [गोल+काँक्री] परबरका जस्ता कोसा र काँक्राको जस्तै गुदी, बियाँ र स्वाद हुने नङ्ग्रादार एक लहरो वा त्यसैको सानो लाम्चो फल।

गोलकोट- *ना.* [गोल+कोट] फ्रक, बेलबटम सुट, कुर्था आदिसँग लगाइने अगाडिको पाटा गोलाकार भएको प्रायः स्त्रीजातिको कोट।

गोलगेडी- *ना.* [गोल+गेडी] छुनासाथ वा कुनै वस्तुमा ठोकिनासाथ गुच्चाजस्तो डल्लो पर्ने एक प्रकारको लाम्चो किरो; बाघेकिरो।

गोलघर- *ना.* [गोल+घर] १. बाटुलो वा वृत्ताकार घर। २. काठमाडौँको केन्द्रीय कारागारभित्र ज्यानमारा तथा महसुर डाकाहरूलाई कठोर सास्ती वा सजाय दिन जेलको माझमा बनाइएको पिँजराजस्तो साँघुरो खोर।

गोलटोल- *ना.* [गोल+टोल] धेरै जना मिलेर बसेको गाउँ; मिलेर बसेका छरछिमेकी।

गोलतकिया- *ना.* [गोल+तकिया] मूल तकियाको सहायक तकिया; गोलो तकिया वा सिरानी।

गोलदारिम- *ना.* [गोल+दारिम] टिम्बुरका जस्ता साना दाना फल्ने काँडादार एक बोट; त्यसैको फल।

गोलन्दाज- *ना.* [फा.] ठिक ठाउँमा पर्ने अन्दाज गरी तोपद्वारा गोला प्रहार गर्ने व्यक्ति; तोप हान्ने मानिस।

गोलफुकी- *ना.* [नेवा.] भुटेर राम्ररी फूल उठाइएको चिनियाँ धानको खट्टे; सिरौँलाको खट्टे।

गोलबद्ध- *वि.* गोलबन्द; एकताबद्ध।

गोलबन्द- *वि.* एकताबद्ध।

गोलबन्दी- *ना.* [गोल+बन्दी] १. वृत्ताकार घेरामा रहने वा बस्ने काम; गोलो आकारमा साँगुरिएर बस्ने वा त्यसरी राख्ने काम। २. विपक्षका विरुद्ध गरिने मोर्चाबन्दी। गोरखे

गोलबोली- *ना.* [गोल+बोली] यही हो भनेर अर्थ किट्न नसकिने गरी बोलिएको दोधारे कुरो; कुनै एक कुरालाई नखुट्ट्याई त्यस्ता मिल्दाजुल्दा अनेकौँ कुराको समावेश हुन सक्ने साझे बोली वा त्यस्तो लिखत।

गोलभिँडा/गोलभेँडा- *ना.* [गोल+भन्ट] आलुका जातका बोटमा फल्ने, खास गरी अचार र तरकारीका रूपमा खाइने,पाक्ता थोरै पहेँलो र धेरै रातो हुने प्रायः गोलो फल; टमाटर; रामभेँडा।

गोलमटोल- *वि.* [गोल(द्वि.)] १. अर्थ राम्ररी नखुलेको वा बुझ्न धौधौ पर्ने; अर्थ वा भावलाई भाँचकुँच पारिएको। २. एकभन्दा बढी अर्थ लाग्ने; अस्पष्ट।

गोलमाल- *ना.* [गोल+माल] १.कुनै कामकुरामा हुन आएको गडबडी वा अव्यवस्था २. धेरै थरी वस्तुको छ्यासमिस; भद्रगोल। *क्रि.वि.* ३. तलमाथि पर्ने चाल; जथाभाबी।

गोलमोल- *ना.* [गोल+मोल] १. सानाठुला सबै वस्तु मिलाइएको मूल्य; हचुवा मोल। *वि.* २. अस्पष्ट; नबुझिने।

गोलयोग- *ना.* [सं.] ज्योतिषशास्त्रअनुसार छ वा सातवटा ग्रह एकै ठाउँमा वरिपरि भएर बस्ता पर्ने अशुभ योग।

गोल सन्जाप- *ना.* [गोल+सन्जाप] भोटो, लबेदा, चोलो आदिमा लगाइने डोलो आकारको सन्जाप (पाइपिङ)।

गोलसामी- *ना.* [गोल+सामी] खुर्सानी, बेसार, मसला, चिउरा आदि कुट्ने मुसलमा जोडिएको धार नभएको गोलो पाता; धार नभएको गोलो सामी।

गोलसिमल- *ना.* प्रायः राति कराउने र लोककथामा प्रसिद्ध एक जातको बनैयाँ चरो।

गोलसिमले- *वि.* गोलसिमलजस्तो; गोलसिमलसम्बन्धी।

गोला- *वि.* [सं. गोल] १. बाटुलो; वृत्ताकार; गोलो। *ना.* २. कुनै पनि गोलो पदार्थ वा पिण्ड (भकुन्डो, अरिङ्गालको गोलो, भोगटेको दानु इ.)। ३. हातैले वा तोप आदि कुनै प्रहारक अस्त्रका सहायताले हुत्त्याएर प्रहार गरिने गोलो विस्फोटक वस्तु। ४. वायुविकारबाट वा अन्य कारणबाट हुने पेटको रोग; वायुगोला; गानु। ५. थुप्रै अरिङ्गाल, मान्छे, कमिला आदि एकै ठाउँमा झुम्मिएको अवस्था; बाक्लो हुल। ६. अनाज आदिका व्यापारीको क्रयविक्रयको थलो। ७. बाँडफाँड, लेनदेन, छनोट वा चुनाउ आदिमा सामान्य प्रकारले छिनोफानो हुन नसक्ता निर्णयका लागि प्रयोग गरिने चिट्ठासँग मिल्दोजुल्दो पद्धति वा सोको साधन।

गोलाइ- *ना.* [गोलो+आइ] गोल हुनाको स्थिति वा प्रक्रिया; बाटुलोपन; गोलो परेको रूप; गोलाकार।

गोलाकार- *वि.* [गोल+आकार] गोलो आकारको; बाटुलो।

गोलाबारी- *ना.* [गोल+अङ्. वार] दुस्मनको क्षेत्रमा आकाशमार्गबाट वा जमिनबाटै गरिने गोला, बम आदिको वर्षा।

गोलाबारुद- *ना.* [गोला+बारुद] १. गोला र बारुद। २. लडाइँमा शत्रुलाई नाश गर्ने एक प्रकारको अस्त्र।

गोलार्द्ध/गोलार्ध- *ना.* [सं.] १. कुनै गोलो वस्तुको आधा भाग; अर्धवृत्त। २. एक ध्रुवदेखि अर्को ध्रुवसम्म रेखा तानी पृथ्वीको मानचित्रलाई बिचमा काट्ता वा विषुवत् रेखाद्वारा छुट्ट्याउँदा हुने भूगोलको आधा भाग। (भूमध्यरेखाले पृथ्वीलाई उत्तरी र दक्षिणी गोलार्धमा विभाजित गर्छ भने खमध्य रेखाले पृथ्वीलाई पूर्वी तथा पश्चिमी गोलार्धमा बाँड्दछ)।

गोलिँदो- *वि.* [गोलो+इँदो] गोलो हुने खालको; गोलो ढाँचाको।

गोलिनु- *अ.क्रि.* [गोलो+इ+नु] गोल हुनु; बाटुलो पर्नु; घेरा पर्नु।

गोलिनु- *ना.* अल्लाका पाटले बुनेको ओछ्याउने दरी।
गोलिया- *ना.* [गोलो+इया] रुख ढालेर टुक्र्याइएको गोलोगोलो मुढा।
गोली- *ना.* [गोल+ई] १. सानो गोलाकार वस्तु। २. औषधी आदिको बुटी; टिकिया। ३. बन्दुक, पिस्तौल आदिमा भरेर हानिने सिसा आदि धातुको डल्लो वा लाम्चो साधन।
गोलीकाण्ड- *ना.* १. दुई पक्षका बिचमा झगडा हुँदा परस्परमा गोली चल्ने काम। २. उत्तेजित रूपमा चर्किरहेको उग्र हुललाई शान्त पार्न वा दमन गर्नका लागि गोली चलेको घटना वा स्थिति।
गोलीगट्ठा- *ना.* लडाइँका निम्ति आवश्यक गोली, बारुद आदि हतियार।
गोलीगाँठो- *ना.* खुट्टामा कुर्कुच्चाभन्दा केही मास्तिर उठेको दायाँबायाँको गोलाकार हाड।
गोलीधागो- *ना.* डल्लो पारी बेरेको लुगा आदि सिउने धागो।
गोलुवा- *ना.* [गोलो+उवा] १. गोलोगोलो गिँड बनाइएको काठ वा दाउरा। *वि.* २. गोल आकारको।
गोलेँसो- *ना.* [गोल+एँसो] रुमालका चारै कुना बाँधेर पारिएको पोको।
गोलेँस्याइ- *ना.* गोलेँसो पार्ने काम वा प्रक्रिया।
गोलेँस्याइनु- *क.क्रि.* गोलेँसो पारिनु।
गोलेँस्याउनु- *स.क्रि.* रुमालका चार कुना बाँधी पोको पार्नु; गोलेँसो पार्नु; गोलेँसो बोक्नु।
गोलेँस्याहट- *ना.* गोलेँसो पार्ने काम।
गोले- *वि.* [गोल+ए] १. गोलो वा बाटुलो भएको; गोलो परेको। गोल बेच्ने; कोइलाको बिक्री गर्ने।
गोलैँची- *ना.* खस्रा, लाम्चा पात हुने, चाँपका आकारका कलेजी, टोटा परेका वा सेता रङका र बास्ना आउने फूल फुल्ने, डाँठबाट दुध निस्कने एक जातको बोट; त्यसैको फूल, चुवा।
गोलो- *ना.* [सं. गोल] १. धमिरा, कमिला, अरिङ्गाल आदि किराको गुँड। *वि.* २. डोलो; गोल; बाटुलो।
गोलोक- *ना.* [सं.] गर्गसंहिताअनुसार कृष्णको प्रसिद्ध धाम वा वासस्थान।
गोलोचन- गाईको मुखबाट ओकलिँदा निस्कने रौँको नरम गुजुल्टो।
गोल्की- *ना.* [अङ्. गोलकीपर] भकुन्डो आदिका खेलमैदानमा गोल गरिने निश्चित ठाउँमा रहेर विपक्षका खेलाडीबाट हानिएको भकुन्डो आदिलाई निर्धारित गोलक्षेत्रमा छिर्न वा पस्न नदिने दायित्व लिएको पक्षतर्फको खेलाडी; गोलरक्षक।
गोल्कीबाजा- *ना.* बाँसको ढुङ्ग्राबाट निस्केको धागामा गट्टाले हानेर बजाइने एक गोल प्रकारको सहायक तालबाजा।
गोल्टिन- *ना.* [गोल+टिन] बाटुलो टिनको डिब्बा; चुरोट हाल्ने टिनको बाटुलो वा गोलाकार बट्टा।
गोल्ठे- *वि.* [गोल्ठो+ए] गोलागोला परेको; गोल्ठोजस्तो; गोल्ठो।
गोल्ठो- *वि.* [गोल+ठो] गोलोगोलो आकारको; डल्लो र साह्रो।
गोल्फु- *ना.* माटाको सानो घैँटो।
गोल्फे- *ना.* तरकारी खान हुने एक प्रकारको सिमी।
गोल्याँसो- *ना.* [गोल+याँसो] लुगाफाटाको पोको; कुटुरो।
गोल्याइ- *ना.* [√ गोल्याउ(+आइ)] गोल्याउने काम वा प्रक्रिया; गोलोपन; गोलाइ।
गोल्याइनु- *क.क्रि.* गोलाकार पारिनु; बाटुलो बनाइनु।
गोल्याउनु- *स.क्रि.* [गोल+याउ+नु] १. गोलाकार पार्नु; बाटुलो बनाउनु। २. भेडा, बाख्रा, गाईबस्तु आदि समेटेर एकत्रित पार्नु। ३. आगोको बचाउका लागि बोर्सीमा अँगार, खरानी आदिलाई एक ठाउँमा समेट्नु।
गोल्याहा- *वि.* १. गोलो भएको; गोलो परेको। २. पूरा नसल्की आगो निभिहाल्ने; बढी गोल रहने।
गोल्लाँडे- *ना.* [गोरु+लाँडे] पुरुषलाई गालीगलौजमा प्रयोग हुने अश्लील शब्द।
गोवध- *ना.* [सं.] हिन्दू धर्मअनुसार निषिद्ध मानिने गाई वा साँढे आदिको हत्या; गोहत्या; गोघात।
गोवर्द्धन- *ना.* [सं.] १. गाईगोरुको पालन र सुरक्षा गर्ने काम; गाईगोरुको सन्तान फैलाउने काम। २. पुराणअनुसार अतिवृष्टिबाट व्रजवासीहरूको रक्षाका निम्ति कृष्णले औँलामा उठाएको वृन्दावनको एक प्रसिद्ध पर्वत। ३. उक्त पर्वतको नजिकको बस्ती।
गोविन्द- *ना.* [सं.] १. परब्रह्म; परमात्मा। २. श्रीकृष्ण। ३. शङ्कराचार्यको गुरुको नाम। ४. गोठको मालिक।
गोविन्द द्वादशी- *ना.* फागुन महिनाका शुक्लपक्षको द्वादशी तिथि।
गोविन्द सिंह- एकजना सिक्ख गुरुको नाम।
गोवैद्य- *ना.* [सं.] १. पशुको चिकित्सा गर्ने वैद्य; पशु-चिकित्सक; पशुवैद्य। २. मूर्ख वा अज्ञानी चिकित्सक।
गोशाला- *ना.* [सं.] थुप्रै गाई पाल्ने र राख्ने ठाउँ; गोठ।
गोष्ठ- *ना.* [सं.] गाई रहने ठाउँ; गोशाला; गोठ।
गोष्ठी- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयको विचारविमर्शका निम्ति बस्ने सम्बन्धित व्यक्ति वा विद्वान्हरूको औपचारिक बैठक वा सभा; वार्तालाप; परामर्श। २. थोरै मानिसहरूको सभा; सानो बैठक। ३. नौ-दश पुरुष पात्र र पाँच-सात स्त्री पात्र रहने रूपकको एक भेद।
गोष्ठीपत्र- *ना.* गोष्ठीमा परामर्श वा छलफलका निम्ति तयार पारिएको कुनै निर्धारित विषयको गहकिलो लेख; कार्यपत्र।
गोसाईं- *ना.* [सं. गोस्वामी] १. गेरुवा वस्त्र पहिरेर त्यागी झैँ देखिने र गृहस्थी जीवन नै व्यतीत गर्ने एक जाति; गोस्वामी। २. साधु-सन्न्यासी र त्यागीहरूलाई गरिने एक सम्बोधन; योगी; महन्त। ३. इन्द्रिय जित्ने व्यक्ति; जितेन्द्रिय। ४. मालिक; स्वामी। ५. ईश्वर।
गोसाईंकुण्ड- *ना.* नेपालको बाग्मती अञ्चलअन्तर्गत रसुवा जिल्लामा पर्ने लामटाङ हिमालका काखमा रहेको एक प्रसिद्ध तीर्थस्थल। (यो समुद्र सतहदेखि १०,००० फिटभन्दा बढी अग्लाइमा रहेको छ र यस कुण्डको पूर्व र पश्चिममा सरस्वतीकुण्ड, भैरवकुण्ड, सूर्यकुण्ड, गणेशकुण्ड आदि नौ कुण्ड छन्। यस इलाकामा १०८ कुण्ड छन् भन्ने जनश्रुति पनि छ। यहाँ हरेक वर्ष दशहरा र जनैपूर्णिमामा ठुलो मेला लाग्छ)।
गोसाईंथान- *ना.* गोसाईंकुण्ड।
गोस्नौटी- *ना.* [गोस्नौटो+ई] १. कमाराकमारीले मालिककी छोरीलाई

भन्ने शब्द। २. बिहामा लोकन्तीले दुलहीलाई भन्ने शब्द।

गोस्नौटो- *ना.* १. कमाराकमारी वा दासदासीले आफ्ना मालिकका छोराछोरीलाई लाउने साइनु। २. दुलहादुलहीलाई सम्बोधन गर्ने शब्द।

गोस्वामी- *ना.* [सं.] १. गाईको मालिक; गाई पाल्ने व्यक्ति। २. इन्द्रियलाई वश गर्ने; जितेन्द्रिय। ३. वैष्णव सम्प्रदायमा आचार्यका उत्तराधिकारी; माध्व, वल्लभ र निम्बार्क मतका वैष्णवहरूका महन्तले पाउने पदवी।

गोस्वारा- *वि.* [फा. गोशवारा] १. एउटै समूह वा समष्टिका रूपमा रहेको, गाभिएको वा मिलेको; सगोल; साझा (गोस्वारा दर्ता, गोस्वारा लगत इ.)। २. प्रमुख; मुख्य; प्रथम तहको (गोस्वारा हुलाक, गोस्वारा भाउचर आदि)। *ना.* ३. पहिलेपहिले बडाहाकिम बस्ने र जिल्लाभरको शान्ति-सुरक्षासम्बन्धी काम गर्ने प्रशासनिक अड्डा।

गोस्वारा धन- *ना.* सगोलमा रहेको सम्पत्ति।

गोस्वारा भाउचर- *ना.* प्रत्येक विषयको आय-व्यय अलग-अलग रूपमा देखाइने सङ्क्षिप्त लेखोट।

गोस्वारा हुलाक- *ना.* केन्द्रीय हुलाक अड्डा (जनरल पोस्ट अफिस)।

गोस्वारी/गोस्वारे- *वि.* १. गोस्वारासम्बन्धी; साझा; सगोलको। *ना.* २. एक प्रकारको गुलियो मिठाई।

गोहत्या- *ना.* [सं.] गोवध; गोघात।

गोहार- *ना.* [सं.] उहिले गाई हरेर लैजाँदा सहायता पाउन 'गाईको हरण भयो' भन्ने अर्थमा कराएर भनिने शब्द; गुहार।

गोही- *ना.* [प्रा. गोहिआ< सं. गोधिका] माउसुलीका ढबको तर ज्यादै ठुलो, पानीभित्र धेरै रहने, उभयचर, सपुच्छ एक जन्तु; सरीसृपसमूहको एक हिंसक भेद; घडियाल।

गोहेलो- *ना.* [गोहो+एलो] मुसाका लिँडजस्तै मसिना काला गेडा फल्ने एक जातको सानो रुख।

गोहो- *ना.* [सं. गोपथ] १. गाई हिँड्दा बसेको डाम वा चिह्न। २. हिँडाइको डाम;पैतालाका छाप; पदचिह्न।

गोहोरो- *ना.* [सं. गोधा] करौँतीजस्तो पुच्छर हुने, छेपाराका ढबको ठुलो एक जङ्गली जन्तु।

गौँडा- *ना.* [सं. गढ] १. अक्कर परेको ठाउँ; असजिलो र अप्ठेरो ठाउँ। २. गढी बनाइएको ठाउँ। ३. पहिलेपहिले गोस्वारासरहको काम गर्ने पहाडी अड्डा (धनकुटा गौँडा, पाल्पा गौँडा आदि) वा त्यस अड्डाका मातहतको इलाका। ४. कसैको हैकम चल्ने ठाउँ।

गौँडाको बाघ- *ना.* शरण नपरी सुखै नपाइने डरलाग्दो मानिस; कुनै खास ठाउँमा धाक जमाएर बसेको व्यक्ति।

गौँडा गल्छेँडा- *ना.* १. मुस्किलसँग आवतजावत गर्न सकिने बाटोघाटो; गौँडो र गल्छेँडो। २. समाधान वा निर्णयमा पुग्न अप्ठेरो पर्ने समस्या।

गौँडा गोस्वारा- *ना.* वर्तमान प्रशासनिक सुधारभन्दा पहिले पहाड र मधेसमा शान्तिसुरक्षा आदिको काम गर्ने मुख्य अड्डा; गौँडा र गोस्वारा।

गौँडे- *वि.* [गौँडो+ए] १. गौँडो ढुकेर बस्ने; गौँडामा बस्ने (चोर)। २. गौँडोसम्बन्धी; गौँडाको।

गौँडो- *ना.* [प्रा. गड्डो] १. अन्तबाट जान नसकी त्यसै ठाउँबाट मात्र आवतजावत गर्नुपर्ने ठाउँ। २. घरबाट मूलबाटामा निस्कने सानो गोरेटो। ३. बाघ आदि वन्यजन्तुलाई पासो वा खोर थाप्ने ठाउँ।

गौँत- *ना.* [सं. गोमूत्र] १. हे. गउँत।

गौँत्याइ- *ना.* गौँत्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

गौँत्याइनु- *क.क्रि.* गौँत्याउन लगाइनु।

गौँत्याउनु- *स.क्रि.* गाईले मुत्नु; गउँत्याउनु।

गौँथली- *ना.* १. टाउको, पखेटा र पुच्छर कालो र पेट सेतो हुने, प्रायः बर्खायाममा देखिने धोबीचरोजत्रै एक चरो; भीरमा गुँड लाउने भीरगौँथली र घरका दलीन आदिमा गुँड लाउने घरगौँथली नामको चरो। २. घरको छानाका दाँतीमा दोहोरो पारेर कसिने भाटो।

गौँथली फूल- *ना.* लहरामा फुल्ने एक जातको फूल।

गौ- *ना.* [सं.] गाई।

गौगोटी- *ना.* गाईबस्तुका घाँटीमा आउने एक प्रकारको खटिरो।

गौचर/चरन- *ना.* गाईबस्तु चराउनका निम्ति बसाहा वा त्रिशुल राखी छोडिएको बाँझो जमिन; गोचर।

गौड१- *ना.* [सं.] १. भारतको बङ्गाल प्रदेशको प्राचीन नाम। २. विन्ध्यपर्वतका उत्तरपट्टि बस्ने ब्राह्मण जातिको एक वर्ग। (कान्यकुब्ज, गौड, उत्कल, मैथिल र सारस्वत- यी पाँचलाई पञ्चगौड भनिन्छ)।

गौड२- *ना.* [अ. गोर] सोचविचार; चिन्तन मनन; घोत्ल्याइँ; हे. गौर पनि।

गौडा- *ना.* [√ गौँडा] गढी बनाउन योग्य वा गढी बनाइएको ठाउँ (दिव्य.); गौँडा।

गौडी- *ना.* [सं.] १. काव्यरचना गर्ने तीन रीति (पाञ्चाली, वैदर्भी र गौडी) मध्ये एक। २. सखरको रक्सी।

गौण- *वि.* [सं.] १. कुनै अर्को वस्तु वा कुराको तुलनामा महत्त्व, मान, विशेषता आदि कम भएको; मुख्य नभएको; अप्रधान (गौण उत्पादन, गौण उद्योग इ.)। २. मुख्य वा मूल अर्थबाट भिन्न; लाक्षणिक (गौण अर्थ, गौण भाव इ.)। ३. गुण जाहेर गर्ने; गुणबोधक।

गौतम- *ना.* [सं.] १. इन्द्रका साथ अनुचित सम्बन्ध भएका कारणले आफ्नी पत्नी अहल्यालाई श्राप दिएर पछि रामचन्द्रले उद्धार नगरेसम्म पत्थर पारिदिने एक ऋषि; न्यायशास्त्रका प्रसिद्ध आचार्य र प्रणेता एक ऋषि। २. बौद्ध धर्मका प्रवर्तक बुद्धको एक नाम। ३. सप्तर्षिमध्येका एक ऋषि वा तारा। ४. गौतम ऋषिको वंशमा जन्मेको व्यक्ति।

गौतम गोत्र- *ना.* गौतम ऋषिको कुल वा वंशको गोत्र; अत्रिगोत्र।

गौतमी- *ना.* १. गौतमकी पत्नी; अहल्या। २. महाभारतप्रसिद्ध कृपाचार्यकी स्त्री। ३. गोदावरी नदी।

गौदान- *ना.* [सं. गोदान] कुनै पुण्यकार्य वा प्रायश्चित्त आदिका लागि शास्त्रीय विधिले ब्राह्मणलाई गाई दान गर्ने कर्म; गोदान।

गौधेरक- *ना.* [सं.] भाले कृष्णसर्प र पोथी गोहोरोबाट पैदा भएको तथा त्यसले टोकेमा मानिस तत्काल मर्छ भन्ने बताइएको,

छेपाराको ढबको टाउकोदेखि पुच्छरसम्म सेता र काला ठाडा धर्सा देखिने, गुलाफी रङको ठुटो पुच्छर हुने एक बित्ताजति लामो जन्तु।
गौन- *ना.* [सं. अङ्. गाउन] प्रायः फरिया वा गुनिउँ लगाउन उपयोग हुने रङ्गीचङ्गी बुट्टा भएको एक जातको कपडा।
गौना- *ना.* [भो.पु.] द्विरागमन।
गौमुखी- *ना.* [गौ+मुखी] हे. गोमुखी।
गौमुखे- *ना.* [गौ+मुख] १. बिहींका छाँटका पात हुने एक जातको बोट वा त्यसैमा फल्ने चुच्चो घुँगुरिएको र बिचमा खाल्टो परेको फल। *वि.* २. गाईको जस्तो मुख भएको।
गौर$_1$- *वि.* [सं.] १. गोरो रङको; सेतो; गोरो। २. चम्किलो; उज्ज्वल। *ना.* ३. पहेँलो रङ। ४. सेतो रङ ५. केशर। ६. नफाटेको खुर हुने मृग।
गौर$_2$- *ना.* नेपालको नारायणी अञ्चलअन्तर्गत पर्ने रौतहट जिल्लाको सदरमुकाम।
गौर$_3$- *ना.* [अ.] कुनै विषयमा घोरिएर गरिने सोचविचार; त्यसरी गरिने मनन वा चिन्तन।
गौरव- *ना.* [सं.] १. गुरु अर्थात् महान् हुनाको अवस्था वा भाव; महत्त्व; महिमा; गहकिलोपन; गम्भीरता। २. इज्जत; आदर; सम्मान; प्रतिष्ठा। ३. गह्रुङ्गोपन; भारी हुनाको अवस्था। ४. उदय; उन्नति; उत्कर्ष।
गौरवशाली- *वि.* गौरव वा महिमाले युक्त; सम्मानित।
गौरवान्वित- *वि.* गौरव भएको; गौरवशाली।
गौरा- *ना.* [सं. गौरी] १. पार्वती; गौरी। २. गोरो रङ भएकी स्त्री। ३. सङ्गीतमा एक प्रकारको रागिनी। ४. भदौ महिनामा कृष्णाष्टमीका अघिल्लो दिनदेखि खास गरी दार्चुला, डडेलधुरा जिल्लातिर बाहुन, क्षत्री र ठकुरीहरूद्वारा छसात दिनसम्म मनाइने प्रसिद्ध चाड।
गौराङ्ग- *ना.* १. विष्णु। २. शिव। ३. चैतन्य महाप्रभु। ४. गोरा; अङ्ग्रेज।
गौराङ्गना- *ना.* गोरो वर्णकी युरोपेली आइमाई; गोरा-जातिकी स्त्री।
गौराङ्गी- *वि.* गोरो शरीर वा अङ्ग भएको; गोरा।
गौरापार्वती- *ना.* पूर्वी नेपालको दोलखा जिल्लामा रहेको एक प्रसिद्ध हिमशिखर; गौरीशङ्कर।
गौरापूजन- *ना.* गौरा (चाड)।
गौरिया- *ना.* १.माटाले बनेको सानो हुक्का। २. एक प्रकारको मोटो कपडा। ३. प्रायः पानी लागिरहने खेतमा हुने एक प्रकारको मसिनो धान।
गौरी- *ना.* [सं.] १. पार्वती। २. आठ वर्षकी कन्या। ३. गोरो वर्णकी स्त्री। ४. सेतो दुबो।
गौरीगाई- *ना.* मोटा-मोटा सिङ हुने र ती सिङको जलहरी बनाएर शिवलिङ्गमा अभिषेक गरिने एक जातको जङ्गली गाई।
गौरीचन्दन- *ना.* रातो चन्दन।
गौरीबेत- *ना.* एक प्रकारको बेत।
गौरीशङ्कर- *ना.* १. शिवपार्वती। २. दोलखा जिल्लामा रहेको ७,१४६ मिटर अग्लो एक प्रसिद्ध हिमशिखर; गौरापार्वती। ३. दुई रेखा वा दुई मुख भएको रुद्राक्ष।
गौरीश्वर- *ना.* १. शिवपार्वतीको संयुक्त रूप; अर्द्धनारीश्वर। २. शिव; महादेव।
गौरुङ- *ना.* पहाडका गाउँको मुखियाभन्दा तलको एक पद; गाउँमा हैकम भएको व्यक्ति वा ठालु।
गौरीपाती- *ना.* एक प्रकारको रुख।
गौलेतो- *ना.* खोल्साखोल्सी र सिम परेका ठाउँमा पलाउने मसिना पात हुने एक भुइँफार।
गौलोचन- *ना.* हे. गोरोचन।
गौल्मिक- *ना.* [सं.] १. लिच्छविकालीन सुरक्षाचौकीको अधिकारी; सैनिक गुल्मको नायक। *वि.* २. गुल्मसम्बन्धी।
गौशाला- *ना.* [सं.] १. गोशाला। २. काठमाडौं उपत्यका र महोत्तरी जिल्लामा रहेका प्रख्यात बस्ती।
गौहत्या- *ना.* [सं. गोहत्या] गोहत्या; गोवध।
ग्याँचे- *वि.* १. जिउडाल सानो भएको; गुइँठे; पुड्के; गठरो। २. गर्धन छोटो भएको; भुन्टो।
ग्याँटिस- *ना.* [अङ्. गार्टर] मोजा राम्ररी अड्याउनका निम्ति पिडौँलामाथि बाँधिने, तन्कने र खुम्चिने फित्ता।
ग्याँठ$_1$- *ना.* [ग्याँटिस] रबर र धागो मिलाई बुनेको तानिने र खुम्चिने फित्ता; ग्याँटिस।
ग्याँठ$_2$- *ना.* [गाँठे] १. कुनै गाँठो परेको वा डल्लो वस्तु। २. ठुलो पोको वा बन्डल।
ग्याँठकोपी/गोभी- *ना.* गान्टे मूलाका छाँटको र तरकारी खाइने, बोटको मास्तिर डल्लो हुने एक जातको गोभी।
ग्याँठवाल- *वि.* [ग्याँठ+वाल] फित्ताको सट्टा ग्याटिस लगाइएको; ग्याँठ भएको (जुत्ता)।
ग्याँस- *ना.* [अङ. ग्यास] सामान्य तापमानमा तरल वा ठोस रूपमा परिणत नहुने वायुतत्त्व; विशेष गुणयुक्त वायु।
ग्याँस इन्धन- *ना.* बाफबाट तयार गरिएको इन्धनको साधन; वाष्पशक्ति।
ग्याँस चुलो- *ना.* ग्याँसबाट बल्ने वा चल्ने चुलो।
ग्याइँग्याइँ- *क्रि.वि.* [अ. मू. ग्याइँ (द्वि.)] १. धेरै मानिस एकै साथ बोल्दा अस्पष्ट शब्द आउने गरी। *ना.* २. धेरै मानिसहरूले एकै साथ बोल्दाको आवाज; खलबल।
ग्याचुङकाङ- *ना.* [भो.ब.] नेपालको सोलुखुम्बु जिल्लामा पर्ने ७,९२२ मिटर अग्लो एक हिमशिखर।
ग्यान्टो- *वि.* [√ गान्टो] पुड्को; छोटोमोटो।
ग्यान्तका- *ना.* गोदावरी फूलका जातको विभिन्न रङमा फुल्ने एक प्रकारको फूल।
ग्यारेज- *ना.* [अङ्.] मोटरहरू राख्ने सुरक्षित ठाउँ वा घर।
ग्यारेन्टी- *ना.* [अङ्.] १. यो कुरा यतिखेर, यसै हुन्छ वा हुँदैन भन्ने कुराको ठोकुवा; पक्कापक्की; भरपत्यार। २. कुनै मालमत्ता बिग्रने, नासिने वा हानि-नोक्सानी नहुने विश्वासका निम्ति दिइने वचन; त्यसरी कुनै खास अवधिका निम्ति लिइने मालको स्थायित्व र उम्दापनको जिम्मेवारी।

ग्यालन- *ना.* [अङ्.] कुनै तरल पदार्थको लगभग एक पाथी बराबरको परिमाण वा नापो।

ग्यालिङ- *ना.* [सेर्पा.] सनईजस्तो तामाको सोभ्हो आकारको हिमाली सेर्पा लामाहरूमा प्रचलित एक प्रकारको बाजा। (लामोछोटो दुवै प्रकारको हुने यो बाजा धार्मिक कार्य तथा पूजाआजामा फुकेर बजाइन्छ)।

ग्याली- *ना.* [अङ्.] १. छापाखानामा कम्पोज भएका टाइप सजाउने किस्ती; छापाकिस्ती। २. त्यसरी पाता बाँध्नुभन्दा पहिले छपाइशुद्धि हेर्न निकालिएको मुद्रित अक्षर (प्रुफ)।

ग्याली ऱ्याक- *ना.* छापाका किस्तीहरू राख्ने दराज।

ग्रथित- *वि.* [सं.] १. बाँधिएको; उनिएको; गाँसिएको। २. रचना गरिएको; बनाइएको; रचित। ३. गाढा तुल्याइएको; जमाइएको।

ग्रन्थ- *ना.* [सं.] १. पुस्तक; किताब। २. पहिले-पहिले पढिसकेपछि पाताहरू बासा बाँधेर राख्ने गरिएको पुस्तक वा किताब। ३. साहित्यिक, भाषिक आदि दृष्टिले कुनै महत्त्वपूर्ण ठुलो पुस्तक। ४. गाँठो; ग्रन्थि।

ग्रन्थकर्ता- *ना.* ग्रन्थ वा पुस्तक लेख्ने व्यक्ति; ग्रन्थकार।

ग्रन्थकार- *ना.* ग्रन्थकर्ता।

ग्रन्थन- *ना.* १. गाँठो पारेर जोड्ने काम। २. गँसाइ; उन्ने काम। ३. ग्रन्थ वा पुस्तकको रचना गर्ने काम।

ग्रन्थपाल- *ना.* पुस्तकालयको अध्यक्ष; पुस्तकालयाध्यक्ष; लाइब्रेरियन।

ग्रन्थालय- *ना.* ग्रन्थ वा पुस्तकहरू राखिने ठाउँ वा घर; पुस्तकालय।

ग्रन्थावली- *ना.* एउटै ठाउँबाट समयसमयमा प्रकाशित हुने एक प्रकार वा एकै वर्गका पुस्तकहरूको शृङ्खला; ग्रन्थमाला।

ग्रन्थि- *ना.* [सं.] १. धागो, डोरी आदिमा परेको वा पारिएको गाँठो। २. बन्धन। ३. उखु, बाँस आदिको आँख्लो। ४. दुई अङ्गको जोर्नी। ५. वायु आदिको विकारले गाँठा-गाँठा परेर फुल्ने एक प्रकारको रोग। ६. शरीरभित्र कोषाणुको योगले बनेको प्रत्येक गाँठो।

ग्रन्थिबन्धन- *ना.* १. दुई वा धेरै वस्तुलाई गाँठो पारेर एकसाथ राख्ने काम; गाँठो बाँध्ने काम। २. विवाहमा वर-बधूका बिच परस्पर घनिष्ठ सम्बन्ध कायम भएको सूचित गर्न दुवैतर्फका कपडाको छेउ बाँध्ने काम; लगनगाँठो।

ग्रन्थिमूल- *ना.* जरामा गाँठा परेर फल्ने लसुन, प्याज, सलगम आदि तरकारी] जातको वनस्पति; कन्दमूल।

ग्रसन- *ना.* [सं.] १. खाने वा निल्ने काम; भोजन। २. समाउने काम; पक्राउ। ३. गाँस; बुजो। ४. फलित ज्योतिषअनुसार दश प्रकारका ग्रहणमध्ये अभिमानीहरूको पतन वा नाशको फल मानिने खण्डग्रहण।

ग्रसित- *वि.* [सं.] १. मुखमा हालेर निलिएको; खाइएको। २. गाँस हालिएको। ३. समातिएको; पक्रिएको; अँठ्याइएको।

ग्रस्त- *वि.* [सं.] १. समातिएको; पक्रिएको; अँठ्याइएको। २. पीडित; दुःखित (ज्वरग्रस्त आदि)। ३. खाइएको; निलिएको। ४. ग्रसित।

ग्रस्तास्त- *ना.* ग्रहण लाग्दालाग्दै वा पूर्ण मोक्ष नभईकनै सूर्य वा चन्द्रमा अस्त हुने ग्रहण।

ग्रस्तोदय- *ना.* ग्रहण लागेको अवस्थामै सूर्य वा चन्द्रमा उदाएको अवस्था।

ग्रह- *ना.* [सं.] १. सूर्य र सूर्यका वरिपरि घुम्ने सौर्यपरिवारकै आकाशीय पिण्ड (सूर्य, चन्द्र, मङ्गल, बुध, गुरु, शुक्र, शनि, राहु र केतु)। २. सूर्यको परिक्रमा गर्ने तारा। ३. लिने वा समात्ने काम; ग्रहण। ४. नौ ग्रहका आधारमा नौ सङ्ख्याको सूचक शब्द। ५. नौ अङ्गुल, नौ मात्रा, प्रादेश, सूत्रद्वार वा शक्ति बराबरको नाप।

ग्रहगति- *ना.* १. मानिसको भाग्यलाई वशमा राख्ने वा प्रभावित गर्ने भनी मानिएका नौ ग्रहको चाल वा गति। २. शुभ वा अशुभ भाग्य; दिनदशा।

ग्रहगोचर- *ना.* जन्मकुण्डलीअनुसार ग्रहको शुभाशुभ फल।

ग्रहण- *ना.* [सं.] १. लिने वा समात्ने काम। २. कुनै कुरो स्वीकार गर्ने वा मान्ने प्रक्रिया; स्वीकार। ३. सम्झने वा बुझ्ने चाल। ४. सूर्यलाई चन्द्रमाले छेक्दा वा चन्द्रमामा पृथ्वीको छाया पर्दा देखिने कालो छाया; उपराग।

ग्रहणकर्ता- *वि.* १. समात्ने; पक्रने। २. लिने; प्राप्त गर्ने। ३. स्वीकार गर्ने; प्राप्ति गर्ने।

ग्रहणी- *ना.* [सं.] १. अग्नि वा पित्तको मुख्य आधार मानिएको; पक्वाशय र आमाशयका बिचको एक नाडी। २. खाएको पदार्थ नपचेर लगातार दिसा लाग्ने एक रोग; अतिसार।

ग्रहणीय- *वि.* [सं.] १. ग्रहण गर्न उचित; स्वीकार गर्न योग्य; लिन लायक। २. नियम वा विधिअनुकूल।

ग्रहतिलक- *ना.* [सं.] विवाहमा पुरोहितले मन्त्रवाचन गर्दै आशिष दिएर दुलहादुलहीलाई पालैसित लगाइने टीका।

ग्रहदशा- *ना.* [सं.] १. जन्मकुण्डलीका कुनै स्थानमा रहेका ग्रहका प्रभावले मानिसलाई हुने शुभ वा अशुभ परिणाम। २. खराब दिन; दुर्भाग्य। ३. ग्रह-गोचरको स्थिति।

ग्रहदोष- *ना.* [सं.] सूर्य, चन्द्र आदि ग्रहका स्थितिबाट हुने खराब फल; ग्रहगतिको दोष।

ग्रहनायक- *ना.* [सं.] १. सूर्य। २. शनिश्चर।

ग्रहमैत्री- *ना.* [सं.] ज्योतिषअनुसार विवाहका लागि भिडाइने वर र वधूका ग्रहका स्वामीको मित्रता वा अनुकूलता।

ग्रहयज्ञ- *ना.* [सं.] ग्रहहरूको उग्रता वा प्रकोपको शान्तिका लागि गरिने पूजा वा यज्ञ।

ग्रहयुद्ध- *ना.* [सं.] सूर्यसिद्धान्तका अनुसार बुध, बृहस्पति, शुक्र, शनि वा मङ्गलमध्ये कुनै एक ग्रहको चन्द्रमाका साथ अथवा उक्त ग्रहमा कुनै दुई ग्रहको एकैसाथ एउटै राशिको एउटै अंशमा एकत्र भएर खराब परिणाम दिने योग।

ग्रहयोग- *ना.* [सं.] एकै राशिको एकै अंश वा घडीमा एकभन्दा बढी ग्रह एकत्रित हुने स्थिति।

ग्रहराज- *ना.* [सं.] १. सूर्य। २. चन्द्रमा। ३. बृहस्पति।

ग्रहशान्ति- *ना.* [सं.] १. ग्रहहरूको दोष हटाउनका निम्ति गरिने ग्रहको पूजा वा यज्ञ। २. विवाह-व्रतबन्ध आदि शुभ कार्यमा ग्रहको सम्भावित अरिष्ट शान्त पार्न गरिने पूजा। ३. ग्रहको प्रकोप शान्त हुने अवस्था वा भाव।

ग्रहस्वर- *ना.* [सं.] रागरागिनी गाउँदा सर्वप्रथम प्रारम्भ गरिने स्वर।

ग्रहीतव्य- *वि.* [सं.] लिन लायक; ग्रहण गर्न योग्य।

ग्राफ- *ना.* [अङ्.] गणित, रसायनशास्त्र आदिको प्रणाली जाहेर गर्ने चिह्नसँग सम्बन्धित रेखाचित्र; रेखात्मक चित्र; लेखाचित्र।

ग्राभेल- *ना.* [अङ्.] सडकमा कालोपत्र लाउनुभन्दा पहिले बिछ्याइने रोडा वा ढुङ्गाका टुक्राटाक्री।

ग्राभेलिङ- *ना.* सडकमा कालोपत्र लाउनुभन्दा पहिले रोडा वा कङ्क्रिट भरेर बुल्डोजरले पेल्ने काम।

ग्राम१- *ना.* [अङ्.] **१५.४३२** ग्रेन अथवा ०.०९ तोलाको मान।

ग्राम२- *ना.* [सं.] १. सानो-सानो बस्ती; गाउँ। २. जमात; समूह; समुदाय। ३. सङ्गीतमा वा वाद्यवादन र गायन आदिमा प्रयोग हुने शुद्ध सात स्वरहरूको समूह; सप्तस्वर; सप्तक। (यसका तीन खण्ड छन्- षडज, मध्यम र गान्धार। यी क्रमशः मन्द, मध्य र तीव्र अथवा नन्द्यावर्त, जीमूत र सुभद्र पनि भनिन्छन्)। ४. लिच्छविकालीन बस्तीको सबैभन्दा तल्लो तहको एकाइ; तल।

ग्रामदेवता- *ना.* गाउँका देवता; गाउँको रक्षाका निम्ति स्थापना गरिएका वा गाउँमा पूजा गरिने देवता।

ग्रामवासी- *वि.* गाउँमा बसोबास गर्ने; गाउँको बासिन्दा; गाउँले।

ग्राम समिति- *ना.* गाउँको सभा वा समिति; गाउँसमिति।

ग्रामीण- *वि.* [सं.] १. गाउँको; ग्रामसँग सम्बन्धित। २. असभ्य; गँवार। ३. गाउँले; ग्रामवासी।

ग्रामीण उद्योग- *ना.* गाउँघरमा चलाइने सानाखाले उद्योग; गाउँका बासिन्दाले थोरै लागतमा गर्न सक्ने सानो किसिमको घरेलु उद्योग; लघुउद्योग।

ग्रामोन्मुखी- *वि.* [सं.] १. गाउँतिर फर्केको; गाउँतर्फ झुकेको। २. गाउँको भलाइ चाहने; ग्रामीण जनतासित सम्बन्धित।

ग्रामोफोन- *ना.* [अङ्.] गोल लाहाका चक्कामा भरिएको गीत यान्त्रिक प्रणालीद्वारा सुईले कोतरेर बजाइने फोनबाजा।

ग्राम्य- *वि.* [सं.] १. गाउँसँग सम्बन्ध राख्ने; गाउँको। २. गाउँले; ग्रामीण। ३. गँवार; असभ्य। ४. फोहोर; अश्लील (शब्द)। ५. घरपाला (पशु)।

ग्राम्यकर्म- *ना.* गाउँलेहरूको काम वा पेसा; गाउँको कामकाज। २. स्त्रीप्रसङ्ग।

ग्राम्यदोष- *ना.* अशिष्ट शब्दको प्रयोग हुँदा पर्ने काव्यको दोष।

ग्राम्यधर्म- *ना.* १. गाउँको र गाउँलेहरूको चालचलन वा धर्म। २. खेती; किसानी।

ग्राम्यपशु- *ना.* मानिसका नजिकमा रहने गाईबस्तु, कुकुर, सुँगुर आदि; घरपाला पशु।

ग्रास- *ना.* [सं.] १. खाँदाखेरि एक पटकमा मुखमा हालिनेजति भोज्य वस्तु; गाँस; बुजो। २. निल्ने काम। ३. समात्ने वा पक्रने काम; ग्रहण। ४. ग्रस्त अंशको दृष्टिबाट भनिने, चन्द्र वा सूर्यको ग्रहणको स्थिति (खण्डग्रास, खग्रास, सर्वग्रास आदि)।

ग्राह- *ना.* [सं.] १. गोही; घडियाल। २. पक्रने काम; ग्रहण। ३. सूर्य र चन्द्रमामा लाग्ने ग्रहण। ४. धारणा; ज्ञान; समझ।

ग्राहक- *वि.* [सं.] १. लिने; समाउने। *ना.* २. मूल्य तिरेर कुनै वस्तु किन्ने व्यक्ति; गाहकी।

ग्राही- *वि.* [सं.] १. लिने वा ग्रहण गर्ने। २. पक्रने; समात्ने। ३. आदरपूर्वक स्वीकार गर्ने (गुणग्राही, रसग्राही इ.)। ४. दिसा वा मल रोक्ने; गोटा पर्ने; कब्जियत गर्ने (औषधी)।

ग्राह्य- *वि.* [सं.] १. ग्रहण गर्न लायक; लिन योग्य। २. इन्द्रियले देख्न वा सुन्न सकिने; इन्द्रियग्राह्य। ३. अनुभव गर्न सकिने; बुझ्न वा जान्न सकिने।

ग्रिक- *वि.* [अङ्.] १. युनान देश अथवा त्यहाँका निवासीसँग सम्बन्धित; युनानी। *ना.* २. युनान देशका बासिन्दा। ३. युनान देशको प्राचीन भाषा।

ग्रिज- *ना.* [अङ्.] मेसिन आदिलाई घोटिएर खिइनबाट बचाउनका लागि हाल्ने भ्यास्लिनजस्तो लेदो चिल्लो पदार्थ।

ग्रिमाल्दी मानव- *ना.* फ्रान्सको अधिकृत क्षेत्र मानिएको गुफामा १९०१ इ.-मा पाइएको प्राचीन मानव; अरनेक मानवको उपजाति।

ग्रिसेली- *ना.* १. भारोपेली परिवारको केन्तुम्-वर्गभित्र पर्ने एक भाषा। *वि.* २. ग्रिसको निवासी, ग्रिस देशसँग सम्बन्धित।

ग्रीक- *वि.* [अङ्.] हे. ग्रिक।

ग्रीवा- *ना.* [सं.] टाउको र धडलाई जोड्ने अङ्ग; घाँटी; गर्दन।

ग्रीवी- *वि.* १. लामो र राम्रो घाँटी हुने। *ना.* २. उँट।

ग्रीष्म- *ना.* [सं.] १. छ ऋतुमध्ये ज्यादै गर्मी हुने दोस्रो ऋतु; जेठ र असार महिना; गर्मी मौसम। २. गर्मी; ताप।

ग्रीष्म ऋतु- *ना.* १. गर्मीको समय। २. छ ऋतुमध्ये दोस्रो ऋतु।

ग्रीष्मकाल- *ना.* ग्रीष्म ऋतुको समय; गर्मी याम।

ग्रीष्मकालीन- *वि.* ग्रीष्मकालसित सम्बन्धित; गर्मी यामको; गर्मीको मौसममा भएको।

ग्रीष्मक्रान्ति- *ना.* सूर्य कर्कट रेखामा पुग्ने जून महिनाको एक्काइसौँ दिन; उत्तरी गोलार्द्धमा सबभन्दा लामो दिन।

ग्रीष्मजा- *ना.* नेवारी फूल; नवमल्लिका।

ग्रीष्मावकाश- *ना.* गर्मी प्रदेशमा कर्मचारी, विद्यार्थी आदिलाई नियमानुसार ग्रीष्म ऋतुमा हुने वा दिइने बिदा; गर्मीको बिदा; बर्खे छुट्टी।

ग्रुस-[अङ्.] बाह्र दर्जनको समुदाय; एक सय चवालीस थान गन्तीको समूह।

ग्रेड- *ना.* [अङ्.] स्थायी कर्मचारीले हरेक आर्थिक वर्ष भुक्तान गरेपछि सुरु तलबमाथि मासिक रूपमा पाउने थप रकम; वार्षिक वृद्धि।

ग्रेड रोक्का- *ना.* कर्मचारीले पाउने मासिक वेतनमाथि वर्षैपिच्छे थप निश्चित रकम रोक्का हुने काम।

ग्रेड वृद्धि- *ना.* कर्मचारीले मासिक रूपमा पाउने वेतनमाथि वर्षैपिच्छे थपिने वार्षिक वृद्धिमा अतिरिक्त रूपले अरू वर्षको पनि हुने थपवृद्धि।

ग्रेन- *ना.* [अङ्.] झन्डै आधा रत्तीको अङ्ग्रेजी तौल।

ग्रेनाइट- *ना.* [अङ्.] कडा, टलकदार र हल्का खैरो रङको आग्नेय चट्टान।

ग्रैष्म/ग्रैष्मिक- *वि.* [सं.] १. ग्रीष्मको; ग्रीष्म ऋतुसम्बन्धी। २. ग्रीष्म ऋतुमा रोपिने वा पाक्ने (अन्न)।

ग्र्याजुएट- *ना.* [अङ्.] कुनै विश्वविद्यालयबाट शास्त्री, बी. ए., बी. कम., बी. एस्सी. वा तत्समकक्ष कुनै परीक्षा उत्तीर्ण गरी स्नातक उपाधि प्राप्त गरेको व्यक्ति; स्नातक।

ग्लानि- *ना.* [सं.] १. शारीरिक वा मानसिक शिथिलता; थकाइ; थकावट। २. कुनै कामको खराबी चाल पाएर हुने पछुतो; मानसिक खेद; पश्चात्ताप। ३. हतोत्साह; अनुत्साह।

ग्लास- *ना.* [अङ्.] १. हे. गिलास। २.काँच; सिसा।

ग्लुकोज- *ना.* [अङ्.] पानीमा र्यालेर वा त्यसै खाँदा भित्र शीतल पार्ने चिनी, अङ्गुर आदिबाट रासायनिक प्रक्रियाले बनाइएको गुलियो तागतिलो धुलो।

ग्लोब- *ना.* [अङ्.] पृथ्वीको आकारमा बनेको बाटुलो मानचित्र; पृथ्वी वा तारासमूहको डल्लो नक्सा।

ग्वाँक- *ना.* [नेवा.] चङ्गाका दुई पखेटाको वजन मिलाउन एकातिर अड्काइने कागतको टुक्रो।

ग्वाँगे- *वि.* [ग्वाँगो+ए] लठेप्रो; ग्वाङ्ग्रे।

ग्वाँगो- *ना.* लठेप्रो; ग्वाङ्ग्रो।

ग्वाँचे- *वि.* पुड्को कदको; ग्याँचे।

ग्वाँजे- *वि.* लठेप्रो पाराको; ग्वाँगे।

ग्वाक- *ना.* १. खेतमा कान्लामुनिको पोतेला; कान्लामुनि निस्किएको जमिन। २. बादल, कुइरो बढी लाग्ने ठाउँमा कोदाको बाला, मकैका घोगा आदि सुकाउन निश्चित ठाउँमा थन्क्याउने काम।

ग्वाके- *ना.* धानका बोटमा लाग्ने एक जातको किरो।

ग्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. ग्वाक्+क] भएभरको एकैचोटि दिएर वा पाएर; डक्क; ग्वाम्म।

ग्वाङग्रे- *वि.* [ग्वाङ्ग्रो+ए] ग्वाङ्ग्रो।

ग्वाङ्ग्रो- *वि.* राम्रोसित बोल्न नसक्ने; लठेप्रो।

ग्वाच्च- *क्रि.वि.* [अ. मू. ग्वाच्+च] १. लक्कु मिलाएर (जुवामा धेरै रुपियाँपैसा थाप्ने किसिम)। २. लापर्बाहीसँग (एकमुस्ट पैसा दिने वा लिने चाल)। ३. एक्कासि (हिलो, खाल्टो आदिमा गाडिने किसिम)।

ग्वादग्वाद- *ना.* [अ. मू. ग्वाद्(द्वि.)] भात छड्कँदाको शब्द।

ग्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ. मू. ग्वाम्+म] १. एकमुस्ट पारी धेरै लिने वा दिने किसिमले; ग्वाच्च। २. स्वाट्ट हात हालेर अटाएसम्म झिक्ने चालमा। ३. अपर्झटसँग हिलो, खाल्टो आदिमा गाडिने गरी।

ग्वारग्वार- *क्रि.वि.* [अ. मू. ग्वार्+अ(द्वि.)] १. ग्वार शब्द लगातार आउने गरी (बाटुला चिजबिज, अनाज आदि खन्याउँदा वा रुखबाट धेरै फल भुइँमा खस्ता शब्द आउने किसिम)। २. धेरै मानिस दगुरेर।

ग्वारग्वारती/ग्वारग्वारी- *क्रि.वि.* अझ ग्वारग्वारसँग।

ग्वार्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. ग्वार्+र] ग्वार शब्द एकैचोटि निस्कने चालमा।

ग्वारामरी- *ना.* [नेवा.] पिठो डल्लो पारी फुरौलाजस्तो गरी पकाइने विशेष प्रकारको रोटी।

ग्वार्चा- *ना.* [नेवा.] पानीरोटी।

ग्वालर्म्म- *क्रि.वि.* [अ. ग्वालर्म्+म] पर्खाल, भित्तो वा तह मिलाई राखिएको वस्तु एक्कासि ढल्ने किसिमसँग।

ग्वाला- *ना.* [सं. गोपाल] गाईबस्तु पालेर जीविका चलाउने एक जाति; अहिर।

ग्वाली- *ना.* [नेवा.] १. जुत्ताको खुरा, हिल वा कुर्कुच्चा। २. कुर्कुच्चा।

ग्वालो- *ना.* [सं. गोपाल] हे. ग्वाला।

ग्वाल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. ग्वाल्+ल] पानी बग्दाको जस्तो आवाज आउने गरी (गुड्ने, पेट कराउने आदि किसिम)।

ग्वाहा- *ना.* [√ गवाह] हे. गवाह।

ग्वाही- *ना.* गवाही; साक्षी।

घ

घ- १. देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जनवर्णमध्ये चौथो व्यञ्जन वर्ण; कण्ठचस्थानबाट उच्चारण हुने, स्पर्शी, सघोष, महाप्राण व्यञ्जनवर्ण; कवर्गको चौथो वर्ण; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जनवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; घरजस्तो घ। २. लेखाइका क्रममा विषयको वर्गीकरण वा विभाजन, उपविभाजनका निम्ति व्यञ्जनवर्णको प्रयोग गरिँदा दिइने क्रमबोधक चौथो चिह्न।

घँगला- *ना.* [नेवा.] उपत्यकामा लाखेनाच र राक्षसहरूको नाच गर्दा कम्मरमा बाँधेर तथा पहाडतिर धामीझाँक्रीले पनि काँध र कमरमा भिरेर बजाउने चाँपभन्दा ठुलो आकारको ताल-बाजा।

घँगारु- *ना.* ससाना पात र पहेँलो केशर हुने, सेता र साना फूल फुल्ने, गोला वा बाटुला फल फल्ने अनि ठुलठुला काँडा हुने एक बोट वा त्यसैको फल; घडारु।

घँसिनी- *ना.* [घाँस+इनी] घाँस काट्ने स्त्री; घाँस काटेर जीवन निर्वाह गर्ने स्त्री।

घँसिलो- *वि.* [घाँस+इलो] घाँस हुने; प्रशस्त घाँस पाइने।

घँसुवा- *वि.* [घाँस+उवो काटेको घाँस खुवाएर प्रायः बाँधेर पालिएको; हरियोपरियो घाँस खाने (गाईबस्तु)।

घँसेटाघँसेटी- *ना.* [घँसेटो+घँसेटो] खसीबाखा, गाईबस्तु आदिले डालेघाँसका पातजति खाइसकेर बाँकी रहेका डाँख्लाडुँख्लीको समूह।

घँसेटो- *ना.* [घाँस+एटो] बाखापाठा वा गाईबस्तुले पात खाइसकेर बाँकी रहेको डालेघाँसको डाँख्लो।

घँसेनी- *ना.* [घाँस+एनी] घाँस धेरै भएको ठाउँ; घाँसैघाँस भएको जग्गा।

घँस्याइ- *ना.* [√ घँस्याउ (+आइ)] घँस्याउने काम; घाँस खुवाउने काम वा प्रक्रिया।

घँस्याइनु- *क.क्रि.* घँस्याउने काम गरिनु।

घँस्याउनु- *स.क्रि.* [घाँस+याउ+नु] घाँस खुवाउने काम गर्नु; घाँस खुवाउनु।

घँस्यौटो- *ना.* [घाँस+यौटो] १. घाँसको डाँख्लो; घाँसपातको झिक्राझिक्री। घाँस खुवाएर पालिने पशु।

घकार- *ना.* [सं.] 'घ' अक्षर; कवर्गको चौथो वर्ण।

घकालो- *ना.* बारबाट भित्र नछिरोस् भन्नाका निम्ति काठको त्रिकोणाकार जस्तो बनाई सुँगुरका घाँटीमा लगाइने वस्तु; एक प्रकारको पेरुङ्गो।

घग्गेरानी- *ना.* वरिपरि केटाकेटीको घेरा लाग्ने र बिचमा बसेका नाइकेले आफ्ना गोडा छुँदै 'यति यति पानी' भन्दा घेरा लागेर बस्नेहरूले क्रमैसँग तलदेखि माथिसम्मका विभिन्न अङ्ग देखाउँदै 'घग्गेरानी' भनेर खेल्ने एक खेल। (यस खेलमा नाइकेले टाउकामा हात पुऱ्याएपछि अरू सबै भाग्छन्। नाइके तिनीहरूलाई लखेट्छ)।

घङघङ- *ना.* [अ.मू. घङ्+अ (द्वि.)] १. भोटे कुकुर वा जङ्गी कुकुरका भुकाइको शब्द। २. घाँटीमा कफ भरिएका अवस्थामा प्रायः बुढो मान्छेले खोक्ताको आवाज। ३. खोलो गडगडाएर कराउँदाको शब्द।

घडारु- *ना.* हे. घँगारु।

घच- *ना.* १. पोखिन, ढोलिन, लोटिन आदि सम्भव हुने अप्ठेरो ठाउँ; धराप। २. थिचाइ, ठेलाइ आदि जनाउने शब्द; घच्चा। ३. कुनै कुराको विचार; जोखना।

घचक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घच्+अ घचक्+क] कुनै वस्तु एकाएक रोकिने वा अडिने किसिम; घचक शब्द र वेग आउने गरी। (उदा.- मोटर घचक्क रोकियो)।

घचघच- *क्रि.वि.* [अ.मू. घच्+अ (द्वि.)] झ्यालढोका आदि हल्लाउँदा शब्द निस्कने चालमा।

घचघचिनु- *अ.क्रि.* घचघच हुनु।

घचघच्याइ- घचघच्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

घचघच्याइनु- *क.क्रि.* बारबार घचेटिनु।

घचघच्याउनु- *स.क्रि.* १. बारबार हल्लाउनु; फेरिफेरि घचेट्नु वा ठेल्नु। २. बिउँझाउनलाई बारबार शरीरमा धक्का दिनु वा हल्लाउनु। ३. खोल्नका लागि झ्यालढोका आदि हल्लाउनु।

घचघच्याहट- *ना.* घचघच्याउने किसिम, क्रिया वा स्थिति।

घचमच- *ना.* [अ.मू. घच्+अ (द्वि.)] भिड भई हुने ठेलमठेल; घन्चमन्च; घुइँचो।

घचारो- *ना.* [घचेट्+आरो] अटाई-नअटाई हुने खाँदाखाँद; घुइँचो; घचघच; ठेलमठेल।

घचिलो१- *वि.* [घच+इलो] घच पर्ने चालको; घचलाग्दो।

घचिलो२- *वि.* [घच्च+इलो] घच्चा लाग्ने; टाँसिएर ठेल्ने; साँघुरो।

घचेट्नु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई समातेर ठेल्नु; घचघच्याउनु; धकेल्नु; घच्याट्नु। २. बलपूर्वक ठेलेर कतैतिर सार्नु; हटाउनु।

घचेटाइ- *ना.* घचेट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

घचेटाइनु- *क.क्रि.* घचेट्न लाइनु।

घचेटाउनु- *प्रे.क्रि.* घचेट्न लाउनु; ठेलाउनु।

घचेटाघचेट- *ना.* परस्परमा घचेट्ने काम परस्परको घचेटाइ।

घचेटाहट- *ना.* घचेट्ने काम।

घचेटाहा- *वि.* घचेट्ने काम गर्ने; पेलाहा।

घचेटिनु- *क.क्रि.* घचेट्ने काम गरिनु; ठेलिनु।

घचेटो- *ना.* घचेटाइ; ठेलाइ; धक्का।

घच्का- *ना.* [√ घोच्] अरूलाई पिर पर्ने गरी वा छेडछाड गरेर भनिने कुरा; घोचपेच; घच्चा।

घच्का पच्का- *ना.* बाधा हुने गरी घोचेर वा बिझाएर भन्ने काम; घोचपेच; छेडछाड।

घच्को- *ना.* [घच्चा+को] कुनै कुरामा आइपर्ने बिघ्नबाधा; अड्को।

घच्चा- *ना.* [प्रा. घस्स< सं. घर्ष] १. मर्का पर्ने गरी टाँसिएर ठेल्ने काम; भिड; घचारो। २. धक्का; बाधा।

घच्चाघच्ची- *ना.* १. परस्परको ठेलाठेल। २. जुधाजुध; कुस्ताकुस्ती।
घच्च्याइ- *ना.* घच्च्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घच्च्याइनु- *क.क्रि.* घच्चा दिइनु; धकेलिनु।
घच्च्याउनु- *स.क्रि.* एकले अर्कालाई घच्चा दिनु; धकेल्नु; धक्का दिनु।
घच्च्याहट- *ना.* घच्च्याउने काम वा प्रक्रिया।
घच्याकघच्याक- *क्रि.वि.* [अ.मू. घच्याक्+अ (द्वि.)] झ्याल- ढोका आदि लगातार हल्लाउँदा आवाज आउने गरी।
घच्याकघुचुक- *ना.* [अ.मू. घच्याक्+अ (द्वि.)] परस्परको रन्कारन्की; आपसको लडन्त; हातमिसामिस।
घच्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घच्याक्+क] झ्यालढोका आदि हल्लाउँदा वा खोल्दा एकैपल्ट आवाज आउने गरी।
घच्याट्नु- *स.क्रि.* हे. घचेट्नु।
घट्नु१- *अ.क्रि.* [प्रा. घट्टई+नु] १. कुनै वस्तु धेरैबाट थोरै हुनु; घटी हुनु; कम हुनु; छोटिनु। २. मासिनु; खर्च हुनु। ३. दुब्लो हुनु।
घट्नु२- *अ.क्रि.* [घट+नु] १. घटना हुनु; कुनै विषय घटित हुनु; संयोगले केही काम हुनु। २. दाँज्नु; मिल्नु। ३. दृष्टान्त वा उदाहरण दिनु।
घट- *ना.* [सं.] १. गाग्रो; घडा। २. हात्तीको गण्डस्थल। ३. हृदय। ४. कुम्भराशि।
घटक- *वि.* [सं.] १. बिचमा रहने; मध्यस्थ। *ना.* २. बिहा आदिको काम मिलाउने लमी। ३.चलाकीसाथ आफ्नो काम सिद्ध गर्ने व्यक्ति; धूर्त व्यक्ति। ४. कुनै घटना घटाउने कारणतत्त्व; संरचना वा निर्माणतत्त्वको खास अवयव।
घटकर्पर- *ना.* [सं.] विक्रमादित्यका सभाका नवरत्नमध्ये एक तथा प्रसिद्ध महाकविको नाम।
घटकार- *ना.* [सं.] माटाका भाँडा बनाउने, कुमाले।
घटघट- *क्रि.वि.* [अ.मू. घट्+अ (द्वि.)] ठाडो घाँटी लाएर पानी, मही आदि झोलयुक्त पदार्थ धमाधम खाने गरी वा सो खाँदा आवाज आउने चालले।
घटघटी- *क्रि.वि.* अझ छिटो वा निरन्तर हुने घटघट।
घटन- *ना.* [सं.] १. प्रयास; प्रयत्न। २. संयोग; मेल। ३. निर्माण; रचना। ४. घटना।
घटना- *ना.* [सं.] १. अकस्मात् भएको कुनै पनि कुरो वा कारबाई; काण्ड; पर्व। २. मारपिट; वारदात।
घटनाक्रम- *ना.* घटनाको सिलसिला।
घटनाचक्र- *ना.* १. घटनाहरूको तारतम्य; घटनापरम्परा। २. घटनाहरूको समूह।
घटनाप्रधान- *वि.* वस्तुपक्षप्रधान; चरित्र, मनोदशा आदिभन्दा बढी घटना र कथावस्तुलाई प्रधानता दिइएको (कृति)।
घटनावली- *ना.* घटनाहरूको समूह वा शृङ्खला; घटनाचक्र; घटनाजाल।
घटनावृत्त- *ना.* कुनै पनि प्रकारका घटना घटेका कुराको सिलसिलेवार वृत्तान्त वा विवरण।
घटनावृत्त अभिलेख- *ना.* घटनासम्बन्धी विवरण लेखिएको लेखोट।
घटनास्थल- *ना.* घटना घटेको वा वारदात भएको ठाउँ।
घटबढ- *ना.* [घट+बढ] घट्ने र बढ्ने काम; घटीबढी; कमबेसी।
घटमान- *ना.* [सं.] फुटकर कविता रचना गर्न सफल तर प्रबन्ध काव्यको रचनामा सफल हुन नसकेको मुक्तक कवि।
घटवादन- *ना.* [सं.] तबला बजाए झैँ गरी माटाको गाग्रो बजाउने काम।
घटवारे- *ना.* [घाट+वार+ए] १. घाटमा बस्ने व्यक्ति; घाटे। २. खोला, नदीमा डुङ्गा तार्ने व्यक्ति; माझी; मलाहा। ३. घाटको ठेक्का उठाउने वा जम्मा गर्ने व्यक्ति। ४. वनजाँचको चौकीमा बस्ने कर्मचारी।
घटस्थापना- *ना.* [सं.] १. नौ दिनसम्म दुर्गाको पूजा गर्नका लागि आश्विन शुक्ल प्रतिपदाका दिन घट (कलश) स्थापना गर्ने काम। २. कुनै पनि धार्मिक क्रिया वा देवदेवीका पूजाको आयोजनामा विधिपूर्वक गरिने, पानी भरिएको घडाको स्थापना।
घटा- *ना.* [सं.] १. प्रयत्न; उद्योग। २. समूह। ३. मेघको समूह; मेघमाला।
घटाइ- *ना.* [√ घट् (+आइ)] १. घट्ने वा घटी हुने क्रिया- प्रक्रिया। २. घटना घट्ने वा मिल्ने क्रिया-प्रक्रिया।
घटाइनु- *क.क्रि.* १. घट्ने पारिनु; कम गरिनु। २. घटना घट्ने पारिनु; दाँज्ने वा मिल्ने गराइनु।
घटाउ- *ना.* १. घटी हुने चाल। २. घटाउने काम वा क्रिया। ३. गणितमा बढी सङ्ख्याबाट अर्को सङ्ख्या झिक्ने वा कम गर्ने प्रक्रिया।
घटाउनु- *प्रे.क्रि.* १. घट्ने पार्नु; कम गराउनु। २. मासिने वा खर्च हुने पार्नु। ३. छोटो हुने पार्नु; छोट्ट्याउनु। ४. दुब्लो तुल्याउनु। ५. ठूलो अङ्क वा राशि कटाउनु। ६. घटना घट्ने पार्नु। *स.क्रि.* ७. दाँजिने, मिल्ने वा दृष्टान्त, उदाहरण आदि दिने काम गर्नु।
घटाकाश- *ना.* [सं.] घडाभित्र रहेको आकाश; घडाभित्रको खाली ठाउँ।
घटाघट- *ना.* [घट्+आ+घट्] १. मालसामान लिलाम गर्दा वा लिंदा-दिंदा एकले अरूको दाँजोमा कम गर्ने वा घटाउने काम। २. सिकिस्त बिरामी भएको स्थिति; आखिरी अवस्था; घिटीघिटी।
घटाघटी- *ना.* घटाघट।
घटाटोप- *ना.* [सं.] १. बादलको मेहेरो; मेघमाला। २. तामदान वा म्यानाको ढाक्ने पर्दा; झापन।
घटिक- *ना.* [सं.] १. पानीको घडा लिने व्यक्ति। २. धर्मशाला, पाटी-पौवा आदिमा पानी खुवाउने व्यक्ति।
घटिका- *ना.* [सं.] १. चौबिस मिनेटको समय; घडी। २. पिँधमा भएका साना प्वालबाट पानी छिरेर चौबिस मिनेटमा डुब्ने जलपात्र। ३. सानो घडा; भुँड्को।
घटित- *वि.* [सं.] १. घटना घटेको वा भएको। २. बनाइएको; रचित। ३. लक्ष्यमा लक्षण मिलाइएको। ४. अर्थ ठिक भएको।
घटिनु- *अ.क्रि.* [घट्+इ+नु] १. घटी होइनु; कम होइनु। २. दाँजिने वा दृष्टान्त दिइने होइनु।
घटिया- *वि.* [घट्+इया] १. कमसल खालको; कम्ती मूल्यको।

२. खराब; नजाती।
घटी१- *ना.* [सं.] १. चालीस पलाको समय; चौबिस मिनेटको अवधि; घडी। २. घण्टा, मिनेट आदि सूचित गर्ने यन्त्र; घडी। ३. सानो घडा।
घटी२- *वि.* [घट्+ई] कम; थोरै; न्यून; अल्प।
घटीबढी- *ना.* सानोठुलो; घटबढ; कमबेसी।
घटुवा- *वि.* [घट्+उवा] घट्ने खालको; कम हुने किसिमको; नबढ्ने।
घटुवारे- *ना.* हे. घटवारे।
घटेरो- *ना.* [घट्ट+एरो] घट्ट राख्ने वा घट्ट चलाएर बस्ने व्यक्ति; घट्टमा काम गर्ने व्यक्ति। स्त्री. घटेर्नी।
घटेसी- *ना.* [घाँटी+एसी] १. घाँटीमा लाइने पोतेको छोटो र सानो माला; मुगाको माला। २. घाँटीमा कसिएको डोरी; पासो। ३. ठुलो सङ्कट।
घट्काइ- *ना.* [√ घट्काउ (+आइ)] घट्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घट्काइनु- *क.क्रि.* घटघट पारिनु; घुट्क्याइनु।
घट्काउनु- *स.क्रि.* [घुट्को+आउ+नु] पानी, दुध आदि तरल पदार्थ निल्नु; घटघट पार्नु; घुट्क्याउनु।
घट्काहट- *ना.* घट्काउने काम वा चाल।
घट्ट१- *ना.* [प्रा.] पिठो पिँध्ने यन्त्र; कुलामा ल्याइएको पानीको धारले काठको पङ्खा घुमाई पिठो पिँध्ने ठुलो खालको जाँतोजस्तो साधन।
घट्ट२- *ना.* [सं.] नदीको तीर; घाट।
घट्टकर- *ना.* नदी पार गर्दा लाग्ने दस्तुर; घाट तरेको कर।
घट्टकुटी- *ना.* घाटमा वारपार गर्दा लाग्ने दस्तुर उठाउने चौकी वा अड्डा।
घट्ट घुमाइ- *ना.* घट्टको जस्तो घुमाइ; दुःख र झमेलामा रिङ्नुपर्ने स्थिति।
घट्टजीवी- *ना.* घाटको दस्तुर उठाएर वा घाटमा काम गरेर पेटपालो गर्ने व्यक्ति।
घट्टे- *वि.* [घट्ट+ए] घट्टको काम गर्ने; घट्ट थाप्ने; घट्ट भएको; घट्टसम्बन्धी।
घट्टेकुलो- *ना.* घट्ट चलाउनका लागि पानी लैजाने कुलो; एउटा घट्ट चल्न सक्ने जति पानी बग्ने कुलो।
घट्टेढुङ्गो- *ना.* छिरबिरे, खस्रो र जमोटजस्तो भएको घट्ट बनाउन हुने खालको ढुङ्गो।
घट्ती- *ना.* [घट्+ती] कमी; घटी; न्यूनता।
घडघड- *क्रि.वि.* [अ.मू. घड्+अ (द्वि.)] खस्रो वा ढुङ्ग्यान जमिनमा ठोस पदार्थ घिच्चिँदा शब्द आउने चालले।
घडघडाइ- *ना.* घडघडाउने किसिम, क्रिया वा प्रक्रिया।
घडघडाइनु- *अ.क्रि.* घडघड आवाज निकालिनु।
घडघडाउनु- *अ.क्रि.* खस्रो वा ढुङ्ग्यान जमिनमा कुनै ठुलो वस्तु घिसार्दा घडघड शब्द निस्कनु।
घडघडाहट- *ना.* घडघड आवाज आउने चाल वा क्रिया-प्रक्रिया।
घडघडे- *वि.* आफ्नो काम फत्ते पार्नका लागि जिद्दी गरिरहने; रोऱ्याइँ गर्ने; हठी।
घडघडो- *वि.* आफ्नो काम फत्ते गराउन लिँडे ढिपी लिइरहने; घडघडे।
घडा- *ना.* [सं. घट] १. पानी हाल्ने ठुलो भाँडो; गाग्रो। २. पूजा, उत्सव, साइत आदिमा सिँगारेर तथा पानी भरेर राखिने जलपात्र; कलश।
घडियाल- *ना.* एक जातको ग्राह।
घडी- *ना.* [सं. घटी] १. चौबिस मिनेटको समय; रातदिनको साठी भागको एक भाग। २. समय बताउने यन्त्र; मिनेट, घण्टा आदि जनाउने यन्त्र। ३. अवसर; मौका; समय।
घडीघडी- *क्रि.वि.* घरीघरी; बारबार; फेरिफेरि; छिनछिनमा।
घडी चरो- *ना.* प्रायः रातको प्रहर-प्रहरमा बासेर समयको सूचना गर्ने चरो; कुखुरो।
घडी फूल- *ना.* घडीको डायलजस्तो गोलो एवम् बाटुलो देखिने, लहरामा फुल्ने रङ्गीबिरङ्गी खण्डखण्ड परेको वृत्ताकार फूल।
घडीबाज- *ना.* घडी बाँधेर हिँड्ने व्यक्ति (प्रायः फुर्ती लगाउने अर्थमा); घडी लाएको वा भिरेको व्यक्ति।
घडीसाज- *ना.* बिग्रेको घडी बनाउने, सफा गर्ने वा मर्मत गर्ने व्यक्ति; घडीको काम गर्ने कालिगड।
घडीसाजी- *ना.* घडीसाजको काम; घडी बनाउने वा मरम्मत गर्ने पेसा।
घडेरी- *ना.* [√ घर] १. घर बनाएको जग्गा; घरले चर्चेको जमिन। २. घर बनाउन लिएको जग्गा; घर बनाउने ठाउँ।
घण्ट- *ना.* हे. घन्ट।
घण्टा- *ना.* [सं.] १. अढाई घडीको समय; साठी मिनेटको समय; दिनरातको चौबिस भागको एक भाग। २. हातले हल्लाउँदा लङ्गुर ठक्कर खाएर बज्ने एक बाजा; घण्ट।
घण्टाकर्ण- *ना.* [सं.] १. श्रावण कृष्ण चतुर्दशीका साँझमा पूजा गरिने एक रात्रिचर वा कल्पित राक्षस; गठेमङ्गल। २. कानमा घण्ट बाँधेर हिड्ने व्यक्ति।
घडी चतुर्दशी- *ना.* श्रावण कृष्ण चतुर्दशी।
घण्टाघर- *ना.* [घण्टा+घर] सर्वसाधारणलाई समयको ज्ञान दिलाउन केही प्रमुख स्थानमा बनाइएको चारैतिर घडी जडिएको अग्लो भवन; घण्टाको आवाज टाढासम्म पुग्ने गरी बनाइएको घडी जडिएको अग्लो घर।
घण्टिक- *ना.* [सं.] मसिनो र लामो थुतुनो हुने गोहीका जातको एक जलजन्तु।
घण्टिका- *ना.* [सं.] १. सानो आकारको घण्ट। २. चाँप।
घण्टी- *ना.* [सं.] १. सानो घण्ट। २. साइकल आदिका अगाडि रहने, टिन्न बजाइने एक यन्त्र। ३. कार्यालय आदिमा टेबुलमा रहने र थिचेर बजाई पियन आदिलाई बोलावटको सङ्केत दिने यन्त्र। ४. कुनैकुनै घरमा जडिएको ढोकामा स्विच थिचेर आगमनको सूचना दिने यन्त्र।
घण्टे- *वि.* हे. घन्टे।
घत- *ना.* [सं. घात] १. राम्रो वा नराम्रो हुने पूर्वलक्षण; छुक। २. जोखना; आखत। ३. विचार। ४. मनमा पर्ने असर; प्रभाव।

घतघत- *क्रि.वि.* [अ.मू. घत्+अ (द्वि.)] गाग्राबाट एकैचोटि पानी खन्याउँदा शब्द निस्कने चालमा।
घतघतिनु- *अ.क्रि.* घतघत हुनु। घतघती- *क्रि.वि.* अझ शीघ्र घतघत हुने गरी।
घतघत्याइ- *ना.* घतघत्याउने काम वा प्रक्रिया।
घतघत्याइनु- *क.क्रि.* घतघत पारिनु वा गराइनु।
घतघत्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* गाग्राबाट पानी एकैचोटि खन्याउनु; घतघत पार्नु।
घतविघत- *ना.* [सं. घात+विघात] राम्रो वा नराम्रोको छुकविचार।
घत लाग्नु- *टु.* चित्त बुझ्नु; चाख लाग्नु; मन पर्नु। (उदा.- लोककथा बालकहरूका लागि साह्रै घतलाग्दो हुन्छ)।
घती- *वि.* [घत+ई] राम्रो, नराम्रोको छुक हेर्ने; जोखना गर्ने; घत निकाल्ने।
घतेलो- *ना.* [घत+एलो] झुप्पा-झुप्पा परेको काँढा हुने एक प्रकारको रुख वा बोट।
घत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. घत्+त] पानी आदि र बाक्लो तरल वस्तु एक्कासि खन्याउँदा वा पोख्ता एकैपल्ट हुत्त निस्कने गरी।
घत्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घत्रक्+क] कुनै ठोस वस्तु भर्दा वा खस्ता शब्द निस्कने गरी।
घत्र्याकघुत्रुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. घत्र्याक्+क (द्वि.)] १. कुनै जन्तु ओर्लिएको, लडेको, हिंडेको वा कुदेको आवाज आउने चालले। *ना.* २. त्यस किसिमको शब्द।
घद्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घद्रक+क] हे. घत्रक्क।
घद्र्याकघुद्रुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. घद्र्याक्+क (द्वि.)] १. लडन्तमिडन्त पर्दा शब्द निस्कने चालले; घत्र्याकघुत्रुक। *ना.* २. त्यस प्रकारको शब्द।
घन- *ना.* [सं.] १. बादल; मेघ। २. मुखमा डल्लो परेको फलामको कडा मुङ्ग्रो। ३. खँदिलोपन; बाक्लोपन; कडापन। ४. उहीउही अङ्कको तीन पटक गुणन गर्ने क्रिया वा त्यसरी गुणन गर्दा भएको सङ्ख्या; कुनै खँदिलो वस्तुको लमाइ, चौडाइ र उचाइको गुणा गर्दा हुने सङ्ख्या। ५. वेदमन्त्रको पाठ गर्ने एक विधि। ६. ठुलो मुजुरा; घण्टा।
घनक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घनक्+क] एकैचोटि घन्कने गरी; रन्को फर्कने गरी बाजा आदि एकै साथ बज्ने चालमा।
घनक्षेत्र- *ना.* [सं.] कुनै खँदिलो पदार्थको लमाइ, चौडाइ र मोटाइ वा गहिराइको विस्तार वा फैलावट।
घनघटा- *ना.* [सं.] बादलको ताँती; तहतह परेको बादल; मेघमाला।
घनघन- *ना.* [अ.मू. घन्+अ (द्वि.)] १. एक प्रकारको ठुलो डम्फु। *क्रि.वि.* २. बाजा आदि बज्दा घन्केर आवाज आउने गरी।
घनघोर- *वि.* [सं.] १. उत्पातको; ज्यादै घना; धेरै बाक्लो। २. भयङ्कर; भीषण; डरलाग्दो; धूमधामको। *ना.* ३. बादलको गर्जाहट; मेघको गर्जना। ४. डरलाग्दो आवाज।
घनचक्कर- *ना.* [सं. घन+चक्र] १. ठुलो भ्रम; भयङ्कर भुल। २. झमेला; झन्झट; टन्टा। ३. छुकछुके मानिस; अस्थिर वा चञ्चल बुद्धिको व्यक्ति। *वि.* ४. मूर्ख; बेकुफ।
घनज्वाला- *ना.* [सं.] कालो बादलका बिच चम्कने बिजुली; चट्याङ पर्दा निस्कने प्रकाश।
घनटाउके- *वि.* [घन+टाउके] घनजत्रो अर्थात् ठुलो टाउको हुने; टाउके; घन्टाउके।
घनता- *ना.* [सं.] घना हुनाको स्थिति; बाक्लोपन; खँदिलोपन; घनत्व।
घनत्व- *ना.* [सं.] १. घनता। २. कुनै नापको एकाइभित्रको सङ्ख्या; कुनै वस्तुको लम्बाइ, चौडाइ, मोटाइ वा गहिराइको परिमाण वा औसत नापो।
घनत्ववाद- *ना.* १. साहित्यमा, लम्बाइ, चौडाइमात्र नभएर गहिराइमा विश्वास गर्ने र कलात्मक एकतामा सम्पूर्णता हुनुपर्छ भन्ने, अनि मूर्ततामाभन्दा अमूर्ततामा विश्वास गर्ने एक सिद्धान्त। २. विश्वसाहित्यमा देखा परेको र नेपालीमा तेस्रो आयामको साहित्यिक दर्शन बनेको त्यसै व्यापकतालाई अँगाल्न खोज्ने वाद वा सिद्धान्त।
घनत्ववादी- *वि.* घनत्ववादमा कलाको निर्माण गर्ने; घनत्ववादको अनुयायी।
घनन- *क्रि.वि.* [अ.मू. घन्+अ (सात)] लगातार घन्कने ढङ्गले; ठुलो आवाज घन्केर आउने चालमा।
घननाद- *ना.* [सं.] मेघको गर्जना; मेघनाद; चट्याङचुटुङ।
घनफल- *ना.* [सं.] १. लम्बाइ, चौडाइ र मोटाइ वा गहिराइको गुणनफल। २. कुनै अङ्कलाई त्यही अङ्कले पालैसित दुई पटक गुणन गर्दा निस्कने गुणनफल।
घनफुट- *ना.* [घन+फुट] १ X १ X १ अर्थात् उचाइ, चौडाइ र मोटाइ वा गहिराइ एकएक फुट भएको वस्तु वा त्यस्तो नाप; क्युबिक फुट।
घनमण्डल- *ना.* [सं.] पृथ्वीको बनोटमा सबभन्दा भित्रपट्टिको खण्ड।
घनमिटर- *ना.* [घन+मिटर] उचाइ, चौडाइ र गहिराइ वा मोटाइ सबै एकएक मिटर भएको वस्तु वा नापो।
घनमूल- *ना.* [सं.] कुनै घनराशिको मूल अङ्क। (उदा.- २७ को घनमूल ३ हो)।
घनरस- *ना.* [सं.] १. आकाशबाट परेको पानी; जल। २. अरक; रक्सी। ३. कपूर। ४. हात्तीलाई लाग्ने एक प्रकारको रक्तरोग।
घनवर्धन- *ना.* [सं.] धातु आदिलाई पिटेर फराकिलो वा ठुलो पार्ने काम।
घनवर्धनीयता- *ना.* पिट्ताखेरि ठुलो हुने वा बढ्ने धातु आदिको गुण।
घनश्याम- *ना.* [सं.] १. कालो बादल। २. राम। ३. कृष्ण। *वि.* ४. पानी बोक्ने बादलजस्तो कालो।
घनश्रेणी- *ना.* [सं.] बादलको ताँती; मेघमाला।
घन सेन्टिमिटर- *ना.* [घन+सेन्टिमिटर] १ X १ X १ सेन्टिमिटरको वस्तु वा नाप।
घना- *वि.* [सं.] १. झ्याम्म परेको; वरपरबाट नजिकिँदै जोडिएको; बाक्लो। २. खाँदिएको; सघन। ३. धेरै; प्रशस्त; छेलोखेलो।
घनाकार- *ना.* [सं.] लमाइ, चौडाइ तथा मोटाइ (उचाइ वा गहिराइ)

बराबर भएको आकृति।
घनात्मक- *वि.* [सं.] १. लम्बाइ, चौडाइ र मोटाइ बराबर हुने। *ना.* २. लम्बाइ, चौडाइ र मोटाइका गुणनबाट निस्केको फल।
घनात्मकता- *ना.* घनात्मक हुनाको भाव वा स्थिति।
घनान्धकार- *ना.* [सं.] घोर अन्धकार; गाढा अँध्यारो; चुक घोप्ट्याएजस्तो अँध्यारो।
घनिघसाइ- *ना.* [सं. घन+घसाइ] चर्को मिहिनेत; कठोर परिश्रम।
घनिष्ठ- *वि.* [सं.] १. ज्यादै नजिकको; निकटको। २. खुब घना; बाक्लो।
घनिष्ठता- *ना.* घनिष्ठ हुनाको भाव वा स्थिति; सामीप्य; निकटता।
घनीभाव- *ना.* [सं.] १. गाढा हुनाको भाव; घनत्व, घनता। २. एकै ठाउँमा थुप्रो लाग्ने काम; केन्द्रीभूत भाव।
घनीभूत- *वि.* [सं.] १. घना भएको; साह्रो; जमेको। २. केन्द्रीभूत। ३. गाढा; बाक्लो।
घनू- *वि.* हे. घना।
घनेरा- *वि.* [घना+एरा] १. प्रशस्त; मनग्गे; ज्यादा; धेरै। *ना.* २. थुप्रो; रास।
घनेराबात- *ना.* जसो होला भन्ने ठुलो आँट; हिम्मत; साहस।
घनौटो- *ना.* [घन+औटो] गोल चलाउने अङ्कुसे परेको हतियार।
घन्कनु- *अ.क्रि.* [घनक्क+नु] १. धेरै जनाले एकैसाथ बोल्दा, पाठ गर्दा वा लोली मिलाउँदा ठुलो आवाज आउनु; धेरै बाजा एकैचोटि बज्दा ठुलो स्वर निस्कनु। २. रन्को छुट्नु; प्रतिध्वनि निस्कनु।
घन्काइ- *ना.* घन्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
घन्काइनु- *क.क्रि.* घन्कने पारिनु।
घन्काउनु- *प्रे.क्रि.* घन्नघन्न आवाज निकाल्नु; घन्कने पार्नु।
घन्किनु- *अ.क्रि.* घन्न आवाज निस्कनु; घन्कनु।
घन्को- *ना.* घन्केको ध्वनि; घन्काइ; रन्को।
घन्क्याइ- *ना.* घन्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
घन्क्याइनु- *क.क्रि.* घन्किने पारिनु।
घन्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* घन्किने पार्नु; घन्किन लाउनु।
घन्क्याहट- *ना.* घन्कने चाल वा किसिम; घन्क्याइ।
घन्चमन्च- *ना.* [√ घचमच] धेरै मानिसको ठेलमठेल; घचमच; घचारो; घुइँचो।
घन्ट- *ना.* [सं. घन्टा] देवदेवीको पूजाआजा गर्दा हातले हल्लाई बजाइने रालो भएको बाजा; घण्टा।
घन्टाउके- *वि.* हे. घनटाउके।
घन्टे- *वि.* [घन्ट+ए] १. घण्टजस्तो; घण्टका आकारको। *ना.* २. सेतो वा रातो रङमा फुल्ने, घण्टजस्तो देखिने, एक प्रकारको फूल।
घन्टेसो- *ना.* [घण्ट+एसो] १. घाँटीको गिर्खो; गाँड। २. किलकिले।
घपना- *ना.* कुनै भाँडोमाथि घोप्टो पारेर छोपिने बिर्को; ढकना।
घपनाघपनी- *ना.* सानो घपना; ढकनी।
घपु- *ना.* [अ.मू. घप्+उ] *ना.* १. जुवामा गन्दै नगनी धेरै रुपियाँपैसा थाप्ने काम; घप्पु। २. थप्ने काम; थप।
घप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. घप्+प] एकैपल्ट घोप्ट्याउने वा पोख्ने किसिमले।
घप्पु- *ना.* १. लङ्गुरबुर्जा खेल। २. घपु।
घबडाइ- *ना.* [√ घबडाउ (+आइ)] घबडाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
घबडाइनु- *अ.क्रि.* हे. घबराइनु।
घबडाउनु- *अ.क्रि.* [प्रा. घुण्डई] हे. घबराउनु।
घबडाहट- *ना.* घबराहट।
घबराइ- *ना.* [√ घबराउ (+आइ)] घबराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घबराइनु- *अ.क्रि.* घबराउने होइनु; हडबडाइनु।
घबराउनु- *अ.क्रि.* [√ घबडाउनु] १. दुःख वा डरबाट मन विचलित हुनु; हडबडाउनु। २. अत्यासमा पर्नु; आत्तिनु।
घबराहट- *ना.* घबराउने स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
घमन्ड- *ना.* आफआफ्नो बुद्धि, बल र सामर्थ्यलाई बेसी महत्त्व दिएर अरूलाई हेय ठानिने अहंभावनाको अनुचित तथा उग्र रूप; अभिमान; सेखी; तुजुक, अहङ्कार; मैमत्ता।
घमन्डी- *वि.* घमन्ड भएको; घमन्ड गर्ने; तुजुकी; सेखीवाल; अभिमानी।
घमाइलो- *वि.* [घाम+आइलो] लामो झरी वा बदली उघ्रिएर घाम लागेको; घाम लागेको; घाम लाग्ने भएको; पहारिलो।
घमाउनु- *अ.क्रि.* [घाम+आउ+नु] घामले बेसरी तात्नु; टट्टाउनु।
घमास- *ना.* [सं. घर्मांश] वर्षाकालमा हावा नचल्दा हुने गुम्स्याहट; उकुसमुकुस हुने गर्मी।
घमासान- *ना.* [अ.मू. घम्+सान] ठुलो डरलाग्दो लडाइँ वा झगडा; घम्साघम्सी।
घमौरा- *ना.* [घाम+औरा] गर्मी याममा पसिनाबाट उब्जने साना बिमिरा; गर्मीबाट छालामा आउने मसिना खटिरा।
घम्साघम्सी- *ना.* [√ घमासान] परस्परको लुछाचुँडी; मारामार; सङ्घर्ष; मुठभेड; ठुलो लडाइँ।
घर- *ना.* [प्रा.] १. गारो लगाई छानु हालेर बनाएको मानिस बस्ने ठाउँ; गृह; आलय; भवन; निकेतन; निवासस्थान; आवास। २. खाना; कोठा (थर्की आदिको)। ३. कुण्डलीमा ग्रहको आफ्ना राशिको स्थान। ४. गृहस्थीको व्यवस्था; गृहस्थी। ५. पतिगृह।
घरआँगन- *ना.* १. घर र आँगन; घरको आँगन। २. धेरै नजिकको ठाउँ; आँखाकै सामुन्नेको ठाउँ।
घरकटेरो- *ना.* मानिस बस्ने घर र गाईबस्तु बाँध्ने वा सरसामान राख्ने कटेरो।
घरकेटो- *ना.* छोरी बिहा गरेर दिनलाई हेरिने केटो वा त्यस्तो केटो र उसका घरको स्थिति।
घरखर्च- *ना.* घर-गृहस्थी चलाउनका निम्ति लाग्ने वा लागेको रुपियाँ, पैसा आदि सम्पत्ति।
घर खानु- *टु.* १. पतिका घरमा पठाइएकी छोरी-चेलीले सो घरको कामधन्दा राम्ररी चलाउनु; बुहारीले राम्रोसँग घरको काम गर्नु। २. घरमा आगो लाग्नु; आगाले घर भस्म पार्नु।
घरखायल- *ना.* घर बनाउने ठाउँ; घर बनाएर बस्न पुग्ने जमिन; घरघडेरी।

घरखेत- *ना.* १. घर र खेत; घरजग्गा; घरबास; गाँसबास। २. सर्वस्व।
घरखेती- *ना.* घर र खेती; घरखेत।
घरखोप्री- *ना.* केटाकेटीहरूले साना ढुङ्गाको घर बनाई खेल्ने एक खेल वा त्यस्तो खेलौना।
घरगन्ती- *ना.* घरको गन्ती; प्रत्येक घर।
घरगाउँले- *ना.* बिहामा दुलहीपट्टिका गाउँलेहरूलाई भनिने शब्द; दुलहीका दाजुभाइ; इष्टमित्र।
घरगृहस्थ- *वि.* घरगृहस्थी भएको; घरजम भएको वा घरजम गरेर बसेको; गृहस्थ।
घरगृहस्थी- *ना.* १. घरजम। २. घर र घरका सबै सरसामान।
घरगौँथली- *ना.* घरका दलिनहुँदो माटाको गुँड लगाएर बस्ने एक प्रकारको चरो।
घरघडेरी- *ना.* घर र त्यसले चर्चेको जग्गा-जमिन।
घरघर- *क्रि.वि.* [अ.मू. घर्+अ. (द्वि.)] गाडी आदि चल्दा शब्द आउने किसिमले; साह्रो र ढुङ्ग्यान जमिनमा गह्रौं र ठोस बस्तु घिस्सिँदा आवाज आउने गरी।
घरघराइ- *ना.* घरघराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घरघराइनु- *अ.क्रि.* घरघर शब्द निक्लिनु।
घरघराउनु- *अ.क्रि.* घरघर शब्द आउनु।
घरघराना- *ना.* [घर+घराना] १. घर र जेथा; घर र घरका सरसामान। २. घरसार; घरायस; घैघराना।
घरघराहट- *ना.* [घरघराउ+आहट] घरघर गर्ने चाल वा किसिम।
घरघरिनु- *अ.क्रि.* [घरघर+इ+नु] घरघर शब्द निक्लिनु।
घरघरे- *वि.* [घरघर+ए] घरघर शब्द गर्ने।
घरघुरिया- *ना.* [था.] थारूजातिका परिवारको नाइके; घरको मूली।
घरङ्घाट- *ना.* [घर न घाट] १. घरगृहस्थी बिग्रँदै गएको अवस्था; आर्थिक स्थिति घर्कँदै गएको चाल; ओरालो लाग्ने काम; अवनति। २. सर्वनाश; सत्यानाश।
घरजग्गा- *ना.* [घर+जग्गा] घर र खेतबारी।
घरजग्गा कर- *ना.* घर र जग्गामा लाग्ने नियम-कानुनबमोजिमको निर्धारित कर।
घरजग्गावाला- *ना.* घर र जग्गाको मालिक वा स्वामी; घर र जग्गाको धनी।
घरजम- *ना.* [घर+जम्] घरबार तथा परिवारसमेतको बन्दोबस्त गरेर बस्ने काम; घर-गृहस्थी; गृहस्थाश्रम।
घरजुवाइँ/घरज्वाइँ- *ना.* [घर+जुवाइँ/ज्वाइँ] ससुरालीमा बसेर जीविका चलाउने जुवाइँ।
घरझगडा- *ना.* [घर+झगडो घरभित्र हुने झगडा वा बाझो; गृहकलह।
घरझारो- *ना.* [घर+झारा] प्रत्येक घरबाट मद्दत लिने काम; घरलौरी।
घरतरुल- *ना.* [घर+तरुल] १. पानका जस्ता पात हुने, मञ्जरीजस्तो फूल फुल्ने र गिट्ठाजस्ता खैरा फल फल्ने, लामा र विभिन्न रङका कन्द हुने एक लहरो। २. त्यसैको कन्द वा गानो।
घरदर- *ना.* [घर+दर] १. जनगणना; जनगणनासम्बन्धी काम। २. घरको सङ्ख्या; घरधुरी।
घरद्वार- *ना.* [घर+द्वार] घरबार; घरबास।
घरधनी- *ना.* [घर+धनी] घरको मालिक; गृहस्वामी; गृहपति।
घरधन्दा- *ना.* [घर+धन्दा] घरको कामकाज; घरेलु व्यवहार; घरेलु धन्दा; घरायसी काम; कोठेधन्दा।
घरपटी/घरपट्टी- *ना.* [घर+पति] घरको मालिक; घरधनी; गृहपति; गृहस्वामी।
घरपाइक- *ना.* [घर+पाइक] घरको नजिक; घरको छेउछाउ।
घरपारुवा- *वि. ना.* अन्न तथा फलफूल आदिबाट पारम्परिक घरेलु प्रविधिद्वारा तयार पारिएको रक्सी।
घरपाला/घरपालुवा- *वि.* [घर+पाल] घरमा पालेको वा पालिने; घरेलु (पशुपक्षी आदि)।
घरपाला/घरपालुवा मौरी- *ना.* घरका बारी, बगैँचा आदि ठाउँमा पालिने र चाकाबाट धेरै मह र थोरै मैन प्राप्त हुने एक प्रकारको मौरी।
घरपैँचो- *ना.* [प्रा. घर+पवेसो] १. नयाँ घरको प्रतिष्ठा; घरको वास्तुकर्म। २. बाहिरफेरको लिनुदिनु नभई घरैमा गरिएको पैँचो वा सापटी।
घरफोरा- *वि.* [घर+फोरा] १. घरको भेद शत्रुलाई बताउने; घर बझाउने वा घरमा फुट ल्याउने। २. घर फोर्ने; चोरी गर्ने।
घरबन्दी- *ना.* [घर+बन्दी] घरमै थुनेर राख्ने काम; घरबाहिर जान नदिने गरी लगाइने बन्देज।
घरबार- *ना.* [घर+बारी] १. घर र बारीको बन्दोबस्त; घरजम; घरगृहस्थी। २. विवाह।
घरबारी- *ना.* [घर+बारी] घर र खेतीपाती; घर र घरवरिपरिको जमिन; गृहस्थी।
घरबारी सन्न्यासी- *ना.* १. जोगी र जोगिनीबाट जन्मेको व्यक्ति; जन्मदेखि नै सन्न्यासी। २. घरबार गरी बसेको सन्न्यासी; गृहस्थ सन्न्यासी।
घरबास- *ना.* [घर+बासा] आफू बस्ने घर; रासोबासो; घरबार।
घरबिदा- *ना.* [घर+बिदा] सरकारी वा कुनै पनि संस्थानका कर्मचारीले सालभरमा नियमले तोकेबमोजिम घर बस्न पाउने बिदा।
घरबुना- *ना.* [घर+बुन्] घरेलु तानमा तयार गरिने एक जातको मोटो कपडा; खाँडी; खादी।
घरबेटी- *ना.* हे. घरभेटी।
घरभँडुवा/घरभाँडा- *वि.* [घर+भँडुवा/भाँडा] १. घर-परिवारमा नचाहिँदा झमेला झिकेर घर भाँड्ने काम गर्ने; घरको मूली वा मालिकका अदबमा नरही जथाभाबी गरेर अरू जहानको मन बिगार्ने। *ना.* २. त्यस्तो किसिमको मानिस।
घरभाडा- *ना.* [घर+भाडा] आफ्नो घर अरू कसैलाई निश्चित वा केही समयका लागि चलन गर्न दिएबापत पाइने बहाल; महसुल; किराया।
घरभेटी- *ना.* [√ घरपट्टी] १. घरजग्गाको धनी; घरको मालिक; घरबेटी। २. भाडा तिरेर घरमा बस्नेहरूले घरधनीलाई भन्ने शब्द; घरपट्टी।

घरवाला- *ना.* [घर+वाला] घरको मालिक; घरपट्टी; घरबेटी।
घरसङ्गा- *ना.* [घर+सं. सन्धान] घर बनाउन चाहिने मालसामान (खाँबो, बलो आदि काठपात)।
घरसङ्गी- *ना.* घरसङ्गा।
घरसाइलो- *ना.* प्रायः दही, दुध भएका घरमा हुने कैलो-कैलो रङको साङ्लो।
घरसापटी- *ना.* घरखर्चका निम्ति एक घरका मानिसले अर्का घरका मानिससँग लिने सापटी।
घरसार- *ना.* [घर+सार] १. घरायसी काम; घरधन्दा। २. घरगृहस्थी; घरजम; घरायस।
घरसारको- *वि.* घरमा गरिएको वा लेखिएको (लिखत); घरसम्बन्धी।
घरान₁- *ना.* [√ घराना] घरको सम्पत्ति तथा मर्यादा; वंश; कुल; खानदान।
घरान₂- *ना.* कपडा आदिको लमाइ र चौडाइको नाप।
घराना- *ना.* [घर+आना] १. उच्च कुल; प्रसिद्ध खानदान। २. वंश; कुल।
घरानियाँ- *वि.* [घरान+इयाँ] १. ठुलो कुलको; घरानको; खानदानी; कुलीन। २. कुलको; वंशको।
घरानी- *वि.* [घरान+ई] घरानियाँ।
घरायस- *ना.* [√ घर] गाउँघर; घरसार।
घरायसी- *वि.* घरसारको; घरैमा हुने वा गरिने (लिखत आदि); घरेलु।
घरिना- *ना.* [सं. गृहिणी] १. पत्नी; स्वास्नी। २. घरपट्टी महिला।
घरिया- *ना.* [सं. घटिका] सुनचाँदी गाल्ने माटाको भाँडो।
घरियाल- *ना.* [सं. कुम्भीर] एक जातको ग्राह; घडियाल।
घरी₁- *ना.* [√ घारी] केराका काइँया भएको सिङ्गो झुप्पो; डाँठसमेतका केराका काइँयाहरूको ठुलो गुच्छो।
घरी₂- *ना.* [√ घडी] घडी; थोरै समय; एकै छिन।
घरीको घराँस- *ना.* आतुरीको बेला।
घरीघरी- *क्रि.वि.* १. छिनछिन; थोरथोरै समयमा। २. बारम्बार; बारबार; पटक-पटक; घडीघडी।
घरुवा- *ना.* [घेर्+उवा] वरिपरि डिल पारी बिचको पानी उल्फेर माछा मार्न वा समात्न बनाइएको ठाउँ।
घरेलु- *वि.* [घर+एलु] १. घरको; घरसम्बन्धी; घरायसी। २. घरमा पालिने वा पालिएको; घरपालुवा।
घरेलु इलम- *ना.* आफ्नै घरमा बसी-बसी गर्न सकिने सानो खालको उद्योग वा शिल्प; घरेलु उद्योग।
घरेलु उद्योग- *ना.* १. घरेलु इलम; घरमा स्थापना गर्न सकिने वा घरधन्दाको कामबाट फुर्सत भएका बेला काम गरिने ससानो उद्योग; परम्परागत प्रविधिअनुसार जात- जातविशेषले प्रयोग गर्दै आएका ससाना उद्योग। २. बढीमा दुई लाखसम्मको स्थिर पुँजी लगानी गरेर चलाइने उद्योग; कुटीर उद्योग।
घरेस- *ना.* [घर+एस] गृहप्रबन्ध (दिव्योपदेश)।
घर्कनु- *अ.क्रि.* १. घट्तै जानु; सिद्धिँदै जानु; घहरिनु। २. खस्कनु; अवनति हुनु। ३. ढल्कनु; बित्तै जानु। ४. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सुइँकिनु; भाग्नु।
घर्काइ- *ना.* घर्कने काम वा प्रक्रिया।
घर्काइनु- *क.क्रि.* घर्कन लाइनु।
घर्काउनु- *प्रे.क्रि.* घर्कन लगाउनु।
घर्काहट- *ना.* घर्कने काम वा अवस्था।
घर्काहा- *वि.* घर्कने खालको।
घर्किनु- *अ.क्रि.* घर्कने होइनु।
घर्क्याइ- *ना.* घर्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
घर्घर- *ना.* [सं.] १. गाडा, बग्गी आदिको आवाज। २. सुतेका मानिस घुर्दा आउने आवाज। ३. हे. घरघर।
घर्घरिका- *ना.* [सं.] १. मही पार्ने ठेको। २. एक प्रकारको पुरानो बाजा।
घर्ती- *ना.* [सं. गृह+ऐति] १. नेपालमा दासत्वबाट मुक्त भएपछि बनेको एक वर्ग। स्त्री. घर्तिनी। २. क्षत्रीको एक थर।
घर्तेना- *ना.* घर्तीजातकी स्त्रीलाई आदर जनाउँदा प्रयोग हुने शब्द; घर्तिनी।
घर्म- *ना.* [सं.] १. घाम। २. गर्मी। ३. ग्रीष्म ऋतु; गर्मी याम।
घर्‍याँस- *ना.* [घरी+याँस] घर्केको बेला; थोरै समय। (उदा.- एकै छिनमा घरीको घर्‍याँस भइहाल्यो)।
घर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. घर्+र] गह्रौं र खँदिलो स्तु घिस्स्याउँदा आवाज आउने गरी।
घर्रा- *ना.* [घर्र+आ] दराज, टेबिल आदिमा मालसामान राखिने, तानेर खोल्न हुने खण्ड।
घर्ष- *ना.* [सं.] १. रगडाइ; रगेडा; रगड्ने काम; घर्षण। २. पिँध्ने काम; पिँधाइ।
घर्षक- *वि.* १. रगड्ने; घोट्ने। २. पिँध्ने।
घर्षण- *ना.* १. रगड्ने काम; रगेडाइ; घोटाइ। २. पिँध्ने काम; पिँधाइ। ३. कुनै ठोस पदार्थ ढल्दा निस्कने सापेक्ष शक्ति।
घर्षित- *वि.* १. घोटिएको; रगेडिएको; दलिएको। २. पिँधिएको।
घलघल- *ना.* [अ.मू. घल्+अ (द्वि.)] पेटमा वायु भरिएर कराउने किसिमले; तरल पदार्थ पोखिँदा वा खन्याउँदा शब्द निस्कने गरी।
घलघलती/घलघली- *क्रि.वि.* अझ घलघल शब्द गर्ने किसिमले।
घला- *ना.* [भो. ब.] हिमाली प्रदेशतिर बढी प्रचलित, पाखीबाट तयार पारिएको लोग्नेमानिसले लाउने पोसाक।
घले- *ना.* गुरुङजातिको एक थर।
घलेक- *ना.* [भो. ब.] १. गुरुङसेनीहरूले पिठिउँमा गादो जस्तै गरी भिर्ने कपडा। २. दौरा; पेटाङे (प. ने.)।
घल्चा- *ना.* [सं. घट+नेवा.चा] तामा, पित्तल आदिको एक हातले उचाल्न सकिने सानो गाग्री।
घल्ची- *ना.* सानो घल्चा।
घल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. घल्+ल] पेटमा वायु भरिएर कराउने किसिमले; तरल पदार्थ पोखिँदा वा खन्याउँदा शब्द निस्कने गरी।
घल्लघल्ल- *क्रि.वि.* त्यस्तो शब्द आइरहने किसिमले।
घस्नु- *स.क्रि.* [सं.घर्ष्+नु] १. बिस्तारै दल्नु वा रगड्नु। २. मालिस गर्नु; तेल लगाउनु। ३. लिप्नु (घर, चुलो, आँगन इ.)।
घसक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घसक्+क] यताउति घस्कने चालमा।

घसघस- *ना.* [अ.मू. घस्+अ (द्वि.)] गह्रुँगो वस्तु घिसिँदा शब्द आउने क्रिया वा किसिम।
घसघसी- *क्रि.वि.* त्यस्तो शब्द आउने गरी।
घसघास- *ना.* [घस्+घस्] घस्ने आदि काम।
घसरपसर- *ना.* [घाँसपात] १. कसिङ्गर बढारेर फ्याँकिने घाँस, पराल, कागत आदिका फोहर टुक्रा; निकृष्ट वस्तु। २. नचाहिँदो कामकाज; झन्झटको काम। *क्रि.वि.* ३. कुनै वस्तु वा सामान खजमजिने किसिमले; घस्याङघुसुङ। *वि.* ४. चाँजोपाँजो नमिलेको; प्रबन्ध नभएको; अव्यवस्थित।
घसरमसर- *वि.* हे. घसरपसर।
घसाइ- *ना.* [√ घस् (+आइ)] घस्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
घसाइनु- *क.क्रि.* घस्न लाइनु।
घसाउनु- *प्रे.क्रि.* घस्न लाउनु।
घसार्नु- *स.क्रि.* [सं.घृष्+नु] १. कुनै खँदिलो वस्तुलाई भुइँमा घस्रने गरी तान्नु; घिसार्नु। २. लिपपोत गर्नु; लिप्नु; पोत्नु। ३. मालिस गर्नु; घस्नु। ४. घस्ट्याउनु।
घसाराइ- *ना.* घसार्ने काम वा प्रक्रिया। घसारिनु- *क.क्रि.* घसार्ने काम गरिनु।
घसिट- *ना.* [√ घसेट्] डिको नदिई छिटोछिटो लेखिएको लेख, खेस्रा वा साधारण ढङ्गको टिपोट।
घसिनु- *क.क्रि.* [घस्+इ+नु] घस्ने काम गरिनु; लिपिनु।
घसेउटो- *वि.* [घाँस+एउटो] १. काम नलाग्ने; रद्दी; बेकम्मा। *ना.* २. घस्यौटी।
घसेउटी- *ना.* तेल घस्ने स्त्री; घसेटी।
घसेट्नु- *स.क्रि.* [सं. घृष्ट] १. चाँडो-चाँडो लेख्नु; घसिट लेख्नु। २. घसार्नु; घिसार्नु।
घसेटाइ- *ना.* घसेट्ने काम वा प्रक्रिया।
घसेटाइनु- *क.क्रि.* घसेट्ने काम गरिनु।
घसेटाउनु- *प्रे.क्रि.* घसेट्न लाउनु; छिटो-छिटो लेखाउनु।
घसेटिनु- *क.क्रि.* घसेट्ने काम गरिनु।
घसेटी- *ना.* हे. घसेउटी।
घसेटो- *ना.* [घस्+एटो] तेल लगाउँदा वा फोहोर काम गर्दा लगाउने धोती।
घसेडी- *ना.* [घाँस+एडी] पशुले खाएको घाँस रहने भिक्रो।
घस्कनु- *अ.क्रि.* [घसक्क+नु] मन नपरेको मानिस अन्त जानु; अन्भरिनु।
घस्काइ- *ना.* घस्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
घस्काइनु- *क.क्रि.* घस्कने पारिनु।
घस्काउनु- *प्रे.क्रि.* घस्कन लाउनु।
घस्काहट- *ना.* घस्कने काम वा चाल; घस्काइ।
घस्काहा- *वि.* घस्कने; अन्भरिने।
घस्किनु- *अ.क्रि.* घस्कनु।
घस्क्याइ- *ना.* घस्किने किसिम, क्रिया वा भाव।
घस्टनु- *अ.क्रि.* [सं. घृष्ट+नु] १. लुगाफाटा आदिलाई जथाभाबीसँग उपयोग गर्दा पुरानो हुनु; थोत्रो हुनु। २. मैलो हुनु।
घस्टाइ- *ना.* घस्टने क्रिया वा प्रक्रिया।
घस्टाइनु- *क.क्रि.* घस्टाउने काम गरिनु।
घस्टाउनु- *प्रे.क्रि.* घस्टने पार्नु।
घस्टिनु- *अ.क्रि.* घस्टने काम हुनु; घस्टनु।
घस्ट्याइ- *ना.* घस्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।
घस्ट्याइनु- *क.क्रि.* घस्टिने पारिनु।
घस्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* घस्टिने पार्नु।
घस्याङघुसुङ- *ना.* [अ.मू. घस्याङ्+अ (द्वि.)] १. काम नलाग्ने चिजबिज; रद्दी वस्तु वा खानेकुरो। *क्रि.वि.* २. हे. घसरपसर।
घस्यानी- *ना.* [घाँस+यानी] घाँस हुने ठाउँ; घाँस पाइने बारी वा खर्क।
घस्यौटी- *वि.* हे. घसेउटो।
घस्यौटो- *ना.* १. घाँस, झारपात उम्रेको अथवा फोहर थुप्रिएको ठाउँ। *वि.* २. हे. घसेउटो।
घस्रनु- *अ.क्रि.* [सं. घृष्ट] भुइँमा रगडिने गरी हिँड्नु; भुइँमै टाँसिएर अगाडि सर्नु; घिस्रनु।
घस्राइ- *ना.* घस्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
घस्राइनु- *क.क्रि.* घस्रन लाइनु।
घस्राउनु- *प्रे.क्रि.* घस्रन लाउनु; रगडाउनु।
घस्रिनु- *अ.क्रि.* १. घस्रनु। २. घिस्रिनु।
घस्रीपस्री- *क्रि.वि.* सकी-नसकी आउने वा जाने गरी; घस्रिने चालमा।
घस्रु- *ना.* गाईबस्तुले खाने एक किसिमको झार।
घस्र्याइ- *ना.* [√ घस्रि (+याइ)] घस्रिने क्रिया वा प्रक्रिया; रगडाइ।
घस्र्याइनु- *क.क्रि.* घस्रिने पारिनु।
घस्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* घस्रिने पार्नु।
घस्र्याहट- *ना.* घस्रिने काम, किसिम वा अवस्था।
घस्र्याहा- *वि.* घस्रिएर हिँड्ने; घस्रिने।
घस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. घस्+स] गह्रुँगो वस्तु भुइँमा ढल्दा शब्द आउने चालमा।
घहराइ- *ना.* [√ घहराउ (+आइ)] घहरिने क्रिया वा प्रक्रिया।
घहराइनु- *क.क्रि.* घहरिन लगाइनु; घर्काइनु।
घहराउनु- *प्रे.क्रि.* [घहरि+आउ+नु] घहरिन लाउनु; घर्काउनु।
घहराहट- *ना.* घहरिने चाल वा अवस्था; घहराइ।
घहरिनु- *अ.क्रि.* १. घट्दै जानु; घर्कनु। २. पतन हुँदै जानु; ओरालो लाग्नु।
घहऱ्याइ- *ना.* घहरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
घहऱ्याइनु- *क.क्रि.* घहरिन लाइनु।
घहऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* घहरिन लाउनु; घहरिने पार्नु।
घा$_1$- *ना.* [सं. घट्टन] सम्झौता; सन्धि; मेलमिलाप (उदा.- चीनका बादशाहसित घा गर्नु; दिव्य.)
घा$_2$- *ना.* [सं. घात] घाउचोट; चोट; घाउ।
घाँगर/घाँघर- *ना.* बालिकाहरूले लाउने, कम्मरदेखि घुँडासम्म फुकेको फेर हुने पोसाक; जामा।
घाँच- *ना.* १. जङ्गल वरिपरिको उबडखाबड परेको जमिन; जङ्गलको छेउछाउ। २. पहाडको फेदी; दुई डाँडाका बिच वा

पुछारको सोतो जमिन।
घाँटी- *ना.* १. धडमाथि र शिरमुनि रहेको गोलाकार तथा लामो, मित्रबाट सास फेर्ने, बोल्ने र खाएको कुरा पेटमा पुऱ्याउने नलीहरू भएको अङ्ग; कण्ठ; गलो। २. गर्धन; घिच्रो। ३. दुई पहाडका बिचको बाटो वा जमिन; छेडो; घाटी।
घाँटीको पासो- *ना.* नगरी धर नपाइने साह्रै कष्टदायक काम।
घाँटी पर्नु- *टु.* नगरी धर नपाउनु; ज्यादै सकसमा पर्नु। घाँटी हेरी हाड निल्नू (उखान)।
घाँटु- *ना.* धर्सादार पात हुने, राता फूल फुल्ने र सानो बोट हुने वनस्पतिविशेष।
घाँटे१- *ना.* [सं. घण्टा] घण्टीजस्तो फूल हुने, एक प्रकारको बुट्टे झार।
घाँटे२- *वि.* [घाँटी+ए] घाँटीको; घाँटीसम्बन्धी।
घाँटे तिलहरी- *ना.* घाँटीमा मात्र ठिक हुने ऐभाँतको चिह्न; सानो खालको तिलहरी।
घाँटो- *ना.* [√ घाँटी] केराका काइँयाहरू लाग्ने ठुलो डाँठ।
घाँडो- *ना.* [सं. घण्ट] १. गाई, भैंसी, कुकुर आदिका गलामा झुन्ड्याइने घण्ट। २. भाग्ने वा चोर बस्तुभाउका घाँटीमा झुन्ड्याइने काठको ठेउको वा मुङ्ग्रो। ३. झन्झटको काम वा वस्तु।
घाँस- *ना.* [सं. घास] गाईबस्तुले आहारको रूपमा खाने झार, तृण आदि र रुख वा पोथ्राका पात, मुन्टा आदि हरियोपरियो चिज।
घाँस खाने- *वि.* पशुजस्तो; बुद्धि नभएको।
घाँसपात- *ना.* १. भुईंघाँस र डालेघाँस; घाँसफुस; पातपतिङ्गर। २. महत्त्वहीन वस्तु; रद्दी चिज; बेकम्मा वस्तु।
घाँसफुस- *ना.* घाँसपात।
घाँसी- *ना.* [घाँस+ई] घाँस काट्ने इलम लिएको मान्छे; घाँस काटेर बेची जीविका चलाउने व्यक्ति।
घाँसे- *वि.* [घाँस+ए] १. घाँस काट्ने र बेच्ने इलम लिएको। २. घाँसको; घाँससम्बन्धी।
घाँसे गीत- *ना.* घाँसीहरूले गाउने गीत; घाँस काट्ता गाइने एक प्रकारको लोकगीत (काठमाडौं उपत्यकाका काँठ र त्यसदेखि निकट पूर्वपश्चिमका भेगमा बढी प्रचलित)।
घाँसे डोको- *ना.* घाँसपात गर्दा बोक्ने पानीडोकोभन्दा ठुलो खालको डोको।
घाइते- *वि.* [सं. घात] १. चोटपटक लागेको; घायल। २. जुवामा खालेले पैसा मारिएको (च्याँखे)।
घाउ- *ना.* [सं. घात] १. रगत आउने गरी कुनै हतियारबाट लागेको वा कुटपिट, ठक्कर आदिबाट भएको चोट। २. फुटेको वा पिलिएको खटिरो।
घाउ पुछाउनी- *ना.* कुट्नेले कुटिनेलाई दिने धन।
घाखत- *ना.* [सं. घातक्षत] चोटपटक; चोट; जखम।
घागडान/घाघडान- *वि.* [हि. घाघ] १. खुब अनुभवी र चलाख। २. धेरै सिपालु; पोख्त; निपुण।
घाचोट- *ना.* [घा+चोट] पिटिएर, लडेर वा कुनै दुर्घटना आदिबाट भएको घाउचोट।
घाजाँच- *ना.* [घा+जाँच] कसैले कसैलाई कुटपिट गरेका अवस्थामा अड्डामार्फत चिकित्सकद्वारा घाउचोट, खतको रूप र अवस्था जाँच गराउने काम।
घाट- *ना.* [सं. घट्ट] १. नदीको दायाँबायाँको किनार; तीर्थस्थल। २. नदी वा जलाशयको पानी भएको ठाउँसम्म पुग्न सकिने सुगम स्थान। ३. जहाज, डुङ्गा आदिबाट ओर्लने वा तिनमा चढ्ने ठाउँ। ४. वनजाँचको चौकी। ५. गाहकीहरूको भिड। ६. आवागमनका निम्ति सजिलो पर्ने ठाउँ।
घाटकर- *ना.* नाउद्वारा वा पुलबाट नदी वारपार गर्दा वा मालसामान ओसारपसार गर्दा घाटमा लिइने दस्तुर।
घाटगड्डी- *ना.* जङ्गलबाट काठ काटेर नदीमा बगाई वा अरू कुनै प्रकारले ढुवानी गरी ल्याएर जम्मा गरिने ठाउँ।
घाटा- *ना.* [घट्+आ] बन्दबेपार गर्दा वा मालसामान खरिदबिक्री गर्दा साउँ वा परलभन्दा घटी हुने आय; हानि; नोक्सानी; टुट्टा। *विप.* मुनाफा।
घाटी- *ना.* दुई पहाडका बिचको आवतजावत गर्ने जमिन वा बाटो।
घाटी मार्ग- *ना.* ठुलठुला पहाडका बिचमा नदीको पानी वा प्रवाहले काटेका ठाउँमा बनेको साँघुरो बाटो।
घाटु- *ना.* [भो. ब.] कुमारी युवतीहरूले मन्त्रसहितको गीत गाएर अङ्गविन्यासका साथ नाचिने पुराना कथामा आधारित गुरुङ-जातिको लोकनृत्य।
घाटे- *ना.* [घाट+ए] १. घाटमा बस्ने व्यक्ति। २. पण्डा; तीर्थपुरोहित। ३. मुर्दा पोलेर जीविका चलाउने व्यक्ति। *वि.* ४. घाटसम्बन्धी; घाटको।
घाटे दस्तुर- *ना.* घाटमा मुर्दा पोल्दा तिर्नुपर्ने दस्तुर।
घाटे पाथी- *ना.* घाट लाग्ने खोलाका वरिपरिका गाउँमा माझीले वर्षको एक पटक घरैपिच्छे चन्दास्वरूप उठाउने एक पाथी अन्न।
घाटे भूत- *ना.* मसानघाटमा रहने भनिएको एक प्रकारको भूत।
घाटे वैद्य- *ना.* घाटमा लगिने अवस्थाका र घाटमा लगिएका बिरामीहरूको उपचार तथा तिनका आखिरी अवस्थाको विचार गर्ने, प्रायः घाटकै छेउछाउमा बसेका वैद्य।
घात- *ना.* [सं.] १. हातहतियारले कसैलाई मार्नेपिट्ने काम; चोट; प्रहार; आघात; हत्या; वध। २. धक्का; ठक्कर। ३. खराबी; अहित। ४. गणितमा कुनै सङ्ख्याले त्यसै सङ्ख्यालाई गुन्ने क्रिया वा त्यसबाट निस्कने गुणनफल। ५. जिउ छाड्ने चाल; हत्तेहलाइ।
घातक- *वि.* [सं.] १. घात गर्ने; मार हान्ने; प्रहार गर्ने। २. वध गर्ने; हत्यारो। ३. बिगार गर्ने; हानिकारक (घातक विचार, घातक दृष्टि, घातक रोग इ.)।
घातकी- *वि.* घातक; हत्यारो।
घातन- *ना.* [सं.] घात गर्ने क्रिया वा भाव; मार्ने काम।
घातप्रतिघात- *ना.* [सं.] १. परस्परको हानाहान वा मारामार; ठुँगाठुँग। २. ठक्करका ठक्कर; मुक्काका मुक्का। ३. यसो गरूँ कि उसो गरूँको अवस्था भई मनमा उठेको सङ्घर्ष; मानसिक द्वन्द्व।
घाताङ्क- *ना.* [सं.] कुनै सङ्ख्यालाई कुनै सङ्ख्याले गुणा गर्दा

निस्किएको सङ्ख्या; गुणनफल।
घाती- *वि.* [सं.] १. घात वा प्रहार गर्ने; हान्ने। २. हत्या गर्ने; हत्यारो। ३. नाश गर्ने; बिगार्ने।
घान- *ना.* [सं. घन] १. एक पटकमा भुटिने, कुटिने, पोलिने, पकाइने वा सुकाइने अन्न आदि वस्तुको मात्रा। २. एक पटकमा कुनै काममा लगाइने, पठाइने आदि वस्तु वा मानिसको समूह। ३. कुनै हुलमुलमा परेर भएको पक्राउ वा सजाय। ४. आइपरेको कुनै काम।
घानी- *ना.* कल, कोल आदिको ओखल; घान हाल्ने भाँडो।
घाप्से हाल्नु- *अ.क्रि. टु.* युवकयुवतीले एकले अर्कालाई प्रेमले भरिएका कुराले घोचेर भन्नु; मायाले छेडपेच हान्नु।
घाबन्दोबस्त- *ना.* [घा+बन्दोबस्त] शान्तिसन्धि वा सम्झौताको काम। (उदा.- नेपाल र भोटका बिचमा धेरैपल्ट घाबन्दोबस्त भएको थियो।)
घाम- *ना.* [सं. घर्म] १. सूर्यको तापयुक्त प्रकाश; सूर्यको राप; धूप। २. सूर्य।
घामकिरी- *ना.* गाइने किरो; झ्यालिन्चा (ड्र्यागन फ्लाइ)।
घामछायाँ- *ना.* १. घाम र छायाँ; पहार र ओल। २. सुख र दुःख।
घाम झुल्को- *ना.* घामको झुल्को; सूर्योदय।
घामड- *वि.* [√ घमन्ड] १. घमन्डी; अभिमानी। २. हत्तेरो। ३. असजिलो; अप्ठेरो। ४. अबुझ; नासमझ।
घामपानी- *ना.* [घाम+पानी] १. घाम लागिरहेका बेलामा परेको पानी; घाम र पानी। २. सुख र दुःख।
घायल- *वि.* [सं. घातक] घाउचोट लागेको; घाइते।
घार- *ना.* [घर] ठुलो र मोटो काठलाई भित्र खोपेर बनाइएको वा बाकसजस्तो, मौरी बस्ने घर; मौरीको गुँड; मौरीको छातो; पोलो।
घारघारघुरघुर- *क्रि.वि.* [घारघुर (द्वि.)] १. कुकुर, ब्वाँसा आदि हिंसक पशुहरूले आपसमा झगडा गर्दा कराउने चालमा। *ना.* २. त्यस्तो आवाज।
घारघुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुर्+अ (द्वि.)] १. मही पार्दा शब्द निस्कने गरी। २. नेती ताने झैँ कुनै वस्तु तान्ने चालमा। *ना.* ३. जसोतसो गरी काम गर्ने ढङ्ग। ४. पाङ्ग्रा भएका सवारीहरू चल्दा आउने शब्द। ५. आपसको झगडा; बाझो; कलह; गडबडी।
घारघुरे- *वि.* १. घारघुर गर्ने। *ना.* २. तेजपातका जस्ता पात र फुस्रो डाँठ हुने काँडादार बुटोविशेष। ३. एक किसिमको बालखेल।
घारी- *ना.* १. झ्याम्म परेको बाक्लो जङ्गल। २. लेकको फेदी वा बेसीका माझकोससानो वन। ३. फेदी वा घाँचको जमिन। ४. बाँस, निगालो, केरा आदिको झाङ।
घारे- *वि.* [घारो+ए] घारोजस्तो; घारो भएको।
घारेघुरे- *ना.* फल तरकारी खाइने र पात बस्तुलाई स्याउला खुवाइने एक जातको टिमिलो।
घारो- *ना.* १. लामो, डोलो काठ; लाठो। २. मुर्दा बोक्ने बाँस।
घाल- *स.क्रि.* हाल्नु (प्राचीन नेपालीमा)।
घालघुल- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुल्+अ (द्वि.)] दुई थरी झोल वस्तु मिलाउनलाई हल्लाउने वा त्यसरी हल्लाउँदा शब्द निस्कने गरी; घोल्ने वा मिसाउने किसिमले; हुँडल्ने ढङ्गमा।
घाल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. घाल्+ल] पन्यालो वस्तु पोखिँदा वा खन्याउँदा आवाज आउने किसिमले।
घाल्लघाल्ल- *क्रि.वि.* त्यस्तो शब्द पटकपटक आइरहने गरी।
घाहा- *ना.* [सं. घात] घा; घाउ।
घिउ- *ना.* [सं. घृत] दुध, दही मथेर निकालिने सार वस्तु; पगालेको वा खारेको नौनी; घृत; घ्यू।
घिउ कमिलो- *ना.* घिउमा लाग्ने सानो जातको कमिलो।
घिउकुमारी- *ना.* भित्रपट्टि लस्सादार पदार्थ रहने, केत्तुकेका जस्ता पात हुने, बिचका डाँठमा साना र पहेँला फूल फुल्ने, पोलेका ठाउँमा लगाउँदा शीतल गर्ने र विषालु खटिरामा औषधी लगाइने एक प्रकारको बोट।
घिउकेरा- *ना.* मसिना कोसा हुने एक जातको केरा वा त्यसैको बोट।
घिउखट्टे- *ना.* घिउमा भुटेर वा मुछेर खाइने खट्टे।
घिउखानी- *ना.* १. घिउ खाने भनेर साहुले आसामीसित लिने, साउँ र ब्याजबाहेकको धन। २. रैकर वा बिर्ता जग्गामा लगाइएको रकम वा दस्तुर। ३. घिउ धेरै हुने ठाउँ।
घिउखोर्सानी- *ना.* पिरो कम हुने मोटो र लामो खालको खोर्सानी।
घिउचिउरा- *ना.* १. घिउमा मिसाएर वा भुटेर खाइने चिउरा। २. दुई ओठ समातेर 'घिउ-चिउरा' भन्दा ओठ जोड्ने केटाकेटीको एक खेल।
घिउबोडी- *ना.* भित्र राता गेडा हुने मोटो र छोटो खालको एक जातको बोडी।
घिउभेडो- *ना.* १. पछिल्ला दुवै सपेटाका भित्रपट्टि बोसै बोसो भरिएर पोको हुने एक जातको भेडो।
घिउमानिस- *ना.* नरम स्वभावको बेस मान्छे।
घिउरङ- *ना.* घिउको जस्तो पहेँलोपहेँलो हल्का रङ।
घिउरोटी- *ना.* घेवर; झर।
घिउसिमी- *ना.* छिप्पिँदा पनि कमलो हुने र बोक्राको भित्री भागमा सेतो-सेतो घिउ जस्तै देखिने एक जातको सिमी।
घिच्नु- *स.क्रि.* १. नराम्रो किसिमले खानु; हसुर्नु। २. अर्कालाई मन नपर्ने गरी खानु; अन्याय वा अपमान हुने गरी खानु।
घिचन्ताम्- *वि.* धेरै खान खोज्ने; घिचिरहने।
घिचाइ- *ना.* घिच्ने काम वा प्रक्रिया।
घिचाइनु- *क.क्रि.* घिच्न लाइनु; हसुराइनु।
घिचाउनु- *प्रे.क्रि.* घिच्न लाउनु; मन नपर्ने गरी करबलले खुवाउनु; हसुराउनु।
घिचास- *वि.* १. नराम्रो चालले खाने; घिच्ने। २. धेरै खाने; अजीर्ण वा अपच हुने गरी खाने; घिचाहा।
घिचाहा- *वि.* घिच्ने; घिचुवा; घिचास।
घिचिनु- *क.क्रि.* नराम्रो किसिमले खाइनु।
घिचिमिरो- *ना.* वर्षायाममा पानी परेर रहिसकेपछि माटामुनिबाट निस्कने पखेटादार किरो; छिचिमिरो।
घिचुवा- *वि.* [घिच्+उवा] घिच्ने; घिचास।
घिचौटी- *ना.* [घिच्+औटी] घिस्स्याउने र घिसारिमाग्ने एक प्रकारको घटना वा खेल।

घिच्चिनु- *अ.क्रि.* १. कसैद्वारा तानिनु; खिचिनु; घिस्सिनु। २. सकी-नसकी हिँड्नु। ३. करबलले मात्र जानु।
घिच्चु- *वि.* [घिच्+उ] घिचुवा; घिचास; घिचाहा।
घिच्चू- *वि.* हे. घिच्चु।
घिच्च्याइ- *ना.* [√ घिच्चि (+याइ)] घिच्चिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
घिच्च्याइनु- *क.क्रि.* घिच्चिने पारिनु; घिसारिनु।
घिच्च्याइ मुन्ट्याइ- *ना.* घिच्च्याउने र मुन्ट्याउने काम; घिच्च्याइ र मुन्ट्याइ; लछारपछार।
घिच्च्याउनु- *स.क्रि.* [घिच्चि+याउ+नु] १. हातमा वा डोरी, पटुका आदिमा समाएर तान्नु; खिच्नु; घिसार्नु। २. जबरजस्तीसित लैजानु; घिस्स्याउनु।
घिच्च्याहट- *ना.* घिच्चिने काम वा अवस्था; घिच्चिनेको गुहार वा पुकार।
घिच्रो- *ना.* घोक्रो (तुच्छार्थमा र प्रायः पशुको)।
घिटीघिटी- *क्रि.वि.* १. मर्ने बेला सास रोकिई थुक निल्न पनि गाह्रो हुने किसिमले। *ना.* २. अन्तिम अवस्था; सास जान लागेको स्थिति।
घिट्को- *ना.* [अ.मू. घिट्+को] १. च्यापच्याप घाँटी सुकेका अवस्थामा थुक निल्दा उत्पन्न हुने शब्द। २. तरल पदार्थ घुटुक्क निल्दाखेरिको आवाज।
घिडघिड- *ना.* १. कुनै कुराका निम्ति अरूछेउ अड्डी लिएर गरिने प्रार्थना वा करकर। २. मनको प्रबल इच्छा; भित्री चाहना; धोको।
घिडघिडाइ- *ना.* घिडघिडाउने काम वा प्रक्रिया।
घिडघिडाइनु- *क.क्रि.* घिडघिड गरिनु।
घिडघिडाउनु- *स.क्रि.* आफ्नो कार्यसिद्धिका निम्ति अर्कालाई दिक्क लाग्ने गरी पुकार्नु; घिडघिड गर्नु।
घिडघिडे- *वि.* घिडघिड गर्ने; घडघडे।
घिडघिडो- *वि.* १. छोड्न पनि नसकिने र स्वीकार गरिहाल्न पनि नहुने। २. कत्ति नै सम्फाएबुफाए पनि नमान्ने; एकोहोरो। ३. मर्न लागेको; अधमरो। *ना.* ४. आँटेको काम गर्न नपाउँदा हुने मनको बेचैनी। ५. धोको; अन्तिम इच्छा।
घिन- *ना.* [सं. घृणा] कुनै मन नपर्दो वा फोहर कुरो देख्ता मनमा हुने सिकसिको; घिन; घृणा।
घिनलाग्दो- *वि.* १. फोहर; फोहरी। २. अनाचारी। स्त्री. घिनलाग्दी।
घिनाइ- *ना.* घिनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
घिनाइनु- *अ.क्रि.* घिन मानिनु।
घिनाउनु- *अ.क्रि.* १. घिन मान्नु; सिकसिको लाग्नु; दिगमिगाउनु। *स.क्रि.* २. घृणा गर्नु; छिःछिः र दूरदूर गर्नु।
घिनाहा- *वि.* घिनलाग्दो; फोहरी; दुष्ट।
घिन्ताङघिन्ताङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. घिन्ताङ्+अ (द्वि.)] १. मादल बजाउँदा आवाज आउने किसिमले। *ना.* २. त्यसरी आएको तिखो आवाज।
घिन्तामुनी- *ना.* [घिन्ताङ+मुनि] १. मादल बजाएर नाच्ने एक प्रकारको नाच। २. त्यस्तो नाच नाच्ने व्यक्ति।
घिरघिर- *क्रि.वि.* [अ.मू. घिर्+अ (द्वि.)] १. पाङ्ग्रा लागेको वस्तु घिसार्दा वा गुडाउँदा शब्द आउने गरी। २. घुर्रो घुम्दा आवाज निस्कने चालमा।
घिरघिराइ- *ना.* घिरघिर शब्द आउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घिरघिराइनु- *अ.क्रि.* घिरघिर होइनु।
घिरघिराउनु- *अ.क्रि.* घिरघिर आवाज आउनु।
घिरघिरे- *वि.* घिरघिर गर्ने।
घिरिङ- *ना.* [अ.मू. घिर्+इङ] १. चिप्लेर वा घिस्रेर खेलिने एक प्रकारको खेल; चिप्लेटी। २. कुनै कामको असफलता वा विफलता। ३. घिर्नी; घिर्रो।
घिरौंलो- *ना.* [घिउ+औँलो] खस्रा र चोसाचोसा परेका पात, पहेँला फूल र लामालामा फल फल्ने, नङ्ग्रा हुने एक जातको लहरो वा तरकारी खाइने त्यसैको फल; तोरियाँ।
घिर्कौंलो- *ना.* निगाले उखुका जस्ता पात र डाँठ हुने, नीला फूल फुल्ने, फुप्पा-फुप्पा परेर विभिन्न रङका चिल्ला फल फल्ने एक बोट वा त्यसैको फल।
घिर्नी- *ना.* [घिर्+नी] १. रगडिने, घस्रिने र घोटिने ठाउँमा जडिने धातु वा काठका साना पाङ्ग्रा। २. डोला डन्डीमा घुम्ने, परिधिमा खाल्डो परेको पाङ्ग्रो; घिर्रो।
घिर्नी पाङ्ग्रो- *ना.* जमिनमुनिको पानी निकाल्ने एक प्रकारको साधन।
घिर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. घिर्+र] पाङ्ग्रा लागेको वस्तु घिसार्दा वा गुडाउँदा शब्द आउने किसिमले।
घिर्र घिर्र- *क्रि.वि.* त्यस्तो शब्द पटकपटक आउने गरी।
घिर्रा- *ना.* [घिर्रा+आ] कुनै वस्तु गुडाएर लैजानलाई सजिलो पार्न जडिएको पाङ्ग्रो।
घिर्रिनु- *अ.क्रि.* [घिर्रि+इ+नु] पाङ्ग्रो लागेको वस्तु घिर्र आवाज आउने गरी तानिनु।
घिर्रो- *ना.* [घिर्र्+आ] घुमाई-घुमाई खेलिने एक प्रकारको बाटुलो आकारको खेलौना वा त्यसैको खेल।
घिर्याइ- *ना.* [√ घिर्याउ (+आइ)] घिर्याउने काम वा प्रक्रिया।
घिर्याइनु- *क.क्रि.* घिर्र आवाज आउने गरी तानिनु; घिर्याउने काम गरिनु।
घिर्याउनु- *स.क्रि.* [घिर्र+याउ+नु] घिर्र आवाज आउने गरी तान्नु; घिस्स्याउनु।
घिर्लिङ- *ना.* खोला वा नदीमा वारपार गर्नाका निम्ति टाँगिएका लट्ठामा फुन्डचाइएको, मानिस बस्न हुने, सानोमा कोक्रोजस्तो देखि ठुलोमा मोटर तार्न हुनेसम्मको, तानेर वा यन्त्रद्वारा चलाइने साधन वा वाहन; एक प्रकारको तुइन।
घिर्लिङ बाटो- *ना.* घिर्लिङ टाँगिने वा घिर्लिङ भएर गइने बाटो; घिर्लिङजस्तो बाटो।
घिवालु- *वि.* [घिउ+आलु] धेरै घिउ लाग्ने।
घिसार्नु- *स.क्रि.* [सं. घृष्] कुनै वस्तुलाई नउचाली तान्नु; घिच्च्याउनु; घिस्स्याउनु; घिर्याउनु।
घिसाराइ- *ना.* घिसार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
घिसारिनु- *क.क्रि.* घिसार्ने काम गरिनु।
घिस्रनु- *अ.क्रि.* हे. घस्रनु।

घिस्राइ- *ना.* घिस्रने काम वा प्रक्रिया।
घिस्राइनु- *क.क्रि.* घिसिने पारिनु।
घिस्राउनु- *स.क्रि.* घिसार्नु।
घिसिनु- *अ.क्रि.* घसिनु।
घिस्र्याइ- *ना.* घिसिने काम वा प्रक्रिया।
घिस्र्याइनु- *क.क्रि.* घिसिरने पारिनु।
घिस्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* घिसिने पार्नु; घिसिन लाउनु।
घिस्र्याहट- *ना.* घिसिने काम वा अवस्था।
घिस्सा- *ना.* बग्गीमा लाग्ने घोडा सधाउनका लागि बग्गीको सट्टा तान्न लगाइने एक प्रकारको यान।
घिस्सिनु- *अ.क्रि.* [सं. घृष्+इ+नु] १. घिच्चिनु; तानिनु। २. अरूको करबलमा परेर जानु। ३. घोटिएर थोत्रो हुनु।
घिस्स्याइ- *ना.* घिस्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।
घिस्स्याइनु- *क.क्रि.* घिसारिनु; घिच्च्याइनु।
घिस्स्याउनु- *स.क्रि.* १. घिसार्नु; घिच्च्याउनु। २. तान्नु; खिच्नु। ३. उपयोग गरेर थोत्रो पार्नु।
घिस्स्याहट- *ना.* घिस्सिने काम वा अवस्था।
घुँक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुँक्+क] नरमाइलोसित वा चित्त दुखाएर आवाज निकाली रुने गरी; मुटुमा भक्कानो पारी वा पर्ने गरी रुने किसिमले।
घुँक्कघुँक्क- *क्रि.वि.* नटुटाई वा एकनाससित घुँक्क गर्ने किसिमले।
घुँगरु- *ना.* हे. घुँगुरा; घुङरु।
घुँगी- *ना.* १. निगाले चितुवा। २. शङ्खजस्तो गुँडमा बस्ने एक जातको किरो ३. त्यसैको शङ्खजस्तो गुँड। ४. अर्काले भनेको नखाने एकोहोरो स्वभावको व्यक्ति।
घुँगुरा- *ना.* १. हल्लाउँदा छमछम आवाज आउने, सानासाना घण्टी जडिएको, गोडामा बाँधिने, एक प्रकारको गहना; चाँप; घुङुरा। २. फलफूलका लहराको नङ्ग्रा। ३. कपाल आदिमा पर्ने मुन्द्रा। ४. दुर्गम स्थानमा जाने हुलाकीका लट्ठीमा जडिएको छर्ल्याङछर्ल्याङ गर्ने वस्तु।
घुँगुरावाल- *ना.* १. घुँगुरा लगाउने वा बेच्ने। २. घुँगुरा बजाउँदै हिँड्ने। ३. घुँगुरा हुने।
घुँगुरिनु- *अ.क्रि.* [घुँगुरो+इ+नु] बाटुलो पर्नु; घुम्रिनु; गुँडुल्किनु।
घुँगुरो- *वि.* १. बाटुलो परेको; वृत्ताकार परेको; घुमेको; घुङुरो। *ना.* २. हे. घुँगुरा।
घुँगुर्किनु- *अ.क्रि.* घुँगुरो पर्नु; मुन्द्रा पर्नु; बाटुलो हुनु।
घुँगुर्क्याइ- *ना.* घुँगुर्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुँगुर्क्याइनु- *क.क्रि.* घुँगुर्किने पारिनु।
घुँगुर्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* घुँगुर्किने पार्नु; मुन्द्रामुन्द्रा बनाउनु।
घुँगुर्क्याहट- *ना.* घुँगुर्किने किसिम वा अवस्था।
घुँगुर्क्याहा- *वि.* घुँगुर्किने।
घुँगुऱ्याइ- *ना.* [√ घुँगुरि (+याइ)] घुँगुरिने काम वा प्रक्रिया।
घुँगुऱ्याइनु- *क.क्रि.* घुँगुरो पारिनु; घुँगुरिने बनाइनु।
घुँगुऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* घुँगुरो पार्नु; बाटुलो वा गोलाकार पार्नु।
घुँगुऱ्याहट- *ना.* घुँगुरिने काम वा अवस्था।
घुँगे- *ना.* १. घुँगी खाने व्यक्ति। २. कसैलाई हेय ठानेर गाली गरिने शब्द। स्त्री. घुँगी।
घुँग्रुके- *वि.* [घुँग्रुक्क+ए] १. घुँग्रुक्क परेको; घुमुर्किएको; घुँगुर्किएको; घुङ्रुके।
घुँग्रुक्क/घुङ्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुँग्रुक्+क] घुँगुरा पर्ने गरी; मुन्द्रा पर्ने किसिमले।
घुँघुँ- *ना.* [अ.मू. घुँ (द्वि.)] सुँगुर (बालबोलीमा)।
घुँघुँर- *ना.* सुँगुर, बँदेल, बङ्गुर आदिका गलाबाट निस्कने शब्द वा आवाज।
घुँडा- *ना.* [घुँडोको ति. रू.] १. हे. घुँडो। २. मुख्य ठाउँ (दिव्य.)।
घुँडाघुँडा- *वि.* १. घुँडासम्म आउने (पानी)। २. घुँडासम्म पुगेको (कट्टु, धोती आदि)।
घुँडाधसाइ- *ना.* धेरै मिहिनेत वा बल गर्ने काम।
घुँडामुताइ- *ना.* बिग्रँदो वा निर्धो चाल (उदा.- यस्तो घुँडामुताइले पनि के काम हुन्छ र!)।
घुँडी- *ना.* [सं. घुण्टिक] १. तुना वा टाँकको साटो पस्यौटामा घुसार्ने गरी बनाएको धातु वा कपडा आदिको डल्लो; एक प्रकारको टाँक। २. दाम्लाका एक छेउका टुप्पाको गाँठो।
घुँडी खोप्रो- *ना.* घुँडीदेखि मुनि वा पछाडिपट्टिको खोबिल्टो।
घुँडी घर- *ना.* घुँडा पसाउनका निम्ति दोब्र्याइएको तुनु; पस्यौटो।
घुँडे- *वि.* [घुँडो+ए] १. मोटा वा ठुला घुँडा हुने; घुँडाजस्तो; घुँडासम्म आउने। २. जात वा पङ्क्तिमा लाग्ने।
घुँडे भाग- *ना.* जन्ती आएका दिन दुलहीतर्फबाट दुलाहालाई दिइने र जन्तेबाखो खाने दिन दुलाहातिरकाले दुलहीलाई दिइने विशेष भाग।
घुँडे सुरुवाल- *ना.* घुँडासम्म आउने सुरुवाल; लामो सुरुवाल काटेर घुँडासम्म राखिएको बुच्चे सुरुवाल; जाँघे।
घुँडो- *ना.* [सं. घुण्ट] तिघ्रा र पिडौँलाका बिचको अघिल्लो भागमा डल्लो वा पाङ्ग्रोजस्तो भई उठेको अङ्ग; तिघ्रा र पिडौँलाको जोर्नी परेको ठाउँ।
घुइँकिनु- *अ.क्रि.* १. कुनै वस्तु वेगसित जानु; हुत्तिनु। २. हानिनु। ३. बित्नु; मर्नु; नासिनु। ४. कुनै काम सजिलैसित बन्नु वा तामेल हुनु।
घुइँक्याइ- *ना.* घुइँकिने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुइँक्याइनु- *क.क्रि.* घुइँकिने पारिनु।
घुइँक्याउनु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तुलाई जोडसित फ्याँक्नु; वेगले हुत्याउनु; हान्नु। २. कुनै काम सजिलैसित पार लाउनु। ३. सर गर्नु; जित्नु।
घुइँचो- *ना.* धेरै मानिसहरूको भिडभाड; घन्चमन्च; घचारो; ठेलमठेल।
घुइरो- *ना.* थाहा नपाइँदो गरी सुनिएको भित्री कुरो; हल्ला।
घुइरोघुइरो- *ना.* भित्रभित्रै चलेको हल्ला; खासखुस; गल्लीहल्ला।
घुक्नु- *अ.क्रि.* कुकुर कराउनु; भुक्नु।
घुकाइ- *ना.* घुक्ने काम वा प्रक्रिया।
घुकाइनु- *क.क्रि.* घुक्न लाइनु; भुकाइनु।
घुकाउनु- *प्रे.क्रि.* घुक्ने पार्नु; भुकाउनु।

घुकाहट- *ना.* घुक्ने चाल वा अवस्था।
घुकाहा- *वि.* घुक्ने; भुकाहा।
घुकिनु- *क.क्रि.* घुक्ने काम गरिनु; भुकिनु।
घुगुती- *ना.* १. आफू उत्तानु सुतेर खुम्च्याइएका दुवै खुट्टामा केटाकेटीलाई राखी उफार्दै खेलाउने काम; गुघुती। २. पराल वा कपडा बिछ्याइएका ठाउँमा केटाकेटीले मुन्टो टेकेर पर्लक्क पल्टँदै खेल्ने खेल। ३. ढुकुर।
घुङरु- *ना.* हे. घुँगरु।
घुङुरा- *ना.* हे. घुँगुरा।
घुङुरो- *ना.* हे. घुँगुरो।
घुङ्रिनु- *अ.क्रि.* [घुङुरो+इ+नु] हे. घुँगुरिनु।
घुङ्रिङ- *ना.* किर्कौलाजस्ता गेडा फल्ने, उखुजस्तो एक जातको बोट। २. बाँस आदिका डन्ठीको टुप्पो कुच्याएर गुजुल्टा उठाएको, धामीलाई चाहिने वस्तु। ३. मुन्द्री परेको केश।
घुङ्रुके- हे. घुँग्रुके।
घुङ्रुक्क- क्रि.*वि.* हे. घुँगुरक्क।
घुचेट्नु- *स.क्रि.* [घचेट्+नु] हे. घचेट्नु।
घुचेटाइ- *ना.* घुचेट्ने काम वा प्रक्रिया।
घुचेटाइनु- *क.क्रि.* घुचेट्न लाइनु।
घुचेटाउनु- *प्रे.क्रि.* घुचेट्न लाउनु; घचेटाउनु।
घुचेटिनु- *क.क्रि.* घुचेट्ने काम गरिनु; घचेटिनु।
घुच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुच्+च] घुस्सा वा घुच्ची दिने चालमा; त्यसो गर्दा शब्द निस्के झैं गरी।
घुच्चा- *ना.* [घुच्च+आ] १. साह्रो गरी ठाडा मुड्कीले कोखामा हान्ने काम। २. कुहिनु वा कुमको धक्का दिने हनाइ।
घुच्चाघुच्ची- *ना.* सानो-ठुलो धेरै घुच्चा।
घुच्ची- *ना.* [घुच्चा+ई] १. सानो घुच्चा। २. घुच्चा।
घुच्ची खेल्नु- *टु.* दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिले कुहिना वा बटारिएका मुठीद्वारा परस्परमा हानाहान गरी खेल्ने काम।
घुच्ची हान्नु- *टु.* कुहिना वा बटारिएका मुठीद्वारा एकले अर्काको कोखो ताकेर हान्नु।
घुच्चुक- *ना.* गलाको पछिल्लो भाग; घाँटीको पछिल्तिरको हिस्सा; गर्धन।
घुच्च्याइ- *ना.* [√ घुच्च्याउ (+आइ)] घुच्च्याउने काम वा प्रक्रिया।
घुच्च्याइनु- *क.क्रि.* घुच्चा हानिनु।
घुच्च्याउनु- *स.क्रि.* [घुच्चा+याउ+नु] १. घुच्चा हान्नु; घुच्ची दिनु; घुस्सा मार्नु। २. घचेट्नु; ठेल्नु।
घुच्च्याहट- *ना.* घुच्च्याउने काम, चाल वा अवस्था।
घुटघुट- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुट्+अ (द्वि.)] पन्यालो वस्तु निल्ने वा त्यसरी निल्दा घाँटीबाट शब्द आउने किसिमले।
घुटघुटी- *ना.* घुटघुट पार्ने काम।
घुटुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुटुक्+क] दुध, पानी, औषधी आदि पन्यालो पदार्थ एकै घुट्कामा निल्ने गरी वा त्यसरी निल्दा शब्द आउने किसिमले।
घुटुघुटु- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुट्+उ (द्वि.)] १. झोलिलो पदार्थ अलि-अलि गरेर निल्ने किसिमले। २. अरूले खाएको देख्ता थुक निलिने चालमा।
घुट्की- *ना.* [अ.मू. घुट्+की] १. एक पटकमा निलिने झोल पदार्थको परिमाण। २. त्यसरी निल्दा निस्कने शब्द।
घुट्को- *ना.* सानो घुट्की।
घुट्क्याइ- *ना.* घुट्क्याउने काम वा प्रक्रिया।
घुट्क्याइनु- *क.क्रि.* घुट्क्याउने काम गरिनु।
घुट्क्याउनु- *स.क्रि.* पन्यालो पदार्थ घुटुक्क निल्नु।
घुट्क्याहट- *ना.* घुट्क्याउने काम, प्रक्रिया वा अवस्था।
घुट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुट्+ट] झोल वस्तु निल्दा घाँटीबाट शब्द उत्पन्न हुने गरी।
घुट्टघुट्ट- *क्रि.वि.* त्यस्तो शब्द पटकपटक आए जस्तै।
घुण- *ना.* [सं.] १. अन्न। २. हे. घुन।
घुणाक्षरन्याय- *ना.* घुनले पात खाँदै जाँदा संयोगवश कुनै अक्षर बने जस्तै मिहिनेत नगरी कुनै काम सिद्ध हुने प्रक्रिया।
घुत्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुत्रुक्+क] १. कुनामा एकातिर गएर घुस्रने किसिमले; घुसुक्क; घुप्लुक्क। २. तुरुन्तै मर्दाको चालमा; खुत्रुक्क।
घुन- *ना.* [सं. घुण] अन्न, काठपात आदिमा लाग्ने, फुस्रा र काला रङका पखेटा हुने एक प्रकारको सानो किरो; घुण।
घुनघुन- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुन्+अ (द्वि.)] भमरा, माहुरी आदि उड्दा वा कराउँदा शब्द आउने किसिमले; भुनभुन।
घुनघुनाइ- *ना.* घुनघुन गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुनघुनाइनु- *क.क्रि.* घुनघुन गरिनु; भुनभुनाइनु।
घुनघुनाउनु- *अ.क्रि.* भमरा, माहुरी आदि उड्दा वा कराउँदा घुनघुन शब्द निस्कनु।
घुनघुनाहट- *ना.* घुनघुनाउने काम, चाल वा अवस्था।
घुन्डी- *ना.* १. दम दिने र सुई मिलाउने घडीका एकापट्टिको सानो डल्लो पुर्जा। २. चर्खाको हातो; हतौडी; घुँडी।
घुन्डीवाल- *वि.* घुन्डी लागेको; घुन्डी भएको।
घुन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुन्+न] भमरा, माहुरी आदि उड्दा वा कराउँदा शब्द निस्कने गरी।
घुन्याहा- *वि.* [घुन+आहा] घुन लाग्ने; घुनले खाएको (अन्न, काठपात आदि)।
घुप्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुप्लुक्+क] १. भाँडो घोप्टिने वा भाँडामा रहेको वस्तु एकैचोटि पोखिने चाल झैं। २. मानिस एक्कासि घोप्टो परेर लड्ने गरी।
घुम्नु- *अ.क्रि.* १. कमजोरी आदिले चक्कर खानु; रिङ्नु; चक्कराउनु। २. मन्दिर, मण्डप आदिलाई परिक्रमा गर्नु; प्रदक्षिणा गर्नु। ३. यताउति डुल्नु; टहल्नु। ४. काम न काजसित लरखराउनु; अल्लारिनु।
घुम- *ना.* [सं. कुम्बा] चोयाले बुनेका दुइटा चित्रा भित्रबाहिर पारी बिचमा पातले छापेको, लाम्चिलो, चारकुने र दुइपाखे छाता वा ओढो; स्याखु।
घुमक्कड- *वि.* [घुम्+अक्कड] घुमफिर गर्ने बानी भएको; डुल्ने स्वभावको; घुमुवा; डुलुवा।

घुमघाम- *ना.* [घुम्+घुम्] घुम्नेफिर्ने काम; डुलडाल; हिँडडुल।
घुमफिर- *ना.* [घुम्+फिर्] यताउता घुम्नेफिर्ने काम; डुलफिर; हिँडडुल।
घुमराडी- *ना.* [घुम+राडी] घुमजस्तो दुईपाखे पारी टाउकामा जुरोसमेत निकालेको राडी; बक्खु।
घुमाइ- *ना.* [√ घुम् (+आइ)] घुम्ने काम वा प्रक्रिया।
घुमाइनु- *क.क्रि.* घुम्न लाइनु; रिँगाइनु।
घुमाउ- *ना.* घुमाव।
घुमाउनु- *प्रे.क्रि.* घुम्ने काम गराउनु; रिँगाउनु; डुलाउनु।
घुमाउने- *वि.* [घुम्+आउने] १. घुम्न लाउने; घुमाएको; रिङाउने। २. घुमाउरो परेको; फेरो पार्ने।
घुमाउने घर- *ना.* घुमाउरो छानो भएको घर; पाखा नछुट्टिने गरी बनाइएको, बाटुलो छानो भएको घर।
घुमाउने चौतारो- *ना.* वरिपरि घुमाएर वृत्ताकार पारी बनाइएको चौतारो।
घुमाउने टपरी- *ना.* वरिपरि बिट राखेर वृत्ताकार हुने गरी गाँसिएको, ठुलो खालको टपरी।
घुमाउने दह- *ना.* १. पानीको चक्का घुमेको देखिने वा भुँवरी परेको दह। २. रिँगाउने खालको, कहालीलाग्दो दह।
घुमाउरो- *वि.* [घुम्+आउरो] घुमेको; फेरो परेको; बाङ्गोटिङ्गो; सोझो नभएको (बाटो, खोलो, कुरो इ.)।
घुमाव- *ना.* [√ घुम्+आउ] समभूमिमा देखिने नदीको मोड; घुम्ती।
घुमिनु- *अ.क्रि.* [घुम्+इ+नु] घुम्ने काम गरिनु; चक्कर खाइनु।
घुमीफिरी- *क्रि.वि.* [घुम्+ई+फिर्+ई] सबैतिर घुमेर; घुमफिर वा घुमघाम गरेर।
घुमुवा- *वि.* [घुम्+उवा] घुमफिर गर्ने; डुल्ने स्वभावको; डुलुवा; घुमक्कड।
घुमौटो- *ना.* [घुम्+औटो] १. घुम्टो। *वि.* २. घुमाउरो; घुमुवा; फेरो पर्ने।
घुमौरो- *वि.* [घुम्+औरो] हे. घुमाउरो।
घुम्टी- *ना.* [घुम्टो+ई] बिहामा दुलहीको शिर ढाक्ने सितारा, जरी आदि जडिएको झलझल गर्ने मूल्यवान् पछ्यौरा।
घुम्टो- *ना.* [सं. गुण्ठ] १. प्रायः विवाहित स्त्रीहरूले मर्यादाका निम्ति कपाल छोप्ने पछ्यौरो; कपाल ढाक्ने पछ्यौरी वा सारीको फेर; छोपो घुम्टी। २. आमा, बाबु आदि आत्मीय जन मर्दा पर्ने संस्कार-कर्मअनुसारको आशौच वा जुठो। ३. आकाशमा थपिँदै वा धुम्मिँदै गएको बादलको अंश। (उदा.- हिमालमाथि बादलले भर्खरै घुम्टो हालेको थियो।)
घुम्ट्यौली- *वि.* घुम्टाले शिर छोपेकी; घुम्टो हालेकी।
घुम्ती- *ना.* [घुम्+ती] १. घुमाउरो परेको बाटो; घुम्नुपर्ने ठाउँ; कुहुनेटो; मोड। *वि.* २. घुम्ने खालको; घुमेको; घुमाउरो।
घुम्ती अदालत- *ना.* सरकारबाट जिल्लाजिल्लामा छिन्न बाँकी रहेका मुद्दामामिलाहरू छिनाउन र दुनियाँलाई पिरमर्का परेमा न्याय, इन्साफ दिनदिलाउन दौडाहाका रूपमा खडा गरिएको अदालत।
घुम्ती अस्पताल- *ना.* जनतामा स्वास्थ्यसेवा पुऱ्याउन जिल्लाजिल्ला वा गाउँगाउँमा घुम्ने व्यवस्था गरिएको वा त्यसरी आंशिक समयका निम्ति कुनै ठाउँमा चलाइएको अस्पताल।
घुम्ती खेती- *ना.* नयाँनयाँ ठाउँ फेरेर वा एक बाली पाक्ता नपाक्तै अर्को बाली लगाउने गरी गरिने खेती।
घुम्ती पुस्तकालय- *ना.* गाडी वा यानद्वारा प्रमुख स्थलमा घुम्दै सर्वसाधारण सदस्यहरूलाई पुस्तक लेनदेनको सेवा पुऱ्याउने वा कुनै ठुलो पुस्तकालयको त्यस्तो अङ्ग।
घुम्ती लिक- *ना.* रोपवे क्यारियर आउँदा-जाँदा स्टेसनमा गुड्न बनाइएको लिक।
घुम्रिनु- *अ.क्रि.* [√ घुँगुरिनु] घुँगुरिनु; मुन्द्रा पर्नु।
घुम्रे- *वि.* [घुम्रि+ए] १. घुम्रो परेको; मुन्द्राजस्तो बनेको; घुँगुरिएको। २. बेकम्मा; काम नलाग्ने।
घुम्र्याइ- *ना.* [√ घुम्रि (+याइ)] घुम्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुम्र्याइनु- *क.क्रि.* घुम्रिने पारिनु।
घुम्र्याउनु- *स.क्रि.* घुँगुऱ्याउनु।
घुम्र्याहट- *ना.* घुम्रिने काम वा अवस्था।
घुम्र्याहा- *वि.* घुम्रिने खालको।
घुयेँत्रो- *ना.* [घुम्+यत्रो] डोरीको बिचमा ढुङ्गो राखी हातले घुमाएर हान्ने एक किसिमको अस्त्र।
घुर्नु- *अ.क्रि.* [अ.मू. घुर्+नु] १. निदाएका बेलामा घाँटीबाट घुरघुर शब्द निस्कनु। २. घुर्घुर्घुर शब्द आउने गरी ढुकुर, परेवा आदि बोल्नु। ३. मही पार्दा घारघुर शब्द निस्कनु।
घुर₁- *ना.* [प्रा. घूरा] १. तिघ्रा, जाँघ (जस्तो- घुर जोर्नु, घुर थाप्नु, घुर थापेर सुत्नु इ.)। २. काख। ३. सुत्ने ठाउँ; शयनस्थान, ओछ्यान; बिछ्यौना। *वि.* ४. अदृश्य; नदेखिने (जस्तो- घुरमैलो।)
घुर₂- *ना.* परेवा, माछा आदिको गुँड।
घुर₃- *ना.* [मै.] झ्यास, झिँगटा आदि; घुरान।
घुर४- *ना.* मधेसमा गाउँघर र सहर बजारतिर झसमुस बालेर आगो ताप्न बनाइने अगेनु; घुर।
घुरघुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुर्+अ (द्वि.)] १. निदाएका बेला घाँटीबाट शब्द निस्कने गरी। २. ढुकुर, परेवा आदि कराउने किसिमले। ३. मही पार्दा शब्द निस्कने चालसँग।
घुरघुराइ- *ना.* घुरघुराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुरघुराइनु- *क.क्रि.* निद्रामा घुरघुर शब्द निकालिनु; घुरघुर आवाज आउने पारिनु।
घुरघुराउनु- क्रि. १. निदाएका बेलामा घाँटीबाट शब्द निकाल्नु; घुर्घुर्घुर शब्द गर्नु। २. परेवा, ढुकुर आदि कराउनु; घुर्नु। ३. मही पार्दा शब्द निस्कनु।
घुरघुराहट- *ना.* घुरघुराउने काम वा अवस्था।
घुरण- *ना.* [सं.] सुँगुर, बङ्गुर आदि कराउँदाको आवाज; घुँघुर।
घुरमैलो- *वि.* [घुर+मैलो] १. अलिअलि बादल लागेको; नजानिँदो मैलो। २. अँध्यारोअँध्यारो वा रछ्याहारछ्याहा परेको।
घुराइ- *ना.* [√ घुर् (+आइ)] घुर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुराइनु- *क.क्रि.* घुर्न लाइनु।
घुराउनु- *प्रे.क्रि.* घुर्न लाउनु।

घुरान- *ना.* [घुर+आन] १. धुलोमूलो, कसिङ्गर आदिको थुप्रो। २. मल आदि फोहोर वस्तुको थुप्रो।
घुरिनु- *अ.क्रि.* [घुर्+इ+नु] घुराइको शब्द निकालिनु।
घुर्की- *ना.* [सं. घृत] १. धोको पूरा गर्नका निम्ति गरिएको बिठ्याइँ; देखावटी रिस। २. उल्टो धम्की।
घुर्क्याइ- *ना.* घुर्की लगाउने काम वा प्रक्रिया।
घुर्क्याइनु- *क.क्रि.* घुर्की लाइनु।
घुर्क्याउनु- *स.क्रि.* घुर्की लाउनु; घुर्की देखाउनु।
घुर्क्याहट- *ना.* घुर्क्याउने काम वा अवस्था।
घुर्क्याहा- *वि.* घुर्की लाउने।
घुघुरि- *ना.* [सं. घुर्घुर] भित्र चिसो माटो भएको ठाउँमा माथिमाथि खन्ने एक जातको किरो
घुर्चो- *ना.* घिच्रो; घुच्चुक।
घुर्बिसो- *ना.* फूलमा लचेप्रै रस भरिएर रहने, बिब्ल्याँटोपट्टि फुस्रा पात हुने, एक जातको पोथ्रो वा रुख।
घुर्बैंसो- *ना.* एक जातको बैंसको बोट।
घुर्मिलो- *ना.* ससाना मसिना पात हुने, खान हुने फल लाग्ने, एक खालको लहरो।
घुर्मी- *ना.* पाक्दा पहेँलो हुने, गोलभेँडाका आकारको र अमिलो स्वाद हुने फल फल्ने, एक जातको लहरो।
घुर्मैलो- *वि.* हे. घुरमैलो।
घुऱ्यान- *ना.* गाउँघरमा करेसाबारीको नजिकै रहेको भाँडा माझ्ने ठाउँ; घुरान।
घुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुर्+र] १. निदाएका बेलामा घाँटीबाट घुरेको शब्द निस्कने गरी। २. ढुकुर, परेवा आदि घुर्दा शब्द आउने किसिमले। ३. गह्रौं वस्तु घिसार्दा शब्द आउने चालमा।
घुर्रघुर्र- *क्रि.वि.* उपर्युक्त सबै किसिमले पटक-पटक शब्द आउने गरी।
घुर्रा/घुर्रो- *ना.* [घुर्र+आ/ओ] १. मही पार्दा मदानीको सर छिराएर अड्याइरहने काठको प्वाल भएको चक्का। २. रोटेपिङमा पिर्का अड्याउने साधन। ३. बिचमा प्वाल पारी धागो वा सानो खिरिलो डोरी छिराएर फनफनी घुमाउँदै र घुरघुर आवाज निकाल्दै खेलिने काठको पाङ्ग्रो। ४. ह्याकुलाको उठेको बाहिरी भाग (प्रायः बस्तुभाउको)।
घुलित- *वि.* [सं. घोलित] हे. घोलित।
घुल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुल्+ल] पखाला लाग्दा पेट कराउने किसिमले।
घुस्नु- *स.क्रि.* [सं. कुश्+नु] १. बलैसँग वा बाधाविरोधको पनि वास्ता नगरी भित्र जानु; प्रवेश गर्नु; पस्नु; छिर्नु। २. भिडभाडको बिचमा पुग्नु; घुस्रनु।
घुस- *ना.* अड्डा आदिमा परेको काम आफ्नो-हुँदो गराउनका निम्ति त्यस्तो गरिदिने कर्मचारीलाई अवैध रूपमा दिइने धनमाल; उत्कोच।
घुसखोर- *वि.* घुस खाने; घुस्याहा।
घुसखोरी- *ना.* घुस खाने काम।
घुसघुस- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुस्+अ (द्वि.)] भित्रभित्रै छ्यासछुस कुरा लाउने चालसँग; चुक्ली लाउने किसिमले।
घुसघुसे- *वि.* घुसघुस गर्ने; छ्यासछुस कुरा लाउने; चुक्ली लाउने; मुसमुन्द्रे।
घुसमुन्टिनु- *अ.क्रि.* [घुसमुन्टो+इ+नु] १. भुईंमा मुख जोतिने गरी पछारिनु; घुसमुन्टो हुने गरी लड्नु। २. उभिन्डिनु; घोप्टिनु।
घुसमुन्टे- *वि.* [घुसमुन्टो+ए] १. भुईंतिर मुन्टो फर्काएको; घुसमुन्टो भएको। २. घोसे; अँध्यारमुखे; अँध्यारखाउडे।
घुसमुन्टो- *ना.* [घोसे+मुन्टो] १. भुईंतिर फर्किएको मुन्टो; घोसे पारिएको मुन्टो; तलतिर झुकेको मुन्टो वा मुख। २. घोप्टो परेको मुन्टो; उभिन्डो अनुहार।
घुसमुन्ट्याइ- *ना.* [√ घुसमुन्टि (+याइ)] १. घुसमुन्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।[घुसमुन्ट्याउ+आइ] २. घुसमुन्ट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुसमुन्ट्याइनु- *क.क्रि.* घुसमुन्टिने काम गरिनु।
घुसमुन्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* भुईंमा मुख जोतिने गरी पछार्नु; घुसमुन्टिन लाउनु।
घुसमुन्ट्याहट- *ना.* घुसमुन्टिने अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।
घुसरपन्जा- *ना.* [घुस्सा+पन्जा] १. दनादन दिइने घुस्सा वा घुच्चा; लगातारको मुक्की। २. त्यस प्रकारको लडन्त वा भिडन्त। ३. मर्ने स्थिति; मराइ। (उदा.- जोखिमसित खेल्ने मान्छे घुसरपन्जा हुन कति बेर!)। ४. भुईंमा घिसारेर कौडा हान्ने एक चाल।
घुसाइ- *ना.* [√ घुस् (+आइ)] १. घुस्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [घुसाउ+आइ] २. घुसाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुसाइनु- *क.क्रि.* घुस्न लाइनु।
घुसाउनु- *प्रे.क्रि.* पसाउनु; छिराउनु; घुसार्नु; घुस्न लाउनु।
घुसान- *ना.* बढारकुँढार गरिने कुनै वस्तुको रहलपहल; घुरान; कसिङ्गर।
घुसार्नु- *स.क्रि.* [घुस्+आर्+नु] १. कुनै वस्तु पुग्ने ठाउँमा घुसाउनु, छिराउनु वा पसाउनु। २. कपालमा फूल आदि सिउरनु।
घुसाराइ- *ना.* घुसार्ने काम वा प्रक्रिया।
घुसारिनु- *क.क्रि.* घुसार्ने काम गरिनु; घुसाइनु।
घुसिनु- *क.क्रि.* [घुस्+इ+नु] प्रवेश गरिनु; छिरिनु।
घुसौटी- *ना.* [घुसाउ+औटी] हे. घुस्यौटी।
घुस्यान- *ना.* १. मसिनो र झुसझुसे परेको एक प्रकारको झार। २. हे. घुसान।
घुस्याहा- *वि.* [घुस+याहा] घुस खाने; घुस लिने।
घुस्यौटी- *ना.* [घुसाउ+यौटी] १. पेट; भुँडी। (उदा.- त्यति खानेकुराले त उसको घुस्यौटी नै भरिएन होला)। २. ह्याकुल्लो। (उदा.- थोरै आगोले त घुस्यौटी सेकाउन पनि पुग्दैन)।
घुस्यौटो- *ना.* [घुसाउ+यौटो] कुनै वस्तु घुसारिने आधार; दाम्लाको गाँठो छिराउने ठाउँ; पस्यौटो।
घुस्रनु- *अ.क्रि.* [√ घुस्] १. टाकटुक गरेर वा जसोतसो कुनै ठाउँमा पस्नु; घुस्नु। २. शरण पर्नु; पिछा पर्नु। ३. ओत लाग्नु; आश्रय लिनु।
घुस्राइ- *ना.* घुस्रने काम वा प्रक्रिया।
घुस्रिनु- *अ.क्रि.* १. घुसिनु; पसिनु। २. घुस्रनु।

घुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुसुक्+क] १. घुस्रने किसिमले। २. मर्ने चालसँग; खुसुक्क।
घुस्र्याइ- *ना.* [√ घुसि (+याइ)] घुस्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुस्र्याइनु- *क.क्रि.* घुस्रिने पारिनु।
घुस्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* घुस्रिने पार्नु।
घुस्र्याहट- *ना.* घुस्रिने काम वा अवस्था।
घुस्र्याहा- *वि.* घुस्रिने खालको।
घुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. घुस्+स] १. घुस्सा हान्ने गरी; घुच्च। २. रिसाएर नबोली बस्ने चालले; ठुस्स। ३. गह्रौं भईकन नरम वस्तु भुइँमा रगेडिने गरी घिसार्दा शब्द आउने गरी; घस्स।
घुस्सा- *ना.* [घुस्स+आ] १. कसैलाई पिट्न उठाइने कसिएको मुक्का; घुच्चा। २. त्यस किसिमले गरिने प्रहार।
घुस्सावाल- *वि.* घुस्सा दिने वा घुस्सा लगाउने (व्यक्ति)।
घुस्सिनु- *अ.क्रि.* [घुस्स+इ+नु] रिसले घुस्स परेर बस्नु; ठुस्सिनु; खुन्सिनु।
घुस्सी- *ना.* [घुस्सा+ई] सानो घुस्सा।
घुस्सी घुस्सिउँ- *ना.* जोडले घुस्सा हान्ने काम।
घुस्स्याइ- *ना.* [√ घुस्सि (+याइ)] घुस्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुस्स्याइ- *ना.* घुस्स्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घुस्स्याइनु- *क.क्रि.* घुस्स्याउने काम गरिनु; घुस्सा दिइनु।
घुस्स्याउनु- *स.क्रि.* [घुस्सा+याउ+नु] घुस्साले हान्नु; घुस्सीले धकेल्नु; घुस्सा मार्नु; घुच्च्याउनु।
घुस्स्याहट- *ना.* घुस्स्याउने काम वा अवस्था।
घुसखोर- *वि.* हे. घुसखोर।
घुसखोरी- *ना.* हे. घुसखोरी।
घूर- *ना.* हे. घुर४।
घूर्ण- *ना.* [सं.] १. यताउति घुम्ने काम। २. कुनै वस्तुको चारैतिरको चक्करकटाइ। *वि.* ३. घुमेको।
घूर्णन- *ना.* घुम्ने वा चक्कर काट्ने क्रियाप्रक्रिया।
घूर्णित- *वि.* १. घुमेको वा घुमाइएको; रिँगेको वा रिँगाइएको। २. चक्कर खाएको वा खुवाइएको।
घूस- *ना.* हे. घुस।
घृणा- *ना.* [सं.] १. मर्यादाविरुद्ध वा अनुचित काम गर्ने व्यक्ति वा उसले गरेका नराम्रा काम कारबाईप्रति स्वाभाविक रूपमा हुने अरुचि; घिन; दिगमिगी; सिकसिको। २. हेला; अपमान।
घृणास्पद- *वि.* घृणा गर्न योग्य; घिन मान्नुपर्ने; निन्दनीय।
घृणित- *वि.* घृणा गर्न लायक; घृणा हुने वा हुन सक्ने; निन्दनीय।
घृत- *ना.* [सं.] घिउ।
घृतकौशिक- *ना.* [सं.] कौशिक कुलमा उत्पन्न भएका गोत्रप्रवर्तक एक ऋषि।
घृतकौशिक गोत्र- *ना.* घृतकौशिक ऋषिको कुल वा वंशको परिचयात्मक नाम।
घृष्ट- *वि.* [सं.] १. घोटिएको वा रगेडिएको। २. घिसिएको। ३. घिसारिएको; तानिएको। *ना.* ४. ध्वनिविज्ञानअनुसार घर्षणबाट उत्पन्न हुने उष्मीभूत व्यञ्जन।
घेर्नु- *स.क्रि.* कुनै वस्तुलाई चारैतिरबाट मानिस वा अन्य केही चिजले घेरा दिनु; घेरामा पार्नु; छेक्नु।
घेरा- *ना.* कम्पाउन्ड वा पर्खालको बार; चौगिर्दा।
घेराइ- *ना.* घेर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
घेराइनु- *क.क्रि.* घेर्न लाइनु।
घेराउ- *ना.* घेरा दिने काम।
घेराउनु- *प्रे.क्रि.* घेर्न लाउनु।
घेरादार- *वि.* घेरा दिने; घेरा भएको।
घेराव- *ना.* घेर्ने वा घेरा दिने काम; घेराउ।
घेरिनु- *क.क्रि.* घेरा दिइनु; घेर्ने काम गरिनु।
घेरो- *ना.* [घेर्+ओ] १. चारैतिरबाट लगाइएको छेको; वरिपरिको बार। २. कुँडुलो परेको फेरो। ३. वृत्ताकार परिधि। ४. रेखो।
घेरोघेरो- *क्रि.वि.* घेरो नछुट्ने गरी; घेरो वा रेखो हुँदै।
घेवर- *ना.* [प्रा.] चामलको पिठो वा गहुँको मैदामा घिउ वा नौनी फिटेर घिउमै पकाइने, एक प्रकारको रोटी; घिउरोटी।
घेवा- *ना.* तामाङ-जातिले मरेका मानिसका निम्ति गर्ने अन्त्येष्टि क्रिया; सुद्धाइँ।
घेवारे- *ना.* [घिउ+वारे] घिउको बेपारी; घिउ बेच्ने व्यक्ति।
घैँटाघैँटी- *ना.* [घैँटो+घैँटी] सानाठुला धेरै घैँटाको समूह।
घैँटी- *ना.* [घैँटो+ई] सानो घैँटो; सानो खालको माटाको गाग्रो।
घैँटे- *वि.* [घैँटो+ए] १. नबढेको; पुड्को; बामपुड्के; डल्ले (व्यक्ति)। २. घैँटो जस्तो; घैँटाका छाँटको। स्त्री. घैँटी।
घैँटो- *ना.* [सं. घट] १. माटाको घडा; गोल्फु। २. सानो खालको गाग्रो। ३. मान्छेको मनपेट (प. ने.)।
घैघराना- *ना.* [(द्वि.) घराना] घर र घरसित सम्बन्धित विषय वा कुरा; घरगृहस्थी; घरघराना; घरायस; घरसार।
घैमल- *ना.* [नेवा. घाय-मो] १. धेरै धुलोमुलो वा फोहर वस्तु; कसिङ्गर; घुरान। २. काम नलाग्ने; बेकम्मा; रद्दी।
घैया- *ना.* १. पानी नलाग्ने पाखाबारीमा रोपिने एक किसिमको धान। *वि.* २. अघि पाक्ने; अघैया।
घैयामकै- *ना.* घैयाबारीमा पातलोपातलो गरी छरिएको मकै।
घैला- *ना.* [सं. घट] १. माटाको घडा; गाग्रो। २. हाँडी।
घैलाघैली- *ना.* सानाठुला घैलाहरू।
घैली- *ना.* सानो घैलो।
घैले- *वि.* ठुलठुला कल्चौँडा वा फाँचा हुने; घैलाजस्ता फाँचा हुने (गाईबस्तु)।
घोक्नु- *स.क्रि.* [सं. घोष] कुनै पुस्तकका विषय, पाठ आदि मुखले बारबार भन्नु वा आवृत्ति गर्नु; त्यसरी रट्नु वा रफत गर्नु।
घोकना- *ना.* घोक्ने काम वा प्रक्रिया।
घोकन्ता- *वि.* घोकन्ते; घोकुवा।
घोकन्ताम्- *वि.* नबुझी घोक्ने।
घोकन्ती- *वि.* घोकिएको; रफत गरिएको। (उदा.- घोकन्ती विद्या धावन्ती खेती। - उखान)।
घोकन्ते- *वि.* घोकेर पढ्ने; घोकेरै कण्ठ गर्ने।
घोकाइ- *ना.* घोक्ने काम वा प्रक्रिया।

घोकाइनु- *क.क्रि.* घोक्न लाइनु।
घोकाउनु- *प्रे.क्रि.* घोक्न लाउनु; रटाउनु।
घोकिनु- *क.क्रि.* घोक्ने काम गरिनु; रटिनु।
घोकुवा- *वि.* धेरै घोक्ने; घोकन्ते।
घोक्रिनु- *अ.क्रि.* [घोक्रो+इ+नु] १. घोक्रोजस्तो समरो हुनु। २. छिप्पिनु; जालो पस्नु (घिरौँला आदि)। ३. घोक्रामा समातिएर धकेलिनु; गर्दनमा अँठ्याइएर उछिट्टिनु; गलहत्तिनु।
घोक्रेछुत्ती/घोक्रेसुत्ती- *ना.* [घोक्रो+सुत्त+ई] घोक्रामा समातेर हुत्त्याउने क्रिया; गलहत्ती; ठ्याक खुवाउने काम।
घोक्रो- *ना.* [सं. घोष?] श्वासनली तथा गोजेरोभन्दा माथि र हाब्रोभन्दा तलतिरको भाग; घाँटी; गर्धन; घिच्रो।
घोक्र्याइ- *ना.* [√ घोक्र्याउ (+आइ)] घोक्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
घोक्र्याइनु- *क.क्रि.* घोक्रिने पारिनु; गलहत्याइनु।
घोक्र्याउनु- *स.क्रि.* [घोक्रो+याउ+नु] कसैलाई घोक्रामा समातेर हुत्त्याउनु; गलहत्याउनु; गर्दन्याउनु।
घोक्र्याउने- *ना.* १. डाँडाभाटा गर्नुभन्दा पहिले ठुलाठुला काठ वा बाँस छानाका दुवै पाखाबाट धुरीसम्म ल्याएर जोडिने सामान; भ्याल्सी। *वि.* २. घोक्रामा समातेर हुत्त्याउने। (उदा.- घोक्र्याउनेले घोक्र्याइहाल्यो, अब पाखुरा निमोठेर के गर्नु!)।
घोक्र्याहट- *ना.* घोक्र्याउने वा गलत्त्याउने काम वा अवस्था।
घोगचा- *ना.* [नेवा.] माटाको भाँडो बनाउँदा प्रयोग गरिने काठको विशेष प्रकारको मुङ्ग्रो।
घोगाघोगी- *ना.* [घोगा+घोगी] सानाठुला धेरै घोगा।
घोगी- *ना.* [घोगो+ई] सानो घोगो।
घोगे- *ना.* १. घोगा झैँ भएर ज्वानाका दाना जस्ता गेडा फल्ने र ढक्कीहरू बनाइने एक जातको झार। *वि.* २. घोगो भएको; घोगो लागेको।
घोगे चाँप- *ना.* सेता ठुलठुला दलका बिचमा घोगोजस्तो कर्णिकार भएको फूल फुल्ने एक जातको चाँप; राजचम्पक।
घोगे बाली- *ना.* घोगाका रूपमा फल्ने अन्नको बाली (मकैबाली)।
घोगो- *ना.* १. खोयामा घर हार परेर गेडा लागेको, मकैको लाम्चो सिङ्गो फल। २. त्यस्तै आकारको फल वा फूल।
घोग्यानी- *ना.* धेरै घोगा भएको वा घोगा लाग्ने ठाउँ; घोगाहरूको समूह।
घोघे- *ना.* बदमास खालका बस्तु बाँध्न प्रयोग गरिने पाट वा भुत्लाको लठारे डोरी।
घोच्नु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तुभित्र तिखो वा धारिलो वस्तु पसाल्नु; घोप्नु; रोप्नु। २. ठोस्नु; कोच्नु। ३. मर्म पर्ने गरी भन्नु; घोचपेच गर्नु। ४. बारम्बार सम्झाउनु; अर्ती दिनु; प्रेरित गर्नु।
घोचघाच- *ना.* १. घोच्नेवर्ने काम। २. घोचपेच गर्ने काम।
घोचपेच- *ना.* अर्कालाई मर्म पर्ने गरी भनिएको कुरो; बिझ्ने वा चित्त दुख्ने कुरो; छेडछाड।
घोचाइ- *ना.* घोच्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
घोचाइनु- *क.क्रि.* घोच्न लाइनु; घोपाइनु।
घोचाउनु- *प्रे.क्रि.* घोच्न लाउनु; घोपाउनु।
घोचाघोच- *ना.* परस्परमा घोच्ने काम; परस्परको घोचाइ; घोचपेच; छेडछाड।
घोचाघोची- *ना.* [घोचो+घोची] सानाठुला धेरै घोचा।
घोचिनु- *स.क्रि.* [√ घोच् (+इ+नु)] घोपिनु; रोपिनु।
घोचिलो- *वि.* घोच्ने; घोच्ने खालको।
घोचुवा- *वि.* घोच्न खोज्ने; घोच्ने।
घोचो- *ना.* [घोच्+ओ] बार बार्नका निम्ति र गाईगोरुका लागि छहारी बनाउनका निम्ति खाँबा, खुट्टी हुने खालको लङ्गुरो।
घोट्नु- *स.क्रि.* [सं. घोटन+नु] १. कुनै कडा वस्तुलाई चिल्लो, चम्किलो पार्नका निम्ति अर्को वस्तुमा मल्नु वा रगेड्नु। २. खल गर्नु; पिँध्नु। ३. खुबसित काम लगाउनु; जोत्नु।
घोट- *ना.* घोट्ने वा दल्ने काम; घोटाइ वा दलाइ।
घोटघाट- *ना.* घोट्नेवर्ने काम।
घोटा- *ना.* हे. घोट्टा।
घोटाइ- *ना.* [√ घोट् (+आइ)] घोट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
घोटाइनु- *क.क्रि.* घोट्न लाइनु; रगेडाइनु।
घोटाउ- *ना.* घोट्ने काम।
घोटाउनु- *प्रे.क्रि.* १. घोट्न लाउनु; रगेडाउनु। २. मिहिनेतसाथ घोकाउनु।
घोटाघोट- *ना.* १. परस्परमा एकले अर्कालाई घोट्ने काम। २. कसाकस।
घोटाहा- *वि.* घोट्ने खालको; घोट्ने।
घोटिनु- *क.क्रि.* घोट्ने काम गरिनु; रगडिनु।
घोटिलो- *वि.* घोटिएजस्तो; घोटिएको।
घोटी१- *ना.* [सं.] हाडे बयर।
घोटी२- *ना.* [घोट्+ई] दुधे नानीहरूलाई खुवाउने एक प्रकारको औषधी।
घोटुवा- *वि.* [घोट्+उवा] घोटिएको; घोटिने।
घोट्टा- *ना.* [सं. घोटन] १. भाङको पात भिजाएर मरिच मिसाई बेसरी पिँधेर वा घोटेर तयार पारीकन गोला वा गोलीका रूपमा खाइने मादक पदार्थ अथवा त्यसरी तयार पारिएको भाङको लेदोमा बदाम, किसमिस, सुकुमेल आदि पौष्टिक पदार्थ तथा दुध र चिनी हालेर सर्वतका रूपमा पान गरिने नसालु पदार्थ। २. कामको रगडाइ; घोटाइ। ३. बारम्बारको रफत वा अभ्यास; मिहिनेत।
घोडकरैँत- *ना.* [घोडा+करैँत] घोडाजस्तो परेको करैँत; एक अत्यन्त बिखालु सर्प।
घोडगदाहा- *ना.* [घोडा+गदाहा] मधेसका जङ्गलमा पाइने घोडाकै बान्कीको र घोडा जस्तै दगुर्ने गधा।
घोडचढी- *वि.* [घोडा+चढ्] १. घोडा चढ्ने; घोडा चढेर सवार हुने; घोडसवार। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।
घोडचढी रिसल्ली- *ना.* विदेशमा रहने वा विदेशबाट आएका राजदूतहरूले प्रमाणपत्र पेस गर्न जाँदा घोडा चढेर अगाडि-पछाडि लाग्ने घोडचढी सिपाही; रिसल्ला।
घोडचढी सबार- *ना.* घोडचढी रिसल्ला।
घोडताप्रे- *ना.* [घोडा+टाप] तिच्छरो स्वादका पात हुने, घोडाका

टापका आकारका राता फूल फुल्ने, आँख्ला-आँख्लाबाट जरा निस्कने, आयुर्वेदमा स्मृति र मेधा बढाउने मानिएको एक प्रकारको लहरे भुइँझार; माण्डूक-ब्राह्मी।

घोडदौड- *ना.* [घोडा+दौड] १. बाजी राखेर वा बाजी जित्न घोडा दौडाउने खेल। २. घोडेजात्रामा काठमाडौंको टुँडिखेलमा दौडाइने र देखाइने घोडाको प्रसिद्ध दौड।

घोडसवार- *ना.* [घोडा+सवार] घोडचढी।

घोडा- *ना.* [घोडोको ति. रू.] घोडो।

घोडाखरी- *ना.* सुक्खा ठाउँमा उम्रने, आँपका जत्रा ससाना नरम पात हुने, मकैका ढोडको जस्तो गुदी हुने, हातले पात चलाउँदा सेतोसेतो हुने एक प्रकारको ससानो बोट।

घोडागाडी- *ना.* घोडाले तान्ने गाडी; बग्गी; एक्का; टमटम।

घोडेजात्रा- *ना.* [घोडा+जात्रा] १. चैतको कृष्णपक्षको चतुर्दशीका दिन काठमाडौंको टुँडिखेलमा सार्वजनिक प्रदर्शनका उद्देश्यले देखाइने घोडदौडको प्रसिद्ध जात्रा।

घोडेटो- *ना.* [घोडो+एटो] घोडा चढेर हिँड्न सकिनेसम्मको बाटो; चौपाया जनावर आदिमा मालसामान लदाएर आवतजावत गर्न हुने खालको बाटो।

घोडे दुबो- *ना.* [घोडा+दुबो] कुशका जस्ता फूल फुल्ने साह्रो र ठुलो एक जातको दुबो।

घोडे बन्सो- *ना.* [घोडा+बन्सो] लामा लामा पात हुने, टुप्पामा एक प्रकारको फूल फुल्ने र मसिना गेडा पनि लाग्ने बन्सो घाँस।

घोडे लात- *ना.* [घोडा+लाता] बालकहरूले लात्ती उचाल्दै हान्दै गरी खेल्ने एक प्रकारको खेल।

घोडे साबुन- *ना.* [घोडा+साबुन] लुगा धुने डल्लो आकारको एक थरी साबुन।

घोडो- *ना.* [सं. घोटक] १. चार खुट्टामा नफाटेका खुर हुने, गर्धनमा लामा लामा भुत्ला हुने, सवारीको काममा आउने तथा मालसामान बोकाउन र गाडीमा जोत्नसमेत हुने प्रसिद्ध घरपाला पशु। २. बन्दुकको गोली चलाउँदा खिचिने एक पुर्जा। ३. बुद्धिचालको खेलमा चालिने एक गोटी। स्त्री. घोडी।

घोत- *ना.* [सं. घट] १. किरियापुत्रीहरूलाई भेट्न आउँदा सम्झाउनी र सघाउका निम्ति ल्याइने चामल, चिनी, घिउ, मरिच आदि वस्तु; बिचार। २. घत; बिचार।

घोत्लिनु- *अ.क्रि.* [घोत+लि+नु] १. ज्यादै पिर परेका बखतमा मुन्टो निहुराएर बस्नु; झोक्राउनु। २. चिन्ताले घोरिनु; सोचाइमा पर्नु।

घोत्ल्याइँ- *ना.* घोत्लिनेपन वा अवस्था; घोत वा विचारका विभिन्न तत्त्वको समीक्षण; विचारमग्नता; सोचधर्मिता।

घोत्ल्याइ- *ना.* घोत्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

घोत्ल्याइनु- *क.क्रि.* घोत्लिने पारिनु।

घोत्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* घोत्लिन लाउनु।

घोत्ल्याहट- *ना.* घोत्लिने अवस्था वा काम।

घोत्ल्याहा- *वि.* घोत्लिने; घोत्ल्याइँ भएको।

घोप्नु- *स.क्रि.* १. काँढा, सियो आदिले घोच्नु; खोप्नु; रोप्नु। २. अरिङ्गाल, बारुलो आदिले खिल्नु; छेड्नु।

घोप- *ना.* १. घोपेको वा घोचेको डोब; डाम; घाउको चोट। २. पहाडका फेदीमा रहेको जङ्गलले छेकेको ठाउँ।

घोपाइ- *ना.* घोप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

घोपाइनु- *क.क्रि.* घोप्न लाइनु।

घोपाउनु- *प्रे.क्रि.* घोप्न लाउनु; घोचाउनु।

घोपाहा- *वि.* घोप्ने खालको।

घोपिनु- *क.क्रि.* घोप्ने काम गरिनु।

घोपिलो- *वि.* घोप्ने खालको।

घोपुवा- *वि.* घोप्ने; घोप्ने काम गर्ने।

घोप्टिनु- *अ.क्रि.* [घोप्टो+इ+नु] १. जमिनतिर मुख फर्काएर पसनु; घोप्टनु। २. उभिन्डो पर्नु; उभिन्डिनु।

घोप्टे- *ना.* [घोप्टो+ए] १. भऱ्याङको मुखमा घोप्टो पारेर लगाइने वा भऱ्याङको सिरान थुन्ने खापा। *वि.* २. घोप्टो परेको; उभिन्डिएको। ३. घोप्टो अनुहार भएको। ४. जति दिए पनि नपुग्ने वा सबै आफैं खाऊँ भन्ने। स्त्री. घोप्टी।

घोप्टो- *वि.* [सं. गोप्ता] १. तलतिर मुख पारेर लडेको वा पछारिएको। २. उभिन्डो परेर रहेको; जमिनतिर मुख फर्केको।

घोप्ट्याइ- *ना.* घोप्ट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

घोप्ट्याइनु- *क.क्रि.* घोप्टो पारिनु।

घोप्ट्याउनु- *स.क्रि.* घोप्टने पार्नु; उभिन्डो गराउनु; उभिन्डचाउनु।

घोप्ट्याहट- *ना.* घोप्टिने काम वा अवस्था।

घोप्ट्याहा- *वि.* घोप्ट्याउने खालको; घोप्ट्याउने काम गर्ने।

घोर- *वि.* [सं.] १. देख्तैमा वा सुन्दैमा डरलाग्दो वा भयङ्कर (घोर वर्षा, घोर आवाज इ.)। २. मात्रा, मान आदिका दृष्टिमा पल्लो फाल पुगेको (घोर तपस्या, घोर निद्रा इ.)। ३. साह्रै नजाती वा गर्न नहुने (घोर पाप, घोर अपराध, घोर अन्याय इ.)। ४. निकै बाक्लो; घना (घोर जङ्गल)। ५. साह्रै धेरै; अत्यन्त। ६. गम्भीर; गहिरो।

घोर घमासान- *ना.* ठुलो लडाइँ; ठुलो मारकाट; भयङ्कर युद्ध।

घोरतर- *वि.* १. ज्यादै डरलाग्दो। *ना.* २. शिव।

घोरनाके- *वि.* ठुलो नाक भएको; घोक्रिएको नाक हुने; ढोडनाके।

घोरमुखा- *वि.* नराम्रो अनुहार भएको; मन नपर्दो अनुहारको; डरलाग्दो अनुहार हुने।

घोरल- *ना.* रातोरातो र कालोकालो वा खैरो रङ भएको, ठुला खालको बाख्राका आकारको, जङ्गलमा बस्ने र घाँस खाने एक जातको मृग।

घोराही- *ना.* पश्चिम नेपालको रापती अञ्चलअन्तर्गत भित्री मधेसमा रहेको, दाङदेउखुरी जिल्लाको सदर मुकाम।

घोरिनु- *अ.क्रि.* [अ. गौर+नु] १. गौर गर्नु; विचार गर्नु; गम्नु। २. घोत्लिनु। ३. सम्झने चेष्टा गर्नु।

घोरी- *ना.* [नेवा. घोरि] १. रक्तविकारबाट सानासाना खटिरा उठ्ने एक प्रकारको चर्मरोग; छालाबाट छारो उड्ने चर्मरोग। *वि.* २. त्यस्तो रोग लागेको; घोऱ्याहा।

घोऱ्याइँ- *ना.* [√ घोरि (+याइँ)] १. नचाहिँदो चाल; उपद्र्याइँ; फट्याइँ। २. घोरिने वा निहुरिएर सोच्ने क्रिया वा अवस्था।

घोऱ्याइ- *ना.* घोरिने क्रिया वा प्रक्रिया।

घोऱ्याइनु- *क.क्रि.* घोरिन लाइनु।
घोऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* घोरिन लाउनु; एकोहोऱ्याउनु।
घोऱ्याहट- *ना.* घोरिने काम।
घोऱ्याहा- *वि.* घोरिने काम गर्ने; एकोहोरो।
घोऱ्याहा₁- *वि.* [घोरी+आहा] घोरीको रोग लागेको; घोरी।
घोऱ्याहा₂- *वि.* [घोडो+याहा] डोरी वा दाम्लाका तीन पोयामध्ये एक पोयो ठिक ठाउँमा नबसी अर्को पोयामा घोडा चढेको।
घोर्ले- *वि.* [सं. घोर] १. रातो, कालो र खैरो रङको शरीर तथा निधारमा सेता वा काला र ठाडा दुई धर्सा भएको (खसी, बाख्रा, आदि)। २. ढङ्ग नपुऱ्याई सिँगार गर्ने (व्यक्ति)। ३. डँडाक; जखमले (खसी, स्याल आदि)।
घोल्नु- *स.क्रि.* [सं. घोल्+नु] १. झोल पदार्थलाई डाडु, पन्यु, दाबिलो आदिले चलाउनु; हुँडल्नु; घालघुल गर्नु। २. रयालिने गरी चलाउनु; मथ्नु।
घोल- *ना.* १. औषधी, पिठो आदि मिलाई घोलेको लेदो; घोलिएको झोल पदार्थ। २. मही; मट्ठा; लस्सी।
घोलक- *ना.* कुनै ठोस पदार्थलाई घोल्न वा मिलाउन सक्ने तरल पदार्थ।
घोलघाल- *ना.* घोल्नेवर्ने काम; रयाल्ने, हुँडल्ने वा फिट्ने काम।
घोलन- *ना.* [सं.] तरल पदार्थ र ठोस पदार्थ घोलिएर तयार गरिएको वस्तु।
घोलाइ- *ना.* [√ घोल् (+आइ)] घोल्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
घोलाइनु- *क.क्रि.* घोल्न लाइनु।
घोलाउनु- *प्रे.क्रि.* घोल्न लाउनु; हुँडलाउनु।
घोलाघोल- *ना.* तरल पदार्थ तथा ठोस पदार्थलाई घोल्ने वा हुँडल्ने काम।
घोलित- *वि.* [सं.] घोलकमा बिलाउने वा बिलिएर तरल बन्ने। (पानी घोलक हो भने त्यसमा बिलाउने नुन, चिनी घोलित हुन्)।
घोलिनु- *क.क्रि.* [घोल्+इ+नु] घालघुल पारिनु; हुँडलिनु।
घोलुवा- *वि.* [घोल्+उवा] घोलेको; घोलेर बनाइएको।
घोष₁- *ना.* [सं.] स्वरचिम्टी नजिकिएर दबाब र प्रकम्पनका साथ उच्चारित हुने ध्वनि। [ग्, ज्, ड्, द्, ब्, घ्, झ्, ढ्, ध्, भ्, ङ्, न्, म्, य्, र्, ल्, व्, ह् ध्वनि]
घोष₂- *ना.* [सं.] १. ठुलो आवाज; चर्को शब्द; गुञ्जित ध्वनि। २. घोषणा; डुङ्ग्री; डुन्डी। ३. हल्ला; अफवाह। ४. तालका साठी भेदमध्ये एक।
घोषक- *वि.* [सं.] १. घोषणा गर्ने। २. घोष निकाल्ने।
घोषण- *ना.* [सं.] घोषणा गर्ने क्रिया वा भाव; ठुलो स्वरको गर्जना।
घोषणा- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरो ठुलो स्वरले सुनाउने काम; केही कुराका बारेमा निश्चयसाथको भनाइ। २. राजाबाट देशवासीका नाममा भएको आज्ञा; राजाको हुकुम।
घोषणापत्र- *ना.* कुनै संस्था वा व्यक्तिको कुनै कुरामा उद्देश्य वा सत्यता वा वचनबद्धता घोषित गर्ने पत्र (संस्थाको घोषणापत्र, चुनावको घोषणापत्र इ.)।
घोषित- *वि.* [सं.] १. घोषणा गरिएको; ठुलो स्वरले केही कुरा सुनाइएको; केही कुरा निश्चयसाथ भनिएको। २. राजाज्ञा भएको।
घोषीभवन- *ना.* [सं.] १. शब्दभित्र रहेका प्रथम र द्वितीय वर्णहरूका स्थानमा तृतीय, चतुर्थ र पञ्चम वर्णहरू हुने काम वा स्थिति। २. अघोष ध्वनिहरूका स्थानमा सघोष ध्वनिहरू रहने प्रक्रिया (काक > काग, शूकर > सुँगुर, घोटक > घोडो इ.)।
घोसिउँ- *वि.* [घोसो+इउँ] कुप्रो परेको; निहुरिएको; घोस्युँ (कोदालो, कोदाली आदि)।
घोसे- *वि.* [घोसो+ए] १. केही नबोली झोक्राइरहने; अँध्यारो मुख भएको; अँध्यारमुखे; अँध्यारखाउडे। २. कुप्रिएको; कुप्रे (कोदालो, कोदाली आदि हतियार)।
घोसे मुन्टो- *ना.* निहुरिएको वा झोक्रिएको मुन्टो; केही नबोली घोत्लिइरहेको अनुहार; अँध्यारो मुख।
घोसो- *ना.* [घुस्स+ओ] अँध्यारो वा निन्याउरो मुख; तलतिर फर्किएको अनुहार।
घोस्यूँ- *वि.* हे. घोसिउँ।
घोस्सिनु- *अ.क्रि.* [घोस+इ+नु] रिसाएर घोसे मुन्टो लगाउनु; ठुस्स पर्नु; घोसे हुनु।
घोस्स्याइ- *ना.* घोस्सिने क्रिया वा भाव।
घोस्स्याइनु- *क.क्रि.* घोस्सिन लाइनु।
घोस्याउनु- *प्रे.क्रि.* घोस्सिन लाउनु; घोसे पार्नु; ठस्स पार्नु।
घोस्स्याहट- *ना.* घोस्सिने क्रिया वा चाल।
घोस्स्याहा- *वि.* घोसे हुने; घोसे भएको।
घौर- *ना.* [√ घारी] ताड वृक्षका पात र फूलको गुच्छो वा झुप्पो।
घ्न- *वि.* [सं.] (उत्तरपदका रूपमा जोडिएर) हत्या गर्ने; मार्ने वा नष्ट गर्ने अर्थ दिने (शत्रुघ्न, कृतघ्न इ.)।
घ्यँकाइ- *ना.* [√ घ्याँक् (+आइ)] घ्याँक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
घ्यँकाइनु- *क.क्रि.* घ्याँक्न लाइनु।
घ्यँकाउनु- *प्रे.क्रि.* घ्याँक्न लाउनु; घ्यँकाउनु।
घ्या- *ना.* [भो. ब.] आर्घो; घेवा।
घ्याँक्नु- *स.क्रि.* १. गर्दनमा समातेर थिच्नु; ड्याक्नु। २. आक्रमण गर्नु; झम्टनु। ३. गाँज्नु; अँठ्याउनु। ४. ग्रस्त पार्नु; सिकिस्त पार्नु। ५. थिचोमिचो गर्नु; दबाउनु।
घ्याँकिनु- *क.क्रि.* घ्याँक्ने काम गरिनु।
घ्याइँघ्याइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्याइँ (द्वि.)] १. धेरै मानिस बोल्दा, पढ्दा वा बाजाहरू बजाउँदा शब्द निस्कने चालले; ग्याइँग्याइँ। २. कान कराउँदा शब्द आउने गरी। ३. जाँतो, घट्ट आदि घुम्दा शब्द निस्कने गरी।
घ्याङ- *ना.* [भो. ब.] लामाहरूको पाठपूजा, जप आदि गर्ने ठाउँ; लामाहरूको गुम्बा वा देवमन्दिर।
घ्याचघ्याच- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्याच्+अ (द्वि.)] घचघच्याए जस्तै गरी हल्लने वा ठक्कर लाग्ने गरी; त्यसो हुँदा शब्द निस्कने किसिमले।
घ्याच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्याच्+च] हिँड्दाहिँड्दै वा गुड्दागुड्दै टक्क रोकिने चालले; हिँड्दाहिँड्दै वा लड्दालड्दै खाडलमा परेर अड्ने किसिमले।
घ्याप्रिङ- *ना.* [भो. ब.] गुरुङहरूको पुरोहित।

घ्याब्रुक- *ना.* [भो. ब.] शेर्पा-लामाहरूमा प्रचलित झ्यालीसमूहको सबभन्दा ठुलो बाजा।

घ्याम्पी- *ना.* [घ्याम्पो+ई] १. सानो घ्याम्पो। *वि.* २. घ्याम्पोजस्तो पेट भएकी; ठुलो पेट भएकी (स्त्री)।

घ्याम्पे- *वि.* [घ्याम्पो+ए] १. घ्याम्पाजस्तो पेट भएको; भुँडीवाल। २. ठुलो; बडेमाको।

घ्याम्पे ऐँसेलु- *ना.* ठुलाठुला टोप्रा हुने एक जातको ऐँसेलु।

घ्याम्पे केरा- *ना.* विशेष मोटो र थुम्क्याइलो बोट हुने एक जातको केरा।

घ्याम्पे डाँडो- *ना.* घ्याम्पाजस्तो आकार भएको डाँडो।

घ्याम्पे भुँडी- *ना.* घ्याम्पा जस्तै फुकेको भुँडी; गर्भ बोकेको ठुलो भुँडी।

घ्याम्पो- *ना.* १. अन्न राख्ने वा बिहा आदि कार्यमा पानी भरेर राख्ने माटो, पित्तल, तामा आदिको ठुलो गाग्रो; बिर्को लगाउन हुने धातुको ठुलो भाँडो। २. धेरै जाँड खाने मान्छे।

घ्यारघ्यार- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्यार्+अ (द्वि.)] १. घाँटीमा कफ जमेको अवस्थामा सास फेर्दा शब्द आउने चालमा।

घ्यार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्यार्+र] १. गह्रौँ वस्तु घिसार्दा शब्द आउने ढङ्गले। २. इन्जिनहरू चल्दा शब्द निस्कने किसिमले।

घ्यू- *ना.* हे. घिउ।

घ्राण- *ना.* [सं.] १. सुँघ्ने इन्द्रिय; नाक। २. सुँघ्ने शक्ति। ३. बास्ना; सुगन्ध।

घ्राणेन्द्रिय- *ना.* सुँघ्ने वा सुँघेर वस्तुको गुण थाहा पाउने इन्द्रिय; नाक।

घ्रातव्य- *वि.* [सं.] बास्ना लिन योग्य; सुँघ्न लायक।

घ्वाँक- *वि.* [अ.मू. घ्वाँक्+अ] ठुलो; बडेमाको; अजङको।

घ्वाँकघ्वाँक- *क्रि.वि.* १. मोटर आदि सवारीको हर्न बजेजस्तो गरी आवाज आउने ढङ्गले। २. बाँदर, बाघ आदि कराउँदा शब्द आउने गरी।

घ्वाँके- *वि.* [घ्वाँक+ए] जखमले, जख्खु, ठुलो आकारको।

घ्वाइँ- *ना.* [नेवा.] १. खेलमा तोकेका ठाउँमा मार्न वा पुऱ्याउन प्रयोग गरिएका वस्तुमा सबभन्दा ठुलो वस्तु। २. तामाको पुरानो बाक्लो पाँचपैसे ढ्याक। *वि.* ३. ठुलो; ढब्बू।

घ्वाइँकासा- *ना.* घ्वाइँ फ्याँकेर खेलिने एक प्रकारको खेल।

घ्वाइँघ्वाइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वाइँ (द्वि.)] जाँतो, घट्ट आदि घुमाउँदा शब्द आउने चालमा।

घ्वाइँय- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वाइँ+य] जाँतो, घट्ट आदि घुमाउँदा र यन्त्रका चक्का घुम्दा एकै झोक्कामा शब्द निस्कने गरी।

घ्वाङघ्वाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वाङ्+अ (द्वि.)] १. वर्षायाममा बढेको खोलो बग्दा आवाज निस्कने किसिमले। २. ठुलो स्वरले कुकुर भुक्ता शब्द आउने गरी।

घ्वाच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वाच्+च] १. सबै वस्तु एकै ठाउँमा पर्ने वा जाकिने ढङ्गमा; घ्वाप्प। २. ठुलो सुइराले शरीरको मासु आदि कमलो ठाउँमा घोच्ने किसिमले।

घ्वातघ्वात- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वात्+अ (द्वि.)] बाक्लो वा लेदो पदार्थ एकैचोटि खन्याउने गरी।

घ्वातघ्वाती- *क्रि.वि.* घ्वातघ्वात पार्ने किसिमले।

घ्वात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वात्+त] बाक्लो लेदो पदार्थ एकैचोटि खस्ने वा खसाउने गरी; खन्याउने किसिमले।

घ्वाप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वाप्+प] १. सियो आदि तिखो वस्तुले कमलो वस्तु वा ठाउँमा एकैपल्ट घोच्ने गरी। २. भाँडाबर्तन घोप्टिने गरी; भाँडाको वस्तु एकैचोटि पोखिने किसिमले।

घ्वाप्ल्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वाप+ल्याक्क] भाँडाको वस्तु एकै पटक घोप्ट्याउने किसिम।

घ्वारघ्वार- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वार्+अ (द्वि.)] १. घाँटीमा कफ जमेका बेला सास फेर्दा आवाज आउने चालले। २. बाघ, बिरालो आदि ठुलो स्वरले घुर्दा आवाज आउने किसिमले।

घ्वारघ्वारी/घ्वारघ्वारती- *क्रि.वि.* अझ छिटो घ्वारघ्वार गर्ने चालमा।

घ्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वार्+र] १. निदाएका बेला घाँटी बज्ने ढङ्गले। २. बाघ, बिरालो आदि ठुलो स्वरले घुर्दा शब्द निस्कने चालले। ३. घारो घिस्स्याउँदा शब्द उत्पन्न हुने किसिमले।

घ्वालघ्वाल- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वाल्+अ (द्वि.)] १. झोल पदार्थ खन्याउँदा वा पोखिँदा शब्द आउने किसिमले। २. वायुविकार भएको अवस्थामा पेट कराउने चालले।

घ्वालघ्वाली/घ्वालघ्वाल्ती- *क्रि.वि.* घ्वालघ्वालसँग वा घ्वालघ्वाल पारेर।

घ्वाल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वाल्+ल] घ्वालघ्वाल शब्द एकैचोटि आउने किसिमले।

घ्वासघ्वास- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वास्+अ (द्वि.)] गह्रौँ वस्तु भुइँमा घिसार्दा शब्द आउने चालमा।

घ्वासघ्वास्ती/घ्वासघ्वासी- *क्रि.वि.* घ्वासघ्वास आवाज आइरहने किसिमले।

घ्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. घ्वास्+स] घ्वासघ्वासको आवाज एकैचोटि निस्कने चालमा; तिखो चालसँग घिसार्ने गरी।

ङ

ङ- १. देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये पाँचौँ व्यञ्जनवर्ण; कण्ठ र नासिका स्थानबाट उच्चारण हुने सघोष, अल्पप्राण, अनुनासिक व्यञ्जनवर्ण; कवर्गको अन्तिम तथा पाँचौँ वर्ण; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जनवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; नाकथोप्ली ङ। २. लेखाइका क्रममा विषयको वर्गीकरण वा विभाजन-उपविभाजनका निम्ति व्यञ्जनवर्णको प्रयोग गरिँदा दिइने क्रमबोधक पाँचौँ चिह्न।

ङकार- *ना.* [सं.] ङ अक्षर; कवर्गको अन्तिम वर्ण।

ङप्लक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङप्लक्+क] हे. कप्लक्क।

ङरङर- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङर्+अ (द्वि.)] बाघ, बिरालो रिसाएर कराउँदा शब्द आउने किसिमले।

ङर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङर्+र] ङरङरको आवाज एक पटक आउने ढङ्गले।

ङाइँङुइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) ङुइँ] अनकनाउने गरी; नाकनिक गर्ने किसिमले।

ङारङुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) ङुर्+अ] १. कुकुर, बिराला आदिले परस्पर झगडा गर्दा कराउने चालले। *ना.* २. झगडा; बाझो।

ङार्रङुर्र- *क्रि.वि.* [(द्वि.) ङुर्र] जोडसँग ङारङुर गर्ने गरी।

ङिच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङिच्+च] १. दाँत देखाएर हाँस्ने चालले; किच्च। २. जिल्ल; वाल्ल; पक्क; हिस्स। *वि.* ३. निराश भएको; जिल्लाराम परेको।

ङिच्चिनु- *अ.क्रि.* १. ङिच्च पर्नु; हिस्स पर्नु; वाल्ल पर्नु। २. अलिअलि दाँत देखाउनु।

ङिच्चे- *वि.* दाँत देखाएर हाँस्ने वा बोल्ने।

ङिच्च्याइ- *ना.* [√ ङिच्च (+याइ)] ङिच्च गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

ङिच्च्याइनु- *अ.क्रि.* ङिच्च होइनु।

ङिच्च्याउनु- *स.क्रि.* ङिच्च पार्नु; हिस्स्याउनु।

ङिच्च्याहट- *ना.* ङिच्च्याउने काम वा अवस्था।

ङिच्रिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङिच्रिक्+क] निराश हुने वा जिल्लिने चालले; ङिस्स; ङिच्च।

ङिसिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङिसिक्+क] थोरै ओठ खोलेर वा मन नपर्ने किसिमले हाँस्ने चालले।

ङिस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङिस्+स] १. थोरै दाँत देखाएर हाँस्ने चालले; खिस्स; ङिच्च। *वि.* २. ङिच्च परेको; जिल्लिएको।

ङिस्सिनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. ङिस्स+इ+नु] ङिस्स पर्नु; हिस्सिनु; जिल्लिनु।

ङिस्स्याइ- *ना.* ङिस्स पर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

ङिस्स्याइनु- *क.क्रि.* ङिस्स पारिनु; हिस्स्याइनु।

ङिस्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* ङिस्स पार्नु; हिस्स्याउनु।

ङिस्स्याहट- *ना.* ङिस्स्याउने काम वा चाल।

ङुप्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङुप्लुक्+क] हे. कुप्लुक्क।

ङुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङुर्+र] कुकुर, बिराला आदि झगडा गर्दा कम्पित गोल ध्वनि निकालेर कराउने गरी।

ङुर्रिनु- *अ.क्रि.* रिसाउनु; झोक्किनु।

ङेकुबाजा- *ना.* [नेवा.] सिङबाजा।

ङोपा- *ना.* [भो. ब.] देउदेउताको तथा चाडपर्वमा गर्नुपर्ने पूजाआजा गराउने राईजातिको पुरेत।

ङ्यकाइ- *ना.* [√ ङ्याक् (+आइ)] ङ्याक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

ङ्यकाइनु- *क.क्रि.* ङ्याक्न लाइनु।

ङ्यकाउनु- *प्रे.क्रि.* ङ्याक्न लाउनु।

ङ्यचाइ- *ना.* [√ ङ्याच् (+आइ)] ङ्याच्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

ङ्यचाइनु- *क.क्रि.* ङ्याच्न लाइनु।

ङ्यचाउनु- *प्रे.क्रि.* ङ्याच्न लाउनु।

ङ्याउँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याउँ] १. बिरालो कराउँदा शब्द आउने गरी; म्याउ। *ना.* २. बिरालाले कराएको आवाज। ३. बिरालो (बालबोलीमा)।

ङ्याउरो- *ना.* [ङ्याउ+उरो] बिरालाको बच्चो; न्याउरो।

ङ्याउली- *ना.* [√ न्याउली] हे. न्याउली (चरी, बाजा)।

ङ्याउलो- *ना.* [√ न्याउलो] हे. न्याउलो।

ङ्याक्नु- *स.क्रि.* [ङ्याक्क+नु] १. गर्दनमा समातेर गाड्नु; ङ्याच्च पार्नु। २. आक्रमण गर्नु; झम्टनु। ३. गाँज्नु; अँठ्याउनु। ४. ग्रस्त पार्नु; सिकिस्त पार्नु। ५. थिचोमिचो गर्नु; दबाउनु।

ङ्याकिनु- *क.क्रि.* ङ्याक्ने काम गरिनु।

ङ्याकङ्याक- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याक्+अ (द्वि.)] १. गर्धनमा समातेर गाड्ने किसिमले; ङ्याँक्ने चालले। २. कुकुर आदिले पटक-पटक टोक्ने चालले।

ङ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याक्+क] कुकुरजस्ता हिंसक जन्तुले एक्कासि झम्टेर टोक्ने ढङ्गले; घ्याँक्क।

ङ्याङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याङ्+अ] कुकुर आदिले टोक्ने किसिमले; ङ्याक्क।

ङ्याङङ्याङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याङ्+अ (द्वि.)] १. बिच- बिचमा अड्किँदै नबुझिने गरी कुरो गर्ने वा पाठ गर्ने चालले। *ना.* २. बोल्दाखेरिको नाके स्वर।

ङ्याङङ्याङ ङुङङुङ- *क्रि.वि.* नाके स्वर निकालेर अस्पष्टसँग बोल्ने किसिमले।

ङ्याङङ्याङे- *वि.* नाके स्वर निकालेर बोल्ने; ङ्याङङ्याङ गरी अस्पष्ट बोल्ने।

ङ्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याङ्+ङ] कुकुरले टोक्दा चड्का आवाज निकाल्ने किसिमले; ङ्याक्क।

ङ्याच्नु- *स.क्रि.* [ङ्याच्च+नु] गर्दनमा समातेर थिच्नु वा गाड्नु; ङ्याचङ्याच पार्नु।

ङ्याचङ्याच- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याच्+अ (द्वि.)] ङ्याँक्ने चालले; गर्दनमा समातेर पटक-पटक गाड्ने किसिमले।

ङ्याचङ्याचती/ङ्याचङ्याची- *क्रि.वि.* ङ्याचङ्याच पार्ने किसिमले।

ङ्याचाङङुचुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याच्याङ्+अ (द्वि.)] मन नलागी नलागी (खानेकुरो खाने चाल)।

ङ्याचिनु- *क.क्रि.* [ङ्याच्+इ+नु] घ्याँकिनु।

ङ्याच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. ङ्याच्+च] १. गर्दन समातेर थिच्ने चालले;

ड्याक्ने किसिमले। २. गर्दन नफुकेको वा छोटो र पुडको हुने किसिमले।

ड्याच्चे- *वि.* गर्दन छोटो भएको; ड्याच्च परेको; ग्याँचे।

ड्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्याप्+प] हे. क्याप्प।

ड्यारड्यार- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्यार्+अ (द्वि.)] १. कुकुर, बिराला आदिले झगडा गर्दा शब्द निकाल्ने किसिमले। *ना.* २. त्यस्तो खालको शब्द।

ड्यारड्यार डुरडुर- *क्रि.वि.* हे. ड्यार्रडुर्र।

ड्यारड्यारी/ड्यारड्यार्ती- *क्रि.वि.* अझै ड्यारड्यार गर्ने किसिमले।

ड्यार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्यार्+र] चड्कासित वा लस्काएर ड्यारड्यार गर्ने चालले।

ड्यार्रडुर्र- *क्रि.वि.* त्यस्तो शब्द निस्किरहने गरी।

ड्यासड्यास- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्यास्+अ (द्वि.)] मन दुखाउने गरी।

ड्यासड्यासडुसडुस- *क्रि.वि.* चित्त नबुझेका कुरामा दुःख प्रकट गर्ने किसिमले।

ड्वारड्वार- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्वार्+अ (द्वि.)] लगातार ड्वार्र गरी।

ड्वारड्वारती/ड्वारड्वारी- *क्रि.वि.* अझ चड्का ड्वारड्वार चालले।

ड्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्वार्+र] कुकुर, बिराला आदिले रिसमा कम्पित गोल ध्वनिका साथ कराउने गरी।

ड्वार्रडुर्र- *क्रि.वि.* त्यसरी नै पटकपटक कराउने गरी।

ड्वासड्वास- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्वास्+अ (द्वि.)] सामान्य आवाज निकालेर रुने चालले।

ड्वास्स- *क्रि.वि.* [ड्वास्+स] विरक्तिएर अँध्यारो मुख लाई बस्ने किसिमले।

च

च- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जनवर्णमध्ये छैटौं व्यञ्जनवर्ण; तालव्य, वर्त्स्र्य, स्पर्शसङ्घर्षी, अघोष तथा अल्पप्राण व्यञ्जन वर्ण; चवर्गको पहिलो अक्षर; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जनवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; चरीचुच्चे च।

चँगेरी- *ना.* [सं. चङ्गेरिक] बेत वा बाँसका चोयाबाट बनाइएको फलफूल आदि राखिने डाली, करी वा कँडालीजस्तो एक किसिमको भाँडो; चङेरी।

चँदुवा- *ना.* [सं. चन्द्रक वा चन्द्रा, हि. चँदवा] कुनै धार्मिक संस्कार गर्नाका लागि तयार गरिएको यज्ञमण्डप वा जग्गेका माथि चारै सुरमा बाँस आदिका माथिल्ला भागमा धागो वा डोरीद्वारा बाँधी हावामा हल्लिने गरी माझमा टाँगिने झल्लर भएको वा नभएको चौकुने कपडा; देवमण्डप, पूजाकक्ष, राजसिंहासन वा अन्य कुनै विशिष्ट आसन वा मठ-मण्डपमाथि छतजस्तो गरी टाँगिने झल्लरदार कपडा वा सुनचाँदी आदिबाट बनेको झुलजस्तो वितान; वितान।

चँवर- *ना.* [सं. चामर] हे. चमर।

चइत- *ना.* [सं. चैत्र] हे. चैत (महिना)।

चइन- *ना.* हे. चैन।

चउ- *ना.* [नेवा.] खास गरी काठमाडौँ उपत्यकामा मालसामान आदि बोक्न प्रयोग गरिने, खर्पनको वरिपरि कुनै घेरा वा बिट नभई खुला रहेको चेप्टो परेको एक साधन।

चउर- *ना.* [सं. चत्वर] **१.** खनजोत नगरी त्यसै रहेको वा छोडिएको दुबो वा ससाना घाँसपात उम्रने, केही रुखबिरुवा वा पोथ्रा बिच-बिचमा र किनारमा भए पनि प्रायः खुला रहने, सार्वजनिक रूपमा प्रयोग गरिने समथरिलो फराक जमिन; गौचर; चौर। **२.** कसैको भूस्वामित्व भए पनि खनजोत नगरिएको र खेतीपाती नलगाई त्यसै रहेको वा छाडिएको दुबो र ससाना घाँस उम्रने खुला र समथरिलो जमिन।

चउन्न- *ना. / वि.* हे. चवन्न।

चउन्नी- *ना.* चवन्नी।

चउन्नौं- *वि.* चवन्नौं।

चक- *ना.* [अङ्.] सेतो वा फुस्रो, धुलो माटोबाट बन्ने र ब्ल्याकबोर्ड वा कालोपाटीमा लेख्न प्रयोग गरिने दुई इन्चजति लामो डोलो साधन; खरीमट्टी।

चकचक- *ना.* [फा. चख] कुनै काम-कुरामा पनि एकाग्र वा केन्द्रित नभई चाहिँदो वा नचाहिँदो गरिहाल्ने र तत्कालै त्यसलाई चटक्कै बिर्सी, छोडी फेरि अर्को हुँदोनहुँदो कामकुरा गर्ने तथा सानोठुलो ओऱ्याइँबिऱ्याइँसमेत गर्ने बालसुलभ छाँटो; चञ्चलता; चपलता; छुकछुक; चुलबुल; छुलबुल (उदा. - यो केटो त कति चकचक गरिरहन्छ हँ! एक छिन धैर्य गरेर बस्नु भनेको छँदै छैन!)।

चकचकाइ- *ना.* चकचकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चकचकाउनु- *अ.क्रि.* चकचक गर्ने हुनु; चकचके हुनु; चञ्चल स्वभावको हुनु।

चकचकी- *ना.* **१.** चकचक गर्ने काम; चकचक। **२.** शक्ति वा प्रभुत्वको बोलबाला; रोबरवाफ र धाकको अभिवृद्धि; अस्वाभाविक र अवाञ्छित चर्को उन्नति; चहकमहक।

चकचके- *वि.* चकचक गर्ने स्वभाव भएको; चुलबुले; चञ्चल; छुनमुने; छुकछुके।

चकचक्याइँ- *ना.* चकचक गर्ने स्वभाव वा प्रवृत्ति; चञ्चलता; चपलता; चुलबुलेपन।

चकटी- *ना.* पराल, मकैको खोसेल्टा, पाट, बाबियो आदिबाट बुनेर बनाइएको वा अस्तरभित्र रुवा हाली बिच-बिचमा तगी खोलसमेत हालेर तयार गरिएको सानोसानो लम्पटजस्तो आसनी; गलैँचाको टुक्राजस्तो एक जना बस्ने आसनी; चकला; गद्दी।

चकडी- *ना.* [सं. चक्री] पाङ्ग्राजस्ता साना-साना दुई फिर्काका माझमा बलियो धागोको एक छेउ बाँधेर धागाको अर्को छेउ औँलामा बाँधी ती फिर्कालाई तलमाथि पारेर तान्दै छोड्दै गरी घुमाइने एक खेलौना; घुर्रा।

चकना- *ना.* [चक्का+ना] साना-साना चक्का वा टुक्राटाक्री; चाना।

चकनाचुर- *वि.* **१.** टुक्रा टुक्रा हुने गरी फुटेको; शतचूर्ण भएको; धुलोपिठो भएको। *ना.* **२.** चाना; चकानु।

चकबन्दी- *ना.* [चकला+बन्दी] भूमिसुधार कार्यक्रमअन्तर्गत रैतीहरूको जग्गाको चकला मिलाउने अभियान; चकलाबन्दी।

चकमक- *ना.* [फा.] फलाम वा इस्पातले घोट्दा आगाको झिल्का निस्कने दानादार कडा सिलिकायुक्त पत्थर वा दर्शनढुङ्गो; पहिलेपहिले आगो सल्काउनाका लागि प्रयोग गरिने ढुङ्गा वा पत्थरको एक उपकरण।

चकमन्द/चकमन्न- *वि.* [चकचक+मन्द] कतैबाट कुनै आवाज नआएको; निशब्द, सुनसान; चनखमन्द।

चकला- *ना.* **१.** रोटी बेल्ने प्रायः बाटुलो आकारको काठको सानो चौकी। **२.** बिचमा अरूको जग्गा नपरेको सानो वा ठुलो भाग; त्यस्तो भूखण्ड। **३.** पलेटी कसेर बस्न हुने सानो चारसुरे आसनी।

चकलाबन्दी- *ना.* हे. चकबन्दी।

चकलादार- *ना.* कुनै ठुलो इलाकाको सरकारी प्रतिनिधि भई मालपोत उठाउने पदाधिकारी।

चकली पाँपाँ- *ना.* हे. चचलीपैयाँ।

चकलेट- *ना.* [अङ्.] **१.** कोकोको बियाँ भुटी पिँधेर बनाइएको धुलो, तरल वा लस्सादार पदार्थ। **२.** त्यसैबाट तयार पारिएको वा लेप लगाइएको चुस्ने गुलियो खानेकुरो।

चकलेटी- *ना.* **१.** रातो र खैरोको मिश्रणबाट बनेको रङ। *वि.* **२.** त्यस्तो रङको।

चकाचक- *वि.* **१.** चहकिलो; उज्यालो। *क्रि.वि.* **२.** भरपुर; मनग्य; पुग्दो गरी।

चकानाचकानी- *ना.* [चकानु+चकानु] सानाठुला धेरै चकनाको समूह।

चकानु- *ना.* [चक्का+नु] चक्काचक्का पारेर काटिएका टुक्रा; चानु; चाना।

चकार्नु- *अ.क्रि.* [चकार] 'च' अक्षरबाट उच्चारण हुने मैथुनबोधक शब्द बोल्नु; चकारीका शब्दले गाली गर्नु।

चकार$_{1}$- *ना.* [सं.] देवनागरी वर्णमालाको छैटौँ व्यञ्जनवर्ण; चवर्गको पहिलो अक्षर; 'च' अक्षर।

चकार$_{2}$- *ना.* १. अश्लील गालीका रूपमा प्रयोग हुने शब्द। २. कसैले चोरेर ल्याएको चिज चोरको हातबाट नै चोर्ने चोर; चोरमाथिको चोर।

चकारी- *ना.* १. चकारको काम; चोरी। २. मैथुन; सम्भोग।

चकाराइ- *ना.* [√ चकार् (+आइ)] चकार्ने क्रिया भाव वा प्रक्रिया।

चकारिनु- *क.क्रि.* चकार्ने काम गरिनु।

चकाली- *ना.* हे. चकारी।

चकित- *वि.* [सं.] १. छक्क परेको; विस्मित; आश्चर्यमा परेको। २. प्रकम्पित; भयभीत; डराएको।

चकुवा- *ना.* [सं. चक्रवाकी?] १. जाति र धर्मसम्बन्धी कामबाट पतित भई अलपत्र पर्ने काम। २. नोकर; चाकर; भृत्य।

चकुवी- *ना.* पुरानो कानुनी परिपाटीअनुसार साधुले जार काट्दा अलपत्र परेकी स्त्री; वियोगिनी।

चकोर- *ना.* [सं.] किंवदन्तीअनुसार चन्द्रमाको किरण हेरेर वा पान गरेर बाँच्ने एक पक्षी; च्याखुरो।

चक्क- *क्रि.वि.* [सं. चक] चकाचक; धेरै; मनग्य हुने गरी (खाने किसिम)।

चक्कर- *ना.* [सं. चक्र] १. फेरो मार्ने काम; फन्को; घुमाइ; फेरो; परिक्रमा। २. रिँगटा; भाउन्ना। ३. घेरो; मण्डल। ४. हैरानी। ५. चारैतिर घुम्ने काम; भ्रमण।

चक्का- *ना.* [सं. चक्र] १. थेप्चो, बाटुलो वा गोलो, चेप्टो वस्तु। २. मोटर, यन्त्र आदिका पाङ्ग्रा वा गोलाकारको कुनै अवयव; पाङ्ग्रो। ३. क्यासेट।

चक्की- *ना.* १. सानो चक्का। २. नेपाली टोपीका बिचको गोलो भाग। ३. औषधीको ट्याबलेट वा गोली। ४. तास, गञ्जिफा आदिका पत्ती। ५. चिट्ठाको नम्बर लेखिएको ससानो बाटुलो आकारका कागतको टुक्रो।

चक्काजाम- *ना.* पार्टी वा सङ्घसंस्थाद्वारा आफ्ना माग पूरा गराउन वा विरोध प्रदर्शन गर्न बस, मोटर आदि सवारी साधन बन्द गराउने स्थिति।

चक्कु- *ना.* [तु. चाकू] धार भएको भागलाई दोबारेर बिँडभित्रै छोपिने सानो काट्ने हतियार।

चक्र- *ना.* [सं.] १. विष्णुको बाटुलो आकारको एक अस्त्र। २. माटाका भाँडा बनाउने बाटुलो साधन। ३. गोलो घेरो, मण्डल। ४. हठयोगअनुसार शरीरभित्रका मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर, अनाहत, विशुद्धि, आज्ञा, ब्रह्मरन्ध्र आदि काल्पनिक छ वा त्यसभन्दा बढी स्थान। ५. गाडी, मोटर आदिको गुड्ने गोलो वस्तु; पाङ्ग्रो; चक्का। ६. राज्य; एकाधिपत्य। ७. हातका औँलाको नङको उल्टापट्टि देखिने घुमुर्किएको रेखा। ८. दल; समुच्चय।

चक्रऋषि- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका कूर्म, वरुण, वायु आदि ऋषि।

चक्रगुण- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान आदिमा हुने गन्ध, स्वाद आदिको उत्तेजक ज्ञान।

चक्रचाल- *ना.* चालबाजी; षड्यन्त्र।

चक्रचित्र- *ना.* ज्यामितीय गणितमा प्रयोग हुने बाटुलो सङ्ख्यात्मक चित्र।

चक्रछापा- *ना.* टुँडामा सानो चक्र भएको कलमले लेखिएको कुरा विशेष खालको कागतद्वारा धेरै प्रति छाप्ने मेसिन; स्टेनसिल पेपरमा काटिएका वा छापिएका कुरा धेरै प्रति छाप्ने मेसिन।

चक्रजीवी- *ना.* कुमाले।

चक्रतत्त्व- *ना.* १. हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका गन्ध, रस, रूप आदि तत्त्व। २. ऐजनका अनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका पृथ्वी, अप्, तेजस् आदि तत्त्व।

चक्रदेवता- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका गणेश, ब्रह्मा, विष्णु आदि वा पार्थिव-नवात्मकेश्वर शाम्भव, दीपेश्वर शाम्भव, तेजस् संवर्तेश्वर शाम्भव आदि।

चक्रधर- *ना.* १. विष्णु वा कृष्ण। २. कुनै प्रान्तको शासक; मण्डलाधिप। ३. गाउँको कलाबाज वा चटकी।

चक्रधारी- *वि.* चक्रधारण गर्ने; चक्र लिने (विष्णु)।

चक्रधूम- *ना.* १. ज्यादतीसाथ गरिएको कार्य; अचाक्ली। २. सीमा नाघेर गरिने काम; उत्पात; झगडा।

चक्रनसा- *ना.* इन्द्रियलाई घेरेर वा बेरेर बसेको कुटाकारको नसा।

चक्रपत्र- *ना.* षट्चक्रमा भएको कमलको दल।

चक्रपथ- *ना.* १. चक्र झैँ वृत्ताकार बाटो। २. काठमाडौँ उपत्यकाको २७.२ कि. मि. लामो घुमाउरो मोटर बाटो (रिङरोड)।

चक्रपाणि- *ना.* १. विष्णु। २. कृष्ण।

चक्रपाल- *ना.* १. कुनै एक प्रशासनिक एकाइको मुख्य पदाधिकारी। २. सेनाको एक प्रभागको अधिकारी। ३. क्षितिज।

चक्रपूजा- *ना.* एक किसिमको तान्त्रिक पूजा; षड्चक्रलाई सम्झेर गरिने मानसिक पूजा।

चक्रभ्रम- *वि.* १. चक्र झैँ घुम्ने। *ना.* २. चर्खा; चक्का।

चक्रमण्डलाकार- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान आदिका वर्ग, अर्द्धचन्द्र आदि मण्डलको आकार।

चक्रमर्द- *ना.* चक्राकारको बिच हुने र पहेँलो फूल फुल्ने एक बुटो; ताप्रे।

चक्रमुद्रा- *ना.* वैष्णवहरूले शरीरमा डाम्न प्रयोग गर्ने चक्राकारको मुद्रा विशेष।

चक्रयान- *ना.* पाङ्ग्रा लागेका गुड्ने गाडी।

चक्रलक्षण- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका संयोग, सङ्कोचन, प्रसरण आदि लक्षण।

चक्रलोक- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार,

स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका भुवर्लोक, स्वर्लोक, महर्लोक आदि।
चक्रवर्ण- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका पीत, श्वेत, रक्त आदि वर्ण।
चक्रवर्ती- *ना.* सम्राट्; संसारका प्रभु; समुद्रसम्म फैलिएको राज्यका स्वामी।
चक्रवाक- *ना.* चखेवा।
चक्रवात- *ना.* भुमरी परेजस्तो घुमी घुमी निम्न चापतिर जोडसँग बहने वायु; निम्न चाप वायु; हावाको भुमरी; आँधीबेरी।
चक्रवाती- *वि.* चक्रवातसम्बन्धी; निम्न चापीय वायुसम्बन्धी; चक्रवातजस्तो; चक्रवातको प्रभाव हुने (जलवृष्टि, वर्षा)।
चक्रवीज- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका लँ, वँ, रँ आदि।
चक्रवृद्धि- *वि.* १. बारम्बार बढ्दै जाने। २. ब्याजमाथि पनि ब्याज लागी बढेको (धन)।
चक्रवृद्धि ब्याज- *ना.* मूलधनबाट आएको ब्याजको पनि ब्याज; ब्याजमाथिको ब्याज।
चक्रव्यूह- *ना.* १. युद्धका समयमा रचिने चक्राकार मोर्चा; बाटुलो आकारको सैन्यदलको मोर्चा। २. जाल; षड्यन्त्र।
चक्रशक्ति- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान आदिका सिद्धिबुद्धि, सावित्री आदि शक्ति।
चक्रस्थिति- *ना.* हठयोगअनुसार शरीरभित्रका क्रमशः मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर आदिका जननेन्द्रियको निम्न प्रदेशको मेरुकेन्द्र, उर्ध्वप्रदेशको मेरुकेन्द्र, मेरुमध्यस्थ नाभि आदि।
चक्राकार- *ना.* चक्रका दलमा रहने अक्षर।
चक्राङ्क- *ना.* [सं.] वैष्णवहरूका शरीरमा चक्राङ्कित तप्त धातुद्वारा अङ्कित गरिएको चिह्न।
चक्राङ्कन- *ना.* वैष्णवहरूद्वारा शरीरमा डामेर चक्रको चिह्न बनाइने कार्य।
चक्राङ्कित- *वि.* १. चक्रको चिह्न अङ्कित भएको। *ना.* २. एक वैष्णव सम्प्रदाय।
चक्रायुध- *ना.* [सं.] १. विष्णु। २. कृष्ण।
चक्रावतरण- *ना.* [सं.] ठुलो चक्कर काटेर वायुयान ओर्लने कार्य वा प्रक्रिया।
चक्री- *वि.* [सं.] १. चक्र भएको; चक्रयुक्त। *ना.* २. विष्णु। ३. चखेवा। ४. चक्रवर्ती राजा। ५. षड्यन्त्र रच्ने व्यक्ति; षड्यन्त्रकारी। ६. कुमाले। स्त्री. चक्रिणी।
चक्रेटो- *ना.* [चक्र+एटो] आधुनिक स्थलसवारीका साधन (साइकल, रिक्सा, मोटर आदि) चल्ने सडक।
चक्षु- *ना.* [सं.] १. आँखा, नेत्र, लोचन। २. दृष्टि; दर्शन; हेर्ने शक्ति।
चक्षुगोचर- *वि.* आँखाले देखिने; दृष्टिगोचर; आँखाले देख्न भ्याइने।
चक्षुदान- *ना.* १. प्राणप्रतिष्ठा दिने बेलामा मूर्तिका आँखामा भरिने रङ। २. औषधोपचारद्वारा आँखाका खराबी, रोग आदिलाई ठिक पार्ने कार्य। ३. आफ्नो मृत्युपछि आँखा नदेख्ने अन्य कसैलाई आफ्ना आँखा दिनका निम्ति जीवन छँदै कबुल गरी दिइने आँखा; आँखाको दान।
चक्षुमल- *ना.* चिप्रा; कचेरा।
चक्षुरिन्द्रिय- *ना.* देख्ने इन्द्रिय; आँखा।
चक्षुष्य- *वि.* १. आँखालाई फाइदा गर्ने। २. हेरिरहूँजस्तो; राम्रो। *ना.* ३. गाजल।
चख- *ना.* [√ चाख] आश्चर्य; अचम्म; ताजुप; विस्मय।
चखन- *ना.* [सं. चषण] खाने वा स्वाद विचार गर्ने काम।
चखन देउच्यौ- *वि.* १. चाखीचाखी हिँड्ने; आसे; ढुकुवा। २. लोभी।
चखनी- *ना.* चाख्नका निमित्त लिइने खाने चिज ।
चखनो- *ना.* थोरै चाख्ने काम।
चखन्ची१- *ना.* [नेवा. चकँदि] १. मानाको आठ भागको एक भाग भरिने भाँडो। *वि.* २. चौथाइको आधा परिमाणको (एक चखन्ची चामल, एक चखन्ची तेज इ.)।
चखन्ची२- *वि.* [चखन+ची] १. चाख्ने स्वभाव भएको; चाखेर हिँड्ने। २. सानो चित्त भएको।
चखली- *वि.* उत्ताउली; चञ्चल स्वभावकी।
चखलो- *वि.* [सं. चञ्चल] १. भड्किलो; उत्ताउलो। २. निर्लज्ज; उच्छृङ्खल।
चखाइ- *ना.* [√ चाख् + (आइ)] चाख्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चखाइनु- *क.क्रि.* चाख्न लाइनु।
चखाउनु- *प्रे.क्रि.* १. चाख्न लाउनु। २. अनुभव गराउनु।
चखुवा- *वि.* १. चाखेर हिँड्ने स्वभावको; चाख्ने बानी भएको। २. खानको लोभी।
चखिलो- *वि.* [चाख+इलो] १. चाख लाग्दो। २. स्वादिलो।
चखेटो- *ना.* [√ चकटी] राडी, पाखी आदिको सानो टुक्रा।
चखेत्रो- *ना.* [सं. चुक्र+एत्रो] बास्नादार फूल फुल्ने, भोगटेका छाँटका ठुलठुला फल फल्ने एक वृक्ष; सोही वृक्षको फल।
चखेल- *ना.* हे. चठेल।
चखेवा- *ना.* [सं. चक्रवाक] नदीका किनारमा रहने, कविहरूले प्रणयवियोगको उपमा दिँदा प्रायः उल्लेख गर्ने एक प्रसिद्ध चरो; चक्रवाक।
चखेवा हाँस- *ना.* घरपालुवा हाँसभन्दा सानो हुने रातो रङको एक जातको हाँस।
चडेरी- *ना.* हे. चँगेरी।
चङ्ख- *वि.* [सं. चङ्ग] १. बाठो; चतुरो; चलाख। २. होसियार; बिउँझो; सचेत; सावधान।
चङ्खु- *ना.* दुई बेग्लाबेग्लै तुना तानेर खोल्न र बन्द गर्न सकिने पैसा हाल्ने कपडा वा छालाको थैली।
चङ्खे- *वि.* [चङ्ख+ए] चङ्ख; बाठो।
चङ्खे चरो- *ना.* फिस्टाजस्तो सानो एक जातको चरो।
चङ्गा१- *वि.* [सं. चङ्ग+आ] १. फुर्तिलो; स्वस्थ; स्वच्छ। २. नीरोगी; स्वस्थ; तन्दुरुस्त। ३. सुन्दर; स्वच्छ।
चङ्गा२- *ना.* [सं. चङ्ग+आ] कागज वा कपडाका टुक्रामा हलुङ्गो सिन्काको फ्रेम हाली धागो छोडेर हावामा उडाइने खेलौना; त्यस्तो खेलौना उडाइने साधन वा खेल।
चङ्गी- *वि.* [चङ्ग+ई] १. फुर्तिलो; रमाइलो। २. विभिन्न रङको;

रङ्गीको पूरक (जस्तो- रङ्गीचङ्गी)।
चङ्गुल- *ना.* [फा. चुङ्गुल] १. पक्षीहरूको पन्जा। २. कुनै वस्तु उठाउँदा बन्ने औँलाको त्यस्तो आकार वा स्थिति। ३. कसैलाई फसाउन तयार पारिएको जालसाज; फन्दा; पासो।
चचली पैयाँ- *ना.* [चञ्चल+पैयाँ] घेरो लागेर एक अर्काको हात समाती फनफनी घुमेर खेलिने एक प्रकारको बालखेल; चकलीपाँपाँ।
चचह/चचहै- *ना.* [अ. मू. चह (द्वि.)] १. पिङ खेल्दा वा रुखका हाँगामा सैसैला खेल्दा भनिने शब्द; त्यसरी झुल्ने काम। *वि.* बो. २. पिङ वा रुखका हाँगा, लहरा आदिमा झुल्दा खुसी प्रकट गरिने शब्द; आहै।
चञ्चल- *वि.* [सं.] १. चकचके; चुलबुले; छुकछुके; चनमते। २. अधीर; हतपत्ते; सम्भ्रमी; अस्थिर।
चञ्चलता- *ना.* चञ्चल हुनाको भाव वा अवस्था; अस्थिरता; अधीरता; चुलबुल्याइँ।
चञ्चला- *ना.* [सं.] १. बिजुली। २. लक्ष्मी; सम्पत्ति। ३. रगण, जगण, रगण, जगण, रगण र एक लघु हुने एक वार्णिक छन्द।
चञ्चलाश्री- *ना.* धनदौलत; सम्पत्ति।
चञ्चले- *वि.* हे. चन्चले।
चञ्चा- *ना.* [सं.] १. बेतद्वारा बनाइएका सरसामान। २. खेतबारीमा बाली खान नदिनका निम्ति पशुपक्षीलाई तर्साउन राखिने पुतला; बुख्याचा।
चञ्चु- *ना.* [सं.] १. चराका मुखको अघिल्तिरको केही लामो, कडा र तिखो भाग; चुच्चो; ठुँडो। २. हरिण; मृग। *वि.* ३. चङ्ख; चलाख।
चञ्चुका- *ना.* सानो चञ्चु; चुच्चो।
चञ्चुपुट- *ना.* चराहरूको बन्द चुच्चो।
चञ्चुप्रवेश- *ना.* १. चुच्चो पसाउने कार्य। २. विषयवस्तुको सामान्य ज्ञान।
चञ्चुप्रहार- *ना.* चुच्चोको ठुँगाइ।
चट- *ना.* [सं.] १. नोक्सान पुऱ्याउने कार्य; नाश; खतम। २. सबै खाएर रित्याउने कार्य; पचाइ। *क्रि.वि.* ३. तुरुन्त; झट्ट; तत्कालै।
चटक₁- *ना.* [चट+क] १. हातको सफाइ वा चलाकीद्वारा अपत्यारिलो काम गरेर देखाउने वा दर्शकमा भ्रम पैदा गराउने कला; जादु।
चटक₂- *ना.* [सं.] भँगेरो।
चटका- *वि.* हे. चट्का।
चटकी- *ना.* [चटक+ई] चटक गर्ने मान्छे; जादुगर।
चटक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. चट् > चटक्+क] एकदम छुट्टिने, काटिने, छिनिने, छोड्ने गरी। (उदा. - रामले चटक्क जागिर छोडेर व्यापार गर्न थालेछ। खसी चटक्क काट्न सक्ने बहादुर उही हो।)।
चटचट- *क्रि.वि.* [अ. मू. चट्+अ (द्वि.)] १. चुँडिने वा छिनिने गरी। २. फुट्ने वा चर्कने भएर। ३. कुनै वस्तु टाँसिने गरी। ४. त्यसरी नै खुरुखुरु चड्कन आदिको आवाज आउने गरी।
चटचटी- *क्रि.वि.* छिटो चटचट हुने वा त्यस्तो आवाज आउने गरी।
चटनी- *ना.* [चाट्+अनी] खानाका साथ चाटिने अमिलो, पिरो वा तिखो स्वाद भएको खाद्य वस्तु; अचार; सितन; चास्सचुस्स; साँधनी।
चटपट- *ना.* [सं. चटुल] १. चाँडचाँडो गर्न खोज्ने काम वा अवस्था; झटपट; हतपत; शीघ्रता। २. चलाइ; अस्थिरता।
चटपटाइनु- *अ.क्रि.* चाँडचाँडो गर्न खोजिनु; चटपट गरिनु।
चटपटाउनु- *अ.क्रि.* १. चाँडचाँडो गर्न खोज्नु; हडबडाउनु। २. कुनै काम गर्न निकै छटपटी हुनु वा उत्सुक हुनु। ३. छटपट गर्नु; हतारिनु; छटपटाउनु। ४. अस्पटाउनु।
चटपटिनु- *अ.क्रि.* चटपट लाग्नु; हतपतिनु; छटपटिनु।
चटपटी- *क्रि.वि.* झटपटी; हतपती; छटपटी।
चटपटे- *वि.* १. चटपट गरिरहनुपर्ने; चुलबुले। २. अधीर; हतपते।
चटाइ- *ना.* [√ चाट् (+आइ)] चाट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चटाइनु- *क.क्रि.* चटाउने काम गरिनु।
चटाई- *ना.* [सं. चट्+आई] पराल, खोसेल्टो आदिबाट बनाइएको गुन्द्री वा सानो सुकुल; पाटबाट बनाइएको त्यस्तो बिछ्यौना।
चटाउनु- *प्रे.क्रि.* [चाट्+आउ+नु] चाट्न लाउनु; चाट्ने काम गराउनु; चाट्न दिनु।
चटाक- *क्रि.वि.* [अ. मू. चट] भन्नेबित्तिकै; छिटो; झट्ट; झ्वाट्ट; तुरुन्त; झटपट; शीघ्र; तत्क्षण।
चटाकी- *वि.* छिटछिटो काम गर्ने; तुरुन्त कार्य गर्ने; बिजुले।
चटाचट- *क्रि. यो.* [चट्+आ+चट्] १. चाँडचाँडो हुने गरी; छिटछिटो। २. फुर्ति वा चटाकका साथ; झटाझट; फटाफट।
चटाचटी- *क्रि.वि.* झन् छिटो चटाचट हुने गरी।
चटामरी- *ना.* [नेवा. चतामढि] चामलको पिठोलाई पानीमा रयाली ढुङ्गा वा माटाको तावामा चिल्लो नहाली पकाइने रोटी; चामलको पिठाको रोटी।
चटारिनु- *अ.क्रि.* [चटारो+इ+नु] १. झर्कोफर्को गर्नु; च्याँठिनु; चट्कनु; झर्कनु। २. हतारिनु; झटपटिनु। ३. गाईले बहर खोज्नु; बर्ताउनु।
चटारो- *ना.* [चट्+आरो] १. ठुलो हतार; ज्यादै आत्तुरी; हडबडी। २. कामको चटारो वा भिड; असारको पन्ध्र (तुक्का)।
चटाऱ्याइँ- *ना.* चटारिने भाव, क्रिया वा चाल।
चटुल- *वि.* [सं.] १. चपल; चञ्चल; अस्थिर; कम्पमान। २. सुन्दर; रुचिकर; असल; मनोहर।
चटेल- *ना.* हे. चट्टेल।
चट्कन- *ना.* [चट्क+अन] हे. चपेटा; चड्कन।
चट्कने- *वि.* चड्कने; चर्कने।
चट्का- *वि.* [सं.] १. कडा; तेजिलो। २. चर्को; तिक्खरो। *ना.* ३. आकाशमा बिजुली चम्कँदा आउने झट्कँदो आवाज।
चट्काचट्की- *ना.* खुब जोडतोडको भनाभन; बाझाबाझ; चर्काचर्की।
चट्किलो- *वि.* १. कडा रडको; चहकिलो वा तेजिलो रडको। २. चर्को स्वादको; तिक्खरो।
चट्को- *ना.* चट्का; चड्को।
चट्ट- *क्रि.वि.* [अ. मू. चट्+ट] १. चाँडोचाँडो हुने गरी; तुरुन्तै;

शीघ्रतासाथ। २. सरक्क; नबिग्रने वा नखलबलिने गरी, टपक्क। ३. कुनै कुरो एकै खेपमा छिन्ने वा फाट्ने गरी। ४. खुल्ने गरी; चिटिक्क। *वि.* ५. सुहाउँदो; मिलेको; ठिक्क।

चट्टा- *ना.* [चट्+आ] चलनअनुसार बिस फुट लामो, पाँच फुट चौडा र पाँच फुट उँचो दाउराको चाङ वा खलियो।

चट्टान- *ना.* [सं. चट्+आन] एउटै ठुलो ढुङ्गाको पहाड वा ढिस्को; ढुङ्गैढुङ्गाको ठुलो राशि; ढुङ्गाको राशिको एक फग्लेँटो वा टुक्रो।

चट्टी- *ना.* [सं. चर्पट] १. प्रायः घरमा मित्रबाहिर गर्दा लगाइने, हलुङ्गो र कुर्कुच्चा खुला हुने अथवा सजिलै गोडा पस्ने कपडा, छाला वा रबरको जुत्ता; फ्याटफ्याटे जुत्ता; चप्पल। २. खास गरी अस्थायी वास; मुकाम। ३. सनपाटको धागाले पातलो गरी बुनिएको एक प्रकारको कपडा।

चट्टु- *वि.* [सं. चटुल] चलाक; छट्टु; धुर्त; चतुर।

चट्टू- *वि.* हे. चट्टु।

चट्याङ- *ना.* [अ.मू. चट्याङ्+अ] बिजुलीको चम्काइका साथ आउने भयङ्कर आवाज; वज्र; चड्को।

चट्याङ्ग/चट्याङ्ङ- *क्रि.वि.* चट्याङ पर्दा ठुलो आवाज आउने गरी।

चट्याङ्ग/चट्याङ्ङचुटुङ- *ना.* चट्याङ; वज्र; चड्को।

चठेल/चठेलो- *ना.* परबरका आकारको तर परबरभन्दा साना लहरामा फल्ने भुवादार भुस हुने, तरकारी खाइने एक प्रकारको फल; वनकरेलो; चखेलो।

चडीखडी- *ना.* चल्ती; रोबरवाफ; फुर्तीफार्ती।

चड्कनु- *अ.क्रि.* [चड्को+नु] १. वज्रपात हुनु। २. रिस, आवेग आदिका कारणले ठुलो स्वर निकालेर झर्किनु; गड्कनु; कड्किनु।

चड्कन- *ना.* [चड्क+अन] हत्केला वा लबटाले गालामा हिर्काउने कार्य; चट्कन; चप्पड।

चड्कन चिउरा- *ना.* गालामा जोडसँग चड्काउने काम; लबटाको थप्पड।

चड्का- *ना.* [चड्को+आ] हे. चड्को, चट्का।

चड्काइ- *ना.* [√ चड्काउ (+आइ)] चड्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चड्काइनु- *क.क्रि.* चड्कन लाइनु; चड्कन दिइनु।

चड्काउनु- *स.क्रि.* [चड्कन+आउ+नु] १. लपेटाले गालामा हान्नु; चड्कन दिनु २. अरूको मालमत्ता हजम पार्नु; हडप्नु। ३. चुट्नु; पिट्नु।

चड्काचड्की- *ना.* [चड्को+चड्को] भनाभन; चर्काचर्की; चट्काचट्की।

चड्के- *वि.* [चड्को+ए] रिसाउने वा चड्किने खालको; गड्किने स्वभावको।

चड्को- *ना.* [सं. चटक] बज्रपात; चट्याङ; चट्को।

चड्क्याइ- *ना.* [√ चड्कि (+आइ)] चड्किने वा चड्किन लगाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

चड्क्याहट- *ना.* चड्किने स्वभाव, क्रिया वा अवस्था।

चड्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. चड्याम्+म] लबटाको आवाज आउने गरी (गालामा पिट्ने किसिम)।

चढ्नु- *अ.क्रि.* [सं. चर+नु] १. कुनै वस्तुमाथि बस्नु; माथि पुग्नु; उक्लनु। २. मर्यादा नाघ्नु; मात्तिनु; बढ्नु। ३. चढाइनु; अर्पित हुनु।

चढाइ- *ना.* १. चढ्ने, चढाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. उकालो। ३. स्वरको आरोहण (सङ्गीत)। ४. आक्रमण; हमला।

चढाइनु- *क.क्रि.* १. उकालिनु। २. समर्पण गरिनु।

चढाउ- *ना.* १. चढाइ। २. उकालो। ३. बढिबढाउ; उन्नति।

चढाउनु- *स.क्रि.* १. माथि पुऱ्याउनु; उकाल्नु। २. समर्पण गर्नु; दिनु; टक्र्याउनु; अर्पण गर्नु; सुम्पनु।

चढ्दो- *वि.* १. उँभो लागेको; बढ्दो; उन्नतितिर लागेको। २. बढ्दो उमेरको।

चणक- *ना.* [सं.] चना।

चण्ड- *वि.* [सं.] १. प्रचण्ड; उग्र; रिसाउने स्वभावको; जन्ड; रुष्ट; खरो। २. उष्ण। ३. फुर्तिलो।

चण्डता- *ना.* चण्ड हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; उग्रता; तीव्रता।

चण्डांशु- *ना.* सूर्य; रवि।

चण्डातक- *ना.* १. बाहाँकटे चोलो। २. चरना; जाँघे। ३. छोटो पेटीकोट; साया।

चण्डाल- *ना.* [सं.] १. ज्यादै नीच र घृणित जाति वा त्यस जातिका मानिस; चाण्डाल। २. दुष्कर्मी; दुष्ट; क्रूर काम गर्ने व्यक्ति।

चण्डालिनी- *ना.* दुष्ट स्वभावकी स्त्री; चाण्डालिनी; चन्डाल्नी।

चण्डिका- *ना.* [सं.] दुर्गाको एक रूप; चण्डी।

चण्डी- *ना.* [सं.] १. दुर्गा देवी। २. सात सय श्लोक भएको दुर्गाको माहात्म्य लेखिएको पुस्तक; सप्तशती। ३. दुई नगण, दुई सगण, एक गुरु हुने र आठौँ अक्षरमा विश्राम हुने एक छन्द।

चण्डी पाठ- *ना.* सप्तशती पाठ गर्ने काम।

चण्डीश- *ना.* चण्डीका स्वामी अर्थात् शिव।

चण्डू- *ना.* हे. चन्डु।

चण्डेश्वर- *ना.* [सं.] रक्तवर्ण रूपका शिवजी।

चण्डेश्वरी- *ना.* काभ्रे जिल्लाको बनेपा सहरको पूर्वोत्तरमा स्थित एक देवी; दुर्गा।

चतरा- *ना.* कोसी अञ्चलअन्तर्गत सुनसरी जिल्लामा रहेको एक स्थान।

चतरा नहर- *ना.* सोही ठाउँमा नेपालभारत सहयोगबाट सप्तकोसीको पानीमा बाँध बाँधी बनाइएको, ५६,५०० हेक्टर जमिनको सिँचाइ हुने एक प्रसिद्ध नहर।

चतुर्- *ना.* [सं.] १. चारको सङ्ख्या। २. समास भएका शब्दमा चार भन्ने अर्थ बुझाउने पूर्वपद (चतुर्गण, चतुर्युग, चतुर्वर्ण इ.)।

चतुर- *वि.* [सं.] १. चलाक; होसियार; बाठो; चनाखो; चतुरो; कुशल; मेधावी; सिपालु। २. फुर्तिलो; छिटोछरितो। ३. सुन्दर; प्रिय।

चतुरङ्गिणी- *ना.* [सं.] १. हात्ती, घोडा, रथ र पैदल चार अङ्गद्वारा सुसज्जित फौज। २. पासाको खेल।

चतुराइ- *ना.* [चतुरो+आइ] चतुरो हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; बठ्याइँ; चातुर्य; चलाकी।

चतुरानन- *वि.* [सं.] १. चार मुख भएको। *ना.* २. ब्रह्मा।

चतुराश्रम- *ना.* [सं.] वर्णाश्रम-व्यवस्थाअनुसार जीवनका चार अवस्था (ब्रह्मचर्य, गार्हस्थ, वानप्रस्थ र सन्न्यास)।
चतुरो- *वि.* [चतुर+ओ] हे. चतुर।
चतुर्थ- *वि.* [सं.] चौथो; चारौँ।
चतुर्थ खण्ड- *ना.* भूगर्भशास्त्रमा जीव कल्पको विभाजनमा पर्ने समयको चौथो खण्ड; नवजीवनका समयको विभाजनका तृतीय खण्डपछि आउने अन्तिम खण्ड।
चतुर्थ हिमयुग- *ना.* पुरातत्त्वशास्त्रअनुसार आजभन्दा असी हजार वर्षपहिले प्रारम्भ भएको हिमयुग; तृतीय हिमानी वा तृतीय हिमयुगभन्दा पछिको हिमयुग; चार हिमयुग वा चार हिमानीमध्ये अन्तिम हिमयुग।
चतुर्थांश- *ना.* चौथाइ; चौथो भाग; चौथाइ भाग।
चतुर्थांशिक- *ना.* कुल पुनरावृत्तिलाई चार भागमा बाँड्ने विचारको मान।
चतुर्थाश्रम- *ना.* वर्णाश्रम-व्यवस्थाअनुसार जीवनका चार अवस्थामध्ये अन्तिम आश्रम; सन्न्यास आश्रम।
चतुर्थी- *ना.* [सं.] १. चान्द्रमानका हिसाबले कृष्ण वा शुक्लपक्षको चारौँ दिन; चौथी। २. माङ्गलिक कार्यको उद्यापन; साङ्गे। ३. व्याकरणमा 'लाई' विभक्ति हुने एक चिह्न।
चतुर्थी कर्म- *ना.* विवाह आदि शुभकार्यका अवसरमा गरिने चौथो दिनको कार्य।
चतुर्दन्त- *वि.* [सं.] १. चारवटा दाँत उम्रेको; चार दाँते (हात्ती)। *ना.* २. ऐरावत हात्ती।
चतुर्दश- *ना.* [सं.] १. चौधको सङ्ख्या। *वि.* २. चौध; चौधौँ।
चतुर्दश भुवन- *ना.* पृथ्वीभन्दा माथिका सात लोक (भूर्लोक, भुवर्लोक, स्वर्लोक, महर्लोक, जनलोक, तपोलोक र सत्यलोक) र पृथ्वीभन्दा तलका सात लोक (तल, अतल, वितल, सुतल, तलातल, रसातल र पाताल) गरी जम्मा चौध लोक।
चतुर्दश विद्या- *ना.* चौध विद्या वा शास्त्र (चार वेद- ऋग्, यजु, साम, अथर्व; वेदका छ अङ्ग- शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, ज्योतिष र छन्द; अनि मीमांसा, न्याय, धर्मशास्त्र र पुराण)।
चतुर्दशी- *ना.* चान्द्रमासका हिसाबले शुक्ल वा कृष्ण पक्षको चौधौँ दिन; औँसी वा पूर्णिमाको अघिल्लो दिन।
चतुर्दिक्- *ना.* [सं.] चार दिशा (पूर्व, दक्षिण, पश्चिम र उत्तर)।
चतुर्द्वार- *वि.* [सं.] १. चार ढोका भएको; चार ढोके। *ना.* २. चार दिशामा चारैवटा ढोका भएको घर।
चतुर्बाहु- *ना.* [सं.] विष्णु; नारायण; चतुर्भुज।
चतुर्भुज- *ना.* [सं.] १. चतुर्बाहु। २. रेखागणितमा वर्ग, आयत आदिका एक अर्कामा मिलेर चार कोण बन्ने सरल रेखा। *वि.* ३. चार भुजा भएको (क्षेत्र आदि)।
चतुर्मास- *ना.* [सं.] १. आषाढ शुक्ल एकादशीदेखि कार्तिक शुक्ल एकादशीसम्मको चार महिना; चौमासा। २. ती महिनाहरूमा गरिने विभिन्न धार्मिक कार्य।
चतुर्मुख- *ना.* [सं.] १. ब्रह्मा। *वि.* २. चार मुख भएको; चतुरानन।
चतुऱ्याइँ- *ना.* [चतुरो+याइँ] चतुरो हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
चतुर्युग- *ना.* [सं.] सत्य, त्रेता, द्वापर र कलियुग।
चतुर्वर्ग- *ना.* [सं.] मानव जीवनका चार पुरुषार्थ (धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष)।
चतुर्वर्ण- *ना.* [सं.] वर्णाश्रम वा सनातनी समाजका चार श्रेणी (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य र शूद्र)।
चतुर्विद्या- *ना.* [सं.] त्रयी र अथर्व वेद अर्थात् ऋग्, यजु, साम र अथर्ववेद; चतुर्वेद।
चतुर्वेद- *ना.* [सं.] १. ऋग्, यजु, साम र अथर्व वेद; चतुर्विद्या। *वि.* २. चारै वेदसँग परिचित भएको; चारै वेदको ज्ञाता।
चतुर्वेदी- *ना.* १. चारै वेदको ज्ञाता। २. ब्राह्मण वर्गको एक थर।
चतुष्कोण- *वि.* [सं.] १. चार कोण भएको; चार कुना भएको। *ना.* २. चार पार्श्व भएको आकृति; चतुर्भुज।
चतुष्पथ- *ना.* [सं.] चार बाटाको समुदाय; चौबाटो; चौरस्ता; चौमुहानी।
चतुष्पद- *ना.* [सं.] १. चौपाया; चारखुट्टे जन्तु; चतुष्पाद। *वि.* २. चार खुट्टा भएको। ३. चार अङ्ग भएको।
चतुष्पदी- *ना.* चार चरण भएको श्लोक वा पद्य।
चतुष्पाद- *ना.* [सं.] हे. चतुष्पद।
चतुस्सूत्री- *वि.* [सं.] १. चार सूत्र भएको। *ना.* २. ब्रह्मसूत्रका आरम्भिक चार सूत्र।
चत्वर- *ना.* [सं.] १. चार कुना परेको चौर वा आँगन। २. चार दोबाटो; चौरस्ता। ३. चौतारो। ४. यज्ञभूमि।
चद्दर- *ना.* [फा. चादर] १. पछ्यौरा; ओढ्ने; चादर; दुपट्टा; मजेत्रो; बर्को। २. टिन; जस्ता।
चनक- *ना.* एक जातको सानो बट्टाई चरो।
चनक बट्टाई- *ना.* खुब लड्ने सानोखाले बट्टाई चरो।
चनकमन्द/चनखमन्द/चनखमन्न- *ना.* सुनसान; सन्नाटा; चकमन्न।
चनमते- *वि.* चुलबुले; चञ्चल; छुकछुके; चकचके।
चना- *ना.* [सं. चणक] मसिना पात हुने, निला फूल फुल्ने र ससाना भुवादार कोसा लाग्ने बोट वा त्यसैका कोसाभित्रका गोलो चुच्चे दाना; चणक।
चनाखो- *वि.* चतुर; चतुरो।
चनारो- *ना.* काठका भाँडाकुँडा बनाउने व्यक्ति वा एक जाति; चुनारो।
चनौटे- *वि.* [चनौटो+ए] १. चनौटोजस्तो; चनौटाका आकारको। *ना.* २. त्यस्तो आकारको खेतबारीको गरो वा पाटो।
चनौटो- *ना.* [चन्दन+औटो] चन्दन घोट्ने ढुङ्गो।
चन्चले- *वि.* [चञ्चल+ए] छुकछुक गर्ने स्वभाव भएको; छुकछुके; चञ्चल।
चन्जा- *ना.* चाँजो; व्यवस्था; परिपञ्च; बन्दोबस्त; प्रबन्ध।
चन्जापन्जा- *ना.* १. यताउति गर्ने काम; परिवर्तन; चेन्जफेन्ज। २. चाँजोपाँजो; बरबन्दोबस्त। ३. खटनपटन; अह्राउपह्राउ। ४. बाँडफाँड; रप्फाडप्फा।
चन्डाल्नी- *ना.* हे. चण्डालिनी।
चन्डु- *ना.* [हि.] अफिमबाट बनाइएको नसादार धूम्रपान-विशेष।

चन्डुखाना- *ना.* अफिम, गाँजा आदि लागु पदार्थ खाने अखाडा।
चन्दन- *ना.* [सं.] सुगन्धयुक्त एक जातको कडा काठ वा त्यो काठ पानीमा घोटेर बनाइएको लेप; श्रीखण्ड; विलेपन; लेपन; चन्दनद्रव।
चन्दन खोरी- *ना.* चन्दन राख्ने पात्र वा भाँडो।
चन्दन गिँडो- *ना.* चन्दन घोटिने श्रीखण्ड, धुपी, काठ आदिको गिँडो।
चन्दनगिरि- *ना.* मलय पर्वत।
चन्दननाथ- *ना.* कर्णाली अञ्चलअन्तर्गत जुम्ला जिल्लाको खलङ्गास्थित एक महादेव। २. नाथ सम्प्रदायका एक योगी।
चन्दनी- *ना.* चन्दन घोट्ने वा चन्दन बनाउने ठाउँ।
चन्दने- *वि.* १. चन्दनको टिको धेरै लगाउने। २. चन्दन तथा अन्य प्रसाद बाँडी जीविका चलाउने; चन्दन घोट्ने काम गरेर पेट पाल्ने।
चन्दा- *ना.* [फा. चन्द] १. सामाजिक, सामूहिक कुनै पनि परोपकारी कार्यका निम्ति सहायतास्वरूप दिइने वा जम्मा गरिने रकम। २. पटक पटक गरी प्रकाशित भइरहने पत्र पत्रिका आदिको शुल्क; मूल्य। ३. सङ्घ, संस्था, सङ्गठन आदि चलाउनका निम्ति सम्बन्धित व्यक्तिहरूमध्येबाट उठाइने शुल्क।
चन्द्र- *ना.* [सं.] १. जून; शशी; इन्दु; चन्द्रमा; सोम। २. नवग्रहमध्ये दोस्रो ग्रह; २९ १/२ दिनमा पृथ्वीको परिक्रमा गर्ने र त्यसै आधारमा शुक्लपक्ष, कृष्णपक्षका साथै तिथिहरू निर्धारित गरिने पृथ्वीको उपग्रह।
चन्द्रकर- *ना.* चन्द्रकिरण; ज्योत्स्ना; चाँदनी इ.।
चन्द्रकला- *ना.* १. चन्द्रकिरण;चन्द्रलेखा। २. चन्द्रमाका सोह्र कला (अमृता, मानदा, पूषा, पुष्टि, तुष्टि, रति, धृति, शशिनी, चन्द्रिका, कान्ति, ज्योत्स्ना, श्री, प्रीति, अङ्गदा, पूर्णा र पूर्णामृता)। ३. शिरमा लगाउने चन्द्राकार गहनाविशेष।
चन्द्रकान्त- *ना.* चन्द्रमाको किरण पर्दा पानी निस्कने हरियो मणि; शशिकान्त; शीतमणि; चन्द्रोपल।
चन्द्रगन्ज- *ना.* राणा प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरका नामबाट रहेको एक प्रसिद्ध स्थान; नेपालको पूर्वी तराईखण्डको सिराहा जिल्लामा पर्ने एक ठाउँ।
चन्द्रगिरि- *ना.* हे. चन्द्रागिरि।
चन्द्रगुप्त- *ना.* १. विक्रमभन्दा २६३ वर्ष पूर्व पाटलिपुत्र राजधानी भएको मगधको राजसिंहासनमा बस्ने प्रथम मौर्य सम्राट्। २. ४३७ *वि.* सं. मा मगधको राजसिंहासनमा बस्ने विक्रमादित्य उपाधिधारी सुप्रसिद्ध गुप्तसम्राट्।
चन्द्रग्रहण- *ना.* १. चन्द्रमामा लाग्ने ग्रहण; राहुग्रस्त हुँदा चन्द्रमामा पर्ने आंशिक वा पूर्ण कालो टाटो। २. सूर्यको प्रकाश छेकिने गरी पृथ्वीको छाया चन्द्रमाका बिम्बमा परी आंशिक रूपमा वा पुरै चन्द्रमा नदेखिने हुने स्थिति; त्यस स्थितिमा चन्द्रमामा देखिने कालो भाग वा टाटो। ३. हठयोगअन्तर्गत प्राण इडा नाडीद्वारा कुण्डलिनीमा पुगेको अवस्था।
चन्द्रघण्टा- *ना.* नवरात्रिका तेस्रो दिनमा पूजा गरिने एक भगवती; नवदुर्गामध्ये एक।
चन्द्रचूड- *ना.* चन्द्रशेखर; शिव; महादेव।
चन्द्रधनु- *ना.* चन्द्रमाको प्रकाशमा वा जुनेली रातमा देखिने इन्द्रधनु।
चन्द्रधर- *ना.* चन्द्रशेखर; शिव।
चन्द्रप्रभा- *ना.* चन्द्रमाको प्रकाश; जून।
चन्द्रप्रासाद- *ना.* जुनेली रातको आनन्द लिन सकिने भवनको छतभन्दा माथिको कोठा वा बुर्जा।
चन्द्रबिन्दु- *ना.* अक्षरहरूको थाप्लोमा लाग्ने अर्धचन्द्रबिन्दु; जूनटिकी; नाके स्वरबाट उच्चारण हुने त्यस्तो चिह्न (ँ)।
चन्द्रबिम्ब- *ना.* चन्द्रमाको प्रकाशमय वर्तुलाकार रूप; चन्द्रमाको पूर्ण बिम्ब; चन्द्रमण्डल; चन्द्रसभा।
चन्द्रभाल- *ना.* शिवजीको चन्द्रभूषणयुक्त रूप; शिवजी।
चन्द्रमणि- *ना.* चन्द्रमाका किरणका स्पर्शले जगमगाउने भनिएको हरियो मणिविशेष; चन्द्रकान्तमणि।
चन्द्रमण्डल- *ना.* १. चन्द्रमाको वरिपरि कहिलेकाहीँ देखापर्ने गोलाकार परिधि। २. चन्द्रमाको पूर्ण बिम्ब; चन्द्रबिम्ब; चन्द्रमाको मण्डल। ३. हठयोगअन्तर्गत दुवै आँखीभौँ जोडिने ठाउँभन्दा माथि र निधारभन्दा तल रहेको काल्पनिक चन्द्रमा।
चन्द्रमल्लिका- *ना.* जुनेली रातमा ढकमक्क फुली चारैतिर मगमग बास्ना फैलाउने एक थरी चमेली फूल।
चन्द्रमा- *ना.* [सं.] १. सूर्यको प्रकाश पाएर राति आकाशमा चम्कने र २९ १/२ दिनमा एकपल्ट पृथ्वीलाई परिक्रमा गर्ने पृथ्वीको उपग्रह; चन्द्र; जून; सोम; शशी; इन्दु। २. नारीहरूले शिरमा लगाउने चन्द्रमाका आकारको एक गहना।
चन्द्रमुख- *वि.* [सं.] १. चन्द्रमा झैँ हँसिलो उज्यालो र चक्का मुहार भएको; ज्यादै राम्रो अनुहार भएको। *ना.* २. चन्द्रमाजस्तो मुख; चन्द्रमारूपी मुख।
चन्द्रमुखी- *वि.* चन्द्रमाजस्तो उज्यालो मुख भएकी; साह्रै राम्री।
चन्द्रलेखा- *ना.* [सं.] चन्द्रमाको किरण; चन्द्रकला; चाँदनी।
चन्द्रवंश- *ना.* [सं.] राजा पुरुरवादेखि प्रारम्भ भएको नेपाललगायत भारतवर्षका क्षत्रियहरूको एक प्रसिद्ध वंश।
चन्द्रवदन- *वि.* [सं.] चन्द्रमाको जस्तो मुख भएको; सुन्दर।
चन्द्रवदनी- *वि.* चन्द्रमाको जस्तो मुख भएकी (स्त्री); राम्री; सुन्दरी।
चन्द्रवल्लरी/चन्द्रवल्ली- *ना.* [सं.] सोमलता।
चन्द्रवार/चन्द्रवासर- *ना.* [सं.] हप्ताका सात दिनमध्ये चन्द्रमाको पालोमा परेको दिन; आइतबारदेखि शनिवारसम्मका सात वारमध्ये दोस्रो वार; सोमवार।
चन्द्रविनायक- *ना.* [सं.] काठमाडौँ उपत्यकामा देवपत्तनको उत्तरी सीमामा पर्ने प्रसिद्ध चार गणेशमध्ये एक; चाबहिल गणेश।
चन्द्रविन्दु- *ना.* [सं.] देवनागरी लिपिअन्तर्गत अनुनासिक वा नाके ध्वनिको प्रतिनिधित्व गर्न सानुनासिक (स्वर) वर्णको शिरमा दिइने अर्ध चन्द्राकारको चिह्न; जूनटिकी (ँ)।
चन्द्रशमशेर- *ना.* [चन्द्र+शमशेर] नेपालमा *वि.* सं. १९०३ देखि सुरु भएको राणाशासनका पाँचौँ प्रधानमन्त्री वा श्री ३ महाराज (शासनकाल *वि.* सं. १९५८-१९८६०।
चन्द्रशेखर- *वि.* [सं.] १. मस्तक वा निधारमा चन्द्रमा धारण गर्ने। *ना.* २. महादेव; शिव।

चन्द्रहार- *ना.* [सं.] आधा चन्द्रमाको आकारका बहुमूल्य धातुका टुक्राहरूका योगबाट बनेको पूर्ण चन्द्रमाको जस्तो आकार भएको गलामा लगाइने गोलो माला वा हार; नारीहरूद्वारा गलामा लगाइने पूर्णचन्द्रमाका आकारको प्राचीन गहनाविशेष।

चन्द्रहास- *ना.* [सं.] १. चम्किलो तरवार। २. रावणको तरवार।

चन्द्रांशु- *ना.* [सं.] चन्द्रकिरण; जून; चाँदनी।

चन्द्रा- *ना.* [सं.] १. खुला दलान। २. चँदुवा।

चन्द्रागिरि- *ना.* [सं. चन्द्रगिरि] काठमाडौँ उपत्यकाको दक्षिण-पश्चिम भागमा पर्ने, समुद्रको सतहभन्दा ८,३६५ फिट अग्लो एक प्रसिद्ध पर्वत।

चन्द्रालोक- *ना.* [सं. चन्द्र+आलोक] १. चन्द्रमाको प्रकाश। २. अलङ्कारवादी संस्कृत साहित्यशास्त्री जयदेवद्वारा लिखित एक ग्रन्थको नाम।

चन्द्रिका- *ना.* [सं.] १. जून; चन्द्रमाको किरण; चाँदनी; ज्योत्स्ना; कौमुदी। २. जूनको शीतल प्रकाश वा जगमगाहट।

चन्द्रिकोत्सव- *ना.* प्राचीन कालमा शरद् ऋतुको पूर्णिमाका अवसरमा मनाइने एक उत्सव।

चन्द्रोदय- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमाको उदय; जून उदाएको अवस्था वा समय। २. आयुर्वेदीय पद्धतिअन्तर्गत पारो र सुन भस्म गरेर बनाइने एक उत्तेजक औषधी।

चन्नी- *ना.* रामझिँगनीको जस्तो फल फल्ने, गेडा वा घोघाको अचार खाइने र बुटाको पाट निकालिने एक प्रकारको झाडी; चन्नीपाट।

चन्नीपाट- *ना.* चन्नी।

चप१- *ना.* [अङ्.] आलुको भाती अथवा मुछेको पिठोभित्र केराउ, तरकारी वा मासु हाली बाहिरबाट बेसनको लेदो लगाई तेल वा घिउमा तारेर बनाइएको खाद्य वस्तु।

चप२- *ना.* १. खाने वा पचाएर निल्ने काम। २. कुनै पनि चिज (पैसालगायत) नफर्काउने नियतले लिएको लियै गर्ने काम; पचाउने काम; सित्तैँमा खाइदिने काम; पच।

चपक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चप् > चपक्+क] नउप्किने वा नछुट्टिने गरी (टाँसिनु, जोडिनु, जडिनु, समाउनु इ.)।

चपचप- *क्रि.वि.* [अ.मू. चप्+अ (द्वि.)] १. कुनै पदार्थ च्याप च्याप लाग्ने वा टाँसिने गरी। (उदा. - चाकु खाँदा मुखभरि चपचप टाँसिन्छ)। २. गर्मी वा कठिन मानसिक अवस्थाका कारणले मुख सुक्ने गरी; प्याकप्याक।

चपट- *ना.* १. ढोका; दैलो; द्वार। २. पहरा; चौकी; पालो; गारद।

चपटे- *ना.* ढोके; द्वारे; पहरेदार; पाले।

चपडा- *ना.* हे. चपरा।

चपत- *ना.* [सं. चपेट] १. थप्पड। २. आघात वा क्षति। ३. चोटपटक।

चपरा- *ना.* खारेर वा शुद्ध पारेर पातलो पाप्रा पाप्रा बनाइएको लाहा; चपडा।

चपरास- *ना.* [फा. चप+रास्त] अर्दली तहका कर्मचारीले कमरपेटी वा छातीमा लगाउने, कार्यालय वा संस्थाको नाम, कर्मचारीको दर्जा र नम्बर लेखिएको धातुको ब्याज; चप्रास।

चपरासी- *वि.* [चपरास+ई] १. चपरास लगाउने (व्यक्ति)। *ना.* २. चप्रास लगाएको कर्मचारी; चप्रासी।

चपरासी अड्डा- *ना.* १. सिपाहीद्वारा पालोपहराको बन्दोबस्त मिलाउने अड्डा (प्राचीन कालमा)। २. जेलको हेरचाह गर्ने अड्डा (राणाकालभन्दा अघि); बाटोकाजसम्बन्धी अड्डा (राणाकालमा)। ३. थोरै मात्र कैदको सजाय बाँकी रहेका कैदीबाट बाटाको सुघरसफाइ गर्न लगाउने अड्डा।

चपरी- *ना.* [प्रा. चक्कल+ई] १. दुबो, झार आदिसमेतको माटाको ढेलो; चोइली; चोइलो; चाको। २. पन्युले झिकेको भातको चोइलो।

चपरो- *ना.* [प्रा. चक्कलो] ठुलो परिमाणको चपरी; चप्पा।

चपर्चन्ड- *वि.* [सं. चपल+चण्ड] १. कडा स्वभाव वा मिजासको; प्रचण्ड; उग्र। २. रिसाहा; मापाको; झक्कड; झक्की। ३. चम्मू; छुकछुके।

चपर्चन्डी- *ना.* १. चपर्चन्ड हुने स्वभाव वा प्रवृत्ति। *वि.* २. त्यस्तो स्वभाव वा प्रवृत्तिकी (स्त्री)।

चपल- *वि.* [सं.] १. चकचक]; चञ्चल। २. स्थिर नरहने; अस्थिर। ३. थरथराउने; हल्लने। ४. अनित्य; क्षणिक। ५. फुर्तिलो; छरितो।

चपलता- *ना.* १. नाटक आदिका पात्रमा राग, द्वेषबाट हुने अस्थिरता; व्यभिचारी भावको एक भेद। २. चपल हुने भाव वा गुण; चङ्ख्याइँ; बठ्याइँ।

चपला- *वि.* [सं.] १. चपल स्वभावकी (स्त्री); बाठी। *ना.* २. बिजुली (मेघको)। ३. वेश्या; व्यभिचारिणी स्त्री। ४. धनकी देवी; लक्ष्मी। ५. जिब्रो। ६. रक्सी। ७. त्रिष्टुप् जातिको एक समवृत्त छन्दविशेष।

चपलावक्त्र- *ना.* विषम पाउमा चारौँ अक्षरदेखि पर नगण र सम पाउमा त्यस्तै गरी यगण हुने एक छन्द।

चपाइ- *ना.* [√ चपाउ (+आइ)] १. चपाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. पचाउने वा चप गरिने क्रिया वा प्रक्रिया।[√ चाप् +आइ] ३. चाप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; चाप; थिचाइ।

चपाइनु- *क.क्रि.* १. चपाउने काम गरिनु। २. चाप्न लगाइनु।

चपाउनु- *स.क्रि.* [सं. चर्वण] १. मुखमा हालिएको कुरालाई दाँतले पिसेर निल्न लायक बनाउनु; दाँतले टोक्नु।

चपाउनु- *प्रे.क्रि.* [चाप्+आउ+नु] चाप्न लगाउनु; चापिने पार्नु; थिचाउनु।

चपाती- *ना.* [हि.] १. पातलो गरी बेलेर घिउ, तेल आदि केही नहाली पकाएको गहुँको रोटी; फुल्का, सुखा रोटी। २. पुरी रोटी।

चपेट/चपेटा- *ना.* [सं.] १. लबटो। २. हत्केला। ३. थप्पड। ४. कामको चापाचाप। ५. कुनै काम चाँडो गराउन दिइने प्रेरणा। ६. तरताकिता वा दबाव।

चप्काइ- *ना.* [√ चप्क (+आइ)] १. चप्काउने वा टाँस्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. चप्काउने वा पचाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चप्काइनु- *क.क्रि.* १. चप गरिनु; चोरिनु। २. चप्काउने काम गरिनु; टँसाइनु।

चप्काउनु१- *स.क्रि.* [चप्क+आउ+नु] चप गर्नु; चप पार्नु; चोर्नु; टप्काउनु।

चप्काउनु२- *स.क्रि.* [हि. चिपकाना > चप्क+ आउ+नु] गुँद, माड

आदि लेसाइलो वा लेदो पदार्थले कुनै वस्तु टाँस्नु; जोड्नु।
चप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. चप्+प] कुनै वस्तु मुखभित्र हाली छिटो निल्ने गरी। (उदा. - मुखभित्र एउटा उसिनेको लप्सी चप्प हालेर राम भाग्यो।)।
चप्पन- *ना.* चप गर्ने काम; अर्काको चिज लाई अनैतिक रूपले आफ्नो पार्ने दुष्टचाइँ कर्म; चप्पु।
चप्पल- *ना.* चट्टी।
चप्पा- *ना.* १. चपरी; चाको। २. भुटेको गहुँ, जौ आदिको पिठो वा सातु।
चप्पु१- *ना.* हे. चप्पन।
चप्पु२- *ना.* हे. चट्कन; चड्कन।
चप्लेटी- *वि.* १. च्याप्टो र फराकिलो (ठाउँ आदि)। २. समतल परेको। *ना.* ३. चिप्लेटी (खेल)।
चप्लेटी ढुङ्गो- *ना.* चिप्लेटी खेल्ने काममा आउने वा आउन सक्ने, करालो परेको केही ठुलो र चेप्टो, चिप्लो ढुङ्गो; चिप्लेटी खेल्ने ढुङ्गो; चिप्लेटी ढुङ्गो।
चप्प्रासी- *वि. / ना.* हे. चपरासी।
चप्रास- *ना.* हे. चपरास।
चप्रासी- *ना. / वि.* हे. चपरासी।
चबाइ- *ना.* [चाव्+आइ] चाब्ने क्रिया, भाव वा प्रक्रिया।
चमक- *ना.* [अ.मू. चम्+अक] प्रचण्ड तापबाट आएको प्रकाश; ज्वालाविनाको चहक; उज्यालो; प्रकाश; तेज; टलक; प्रभा; टक; दीप्ति।
चमकदमक- *ना.* शोभा; चहकमहक; छवि; कान्ति।
चमकदार- *वि.* चमक भएको।
चमकिनु- *अ.क्रि.* हे. चम्किनु।
चमकिलो- *वि.* हे. चम्किलो।
चमक्क- *क्रि.वि.* खुबसित चम्कने गरी।
चमचम- *क्रि.वि.* [अ.मू. चम्+अ (द्वि.)] १. थोरै उज्यालो छर्दै चम्किने गरी। *ना.* २. छेनाबाट तयार पारिएको गुलियो मिठाईविशेष।
चमचमाइ- *ना.* चमचम गर्ने भाव, क्रिया वा गुण।
चमचमाइनु- *अ.क्रि.* चमक निस्किनु; चम्किनु।
चमचमाउनु- *अ.क्रि.* चम्कनु; चमक आउनु।
चमचा- *ना.* हे. चम्चा।
चमजुम्रो- *ना.* मानिसका छालामा बलियोसँग टाँसिएर बस्ने मासु रङको सानो किर्नुविशेष; छालामा टाँसिने जुम्रो।
चमडा- *ना.* [सं. चर्म] छाला।
चमत्कार- *ना.* [सं.] १. आश्चर्य; अचम्म; विस्मय। २. खेल; तमासा। ३. साहित्यशास्त्रमा रसको अनुभूति गराउने काव्यसौन्दर्य।
चमत्कारिता- *ना.* चमत्कारपूर्ण गुण।
चमत्कारी- *वि.* चमत्कार गर्ने।
चमत्कृत- *वि.* आश्चर्य वा विस्मयमा परेको।
चमत्कृति- *ना.* १. चमत्कार। २. शिल्पक नामक उपरूपकका सत्ताइस अङ्गमध्ये एक।
चमर- *ना.* [सं. चामर] १. हम्कनाका निम्ति प्रयोग गरिने चौरीगाईको पुच्छरको फुर्को वा झुप्पो। २. राजकीय चिह्नमध्ये एक मानिने सोही झुप्पो; चँवर।
चमरा- *ना.* [सं. चामर] मकैको बोटको टुप्पोमा निस्कने धानचमरा जस्तै गरी आउने बोटबिरुवा र झारपातका टुप्पाको झुप्पो।
चमरी- *ना.* [सं.] काला लामालामा बाक्ला रौँ हुने, पुच्छरको झुप्पो काटेर चँवर बनाइने, तिब्बत र मध्य एसियामा पाइने एक जन्तुविशेष; चमरी गाई; चौंरी; चौंरीगाई; याक; चुँगुर।
चमरी गाई- *ना.* हे. चमरी।
चमस- *ना.* [सं.] काठको चम्चाजस्तो आकारको एक सोमपान पात्र।
चमाचम- *क्रि.वि.* [√ चमचम] खुब चमक आउने वा दिने गरी।
चमार- *ना.* [सं. चर्मकार] १. छालाका जुत्ता आदि बनाउने जन्मजात पेसा भएको एक जाति; सार्की। २. मिझार (सम्मान गर्दा)।
चमू- *ना.* [सं.] प्राचीन कालको सेना (७२९ हात्ती, ७२९ रथ, २१८७ घोडचढी र ३६४५ पदाति रहेको)।
चमेना- *ना.* [सं. चर्वणीय] खाजा; जलपान।
चमेना गृह/घर- *ना.* चमेना गर्ने ठाउँ वा घर; रेस्टुराँ।
चमेरी- *ना.* [चमेरो+ई] चमेरोको लघु रूप।
चमेरी भ्याँट- *ना.* प्रभात हुने समय वा बिहानको निछ्याम अवस्था।
चमेरो- *ना.* १. दिउँसो रुखका हाँगामा झुन्डिएर तलतिर मुख फर्काई बस्ने र प्रायः राति उड्ने जिउभरि भुत्ला भएको, पातलो कपडा झैँ झिल्लीदार पखेटा हुने, मुसोजस्तो एक स्तनपायी प्राणी। २. दुवै पक्षमा लाग्ने व्यक्ति; मल्कोढल्को।
चमेली- *ना.* लहरामा फुल्ने सेतो वा पहेँलो बास्नादार साना साना फूलविशेष।
चमोट- *ना.* विशिष्ट स्तरका अपराधीहरूलाई मात्र लगाइने छालाको नेलविशेष।
चम्कनु- *अ.क्रि.* [चम्क+नु] १. छिनछिनमा झल्कनु; तेजिलो हुनु; टल्कनु; जगमगाउनु। २. कसैलाई नटेर्नु; सेखी खोज्नु; मात्तिनु; बढ्नु। ३. उन्नतिमा लाग्नु; तरक्की हुनु।
चम्कनु/चम्कनो- *ना.* [चर्म+किर्नु] मानिसको कपालमा लाग्ने जुम्राको पुरै नहुर्किएको अवस्था; ढाडीभन्दा सानु र भुसुनुभन्दा ठुलो जुम्रो।
चम्काइ- *ना.* [√ चम्क (+आइ)] चम्कने भाव, क्रिया वा गुण।
चम्काइनु- *क.क्रि.* चम्कने पारिनु।
चम्काउनु- *स.क्रि. , प्रे.क्रि.* १. चम्किने पार्नु; टल्काउनु। २. मत्ताउनु। ३. चम्कन लगाउनु।
चम्काचम्की१- *ना.* [चम्को+चम्की] सानाठुला चम्काहरूको समूह।
चम्काचम्की२- *ना.* [चम्क+चम्की] बाझ्ने र जुध्ने होडबाजी; चम्काइको प्रतियोगिता।
चम्किनु- *अ.क्रि.* [चम्क+इ+नु] झलक्क झल्कनु, तेजिलो हुनु; चम्कनु।
चम्किलो- *वि.* [चमक+इलो] चमक भएको; चमकदार; चहकिलो।
चम्की- *ना.* [चम्को+ई] सानो खालको चम्को।
चम्के- *वि.* [चम्को+ए] चम्को भएको (चुलो); चुलोको चम्कोजस्तो आकारको (कुनै वस्तु)।

चम्को- *ना.* चुलाको मुखमा भाँडा अड्याउन तीनतिर उठाइएको थुम्को।
चम्चा- *ना.* [सं. चमस] एकापट्टि समाउनाका लागि बिँड भएको र अर्कापट्टि अलिकति खोपिल्टो परेको, खाना खान वा पकाइएका खानालाई चलाउन प्रयोग गरिने उपकरण; चमच; चमचा।
चम्चागिरी- *ना.* चाकरी; स्वार्थपूर्ण सेवाकार्य।
चम्ची- *ना.* सानो खालको चम्चा।
चम्पक- *ना.* [सं.] १. सुगन्धमय सेतो वा पहेँलो फूल फुल्ने एक जातको बोट वा त्यसको फल; चाँपो; चम्पा। २. एक प्रकारको सुगन्धी द्रव्यविशेष। ३. एक प्रकारको केरा।
चम्पकमाला- *ना.* १. प्राचीन कालमा प्रचलित एक प्रकारको गहना। २. चम्पक फूलबाट बनाइएको माला। ३. प्रत्येक पाउमा क्रमशः भ, म, सगण र दुई गुरु वर्ण भईकन पाँचौँ अक्षरमा विश्राम हुने एक वार्णिक छन्दविशेष।
चम्पत- *ना.* भाग्ने वा कुलेलम ठोक्ने काम; बेपत्ता हुने काम; टाप ठोक्ने क्रिया वा प्रक्रिया; सुइँकुच्चा।
चम्पा- *ना.* [सं.] हे. चम्पक।
चम्पावत- *ना.* प्राचीन कूर्माचल देशको राजधानी; हालको कुमाऊँ प्रदेशको एक प्रसिद्ध स्थल।
चम्पावती- *ना.* गङ्गाको किनारमा रहेको एक प्राचीन नगरको नाम; अङ्गदेशको राजधानी (वर्तमान भागलपुर)।
चम्पासरी- *ना.* मसिना र बास्नादार चामल हुने एक प्रकारको धान।
चम्पू- *ना.* [सं.] गद्य र पद्य दुवै मिसिएको काव्य (उदा. - मेरो कविताको आराधना, सम)।
चम्बल- *ना.* १. भेडाको ऊनबाट तयार गरिने एक कपडाविशेष। २. भारतको एक प्रसिद्ध नदी र सो नदी भएको उपत्यका।
चम्बलघाटी- डाँकुहरूको बिगबिगी भएको कुख्यात आश्रयस्थल।
चम्बु- *ना.* [चम्बू? सं. चमू] सानो मुख भएको टुटीवाल एक प्रकारको जलपात्र; एक प्रकारको लोहोटा।
चम्मु- *वि.* [सं. जम्बुक] अग्घोर बाठो; असाध्य चतुरो; छट्टु।
चम्लायो- *ना.* एक जातको वृक्षविशेष।
चम्सुर- *ना.* तरकारी खाइने, काँचै खाँदा नाकमा राग आउने, मसिना डाँठ र फाटेका पात हुने प्रसिद्ध सागविशेष।
चय- *ना.* [सं.] सङ्ग्रह; समूह; थुप्रो; राशि।
चयन- *ना.* [सं.] १. टिप्ने काम (फूल आदि)। २. बटुल्ने, सङ्ग्रह गर्ने वा सङ्कलन गर्ने काम; थुपार्ने वा जम्मा गर्ने काम।
चयनशील- *वि.* चयन गर्ने स्वभाव भएको।
चयनहरा- *ना.* थारू स्त्रीहरूले गलादेखि छातीसम्म लट्कने गरी लगाउने एक थरी गहना।
चयनिका- *ना.* सङ्ग्रह गरिएका कुनै पनि वस्तु, पदार्थ वा तत्त्व।
चयनीय- *वि.* चयन गर्न योग्य; जम्मा गर्न हुने।
चर्नु- *अ.क्रि.* [सं. चर्+नु] घँसिलो चौर, डाँडो, जङ्गल आदिमा गाईबस्तुले डुलेर घाँस आदि खाँदै पेट भर्नु।
चर- *ना.* [सं.] १. जासुस; गुप्तचर; गूढपुरुष; सी. आई. डी)। २. दूत; कलियो। ३. घरको जग। ४. रोग। ५. सुइँको; भेद। *वि.* ६. हिँडडुल गर्ने; चल्ने; जङ्गम। ७. सजीव।
चरक- *ना.* [सं.] १. भारतीय आयुर्वेदका प्रवर्तक र 'चरकसंहिता' का लेखक। २. शेषनागका अवतार मानिने तिनै आचार्य। ३. डुलुवा; बटुवा; पथिक।
चरकसंहिता- *ना.* चरक मुनिले लेखेको आयुर्वेदीय चिकित्सासम्बन्धी एक प्रसिद्ध ग्रन्थ।
चरक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चर् > चरक्+क] १. चिरिने वा धाँजा फाट्ने गरी। २. घाम आदि चर्केर पोल्ने गरी।
चरचर- *क्रि.वि.* [अ.मू. चर्+अ (द्वि.)] १. धमाधम फाट्ने वा चिरिने भएर। २. घाउ आदि दुख्ने वा चर्कने गरी। *ना.* ३. चररको ध्वनि वा पीडा। ४. चिरिने प्रक्रिया।
चरचरी- *क्रि.वि.* १. धमाधम फाट्ने वा चिरिने भएर; चरचर। २. घाउ आदि दुख्ने वा चहऱ्याउने गरी। ३. घाँस उखेल्दा धमाधम चरचर आवाज आउने गरी।
चरचरे- *वि.* १. चरचर आवाज निकाल्ने वा त्यस्तो आवाज आउने गरी बोल्ने। २. चिडाहा स्वभावको; झर्काहा।
चरण- *ना.* [सं.] १. पाद; पाउ; पयर; गोडा। २. श्लोकको एक पङ्क्ति; चौथाइ अंश। ३. वेदको एक शाखा वा सम्प्रदाय। ४. वंश; पुस्ता। ५. स्तम्भ।
चरणकमल- *ना.* कमलको फूलजस्तो पाउ वा पादतल; चरणपद्म; चरणारविन्द (मानमर्यादा जनाउँदा प्रयोग गरिने शब्द)।
चरणचिह्न- *ना.* पाउको चिह्न; कुनै चिज माथि परेको पाइलाको डोब।
चरणतल- *ना.* पैतालो; पादतल।
चरणन्यास- *ना.* कदम; पाइला।
चरणपादुका- *ना.* १. खराउ। २. ढुङ्गा आदिमा कुँदेर पूजा गर्ने हेतुले बनाइएको पादचिह्न।
चरणयुगल- *ना.* दुई पाउ; दुई खुट्टा।
चरणरेखा- *ना.* पादचिह्न; चरणचिह्न।
चरणसेवा- *ना.* १. आफूभन्दा ठुला वा बडाको सेवा; मान्यजनको सेवा। २. पाउ दाब्ने वा मिच्ने काम।
चरणसेवी- *ना.* १. सेवक; नोकर; भक्त। *वि.* २. सेवा गर्ने।
चरणामृत- *ना.* १. श्रद्धेय व्यक्तिको पाउ धोइएको पानी। २. देवप्रतिमा आदिलाई स्नान गराइएको पानी; चरणोदक।
चरणायुध- *ना.* आफ्नो गोडा नै हतियार भएको प्राणी; कुखुरो। *ना.* चरणकमल।
चरणार्ध- *ना.* श्लोकको एक पाउको आधा भाग; आठौँ भाग वा अष्टमांश।
चरणोदक- *ना.* चरणामृत।
चरणोपधान- *ना.* राजामहाराजाको सिंहासनमुनि पाउ राख्न बनाइएको एक आसन; पाउदान; पादपीठ।
चरन- *ना.* [सं. चरण] १. हे. चरण। २. गाईबस्तु चर्ने ठाउँ; घाँस भएको ठाउँ; चउर; गोचर; गौचर।
चरन क्षेत्र- *ना.* गाईबस्तु चराउने निश्चित क्षेत्र।
चरना- *ना.* अन्तःपुरका केटी सुसारेहरूले भित्रपट्टि लगाउने तीन

तहको जाँघवाल सुरुवाल; लामो जाँघिया; चर्ना।
चरम- *वि.* [सं.] १. अन्तिम; अन्त्यको। २. सबभन्दा पछिल्लो; पश्चवर्ती।
चरम अवस्था- *ना.* आखिरी अवस्था; अन्त्यकाल वा पछिल्लो अवस्था।
चरमकाल- *ना.* अन्तिम अवस्था; अन्त्यकाल वा मृत्युको समय।
चरमबिन्दु- *ना.* १. रुचि, उत्तेजना आदिको सर्वोच्च बिन्दु। (जहाँ पुगेपछि अगाडि बढ्ने ठाउँ रहँदैन)। २. कुनै एक श्रृङ्खलाको अन्तिम तत्त्व वा घटना; चरमसीमा; पराकाष्ठा।
चरमोत्कर्ष- *ना.* १. अन्तिम सीमासम्म पुगेको उत्कर्ष; परम उत्कर्ष। २. साहित्यमा घटनाक्रमको तीव्रतम स्थिति वा बिन्दु; पराकाष्ठा।
चराइ- *ना.* [√ चर् (+आइ)] चर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चराइनु- *क.क्रि.* चर्ने पारिनु; चर्न लगाइनु।
चराउनु- *प्रे.क्रि.* बस्तुभाउलाई डुलाएर घाँस खुवाउनु।
चराचर- *ना.* [सं.] १. चर र अचर वस्तु; स्थावर र जङ्गम। २. विश्व।
चराचुरुङ्गी- *ना.* [चरो (द्वि.)] दुई खुट्टा हुने, फुल पार्ने र प्वाँख तथा पखेटा हुने, मेरुदण्डीय पक्षीजाति।
चरित- *ना.* [सं.] १. जीवनको कथा वा विशेष घटना; जीवनी। २. आचरण; चरित्र।
चरितनायक- *ना.* कुनै काल्पनिक आख्यान वा ऐतिहासिक घटनाको मुख्य पात्र; चरित्रनायक।
चरितार्थ- *वि.* [सं.] १. अभीष्ट ध्येय पूरा गरेको; सफल। २. लक्ष्य हासिल गरेको। ३. कृतार्थ; सन्तुष्ट; तुष्ट। ४. कार्यान्वित; सम्पन्न।
चरितार्थता- *ना.* चरितार्थ हुने कार्य।
चरितावली- *ना.* [सं.] अनेक विशिष्ट व्यक्तिहरूको जीवनीको सङ्ग्रह।
चरित्र- *ना.* [सं.] १. जीवनी; चरित। २. चालचलन; बानीबेहोरा; व्यवहार।
चरित्रचित्रण- *ना.* नाटक, उपन्यास, कथा आदिमा काल्पनिक पात्रको बिम्ब सिर्जना गर्ने प्रक्रिया तथा कार्य; साहित्यिक कथात्मक कृतिमा पात्रको स्वरूप र प्रकृतिलाई रूपायित गर्ने काम।
चरित्रदोष- *ना.* नाटकका पात्रमा अज्ञात रूपमा रहने चारित्रिक कमजोरी; नाटक आदिका पात्रबाट अज्ञात रूपमा हुने भुल; चरित्रमा हुने दोष।
चरित्रनायक- *ना.* हे. चरितनायक।
चरित्रप्रधान- *वि.* घटना वा कथावस्तुको भन्दा चरित्रको प्राधान्य वा बढी महत्त्व भएको (कथा, उपन्यास आदि)।
चरित्रवान्- *वि.* राम्रो स्वभाव, प्रकृति, चालचलन आदि भएको (व्यक्ति); सच्चरित्र भएको।
चरित्रहत्या- *ना.* अनावश्यक वा निराधार लाञ्छना लगाएर कसैको प्रतिष्ठामा धक्का पुऱ्याउने वा कसैलाई अपमानित गर्ने काम; कसैको सम्मान वा प्रतिष्ठालाई खसाल्ने काम; अनावश्यक लाञ्छना।
चरित्रहीन- *वि.* खराब गुण, शीलस्वभाव, आचरण, अनुष्ठान आदि भएको; दुश्चरित्रले युक्त।
चरिपन्जा- *ना.* [चार+पाँच] एउटा पासामा पन्जा र बाँकी दुई पासामा दुवा दुवा पर्दा हुने, पासाखेलको एक दाउ।
चरिपाईं/चरिफाईं- *ना.* [छारे+फाईं] छारे रोग; मृगी; अपस्मार।
चरी- *ना.* [चरो+ई] १. चराको बच्चा। २. सानो चरो। ३. पोथी चरो। ४. चरो (बालबोलीमा)।
चरी अमिलो- *ना.* गोलाकार तीनखण्डे, अमिलो स्वादको मसिना पात हुने, पहेँला र कलेजी फूल फुल्ने र मसिना कोसा हुने एक झार; चाङ्गेरी।
चरीखुट्टे- *वि.* चराको जस्तो मसिनो र ख्याउटे हातखुट्टा भएको (मानिस, जन्तु इ.); सिट्ठा; खियाउटे।
चरीघाँटी- *ना.* १. चराको घाँटी रेटिन लागेजस्तो अवस्था; सङ्कटकालीन स्थिति; आरीस्याँगी। २. बित्न लागेको अवस्था।
चरीचराइ/चराउ- *ना.* १. गाईबस्तु चराउने वा चर्ने ठाउँ; चरन। २. बस्तुभाउ चराउने काम।
चरीचुच्चे- *वि.* १. चराको जस्तो चुच्चो मुख हुने (व्यक्ति)। २. चराको झैँ चुच्चो भएको; चुच्चे। ३. अक्षरारम्भ गर्दा 'च' वर्णका निम्ति प्रयोग गरिने (शब्द)।
चरीनङ्ग्रा- *वि.* १. निर्बाङ्ग; दिगम्बर; लङ्गट। २. गरिब।
चरीनङ्ग्री- *ना.* १. केटाकेटीहरूको एक खेलविशेष। *वि.* २. ज्यादै दुब्ली; ख्याउटी।
चरीनङ्ग्रे- *वि.* १. दुब्लो; पातलो। *ना.* २. मसिनो खालको धान।
चरीफाल- *ना.* १. छटपटिएर मर्न लागेको चरीको झैँ अवस्था वा चाल। २. छटपटी।
चरीबाघ- *ना.* बिरालो जत्रो हुने, एक जातको, रुखमा बस्ने, टाटेपाटे चितुवा; निगाले चितुवा।
चरीलमिनी- *ना.* सगरमाथाको अर्को नाउँ; झ्यामोलुङ्मोको नेपाली पर्याय नाम।
चरु- *ना.* [सं.] १. जौ, तिल, धान, चामल, घिउ आदि मुछेर देवकार्यमा अग्निमा चढाइने वस्तु; आहुति; हव्य। २. ठाडो बिट भएको, धातुको एक भाँडोविशेष; सानो ठो।
चरुवा- *ना.* [चर्+उवा] १. गाईबस्तु चराउने मानिस; गोठालो। *वि.* २. चर्ने गरेको (बस्तुभाउ)।
चरेस$_1$- *ना.* १. काँसो र जस्ता बराबर अनुपातमा मिसाएर तयार पारिएको एक प्रकारको धातुविशेष। २. असल जातको, मिहिन, पातलो र सेतो सुती कपडा।
चरेस$_2$- *ना.* गाँजाको लट्टाको चोप वा खोटो; तमाखु झैँ धूम्रपान गरिने एक लागु पदार्थ।
चरो- *ना.* [सं. चटक] चराचुरुङ्गीवर्गको, पखेटा र चुच्चो हुने कुनै दोपाया प्राणी।
चर्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. चर्+क+नु] १. फुट्नु; चिरिनु; चिरा पर्नु; धाँजा फाट्नु। २. प्रचण्ड हुनु; कडा हुनु। ३. सोला हान्नु; घाउ चर्केर दुख्नु; चस्कनु। ४. ठुलो स्वरले बोल्नु; कड्कनु।
चर्काइ- *ना.* चर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चर्काइनु- *क.क्रि.* चर्कने पारिनु; चर्कने पार्न लगाइनु।
चर्काउनु- *स.क्रि.* १. कुनै समस्या, मामला वा कुरालाई झन् गम्भीर तुल्याउनु। २. चिरा पार्नु। ३. कुनै जोडिएको वस्तुलाई चिर्को पार्नु।
चर्काचर्की- *ना.* दुवैतर्फबाट भएको साह्रो झगडा; बाझाबाझ; उग्र कलह।
चर्किनु- *अ.क्रि.* १. चर्को हुनु; चर्कनु। २. चर्को बनिनु।
चर्कुले/चर्कुलो- *वि.* [चर्को+उले/उलो] १. कान खाने चर्को वा तिखो स्वर भएको; चरचरी बाझेजस्तो गरी बोल्ने। २. छुकछुके; चकचके; चनमते; चञ्चले।
चर्को- *वि.* [सं. चरमक] तिख्खर; कडा; तीव्र; तेजी; कठोर; ज्यादा।
चर्खा- *ना.* [सं. चक्र] चक्र झैँ पाङ्ग्रो जडी प्युरीबाट धागो कात्न बनाइएको, काठको घरेलु यन्त्रविशेष।
चर्च- *ना.* [अङ्.] इसाई मतावलम्बीहरूको उपासना गर्ने सार्वजनिक भवन वा मन्दिर; गिर्जाघर।
चर्चनु- *स.क्रि.* [सं. चर् > चर्च+नु] १. चलन गर्नु; भोग गर्नु। २. तह लगाउनु; सुमर्नु; काममा ल्याउनु।
चर्चराइ- *ना.* [√ चरचर (+आइ)] चर्चराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चर्चराइनु- *अ.क्रि.* चर्चराउने होइनु।
चर्चराउनु- *अ.क्रि.* १. चहऱ्याउनु; भबाउनु। २. चरचर गरेर आवाज आउनु।
चर्चरिका- *ना.* [सं.] १. नाटक प्रदर्शन गर्दा एउटा प्रकरण खतम भई, पर्दा गिराई फेरि अर्को प्रकरण सुरु गर्ने अवस्थामा पर्दा उठाउँदा गाइने एक प्रकारको गीत। २. नाटकका दुई नटुवाले आलोपालो गरी गाउने गीत।
चर्चरिनु- *अ.क्रि.* [चरचर+इ+नु] चरचर गरी दुख्नु; चरचर हुनु; चहऱ्याइनु; चर्कनु।
चर्चरी- *ना.* [सं.] १. वसन्त ऋतुमा गाइने एक प्रकारको गीतविशेष। २. सङ्गीतका तालमा बजाइने ताली। ३. विद्वान्‌हरूद्वारा गरिएको सस्वर पाठ। ४. आमोदप्रमोद; हर्षक्रीडा। ५. रगण, सगण, दुई जगण, भगण एवं रगण हुने र पपाँच अक्षरमा विश्राम हुने एक छन्द।
चर्चरे- *ना.* [चर्चरो+ए] १. च्याप्टो प्रकारको डाँठ भएको ससाना राता फूल फुल्ने र काला गेडा हुने एक जङ्गली लहरो। २. गाईबस्तुलाई हुने एक भयङ्कर सरुवा रोग; गाईबस्तुको देसान। ३. सारौँ चरो; चर्चरो।
चर्चरो- *ना.* सारौँ चरो।
चर्चा- *ना.* [सं.] १. विचारविमर्श; गम्भीर छलफल। २. प्रसङ्ग; कथन; प्रकरण। ३. आवृत्ति; स्वरपाठ; अध्ययन।
चर्चापीठ- *ना.* कुनै विषयमा छलफल, बहस वा अनुसन्धान गर्न स्थापित भएको संस्था; आवश्यक विमर्शहरू सम्बद्ध व्यक्तिसमक्ष पुऱ्याउन खडा भएको एक एकाइ।
चर्चाइ- *ना.* [√ चर्च (+आइ)] चर्चने क्रिया, भाव वा प्रक्रिया।
चर्चाइनु- *क.क्रि.* चर्चाउन लगाइनु।
चर्चाउनु- *प्रे.क्रि.* चर्चने काम गराउनु; चर्चन लाउनु।
चर्चित- *वि.* [सं.] १. चर्चा गरिएको; प्रासङ्गिक। २. विचार गरिएको; मनन गरिएको।
चर्चिनु- *स.क्रि.* [चर्च+इनु] १. हे. चर्चनु। *क.क्रि.* २. चर्चिने होइनु।
चर्तिकला- *ना.* [चढ्ती+कला] १. चहलपहल; चकचकी; चहकमहक। २. रवाफ; फुट्टो चरित्रको प्रदर्शन। ३. स्त्री जातिको दुश्चरित्रता।
चर्तिकले- *वि.* चर्तिकला गर्ने।
चर्ना- *ना.* हे. चरना।
चर्पट१- *ना.* [सं.] १. औँलाहरू फिँजिएका अवस्थाको हत्केला। २. थप्पड; लपेटा; चपेटा।
चर्पट२- *ना.* [चटपट] चटपट; हतपत; चटारो। २. *क्रि.वि.* जल्दाजल्दी; झटपट।
चर्पटाइ- *ना.* चर्पटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चर्पटाइनु- *स.क्रि.* हडबडाइनु; चटपटाइनु।
चर्पटाउनु- *स.क्रि.* हडबड गर्नु; हडबडाउनु; छटपटाउनु; चटपटाउनु।
चर्पटी- *ना.* चटपटी।
चर्पटी- *ना.* [सं.] चिल्लो नहाली पकाइएको रोटी; सुक्खा रोटी; फुल्का।
चर्पटे- *वि.* [चर्पट+ए] चर्पट गर्ने; चटपटे स्वभावको।
चर्पी- *ना.* [नेवा. चबि] दिसा-पिसाब गर्ने ठाउँ वा कोठा; चर्पीघर; पाइखाना; शौचालय; टट्टीखाना (ल्याट्रिन; बाथरुम)।
चर्म- *ना.* [सं.] १. मानिस वा जनावरका शरीरको बाहिरी अंश; छाला; चमडा; चाम। २. ढाल।
चर्मकला- *ना.* काँचो छालालाई प्रशोधन गरी त्यसबाट जुत्ता, सेला, कम्मरपेटी आदि विभिन्न सामानहरू बनाउने सिप।
चर्मकार- *ना.* छालाको काम गर्ने मानिस; चमार; सार्की; मोची।
चर्मकील- *ना.* अलकाई; बवासीर; हर्सा; अर्श।
चर्मकूप- *ना.* घिउ, तेल आदि हाल्ने छालाको भाँडोविशेष; सिजिया।
चर्मचक्षु- *ना.* १. भौतिक जगत्‌का विषयवस्तु देख्ने इन्द्रिय; बाहिरी वा बाह्य आँखा। २. सतही दृष्टि; स्थूल दृष्टि।
चर्मतरङ्ग- *ना.* उमेर वा रोगका कारणले शरीर वा अनुहारमा पर्ने चाउरी।
चर्मदूषिका- *ना.* दाग उब्जिई बेसरी चिलाउने एक चर्मरोग; दाद।
चर्मपट्टिका- *ना.* पासा खेल्दा गोटी राखिने चार कुना परेको छालाको टुक्रा।
चर्मपत्र- *ना.* अभिलेखका रूपमा छालामा लेखिएको वस्तुविशेष।
चर्मपुट- *ना.* पानी राख्नका निम्ति प्रयोग गरिने छालाको भाँडो; मसक।
चर्मयष्टि- *ना.* छालाको कोर्रा वा चाबुक (हन्टर)।
चर्मरोग- *ना.* [सं.] रगतको खराबी वा अन्य कारणले छाला चिलाउने, खस्रो भई फुट्ने, साना-साना फोका निस्कने आदि रोग।
चर्मरोगी- *ना.* छालाको रोग लागेको व्यक्ति।
चर्मरोग विशेषज्ञ- *ना.* छालाका रोगहरूमा विशेषता प्राप्त गरेको डाक्टर।
चर्मोपचार- *ना.* [सं.] चर्मरोगको उपचार।
चर्मोपचारक- *ना.* १. चर्मरोगको उपचारमा प्रयोग गरिने वस्तु (औषधी आदि)। २. छालाको विशेषज्ञ।

चर्मोपचार शास्त्र- *ना.* चर्मरोगसम्बन्धी शास्त्र।
चऱ्यामचुरुम- *क्रि.वि.* [अ.मू. चऱ्याम्+अ (द्वि.)] कुनै वस्तु साना टुक्रा भएर फुट्ने गरी।
चर्या- *ना.* [सं.] १. घुमफिर; सैर। २. प्रथा; रीतिरिवाज; अनुष्ठान। ३. आचरणविधि; चालचलन। ४. जीविका।
चर्ल्यामचुर्लुम- *क्रि.वि.* [अ.मू. चर्ल्याम्+अ (द्वि.)] १. कुनै वस्तु हातबाट खस्दा ससाना टुक्रा भएर फुट्ने गरी; झऱ्यामझुरुम। २. पानीमा पुरै चोपिने वा डुब्ने गरी।
चर्ल्यामचुर्लुम्म- *क्रि.वि.* चर्ल्यामचुर्लुम।
चर्ल्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. चर्ल्याम्+म] १. कुनै काँचका वा हल्का वस्तु हातबाट खस्दा, ठोकिँदा सानासाना टुक्रा भएर फुट्ने गरी। २. झऱ्याम्म।
चर्वण- *ना.* [सं.] १. चपाउने वा खाने काम। २. आचमन। ३. स्वाद चाख्ने काम।
चर्वित- *वि.* [सं.] १. चपाइएको; खाइएको। २. चाखिएको।
चर्वित चर्वण- *ना.* १. गाईबस्तुहरूले खाएको घाँस फेरि मुखमा निकालेर चबाउने क्रिया; उग्राउने कार्य। २. भनिसकिएको कुरो दोहोऱ्याएर फेरि भन्ने कार्य; पुनरुक्ति; निरर्थक आवृत्ति।
चर्व्य- *वि.* [सं.] चबाइने वा चबाउनुपर्ने; चबाउन योग्य।
चर्सा- *ना.* [फा. चर्ज] छाला।
चर्सा ठेक्का- *ना.* छाला-ठेक्का।
चर्सा रकम- *ना.* १. छालाको ठेकदारीमा बुझाउनुपर्ने रकम। २. छालाको ठेक्कापट्टा।
चल्नु- *अ.क्रि.* [सं. चल्+नु] १. चलमलाउनु; हल्लनु; हिल्नु; काँप्नु। २. चकचक गर्नु। ३. हिँड्नु; जानु। ४. चलनमा आउनु। ५. जिस्किनु। ६. टिक्नु; खट्नु। ७. प्रारम्भ हुनु। ८. पासा आदि खेल खेल्दा कुनै चाल आरम्भ गर्नु।
चल- *वि.* [सं.] १. चल्ने; काम्ने; हल्लिने; स्पन्दित हुने। २. अस्थिर; चञ्चल। ३. हिँडडुल गर्ने; जङ्गम। ४. चलाउन सकिने (वस्तु)। ५. चल्ती; चल्तीफिर्ती। ६. चलनचल्तीमा आएको।
चलअचल- *वि.* चल्ने र नचल्ने; जङ्गम र स्थावर; अस्थिर र स्थिर।
चलखेल- *ना.* क्रियाशीलता; चल्ने खेल्ने काम; कुनै काममा हात हाल्ने काम।
चलचित्र- *ना.* [सं.] बिजुलीका सहायताबाट रजतपटमा देखाइने चल्ने-फिर्ने कथात्मक नाट्यचित्र; सिनेमा; टाकिज।
चलचित्र प्रदर्शक- *ना.* चलचित्र देखाउने यन्त्र चलाउने मानिस।
चलचित्र संस्थान- *ना.* चलचित्रसम्बन्धी कामको व्यवस्था मिलाउने एक निकाय।
चलचित्र सम्पादक- *ना.* चलचित्र बनाउनका लागि खिचिएका दृश्यादिको काटछाँट गर्ने तथा मिलाउने काम गर्ने विशेषज्ञ।
चल जोर्नी- *ना.* शरीरको खास जोर्नी; कीलेजोर्नी।
चलता- *वि.* [चल्+ता] चालु; चल्ता।
चलतापुर्जा- *वि.* १. सक्रिय; फुर्तिलो; जाँगरिलो; व्यवहारकुशल। २. हाकधाक भएको।
चलताफिर्ता- *वि.* चलतापुर्जा।
चलती- *ना.* [चल+ती] हे. चल्ती।
चलतीफिर्ती- *ना.* चल्तीफिर्ती।
चलदल- *ना.* [सं.] पात फिरफिर भइरहने एक वृक्षविशेष; पीपलको रुख; चलपत्र।
चलन- *ना.* [सं.] १. रीतिपरम्परा; प्रथा। २. गति; चाल। *वि.* ३. गतिशील; कम्पायमान; काम्ने; हल्लने।
चलनकलन- *ना.* उच्चस्तरीय गणितको एक प्रकार।
चलनचलाइ- *ना.* चलनमा चलेको कामकुरो।
चलनचल्ती- *ना.* चलन वा व्यवहारमा उपयोग हुँदै आइरहेको कुरा; चलन।
चलनचाँजो- *ना.* कामकुराको व्यवस्था; घरायसी कारोबार; कामधन्दा।
चलनचाँदीको- *वि.* चलनचल्तीमा ल्याइएको (चाँदीको सुका, मोहर, रुपियाँ इ.)।
चलनपुर्जी- *ना.* कसैलाई कुनै कुरो भोग गर्न वा चलन गर्न दिँदा गरिने कागज; पट्टा; आज्ञापत्र; अधिकारपत्र।
चलनिक्षेप- *ना.* [सं.] ब्याङ्कको चल्ती खातामा निक्षेपकर्ता वा खातावालले जम्मा गरेको निर्ब्याजी रकम; भागनिक्षेप।
चलनी- *ना.* [सं. चालनी] सानो चाल्नु; चालनी; चल्नी।
चलबल- *ना.* [चल+बल] चञ्चलता; चकचक; चुलबुल।
चलबलाइ- *ना.* चलबलाउने काम वा किसिम।
चलबलाइनु- *अ.क्रि.* चलमलाइनु; छटपटाइनु।
चलबलाउनु- *अ.क्रि.* चलमलाउनु; छटपटाउनु।
चलबले- *वि.* चलबल गर्ने; चञ्चले।
चलमल- *ना.* [चलबल] हल्लने वा चलमलाउने काम; हलचल; चलबल।
चलमलाइ- *ना.* चलमलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चलमलाइनु- *अ.क्रि.* छटपटाइनु; चलबलाइनु।
चलमलाउनु- *अ.क्रि.* चल्नु; छटपटाउनु; चलबलाउनु।
चलमले- *वि.* चलमल गर्ने; चञ्चल स्वभावको।
चलमल हल- *ना.* चलमल; चलबल।
चलमाल- *ना.* [चल+माल] हे. चलसम्पत्ति।
चलविद्युत्- *ना.* [सं.] लगातार प्रवाहित भइरहने विद्युत्।
चलसम्पत्ति- *ना.* [सं.] घरबारी, खेत, घडेरी आदि बाहेकका अरू सम्पत्ति; सजिलैसित लेनदेन गर्न सकिने सम्पत्ति (रुपियाँ, सुन, चाँदी इ.)।
चला- *ना.* [सं.] १. लक्ष्मी। २. बिजुली।
चलाइ- *ना.* [√ चल्/चाल् (+आइ)] १. चल्ने वा चाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[चलाउ+आइ] २. चलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। ३. चकचक; छुकछुक।
चलाइनु- *क.क्रि.* चल्ने पारिनु।
चलाउनी- *ना.* चाल्ने वा चलाउने कुनै पनि साधन।
चलाउनु- *स.क्रि.* १. हल्लाउनु। २. चलन गर्नु। ३. चलनमा ल्याउनु। ४. जिस्क्याउनु। ५. प्रारम्भ गर्नु। ६. मोटर आदि हाँक्नु। ७. खपाउनु। ८. सञ्चालन वा व्यवस्थापन गर्नु। ९. प्रयोग गर्नु।
चलाक- *वि.* [फा. चालाक] चलाख।

चलाकी- *ना.* चलाखी।
चलाख- *वि.* [√ चलाक] बाठो; चङ्ख; टाठो; चतुर।
चलाखी- *ना.* चतुऱ्याइँ; चङ्ख्याइँ।
चलाचल१- *ना.* [चल्+आ+चल्] आपसमा जिस्किने वा कुटाकुट गर्ने क्रिया।
चलाचल२- *वि.* [सं.] चल र अचल; स्थावर र जङ्गम; चराचर।
चलान- *ना.* [चल्+आन] १. चलाउने वा हिर्काउने काम; प्रस्थापन। २. पठाउने काम; निकासी।
चलानी- *ना.* [चल्+आनी] १. चलान गरेका व्यक्ति, वस्तु आदिको नामनामेसी लेखिएको निस्सा वा पुर्जी; विवरणपत्र। *वि.* २. चलान गरिएको।
चलानी पुर्जी- *ना.* चलानी।
चलानी पुस्तक/बही- *ना.* चलानी पुर्जीहरू दर्ता गरिने वा राखिने फाइल; चलानी दर्ता गरिने किताब।
चलायमान- *वि.* [सं.] १. चलिरहेको; हल्लिरहेको। २. अस्थिर। ३. गतिशील।
चलार्थ- *ना.* [सं.] चल सम्पत्ति; चलाचल।
चलार्थपत्र- *ना.* नोट; पत्रमुद्रा; साखपत्र।
चलिचलाउ- *वि.* [चल्+इ+चलाउ] १. हिँड्न लागेको; प्रस्थान गर्न तयार भएको। २. हिँडिरहेको; हिँडेको हिँड्यै।
चलित- *वि.* [सं.] १. चलेको; हिँडेको। २. हल्लिएको। ३. विसर्जित।
चलु- *ना.* [नेवा.] पानीबलोभन्दा मुन्तिरको मुसी अड्याउने तेर्सो काठ।
चलुवा- *वि.* [चल्+उवा] नचाहिँदो किसिमले चली हिँड्ने; चकचके; रगरगे; तबरि; चुलबुले।
चलुवी- *वि.* चलुवाको स्त्रीलिङ्गी रूप।
चल्ता- *वि.* [चल्+ता] चल्ने वा चलिरहेको; चालु।
चल्तापुर्जा- *वि.* चलतापुर्जा।
चल्ताफिर्ता- *वि.* चलताफिर्ता।
चल्ती- *ना.* [चल्+ती] १. आउने-जाने काम; आवत-जावत। २. लेनदेनको व्यवहार; सुक्रीबिक्री। ३. चलन; व्यवहार। ४. सबैको जानकारीका निमित्त गरिएको प्रचार। ५. इज्जत; मानमर्यादा, प्रतिष्ठा। ६. चर्तिकला; प्रसिद्धि। *वि.* ७. चल्ने; चल्ता; चालु।
चल्ती औषधी- *ना.* उपचारका निम्ति बहुप्रचलित तथा सुलभ घरेलु ओखती।
चल्ती खाता- *ना.* ब्याङ्कको नियमभित्र रही खातावालले आफ्नो सुविधाअनुसार पैसा झिक्न पाउने गरी जम्मा गरेको निर्ब्याजी रकमको खाता; खातावालाले मागेमा जहिले जति पनि निकाल्न सकिने गरी चल-निक्षेपका रूपमा रकम जम्मा गरिएको खाता।
चल्तीफिर्ती- *ना.* १. चलफिर। २. चल्ती।
चल्दो- *वि.* [चल्+दो] १. चलिरहेको। २. चल्न सक्ने।
चल्दोमिल्दो- *वि.* १. व्यवहार सुहाउँदो; पङ्क्तिमा मिसाउन हुने; हारमा मिलाउन सकिने; लेनदेन गर्न हुने। २. चालचलन थाहा पाइएको र मिल्न सक्ने; मिलनसार।
चल्नी- *ना.* [चल्+नी] १. चल्ने ठाउँ। २. कन्चट र छातीका दुईतिर बल्किने ठाउँ; मर्मस्थल। ३. चलनी।
चल्ली- *ना.* [चल्+ली] कन्चट।
चल्ली पुर्पुरो- *ना.* आँखीभुइँमाथि निधारका दायाँबायाँ रहेको चल्ली र निधार वा पुर्पुरो।
चल्लो- *ना.* [चिङ्नो] कुखुरा आदिको बच्चो; चिँगना; चिङ्ना; चल्ला।
चवन्न- *ना.* [प्रा. चउअन्न< सं. चतुःपञ्चाशत्] १. पचास र चारको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; '५४' को अङ्क। *वि.* २. पचास र चारको योगसङ्ख्याको; त्रिपन्न पछि आउने।
चवन्नी- *ना.* पुरानो चलनअनुसार भारतीय रुपियाँको चौथाइ मूल्य बराबरको सिक्का वा मान; चारानी; चारआनी, चउन्नी।
चवन्नौँ- *वि.* गणनाका क्रमले चवन्नमा परेको; चवन्न सङ्ख्याको; चउन्नौँ।
चवालिस- *ना.* [प्रा. चउआलीस] १. चालिस र चार सङ्ख्याका योगले बनेको सङ्ख्या; ४४ को अङ्क। *वि.* २. चालिस र चार।
चवालिसौँ- *वि.* गणनाका क्रमले चवालिसको सङ्ख्याको।
चवालीस- *ना.* हे. चवालिस।
चवालीसौँ- *वि.* हे. चवालिसौँ।
चषक- *ना.* [सं.] सुरापात्र; रक्सी पिउने भाँडो; प्याला।
चसक- *ना.* [अ.मू. चसक्+अे मानसिक वा शारीरिक पीडा।
चसक्क- *क्रि.वि.* १. रोगविशेष वा अन्य कारणले शरीरको कुनै पनि अङ्ग चसचस घोच्ने वा सोला हान्ने र दुख्ने गरी। २. कुनै पनि तिखो वस्तु दुख्ने गरी बिझेर। ३. नराम्रो कुराले प्रभाव पर्दा मनमा एक्कासि लाग्ने गरी।
चसाइ- *ना.* [√ चास् (+आइ)] चास्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चसाइनु- *क.क्रि.* चास्ने काम गरिनु।
चसाउनु- *प्रे.क्रि.* चास्न लगाउनु; चासिने पार्नु।
चस्कनु- *अ.क्रि.* [चसक्क+नु] चसक्क हुनु वा दुख्नु; बिझाउनु; चस्किनु।
चस्काइ- *ना.* चस्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चस्काउनु- *स.क्रि.* चस्कन लाउनु।
चस्किनु- *अ.क्रि.* १. दुखाइमा परिनु। २. चस्कनु।
चस्को- *ना.* चस्कने चाल; चस्का; दुखाइ; चसक।
चस्क्याइ- *ना.* चस्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चस्क्याहट- *ना.* चस्क्याइ।
चस्मदिद- *वि.* [फा. चश्मदीद] कुनै घटना आफ्नै आँखाले देख्ने; देखी जान्ने; प्रत्यक्षदर्शी (साक्षी, गवाही)।
चस्मा- *ना.* [फा. चश्मा] आँखासम्बन्धी रोग वा कमजोरीबाट बची त्यसलाई सुरक्षित तुल्याउन नाक र कानको अवलम्बमा दुवै आँखामा लगाइने सिसाको एक उपकरण; उपनेत्र।
चस्याकचुसुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. चसक्+अ (द्वि.)] १. लगातार घोच्ने वा भनिबिझाउने गरी। *ना.* २. जिब्रामा चस्स लाग्ने अचार, सितन आदि; चास्सचुस्स। ३. छास्सछुस्स। ४. चुबुरचाबुर।
चस्स- *क्रि.वि.* [चस्+स] १. एकाएक तिखो रूपमा मसिनु काँडा बिझ्ने गरी। २. अप्रिय कुरा सुन्नाले मन दुख्ने गरी।

चहक्नु- *अ.क्रि.* [चहक+नु] १. चम्कनु; जगमगाउनु। २. मित्रैदेखि प्रसन्न भएर रवाफिलो व्यवहार गर्नु। ३. चिरबिराउनु; चहचहाउनु।

चहक- *ना.* [चाकचक्य] १. प्रकाश; उज्यालो; टलक। २. तेज; कान्ति।

चहकदार- *वि.* १. टलकदार; चहक भएको; चम्किलो। २. उज्जर; उज्यालो (कपडा आदिको रङ वा बुट्टा)।

चहकमहक- *ना.* १. चमकदमक; सौन्दर्य; शोभा। २. आनन्दमय वातावरण।

चहकाइ- *ना.* [√ चहक (+आइ)] चहकिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चहकाइनु- *क.क्रि.* चहकिन लाइनु।

चहकाउनु- *अ.क्रि.* १. चहकिलो हुनु। *प्रे.क्रि.* २. चहकिने पार्नु वा पार्न लगाउनु।

चहकिनु- *अ.क्रि.* चहकनु; जगमगिनु।

चहकिलो- *वि.* चहक भएको; चहकदार।

चहक्याइ- *ना.* चहकिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; चहक्याहट।

चहक्याइनु- *क.क्रि.* चहकिने तुल्याइनु।

चहक्याउनु- *प्रे.क्रि.* चहकिने पार्नु; चहकिलो तुल्याउनु।

चहक्याहट- *ना.* चहक्याइ।

चहचह- *ना. / वि.* बो.[अ.मू. चह (द्वि.)] चचहै; चचह।

चहरिँदो- *वि.* [चहऱ्याउ+इँदो] चहऱ्याउने; पोल्ने; चरचर गर्ने; चरचरिँदो।

चहऱ्याइ- *ना.* [√ चहऱ्याउ (+आइ)] चहऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चहऱ्याइनु- *अ.क्रि.* चहऱ्याउने हुनु; टट्टाइनु।

चहऱ्याउनु- *अ.क्रि.* [चहरिँदो+याउ+नु] १. घाउखटिरा आदि कोरिएर वा कडा औषधी पर्नाले चर्केर दुख्नु; टट्टाउनु; भबाउनु; पोल्नु। २. चर्चराउनु।

चहऱ्याहट- *ना.* चहऱ्याइ।

चहलपहल- *ना.* सुखीको कामकाज; मनोरञ्जनको चटपटी; रमणीयता।

चहला- *वि.* निथ्रुक्क भएर भिजेको; निथ्रुक्क।

चहलो- *ना.* [चल्+लो] १. चाँचल; पानी चाँचर। २. पानीमुनि भासिने हिलो भएको फराक दह।

चहार्नु- *अ.क्रि.* [सं. चर्+नु] घुमफिर गर्नु; घुम्दै-डुल्दै हिँड्नु; चाहार्नु।

चहार- *वि.* [फा.] १. चार सङ्ख्याको (उदा. - चहार दिवार)। २. सबभन्दा कम दर्जाको; चुत्थो किसिमको। *ना.* ३. जग्गाका अब्बल, दोयम, सिम र चहार चार श्रेणीमध्ये सबैभन्दा तल्लो तहको जग्गा।

चहाराइ- *ना.* [चहार्+आइ] चहार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चा- *ना.* [ची. छो हे. चिया।

चाँगुनारायण- *ना.* [सं. चम्पकनारायण] काठमाडौँ उपत्यकाको दोलागिरि पर्वतमा अवस्थित, नेपालका लिच्छवि राजा मानदेवद्वारा *वि.* सं. ५२१-मा आफ्नी आमा राज्यवतीको सम्झनामा निर्मित, कलापूर्ण प्रसिद्ध मन्दिर वा धार्मिक पीठ; सोही मन्दिरभित्र स्थापित तथा कार्तिक शुक्ल एकादशीमा मेला लाग्ने चार नारायणमध्ये एक।

चाँगे- *ना.* [सं. चञ्च] तिखा टुप्पा भएका लाम्चा हरिया पात हुने, कलेजी र पहेँला रङका झुप्पा-झुप्पा फूल फुल्ने र फूलका फेदमा काला गेडा लाग्ने एक प्रकारको बोट वा त्यसैको फूल।

चाँचर$_1$- *ना.* चुच्चो कालो भएको, शिरमा कल्की हुने र फुस्रो कालो वर्णको, भँगेरोजत्रो एक ऋषिपक्षी; चुच्चे चरो।

चाँचर$_2$- *ना.* नदी वा खोला फिँजिएर बगेको, तर्न सकिने ठाउँ; जँघार।

चाँचर$_3$- *ना.* [चर्चरी] पश्चिम नेपालको चौथो र पाँचौँ विकासक्षेत्रभित्र प्रचलित तथा फागुमा गाइने प्रसिद्ध लोकगीत; चाँचल।

चाँचरी$_1$- *ना.* [सं. चर्चरी] चाँचर (चरो)।

चाँचरी$_2$- *ना.* रोपाइँ गर्दा गाइने खास गीत।

चाँचल$_1$- *ना.* चाँचर; चाँचरी (गीत)।

चाँचल$_2$- *ना.* [सं. चञ्चल] पाँजिएको र बतासले हल्लिने पानीको सोतो वा तरङ्ग; चाँचर।

चाँची- *ना.* लय मिलाएर हालिने कथा।

चाँचुँ- *ना.* [अ.मू. (द्वि.) चुँ] अस्वीकार नगरिएको स्थिति; चाइँचुइँ; आनाकानी; नाइँनास्ति।

चाँजो- *ना.* [चन्जो] चन्जा; व्यवस्था; बन्दोबस्त।

चाँजोपाँजो- *ना.* चन्जापन्जा; बरबन्दोबस्त।

चाँडो- *क्रि.वि.* [सं. चण्ड] १. छिटो; तुरुन्त; झटपट; शीघ्र; झट्ट; चटाक; झटाझ; तत्काल। *वि.* २. छिटो चल्ने; झट्टै गर्ने।

चाँद- *ना.* [सं. चन्द्र] १. चन्द्रमा; शशी; सोम। २. बन्दुक हान्न वा धनुकाँड चलाउन अभ्यास गर्नेले बनाएको निसाना वा चिह्न; तारो। ३. अघि सरकारी सेवामा रहेकाहरूले टोपी वा बिँडामा लगाउने चन्द्राकारको पद-चिह्न; ब्याज।

चाँदतोडा- *ना.* अघि सरकारी कर्मचारीहरूलाई पदअनुसार लगाउन दिइने सुन वा चाँदीको चाँद र बिँडा वा तोडा सहितको पगरी; चाँद।

चाँदनी- *ना.* [सं. चन्द्रिका] १. चन्द्रज्योति; जून; चन्द्र-किरण। २. चँदुवा।

चाँदमरुवा- *ना.* पहाडी भेगको औलिया र सिमसार ठाउँमा उम्रने, पहिले रातो र पछि सेतो रङको हुने ससाना फूल फुल्ने, खुर्सानीका जस्ता पात र बोट हुने तितो स्वादको, सानो सखरखण्डको जस्तो कन्द हुने एक बुटी; सर्पगन्धा।

चाँदमारी- *ना.* [चाँद+मार्+ई] तारोहनाइ; तारो हान्ने काम वा अभ्यास; चानमारी।

चाँदी- *ना.* [सं. चन्द्र] सुन झैँ लच्याकलुचुक हुने र पिटेर चेप्ट्याउन वा छाँट पार्न सकिने मूल्यवान् चहकिलो सेतो धातु; मुद्रा र जुहारातमा प्रयोग गरिने प्रसिद्ध धातु; रजत; रौप्य।

चाँदे- *वि.* [चाँद+ए] १. निधारमा सेतो टिको वा चाँदो हुने (बाख्रा वा भैँसी)। *ना.* २. ठुलो पातो भएको एक प्रकारको कोदालो।

चाँदे माछो- *ना.* टाउकामा सेतो कत्ला हुने एक प्रकारको माछो।

चाँदो- *ना.* [चाँद+ओ] १. निधार; तालु। २. बाख्रा वा भैँसीका निधारमा हुने सेतो धर्को वा टिको। ३. तकदिर; भाग्य।

चाँप$_1$- *ना.* [सं. चम्पक] १. छमछम बज्ने सानासाना घुँघुरा हुने,

गोडामा लगाइने गहना। २. लुगा सिउने कलमा सियोमाथिको कपडा थिच्ने एक अवयव।

चाँप$_{२}$/चाँपो- *ना.* [सं. चम्पक] लाम्चा पात हुने, पहेँला वा सेता फूल फुल्ने, झुप्पा-झुप्पा भई फल लाग्ने, काठबाट मेच-कुर्सी आदि बनाइने एक रुख; चम्पा।

चाँवल- *ना.* हे. चामल।

चाँवो- *ना.* [सं. चव्य] पानजस्तो पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने र पिप्लाका आकारको फल लाग्ने एक लहरो; चाभो; पिप्लाको एक भेद।

चाइँचुइँ- *ना.* [अ.मू. (द्वि.) चुइँ] १. आनाकानी; नाइँनास्ति; चाँचुँ। *क्रि.वि.* २. सेल आदि पकाउँदा शब्द आउने गरी।

चाइने/चाइनेजो- *वि.बो.* बोल्दा वाक्य वा शब्दका बिचबिचमा अनावश्यक रूपले दोहोरिइरहने एक थेगो; रहनी।

चाउचाउ- *ना.* [चि.] मसिना लामा लामा त्यान्द्रा हुने, गहुँको पिठोबाट बनाइएको एक प्रकारको खाद्य वस्तु।

चाउथो- *ना.* [सं. चतुर्थ] तिजरोभन्दा एक दिन बढी बिराएर आउने ज्वरो; चारदिने ज्वरो।

चाउरिनु- *अ.क्रि.* [चाउरी+नु] १. चाउरे हुनु; चाउरी पर्नु; लोला पर्नु। २. खुम्चिनु; साँघुरिनु। ३. चुमुक्क पर्नु; विवश हुनु; अशक्त हुनु।

चाउरी- *ना.* [चाम्रो+ई] उमेर वा रोगका कारणले शरीरका छालामा परेका मुजा वा खुम्चा।

चाउरे- *वि.* [चाउरी+ए] १. चाउरी परेको। २. दुब्लो; सिकुटे; सिट्ठो। *ना.* ३. चाउरी परेको मानिसलाई हियाएर बोलाउँदा भनिने शब्द।

चाउरे बाँदर- *ना.* १. दुब्लो बाँदर। *वि.* २. नराम्रो स्वभाव भएको (मानिस)।

चाउलो- *ना.* [चाकल+उलो] टोपीको घेरामाथिको भाग वा चक्का।

चाक- *ना.* [सं. चक्र] १. कम्मरभन्दा मुनि दुई नितम्बका जोर्नीका बिचमा रहेको अङ्ग; कन्डो; पुट्ठा; नितम्ब। २. कुनै भाँडो आदिको भुइँमा अडिने समतल अंश; पिँध। ३. दलानमा बस्नका निम्ति बनाइएको टाँड; ग्वालीको तला।

चाकचकुवी- *ना.* १. कमारी। *वि.* २. अलपत्र परेकी (स्त्री)।

चाकडी- *ना.* हे. चाकरी।

चाकनचुकन- *ना.* सानोतिनो माल; खुद्राखुद्री; फुटकर खर्च।

चाकर- *ना.* [फा.] १. कमारो; करिया; दास; गुलाम। २. सेवक; नोकर; टहलुवा; भृत्य।

चाकरी- *ना.* [चाकर+ई] १. चाकरको काम; सेवा; टहल; सुसार; ताबेदारी; परिचर्या। २. कसैलाई खुसी पार्न गरिने कार्य।

चाकरीदार/बाज- *वि.* धेरै चाकरी गर्ने; चाकरीमा लागेको।

चाकल- *ना.* [सं. चक्री] चारै छेउ वा सुर मिलेको, सम्म परेको जग्गा; छाँट मिलेको ठाउँ; चकला।

चाकलमाडी- *ना.* कामकाज केही नगरी गफ मात्र हाँकिरहने वा कुरा मात्र गरिरहने काम।

चाका- *ना.* [सं. चक्र] १. मौरीले मह काढ्ने गुँड; मह रहेको फग्लेँटो। २. टोपीको घेरो।

चाकाचुली- *ना.* १. फल्याकको बिचमा सन्तुलन राखी त्यसका दुई छेउमा बसी माथि-तल गरी खेलिने, बालकहरूको एक खेल। २. ढिकीच्याउँ।

चाकी- *ना.* [प्रा. चक्क] सागपात, घाँस आदिको ससानो मुठो; कल्ली।

चाकु- *ना.* [नेवा.] मसिना जातको उखुको रस वा सखर पकाएर राम्ररी छानी चाका-चाका पारी जमाइएको, गुलियो खाद्य पदार्थ।

चाके- *वि.* [चाक+ए] १. बडेमाको चाक हुने; नितम्बी; ढाडे। *ना.* २. भारी बोक्दा भरियाले सजिलाका निम्ति पिठ्युँमुनि राख्ने घाँस वा परालको मुठो।

चाको- *ना.* [सं. चक्र] १. चपरी; चोइली; चोइलो; ढेला। २. माहुरीको मह पार्ने घार; छत्ता।

चाक्लो- *वि.* [सं. चक्रल] फराकिलो; चेप्टो; चौकुने; चारकुने; चापट।

चाक्लोबाक्लो- *वि.* फराकिलो र खाँदिएको; मोटो र टम्म मिलेको।

चाक्षुष- *वि.* [सं.] १. आँखासम्बन्धी; आँखाको। २. दृष्टिद्वारा उत्पन्न भएको; दृष्टिमा निर्भर रहेको। ३. आँखाले देखिने वा ग्रहण गर्ने। ४. देखी जान्ने (साक्षी)। *ना.* ५. न्यायशास्त्रअनुसार प्रत्यक्ष प्रमाणको एक भेद। ६. पुराणअनुसार छैटौँ मनु।

चाक्षुषज्ञान- *ना.* कुनै वस्तु, घटना, दृश्य आदिलाई आँखाले हेरेर वा देखेर हासिल गरिएको ज्ञान; आँखाका सहायताले प्राप्त ज्ञान।

चाक्षुष प्रत्यक्ष- *वि.* खुद आफ्नै आँखाले देखेको; आफैँले प्रत्यक्ष देखेको।

चाक्सी- *ना.* [नेवा. चाकुसि] पातलो र पहेँलो बोक्रा हुने, गुलियो-गुलियो स्वाद भएको, अमिलो फलको एक जात।

चाख्नु- *स.क्रि.* [चाख+नु] खानेकुराको स्वाद लिनु; मिठो- नमिठो, नुन-मसला आदि ठिक छ-छैन भनी जाँच्न खाइहेर्नु; अनुभव गर्नु; आस्वादन गर्नु।

चाख- *ना.* [प्रा. चक्ख< सं. चक्षण] कुनै विषयप्रति हुने मानिसको नैसर्गिक वा अर्जित मानसिक आकर्षण वा रुचि; अभिरुचि; आस्वादन; अनुराग; चाह; रहर।

चाखिलो- *वि.* चाखलाग्दो; रुचिकर; चखिलो।

चाखा- *ना.* [सं. चषक] किताप आदि प्वाल पार्ने किरो; माउ।

चाखुरो- *ना.* हे. च्याखुरो।

चाङ- *ना.* थुप्रो; खात; रास; तङ्‌डी।

चाचा- *ना.* [सं. तात] गहना वा खेलौना (बालबोलीमा)।

चाञ्चल्य- *ना.* [सं.] १. चञ्चल हुनाको भाव वा स्थिति; चञ्चलता; अस्थिरता; द्रुत गति। २. नश्वरता।

चाट्नु- *स.क्रि.* [प्रा. चट्टई< सं. चाटन+नु] १. जिब्रामा सोझै स्पर्श गरी कुनै चिजको स्वाद लिनु वा खानु। २. अरूको धनमालमा लोभ गरी अलिअलि लिनु। ३. अरूको धनमाल पचाउनु।

चाट$_{१}$- *वि.* [सं.] १. विश्वासघाती। २. ठग; बदमास।

चाट$_{२}$- *ना.* [चाट्+अ] १. चाट्ने काम वा स्थिति; चटाइ। २. अभिलाषा; इच्छा। ३. रुचि। ४. समोसा आदिमा दही तथा मरमसला हाली बनाइएको एक प्रकारको खाद्य वस्तु।

चाटचुट- *क्रि.वि.* [(द्वि.) चाट्] भाँडामा अलिकति पनि बाँकी नरहने

किसिमले चाटेर; पाछ्रीपुछ्री गरी खाने वा सक्ने गरी।
चाटीचुटी- *क्रि.वि.* खाँदा भाँडासमेत चाटचुट वा पाछ्रपुछ्र हुने गरी।
चाटु- *ना.* [सं.] १. मधुर तथा प्रिय वचन; मिठो कुरा। २. चापलुसी; मिथ्या प्रशंसा; फुस्ल्याइँ; खुसामद; चिप्लोघसाइ।
चाटुकार- *वि.* मिठो बोली बोल्ने; खुसामदी; चिप्ले।
चाटुकारी- *ना.* प्रिय वचन बोल्ने काम; खुसामद।
चाटुपटु- *वि.* मिथ्या प्रशंसा गर्न सिपालु; चिप्ले।
चाटूक्ति- *ना.* १. मिठो र प्रिय वचन। २. झुटो प्रशंसा; खुसामदको बोली; फुस्ल्याहट।
चाड- *ना.* [सं. चारक] १. पूजाआजा, भोज-भतेर, खेल-तमासा आदिबाट गरिने मनोरञ्जन; खास-खास प्रकारका धार्मिक कार्य वा पर्वोत्सव; पर्व। २. उत्सव मनाइने वा भोज खाइने समय वा दिन।
चाडपर्व/बाड- *ना.* १. रमाइलो मनाइने र पूजा आदि गरिने विशेष पर्व। २. मिठो-मिठो खाइने र रमाइलो गरिने पर्व वा दिन।
चाणक्य- *ना.* [सं.] १. मौर्य सम्राट् चन्द्रगुप्तका मित्र र मन्त्री रहेका अर्थशास्त्रका लेखक तथा नागर राजनीतिका प्रणेता; विष्णुगुप्त; कौटिल्य। *वि.* २. कूटनीतिज्ञ।
चाणक्य नीति- *ना.* १. चाणक्यद्वारा रचिएको राजनीति तथा अर्थनीति विषयको ग्रन्थ। २. कूटनीति।
चाण्डाल- *ना.* [सं.] हे. चण्डाल।
चातक- *ना.* [सं.] किंवदन्तीअनुसार आकाशबाट बर्सेको पानी मात्र खाएर बाँच्ने एक पक्षी; काकाकुल।
चातुरी- *ना.* [सं.] चतुरो हुनाको भाव वा अवस्था; कुशलता; दक्षता; योग्यता।
चातुर्थिक- *वि.* [सं.] प्रत्येक चार-चार दिनमा हुने वा आउने।
चातुर्मासिक- *वि.* [सं.] १. प्रत्येक चार-चार महिना (कात्तिक, फाल्गुन र आषाढ)मा गरिने (अनुष्ठान, यज्ञ इ.)। २. चार महिनासम्म चल्ने; चार महिना लाग्ने; चारमहिने।
चातुर्य- *ना.* [सं.] १. चतुरता; चलाकी; कुशलता; होसियारी; बुद्धिमत्ता। २. लावण्य; रमणीयता; सौन्दर्य।
चातुवर्ण्य- *ना.* [सं.] ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य र शूद्र; चतुर्वर्ण।
चादर- *ना.* [फा.] ओढ्ने वस्त्र; चद्दर; पछ्यौरा; बर्को।
चानचुन- *वि.* [(द्वि.) चुन्नीदाम] १. माथिल्लो एकाइमा नपुगी थोरै परिमाणमा मात्र रहेको; खुद्रा; फाटफुट; फाटफुटे। २. अलिकति; थोरै; अपुग।
चानचुने- *वि.* १. चानचुनमा गनिने; सानोतिनो। २. निम्न श्रेणीको; नगण्य; सामान्य।
चानस- *ना.* [अङ्. चान्स] १. अकस्मात् घटेका घटना; सन्जोग; काकताली। २. अवसर; मौका।
चाना- *ना.* [सं. चकन] मूला, नास्पाती, लौका आदिको पातलो गरी काटिएको टुक्रा वा ती टुक्रालाई घाममा बेसरी सुकाई बनाइएको, तरकारी अचार बनाएर खाइने सुक्खा वस्तु; चानु; चानो।
चानु- *ना.* [सं. चकन] हे. चाना।
चानुमानु- *ना.* १. सुनसान; चकमन्न। २. चुपचाप। ३. चिह्न र अवशेष। *क्रि.वि.* ४. अवशेषसमेत; एकदम पनि।
चानेचुने- *वि.* [चानचुन+ए] हे. चानचुन।
चान्द्र- *वि.* [सं.] चन्द्रमासँग सम्बन्धित; चन्द्रमासम्बन्धी।
चान्द्रमास- *ना.* चन्द्रमाको तिथिअनुसार गनिने महिना; चन्द्रमाका कलाका आधारमा प्रारम्भ गरिने महिना; शुक्ल वा कृष्णपक्षको प्रतिपदादेखि प्रारम्भ हुने महिना।
चान्द्रायण- *ना.* [सं.] चन्द्रमाको वृद्धि वा क्षयद्वारा विनियमित एक धार्मिक व्रत वा प्रायश्चित्त गर्ने कृत्य। (यसमा चन्द्रमाको वृद्धिमा खानाको गाँसको परिमाण बढाउँदै लैजाने र क्षयमा चाहि गाँस घटाउँदै लैजाने गरिन्छ)।
चान्सलर- *ना.* [अङ्.] १. विश्वविद्यालय वा एकेडमीका सर्वोच्च अधिकारी; कुलपति। २. कुनै-कुनै देशका राष्ट्राध्यक्ष। ३. ब्रिटिस सरकारमा उच्च पदाधिकारी। ४. चर्चको उच्च अधिकारी। ५. कुनै-कुनै राज्यमा प्रधान विचारपति।
चाप्नु- *स. क्रि.* [सं. चप्+नु] १. रोगादिले ग्रस्त पार्नु। २. अर्काको जग्गा आफ्नोमा घुसाउनु; ठाउँ लिनु। ३. बाधा गर्नु। ४. खप्टनु। ५. ढलाउनु; थिचोमिचो गर्नु।
चाप$_१$- *ना.* [सं.] रेखागणितमा वृत्तका परिधिको एक अंश वा भाग।
चाप$_२$- *ना.* [√ च्यापो] १. थिचाइ; थिचावट; दवाब; पेलाइ; किचाइ। २. तेल, उखु आदि पेल्ने यन्त्र; साल। ३. अपराधीलाई कायल पार्न प्रायः औँला च्याप्ने काठको साधन।
चापचिह्न- *ना.* खुट्टाका पैतालाको चिह्न।
चापचुप- *ना.* [चाप+चुप] १. नबोलीकन बसेको अवस्था; चुपचाप; गुपचुप। *क्रि.वि.* २. खाना खाँदा सिनित्त हुने गरी। ३. मानिस पक्रँदा वा समाउँदा बोल्नै नपाउने गरी; अपर्झट वा अकस्मात् फेला पार्ने वा समाइने गरी।
चापट- *वि.* [सं. चतुष्पट] फराक; विस्तृत; फैलिएको; गजिलो; चाक्लो; समतल।
चापपेटी- *ना.* [चाप+पेटी] घटी वा बढी हावाका थिचाइबाट बन्ने स्थान वा श्रेणी।
चापलुस- *वि.* [फा. चापलूस] चिप्लो घसेर कुरा गर्ने; खुसामदी; चाटुकार; मिथ्या प्रशंसक।
चापलुसी- *ना.* लोलोपोतो; चोसोमोसो; खुसामदीपन; चाटुकारिता; बेसारेपन; चेप्पाइँ; चेपारेपन; चिल्लोघसाइ।
चापल्य- *ना.* [सं.] चुलबुलेपन; चपलता; चञ्चलता।
चापाचाप- *ना.* [चाप्+आ+चाप्] १. बेफुर्सदी; व्यस्तता। २. कडिकडाउ (रोगको); धरपकड; जोरजुलुम; सिकिस्ती।
चाब्नु- *स.क्रि.* [सं. चर्ब+नु] दाँतले बिस्तारै चपाउनु; मुखमा लिनु वा च्याप्नु; खानु (पान, सुपारी आदि)।
चाबी- *ना.* [सं. चाप] ताल्चा खोल्ने साधन; कुञ्जी; हे. साँचो।
चाबो/चाभो- *ना.* [सं. चव्य] एक जातको जङ्गली पान वा त्यसैको लहरा।
चाम- *ना.* [सं. चर्म] छाला; चर्म; सामा।
चाम कोदाली- *ना.* पुरानो धान, कोदो आदि पसिनाले चोइली परेपछि खनेर उप्काउने एक प्रकारको कोदालो।
चाममुठी- *ना.* मुठी बाँध्दै, फुकाउँदै गरेर खेलिने ससाना नानीहरूको खेल।

चामर- *ना.* [सं.] हे. चमर।
चामरग्राही- *वि.* चमर डोलाउने (व्यक्ति)।
चामरधर/धारी- *ना.* राजाको दायाँ-बायाँ बसेर चमर डोलाउने सेवक; चँवरदार।
चामल- *ना.* [सं. तण्डुल] धानभित्रको सारयुक्त सेतो वा खैरो अन्न; चाँवल।
चामलिङ्गी- *ना.* [भो. ब. (लि.)] पूर्वी नेपालमा चामलिङ थर हुने किराँतीहरूले बोल्ने एक भाषिका।
चामुण्डा- *ना.* [सं.] दुर्गाको रौद्र रूप।
चामे- *वि.* [चाम+ए] १. युद्धमा ढाल भिर्ने (व्यक्ति)। *ना.* २. फोहोर टिप्ने र सोहोर्ने व्यक्ति; पोडे; मेहतर; च्यामे। ३. मनाङ जिल्लाको सदरमुकाम।
चाम्मुठी- *ना.* हे. चाममुठी।
चाम्रिनु- *अ.क्रि.* [चाम्रो+इ+नु] १. चाम्रो हुनु; नचुँडिने हुनु। २. जाँगर मर्नु; उत्साह सेलाउनु; फुर्ती हराउनु; ओइलाउनु।
चाम्रे- *ना.* [चाम्रो+ए] पानीमा ढड्याइएको चामललाई घिउमा भुटी बाफले मात्र पकाइएको एक खाद्य वस्तु।
चाम्रे च्याउ- *ना.* एक प्रकारको जङ्गली च्याउ।
चाम्रो- *वि.* [सं. चर्म+रो] १. भाँच्न, चुँड्न र चपाउन कठिन पर्ने; लचिलो र दह्रो किसिमको। २. कराँतिलो; सारवान्; दर्बिलो। ३. कन्जुस। ४. चिम्टचाइलो।
चाम्र्याइ- *ना.* [चाम्रि+याइ] चाम्रो हुनाको भाव वा अवस्था।
चायाँ- *ना.* राता डाँठ हुने, राता फूल फुल्ने, पातका बिचमा रातै धर्का हुने र ससाना काला गेडा फल्ने एक बोट।
चाया- *ना.* १. कपालमा हुने मसिना बुरबुरे पाप्रा वा सेतो हलुका धुलो। २. कलेजाको खराबीका कारणले आँखावरिपरि वा गालामा बस्ने कालो दाग; पोतो।
चार- *ना.* [सं. चतुर्] १. गणनाक्रममा तीनपछिको सङ्ख्या; ४ को अङ्क। *वि.* २. तीनपछिका सङ्ख्याको।
चारआँठे- *वि.* आँठैआँठा भएको; आँठा पारी बाटिएको (कपाल आदि)।
चारकडे- *वि.* चार कडा भएको (भ्याँगा आदि)।
चारकलम- *ना.* पूर्वी नेपालको लिम्बू समाजमा केटी मागेर कुरो छिनेको र विवाह गर्ने निधो लागेको दिन केटाका तर्फबाट केटीका आमा- बाबुलाई दिइने पैसा, जाँड-रक्सी आदिको कोसेली।
चारकाने- *वि.* चार कान भएको; घाँटीमा कान झैं दुईवटा लुर्कन भएको (खसी, बाख्रा आदि)।
चारकिल्ला- *ना.* सिमाना (खेतबारीको); साँध; सीमा; परिधि; चौहद्दी।
चारकुने- *वि.* १. चार कुना परेको; चारपाटे आकारको; चारखाने। *ना.* २. चार कुना पारी सिन्काले गाँसी तयार पारिएको पातको एक पात्र।
चारखाना- *ना.* चारपाटे आकारको बुट्टा भएको कपडा; चारखाने कपडा।
चारखाने- *वि.* चारकुने आकारको; चारखाना भएको।
चारखाल- *ना.* १. चारैतिर भवन भई बिचमा चोक वा चौर भएको ठाउँ। २. पहिले प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यालय, भूमिसुधार कार्यालय तथा विशेषतः जिल्ला अदालत आदि रहेको, काठमाडौंको डिल्लीबजारस्थित चारैतिर भवन भई बिचमा चोक रहेको एक प्रसिद्ध स्थान।
चारखाले- *वि.* १. चारखाल भएको; चारखालसित सम्बन्ध भएको। २. चारखालमा गएर बस्ने वा रुँग्ने। ३. कौडा, तास आदिको जुवामा दाउ लिएर बस्ने।
चारखुट्टे- *वि.* १. चार खुट्टा भएको। *ना.* २. पशु; चौपाया; जनावर; जन्तु।
चारगणेश- *ना.* काठमाडौं उपत्यकाभित्रका चार दिशामा रहेका प्रसिद्ध चार गणेश (चन्द्रविनायक, अशोकविनायक, जलविनायक, सूर्यविनायक)।
चारण- *ना.* [सं.] १. भाट; घुमफिर गर्दै हिँड्ने नट, नर्तक वा गवैया। २. गन्धर्व। ३. तीर्थयात्री। ४. गुप्तचर। ५. वेद वा पुराण पढ्ने मानिस।
चारण गीत- *ना.* चारणहरूद्वारा गाइने राजा- महाराजाहरूको कीर्ति-गाथा; भ्रमणशील व्यक्तिहरूद्वारा गाइने गीत।
चारदाम ठेकी- *ना.* [चार+दाम+ठेकी] पहिलेको चलनअनुसार नयाँ जग्गा कमाउँदा वा कमाइरहेकै जग्गा फेरि कमाउन थमौती गर्नुपर्दा मोहीले जग्गाधनिलाई बुझाउने दस्तुर।
चार दोबाटो- *ना.* [चार+दोबाटो] चार बाटा मिलेको ठाउँ; चौबाटो; चतुष्पथ; चौमुहानी।
चारधाम- *ना.* [चार+धाम] चार प्रसिद्ध धार्मिक क्षेत्र वा तीर्थहरूको समूह (भारतका बदरीनाथ, जगन्नाथ, रामेश्वर र द्वारका; नेपालका बराहक्षेत्र, जनकपुर, मुक्तिनाथ र दामोदरकुण्ड)।
चारनारायण- *ना.* [चार+नारायण] काठमाडौं उपत्यकाभित्रका प्रसिद्ध चार नारायण (चाँगुनारायण, विशङ्खुनारायण, शेषनारायण र इचङ्गुनारायण)।
चारपदार्थ- *ना.* [सं.] चार पुरुषार्थ (धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष)।
चारपाई- *ना.* पाट, बाबियो आदिका डोरीले बुनेर बनाइएको, एक प्रकारको खाट; खट्वा।
चारपाखे- *वि.* [चारपाखा+ए] चार पाखा छाना भएको (पुरानो ढाँचाको घर)।
चारपाटे- *वि.* [चारपाटा+ए] १. चार पाटा भएको; चौकुने। *ना.* २. वर्गाकारको सानो चकटी; कुनै पनि त्यस्तो बिछ्याउने चिज।
चारपाते- *ना.* [चारपात+ए] वैज्ञानिक कृषिकार्य र घरेलु अर्थशास्त्रका विषयमा प्रशिक्षण दिने एक ग्रामीण युवा-सङ्गठन; ह-चार क्लब (हात, हृदय, होरो तथा हृष्टता-सम्बन्धी)।
चारपाते क्लब- *ना.* ह-चार क्लब (फोर-एच् क्लब)।
चार पोल- *ना.* [चार+पोल] पुरानो तौल प्रणालीअनुसार धार्नीको १/९ भाग।
चार भन्ज्याङ- *ना.* [चार+भन्ज्याङ] काठमाडौं उपत्यकाको चारैतर्फ रहेका चार भन्ज्याङ (साँगा भन्ज्याङ, पाँचमाने भन्ज्याङ, पाटी भन्ज्याङ र खरी भन्ज्याङ)।
चारभूमि- *ना.* [सं.] बौद्ध धर्मअनुसार हीनयान बौद्धमार्गका स्रोतापन्न,

सकृदागामी, अनागामी र अर्हत् नामका ध्यानको चार अवस्था।
चारवर्ण- *ना.* [चार+वर्ण] हे. चतुर्वर्ण।
चार वाराही- *ना.* काठमाडौँ उपत्यकाका चारतर्फ रहेका प्रसिद्ध चार वाराही- धूमवाराही, नीलवाराही, वज्रवाराही र धनतले (श्वेत) वाराही।
चार विनायक- *ना.* [चार+विनायक] काठमाडौँ उपत्यकाभित्रका प्रसिद्ध चार विनायक- सूर्यविनायक (भक्तपुर), जलविनायक (चोभार गणेश), अशोकविनायक (मरु गणेश) र चन्द्रविनायक (चाबहिल गणेश)।
चारा- *ना.* [फा. चार] १. उपाय; जुक्ति। २. अधिकार।
चारानी- *ना.* [चार+आना+ई] चार आना मूल्यको सिक्का; चवन्नी।
चाराने- *वि.* १. चार आना मोलको; चार आना पर्ने। २. सस्तो; कमसल; मामुली; धेर मूल्य नभएको।
चारित्रिक- *वि.* [सं.] चरित्रसम्बन्धी; चरित्रविषयक; चरित्रको।
चारी$_{१}$- *ना.* [चाल+ई] केटाकेटीहरूले खेल्ने गट्टा।
चारी$_{२}$- *वि.* [सं.] नामवाचक शब्दका पछाडि जोडिई विचरण गर्ने, रहने आदि अर्थ बुझाउने उत्तरपद (आकाशचारी, पादचारी, ब्रह्मचारी इ.)।
चारु- *वि.* [सं.] १. सुन्दर; मनोहर; रमणीय। २. रुचिकर; प्रतिष्ठित; प्रिय। *ना.* २. महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'चारु' कविता र शाकुन्तल महाकाव्यकी एक नारी पात्र।
चारुहासिनी- *वि.* मधुर मुस्कान भएकी; हँसमुखी (स्त्री)।
चारो- *ना.* [ति. का. चारा] पशु-पक्षीलाई खुवाइने दाना वा खाना; आहारा; चारा।
चारो चरान- *ना.* बस्तुभाउ चर्ने चउर वा त्यहाँको घाँसपात।
चारौँ- *वि.* [चार+औँ] गणनाका क्रमले चार सङ्ख्यामा परेको; चौथो।
चार्ज- *ना.* [अङ्.] १. कार्यभार; पद सम्हाल्ने काम; उत्तरदायित्व। २. धावा; आक्रमण।
चार्ज डी एफेयर्स- *ना.* मन्त्री वा राजदूतका सट्टामा अस्थायी रूपमा नियुक्त भएको कूटनीतिज्ञ; राजदूत वा मन्त्रीभन्दा तल्लो तहको कूटनीतिज्ञ।
चार्टर- *ना.* [अङ्.] १. कसैलाई कुनै अधिकार दिने कुरा लेखिएको लेख वा पत्र; अधिकारपत्र। २. त्यस्तो अधिकार दिने काम। ३. कुनै सर्तमा कुनै ठुलो सवारी किरायामा लिनेदिने काम।
चार्टर उडान- *ना.* भाडा वा ठेक्कामा पूरा हवाईजहाज लिई मालसामान ओसारपसार गर्ने र यातायातका निम्ति गरिने उडाइ।
चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट- *ना.* लेखापरीक्षणको विशिष्ट तहको तालिम प्राप्त गरी प्रमाणसमेत लिएको व्यक्ति।
चार्वाक- *ना.* [सं.] १. बृहस्पतिको शिष्य मानिने अनीश्वरवादी तथा नास्तिक एक प्रसिद्ध दार्शनिक आचार्य। २. महाभारतमा वर्णित एक राक्षसको नाम।
चार्वाक दर्शन- *ना.* ईश्वर, आत्मा, पुनर्जन्म, परलोक, धर्मशास्त्र आदिलाई नमानी भौतिक सुखलाई मात्र मान्ने चार्वाकको नास्तिक मत।
चार्वाक मत- *ना.* चार्वाकले चलाएको मत वा सम्प्रदाय।
चाल्नु- *स.क्रि.* [सं. चाल्] १. चाल्नीले सानो-ठुलो छुट्ट्याउनु; छान्नु। २. यताउता चलाउनु (गोटी आदि)। ३. यता-उता गर्नु; धुइँधुइँती चहार्नु।
चाल$_{१}$- *ना.* [सं.] १. घरको छानो। २. नीलकण्ठ चरो। ३. घोडाको हिँडाइ। ४. सेउवा। ५. हिँडडुल गर्ने जीव।
चाल$_{२}$- *ना.* [√ चल्] १. चल्ने वा हिँड्ने काम; चलाइ; हिँडाइ; गति। २. रीति; चलन; प्रथा। ३. होस; ज्ञान; थाहा। ४. चेष्टा; छाँट; ढाँचा; हालत, चाला। ५. पूर्वरङ्ग; ताल। ६. चरित्र। ७. पासा आदि खेलको गोटी चाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चाल$_{३}$- *ना.* बारीको पाटो।
चालक- *ना.* [सं.] १. मोटर आदि हाँक्ने वा चलाउने व्यक्ति; ड्राइभर; डाइभर; हँकुवा; गाडीवान; सारथि। २. विद्युत् आदि सञ्चालन हुने पदार्थ (सुचालक, कुचालक इ.)।
चालकशक्ति- *ना.* फलाम आदि धातुमा रहने, धातुका अणु-अणु तताउने शक्ति।
चालचलन- *ना.* [चाल+चलन] १. आनीबानी; शीलस्वभाव; चालामाला; आचार; व्यवहार; शील; चरित्र। २. रीतिरिवाज; प्रथा।
चालचुल- *ना.* [चाल (द्वि.)] १. चेष्टा; लक्षण। २. हालखबर; अत्तोपत्तो। ३. नबोली र नचली बस्ने काम वा अवस्था।
चालढाल- *ना.* [चाल+ढाल] कामगराइको ढाँचा; चालामाला; ढङ्ग; ढाँचा।
चालन- *ना.* [सं.] १. हिँडाउने काम; डोलाउने काम; छान्ने काम। २. ज्योतिषशास्त्रमा ग्रहहरू स्पष्ट गर्दा वा स्पष्ट ग्रहहरू ल्याउनुपर्दा जोड्ने वा घटाउने गणितको एक आधार सङ्ख्या।
चालन शक्ति- *ना.* पानी, बाफ, टर्बाइन, डिजेल, डिजेल-विद्युत् आदिमध्ये कुनै एकबाट यन्त्रादि चल्ने शक्ति।
चालफाल- *ना.* [चाल+फाल] मेलोमेसो; व्यवस्था; चाँजो; बन्दोबस्त।
चालबाज- *वि.* [सं. चाल+फा. बाज] कपटी चाल चल्ने; धोकेबाज; छली; धुर्त।
चालबाजी- *ना.* छल; कपट; धोका; षड्यन्त्र।
चाला- *ना.* [सं. चाल+आ] १. चालचलन; व्यवहार। २. चरित्र; छाडन। ३. चेष्टा।
चालामाला- *ना.* १. बानीबेहोरा; चालचलन; रीतिरिवाज। २. चरित्र; छाडन।
चालिनु- *अ.क्रि.* [चाल्+इ+नु] चाल्ने काम गरिनु।
चालिसे- *ना.* [चालिस+ए] १. सामान्यतः चालिस बर्से आँखाको निकट दृष्टिमा हुने क्षति। २. नेपालका ब्राह्मणको एक थर।
चाली- *ना.* १. तराईमा भुईंमै डाँडाभाटा कसेको वा खालि भाटा मात्रले बनेको नछाइएको घरको छाना। २. पानीमा सनपाटका काँचा मुठा मिलाएर खप्ट्याइएको थुप्रो।
चालिस- *ना.* [सं. चत्वारिंशत्] उनन्चालिसपछिको सङ्ख्या; दुई बिसको योगफल।
चालिसौँ- *वि.* गणनाका क्रमले चालिसमा परेको।
चालीस- ना .हे .चालिस।
चालीसौँ- *वि.* हे. चालिसौँ।

चालु- *वि.* [चाल्+उ] १. चल्दो; चल्ने; चल्ती। २. हालको; अहिलेको। ३. सक्रिय; चल्तापुर्जा।
चालू- *वि.* हे. चालु।
चालो- *ना.* [सं. चाल] शरीरमा एकै ठाउँमा बुरुर्र भएर निस्कने मसिना खटिरा।
चाल्नी/चाल्नु- *ना.* [सं. चालनी] पिठो, सुर्तीको धुलो आदि छान्नका निम्ति मसिना तार जाली वा प्वाल पारिएको फलामको पाता राखेर बनाइएको एक साधन; मसिना ठोस पदार्थबाट छोक्रा, बोक्रा वा अनावश्यक तत्त्व छुट्ट्याउने साधन; चालनी।
चाल्ने- *वि.* [चाल्नी+ए] चाल्नीजस्तो; चाल्नीका छाँटको।
चाल्ने खटिरा- *ना.* चर्को घामको असर मानिसका शरीरको छालामा पर्दा उक्सिने ससाना खटिरा; घमौरा; पानी-खटिरा; गर्मी-खटिरा।
चाल्ने पिलो- *ना.* धेरै मुख हुने पिलो।
चाल्ने सिस्नु- *ना.* ठुलठुला पात हुने र नपोल्ने एक प्रकारको सिस्नु।
चास्नु- *स.क्रि.* [चास+नु] खनजोत गर्नु; गोडमेल गर्नु; चास वा मल पुग्ने गर्नु।
चास- *ना.* [सं. चषक] जग्गा-जमिनमा खनजोत गर्ने तथा मलजल हाल्ने काम; चास्ने काम।
चासचुस- *ना.* [अ.मू. चास्+अ (द्वि.)] १. अमिलो, पिरो धेरै प्रकारका अचार; चटनी; सितन। २. रोटी पकाउँदा थोरै चिल्लो लगाउने काम।
चासनी१- *ना.* [सं. चास्+अनी] हे. चास्नी।
चासनी२- *ना.* गहना तयार गर्न सुन, चाँदी आदि जिम्मा लिनेले गहना बनाउन दिनेलाई पछि काम सिद्धिएपछि गहनामा कैफियत मिसिए-नमिसिएको जाँच्न काटेर दिएको सानो टुक्रो।
चासिनु- *क.क्रि.* [चास्+इ+नु] चास्ने काम गरिनु।
चासो- *ना.* १. वास्ता; परवाह; खातिर; मतलब; प्रयोजन; सरोकार। २. खाँचो; आवश्यकता।
चासो पर्दो- *वि.* वास्ता राख्नुपर्ने; सरोकार राख्नुपर्ने; आवश्यक।
चास्नी- *ना.* [√ चासनी] पानी, चिनी वा मिस्री हाली पकाइएको लस्सादार पदार्थ; चासनी; पाक।
चास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. चास्+स] मनमा चिसो पस्ने गरी; बिभ्ने किसिमले; मन दुख्ने गरी (भन्नु वा केही गर्नु)।
चास्सचुस्स- *क्रि.वि.* १. पेटै नभरिने गरी; थोरथोरै। २. आगो, तातो फलाम आदिले हल्कासित डाम्ने वा पोल्ने गरी। ३. तार, सुइरो, छेस्का आदिको घोचाइका साथै। ४. घोचपेच गरेर; अर्कालाई छक्क पर्ने गरी।
चाह- *ना.* [प्रा. चाह< सं. चायन] १. इच्छा; अभिलाषा; अभिरुचि। २. अनुभव। ३. वास्ता।
चाहनु- *स.क्रि.* [चाह+नु] चाह वा चाहना गर्नु; रुचाउनु; मन पराउनु; पाउन खोज्नु।
चाहना- *ना.* इच्छा; अभिरुचि; चाह; चाहाना।
चाहर्नु- *स.क्रि.* [चाहार्+नु] हे. चहार्नु।
चाहा- *ना.* चाहना; रुचि।
चाहाना- *ना.* हे. चाहना।
चाहार- *वि.* [सं. चायन] १. केही कुलो लाग्ने वा जम्मै बर्सादका भरले रोपिने सुक्खा माटो भएको; हिउँदे र बर्से दुवै बाली नलाग्ने तथा कम उब्जा हुने (जग्गा); जग्गाका चार श्रेणीमध्ये तल्लो श्रेणीको। *ना.* २. त्यस्तो जग्गा।
चाहिँ- *ना.यो.* धेरैमा एकलाई रोज्दा वा जोड दिँदा प्रयोग हुने शब्द; अवसरमा; समयमा; खेरि। (उदा. - तीनवटीमा कान्छीचाहिँ बाठी रहिछ। सेतोचाहिँ कुखुरो काट।)
चाहिँदो- *वि.* [चाह+इँदो] १. चाहिएजति; आवश्यक परेजति। २. आवश्यक; जरुरी। ३. ठिक; मनासिब; उचित।
चाहे- *संयो.* [चाह+ए] विकल्प वा सर्त बुझाउँदा वाक्यमा दुईपल्ट प्रयोग हुने शब्द। (उदा.- चाहे खाऊ, चाहे नखाऊ। चाहे राम, चाहे श्याम आओस्)।
चिँगडो- *ना.* फुटेको भाँडो; चिङडो।
चिँगना- *ना.* १. ढुङ्ग्रीप्वाँख पनि नउम्रेका कुखुराका ससाना बच्चा; चिङना। २. कुखुराको बच्चा; चल्ला; चल्लो।
चिँगो- *ना.* १. पानीमा बस्ने, टोक्ने सानो किरो। २. लाम्चा पात र सेता जरा हुने धानका खेतमा हुने एक भुइँफार।
चिउँ- *ना.* [बा. बो.] १. सुत्ने क्रिया वा निद्रा। २. साना शिशुलाई सुताउनका लागि गुनगुनाउने शब्द।
चिउँटी- *ना.* [चिम्टी] १. बुढी औँला र चोर औँलाका टुप्पाको मेल। २. त्यस्तो मेलले टिप्दा आउनेजति मात्रा। ३. सो मेल हुँदाको चिमटाइ। ४. बुढी औँला र चोर औँलाका सहायताले कुनै वस्तु समात्ने स्थिति वा कार्य। *वि.* ५. चिउँटीले आउने परिमाणको; चिम्टी। ४. थोरै; ज्यादै थोरै; अति अल्प।
चिउँडो- *ना.* [सं. चिबुक] तल्लो ओठभन्दा मुनिको अनुहारको भाग; तल्लो बङ्गाराको उठेको भाग; च्युँडो; च्यापु।
चिउरा- *ना.* [सं. चिपिट/चिपुट] भिजाएको वा उसिनेको धान नफुट्तै भुटेर ढिकी, ओखल, मिल आदिमा कुटी थेप्चो बनाइएको एक खाद्य वस्तु; च्युरा; चिपिटान्न।
चिउरी- *ना.* १. सुनजस्तो टल्कने पाट निस्कने एक जातको बोट। २. चिउली (फल वा बोट)।
चिउला- *ना.* मुना; टुसा; अङ्कुर; चिउलो।
चिउला चिउली- *ना.* मुनामुनी; टुसाटुसी।
चिउली१- *ना.* चिउलो (कोमलार्थमा)।
चिउली२- *ना.* [सं. चूतकुल] सेता साना फूल फुल्ने, दुध निस्कने, अमारोको आकारको फल फल्ने, सो फल चुस्दा गुलियो रस निस्कने रुख वा त्यसको फल; हिङ्गुदल।
चिउलो- *ना.* हे. चिउला।
चिक्नु- *स.क्रि.* स्त्रीसम्भोग गर्नु; मैथुन गर्नु।
चिकनथली/चिकनथैली- *ना.* स्त्री-योनि; जननेन्द्रिय।
चिकनथैले- *वि.* सम्भोगको ज्यादै चाह गर्ने (स्त्री); कामोन्मादी; कामासक्त (स्त्री); भोगिनी।
चिकाइ- *ना.* सम्भोग गर्ने वा गराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिकाइनु- *क.क्रि.* सम्भोग गराइनु वा गर्न लगाइनु।
चिकाउनु- *प्रे.क्रि.* सम्भोग गर्न लाउनु वा गर्ने पार्नु।

चिकान- *ना.* सम्भोग कार्य; समागम; मैथुन; सम्भोग।
चिकामारी- *ना.* चिकीखेल।
चिकारु- *वि.* मैथुनमा तल्लीन भएर लागेको।
चिकित्सक- *ना.* [सं.] औषधोपचार गर्ने व्यक्ति; डाक्टर; वैद्य; कविराज; हकिम।
चिकित्सा- *ना.* [सं.] १. निदान; रोगनिरूपण। २. इलाज; उपचार; औषधी; दवाई
चिकित्सालय- *ना.* औषधी गर्ने घर वा ठाउँ; औषधालय; वैद्यखाना; हस्पिटल; अस्पताल।
चिकित्सा विज्ञान- *ना.* रोगको निदान वा मीमांसा गर्ने र उपचार गरी निकोसमेत पार्ने एक विज्ञान तथा कला; चिकित्साशास्त्र; चरकसंहिता।
चिकित्सित- *वि.* चिकित्सा गरिएको (व्यक्ति); उपचार गरिएको।
चिकिनु- *क.क्रि.* [चिक्+इ+नु] सम्भोग गरिनु; मैथुन गरिनु।
चिकी- *ना.* स्त्रीजातिको जननेन्द्रिय; योनि; भग।
चिकी खेल- *ना.* मैथुन-क्रिया; चिकामारी।
चिकुवा- *वि.* [चिक्+उवा] बढी स्त्रीप्रसङ्ग गर्ने स्वभावको; धेरै स्वास्नीमान्छे चाहिने; अति मैथुन गर्ने।
चिघ्नु- *अ.क्रि.* [सं. चित्कार > चिघ्र+नु] चिच्याउनु; च्याँठिनु; तर्सिएर रुनु; हिलिनु।
चिघाइ- *ना.* चिघ्ने वा चिघ्राउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिघ्रिनु- *अ.क्रि.* चिघ्नु।
चिङडी- *ना.* [बङ्ग.] झिङे माछो।
चिङडो- *ना.* फुटेको भाँडो; चिँगडो।
चिचिघ्वाइँ- *ना.* [अ.मू. चिची+ता. घ्वाइँचरो] फिस्टो।
चिचिन्डो- *ना.* [सं. चिचिण्ड] १. घिरौँलाका जस्ता पात, सेता फूल, सेता वा काला धर्सा भएका घिरौँलाकै आकारका फल हुने एक लहरो। २. तरकारीका रूपमा व्यवहार गरिने त्यसको फल; चिनाकर्कटी।
चिचिमोटे- *वि.* [(द्वि.) चिमोट्+ए] चकचके; छुकछुके; चनमते (बालक-बालिका)।
चिचिलो- *ना.* [(द्वि.) चिलो = चल्लो] १. भरखर फलेको, सानो कलिलो फल। २. सानो कलिलो बालक; बच्चो। *वि.* ३. बेला नभएको (फल, फूल, सागपात आदि)।
चिची- *ना.* १. मासु (बालबोलीमा)। २. भर्खर जन्मेको शिशु।
चिचीपापा- *ना.* १. मासु र मिठाई लगायतका अन्य मिठा खानेकुरा। २. पुलपुल्याइ (उदा. - केटाकेटीहरूलाई चिचीपापा गरे बिग्रन्छन्)।
चिचीमुँडी- *ना.* १. नसप्रिएका साना बच्चा। २. साना बच्चा। ३. शिशु तथा भ्रूण।
चिचीमाम- *ना.* १. मासुभात आदि (बालबोलीमा)। २. ज्यादै सजिला कुरा (हेयार्थमा)।
चिच्चो- *वि.* लालची; लोलुप; लोभी; कन्जुस; चिच्चा; किच्चो; किच्चक; खिच्चो।
चिच्च्याइ- *ना.* [√ चिच्च्याउ (+याइ)] चिच्याउने क्रिया, भाव वा प्रक्रिया।
चिच्च्याइनु- *अ.क्रि.* कराइनु; कौलासिनु।
चिच्याउनु- *अ.क्रि.* [चीत्कार+याउ+नु] कङ्कला शब्द निकाल्नु; कौलास्नु; कराउनु।
चिच्च्याहट- *ना.* चिच्च्याइ।
चिज१- *ना.* [अङ्.] वैज्ञानिक प्रक्रियाअनुसार जमाइएको दुधबाट बनेको खाद्य पदार्थ।
चिज२- *ना.* [फा.] १. कुनै पनि वस्तु वा पदार्थ; थोक। २. महत्त्वपूर्ण वस्तु वा उत्तम कुरो।
चिजबिज- *ना.* कुनै वस्तु वा पदार्थहरूको समूह; मालताल; जेतेमेते।
चिट१- *ना.* [अङ्.] १. कुनै कुराको टिपोट गरिएको कागजको सानो टुक्रा। २. परीक्षामा अवैध साधनका रूपमा चोरी गर्ने मनसायले परीक्षार्थीले छलपूर्वक प्रयोग गर्ने टिपोटपत्र।
चिट२- *ना.* पुललाई अड्याउनका लागि अवलम्बस्वरूप कसिने लट्ठा; झोलुङ्गे पुलको दुई छेउमा तारहरू कस्न बनाइएका मजबुत लट्ठा।
चिटचिट- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिट्+अ (द्वि.)] १. मानसिक वा शारीरिक कष्टका कारणले शरीरमा पसिना आउने गरी। *ना.* २. त्यसरी आएको पसिनाद्वारा उत्पन्न च्याटच्याट।
चिटचिटी/चिटचिट्टी- *क्रि.वि.* चिटचिट; अझै चिटचिट हुने किसिमसँग; चिटीचिटी।
चिटिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिटिक्+क] सानो र राम्रो भई छाँट मिल्ने गरी; चिट्ट; चट्ट।
चिटीचिटी- *क्रि.वि.* हे. चिटचिटी।
चिट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिट्+ट] सानो, राम्रो र बान्की पर्ने गरी; चिटिक्क; बान्की परेर मिल्ने गरी।
चिट्टा- *ना.* कुमारी वा अक्षता स्त्रीको जननेन्द्रियको पर्दा वा आवरण; योनिको पर्दा वा जाली; कुमारीच्छद।
चिट्टे- *वि.* [चिट्ट+ए] १. सानो; च्यान्टे; सिकुटे। २. छरितो; छरिछाँटको; राम्रो; डिलडौलको।
चिट्ठा- *ना.* १. नगद वा जिन्सी वस्तु पुरस्कारका रूपमा प्राप्त गर्ने लक्ष्यले नम्बर लगाइएका टिकट सर्वसाधारण जनतामा बिक्री गराई जम्मा गरिएको धन पर्नेलाई वितरण गरिने एक प्रणाली (लटरी)। २. अकस्मात् हात लागेको धन।
चिठी/चिठ्ठी- १. टाढा बसेको कुनै आफन्त वा परिचित व्यक्तिलाई हुलाकमार्फत वा कुनै मान्छेमार्फत पठाइने लिखित भला- कुशली वा खैखबर। २. कार्यालयले कुनै संस्था वा व्यक्तिलाई सम्बोधन गरी पठाउने कुनै पनि प्रकारको लेखोट (पत्र, परिपत्र, सूचना इ.)। ३. कुनै व्यक्तिले संस्था वा विशिष्ट व्यक्तिका नाममा लेखेको दर्खास्त; आवेदन; निवेदनपत्र।
चिठी/चिठ्ठीपत्र- *ना.* चिठी।
चिठी/चिठ्ठीपत्र निक्सारी- *ना.* १. राणाकालमा प्रधानमन्त्री वा श्री ३ का नाममा आएका चिट्ठीपत्रादि जाहेर गर्ने एक अड्डा। २. सो अड्डामा गरिने चिठीपत्रको जाहेरी।
चिठी/चिठ्ठी पुर्जी- *ना.* कार्यालयको वा सरकारी कागजातको रूपमा आएको पत्र।

चिड- *ना.* १. फूलका आकारको बुट्टा भएको; तासको एउटा रङ; चिडिया। २. चिडा; गोब्रेसल्लो।
चिडिया- *ना.* [हि.] चरो; पक्षी; पन्छी।
चिडियाखाना- *ना.* सार्वजनिक प्रदर्शनका निम्ति चरा-चुरुङ्गीलगायत जङ्गली पशुहरू र अनौठा शारीरिक बनावट भएका घरेलु जनावरसमेत सङ्ग्रह गरिने ठाउँ; चिडियाघर; पक्षीखाना।
चिडियाघर- *ना.* चिडियाखाना।
चिड्को- *ना.* १. चट्याङ; वज्रपात। २. वज्र; चिर्को।
चिढ्नु- *अ.क्रि.* [तुल. च्याँठ< स्याँठ] रिसाउनु; चिढिनु।
चिढाइ- *ना.* चिढ्ने वा चिढाउने भाव वा क्रिया वा प्रक्रिया।
चिढाइनु- *अ.क्रि.* चिढ्ने हुनु; चिढिनु।
चिढाउनु- *स.क्रि.* रिस उठाउनु; चिढ्याउनु।
चिढिनु- *अ.क्रि.* रिसाउनु; बेखुसी हुनु; नाराज हुनु; चिढ्नु।
चिढ्याइ- *ना.* चिढिने भाव वा क्रिया वा प्रक्रिया; चिढाइ।
चिढ्याइनु- *अ.क्रि.* चिढाइनु।
चिढ्याउनु- *प्रे.क्रि.* चिढिने पार्नु वा पार्न लगाउनु।
चित्- *ना.* [सं.] १. विचार; प्रत्यक्ष ज्ञान; चेतना; बुद्धि; प्रज्ञा। २. हृदय; मन। ३. आत्मा। ४. ब्रह्म।
चित- *ना.* १. उत्तानो। २. हरेस; हतोत्साह। ३. विस्मय; आश्चर्य। ४. जुवामा कौडाको मुख ठाडो वा उत्तानो हुने स्थिति वा अवस्था। *क्रि.वि.* ५. अलपत्र।
चितवन- *ना.* [सं. चित्रवन] नारायणी अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला; चितौन।
चिता- *ना.* [सं.] मुर्दा पोल्नका लागि बनाएको तीन खाप दाउराको टाँड; मुर्दा पोल्ने खलियो वा चौको; चितिका।
चिताइ- *ना.* [√ चिताउ (+आइ)] १. चिताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. सरकारी वन-जङ्गल आदिको रखवारी, रेखदेख वा पालो-पहरा। ३. खेतीपातीमा विशेष ध्यान पुऱ्याउने कार्य।
चिताइदार- *ना.* १. सरकारी वन-जङ्गलको रखवाला वा पहरेदार। २. खेतीवाल।
चिताइनु- *क.क्रि.* कामना गरिनु; सम्भिनु; चिन्ता गरिनु।
चिताउनु- *स.क्रि.* १. कामना गर्नु; मनले चाहनु; इच्छा गर्नु। २. सम्भनु; कल्पना गर्नु; ध्यान गर्नु; चिन्ता गर्नु।
चितापिण्ड- *ना.* [सं.] मृतकका दाहपछि चितामा दिइने छ पिण्ड।
चिताभूमि- *ना.* [सं.] मुर्दा जलाउने ठाउँ; चितास्थान; मसानघाट; दाहस्थान।
चितारोहण- *ना.* [सं.] १. मृत पतिका साथ सती जान विधवा स्त्रीले चितामा चढ्ने काम; सती जाने काम। २. शवलाई जलाउन चितामा राख्ने काम।
चितासाधन- *ना.* [सं.] मसानमा बसेर सिद्धिप्राप्तिका लागि गरिने मन्त्र-अनुष्ठान।
चिति- *ना.* [सं.] १. चिता। २. ज्ञान; चेतना। ३. चाङ; थुप्रो; समुच्चय। ४. चार कुना परेको ठाउँ।
चितिका- *ना.* १. चिता; चिति। २. थुप्रो; चाङ।
चितु- *ना.* [सं. चित्रक] औषधी लाग्ने एक बुटे भारविशेष; चित्रक।
चितुवा- *ना.* [सं. चित्रक] १. जिउमा टाटापाङ्ग्रा बुट्टा हुने, बाघ जातिको एक ठुलो र डरलाग्दो हिंस्रक जन्तु; घुँगी। २.राईलिम्बूलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।
चिते- *वि.* लोभी; कन्जुस।
चितौन- *ना.* हे. चितवन।
चित्त- *ना.* [सं.] १. मन; हृदय; दिल। २. विचार; चिन्तन; इच्छा। ३. बुद्धि; अन्तःकरण; तर्क; तर्कनाशक्ति। ४. अभिप्राय; उद्देश्य। ५. ध्यान।
चित्तकल्पित- *वि.* चित्तले कल्पना गरिएको; चिताइएको।
चित्तचोर- *ना.* प्रेमी; मनलाई हरण गर्ने व्यक्ति।
चित्तज- *ना.* १. चित्त वा मनबाट उत्पन्न हुने विकार वा मनःस्थिति। २. कामदेव; अनङ्ग।
चित्तज्ञ- *वि.* १. मनको कुरो जान्ने; मनको ज्ञाता। *ना.* २. ईश्वर। ३. आत्मज्ञानी।
चित्तप्रशम- *ना.* सन्तोष; प्रसन्नता; शान्ति।
चित्तबुभ्दो- *वि.* मन परेको; मनमा सन्तोष दिने; मिल्दो; सन्तोषप्रद।
चित्तधर 'हृदय'- *ना.* नेवारी (नेपाल) भाषाका प्रख्यात महाकवि।
चित्तल- *ना.* [सं. चित्तल] १. रातो शरीरमा सेता बाक्ला टीका हुने मृगका जातको जङ्गली पशु। २. एक माछोविशेष।
चित्तविक्षेप- *ना.* [सं.] मनको अस्थिरता; मनको उचाटपन; उच्चाटलाग्दो अवस्था।
चित्तविप्लव- *ना.* [सं.] मन छँटाउने काम; बहुलट्टीपन; उन्माद।
चित्तविभ्रम- *ना.* [सं.] चित्तभ्रंश; बुद्धिभ्रंश; उन्मत्तता; पागलपन।
चित्तवृत्ति- *ना.* [सं.] १. मनको अवस्था। २. संवेग। ३. मनको आन्तरिक व्यापार।
चित्तशुद्धि- *ना.* [सं.] चित्तलाई शुद्ध तुल्याउने कार्य; मनलाई निर्मल बनाउने प्रक्रिया।
चित्तहारी- *वि.* [सं.] मनोहर; आकर्षक।
चित्ता- *ना.* १. चित; उत्तानो। २. पराजय; हार। ३. धोका; आत्मघात।
चित्ताकर्षक- *वि.* [सं.] हृदयलाई आकर्षित गर्ने; मनलाई मुग्ध पार्ने।
चित्तुचाँगे- *ना.* हाड मर्किएको ठाउँमा लेप लगाएर लगाइने एक भारविशेष।
चित्र- *ना.* [सं.] १. तसबिर; फोटो; छापा; चित्रपट; प्रतिमा; छवि। २. चम्किने गहना। ३. असाधारण छवि; तेजिलो वस्तु। ४. आश्चर्य। ५. एक प्रकारको कुष्ठ रोग।
चित्रकला- *ना.* हातले चित्र कोर्ने कला; कागज, कपडा आदिमा सिसाकलम, रङ्ग आदिबाट बनाइएका रेखाका माध्यमले कुनै कुरो प्रस्तुत गर्ने कला; चित्रकृति; चित्रविद्या।
चित्रकार- *ना.* १. चित्रकलामा निपुण व्यक्ति; चित्रलेखक; चित्रशिल्पी। २. चित्र लेख्ने वंशपरम्परागत पेसा लिने नेपाली जातिको एक थर।
चित्रकारी- *ना.* चित्रकारले गर्ने काम; कला।
चित्रकाव्य- *ना.* १. व्यङ्ग्यार्थको अभाव भई वाच्यार्थकै मात्र सत्ता भएको अलङ्कारप्रधान एक अवर वा अधम मानिएको काव्य जसका 'शब्दचित्र' र 'अर्थचित्र' गरी जम्मा दुई भेद हुन्छन्। २. कुनै

एक चित्रको पृष्ठाधारमा लेखिएको चमत्कारपूर्ण कविता। (उदा. - खड्गबन्ध, पद्मबन्ध, चक्रबन्ध, गोमूत्रिकाबन्ध, सर्वतोभद्र इ.)।

चित्रगुप्त- *ना.* १. यमराजकहाँ मानिसहरूका गुण-अवगुण, पाप-पुण्य आदिको रोकड लेख्ने देवता। २. चौध यममध्ये एक।

चित्रण- *ना.* १. चित्र उतार्ने काम; चित्र खिचे झैँ गरिने वर्णन। २. वर्णन; बखान; विवरण।

चित्रपट- *ना.* १. चित्र लेखिएको रङ्गिन वा चारखाने कपडा; तसबिर; चित्र। २. सिनेमाको फिल्म।

चित्रपदा- *ना.* दुई भगण र दुई गुरु हुने एक प्रकारको वार्णिक छन्द।

चित्रफित्ता- *ना.* विद्युत्-प्रकाशका सहायताले पर्दा आदिमा देखाइने चलचित्र, डकुमेन्टरी, स्लाइड, भी.डी.ओ. आदिका चित्राङ्कित फित्ता; फिल्म।

चित्रमय- *वि.* चित्रैचित्रले भरिएको; छापैछापा भएको; सचित्र।

चित्रमय लिपि- *ना.* १. विचारको अर्थबोध गराउन स्थूल रूपबाट चित्रात्मक सङ्केतद्वारा लेखिने एकाक्षरी परिवारको लिपि; सङ्केतात्मक लिपि (उदा. - चिनियाँ लिपि)। २. मिश्र देशका प्राचीन अभिलेखहरूमा अक्षरहरूको साटो प्रयोग गरिने चित्र; लिपिको सबैभन्दा प्राचीन रूप।

चित्रलेखक- *ना.* चित्रकार।

चित्र लेखनिका- *ना.* चित्र बनाउने वा लेख्ने कुची; चित्रतूलिका; बुरुस।

चित्रलेखा- *ना.* मगण, भगण, नगण, तीन यगण र चारौँ तथा सातौँ अक्षरमा विश्राम हुने छन्दविशेष।

चित्रविचित्र- *वि.* १. रङ्गीबिरङ्गी; अनेक भाँति। २. अनौठो; ताजुप।

चित्रविद्या- *ना.* चित्रकला।

चित्रशाला- *ना.* १. सार्वजनिक प्रदर्शनका निमित्त चित्रकृतिहरू सङ्ग्रह गरिएको घर वा ठाउँ; चित्रकारको कार्यालय; चित्रालय; चित्र-मन्दिर (आर्टग्यालरी)। २. फोटो खिच्ने वा चित्र लेख्ने ठाउँ (आर्ट स्टुडियो)।

चित्रशिल्पी- *ना.* चित्रकार।

चित्रा- *ना.* [सं.] १. तीन मगण, दुई यगण र आठौँ अक्षरमा यति भएको छन्दविशेष। २. सत्ताइस नक्षत्रमध्येको चौधौँ नक्षत्र।

चित्रालय- *ना.* [सं.] चित्रशाला।

चित्रावली- *ना.* [सं.] १. कुनै विचार, तथ्य, विषय आदिलाई प्रभावशाली र प्रामाणिक ढङ्गबाट व्यक्त वा प्रस्तुत गर्न दिइने चित्रहरूको क्रमिक शृङ्खला। २. चित्रैचित्रहरूको समूह।

चित्रिङ्ग/चित्रिङ्ङ- *क्रि.वि.* / *ना.* [अ.मू. चित्रिङ्+ ग/ङ] पातलो धातुको पाता, मुन्द्रा आदि भुइँमा बजारिँदा आवाज आउने गरी।

चित्रिणी- *ना.* [सं.] १. शास्त्रमा वर्णित चार प्रकारका स्त्री (पद्मिनी, चित्रिणी, शङ्खिनी र हस्तिनी) मध्ये एक। २. बुद्धिवैभव र श्रेष्ठताले युक्त स्त्री।

चित्रित- *वि.* [सं.] १. रङ्गी-बिरङ्गी। २. चित्रकारिता भएको। ३. कुनै कुराको चित्रण गरिएको (कथात्मक साहित्यमा)।

चित्रीकरण- *ना.* [सं.] १. विभिन्न रङले रँगाउने कार्य; चित्रित गर्ने क्रिया; सजाउने काम। २. आश्चर्य।

चित्रे- *वि.* [चित्रो+ए] १. चित्रोको जस्तो बुनौट भएको (राडी, पाखी आदि)। *ना.* २. राडीका दुइखाले (चित्रे र मान्द्रे) बुनोटमध्ये एक।

चित्रे डोको- *ना.* माथि बिट नभएको वा फाट्न लागेको डोको।

चित्रे बन्सो- *ना.* गाईबस्तुलाई खुवाइने, चित्रो झैँ फैलिने घाँसविशेष।

चित्रे बादल- *ना.* निलो भुइँमा चित्रा जस्तै डोरा डोरा परेको देखिने बादलको आकृति।

चित्रे मेसो- *ना.* चित्राको जस्तै बुनोट; बुनाइको सजिलो तरिका; बुनाइको मान्द्रेमेसोभन्दा भिन्न मेसो।

चित्रो- *ना.* अन्नको भकारी बनाउन वा बार्न बाँस, निगालो आदिका मोटा-मसिना चोयाद्वारा सादा तरिकाले बुनेर तयार पारिएको मान्द्रोजस्तो ठुलो पातो; एक प्रकारको भकारी।

चित्लाँगे/चित्लाङे- *वि.* [चित्लाङ+ए] १. चितलाङमा हुने, पाइने वा बस्ने (मुला, आलु, मानिस इ.)। *ना.* २. बर्खायाममा खेतमा हुने पिर्‍] जातको एक झार; गाईतियारे।

चित्स्वरूप- *ना.* [सं.] १. परमात्मा; ईश्वर। *वि.* २. ईश्वरीय।

चिथर्नु- *स.क्रि.* [चिथ्रो+नु] हे. चिथोर्नु।

चिथराइ- *ना.* हे. चिथोराइ।

चिथराइनु- *क.क्रि.* चिथोराइनु।

चिथराउनु- *प्रे.क्रि.* चिथोराउनु।

चिथोर्नु- *स.क्रि.* [चिथ्रो+नु] कोपर्नु; कोतर्नु; दाँत, नङ आदिले ताछ्नु; फहराउनु; दाह्रनु; दार्नु।

चिथोराइ- *ना.* चिथोर्ने क्रिया, भाव वा प्रक्रिया।

चिथोराइनु- *क.क्रि.* कोपराइनु।

चिथोराउनु- *प्रे.क्रि.* चिथोर्न लाउनु वा लगाउनु।

चिथोराचिथोर- *ना.* झगडा आदिमा एकले अर्कालाई चिथोर्ने काम; आफू-आफूमा चिथोर्ने काम।

चिथोरिनु- *स.क्रि.* कोपरिनु; कोतरिनु।

चिथ्रो- *ना.* मक्किएर थोत्रिएको लुगा; झुत्रो; थाङ्नो; फ्याङ्लो; चिल्थो; चिल्था; कन्था; च्याङ्लो; चिथडो।

चिदाकाश- *ना.* [सं.] चैतन्याकाश; व्यापक ब्रह्म।

चिदाभास- *ना.* [सं.] सांसारिक वासनामा लिप्त जीव।

चिद्रूप- *ना.* [सं.] शुद्ध चैतन्य रूप; चिन्मय।

चिद्विलास- *ना.* [सं.] चैतन्यस्वरूप ईश्वरको माया।

चिन्नु$_1$- *स.क्रि.* [सं. चिति+नु] चाङ लगाउनु; गारो लगाउनु; निर्माण गर्नु।

चिन्नु$_2$- *स.क्रि.* [सं. चिन्+नु] १. परिचय पाउनु; ठम्याउनु; जान्नु; पहिचान्नु। २. पारख गर्नु; निर्क्योल गर्नु। ३. अनुभवद्वारा थाहा पाउनु।

चिनजान- *ना.* [चिन्+जान्] परिचय; जान-पहिचान; चिनाजान; चिनापर्ची; चिन्हारी।

चिना$_1$- *ना.* १. दुबाका जस्ता लामा-लामा पात र बन्साका जस्ता झुप्पादार फूल हुने एक प्रकारको सानो झार। २. त्यसैका दाना वा फल; एक जातको कागुनु।

चिना$_2$- *ना.* [सं. चिन्ह] ज्योतिषशास्त्रअनुसार मानिसको जन्मका समयको ग्रहनक्षत्रहरूको स्थिति र तिनीहरूको आपसी सम्बन्ध

(जसको आधारमा मानिसको भाग्यको निर्णय गरिन्छ) बारे लेखिएको कुण्डली आदिसमेत भएको कागज; जन्मपत्रिका; जन्मकुण्डली; चिन्हा; टिप्पन।

चिनाइ- *ना.* [√ चिन् (+आइ)] चिन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चिनाइनु- *क.क्रि.* चिनारी गराइनु।

चिनाउनु- *प्रे.क्रि.* १. चिनारी गराउनु; परिचय गराउनु; पहिचान गराउनु। २. घर वा पर्खाल आदिका गाह्रो चिनाउनु वा चिन्न लगाउनु।

चिनाकठी/चिनाकाठी/चिनकट्ठी- *ना.* [चिह्न+काष्ठ] पुरानो चलनअनुसार घर, जग्गा आदि नाप्ने कामका निम्ति बनाइएको चौबिस अमल वा एक हातको काठको नापो।

चिनाजान- *ना.* [सं. चिह्न+ज्ञान] चिनजान; परिचय।

चिनाजानी- *ना.* चिन्नेजान्ने काम; चिनजान।

चिनापर्ची- *ना.* [चिह्न+परिचय+ई] कुनै व्यक्ति वा विषयका सम्बन्धमा राम्रो परिचय वा जानकारी प्राप्त गर्ने काम; परिचय।

चिनारी- *ना.* [चिह्न-आरी] चिनजान; चिन्हारी।

चिनारु- *वि.* [चिह्न+आरु] चिनजानको; चिनजान भइसकेको; परिचित; चिनेको; चिन्हारु।

चिनिनु- *क.क्रि.* [चिन्+इ+नु] परिचय पाइनु; पहिचानिनु।

चिनियाँ- *वि.* [चीन+इयाँ] चीन देशसँग सम्बन्ध भएको; चीन देशको; चीनमा पाइने; चीनी।

चिनियाँ गुराँस- *ना.* चियाको फूलमा मिश्रण गरी सुधार गरिएको, बास्ना नआउने, विभिन्न रङ्गमा फुल्ने एक प्रकारको गुराँसको फूल।

चिनियाँ गुलाफ- *ना.* चिनियाँ गुराँस।

चिनियाँचम्पा- *ना.* मधुर, शीतल र सुगन्धयुक्त डल्लो आकारको एक प्रकारको फूलविशेष; चीनीचम्पा।

चिनियाँ च्यान्टा- *ना.* एक प्रकारको च्यान्टे वा पुड्के घोडा।

चिनियाँ ताप्के- *ना.* पिँधभन्दा मुख केही सानो भई ठाडो बिट भएको, भित्रपट्टि रासायनिक मुलम्मा लगाइएको र समाउने हातोसमेत भएको धातुको ताप्के।

चिनियाँ धान- *ना.* अनदी धान।

चिनियाँ फूल- *ना.* सयपत्रीका जस्तै पात हुने एक जातको फूल।

चिनियाँ भटमास- *ना.* काला गेडा र सेता बोक्रा हुने एक जातको भटमास।

चिनियाँ माटो- *ना.* विशेष प्रकारको माटो, दर्सिनढुङ्गा, फिल्सपार आदिबाट बनाइने कडा, सेतो रङको, ज्यादै मिहीं एक प्रकारको माटो (पोर्सिलेन)।

चिनियाँ लिपि- *ना.* अलग-अलग शब्दका लागि भिन्नाभिन्नै चिह्न हुने एक प्रकारको लिपि; शब्दलिपि; चित्रलिपि।

चिनी$_{१}$- *वि.* हे. चिनियाँ।

चिनी$_{२}$- *ना.* १. उखु पेलेर वैज्ञानिक प्रविधिबाट तयार गरिएको, गुलियो, सेतो धुलो वा चूर्ण। *वि.* २. चीनसम्बन्धी; चिनियाँ; चीनको।

चिनीमल- *ना.* हेर्दा चिनी जस्तै देखिने एक प्रकारको रासायनिक मल (एमोनियम सल्फेट, युरिया आदि)।

चिनी रोग- *ना.* रगतमा गुलियो तत्त्व बढ्नाले पिसाप बढी हुने र पिसापबाटै पोषक तत्त्व बग्ने एक प्रकारको रोग; मधुप्रमेह; प्रमेह; मधुमेह।

चिनी रोटी- *ना.* तीन खण्डमा दुई खण्ड पिठो र एक खण्ड चिनी मिसाई केराको पातमा मुछेर पातलो पारी घिउमा पकाइने एक किसिमको स्वादिष्ट रोटी; अनर्सा; अनरसा।

चिनु- *ना.* [सं. चिह्न] १. सम्झनाका रूपमा रहने कुनै कुरा वा वस्तु; चिनो; चिह्न; लक्षण। २. सम्झौटो; स्मारक; यादगार। ३. कुनै कुरालाई देखाउन सङ्केत गर्न लगाइने कुनै रेखा वा बिन्दु; निसाना।

चिनुक- *ना.* १. अमेरिकाको रकी पवर्तबाट हिउँद याममा तलतिर बहने न्यानो र शुष्क वायु। २. अमेरिकामा विभिन्न आदिवासीका भाषा मिसिएर विकसित भएको एक अनौठो खिचडी भाषा (चिनुक-जार्गन)।

चिनुबानु/चिनुबानो- *ना.* हे. चिनोबानो।

चिनो- *ना.* [सं. चिह्न] १. चिनु; चिह्न; निशाना। २. एक खाद्यान्नविशेष।

चिनोबानो- *ना.* १. अवशेष। २. देवस्थलमा चढाइएको कुनै वस्तु।

चिन्डे- *ना.* [सं. चिच्चिण्ड+ए] १. एउटै भेट्नामा छ-सातवटा लामा-लामा पात हुने, एक लेकाली वृक्ष; तरकारी वा अचारका रूपमा खाइने त्यसैका कलिला मुना। *वि.* २. चिन्डा आकारको।

चिन्डो- *ना.* [सं. चिच्चिण्ड] १. माटाको भाँडोविशेष। २. लौका, फर्सी आदि झैं लहरामा फल्ने, पेट फुकेको, घाँटी सानो भई लामो हुने, तुम्बाका जातको एक फल; डल्ले लौको।

चिन्तन- *ना.* [सं.] विचार, बिम्ब, प्रतीक आदिका सहायताले कुनै विषय वा समस्याको मनमनै समाधान गर्ने प्रक्रिया; विभिन्न विचार, स्थिति र घटनाका बिचको पारस्परिक सम्बन्ध खोजी गर्ने मानसिक कार्य; गम्भीर रूपले सोचेर प्रश्नको समाधान निकाल्ने प्रक्रिया; चिन्तना।

चिन्तनप्रधान- *वि.* गहिरोसँग सोचविचार गरिएको; मुख्य रूपमा चिन्तन भएको; चिन्तनको प्राधान्य भएको; चिन्तनलाई नै मुख्य मान्ने।

चिन्तनभूमि- *ना.* चिन्तनको खास क्षेत्र।

चिन्तनमनन- *ना.* कुनै वस्तु; व्यक्ति वा कुराका सम्बन्धमा बारबार गम्भीरतासाथ सोच्ने-गुन्ने क्रिया; गहन चिन्तन।

चिन्तनशील- *वि.* चिन्तन गर्ने; विचारशील; मननशील।

चिन्तना- *ना.* चिन्तन।

चिन्तनीय- *वि.* चिन्तन गर्न योग्य; चिन्तन गर्नुपर्ने।

चिन्ता- *ना.* [सं.] १. पिर; सुर्ता; फिक्री; परवाह; ध्याउन्ना। २. चिन्तन; विचार। ३. धामीले रोग वा दोष छुट्ट्याउन ढ्याङ्ग्रो ठटाएर गर्ने क्रियाकलाप; धमेली। ४. साहित्यशास्त्रका अनुसार एक सञ्चारी भाव।

चिन्ताकुल- *वि.* चिन्तामा डुबेको; चिन्ताले आकुल।

चिन्ताजनक- *वि.* चिन्ताको कारण भएको; चिन्ता पार्ने; चिन्तित तुल्याउने।

चिन्तातुर- *वि.* चिन्ताले उद्विग्न; चिन्ताग्रस्त।
चिन्तामग्न- *वि.* चिन्तामा डुबेको; चिन्ता गरिरहने।
चिन्तामणि- *ना.* १. सम्पूर्ण मनोकामना पूरा गरिदिने एक काल्पनिक रत्न। २. अबाध ज्ञान प्राप्त गराइदिने सरस्वतीको एक मन्त्र।
चिन्तित- *वि.* १. सुर्ताएको; पिर लागेको। २. विचार गरिएको; सोचिएको।
चिन्त्य- *वि.* विचारणीय; चिन्तनीय; सोच्न योग्य; जान्न वा थाहा पाउन योग्य।
चिन्नु१- *स.क्रि.* [सं. चिह्न] १. जान्नु वा थाहा पाउनु; परिचय पाउनु; पहिचान्नु। २. कसैको स्वभाव वा बानीबेहोरको जानकारी हुनु; आनीबानी थाहा पाउनु। ३. को कस्तो रहेछ भनी पहिचान पाउनु।
चिन्नु२- *स.क्रि.* [सं. चिन्+नु] १. तह वा चाङ वा खात मिलाएर राख्नु। २. घर, पर्खाल आदिको गारो लगाउनु, चिन्नु वा बनाउनु।
चिन्मय- *ना.* [सं.] विशुद्ध ज्ञानमय; परमात्मा; ब्रह्म।
चिन्ह- *ना.* [सं. चिह्न] हे. चिह्न; चिनु; चिनो।
चिन्हाइनु- *क.क्रि.* चिनाइनु।
चिन्हाउनु- *स.क्रि.* चिनाउनु।
चिन्हारी- *ना.* चिनारी।
चिन्हारु- *वि.* चिनारु।
चिन्हिनु- *क.क्रि.* चिनिनु।
चिपचिप- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिप्+अ (द्वि.)] टाँसिइरहने गरी।
चिपिचल्लो/चिपिचिल्लो- *वि.* [चिल्लो+चिल्लो] १. तेल लगाएर चिल्लो पारिएको (जुल्फी, कपाल इ.)। *ना.* २. कोइली चरी।
चिपुल्लोचापुल्लो/चिल्लोचापुल्लो- *ना.* [चिप्लो-चाप्लो] चिल्लोचाल्लो; घिउ, तेल, बोसो आदिको मात्रा धेरै रहेको खानेकुरो वा वस्तु; चिप्लोचाप्लो।
चिप्प१- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिप्+प] लेसिलो पदार्थ हात आदिमा लागेर टाँसिए झैं; नउप्कने किसिमले टाँसिने गरी।
चिप्प२- *ना.* १. औंलाका नङको कुनो दुख्ने वा पाक्ने एक रोग। २. नङशूल।
चिप्रा- *ना.* आँखाका कुना कुनामा देखापर्ने सेतो लेसिलो पदार्थ; कचेरा; नेत्रमल।
चिप्रिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिप्रिक्+क] पानी आदि तरल पदार्थ सुक्ने वा घट्ने गरी।
चिप्लनु- *अ.क्रि.* [चिप्लो+नु] चिप्लो वा सिलिक्क परेको ठाउँमा खुट्टा आदि रड्केर असन्तुलित हुनु।
चिप्लाइ- *ना.* चिप्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिप्लिनु- *अ.क्रि.* १. चिप्लो पदार्थमा परेर घस्रिनु। २. गल्ती गर्नु; बिरिनु।
चिप्ले- *वि.* [चिप्लो+ए] १. चिप्लो भएको (वस्तु आदि)। २. लोलोपोतो पार्ने; बेसारे; खुसामदी। *ना.* ३. खुसामद।
चिप्ले किरो- *ना.* भुइँमा घस्रँदै हिँड्दा सेतो ऱ्याल छोड्दै हिँड्ने, हाड नभएको, बर्खायाममा देखिने एक प्रसिद्ध किरो।
चिप्लेटी- *ना.* [चिप्लो+एटी] १. केही भिरालो जग्गामा, फल्याक, धातुका वस्तु आदिमा चिप्लिएर मनोरञ्जन लिने, खास गरी बालकहरूको एक खेल। २. त्यस्तो खेल खेल्ने ठाउँ वा साधन। ३. चिप्लेटी खेल्न हुने ढुङ्गो।
चिप्लेटी ढुङ्गो- *ना.* चेप्टो, चिल्लो र चिप्लो खालको ढुङ्गो; चिप्लेटी खेल्न हुने ढुङ्गो।
चिप्लो- *वि.* [सं. चिक्लिद] १. तेल, घिउ आदि चिल्लो पदार्थ लागे जस्तो; लेसाइलो। २. चिप्लने किसिमको; नरम र सुलुत्त परेको (ठाउँ)। ३. कुराले ठिक्क पार्ने; मिठा कुरा बोल्ने।
चिप्लो घसाइ- *ना.* लोलोपोतो; बेसारेपन; खुसामद; झुटो प्रशंसा।
चिप्लोचाप्लो- *वि.* घिउ, तेल आदि धेरै चिल्लो भएको वा परेको; चिल्लोचापुल्लो; चिपुल्लो-चापुल्लो।
चिप्ल्याइ- *ना.* [√ चिप्लि (+याइ)] चिप्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिप्ल्याइनु- *क.क्रि.* १. चिप्लो पारिनु। २. चिप्लो वा भिरालो ठाउँमा घसाइनु।
चिप्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. चिप्लो पार्नु। २. चिप्लिने गराउनु।
चिप्ल्याहट- *ना.* चिप्लिने भाव, अवस्था वा क्रिया वा प्रक्रिया।
चिफ- *वि.* [अङ्.] १. मुख्य; प्रमुख; प्रधान (चिफ एकाउन्टेन्ट, चिफ सेक्रेटरी आदि)। *ना.* २. राणाकालका मुख्तियार।
चिबहाल- *ना.* [सं. चैत्य+विहार] सानो किसिमको बौद्ध स्तूप; चैत्य।
चिबिर्चे- *ना.* एक जातको सानो चरो।
चिबिल्ले- *वि.* १. अपत्यारिलो किसिमका कुरा गर्ने; मनगढन्त कथा रचेर भन्ने; ढाँटी; कुरौटे। २. छुकछुके; चकचके।
चिबे/चिभे- *ना.* बिहानीपख कराउने, लामो पुच्छर हुने निक्खरा कालो रङको एक जातको चरो; भ्याँपी चरो।
चिबे/चिभे नकटी- *ना.* धेरै पुरुषका बिचमा रहने वा पुरुषको सङ्गत बढी मन पराउने आइमाई।
चिबे/चिभे नकटो- *ना.* धेरै आइमाईका बिचमा रहने वा आइमाईको सङ्गत बढी मन पराउने पुरुष।
चिम- *ना.* [अङ्. चिमनी] १. लालटिन, लम्फा आदिका दीपशिखाको वरिपरि लगाइने काँचको अवयव वा ढकनी; बिजुलीको बल्ब; गुलुप। २. आगोबाट निस्किएको धुवाँ बाहिर पठाउन बनाइएको निकास; ठुलो ढुङ्ग्रो; घरको छानामाथि वा इन्जिनयुक्त यन्त्रहरूमा धुवाँको निकासका निम्ति बनाइने ढुङ्ग्रोका आकारको अवयव। ३. आलो बाँस फोरेर एउटा भाटो अर्कोसित नअलग्गिने गरी बनाइएको बेर्ने वा ओछ्याउने साधन।
चिमचिम- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिम्+अ (द्वि.)] शारीरिक दोष वा रोगले आँखा छिटछिटै खुल्ने-चिम्लने गरी; आँखा झिमझिम हुने गरी।
चिमचिमे- *वि.* बारम्बार आँखा चिमचिम गरिरहने बानी परेको; आँखा चिमचिमाइरहने।
चिमट्नु- *स.क्रि.* [चिमोट्+नु] हे. चिमोट्नु।
चिमटाइ- *ना.* चिमोटाइ।
चिमटाइनु- *क.क्रि.* चिमोटाइनु।
चिमटाउनु- *प्रे.क्रि.* चिमोटाउनु।
चिमटिनु- *क.क्रि.* चिमोटिनु।
चिमाली/चिमालो- *ना.* सेता फूल फुल्ने एक प्रकारको गुराँसको रुख

वा त्यसको फूल।
चिमोट्नु- *स.क्रि.* [चिम्टा+नु] १. बुढी औँला र चोर औँलाका टुप्पाले केही कुरालाई वा शरीरको छालालाई च्याप्नु वा जोरसँग अँठ्याउनु; चिम्टनु; चिमट्नु। २. मितव्ययी हुनु; कमखर्ची हुनु।
चिमोटाइ- *ना.* चिमोट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चिमोटाइनु- *क.क्रि.* चिमोट्न लाइनु।
चिमोटाउनु- *प्रे.क्रि.* चिमोट्न लाउनु; चिमटाउनु।
चिमोटिनु- *क.क्रि.* चिमोट्ने काम गरिनु; चिमोटाइमा पारिनु।
चिम्टा- *ना.* [चेप्+टा] धातुका दुई पातला लामा टुक्रालाई चलाउन हुने गरी एक छेउमा जोडेर बनाइएको, आगो वा कुनै चिज झिक्ने, निकाल्ने वा टिप्ने दुईचोसे साधन।
चिम्टाकाँटी- *ना.* स्वास्नीमानिसहरूको केश च्याप्ने चुच्चे चिम्टी।
चिम्टिनु- *स.क्रि.* [चिम्टी+नु] १. चिम्टीमा लिनु २. *अ.क्रि.* २. चिम्टीमा आउनु। ३. चाम्रो हुनु।
चिम्टी- *ना.* [चिम्टा+ई] १. छालामा बिझेको काँडो झिक्ने सानो दुइचोसे साधन। २. गहना बनाउँदा धातुका ससाना टुक्रा टिप्ने वा घडी, रेडियो आदि बनाउँदा ससाना पुर्जा टिप्ने काममा प्रयोग गरिने सानो हाते चिम्टा। ३. चिउँटी। ४. स्वास्नीमानिसहरूले केश टिप्नका लागि प्रयोग गर्ने धातुका ससाना चिम्टा; सेप्टी।
चिम्टे- *वि.* [चिम्टा+ए] १. चिम्टाको आकारको; चिम्टाजस्तो; चिम्टाले झैँ समात्ने। २. अत्यन्त लोभी; लालची; छुच्चो। ३. चिम्टा लिएर हिँड्ने। ४. चिमोट्न पर्ने खालको; कडा (माटो)। *ना.* ५. जोगी।
चिम्टयाइ- *ना.* [√ चिम्टि (+याइ)] चिम्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।
चिम्टयाइनु- *क.क्रि.* चिम्टीमा लिइनु।
चिम्टयाइलो- *वि.* चिम्टयाहा।
चिम्टयाउनु- *प्रे.क्रि.* चिम्टिन लगाउनु; चिम्टिने पार्नु।
चिम्टयाहा- *वि.* पानीले चाँडै गलाउन नसक्ने खालको; कडा; चिम्टे (माटो इ.)।
चिम्नी- *ना.* [अङ्. चिमनी] १. इन्जिन, चुलो आदिको धुवाँ बाहिर निकाल्ने गरी राखिएको ढुङ्ग्रो; धुवाँकस। २. चिम; बल्ब।
चिम्पान्जी- *ना.* [अङ्.] अफ्रिका महादेशमा पाइने काला रौँ र लामा-लामा कन्पट हुने तथा निकै चलाक बनमान्छे।
चिम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिम्+म] आँखा पुरै बन्द गर्ने वा बन्द हुने गरी।
चिम्रे- *वि.* [चिम्रो+ए] १. आँखा चिम्रो भएको। २. नेत्ररोगले गर्दा आँखा मुस्किलसँग उघार्ने वा आँखामा कचेरा भरिरहने; चिप्रे; कचेरे।
चिम्रो- *वि.* प्राकृतिक रूपले वा मानसिक संवेगका कारणले दुइवटै वा एउटा मात्र भए पनि आँखा केही सानो भएको; चिम्सो।
चिम्लनु- *स.क्रि.* [सं. म्लोच > चिम्ल+नु] १. पलक मार्नु; आँखा बन्द गर्नु; झिमिक्क गर्नु। २. वास्ता नगर्नु; परिणामको ख्याल नगर्नु। ३. मर्नु।
चिम्लाइ- *ना.* चिम्लने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिम्लाइनु- *क.क्रि.* चिम्लन लाइनु।
चिम्लाउनु- *प्रे.क्रि.* चिम्लने पार्नु वा चिम्लन लगाउनु।
चिम्लिनु- *स.क्रि.* १. चिम्लनु। *क.क्रि.* २. चिम्लने काम गरिनु।
चिम्सिनु- *अ.क्रि.* [चिम्सो+इ+नु] चिम्सो हुनु; आँखा साना र चिमचिम गर्ने हुनु।
चिम्से- *वि.* [चिम्सो+ए] चिम्सा आँखा हुने; चिमचिमे; चिम्सो।
चिम्सो- *वि.* [अ.मू. चिम्+सो] आँखा साना हुने र चिमचिम गरिरहने खालको; चिम्से।
चिया- *ना.* [चि.] १. प्रायः गरम मुलुकहरूमा उमारिने, सेता फूल फुल्ने, एक थरी बाह्रमासे बुटो वा त्यसैका कलिला पातका मुना सुकाईवरी तयार पारिएको पत्ती वा धुलो। २. तातो पानीमा इच्छानुसार चिनी र दुधको अनुपात मिलाई वा कागतीको रस निचोरी त्यस्तो पात वा धुलो राखी तयार पारिएको एक प्रसिद्ध पेय पदार्थ।
चियाइ- *ना.* [√ चियाउ (+आइ)] चियाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चियाइनु- *क.क्रि.* चियाउने काम गरिनु।
चियाउनु- *स.क्रि.* कुनै एक लुकिने ठाउँ वा चेप, प्वाल, छड्के कोण आदिबाट हेर्नु; गुप्ती चालले वा छलेर विशेष दृष्टि लगाउनु; चियो गर्नु; चेवा गर्नु।
चियाकमान- *ना.* [चिया+कमान] चियाको खेती गरिने वा चिया उब्जाइने ठाउँ।
चियाचमेना/चियापान/चियापानी- *ना.* चिया, कफी आदिका साथ खाइने हल्काफुल्का अन्य ठोस खाद्य पदार्थहरू; खाजा; जलपान; लघुभोजन; चमेना।
चियो- *ना.* [√ चेवा] नचाहिँदो गरी हेर्ने वा बुझ्ने काम; चेवा; जासुसी; ढुकाइ; सुराख।
चियोचर्चो- *ना.* कहीँ कसले के गर्दै छ भनी ढुकेर वा लुकेर हेर्ने काम; चेवाचर्चा।
चिर्नु- *स.क्रि.* [चिरो+नु] १. कुनै हतियारले कुनै वस्तुलाई दुई फ्याक हुने गरी फार्नु (दाउरा चिर्नु; काँक्रो चिर्नु इ.)। २. घाउ, खटिरा आदि चिरफार गर्नु।
चिर- *वि.* [सं.] धेरै समयसम्म रहने; दीर्घ; पुरानो (चिरविरह, चिरकाल इ.)।
चिरकाल- *ना.* दीर्घ काल; धेरै वा लामो समय।
चिरगोजा- *ना.* [सं. चिलगोजके सल्लाजातको रुख वा त्यसमा फल्ने ससाना दाना; सिम्टा; चिलगोजा।
चिरचिर- *ना.* [अ.मू. चिर्+अ (द्वि.)] १. चरा आदिको कलरव ध्वनि। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो ध्वनि निस्कने गरी।
चिरचिरती/चिरचिरी- *क्रि.वि.* लगातार त्यस्तो ध्वनिका साथमा।
चिरचिरे- *वि.* चिरचिर गर्ने स्वभावको; झर्कने बानी भएको।
चिरञ्जीवी/चिरजीवी- *वि.* [सं.] १. दीर्घजीवी; चिरजीवी। *ना.* २. पुराणअनुसार अमर मानिएका आठ चिरञ्जीवी (अश्वत्थामा, मार्कण्डेय, बलि, व्यास, हनुमान्, विभीषण, कृपाचार्य र परशुराम)। ३. विष्णु। ४. काग।
चिरनवीन- *वि.* [सं.] जहिले पनि नयाँ नै देखिने; सधैँ नयाँ भइरहने; चिरनूतन।

चिरनिद्रा- *ना.* [सं.] १. मृत्यु; मरण; महानिद्रा।
चिरनूतन- *वि.* [सं.] हे. चिरनवीन।
चिरन्तन- *वि.* [सं.] धेरै दिन पहिलेदेखिको; प्राचीन कालदेखिको; पुरातन; सदाको।
चिरपरिचित- *वि.* [सं.] धेरै पहिलेदेखि परिचय भएको वा चिनेको; धेरै अघिदेखिको चिनजान भएको।
चिरप्रतीक्षित- *वि.* [सं.] धेरै पहिलेदेखि प्रतीक्षा गरिएको; धेरै दिनदेखि पर्खिएर बसेको।
चिरफार- *ना.* [चिर्+फार्] १. चिर्ने र फार्ने काम। २. रोगको उपचारका लागि गरिने शल्यक्रिया; अपरेसन।
चिरबिर- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिर्+अ (द्वि.)] गौँथली, भँगेरा आदि साना-साना चराचुरुङ्गी कराउने किसिमले; त्यसरी कराएको आवाज निस्कने गरी।
चिरबिरे- *वि.* चिरबिर गर्ने; तिखो स्वरले बारम्बार कराइरहने।
चिरस्थायी- *वि.* [सं.] १. धेरै समयसम्म रहने; पछिसम्म टिक्ने; टिकाउ; चिरस्थ।
चिरस्मरणीय- *वि.* [सं.] धेरै दिनसम्म सम्झनामा रहिरहने; पछिसम्म सम्झन योग्य।
चिराइ- *ना.* [चिर्+आइ] चिर्ने वा चिर्न लगाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिराइतो- *ना.* [सं. चिरात > प्रा. किलातो] औलिया जरोमा काँढा पकाएर खाइने, तितो स्वादको एक प्रकारको जङ्गली बुटी; भूनिम्ब।
चिराइनु- *क.क्रि.* [√ चिर् (+आइ+नु)] चिर्न लाइनु।
चिराउनु- *प्रे.क्रि.* चिर्न लाउनु।
चिराउनी- *ना.* [चिर्+आउनी] १. चिराउँदा लाग्ने दस्तुर। २. चिराउने काम; चिरानी।
चिराक/चिराग- *ना.* [फा. चिराग] मुडेहातजतिको काठ वा बाँसमा कपास, कपडा बेरी तेलमा चोपेर बालिने राँके बत्ती; मसाल; पुल्ठो; राँको; दियालो।
चिराचिरा- *क्रि.वि.* [चिरा (द्वि.)] १. कुनै कुरो चर्कने, चिरिने वा काटिने गरी। २. काँक्रो, मेवा आदि ठाडोपट्टिबाट काटी धेरै चिरो पारेर। *ना.* ३. त्यसरी काटिएका चिराको समूह; चिराचिरी।
चिराचिरी- *ना.* [चिराचिरा] सानाठुला धेरै चिराको समूह।
चिरानी- *ना.* [चिर्+आनी] १. काठ आदि चिर्ने काम; कुनै वस्तुलाई चिरा पार्ने काम; चिराइ। २. त्यसरी चिरेको ज्याला वा मजदुरी।
चिराफारा- *ना.* [चिर्+फार्] १. थानबाट च्यातेर बाँकी रहन गएका ससाना टुक्रे कपडा; टुक्राटाक्री। २. चिरफार।
चिरायु- *वि.* [सं.] १. धेरै कालसम्म बाँचिरहने; चिरञ्जीवी। *ना.* २. लामो आयु; दीर्घायु।
चिरिनु- *अ.क्रि.* [चिर्+इ+नु] १. चिरो हुनु; चिरो पर्नु। २. धाँजो पर्नु वा फाट्नु। *स.क्रि.* ३. अर्कालाई नराम्रो हुने वा मन नपर्ने गरी बेसरी खानु; लतार्नु; घिच्नु।
चिरिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिर > चिरिक्+क] १. कुनै वस्तु चर्कने वा चिरिने गरी। २. कमिला, उपियाँ आदिले टोक्दा दुखे झैँ। ३. चहऱ्याउने गरी। ४. अम्बा, अमला, नास्पाती आदिलाई दाँतले टोक्दा त्यस्तो हुने गरी।
चिरिङ्गीझार- *ना.* एकजातको झारविशेष।
चिरिच्याँट्ट/चिरिच्याट्ट- *क्रि.वि.* [चरी+चट्ट] १. राम्रो र छरितो हुने किसिमले; चिटिक्क; छरिछट्ट। *वि.* २. सजिसजाउ; सुन्दर; राम्रो; टिपटप (अङ्.); च्वाँक।
चिरिझ्याउँ- *ना.* [अ.मू. चिची+ता. छ्वाइ] सानो सिउर हुने एक जातको चरो।
चिरिबिरी- *ना.* [√ चिरबिर] गौँथली, भँगेरा आदि कराउँदा आउने आवाज।
चिरिबिरे- *वि.* चिरिबिरी आवाज निकाल्ने। २. कराइरहने; हल्ला गर्ने।
चिरुवा- *वि.* [चिर्+उवा] चिरिएको; चिरा परेको; चिरेको।
चिरुवादार- *ना.* घोडाको हेरचाह, सेवा-शुश्रूषा आदि गर्ने मानिस; सइस।
चिरो- (चिरा ति. रू.) *ना.* [√ चिर्] १. चर्चरी चिरिएको ठाउँ; चर्किएर वा फुटेर चिरा परेको ठाउँ; धाँजो। २. चिरा पारेर काटिएको सग्लो टुक्रो।
चिरौँजी- *ना.* [चार्+बीज] रहरका दानाजस्तो खाँदा बदामको जस्तो स्वाद हुने, एक प्रकारको खाने मसलाविशेष।
चिर्कटो$_1$- *ना.* चिथडो; झुत्रो; चिट।
चिर्कटो$_2$- *ना.* [चिर्+कट्टा] १. काठ, बाँस आदि काट्दा वा ताछ्दा झरेका ससाना टुक्रा; काटिएको वा चिरिएको सानो टुक्रो। २. सम्झिराख्नका लागि छोटकरीमा टिपिएको टिपोट; त्यसरी टिपिएको कागतको टुक्रो।
चिर्को- *ना.* [चिर्+को] १. आकाशमा बिजुली चम्कँदा पर्ने वज्रपात; चट्याङ। २. आपत्ति पर्ने खालको घटना। ३. ठुलो झगडा। ४. चिच्च्याउँदाको चर्को स्वर।
चिर्घट- *ना.* मरेका मानिसलाई जलाउन घाटमा लैजाँदा बेरेर लाने कपडा; मुर्दा बेर्ने कपडा; कात्रो।
चिर्पट- *ना.* [चिरो+पाटा] १. दलिनमाथि माटो अड्याउनका निम्ति छापिने चेप्टो दाउरा, फलेक आदि। २. चिरा परेका ससाना काठ वा दाउरा।
चिर्भटी- *ना.* [सं.] घिरौँलाका आकारको एक जातको काँक्रो; घिरौँले काँक्रो; ककरी।
चिऱ्याइ- *ना.* [√ चिरि (+याइ)] चिरिने क्रिया वा प्रक्रिया।
चिऱ्याइनु- *क.क्रि.* पेट चर्कने गरी खुवाइनु; कोचाइनु।
चिऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* मन नपरीकन पेट चर्कने गरी खुवाउनु; कोचाउनु; घिचाउनु।
चिऱ्याहट- *ना.* चिऱ्याउने क्रिया, भाव वा प्रक्रिया।
चिर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिर्+रा] १. गौँथली, धोबिनी, भँगेरा आदि मसिना चराचुरुङ्गी कराएझैँ गरी। २. मसिना काठ, बाँस आदिका लाम्चा टुक्राटाक्री भाँचिँदा आवाज आए झैँ।
चिर्सिनु- *अ.क्रि.* [सं. चीत्कार+नु] अत्यास वा हडबडीमा चर्को स्वरले कराउनु; आत्तिएर चिच्च्याउनु; चीत्कार गर्नु।
चिर्स्याइ- *ना.* चिर्सिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

चिर्स्याइनु- *क.क्रि.* चिर्सिने पारिनु।
चिर्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* चिर्सिने पार्नु।
चिर्स्याहट- *ना.* चिर्सिने काम वा प्रक्रिया।
चिल्नु- *स.क्रि.* कमिलो, बारुलो, मौरी, अरिङ्गाल आदि किराले खिल गाडिने गरी वा सामान्य रूपले टोक्नु; डस्नु।
चिल- *ना.* [सं. चिल्ल] आकाशमा माथि माथिसम्म कावा खाँदै उडिरहने एक हिंस्रक पक्षी।
चिल आँखे- *वि.* चिलका जस्ता आँखा भएको; चिल जस्तै सिकार झम्टन तत्पर रहेजस्तो; हिंस्रक आँखा भएको।
चिलको आहारा- *ना.* हाँस, कुखुरा आदिलाई गाली गर्ने बोली।
चिलगाडी- *ना.* आकाशमा उड्ने चिलजस्तो गाडी; हवाईजहाज।
चिलगोजा- *ना.* हे. चिरगोजा।
चिलचिल- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिल्+अ (द्वि.)] १. जुम्रा, कमिला आदिले टोकेजस्तो गरी। २. छाला खसखसाउने किसिमले; कन्याउने इच्छा हुने गरी; सगसगाएर।
चिलचिलाइ- *ना.* चिलचिलाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
चिलचिलाइनु- *क.क्रि.* चिलचिलाउने पारिनु; सगसगाइनु।
चिलचिलाउनु- *अ.क्रि.* शरीरमा हलुका किसिमले वा एकै चोटि धेरैतिर चिलाउनु; केही हिँड्दा, रगरगाउँदा वा थोरै कोक्याउने कुरो खाँदा छालाबाहिर वा घाँटीमा चिलचिल हुनु; सगसगाउनु।
चिलचिलाहट- *ना.* चिलचिलाउने भाव, क्रिया वा अवस्था।
चिलन्धर- *वि.* [चिल्यो+धरो] फाटेर चिथ्रा-चिथ्रा भइसकेको; पातलो र छुनेबित्तिकै च्यात्तिने; झुत्रोझाम्रो र मकिएको (कपडा)।
चिलबिल- *ना.* [चिहिलबिहिल] १. कुनै कुरा बिग्रिएर वा नासिएर हेर्नै नसकिने भएको स्थिति; चिल्लीबिल्ली; बिचल्ली। २. आपत्-विपत्को स्थिति; चिहिलबिहिल।
चिलबिलाइ- *ना.* चिलबिलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिलबिलाइनु- *क.क्रि.* चिलबिल गरिनु।
चिलबिलाउनु- *अ.क्रि.* चिलबिल हुने स्थिति पर्नु; बिचल्ली हुनु।
चिलाइ- *ना.* [√ चिल्/चिलाउ (+आइ)] १. चिल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. चिलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिलाइनु- *क.क्रि.* १. चिल्न लगाइनु; चिल्ने पारिनु। २. चिलाउने पारिनु।
चिलाउनु- *अ.क्रि.* [चिल्+आउ+नु] १. शरीरको छाला सकसकाएर वा रगरगाएर असजिलो अनुभव हुनु; त्यसरी असजिलो अनुभव हुँदा नङ आदिले कनाउन मन लाग्नु; चिलचिलाउनु। २. खर्च गरिहालूँ भन्ने इच्छा हुनु; खर्च गर्ने इच्छा जागेर आउनु (जस्तो- हात चिलाउनु, पैसा चिलाउनु इ.)। ३. पिट्न मन लाग्नु (जस्तो- हत्केला चिलाउनु)। ४. यौनलिप्सा हुनु।
चिलाउने- *ना.* [सं. चिल्+आउने] १. लाम्चा पात हुने, बोक्रा, झुसैझुस परेको, पहेँला फूल फुल्ने र अमलाका जस्ता बाटुला फल फल्ने, ठुलो र अति साह्रो काठ हुने एक जातको रुख। *वि.* २. चिलाउने वस्तु रहेको वा भएको।
चिलाउने रोग- *ना.* चर्मरोग; लुतो।
चिलाचिल- *ना.* [चिल्+आ+चिल्] परस्परमा वा एकले अर्कोलाई चिल्ने काम।
चिलाहा- *वि.* [चिलाउ+आहा] चिलाउने वा चिल्ने स्वभाव भएको।
चिलिम- *ना.* [फा. चिलम] भित्रपट्टि तमाखु, कक्कड आदि हाली मास्तिर आगाले सल्काएर हुक्कामा राखी खाइने वा भेट्नामा पात, धुस्नु आदि हालेर तानिने माटाको कचौरा वा कुल्फीजस्तो भाँडो; ठुलो सुल्फा।
चिलिम च्वाँट- *ना.* नहुने वा रित्तिने अवस्था; खर्च हुने स्थिति; धोती न टोपीको चाल।
चिलिमे- *ना.* विशेष गरी हिमाली भेकमा पाइने तामेढुकुरजस्तो एक जातको चरो।
चिलेसाचिलेसी- *ना.* [चिलेसो+चिलेसो] सानाठुला धेरै चिलेसाको समूह।
चिलेसो- *ना.* [प्रा. चिल्लिरि] चामल, पिठो आदि अन्नभित्रै जन्मिएर हुर्कने, सेतो रङको र गहुँको चाहिँ कालो वा रातो रङको पनि हुने सानो किरो; चिल्सो; चिलेसो।
चिलो- *ना.* [सं. चिल्ल] १. चारैतिर छापिएर रहने जुम्रा, भुसुना आदि किराहरूको बगुन्द्रो; छापो। २. गहुँ, जौ आदि अनाजको भुस।
चिल्के- *ना.* [चिल्को+ए] ढुङ्गामा टाँसिएर रहने, ऐना जस्तै चिल्ल टल्कने वस्तु; अभ्रक।
चिल्को- *ना.* [अ.मू. चिल्+को] १. चराचुरुङ्गी आदिको प्वाँख नउम्रेको बच्चो। २. साह्रै सानो आकारको वस्तु।
चिल्यो- *वि.* [चिरो] फाटेर झुत्रो भइसकेको; थोत्रो; काममा आउन नसक्ने अवस्थाको। *ना.* २. झुत्रो कपडा, कागत आदि वस्तु।
चिल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. चिल्+ल] बारुलो, अरिङ्गाल, बच्छ्युँ आदि उड्ने किराले चिल्दा दुख्ने, पोल्ने वा डहने गरी।
चिल्लर- *ना.* [हि. चिलर] पसिनाबाट उत्पन्न भई कपालमा वा लगाएका लुगामा टाँसिएर रहने मसिनो किरो; जुम्रो।
चिल्लाइ- *ना.* [√ चिल्लाउ (+आइ)] चिल्लाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
चिल्लाइनु- *क.क्रि.* चिच्च्याइनु; ठुलो र चर्को स्वरले कराइनु।
चिल्लाउनु- *अ.क्रि.* [सं. चीत्कार+आउ+नु] ठुलो स्वरले कराउनु; चिच्च्याउनु।
चिल्लाहट- *ना.* चिल्लाउने भाव, क्रिया वा स्थिति।
चिल्ली- *वि.* [चिल्लो+ई] १. चिल्लो वर्ण भएकी; चिल्लो घसेकी। २. मुखले मिठा कुरा गर्ने। *ना.* [सं. चिल्ल+ई] ३. चिलले जस्तै धेरै केटाकेटी वा गाईबस्तुले घेरेर व्याकुल पारेको स्थिति।
चिल्लीबिल्ली- *ना.* कसैबाट पनि सहायता लिन नसकिने स्थिति; के गरूँ, कसो गरूँको अवस्था; बिल्लीबाठ; बिचल्ली; बिजोक।
चिल्लीराँड- *ना.* छोराछोरी भएकी बिधुवा स्त्री।
चिल्लो- *ना.* [सं. चिक्कण] १. घिउ, तेल, बोसो आदि स्निग्ध पदार्थ; चिल्लोपन; स्निग्धता। *वि.* २. तेल-घिउ आदिको जस्तो चिल्लो भएको; चिप्लो; टल्कने।
चिल्लो घसाइ- *ना.* मुखले ठिक पार्ने कुरा वा परिपाठ; मिठा मिठा कुरा गरी आफ्नो हुँदो तुल्याउने काम; खुसामद।
चिल्लोचापुल्लो- *ना.* १. घिउ, तेल आदि स्निग्ध पदार्थ; चिल्लो भएको वस्तु। २. स्निग्धता।

चिल्लै- *ना.* अपेक्षित वस्तु नपाउने स्थिति।
चिल्लौरी- *ना.* [सं. चिल्ल+औरी] एक हिंसक पक्षी; चिल।
चिल्ल्याइ- *ना.* [√ चिल्ल्याउ (+आइ)] चिल्लो पार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिल्ल्याइनु- *क.क्रि.* चिल्ल्याउने पारिनु; चिल्लो पार्न लगाइनु।
चिल्ल्याउनु- *स.क्रि.* [चिल्लो+याउ+नु] चिल्लो पार्नु; चिल्लो बनाउनु; चिप्लो बनाउनु।
चिल्ल्याहट- *ना.* चिल्लो पार्ने वा चिल्लो बनाउने काम, भाव वा अवस्था।
चिल्सो- *ना.* हे. चिलेसो।
चिवा- *ना.* [चैत्य+विहार] १. साना-साना स्तूप, चैत्य, मन्दिर आदि भएको विहार। २.ससाना स्तूप आदि।
चिसमिरो- *वि.* [चिसो] अलि-अलि चिसो; ओसिलो परेको।
चिसान- *ना.* [चिसो+आन] १. सधैँ चिसो भइरहने ठाउँ वा जग्गा । २. चिसोपनको मात्रा।
चिसापानी- *ना.* [चिसो+पानी] चिसो पानी हुने वा पाइने ठाउँ।
चिसापानीगढी- *ना.* १. काठमाडौँबाट भीमफेदी निस्कँदा बिचमा पर्ने गढी। २. हाल मकवानपुर जिल्लामा पर्ने महाभारत पर्वत-शृङ्खलामा रहेको राणाकालीन एक प्रसिद्ध प्रशासनकेन्द्र। ३. राजधानी आउने-जानेको खान-तलासी २००७ सालपूर्व कडिकडाउका साथ र त्यसपछि क्रमशः खुकुलो गरिँदै आएको एक गौँडा।
चिसिनु- *अ.क्रि.* [चिसो+इ+नु] १. चिसो हुनु। २. भिज्नु। ३. ओसिनु। ४. सेलाउनु।
चिसो- *वि.* [सं. शीत] १. ताताको अंश पटक्कै नभएको; पानी ननिथ्रेको; ठन्डा बनेको; नओबाएको। २. जाडो हुने खालको; ठिहि-याउँदो। ३. तिर्खा मर्ने; शीतल। ४. स्वास्थ्यकर। *ना.* ५. सर्दी; ओस; ठन्डापन; जाडोपन। ६. अल्छी (दिव्य.)। ७. शङ्का; सन्देह।
चिसो छपनी- *ना.* लिम्बू-जातिका सभामा चाहिने जाँड छान्नका निम्ति धोईपखाली चिसो पारिएको छपनी।
चिसो ढुङ्गो- *ना.* शक्तिहीन हुँदै गएको राज्य; सेलाएको राज्य (दिव्य.)।
चिस्याइ- *ना.* [√ चिसि (+याइ)] १. चिसिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[चिस्याउ+आइ] २. चिस्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिस्याइनु- *क.क्रि.* चिसो पारिनु।
चिस्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. चिसो पार्नु; ठन्डा तुल्याउनु; सेलाउनु। २. शङ्का पैदा गराउनु; डर वा त्रास उब्जाउनु।
चिस्यान- *ना.* [चिसो+यान] सधैँभरि चिसो भइरहने ठाउँ; चिसान।
चिस्याहट- *ना.* [चिस्याउ+आहट] चिस्याउने क्रिया, स्वभाव वा अवस्था।
चिहान- *ना.* [सं. चिताधान] १. मुर्दा गाड्ने ठाउँ; मरेको मान्छे गाडिएको ठाउँ। २. मुर्दा पोल्ने वा जलाउने ठाउँ; मसान।
चिहाने- *वि.* [चिहान+ए] १. चिहान पार्ने लक्षण भएको। २. निधारका बिचमा रहेको सेतो ताराका बिच कालो थोप्लो हुने (गाई-गोरु)।
चिहाने डाँडो- *ना.* चिहानै-चिहान भएको डाँडो; मुर्दा लगेर गाड्ने ठाउँ (पाखो)।
चिहिरिनु- *अ.क्रि.* [सं. चीत्कार] अत्यास परेका बेलामा ठूलो र चर्को स्वरले कराउनु; अतालिएर वा तर्सिएर कराउनु; चिच्च्याउनु।
चिहि-याइ- *ना.* चिहिरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चिहि-याइनु- *क.क्रि.* चिहिरिने पारिनु।
चिहि-याउनु- *प्रे.क्रि.* चिहिरिने पार्नु।
चिहि-याहट- *ना.* चिहिरिने काम वा प्रक्रिया।
चिहिलबिहिल- *ना.* राम्रोसँग लालनपालन र संरक्षण नभएको स्थिति; बिचल्ली; चिल्लीबिल्ली; चिलबिल।
चिह्न- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु चिन्न सकिने रूप वा लक्षण; चिनु; चिनो; निसाना। २. ध्वजा। ३. दाग; कलङ्क।
चिह्नकारी- *वि.* १. चिह्न लगाउने। २. घाउचोट गराउने।
चिह्नधर/धारी- *वि.* १. कुनै किसिमको चिह्न धारण गर्ने। २. दागी; कलङ्की।
चिह्नित- *वि.* चिह्न लागेको; चिह्नयुक्त; चिनु भएको।
ची- *प्रत्य.* [फा.] प्रातिपदिक शब्दका अन्तमा लागेर विशेषण पद बनाउने एक प्रत्यय (कानुनची, नगर्ची, तबलची इ.)।
चीँ- *ना.* [सं. क्ष्मील] १. साना नानीले आँखा चिम्लने काम; चिउँ; सुताइ; निद। २. ससाना नानिलाई सुत्ने कुरा बुझाउन प्रयोग गरिने शब्द; निनी।
चीँ चीँ- *ना.* १. मसिना चराचुरुङ्गी कराएको शब्द; चराचुरुङ्गीको कराइ। *क्रि.वि.* २. दुधे बालक कराए झैँ वा बचरा चिरचिराए झैँ गरी।
चीँ मुसी- *ना.* केटाकेटीहरूले हातमाथि हात राखी चिम्टिएर खेल्ने बालखेल।
चीज१- *ना.* हे. चिज१।
चीज२- *ना.* हे. चिज२।
चीड- *ना.* हे. चिड।
चीत्कार- *ना.* [सं.] ठूलो र चर्को स्वरले अताल्लिएर कराउँदाको आवाज; पीडाले भरिएको चिच्याहट।
चीन- *ना.* [सं.] नेपालदेखि उत्तरतिर रहेको, दक्षिणपूर्व एसियाको एक प्रसिद्ध ठूलो देश।
चीनांशुक- *ना.* चीनमा बनेको रेसमी कपडा; चिनियाँ रेसमी कपडा।
चीना- *ना.* हे. चिना१।
चीनी- *वि.* हे. चिनी१।
चीफ- *वि.* हे. चिफ।
चीर- *ना.* [सं.] १. कपडा; वस्त्र। २. कपडाको धरो; वस्त्रको टुक्रा। ३. बौद्ध भिक्षुहरूले लगाउने गेरुवा वस्त्र। ४. फागुन शुक्ल अष्टमीका दिन काठमाडौँको वसन्तपुरमा लिङ्गो गाडेर टाँगिने कपडाको धजा। ५. तिनै धजाहरू टाँगिएको लिङ्गो।
चीरहरण- *ना.* १. कृष्णले गोपिनीहरूको वस्त्र लुकाइदिएको प्रसङ्ग भएको एक प्रसिद्ध लीला। २. कपडा हरण गर्ने काम।
चील- *वि.* हे. चिल।

चीवर- *ना.* [सं.] १. वस्त्र; कपडा। २. बौद्ध सन्न्यासीहरूले माथिल्लो अङ्गमा लगाउने एक प्रकारको कपडा।
चीवरी- *ना.* १. चीवर लगाउने व्यक्ति। २. बौद्ध भिक्षु; बौद्ध सन्न्यासी। ३. भिक्षुक।
चुँ- *ना.* [अ.मू. चूँ] १. मुसा, छुचुन्द्रा आदि कराएको शब्द। २. चराचुरुङ्गीहरू कराएको आवाज। ३. केही पनि बोल्न वा गर्न नसकिने स्थिति; चुँ।
चुँ चुँ- *ना.* मुसा, छुचुन्द्रा, चराचुरुङ्गी आदि लगातार कराएको शब्द।
चुँक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुँक्+क] १. सानो स्वरमा कसैसँग खुसुक्क केही भन्न खोजे झैँ; डर वा सङ्कोचले केही बिस्तारै बोल्ने गरी। *ना.* २. मुसाको कराइ; मुसो कराउँदाको आवाज।
चुँगी- *ना.* [हि. चुङ्गी] सहरी क्षेत्रमा बाहिरबाट आउने मालसामानमा लाग्ने वा लिइने महसुल; स्थानीय कर; चुङ्गी।
चुँगो- *ना.* १. पानी वा तरल पदार्थ हालिने बाँसको भाँडो। २. रद्दी खालका धातुको पुरानो भाँडो।
चुँड्नु- *स.क्रि.* [चुण्ड+नु] कुनै वस्तुलाई छिनालेर दुई टुक्रा पार्नु; चुँडाल्नु।
चुँडाइ- *ना.* चुँड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुँडाइनु- *क.क्रि.* चुँड्न लगाइनु।
चुँडाउनु- *प्रे.क्रि.* चुँड्ने गराउनु; चुँड्न लगाउनु।
चुँडाल्नु- *स.क्रि.* [चुँड्+आल्+नु] डोरी वा तारलाई छिनालेर दुई टुक्रा पार्नु; चुँड्नु।
चुँडालाइ- *ना.* चुँडाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुँडालिनु- *क.क्रि.* चुँडाल्ने काम गरिनु।
चुँडाहा- *वि.* [चुँड्+आहा] चुँड्ने वा चुँडिने स्वभावको।
चुँडिनु- *क.क्रि.* [चुँड्+इ+नु] १. चुँड्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. छिन्नु; दुई टुक्रा हुनु।
चुँदरी- *ना.* [चुन्.] ठाउँ-ठाउँमा धागाले चुनेर बुट्टा वा डोराजस्तो बनाइएको र रङले रङाइएको पटुका, धोती आदिको कपडा।
चुँदरीबुट्टे- *वि.* चुँदरीका जस्ता बुट्टा भएको; छेउ वा बिच-बिचमा बुट्टा पारिएको (कपडा)।
चुः- *वि.बो.* [अ.मू.] आश्चर्य, विस्मय आदि जनाउँदा प्रयोग गरिने अव्यय शब्द।
चुः चुः- *वि.बो.* भुल भएको, बिर्सिएको, बिग्रिएको आदि विषयमा दुःख, खेद आदि प्रकट गर्दा वा पछुतो जनाउँदा प्रयोग गरिने शब्द।
चुइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. चुँक्क; चुँ। *ना.* २. चुइँकँदा वा अस्पष्ट बोल्दा निस्कने शब्द।
चुइँकनु- *अ.क्रि.* [चुइँक्क+नु] १. अस्पष्ट रूपमा दुःख वा पीडाको अनुभव व्यक्त हुनु; रोऱ्याइँ सुरु हुनु। २. चुइँचुइँ शब्द निस्कनु।
चुइँकने- *वि.* चुइँकने काम गर्ने वा त्यस्तो स्वभावको; चुइँचुइँ गर्ने (जस्तो- चुइँचुइँ चुइँकने जुत्ता)।
चुइँकाइ- *ना.* चुइँकने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुइँकाइनु- *क.क्रि.* चुइँकने पारिनु।
चुइँकाउनु- *प्रे.क्रि.* चुइँकने पार्नु।
चुइँकाहट- *ना.* चुइँकने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुइँकिनु- *अ.क्रि.* चुइँकनु।
चुइँकी- *ना.* १. सरकारी उर्दी वा घोषणा। २. राणाशासनमा सरकारबाट जनतालाई कुनै काम-कुरा थाहा दिनका लागि प्रचलित उर्दी वा फर्मान सुनाउने काम।
चुइँके- *वि.* [चुइँक+ए] चुइँकने स्वभावको; चुइँचुइँ गर्ने।
चुइँकेतान- *ना.* भरिया वा ढाक्रेहरूको ताँती।
चुइँक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुइँक्+क] १. चुइँक् आवाज आउने गरी। २. कुनै कुरामा जवाफ दिन नसक्ने पारेर; लुत्रुक्क। ३. मुसा आदि कराए झैँ गरी; चुँक्क।
चुइँक्याइ- *ना.* [√ चुइँक्याउ (+आइ)] चुइँक्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुइँक्याइनु- *क.क्रि.* चुइँक्याउने काम गरिनु।
चुइँक्याउनु- *स.क्रि.* [चुइँक्क+याउ+नु] १. बेसरी कस्नु वा बाँध्नु। २. करमा पार्नु। ३. गह्रौँ भारी बोक्नु।
चुइँचुइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुइँ (द्वि.)] १. चुइँ आवाज बराबर आउने गरी। २. मुसा कराएजस्तो आवाज निस्केर वा निकालेर।
चुइँठो- *ना.* १. चामल र पिठो मिसाई फत्काएर पकाइएको मकैको भात। २. मकैको भात।
चुइयाँ- *वि.* आफ्नोचाहिँ केही निकाल्न नपरोस् भन्ने; अत्यन्त लोभी; कन्जुस; कृपण; किरन्टोकी।
चुक्नु- *स.क्रि.* [प्रा. चुक्क] १. कुनै काम-कुरा गर्दा भुल गर्नु; बिराउनु; गल्ती गर्नु। २. मौका गुमाउनु। ३. अपराध गर्नु। ४. बिर्सनु।
चुक१- *ना.* [सं. च्युत्] गल्ती हुन जाने काम; बिराम; भुल।
चुक२- *ना.* [सं. चुक्र] अमिला जातका फल निचोरेर रस पकाई बाक्लो पारिएको वस्तु, चुक अमिलो।
चुक अमिलो- *वि.* चुकजस्तो अमिलो; ज्यादै अमिलो।
चुक घोप्टिए जस्तो- *वि.* कतै केही नदेखिने; बाक्लो; गाढा (अँध्यारो)।
चुकचुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुक्+अ (द्वि.)] १. भुल वा पछुतो हुँदा मुखबाट शब्द निस्के झैँ गरी; चुकचुकाउने किसिमले। *ना.* २. झुकझुक; सन्देह।
चुकचुकाइ- *ना.* चुकचुक गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुकचुकाइनु- *क.क्रि.* चुकचुक लाग्ने हुनु।
चुकचुकाउँदो- *वि.* १. कलकल परेको; कलिलो। २. मायालाग्दो; रहरलाग्दो; कलपर्दो।
चुकचुकाउनु- *स.क्रि.* १. चुकचुक गर्नु; थकथकी मान्नु; पछुतो लाग्नु। २. प्रशंसा गर्नु; सहाउनु।
चुकचुकी- *ना.* पछुतो; पश्चात्ताप; थकथकी।
चुकन्दर- *ना.* [फा.] गाजर वा मुलाका ढबको, काँचै वा पकाएर खाइने, एक प्रकारको गुलियो, प्रायः रातो कन्दमूल।
चुकाइ- *ना.* [√ चुक् (+आइ)] १. चुक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [चुकाउ+आइ] २. चुकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुकाइनु- *क.क्रि.* १. चुक्ने वा भुल गर्ने पारिनु। २. चुक्ता पारिनु; तिरिनु।
चुकाउनी- *ना.* [चुक+आउनी] १. दही, मही आदिमा बारा, फुरौला आदि र मसलासमेत हालेर पकाइएको अमिलो खाद्य वस्तु। २. दही

हालेर बनाइएको आलुको अमिलो अचार।
चुकाउनु- *स.क्रि.* [चुक्ता+आउ+नु] १. चुक्ता गर्नु; रिन फच्छ्ये गर्नु; समाप्त गर्नु; टुङ्ग्याउनु।[चुक्+आउ+नु] *प्रे.क्रि.* २. चुक्ने पार्नु; चुक्न लाउनु; भुक्क्याउनु।
चुकानी- *ना.* [चुक+आनी] चुकाउनी।
चुकिनु- *क.क्रि.* [चुक्+इ+नु] भुलमा परिनु; भुल गरिनु।
चुकिलो- *वि.* [चुक+इलो] चुकजस्तो अमिलो; चुकका स्वादको।
चुकुल- *ना.* [नेवा. चुकू] १. कुनै वस्तुलाई प्वालमा हाल्दा खाली रहेका भागमा दह्रो र कसिलोसँग ठोकिने काठ। २. भ्यालढोका आदि नखोलिने पार्न भित्रपट्टिबाट जडेर लगाइने साधन। ३. प्वाल परेका ठाउँमा टाल्न ठोकिने काठको टुक्रो; प्वाल टाल्ने वस्तु; ठिँड्को।
चुकेमुसो- *ना.* [चुक्क+मुसो] छुचुन्द्रो; चुँक्क गर्ने मुसो।
चुक्किनु- *अ.क्रि.* [चुक्+इ+नु] काठ, इँट, सिमेन्ट आदिका वस्तु चर्कनु; चिरिनु; फुट्नु।
चुक्क्याइ- *ना.* चुक्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुक्ता- *ना.* [प्रा. चुक्क] फछ्र्यौट; फच्चे; चुक्ती।
चुक्ताचुक्ती- *ना.* सबै फछ्र्यौट; राम्रै छिनाफाना।
चुक्तिनु- *अ.क्रि.* [चुक्ती+नु] १. चुक्ती हुनु; फर्छिनु; तिरिनु। २. पूरा हुनु; टुङ्गिनु।
चुक्ती- *ना.* [प्रा. चुक्की] १. कसैसँग लिएको वा कसैलाई दिनुपर्ने रुपियाँ-पैसा आदिको भुक्तानी भएको अवस्था; रिन फर्छिने वा फछ्र्याउने काम; फछ्र्यौट; फच्चे। २. समाप्ति; खतम।
चुकत्याइ- *ना.* [√ चुक्ति (+याइ)] १. चुक्तिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[चुक्त्याउ+आइ] २. चुक्त्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुक्त्याइनु- *क.क्रि.* चुक्ता गरिनु।
चुक्त्याउनु- *स.क्रि.* चुक्ता गर्नु; फछ्र्याउनु।
चुक्र- *ना.* [सं.] अमिलो तत्त्व भएको फल निचोरेर पकाई बाक्लो पारी बनाएको लेदो पदार्थ; अमिलो; चुक।
चुक्राम्ल- *ना.* चुकअमिलो; पकाएर चुक पारिएको अमिलो; चुक।
चुक्ली- *ना.* [फा. चुगली] अर्काका विषयमा कसैसित गरिएको नराम्रो कुरो; भए-नभएको कुरो लगाउने काम; पोल; छुल्याइँ; छुस्केरा।
चुक्लीखोर- *वि.* चुक्ली वा पोल लगाउने; छुल्याहा; छुसी।
चुक्लीचाकडी- *ना.* अर्काको पोल लगाउँदै आफू जाती बन्नका लागि गरिने चाकडी।
चुक्लीचाक्ली- *ना.* चुक्ली लगाएर आफू जाती हुन गरिएको काम-कुरो; अर्काको पोल लगाएर आफू साखिलो हुने काम वा प्रयत्न।
चुङ्गा- *ना.* [तु. चुगा] शरीरमा लगाउँदा मास्तिरबाट गोलीगाँठासम्म आउने, एक प्रकारको खुकुलो लुगा; चौँगा।
चुङ्गी- *ना.* १. रबरहरूको गुच्छा बनाएर खुट्टाले उफार्दै खेलिने खेल। २. हे. चुँगी।
चुची- *ना.* आइमाईका दुधको मुन्टो; स्तनको चुच्चो।
चुचुराचुचुरी- *ना.* [चुचुरो+चुचुरी] सानाठुला चुचुरा वा टाकुराहरूको समूह।
चुचुरी- *ना.* [चुचुरो+ई] टाकुरो वा चुचुरोको सानो रूप; सानो चुचुरो।
चुचुरो- *ना.* [सं. चूडा] पहाडको चुलिएर गएको शिर; टाकुरो; डाँडाको टुप्पो; चोटी।
चुच्चिनु- *अ.क्रि.* [चुच्चो+इ+नु] तलतिरको भाग फुकेर मास्तिरको भाग साँगुरिँदै जानु; चुच्चो हुनु।
चुच्चे- *वि.* [चुच्चो+ए] चुच्चो परेको; चुच्चो भएको; चुच्चिएको; टुप्पो भाग तिखो परेको।
चुच्चे करेलो- *ना.* फिनो खालको बेलो र पाङ्ग्रा परेका पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने एक लहरो; तरकारी, अचार आदि खाइने भित्र काला बियाँ र बाहिर काँडा हुने त्यसैको चुच्चे फल; करेलो।
चुच्चे कुटो- *ना.* खन्ने भागमा चुच्चो परेको एक प्रकारको हतियार; कुटो।
चुच्चे चरो- *ना.* लामो र तिखो चुच्चो हुने एक जातको चरो; चाँचर।
चुच्चे टायल- *ना.* फिँगटीको छानाका कुनामा राखिने कुखुराको टाउकाको आकारको चुच्चे टायल।
चुच्चे बाम- *ना.* मुखतिर चुच्चो परेको लामो र मोटो जातको बाम माछो।
चुच्चेबुच्चे- *वि.* चुच्चो परेको जस्तो देखिए पनि बुच्चो लाग्ने; चुच्चे भएर पनि पुड्को।
चुच्चो- *ना.* [सं. चञ्चु] १. चराचुरुङ्गीहरूको मुखको टुप्पो। २. हलो, कलम आदिका अगाडिको तिखो भाग। *वि.* ३. तिखो परेको; लाम्चो र चोसो परेको।
चुच्च्याइ- *ना.* [√ चुच्चि (+याइ)] चुच्चिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुच्च्याइनु- *क.क्रि.* चुच्चो हुने पारिनु।
चुच्च्याउनु- *स.क्रि.* चुच्चो पार्नु; तिखो बनाउनु; तल्लो भागदेखि मास्तिरको भाग साँघुरो पार्दै लैजानु।
चुट्नु- *स.क्रि.* [सं. चुट] १. हात, खुट्टा, लौरो, ढुङ्गा आदिले कसैलाई पिट्नु; कुट्नु; गोद्नु; भकुर्नु। २. चुटेर भार्नु; ठटाउनु (तोरी, धान, मकै आदि)।
चुटचाट- *ना.* बेसरी चुट्ने वा पिट्ने काम; विशेष किसिमको चुटाइ; पिटपाट।
चुटपिट- *ना.* कुटपिट; मारपिट।
चुटाइ- *ना.* चुट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुटाइनु- *क.क्रि.* चुट्न लगाइनु; चुट्ने पारिनु।
चुटाउनु- *प्रे.क्रि.* चुट्न लगाउनु; चुट्ने पार्नु।
चुटाचुट- *ना.* परस्परमा चुट्ने काम; पिटापिट।
चुटिनु- *क.क्रि.* चुट्ने काम गरिनु; चुटाइ खाइनु।
चुटुवा- *वि.* १. भुइँमा ठोकेर वा लाठो, मुङ्ग्रो आदिले चुटेर भारिएको (अन्न)। *ना.* २. चुटेर वा कुटेर भारिएको अन्न।
चुट्का- *ना.* [चुट्+का] १. साना-साना टुक्का; चुट्किला; खिस्सा। २. चुड्का।
चुट्किलो- *वि.* १. छोटो, छरितो र चिटिक्कको। *ना.* २. त्यस्तो बोली वा कुरो। ३. कुनै मनोरञ्जक वा घतलाग्दो कुरो; चुट्किलो।
चुट्की- *ना.* १. बुढी औँला र माभी औँला जोडी पड्काएर निकालिने आवाज; चुड्की। २. साह्रै थोरै समय; छिन।
चुठ्नु- *अ.क्रि.* हात, मुख आदिमा लागेको जुठो पानीले पखाल्नु; मुख

कुल्ला आदि गर्नु।
चुठाइ- *ना.* चुठ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुठाइनु- *क.क्रि.* चुठ्न लाइनु।
चुठाउनु- *प्रे.क्रि.* चुठ्न लाउनु।
चुठ्वा- *ना.* चुठ्ने भाँडो; कोपरा।
चुडारो- *ना.* ढुङ्गा फोर्ने; कुँद्ने वा ढुङ्गाका भाँडाकुँडा बनाउने कर्मी; लोहकर्मी; लोहार।
चुडेल- *ना.* [हि.] १. दुरुस्त तरुनी आइमाईको स्वरूप कल्पना गरिएकी प्रेत नारी; किचकन्नी; पिशाचिनी। २. साह्रै दुष्ट स्वभावकी आइमाई; कुरूप र घृणित स्त्री।
चुड्का- *ना.* [चुट्का] १. छोटो लयमा छिटछिटो गाइने र चाँडचाँडो विश्राम गरिने एक प्रकारको लोकगीत। २. त्यसैको लय वा भाका। ३. चुट्का।
चुड्किलो- *वि.* हे. चुट्किलो।
चुड्की- *ना.* हे. चुट्की।
चुड्के- *ना.* १. पाउमा आठ मात्रादेखि लिएर बाह्र मात्रासम्म हुने एक खालको रोइला लोकगीत। *वि.* २. चुड्की बजाउने।
चुत- *ना.* [सं.] मल त्याग्ने अङ्ग; गुदद्वार; मलद्वार।
चुतिया- *वि.* १. तुच्छ; नीच; निकृष्ट। *ना.* २. गए-गुज्रेको तुच्छ व्यक्ति।
चुत्के/चुत्को- *वि.* [तुल. सुदखोर] १. साह्रै लोभी; कन्जुस; चुइयाँ; मक्खीचुस। २. धेरै नाफा खाने। (उदा. - नाफा खाने चुत्के/चुत्को साउँसमेत फुत्के/फुत्को। - उखान)।
चुत्थिनु- *अ.क्रि.* [चुत्थो+इ+नु] १. चुत्थो हुनु; सबैभन्दा पछि पर्नु। २. अपमानित हुनु; होचिनु।
चुत्थो- *वि.* [सं. चुत्थ] १. सबैभन्दा पछि परेको; अरूभन्दा निम्न दर्जामा रहेको। २. काम नलाग्ने; बेकम्मा; रद्दी।
चुत्थ्याइँ- *ना.* [√ चुत्थि (+याइँ)] चुत्थिने चाल; चुत्थोपन।
चुत्थ्याइ- *ना.* चुत्थिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुत्थ्याइनु- *क.क्रि.* चुत्थो पारिनु।
चुत्थ्याउनु- *प्रे.क्रि.* चुत्थो पार्नु; पछि पर्ने बनाउनु।
चुत्याहा- *वि.* [चुत+याहा] १. नीच किसिमको आचार-विचार वा शील-स्वभाव भएको। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्तिलाई गालीका रूपमा प्रयोग गरिने शब्द।
चुत्रो- *ना.* पातमा काँडा हुने, पहेँलो फूल फुल्ने, निलो रङको गुलियो फल हुने, एक प्रकारको काँडादार बोट; त्यसैको फल।
चुथ्रो- *ना.* मसिना खालका पात हुने, रातीगेडीभन्दा सेख ठुला फल फल्ने र लेकमा पाइने एक जातको भुइँफार।
चुन्नु- *स.क्रि.* [सं. चयन] १. घोट, कलप आदि गरेका कपडालाई कुनै साधनद्वारा खुम्चा-खुम्चा पार्नु; मुजा पार्नु; खाँच्नु। २. आफ्नो आत्माले रोजेको वस्तु वा व्यक्तिलाई मतपत्र खसालेर वा अन्य कुनै प्रक्रियाले छान्नु; रोज्नु। ३. टिप्नु।
चुन- *ना.* [सं. चूर्ण] १. पान, खैनी आदिमा हालेर खाइने सेतो वस्तु। २. सिपी, ढुङ्गा आदि पोलेर बनाइएको, घर पोत्ने काम लिइने सेतो धुलो।
चुनखानी- *ना.* चुन बनाउने ढुङ्गा झिक्ने वा त्यस्ता ढुङ्गाहरू पाइने ठाउँ।
चुनढुङ्गो- *ना.* पोलेर चुन बनाइने ढुङ्गो।
चुनपानी- *ना.* चुन मिसिएको पानी; चुन्याहा पहरोबाट बग्ने पानी।
चुनभट्टी- *ना.* चुनढुङ्गा पोलेर चुन बनाउने भट्टी।
चुनरा- *ना.* हे. चुँदरी।
चुना- *ना.* १. पान, खैनी आदिमा मिलाएर खाइने, ढुङ्गा, सिपी आदि पोलेर बनाइएको एक प्रकारको सेतो धुलो; सोही धुलो पानीमा रयालिएको सेतो र बाक्लो तरल वस्तु। २. शरीरको कुनै भाग वा कपडा खुम्चिएर रेखैरेखा वा गरैगरा परेको स्थिति। ३. घरको गारो वा भित्तो पोत्न हुने सेतो धुलो; चुन।
चुनाइ- *ना.* [√ चुन् (+आइ)] चुन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुनाइनु- *क.क्रि.* चुन्न लाइनु; चुनिने पारिनु।
चुनाउ- *ना.* [√ चुन् (+आउ)] १. जनमतद्वारा कुनै स्थान वा पदका निम्ति योग्य व्यक्ति छान्ने काम; निर्वाचन। २. आफूलाई मन परेको वस्तु छान्ने काम; चयन; चुनाव।
चुनाउनु- *प्रे.क्रि.* चुन्न लगाउनु; चुनिने पार्नु।
चुनारो- *ना.* काठ कुँदेर त्यसका भाँडा-कुँडाहरू बनाउने काम गर्ने एक जाति; चँदारो; चनारो।
चुनाव- *ना.* चुनाउ; निर्वाचन।
चुनिलो- *वि.* [चुन+इलो] चुनको जस्तो स्वाद भएको; चर्को; तिक्खर।
चुनी- *वि.* [चुन्+ई] चुनिएको; चुन्ने काम भएको।
चुनी उखु- *ना.* हरियो डाँठ हुने विशेष प्रकारको रसदार उखु।
चुनीचुनाउ- *वि.* घोट, कलप लगाएर चुनोट गरी तयार पारिएको; चुनीवरी ठिक बनाइएको।
चुने ढुङ्गो- *ना.* [√ चुनढुङ्गो] १. चुन बनाउने काममा आउने ढुङ्गो; चुनको अंश रहेको ढुङ्गो। २. चुनजस्तो सेतो ढुङ्गो।
चुनेरी- *ना.* [चुन+एरी] रातो, कलेजी र पहेँलो फूल फुल्ने एक जातको बोट; सोही बोटको फूल।
चुनोट$_{१}$- *ना.* [चुन्+ओट] १. आफ्नो अभिरुचिको विषय छान्ने काम; छनोट। २. चुन्ने काम वा प्रक्रिया; निर्वाचन।
चुनोट$_{२}$- *ना.* [चुन्+ओट] १. घर, मन्दिर आदिमा चुन पोत्ने काम; चुना लगाउने काम। २. चुनले पोतेको घर।
चुनौटो- *ना.* [चुन+औटो, सं. चूर्णपट] चुन राख्ने भाँडो वा बट्टा।
चुनौती- *ना.* [हि.] कसैलाई कुनै विषयमा दिइने उत्तेजक आह्वान; हाँक; ललकार।
चुन्याइ- *ना.* [√ चुन्याउ (+आइ)] चुना पार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुन्याइनु- *क.क्रि.* चुना पारिनु; मुज्याइनु।
चुन्याउनु- *स.क्रि.* [चुन्+याउ+नु] चुना पर्ने काम गर्नु; मुजा पार्नु; मुज्याउनु; खुम्चा पार्नु।
चुप- *ना.* बोल्दै नबोली बस्ने स्थिति; मौन धारण गर्ने क्रिया; मौन।
चुपचाप- *ना.* १. केही पनि नबोलीकन रहने स्थिति; चापचुप। *क्रि.वि.* चालचुल केही नगरी; मौनतासित; नबोलीकन।
चुपार- *ना.* [अ.मू. चुप्+आर] १. शिरमा तेल हालेर हत्केलाले थपथप ठोक्ने काम। २. जिउमा तेल घस्ने काम; तेल लगाउने काम।

चुपार्नु- *स.क्रि.* तालुमा तेल हालेर हत्केलाले ठोक्दै चुपचुप शब्द निकाल्नु; तालुमा तेल ठोक्नु।
चुपाराइ- *ना.* चुपार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुपारिनु- *क.क्रि.* चुपार्ने काम गरिनु।
चुपिचण्डाल- *वि.* धुर्त, चम्बु, छट्टु, ज्यादै चलाख, चतुर, कपटी।
चुपिचल्लो- *ना.* [चिप्लो+चिल्लो] १. कागको जस्तो रङ र बनोट परेको तर सानो आकारको एक चञ्चल पक्षी; चिबे। *वि.* २. शरीरमा तेल लगाउँदा लचेप्रो बनेको; तेलले जिउ भिजेको; तेल बढी भएर च्यापच्याप भएको।
चुपी- *ना.* [नेवा.] १. कर्दका आकारको तर केही पातलिएर लामो हुँदै गएको धारिलो हतियार। २. काठ आदि काट्ने टुप्पाको पछिल्लो भाग नुहेको फलामे साधन।
चुप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुप्+प] १. चुम्बन गर्दा शब्द आउने गरी। *ना.* २. म्वाइँ; चुप्पा।
चुप्रनु- *स.क्रि.* बालकलाई शरीर लचेप्रो हुन्जेल तेल लगाउनु।
चुप्राइ- *ना.* चुप्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुप्राइनु- *क.क्रि.* चुप्रने पारिनु।
चुप्राउनु- *प्रे.क्रि.* चुप्रने पार्नु।
चुप्रिनु- *अ.क्रि.* चुप्रने हुनु; तेल लगाउने काम हुनु।
चुबुरचुबुर- *ना. /क्रि.वि.* हे. चुभुरचुभुर।
चुबुर्के- *ना.* पेटमा अकासे रङको भुवादार छाती हुने, सानो र ख्याउटे एक जातको चरो।
चुबुर्को- *ना.* हे. चुभुर्को।
चुभुरचुभुर- *ना.* १. धेरै नदिई अल्प मात्रामा दिने कार्य; चुबुरचुबुर। *क्रि.वि.* २. थोरथोरै मात्रामा; अलि-अलि; छास्सछुस्स। ३. घरीघरी; बारम्बार।
चुभुर्किनु- *अ.क्रि.* [चुभुर्को+इ+नु] १. थोरैथोरै हुनु। २. धेरै भाँडामा थोरथोरै अन्न हालिएको हुनु।
चुभुर्को- *ना.* [अ.मू. चुपुर्+को] १. दिँदा, बाँड्दा वा राख्दाको अल्प मात्रा; चुबुर्को। २. सबै भाँडा उपयोगी वस्तुहरूले भरिई, राख्ने अरू भाँडो नपाइनाले त्यसै उपेक्षित अल्प-उपयोगी वस्तु। ३. फाल्न माया लागेकाले मात्र राखिएको तर फाले पनि हुने कुनै वस्तु। ४. भाँडा पर्याप्त भएकाले छुट्टै राखिएको नभए मिसाएर राखे पनि हुने वस्तु।
चुभुर्क्याइ- *ना.* [√ चुभुर्कि (+याइ)] चुभुर्किने वा चुभुर्कोको मात्रा दिने काम भइरहने क्रिया वा प्रक्रिया; थोरथोरै मात्रामा दिने कार्य।
चुभुर्क्याइनु- *क.क्रि.* चुभुर्कोका रूपमा दिइनु वा राखिनु।
चुभुर्क्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* चुभुर्को पार्न लगाउनु; चुभुर्कोका रूपमा दिनु वा राख्नु।
चुम्नु- *स.क्रि.* [सं. चुम्बने १. माया वा स्नेहले अरूका गाला, ओठ आदिमा चुम्बन गर्नु; म्वाइँ खानु; चुम्मा लिनु। २. स्पर्श गर्नु; छुनु। ३. आफूतिर खिच्ने गुण हुनु।
चुमजम्रो- *ना.* [सं. चर्मयूक] हे. चमजुम्रो।
चुमना- *ना.* [मै.] मधेस र बिहारका केही जातिका चलनअनुसार तिनका विवाहमा केटातर्फकाले केटीतर्फकालाई दिनुपर्ने एक प्रकारको दस्तुर; पोल्टो; कनौती; चुमान; चुम्ना।
चुमाइ- *ना.* [√ चुम् (+आइ)] चुम्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुमाइनु- *क.क्रि.* चुम्न लगाइनु; चुम्ने पारिनु।
चुमाउनु- *प्रे.क्रि.* चुम्न लगाउनु; चुम्ने पार्नु।
चुमान- *ना.* [सं. चुम्बन] चुमना; पोल्टो; कनौती।
चुमावन- *ना.* हे. चुवान।
चुमाहा- *वि.* [चुम्+आहा] चुम्ने काम गर्ने; चुम्न चाहने।
चुमिनु- *क.क्रि.* [चुम्+इ+नु] चुम्ने काम गरिनु; चुम्मा लिइनु।
चुमुर्किनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. चुम्रुक्+इ+नु] खुम्चिएर वा सुकेर चाउरी पर्नु; चाम्रो हुनु।
चुमुर्क्याइ- *ना.* चुमुर्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुमुर्क्याइनु- *क.क्रि.* चुमुर्किने पारिनु।
चुमुर्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* चुमुर्किने पार्नु।
चुमुर्क्याहट- *ना.* चुमुर्किने किसिम, क्रिया वा अवस्था।
चुमुर्क्याहा- *वि.* चुमुर्किने स्वभावको।
चुमुवा- *वि.* [चुम्+उवा] चुम्ने काम गर्ने (व्यक्ति)।
चुम्किनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. चुम्रुक्+इ+नु] १. चुमुक्क पर्नु; चाउरी पर्नु। २. हतोत्साह हुनु; निरुत्साहित हुनु।
चुम्क्याइ- *ना.* चुम्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुम्क्याइनु- *क.क्रि.* चुमुक्क पारिनु।
चुम्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* चुमुक्क पार्नु।
चुम्क्याहट- *ना.* चुमुक्क पर्ने किसिम, वा काम।
चुम्क्याहा- *वि.* चुमुक्क पर्ने खालको।
चुम्बक- *ना.* [सं.] १. फलामलाई आफूतिर तान्ने आकर्षक तत्त्व; विद्युत्-शक्तियुक्त पदार्थ। २. अपरकान्तमणि। *वि.* ३. चुम्बन गर्ने; म्वाइँ खाने; चुम्बन लिने। ४. अनुरागी; प्रेमी।
चुम्बकीय- *वि.* चुम्बकमा रहने; चुम्बकसम्बन्धी; चुम्बक प्रशस्त मात्रामा भएको।
चुम्बन/चुम्बा- *ना.* [सं.] १. म्वाइँ खाने काम; चुम्बन गर्ने क्रिया। २. स्पर्श; छुवाइ।
चुम्बित- *वि.* म्वाइँ खाइएको।
चुम्बी- *वि.* म्वाइँ खाने (व्यक्ति)।
चुम्मा- *ना.* [सं. चुम्बा] म्वाइँ; चुम्बन।
चुम्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुम्रुक्+क] १. चाउरिएर साँगुरो भएसरि। २. शक्तिहीन भएर पराश्रयी बन्ने गरी।
चुम्लुङ- *ना.* [भो. ब. (लि.)] १. कुनै विचार-विमर्शका लागि बसेको सभा। २. विरोध-प्रदर्शन गरिएको जुलुस।
चुर- *वि.* १. रिसले आकुल भएको; क्रोधले आगो भएको। २. लट्ठ परेको; निस्लोट भएको। ३. थकाइले साह्रै शिथिल; आलस्य वा निद्राले ग्रस्त। *ना.* ४. कुटेर वा पिँधेर धुलोपिठो पारिएको वस्तु।
चुरचुर$_{१}$- *क्रि.वि.* धुलोपिठो हुने गरी।
चुरचुर$_{२}$- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुर्+अ (द्वि.)] चराचुरुङ्गी आदि कराउँदाको आवाज निस्केर; चिरचिर।
चुरचुराइ- *ना.* चुरचुर गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुरचुराइनु- *अ.क्रि.* चुरचुर आवाज निकालिनु।

चुरचुराउनु/चुरचुरिनु- *अ.क्रि.* चराचुरुङ्गी आदिको चुरचुर आवाज निक्लनु।
चुरमुर- *ना.* १. क्रोध वा रिसको आवेग। २. झुर्रिएका वस्तु धुल्याउँदा आउने आवाज वा ध्वनि। ३. जुरमुर; जरकमरक। *वि.* ४. त्रुकद्ध; आकुल।
चुरमुरिनु- *अ.क्रि.* चुरमुर हुनु वा पारिनु।
चुरमुऱ्याइ- *ना.* चुरमुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुरमुऱ्याइनु- *क.क्रि.* १. चुरमुरिने पारिनु। २. कुरमुऱ्याइनु।
चुरमुऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. सुकेको वा झुरो वस्तु समाएर धुल्याउनु। २. उम्कन नसक्ने गरी समाउनु वा कसेर बाँध्नु; कुरमुऱ्याउनु।
चुरमुऱ्याहट- *ना.* चुरमुऱ्याइ।
चुरा- *ना.* [सं. चूडा/चूर्ण] हे. चुरो।
चुराउटे- *ना.* [चुरा+उटे] चुरौटे जाति।
चुराचुरी- *ना.* [चुरा+चुरी] १. सानाठुला चुराहरूको समूह। २. चुरा र चुरासमानका अरू गहना।
चुरिँदो- *वि.* [चुरि+दो] १. नुनचर्को। २. अत्यन्त रिस उठेको।
चुरिनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. चुर्+इ+नु] १. कुनै काम गर्नका निम्ति फुर्ती झिक्नु। २. रिसले भित्रभित्रै जल्नु। ३. सुरिनु।
चुऱ्याइ- *ना.* चुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुऱ्याइनु- *क.क्रि.* चुरिने पारिनु।
चुऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* चुरिने पार्नु।
चुऱ्याहट- *ना.* चुरिने वा चुऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुऱ्याहा- *वि.* चुरिने खालको।
चुरी१- *ना.* [चुरो+इ, सं. चूडिका] सानो चुरो; चुरो।
चुरी२- *ना.* [सं. शौर्य] आँट, साहस (जस्तो- चुरी-फुरी)।
चुरीगाँठो- *ना.* गोलीगाँठो; कुर्कुच्चादेखि माथिका दुइटा पाङ्ग्रा।
चुरीफुरी- *ना.* १. फुर्तीफार्ती; ताउरमाउर। २. शक्ति; तागत। ३. फुस्रो धाक; बिनसित्तिको रवाफ।
चुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुरुक्+क] १. चुम्रुक्क। २. तुरुक्क। ३. चरक्क।
चुरुम्फा- *ना.* [भो. ब.] १. मास्तिरका मुन्टाको तरकारी खान हुने एक प्रकारको जङ्गली अलैंची। २. मुलायम ऊनबाट बनेको एक प्रकारको बाक्लो भुवादार ओढ्ने। ३. सगरमाथा अञ्चलको खोटाङ जिल्लामा रहेको एक प्रसिद्ध लेकाली डाँडो।
चुरे- *ना.* [सं. चूडा = चुचुरो] महाभारत पर्वतशृङ्खला र भित्री मधेसभन्दा दक्षिणतिर र तराईको उत्तरतिर फैलिएको बालुवामय माटो सोहोरिइरहने होचा-होचा पहाडहरूको एक शृङ्खला; शिवालिक; चुलाचुली।
चुरे पहाड- *ना.* चुरेको पर्वतशृङ्खला (चुरे रेन्ज)।
चुरो- *ना.* [चुरा ति. का.] १. धातु, काँच आदिबाट तयार गरिएको, विशेष गरी आइमाईहरूले नारीमा लगाउने, बाटुला आकारको गहना। २. काठभित्र रहेको गुभे भाग। ३. फुर्र फुकेको धुलो पदार्थ।
चुरोट- *ना.* [अङ्. शेरुट] पातलो कागतको ढुङ्ग्रोमा सुर्तीको धुलो भरी, बेरेर मिसिनले तयार गरिएको धूम्रपान गरिने वस्तु (सिगरेट)।
चुरौटी- *ना.* [चुरी+औटी] नेपालका पश्चिमी पहाडहरूमा चुरा बेचेर जीविका गर्ने मुसलमान-जातिले बोल्ने भाषा; चुरौटे भाषा।
चुरौटे- *ना.* [चुरा+औटे] चुरा बेचेर जीविका गर्ने नेपाली मुसलमान जाति। स्त्री. चुरौटिनी/चुरौटेनी।
चुरौटे भाषा- *ना.* चुरौटेले बोल्ने भाषा; चुरौटी।
चुर्के- *वि.* [चुर्को+ए] १. झगडा गर्नका निम्ति निहुँ खोज्ने; बाझ्ने स्वभावको। २. छुस्क्याइँ गर्ने; छुकछुके; छुल्याहा।
चुर्को- *वि.* [अ.मू. चुर्+को] १. निकै थोरै; अलिकति। *ना.* २. चुबुर्को; अल्प मात्रा। ३. सानोतिनो झगडा वा बाझो। ४. छुकछुकेपन; छुस्क्याइँ।
चुर्क्याइँ/चुर्क्याहट- *ना.* [चुर्के+याइँ/याहट] १. झगडालुपन; छुल्याहा चाल। २. छुस्केरो चाल वा बानी; छुस्क्याइँ।
चुर्ना- *ना.* [सं. चूर्ण] १. पेटमा पर्ने, धागोजस्तो आकारको हुने, छोटा र साना, सेता किरा। २. ससाना केटाकेटी; भुराभुरी।
चुर्रिनु- *अ.क्रि.* [चुर्+इ+नु] रिसले चुर हुनु; चुरिनु।
चुर्‍याइ- *ना.* चुर्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चुर्‍याइनु- *क.क्रि.* चुर्रिने पारिनु।
चुर्‍याउनु- *प्रे.क्रि.* चुर्रिने पार्नु।
चुर्‍याहट- *ना.* चुर्रिने काम वा किसिम।
चुर्‍याहा- *वि.* चुर्रिने खालको।
चुर्लुम- *ना.* [सं. चूडान्त] पानीमा पुरै डुब्ने कार्य।
चुर्लुम चुर्लुम- *क्रि.वि.* पानीमा टुपीसम्म डुब्दै निस्कँदै गरिरहेर।
चुर्लुम्म- *क्रि.वि.* १. एकैपल्ट पानीमा टुपीसमेत डुब्ने गरी। *ना.* २. त्यसरी डुब्दा निस्कने शब्द।
चुलबुल- *ना.* १. चञ्चल स्वभाव; छुकछुके चाला; चकचके बानी। २. खेल्ने र बोल्ने काम।
चुलबुलाइ- *ना.* चुलबुल गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चुलबुलाइनु- *क.क्रि.* चुलबुल गरिनु।
चुलबुलाउनु- *अ.क्रि.* १. चुलबुल गर्नु; चञ्चल बन्नु; छुकछुक गर्नु। २. आनन्दले थैथै हुनु।
चुलबुलाहट- *ना.* चुलबुल गर्ने काम, किसिम वा अवस्था; चुलबुली।
चुलबुली- *ना.* चुलबुल गर्ने स्वभाव; चञ्चल प्रवृत्ति; चकचके चाला।
चुलबुले- *वि.* चुलबुल गर्ने स्वभावको; चञ्चले; चकचके।
चुलाचम्का- *ना.* खानेकुरा पकाउनका निम्ति बनाइएका चुला र तिनै चुलाका चम्का।
चुलाचुली- *ना.* [सं. चूडा (द्वि.) +ई] १. महाभारत शृङ्खलाका पहाडहरूदेखि दक्खिनतिर रहेका होचा-होचा पहाड एवं थुम्काहरूको समूह; चुरे पहाड। २. सानाठुला चुलाहरूको समूह।
चुलिनु- *अ.क्रि.* [चुलो+इ+नु] चुलोजस्तो थुम्किलो हुनु; चुच्चो परी अग्लो हुँदै जानु; झुसिनु।
चुली१- *ना.* [चुलो+ई] १. चुलाको सानो रूप; सानो चुलो; चुली। २. एकापट्टि चुच्चो परेको फल फल्ने एक जातको आरु।
चुली२- *ना.* [सं. चूडा] १. पर्वतको चुच्चो परेर अग्लिएको शिखर; पहाडको टुप्पो; टाकुरो। २. थुप्रो; रास।
चुलीगारा- *ना.* [चुली+गढ] दुईपाखे छानो हुने घरका चौडाइपट्टिको धुरीसम्म पुगेको गारो; चुलिएर गएको गारो।

चुलुक- *ना.* [सं.] हत्केलो खुम्च्याएर पानी अडिने बनाइएको खोचो; हत्केलाको खाल्टो; चुल्लु।

चुलेँसी$_1$- *ना.* चुत्राका भन्दा ठुला र प्याजी रङका गेडा फल्ने, ती गेडा खाँदा जिब्रो कालो वा निलो हुने एक जातको बुटो; त्यसैको फल।

चुलेँसी$_2$- *ना.* [चुले+आँसी] फेदबाट ठाडो हुँदै गएको र चराको जस्तो चुच्चो भएर निहुरिएको, ढाडपट्टिबाट तरकारी आदि काट्ने काममा प्रयोग गरिने, एक प्रकारको फलामे हतियार।

चुलेँसी हाड- *ना.* चुलेँसीजस्तो परेको टाउकाका बिचको माथिदेखि तलसम्मको हाड; मेरुदण्ड।

चुले- *वि.* [चुलो+ए] चुलोसित सम्बन्धित; एउटै चुलोमा पकाएको खाना खाने।

चुले निम्तो- *ना.* हे. चुलैनिम्तो।

चुले पाथी- *ना.* तामा, पित्तल, गिद्रो आदिद्वारा निर्मित, चुली पारेर धान, कोदो आदि अन्न भरिने पाथी।

चुलेत्रो$_1$- *ना.* [चुलो+एत्रो] चुलो पोत्ने लुँडो; पोतारीको लुँडो; चुल्हेत्रो।

चुलेत्रो$_2$- *ना.* भोर्लाका आकारका गाढा हरिया पात हुने, डाँक्लाभित्र फस्के गुबो हुने, गाईबस्तुले खाने, लेकाली डाले घाँस।

चुलै- *वि.* [चुलो+ए] चुलोसहितको; एउटै चुलोमा खानेजतिको; चुले।

चुलैनिम्तो- *ना.* एउटा चुलामा पकाएर खानेजति सबै परिवारलाई गरिएको निम्तो; जहानैलाई गरिएको निम्तो।

चुलो- *ना.* [सं. चुल्ली] १. खानेकुरा पकाउनका निम्ति आगो बाल्न र भाँडा बसाल्न बनाइएको ठाउँ; चुल्हो। २. भान्साखण्ड।

चुलोचम्को- *ना.* चुलो र चुलाका निम्ति चाहिने चम्को; चुलो र त्यससँग सम्बन्धित अरू त्यस्तै वस्तुको समूह।

चुल्ठाचुल्ठी- *ना.* [चुल्ठा+चुल्ठी] सानाठुला चुल्ठाहरूको समूह; चुल्ठा र अरू त्यस्तै वस्तुको समूह।

चुल्ठिनु- *अ.क्रि.* [चुल्ठो+इ+नु] चुल्ठी पर्नु; चुल्ठा हुनु।

चुल्ठी- *ना.* [चुल्ठो+ई] १. तीन वा पाँच आँठा पारेर बाटेको चेप्टो डोरी वा स्त्रीजातिको केश। २. चुल्ठाको सानो रूप; सानो चुल्ठो।

चुल्ठी भाटो- *ना.* छानो छाइसकेपछि अन्तमा धुरी कस्न प्रयोग गरिने भाटो।

चुल्ठे- *वि.* [चुल्ठो+ए] १. चुल्ठोजस्तो; चुल्ठो भएको; चुल्ठोवाला। २. चुल्ठो जस्तै परी फेदतिर ठुलो र टुप्पातिर साँगुरिंदै गएको, बाला लाग्ने, एक जातको बास्नादार मसिनो धान।

चुल्ठे गाँठो- *ना.* १. दाम्लामा दाम्लै गाँस्ताखेरि पारिने गाँठो। २. चुल्ठो बाटिसकेपछि पारिने गाँठो।

चुल्ठो- *ना.* [सं. चूल+ठो] तीन आँठा वा पाँच आँठा पारेर बाटेको, आइमाईका केशराशिको लुँडो; वेणी।

चुल्ठ्याइ- *ना.* चुल्ठो पार्ने कार्य।

चुल्ठ्याइनु- *क.क्रि.* चुल्ठो पार्ने कार्य गरिनु।

चुल्ठ्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* चुल्ठो पार्नु वा पार्न लगाउनु।

चुल्ठ्याहट- *ना.* चुल्ठ्याइ।

चुल्याइ- *ना.* [√ चुलि (+याइ)] १. चुलिने क्रिया वा प्रक्रिया। [चुल्याउ+आइ] २. चुल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

चुल्याइनु- *क.क्रि.* चुली पारिनु; चुल्याउने काम गरिनु।

चुल्याउनु- *स.क्रि.* चुली पार्नु; भुसी बनाउनु।

चुल्हेत्रो- *ना.* हे. चुलेत्रो।

चुल्हो- *ना.* हे. चुलो।

चुवा- *ना.* [सं. चूत] दुधिला र लाम्चा पात हुने, भेट्नातिर बढी पहेँलो र टुप्पातिर बढी सेतो रङको बास्नादार फूल फुल्ने तथा बाक्लो बोक्रो र भिनो काठ हुने, एक जातको बोट; त्यसैको फूल।

चुवान- *ना.* [हि. चुमावन] महाराजाधिराज वा युवराजका व्रतबन्धमा प्रजालाई लगाइने दर्शन-भेटीस्वरूपको दस्तुर; चुमान।

चुस्नु- *स.क्रि.* [सं. चूषण] १. मुखले कुनै वस्तु च्यापेर रस निचोरी निल्नु। २. अनुचित किसिमले अर्काको शोषण गर्नु।

चुसचुस- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुस्+अ (द्वि.)] १. कुनै वस्तु थोरथोरै मात्रामा दिने वा लिने गरी। २. घरीघरी; अलि-अलि गरेर। ३. घोच्ने किसिम। *ना.* ४. चुभुरचुभुर।

चुसाइ- *ना.* [√ चुस् (+आइ)] चुस्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

चुसाइनु- *क.क्रि.* चुस्न लगाइनु।

चुसाउनु- *प्रे.क्रि.* चुस्न लगाउनु; सोसाउनु।

चुसाहट- *ना.* चुस्ने किसिम, क्रिया वा अवस्था; शोषण।

चुसाहा- *वि.* जालभेल गरी अर्काको सम्पत्ति हत्याउने खालको; अर्कालाई बढी सताएर फाइदा उठाउने; शोषक।

चुसिनु- *क.क्रि.* चुस्ने काम गरिनु।

चुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुस्क्+क] १. चुच्चो परे झैँ भएर। २. निनाउरो भएर अनुहार खुम्चिने गरी। ३. चोसो परेर। ४. घोच्ने, बिझाउने किसिम।

चुसुवा- *वि.* [चुस्+उवा] १. चुस्ने बानी भएको; शोषण गर्न सिपालु; शोषक। *ना.* २. त्यस्तो बानीबेहोरा भएको व्यक्ति।

चुस्को- *ना.* [चोसो+को] निकै थोरै परिमाण; पित्को।

चुस्ता- *ना.* [फा. चुस्त] घुँडादेखि मुनिको भाग साँगुरो र माथिको भाग फुकेको सुरुवाल; घोडसवारीमा लगाइने सुरुवाल।

चुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. चुस्+स] चोसो निस्किए जसरी। २. घोच्ने, बिझ्ने किसिम।

चुहाइ- *ना.* [√ चुहु (+आइ)] चुहुने किसिम वा क्रिया; चुवाइ।

चुहाइनु- *क.क्रि.* चुहुने पारिनु।

चुहाउनी- *ना.* चुहेको तरल पदार्थ वा पानी; तप्केनी।

चुहाउनु- *प्रे.क्रि.* चुहुने पार्नु; चुहुने बनाउनु।

चुहान- *ना.* १. चुहुने वा धारो लाग्ने ठाउँ; चुहेर झर्ने बाटो। २. चुहाएर झिकिएको तरल वस्तु। ३. चुहिएको पानी वा पानी चुहुने प्रक्रिया।

चुहावट- *ना.* १. चुहुने किसिम वा क्रिया २. चुहेर क्रमशः सकिँदै जाने प्रक्रिया।

चुहिनु- *अ.क्रि.* चुहुने होइनु।

चुहुनु- *अ.क्रि.* कुनै तरल पदार्थ वा धुलो वस्तु प्वाल आदिबाट झर्नु; रसाउनु; मुख्य ठाउँदेखि बाहेक अरू ठाउँ फुटेर निस्कनु।

चुहेत्रो- *वि.* चुहुने खालको; चुहुने।
चूँ- *ना.* हे. चुँ।
चूँ चूँ- *ना.* हे. चुँचुँ।
चूक१- *ना.* हे. चुक१।
चूक२- *ना.* हे. चुक२ (चुक अमिलो)।
चूचुक- *ना.* [सं.] आइमाईका दुधको मन्टो; स्तनको अग्रभाग।
चूडा- *ना.* [सं.] १. व्रतबन्धमा वटुको कपाल खौरँदा गरिने कर्मविशेष। २. टुपी। ३. सिउर। ४. शिखर; चुली; टाकुरो।
चूडाकरण/कर्म- *ना.* द्विज-जातिका कुमारको गर्भे केश काट्ने संस्कारविशेष; चौलकर्म; छेवर।
चूडामणि- *ना.* १. शिरमा लगाइने मणिजडित विशेष प्रकारको आभूषण। *वि.* २. शिरमा राखिने मणिसमान योग्य; अति उत्तम।
चूत- *ना.* हे. चुत।
चून- *ना.* हे. चुन।
चूर- *वि.* हे. चुर।
चूर्ण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु कुटेर वा पिँधेर पारिएको धुलोपिठो। २. चुन; चुना।
चूर्णक- *ना.* १. सुगन्धित पदार्थ मिलाएर बनाइएको बास्नादार धुलो। २. समासबहुल र जटिल पदावलीको प्रयोग नभई साना र सरल शब्दहरूको प्रयोग भएको गद्यकाव्य।
चूर्णकुन्तल- *ना.* मसिना केश भई घुँघुरिएको कपाल; अलक; जुल्पी।
चूल- *ना.* [सं.] १. कपाल; केश। २. शिखा; टुपी। ३. कुनै यन्त्र वा मिसिनका भित्रपट्टि घुम्ने चक्काका चुराको तल्लो र माथिल्लो तिखो टुप्पो।
चूलिका- *ना.* [सं.] १. श्वासनलीसँगै रहने स्थायी र राल आदि उत्पादन गर्ने अन्तःस्रावी ग्रन्थि। २. नाटकमा नेपथ्य वा पर्दाभित्रको भागबाट सूचना गरिएको अंश; अर्थोपक्षेपकको एक भेद।
चूलिकाग्रन्थि- *ना.* राल आदि रसको उत्पादन गर्ने श्वासनलीकै दुईपट्टि रहने ग्रन्थि।
चूली- *ना.* हे. चुली।
चूलो- *ना.* हे. चुलो।
चेइ- *ना.* [अ.मू.] कुकुर (बालबोलीमा)।
चेइचेइ- *ना.* कुकुरलाई डाक्ता प्रयोग गरिने शब्द।
चेक- *ना.* [अङ्.] १. कुनै व्यक्ति वा संस्थाले आफ्नो खाताबाट यति रकम दिनू भनी ब्याङ्कलाई लेखिदिने, ब्याङ्क स्वयम्ले प्रमाणित गरेको पत्र। २. ब्याङ्कमा राखिएको आफ्नो रुपियाँपैसा झिक्नका निम्ति ब्याङ्कले नै प्रमाणित गरेर दिएको पत्र। ३. चारखाने बुट्टा; विभिन्न किसिमका पाटे बुट्टा। ४. आकस्मिक किसिमको जाँच; छड्के जाँच। ५. कुनै काम भयो वा भएन भनी पुनः राम्ररी विचार पुऱ्याउने काम। ६. जाँच। ७. रुजु; भिडान।
चेक पोस्ट- *ना.* कुनै मुख्य ठाउँबाट आवतजावत गर्दा यात्री र उसका साथमा भएका चिजबिजको तलासी तथा सोधपुछका निम्ति राखिएको सरकारी चौकी।
चेक बुक- *ना.* खातावालालाई ब्याङ्कले प्रमाणित गरेर दिने पत्रहरूको पुस्तिका; ब्याङ्कबाट रुपियाँ झिक्न चाहिने प्रमाणित पत्रहरूको सङ्ग्रह।
चेट- *ना.* [सं.] निम्न तहको कमारो; तल्लो दर्जाको दास; सानोतिनो कामका लागि रहेको नोकर।
चेटिका/चेटी- *ना.* निम्न तहकी दासी।
चेत्नु- *अ.क्रि.* [सं. चेत्+नु] १. कहिल्यै नबिर्सने किसिमको ज्ञान हुनु; कुनै किसिमका कामको राम्रोनराम्रो परिणाम थाहा हुनु। २. वस्तु वा घटनाका सम्बन्धमा राम्रो ज्ञान हुनु। ३. दुरीदुहाई हुनु; तोबा हुनु।
चेत- *ना.* [सं.] १. प्राणीमा रहेको चेतनशक्ति; चैतन्य; होस। २. राम्रोनराम्रो छुट्ट्याउन सकिने र विषयवस्तुको गुण थाहा पाइने ज्ञान; बोध। ३. पहिले अनुभव गरिएका कुरालाई पछि फेरि जस्ताको तस्तै प्रतिबिम्ब खिच्न सक्ने शक्ति; स्मरण; स्मृति। ४. मन; चित्त; हृदय।
चेतक- *वि.* १. कुनै घटना वा विषयको पूर्वज्ञान गराउने; काम बिग्रनुभन्दा पहिले नै होसियार पार्ने; सचेतक। *ना.* २. महाराणा प्रतापको एक प्रसिद्ध घोडाको नाम।
चेतन- *ना.* [सं.] १. प्राणीमा रहने बुद्धितत्त्व वा चित्तत्त्व; चेतना; चैतन्य। २. चेत हुने प्राणी। ३. ईश्वर; परमात्मा।
चेतनशील- *वि.* चेतनशक्ति वा ज्ञान सक्रिय र क्रियाशील रहेको; चेतना भएको।
चेतना- *ना.* [सं.] १. प्राणीमा रहने भित्री ज्ञान; चैतन्य; चेतन। २. सत्-असत् छुट्ट्याउन सक्ने बुद्धि; विवेक। ३. कुनै विषयका सम्बन्धमा रहने पूर्वज्ञान; होस। ४. जीवनशक्ति।
चेतनामय- *वि.* चेतनाले युक्त; चेतना भएको; चैतन्यमय।
चेतबाबा- *वि.बो.* [सं. चेत+बाबा] १. ठक्कर वा हन्डर खाएर चेत्ने व्यक्तिको मुखबाट निस्कने ध्वनि। *ना.* २. हन्डर; ठक्कर। *वि.* ३. चेतेको; हन्डर खाएको।
चेतबाबा काशी- *वि.बो.* चेतबाबा; हायलकायल।
चेताइ- *ना.* [√ चेत् (+आइ)] चेत्ने किसिम वा क्रिया।
चेताइनु- *क.क्रि.* चेत्ने पारिनु; चेत्न लाइनु।
चेताउनी- *ना.* कुनै विषयमा पूर्वज्ञान दिने काम; सचेत वा होसियार गराउने कार्य; पूर्वजनाउ; नसियत।
चेताउनु- *स.क्रि.* कुनै कामकुराको दुष्परिणामबाट कसैलाई सचेत वा सावधान गराउनु; चेतावनी दिनु; चेत्ने बनाउनु।
चेतावनी- *ना.* चेताउनी।
चेताहा- *वि.* चेत्ने खालको; चेत पाइसकेको।
चेतिनु- *अ.क्रि.* चेत्ने होइनु; चेतेको होइनु।
चेतुवा- *वि.* १. चेत्ने खालको; चेत पाएको। २. अनुभवी।
चेन- *ना.* [अङ्.] धातुका ठोसाका मुन्द्राहरू जोडेर बनाइएको डोरी; जन्जिर; सिक्री; साङ्लो।
चेन्जफेन्ज- *ना.* [अङ्. चेन्ज (द्वि.)] १. यताको उता र उताको यता पार्ने काम; हेरफेर; अदलीबदली; सारसुर; साटसुट; परिवर्तन। २. कर्मचारीहरूको स्थानान्तरण; पजनी; परपजनी।
चेप्नु- *स.क्रि.* [सं. चिपिट+नु] कुनै दुइटा वस्तुले बिचको वस्तुलाई दुईतिरबाट बेसरी दाब्नु; करेपमा पार्नु; बेसरी थिच्नु।

चेप- *ना.* [√ च्याप्] १. दुई फग्ल्याँटा वा साह्रा वस्तुका बिचको ठाउँ; दुलो। २. दुई बाहुपाशका बिचको भाग; काख। ३. दुई डाँडाका बिचको ठाउँ; खोल्सो; खुँज; खोच।
चेपा- *ना.* १. पूर्वपुरुष; च्याप्ज्यू। २. भ्यागुताका फुलबाट भरखर निस्केका बच्चा; चेपागाँडा।
चेपाइ- *ना.* [√ चेप् (+आइ)] चेप्ने किसिम वा क्रिया।
चेपाइनु- *क.क्रि.* चेप्ने पारिनु; चेप्न लगाइनु।
चेपाउनु- *प्रे.क्रि.* चेप्न लगाउनु; चेप्ने पार्नु।
चेपागाँडा- *ना.* १. खुट्टा नउम्रिएका भ्यागुताका बच्चा। २. भ्यागुताका चेपा (भर्खर फुल फुटेर निस्किएका) र गाँडा (अलिक हुर्किएका बच्चाहरू)।
चेपाङ- *ना.* [भो. ब.] १. नेपालका तल्ला पहाडी भेकहरूमा आदिकालदेखि बस्तै आएका जनजातिहरूमध्ये एक जाति। २. भ्यागुतो जस्तै देखिने तर पुच्छर भएको कालो रङको घस्रेर हिँड्ने प्राणी; भानेमुङ्ग्रो जस्तै जन्तु।
चेपाङ्गी- *वि.* १. चेपाङ-जातिको; चेपाङसम्बन्धी। *ना.* २. चेपाङको भाषा।
चेपारे१- *वि.* [चेपारो+ए] १. चिप्लो घसेर आफू साखिलो हुने; लोलोपोतो पार्ने; बेसारे। २. नभएको कुरो पनि हो जस्तो पारेर साखुल्ले हुने वा झुटो प्रशंसा गर्ने; बेसारे; चिल्लोघसुवा। *ना.* ३. चेपारो।
चेपारे२- *ना.* [चेप+चरो] धोक्रोजस्तो गुँड बनाएर बस्ने एक प्रकारको चरो; तोपचरो; धोक्रेचरो; दमाइँचरो; बगेडी।
चेपारो- *ना.* [चेप-आरो] १. साँच्चै हो जस्तो पारी पेस गरिएको झुटो प्रशंसा; बेसारे वचन; चेप्प्राइँ; चेपारेपन। २. साह्रै साँघुरो ठाउँ।
चेपाहा- *वि.* [चेप्+आहा] १. चेप्ने काम गर्ने; चेप्ने गुण भएको। *ना.* २. चेपेर तेल पेल्ने कोल; चेपुवा।
चेपिनु- *क.क्रि.* [चेप्+इ+नु] चेपमा पर्नु; चेपाइमा पर्नु।
चेपिलो- *वि.* [चेप्+इलो] चेप भएको; चेप हुने।
चेपुवा- *ना.* [चेप्+उवा] १. चेपेर तेल पेल्ने कोल। २. त्यसरी तेल पेल्ने साधन। ३. गोरु, बोका, घोडा आदिलाई सुमर्दा आँड चेप्ने साधन। ४. यताउति गर्न वा बोल्न नसक्ने स्थिति। ५. तीन इन्चजति लामो सानो टाउको र चेप्टो आकारको सेतो माछो। *वि.* ६. चेप्ने काम गर्ने।
चेपुवा कोल- *ना.* चेपेर तेल पेल्ने कोल।
चेपे- *ना.* गोरखा जिल्लाको दुधपोखरीबाट लमजुङ जिल्लाको रागिनासटार हुँदै मर्स्याङदी नदीमा मिल्ने एक नदी।
चेपो- *ना.* [चेप्+ओ] दुई वस्तुका माझको खाली ठाउँ; चेप; अन्तरकुन्तर।
चेप्टा- *वि.* [चेप्टोको ति. रू.] चेप्टिएका; सतही।
चेप्टा पात्र- *ना.* परिस्थितिअनुसार नबदलिने, कथा, उपन्यास आदिका पात्र; यथास्थितिधर्मी पात्र।
चेप्टिनु- *अ.क्रि.* [चेप्टो+इ+नु] चेप्टो हुनु; चेप्टो पर्नु।
चेप्टी- *वि.* [चेप्टो+ई] १. चेप्टो आकारकी। २. नेप्टी। *ना.* ३. कपाल तह लाउन प्रयोग गरिने चेपुवा काँटी; चेपुवा। ४. तामाको एक वा दुई पैसाको मुद्रा; ढ्याकभन्दा सानो मुद्रा।
चेप्टी मकै- *ना.* चेप्टा दाना लाग्ने एक किसिमको मकै।
चेप्टे- *वि.* [चेप्टो+ए] १. चेप्टो परेको, चेप्टो आकारको। २. नेप्टे; थेप्चे। *ना.* ३. काठ, लुगा, भित्तो आदिका चेप-चेपमा चेप्टिएर बस्ने र मौकामा मान्छेको रगत चुस्ने एक किरो; उडुस।
चेप्टे पाङ्ग्रो- *ना.* ठुला रुखमा झाँगिने लहरामा ठुला- ठुला टाटाभित्र एकदेखि आठ-दशवटा गेडासम्म फल्न सक्ने चेप्टो र बाटुलो आकारको पाङ्ग्रो।
चेप्टे मकै- *ना.* चेप्टीमकै।
चेप्टे सिउँडी/स्युँडी- *ना.* चेप्टो पाटा परेको र काँडैकाँडा हुने एक जातको दुधिलो सिउँडी।
चेप्टो- *वि.* [सं. चिपिट] थेप्चो परेर अलिअलि फराकिएको; पातलो र सम्म परेको; थिचिएर वा दबिएर नेप्टो परेको; च्याप्टो; थ्याप्चो।
चेप्ट्याइ- *ना.* [√ चेप्टि (+याइ)] १. चेप्टिने क्रिया वा प्रक्रिया। [चेप्ट्याउ+आइ] २. चेप्ट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
चेप्ट्याइनु- *क.क्रि.* चेप्टो पारिनु; चेप्टिन लाइनु।
चेप्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* चेप्टो पार्नु; चेप्टिन लाउनु; थेप्च्याउनु।
चेप्ट्याहट- *ना.* चेप्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चेप्रिनु- *अ.क्रि.* [चेप्रो+इ+नु] चेप्रो हुनु; च्याप्प परेर सुक्नु।
चेप्रे- *वि.* [चेप्रो+ए] १. चेपारो पार्ने; चेपारो घस्ने। २. चेप्रो आकारको।
चेप्रो- *वि.* [सं. चिपिट] मुख चोसो पारी लाडे अभिनय गर्ने; चेपारे; चेप्रे।
चेप्प्राइँ- *ना.* बिनसित्तिको लोलोपोतो; वृथा प्रशंसा।
चेप्र्याइ- *ना.* [√ चेप्र्याउ (+आइ)] चेप्र्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चेप्र्याइनु- *क.क्रि.* चेप्रो पारिनु; चेप्र्याउने काम गरिनु।
चेप्र्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* ओठ लेब्र्याउनु; चेप्रो पार्नु; चेप्रो हुन लगाउनु।
चेप्र्याहट- *ना.* चेप्रो बन्ने वा बनाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
चेप्र्याहा- *वि.* १. चेप्रो बन्ने गुण भएको; चेप्रो हुने खालको। २. चेप्र्याइ पार्ने।
चेभ्रिनु- *अ.क्रि.* [चेभ्रो+इ+नु] चेभ्रे हुनु; चेभ्राइ पार्ने हुनु।
चेभ्रे- *वि.* [चेभ्रो+ए] १. लाडिएजस्तो गरेर अर्काको नचाहिँदो प्रशंसा गर्ने; चेभ्र्याइँ पार्ने। २. अर्काको प्यारो हुन लुटपुटिने।
चेभ्रो- *वि.* चेभ्रे; चेप्रो।
चेभ्र्याइँ- *ना.* नचाहिँदो किसिमबाट अर्काको प्रशंसा गरेर आफू साखिलो बन्ने किसिम वा क्रिया।
चेला- *ना.* [चेलोको ति. रू.] १. चेलो; शिष्य। २. छोरो।
चेलाचपेटा/चाटी- *ना.* चेला र अरू चेलासमानका व्यक्तिहरूको समूह; शिष्यवर्ग।
चेलाचेली- *ना.* १. चेला र चेलीहरूको समूह; चेला र अरू त्यस्तै व्यक्तिहरूको समूह। २. छोराछोरी।
चेलियन-मानव- *ना.* [अङ्. चेलियन+सं. मानव] १. फ्रान्सको चेलेस नाम भएको ठाउँमा फेला परेको मानव। २. चेलेसमा पाइएका मानवसित मिल्दा अरू जुनसुकै ठाउँका मानव।

चेली- *ना.* [चेलो+ई] १. छोरी। २. शिष्या; छात्रा। ३. दिदी बहिनी। ४. अह्राउपह्राउ मान्ने आइमाई। ५. फुपू वा फुपूकी छोरी।
चेली तिहार- *ना.* माघे सग्राँती।
चेली बेटी- *ना.* १. छोरी र छोरीसमानका अरू स्त्री; छोरीचेली। २. दिदीबहिनी र त्यस्तै अरू आइमाई। ३. शिष्या र तिनै सरहका अरू नारी
चेलो- *ना.* [सं. चेटक] १. गुरुसँग पढ्ने वा शिक्षा लिने व्यक्ति; विद्यार्थी। २. गुरुसँग गायत्री, दीक्षा आदि मन्त्र सुनेको शिष्य। ३. छोरो र छोरासरहको व्यक्ति ४. अनुयायी।
चेवा- *ना.* [चियाउ+आ] १. गुप्त किसिमबाट लिइने खबर; चियो; गुप्त निरीक्षण। २. गुप्ततवरले खबर लिने व्यक्ति; गुप्तचर; जासुस।
चेवाचर्चा- *ना.* नचाहिँदो कुराको वास्ता वा चर्चा; अनावश्यक कुराको चासो।
चेष्टा- *ना.* [सं.] १. मनको भाव वा विचार प्रकट गर्न गरिएको सङ्केत; मानसिक सङ्केत प्रकट गर्ने बोलाइचलाइ एवं कामगराइको चालढाल; शारीरिक भावभङ्गी। २. कोसिस; प्रयत्न। ३. इच्छा; कामना। ४. हिँडाइ-बोलाइ।
चेहरा- *ना.* [फा.] मुखको आकृति; घाँटीदेखि माथि र कपालदेखि तलतिरको भाग; मुखमण्डल; अनुहार।
चैँ- *निपा.* [चाहिँ] १. चाहिँ। २. कुरा गर्दा अप्रत्याशित रूपबाट उच्चरित हुने एक थेगो; चाइँ; चायने; चाइन्जो।
चैँसो- *ना.* मास आदि दलेर फग्लेँटाजति एकातिर छुट्ट्याइएको मसिनो धुलो; दालको धुलो।
चैत१- *ना.* [सं. चैत्र] चित्रा नक्षत्रले युक्त पूर्णिमामा चन्द्रमा रहने महिना; फागुनपछिको महिना; वर्षको अन्तिम महिना; चैत्र; चइत।
चैत२- *ना.* [चइत< सं. चरित्र] नेपालको पश्चिमाञ्चलको डोटी जिल्ला र यसका आसपासमा प्रचलित ऐतिहासिक, पौराणिक र धार्मिक चरित्रका गाथामा आधारित लोककाव्य (राम शाहीको चैत, लाल द्यौवाको चैत, कृष्णजीको चैत, सीताजीको चैत इ.)।
चैतन्य- *ना.* [सं.] १. प्राणीमा रहेको विचार, विवेक वा छ्यान-विचारको शक्ति; चित्शक्ति; चेतना; चेतन। २. चेतनशील प्राणी।
चैती- *ना.* [चैत+ई] पश्चिमभाग विशेषतः डोल्पा जिल्लाका एकथरी मगर जातिले प्रत्येक वर्ष दुईदुई घरको पालोसान्तीका हिसाबले हिउँदका दिनमा एक महिनासम्म मनाउने चाड।
चैते- *वि.* [चैत+ए] १. चैत महिनामा हुने; चैतसम्बन्धी। २. चैतमा दुब्लाएर हरिटट्टु हुने (बाँदर)। *ना.* ३. घोडेजात्राका पर्वमा गाइने विशेष प्रकारको लोकगीत र त्यसको लय।
चैते काङ्ग्रेस- *ना.* १. पछि प्रवेश गरेर रजगज गर्न खोज्ने प्रवृत्तिको मान्छे। २. अवसरवादी प्रवृत्तिको काङ्ग्रेस।
चैते चरो- *ना.* प्रायः चैत महिनामा देखापर्ने र बोल्ने वा कराउने एक जातको चरो।
चैतेती- *ना.* १. दमाईं, कामी आदि कामदारहरूलाई साउनेतीसम्मका लागि गरिने थमौती। २. त्यस्तै थमौती गर्दा दिइने वस्तु वा दस्तुर।
चैते दसैँ- *ना.* रामनवमीको भोलिपल्टको चैत्रशुक्ल दशमीको तिथि वा उक्त तिथिमा मनाइने उत्सव।
चैते पानी- *ना.* १. छोरीको विवाह भएका वर्षमा पर्ने चैत महिनामा विवाहित छोरीले र छोरीका बाबुले एकै घाट वा पँधेराको पानी नखाने प्रथा। २. उक्त किसिमले बारिने पानी।
चैते फुल- *ना.* चैतमा फुल्ने टाँकीका जातको फूल; कोइरालो।
चैते बाँदर/वानर- *ना.* १. चैत्र महिनामा वसन्तको प्रभावले गर्दा कामुक भएको बाँदर। २. उक्त कामुकताले गर्दा धेरै परिश्रम परी चैत्रको अन्त्यमा दुब्लाएको बाँदर। *वि.* ३. मरन्च्यासे; साह्रै दुब्लो। ४. कामुक।
चैत्य- *ना.* [सं.] १. बौद्ध धर्मको स्तूप। २. चौतारो; पाटी।
चैत्र- *ना.* [सं.] वर्षको बाह्रौँ महिना; वर्षको अन्तिम मास; चइत; चैत।
चैत्ररथ- *ना.* कुबेरको बगैँचा।
चैत्री- *ना.* [सं.] चैत्रशुक्ल पूर्णिमा; चैते पुर्ने।
चैन- *ना.* [हि.] १. मन प्रफुल्लित रहने स्थिति; आनन्द; सुख। २. सुखभोग; भोगविलास; मोजमज्जा।
चोँगा- *ना.* [तुर्क. चुग] सेर्वानीजस्तो एक प्रकारको लामो कोट; चुङ्गा।
चोइटा- *ना.* [चोइटोको ति. रू.] हे. चोइटो।
चोइटाचोइटी- *ना.* काठ काट्ता टुक्रिएर निस्किएका सानाठुला चोइटाहरूको समूह; टुक्राटाक्री।
चोइटिनु- *अ.क्रि.* [चोइटो+इ+नु] चोइटो निस्कनु; टुक्रो हुनु।
चोइटो- *ना.* [सं. √ शक्+इटो] ठुलो वा मूल वस्तु टुक्रिएर वा फुटेर निस्केको सानो रूप; टुक्रो; शकल।
चोइट्याइ- *ना.* [√ चोइटि (+याइ)] चोइटिने किसिम वा क्रिया।
चोइट्याइनु- *क.क्रि.* चोइटिने पारिनु।
चोइट्याउनु- *प्रे.क्रि.* चोइटो पार्नु; ठुलो वस्तुबाट सानो टुक्रो छुट्ट्याउनु; टुक्र्याउनु।
चोइलाचोइली- *ना.* [चोइलो+चोइली] सानाठुला चोइलाहरूको समूह।
चोइलिनु- *अ.क्रि.* [चोइलो+इ+नु] चोइली पर्नु; चोइलो निस्कनु।
चोइली- *ना.* [चोइलो+ई] चोइलाको सानो रूप; सानो चोइलो।
चोइलो- *ना.* [सं. चक्रिल] १. भाँडाबाट पनिउँले कपेर झिकिएको भात, ढिँडो आदिको पातलो र सानो अंश। २. ठुलो चपरो; ढेलो।
चोइल्याइ- *ना.* [√ चोइल्याउ (+आइ)] चोइलिने वा चोइली पर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चोइल्याइनु- *क.क्रि.* चोइलो पारिनु वा चोइल्याउने काम गरिनु।
चोइल्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* चोइलो झिक्नु; चोइली पार्नु।
चोक- *ना.* [सं. चतुष्क] १. चारैतिर घरले घेरिएको र बिचमा पक्का गरी बनाइएको चारकुने जमिन वा आँगन; चौक। २. बजारको बिचमा रहेको त्यस्तो जमिन; चौबाटोको बजार। ३. लेकमा वा औलामा वर्षा र हिउँदमा लगेर गोठ राख्न तोकिएको ठाउँ। ४. चौमुहानी।
चोकर- *ना.* [सं. शुष्क+ट] गहुँ, मकै आदि पिँध्राखेरि नपिँधिने बाहिरी पातलो र चिल्लो भाग; बोक्रो।
चोके- *ना.* १. ठुलो घोचो वा किलामा सानो हाँगो निस्केर कुनै वस्तु

झुन्ड्याउने वा त्यसमाथि बलो राख्न हुने वस्तु; कापो। २. समान महत्त्वका दुई कुरा एकैचोटि आइपर्नु वा दुवै प्रथम कर्तव्यका रूपमा देखापर्नु; खुँगे। *वि.* ३. कापो भएको (घोचो आदि)।

चोके काठ- *ना.* चोके भएको वा कापो परेको काठ।

चोके ब्याज- *ना.* ज्यादै अप्ठेरो स्थितिमा परेका व्यक्तिसित चौको वा चार दोबर पारेर लिइने ब्याज।

चोक्टा- *ना.* [चोक्टोको ति. रू.] हे. चौटो।

चोक्टाचाक्टी/चोक्टी- *ना.* सानाठुला चोक्टाको समूह; चोक्टा र अरू त्यस्तै टुक्राटाक्री।

चोक्टालाम्टा- *ना.* कुनै वस्तुका डल्ला र लाम्चा परेका टुक्रा; मासुका छोटा र लामा टुक्रा।

चोक्टो- *ना.* १. चारैतिरको आकारप्रकार बराबर हुने गरी पारिएको टुक्रो; चौटो। २. खेत वा बारीको सानो गह्रो। ३. राडी, गुन्द्री आदिको चारैतिर मिलेको टुक्रो; चकटी।

चोक्रा- *ना.* १. रस एकदमै कम भएको वा रस ननिस्कने वस्तु। २. फाटेका दुधको पानीबाट छुट्टिएको अंश; छोक्रा। ३. राम्ररी नजमेको दही वा मही पार्दा नफिटिने ढिका। ४. गहुँको भुस; चोकर।

चोक्रिनु- *अ.क्रि.* १. चोक्रा पर्नु। २. चोकरमा परिणत हुनु। ३. दुब्लाउनु।

चोक्रिलो- *वि.* १. धेरै चोक्रा भएको; फाटेर पानी र छोक्रा छुट्टिने खालको। २. धेरै दुध नआउने (गाईभैंसी)। ३. सुकेको। ४. दुब्लो।

चोक्रे- *वि.* धेरै दुध नदिने; चोक्रिलो परेको; चोक्र्याइलो।

चोक्र्याइलो- *वि.* चोक्रो होलाजस्तो; चोक्रिलो।

चोखा१- *ना.* [सं. चक्षु] १. कसैले मिठो-चोखो खाएको देखेर लोभिई अर्को व्यक्तिले लाएको कुदृष्टि; चोखे; नजर। २. उक्त कुदृष्टिबाट हुन जाने तथाकथित बिगार।

चोखा२- *ना.* १. उसिनेको आलुमा अमिलो, पिरो आदि हालेर साँधिएको वस्तु; अचार; चटनी; चाट। २. चोखेन।

चोखिनु- *अ.क्रि.* [चोखो+इ+नु] १. चोखो हुनु; अशुद्ध अवस्थाबाट पवित्र हुनु। २. पर सरेकी आइमाईले चारौँ दिनमा नुहाइधुवाइ गरेर शुद्ध हुनु। ३. जुठो, फोहर केही नरहनु। ४. राम्रोसँग माझिनु वा पखालिनु।

चोखी- *ना.* [चोखो+ई] १. चोखोको स्त्री रूप। *वि.* २. आफ्नो धर्ममा रहेकी; परपुरुषको संसर्गमा नआएकी; सत्यबाट नडगेकी; पवित्र (नारी)।

चोखीनिती/निधी- *ना.* शास्त्रका नियमअनुरूप चल्न वा सफा, शुद्ध रहनाका निम्ति गरिने शारीरिक एवं मानसिक आचरण; लसपस वा बिटुलो नभएको स्थिति।

चोखीमाटी- *ना.* विवाह, व्रतबन्ध आदिमा यज्ञको वेदी बनाउनका निम्ति कन्याहरूद्वारा खनिने, चोखो ठाउँको माटो।

चोखे- *ना.* हे. चोखा१।

चोखेन- *ना.* [चोखो+एन] १. पानीमा पकाएको खाने कुरो सामान्य अवस्थामा अशुद्ध हुँदैन भनी भात, पुवा आदिमा हालिने घिउ; चोखो पार्ने घिउ, तेल आदि वस्तु; चोख्यान। २. स्त्रीहरूले रजस्वला भएको चौथो दिनमा चोखिँदा नुहाएको कपालमा हाल्ने तेल।

चोखो- *वि.* १. कुनै किसिमको अशुद्ध पदार्थ नपरेको; पवित्र। २. कसैले जुठो नहालेको; बिटुलो नपारेको। ३. अरू थोक नमिसिएको; कसर नभएको। ४. निरपराधी; निर्दोष। *ना.* ५. घिउतेल; चोखेन।

चोखोचाँडो- *वि.* १. वास्तविकता लुकाएर साखिलो हुन खोज्ने। २. चोखो पनि र चाँडो पनि हुने स्वभावको।

चोखोचोखो- *वि.बो.* अशुद्ध ठाउँलाई गउँत आदि छर्केर चोख्याउँदा अथवा छिटो हालेर कुनै व्यक्तिलाई चोख्याउने सामाजिक प्रथाको अनुसरण गर्दा उच्चारण गरिने शब्द; विष्णु विष्णु।

चोख्याइ- *ना.* [√ चोख्याउ (+आइ)] चोख्याउने वा चोखो पार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

चोख्याइनु- *क.क्रि.* चोखो पारिनु।

चोख्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* [चोखि+याउ+नु] १. चोखो हुने पार्नु; पवित्र तुल्याउनु। २. गाईभैंसी ब्याएका सात वा एघार दिनका दिन दुध, दही आदि देवपितृलाई चढाउनका निम्ति चलोस् भनी धूपधुवाँर आदि गरी चोखो वा पवित्र पार्नु। ३. जुठो, सुत्केरो परेको घर वा घरका मानिसलाई धार्मिक विधिअनुसार पवित्र तुल्याउनु।

चोख्यान- *ना.* [चोखो+यान] हे. चोखेन।

चोख्याहा- *वि.* [चोखो/चोखा+याहा] १. चोखो पार्ने; शुद्ध तुल्याउने। २. चोखा लाग्ने वा लगाउने।

चोचेमोचे- *वि.* [चोचोमोचो+ए] साखिलो हुनका लागि अर्कासँग चोचोमोचो मिलाउने; ज्यादै नजिकको भएर चिप्ल्याइँ घस्ने (व्यक्ति)।

चोचो- *ना.* [सं. चञ्चु/चूच] १. चुच्चो। २. मुख। ३. चिप्ल्याइँ; चाप्लुसी।

चोचोमोचो- *ना.* १. चिप्ला कुरा गरेर अर्कालाई खुसी पारी आफू साखिलो बन्ने काम। २. मित्र चित्त नबुझे तापनि बाहिर-बाहिर अर्कले गरेका कुरामा सही थाप्ने काम। ३. मुखले केही मधुर वाणी बोलेर गरिने प्रशंसा। ४. मुख र मन।

चोट- *ना.यो.* १. पटक; बाजि; पल्ट; चोटि। *ना.* २. प्रहार; मार; आघात; पिटाइ। ३. घाउ; खत। *क्रि.वि.* ४. पटक; बाजि।

चोटपटक- *ना.* लडेर, ठोकिएर वा काटेर हुने, शरीरका कुनै अङ्गमा लागेको घाउ; घाउखत; नीलडाम।

चोटा- *ना.* [चोटोको ति. रू.] चोटो।

चोटाकोठा- *ना.* चोटा र कोठा; चोटोकोठो।

चोटि- *क्रि.वि.* खेप; पल्ट; पटक; बाजि; पालि; ताल। (एक चोटि, दुई चोटि, कति चोटि इ.)।

चोटे- *वि.* [चोट+ए] १. कुनै काम-कुरा एक पटकमै भइहाल्ने; एक पटक काममा ल्याउँदैमा सफल हुने; चोट नबिराउने। २. दक्ष; सिपालु; प्रवीण।

चोटे चकमक- *ना.* एकै चोट ढुङ्गामा घोट्ता आगो परिहाल्ने खालको पाइनदार चकमक।

चोटो- *ना.* [नेवा. चोत] भुइँतलादेखि माथिल्लो तलाको भुइँ; चोटा।

चोटोकोठो- *ना.* १. भुइँतलाभन्दा माथिल्ला तलामा रहेको कोठो।

२. चोटो र कोठो।
चोट्टा- *ना.* [सं. चाट] ठगठाग गरेर अर्काको सम्पत्ति आफ्ना हातमा पार्न खोज्ने व्यक्ति; सानोतिनो चोर; धुर्त; टापटिपे।
चोट्टी- *ना.* ठगठाग गरेर अर्काको मालसामान आफ्ना हात पार्न सिपालु स्त्री; चोर्नी।
चोतो- *ना.* १. डल्लो आकारको एक जातको मुला; डल्ले मुला। २. मुला।
चोथ्नु- *स.क्रि.* [सं. च्यूत+नु] कुनै फल वा वस्तुका बोक्रा उक्काउनु; कुनै वस्तुलाई आफूतिर तान्नु; लछार्नु; लाछ्नु।
चोथाइ- *ना.* चोथ्ने किसिम वा क्रिया।
चोथाइनु- *क.क्रि.* चोथ्न लगाइनु; चोथ्ने पारिनु।
चोथाउनु- *प्रे.क्रि.* चोथ्न लगाउनु; चोथ्ने पार्नु।
चोथाले- *वि.* [चोथालो+ए] छिटोछिटो रिस उठ्तो ढङ्गले जवाफ दिने; मुखाले; बझुवा; दुर्मुखा।
चोथालो- *ना.* [चोथो+आलो] १. अर्कालाई बिझाउने गरी वा रिस उठ्ने गरी कुरा गर्ने वा जवाफ दिने मुख। २. मुख (निन्दार्थमा); चोथो; चोसो। ३. दुर्वाच्य बोल्नेको मुख।
चोथिनु- *क.क्रि.* [चोथ्+इ+नु] चोथ्ने काम गरिनु; लछारिनु।
चोथो- *ना.* बोल्न नहुने कुरा बोल्ने वा दुर्वचन गर्ने मुख; दुर्मुख; खराब मुख; तिते्र मुख।
चोनाम- *ना.* [भो. ब.] चेपाङजातिले भदौरे पूर्णिमाका दिन मनाउने एक प्रकारको चाड।
चोप्नु- *स.क्रि.* [सं. चुम्बन] पानीमा वा तरल पदार्थमा कुनै वस्तु डुबाउनु; चोब्नु; लुगा पानीमा पछार्नु।
चोप- *ना.* [फा. चोब] कुनै रुख वा लहराका पात, डाँक्ला आदिमा चोट लाग्दा निस्कने चिप्लो रस; चोब; खोटो।
चोपचिनी- *ना.* कफ, पित्त, वातजस्ता त्रिदोषलाई शमन गर्ने र पेटसम्बन्धी रोग निको पार्ने एक प्रकारको जङ्गली बुटी।
चोपल्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षपण] पानीमा वा तरल पदार्थमा कुनै वस्तु डुबाउनु; चुर्लुम्म पार्नु; पानीमा हालेर भिजाउनु।
चोपलचापल- *ना.* कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई पानीमा चोप्ने वा डुबाउने काम; चोपलाइ।
चोपलाइ- *ना.* चोपल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चोपलिनु- *क.क्रि.* १. चोपल्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. चोपलिने भइनु।
चोपाइ- *ना.* [√ चोप् (+आइ)] चोप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चोपाइनु- *क.क्रि.* चोप्ने पारिनु; चोप्न लगाइनु।
चोपाउनु- *प्रे.क्रि.* चोप्ने गराउनु; चोप्न लगाउनु।
चोपिनु- *क.क्रि.* झोलिलो पदार्थमा चोपलिनु वा डुबिनु, चोभलिनु।
चोब्नु- *स.क्रि.* हे. चोप्नु।
चोब- *ना.* [फा.] प्राचीन समयमा राजामहाराजाका दरबारमा चोबदारले टेक्ने सुनचाँदीले मोहोरिएको डन्डा; आसागुर्जा।
चोबचिनी- *ना.* चोपचिनी।
चोबदार- *ना.* १. राजामहाराजाको अगाडिपछाडि चोब लिएर बस्ने व्यक्ति; मुख्य ढोके। २. राजाको सवारीको सूचना दिँदै अगि लाग्ने व्यक्ति; कञ्चुकी।
चोबल्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षपण] हे. चोपल्नु।
चोबलचाबल- *ना.* चोपलचापल।
चोबलाइ- *ना.* चोबल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चोबलिनु- *क.क्रि.* १. चोबलिने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. चोबल्ने होइनु।
चोबा- *ना.* [फा. चोब] पाल टाङ्नाका लागि चाहिने घोचा, खाँबा आदि सामियाना खडा गराउने चोसो परेको खाँबो।
चोबाइ- *ना.* [√ चोब् (+आइ)] चोब्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चोबाइनु- *क.क्रि.* चोब्न लगाइनु।
चोबाउनु- *प्रे.क्रि.* चोब्न लगाउनु।
चोबिनु- *क.क्रि.* चोब्ने काम गरिनु; चोपिनु।
चोबो- *ना.* [चोयो] खुदो पकाउँदा माथि उठेको कसर वा गाज छान्ने चोयाको जालीदार चालनी।
चोभ्नु- *स.क्रि.* [चोप्+नु] हे. चोप्नु।
चोभलचाभल- *ना.* चोपलचापल।
चोभलाइ- *ना.* चोभल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
चोभलाइनु- *क.क्रि.* चोभल्न लगाइनु।
चोभलाउनु- *प्रे.क्रि.* चोभल्न लाउनु।
चोभलिनु- *क.क्रि.* १. चोभल्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. चोभलिने होइनु।
चोभाइ- *ना.* [√ चोभ् (+आइ)] चोभ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चोभाइनु- *क.क्रि.* चोभ्न लगाइनु।
चोभाउनु- *प्रे.क्रि.* चोभ्न लगाउनु।
चोभिनु- *क.क्रि.* चोभ्ने काम गरिनु; डुबिनु।
चोया- *ना.* [चोयोको ति. रू.] हे. चोयो।
चोयाचोयी- *ना.* सानाठुला चोयाहरूको समूह; चोया र अरू त्यस्तै वस्तुको समूह।
चोयो- *ना.* [प्रा.] बाँस, मालिङ्गो, निगालो आदिको कलिला भाटाबाट गिद्रो झिकी अझ पातलो र जुइनाका रूपमा बटारिन सक्ने पारिएको वस्तु।
चोयोबातो- *ना.* १. चोयो र बातो; साधारण रूपले बाँध्ने चोयो र खिपेर विशेष प्रकारले बाँध्ने बाती। २. घरबार आदिलाई चोयाको जुइनाले बाँध्ने कार्य। ३. झुप्रो अर्थात् घर बनाउने र मर्मत गर्ने कार्य।
चोर्नु- *स.क्रि.* [सं. चोर+नु] लुकीछिपी कसैले थाहा नपाउने गरी अर्काको धनमाल हरण गर्नु; अर्काको सम्पत्ति खुसुक्क लैजानु; लामो हात गर्नु; चोरी गर्नु।
चोर- *ना.* [सं.] १. कसैले पनि थाहा नपाउने गरी अर्काको धनमाल अपहरण गर्ने व्यक्ति; तस्कर। *वि.* २. लुकेर रहेको; गुप्त। ३. अरूलाई ठग्ने वा कम्ती माल दिने; बेइमान। ४. चोर्ने। ५. चुहिएर छिर्ने (चोर घाम, चोर घर आदि)। ६. मनको कुरा लिने वा चित्त हरण गर्ने।
चोरआँखे- *वि.* १. लुकीछिपीकन आँखा कर्काउने; अरूले नदेख्ने गरी यताउति हेर्ने। २. अर्काले देख्न नसक्ने ठाउँमा देख्ने।
चोरआँखो- *ना.* १. बाता वा चोया काड्दा चिरेका बाँसका बिचमा पर्ने

आँख्लो; भालुआँखो। २. लुकीछिपीकन हेर्ने आँखो; कर्के आँखो।
चोरउद्योग- *ना.* सरकारी नियम-कानुनलाई छलेर वा सर्वसाधारण जनतालाई ठग्ने उद्देश्यले गरिने उद्योग; कालो उद्योग।
चोरऔँले- *वि.* १. चोरका जस्ता औँला भएको; चोर्ने औँला भएको। २. चोर औँला मात्र भएको।
चोरऔँलो- *ना.* बुढी औँलो र माझी औँलाका बिचको औँलो; औँलो; तर्जनी।
चोरकमिलो- *ना.* झुक्याएर वा छलेर ज्यादै असह्य हुने गरी चिल्ने कालो रङको कमिलो।
चोरखर- *ना.* १. पुरानो खरको छानो मकाएर पानी चुहिने ठाउँमा बिचबिचमा घुसारिने नयाँ खर। २. छाएको ठाउँमा त्यान्द्रा पारेर तुर्लुङ्ङ झुन्डिएको खर।
चोरगेडे- *वि.* चोर गेडाहरू मिसिएको वा भएको (मास, भटमास, सानो केराउ इ.)।
चोरगेडो- *ना.* भिजाउँदा पनि नभिज्ने र पकाउँदा पनि नपाक्ने मास, केराउ, चना आदिको गेडो; अटेर्नु; डाइनु।
चोरचकार- *ना.* १. सानोतिनो चोर; ठिनेमिने चोर; चोट्टा। २. चोर र चकार।
चोरजुवा- *ना.* जुवा खेल्न नपाइने दिनमा खेलिने जुवा; जतिखेर पायो उतिखेर खेलिने जुवा; बाह्रमासे जुवा।
चोरबजार- *ना.* चोरेर ल्याएका मालसामानहरू किनबेच गर्ने बजार; लुकाईछिपाईकन मालसामान किनबेच गरिने बजार; कालोबजार।
चोरबजारिया- *वि.* चोरबजारमा किनबेच गर्ने; चोरी व्यापार गर्ने (मान्छे)।
चोरबजारी- *ना.* चोरीका मालसामान किनबेच गर्ने काम।
चोरबत्ती- *ना.* १. प्रायः चोरले लिने बत्ती; तुरुन्त बाल्न र निभाउन हुने बत्ती। २. टर्चलाइट।
चोरबाटो- *ना.* खुसुक्क निक्लने र मूलबाटोबाट भन्दा छिटो पुगिने, अन्तरकुन्तरबाट झिकिएको बाटो; छड्के बाटो।
चोरबाली- *ना.* एक जातको बाली लगाएका छेउकुनामा लगाएको अर्को जातको बाली। (मकै बालीभित्र धान, धान खेतका आलीमा मास आदि)।
चोराइ- *ना.* [√ चोर् (+आइ)] चोर्ने प्रवृत्ति, क्रिया वा प्रक्रिया।
चोराइनु- *क.क्रि.* चोर्न लगाइनु।
चोराउनु- *प्रे.क्रि.* चोर्न लगाउनु।
चोराचोर- *ना.* एकले अर्काको चोरी गर्ने काम; परस्परमा चोरी हुने काम।
चोरिनु- *क.क्रि.* १. चोर्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. चोरी हुनु।
चोरी- *ना.* [सं. चोर+ई] मालधनीले थाहा नपाउने गरी माल चोर्ने काम; अर्काका हकदाबीको चलअचल सम्पत्ति खुसुक्क आफ्नो हकदाबीभित्रको बनाउने क्रिया; चोर्ने काम।
चोरीचकारी- *ना.* चोरचकारको काम; सानोतिनो वा ठिनेमिने चोरी।
चोरीजुवा- *ना.* हे. चोरजुवा।
चोरीनिकासी- *ना.* एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा वा एक देशबाट अर्को देशमा लान रोक्का गरिएका वस्तु लुकाईछिपाई ती ठाउँमा पठाउने काम; सरकारको भन्सार, चौकी आदि छली बाहिरफेर मालसामान निकासी गर्ने काम।
चोरीपैठारी- *ना.* १. स्वदेशमा ल्याउन मनाही गरिएका सामानहरू लुकीछिपी वा सिमानाका भन्सारलाई छलेर अबाटाबाट ल्याउने काम। २. नियमअनुसार भन्सारमहसुल नतिरी मालसामान भित्र्याउने वा ल्याउने काम।
चोलक- *ना.* [सं.] १. सानो किसिमको चोलो; चोली। २. सुरक्षाका निम्ति लगाइने साधन; कवच।
चोला- *ना.* [सं. चोल] १. शरीर; जिउ। २. जन्म; जुनी। ३. चोलो।
चोलाचोली- *ना.* सानाठुला चोलाहरूको समूह; चोला र अरू त्यस्तै वस्तुको समूह।
चोली- *ना.* [चोलो+ई] १. चोलाको सानो रूप; सानो चोलो। २. जामा, घाँगर आदिको कम्मरमाथिको अवयव।
चोले- *वि.* [चोलो+ए] १. चोलोजस्तो; चोलाको आकारको; चोलोको। २. चोलो लगाउने।
चोलो- *ना.* [सं. चोलिका] स्वास्नीमानिसले घाँटीदेखि कम्मरका भागसम्म लगाउने भोटाका आकारको वस्त्र; स्त्रीजातिले लगाउने चौबन्दी (चार ठाउँमा तुना भएको) चोला।
चोसाकार- *वि.* [चोसो+आकार] चोसो भएको वा परेको; सुर मिलेको; लम्बाइ तथा चौडाइका हरेक कुना चोसादार बनेको।
चोसाकार वन- *ना.* त्यस्तो चोसाकार वन वा जङ्गल।
चोसाचोसी- *ना.* [चोसो+चोसी] १. चोसाहरूको समूह; चोसा र अरू त्यस्तै वस्तुको समूह। २. चोसो र चोसी।
चोसिनु- *अ.क्रि.* [चोसो+इ+नु] चोसो पर्नु; चोसो हुनु।
चोसी- *वि.* [चोसो+ई] चोसो भएकी; मुख चुच्चो परेकी; मुखचुच्चे (आइमाई)।
चोसे- *वि.* [चोसो+ए] १. चोसो निस्केको थुतुनु भएको। २. चोसो परेको; चुस्स परेको; चुच्चे।
चोसेमोसे- *वि.* १. चोसाचोसी परेको। २. हे. चोचेमोचे।
चोसो- *ना.* १. दुई ओठ जोडेर आगाडि तन्काइएको मुख; चुस्स परेको थुतुनु। २. त्यस्तो कोण वा कुनु।
चोसोमोसो- *ना.* हे. चोचोमोचो।
चोस्याइ- *ना.* [√ चोसि (+आइ)] चोसिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
चोस्याइनु- *क.क्रि.* चोसो पारिनु।
चोस्याउनु- *प्रे.क्रि.* चोसो पार्नु; चुच्चो तुल्याउनु।
चौ- *ना.* [सं. चतुष्क] चारको समुदाय बुझाउने गरी समस्त शब्दका अगाडि रहने शब्द; चउ (जस्तै- चौको, चौतारो, चौबन्दी, चौघेरो इ.)।
चौँठाचौँठी- *ना.* [चौँठो+चौँठी] सानाठुला चौँठाहरूको समूह; चौँठा र चौँठी।
चौँठी- *ना.* [चौँठो+ई] सानो खालको चौँठो; चौँठाको सानो रूप।
चौँठो- *ना.* [चौथो] तलतिरबाट मास्तिर साँगुरिँदै गई सानो ठेकीको जस्तो मुख हुने, काठ कुँदेर बनाइएको, तेल हाल्ने ठेकी; चौथाइ बराबरको परिमाणमा तेल आदि अटाउने भाँडो।
चौँडिलो- *ना.* [चौ+डिल+ओ] चारैतिर होचो भई बिचमा अग्लो भएर

फुकेको सानो ठाउँ वा चौर; ढिस्को; थुम्को।
चौतिस- *ना.* तेत्तिस र एकको योगबाट बनेको सङ्ख्या; ३४ को अङ्क।
चौतिसौँ- *वि.* चौतिस सङ्ख्याको।
चौँतीस- *ना.* हे. चौतिस।
चौँतीसौँ- *वि.* हे. चौतिसौँ।
चौँरी- *ना.* [सं. चमरी] पुच्छरको फुर्को रौँ नै रौँले ढाकिई झुप्प परेको, ठुला, लामा-लामा र तिखा सिङ भएको, होचा खुट्टा र ठुलो शरीर भएको र दुधचाहिँ सामान्य गाईको भन्दा विशेष पहेँलो हुने एक जातको हिमाली गाई; चम्री।
चौँरीगाई- *ना.* चौँरी।
चौँरीपाटा- *ना.* पशुहरूका पिठिउँमा सामान राख्ने कामका लागि चौँरीको ऊनबाट तयार भएको थैलो।
चौँरीपाते- *ना.* भेडाका ऊनमा चौँरीको ऊन मिलाई पाटैपाटाजस्तो पारेर बुनेको कम्बल।
चौँरे- *वि.* [चँवर+ए] १. पुच्छर चँवरजस्तो झुप्प परेको हुने (गाईबस्तु)। २. पाखे; कोर्काली; असभ्य।
चौँरे कोदो- *ना.* चमर जस्तै झुप्पा बाला लाग्ने एक जातको कोदो।
चौँरो- *ना.* [सं. चमर] १. चौँरीगाईका पुच्छरको झुप्पो; चँवर। २. पुच्छरका टुप्पामा वा फुर्कामा हुने सेतो रौँको झुप्पो।
चौक- *ना.* हे. चोक।
चौकडा- *ना.* [सं. चतुष्कलो १. चार युगको समूह; चतुर्युग। २. चारै खुट्टा उफार्दै बुर्कुसी मार्ने खालको दौडाइ।
चौका१- *ना.* [सं. चारुष्क] छोटाछोटा सिङ र खैरो वर्ण हुने एक जातको मृग।
चौका२- *ना.* [सं. चतुष्क] १. जुवाका खेलमा कौडा हान्दा पर्ने एक दाउ (चार चित, चार घोप्टो, आठ चित आदि)। २. चारैतिर बराबर गरी माटो वा काठद्वारा बनाइएको, बस्ने ठाउँ वा साधन। ३. भान्साका चुलाको र मझेरीका बिचको अग्लो खण्ड। ४. धर्मकार्यका लागि बनाएको मण्डप।
चौकाचँदुवा- *ना.* यज्ञका वेदीवरिपरि गाडिएका सबै लिङ्गाहरूका बिच भुइँमा उठाइने चौको र त्यसदेखि सीधै माथि टाँगिने चँदुवा।
चौकाचौकी- *ना.* सानाठुला चौकाहरूको समूह; चौका र त्यससमानका अरू वस्तुहरूको समूह।
चौकिल्ला- *ना.* [सं. चतुष्कीलक] १. चार किल्लाको समूह। २. जग्गाजमिनका चारैतिरको सिमाना; साँधसिमाना; चौहद्दी।
चौकी- *ना.* [चौको+ई] १. सानो खालको वेदी; चौकाको सानो रूप। २. सुरक्षा गर्ने प्रहरीहरू बस्ने ठाउँ वा अफिस। ३. छोटी अड्डा। ४. बस्नका निम्ति बनाइएको चार खुट्टा भएको फलैँचा। ५. सुरक्षाका निम्त बसेका मान्छे। (उदा. - सकल वन उखेल्दै चौकि सम्पूर्ण मार्‍या)। ६. चुलावरिपरिको बस्ने ठाउँदेखि तलतिरको खान बस्ने ठाउँ। ७. साधारण खाट।
चौकीदार- *ना.* १. चौकीमा बसेर पालोपहरा दिने व्यक्ति; पाले; पहरादार। २. अघिअघिको ग्रामरक्षक।
चौकीदारी- *ना.* चौकीदारको काम वा पद।
चौकुना- *वि.* [सं. चतुष्कोण] १. चारैतिर कुना भएको; चारकुने; चतुष्कोण। *ना.* २. चार कुनाको समूह; चौकुनु।
चौकुने- *वि.* चौकुना भएको; चारचोसे।
चौके- *वि.* [चौको] चार गुना बराबर; चार दोबर (जस्तो- दुई चौके आठ, चार चौके सोह्र इ.)।
चौको- *ना.* [सं. चतुष्क] १. चार पाटा गरी ढुङ्गोमाटोद्वारा उठाइएको सानो ढिस्को। २. चारैतिर बराबर गरी बनाइएको काठको बस्ने साधन। ३. खान बस्ने चुलामुनिको अलग्ग ठाउँ। ४. *वि.* चौके (तीन चौको बाह्र, चार चौको सोह्र इ.)।
चौकोस- *ना.* [सं. चतुष्क] १. झ्याल, ढोका आदिमा काठ, ऐना आदि जड्नका निमित्त बनाइएको चारपाटे खापा; झ्याल, ढोका आदि जड्न वा लगाउनका निम्ति बनाइएको चार पाटा परेको काठको घेरो; फ्रेम। २. चार सुर; चौकोण। *वि.* ३. चारसुरे।
चौकोसी- *ना.* १. चार कोसको समूह। २. चार कोसको गिर्दा।
चौकोसे- *वि.* चार सुर भएको; चारसुरे।
चौखण्ड- *ना.* हे. चौखन्ड।
चौखन्ड- *ना.* [चार+खण्ड] १. चार खण्डको समूह। २. अपहत्ते; ठुलो आग्रह। *वि.* ३. चार गुना बराबर; चार दोबर; चौबर।
चौखुँडा- *वि.* [सं. चतुष्खण्ड] १. चारैतिर कुना परेको; चारपाटे। *ना.* २. चार कुनाको समूह।
चौखुँडे- *वि.* चार खुँडा भएको; चौकुने; चारकुने।
चौखुट- *ना.* [सं. चतुष्क] १. चारैतिर बराबर गरी तयार पारिएको वस्तु; चारै कुना मिलेको वा भएको साधन। २. झ्याल, ढोका आदिका निम्ति बनाइएको द्वारमण्डल; चौकोस। ३. बराबर अड्कलिएका चार अंशमध्ये कुनै एक।
चौखुट्टे- *वि.* [चार+खुट्टे] १. चार खुट्टा भएको (पशु वा खाट, खटिया, मेच आदि)। *ना.* २. पशु; चौपाया।
चौखुर- *ना.* [चार+खुर] चार खुरको समूह; चारवटा खुर।
चौखुरिनु- *अ.क्रि.* १. चार हातखुट्टा एकै ठाउँमा कसेर बाँधिनु। २. हातगोडा नचल्ने अवस्थामा पुग्नु।
चौखुरी- *ना.* पशुका खुरनिर रहेको एक अवयव।
चौखुर्‍याइ- *ना.* चौखुरिने क्रिया वा प्रक्रिया।
चौखुर्‍याइनु- *क.क्रि.* चौखुरिने पारिनु; चौखुर्‍याउने काम गरिनु।
चौखुर्‍याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. चार हातखुट्टा एकै ठाउँमा पारेर बाँध्नु। २. चौखुरिने पार्नु।
चौखुर्‍याहट- *ना.* चौखुर्‍याउने अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।
चौगडा- *ना.* हे. चौघडा।
चौगरो- *ना.* [चार+गरो] चारैतिर घुमेको आली भएको खेतको गरो; खेतको ठुलो गरो।
चौगाराचौगारी- *ना.* [चौगारो+चौगारी] सानाठुला चौगाराहरूको समूह।
चौगारी- *ना.* [चौगारो+ई] चौगाराको सानो रूप।
चौगारो- *ना.* [चार+गारो] १. चार गाराहरूको समूह। २. चारैपट्टिका गारामा टाँसेर बनाइएको पेटी।
चौगिर्द/चौगिर्दा- *ना.* [चार+फा. गिर्द] १. घर, जग्गा आदिको चारैतिर बेरिएको पर्खाल। *क्रि.वि.* २. वरिपरि; चारैतिर।

चौगुना- *वि.* [चार+गुना] १. चार गुना बराबरको; चारगुना; चारले गुनिएको; चार दोबर; चौबर। *क्रि.वि.* २. चारको अनुपातमा (ठुलो वा सानो)।

चौगेडी- *ना.* [चार+गेडी] सुनको घेरा भएको, बिच बिचमा मोती, पन्ना आदि जडिएको ठुलो खालको मुन्द्रोजस्तो गहना।

चौगोडी- *ना.* [चौ+गोडी] पलेँटी।

चौघडा- *ना.* [सं. चतुष्कुट] राता आँखा र जिउ सेता वा कालो टाटा भएको, घाँस खाने, चारै गोडा उचालेर हिँड्ने, खरायोका जातको घरपाला जन्तु; घरखरायो; चौगडा।

चौघडी- *ना.* [चार+घडी] चार घडीको समय।

चौघडी- *ना.* [चार+घोडा+ई] चारवटा घोडाद्वारा तानिने बग्गी; चौघोडी।

चौघडे- *वि.* चारवटा घोडा भएको; चौघोडे।

चौघरा- *ना.* [चार+घर] १. बिचमा आँगन वा चोक राखी त्यसको चारैतिर बनाइएको घर। *वि.* २. चौघडे।

चौघान- *ना.* [चौ+घान] जिल्ला वा अञ्चल आदिका गाउँ, नगर आदिको बिचमा रहेको वा सरेक (पाहिक) पर्ने गरी तोकिएको मुख्य ठाउँ; सदर मुकाम।

चौघेरा- *वि.* [चार+घेरा] १. चारैतिर घेरा भएको (घर, जमिन आदि)। *ना.* २. घरको चारैतिर बनाइएको पेटी।

चौघोडी- *ना.* हे. चौघडी।

चौघोडे- *वि.* चौघडे।

चौचौ- *ना.* [प्रा. चाह] लगातारको चाह; उत्कट चाहना।

चौटा- *ना.* [चौटोको ति. रू.] हे. चौटो।

चौटामासु- *ना.* हाड, बोसो आदि नभएको मासुको चौटो; फलमासु; रातो मासु।

चौटाचौटी- *ना.* १. मासुका सानाठुला चौटाहरूको समूह। २. चौटा र अरू त्यस्तै चिजहरूको समूह। ३. सानाठुला गराहरूको समूह।

चौटालाम्टा- *ना.* १. चौटा र लाम्टाको समूह। २. काम गर्दा ठुलो सास्ती पाएको स्थिति; हैरानी; ठुलो श्रम।

चौटिनु- *अ.क्रि.* [चौटो+इ+नु] चोक्टा हुनु; टुक्रिनु।

चौटो- *ना.* [चोक्टो] १. मासु आदिको टुक्रो वा आलु, मुला, गुन्द्रुक, सिन्की आदिको तरकारी वा अचारको चपाइने अंश; चोक्टो। २. गुन्द्री, कपडा आदिको सानो हिस्सा। ३. खेतका गराको सानो फगटो।

चौट्याइ- *ना.* [√ चौटि (+याइ)] १. चौटिने क्रिया वा प्रक्रिया। [चौट्याउ+आइ] २. चौट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

चौट्याइनु- *क.क्रि.* चौटा पार्ने काम गरिनु।

चौट्याउनु- *प्रे.क्रि.* चौटा-चौटा पार्नु; टुक्रा बनाउनु।

चौडा- *वि.* [प्रा. चउवड] चारैतिर मिलेको र फराक भएको; त्यस्तो आकारको (छाती, नाक इ.)।

चौडाइ- *ना.* चौडापन; फराकिलोपन।

चौतरिया- *ना.* [चौतारा+इया] १. चौताराको हेरचाहा गर्ने, राजाका सबैभन्दा नजिकका भाइबन्धु। २. राजाद्वारा राजकीय सम्मान पाएका बन्धुवर्ग; राजखलक।

चौतर्फ- *ना.* [चार+तर्फ] १. चारैतर्फको भाग वा परिधि। *क्रि.वि.* २. चारैतिर; चारैतर्फ।

चौतर्फी- *वि.* चारैतिरका परिधिको; चारैतिरको; चारैपट्टिको।

चौतारा१- *ना.* १. राजकाजमा विश्वासका साथ सहयोग गर्ने व्यक्ति; राजाको सहकारी। २. प्राचीन कालमा राजसिंहासन राखिने मञ्च। ३. त्यसमा बस्न पाउने सम्मानित व्यक्ति।

चौतारा२- *ना.* [√ चौतारो] १. वाग्मती अञ्चलको पूर्वोत्तर भागमा रहेको सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको सदर मुकाम। २. चौतारो।

चौताराचौतारी- *ना.* सानाठुला चौताराहरूको समूह; चौतारा र अरू त्यस्तै ठाउँको समूह।

चौतारिलो- *वि.* चौतारो जस्तै परेको।

चौतारी- *ना.* चौतारोको सानो रूप; सानो चौतारो।

चौतारो- *ना.* [सं. चत्वर] १. चारैतिर ढुङ्गा वा इँटले चिनेको, अग्लो पेटीमा मानिसहरू बस्ने र सुस्ताउने समेत व्यवस्था भएको ठाउँ। २. वर-पीपल आदिका छहारीमुनि वरिपरि ढुङ्गा वा इँटले चिनेर त्यसमाथि पेटी बनाइएको ठाउँ।

चौताल- *ना.* [चार+ताल] ताल-वादनको चार एकाइमा विशेष प्रकारको ध्वनन वा गुञ्जन निकाल्ने ताल; तबलाको एक खालको ताल।

चौताले- *वि.* [सं. चतुर] अत्यन्त बाठो; अति चतुर; बित्पाते।

चौतिस- *ना.* [सं. चतुस्त्रिंशत्] १. तिस र चार अङ्कको योग भएको सङ्ख्या। २. तेत्तिसपछि आउने सङ्ख्या; ३४ को अङ्क।

चौतिसौँ- *वि.* चौतिस सङ्ख्यामा पर्ने; तेत्तिसपछिको पहिलो।

चौतीस- *ना.* हे. चौतिस।

चौतीसौँ- *वि.* हे. चौतिसौँ।

चौथाइ- *ना.* [चोथो+आइ] १. कुनै वस्तु वा विषयका चार भागको एक भाग। २. एक मानाका चार भागमध्ये एक भाग भर्ने सानो भाँडो। ३. मानाको चतुर्थांश (नाप)।

चौथी१- *ना.* [सं. चतुर्थी] १. शुक्ल एवं कृष्ण दुवै पक्षको चारौँ तिथि। *वि.* २. चारौँ क्रममा गणना हुने (स्त्री)। ३. निम्न क्रममा परेकी; निम्न सङ्ख्यामा गनिएकी; चुत्थी।

चौथी२- *ना.* [चतुर्भद्रिका] १. दुधे बालकलाई घोटीका साथमा मिसाएर खुवाइने मोथे, पिपला, मजिठो र कर्कटशृङ्गीको धुलो। २. यसरी तयार गरिएको एक थरी आयुर्वेदिक औषधी।

चौथो- *वि.* [सं. चतुर्थ] १. तेस्रोपछिको; चतुर्थ। २. गन्दा वा गन्ती गर्दा चारौँमा पर्ने; रोलक्रममा चारौँमा परेको।

चौदण्डी- *ना.* हे चौदन्डी।

चौदन्डी- *ना.* [सं. चतुर्दण्डक] १. चारैतिर दण्डले घेरिएको फराकिलो जग्गा; चारैतिर खुला रहेको ठाउँ। २. उदयपुर जिल्लाको प्राचीन नाम।

चौदन्त/चौदन्ता- *वि.* [सं. चतुर्दन्त] १. चार दाँत वा दाह्रा भएको। *ना.* २. चार दाँत वा दाह्रा भएको हात्ती।

चौध- *वि.* [सं. चतुर्दश] १. दश अङ्क र चार अङ्कका योगसङ्ख्याको। *ना.* २. तेह्रपछिको सङ्ख्या, १४ को अङ्क।

चौधराई- *ना.* [चौधरी+आई] १. नेपाल तराईका जिल्ला, मौजामा

आबादगुल्जार गराउने र सो मौजाको असुलतहसिल गरी सरकारमा बुझाउने चौधरीले गर्नुपर्ने काम-कर्तव्य। २. सो काम गरेबापत खान पाउने दस्तुर।

चौधरी- *ना.* [सं. चतुर्धुरिक] १. चारै वर्ण वा आश्रममा रहने व्यक्तिहरूको देखभाल गर्ने व्यक्तिलाई दिइने पदविशेष। २. तराईवासी वा तराई मूलका थारूहरूलाई सम्मान गरी बोलाउँदा प्रयोग गरिने शब्द।

चौधुन्द/चौधुन्न- *क्रि.वि.* [चौ+धावन्ने असाध्यै; चौपट्टै; बिछट्ट।

चौधौं- *वि.* [चौध+औं] चौध सङ्ख्याको क्रममा आउने; चौध नम्बरमा गनिने; तेह्रपछिका सङ्ख्याको।

चौपट- *ना.* [सं. चतुष्पट] १. कौडा खेलको एक दाउ; चार ठाडा। २. सत्यानाश। ३. अन्याय; जुलुम। *क्रि.वि.* ४. धेरै; निकै; चौपट्टै। *वि.* ५. नष्ट; छारस्ट; स्वाहा। ६. चारैतिरबाट खुला वा छर्लङ्ङ (जमिन आदि)। ७. चारपाटे।

चौपट्ट- *क्रि.वि.* [चौपट] १. अत्यन्त; बिछट्ट। *वि.* २. अति; ज्यादा; धेर।

चौपट्टी- *ना.* [सं. चतुष्पटिका] १. चारैतर्फ सुर मिलेको जमिन। २. जग्गाको चौहद्दी।

चौपर्खाल- *ना.* [चार+पर्खाल] जग्गा-जमिन, घर, बगैंचा आदिलाई घेर्न चारैतिरबाट उठाइएको पर्खाल; चारैतिर घेरेर उठाइएको पर्खाल।

चौपाई- *ना.* [सं. चतुष्पदी] १. चारोटा खुट्टा भएको काठ आदिको खाट। २. चार पाटा परेको कुनै बिछ्याउना। ३. एक पाउमा सोह्र मात्रा भएको अन्तिम दुई अक्षर गुरु हुने मात्रिक छन्द।

चौपाया- *वि.* [सं. चतुष्पद] १. चारवटा खुट्टा हुने। *ना.* २. चारखुट्टे पशु।

चौपाला१- *ना.* [चार+पल्ला] १. हात्तीको हौदामाथि जडिएको चँदुवा भएको बस्न हुने साधन। २. म्यानाका आकारको सवारीसाधन।

चौपाला२- *ना.* [चार+पाला] पूजाका विभिन्न सामान राख्ने, चार खण्ड भएको, धातुको भाँडो; पूजाको भाँडो।

चौबन्दी- *ना.* [चार+बन्दी] दाहिने कोखातिर तलमाथि दुई ठाउँ र देब्रे कोखातिर तलमाथि दुई ठाउँ गरी जम्मा चार ठाउँमा बाँधिने तुना भएको वस्त्र (चोलो, भोटो इ.)।

चौबन्दी चोलो- *ना.* चार ठाउँमा तना बाँधिने चोलो।

चौबन्दी भोटो- *ना.* चार ठाउँ तना बाँध्नुपर्ने भोटो।

चौबर- *वि.* [चार+बार] १. चार गुना परिमाणको। २. चौखण्ड; चार पटकलाई पुग्ने (कुनै वस्तु)।

चौबाटो- *ना.* [चार+बाटो] चारवटा बाटाहरू मिलेको ठाउँ; चारैतिर जाने बाटा भएको खुला ठाउँ।

चौबास- *ना.* [चार+वास] १. एकै घरका मानिसहरूले चारतिर बास गर्ने काम; चारतिर बास हुने स्थिति। २. चौथो दिनको बास।

चौबिस- *वि.* [सं. चतुर्विंशति] १. बिस र चार जोडेको सङ्ख्याजति। *ना.* २. चौबिसको सङ्ख्या; '२४' को अङ्क।

चौबिसी/चौबिसे- *ना.* १. चौबिसवटा सानासाना राज्यहरू भएको क्षेत्र; गण्डकी-प्रस्रवण-क्षेत्रका राज्यहरूलाई मध्यकालीन नेपालमा दिइएको सामूहिक नाम (लमजुङ, कास्की, नुवाकोट, सतहुँ, गरहुँ, मिरकोट, ढोर, पैयुँ, तनहुँ, रिसिङ, घिरिङ, गजरकोट, पाल्पा, गुल्मी, अर्घा, खाँची, पर्वत, गलकोट, मुसिकोट, धुरकोट, इस्मा, प्युठाना, खुमरी, विमरी)। *वि.* २. चौबिसको; चौबिससम्बन्धी।

चौबिसौं- *वि.* चौबिस अङ्क वा सङ्ख्यामा पर्ने; तेइसपछिको पहिलो।

चौबीस- *वि.* हे. चौबिस।

चौबीसी- *ना.* हे. चौबिसी।

चौबीसे- *ना.* हे. चौबिसे।

चौबीसौं- *वि.* हे. चौबिसौं।

चौमास- *ना.* [सं. चतुर्मास] १. चार महिनाको समूह। २. आषाढ शुक्ल एकादशीदेखि कात्तिक शुक्ल एकादशीसम्मको अवधि।

चौमासा- *ना.* १. चौमास। २. चौमासका अवसरमा गरिने धर्म-कर्म।

चौमासे- *वि.* चार महिनामा हुने वा भएको; चारमहिने (पत्र, पत्रिका इ.)।

चौमुखी/चौमुखे- *वि.* [चार+मुख+ए] १. चारमुखे। २. चारतिरबाट गरिने वा हुने।

चौमुहान- *ना.* [चार+मुहान] १. चारैतिरका मुहान एकै ठाउँमा मिल्ने ठाउँ। २. चार मार्ग वा नदीको सङ्गम (बाटो, गौँडो, नदी, घाट आदि)।

चौमुहाने- *वि.* १. चौमुहान रहेको वा भएको (ठाउँ)। २. चौमुहानका छेउछाउ बस्ने।

चौर१- *ना.* [सं. चत्वर] दुबो आदि घाँस उम्रिएको खुला मैदान; चउर।

चौर२- *ना.* [सं.] १. चोरीको काम गर्ने व्यक्ति; चोर। २. संस्कृत भाषाका एक प्राचीन कवि।

चौरकर्म- *ना.* चोर्ने काम; धनसम्पत्ति हरण गर्ने काम; चोरी।

चौरचन- *ना.* [सं. चौर+चन्द्र] १. गणेश चौथीका दिन मनाइने सांस्कृतिक उत्सव; गणेश चौथीका राती फलफूल आदि चोर्ने पर्व। २. लोकधारणाअनुसार उक्त चौथीका दिन चौरदोषबाट लाञ्छित चन्द्रमा; चथा (नेवा.)।

चौरस- *वि.* [सं. चतुरस्र] १. चार कुना परेको; चार कुना मिलेको; चारकुने (ठाउँ, जमिन, वस्तु इ.)। २. फराकिलो र सम्म।

चौरस्ता- *ना.* [चार+रस्ता] चारैतिरबाट छुट्ने र मिल्ने ठाउँ; चौबाटो।

चौरानब्बे- *ना.* [प्रा. चउरणब्बइ< सं. चतुर्नवति] १. नब्बे र चार जोड्दा हुने सङ्ख्या; (४ को अङ्क। *वि.* २. नब्बेमाथि चार थप्दा हुने सङ्ख्याको; त्यति सङ्ख्यामा पर्ने।

चौरानब्बेऔं/चौरानब्बेयौं- *वि.* चौरानब्बे सङ्ख्यामा आउने वा पर्ने।

चौरान्नब्बे- *ना.* /*वि.* हे. चौरानब्बे।

चौरान्नब्बेयौं- *वि.* चौरानब्बेऔं।

चौरास- *ना.* [√ चौरस] १. चढिने घोडाका घाँटीमा लगाइने ससाना घण्टहरूको माला। २. जीवले चौरासी योनि घुम्नु पर्छ भन्ने कथन; सबैतिर (जस्तै- चारचौरास)।

चौरासिऔं/चौरासियौं- *वि.* चौरासी सङ्ख्याको क्रममा आउने; चौरासी अङ्कको क्रममा रहेको।

चौरासी- *ना.* [प्रा. चउरासीइ< सं. चतुरशीति] १. असी र चार

जोडिँदा हुने सङ्ख्या बराबरको अङ्क; ८४ को अङ्क। *वि.* २. असी र चार जोड्दा हुने सङ्ख्याको; सो सङ्ख्यामा पर्ने।

चौरासी आसन- *ना.* १. योग-साधना गर्दा बसिने चौरासीवटा मानिएका आसन। २. रतिक्रीडाका विभिन्न आसन।

चौरासी सिद्ध- *ना.* इसाका आठौँ शताब्दीका आधाआधीदेखि बाह्रौँ शताब्दीसम्म भएका प्रधान चौरासी सिद्ध[लूइपा, लीलापा, विरूपा, डोम्डिपा, शवरपा, सरहपा, कङ्कालीपा, मीनपा, गोरक्षपा, चोरङ्गीपा, वीणापा, शान्तिपा (रत्नाकर शान्ति), तन्तिपा, चमरिपा, खड्गपा, नागार्जुन, कन्हपा (चर्यपा), कर्णरिपा (आर्यदेव), थगनपा, नारोपा, शलिपा (शीलपा), तिलोपा (तिल्लोपा), छत्रपा, भद्रपा, दोखन्धिपा (द्विखण्डिपा), अजोगिपा, कानपा, धोम्भिपा, कङ्कणापा, खमरिपा (कम्बलपा), डेङिपा, भर्दपा, तन्धेपा (तन्तेपा), कुकुरिपा, कुचिपा (कुसूलिपा), धर्मपा, महीपा (महिलपा), अचिन्तिपा, भलहपा (भवपा), नलिनपा, भुसुकुपा, इन्द्रभूति, मेकोपा, कुठालिपा (कुद्दालिपा), कर्मारपा (कम्बरिपा), जालान्धरपा (जालधारक), राहुलपा, धर्वरिपा (धर्मरिपा), भोहरिपा, मेदनीपा, पङ्कजपा, घण्टापा (वज्रपा), जोगीपा, (अजोगिपा) चेलुकपा, गुण्डरिपा (गोरुरपा), लुचिकपा, निर्गुणपा, जयानन्त, चर्पटिपा (पचरिपा), चम्पकपा, भिखनपा, भलिपा, कुमरिपा, खरिपा (जवरि- अजपलिपा), मणिभद्रा (योगिनी), मेखलापा (योगिनी), कनखलपा (योगिनी), कलकलपा, कन्तलिपा (कन्यालिपा), धहुलिपा (धहुरिपा), उधलिपा (उधरिपा), कपालपा (कमलपा), किलपा, सागरपा, सर्वभक्षपा, नागबोधिपा, दारिकपा, प्रतुलिपा, पनहपा (उपानहपा), कोकालिपा, अनङ्गपा, लक्ष्मीकरा (योगिनी), समुदपा र भलिपा (यालिपा)]।

चौरासीऔँ/चौरासीयौँ- *वि.* हे. चौरासियौँ।

चौर्य- *ना.* [सं.] चोरी; चोरीको काम।

चौर्यरत- *ना.* लुकीछिपी गरिने सम्भोग; गुप्त मैथुन।

चौर्यवृत्ति- *ना.* चोरीको पेसा; चोरी नै जीविकाको मुख्य आधार हुने व्यवहार।

चौल- *ना.* [सं.] द्विजजातिले मानिआएका सोह्र संस्कारमध्ये एक संस्कार; चूडाकर्म; मुण्डन; छेवर।

चौलकर्म- *ना.* छेवर; मुण्डन।

चौलानी- *ना.* [चामल+पानी] चामल भिजाएर निकालेको पानी; चामल पखालेको पानी।

चौलाने- *ना.* १. लुँडेको साग। २. चिल्ला र ठुला पात हुने साधारण जातको रुख। *वि.* ३. चौलानीजस्तो पातलो (मही आदि)।

चौशाला- *ना.* [सं. चतुश्शाला] बिचमा फराकिलो आँगन राखी त्यसवरिपरि घुमाएर बनाइएको घर।

चौसट्ठिऔँ/चौसट्ठियौँ- *वि.* चौसट्ठी सङ्ख्याका क्रममा आउने; चौसट्ठी सङ्ख्याको।

चौसट्ठी- *ना.* [सं. चतुःषष्ठी] साठी र चार जोड्दा हुने सङ्ख्या; ६४ को अङ्क। *वि.* २. साठी र चारको योगबाट बन्ने; सो सङ्ख्यामा पर्ने वा हुने

चौसट्ठीऔँ- *वि.* हे. चौसट्ठिऔँ।

चौसर- *वि.* [चार+सुर] १. चारैतिर सुर मिलेको; चारै कुना बराबर भएको। *ना.* २. त्यस्तो वस्तु वा जमिन।

चौसल्ला- *ना.* [चार+शाल] १. चार पत्र भएको शाल। २. राजामहाराजाहरूबाट विशेष उत्सवमा विशिष्ट व्यक्तिहरूलाई सम्मान जनाउन ओढाएर दिइने शालका चार पर्दा वा पत्र।

चौसाला- *वि.* [चार+साल] १. चार वर्षमा पूरा हुने; चार वर्षका लागि रहने वा रहेको। *ना.* २. चार वर्षमा पूरा भएको वा चार वर्षका लागि बन्दोबस्त मिलाइएको वस्तु।

चौसाला रकम- *ना.* चार वर्षमा चुक्त्याइने वा बुझाइने रकम वा दस्तुर।

चौहट्टी/चौहट्ठी- *ना.* [चौहद्दी] जग्गाजमिनको चारैतिरको सीमा; जग्गाको चारै किल्ला; निश्चित जमिनको सेरोफेरो।

चौहत्तर- *ना.* [प्रा. चौहत्तरि< सं. चतुःसप्तति] १. त्रिहत्तरपछि आउने सङ्ख्या; ७४ को अङ्क। *वि.* २. सत्तरी र चारका योगसङ्ख्याको; सो सङ्ख्यामा पर्ने वा हुने।

चौहत्तरौँ- *वि.* चौहत्तर सङ्ख्यामा पर्ने वा आउने; चौहत्तर नम्बरको।

चौहत्ता/चौहत्ती- *वि.* [चार+हात] चार हात लामो; चार हातको नाप भएको; चारहाते।

चौहद्दी- *ना.* [चार+हद] चारैतिरको हद वा सीमा; चार किल्ला।

च्च- *ना.* [अ.मू.] ज्यादै प्रफुल्लित, हर्षित र आश्चर्यचकित हुँदा स्वभावतः जिब्रो बज्ने वा बजाइने ध्वनि।

च्च च्च- *ना.* त्यसरी प्रफुल्लित, हर्षित एवं आश्चर्यचकित हुँदा जिब्रो बज्ने वा बजाइने द्विरुक्त ध्वनि।

च्यवन- *ना.* [सं.] १. चुहुने काम; तप्काइ। २. पुराणअनुसार अश्विनीकुमारले औषधी गरी बुढो अवस्थाबाट जवान बनाइएका प्रसिद्ध एक प्राचीन ऋषि।

च्यवनप्राश- *ना.* चाटेर खाइने एक प्रकारको शक्तिवर्द्धक आयुर्वेदीय औषधी।

च्याँख१- *ना.* हे. च्याँखु।

च्याँख२- *ना.* [सेखी > स्याँख] १. करौँतीले काठ चिरिरहेका बखत करौँती नच्यापियोस् भनेर चिरेका ठाउँमा घुसारिने किलो; फेसो; चुकुल। २. अहङ्कार; अहमत्याइँ; फुइँकी।

च्याँख तोडाइ- *ना.* कसैको फुर्ती, अहमत्याइँ, इच्छा आदिलाई दमन गरी साटो फेर्ने काम; मेख मार्ने काम; च्याँख तोड्ने काम।

च्याँखु- *ना.* [भो. ब.] हिमाली भेकमा पाइने सेतो रङको सिंह; च्याख।

च्याँखे- *ना.* [चाख+ए] १. जुवामा खाले र खेलाडीबाहेकका व्यक्तिले बल्झाउनका निमित्त थापेको रुपियाँपैसा। २. त्यस्तो पैसा थाप्ने व्यक्ति।

च्याँखे दाउ- *ना.* आफूले थापेको च्याँखे बल्भियोस् भनी विचार गर्ने दाउ; त्यसरी विचार गरेर च्याँखे राख्ने वा बल्झाउने काम।

च्याँखे धर्ना- *ना.* च्याँखेले जस्तै धर्ना कस्ने काम; यताउति डेग नचली आस गरेर बस्ने काम।

च्याँख्ला- *ना.* [च्याँख+ला] १. मकै पिँधेर भुस र पिठो छुट्ट्याइएको चामल; मकैको चामल। २. विरक्ति वा झर्को लागेर भन्दा धान, मकै दुवैको चामल।

च्याँगा- *ना.* लोग्नेमान्छेले लगाउने स्वदेशी घरबुना वा सेतो खाँडीको कपडा (दिव्य.)।

च्याँच्याँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्याँ (द्वि.)] १. ससाना बालक रुने किसिमले। २. चराका बच्चाहरू कराउने छाँटसँग; च्याउँच्याउँ।

च्याँठ- *ना.* [स्याँठ] झनक्क उठेको रिस; झोक; फुर्ती।

च्याँठिनु/च्याठिनु- *अ.क्रि.* एक्कासि रिसाएर ठुलो स्वरले बोल्नु; कड्कनु।

च्याँसे- *वि.* [च्याक्से] हाडछाला मात्रै भएजस्तो दुब्लो; मरन्च्याँसे; चाउरे; सुकुटे; सिलीखुट्टे।

च्याइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. तातेका धातुका भाँडाकुँडामा पानी हाल्दा वा पर्दा आवाज आए झैँ गरी। २. आगाको भुङ्ग्रोमा पानी पर्दा आवाज आए जस्तै। ३. तताएको घिउतेलमा तरकारी ओइरँदा आएको आवाज झैँ। *ना.* ४. त्यस्ता प्रकारको आवाज।

च्याइँ मकै- *ना.* तातेका हाँडीमा च्याइँ पार्दै भुटिएको, तात्तातै खाँदा पनि च्याउँच्याउँ हुने, राम्ररी दुध सुकिनसकेका, चिसा अलौटा मकै; भुटेका दुधे वा अलौटा मकै।

च्याउँच्याउँ- *ना.* [अ.मू. च्याउँ (द्वि.)] १. चराचुरुङ्गीहरू एकैचोटि कराउँदा सुनिने आवाज। २. दिक्क लाग्ने गरी केटाकेटीहरू कराएको आवाज। ३. कचकच गर्ने काम। *क्रि.वि.* ४. चराचुरुङ्गी कराए झैँ गरी। ५. केटाकेटीहरू बोलेसरि; क्याउँक्याउँ।

च्याउँमकै/च्याउमकै- *ना.* [च्याउ+मकै] हे. च्याइँमकै।

च्याउ- *ना.* [सं. छत्राक] बर्खाको याममा भुइँ, काठ, ढुङ्गा, बाँस, गोबर आदिमा उम्रने, विभिन्न रङ र आकारप्रकारको, खान हुने र नहुने एक नरम वनस्पति।

च्याउनु- *अ.क्रि.* हे. चियाउनु।

च्याकुलच्याइँ/च्याकुलझ्याइँ- *ना.* दुई जनाले दुईतिर समाएर झुन्ड्याउँदै ल्याउने वा लैजाने काम; झ्याइँकुटी; झ्यानाकुटी।

च्याखुरो- *ना.* [सं. चकोर] १. तित्रा र कुखुरा झैँ लड्नमा प्रसिद्ध, कालिजभन्दा सानो र तित्राभन्दा ठुलो, रातो चुच्चो हुने, खैरो भुइँ भएको, रागे चरो। २. कुनै प्रेमीले प्रेमिकालाई हेरे झैँ शुक्लपक्षमा चन्द्रमालाई हेरिरहने उपमामा प्रयुक्त हुने सोही चरो; चकोर।

च्याङ्ग्रे- *ना.* [च्याङ्ग्रो+ए] १. च्याङ्ग्रा बिक्री गर्न ल्याउने व्यक्ति। *वि.* २. अत्यन्त दुब्लो; सुकुटे; नसे; च्याँसे।

च्याङ्ग्रे धर्ना- *ना.* कहिले सस्तो पाइएला भनी कुरिरहने काम।

च्याङ्ग्रो- *ना.* [भो. ब.] १. जिउमा लामालामा झ्यापुल्ले भुत्ला हुने र हिमाली इलाकामा पाइने एक जातको बाख्रो। *वि.* २. दुब्लो; नसे; च्याँसे; च्याङ्ग्रे।

च्याटच्याट- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्याट्+अ (द्वि.)] १. बराबर टाँसिने गरी लस्सा लागेर। २. बराबर डोरी आदि छिन्ने गरी।

च्याट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्याट्+टा १. लस्सादार वस्तु एकैपल्ट टाँसिए झैँ गरी। २. डोरी आदि छिन्दा चड्का आवाज आए झैँ।

च्यात्नु- *स.क्रि.* १. कपडा, कागत, पात आदि वस्तुलाई छुट्ट्याउनु वा फार्नु; टुक्रा पार्नु; नष्ट पार्नु। २. फट्टाउनु; चिर्नु। ३. जबरजस्ती खोस्नु (दिव्य.)।

च्यातचुत- *ना.* च्यात्नेवर्ने काम; कामका लागि वा विनाकाममा पनि कपडा आदि च्यात्ने वा फाड्ने काम।

च्यातचुते- *ना.* १. कामका लागि च्यात्न राखिएको वा ठिक्क पारिएको कपडा; च्यातचुतका निम्ति छुट्ट्याइएको कपडा, कागत आदि। *वि.* २. च्यातिएको; च्यात्न ठिक्क पारिएको।

च्यातच्याती- *क्रि.वि.* कपडा, कागत आदि च्यातिँदा आवाज आए झैँ गरी।

च्याताच्यात- *ना.* परस्परमा एक अर्काका लुगाफाटो आदि धमाधम च्यात्ने काम।

च्यातिनु- *स.क्रि.* १. कपडा, कागत आदि टुक्रिनु; फाट्नु; चिथ्रा हुनु। *क.क्रि.* २. चिरिनु; फारिनु।

च्यान्टा- *वि.* सानो गाँठी वा कदको; छरितो र चट्ट परेको।

च्यान्टा घोडा- *ना.* सानो गाँठीको फुर्तिलो घोडा।

च्यान्टाच्यान्टी- *ना.* सानाठुला धेरै च्यान्टाको समूह।

च्यान्टी- *वि.* सानो गाँठी वा कदकी; छिटी-छरिती र चट्ट परेकी (आइमाई)।

च्यान्टे- *वि.* [च्यान्टा/च्यान्टो+ए] च्यान्टा वा च्यान्टो परेको; सानो गाँठी वा कदको।

च्यान्टेकर्मी- *वि.* कुनै वस्तु जोड्ने साधन वा उपकरण (ज्वाइनर)।

च्यान्टो- *वि.* १. सानो गाँठीको र छरितो; बलियो र पुड्को; च्यान्टा। *ना.* २. त्यस्तो मानिस वा गाईबस्तु।

च्याप्नु- *स.क्रि.* [प्रा. चप्प+नु] दुईतिरबाट च्याप्प पारेर दबाउनु; दाबिने गरी थिच्नु।

च्यापच्याप- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्याप्+अ (द्वि.)] १. लस्सादार वस्तु टाँसिए झैँ गरी; च्याटच्याट। २. गर्मी, परिश्रम वा धकले मुख सुकाएर। ३. नरम वस्तु चपाउँदा शब्द निस्के झैँ गरेर।

च्यापिनु- *क.क्रि.* [च्याप्+इ+नु] च्याप्ने काम गरिनु।

च्यापु$_1$- *ना.* सानो जातको च्याङ्ग्रो; सानो च्याङ्ग्रो।

च्यापु$_2$- *ना.* [सं. चिबुक] १. चिउँडादेखि तलतिर र रुद्रघण्टीदेखि मास्तिरको भाग; तल्लापट्टिका गिजा रहने भाग। २. चिउँडो।

च्यापो- *ना.* [च्याप्+ओ] दुईतिरबाट च्याप्ने साधन वा यन्त्र; चेपुवा।

च्याप्जु/च्याप्ज्यू- *ना.* धेरै पुस्ता माथिका बाजेबराजु।

च्याप्टिनु- *अ.क्रि.* [च्याप्टो+इ+नु] १. थिचिएर वा ड्याचिएर पातलो हुनु; च्याप्टो हुनु। २. दुईतिरका वस्तुका चेपमा परेर थिचिनु।

च्याप्टी- *ना.* [च्याप्टो+ई] १. कुनै वस्तुलाई च्यापेर झिक्ने वा राख्ने कामका लागि चाहिने साधन; चिम्टी। *वि.* २. च्याप्टो आकार भएकी (आइमाई)।

च्याप्टी काँटी- *ना.* कपाल आदि च्याप्ने काँटा; सेप्टीपिन।

च्याप्टे- *वि.* [च्याप्टो+ए] च्याप्टो परेको; च्याप्टो आकार भएको।

च्याप्टे सिउँडी- *ना.* पहेँला फूल र पहेँलै फल हुने, लामा-लामा काँडैकाँडा भएको, बाक्लो पातका छाँटको, एक प्रकारको सिउँडी; मदिसे काँढो।

च्याप्टो- *वि.* [सं. चिपिट] चेप्टो परेको; चेप्टो बनेको; चेप्टिएको।

च्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्याप्+प] १. मुख सुकेर जिब्रो तालुमा जोडिए जस्तै गरी। २. कुनै वस्तुमा टाँसिए झैँ भएर।

च्याप्सो- *ना.* [च्याप्+सो] १. च्याप्ने साधन। २. एउटै फल्याक

चिरेर बिचमा कब्जा जस्तै बनाई उघार्न र लाउन हुने तथा पुस्तक राख्ने काम गरिने काठको साधन; खटिया। ३. रेखैरेखा परेर घुमेको अनि तिखो टुप्पो भएको काठ आदि छेड्ने फलामे साधन। *वि.* ४. दुब्लो; च्याँसे; पातलो।

च्याब्रुङ- *ना.* [भो. ब.] १. लिम्बूजातिमा प्रचलित एक लोकनृत्य। २. राईलिम्बूमा प्रचलित, खरी नलगाएको ढोलजस्तो, ठुलो तालबाजा।

च्याब्रुङ नाच- *ना.* च्याब्रुङ बजाएर नाचिने लिम्बू जातिको एक लोकनृत्य।

च्यामलाङ- *ना.* [भो. ब.] नेपालको सोलुखुम्बु जिल्लामा पर्ने ७,२७६ मिटर अग्लो एक हिमाली चुचुरो।

च्यामुठी- *ना.* [च्याम्म+मुठी] हे. चाममुठी।

च्यामे- *ना.* [नेवा. च्यामखले सरसफाइको काम गरेर जीविका गर्ने व्यक्ति।

च्याम्पटी- *ना.* [नेवा. च्याम्पती] लप्सीको बियाँ।

च्याम्पियन- *ना.* [अङ्.] अत्यन्त दक्षताका साथ खेल आदि खेल्ने, काम गर्ने, सफलता प्राप्त गर्ने व्यक्ति।

च्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्याम्+म] बेसरी च्याप्ने किसिमले; दह्रोसँग अँठ्याएझैँ गरी।

च्यारच्यार- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्यार्+अ (द्वि.)] कपडा, कागत आदि खुरुखुरु च्यातिए झैँ गरी।

च्यारच्यारी/च्यारच्यार्ती- *क्रि.वि.* अझ छिटो च्यारच्यार भएर।

च्यार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्यार्+र] कपडा, कागत आदि च्यात्ता आवाज निस्के झैँ गरी; ध्यार्र।

च्यास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. चस् > च्यास्+स] १. हल्कासँग छोएर। २. काँडा आदि बिस्तारै बिझे झैँ गरी।

च्याहाँ- *ना.* [अ.मू.] १. सानो बालक रुँदाखेरि निस्कने शब्द। *क्रि.वि.* २. बालक रोएजसरी; बालक रुँदा आवाज आए झैँ।

च्याहाँच्याहाँ- *क्रि.वि.* लगातार बालक रोएको आवाज निस्कने किसिमले।

च्याहान- *ना.* हे. चिहान।

च्याहाने- *वि.* चिहाने।

च्युत- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा ठाउँबाट चुहेको; झरेको (तरल पदार्थ)। २. पतित; भ्रष्ट। ३. आफ्नो पद वा स्थानबाट खसेको; स्थानभ्रष्ट; पथभ्रष्ट।

च्युतसंस्कृति- *ना.* व्याकरणले प्रमाणित नगरेका अशुद्ध शब्दहरूको प्रयोग गर्दा र साहित्यिक मान्यताका विरुद्ध पदहरूको व्यवहार गर्दा हुन जाने एक दोष।

च्युति- *ना.* १. च्युत हुने काम वा अवस्था; चुहाइ; झराइ; खसाइ। २. आफ्नो पद वा स्थानबाट भ्रष्ट हुने काम।

च्यूली- *ना.* [च्यूलो+ई] हे. चिउली२।

च्यूलो- *ना.* हे. चिउलो (पाउलो, पालुवा)।

च्यैच्यै- *ना.* हे. चेइचेइ।

च्योत- *ना.* [भो. ब.] घ्याङ, गुम्बा आदिमा दमाहा जस्तै ढ्याङढ्याङ बजाइने, ढ्याङ्ग्रोभन्दा ठुलो खालको बाजा।

च्वाँक- *वि.* राम्रो; सुन्दर; हिसी परेको। (विशेषतः केटी).

च्वाँचे- *ना.* [अ.मू. च्वाँच्+ए] सुँगुर; बँदेल; बङ्गुर।

च्वाँठ- *वि.* १. ज्यादै कालो भए पनि चिल्लो र चम्किलो। २. ज्यादै अमिलो; चुक।

च्वाँठे- *वि.* १. ज्यादै अमिलो; चर्को अमिलो। २. अति कालो; चुकजस्तो कालो; च्वाँठ।

च्वाइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. आगामा वा तातेका धातु पत्थर आदिमा पानी हाल्दा आवाज निस्के झैँ गरी। २. तातेका घिउतेलमा तरकारी ओइरँदा आवाज आए जस्तै; झ्वाइँ।

च्वाइँय- *क्रि.वि.* तातेका तेल, घिउ आदिमा चिसो वस्तु पर्दा अझ ठुलो आवाज आउने किसिमले; तरकारी ओइरँदा जस्तै भएर।

च्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वाक्+क] १. जिब्रो बजाउँदा 'च्वाक्' शब्द उत्पन्न भए जस्तै गरी। २. गालामा चुम्बन गर्दा आवाज आए झैँ।

च्वाट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वाट्+ट] १. मोटो र खिरिलो किसिमको धागो वा डोरी चुँडिए झैँ गरी। २. झट्ट; तुरुन्त; चाँडो।

च्वाप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वाप्+प] १. कुनै रसिलो वस्तुको गप्फा मुखमा हाल्ने किसिमले। २. गालामा म्वाइँ खाँदा तिखो आवाज आए झैँ गरी।

च्वाफी- *ना.* [नेवा.] बाँसका सिन्काहरूको मुठा पारेर बनाइएको एक प्रकारको कुचो।

च्वामच्वाम- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वाम्+अ (द्वि.)] १. चाम्रो वस्तु चपाउँदा शब्द आए झैँ गरी। २. धमाधम म्वाइँ खाँदाको आवाज झैँ।

च्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वाम्+म] रसिलो र नरम वस्तुको गाँस मुखमा हाली चपाए झैँ गरी।

च्वाम्ल्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वाम्ल्याङ्+ङ] पानीमा चोपलिँदा आवाज आए झैँ गरी; झ्वाम्ल्याङ्ङ।

च्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वार्+र] १. तातेका घिउतेलमा पानीका थोपा पर्दा आवाज निस्के झैँ गरी। २. पातलो कपडा, कागत आदि च्यात्ता निस्कने शब्दका किसिमले।

च्वाली- *ना.* हाँस, कुखुरा आदिका अन्डाभित्रको सेतो पदार्थ।

च्वासच्वास- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वास्+अ (द्वि.)] बारम्बार आगो, सिस्नु आदिले पोल्ने गरी; पटक पटक काँढो आदि बिझे झैँ भएर।

च्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. च्वास्+स] १. आगो, सिस्नो आदिले पोलेझैँ गरी। २. किलाकाँटा बिझ्दा वा कुनै वस्तुले घोच्ता तीव्र दुःख आए झैँ। ३. कसैको कटु वचन मनमा गड्ने किसिमले।

छ

छ१- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जन वर्णमध्ये सातौं वर्ण; तालव्य, स्पर्शसङ्घर्षी, अघोष तथा महाप्राण व्यञ्जन वर्ण; चवर्गको दोस्रो अक्षर; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जन वर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिहन; छाते छ।

छ२- *अ.क्रि.* [सं. अस्ति] प्रथम पुरुष, एकवचन र वर्तमानकालिक अस्तित्व बुझाउने एक शब्द।

छँटनी- *ना.* [छाँट+अनी] १. छाँटछुँट पार्ने काम; छँटाइ। २. धेरै भएर गाँजिई सेप लाग्ने अवस्थामा पुगेका बोटबिरुवालाई उखेलेर छरितो पार्ने वा ठिक्क राख्ने काम। ३. कुनै पदार्थमा मिसिएको विजातीय पदार्थ वा अनिष्ट वस्तुलाई हटाउने काम। ४. अनावश्यक वा अल्छी र अयोग्य कामदारहरूलाई हटाउने काम; पजनी। ५. विभिन्न ठाउँमा लैजाने वस्तुहरूलाई बेग्लाबेग्लै छुट्ट्याउने काम।

छँटनीमटनी- *ना.* छाँट्ने र मिलाउने काम; छाँटछुँट।

छँटाइ- *ना.* [√ छाँट्/छँटाउ(+आइ)] १. छाँट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. छँटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छँटाइनु- *क.क्रि.* १. छाँट्न लगाइनु; छाँट्ने पारिनु। *अ.क्रि.* छाँटा चढ्ने होइनु; बहुलाइनु।

छँटाउनु१- *प्रे.क्रि.* [छाँट्+आउ+नु] छाँट्न लगाउनु; छाँट्ने पार्नु।

छँटाउनु२- *अ.क्रि.* [छाँटा+आउ+नु] मस्तिष्कले राम्रोसँग काम नगरी सनक चढ्नु; छाँटा चढ्नु; सन्कनु; बहुलाउनु; जङ्गिनु।

छँटाहा- *वि.* छाँटा चढेको; सन्काहा; हावा खुस्केको।

छँटिछटाउ- *ना.* [छाँट+छटाउ] १. गहना, पोसाक, केश, आदिको सिँगार। *वि.* २. त्यस्तो सिँगारद्वारा चिटिक्क परेको; झरिझुट्ट; चिरिच्याँट्ट।

छँटुवा- *वि.* [छाँट+उवा] छाँट्ने काम गरिएको; छानेको (व्यक्ति वा वस्तु)।

छँडुली- *वि.* [छाडा+उली] छाडा स्वभावकी; उत्ताउली; छाले; बाइफाले (आइमाई)।

छँडुलो- *वि.* [छाडा+उलो] छाडा स्वभावको; उत्ताउलो; रन्डीबाज; व्यभिचारी।

छँडुल्याइँ- *ना.* छँडुलो बन्ने भाव वा प्रक्रिया; छँडुलो हुनाको चाल; छालेपन।

छँडुवा- *वि.* [छाडा+उवा] छाडा स्वभावको; उत्ताउलो।

छँदाइ- *ना.* [√ छाँद्(+आइ)] छाँद्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छँदाइनु- *क.क्रि.* छाँद्न लगाइनु; छाँद्ने पारिनु।

छँदाउनु- *प्रे.क्रि.* छाँद्न लगाउनु; छाँद्ने पार्नु।

छँदाहा- *वि.* १. छाँद हाल्ने काम गर्ने। २. छाँदिएको; छाँदछुँद पारिएको।

छँदुवा- *वि.* १. खुट्टामा बाँधिएको; छाँदिएको (पशु)। २. कसकास गरेर मिलाइएको; छाँदिएको (भारी)।

छँसाइ- *ना.* [√ छाँस्(+आइ)] छाँस्ने क्रिया वा प्रक्रिया। छ

छँसाइनु- *क.क्रि.* छाँस्न लगाइनु; छाँस्ने पारिनु।

छँसाउनु- *प्रे.क्रि.* छाँस्न लाउनु; छाँस्ने पार्नु।

छइ- *ना.* हात्तीलाई पछि हट्ने पार्नका निम्ति भनिने शब्द।

छक- *ना.* [सं. चकित] कुनै अनौठो कुरो देखेर वा सुनेर मन औताउने काम; छक्क; आश्चर्य; अचम्म।

छकछक- *ना.* [अ.मू. छक्+अ (द्वि.)] १. रेल हिँड्दा उत्पन्न हुने शब्द। *क्रि.वि.* २. रेल हिँड्दा शब्द आए जस्तै।

छकछके- *ना.* १. भित्र मसिना गेडा हालेर बजाइने एक प्रकारको बाजा वा खेलौना। २. रेल (बालबोलीमा)। *वि.* ३. छकछक गर्ने (रेल, खेलौना, बाजा आदि)।

छकटो- *वि.* [छक्कड] १. कतै पनि नमिल्ने स्वभावको; अनौठो तालको। २. अपरिपक्व; काँचो। ३. छवटा दाँत मात्र उम्रेको; पूरा जवान भइनसकेको (चौपाया)।

छकडा१- *ना.* [छ+कडा] तीनवटै पासामा दुईदुई फुट्टी आएमा पर्ने एक दाउ; छक्का पर्दा मात्र चल्न पाइने पासाको खेलको एक दाउ।

छकडा२- *ना.* [सं. शकट] मानिसले ठेलेर चलाइने, मालसामान ओसार्ने गाडी; ठेलागाडी।

छकल्ली- *ना.* [छ+कल्ली] १. छवटा कल्ली मिलाएर बनाइएको ठुलो मुठो। २. एक विशेष प्रकारको नेपाली टोपी। *वि.* छमुठे; छ कल्लीको; छवटा कल्ली जोडेर बनाइएको।

छकाइ- *ना.* [√ छकाउ(+आइ)] छकाउने किसिम वा क्रिया।

छकाइनु- *क.क्रि.* छलमा पारिनु; छकाउने काम गरिनु।

छकाटुट- *ना.* [छकाउ+टुट] केही पनि नभएको स्थिति; सबै कुराको अभाव; तातो न छारो।

छकार- *ना.* [सं.] १. चवर्गको दोस्रो व्यञ्जनवर्ण; 'छ' अक्षर।

छकाल- *ना.* [सं. सकाल] १. मध्याह्नको समय; मध्याह्नकाल। २. बिहानको समय; सखार। ३. सुनसान स्थिति; सन्नाटा; निछ्याम।

छकाली- *ना.* छकालमा खाइने खाजा वा चमेना।

छकाले- *वि.* छकालमा खाजा खाने (व्यक्ति)।

छकालो- *ना.* १. छकालमा गरिने काम। २. छकाली।

छकावट- *ना.* [छकाउ+आवट] छकाउने भाव, अवस्था वा क्रिया।

छकावटी- *ना.* छकाउने चाल; छकावटपन।

छकाहा- *वि.* [छकाउ+आहा] छकाउने स्वभाव भएको; झुक्क्याउने।

छकिनु- *अ.क्रि.* [छक्क+इ+नु] १. छलमा पर्नु; झुक्कलमा फस्नु। २. अलपत्र परिनु; छलिनु। ३. बिरिनु; भुल्नु। ४. जिल्लिनु; छक्क पर्नु। ५. ठगिनु; धोकामा पर्नु।

छकुबन्जार- *ना.* आफ्नै जिउमा मालसामान बोकेर बजारमा लगी बिक्री गर्ने मान्छे।

छकुबन्जारी- *ना.* छकुबन्जारको काम वा पेसा; बोकेर लगेको सामान बजारमा बेच्ने काम।

छक्क- *क्रि.वि.* [सं. चकित] १. आश्चर्यमा पर्ने गरी; चकित भएर।

२. जिल्ल; पक्क। ३. दङ्ग।
छक्का- *वि.* [प्रा. छक्क] १. छ दोबर; छ गुना; छक्के। *ना.* २. सोह्र वा आठ कौडाले खेलिने जुवाको एक दाउ। ३. तासको छ फुट्टीवाल चक्की। ४. तीनवटै पासामा दुईदुई आउँदा पर्ने दाउ।
छक्काचाल- *ना.* छक्कालाई मुख्य मानेर खेलिने तासको एक खेल।
छक्कापन्जा- *ना.* १. झुक्यानमा पारेर वा छलेर अर्कालाई धुत्ने काम; छटेलपन; चलाखी। २. अनावश्यक सम्बन्ध; नचाहिँदो वास्ता।
छक्काल- *ना.* हे. छकाल।
छक्किनु- *अ.क्रि.* [छक्क+इ+नु] हे. छकिनु।
छक्के- *वि.* [छक्का+ए] छ दोबर; छक्का (दुनोट पढ्दा)।
छक्क्याइ- *ना.* [छक्कि(+आइ)] छक्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छक्क्याइनु- *क.क्रि.* छकाइनु।
छक्क्याउनु- *स.क्रि.* छकाउनु।
छक्क्यावट/छक्क्याहट- *ना.* छक्क्याउने भाव, क्रिया वा अवस्था।
छङछङ- *ना.* [अ.मू. छङ्+अ(द्वि.)] १. छाँगा आदिबाट पानी खस्ताको ध्वनि। *क्रि.वि.* २. पानी खस्ता त्यस्तो ध्वनि बराबर आउने गरी; छाँगा आदिबाट त्यसरी पानी खसे झैँ भएर।
छङ्गाछुर- *ना.* [छाँगो+सुर] ज्यादै अग्लो र विकट खालको भिर वा पहरो।
छङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छङ्+ङ] चारैतिर उघ्रिएर उज्यालो देखिने गरी; चौतर्फी खुला देखिने भएर; छ्याङ्ङ।
छचल्काछचल्की- *ना.* [छचल्को+छचल्को] सानाठुला छचल्काहरूको समूह।
छचल्किनु- *अ.क्रि.* [छचल्को+इ+नु] १. भाँडो वा गाग्रामा हालिएको पानी कम भई ठक्कर खाएर हल्लनु; तरल पदार्थ चल्नु। २. तरल पदार्थ चल्दा वा हल्लँदा आवाज निस्कनु; छल्किनु।
छचल्को- *ना.* [अ.मू. छल् (द्वि.)+को] १. गाग्रा आदिको आधा पानी ठक्कर लाग्दा उछिट्टिने क्रिया वा गति; छचल्किने काम; उद्वेलन; छोत्ल्याक-छोत्ल्याक। २. उक्त क्रिया वा गतिबाट उत्पन्न ध्वनि। ३. बिथोल्ने काम वा अवस्था; बिथोलो; गज्मौरो।
छचल्क्याइ- *ना.* [√ छचल्कि(+आइ)] छचल्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
छचल्क्याइनु- *क.क्रि.* छचल्किने पारिनु।
छचल्क्याउनु- *स.क्रि.* पानी आदि तरल पदार्थ हल्लाउनु वा छलछल गराउनु।
छचल्क्याहट- *ना.* छचल्किने भाव, क्रिया वा अवस्था।
छचल्क्याहा- *वि.* छचल्कने खालको।
छ चार- *ना.* [छ+चार] दुई पासामा दुवादुवा र एक पासामा छक्का पर्ने पासाखेलको एक दाउ।
छटक्क- *क्रि.वि.* [छट् > छटक्+क] १. एकै खेपमा काटेर वा छिनालेर; एकै पटकमा छिनाउने गरी, चटक्क। २. एकाएक छड्केर वा पन्छेर। ३. एक्कासि छाडेर; अपर्झट अलग्गिने गरी।
छटछट- *क्रि.वि.* [अ.मू. छट्+अ (द्वि.)] १. भात छट्कँदाको शब्द निस्कने गरी; छडछड। २. धमाधम काटिएर वा छिनिएर; छटाछट।
छटछटती/छटछटी- *क्रि.वि.* अझै छिटो छटछट आवाज निस्केर।
छटनी- *ना.* हे. छँटनी।
छटपट- *क्रि.वि.* [अ.मू. छट्+पट] १. शारीरिक वा मानसिक थकाइले अधैर्य वा चञ्चल भएर। २. कौतूहल वा उत्सुकताका कारणले शरीरलाई अस्पट पार्ने गरी। *ना.* ३. बेचैनी; अधैर्य; खटपटी।
छटपटाइ- *ना.* छटपटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छटपटाइनु- *अ.क्रि.* छटपट गर्ने होइनु।
छटपटाउनु- *अ.क्रि.* छटपट गर्नु; अस्थिर रहनु; बेचैन हुनु।
छटपटाहट- *ना.* छटपट गर्ने भाव, क्रिया वा अवस्था।
छटपटिनु- *अ.क्रि.* १. छटपटी हुनु; छटपटाउनु। २. असह्य पीडा वा मानसिक खुलदुलीले हडबडाउनु; तुलबुलाउनु। ३. अस्पटाउनु।
छटपटी- *ना.* १. शारीरिक वा मानसिक वेदनाबाट भएको अधैर्य वा अस्थिरता। २. बेचैनी; घबराहट; हडबडी; तुलबुली; खुल्दुली; सकसक।
छटपटे- *वि.* छटपट गर्ने खालको; अस्थिर स्वभाव भएको; हडबडे; तुलबुले; चटपटे।
छटपट्याइ/छटपट्याहट- *ना.* छटपटिने भाव, क्रिया वा अवस्था।
छटा- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुमा पाइने सौन्दर्य; हिस्सी; शोभा। २. प्रकाशका किरणहरूको समूह; कान्ति; दीप्ति। ३. समूह; समुदाय।
छटाइँ- *ना.* [छाँटा+आइँ] छँटाउने भाव; पागलपन; सिल्ली चाल।
छटाक- *ना.* [सं. षट्+टङ्क] १. एक पाउको चतुर्थांश; सेरको सोह्रौँ भाग; पाँच तोला बराबरको परिमाण। *वि.* २. त्यति परिमाण भएको (वस्तु)।
छटाछट- *क्रि.वि.* [√ छटछट] धमाधम कुनै काम गरेर; कुनै वस्तु काटेर छिन्ने गरी; छटछटी।
छटछटी- *क्रि.वि.* झन् छिटो छटाछट भएर।
छटिहार- *ना.* [मै.] हे. छैटी।
छटेल- *वि.* [छाँट+एल] सोचाइ वा कामगराइमा आफ्नो चलाकी देखाउन सक्ने; धूर्त; छट्टु; चतुर।
छटेलपना- *ना.* छटेल व्यक्तिको स्वभाव वा अवस्था; धूर्तपना; चातुर्य।
छट्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. छट्+क+नु] १. भात उम्लँदा छटछट शब्द गर्नु; छटछट शब्द गर्ने गरी पाक्नु। २. उछिट्टिनु; मिलिक्कसँग पर हट्नु; भाग्नु।
छट्का- *ना.* हात्तीका पछाडिका खुट्टा बाँध्ने डोरी वा साङ्लो।
छट्काइ- *ना.* १. छट्कने गरी पाक्ने क्रिया वा प्रक्रिया; छड्काइ। २. छट्कने वा उम्लने क्रिया वा प्रक्रिया; उम्काइ; उछिट्ट्याइ। ३. छट्काउने वा उछिट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
छट्काइनु- *क.क्रि.* छटछट आवाज आउने गरी पकाइनु; छड्काइनु।
छट्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. छटछट शब्द आउने गरी पकाउनु; छटछट शब्द गर्ने पार्नु। २. उम्कने पार्नु; उछिट्ट्याउनु।
छट्किनु- *अ.क्रि.* छट्कन थालिनु; छड्किनु।
छट्के- *वि.* १. टेढो वा तेर्सो। *ना.* २. ठाडो वा टेढो पारेर बोटबिरुवा काट्ता बाँकी रहेको तिखो ठुटो। ३. अड्डाखानामा बिचबिचमा वा

अचानक हुने जाँच। ४. छेकारो। ५. घोच्ने वा बिभ्ने वस्तु।
छट्को- *ना.* छट्कने क्रिया वा अवस्था; छट्काइको गति।
छट्क्याहट- *ना.* छट्किने काम, क्रिया वा अवस्था।
छट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. छट्+ट] एकै चोटि छिन्ने गरी; चट्टसँग; 'छट्' शब्द निस्के झैं गरी।
छट्टु- *वि.* [छट्+उ] कुनै कुरा अत्यन्त चाँडो गर्न वा गराउन सक्ने; साह्रै बाठो; छटेल; धूर्त; चतुरो।
छट्ट्याइँ- *ना.* छट्टु हुनाको भाव; छटेलपन।
छट्ट्याइनु- *स.क्रि.* छट्टुले झैं बठ्याइँ देखाइनु।
छट्ट्याउनु- *स.क्रि.* छट्टुले झैं छकाएर लानु; छट्टु पाराले कुनै वस्तु उम्काउनु।
छड- *ना.* [सं. शर?] फलाम आदि धातुको डोलो डन्डी वा सोठा; डन्डी।
छडछड- *क्रि.वि.* [अ.मू. छड्+अ(द्वि.)] १. भात छड्कँदा आवाज निस्केसरि; छड्कने गरेर। *ना.* २. भात छड्कँदाको शब्द।
छडी- *ना.* [सं. शर] १. हातमा लिएर कुट्न हुने सानो लौरो; सिर्कनु। २. दण्ड दिनका लागि वा सुरक्षाका निम्ति हातमा लिइने दरिलो, खिरिलो लट्ठी। ३. घोडाका जुल्फीको टुप्पोटुप्पो काटेर छोटो पार्ने काम। ४. कन्चटमा कपाल छोट्याएर गरिने छँटाइ।
छड्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. छड्+क+नु] १. छडछड शब्द गर्दै उम्लनु वा पाक्नु। २. छट्टसँग उम्कनु वा भाग्नु।
छड्काइ- *ना.* छड्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
छड्काइनु- *क.क्रि.* छड्कने पारिनु; छड्काउन लाइनु।
छड्काउनु- *प्रे.क्रि.* छड्कने पार्नु; छड्काउन लगाउनु।
छड्काहा- *वि.* छड्काउने खालको; छड्कने।
छड्किनु- *अ.क्रि.* १. हे. छड्कनु। २. उम्लिनु; फत्किनु।
छड्के- *वि.* १. टेढो वा तेर्सो। *ना.* २. टेढो र ठाडो पारेर काटिएका बोटबिरुवाको ठुटो; छट्के। ३. अचानक वा बिचबिचमा हुने जाँच; चेक। ४. छेकारो। ५. घोच्ने वा बिभ्ने वस्तु।
छड्को- *ना.* भात आदि छड्कँदाको शब्द; पकाइको उमाल; छड्काइ।
छड्क्याहट- *ना.* छड्किने भाव, क्रिया वा अवस्था।
छत- *ना.* [प्रा. छत्त] १. घरको छानु। २. परेवा बसाउनका निम्ति उभ्याइने छाताका आकारको टाँड; परेवा बसाल्ने आडा। ३. ट्रक वा लरीको चालक बस्ने ठाउँभन्दा माथिल्लो भाग।
छताछुल्ल- *क्रि.वि.* [छत्त+छुल्ल] पन्यालो पदार्थ चारैतिर पोखिने वा छरिने गरी; छ्याल्लब्याल्ल।
छतिउन- *ना.* [सं. सप्तपर्ण] भेट्नैपिच्छे प्रायः सातसात वटा पात हुने, ससाना सेता फूल र लामालामा कोसा फल्ने, चोट लाग्दा वा काट्ता दुध निस्कने एक जातको रुख; छतिवन; सप्तपर्ण।
छतिपति- *ना.* १. इज्जतआबरु; लाजसरम। २. मानमर्यादा।
छतिवन- *ना.* हे. छतिउन।
छ तीन- *ना.* [छ+तीन] पासाको खेलमा एउटामा छ फुट्टा, दोस्रामा दुई फुट्टा र तेस्रामा एक फुट्टा पर्दा हुने एक दाउ; पासाखेलमा 'नौ' को एक दाउ।
छतेर्जे- *ना.* [ता.] तामाङजातिमा नवजात शिशुको नामकरण संस्कार; न्वारान।
छतौरी- *ना.* [छतौरो+ई] १. गाभिनु भइनसकेकी पठेग्री भेडो; भेडाको कुमारी पाठी। २. छाडा बानीबेहोरा भएकी केटी।
छतौरो- *ना.* [सं. छागतरस] १. भेडाको पाठो। २. बिउका निम्ति पालिएको भाले भेडो; बियाडे भेडो। ३. छाडा केटो।
छत्त- *वि.* [सं. छत्र] कुनै कुराको पनि भेदभाव नराख्ने; एकाम्मे (जस्तै- एकछत्त)।
छत्तर- *ना.* [सं. छत्र] १. छाता। २. पुरानु शैलीको छाता।
छत्तरे- *ना.* राजा।
छत्ता- *ना.* [सं. छत्र] १. मौरीले मह जम्मा गर्न र छाउराहरू राख्नका निम्ति बनाएको छाताका आकारको चाको। २. छाता; छत्र।
छत्तिस- *ना.* [सं. षट्त्रिंशत्] तिस र छ जोड्दा हुने सङ्ख्या; ३६ को अङ्क।
छत्तिस जात- *ना.* जयस्थिति मल्ल राजाले वर्ण नछुट्टिएका समाजलाई कामका आधारमा विभाजन गरिएका जातहरू- ज्यापू, बनी, मू (मुल्मी), दङ्ग (डङ्गोल), काहाभुजा, कुमाले, दली, बलहजी (बुल), नली, युङ्वार, गौको (गौं), चित्रकार(पुँ), भाट(भार), छिपा, नकर्मी(कौ), नाऊ, सर्मी(साल्मी), खौसा(खुसः), तिप्पा(तेपे), कल्यार, पुलपुल, कुना(कोना), गथु(गाथा), तत्ती, बल्ला, लमू, पिही, गौवा(ग्वाला), नन्दगौवा, बहलमी,चेउ, आवा, पुःमां(भुस्याहा), सुवा, कोयेनासो र सुघाङ(रजक)।
छत्तिसमासाका दिन- *ना.* सारै लामा दिन; असारको दिन।
छत्तिसा/छत्तिसे- *वि.* १. नानावली दाउपेच जान्ने; खुबै बाठी; छटेली (आइमाई)। २. नखरमाउली।
छत्तिसौं- *वि.* सङ्ख्याका क्रममा पैंतिसपछि आउने; छत्तिसको सङ्ख्यामा पर्ने।
छत्तीस- *ना.* हे. छत्तिस।
छत्तीसा/छत्तीसे- *वि.* हे. छत्तिसा।
छत्तीसौं- *वि.* हे. छत्तिसौं।
छत्र- *ना.* [सं.] १. घामपानी छल्न ओढिने साधन; छाता। २. सुनको दण्ड भएको र रत्नजडित मोतीको झल्लर लागेको छाता; एक राजचिह्न। ३. चिया आदि बिरुवाको संरक्षणका निम्ति बनाइएको छाप्रो।
छत्रक- *ना.* १. छाताको आकार जस्तो हुने च्याउ। २. मौरीको छत्राकार चाको। ३. छत्राकार पारेर बनाइएको शिवमन्दिर।
छत्रचक्र- *ना.* शुभअशुभ फल बताउने ज्योतिषको एक चक्र।
छत्रछँटाइ- *ना.* छाताको वृत्ताकारजस्तो चारैतिर बराबर पारी छाँट्ने वा मिलाउने काम।
छत्रछाया- *ना.* छाताजस्तो; आश्रय; अरूहरूको आडभरोस।
छत्रधर/धार/धारी- *ना.* १. छत्रधारण गर्ने व्यक्ति; राजा। २. राजालाई छाता ओढाउने व्यक्ति; छाते। *वि.* ३. छाता ओढ्ने। ४. छाता लिएर हिँड्ने।
छत्रपति- *ना.* राजा; भूपति; नृपति; अधिपति।
छत्रपत्र- *ना.* १. स्थलकमल। २. भोजपत्रको रुख। ३. छत्राकार पात हुने वनस्पति। ४. छतिउन।

छत्रभङ्ग- *ना.* १. राजपदको अन्त्य, अवसान वा विनाश। २. राज्य वा राष्ट्रका स्वतन्त्रताको नाश। ३. ज्योतिषका योगहरूमध्ये एक। ४. नपुंसक हुनाको भाव, गुण वा स्थिति। *वि.* ५. राजपदबाट च्युत भएको। ६. नपुंसक बनेको।

छत्रा/छत्राक- *ना.* [सं.] छाताका आकारको ठुलो च्याउ; छाते च्याउ।

छत्रिक- *ना.* [सं.] छाता ओढाउने व्यक्ति; छत्रधारी; छाते।

छत्रिनु- *अ.क्रि.* [सं. छत्र] १. अरूको छकाइमा पर्नु; झुक्किनु। २. जिल्ल पर्नु; हस्सिनु। ३. कसैका ठगाइमा पर्नु; ठगिनु। *क.क्रि.* ४. छाता ओढिनु।

छत्री- *ना.* [सं. छत्र] १. कार्तिक शुक्ल एकादशीका दिन तुलसीका मठमाथि फूलमालाहरूद्वारा बनाइने छत्राकार सजावट। २. चोयाद्वारा आँखैआँखा पारेर बुनेको छाताको आकारजस्तो चित्रामा भोर्ला, साल, नेभारो आदिका पात छापिएको ओढो; बाटुलो घुम; छत्तरी। *वि.* ३. छाता ओढ्ने; छत्रधारी।

छत्र्याइ- *ना.* [√ छत्रि(+याइ)] १. छत्रिने क्रिया वा प्रक्रिया। [छत्र्याउ+आइ] २.छत्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

छत्र्याइनु- *क.क्रि.* छत्रिने पारिनु; छत्रिन लाइनु।

छत्र्याउनु- *स.क्रि.* छत्रिने पार्नु; छकाउनु।

छद/छदन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई ढाक्ने वा छोप्ने वस्तु; आवरण; बिर्को। २. शरीरका भित्री अङ्गहरू ढाक्ने छाला। ३. पक्षीका जिउ ढाक्ने पखेटा। ४. रुख, लहराका पात।

छदाइ- *ना.* [√ छाद्(+आइ)] छाद्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

छदाइनु- *प्रे.क्रि.* छाद्न लगाइनु; छाद्ने पारिनु।

छदाउनु- *प्रे.क्रि.* छाद्न लगाउनु; छाद्ने पार्नु।

छदाहा- *वि.* छाद्ने खालको; छाद्ने स्वभावको।

छ दुई- *ना.* [छ+दुई] पासाको खेलमा दुई पासामा एकएक र अर्कोमा छक्का पर्दा हुने एक दाउ; पासाका विभिन्न दाउमध्ये आठ सङ्ख्या हुने एक दाउ; अट्ठा।

छदुवा- *वि.* [छाद्+उवा] छाद्ने खालको; ओकल्ने स्वभावको। स्त्री. छदुवी।

छद्म- *ना.* [सं.] १. एकले अरूका प्रति राख्ने कपटको भावना। २. एक विषयलाई ढाकछोप गर्न निकालिने अर्को कुराको प्रसङ्ग; बहाना; निहुँ। ३. मुख्य रूप छिपाई नक्कली स्वरूप देखाउने काम।

छद्मतापस- *ना.* नक्कली जोगी; बाहिरबाहिर तपस्वी झैं भएर भित्रभित्र अरूलाई ठग्न पल्केको ढोंगी; पाखण्डी व्यक्ति।

छद्मनाम- *ना.* वास्तविक परिचय लुकाएर अर्कै परिचय दिन बदलिएको नाम; गुप्त नाउँ।

छद्मभाषा- *ना.* कुनै विशेष उद्देश्यका लागि बनाइएको कृत्रिम भाषा।

छद्मवेश- *ना.* बनावटी वेश; नक्कली स्वरूप।

छद्मवेशी- *वि.* नक्कली वेश धारण गर्ने; बनावटी वेशमा रहेको।

छद्मी- *वि.* १. छद्मवेश धारण गर्ने; छद्मवेशी। २. भित्र कपट राखेर बाहिर ठिक्क पर्ने; नक्कली।

छन्- *अ.क्रि.* [सं. सन्ति] १. 'हुनु' क्रियाका तृतीय पुरुषको बहुवचनको रूप; 'छ' क्रियापदका आदरार्थीमा प्रयोग हुने क्रियापद।

छनक- *ना.* [सं. छन्नक] १. एक जनालाई भने झैं पारेर अर्कालाई छेड हान्ने काम; घोचपेच; छेडछाड; व्यङ्ग्योक्ति। २. आशय; इसारा; अभिप्राय; सङ्केत; सुइँको; आभास; प्रतीति; भान।

छनछन- *ना.* [अ.मू. छन्+अ(द्वि.)] १. रुपियाँपैसा आदि गन्दा वा चलाउँदा निस्कने शब्द; हातमा लगाइएका चुरा बज्दा निस्कने आवाज। *क्रि.वि.* २. त्यसरी शब्द वा आवाज निस्कने गरी।

छनछनाइ- *ना.* छनछन गरी शब्द निस्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छनछनाइनु- *अ.क्रि.* छनछन गरी शब्द निस्किनु।

छनछनाउँदो- *वि.* १. छनछन शब्द गर्ने। २. कुनै किसिमको खोट नभएको; चहकिलो।

छनछनाउ- *वि.* सफासुग्घर; स्वच्छ।

छनछनाउनु- *अ.क्रि.* छनछन हुनु; छनछन शब्द निस्कनु।

छनछनाहट- *ना.* छनछन शब्द गर्ने भाव, क्रिया वा अवस्था।

छनछनाहा- *वि.* छनछन शब्द गर्ने।

छनछनिनु- *अ.क्रि.* छनछन शब्द निस्किनु।

छनछनी- *क्रि.वि.* छनछन गरेर।

छनमन- *ना.* केटाकेटीले रमाइलो मानेर टाउको दायाँबायाँ घुमाउने काम।

छनाइ- *ना.* [छान्(+आइ)] छान्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छनाइनु- *क.क्रि.* छान्न लगाइनु; छान्ने पारिनु।

छनाउनु- *प्रे.क्रि.* छान्न लाउनु; छान्ने पार्नु।

छनाछन- *क्रि.वि.* [छनछन] १. रुपियाँपैसा आदि गन्दा छनछन शब्द आउने गरी; लगातारको छनछन। २. गनिगनाउ; खनखन।

छनुवा१- *वि.* [छान्+उवा] छानेर बाँकी रहेको; छानेर झिकेको; छानिएको।

छनुवा२- *ना.* हातीका अगाडिका खुट्टा जोडेर बाँध्ने डोरी वा साङ्लो।

छनोट- *ना.* [छान्+ओट] छान्ने वा रोज्ने काम; केलाउने काम; छनाइ।

छनोटकर्ता- *ना.* विभिन्न ठाउँमा पठाइएका चिठीपत्र आदि छान्ने काम गर्ने व्यक्ति; छान्ने व्यक्ति।

छनौट- *ना.* [छान्+औट] हे. छनोट।

छनौटो- *ना.* १. छानिएको वस्तु; छानेर छाडिएको वा झिकिएको वस्तु। २. छान्ने भाँडो। *वि.* ३. राम्रो जति छानिएको; छानेर लिई छुट्ट्याइएको वा बचेको।

छन्कनु- *अ.क्रि.* [छनक+इ+नु] १. प्रतीत हुनु; भान हुनु; आभास हुनु। *स.क्रि.* [√ छान्+क+नु] २. हे. छिन्कनु।

छन्काइ- *ना.* छन्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छन्काइनु- *क.क्रि.* छन्कन लाइनु; छन्काउने पारिनु।

छन्काउनु- *स.क्रि.* / *प्रे.क्रि.* छनक दिनु वा दिलाउनु।

छन्किनु- *अ.क्रि.* १. छन्कनु। २. छन्कने होइनु।

छन्क्याइ- *ना.* छन्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छन्चर- *ना.* [सं. शनिश्चर] १. धामीले चिन्ता बस्दा भन्ने शब्द। २. कसैका जिउमा चढ्ने वायवीय वा अलौकिक शक्ति (ज्यादै छटपटिएर यताउति गरिरहने मान्छेलाई छन्चर लागेको ठानिन्छ)।

छन्ती- *ना.* बाँस फुटाएर तयार पारिएको चेप्टो वस्तु; भाटो।
छन्तेल- *ना.* नेपालको विशेषगरी धौलागिरि अञ्चलमा बसोबास गर्ने कुनै एक जाति।
छन्द- *ना.* [सं.] १. यति, गति र लय मिलेको वर्ण, मात्रा आदिको गणनाअनुसार पद्यात्मक रचना गरिने कुनै निश्चत मान वा रूप; त्यसरी गठन हुने विभिन्न किसिमका विशिष्ट वाक्य; वृत्त। २. इच्छा; अभिलाषा। ३. छाँट; ढङ्ग; चालचलन। ४. बन्धन; गाँठो।
छन्दक- *ना.* १. रक्षा गर्ने व्यक्ति; रक्षक। २. वासुदेव। ३. गौतमबुद्धको सारथि।
छन्ददोष- *ना.* छन्दमा वर्ण, मात्रा, यति आदि नमिल्दा भएको दोष; छन्दोभङ्ग।
छन्द न बन्दको- *वि.* छाँटकाँट नमिलेको; रङ्ग न ढङ्गको; बेछाँटको।
छन्दबन्द- *ना.* आकारप्रकार, रङ्गरोगन आदि राम्री मिलेको अवस्था; छाँटकाँट; ढाँचाकाँचा।
छन्दशास्त्र- *ना.* छन्दका नियमहरूको वर्णन भएको शास्त्र; छन्दका लक्षण र उदाहरणहरूको वर्णन भएको विषय।
छन्दानुवृत्ति- *ना.* अरूका इच्छा, अभिलाषालाई पूरा गर्ने काम; अर्कालाई रिझाउने र खुसी पार्ने काम।
छन्देइलो- *वि.* छन्द मिलेको; छाँटकाँट मिलेको; चिटिक्क परेको; राम्रो।
छन्दोबद्ध- *वि.* छन्दमा बाँधिएको; छन्दका नियममा लेखिएको वा रचना गरिएको।
छन्दोभङ्ग- *ना.* छन्दका नियमअनुसार रचना गरिएका पद्यमा रहेको गण, मात्रा आदिको अशुद्धि।
छन्दोमुखी- *वि.* छन्दतर्फ झुकेको; छन्दको रूप लिएको।
छन्न$_१$- *क्रि.वि.* [अ.मू. छन्+अ] १. धातु वा काँचका टुक्राटुक्रामा ठक्कर लाग्दाका झैँ शब्द उत्पन्न गरेर। *ना.* २. त्यसरी उत्पन्न भएको शब्द।
छन्न$_२$- *वि.* [सं.] कुनै वस्तुले चारैतिर ढाकिएको; छोपिएको; लुकेको।
छपक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. छपक्+क] १. धारिला हतियारले केरा आदि कमला वस्तु काट्ता सजिलैसित शब्द निकाल्ने गरी। २. विस्तारोसँग छोप्ने वा ढाक्ने किसिमले। ३. पानीमा लुगा आदि डुबाउँदा वा तरकारी पखाल्दा शब्द निकाल्ने किसिमले। ४. लुक्ने वा छिप्ने ढङ्गले।
छपछप- *क्रि.वि.* [अ.मू. छप्+अ(द्वि.)] १. खास शब्द उत्पन्न हुने गरी कमलो वस्तु काटेसरि। २. पानीमा भिजेका लुगा आदि पछार्दा शब्द निस्कने किसिमले।
छपछपती- *क्रि.वि.* छपछपका साथ।
छपछपाइ- *ना.* छपछप गर्ने किसिम वा क्रिया।
छपछपाइनु- *क.क्रि.* छपछप पारिनु।
छपछपाउनु- *स.क्रि.* छपछप पार्नु।
छपछपी- *क्रि.वि.* छपछप गरेर।
छपछपे- *वि.* १. छपछप आवाज गर्ने। *ना.* २. खेलाडीका सङ्ख्याका अनुपातमा तासहरू घोप्टचाएर धेरै फुट्टा आउँदा जितिने एक खेल।
छपनी- *ना.* [प्रा. छप्पर+ई] १. चोयाले बुनेको सोलीजस्ता आकारको जाँड छान्ने चाल्नी। २. पर्खाल, चौतारो आदिमा राखिएका सानासाना ढुङ्गाहरू नचटपटाऊन् भनी तिनमाथि राखिने ठुलो ढुङ्गो; घपना; घपनी। ३. तेल पेल्दा मुटेको फुलो हालेको चेपुवामा बिस्तारै रसाउने चोयाको भाँडो; पेचा।
छपन्न- *वि.* [प्रा. छप्पण< सं. षट्पञ्चाशत्] १. पचासमा छ जोड्दा हुने सङ्ख्या बराबरको। *ना.* २. पचास र छ जोड्दा निस्कने सङ्ख्या।
छपन्नौँ- *वि.* पचास र छ जोड्दा हुने सङ्ख्याका क्रममा आउने; छपन्न नम्बरको।
छपाइ- *ना.* [√ छाप्(+आइ)] १. छाप्ने किसिम वा क्रिया। २. छाप्ता वा छपाउँदा लाग्ने दस्तुर; छपाउँदाको खर्च।
छपाइनु- *क.क्रि.* छाप्न लगाइनु; छपाउने काम गरिनु।
छपाउनी- *ना.* छाप्ने काम गरेबापत लिइने दस्तुर; छपाउने काम गरेबापत लाग्ने महसुल; छपाइ-खर्च।
छपाउनु- *प्रे.क्रि.* छाप्न लगाउनु; मुद्रण गर्न लगाउनु।
छपाछप- *क्रि.वि.* [अ.मू. छप्+आ+छप्] १. लगातारको छपछप; छपछपी। २. छुपुछुपु।
छपान- *ना.* [छाप्+आन] निकासी वा बिक्रीका निम्ति वनजङ्गलका रुखहरूमा मारिने टाँचा वा त्यस्तो टाँचा मार्ने काम; छपौती।
छपोल- *ना.* [छ+पोल] १. तुलाका तौलमा धार्नीको छैटौँ भाग। *वि.* २. त्यति नै तौलको।
छपौती- *ना.* [छापा+औती] हे. छपान।
छप्काइ- *ना.* [√ छप्काउ(+आइ)] छप्काउने किसिम वा क्रिया।
छप्काइनु- *क.क्रि.* छप्काउने पारिनु; छप्काउन लगाइनु।
छप्काउनु- *प्रे.क्रि. /स.क्रि.* कोमल वस्तु काट्ता 'छप' आवाज निकाल्नु; मुला काटे झैँ सजिलोसित काट्नु।
छप्को- *ना.* [अ.मू. छप्+को] १. कोमल वस्तु काट्ताको आवाज। २. धान आदिको रोपाइँ। ३. धान रोप्ताको आवाज। ४. चिसा लुगा पछार्दाको आवाज।
छप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. छप्+प] हे. छपक्क।
छप्पड/छप्पर- *ना.* [प्रा. छप्परे सेउला, पराल, खर आदिले छाइएको सानो घर वा गोठ; झुपडी; छप्पर; छाप्रो।
छप्ल्याङछुप्लुङ- *ना.* [अ.मू. छप्लाङ्+अ(द्वि.)] १. पानी चलाउँदा वा खेलाउँदा आउने आवाज; छप्लाङछुप्लुङ। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो आवाज उत्पन्न हुने गरी वा उत्पन्न गरेर।
छबिल्ले/छबिल्लो- *वि.* [सं. छबि+इल्ले/इल्लो] १. धेरै ढाँचाकाँचा पार्ने; नचाहिँदो शृङ्गार गर्ने।
छबिल्ल्याइँ- *ना.* ढाँचा; नखरा; अधिक शृङ्गार; नक्कल; स्वाङ।
छब्बिस- *वि.* [सं. षट्विंशति] १. बिस र छका योगसङ्ख्याको। *ना.* २. बिस र छ जोड्दा हुने सङ्ख्या; पच्चीसपछि आउने सङ्ख्या।
छब्बिसौँ- *वि.* छब्बिस सङ्ख्याका क्रममा आउने; छब्बिस नम्बरको।

छब्बीस- *वि. / ना.* हे. छब्बिस।
छब्बीसौँ- *वि.* हे. छब्बिसौँ।
छमछम- *क्रि.वि.* [अ.मू. छम्+अ(द्वि.)] १. घुँघर आदिबाट बारम्बार शब्द निस्किएजसरी। २. छमछम शब्द उत्पन्न गरेर। *ना.* ३. त्यसरी निस्केको ध्वनि।
छमछमती- *क्रि.वि.* छमछम गरेर; घुँघरु बजे झैँ गरी।
छमछमाइ- *ना.* छमछम गर्ने किसिम वा क्रिया; छमछम।
छमछमाइनु- *क.क्रि.* छमछम शब्द निक्लिनु।
छमछमाउनु- *स.क्रि.* १. घुँघर आदिबाट छमछम आवाज निकाल्नु; छमछम पार्नु; बजाउनु। *अ.क्रि.* २. छमछम हुनु; छमछम आवाज निस्कनु।
छमछमाहट- *ना.* छमछम आवाज गर्ने किसिम वा क्रिया।
छमछमाहा- *वि.* छमछम आवाज गर्ने; छमछम आवाज निकाल्ने।
छमछमिलो- *वि.* छमछम आवाज भएको।
छमछमी- *क्रि.वि.* छमछमती।
छमछमुवा- *वि.* १. छमछम आवाज निकाल्ने। *ना.* २. छमछम आवाज निस्कने बाजा (घुँघरु आदि)।
छमाइ- *ना.* [√ छाम्(+आइ)] छाम्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
छमाइनु- *क.क्रि.* छाम्न लगाइनु; छाम्ने पारिनु।
छमाउनु- *प्रे.क्रि.* छाम्न लगाउनु; छाम्ने पार्नु।
छम्कनु- *स.क्रि.* पानी वा अन्य पन्यालो पदार्थ छर्कनु; पानी छिट्नु।
छम्कट्ट- *वि.* [सं. सम्यक्कृत] १. चिटिक्कको; छरितो; सुहाउँदिलो; आकर्षक। २. ढाँचालु किसिमको।
छम्काइ- *ना.* [√ छम्क(+आइ)] छम्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
छम्काइनु- *क.क्रि.* छम्कने पारिनु।
छम्काउनु- *प्रे.क्रि.* छम्कने पार्नु वा छम्कन लगाउनु।
छम्किनु- *स.क्रि.* १. छम्कनु। *क.क्रि.* २. सेचन गरिनु; छिटिनु।
छम्के- *ना.* [अ.मू. छम्क+ए] बाँसका पट्यौँसबाट बनाइएको सोली वा भाँडाभित्र मसिना गेडाहरू हाली छमछम गरी बजाइने बाजाविशेष।
छम्को- *ना.* [छम्को+ओ] छम्कने काम; छम्काइ; सेचन। २. छम्कँदा वा छ्याप्ताको वेगसहित सो वेगले ओगटेको पानी।
छम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. छम+म] छम्म शब्दसँग; छम शब्द गर्दै।
छयल्ल/छयल्ले- *वि.* [प्रा. छाइल्लो] बनावटी स्वाङ रच्न जान्ने; नखरा गर्न सिपालु; छाले।
छयसट्ठी- *वि.* [सं. षट्षष्ठी] १. साठी र छ बराबर छैसट्ठी। *ना.* २. साठी र छ जोड्दा हुने सङ्ख्या।
छयसट्ठीऔँ/छयसट्ठीयौँ- *वि.* छयसट्ठीको क्रममा आउने; पैंसट्ठीपछिको पहिलो।
छयहत्तर- *वि.* [सं. षट्सप्तति] १. छ र सत्तरी बराबरको सङ्ख्या, अङ्क वा मूल्यको। *ना.* २. छ र सत्तरी जोड्दा हुने सङ्ख्या; पचहत्तरपछिको सङ्ख्या।
छयहत्तरौँ- *वि.* छयहत्तरका क्रममा आउने; छयहत्तर सङ्ख्याको।
छयानब्बे- *वि.* [सं. षट्नवति] १. छ र नब्बे बराबरका सङ्ख्या वा अङ्कको। *ना.* २. छ र नब्बे जोड्दा हुने सङ्ख्या; पन्चान्नब्बेपछिको सङ्ख्या।
छयान्नबेऔँ/छयान्नब्बेयौँ- *वि.* छयान्नब्बेका क्रममा आउने; छयान्नब्बे सङ्ख्याको।
छयालिस- *वि.* [सं. षट्चत्वारिंशत्] १. छ र चालिस जोड्दा हुने अङ्क बराबरको सङ्ख्या वा मूल्यको। *ना.* २. छ र चालिस जोड्दा हुन आउने सङ्ख्या; पैँतालिसपछिको सङ्ख्या।
छयालिसौँ- *वि.* छयालिसका क्रममा आउने; छयालिस नम्बरको।
छयालीस- *वि. / ना.* हे. छयालिस।
छयालीसौँ- *वि.* हे. छयालिसौँ।
छयासिऔँ/छयासियौँ- *वि.* छयासीका क्रममा आउने; छयासी सङ्ख्याको।
छयासी- *वि.* [सं. षडशीति] १. छ र असीको योग बराबरका सङ्ख्या वा अङ्कको। *ना.* २. छ र असी बराबरको सङ्ख्या; पचासीपछि आउने सङ्ख्या।
छयासीऔँ/छयासीयौँ- *वि.* हे. छयासिऔँ।
छर्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षरण] १. यताउति खसाल्नु; अस्तव्यस्त पारेर फिँजाउनु। २. ब्याडमा धान आदिको बिउ छर्छर्र पार्दै खसाल्नु; बिउ छर्नु।
छरछर- *क्रि.वि.* [अ.मू. छर्+अ(द्वि.)] १. वेगसँग पानी, रगत आदि निस्कने किसिमले; छहराबाट पानी झर्दा झैँ शब्द आउने गरी। *ना.* २. त्यस्तो शब्द
छरछरती- *क्रि.वि.* अझै छरछर गरेर।
छरछराउँदो- *वि.* छरछर गर्दो।
छरछरी- *क्रि.वि.* छरछरती।
छरछरे- *वि.* १. छरछर गर्ने। *ना.* २. छाँगो।
छरछार- *ना.* [छर (द्वि.)] १. बिउ आदि छर्ने वा त्यससँग सम्बन्धित काम; छराइपराइ। २. छर्ने अन्नका बिउ वा बिजन।
छरछिमेक- *ना.* [(द्वि.) छिमेक] आफ्ना घरवरिपरि रहेका घरहरू; छेउछाउका गाउँघर; आफ्नो देशप्रदेश।
छरछिमेक- *वि.* १. छिमेकमा बस्ने; छिमेकमा रहेको। *ना.* २. छरछिमेकको निवासी।
छरपस्ट/छरपुस्ट- *वि.* [सं. क्षतभ्रष्ट] १. यताउति चारैतिर छरिएको; समाल्न कठिन हुने गरी छरिएको। *क्रि.वि.* २. लथालिङ्ग; भताभुङ्ग। ३. यताउति चारैतिर छरिए झैँ गरी।
छरपस्टिनु/छरपुस्टिनु- *अ.क्रि.* छरपुस्ट हुनु।
छराइ- *ना.* [√ छर्(+आइ)] छर्ने किसिम वा क्रिया।
छराइपराइ- *ना.* छर्नेवर्ने काम।
छराइनु- *क.क्रि.* छर्न लगाइनु; छर्ने पारिनु।
छराउनु- *प्रे.क्रि.* छर्न लगाउनु; छर्ने पार्नु।
छरिछट्ट- *क्रि.वि.* [तुल. सं. झटिति] छरितो र चाँडो हुने किसिमले; छिटोछिटो भए झैँ।
छरितो- *वि.* [सं. झटित] १. कुनै काम गर्दा सरल वा सहज रूपले गर्ने (व्यक्ति)। २. व्यवहार गर्दा, लगाउँदा वा बोल्दा अप्ठेरो नभएको (माल, वस्त्र, वाक्शैली इ.)। *ना.* ३. छरितो किसिमको कुनै पनि व्यक्ति वा कुरो।

छरित्याइँ- *ना.* छरितो हुनाको गुण वा भाव; छरितोपन।
छरिनु- *क.क्रि.* [छर्+इ+नु] छराइमा पर्नु; छरिएको हुनु; छर्ने काम गरिनु।
छरिमालो- *ना.* [छारो+(द्वि.)मारो] १. खरानी। २. छारो।
छरी- *ना.* [सं. क्षुरी] १. निधारमाथि वा कन्चटनेरको लामो कपाललाई छाँटेर छरितो पारिने काम वा अवस्था। २. खेतबारीका कान्लाकुन्ली एवं डिलआलीहरू छाँटेर चिटिक्क पार्ने क्रिया। ३. काठ वा बाँसको सानो र छरितो लौरो। ४. चराहरूका चार नङ्ग्राभन्दा भिन्नै अलि माथि रहेको पाँचौँ नङ्ग्रा।
छरीकटाइ- *ना.* छरीको शैलीमा कपाल काट्ने किसिम वा क्रिया।
छरीदार- *वि.* १. छरी बोकेको; लौरो लिएको। २. छरी काटेको; कपाल छाँटेको; बुलबुले राखेको; बाबरी पालेको।
छरुवा- *वि.* [छर्+उवा] १. छर्ने; छरिएको; छर्ने काम गरेको। *ना.* २. कौडा छरेर हान्ने एक खेल। ३. रोप्नाको साटो छरिएको धान, मकै आदि।
छर्कनु- *स.क्रि.* [सं. क्षर+करण] पानी, धुलो आदि भुईंमा छर्नु; छिट्नु; छर्नु; छर्किनु।
छर्काइ- *ना.* छर्कने किसिम वा क्रिया।
छर्काइनु- *क.क्रि.* छर्कन लगाइनु।
छर्काउनु- *प्रे.क्रि.* छर्कन लगाउनु।
छर्काछर्की- *ना.* १. निरन्तर छर्काइको आदानप्रदान। २. सानाठुला छर्काहरूको समूह।
छर्की- *ना.* [छर्को+इ] सानो छर्को; छर्काको सानो रूप।
छर्को- *ना.* [सं. क्षरक] १. छर्कने काम; छर्र पार्ने क्रिया। २. छर्र गर्ने वा छर्र गरेर झर्ने कुनै वस्तु (पानी, धुलो इ.)। ३. छम्को।
छर्छर- *क्रि.वि. / ना.* हे. छरछर।
छर्छराउँदो- *वि.* छरछराउँदो।
छर्छरी- *क्रि.वि.* छरछरी।
छर्छरे- *वि. / ना.* छरछरे।
छर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. छर्+र] १. धुलो, मसिना गेडा आदि भुईंमा फ्याँक्ता शब्द निस्के जस्तै गरी। २. एकैचोटि छरिने किसिमले।
छर्रा- *ना.* [छार्र (द्वि.)+आ] १. बन्दुक पड्कँदा छरिएर जाने मिहिन गोली वा गोलीहरू। २. बन्दुक पड्काउने काममा आउने काँच, सिसा आदिका टुक्रा। ३. बालुवा, बगर आदिमा रहने ढुङ्गा पिँधिएर गोलागोला बनेका गेडाहरू।
छर्रावाल- *वि.* छर्रा हालेर हान्ने खालको (बन्दुकको एक प्रकार)।
छर्लक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. छर्लक्+क] १. कुनै कुरो स्पष्टसँग देखिने गरी; छर्लङ्ङ। २. आकाशमा बादल नलागी खुला रूपमा देखिने गरी। *वि.* ३. स्पष्ट।
छर्लङ्ग- *क्रि.वि.* [अ.मू. छर्लङ्+ग] १.कुनै कुरो स्पष्टसँग देखिने गरी। २. आकाशमा बादल नलागी खुला रूपमा देखिने गरी। ३. कुनै विषय स्पष्टसँग बुझिने गरी। *वि.* ४. स्पष्ट; प्रस्ट।
छर्लङ्गिनु- *अ.क्रि.* १. स्पष्ट हुनु; प्रस्टिनु; उदाङ्गिनु। उज्यालो हुनु; सफा हुनु।
छर्लङ्गे- *ना.* कन्चन देखिने एक जातको मसिनो धान।
छर्लङ्ग्याइँ/छर्लङ्ग्याइ- *ना.* छर्लङ्गिने किसिम वा क्रिया।
छर्लङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* छर्लङ्ग पारिनु।
छर्लङ्ग्याउनु- *स.क्रि.* छर्लङ्गिने पार्नु; स्पष्ट तुल्याउनु; खुलस्त्याउनु।
छर्लङ्ग्याहट- *ना.* छर्लङ्ग्याइँ।
छर्लङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छर्लङ्+ङ] हे. छर्लङ्ग।
छर्लङ्ङिनु- *अ.क्रि.* छर्लङ्गिनु।
छर्लङ्ङे- *वि.* छर्लङ्गे।
छर्लङ्ङ्याइँ/छर्लङ्ङ्याइ- *ना.* छर्लङ्ग्याइँ।
छर्लङ्ङ्याइनु- *क.क्रि.* छर्लङ्ग्याइनु।
छर्लङ्ङ्याउनु- *स.क्रि.* छर्लङ्ग्याउनु।
छर्लङ्ङ्याहट- *ना.* छर्लङ्ग्याहट।
छर्ल्याङछुर्लुङ- *ना.* [अ.मू. छर्ल्याङ+अ (द्वि.)] हे. छर्ल्यामछुर्लुम।
छर्ल्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छर्ल्याङ्+ङ] १. बज्ने धातु भुइँमा झर्दा वा फुट्ता निस्के जस्तै ध्वनि निकालेर। २. त्यस्तो ध्वनि निकाल्ने गरी झरेर।
छर्ल्यापछुर्लुप- *ना.* [अ.मू. छर्ल्याप्+अ(द्वि.)] १. तह नमिलेका नाना भाँति काम; छर्ने वा लिप्ने जस्ता काम; झटाझट सेउला वा लिङ्गुरा काट्ने जस्ता हडबडमा गरिसक्ने कार्य। *क्रि.वि.* २. त्यसरी हडबडमा कुनै काम सक्ने गरी।
छर्ल्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. छर्ल्याप्+प] छर्ने, लिप्ने, फाँड्ने, ओछ्याउने, ढाक्ने आदि कार्य एकै चोटि सजिलैसँग गरिसक्ने गरी।
छर्ल्यामछुर्लुम- *ना.* [अ.मू. छर्ल्याम्+अ(द्वि.)] १. शरीरमा लगाइएका गहनाहरू परस्परमा ठक्कर लाग्दा उत्पन्न हुने ध्वनि; झर्ल्यामझुर्लुम। २. छर्ल्यापछुर्लुप। *क्रि.वि.* ३. त्यस्तो ध्वनि निस्कने गरी।
छर्ल्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. छर्ल्याम्+म] १. काँच, पातला धातुका पाता आदि एकाएक भुइँमा झर्दा वा फुट्दाको झैँ ध्वनि उत्पन्न हुने किसिमले। २. त्यस्ता वस्तु त्यसरी झरेर वा फुटेर; झर्ल्याम्म।
छल्नु- *स.क्रि.* [सं. छलन] १. एकअर्कालाई कुनै विषयमा झुक्याउनु। २. वास्तविक रूपलाई छिपाएर अर्कै रूप देखाउनु। ३. निहुँ झिक्नु; बहाना गर्नु। ४. कपटपूर्ण व्यवहार गर्नु। ५. हराउनु। ६. जादु, टुना आदिले एकै छिनपछि अलप हुने गरी कुनै खास रूप देखाएर अचम्म पार्नु।
छल- *ना.* [सं.] १. झुक्याउने काम; झुक्कल। २.बहाना देखाउने क्रिया; निहुँ झिक्ने काम। ३. ठग्ने कार्य; ठगी। ४. कुनै अद्भुत शक्तिले खास क्षणका लागि देखाएको अनौठो रूप वा लीला।
छलक- *ना.* [सं. छाल] छल्को; छाल।
छलकपट- *ना.* [छल+कपट] कसैलाई कपटपूर्ण किसिमले छल्ने वा धोका दिने काम; झुक्याउने, लुकाउने र ठग्ने क्रिया।
छलकार- *ना.* [सं.] १. छल्ने चाल; झुक्कल। २. बहाना; निहुँ।
छलकारी- *वि.* झुक्कलमा पार्ने; छल गर्ने; छली।
छलक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. छलक्+क] १. भाँडामा हालेको, पोखरीको र नदीको पानी वा त्यस्तै हालतमा रहेको कुनै तरल पदार्थ छचल्किए झैँ; छल्को उत्पन्न हुने गरी। २. तरुनी आइमाईको

स्तन हल्लिए झैँ गरी।
छलछद्म/छलछन्द- *ना.* [सं.] १. छलछाम; छलकपट; ठगठाग।
छलछल- *ना.* [अ.मू. छल्+अ(द्वि.)] १. पानी आदि तरल पदार्थ झर्दा वा छचल्किँदाको आवाज। २. मस्त युवतीको स्तनको हल्लाइ। *क्रि.वि.* ३. त्यस्तो ध्वनि वा चाल गरेर।
छलछलती/छलछली- *क्रि.वि.* अझ छलछल गरेर।
छलछाम/छलछाल- *ना.* [छल+छाम/छाल] १. छलकपट; जालझेल। २. आलटाल।
छलछिद्र- *ना.* [सं.] हे. छलकपट।
छलप्रपञ्च- *ना.* [सं.] कुटिलतापूर्ण व्यवहार; छलछद्म; छलछाम।
छलफल- *ना.* [छल+फल] १. दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिहरू बसेर कुनै विषयमा विचारविमर्श गर्ने काम। २. सही कुरो पत्तो लगाउन र खास निर्णयमा पुग्न सम्बन्धित व्यक्तिहरू बसेर गरिने विचारविमर्श; तर्कवितर्क।
छलबल- *ना.* [सं.] १. कार्यसिद्ध गर्नका निम्ति प्रयोग गरिएको छल र शक्ति। २. छलरूपी बल।
छलयोजन- *ना.* [सं.] चलाकीका साथ अयथार्थ वा बनावटी चाल खेल्ने काम; काम पटाउन सक्ने किसिमले गरिने छलछाम।
छलाइ- *ना.* [√ छल्(+आइ)] छल्ने क्रिया वा किसिम।
छलाइनु- *क.क्रि.* छल्न लगाइनु; छल्ने पारिनु।
छलाउनु- *प्रे.क्रि.* छल्न लगाउनु; छल्ने पार्नु।
छलाछल- *ना.* १. एकले अर्कालाई छल गर्ने वा छल्ने काम; परस्परको दोहोरो छल। २. छलको अटुट क्रम।
छलाहा- *वि.* छल्ने काम गर्ने; छली; छलुवा।
छलिनु- *क.क्रि.* १. लुकिनु; छिपिनु; हराउनु। २. जालझेलमा परिनु; ठगिनु।
छलिक- *ना.* [सं.] १. छल गर्ने व्यक्ति; इन्द्रजाली; छली व्यक्ति। २. साहित्यमा रूपकको एक भेद।
छलित- *वि.* [सं.] छल गरिएको; छलिएको; झुक्क्याइएको।
छली- *वि.* [सं.] छल गर्ने; छलकारी; ठगी; जाली; झेली।
छलुवा- *वि.* [छल्+उवा] छल गर्ने; छली।
छलै- *ना.* [छाला+ऐ] लडाइँ परेका अवसरमा सरकारलाई आवश्यक परेका छालाका सामानहरू तयार गर्नगराउनका निम्ति छुट्ट्याइएको रकम।
छल्कनु- *अ.क्रि.* [छलक्+नु] आधा गाग्राको पानी हल्लँदा, छचल्किँदा आवाज आउनु; छचल्किनु।
छल्काइ- *ना.* छल्कने किसिम वा क्रिया।
छल्काइनु- *क.क्रि.* छल्कने पारिनु।
छल्काउनु- *प्रे.क्रि.* छल्कने पार्नु।
छल्किनु- *अ.क्रि.* छलछल शब्द निस्कनु; छल्कनु; छचल्किनु।
छल्को- *ना.* छल्कने क्रिया; सानो छाल।
छल्क्याइ/छल्क्याहट- *ना.* छल्किने अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।
छल्याइ- *ना.* [छाल्+याइ] बोक्रा उक्काउने वा छाला काढ्ने किसिम वा क्रिया; छोडाउने वा उधार्ने क्रियाप्रक्रिया।
छल्ल- *क्रि.वि.* [छल्+अ] १. एकै छालमा (पानी बग्ने किसिम)। २. जललहरीका साथमा।
छल्ली- *ना.* [सं.] १. राखिएका तहमध्येको कुनै एक तह; पत्र; तरेली। २. तर; छाली।
छवाइ- *ना.* [√ छाउ(+आइ)] छाउने क्रिया वा प्रक्रिया; घरका धुरी, पाखा आदिमा खर, पराल छापेर पानी आदि नछिर्ने पार्ने कार्य।
छवाइनु- *क.क्रि.* छाउन लगाइनु।
छवाउनु- *प्रे.क्रि.* छाउन लगाउनु।
छवि- *ना.* [सं.] १. सूर्यको किरण; आकर्षक शोभा; तेज; सौन्दर्य; प्रभा। २. छाया। ३. तस्विर; फोटो; चित्र। ४. चलचित्र। ५. रूप; सौन्दर्य।
छविकार- *ना.* फोटो खिच्ने शिल्पी; फोटोग्राफर; क्यामेराम्यान।
छविदर्शक- *ना.* वृत्तचित्र एवं चलचित्र आदि देखाउने यन्त्र (प्रोजेक्टर)।
छसाइ- *ना.* [√ छास्(+आइ)] छास्ने किसिम वा क्रिया।
छसाइनु- *क.क्रि.* छास्न लगाइनु; छास्ने पारिनु।
छसाउनु- *प्रे.क्रि.* छास्न लगाउनु; छास्ने पार्नु।
छस्याङछुसुङ/छस्याँङछुसुङ- *ना.* [अ.मू. (द्वि.) छुसुङ्+अ] १. खत्र्याङखुत्रुङ; जेतेमेते; छासछुस। *क्रि.वि.* २. कागत, किताब, खुजुरा वस्तु आदि चलाउँदा असावधानी गर्ने गरी। ३. सुकेका पातपतिङ्गर चलाउँदा आवाज आउने किसिमले।
छहरो- *ना.* [अ.मू. छर्+ओ] १. पहाडका खोँचबाट निस्केर पहरामा ठक्कर खाँदै झरेको पानीको प्रवाह; छाँगो; झरना, झर्ना। २. पहिरो जाँदा बग्दै गरेका माटाढुङ्गा आदिको समुदाय।
छहारिलो- *वि.* [छहारी+लो] १. छहारी परेको; ओझेल परेको; छायादार; ओझेलदार। *ना.* २. छाया परेर गर्मीको अभाव भएको स्थिति वा वातावरण।
छहारी- *ना.* [सं. छायाकारी > छायाहारी] १. झ्याम्म परेको रुख आदिले घामको ज्योति छेलेर भुइँमा पर्न गएको ओझेल; रुख आदिको छाया; छाहारी। २. सिँयाल; सँयल।
छाँगो- *ना.* [अ.मू. छङ्] पहाडका अग्ला खोँचबाट पहरो हुँदै तल खसेको जलप्रवाह; झर्ना; छहरो।
छाँट्नु- *स.क्रि.* [सं. छात+नु] काटेर, खुर्केर वा उखेलेर धेरै वा असुहाउँदो भएका वस्तुलाई छरितो र सुहाउँदो पार्ने काम गर्नु।
छाँट- *ना.* [सं. छात] १. कुनै वस्तुका बनावटको ढाँचा; किसिम; ढर्रा; कट। २. लक्षण; सङ्केत; पूर्वाभास।
छाँटकाँट- *ना.* १. काटेर, खुर्केर, उखेलेर धेरै भएको वस्तुलाई ठिक्क र सुहाउँदो पार्ने काम। २. वेशभूषा ठिक्क र छरितो पारी मिलाउने काम। ३. हिँडाइ, बोलाइ, चलाइ आदिको ढर्रा। ४. छाँट।
छाँटछुँट- *ना.* १. छाँटेर, काटेर वा खुर्केर ठिक्क मिलाउने काम। *वि.* २. त्यसरी मिलाइएको (वस्तु)।
छाँटा१- *ना.* [सं. शात] १. बौलट्टीपना; सनक। २. अर्थ न बर्थको झोक वा रिस; घुर्की।
छाँटा२- *ना.* [सं. छात] मास भिजाएर बोक्रा छुट्ट्याई तेल र बेसार दलेर सुकाइएको दाल; बोक्रा फालिएको दाल।
छाँटिनु- *क.क्रि.* [छाँट्+इ+नु] छाँट्ने काम गरिनु।

छाँद्नु- *स.क्रि.* [सं. छन्द+नु] १. पशुलाई खुट्टामा बाँध्नु। २. मानिसका पाउमा पर्नु। ३. डोका वा ढाकरको भारीमाथि सामान राखेर कसकास पार्नु; बाँधछाँद गर्नु।

छाँद- *ना.* [सं. छन्द] १. पशुका खुट्टा बाँध्ने डोरी। २. समर्थ मानिसका खुट्टा पक्डिएर वा खुट्टामा घोप्टिएर अप्ठ्यारो पारिने धर्मबन्धन। ३. डोका, ढाकर आदिका बिटभन्दा माथि घाँस वा अन्य वस्तु राखी बाँध्ने काम वा सो बाँध्ने डोरी।

छाँदछुँद- *ना.* छाँद्नेवर्ने काम; बाँध्ने, कस्ने आदि काम।

छाँद हाल्नु- *टु.* १. प्रायः गोडामा हातले फेरो मार्नु। २. भुतुक्क भएर अरूपट्टि लहसिनु।

छाँदिनु- *क.क्रि.* [छाँद+इ+नु] छाँद्ने काम गरिनु।

छाँदेगाँठो- *ना.* [छाँद+ए+गाँठो] दाम्लाको एक छेउ पस्यौटामा छिराएर अड्काउनका लागि बनाइएको गाँठो।

छाँदो- *ना.* [छाँद+ओ] १.छाँद। २. अङ्कमाल।

छाँस्नु- *स.क्रि.* १. हप्काउनु; झपार्नु; छास्नु। २. छिमल्नु।

छाइँछुइँ- *ना.* [अ.मू. छाइँ(द्वि.)] १. झरझराउँदो आगाका कोइलामा घिउ हाल्दा निस्कने शब्द। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो शब्द निस्कने गरी।

छाइछुइ- *ना.* [छातछुत] १. छातछुत; स्पर्शास्पर्श। २. लसपस; लहसपहस।

छाइनु- *क.क्रि.* [छाउ+इ+नु] छाउने काम गरिनु।

छाइल- *ना.* [सं. छाया+ प्रा. इल्ल] १. छाया। २. छहारी; सियाँल।

छाई- *ना.* [अ.मू.] १. दही मथेर नौनी झिकी बनाइएको तरल पेय पदार्थ; मही। २. पत्थरकोइला बलेपछि बचेका ससाना टुक्रा।

छाउ- *ना.* [सं. शाप] स्त्रीको रजस्वलाको अवस्था वा धर्म।

छाउनु- *स.क्रि.* [सं. छादन] घामपानीबाट बच्नका निम्ति घरमाथि छानु बनाउनु; खर, पराल, झिँगटी, टिन आदिले घरलाई माथिबाट ढाक्नु।

छाउनी- *ना.* [सं. छादनी] स्थायी रूपले वा अस्थायी रूपले सैनिक बसोबास गर्ने ठाउँ; सैनिक-शिविर।

छाउपडी- *ना.* [सं. शाप+पडी] १. महिलाको मासिक धर्म हुने काम; नछुने हुने काम; परसराइ; रजस्वला; छाउ। २. नछुने भएकी वा पर सरेकी आइमाई। *वि.* ३. रजोवती नारी; नछुने; टक्रेकी; पर सरेकी।

छाउरा- *ना.* [छाउरोको ति. रू.] हे. छाउरो।

छाउराछाउरी- *ना.* १. साना ठुला छाउरा र छाउरीहरूको समूह; छाउरा र छाउरी। २. बच्चाबच्ची; छोराछोरी; भुराभुरी।

छाउरी- *ना.* कुकुर, बिरालो आदिको पोथी बच्चो।

छाउरो- *ना.* [सं.] १. कुकुर, बिरालो आदिको भाले बच्चो। २. डाँगो वा ढाडे। ३. बालक; शिशु।

छाक१- *ना.* रात वा दिनको चार भागको एक भाग; साडेसात घडीको समय; पहर।

छाक२- *ना.* एकपल्ट अघाउन्जेल खान पुग्ने अन्न वा त्यस्तै खाद्य पदार्थ; एक पटक एक पेट खाइने आहार।

छाक खल्को- *ना.* जुठो परेका समयमा आशौच बस्नुभन्दा पहिले स्नान गर्ने र छाक छाड्ने काम; आशौच परेका बेला छाक छाड्ने र नुहाउने काम।

छाक टार्नु- *टु.* जिनतिनसँग साँझ-बिहानको खाने सर्जाम जुटाउनु।

छाकलो- *ना.* [सं. शकाल] १. छाक टर्ने गरी खाइने खाना; एक छाक खाइने खाना। २. छकालो।

छाके- *वि.* [छाक+ए] १.छाक पुग्ने। २. एक छाक पाक्ने। ३. एक छाकसँग सम्बन्धित। ४. गाँसे; भतुवा; भाते।

छाको- *ना.* [छाक+ओ] १. बियाएका गाईबस्तुलाई खान दिइने नुन। २. गाईबस्तु चरेर गोठमा आएपछि खान दिइने नुन, पिठो आदि मिलाएको आहार।

छाग/छागल- *ना.* [सं.] बोको।

छाङ- *ना.* [भो. ब.?] जाँडको पानी; निगार।

छाछट्ट- *वि.* [छ्या+छुट] जथाभाबी छरिएको; जताततै फ्याँकिएको (जुठो, फोहर आदि)।

छाटछुट- *ना.* [(द्वि.) छुट] १. छिटोछरितो चाल; चटपट; झटपट। २. चाटचुट। *क्रि.वि.* ३. चटपटसँग; छट्ट।

छाड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. छड्ड+नु] १. त्याग गर्नु; छोड्नु। २. बन्धनबाट मुक्त गर्नु। ३. खाने गरेको वस्तु खान बन्द गर्नु; गर्ने गरेको काम गर्न छाड्नु। ४. छुट्टी दिनु; अवकाश दिनु। ५. बसेको ठाउँ परिवर्तन गर्नु; सर्नु। ६. प्राण त्याग्नु; मर्नु।

छाडन- *ना.* [सं. छात+न] १. छाँट; ढर्रा; ढाँचा। २. लक्षण; चेष्टा। ३. बानी; आचरण।

छाडा- *वि.* [प्रा. चत्त< सं. त्यक्त] १. कुनै बन्धनमा नपरेको; आफूखुसी; फुक्का। २. अश्लील कामकुरो गर्दै हिँड्ने; गतिछाडा। ३. डामेर छाडेको। ४. निर्लज्ज। ५. कमाइ नलगाई गाईबस्तु छाडिने; छेकथुन नभएको (ठाउँ वा जग्गाजमिन)। *ना.* ६. छाडा व्यक्ति, वस्तु वा प्राणी।

छाडा कुरा- *ना.* अश्लील गाली वा बोली; लाजभाँड।

छाडि- अनु.[छाड्+इ] १. पहिले; अगावै (हिजोछाडि अस्ति)। २. पछि; बितेपछि (भोलिछाडि पर्सि)। ३. बाहेक; सिवाय। (उदा.- ऊ राम्रोछाडि नराम्रो काम गर्दैन; पिटिछाडि मार्छस् नै भने पनि मेरो के लाग्छ? मछाडि को होला तिमीलाई मन पराउने!) ४. साटो; सट्टामा। (उदा.- अरूछाडि मलाई नै बोलाउनुपर्छ र?)।

छाडिनु- *क.क्रि.* [छाड्+इ+नु] छाड्ने काम गरिनु; त्यागिनु।

छाड्या- *ना.* पाहुनाहरूलाई सुताउन तथा बसाउनका लागि बनाइएको वा तयार पारिएको पाली वा कोठो।

छातछुत- *ना.* [छात+छुत] १. छुइछाइ; स्पर्शास्पर्श। २. लसपस; लाटलुट।

छाता- *ना.* [सं. छत्र] बाँस वा फलामका डन्डीमा आठ वा सोह्रवटा फलामका करङद्वारा वृत्ताकार बनाई वरिपरि कपडाले मोहोरिएको, घामपानीबाट जोगिनका लागि ओढिने साधन; घामपानी छल्ने ओढो; छत्र।

छाताधारी- *वि.* १. छाता लिएर हिँड्ने वा छाता ओढ्ने। *ना.* २. उड्दै गरेको विमानबाट जमिनमा झर्ने सैनिक; प्याराट्रुप।

छाती- *ना.* १. शरीरका अगाडिपट्टिको पाकस्थलीदेखि माथि

गलासम्मको अवयव; वक्ष। २. साहस; आँट; हिम्मत; तागत। ३. दिल; हृदय; हियो। ४. स्तन; दुध।

छातीदार- *वि.* १. उदार; दयालु; स्नेही; दिलदार। २. आँटिलो; साहसी; हिम्मती; तागतदार।

छाते- *वि.* [छाता+ए] १. छाता लिने; छाता ओढ्ने। २. छाता ओढाउने। ३. छाताका आकारको; छाताजस्तो। *ना.* ४. राजामहाराजालाई पिठिउँमा बोकेर यताउति लैजाने अनुचर।

छाते च्याउ- *ना.* जमिनमा उम्रने र छाताको आकारजस्तो देखिने एक थरी च्याउ।

छाते ठेकी- *ना.* छातो भएको सानो ठेकी।

छाते ठेको- *ना.* ठुलो छातो भएको ठेको।

छातो- *ना.* [छाता+ओ] काठको ठेकी, माटाको गाग्रो आदिको फैलिएको बिट; छाताजस्तो भएर घुमेको त्यस्तै कुनै वस्तुको बिट।

छात्र- *ना.* [सं.] १. गुरु थापेर वा गुरुसँग रहेर अध्ययन गर्ने विद्यार्थी; गुरुको छत्रछायामा रहेको विद्यार्थी; शिष्य; चेलो। २. एक जातको माहुरी।

छात्रगण- *ना.* छात्रहरूको समूह; विद्यार्थीसमूह।

छात्रछात्रा- *ना.* छात्र र छात्राहरूको समूह; पुरुष विद्यार्थी र स्त्री विद्यार्थी।

छात्रजीवन- *ना.* छात्र हुँदाको अवस्था वा बेला; विद्यार्थीजीवन।

छात्रनायक- *ना.* कक्षामा अनुशासनको वातावरण सिर्जना गर्न वा विद्यार्थीहरूलाई अनुशासित राख्न सघाउ पुऱ्याउनका निम्ति छानिएको विद्यार्थी; मनिटर।

छात्र परिषद्- *ना.* छात्रसङ्घ; विद्यार्थीसभा।

छात्रवृत्ति- *ना.* अध्ययनअवस्थामा जीवननिर्वाहका निम्ति विद्यार्थीलाई निश्चित समयसम्मका लागि दिइने रकम।

छात्रवृन्द- *ना.* छात्रहरूको समूह; विद्यार्थीहरूको समुदाय।

छात्र सङ्गठन/सङ्घ- *ना.* छात्रहरूको हक र हितका निम्ति गठित संस्था; छात्रछात्राहरूको सङ्घ; विद्यार्थीसङ्गठन।

छात्रा- *ना.* [सं.] १. छात्रको स्त्रीलिङ्ग। २. विद्यालयमा भर्ना भई औपचारिक रूपले विद्याध्ययनमा लागेकी स्त्री।

छात्रालय/छात्रावास- *ना.* [सं.] छात्र वा छात्राहरू सामूहिक रूपमा बस्ने घर।

छाद्नु- *स.क्रि.* [सं. छर्दन] १. खाएर पेटमा पुगेको वस्तु कुनै कारणवश उल्टिएर बाहिर निकाल्नु; वमन गर्नु; बान्ता गर्नु। २. कलमले मसी उकेल्नु। ३. भन्न नचाहेको कुरो करकापमा परेर भन्न बाध्य हुनु।

छाद- *ना.* [सं. छर्द] १. खाएर पेटमा पुगिसकेको वस्तु कुनै कारणवश उल्टी भएर निस्कने शारीरिक प्रक्रिया; वमन; बान्ता; वाक। २. बान्ता गरेको वस्तु; उल्टी।

छादक- *ना.* [सं.] १. घर छाउने व्यक्ति। *वि.* २. ढाक्ने, छोप्ने (वस्तु)।

छादन- *ना.* [सं.] १. घरको छाउनी; छानो; छत। २. ढाक्ने वा छोप्ने काम। ३. पर्दा।

छादित- *वि.* [सं.] छाइएको; छोपिएको; ढाकिएको।

छादिनु- *क.क्रि.* [छाद्+इ+नु] छाद्ने काम गरिनु।

छान्नु₁- *स.क्रि.* [सं. चयने १. चाहिने वा असल वस्तु छुट्ट्याउनु; बिन्नु; केलाउनु। २. मन पराउनु; रोज्नु। ३. खोज्नु; पत्तो लाउनु।

छान्नु₂- *स.क्रि.* [सं. क्षरण] १. कपडा, जाली, चाल्नी आदिद्वारा चाल्ने काम गरेर खस्रो र मसिनु वस्तु छुट्ट्याउने काम गर्नु। २. त्यसरी नै तरल पदार्थमा परेका थेगर आदि छुट्ट्याउनु।

छानछिन- *ना.* [छान् +छिन] १. लिएको वा खाएको रिन छिनाफाना हुने काम; फर्स्योट; छिनाफाना। २. परस्परमा भएको झगडा सिद्धिने क्रिया; फैसला; अन्तिम निर्णय।

छानबिन- *ना.* [छान्+बिन्] १. छान्ने र बिन्ने काम; रोज्ने र रुचिको वस्तु ग्रहण गर्ने काम। २. खोजतलास गर्ने काम; राम्ररी तथ्य पत्तो लगाउने काम। ३. तलासी लिएर कुनै कुरो बिन्ने अर्थात् केलाउने कार्य।

छाना- *ना.* [छानोको ति. रू.] छानु; छत।

छानिनु- *क.क्रि.* [छान्+इ+नु] १. छान्ने काम गरिनु; रोजिनु; चुनिनु। २. केलाइनु। ३. चालिनु। ४. खोजिनु।

छानु/छानो- *ना.* [सं. छादन] घर, कटेरा, गोठ आदिलाई घामपानीबाट सुरक्षित राख्नका निम्ति मास्तिर हालिने खर, टाली वा टायल, टिन आदिको छादन; छाना।

छान्दस- *वि.* [सं.] छन्दस्नामक उपनिषद्सम्बन्धी; वेदसम्बन्धी; वैदिक।

छान्दोग्य- *ना.* [सं.] १. सामवेदका ब्राह्मणको एक भाग। २. दश उपनिषद्मध्ये एक।

छान्ना- *ना.* [सं. छन्न] १. दहीमा पानी हालेर मथेको तरल पदार्थ; पखाले। २. राइता। ३. सिकर्नी। ४. लस्सी।

छाप्नु₁- *स.क्रि.* [छाप+नु] १. ब्लक, टाइप आदिका सहायताले चित्र वा अक्षर निकाल्नु; पुस्तक, पत्रपत्रिका आदि मुद्रण गर्नु। २. छापाद्वारा कपडा आदिमा बुट्टा हाल्नु; छिप्नु।

छाप्नु₂- *स.क्रि.* [सं. स्थापन] १. इँट, ढुङ्गा, फलेक आदि भुइँमा मिलाएर ओछ्याउनु; सेलिङ् गर्नु। २. रुवालाई कपडा आदिले ढाकेर मोहोर्नु। ३. छोप्नु; ढाक्नु।

छाप- *ना.* [सं. स्थाप(+क)] १. रङमा चोपेर कागत, कपडा आदिमा छाप लगाउनका निम्ति अक्षर काटिएको वा चित्र कुँदिएको साधन। २. त्यसैबाट छापिएको अक्षर वा चित्र; छापा। ३. साँचामा ढालेर बनाइएको टिको। ४. गहिरो प्रभाव; असर। ५. कुनै काम गरेबापत जुनीभर आयस्ता खान पाउने गरी सरकारबाट दिइएको जमिन; थापाको खान्गी; थपालो (उदा.- दिवानछाप, भोटेछाप; रामेछाप इ.)। ६. ठाउँ; थलो।

छापाछाप- *क्रि.वि.* प्रत्येक छाप अर्थात् ठाउँ नबिराइने गरी; हरेक ठाउँमा; ठावैँपिच्छे; सर्वत्र।

छापछापती/छापछापी- *क्रि.वि.* अझ छापछाप हुने गरी।

छाप टिकी- *ना.* हे. छापटिको।

छाप टिके- *वि.* छापटिको लगाउने (व्यक्ति)।

छाप टिको- *ना.* निधारमा श्रीखण्ड वा अरू कुनै लेपको काँक्रीबियाँको आकारमा ठाडो त्रिशूलजस्तो पारेर लगाइने टिको।

छापदानी- *ना.* छाप लगाउने मसी राख्ने भाँडो; ल्याप्चे लगाउने मोसो वा मसी राख्ने पात्र।

छापमसी- *ना.* छाप लगाउनका निम्ति बनाइएको मसी; ल्याप्चे लगाउनका निम्ति तयार गरिएको मोसो वा मसी।

छापा- *ना.* [छाप+आ] १. प्रभाव; छाप। २. छापिएको अक्षर; लेख आदि। ३. मुद्रणकार्य। ४. मुद्रणयन्त्र। ५. आकस्मिक आक्रमण वा अप्रत्याशित खानतलासी।

छापाखाना- *ना.* पुस्तक, पत्रपत्रिका आदि छाप्ने घर वा ठाउँ; मुद्रणालय; प्रेस।

छापामार- *वि.* १. लुकीछिपी छापा मार्ने; अनक आक्रमण गर्ने। *ना.* २. अप्रत्याशित रूपले आक्रमण गर्ने वा आकस्मिक खानतलासी गर्ने व्यक्ति।

छापावाल- *वि.* १. बेलायती सरकारको वा भारतीय रिजर्भ ब्याङ्कको छाप लागेको, सरकारी मान्यता प्राप्त (सुन इ.)। २. छापासँग सम्बन्धित (व्यक्ति)।

छापे- *वि.* [छाप+ए] छापजस्तो; छाप लागेको; छाप भएको; अछापे नभएको।

छापे औँठी- *ना.* नामको छाप भएको औँठी; छापे मुन्द्रो।

छापे पाथी- *ना.* छाप लागेको पाथी; कानुनी रूपले वैध पाथी।

छापे मानु- *ना.* सरकारी छाप लागेको मानु; कानुनी रूपले वैध मानु।

छापे मुन्द्रो- *ना.* छापे औँठी।

छापो- *ना.* [छाप्+ओ] १. छोपिएको स्थिति; ढाकिएको अवस्था (उदा.- कपालमा जुम्राको छापो छ)। २. प्रशस्तता; सङ्ख्याबाहुल्य।

छाप्राछाप्री- *ना.* [छाप्रो+छाप्री] सानाठुला छाप्राहरूको समूह; छाप्रा र अरू सोसरहका वस्तुहरूको समूह।

छाप्री१- *ना.* [छाप्रो+ई] छाप्राको सानो रूप; सानो खालको छाप्रो।

छाप्री२- *ना.* खण्डखण्ड वा खोबिल्टैखोबिल्टा पारेर बनाइएको पूजासामग्री हालिने धातुको पात्र।

छाप्री३- *ना.* [च्याप+री] चेपुवा कोलमा पेल्नका निम्ति तोरीको फुलो राख्न चोयाले बुनेको भाँडो; फुलो हाल्ने चोयाको भाँडो; पेचा।

छाप्रो- *ना.* [सं. छत्त्वर > प्रा. छप्पर] १. खर वा परालले छाएको सानोतिनो घर। २. वरिपरि सेउलाले बारेर सेउलाले नै छाएको सानो गोठ; घोचा गाडेर बलाहरू राखी त्यसमाथि सेउला र सेउलामाथि धुले पराल हालेर बनाइएको, बस्न हुने कुटी।

छाब्दीबराह- *ना.* [छाब्दी+वराह] तनहुँ जिल्लाको सदरमुकाम दमौलीबाट अढाई कोस पूर्वतिर छाब्दीखोलाका तीरमा स्थित वाराही देवी वा तिनै देवीको मन्दिर।

छाम्नु- *स.क्रि.* [चाम< सं. चर्म+नु] १. छालाको स्पर्शको सहायताले कुनै वस्तु वा त्यसको विशेषता पत्ता लगाउनु। २. स्पर्श गर्नु वा छुनु। ३. छोएर खोजी गर्नु ४. कसैको शक्ति, हालत, ज्ञान, धन आदिको अड्कल लगाएर उसको महत्त्व वा स्तर पत्ता लगाउनु।

छामछाम छुमछुम- *ना.* [छामछुम+छामछुम] आँखाले नदेखिने स्थितिमा हातले यताउति छामेर कुनै वस्तु पत्ता लगाउन गरिने काम।

छामछुम- *ना.* [छाम् (द्वि.)] छाम्ने काम; छामछामछुमछुम।

छामिनु- *क.क्रि.* [छाम्+इ+नु] छाम्ने काम गरिनु।

छाया- *ना.* [सं.] १. सूर्यका किरणहरू छेकिएको ठाउँ; रुखपात आदिले सूर्यलाई छेक्दा पर्न गएको ओझेल। २. बत्तीको प्रकाश छेकिँदा देखापर्ने ओझेल। ३. ऐना, पानी आदिमा देखापर्ने वस्तुको प्रतिबिम्ब; टक; टलक; टहक। ४. एक वस्तुको अर्का वस्तुमा पर्न गएको प्रभाव। ५. नक्कल गरिएको स्थिति; अनुकृति। ६. जस्ताको तस्तो गरिएको उल्था; दुरुस्त अनुवाद। ७. मिल्दोजुल्दो अवस्था; सादृश्य। ८. अँध्यारो; प्रकाशहीन स्थिति। ९. आफूभन्दा ठुलाको आश्रय। १०. सूर्यकी ल्याइते पत्नीको नाम।

छायाकर- *ना.* १. छाता ओढाउने व्यक्ति; छाते। २. छाया पार्ने व्यक्ति; छायादार वस्तु।

छायागणित- *ना.* छायाका सहायताले वा छायाको गुणाङ्कनद्वारा ग्रहहरूको गति थाहा पाइने गणितको एक नियम वा प्रकार।

छायाघटी- *ना.* सूर्यका प्रकाशमा छायाको गुणाङ्कनद्वारा समय पत्तो लगाउन बनाइएको घडी।

छायाघडी- *ना.* घामको छायाबाट समय थाहा पाउन बनाइएको घडी।

छायाङ्कन- *ना.* वस्तुको स्वरूप वा आकार उतार्ने काम; फोटो खिच्ने काम।

छायाङ्कित- *वि.* छायाङ्कन गरिएको।

छायाचित्र- *ना.* १. विशेष प्रकारका काँच, प्लास्टिक आदिका फलेकमा वस्तुको प्रतिबिम्ब पर्दा दुरुस्त स्वरूप देखिई चित्राङ्कित भएको वस्तु। २. त्यस्ता फलकबाट उतारिएको चित्र। ३. छायाका सहायताले अभिनय गरिएको विषय। ४. वर्णनद्वारा विषयवस्तुका बाह्य वा आन्तरिक स्वरूपहरू उतारिएको रचना। ५. बाइस्कोप आदिबाट देखिने चित्र।

छायाचित्रण- *ना.* छायाचित्र निकाल्ने शिल्प वा कार्य।

छायाद्रुम- *ना.* छाया दिने रुख; छायाकार वृक्ष; सियाँल ताप्ने रुख।

छायानुवाद- *ना.* एक भाषामा लेखिएका रचनामा पाइने वास्तविक तथ्यलाई अर्को भाषामा जस्ताका तस्तै उतार्ने काम; उल्था।

छायापथ- *ना.* आकाशगङ्गा; नीहारिका; घाङबादल; स्वर्गङ्गा।

छायापुरुष- *ना.* १. घामको विपरीत दिशातर्फ केही बेर आफ्नो छायालाई हेरेका आँखाले तुरुन्तै आकाशतिर हेर्दाखेरि देखिने आफ्नो आकृति। २. अदृश्य वा अपरिचित रूपमा रहेर अर्काको रहस्य पत्तो लगाउन पछि लागेको व्यक्ति।

छायामय- *वि.* छाया भएको; छायायुक्त।

छायायन्त्र- *ना.* छायाद्वारा समय थाहा पाइने यन्त्रविशेष; धूपघडी।

छायालोक- *ना.* भौतिक आँखाले नदेखिने जगत्; कल्पना गरेर उभ्याइएको संसार; मनोजगत्।

छायावाद- *ना.* भौतिक वस्तु वा मूर्त पदार्थलाई आलम्बन बनाएर अमूर्त रूपमा महत् सत्ताका अस्तित्वको अनुभव गराउने काव्यपद्धति; इन्द्रियजन्य वस्तुलाई आधार बनाएर अमूर्तरूपमा र महत् सत्ताका रूपमा रहेका अस्तित्वको अनुभवलाई अभिव्यक्त गर्ने एक चिन्तन-प्रक्रिया।

छायावादी- *वि.* छायावादसँग सम्बन्धित; छायावादको अनुसरण गर्ने;

छायावादलाई अँगाल्ने।
छायासुत- *ना.* नवग्रहमध्येको एउटा ग्रह; शनैश्चर; शनिश्चर।
छार- *ना.* [सं. क्षार] १. खरानी। २. छारो।
छारकाप्रो- *ना.* १. बोक्सी, डाइनी आदि लागेका रोगीलाई रोगबाट मुक्त गराउनका लागि धपधप बलिरहेको अगुल्टामा धामी-झाँक्रीले सालधूपको धुलो हाली झ्वार्र ज्वाला निकाल्दै उसको शरीर सेकेर गर्ने उपचार। २. गोडा आदिमा दम्को परेर वा अन्य कारणबाट भएको पीडा निको पार्नका निम्ति तताएका लोहोरा, खरानी, बालुवा आदिलाई कपडाले बेरेर सेक्न बनाइएको वस्तु। ३. त्यसैले सेक्ने काम। ४. झारा टार्ने काम।
छारतोस- *ना.* वेगसँग दौडने वा भाग्ने काम; सुइँकुच्चा।
छारपन- *ना.* हात्तीका एकापट्टिका पाखामा कडी लगाई हौदा कस्ने डोरी।
छारस्ट- *वि.* [सं. क्षारस्थ] १. बिग्रिएको; भताभुङ्ग भएको; क्षतिग्रस्त; नष्ट; स्वाहा; छुट्टी। *ना.* २. विनाश, सत्यानाश।
छारे- *ना.* [छार+ए] मानसिक विकृतिका कारणले गर्दा आकस्मिक रूपमा मूर्च्छा पर्ने रोग; मृगी; चम्की।
छारे रोग- *ना.* एकाएक मूर्च्छा पर्ने रोग; अपस्मार।
छारो- *ना.* [प्रा. छार< सं. क्षार] १. माटो आदिको धुलो; उड्दै रहेको मसिनो कसिङ्गर। २. खरानी।
छाल्नु- *स.क्रि.* [सं. छाल] १. रुख, लहरा, पाट आदिबाट बोक्रा उक्काउनु; लोक्ता झिक्नु। २. छाला काढ्नु।
छाल- *ना.* [सं. क्षाल] १. वायुको प्रभावले नदी, तलाउ, समुद्र आदिको पानी वेगले बहँदा वा छचल्किँदा उठेको लहर; तरङ्ग; लहरी। २. रुख आदिको बोक्रो; लोकतो। ३. सनपाट; पटुवा।
छाला- *ना.* [सं. छाल] १. शरीरको मासु, नसा आदिलाई ढाकेर रहेको र रोमकूपहरू भएको चाम्रो वस्तु; चर्म; त्वचा; खाला। २. रुख आदिको बोक्रो; लोकतो। ३. जग्गा-जमिन; खेतीपाती; पुँजी (बाबुबाजेको छाला, पुर्खाको छाला इ.)।
छाला कमोट- *ना.* विशेष प्रकारका घोलमा डुबाएर वा अरू कुनै प्रक्रियाद्वारा जुत्ता, ब्याग, बाकस आदि बनाउने छालालाई नरम पार्ने वा कमाउने काम।
छालाजुत्ता कारखाना- *ना.* छालाका जुत्ताहरू बनाउने कारखाना (बाँसवारी छालाजुत्ता कारखाना आदि)।
छालिनु- *अ.क्रि.* [छाल+इ+नु] छाला उक्काइनु; छाला काढ्ने काम गरिनु।
छाली- *ना.* [सं. छल्लि] दुध, दही आदिमा मास्तिर लागेको बाक्लो तर।
छाले- *वि.* [सं. छलिन्] १. आफैं अजमाएर साररहित वा तथ्यहीन कुरा गर्ने; मनगढन्त र नभएका कुरा गर्ने। २. उत्ताउलो स्वभावको; नखरमाउलो। ३. उत्ताउली; नखरमाउली।
छाल्टिन- *ना.* [सं. शाट] सनपाट आदिबाट तयार गरिएको धागाले बुनेको चिप्लो कपडा।
छाल्याइँ- *ना.* [छाले+याइँ] छाले हुनाको भाव; उत्ताउलोपना; चञ्चलता।
छावा- *ना.* [सं. शाव] १. हात्तीको बच्चो। २. डस्ने स्वभावको एक किसिमको किरो।
छास्नु- *स.क्रि.* [सं. छाषण+नु] १. जुक्ति पुऱ्याई बोलेर कसैको गर्वलाई चूर्ण गर्नु; हप्काउनु; झपार्नु। २. रुखका सानातिना हाँगा, झारपात, बुटा आदि काट्नु; छिमल्नु।
छासछुस- *ना.* [अ.मू. छास्+अ(द्वि.)] १. धुलो, पिठो आदि अलिअलि गरेर छर्ने काम; थोरैतिनु अन्न भाँडाहरूमा हाल्ने काम। *क्रि.वि.* २. उक्त वस्तु त्यसरी छर्ने गरी। ३. झार, जङ्गल, बुटा आदि अलिअलि गरी फाँडेर।
छासछुसे- *वि.* सानातिना कुरा अर्कालाई सुनाइहिँड्ने; चुक्ली लाउने।
छासमिस- *ना.* [छास+मिस] दुई वा दुईभन्दा बढी भिन्न वस्तु छुट्ट्याउन सकिने गरी मिस्ने काम; छ्यासमिस।
छासमिसे- *वि.* छासमिस भएको; मिसिएको; छ्यासमिसे।
छास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. छास्+स] हे. छुस्स।
छास्सछुस्स- *क्रि.वि.* १. छासछुस हुने गरी। *ना.* २. छासछुस।
छाहरी- *ना.* हे. छहारी।
छिँक्नु- *स.क्रि.* [छिँक्का+नु] रुघा-खोकी आदि रोगले नाक खसखस गरेर हाच्छिउँ गर्नु; छिउँ गर्नु; छिँक्का निकाल्नु।
छिँक- *ना.* छिँक्का; छिँउ।
छिँकाइ- *ना.* छिँक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; हाच्छिउँ गराइ।
छिँकाइनु- *क.क्रि.* छिउँ गराइनु; छिँक्न लाइनु।
छिँकाउनु- *प्रे.क्रि.* छिउँ गराउनु; छिँक्न लाउनु।
छिँकुवा- *वि.* धेरै छिउँ गर्ने बानी भएको; छिउँछिउँ गरिरहने।
छिँक्क/छिँक्का- *ना.* [सं. छिक्का] छिउँ; छिँक।
छिँड- *ना.* [सं. छेदे भाँडाकुँडा, काठपात आदिमा परेको ससानो प्वाल; कुपिल; दुलो।
छिँडी- *ना.* [नेवा. छेँलि] तला हुने घरको सबभन्दा तल्लो तलो; भुइँतलो।
छिँवल्नु- *स.क्रि.* [सं. छेदन+नु] १. बोटबिरुवा आदिका हाँगाबिँगा छाँटकाँट गर्नु। २. बाक्ला बिरुवा, ठुलो साग आदि उखेल्नु। ३. बढी भएका वस्तु वा कुरा बेचेर, छुट्ट्याएर, छाँटेर आदि किसिमले पातलो पार्नु। ४. थालेको कामकाज तुर्दै वा घटाउँदै लैजानु। ५. छेकाभाँजाहरू हटाउनु; झैझमेला पन्छाउनु।
छिँवल- *ना.* १. एक पटकमा गरिने वा हुने कामकुराको मेसो; बाहान; पटक। २. निश्चित समय; ताक। ३. मिल्दा उमेरका केटाकेटी आदिको पङ्क्ति; दामल; दौँतर।
छिँवलाइ- *ना.* छिँवल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिँवलाइनु- *क.क्रि.* छिँवल्न लाइनु; छिँवल्ने काम गरिनु।
छिँवलाउनु- *प्रे.क्रि.* छिँवल्न लाउनु; छिँवल्ने पार्नु।
छिँवलिनु- *स.क्रि.* छिँवल्ने काम गरिनु; छाँटिनु।
छिः- *वि.बो.* [सं.] १. कुनै फोहर वस्तु देख्दा वा त्यस्तो प्रसङ्ग चल्दा घृणाको भाव व्यक्त गर्ने शब्द; छ्या। २. मनको अरुचि वा वितृष्णा प्रकट गर्ने शब्द। ३. कसैको घृणित चरित्रप्रति निन्दा जनाउने शब्द।
छिः छिः- *वि.बो.* बराबर वा जोडले छिः बुझाउने शब्द।

छिः छिः दुरदुर- *ना.* घृणा र हेला गर्ने काम।
छिउँ- *ना.* [सं. छिक्का] नाकभित्र नसजस्तो पर्पऱ्याउने वस्तु वा गन्ध परेमा, हालेमा, खार लागेमा अथवा रुघा-खोकीका कीटाणु सकसक गरेमा बाहिर फ्याँक्न स्वतः प्रकट हुने नाकको बजाइ; छिँक्का; हाच्छिउँ; छिँक।
छिउँकी/छिउँके- *ना.* [√ छिउँ] छिँक्का; छिँक; छिउँ।
छिउँकी/छिउँके झार- *ना.* मसिना पात हुने र आँख्लैपिच्छे मसिना फल फल्ने, माडेर नाकमा नस लाउँदा छिउँ निकाल्ने मसिना बुट्टे झार; छिम्के झार।
छिउँको- *ना.* [अ.मू. छिउँ+को] छिउँ; हाच्छिउँ।
छिउँटी- *ना.* [छिउँटो+ई] कुनै काम गराएबापत कमाएर खान दिइएको सानो खेत वा बारी; दुःखशान्तिका निम्ति दिइएको जग्गा।
छिउँटो- *ना.* लुगा; सिइएको वस्त्र (हीनार्थमा); सियौटो।
छिकछिक- *क्रि.वि.* [अ.मू. छिक्+अ(द्वि.)] कुनै वस्तुभित्रका टुक्रा वा मसिना दाना बज्ने गरी।
छिकछिके- *ना.* नरिवलको गट्टा, बेलुनको फुकुन्डो आदिभित्र मसिना टुक्रा वा गेगर, बालुवा राखेर तयार गरिएको हातले हल्लाएर बजाइने बाजा; छिनछिने।
छिचरो- *वि.* [सं. छित्वर] १. बिचबिचमा पङ्क्ति नमिलेको; बिचबिचमा छिद्र परेको (दाँत)। २. छिद्र परेका दाँत भएको (व्यक्ति)। ३. मनमा लागेका कुरा धक नमानी बोल्ने; मुखको पचपचे; निर्लज्ज। *ना.* ४. मनमा लागेका कुरा पचपची बोल्ने मानिस। स्त्री. छिचरी।
छिचल्नु- *स.क्रि.* हे. छिचोल्नु।
छिचलाइ- *ना.* छिचल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिचलाइनु- *स.क्रि.* छिचल्न लाइनु।
छिचलाउनु- *प्रे.क्रि.* छिचल्न लाउनु।
छिचिन्कोटे- *ना.* बट्टाईभन्दा केही ठुलो, फुस्रो रङको एक जातको चरो।
छिचिमिरे- *वि.* [छिचिमिरो+ए] १. छिचिमिराजस्तो; दुब्लो-पातलो र चञ्चल स्वभावको।
छिचिमिरो- *ना.* [छित्ति+मीर+ओ] प्वाँख उम्रेर दुलाबाट बाहिर निस्की उडेर प्रायः तुरुन्तै समाप्त हुने धमिरो।
छिचिमोटे- *वि.* [चिमोट् +चिमोट्+ए] १. चकचके; छिटो र छरितो; हल्का पाराको। २. दुब्लोपातलो।
छिचिमोट्याइँ- *ना.* छिचिमोटे हुनाको चाल वा अवस्था; छिचिमोटेपन।
छिचोल्नु- *स.क्रि.* [सं. छित्वर+नु] १. एकातिरबाट पसेर अर्कातिरबाट निस्कनु; पार गर्नु। २. एक ठाउँबाट हुलेर अर्का ठाउँबाट निकाल्नु। ३. टुङ्गो पुऱ्याएर बोल्नु। ४. आद्योपान्त पढेर सक्नु।
छिचोलाइ- *ना.* छिचोल्ने क्रिया वा भाव।
छिचोलाइनु- *क.क्रि.* छिचोल्न लाइनु।
छिचोलाउनु- *प्रे.क्रि.* छिचोल्न लाउनु।
छिचोलिनु- *क.क्रि.* छिचोल्ने काम गरिनु।
छिट्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षिप्त+नु] छम्कनु; छिट्कनु।
छिट- *ना.* [सं. क्षिप्त] विभिन्न रङमा छिपेको धोती वा गुन्यू आदि लगाइने एक थरी कपडा।
छिटाइ- *ना.* [√ छिट्(+आइ)] छिट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
छिटाइनु- *क.क्रि.* छिट्न लाइनु।
छिटाउनु- *प्रे.क्रि.* छिट्न वा छम्कन लाउनु।
छिटिनु- *क.क्रि.* छम्किनु; छर्किनु।
छिटपुट- *क्रि.वि.* [हि. छिटफुट] १. अलिअलि; कहीँकहीँ; कहिलेकाहीँ। २. कुनै यता र कुनै उता; यताउति। ३. फाटफुट।
छिटाछिटी- *ना.* [छिटो+छिटो] १. परेको वा झरेको पानीको थोप्लाथोप्ली; धेरै छिटहरूको समूह। २. रङ, मसी आदि तरल वस्तुका थोप्लाथोप्ली वा दाग।
छिटुनी- *ना.* बेत, बाँस, निगालो, मालिङ्गो आदिका चोयाबाट बुनेर तयार गरिएको टोकरीजस्तो घरेलु साधन।
छिटो- *ना.* [प्रा. छिट्टो< सं. क्षिप्त] १. छचल्किएर वा उछिट्टिएर आउने पानीको बिन्दु; जलकण; पानीको थोपो। २. दुध, मसी, रङ वा त्यस्तै कुनै तरल वस्तुको थोपो। ३. शुद्धिका निम्ति सेचन गर्ने जल; चोख्याउन छम्केको पानीको थोप्ला। *वि.* ४. फुर्तिलो; छिटोछरितो; चलाक। *क्रि.वि.* ५. तुरुन्तै; चाँडो; लगत्तै; झट्टै।
छिटोछरितो- *वि.* १. चाँडचाँडै काम गर्ने; कुशलतापूर्वक छिटै काम गर्ने। २. विचार गर्न वा निर्णयमा पुग्न विलम्ब नगर्ने।
छिटोथोपो- *ना.* १. नापिने वा भरिने वस्तुको थोरै परिमाण। २. दुध, घिउ, तेल आदि पदार्थ थोरैथोरै गरेर सञ्चय गर्ने काम; फारोतिनो गरिने वस्तुको भाग (छिटोथोपो गरी जम्मा पारेको घिउतेल इ.)।
छिटो हाल्नु- *टु.* छातछुत भएको वा अशुद्ध भएको वस्तुलाई शुद्ध जल छम्केर चोख्याउनु।
छिट्कनु- *स.क्रि.* [छिट्+क+नु] १. छम्कनु; छिट्नु; सेचन गर्नु। २. बिउबिजन छर्नु।
छिट्काइ- *ना.* छिट्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिट्काइनु- *क.क्रि.* छिट्कन लाइनु।
छिट्काउनु- *प्रे.क्रि.* छिट्कन लाउनु।
छिट्किनु- *क.क्रि.* छम्किनु; छिटिनु; सिञ्चित हुनु।
छिट्ट्याइ- *ना.* [√ छिट्ट्याउ (+आइ)] पानी छिट्ट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
छिट्ट्याइनु- *अ.क्रि.* छिटा-छिटा भएर झरिनु।
छिट्ट्याउनु- *अ.क्रि.* आकाशबाट छिटाछिटा परेर पानी खस्नु; पानी पर्न थाल्नु; अलिअलि पानी पर्नु।
छिड्की- *ना.* [√ छड्के] १. छेस्किनी। २. काम बिगार्ने नियतले हालिने भाँजो; छेका; छिर्की; छिर्के।
छितरबितर- *क्रि.वि.* टिप्नुपर्ने वस्तुहरू परपर पुग्ने गरी छरिने र रेलिने भएर; छिरलिने गरी; छरपस्ट; छरपट्ट।
छितरिनु- *अ.क्रि.* [सं. छित्वर+इ+नु] १. कुनै वस्तु जतातत‍ै छरिनु; छरपुस्ट हुनु। २. छिल्लिनु; इत्रिनु; असभ्य तरिकाले जिस्किनु।
छितऱ्याइ- *ना.* छितरिने भाव; क्रिया वा प्रक्रिया।
छितऱ्याहट- *ना.* छितरिने भाव, क्रिया वा अवस्था।

छिताहारी- *ना.* [छित=(छुत)] +हारी] सनातनी विश्वासअनुसार तथाकथित निम्न जाति।
छिद्र- *ना.* [सं.] १. प्वाल; दुलो; छिँड। २. धाँजो, अन्तर। ३. कमजोरी; फितलोपन। ४. दोष; त्रुटि।
छिद्रता- *ना.* छिद्र हुनाको भाव वा अवस्था।
छिद्रदर्शी- *वि.* अर्काको दोष र खोट मात्र देख्ने; छिद्रान्वेषी।
छिद्रानुसरण- *ना.* अर्कामा रहेका दोषहरूको बारेमा गरिने खोजीनिती; छिद्रान्वेषण।
छिद्रान्वेषी- *वि.* अर्काको दोष खोजेर खोट लगाउने; छिद्रहरूको अन्वेषण गर्ने।
छिद्रित- *वि.* छिद्र पारिएको; प्वाल परेको।
छिन्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षीण] १. कुनै कामकुराको टुङ्गो लाउनु; मुद्दामामिलाको अन्तिम निर्णय दिनु; सिद्ध्याउनु। २. बाँकीबक्यौता, ऋण आदिको हरहिसाब चुक्ता गर्नु; फछ्र्याउनु। ३. वस्तुको कुनै अवयव टुक्रिनु; टुट्नु; चुँडिनु। *अ.क्रि.* ४. बर्कत घट्नु; दुब्लाउनु; शारीरिक अवस्था कमजोर हुनु। ५. घरव्यवहारको आर्थिक अवस्था गिर्नु; ऋणले सताउनु।
छिन- *ना.* [सं. क्षण] १. साह्रै थोरै समय; क्षण। २. अहोरात्रमात्र साठी घडी हुने पानीघडीको नापोप्रणालीमा एक घडीको छैटौं भाग; दश पला।
छिनछान- *ना.* [छिन्+अ (द्वि.)] १. हरहिसाब चुक्ता गर्ने काम; छिनाफाना; फछ्र्यौट। २. सरसल्लाह मिलाउने काम।
छिनछिन- *क्रि.वि.* [अ.मू. छिन्+अ(द्वि.)] १. सुकेका कोसाहरू हल्लँदा बजे झैं भएर। २.घुँगुरा वा मुजुरा बजेसरि; त्यस्तो आवाजका साथ।
छिनछिने- *ना.* १. पहेँलो रङको फूल फुल्ने, केराउका आकारका केही मोटा कोसा फल्ने, दुर्भिक्षमा ती कोसाका फल भुटेर खाइने र बोक्राको पाट निकालिने एक जातको वनस्पति। २. छिकछिके।
छिनफान- *ना.* [छिन्+फाँड्] १. चुक्ताचुक्ती; छिनछान।
छिनाइ- *ना.* [√ छिन्(+आइ)] छिन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिनाइनु- *क.क्रि.* छिन्न लाइनु।
छिनाउनु- *प्रे.क्रि.* छिन्न लाउनु; छिन्ने पार्नु।
छिनिनु- *क.क्रि.* छिन्ने काम गरिनु।
छिनाझपट- *ना.* [छिन्+झपट] छिनाइ र झपटाइ; लुछाचुँडी; खोसाखोस।
छिनाझपटी- *ना.* छिनाझपट।
छिनाफाना- *ना.* [छिन्+फाँड्> फाना] १. हरहिसाब मिलाउने र चुक्ता गर्ने काम; चुक्ती; फछ्र्यौट; छिनुफानु। २. किनारा लगाउने काम; निधो वा टुङ्गो लाउने काम; निर्णय; निधो।
छिनार- *ना.* [सं. छिन्ना] १. गुप्त रूपबाट यौनवृत्ति गर्ने आइमाई; रन्डी; वेश्या; पातर। *वि.* २. छिहिलिएकी; पात्तिएकी (स्त्री)। ३. व्यभिचारी।
छिनाल्नु- *स.क्रि.* [छिन्+आल्+नु] १. धागो, डोरी आदि चुँडाउनु; काटेर छिनाउनु।
छिनालाइ- *ना.* छिनाल्ने वा चुँडाल्ने क्रिया वा भाव।
छिनालिनु- *क.क्रि.* चुँडालिनु; छिनाइनु।
छिनासिम- *ना.* नेपालको कर्णाली अञ्चलअन्तर्गत जुम्ला जिल्लाको सदर मुकाम।
छिनिक- *ना.* अचार खान हुने ससाना दाना फल्ने, झाडीदार एक वनस्पति।
छिनु- *ना.* [छिन्+उ] ढुङ्गा कुँद्ने वा धातुहरू काट्ने काम गरिने फलामे हतियार।
छिनुफानु- *ना.* हे. छिनाफाना।
छिनुवा- *वि.* [छिन्+उवा] १. छिनिएको; चुँडिएको; छिन्ने वा चुँडिने खालको। २. अदालतबाट छिनिएको; अन्तिम टुङ्गो लागेको; फैसला भएको (मुद्दा)।
छिनेटो- *ना.* [छिन्+एटो] १. सानो छिनो। २. छिनोबाट बनाइएको प्वाल; छिँड; छेड। ३. प्वाल; दुलो।
छिनोफानो- *ना.* हे. छिनाफाना।
छिन्कनु- *स.क्रि.* [सं. क्षीण+नु] मसिनो र खस्रो नछुट्टिएको वस्तुलाई नाङ्लो आदिमा हाली खस्रोजति खसालेर मसिनोजति राख्नु।
छिन्काइ- *ना.* छिन्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिन्काइनु- *क.क्रि.* छिन्किन लाइनु।
छिन्काउनु- *प्रे.क्रि.* छिन्कन लगाउनु।
छिन्केटो- *ना.* छिन्कने साधन; नाङ्लो।
छिन्केरो- *ना.* चामल छिन्कँदा नाङ्लैमा रहने ढुटो वा पिठो।
छिन्कौटो- *ना.* १. बियाँ छिन्केर निस्केको चामल। २. छिन्कँदा निस्किएको नाथ्री। ३. छिन्किसकेपछि निस्किएको बियाँ।
छिन्कौलो- *ना.* १. चामल केलाउँदा छुट्टिने चामल र भुसका अतिरिक्त बच्ने मसिना चामल; कनिका। २. मकैको चामल केलाउँदा भुस, पिठो र चामल छुट्टिइसकेपछि बचेको चामलभन्दा मसिनो र पिठोभन्दा खस्रो चिज; सरौलो।
छिन्न- *वि.* [सं.] १. छिनाइएको; टुक्रा पारिएको; चुँडिएको। २. बिगारिएको; बिग्रेको; नष्ट। ३. थाकेको; थकित।
छिन्नकर्ण- *वि.* कानको लोती चुँडिएको; पुरै कान काटिएको; कनकट्टा।
छिन्ननासिक- *वि.* नाक काटिएको; नकटो।
छिन्नभिन्न- *वि.* १. काटकुट वा फोरफार गरेर काम नलाग्ने अवस्थामा पुऱ्याइएको; टुटफुट भएर छरिएको; छ्यान्नब्यान्न। २. नष्टभ्रष्ट।
छिन्नमस्तक- *वि.* घाँटीदेखि माथिको भाग चुँडिएको; टाउको काटिएको; मुड काटिएको; मुर्कट्टा।
छिन्नमस्ता- *ना.* १. घाँटी छिनेको आफ्नै टाउको हातमा लिएर घाँटीबाट निस्किएको रगतको धारा त्यसै टाउकालाई पियाइरहेकी दश महाविद्यामध्ये एक। २. नेपालको सप्तरी जिल्लाको सदरमुकाम राजविराजदेखि दक्षिणतर्फ पर्ने सखडा गाउँमा रहेकी एक प्रसिद्ध देवी।
छिन्नमूल- *वि.* १. जरो वा मूल काटिएको; निर्मूल भएको। २. आधार वा आश्रयरहित; मूल स्रोत नभएको।

छिन्नसंशय- *वि.* सन्देहास्पद अवस्था नरहेको; शङ्का बाँकी नरहेको; सन्देहरहित।
छिप्नु१- *स.क्रि.* [सं. स्पृश्+नु] कपडा, कागज आदिमा बुट्टा छाप्नु; बुट्टा पार्नु।
छिप्नु२- *अ.क्रि.* [सं. क्षिप्+नु] लुक्नु; दब्नु।
छिपछिप- *क्रि.वि.* [अ.मू. छिप्+अ(द्वि.)] अलिअलि पानी हुने गरी; पानीले जमिनको सतहमात्र छोइने भएर।
छिपछिपाइ- *ना.* छिपछिपाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिपछिपाइनु- *अ.क्रि.* छिपछिप होइनु।
छिपछिपाउँदो- *वि.* अलिअलि मात्र पानी भएको; छिपछिप गर्ने अवस्थाको।
छिपछिपाउनु- *अ.क्रि.* छिपछिप हुनु।
छिपछिपे- *वि.* १. तरल वस्तुमा ठोस वस्तुहरू मिसाउँदा तरल वस्तु छिपछिप मात्र र ठोस वस्तु बढी हुन खोजेको। २. झोल र चोक्टा परेको वस्तुमा दुवै पक्ष बराबर भएको।
छिपा- *ना.* [नेवा. छिपू] १. कपडा रँगाउने तथा बुट्टा छाप्ने काम गर्ने एक जाति। २. त्यसै जातिले छिपेको कपडा।
छिपाइ- *ना.* [√ छिपाउ(+आइ)] १. कपडा आदि छिप्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. छिप्ने वा लुक्ने क्रियाप्रक्रिया; लुकाइ।
छिपाइनु- *क.क्रि.* १. छिप्न लाइनु; बुट्टा भराइनु। २. लुकाइनु; दबाइनु।
छिपाउनु- *प्रे.क्रि.* १. छिप्न लगाउनु; छिप्ने काम गराउनु। २. लुकाउनु; दबाउनु।
छिपी- *ना.* हे. छिपा (जाति)।
छिपुवा- *वि.* [छिप्+उवा] कागज वा कपडा आदिमा रङ्गीचङ्गी बुट्टा छापिएको; छिपिएको; बुट्टा भएको।
छिप्पिनु- *अ.क्रि.* [सं. क्षीव+नु] १. फलफूल आदि कलिलो र कमलो अवस्था पार गरेर परिपक्व हुनु। २. कलिलो उमेरबाट प्रौढ अवस्थामा पुग्नु; उमेरदार हुनु। ३. खस्निनु; बाउँठिनु। ४. पुरानो हुनु; धेरै समयको हुनु (रोग आदि)। ५. ठेकीमा राखिएको दही, घैँटामा राखिएको जाँड आदि धेरै दिनको हुनु वा पुरानो बन्नु।
छिप्प्याइ- *ना.* छिप्पिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिप्प्याइनु- *क.क्रि.* छिप्पिने पारिनु; परिपक्व बनाइनु।
छिप्प्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. फलफूल आदि बोटैमा राखेर परिपक्व पार्नु। २. छिप्पिने तुल्याउनु; छिप्पिन लाउनु।
छिमल्नु- *स.क्रि.* छाँटकाँट गर्नु; छिँवल्नु।
छिमल- *ना.* १. कामकुराको मेसो; पटक; छिँवल। २. निश्चित समय वा अवधि; छिँमल; दामल।
छिमलाइ- *ना.* छिमल्ने वा छिमलाउने क्रिया- प्रक्रिया।
छिमलाइनु- *क.क्रि.* छिमल्न लाइनु; छिँवलाइनु।
छिमलाउनु- *प्रे.क्रि.* छिमल्न लाउनु; छिँवलाउनु।
छिमलिनु- *क.क्रि.* छिमल्ने काम गरिनु; छिँवलिनु।
छिमेक- *ना.* [छिम+मेक] घरवरिपरिको ठाउँ; छरछिमेक; वल्लोपल्लो घर।
छिमेकी- *वि.* छिमेकमा बसेको वा रहेको; वल्लोपल्लो घर हुने; छिमेकको; छिमेक भएको।
छिम्कनु- *स.क्रि.* हर्युङ्गामा रहेका गट्टीहरू उफारेर उत्तिखेरै हत्केलाले समाउनु।
छिम्काइ- *ना.* छिम्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिम्काइनु- *क.क्रि.* छिम्कन लाइनु; छिम्कने पारिनु।
छिम्काउनु- *प्रे.क्रि.* छिम्कने पार्नु; छिम्कन लाउनु।
छिम्किनु- *क.क्रि.* छिम्कने काम गरिनु।
छिम्के- *ना.* [छिम्क+ए] छिम्कने काम गरेर खेलिने गट्टाको खेल।
छिम्के झार- *ना.* हे. छिउँकेझार।
छिम्क्याहट- *ना.* [छिम्क+याहट] छिम्कने भाव, अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिया- *वि.* [सं. क्षित] १. चिरिएको वा घाउ लागेको; छेड परेको। *ना.* २. घाउ; छेड; छेद।
छियाछिया- *क्रि.वि.* १. काटिने, छेडिने वा घोचिने भएर; प्वालैप्वाल हुने गरी; टुक्रैटुक्रा भएर। *वि.* २. त्यस्तो हुने शारीरिक वा मानसिक अवस्थाको; छिन्नभिन्न।
छिर्नु- *अ.क्रि.* [छेड्+नु] कुनै दुलो वा प्वाल आदिबाट पस्नु; एकातिरबाट पसेर अर्कातिर निस्कनु।
छिरबिर- *ना.* [अ.मू. छिर्+अ(द्वि.)] १. अनेक रङ्गका ससाना बुट्टा। २. विभिन्न रङ वा घामछायाँबाट बनेका तिरमिरे बुट्टा।
छिरबिरे- *वि.* छिरबिर बुट्टा परेको; छिरबिर देखिने।
छिरल्नु- *स.क्रि.* [छिरलो+नु] १. कुनै ठाउँमा मिलाएर राखेको कागजपत्र, अन्नपात आदि वस्तु जथाभाबीसँग यताउति पार्नु; रेल्नु। २. घाँसपात, पराल आदि फुकाएर छर्नु; त्यस्तो वस्तुको घान हाल्नु।
छिरलाइ- *ना.* छिरल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। छिरलाउनु- *प्रे.क्रि.* छिरल्न लाउनु। छिरलिनु- *क.क्रि.* छिरलो हुनु; यताउति छरिनु।
छिरलो- *ना.* [सं. क्षरल] कुनै वस्तु वा सरसामान जथाभाबी हुने स्थिति; छिरलिने काम; छरछार; रेलो।
छिराइ- *ना.* [√ छिर्(+आइ)] छिर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छिराइनु- *स.क्रि.* १. पसाइनु; घुसारिनु। *क.क्रि.* २. छिर्ने पारिनु; घुस्ने पारिनु।
छिराउनु- *स.क्रि.* १. पसाउनु; एकापट्टिबाट हालेर अर्कापट्टि पुऱ्याउनु। *प्रे.क्रि.* २. छिर्न लाउनु; एकापट्टिबाट पसेर अर्कापट्टि निस्किन लाउनु।
छिरिनु- *क.क्रि.* पसिनु; घुसिनु।
छिर्काछिर्की- *ना.* [अ.मू. छिर्को (द्वि.)] १. कपडा, कागज, छाला आदिमा परेका विभिन्न रङका बुट्टा; थोप्लाथोप्ली। २. छिर्काहरूको समूह; छिटाछाटी।
छिर्की- *ना.* [छिर्के+ई] १. सानोतिनो छिर्के। २. जोरी खोज्नेलाई उसले थाहा नपाउने गरी गोडाले अल्झाई लडाउने एक दाउ; छिर्केदाउ।
छिर्के- *वि.* [√ छड्के] १. विभिन्न रङका धर्साधर्सी वा थोप्लाथोप्ली परेको; छिर्केमिर्के; टाटेपाङ्ग्रे (बस्तुभाउ, लुगाफाटा आदि)। *ना.* २. अर्काको कुभलो गर्ने नियतले गरिने जालझेल, चुक्ली; दाउपेच।

छिर्के दाउ- *ना.* १. कुस्ती खेल्दा प्रतिद्वन्द्वीका खुट्टाका बिचमा आफ्नो खुट्टो छिराई लरबर पारेर लडाउने तरिका; छड्के दाउ; चोरीदाउ। २. अर्काको हानिनोक्सानी गर्ने नियतले थाहा नहुने गरी दुःख दिने वा चाल झिक्ने मौका; दुःख दिने नियतको जालझेल; मौकाबाजी; कूट खेल।

छिर्केमिर्के- *वि.* विभिन्न रङका धर्साधर्सी वा थोप्लाथोप्ली मिसिएको; छिरबिरे।

छिर्को- *ना.* [सं. छिप्तक] १. वेगसँग आएको तरल पदार्थको छिटो। २. त्यसरी बनेका विभिन्न आकारका दाग; धर्सो।

छिल्नु- *स.क्रि.* [सं. छल्लि+नु] १. बोक्रा छोडाउनु; छिल्कनु। २. खुर्कनु; ताछ्नु।

छिलाइ- *ना.* छिल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छिलाइनु- *क.क्रि.* छिल्न लाइनु।

छिलाउनु- *प्रे.क्रि.* छिल्न लाउनु; छिल्ने पार्नु।

छिलिनु- *क.क्रि.* छिल्किनु।

छिल्कनु- *स.क्रि.* [हि. छिल्का+नु] कुनै फलफूल, रुखपात आदिका बोक्रा ताछ्नु; छोडाउनु।

छिल्काइ- *ना.* छिल्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छिल्काइनु- *क.क्रि.* बोक्रा छुट्ट्याइनु; नङ्ग्याइनु; छोडाइनु।

छिल्काउनु- *स.क्रि.* बोक्रा छुट्टिने पार्नु; छिल्कन लाउनु।

छिल्किनु- *क.क्रि.* बोक्रो ताछिनु; नङ्ग्याइनु; छोडाइनु।

छिल्को- *ना.* [सं. क्षालक] तरकारी, फल आदि पदार्थको बाहिरी अवयव; बोक्रो; खोस्टो; छाला।

छिल्लिनु- *अ.क्रि.* [छिहिलि+नु] १. लाजसरम त्यागेर वा मर्यादाको ख्याल नगरी जिस्किएर कुरा गर्नु; पात्तिनु; इतरिनु; छिहिलिनु।

छिल्ल्याइ- *ना.* छिल्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छिल्ल्याइनु- *क.क्रि.* छिल्लिने पारिनु; छिल्लिन लाइनु।

छिल्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* छिल्लिने पार्नु; छिल्लिन लाउनु।

छिहिलिनु- *अ.क्रि.* असभ्य तरिकाले लाजभाँडको वास्तै नगरी जिस्किनु; इतरिनु; पात्तिनु।

छिहिल्याइँ- *ना.* छिहिलिनेपन; इतऱ्याइ।

छिहिल्याइ- *ना.* छिहिलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छिहिल्याइनु- *क.क्रि.* छिहिलिन लाइनु।

छिहिल्याउनु- *प्रे.क्रि.* छिल्लिन लाउनु।

छी- *वि.* बो. हे. छिः।

छीछी- *वि.* बो. छिःछिः।

छुइ- *ना.* [छु+इ] छुने काम; छुवाइ; स्पर्श (बालबोलीमा)।

छुइछाइ- *ना.* १. छुनेवर्ने काम; छरछुवाइ। २.छुवाछुत आदिको भेदभाव; छुतछात।

छुई- *ना.* [छु+ई] परसराइ; रजस्वला; टक्राइ; नछुनु; नछुने।

छुईघर- *ना.* पहिलोपल्टकी नछुनेका लागि रहनबस्न बनाइएको गुप्ती कोठो वा ठाउँ।

छुक- *ना.* [*छुहक< सं. शुभक] १. शुभ तथा मङ्गलको सङ्केत; शुभ शकुन; सगुन; फाप। २. असल कामका लागि पर सारिएको कुरा। ३. छुत; छुवाछुत।

छुकछुक- *ना.* [अ.मू. छुक्+अ(द्वि.)] १. चलिरहने किसिम, अवस्था वा स्वभाव; चकचक। *क्रि.वि.* २. त्यसै पनि यताउति चलिरहने किसिमले।

छुकछुकी- *क्रि.वि.* छुकछुक; चकचक।

छुकछुके- *वि.* चञ्चल स्वभावको; खाली बस्न नसक्ने; चकचके; अस्थिर।

छुकी- *वि.* [छुक+ई] छुक लगाउने; छुक भएको; लच्छिनको; लच्छिनी।

छुकुनी- *ना.* [प्रा. चुक्काण्ण] १. दुधमाने, कर्कला आदिका डाँठ काटेर सुकाइएको तरकारी खाइने टुक्रा। २. तिल, फर्सीका बियाँ आदि कुटेर बनाइएको बुरबुरे धुलो अचार।

छुकुम- *ना.* गहुँ, जौ छरिने बारीमा पलाउने, स्वादिलो, सुगन्धित र उपयोगी एक प्रकारको बुटी झार।

छुची- *ना.* १. बन्दुकका टोटा रहने ठाउँमा जोडिएको घोडाले ठक्कर खुवाउँदा बारुद वा टोटा भएको ठाउँमा जाने र सल्काउने किलोजस्तो अङ्ग। २. बोतल आदिका मुखमा राखिने फराकिलो मुख भएको र पिँधमा टुटी परेको सोली; कागे। ३. दुई नदीका सङ्गमका बिचमा पर्ने तीनचोसे सोतो जमिन; दोभानका माझमा पर्ने बगरको सोतो।

छुचुन्द्रे- *ना.* [छुचुन्द्रो+ए] १. ताँती लागेर खेलिने केटाकेटीको एक खेल। *वि.* २. छुचुन्द्राको जस्तो गन्ध भएको; छुचुन्द्राको जस्तो ताँती लाग्ने।

छुचुन्द्रे ताँती- *ना.* एउटापछि अर्को र त्यसपछि अर्को नछुट्टिईकन ताँती लागेर हिँड्ने, छुचुन्द्राको लाम जस्तै लर्को; लामो ताँती; लर्को; लाम।

छुचुन्द्रो- *ना.* [सं. छुछुन्दर] सुँगुरको जस्तो थुतुनो हुने, स्वाभाविक अनुपातभन्दा साना आँखा भएको, ठस्स गन्ध आउने, मुसाजस्तो प्राणी।

छुचो/छुच्चो- *वि.* [सं. क्षुद्र] १. सानो चित्त भएको; छोटो मिजासको; दुच्छर। २. लोभी स्वभावको; किरन्टोकी। ३. साथीभाइलाई नसहने; अमिल्दो। ४. अरूका नचाहिँदा कुरा गर्ने; छुल्याहा; छुस्कर।

छुच्याइँ- *ना.* छुचो हुनाको भाव वा अवस्था; छुचो हुने खालको काम वा व्यवहार।

छुट्नु- *अ.क्रि.* [छुट+नु] १. कुनै वस्तु वा काम बाँकी रहनु; छुट हुनु। २. कुनै कामकुरो बिरिनु; गल्ती हुनु; भुल्नु। ३. बन्धन वा सजाय, कैद आदिबाट मुक्त हुनु; फुर्सद पाउनु। ४. बाँधेको बन्धन छोड्नु; फुक्नु।

छुट- *ना.* [सं.] १. कुनै काम गर्दा मुलबाट भएको छुटाइ; छुट्ने काम। २. गल्ती; छुटपुट। ३. बाँकी; रहल।

छुटकारा- *ना.* १. दण्डसजाय आदिबाट हुने मुक्ति; छुट्ने काम; मुक्ति। २. अवकाश; बिदा; छुट्टी; फुर्सद।

छुटगुठी- *ना.* देवदेवालय, पाटीपौवा आदि धार्मिक वस्तु वा पूजाआजा आदिको कार्यसञ्चालन गर्न तोकिएका जग्गाको आयस्ताबाट खर्च गरी बचत भएको आयस्ता सञ्चालन गर्नेले खान

पाउने रकम।

छुटछाट- *ना.* कुनै काम गर्दा थाहा पाई वा नपाई रहन गएको काम; बाँकी; रहलपहल; छुटपुट।

छुटनाम- *ना.* पतिपत्नीले कानुनी रूपबाट पाउने छोडपत्र; पारपाचुके; पारपत्र; छुटानाम; सिन्कोपाङ्ग्रो।

छुटपुट/फुट- *ना.* १. कुनै काम गर्दा कारणवश छुट्न गएको काम वा वस्तु; रहलपहल; बाँकीबचोट; छुटछाट। *वि.* २. बचेखुचेको; रहलपहल; छुट भएको।

छुटाइ- *ना.* [√ छुट(+आइ)] छुट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छुटाइनु- *क.क्रि.* छुट्नेछुटाउने काम गरिनु।

छुटाउनु- *प्रे.क्रि.* १. बन्धनबाट मुक्त गराउनु; छुटकारा दिलाउनु; अलग गराउनु। *स.क्रि.* २. भुल गर्नु; कामकुरो बिराउनु; गल्ती गर्नु।

छुटानाम- *ना.* [छुट+नाम] १. वियोग; छुटनाम। २. पतिपत्नीको सम्बन्धविच्छेद जनाउने कानुनी लिखत; पारपत्र; सम्बन्धविच्छेद पत्र।

छुट्टा- *वि.* [√ छुट] १. आफ्नो समूह वा ठाउँभन्दा अलग्गै रहेको; भिन्नै बसेको; छुट्टिएको; बेग्लै भएको। २. अलग; भिन्न; छुट्टो; छुट्ट।

छुट्टाछुट्टै- *क्रि.वि.* भिन्नाभिन्नै; बेग्लाबेग्लै; अलगअलगै।

छुट्टिनु- *अ.क्रि.* [छुट्टा+इ+नु] १. आफ्नो समूह, परिवार वा सहभागिताबाट अलग्गिनु; भिन्नै हुनु। २. दाजुभाइहरू अंशबन्डा गरी अलगअलग हुनु।

छुट्टी- *ना.* [√ छुट] १. आफ्नो दैनिक काममा हाजिर हुन नपर्ने दिन; बिदा; अवकाश। २. छुटकारा; मुक्ति। ३. नाश; बर्बादी। *वि.* ४. धेरै मात्रामा; अति नै; अचाक्ली।

छुट्टीछाट्टी- *ना.* १. बिदा वा फुर्सद भएको अवस्था; त्यस्तो समय वा दिन। २. बिलकुल नाश; चौपट्टै खतम; नष्टभ्रष्ट; बिगार; उपध्रो; सत्यानाश; बर्बादी। *क्रि.वि.* ३. बिग्रने गरी; बर्बाद हुने गरी।

छुट्टीभिन्न- *वि.* अंशबन्डा गरी छुट्टिएको; मानो छुट्टिएको।

छुट्टीसाह्रो- *वि.* १. कुनै कामले वा बेकामले कसैलाई सताउने; खुरन्धार गर्ने; बारबार त्यही कुरा दोहोऱ्याइरहने। २. ज्यादै अप्ठ्यारो; असाध्यै असजिलो। *क्रि.वि.* ३. भर्को लाग्ने गरी; वाक्क पार्ने किसिमसँग।

छुट्टो- *वि.* [√ छुट्टा] समूहबाट अलग्गिएको; छुट्टा; एक्लो; फुट्टो।

छुट्ट्याइ- *ना.* [√ छुट्टि(+याइ)] छुट्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छुट्ट्याइनु- *क.क्रि.* छुट्ट्याउन लाइनु।

छुट्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. अलग पार्नु; भिन्न तुल्याउनु। २. रोग वा दोष खुट्ट्याउनु।

छुत- *ना.* [सं. सूतक] अस्पृश्य वस्तु छुँदा लाग्ने दोष; संसर्गबाट लाग्ने दोष।

छुतछात- *ना.* छुवाछुत; छातछुत; लसपस। हे. छुत।

छुताइ- *ना.* छुतिने वा कोराभित्र पस्ने क्रियाप्रक्रिया।

छुताछुत- *वि.* छुन हुने र नहुने (रोग, व्यक्ति, पशु आदि); छुवाछुतको ख्याल गर्नुपर्ने; छुत र अछुतको भेदभाव गर्ने।

छुतारु- *ना.* जुठो, सूतक पुरै लाग्ने सपिण्डभित्रका दाजुभाइ; दसाहा दाजुभाइ; तेह्रदिने भैयाद।

छुताहा- *वि.* १. छुवाइ वा लसपसबाट सर्ने सङ्क्रामक (रोग)। २. तेह्रदिने जुठो बार्नुपर्ने दाजुभाइ; सपिण्डीभित्रका दाजुभाइ।

छुतिनु- *अ.क्रि.* कोराभित्र पस्नु; क्रियापुत्रीले कोरामा पस्नु; आशौच बार्ने घरमा पस्नु।

छुति- छुवाछुत बार्न नपर्ने खालको; स्पर्श गर्दा वा भात पानी छुँदा बात नलाग्ने; छुतभित्रका जात भातको।

छुत्ति- *ना.* १.परस्परमा छोएर हल्लँदै खेलिने एउटा खेल। २. पेटभित्र आन्द्रा खाली भएर हल्लिने काम; भोकले पेट काउकाउ गरेको अवस्था।

छुद्दे- *ना.* [सं. क्षुधा] १. खाने इच्छा; रुचि; भोक; तृष्णा। २. आकाङ्क्षा; रहर।

छुद्र- *वि.* [सं. क्षुद्र] १. छुस्कर स्वभावको; छुच्चो बानी भएको। २. नीच स्वभावको; तुच्छ; निकृष्ट।

छुनु- *स.क्रि.* [प्रा. छुव< सं. छुप+नु] १. स्पर्श गर्नु; संसर्ग गर्नु; लसपस हुनु। २. जातभातमा बोर्नु; छुन निषेध भातभान्सा, पानी आदि चलाइदिनु।

छुनुमुनु- *ना.* [अ.मू. (द्वि.) मुनु (=मुन्टो)] १. मसिना केटाकेटीले मुन्टो हल्लाएर खेल्ने खेल। २. अस्वीकार प्रकट गर्दा इसाराका निम्ति गरिने मुन्टो हल्लाइ।

छुनुमुने- *वि.* १. छुनुमुनु गर्ने; रहरलाग्दो (बालक, बाछो, पाठो, बच्चो आदि)। २. चकचके; छुकछुके; चञ्चले।

छुपछुप- *क्रि.वि.* [अ.मू. छुप्+अ(द्वि.)] लगालग 'छुप' चाल वा शब्दसित।

छुपछुपाइ- *ना.* छुपछुपाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

छुपछुपाइनु- *क.क्रि.* छुपछुप पारिनु।

छुपछुपाउनु- *स.क्रि.* छुपछुप पार्नु (लुगा धुँदा वा चामल फल्दा)।

छुपछुपी- *क्रि.वि.* छुपछुपको चाल वा शब्द निकाल्दै।

छुपछुपे- *वि.* छुपछुप गर्ने वा हुने; छुपछुप चालको।

छुपुछुपु- *क्रि.वि.* १. धान रोप्दा हातले छुपछुप गर्ने गरी। २. लुगा छपछपाउँदा वा चामल फल्दा आवाज निस्के झैं भएर।

छुप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. छुप्+प] पानीले चुर्लुम्म भिजेको कपडा, कागज आदि भुइँमा खस्दा आवाज आउने गरी।

छुप्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. छुप्लुक्+क] सानो वस्तु पानीमा पर्दा एकै खेप शब्द आउने गरी।

छुमन्तर- *ना.* [छुः+मन्तर] १. कुनै रोगव्याधिलाई झारफुक आदिबाट हटाइने प्रयास। २. कुनै समस्या सरक्क समाधान हुने उपाय। *क्रि.वि.* ३. एकाएक; अपर्झटसित।

छुरछुर- *ना.* [अ.मू. छुर्+अ(द्वि.)] १. चकचक; छुकछुक; फुरफुर; चञ्चल। *क्रि.वि.* २. हल्का हिसाबले मानापाथी भरिने गरी। ३. कुनै धुलो वस्तु बिस्तारै छरिने वा चुहिने भएर।

छुरछुरती/छुरछुरी- *क्रि.वि.* अझै छुरछुर भएर।

छुरछुरे- *वि.* १. छुरछुर गर्ने; चकचके; छुकछुके। २. हल्का चालसित भरिएको। ३. छुरछुर गरेर बिस्तारै चुहिरहने।

छुरबुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. छुर्+अ(द्वि.)] १. पुगनपुग; लगभग। २. खुकुलोसँग भरिने गरी (मानापाथी)। ३. जथाभाबी छरेर (गेडागुडी)।
छुरबुरे- *वि.* १. खुकुलो गरिएको; छुरबुर पारिएको। *क्रि.वि.* २. झन्डैझन्डै; लगभग।
छुरा- *ना.* [सं. क्षुर] १. कपाल व दाह्री खौरने, चक्कुजस्तो सानो बिँड भएको लाग्ने हतियार। २. घोचेर प्रहार गरिने टुप्पो तिखो भएको चक्कु; छुरी। *वि.* ३. अति लाग्ने; धेरै कटाहा; धारिलो। ४. बातबातै टिप्ने; औंधी मुखाले।
छुरिका- *ना.* [सं.] सानो छुरा; छुरी।
छुरी- *ना.* [सं.] टुप्पो तिखो हुने, घोचेर प्रहार गरिने वा तरकारी आदि काट्ने काम लिइने चक्कुजस्तो सानो हतियार; सानो किसिमको छुरा।
छुरो- *वि.* अरू थोक केही नमिसिएको; निक्खर; खाँटी; विशुद्ध (रगत, बालुवा) आदि।
छुर्पी- *ना.* दुध वा मही फटाएर छोक्रा सुकाई बनाइएको खाद्य पदार्थ।
छुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. छुर्+र] ससाना गेडागुडी, अन्न खस्ता शब्द निस्के झैँ भएर।
छुलछुल- *क्रि.वि.* [अ.मू. छुल्+अ (द्वि.)]] १. बारबार पिसाब लाग्ने गरी; तुरतुर। २. डरत्रासका कारणले आत्तिएर भयभीत हुँदै। ३ अस्थिर भएर; चकचक।
छुलछुलाइ- *ना.* छुलछुलाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
छुलछुलाइनु- *अ.क्रि.* तुलबुल होइनु; चञ्चल होइनु।
छुलछुलाउनु- *अ.क्रि.* छुकछुके हुनु; चञ्चल हुनु।
छुलछुली *क्रि.वि.* धमाधम पिसाब फेर्ने गरी।
छुलछुले- *वि.* १. थोरैथोरै पिसाब फेर्ने; छुलछुल पिसाब गर्ने। २. छुकछुके; चञ्चले; चकचके।
छुलछुल्याइ- *ना.* छुलछुल्याउने वा छुलछुली पिसाब गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
छुलछुल्याउनु- *स.क्रि.* छुलछुली पिसाब फेर्नु; थोरथोरै पिसाब गर्नु; छुल्क्याउनु।
छुलछुल्याहट- *ना.* छुलछुलिने भाव, क्रिया वा अवस्था।
छुलबुल- *क्रि.वि.* हे. चुलबुल।
छुलबुलाइ- *ना.* छुलबुलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छुलबुलाइनु- *अ.क्रि.* चुलबुलाइनु।
छुलबुलाउनु- *अ.क्रि.* चुलबुलाउनु।
छुलबुलाहट- *ना.* चुलबुलाहट।
छुलबुले- *वि.* चुलबुले।
छुलमा- *ना.* काँडैकाँडा हुने र काँडाका टुप्पामा बाटुला फल फल्ने एक किसिमको बुटी।
छुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. छुलुक्+क] थोरैथोरै पिसाब फेरेर; तुरुक्क।
छुल्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. छुलुक+नु] थोरैथोरै पिसाब फेर्नु; अलिअलि गरेर पिसाब खुस्कनु।
छुल्किनु- *अ.क्रि.* अलिकति पिसाब हुनु; तुरुकतुरुक पिसाब झर्नु।
छुल्के- *वि.* १. छुलछुल गर्ने; तुरुकतुरुक पिसाब फेर्ने। २. चञ्चल; चकचके; छुलबुले।
छुल्क्याइ- *ना.* छुल्कने वा छुल्क्याउने क्रियाप्रक्रिया।
छुल्क्याइनु- *क.क्रि.* छुलछुली पिसाब गरिनु।
छुल्क्याउनु- *स.क्रि.* छुलुक्क पिसाब गर्नु; छुलछुली पिसाब फेर्नु; थोरथोरै तुर्क्याउनु।
छुल्क्याहट- *ना.* छुल्क्याउने भाव, क्रिया वा अवस्था।
छुल्याइँ- *ना.* [छुला (पोल. +याइँ] भएनभएको कुरा लगाउने काम; चुक्ली; छुस्केरो।
छुल्याहा- *वि.* [छुला (पोल. +आहा] परस्परमा एक अर्काको कुरा लाएर बजाउने र फाटो पार्ने; छुल्याइँ गर्ने स्वभावको; चुक्ली लाउने; पोलाहा; छुस्कर।
छुवा- *ना.* [हि.] उखुको चिनी बनिसकेर बाँकी रहेको काम नलाग्ने रस।
छुवाइ- *ना.* [√ छु(+आइ)] छुने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
छुवाइनु- *क.क्रि.* छुन लाइनु।
छुवाउनु- *प्रे.क्रि.* छुन लाउनु; छुवाउनु।
छुवाछुत- *ना.* [छु+छुत] अस्पृश्यसितको लसपस; छातछुत; छुतछात।
छुवाछूत- *ना.* हे. छुवाछुत।
छुसछुस- *ना.* [अ.मू. छुस्+अ(द्वि.)] १. छुस्केरो; छुकछुक; चकचक। *क्रि.वि.* २. छिनछिनमा चलिरहने गरी; अस्थिर भएर।
छुसछुसे- *वि.* छुल्याइँ गरिरहने; दुःख दिइरहने; छुच्चो; छुस्कर।
छुसी- *ना.* [सं. शष्य> *शस्व] १. गहुँका फलका टुप्पातिर र फेदतिर रहने टुँडो; झुस। २. औँलाका बाहिरपट्टि प्रत्येक खण्डमा उम्रिने रौँ। ३. सानोतिनो महत्त्वहीन कुरा; नगण्य वस्तु। *वि.* ४. जाबो; तुच्छ।
छुस्कर- *वि.* १. कुरा लाएर दुःख दिने खालको; चुक्ली लाउने; छुल्याहा; पोलाहा। २. चकचक गर्ने; छुकछुके; चञ्चल।
छुस्के- *वि.* [छुस्को+ए] छुकछुक गर्ने; छुल्याहा।
छुस्केरो- *ना.* [√ छुस्कर] १. छुस्करको काम; चुक्ली; छुल्याइँ। *वि.* २. छुल्याहा; छुस्कर।
छुस्को- *ना.* १. चुक्ली लगाउने काम; छुल्याइँ। २. चुबुर्को; छ्वास्स। *वि.* ३. छुच्चो; छुस्के।
छुस्क्याइँ- *ना.* [छुस्के+याइँ] छुस्के हुनाको भाव वा अवस्था; चुक्ली; छुल्याइँ।
छुस्क्याहा- *वि.* [छुस्को+याहा] छुस्को लगाउने; छुसछुस गर्ने खालको; छुस्कर; छुल्याहा।
छुस्या- *ना.* [नेवा.] मझौला आकारको तर केही बाक्लो खालको झ्याली बाजा।
छुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. छुस्+स] १. हल्का तवरले छुने गरी; चुस्स; छुसुक्क। २. चुक्ली लाउने वा छुल्याइँ गर्ने किसिमले। ३. अलिकति भुवा, रौँ आदि देखिने वा उम्रिने गरी। ४. धुलो वा पिठो वस्तु पोखिएर। *ना.* ५. अलिअलि गरी दिइएको वा साह्रै थोरै वस्तु; छुसछुस।
छूट- *ना.* हे. छुट।

छूत- *ना.* हे. छुत।
छूतछात- *ना.* हे. छुतछात।
छूताछूत- *वि.* हे. छुताछुत।
छूती- *वि.* हे. छुती।
छेउ- *ना.* [सं. छेद] १. भूखण्ड, क्षेत्र, वस्तु आदिको समाप्त हुने भाग (उदा.- बारीको डिल, पुस्तकको किनारा, भाँडाको बिट इ.)। २. नजिकको ठाउँ वा बस्ती; सामीप्य। ३. किनारा; टुप्पो; फुर्को। *ना.यो.* ४. नजिक; पास; निकट; भएको ठाउँ; थैं; छिम; छिउँ।
छेउकाँट- *ना.* छेउछाउको भाग; वरिपरिको क्षेत्र; छरछिमेकको ठाउँ; आसपासको ठाउँ; काँठ।
छेउकाँटे- *वि.* छेउकाँटसम्बन्धी; छेउकाँटको।
छेउछाउ- *ना.* १. नजिकको ठाउँ वा बस्ती। २. छेउकुना; कुनाकानी। *क्रि.वि.* ३. वरपर; नजिक।
छेउडिल- *क्रि.वि.* छेउ र डिलसम्म नछुट्ने गरी।
छेउला- *ना.* [स्याउलो] काठ वा स्याउला आदिले बनाइएको बार।
छेउलो- *ना.* [छिउ+लो] १. छेउछाउ; आसपास; नजिकपुँडो। २. छेउमा वा अभेकमा परेको जग्गा, बस्ती वा स्थान; ओल्टेकोल्टे परेको ठाउँ। ३. पर्दा। *वि.* ४. छेउको; डिल वा कान्लाको।
छेक्नु- *स.क्रि.* [सं. छेदक+नु] १. कुनै ठाउँमा बस्तुभाउ जान नपाऊन् भनेर रोक्नु; थुन्नु। २. कुनै काम हुन नदिनु; थाम्नु। ३. कहीँ जान वा सर्नबाट रोक्नु। ४. कुनै ठाउँ ओगट्नु। ५. बार, घेरा, पर्दा वा पर्खाल आदिले घेर्नु। ६. लुगा सिउनका लागि जिउमा नाप्नु; अड्कल्नु; नापो लिनु।
छेक- *ना.* [छेको] १. कुनै सीमा वा ठाउँबाट अघि जान रोक्ने काम; थुन्ने काम; छेकबार; छेकथुन। २. बेला; मौका; अवसर; ताक; पक्ष; तिर। ३. छाँट; किसिम।
छेकछन्द- *ना.* आकारप्रकारको खाका; ढाँचाकाँचा; तालमेल; रूपरेखा; छाँटकाँट।
छेकछाक- *ना.* छेकथुन गर्ने काम; बारबेर।
छेकथुन- *ना.* १. कुनै वस्तु वा प्राणीलाई स्वतन्त्र रहन वा चल्न नदिने उद्देश्यले थुन्ने र छेक्ने काम; रोकटोक। २. बाधाव्यवधान; अवरोध।
छेकबार- *ना.* १. छेक्न र थुन्नका लागि तयार गरिएको स्याउला, तार वा कपडा आदिको बार; छेकाबार। २. आवश्यक पर्दा फिक्न र राख्न सकिने बार।
छेका- *ना.* [छेक+आ] १. कुनै हद र सीमा तोक्ने बुँदा वा वस्तु; जानआउन नसकिने गरी लगाइएको बार; प्रतिबन्ध; रोकावट; तगारो; पर्खाल; घेरा। २. बिर्ता वा मौजा दिँदा तोकिएको चार किल्ला। ३. सो चार किल्ला निर्धारित गर्ने पत्र।
छेकाइ- *ना.* [√ छेक्(+आइ)] छेक्ने वा घेर्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
छेकाइनु- *क.क्रि.* छेक्न वा घेर्न लगाइनु; छेकथुन गरिनु।
छेकाउनु- *स.क्रि.* १. लुगाको नापो लिनु; लुगा सिउन कपडा नाप्नु। *प्रे.क्रि.* २. छेक्न वा रोक्न लगाउनु।
छेकाछेक- *ना.* परस्परमा रोकारोक गर्ने काम; थुनाथुन।
छेकानुप्रास- *ना.* [सं.] रचनामा एकै वर्ण अनेक पटक दोहोरिँदा हुने अलङ्कार; शब्दालङ्कारमध्येको एक अलङ्कार।
छेकापह्नुति- *ना.* [सं.] अलङ्कारशास्त्रका नियमअनुसार एउटा उक्तिलाई अर्को त्यस्तै तर अयथार्थ उक्तिले खण्डन गरिएको भान हुने अलङ्कार; एक शब्दालङ्कार; अपह्नुति अलङ्कारको एक भेद।
छेकाबार- *ना.* हे. छेकबार।
छेकाभाँजा- *ना.* [√ छेको+भाँजो] हे. छेकोभाँजो।
छेकारो- *ना.* [छेक्+आरो] १. वरिपरिबाट घेरामा पारिने काम। २. वरिपरिसम्म नियन्त्रण गर्ने घेरो; बार। ३. छेको; बाधा; अड्काउ; थुना। ४. परिक्रमा। *वि.* ५. घुमाउरो; फेरो।
छेकारो काट्नु- *टु.* घुमाउरो बाटो गरी भाग्नु।
छेकिनु- *क.क्रि.* [छेक्+इ+नु] १. गति वा वेग रोकिनु; गतिरोध गरिनु। २. लुगा आडमा मिल्ने हिसाबले छेकिनु; नापो लिइनु।
छेकुवा- *वि.* [छेक्+उवा] छेक्ने स्वभावको; अवरोध खडा गर्ने खालको; रोकावट लगाउने।
छेको- *ना.* [छेक्+ओ] १. बस्तुभाउ वा अरू केही चिज आउन नसकोस् भनी लगाइएको बार; अवरोध; रोक्का। २. प्रतिबन्ध; बन्देज; छेकबार; नियन्त्रण। ३. पर्दा; पर्खाल वा घेराको बार।
छेकोक्ति- *ना.* [सं.] अभिधा अर्थका अतिरिक्त लक्षणा वा व्यञ्जना अर्थ ध्वनित हुने लोकोक्ति; ध्वन्यात्मक अर्थगर्भित लोकोक्ति; टुक्कामय उक्ति; अलङ्कारको एक भेद।
छेकोभाँजो- *ना.* [छेको+भाँजो] १. केही कुराको बचाउका निम्ति छेकथुन गर्न बनाइएको बार, पर्खाल, गिर्दा, ढेलो, किल्ला आदि। २. रोक्ने कार्य; अवरोध; प्रतिबन्ध; व्यवधान।
छेड्नु- *स.क्रि.* [सं. छेदन] १. कुनै पनि वस्तुको पछिल्तिर छिचोल्ने वा गहिरो प्वाल पर्ने गरी टोड्को बनाउनु; प्वाल पार्नु; छेद पार्नु। २. कसैलाई मर्म पर्ने वा बिभ्ने गरी उपहासपूर्ण कुरा भन्नु; बेइज्जत हुने गरी उपहास गर्नु; उडाउनु। ३. प्रसङ्ग उठाउनु; सन्दर्भ खोतल्नु; निहुँ निकाल्नु।
छेड- *ना.* [सं. छेद] १. छेडपेच; व्यङ्ग्यपूर्ण भनाइ; छेडखानी। २. प्वाल; छेडिएको डोब; टोड्को; छिद्र।
छेडखान/खानी- *ना.* १. कुनै कुराको पक्कापक्की; किटान; निधो। २. छेडपेच; व्यङ्ग्योक्तिपूर्ण जिस्क्याइ।
छेडछाड- *ना.* १. दुलो, प्वाल आदि पार्ने काम। २. भनाबैरी; झगडा। ३. व्यङ्ग्योक्ति; ठट्टा।
छेडपेच- *ना.* छेडखान; छेडखानी।
छेडाइ- *ना.* [√ छेड्(+आइ)] छेड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
छेडाइनु- *क.क्रि.* छेड्ने काम गरिनु।
छेडाउनु- *प्रे.क्रि.* छेड्ने पार्नु; छेड्न लगाउनु।
छेडिनु- *क.क्रि.* प्वाल पारिनु।
छेडो- *ना.* [सं. छेद] १. साँगुरो परेको गल्लीजस्तो बाटो; सानो बाटो; गल्छैंडो; गल्छो। २. छेद; छिद्र।
छेत्र- *ना.* [सं. क्षेत्र] कुनै तीर्थ वा मठमन्दिरमा अनाथहरूलाई भोजन बाँड्ने ठाउँ।

छेत्रबास- *ना.* [सं. क्षेत्रोपवास] किरियापुत्रीले कोरामित्र पसेका प्रथम दिन अहोरात्र गर्ने उपवास।

छेत्री- *ना.* [सं. क्षत्रिय] १. वर्णाश्रम धर्मअनुसार व्यवस्था भएका ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र चार वर्णमध्ये दोस्रो वर्ण; क्षत्रिय। २. परम्पराअनुसार राज्य सञ्चालन गर्न जिम्मा लिने जाति। ३. नेपालीको एक जात।

छेद्नु- *स.क्रि.* [सं. छेदन] १. दुलो पार्नु; छेड्नु। २. काट्नु।

छेद$_1$- *ना.* [सं. छेदक] १. पिशाच; भूतप्रेत। *वि.* २. नीच; दुष्ट स्वभावको। ३. छेदी।

छेद$_2$- *ना.* [सं.] १. कटाइ; भँचाइ; छिनाइ; चुँडाइ। २. टुक्रो; कुड्को; गिँड। ३. प्वाल; टोड्को।

छेदक- *वि.* १. कुनै पनि वस्तुलाई सिङ्गो अवस्थाबाट टुक्र्याउने; गिँडुवा; छिनाल्ने; कुड्क्याउने। २. नाश गर्ने; सर्वसंहारी; सर्वनाशी।

छेदन- *ना.* काट्नु; टुक्र्याउनु; गिँड्नु; चुँडाल्नु।

छेदनीय- *वि.* छेदन गर्न योग्य; छेड्नुपर्ने।

छेदाइ- *ना.* [√ छेद् (+आइ)] छेद्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

छेदाइनु- *क.क्रि.* छेद्न लगाइनु।

छेदाउनु- *प्रे.क्रि.* छेद पार्नु; छेद्न लगाउनु।

छेदिनु- *अ.क्रि.* १. छेद पर्नु। *क.क्रि.* २. छेद्ने काम गरिनु।

छेदी- *वि.* [सं.] छेदक।

छेद्य- *वि.* [सं.] काट्न, चुँडाल्न वा टुक्र्याउन सकिने; काट्नुपर्ने; चुँडाल्न वा टुक्र्याउन उचित।

छेना- *ना.* [सं. छिन्न] रसभरी, चमचम आदि मिठाई बनाउन दुध फटाएर बनाइएको छोक्रा।

छेनापानी- *ना.* दुध फटाएर छेना बनाइसकेपछि बचेको पानी; दुध फाट्दा छोक्राजति छुट्टिएको पानी; पुनः छेना बनाउन दुधमा मिसाएर दुध फटाउने पानी।

छेप्नु- *स.क्रि./हे.* छ्याप्नु।

छेपन- *ना.* [सं. क्षेपण] १. जसरीतसरी बिताउने वा कटाउने काम; सिद्ध्याउने काम; कालकटनी; बसिबियाँलो। २. आक्षेप; गाली; छेड; व्यङ्ग्य; उपहास।

छेपारी- *ना.* [सं. क्षेपकारी] कुर्कुच्चामाथि र पिँडुलामुनिको कठोर मांसखण्ड।

छेपारी हाड- *ना.* कुर्कुच्चा र पिडौँलाका बिचको, गोलीगाँठाभन्दा पछिल्तिर पर्ने उठेजस्तो देखिने कडा नसो।

छेपारे- *वि.* [छेपारो+ए] छेपाराका चालको; अपत्यारिलो।

छेपारे अठोट/भोलि- *ना.* कार्यान्वित हुन सक्तैन भनी सबैले अगावै चाल पाएको कसैको प्रतिज्ञा वा सङ्कल्प।

छेपारो- *ना.* [सं. क्षेपकार] घाँटीमा माल र टाउकामा कुखुराका भालेको जस्तो सिउर हुने, प्रकाशमा विभिन्न रङ्गमा बदलिएको देखिने माउसुलीभन्दा केही ठुलो र त्यस्तै चारवटा खुट्टा भएको अण्डज वर्गको घस्रेर हिँड्ने जीव।

छेमडेल- *ना.* [नेवा.] पुरानो समयमा सरकारी भवन वा कार्यालय, पाटी, धर्मशाला, देवालय आदि मर्मत गर्ने वा नयाँ निर्माण गर्ने अड्डा।

छेम- *ना.* [सं. क्षेम] १. सुख-सयल; आनन्द। २. कल्याण; मङ्गल।

छेमकुशल- *ना.* सुख-आनन्द; कुशलमङ्गल; निकानन्द; सन्चो-सुबिस्ता; भलाकुसारी।

छेर्नु- *अ.क्रि.* [सं. क्षरण] १. अपच भएर वा कुनै बिरामीका कारणले पातलो दिसा लाग्नु; तरल दिसा हुनु। २. डराउनु; दुरदुहाई हुनु। ३. कसैको मालधन पहिले लिएर पचाउन नसकी फिर्ता गर्नु; पचाउन कोसिस गरे पनि नसक्नु; फिर्ता गर्नु। ४. काबु हुनु; विवश हुनु; लुरुक्क पर्नु।

छेर- *ना.* [सं. क्षर] पेटको कुनै रोग आदिका कारणले पातलो भएको दिसा; पखाला।

छेरपटी- *ना.* १. छेराउटी; पखाला। २. हैजा; उपरतली।

छेरमालु- *वि.* १. कुनै भयानक वस्तु वा घटनादेखि त्रस्त भएको; डरले आत्तिएको; काबु भएको। २. कायल भएको।

छेरा- *ना.* [भो. ब. ?] चौँरीगाईको पुच्छरका रौँबाट बुनेको राडी; चमरका भुत्लाबाट तयार गरिएको लम्पट; लिउ; लेउ।

छेराइ- *ना.* [√ छेर्(+आइ)] छेर्ने किसिम, क्रिया वा भाव।

छेराइनु- *क.क्रि.* छेर्न लाइनु; छेर्ने पारिनु।

छेराउटी- *ना.* १. पेटका कुनै गडबडीले लगातार पातलो दिसा लाग्ने रोग; हैजा; पखाला; छेरौटी। २. गोठालाले गाईबस्तुलाई वा गाली गर्नेले गाली खानेलाई भन्ने शब्द।

छेराउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. डरमा पार्नु; काबुमा ल्याउनु; वश गर्नु। २. पचाउन खोजेको धनसम्पत्ति फिर्ता गर्न लाउनु। ३. छेर्न लाउनु; पातलो दिसा गराउनु।

छेरिनु- *क.क्रि.* १. छेर्ने काम गरिनु। २. पातलो दिसा गरिनु; पखाला झैँ दिसा गरिनु।

छेरुन्जेल- *क्रि.वि.* १. अपच हुने गरी। २. भयभीत हुन्जेल।

छेरुवा- *वि.* १. छेरेको छेर्न्यै गर्ने; धेरैपल्ट छेर्ने। २. पेटको रोगी; छेर्ने रोग भएको। ३. त्रस्त; डरछेरुवा; हुतिहारा; आँट नभएको।

छेरौटी- *ना.* छेराउटी।

छेलो- *ना.* [सं. शैलक] १. फलाम वा ढुङ्गाको डल्लो हत्केलामा लिई कुममाथिबाट, ताकेको रेखामा उभिई सकेसम्म टाढा पुग्ने गरी हुऱ्याइने खेल; छेलो हानी खेल्ने खेल। २. छेलो हानी खेल्ने, बाटुलो ढुङ्गो वा फलामको गोलो डल्लो। ३. पातलो ढुङ्गो वा पाङ्ग्राका गेडा जस्तै आकारको वस्तुलाई पानीमा उफ्रिँदै परसम्म पुग्ने हिसाबले हुत्त्याई खेलिने खेल।

छेलोखेलो- *वि.* १. आफूलाई चाहिएभन्दा पनि बढी भई हुने फालाफाल; फ्याँकाफ्याँक। २. प्रशस्त; पर्याप्त; चाहिएजति। *क्रि.वि.* ३. फालाफाल हुने गरी। *ना.* ४. फालाफाल हुने स्थिति।

छेलोलेखो- *ना.* १. छेलो। २. अद्भुत कार्य लेखिएको वर्णन; शिलालेख।

छेवर- *ना.* [सं. क्षौर] सनातनी सम्प्रदायका सोह्र संस्कारमध्येको एक संस्कार; चूडाकर्म; जन्मदेखि तीन वा पाँच वर्ष पारेर छोरा मान्छेको पहिलोपल्ट विधिपूर्वक केश काट्ने काम।

छेस्करा- *ना.* [चस्को+रा] पेच पार्ने हेतुले बोलिएको वचन; व्यङ्ग्य।

छेस्काछेस्की- *ना.* [छेस्को+छेस्को] दाउरा वा काठपात आदिका

मसिना टुक्रा; झिँजाझिँजी; झिटिमिटी; टुक्राटुक्री; चोइटाचोइटी।

छेस्किनी- *ना.* [छेस्को+इनी] घरका झ्यालढोका, दराज आदिका दैला बन्द गर्न सजिलो पर्ने गरी र बेसरोकारवालाले खोल्न नसकून् भन्ने हिसाबले ठोकिएको फलाम, बाँस आदिको छेस्को; ठेडी; चुकुल मार्ने साधन।

छेस्किनु- *अ.क्रि.* [छेस्को+इ+नु] १. छेस्कोमा परिणत हुनु। २. खसी पारेको कुनै बस्तु छेस्के पल्टिनु।

छेस्के- *वि.* [छेस्को+ए] १. छेस्कोसँग सम्बन्धित; छेस्काको। २. छेस्कोजस्तो; सुइरे; तिखो। ३. खसी पार्दा पुरै खसी नपरी आधा मात्र खसी परेको।

छेस्को- *ना.* [चस्को] काठ, बाँस आदिको सानो लामो वा छोटो सिन्को; काठपातको झिँजो; झरो; टुक्रो।

छेस्क्याइ- *ना.* [√ छेस्कि(+याइ)] छेस्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

छेस्क्याइनु- *क.क्रि.* छेस्क्याउने पारिनु।

छेस्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* छेस्किने पार्नु वा पार्न लगाउनु।

छेस्क्याहट- *ना.* छेस्क्याइ।

छेस्क्याहा- *वि.* १. छेस्के। *ना.* २. छेस्को वा अल्झो पार्ने स्वभाव।

छैँटा/छैँटी- *ना.* [भो.] टोकरी।

छैटी- *ना.* [सं. षष्ठिका] १. बालक जन्मेको छैटौँ दिनको रातमा गरिने उत्सव वा कर्म; त्यसै दिन गरिने षष्टिका देवीको पूजा। २. छैटौँ दिनको रात्रि; बालकको भाग्य भावीले त्यसै दिन लेख्छ भन्ने परम्पराअनुसार रातभर बालकका नजिकै बत्ती बालिने कार्य। ३. सनातनी सम्प्रदायका सोह्र संस्कारमध्ये नामकरण संस्कार र जातकर्म संस्कारका बिचको एक अतिरिक्त संस्कार।

छैटौँ- *वि.* [सं. षष्ठ] १. गन्दै जाँदा छको सङ्ख्यामा परेको; ६ को सङ्ख्यामा आफ्नो स्थान भएको। २. श्रेणीविभाजन गर्दा पैलो, दोस्रो हुँदै छैटौँ कोटीमा पर्ने; क्रमानुसार छ सङ्ख्यामा ठाउँ पाउने।

छैमलो- *ना.* [छ+अमलो] १. डन्डीबियो खेलमा डन्डीले वा बियोले पिर नाप्दा पर्ने छैटौँ सङ्ख्या। २. सो दाउ पार्दा ठचाकवालाले कुरेतको नापले खेलको फुट्टी गन्ने प्रणाली। ३. त्यसरी गनिएको फुट्टी।

छैया- *वि.* बो. [छैन] बालगीतमा वा केटाकेटीको बोलीमा छैन, हरायो, सकियो आदि अर्थ बुझाउने शब्द।

छोइ- *ना.* [प्रा. छुव+इ] १. छुने काम; स्पर्श (केही समस्त शब्दका आरम्भमा मात्र सीमित, जस्तै- छोइछिटो, छोइपासो आदि)। २. छुन नहुने वा छुँदा पोल्ने वा काट्ने कुरालाई छुने कार्य (बालबोली)।

छोइछिटो- *ना.* १. तथाकथित अछुत वस्तु वा मान्छेलाई छोइयो भने शुद्ध हुनका लागि गरिने अभिषेक। २. अशुद्धि हटाउन छर्किने पानी; पवित्रताका निमित्त गरिने सेचन।

छोइदिल्लगी- *ना.* कसैको आनीबानीलाई नक्कल गरेर उतारिने उपहास; हल्का व्यङ्ग्य; छेडखान; लर्कोसर्को।

छोइनु- *क.क्रि.* [छु+इ+नु] १. छुने कार्य गरिनु। *अ.क्रि.* २. छुने काम हुनु।

छोइपासे- *वि.* [छोइपासो+ए] छुँदै अवगाल लाग्ने वा छोयो कि बिग्रने।

छोइपासो- *ना.* [छोइ+पासो] १. छोइपासे वस्तु। *वि.* २. छोइपासे।

छोकडा$_1$- *ना.* [हि. छोकरा] १. बुद्धि र बर्गत प्रौढ नभएको, आलोकाँचो केटो; पारिश्रमिक पनि पूरा पाउन योग्य भइनसकेको बालकामदार। २. लाम्चो वा ठुलो जातको खजुरको फल सुकाएर तयार पारिने गुलियो स्वाद भएको सुकुटी; खजुरको सुकुटी; छोहोरा।

छोकडा$_2$- *ना.* नेपाली लोकनृत्यहरूमा प्रसिद्ध मारुनी नाचमा गाइने रागहरूमध्ये एक राग; मारुनी गीतको एक राग।

छोक्रा- *ना.* [सं. शल्क+ट > सोक्कडा] १. छपनीमा हालेर छानिसकेपछि वा तुङ्वामा हालेर पाइपद्वारा रस तानिसकेपछि बाँकी रहने जाँडको खोस्टा; थिग्रो। २. रस निचरिसकिएको वस्तु; सिट्ठी।

छोक्राछोक्री- *ना.* १. ठुलासाना छोक्राहरूको समुदाय। २. कुनै रसदार वस्तुमा देखिने अलिअलि छोक्रा; केही थोरबहुत छोक्रा।

छोक्रिनु- *अ.क्रि.* छोक्रयाइलो पारिनु; छोक्राजस्तो हुनु।

छोक्रिलो- *वि.* तरल पदार्थ कुनै कारणले झोलचोक्टा भएको; छोक्रैछोक्रा भएको; छोक्रयाइलो।

छोक्रे- *वि.* [छोक्रा+ए] छोक्रैछोक्रा भएको; छोक्रिलो; छोक्रयाइलो।

छोक्रे मही- *ना.* मही पार्दा तरिका नमिलेर राम्रोसित घिउ नआई घिउको अंश रहेर छोक्रिलो भएको मही; दुध फाटे झैँ फाटेर छोक्रिलो भएको मही।

छोक्रो- *ना.* [चोक्टो/चोकर] १. हे. छोक्रा। २. छोक्राको एक अंश वा एकाइ; सानो छोक्रा।

छोक्रयाइ- *ना.* छोक्रा पार्ने वा पर्ने किसिम, क्रिया वा भाव।

छोक्रयाइनु- *क.क्रि.* झोलचोक्टा पारिनु; छोक्रैछोक्रा पारिनु।

छोक्रयाइलो- *वि.* छोक्रिलो।

छोक्रयाउनु- *स.क्रि.* १. छोक्रिलो पार्नु; छोक्रा छुट्टिने पार्नु। *प्रे.क्रि.* २. छोक्रिने पार्नु; छोक्रिने अवस्थाको तुल्याउनु।

छोक्रयाहट- *ना.* छोक्रयाइ।

छोट- *वि.* [प्रा. छोट्ट< सं. क्षोदट] छोटो (समस्त शब्दका आरम्भमा मात्र सीमित, जस्तै- छोटखुट्टे, छोटकरी इ.)।

छोटकरी- *वि.* १. छोटो वा सङ्क्षेप किसिमको (भाषण, लेख, बोली इ.)। २. छोट्ट्याइएको, सङ्क्षिप्त।

छोटिनु- *अ.क्रि.* छोटो हुनु; सङ्क्षिप्त हुनु।

छोटी$_1$- *ना.* [सं.] खोलामा नाउ तार्ने जाति; नाविक; माझी; मल्लाह।

छोटी$_2$- *ना.* माछाको एक जातविशेष।

छोटी$_3$- *वि.* [छोटो+ई] १. अधीनस्थ तहको (छोटी हुलाक, छोटी, गौँडा, छोटी चौकी इ.)। २. छोटो मिजास वा चित्तकी। ३. छोटो आकृतिकी। ४. कम गतिशील (छोटी कदम आदि)।

छोटी कदम- *ना.* घोडाका चालहरूमध्ये कदम चालको कम गतिशील प्रकार।

छोटी भन्सार- *ना.* कुनै शाखा भन्सार कार्यालयअन्तर्गत रहेको सानो भन्सार; कुनै भन्सार कार्यालयको रेखदेखमा रहेको सानो भन्सार

कार्यालय।
छोटी मार्सी- *ना.* छोटे मार्सी।
छोटी राजमार्ग- *ना.* मूल राजमार्गमा जोडिने सानो राजमार्ग।
छोटी हुलाक- *ना.* कुनै शाखा वा विभाग हुलाकबाट सञ्चालन गरिएको सानो हुलाक; हुलाक अड्डाहरूमध्येको तल्लो तहको अड्डा।
छोटे- *वि.* [छोटो+ए] छोटो आकारको; सानो।
छोटे मार्सी- *ना.* मार्सी जातका धानहरूमध्ये सानो र डल्लो चामल हुने मार्सी धान।
छोटो- *वि.* [सं. क्षोदट] १. जति लामो हुनुपर्ने हो त्यति लामो नभएको; लामोको विपरीत; लघु। २. छोटकरी; सङ्क्षिप्त। ३. सानो। ४. क्षुद्र; नीच; हीन।
छोटो चित्तको- *वि.* अनुदार मनको।
छोटोमिठो- *वि.* छाँट परेको; सानो भए तापनि स्वादिलो।
छोट्टा- *ना.* तन्नेरी केटो; युवक। २. असभ्य; नीच; क्षुद्र; अधम।
छोट्टिनु- *अ.क्रि.* हे. छोटिनु।
छोट्टी- *ना.* १. केटी; तरुनी। २. लिम्बूको धाननाच र गुरुङहरूको रोदीघर जस्तै रुकुम जिल्लाका बासिन्दाहरूको रातभरि भेला भएर नाचिने सांस्कृतिक नाचगान। *वि.* ३. रसिक स्वभावकी; ठट्यौली (आइमाई)। ४. असभ्य; नीच; क्षुद्र; अधम (आइमाई)।
छोट्ट्याइ- *ना.* १. छोटो हुने वा पार्ने किसिम, क्रिया वा भाव। २. तन्नेरीपन।
छोट्ट्याइनु- *क.क्रि.* सङ्क्षेपीकरण गरिनु; छोटो पारिनु।
छोट्ट्याउनु- *स.क्रि.* सङ्क्षिप्त पार्नु; छोटो पार्नु; सङ्क्षेपीकरण गर्नु वा गर्न लगाउनु।
छोड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. छोट्ट+नु] १. आफ्नो अधिकार वा स्वत्व त्याग्नु; छाड्नु। २. बन्धनमा परेका बस्तुभाउलाई फुकाउनु; कैदमा परेको बन्दी फुक्का गर्नु। ३. गोला, बारुद, क्षेप्यास्त्र आदि फ्याँक्नु; प्रक्षेपण गर्नु। ४. चिठीपत्र आदि हुलाकबाट चलाउनु। ५. बिरामी निको हुनु; रोगमुक्त हुनु।
छोड- *ना.* [छोड्+अ] छोड्ने काम; छोडाइ (समस्त शब्दको आरम्भमा मात्र सीमित, जस्तै - छोडपत्र, छोडछाड इ.)।
छोडछाड- *ना.* १. छोड्ने कार्य। २. छुटछाट; रहलपहल; अवशेष।
छोडपत्र- *ना.* १. कुनै वस्तु वा सम्पत्तिप्रतिको आफ्नो अधिकार त्यागेबापत गरिने कानुनी कागज; त्यागपत्र। २. छुटानाम; पारपाचुके।
छोडाइ- *ना.* [छोड् (+आइ)] छोड्ने वा छोडाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
छोडाइनु- *क.क्रि.* १. छोड्न लाइनु; छोड्ने पारिनु। *स.क्रि.* २. छोड्न लगाइनु; हटाइनु।
छोडाउनु- *स.क्रि.* १. फलफूल, मकै आदि वस्तुलाई बोक्रा, खोया, खोस्टा आदिबाट सरक्क छुट्ने किसिमले अलग्याउनु; केलाउनु; बोक्रा झिक्नु। २. जिउमा लगाइराखेका लुगाफाटा खोल्नु; नाङ्गो हुनु। ३. कसैलाई कुनै बन्धनबाट मुक्त पार्नु; छुटाउनु। ४. कसैसँग बिछोड गराउनु; वियोग पार्नु।
छोप्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षिप्+नु] १. कुनै वस्तुलाई अर्को केही वस्तुले ढाक्नु। २. लुकाउनु; कसैलाई देख्न नदिनु; दबाउनु; गोप्य राख्नु; थाहा हुन नदिनु। ३. कसैमाथि वा केही वस्तुमाथि जाइलाग्नु; झम्टनु; आक्रमण गर्नु; मौका पार्नु। ४. बारबेर गर्नु; घेर्नु; बचाउ गर्नु। ५. रोगव्याधले आक्रमण गर्नु। ६. मूर्च्छा पर्नु; भूतप्रेत आदिले भेट्नु।
छोप$_1$- *ना.* [सं. सूप] १. फर्सीका बियाँ, तिल आदिको बुरबुरे धुलो वा केही लेदो पारेको अचार; चटनी। २. अचार बनाउँदा मिसाइने तिल आदिको बुकुवा धुलो।
छोप$_2$- *ना.* [छोप्+अ] नदेखिने वा ढाकिने ठाउँ, कार्य आदि (केवल समस्त शब्दको अन्त्यमा वा आदिमा मात्र प्रयोग हुने, जस्तै - छोपछाप, ढाकछोप इ.)।
छोपछाप- *ना.* छोप्ने वा ढाक्ने काम; ढाकछोप।
छोपढाक- *ना.* ढाकछोप।
छोपाइ- *ना.* छोप्ने वा छोपिने क्रियाप्रक्रिया।
छोपाइनु- *क.क्रि.* छोपिएको पारिनु; छोप्न लगाइनु।
छोपाउनु- *प्रे.क्रि.* छोपिने पार्नु वा पार्न लगाउनु।
छोपाछोप- *ना.* १. जसले सक्यो उसैले छोपेर, लुटेर, खोसेर लिने काम; हारालुछ; तानातान। २. अर्काले देख्न नहुने वस्तु देखिहाल्लान् कि भनेर हत्तपत्त ढाकछोप गर्ने वा लुकाउने काम; छिपाउने काम। ३. मौकामा गरिहाल्नुपर्ने काम; अवसर गुम्ला भनेर गरिहालिने काम। ४. द्रुतगतिमा गरिएको छोपाइ।
छोपिनु- *क.क्रि.* १. छोप्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. छोपाइको पात्र हुनु।
छोपी- *ना.* [छोप्+इ] बाँस, निगालो, मालिङ्गो आदिका चोयाबाट बुनी पात आदि छापेर पानी पर्दा ओढ्ने घुम; स्याखु।
छोपो- *ना.* [छोप्+ओ] १. सास गएपछि लासको मुख ढाक्ने कपडा; मृतकलाई नजलाउन्जेल मुख छोप्ने कपडा। २. किरियापुत्रीहरूले शिरमा बाँध्ने नातो।
छोप्राकी- *वि.* [छोप्राक+ई] १. गण्डकी अञ्चलको गोर्खामा पर्ने छोप्राक भन्ने ठाउँको बासिन्दा। २. एकोहोरो; लाटोसुधो। ३. गाउँले; सिधासादा; जे देखे पनि मक्ख पर्ने खालको (उदा.- छोप्राकीले फूलपाती हेरे झैँ)।
छोयला- *ना.* [नेवा.] १. सेकाएर तयार पारिएको मासुको परिकार। २. आलुका चानामा केराउ, मटर आदिका गेडागुडी मिलाई साँधेर पकाइएको झोलदार तरकारी; छोला।
छोरा- *ना.* [छोरोको ति. रू.] हे. छोरो।
छोराछोरी- *ना.* १. पारिवारिक जीवन बिताउने गृहस्थका उत्तराधिकारी; केटाकेटी; बालबच्चा। २. सन्तान; बच्चाबच्ची; छाउराछाउरी।
छोरी- *ना.* [छोरो+ई] शारीरिक संरचनामा स्त्रीलिङ्गी अङ्ग भएकी सन्तान; पुत्री; चेली; नारी सन्तान।
छोरीकुटाइ- *ना.* एकलाई गाली, यातना, पीडा आदि दिए झैँ गरी अर्कालाई त्रास देखाउने नीति (उदा.- छोरी कुटी बुहारी तर्साउनु)।
छोरीचेली- *ना.* छोरीबेटी।
छोरीज्वाइँ- *ना.* १. छोरी र ज्वाइँ; छोरी र छोरीको पति।

२. छोरीलाई विवाह गर्ने चाहिँ ज्वाइँ; छोरीको लोग्ने।
छोरीबेटी- *ना.* १. छोरी वा छोरी पर्ने आइमाईहरू। २. छोरीतुल्य नारीसमुदाय। ३. छोरीचेली; चेलीबेटी; छोरीबुहारी।
छोरी बोक्यो- *ना.* नेपाली वर्णमालाको अभ्यास गराउँदा पुरातन पद्धतिअनुसार 'फ' अक्षरलाई दिइएको नाम।
छोरीमान्छे- *ना.* स्त्रीजाति; चेलीजाति।
छोरे- *ना.* [छोरो+ए] १. मेलोमेसो नमिलेमा मिलाउन थपिने अंश वा वस्तु; बाडा (धान, कोदो रोप्दाको वा डालो, डोको बुन्दाको)। २. खेत वा बारीमा वारपार नपुगेका बिचमा थपिएका जस्ता साना गरा वा सुर्का।
छोरेटी- *ना.* [छोरो+एटी/एट्टी] जवान युवती; तरुनी; ठिटी; छोरेट्टी।
छोरेटो- *ना.* [छोरो+एटो/एट्टो] १. रौस्याहा खालको युवक; रमाइलो तन्नेरी; छोरेट्टा।
छोरेट्टी- *ना.* [छोरो+एट्टी] हे. छोरेटी।
छोरेट्टो- *ना.* [छोरो+एट्टो] हे. छोरेटो।
छोरो- *ना.* [प्रा. छोयर] १. शारीरिक संरचनामा पुलिङ्गका इन्द्रिय भएको सन्तान; आत्मज; सुत। २. पुरुष सन्तान; बच्चो; केटो।
छोरो मान्छे- *ना.* पुरुषजाति।
छोर्पा- *ना.* [भो. ब.] छोराछोरी जन्मेका केही वर्षमा गरिने तामाङ जातिको उत्सव; तामाङ संस्कृतिमा बालक हुर्किन लागेपछि गरिने एक संस्कार।
छोल्नु१- *स.क्रि.* १. कुनै पनि वस्तु पुछ्नु; साफ गर्नु; भाँडाबर्तन साफ गर्नु। २. पोख्नु; ढाल्नु; छरपुष्ट पार्नु।
छोल्नु२- *स.क्रि.* [सं. छल्लक+नु] १. हस्तमैथुन गर्नु; हातको घर्षणले लिङ्ग उत्तेजित पारी वीर्यपात गर्नु। २. ताछ्नु; बोक्रा फाल्नु।
छोला- *ना.* [झोल+आ] १. बिरौँला आदि उसिनेर तयार पारिएको झोलदार तरकारी; क्वाँटी।
छोलाइ- *ना.* [√ छोल् (+आइ)] १. छोल्ने किसिम, क्रिया वा भाव। २. वीर्यपात गर्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
छोलाइनु- *क.क्रि.* १. छोल्नु लगाइनु। २. वीर्यपात गराइनु।
छोलाउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. छोल्न लाउनु; छोल्ने पार्नु। २. हस्तमैथुन गर्ने पार्नु; वीर्यपात गराउनु।
छोलिनु- *क.क्रि.* १. छोल्ने काम गरिनु; हस्तमैथुन गरिनु। *अ.क्रि.* २. छोल्ने होइनु। ३. वीर्यपात हुनु।
छोले- *ना.* [छोला+ए] मटर, चना, आलु आदि मिलाएर बनाइएको, बाक्लो रस भएको तर्कारीको एक परिकार; छोला।
छोस्नु- *स.क्रि.* [अ.मू. छ्वास+नु] १. अर्काको बारेमा भएनभएका कुरा छुस्सछुस्स लगाउनु; झोसपोल गर्नु। २. पोख्नु; छर्नु। ३. झोस्नु।
छोसाइ- *ना.* छोस्ने ढाँचा, क्रिया वा भाव।
छोसाइनु- *स.क्रि.* छोस्न लाइनु।
छोसाउनु- *स.क्रि.* छोस्न लगाउनु; छोस्ने काममा लाउनु।
छोसे- *ना.* [छोस्+ए] मास भुटेर जाँतोमा पिठो पिसी पकाइने फाँडो; मासको पिठो रयालेर बनाइने सोल्लरजस्तो तिहुन।
छोहोरा- *ना.* [सं. क्षुद्हर] थाकलको झैँ बोट हुने र फल खजुरभन्दा ठुला फल्ने, एक प्रकारको वनस्पति वा त्यसको गुलियो फल (खास गरी सुकेको सुकुटी चाहिँ); छोकडा।
छौँडा- *ना.* १. बालक; शिशु; बच्चो। २. छोरो। ३. दासपुत्र। ४. लोकधारणाअनुसार बोक्सी विद्या सिकेकी आइमाईले मानिसलाई पिरपिराउ गर्नका निम्ति घरघर चियो गर्न पठाउने हेतुले तालिम गरिएको तथाकथित बिरालो।
छौँडाछौँडी- *ना.* १. आर्थिक स्तरले धान्न गाह्रो पर्ने गरी जन्मिएका प्रशस्त केटाकेटी; चिचीभुँडी; दुख दिने गज्याङगज्याङ सन्तान; छोराछोरी। २. बोक्सीका तथाकथित छौँडा र छौँडीहरूको समूह।
छौँडी- *ना.* १. केटी; ठिटी। २. छोरी। ३. बोक्सीद्वारा तालिम दिइएको तथाकथित पोथी बिरालो।
छौँडो- *ना.* हे. छौँडा।
छौँड्याहा- *वि.* १. छौँडो पाल्ने; बिरालो पाल्ने; छौँडा प्रयोग गर्ने। २. बोक्सो; टुनेमुने। ३. आमाबाबु नभएको वा पिराहा।
छ्या- *वि.* बो. १. फोहोर वस्तु वा घृणित सन्दर्भ देखापर्दा मनको सिकसिको व्यक्त गरिने शब्द; मनमा उठेको घृणाको प्रतिक्रिया जनाउने शब्द। *ना.* २. फोहोर; मैला (बालबोली)।
छ्याइँछ्याइँ- *ना.* [अ.मू. छ्याइँ (द्वि.)] १. झ्याली आदि बाजा बज्दा निस्कने ध्वनि। २. 'छ्याइँ' शब्द निक्लने बाजा (बालबोली)। *क्रि.वि.* ३. त्यस्तो ध्वनि निकालेर।
छ्याक- *ना.* [सं. क्षतक] १. बिफरको आक्रमणले अनुहारमा देखिने दाग। *वि.* २. बिफरका दागले छ्याकटो भएको; छ्याकटे; छ्याके; कोत्र्याहा।
छ्याकछ्याक- *ना.* [अ.मू. छ्याक्+अ (द्वि.)] १. खुकुरी, खुर्पा आदिले काठपात आदि वस्तुलाई काट्ने किसिम वा त्यसरी काट्दाको ध्वनि; छपछप; ट्याकट्याक। *क्रि.वि.* २. त्यसरी काटेर।
छ्याकछ्याकी/छ्याकछ्याक्ती- *क्रि.वि.* अझ छ्याकछ्याक हुने गरी।
छ्याकटे/छ्याकटो- *वि.* [सं. क्षतकृत] बिफरका दागले अनुहार छ्याकटो देखिने; छ्याके।
छ्याकन- *ना.* काठ काट्दा, चिल्ल्याउन रन्दा लगाउँदा वा खुर्किंदा निस्कने झुर्काझुर्की; चोइटाचोइटी; टुक्राटाक्री।
छ्याका/छ्याके-[छ्याक+आ/ए] अनुहारभरि बिफरका दाग भएको; बिफऱ्याहा; छ्याकटे।
छ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्याक्+क] काट्ने हतियारले एकै चोटि छिन्ने गरी।
छ्याङ- *ना.* [भो. ब.] अन्न उसिनेर मर्चा मिसाई कुहाएको मद्यविशेष; जाँड।
छ्याङछ्याङ- *ना.* [अ.मू. छ्याङ्+अ(द्वि.)] छर्लङ्ग देखिने स्थिति वा गुण।
छ्याङछ्याङती- *क्रि.वि.* छर्लङ्ग देखिने गरी।
छ्याङ्ग- *वि.* [अ.मू. छ्याङ्+ग] १. अन्धकार वा बादल, हुस्सु आदि हटेर छर्लङ्ग भएको; प्रस्ट; स्पष्ट; सहजै देखिने; नछोपिने। २. लाज नभएको। *क्रि.वि.* ३. नछोपिने गरी। ४. लाजै नमानी।
छ्याङ्गिनु- *अ.क्रि.* १. दिशाविदिशा छर्लङ्ङ खुल्नु; छङ्ङाछुर हुनु।

२. उज्यालो हुनु; छकाल हुनु। ३. निर्लज्ज हुनु;लाज छाड्नु। ४. उल्किनु; छिल्लिनु; इतरिनु।

छ्याङ्ङ- *वि. / क्रि.वि.* [अ.मू. छ्याङ्+ङ] हे. छ्याङ्ग।

छ्याङ्डिनु- *अ.क्रि.* छ्याङ्गिनु।

छ्याट- *ना.* [अ.मू. छ्याट्+अ] कुनै वस्तुलाई काट्न वा छिनाउन गरिने प्रहार; चट; च्वाट।

छ्याटछ्याट- *ना.* १. लगातार काट्ने र छिनाउने कार्य वा किसिम। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो प्रहार लगातार गरेर।

छ्याटछ्याटी/छ्याटछ्याट्ती- *क्रि.वि.* छ्याटछ्याट।

छ्याट्ट- *क्रि.वि.* एकैपल्ट चट्ट छिनाउने गरी; चर्लप्प।

छ्यान- *ना.* [सं. क्षण] १. समय र परिस्थितिलाई बुझ्ने विचार। २. उचितअनुचित ठहराएर निर्णय लिन सक्ने विवेक। ३. राम्रोनराम्रो छुट्ट्याउन गरिने विवेक।

छ्यानविचार- *ना.* असलकमसल वा उचितअनुचित छुट्ट्याउन सक्ने बुद्धि; विवेकविचार; छ्यान।

छ्यान्नब्यान्न- *ना.* [सं. छिन्नभिन्न] १. कुनै बस्तुभाउ, चिजबिज आदि जथाभाबी अव्यवस्थित हिसाबले छरिएको अवस्था। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो अवस्थामा पुग्ने वा पुऱ्याउने गरी।

छ्यापनु- *स.क्रि.* [सं. क्षेपण] १. पानी, मसी, रङ आदि तरल पदार्थ वा हिलो आदि कतै पुऱ्याउने वा कसैलाई लगाउने उद्देश्यले फ्याँक्नु; हान्नु; छर्किनु। २. लाञ्छित पार्नु; आक्षेप लगाउनु; दोस्नु।

छ्याप- *ना.* [सं. क्षेप] कुनै रङ वा दाग लाग्ने वस्तुको छ्यपाइ। (उदा.- एकै छ्यापमा रामले श्यामलाई गाईजात्रे तुल्याएछ)।

छ्यापछ्याप- *ना.* १. लगातार कागज, कपडा आदिमा छाप वा दाग लाउने कार्य; लगातारको छ्याप। *क्रि.वि.* २. लगातार त्यस्तो छाप वा दाग लाउने गरी।

छ्यापछ्यापी/छ्यापछ्याप्ती- *क्रि.वि.* १. लगातार हिलो वा तरल वस्तु प्रशस्त छ्यापिने किसिमले; छ्यापछ्याप। *वि.* २. छापछापती; प्रशस्त।

छ्यापाछ्याप- *ना.* [छ्याप्+आ+छ्याप्] १. परस्परमा हिलोफोहोर आदि छ्यापिने काम; छ्यापाछ्याप गर्ने काम। २. परस्पर आक्षेप वा दोष लगाउने काम।

छ्यापिनु- *क.क्रि.* [छ्याप्+इ+नु] पन्यालो वा हिलो पदार्थको छेपाइमा पारिनु; पन्यालो पदार्थले हानिनु।

छ्यापी- *ना.* [भो. ब.] एउटा बोटमा प्रायः एउटै पोटी फल्ने एक जातको लसुन; त्यसै लसुनको कन्द र साग।

छ्याप्प- *ना.* [अ.मू. छ्याप्+प] १. थोरै पानी वा हिलो आदि पदार्थ छ्यापिँदा आउने आवाज; हिँड्दा आउने आवाज। २. धारवाला हतियारले केही काट्दा आउने ध्वनि। *क्रि.वि.* ३. त्यसरी छापेर, छ्यापेर वा काटेर।

छ्याप्पछ्याप्प- *ना.* १. लगातारको छ्याप। *क्रि.वि.* २. लगातार छ्यापेर वा काटेर।

छ्याबोके- *वि.* बो. [छ्या+बोको+ए] बोको खोजेको बाख्रामा लागेका बोकालाई उत्तेजित बनाउन भनिने शब्द; लेलेलेले; लगेलगे।

छ्यामछ्याम- *ना.* [अ.मू. छ्याम्+अ(द्वि.)] १. धारवाला वस्तुले लगातार छप्काइरहँदा, पानीमा केही चेप्टो आकारको पदार्थ परिरहँदा वा विशेष प्रकारको छेपाइ चालु रहँदा उत्पन्न हुने शब्द। २. त्यस्तो लगातारको छप्काइ, चोपलाइ वा छेपाइ। *क्रि.वि.* ३. त्यसरी छप्किरहेर, चोपिरहेर वा छ्यापिरहेर।

छ्यामछ्यामी/छ्यामछ्याम्ती- *क्रि.वि.* अझै छ्यामछ्याम हुने गरी।

छ्यामा- *ना.* १. आफ्ना बाबुका भाइकी श्रीमती वा काका भन्नुपर्ने व्यक्तिकी पत्नीलाई सम्मान जनाउन प्रयोग गरिने शब्द; कान्छी आमा; सानीमा। २. आमासमानकी प्रौढ स्त्रीलाई प्रयोग गरिने आदरसूचक सम्बोधन।

छ्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्याम्+म] १. धारवाला वस्तुको एकै प्रहारले छिनालिने गरी। २. एकै पटक पानीमा चोपिने वा व्यापक रूपमा पानी छेपिने गरी।

छ्यारब्यार- *ना. / क्रि.वि.* हे. छ्यार्र ब्यार्र।

छ्यार्र- *क्रि.वि.* [सं. क्षर (द्वि.)] १. कुनै धुलोमुलो वा फुको वस्तु छरिने गरी; छर्र। *ना.* २. त्यसरी छरिँदाको ध्वनि वा क्रियाप्रक्रिया।

छ्यार्रछुर्र- *ना.* १. जथाभाबी छरिएका कुनै पनि वस्तुको समुदाय (दाना, गेडा, धुलो इ.)। २. जथाभाबी गर्ने क्रियाप्रक्रिया। *क्रि.वि.* ३. जथाभाबी यत्रतत्र केही कुरो छरिने गरेर।

छ्यार्रब्यार्र- *ना.* १. कुनै वस्तुको रखाइमा हुने अस्तव्यस्तता; जथाभाबी पोखिएको वा छरिएको स्थिति। *क्रि.वि.* २. राख्दा अस्तव्यस्त हुने गरी वा जथाभाबी छरिने गरी।

छ्यालछ्याल- *ना.* [अ.मू. छ्याल्+अ(द्वि.)] गिलो वा लेदो वस्तु जथाभाबीसँग पोखिने, छरिने वा राखिने गरी

छ्यालछ्याली/छ्यालछ्याल्ती- *क्रि.वि.* अझ छिटो छ्यालछ्याल भएर।

छ्यालब्याल- *ना. / क्रि.वि.* [अ.मू. छ्याल्+अ(द्वि.)] हे. छ्यालछ्याल वा छ्यारछ्यार।

छ्याली- *ना.* [नेवा. छलि] कामीहरूले तातो फलाम समाउने साधन।

छ्याल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्याल्+ल] एकै पोखाइमा पुरै फिँजिने गरी।

छ्याल्लब्याल्ल- *क्रि.वि.* १. लगातार वा व्यापक रूपमा छ्याल्ल हुने गरी। २. व्यापक अस्तव्यस्तता, अव्यवस्था वा छिरलो भएर।

छ्यासछुस- *ना.* [छ्यास्+अ (द्वि.)] १. फ्याँकिहाल्न नमिल्ने थोरै चिजबिज; चुबुर्को; चासचुस। २. अस्पष्ट रूपमा चलेको होहल्ला; गामगुम।

छ्यासछ्यास- *ना.* [अ.मू. छ्यास् +अ (द्वि.)] १. कुनै कुराको प्रशस्त मात्रा वा सङ्ख्या। *क्रि.वि.* २. बिस्तारै निफन्ने, टकटक्याउने वा घोच्ने गरी।

छ्याछ्यासी/छ्यासछ्यास्ती- *क्रि.वि.* १. प्रशस्त मात्रामा वा सङ्ख्यामा; छ्यासछ्यास; छेलोखेलो। *वि.* २. धेरै; थुप्रै।

छ्यासमिस- *ना.* [अ.मू. छ्यास्+मिस्] १. दुई वा दुईभन्दा बढी खालका वस्तुहरूको सरोबरी मिसोट; छुट्ट्याउन नसकिने गरी भएको मिलावट। २. मिश्रण; मिलावट;मिसोट। *क्रि.वि.* ३. मिश्रित भएर; छुट्ट्याउन नसकिने गरी मिलेर।

छ्यासमिसे- *वि.* सरोबरी भएर मिसिएको; गालेमाले; गाजेमाजे।

छ्यास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्यास्+स] १. एकै घोचाइमा बिभ्ने गरी;

च्यास्स। २. एकै प्रयासमा गालेमाले भई मिसिने गरी। ३. एकै पटकमा इच्छित ठाउँमा हुने गरी। ४. एकै वचनमा मर्माहत पार्ने गरी।

छ्युँनु- *स.क्रि.* [छिंक+नु] छिउँ गर्नु; हाच्छिउँ गर्नु।

छ्युँ/छ्युँका- *ना.* [सं. छिक्का] हे. छिउँ।

छ्युँके- *वि.* छिउँ गर्ने वा छिउँ गराउने।

छ्युँके भार- *ना.* नाकमित्र हाल्दा हाच्छिउँ आउने भार; छिउँके भार।

छ्वाँके- *वि.* [नेवा. छ्वाऽ] दाँतका लहर नमिलेर उछिट्टिएको वा खप्टिएको देखिने; उत्तरदाँते; दन्तुर।

छ्वाइँफ्वाइँ- *ना.* [नेवा. छ्वायफ्वाय] १. छिनाफाना। २. नरमगरम र सापोनापो मिल्ने गरी सकिएको हरहिसाब।

छ्वाङछ्वाङ- क्रि. *वि.* [अ.मू. छ्वाङ्+अ (द्वि.)] पानी धेरै मात्रामा बग्दा वा झर्दा बेगिलो भएर।

छ्वाङछ्वाङी/छ्वाङछ्वाङती- *क्रि.वि.* अझ छ्वाङछ्वाङ भएर।

छ्वाङ्ग- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वाङ्+ग] १. पानी, नदी आदिद्वारा एकै प्रवाहमा आवाज निकाल्दै बगेर वा झरेर। २. त्यसरी बग्दा वा झर्दा बेगिलो भएर।

छ्वाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वाङ्+ङ] १. डिल वा भिरपहराबाट पानी, पहिरो आदि खस्दा आवाज निस्केर। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो किसिमले कुनै वस्तु खसेर।

छ्वाङ्राङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वाङ+राङ्+ङ] १. अत्यन्त वेगसाथ तल झर्ने गरी (झरना, नदी इ.)। २. धातुबाट तयार भएको भारी वस्तु उचाइबाट ठुलो आवाज गरी झर्ने किसिमले।

छ्वाट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वाट्+ट] १. एकै झड्कामा चुँडाल्ने गरी। २. एकै भनाइमा प्रभावित गर्ने गरी। ३. ठिक्क अड्कलेर; चट्ट; चटक्क।

छ्वात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वात्+त] पानीमा कुनै ठिक्क आकारको वस्तु एक्कासि डुबे झैँ गरी; पानी आदि अविराम गतिले झर्ने वा पोखिने किसिमले।

छ्वात्लाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वात्लाङ्+अ] पोखरी, आधा गाग्रोको पानी आदि जथाभाबी चल्दा ध्वनि निस्केर।

छ्वात्लाङछ्वात्लाङ- *क्रि.वि.* लगातार छ्वात्लाङ हुने गरी।

छ्वात्लाङ्ङ- *क्रि.वि.* एक्कासि छ्चल्किएर।

छ्वाप्ल्याङ- *ना.* [अ.मू. छ्वाप्ल्याङ्+अ] पानी आदि तरल पदार्थमा केही चोभिँदा वा डुब्दा आवाज उत्पन्न हुने गरी; छ्वात्ल्याङ।

छ्वाप्ल्याङछ्वाप्ल्याङ- *क्रि.वि.* त्यस्तो किसिमले खेलेर वा चोबेर।

छ्वाप्लाङ्ङ- *क्रि.वि.* एक्कासि डुब्ने वा चोपिने गरी।

छ्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वाम्+म] १. एकै प्रहारमा काटिने गरी। २. एकै चोटि चोब्ने गरी। ३. एक्कासि छोप्ने गरी। ४. एक्कासि पानीमा डुब्ने गरी; भ्वाम्म।

छ्वाम्ल्याङ्ग/छ्वाम्ल्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वाम्ल्याङ्+ग/ङ] १. दह परेका पानीमा हाम फाल्दा पानीमा आघात पर्ने गरी। २. पानी चलबलाएर आवाज आउने गरी।

छ्वायबाली- *ना.* [नेवा. छ्वाय+बाली] गुठीको जग्गामा लाग्ने तिरो; कसर।

छ्वारछ्वार- *ना.* [अ.मू. छ्वार्+अ(द्वि.)] १. केही अग्लोबाट धुलो वा टुक्रो पदार्थ लगातार झर्दा आउने ध्वनि। *क्रि.वि.* त्यस्तो ध्वनिका साथमा वा चालसँग।

छ्वारछ्वारी/छ्वारछ्वार्ती- *क्रि.वि.* छ्वारछ्वार।

छ्वार्र - *ना.* [अ.मू. छ्वार्+र] कुनै पनि मसिना वस्तु वा धुलोमुलो पोखिँदा आउने आवाज।

छ्वार्लाङछ्वार्लाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वार्लाङ्+अ (द्वि.)] कुनै धातु, काठ वा कुट आदिको भाँडामा राखेका टुक्रादार वा गोल वस्तुहरू हल्लाउँदा अथवा फुटेका सिसाका झुर्का चलाउँदा आउने सामूहिक ध्वनि वा चालका साथमा।

छ्वार्लाङ्ग/छ्वार्लाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वार्लाङ्+ग/ङ] सिसाका झुर्का, कठोर टुक्रादार पदार्थ आदिलाई चलाउँदा सामूहिक आवाज आउने गरी।

छ्वार्लाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वार्लाम्+म] हे. छ्वार्लाङ्ङ।

छ्वालछ्वाल- *ना.* [अ.मू. छ्वाल्+अ(द्वि.)] १. तरल पदार्थ पोख्दा, पिसाब गर्दा वा यस्तै समान कार्य वा घटना हुँदा उत्पन्न हुने ध्वनि। २. त्यस्तो ध्वनि उत्पन्न गर्ने चाल वा गति। *क्रि.वि.* ३. त्यस्तो ध्वनि वा चालका साथमा।

छ्वालछ्वाली/छ्वालछ्वाल्ती- *क्रि.वि.* छ्वालछ्वाल।

छ्वालालाला- *क्रि.वि.* लगातार त्यस्तो चाल वा ध्वनिका साथमा।

छ्वाली- *ना.* [नेवा.] जौ वा गहुँ काटेर फल झारिसकेपछि बचेको नरुवा; नल।

छ्वालीखुट्टे- *वि.* १. गहुँको नल जस्तै सिकुटे खुट्टा भएको; लुते। २. आँट नभएको; लाछी।

छ्वाल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वाल्+ल] तरल पदार्थ एकैपल्ट पोखिने गरी; हवात्त; छ्याल्ल।

छ्वाल्लछ्वाल्ल- *क्रि.वि.* बिसाईबिसाई तरल पदार्थ झार्ने वा झर्ने गरी।

छ्वासछ्वास- *ना.* [अ.मू. छ्वास्+अ(द्वि.)] १. छुँदै जाने वा एकपछि अर्को गर्दै छुने कार्य; पटकपटकको छुवाइ। २. अलिअलि वा छुसछुस बाँड्ने कार्य; अपर्याप्त वितरण। ३. लगातारको घोचाइ; च्वासच्वास। *क्रि.वि.* ४. त्यसरी छुने, बाँड्ने वा घोच्ने गरी।

छ्वासछ्वासी/छ्वासछ्वास्ती- *क्रि.वि.* छ्वासछ्वास।

छ्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. छ्वास्+स] १. धुलोमुलो उड्ने गरी। २. कसैलाई हल्का पाराले छुने चालले। ३. कसैलाई थोरै मात्र केही दिने गरी। ४. घाउखटिरा आदिमा केहीले चुस्स छुने किसिमले। ५. अर्काको कुरा कसैलाई पोल लाउने चालसँग; सुटुक्क।

छ्वेँखानी- *ना.* [भो. ब. छ्वे+खानी] लमीको काम गर्नेले दुवै पक्षबाट पारिश्रमिक वा बक्सिसका रूपमा खाने कमिसन।

ज

ज१- देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये आठौँ वर्ण; तालव्य (वर्त्स्य), स्पर्शसङ्घर्षी, सघोष; अल्पप्राण व्यञ्जनवर्ण; चवर्गको तेस्रो अक्षर; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जनवर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; डाडु ज।

ज२- *ना.* [सं.] कुनै नाम वा नामस्थानिक शब्दका पछिल्तिर लागी कसैबाट वा कसैमा उत्पन्न भन्ने अर्थ जनाउने प्रत्ययधर्मी उत्तरपद (अण्डज, देशज इ.)।

जँगार- *ना.* [सं. जङ्घाल] हे. जँघार।

जँगारी- *ना.* [फा.] हल्का हरियो रङ भएको विषालु पदार्थ।

जँघार- *ना.* [सं. जङ्घाल] १. जाँघसम्म पानी आउने भए पनि खुट्टाले नै नदी तर्न सकिने ठाउँ। २. नदीको पानी पातलो भएर फिँजारिएका ठाउँबाट पैदलै पार गरिने काम; हिँडेरै खोला तर्ने काम; जङार।

जँघारको लौरो- *ना.* दुःखमा काम दिने तर दुःख सकिएपछि बिर्सिने कुरा।

जँघेलो- *ना.* [जाँघ+एलो] सुरुवाल।

जँच्नु- *अ.क्रि.* [जाँच्+नु] १. जाँच्ने काम हुनु; पारख हुनु। २. राम्रो ठहरिनु; राम्रो लाग्नु; ठिक लाग्नु; मन पर्नु।

जँचाइ- *ना.* जाँच्ने वा जँचाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जँचाइनु- *क.क्रि.* जाँच्न लाइनु; परीक्षण गराइनु।

जँचाउनु- *प्रे.क्रि.* जाँच्न लाउनु; जाँच गराउनु; परीक्षण गराउनु।

जँचिनु- *अ.क्रि.* जाँच होइनु; ठिक ठानिनु; जाँचिनु।

जँचुवा- *वि.* १. जाँच्ने स्वभावको; जाँच्ने काममा लागेको। २. जाँचिएको; परीक्षा भइसकेको।

जँड्याहा- *वि.* [जाँड+याहा] जाँडले टुन्न भएर मातिएको; धेरै जाँड खाने अमल भएको।

जई- *ना.* [सं. यव] जौसँग मिल्दोजुल्दो, गहुँ र जौबारीमा पाइने झार; त्यसैका गेडाको पिठो।

जकड्नु- *स.क्रि.* [सं. जक्षट+नु] १. खुब कसेर बाँध्नु; बेसरी कस्नु वा बाँध्नु। २. जोडसित अँठ्याउनु; पक्रनु। ३. ग्रस्त पार्नु; धड्नु (रोग आदिले)। ४. चलहल गर्न नसक्ने गरी रोक्नु वा अड्याउनु।

जकडबन्द- *वि.* [जकड्+बन्द] बन्धनले कसिएको; समस्याले जेलिएको; यताउति हलचल गर्न नपाइने; बन्धनमा परेको।

जकडबन्दी- *ना.* १. चलहल गर्न नमिल्ने गरी कसिएको बन्धन; नफुक्ने गरी बाँधिएको बन्धन। *वि.* २. एकदम बन्द; बिलकुल बन्द।

जकडाइ- *ना.* [√ जकड् (+आइ)] जकडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जकडाइ- *ना.* जकडाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जकडाइनु- *क.क्रि.* जकड्न लाइनु।

जकडाउनु- *प्रे.क्रि.* जकडिने पार्नु; जकड्न लगाउनु।

जकडिनु- *अ.क्रि.* फुत्कन नसकिने गरी बाँधिनु; जकडाइमा पर्नु।

जकड्याइ- *ना.* जकडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जकड्याइनु- *क.क्रि.* बन्धनमा पारिनु।

जकड्याउनु- *स.क्रि.* बन्धनमा पार्नु; जकड्न लगाउनु।

जकड्याहट- *ना.* जकडिने भाव, क्रिया वा अवस्था।

जकाइ- *ना.* [√ जाक् (+आइ)] जाक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जकाइनु- *क.क्रि.* जाक्न लाइनु।

जकाउनु- *प्रे.क्रि.* जाक्न लगाउनु; जाक्ने पार्नु।

जक्खिनु- *अ.क्रि.* [जाक्कि+नु] १. कडा बन्धनमा पर्नु; जेलमा पर्नु; जकडिनु; थुनिनु। २. अटेसमटेस हुने गरी खाँदिनु; कोचिनु। ३. जाकिनु; डल्लिनु।

जक्खु/जक्खे- *वि.* [प्रा. जक्ख] मोटोघाटो र बलियो; साह्रै ठुलो; जखमले; लर्दु।

जक्ख्याइ- *ना.* [√ जक्खि (+याइ)] जक्ख्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जक्ख्याइनु- *क.क्रि.* जक्खिने पारिनु; जक्खिन लाइनु।

जक्ख्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. जक्खिने पार्नु; जक्खिन लाउनु। *स.क्रि.* २. जकडबन्दमा राख्नु; कठोर बन्धनमा राख्नु; थुन्नु।

जख्नु- *स.क्रि.* कुनै न कुनै ढङ्गले प्रहार गर्नु; दण्ड दिनु।

जखम- *ना.* [फा. जख्म] घाउ; चोटपटक; अङ्गभङ्ग।

जखमले- *वि.* १. हेर्दा बलियो र घ्वाँक्क परेको; ज्यादै ठुलो; घ्वाँक; जक्खु। २. छिपिएको।

जखमी- *वि.* [जखम+ई] १. जखम हुने खालको; जोखिम। २. चोटपटक लागेको; आहत; घाइते।

जग१- *ना.* १. घर, कटेरो, पुल, चौतारो आदिको जमिनमुनिको गारो लगाउने ठाउँ; घडेरीको फेद; चर। २. कामको शुभारम्भ; थालनी।

जग२- *ना.* [अङ्. ज्याक] १. मोटर, कार आदिलाई मर्मत गर्नुपर्दा चक्काको सट्टा भुइँमा टेकाएर बिस्तारै घुमाई गाडीलाई उचाल्ने र थामिराख्ने यन्त्र। २. लोटाजस्तो एकातिर समाउने बिँड वा उभिन्डो भएको, पानी उभाउने भाँडो; विशेष प्रकारको सुराही।

जगच्चक्षु- *ना.* [सं.] १. सूर्य। २. संसारको आँखो।

जगजग- *क्रि.वि.* [अ. मू. जग (द्वि.)] १. त्रस्त भएर; आपत्तिको आशङ्काका साथ। *ना.* २. त्रास; डर; धुकचुक। *वि.* ३. डराएको; त्रस्त भएको।

जगजगी- *ना.* १. भय र आतङ्कको स्थिति; चोर, डाका, रोगव्याध आदिले त्रस्त पारेको अवस्था। २. राम्रो उन्नति; चकचकी; जल्दोबल्दो अवस्था।

जगजगे- *वि.* मनले आँटेर कुनै काम पनि गर्न नसक्ने; जस्तोसुकै कामकुरामा पनि शङ्का लिने; मनमा दुविधा भएको; दोधारे।

जगज्जननी- *ना.* [सं.] १. सम्पूर्ण जगत्‌की आदिमाता; जगदम्बा। २. दुर्गा; महामाया।

जगज्जयी- *वि.* [सं. जगत्+जयी] विश्वविजय गर्ने; संसार विजय गरेको।

जगज्ज्योतिर्मल्ल- *ना.* [सं.] बिस्केट जात्राको परम्परा चलाउने,

विद्याप्रेमी, मध्यकालीन इतिहासमा चर्चित भक्तपुरका मल्ल राजा।

जगटे- *वि.* [जगटा+ए] १. जगटा भएको; भ्याम्ले; जगल्टे। २. कपाल लट्टा परेको; लट्टे; जुल्पे।

जगटो- *ना.* [सं. जगर+ओ] कपालको गुजमुज्ज परेर बनेको एकै लट्टो; जटाको गुजुल्टो; जगल्टो।

जगट्याइ- *ना.* जगट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जगट्याइनु- *क.क्रि.* जगल्ट्याइनु।

जगट्याउनु- *प्रे.क्रि.* जगटो समातेर तान्नु वा लतार्नु; जगल्ट्याउनु।

जगड्वाल- *वि.* [जाग्+ड्वाल] १. धेरै ठुलो डालको; औधी ठुलो; जखमले। स्त्री. जगड्वालिनी। *ना.* २. चारैतिर फैलिएको हल्ला; व्यापक हल्लाखल्ला; सबैतिर चलेको होहल्ला। ३. विजययात्रा; दिग्विजय।

जगण- *ना.* [सं.] सुरु र अन्त्यमा लघु र बिचमा गुरु वर्ण हुने एक गण (ISI); छन्दशास्त्रका आठ गणमध्ये एक गण।

जगत्- *ना.* [सं.] १. गतिशील संसार; विश्व; ब्रह्माण्ड। २. लोक; दुनियाँ। ३. कुनै पनि जाति वा प्राणीको कार्यक्षेत्र वा समष्टिबोधक शब्द (प्राणीजगत्; सौरजगत्; नारीजगत् इ.)।

जगती- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी; धरती। २. मानवजगत्; दुनियाँ; संसार। ३. प्रत्येक चरणमा बाह्र अक्षर हुने एक वैदिक छन्द।

जगतीतल- *ना.* पृथ्वीतल; पृथ्वीलोक; संसार।

जगत्कर्ता- *ना.* [सं.] १. ब्रह्मा। २. परमेश्वर।

जगत्पिता- *ना.* [सं.] परमेश्वर; परमात्मा।

जगत्प्रसिद्ध- *वि.* [सं.] संसारका सबै भागमा नाम चलेको; विश्वविख्यात; विश्वप्रसिद्ध।

जगत्प्राण- *ना.* [सं.] वायु; बतास।

जगत्साक्षी- *ना.* [सं.] १. संसारका सबै गतिविधि र घटनाको प्रत्यक्षदर्शी; परमात्मा; ईश्वर। २. सूर्य।

जगदन्तक- *वि.* [सं.] १. सम्पूर्ण जगत्को अन्त्य गराउने। २. काल; यमराज।

जगदम्बा/जगदम्बिका- *ना.* [सं.] जगज्जननी; दुर्गा; महामाया।

जगदीश/जगदीश्वर- *ना.* [सं.] १. जगत्को स्रष्टा, द्रष्टा र संरक्षकतत्त्व; ईश्वर; परमेश्वर। २. विश्वको मालिक; जगत्पति।

जगद्गुरु- *ना.* [सं. जगत्+गुरु] १. परमेश्वर। २. महादेव; शिव। ३. नारद। ४. सबैले गुरुसमान पूज्य मानेका व्यक्ति वा कुनै धार्मिक सम्प्रदायका प्रवर्तक। ५. शङ्कराचार्य वा उनका गद्दीका उत्तराधिकारी महन्तको उपाधि।

जगद्वन्द्य- *वि.* [सं. जगत्+वन्द्य] सबैले नमस्कार गर्नुपर्ने; जगत्कै पूजनीय वा आदरणीय।

जगद्व्यापी- *ना.* [सं. जगत्+व्यापी] १. ईश्वर; परमात्मा। *वि.* २. विश्वका सबै ठाउँमा व्याप्त भएर रहेको।

जगन्नाथ- *ना.* [सं.] १. विश्वका हर्ताकर्ता; परमेश्वर। २. भारतको उडिसा प्रान्तको, समुद्रतटमा पर्ने पुरी भन्ने ठाउँमा प्रतिष्ठित विष्णुको मन्दिर; चार धाममध्येको एक धाम।

जगन्नियन्ता- *ना.* [सं.] संसारलाई अदृश्य रूपमा नियन्त्रण गर्ने दैवी शक्ति; ईश्वर; परमात्मा।

जगन्निवास- *ना.* [सं. जगत्+निवास] चरअचर जगत्को आधार वा आश्रय; ईश्वर।

जगन्मय- *ना.* [सं.] जगत्रूप धारण गरेको दैवी तत्त्व; विष्णु; परमेश्वर।

जगन्माता- *ना.* [सं. जगत्+माता] १. जगत्की आमास्वरूप दुर्गा; भगवती। २. सरस्वतीका बाह्र नाममध्ये पाँचौँ।

जगन्मोहिनी- *वि.* [सं. जगत्+मोहिनी] १. संसारलाई मोहित बनाउने शक्ति भएकी; मायास्वरूपकी। *ना.* २. महामाया; दुर्गा।

जगमग- *ना.* [अ. मू. जग (द्वि.)] १. प्रशस्त उज्यालो; झलमलाहट; झलमल। *क्रि.वि.* २. उज्यालो हुने वा झलक्क चम्कने गरी। ३. विभिन्न रङ्गरोगनका आभूषण वा धातु आदि जगमगाउने भएर।

जगमगाइ- *ना.* जगमग गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; चमचमाइ।

जगमगाइनु- *अ.क्रि.* जगमग भइनु; चमचमाइनु।

जगमगाउनु- *अ.क्रि.* जगमग हुनु; चमचम हुनु; चम्किनु; झल्किनु।

जगमगाहट- *ना.* जगमग।

जगर- *ना.* [सं.] १. घोडा, सिंह, बँदेल, सुँगुर, खसी आदिका घिच्रामा हुने लामा खस्रा भुत्ला; याल; केसर; जगटा। २. नरिवलका जस्तै पात हुने एक वृक्ष। ३. कवच। ४. जगत्।

जगर्सेठ- *वि.* १. ठुलो सेठ वा महाजन; जगत्सेठ; प्रशस्त धनाढ्य। २. ठुलो समाज वा समूहको नाइके ठालु। ३. सबैलाई हेप्ने; जन्डो।

जगल्टा- *ना.* [जगल्टोको ति. रू.] हे. जगल्टो।

जगल्टे- *वि.* [जगल्टो+ए] जगल्टा फिँजिएको; जगल्टा हुने; जटे; जगटे; जुल्पे।

जगल्टो- *ना.* [सं. जगर+टो] १. कोरीबाटी केही नगरी पाल्नाले रूखिएर लट्टिएको कपाल; झाँक्रो। २. योगीतपस्वीहरूको कपाल; जटा। ३. पराल, खर, बाबियो, सनपाट आदि तृणदार घाँसको जथाभाबी पारिएको गुजुल्टो। ४. सागपात, गुन्द्रुक आदि झुत्रा हुने वस्तुको गुजमुजिएको लट्टा; जगटा।

जगल्ट्याइ- *ना.* जगल्ट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जगल्ट्याइनु- *क.क्रि.* जगल्टा समातेर तानिनु; गुजुल्टो पारिनु।

जगल्ट्याउनु- *स.क्रि.* जगल्टामा समातेर भुत्ल्याउनु; कपाल समातेर लछारपछार पार्नु।

जगाइ- *ना.* [√ जाग् (+आइ)] जाग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जगाइनु- *क.क्रि.* जगाउन लाइनु; जगाइमा पारिनु।

जगाउनु- *स.क्रि.* १. बिउँझाउनु; निद्रा भगाउनु। २. कुनै परिस्थिति वा अवस्थाप्रति सचेत गराउनु; जागरुक बनाउनु। ३. बिउँताउनु; होसमा ल्याउनु। ४. धामीझाँक्रीद्वारा तन्त्रमन्त्रका बलले भूत, प्रेत, मसान आदि प्रत्यक्ष वा सक्रिय गराउनु। ५. जोसमा ल्याउनु।

जगात- *ना.* [अ. जकात] १. कुनै वस्तु निकासीपैठारी गर्दा तिर्नुपर्ने महसुल; कर; दस्तुर। २. गठेमङ्गलका दिन भूतप्रेतको बाधा शान्त पार्नका निम्ति ठाउँठाउँमा डोरी, तगारा आदिले बाटो छेकेर आवतजावत गर्नेहरूसँग मागिने पैसा वा चन्दा। ३. महसुल लिने चौकी वा गौँडो।

जगात भन्सार- *ना.* बजारमा बिक्री गर्नका निम्ति लगिने बस्तुभाउ, खसीबाखा वा अन्य सामानको कर; बजारकर।

जगाते- *वि.* १. जगातमा बसेर कर उठाउने (अड्डा वा व्यक्ति)। २. जगात लिन बस्ने (ठाउँ)।

जगेडा/जगेरा- *वि.* [अ. जखीर] १. खर्च नभई वा खर्चबर्च गरेर बाँकी रहेको; काम चलाएर उब्रिएको; रहलपहल; बचेखुचेको। *ना.* २. पछि खर्च गर्नका लागि बचाइएको रकम वा अन्य कुनै वस्तु। ३. भइपरी आउने कामका लागि राखिएको सञ्चित धनमाल वा वस्तु। ४. सञ्चय; बचत; बचाउ; जोगाड।

जगेडा/जगेरा कोष- *ना.* १. भइपरी आउँदा खर्च गर्नुपर्ने भनी जोगाइने कोष; सञ्चित धन। २. सञ्चित सरकारी धन।

जगेडा/जगेरा कर्मचारी- *ना.* जागिरमा नियुक्ति पाएका तर अड्डा र काम तोकिनसकिएका कर्मचारी; अड्डा नतोकिउन्जेलका लागि हाजिर मात्र भएर तलब खाने कर्मचारी।

जगेर्ना/जगेर्नु- *ना.* [√ जगेरा] १. जोगाएर वा बचाएर राख्ने काम; सञ्चित गर्ने काम। २. सुरक्षा; हिफाजत; रुँगाइ। ३. हेरचाह; रेखदेख; स्याहारसम्भार। ४. गोडमेल; मलजल।

जग्गा- *ना.* [फा. जायगाह] १. कमाइ लगाउने गरिएको जमिन; खेतीबारी; खेतीपाती। २. खाली ठाउँ; स्थान। ३. जमिन; भुइँ।

जग्गाकर- *ना.* जग्गा उपभोग गरेबापत जग्गावालाले सरकारलाई तिर्नुपर्ने रकम; नगद वा जिन्सी पोत; जग्गाको दस्तुर; तिरो।

जग्गाजमिन- *ना.* १. खेतीपाती गर्न योग्य माटो; खेतबारी; खेतीपाती। २. जग्गाको समूह।

जग्गादपोट- *ना.* हुँदाहुँदैको जग्गाजमिन लुकाईछिपाई भोगचलन गरेबापत लाग्ने अभियोग; जग्गा दबाएको मुद्दा।

जग्गाधनी- *ना.* १. जमिनको हकदार; जग्गाको मालिक। २. प्रशस्त जमिन भएको; जमिनदार।

जग्गा नापजाँच- *ना.* नापी अड्डाले जमिनको नापजाँच गर्ने काम; जग्गानापी।

जग्गापजनी- *ना.* १. जग्गाधनीले आफ्नो जग्गा कमाउने मोही फेर्ने चलन; जग्गाको परपजनी। २. मोहीको बेदखली।

जग्गावाला- *ना.* १. कानुनी प्रमाणले जमिनको अधिकारी हुन पुगेको व्यक्ति; जमिनको मुख्य हकदार; जग्गाधनी। २. प्रशस्त जग्गा भएको व्यक्ति; जमिनदार।

जग्गाविकास कर- *ना.* कुनै जग्गामा विशेष कार्यक्रमद्वारा त्यही ठाउँलाई लाभ पुऱ्याउने उद्देश्यले लगाइएको मालपोतको केही प्रतिशत थप कर; थप मालपोत।

जग्गे- *ना.* [सं. यज्ञ] १. व्रतबन्ध, विवाह, पुराण वा कुनै यज्ञयागादिका लागि तयार गरिएको वेदी; यज्ञमण्डप। २. धार्मिक उत्सवमा गरिने हवन, पूजा आदि।

जग्ना- *ना.* [सं. छाग+ना] सुदूर उत्तर हिमालतिरका बेपारीले मालसामान ओसारपसार गर्दा वाहनका रूपमा प्रयोग गर्ने च्याङ्ग्रो वा भेडो।

जघन- *ना.* [सं.] कम्मरदेखि मुनि र तिघ्रादेखि माथि पर्ने चाक्लो अङ्ग; चाक; फिला; पुट्ठा; नितम्ब।

जघनकूप- *ना.* तिघ्राका दायाँतिर र बायाँतिर देखिने खोपिल्टा।

जघनचपला- *ना.* १. कामुक स्त्री; वेश्या। २. छन्दशास्त्रका नियमअनुसार आर्याछन्दको एक भेद।

जघनास्थि- *ना.* पुट्ठेहाड; टुइँकेहाड।

जघने- *वि.* काम नलाग्ने; रद्दी; निकम्मा; बिकम्मा।

जघन्य- *वि.* १. साह्रै निकृष्ट; क्षुद्र; निच। २. निन्दनीय; सबैभन्दा नजाती; रद्दी।

जघानी- *ना.* [जागा+इनी] टेबिल वा तख्ताघडी आदिमा जडिएको, आफूले चाहेको बेलामा सचेत गराउन घण्टी दिन हुने गरी मिलाइने यान्त्रिक साधन।

जङ- *ना.* [फा. जङ्ग] कुनै मन नपर्दो कामकुराबाट मनमा उठ्ने आवेगपूर्ण प्रतिक्रिया; रिस; क्रोध; झोक।

जङ्कसन- *ना.* [अङ्. जङ्कशन] रेलमार्गका दुई वा दुईभन्दा बढी लाइनहरू आएर मिल्ने स्टेसन; रेलको बिसौनी।

जङ्कु/जङ्को- *ना.* [नेवा. जङ्को] नेवारसंस्कृतिमा ७७ वर्ष ७ महिना उमेर पूरा भएपछि गरिने जयन्ती; सहस्रचन्द्रदर्शन नामको यसै वर्ष गरिने उद्यापन; वृद्धावस्थामा गरिने पास्नी।

जङ्ग- *ना.* [फा.] परस्परको सङ्घर्ष; युद्ध; लडाइँ।

जङ्गबहादुर- *ना.* नेपालको इतिहासमा राणाहरूको शासन प्रारम्भ गर्ने, *वि.* सं. १९०३ देखि १९३३ सम्मको अवधिका प्रथम राणा प्रधानमन्त्री।

जङ्गम- *वि.* [सं.] १. स्थावर वा अचर वस्तुको विपरीत स्वभाव भएको; हिँडडुल गर्ने; गतिशील; चर। २. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सार्न वा लग्न सकिने। *ना.* ३. चलायमान वस्तु। ४. वीर शैव मतका लिङ्गायत ब्राह्मण; नेपालमा बसोवास गर्ने अनेक थरी ब्राह्मणहरूमा एक थरी ब्राह्मणहरूको थर।

जङ्गमकुटी- *ना.* १. परपुरुषको मुख नहेर्ने व्रत लिएकी नारीले अथवा रानीमहारानीले कहीँ जानुपर्दा अदृश्य रहन बनाइएको पर्दावाल म्याना; पाल्की। २. बाहिरबाट देख्न नपाउने हिसाबले बनाइएको कपडाको कुटी।

जङ्गमगुल्म- *ना.* पैदल हिँड्ने सेना; स्थलसेना।

जङ्गमविष- *ना.* सर्प, बिच्छी, कुकुर आदिले टोक्ता लाग्ने विष; टोक्नासाथ शरीरभरि छरिने विष।

जङ्गल- *ना.* [सं.] १. मान्छेहरूको बस्ती वा आबादी नभएको, रुखबिरुवाको घारी भएको ठाउँ; पाताल; झाडी; अरण्य; वन। २. उजाड जमिन; मरुभूमि; बन्जर। ३. एकान्त स्थान; निर्जन स्थल; सुनसान ठाउँ। ४. आलो मासु; मांस।

जङ्गली- *वि.* [जङ्गल+ई] १. जङ्गलमा भएको; जङ्गलमा बस्ने; बनैया। २. असाध्य; सोमत नभएको; कोर्काली।

जङ्गली खर- *ना.* वनमा हुने सिरु, सालिम्मो आदि तृण वा फुस।

जङ्गाल- *ना.* [सं.] बाँध।

जङ्गिनु- *अ.क्रि.* [जङ्ग+इ+नु] रिसले झोकिनु; चुर हुनु; रिसाउनु; राँक्किनु; च्याँठिनु।

जङ्गी- *वि.* [अ.] १. सेनाको पहिरन, स्वभाव वा ढाँचा देखाउने। २. लडाइँसम्बन्धी; फौज वा सेनासम्बन्धी; पल्टनियाँ। ३. रिसाहा

स्वभावको; झोकी। ४. बडेमाको; ठुलो।

जङ्गी अड्डा- *ना.* सैनिक प्रशासन चलाउने अड्डा; सेनाको नियन्त्रण गर्ने वा सारफेर आदिको व्यवस्था मिलाउने कार्यालय।

जङ्गी कानुन- *ना.* सामान्य प्रशासनिक तहबाट शान्तिसुरक्षा हुन नसकेमा सेनाद्वारा शान्तिसुव्यवस्था कायम गर्न प्रयोगमा ल्याइने कानुन; फौजी कानुन; सैनिक शासन (मार्सल ल)।

जङ्गी कारबाई- *ना.* सेनाद्वारा प्रयोगमा ल्याइने कानुनी कारबाई; फौजी कारबाई; सैनिक कारबाई।

जङ्गी कोतवाली- *ना.* राणाहरूका शासनकालमा सेनासम्बन्धी प्रशासन हेर्ने अड्डा।

जङ्गी परेट/परेठ- *ना.* १. सेनाहरूबाट युद्धका निम्ति गरिने अभ्यास; सैनिक शिक्षा; फौजी तालिम। २. फौजी व्यायामको प्रदर्शन।

जङ्गी पहरा- *ना.* राणाशासनकालमा हनुमानढोकाको कोतमा रहेको सैनिक अड्डा; समय र अवस्थाको सङ्केत गर्न तोप र बिगुलको आवाज दिने त्यस्तो सैनिक कार्यालय।

जङ्गी पोसाक- *ना.* फौजी जवानहरूले लगाउने बर्दी; सेनाको पहिरन।

जङ्गी बन्दोबस्त अड्डा- *ना.* सेनासम्बन्धी व्यवस्था मिलाउने अड्डा; युद्धसम्बन्धी वा रक्षासम्बन्धी व्यवस्था मिलाउने अड्डा।

जङ्गी बेडा- *ना.* सेना र गोलाबारुदयुक्त लडाकु पानीजहाज; सैनिक जहाज; युद्धपोत।

जङ्गी लाठ- *ना.* राणाशासनमा जङ्गीतर्फका सबैभन्दा प्रमुख व्यक्ति वा सेनापति; पश्चिमतर्फका कमान्डिङ जनरल; श्री ३ भन्दा दुई श्रेणी मुनिको र उ. क. ज. भन्दा तीन श्रेणीमाथिको रोलवाला।

जङ्गी सेल- *ना.* मुठीभरिको मोटो ठुलो सेल।

जङ्गी हर्रो- *ना.* कालो रङको, ससानो फल फल्ने एक जातको हर्रो; त्यसैको फल।

जङ्गे- *वि.* जङ्गी खालको; रिसाहा; झोकी।

जङ्ग्याइ- *ना.* [√ जङ्गि (+याइ)] जङ्गिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* जङ्गिने पारिनु; जङ्गिन लाइनु।

जङ्ग्याउनु- *प्रे.क्रि.* रिसाउन वा जङ्गिन लाउनु; रिसाउने पार्नु।

जङ्ग्याहा- *वि.* हे. जङ्गे।

जङ्घा- *ना.* [सं.] १. घुँडाभन्दा माथि र पुट्ठाभन्दा मुनिको भाग; तिघ्रा; जाङ; उरु। २. कैँचीको काट्ने धार।

जङ्घास्थि- *ना.* हे. जघनास्थि।

जजमान- *ना.* [सं. यजमान] कर्मकाण्डको विधान जान्ने ब्राह्मण वा पुरोहितका निर्देशनमा यज्ञ, जपदान, पाठपूजा आदि गर्ने व्यक्ति; पूजा, हवन, दान, पाठ आदि धार्मिक कृत्य गराउने उपासक; यष्टा; यजमान।

जजमानी- *ना.* यजमानलाई कर्मकाण्ड गराई दानदक्षिणा लिएर जीविका गर्ने पेसा; पौरोहित्य; पुरोहित्याइँ।

जजमाने- *वि.* १. जजमानी गरेर जीवनवृत्ति गर्ने; पुरेत्याइँ गरी खाने। २. जजमानी गर्दा पाइने खालको; दाने।

जजायल- *ना.* प्राचीनकालका लडाकु सेनाहरूले भिर्ने एक प्रकारको हतियार।

जजिया- *ना.* [अ. जजिय] भारतको मुगलकालीन शासनमा मुस्लिम धर्मभन्दा अन्य धर्मावलम्बीहरूलाई लगाइएको विशेष कर।

जटा- *ना.* [सं.] १. जोगीसन्न्यासीहरूले पालेको लट्टैलट्टा परेको कपाल; जगल्टा; लट्टा। २. नरिवलको खप्परबाहिर जेलिएको रेसा वा पाटजस्तो वस्तु। ३. विशेष प्रकारका वृक्षहरूमा माटोभन्दा माथि निस्केका जरा।

जटाजूट- *ना.* १. लामो कपालमा जुटी बाँधिएभन्दा माथि उम्रेको जटा; जटा कसेभन्दा माथिको अंश। २. शिवजीको जटा।

जटाधर- *वि.* लट्टैलट्टा परेका जटा पाल्ने; जटा पालेको।

जटाधारी- *वि.* १. शिरमा जटा भएको; जटाधर। २. लट्टिएको जटाजस्तो (उदा.- जटाधारी नरिवल)। *ना.* ३. शिव।

जटापोखरी- *ना.* जनकपुर अञ्चलअन्तर्गत दोलखा र रामेछाप जिल्लाका सिमानामा पर्ने प्राकृतिक रमणीयतायुक्त, श्रावणशुक्ल पूर्णिमाका दिन मेला लाग्ने प्रसिद्ध पोखरी।

जटामसी/मांसी- *ना.* लाम्चा पात हुने, पातका बिचमा सेता धर्सा हुने, निला रङका फूल र बोटका फेदमा खैरा झुसे भुत्ला हुने, हिमालयमा पाइने, विभिन्न भेद हुने र औषधीका निम्ति उपयुक्त एक सुगन्धी बुटी।

जटायु- *ना.* रामायणमा वर्णित, सीतालाई छुटाउन रावणसित युद्ध गर्दा मरेको एक प्रसिद्ध गिद्ध।

जटावाल- *वि.* [सं.] जटाभएको; जटाधारी।

जटित- *वि.* [सं.] जडान गरिएको; जडिएको।

जटिल- *वि.* [सं.] १. फुकाउन वा समाधान गर्न कठिन हुने गरी अल्झिएको; जिलीगाँठी पत्ता लगाउन गाह्रो पर्ने; अत्यन्त कठिन; दुर्बोध; दुरूह। २. कठोर; क्रूर। ३. जटा भएको; जटाधारी।

जटिलता- *ना.* जटिल हुनाको भाव वा अवस्था।

जटी- *वि.* [सं.] १. जटाधारी। *ना.* २. शिव।

जटे- *वि.* [जटा+ए] जटा पालेको वा पाल्ने; जटाधारी; जगल्टे।

जठर- *ना.* [सं.] १. खाद्यपेय पदार्थ खाद्यनलीबाट गएर बस्ने ठाउँ; पेट; भुँडी। २. गर्भ रहने ठाउँ; गर्भाशय; पाठेघर। ३. कुनै वस्तुको भित्री भाग; गुदी। *वि.* ४. उमेर ढल्केको; बुढो। ५. कठिन; कडा। ६. छिप्पिएको; प्रौढ।

जठरज्वाला- *ना.* १. भोक लाग्दा पेटमा बल्ने ज्वाला; भोकको छटपटी। २. उदरशूल (रोग)।

जठराग्नि/जठरानल- *ना.* १. खाएको वस्तु पचाउने पेटभित्रको ताप; पाचनशक्ति। २. भोजन आदि पचाउने पाकस्थलीमा भएको रस।

जड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. जड्+नु] १. कुनै एउटा वस्तुलाई उपयोगिता वा सुन्दरताका हिसाबले अर्को वस्तुसँग जोड्नु; बहुमूल्य धातु, रत्न आदि गहनागुरियामा जोड्नु। २. राम्ररी सजाउनु; गाँस्नु; उन्नु।

जड१- *ना.* [जरो] १. कुनै बोटबिरुवाको जरो; कन्द। २. कुनै विषयवस्तुको खास गाँठी; मुख्य तत्त्व वा कारण; सारभूत कुरो।

जड२- *वि.* [सं.] १. चेतनशक्ति नभएको; निर्जीव। २. चेष्टा र स्पन्दनरहित। ३. चिसो; ठन्डा। ४. मूर्ख; लठेब्रो। ५. कक्रक्क परेको; कठ्याङ्ग्रिएको।

जडजगत्- *ना.* १. पृथ्वी, अप, तेज, वायु, आकाश- यी पाँच

तत्त्वबाट सिर्जित संसार; पाञ्चभौतिक पदार्थहरूका कारणबाट सिर्जित वस्तु। २. स्थूल जगत्; संसार।
जडता/त्व- *ना.* १. जड वस्तुको विशेषता; जड हुनाको भाव वा अवस्था; अचेतनता। २. मूर्खता; अज्ञता।
जड प्रकृति- *ना.* जडजगत्।
जडभरत- *ना.* पुराणप्रसिद्ध क्षमाशील तथा समदर्शी एक महात्मा।
जडवाद- *ना.* देहभन्दा अतिरिक्त आत्मा वा ईश्वरीय सत्ता नमान्ने सिद्धान्त; देह नै सम्पूर्ण हो, यस अतिरिक्त ईश्वरको अस्तित्व छैन भन्ने एक दर्शन।
जडवादी- *वि.* जडवादको समर्थन गर्ने; जडवादको अनुयायी; नास्तिक।
जडविज्ञान- *ना.* आत्मा, ईश्वर आदिलाई नमानेर भौतिक पदार्थलाई नै सबै कुरो मान्ने मत वा सिद्धान्त; पदार्थविज्ञान।
जडहन- *ना.* १. शीत ऋतुमा पाक्ने अन्न; हिउँदे बाली। २. हिमालको कछाडमा हुने धानको एक जात; जाडेमार्सी।
जडाइ- *ना.* [√ जड् (+आइ)] कुनै वस्तु अर्को वस्तुसँग सजाउने वा जड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जडाइनु- *स.क्रि.* जड्न लाइनु।
जडाउ- *वि.* [जड्+आउ] कुनै ठाउँमा सज्जित पारिएको; जडान गरिएको; जडेको।
जडाउ टिको- *ना.* आइमाईले निधारमा लाउने काँचको टिको; तयारी अवस्थामा कागत आदिमा जडेर राखिएको टिको।
जडाउनु- *प्रे.क्रि.* कुनै वस्तु अर्को वस्तुसँग मिलाई सजाउने पार्नु; जड्न लाउनु; जडान गराउनु।
जडाउरी- *वि.* [जरजर+उरी] १. आफूले लगाएर अर्कालाई बकस दिइएको; उपयोग गरिसकेपछि अर्कालाई दिइएको (लुगाकपडा आदि)। २. अर्धानो; पुरानो। *ना.* ३. थोत्रिएर अर्कालाई दिन लायक भएको वस्त्र आदि।
जडान१- *ना.* [जड्+यान] १. कुनै वस्तु सजाउने वा जडान गर्ने काम; सुसज्जित गर्ने काम। २. बिजुली, टेलिफोन आदिका तार, स्विच, प्लग आदि जड्ने काम।
जडान२- *ना.* [जाड+आन] १. प्रशस्त जाडो हुने ठाउँ; ठन्डा प्रदेश। २. जाडजातिहरू बस्ने ठाउँ; जाडप्रदेश। ३. जाडप्रदेशका बासिन्दा।
जडिजडाउ- *वि.* [जड्+इ+जडाउ] राम्ररी जडिएको; पूरा जडिएको; सजिसजाउ; शोभायमान।
जडिनी- *ना.* [जाडो+इनी] १. भोटिनी। २. शीतप्रदेशमा बस्ने जाडजातिकी स्त्री; महिला जाड।
जडिनु- *क.क्रि.* [जड्+इ+नु] जडान गरिनु; सजाइनु।
जडिमा- *ना.* [सं.] जड हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; जडता; अचेतनता।
जडी- *ना.* [जड+ई] १. औषधीका लागि प्रयोग गरिने जरो; जरीबुटी। २. मूल कारण; खास कुरो; गाँठी विषय।
जडीबुटी- *ना.* १. औषधीका काममा आउने वनस्पतिका बुटा र जरा; जरोबुटो। २. कन्दमूल; ओखतीमुलो।
जडीभूत- *वि.* वास्तविक अर्थमा जड नभए पनि जडतुल्य भएको; निश्चल; जडकल्प।
जडेनी- *ना.* [जाड+इनी] हे. जडिनी।
जडेलो- *ना.* अङ्गुरका जस्तै लहरो, पात र फल भएको एक जातको जङ्गली अङ्गुर; दाख।
जडौरी- *वि. / ना.* [जरजर+औरी] हे. जडाउरी।
जतन- *ना.* [सं. यत्न] कुनै पनि वस्तु नबिग्रियोस् भनी गरिने हिफाजत; जोगाड; जोगाउ; बचाउ; यत्न।
जतनलाख- *वि.* कुनै पनि वस्तु आवश्यक भएसम्मको; प्रशस्त; मनग्ये; लात्तीकुत्ती।
जतनियाँ- *वि.* कुनै पनि वस्तुको हिफाजत गर्ने; जतन गर्ने; जोगाउने।
जता- *क्रि.वि.* [सं. यत्र] जुन दिशा ताकेर; जुन ठाउँतिर; जहाँ।
जताउनु- *स.क्रि.* [√ जनाउनु] कुनै कुराको सङ्केत दिनु; सूचना दिनु; थाहा दिनु।
जताततै- *क्रि.वि.* [सं. यत्रतत्र] सबै ठाउँमा; जतासुकै; चारैतिर; जहाँतहीँ; सर्वत्र।
जतालाख- *वि.* [सं. यथा+लक्ष] चाहिएजत्ति; छेलोखेलो; पर्याप्त मात्रामा; यथेष्ट।
जतासुकै- *क्रि.वि.* [जता+सुकै] जुन दिशातिर पनि; जता पनि; सबैतिर; जताततै; चारैतिर।
जति- *वि.* [सं. यावत्] जुन मात्रा वा परिमाणको; जतिसुकै।
जतिसुकै- *वि.* १. जति धेरै; जुनसुकै मात्रा, परिमाण वा सङ्ख्याको। *क्रि.वि.* २. जति नै भए पनि।
जत्ति- *वि.* [जति] जतिलाई जोड दिने (शब्द)।
जत्तिको तत्ति- *क्रि.वि.* पहिलेकै बराबर; सरोबरी; बराबरी; घटीबढी नभईकन।
जत्तिसुकै- *वि. / क्रि.वि.* हे. जतिसुकै।
जत्था- *ना.* [सं. यूथ] एकै जाति वा वर्गका वस्तु वा जीवजन्तुको समुदाय; हुल; बगाल; समूह; जमात; दल।
जत्रतत्र- *क्रि.वि.* [सं. यत्रतत्र] जताततै; जहाँकहीँ।
जत्रो- *क्रि.वि.* [सं. यावत्] जति मात्राको; जुन परिमाणको; जति ठुलो।
जथवा- संयो.[सं. अथवा] तथवाको पूरक।
जथवातथवा- *वि.* १. जसोतसो गरी; जसरीतसरी। २. असलखराबमा विवेक नपुऱ्याइएको; जथाभाबी।
जथाभाबी- *क्रि.वि.* [सं. यथाभावी] १. कुनै नियम, विधि वा मर्यादाअनुसारको आचरण नगरेर; जस्तो मन लाग्यो उस्तै। २. परिणामप्रति ध्यान नदिएर; जे पर्ला सोही टर्ला भन्ने भावनासित।
जदौ- *ना.* [सं. जयन्त] १. पहिले पहिले दलित भनिएका जातका व्यक्तिहरूले उच्च जातका भनिएका व्यक्तिहरूलाई गर्ने गरिएको अभिवादन। २. दाहिने हातको हत्केला आफ्नो मुखतिर फर्काई हल्लाएर गरिने अभिवादन; नमस्ते; नमस्कार; ढोग।
जन- *ना.* [सं.] १. मानवजाति; मान्छे। २. जहान; परिवार। ३. दुनियाँ; जनता। ४. ज्यालाबनी गरेर जीविका गर्ने ज्यामी;

मजदुर; श्रमिक।

जनअधिकार- *ना.* १. जनताले पाउनुपर्ने मौलिक अधिकार। २. संविधानमा उल्लेख भएअनुसार सर्वसाधारण जनताले पाउने अधिकार।

जनआकाङ्क्षा- *ना.* जनसमुदायले व्यक्त गर्ने इच्छा; जनसमूहको चाहना।

जनआन्दोलन- *ना.* कुनै उद्देश्यले प्रेरित भएर वा आफ्ना मौलिक अधिकारको प्राप्तिका लागि जनताद्वारा चलाइने आन्दोलन वा अभियान; जनक्रान्ति।

जनआस्था- *ना.* सर्वसाधारण जनताका मनमा स्थान पाउन सक्ने विषय वा कुरा; जनसमुदायको आन्तरिक विश्वास।

जनक- *वि.* [सं.] १. जन्म दिने; जन्माउने। २. जनाउने; सूचक (आश्चर्यजनक, सन्तोषजनक इ.)। *ना.* ३. पिता; बाबु। ४. रामायणकालीन मिथिला राज्यका नरेश; सीताका बाबु; एक राजर्षि।

जनकतनया/नन्दिनी- *ना.* सीता।

जनकपुर- *ना.* १. पुरानो व्यवस्थाअनुसार नेपालका चौध अञ्चलमध्ये पूर्वको मेची अञ्चलदेखि गणना गर्दा चौथोमा पर्ने एक अञ्चल। २. यसै अञ्चलमा पर्ने धनुषा जिल्लाको सदर मुकाम। ३. मिथिला प्रदेशका राजर्षि जनकको राजधानी।

जनकल्याण- *ना.* [सं.] सर्वसाधारण जनताको भलाइका निम्ति गरिने भौतिक तथा बौद्धिक विभिन्न कार्य; जनहित।

जनकल्याण केन्द्र- *ना.* जनताको स्वास्थ्य, शिक्षा र अन्य विविध कल्याणकारी पक्षका कार्यक्रम सञ्चालित गरिएको केन्द्र वा कार्यालय।

जनकवि- *ना.* [सं.] १. जनताका बौद्धिक र भौतिक आकाङ्क्षा तथा आवाजलाई बुझेर कविता लेख्ने प्रतिभा; जनताका मर्म प्रयोग गर्ने कवि। २. सर्वसाधारणले बुझ्ने सरल भाषामा जनहितका कविता रच्ने कवि; त्यस्ता कविका निम्ति साहित्यिक जगत्को एक उपाधि वा पदवी।

जनकवि केशरी- *ना.* नेपालका कविलाई प्रदान गरिने एक पदवी।

जनकात्मजा- *ना.* [सं.] जनकतनया; सीता, जनककी छोरी।

जनक्रान्ति- *ना.* [सं.] जनताले आफ्ना हक, हित र अधिकार तथा देशको स्वतन्त्रता, प्रगति आदिका निम्ति सङ्गठित रूपमा चलाएको क्रान्ति; जनआन्दोलन।

जनगणतन्त्र- *ना.* [सं.] किसान, मजदुर आदि श्रमजीवीवर्गको संयुक्त अधिनायकत्वमा वा सर्वहारावर्गद्वारा चल्ने शासनव्यवस्था (चीन, उत्तर कोरिया आदि देशमा प्रचलित)।

जनगणना- *ना.* [सं.] पुरै राष्ट्र वा कुनै निश्चित क्षेत्रका जनताको कुल सङ्ख्या निकाल्न गरिने गन्ती; जनसङ्ख्या।

जनघनत्व- *ना.* [सं.] कुनै निश्चित क्षेत्रफलमा पर्न आउने औसत जनसङ्ख्या (जस्तै एक वर्गमाइल बराबर पर्न आउने जनसङ्ख्या आदि)।

जनङ्गी/जनङ्गे- *क्रि.वि.* [जन+अङ्गी/अङ्गे] प्रतिव्यक्तिको हिसाबले, जनही।

जनजागरण- *ना.* [सं.] देशका जनताहरू आफ्ना हक र हितका निमित्त सचेत हुने कार्य वा स्थिति; आफ्ना अधिकारका र हकका लागि जनतामा पाइने जागृति।

जनजागर्ति/जनजागृति- *ना.* [सं. जनजागर्ति] हे. जनजागरण।

जनजाति- *ना.* [सं.] १. आफ्नै भाषा, धर्म, संस्कृति, परम्परा, रीतिरिवाज भएका र कुनै निश्चित क्षेत्रमा बसोबास गर्ने ज्ञान-विज्ञानका हिसाबले केही पछि परेको पछौटे जाति। २. सिकार खेली जीविका चलाउने आदिम जातिको समुदाय। ३. आदिवासी।

जनजिब्रो- *ना.* [सं. जनजिह्वट] १. जनताका जिब्राले बोल्न र बुझ्न सक्ने भाषा; बोलचालको भाषा; जनभाषा; शास्त्रीय भाषाका तुलनामा कथ्यस्तरको भाषा। २. झर्रोवादसरहको तर त्यससँग केही कुरामा मतभिन्न सोही भाषिक सिद्धान्त।

जनजीवन- *ना.* [सं.] १. जनताको जीवन। २. सर्वसाधारण जनताको जीवनचर्या।

जनतन्त्र- *ना.* [सं.] जनताले आफ्नो हितका लागि आफ्नै प्रयास तथा चाहनाअनुरूप स्थापना गरेको शासनतन्त्र; गणतन्त्र; प्रजातन्त्र; लोकतन्त्र।

जनतन्त्रवाद- *ना.* जनतन्त्रको समर्थन गर्ने राजनीतिक सिद्धान्त।

जनतन्त्रवादी- *वि.* जनतन्त्रवादको; जनतन्त्रवादसम्बन्धी।

जनता- *ना.* [सं.] कुनै देशमा बस्ने मानवहरूको समष्टि; मान्छेको समूह; जनसमूह; लोक।

जनता जनार्दन- *ना.* १. जनताका रूपमा रहेको ईश्वर; मान्छेको रूपमा रहेको समष्टिगत शक्ति। २. जनता (सम्मानार्थमा)।

जनतान्त्रिक- *वि.* [सं.] जनतन्त्रसँग सम्बन्धित; जनतन्त्रअनुकूलको; जनतन्त्रका पक्षमा विश्वास राख्ने।

जनदायित्व- *ना.* [सं.] देशप्रतिको कर्तव्य चुकाउने जनताको उत्तरदायित्व।

जनदेव- *ना.* [सं.] १. मानिसका रूपमा रहेका देवता; जनताजनार्दन। २. सम्मान्य मानिस। ३. राजा; नरेश।

जनन- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि प्राणीको जन्म; पैदा; प्रजनन। २. कुनै पनि वस्तुको उत्पत्ति; प्रकट; अवतरण। ३. बाबु; जनक; ईश्वर। ४. कुल; सन्तान।

जननगति- *ना.* १. औसत जननगति; देशका जनसङ्ख्याको जन्मदरको वृद्धि वा ह्रासको अनुपात। २. कुनै पनि प्राणधारीको जन्मको दरको वृद्धि वा ह्रास।

जननाशौच- *ना.* [सं.] जन्मसम्बन्धी आशौच; सुत्केरो।

जननि- *ना.* [सं.] १. आमा; माता; जननी। २. जन्म; पैदा; प्रजनन।

जननिर्देश- *ना.* [सं.] कुनै राजनीतिक पद्धतिमा राष्ट्रको सर्वोच्च व्यवस्थापिकाको सभामा विवाद उठ्दा उपस्थित भएका जनप्रतिनिधिहरूले प्रायः गोप्य मतदानद्वारा दिने आफ्नो निर्णय।

जननी- *ना.* [सं.] १. आमा; जन्मदात्री; माता। २. दया; कृपा।

जननेता- *ना.* [सं.] जनताका हक र हितका निमित्त लड्ने नेता; जनताका पक्षको अगुवा।

जननेन्द्रिय- *ना.* [सं. जनन+इन्द्रिय] १. स्त्रीपुरुषको सन्तान उत्पन्न

गर्नेगराउने इन्द्रिय। २. पुरुषको मूत्रेन्द्रिय वा लिङ्ग। ३. स्त्रीको योनि।

जनपथ- *ना.* [सं.] १. सर्वसाधारण जनताको बाटो; मूलबाटो; सार्वजनिक बाटो। २. राजमार्ग; मुख्य सडक; राजपथ।

जनपद- *ना.* [सं.] १. जनसाधारणहरूको बसोबास भएको ठाउँ; गाउँ। २. देश; राज्य; मुलुक। ३. जिल्ला; प्रान्त। ४. कुनै देशका उपजाति वा तिनको थलो।

जनपद धर्म- *ना.* लोकाचार; जनसमाजमा चलेको विधिव्यवहार र आचारविचार।

जनपदी- *ना.* जिल्लाभरिका सबै गतिविधिको देखरेख गर्ने प्रशासक; जिल्लाधीश।

जनपरिचालन- *ना.* [सं.] जनताहरूको श्रम, बुद्धि, विवेक आदिलाई देशको सिर्जना र निर्माणपक्षमा लगाउने काम; जनताको कार्यक्षमतालाई आफूले चाहेअनुसार निर्दिष्ट लक्ष्यका लागि गरिने उपयोग (मास-मोबिलाइजेसन)।

जनप्रतिनिधि- *ना.* [सं.] जनताको हक, हित र अधिकारको सुरक्षाका निमित्त जनताले छानेको नेता; जननेता।

जनप्रवाद- *ना.* [सं.] १. निराधार रूपमा चलेको हल्ला; उडन्ते खबर; अफवाह। २. लोकोक्ति; जनश्रुति। ३. अनुश्रुति; किंवदन्ती।

जनप्रशासन- *ना.* [सं.] १. सार्वजनिक व्यवस्थाको प्रशासन; जनसाधारणको प्रशासन। २. जनताका तर्फबाट उठेका तर सामान्य प्रशासनद्वारा समाधान हुन नसक्ने समस्याहरूको समाधानसम्बन्धी प्रशासन।

जनप्रिय- *वि.* [सं.] सबैले मन पराएको; जनताका बिचमा विश्वास प्राप्त गरेको; जनताको प्यारो; लोकप्रिय।

जनबल- *ना.* [सं.] सेना तथा सत्तापक्षका अतिरिक्त जनतापक्षको शक्ति; जनताको तागत; जनशक्ति।

जनभवन- *ना.* [सं.] सार्वजनिक कार्यमा प्रयोग हुने भवन (पब्लिक हल)।

जनभावना- *ना.* [सं.] जनताको इच्छा; जनमानसमा मुखरित भएको भावना।

जनभाषा- *ना.* [सं.] १. जनसाधारणले दैनिक जीवनमा प्रयोग गर्ने भाषा; जनताको भाषा; अधिकतम मान्छेले प्रयोग गर्ने भाषा। २. लोकभाषा; कथ्य भाषा; जनजिब्रो।

जनम- *ना.* [सं. जन्म] हे. जन्म।

जनमत- *ना.* [सं.] १. यो वा त्यो, दुई वा दुईभन्दा बढी विकल्प भएमा कुनै एकमा निर्णय दिनका लागि गरिने मतदान; जनताको राय; लोकमत। २. संवैधानिक विवाद खडा भएमा सङ्ग्रह गरिने बालिग नागरिकहरूको मत।

जनमत सङ्ग्रह- *ना.* यो वा त्यो कुन व्यवस्था मन पर्छ भनी देशको राजनीतिक व्यवस्था छान्नका लागि अथवा दुई वा दुईभन्दा बढी विकल्पमध्ये कुनै एकमा निर्णय दिनका लागि जनताहरूले निर्वाचनमा झैँ मत दिने कार्य; जनमतको सङ्कलन (रिफरेन्डम)।

जनमथात- *ना.* [जनम+थात] जन्मेको थलो; जन्मभूमि।

जनमानस- *ना.* [सं.] जनताहरूको मनोभावना; जनताको विचार; लोकभावना।

जनमुखी- *वि.* [सं.] जनताका पक्षमा अभिमुख; सरकारी पक्षको विपरीत; जनताका हिततर्फ ढल्केको; जनताका पक्षमा उन्मुख।

जनयिता- *ना.* [सं.] जन्म दिने व्यक्ति; बाबु; पिता।

जनयित्री- *ना.* गर्भधारण गरेर जन्म दिने स्त्री; आमा; जननी।

जनरक्षा- *ना.* [सं.] प्रहरी, सेना वा अन्य माध्यमद्वारा प्रशासनका तर्फबाट गरिने जनताका जिउधन वा सम्मानको रक्षा।

जनरक्षा अधिनियम- *ना.* जनरक्षाका लागि तर्जुमा गरिएको वा गरिने ऐन।

जनरञ्जन- *ना.* [सं.] जनताहरूलाई प्रसन्न राख्ने कार्य; मानिसलाई राजीखुसी राख्ने र अमनचयनमा राख्ने काम।

जनरल- *ना.* [अङ्.] १. सेनाको उच्च अधिकृत; कर्णेलभन्दा माथिल्लो पद वा त्यसै पदको अफिसर; सेनाको महारथी। २. सामान्य; साधारण।

जनरल मेनेजर/म्यानेजर- *ना.* विभाग वा संस्थानको उच्च अधिकृत; महाप्रबन्धक।

जनरल सेक्रेटरी- *ना.* विभाग वा सचिवालयको प्रमुख सचिव; महामन्त्री।

जनरव- *ना.* [सं.] जनताले आफूलाई मर्का पर्दा वा आफ्नो हितका लागि नियम वा व्यवस्थामा परिवर्तन ल्याउनुपर्दा भाषण, अखबार आदिका माध्यमबाट प्रकट गर्ने विचार; जनआवाज।

जनवरी- *ना.* [अङ्.] ग्रेगोरी पञ्चाङ्गअनुसार वर्षभरका महिनामध्ये पहिलो महिना; सोअनुसार नववर्षारम्भको महिना।

जनवाद- *ना.* [सं.] १. शासनमा जनताको सर्वोच्चता कायम गर्ने समाजवादी राजनीतिक सिद्धान्त। २. माओद्वारा चीनमा विकसित एक व्यवस्था; नयाँ जनवाद। ३. जनतन्त्र। ४. जनतान्त्रिक दर्शन।

जनवादी- *वि.* १. जनवादको; जनवादसम्बन्धी। २. जनवादको सिद्धान्तअनुरूप चल्ने; जनवादमा विश्वास राख्ने।

जनशक्ति- *ना.* [सं.] जनतामा रहेको बल, बुद्धि आदिको तागत; जनताको क्षमता; जनबल; जनताबाट प्राप्त हुन सक्ने श्रम, सिप, बल, बुद्धिजस्ता विभिन्न शक्ति।

जनशक्ति परिचालन- *ना.* जनताहरूको श्रम, शक्ति, विवेक, बुद्धि आदिलाई देशको निर्माण तथा सिर्जनापक्षमा लगाउने काम।

जनश्रमदान- *ना.* [सं.] १. चन्दा, सहयोग आदिका निमित्त जनताले आफ्नै श्रम प्रदान गर्ने काम; जनताबाट प्राप्त हुने श्रमको दान। २. दुरुपयोग हुँदा प्राचीन झारा, बेठी झैँ हुन जाने सम्भावना भएको तर सदुपयोग हुँदा ज्यादै हितकर हुन सक्ने श्रमदान।

जनश्रुति- *ना.* [सं.] १. जनताहरूका भन्ने र सुन्ने परम्परामै बचेर आएका लोकप्रचलनका उक्तिहरू; लोकोक्ति; परम्परागत कहावत। २. अफवाह; होहल्ला। ३. लोकश्रुति; किंवदन्ती।

जनसङ्ख्या- *ना.* [सं.] १. देश वा राष्ट्रमा भएका सबै जनताको गणना वा गनोट। २. जनसङ्ख्याका साथै राष्ट्रका सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, भाषिक आदि तथ्यहरूको समेत सङ्ग्रह गर्ने कार्य; जनगणना।

जनसङ्ग्राम/जनसङ्घर्ष- *ना.* [सं.] १. सबै तहका जनता मिली

गरेको वा भएको सङ्घर्ष, युद्ध वा आन्दोलन; जनआन्दोलन; जनक्रान्ति। २. जनताका बिचमै दुई विरोधी पक्षमा भएको युद्ध; गृहयुद्ध।

जनसमाज- *ना.* [सं.] १. मानवसमाज; मनुष्यसमाज। २. जनसाधारण; जनवर्ग; जनसमुदाय।

जनसमुदाय- *ना.* [सं.] १. मानिसहरूको हुल। २. जनता। ३. जनवर्ग; जनसमाज।

जनसम्पर्क- *ना.* [सं.] सरकारी प्रशासनले समाजका विभिन्न कुरा वा मर्का थाहा पाउनका निम्ति जनतासित राख्ने सम्बन्ध; जनतासँगको नाता; जनतासँगको सामीप्य।

जनसम्पर्क अधिकारी/अधिकृत- *ना.* जनतासँग विशेष प्रकारको सम्बन्ध स्थापित गर्ने निकाय वा कार्यालयमा जनसम्पर्कका निम्ति नियुक्त अधिकृत।

जनसम्बन्ध- *ना.* [सं.] जनसम्पर्क।

जनसहभागिता- *ना.* [सं.] देशमा सञ्चालित विकासका योजनाहरूमा जनताको सहभागिता; सरकार, स्थानीय सङ्गठन वा कुनै संस्थाको होस्टेमा जनताको हैँसे।

जनसाङ्ख्यिकी- *ना.* [सं.] जनसङ्ख्यासम्बन्धी आवश्यक तत्त्वहरूको विवेचन गरिएको शास्त्र; जनसङ्ख्यासम्बन्धी शास्त्र।

जनसाधारण- *ना.* १. समाजका साधारण सदस्यहरू; सामान्य जनता; साधारण जनता। २. आर्थिक, बौद्धिक आदि दृष्टिले देशको सालाखाला तह वा त्यसभन्दा अझ तल पर्ने समाज; सर्वसाधारण।

जनसाहित्य- *ना.* [सं.] १. देशका अधिकतम जनताको अवस्थालाई चित्रण गर्ने र तिनको उत्थानको सन्देश दिने जनसाधारणका भाषामा लिखित साहित्य; जनपक्षीय साहित्य। २. मार्क्सवादी सिद्धान्तमा आधारित कला र साहित्यका मूल्यहरूमा आधारित प्रगतिशील साहित्य।

जनसेवक- *वि.* [सं.] जनताको सेवक; जनसेवी।

जनसेवा- *ना.* [सं.] जनताको हित गर्नुपर्छ भन्ने भावनाले प्रेरित भएर गरिने सेवा; जनताको भलाइका निम्ति गरिने सेवा।

जनसेवी- *वि.* जनसेवा गर्ने; जनसेवक। *ना.* जनसेवा गर्ने व्यक्ति।

जनस्थान- *ना.* [सं.] वर्तमान समयमा दक्षिण भारतमा पर्छ भनी विश्वास गरिएको, रामायणमा वर्णित दण्डकारण्यको एक भाग।

जनस्वास्थ्य- *ना.* [सं.] १. जनताको स्वास्थ्य। २. जनताको स्वास्थ्यको हेरचाह गर्ने कार्यक्रम, विभाग वा सिद्धान्त।

जनहित- *ना.* [सं.] जनताका भलाइका लागि गरिने कार्य; जनकल्याण; लोककल्याण।

जनही- *क्रि.वि.* [सं. जन+ही] भएभरका मान्छेलाई बराबर पुग्ने गरी; प्रत्येक मान्छेलाई; प्रतिव्यक्ति; जनङ्गे; जनङ्गी।

जना- *ना.* [सं. जने]१. मान्छेको गणना गर्दा प्रयोग गरिने एकाइ। २. मनुष्यबोधक प्रत्यय (एक जना, दुई जना इ.)। ३. व्यक्ति; मानिस (उदा.- आज त धेरै जना आएछन्)।

जनाइ- *ना.* [√ जनाउ (+आइ)] जनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जनाइनु- *क.क्रि.* जनाउ दिइनु; सूचना गरिनु।

जनाउ- *ना.* १. सूचना दिने कार्य; सन्देश; विज्ञप्ति। २. साधारण सूचना; सबैका लागि गरिने काम; जनोट; विज्ञप्ति।

जनाउनी- *ना.* जनाउ; जनोट।

जनाउनु- *स.क्रि.* [जान्+आउ+नु] १. कुनै कुराको जनाउ दिनु; सूचित गर्नु। २. ज्ञात गराउनु; बोध गराउनु। ३. सङ्केत गर्नु; इसारा दिनु। ४. कागतपत्रका बेहोरामा विशेष बोली वा लबज पार्नु; उल्लेख गर्नु।

जनाति- *ना.* छोराको पनाति; नातिको नाति; आफ्नो नाति जस्तै नातिको पनि नाति।

जनाधिप- *ना.* [सं.] १. राजा। २. विष्णु। ३. भगवान्।

जनानखाना- *ना.* [फा.] आइमाईहरू बस्न अनुकूल मिलेको कोठा; घरमा स्वास्नीमान्छे रहने खण्ड; रनीबास।

जनाना- *ना.* [फा. जनान] १. स्वास्नीमानिस; महिला; आइमाई। *वि.* २. स्त्रीसम्बन्धी; स्त्रीको। ३. स्त्रीलाई हुने (जनाना धोती, जनाना सिट इ.)।

जनानी- *वि.* [जनाना+ई] १. जनानाको; नारीको; महिलासम्बन्धी; स्त्रीजातिलाई हुने। *ना.* २. जनाना।

जनान्तिक- *ना.* [सं.] १. अरूले नसुन्ने गरी गरिएको कुरा। २. नाटकका पात्रहरूमध्ये दुई पात्रले मात्र कानमा सुटुक्क भन्ने तर दर्शकले र रङ्गमञ्चकै पनि अरू नायक-नायिकाले नसुन्ने वार्ता।

जनार्दन- *ना.* [सं.] १. भगवान्; जगदीश्वर। २. विष्णु।

जनावर- *ना.* [फा. जानवर] १. चौपाया; बस्तुभाउ; जन्तु। २. पक्षी र किराफट्याङ्ग्राबाहेक अन्य हातखुट्टा भएका प्राणी (मानिसलगायत); पशु। *वि.* ३. मूर्ख; अविवेकी।

जनाश्रय- *ना.* [सं.] १. एक मान्छेलाई अर्को मान्छेको आडभरोस। २. जनताको शरण; मान्छेलाई मान्छेको भरोसा। ३. कल्याणकारी शासनप्रणालीका लागि अनिवार्य गुणहरूमध्ये एक।

जनित- *वि.* [सं.] १. उत्पन्न भएको; पैदा भएको; जन्मेको। २. पैदा गराइएको उत्पन्न गराइएको; जन्माइएको।

जनी- *ना.* दया; क्षमा; कृपा; अनुग्रह।

जनीजात- *ना.* [सं. जनि+जाति] १. आइमाई जात; महिला। २. स्वास्नीमान्छे। ३. जहान; पत्नी; जहानपात।

जनेश- *ना.* [सं.] जनताको स्वामी; राजा।

जनै- *ना.* [सं. यज्ञोपवीत] उपनयनविधि गरेर ब्राह्मण आदि जातिले लगाउने शिखा पारिएको धागो; ब्रह्मसूत्र; यज्ञोपवीत।

जनैखटिरो- *ना.* छातीमा बाघको चित्र लेख्दा निको हुन्छ भनी विश्वास गरिने र शरीरमा जनै रहने ठाउँमा छड्के परेर निस्किने, अति पोल्ने मसिना र राता राता बिमिरा; बाघेखटिरो।

जनैपुर्ने/पूर्णिमा- *ना.* श्रावण शुक्लपक्षको पूर्णिमा; श्रावणी स्नान गरी जनै मन्त्रेर लगाउने पूर्णिमा; ऋषितर्पणी पूर्णिमा; रक्षाबन्धन गरिने पूर्णिमा (विशेषतः ब्राह्मणहरूको पर्व)।

जनै सङ्ल्याइ- *ना.* जनै बनाउन तीनसरो हुने गरी फिर्केमा बाटेर धागो तयार पार्ने कार्य; जनै बनाउने कार्यको प्रथम प्रविधि।

जनोट- *ना.* [जनाउ+ओट] जनाउने काम वा कुरो; जनाउ।

जनोपयोगी- *वि.* [सं.] मानवलाई उपयोगी हुने खालको; लोकोपयोगी; समाजोपयोगी; मान्छेलाई काम लाग्ने वा मान्छेको भलो हुने।

जन्जाल- *ना.* [सं. जन+जाल] १. विषय वा सांसारिक मायामोहको जाल; गृहस्थीसम्बन्धी झन्झट। २. परिवार; जहान। ३. सङ्घर्ष वा जटिल समस्यामा आइलाग्ने बाधा वा व्यवधान; झमेला।

जन्जाली- *वि.* जन्जालमा फसेको; झैझमेलामा अल्झिएको।

जन्जिर- *ना.* [फा. जन्जीर] फलाम, तामा आदि धातुका मसिना तारबाट बनेको साङ्लो; सिक्री; चेन।

जन्ड- *वि.* [सं. चण्ड] १. अति रिसाहा; कुटेर-पिटेर वशमा राख्न नसकिने; मापाको; क्रोधी; उच्छृङ्खल। २. बलियो। ३. तीक्ष्ण बुद्धिको; बेजोड।

जन्त- *ना.* १. विवाहमा दुलही लिन जाने वा लिएर आउने यात्रा। २. बिहामा दुलाहादुलहीका साथ लागेर जाने काम। ३. वरयात्रा।

जन्तर- *ना.* [सं. यन्त्र] १. तन्त्रशास्त्रका विधिअनुसार रोग वा दोषनिवारक मन्त्र, मूर्ति, अङ्क आदि कागज वा भोजपत्रमा लेखी मन्त्रको उच्चारणसाथ धूप, दीप र पूजा आदि गरी सम्बन्धित व्यक्तिका घाँटी, पाखुरा आदि अङ्गमा बाँधिने वस्तु; बुटी। २. त्यस्तो जन्तरको र गहनाको पनि काम दिन बनाइएको चारकुने आभूषण।

जन्तरमन्तर- *ना.* १. भूत, प्रेत र रोगव्याधबाट बच्न प्रयोग गरिने तन्त्रमन्त्र। २. भारतको राजधानी दिल्लीमा रहेको, राजा मानसिंहद्वारा निर्मित, ग्रहगतिको ज्ञान गरिने यन्त्र।

जन्तरे- *वि.* १. जन्तर मन्त्रने। २. जन्तर लगाउने। ३. जन्तरका शैलीको।

जन्तरे- *वि.* १. एकै बाबुबाट जन्मिएका पुत्रहरूमध्ये छैटौँ; अन्तरेभन्दा पछिको र खन्तरेभन्दा अगिको। *ना.* २. छैटौँ सन्तान।

जन्ती- *ना.* [जन्त+ई] १. बिहामा वरपक्षतिरबाट दुलही लिन जाने दुलाहातर्फका निम्तारुहरू; दुलाहाका साथसाथै अगिपछि लागी जन्त जाने व्यक्ति। २. केही ठाउँका तामाङजातिको प्रचलनअनुसार केटी माग्न जाने काम; कन्यार्थ।

जन्ती पर्छाइ/पर्छो- *ना.* विवाहमा दुलहीकहाँ दुलाहा आइपुगेपछि दुलहीपक्षकाहरूले दुलाहा र जन्तीसमेतलाई फूल, अक्षता, लावा, अबिर आदिले छर्किने कार्य।

जन्ती भतेर/भोज- *ना.* हे. जन्ते भोज।

जन्तु- *ना.* [सं.] १. जनावर; पशु; प्राणी। २. चौपाया। ३. अनौठो जीव। *वि.* ४. मूर्ख; बुद्धिहीन।

जन्तुजगत्- *ना.* प्राणीजगत्; प्राणीहरूको समाज।

जन्तुशाला- *ना.* चिडियाघर; चिडियाखाना।

जन्ते- *वि.* [जन्त+ए] जन्ती वा जन्तसम्बन्धी; जन्तीको; जन्तको।

जन्तेखाँडो- *ना.* बिहेका दिन सामान्यतः वरपक्षकाले हातमा तरबार वा खुकुरी लिएर फलाक्ने वीररसप्रधान कवित्त वा सो कवित्त फलाक्ता हातमा लिइने तरबार।

जन्तेठट्टा- *ना.* १. अशिष्ट किसिमले गरिने ठट्टा। २. जन्तीहरूले घरगाउँलेसँग गर्ने ठट्टा। ३. रमाइलो; हाँसखेल।

जन्तेबाखो- *ना.* बेहुली ल्याउने दिन जन्तीलाई खुवाउने भोज; जन्ते भोज; जन्ते भतेर।

जन्तेभतेर/भोज- *ना.* जन्तीलाई वधूपक्षले खुवाउने भोज।

जन्तेसिलोक- *ना.* बिहामा यज्ञमण्डपमा दुलहीतर्फका घरगाउँलेहरू र दुलाहातर्फका जन्तीहरूबिच प्रश्नोत्तरका रूपमा भनिने प्रतिस्पर्धात्मक श्लोक; बिहाको सिलोक।

जन्त्र- *ना.* [सं. यन्त्र] जन्तर।

जन्म- *ना.* [सं.] १. प्राणीका स्वभाव र आवश्यकताअनुसार न्यूनतम गर्भमास पूरा भएपछि आमाका गर्भबाट भ्रूण बाहिर निस्कने कार्य; प्रसव; पैदा। २. जीवन; चोला; जिन्दगी। ३. कुनै संस्था वा निकायको आरम्भ।

जन्मकुण्डली- *ना.* ज्योतिषशास्त्रअनुसार बालकको जन्मसमयका सबै ग्रहगतिको स्थिति देखाइएको चक्र; जन्मपत्रिका; चिना; टिपन।

जन्मकैद- *ना.* १. ठुला अपराधीलाई जनमभर थुनामा राख्ने सजाय; आजीवन कारावास। २. नेपालको हाल प्रचलित कानुनअनुसार बिस वर्षमा नबढाई ठुला अपराधीलाई दिइने सजाय। ३. त्यस प्रकारको दण्ड वा सजायको भुक्तानी।

जन्मक्षेत्र- *ना.* जन्मथलो; आफू जन्मेको ठाउँ; जन्मभूमि।

जन्मगत- *वि.* जन्मसम्बन्धी; जन्मसिद्ध; जन्मजात; जन्मँदैदेखिको।

जन्मगति- *ना.* जनसङ्ख्याको औसत वृद्धि वा ह्रासको गति।

जन्मजन्मान्तर- *ना.* १. पुनर्जन्मवादका अनुसार मरेपछि फेरिफेरि पनि जन्मँदै जाने अनन्त प्रक्रिया। *क्रि.वि.* २. जन्मजन्मान्तरसम्म; अनन्त कालसम्म।

जन्मजन्मान्तरीय- *वि.* १. जन्मजन्मान्तरसम्बन्धी; जन्मजन्मान्तरको। २. कहिल्यै नटुङ्गिने।

जन्मजयन्ती- *ना.* १. कुनै संस्था वा व्यक्तिको योगदानलाई कदर गर्दै उसका जन्मदिनमा मनाइने उत्सव। २. जन्मोत्सव।

जन्मजात- *वि.* १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुले जन्मँदैखि साथ लिएर आएको; जन्मैदेखिको; जन्मगत; जन्मसिद्ध। २. आनुवंशिक।

जन्मतिथि- *ना.* जन्मेका दिनको तिथि; जन्मदिन।

जन्मथलो- *ना.* आफू जन्मेको ठाउँ, गाउँ वा क्षेत्र; जन्मभूमि; जन्मक्षेत्र।

जन्मथात- *ना.* हे. जनमथात।

जन्मदाता- *ना.* जन्म दिने पुरुष; पिता; बाबु।

जन्मदात्री- *ना.* जन्म दिने नारी; जननी; आमा।

जन्मदिन- *ना.* १. सौरमानअनुसार प्रत्येक वर्ष घुमेर आइपुग्ने आफू जन्मेको महिना वा गते। २. चान्द्रमानअनुसार त्यसरी आइपुग्ने आफू जन्मेको महिना र तिथि। ३. जन्मदिवस। ४. जन्मजयन्ती; जन्मोत्सव।

जन्मदिवस- *ना.* १. जन्मदिन। २. जन्मोत्सव।

जन्मनक्षत्र- *ना.* जन्मेका समयमा परेको नक्षत्र; जन्मदिनको नक्षत्र; जुन नक्षत्रमा जन्म भएको छ त्यही नक्षत्र।

जन्मना- *क्रि.वि.* जन्मले; जन्मदेखि; जन्मका हिसाबले वा दृष्टिले; जन्मतः।

जन्मनिरोध- *ना.* जन्मनियन्त्रण गरिने विभिन्न उपाय; सन्ततिनिरोध; गर्भनिरोध।

जन्मनु- *अ.क्रि.* [जन्म+नु] १. आमाका गर्भभित्रको भ्रूण गर्भमास पूरा

भएपछि पैदा हुनु; चोला लिनु; जन्मिनु; जन्म हुनु। २. उत्पन्न हुनु; पैदा हुनु। ३. खडा हुनु; समस्या आइपर्नु।

जन्मनु मर्नु- *अ.क्रि.* (संयु.) जन्मनु र मर्नु; त्यस्तो क्रम चल्नु।

जन्मपत्र/जन्मपत्रिका/जन्मपत्री- *ना.* [सं.] जन्मसमयको लग्न पत्ता लगाई ग्रहहरूको अवस्थिति कहाँकहाँ छ सो स्थान स्पष्ट जनाउन तयार गरिएको कुण्डली; जन्मपत्र; जन्मकुण्डली; चिना; टिपन।

जन्मभूमि- *ना.* [सं.] १. जन्मेको ठाउँ; जन्मस्थान; जन्मथलो। २. जन्मेको देश। ३. आफ्ना पुर्खाहरूले बसोबास गरेको देश।

जन्मराशि- *ना.* [सं.] चान्द्रमासअनुसार बाह्रवटा राशिहरूमध्ये जन्म भएका बेलाको राशि।

जन्मरोगी- *वि.* [सं.] जन्मैदेखि रोग लिएर आएको; जन्मँदै रोगी जन्मेको; जन्मभरको रोगी; आजन्म रुग्ण; गर्भे रोगी।

जन्मलग्न- *ना.* [सं.] जन्मँदाखेरि परेको लग्न; बाह्र लग्नमध्ये जन्मँदा परेको लग्न।

जन्मवार- *ना.* [सं.] जन्मेका दिन परेको वार; जन्मेको वार।

जन्मवृत्तान्त- *ना.* [सं.] १. जन्म भएका बेलाको यथावत् विवरण; जन्मभरका यावत् कुराकानी; इतिवृत्त; जीवनका आद्योपान्त घटनाको वर्णन। २. जीवनी; गाथा; चरित।

जन्मसिद्ध- *वि.* [सं.] जन्मका साथै पाएको; जन्म पाउँदा नै प्राप्त हुने; जन्मबाटै सिद्ध भएको; जन्मजात (उदा.- जन्मसिद्ध अधिकार, जन्मसिद्ध नागरिक इ.)।

जन्मस्थान- *ना.* [सं.] जन्मेको ठाउँ; जन्मभूमि।

जन्महारा- *वि.* [सं.] १. सुख, सुविधा, सम्पन्नता आदि जन्मैदेखि नपाएको; दरिद्र कुलमा जन्मेको; सधैँको दुःखी; जन्म-कङ्गाल। २. जन्मँदैदेखिको अभागी।

जन्माइ- *ना.* [√ जन्म (+आइ)] जन्मने वा जन्माउने क्रिया वा भाव।

जन्माइनु- *क.क्रि.* जन्म वा पैदा गराइनु।

जन्माउनु- *प्रे.क्रि.* पैदा गराउनु; जुनी दिनु वा जन्म गराउनु।

जन्मान्तर- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार पुनर्जन्मपछि पुनः-पुनः भइरहने जन्म।

जन्मान्तरवाद- *ना.* पुनर्जन्म हुन्छ भन्ने बारेको सिद्धान्त; मरेपछि कर्मको फलअनुसारको पुनर्जन्म हुन्छ भन्ने एक दर्शन; पुनर्जन्मवाद।

जन्मान्तरवादी- *वि.* पुनर्जन्म हुन्छ भन्ने सिद्धान्तमा विश्वास राख्ने; पूर्व वा पुनर्जन्मवादमा विश्वास भएको; पुनर्जन्मवादी।

जन्मान्ध- *वि.* [सं.] जन्मेदेखि नै आँखा नदेख्ने; जन्मैदेखिको अन्धो; आजन्म आँखा नदेखी जीवन बिताउने।

जन्माष्टमी- *ना.* [सं.] भाद्र महिनाका कृष्णपक्षको अष्टमी तिथि; कृष्ण जन्मेको तिथि; कृष्णाष्टमी।

जन्मिनु- *क.क्रि.* [जन्म+इ+नु] जन्म लिनु वा पैदा हुनु; जन्मनु।

जन्मोत्सव- *ना.* [सं.] १. जन्मदिनमा गरिने उत्सव; दश कर्म वा षोडश संस्कारअनुसार जन्मेकै दिनमा गर्नुपर्ने जातक कर्म २. प्रत्येक वर्ष घुमेर आइपुग्ने जन्मदिनका दिन सुस्वास्थ्य र दीर्घायुको कामना गर्दै मनाइने उत्सव तथा अष्टचिरञ्जीवीको पूजा आदि मङ्गलका अष्टकार्य।

जन्मौती- *ना.* [जन्म+औती] जन्मपत्रिका; चिन्हा; जन्मकुण्डली; टिपन।

जन्य- *वि.* [सं.] १. उत्पन्न भएको; सिर्जिएको। २. जन्मने; पैदा हुने।

जप्नु- *स.क्रि.* [सं. जप+नु] जिब्राले दाँतलाई नछुवाईकन परा तथा पश्यन्ती वाणीमा देवदेवीका बीजरूप मन्त्रको बारबार आवृत्ति गर्नु; मन्त्रोच्चारण गर्नु।

जप- *ना.* [सं.] देवदेवीको बीजस्वरूप कुनै वर्ण, पद, मन्त्र, अध्याय आदि कसैले नसुन्ने गरी गरिएको पाठ; मनमनै उच्चारित मन्त्र।

जपतप- *ना.* जपपाठ; पूजाआजा; ध्यानवन्दना।

जपन- *ना.* देवदेवीको मन्त्र अरूले नसुन्ने गरी जप्ने काम; जप।

जपना- *ना.* [सं. जप] १. सधैँभरि एउटै मात्र कुराको चिन्ता; ध्याउन्न। २. एउटै कुराको पुनः ध्यान वा आग्रह।

जपनातपना- *ना.* रातोदिन एउटै कुराले हुने चिन्ता; ध्याउन्न।

जपमाला- *ना.* [सं.] मन्त्रपाठको सङ्ख्या राख्न हातमा लिएर घुमाइने रुद्राक्ष, तुलसी आदिका दाना भएको माला।

जपयज्ञ- *ना.* [सं.] मन्त्रको जपस्वरूप यज्ञ; मन्त्रको जप गरिने पुरश्चरण।

जपा- *ना.* हे. जपाकुसुम।

जपाइ- *ना.* [√ जप् (+आइ)] जप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

जपाइनु- *क.क्रि.* जप गराइनु।

जपाउनु- *प्रे.क्रि.* जप गराउनु; जप गर्न लगाउनु।

जपाकुसुम/जपापुष्प- *ना.* [सं.] १. पारिजातका जस्तै पात हुने, लामो र एउटै मात्र केसर निस्कने रातो, कलेजी आदि विभिन्न रङका फूल फुल्ने वृक्षविशेष; जपा। २. त्यसैको फूल; जवाकुसुम; घन्टीफूल; बारमासे फूल।

जफत- *ना.* [अ. जब्त] कुनै समर्थ व्यक्तिले असमर्थको धनमाल वा कुनै वस्तु जबरजस्ती आफ्नो अधिकारमा लिने काम; अर्काको वस्तु खोसी त्यसको स्वामित्वबाट समेत वञ्चित गर्ने गराउने काम।

जफती- *वि.* जबरजस्ती अर्काको अधिकारबाट खोसिएको; अर्काको अधिकार आफ्नो बनाइएको।

जफते- *वि.* जफत गर्ने खालको; जफतीमा सामेल हुने; जफत गर्न सहयोग गर्ने।

जब- *क्रि.वि.* [प्रा. जाव] जुन समयमा; जतिखेर; जुन बेला।

जबर- *वि.* [अ.] १. शारीरिक तथा मानसिक रूपले वशमा राख्न नसकिने; अटेरी; नटेर्ने; जब्बर। २. मजबुत; बलियो; दरो। ३. स्वस्थ; सारसौंदो।

जबरजस्त- *वि.* दह्रो पकड वा एकोहोरो ढिपी भएको; पक्रेपछि कुनै प्रकारले पनि छाड्दै नछाड्ने; बलियो; दृढ।

जबरजस्ती- *ना.* १. कुराले वा बलले समातेपछि छाड्दै नछाड्ने व्यवहार। २. बलजफती; थिचोमिचो; मुढेपेलाइ; अचाक्ली। *क्रि.वि.* ३. इच्छाका विरुद्ध वा बलात्कारपूर्वक। *वि.* ४. इच्छाका विरुद्ध वा बलात्कारपूर्ण (जस्तो- जबरजस्ती करणी, जबरजस्ती हातपात आदि)।

जब्बर- *वि.* हे. जबर।
जबान- *ना.* [फा.] वचन; कबोल; जमान।
जबानबन्दी- *ना.* १. अपराध स्वीकार गरी वा ठहरेअनुसार सजाय भोग्न मन्जुर गरी लेखिएको कानुनी तवरको कागत। *वि.* २. मुखले कबोलेको।
जबाफ- *ना.* [अ. जवाब] १. कसैको प्रश्नको उत्तर; उत्तर। २. कसैले अह्राएको टार्न बोलिने कुनै वचन।
जबाफदेह- *वि.* जबाफ दिन सक्ने; उत्तदायित्व वहन गर्ने।
जबाफदेही- *ना.* उत्तरदायित्व वहन गर्ने व्यक्ति; जिम्मेदारी; उत्तरदायित्व।
जबाफसबाल- *ना.* कुनै एक विषयमा प्रश्नोत्तर गरिने काम; हाजिरीजबाफ; एकले दोस्रासँग सोध्ने र उत्तर दिने काम।
जबाफी- *वि.* [अ. जवाबी] १. जबाफ दिने खालको; जबाफ दिइएको वा लेखिएको (पत्र आदि); उत्तर वा समाधान भएको; उत्तर पठाइएको। २. जबाफसम्बन्धी; जबाफ आउने।
जबाफी कारबाई- *ना.* कसैले कसैमाथि गरेको कारबाईका बदलामा पहिले कारबाई गर्नेमाथि नै गरिने कारबाई; दण्ड आदि पाउने भएका व्यक्तिले दण्ड गर्ने व्यक्तिमाथि बदला लिने भावनाले गर्ने कारबाई।
जबाफी कुपन- *ना.* विश्व हुलाक सङ्घको सदस्यता पाएका राष्ट्रमा हुलाक टिकट लिन मिल्ने कुपन; हुलाक सहुलियत वा हुलाक सुविधायुक्त टिकट।
जबाफी हमला- *ना.* जबाफ वा बदलामा गरिने आक्रमण; प्रत्याक्रमण।
जभ्रेटो- *ना.* गाईको जिभ्रोजस्तो आकारका पात हुने, आयुर्वेदिक औषधीमा पर्ने झारजातको वनस्पति; गोजिह्वा; गाईजिभ्रे।
जम्नु- *अ.क्रि.* [फा. जमा+नु] १. दुध, पानी आदि तरल वस्तु दहीजस्तो अथवा हिउँजस्तो भएर सारो हुनु; ठोस हुनु। पानी आदि तरल पदार्थ वा कसिङ्गर आदि ठोस वस्तु निकास नपाएर जम्मा हुनु। ३. साधन वा सुविधासम्पन्न हुनु; मस्त हुनु। ४. बसेको वा रहेको ठाउँमा स्थायी हुनु। ५. ठाँटसँग बस्नु वा रहनु।
जमघट- *ना.* १. एकै जात वा समूहका प्राणीहरूको भेला; जमघट; गज्मौरो; खचाखच। २. मानिसहरू सरसल्लाह गर्नका निमित्त भएको भेला। ३. सभा; कचहरी।
जमजम- *ना.* [सं. यम (द्वि.)] १. कुनै कामकुरामा लाग्ने लगातारको चेष्टा; जम्को; जमर्को। २. केही गर्नका लागि मनमा जागेको खुलदुली वा हतार।
जमजमाइ- *ना.* जमजम गर्ने चाल, क्रिया वा भाव।
जमजमाइनु- *अ.क्रि.* जमजम होइनु; के गरूँ र कसो गरूँ होइनु; तम्सिनु।
जमजमाउनु- *अ.क्रि.* के गरूँ र कसो गरूँ हुनु; चौचौ हुनु; एकदम चञ्चल हुनु।
जमजमाहट- *ना.* जमजमाइ।
जमठ- *ना.* [जाम+ठ] भेडा, च्याङ्ग्रा आदिको ऊनलाई धागो नकातीकन छरेर माडमुड पारी राडी वा लम्पटको आकारमा जमाइएको वस्त्र; जमोठ।
जमती- *ना.* [जम्+ती] घरेलु तानमा बुनेको छोटागजी कपडा; ठेट्वा; खाँडी।
जमदग्नि- *ना.* [सं.] सप्तर्षिहरूमध्ये छैटौँ ऋषि; परशुरामका बाबु; भृगुवंशका एक प्रतापी ऋषि।
जमदार- *ना.* हे. जमादार।
जमरा- *ना.* [सं. यवाङ्कुर] घटस्थापना गर्दा बालुवा वा पञ्चमृत्तिकाको वेदी बनाई रोपेर नवरात्रिमा उमारी विजयाको पूजा गरिने तथा टीका लाउँदा कपालमा सिउरिने, जौका आँकुरा।
जमरे- *वि.* [जमरा+ए] जमराको; जमरासम्बन्धी।
जमरे औँसी- *ना.* सोह्रश्राद्ध सकिने औँसी; पितृपक्षको अमावस्या; नौरथा लाग्ने औँसी; आश्विन कृष्णपक्षको औँसी।
जमर्को- *ना.* कुनै काम आँटका साथमा गर्ने प्रयास; मिहिनेत; कोसिस।
जमल- *वि.* [सं. यमल] १. जम्ल्याहा; जोल्टिएको। २. जोडामिल्दो; दौँतरिलो। *ना.* ३. काठमाडौँको एउटा प्रसिद्ध ठाउँ।
जमलकाठो- *ना.* काकाकुल, बाज आदि विभिन्न कोटिका चिलहरूमध्ये सानो खालको चिल; मांसाहारी पक्षीवर्गको एक चरो; सिकारी।
जमाइ- *ना.* [√ जम् (+आइ)] जम्ने वा जमाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जमाइनु- *क.क्रि.* १. जम्ने पारिनु; जमाउन लाइनु। २. पिटिनु; गोदिनु।
जमाउनु- *प्रे.क्रि.* १. जम्ने पार्नु; जमेको तुल्याउनु। *स.क्रि.* २. ठटाउनु; गोद्नु।
जमाखोर- *ना.* [अ. जमअ+फा. खोर] अनैतिक किसिमले धन जम्मा गर्ने व्यक्ति।
जमाखोरी- *ना.* अनैतिक आचरणद्वारा धनमाल थुपार्ने काम।
जमात- *ना.* [अ. जमाअत] १. कुनै वाद वा सिद्धान्तमा लागेका मानिसहरूको समूह; सम्प्रदाय; गुट। २. हुल; भिडभाड; घुइँचो; बथान; बगाल।
जमादार- *ना.* [अ. जमअ+फा. दार] सैनिक सेवामा हवलदारभन्दा माथि र सुबेदारभन्दा मुनिको एक पद वा दर्जा।
जमान- *ना.* [फा. जबान] १. तन्नेरी; युवक। २. यसो गर्छु भनेर गरिएको कबुल; स्वीकृति; प्रतिज्ञा; बोलकबोल।
जमानकमान- *ना.* १. एकपल्ट बोलेपछि पूरा गर्ने वचन; प्रतिज्ञा। २. छलफलबाट टुङ्गो लागेपछि लिइने दायित्व वा भार।
जमानत- *ना.* [अ.] मुद्दामामिलामा मुछिएको व्यक्तिलाई चाहेका बेला उपस्थित गराउने सर्तमा सम्बन्धित अड्डामा धनधरौटी राखी वा व्यक्ति नै जमानी बसी छुटाउने काम; धितो; धरौटी।
जमानत जफत- *ना.* राजनीतिक पदका लागि चुनाउमा उठ्ने उम्मेदवारले आयोगमा जम्मा गरेको तोकिएबमोजिमको रकम तोकिएको हदभन्दा कम मत ल्याएमा स्वतः सरकारीकरण हुने व्यवस्था।

जमाना- *ना.* [अ. जमान] १. कसैले भोग्नुपरिरहेको, भोगेको वा भोग्न बाँकी काल। २. समय; काल। ३. युग। ४. व्यक्तिका दृष्टिमा शेष मानवसमाज।

जमानी- *ना.* [अ. जामीन] १. अभियोग लागेको व्यक्तिले दायित्व पूरा नगरे आफू गर्छु भनी जिम्मा लिने व्यक्ति; जमान वा कबुल गर्ने व्यक्ति। २. कुनै विषयका लागि आफू जिम्मेदार भएको कुरा स्वीकार गर्ने व्यक्ति। ३. त्यसरी जमान गर्ने कार्य वा व्यवस्था।

जमानी पत्र- *ना.* जमानी बस्नेले लेखिदिने कानुनी तवरको कबुलियतनामा; कबोलपत्र।

जमाने मान्द्रो- *ना.* पातमा काँडा हुने, मञ्जरीका आकारका पहेँला फूल फुल्ने, चुत्रोको जस्तै पहेँलो रडको काठ हुने र चुत्रो जस्तै फल्ने एक वृक्षविशेष; त्यसैको फूल।

जमामर्द- *वि.* [फा. जवाँमर्द] १. पौरख भएको; पुरुषार्थी। २. पट्ठो; सुरो; आँटी। *ना.* ३. तन्नेरी।

जमामर्दी- *ना.* वीरता र उत्साह भरिएको व्यक्तित्व; बहादुरी; सुऱ्याइँ; लाठेपन।

जमालगोटी- *ना.* [सं. जयपाल गुटी] तेल आउने, सेतो गुदी हुने सुकुमेलजस्ता फल फल्ने, बाँझो पर्ती जमिनमा हुने झारविशेष; जयपाल उपविष।

जमालो- *ना.* हे. जामलो।

जमिन- *ना.* [फा.] १. भुइँ। २. पृथ्वी। ३. जग्गा।

जमिन आसमान- *ना.* १. अक्कास-पत्ताल। २. ज्यादै फरक।

जमिनदार- *ना.* १. भूमिसुधारपूर्व आफ्ना मातहतका जग्गाजमिनको मालपोत उठाएर बुझाई मालअड्डा र मोहीहरूका बिच मध्यस्थको काम गर्ने व्यक्ति। २. प्रशस्त जग्गाजमिन भएको व्यक्ति; ठुलो भूमिपति।

जमिनदारी- *ना.* १. जमिनदारको पद वा दायित्व। २. जमिनदारको खुवा वा बिर्ता; जिरायत।

जमिजमाउ- *ना.* सम्पन्नता।

जमुना- *ना.* [सं. यमुना] १. हिमालयबाट बहेर इलाहाबादमा पुगी गङ्गामा मिल्ने एक नदी; यमुना। २. सूर्यकी पुत्री; यमराजकी बहिनी। ३. हठयोगीहरूले षट्चक्रको अभ्यास गर्दा प्रयोग गर्ने बायाँ नाडी।

जमोट- *ना.* [जम्+ओट] इनारको पर्खाल वा डिल नभासियोस् भनी बिचमा खाली र फराकिलो पारी जगमा पहिले नै राखिने काठ, फलाम आदिको इनारभरिको चक्का।

जमोठ- *ना.* [जम्+ओठ] हे. जमठ।

जम्कनु- *अ.क्रि.* [जम्को+नु] १. तत्पर हुनु; सुरिनु; आँटिलो हुनु; जाइलाग्नु। २. बिहा आदिमा बेसरी बाजा बज्नु। ३. ठाँटिलो हुनु।

जम्काइ- *ना.* जम्कने तथा जम्काउने गुण, क्रिया वा भाव।

जम्काउनु- *प्रे.क्रि.* जम्कने पार्नु।

जम्काहट- *ना.* जम्काइ।

जम्का- *ना.* हे. जम्को।

जम्काभेट- *ना.* अकस्मात् वा झ्वास्स भएको भेट; एकाएक भएको मुखामुखी।

जम्किनु- *अ.क्रि.* [जम्क+इ+नु] १. जम्किने होइनु; झल्किनु। २. जम्कनु।

जम्को- *ना.* [सं. यमक] १. कुनै काम गर्नुपर्दा अरू व्यस्तता र बाध्यताबाट मौका मिलाउन गरिने प्रयास; अवसर लिने प्रयास; जमर्को। २. तत्परता।

जम्क्याइ- *ना.* [√ जम्कि (+याइ)] जम्किने क्रिया वा किसिम।

जम्क्याइनु- *क.क्रि.* जम्किने पारिनु।

जम्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* जम्किने पार्नु; जम्किन लगाउनु।

जम्क्याहट- *ना.* जम्किने स्वभाव, क्रिया वा भाव।

जम्ने- *वि.* [जम्+ने] १. तरल पदार्थ बाक्लो हुने। २. दुध दही भए झैँ हुने।

जम्ने बिन्दु- *ना.* तापक्रम घटेर पानी हिउँमा परिणत हुने अवस्था।

जम्पर- *ना.* [अङ्.] दौडमा भाग लिने केटीहरूले लगाउने खुकुलो पोसाक; नारीदौडको पोसाक।

जम्बाल- *ना.* [सं.] १. हिलो। २. पानी, मैला आदि जमेर परेको काई; लेउ। ३. झ्याउ।

जम्बालिनी- *वि.* १. झ्याउ वा काई जन्माउने तत्त्व भएको। *ना.* २. नदी; तलाउ।

जम्बु- *ना.* [सं.] १. जामुनाका जस्तै तर अलिक ठुला पात हुने, जामुनाकै जस्ता फल फल्ने र वैशाख महिनातिर पाक्ने, खाँदा गुलियो स्वाद हुने एक जातको वनस्पति; फँडिर। २. स्याल। *वि.* ३. बाठो; चम्बू।

जम्बुखण्ड/द्वीप- *ना.* पुराणको भौगोलिक अवस्थितिअनुसार पृथ्वीका सात द्वीपमध्ये सबभन्दा सानो र केन्द्रमा पर्ने द्वीप।

जम्बु मन्त्री- *ना.* १. स्याल। *वि.* २. खुब चलाख; धूर्त; चतुरो।

जम्बू- *ना.* [सं.] हे. जम्बु।

जम्मा- *वि.* [अ. जम ऽ] १. एकत्र भएको; बटुलिएको; एकत्रित। *ना.* २. बटुल्ने, जम्मा पार्ने, भेला गर्ने काम। ३. विभिन्न समूह वा ठाउँमा रहेका वस्तु वा सङ्ख्यालाई जोड्ने काम; भेला पार्ने काम। *क्रि.वि.* ४. भएभर; भएजति।

जम्मा खर्च- *ना.* १. अमानतमा कामकाज गरेका मानिसले दाखिल गरेका प्रमाण, बिल, आबर्जे, फाराम, ढपोट, वासिलबाँकी आदि दाखिल भएपछि सन्तान-दरसन्तानलाई पक्राउ नगर्ने गरी बाँकी शून्य गरी अमानतीलाई फारख बही बुझ्नेबाट गरिदिने कागज। २. सबै आयव्ययको पूरापूर जोड। ३. आयव्यय दुरुस्त देखिने फाँटवारी।

जम्माजम्मी- *ना.* १. सम्पूर्ण सङ्ख्याको कुल जोड; पूरा जम्मा। *क्रि.वि.* २. पूरापूरी।

जम्मा जाल- *ना.* १. परिवारमा भएका सबै जना; एक परिवारभित्रका जाहान; जनीजात। २. पारिवारिक जन्जाल; पारिवारिक बालबच्चा।

जम्मा दायित्व- *ना.* पुँजीको अधिकतम सीमा वहन गर्न सक्ने पूँजीगत दायित्व।

जम्मा मारा- *वि.* केही निहुँ पारेर अर्काको सम्पत्ति खाइदिने; साउँब्याज सबै पच गर्ने।

जम्रो- *ना.* हे. जुम्रो।
जम्लाहात- *ना.* [सं. यमल+हस्त] देवताप्रति भक्ति र मान्य जनप्रति निवेदन गर्दा वा बिन्ती बिसाउँदा दसै औँला जोडेर गरिने प्रणाम; ढोग; करजोरी बिन्ती।
जम्ल्याहा- *वि.* [सं. यमलक] एकै कोखबाट एकै समयको गर्भवासद्वारा जन्मिएको; एकै साथ जन्मेको।
जय- *ना.* [सं.] १. कुनै परिश्रम, अभियान वा तपस्याको सफल परिणाम; विजय; सफलता। २. कल्याण; शुभमङ्गल। ३. इन्द्रिय वा कुनै पनि अन्य अवस्था वा स्थितिमाथिको जित वा नियन्त्रण; निग्रह। ४. साठी संवत्सरमध्ये एक। ५. वैकुण्ठका चार द्वारमध्ये पूर्वद्वारमा रहने दुई द्वारपाल जय र विजयमध्ये जयचाहिँ। *वि.बो.* ६. जितेको खुसीमा मुखबाट सामूहिक रूपले निकालिने हर्षित ध्वनि।
जयकार- *ना.* १. विजयोल्लासमा वा कुनै देवदेवीका मङ्गलगानमा उच्चारण गरिने जयघोष। २. कसैको प्रशंसा; स्तुति।
जयघोष- *ना.* जयकार।
जयजय- *वि.बो.* जितेको खुसीमा निकालिने ध्वनि; जय।
जय दुन्दुभि- *ना.* १. कुनै द्वन्द्व, झगडा वा लडाइँमा जित भएको खुसीयालीमा बजाइने नगरा, विजयका बाजा, जयबाजा आदि। २. तिनै बाजाको शब्द।
जयदेव- *ना.* १. नेपालका लिच्छविवंशीय एक राजा। २. 'गीतगोविन्द' काव्यका रचयिता बङ्गालका कवि।
जयद्रथ- *ना.* [सं.] महाभारतअनुसार सिन्धु देशका एक राजा; दुर्योधनका बैनीज्वाइँ; महाभारतका एक प्रसिद्ध पात्र।
जयध्वज- *ना.* [सं.] युद्ध आदिको विजयपछिको चिह्न वा सङ्केतपताका; विजयको झन्डा; विजयपताका।
जयध्वनि- *ना.* [सं.] जयघोष; जयगान; जयकार।
जय नेपाल- वि.बो. [जय+नेपाल) २००७ सालको क्रान्तिछेक र त्यसपछि विशेष रूपमा चल्दै आएको, खास गरी राष्ट्रवादी नेपाली समाज र प्रहरी समाजमा प्रचलित, भेटघाट र बिदाइका बेला शिष्टाचारपूर्ण अभिवादनका रूपमा प्रकट गरिने वा भाषण, प्रवचन आदिको अन्तमा अभिवादन जनाउन देशप्रेमको द्योतन गर्ने एक शब्द।
जयन्त- *ना.* [सं.] १. इन्द्रको छोरो; इन्द्रपुत्र। २. शिव। ३. विष्णु। *वि.* ४. जय प्राप्त गर्ने; विजयी।
जयन्तिका/जयन्ती- *ना.* १. कुनै व्यक्ति वा सङ्घसंस्थाको जन्मदिन; सो दिन मनाइने उत्सव; जम्को। २. बज्रदन्ती वृक्ष। ३. मसिना हरिया पात र राता सेता फूल फुल्ने, मकै आदिका बोटमा लाग्ने लहरो; लक्ष्मीफूल।
जयपत्र- *ना.* [सं.] १. प्राचीन कालमा कुनै दुई देशको युद्ध हुँदा हार्ने पक्षका राजा वा उच्च शासकले जित्ने पक्षलाई आफ्नो हार स्वीकार गरी लेखिदिएको पत्र; पराजित पक्षले लेखिदिने जितापत्र। २. अश्वमेधका घोडाका टाउकामा टाँसिने पत्र; विजयपत्र। ३. अदालतद्वारा दिइएको जितबाजीको फैसला; जितापत्र।
जयपत्री- *ना.* हे. जाइपत्री।
जय पराजय- *ना.* [सं.] परस्परको युद्ध वा सङ्घर्षको जित र हार; हारजित; जितहार।
जयपाल- *ना.* [सं.] जमालगोटा; अजयपाल।
जयप्रकाश मल्ल- *ना.* [सं.] नेपालको एकीकरणपूर्वको कान्तिपुर राज्यका अन्तिम मल्ल राजा।
जयमाला/जयमाल्य- *ना.* [सं.] १. युद्ध वा अभियानमा सफलता प्राप्त गर्नेलाई लगाइदिने माला; विजयमाला। २. स्वयंवर गर्दा कन्याले केटालाई लगाउने वरमाला।
जयलक्ष्मी- *ना.* [सं.] सनातनी परम्पराअनुसार युद्धकी अधिष्ठात्री देवी; विजयश्री; जयश्री।
जयलेख- *ना.* [सं.] १. विजयको इतिहास पछिसम्म रहोस् भन्ने उद्देश्यले तिथि, मिति, घटना, प्रसङ्ग आदि उल्लेख गरी शिला, काष्ठ, ताम्र आदिमा अङ्कित गरिएको लेख; विजयअभिलेख। २. जयपत्र।
जयश्री- *ना.* [सं.] विजयकी प्रतीक देवी; जयलक्ष्मी।
जयस्तम्भ- *ना.* [सं.] कुनै देशको भूभागमा विजय प्राप्त गरेपछि त्यसको स्मृतिस्वरूप स्थापित गरिने कीर्तिमान; विजयस्तम्भ।
जया- *ना.* [सं.] १. पार्वती; दुर्गा। २. ध्वजा; पताका। ३. हरियो दुबो। ४. वज्रदन्ती वृक्ष। *वि.* ५. विजय गराउने; जयी।
जयी- *वि.* [सं.] विजय हासिल गर्ने; जय प्राप्त गरेको; जित्ने।
जयोल्लास- *ना.* [सं.] १. विजय प्राप्त गर्दा पैदा हुने वा मनाइने खुसीयाली; जितबाजीबाट हुने रमाइलो। २. विजयको प्रसन्नता; जयजयकार; जयघोष।
जर- *वि.* [सं.] १. वृद्ध; बुढो। २. पुरानो; जीर्ण। *ना.* ३. बुढ्याइँ; वृद्धावस्था। ४. नाश; क्षीणता।
जरकमरक- *क्रि.वि.* [अ. मू. जरक्+अ (द्वि.)] १. काम गर्दा वा हिँडडुल गर्दा शरीर थकित हुने गरी; धेरै परिश्रम पर्ने गरी; हिँडडुल वा बसउठ गर्ने गरेर। *ना.* २. त्यस्तो शारीरिक चेष्टा; जऱ्याकमऱ्याक; ओर्कीफर्की।
जरक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. जर्क+क] १. जाँगर, फुर्ती आदिले उठ्न तम्तयार भएर; जुरुक्क। २. रिस वा असन्तोषले जर्किने वा बटारिने गरी; नाघिने वा सन्किने चालसँग। ३. कुनै वस्तुलाई एक ठाउँबाट उठाएर वा उखेलेर वरपर सार्ने गरी।
जरङमरङ- *क्रि.वि. / ना.* [अ. मू. जरङ्+अ (द्वि.)] हे. जरकमरक।
जरजुहारत- *ना.* [(द्वि.) जवाहरात] मणिमाणिक्य, सुन, चाँदी आदि अमूल्य रत्न; बहुमूल्य धातुद्रव्य।
जरट्ठ- *वि.* [सं. जरठ] १. ओइलाएर सुक्खा भएको; साह्रै कडा; अररो। २. छिप्पिएको; भित्र काठ पसेको; मुलायम नभएको। ३. थोत्रिएको; जीर्ण। ४. उमेर ढल्केर कान्ति हराएको; वृद्ध; बुढो।
जरट्ठिनु- *अ.क्रि.* जरट्ठो हुनु।
जरट्ठ्याइँ- *ना.* जरट्ठिने भाव, क्रिया वा अवस्था।
जरट्ठ्याइनु- *क.क्रि.* जरट्ठिन लाइनु।
जरट्ठ्याउनु- *प्रे.क्रि.* जरट्ठिन लाउनु; जरट्ठिने पार्नु।
जरण- *ना.* [सं.] १. वृद्धावस्था; बुढ्याइँ। *वि.* २. थोत्रो वा पुरानो; जीर्ण। ३. उमेर बितिसकेको; एकदमै बुढो।

जरथुस्त- *ना.* [फा. जरतुश्त] इ. पू. छैटौं शताब्दीतिरका, फारसी धर्मका प्रवर्तक एक आचार्य।

जरद्वृत्ति- *ना.* [सं.] वृद्धकालमा जीविकाका निम्ति दिइने सहयोग; निवृत्तिभरण; पेन्सन।

जरह- *ना.* [अ. जर्हे मनैदेखि जागेर आएको क्रोध; रिस; बेखुसी।

जरा- *ना.* [सं.] १. वृद्धावस्था; बुढ्याइँ; वृद्धत्व। २. बुढ्याइँले भएको कमजोरी। ३. हे. जरो।

जरा ग्रस्त- *वि.* बुढ्याइँले ग्रस्त पारेको; बुढो भएको।

जरा जीर्ण- *वि.* बुढ्याइँले सबै इन्द्रिय शिथिल भएको; जर्जर।

जरायु- *ना.* [सं.] १. गर्भाशयमा रहेका बालकको वरिपरि बेरिएको पातलो झल्ली; साल। २. गर्भाशय। ३. योनि।

जरायुज- *ना.* जरायुमा वा गर्भाशयमा रहेर जन्मने प्राणी; पिण्डज।

जरायो- *ना.* हाँगा फाटेका धेरै सिङ हुने ठुलो जातको मृग; बाह्रसिङ्गा; बाह्रसिङ्गे।

जरावस्था- *ना.* [सं. जरा+अवस्था] वृद्धावस्था; बुढेसकाल; बुढ्याइँ।

जरासन्ध- *ना.* [सं.] कृष्णका युक्तिले भीमसेनद्वारा टाङ फट्टाएर मारिएको भनी महाभारत तथा भागवतमा प्रसिद्ध, कंसका ससुरा तथा प्रसिद्ध मगध देशका एक राजा।

जरिङ्गो- *ना.* [जरा+इङ्गो] रायोका जस्ता ठुलठुला नरम पात हुने, अचारतरकारी खाइने एक प्रकारको जङ्गली साग।

जरिबाना/जरिमाना- *ना.* [फा. जुर्मान] १. नगद रुपियाँ दण्ड तिर्नुपर्ने गरी अपराधीलाई गरिएको सजाय; नगद दण्ड; डाँड। २. दण्ड तिर्नुपर्ने रुपैयाँ; कैद भोग्नुको सट्टा तिर्नुपर्ने रकम।

जरिया- *ना.* [अ. जरिय] १. कुनै कार्यका लागि आवश्यक पर्ने कारण; हेतु। २. कुनै दुई व्यक्ति वा वस्तुको बिचको नाता; सम्बन्ध; साँठगाँठ।

जरियो- *ना.* [जरी+यो] बत्तुले बुनेर झलिक्क झल्कने पारेको, कपालमा लगाउने धागो; लच्छा धागो।

जरी- *ना.* [फा.] बत्तु जस्तै गरी कपडामा बुट्टा भर्दा उपयोग गरिने वस्तु; सुनौला वा रूपौला रङ्गका कार्चोबी भर्दा उपयोग गरिने तार।

जरीगाँछ- *ना.* जरीले बुनेको, जरीका बुट्टा भरिएको किनखाब, तास आदि।

जरीबुटी- *ना.* औषधीमा काम लाग्ने बोटबिरुवाका झारपात आदिको बुटी; जडीबुटी।

जरुर- *ना.* [अ. जुरूर] १. निश्चय; अवश्य; पक्का। *क्रि.वि.* २. निश्चयसाथ; अवश्य नै; निःसन्देह; पक्कापक्की रूपमा।

जरुरत- *ना.* १. आवश्यकता; खाँचो। २. प्रयोजन; औचित्य। ३. अभाव; हर्जा।

जरुरी- *वि.* १. कामकारबाई चाँडो गर्नुपर्ने; नगरी नहुने। २. जरुरत परेको; आवश्यक। ३. खाँचो परेको; नभइनभएको। ४. हतपती; हतारो।

जरुवा$_1$- *वि.* [जड+उवा] सुमर्दा नसा नचुँडिएको; राम्ररी नसुमरिएको; आँडे रहेको (गोरु, बोको आदि)।

जरुवा$_2$- *वि.* [जरो+उवा] १. जराबाट पलाएको वा निस्केको; मूलको। *ना.* २. अलिअलि पानी उम्रने ठाउँ; रसाइरहने स्वच्छ पानी; रसायन।

जरुवा पानी- *ना.* मूल फुटेर निस्केको पानी; चिसो राम्रो पानी।

जरो$_1$- *ना.* [सं. ज्वर] वात, पित्त, कफ आदिमा विकार पैदा हुँदा शरीरमा ताप बढेर हुने बिमारी; तापमापक यन्त्रले शरीरको ताप नाप्दा ९८० डिग्रीभन्दा बढी देखिने गर्मी; शरीरको तापमान बढ्ने रोग (औलेजरो, कामजरो, मुड्ग्रेजरो, एकुन्द्रेजरो आदि)।

जरो$_2$- *ना.* [सं. जड] सम्पूर्ण बोटबिरुवा आदिको माटामुनि पसेर भोजन लिने अवयव; कन्द; जड; मूल।

जर्कनु- *अ.क्रि.* [अ. मू. जरक्क+नु] रिस, क्रोध, असहमति आदिका भावनाले जरक्क पर्नु; झोकिनु; झर्कनु; बाउँठिनु; रिसाउनु; जर्किनु।

जर्कट- *वि.* १. काममा अचेट्न नसकिने खालको; जर्कटो; अटेर। २. पकाउँदा वा भिजाउँदा नरम नहुने; अररो; जर्रो; जरट्ठ परेको। ३. बानीव्यवहारमा अशिष्टता झल्कने; गँवार।

जर्कटिनु- *अ.क्रि.* [जर्कटो+इ+नु] जर्कटो हुनु; जर्खरिनु; छिप्पिनु।

जर्कटे/जर्कटो- *वि.* १. छिप्पिएर जरट्ठ परेको; सुकेर वा अररिएर जर्रो भएको; ठर्रो। २. सानातिना कुरामा पनि रिसाउने; जर्खरिने बानी भएको; बटारिएको। ३. असभ्य स्वभावको; गँवार। ४. छिटो नपाक्ने; जर्रो।

जर्कट्याइ- *ना.* [√ जर्कटि (+आइ)] जर्कट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जर्काइ- *ना.* [√ जर्क (+आइ)] जर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जर्काइ- *ना.* जर्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जर्काइनु- *क.क्रि.* जर्कन लाइनु।

जर्काउनु- *स.क्रि.* १. जुरुक्क उठाउनु; उचाल्नु। २. जरैसमेत उखेल्नु। ३. कान निमोठ्नु। ४. जगल्ट्याउनु। *प्रे.क्रि.* जर्कने पार्नु; जर्कन लाउनु।

जर्काजर्की- *ना.* [जर्क+जर्क] १. राय नमिल्दा वा रिसारिसले परस्परमा जर्कने काम; आपसको भनाभन। २. पाखुरा सुर्कासुर्की।

जर्किन- *ना.* [अङ्.] तेल आदि तरल पदार्थ हाल्ने प्लास्टिकको भाँडो।

जर्किनु- अ.क्रि.हे. जर्कनु।

जर्क्याइ- *ना.* [√ जर्कि (+याइ)] जर्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जर्क्याइ- *ना.* जर्क्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जर्क्याइनु- *क.क्रि.* जर्किन लाइनु; जर्काइनु।

जर्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* जर्कने पार्नु; झोक्क्याउनु।

जर्क्याहट- *ना.* जर्किने भाव, क्रिया वा अवस्था।

जर्खरिनु- *अ.क्रि.* [जर्खरो+इ+नु] १. ठर्रो हुनु; अररो हुनु; जर्रिनु; जर्किनु। २. बैंस चढेर मत्त हुनु। ३. धेरै छिप्पिनु।

जर्खरो- *वि.* [जर्रि+खरो] १. सुकेर वा छिप्पिएर अररिएको; जरट्ठ परेको; जर्रो। २. धेरै छिप्पिएको। ३. रनक्क तात्ने किसिमको; बेसोमती; टिम्किएको।

जर्खर्‍याइ- *ना.* [√ जर्खरि (+याइ)] जर्खरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जर्खर्‍याइ- *ना.* जर्खर्‍याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जर्खर्‍याइनु- *स.क्रि.* जर्खरिने पारिनु; जगल्ट्याइनु।

जर्खऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. जर्खरो पार्नु; जर्खरिने तुल्याउनु; जर्कट्याउनु। २. छिप्प्याउनु।
जर्जर- *वि.* [सं.] १. बुढ्याइँले सताएको; बुढो; वृद्ध। २. थोत्रिएको; जीर्ण; पुरानो। ३. टुटेफुटेको; खण्डित।
जर्जरित- *वि.* १. जर्जर भएको; जीर्ण। २. थोत्र्याइएको; पुरानो।
जर्तिल- *ना.* [सं.] जङ्गली तिल; वनतिल; सिसितिल।
जर्ती- *ना.* [सं. ज्वल] १. अन्नपातहरू सुकेर, उडेर, छरिएर नष्ट भएको अंश; खेर जाने भाग; जर्ता। २. बर्सादको कमी; खडेरी; सुक्खा। ३. शरीरमा गर्मी बढेर हुने जलन; गर्मीको व्यथा। ४. सुनचाँदीका गहना बनाउँदा घट्न गएको अंश।
जर्दा- *ना.* [फा. जरदा] पान आदिमा हालेर खान तयार पारिएको सुगन्धित सुर्ती; जरदा।
जर्नल- *ना.* [अङ्.] कुनै आधिकारिक सङ्घसंस्थाद्वारा विभिन्न विषयका एवं अनुसन्धानमूलक लेखहरूको सङ्कलन गरी प्रकाशित गरिएको पत्रिका।
जर्नेल- *ना.* [अङ्. जनरल] सैनिक सेवामा अतिरथी वा प्रधान सेनापतिभन्दा तल्लो दर्जाको उच्च अधिकृत; जनरल।
जर्नेली- *वि.* जर्नेलको; जर्नेलसम्बन्धी; जर्नेलका ढाँचाको (धाक, रबाफ, खान्की आदि)।
जर्फर- *क्रि.वि.* [अ. मू.] १. जमजमाउन खोजेर; जुरमुराउने चालसँग; चलमलाउँदै। *ना.* २. त्यस्तो चाल वा प्रयास।
जर्फराइ- जर्फराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जर्फराइनु- *क.क्रि.* जर्फऱ्याउने काम गरिनु।
जर्फराउनु- *अ.क्रि.* जर्फर गर्ने हुनु; जुर्मुराउनु; चलमलाउनु।
जर्फरिनु- *अ.क्रि.* १. जर्फराउने होइनु। २. दर्फरिनु।
जर्बुटो- *ना.* [जरो+बुटो] १. औषधीमा काम लाग्ने जरोसहितको बुटो; जरीबुटी। २. जराहरूसहितको बाँसको फेद। ३. कानको फेद; कन्सिरी पलाउने ठाउँ।
जर्मन- *वि.* [अङ्.] १. जर्मनी देशको बासिन्दा; जर्मनीको; जर्मनीसम्बन्धी। *ना.* २. जर्मनीको भाषा, संस्कृति वा जाति।
जर्मन सिलेबर/सिल्बर- *ना.* जर्मनी प्रविधिअनुसार जस्ता, तामा र निकलको मिश्रणबाट बनेको सेतो रङको भाँडाकुँडा बनाउने प्रसिद्ध धातु।
जर्मनी- *ना.* [अङ्.] मध्य युरोपमा रहेको एक प्रसिद्ध देश।
जर्मनी फूल- *ना.* छरपटट परेका बाटुला पात हुने, राता, पहेँला आदि विभिन्न रङका फूल फुल्ने, प्रायः गमलामा लगाइने वा सजाइने फूलको एक जात।
जर्मराइ- *ना.* [√ जर्मराउ (+आइ)] जर्मराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जर्मराइनु- *अ.क्रि.* जर्मराउने चेष्टा गरिनु।
जर्मराउनु- *अ.क्रि.* [जरकमरक+आउ+नु] १. झटपटसँग उठ्ने प्रयास गर्नु, जुर्मुराउनु; जर्फराउनु। २. चलबलाउनु; चलमलाउनु। ३. रोमाञ्चित हुनु; पुलकित बन्नु।
जऱ्याकजुरुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. जऱ्याक्+अ (द्वि.)] बसिरहेका सबै कुनै प्रकारको झस्का, सङ्केत आदि कारणले एकैसाथ उठ्ने गरी; जुरुकजुरुक गरेर।
जऱ्याकमऱ्याक- *ना.* [अ. मू. जऱ्याक्+अ (द्वि.)] शरीरका सबै अङ्ग चल्ने र बल पर्ने गरी ओर्कनेफर्कने काम; अङ्गहरू चाँडोचाँडो सञ्चालन गर्ने काम।
जऱ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. जरक् > जऱ्याक्+क] एकै चोटि उठ्ने गरी; जुरुक्कसित।
जऱ्याङजुरुङ- *ना.* [अ. मू. जऱ्याङ्+अ (द्वि.)] १. ज्वरो आउँदा शरीरका आङअठिङ्गरहरूमा हुने वेदना; सर्दी वा ज्वरको प्रभावले शरीरका जोर्नीहरूमा हुने पीडा। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो वेदना वा पीडा हुने गरी।
जऱ्याङमऱ्याङ- *ना.* [अ. मू. जऱ्याङ्+अ (द्वि.)] १. शरीरमा पीडा नपर्ने खालको साधारण परिश्रम; हल्का किसिमको मिहिनेत। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो किसिमको परिश्रम वा मेहनत हुने गरी।
जर्रिनु- *अ.क्रि.* [जर्रो+इ+नु] १. कुनै चिज सुकेर वा छिप्पिएर अररो हुनु; जर्रो बन्नु; जरट्ठ पर्नु; ठर्रिनु। २. रिसले च्याँट्ठिनु; जर्किनु; जरक्क पर्नु।
जर्रो- *वि.* [सं. जर] १. कुनै वस्तु सुकेर वा छिप्पिएर अरट्ठ परेको; जर्खरिएको; कडा; ठर्रो। २. जिराहा; अटेर।
जऱ्याइ- *ना.* [√ जर्रि (+याइ)] जर्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
जऱ्याइनु- *क.क्रि.* जर्रो पारिनु।
जऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* अररो तुल्याउनु; जर्रो पार्नु।
जर्सी- *ना.* [अङ्.] १. ऊनबाट बनेको कपडाविशेष। २. खेलाडीले खेल खेल्दा लगाउने पोसाक; ज्याकेट।
जर्सी गाई- *ना.* गाईका विभिन्न जातमध्ये लामो आङ, लामै गर्दन हुने, जुरो नहुने र अगाडि नुहेको देखिने, विशेष खालको दुधालु गाई; विकासे गाई।
जल्नु- *अ.क्रि.* [सं. ज्वल+नु] १. कुनै वस्तु आगोले टिपेर सल्कनु; डढ्नु; बल्नु। २. कसैप्रति मनमा रिसइबी रहनु; अर्काको उन्नति सहन नसकेर डाह हुनु; असह्य हुनु। ३. घाउखटिरा आदिमा पीडा हुनु; डहनु।
जल- *ना.* [सं.] १. पानी; उदक। २. देवतालाई नुहाएको वा पूज्य जनका पाउ धोएको पानी; चरणामृत; चरणोदक। ३. विशिष्ट व्यक्तिलाई खान दिइने शुद्ध वा सफा पानी। ४. गङ्गा आदि नदीको चोखो पानी; पवित्र पानी।
जल उन्यु- *ना.* पातबाट जरा निस्कने र जराबाट पनि बिरुवा उम्रने एक किसिमको उन्यु।
जलकण्टक- *ना.* पानीफल; सिँगडा।
जलकन्या- *ना.* पुराणमा वर्णित, मानिसका आकारकी सुन्दरी कन्या; जलपरी; नागकन्या।
जलकपूर- *ना.* छ इन्चजति लामो र चेप्टो आकारको एक जातको माछो।
जलकपोत- *ना.* नदीका तीरमा बस्ने परेवाका जातको पक्षी; पानीपरेवा; जलपरेवा।
जलकुक्कट- *ना.* पानीकुखुरो; सिमकुखुरो।
जलकेलि- *ना.* पानीमा पौडी खेल्ने र पानी छ्यापाछ्याप आदि गर्ने

गरी गरिने क्रीडा; जलक्रीडा।
जलकौवा- *ना.* पानीकाग।
जलक्रिया- *ना.* जल अर्पण गरेर पितृहरूलाई दिइने तर्पण; जलाञ्जलि।
जलक्रीडा- *ना.* १. नदी, तलाउ आदिमा युवकयुवती वा नायकनायिकाले परस्परमा पानी छ्यापाछ्याप आदि गरेर रागात्मक आनन्द लिने गरी खेल्ने खेल; जलकेलि; जलविहार। २. पानीमा पौडने वा खेल्ने काम।
जलक्षेत्र- *ना.* पृथ्वीका सतहमा पानीले ढाकेजतिको भाग; जलमग्न क्षेत्र।
जलखाई- *ना.* कुनै काममा लाग्नु वा निस्कनुअघिको हल्का खाना; चमेना।
जलगडा- *ना.* पेटमा पानी जमेर विकार पैदा भई उत्पन्न हुने रोग; जलोदार।
जलगति विज्ञान- *ना.* जलको प्रवाहलाई अध्ययन गर्ने शास्त्र।
जलगैँडा- *ना.* पानीमा बस्ने गैँडाजस्तो जनावर; पानीगैँडा।
जलगोलार्ध- *ना.* पानीको सतह धेरै पर्ने गोलार्ध; दक्षिणी गोलार्ध।
जलग्रह- *ना.* जलोदर।
जलचर- *ना.* पानीमा बसेर जीविका गर्ने जनावर; जलजीवी प्राणी; जलजन्तु।
जलचिकित्सा- *ना.* प्राकृतिक चिकित्सापद्धतिअनुसार पेटको विकारलाई साफ गर्न कुनै यन्त्रद्वारा पेटमा पानी हुलेर गरिने उपचार; जलोपचार।
जलज- *वि.* १. पानीमा उत्पन्न हुने; जलमा पैदा हुने। २. पानीमा उत्पन्न वा पैदा भएको वस्तु (कमल, शङ्ख, सिपी, सिँवाली, माछो इ.)।
जलजन्तु- *ना.* जलचर।
जलजम्बु- *ना.* पानीमा हुने जामुन्; पानीजामुन्।
जलजीवी- *वि.* १. पानीबाट जीविका चलाउने। *ना.* २. डुङ्गा चलाएर जीवन निर्वाह गर्ने व्यक्ति; माझी।
जलजल- *क्रि.वि.* [सं. जल (द्वि.)] पानी नै पानी भएर; थलथल।
जलजलाउँदो- *वि.* तातो पानी वा आगाले पोलेर अथवा अन्य कुनै कारणले फोका उठेर पानीपानी भरिएको।
जलजले- *वि.* पानीपानी भएको; पानी खटिरो; पानी चढेको (फूल, फोको, घाउ आदि)। *ना.* तेह्रथुम जिल्लाको एउटा प्रसिद्ध ठाउँ।
जलजात- *वि.* [सं.] १. पानीमै उत्पन्न हुने; जलबाट पैदा भएको। *ना.* २. कमल, शङ्ख, माछा आदि। ३. जलजन्तु।
जलडमरुमध्य- *ना.* [सं.] दुइटा समुद्र वा खाडीहरूलाई जोड्ने पानीको साँघुरो भाग; जलसंयोजक।
जलतरङ्ग- *ना.* [सं.] १. सङ्गमरमरका अथवा चिनियाँ माटाका सोह्रवटा वा एघारवटा कचौरामा पानी भरेर वा रित्तै पनि छडीले हानेर ध्वनि उत्पन्न गरी बजाइने एक बाजा। २. त्यस्तो बाजाको ध्वनि वा शब्द। ३. पानीको तरङ्ग; छाल; लहर।
जलतरासी- *वि.* [सं. जलत्रास] पानी देख्ता डराउने; जलत्रास हुने।
जलत्रास- *ना.* [सं.] १. पानी देख्दा वा छुँदा डराउने एक रोग। २. पानी देखेर हुने भय। ३. बहुलाहा कुकुरको टोकाइबाट हुने बहुलाहापन।
जलदान- *ना.* [सं.] १. देवपितृहरूलाई दिइने जलाञ्जलि; तर्पण। २. वैशाख शुक्ल तृतीयाका दिन गहुँको सातुसँग बाँडिने सर्वत।
जलदानी- *ना.* पानी चलाउने लोटासरहको सानो भाँडो; जलपात्र।
जलदुर्ग- *ना.* [सं.] समुद्र, खाडी वा नदीले घेरिएको किल्ला; पानीका सीमाले घेरेको सुरक्षित ठाउँ।
जलदेवता- *ना.* [सं.] जलका अधिष्ठाता; वरुणदेवता।
जलद्रव्य- *ना.* [सं.] पानीमा पैदा हुने मोती, मुगा, शङ्ख आदि अमूल्य वस्तु; सामुद्रिक मूल्यवान् पदार्थ।
जलधर- *वि.* [सं.] १. पानी धारण गर्न सक्ने; जलधारण गर्ने। *ना.* २. मेघ; बादल। ३. समुद्र।
जलधरमाला- *ना.* मगण, भगण, सगण, मगण भएको र चार अक्षरमा यति हुने एक छन्द।
जलधारा- *ना.* [सं.] रुद्रार्चन गर्दा शिवजीलाई निरन्तर स्नान गराउन पानीको धारा खसालिने, प्वाल भएको जलपात्र; जलधारी।
जलधारी- *ना.* जलधारा, जलहरी।
जलधि- *ना.* [सं.] समुद्र।
जलधेनु- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार दान गर्नाका लागि जलको पूर्ण कुम्भमा कल्पना गरिने गाई।
जलन- *ना.* [सं. ज्वलन] १. पोल्ने वा डहने स्थिति; टट्टाउने अवस्था। २. शारीरिक वा मानसिक डाह; असह्य ताप। ३. ईर्ष्या; डाह।
जलनफलन- *वि.* खाँदाखेरि धेरै तातो हुने; पोल्ने खालको तातो (भात, दाल आदि खानेकुरा)।
जलनशील- *वि.* जल्ने वा पोल्ने गुण भएको।
जलनिधि- *ना.* [सं.] १. समुद्र; महासागर। २. ज्योतिषमा चार अङ्कको सूचक शब्द।
जलप- *ना.* [सं. जलपत्र] कुनै धातु आदिमा लगाइने अर्को धातुको पगालिएको पातलो लेप; मोलम्बा। २. साह्रै पातलो धातु।
जलपक्षी- *ना.* [सं.] नदी, तलाउ आदिका किनारमा बसेर माछा आदि जलजन्तुको आहार गर्ने पक्षी; चरो; पानिचरो (हाँस, चखेवा, बकुल्ला आदि)।
जलपथ- *ना.* [सं.] १. समुद्र, नदी, ताल आदिमा जहाज, डुङ्गा आदि चलाउने निर्धारित मार्ग; जलमार्ग। २. पानीको निकास; नहर; कुलो।
जलपात्र- *ना.* [सं.] पानी हाल्ने वा पानी खाने काममा प्रयोग गरिने भाँडो; जलदानी; पानीको भाँडो।
जलपान- *ना.* [सं.] भोजन गर्नुभन्दा पहिले वा कुनै भेला आदिमा खाइने हलुका खानेकुरो; चमेना; जलखाई।
जल पारावत- *ना.* [सं.] जलकपोत, पानीपरेवा।
जलपिप्ला- *ना.* [सं.] काँडावाल लाम्चिला पात हुने र पिप्लाका जस्तै फल फल्ने, सिमसार जमिनमा उम्रने एक जातको लहरो वा सोही लहराको फल।

जलपिशाच- *ना.* [सं.] पानीमा डुबेर वा बगेर मरेका कारणले उत्पन्न हुने भन्ने लोकविश्वास भएको तथाकथित भूतप्रेत; जलप्रेत।

जलपुष्प- *ना.* [सं.] पानीमा उम्रने कमल आदिको फूल।

जलप्रपात- *ना.* [सं.] कुनै उच्च स्थानबाट खसेको पानीको धारो; जलफाल; प्राकृतिक झरना; छहरो।

जलप्रलय- *ना.* [सं.] सम्पूर्ण पृथ्वी पानीमा डुबेर बिलाउने अवस्था; प्रलयकालमा पृथ्वी जलाम्मे हुने स्थिति।

जलप्रवाह- *ना.* [सं.] १. वेगले बगेका पानीको धारो; पानीको बहाइ। २. शव वा अन्य कुनै वस्तु पानीमा बगाउने काम।

जलप्राणी- *ना.* [सं.] जलजन्तु; जलचर।

जलप्रायः- *वि.* [सं.] १. नदी, ताल आदि धेरै भएको; पानी धेरै हुने। *ना.* २. त्यस्तो भूभाग वा स्थान।

जलफाल- *ना.* [जल+फाल] अग्लो ठाउँबाट खसेको जलप्रवाह; छाँगो; छहरो; झरना; जलप्रपात।

जलबन्ध- *ना.* [सं.] पानी रोक्ने वा छेक्ने बाँध; तटबन्ध।

जलबिन्दु- *ना.* [सं.] आँखाका कोसभित्र चाप बढेर आँखा हेर्न नहुने रोग; मोतिबिन्दु; मोतियाबिन्दु।

जलबुद्बुद- *ना.* [सं.] पानी बग्दा वा अन्य कुनै कारणबाट उठ्ने फोको; पानीको फोको।

जलमग्न- *वि.* [सं.] पानीले चुर्लुम्म डुबेको; जलामय भएको; जलाम्मे।

जलमण्डल- *ना.* [सं.] पृथ्वीमा रहेको सम्पूर्ण पानीको भाग।

जलमय- *वि.* [सं.] सबैतिर पानीपानी भएको; चारैतिर पानीले ढाकिएको; जलाम्मे।

जलमार्ग- *ना.* [सं.] १. जहाज, डुङ्गा आदि हिँड्ने बाटो; समुद्री मार्ग; जलपथ। २. पानी, ढल आदिको निकास; नाली; ढुँड। ३. नहर; कुलो।

जलयन्त्र- *ना.* [सं.] १. इनार, कुवा आदिको पानी तान्ने वा झक्ने यन्त्र। २. पानीघडी।

जल यातायात- *ना.* [सं.] जलपथ; जलमार्ग।

जलयात्रा- *ना.* [सं.] ठुलठुला नदी, समुद्र आदिमा जहाज, डुङ्गा आदिबाट गरिने यात्रा।

जलयात्री- *ना.* जलयात्रा गर्ने व्यक्ति।

जलयान- *ना.* [सं.] नदी, समुद्र आदिमा हिँड्ने सवारी साधन (पानीजहाज, डुङ्गा, नाउ आदि)।

जलयुद्ध- *ना.* [सं.] नदी वा समुद्रमा गरिने लडाइँ; जहाजी लडाइँ।

जलयोग- *ना.* [सं.] प्राण जाने बेलामा तल्लो अङ्गबाट प्राण नजाओस् भनी कम्मरसम्म पानीमा डुबाउने काम; अर्धजल।

जलराक्षसी- *ना.* [सं.] रामायणप्रसिद्ध, क्षारसमुद्रमा रहने एक राक्षसी।

जलराशि- *ना.* [सं.] पानीको अथाह राशि; जलको समूह। २. सागर; समुद्र। ३. सरोवर; तलाउ।

जलवायु- *ना.* [सं.] कुनै पनि स्थानको प्राकृतिक वा वातावरणिक स्थिति; हावापानी।

जलवाष्प- *ना.* [सं.] पानीबाट बन्ने बाफ; जलीय वाष्प।

जलविज्ञान- *ना.* [सं.] पानीसम्बन्धी विभिन्न तत्त्व र शक्ति आदिको अध्ययन गरिने शास्त्र।

जलविज्ञान आयोग- *ना.* जलविज्ञानसम्बन्धी अध्ययनअनुसन्धान आदि कार्य गर्ने साधिकार समिति वा अङ्ग।

जलविनायक *ना.* [सं.] काठमाडौंदेखि दुई माइल दक्षिणमा पर्ने चोभारमा रहेका गणेश; चार विनायकमध्ये एक।

जलवियोजन- *ना.* [सं.] झाडाबान्ता आदिबाट शरीरको पानी बाहिर निस्कँदै जानाले शरीरलाई आवश्यक पर्ने पानीको मात्रा कम हुने स्थिति।

जलविभाजक- *ना.* [सं.] दुईतिरका नदीलाई छुट्ट्याउने बिचको अग्लो भूमि; दुई भँगालाका बिचमा रहेको भूभाग।

जलविहार- *ना.* [सं.] नदी, तलाउ र समुद्रमा जहाज, डुङ्गा आदिद्वारा गरिने सैर वा यात्रा; जलयात्रा।

जलशक्ति- *ना.* [सं.] पानीबाट प्राप्त हुने विद्युत् आदि शक्ति।

जलशायी- *ना.* [सं.] जलमा शयन गर्ने देवता; विष्णु।

जलसंयोजक- *ना.* [सं.] दुइटा ठुला समुद्र वा सागरलाई जोड्ने साँघुरो ठाउँ; जल-डमरुमध्य।

जलसंयोजन- *ना.* [सं.] कुनै कारणबाट शरीरमा कमी भएको पानी पूरा गर्न वैज्ञानिक प्रविधिद्वारा पानी प्रवेश गराउने क्रिया; पुनर्जलीय उपचार।

जलसंरक्षण- *ना.* [सं.] त्यसै खेर गइरहेको पानिलाई उपयोगमा ल्याउने काम; विद्युत्उत्पादन, सिँचाइ आदिका निम्ति गरिने पानीको संरक्षण।

जलसंस्कार- *ना.* [सं.] १. नुहाउने काम; नुहाइ; स्नान। २. मुर्दालाई पानीमा बगाई गरिने अन्तिम क्रिया वा संस्कार; शवको जलप्रवाह; जलसमाधि।

जलसतह- *ना.* [सं. जल+अ. सतह] पानीको तह बराबर भएको ठाउँ; पानीको नापोले सतह छुने गरी ठिक पारिएको ठाउँ वा वस्तु।

जलसमाधि- *ना.* [सं.] १. आफ्नै इच्छाले पानीमा डुबेर मर्ने काम; पानीमा डुबेर गरिने प्राणत्याग। २. कुनै वस्तु पानीमा डुब्ने वा डुबाइने काम।

जलसा- *ना.* [अ. जल्स] १. गानबजान आदिको आयोजना गरेर मनाइने रमाइलो समारोह; जल्सा। २. सभा; समिति। ३. कुनै विशिष्ट अवसरको अधिवेशन।

जलसिमाली- *ना.* [सं. जलशैवाल] पानीमन्तिर ढुङ्गा आदिमा पलाउने हरियो झ्याउ; सिमाली।

जलसेक- *ना.* [सं.] १. पवित्र पार्ने वा शान्तिस्वस्ति गर्ने उद्देश्यले गरिने अभिषेक; जलसेचन। २. पानीद्वारा गरिने सिँचाइ; बोटबिरुवा आदिमा पानी छर्कने काम।

जलसेना- *ना.* [सं.] युद्धपोत, जहाज, डुङ्गा आदि यानमा बसेर समुद्रमा युद्ध गर्ने सेना; सामुद्रिक सेना; समुद्री फौज।

जल सेनापति- *ना.* जलसेनाका सर्वोच्च अधिकृत; नौसेनाका प्रमुख।

जलस्रोत- *ना.* [सं.] कुनै पनि नदी, तलाउ आदिको मूलबाट बग्ने पानीको धारा; पानीको प्रवाह।

जलहरी- *ना.* [सं. जलधरी] शिवलिङ्गमाथि पानीको धारा चुहाउने

पिँधमा छिद्र भएको तामाको पात्र; जलधारा।
जलहस्ती/जलहात्ती- *ना.* [सं. जलहस्ती] दक्षिण महासागरमा हुने कालो रङको हात्तीजस्तो प्राणी; पानीहात्ती।
जलाइ- *ना.* [√ जल् (+आइ)] १. जल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [जलाउ+आइ] *ना.* २. जलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जलाइनु- *क.क्रि.* जलाउने काम गरिनु; सल्काइनु।
जलाउनु- *स.क्रि.* १. नष्ट गर्ने उद्देश्यले कागतपत्र, कपडा आदि सल्काउनु; डढाउनु। २. खाक पार्नका निम्ति मुर्दा आदि पोल्नु। ३. दुःख लाग्ने कुरा वा व्यवहार गरेर अरूको मन दुखाउनु। ४. कुनै मङ्गलकार्यको प्रारम्भ गर्दा वा पूजाआजाका बेलामा दियो, बत्ती आदि बाल्नु वा सल्काउनु।
जलाजु- *वि.* जुनसुकै कामकुरो गर्ने कि नगर्ने भन्ने आँट वा हिम्मत नभएको (व्यक्ति)।
जलाञ्जलि- *ना.* [सं.] १. देवतालाई चढाइने वा पितृहरूलाई अर्पिने जल; तर्पण। २. एक अँजुली जल; अँजुलीभर पानी।
जलातङ्क- *ना.* [सं.] बौलाहा कुकुर, स्याल आदिले टोक्ता हुने र पानी देख्नासाथ डरले आत्तिने, तर्सिने एक प्रकारको रोग।
जलाताल- *वि.* [जल+ताल] सबैतिर पानी भरिएको; पानी जमेर ताल बनेको; जलाम्मे; जलमग्न; जलमय।
जलाधार- *ना.* [सं.] जलाशय; तलाउ।
जलाधिप- *ना.* [सं.] जलदेवता; वरुण।
जलाम्मे- *वि.* [सं. जलमय] सबैतिर पानीपानी भएको; जलाताल।
जलारी- *ना.* [√ जलहरी] खोला वा तलाउ आदिमा जाल खेलेर वा बल्छी थापेर माछा मार्ने व्यक्ति; जलेरु।
जलावतार- *ना.* [सं. जल+अवतार] पानीघाटमा जाने वा ओर्लने बाटो; जहाज, डुङ्गा आदि रोकिएर मानिस वा अन्य सामान ओर्लनेउत्रने ठाउँ।
जलावर्त- *ना.* [सं.] पानीमा पर्ने भुमरी; पानीको भुमरी।
जलाशय- *ना.* [सं. जल+आशय] पानी रहने ठाउँ (पोखरी, तलाउ, इनार, कुवा आदि); पानीघाट।
जलीय- *वि.* [सं.] पानीबाट तयार भएको; जलसम्बन्धी; जलसँग सम्बन्ध भएको।
जलुको- *ना.* [सं. जलाल] सिम परेका ठाउँमा पलाउने, मस्यौरा आदि बनाउँदा नरम पार्न मसिना टुक्रा पारेर मिसाइने, सानो जातको खान हुने माने; पानीमाने।
जलुवा- *वि.* [जल्+उवा] जल्ने खालको; जल्ने।
जलेखो- *ना.* [सं. ज्वाला+एखो] घरभित्रको धुवाँ बाहिर जाने ठाउँ; भौँप्वाल।
जलेवा- *ना.* [सं. जलेभि] पानीमा बस्ने एक जातको कालो चरो।
जलेश- *ना.* [सं. जल+ईश] जलका देवता; वरुण।
जलेश्वर- *ना.* [सं.] १. नेपालको मध्यमाञ्चल क्षेत्रअन्तर्गत जनकपुर अञ्चलमा पर्ने महोत्तरी जिल्लाको सदरमुकाम। २. सोही स्थानमा अवस्थित महादेवको मन्दिर। ३. समुद्र। ४. वरुण।
जलोढ- *वि.* [जल+ओट] पाँगो मिसिएको। *ना.* त्यस्तो पानी।
जलोढ पङ्खा- *ना.* पहाड वा पहराको फेदमा नदीले पाँगो माटो थुपारेर बनाएको पङ्खाका आकारको जमिन।
जलोदर- *ना.* [सं.] पेटमा पानी जम्नाले हुने रोग; जलग्रह।
जलोद्भिद- *ना.* [सं.] पानी जमेकै ठाउँमा वा पानी भइरहने ठाउँमा उम्रने बोटबिरुवा।
जलोपचार- *ना.* [सं.] हे. जलचिकित्सा।
जलौका- *ना.* [सं.] जुको।
जलौदो- *ना.* [सं. जनित+औदो] भर्खर जन्मेको सालनालसहितको बाछो, पाडो आदि; पशुको नवजात शिशु।
जलौरा- *ना.* [जल+औरा] शरीरका रोमकूपमा उठ्ने र पानी जम्ने मसिना फोका; खटिरा।
जल्किनु- *अ.क्रि.* [अ. मू. जल्क+इ+नु] बिच्किनु; तर्सिनु।
जल्क्याइ- *ना.* जल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जल्क्याइनु- *क.क्रि.* बिच्क्याइनु।
जल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* बिच्क्याउनु।
जल्दाजल्दी- *क्रि.वि.* [अ. जल्द+जल्दी] जति सक्तो छिटो; हुन सक्दो चाँडो; तुरुन्तातुरुन्तै; शीघ्रातिशीघ्र।
जल्दी- *क्रि.वि.* [अ.] छिटो; तुरुन्तै; झट्ट; चाँडो; शीघ्र।
जल्दीबाजी- *ना.* हतारपतार; हडबडी; शीघ्रता।
जल्प- *ना.* [सं.] १. फजुलको कुरा; बकवाद। २. तरङ्गी खालको भनाइ वा कथन। ३. तर्क।
जल्पक- *वि.* बोल्न निकै सिपालु; बोलैया; वाक्चतुर; गफी।
जल्पन/जल्पना- *ना.* १. हुन नसक्ने वा बिनसित्तिका धेरै कुरा; बकवाद। २. भनाइ; कथन।
जल्पित- *वि.* १. बोलेको; भनिएको; कथित। २. धाक छोडिएको; गफ हाँकिएको।
जल्लाद- *ना.* [अ.] १. फाँसीको सजाय पाएका व्यक्तिलाई फाँसीमा झुन्ड्याउने वा धारिलो हतियारले शिर काट्ने व्यक्ति। *वि.* २. साह्रै क्रूर तथा निर्दय (व्यक्ति)।
जल्सा- *ना.* [अ. जल्स] हे. जलसा।
जवनिका- *ना.* [सं.] १. पर्दा। २. नाटक आदिमा मञ्चमा लगाइने पर्दा। ३. पालका वरिपरि वा झ्यालढोका आदिमा लगाइने पर्दा; शायर।
जवाँमर्द- *वि.* [फा.] १. पूर्ण तन्नेरी; लाठे; पुरै हुर्किएको। *ना.* २. नवयुवक।
जवाँमर्दी- *ना.* १. जवाँमर्द हुनाको भाव वा अवस्था। २. वीरता; बहादुरी।
जवा१- *ना.* [सं. जपा] तारबाजाहरू बनाइने हस्तीहाड वा धातुबाट बनेको साधन।
जवा२- *ना.* [सं. यव] १. जमिनसम्बन्धी पुरानो नापीअनुसार रोपनीको चौथाइ अंश; चार आना; एक मुरी माटो। २. घर बनाउने जग्गाको नापीअनुसार चौबिस अङ्गुल वा एक हात बराबरको नापो। *वि.* ३. त्यति परिमाणको (खेत जग्गा)।
जवाइ- *ना.* [जानु+आइ] जाने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जवाकस्तूरी- *ना.* [सं.] कस्तूरी जस्तै सुगन्धित, एक प्रकारको झारको बुटी वा औषधी।

जवाकुसुम- *ना.* हे. जपाकुसुम।
जवाखार- *ना.* [सं. यव+क्षार] जौको खारबाट बनेको एक प्रकारको नुन; यवक्षार
जवान- *वि.* [फा.] १. जुनसुकै प्राणीको तरुण अवस्था; युवक; पट्ठो; तरुनो; तन्नेरी। २. व्यक्ति; वटा; जना (एक जवान, दुई जवान, पाँच जवान इ.)। ३. बहादुर; वीर।
जवानी- *ना.* जवान हुनाको भाव वा अवस्था; यौवन; तारुण्य; बैँस।
जवाहिरात- *ना.* [अ.] रत्न, मणिमाणिक्य आदि बहुमूल्य धातु; जुहारत।
जस१- *ना.* [सं. यश] समाजमा कुनै राम्रो काम गरेबापत पाइने वा देशविदेशसम्म फैलने सुकीर्ति; भलो काम गरेबापतको प्रशंसा; स्याबासी; यश।
जस२- *सर्व.* [प्रा. जस्स< सं. यस्य] विभक्ति लाग्दा हुने 'जो' शब्दको रूप (जसलाई, जसले, जसको, जसमा इ.)।
जसकस- *सर्व.* 'जो' र 'को' सर्वनाममा विभक्ति प्रत्यय लाग्दा बन्ने तिर्यक् रूप। (उदा.- जसकसको कुरा सुनेर रिसाउनु राम्रो होइन)।
जसकसै- *सर्व.* जोकोही; जसतस।
जसतस- जो, त्यो सर्वनाममा विभक्ति वा प्रत्यय लाग्दा सार्वनामिक तिर्यक् रूप (उदा.- जसतसलाई विश्वास गर्नु राम्रो होइन)।
जसरी- *क्रि.वि.* [जसो+गरी] जसो गरेर; जुनकुनै तरिकाले; जस्ता प्रकारसँग।
जसरी तसरी- *क्रि.वि.* कुनै किसिमले; जेजसो गरेर भए पनि; जसोतसो गरी; येनकेन प्रकारेण; जेनतेन।
जसिलो- *वि.* [जस+इलो] जस पाउने; जस मिल्ने; जस हुने; जसमिल्दो।
जसु- *ना.* [सं. यश] 'पिनासको कथा'-मा वर्णित एक पात्र।
जसे- *ना.* [जस+ए] १. नर्तकहरूसँग दाँजिएर ठट्यौलो पारामा दर्शकहरूलाई मुटु मिचीमिची हँसाउने पात्र; एक प्रकारको विदूषक; जोकर; ढँटवारे। *वि.* २. जस पाउने; स्याबासी पाउने; जसिलो।
जसो- *क्रि.वि.* [जस्तो] जेजुन किसिमको; जस्तोतस्तो।
जसोतसो- *क्रि.वि.* कुनै न कुनै तरिकाले; येनकेन प्रकारेण; जसरी भए पनि।
जस्केलो- *ना.* घरको मूल ढोकाबाहेकको कोल्टेपट्टिका गारामा राखिएको अर्को ढोका; पार्श्वद्वार; उपद्वार।
जस्ता- *ना.* [सं. जसद] १. केही कालो वा निलो खालको सेतो रङ हुने खनिज धातु। २. जस्तापाता; कर्कटपाता।
जस्ताको तस्तो- *वि.* [सं. यथातथा] पहिलेकै जस्तो रूपरङ्ग वा आकारप्रकारको; जस्ताको तस्तै; यथावत्; उही नै; उस्तै।
जस्ता पाता- *ना.* [जस्ता+पातो] खास गरी घर, टहरा आदि छाउने काममा प्रयोग गरिने, बिचबिचमा खोल्सीखोल्सी परेको जस्ताको पाता; कर्कटपाता; जस्ता।
जस्तै- *क्रि.वि.* [जस्तो+ऐ] १. जस्तो नै, जस्तो भए पनि; जस्तोसुकै। २. दृष्टान्तका निम्ति; उदाहरणार्थ।
जस्तो- *वि.* [सं. यथा] १. जस्तो प्रकारको छ त्यस्तो; जुन किसिमको। *क्रि.वि.* २. जस्तै; उदाहरणार्थ।
जस्तोतस्तो- *वि.* जिनतिन; सामान्य; मामुली।
जस्तोसुकै- *वि.* १. जुनकुनै भए पनि हुने वा नहुने खालको; जुन किसिमकै; जस्तो नै। *क्रि.वि.* २. जस्तोसुकै; जस्तै भए पनि।
जहडी- *वि.* [जहड+ई] १. गहिरो असर गर्ने; प्रभाव नपारी नछाड्ने; अचुक (औषधी)। *वि.* २. आफ्नो व्यक्तित्वले नै प्रभाव पार्ने; हैकम भएको; रबाफिलो। ३. धेरैमध्ये मुख्य; प्रधान। *ना.* ४. कुनै विषय वा वस्तुको मुख्य कारण; मूलतत्त्व; मुख्य कुरो।
जहत्स्वार्थ- *वि.* [सं.] शब्द वा वाक्यको अभिधार्थलाई चट्ट छाडेर तात्पर्यलाई ग्रहण गर्ने लक्षणाका विभिन्न भेदमध्ये एक लक्षण।
जहदजहल्लक्षणा- *ना.* [सं.] शब्द वा वाक्यमा रहेको मूल अर्थलाई केही अंशमा त्याग गर्ने र केही अंशमा नयाँ अर्थमा ग्रहण गर्ने, लक्षणाका विभिन्न भेदमध्येको एक लक्षणा।
जहर- *ना.* [फा. जह्र] हलाहल; विष।
जहरबात- *ना.* शरीरमा रक्त विकृत भएपछि निस्किने विषाक्त खटिरो।
जहरवात- *ना.* विकृत पानी जमेर अण्डवृद्धि हुने एक रोग; अण्डवृद्धिको रोग।
जहरिलो- *वि.* जहर भएको; विषततत्त्वसहितको; विषाक्त; विषालु।
जहल्लक्षणा- *ना.* [सं.] अभिधागत अर्थलाई त्यागेर अभिप्रेत वा लक्षित अर्थ बुझाउने लक्षणा; जहत्स्वार्थ।
जहाँ- *क्रि.वि.* [सं. यत्र] १. जुन ठाउँमा; जुन स्थानमा। २. जुन बेला; जुन बखत; जब।
जहाँकहीँ- *क्रि.वि.* कहीँ न कहीँ; जहाँ भए पनि; सबै ठाउँमा; जहाँतहीँ; जतातत्तै।
जहाँतहाँ- *क्रि.वि.* जुनसुकै ठाउँमा; जहाँ पायो त्यहीँ; मन लागेको ठाउँमा; जहाँकहीँ।
जहाँतहीँ- *क्रि.वि.* जतातत्तै; जहाँतहाँ नै; जत्रतत्र; सर्वत्र।
जहाँसुकै- *क्रि.वि.* जुनसुकै ठाउँमा; जतासुकै; सर्वत्र; सबैतिर।
जहाज- *ना.* [अ.] ठुलठुला नदी, खाडी र समुद्रमा चल्ने, काठ, फलाम, सिल्भर आदि वस्तुबाट बनेको मानिसहरू आवतजावत गर्ने वा सामान ओसारपसार गर्ने साधन; जलयान; जलपोत।
जहाज डुब्नु- *टु.* १. जहानकेटाकेटीले ठुलो दुःख पाउने हुनु। २. सिरीखुरी स्वाहा हुनु।
जहाज रानी- *ना.* १. जलयान सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी विभाग वा कार्य। २. प्रमुख जहाज।
जहाजी- *वि.* [जहाज+ई] जहाजसम्बन्धी; जहाजसँग सम्बन्धित; जहाजको।
जहाजी केरा- *ना.* एक प्रकारको स्वादिलो केरा।
जहाजी नरिवल- *ना.* ठुलो खालको नरिवल; नरिवलका विभिन्न जातमध्ये एक।
जहाजी नहर- *ना.* जहाज चल्न सक्ने ठुलो नहर; नदी वा समुद्रबाट निकालिएको, जहाज चल्ने ठुलो कुलो।
जहाजी सुपारी- *ना.* सिङ्गापुरमा हुने वा पाइने एक जातको सुपारी; ठुला जातको सुपारी।
जहान- *ना.* [फा. जहाँ] १. एकै भान्सामा खाने व्यक्ति; एकाघरका मानिस। २. स्वास्नीका निमित्त लोग्ने वा लोग्नेका निमित्त स्वास्नी

बुझाउने शब्द; सो अर्थमा स्वास्नी वा पत्नी; लोग्ने वा पति।
जहान परिवार- *ना.* एकै परिवारका सानाठुला सबै मानिस; एकै परिवारका सदस्य।
जहान बच्चा- *ना.* जहानपरिवार।
जहानियाँ- *वि.* १. ठुलो जहान भएको; ठुलो परिवारको। २. एकै परिवारसँग सम्बन्धित; जहानले नै मिलीजुली सञ्चालित वा उपभोग गरिरहेको (जहानियाँ बन्दोबस्त, जहानियाँ शासन इ.)।
जहिले- *क्रि.वि.* [प्रा. जह< सं. यर्हि] जुन बेला; जतिखेर; जुन समयमा; जुन बखत।
जहिलेसुकै- *क्रि.वि.* जुनसुकै समयमा; जहिले भए पनि; जुन बेला पनि।
जाँगर- *ना.* [सं. जागर] कुनै पनि काम गर्न मनमा उत्पन्न भएको उत्साह; मिहिनेत गर्ने उत्साह वा स्फूर्ति; अल्छीपनाको अभाव।
जाँगर मरुवा- *वि.* कुनै काम गर्ने वा मिहिनेत गर्ने जाँगर नभएको; अल्छी; आलसी; निरुद्योगी।
जाँगरिया- *वि.* काम वा मिहिनेत गर्ने जाँगर भएको; जाँगरिलो; मिहिनेती; परिश्रमी; उत्साही; उद्यमी।
जाँगरिलो- *वि.* जाँगरिया।
जाँगी- *ना.* [जग+ई] घरको सबभन्दा तल्लो तला; घरको सबभन्दा तल्लो भाग; भुइँतला।
जाँघ- *ना.* [सं. जङ्घा] १. घुँडादेखिमाथिको खुट्टाको अवयव; तिघ्रो; जङ्घा; उरु। २. सुरुवालका दुई खण्डलाई जोड्ने बिचको भाग।
जाँघवाल- *वि.* १. तिघ्रे; घुसतिघ्रे; मोटो। २. जाँघ भएको। ३. ठुलो जाँघ भएको (जस्तो- जाँघवाल सुरुवाल)।
जाँघिया/जाँघे- *ना.* १. कम्मरदेखि घुँडासम्म मात्र पुग्ने एक किसिमको सुरुवाल; कट्टु। *वि.* २. ठुला जाँघ हुने; भुसतिघ्रे; जाँघवाल।
जाँच्नु- *स.क्रि.* [जाँच+नु] १. हेरेर वा विचार गरेर ठिकबेठिक, असल कमसल, योग्यअयोग्य छुट्ट्याउनु; परीक्षण गर्नु; पारख गर्नु। २. जाँच लिनु।
जाँच- *ना.* [सं. याचना] १. ठिकबेठिक, योग्यअयोग्य, साँचोझुटो केकस्तो छ भनी छानबिन गर्ने काम; पारख; छानबिन; छ्यानविचार। २. विद्यार्थीले पाठ्यक्रम पूरा गरेपछि कक्षा वा तहमा उत्तीर्ण हुनका लागि लिखित वा मौखिक उत्तर दिने कार्य; परीक्षा। ३. त्यस्तो परीक्षा लिने कार्य।
जाँच आयोग/कमिसन- *ना.* १. कुनै विशेष वा असामान्य घटनालाई लिएर सत्य हेतु पत्ता लगाउनका लागि एक वा धेर व्यक्तिको छानबिन समिति। २. त्यसरी छानबिन गरेर निर्णय दिने वा प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने समिति।
जाँचकी- *ना.* १. जाँच्ने व्यक्ति; परीक्षक। २. निरीक्षक। *वि.* ३. पारखी; जाँच लिने।
जाँच पडताल- *ना.* १. जाँचको परिचालन; जाँच्ने कामको सञ्चालन; जाँचबुझ; खोजतलास। २. अनुसन्धान; खोजी; धुइँपत्ताल।
जाँचबुझ- *ना.* [जाँच+बुझ] कुनै कुरो केकस्तो छ भनी जाँच्ने वा बुझ्ने काम; कुनै कुरो पत्ता लगाउन गरिने खोजी; खोजीनिती; जाँचपडताल।
जाँचबुझ आयोग- *ना.* जाँचआयोग।
जाँचबुझ केन्द्र- *ना.* देशभित्रका सरकारी अड्डाखानामा केकस्तो तरिकाले कामकाज भएको छ भनी जाँचबुझ गर्न र कुनै कार्यालयले गरेको कामकुराका सम्बन्धमा उजुर पर्न आएमा हेरविचार गर्न, साथै देशका महत्त्वपूर्ण पक्षको लेखाजोखा गर्न खडा गरिएको एक अड्डा।
जाँचबुझ समिति- *ना.* पञ्चायती व्यवस्थामा कार्यपालिकाले गरेका कार्यहरू ठिकबेठिक केकस्ता छन् भन्ने पत्ता लगाउन बनेको पञ्चहरूको समिति।
जाँचिनु- *क.क्रि.* [जाँच्+इ+नु] १. जाँच गरिनु; परीक्षा लिइनु। २. जाँचको पात्र होइनु।
जाँठा/जाँठो- *ना.* [सं. जटा] १. जाँठो। २. पुरुषका निम्ति एक अश्लील गाली। ३. लिङ्गको वरिपरि उम्रने रौँ; झाँट; शष्प।
जाँठा/जाँठो जाँठी- *ना.* १. आइमाई र पुरुषको समुदाय (अश्लील अर्थमा)। २. मोरामोरी।
जाँठी- *ना.* आइमाईलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने अश्लील शब्द।
जाँड- *ना.* १. उसिनेको अन्न कुहाएर मर्चा मिलाई झिकेको नसा लाग्ने रस; अन्न कुहाएर बनाइएको घरेलु मद्यविशेष; छ्याङ; निगार। २. राम्ररी शोधन नगरिएको नेपाली शैलीको बियर।
जाँडपानी- *ना.* पिउँदा मात लाग्ने जाँड आदि नशालु पदार्थ; जाँडरक्सी।
जाँत- *ना.* [सं. यात्रा] १. आफ्नो गाउँकी मुख्य देवीको प्रत्येक वर्ष गरिने शोभायात्रा। २. देवयात्रा; जात्रा। ३. रमाइलो दृश्यादिको ताँती हिँडाउने कार्य; झाँकी।
जाँते- *वि.* [जाँतो+ए] १. जाँतोजस्तो चाक्लो; बाटुलो आकारको। २. जाँतो घुमेजस्तो घुम्ने (पिङ आदि)।
जाँते किरो- *ना.* जाँतोजस्तो किरो; चिप्लेकिरो।
जाँते तरुल- *ना.* जमिनभित्र फल्ने जाँतोका आकारको तरुल; तरुलको एक प्रकार।
जाँते थुन- *ना.* नफोल्लिई छातीमै अरट्ठ पर्ने ठुलो, गोलो र साह्रो थुन।
जाँते दाँत- *ना.* ठुलो र चेप्टो बङ्गारो; जाँते बङ्गारो।
जाँते पिङ- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी मानिस अनुपात मिलाई एकै चोटि बसी जाँतो झैँ घुमाएर खेलिने पिङ।
जाँते पिलो- *ना.* जाँतोजस्तो आकारको चाक्लो र बाटुलो पिलो।
जाँते फर्सी- *ना.* जाँतोजस्तो बाटुलो, थ्याप्चो एवम् ठुलो जातको फर्सी।
जाँते बङ्गारो- *ना.* जाँते दाँत।
जाँतो- *ना.* [सं. यन्त्र] ढुङ्गा कोत्रेर दाँत निकालेको एक फग्लेँटो (पोथी फग्लेँटो) तल राखी त्यसको बिचमा माने जडी त्यसै गरी कोत्रेर दाँत निकालिएको अर्को फग्लेँटो (भाले फग्लेँटो) को बिच प्वालमा तल्लो फग्लेँटोको माने घुसारी दुवै फग्लेँटालाई खप्टाई मानेको प्वालबाट अन्नको घान छिराई माथिल्लो फग्लेँटोको एका छेउको डोबमा जडिएको हातो पक्री सो फग्लेँटोलाई घुमाई दुई

फग्लेँटाका सङ्घर्षबाट अन्न पिँध्ने एक ढुङ्गे यन्त्र।

जानु- *अ.क्रि.* [सं. यान > प्रा. जाण] १. कुनै चौपाया, दोपाया, पङ्खी आदि पुरानो ठाउँबाट नयाँ ठाउँमा पुग्नु वा पुग्नका लागि हिँड्नु। २. हिँडेर, उडेर वा गुडेर व्यक्ति, वस्तु वा ठाउँलाई छोडी अन्तै कतै पुग्नु वा पुग्नका लागि अघि बढ्नु। ३. हावा, सास आदि खुस्कनु; उम्कनु। ४. छुट्टिनु; बाहिरिनु। ५. मर्नु।

जाइ- *ना.* जाने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जाइनु- *अ.क्रि.* जाने होइनु; गइनु।

जाइपत्री- *ना.* [सं. जाती+पत्री] जाइफलका फूलको वा मुनाको सुकुटी; जाइपत्री।

जाइफल- *ना.* [सं. जाती+फल] जाइमसलाको फल।

जाई- *ना.* [सं. जाती] १. नजानिँदो सेतो र पहेँलो रङको लहरा हुने बोटमा फुल्ने फूल। २. जाइफल वा जाइपत्रीको बोट।

जाउली- *ना.* हे. जाउलो।

जाउले- *वि.* [जाउलो+ए] जाउलोसम्बन्धी; जाउलोजस्तो; जाउलाको।

जाउले गँगटो- *ना.* धेरै मासु हुने एक जातको असल गँगटो; भित्र गुदी धेरै हुने गँगटो।

जाउलो- *ना.* [सं. यवागू+लो] चामलमा नुन मिसाई धेरै पानी हालेर पकाएको गिलो भात; जाउली।

जाओ- *ना.* [सं. यव] लेकमा हुने एक जातको जौ; विशेष प्रकारको जौ; जई।

जाक्नु- *स.क्रि.* १. बलैले हाल्नु; जबरजस्ती हाल्नु; कोच्नु; खाँद्नु। २. कैद गर्नु; थुन्नु। ३. ठेलमठेल गरी खानु; कोचर्नु।

जाकड/जाकडी- *ना.* [अ. जखीर] १. कसैलाई राख्न दिएका धनमाल; नासो। २. खर्च नगरी राखेको धनमाल; रोकड। ३. सापटी वा ऋण लिँदा लिनेले दिनेकहाँ राखेको धितो; धरौटी। *वि.* ४. त्यसरी नासो, रोकड वा धितोको रूपमा राखिएको।

जाकिनु- *क.क्रि.* [जाक्+इ+नु] १. साङ्ग्रो ठाउँमा कोचिनु; खाँदिनु। २. खोरमा हुलिनु वा थुनिनु। ३. जेल आदिमा पर्नु; कैद हुनु वा थुनिनु। ४. घ्याँकिनु वा ड्याकिनु। *अ.क्रि.* ५. फस्नु।

जाख्नु- *स.क्रि.* खच्चड, भेडा आदिका पिठिउँमा राखी मालसामान ओसारपसार गर्नु; मालसामान ढुवानी गर्नु; जाग्नु।

जाख्ना- *ना.* मालसामान ओसारपसार गर्ने भेडा वा च्याङ्ग्राको बथान; जाग्ना।

जाग्नु- *अ.क्रि.* [जागा+नु] १. ब्युँझनु; निद्रा खुल्नु। २. आफ्नो अवस्थाप्रति सचेत हुनु; जागरूक बन्नु। ३. बौरनु; बिउँतनु; होसमा आउनु। ४. तन्त्रमन्त्रमा विश्वास राख्नेहरूका अनुसार भूत, प्रेत, मसान आदि प्रत्यक्ष वा सक्रिय हुनु। ५. झोक्किनु; जङ्गिनु; रन्किनु; जोसिनु। ६. पलाउनु। *स.क्रि.* ७. खसी, चौँरी आदिको पिठिउँमा सामान लदाएर ओसार्नु; जाख्नु।

जागरण- *ना.* [सं.] १. मानिसमा हुनुपर्ने आफ्नो कर्तव्य तथा अधिकारको बोध; उद्बोधन; जागृति; सचेतता। २. भजन-कीर्तन गरेर रातभर जागा रहने काम; जाग्राम; जागरान; जागराम।

जागरणशील- *वि.* सजग वा सचेत हुने स्वभावको; जाग्दै गरेको; बिउँझन थालेको।

जागरान/जागराम- *ना.* [√ जाग्राम] हे. जाग्राम; जागरण।

जागरूक- *वि.* [सं.] १. उद्बुद्ध; जाग्रत; सचेत। २. जागा रहेको; ब्युँझेको। ३. होसियार; सतर्क।

जागरूकता- *ना.* जागा हुने क्रिया वा भाव; उद्बुद्धता; सचेतता।

जागा- *वि.* [जाग्+आ] १. जागेको; ब्युँझेको; निद्रा खुलेको। २. जागरूक; सतर्क।

जागा हुनु- *टु.* १. निद्राबाट उठ्नु; बिउँझनु (विशेष आदर जनाउँदा)। २. रिसले चुर हुनु; चपर्चण्ड हुनु।

जागिनु- *अ.क्रि.* [जाग्+इ+नु] जागिएको हुनु।

जागित्र- *ना.* [सं. जाग्रत्] लौकिक विश्वासअनुसार वायुका रूपमा अदृश्य अवस्थामा हिँड्ने मृतात्मा; प्रेत; पिशाच; जागिर्त।

जागिर- *ना.* [फा. जागीर] १. सरकारी वा गैरसरकारी सङ्घ, संस्था, कार्यालयमा काम गर्ने पेसा; नोकरी; सेवा। २. त्यसरी काम गरेबापत निश्चित अवधिमा पाउने गरी तोकिएको रकम; तलब; तनखा; वेतन। ३. मुगलकालीन भारतमा बादशाहका तर्फबाट भारदारलाई दिइने उच्च पद वा उक्त पदको आधारमा दिइने भूभाग।

जागिरदार- *ना.* १. जागिर वा सेवामा रहेको व्यक्ति; कर्मचारी; जागिरे। २. मुगलकालीन जागिर प्राप्त गर्ने उच्च पदाधिकारी। *वि.* ३. जागिरवाल।

जागिरवाल/जागिरे- *वि.* १. कुनै सेवामा रहेको। *ना.* २. कर्मचारी।

जागिर्त- *ना.* हे. जागित्र।

जागृत- *वि.* [सं. जाग्रत्] १. जागेको; बिउँझिएको। २. होसमा आएको; बौरिएको; बिउँतिएको। ३. सचेत; होसियार; जागरूक; प्रबुद्ध।

जागृत ज्वालामुखी- *ना.* लाभाहरू छुटिरहेको ज्वालामुखी; चालु रहेको ज्वालामुखी; जिउँदो ज्वालामुखी।

जागृति- *ना.* [सं. जागर्ति] जागरण; जागा।

जागो- *वि.* [जागा+ओ] हे. जागा।

जाग्ना- *ना.* [सं. यक्षण] १. हिमालवासीहरूले मालसामान लादेर ओसारपसार गर्ने भेडा, च्याङ्ग्रा आदिको बथान। २. त्यसरी मालसामान ढुवानी गर्ने काम।

जाग्रत्- *वि.* [सं.] सजग; सचेत; जागेको; ब्युँतेको; उद्बुद्ध।

जाग्रत् स्वप्न- *ना.* जाग्रत् अवस्थामा गरिएको स्वप्निल कल्पना; जाग्दाजाग्दै गरिएको स्वप्नजस्तो कल्पना; दिवास्वप्न।

जाग्राम- *ना.* [सं. जागरण] भजनकीर्तन गरेर रातभर जागा रहने काम; जागराम; जागरान; जागरण।

जाङ- *ना.* हे. जाँघ।

जाङे- *ना.* कट्टु; जाँघे।

जाङ्गल- *वि.* [सं.] जङ्गलमा हुने; जङ्गलसम्बन्धी।

जाङ्गलिक/जाङ्गली- *ना.* जिउँदै सर्प समाती त्यसलाई नचाई, खेलाई जीविका गर्ने व्यक्ति; सपेरो; विषवैद्य।

जाजर- *ना.* सिन्जाली साम्राज्यका संस्थापक नागराजका निकै

पुस्ताअघिका पूर्वज; जाजरकोट नामका धेरै स्थलहरूका संस्थापक।

जाजरकोट- *ना.* भेरी अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला; राजा पृथ्वीमल्लले जक्तिसिंहलाई महामण्डलका रूपमा दिएको आधारमा वैकल्पिक रूपमा जक्तिपुरका नामले समेत इतिहासमा प्रसिद्ध एक स्थल।

जाजुल्ले- *वि.* [सं. जाज्वल्य] १. जल्दोबल्दो। २. मापाको।

जाज्वल्य- *वि.* [सं.] ज्यादै चम्किलो; खुब उज्यालो; प्रकाशमान; दीप्तिमान; भास्वर; तेजस्वी; जल्दोबल्दो; प्रभावशाली।

जाज्वल्यमान- *वि.* हे. जाज्वल्य।

जाठराग्नि- *ना.* [सं.] पेटमा रहेको पाचनशील ताप; खाएको पचाउने ताप; जठराग्नि।

जाड- *ना.* [सं. जटक] १. आइमाईले झैँ लोग्ने मानिसले पनि लामा कपाल पाल्ने हुँदा प्राचीन कालमा नेपालीहरूले भोटेलीहरूलाई दिएको नाम। २. इतिहासप्रसिद्ध दीर्घवेणु जाति।

जाडप्रदेश- *ना.* जडान।

जाडे- *वि.* [जाडो+ए] जाडोमा हुने; जाडोसँग सम्बन्धित।

जाडे मार्सी- *ना.* जाडो लागेपछि मात्र पाक्ने रातो किसिमको मार्सी धान।

जाडो- *ना.* [सं. जाड्य] १. चिसोको अनुभव; ठन्डीको अनुभव। २. चिसोपन; ठन्डी। ३. ठन्डा मौसम; शीतकाल।

जाडो काट्नु- *टु.* हिउँद महिना बिताउनु।

जाड्य- *ना.* [सं.] १. जड अवस्था; जडता; मूर्खता। २. जाडोपन; जाडो; ठिही; ठिहिरो।

जात- *वि.* [सं.] १. जन्मेको; पैदा भएको; उत्पन्न (समासमा मात्र सीमित जस्तै- जातकर्म, स्नेहजात, प्रेमजात, सहजात इ.)। *ना.* २. वंशपरम्परा, धर्म, गुण, आकृति, वासस्थान आदिका आधारमा विभाजित मनुष्यको जाति वा वर्ग। ३. खाल; किसिम; प्रकार। ४. जङ्गलमा उम्रने रुखहरूमध्ये सरकारले आफ्नो नियन्त्रणमा राखेका रुखको केही प्रकार; राम्रो जातको काठ।

जातक- *ना.* [सं.] १. भर्खर जन्मेको बालक; नवजात शिशु। २. हिन्दुहरूका सोह्र संस्कारमध्ये नवजात बालकको संस्कार; जातकर्म। ३. नवजात शिशुको शुभाशुभ फल बताउने, फलित ज्योतिषको एक अङ्ग। ४. बुद्धका पूर्वजन्मका कथाहरू लेखिएको ग्रन्थ।

जातकमाला- *ना.* बुद्धसम्बन्धी जातकहरूको समुदाय।

जातक सम्बन्धी- *वि.* जन्मिएको बालकसँग सम्बन्धित; जन्मविषयक कर्मसँग सम्बन्धित।

जातकर्म- *ना.* [सं.] बालक जन्मँदा गरिने संस्कार; हिन्दुहरूका सोह्र संस्कारमध्ये एक; जातक।

जातदन्त- *वि.* [सं.] दाँत उम्रेको; दाँत निस्किसकेको (बालक); दँतिया।

जातपक्ष- *वि.* [सं.] प्वाँख उम्रेको; प्वाँख पलाइसकेको; पखेटाका रौँ उम्रिसकेको।

जातपतित- *वि.* [सं. जातिपतित] आफ्नो जातबाट पतित भएको; जातबाट खसेको; जातिच्युत।

जातभात- *ना.* [जात+भात] रूढि वा परम्परागत जात र जातअनुसार चल्ने वा नचल्ने भातभान्सा। (उदा.- राणाकालमा कुनै तागाधारीले मतवालीको हातको भात खायो भने वा पानी नचल्ने जातकी स्वास्नी ल्यायो भने उसमाथि जातभातको मुद्दा चल्न सक्थ्यो)।

जातमारा- *वि.* [जात+मारा] १. जात मार्ने; बलैले अरूको जात लिने। २. कुनै स्त्रीलाई जबरजस्ती करणी गरेर जात लिइदिने।

जात हटक- *ना.* [जात+हटक] १. रूढिगत चलनअनुसार जातका नियम नमान्नेलाई भातभान्सा, बिहेबटुलो आदिबाट गरिने बहिष्कार। *वि.* २. त्यसरी बहिष्कार गरिएको।

जाति$_1$- *अव्य.* [सं.] खास थोक, व्यक्ति वा पदार्थको बोध हुने एक प्रत्ययधर्मी शब्द; चाहिँ; थोक (केजाति, कोजाति आदि)।

जाति$_2$- *ना.* [सं.] १. राष्ट्रियता र भौगोलिक सीमाका आधारमा छुट्टिने मनुष्यका जातिको विभाग। २. हिन्दु समाजमा वंशपरम्परा, संस्कार, धर्म, कर्म आदिका आधारमा छुट्टिने बाहुन, छेत्री आदि जात। ३. शारीरिक बनावट, आकारप्रकार, गुण, स्वभाव आदिका आधारमा छुट्टिने वा चिनिने स्थावर, जङ्गम आदिको विभाग। ४. आर्या, गीति आदि मात्रिक छन्द।

जातिच्युत- *वि.* जातिबाट पतित भएको; जातिबाट खसेको।

जातित्व- *ना.* जातिको भाव, गुण वा विशेषता; जातिलाई छुट्ट्याउने कुरो।

जातिधर्म- *ना.* १. कुनै जातिमा रहने विशेष गुण, स्वभाव वा धर्म; जातिविशेषको विशेषता। २. जातिले पालन गर्नुपर्ने धर्म वा नियम।

जातिनाम- *ना.* एउटालाई चिनेपछि त्यसको गठन, आकारप्रकार आदिबाट त्यस जातका अरूलाई पनि चिनिने खालको वस्तुको नाउँ; जातिवाचक नाम (घोडा, मान्छे, रुख, किरो इ.)।

जातिपाँती/पाती- *ना.* हिन्दु समाजमा वंशपरम्परा, संस्कार, धर्म, कर्म आदिका आधारमा छुट्टिने बाहुन, छेत्री आदि जातिको विभाग; जातीय विभाग; जातिभित्रका उपविभाजन वा पङ्क्ति।

जातिभेद- *ना.* जातीयताको आधारमा गरिने भेदभाव; भिन्नभिन्न जातिहरूमा एक जातिले अर्को जातिलाई होच्याउने प्रवृत्ति; सङ्कीर्ण जातीयता; जातिवाद।

जातिभ्रंश- *ना.* जातिबाट पतन हुने स्थिति; जातिच्युति।

जातिभ्रष्ट- *वि.* जातिबाट पतित; जातिबाट खसेको; जातिच्युत।

जातिवाचक- *वि.* १. सामान्य रूपमा सबै किसिमका वस्तुको नाम चिनाउने; सबै किसिमका वस्तुको जातिलाई बुझाउने; जातिबोधक। *ना.* २. व्याकरणमा नामका पाँच भेद मानिँदा हुने एक भेद।

जातिवाद- *ना.* १. कुनै जातिले आफूलाई अरू जातिभन्दा श्रेष्ठ सम्झने मत; जातीय श्रेष्ठताको सिद्धान्त। २. आफ्नो जातिका व्यक्तिलाई नोकरी आदिमा प्राथमिकता वा विशेष सुविधा दिने प्रवृत्ति। ३. सङ्कीर्ण जातीयता; सम्प्रदायवाद।

जातिविद्वेष- *ना.* १. जातिगत आधारमा गरिने शत्रुता। २. सजातीय बन्धुहरूसँगको वैरभाव।

जातिवैर- *ना.* भिन्नभिन्न जातका जीवहरूमा एक जातका जीवको अर्को जातका जीवसँग हुने प्राकृतिक वा वंशगत शत्रुता अथवा सहप्रजनन आदि गुणको अभाव।

जाति व्यवसाय- *ना.* कुनै जातका मानिसले विशेष रूपमा गर्ने गरेको धन्दा; जातिविशेषको पेसा; जातिअनुसारको इलम।
जाति सङ्कर- *ना.* भिन्न भिन्न जातका स्त्रीपुरुषको सम्पर्कबाट जन्मिएको सन्तान; वर्णसङ्कर।
जातिस्मर- *वि.* आफ्ना पूर्वजन्मका कुरा सम्झन सक्ने।
जाति स्वभाव- *ना.* जातिगत स्वभाव; जातिबाट आउने स्वभाव; जातीय स्वभाव; जातीय गुण।
जाति हत्या- *ना.* जाति नै नाश हुने काम; जातिलाई नै मास्ने क्रिया; जातिवध।
जातिहीन- *वि.* १. मानवकल्पित कुनै जाति नअँगालेको; कुनै जातिविशेषसँग सम्बद्ध नभएको। २. कुनै देशको पनि नागरिकता नलिएको। ३. जातिसम्बन्धी सामान्य मान्यताभन्दा माथि उठेको। ४. जातिबाट पतित; जातिबाट खसेको। ५. निच जातिको; तुच्छ जातिको।
जाती₁- *वि.* [सं. जातीय/जात्य] अरूलाई हित गर्ने; असल स्वभावको; असल; राम्रो; भलो; बेस।
जाती₂- *ना.* [सं.] १. पहेँलो जाईको फूल वा त्यसैको बोट। २. चमेलीका जातको फूल वा बोट। ३. जाइफल।
जाती₃- *वि.* [जा+ती] १. आरम्भबिन्दुबाट रवाना भएर हिँडेको; उतातिर गएको (जाती रेल, जाती गाडी आदि)। २. कतै जाँदाको (खर्च आदि)। *विप.* आती।
जातीआती- *वि.* १. जाँदा र आउँदाको (खर्च, भाडा इ.)। २. जाने र फर्केर आउने; जाँदो र फर्केर आउँदो; अप-डाउन (रेल गाडी, जहाज इ.)।
जातीफल- *ना.* [सं.] हे. जाइफल।
जातीय- *वि.* [सं.] १. जातको; आफ्नै जातको; जातिसम्बन्धी। २. कुलीन। ३. साम्प्रदायिक।
जातीयता- *ना.* १. जातीय गुण वा विशेषता। २. जातिप्रतिको आत्मीयता। ३. साम्प्रदायिकता।
जात्य- *वि.* [सं.] १. उच्च कुलमा जन्मेको; कुलीन; अभिजात। २. श्रेष्ठ; उच्च।
जात्यन्ध- *वि.* [सं.] १. चर्को जातीयभावनाले गर्दा विवेकहीन बनेको; आफ्नो जातिको अन्धसमर्थक; साम्प्रदायिक। २. जन्मदेखि नै अन्धो; जन्मजात अन्धो; जन्मान्ध।
जात्रा- *ना.* [सं. यात्रा] १. देवदेवीका स्थानमा निश्चित दिनमा पूजाआजासहित मनाइने विशेष प्रकारको उत्सव; यात्रा। २. दुःख; हन्डर; दुर्दशा। ३. बेइज्जती।
जात्रामात्रा- *ना.* सानाठुला जात्रा र मेला।
जात्रु/जात्रे- *ना.* १. जात्रामा सम्मिलित व्यक्ति वा व्यक्तिसमूह। *वि.* २. दुःख वा हन्डरमा परेको। ३. बेइज्जत भएको। ४. निर्लज्ज; गाईजात्रे।
जादु- *ना.* [फा. जादू] १. सामान्यतया असम्भव र आश्चर्यजनक कुरालाई हातको सिप वा अन्य कुनै गुप्त तरिकाले सम्भवजस्तो बनाई देखाउने काम; इन्द्रजाल; चटक। २. टुना; टुनामुना; मोहनी।
जादु कर्म- *ना.* जादुगरी; जादुविद्या।
जादुगर- *ना.* [फा. जादूगर] जादु गर्ने व्यक्ति; चटक देखाउने व्यक्ति; चटकी। स्त्री. जादुगर्नी।
जादु विद्या- *ना.* जादुगरको विद्या; जादुगरी।
जादुगरी- *ना.* १. जादुको काम; जादु गर्ने विद्या; जादुविद्या; जादुकर्म। २. जादुगरको स्वभाव, काम वा पेसा।
जाद्रो- *वि.* [अ. जिआद] १. भनेको नमान्ने; जति गाली गरे वा पिटे पनि तह नलाग्ने; ज्याद्रो। २. कडा स्वभावको; कठोर; कडा। ३. छिनाल्न वा फोर्न सजिलो नभएको; साह्रो; बलियो।
जान्नु- *स.क्रि.* [प्रा. जाण< सं. ज्ञा+नु] १. थाहा पाउनु; ज्ञान प्राप्त गर्नु; बुझ्नु; चाल पाउनु। २. चिन्नु; परिचय प्राप्त गर्नु। ३. चेत्नु; अनुभव गर्नु।
जानकार- *वि.* [सं. ज्ञानकार] १. जानेसुनेको; जानिफकार; जान्ने; बुझेको; बुझकी। २. सिपालु; विद्वान्।
जानकारी- *ना.* थाहा वा ज्ञान हुनाको स्थिति; ज्ञानलाभ; ज्ञानार्जन। २. ज्ञान; थाहा।
जानकी- *ना.* [सं.] रामायण महाकाव्यका अनुसार जनककी छोरी; रामकी पत्नी; सीता।
जानकी नवमी- *ना.* वैशाख शुक्ल नवमीका दिन जानकीको जन्मोत्सवका रूपमा जनकपुर धाममा मनाइने एक पर्व वा उत्सव।
जानकी मन्दिर- *ना.* नेपालको जनकपुर अञ्चलको सदरमुकाम तथा सीताजीको जन्मस्थल जनकपुरमा रहेको सीताजीको प्रसिद्ध मन्दिर।
जान पत्यार- *ना.* [जान+पत्यार] राम्रो चिनाजानी र भरविश्वास; राम्रो जानपहिचानले गर्दा पैदा भएको विश्वास।
जानपद- *ना.* [सं.] १. जनपदका बासिन्दा। २. गाउँ, जिल्ला वा अञ्चलका बासिन्दा। ३. मानवसमाजले बसोबास गरेको ठाउँ। *वि.* ४. जनपदसम्बन्धी।
जानपद दीर्घ सेवा पट्ट- *ना.* अविच्छिन्न तिस वर्ष सेवा गर्ने कर्मचारीलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले १९९४ सालमा स्थापित एक पदक।
जानपद सेवापदक- *ना.* निरन्तर पन्ध्र वर्ष सेवा गर्ने कर्मचारीलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२३ मा स्थापित एक पदक।
जानपहिचान/जानपहिचानी- *ना.* [सं. ज्ञानप्राभिज्ञान+(ई)] चिनाजानी; चिनजान; परिचय।
जानबुझ- *ना.* [जान+बुझ] १. जान्ने र बुझ्ने कार्य; जाँचबुझ। *वि.* २. जानेको र बुझेको; अनुभवी; जानिफकार। *क्रि.वि.* ३. जानाजानी; जानीजानीकन।
जानाजान- *क्रि.वि.* [जान्+आ+जान्] १. जान्दाजान्दै; जानाजानी; जानीबुझी; जानबुझ। २. हाकाहाकी; थाहा दिएरै। *ना.* ३. परस्परको परिचय वा ज्ञानलाभ। ४. लगातार जान्ने वा चिन्ने कार्य।
जानाजानी- *क्रि.वि.* जान्दाजान्दै; थाहा पाउँदापाउँदै; हाकाहाकी।
जानिफकार- *वि.* [अ. जानिब+कार] १. मान्यवर; ज्ञानवृद्ध। २. जान्ने-बुझ्ने; जानकार।
जानिफकारी- *ना.* जानिफकार हुनाको गुण वा विशेषता; जानिफकारको गुण, विशेषता वा क्षमता।

जानु- *ना.* [सं.] शरीरमा तिघ्रा र पिँडौलाका बिच हाडको पाङ्ग्रे जोर्नी भएको ठाउँ; घुँडो।

जान्ने- *वि. / ना.* [जान्+ने] १. जानेको; सिपालु; पोख्त; प्रवीण। २. गुणी; ज्ञानी। ३. झारफुके काम गर्ने (धामी, झाँक्री आदि)।

जान्ने कथा- *ना.* भन्नेले सुन्नेलाई प्रश्नका रूपमा सोध्ने र सुन्नेले जाने जवाफ दिने, नजाने कुनै गाउँ दिएर भन्नेसँग नै कथाको आशय सोध्ने, विशेषतः गाउँले समाजमा प्रचलित कथा; गाउँखाने कथा।

जान्ने सुन्ने- *वि.* धेरै कुरा जाने-बुझेको; जानेसुनेको; अनुभवी; सिपालु; जानिफकार।

जाप- *ना.* [सं. जप] हे. जप।

जापक- *ना.* ठुलाठुला यज्ञमण्डपमा वा कुनै कर्मविशेषमा विघ्नशान्तिका निम्ति कुनै देवीदेवताको मन्त्र जप्ने व्यक्ति; ऋत्विक्।

जापान- *ना.* [अङ्. जापान] एसियाको सुदूर पूर्वमा रहेको एउटा प्रसिद्ध देश।

जापानी- *वि.* [जापान+ई] १. जापानसम्बन्धी; जापानको। *ना.* २. जापानको भाषा; जापानका बासिन्दा वा नागरिक।

जापानी बाजा- *ना.* टाइपराइटरका जस्ता तेइसवटा पर्दा हुने, चारदेखि दशवटासम्म तार हुने र जवाले बजाइने एक थरी बाजा; टेसोकोटो।

जाफत- *ना.* [अ. जियाफत] साथीभाइहरू मिलेर गरिने ठुलो भोज; रमाइलो भोज; प्रीतिभोज।

जाबा- *ना.* [सं. यव] इन्डोनेसियाको एक प्रान्त।

जाबा मानव- *ना.* एसिया, युरोप र अफ्रिकामा पाइएको अति प्राचीन मानव (होमो एरेक्टस) मध्ये जाबामा फेला परेको मानव; त्यसैको अश्मीभूत अवशेष।

जाबी१- *ना.* [सं. याप्य (डोली)+ई] काखीमुनि लर्किने गरी कुममा भिरिने जालीदार झोली; चरा आदि राख्ने जालीदार थैलो।

जाबी२- *वि.* [जाबो+ई] धेरै महत्त्व नभएकी; कम महत्त्वकी; सानी; साधारण; तुच्छ (स्त्री)।

जाबे- *वि.* १. जाबीजस्तो। *ना.* २. जाबे खटिरो।

जाबे खटिरो- *ना.* जाबी झैँ भई शरीरभरि आउने र चिलाउने एक किसिमको खटिरो; सिकसिको आदिले र खाद्य औषधीको अफापले गर्दा जिउभरि अथवा जिउको कुनै भागमा बर्र उछ्रिएर आउने चर्मविकार।

जाबे च्याउ- *ना.* जमिनमा उम्रने, खैरो रङको, जाबी झैँ बुट्टा परेको; घोप्ट्याइएको सोलीका आकारको गनाउने, खान नहुने र खाएमा जाबे खटिरो झैँ उछ्रने एक जातको च्याउ।

जाबे भूत- *ना.* जाबी भिरेर हिँड्छ भन्ने विश्वास गरिएको एक भूत; जाबे रोग ल्याउने कारण मानिएको सोही भूत।

जाबो- *ना.* १. काखीको भुत्ला; खकुन्डीको भुत्ला। *वि.* २. तुच्छ; साधारण; कम महत्त्वको।

जाब्ता- *ना.* [अ. जाब्त] १. दुई सरकारका बिचमा भइपरी आउने व्यवहारसम्बन्धी व्यवस्था मिलाउन बनेको ऐन। २. नियमकानुन; व्यवस्था; जाफ्ता।

जाम- *ना.* [अङ्. ज्याम] १. कुनै कारणबाट बाटो रोकिँदा यातायातका साधन र मानिसहरूको भिडले आवागमनमा भएको गतिरोध; ठेलमठेल; ठसाठस। २. कस वा खिया लाग्नाले कुनै बट्टा आदिको बिर्को वा कैँची घुम्न, चल्न अप्ठ्यारो परेको अवस्था। ३. कुनै गुलियो फलको रस पकाई बाक्लो बनाइएको खाद्य पदार्थ।

जामदग्न्य- *ना.* [सं.] १. जमदग्निका छोरा; परशुराम। २. भार्गवगोत्रका पाँच प्रवरमध्ये एक।

जामन- *ना.* [जाम+अन] दही जमाउँदा दुधमा हाल्ने बिउ; जोडन।

जामा- *ना.* [अ. जाम] १. कम्मरदेखि गोलीगाँठासम्म आउने, कम्मरमा मुजैमुजा पारी बनाइएको तलतिर खुला भएको लहँगा; मुजैमुजा परेको, कम्मरदेखि गोलीगाँठासम्म पुग्ने, पुरुषजातिले लाउने एक किसिमको पुरानो पोसाक। २. केटीले लाउने फ्रक।

जामाता- *ना.* [सं.] छोरी वा बहिनीको लोग्ने; ज्वाइँ।

जामा पगरी- *ना.* [जामा+पगरी] विवाहमा दमाईंहरूको नाइकेले पाउने शिरपाउ; नेग; सम्मान।

जामुनु/जामुनो- *ना.* [सं. जम्बू] केसरका आकारका सेता फूल फुल्ने, गाढा प्याजी रङको फल फल्ने एक जातको रुख वा त्यसैको फल।

जाम्बवती- *ना.* [सं.] १. छेउमा दाँती परेका पात हुने, निला फूल फुल्ने र राता फल फल्ने एक किसिमको भुइँझार। २. भागवत पुराणअनुसार जाम्बवान्की छोरी; कृष्णकी एक पत्नी।

जाम्बवान्- *ना.* [सं.] १. रामायणको कथाअनुसार लङ्का विजय गर्न रामचन्द्रलाई सहायता गर्ने सुग्रीवका एक मन्त्री। २. भागवतको कथाअनुसार स्यमन्तक मणिलाई लिएर कृष्णसँग युद्ध परेको र हारेपछि मणिसहित छोरी जाम्बवती कृष्णलाई दिन बाध्य भएको एक भालुनरेश।

जायज- *वि.* [अ.] चित्तबुझ्दो; न्यायसङ्गत; उचित; मनासिब।

जायजन्म- *ना.* [सं. जाया+जन्म] विवाहिता पत्नीबाट छोराछोरीको जन्म; सन्तानोत्पत्ति; जायाजन्म।

जायजा- *ना.* [अ. जायज] गरिएका कामकुराको उचित विवरण; तथ्याङ्क; कैफियत।

जायजात- *ना.* [फा. जायदाद] १. कसैको स्वामित्वमा रहेको चलअचल वस्तु; जेथाजमिन; श्रीसम्पत्ति। २. सरकारद्वारा कसैको स्वामित्वमा भएको सम्पत्ति दण्डस्वरूप लिने काम; सर्वस्व गर्ने काम; स्वामित्वहरण; सर्वस्व।

जायजेथा- *ना.* [फा. जायद+सं. यथा] कसैको स्वामित्वमा रहेको चलअचल सम्पत्ति; श्रीसम्पत्ति; घरजग्गा, बस्तुभाउ आदि।

जायदात- *ना.* [फा. जायदाद] हे. जायजात।

जाया- *ना.* [सं.] स्वास्नी; पत्नी; जोई।

जायाजीव- *वि.* १. स्वास्नीको सम्पत्तिमा बाँचेको; स्वास्नीको कमाइ खाने; जायानुजीवी। २. नट; नटुवा। ३. वेश्यापति।

जायापति- *ना.* लोग्नेस्वास्नी; पतिपत्नी; दम्पती।

जार१- *ना.* [ल्या. सीजर] रुसका पुराना बादशाहको उपाधि।

जार२- *ना.* [सं.] १. पोइल गएकी स्त्रीको पहिलो पतिले नयाँ

चाहिँलाई भन्ने शब्द। २. अर्काकी विवाहिता पत्नीसँग सम्भोग गर्ने व्यक्ति; उपपति; नाठो।

जारकर्म- *ना.* १. जारको काम; परस्त्रीसँग अवैध रूपमा राखिने यौनसम्बन्ध; व्यभिचार। २. अर्काकी पत्नीलाई हरण गरी आफ्नी पार्ने कार्य; जारी।

जारज- *वि.* १. जारका तर्फबाट पैदा भएको। *ना.* २. जारबाट उत्पन्न भएको छोरो। ३. नवजात शिशु; औरस भएनभएको लक्षण विचार गरिने एक प्रकारको योग अर्थात् फलितयोग।

जारजन्मा- *वि.* जारज।

जारपुत्र- *ना.* जारबाट जन्मेको सन्तान; जारज।

जारपुत्री- *ना.* जारबाट जन्मेकी छोरी; जारकी छोरी।

जारसाही- *ना.* [जार+शाही] रुसमा समाजवादी व्यवस्था कायम हुनुभन्दा पहिलेका शासक जारहरूको शासनव्यवस्था।

जारिणी- *ना.* [सं.] कुनै अर्को पुरुषसँग प्रेम गर्ने स्त्री।

जारी१- *वि.* [अ.] १. चलेको; चलनचल्तीको; प्रचलित; चालु। २. लागु गरिएको। ३. प्रकाशमा ल्याइएको (ऐन, संविधान, ताम्रपत्र, शिलापत्र, आदेश इ.)।

जारी२- *ना.* [सं. जार+ई] अर्काकी पत्नीलाई राजी गराई आफ्नो घरमा ल्याई स्वास्नी बनाउने काम; परस्त्री ल्याउने वा हरण गर्ने प्रथा; जारकर्म।

जारीकर्म- *ना.* जारी।

जारीखत- *ना.* १. साधुले जारबाट कानुनअनुसार भराइपाउने विवाहखर्च। २. साधुले जारलाई कानुनअनुसार गराउन पाउने दण्ड वा सजाय।

जारो- *ना.* राँबाको बिंड।

जाल१- *ना.* [अ. जअल] अर्कालाई फसाउन गरिएको षड्यन्त्र; अर्कालाई धोका दिने काम; कपट; झेल; बखेडा; जालझेल।

जाल२- *ना.* [सं.] १. प्वालैप्वाल हुने गरी धागो, तार आदिबाट बुनेको वस्तु। २. चरा, माछा आदि अल्झाउने पासो। ३. माकुराको गुँड; जालो। ४. आँखाका नानीमा लाग्ने सेतो पर्दा। ५. चटक; जादु। ६. घरमा प्रकाश वा हावा छिर्न बनाइएको वास्तुशिल्प; वातायन; झ्याल।

जालकारक- *वि.* १. जाल बनाउने। *ना.* २. माकुरो।

जालजीवी- *वि.* १. जालका भरमा बाँच्ने। *ना.* २. माझी। ३. व्याधा।

जालझेल- *ना.* [जाल+झेल] १. कपटपूर्ण व्यवहारले अरूलाई फसाउने काम; जाल; छल; धोका। २. बखेडा। ३. कूटनीति; दाउपेच।

जालन्धर- *ना.* [सं.] १. पार्वतीप्रति कुदृष्टि राखेकाले शिवजीद्वारा मारिएको, पुराणप्रसिद्ध एक वीर पुरुष। २. उहिले सिन्जासाम्राज्यमा थिए भनी अनुश्रुतिमा चर्चित एक प्रसिद्ध राजा। ३. भारतको पन्जाब प्रदेशमा स्थित एक नगरको नाम।

जालन्धर विद्या- *ना.* जादु; इन्द्रजाल।

जालन्धरी- *वि.* १. टुनामुना जान्ने; औतारी। २. सिन्जाका अनुश्रुत राजा जालन्धर।

जालपाद- *ना.* [सं.] पन्जाका बिचमा पातलो छाला हुने प्राणी; हाँस।

जालपुरेनी- *ना.* [जाल+पुरेनी] ठुलो खालको पुरेनी जडेलो।

जालरन्ध्र- *ना.* [सं.] १. जालको प्वाल। २. त्यस्तै प्वाल हुने आँखीझ्याल।

जाललौरो- *ना.* [जारो+लौरो] जौ चुट्ने लौरोजस्तो औजार।

जालसाज- *ना.* [अ. जअल+फा. साज] १. जालझेल; धुत्याइँ; कपट; धोका। २. नभएका झुट्टा कुरा गरेको वा भएको हो भनी अङ्क, मिति, बेहोरा आदि फरक पारी लेखेर सहीछाप गरी लिने वा दिने काम। *वि.* ३. धोकेबाज; कपटी; झुटो कामकारबाई गर्ने।

जालसाजी- *ना.* १. जालसाजको काम वा व्यवहार। २. जालसाज।

जालिका- *ना.* [सं.] १. सानु जाली। २. घुम्टी; घुम्टो।

जालिनी- *ना.* [सं.] १. चित्र बनाउने ठाउँ; चित्रशाला। २. घिरौँलो; तोरियाँ।

जाली१- *वि.* [अ. जअली] १. अर्काप्रति झुटो र कपटपूर्ण व्यवहार गर्ने; जालसाज; कपटी। २. नकली (कागतपत्र, नोट, चेक आदि)। ३. इन्द्रजाल, टुना वा जादु गर्ने; इन्द्रजाली; जालन्धरी; औतारी।

जाली२- *ना.* [सं. जाल] १. बिच बिचमा आँखीझ्यालजस्तो तर ससाना प्वालैप्वाल पर्ने गरी खाली ठाउँ राखेर बुनिएको वस्तु; जाल। २. आँखाका नानीमा पर्ने सेतो पर्दा।

जालीदार- *वि.* जाली भएको; प्वालैप्वाल भएको; जाली पारेर बनाइएको।

जाली फुल- *ना.* ससाना लाम्चिला पात हुने एक किसिमको वनस्पति वा त्यसैको फूल।

जाले- *वि.* [जाल+ए] १. जाल बुन्ने वा जाल हान्ने पेसा लिएको। २. जालसम्बन्धी; जालको; जालजस्तो।

जाले च्याउ- *ना.* जालीको जस्तो बुट्टा हुने एक प्रकारको गनाउने बिखालु च्याउ।

जालेमाले- *वि.* १. जालझेलले भरिएको। २. शृङ्खला नमिलेको। ३. स्पष्ट नभएको। *ना.* ४. आलेटाले।

जालो- *ना.* [सं. जालक > प्रा. जालओ] १. माकुराको जालीदार गुँड। २. छिप्पिएका घिरौँला, रामतोरियाँ (पाटे घिरौँला) आदिको भित्रपट्टि हुने जाली। ३. आँखाको नानीमा पर्ने सेतो पर्दा। ४. मरणासन्न बिरामीका आँखामा लाग्ने पातलो झल्ली। ५. पूर्वाग्रह र मूढाग्रहले गर्दा बुद्धिमा आउने ह्रास; विवेकहीनता।

जावत आवत- *ना.* [जाउ+अत+आउ+अत] जानेआउने काम; आवतजावत; आवागमन।

जासुस- *ना.* [फा. जासूस] १. गुप्त रूपले अपराधको अन्वेषण गर्न वा शत्रुपक्षको भेद थाहा पाउन सरकारका तर्फबाट खटाइएको व्यक्ति; गुप्तचर; गुप्त पुलिस। २. चियो; चेवा।

जासुसी- *ना.* १. जासुसले गर्ने काम। *वि.* २. जासुससम्बन्धी; जासुसको; गुप्तचरीय।

जाहेर- *वि.* [अ. जाहिर] १. प्रकाशमा आएको; अवगत भएको; ज्ञात; प्रकट। *ना.* २. सूचित गर्ने वा अवगत गराउने कार्य।

जाहेरवाला- *वि.* १. जाहेर गर्ने; उजुर गर्ने; उजुरवाला। २. अवगत गराउने। *ना.* ३. त्यस्तो काम गर्ने कुनै पदाधिकारी वा व्यक्ति।

जाहेरी- *ना.* १. तल्ला कर्मचारीले उच्च पदाधिकारीलाई र तल्ला

कार्यालयले माथिल्ला तहका कार्यालयलाई अवगत गराउने कार्य वा प्रणाली। *वि.* २. त्यस्तो कार्य वा प्रणालीसँग सम्बन्धित (जाहेरी फाँट, जाहेरीपत्र, जाहेरी विभाग इ.)।

जाह्नवी- *ना.* [सं.] १. जह्नु राजाकी पुत्री। २. गङ्गा नदी; भागीरथी।

जिउँ- *वि.* [सं. *यतिम् (यति)] १. जस्तो। २. जतिको। ३. जत्रो; ज्यूँ।

जिउँका तिउँ- *वि.* १. जस्तो थियो उस्तै; जस्ताको तस्तो। २. अर्को जत्तिको छ उत्तिकै; बराबरको। ३. पहिले जति थियो उत्तिकै; जत्तिका तत्ति; यथावत्। *क्रि.वि.* ४. यथावत् रहने गरी; यथावत् स्थितिमा।

जिउँतिउँ- *क्रि.वि.* जिनतिन; जसोतसो गरेर; जेनतेन; जसरीतसरी।

जिउँदो- *वि.* [सं. जीवन्त] नमरेको; जीवित; प्राणवान्।

जिउँदोपन/पना- *ना.* व्यक्तिको फुर्ती, तेज वा आँट; प्राणमयता।

जिउनु- *अ.क्रि.* [सं. जीवन] १. बाँच्नु; जीवित रहनु। २. गुजारा गर्नु; जीवननिर्वाह गर्नु। (उदा.- कतिपय नेपालीहरू ढिँडो र गुन्द्रुकका भरमा जिउँछन्)।

जिउ१- *ना.* [सं. जीव] १. शरीरका शिरदेखि पाउसम्मका सम्पूर्ण अवयव; हर; देह; शरीर। २. आदरणीय व्यक्ति। ३. ढोग; ठुलीठुली (बालबोलीमा)। ४. आदर; सम्मान। वि.बो. ५. प्रायः समस्तरीय व्यक्तिले डाक्ता डाक फर्काउन वा बोल्दा सही थाप्न मुखबाट निकालिने शब्द; हजुर; ज्यू।

जिउछाडा- *वि.* १. सानोतिनो सङ्कटमा पनि लत्तो छाड्ने वा ज्यादै हतास हुने; आफ्नो दुःख बढाईचढाई भन्ने; आफूलाई भएको दुःखभन्दा बढी दुःख देखाउने; हत्तेहाला। २. जिउको माया नभएको। *ना.* ३. त्यस्ता स्वभावको व्यक्ति।

जिउजमानी- *ना.* कसैको जमानतका रूपमा राखिएको मानिस; जिम्माजमानी।

जिउजिउ- *ना.* १. चाहिँदोभन्दा ठुलो सम्मान। *वि.बो.* २. जिउभन्दा पनि ठुलो सम्मानसूचक वचन; हजुरहजुर।

जिउजुको- *ना.* प्राणीका पेटभित्र हुने एक खालको जुको; मूलजुको। (यो मऱ्यो वा बाहिर निस्कियो भने प्राणी मर्छ भन्ने धारणा छ)।

जिउडाल- *ना.* शरीरको रचना; शारीरिक बनोट वा ढाँचा; जिउको डौल।

जिउ२- *वि.बो.* [सं. जीव] १. शिष्टाचार वा आदरमा उच्चारण गरिने शब्द; ज्यू; हजुर। २. ढोग (बालबोलीमा)।

जिउता- *ना.* [सं. जीवन्ती] जिन्दगी; जनम; जिउतो (जस्तो- जिउताभर)।

जिउती- *ना.* [सं. जीवन्ती] विवाहमा मातृकापूजा गरेका ठाउँमा टाँगिने चित्र।

जिउती कोठा/कोठो- *ना.* १. विवाहमा दुलाहादुलहीले प्रथम रात चुलेवास बस्ने कोठो। २. प्रथम मधुरात्रिका लागि तयार पारिएको वा रोजिएको कोठो।

जिउतो- *ना.* हे. जिउता।

जिउधन- *ना.* [सं. जीव+धन] आफ्नो जीवन र भएभरको श्रीसम्पत्ति; जीवनधन; सर्वस्व।

जिउनार- *ना.* [सं. जेमनकारे १. खाने क्रिया वा काम; भोजन गर्ने क्रिया वा काम। २. खाने क्रिया वा कामका लागि अभिजातवर्गमा प्रयोग गरिने शब्द; ज्युनार।

जिउनी- *ना.* [सं. जीवन+ई] १. सन्तानहरूलाई सम्पत्तिको अंशबन्डा गर्दा आमाबाबुले आफ्ना लागि छुट्ट्याएको भाग; जिउनी। २. अंशको सट्टा जीवननिर्वाहका लागि अंशभन्दा केही घटी वा बढी गरी दिइएको सम्पत्ति।

जिउपाला- *वि.* [जिउ+पाला] १. जहानबच्चाको वास्ता नगरी आफ्नो मात्र पेट पालेर हिँड्ने; परिवारका अरू सदस्यको कुनै पर्वाह नगरी आफ्नो मात्र पेट भर्ने। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।

जिउपालो- *ना.* [जिउ+पालो] जिउ पाल्ने काम; खाइजीविका; पेटपालो; जीविका।

जिउमारा- *वि.* [जिउ+मारा] १. खानपान तथा स्वास्थ्यको वास्ता नगरी आफ्नो शक्ति र सामर्थ्यभन्दा बढी मरिमेटेर काम गर्ने; जिउलाई साह्रै दुःख दिने; आत्मघाती। २. अर्काको हत्या गर्ने; हत्यारा; ज्यानमारा। *ना.* ३. त्यस्तो स्वभावको व्यक्ति।

जिउलो- *ना.* धानको खेती हुने ठाउँ; धानको खेती हुने फाँट; धानखेत; धनहर जग्गा।

जिउसाँचा- *वि.* [जिउ+साँचा] शरीरलाई परिश्रम पर्ला वा शरीर कमजोर होला भनेर सक्तो काम पनि नगर्ने; कामचोर।

जिकिर/जिक्री- *ना.* [अ. जिक्र] १. कुनै मुद्दाको बहसका सिलसिलामा वादी वा प्रतिवादीतर्फको मुख्य भनाइ। २. कुनै कुराको प्रसङ्ग; चर्चा।

जिगमिषा- *ना.* [सं.] जाने इच्छा; कुनै ठाउँमा पुग्ने चाहना।

जिगीषा- *ना.* [सं.] जित्ने इच्छा; विजयको अभिलाषा।

जिगीषु- *वि.* जित्न चाहने; विजयको अभिलाषा गर्ने।

जिङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* [अ. मू. जिङ्ग्र+इ+नु] कोरीबाटी नगर्नाले कपाल नराम्रो देखिने गरी खजमजिनु। २. मलजल नपाएको बिरुवा छिप्पिएर रुखो वा जर्रो हुनु। ३. दुब्लाएर शरीरको हाडछाला मात्र बाँकी रहनु; जिङ्ग्रिङ्ङ पर्नु।

जिङ्ग्रिङ्ग/जिङ्ग्रिङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. जिङ्ग्रिङ्+ग/ङ] १. कोरीबाटी नगर्नाले खजमजिएको कपाल नराम्रो देखिए झैँ। २. मलजल नपाएको बिरुवा छिप्पिएर रुखो, जर्रो भए जस्तै गरी। ३. दुब्लाएर शरीरको हाडछाला मात्र बाँकी रहे झैँ भईकन।

जिजा- *ना.* [जिजु] १. बाबु; पिता। २. पूर्वज।

जिजीविषा- *ना.* [सं.] बाँच्ने इच्छा; बाँचिरहने चाहना।

जिजु- *ना.* [जिउ+जिउ] हे. जिज्यू।

जिजुआमा- *ना.* जिज्यूआमा।

जिजुबजै- *ना.* जिज्यूबज्यै।

जिजुबराजु- *ना.* जिज्यूबराज्यू।

जिजुबाजे- *ना.* जिज्यूबाजे।

जिजुबुबा- *ना.* जिज्यूबुबा।

जिजुमुमा- *ना.* जिज्यूमुमा।

जिजे/जिजै- *ना.* [जिउ+जिउ+ई] दासप्रथा समाप्त हुनुभन्दा पहिले

कमाराकमारीले आफूभन्दा जेठा मालिककी पत्नीलाई सम्बोधन गर्दा प्रयोग गर्ने शब्द; मैयाँरानी।
जिज्ञासा- *ना.* [सं.] कुनै कुरा जान्ने इच्छा; थाहा पाउने अभिलाषा।
जिज्ञासित- *वि.* जान्न खोजिएको; जिज्ञासा राखिएको।
जिज्ञासु- *वि.* जान्न चाहने; जिज्ञासा राख्ने; ज्ञानको भोको।
जिज्यू- *ना.* [जिउ+जिउ] १. बाजेका बाबु; कुप्री हजुरबा। २. पुर्खा। ३. जिउ अर्थात् राजाका पनि जिउ; बडामहाराज। ४. एक सम्मान (ज्यू) ले नपुगेर दोहोरो सम्मान (ज्यूज्यू) गर्नुपर्ने कुनै पनि माननीय व्यक्ति; अत्यन्त सम्माननीय व्यक्ति। ५. स्वीकृतिसूचक टाउको हल्लाइ।
जिज्यूआमा- *ना.* बाजेकी आमा।
जिज्यूबज्यै- *ना.* १. जिज्यूकी पत्नी। २. पूर्वज नारी।
जिज्यूबराज्यू- *ना.* १. जिज्यूहरू; बराज्यूहरू; बाजेबराज्यू। २. पूर्वज।
जिज्यूबाजे- *ना.* १. जिज्यू। २. पूर्वज।
जिज्यूबुबा- *ना.* १. जिज्यू। २. जिज्यूका पनि बुबा। ३. पूर्वज।
जिज्यूमुमा- *ना.* १. जिज्यूकी पत्नी। २. जिज्यूकी पनि माता। ३. पूर्वज नारी।
जित्- प्रत्य. [सं.] नामबोधक शब्दका पछाडि जोडिई जित्ने अर्थ बुझाउने प्रत्ययधर्मी शब्द (इन्द्रजित्, मारजित् इ.)।
जित्नु- *स.क्रि.* [सं. जित+नु] वशमा पार्नु; अधीनमा पार्नु; विजय हासिल गर्नु।
जित- *वि.* [सं. जित] १. वशमा पारिएको; कब्जामा लिइएको; जितिएको; पराजित; विजित (उदा.- जितप्रदेश)। २. वशमा पारेको (उदा.- जितलोभ, जितमोह)। *ना.* ३. जित्ने काम; विजय; जित; जितबाजी (उदा.- यो जित जनताको जित हो)।
जितक्रोध- *वि.* क्रोधलाई जितेको; क्रोधलाई वशमा पारेको; रिस खप्न सक्ने; रिस नभएको।
जितगढी- *ना.* पाल्पा जिल्लामा पर्ने एक प्रसिद्ध ठाउँ।
जितबाजी- *ना.* जित; विजय।
जिताइ- *ना.* [√ जित् (+आइ)] जित्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
जिताइनु- *क.क्रि.* जित्ने पारिनु; विजय गराइनु।
जिताइलो- *वि.* जितिएलाजस्तो।
जिताउनु- *प्रे.क्रि.* जित्न लाउनु; जित्ने बनाउनु; विजय हासिल गराउनु।
जिताउरी- *ना.* १. जुवा, तास, पासा आदिमा वा मुद्दामामिला जितेको खुसीयालीमा जित्नेद्वारा बाँडिने रुपियाँपैसा। २. मुद्दा जित्नेले अड्डामा बुझाउनुपर्ने दस्तुर।
जितात्मा- *वि.* [सं.] मन र इन्द्रियहरूलाई जितेको; मन र इन्द्रियहरूलाई आफ्ना वशमा लिएको; जितेन्द्रिय।
जितापत्र- *ना.* [जित+पत्र] मुद्दा जित्नेलाई जितेको प्रमाणस्वरूप अदालतका तर्फबाट दिइने फैसलाको नकल।
जितार- *वि.* [सं. जित+आर] जुन कुरा पनि जित्न खोज्ने; अरूलाई नटेर्ने; जिताहा।
जितारि- *वि.* [सं. जित+अरि] १. शत्रुलाई जितेको। २. काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद र मात्सर्यजस्ता छवटा शत्रुलाई वशमा राखेको।
जितारि मल्ल- *ना.* मध्यकालीन नेपालको सिन्जासाम्राज्यका अत्यन्त प्रभावशाली राजा; अशोकमल्लका पुत्र।
जितिनु- *क.क्रि.* [जित्+इ+नु] अधीनमा पारिनु; जितिएको हुनु।
जितिया- *ना.* [था.] दसैंको आसपासमा थारूजातिका नवयुवती र अधबैंसे स्त्रीहरूले माइतमा गएर घिरौंलाको पातमा घिरौंलाकै फूल राखेर गर्ने 'जित महान्'को पूजा।
जितिया पावनी/पौनी- *ना.* जितिया चाड।
जितुवा- *वि.* [जित्+उवा] जित्ने; विजयी।
जितेन्द्रिय- *वि.* [सं.] इन्द्रियलाई जितेको; इन्द्रियलाई आफ्ना वशमा राखेको।
जितौरी- *ना.* [जित्+औरी] हे. जिताउरी।
जिद- *ना.* [अ. जिद्दी] हे. जिद्दी। (उदा- राम्लाई वनवास् भरत्कन रजैं देऊ भनी जिद् गरी। -भानुभक्तको रामायण)।
जिद्दी- *ना.* [अ.] १. आफूले भने चाहेजस्तो गराउन गरिने दुराग्रह; हठ; ढिपी। *वि.* २. हठी; ढिपीवाल।
जिद्दीवाल- *वि.* आफूले भने वा चाहेको कुरा गराउन दुराग्रह गर्ने; नचाहिँदो कुरामा पनि जिद्दी गर्ने; अनावश्यक हठ गर्ने; दुराग्रही; हठी; ढिपीवाल; जिद्दी।
जिन₁- *ना.* [सं.] १. बुद्ध। २. जैन धर्मका तीर्थङ्कर। ३. परमात्मा; विष्णु।
जिन₂- *ना.* [अ. जीन्ह] इस्लाम विश्वासअनुसार साधकका सामुन्ने मात्रै देखापर्ने र साधकको सेवक झैं भई उपकार गर्ने अपार्थिव आत्मा।
जिन₃- *वि.* [फा.] १. मोटो र बलियो एक प्रकारको सुती कपडा। २. सवारी गर्नुपर्दा घोडा आदिको पिठिउँमा राखिने आसन।
जिनकाठी- *ना.* घोडाको पिठिउँमा ओछ्याइने जिन र त्यसमाथि राखिने काठी।
जिनपोस- *ना.* घोडाको काठीमुनि बिछ्याइने बाक्लो ऊनी कपडा।
जिनतिन- *क्रि.वि.* [सं. येनतेन] १. जेनतेन; जसरीतसरी; कुनै प्रकारले; बल्लतल्ल; मुस्किलसँग; जेनेतेने। *वि.* २. साधारण; मामुली; जस्तोतस्तो। (उदा.- जिनतिन मान्छेले यो काम गर्न सम्भव थिएन)।
जिनिस- *ना.* [अ. जिन्स] मालताल; मालसामान; नगददेखि बाहेक अरू सरसामान; जिन्सी।
जिन्डाजिन्डी- *ना.* [जिन्डा+जिन्डी] १. नबढेका ससाना केटाकेटी; नसप्रेका बालबालिका; ग्याँचे केटाकेटी। २. लालाबाला; भन्ट्याङभुन्टुङ; केटाकेटी; चिन्डाचिन्डी।
जिन्डो- *वि.* १. नबढेको; नसप्रेको; ग्याँचे। *ना.* २. बालककालको केटो; सानो बालक।
जिन्दगानी- *ना.* [फा.] जिन्दगी; जीवन।
जिन्दगी- *ना.* [फा.] १. जन्मदेखि मृत्युसम्मको समय; बाँचुन्जेलको समय; जीवनकाल; जीवन; जिन्दगानी। २. जन्मेर नमरुन्जेलको बाँच्ने पद्धति वा प्रणाली; बचाइ; प्राणयापन। ३. प्राणीको प्राण रहेसम्मको शरीर; चोला।

जिन्दाबाद- *वि.बो.* [फा. जिन्द+अ. आबाद] १. बाँचिरहोस् वा बाँचिरहून्, अमर रहोस् वा अमर रहून्, पृथ्वीलाई धेरै दिनसम्म सुशोभित पारोस् वा पारून् भन्ने आशयको नारा। २. कुनै व्यक्ति, संस्था वा प्रथा आदि धेरै कालसम्म बाँचोस् वा टिकोस् भनी नारा लगाउँदा प्रयोग गरिने शब्द; जय; जयजय।

जिन्सी- *ना.* [अ. जिन्स] १. नगददेखि बाहेकका अरू सरसामान; मालताल; मालसामान; जिनिस। *वि.* २. जिनिससँग सम्बन्धित; जिनिसका रूपमा भएको (धनमाल आदि)।

जिन्सी किताब- *ना.* जिन्सी मालसामानको नाम र आम्दानीखर्च लेखिने खाता वा बही।

जिन्सी खाता- *ना.* जिन्सी किताब।

जिन्सी खाना- *ना.* नगदबाहेक अरू जिन्सी राख्ने घर; जिन्सी मालसामान राख्ने घर वा गोदाम।

जिन्सी बही- *ना.* जिन्सी खाता; जिन्सी किताब।

जिन्सी लगानी- *ना.* साँवाब्याजका रूपमा जिन्सी वस्तु नै लिने गरी सापट वा रिन दिने प्रथा वा त्यसरी दिइएको धन।

जिप- *ना.* [अङ्.] बसभन्दा सानो, सामान्य कारट्याक्सीभन्दा ठुलो, खुला वा मोटो कपडाको छानु लगाइएको, खराब बाटोमा पनि जान सक्ने, विशेष शक्ति भएको, मान्छे र मालसामान ल्याउनसमेत प्रयोग गरिने, हलुका र बलियो किसिमको मोटर।

जिप्टनु- *अ.क्रि.* [जिप्टो+नु] कसैबाट ठगिनु; जिप्टो हुनु; जिप्टिनु।

जिप्टाइ- *ना.* जिप्टने क्रिया वा प्रक्रिया।

जिप्टाइनु- *क.क्रि.* जिप्टाइमा पारिनु।

जिप्टाउनु- *प्रे.क्रि.* जिप्टन लाउनु; जिप्टने पार्नु।

जिप्टिनु- *अ.क्रि.* जिप्टनु; जिप्टने होइनु।

जिप्टो- *वि.* १. ठगिएको; छकिएको; झुक्किएको; शोषित। २. असफल भएको; विफल भएको। ३. किचिएको; मिचिएको; थिचिएको।

जिप्ट्याइ- *ना.* [√ जिप्टि (+याइ)] जिप्टिने क्रिया वा किसिम।

जिप्ट्याइनु- *क.क्रि.* जिप्टिने पारिनु।

जिप्ट्याइलो- *वि.* जिप्टिने खालको।

जिप्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* जिप्टिने पार्नु; ठगिनु।

जिप्ट्याहट- *ना.* जिप्ट्याइ।

जिबा१- *ना.* [जिह्वा] तेल हाल्ने तामाको भाँडो।

जिबा२- *ना.* [जीबा] पिता वा माताका पिता; हजुरबा; जिबा।

जिबा३- *ना.* [सं. जीवा] तानपुरा, सितार आदि तारबाजामा चार वा सात तार अड्याउन र आवाज सुरिलो बनाउन राखिने काठ वा हस्तीहाड वा घोडीको आड; जुहारी।

जिबुल्लिनु- *अ.क्रि.* [जिबुल्लो+इ+नु] जिबुल्लो वा स्वादे हुनु; मिठो मिठो खाने इच्छा जाग्नु।

जिबुल्ले- *वि.* [जिबुल्लो+ए] मिठो मिठो खान खोज्ने; जिबुल्के; पिरो, अमिलो आदि तिक्खर स्वाद भएका खानेकुरा रुचाउने; स्वादे जिब्रो भएको; स्वादका निम्ति मरिमेटुवा; स्वादे।

जिबुल्लो- *वि.* [सं. जिह्वल] १. मिठो कुरो मन पराउने; स्वादका निम्ति चाटचुटमा विशेष प्रवृत्त; लिबलिबे वा ल्यापल्यापे बानी भएको। २. लोभी; लालची।

जिबुल्ल्याइँ- *ना.* मिठो मिठो खान खोज्ने प्रवृत्ति; जिबुल्लेपन।

जिब्री- *ना.* [जिब्रो+ई] १. जिब्राको मयल सफा गर्ने काठ, धातु, प्लास्टिक आदिको पातलो साधन। २. कल, मेसिन आदिको जिब्रोजस्तो देखिने ग; जिब्री। ३. जिब्राका आकारको, थिचुन्जेल दब्ने र थिच्न छोड्नासाथ हुत्त माथि उठ्ने स्प्रिङको प्रकार।

जिब्रे- *वि.* [जिब्रो+ए] १. जिब्रोवाल; मुखाले। २. स्वादे; मिट्ठू। ३. जिब्रोसम्बन्धी; जिब्रे। ४. धेरै बोल्ने; आहारिसे, लोभी।

जिब्रे आदमारो- *ना.* जिब्रे माझगिँड भन्दा पछिल्तिरको तर निकटस्थ भाग।

जिब्रे फुल- *ना.* फुलेपछि बिचमा जिब्रोजस्तो निस्कने एक प्रकारको फूल।

जिब्रे फेदी- *ना.* जिब्रोको जरो वा फेद।

जिब्रे बेसी- *ना.* जिब्रेआदमारादेखि लिएर जिब्रे फेदीसम्मको अवयव।

जिब्रे माझगिँड- *ना.* जिब्राको माझको भाग।

जिब्रे लिब्री- *ना.* जिब्राको टुप्पो।

जिब्रे शिखर- *ना.* लेग्रो; जिब्रे माझगिँडभन्दा अगाडिको भाग।

जिब्रो- *ना.* [सं. जिह्वट] १. हाब्रो वा मुखेओढारभित्र रहेको, ध्वनि उच्चारणमा सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण र सक्रिय अवयव; खाद्य पदार्थको स्वाद लिने र स्वेच्छापूर्वक दह्रो र लुलो पार्न सकिने मासुको पातो; जिह्वा; जिब्रो। २. मुखभित्र रहेको फालीका आकारको पातो।

जिमा- *ना.* [जी+आमा] जीआमा; ज्यामै; हजुरआमा; जीमा।

जिमाहा- *वि.* [सं. जम्बा (ल)+हा] सधैं चिसो रहिरहने; चिसमिरो; सेपिलो (जमिन)।

जिमी- *ना.* [फा. जमीन] हे. जमिन।

जिमीदार- *ना.* १. जमिनदार; भूपति; जिम्दार। २. भूमिप्रशासन लागु हुनुभन्दा पहिले तराई भेकको भूमिकर उठाउने ठेकदार; तराईको जिम्मावाल।

जिमीदारी- *ना.* [जिमीदार+ई] जिमीदारको पद, खान्गी वा मौजा।

जिमीदारी सिर- *ना.* जिमीदारको काम गरेबापत जिमीदारले पाउने मौजा; जिरायत।

जिम्दार- *ना.* [जिमी+दार] हे. जिमीदार।

जिम्दारी- *ना.* जिमीदारी।

जिम्दो- *वि.* [सं. जीवन्त] जिउँदो।

जिम्बु- *ना.* [भो. ब.] लामालामा, मसिना पात र गन्धे झारका झैं थुँगा परेका प्याजी रङका फूल हुने, गुन्द्रुक जस्तै देखिने, घिउतेलमा फुराएर दाल, तरकारी आदि झान्ने काममा प्रयोग गरिने वनस्पति; आयुर्वेदका अनुसार कफ, वायु शमन गर्ने र हृदयलाई हित गर्ने सोही बुटी; जिम्मु।

जिम्मर- *ना.* [सं. जम्बाल] हिलो भएको थलथले ठाउँ; जिमाहा ठाउँ।

जिम्मा- *ना.* [अ. जिम्म] १. बिग्रेनासिएमा आफू जवाफदेही बनी लिइएको कुनै अभिभारा; उत्तरदायित्व; अभिभारा; जवाफदेही। २. जिम्माको अभिभारा वहन गर्नेले बेहोर्नुपर्ने रीतअनुसारको रकम आदि; तिरो।

जिम्मा जमानी- *ना.* कुनै व्यक्ति भागीनासी गएमा त्यसको जवाफदेही आफू हुने गरी जमानी बस्ने काम; जिउजमानी।

जिम्मावार- *वि.* अभिभारा लिने; जिम्मा लिने; जिम्मेवार।

जिम्मावारी- *ना.* हे. जिम्मेवारी।

जिम्मावाल- *वि.* १. जिम्मा लिने; अभिभारा लिने; उत्तरदायित्व वहन गर्ने; जिम्मेवार। *ना.* २. भूमिप्रशासन लागु हुनुभन्दा पूर्व पहाडी भेगका जमिनको मालपोत असुल गरी सरकारमा बुझाउने प्रमुख ठेकेदार; जिम्वाल।

जिम्मावाली- *ना.* १. जिम्मावालले गर्ने काम; जिम्मावालको काम वा अभिभारा। २. जिम्मावालले पाउने कमिसन।

जिम्मेदार- *वि.* [अ. जिम्म+फा. दार] हे. जिम्मेवार।

जिम्मेदारी- *ना.* जिम्मेवारी।

जिम्मेवार- *वि.* [अ.] जिम्मा लिने; अभिभारा लिने; उत्तरदायित्व वहन गर्ने; उत्तरदायी।

जिम्मेवारी- *ना.* जिम्मेवारको काम; अभिभारा; उत्तरदायित्व; जवाफदेही; जिम्मावारी; जिम्मेदारी।

जिम्रिनु/जिम्लिनु- *अ.क्रि.* [सं. अत्यूष्मल > प्रा. अच्चुम्हल+नु] १. पानी चाहिनेजति नताती तात्दै-सेलाउँदै गर्नु। २. पानी आदि उम्लिँदै-सेलाउँदै गरेर। कचल्टिनु।

जिम्वाल- *ना.* [जिम्मा+वाल] जिम्मावाल।

जिय- *ना.* [सं. जीव] शरीरका सम्पूर्ण अवयव; जिउ; शरीर; देह; गाथ।

जियाइ- *ना.* [जिउ+याइ] १. जिउने क्रिया वा प्रक्रिया; बाँच्ने काम।[जियाउ+आइ] २. जियाउने क्रिया वा प्रक्रिया; बचाउने काम।

जियाइनु- *क.क्रि.* जीवित गराइनु; बचाइनु।

जियाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. मर्न लागेकालाई औषधीको प्रयोग वा अन्य कुनै क्रियाद्वारा बचाउनु; बौराउनु; बिउँताउनु। २. जिउने पार्नु; बचाउनु।

जियालो- *वि.* [जिय+आलो] १. जिउँदो; सजग। २. कुनै कामकुरामा धेरै टिक्ने; जर्रो। ३. धेरै बाँच्ने।

जिरह- *ना.* [फा. जिरह] १. कुनै मुद्दामामिलामा सत्य कुरा पत्ता लगाउनका लागि घुमाईफिराई वा दोहोऱ्याईतेहऱ्याई सोध्ने काम; कारकेर। २. कुनै मुद्दाको बहसको सिलसिलामा वादी वा प्रतिवादीतर्फको मुख्य भनाइको छानबिन; जिक्री; जिकिर।

जिरहरा- *ना.* [जी+था. रहर (लहर) +आ] थारूजातिका स्त्रीहरूले गलादेखि छातीसम्म झुन्डिने गरी लगाउने एक प्रकारको गहना।

जिरहसबाल- *ना.* १. फौजदारी मुद्दामा कसुरदारसँग लिइने बयान; बापतीसँग सोधिने प्रश्न। २. कुनै मुद्दाका सिलसिलामा बारम्बार गरिने प्रश्न।

जिरा/जिरो- *ना.* [सं. जीरक] स्वादिष्ट बनाउनाका निम्ति तिहुन-तरकारी, अचार आदिमा हालिने र औषधीका रूपमा समेत प्रयोगमा आउने, ज्वानुका झैं मसिना र लाम्चा दाना हुने एक प्रकारको सुगन्धी प्रसिद्ध मसला; जिरो।

जिरा/जिरो मरिच- *ना.* १. जिरा र मरिच। २. मसला; नुन-जिरो।

जिरा/जिरो सरी- *ना.* जिराका जस्तै मसिना गेडा हुने एक जातको धान।

जिराफ- *ना.* [अ. जुर्राफ] पछिल्तिरका खुट्टा छोटा हुने, अगिल्तिर खुट्टा र गर्दन उँटको जस्तो हुने र पुच्छर गाईको जस्तो हुने, शरीरमा टाटापाङ्ग्रा भएको एक जातको अफ्रिकाली जङ्गली चौपाया।

जिरायत- *ना.* [अ. जिराअत] १. जिमीदारी प्रथा कायम हुँदा जिमीदारका खान्कीमा ठेकिएको जमिन; सिरजमिन। २. कृषि; खेती।

जिराहा- *वि.* [फा. जिरह+आ] १. जति भने पनि नलाग्ने; भनेको पटक्कै नमान्ने; जर्रो; जर्कटो; अटेर। २. कचकचे; गनगने; झगडे।

जिरिङ्ग/जिरिङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. जिरिङ्+ग/ङ] १. कुनै भयानक दृश्य देख्दा वा अन्य कुनै कारणले मनमा डर पैदा भए झैं। २. उत्तेजना आदिबाट शरीरका रौँहरू ठाडा ठाडा भएर। *वि.* ३. भयमीत। ४. भुत्ला वा जगल्टा ठाडो भएको; जिङ्ग्रिङ्ग।

जिरिङ्गिनु/जिरिङ्ङिनु- *अ.क्रि.* जिरिङ्ग पर्नु; जिरिङ्ङ हुनु।

जिरी$_{१}$- *ना.* [सं. जीर+ई] १. नकसिएका, खुला पहेँला रङका पात हुने, प्रायः सेपिलो जमिनमा उम्रने, खाँदा तोरीको साग जस्तै हुने एक किसिमको साग। *वि.* २. दुब्ली; पातली।

जिरी$_{२}$- *ना.* [भो. ब.] जनकपुर अञ्चलको एक पहाडी भेग।

जिरीखिम्टे- *वि.* पुड्को वा नबढेको; ग्याँचे र दुब्लो।

जिरीखिम्ती- *ना.* १. जिरी र नजिकैको खिम्ती नामक ठाउँ। *वि.* २. जिरीखिम्टे। ३. तेह्रथुम जिल्लाको एक प्रसिद्ध ठाउँ।

जिरीखिम्ते- *वि.* १. जिरी र खिम्तीको। *ना.* २. जिरेल। ३. जिरे मान्छे।

जिरे- *वि.* [सं. जिरा+ए] नबढेको; ग्याँचे; पुड्के (नर वा नारी)।

जिरे खुर्सानी/खोर्सानी- *ना.* १. सानो खालको तिक्खर पिरो खोर्सानी। २. सानो भए पनि तिखो टड्कालो व्यक्ति। *वि.* ३. टाठोबाठो; छोटोछरितो।

जिरे झार- *ना.* जिराका झैं दाना फल्ने एक प्रकारको झार; ज्वाने।

जिरेल- *ना.* [भो. ब. जिरी+एल] १. नेपालको जनकपुर अञ्चलमा पर्ने रामेछाप जिल्लाको आसपासमा बस्ने एक हिमाली जाति र तिनको भाषा। *वि.* २. जिरीको; जिरीसम्बन्धी।

जिरो- *ना.* [अङ्.] शून्य।

जिल- *क्रि.वि.* [अ. मू. जिल्+अ] छक्क; आश्चर्यचकित भएर; जिल्ल।

जिलाइ- *ना.* [√ जिलाउ (+आइ)] जिलाउने किसिम वा कार्य।

जिलाइकेलाइ- *ना.* १. मकै, कोदो, गहुँ आदिलाई सफा गर्न जिलाउनेकेलाउने काम; केलाइकुलाइ। २. चोर आदिद्वारा भएभरको श्रीसम्पत्ति सिरीखुरी पार्ने काम। ३. खनिएको वा जोतिएको जग्गाका झारपात साफ गर्ने काम।

जिलाइनु- *क.क्रि.* जिलाउने काम गरिनु।

जिलाइलो- *वि.* जिलाउन योग्य।

जिलाउनु$_{१}$- *स.क्रि.* [जिलो+आउ+नु] १. मकै, धान आदि छर्नु, रोप्नुभन्दा पहिले झार उखल्ने र डल्ला फोर्ने काम गर्नु; खेतीका लागि बारी तयार पार्नु। २. मकै, कोदो, गहुँ आदिका ठोसा केलाउनु; कसिङ्गर छुट्ट्याउनु। ३. केही जिलो पनि बाँकी नराखी

सबै रित्त्याएर लैजानु; हलसारो पार्नु। ४. जिप्ट्याउनु।

जिलाउनु_२- *स.क्रि.* [जिउ+लाउ+नु] हे. जियाउनु।

जिली- *ना.* [√ जिलो] १. तरुल, गिट्ठा आदि कन्दको मूल बीज। २. कुनै वस्तुभित्रको सारतत्त्व। ३. मूलधन; पुँजी। ४. साँवा धन; साउँ। ५. बिउ; जिलो।

जिलीगाँठी- *ना.* १. बोटबिरुवाका जरादेखि टुप्पोसम्मका कन्द, प्रकाण्ड, फल, फूल आदि सम्पूर्ण वस्तु। २. आदिदेखि अन्त्यसम्मका सबै कुरा; नालीबेली; बेलीविस्तार। ३. भएभरको सबै कुरा; सर्वस्व; सिरीखुरी।

जिलीगाँठे/गान्टे- *वि.* जिली झैँ जत्राको तत्रै रहेको; पुड्के; गान्टे; ग्याँचे; जिरीखिम्टे।

जिलेबी- *ना.* जेरी; रोटीको सानो प्रकार।

जिलो- *ना.* [प्रा. झण्णो< सं. जीर्ण] १. मूल पुँजी। २. खर्च गरेर बाँकी रहेको शेष वस्तु वा पुँजी। ३. पिँडालु, सखरखन्ड आदि कन्दको मुख्य बीज; जिली। ४. जीवननिर्वाह गर्ने विषयवस्तु।

जिलोभरो- *ना.* गुमेको वा नष्ट भएको सम्पत्तिको क्षतिपूर्ति।

जिलोमिलो- *ना.* चलअचल सम्पत्ति; श्रीसम्पत्ति; सिरीखुरी; धनसम्पत्ति; जायजेथा; सर्वस्व।

जिलोहरो- *ना.* १. कुनै व्यापार, व्यवसाय आदिमा लगाइएको मूल पुँजी नै गायब हुने किसिमको टुट्टा। २. निठुर किसिमको जिप्ट्याइ; सर्वस्वहरण।

जिलौटो- *ना.* [जिलो+औटा]। १. कोदो, मकै आदिका बोटको जरो; ठोसो। २. जिलाउनुपर्ने वा जिलाउँदा आएका झार, बुटेन आदि।

जिलौट्याइ- *ना.* जिलौट्याउने कार्य वा किसिम।

जिलौट्याइनु- *क.क्रि.* जिलौटो छुट्ट्याइनु।

जिलौट्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* कोदो, मकै आदिका जरा छुट्ट्याउनु; जिलौटो केलाउनु।

जिल्द- *ना.* [अ.] पुस्तकको सुरक्षाका निम्ति कपडा, कागत, छाला आदिले मढेर बाहिरपट्टि दुवैतिर लगाइने मोटो पत्र; जिल्ला; गाता; दफ्ती।

जिल्ददार- *वि.* बाहिरपट्टि जिल्द हालिएको; गाता भएको; सजिल्द।

जिल्दबन्दी- *ना.* पुस्तकमा गाता हाल्ने काम; पुस्तकको जिल्द बाँध्ने काम।

जिल्दसाज- *वि.* १. पुस्तकमा गाता हाल्ने; जिल्द बाँध्ने; जिल्द बाँध्ने पेसा भएको। *ना.* २. त्यस्तो पेसामा लागेको व्यक्ति।

जिल्फी- *ना.* [√ जिलेबी] जिलेबी; जुल्फी रोटी।

जिल्ल- *क्रि.वि.* [अ. मू. जि+ल] १. कुनै कामकुरा यसो हो कि उसो हो भन्ने निश्चय गर्न नसकी बिलखबन्द हुने गरी; किंकर्तव्यविमूढ भएर; अलमल्ल परेर; पक्क; वाल्ल। २. कुनै असामान्य कुरा देख्दा आश्चर्यचकित भएर; छक्क।

जिल्ला- *ना.* [अ. जिला] १. प्रशासनिक सुविधाका दृष्टिले बाँडिएको, गाउँ वा नगरभन्दा ठुलो प्रदेशभन्दा सानो भौगोलिक क्षेत्र। (नेपालमा ७५ जिल्ला छन्)। २. इलाका।

जिल्ला अदालत- *ना.* जिल्लातहमा मुद्दामामिलाको इन्साफ गर्ने अड्डा; जिल्लास्तरको न्यायालय; सुरु अदालत।

जिल्ला कार्यालय- *ना.* प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यालय।

जिल्लाधीश- *ना.* अचेलको प्रमुख जिल्ला अधिकारीसरहको हाकिम; बडाहाकिम।

जिल्ला न्यायाधीश- *ना.* जिल्ला अदालतमा परेका मुद्दामामिलाको इन्साफ गर्ने अधिकृत; जिल्ला अदालतका हाकिम।

जिल्ला पञ्चायत- *ना.* पञ्चायतकालीन गाउँ वा नगर पञ्चायतभन्दा माथिल्लो तहको पञ्चायत।

जिल्ला प्रशासन- *ना.* जिल्लाको शासन सुचारु रूपले चलोस् भन्नाका निम्ति गरिएको व्यवस्था; जिल्लाको शासनव्यवस्था।

जिल्ला विकास समिति- *ना.* १. गाउँ वा नगर विकास समितिभन्दा माथिल्लो तह। २. जिल्लामा निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको सभा।

जिल्लाराम- *वि.* [जिल्ल+राम] १. कुनै असामान्य घटना आइपर्दा वा अनौठो कुरो देख्ता बिलखबन्दमा परेको; छक्क पार्ने। २. जिल्ल परेको; किंकर्तव्यविमूढ भएको; आश्चर्यचकित; दङ्गदास। *क्रि.वि.* ३. त्यसरी बिलखबन्द, जिल्ल वा चकित हुने गरी।

जिल्लावासी- *वि.* [जिल्ला+वासी] जिल्लाको भौगोलिक क्षेत्रभित्र बस्ने; जिल्लानिवासी।

जिल्ला सभा- जिल्लाको योजना तर्जुमा तथा विकास निर्माणका लागि निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको सभा।

जिल्ला सरकार- *ना.* [जिल्ला+सरकार] जिल्लाको शासनव्यवस्था सुचारु रूपले सञ्चालन गर्न देशको ऐन, नियमकानुनबमोजिम गठित शासकमण्डल; जिल्लाकार्यपालिका।

जिल्लास्तरीय- *वि.* [जिल्ला+स्तरीय] जिल्ला तहको; जिल्लाबाट नै हुने वा टुङ्गिन सक्ने; जिल्लाका आधारमा गरिने; जिल्लाको प्रशासनिक अधिकारभित्रको।

जिल्ला हुलाक- *ना.* [जिल्ला+हुलाक] जिल्ला स्तरको हुलाक वा डाँकखाना।

जिल्लिनु- *अ.क्रि.* [जिल्ल+इ+नु] १. कुनै परिस्थितिमा वा कुनै घटना आइपर्दा के गर्ने, के नगर्ने निधो गर्न नसकेर जिल्ल पर्नु; कुनै कामकुरा कसरी भयो थाहा पाउन नसकेर जिल्लाराम पर्नु; छक्क पर्नु। २. यस्तो होला भनेर थाहा नै नपाईकन छकिनु।

जिल्ल्याइ- *ना.* जिल्लिने वा जिल्ल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

जिल्ल्याइनु- *क.क्रि.* जिल्ल तुल्याइनु।

जिल्ल्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* जिल्ल पार्नु; छक्क पार्नु; छकाउनु।

जिष्णु- *वि.* [सं.] १. सधैँ जित्ने; सबैतिर विजय हासिल गर्ने। *ना.* २. अर्जुन। ३. विष्णु।

जिस्कनु- *अ.क्रि.* [इस्+कर्नु > जिस्+कनु] १. मनोविनोदका लागि कसैसँग ख्यालठट्टा गर्नु वा चल्नु; हँस्सीदिल्लगी गर्नु। २. प्रेम वा रतिरागको भावनाले गिजिनु; केही उत्ताउलो बोलीव्यवहार गर्नु; छिल्लिनु; इतरिनु।

जिस्काइ- *ना.* जिस्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

जिस्किनु- *अ.क्रि.* जिस्कनु; जिस्कने होइनु।

जिस्क्याइ- *ना.* जिस्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

जिस्क्याइनु- *क.क्रि.* गिज्याइनु वा जङ्ग्याइनु।

जिस्क्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. गिज्याउनु वा गिजिने पार्नु।

२. चलाउनु वा जङ्ग्याउनु।
जिस्क्याहट- *ना.* जिस्क्याइ; गिज्याहट।
जिस्ता- *ना.* [फा. दस्त] नलेखिएको चौबिस ताउ कागतको समूह; सादा कागतको चौबिस ताउ।
जिह्वा- *ना.* [सं.] जिब्रो।
जिह्वाग्र- *ना.* जिब्राको बिचदेखि टुप्पाको लिब्रीसम्मको भाग; अग्रजिह्वा; लेग्रो; जिब्रे शिखर।
जिह्वाग्र पश्च- *ना.* जिब्राको माझदेखिको जरासम्मको भाग; पश्चजिह्वा; जिब्रे माझगिँड र जिब्रे आदमारोदेखि जिब्रे फेदीसम्मको भाग।
जिह्वाग्र मध्य- *ना.* जिब्राको बिचको भाग; जिब्रे माझगिँड।
जिह्वाग्र मूल- *ना.* जिह्वामूलीय ध्वनिहरूको उच्चारणमा सहायता पुऱ्याउने जिब्राको जरो वा फेदी; जिब्रे फेदी।
जिह्वाग्र मूलीय- *वि.* जिब्राको मूल वा जराबाट उच्चरित हुने (ध्वनि); अयोगवाह (ध्वनि, जस्तै- विसर्ग आदि)।
जिह्वाग्र लोलुप- *वि.* लोभी जिब्रो भएको; मिठो खानेकुरा देख्दा मन थाम्न नसक्ने; तिहुनचखुवा; स्वादे; जिब्रे।
जी आमा- *ना.* बाबुकी वा आमाकी आमा; ज्यामा; बज्यै; पितामही वा मातामही; हजुरआमा।
जी- *ना.* [जिय=जिउ] १. सही थाप्ता वा बोलावटको प्रत्युत्तरमा भनिने शब्द; ज्यू। प्रत्य. २. नामका पछाडि लाग्ने सम्मानसूचक शब्द; हे. ज्यू (रामजी, शिवजी इ.)।
जीउ- *ना.* हे जिउ।
जीउधन- *ना.* हे. जिउधन।
जीउपाला- *वि.* हे. जिउपाला।
जीउपालो- *ना.* हे. जिउपालो।
जीउमारा- *वि.* हे. जिउमारा।
जीउसाँचा- *वि.* हे. जिउसाँचा।
जीत- *ना. /वि.* हे. जित।
जीबा/जीबाबु- *ना.* हे. जिबा।
जीरा/जीरो- *ना. हे.* जिरा/जिरो।
जीर्ण- *वि.* [सं.] १. धेरै दिनको भएर थोत्रिसकेको; मक्किएको; गलिसकेको; पुरानो; थोत्रो। २. पचेको। ३. राम्ररी पाकेको।
जीर्णदार- *ना.* एक जातको सानो बाटुल्पाते (वनस्पति)।
जीर्णोद्धार- *ना.* पुरानो, थोत्रो वा भत्केबिग्रेको घर, मन्दिर, वस्तु आदिलाई सच्याई फेरि बलियो र राम्रो पार्ने काम; नवीकरण; मरम्मत; स्थित्युद्धार।
जीव- *ना.* [सं.] १. प्राणधारी स्थावर (रुख, बिरुवा आदि र जङ्गम (मान्छे, किरा, पशु आदि)। २. प्राणीको आत्मामा रहेको तत्त्व; प्राणतत्त्व; प्राणपखेरु। ३. प्राणीको चेतनतत्त्व; आत्मा; जीवात्मा।
जीवक- *ना.* सानासाना पात हुने, लसुनको पोटीजस्तो कन्द हुने, हिमालयमा पाइने एक जातको बुटी।
जीवकल्प- *ना.* पुरातत्त्वअनुसार पृथ्वीमा जीवको सृष्टि भएदेखि आजसम्मको समय; आजभन्दा सन्ताउन्न करोड वर्षपहिले प्रारम्भ भएको समय; पुराजीवक, मध्यजीवक र नवजीवकजस्ता तीन कालावधिमा बाँडिएको युग।
जीवकोष- *ना.* प्रत्येक जीवमा रहने सूक्ष्म तर आफैँमा पूर्ण जीवाणु; सेल।
जीवजगत्- *ना.* पृथ्वीमा भएका प्राणीहरूको समुदाय; जीवहरूको संसार; जन्तुजगत्; प्राणीजगत्।
जीवजन्तु- *ना.* १. पृथ्वीमा भएका साना ठुला सबै प्राणी; पशु-पन्छी, किराफट्याङ्ग्रा आदि; जीवात। २. कुनै देश वा समयका प्राणी वा प्राणीको समूह। ३. साना जीव र ठुला जन्तु। ४. जीवसमुदाय।
जीवत्- *वि.* [सं.] सजीव; जिएको।
जीवत्पतिका- *वि.* लोग्ने जिउँदै भएकी (स्त्री); ऐभाँती; सधवा।
जीवत्पत्नी- *वि.* स्वास्नी जिउँदै भएको (पुरुष)।
जीवत्पितृक- *वि.* बाबु जिउँदै भएको (पुरुष)।
जीवत्पुत्रक- *वि.* सन्तान जिउँदै भएको (पुरुष)।
जीवत्पुत्रिका- *वि.* सन्तान जिउँदै भएकी (स्त्री)।
जीवत्व- *ना.* [सं.] जीवमा रहने धर्म; प्राणीमा रहने चेतनतत्त्व; प्राणतत्त्व।
जीवद्रव्य- *ना.* [सं.] जीवमा रहने वा जीवका लागि आवश्यक द्रवणशील पदार्थ।
जीवधन- *ना.* [सं.] गाईभैँसी, बाख्रापाठा पालेर कमाइने धन; पशुपालनद्वारा आर्जित धन; पशुधन; गोधन।
जीवधारी- *ना.* [सं.] सृष्टिका सानाठुला सबै प्राणी; जीवजन्तु; जीवात।
जीवन- *ना.* [सं.] १. प्राणीको जन्मदेखि मृत्युसम्मको समय; जिन्दगी। २. शरीरमा प्राण रहेसम्मको अवस्था; प्राणीको जीवित अवस्था; प्राणवान् अवस्था। ३. बाँच्ने ढङ्ग वा बँचाउने शक्ति (प्राणतत्त्व)। ४. जिउँदोपन।
जीवनकला- *ना.* जीवनलाई सुन्दर र सारवान् बनाउने सिप; राम्ररी बाँच्ने कला।
जीवनक्रम- *ना.* जीवनको विकासको क्रम; जन्मदेखि बाँचुन्जेलका विभिन्न तहको क्रम।
जीवनचङ्गा- *ना.* कवि, दार्शनिक आदिद्वारा चङ्गाका रूपमा कल्पना गरिएको जीवन।
जीवनचरित/चरित्र- *ना.* १. जीवनभर गरेका प्रमुख कार्यहरूको विवरण; जीवन-वृत्तान्त। २. जीवनवृत्तान्त लेखिएको पुस्तक।
जीवनचर्या- *ना.* जीवनका क्रममा अँगालिएको दैनिक कार्यक्रम; जीवनमा दिनदिनै गरिने कार्यक्रम; दिनचर्या; दैनिक नियम।
जीवनचिन्तन- *ना.* जीवन र यसका समस्या तथा रहस्यबारे गरिने सामाजिक वा दार्शनिक किसिमको चिन्तन।
जीवनजगत्- *ना.* १. जीवजगत्। २. जीवन र जगत्।
जीवनजल- *ना.* झाडाबान्ता लागेका बेलामा दिसाबाट गएको शरीरको पानीको कमीलाई पूरा गर्न पानीमा घोलेर बनाइने औषधीयुक्त पेय जल।
जीवनद- *वि.* जीवन दिने; मर्न नदिने।
जीवनदर्शन- *ना.* जीवनको उत्पत्ति, अन्त्य आदिबारे विचार गर्ने दृष्टिकोण।

जीवनदीप- *ना.* १. जीवनको दियो। २. ज्यादै प्रिय व्यक्ति; कसैको आधार बनेको व्यक्ति। ३. आँखा; चर्मचक्षु।
जीवनदृष्टि- *ना.* जीवनलाई हेर्ने दृष्टि; जीवनदर्शन।
जीवनधन- *ना.* १. जीवनमा सबैभन्दा प्यारो वस्तु वा व्यक्ति; जीवनसर्वस्व। २. जीवनमा आर्जन गरेको मुख्य धन। ३. लोग्ने; पति।
जीवननिर्वाह- *ना.* बाँच्नलाई चाहिने साधन जुटाएर जीवन धान्ने कार्य।
जीवनपद्धति- *ना.* बाँच्ने शैली वा शिल्प; जीवनकला।
जीवनमुक्ति- *ना.* योगादि अभ्यास र अद्वैत विद्याको अभ्यासबाट जीवित अवस्थामै मायाजालबाट प्राप्त गरिने मुक्ति।
जीवनमृत- *वि.* मुर्दासमान भई बाँचेको; मरे जस्तै वा मरे बराबर भएर बाँचेको।
जीवनमृत्यु- *ना.* जिउँदैमा कुनै अपराध वा कुकर्मले गर्दा मरेतुल्य हुनु परेको स्थिति।
जीवनयापन- *ना.* जीविका; जीवननिर्वाह।
जीवनरस- *ना.* जीवित रहनका लागि आवश्यक रस; जीवजन्तुका कोषमा रहने रस; प्राणतत्त्व; खाद्योज; भिटामिन।
जीवनविवरण- *ना.* जीवनवृत्तान्त।
जीवनवृक्ष- *ना.* कवि, दार्शनिकहरूले रुखसित तुलना गरेर कल्पना गरेको जीवन।
जीवनवृत्तान्त- *ना.* जीवनचरित।
जीवनवृत्ति- *ना.* बाँच्नका लागि अँगालिएको पेसा; जीवननिर्वाहका लागि गरिएको प्रबन्ध; जीविका।
जीवनसङ्ग्राम/सङ्घर्ष- *ना.* अस्तित्वको संरक्षण तथा जीवनको सुरक्षाका लागि विघ्नबाधाहरूका विरुद्ध जुध्नेभिड्ने र विकट परिस्थितिसित सामना गरिने काम; जीवनको त्यस्तो सङ्ग्राम वा सङ्घर्ष।
जीवनस्तर- *ना.* बाँच्नका लागि उपयोग तथा उपभोग गरिने साधनको गुण वा परिमाणका दृष्टिले र बाँच्ने शिल्पका दृष्टिले निर्धारित हुने जीवनको स्थान, तह वा श्रेणी।
जीवनाधिकार- *ना.* १. बाँच्नका लागि आवश्यक अधिकार। २. जीवनको बाँच्ने अधिकार।
जीवनी- *ना.* [सं.] १. जीवनभर गरेका कामकुराको क्रमबद्ध लेख वा कथन; जीवनचरित्र; जीवनचरित। २. कसैको जीवनसम्बन्धी इतिवृत्त।
जीवनी लेखक- *ना.* जीवनी लेख्ने व्यक्ति; जीवनचरितका रचनाकार।
जीवनोदय- *ना.* [सं.] १. जीवनको आगमन; जीवनको उदय; जन्म। २. हुर्काइ। ३. उन्नति; चर्तिकला।
जीवन्त- *वि.* [सं.] जिउँदो; जीवित।
जीवन्तता- *ना.* जीवन्त हुनाको भाव वा स्थिति; जिउँदोपना; जीवितता।
जीवन्तिका- *ना.* [सं.] १. रुखको एक प्रकारको रोग; ऐँजेरु। २. औषधीका रूपमा प्रयोगमा आउने एक लहरो; गुर्जो।
जीवन्ती- *ना.* [सं.] १. दुध निस्कने, गुच्छाकार फल फल्ने, पात औषधीका रूपमा प्रयोग हुने एक लता; जीवन्तिका। २. पहेँलो हर्रो। ३. रुख आदिमा पलाउने ऐँजेरु।
जीवन्मुक्त- *वि.* [सं.] १. आत्मज्ञान प्राप्त गरेर जीवित अवस्थामा नै सांसारिक मायाजालबाट मुक्त भएको। २. सांसारिक विषयसुखमा आसक्त नभएको; वैरागी; विरक्त। ३. मरेको; मृत।
जीवन्मुक्ति- *ना.* जीवनमुक्त भएको अवस्था।
जीवन्मृत- *वि.* [सं.] १. कुनै उद्योग वा पुरुषार्थविना जिउँदै मरेतुल्य भई बाँचेको; जिउँदै मरेको; बाँचेको भए पनि मरेको भने हुने। २. पङ्गु; बिकामे; अर्थ न बर्थसँग बाँचेको।
जीवन्यास- *ना.* [सं.] देवमूर्तिहरूमा मन्त्रद्वारा प्राणप्रतिष्ठा गरिने विधि; मूर्तिको प्राणप्रतिष्ठा।
जीवभक्षी- *वि.* [सं.] जीवजन्तुलाई खाने; मांसभक्षी; हिंसक।
जीवमन्दिर- *ना.* [सं.] जीव रहने घर; शरीर; देह (शरीरको मानवतावादी स्तरीकरण)।
जीवरस- *ना.* [सं.] जीवनरस।
जीवलोक- *ना.* [सं.] १. मान्छेदेखि लिएर पशुपक्षी, किराफट्याङ्ग्रा आदि सम्पूर्ण जीवजन्तु बस्ने लोक; मर्त्यलोक; मर्त्यमण्डल; पृथिवीतल। २. प्राणीहरूको समुदाय वा संसार।
जीवविज्ञान- *ना.* [सं.] जीवजन्तुको उत्पत्ति, स्वरूप, विकास, बानीबेहोरा आदिको अध्ययन गरिने वा जीवका सम्बन्धमा वस्तुगत अध्ययन गरिने विज्ञान; प्राणीशास्त्र र वनस्पतिशास्त्रको संयुक्त स्वरूप।
जीवविज्ञानी- *वि.* जीवविज्ञान जान्ने; जीवविज्ञानको ज्ञाता; जीवशास्त्री।
जीववृत्ति- *ना.* [सं.] जीवननिर्वाहका लागि गाईबस्तु आदि पाल्ने काम; जीवजन्तुको पालनद्वारा गरिने जीवन-निर्वाह; पशुपालन।
जीवशेष- *वि.* [सं.] १. सास मात्र बाँकी भएको; मर्नै लागेको; मरणासन्न। *ना.* २. जीवाश्म; जीवावशेष।
जीवसङ्क्रमण- *ना.* [सं.] पुनर्जन्मवादका अनुसार जीवले एउटा शरीरलाई छाडेर अर्को शरीरमा प्रवेश गर्ने काम; परकायप्रवेश।
जीवसाधन- *ना.* [सं.] १. जीवजन्तुबाट प्राप्त हुने सामग्री। २. जीवनका लागि आवश्यक अन्न आदि साधन।
जीवहत्या/जीवहिंसा- *ना.* [सं.] जीवजन्तुलाई मार्ने काम; प्राणीको हत्या।
जीवा- *ना.* [सं.] १. धनुको डोरी; ताँदो। २. चापका दुई टुप्पालाई जोड्ने सरल रेखा। ३. जीवन्ती लता।
जीवाणु- *ना.* [सं.] १. सूक्ष्मदर्शक यन्त्रबाट मात्र देख्न सकिने तर सर्वत्र व्याप्त, हरितकणरहित साधारण कोषकेन्द्र मात्र हुने एककोषीय वा बहुकोषीय जीव; पछि बढेर स्थूल जीवनको रूप धारण गर्ने अति सूक्ष्म सजीव अणु। २. अनेक प्रकारका रोग उत्पन्न गर्ने जीवनशक्तियुक्त कीटाणु (ब्याक्टेरिया, भाइरस इ.)।
जीवाणुनाशक- *वि.* रोग जन्माउने जीवाणु वा कीटाणुहरूलाई नाश गर्ने (औषधी)।
जीवात- *ना.* [सं.] जलचर, थलचर, नभचर सम्पूर्ण जीवसमूह; प्राणी; जीव।

जीवात्मा- *ना.* [सं.] प्राणीको देहभित्र रहेको जीवतत्त्व; प्राण; आत्मा।
जीवान्तक- *वि.* [सं.] १. जीवको अन्त्य गर्ने; प्राणलाई हरण गर्ने; जीवको संहारक। *ना.* २. यमराज; काल; महाङ्काल।
जीवावशेष/जीवाश्म- *ना.* [सं.] प्राचीन कालदेखि चट्टानमा परी थिचिएर रहेका वा जमिनको भित्री तहबाट निकालिएका प्राचीन कालका जीव, वनस्पति आदिको अश्मीभूत वा ढुङ्गामा परिणत रूप (फोसिल)।
जीविका- *ना.* [सं.] १. जीवनवृत्ति; जिउपालो। २. पेसा; व्यवसाय।
जीविकोपार्जन- *ना.* जीवननिर्वाहका लागि गरिने आर्जन; जीवनयापनको साधन जुटाउन गरिने काम।
जीवित- *वि.* [सं.] जीवन भएको; बाँचेको; जिउँदो।
जीवितता- *ना.* जीवित हुनाको भाव वा अवस्था; जीवन्तता।
जीवी- प्रत्य. [सं.] प्राणधारण गर्ने; बाँच्ने (शब्दान्तमा मात्र प्रयुक्त, जस्तै- दीर्घजीवी, बुद्धिजीवी, चिरञ्जीवी इ.)।
जीहजुर- *वि.बो.* हे. हजुर।
जुँगा- *ना.* [सं. जुङ्ग] १. लोग्नेमान्छे उमेरदार भएपछि माथिल्लो ओठ र नाकका बिचको भागमा उम्रने रौँको गुजुल्टे लहर; जुँघा; जुँडा। २. धान, मकै, गहुँ आदिमा हुने रौँजस्तो लामो वस्तु। ३. केही भाले अथवा पोथी पशुहरू (कुकुर, बिराला, बाघ, चितुवा इ.) का थुतुनामाथि उम्रने तिखा काँडे रौँ।
जुँगामुठे- *वि.* १. राम्रैसित जुँगा उम्रिसकेको; वयस्क भइसकेको; उमेरदार। २. आफ्नो भलोकुभलो सोच्न सक्ने; समर्थ; जमामर्द।
जुँगे- *वि.* [जुँगा+ए] १. लामा र धेरै जुँगा भएको (पुरुष)। २. जुँगादार। ३. जुँघे; जुँडे।
जुँगेधान- *ना.* एक प्रकारको धान; मार्सी; बुढी मार्सी।
जुँगेमार्सी- *ना.* जुँगे धान।
जुँघा- *ना.* हे. जुँगा।
जुँघामुठे- *वि.* जुँगामुठे।
जुँघे- *वि.* हे. जुँगे।
जुँडा- *ना.* हे. जुँगा।
जुँडामुठे- *वि.* जुँगामुठे।
जुँडे- *वि.* हे. जुँगे।
जुइनिनु- *अ.क्रि.* [जुइनु+इ+नु] एक पयोको मात्र लुँडी बाटिने काम हुनु; जुइनुमा परिणत हुनु।
जुइनु- *ना.* [प्रा. जोअणो< सं. योजन] भारी बाँध्नका लागि पराल, धुस्नु, खर, बाबियो आदिको एक पयो मात्र बटारी बनाइएको डोरी।
जुइन्याइ- *ना.* [√ जुइनि (+याइ)] जुइनिने वा जुइनु बटार्ने क्रियाप्रक्रिया।
जुइन्याइनु- *क.क्रि.* जुइनु बाटिनु।
जुइन्याइलो- *वि.* बाटेर वा बाटिएर जुइनो होलाजस्तो; जुइनुजस्तो।
जुइन्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* जुइनु बाट्नु; जुइनु पार्नु; जुइनुका रूपमा बटार्नु।
जुका/जुको- *ना.* [सं. यूक=जलौका< जल+यूका] १. सिमसारका वनस्पतिमा रहेर प्राणीको छालामा मुख जोती रगत चुस्ने, शिरभाग र पुच्छरभागले टेकी हिँड्ने, हाडविहीन लुर्के लाम्चो किरो; जुको। २. मानिसको पेटमा पर्ने गँड्यौलाका आकारको तर नजानिँदो सेतो हाडविहीन किरो।
जुके- *वि.* जुकासम्बन्धी; जुका भएको; जुकाजस्तो।
जुक्तनु- *अ.क्रि.* [सं. युक्त+नु] रुपियाँपैसा, मालसामान आदि चाहिने वस्तु जम्मा हुनु; रुपियाँपैसा, मालसामान आदिको व्यवस्था हुनु; जोगाड हुनु; जुट्नु।
जुक्ताइ- *ना.* जुक्तने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जुक्ताइनु- *क.क्रि.* जुक्ताइ पूर्ण गरिनु; जुटाइनु।
जुक्ताउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* आवश्यक सरसामानको जोरजाम गर्नु; जम्मा पार्नु; जुटाउनु।
जुक्ति- *ना.* [सं. युक्ति] १. कुनै कुरा जान्न, बुझ्न, पाउन वा कुनै सफलता हासिल गर्न अँगालिने उपाय; युक्ति। २. किल्ली; रहस्य; कडी।
जुक्तिनु- *अ.क्रि.* [जुक्त+इ+नु] कुनै कामका लागि चाहिने सबै मालसामान जुट्नु; चाहिने सबै कुरा उपलब्ध हुनु; जुक्तनु।
जुक्त्याइ- *ना.* जुक्तिने वा जुक्ताउने क्रियाप्रक्रिया।
जुक्त्याइनु- *क.क्रि.* जुक्ताइनु; जुटाइनु।
जुक्त्याउनु- *प्रे.क्रि.* जम्मा पार्नु; जुक्ताउनु; जुटाउनु।
जुग- *ना.* [सं. युग] १. पुराणमा वर्णित सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि गरी सृष्टिका चार चरणमध्ये कुनै एक। २. विशेष परिस्थितिका साथ गुज्रेको समय; जमाना; काल। ३. धेरै वर्षको समय; लामो समय। ४. दुई वस्तुको समुदाय। ५. पासाका खेलमा दुई पासामा उही सङ्ख्या पर्न आएमा हुने विशेष दाउ। ६. सोही खेलमा एउटै घरमा बसेका दुई गोटी। ७. जोडी (दिव्य.)।
जुगजुग- *ना.* १. ज्यादै लामो समय; दीर्घ काल; एक युगपछिको अर्को युग। *क्रि.वि.* २. धेरै लामो समयसम्म; युगौँसम्म।
जुगबुडाइ- *ना.* धेरै समयको बिताइ; लामो समयको गुज्राइ।
जुगादी- *ना.* [सं. युगादि १. युगको आदि। *वि.* २. युग प्रारम्भ भएका बेलाको। ३. अनेकौँ जुगसम्म टिक्ने; लामो समयसम्म टिक्ने; जुगाती। *क्रि.वि.* ४. धेरै समयसम्म; लामो अवधिसम्म।
जुगादी नवमी- *ना.* युगको आदिको नवमी; कार्तिक शुक्ल नवमी; कुष्माण्ड नवमी।
जुगानजुग- *क्रि.वि.* [युगौँयुगे १. युगौँसम्म; धेरै लामो अवधिसम्म। २. अनेकौँ पुस्तासम्म। *ना.* ३. युगयुगान्तर।
जुगुप्सा- *ना.* [सं.] १. कुनै नराम्रो कुराप्रति घृणा। २. निन्दा। ३. बीभत्स रसको स्थायीभाव।
जुगुप्सित- *वि.* हेय मानिएको; निन्दा गरिएको; घृणा गरिएको; गर्ह्य; निन्दित; घृणित।
जुजबन्दी- *ना.* [अ. जुज+फा. बन्दी] पुस्तक पुस्तिकाको प्रत्येक फर्मा अलगअलग सिई गाँस्ने एउटा तरिका; जुजबाइन्डिङ।
जुजुधौ- *ना.* [नेवा.] बेसरी तताएका दुधमा केसर, चिनी आदि मिसाई राम्रोसित जमाएर तयार पारिएको दही; भादगाउँले दही।
जुझनु- *अ.क्रि.* [सं. युध्+नु] जुध्नु; लड्नु; भिड्नु; सङ्घर्ष गर्नु; लडाइँ गर्नु।
जुझाइ- *ना.* जुझने कार्य; युद्ध। *क.क्रि.* जुधाइनु; लडाइनु।
जुझाउनु- *प्रे.क्रि.* जुझ्ने पार्नु; जुझ्न लगाउनु।

जुझाहट- *ना.* जुझाइ।
जुझो- *ना.* युद्ध गर्ने काम; जुध्ने काम; युद्ध; जुधाइ।
जुट्नु- *अ.क्रि.* १. आवश्यक मालसामान जुर्नु; जम्मा हुनु। २. सभा आदिमा वा कुनै कामका लागि मानिसहरू भेला हुनु; एकत्रित हुनु।
जुट- *ना.* १. दुई वा दुईभन्दा बढीको समूह; दल; जमात; सङ्गठन। (उदा.- यस काममा सबै एकजुट भएर लागौँ)। २. तासका फरौँस आदि खेलमा दुईवटा उही पत्ती एकसाथ आउँदा पर्ने दाउ।
जुट- *ना.* [अङ्.] सनपाट; पटुवा; सन।
जुट उद्योग- *ना.* सनपाटमा आधारित उद्योग।
जुट कारखाना- *ना.* सनपाटबाट विभिन्न माल तयार पार्ने कारखाना।
जुट खेती- *ना.* सनपाटको खेती।
जुट प्रेस- *ना.* सनपाटलाई थिचेर छरितो र कम ठाउँ ओगट्ने पार्ने यन्त्र वा कारखाना।
जुट मिल- *ना.* जुटकारखाना।
जुटाइ- *ना.* [√ जुट् (+आइ)] जुट्ने क्रिया वा प्रक्रिया; जोरजाम।
जुटाइनु- *अ.क्रि.* जुटाइ पूरा हुनु।
जुटाउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* भेला गर्नु; जुक्ताउनु; जुट्ने पार्नु; जुट्न लगाउनु।
जुटिका- *ना.* [सं.] वैदिक विधिअनुसार शिरका बिचमा नकाटी वा नखौरी राखिने रौँ; शिखा; टुपी।
जुटिका बन्धन- *ना.* व्रतबन्धको अघिल्लो दिनको सायंकालमा बटुकको शिरको तीनतिर वैदिक विधिअनुसार ब्रह्मा, विष्णु, महादेवको प्रतीक स्वरूप गोबर, अक्षता, दुबो, कुश आदि रहेको पोटलिका (पोको) बाँध्ने क्रिया।
जुट्केलो- *ना.* [सं. जातक+एलो] मिर्ग वा थारलको पाठो।
जुठपिण्ड- *ना.* [जुठो+पिण्ड] जुठो बार्ने र पिण्ड दिने कार्य; आशौच तथा श्राद्ध।
जुठपिण्डी- *वि.* १. जुठो लाग्ने। *ना.* २. नजिकका दाजुभाइ वा वंशज।
जुठिनु- *अ.क्रि.* [जुठो+इ+नु] जुठो हुनु; अपवित्र हुनु।
जुठे- *वि.* [जुठो+ए] जुठोको; जुठोसम्बन्धी।
जुठेन/जुठेल्नु- *ना.* [जुठो+एन/एल्नु] जुठो फाल्ने गरिएको ठाउँ; जुठा भाँडा मस्काउने वा माझ्ने ठाउँ; रछ्यान।
जुठो- *ना.* [प्रा. जुट्ठो< सं. जुष्ट] १. आफ्ना आमाबाबु, दाजुभाइहरू मर्दा लाग्ने आशौच; मरणाशौच। २. कसैले खाएर बाँकी रहेको खानेकुरो; पुरा। *वि.* ३. खाएर बाँकी रहेको; उच्छिष्ट; जुठो।
जुठो चुलो- *ना.* भान्सा उठेपछि जुठो सोहोर्ने र लिप पोत गर्ने काम।
जुठो भाँडो- *ना.* भान्सा र भाँडा सफा गर्ने काम; जुठो चुलो।
जुठो सूतक- *ना.* आशौचादि।
जुठ्याइ- *ना.* [√ जुठि (+याइ)] जुठो पार्ने कार्य।
जुठ्याइनु- *क.क्रि.* जुठो पारिनु।
जुठ्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. जुठो पार्नु वा पार्न लगाउनु। २. मुख बिटोल्नु वा बिटोल्याउनु।
जुठ्यान- *ना.* [जुठो+यान] जुठेन; जुठेल्नु।
जुडी- *ना.* [सं. जूट+ई] टुपी; टुप्पी।
जुडो- *वि.* [सं. जड] १. काम गर्दा ज्यादै ढिलो गर्ने; कामकाजमा ज्यादै जुम्सो; लोसो। २. काम गरेको देख्ता झिँझ्याहटलाग्दो; दिक्कलाग्दो। *ना.* ३. विशेषतः जापान देशमा प्रचलित आत्मरक्षा वा शत्रुदमनका निम्ति प्रयोग गरिने एक कला; एक प्रकारको खेल।
जुड्याइँ- *ना.* जुम्सोपन; लोसोपना; ढिलासुस्ती।
जुतो- *ना.* [सं. च्युत] १. बाखा, भेडा आदिको गोलाकार विष्टा; बड्कुँलो; बड्कौँलो; बकौँलो। २. बड्कौँलाहरूको मल।
जुत्ता- *ना.* [प्रा. जुत्त] खुट्टामा लगाउनका लागि छाला वा कपडा आदिलाई उपयुक्त ढाँचामा सिई तयार पारिएको वस्तु; पाउको सुरक्षासाधन; पाउपोस; पाउलो।
जुत्ता खानु- *टु.* जुत्ताले पिटिमाग्नु। (उदा.- त्यसले फेरि नचाहिँदो गऱ्यो भने जुत्ता खाला)।
जुत्तिनु- *क.क्रि.* अरूद्वारा जुत्ताले पिटिनु; जुत्ताको मार खानु।
जुत्ती- *ना.* सानो खालको जुत्ता।
जुत्तो- *ना.* [जुत्ता] १. जुत्ता (तुच्छार्थमा)। २. फाटेर थोत्रिएको जुत्ता; नाम मात्रको जुत्ता।
जुत्त्याइ- *ना.* [√ जुत्ति/जुत्त्याउ (+आइ)] जुत्तिने वा जुत्त्याउने क्रिया-प्रक्रिया।
जुत्त्याइनु- *क.क्रि.* जुत्ताले पिटिनु।
जुत्त्याउनु- *स.क्रि.* कसैलाई जुत्ताले हान्नु; जुत्ताको प्रहार गर्नु।
जुत्याइ- *ना.* [√ जुत्याउ (+आइ)] जुतो वा बड्कौँलो फाल्ने किसिम वा कार्य।
जुत्याइनु- *क.क्रि.* जुतो फालिनु; जुतो झारिनु।
जुत्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* [जुतो+याउ+नु] भेडाबाखाले बिस्ट्याउनु; जुतो झार्ने पार्नु।
जुद्ध/जुद्धे- *ना.* [सं. युद्ध] युद्ध; लडाइँ।
जुध्नु- *अ.क्रि.* [सं. युध्+नु] १. रिसइबी साध्न वा कुनै कुरा प्राप्त गर्न दुई वा दुई समूहका व्यक्तिका बिच परस्पर लडाइँ हुनु; युद्ध हुनु; परस्पर द्वन्द्व मच्चिनु। २. सजातीय वा भिन्न जातीय जीवजन्तु एक अर्कासँग लड्नु; परस्परमा सिङ, चुच्चो आदिले घोच्ने, ठुड्ने, ठेल्ने आदि गरी भिड्नु। ३. मोटर आदि परस्परमा ठक्कर खानु।
जुधाइ- *ना.* जुध्ने वा जुधाउने क्रियाप्रक्रिया; लडाइँ।
जुधाइनु- *क.क्रि.* जुध्ने तुल्याइनु।
जुधाइलो- *वि.* जुध्लाजस्तो; जुध्ने पार्लाजस्तो।
जुधाउनु- *प्रे.क्रि.* जुध्ने पार्नु; जुध्न लगाउनु।
जुधान- *ना.* लड्ने वा भिड्ने काम; जुध्ने काम; लडन्त; भिडन्त।
जुधारु- *वि.* लड्नभिड्न मन पराउने; जुध्न रुचाउने; युद्धदेखि पछि नहट्ने; युयुत्सु; जोधा; जोधाहा।
जुधिनु- *अ.क्रि.* १. भिडिनु; लडिनु। २. ठक्कर खाइनु।
जुन- *सर्व.* [सं. यत्] जो; जे (तिर्यक्)।
जुनसुकै- *वि. /सर्व.* जेसुकै; जस्तोसुकै; जुनकुनै।
जुनकिरी- *ना.* शरीरको सबभन्दा पछिल्लो भाग केही चहकदार हुने र त्यसबाट झलिक्कझलिक्क देखिने मलिनो तर जूनको जस्तो प्रकाश दिँदै प्रायः वर्षाऋतुको रातमा उड्ने एक जातको किरो; खद्योत;

जुन्किरी।
जुनको टक- *ना.* जूनको उज्यालो।
जुनटिकी- *ना.* चन्द्रबिन्दु।
जुनाफ- *ना.यो.* [अ. जनाब] उच्च अधिकारीका समक्ष वा सन्निकट।
जुनार- *ना.* सुन्तलाजस्तो, अलि कडा बोक्रा र केही अमिलोपन हुने एक जातको गुलियो फल।
जुनार दाना- *ना.* जुनारको फल।
जुनिलो- *वि.* [जून+इलो] जून भएको; जून लागेको; जुनेली।
जुनी- *ना.* [सं. योनि] १. जीवन; चोला। २. शरीर; देह। ३. पुनर्जन्मवादका अनुसार प्राणीले मृत्युपछि पुनःपुनः प्राप्त गर्ने जन्म।
जुनी फेर्नु- *टु.* १. मर्न लागिसकेको मानिस बाँचेर राम्रो स्वास्थ्यको हुनु। २. चोला बदल्नु।
जुनेली- *वि.* [जून+एली] १. टहटह जून लागेको; चन्द्रमाको किरणले उज्यालो भएको (रात)। *ना.* २. जूनको प्रकाश; चन्द्रमाको उज्यालो।
जुनेलो- *ना.* मुरलीमकैका जस्ता बोटमा झुप्पा परेर दाना लाग्ने एक थरी अन्न।
जुन्किरी- *ना.* [जून+किरी] हे. जुनकिरी।
जुम्रा/जुम्रो- *ना.* [जम्रो< प्रा. चम्मइडो< सं. चर्म्मकीट] १. पसिना आदिले वा शरीरमा लगाउने लुगा आदिमा मयल जम्न गएमा जन्मने, शरीरको रगत चुसेर बाँच्ने एक जातको सानो किरो; जम्रो; सेतो जम्रो। २. कपालमा लाग्ने त्यस्तै तर भिन्न रङको किरो; कालो जम्रो। ३. मान्छेको छालामा टाँसिएर बसेको हत्तपत्त नदेखिने एकदम सानो आकारको किर्नु; चमजुम्रो।
जुम्ला- *ना.* १. नेपालको उत्तरपश्चिम पहाडी भेगको कर्णाली अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला। २. हाल सम्पूर्ण कर्णाली अञ्चल समावेश भएको र सुगौली सन्धिपूर्व बद्रीकेदारलाईसम्म छुन पुगेको, बाइसी राज्यमध्येको एक राज्य। ३. प्राचीन कालको जावेश्वर भूमि; जावेश्वर देश।
जुम्ली- *वि.* १. जुम्लामा बस्ने; जुम्लाको निवासी। २. जुम्लासम्बन्धी; जुम्लाको। *ना.* जुम्लातिर बोलिने भाषिका।
जुम्लुङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. जुम्लुङ्+ङ] भुत्लाका साथमा; लामा भुत्ला हल्लाउँदै; भ्याम्ल्याङ्ङ।
जुम्ल्याहा- *वि.* [सं. यमल] १. एकै पटक एउटै गर्भबाट जन्मेका; जम्ल्याहा। २. दुई वा दुईभन्दा बढी टाँसिएर फलेका। *ना.* ३. त्यसरी जन्मेका बच्चा वा फलेका फल।
जुम्सो- *वि.* [प्रा. जुम्मसोओ< सं. जृम्भशोक] १. शोकले गर्दा हाई काढ्ने (व्युत्पन्न अर्थ)। २. दुब्लो; मरन्च्याँसे वा लोसो (प्रचलित अर्थ)। स्त्री. जुम्सी।
जुम्स्याइँ- *ना.* जुम्सो हुनाको भाव; सुस्ती; ढिलोपना।
जुम्स्याहा- *वि.* जुम्सो। जुम्स्याही- *वि.* जुम्सी।
जुर्नु- *अ.क्रि.* [सं. जुट्+नु] १. चाहिएको वा काम लाग्ने कुनै कुरा कतैबाट अकस्मात् आइलाग्नु; प्राप्त हुनु; भेटिनु; जोरजाम हुनु; विनाप्रयास आइपर्नु। २. विवाहका लागि ज्योतिषशास्त्रअनुसार वरवधूको ग्रहनक्षत्र मिल्नु। ३. कतै प्रस्थान गर्नका लागि वा कुनै शुभ कार्यका लागि साइत निस्कनु।
जुरजुर- *ना.* [अ. मू. जुर्+अ (द्वि.)] १. धमाधमको उठाइ वा उचालाइ; जऱ्याकजुरुक। *क्रि.वि.* २. त्यसरी उठ्ने वा उचालिने गरी।
जुरजुराइ- *ना.* धमाधम उठ्ने वा उचाल्ने क्रियाप्रक्रिया।
जुरजुराइनु- *क.क्रि.* १. धमाधम उचालिनु। *अ.क्रि.* २. धमाधम उठिनु।
जुरजुराउनु- *अ.क्रि.* १. जुरजुर उठनु। *स.क्रि.* २. जुरजुर उठाउनु।
जुरजुराहट- ना. जुरजुराइ।
जुरजुरी- *क्रि.वि.* जुरजुर उठ्ने वा उचालिने गरी।
जुरमुर- *ना.* [अ. मू. जुर्+मुर्] १. फुर्तीफार्ती; जरकमरक; ताउरमाउर। २. रिसाउने चाल। *क्रि.वि.* ३. फुर्तिलो वा तम्सिलो भएर; जरकमरक गर्दै।
जुरमुराइ- *ना.* जुरमुर गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
जुरमुराइनु- *अ.क्रि.* जुरमुर गर्ने हुनु।
जुरमुराउनु- *अ.क्रि.* १. जुरमुर गर्दै उठ्नु। २. तत्पर हुनु; तम्सिनु।
जुरमुरिनु- *अ.क्रि.* जुरमुराउनु।
जुरमुऱ्याइ- *ना.* जुरमुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जुरमुऱ्याइनु- *क.क्रि.* जुरमुर गर्ने पारिनु।
जुरमुऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* जुरमुरिने पार्नु।
जुरमुऱ्याहट- *ना.* जुरमुऱ्याइ।
जुराइ- *ना.* [√ जुर् (+आइ)] १. जुर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [जुराउ+आइ] २. जुराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जुराइनु- *क.क्रि.* जुर्ने तुल्याइनु; जुटाइनु।
जुराउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. जुर्ने पार्नु; साइत आदि मिलाउनु। २. चाहिने सरसामान सबै जोर्नु; जुत्ताउनु; जुटाउनु।
जुराफ$_{१}$- *ना.* [अ. जुरूफ] बट्टाई पाल्ने पिँजडाको खोल।
जुराफ/जुराब$_{२}$- *ना.* [तु. जुर्राब] मोजा।
जुरी- *ना.* [अङ्.] अभिनिर्णायक मण्डली (अदालतको)।
जुरुकजुरुक- *ना.* [अ. मू. जुरुक्+अ (द्वि.)] मनमा लगातार आइरहने उत्तेजना वा उद्वेग। २. लगातारको उठाइ वा उचालाइ। *क्रि.वि.* ३. त्यस प्रकारको उत्तेजना, उद्वेग वा उठाइका साथ।
जुरुकमुरुक- *ना. /क्रि.वि.* [अ. मू. जुरुक्+अ (द्वि.)+मुरुक] जुरुकजुरुक; जरकमरक; जुरजुरी।
जुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. जुरुक्+क] एकै प्रयासमा उचाल्ने वा उठ्ने हिसाबले।
जुरुङजुरुङ- *ना.* [अ. मू. जुरुङ्+अ(द्वि.)] १. जुरुकजुरुक। २. सिरिङसिरिङ। *क्रि.वि.* ३. रोमाञ्चकारी ढङ्गले।
जुरुङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. जुरुङ्+ङ] जरो, भय, जोस, जाडो आदिबाट शरीरमा कम्प हुने, काँडा उम्रिने वा रोमाञ्च हुने किसिमले; सिरिङ्ङ; जिरिङ्ङ।
जुरे- *वि.* [जुरो+ए] जुरो भएको; जुरो बाँधेको।
जुरे काफल- *ना.* लाम्चा पात भई दुध आउने तथा गुलिया, पहेँला फल फल्ने एक जातको बोट वा त्यसको फल।

जुरे चिल- *ना.* जुरो हुने, एक जातको चिल; सिउरवाला चिल।
जुरे तङ- *ना.* कौल अड्याउने काठीको जुरो।
जुरे मयल- *ना.* बोट सानो र पात ठुलो हुने एक जातको मयल; एक जातको सानो जङ्गली नास्पाती।
जुरेली- *ना.* [जुरो+एली] १. जुरो हुने; पुच्छरको मन्तिर रातो अथवा पहेँलो र आङको रङ कालो हुने भँगेरोभन्दा केही ठुलो आकारको चरो। २. लोकगीत आदिमा प्रेमीद्वारा प्रेमिकालाई सम्बोधन गरिने शब्द। *वि.* ३. राम्रो स्वर भएकी; कोकिलकण्ठी।
जुरेलीकण्ठ- *ना.* जुरेलीको जस्तै मिठो स्वर भएको कण्ठ।
जुरेलीको गुँड- *ना.* सानो तर राम्रो घर; सबै सुविधा भएको र सानो चिटिक्क परेको घर।
जुरेली थुम्को- *ना.* दुईतिर भिरालो भई माझमा सलक्क परेको डाँडो।
जुरेलो- *ना.* [जुरो+एलो] १. झुन्ड्याउनका लागि घुमका पिठमा लगाइएको उभिन्डो। २. जुरेली चरो।
जुरे सुगा- *ना.* [जुरे+सुगा] जुरो हुने एक जातको सुगा।
जुरो- *ना.* [सं. जूट] १. समेटेर टाउकाको एक ठाउँमा गुजुल्टो पारेको कपाल। २. साँढेका काँधमाथि भुक्क उठेको रौंदार मासपिण्ड। ३. धान आदिका कुनिउँमा गुजुल्टो पारेर बनाइएको गजुर। ४. जुरेली, डाँफे, लामपुच्छ्रे आदि पक्षीका शिरमा उठेको ठाडो रौँ।
जुर्रा- *ना.* [फा. जुर्र] एक जातको भाले बाजलाई बुझाउने शब्द; भाले बाज।
जुलाई- *ना.* [अङ्.] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार इस्वी वर्षको सातौँ महिना; जुनभन्दा पछिको र अगस्तभन्दा पहिलेको एकतिसदिने महिना।
जुलाफ/जुलाब- *ना.* [अ. जुल्लाब] १. दिसा खलास गराएर पेटको कसर फ्याँक्ने र पेट सफा गराउने क्रिया; विरेचन। २. उक्त विरेचनका लागि प्रयोगमा ल्याइने औषधी।
जुलाहा- *ना.* [फा. जौलाह] कपडा बुन्ने काम गर्ने एक जाति; तन्तुकार; तन्तुवाय।
जुलुङ्गो- *ना.* बालीनालीको सुरक्षाका निम्ति खेतबारीका बिचमा गाडिने, तर्साउने आकृति; पराल वा खर आदिद्वारा बनाएर उभ्याइएको मूर्ति; तर्साउने; बुख्याचा।
जुलुम- *ना.* [अ. जुल्म] १. आफ्नो स्वार्थसिद्धिका लागि अरूमाथि गरिने अत्याचार; अन्याय; जबरजस्ती। *क्रि.वि.* २. अति; अत्यन्त। *वि.* ३. ज्यादै बियाँलो; अति विलम्ब। ४. अद्भुत; उदेकलाग्दो; अभूतपूर्व।
जुलुमी- *वि.* १. अत्याचार गर्ने; जुलुम गर्ने। २. अतिआकर्षक; बेस; उत्तम।
जुलुस- *ना.* [अ.] १. कुनै कुराको विरोध वा समर्थनमा अधिकारीहरूमाथि प्रभाव पारेर कुनै सामूहिक उद्देश्य पूरा गर्न हिँडेका मानिसहरूको पङ्क्तिवद्ध भिड। २. धेरै मानिसहरूको एकसाथको यात्रा; कुनै उत्सव वा समारोहमा सम्मिलित मानिसहरूको यात्रा। ३. समर्थन, विरोध, सम्मान आदिको सामूहिक प्रदर्शनी।
जुल्फी- *ना.* [फा. जुल्फ] काटछाँट गरी तह लाएर केही लामो पारी पालेको कपाल; बाबरी; बुलबुले; बङ्गाली।
जुल्फी पाल्नु- *टु.* काटछाँट गरी तह लाएर केही लामो पारी कपाल पाल्नु।
जुल्फी रोटी- *ना.* जिलेबी।
जुल्फे- *वि.* जुल्फी भएको; जुल्फी पाल्ने।
जुवा१- *ना.* [प्रा. जुग< सं. युग] १. गोरु वा राँगा नार्दा दुवैका काँधमा राखेर जोतारुले बाँधिने दुई वा चारवटा सोइला भएको काठ। २. तराईतिर हलो जोत्दा वा दाइँ गर्दा गाइने एक प्रकारको गीत।
जुवा२- *ना.* [सं. द्यूत] पैसा बाजी राखेर दुई वा दुईभन्दा धेरै पक्षका बिच हारजित हुने गरी खेलिने खास खास खेल; (तास, पासा, कौडा इ.); जुवा।
जुवाइँ- *ना.* [प्रा. जामाउय] १. छोरी, बहिनी वा भतिजीका पति; जामाता। २. नातिनी, पनातिनी आदिका पति।
जुवाडी- *वि.* [जुवा+आडी] जुवा खेल्ने; जुवाडे।
जुवाडे- *वि.* जुवामा लत बसेको; ज्यादा जुवा खेल्ने; जुवाडी; बाह्रमासे।
जुवारी- *ना.* [सं. युगलिका > प्रा. जुअलिआ > *जुवाली] रसिक स्त्री-पुरुष विशेष गरेर युवक-युवतीले सवाल-जवाफका रूपमा भाका हालेर गाउने शृङ्गारभाव-प्रधान गीत; युगल-प्रेमगीत।
जुवारी खेल्नु- *टु.* स्त्री-पुरुष दुई जनाले सवाल-जवाफ गरी गीत गाउनु।
जुस- *ना.* [अङ्.] १. फलफूल निचोरी निकालिएको रस; झोल। २. दाल, मासु आदि खाद्य पदार्थमा पानी मिसाई सार रसमा उत्रने गरी बेसरी पकाएर तयार पारिएको रस; झोल।
जुहार- *ना.* [हि.] १. प्रार्थना; अनुरोध। २. देवतासँग मागिने वरदान।
जुहारत/जुहारात- *ना.* [अ. जौहर] रत्न; मणि; जवाहिरात; जुहार।
जुहारी- *ना.* रत्नको व्यापारी वा पारखी; जौहरी।
जुहारी१- *ना.* तारबाजाको घोडीको आङ; जिबा; जुआरी।
जुहारी२- *ना.* [√ जुवारी] जुवारी; युगलप्रेमगीत।
जुही- *ना.* [सं. यूथी] ससाना पात हुने, लाम्चा र मसिना खालका सेता, पहेँला र राता फूल फुल्ने एक जातको लहरो; त्यसैको फूल; जुही।
जूट- *ना.* [सं.] १. कोरीबाटी नगरेको कपालको गुजुल्टो; जुरो। २. कपालको चोटी। ३. सनपाट; जुट।
जूठो- *ना.* हे. जुठो।
जून१- *ना.* [सं. ज्योत्स्ना] १. चन्द्रमाको किरण; चन्द्ररश्मि। २. चन्द्रमा।
जून२- *ना.* [अङ्.] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार वर्षको छैटौँ महिना; मे र जुलाईका बिचमा पर्ने तिस दिने महिना।
जूवा- *ना.* हे. जुवा२।
जूही- *ना.* हे. जुही।
जे- *सर्व.* [सं. य] १. अनिश्चित, निर्जीव पदार्थका सट्टामा आउने र दुई वाक्यलाई जोड्ने सम्बन्धी सर्वनाम; जुन। (उदा.- जे गर्न मन छ, गर। जे पायो त्यही नखाऊ)। *वि.* २. अनिश्चित, निर्जीव

पदार्थका सट्टामा आउने र दुई वाक्यलाई जोड्ने सार्वनामिक विशेषणको एक भेद; सम्बन्धी विशेषण; जुन। (उदा.- काम गर्न मन पर्छ, गर)।

जेउडो- *ना.* [सं. जीवरोम] १. भारी बाँध्ने ऊनको डोरी। २. कुनै पनि किसिमको डोरो वा डोरी; बन्धन।

जेट- *ना.* [अङ्.] ठुलो र विशेष प्रकारको इन्जिनयुक्त तीव्रगामी वायुयान।

जेट विमान- *ना.* जेट।

जेठ- *ना.* [सं. ज्येष्ठ] १. ज्येष्ठा नक्षत्रयुक्त पूर्णिमा पर्ने महिना; सालको दोस्रो महिना; ज्येष्ठ। *वि.* २. जेठो (केही समस्त शब्दका आरम्भमा मात्र सीमित, जस्तो- जेठकान्छी, जेठरैती आदि)।

जेठकान्छी- *ना.* मानिस वा प्राणीहरूका बिचको उमेरको घटीबढी; मानिस वा प्राणीहरूका बिचको जन्मकालको अन्तर; जन्मका आधारमा जेठो र कान्छो हुने स्थिति।

जेठबुढो- *ना.* गाउँघरमा सरकारी रकम उठतीपुठती गर्ने द्वारे; मुखियाभन्दा तल्लो तहको सरकारी कर्मचारी (भूमिप्रशासन लागु हुनुअघिको व्यवस्था)।

जेठरैती- *ना.* गाउँघरमा मुखियासरह मानिएको व्यक्ति; बडघर।

जेठाक- *ना.* [सं. जेष्ठाङ्ग] अंशबन्डा गर्दा जेठोचाहिँ छोराले जेठो भएका नाताले पाउने अंशको विशेष भाग; जेठ्याक।

जेठाजु/जेठाज्यू- *ना.* [जेठो+जु/ज्यू] लोग्नेको दाजु।

जेठान- *ना.* [सं. ज्येष्ठ+आन] स्वास्नीको दाजु।

जेठान दिदी- *ना.* जेठानकी स्वास्नी।

जेठानी- *वि.* १. जेठानसम्बन्धी (तुल. जेठानी दिदी=जेठानदिदी)। २. जेठाजुकी पत्नी; पोइका दाजुकी पत्नी।

जेठाबा/जेठाबाबु- *ना.* [जेठो+बा/बाबु] जेठो बाबु; बडाबा।

जेठा बोहरा- *ना.* [जेठो+बोहरा] बुढा र बुद्धिमान् व्यक्ति; बुढा र बुद्धिमान् व्यक्तिलाई शाहकालमा प्रदान गरिएको पद।

जेठासी- *ना.* [जेठ+आसी] जेठ महिनामा झिकिने वा झिकिएको चरेस।

जेठी- *वि.* [जेठो+ई] १. बढी उमेरकी; पहिले जन्मेकी। *ना.* २. जेठाकी स्त्री।

जेठी आमा- *ना.* १. जेठा बाबुकी स्वास्नी; बाबुकी जेठी भाउज्यू। २. आफ्नी आमालाई भन्दा पहिले बाबुले विवाह गरेकी स्त्री; जेठी सौतिनी आमा।

जेठी कान्छी- *ना.* १. केही पहिले र केही पछि जन्मेका दिदीबहिनी। २. केही पहिले र केही पछि भित्र्याइएका सौतासौती। ३. केही पहिले र केही पछि भित्र्याइएका बुहारीहरू।

जेठी खुँडा- *ना.* जेठी तरबार।

जेठी तरबार- *ना.* सेनापतिले लिने लामो तरबार (दिव्य.); जेठी खुँडा।

जेठी मधु- *ना.* [सं. यष्टिमधु] १. ठुला पात, ससाना हरिया फल र मोटो गुलियो जरा हुने एक लहरो; यष्टिमधु। २. त्यसैको फूल वा जरो।

जेठेक- *ना.* [सं. ज्येष्ठाङ्ग] सबै भाइलाई समान भाग लागिसकेपछि जेठालाई जेठोपनका निम्ति दिइने केही अतिरिक्त सम्पत्ति; जेठ्याक; जेठाक।

जेठो- *वि.* [सं. ज्येष्ठ] १. अरूभन्दा बढी उमेरको; दाजुभाइहरूमध्ये पहिले जन्मेको; ज्येष्ठ। *ना.* २. जेठो उमेरको व्यक्ति।

जेठो बाठो- *वि.* १. उमेरमा जेठो र घरव्यवहारबारे धेरै अनुभव भएको; बुढोपाको र जान्नेसुन्ने; पहिलो र हर्ताकर्ता। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।

जेठो बाबु- *ना.* जेठाबा; बडाबा।

जेठो बुढो- *वि.* १. गाउँघर, छरछिमेकमा सबैभन्दा जेठो र धेरै कुरा भोगेजानेको। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।

जेठो भाग- *ना.* १. अंशबन्डा गर्दा सबैभन्दा जेठो छोरालाई दिइने भाग; जेठाक। २. कुनै वस्तुको विभिन्न भागमध्ये सबैभन्दा ठुलो भाग।

जेता- *वि.* [सं.] १. लडाइँमा वा कुनै किसिमको प्रतिद्वन्द्वितामा जित्ने; विजयी। *ना.* २. विजयी व्यक्ति।

जेतेमेते- *ना.* १. विशेष महत्त्व नभएका सानातिना मालसामान; खत्र्याकखुत्रुक। २. जे पायो सोही वस्तु। (उदा.- पेट कमजोर हुनेले जेतेमेते खानु हुँदैन)। *क्रि.वि.* ३. कुनै तरिकाले; जिनतिन; खस्याङखुसुङ। (उदा.- परीक्षामा विनातयारी जेतेमेते लेखेर राम्रो अङ्क प्राप्त गर्न सकिँदैन)।

जेथा- *ना.* [सं. यथा] चलअचल सबै सम्पत्ति; भएभरको श्रीसम्पत्ति।

जेथा जमानी- *ना.* १. कुनै कारोबारसम्बन्धी लिखतमा रकम जिम्मा दिनेले पछि गडबड गरेमा आफ्नो निर्दिष्ट जेथाबाट बेहोरुँला भनी सहीछाप गर्ने जमानी। २. त्यसरी सहीछाप गरिएको लिखत। ३. त्यस्तो लिखत गर्ने प्रणाली।

जेथा जमिन- *ना.* जेथा; घरजग्गा; जग्गाजमिन।

जेथा जिरायत- *ना.* भूमिसुधार ऐन लागु हुनुभन्दा पहिले तराईका जिमीदारको कब्जामा रहेको मौजाको सिरजग्गा र अरू सम्पत्ति; मौजाको चलअचल सम्पत्ति।

जेथोमेथो- *ना.* भएभरको श्रीसम्पत्ति; सिरीखुरी।

जेनकेन- *क्रि.वि.* [सं. येनकेन] कुनै प्रकारले; कुनै किसिमले; येनकेन प्रकारेण; जसरीतसरी।

जेनतेन- *क्रि.वि.* [सं. येनतेन] १. जुनसुकै साधनले; जुनसुकै उपायले; जे पाइन्छ त्यसैले। २. जिनतिन; जसरीतसरी; जेनेतेने। *वि.* ३. साधारण; सामान्य (वस्तु वा चिजबिच)।

जेनरेटर- *ना.* [अङ्.] बिजुली, ताप आदि उत्पादन गर्ने यन्त्र; ऊर्जाप्रजनक।

जेप/जेब- *ना.* [अ. जेब] खल्ती; गोजी; बगली; पाकेट।

जेप/जेब खर्च- *ना.* नभई नहुने वस्तुका लागि गरिने खर्चबाहेक अरू फुर्माइसी कामका निम्ति गरिने दैनिक खर्च; पाकेटखर्च।

जेप/जेब घडी- *ना.* खल्तीमा राखेर व्यवहार गरिने घडी।

जेबर- *ना.* [फा. जेवर] सुनचाँदी र जुहारतबाट बनेको आभूषण; गहना।

जेबी- *वि.* [फा. जेब+ई] जेबमा राख्न हुने; जेबमा अटाउने; जेबमा राख्न बनाइएको।

जेबी घडी- *ना.* जेबघडी (पकेटवाच)।

जेबी पात्रो- *ना.* खल्तीमा अटाउने पात्रो; सानो आकारको पञ्चाङ्ग।
जेबी पुस्तक- *ना.* छरितो आकारको पुस्तक।
जेबी रुमाल- *ना.* हात, मुख, नाक पुछ्न वा शोभाका निम्ति जेबमा राखिने रुमाल।
जेमन्त- *ना.* आफूलाई मन लागेअनुसार गर्नु; आफूखुसी गर्नु। *क्रि.वि.* आफूलाई मन लागेअनुसार; आफूखुसी।
जेय- *वि.* [सं.] जित्न सकिने; जित्नुपर्ने; जित्न लायक।
जेरबन्द- *ना.* [फा.] घोडाको पेटमा बाँध्ने काठीको साज; जेडबन्दा।
जेरी- *ना.* दुईतीन दिन पानीमा भिजाई केही अमिल्याएर खमिर तुल्याइएको मैदाको पिठोबाट सेल जस्तै बाटुलो र सामान्यतया सेलभन्दा सानो पारी घिउमा पकाएर चिनीको पागमा डुबाइने, सानाठुला घेरामा जेलिएको मिठाई; तहतह परी घुम्रिएको ठुलो खालको जिलेबी वा जुल्फी।
जेल्नु- *स.क्रि.* [जाल+नु] १. धागो, कपडा, डोरी आदिले चारैतिरबाट बाँध्नु; फन्का मार्नु; बेर्नु। २. अलमल्याउनु; बिथोल्नु।
जेल- *ना.* [अङ्.] अपराधी थुन्ने घर; जेलखाना; झ्यालखाना।
जेल अफिस/कार्यालय- *ना.* झ्यालखानासम्बन्धी काम गर्ने-गराउने कार्यालय।
जेलखाना- *ना.* कुनै व्यक्तिले अपराध गरेको छ भनी उजुर पर्न आए वा केही तथ्यहरूका आधारमा सरकारलाई त्यस्तो लागी मुद्दा चलाउनुपर्ने भएमा र अदालतमा चलेको त्यस प्रकारको मुद्दाको किनारा नलागुन्जेल कानुनअनुसार थुनामा राखी कारबाई गर्नुपर्ने भएमा वा अदालतको फैसलाअनुसार अपराध प्रमाणित भई कैदको सजाय तोकिएमा तोकिएको अवधिभरका लागि थुन्ने ठाउँ वा घर; जेल; झ्यालखान; कारागार; बन्दीगृह; खोर।
जेलजाल- *ना.* [जेल+जाल] १. मजबुतीका साथ नकसेर कामचलाउ किसिमले बाँध्ने काम; खुकुलो पारी बाँध्ने काम; बाँधबुँध; बारबेर। २. कसेर नभई कामचलाउ ढङ्गले बुन्ने काम; खुकुलो किसिमको बुनाइ। ३. जालझेल। ४. जेलो; जाल; बिथोलो।
जेल प्रशासन- *ना.* [जेल+प्रशासन] झ्यालखानासम्बन्धी व्यवस्था मिलाउन र त्यसलाई सुव्यवस्थित रूपमा राख्न गरिने प्रबन्ध।
जेलर- *ना.* [अङ्.] झ्यालखानाको रेखदेख गर्ने र कैदीहरूमाथि निगरानी राख्ने जेलको प्रमुख हाकिम; कारागाराधिकृत (जेल-सुपरिन्टेन्डेन्ट)।
जेलवासी- *ना.* [जेल+वासी] १. झ्यालखानामा थुनिएको अपराधी; थुनुवा। २. कैदी।
जेलाइ- *ना.* [√ जेल् (+आइ)] जेल्ने क्रिया वा किसिम।
जेलाइनु- *क.क्रि.* जेल्न लाइनु; जेलिने तुल्याइनु।
जेलाइलो- *वि.* जेलो परेको; जेलिएलाजस्तो।
जेलाउनु- *प्रे.क्रि.* जेल्न लाउनु; जेलाइमा पार्नु।
जेलिनु- *अ.क्रि.* जेलाइमा पारिनु; चारैतिरबाट बाँधिनु; बेरिनु।
जेलाहा- *वि.* [जेल्+आहा] जेलजाल खडा गर्ने; झन्जटिया।
जेलो- *ना.* [जेल्+ओ] १. जेलिएको कुनै वस्तु वा त्यस्तो वस्तुको गुजुल्टो। २. जेलिएको वा जेलिने स्थिति; अलमल; बिथोलो।
जेवर- *ना.* [फा.] गहनागुरिया; जेबर।
जेसुकै- *सर्व.* [जे+सो+कोई] जुनसुकै; जे पनि।
जेहन- *ना.* [अ.] १. सोचविचार गर्ने; बुझ्ने र निश्चय गर्ने मानसिक शक्ति; समझ। २. गज; दिमाग; बुद्धि।
जेहनदार- *वि.* सम्झने; बुझ्ने र निश्चय गर्ने शक्ति भएको; समझदार; दिमागदार; बुद्धिमान्।
जै१- *ना.* [जई] जौको जस्तो बोट हुने एक प्रकारको अन्न; एक जातको जौ; जई।
जै२- *पू.स.* व्याकरणका अनुसार पूर्वगामी आंशिक समध्वन्यात्मक द्वित्व हुँदा 'ज'बाट आरम्भ भई केही शब्दमा गाँसिने एकखाले पूर्वसर्ग (जैजेथा, जैजगेरा इ.)।
जैतुन- *ना.* [अ.] गोलकाँक्रीका आकारका निला फल फल्ने र नर्कटका जस्ता ससाना पात हुने, अरब र पश्चिम युरोपका प्राचीन जातिहरूद्वारा पवित्र मानिने एक जातको वृक्ष।
जैन- *ना.* [सं.] १. चौबिसौँ वा अन्तिम तीर्थङ्कर मानिएका महावीर वर्धमानले चलाएको अहिंसामूलक धर्म। २. त्यस धर्मका अनुयायी; जैनी।
जैनी- *ना.* जैन धर्मका अनुयायी; जैन मतावलम्बी।
जैरे- *ना.* [सं. जटिल+ए] १. काखीमुनि उम्रने रौँ; काखीको रौँ। *वि.* २. तुच्छ; निच; क्षुद्र; मुलाङ्खरे।
जैले- *क्रि.वि.* [जहिले] जुन बेलामा; जुन समयमा; जहिले।
जैलेसुकै- *क्रि.वि.* जुनसुकै बेलामा पनि; जहिलेसुकै।
जैव- *वि.* [सं.] जीवसम्बन्धी; जीवको।
जैविक- *वि.* [सं.] जीवसम्बन्धी।
जैविक पदार्थ- *ना.* जीवबाट पैदा हुने पदार्थ; जीवसम्बन्धी पदार्थ।
जैविक विष- *ना.* जीवमा पाइने विष; प्राणीमा हुने विष।
जैसिनी- *ना.* [जैसी+इनी] जैसी आइमाई।
जैविक मार्सी- *ना.* गाढा कलेजी रङको एक जातको मार्सी धान।
जैसी- *ना.* [सं. ज्योतिषी > जोइसी] १. ब्राह्मणका दुई वर्गमध्ये एक वर्ग (जस्तै- जैसी ब्राह्मण, उपाध्याय ब्राह्मण)। २. ज्योतिषी; जोइसी। ३. बाहुनको एक थर; जोशी।
जैसी कोठा- *ना.* परराष्ट्र मन्त्रालयअन्तर्गत भोटचीनसम्बन्धी पुराना अभिलेखहरूको सङ्ग्रह रहेको पुरानो एक अड्डा।
जैसो- *क्रि.वि.* [सं. जयसि] १. आशीर्वादात्मक शब्द; भाग्गेमानी भएस्। *ना.* २. आशीर्वाद।
जो- *सर्व.* [प्रा. जो< सं. यः] १. वाक्यका दुवैपट्टिको सम्बन्ध देखाउने मानववाची सम्बन्धी सर्वनाम; जुन। (उदा.- जो आएको भए पनि तिमीलाई के खाँचो!)। *वि.* २. वाक्यका दुवैपट्टिको सम्बन्ध देखाउने मानववाची सार्वनामिक विशेषण; जुन। (उदा.- जो लाउँछ चुक्ली उही जान्छ फुक्ली, जो होचो उसको मुखमा घोचो -उखान)।
जोइटिङ्ग्रे/जोइटिङ्ग्रे- *ना.* [जोइ+टिङ्गरो+ए] १. पत्नीको इसारामा चल्ने वा पत्नीले भनेपछि जे पनि मान्ने पति। २. जोईको दास।
जोइल- *ना.* [सं. जायालय] आफ्नो घरद्वार गरी बसेकी वा कमाइ भएकी स्त्रीलाई स्वास्नी बनाई त्यसै स्त्रीका घरमा बस्ने वा उसका

कमाइमा निर्भर रहने काम। *विप.* पोइल।

जोइल जवाइ- *अ.क्रि.* १. आफ्नो घरद्वार गरी बसेकी वा आफ्नो कमाइ भएकी स्त्रीलाई स्वास्नी बनाई त्यसै स्त्रीका घरमा बस्ने वा उसैको कमाइमा निर्भर रहने काम; घरज्वाइँ हुने काम। २. ललाईफकाई वा डराईधम्काई परस्त्रीलाई स्वास्नी बनाउने काम।

जोइले- *वि.* १. जोइटिङ्ग्रे। २. धेरै स्वास्नी बिहे गर्ने; स्वास्नीचखुवा।

जोइसी- *ना.* [सं. ज्योतिषी] १. ज्योतिषशास्त्रको ज्ञाता। २. ब्राह्मणको एक थर; जोशी। ३. ब्राह्मणको एक श्रेणी; जैसी।

जोई- *ना.* [सं. जायो स्वास्नी; पत्नी।

जोईपोइ- *ना.* लोग्नेस्वास्नी; पतिपत्नी; दम्पती।

जोकर- *ना.* [अङ्.] १. उटुङ्ग्याहा वा हाँसोलाग्दो कामकुरा गरेर मानिसलाई हँसाउने व्यक्ति; विदूषक; ठट्यौलो व्यक्ति। २. तासमा बाउन्न चक्कीदेखि बाहेक अनौठो चित्र भएको चक्की। ३. बाउन्न चक्कीभित्रैबाट निर्धारित तासको पत्ती।

जोकोही- *सर्व.* [जो+कोही] १. जोसुकै; कोही; कुनै; जुनसुकै। (उदा.- यो काम जोकोहीले गर्न सक्तैनन्)। *ना.* २. सर्वसाधारण।

जोख्नु- *स.क्रि.* [सं. जुष+नु] तुलो, तराजु आदिमा राखेर कुनै वस्तुको वजन लिनु; कुनै वस्तुको तौल गरेर परिमाण थाहा पाउनु; तौलनु।

जोख- *ना.* [जोख्+अ] जोख्ने काम।

जोखजाख- *ना.* १. जोखेर वा समान कार्य गरेर परिमाणको ठहर लगाउने कार्य। २. मूल्याङ्कन।

जोख तौल- *ना.* कुनै वस्तुलाई जोख्ने र तौलने काम; कुनै वस्तुको वजन लिने काम।

जोखना- *ना.* १. ग्रह, नक्षत्र आदिबाट हुने शुभाशुभको विचार; भूतप्रेत आदिको दोषविचार। २. कुनै तात्कालिक घटनाको परिणाम जान्नका लागि कुण्डलीमा चामल खसालेर वा त्यसै अरू कुनै तरिकाले शुभाशुभ विचार गर्ने काम। ३. गहिरिएर विचार गर्ने काम; मननचिन्तन।

जोखा$_१$- *ना.* [जोख्+आ] १. परस्पर दाँज्ने काम; समता; तुल्यता; बराबरी। २. तौलेर, गमेर या हेरेर गरिने परीक्षा वा मूल्याङ्कन; जोखो (लेखो शब्दका साथमा प्रयुक्त)।

जोखा$_२$- *वि.* [जोताहा+खारेज] कुनै जग्गामा मोही लागेको छैन भनी लालपुर्जा आदिमा अङ्कित हुने शब्द।

जोखाइ- *ना.* [√ जोख् (+आइ)] जोख्ने क्रिया वा तरिका; तौल; जोखो।

जोखाइनु- *क.क्रि.* जोख्न लगाइनु।

जोखाउनु- *प्रे.क्रि.* जोख्न लगाउनु वा जोखिने पार्नु; तौलाउनु।

जोखिनु- *क.क्रि.* जोख्ने काम गरिनु; जोखाइमा पारिनु; तौलिनु।

जोखिम- *ना.* [फा. जख्म] १. शारीरिक चोटपटक लाग्ने वा मानसिक आघात पुग्ने सम्भावना भएको काम; शारीरिक, मानसिक हानिनोक्सानी हुन सक्ने डरलाग्दो काम; खतरा। २. हानिनोक्सानी हुने सम्भावना; अनिष्ट वा विपत्तिको आशङ्का।

जोखिमी- *वि.* हानिनोक्सानी हुने सम्भावना भएको; खतरापूर्ण; सन्दिग्ध।

जोखो- *ना.* [जोखा+ओ] १. लेखो; जोखा; मूल्याङ्कन; गुण वा परिमाणको निर्धारण। २. जोखाइ। ३. नापो।

जोग- *ना.* [सं. योग] १. योग; संयोग; औसर। २. जोगीको अभ्यास वा ज्ञान।

जोगडा- *ना.* नाम मात्रको जोगी (उदा.- गाउँको जोगी जोगडा अरू ठाउँको सिद्ध - उखान); जोगेडो।

जोगाइ- *ना.* [√ जोगाउ (+आइ)] जोगाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जोगाइनु- *क.क्रि.* जोगिने पारिनु; बचाइनु।

जोगाउ- *ना.* [सं. युज+आउ] १. पछिका लागि जोगाउने वा सञ्चित राख्ने काम। २. त्यसरी जोगाएर राखिएको वस्तु; जगेर्ना।

जोगाउनु- *स.क्रि.* १. जोगाउ गर्नु; बचत गर्नु; उभार्नु। २. सड्नुबिग्रनुबाट रक्षा गर्नु; बचाउनु।

जोगामेसो- *ना.* [प्रा. जोग+मेसो] अनुकूल समय; संयोग; सन्जोग; मौका।

जोगिनी- *ना.* [सं. योगिनी] १. सन्न्यास लिएकी स्त्री; सन्न्यासिनी। २. सिद्धि प्राप्त गरेकी स्त्री। ३. जोगीकी स्त्री। ४. योगिनी देवी। ५. ज्योतिषको गणनाबाट आउने मङ्गला आदि आठ योगिनी।

जोगिनु- *अ.क्रि.* [जोग्+इ+नु] १. सङ्कट वा खतरापूर्ण परिस्थितिबाट उम्कनु; विनाश वा विपत्तिबाट बच्नु। २. खर्च भएर वा नोक्सान भएर बच्नु; बाँकी रहनु; उब्रनु। ३. कुहिनु, सड्नु र बिग्रनुबाट बच्नु; नबिग्रनु।

जोगी- *ना.* [सं. योगी] सन्न्यासी; सन्नेसी; सिद्धजोगी।

जोगीको तुम्बा- *ना.* १. भएभरको पुँजी; सिरीखुरी। २. केही नभएको वा रित्तो भाँडो।

जोगीचरो- *ना.* केही पहेँलो रङको साथमा पोथी नदेखिने एक किसिमको चरो; एक्लो चरो; ठिङ्गे चरो।

जोगीजङ्गम- *ना.* १. स्थायी रूपले एउटै आश्रममा नबसी, हिँडडुल गरिरहने जोगी; यायावर। २. जोगी, सन्नेसी, जङ्गम आदिको समुदाय।

जोगीलट्टे- *ना.* जोगीका लट्टा जस्तै लामालामा र राता लुर्कनदार झुप्पामा कोदाका जस्ता मसिना राता गेडा फुल्ने बोट वा त्यसैको फल।

जोगीतिहुन- अनेकथरी वस्तु मिसाएर तयार गरिएको तिहुन।

जोगीतरकारी- *ना.* जातजातका सागपात मिसाएर पकाइएको तरकारी।

जोगेकाठ- *ना.* [प्रा. जोग? सं. योग+काठ] कापे परेको काठ; खाँबो, खामो; चोके।

जोगेडो- *ना.* [जोगी+एडो] हे. जोगडा।

जोगे लहरो- *ना.* [जोग+लहरो] कोक्याउने र अमिलो स्वाद हुने एक प्रकारको जङ्गली लहरो।

जो छ सो- *ना.* [जो+छ+सो] १. व्याकरणअनुसार प्रथमा विभक्तिलाई बुझाउने प्राविधिक पदावली। *वि.बो.* २. कुरा गर्दा आउने थेगोको एक प्रकार।

जोड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. जुट्+नु] १. भाँचिएको, छिनेको, फुटेको आदि वस्तुलाई रसाएर वा बाँधछाँद आदि गरेर मर्मत गर्नु। २. दुई अलग

वस्तुलाई एउटैमा मिलाउनु; दुई वस्तुका बिचमा परस्पर सम्बन्ध कायम गराउनु। ३. गणितमा एकभन्दा बढी सङ्ख्याको योग गर्नु; एकभन्दा बढी अलग-अलग सङ्ख्यालाई एउटैमा मिलाउनु।

जोड१- *ना.* [सं. योग] १. गणितमा एकभन्दा बढी सङ्ख्यालाई जोड्ने काम। २. एकभन्दा बढी सङ्ख्यालाई जोड्दा वा जम्मा गर्दा निस्केको उत्तर; योगफल। ३. दुई वस्तु मिलेको वा जोरिएको ठाउँ; जोर्नी; सन्धिस्थल।

जोड२- *ना.* [फा. जोर] जोर; बल; शक्ति।

जोडका तोड- *ना.* १. शक्ति, कौशल र योग्यताका दृष्टिले वा प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा दुई व्यक्ति वा दुई समूहका बिचमा पाइने समता; बलाबल। *वि.* २. समान बल वा योग्यता भएको।

जोडको- *वि.* बराबरीको; भनेजस्तो।

जोडजाड- *ना.* [जोड+जाड] १. छिनेको वा भाँचिएको वस्तुलाई कुनै तरिकाले जोड्ने काम; कामचलाउ जोडाइ। २. जसरीतसरी गरिएको वा गरिने आर्जन; भ्फारभ्फुर।

जोडतोड- *ना.* [जोड+तोड] भएभरको बलको प्रयोग; सक्तो कोसिस।

जोडदार- *वि.* [फा. जोर+दार] जोरदार; शक्तिशाली; बलियो।

जोडन- *ना.* [जोड्+अन] १. दही जमाउनका निम्ति दुधमा हालिने दहीको अंश; दहीको बिउ। २. संयोग; मेल।

जोडा- *ना.* १. समानस्तरका वा एउटाको बराबरीमा अर्को आउने किसिमका दुई वस्तु। २. साथी; मित्र; दौंतर। ३. भालेपोथी। ४. जोईपोइ। ५. हल।

जोडासाङ्ला- *ना.* १. सग्राँतीको दिन, सग्राँती। २. सङ्क्रमणकाल।

जोडाइ- *ना.* [√ जोड् (+आइ)] जोड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

जोडाइनु- *क.क्रि.* जोड्न लाइनु।

जोडाउनु- *प्रे.क्रि.* जोड्न लाउनु; जोडिने पार्नु।

जोडिनु- *क.क्रि.* १. जोड्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. जुट्नु; मिल्नु; संयुक्त हुनु।

जोडी- *ना.* [जोडा+ई] १. एकै ठाउँमा रहेका प्रेमी र प्रेमिका; युगल प्रेमी; दम्पती। २. भाले-पोथी; जोडा। ३. जोर वस्तु; बिजोर नभएको वस्तु। ४. समानता; समता; बराबरी। *वि.* ५. होडबाजी गर्ने; प्रतिद्वन्द्वी; प्रतिस्पर्धी।

जोत्नु- *स.क्रि.* [जोत+नु] १. हलो, कोदालो, ट्याक्टर आदिले खेतबारीको माटो खोसिनु वा उधिन्नु; खेतबारीमा हलो, ट्याक्टर आदि लाउनु। २. गोरुका काँधमा जुवा राखेर जोताराले बाँध्नु; नार्नु। ३. बग्गीमा घोडालाई कस्नु। ४. कसैलाई काममा बेसरी लगाउनु; लदाउनु। ५. कसैलाई घचेट्नु; ठेल्नु।

जोत- *ना.* [प्रा. जोत्त] १. हलो, ट्याक्टर आदिले खेतबारी जोत्ने काम। २. धनुसित परिन्जोलाई जोडेर बाँध्ने डोरी; जोती।

जोतखन- *ना.* खेतबारी जोत्ने वा खन्ने काम।

जोतजात- *ना.* कामचलाउ किसिमको जोताइ।

जोतजिरायत- *ना.* जिमीदारका खान्कीमा ठेकिएको जमिन; जिमीदारले आफैं खनजोत गराएको जमिन; जिरायतजग्गा।

जोतपोत- *ना.* जोत्ने र पोत तिर्ने कार्य।

जोताइ- *ना.* [√ जोत् (+आइ)] जोत्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

जोताइनु- *क.क्रि.* जोत्न लाइनु; जोताइ गराइनु।

जोताइलो- *वि.* जोत्न मिल्ने; जोत्न अनुकूल पर्ने।

जोताउनु- *प्रे.क्रि.* जोत्न लाउनु।

जोतार- *ना.* १. जोत्ने हली वा लाठे। २. जोत्ने काम। *वि.* ३. जोधाहा।

जोतारो- *ना.* जुवाका सोइलामा बाँधेर गोरुका गलामा बाँध्ने डोरी; जोती।

जोताहा- *ना.* [जोत्+आहा] १. हलो जोत्ने व्यक्ति; हली; खास किसान; मोही। *वि.* २. हलो जोत्ने; जोत्ने।

जोताहा पुर्जा- *ना.* मोहियानी हकको प्रमाणपत्र।

जोताहार- *ना.* खुब जोत्न सक्ने वा जोत्ने खालको गोरु।

जोताहा हक- *ना.* मोहियानी हक।

जोतिनु- *क.क्रि.* [जोत्+इ+नु] १. जोत्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. ठोकिनु; घसिनु (उदा.- लड्दा केटाको मुख भुइँमा जोतियो)।

जोतिस- *ना.* [सं. ज्योतिष] १. ज्योतिषशास्त्र। २. ज्योतिषशास्त्री।

जोतिसी- *ना.* ज्योतिषशास्त्री; ज्योतिषी।

जोती- *ना.* [जोता+ई] १. हलाको जोतारो। २. गोरुको नत्थीलाई रास वा लगामसँग जोड्ने साधन। ३. धनुमा परिन्जोलाई जोडेर बाँध्ने डोरी; जोत।

जोत्ने- *वि.* [जोत्+ने] १. हलाले खेतबारी खोस्रने। *ना.* २. हलो चलाउने व्यक्ति; हली।

जोत्ने किरो- *ना.* १. आलु, पिँडालु आदिमा सल्की भित्रभित्रै गुदी खाने एक जातको किरो। २. हत्केलामा खोपिल्टो पार्दै जाने एक जातको मसिनु किरो।

जोधा- *ना.* [सं. योद्धा] १. बलियो, सुरो व्यक्ति; खुब लड्न सक्ने व्यक्ति; खुब जुध्न सक्ने व्यक्ति। *वि.* २. जुध्न सक्ने; युद्ध गर्ने; बलियो; हृष्टपुष्ट।

जोधाहा- *वि.* १. निर्धक्कसँग लड्ने, खुब जुध्ने वा भिड्ने; लडाका; जोधा। २. निहुँखोजा वा जोरीखोजा। ३. बलवान्।

जोबन- *ना.* [सं. यौवन] पट्ठो उमेर; यौवन; बैंस।

जोबनदार- *वि.* जोबन भएको; जवानी चढेको; जवान; तन्नेरी वा तरुनी।

जोबान- *ना.* [सं. यौवन] जोबन।

जोबाने- *ना.* हुर्किसकेको बहर; जोत्ने बेला भएको बहर।

जोर्नु- *स.क्रि.* [जोड+नु] १. मिलन गराउनु (उदा.- नयाँ बनेको सडकले मुगलिङलाई गोर्खासँग जोरेको छ)। २. एउटा वस्तुमा अर्को वस्तु गाँस्नु; एउटा वस्तुसँग अर्को वस्तु जोल्ट्याउनु। २. जड्नु; जडान गर्नु। ३. जम्मा गर्नु; जुटाउनु। ४. जोड्नु; मिलाउनु।

जोर१- *ना.* [फा.] १. प्राणीभित्र अन्तर्निहित शक्ति; बल; ताकत। २. वेग; शीघ्र गति। ३. जबरजस्ती; बल-प्रयोग। ४. मेहनत; श्रम।

जोर२- *ना.* [सं. योगट] १. एकसाथ उपयोगमा ल्याइने दुई वस्तु; जोडा; जोडी। २. गणितको एक हिसाब; जोड।

जोरजाम- *ना.* आवश्यक सरसामान खोजमेल गरी जुटाउने काम; जोर्ने वा जम्मा गर्ने काम।
जोरजुलुम- *ना.* [फा. जोर+अ. जुल्म] १. अन्यायपूर्वक हुने बलको प्रयोग; बलमिचाइ; बलजफत; जबरजस्ती। २. अन्याय; अत्याचार।
जोरतम्बल- *ना.* [जोर+तम्बल] भजनमा बजाइने पुरानो किसिमको तबला।
जोरदार- *वि.* [फा.] १. जोर लगाएर गरिएको। २. प्रबल; शक्तिशाली; बलियो।
जोरन- *ना.* [जोर+अन] दहीको बिउ; जोडन।
जोरनगरा- *ना.* [जोर+नगरा] कुस्लेजातिले बजाउने तालबाजा।
जोरफोर- *ना.* [जोर+फोर] आफूलाई चित्त नबुझेको वा शङ्का लागेको कुरामा भन्नेसुन्ने सबैलाई जम्मा पारी खुलस्त कुरा गरी साँचोझुटो पत्ता लगाउने काम।
जोरबिजोर- *ना.* [जोर+बिजोर] १. हातभित्र एक वा एकभन्दा बढी सानातिना कुनै वस्तु लुकाएर 'जोर कि बिजोर?' भनी सोधेर खेलिने एक खेल। २. जोर र बिजोर। ३. मिलनबिछोड; संयोगवियोग।
जोरमुरली- *ना.* [जोर+मुरली] दुइटा मुरली एउटैमा जोडी बनाइएको मुरली जस्तै फुकेर बजाइने बाजा; नागबाँसुरी।
जोरसोर- *ना.* [फा. जोरशोर] १. हल्लाखल्ला; ठुलो जोर। २. जोस; उत्साह।
जोरही- *ना.* [जुर्रा+ही] हात्तीको पोथी बच्चो।
जोराइ- *ना.* [√ जोर् (+आइ)] जोर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जोराइनु- *क.क्रि.* जोरिने तुल्याउनु।
जोराउनु- *प्रे.क्रि.* जोर्न वा गाँस्न लगाउनु।
जोरिनु- *क.क्रि.* १. जोर्ने काम गरिनु; जोडिनु। *अ.क्रि.* २. जोरजाम हुनु; जुट्नु।
जोरी- *ना.* [जोड+ई] १. अनावश्यक निहुँ खोज्ने काम; झगडा गर्न खोज्ने प्रवृत्ति; सेखी; घमन्ड (उदा.- बल छ भन्दैमा कसैले अकारण जोरी खोज्नु हुँदैन)। *वि.* २. जोडी; प्रतिद्वन्द्वी। ३. शत्रु।
जोरीखोजा/खोजाहा- *वि.* नचाहिँदो घमन्ड गर्ने; सेखी गर्ने; जोरी खोजेर हिँड्ने; झगडा गर्न खोज्ने; निहुँखोजा।
जोरीपारी- *ना.* १. आफ्नो उन्नतिप्रगतिमा डाह गर्ने र हानिनोक्सानीमा खुसी मान्ने छरछिमेकका व्यक्ति। २. छरछिमेकका आफूसमानका व्यक्तिहरूको समुदाय।
जोर्ती- *ना.* [जोड्+ती] दुई वस्तु जोडिएको ठाउँ; जोर्नी; सङ्गम।
जोर्तीगीत- *ना.* स्त्रीजाति र पुरुषजातिद्वारा सँगसँगै गाइने गीत; स्त्रीजाति र पुरुषजातिको सहगान; समूहगान।
जोर्नी- *ना.* [जोर्+नी] १. शरीरका अवयवहरूमध्ये दुई अवयव जोडिने ठाउँ; सन्धिस्थल। २. दुई वस्तु गाँसिएको वा जोडिएको ठाउँ; गाँस; सङ्गम।
जोला- *ना.* [जोडो १. प्रेमी र प्रेमिकाको जोडी; जोली। २. युग्म; युगल। *वि.* २. दुई जना; दुइटा।
जोला वर्ष- *ना.* बिहे गरेको दोस्रो, चौथो र छैटौँ (विशेष गरेर दोस्रो) वर्ष।
जोलाहा- *ना.* [सं. युगल] सार्की र कमिनीबाट जन्मेको सन्तान।
जोलिया- *ना.* [जोर+इया] कसैको पिछलग्गु; भरौटे; सेवक।
जोली- *ना.* १. प्रेमीप्रेमिकाको जोडा; युगल प्रेमी। २. जोडा।
जोल्टनु- *अ.क्रि.* १. दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तु परस्परमा अल्झिनु; लठारिनु। २. खप्टनु। ३. मिल्नु; जोडिनु।
जोल्टाइ- *ना.* जोल्टने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
जोल्टाइनु- *क.क्रि.* जोल्टन लाइनु।
जोल्टाउनु- *प्रे.क्रि.* जोल्टन लाउनु; जोल्टने पार्नु।
जोल्टिनु- *अ.क्रि.* जोल्टनु; लठारिनु; खप्टिनु।
जोल्टिङ- *ना.* [अङ्.] १. खाल्टाखुल्टी परेका ठाउँमा मोटर आदि हिँड्दा आउने घच्याकघुचुक आवाज; हिँड्दा मोटरमा लाग्ने धक्का; झट्का। २. जोल्ट्याङ।
जोल्टेरो- *वि.* [जोल्ट+एरो] जोडीमा पर्ने।
जोल्टो- *वि.* [जोल्ट+ओ] लठारिएको; जोल्टिएको; जोल्ठो।
जोल्ट्याइ- *ना.* [√ जोल्टि (+याइ)] १. जोल्टिने क्रिया वा प्रक्रिया। [जोल्ट्याउ+आइ] २. जोल्ट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
जोल्ट्याइनु- *क.क्रि.* लठारिने तुल्याइनु।
जोल्ट्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. खसी बाखालाई एउटै ठाउँमा र एउटै डोरीमा बाँध्नु; अल्झाउनु। २. मिलाउनु; जोर्नु। ३. जोल्टिने पार्नु वा पार्न लगाउनु।
जोल्ट्याङ- *ना.* लठारो आदि झट्कारिँदा पर्ने बल र पैदा हुने कम्पन; जोल्टिङ।
जोल्ट्याहट- *ना.* जोल्ट्याइ।
जोल्ट्याहा- *वि.* जोल्टिने वा जोल्ट्याउने स्वभावको।
जोशी- *ना.* [सं. ज्योतिषी] १. ज्योतिषविद्या जान्ने ज्योतिषी। २. बाहुनहरूको एक थर। ३. नेवारहरूको एक थर।
जोस- *ना.* [फा. जोश] १. अवस्थाविशेषमा हुने मनको तीव्र गति; मनको आवेग; मनोद्वेग। २. स्फूर्ति।
जोसदार- *वि.* जोस भएको (भाषण, नारा, खेल इ.)।
जोसिलो- *वि.* जोस भएको; फुर्तिलो; तेजिलो।
जोसमनी- *ना.* [सं. ज्योतिर्मणि] भारतको जुनागढ गिरनार निवासी भुरे बाबाबाट दीक्षित नेपाली सन्त शशीधरले स्थापना गरेको निर्गुण भक्तिवादी मत।
जोसुकै- *सर्व.* [जो+सो+कोही] १. जोकुनै; जोकोही; जुनकुनै; जो। *ना.* २. सर्वसाधारण।
जोह/जोहो- *ना.* [प्रा. जोहा] १. कुनै कामको निमित्त गरिने बन्दोबस्त; इन्तिजाम। २. काम र समयअनुसारको मालसामान जोर्ने काम; जोरजाम; जोरबटुल। ३. खोजतलास; खोजी।
जौ१- *ना.* [सं. यव] कार्तिक, मङ्सिरमा रोपेर वैशाखजेठमा काटिने, गहुँका जस्ता बोट भई लामो टुँडो हुने, गहुँका जातिकै एक प्रसिद्ध अन्न; यव।
जौ२- *पू.स.* 'ज' ध्वनिबाट आरम्भ हुने शब्दमा लाग्ने इत्यादिवाचक एक द्वित्वध्वनि; जर।
जौजहान- *ना.* सम्पूर्ण परिवार; घरभरिका सबै जहान; जरजहान।
जौहरी- *ना.* [अ.] १. जुहारतको व्यापारी; जुहारतको पारखी; जुहारतको गुणस्तरलाई छुट्ट्याउन सक्ने व्यक्ति। २. सुनचाँदीको

काम गर्ने व्यक्ति।

ज्ञ₁- *ना.* १. देवनागरी लिपिमा स्वतन्त्र रूपको मानिएको तर ज तथा ञको संयोगले संयुक्त बनेको व्यञ्जनवर्ण; गाँठोपारी ज्ञ; ज्ञानी ज्ञ। २. नेपाली भाषाको उच्चारणअनुसार 'ग्यँ'-का रूपमा उच्चरित हुने सोही वर्ण।

ज्ञ₂- *वि.* [सं.] नामशब्दका पछिल्तिर लाग्दा तत्सम्बन्धी कुरा जान्ने भन्ने र विशेषण तथा उपसर्गका पछिल्तिर लाग्दा तिनीहरूको अर्थसमेत गाभेर जान्ने भन्ने अर्थ बुझाउने (शब्द); ज्ञाता (जस्तै- नाम शब्दका पछिल्तिर- गुणज्ञ, दोषज्ञ; विशेषणका पछिल्तिर- अल्पज्ञ, बहुज्ञ; उपसर्गका पछिल्तिर- अभिज्ञ, विज्ञ आदि)।

ज्ञपित/ज्ञप्त- *वि.* [सं.] जनाइएको; ज्ञापित।

ज्ञप्ति- *ना.* [सं.] १. जनाइने वा बोध गराइने क्रिया वा विषय। २. ज्ञान; विचार।

ज्ञात- *वि.* [सं.] जानिएको; थाहा पाइएको; बुझिएको।

ज्ञातयौवना- *ना.* १. आफूमा यौवन सुरु भएको कुरा थाहा पाइसकेकी नायिका; आफ्नो यौवनलाई बुझ्न सक्ने नायिका। २. संस्कृत साहित्यशास्त्रमा वर्णित नायिकाका भेदमध्ये मुग्धा नायिकाको एक भेद।

ज्ञातव्य- *वि.* जान्नुपर्ने; थाहा पाउनुपर्ने; जान्न योग्य; थाहा पाउन लायक; ज्ञेय।

ज्ञाता- *वि.* [सं.] जान्ने; थाहा पाउने; जानिफकार।

ज्ञाति- *ना.* [सं.] एउटै गोत्र वा एउटै कुलका व्यक्ति; सगोत्री; बन्धुबान्धव; कुलकुटम्ब।

ज्ञान- *ना.* [सं.] १. मन वा आत्मालाई हुने कुनै विषयको बोध; लौकिक वा पारलौकिक विषयको जानकारी। २. शास्त्रको अनुशीलनबाट हुने आत्मतत्त्वको बोध; तत्त्वज्ञान; आत्मसाक्षात्कार। ३. ज्ञानेन्द्रियद्वारा प्राप्त अनुभव; बोध।

ज्ञानकृत- *वि.* जानीजानीकन गरेको; जानीबुझीकन गरेको।

ज्ञानगम्य- *वि.* ज्ञानद्वारा बुझ्न वा जान्न सकिने; बुद्धिले ठम्याउन सकिने; ज्ञानगोचर; बोधगम्य।

ज्ञानगोचर- *वि.* ज्ञानेन्द्रियद्वारा साक्षात्कार गर्न सकिने; ज्ञानद्वारा थाहा पाउन सकिने; ज्ञानगम्य।

ज्ञानचक्षु- *ना.* १. ज्ञानरूपी आँखा; ज्ञानका आँखा; मनुष्यभित्र अन्तर्निहित विवेकदृष्टि; अन्तर्दृष्टि। *वि.* २. ज्ञानका आँखा भएको; विवेकशील; विद्वान्।

ज्ञानतः- *क्रि.वि.* जानीबुझीकन; थाहा पाईकन; ज्ञानपूर्वक।

ज्ञानद/दाता- *वि.* १. ज्ञान दिने; लौकिक वा पारमार्थिक कुरा बुझाइदिने। *ना.* २. गुरु।

ज्ञाननिष्ठा- *ना.* ज्ञानप्रतिको विश्वास वा आस्था।

ज्ञानपत्र- *ना.* कुनै सङ्घसंस्था, अड्डा आदिमा भएका कामकुराको यथार्थ जानकारी दिलाउन पठाइने पत्र।

ज्ञानपिपासा- *ना.* ज्ञान प्राप्त गर्ने प्रबल इच्छा; कुनै कुरा जान्नबुझ्नका लागि हुरुक्क हुने प्रवृत्ति; तीव्र जिज्ञासा।

ज्ञानपिपासु- *वि.* ज्ञान प्राप्त गर्ने इच्छा भएको; कुनै कुरा जान्न बुझ्नका लागि हुरुक्क हुने; ज्ञानार्थी; जिज्ञासु।

ज्ञानमय- *वि.* १. ज्ञानले परिपूर्ण; ज्ञानस्वरूप; चैतन्यस्वरूप; चिन्मय। *ना.* २. परब्रह्म।

ज्ञानमुद्रा- *ना.* तन्त्रशास्त्रका अनुसार दाहिने हातको चोर औँला र बुढी औँलाको टुप्पो जोडी देखाइने मुद्रा।

ज्ञानयोग- *ना.* ज्ञानप्राप्तिद्वारा जीवनमुक्तिका लागि गरिने साधना; शुद्ध ज्ञानको प्राप्ति।

ज्ञानवती- *ना.* १. बौद्ध धर्मले बताएका तेह्रवटा भूमिमध्येको अन्तिम भूमि; वज्रयानको अन्तिम भूमि। *वि.* २. ज्ञान भएकी।

ज्ञानवान्- *वि.* ज्ञान भएको; जान्नेबुझ्ने; ज्ञानी।

ज्ञानवृद्ध- *वि.* उमेरमा कान्छो भए तापनि जान्नेसुन्नेका नाताले आदरणीय; शास्त्रको अभ्यास र ज्ञानका दृष्टिले बुढो।

ज्ञानसाधन/साधना- *ना.* ज्ञानप्राप्तिका लागि गरिने साधना; ज्ञान हासिल गर्नका लागि गरिने निरन्तरको प्रयास। २. ज्ञान प्राप्त गर्ने साधन; ज्ञानेन्द्रिय।

ज्ञानावरण- *ना.* [सं.] १. ज्ञानले ढाकिने कर्म। २. ज्ञानप्राप्तिका निम्ति बाधक पापकर्म।

ज्ञानावरणीय- *वि.* ज्ञानद्वारा ढाक्न सकिने; ज्ञानावरण हुने।

ज्ञानावस्था- *ना.* [सं.] अविद्या वा अज्ञान हटेर ज्ञान प्राप्त भएको अवस्था; चैतन्यस्वरूपको साक्षात्कार भएको अवस्था।

ज्ञानी- *वि.* [सं.] १. आत्मज्ञान वा ब्रह्मज्ञान प्राप्त गरेको; ज्ञानवान्। २. भनेको मान्ने; कुरा बुझ्ने (बच्चा)। (उदा.- मेरो बाबा असाध्य ज्ञानी छ, भनेको कुरा सबै मान्छ)। *ना.* ३. दैवज्ञ; ऋषि।

ज्ञानेन्द्रवीरविक्रम शाह- *ना.* [सं.] २००७ सालमा तत्कालीन राणा प्रधानमन्त्रीद्वारा राजसिंहासनमा राखिएका र राजा वीरेन्द्रको सपरिवार हत्यापछि राजा भएका वीरेन्द्रका माहिला भाइ; नेपाल सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र हुनुपूर्वका नेपालका राजा।

ज्ञानेन्द्रिय- *ना.* [सं.] भौतिक विषयको ज्ञान गराउने आँखा, कान, नाक, जिब्रो र छाला गरी जम्मा पाँच इन्द्रिय; पञ्चज्ञानेन्द्रिय।

ज्ञापक- *वि.* [सं.] कुनै कुरा जनाउने; बुझाउने; थाहा दिने; ज्ञापयिता; सूचक।

ज्ञापन- *ना.* [सं.] कुनै विषयको जानकारी; सूचना; जनाउ।

ज्ञापन पत्र- *ना.* १. कुनै विषयको जानकारी दिने वा कुनै कुराको सूचना गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत गरिने पत्र। २. कुनै सरकारी वा गैरसरकारी सङ्घसंस्था आदिबाट आफ्नो माथिल्लो निकाय वा सरकारलाई आफ्ना माग आदि अवगत गराउने तथा पूरा गर्नेतर्फ ध्यानाकृष्ट गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत गरिने जनाउपत्र; विरोधपत्र; सामूहिक रूपमा दिइने चेतावनीपत्र।

ज्ञापयिता- *वि.* [सं.] सूचना दिने; ज्ञापक।

ज्ञापित- *वि.* [सं.] १. ज्ञापन वा सूचना गरिएको; थाहा दिइएको; जनाइएको। २. जानकारी गराइएको। ३. प्रकट गरिएको; प्रकाशित।

ज्ञाप्य- *वि.* [सं.] थाहा दिनुपर्ने; जनाउनुपर्ने; जानकारी दिनुपर्ने; सूचना गर्नुपर्ने; भन्नुपर्ने; जानकारी गर्न लायक।

ज्ञेय- *वि.* [सं.] जान्नुपर्ने; जान्न सकिने; जान्न लायक; सिक्न लायक।

ज्या₁- *ना.* [सं.] १. धनुमा लगाइएको डोरी; ताँदो। २. रेखागणितअनुसार

एक टुप्पादेखि अर्को टुप्पासम्म सोझो तानिएको अर्धवृत्ताकार रेखा। ३. पृथ्वी; माता।

ज्या२- *वि.बो.* १. विस्मृति, भुल, पश्चात्ताप आदि हुँदा उद्गारका रूपमा निक्लने शब्द। *ना.* २. बिगार; नाश (बालबोलीमा)।

ज्यादती- *ना.* [अ. जियादती] १. कसैमाथि गरिने अनुचित व्यवहार; अचाक्ली; अत्याचार। २. अन्याय।

ज्यादा- *वि.* [अ. जियाद] आवश्यकता वा सुहाउँदोभन्दा धेरै; सामान्यतया हुनुपर्ने वा गर्नुपर्ने भन्दा अधिक। *क्रि.वि.* २. अचाक्ली; अति। *वि.* ३. अनुचित (बोली, वचन वा व्यवहार)।

ज्यादा भन्दा ज्यादा/से ज्यादा- *क्रि.वि.* हुन सकेसम्म माथिल्लो हदमा; धेरैभन्दा धेरै; हदमा पनि।

ज्यादिबिधि- *क्रि.वि.* [ज्यादा+विधि] १. धेरै; अघोरै; अत्यन्तै ज्यास्ती। *ना.* २. अन्याय; अचाक्ली।

ज्याद्रो- *वि.* [ज्यादा+रो] १. कठोर; साह्रो। २. परिश्रमी। ३. आज्ञाकारी नभएको; अटेरी।

ज्यान१- *ना.* [सं. जीवन] प्रेमी वा प्रेमिकाद्वारा परस्परमा एकअर्कालाई बोलाइने शब्द; प्रेमी वा प्रेमिका। (उदा.- मलाई त सन्चै छ, ज्यानलाई कस्तो छ? - एक गीत)।

ज्यान२- *ना.* [सं. जीवन] १. जीवन; प्राण; प्राणतत्त्व। २. प्राणधारी शरीर; प्राणी।

ज्यानखुन- *ना.* ज्यान मार्ने काम; ज्यान मार्न गरेको काम; नरहत्या।

ज्यानमारा- *वि.* १. अर्काको ज्यान मार्ने; अर्काको प्राण लिने; हत्यारा; घातक। २. खाँदा ज्यानै लेलाजस्तो ज्यादै पिरो (खोर्सानी); राँगे; अबरे।

ज्यानमुद्दा- *ना.* ज्यान मारे वा मार्न उद्योग गरेबापत लागेको मुद्दा; ज्यानसम्बन्धी मुद्दा।

ज्यानसजाय- *ना.* कुनै फौजदारी वा राजकाजसम्बन्धी अक्षम्य अपराध गरेबापत अदालतबाट दिइने मृत्युदण्ड; ज्यान लिने सजाय; प्राणदण्ड।

ज्यानी- *ना.* [ज्यान+ई] १. प्रेमीले प्रेमिकालाई बोलाउने शब्द; ज्यान। *वि.* २. ज्यान लिने खालको।

ज्यानी दुस्मन- *ना.* ज्यानमा दागा धर्ने अवस्थामा पुगेको शत्रु; ठुलो शत्रु।

ज्यापु१- *ना.* कपासको गेडाभित्र हुने बियाँ; कपासको बियाँ; कपासको बीज।

ज्यापु२- *ना.* [नेवा.] खेती मुख्य पेसा भएको एक नेवारजाति।

ज्याबल/ज्याभल- *ना.* [नेवा. ज्याभल] कालिगडले काम गर्ने हातहतियार; कालिगडको औजार; ज्यावल।

ज्यामन्तै- *क्रि.वि.* [जे+मन+त्यही] १. हुन गइरहेमुताबिक; हुन चाहेमाफिक। २. जे हुन्छ त्यही; इच्छाअनुसार। (उदा.- ज्यामन्तै होस्, अब उसको वास्ता गर्दिनँ)।

ज्यामा- *ना.* [जीआमा] जीआमा; हजुरआमा।

ज्यामिति- *ना.* [सं.] सतह आदिको क्षेत्रफल नाप्ने गणितको एक विभाग; रेखागणित; क्षेत्रगणित।

ज्यामितिक- *वि.* ज्यामितिसम्बन्धी; रेखागणितसम्बन्धी।

ज्यामिर- *ना.* [सं. जम्बीर] मोसमका जस्ता पात हुने, सेता फूल फुल्ने, मोसमकै आकारका अमिला फल फल्ने एक जातको बोट; त्यसै बोटको फल।

ज्यामी- *ना.* [नेवा.] ज्याला लिएर अर्काको काम गर्ने व्यक्ति; ज्यालादारीमा काम गर्ने व्यक्ति; ज्यालादार; खेतालो।

ज्यामी माहुरी- *ना.* चाकाको हेरविचार गर्ने र खानेकुरा जम्मा गर्ने सबैभन्दा साना माहुरी।

ज्याम्तो- *वि.* [प्रा. जमडो< सं. यमट] हेर्दा सधैँ रोगीजस्तो देखिने; दुब्लोपातलो; मरन्च्याँसे; भ्याउरो।

ज्याला- *ना.* [नेवा.] काम गरेबापत दिइने पैसा, अन्न आदि मजुरी; मजदुरी; पारिश्रमिक; बनी।

ज्यालादार- *वि.* ज्यालामा अर्काको काम गर्ने। *ना.* २. ज्यामी; मजदुर; ज्यालामी।

ज्यालादारी- *ना.* १. ज्यालादारले गर्ने काम; मजदुरी। *वि.* २. ज्यालादार।

ज्यालामी- *ना.* ज्यामी।

ज्यासल- *ना.* [नेवा.] बाँडा, कौ, कामी आदि कालिगडको काम गर्ने ठाउँ; कार्यशाला।

ज्यास्ता- *वि.* [ज्यादा] १. ज्यादा; अधिक। *क्रि.वि.* २. अति; अचाक्ली।

ज्यास्ती- *वि. / क्रि.वि.* ज्यादा; ज्यास्ता।

ज्युँ- *वि.* [सं. येन] १. जति। *क्रि.वि.* २. जति। ३. जसरी।

ज्युँका त्युँ- *वि.* १. शारीरिक अवस्था वा अन्य वस्तु कुनै कारणवश बिचमा बदलिएर वा घटेर फेरि उस्तै अवस्थामा आएको; पहिलो जस्तो थियो उस्तै; जस्ताको तस्तो। २. समान बल भएको; जोडका तोड।

ज्युँ त्युँ- *क्रि.वि.* जुन तरिकाले हुन्छ त्यसरी नै; जुनसुकै किसिमले; जसरीतसरी; जेनतेन; जिनतिन। २. बल्लबल्ल; मुस्किलसँग।

ज्युँदो- *वि.* [सं. जीवन्त] हे. जिउँदो।

ज्यु- *ना.* [सं. जीव] जिउ; शरीर।

ज्युछाडा- *वि.* हे. जिउछाडा।

ज्युजान- *ना.* १. भएभरको शक्ति; पुरै ताकत। २. मरिमेटाइ।

ज्युज्यु- *ना.* १. अरूले गरेका कुरामा सही थाप्ने, सहमति प्रकट गर्ने वा जेजे भन्यो त्यहीत्यही मान्ने काम। २. मानितो; आदर। *वि.बो.* ३. ज्यू; हजुर।

ज्युनु- *अ.क्रि.* हे. जिउनु।

ज्युनार- *ना.* [√ जिउनार] भोजन गर्ने क्रिया; खाना खाने काम जिउनार।

ज्युला- *ना.* [सं. ज्याकुल/ज्याकुल्य] खेत।

ज्युँदो- *वि.* हे. जिउँदो।

ज्यू१- प्रत्य.[सं. जीव] १. कसैको नामका पछाडि जोडिने सम्मानसूचक शब्द; जी (रामज्यू, श्यामज्यू इ.)। *ना.* २. ढोग्ने काम; ढोग; जिउ। ३. कसैका कुरामा सही थाप्दा र सहमति जनाउँदा वा बोलावटको प्रत्युत्तरमा भनिने शब्द।

ज्यूनु- *अ.क्रि.* हे. जिउनु।
ज्यू२- *ना.* हे. जिउ।
ज्यूनार- *ना.* हे. जिउनार।
ज्यूनी- *ना.* हे. जिउनी।
ज्यूला- *ना.* हे. ज्युला।
ज्येष्ठ- *वि.* [सं.] १. दाजुभाइमध्ये बढी उमेरको; पहिले जन्मेको; छोराहरूमध्ये जेठो। २. समयका हिसाबले प्राचीन। ३. आफूभन्दा बढी उमेरको। *ना.* ४. जेठ महिना।
ज्येष्ठता- *ना.* ज्येष्ठ हुनाको भाव; जेठोपना।
ज्येष्ठवर्ण- *ना.* सनातनी परम्पराअनुसार जेठो मानिने ब्राह्मण-जाति।
ज्येष्ठा- *वि.* १. दिदीबहिनीमध्ये बढी उमेरकी; पहिले जन्मेकी; छोरीहरूमध्ये जेठी। *ना.* २. सत्ताइस नक्षत्रमध्ये अठारौँ।
ज्येष्ठाश्रम- *ना.* चार आश्रममध्ये अन्य आश्रमका व्यक्तिलाई सहायता दिई संरक्षण प्रदान गर्ने नाताले उत्तम मानिएको गृहस्थाश्रम।
ज्येष्ठाश्रमी- *वि.* ज्येष्ठाश्रममा रहने; गृहस्थ।
ज्योति- *ना.* [सं.] १. बत्ती, सूर्य, चन्द्रमा, तारा आदिबाट निस्कने प्रकाश; तेज; टक। २. त्यस्तो प्रकाश वा तेज दिने वस्तु (अग्नि, सूर्य, चन्द्र, तारा आदि)। ३. आगाको लप्को; अग्निशिखा।
ज्योतिःपुञ्ज- *ना.* १. ज्योतिको थुप्रो; प्रकाशराशि; प्रकाशमण्डल। २. अत्यधिक ज्योति वा प्रकाश।
ज्योतिर्भवन- *ना.* राति यात्रा गर्नुपर्दा जहाजलाई बन्दरगाहको स्थिति देखाउन राखिएको चहकिलो बत्तीसहितको धरहरा (बिकन)।
ज्योतिष्मान्- *वि.* प्रकाशपूर्ण।
ज्योतिर्गण/ज्योतिर्मण्डल- *ना.* [सं.] आकाशमा भएका ग्रह, नक्षत्रहरूको समूह; नक्षत्रमण्डल; तारामण्डल।
ज्योतिर्मय- *वि.* [सं.] १. ज्योतिबाट बनेको; ज्योतिले भरिएको; ज्योतिनिर्मित; ज्योतिस्वरूप; प्रकाशमय। २. चमकदार; उज्यालो।
ज्योतिर्लिङ्ग- *ना.* [सं.] सत्ययुगमा धपधपी बल्थे भनी विश्वास गरिएका शिवजीका बाह्र लिङ्ग (सोमनाथ, मल्लिकार्जुन, महाकाल, ॐकारेश्वर, केदारेश्वर, भीमशङ्कर, विश्वेश्वर, त्र्यम्बक, वैद्यनाथ, नागेश्वर, रामेश्वर र घृष्णेश्वर)।
ज्योतिर्विद्- *वि.* [सं.] ज्योतिष वा ज्योतिषशास्त्रको ज्ञाता; ज्योतिषी।
ज्योतिर्विद्या- *ना.* [सं.] हे. ज्योतिषशास्त्र।
ज्योतिश्चक्र- *ना.* [सं.] अश्विनी, भरणी आदि सत्ताइस नक्षत्रहरूका समूहबाट बनेको राशिचक्र।
ज्योतिष- *ना.* [सं.] १. ग्रहनक्षत्रहरूको गति, स्थिति आदिको विवेचना गर्ने शास्त्र। २. ग्रहनक्षत्र आदिको गति, स्थितिअनुसार हुने शुभअशुभ फलको निर्देश गर्ने शास्त्र।
ज्योतिषशास्त्र- *ना.* ज्योतिषविद्या; ज्योतिषसम्बन्धी कुराहरू बुझाउने शास्त्र।
ज्योतिषी- *वि.* १. ग्रहनक्षत्र आदिका गति, स्थिति वा तिनका अनुसार हुने शुभाशुभ फलको ज्ञाता; ज्योतिषशास्त्र जान्ने; दैवज्ञ। *ना.* २. ज्योतिषशास्त्रमा पोख्त व्यक्ति।
ज्योतिष्कोष- *ना.* [सं.] १. ज्योतिको भण्डार; ज्योतिको स्रोत। २. आँखा।
ज्योतिष्टोम- *ना.* [सं.] अग्निष्टोम यज्ञ गर्दा सो यज्ञको पूर्तिका निम्ति गरिने एक वैदिक यज्ञ।
ज्योतिष्पथ- *ना.* [सं.] ज्योतिको बाटो; प्रकाशमार्ग; आकाश; अन्तरिक्ष।
ज्योतिष्मती- *वि.* [सं.] १. ज्योति भएकी; ज्योतिले गर्दा धपक्क बलेकी जस्ती; ज्योतिर्मयी। *ना.* २. उजेली रात; जुनेली रात।
ज्योतिष्मान- *वि.* [सं.] १. ज्योति भएको; तेजिलो; प्रकाशमान। *ना.* २. चन्द्र, सूर्य वा अग्नि।
ज्योत्स्ना- *ना.* [सं.] चन्द्रमाको किरण; चन्द्ररश्मि; जून; जुनेली।
ज्यौँ- *वि. / क्रि.वि.* हे. ज्युँ।
ज्यौँका त्यौँ- *वि.* ज्युँका त्युँ।
ज्यौतिष- *वि.* [सं.] १. ज्योतिषशास्त्रसम्बन्धी; ज्योतिषको। २. ज्योतिषी।
ज्यौतिषिक- *ना.* ज्योतिषी।
ज्यौत्स्ना- *वि.* [सं.] ज्योत्स्नायुक्त; चन्द्रको किरण भएको; जुनेली।
ज्यौत्स्नी- *ना.* जुनेली रात।
ज्वर- *ना.* [सं.] विभिन्न कारणद्वारा जम्मै जिउ तातेर भारी हुने, आङअठिङ्गर दुख्ने र खान त्यति रुचि नहुने एक रोग; जरो।
ज्वरातिसार- *ना.* ज्वरका साथै नपचेको पातलो दिसा बारबार हुने रोग; जरोसँगै लाग्ने पखाला।
ज्वरांश- *ना.* १. शरीरको तापमान केही बढ्ने र शरीर अलि अस्वस्थ हुने स्थिति; जरोको आभास। २. आंशिक जरो।
ज्वरो- *ना.* [सं. ज्वर] हे. ज्वर; जरो।
ज्वरोत्पत्ति- *ना.* जरो आउने क्रिया; जरोको उद्भव; जरोको आरम्भ वा उत्पत्ति।
ज्वरोत्पादक- *वि.* जरो निकाल्ने; जरो जन्माउने; जरो फुटाउने।
ज्वलन- *ना.* [सं.] १. आगो, पिरो, अमिलो आदिले शरीरमा हुने पीडा; टट्टाइ। २. अर्काको उन्नति र सफलता आदिलाई सहन गर्न नसकी मनमा हुने चिन्ता; डाह; ईर्ष्या; आरिस्याइँ। ३. आगाको फिल्को; आगो।
ज्वलनशील- *वि.* आगो टिप्ने वा बल्ने तत्त्व भएको; बल्ने गुण भएको (पेट्रोल, स्पिरिट, ग्याँस इ.)।
ज्वलन्त- *वि.* [सं.] १. जल्दोबल्दो; प्रकाशमान; देदीप्यमान। २. सबैले देख्नबुझ्न सक्ने; अत्यन्त स्पष्ट।
ज्वलित- *वि.* [सं.] १. ज्वाला भएको; बलेको। २. प्रकाशयुक्त।
ज्वाइँ- *ना.* [जुवाइँ] हे. जुवाइँ।
ज्वाइँ नारान/नारायण/साहेब- *ना.* जुवाइँलाई सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।
ज्वान- *वि.* [फा. जवान] हे. जवान।
ज्वानु- *ना.* [सं. यवानी] सुपका पातसँग मिल्दाजुल्दा पात हुने, सेतो फूल फुल्ने, मसिना सुगन्धी गेडा फल्ने मसलाका रूपमा र औषधीका रूपमा समेत प्रयोग गरिने एक जातको सानो बोट; त्यसको दानु।
ज्वाने- *वि.* १. ज्वानोजस्तो। २. सानो; जिरे।

ज्वानेझार- *ना.* प्रायः धानखेतमा पाइने, ज्वानाका जस्ता पात हुने एक जातको भुइँझार।

ज्वार१- *ना.* जुनेलो।

ज्वार२- *ना.* चन्द्रमाका किरणको जोरले समुद्रका पानीमा छाल उठ्ने क्रिया; चन्द्रमाका आकर्षणले समुद्रमा उठ्ने छाल।

ज्वारभाटा- *ना.* चन्द्रमाका किरणका प्रभावले समुद्रमा छालहरू उर्लने र सेलाउने प्रक्रिया; सामुद्रिक तरङ्गको उठ्ने र घट्ने क्रिया; समुद्री लहरको घटबढ।

ज्वारभाटो- *ना.* [जुआर+भाटो] बलोलाई दुईतिरबाट कस्ने चोया र त्यसमा बाँधिने मुख्य भाटो; चोया र भाटो।

ज्वारीकोट- *ना.* [जवाहरी+कोट] कमरसम्म आउने, घाँटी टम्म हुने, बाउला नभएको एक किसिमको कोट; जवाहरी कोट।

ज्वाला- *ना.* [सं.] **१.** बलेको आगाबाट उठ्ने लप्को; आगाको राँको; मुस्लो। **२.** जल्ने वा पोल्ने क्रिया; ताप; जलन; डाह। **३.** जिउभित्रको पीडा; सोला।

ज्वालामुखी- *ना.* [सं.] भूगर्भसम्बन्धी प्रक्रियाद्वारा कहिलेकाहीँ भित्रको अग्नि क्रियाशील भई राँकोसहित धुवाँ, तातो खरानी पग्लेका धातु आदि ओकल्ने प्रक्रिया वा त्यस्तो अवस्था।

ज्वालामुखी पर्वत/पहाड- *ना.* ज्वालामुखीले निर्माण गरेको पहाड; ज्वालामुखी पर्वत।

झ

झ- देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जन वर्णमध्ये नवौं वर्ण; तालव्य (वर्त्स्य); स्पर्शसङ्घर्षी, सघोष, महाप्राण व्यञ्जन वर्ण; चवर्गको चौथो अक्षर; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जन वर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; खुटी झाऱ्यो झ।

झँकाइ- *ना.* [झाँक्+आइ] झाँक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झँक्रिनी/झँक्रेनी- *ना.* [झाँक्री+नी/एनी] १. झाँक्रीकी पत्नी; झाँक्री स्त्री। २. तन्त्रमन्त्रद्वारा शरीरमा वायु चढाएर झारफुक गर्ने स्त्री; झाँक्रीविद्या जान्ने स्त्री।

झँगला- *ना.* १. झैझन्झटको काम; झन्झट। २. कुनै फाइदा वा लाभ नहुने झ्याउलो काम।

झँगल्याइ- *ना.* झँगल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

झँगल्याइनु- झँगल्याउने काम गरिनु।

झँगल्याउनु- *स.क्रि.* झँगला पार्नु; झ्याउलो थोपर्नु।

झँटाइ- *ना.* [√ झाँट्+(आइ)] झाँट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झँटाइनु- *क्रि.* झाँट्न लाइनु; झँटाइमा पारिनु। झँटाउनु- *प्रे.क्रि.* झाँट्न लाउनु; झँटाइमा पार्नु।

झक- *ना.* [√ झोक] एक सुरको मानसिक वेग; एक प्रकारको सनक; धुन (जस्तो- झक मार्नु)।

झकझक- *ना.* [अ.मू. झक्+अ (द्वि.)] १. सानोतिनो कामकुरामा पनि पिरोलिइरहने प्रवृत्ति; कचकच; ख्याउँख्याउँ। *क्रि.वि.* २. बिजुली बत्ती आदि निभ्न खोज्ने वा बल्ने जस्तो भइरहेर। ३. ट्रेन, इन्जिन आदि गुड्दा रोकिई रोकिई आवाज आउने गरी।

झकझकाइ- *ना.* झकझकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झकझकाइनु- *अ.क्रि.* १. झकाझक होइनु; झलमलाइनु। *क.क्रि.* २. झकझक पारिनु। ३. घचघच्याइनु।

झकझकाउँदो- *वि.* चारैतिर प्रकाश छरिएको; झलझलाउँदो; चहकिलो।

झकझकाउनु- *अ.क्रि.* १. बिजुली, मैन्टोल आदिको चहकिलो प्रकाशले चारैतिर झिलिमिली हुनु; चमक फैलनु; झलझलाउनु। २. रातो, निलो, पहेँलो आदि विविध रङको प्रदर्शनले आकर्षक दृश्य पैदा हुनु। *स.क्रि.* ३. घचघच्याउनु। ४. झिज्याउनु; कचकच गर्नु।

झकझकी- *ना.* १. कुनै नराम्रो कामकुरा होला कि भन्ने त्रास। २. झकाझक; जगमग।

झकमक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झक्+अ (द्वि.)] गहना आदिले सिँगारिने वा चहकिलो प्रकाश छरिने गरी; झकिझकाउ; सजिसजाउ (उदा.- सानी त गहनाले झकमक्क भइछ। बगैँचा फूलले झकमक्क भएको छ।)।

झकले- *वि.* [झकलो+ए] फाटेको वा झुत्रो लुगा लाउने; थाङ्ने।

झकलो- *वि.* १. चिथ्रो; थोत्रो; थाङ्नो। *ना.* २. फाटेको वा झुत्रो लुगा।

झकाइ- *ना.* [√ झकाउ (+आइ)] झकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; उड्ने काम।

झकाइनु- *अ.क्रि.* निद्राले झुलिनु; उडिनु।

झकाउनु- *अ.क्रि.* आँखामा अनायास झप्की आउनु; निद्राले आँखा लाग्नु वा झुल्नु; छिनभर उँघ्नु।

झकाझक- *वि.* [झकझक] १. चारैतिर प्रकाश फैलिएको; झकमक्क भएको; झकिझकाउ; सजिसजाउ। *क्रि.वि.* २. झकमक्क हुने गरी; चारैतिर झिलमिल भएर।

झकार- *ना.* [सं.] 'झ' अक्षर; चवर्गको चौथो व्यञ्जनवर्ण।

झकिझकाउ- *ना.* [झकझक+आउ] १. प्रकाश, रङ, सिँगारपटार आदि बाहिरी आवरणबाट सुशोभित हुने प्रक्रिया; सजिसजाउ; झकमक्क हुने भाव। २. प्रकाशपुञ्जबाट आउने रङ्गीबिरङ्गी सौन्दर्य।

झक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झक्+क] १. एकै झोक्कामा चहकिलो प्रकाश छरिने गरी; झल्ल। २. अनायास; एकाएक।

झक्कड- *वि.* [झक+अड] १. सानोतिनो कुरामा पनि क्षणिक आवेशमा आएर एकाएक रिसाउने; रिसाहा; झोकी। २. उत्साही; आँटी; साहसी। ३. जन्ड; प्रचण्ड।

झक्कडी/झक्कडे- *वि.* झक्कड स्वभावको।

झक्कले- *वि.* [झक्कलो+ए] झक्कलो; नक्कलेको पूरक।

झक्कलो- *वि.* ठाँटबाँट गरेको; सिँगारिएको; ठाँटिलो।

झक्की- *वि.* [झाँक+क+ई] १. छिनछिनमा एक्कासि स्वभाव परिवर्तन गर्ने; एकाएक अनौठो निर्णय गर्ने; झक्कड। २. झोकी; रिसाहा।

झगडा- *ना.* [प्रा. झगड] दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिका बिच परस्परको शत्रुतापूर्ण भनाभन; कलह; कचिङ्गल; राडो; भनावैरी।

झगडातगडा- *ना.* परस्परको कलह वा भनाभन; झैझगडा; कचिङ्गल; रडाको। (उदा.- हामीले आपसको झगडातगडामा भाग लिनु हुँदैन)।

झगडालु- *वि.* १. सानोतिनो कुरामा पनि निहुँ झिकेर बाझ्ने स्वभावको; झगडा गर्ने; झगडिया; बझुवा। *ना.* २. त्यस्तो स्वभाव भएको व्यक्ति।

झगडिया- *वि.* १. झगडा गर्ने स्वभाव भएको; झगडालु। *ना.* २. अड्डाअदालतमा मुद्दा परेपछि मुद्दा नछिनुन्जेल तारेखमा धाइरहने वा वारेस राखेर मुद्दा गर्ने कारणी व्यक्ति; वादी वा प्रतिवादी।

झगडे- *वि.* झगडा गर्ने स्वभावको; झगडालु।

झगड्याहा- *वि.* झगडालु; झगडिया।

झङ्कार- *ना.* [सं.] १. वीणा; गितार, तानपुरा, बेन्जु आदि तारका बाजा बजाउँदा सुनिने सुमधुर ध्वनि; झनझनाहट। २. काँसको झ्याली दुई हातमा लिएर आपसमा रगड्दा निस्कने आवाज; झ्याइँझ्याइँ। ३. धातुका भाँडाहरू आपसमा टक्कराउँदा निस्कने ध्वनितरङ्ग।

झङ्कारित- *वि.* झङ्कार गरिएको; झङ्कृत।

झङ्कारी- *वि.* झङ्कार गर्ने; गुँज्ने।

झङ्कृत- *वि.* [सं.] झङ्कार उत्पन्न भएको; झङ्कारको ध्वनिले युक्त; झङ्कारित; गुञ्जित।
झङ्कृति- *ना.* झङ्कार; गुञ्जन।
झझल्को- *ना.* [झलझल+को] १. कुनै समयमा देखेको व्यक्ति वा वस्तुको धमिलो सम्झना; कुनै मानिस वा वस्तुलाई देखेजस्तो हुने स्थिति; भान; भ्रम। २. अन्य पुरुष वा वस्तुबारे हुने हल्का सम्झना; झल्को।
झञ्झन- *ना.* [सं.] १. सुनचाँदी आदिका गहना आपसमा ठक्कर खाएर बज्ने स्थिति; झङ्कार। २. धातुका भाँडाबर्तनहरूमा ठक्कर लाग्दा निस्कने आवाज।
झञ्झा- *ना.* [सं.] रूखका हाँगाबिगा भाँच्दै र धुलो उडाउँदै हुनहुनाएर बहने आँधीबेहरी; वर्षासहितको आँधी।
झञ्झानिल/झञ्झावात- *ना.* पानीको साथसाथै चारैतिर हुर्रिएको बतास।
झट- *क्रि.वि.* [सं. झटिति] तुरुन्त; झट्ट; अह्राउनासाथ; तत्काल। (उदा.- झट गएर फट काम सकिहाल्नुपर्छ)।
झटक- *ना.* १. कुनै बेला भनिएको कुरा पछि प्रसङ्ग चल्दाचल्दा आउने अस्पष्ट सम्झना। २. अस्पष्ट र क्षीण ध्वनि। ३. झड्को; झोक्का।
झटनी- *ना.* [झाँट+अनी] १. धान पाकेपछि एक पटकमा झाँटिने धानका बोटको मुठो। २. धान झाँट्ने काम।
झटपट- *क्रि.वि.* [झट+पट्ट] छिटछिटो; तुरुन्तातुरुन्ती; चाँडै; तुरुन्त।
झटपटी- *क्रि.वि.* तुरुन्तातुरुन्ती; हतपती; झटपट।
झटाझट- *क्रि.वि.* [झट+आ+झट] कत्ति पनि अबेर नगरी; छिटोछिटो।
झटाझिटी- *क्रि.वि.* छिटो छिटो गरेर; चटाचटी।
झटारो- *ना.* [झट्टी+आरो] *ना.* १. आँप, सुन्तला आदि फल झार्नका लागि वा अन्य कुनै प्रयोजनका लागि हातले समातेर वेगले हुत्याइने लट्ठी; झट्टी। २. मन नपरीनपरी दिएको निम्तोपत्र वा सम्झौटो। ३. छेडपेच; घोचाइ; व्यङ्ग्य।
झटारो हान्नु- *टु.* माने पनि नमाने पनि वा चित्त बुझे पनि नबुझे पनि एकपल्ट भनिसम्म दिनु। (उदा.- राम्रोसँग सम्झाएर भन्नुपर्थ्यो, झटारो हानेर मात्र के हुन्थ्यो!)।
झटिडर/झटिङ्गर- *ना.* [झाँट+इङ्गर/इडर] १. गुदद्वारका रौँ। *वि.* २. तुच्छ; नीच।
झटौरो- *ना.* [झाँट्+औरो] १. धान झाँट्दा वा चुट्दा झटनी बाँध्ने डोरी। २. सानो किसिमको झटारो।
झट्कनु- *अ.क्रि.* [झट्को+नु] १. धान, मकै, तोरी आदि अन्न चुट्दा झट्का पर्नु। २. झट्को पर्नु; झट्कारिनु।
झट्काइ- *ना.* झट्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
झट्काइनु- *क.क्रि.* झट्कने पारिनु।
झट्काउनु- *प्रे.क्रि.* झट्कने पार्नु; झट्किन लाउनु।
झट्कार्नु- *स.क्रि.* [झट्कार+नु] धान, तोरी आदि अन्न झाँटिसकेपछि खलामाथि टकटक्याउनु; चुट्नु; झाँट्नु। २. झट्को पार्नु, फट्कार्नु।
झट्कार- *ना.* [झट्को+कार] लुगा वा अन्न आदि टकटक्याउने काम; झट्को; टकटक्याइ; फट्कार; झट्काइ।
झट्काराइ- *ना.* [√ झट्कार् (+आइ)] झट्कार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झट्कारिनु- *क.क्रि.* झट्को पारिनु; झाँटिनु।
झट्किनु- *अ.क्रि.* [झट्को+इ+नु] १. झट्कनु। २. झट्को पारिनु; झट्कारिनु।
झट्केली- *ना.* [झड्केलो+ई] १. पोइल गएकी स्वास्नीले पोइल जानुभन्दा पहिलेका पतिबाट जन्माएकी र प्रायः सँगै ल्याएकी छोरी; झड्केली। २. सौताकी छोरी; सौतेली छोरी।
झट्केलो- *ना.* ल्याइते स्वास्नीले अघिल्लो पतिबाट जन्माएर प्रायः सँगै लिई आएको सन्तान; झड्केलो। २. सौतेनी सन्तान; सौतेनी छोरो।
झट्को- *ना.* [झट+को] १. झट्कार्ने वा झाँट्ने काम; झट्कार; झड्को। २. अनायास पार्ने जोड।
झट्क्याइ/झट्क्याहट- *ना.* [झट्कि+याइ/याहट] झट्किने भाव, क्रिया वा अवस्था।
झट्ट- *क्रि.वि.* [सं. झटिति] छिटो; तुरुन्त; शीघ्र; चाँडै।
झट्टपट्ट- *क्रि.वि.* जतिसक्यो चाँडै; उतिखेरै; तुरुन्त; बेर नगरीकन; तत्काल।
झट्टी- *ना.* [सं. झटिति] टाढाबाट वेगले हानिएको लट्ठी; झटारो।
झट्टै- *क्रि.वि.* [झट्ट+ऐ] झट्ट नै; तुरुन्तै।
झट्याक- *क्रि.वि.* [अ.मू. झट् > झट्याक्+अ] १. भन्नासाथ; तुरुन्तै; बेर नलगाईकन। २. डोरी आदि चुँडिएको आवाज आउने गरी।
झट्याकझुटुक- *क्रि.वि.* १. एकै छिनमा; छिटै सकिने गरी; तुरुन्तातुरुन्ती। २. एकैदम चुँडिने वा चुँडालिने गरी।
झट्याक्क- *क्रि.वि.* एकैदम चुँडिने वा चुँडालिने गरी; एक्कासि झट्को पर्ने गरेर।
झडङ्ग- *क्रि.वि.* [झट+अङ्ग] एक्कासि जङ्गिने गरी; चाँडै रिसाएर; छिटो झोकिँकदै।
झडङ्गी/झडङ्ग्याहा- *वि.* छिटै रिसाउने स्वभावको; झडङ्ग रिसाउने बानी भएको; झडङ्ग गर्ने।
झडङ्ङ- *क्रि.वि.* झडङ्ग।
झडङ्ङी/झडङ्ङ्याहा- *वि.* झडङ्ग्याहा।
झडप- *ना.* दुई समूहका बिचमा हुने झगडा वा भिडन्त। २. परस्परको झगडा।
झड्कनु- *अ.क्रि.* [झड्क+नु] हे. झट्कनु।
झड्काइ- *ना.* झड्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
झड्किनु- *अ.क्रि.* १. झड्कनु। २. झड्को पारिनु।
झड्कार- *ना.* हे. झट्कार।
झड्कार्नु- *स.क्रि.* [झड्कार+नु] हे. झट्कार्नु।
झड्काराइ- *ना.* [√ झड्कार् (+आइ)] हे. झट्काराइ।
झड्कारिनु- *क.क्रि.* झट्कारिनु।

झड्केली- *ना.* हे. झट्केली।

झड्केलो- *ना.* हे. झट्केलो।

झड्को- *ना.* हे. झट्को।

झताउरे- *वि.* [झताउरो+ए] १. झताउरो लुगा लाउने। २. हिम्मत नभएको, हुतीहारा; झताउरो।

झताउरो- *ना.* [झत्तो+आउरो] १. थाङ्ना लुगा; चिथ्रा कपडा; प्रयोग गरी झुत्रो भइसकेको फाल्न लायक कपडा। *वि.* २. आँट नभएको; हुतीहारा।

झतौरे- *वि.* [झतौरो+ए] हे. झताउरे।

झतौरो- *ना.* [झत्तो+औरो] हे. झताउरो।

झत्तो- *वि.* [सं. ध्वस्त] १. नष्ट भएको; ध्वस्त भएको। २. फाटेको।

झन्- *क्रि.वि.* [प्रा. झण] अरू बढ्ता; अरू पनि; अधिकतर; फेरि बेसी।

झनक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झनक्+क] १. सामान्य कुरामा पनि तुरुन्तै झोकिने गरी; एकाएक रन्किएर; झनक्क; रनक्क। २. झ्याली, मजुरा आदिबाट एक्कासि आवाज निस्किए झैँ।

झनझन- *क्रि.वि.* [सं. झञ्झन] १. सुनचाँदीका गहना वा धातुका भाँडाबर्तन ठक्कर खाँदा आवाज निस्कने गरी। २. बिजुलीको करेन्टले समात्दा वा शरीरको कुनै भागमा ठक्कर लाग्दा एकतमाससँग चस्कने गरी।

झनझनाइ- *ना.* झनझनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झनझनाइनु- *अ.क्रि.* झनझन आवाज निस्किनु।

झनझनाउनु- *अ.क्रि.* १. सितार, तानपुरा आदि तारका बाजाहरूबाट ध्वनितरङ्ग निस्कनु; झनझन शब्द आउनु; झन्कनु। २. ठक्कर लाग्दा वा रोगले शरीरको कुनै अवयव झमझमाउनु।

झनझनाहट- *ना.* झनझनाउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; झनझनाइ।

झनाइ- *ना.* [√ झान् (+आइ)] झान्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झनाइनु- *क.क्रि.* झान्न लाइनु।

झनाउनु- *प्रे.क्रि.* झान्न लाउनु।

झनुअस्ति- *क्रि.वि.* [झन्+अस्ति] तीन दिनअघि; अस्तिभन्दा अगिल्लो दिन।

झन्कनु- *अ.क्रि.* [झनक्क+नु] १. कुरा नबुझेर आवेशमा आई रन्कनु; भन्कनु; रिसाउनु। २. वाद्ययन्त्रद्वारा वातावरण गुन्जनु; वाद्ययन्त्रको मूल ध्वनिपछि सानो थर्को रहनु।

झन्काइ- *ना.* झन्कने तथा झन्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झन्काइनु- *क.क्रि.* झनक्क रिस उठाइनु।

झन्काउनु- *प्रे.क्रि.* झनक्क रिस उठाउनु; झन्कने पारिनु।

झन्काझन्की- *ना.* [झन्को+झन्को] पालैसित जङ्गिने काम; दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिमा जङ्गिने वा भनाभन हुने व्यवहार; रन्कारन्की।

झन्कार्नु- *स.क्रि.* [झङ्कार+नु] १. वीणा, तानपुरा, बेन्जु आदि तारका बाजाबाट आवाज निकाल्नु; झङ्कारको आवाज वा झन्न हुने शब्द निकाल्नु। २. पाउजेब, घुँगरा आदिबाट सुमधुर आवाज निकाल्नु।

झन्किनु- *अ.क्रि.* [झन्क+इ+नु] १. झनक्क रिसाउनु; झन्का उठ्नु; झन्कनु। २. रन्किनु। ३. झङ्कारको आवाज निस्किनु।

झन्के- *वि.* [झन्को+ए] झनक्क रिसाउने बानी भएको; झोकी; रिसाहा।

झन्को- *ना.* [झनक्क+ओ] रिसको क्षणिक आवेग; रन्को।

झन्क्याइ- *ना.* [√ झन्कि (+याइ)] झन्किने वा झोक्किने क्रिया-प्रक्रिया।

झन्क्याहट- *ना.* झन्कने तथा झन्काउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; झन्काइ।

झन्झट- *ना.* [प्रा. झंझ] १. बिनसित्ति आइलागेको तथा मन नपर्ने खालको काम वा व्यवहार। २. सानाठुला धेरै कठिनाइ भएको नचाहिँदो कामकुरो; झोज; झमेला; टन्टा; झ्याउलो।

झन्झटिया/झन्झटी/झन्झटे- *वि.* १. झन्झटलाग्दो; झर्कोलाग्दो। २. चाहिनेनचाहिने काम बोकेर हिँड्ने; अनावश्यक दुःख बेसाउने (व्यक्ति)।

झन्झन्- *वि.* [झन्+झन्] अझ बेसी; उत्तरोत्तर।

झन्ट्याङझुन्टुङ/झन्ट्याङमन्ट्याङ- क्रि.*वि.* हे. झन्ट्याङझुन्डुङ।

झन्डा- *ना.* [सं. दण्ड] डन्डाको टुप्पामा जडिने र खास गरी भवन, मन्दिर आदिमा फहराइने, कुनै देश, संस्था, दल आदिको विशेष प्रतीक वा चिह्न-अङ्कित कपडाको विभिन्न आकार र रङको टुक्रा; त्यस्तै आकारमा बनेको कागत, धातु आदिको टुक्रो वा परिचायक चिह्न; ध्वजा; पताका।

झन्डी- *ना.* सानो झन्डा।

झन्डै- *क्रि.वि.* [सं. झणझणम्] १. लगभग; पुगनपुग; अलिकति नपुग। २. सफल हुनहुन लागेको तर सानो गल्ती वा असावधानीले पूरा नहुने गरी।

झन्ड्याङझुन्डुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. झन्ड्याङ+अ (द्वि.)] १. नाना थरी मालमत्ता अव्यवस्थित रूपले झुन्ड्याउने गरी; त्यसरी झुन्ड्याउँदा हल्लिएर; झन्ट्याङमन्ट्याङ। *ना.* २. मालमत्ता; झिटीमिटी।

झनन्न- *क्रि.वि.* लगातारको झन्न।

झन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. झन्+न] १. वीणा, गितार, बेन्जु आदि बाजाका तारमा कुनै ठोस वस्तुको ठक्कर लागेर ध्वनितरङ्ग निस्कने गरी; धातुका भाँडाबर्तन आपसमा टक्कराउँदा आवाज आउने चालले; रन्न। २. कुनै अङ्गमा एकाएक चोट लाग्दा वा बिजुलीको करेन्टले छुँदा वेदना उब्जने किसिमसँग। ३. रिसाउने वा झन्कने गरी; एकाएक मानसिक उत्तेजना बढ्ने किसिमले।

झन्साारो- *क्रि.वि.* [झन्+साह्रो] भन्दाभन्दै पनि; उतिमाथि; अझ बेसी।

झपक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झपक्+क] १. एकाएक निद्राले छोप्ने गरी। २. चारैतिरबाट ढाकिएर वा छोपिएर। ३. रूखभरि धेरै फलफूल झुप्पिएर फल्ने वा फुल्ने गर्दै।

झपझप- *क्रि.वि.* [अ.मू. झप्+अ (द्वि.)] १. बारबार निद्रा लाग्ने गरी; उङ लाग्ने किसिमले। २. एकएक छिनमा बत्ती निभ्ने गरेर; झप्पझप्प। ३. बारबार छोप्ने वा ढाक्ने गरी।

झपझपी/झपझपती- *क्रि.वि.* अझै झपझप हुने गरी।

झपना- *ना.* [अ.मू. झप्+अन] १. छोप्ने वस्तु; ढकना। २. फलफूल आदि हाल्ने टोकरी; एक प्रकारको ढकिया।
झपरी- *ना.* एक जातको धान।
झपार्नु- *स.क्रि.* [झापट+नु] १. कसैलाई कुनै काम बिगारेमा वा रिस पोख्न चर्को स्वरले गाली गर्नु; हप्काउनु; छाँस्नु; झाँट्नु। २. धम्की देखाउनु; धम्काउनु।
झपार- *ना.* झपार्ने वा हपार्ने काम; हप्की; खप्की; झपेटो।
झपाराइ- *ना.* झपार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झपारिनु- *क.क्रि.* बेसरी हप्काइनु।
झपिया- *ना.* खर वा मुजबाट बनेको, ढक्कन भएको र लुगाफाटा राख्न मिल्ने ढकिया; सानो सुटकेसजस्तो झुन्ड्याउने साधन।
झपेटो- *ना.* [झापट+एटो] हप्की; खप्की; झापट।
झपेत्रो- *ना.* [अ.मू. झप्+एत्रो] १. क्रियापुत्रीले टाउकामा बाँध्ने सेतो रुमाल। २. कपाल छोप्ने कपडा।
झप्कनु/झप्किनु- *अ.क्रि.* [झप्की+नु] १. झप्की लाग्नु; उङ्नु। २. लुगा, गहना आदिले झरिझुट्ट हुनु। ३. फलहरू लटरम्म हुनु।
झप्की- *ना.* [झप्को+ई] एक छिनको निद्रा; थोरै बेर छोप्ने निद्रा; उङ।
झप्के- *वि.* [झप्को+ए] थोरै बेर निदाउने।
झप्को- *ना.* थोरै बेरको निद; झप्की।
झप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. झप्+प] १. थाहै नपाईकन एक्कासि निद्राले छोप्ने गरी; झपक्क। २. एकाएक बत्ती निभेर; भ्वाप्प। ३. लागु पदार्थ आदिले झुमाउने गरी।
झप्पा- *ना.* [झुप्पा] १. पुराणवाचक पण्डितले वा विवाहमा दुलहाले लगाउने पगरीको दायाँबायाँ शृङ्गारका लागि लट्काइने मणि वा फल आदिका लुर्का; झुप्पा। २. अधिकारीहरूले जङ्गी पोसाकका काँधमा जड्ने जरी, बत्तु आदिका झुप्पा।
झप्पु- *ना.* [झापट] १. साह्रो पिटाइ; झापट; थप्पड। २. हप्की; खप्की; झँटाइ। ३. तासमा सुरथको एक्का। *वि.* ४. बडेमाको; ठुलो।
झप्री- *ना.* [झपरी] बाक्लो बोक्रा भएको छोटो छोटो र केही मोटो खालको केरा।
झबला- *ना.* [हि. झबरा] टाउकोबाट छिराएर लगाउने र खुट्टासम्म लत्रने एक प्रकारको लुगा; अलखा।
झमक- *ना.* [सं. यमक] १. बारम्बार दोहोऱ्याइने कामको खेप; पल्ट; चोटि; पटक; फेरा। २. लमकको पूरक (जस्तो- लमकझमक)।
झमक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झमक्+क] घाम डुबेपछि चारैतिर अँध्यारो छाउने गरी; साँझ परेपछि नजिकको वस्तु पनि देख्न नसकिने किसिमले; चकमन्न।
झमझम- *क्रि.वि.* [अ.मू. झम्+अ (द्वि.)] १. एकैनासले बाक्लो पानी दर्किरहने गरी। २. वायु वा रक्तविकारले शरीर एक तमाससित दुखिरहेर।
झमझमाइ- *ना.* झमझम भइरहने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झमझमाउनु- *अ.क्रि.* १. वायु वा रक्तको विकारले शरीरको बाहिरी छालामा एकतमासले दुख्नु; सिस्नु आदिले पोल्दा वा बिजुलीको करेन्ट लाग्दा शरीरमा वेदना हुनु। २. धेरै बेरसम्म मझौला वर्षा हुनु; झमझम पानी पर्नु।
झमझमाहट- *ना.* झमझमाउने भाव, स्थिति वा क्रिया।
झमट- *ना.* [प्रा. झम्पा] १. बराबर दोहोरिइरहने क्रियाको एकाइ; पल्ट; चोटि; पटक; फेरा। २. वेग; झोक्का।
झमेला- *ना.* [प्रा. झमाल] १. कुनै फाइदा नभईकन काम वा व्यवहारमा लागिरहनुपर्ने स्थिति; २. नचाहिँदो तवरले काममा फसिरहने अवस्था; झन्झट; झोज; झम्मार।
झम्कनु- *अ.क्रि.* [झमझम+नु] १. धेरै बेरसम्म एकनास मझौला खालले पानी पर्नु; झमझम पानी पर्नु। २. झल्लर, माला आदि झुन्डिएर सजिएको हुनु।
झम्काइ- *ना.* १. झल्लर, माला आदिको सजावट। २. गहना, लुगा आदिले सजिसजाउ हुने क्रियाप्रक्रिया। ३. बाजाहरू खूबसँग बज्ने प्रक्रिया।
झम्काइनु- *अ.क्रि.* झल्लर, माला आदिले सजाइनु।
झम्काउनु- *प्रे.क्रि.* लुगा, गहना आदिले सजाउनु; झल्लर, माला आदिले सिँगार्नु।
झम्के- *वि.* [झम्को+ए] १. पानीको दर्को परिरहेको (अवस्था)। २. झुम्को हालेको; झल्लर, माला आदि झुन्ड्याइएको।
झम्के फुली- *ना.* झुम्का भएको, नाकमा लगाइने सुनको गहना; तल झुम्का भएको फुली।
झम्के बुलाँकी- *ना.* आइमाईहरूले नाकका दुई पोराबिच छेडिएको तल्लो भागमा लगाउने सुनको गहना; पात वा झम्को भएको बुलाकी।
झम्के रायो- *ना.* फेदैदेखि झाँगिँदै आएको रायोको बोट।
झम्को- *ना.* [सं. झप्प] झुन्डिएका ससाना वस्तुहरूको समूह; गुच्छो; झुम्को।
झम्टनु- *स.क्रि.* [सं. झम्प+नु] १. कसैमाथि रिसको आवेशमा एकाएक आक्रमण गर्नु; उफ्रेर जाइलाग्नु; वेगले हमला गर्नु; झम्टिनु। २. कसैलाई कुराले ड्याक्न खोज्नु। ३. एक्कासि जाग्नु; जङ्गिनु।
झम्टा- *ना.* [प्रा. झम्पा] १. बाघ, सिंह, स्याल, कुकुर, चिल आदिका पन्जाको हनाइ; एकाएक हुने आक्रमण। २. हप्की; खप्की; खप्कीदप्की; लखेटाइ।
झम्टाइ- *ना.* [√ झम्ट (+आइ)] झम्टने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झम्टाइनु- *क.क्रि.* झम्टन लाइनु; आक्रमण गरिनु।
झम्टाउनु- *प्रे.क्रि.* झम्टन लाउनु; आक्रमण गराउनु।
झम्टिनु- *स.क्रि.* १. झम्टनु। *क.क्रि.* २. झम्टने काम गरिनु।
झम्पन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई माथिबाट छोप्ने वा ढाक्ने काम। २. झम्टने वा हमला गर्ने काम; झम्टाइ।
झम्पल- *ना.* खाल्डो खन्ने, ढुङ्गा वा पहरो फोर्ने आदि काममा प्रयोग गरिने फलामको हतियार; गल।
झम्पाक- *ना.* [सं.] एक जातको बाँदर।
झम्पाट- *ना.* [√ झम्मार] १. झमेला; झम्मार; झन्झट। *वि.* २. काम नलाग्ने; रद्दी।

झम्पाल- *ना.* [प्रा. झम्प] मानिसद्वारा बोकिने म्याना वा उलिन्काठ जस्तै वाहन।
झम्म- *क्रि.वि.* [प्रा. झम्प] नशालु पदार्थको प्रभावले शरीर लट्ठिए झैँ; एकाएक झुमाउने गरी।
झम्मरीझाँट- *ना.* [झम्मर+झाँट] गुन्द्रुक (हेयार्थमा)।
झम्मार- *ना.* [झम्म+भार] नचाहिँदो र झर्कोलाग्दो काम वा व्यवहारमा फस्ने स्थिति; झमेला; झन्झट; भ्याउलो।
झर्नु-[प्रा. झर+नु] १. अग्लो ठाउँबाट कुनै चिज तल खस्नु; माथिबाट तलतिर आउनु; गिर्नु। २. ओरालो लाग्नु; खस्कनु। ३. जाति वा परम्पराबाट च्युत हुनु; पतित हुनु।
झर१- *ना.* [अ.मू. झर्+अ] पानी बर्सेको वा झरना खसेको शब्द।
झर२- *ना.* [सं. झृ+अ] चामलको पिठो घिउ वा नौनीमा मुछी कपडामाथि बेलेर गुलियो पदार्थ नमिसाई पकाइने एक किसिमको रोटी; घिउरोटी; घेवर।
झर३- *ना.* [सं.] १. बर्सिरहेको पानीको अधोगामी प्रवाह। २. त्यस्तो प्रवाहको कुनै एक एकाइ (एक झर, दुई झर, तीन झर इ.)।
झरक- *ना.* [झलक] १. अनौठो घटना वा संयोग; काकताली; ऱ्याङठ्याङ; मिलेमतो। २. अद्‌भुत दृश्य; कौतुक; रामछायाँ। ३. केली; रामरमितो।
झरझर- *ना.* [अ.मू. झर्+अ (द्वि.)] १. झरी पर्दा वा पानी बर्सँदाको शब्द। २. झरनाबाट पानी खस्ता निस्कने आवाज। *क्रि.वि.* ३. त्यस्तो शब्द वा आवाज निस्कने किसिमले।
झरझराइ- *ना.* झरझराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झरझराइनु- *अ.क्रि.* झरझराउने होइनु।
झरझराउँदो- *वि.* १. चहकदार; चमकिलो। २. झरिलो; रापिएर भुङ्ग्रो भएको आगोजस्तो।
झरझराउनु- *अ.क्रि.* १. बिचबिचमा रोकिईरोकिई पानीको दर्को पर्नु। २. चहकिलो हुनु; चम्कनु।
झरझराहट- *ना.* सफा र कञ्चन हुने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झरझिटी- *ना.* [(द्वि.) झिटी] यात्रा आदिमा नभइनहुने खाद्य वस्तु र लुगाकपडाका ससाना पोका; झिटीमिटी; मालमत्ता।
झरना- *ना.* [सं. झर] अग्लो ठाउँबाट हुत्तिई खसेको पानीको छाँगो; प्राकृतिक वा कृत्रिम छहरो; झर्ना।
झरल- *वि.* [झर्+अल] पैसा, वस्तु आदि खसेको; झरेको। (उदा.- तिमीलाई त झरल नै पनि थुप्रै भयो होला)।
झरल परल- *वि.* १. झरेको वा खसेको; बचेखुचेको। *ना.* २. बचेखुचेको वस्तु; खसेर त्यसै मिल्किएको चिजबिज।
झराइ- *ना.* [√ झर्/झार् (+आइ)] झर्ने वा झार्ने क्रिया प्रक्रिया।
झराइनु- *क.क्रि.* झर्न वा झार्न लाइनु।
झराउनु- *प्रे.क्रि.* झर्न वा झार्न लाउनु; झर्ने पार्नु।
झराप- *ना.* पसलका अघिल्तिर खोल्न वा बन्द गर्न हुने गरी राखिएको तखती।
झराली- *ना.* पहिलेको जमानामा प्रत्येक घरधुरीबाट सैन्य सेवामा अनिवार्य जानुपर्ने व्यवस्याअन्तर्गत गठित सेना।
झरिझुट्ट- *क्रि.वि.* [झरिलो+झट्ट] गहनागुरियाले प्रशस्त सजिने गरी; झकिझकाउ भएर; झकमक्क।
झरिनु- *अ.क्रि.* [झर्+इ+नु] झर्ने काम हुनु; गिरिनु; खसिनु।
झरिलो- *वि.* [झईलो] झरझराउँदो; चहकिलो; चमकदार (अनुहार, जिउ आदि)।
झरी१- *ना.* [नेवा.] १. थाम, निदाल आदिका छेउछाउमा थपिने सोझो खोल्सो; नागल। २. त्यस्तो खोल्सो पार्ने सानो रन्डा। ३. काठका मेच, टेबिल आदि सुकेर जोर्नीमा परेको धाँजो।
झरी२- *ना.* १. बर्सिरहेको पानीको प्रवाह; बर्सात; वृष्टि। २. झरना; छहरो; जलप्रपात।
झरीको भतेर- *ना.* कसरी छिटो सकूँ भनेजस्तो वा साह्रै झोजिलो स्थिति।
झरी च्याउ- *ना.* बर्सातको समयमा जमिनमा उम्रने, सेतो रङको र छत्रीजस्तो, खान हुने च्याउ।
झरी बादल- *ना.* झरी र बादल; बर्सात र धुम्मिएको मेघ।
झरुवा- *वि.* [झर्+उवा] १. झरेको; खसेको। २. पहिलोपल्ट चुटेर झारिएको (धान आदि)।
झरेली- *ना.* [झारा+एली] ज्याला दिएर वा नदिई काममा लगाइने मानिस; झाराको खेतालो।
झरो- *ना.* [प्रा. झर+ओ] १. उज्यालाका लागि बालिने सल्लाको टुक्राटाक्री; दियालो। २. दाउराको छेस्को। (उदा.- घरमा एक झरो दाउरा छैन, केले भात पकाउने हो!)।
झर्कनु- *अ.क्रि.* [झर्को+नु] अरूका कुरा मन नपरी झर्को मानेर बोल्नु; च्याँठिनु; जर्कनु।
झर्काइ- *ना.* झर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झर्काइनु- *क.क्रि.* झर्कन लाइनु।
झर्काउनु- *प्रे.क्रि.* झर्कन लाउनु।
झर्किनु- १. *अ.क्रि.* झर्को मानेर बोलिनु। २. झर्कनु।
झर्को- *ना.* १. झिँजिने वा दिक्क लाग्ने स्थिति; झमेला; झन्झट। २. झिज्याहट; दिक्क; वाक्क।
झर्कोफर्को- *ना.* झर्को मान्ने काम; झर्केर बोल्ने स्वभाव वा स्थिति; ततर्कोफतर्को।
झर्झर- *ना.* [सं.] १. एक किसिमको ढोल बाजा। २. झाँझर। ३. झ्याम्टो।
झर्झरी- *ना.* १. झ्याम्टो; झ्याली। २. शिव।
झर्ना- *ना.* हे. झरना।
झऱ्याम- *ना.* [अ.मू. झऱ्याम्+अ] काँच आदि वस्तु फुट्दा निस्कने आवाज।
झऱ्यामझुरुम- *क्रि.वि.* १. चूर्ण भएर भाँडाकुँडा फुट्ने गरी; चकनाचुर। *ना.* २. काँच आदि वस्तु फुट्दा निस्कने आवाज।
झऱ्याम्म- *क्रि.वि.* भाँडाकुँडा एकै बाजि माथिबाट तल खसेर फुटेको आवाज निस्कने गरी।
झर्र- *ना.* [अ.मू. झर्+र] १. आकाशबाट पानी खस्दा आउने आवाज; दर्र। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो आवाज निस्कने गरी। ३. तातेको घिउतेलमा पानी आदि पर्दा आवाज निस्कने गरी; भ्वार्र।
झर्रा- *ना.* [था.] थारूजातिमा प्रचलित एक किसिमको लोकनृत्य।

झर्रो- *वि.* [प्रा. झरडो > सं. झरट] १. धुलो आदि झट्कारेर सफा पारिएको। २. नबिटुलिएको; चोखो; शुद्ध। ३. बाबुआमाको गुण लिएको; बाबुआमासँग काटीकुटी मिल्ने। ४. बाहिरी प्रभाव नपरेको। ५. निम्नतम सामाजिक पूर्वाधार पूरा गरी तल्लो जातीय कोटिबाट माथिल्लो कोटिमा प्रवेश गरेको। *ना.* ६. त्यसरी माथिल्लो कोटिमा पुगेको कुनै व्यक्ति।

झर्रोवाद- *ना.* १. २०१३ सालतिर बनारसमा अध्ययन गर्ने भाषाप्रेमी व्यक्तिहरूले नेपाली भाषाको चोखो प्रयोगका लागि चलाएको, भाषामा सकेसम्म देशज र तद्भव शब्द मात्र प्रयोग गर्नुपर्छ भन्ने मतमा आधारित अभियान।

झर्रोवादी- *वि.* झर्रोवादको अनुयायी; झर्रोवादलाई अगाडि बढाउन प्रयास गर्ने (व्यक्ति)।

झऱ्याइँ- *ना.* झर्रो हुनाको भाव, गुण, अवस्था वा विशेषता; झर्रोपना; विशुद्धता।

झलक- *ना.* [सं. झल्लिका] १. घाम, बत्ती वा बिजुली आदिको चहकिलो रूप; चमक; चहक; आभा। २. नजानिँदो झल्को; धमिलो सम्झना; झझल्को। ३. सम्झना।

झलकदार- *वि.* झलक वा चमक भएको; झल्कने; चहकदार।

झलक्क- *क्रि.वि.* १. एकै छिन मात्र देखापर्ने गरी; झुलुक्क। २. निमेषभर चम्कने वा झल्किने भएर। ३. एकै छिन देखेको भरमा सम्झँदै।

झलझल- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्+अ (द्वि.)] १. कुनै वस्तु लगातार झल्कने गरी; झलमलाउँदो भएर। २. बारम्बार सम्झने किसिमले; झलझली।

झलझलाइ- *ना.* झलझलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झलझलाइनु- *क.क्रि.* झलझलाउने होइनु।

झलझलाउँदो- *वि.* झलझल गर्ने वा हुने; झलमलाउँदो।

झलझलाउनु- *अ.क्रि.* चहकमहक देखिने गरी चलमलाउनु; झलमलाउनु।

झलझलाहट- *ना.* झलझल हुने भाव, क्रिया वा अवस्था; झलझलाइ।

झलझली/झलझलती- *क्रि.वि.* लगातार झलझल भएर।

झलमल- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्+अ (द्वि.)] १. घाम, बत्ती आदिको उज्यालो वा कुनै वस्तुको सौन्दर्य देखिने गरी; झलझल। *ना.* २. रामरमिता; रमाइलो।

झलमल्ल- *क्रि.वि.* चारैतिर झलमल हुने गरी वा सौन्दर्य छरिएर; झलमल।

झल्कनु- *अ.क्रि.* [झलक+नु] १. सौन्दर्य वा प्रकाशले झल्ल हुनु; चम्कनु; टल्कनु। २. मनमा कुनै आकृति, भाव वा सौन्दर्यको झल्का आउनु। ३. सम्झनु; भान पर्नु; उस्तै लाग्नु।

झल्कने- *वि.* टलक भएको; चमकदार।

झल्काइ- *ना.* झल्कने वा झल्काउने क्रिया-प्रक्रिया।

झल्काइनु- *क.क्रि.* झल्कने पार्नु।

झल्काइलो- *वि.* झल्कने खालको; चमकदार।

झल्काउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. बत्ती वा बिजुलीको प्रकाश फैलाउनु; झल्कने पार्नु। २. कुनै कुरा राम्रो बोध हुने गरी सम्झाउनु।

झल्को- *ना.* [झलक+ओ] १. कुनै वस्तु वा व्यक्ति देख्नासाथ हुने अस्पष्ट आभास; हो कि, हो कि लाग्ने सम्झना; झझल्को। २. मिथ्याभास; प्रतीति; भान। ३. चमक; झलक; टलक।

झल्ट्याङझुल्टुङ/झल्ड्याङझुल्डुङ- *ना.* [अ.मू. झल्ट्याङ्/झल्ड्याङ्+अ (द्वि.)] १. हात, काँध आदिमा झुन्ड्याउँदा हल्लिने पोकापोकी; झिटीमिटी; झिटीझाम्टा। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो पोकापोकी वा झिटीझाम्टा हल्लाउँदै झुन्ड्याउने गरी; झाङ्गलझुङ्गल।

झल्याँस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्याँस्+स] १. मस्त निद्रामा पनि एकाएक बिउँझने गरी; एक्कासि चेतना वा होसमा आएर। २. अचानक सम्झने किसिमले।

झल्याकझुलुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्याक्+अ (द्वि.)] १. झरिलो वस्तु वा उज्यालो यदाकदा देखिने गरी; कहिलेकाहीँ मात्र घाम आदि देखिने चालसँग। २. कुनै व्यक्ति वा वस्तु फाटफुट देखिने गरी; आकलझुकल।

झल्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्याक्+क] एक झमट देखिने वा झल्किने गरी।

झल्याङझुलुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्याङ्+अ (द्वि.)] १. यताउति हल्लने वा हल्लाउने गरी; झल्ट्याङझुल्टुङ। २. कहिलेकाहीँ; कताकति; आकलझुकल।

झल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्+ल] १. केही छिनका लागि चम्कने वा टल्कने गरी; झल्कने किसिमले। २. चारैतिर छरिएर उज्यालो फैलने गरी; झलमल्ल।

झल्लझल्ल- *क्रि.वि.* बारम्बार झल्ल भएर।

झल्लर- *ना.* [सं. झल्लरी] मन्दिरका छाना, चँदुवा, छाता, झुल आदिका छेउछाउमा शोभाका निम्ति चारैतिर झुन्डिएका मुजादार कपडा वा झुम्का।

झल्लरी- *वि.* [सं.] १. झुम्का भएको; झल्लरदार। *ना.* २. एक प्रकारको ढोल। ३. झ्याली बाजा; झ्याम्टा।

झल्लरी छाता- *ना.* विशेष पर्व वा अवसरमा देवता, राजा आदिलाई र विवाह आदिमा वरवधूलाई ओढाइने झल्लर लागेको ठुलो छाता।

झल्लरीमल्लरी- *वि.* १. फाटेर वा पुरानो भएर चिराचिरा भएको; चिल्याचिल्या परी लत्रेको (कपडा)। २. खूबै सिँगारिएको; झलमल देखिने (प्रायः व्यङ्ग्यार्थमा)।

झल्लिका- *ना.* [सं.] १. पाउडर, अत्तर, रङ आदि लगाउने नरम कपडा वा रुवाको लुँडो। २. चहक; चमक। ३. झ्याउँकिरी।

झल्ली- *ना.* [सं.] झ्याम्टा; झ्याली बाजा।

झल्लु/झल्लो- *वि.* १. बोली वा बानीबेहोराको ठेगान नभएको; बेकम्मा; लम्फु। २. पतित; च्युत। स्त्री. झल्ली।

झसक- *ना.* [सं. जषण] वायुविकारले शरीरमा हुने पीडा; शरीर चस्कने वेदना; झस्को; हुप।

झसक्क- *क्रि.वि.* १. बिचबिचमा तर्सने गरी; झस्कने चालसँग। २. झस्को पस्ने तरिकाले; चसक्क।

झसङ्ग- *क्रि.वि.* [अ.मू. झसङ्+ग] एकाएक मन झस्कने वा तर्सने

गरी; झसक्क; झस्स।

झसङ्गिनु- *अ.क्रि.* कुनै डरलाग्दो वस्तु देखेर वा आत्तिने कुरा सुनेर एक्कासि तर्सनु; झस्किनु।

झसङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. झसङ्+ङ] हे. झसङ्ग।

झसङ्गिनु- *अ.क्रि.* झसङ्गिनु।

झस्कनु- *अ.क्रि.* [झसक्क+नु] १. कुनै डरलाग्दो वस्तु देखेर वा आत्तिने कुरा सुनेर एकाएक डराउनु वा तर्सनु; झसङ्ङ हुनु। २. झस्को पस्नु; हुप पस्नु।

झस्काइ- *ना.* झस्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झस्काइनु- *क.क्रि.* झस्किन लाइनु।

झस्काउनु- *प्रे.क्रि.* झस्किने पार्नु; अपर्झटसँग तर्साउनु।

झस्किनु- *अ.क्रि.* १. एकाएक डराइनु। २. तर्सिनु; झस्कनु।

झस्को- *ना.* [प्रा. झसिअ] १. कुनै डरलाग्दो प्रसङ्गबाट हुने त्रास; चस्को; भय। २. झल्को; सम्झना।

झाँक्नु- *अ.क्रि.* [सं. ध्यातक+नु] लुकेर हेर्नु; चियाउनु। २. टाढैबाट एक झलक हेर्नु।

झाँक- *ना.* [सं. झण्ट] भाले मृग; भाले जरायो।

झाँकर- *ना.* [झाँक+र] सुकेको रूख वा त्यसैका हाँगाबिँगा।

झाँकी- *ना.* [झाँक+ई] १. विभिन्न सजावट, दृश्य, घटना, लीला आदि प्रदर्शित गरिएका मन्दिर, रथ, खट आदि। २. अल्प समयको दर्शन; झाँक्ने काम; हेराइ।

झाँको- *ना.* [झाँक+ओ] १. सिङ; झाँक। २. सेखी; घमन्ड; तुजुक।

झाँको झार्नु- *टु.* सेखी झार्नु; च्याँख तोड्ने गरी छाँस्नु।

झाँक्री$_{१}$- *वि.* [झाँक्रो+ई] १. झाँक्रो फिँजेको; झाँक्रे; जगल्टे। *ना.* २. एक जङ्गली जाति।

झाँक्री$_{२}$- *ना.* तन्त्रमन्त्रको प्रयोग गरी झारफुक गर्ने र रोगीको उपचार गर्ने व्यक्ति; धामी।

झाँक्री काउलो- *ना.* झारफुक गर्दा धामीझाँक्रीले हातमा स्याउला लिएर घुम्ने, उफ्रने र भूतप्रेत, बोक्सी आदि झार्न प्रयोग गर्ने एक जातको काउलो।

झाँक्री काठ- *ना.* सानो खालको एक जातको रूख।

झाँक्रे- *वि.* [झाँक्रो+ए] छिरलिएका केश भएको; झाँक्रो फिँजेको।

झाँक्रो- *ना.* [झाँक+रो] आइमाईको नकोरी वा नतलासी फिँजारिएको केशराशि; जगल्टा।

झाँग- *ना.* हे. झाङ।

झाँगड- *ना.* नेपालको पूर्वी तराई प्रदेशमा बसोबास गर्ने एक जाति।

झाँगडी- *ना.* झाँगड जाति; झाँगडको भाषा वा बोली।

झाँगड नाच- *ना.* मूलतः झाँगड-जातिमा चलेको सनातनी नाच। (यस नाचमा वैशाखदेखि भदौसम्म 'धुडिया', भदौ-असोजमा 'धर्माकर्मा', कात्तिकमा 'जतरा' त्यसपछि फागुनसम्म 'दमकस खेल' र चैतमा 'फगुवा जात्रा'-का नाच हुन्छन्)।

झाँगलझुँगल- *क्रि.वि.* [अ.मू. झाँग+ल (द्वि.)] १. मानिसलाई उचाल्दा वा बोक्दा ओल्टोकोल्टो पारेर यताउता हल्लाउँदै; झजोल्ने चालले। २. लद्धारपद्धार गरेर; घिच्याइमुन्ट्याइ गर्दै।

झाँगिनु- *अ.क्रि.* [झाँग+इ+नु] रूखबिरुवाका चारैतिर हाँगाबिँगा, पात आदि फैलनु; झाँग लाग्नु।

झाँज- *ना.* [सं. झल्ली] झ्याली; झ्याम्टो।

झाँजर/झाँझर- *ना.* [सं. जर्जर] १. घिउतेलमा पकाएका रोटीहरू झिक्दा घिउतेल तर्काइने प्वालैप्वाल परेको पन्यु। २. तराई भेगमा प्रचलित सानो झ्याली भएको ताल बाजा।

झाँट्नु- *स.क्रि.* [प्रा. झट+नु] १. बोटबाट धान, गहुँ आदि अन्न निकाल्न पछार्नु वा चुट्नु; झटनी गर्नु। २. छाँस्नु; हपार्नु; झपार्नु। ३. थकित पार्नु; लखतरान पार्नु।

झाँट- *ना.* [सं. झाट] मूत्रेन्द्रियका वरिपरिका रौँ; उपस्थका रौँ; शस्प।

झाँटझुँट- *ना.* [झाँट् (द्वि.)] झाँट्नेवर्ने काम; टकटक्याउने प्रक्रिया।

झाँप- *ना.* [सं. झम्प] कुद्ने, फाल हाल्ने वा उफ्रने काम (जस्तो- हाँपझाँप)।

झाइँ- *ना.* [अ.मू.] तताएको तेलघिउमा तिहुन ओइरँदा वा झानझुन पार्दा निस्कने शब्द।

झाइँ झुइँ- *ना.* १. तेल, घिउ आदिमा रोटी पकाउने काम; तातो घिउतेलमा जिम्बु, जिरा, मेथी आदि फुराएर दाल, तरकारी, अचार झान्ने काम; झानझुन। *क्रि.वि.* २. तातो घिउतेलमा तरकारी आदि ओइरिँदा आवाज आउने गरी। ३. जम्मै सकिने गरेर; रित्तिने किसिमले।

झाकझाक झुकझुक- *क्रि.वि.* [झाकझुक (द्वि.)] बराबर झाकझुक भएर; झाकझुक।

झाकझुक- *क्रि.वि.* १. कुनै कामकुरा कहिलेकाहीँ मात्र हुने गरी; आक्कलझुक्कल। २. अलिअलि निद आउने गरी; उड्ने चालले।

झाङ- *ना.* [सं. ध्यान] १. गुचुमुच्च परेका लहरा र ससाना रूखहरूको समूह। २. झाँगिएको बोट; झ्याम्म परेको रूख वा बिरुवा।

झाङलझुङल- *क्रि.वि.* हे. झाँगलझुँगल।

झाङा- *ना.* [था.] थारूजातिको विवाहमा केटाले केटीका आमाबाबुलाई बिहेखर्चका निम्ति दिने नगद।

झाङिनु- *अ.क्रि.* [झाङ+इ+नु] हे. झाँगिनु।

झाट- *ना.* [सं.] १. उज्यालो हुनेहुने बेलाको गाढा अँध्यारो। २. लहराहरूले ढाकिएको स्थान; कुञ्ज; छहारी। ३. झाडी।

झाटझुट- *क्रि.वि.* [झट्ट+झट्ट] १. छिटोछरितो गरेर; झट्टपट्ट; छिटछिटो; चाँडोचाँडो। *ना.* २. बन्धन आदि तुरुन्त चुँडिने काम। ३. छिटो र बखतमै काम सकिने प्रक्रिया।

झाटझुट्ट- *क्रि.वि.* अझ छिटो झाटझुट हुने गरी।

झाटा- *ना.* [सं.] १. जाईका छाँटका पात हुने, लहरामा फुल्ने एक प्रकारको सुगन्धी सेतो फूल। २. पानीअमला, भुइँअमला।

झाड- *ना.* [सं. झाट] १. बिजुलीबत्तीहरू बालिने शृङ्गारका लागि बैठककोठामा झुन्ड्याइने काँचको झुलन; बत्तीदानी। २. ससाना बोटबिरुवाका समुदाय; झाङ।

झाडा- *ना.* [सं. क्षरण] कुफतले वा खानेकुरा अपच भएर निस्कने पातलो दिसा; पखाला।

झाडाबान्ता/वान्त- *ना.* धेरैपल्ट पातलो दिसा वा पखाला भइरहने रोग, हैजा; छेरौटी।

झाडी- *ना.* [झाड+ई] सानाठुला लहरा र वृक्षले ढाकिएको ठुलो र बाक्लो वन; घना जङ्गल।

झाडु- *ना.* [प्रा. झाडन] भुइँमा जमेका, थुपिएका कसिङ्गर, धुलो आदि बढार्ने हाते साधन; कुचो।

झाडुबढारु- *ना.* भुइँमा थुप्रिएका कसिङ्गर, धुलो आदि फ्याँक्ने काम; झार्ने र बढार्ने काम; बढारकुँढार।

झान्नु- *स.क्रि.* [सं. झणझण+नु] घिउतेलमा मेथी, जिरा, ज्वानु आदि फुराएर दाल, अचार आदिमा चरचराउने गरी हाल्नु; झानझुन गर्नु।

झानिनु- *क.क्रि.* झान्ने काम गरिनु।

झानझुन- *ना.* [झान् (द्वि.)] अचार, तरकारी आदि झान्ने काम; झाइँझुइँ।

झापझुप- *क्रि.वि.* [प्रा. झम्पिअ] १. बिजुली, आगो, बत्ती आदि सबैतिर एकैबाजि निभ्ने वा निभाउने गरी। २. कुनै वस्तुलाई हतारमा छोप्ने वा ढाक्ने गरेर। ३. कुनै काम, मेलो आदि झटपट सिद्ध्याउने किसिमले।

झापट/झापड- *ना.* [सं. चपेट] १. गाला आदिमा हत्केलाले जोरसित पिट्ने काम; लबटाको हनाइ; चड्कन; चप्पड। २. बेसरी हप्काइने काम; झँटाइ; खप्की।

झापन- *ना.* [सं. झम्पन] १. डोली, उलिन्काठ आदि सवारीसाधनमाथि ओढाइने वा छोपिने मङ्गलमय रातो कपडा; डालो छोप्ने रङ्गीन च्यादर। २. चारैतिर सिपी भरेको गुँदबाट बनेको ढकिया।

झापा- *ना.* नेपालको पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने मेची अञ्चलको तराई भागमा स्थित एक जिल्ला।

झापाली- *वि.* झापासम्बन्धी; झापामा बस्ने; झापाको निवासी।

झापु- *ना.* [√ झप्पू] १. लबटाले हिर्काउने वा पिट्ने काम; झापट; झापड; झप्पू। २. भित्तो पुऱ्याएर वा मुख थुनिने गरी भन्ने काम।

झापो- *ना.* तुलाबाट तौलिएको वस्तु राख्ने भाँडो; खाँची।

झाप्री- *ना.* सानोसानो ढकिया; एक प्रकारको बास्केट।

झाब्ला- *ना.* [झबला] गलामा इँजारघर हालेर तुना बाँध्ने एक किसिमको कुर्था।

झामक- *ना.* [सं. झमक] भट्टामा ज्यादा राप भएर डढेको इँट; इँटको कीट।

झामझुम- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) झुम्+अ] १. कुनै पनि काम धेरै जना मिलेर छिटो सिध्याउने गरी। २. थोरै खाद्य वस्तु धेरै जना मिलेर खाइसक्ने हिसाबले। ३. झापझुप।

झामझुम्म- *क्रि.वि.* १. चारैतिरबाट एक्कासि छोप्ने वा छोपिने गरी। २. अँध्यारो हुने किसिमले। ३. एउटै काममा धेरै मान्छे झुम्मिने गरी।

झाम्टा- *ना.* [झाम्टोको ति. रू.] हे. झाम्टो।

झाम्टाझाम्टी- *ना.* सानाठुला झाम्टाहरूको थुप्रो वा समूह।

झाम्टिनु- *अ.क्रि.* [झाम्टो+इ+नु] १. झाम्टो हुनु; झाम्टाझाम्टी बन्नु। २. गाँजिनु; झाँगिनु।

झाम्टो$_{१}$- *ना.* [सं. झुण्ट] १. रौं, धागो आदिको गुजुल्टो। २. सप्लाएका सागपात आदिको बोट। ३. चारैतिर हाँगाबिँगा फैलिएको बोटबिरुवा; झाँग; झाङ।

झाम्टो$_{२}$- *ना.* [√ झ्याम्टो] झ्याम्टो; झ्याली।

झार्नु- *स.क्रि.* [झार+नु] १. अग्लो ठाउँबाट तलतिर पुऱ्याउनु; खसाल्नु; ओराल्नु। २. भूतप्रेत वा बोक्सी आदि हटाउनका लागि मन्त्र पढेर फुकफाक गर्नु; झारफुक गर्नु।

झार- *ना.* [प्रा. झाड] १. प्रायः बालीनालीसँगै उम्रेर त्यसको वृद्धिमा नोक्सान पुऱ्याउने घाँस। २. तृण; घाँस।

झारझुर- *ना.* [झार् (द्वि.)] १. कपडालाई हातले झट्कारेर धुलोमैलो झार्ने काम; टकटक्याइ। २. फलफूल, अनाज आदि प्रायः पुरै खसाल्ने वा निकाल्ने काम। ३. कसैसित भएभरको रुपियाँपैसा आदि हात लगाउने काम।

झारपात- *ना.* [झार+पात] रूखबाट खसेका पात र भुइँमा उम्रेका झारको समूह; घाँसपात; लहरापात।

झारपोथर- *ना.* [झार+पुछ] १. धुलो, कसिङ्गर आदि झार्नेमिल्काउने काम; झारझुर। २. भएभरको सिद्ध्याउने काम; पाछपुछ।

झारफुक- *ना.* [झार+फुक्] कुनै रोग वा भूतप्रेत हटाउने मन्त्र पढी कुश, कुचो, खरानी, जल आदिले बिरामीको शरीरलाई छुँदै फुकेर उपचार गर्ने काम; त्यस्तो अन्धपरम्परागत पद्धति; झराइ र फुकाइ; फाकफुक।

झारफुके- *वि.* झारफुक गर्ने; फाकफुके।

झारबुटी- *ना.* [झार+बुटी] बुटीका निम्ति प्रयोग हुने झार; वैदाङ्ग विधिअनुसार गरिने ओखतीमुलो।

झारमौरो- *ना.* [फा. जहर+मोहरा] सर्प, बिच्छी आदिले टोकेर शरीरमा फिँजिएको विष खिच्ने वा मार्ने हरियो रङको एक थरी पत्थर।

झारल- *ना.* जरायोका छाँटको एक जातको ठुलो मृग; हरिणविशेष।

झारा$_{१}$- *ना.* गन्जिफाका खेलमा रङको सबैभन्दा ठुलो अन्तिम चक्की नराखी जित्ने वा खानेजति जम्मै चक्की एकै बाजि लाम लगाई खेलिने दाउविशेष।

झारा$_{२}$- *ना.* १. सरकार, जमिनदार वा बिर्तावालले सरकारी वा सार्वजनिक काममा साधारण जनताबाट लिने पारिश्रमिकविनाको काम वा सहयोग। २. मन नलगाईनलगाई गरिने काम; करबलको काम।

झाराको खेतालो- *ना.* कामचलाउका रूपमा मात्र आएको मानिस; गालसम्म टार्ने मान्छे।

झारा खेताला- *ना.* ज्यालामजुरीविना वा सो लिएर काम गर्न आउने कामदार।

झारा टार्नु- *टु.* मन नलगाईकन काम गर्नु; करबलले काम गर्नु।

झारातिरा- *वि.* झाराको काम गर्ने; झाराली। २. मन नलगाईनलगाई काम गर्ने; अर्काको कर वा बाध्यताले मात्र काम गर्ने।

झारातिराइ- *ना.* मन नपरीनपरी गरिने काम; टारटुर गर्ने खालको कामकुरो।

झारा तिर्नु- *टु.* मन नपरीनपरी काम गर्नु; करबलले काम गर्नु।

झारा फौज- *ना.* पारिश्रमिक वा ज्यालाविना गुहारका लागि जम्मा गरेको फौज।
झाराली- *ना.* झाराको काम गर्नका लागि आएको व्यक्ति; गुहारे खेतालो; बेठबेगारी।
झारिनु- *क.क्रि.*[झार्+इ+नु] झार्ने काम गरिनु; खसालिनु।
झारी- *ना.* [सं. झरी] ठुलो पेट, सानो घाँटी र फुकेको मुख भएको; पेटबाट टुटी निस्केको लाम्चो खालको जलपात्र।
झारीखन्डे- *ना.* [झार+खन्डे/झारखण्ड (स्थानविशेष)] १. झारपातको ओखती बनाई खुवाउने र फाकफुक गर्ने मानिस; गाउँघरको साधारण उपचारक। २. जोगीका भेषको बिकामे मान्छे।
झारो- *ना.* [√ चार] डन्डीबियाको खेलमा प्रयुक्त हुने चारको गणना वा सङ्ख्या।
झार्लाङ्गे- *वि.* १. कुनै पनि काम झारा टार्ने किसिमले गर्ने; रङ्गढङ्ग नभएको। *ना.* २. त्यस्तो मानिस।
झाल- *ना.* [सं. जाल] लहराहरूको झाङ; एक अर्कामा जेलिएका लहराको समूह।
झालर१- *ना.* [था.] प्रायः तराईवासी स्त्रीहरूले गोडामा लगाउने एक प्रकारको गहना।
झालर२- *ना.* [सं. झल्लर] शोभा वा सौन्दर्यका लागि झुल, पर्दा आदि कपडामा फुर्का निकालेर लगाइने घेरो; झल्लर।
झाले- *वि.* [सं. झल्लिका] टाटेपाटे; टाटेपाङ्ग्रे; रङ्गीबिरङ्गी।
झालेमाले- *ना.* रातो, सेतो, कालो आदि धेरै रङ भएको; छिरबिरे (गाईबस्तु आदि)।
झास- *ना.* [झार] सुकेका झारपातको थुप्रो; झासझुस।
झासझुस- *ना.* १. झारपातको समूह; आगो बालिने सुकेका पातपतिङ्गर। *क्रि.वि.* २. तत्कालै बल्ने गरी; तुरुन्तै सिद्धिने किसिमले।
झिँगटी- *ना.* [नेवा.] इँट जस्तै पोलिएको, लम्बाइको दुवै छेउमा एकअर्कामा खप्टिनका निम्ति खोल्सोखोल्सो परेको, छाना छाइने, पातलो साधन।
झिँगटीघर- *ना.* झिँगटीले छाइएको घर।
झिँगटीघरे- *वि.* झिँगटीघरमा बस्ने।
झिँगटो- *ना.* [सं. जीर्णक] झरेर वा बस्तुले घाँसपात खाएर झरेको सिटोमिटो।
झिँगनी/झिँगानु- *ना.* [सं. झिङ्गिनी] लाम्चा पात, सेता ससाना फूल र हरिया ससाना फल हुने एक वृक्ष; झिँगानु।
झिँगनी/झिँगानु तोरियाँ- *ना.* घिरौँलाजस्तो तर पाटापाटा परेको तोरियाँ; पाटेतोरियाँ।
झिँगल्टो- *ना.* [√ झिँगटो] गहत, भटमास, बदाम आदिको जगल्टा; झिँजो।
झिँगाउरो- *ना.* [झँगो+आउरो] घिरौँलाको जालीजस्तो, लाम्चो गुँड लगाएर बस्ने माहुरीका जातको विषालु किरो।
झिँगे- *वि.* [झिँगो+ए] १. झिँगा भएको वा बसेको; गन्दा। २. झिँगाजस्तो; झिँगाको।
झिँगे दाउ- *ना.* पैसा थापेर खेल खेल्दा जसको पैसामा झिँगा बस्छ वा झिँगाले छुन्छ उसैको जित हुने एक खेल।
झिँगे बारुलो- *ना.* झिँगाजस्तो एक जातको बारुलो।
झिँगे माछो- *ना.* गँगटाका जस्ता दुइटा हात, हाठवटा खुट्टा र पारदर्शी कत्ला हुने, एक जातको सानो माछो।
झिँगो- *ना.* [प्रा. झिल्लिरिआ] प्रायः फोहोरबाट उब्जने, छ खुट्टा र दुइटा पखेटा भएको एक जातको उड्ने किरो; माखो; मक्षिका। झिँगाको सरापले डिँगा मर्दैन (उखान)।
झिँजा- *ना.* [झिँजोको ति. रू.] हे. झिँजो।
झिँजाझिँजी- *ना.* सानाठुला धेरै झिँजाको समूह।
झिँजामिजा- *ना.* मसिना छेस्के दाउरा र पातपतिङ्गर।
झिँजिनु- *अ.क्रि.* [झिँजो+नु] झिँजो मान्नु; हे. झिँजिनु पनि।
झिँजो१- *ना.* काठको सानोतिनो छेस्को; झक्रो।
झिँजो२- *ना.* हे. झिँजो (झर्को, झन्झट)।
झिँजोल्नु- *ना.* हे. झिजोल्नु।
झिँजोलाइ- *ना.* झिजोलाइ।
झिँजोलाइनु- *क.क्रि.* झिजोलाइनु।
झिँजोलाउनु- *प्रे.क्रि.* झिजोलाउनु।
झिँजोलिनु- *क.क्रि.* झिजोलिनु।
झिँज्याइ- *ना.* [√ झिँजि (+आइ)] १. झिँजिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; झिँज्याहट। [झिँज्याउ+आइ] २. झिँज्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झिँज्याइनु- *क.क्रि.* झिँजो लाइनु।
झिँज्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. झन्झटको काम लाउनु; झिँजो लाउनु। २. सताउनु; पिरोल्नु। ३. दिक्क गराउनु।
झिँज्याहट- *ना.* झिँजिने भाव, अवस्था वा क्रिया; झिँज्याइ।
झिक्नु- *स.क्रि.* १. राखेको वा रहेको ठाउँबाट निकाल्नु; उभाउनु; लिनु। २. उतार्नु; निकास्नु। ३. जागिर वा कुनै कामबाट खारेज गर्नु; निकाल्नु। ४. कटाउनु; घटाउनु।
झिकाइ- *ना.* झिक्ने वा झिकाउने क्रियाप्रक्रिया।
झिकाइनु- *क.क्रि.* १. ल्याइनु। २. पैठारी गरिनु।
झिकाउनु- *स.क्रि.* १. टाढाका ठाउँबाट मालमत्ता ल्याउनु; पैठारी गर्नु। २. कसैलाई मानिस, चिठी, तार आदिद्वारा डाक्नु वा बोलाउनु। *प्रे.क्रि.* ३. झिक्न लाउनु; मगाउनु।
झिकिनु- *क.क्रि.* राखेको ठाउँबाट लिइनु।
झिकुवा- *वि.* झिकिएको वा खोसिएको; खारिज गरिएको।
झिक्राझिक्री- *ना.* [झिक्रो+झिक्रो] सानाठुला झिक्राहरूको समूह।
झिक्रेइलो- *वि.* [झिक्रो+एइलो] झिक्राझिक्री भएको; झिक्रोजस्तो।
झिक्रो- *ना.* [सं. जीर्णक] ससाना हाँगाबिँगासहितको ठुलो हाँगो; लहरे तरकारी फलाउनाका लागि काटेर ल्याइएको हाँगो वा बोट; थाँक्रो; झिँजो।
झिङटी- *ना.* हे. झिँगटी।
झिङनी- *ना.* हे. झिँगनी।
झिङनी तोरियाँ- *ना.* झिँगनीतोरियाँ।
झिङल्टो- *ना.* हे. झिँगल्टो।
झिङाउरो- *ना.* हे. झिँगाउरो।

झिजिनु- *अ.क्रि.* [झिजो+इ+नु] झिजो मान्नु; मन नपरेको काम गर्न झर्को मान्नु; झर्कनु।
झिजो- *ना.* १. कुनै फाइदा पनि नहुने र मन पनि नपर्ने कामकुरो; झन्झटको काम; झोज; झर्को। २. सताउने काम; कचकच।
झिजोल्नु- *स.क्रि.* [झिजोलो+नु] १. कसैलाई नचाहिँदो कामकुरामा झर्को लाग्ने गरी सताउनु; प्रायः केटाकेटीले आमालाई झिजो लाग्ने पार्नु। २. बारम्बार हल्लाउनु; घचघच्याउनु।
झिजोलाइ- *ना.* झिजोल्ने भाव क्रिया वा प्रक्रिया।
झिजोलाइनु- *क.क्रि.* झिजोल्न लाइनु।
झिजोलाउनु- *प्रे.क्रि.* झिजोल्न लाउनु; झिजोलाइमा पार्नु।
झिजोलिनु- *क.क्रि.* १. झिजोल्ने काम गरिनु; सताइनु। २. हल्लाइनु।
झिजोलो- *ना.* [झिजो+लो] नचाहिँदो कामकुरामा पनि झर्को लाग्ने गरेर सताउने काम; झिजो।
झिज्याइ- *ना.* [√ झिजि (+आइ)] झिजिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झिज्याइनु- *क.क्रि.* झिजो लाइनु; सताइनु।
झिज्याउनु- *प्रे.क्रि.* झिजो लाउनु; पिरोल्नु; दिक्क पार्नु।
झिझिया नाच- *ना.* [था.] थारूजातिमा प्रचलित प्रायः दसैँताक नाचिने एक लोकनृत्य। (यस नाचमा बेलुकीपख कन्याकेटीका ससाना समूह मित्र बत्ती बलेको माटाको भुँड्को टाउकोमा बोकी सडकसडकमा गाउँदै नाच्दै हिँड्छन्)।
झिटी- *ना.* कहीँ लैजान तयार गरिएको मालसामान; मालमत्ता।
झिटीझाम्टी/झाम्टो- *ना.* गृहस्थीका सरसामान; मालमत्ता; झिरझिटी।
झिटीमिटी- *ना.* भएजति सबै झिटी; मालसामान।
झिट्टा- *ना.* न्याउले खेलमा गाइने एक थरी लोकगीत।
झिट्टी- *वि.* दुब्लो; पातलो; सुलीखुट्टे वा सुइँखुट्टे।
झिना झाँकर- *वि.* [झिनो+झाँकर] सानातिना; प्रायः लेखो वा वास्ता नगरिने।
झिनुवा- *ना.* १. सेता ढबका पात हुने, खैरो रङ मिसिएको डल्लोडल्लो एक जातको धान। २. सोही धानको चामल।
झिनो- *वि.* [प्रा. झिणो] १. अपेक्षाकृत कम मोटाइ भएको; मसिनो; क्षीण। २. दुब्लो; पातलो।
झिन्निनु- *अ.क्रि.* [झिनो+इ+नु] क्रमशः दुब्लोपातलो हुँदै जानु; दुब्लाउनु।
झिम- *ना.* [चिम] १. परेला झिम्क्याउन्जेलको अल्प समय; निमेष; क्षण। *क्रि.वि.* २. परेला झिमिक्क पारेर; आँखा झिम्क्याउँदैमा।
झिमझिम- *क्रि.वि.* [झिम (द्वि.)] बारम्बार परेला झिम्क्याइरहने गरी; चिमचिम।
झिमझिमे- *वि.* १. चिमचिम गरिरहने (आँखा, परेला/परेली)। २. झिमझिम गरेर बर्सिरहने; सिमसिमे (पानी)।
झिमिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झिमिक्+क] १. आँखा चिम्लने गरी; परेला जोडेर निदाउने हिसाबले। २. झुक्याउने गरी; थाहै नदिएर।
झिम्के- *वि.* [झम्को+ए] १. सधैँ परेला झिम्क्याइरहने; झिमझिम गर्ने। २. आँखा सन्काएर इसारा गर्ने।
झिम्को- *ना.* [अ.मू. झिम+को] आँखा झिम्म पार्ने काम; परेला झिम्क्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झिम्क्याइ- *ना.* झिम्क्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झिम्क्याइनु- *क.क्रि.* पलक मारिनु; इसारा गरिनु।
झिम्क्याउनु- *स.क्रि.* १. आँखा झिमझिम पार्नु; झिम्को लाउनु। २. आँखाले इसारा गर्नु; फकाउनु।
झिम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. झिम्+म] परेला जोड्ने गरी; आँखा बन्द गरेर।
झिम्मझिम्म- *क्रि.वि.* फेरिफेरि झिम्म हुने गरी; झिमझिम; चिमचिम।
झिम्रिनु- *अ.क्रि.* [झिम्रे+इ+नु] १. रजस्वला हुनु; पर सर्नु; नछुने हुनु; पाखा लाग्नु। २. भ्याउरिनु; चाउरिनु।
झिम्रिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झम्रिक्+क] १. झुम्रिने वा ओइलाउने गरी; लोसे चालले। २. स्वात्तै; ख्वात्तै।
झिम्रे- *वि.* १. रजस्वला भएकी; नछुने भएकी; पर सरेकी। *ना.* २. रजस्वला नारी।
झिम्रेनी- *वि.* पेट बोकेकी; गर्भिणी।
झिम्सिङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. झिम्सिङ्+ङ] अकस्मात् देखापर्ने गरी; जुमलुङ्ङ।
झिर- *ना.* १. हुक्काको सुमेरुमा कस जम्ने भाग खोल्ने, बटारिएको, पातलो र लामो फलामे सुइरो; फलामको सानो डन्डी। २. काँचो मासु उनेर आगामा तताउने वा घाममा सुकाउने सुइरो।
झिरकाठ- *ना.* सलाई बनाउने काठ; सलाई।
झिरको मासु- *ना.* १. साह्रै सन्ताप; चर्को पिर। २. व्यर्थको झन्झट।
झिरचिम्टा- *ना.* १. फलामे चिम्टा। २. जो भएको सबै; सिरीखुरी।
झिरलो- *ना.* [झिर+लो] एकाएक आइपर्ने झोज; झिजो; पिरलो।
झिरिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झिरिक्+क] झुरिएका, सुकेका झिँजा वा घँसेटा आदि भाँचिने गरी; एक्कासि।
झिरिप- *क्रि.वि.* [अ.मू. झिरिप्+अ] १. एकै चोटि छोप्ने गरी। २. सिद्ध्याउने हिसाबले; चट्।
झिरिप्प- *क्रि.वि.* काम फत्ते हुने गरी; स्वाट्ट।
झिरे- *वि.* [झिर+ए] झिरजस्तो; झिरका छाँटको।
झिरे लहरो- *ना.* झिर जस्तै बटारिएको लहरा हुने आयुर्वेदका अनुसार पित्तशमन गर्ने एक लहरो।
झिर्को- *ना.* [√ झल्को] उज्यालाको ससानो झल्को; छिनछिनको चमक।
झिर्नु/झिर्नो- *वि.* [सं. जीर्ण] १. थोत्रो वा पुरानो; फाटेको; जीर्ण। २. चिन्ताले गलेको; दुब्लो; सिट्ठी।
झिल- *ना.* [सं. क्षीर] पानी जम्ने प्राकृतिक ठुलो पोखरी; ताल; दह।
झिलङ्गो- *ना.* खिउनी वा यस्तै रोटी पार्ने फलामे साँचो।
झिलझिल- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्+अ (द्वि.)] कुनै वस्तु झल्कने वा ससाना कण चम्कँदा आँखा तिरमिराउने गरी; झिलिकझिलिक।
झिलमिल- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्+अ (द्वि.)] १. आँखा तिरमिराउने हिसाबले; छिनछिनमा चम्कने गरी। *ना.* २. रङ्गिन प्रकाशको आरोहअवरोह; आँखा तिरमिराउने तेजिलो झल्को।
झिलिक- *ना.* [सं. झिल्लिक] एकाएक चम्कने किसिम; सहसा

चम्किने चाल।
झिलिकझिलिक- *क्रि.वि.* छिनछिनमा चम्कने प्रकारले।
झिलिकमिलिक- *क्रि.वि.* बारबार चम्किरहने गरी; छिनछिनमा टल्कने हिसाबले।
झिलिक्क- *क्रि.वि.* १. चम्किला कण वा वस्तु छिनभर देखिएर; अपर्झट चमक निस्कने हिसाबले। २. बिजुली, आगो, बत्ती आदि एकाएक बल्ने गरी। ३. कुनै व्यक्ति वा वस्तु एक्कासि देखापर्ने चालले।
झिलिङ्गो- *ना.* [झिल्+इङ्गो] बलेको आगाको फिलिङ्गो; धप्केको कोइलो।
झिलिमिली- *क्रि.वि.* [झिल्ल+ई+मिल्+ई] १. बत्ती वा रङ्गीचङ्गी वस्तुद्वारा झल्कने वा चम्कने हिसाबले; झलमल्ल; झकिझकाउ। *ना.* २. बिजुलीको दृश्यावलीले राम्रो बनाइएको उत्सव वा तमासा; रमाइलो वातावरण; रामरमिता।
झिलिमिली झिल्ला- *ना.* १. देउसी खेल्दा भट्टचाउनेले भन्ने शब्द। २. चारैतिर उज्यालैउज्यालो।
झिलिमिली भ्याइँ- *ना.* रमाइलो वातावरण; रामरमिता।
झिलियाँ/झिलैयाँ- *ना.* झाँझरबाट लेदो पिठो चुहाएर घाममा सुकाई पछि घिउतेलमा फुराउन मिल्ने गरी बनाइएको खाद्य वस्तु; झिनियाँ।
झिल्का- *ना.* [सं. झल्ली] आगाको सानो कण; सानो अग्निकण।
झिल्के- *वि.* [झल्को+ए] १. झल्को भएको; चमकदार। २. ठाँटिलो; गुन्डो स्वभावको। ३. आँखा घुमाएर कुरा गर्ने। *ना.* ४. लोकगीतमा प्रेमिकाले प्रेमीलाई भन्ने एक शब्द।
झिल्केमिल्के- *वि.* झिलिकमिलिक भएको; ठाँटिलो र नक्कले।
झिल्को- *ना.* [सं. झल्लिका] आगाको बलेको सानो फिलिङ्गो।
झिल्टुङ- *वि.* १. ज्यादै दुब्लोपातलो; सिखो। *ना.* २. वाग्मती अञ्चलअन्तर्गत नुवाकोट जिल्लामा पर्ने एक गाउँ।
झिल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. झल्+ल] छिनभर चम्कने हिसाबले; झल्कने गरी; बलेर।
झिल्ल झिल्ल- *क्रि.वि.* बिचबिचमा रोकिई चम्कने हिसाबले।
झिल्लिका- *ना.* [सं.] १. भ्याउँकिरी। २. झङ्कार। ३. प्रकाश; चमक; दीप्ति। ४. भ्याली; भ्याम्टा।
झिल्लिमझर्की- *ना.* तराईको चमारनृत्यमा प्रयोग गरिने धनुका आकारको एक थरी तालबाजा।
झिल्ली- *ना.* [सं.] १. छालामाथि रहेको पातलो तह; अत्तरछाला। २. त्यस्तै पातलो कुनै पत्र। ३. सूर्यको किरण; तेज। ४. भ्याउँकिरी। ५. भ्याम्टा; भ्याली। ६. गफ हाँक्ने काम; फोस्रो कुरागराइ (जस्तो- झल्ली उडाउनु)।
झिल्सिँदो- *वि.* [झिल्सि+इँदो] गनाउने खालको डकार आउने; झल्स्याइँदो।
झिल्सिनु- *अ.क्रि.* [झिल्सो+इ+नु] गेडागुडी अन्न भुट्दा वा रोटी पकाउँदा भित्र प्रायः काँचै रही बाहिर मात्र डढ्नु; पिल्सिनु।
झिल्स्याइँदो- *वि.* १. अलिअलि डढेको; पिल्सिएको। २. पूरा नपचेको।
झिल्स्याइ- *ना.* झिल्सिने वा झिल्स्याउने क्रियाप्रक्रिया।
झिल्स्याइनु- *क.क्रि.* झिल्सिने पारिनु; पिल्स्याइनु।
झिल्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* आँत नपाक्ने गरी बाहिर मात्र डढाएर अनाज भुट्नु वा रोटी पकाउनु; पिल्स्याउनु।
झिल्स्याहट- *ना.* झल्सिने भाव, अवस्था वा क्रिया; झल्स्याइ।
झिसमिस- *ना.* [सं. त्विसमिष] बिहानीपख अलिअलि उज्यालो हुन लागेको समय; उषाकाल; मिरमिर।
झिसमिसे- *वि.* १. अलिअलि उज्यालो भएको; धमिलो प्रकाश भएको। *ना.* २. अलिअलि उज्यालो भएको समय; मिरमिरे; रिमरिमे।
झिसिलो- *वि.* [झिल्सि+इलो] झिल्सिँदो; झिल्स्याइँदो।
झी- *ना.* [बा. बो.] घाउखटिरा; घाउ; चोट।
झीना झाँकर- *वि.* हे. झिना झाँकर।
झीनो- *वि.* हे. झिनो।
झीर- *ना.* हे. झिर।
झीरे- *वि.* हे. झिरे।
झील- *ना.* हे. झिर।
झुँगी- *ना.* [झुङ+ई] हिँड्दाहिँड्दै टोलाएर बाटो बिराउने चाल वा अलमलिने अवस्था; भ्रान्ति।
झुँज- *ना.* [√ झोँजे १. झगडा; द्वेष; कलह। २. झोज।
झुँज्याहा- *वि.* नचाहिँदो झन्झट लाउने; झोडी; झगडालु।
झुँडी- *वि.* १. झडङ्गी स्वभावको; रिसाहा; झडङ्गी; झोडी। ना. २. रुखलहराहरूले ढाकिएको ठाउँ।
झुक्नु- *अ.क्रि.* १. मान्य जनको अगाडि शिर निहुराउनु; नम्र हुनु; निहुरनु। २. कुनै अपराधमा केरकार गर्दा साबित हुनु। ३. रूखबिरुवा, फलफूल आदिको भारले निहुरनु। ४. कुप्रिनु; बाङ्गिनु।
झुकाइ- *ना.* झुक्ने वा झुकाउने क्रिया-प्रक्रिया। झुकाइनु- *क.क्रि.* झुक्न लाइनु।
झुकाउ- *ना.* १. निहुरने वा झुक्ने काम; विनय। २. एकतर्फी ढल्काइ; पक्षपात। ३. चाख; रुचि। ४. लगाउ; प्रवृत्ति।
झुकाउनु- *प्रे.क्रि.* १. झुक्न लाउनु; निहुराउनु; ढल्काउनु। *स.क्रि.* २. सेखी झार्नु; घमन्ड तोड्नु।
झुकान- *ना.* १. झुक्ने वा नम्र हुने काम; झुकाउ। २. तरफदारी; पक्ष।
झुकाव/झुकावट- *ना.* [झुक्+आव/आवट] कुनै व्यक्ति वा वस्तुप्रतिको अभिरुचि; झुक्ने काम वा अवस्था; झुकाउ।
झुक्कल- *ना.* [√ झुक्] झुक्किने चाल; झुक्क्यान; भ्रम।
झुक्कलझाक्कल- *ना.* असावधानी र भ्रम; झुक्क्यानमा परेर गरिएको बिराम।
झुक्किनु- *अ.क्रि.* [प्रा. झक्किअ+इ+नु] १. सम्झने प्रक्रियामा भ्रम पर्नु वा फेरबदल हुनु; धमिलो आभास आउनु। २. झुक्क्यानमा पर्नु; छकिनु; छलिनु; भुल पर्नु।
झुक्को- *ना.* पश्चिम नेपालको दार्चुला जिल्लातिर प्रचलित एक लोकनृत्य।
झुक्क्याइ- *ना.* [√ झुक्कि (+याइ)] झुक्किने भाव, क्रिया वा

प्रक्रिया।
झुक्क्याइनु- *क.क्रि.* झुक्किने पारिनु; छकाइनु।
झुक्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. छकाउनु; छलमा पार्नु। *स.क्रि.* २. छल्नु।
झुक्क्यान- *ना.* झुक्किने भाव, अवस्था वा प्रक्रिया; भुल।
झुक्क्याहट- *ना.* १. यही हो भनी ठम्याउन नसकिने भाव, क्रिया वा अवस्था। २. झुक्किने प्रवृत्ति; भुल; झुक्क्यान।
झुङ- *ना.* [√ झुम] झप्पझप्प आउने निद; निदको झुलाइ।
झुट- *वि.* [प्रा. झुट्ठ] १. तथ्यहीन; मिथ्या; असत्य; झुटो। *ना.* २. झुटो कुरा वा व्यवहार; असत्यता।
झुटमुट- *वि.* १. झुटो; असत्य; मिथ्या। *क्रि.वि.* २. बिनाकारण; व्यर्थ; बिनसित्ति।
झुटो- *वि.* [प्रा. झुट्ठ] १. असत्य; साँचो नभएको। २. कानुनविरोधी; किर्ते (सबुत, प्रमाण आदि)। ३. नमिल्ने वा हुँदै नभएको (दाबी, बयान, समाचार, सूचना आदि)।
झुट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. झुट्+ट] एकाएक; एक्कासि; अचानक; झट्ट (प्रायः अर्को शब्दसित जोडिएर प्रयुक्त हुने, जस्तै- झाटझुट्ट, झरिझुट्ट)।
झुट्टा/झुट्टो- *वि.* [प्रा. झट्ठ] १. असत्य; झुटो; विनाआधारको; नभएको। २. असत्य; मिथ्या।
झुट्टा/झुट्टो आरोप- *ना.* नभए-नगरेका कुराको दोष वा अभियोग लगाउने काम।
झुट्टा/झुट्टो प्रमाण- *ना.* नियमविरुद्धको प्रमाण; किर्ते सबुत।
झुड्केसो- *ना.* [झुत्तक+एसो] १. नचाहिँदो कपालको गुच्छो। २. बाबियो, डोरी, सन आदिको गुजुल्टो (हेयार्थमा)।
झुत- *ना.* [झुत्तो] समूह; थुप्रो; जमात।
झुत्तिनु- *अ.क्रि.* [झुत्तो+इ+नु] १. मकैका घोगा वा अन्नका डाँठ आदि गाँठो पर्नु; झुत्तो पर्नु; झुत्ता लाग्नु। २. मेला हुनु; जम्मा हुनु; झुम्मिनु। ३. हाँगाबिँगा लच्कने गरी प्रशस्त फल फल्नु।
झुत्ती- *ना.* [झुत्तो+ई] १. कसैप्रति आकर्षित भएर वा केही पाउने आशाले बराबर धाउने काम; चाकडीमा बटुलिएको समूह; जमघट; बटुलो। २. गाँज।
झुत्ते- *वि.* [झुत्तो+ए] १. झुत्रो वा पुरानो भएको। *ना.* २. एक जातको धान।
झुत्तो- *ना.* [सं. यूथ] १. समान जातका वस्तुको समूह; थुप्रो; झुप्पो; गुच्छो। २. पोते, मणि, मुगा आदिका धेरै लुडको समूह वा थुप्रो। ३. जुत्ता पुछ्ने खालको थोत्रो टालो।
झुत्त्याइ- *ना.* [√ झुत्ति (+याइ)] झुत्तिने वा झुत्त्याउने क्रियाप्रक्रिया।
झुत्त्याइनु- *क.क्रि.* झुत्तो लगाइनु।
झुत्त्याउनु- *प्रे.क्रि.* झुत्तो लगाउनु; झुत्तो पार्नु।
झुत्रिनु- *अ.क्रि.* [झुत्रो+इ+नु] झुत्रो हुनु; थोत्रिनु; फाट्नु।
झुत्रे- *वि.* [झुत्रो+ए] १. झुत्रो लगाउने; थाङ्ने। *ना.* २. केही नभएको; निर्धन; परजीवी।
झुत्रे आँप- *ना.* गुदीमा झुत्रा हुने एक प्रकारको आँप।
झुत्रेझाम्रे- *वि.* झुत्रो लुगा लगाउने; थाङ्ने।
झुत्रो- *वि.* [प्रा. जज्जर] १. चिल्थ्यो; चिथ्रो; थोत्रो; जीर्ण। *ना.* २. थोत्रो वा फाटेको कपडा; चिथ्रो वस्तु।
झुत्रोमुत्रो- *वि.* फाटेको र पुरानो; जीर्णशीर्ण (कपडा आदि)।
झुत्र्याइ- *ना.* [√ झुत्रि (+याइ)] झुत्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
झुत्र्याइनु- *क.क्रि.* झुत्रो पारिनु।
झुत्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* झुत्रो पार्नु; फटाउनु; थोत्र्याउनु।
झुन्ड- *ना.* [सं. झुण्ट] धेरै व्यक्ति वा वस्तुको थुप्रो; जमात; हूल; समूह।
झुन्डिनु- *अ.क्रि.* [प्रा. झुल्ल+इ+नु] १. डोरी वा सिक्रीको भरमा भुइँ नछुने गरी अडिनु; उफन्डोमा बाँधिनु; लट्कनु। २. झोलिनु; लच्कनु। ३. गलामा डोरीको पासो लाएर मर्नु। ४. आशामा कुरेर बस्नु। ५. कुनै काम अपूरो भई बाँकी रहनु; कुनै कार्य स्थगित भइरहनु।
झुन्ड्याइ- *ना.* झुन्डिने वा झुन्ड्याउने अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।
झुन्ड्याइनु- *क.क्रि.* लट्काइनु; अड्याइनु।
झुन्ड्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. झुन्डिने पार्नु; लट्काउनु; अड्याउनु। २. गलामा पासो लाएर मार्नु। ३. कसैलाई कुनै आशामा अल्झाएर राख्नु। *स.क्रि.* ४. आसैआसमा धेरै समय कुराएर राख्नु; अबेर गर्नु; विलम्ब गर्नु।
झुपडी- *ना.* [प्रा. झुम्पडा] खर, स्याउला, छ्वाली आदिले छाइएको ससानो कच्ची घर; सानो झुप्रो; छाप्रो।
झुपुक्क- *क्रि.वि.* [√ झपक्क] १. कागत, कपडा आदिले छोप्ने वा ढाक्ने गरी। २. एकाएक निदाउने चालले।
झुपुल्ले- *वि.* [झुप्पो+उल्ले] कपाल, दाह्री नखौरेको र प्रायः चिथ्रा लुगा लगाएको; झुपुल्लो भएको।
झुपुल्लो- *वि.* [झुप्प+उल्लो] १. लामालामा रौँले भरिएको; दाह्री, कपालको राम्रो सम्भार नगर्ने। *ना.* २. त्यस्तो मानिस।
झुप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. झुप्+प] धेरै वस्तु वा व्यक्ति एकै ठाउँमा झुम्मिने गरी; गुचुमुच्च।
झुप्पा- *ना.* [झुप्पोको ति. रू.] हे. झुप्पो।
झुप्पाझुप्पी- *ना.* सानाठुला झुप्पाहरूको समूह।
झुप्पिनु- *अ.क्रि.* [झुप्पो+इ+नु] १. फलफूल आदि झुप्पाझुप्पा भएर फल्नु; लटरम्म हुनु; लदाबदी फल्नु। २. मानिस वा पशुहरू एकै ठाउँमा थुप्रिनु; चारैतिरबाट झुम्मिनु वा जम्मा हुनु।
झुप्पु- *ना.* चौरीको खच्चड।
झुप्पे- *वि.* [झुप्पो+ए] झुप्पा भएको; झुप्पा हुने।
झुप्पो- *ना.* [झुप्प+ओ] फूल, मञ्जरी आदिको गुच्छो; लटरम्म फलेको फलको झुत्तो।
झुप्प्याइ- *ना.* झुप्पो लाग्ने वा झुप्पिने क्रियाप्रक्रिया।
झुप्प्याइनु- *क.क्रि.* झुप्पाझुप्पा पारिनु।
झुप्प्याउनु- *प्रे.क्रि.* झुप्पाझुप्पा पार्नु; झुत्र्याउनु।
झुप्राझुप्री- *ना.* [झुप्रो+झुप्री] सानातिना धेरै झुप्राको समूह।
झुप्री- *ना.* [झुप्रो+ई] सानो झुप्रो; छाप्री।
झुप्रे- *वि.* [झुप्रो+ए] १. झुप्रोमा बस्ने। २. गएगुज्रेको अवस्थाको; निर्धन; कङ्गाल।
झुप्रो- *ना.* [सं. क्षुप] पराले वा स्याउले छानु भएको सानो घर;

झुपडी; छाप्रो।
झुम्नु- *अ.क्रि.* [झुम्म+नु] १. नशालु पदार्थ लागेर लट्ठ पर्नु; झुल्नु। २. साहित्य, सङ्गीत, नृत्य आदिका रसमा लीन हुनु। ३. उङ्नु।
झुमडा- *ना.* [था.] थारूजातिमा प्रचलित एक प्रकारको लोकनृत्य।
झुम्का- *ना.* [झुम्को] १. चँदुवा, झल्लरी, छाता आदिका चारैतिर झुन्ड्याइने रङ्गीबिरङ्गी कपडाका फुर्का। २. नत्थ, रिङ, बुलाकी आदिमा जडिएको लुर्कन।
झुम्काने- *वि.* [झुम्का+काने] झुम्का भएको।
झुम्काने जाबी- *ना.* झुम्का हालेर बनाइएको जालीदार झोला।
झुम्की- *ना.* [सं. झम्प] १. हुलाकीले टेकेर हिँड्ने भालासहितको झुम्के लट्ठी। २. कानमा लगाइने सानो झुप्पे गहना।
झुम्के- *वि.* [झुम्को+ए] झुम्का भएको।
झुम्के फुली- *ना.* स्त्रीजातिले नाकमा लाउने फुली।
झुम्के बुलाकी- *ना.* झुम्का भएको बुलाकी।
झुम्को- *ना.* [सं. झम्प] झुन्डिएका ससाना वस्तुहरूको समूह; गुच्छो।
झुम्म- *क्रि.वि.* [सं. झम्प] १. मादक पदार्थको सेवनले लठ्ठिने गरी; झम्म। २. एकाएक निदले लट्ट्याउने वा छोप्ने हिसाबले। ३. थुप्रिएर; गुजुमुज्ज।
झुम्मिनु- *अ.क्रि.* १. धेरै मानिस एकै ठाउँमा भेला हुनु; गुचुमुच्च पर्नु; थुप्रनु; झुत्तिनु। २. भिड लाग्नु; एकत्रित हुनु; जम्मा हुनु।
झुम्म्याइ- *ना.* झुम्मिने भाव, क्रिया वा अवस्था।
झुम्म्याइनु- *क.क्रि.* गुचुमुच्च पारिनु; थुप्र्याइनु।
झुम्म्याउनु- *प्रे.क्रि.* झुम्मिने पार्नु; थुप्र्याउनु।
झुम्रिनु- *अ.क्रि.* [झुम्रो+इ+नु] झुम्रो जस्तै जीर्ण हुनु; निर्धो बन्नु; जुम्सो हुनु।
झुम्रे- *वि.* [झुम्रो+ए] झुत्रे; झुत्रेझाम्रे; थाङ्ने।
झुम्रेझाम्रे- *वि.* १. झुत्रेझाम्रे। २. लोसे; जुम्सो।
झुम्रो- *ना.* [सं. धूमरे १. कपडाको सानोतिनो पुरानो टुक्रो; झुत्रो कपडा; चिथरो। *वि.* २. जुम्स्याहा; जुम्सो।
झुम्र्याइ- *ना.* [√ झुम्रि (+याइ)] झुम्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
झुम्र्याइनु- *क.क्रि.* झुम्रो पारिनु।
झुम्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* झुम्रो पार्नु।
झुर- *वि.* [प्रा. झुरणे विकामको; रद्दी; नराम्रो; झूर।
झुरा- *ना.* [प्रा. झुर] १. जिलेबी, सेल, खिउँनी आदि पकाउँदा पिठो चुहिएर बनेका मसिना टुक्राटाक्री। २. काम नलाग्ने कागत आदिका मसिना टुक्रा।
झुराइ- *ना.* [√ झुराउ (+आइ)] झुराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झुराइनु- *अ.क्रि.* झुराउने होइनु।
झुराउनु- *अ.क्रि.* [सं. जीर्ण+आउ+नु] १. पीडा वा तापद्वारा जल्नु। २. सम्झनु; चाह गर्नु। ३. रुनु। (उदा.- न्याउली झुरायो)।
झुराझुरी- *ना.* [झुरा+झुरी] सानामसिना झुराहरू; झुरामुरा।
झुरामुरा- *ना.* [झुरा+मुरा] १. फाटेका वा च्यातिएका कपडा, कागत आदिका सानातिना टुक्राटाक्री। २. सेल, रोटी आदि पकाउँदा झरेका ससाना टुक्राटाक्री। ३. झुराझुरी।
झुरिनु- *अ.क्रि.* [झुरो+इ+नु] १. घाम वा आगाको रापले ज्यादै सुक्नु; खरिनु। २. हलुका स्पर्शले पनि फुट्ने हुनु; झुरुमझुरुम गरी चपाइने हुनु।
झुरुम- *ना.* [अ.मू. झुरुम्+अ] चूर्ण हुने काम; सकिने चाल।
झुरुमझुरुम- *क्रि.वि.* झुरिएको वस्तु चपाउँदा वा माड्दा आवाज आउने गरी; झुरिने किसिमले।
झुरुमुरु- *क्रि.वि.* [अ.मू. झुर्+उ (द्वि.)] घाम वा आगाको तापले खूब सुक्ने गरी; झुरिएर।
झुरुम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. झुरुम्+म] १. ज्यादै सुकेर खरिने हिसाबले; झुरिएर। २. ऐना वा सिसाका भाँडा फुटे झैँ गरी।
झुरो- *वि.* [प्रा. झूर] १. घाम वा आगाले ज्यादै सुकेको; खरिएको। २. दुब्लो-पातलो।
झुरोमुरो- *ना.* झुरिएको वस्तु; झुरामुरा।
झुर्काझुर्की- *ना.* [झुर्को+झुर्को] सानाठुला झुर्काहरूको समूह।
झुर्को- *ना.* [सं. ज्वलत्र] १. डोरी, दाम्ला आदि बाटेपछि निस्केको झुरो; त्यान्द्रातुन्द्रीसहितको फुर्को। २. टुक्राटाक्री; झुरो।
झुर्मा- *ना.* मझौला आकारको झ्याली; झ्याम्टा बाजा।
झुऱ्याइ- *ना.* [√ झुरि (+याइ)] १. झुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[झुऱ्याउ+आइ] २. झुऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झुऱ्याइनु- *क.क्रि.* झुरिने गरी सुकाइनु; खऱ्याइनु
झुऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* झुरिने गरी सुकाउनु; खऱ्याउनु।
झुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. झुर्+र] १. ज्यादै खरिएर झुरिने गरी; झुरुम्म। २. खोस्मेरो, कागत आदिमा आगो लाग्दा आवाज आउने गरी।
झुल्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. झुल्ल+नु] १. बसेर, उठेर वा झुन्डिएर हल्लनु। २. चाकरीमा धाउनु; लिसो लाग्नु। ३. कामविना यताउति घुम्नु; लरखराउनु। ४. निद्राले झप्पझप्प हुनु; उङ्नु। ५. साहित्य, सङ्गीत आदि कलाको रसमा लीन भएर झुम्नु।
झुल- *ना.* [प्रा. झुल्लण] १. लाम्खुट्टेबाट बच्नाका लागि बिछ्यौनामाथि चारैतिर टाँगिने, मास्तिर चँदुवासमेत हाली सिइएको खोलजस्तो पर्दा। २. शोभाका निम्ति हात्तीको पिठचूँमा हाली तलसम्म लर्काइने कपडा।
झुलदानी- *ना.* झुल हाल्ने वा अड्याउने पलङ्का ठाडातेर्सा डाँडी; झुल राख्ने भाँडो।
झुलपटार- *ना.* घोडाको काठी छोप्ने बाघका छाला आदिको छादन।
झुलना- *ना.* [प्रा. झुल्लण] १. ससाना बालकलाई सुताइने कोक्रो; झोलुङ्गो। २. भक्तजनले आफ्ना आराध्य देवदेवीलाई झुलाउने सिंहासन; झुल्ने पलङ। ३. पिङ।
झुला- *ना.* [मै.] हरेक वर्ष श्रावण प्रतिपदादेखि पूर्णिमासम्म सीताराम, राधाकृष्ण आदिको मन्दिर वा मूर्ति सजाएर पूजा गरिने उत्सव।
झुलाइ- *ना.* [√ झुल् (+आइ)] १. झुल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [झुलाउ+आइ] २. झुलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झुलाइनु- *क.क्रि.* १. झुल्न लाइनु। २. कसैलाई आशामा अल्झाइनु।
झुलाउनु- *प्रे.क्रि.* १. झुलना हल्लाउनु; पिङ खेलाउनु। २. कसैलाई आशा देखाएर बारम्बार धाउने पार्नु।

झुलिनु- *अ.क्रि.* १. झुल्ने होइनु; लट्किनु। २. झुलाइ वा अल्झाइमा पारिनु।

झुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. झलुक्+क] १. एक झल्को देखिने गरी; झलक्क। २. एक झमट मात्र बत्ती बल्ने हिसाबले। ३. त्यसरी नै घाम लाग्ने गरी।

झुलुवा- *वि.* [झुल्+उवा] धेरै झुल्ने स्वभावको; झुलिरहने।

झुले१- *वि.* [झाले] टाटेपाटे; झालेमाले; टाटेपाङ्ग्रे (पशु आदि)।

झुले२- *वि.* [झुल्+ए] झुल्ने स्वभावको; झुलिरहने; झुम्ने।

झुले पिङ- *ना.* झुल्ने पिङ; झुलना।

झुलो- *ना.* [झुरो] १. चकमक र दर्सिनढुङ्गो घोट्दा निस्केको आगाको झिल्कालाई टिप्ने केराका सुप्लाको सुकेको भुवा वा नेपाली कागज आदिको झुरो।

झुले चकमक- *ना.* अघिअघि आगो पार्ने साधन; झुलो र चकमक (ढुङ्गो)।

झुल्कनु- *अ.क्रि.* [झुलुक्क+नु] १. बिहान मिरमिरे भएपछि घाम लाग्नु; सूर्य उदाउनु। २. एक्कासि देखापर्नु; झुलुक्क देखिनु।

झुल्काइ- *ना.* झुल्कने वा झुल्काउने क्रिया-प्रक्रिया।

झुल्काइनु- *क.क्रि.* झुल्कन लाइनु।

झुल्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. आगो वा बत्ती बाल्नु; सल्काउनु; झुल्क्याउनु। २. झुल्कन लाउनु; देखापर्ने गराउनु।

झुल्किनु- *अ.क्रि.* झुल्कनु।

झुल्के- *वि.* [झुल्को+ए] झुल्कन लागेको; भर्खर झुल्केको (घाम आदि)। (उदा.- ऊ झुल्के घाममा घरबाट हिँडेको थियो)।

झुल्को- *ना.* [झुलुक्क+ओ] पृथ्वीमा छरिएको सूर्यको पहिलो प्रकाश; उदाउने बेलाको घाम।

झुल्क्याइ- *ना.* [√ झुल्कि (+याइ)] १. झुल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[झुल्क्याउ+आइ] २. झुल्क्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

झुल्क्याइनु- *क.क्रि.* झुल्किन लाइनु; झुल्काइनु।

झुल्क्याउनु- *स.क्रि.* १. आगो वा बत्ती बाल्नु; सल्काउनु; झुल्काउनु। २. एकाएक मुख देखाउनु; झुलुक्क देखा पर्नु। *प्रे.क्रि.* ३. झुल्किन लाउनु; झुल्किने पार्नु।

झुस- *ना.* [सं. तुष] १. धान, गहुँ, जौ आदिका टुप्पामा हुने धुस्निएको मसिनु काँडाजस्तो वस्तु; एक प्रकारको जुका। २. काउछ्यो, बाँस र किराफट्याङ्ग्राका जिउमा हुने मसिना काँडा वा रौंजस्ता वस्तुको समूह।

झुसिनु- *अ.क्रि.* [झुसी+इ+नु] कुनै वस्तु भाँडाको बिटसम्म भरिएर माथि उक्सिनु; माथिसम्म चुलिनु; झुसी हुनु।

झुसिलो१- *वि.* [√ झल्सिलो] धेरै खाएर अपच वा अजीर्ण हुँदा मुखबाट नमिठो गन्ध आउने (डकार)।

झुसिलो२- *वि.* [झुस+इलो] झुस भएको; झुसले भरिएको; भुवादार।

झुसिल्किरो- *ना.* [झुसिलो+किरो] प्रायः वर्षा र शरद् ऋतुमा देखिने, जिउभरि झुसैझुस भएको एक जातको लाम्चो किरो।

झुसी- *ना.* माना, पाथी वा अरू कुनै भाँडाको बिटभन्दा मास्तिर अटाएसम्मको भराइ; अन्नपात भर्दा बिटभन्दा माथि पारी भर्ने काम; अग्लो पारी भरिएको भराइ।

झुसे- *वि.* [झुस+ए] झुस भएको; झुसिलो; झुस्याहा।

झुसे करेलो- *ना.* बोक्रामा नरम झुस हुने र तरकारी खाइने छ्योहोराजस्तो आकारको फल।

झुसे तिल- *ना.* पहेँलो फूल फुल्ने र तेल पेलिने, टुप्पामा झुस हुने तिल।

झुसे बारुलो- *ना.* १. झुसैझुस हुने एक जातको बारुलो। २. भारेभुरे मानिस।

झुस्याइ- *ना.* [√ झुसि (+आइ)] १. झुसिने क्रिया वा प्रक्रिया। [झुस्याउ+आइ] २. झुस्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

झुस्याइनु- *क.क्रि.* झुसी पारिनु।

झुस्याउनु- *प्रे.क्रि.* अन्नपात भर्दा मानो, पाथी वा भाँडाका बिटभन्दा माथि थपेर चुली पार्नु; उचाल्नु; झुसी पार्नु।

झुस्याहा- *वि.* [झुस+याहा] धेरै झुस भएको; झुसिलो; झुसे।

झुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. झुस्+स] १. ठाडाठाडा रौं उम्रने वा रहने गरी; झुस देखिने हिसाबले। २. खातापाता बढेर दुब्लो देखिने चालसँग।

झूट- *वि.* हे. झुट।

झूटमुट- *वि.* हे. झुटमुट।

झूटो- *वि.* हे. झुटो।

झूर- *वि.* हे. झुर।

झूल- *ना.* हे. झुल।

झेउवा- *ना.* [सं. झावुक] बगरतिर उम्रने साह्रो काठ भएको एक जातको पोथ्रो।

झेल्नु- *स.क्रि.* [झेल+नु] १. आपत् र कष्ट परे पनि आइपरेको अवस्थासँग पछि नहट्नु; अप्ठेरो समस्यालाई पार गर्नु। २. दुःखसँग जीवन-निर्वाह गर्नु। ३. जालझेल गर्नु; बखेडा गर्नु; निहुँ खोज्नु। ४. कुनै काम चाँडो नगरी टङ्ग्याइदिनु; अल्झाउनु। ५. अलमल्याउनु; फिसोल्नु।

झेल- *ना.* [प्रा. झमाल] नभएको कुरा वा घटनालाई झुटो तर्क वा प्रमाणद्वारा सिद्ध गर्ने काम; बखेडा; जाल।

झेलझाल- *ना.* नचाहिँदो बखेडा; परस्परमा झेल गर्ने काम।

झेलबखेडा- *ना.* जालझेल।

झेलम- *ना.* [सं. झम्पन] १. लडाइँमा जाँदा योद्धाले पहिरने फलामे वा पित्तले जालीको लुगा। २. भारतको पन्जाब राज्यका पाँच प्रमुख नदीमध्ये एक।

झेलाइ- *ना.* [√ झेल् (+आइ)] दुःख झेल्ने वा सहने क्रिया- प्रक्रिया।

झेलाइनु- *क.क्रि.* झेल्न लाइनु।

झेलाउनु- *प्रे.क्रि.* दुःख, कष्ट आदि सहन लाउनु।

झेलाहा- *वि.* [झेल+आहा] झेल गर्ने; बखेडा झिक्ने।

झेलिनु- *क.क्रि.*[झेल्+इ+नु] १. झेल गरिनु; बखेडा झिकिनु। *अ.क्रि.* २. दुःख-कष्ट आदि बेहोरिनु। ३. जेलिनु; जोल्टिनु। ४. धेरै झन्झट आइपर्नु; लन्ठा लाग्नु।

झेली- *वि.* [झेल+ई] झेल गर्ने।

झैँ- *ना.* यो. उस्तै; तुल्य; सदृश; समान (लिनु झैँ, दिनु झैँ, घर झैँ, कलम झैँ इ.)।

झैंझगडा- *ना.* [(द्वि.) झगडा] १. नचाहिँदो भनावैरी; कलह; जालझेल; झगडातगडा। २. मुद्दामामिला।
झैंझमेला- *ना.* [(द्वि.) झमेला] नचाहिँदो झन्झट आदि; तारन्तारको झमेला; सानातिना कुरामा देखिने कचमच।
झोंक- *ना.* हे. झोक।
झोंज- *ना.* हे. झोज।
झोक- *ना.* [सं. जोष] १. क्रोधको चर्को आवेग; कडा रिस। २. झोक्का; वेग। ३. कोट, कमिज आदि कपडा झुन्ड्याउन टाँगिने साधन।
झोकाझोक- *ना.* परस्परको झोक; आपसमा झोकिने काम।
झोकिनु- *अ.क्रि.* १. जङ्गिनु; रिसाउनु; जाग्नु। २. रिसाएर च्याँठ्िनु; कराउनु।
झोकी- *वि.* रिसाहा; क्रोधी।
झोक्का- *ना.* [प्रा. झुञ्झ] १. हावा, पानी आदिको वेगसित आएको आघात; धक्का। २. कडा वेग।
झोक्काझोक्की- *ना.* परस्परमा झोकिने कम; झोकाझोक।
झोक्याइ- *ना.* [√ झोकि (+याइ)] झोकिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झोक्याइनु- *क.क्रि.* झोकिने पारिनु।
झोक्याउनु- *प्रे.क्रि.* झोकिने पार्नु; जङ्ग्याउनु।
झोक्राइ- *ना.* [√ झोक्रि (+आइ)] झोक्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झोक्राइनु- *क.क्रि.* झोक्रन लाइनु।
झोक्राउनु- *अ.क्रि.* चिन्ता पारेर शिर निहुराउनु; झोक्रिनु; घोत्लिनु।
झोक्रिनु- *अ.क्रि.* [सं. जोषण+नु] १. कुनै चिन्ता वा रोगले टाउको निहुराएर बस्नु। २. विचार गर्नु; सोच्नु; घोत्लिनु। ३. निन्याउरो मुख लाउनु; झ्याउरिनु।
झोज- *ना.* [प्रा. झञ्झ] १. कुनै फाइदा नभएको झर्कोलाग्दो काम; झम्मार। २. नचाहिँदो वा थेग्न गाह्रो पर्ने लन्ठा।
झोजिलो- *वि.* झोज भएको; झोज हुने।
झोजी- *वि.* झोज बेसाउने (व्यक्ति)।
झोड्नु- *अ.क्रि.* कुलो र पैनीको झार-जङ्गल फाँडेर राम्रो बनाउनु (तराईतिर प्रचलित)।
झोड- *ना.* [सं.] सुपारीको रूख।
झोडी- *वि.* अरूले भनेको नमान्ने; रिसाहा; हठी।
झोपडी- *ना.* हे. झुपडी।
झोर्नु- *स.क्रि.* [झोरा+नु] १. चारैतिरबाट घेरेर ल्याई एकै ठाउँमा जम्मा गर्नु। २. फुक्नु वा उकास्नु।
झोर१- *ना.* [सं. झर] चामलको मसिनु पिठो दुधमा पकाई चालनीद्वारा लहरा पारेर स्याउजस्तो बनाई तयार पारिने रोटी।
झोर२- *ना.* [सं. क्षौर] जङ्गलका बिचको औलो लाग्ने खोच जग्गा।
झोरा- *ना.* १. सिकार खेल्दा गरिने जङ्गली जनावरको खेदो। २. औलो लाग्ने जङ्गल; झोर। ३. नाचगान- बजानको सामूहिक रूप।
झोराइ- *ना.* [√ झोर् (+आइ)] झोर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झोराइनु- *क.क्रि.* एकै ठाउँमा जम्मा पारिनु।
झोराउनु- *प्रे.क्रि.* एकत्रित पार्नु।
झोरापाटा- *ना.* [झोरे+पाटा] सरकारबाट फँडानी गरी बस्ती बसाल्न स्वीकृत जङ्गल।
झोरिनु- *क.क्रि.*[झोर्+इ+नु] झोर्ने काम गरिनु।
झोऱ्याउनु- *स.क्रि.* [झोरा+याउ+नु] बिस्तारै गाइएको गीतलाई छिटो गाएर नाच्ने स्थितिमा ल्याउनु।
झोल- *ना.* [सं. घोल] १. तिहुनतरकारी, मासु आदिको रस। २. पन्यालो वस्तु; कुनै चिजमा भएको जलीय अंश; तरल पदार्थ। ३. झोलिनी।
झोला- *ना.* काँधमा भिर्न वा हातले समाउन मिल्ने गरी उभन्डो लगाइएको कपडा आदिको थैलो।
झोलिनु- *अ.क्रि.* [झोल्+इ+नु] १. गह्रौं भएर तलतिर लच्कनु; नुहिनु। २. झुन्डिनु; लट्किनु।
झोलिनी- *ना.* [झोल+इनी] १. मन नपर्दा वा झर्को लाग्दा पानीलाई हेला गरी भनिने शब्द। २. मन नपरेको वा मन नपर्दो झरी। ३. चाहिँदोभन्दा बढ्ता झोल वा पानी भएको तरकारी।
झोलिलो- *वि.* [झोल+इलो] झोल भएको; रसिलो।
झोली- *ना.* [सं. झोलिक] १. सरसामान राखेर काँधमा भिरी हिँड्ने, उभन्डो भएको ससानो झोला; सानो थैलो। २. साधु, जोगीहरूले भिक्षा माग्ने कपडाको थैलो।
झोलीतुम्बा- *ना.* भिटीमिटी; जोगीले भिर्ने झोली र जलपात्र।
झोलीको देउता- *ना.* जुनसुकै बेला आफूले चाहेको जे दिए पनि लिने व्यक्ति (भानिजलाई प्रचलित)।
झोलुङ्गे- *वि.* [झोलुङ्गो+ए] १. दुईतिर खम्बाका शिरमा अड्किएर लच्कने; हल्लने। २. झोलुङ्गोजस्तो; झोलुङ्गोसम्बन्धी।
झोलुङ्गे पुल- *ना.* फलामका लट्ठा र खम्बाका भरमा तयार गरिएको पुल।
झोलुङ्गे साँघु- *ना.* खोलानाला तरिने झोलुङ्गोजस्तो साँघु; हल्लने साँघु।
झोलुङ्गो- *ना.* १. लच्कने वा हल्लने कुनै वस्तु। २. केटाकेटीलाई सुताई हल्लाइने बाँस, भाङ्ग्रो, प्लास्टिक आदिको लच्कने साधन; कोक्रो।
झोले- *वि.* [झोल+ए] झोल भएको; रसदार।
झोल्याइ- *ना.* [√ झोलि (+याइ)] १. झोलिने क्रिया वा प्रक्रिया। [झोल्याउ+आइ] २. झोल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
झोल्याइनु- *क.क्रि.* झोलिने पारिनु।
झोल्याउनु- *प्रे.क्रि.* लच्कने किसिमले खुकुलो पार्नु; झोलिने बनाउनु।
झोल्यानी- *ना.* [झोल+यानी] झोल वस्तु; झोलिनी।
झोस्नु- *स.क्रि.* [प्रा. क्षुज्झ+नु] १. बल्ने बारुद, बत्ती आदिमा आगो छुवाउनु; बत्ती सल्काउनु। २. पोल गर्नु; उजुर गर्नु। ३. झगडा, मुद्दा आदि लगाउनु; फसाउनु।
झोसाइ- *ना.* झोस्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
झोसाइनु- *क.क्रि.* झोस्न लाइनु।
झोसाउनु- *प्रे.क्रि.* झोस्न लाउनु।
झोसाहा- *वि.* १. अर्काको गुप्ती कुरा लाउने वा उजुर गर्ने; पोलाहा। २. सुकेका खर, पराल आदिमा आगो, बत्ती आदि लगाउने; सल्काउने।

झोसिनु- *अ.क्रि.* १. वरिपरिबाट एकत्रित हुनु; झुम्मिनु; झुत्तिनु। २. पोलिनु। ३. छोइनु।

झौवा- *ना.* [सं. हवुषा] १. मसिना पात र सल्लाका जस्ता फल हुने, सानाठुला दुई जात भएको एक वृक्ष; त्यसैको फल। *वि.* २. काम नलाग्ने; बेफ्वाँकको।

भ्यँकाइ- *ना.* [√ भ्याँक् (+आइ)] भ्याँक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भ्यँकाइ- *ना.* भ्यँकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भ्यँकाइनु- *क.क्रि.* भ्याँक्न लाइनु।

भ्यँकाउनु- *प्रे.क्रि.* भ्याँक्न लाउनु।

भ्याँक्नु- *स.क्रि.* [सं. झम्पन+नु] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई हातले समातेर झट्कार्नु; दबाउनु। २. गम्रङ्ङ अँगालो हाल्नु; गाँज्नु। ३. बलजफती गर्नु; जोरजुलुम गर्नु। ४. धरपकड गर्नु; समात्नु।

भ्याँकिनु- *क.क्रि.* भ्याँक्ने काम गरिनु।

भ्याँक्ने- *वि.* १. बलजफती अँगालो हाल्ने; झट्कार्ने; गाँज्ने। *ना.* २. गालीमा प्रयोग गरिने शब्द।

भ्याँगा मचाइ- *ना.* १. पकाउने काम लिइने ठुलो तामाको ताउलो। २. कडा नलागेको ढिँडो ओडाल्ने वा खोले आदि पकाउने भाँडो।

भ्याँपी- *ना.* १. चिभेचरो। २. जङ्गलमा पाइने एक प्रकारको वनस्पति।

भ्याइँ- *ना.* [अ.मू.] १. बाजाहरूको आवाज बालबोलीमा। २. अपूर्व घटना; आकस्मिक प्रसङ्ग; अप्ठेरो अवस्था।

भ्याइँकुटी- *ना.* १. कसैले खुट्टामा र कसैले हातमा समाती झुन्ड्याएर तोकिएको ठाउँसम्म लगिने खेल। *क्रि.वि.* २. दुई जनाले दुईतिर समाती उचालेर लैजाने गरी।

भ्याइँभ्याइँ- *ना.* १. भ्याली वा भ्याम्टाको आवाज। २. धेरै बाजाको सामूहिक शब्द। ३. बाजा। *क्रि.वि.* ४. एकैसाथ बाजा बज्ने गरेर; एकनास 'भ्याइँ' शब्दसँग।

भ्याइँय्य- *क्रि.वि.* तातेको घिउतेलमा तरकारी ओइरिँदा वा पानी पर्दा शब्द निस्कने गरी; भ्वाइँय्य।

भ्याउँ- *ना.* [अ.मू.] हरियो किराको एक प्रकारको आवाज।

भ्याउँकिरी- *ना.* प्रायः वर्षा ऋतुमा बेलुकीपख रूख, पोथ्रा आदि धेरै भएका ठाउँमा भ्याउँभ्याउँ गरी कराउने, पखेटावाल, हरियो किरो; झल्ली।

भ्याउँभ्याउँ- *ना.* १. झर्कोलाग्दो; खल्याङबल्याङ; क्याउँक्याउँ। *क्रि.वि.* २. झर्को लाग्ने गरी; खलबल।

भ्याउ- *ना.* [सं. भ्याबुक] १. ओसिलो वा चिसो भएर काठ, जमिन आदिमा जम्ने हरियो काई; लेउ। २. काठ, ढुङ्गा, पानी आदिमा उम्रने लहरे घाँस। ३. धुपीका जस्ता पात हुने र बगरमा उम्रने एक किसिमको बोट। ४. बिनसित्तिको लन्ठा; भ्याउलो।

भ्याउँझुस- *ना.* वनमा हुने झारपात, भ्याउ, झुस आदि।

भ्याउरिनु- *अ.क्रि.* [भ्याउरो+इ+नु] १. भ्याउरो वा निन्याउरो हुनु; ओइलाउनु। २. झोक्रिनु।

भ्याउरे₁- *वि.* [भ्याउरो+ए] लोत्रिएको; भ्याउरो; निन्याउरो; लुतेलाम्रे।

भ्याउरे₂- *ना.* [झामरे] १. विभिन्न लय र मात्राका नेपाली लोकगीत; झामरे। २. पाँचौं, दसौं र सोह्रौं अक्षरमा विश्राम हुने एक नेपाली लोकलय वा सोही लय भएको गीत।

भ्याउरो- *वि.* [भ्याउ+रो] १. मलिन अनुहारको; निन्याउरो। २. पातलो; दुब्लो; भ्याउरे।

भ्याउलो- *ना.* [भ्याउ+लो] कुनै फाइदा नहुने व्यवहार; बिनसित्तिको काम; झन्झट; झम्मार।

भ्याकभ्याक- *ना.* [अ.मू. भ्याक्+अ (द्वि.)] १. नचाहिँदो कुराको कचकच; भ्याउँभ्याउँ; करकर। *क्रि.वि.* २. इन्जिनहरू चल्दा आवाज निस्कने गरी।

भ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्याक्+क] दाह्रीजुँगा वा कपाल बढेर दुब्लो देखिने गरी; झुस्स।

भ्याक्कभ्याक्क- *क्रि.वि.* बेला- बेलामा; छिन-छिनमा; घरीघरी।

भ्याङ- *ना.* हे. झाङ।

भ्याङप्वाल- *ना.* ज्यादै पातलो वा प्वालैप्वाल भएको धातुको भाँडा वा कपडा। २. पुरानो चिथ्रो कपडा।

भ्यापझुप- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्याप्+अ (द्वि.)] १. सबै जना मिलेर एकदम काम फत्ते गर्ने गरी; छिटो-छिटो। २. बत्ती आदि एकै निमेषमा निभ्ने वा निभाउने गरेर।

भ्यापभ्याप- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्याप्+अ (द्वि.)] १. शरीरका रौं बढ्दै जाने गरी; धेरै लामा रौं हुने किसिमले। २. बिचबिचमा बत्ती निभिरहने गरी। ३. उड्ने तरखरका चालले।

भ्यापभ्यापी/भ्यापभ्याप्ती- *क्रि.वि.* लामो र बाक्लो रौं देखिने गरी; भ्यापभ्याप।

भ्यापुल्ले- *वि.* [भ्यापुल्लो+ए] भ्यापभ्यापती रौं भएको; दाह्रीजुँगा र कपाल नखौरने; भ्यापुल्लो।

भ्यापुल्लो- *ना.* [भ्याप्प+लो] भ्यापभ्यापती भएको रौं; भ्याप्ल। स्त्री. भ्यापुल्ली।

भ्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्याप्+प] १. हुरी, बतास आदिले एकाएक बत्ती निभ्ने गरी। २. कपडा आदिले चट्ट छोप्ने किसिमले। ३. एकाएक निद्रा लाग्ने गरी।

भ्याप्लाङभ्याप्लाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्याप्लाङ्+अ (द्वि.)] भ्याप्लो हल्लने गरी।

भ्याप्ले- *वि.* [भ्याप्लो+ए] भ्याप्लो भएको; भ्यापुल्ले।

भ्याप्लो- *ना.* [अ.मू. भ्याप्+लो] तलसम्म लर्केको रौंको झुप्पो; भ्यापुल्लो।

भ्याप्ल्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्याप्ल्याङ्+ङ] पानीमा एक्कासि खस्ने वा चोपिने गरी।

भ्याम्टा- *ना.* [अ.मू. भ्याम्+टा] पन्चैबाजा तथा नौमती बाजामा प्रसिद्ध थालजस्तो काँसका दुई फलक रगडेर बजाइने मात्रिक तालबाजा; भ्याली।

भ्याम्टो₁- *ना.* [झाम्टो] साग, रौं, धागो आदिको गुजुल्टो; झाम्टो।

भ्याम्टो₂- *ना.* भ्याम्टाको एक वचनको रूप; हे. भ्याम्टा।

भ्याम्प्वाल- *ना.* भुइँ खोस्ने, ढुङ्गा फोड्ने वा घचेट्ने फलामे गल।

भ्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्याम्+म] १. फलफूल, हाँगाबिँगा, लहरा आदिले बाक्लोसँग ढाक्ने गरी। २. एक्कासि निदले छोपेर; भ्वाप्प।

३. एकाएक अँगालो हालेर। ४. सहसा झम्टने गरी। ५. सबै ढाकिएर वा छोपिएर।

भ्याम्मिनु- *अ.क्रि.* १. ससाना बालकले पछ्याउनु; रत्तिनु। २. हाँगाबिँगाहरू फैलिएर भुत्तिनु; भाँगिनु।

भ्यारभ्यार- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यार्+अ (द्वि.)] १. बराबर पानी परिरहने गरी; पानी बर्सेको आवाज आउने किसिमले। २. ओसिलो बत्ती सल्कँदा शब्द आउने गरी।

भ्यारभ्यारे- *ना.* रातो चुच्चो हुने एक जातको चरो।

भ्यार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यार्+र] १. पानीका थोपाहरू एक झमटमा जमिनमा खस्ता आवाज आउने गरी। २. सुकेको पराल, छ्वाली, स्याउला आदि बल्दा शब्द आउने किसिमले।

भ्यार्रभ्यार्र- *क्रि.वि.* लगातार भ्यार्र भएर।

भ्याल- *ना.* [सं. जाल] १. कोठाहरूमा हावा र उज्यालोका लागि घरका भित्तामा बनाइने द्वार। २. मूल ढोकाबाहेकको सानोठुलो द्वार।

भ्यालखान/खाना- *ना.* कैदखाना; जेल; कारागार।

भ्यालखानियाँ/खाने- *वि.* भ्यालखानामा परेको।

भ्याल ढुङ्गो- *ना.* भ्यालजस्तो प्वाल भएको ढुङ्गो; त्यस्तो ढुङ्गो भएको ठाउँ।

भ्यालिन्चा- *ना.* [नेवा.] १. नेवारजातिमा बजाइने भ्यालीजस्तो एक बाजा। २. लाखेलाई जिस्क्याउने पात्र। ३. सेतो टल्कने पखेटा हुने एक किरो; गाइने किरो; घामकिरी।

भ्याली- *ना.* [अ.मू. भ्याइँ+ली] भ्याम्टा बाजा।

भ्याली डम्फु- *ना.* ठुलो आकारको भ्याली भएको डम्फु।

भ्याले- *ना.* उच्च पहाडी भेगमा हुने एक जातको आलु।

भ्याल्टुङ- *ना.* [अ.मू.] यता न उता भएको व्यक्ति; काम नलाग्ने वस्तु।

भ्याल्टुङ च्याइँ- *ना.* दुई वा धेरै जनाले कुनै व्यक्तिलाई समाई घिच्च्याएर ल्याउनेलैजाने स्थिति वा प्रक्रिया।

भ्यास- *ना.* सुकेको भारपात; भासभुस।

भ्यासभुस- *ना.* भ्यास; भासभुस।

भ्यासभ्यास- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यास्+अ (द्वि.)] १. कुनै ठाउँमा सोद्धै नसोधी वा पहिले थाहै नदिई (आउने किसिम)। २. भुस्स भएर भुस, रौँ आदि उम्रने गरी।

भ्यासभ्यासी/भ्यासभ्यास्ती- *क्रि.वि.* झन् छिटो भ्यासभ्यास हुने गरी; अकस्मात्सित।

भ्यास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यास्+स] १. एकाएक आइपुग्ने गरी; टुप्लुक्क। २. दाह्रीजुँघा वा कपाल जरखरिएर बढ्ने गरी। ३. सुकेका भारपात आदिमा आगो सल्कने हिसाबले।

भ्यास्सभ्यास्स- *क्रि.वि.* लगातारको भ्यास्स।

भ्वाँक- *ना.* [झोक] झोक; जङ।

भ्वाँकी- *वि.* झोकी; रिसाहा।

भ्वाइँ- *ना.* [अ.मू.] सर्वस्वनाश; समाप्ति।

भ्वाँकी पानी- *ना.* ज्वानु, सिधेनुन, टिमुर आदि हाली पोलेको रातमाटोका डल्लाले झानेको तातो पानी। (रुघाखोकी र चिसो गढेको अवस्थामा यस्तो पानी औषधीका रूपमा खुवाइन्छ)।

भ्वाइँय्य- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वाइँ+य] तिखोसित भ्वाइँ हुने गरी; भ्वाइँय्य।

भ्वाट्ट- *क्रि.वि.* [√ झट्ट] झट्ट; तुरुन्त; उत्निखेरै।

भ्वाप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. झप् > भ्वाप्+प] १. एकाएक ढाक्ने वा छोप्ने गरी। २. अपर्झट बत्ती निभ्ने किसिमले।

भ्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. झम् > भ्वाम्+म] एकै झमटमा पानीको गहिराइमा हाम फाल्ने चालसँग।

भ्वाम्ल्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वाम्ल्याङ्+ङ] भ्वाम्म।

भ्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वार्+र] सुकेका घाँस, पराल आदिमा आगो लाग्दा शब्द आउने गरी; भ्यार्र।

भ्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वास्+स] १. आगो झोस्ने गरी; पोल्ने चालसँग। २. सूचना वा खबर नदिई (आउने किसिम)।

भ्वास्सभ्वास्स- *क्रि.वि.* तारन्तारको भ्वास्स। भ्याप्लाङभ्याप्लाङ।

ञ

ञ- **१**. देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये दसौँ व्यञ्जन वर्ण; परम्परागत रूपमा तालव्य, स्पर्शी, सघोष, अल्पप्राण, अनुनासिक तर नेपाली उच्चारणअनुसार -ञकार प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; गोरुसिङ्गे 'यँ' ठहरिने व्यञ्जनवर्ण; चवर्गको अन्तिम तथा पाँचौँ अक्षर; लेख्य रूपमा सो व्यञ्जनवर्णको ञ (नेपाली लेखनमा)। **२**. नेपालीमा विभेदकता वा व्यतिरेक नभएको नासिक्य व्यञ्जन (नेपाली उच्चारणमा)।

ञकार- *ना.* [सं.] 'ञ' अक्षर; चवर्गको अन्तिम वर्ण।

ट

ट- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जन वर्णमध्ये एघारौँ वर्ण; मूर्धन्य, ताडित, स्पर्शी, अघोष, अल्पप्राण व्यञ्जनवर्ण; टवर्गको पहिलो अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; ओठकाट्यो ट।

टँकाइ- *ना.* [√ टाँक् (+आइ)] टाँक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टँकाइनु- *क.क्रि.* टाँक्न लाइनु।

टँकाउनु- *प्रे.क्रि.* टाँक्न लाउनु।

टँगरो- *वि.* [प्रा. तुङ्गडो< सं. तुङ्गट] १. सुकुटे तर अग्लो; दुब्लो र अग्लो। २. टङ्ग्रङ्ङ परेको; टिङ्गरो। *ना.* ३. पातलो झोल; सङ्लो झोल वा रस; टुर्रो।

टँगाइ- *ना.* [√ टाँग् (+आइ)] टाँग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टँगाइनु- *क. क्रि.* १. टाँग्ने काम गराइनु। २. झुन्ड्याउन लगाइनु।

टँगाउनु- *प्रे.क्रि.* १. टाँग्ने काम गराउनु। २. झुन्ड्याउन लगाउनु।

टँसाइ- *ना.* [√ टाँस् (+आइ)] टाँस्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टँसाइनु- *क.क्रि.* टाँस्न लाइनु।

टँसाउनु- *प्रे.क्रि.* टाँस्न लाउनु।

टँसिलो- *वि.* टाँसिएको; ठिक्क मिलेको।

टक$_{१}$- *ना.* [सं. तक] १. प्रकाशपुञ्जको चहक; सूर्य, चन्द्र, बत्ती आदिको प्रकाश; पानी, ऐना वा यस्तै टलकदार वस्तुमा परेर अन्यत्र फर्केको उज्यालो; प्रतिबिम्ब। २. एकसुरको हेराइ; आँखा झिम्म नगरीकनको हेराइ; स्थिरदृष्टि। ३. लालसा; तीव्र इच्छा। (उदा.- हरिलाई पढ्ने टक बसेको छ)।

टक$_{२}$- *ना.* [सं. टङ्क] १. रुपियाँपैसा आदिमा लगाइएको सरकारी छाप; मुद्रा वा सिक्कामा लगाइने सरकारी चिह्न। २. मुद्रा; सिक्का; रुपियाँपैसा।

टकटक- *ना.* [अ.मू. टक्+अ (द्वि.)] १. साह्रो पदार्थमा केही कुराले आघात गर्दा वा धुलो आदि झार्नका लागि लुगा इत्यादि झट्कार्दा आउने ध्वनि। २. ठकठक; टुकटुक; टिकटिक (ध्वनि)।

टकटका- *वि.* [√ टकटकी] १. धनसम्पत्ति र जहान परिवार केही नभएको; टकटकिएको; निक्खरा एक्लो; टकटके; नाङ्गो। *ना.* २. रुपियाँपैसा; सरसामान।

टकटकाइ- *ना.* [√ टकटक (+आइ)] १. टकटक गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. छैन भनी अभाव जनाउने क्रिया वा प्रक्रिया। एकसुरे हेराइ।

टकटकाइनु- *क.क्रि.* १. धुलो आदि झार्न झट्कारिनु। २. टकटक ध्वनि निकाल्ने गरी आघात गरिनु। ३. एक सुरले हेरिनु।

टकटकाउँदो- *वि.* निर्मल; उज्जर; सफा; स्वच्छ; राम्रो।

टकटकाउनु- १. *अ.क्रि.* टकटकको आवाज पैदा हुनु। २. छैन भनी अभावग्रस्त देखा पर्नु; टकटकिनु। *स.क्रि.* ३. धुलो आदि झार्नु; टकटक्याउनु।

टकटकापुर- *वि.* [√ टक/टकटका] १. बिलकुल सेतो; एकदम सफा; स्वच्छ। *ना.* २. केही पनि नहुने स्थिति; अभाव; शून्यता; रिक्तता।

टकटकाहट- *ना.* [टकटक+आहट] १. टकटक्याहट। २. एकसुरको हेराइ; टकटकी।

टकटकाहा- *वि.* [टकटक+आहा] १. टकटकाउने। २. एकसुरले हेर्ने।

टकटकिनु- *अ.क्रि.* [टकटक+इ+नु] १. एकदम रित्तिनु; केही पनि बाँकी नहुनु; सिद्धिनु। २. धुलो, कसिङ्गर वा पानी झर्नु; झारझुर हुनु। ३. कुनै कामबाट हात झिक्नु; फट्कार्नु; पन्छिनु।

टकटकी- *क्रि.वि.* [टकटक+ई] १. एकोहोरो दृष्टिका साथमा; एकटक लाएर; स्थिर दृष्टिले। २. धुलोमुलो पुरै झर्ने गरी। ३. अभावग्रस्त देखापर्ने चालसँग। ४. एकटकको आवाज उत्पन्न हुने किसिमले।

टकटके- *वि.* [टकटक+ए] १. आफ्नो जिम्मेवारी नसँभाल्ने; आफ्नो उत्तरदायित्व वहन नगर्ने। २. टकटकिएर अभाव मात्र देखाउने। ३. पलायनधर्मी। *ना.* ४. टकारँड।

टकटक्याइ- *ना.* [√ टकटकि (+याइ)] १. टकटकिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [टकटक्याउ+आइ] २. टकटक्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टकटक्याइनु- *क.क्रि.* १. कत्ति पनि बाँकी नराखी सबै रित्त्याइनु। २. धुलो झारिनु।

टकटक्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. कपडा, लम्पट आदिमा परेको धुलो, कसिङ्गर वा पानी फड्कारेर झार्नु; झड्कार्नु। २. भएभरको सम्पत्ति खतम पार्नु; सिरीखुरी पार्नु। ३. धुलो झार्नु वा झार्न लगाउनु।

टकटक्याहट- *ना.* टकटक्याइ।

टकटक्याहा- *वि.* १. टकटकिने। २. टकटक पार्ने।

टकमराइ/टकमरी- *ना.* [टक+मार्+आइ/ई] तामा, पित्तल, सुन, चाँदी आदि धातुलाई पैसा, रुपियाँ आदिमा ढाल्ने काम; रुपियाँ, पैसा आदि छाप्ने काम; मुद्रा बनाउने काम।

टक मार्नु- *स.क्रि.* [टक+मार+नु] १. मुद्रा बनाउनु तथा त्यसमा छाप बसाउनु। २. जाली मुद्रा बनाउनु। ३. ज्योति मलिन पार्नु।

टकराइ- *ना.* [√ टकराउ (+आइ)] टकराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टकराइनु- *अ.क्रि.* ठोकिनु; जुधिनु।

टकराउनु- *अ.क्रि.* [टक्कर+आउ+नु] कुनै दुई थरी वस्तु एक अर्कोमा रगडिनु; परस्पर जुध्नु; ठक्कर खानु; भिडिनु; ठोकिनु।

टकसार- *ना.* [सं. टङ्कशाला] विभिन्न धातुबाट रुपैयाँपैसा बनाउने वा ढाल्ने सरकारी अड्डा; मुद्रा वा सिक्का तयार गर्ने कारखाना।

टकसारी- *ना.* १. सरकारले आज्ञा दिएमुताबिक मोहर, पैसा, असर्फी आदिमा टक ढाल्ने काम। २. त्यस्तो टक ढाल्ने व्यक्ति। *वि.* ३. टकसारीको काम गर्ने।

टका$_{१}$- *वि.* [अ.मू. टक्+आ] केही नभएको; टाट; ठिङ्गो।

टका$_{२}$- *ना.* [टक+आ] १. रुपियाँपैसा; सिक्का; मुद्रा। २. दुईपैसे

ढ्याक; दुई पैसाको समूह।

टकाटक- *क्रि.वि.* [टक+आ+टक] १. धमाधम; ठ्याक्क; फटाफट। *ना.* २. खाँचो; हर्जा; खट्ट।

टकार- *ना.* [सं.] 'ट' अक्षर; टवर्गको पहिलो वर्ण।

टकारौँड- ना. पैसामा बिक्ने नारी; वेश्यावृत्ति गर्ने स्त्री (हेयार्थमा)।

टकेर्नु- *ना.* [टका+एर्नु] बकेर्नुपछिको वा थाक्ने बेला भएको गाईभैंसी; थाकेर दुध नदिने अवस्थाको गाईबस्तु।

टक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टक्+क] एकाएक रोकिने गरी; हिँड्दाहिँड्दै एक्कासि अडिने चालले; अचानक हिँड्न छाडेर।

टक्कर$_{१}$- *ना.* [सं. टङ्कण] १. जडिएका रत्न वा मणिहरूको टलकझलक बढाउनका लागि तलतिर राखिने धातुको पातलो पत्र। २. गहुँको मैदा रयालेर बनाइएको, टीका, छाप आदिमा प्रयोग गरिने लेसिलो पदार्थ।

टक्कर$_{२}$- *ना.* [प्रा.] १. व्यक्ति वा वस्तु अर्कासँग रगडिने वा ठोकिने काम; ठक्कर; धक्का। २. प्रतिस्पर्धा; प्रतिद्वन्द्विता; दाँजो। ३. च्याम्पटी, ओखर, भुरुङ आदि घुमाउँदा नचली वा नहल्ली घुम्ने चाल।

टक्कर$_{३}$- *ना.* [सं. तगर] मुलायम, सेता र सुगन्धी फूल फुल्ने, दुध निस्कने एक प्रकारको बोट; त्यसैको फूल।

टक्करी- *ना.* टक्करको फूल वा वृक्ष।

टक्का- *ना.* [सं. टङ्क] हे. टका।

टक्काहार- *ना.* पुराना चाँदीका रुपियाँ वा चाँदीका भारतीय मुद्राले बनेको माला; कम्पनीमाला; पटनामाला।

टक्रनु- *अ.क्रि.* [टक्रक्क+नु] १. टक्क रोकिनु। २. अलग हुनु; भिन्नै वा छुट्टै रहनु। ३. पर सर्नु; नछुने हुनु।

टक्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टक्रक्+क] १. चल्दाचल्दै एकाएक अड्ने गरी; टक्क। २. कतै नढलपलिने र वरपरका वस्तुसँग नछोइने गरी; अलग्ग।

टक्राइ- *ना.* [√ टक्र (+आइ)] टक्रने भाव, क्रिया वा किसिम।

टक्राइनु- *क.क्रि.* टक्रने पारिनु वा गराइनु।

टक्राउनु- टक्रने पार्नु वा गराउनु; भिन्न तुल्याउनु; अलग्ग रखाउनु।

टक्रिनु- *अ.क्रि.* [टक्र+इ+नु] १. कुनै कामकाजमा अगाडि सर्नु; देखा पर्नु। २. टक्रक्क परेर रहनु; छुट्टै रहनु। ३. सम्मानपूर्वक दिइनु; समर्पण गरिनु; चढिनु।

टक्र्याइ- *ना.* टक्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टक्र्याइनु- *क.क्रि.* टक्रिने पारिनु; सम्मानपूर्वक दिइनु।

टक्र्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. सम्मानपूर्वक दिनु; समर्पण गर्नु; चढाउनु। २. टक्रक्क पारेर राख्नु।

टक्स्याइ- *ना.* [√ टाक्सि (+आइ)] टाक्सिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; दुब्लाइ।

टक्स्याइनु- *क.क्रि.* दुब्लो पारिनु।

टक्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* दुब्लो पार्नु; टाक्सिने तुल्याइनु।

टगर- *ना.* [सं. तगर] टक्करको बोट वा फूल; टक्करी।

टङटङ- *ना.* [अ.मू. टङ्+अ (द्वि.)] १. भाँडाकुँडा ठोकिँदा निस्कने शब्द। २. लगातारको टङ ध्वनि। *क्रि.वि.* ३. टङटङको आवाज उत्पन्न गरेर।

टङटङी- *क्रि.वि.* अझै टङटङ भएर।

टङ्क- *ना.* [सं.] १. ढुङ्गा काट्ने फलामे छिनु; फलामको चुच्चे घन। २. बन्चरो वा यस्तै हतियार। ३. चार मासाको तौल। ४. मुद्रा; सिक्का। ५. स्वाग; सुहाग।

टङ्कक- *ना.* [सं.] १. ढुङ्गा फोर्ने फलामे छिनु। २. चाँदीको सिक्का।

टङ्ककशाला- *ना.* टङ्कशाला; टकसार।

टङ्कण/टङ्कन- *ना.* [सं.] १. टाइपराइटरले कागजमा अक्षर छाप्ने काम; धातुका पातामा नाउँ वा बुट्टाहरू खोप्ने काम। २. भाँडामा रसायन लाउने काम।

टङ्कण/टङ्कनक्षार- *ना.* सुनचाँदी गलाउन हालिने पदार्थ; स्वाग।

टङ्कण/टङ्कनशाला- *ना.* टङ्कण गर्ने वा टङ्कणको प्रशिक्षण दिने स्थान; टाइपघर।

टङ्कण/टङ्कनसीमा- *ना.* टङ्कणकार्य गरिने ठाउँको हद वा परिधि।

टङ्कार- *ना.* [सं.] १. धनुको ताँदो खैँचेर छोड्दा निस्कने आवाज। २. तामा, काँस आदिका भाँडा एकअर्कामा ठोकिँदा आउने शब्द। ३. टक्कर; दाँजो; बराबरी। ४. प्रख्यात हुने कार्य; प्रसिद्धि।

टङ्कारी- *वि.* १. टङ्कार झिक्ने। *ना.* २. अर्जुन, शिव, वा राम।

टङ्किका- *ना.* [सं.] १. ढुङ्गा आदि काट्ने फलामे छिनु।

टङ्कित- *वि.* [टङ्क+इत] टाइपराइटर आदिले मुद्रित; टाइप गरिएको।

टङ्की- *ना.* [अङ्. ट्याङ्क+ई] १. पानी, तेल आदि राख्ने धातुको भाँडो। २. सहर वा घरमा पानी वितरण गर्न सँगालिएको जलाशय र त्यसको भाँडो वा कुनै शिल्पप्रबन्ध।

टङ्ग- *ना.* [सं.] मानिस वा पशुका दुई खुट्टाको दुरी; टाँग; खुट्टा।

टङ्गन- *वि.* [सं. तुङ्ग] १. खिनाउरो; दुब्लोपातलो; ख्याउटे। २. अग्लो; टिङ्गरो।

टङ्गने- *वि.* १. दुब्लोपातलो; खिनाउरो; ख्याउटे (व्यक्ति वा पशु)। २. पातलो; सड्लो; टुर्रो (झोल)। ३. अग्लो; लामघारे।

टङ्गर/टङ्गरो- *वि.* [ठिङ्गो सं. तुङ्गो] १. एक्लो; सिखो; निःसन्तान। २. विनागुदीको; चोक्टा नभएको।

टङ्गरे- *वि.* झोल धेरै भएको (तिहुन); टुर्रा।

टङ्ग्रङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. टङ्ग्रङ्+ङ] १. अक्कासिएर उभिँदै। २. एक्लिएर। ३. सड्लो र पातलो हुने गरी; टुर्रा।

टङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. टङ्+ङ] टङको एकै आवाजमा; एकै टङको ध्वनिमा।

टङ्ङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. टङ्ङ्ङ्+ङ] पानी वा झोल मात्र हुने किसिमले (दाल, तरकारी आदि)।

टटरो- *वि.* [टाट+रो] १. दुब्लो, पातलो; सुकेको र अग्लो; टँगरो; टट्टु। २. टर्रो मिजासको; टर्रो स्वभावको; निर्मायालु।

टटलो- *ना.* तरबारका आकारको लामो कोसा र घण्टाजस्तो फूल फुल्ने बोट; फूल सुकाएर प्रायः औलो ज्वरमा औषधीका रूपमा खुवाइने र कोसाभित्रको पत्रमा जेलिएको बियाँलाई फूलको अभावमा माला उनिने वा देउतालाई चढाइने काम लिइने बोट।

टट्कारो/टट्कालो- *वि.* [टाठो+कारो] स्पष्ट देखिने; खुलस्त; सफा; तड्कारो।

टट्टरी- *ना.* [सं.] १. ठट्टा; दिल्लगी। २. नभएको कुरा; झुटो व्यवहार। ३. एक प्रकारको ढोलबाजा।

टट्टाइ- *ना.* [√ टट्टाउ (+आइ)] टट्टाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टट्टाइनु- *अ.क्रि.* टट्टाइ अनुभव गर्ने होइनु।

टट्टाइलो/टट्टाउँदो- *वि.* टट्टाउने खालको।

टट्टाउनु- *अ.क्रि.* [सं. टण्ट+आउ+नु] १. शरीरमा चोटपटक लागेको वा घाउखटिरा भएको ठाउँमा कडा वस्तु वा चहऱ्याउने औषधी पर्दा चर्को किसिमले दुख्नु; चहऱ्याउनु; भबाउनु। २. भोक, प्यास, गर्मी आदिले सताउनु; पीडा हुनु।

टट्टिनु- *अ.क्रि.* १. दिनभर भोकै पर्नु; भोक, प्यास, गर्मी आदिले पीडित हुनु। २. अप्ठेरो ठाउँमा बस्दा बस्दा उराठ लाग्नु। ३. टाट पल्टनु। ४. दुब्लाउनु।

टट्टी- *ना.* [सं. तटी] १. बाँस, नर्कटका चिर्पट आदिले बनाइएको पर्दा; बार ; फरिको; टाटी। २. पाइखाना; चर्पी। ३. मान्छेको मल; दिसा।

टट्टी/टट्टु- *वि.* [टाट+ई/ऊ] हाडछाला मात्र बाँकी भएको; ज्यादै दुब्लो; हल्लनटाट।

टट्ट्याइ- *ना.* [√ टट्टि (+याइ)] हे. टट्टाइ।

टट्ट्याइनु- *अ.क्रि.* टट्टाइनु।

टट्ट्याउनु- *अ.क्रि.* टट्टाउनु।

टठ- *ना.* [सं. धृष्ट] १. गर्व; सेखी; अभिमान; घमन्ड। २. झगडा; निहुँ।

टठमराइ- *ना.* [√ टठमराउ (+आइ)] टठमराउने क्रिया वा प्रक्रिया।

टठमराइनु- *अ.क्रि.* टाठो वा अग्रसर होइनु।

टठमराइलो- *वि.* १. टाठो। २. तत्पर।

टठमराउनु- *अ.क्रि.* [टाठो+बाठो+आउ+नु> टठबडाउनु] १. परिआएको काममा अगाडि सर्नु; टाठोबाठो हुनु। २. तरखराउनु; तयार हुनु।

टठिलो- *वि.* [टाठो+इलो] १. टाठो भएको; चड्ख। २. जाँगरिलो; कामगरैया। ३. मोटोघाटो; हृष्टपुष्ट; खाएपिएको। ३. चलाक; बाठो; चतुरो; चड्ख।

टठी- *वि.* [टठ+ई] टठ गर्ने; घमन्डी; सेखीवाल; अभिमानी।

टठ्याइँ- *ना.* [टाठो+याइँ] टाठो हुनाको भाव वा अवस्था; बठ्याइँ।

टड्कारो/टड्कालो- *वि.* [√ टट्कारो] प्रस्ट; स्पष्ट; तड्कालो; टट्कालो।

टन$_{१}$- *वि.* [अङ्.] झन्डै अट्ठाइस मनको तौल; पच्चिस मेट्रिक टनको तौल।

टन$_{२}$- *वि.* [अ.मू. टन्+अ] १. लागु पदार्थको सेवनले लट्ठ परेको; नशाले लट्ठिएको; रक्सी धोकेको; टुन्न। २. भरिएको; धन, सम्पत्तिले पूर्ण; टन्न। ३. मोटाएको। ४. अघाएको। ५. कस्सिएको; टनक्क; टुनुक्क।

टनक- *ना.* घाउको पीडा; टन्को; जलन।

टनकटनक- *क्रि.वि.* शरीरको कुनै भागमा रोग लागेर दुखिरहने गरी; घाउखटिरामा पानी वा पिप भरिएर अथवा अरू कुनै कारणले दुख्ने किसिमले; टनक्क टनक्क; टनटन।

टनक्क- *क्रि.वि.* १. शरीरको कुनै अवयवमा रोग लागेर दुख्ने गरी; घाउखटिरामा पानी वा पिप भरिएर दुख्ने गरी। २. वायुविकारले शरीरको स्नायु व्यवस्थामा बाधा परी पीडा हुने किसिमले ३. डोरीले बेसरी कस्ने किसिमसित। *वि.* ४. कसिएको। ५. पीडाजनक वा ज्वलनशील।

टनटन$_{१}$- *ना.* [टन्टा] नचाहिँदो किसिमको कचकच; बिनसित्तिको कचकच; रडाको; टन्टा; लेठो।

टनटन$_{२}$- *क्रि.वि.* [ने.] १. घाउखटिराहरू टन्कने गरी; टनकटनक। २. फुर्ती झिकेर हिँड्ने चालले; लमकझमक। ३. टन्न कसेर बाँध्ने चालमा; टनक्क। ४. घण्टा आदि लगातार बज्ने गरी।

टनटनती/टनटनी- *क्रि.वि.* टनक्क हुने (दुख्ने, लम्कने, बज्ने, भरिने, कसिने) गरी।

टनटने- *ना.* [सं. स्थाणु > ठानु (द्वि.)+ए] हरियो चिल्लो डाँठ र बाँसका जस्ता आँख्ला हुने, हाँगापात नहुने, कुरकुरे जस्तै सुलुत्त परेको झार।

टनाटन- *क्रि.वि.* [अ.मू. टन+आ+टन] १. भाँडोमा कुनै वस्तु खाँदिएर चुलिने गरी; अटाई नअटाई; टमाटम; भरिभराउ। *वि.* २. पुरै भरिएको; टन्न।

टनेल- *ना.* [अङ्.] १. पहाडको भित्रभित्रै बनाइएको बाटो वा कुलो। २. सुरुङ।

टन्कनु- *अ.क्रि.* १. घाउखटिरा पिलिएर रन्थनिनु; पीडा हुनु; बल्कनु; भबाउनु। २. ज्यादै कसिने गरी वा नफुत्कने किसिमले बाँधिनु बेसरी तानिनु।

टन्काइ- *ना.* १. घाउ आदिको दुखाइ। २. डोरी वा दाम्लाको कसाइ।

टन्काइनु- *क.क्रि.* टन्कने पारिनु; बेसरी दुखाइनु वा कसिनु।

टन्काउनु- *प्रे.क्रि./स.क्रि.* टन्कने पार्नु; बेसरी दुखाउनु वा कस्नु।

टन्किनु- *अ.क्रि.* १. टन्कनु। २. चर्कोसँग दुख्नु; भबाउनु। ३. कसिने गरी बाँधिनु।

टन्को- *ना.* १. घाउखटिरा आदिको दुखाइ; रनक। २. डोरी आदिको कसाइ; टन्काइ।

टन्टकपाले- *वि.* नचाहिँदो झन्झट बोकेर हिँड्ने; अनावश्यक झमेला बेसाउने; टन्टा बोकेर काम गर्ने; अनावश्यक रूपमा अर्काको दुखेसो आफ्नो टाउकामा लिएर हिँड्ने।

टन्टलापुर- *वि.* खुब पोल्ने; ज्यादा चर्को; प्रचण्ड (घाम)।

टन्टा- *ना.* १. नचाहिँदो झमेला; झोज; झन्झट। २. अनावश्यक कामको बोझ।

टन्टासन्टा- *ना.* नचाहिँदो झोजझमेला।

टन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. टन्+न] १. भाँडामा कुनै वस्तु खाँदिएर चुलिने गरी; भरिभराउ; टनाटन। २. पूरा अघाउने गरी; गलगिज्ज। ३. घण्टा, घडी आदिमा ठक्कर लागेर बजे जस्तै गरी। ४. रक्सी आदि लागु पदार्थले लट्ठिने गरी; लट्ठ।

टप्नु- *स.क्रि.* [टप+नु] १. पढाइ, उद्योग, व्यवसाय र यात्रा आदिमा

अरूलाई उछिनेर अगाडि पुग्नु; पछि भएको व्यक्तिले आफूभन्दा अघिको व्यक्तिलाई भेट्टाउनु वा जित्नु। २. फड्कनु; नाघ्नु। ३. टाप ठोक्नु; भाग्नु।

टप१- *ना.* [अङ्.] कानका लोतीमा लगाइने, सानो ढुङ्ग्री जस्तै एक प्रकारको प्रायः सुनको गहना।

टप२- *ना.* [अङ्.] बग्गी, तामदान आदिको बसाउन, उठाउन र ढाल्नसमेत मिल्ने माथिल्लो भाग वा छानु।

टप३- *ना.* [अङ्. ट्याप] साइकल, मोटरसाइकल, बग्गी; मोटर आदिको पाङ्ग्रामाथि जडिने ढकनीजस्तो कुप्रो परेको पाता।

टपक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टप् > टपक्+क] १. एक्कासि वा सजिलै टिपेर; झट्ट टिप्ने गरी; झटपट टप्काएर। २. कसैसँग एकदम टाँसिने वा लेसिने चालमा। ३. थोपाका रूपमा झरेर; तप्प।

टपटप- *क्रि.वि.* [अ.मू. टप्+अ (द्वि.)] १. एक एक थोपा गरी चुहिएर; तपतप। २. कत्ति नसुस्ताई लगातार टिपेर; टपाटप। *ना.* ३. त्यसरी चुहिँदाको ध्वनि।

टपटपी/टपटप्ती- *क्रि.वि.* टपटप; टपाटप।

टपरी/टपरो- *ना.* [पतरी] १. बाँसको सिन्काले गाँसेर बिट उठाई बनाइएको, साल आदिका पातको थाल जस्तो भाँडो; पत्तल; ठहर।

टपरे- *वि.* टपरी सँगेट्ने वा सह्यार्ने; घरघरमा पुरोहित्याइँ गरी जीविका गर्ने; टपरीमा हालेका सिधाबाट गुजारा गर्ने।

टपर्टुय्याँ- *वि.* [टपरी+ अ.मू. टुइँय्य+आ] १. अध्ययन, ज्ञान आदि नभए पनि बाहिरी बठ्याइँद्वारा आफ्नो पाण्डित्यको प्रदर्शन गर्ने; मित्री ज्ञान नभएको तर बाहिर प्रभुत्व जमाउन चाहने; लालबुझक्कड। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।

टपाइ- *ना.* [√ टप् (+आइ)] टप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टपाइनु- *क.क्रि.* टप्न वा उछिन्न लाइनु, टप्न सक्ने बनाइनु; टप्ने पारिनु।

टपाउनु- *प्रे.क्रि.* टप्ने वा उछिन्न सक्ने पार्नु; उछिन्न लाउनु; टप्न लाउनु।

टपाटप- *क्रि.वि.* [टप्+टप्.] जमिनबाट कुनै वस्तु वा रुखबाट फल आदि टिप्ने किसिमले; टपटपती।

टपिनु- *क.क्रि.* [टप्+इ+नु] १. अरूलाई उछिनेर अगाडि बढिनु वा पुगिनु। २. टप्ने वा उछिन्ने काम गरिनु।

टप्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. तप्+कनु] १. थोपाथोपा गर्दै पानी चुहिनु वा खस्नु; बुँदबुँद गरी झर्नु। २. एक्कासि आइपुग्नु; प्रकट हुनु। *स.क्रि.* ३. उछिन्नु; टप्नु। ४. फड्केर नाघ्नु। ५. टपक्क टिपेर लग्ने काम हुनु।

टप्काइ- *ना.* टप्कने वा टप्काउने क्रियाप्रक्रिया।

टप्काइनु- *क.क्रि.* टपक्क टिपेर लगिनु।

टप्काउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. टपक्क टिपेर लैजानु; हात लाउनु; हातलागी गर्नु; उडाउनु। २. हरण गर्नु; चोर्नु। ३. थोपा थोपा चुहाउनु; बुँद खसाउनु।

टप्किनु- *अ.क्रि.* १. टप्कनु। २. थोपा थोपा गरी चुहिनु।

टप्क्याइ- *ना.* टप्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. टप्+प] १. एकएक थोपा गरेझैं गरी; टपक्क। २. एकै पटक मात्र केही कुरो टिप्ने किसिमले। ३. तुरुन्त टप्काउने चालमा। ४. टाँसिए जस्तै गरी। ५. एक्कासि थामिने, रोकिने वा पक्रिने चालले। ६. अकस्मात् प्रकट भएर; टुप्लुक्क।

टप्पा१- *ना.* [अ. तबक] १. कुनै जिल्ला वा प्रगन्नाको एक हिस्सा; सानो भूभाग; इलाका; तप्पा। २. अग्लो ढिस्को; डाँडो।

टप्पा२- *ना.* [सं. ताप] मारुनी नाचमा गाइने एक थरी राग।

टप्पु- *ना.* [टापु] नदीको दोभान, तलाउ वा मैदानका बिचमा उठेको जमिन वा ढिस्को; द्वीप; टाकुरो; मझौ।

टप्पू- *वि.* [टप्+पू] १. चङ्ख; चतुरो; २. टिप्ला वा टप्काउलाजस्तो।

टप्फा/टप्फु- *ना.* एक व्यक्ति र अर्को व्यक्तिको अनुहारमा देखिने अन्तर।

टफी- *ना.* [अङ्.] १. क्रिम आदि भएको चकलेट; कागजमा बन्दी गरिएको ससानो मिठाई। २. खेलमा विजेताले पाउने विजयचिह्न।

टब- *ना.* [अङ्.] बसेर वा पल्टेर नुहाउनका लागि पानी राख्न बनाइएको, ठुलो खुला मुख भएको सिमेन्ट आदिको भाँडो।

टमक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टमक्+क] कपडा आदि शरीरमा टम्म मिल्ने वा कसिने गरी; सिमिक्क; टिमिक्क।

टमटम१- *ना.* [अङ्. ट्यान्डम] एउटै घोडाले तान्ने, दुई अग्ला अग्ला पाङ्ग्रा भएको हल्का बग्गी; एक्का।

टमटम२- *क्रि.वि.* [अ.मू. टम्+अ (द्वि.)] गोडा बजार्दै फुर्तीसाथ हिँड्ने किसिमले; ठिमठिम; टिमिकटिमिक।

टमाटम- *क्रि.वि.* [अ.मू. टम्+आ+टम्] भाँडामा कुनै वस्तु भरिभराउ भए जस्तै गरी; टनाटन।

टमाटर- *ना.* [अङ्. टोम्याटो] १. आलुको जस्तो बोटबाट जमिनमाथि फल्ने आलुकै आकारको फल; गोलभेँडा; ट्यामटर। २. भन्टाको जस्तो बोटमा गोलभेँडाको स्वादको डिम्बाको आकारको फल लाग्ने एक वनस्पति। ३. त्यसै बोटमा फल्ने, गोलभेँडाको जस्तो स्वाद हुने र अचार बनाएर खाइने फल।

टमोट- *ना.*

टमोट- *ना.* [तामो+ओट] १. तामाका भाँडाकुँडा बनाउने काम; भाँडामा चढाइएको पाइन वा जलप। २. तामो कमाउने एक वर्ग; टमौटे; टुमौटे; तमोट।

टमोटे/टमौटे- *ना.* १. तामाको भाँडाकुँडा बनाउने व्यक्ति; ताँबोको व्यापार गर्ने व्यक्ति। २. विश्वकर्माको एक वर्ग; टमुटो।

टम्काइ- *ना.* [√ टम्काउ (+आइ)] टमक्क हुने क्रिया वा प्रक्रिया।

टम्काइनु- *क.क्रि.* टमक्क तुल्याइनु।

टम्काइलो- *वि.* टमक्क हुने; टमक्क होलाजस्तो।

टम्काउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* [टमक्क+आउ+नु] टमक्क पार्नु वा पार्न लगाउनु।

टम्के- *ना.* [सं. ताप+के] फलामे ठुलो भाँडो; कराही।

टम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. टम्+म] १. शरीरमा कपडा, जुत्ता आदि ठिक्क मिल्ने गरी; टमक्क। २. गुँद आदिले केही वस्तु टाँसिने गरी। ३. बाकस, ढोका आदि ठिकसँग बन्द हुने किसिमले, ढ्याम्म। ४. भाँडो सबै भरिने गरी। ५. अघाउन्जेल; टन्न। *वि.* ६. भरिएको;

टाँसिएको; ठिक्क भएको वा अघाएको।
टम्माटम्मी- *क्रि.वि.* पूरा भरिने गरी; टनाटनी।
टर्नु- *अ.क्रि.* [सं. तरण] १. समय बित्दै जानु; टाइम गुज्रनु; टल्नु। २. प्रकारान्तरबाट पनि काम चल्नु; निर्वाह हुनु।
टरकी- *ना.* थारू जातिका स्त्रीहरूले कानमा लगाउने काठको गहना।
टरटर- *ना.* [अ.मू. टर्+अ (द्वि.)] सामूहिक रूपमा भ्यागुता कराउँदाको आवाज; ट्वारट्वार।
टरटराउनु- *अ.क्रि.* भ्यागुताहरू कराउनु।
टराइ- *ना.* [√ टर (+आइ)] टर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
टराइनु- *क.क्रि.* टर्न वा टार्न लाइनु।
टराउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* टार्नु; टार्न लाउनु।
टरिनु- *अ.क्रि.* टर्ने काम हुनु; बितेर गइनु।
टरेली- *ना.* [टार+एली] सलामी पर्दै गएको जमिनको रूप; केही भिरालो टार।
टर्कटी- *ना.* [तल+काट्+ई] मकैको खोस्टा, पराल आदिले बनेको सानो चटाई; ससानो सुकुल; एक जना मात्र बस्न मिल्ने पराल आदिको बिँडो।
टर्की- *ना.* [अङ्.] १. गिनीफोर चरा; लौकाट। २. तुर्क देश।
टर्च- *ना.* [अङ्.] गुलुप र ब्याट्री राखेर बालिने हाते बत्ती; चोरबत्ती।
टर्च लाइट- *ना.* टर्चको उज्यालो; गुलुप र ब्याट्रीबाट बल्ने हाते बत्ती।
टर्र- *ना.* [अ.मू. टर्+र] १. वर्षाकालमा भ्यागुताले कराएको आवाज; टरटर। *क्रि.वि.* २. त्यसरी टरटराएर।
टर्रटर्र- *ना.* १. वर्षाको बेला भ्यागुता लगातार कराउँदाको ध्वनि। २. त्यस्तो ध्वनिसँग मिल्दो ध्वनि (हुक्का आदि तान्दाको)। *क्रि.वि.* ३. लगातार टरटराएर।
टर्रिनु- *अ.क्रि.* [टर्रो+इ+नु] १. टर्रो हुनु; काँचो महक आउनु। २. अरूको रायसल्लाहमा नपस्नु; टेढिनु; बाङ्गिनु।
टर्रो- *ना.* १. हर्रो, काँचो हलुवावेद वा यस्तै फलमा पाइने स्वाद; छ रसमध्ये एक रस; कषाय। *वि.* २. हर्रो आदिको जस्तै स्वाद भएको; काँचो। ३. अरूको राय, सल्लाहमा नपस्ने; ठर्रो मिजास भएको; एकलकाँटे; रुखो।
टर्‍याइ- *ना.* [√ टरि (+याइ)] टर्रोपन।
टर्‍याइनु- *क.क्रि.* टर्रो तुल्याइनु।
टर्‍याउनु- *प्रे.क्रि.* टर्रो पार्नु वा पार्न लगाउनु।
टर्‍याहट- *ना.* टर्रोपना।
टल्नु- *अ.क्रि.* [टर्+नु] १. कुनै प्रकारले समय बित्दै जानु; टर्नु; पन्छनु; हट्नु। २. टारिनु।
टलक- *ना.* [अ.मू. टल्+अक] १.कुनै चम्किलो वस्तु वा ऐनामा देखिने चमक; चहक; झलक। २. सूर्य, चन्द्र, बिजुली, बत्ती आदिको प्रकाश पानी वा ऐनामा परेर फर्केको प्रतिबिम्ब; टहक; टक।
टलकटलक- *क्रि.वि.* १. बारबार चम्किरहने गरी। *ना.* २. लगातारको टलक।
टलक्क- *क्रि.वि.* कुनै वस्तुको चमक प्रकाशमा ठक्कर खाएर टल्कने गरी; टलक्क; झिलिक्क।
टलटल- *क्रि.वि.* [अ.मू. टल्+अ (द्वि.)] १. कुनै पारदर्शक वस्तुमा उज्यालो ठक्कर खाएर चम्कने गरी; सूर्य, चन्द्र, बिजुली आदिको प्रकाश ऐना, पानी आदिमा परेर चम्के झैं; टलकटलक। २. एकटकसित हेरिरहेर; क्वारक्वार्ती।
टलटली/टलटल्ती- *क्रि.वि.* अझै टल्किरहने किसिमले।
टलपल- *ना.* [टल्+पल] १. कुनै द्रव पदार्थमा हल्का छाल उठी पानीको अंश हल्लने चालमा। २. नदी आदिको चलायमान पानीमा डुङ्गा, पटेला आदि हल्लने गरी; ढलपल। ३. अति हर्ष वा पीडाले गहभरि आँसु छचल्किएर।
टलपलाइ- *ना.* टलपल गर्ने भाव, क्रिया वा किसिम।
टलपलाइनु- *अ.क्रि.* टलपल होइनु।
टलपलाउनु- *अ.क्रि.* १. टलपल हुनु। २. ढलपलाउनु। ३. गहभरि भएर आँसु चल्नु।
टलपलाहट- *ना.* टलपलाइ।
टलपलिनु- *अ.क्रि.* हे. टलपलाइनु।
टलपल्याइ- *ना.* टलपलिने भाव, क्रिया वा अवस्था।
टलल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. टल्+अल्ल] अत्यन्त प्रभावकारी ढङ्गले टल्कने गरी।
टलाइ- *ना.* [√ टल्/टाल (+आइ)] १. टल्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. टाल्ने कार्य।
टलाइनु- *क.क्रि.* १. टलाइ सम्पन्न तुल्याइनु। २. टाल्न लाइनु।
टलाउनु- *प्रे.क्रि.* १. टलाइ सम्पन्न तुल्याउनु। २. टाल्न लाउनु।
टलिनु- *क.क्रि.* १. टरिनु। *अ.क्रि.* २. टर्नु।
टल्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. टलक्+नु] १. कुनै पारदर्शक वा चम्किलो पदार्थमा उज्यालो ठक्कर खाएर चमक निस्कनु; टलक आउनु; झल्कनु। २. चिल्लो वा चिप्लो पदार्थ चम्कनु।
टल्काइ- टल्कने कार्य वा काइदा।
टल्काइनु- *क्रि.वि.* टल्कने तुल्याइनु।
टल्काउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* टल्कने पार्नु; टलक निकाल्नु।
टल्किनु- *अ.क्रि.* १. टल्कनु। २. टलक निस्किनु।
टल्क्याइ- *ना.* टल्किने भाव, क्रिया वा अवस्था।
टल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. टल्+ल] स्वयम् चम्किने वस्तुमा उज्यालो परी टल्कने वा झल्कने गरी।
टवर्ग- *ना.* [सं.] कवर्ग आदि पाँच वर्गमध्ये तेस्रो वर्ग; ट, ठ, ड, ढ, ण गरी जम्मा पाँच वर्णको समूह।
टसक- *ना.* [अ.मू. टस्+अक] मन नलगाई नलगाई गरेको काम वा आडम्बर; स्वाङ; टस्को।
टसक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टसक्+क] १. विनय वा भयको भावनाले भुइँमा चाक टेकाएर बस्ने किसिमले; टुसुक्क; टक्रक्क; टुक्रुक्क। २. अनिच्छा देखाएर ढोगे जस्तै गरी; टस्स। ३. अनिच्छा प्रकट गरी राख्ने किसिमले।
टसमस- *ना.* [अ.मू. टस्+अ (द्वि.)] चुकुल, किला आदि हल्लाउन नसकिने वा फुकाल्न नसकिने स्थिति।
टसमसिनु- *अ.क्रि.* टसमस हुनु; अटेसमटेस हुनु।

टसर- *ना.* [तसर] एक प्रकारको बाक्लो र दह्रो सुती कपडा; तसर।
टस्कनु- *अ.क्रि.* [टसक्क+नु] १. मन नलगाईकन कुनै वस्तु राख्ने काम हुनु। २. टसक्क परेर बस्नु। ३. ठस्कनु।
टस्काइ- *ना.* टस्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
टस्किनु- *अ.क्रि.* १. टस्कनु। २. टस्कने होइनु।
टस्को- *ना.* १. मन नलगाई करबलले गरेको ढोग। २. नचाहिँदो काम; बिनसित्ति आइपरेको झन्झट। ३. असावधानीपूर्वकको रखाइ।
टस्क्याइ- *ना.* टस्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
टस्क्याइनु- *क.क्रि.* मन नलगाईकन दिनु वा राखिनु।
टस्क्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. मन नलाई नलाई कुनै वस्तु दिनु वा राख्नु। २. मन नपरीकन ढोग्नु वा ढोगाउनु; टस्स्याउनु।
टस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. टस्+स] बस्दा, केही राख्दा वा ढोग्दा असावधानीको किसिमले।
टस्स्याइ- *ना.* टस्स हुने वा पार्ने क्रिया प्रक्रिया।
टस्स्याइनु- *क.क्रि.* टस्स हुने वा टस्स्याउने पारिनु।
टस्स्याउनु- *स.क्रि.* १. मन नपरीकनै वा हतपतसित टिको लाउनु। २. हेला गरेर वा रिसले दिनु। ३. मन नपरीकन ढोग्नु; टस्क्याउनु।
टहक- *ना.* [√ टलक] १. घाम, जून आदिको टक; प्रकाश; चमक; झलक। २. थेगर पिँधमा थिग्रिएपछि सङ्लिएको माथिको तरल पदार्थ (पानी, तेल आदि)।
टहकाइ- *ना.* टहकिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
टहकाइनु- *क.क्रि.* १. टहकिने पारिनु; झल्काइनु। २. तहराइनु।
टहकाउनु- *स.क्रि./ प्रे.क्रि.* १. झल्काउनु। २. तहराउनु।
टहकिनु- *अ.क्रि.* १. झल्किनु। २. तहरिनु।
टहटह- *क्रि.वि.* [अ.मू. टह (द्वि.)] १. जून बादलले नढाकिनाले स्वच्छ रूपमा चम्किएर। *वि.* २. त्यसरी चम्किएको (जून)।
टहटहाइनु- *अ.क्रि.* टहटह हुनु (जून आदि)।
टहरो- *ना.* तलो नथपेको लामो खालको प्रायः कच्ची छाप्रो; धेरै जना अटाउने लामो एकनाले कटेरो।
टहल्नु- *अ.क्रि.* मनबहलाउ वा स्वास्थ्यलाभका दृष्टिले सानो दुरीमा पैदल हिँड्नु; बिस्तार बिस्तारै यताउता घुम्नु; घुमफिर गर्नु; डुल्नु।
टहल- *ना.* मान्य जनलाई तथा बिरामी, केटाकेटी आदिलाई गरिने सेवा वा स्याहार; सेवाशुश्रूषा; सुसार; चाकरी।
टहल चाकरी/टुकुरो- *ना.* सेवाशुश्रूषा।
टहलाइ- *ना.* [√ टहल (+आइ)] टहल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
टहलाइनु- *क.क्रि.* टहल्न लाइनु; डुलाइनु।
टहलाउनु- *प्रे.क्रि.* टहल्न लाउनु; डुलाउनु।
टहलिनु- *अ.क्रि.* १. टहल्नु। २. घुमफिर गरिनु।
टहलुवा- *ना.* [टहल+उवा] १. निम्न स्तरको एक सरकारी दर्जा। २. सेवाटहल गर्ने व्यक्ति; नोकर। *वि.* ३. टहलसेवा गर्ने; सेवक।
टहलुवागिरी- *ना.* चाकरकर्म।
टा- *प.स.* [वटा] गन्ती बुझाउने शब्दको पछिल्तिर गाँसिएर थान वा गोटा बुझाउने प्रत्यय (एउटा, दुइटा, तीनटा, चारोटा इ.)।
टाँक्नु- *स.क्रि.* १. कपडामा टाँका लाउनु; लामा लामा फड्का पारेर सिउनु। २. रजिस्टरमा कुनै व्यक्ति वा वस्तुको नाम दर्ता गर्नु। ३. नाउँनामेसी टिप्नु; नामाङ्कित गर्नु। ४. धातु आदिमा बुट्टा, नाम आदि कुँद्नु वा खोप्नु।
टाँक- *ना.* कोट, कमिज आदिको अगाडिको फेरो अल्झाउन फेराकै किनारमा केही फरक पारी टाँसेर सिइने सानो पैसाका छाँटको विभिन्न आकारको धातु, सिपी, काठ, प्लास्टिक आदिको वस्तु; बटन।
टाँक घर- *ना.* टाँक छिराउने प्वाल।
टाँका- *ना.* [टाँक+आ] १. कपडा सिउँदा धागाले समात्ने भाग; सियाइको फड्को। २. धातुका टुक्राहरू जोड्ने रसायन। ३. कलम अथवा निबको लेख्ने चुच्चो परेको भाग; टुँडो।
टाँकिनु- *अ.क्रि.* १. टाँका लाग्नु। *क.क्रि.* २. टाँका लगाइनु।
टाँकी- *ना.* २. भोर्लाको टुप्पो दुई भाग परेजस्तो तर सानो पात हुने, प्याजी रङको ठुलठुला र लामालामा टाटा हुने, स्याउला डाले घाँसको काममा आउने कोइरालो जस्तै एक जातको वृक्ष; २. त्यसैको फल।
टाँग्नु- *स.क्रि.* १. कपडा आदि फिँजाएर झुन्ड्याउनु; लट्काउनु; टाड्नु। २. तोकेको काम गर्न आलटाल गर्नु; सुस्ती गर्नु। ३. खसी, बोका आदिको छाला काढ्नु।
टाँग- *ना.* [सं. टङ्ग] शरीरको कटीदेखि पैतालासम्मको भाग; खुट्टो; गोडो।
टाँगटुँग- *ना.* [टाँग् (द्वि.)] १. भित्ता र दलिनहरूमा वरपर केही कुरा झुन्ड्याउने वा टाँग्ने काम। २. अस्तव्यस्त टँगाइ।
टाँगन₁- *ना.* [सं. टङ्कण] होचो कदको फुर्तिलो घोडा; च्यान्टे घोडा; पहाडी टट्टु।
टाँगन₂- *वि.* शरीर पातलो र अग्लो भएको; सुइँखुट्टे; लामघारे।
टागन घोडा- ना. प्रायः टाँगा चलाउन लगाइने फुर्तिलो घोडा
टाँगा- *ना.* एउटा घोडाले तान्ने अग्ला दुई पाङ्ग्रा भएको सानो बग्गी; टमटम; टाडा।
टाँगिनु- *क.क्रि.*[टाँग+इ+नु] टाँग्ने काम गरिनु; टाडिनु।
टाँगी- *ना.* [टाँगो+ई] सानो टाँगो।
टाँगे- *वि.* [टाँगो+ए] टाँगोका आकारको; ठाडे।
टाँगे परेवा- *ना.* एक आँखा सेतो र एक आँखा कालो हुने परेवा।
टाँगे लौरी- *ना.* खुट्टाका बुढी औँला र चोर औँलामाथि लट्ठी अड्याई हातले समातेको लट्ठी हुत्याएर खेलिने एक खेल; डन्डीबियो।
टाँगो₁- *ना.* [प्रा. टङ्गो] १. जग्गाजमिन आदि नाप्ने लामो निश्चित परिमाणको लट्ठी; लग्गा; लग्गी; टाडो। २. लामो घोचो; घारो। ३. माछा मार्न टुप्पामा बल्छी अड्काइएको लामो लट्ठी।
टाँगो₂- *ना.* [सं. टङ्क] १. फलाम आदि कडा धातुमा प्वाल पार्दा तल ओछ्याइने, बिचमा प्वाल भएको फलाम वा काठ आदिको उपकरण।
टाँचा- *ना.* [टाँका] १. हुलाकद्वारा पठाइने चिठीपत्रका टिकटमा लगाइने मितिसहितको छाप; छापा; छाप। २. कटानी गर्ने अनुमति पाएका रुखमा लगाइने सरकारी छाप; त्यस्ता रुखमा खोपिने

चिह्न।

टाँड- *ना.* [सं. स्थाणु] १. चारै सुरमा खाँबा गाडेर वा मित्ता कपेर फल्याक, बाँसका चिर्पट आदि छापी सामान राख्न वा सुत्न बनाइएको मचान। २. मुर्दा बोक्ने खट; शवयान; अर्थी। ३. मालसामानको चाङ लगाउँदा बिचबिचमा परेको छिद्र। ४. दुई नदीका बिचको चुलिएको जमिन।

टाँड घर- *ना.* काठपात, पराल आदि राखिने घर; मचान।

टाँडी- *ना.* बस्न वा सुत्न मिल्ने ससानो टाँड।

टाँडे- *वि.* [टाँड+ए] १. टाँड भएको; टाँडसम्बन्धी; टाँडको। २. टाँड परेको।

टाँडेघर- *ना.* टाँडका आकारको घर।

टाँडेजात्रा- *ना.* मुर्दालाई मसानघाट पुऱ्याउने जात्रा; शवयात्रा; मलाम।

टाँपो- *ना.* [नेवा. ताँफ] पेट र घाँटी सानो भएको, हेर्दा सानो गाग्रीजस्तो देखिने, पानी खाने टुटीदार भाँडो; एक प्रकारको करुवा।

टाँस्नु- *स.क्रि.* [सं. तंस+नु] १. गुँद आदि लेसाइलो पदार्थले दुई भिन्न वस्तुलाई जोर्नु; दुई वस्तुलाई एक जिउ पार्नु। २. सँगसँगै राख्नु; जोर्नु। ३. गाँस्नु। ४. आफूलाई आइपरेको झमेला अरूमाथि थोपर्नु; टाँसो लाउनु।

टाँस- *ना.* [टाँस्+अ] १. व्यक्तिविशेष वा सर्वसाधारण जनतालाई कुनै कुरो सूचित गर्न सरकारको तर्फबाट घर, पर्खाल, सत्तल, पाटी आदिमा लेखोट वा सूचनापत्र टाँस्ने काम। २. त्यसरी टाँसिएको कागत।

टाँसटुस- *ना.* असावधानीपूर्ण टँसाइ।

टाँसपुर्जी- *ना.* टाँसको कागत।

टाँसिनु- *क.क्रि.* [टाँस्+इ+नु] टँसाइ पूरा गरिनु।

टाँसो- *ना.* [टाँस्+ओ] आफूले नचाहेको व्यक्ति वा वस्तु करकापले आइलाग्ने काम; इच्छाविना पनि पाल्नुपरेको वा जिम्मा लिइएको व्यक्ति वा वस्तु।

टाइँटुइँ₁- *ना.* [√ टामटुम] कामचलाउ वा टपर्टुय्याँ खालको अल्प ज्ञान; ज्ञानभन्दा बढी स्वाङ भएको थोरबहुत विद्वत्ता; पल्लवग्राही पाण्डित्य।

टाइँटुइँ₂- *ना.* [अ.मू. टुइँ (द्वि.)] १. अपानवायु निस्कँदा वा कुनै कुरो बज्दा आउने तिखो शब्द। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो शब्द वा ध्वनि निस्कने गरी। ३. बडो अप्ठेरो मानेर।

टाइँफाइँ/टाइँफुइँ- *ना.* [अ.मू. फुइँ (द्वि.)] शक्तिविनाको धाक; देखावटी चलाकी; फाइँफुट्टी; चुरीफुरी।

टाइप- *ना.* [अङ्.] १. छाप्नका लागि ढालिएको सिसाको अक्षर; अक्षर छाप्ने सिसा वा पित्तल आदिको छाप। २. टाइपराइटरद्वारा टङ्कण गर्ने काम। ३. ढाँचा; किसिम।

टाइप केस- *ना.* मुद्रणकार्यका टाइपहरू व्यवस्थित गरी राख्ने खण्ड खण्ड भएको साधन।

टाइप पेपर- *ना.* टाइप गर्ने पातलोखाले कागत।

टाइप बेड- *ना.* छाप्ने अक्षरहरू आदि मिलाएर राख्ने मुद्रणयन्त्रको भाग।

टाइप राइटर- *ना.* हातका औँलाहरू चालेर अक्षर टङ्कण गर्ने यन्त्र।

टाइपिस्ट- *ना.* १. टाइपराइटर चलाउने वा टाइप गर्ने व्यक्ति। २. सो काम गर्ने एक न्यूनवैतनिक पद।

टाइफाइड- *ना.* [अङ्.] पानी आदिको दोषबाट आन्द्रामा विकार पैदा भएर आउने जरो; आन्तरिक ज्वर; म्यादी जरो।

टाइम- *ना.* [अङ्.] १. वर्ष, महिना, दिन, घण्टा आदिको एकाइ; समय। २. मौका; अवसर।

टाइम घडी- *ना.* समय सूचित गर्न टिन्न बज्ने घडी।

टाइम टेबुल- *ना.* समयतालिका; समयसारिणी।

टाइल- *ना.* [अङ्.] छानो छाउन उपयोग गरिने ठुलो झिँगटी; टायल।

टाई- *ना.* [अङ्. टाई] सुट आदि युरोपीय ढाँचाका पोसाकको पहिरनमा घाँटीमा (सर्टको कलरमा) सुर्काउनी पारी लगाइने विभिन्न रङको लुर्के फित्ता।

टाई क्लिप- *ना.* छातीमा टाई अड्काउने किलिप।

टाईपिन- *ना.* टाई अड्काउने पिन।

टाउके- *वि.* [टाउको+ए] १. साधारणभन्दा ठुलो टाउको भएको; शरीरको गठनभन्दा ठुलो टाउको हुने; घनटाउके। २. ठुलो पदमा रहेको; प्रतिष्ठित। ३. प्रमुख; मुख्य।

टाउके कमिला- *ना.* टाउको ठुलो हुने एक जातको कमिला।

टाउको- *ना.* [सं. स्थायुक] शरीरको घाँटीदेखि माथिको मुख्य अङ्ग; शिर; माथ; मुन्टो।

टाउको खानु- टु. १. मगज खानु। २. अघि लाउनु (मर्नुको अर्थमा)।

टाउको जोगाउनु- टु. निर्दोषी रहनु; गाल नपार्नु।

टाककोरी- *ना.* [टाक+कोरी] 'आ आ टाककोरी' भन्दै हातले साथीको टाउकामा पिट्ने र पिटिनेले दौडेर छुन खोज्दा पिट्नेले छल्न खोज्ने बालखेल।

टाकटुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. टाक्+टुक] १. पुगनपुग; जसोतसो; यताउति; यसोउसो; हाहु। २. ठिक ठिक; टाकनटुकन। *ना.* ३. दुई वस्तु एकअर्कामा ठक्कर खाँदा निस्कने आवाज। ४. ठाडा र तेर्सा गरी तानेका धर्कामा नौ कोठा पारी बिचबिचमा आआफ्ना चिह्न राखेर खेलिने खेल।

टाकटुके- *वि.* सबै कुरा जसोतसो गरी मिलाउने; कामचलाउ सिप भएको।

टाकनटुकन- *ना.* १. जसोतसो काम फत्ते गर्ने तरिका; टाकटुक। २. गाईजात्रामा केटाकेटीहरूले लट्ठी परस्परमा जुधाई खेल्ने एक खेल; हनुमान् नाच। ३. सानातिना मालमत्ता। ४. सानोतिनो कामकुरो। ५. साधारण खानेकुरो। *वि.* ६. साधारण।

टाकुरी- *ना.* [टाकुरो+ई] ससानो टाकुरो; सानो चुली; सानो ढिस्को।

टाकुरीको पार- *ना.* कहिल्यै गरेर नसकिने काम वा धन्दा।

टाकुरो- *ना.* [सं. स्थापकूट] १. समतल जमिनभन्दा माथि उठेको भूभाग; पहाडको टुप्पो; चुचुरो; शिखर। २. गजुर; धुरी।

टाक्सिनु- *अ.क्रि.* [टाक्से+इ+नु] १. चिन्ताले दुब्लाउनु; पिरले खिइँदै जानु; ख्याउटिनु। २. फस्टाउन नसक्नु; विकसित हुन नसक्नु।

टाक्से- *वि.* चिन्ताले दुब्लाएको; टाक्सिएको; ख्याउटे; अविकसित।

टाङ₁- *ना.* [सं. टङ्ग] खुट्टो; गोडो; टाँग।

टाङ२- *ना.* [अ.मू. टाङ्+अ] भाँडाकुँडा वा ठुलो घडी बज्दा निस्कने आवाज।
टाङटाङ- *क्रि.वि.* त्यसरी बजेर।
टाङटुङ- *ना.* १. घण्टा, घण्टी भएको घडी आदि बज्दा निस्कने शब्द। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो ध्वनिका साथमा।
टाङन- *ना.* हे. टाँगन।
टाङन घोडा- *ना.* हे. टाँगन घोडा।
टाङा- *ना.* हे. टाँगा।
टाङ्नु- *स.क्रि.* हे. टाँग्नु।
टाङिनु- *क.क्रि.* हे. टाँगिनु
टाङो- *ना.* हे. टाँगो।
टाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. टाङ्+ङ] टाङको ठुलो आवाज निक्लने गरी।
टाट- *ना.* १. प्रायः सनपाटको धागाले बनाइएको खस्रो र बाक्लो कपडा। २. ठुलो कोठा वा बैठकमा बिछ्याउनका लागि तयार गरिएको बुट्टावाल र पालिसदार मोटो कपडा। ३. पसलेको गद्दी वा आसन। *वि.* ४. तन्नम; गरिब। ५. दुब्लोपातलो।
टाट उल्टाइ/पल्टाइ- *ना.* वाणिज्य व्यवसायमा बेहोर्नुपरेको भयानक असफलता।
टाट जोराइ- *ना.* पेट खाली भएर छाला करङमै जोरिएजस्तो भएको अवस्था।
टाटरी- *ना.* प्रायः तराई प्रदेशमा वा भित्री मधेसमा पाइने वृक्षविशेष।
टाटी- *ना.* [प्रा. टट्ठइया] १. गोठ आदिको खुला किनारा छोप्न स्याउला र बाँसका कप्टेराले बनाइएको पर्दा; फरिको। २. आडा; छेका। ३. टाटमा बस्ने समय।
टाटी टिकाइ- *ना.* थोरै बेरको बिसाइ वा सुस्ताइ; क्षणिक विश्राम।
टाटे- *वि.* [टाटो+ए] १.छप्पछप्प टाटो भएको; टाटेपाटे। २. दाग भएको; दागी; खोटी। *ना.* ३. घिउ नहालेको गहुँ आदिको रोटी।
टाटेपाङ्ग्रे- *वि.* दागका छिर्का भएको; टाटेपाटे; झालेमाले।
टाटेपाटे- *वि.* टाटेपाङ्ग्रे।
टाटेसिमी- *ना.* बाटुला खालका पात र थेप्चा कोसा फल्ने सिमी।
टाटो१- *ना.* थेप्चो र लामो कोसो (भोर्लो, टाँकी, टटलो, तरबारे सिमी आदिको कोसो)।
टाटो२- *ना.* १. शरीर वा कुनै वस्तुमा पाइने धब्बा; दाग; कलङ्क। २. शरीरको घाउखटिरा निको भएपछि बसेको दाग; खत। ३. छाप; चिह्न। ४. जग्गा, जमिनको हीनताबोधक शब्द। ५. डढेको रोटीको तुच्छताबोधक शब्द।
टाट्नु- *ना.* [टाटी+नु] हे. टाट्नो।
टाट्ने- *वि.* [टाट्नु+ए] टाट्नुसँग सम्बन्धित; टाट्नाको।
टाट्नो- *ना.* [टाटी+नो] बाखा, पाडा आदिलाई घाँस खुवाउन लहरै घोचा गाडी बनाइएको टाँड; टाट्नु।
टाठो- *वि.* आफ्नो काम फत्ते गर्न सिपालु; चलाख; बाठो; टठिलो; फुर्तिलो।
टाठोबाठो- *वि.* घरव्यवहार चलाउन, बोलचाल गर्न वा अड्डा, अदालत धाउन सिपालु; चङ्ख।
टाडरी- *ना.* [सं. पाटली] छेउछाउमा काँडा हुने लामा र ठुला पात, सेतोरातो मिसिएको फूल र रातो अनि बाटुलो फल फल्ने वृक्षविशेष; त्यसको फल।
टाढा- *वि.* १. दुई भिन्न ठाउँ, समय, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले नजिक नभएको; धेरै परको। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो स्थितिमा; धेरै पर। *ना.* ३. त्यस्तो स्थिति; असामीप्य; दूरता।
टाढाको कुरा- *ना.* भविष्यको बात; पछिको कुरा। टाढाको साइनु देब्रे न दाहिनु (उखान)।
टाप- *ना.* [सं. स्थापक] घोडा, गधा आदिका गोडाको टेक्ने भाग; घोडा आदिको खुर।
टापटिप- *ना.* [टिप्+टाप] छिटफुट टिप्ने काम; धेरथोर टिप्ने काम; सानोतिनो चोरी।
टापटिपे- *वि.* सानातिना वस्तु चोर्ने; धेरैथोरै टिप्ने।
टापुरो- *ना.* [द्विपट] टापु; टप्पु; द्वीप।
टापु- *ना.* [सं. द्वीप] चारैतिरको सिमाना पानीले घेरिएको भूभाग; द्वीप।
टापो- *ना.* [सं. स्थापक] परेवा, कुखुरा, बट्टाई आदि चराहरू हाल्ने कोक्रो।
टामटुम- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.)टुम्+अ] १. भएनभएको कुरा मिलाएर नबनेको कामलाई पनि ठिक्क पार्ने गरी। २. कसिकसाउ वा तम्तयार हुने ढाँचामा। ३. किफायतसाथ काम चलाउने किसिमले। *वि.* ४. ठिकठाक; तम्तयार।
टामटुमे/टामेटुमे- *वि.* परिचितहरूदेखि टाढा गएर वा थोरै खर्चमा गरिने (विवाह आदि कार्य)।
टायम- *ना.* [अङ्.] टाइम; समय।
टायर- *ना.* [अङ्.] मोटर, साइकल आदिका पाङ्ग्राभित्रको हावाको ब्लडरट्युबलाई रक्षा गर्ने बाहिरी भाग।
टार्नु- *स.क्रि.* [टार्+नु] १. जेजसरी भए पनि काम चलाउनु; निर्वाह गर्नु। २. गर्नुपर्ने कामकुरो आलटाल गरेर पन्छाउनु; चाहिने नचाहिने कुरा गरेर काममा ढिलाइ गर्नु। ३. कुनै जुक्ति गरी कसैलाई नआउने पार्नु; पन्छाउनु। ४. बिताउनु; गुजार्नु।
टार- *ना.* [सं. स्थाल] पहाडको उचाइमा आदमाराको वा गडतिरको आसपासमा रहेको सम्म ठाउँ; बेसीभन्दा केही माथि रहेको सम्म थलो; टाहार (उदा.- रूपाटार, रुम्जाटार, तुम्लिङटार, पालुङटार, इरुङटार इ.)।
टारिनु- *अ.क्रि.* [टार+इ+नु] १. टर्ने हुनु। *क.क्रि.* २. टर्ने पारिनु।
टारी- *वि.* [टार+ई] १. टारको; टार भएका ठाउँको। २. अग्लो। ३. सम्म परेको।
टारीखेत- *ना.* अकासे झरीले मात्र रोपाइँ हुन सक्ने उच्चो खेत।
टाल्नु- *स.क्रि.* १. भाँडा आदिको प्वाल परेको वा फुटेको ठाउँ रसाएर छोप्नु। २. कपडा आदि फाटेमा टालो लाउनु; पौलो मार्नु। ३. पन्छाउनु; टार्नु; हटाउनु।
टाल- *ना.* १. कुनै वस्तुको समूह; थुप्रो; रास; ढेर। २. कुनिउँ; टाली।
टालटुल- *ना.* [टाल् (द्वि.)] १. टुटेफुटेका भाँडामा रसायन हालेर वा फाटेका कपडामा टालो हालेर मर्मत गर्ने काम। २. घरपर्खाल

आदिको दुलो, धाँजो आदिमा मर्मत गर्ने काम; जीर्णोद्धार; स्थित्युद्धार। ३. आलटाल गर्ने व्यवहार; अल्याङमल्याङ।

टालाटुली- *ना.* [टालो+टालो] लुगा सिउँदा काटेर बचेका ससाना कपडाका टुक्रा; सानातिना टालाहरूको समूह।

टालिनु- *क.क्रि.* [टालो+इ+नु] १. कपडाको फाटेको ठाउँमा टालो आदि छ्यापेर सिउनु वा त्यसरी सिएर छोपिनु। २. भाँडाकुँडा चुहुने भएका ठाउँमा केही कुरो रसाएर बन्द गरिनु। ३. पानी, धुलो आदि छिर्ने प्वाल कुनै साधनद्वारा बन्द गरिनु।

टाली- *ना.* कुनिउँ; टाल।

टालो- *ना.* १. पहिरिने लुगाका फाटेका वा प्वाल परेका ठाउँमा छोपेर सिइने कपडाको टुक्रो; ससाना चकना। २. कपडाको सानो टुक्रो। ३. जग्गाजमिनको सानो अंश; पाखो। ४. कपडा; वस्त्र।

टायल- *ना.* [अङ्.] छानो छाउनमा उपयोग गरिने माटो वा सिमेन्टको ठुलो झिँगटी; टाइल।

टावर- *ना.* [अङ्.] विभिन्न उद्देश्यले बनाइएको अग्लो बुर्जादार घर।

टावर वाइगन- *ना.* १. अग्लो, होचो गर्न हुने टावर जडान गरिएको मोटरगाडी। २. ट्रली बस चल्ने वा अरू अग्लो ठाउँको बिजुली हेर्न उपयोग गरिने साधन।

टिँटिँबाँस- *ना.* [अ.मू.] प्रायः नदीका तीरका बालुवामा फुल पार्ने कागजत्रो चरो; हुटिट्याउँ।

टिउरी१- *ना.* [सं. तीव्र+ई] पहाडको चुचुरो; शिखर; तिब्री।

टिउरी२- *ना.* [टिउरो+ई] हाँसको चल्लो; टिउरो।

टिउरो१- *ना.* [सं. तीव्र] टिउरीभन्दा ठुलो चुचुरो।

टिउरो२- *ना.* [अ.मू. टिउ+रो] हाँसको चल्लो।

टिक्नु- *अ.क्रि.* [सं. स्थितक+नु] १. अप्ठ्यारो स्थिति वा समयमा पनि बस्न सक्नु; बस्नु; रहनु। २. स्थायी रूपले रहनु; दिगो हुनु; अडिनु; थेगिनु।

टिक- *ना.* [सं. टीका] १. ठुलठुला पात र मसिना फल लाग्ने एक जातको रुख अथवा प्लाइउड बनाउन प्रयोग गरिने त्यसैको काठ। २. छेउमा मणि रत्नहरू लर्किने गरी जडेर माझमा विभिन्न बुट्टा निकाली बनाइएको घाँटीमा लाइने चन्द्राकार गहना; बुट्टेदार कण्ठहार।

टिकट- *ना.* [अङ्.] १. बस, रेल, जहाज आदिमा यात्रा गर्दा दिइएको भाडाको प्रमाण जनाइएको कागतको टुक्रो। २. चलचित्र, प्रदर्शनी आदिमा छिर्नका लागि तिरेको प्रवेशदस्तुरको प्रमाणपत्र। ३. हुलाकद्वारा चिठी पठाउँदा टाँसिने, सरकारी तवरमा निष्कासित चिह्नयुक्त सानो कागज; हुलाक टिकट; टिकस। ४. दानदक्षिणा प्रदान गर्न बाँडिएको प्रामाणिक कागज; दानदक्षिणाको टिकट।

टिकट दस्तुर- *ना.* सरकारी कार्यालय आदिमा निवेदन दर्ता गर्दा नियमानुसार टाँस्नुपर्ने टिकट वा त्यसको मूल्यस्वरूप जम्मा गर्नुपर्ने रुपैयाँ।

टिकटिक- *ना.* [अ.मू. टिक्+अ (द्वि.)] १. घडी चल्दा त्यसबाट लगातार निस्कने शब्द। २. सानो वस्तुले कुनै कठोर चिजलाई ठोक्दा निस्कने आवाज। ३. साना चरा, माउसुली, किथ्रा आदि कराउँदाको आवाज। *क्रि.वि.* ४. त्यस प्रकारका कुनै आवाज उत्पन्न हुने गरी।

टिकटिके- *ना.* १. टिकटिक शब्द गरेर बोल्ने फिस्टोजस्तो सानो चरो। *वि.* २. टिकटिक आवाज गर्ने।

टिकटिके किरो- *ना.* उत्तानो पारी भुइँमा छोडिदिँदा टिक्क आवाज गरेर उफ्रने कालो रङको सानो किरो।

टिकटिके छेपारो- *ना.* टिकटिक आवाज गरेर पुच्छर हल्लाउने एक जातको छेपारो।

टिकटिके भ्यागुतो- *ना.* टिकटिक गरेर कराउने सानो भ्यागुतो।

टिकनबजी- *ना.* [नेवा. तिकँबजी] काठमाडौँ उपत्यकाको टिकनी भन्ने ठाउँमा तयार हुने असल जातको पातलो चिउरा।

टिकमाला- *ना.* [टिक+माला] टिक वृक्षबाट तयार हुने प्लाइउड (टिकप्लाई)।

टिकचिह्न- *ना.* [टिक+चिह्न] ठिक हो भनी बुझाउने वा मूल रूप देखाउने विशेष आकारको (√) एक चिह्न (टिकमार्क)।

टिकाइ- *ना.* [√ टिक् (+आइ)] टिक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; थेगाइ।

टिकाइनु- *क.क्रि.* टिक्ने तुल्याइनु।

टिकाउ- *वि.* धेरै समय खप्ने; धेरै दिन टिक्ने; खपुवा; टिकुवा; स्थायी।

टिकाउनु- *प्रे.क्रि.* टिक्ने तुल्याउनु।

टिकारी- *ना.* [टीका+आरी] विजयादशमीको टीका थाप्न कसैकहाँ जाने व्यक्ति।

टिकिनु- *अ.क्रि.* [टिक्+इ+नु] टिक्न समर्थ हुनु।

टिकिया- *ना.* [टिको+इया] १. टीका जस्तै गोल ससानो वस्तु। २. औषधी आदिको सानो र बाटुलो चक्की; औषधीको थेप्चो गोली।

टिकी- *ना.* [टिको+ई] १. निधारमा लगाइने सुन, काँच, प्लास्टिक आदिको सानो टीका; टिकुली। २. टिको (बालबोलीमा)।

टिकी ट्याँसट्याँस- *ना.* असावधानीका साथ वा दक्षिणा नदिई टिको लगाइदिने काम।

टिकुली- *ना.* [था.] १. सानो टिको; टिकोका लागि प्रयुक्त लघुताबोधक शब्द। २. स्त्रीजातिले निधारमा टाँस्ने सुन, काँच आदिको सानो टिको।

टिकुवा- *वि.* [टिक्+उवा] टिकाउ; धेरै टिक्ने; खपाउ; खप्ने।

टिके- *वि.* [टिको+ए] १. टिको लाउने। २. टीकाटीका भएको (सर्प आदि)। ३. कसैको आशीर्वाद पाई ठाउँमा पुगेको।

टिको- *ना.* [टीका+ओ] १. देवमन्दिरको प्रसादका रूपमा वा शोभाका निम्ति निधारमा लगाइने चन्दन, सिन्दूर, अबिर, अक्षता आदि; तिलक। २. आश्विन महिनाको शुक्लपक्षको दशमी तिथि; विजयादशमी; दसैँ।

टिकोटालो- *ना.* १. यज्ञान्त वा धार्मिक उत्सव आदिमा टिको लगाउने काम। २. धार्मिक विधिअनुसार बिहेको कुरो छिन्ने कार्य; जनैसुपारी; वाग्दान। ३. वाग्दानका दिन वरवधूलाई लगाइने टिको वा दिइने वस्तु।

टिक्की- *ना.* [टिक्+की] १. गुजारा गर्ने ठाउँ; टिक्ने ठाउँ। २. जीविका; वृत्ति।

टिङ्गर- *ना.* [सं. तुङ्ग+र] हे. टँगरो।
टिङ्गरे/टिङ्गरो- *वि.* १. अग्लो, दुब्लो वा पातलो; ख्याउटे। २. एक्ले; ठिङ्गो।
टिङ्ग्रिङ्ङ- *क्रि.वि.* [टिङ्गर+इङ्ङ] १. दुब्लो र अग्लो शरीर उभिएर वा एक्लै रहने गरी; ठिङ्ग। *वि.* २. सर्वसाधारण व्यक्ति वा वस्तुभन्दा भिन्न; छुट्टा; फुट्टा।
टिठ- *ना.* [सं. तृष्णा] १. तीव्र लालच; धित; सन्तुष्टि। २. मानसिक तृष्णा। ३. अन्य प्राणीमाथि गरिने मानवताको व्यवहार; दया; करुणा।
टिठलाग्दो- *वि.* मायालाग्दो; दयालाग्दो; करुण।
टिठो- *वि.* टिठलाग्दो; मायालाग्दो।
टिठिनु- *अ.क्रि.* [टिठ+इ+नु] १. टिठलाग्दो हुनु; मायालाग्दो हुनु। २. लोभलाग्दो हुनु; लोभिनु।
टिठ्याइ- *ना.* टिठिने तथा टिठ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
टिठ्याइनु- *क.क्रि.* टिठिने बनाइनु; टिठलाग्दो पारिनु।
टिठ्याउनु- *प्रे.क्रि.* टिठिने पार्नु; लोभलाग्दो बनाउनु; टिठलाग्दो तुल्याउनु।
टिन- *ना.* [अङ्.] १. राङ, फलाम आदि मिसाई बनाइएको एक प्रकारको मिश्रित धातु। २. त्यसैको ढ्वाङ वा बट्टा।
टिनटिन- *ना.* [अ.मू. टिन्+अ (द्वि.)] १. ससाना घण्टीहरू बज्दाको आवाज। २. फुर्तिलो चालले टिम्किएर हिँड्ने तरिका; ठिमठिम। *क्रि.वि.* ३. त्यस्तो आवाज उत्पन्न हुने गरी वा त्यसरी हिँड्ने गरी।
टिनटिनती- *क्रि.वि.* ठिमठिमती।
टिनिकटिनिक- *क्रि.वि.* [अ.मू. टिनिक्+अ (द्वि.)] टिनटिनती; ठिमठिमती।
टिनिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टिनिक्+क] १. एकदम कसिने चालमा। २. शरीरमा लुगाकपडा आदि साँघुरो हुने गरी; टिमिक्क। *वि.* ३. कसिएको; कसिलो। ४. साँघुरो।
टिनु- *ना.* [सं. तीर्ण (फिँजिएको] कुनै वस्तु वा प्राणीको समूह; हुल; भिड।
टिन्चर- *ना.* [अङ्. टिङ्क्चर] घाउखटिरा आदिमा वा सुनिएको ठाउँमा लगाइने डाक्टरी झोल औषधी; टिन्चर आइडिन।
टिन्न- *ना.* [अ.मू. टिन्+न] १. घण्टी आदिको मधुर र द्रुत ध्वनि झिकेर। २. कसिने वा अघाउने गरी; टन्न।
टिप्नु- *स.क्रि.* [टिप्+नु] १. कुनै ठाउँबाट चिजबिज एकएक गरी लिनु; पालैसित एकपछि अर्को झिक्नु। २. रुखबाट फूल वा फलहरू चुँड्नु। ३. एकएक गरी रौँहरू उखेल्नु। ४. टप्काउनु; उडाउनु। ५. घोडचडीको नियन्त्रणमा नरही घोडा वेगले दौडनु। ६. कुराका प्रसङ्गमा अर्काको कुरा उछिनेर बोल्नु। ७. व्यक्ति वा वस्तुहरूको नाम लेख्नु; टाँक्नु। ८. भनेको तुरुन्तै बुझ्नु। ९. छिटै अनुकरण गर्नु। १०. सिउँदा लामा फड्का मार्नु।
टिप१- *ना.* [टिप्+अ] १. व्यक्ति वा वस्तुका नाम, सानातिना व्यवहार आदि लेखिएको सानो कागत; टिपोट। २. पोतामा तिर्नुपर्ने एक किसिमको दस्तुर। ३. जन्मेको क्षणको दिन, राशि, नक्षत्र आदि लेखिएको टिपन; जन्मपत्रिका; लग्नकुण्डली। ४. गन्जिफाको खेलमा दुई चक्कीले एक चक्कीलाई जित्ने दाउ। ५. डकर्मी वा वज्रकर्मीले दुई इँटको चेपमा दिने टिपकारीको मसला।
टिप२- *ना.* [अङ्.] १. यात्री आदिले पथप्रदर्शकलाई वा खान आउनेले होटेलका बेयराहरूलाई दिने बक्सिस। २. कुनै पनि सेवा गरेबापत कसैलाई दिइने अतिरिक्त थप रकम। ३. ट्रक आदि गाडीले एक पटकमा ढुवानी गर्न वा ओसार्न सक्नेजति परिणाम।
टिपकार- *ना.* [टिप+कार] भित्तो, गाह्रो आदिका इँटका जोर्नीजोर्नीमा वज्र, सिमेन्ट आदि लगाउने काम वा त्यस्तो लगाउने व्यक्ति।
टिपकारी- *ना.* १. टिपकार। *वि.* २. टिपकार गरिएको वा गर्ने (व्यक्ति)।
टिपटप- *ना.* [अङ्.] चिटिक्क, चिरिच्याँट्ट।
टिपटाप- *ना.* [टिप्+टाप] १. छरिएका सानातिना वस्तुहरू टिप्ने काम; टापटिप; टिपनटापन। २. कसैको माल सुटुक्क लिएर जाने काम।
टिपटापे- *वि.* थाहा नदिई उठाएर लाने; चोर।
टिपटिप- *ना.* [अ.मू. टिप्+अ (द्वि.)] १. थोप्लाथोप्ली पानी पर्दा वा खस्दा आउने शब्द। *क्रि.वि.* २. त्यसरी शब्द आउने गरी
टिपटिपे- *वि.* १. टिपटिप आवाज निकाल्ने। *ना.* २. चोली, ब्लाउज, चौबन्दी आदि लगाउँदा छेउछेउमा जडिएको जोल्टिएको टाँक; भालेपोथी टाँक।
टिपन- *ना.* [सं. टिप्पणी] १. कुनै कामकुराको छोटकरी विवरण। २. जन्मेको दिन, राशि, नक्षत्र आदि लेखेको सानो कागज; छोटकरी चिह्न; जन्मपत्रिका; लग्नकुण्डली। ३. पैसा भुक्तानी गरेको सानो रसिद। ४. स्रेस्ताको टिपोट।
टिपनटापन- *ना.* १. कामचलाउ किसिमले तयार पारिएको टिपोट। २. टिप; टिपोट। ३. टिपटाप। ४. सिलोसँगालो; सिलोबालो।
टिपाइ- *ना.* [√ टिप् (+आइ)] १. टिप्ने काम; टिपोट तयार गराइ। २. टिपटाप।
टिपाइनु- *क.क्रि.* टिप्ने वा टिपाउने काम गराइनु।
टिपाउनु- *प्रे.क्रि.* टिप्ने वा टिपाउने काम गराउनु।
टिपिनु- *क.क्रि.* टिप्ने काम गरिनु; एकएक गरी झिकिनु।
टिपुवा- *वि.* १. कुनै कुरा टिपेको; टिपोट गरिएको; उतारिएको; उतार गरिएको। २. टिपेर सिएको। ३. क्रमैले एकएक गरी लिइएको। ४. घिउ, तेलमा भुटेको (तरकारी)।
टिपेक्स-[अङ्.] *ना.* लेखेको अक्षर मेट्न प्रयोग गरिने सेतो रङको द्रव वा लेदो।
टिपैटा/टिपैता- *ना.* [टिप+ऐटा/ऐता] १. वनजङ्गलका प्रायः पुराना रुख वा काठ सरकारले नै कटानी गरी बिक्री गर्ने काम। २. त्यसरी बेचिने पुराना रुख वा काठ।
टिपो- *ना.* [टिप्+ओ] टिप्ने काम; अनुकरण; नक्कल।
टिपोट- *ना.* [टिप्+ओट] १. कुनै कुरा छोटकरीमा लेखिएको लेख; टिपन। २. सङ्क्षेपमा लेख्ने काम; टिपाइ। ३. सिलाइको एक किसिमको ढाँचा।
टिप्पणी- *ना.* [सं.] १. कठोर र गूढ अर्थको व्याख्या; टीका। २. विशेष कुरा सम्झाउन टिपिने सानो लेख। ३. कुनै व्यक्ति वा

विषयका बारेमा प्रकट गरिने विचार; कुनै साहित्यिक कविता, लेख आदिमा गरिने समालोचना। ४. जल्दोबल्दो कुनै घटनाका बारेमा सम्पादकले प्रकट गरेको विचार। ५. सानो चिना; जन्मपत्रिका; टिप्पन। ६. कुनै कुराको ज्ञापन। ७. कुनै कार्यका बारेमा प्रकट गरिने सङ्क्षिप्त विचार; कुनै निवेदनबारे सकारात्मक वा नकारात्मक प्रतिक्रिया लेख्ने आफ्नो ठहरसहित माथिल्लो तहमा स्वीकृतिका लागि पेस गरिने सङ्क्षिप्त लेख। (उदा.- टिप्पणी उठाउन बाँकी रहेकाले निवेदनमा कारबाई हुन बाँकी छ)।

टिप्पा- *ना.* [टिप्+पा] १. कुनै काम छिटो गराउने ताकिता; तरताकिता; दपेट्ने काम; अति प्रेरणा। २. पर्वतको टुप्पो; चुचुरो; शिखर। ३. काम वा प्रतियोगितामा कसैलाई पारिने पराजय; उछिनाइ।

टिप्ला- *ना.* [टिप्+ला] खेलको प्रत्येक पटक।

टिबटो बर्मन- *वि.* [अङ्.] तिब्बतीदेखि बर्मेली भाषिक परिवारसम्मको; भोटबर्मेली।

टिबी- *ना.* [अङ्.] मन्द ज्वर आइरहने र फोक्सोलाई बिस्तारै माइक्रोब्याक्टेरिया नामक कीटाणुले खतम गरिरहने महारोग; क्षयरोग; राजयक्ष्मा (ट्युबरकुलोसिस)।

टिभी- *ना.* [अङ.] टेलिभिजन; दूरदर्शन।

टिमटाम- *वि.* [अ.मू. टिम्+अ (द्वि.)] १. बोली, पहिरन, चाल आदिमा छाँटकाँट मिल्ने गरी; चिटिक्क; टामटुम। २. कसिकसाउ वा सजिसजाउ; ठाँटबाँट; तडकभडक। *ना.* ३. त्यसरी मिल्ने, ठिक हुने वा सजिसजाउ हुने कार्य।

टिमिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टिमिक्+क] १. पहिरनमा कसिकसाउ हुने गरी; ठाँटिलो भएर। २. कसिलो प्रकारले; टम्म। ३. सानोतिनो उन्नतिमा पनि मात्तिने गरी; गमक्क। *वि.* ४. कसिकसाउ; ठाँटिलो; वा गम्किलो।

टिमिलो- *ना.* ठुलठुला खस्रा पात र सेतो बोक्रो हुने, काण्डबाट निस्केका लहरामा खनिउँका जस्ता फल लाग्ने एक जातको रुख; त्यसैको फल; अन्जिर; तिमिलो।

टिमुर- *ना.* परपर्‍याउने सुगन्धी दाना फल्ने, लामा लामा पात हुने काँडावाल एक जातको रुख; त्यसैको मरिच जस्तै फल; टिम्मुर।

टिमुरिनु- *अ.क्रि.* १. टिमुर झैँ नीरस हुनु; निचोरिनु। २. टर्रो मिजासको हुनु; टिम्किनु; चम्किनु।

टिमुरे- *ना.* १. बस्तुभाउलाई घाँस खुवाइने, दाउरा बाल्दा पड्किने, झन्डै आँपका जस्ता हरिया पात भएको एक वृक्ष। *वि.* २. टिमुरसँग सम्बन्धित; टिमुरको। ३. नाप्पिएको; सेखीदार; घमन्डी।

टिमुर्‍याइ- *ना.* टिमुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टिमुर्‍याइनु- *क.क्रि.* टिमुरिने पारिनु।

टिमुर्‍याउनु- *प्रे.क्रि.* टिमुरिने पार्नु; टर्रो मिजासको बनाउनु।

टिमुर्‍याहट- *ना.* टिमुर्‍याइ।

टिम्कनु- *अ.क्रि.* [टिमिक्क+नु] १. गर्व वा घमन्डले फुल्नु; निफुल्किनु; गम्कनु। २. टर्रो मिजासको हुनु; टिमुरिनु। ३. अर्कालाई नगन्ने हुनु। ४. टिमिक्क पर्नु।

टिम्काइ- *ना.* टिम्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टिम्काइनु- *क.क्रि.* टिम्कने पारिनु।

टिम्काउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* टिम्कने पार्नु।

टिम्किनु- *अ.क्रि.* १. टिम्कनु। २. टिमिक्क परिनु।

टिम्के- *वि.* [टिमिक्क+ए] १. मात्तिएको; बढेचढेको; टिम्किएको। २. टिमिक्क परेको; खुब कसिएको।

टिम्के चोली- *ना.* खुब कसिएको वा छाँट परेको चोलो; ब्लाउज।

टिम्क्याइ- *ना.* [√ टिम्कि (+याइ)] टिम्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टिम्क्याहट- *ना.* टिम्किने भाव, क्रिया वा अवस्था; टिम्क्याइ।

टिम्बा- *ना.* १. साल, सिसौ, सखुवा आदि कटानी गरी निस्केको मोटो चाक्लो काठ; निदाल, दलिन आदि हाल्न हुने र झ्याल, ढोका, दराज, कुर्सी आदि बनाइने चारपाटा पारी ताछेको ठुलो काठ; टिम्मा। २. जालीभित्र रुवा तगेर बनाइएको सिरक।

टिम्म- *क्रि.वि.* [टम्म] चट्ट कसिने गरी (शरीरमा लगाएका लुगा मिल्ने किसिम); टम्म; टिमिक्क; टिनिक्क; रिटिक्क।

टिम्मटाम्म- *वि.* कसिकसाउ।

टिम्मा- *ना.* हे. टिम्बा।

टिम्मुर- *ना.* हे. टिमुर।

टिरटिर- *ना.* [अ.मू. टिर्+अ (द्वि.)] १. किराफट्याङ्ग्रा आदि कराउँदाको आवाज निस्कने गरी। *ना.* २. त्यस्तो आवाज वा ध्वनि।

टिरटिरती- *क्रि.वि.* अझै टिरटिर गरेर।

टिरटिरे- *वि.* १. टिरटिर आवाज निकाल्ने। *ना.* २. टुर्रो (सानो हुक्का)।

टिर्टिरे- *ना.* [टिर्र (द्वि.)+ए] १. टिरटिर। २. पातलो दिसा लाग्ने रोग; पखाला; टुर्रो; टिर्री। *वि.* ३. त्यस्तो रोग लागेको; छेरुवा; टुर्रो।

टिर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. टिर्+र] १. पातलो पदार्थ (दिसा, पानी इ.) वेगले झर्ने गरी; टिर्री लाग्ने चालले। २. ससाना किरा कराउँदाको झैँ ध्वनि निकालेर। *ना.* ३. त्यसरी झर्दा वा कराउँदा उत्पन्न हुने ध्वनि।

टिर्रटिर्र- *ना.* लगातार टिर्र ध्वनि निस्कने गरी।

टिर्री१- *ना.* [टिर्र+ई] १. पातलो दिसा; पखाला; टिर्टिरे।

टिर्री२- *ना.* [टर्रो] कुनै कुरामा गरिने जिद्दी; टेक; अभिमान; सेखी; टठ।

टिर्रीवाल- *वि.* घमन्डी; टेकी; अभिमानी; सेखीवाल।

टिर्‍याइ- *ना.* [√ टिर्‍याउ (+आइ)] टिर्‍याउने वा पातलो दिसा गराउने क्रिया वा प्रक्रिया।

टिर्‍याइनु- *क.क्रि.* तुर्को, टिर्री आदि झारिनु; पातलो दिसा गरिनु।

टिर्‍याउनु- *स.क्रि.* [टिर्री+याउ+नु] १. पखाला निकाल्नु; पातलो दिसा गर्नु; छेर्नु। २. तुर्क्याउनु।

टिल- *वि.* [अ.मू.] १. जाँड, रक्सी बढी खाएर मात्तिएको; टुन्न भएको। २. अघाएको। *ना.* ३. भाँडाकुँडा, नाउ आदिको बिट।

टिलटिल- *क्रि.वि.* १. पुरै टिल हुने गरी। २. घाउखटिराको फोको पिप भरिएर फुट्लाजस्तो हुने गरी।

टिलटिलती- *क्रि.वि.* १. भरिने वा अघाउने गरी। २. टिलटिल भएर।

टिलपिल- *क्रि.वि.* [अ.मू. टिल्+अ+सं. पील] १. पानी आदि भाँडामा पोखिने हालतमा पुगुन्जेल; बिटसम्म भरिएर; टलपल। २. बत्ती आदि बल्दा मधुरो भएर वा निभ्ने निभ्ने छाँटले।

टिलिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टिल् > टिलिक्+क] झल्कने, उज्यालो दिने वा चमक दिने किसिमले।

टिलो- *ना.* १. मरेका दिनदेखि दश दिनसम्म ढिकुरामा गरिने श्राद्धमा चढाइने फलामको दक्षिणा वा भेटी। २. रुपियाँपैसा, सामान आदि (निन्दार्थ वा क्षुद्रार्थमा)।

टिल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. टिल्+ल] १. टिल हुने गरी (खाने किसिम)। २. टिलिक्क।

टिल्लिनु- *अ.क्रि.* १. बढी खाना खाएर पेट उक्सिनु; बेसी खाएर पेट टुन्न हुनु; जेलिनु; टुन्निनु। २. शरीरको कुनै अवयव फुल्नु; सुन्निनु।

टिल्लो- *ना.* [सं. तीर] १. तोकिएको चौघेरा। २. पहाड आदिको थुम्को वा ढिस्को।

टिल्ल्याइ- *ना.* [√ टिल्लि (+याइ)] टिल्ल हुने वा टिल्लिने क्रिया वा प्रक्रिया।

टिल्ल्याइनु- *क.क्रि.* टिल्ल तुल्याइनु।

टिल्ल्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* टिल्ल हुन्जेलसम्म खानु; पेट टुन्न पार्नु।

टिसी- *ना.* [टुसो] स्त्रीयोनिको भित्र माथिल्लो भागमा र पशुयोनिको तल्लो भागमा हुने कामोत्तेजक मांसतुण्ड; भगको टुँडो; भगनासिका; नारी वा पोथी जातिको मणि।

टीका- *ना.* [सं.] १. कुनै पद, पदावली, वाक्य, अनुच्छेद र ग्रन्थहरूको अर्थ स्पष्ट गरी लेखिएको व्याख्या; अर्थ; भाष्य। २. निधारमा लगाइने चन्दन, अबिर, सिन्दूर आदि; टिको; तिलक। ३. थोप्लो। ४. दाग। ५. माई आदि रोगका विरुद्ध पहिले नै गरिने खोप।

टीकाकार- *ना.* कुनै ग्रन्थको टीका वा भाष्य लेख्ने व्यक्ति; व्याख्याकार।

टीकाको पाइतो- *ना.* विजयादशमीका दिन गरिने प्रस्थान।

टीकाको साइत- *ना.* सबैभन्दा असल वा राम्रो साइत।

टीकाटिप्पणी- *ना.* चर्चा, परिचर्चामा आएका विषयको गुणदोष छुट्ट्याउने काम; आलोचना; चर्चा। *ना.* २. सानाठुला टीकाको समूह।

टीठ- *ना.* हे. टिठ।

टीठलाग्दो- *वि.* हे. टिठ लाग्दो।

टी. बी.- *ना.* [अङ्.] टिबी रोग; क्षयरोग।

टुँडाल- *ना.* [नेवा. तुनासिँ] घर बनाउँदा गारामा टेकाइ छड्के पारी राखिने पानीबलो अड्याउने काठ।

टुँडिखेल- *ना.* [नेवा. तुनिख्यल] १. काठमाडौँको रत्नपार्कदेखि तोपघरसम्मको खुला मैदान। २. सिपाहीले कवाज खेल्ने चाक्लो मैदान (परेड ग्राउन्ड)।

टुँडे- *ना.* [टुँडो+ए] १. बाली लगाइसकेको बारीमा फेरि जोत्दा बाली खान नदिनका लागि गोरु, पाडा आदिका मुखमा लगाइने पेरुङ्गो; मोहला। *वि.* २. लामालामा टुँडा हुने; झुसे। ३. मुखाले; थुतुने।

टुँडेसो- *ना.* [टुँडो+एसो] १. दुध खाँदैका बाछाबाछी वा पाडापाडीलाई माउसँग छोड्दा दिउँसो दुध खान नपाओस् भनी मुखमा दुईचुच्चे डन्डी हाली बाँधिने उपकरण। २. (रिस वा झोक पोख्ने अर्थमा) तरल पदार्थ खाने काम (उदा.- केटाकेटीलाई पनि कति टुँडेसो लाइरहनुपर्ने हो!)।

टुँडो- *ना.* [सं. तुण्ड] १. गहुँ, जौ, धान आदिमा हुने झुस। २. मुख लागेर बोल्नेको मुख; चोथो। ३. चुच्चो। ४. कलमका टाँकाको टुप्पो।

टुइँ- *ना.* [अ.मू.] कोमल ठाउँमा परेको सानो प्वाल (मलद्वार आदि) बाट हावा छिर्दा निस्कने ध्वनि।

टुइँकनु/टुइँकिनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. टुइँक् (इ.+नु] लमलम हिँड्नु; फटाफट गोडा चाल्नु; टुइँटुइँती हिँडनु। २. मर्नु; बेपत्ता हुनु; सुइँकिनु।

टुइँके- *वि.* [टुइँक्क+ए] १. टुइँक्क परेर हिँड्ने। २. टुइँक्क आवाज आउने।

टुइँके हाड- *ना.* नितम्बको हाड।

टुइँक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुइँक्+क] १. टुइँकिने किसिमले। २. 'टुइँ' ध्वनि उत्पन्न हुने गरी। ३. वेगपूर्वक; टुइँय्याँ; सुइँय्याँ।

टुइँक्याइ- *ना.* [√ टुइँकि (+याइ)] टुइँकिने क्रिया वा प्रक्रिया।

टुइँक्याइनु- *क.क्रि.* टुइँकिने पारिनु।

टुइँक्याउनु- *स.क्रि.* १. टन्न कसेर सुर्क्याउनु; कसेर बाँध्नु। २. मुर्दालाई दाहसंस्कारका लागि मसानघाटमा लैजानु। ३. अपानवायु छाड्नु। ४. लिनुपर्ने कुरो जोरजुलुम गरेर उठाउनु; धड्याउनु। ५. भगाउनु।

टुइँक्याहट- *ना.* टुइँक्याइ।

टुइँटुइँ- *ना.* [अ.मू. टुइँ (द्वि.)] १. बडो फुर्तीसाथको हिँडाइ; फटाफटी; लमलमी। २. टन्क्याएर बाँध्ने तरिका। ३. अपानवायु आदि लगातार निस्कँदा सुनिने आवाज। ४. लाम्खुट्टे आदि कराउँदाको ध्वनि। *क्रि.वि.* ५. त्यस्तो हिँडाइ, तरिका वा ध्वनि उत्पन्न हुने गरी।

टुइँटुइँती- *क्रि.वि.* त्यसरी अझ छिटो हिँड्दै, बाँध्दै वा ध्वनि निकाल्दै।

टुइँय्य- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुइँ+य] टुइँको आवाज एकै खेपमा आउने गरी; टुइँक्क।

टुइल- *ना.* [अङ्. ट्विल] खेसको बुनोटजस्तो गरी बुनिएको बाक्लो बाक्लो, नरम सुती कपडा।

टुक$_1$- *ना.* [सं. स्तोक] १. टुक्रो। २. कडा वस्तुलाई हिर्काउँदा वा बालकले भुईंमा कुल्चँदा उत्पन्न हुने मसिनु आवाज।

टुक$_2$- *ना.* [सं. तुङ्ग] कुनै वस्तुलाई जोखतौल वा भर्ने कामको ठिक परिमाण; टुकुनी।

टुकटुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुक्+अ (द्वि.)] १. कडा वस्तुलाई लगातार हिर्काउँदै। २. टुकुटुकु; टुकुरटुकुर। *ना.* ३. धेरै टुक्राको समुदाय; टुक्राहरूका रूपमा भएको विखण्डन।

टुकटुकती- *क्रि.वि.* १. टुकुटुकु। २. टुक्रा टुक्रा हुने गरी। ३. टुकको ध्वनि उत्पन्न हुने गरी।

टुकडा- *ना.* [सं. स्तोक] १. टुक्रा; खण्ड।
टुकडी- *ना.* १. फौजहरूको ससानो एकाइ वा विभाग; सानो सैनिकदल। २. ससानो टुक्रो।
टुकडो- *ना.* ठोस पदार्थको सानो भाग; टुक्रो।
टुकिचा- *ना.* [नेवा.] नेवार समुदायमा प्रचलित एक प्रकारको गहना।
टुकी१- *ना.* [ट्वाक] मट्टीतेलको बत्ती बाल्ने माटो, टिन आदिको सानो भाँडो; बत्ती बाल्ने डिबिया; ढिब्री; कुपी।
टुकी२- *ना.* [नेवा. तुकी] नेवारजातका स्त्रीहरूले कानमा लहरै लाउने सुनको एक प्रकारको गहना।
टुकुँचा- *ना.* [नेवा. तुकुँचा] दुई पाखाको छानाको जोर्नीमा उत्तानु पारी राखिने डुँडका आकारको भिँगटी।
टुकुचा- *ना.* [नेवा. तुकुँचा] काठमाडौँ सहरमा बागबजारनजिक भएर बग्ने सानो नदी; इक्षुमती।
टुकुटुकु/टुकुनटुकुन- *ना.* [√ टुकटुक] १. बालकहरूको भर्खर हिँड्न लाग्दाको हिँडाइ; टुकुरटुकुर। *क्रि.वि.* २. (साना बालक हिँड्दा) लडिएला कि जस्तो गरेर।
टुकुनी- *ना.* [टुक+उनी]] १. एक पाउको तौल। २. पाँच मुठी वा आधा मानु अन्न, तेल आदि भर्ने भाँडो। ३. तौलमा एक पाउ वा आधा मानाको परिमाण। *वि.* ४. पाउभरिको। ५. आधा मानो।
टुकुरटुकुर- *ना.* [√ टुकटुक] १. हे. टुकुटुकु; टुकुनटुकुन। २. *क्रि.वि.* लडिएला कि जस्तो गरेर, बच्चाले बल्लतल्ल हिँडेजस्तो गरेर; टुकुटुकु।
टुक्का- *ना.* [टुक्रो] १. कुनै कविता वा गीतको सानो अंश; पाउको अन्तिम भाग। २. कविता वा गीतको दुई दुई चरणको अन्तिम शब्द वा शब्दको फाँकी मिलाउने काम; अन्त्यानुप्रास। ३. अभिव्यञ्जनापूर्ण टुक्रे वाक्य वा वाक्यांश; मुहाबरा। (उदा.- कन्सिरी तात्नु; मुख लाग्नु, नाक काट्नु इ.)।
टुक्का जोर्नु- टु. टुक्का मिलाउनु।
टुक्की- *ना.* [था.] थारूजातिका नारीहरूले नाकमा लगाउने सानो फुली।
टुक्रा- *ना.* [टुक्रोको ति. रू.] कुनै ठोस पदार्थको सानो भाग; अंश; ससाना कण।
टुक्राटाक्री- *ना.* ससाना टुक्राहरूको समूह; खेतबारीका ससाना भाग (उदा.- यसपालि गैह्री खेतका टुक्राटाक्री बेच्नुपरेको छ)।
टुक्रिनु- *अ.क्रि.* [टुक्रो+इ+नु] कुनै ठोस वस्तु फुटेर टुक्राटुक्रा हुनु; ससानो भाग हुने गरी फुट्नु वा छुट्टिनु।
टुक्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुक्रुक्+क] बस्दा दुई खुट्टा र चाकले मात्र भुइँ छुने गरी; बस्दा उड्केला मारेर बस्ने किसिमले।
टुक्रो- *ना.* [सं. स्तोक] १. कुनै ठोस वस्तुबाट छुट्टिएको सानो भाग; अंश; टुकडा। *वि.* २. छुट्टिएको; टुक्रिएको; खण्डित।
टुक्र्याइ- *ना.* [√ टुक्रि (+याइ)] टुक्रो पार्ने वा टुक्रो हुने क्रिया प्रक्रिया।
टुक्र्याइनु- *क.क्रि.* टुक्रामा परिणत गराइनु।
टुक्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* टुक्रा टुक्रा पार्नु; खण्डित तुल्याउनु।
टुखल- *ना.* [नेवा. तुखल] उखु पेलेर रस निकालेपछि बाँकी रहेको छोक्रा; खोइलो।
टुङ- *ना.* वानर, सुगा आदिबाट खेतबारीको बालीनाली नोक्सान हुन नदिन रेखदेखका लागि कुरेर बस्ने अग्लो मचान वा टाँड; यस्तै कामका लागि बनेको अग्लो छाप्रो वा ठाँटी; टहरो।
टुङ्गिनु- *अ.क्रि.* [टुङ्गो+इ+नु] १. कुनै कामकारबाईको टुङ्गो लाग्नु; किनारा लाग्नु; निधो हुनु। २. सिद्धिनु; सकिनु; समाप्त हुनु।
टुङ्गो- *ना.* [सं. टुर्ग] १. कुनै मुद्दा वा घरव्यवहारको समाप्ति; कुनै काम वा कुराको निधो; निर्णय। २. निश्चित अवधि; सीमा; हद। ३. तोकिएको स्थान वा समय; म्याद। ४. ठेगाना; पत्ता।
टुङ्ग्याइ- *ना.* [√ टुङ्गि (+याइ)] १. टुङ्गो लाग्ने वा टुङ्ग्याउने क्रियाप्रक्रिया। [टुङ्ग्याउ+आइ] २. टुङ्ग्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
टुङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* टुङ्गो लगाइनु; समाप्त गरिनु।
टुङ्ग्याउनी- *ना.* समाप्ति; उपसंहार।
टुङ्ग्याउनु- *स.क्रि.* १. टुङ्गो लगाउनु; निधो हुने पार्नु। २. समाप्त गर्नु; सिद्ध्याउनु।
टुङ्ना- *ना.* [अ.मू. टुङ+ना] आकारमा सारङ्गीजस्तो, चारवटा रेसमका तार जेलिएको, भ्यागुता वा भेडीका छालाले मोरेको र नक्खी वा जवाले बजाइने, प्रायः लामा, सेर्पा, तामाङ र गुरुङजातिमा प्रचलित लोकबाजा।
टुट्नु- *अ.क्रि.* [टुट्+नु] १. कुनै ठोस वस्तु टुक्रिनु; भाँचिनु। २. फुट हुनु; अलग्गिनु; छुट्नु। ३. रोकिनु; बन्द हुनु। ४. सम्बन्ध आदिको विच्छेद हुनु।
टुट- *ना.* टुट्ने काम।
टुटफुट- *वि.* टुटेफुटेको; टूटफूट।
टुटाइ- *ना.* टुट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
टुटाइनु- *क.क्रि.* टुट्ने तुल्याइनु।
टुटाउनु- *प्रे.क्रि.* /*स.क्रि.* १. टुटाउनु; छोड्न लगाउनु। २. भाँच्नु; तोड्नु।
टुटिनु- *क.क्रि.* छोडिनु; त्यागिनु।
टुट- *वि.* [सं. त्रुट] १. फुटेको; टुटेको; छुटेको; टुट। *ना.* २. घाटा; टुट्टा; ड्याक; नोक्सान।
टुटफुट- *वि.* १. टुटेफुटेको; भत्केबिग्रेको; नोक्सान। २. छुटफुट।
टुटिलो/टुटिल्को- *ना.* ठोकिएर वा आघात परेर निधार वा टाउकामा उठेको फोको; टुटुल्को।
टुटी- *ना.* [सं. त्रोटि] १.करुवा, कमण्डलु, भारी आदिको पानी खसाल्ने सानो टुटो; धातुको नालाबाट ल्याइएको धाराको टुटो।
टुटी भारो- *ना.* १. चौरमा उम्रने दुबोजस्तो एक थरी भार। *वि.* २. ज्यादै निम्छरो; नाजुक।
टुटी धारो- टुटीवाल धारो; टुटी भएको धारो।
टुटे- *वि.* [टुटी+ए] १. टुटी भएको; टुटीवाल।
टुटो- *ना.* [टुटी+ओ] १. करुवा, भारी, टाँपो आदि भाँडाबाट पानी चुहाउन जडिएको सानो नली; त्यसैको टुप्पो। २. कलधाराको मुखैमा पानी खोल्ने र बन्द गर्ने चुकुल भएको पानी चुहुने भाग।
टुट्टा- *ना.* [सं. टुट्+आ] व्यापार, व्यवसायमा बेहोर्नुपर्ने नोक्सानी; घाटा; ड्याक; हानि।

टुना- *ना.* [सं. धून (=कामेको)] कुनै व्यक्तिलाई आफ्नो वशमा लिन गरिने झारफुक वा तन्त्रमन्त्रको प्रयोग; मोहिनी; अभिचार क्रिया।

टुनामुना/मुहुनी- *ना.* वशमा पार्न गरिने टुनामोहनीको प्रयोग; अभिचारसम्बन्धी काम।

टुनाल- *ना.* [नेवा. तुनासिँ] हे. टुँडाल।

टुनी- *ना.* [सं. तुणी] १. ससाना पात हुने, सेता झुप्पे फूल फुल्ने र हर्रोजस्तो फल फल्ने एक वृक्ष; त्यसै वृक्षको फल। २. बाजा आदि बनाउन प्रयोग हुने र सुरिलो स्वर निस्कने त्यसैको काठ।

टुनेमुने- *वि.* [टुना+ए+मुहुनी+ए] १. टुनामुना गर्ने। *ना.* २. धामी। ३. बोक्सी।

टुनेसो- *ना.* ससाना बाछाबाछी आदिले माउसँग चरनमा जाँदा दुध नचोरून् भनी नाकको डाँडीमास्तिर चोके पारेर बाँधिने काठ।

टुन्टे- *वि.* [टुटी+ए] १. हात काटिएको; एकहाते; ठुटे। *ना.* २. पुरुषेन्द्रिय (निन्दा वा गालीको अर्थमा)।

टुन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुन्+न] १. खाँदा असाध्यै पेट उक्सिने गरी; टन्न; टिल्ल। २. खुबसित ढाडिने वा फुल्ने गरी।

टुन्निनु- *अ.क्रि.* १. सामान्यभन्दा बढी खाएर पेट उक्सनु; टिल्ल हुनु; डेलिनु। २. पेट ढाडिनु; फुल्नु।

टुन्न्याइ- *ना.* पेट टन्न हुने क्रिया वा किसिम।

टुन्न्याउनु- *स.क्रि.* पेट टुन्न पार्नु; टिल्ल्याउनु।

टुन्याहा- *वि.* [टुना+याहा] १. टुनामुना गर्न सिपालु; टुना गर्ने; मुहुनी लगाउने। २. तन्त्रमन्त्र गरेर अरूलाई दुःख पुऱ्याउने।

टुपिन- *ना.* [अङ्.] विद्युत्तरङ्गलाई जोड्ने वा छुट्टयाउने दुईचोसे प्लक।

टुपी-[टुपो+ई] वैदिक विधिअनुसार शिरमा प्रायः गोपुच्छ प्रमाणको नखौरी राखिएको रौँको समूह; शिखा; चूडा; टुप्पी।

टुपीकट्टा- *ना.* १. टुपीसमेत खौरेर सन्न्यासधर्म लिएको व्यक्ति (सन्न्यासी, जोगी इ.)। *वि.* २. टुपीसमेत खौरेको; टुपी काटेको; टुपी नभएको।

टुपुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुपुक्+क] १. एक्कासि देखापर्ने गरी; टुप्लुक्क। २. हल्कासँग भुइँमा बस्ने गरी; टक्रक्क; थुपुक्क। ३. टिप्ता हलुङ किसिमले चुँडिने वा हातमा आउने गरी; टपक्क।

टुपुटुपु- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुप्+उ (+द्वि.)] १. टिप्ने बेलामा फलफूल आदि धमाधम हातमा आउने गरी; टपटप। २. चुहुँदा थोपाथोपा झर्ने गरी; तपतप; तुपुतुपु।

टुप्पा- *ना.* [टुप्पोको ति. रू.] हे. टुप्पो।

टुप्पाटुप्पी- *ना.* सानातिना हाँगाबिँगा र टुप्पा आदिको समूह; टुप्पाहरूको थुप्रो।

टुप्पिनु- *अ.क्रि.* [टुप्पो+इ+नु] १. टुप्पामा पुग्नु; टुप्पोसम्म छुनु। २. हलक्क बढेर हदैसम्म पुग्नु; बेसरी सप्रिनु। ३. धन, मान, इज्जत आदिको मदले मात्तिनु; चढेबढेको हुनु; पहिले बिचैमा टप्केर हुनेखाने भई घमन्डी हुनु।

टुप्पी- *ना.* हे. टुपी; शिखा; चूडा।

टुप्पो- *ना.* [सं. स्तूप] १. लामो आकारको ठोस वस्तुको माथिल्लो अंश; अग्रभाग। २. कुनै रुखको आकाशतिर चुलिएको भाग। ३. पहाडको चुली; टाकुरो; शिखर। *वि.* ४. टुप्पिएको; मास्तिर बढेको।

टुप्प्याइ- *ना.* [√ टुप्पि (+आइ)] टुप्पिने क्रिया वा प्रक्रिया; टुप्पामा पुग्ने काम।

टुप्प्याइनु- *क.क्रि.* टुप्पिने पारिनु; टुप्पामा पुऱ्याइनु।

टुप्प्याउनु- *प्रे.क्रि.* टुप्पिने पार्नु; टुप्पामा पुऱ्याउनु।

टुप्प्याहट- *ना.* टुप्पाइ।

टुप्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुप्लुक्+क] १. अकस्मात् देखिने वा देखापर्ने गरी; एकाएक आइपुग्ने चालमा। २. अनायास भेट हुने गरी; जम्काभेट भएर।

टुप्लुक्किनु- *अ.क्रि.* एकाएक आइपुग्नु; टुप्लुक्क आइपुग्नु।

टुम- *ना.* [टुङ्गो] गिर खेलमा गोल हुने ठाउँ वा टुङ्गो; गिर खेलको गोल।

टुमुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुम् > टुमुक्+क] १. लुगा, कपडा मिलेर छरितो गरी; टम्म; टिमिक्क। २. छाँट मिल्ने किसिमले; चिटिक्क।

टुमेगिर- *ना.* [टुम+ए+गिर] टुम कटाई खेलिने एक किसिमको गिर खेल।

टुमौटे₁- *ना.* [तमौटे] तामो धातुको कारोबार गर्ने व्यक्ति; तमौटे।

टुमौटे₂- *वि.* [टुमटुम+औटे] १. कन्जुस स्वभावको; सानो चित्त भएको। २. छोटो व्यवहार गर्ने; किफायती।

टुम्को- *ना.* [थुम्को] १. निश्चित सीमा; तोकिएको अवधि। २. सम्म परेको ठाउँबिच केही चुलिएको भूभाग; सानो पहाड; थुम्को।

टुम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुम्+म] हे. टम्म।

टुर्र- *ना.* [अ.मू. टुर्+र] १. तमाखु खाँदा हुक्काभित्रको पानीबाट आवाज निस्कने गरी; ट्वार्र; टिर्र। २. त्यस्तै समान परिस्थितिमा ध्वनि वा आवाज निकाल्दै। ३. बाँध्दा कसिलो हुने गरी।

टुर्रिनु- *अ.क्रि.* १. कसेर बाँधिनु; कसिनु। २. पखाला चल्नु। ३. तुर्किनु।

टुर्रे- *वि.* १. पानीजस्तो झोल भएको; पन्यालो। २. टुर्र आवाज गर्ने (नरिवलको सानो हुक्का)।

टुर्रो- *ना.* १. तरकारी दाल आदिको पातलो झोल; बेस्वादको पानीजस्तो रस। २. सानो हुक्का; टुर्रे हुक्का।

टुर्र्याइ- *ना.* १. टुर्र हुक्का तान्ने क्रिया। २. तुर्क्याइ।

टुर्र्याइनु- *क.क्रि.* १. टुर्र तुल्याइनु; कसिलोसँग बाँधिनु।

टुर्र्याउनु- *स.क्रि.* टुर्र आवाज निस्कने गरी हुक्का गुडगुडाउनु; तमाखु खानु।

टुर्र्याहट- *ना.* टुर्र्याउने क्रिया वा अवस्था।

टुलटुल- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुल्+अ (द्वि.)] एकटक लाएर हेर्ने किसिमले; एकोहोरो कसैको मुख हेरिरहेर।

टुलटुली/टुलटुलती- *क्रि.वि.* १. अझै टुलटुल हुने गरी; एकटक लाएर हेरिरहने किसिमले; क्वारक्वारती। २. आशा वा दयनीय भावनाले एकोहोरो हेरिरहेर; पुलुपुलु।

टुलबक्स- *ना.* [अङ् स्टुलबक्स] मोटर गाडी आदिका औजार वा ज्याबल राख्ने सानो बाकस।

टुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुलुक्+क] एकै दृष्टिमा हेर्ने गरी; एकपल्ट मात्र हेर्ने किसिमले; पुलुक्क।

टुल्के- *वि.* [अ.मू. टुल्+के] १. टुलुटुलु हेरिरहने; एकटक लाएर हेर्ने। २. आसे।
टुल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुल्+ल] १.टोलाएर वा एकनासिसत हेर्ने गरी; ट्वाल्ल। *वि.* २. हेरेको हेऱ्यै भएको; जिल्ल; वाल्ल।
टुसा- *ना.* [टुसोको ति. रू.] हे. टुसो।
टुसाइ- *ना.* [√ टुसाउ (+आइ)] टुसाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
टुसाइनु- *अ.क्रि.* टुसो निस्किनु; टुसा हालिनु।
टुसाउनु- *अ.क्रि.* [टुसो+आउ+नु] १. कुनै बोटबिरुवाले टुसो हाल्नु; अङ्कुराउनु।
टुसाल- *ना.* [नेवा. तुसाल] १. उखु पेल्ने मेसिन वा यन्त्र। २. सो मिसिन भएको ठाउँ; रसेटो।
टुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुसुक्+क] १. दुई गोडा र चाकको भरले बिस्तारै भुइँमा बस्ने गरी। २. टुसा वा अङ्कुर फुट्ने वा पलाउने गरी।
टुसो- *ना.* १. बोटबिरुवा, अन्न आदिको भर्खरै उम्रेको कलिलो मुनु; अङ्कुर; पिपिरो। २. निगालो, बाँस आदिको भर्खरै उम्रेको, तरकारी खाइने मुनु।
टुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. टुस्+स] हे. टुसुक्क।
टुहुरिनु- *अ.क्रि.* [टुहुरो+इ+नु] १. टुहुरो हुनु; अनाथ बन्नु।
टुहुरो- *वि.* [सं. तुवर] १. आमाबाबु मरेको; कुनै संरक्षक नभएको; टोके। २. कुनै सहाय नभएको; अनाथ; बिचरो। स्त्री. टुहुरी।
टुहुरो टिङ्गरो- *वि.* आमाबाबु नहुनाले अरूको शरण पर्न विवश भएको। स्त्री. टुहुरीटिङ्गरी।
टूट- *वि.* हे. टुट।
टूटफूट- *वि.* हे. टुटफुट।
टेक्नु- *स.क्रि.* [टेक्+नु] १. कुनै आधारमाथि गोडा अड्याउनु; कुल्चनु; खुट्टा हाल्नु; पाउ राख्नु। २. कुनै आधार वा प्रमाणलाई समात्नु। ३. कसैको आधार लिनु; आडभरोसा लिनु।
टेक- *ना.* [सं. टेकन] १. कुनै कुरामा गरिने जिद्दी; हठ; ढिपी; आग्रह। २. गर्व; अभिमान। ३. गीतका टुक्राहरूपछि दोहोऱ्याइने आरम्भिक चरण वा पङ्क्ति; गीतको स्थायी बोल।
टेकन- *ना.* [सं.] १. अड्ने आधार; टेको; आड; टेवा। २. बिसौना।
टेकाइ- *ना.* [√ टेक् (+आइ)] टेक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
टेकाइनु- *क.क्रि.* टेक्ने गराइनु।
टेकाउनु- *प्रे.क्रि.* टेक्ने तुल्याउनु; टेक्न लगाउनु।
टेकिनु- *अ.क्रि.* १. टेक्ने हुनु; खुट्टा हालिनु। *स.क्रि.* २. कुल्चिनु।
टेकी- *वि.* [टेक+ई] १. जिद्दीवाल; टेक गर्ने; हठी; ढिपीवाल। २. सेखीवाल; घमन्डी; अभिमानी। *ना.* ३. पहिलेका युवतीहरूले कम्मरमा बाँध्ने तीनकुने लुगा।
टेकुवा- *ना.* [टेक्+उवा] खाँबो; टेको।
टेको- *ना.* [टेक+ओ] १. थाममन्तिर राखिने ढुङ्गो वा काठ। २. कुनै वस्तुलाई अड्याउने (काठ, बाँस आदिको) टेवा। ३. बिसौनी। ४. गीतको अन्तरा।
टेङ्ग्रा- *ना.* [मै.] एक जातको माछो।
टेठो- *ना.* बाँसका वा काठका किलाहरू ठोक्ने काठको मुङ्ग्रो; खुँटा गाड्ने काठको मुङ्ग्री।
टेढिनु- *अ.क्रि.* [टेढो+इ+नु] १. सिधा नहुनु; बाङ्गिनु; टेढो हुनु। २. रिसाउनु; चिढिनु।
टेढो- *वि.* [सं. टेढ] १. सोझो नभएको; बाङ्गो; डेउढो; वक्र। २. नमिल्ने प्रकृति भएको; कुटिल; अचाङ्।
टेढोमेढो- *वि.* बाङ्गोटिङ्गो।
टेढ्याइ- *ना.* [√ टेढि (+याइ)] टेढो हुने वा टेढिने क्रिया वा प्रक्रिया।
टेढ्याइनु- *क.क्रि.* टेढो पारिनु; बाङ्गोटिङ्गो तुल्याइनु।
टेढ्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. टेढो पार्नु; बाङ्गोटिङ्गो तुल्याउनु। २. रिसाउने पार्नु; चिढ्याउनु।
टेनिस- *ना.* [अङ्.] रबरको सानो बललाई जालीदार ब्याट वा डन्डाले हानेर खेलिने एउटा खेल।
टेन्डर- *ना.* [अङ्.] कुनै कार्यालय वा संस्थाको कार्यविवरणसहितको मागअनुसार ठेक्कामा काम गर्न वा तोकिएको मालसामान दिन कबुल गरिने दररेटसहितको निवेदन; बोलपत्र; निविदा।
टेन्डरदाता- *वि.* १. टेन्डरवाला। *ना.* २. बोलपत्रको निवेदन दिने व्यक्ति।
टेप- *ना.* [अङ्.] १. ध्वनितरङ्गलाई यन्त्रद्वारा समातेर चाहिएको बखत सो ध्वनि निकाल्न सक्ने लामो फित्ता। २. फित्ता।
टेप रिकर्डर/रिकाट- *ना.* ध्वनिलाई टेपमा भर्ने यन्त्र वा साधन।
टेपो/टेप्रो- *ना.* पुरुषेन्द्रियको अग्रभाग; लिङ्गको टुप्पो; लिङ्गको मणि।
टेबुल/टेबिल- *ना.* [अङ्.] कुर्सी आदिमा बसी सामान्य लेखपढ, भोजन, काम आदि गर्न मिल्ने एक खास प्रकारको खटिया।
टेबुल/टेबिल गफ- *ना.* टेबुलको वरिपरि बसेर गरिने कुराकानी वा बहस।
टेबुल/टेबिल घडी- *ना.* टेबुलमाथि राखिने मझौला घडी।
टेबुल/टेबिल टेनिस- *ना.* टेबुलमा खेलिने टेनिस खेल।
टेबुल/टेबिल पोस- *ना.* शोभाका लागि टेबुलमाथि बिछ्याइने कपडा; टेबुलमाथि राखिने तन्ना।
टेबुल/टेबिल पात्रो- *ना.* टेबुलमाथि राखिने आवश्यक कुराको सम्झौटो लेख्नसमेत हुने एक खालको पात्रो।
टेर्नु- *स.क्रि.* १. भनेको वा अह्राएको कुरा मान्नु; आज्ञापालन गर्नु। २. अदबमा रहनु; अनुशासित हुनु। ३. वास्ता गर्नु।
टेर- *ना.* [टेर्+अ] १. पत्याउने वा टेर्ने काम; आज्ञापालन। २. अपेक्षा; वास्ता; परवाह। ३. अनुशासन; नियमपालन; अदब।
टेरपुच्छर- *ना.* मानमर्यादा; वास्ता; परवाह।
टेराइ- *ना.* [√ टेर् (+आइ)] टेर्ने कार्य वा किसिम।
टेराइनु- *क.क्रि.* टेर्ने पारिनु।
टेराउनु- *प्रे.क्रि.* टेर्ने पार्नु।
टेरिउल- *ना.* [अङ्.] टेरिलिन र ऊन मिसिएको प्रायः कोट, पाइन्ट सिइने दामी कपडा।
टेरिकटन- *ना.* [अङ्.] टेरिलिन र सुती कपडा मिसिएको प्रायः कमिज आदि बनाइने दामी कपडा।

टेरिलिन- *ना.* [अङ्.] एक प्रकारको मिश्रित पदार्थबाट निर्मित तन्तु र त्यसबाट तयार कपडा।

टेलर- *ना.* [अङ्. ट्रेलर] १. कहीँ यात्रा गर्दा वा माल ढुवानी गराउँदा ट्र्याक्टर, जिप आदिको पछाडि जोडेर लगिने दुई पाङ्ग्रे डिब्बा; ट्रेलर। २. कपडा सिउने पसल।

टेलिग्राफ- *ना.* [अङ्.] कुनै ठाउँबाट अर्को ठाउँमा बिजुलीको सहायताले जरुरी खबर पुऱ्याउने साधन; आकाशवाणी (आ. वा.); तार।

टेलिग्राम- *ना.* [अङ्.] आकाशवाणीद्वारा पठाइएको खबर; तारबाट प्राप्त सन्देश; टेलिग्राफको खबर।

टेलिप्रिन्टर- *ना.* [अङ्.] तारद्वारा प्राप्त भएको खबरको सङ्केतलाई स्वयम् टाइप गरिदिने यन्त्र; दूरमुद्रण यन्त्र।

टेलिफोन- *ना.* [अङ्.] १. तारको सम्बन्धद्वारा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा कुराकानी ओहोरदोहोर गराउने यन्त्र। २. यस्तै यन्त्रबाट पठाइएको खबर।

टेलिफोन निर्देशिका- *ना.* टेलिफोन नम्बर थाहा दिलाउने नामको वर्णानुक्रमसहितको पुस्तक (टेलिफोन डाइरेक्टरी)।

टेलिभिजन- *ना.* [अङ्.] १. बोल्ने मानिसको शब्द सुनिने र रूप तथा भावभङ्गिमा पनि देखिने आधुनिक यन्त्र। २. श्रव्य, दृश्यसहितको विद्युतीय सञ्चार साधन।

टेलेक्स- *ना.* [अङ्.] एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा खबर पठाउने काम।

टेवा- *ना.* [टेका] आधार; अडान; टेको।

टेस्ट- *ना.* [अङ्.] १. परीक्षा; जाँच। २. प्रवेशिका (एस. एल. सी.) दिनुपूर्व लिइने योग्यता परीक्षा।

टेस्टट्युब- *ना.* परीक्षणनली।

टेस्ट म्याच- *ना.* परीक्षणका रूपमा खेलिने फुटबल आदि खेल।

टेस्टापुरी- [टिस्टा (नदी.+पुरी] धिमाल जातिका ग्राम्यदेवता।

टोक्नु- *स.क्रि.* [सं. त्रुट्+नु] १. साह्रो र चपाउनुपर्ने कुनै खानेकुरो दाँतले टुक्रा पार्नु; दाँतले च्यापेर फोर्नु। २. अरूलाई दुख्ने गरी शरीरका कुनै अङ्गमा दाँतले च्याप्नु; दाँतले चिथर्नु; दार्नु। ३. डङ्क मार्नु; डस्नु। ४. ग्रहगतिअनुसार नजिकका आफन्तलाई पिर्नु। ५. कचकच गर्नु; टोकस्नु।

टोक- *ना.* १. भइरहेको कुनै काम बिथोल्ने किसिमको बोलाइ; अड्को। २. ठाडै हप्काउने काम; हप्कीदप्की।

टोकन- *ना.* [अङ्.] १. चेक बुझाएपछि पैसा नदिउन्जेल बैंकले ग्राहकलाई प्रमाण वा निस्साका निम्ति दिने, नम्बर अङ्कित भएको धातुको बाटुलो वा त्रिकोणाकार चक्का। २. चिह्न; सङ्केत।

टोकरी- *ना.* [हि.] टाउकामा बोकेर हिँड्ने वा फलफूल, सागपात, अन्न आदि राखिने बाँसका चोयाले बुनेको ठुलो ढक्कीजस्तो भाँडो; एक किसिमको सानो डाली।

टोकस्नु- *स.क्रि.* [टोकसो+नु] १. आफन्त कसैलाई बिरामै नभए तापनि निहुँ पारेर वा बिनसित्ति गाली गर्नु। २. खानेकुरामा कन्जुस्याइँ गरी ठग्नु; थोरै दिनु।

टोकसाइ- *ना.* टोकस्ने काम वा किसिम।

टोकसाइनु- *क.क्रि.* टोकस्ने काम गराइनु; टोकस्न लाइनु।

टोकसाउनु- *प्रे.क्रि.* टोकस्ने काम गराउनु; टोकस्न लाउनु।

टोकसो- *ना.* १. मन नपर्दो मान्छेलाई बिराम नै नभए पनि खेपैपिच्छे गरिने गाली; ट्वाकट्वाक; कचकच; करकर। २. दिनुपर्ने जति खान नदिएर ठग्ने काम।

टोका- *ना.* हात्तीलाई ऐँचमा राख्नका निम्ति पिट्न प्रयोग गरिने लट्ठी।

टोकाइ- *ना.* [√ टोक् (+आइ)] टोक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

टोकाइनु- *क.क्रि.* टोक्न लाइनु।

टोकाउनु- *प्रे.क्रि.* टोक्न लाउनु।

टोकाटोक- *ना.* परस्परमा एकले अर्कालाई टोक्ने काम; पालैसितको टोकाइ।

टोकाहा- *वि.* १. टोक्ने बानी भएको; टोक्ने खालको। २. बाबुआमा, दाजुभाइ आदिलाई टोक्ने भनिएको ग्रहमा परेको; ग्रहगतिअनुसार अरूलाई पिर्ने; पिराहा।

टोकिनु- *क.क्रि.* टोक्ने काम गरिनु।

टोकुवा- *वि.* टोक्ने स्वभावको; टोकाहा; पिराहा।

टोक्रे- *वि.* [टोक्रो+ए] १. टोक्रो भएको; खबटादार।

टोक्रे बाँस- *ना.* प्याङपाथी आदि बनाउन प्रयोग गरिने टोक्रो भएको बाँस।

टोक्रे बेत- *ना.* टोकरी, डाली आदि बुन्ने काम लिइने एक जातको बेत।

टोक्रो- *ना.* [सं. स्तोक] कलिलो बाँसको बोक्रो; हापा; खबटा।

टोटा- *ना.* [सं. तुण्ड] बन्दुकमा बारुद, छर्रा वा गोली भरिने ढुङ्ग्रो; कार्तोस।

टोटावाल- *वि.* टोटा भरेर हानिने (बन्दुक)।

टोटे- *वि.* टोटा जस्तै; पड्किने खालको।

टोड्के- *ना.* [टोड्को+ए] १. रुखमा टोड्को पारेर बस्ने र बचरा हुर्काउने पट्टुका आकारको एक चरो। *वि.* २. टोड्कोमा बस्ने; टोड्को परेको।

टोड्का- *ना.* [सं. कोटर] खास गरी बुढो रुखमा परेको प्वाल वा खोप्लो।

टोप- *ना.* [सं. स्तूप] १. शिरमा लगाइने, वरिपरि पट्टीदार घेरा भएको, युरोपेली ठुलो गोलाकार टोपी।

टोपल्नु- *स.क्रि.* कुनै कामकुरो गरिटोपलेजस्तो मात्र गर्नु; गर्नुपर्ने कामकुरो देखावटी रूपमा मात्र गर्नु; देखाउन मात्र स्वाङ पार्नु।

टोपलाइ- *ना.* टोपल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

टोपलिनु- *क.क्रि.* प्रयास गरे झैं वा स्वाङ पारे झैं मात्र गरिनु।

टोपलटापल- *ना.* कुनै काम गरेजस्तो गर्ने वा गरिटोपल्ने ढङ्ग; देखाउनका निम्ति मात्र गरिने काम।

टोपी- *ना.* [प्रा. टोपिआ] शिर छोप्न, त्यसको शोभा बढाउन वा रक्षा गर्नका निम्ति चाउलो र घेरा हाली सिइएको वस्त्र; शिरपोस।

टोप्रे- *वि.* [टोप्रो+ए] टोप्रो भएको वा टोप्रो हुने (ऐँसेलु, भुइँकाफल इ.); टोप्रोजस्तो।

टोप्रेल- *ना.* [टोप्रो+एल] सस्तो र साधारण किसिमको बुट्टेदार कपडाविशेष।

टोप्रो- *ना.* [सं. स्तूप] १. ऐँसेलु आदिको फल रहने गट्टो; बिर्को। २. औँलाको टुप्पो।

टोल/टोला- *ना.* [प्रा. टोलिका< सं. प्रतोली] सहरको कुनै एक विभाग वा खण्ड; सहरभित्र पर्ने कुनै एक क्षेत्रभित्रको बस्ती।

टोलाइ- *ना.* [√ टोलाउ (+आइ)] टोलाउने क्रिया वा प्रक्रिया; एकोहोरो हेराइ।

टोलाइनु- *अ.क्रि.* टोलाउने होइनु; वाल्ल परिनु।

टोलाउनु- *अ.क्रि.* [ट्वाल्ल+आउ+नु] १. एकोहोरो किसिमले वा वाल्ल परेर हेर्ने हुनु; टोलो बन्नु। २. बिलखबन्दमा पर्नु; जिल्ल पर्नु।

टोलिनु- *अ.क्रि.* टोलाउने होइनु; वाल्ल परिनु।

टोली- *ना.* [सं. टोलिका] १. कुनै कार्यका निम्ति सङ्ख्या तोकिएका वा नतोकिएका मानिसहरूको समूह; जमात; डफ्फा; दल। २. ईश्वरलाई चढाएर प्रसादस्वरूप बाँडिने मिठाई आदि।

टोले- *वि.* [टोल+ए] एउटै टोलमा बस्ने; एकै टोलको; उही टोलको।

टोलो- *वि.* [ट्वाल्ल+ओ] १. एकोहोरो हेरिरहने; टोलाउने बानी भएको। २. वाल्ल परेको; जिल्ल परेको।

टोस्ट- *ना.* [अङ्.] १. पाउरोटीका चकाना आगामा सेकाइएको खानेकुरो। २. कुनै विशिष्ट अवसरमा कसैको सुस्वास्थ्यको कामना गर्दै वा शुभेच्छाज्ञापनकासाथ परस्परमा खाइने सुरा, सर्बत आदि पेय पदार्थ; स्नेहपान। ३. त्यस प्रकारले शुभकामना व्यक्त गर्ने व्यक्ति वा विषय।

टोहेँटो- *ना.* [टोहो+एँटो] तामाखानीमा काम गर्ने ज्यामी; तामाखानीको मजदुर।

टोहो- *ना.* कुनै काममा पारिने बाधा; भाँजी हाल्ने काम; अड्को; खोते।

टौनु- *वि.* कान नसुन्ने; बहिरो। (उदा.- कानुले नाचे टौनुले गीत गाउला नि त। - उखान)।

टौवा- *ना.* १. गाह्रो नलगाई थाम र दलिनहरू मात्र हालेर बनाइएको हावादारी घर; अग्लो मचान। *वि.* २. खुब अग्लो; टङ्गरो।

ट्याउँट्याउँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्याउँ+ (द्वि.)] १. एकोतार बोल्ने वा कुरा गरिरहने गरी। (उदा.- नानी ट्याउँट्याउँ बोल्न थालिसक्यो, विद्यालयमा पढ्न पठाए हुन्छ)। २. कचकच गरिरहने चालले। (उदा.- तिमी कति ट्याउँट्याउँ गरिरहन्छौ, चुप लाग!)।

ट्याउरी- *ना.* [अ.मू. ट्याउँ+री] १. मन परेकी सानी केटी। *वि.* २. पातली; चिँगरी।

ट्याउरो- *ना.* [ट्याउँ+रो] १. मायालाग्दो सानो केटो। *वि.* २. पातलो काँटीको; चिँगरो।

ट्याक- *ना.* [सं. टङ्क] सुनचाँदीको बाक्लो चक्की।

ट्याकट्याक- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्याक्+अ (द्वि.)] १. कुनै साह्रो चिजमा हल्का किसिमले हिर्काउँदा वा दुई थरी साना साह्रा चिज जुधिरहँदा आवाज आउने गरी। २. भनेगरेको कामकुरो ठिकठिकसित मिल्दै वा हुँदै जाने गरी।

ट्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्याक्+क] १. कुनै साह्रो चिजमा हिर्काउँदा वा दुई थरी साह्रा चिज जुध्दा आवाज आउने गरी। २. भनेगरेको कामकुरो ठिकसँग मिल्ने वा हुने ढङ्गले।

ट्याक्कै- *क्रि.वि.* ठिक्क मिल्दो गरी; ठ्याक्कै।

ट्याक्टर- *ना.* [अङ्.] खेत जोत्ने वैज्ञानिक यन्त्र वा हलो।

ट्याक्सी- *ना.* [अङ्.] १. स्वचालित रूपमा पैसा चढेको देखाउने भाडावाल मोटर। २. भाडामा चलाइने सानो गाडी।

ट्याङट्याङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्याङ+अ (द्वि.)] तख्ताघडी, घण्टा आदि बज्दा बराबर आवाज आउने गरी।

ट्याङप्वाल- *ना.* [अ.मू. ट्याङ+प्वाल] फोर्न वा भसाउनका लागि बारुद भरेर पड्काउने गरी ठुलठुला ढुङ्गामा पारिने प्वाल।

ट्याङ्क- *ना.* [अङ्.] सम्म नपरेको वा असजिलो बाटामा पनि जान सक्ने, युद्धका सामानले युक्त फौजी मोटर गाडी।

ट्याङ्का- *ना.* [अङ्. ट्रङ्क] फलाम आदिका पाताले बनाइएको बाकस; सन्दुक; ट्रङ्क।

ट्याङ्की- *ना.* पानी भर्नका निम्ति उपयोग गरिने, सादा जस्ता, टिन, पोलिथिन आदिद्वारा बनाइएको ठुलो भाँडो।

ट्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. टङ > ट्याङ+ङ] कुनै साह्रो वस्तुमा हिर्काउँदा वा घण्टा आदि बज्दा आवाज आउने गरी।

ट्यानरी- *ना.* [अङ्.] छाला राखिने ठाउँ; छालाकारखाना।

ट्याप- *ना.* [अ.मू. ट्याप्+अ] १. औँलाले छाप लगाउने काम। २. मैथुन गर्ने काम।

ट्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्याप्+प] १. लेसाइलो वस्तुद्वारा दुई चिज मिल्ने वा टाँसिने गरी। २. ठिकसित मिल्ने वा जोरिने भएर। ३. रोकिने वा थुनिने चालले।

ट्यामचरो- *ना.* [टाइम+चरो] प्रहर प्रहर वा समय समयमा बास्ने चरो; भाले कुखुरो।

ट्यामटर- *ना.* हे. टमाटर।

ट्यामट्याम- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्याम्+अ (द्वि.)] ट्याम्कोजस्ता सानातिना बाजा बज्दा आवाज आउने गरी।

ट्याम्के- *वि.* [ट्याम्को+ए] १. ट्याम्को भिर्ने, बजाउने वा लिएर हिँड्ने। २. ट्याम्कोजस्तो; पुड्को र भुँडे।

ट्याम्को- *ना.* दमाहा जस्तै तर सानो, दुई गजाले बजाइने छाला मोहोरेको तालबाजा।

ट्याम्पो- *ना.* [अङ्. अटो] तीनवटा पाङ्ग्रा भएको, तीनचार जनादेखि दशबाह्र जनासम्म बस्न हुने, मिटर चढ्ने वा नचढ्ने सवारी गाडी।

ट्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्याम्+म] १. ठिकसँग मिल्ने वा जोडिने गरी; ठ्याम्म; टम्म। २. थुनिने वा बुजिने भएर।

ट्यास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. टस् > ट्यास्+स] १. करबलले वा मन नपरीकन ढोगेर। २. कुनै वस्तु रखाइमा रिस देखाएर वा फन्केर राख्ने गरी; ठ्यास्स। ३. भुइँमात्र छोएर बस्ने ढाँचाले; टुसुक्क। ४. कुनै वस्तु अर्को वस्तुसँग अलि टाँसिएर; ठ्याप्प। ५. टिको लाइदिँदा मन नलगाईकनै।

ट्युब- *ना.* [अङ्. ट्युब] १. मोटर, मोटरसाइकल, साइकल आदि पाङ्ग्रा हुने गाडीका टायरको भित्री भागमा रहने, हावा भरिने, रबरको थैलो। २. काँच आदिको लामो, सम्म परेको ढुङ्ग्रोजस्तो साधन।

ट्रक- *ना.* [अङ्.] बढी वजन भएका र ठुलठुला मालसामान ओसारपसार गर्ने लरीभन्दा पनि ठुलो मोटर वा गाडी।

ट्रङ्क- *ना.* [अङ्.] एक किसिमको फलामे सन्दुक; ट्याङ्का।

ट्रङ्कल- *ना.* [अङ्.] दूरसञ्चारका माध्यमले आवश्यक शुल्क तिरेर टाढाटाढादेखि कुराकानी गर्न टेलिफोनमा मानिस डाक्ने काम; दूरसञ्चारको डाक बोलाउ।

ट्रली- *ना.* [अङ्.] ट्रलीबस।

ट्रलीपोल- *ना.* ट्रलीबसलाई चलाउन बिजुली प्राप्त गराउने, बसको छानामा भएको, मुख्य तारसँग जोडिने, सिङजस्तो लामो भाग।

ट्रलीबस- *ना.* विद्युत्शक्तिको सहायतले चल्ने, धेरै जना बस्न हुने, लामो आकारको मोटर।

ट्रस्ट- *ना.* [अङ्.] १. व्यक्ति, समाज वा राज्यले कुनै खास लक्ष्यलाई ध्यानमा राखी सो लक्ष्यको पूर्तिका निम्ति संस्था आदिको स्थापना गरी उक्त संस्थाको दैनन्दिनी क्रियाकलापका लागि मूलधन नमासिने गरी अचल खातासमेत खोल्ने व्यवस्था। २. उक्त व्यवस्थाका निम्ति खोलिएको अचल खाता; गुठीधन। ३. उक्त व्यवस्थाअन्तर्गत खोलिएको संस्था वा कार्यालय; गुठी।

ट्रान्जिस्टर- *ना.* [अङ्.] बोकेर हिँड्न हुने, ब्याट्री हालेर बजाइने, सानो खालको रेडियो; श्रव्ययन्त्र।

ट्रान्स- *अव्य.* [अङ्.] बेग्लो वा अर्कापट्टिको अर्थ दिने, उपसर्गका छाँटको अङ्ग्रेजी शब्द।

ट्रान्सफरमर- *ना.* एक किसिमको बिजुलीलाई अर्को किसिममा फेर्ने वा बिजुलीको पावर घटाउने बढाउने यन्त्रविशेष।

ट्रान्सक्रिप्ट- *ना.* लब्धाङ्क पत्र।

ट्रान्समिटर- *ना.* एक ठाउँबाट अर्को ठाउँसम्म पुऱ्याउने सन्देश प्रेषक यन्त्र।

ट्रान्समिसन- *ना.* टेलिफोन आदि कल गरिएको ठाउँसम्म कुरा जाने काम; सन्देश प्रेषण।

ट्राम- *ना.* [अङ्.] लिगमा हिँड्ने, सानो रेलका आकारको सवारी गाडी।

ट्रान्सवे- *ना.* ट्राम हिँड्ने लिग भएको बाटो; ट्रामपथ।

ट्रिक- *ना.* [अङ्.] कुनै स्वार्थसिद्धिका निम्ति गरिने उपाय; दाउपेच; चलाखी; जालझेल।

ट्रे- *ना.* [अङ्.] चिया, सर्बत आदि ल्याउन घरेलु काममा उपयोग गरिने, काठ वा धातुको बिट भएको, एक प्रकारको थाली वा किस्ती।

ट्रेडमार्क- *ना.* [अङ्.] व्यापारीले आफ्नो मालको परिचयका निम्ति मालमा टाँस्ने वा लगाउने विशेष चिह्न; व्यापारचिह्न; बेपार चिनो।

ट्रेडल/ट्रेडिल- *ना.* [अङ्. ट्रेडल] १. यन्त्रलाई खुट्टाले चलाउने भाग; पाउदान। २. सानातिना छपाइको काममा उपयोग हुने, हात वा इन्जिनले नचलाई एक जनाले मात्र खुट्टाले चलाउने यन्त्र।

ट्रेन- *ना.* [अङ्.] रेलगाडी; रेल।

ट्र्याक केबुल- *ना.* [अङ्.] रोपवे क्यारियर गुड्ने मोटो तार।

ट्र्याक्टर- *ना.* [अङ्.] १. जमिन जोत्नका निम्ति उपयोगी, इन्जिनले चल्ने हलो; हे. ट्याक्टर। २. कुनै भार तान्ने वा बोक्ने इन्जिन; त्यस्तै इन्जिन भएको गाडी।

ट्वाँक- *वि.* [सं. चुक्र > च्वाँके १. धेरै अमिलो; कडा अमिलो; ना. २. चुक।

ट्वाँट- *ना.* जाँड वा रक्सी (निन्दा वा हेयार्थमा)।

ट्वाँटवाल- *वि.* ट्वाँट खाने; जँड्याहा; रक्सीबाज; ट्वाँटे।

ट्वाँटी- *ना.* [नेवा. त्वाति] जमिनमुनि बसी एकनासले कराउने एक प्रकारको बर्खे किरो।

ट्वाँटी कस्नु/हाल्नु- ट्. धरपकड गर्नु। (उदा.- दसैंभित्र पैसा नबुझाए साहुले ट्वाँटी कसेर/हालेर लिन्छन् रे)।

ट्वाँटे- *वि.* [ट्वाँट+ए] १. जाँडरक्सी बढी पिउने (मानिस); ट्वाँटवाला। *ना.* २. बर्खामा आली, कान्ला आदि प्वाल पार्ने एक प्रकारको किरो।

ट्वाक१- *ना.* सुनकेवँरा, दुधकेवँरा आदिको फूलबाट बनाइने अलङ्कार वा शृङ्गारसज्जा।

ट्वाक२- *ना.* [प्रा. टोक्कण] अन्न आदि भरिने काठ, टिन आदिको सानो भाँडो।

ट्वाकट्वाक- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्वाक्+अ (द्वि.)] १.काठहरूमा खोप्ता वा ठोक्ता आवाज आउने गरी। २. कचकच गरिरहने छाँटले; करकर।

ट्वाकट्वाकी- *क्रि.वि.* लगातार ट्वाकट्वाक गरेर।

ट्वाकल- *ना.* [नेवा. त्वाकल] १. कुनै गह्रौं वस्तु उठाउन वा धकेल्न त्यस वस्तुको मन्तिर हालिने काठको ठेउको। २. अचानु। ३. घरको गाराबाट छानाको दाँती थाम्न र केही झुन्ड्याउन हुने गरी राखिएको बाहुँ।

ट्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्वाक्+क] १. तरकारी, अचार आदिमा अमिलो, पिरो आदि पुगेर स्वाद पर्ने गरी; त्यस्तो तरकारी, अचार खाएर जिब्रो फड्कार्दै। २. सानोतिनो ढुङ्गा वा त्यस्तै वस्तुले हान्दा शब्द निस्केर। ३. चराचुरुङ्गी आदिले ठुङ्ने किसिमले। ४. एक्कासि भेट हुने गरी; ठिक्कसित मिलेर वा जोरिएर; ट्याक्क।

ट्वाङट्वाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्वाङ्+अ (द्वि.)] ठुलो घण्ट, तक्ताघडी आदि बज्दा तिखो किसिमले आवाज आउने गरी।

ट्वाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. टङ् > ट्वाङ्+ङ] कुनै साह्रो वस्तुमा हिर्काउँदा वा घण्ट आदि बज्दा तिखो आवाज आउने गरी।

ट्वारट्वार- *क्रि.वि.* [अ.मू. टर > ट्वार+अ (द्वि.)] १. हुक्का तान्दा वा घुराउँदा आवाज निस्कने गरी। २. भ्यागुतो कराएको आवाज निस्कने गरी; ट्वार्र ट्वार्र।

ट्वारट्वारती /ट्वारट्वारी- *क्रि.वि.* अझ छिटो ट्वारट्वार हुने गरी।

ट्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्वार्+र] १. हुक्का तान्दा वा घुराउँदा जोडले आवाज निस्कने गरी। २. भ्यागुतो आदि कराउँदा आवाज आउने ढङ्गले।

ट्वार्र ट्वार्र- *क्रि.वि.* ट्वारट्वार।

ट्वालट्वाल- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्वाल्+अ (द्वि.)] एकोहोरो हेर्ने गरी।

ट्वालट्वालती- *वि.* एकनाससँग एकोहोरो हेरेर।

ट्वाल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. ट्वाल्+ल (द्वि.)] एकोहोरो चालले हेरिरहने गरी; टोलाइरहने चालले; वाल्ल; जिल्ल।

ट्विनअटर- *ना.* [अङ्.] थोरै मानिस बस्न हुने सानो खालको हवाईजहाज।

ट्वेन्टिनाइन- *ना.* [अङ्.] तासको खेलमा प्वाइन्ट बोली गनेर खेलिने जम्मा उनन्तिस प्वाइन्ट भएको एक खेल।

ठ

ठ- देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये बाह्रौँ वर्ण; मूर्द्धन्य, स्पर्शी, अघोष, महाप्राण, ताडित व्यञ्जनवर्ण; टवर्गको दोस्रो अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; ओठ मिलायो ठ।

ठँटाइ- *ना.* [√ ठाँट (+आइ)] ठाँट पार्ने काम; ठाँट्ने तथा ठाँटिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ठँटाइनु- *क.क्रि.* ठाँट्न लाइनु; ठाँट पार्ने गराइनु।

ठँटाउनु- *प्रे.क्रि.* ठाँट्न लाउनु; ठाँट पार्ने गराउनु।

ठँडौरो- *ना.* [ठाँडो+औरो] भाँडाकुँडालाई झोक पोख्ता वा गाली गर्दा प्रयुक्त हुने शब्द; ठाँडो। (उदा.- भात पकाउन लाग्दा ठँडौरो चुहिएर दिनुसम्म दुःख दियो)।

ठकठक- *ना.* [अ.मू. ठक्+अ (द्वि.)] १. हलुका चालले काठ आदि साह्रो वस्तुमा ठोक्ता आउने शब्द; ठ्वाकठ्वाक। २. जाडाले काम्ने वा थरथराउने चाल; लुगलुग। *क्रि.वि.* ३. त्यस्तो शब्द आउने गरी; थरथराउने चालसँग।

ठकठकाइ- *ना.* ठकठकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ठकठकाइनु- *क.क्रि.* १. ठकठक आवाज निकालिनु। *अ.क्रि.* २. ठकठक काँपिनु।

ठकठकाउनु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तुमा ठकठक शब्द आउने गरी ठोक्नु वा ठटाउनु। *अ.क्रि.* २. जाडाले ठकठक काम्नु; लुगलुग काम्नु; थरथराउनु।

ठकठकिनु- *क.क्रि.* ठकठकाउने गरी काँप्नु।

ठकठकी- *क्रि.वि.* जाडाले छिटो छिटो काम्ने गरी; थरथराएर।

ठकठक्याइ- *ना.* ठकठकिने क्रिया वा प्रक्रिया।

ठकार- *ना.* [सं.] 'ठ' अक्षर; टवर्गको दोस्रो व्यञ्जन वर्ण।

ठकुराइ- *ना.* [ठकुरी+आइ] १. अघि ठकुरी राजाहरूको प्रमुखता भएको ठाउँ वा क्षेत्र। २. आधिपत्य।

ठकुरी- *ना.* [सं. ठक्कुर] १. क्षत्रिय जातिको एक वर्ग वा तिनको थर।

ठकुवा- *ना.* हे. ठेकुवा।

ठक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठक्+क] एकाएक थामिने, उभिने वा आउने गरी; टक्क।

ठक्कर- *ना.* [प्रा. टक्कर, हि. ठोकर] १. कुनै दुई वस्तुको जुधाइ वा ठोकाइ; परस्परको धक्का। २. मानसिक आघात वा चोट। ३. हन्डर; चोट। ठक्कर नखाई बुद्धि आउँदैन (उखान)।

ठक्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठक्रक्+क] कुनै वस्तु राख्ता वा खस्ता हल्का आवाज आउने गरी।

ठग्नु- *स.क्रि.* [ठग+नु] १. झूठो कामकुरो गरी अरूको धनमाल हडप्नु; झुक्यानमा पारी अरूको वस्तु लिनु; ठगी गर्नु; धुत्नु। २. छकाउनु; धोका दिनु। ३. चाहिँदोभन्दा बढी नाफा खानु। ४. नानाभाँती चालबाजी वा बहाना गरेर सक्ने काम पनि नगर्नु; काममा छलछाम गर्नु।

ठग- *वि.* [प्रा.] १. धोकामा पारेर वा छल गरी अरूको धनमाल लिने; ठग्ने। २. नानाथरी बहाना झिकी कामकाज नगर्ने; काममा छलछाम गर्ने; ठगाहा।

ठग विद्या- *ना.* ठग्ने विद्या; ठग्ने अकिल; ठगी गर्ने तरिका वा उपाय।

ठग वृत्ति- *ना.* ठग्ने पेसा।

ठगाइ- *ना.* [√ ठग् (+आइ)] ठग्ने काम वा प्रक्रिया।

ठगाइनु- *क.क्रि.* ठग्न लाइनु।

ठगाउनु *प्रे.क्रि.* ठग्ने गराउनु; ठग्न लाउनु।

ठगाहा- *वि.* ठग्ने बानी भएको; ठग्ने खालको; ठग।

ठगाहार- *वि.* [ठग+आहार] ठगेर खान पल्केको; ठगी गरेर पेट पाल्ने; ठग।

ठगाहारी- *ना.* ठग्ने काम; ठगी।

ठगिनु- *क.क्रि.*[ठग्+इ+नु] ठगी गरिनु।

ठगी- *ना.* [ठग+ई] ठगको काम वा छकाइ; ठगविद्या।

ठङ्कार्नु- *स.क्रि.* [ठङ्कार्+नु] ठुलो स्वरले वा डाँको झिकेर बोल्नु; ठङ्कार गर्नु; हप्काउनु।

ठङ्कार- *ना.* [सं. टङ्कार] ठाडो बोली; ठुलो स्वर; डाँको।

ठङ्काराइ- *अ.क्रि.* [√ ठङ्कार (+आइ)] ठङ्कार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ठङ्कारिनु- *क.क्रि.* ठुलो स्वरले बोलिनु; ठङ्कार गरिनु

ठङ्ग्रङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठङ्ग्रङ्+ङ] १. धातुका भाँडाकुँडा खस्ता वा बज्रँदा आवाज आउने गरी। २. वरिपरि प्रायः केही नभई एक्लो उभिएर; ठिङ्ग।

ठटाइ- *ना.* [√ ठटाउ (+आइ)] ठटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ठटाइनु- *क.क्रि.* जोरसँग पिटिनु; धान, मकै आदि चुटिनु।

ठटाउनु- *स.क्रि.* [सं. टट्टरी+आउ+नु] १. कुनै वस्तुलाई जोरसँग पिट्नु; ठोक्नु; गोद्नु। २. धान, मकै आदि बोट वा घोगाबाट झार्नका निम्ति चुट्नु।

ठटेउली- *ना. / वि.* ठट्यौली।

ठटेउले- *वि.* हे. ठट्यौले।

ठटेउलो- *वि.* हे. ठट्यौलो।

ठट्टा- *ना.* [सं. टट्टरी] १. मन बहलाउन आपसमा जिस्किने वा जिस्क्याउने काम; ख्याल; दिल्लगी। २. झुटो कुरोलाई पनि राम्रो बनाएर भन्ने चाल। ३. उपहास; हँस्सी; खिसी।

ठट्टाबाजी- परस्परमा गरिने ख्यालठट्टा; हँस्सीदिल्लगी।

ठट्याकठुटुक- *ना.* [ठाकठुक] मसिनु वा हल्का खालको बाझो; ठाकठुक।

ठट्यौली- *ना.* [ठट्टा+यौली] १. चुड्किलो किसिमको ठट्टा; ख्याल; ठटेउलो भाव। *वि.* २. ठट्टा गर्ने स्वभाव भएकी; ठटेउली।

ठट्यौले- *वि.* [ठट्यौलो+ए] ठट्टा गर्ने स्वभावको; ठटेउले।

ठट्यौलो- *वि.* [ठट्टा+यौलो/एउलो] ठट्टा गर्ने बानी भएको; ठटेउलो; ख्याली।

ठट्यौल्याइँ- *ना.* ठटेउलो चाल; ठटेउलोपन।

ठडिनु- *अ.क्रि.* [ठाडो+इ+नु] ठाडो हुनु; अडिनु; उभिनु।
ठडुल्लो- *वि.* [ठाडो+उल्लो] १. उभिने स्वभावको; थचक्क नबस्ने; ठाडे। *ना.* २. ठडेउरो।
ठडेउरो- *ना.* हे. ठड्यौरो।
ठडेश्वर- *वि.* [ठाडो+ईश्वर] १. उभिइरहने स्वभावको; ठाडो; ठडुल्लो। २. ठाडो मिजासको; रुखो बानी भएको।
ठड्याइ- *ना.* [√ ठडि (+याइ)] १. ठडिने काम वा प्रक्रिया [ठड्याउ+आइ] २. ठड्याउने काम वा प्रक्रिया।
ठड्याइनु- *क.क्रि.* ठडिन लाइनु; ठडिने पारिनु।
ठड्याउनु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तु ठाडो पार्नु; खडा गर्नु; उभ्याउनु। *प्रे.क्रि.* २. ठड्याउन लाउनु; ठडिने पार्नु।
ठड्यौरो- *ना.* [ठाडो+यौरो] ठाडो उभ्याई बत्ती बाल्ने पुरानो छ्याँटको पानस; ठडुल्लो; ठडेउरो।
ठनक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठनक्+क] १. डन्डी, लट्ठी आदि साह्रो वस्तु पूरा भाँचिने गरी; पटक्क। २. स्तम्भित भएर; ठाडो हुने चालले।
ठनठन- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठन्+अ (+द्वि.)] ठाडो हुने वा ठन्कने किसिमले।
ठनठनी/ठनठनती- *क्रि.वि.* अफ छिटो ठनठन हुने गरी।
ठनठनाइ- *ना.* १. ठनठनाउने काम वा प्रक्रिया। २. लिङ्गको उत्तेजित अवस्था।
ठनठनाइनु- *क.क्रि.* ठनठन गरिनु; ठन्काइनु।
ठनठनाउनु- *अ.क्रि.* ठनठन गर्नु; ठाडो हुनु; ठन्कनु।
ठनाइ- *ना.* [ठान्+आइ] ठान्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ठनाठन- *क्रि.वि.* [ठनठन] १. डन्डी, लट्ठी आदि साह्रो वस्तु धमाधम भाँचिने गरी। २. रुपियाँ आदि धमाधम बजारेर बजाउने ढङ्गमा।
ठन्कनु- *अ.क्रि.* [ठनक्क+नु] १. नसाको तन्काइ र उत्तेजनाले लिङ्ग ठाडो हुनु; ठडिनु; स्तम्भित हुनु। २. फोक्किएर हिँड्नु; फन्कनु।
ठन्काइ- *ना.* ठन्कने वा ठन्काउने क्रिया-प्रक्रिया।
ठन्काइनु- *क.क्रि.* ठाडो पारिनु।
ठन्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. ठाडो पार्नु; ठड्याउनु। २. फन्काउनु। ३. ठनक्क पार्नु; भाँच्नु।
ठन्किनु- *अ.क्रि.* ठाडो हुनु; ठन्कनु।
ठन्क्याइ- *ना.* ठन्किने वा ठन्क्याउने क्रिया-प्रक्रिया।
ठन्क्याइनु- *क.क्रि.* ठन्किने पारिनु; ठन्काइनु।
ठन्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* ठन्किने पार्नु; ठन्काउनु।
ठन्क्याहट- *ना.* ठन्किने भाव, क्रिया वा स्थिति; ठन्क्याइ।
ठन्टी- *ना.* दुब्ली वा बेत बसेकी आइमाई र गाईभैँसीलाई गाली गर्दा भनिने शब्द।
ठन्डा- *वि.* [प्रा. थड्ड] १. गरम वा तातो नभएको; चिसो; शीतल। *ना.* २. चिसोपन; जाडो; सर्दी। ३. गर्मी हट्नाले हुने आनन्दीपन; शीतलता।
ठन्डाराम- *वि.* मरेको वा सकिएको भाव बुझाउने शब्द; खतम; स्वाहा (उदा.- बिचरा बुढा हिजै बेलुकी ठन्डाराम भैसकेका रहेछन्। आरीमा भएको अचार त सबै ठन्डाराम भएछ।)।
ठन्डी- *ना.* १. चिसोपन; जाडो; सर्दी। २. ओस।
ठन्डेसो- *ना.* ठन्डा हुनाको भाव वा ठन्डी अवस्था।
ठप- *ना.* [√ ठप्प] भइरहेको वा चलिरहेको कामकुरो एकदमै थामिने वा बन्द हुने स्थिति; ठप्प रोकिने चाल।
ठप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठप्+प] एकदम थामिने वा बन्द हुने चालमा; ठप हुने गरी।
ठमठम- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठम्+अ (द्वि.)] ताल मिलाएर वा कसिएर हिँड्ने गरी; फुर्तीसँग हिँड्ने किसिमले; टमटम।
ठमठमती- *क्रि.वि.* तन्दुरुस्त वा हृष्टपुष्ट मानिस हिँडे झैँ गरी।
ठमठमाइ- *ना.* ठमठमाउने काम वा किसिम।
ठमठमाइनु- *अ.क्रि.* फुर्तिलो बनिनु; मोटोघाटो होइनु।
ठमठमाउँदो- *वि.* मोटोघाटो र गतिलो; हृष्टपुष्ट; ठमठमाएको।
ठमठमाउनु- *अ.क्रि.* १. शारीरिक दृष्टिले तन्दुरुस्त र फुर्तिलो हुनु; हृष्टपुष्ट हुनु; गठिलो र मोटोघाटो हुनु। २. फुर्तिसँग हिँड्नु।
ठमठमाहट- *ना.* ठमठमाउने काम वा अवस्था।
ठमठमिनु- *अ.क्रि.* ठमठम गर्ने होइनु।
ठमठमी- *क्रि.वि.* ठमठमती।
ठमठम्याइ- *ना.* ठमठमिने स्थिति, काम वा किसिम।
ठमाइ- *ना.* [√ ठमाउ (+आइ)] ठमाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; ठम्याइ।
ठमाइनु- *क.क्रि.* ठम्याइनु; निधो गरिनु।
ठमाउनु- *स.क्रि.* १. कसैलाई चिन्नु। २. ठिकसँग विचार गर्नु; निधो गर्नु।
ठमिनु- *अ.क्रि.* [सं. स्तम्भ+इ+नु] १. निधो हुनु; थाहा हुनु। २. चिनारी हुनु; चिनिनु।
ठम्याइ- *ना.* ठमिने वा ठम्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ठम्याइनु- *क.क्रि.* ठहर गरिनु; निधो गरिनु।
ठम्याउनु- *स.क्रि.* १. कुनै कुरा वा वस्तु यही हो भनी थाहा पाउनु; निधो गर्नु। २. चिन्नु; पहिचान्नु। ३. कुनै कामकुरामा ठिकसँग विचार गर्नु; ठमाउनु।
ठर्रा- *ना.* [√ ठर्रो] स्वदेशमा उत्पादन हुने, कडा खालको घरेलु रक्सी।
ठर्रिनु- *अ.क्रि.* [ठर्रो+इ+नु] ठर्रो हुनु; जर्रिनु; दह्रिनु।
ठर्रो- *वि.* [सं. स्तब्ध] १. रुखो स्वभावको; जर्खरिएको। २. जर्रो; दह्रो।
ठर्र्याइ- *ना.* १. ठर्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. ठर्र्याउने काम वा किसिम।
ठर्र्याइनु- *क.क्रि.* ठर्रो पारिनु; ठर्रो तुल्याइनु।
ठर्र्याउनु- *स.क्रि.* ठर्रो पार्नु; दह्रो तुल्याउनु; जर्खर्याउनु।
ठसक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठसक्+क] रिसाएर वा गुत्थिएर; ठस्स; ठुस्स।
ठसठस- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठस्+अ (द्वि.)] १. कुनै वस्तु सडेर वा गलेर गनाउने किसिमले; डुङडुङ। २. दिसा गर्दा, जिउ दुख्दा आदि अवस्थामा कनेर। ३. कसैसँग कुनै कुरामा चित्त नबुझेर रिसाए झैँ

गरी। ४. कसैलाई टोकस्ने किसिमले; घोचपेच हानेर।
ठसठसी/ठसठस्ती- *क्रि.वि.* अझै छिटो ठसठस हुने गरी।
ठसठसे- *वि.* ठसठस गर्ने बानी भएको; कन्ने स्वभावको।
ठसमस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठस्+अ (द्वि.)] सन्चसित पलेँटी कसेर बस्ने गरी; ढसमस्स।
ठसाइ- *ना.* [√ ठास् (+आइ)] ठास्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
ठसाइनु- *क.क्रि.* ठास्न लाइनु।
ठसाउनु- *प्रे.क्रि.* १. अटाईनअटाई हाल्न लगाउनु; कोचाउनु। २. मैथुन गराउनु।
ठसाठस- *क्रि.वि.* [ठस्+ठस्] अटेसमटेस पारेर भरिने वा खाँदिने गरी; खाँदाखाँद; टनाटन।
ठस्कनु- *अ.क्रि.* [ठस्को+नु] १. कसैप्रति चित्त नबुझ्नाले वा मन नपर्ने कारण पर्दा प्रतिकारस्वरूप रिसको भाव देखाउनु; ठुस्स पर्नु; ठस्कोमस्को गर्नु। २. झर्को मानेर बोल्नु; झर्कनु।
ठस्काइ- *ना.* ठस्कने वा ठस्काउने क्रिया-प्रक्रिया।
ठस्काइनु- *क.क्रि.* ठस्कने तुल्याइनु; बेखुस पारिनु।
ठस्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. ठस्कने पार्नु; बेखुस पार्नु; ठुस्याउनु। *स.क्रि.* २. अपानवायु छोड्नु।
ठस्किनु- *अ.क्रि.* ठुस्स परिनु; ठस्कनु।
ठस्के-वि. ठुस्स पर्ने स्वभावको; ठस्कने।
ठस्को- *ना.* कुनै कारणमा कसैसित रिसाउँदा वा झोक पोख्ताको मनोभाव; बेखुसी।
ठस्कोमस्को- *ना.* रिसाउँदा वा झोक पोख्ता देखाइने हाउभाउ अथवा चालढाल; ठस्याकठुसुक; झर्कोफर्को।
ठस्क्याइ- *ना.* [√ ठस्कि (+याइ)] ठस्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
ठस्क्याइनु- *क.क्रि.* ठस्किने पारिनु; ठस्स्याइनु।
ठस्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* ठस्किने पार्नु; ठस्स्याउनु।
ठस्याकठुसुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठसक् (द्वि.)] मन नपरेका मानिससित कुरा गर्दा रिस दबाएर वा केही वास्ता नराखी; मन नपर्दानपर्दै पनि अलिअलि बोलेर; आकलझुकल मात्र कुरा गरी।
ठस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठस्+स] कसैसित मन नपर्ने कुरा वा कारणले ठस्कने गरी; ठुस्स।
ठस्सा- *ना.* [प्रा. ठरिअ] १. आवश्यकताभन्दा बेसी वा अरूलाई देखाउनका निम्ति गरिने ठाँटबाँट; सान। २. रवाफ; धाक। ३. घमन्ड; सेखी।
ठस्सिनु- *अ.क्रि.* [ठस्स+इ+नु] ठस्स पर्नु; ठुस्सिनु; ठस्किनु।
ठस्स्याइ- *ना.* ठस्सिने वा ठस्स्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ठस्स्याइनु- *क.क्रि.* ठस्स पारिनु।
ठस्स्याउनु- *स.क्रि.* १. कसैलाई ठस्स पार्नु; ठुस्स्याउनु; चिढ्याउनु। २. मन नपरेर पनि दिनु वा राख्नु; ठस्क्याउनु। ३. आवाज ननिस्कने गरी अपानवायु छोड्नु।
ठहर्नु- *अ.क्रि.* [सं. स्थावर+नु] १. कुनै कुरा वा विषयको ठहर हुनु; निश्चय हुनु। २. कुनै ठाउँमा स्थिर भएर रहनु वा बस्नु; आसन जमाउनु। ३. विश्राम गर्नु; अड्नु; रोकिनु। ४. साबित हुनु।
ठहर१- *ना.* १. बैठक, सभा आदिद्वारा कुनै कुरा वा विषयमा विचारविमर्श वा छलफलपछि गरिने अठोट; पारित भएको कुरा। २. मुद्दामामिलामा न्यायाधीश वा इजलासद्वारा गरिएको निर्णय। ३. कुनै कामकुरामा सल्लाहले वा मनमनै गरिने निधो; निश्चय। ४. बस्ने वा अड्ने ठाउँ; स्थान; थलो।
ठहर२- *ना.* [सं. स्थावर] खास गरी सालका पातहरूलाई सिन्काले खुटी सिप लगाएर गाँसिने, थालका आकारको साधन; ठुलो टपरी।
ठहराइ- *ना.* [√ ठहर् (+आइ)] १. ठहर्ने काम वा प्रक्रिया। [ठहराउ+आइ] २. ठहराउने काम वा प्रक्रिया।
ठहराइनु- *क.क्रि.* ठहर गरिनु।
ठहराउनु- *प्रे.क्रि.* ठहर गर्नु; अठोट गर्नु; ठहऱ्याउनु।
ठहरिनु- *अ.क्रि.* ठहर होइनु; ठहर्नु।
ठहरै- *क्रि.वि.* [ठहर+ऐ] १. कुनै दुर्घटनाले वा चोटपटक आदि लागेर ठाउँको ठाउँमै तत्काल मर्ने गरी; भुतुक्कै; खुत्रुक्कै। (उदा.- आज बाटामा मोटरले ठक्कर दिएर एउटा मान्छे ठहरै भयो।) २. ठुलो आपत वा सङ्कटमा जेलिएर। (उदा.- यसपालि असिनाले गहुँ चुटेर ठहरै पारिहाल्यो नि।)
ठहऱ्याइ- *ना.* [√ ठहर्/ठहरि (+याइ)] १. ठहर्ने वा ठहरिने क्रिया-प्रक्रिया।[ठहऱ्याउ+आइ] २.ठहऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ठहऱ्याइनु- *क.क्रि.* ठहर गरिनु।
ठहऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. कुनै कुरा वा विषयको ठहर गर्नु; निधो गर्नु। २. विचारपूर्वक टुङ्गो लाउनु। ३. अठोट गर्नु; पक्का गर्नु।
ठाँगे- *ना.* १. बराबर हाई आइरहने एक किसिमको रोग। (उदा.- त्यसलाई ठाँगेले भेट्टायो कि क्या हो, बस्तुभाउ त पटक्कै हेर्दैन)। २. बिघ्नबाधा; ठक्कर। ३. बस्तुभाउलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- चराउन लगेको ठाँगे त अरूको बालीमा पो पसेछ)।
ठाँट्नु- *स.क्रि.* [ठाँट+नु] कुनै वस्तुलाई राम्रो पार्नका निम्ति सजाउने काम गर्नु; सिँगारपटार गर्नु; ठाँटिलो पार्नु।
ठाँट- *ना.* १. कुनै वस्तुको ढाँचाकाँचा मिलाउने काम; सजावट; शृङ्गार। २. व्यक्तिमा रहने विशेष गुण वा भाव; रवाफ; सान। ३. बाजा बजाउने ढाँचा वा किसिम।
ठाँटठुँट- *ना.* ठाँटबाँट।
ठाँटबाँट- *ना.* विशेष किसिमले ढाँचाकाँचा मिलाउने काम वा स्थिति; सजधज; कसिकसाउ।
ठाँट भैँसली- *ना.* भैँसी चर्ने ठाउँ; भैँसीको चरन।
ठाँटिनु- *अ.क्रि.* १. ठाँटिलो हुनु। *क.क्रि.* २. ठाँट पारिनु; ठाँट गरिनु।
ठाँटिलो- *वि.* ठाँटबाँट गरेको; ठाँटिएको; ठाँटी।
ठाँटी- १. ठाँटिएको; ठाँटिलो। २. सुन्दर; राम्रो।
ठाँटी- *ना.* १. बटुवाहरूलाई विश्राम लिन र आराम गर्नका निम्ति बाटाघाटामा बनाइएको चिटिक्क परेको पाटी; पौवा। २. पाहुनाहरूलाई बास दिन वा मालसामान राख्नका निम्ति गाउँघरमा बनाइने काठको साधारण किसिमको घर। ३. खोलाका छेउको उर्वर खेत।
ठाँटो- *ना.* पानीको माथिल्लो भागमा जमेको तुसारो; जमेको तुसारो वा हिउँ।
ठाँडो- *ना.* प्रायः पुरानो भाँडो वा भुत्ते हतियारलाई झोकमा हेला गरेर

भनिने शब्द। (उदा.- पानी ल्याउने एउटा भएको ठाँडो पनि चुहिएर आपदै खेलायो। खुकुरी पनि नाम मात्रैको छ, ठाँडोले मासु थुङ्न पनि गाह्रो भयो)।
ठाइँली- *वि.* हे. ठाहिँली।
ठाइँलो- *वि.* हे. ठाहिँलो।
ठाउँ- *ना.* [सं. स्थान] १. कुनै निश्चित स्थल वा टुङ्गो; स्थान; जग्गा। २. कुनै कामकुराको तह वा स्थिति। ३. मौका; अवसर। ४. पद।
ठाउँ न ठहर- *ना.* अमिल्दो वा साँघुरो ठाउँ।
ठाउँसरी- *ना.* परस्पर ठाउँ सर्दै खेलिने, केटाकेटीको एक खेल।
ठाउँसारी- *ना.* एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सर्ने वा सार्ने काम।
ठाकठिक्क/ठाकठिक- *ना.* [(द्वि.) ठिक] तम्तयारी; ठिकठाक।
ठाकठुक- *ना.* [√ ठाकठोक] १. चर्काचर्की नपरेको सानो खालको झगडा; साधारण भनाभन। *क्रि.वि.* २. सामान्य रूपमा बाझाबाझ भएर। ३. कुनै कामकुरो वा विषयवस्तु ठिकसँग मिल्ने गरी। ४. हलुका चालले ठक्कर लाग्ने गरी। ५. सम्भोग क्रिया।
ठाकठोक- *ना.* [√ ठोक (द्वि.)] ठोक्ने काम।
ठाकुर- *ना.* [सं. ठक्कुर] १. देवता; ईश्वर। २. स्वामी; मालिक। ३. पति; पोइ।
ठाकुरपुरी- *ना.* भारतका चार धाममध्ये एक धामको अर्को नाउँ; जगन्नाथधाम।
ठाकुरे- *वि.बो.* दुःख, आश्चर्य आदिबाट उत्पन्न मनोभाव व्यक्त गर्दा प्रकट हुने शब्द। (उदा.- जालीफटाहाले गाउँमा बस्न पनि नदिने भए ठाकुरे, अब कहाँ जाऊँ!)
ठाडकन्डे- *ना.* [ठाडो+कन्डो] पछिल्लो भाग ठाडो पारेर हिँड्ने एक जातको कमिलो।
ठाडिनु- *अ.क्रि.* [ठाडो+इ+नु] ठाडो हुनु; ठडिनु।
ठाडी- *वि.* [ठाडो+ई] १. रुखो स्वभाव भएकी; ठर्री। २. ठाडोको लघु वा पोथी रूप। *ना.* ३. ठाडा सिङ हुने गाईभैँसीको बोलाउने नाम।
ठाडी नाच- *ना.* १. एक प्रकारको लोकनाच। २. दौडादौडी पर्ने काम; एकदमै फुर्सद नभएको स्थिति।
ठाडी बह- *ना.* मुखबाट पानी बग्ने एक प्रकारको रोग; बह।
ठाडी सियार- *ना.* नयाँ गोरु सधाउनका निम्ति तान्न लगाइने साधनविशेष; घिस्सा।
ठाडे- *वि.* [ठाडो+ए] १. ठाडो स्वभावको; रुखो बानीबेहोर भएको; ठर्रो। २. सभ्यता र शिष्टता नजान्ने; गँवार। ३. सिधा माथि उठेको; ठाडो।
ठाडे उनिउँ/उन्यु- *ना.* उन्युको एक जात।
ठाडे टप्पा- *ना.* मारुनी नाचमा गाइने एक थरी चड्का राग।
ठाडै- *क्रि.वि.* [ठाडो+ऐ] बस्तै नबसी; आउँदाआउँदै हिँडेर; सोझै।
ठाडै खुट्टा- *क्रि.वि.* बस्नै नपाई; नबिसाईकन।
ठाडो- *वि.* [प्रा. ठड्ढ] १. खडा भएको वा रहेको; उभिएको (रुख, मानिस, वस्तु इ.)। २. रुखो स्वभाव वा बानी भएको; ठर्रो। ३. पिठ्युँले आड लिएर छाती देखिने गरी पल्टेको वा लेटेको; उत्तानो; चित परेको। ४. नम्र नभएको; अविनीत। ५. नियमानुसार नभई सोझै भएको (आदेश, कारबाई आदि)।
ठाडो खोसुवा- *ना.* १. विशेषतः राणाकालमा श्री ३ महाराजले कुनै व्यक्तिलाई नोकरीबाट ठाडै खोस्ने गरिएको काम वा चलन। *वि.* २. त्यसरी खोसिएको वा खोसुवामा परेको (कर्मचारी)।
ठाडो जवाफ- *ना.* झटपट दिइएको उत्तर; कोरा जवाफ।
ठान्नु- *स.क्रि.* [प्रा. ठा< सं. स्थाणु] १. कुनै कुराका विषयमा अडकल गर्नु; अनुमान लगाउनु; चिताउनु; सम्झनु; कल्पना गर्नु। २. कुनै कुरामा आफ्नो धारणा निश्चित गर्नु; ठहराउनु।
ठाना- *ना.* [√ थाना] थाना; कोतवाली; ठुलो पुलिस चौकी।
ठानिनु- *क.क्रि.* [ठान्+इ+नु] १. अडकल गरिनु; चिताइनु। *स.क्रि.* २. निश्चय गर्नु; ठहराउनु।
ठानेदार- *ना.* [√ थानेदार] थानाको हाकिम; प्रहरी चौकीको मुख्य अधिकारी।
ठाम- *ना.* [ठाउँ< स्थान] ठाउँ; थात।
ठालु- *वि.* [सं. स्थाल] १. गाउँघर वा बस्तीमा आफ्नो हैकम भएको; आफ्नै प्रभाव वा प्रभुत्व जमाएर बसेको; प्रतिष्ठित (व्यक्ति)। २. प्रधान; मुख्य। ३. महाजन; सेठ; धनी। *ना.* ४ धनीमानी तथा हैकम भएको व्यक्ति। ५. मेहनत नगरी ऐसआराममा जीवन बिताउन चाहने मानिस।
ठास्नु- *स.क्रि.* [सं. स्था+नु] १. खाँदीखाँदी वा अटाईनअटाई हाल्नु; कोच्नु। २. मैथुन गर्नु।
ठासठुस- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) ठुस्+अ] पेट नमिली बाहिर मात्रै अलिअलि बोल्ने वा काम गर्ने गरी; ठस्याकठुसुक।
ठासिनु- *क.क्रि.*[ठास्+इ+नु] ठास्ने काम गरिनु।
ठाहिँली- *वि.* [ठाहिँलो+ई] १. जन्मका रोलले जेठीदेखि गन्दै जाँदा पाँचौँ; काहिँलीभन्दा पछिकी (छोरी, बहिनी इ.); ठाइँली। *ना.* २. जन्मका रोलमा पाँचौँ परेकी स्त्री सन्तान। ३. ठाहिँलाकी जोई।
ठाहिँलो- *वि.* जन्मका रोलले जेठोदेखि गन्दा पाँचौँ; काहिँलोपछिको (भाइ, छोरो इ.); ठाइँलो। *ना.* २. जन्मका रोलमा पाँचौँ परेको पुरुष सन्तान।
ठिँगुराइ- *ना.* [√ ठिँगुरो (+आइ)] ठिँगुरिने वा ठिँगुराउने क्रिया-प्रक्रिया; ठिँडुराइ।
ठिँगुराइनु- *अ.क्रि.* ठिँगुरिन लाइनु।
ठिँगुराउनु- *अ.क्रि.* बालीबिरुवा सुक्तै जानु वा सप्लाउन नसक्नु; कठ्याङ्ग्रिनु; ठिँगुरिनु।
ठिँगुरिनु- *अ.क्रि.* [ठिँगुरो+इ+नु] १. पानी नपाएर वा शीतले खाएर बोटबिरुवाहरू टुप्पादेखि नै सुक्तै जानु; बाली नसप्लाउनु वा खिइनु; ठिँडुरिनु। २. जाडाले कक्रिनु; कठ्याङ्ग्रिनु।
ठिँगुरी- *ना.* [ठिङ्ग+उरी] १. कठमहालको रकम। २. काठका टुक्राटाक्री वा मसिना ठेउका; ठिँडुरी।
ठिँगुरी महाल/माल- *ना.* १. तीन फुटभन्दा कम मोटाइ भएका काठको कित्ता वा तह। २. त्यस्ता काठको वा त्यसै सम्बन्धी काम गर्ने अड्डा।
ठिँगुरो१- *वि.* [ठिङ्ग+उरो] १. एक्लो; ठिङ्गो; ठिँडुरो। २. ठाडो;

ठिङ्ग परेको। *ना.* ३. ठाडो वा ठिङ्ग परेको लिङ्गुरो।

ठिँगुरो२- *ना.* [ठिङ्गो+उरो] अपराधीलाई थुनामा राख्दा भाग्नउम्कन नपाउने गर्नका निम्ति उसका दुवै गोडा छिराएर कैद गर्ने काठका दुई फलेक जोरी ताल्चा मार्ने साधन; तुरुङ।

ठिँगुऱ्याइ- *ना.* [√ ठिँगुरि (+याइ)] १. ठिँगुरिने क्रिया वा प्रक्रिया। [ठिँगुऱ्याउ+याइ] २. ठिँगुऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ठिँगुऱ्याइनु- *क.क्रि.* १. ठिँगुरिने पारिनु; सप्लाउन नसक्ने गराइनु। २. ठिँगुरामा हालिनु।

ठिँगुऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. अपराधीलाई ठिँगुरामा हाल्नु; तुरुङमा हाल्नु। *प्रे.क्रि.* २. ठिँगुरिने पार्नु; सप्लाउन नसक्ने पार्नु।

ठिँडुल्को- *ना.* सानो काठको गिँड।

ठिँड्के- *वि.* [ठिँड्को+ए] ठिँड्को भएको; ठिँड्कोजस्तो।

ठिँड्के ढुङ्गो- *ना.* आगो पार्ने एक प्रकारको खस्रो ढुङ्गो।

ठिँड्को- *ना.* [√ ठिँडुल्को] काठ वा दाउराको गोलो टुक्रो। २. चकमक।

ठिउँरो- *ना.* [ठिङ्/ठेङ+उरो] १. सिन्धु र बेलुचिस्तानका माझको हिङ्गलाज प्रदेशमा पाइने, मल्लिँडोको जस्तो तर ठुलो हुने काँडावाल जङ्गली वृक्षको फल वा त्यसैको साह्रो बियाँ। २. केटाकेटीको रक्षार्थ बुटीका रूपमा घाँटीमा, हातमा वा खुट्टामा बाँधिने सोही फलका दाना।

ठिक- *वि.* १. जस्तो हुनुपर्ने हो त्यस्तै; भनेजस्तो; ठिक्क। २. सुहाउँदो; मिल्दो; दुरुस्त; मनासिब; उचित। ३. थिति वा थान्को लागेको; तह लागेको। ४. योग्य; शुद्ध। ५. निश्चित; पक्का।

ठिकठाक- *ना.* १. कुनै कामकुराको उचित बरबन्दोबस्त; पक्कापक्की। *वि.* २. तन्दुरुस्त; तम्तयार।

ठिकदुरुस्त- *वि.* जस्ताको तस्तो; मिल्दो र सुहाउँदो।

ठिकठिक- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठिक्+अ (द्वि.)] फाल्तु वा बेमतलबका कुरामा पनि शङ्का गरेर नाटीकुटी गर्ने ढङ्गसित।

ठिकठिके- *वि.* १. चित्त बुझाउन नसकिने बानी भएको; ठिकठिक गर्ने स्वभावको; नाटीकुटी गर्ने। २. कम्प छुटाएर दाँत बजाउने किसिमको (जाडो)।

ठिक्क- *वि.* [√ ठिक] भनेजस्तो; ठिक।

ठिक्कको- *वि.* न ठुलो न सानो; भनेजस्तो।

ठिक्कठिक्क- *वि.* चिताए वा भनेजस्तो; ठिकका ठिक।

ठिक्कठिक्कै- *वि.* त्यति असल वा उम्दा नभएको; मध्यम श्रेणीको; मझौला खाले।

ठिगारे- *ना.* खेतको आली, कुनु आदि खन्ने, मिलाउने खेतालो वा बाउसे; रोपाइँ गर्दाको कोदाले ज्यामी।

ठिङुराइ- *ना.* हे. ठिँगुराइ।

ठिङुरिनु- *अ.क्रि.* हे. ठिँगुरिनु।

ठिङुरी- *ना.* हे. ठिँगुरी।

ठिङुरो- *ना.* हे. ठिँगुरो।

ठिङुऱ्याइ- *ना.* [√ ठिङुरि (+याइ)] १. ठिङुरिने क्रिया वा प्रक्रिया। [ठिङुऱ्याउ+आइ] २. ठिङुऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ठिङुऱ्याइनु- *क.क्रि.* हे. ठिँगुऱ्याइनु।

ठिङुऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. ठिङुरामा हाल्नु। २. सप्लाउन नसक्ने पार्नु।

ठिङ्ग- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठिङ्+ग] १. ठाडो भएर उभिने गरी; खडा रहने किसिमले; ठङ्ग्रङ्ङ। २. एक्लो वा ठिङ्गो भएर।

ठिङ्गा- *ना.* दह्रो खालको लट्ठी (जस्तो- वज्रठिङ्गा); लाठो।

ठिङ्गापुर- *क्रि.वि.* १. उभिइरहने चालसँग; उभिएको उभियै। *ना.* २. त्यस्तो मानिस।

ठिङ्गिनु- *अ.क्रि.* [ठिङ्गो+इ+नु] १. ठिङ्गो वा एक्लो हुनु। २. ठिङ्ग उभिनु; एक्लो वा ठाडो भएर बस्नु। ३.नम्र नहुनु; ननुहुनु।

ठिङ्गे- *वि.* [ठिङ्गो+ए] १. परिवार कोही नभएको; एक्लो। २. ठाडो।

ठिङ्गे चरो- *ना.* हिउँदको जुनेली रातमा बस्तीको नजिक आएर एक्लै बस्ने चरो; जोगिचरो।

ठिङ्गे सल्लो- *ना.* सुरिलो र अग्लो देखिने सल्लाको एक जात।

ठिङ्गो- *वि.* [ठिङ्ग+ओ] १. उभिइरहने बानी भएको; ठाडे; ठडुल्लो। २. सोझो गरी उभिएको; ठाडो। ३. जहान, परिवार वा स्वास्नी, छोराछोरी कोही नभएको; एक्लो। ४. नाङ्गो; भुतुङ्गो। *ना.* ५. रुख आदिको नढलेको ठुटो।

ठिङ्ग्याइ- *ना.* [√ ठिङ्गि (+याइ)] १. ठिङ्गिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [ठिङ्ग्याउ+आइ] २. ठिङ्ग्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ठिङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* ठिङ्ग उभ्याइनु; ठड्याइनु।

ठिङ्ग्याउनु- *प्रे.क्रि.* ठिङ्ग उभ्याउनु; ठड्याउनु।

ठिङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठिङ्+ङ] हे. ठिङ्ग।

ठिङ्गिनु- *अ.क्रि.* ठिङ्गिनु।

ठिङ्ङे- *वि.* हे. ठिङ्गे।

ठिङ्ङो- *वि.* हे. ठिङ्गो।

ठिङ्ङ्याइ- *ना.* हे. ठिङ्ग्याइ।

ठिङ्ङ्याइनु- *क.क्रि.* हे. ठिङ्ग्याइनु।

ठिङ्ङ्याउनु- *प्रे.क्रि.* हे. ठिङ्ग्याउनु।

ठिटा- *ना.* [ठिटोको ति. रू.] हे. ठिटो।

ठिटाठिटी- *ना.* १. ठिटा र ठिटी; केटाकेटी। २. युवायुवती; तरुनातरुनी; पट्ठापट्ठी।

ठिटामिटा- *ना.* ठिटाहरूको समूह। (उदा.- जन्तीमा बुढापाका त कोही छैनन्, सबै ठिटामिटा मात्र)।

ठिटिनी- *ना.* दुवैतिर धार भएको सानो तरबार।

ठिटी- *ना.* [ठिटो+ई] १. किशोरी। २. वयःसन्धिमा पुगेकी वा भर्खर यौवन चढ्न लागेकी केटी।

ठिटो- *ना.* १. किशोर। २. वयःसन्धिमा पुगेको वा भरखर यौवन चढ्न लागेको केटो।

ठिटौली- *ना.* १. ठिटोमा हुने अपरिपक्व अवस्था; ठिटोपन; अल्लारेपना। *वि.* २. ठिटो अवस्थाको; ठिटोमा हुने वा पाइने; ठिटोसँग सम्बन्धित; ठिटौलो।

ठिटौले- *वि.* ठिटौली पाराको; जवान अवस्थाको।

ठिटौलो- *ना. / वि.* ठिटौली।

ठिट्याइँ- *ना.* ठिटोपन; ठिटौली।

ठिङ्के- *वि.* [ठिङ्को+ए] छोटा, गठरिएका र बलिया हातगोडा हुने।
ठिङ्को- *वि.* [ठिँडुल्को] १. छोटा, गठरिएका र दह्रा हातगोडा हुने; ठिङ्के। *ना.* २. दोषीलाई सजाय दिनका लागि बाँधिने काठको ठ्याँको; घाँडो।
ठिनामिना- *ना.* [सेनामेना] १. मसिना केटाकेटी; भुराभुरी। २. सानातिना साधारण वस्तु।
ठिनी- *ना.* जुवा खेल्दा खालेहरूले आआफ्ना दाउमा थाप्ने वा राख्ने निश्चित रकम; जुवाको बाजीमा रहने दर वा रुपियाँपैसा।
ठिनेमिने- *वि.* [√ ठिनामिना] साधारण किसिमको; सानोतिनो।
ठिन्को- *ना.* [√ ठुन्को] बाणको अगाडिपट्टिको तिखो भाग वा ठुन्को; बाणको टुप्पो।
ठिमाहा- *वि.* [ठिम्मल+आहा] १. अन्तर्जातीय स्त्रीपुरुषको सम्बन्धबाट जन्मेको; ठिम्मल; वर्णसङ्कर। २. भिन्नाभिन्नै अन्नका बिउ मिसिएर उम्रिएको वा उब्जिएको (अनाज); नाभो।
ठिम्नु- *ना.* दुधको मुन्टो।
ठिम्मल/ठिम्मु- *वि.* वर्णसङ्कर; ठिमाहा।
ठिहिरिँदो- *वि.* [ठिहिरि+दो] ठिहि्याउने; साह्रै चिसो।
ठिहिरिनु- *अ.क्रि.* [ठिहिरो+इ+नु] ठिहिरो लाग्नु; ठिहि्याउनु।
ठिहिरो- *ना.* [प्रा. ठिर] १. हातगोडा कक्रयाउने गरी हुने जाडो; ठन्डी। २. त्यस्तै किसिमको तुषारो वा शीत।
ठिहि्याइ- *ना.* [√ ठिहिरी (+याइ)] १. ठिहिरिने क्रिया वा प्रक्रिया।[ठिहि्याउ+आइ] २. ठिहि्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
ठिहि्याइनु- *अ.क्रि.* ठिहिरो लागिनु; धेरै चिसो हुनु।
ठिहि्याउनु- *अ.क्रि.* १. जाडाले हातगोडा कक्र्याउनु; असाध्यै चिसो हुनु। २. ठिहिरो लाग्नु; ठिहिरिनु।
ठिहि्याहट- *ना.* ठिहि्याउने भाव, अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया; ठिहि्याइ।
ठीँ- *क्रि.वि.* [अ.मू.] नाकबाट सिँगान निकाल्दा वा पुछ्दा शब्द आउने गरी; सीँ।
ठीँ ठीँ- *क्रि.वि.* १. गाईगोरु आदि जुध्दा नाक बजाएर। २. छिँक्दा शब्द आउने गरी। ३. फुइँफाइँ गरेर; सेखी गर्दै।
ठीक- *वि. हे.* ठिक।
ठीकठीकै- *वि. हे.* ठिकठिकै।
ठुँग्नु- *स.क्रि.* हे. ठुङ्नु।
ठुँग- *ना.* हे. ठुङ।
ठुँगाइ- *ना.* [√ ठुँग् (+आइ)] ठुँग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ठुँगाइनु- *क.क्रि.* ठुँग्न लाइनु।
ठुँगाउनु- *प्रे.क्रि.* ठुँग्न लाउनु; ठुँगाइमा पर्नु।
ठुँडुल्को- *ना.* [ठुँडो+उल्को] काठको गिँडिएको ठुलो टुक्रा; गिँडुल्को; ठुँडो।
ठुँडे- *वि.* [ठुँडो+ए] १. दुच्छर मुख भएको; दुर्मुखा। २. लामो, तिखो चुच्चो भएको। स्त्री. ठुँडी।
ठुँडो१- *ना.* [सं. तुण्ड] १. डुँडो हात। २. चरा आदिको चुच्चो; टुँडो। ३. हात वा मुख (तुच्छ वा हेलाको अर्थमा)।
ठुँडो२- *ना.* [√ ठुटो] रुख काटेपछि जमिनमा बचेको ठुटो; ठँडुल्को।
ठुआ- *ना.* गीतद्वारा नै परस्पर गरिने प्रश्नोत्तर; जुवारी।
ठुआ खेल्नु- टु. गीतद्वारा प्रश्नोत्तर वा बातचित गर्नु।
ठुक्रनु- *अ.क्रि.* [√ डुक्रनु] १. रिसाएर वा जङ्गिएर चड्का स्वरले बोल्नु; डुक्रनु। *स.क्रि.* २. नसिहत दिनु; हप्काउनु; हकार्नु।
ठुक्राइ- *ना.* ठुक्रिने काम वा किसिम।
ठुक्राइनु- *क.क्रि.* ठुक्रिन लाइनु।
ठुक्राउनु- *प्रे.क्रि.* ठुक्रिन लाउनु; ठुक्राउनु।
ठुक्रिनु- *अ.क्रि.* १. ठुक्रिनु। २. चड्का स्वरले बोलिनु; डुक्रिनु।
ठुक्र्याइ- *ना.* ठुक्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ठुङ्नु- *स.क्रि.* [ठुङ्+नु] १. चराका चुच्चाले घोपे झैँ गरी हान्नु; चराले टोक्नु; ठुँग्नु। २. सर्प, बिच्छी आदि विषालु जन्तुले डस्नु। ३. बारबार बिझाउने गरी भन्नु; घोचपेच गर्नु; टोकस्नु।
ठुङ- *ना.* [सं. तुण्ड] हातका दुवै बुढी औँलाका नङ जोरेर मुख मिलाउँदा हुने चुच्चे आकार; त्यस्तो आकार पारेर कपाल आदिमा थिच्ने काम; ठुँग।
ठुङ मार्नु- टु. बुढी औँलाका नङ जोरेर कपालको जरामा थिच्नु र पड्काउनु; लिखा आदि मार्नु।
ठुङाइ- *ना.* [√ ठुङ् (+आइ)] ठुङ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ठुङाइनु- *क. क्रि.* ठुङ्न लाइनु।
ठुङाउनु- *प्रे. क्रि.* ठुङ्न लाउनु।
ठुटाठुटी- *ना.* [ठुटो+ठुटो] सानाठुला ठुटाहरूको समूह।
ठुटी- *ना.* [ठुटो+ई] १. चुरा, धागो, पोते आदि नभएकी वा नलगाएकी स्त्री; विधवा स्त्री; राँड। २. कोही नभएकी स्वास्नीमान्छेलाई गाली गर्दा भनिने शब्द।
ठुटीबारी- *ना.* ठुटैठुटा भएको बारी वा खेत।
ठुटे- *वि.* [ठुटो+ए] १. केही भाग टुक्रिएको वा काटिएको (कुनै लामो वस्तु, कपाल आदि)। *ना.* २. जाँघे; कट्टु।
ठुटो- *ना.* [प्रा. ठुण्ठ] १. काटिएर, भाँचिएर वा टुक्रिएर बचेको रुखको ठुँडुल्को वा कुनै लामो वस्तुको अवशेष। २. लिँडो; डुँडो। *वि.* ३. ठुटे।
ठुटौरो- *ना.* चुरोटबिँडीको ठुटो वा खरानी राख्ने भाँडो; खरानीदानी; सिठीदानी (एस्ट्रे)।
ठुन्कनु- *अ.क्रि.* [ठुन्को+नु] ठुन्किनु; टुक्रिनु।
ठुन्काइ- *ना.* ठुन्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
ठुन्काठुन्की- *ना.* [ठुन्को+ठुन्को] सानातिना ठुन्काहरूको समूह।
ठुन्किनु- *अ.क्रि.* [ठुन्को+इ+नु] १. कुनै कमलो वस्तु पटक्क भाँचिनु वा टुक्रिनु। २. तरुल, काँक्रो, फर्सी आदि वस्तु गिँडिनु; च्वाट्ट छिनिनु।
ठुन्को- *ना.* [प्रा. ठुण्ठ] प्रायः कमलो वस्तुको सानो र मोटो टुक्रो; कुड्को (तरुल आदिको)।
ठुन्क्याइ- *ना.* [√ ठुन्कि (+याइ)] १. ठुन्किने काम वा किसिम। [ठुन्क्याउ+आइ] २. ठुन्क्याउने काम वा किसिम।
ठुन्क्याइनु- *क.क्रि.* ठुन्क्याउन लाइनु; टुक्र्याइनु।
ठुन्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* टुक्रा टुक्रा पार्नु; कुड्क्याउनु; टुक्र्याउनु।
ठुमरी- *ना.* [हि.] स्थायी र अन्तरा मात्रै हुने एक प्रकारको प्रचलित

गीत वा राग।

ठुर्री- *ना.* मुद्रण चिह्न वा छाप नलागेको पुरानो डल्ले पैसा।

ठुलठुलो- *वि.* [ठुलो+ठुलो] १. अलि अलि ठुलो। २. निकै ठुलो ठुलो।

ठुलथुँगे/ठुलथुडे- *ना.* [ठुलो+थुँगो/थुडो] ठुलठुलो थुँगा हुने एक जातको सयपत्री।

ठुलनानी- *ना.* [ठुली+नानी] जेठी छोरी, बहिनी आदिलाई भनिने शब्द।

ठुला- *वि.* [सं. स्थूल] १. ठुलोको आदरार्थी तथा बहुवचन रूप; ठुलो।

ठुलाठालु- *ना.* ठुला र ठालुको समूह; ठुलोबडो।

ठुलाबा- *ना.* ठुलो बाबु वा ठुला बाबुको छोटकरी रूप।

ठुलाबाबु- *ना.* ठुलो बाबुको आदरार्थी रूप।

ठुली- *वि.* [ठुलो+ई] १. पहिले जन्मेकी वा आएकी; जेठी। २. मान वा शरीरको कद आदिले बढी। *ना.* ३. ठुलाकी स्वास्नी।

ठुलीआमा- *ना.* १. आफ्नी आमाकी दिदी। २. ठुला बाबुकी स्त्री।

ठुलीदिदी- *ना.* जेठी दिदी।

ठुलीमा- *ना.* ठुली आमा।

ठुलो- *वि.* [सं. स्थूल] १. आकारप्रकार वा लमाइचौडाइ र उचाइका हिसाबले बढी भएको; अजडको; ढब्बु; विशाल। २. अरूभन्दा पहिले जन्मेको; जेठो। ३. इज्जत, शक्ति, हैसियत आदिमा अरूभन्दा बढ्ता भएको; विशेष महत्त्वको।

ठुलो उद्योग- *ना.* मझौला उद्योगभन्दा ठुलो र कम्पनी कानुनअनुसार वा सरकारी स्वामित्वमा चल्ने कुनै विशेष उद्योग।

ठुलो एकादशी- *ना.* १. कार्तिक शुक्लपक्षमा पर्ने एकादशी; हरिबोधिनी एकादशी। २. असार शुक्लपक्षमा पर्ने एकादशी; हरिशयनी एकादशी।

ठुलो ओखती- *ना.* सुप, गुलियो आदिसित पिठामा मिलाई घिउमा पकाएर खाँदा सुत्केरी र जिउ दुख्नेहरूको आङ बाँधिने प्रसिद्ध एक जातको बुटी।

ठुलो कागुनु- *ना.* ठुलो बोट र ठुला गेडा हुने एक जातको कागुनु।

ठुलो कुरो- *ना.* लाम्चा पात हुने, लामा कोसा फल्ने र सेता फूल फुल्ने एक जातको वृक्ष वा त्यसैको फल; कटज।

ठुलो केराउ- *ना.* सेता र ठुला गेडा हुने एक जातको केराउ।

ठुलो गुँद- *ना.* गुन्द्री बुनिने ठुलो एक जातको गुँद (झार)।

ठुलो चोट- *ना.* १. हतियार, लाठी आदिको प्रहारबाट भएको ठुलो घाउ। २. मानिसलाई कसैले बेइज्जती गर्दा मुख देखाउन नहुने स्थिति।

ठुलो ठालु- *ना.* गाउँ वा समाजको मुख्य व्यक्ति।

ठुलो ताप्रे- *ना.* ठुला पात हुने, पहेँला फूल र मकैबोडीका जस्ता कोसा फल्ने एक जातको ताप्रेको बोट वा त्यसैको कोसा; ठुलो जातको छिनछिने।

ठुलो तिते पिँडालु- *ना.* एउटै काण्डमा लाम्चा पात हुने, टुप्पामा हरियो र खैरो मिश्रित फूल फुल्ने, जरामा छ्यापीजस्तो पोटी र कसुरजस्तो दाना हुने, हिमालमा पाइने बुटीविशेष; जीवक।

ठुलो फर्म- *ना.* १. धेरै पुँजी र मानिसहरू मिलाई उद्योगधन्दा चलाउन गठन गरिएको काम वा ठाउँ। २. नेपाल कानुनबमोजिम खेतीमा छब्बीस बिघादेखि पचास बिघासम्मको एकै खायल समथर जग्गा।

ठुलो बयर- *ना.* लाम्चा पात, पहेँला फूल र लाम्चा हरिया फल लाग्ने काँडावाल रुख वा त्यसको फल।

ठुलोबडो- *वि.* मुख्य र गतिलो।

ठुलोबाबु- *ना.* १. बाबुका दाजु; जेठो बाबु। २. आमाको भिनाजु; ठुलीआमाका पति। ३. जेठो छोरालाई भनिने स्नेहवाची शब्द।

ठुलो भटमास- *ना.* फिका, कैलो र ठुलो गेडा हुने भटमास।

ठुलो भन्टा- *ना.* बोट र पातमा काँढा नहुने ठुलो खालको भन्टा।

ठुलो भिँडा- *ना.* ठुलो भन्टा।

ठुलो लाटोकोसेरो- *ना.* ठुलो खालको लाटोकोसेरोको एक जात।

ठुलो साँझ- *ना.* बेलुका मानिस ठम्याउन नसकिने गरी झमक्क अँध्यारो भइसकेपछिको समय; बाक्लो साँझ।

ठुलो सिरु- *ना.* ठुलो एक जातको सिरु; इक्षुदर्भा।

ठुसठुस- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठुस्+अ (द्वि.)] १. कुनै कुरामा चित्त नबुझ्दा अलिअलि कन्दै रोएर। २. सडेगलेका वस्तु गनाए झैँ भई। ३. अलिअलि गरी अपानवायु छोडेर।

ठुसठुसती/ठुसठुसी- *क्रि.वि.* अझ छिटो ठुसठुस गरेर।

ठुस्किनु- *अ.क्रि.* ठस्कनु; ठुस्सिनु।

ठुस्क्याइ- *ना.* ठुस्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

ठुस्क्याइनु- *क.क्रि.* ठुस्किन लाइनु

ठुस्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* ठुस्किने पार्नु; जङ्ग्याउनु।

ठुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठुस्+स] १. रिसले धुम्म परेर; ठसक्क। २. सडेको वस्तु गनाए झैँ; डुङ्ड। ३. बिस्तारै अपानवायु छोडेर।

ठुस्सिनु- *अ.क्रि.* धुम्म परेर नबोली बस्नु; ठुस्स पर्नु; ठुस्कनु।

ठुस्स्याइ- *ना.* ठुस्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।

ठुस्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* ठुस्स पार्नु; रिस उठाउनु; जङ्ग्याउनु।

ठुस्स्याहट- *ना.* ठुस्सिने काम वा किसिम।

ठूलो *वि.* [सं. स्थूल] हे. ठुलो।

ठेउकाठेउकी- *ना.* [ठेउको+ठेउको] सानाठुला धेरै ठेउकाको समूह।

ठेउको- *ना.* हे. १. ठ्यौको। २. अल्लारे केटो।

ठेउला- *ना.* ज्वरो आउने, छाला चिलाउने र पानी भरिएको ठुलठुला फोका उठ्ने एक प्रकारको सङ्क्रामक रोग; बिफरको एक भेद।

ठेउलिनु- *अ.क्रि.* १. कसैसँगको कुराकानी वा छलफलमा जवाफ फर्काउन नसकेर हार्नु; ठक्कर खाएपछि त्यसबाट पन्छिनु वा पर हट्नु। २. कुनै उपाय नहुनु।

ठेउल्याइ- *ना.* ठेउलिने वा ठेउल्याउने क्रिया-प्रक्रिया।

ठेउल्याइनु- *क.क्रि.* ठेउल्याउने काम गरिनु।

ठेउल्याउनु- *प्रे.क्रि.* कसैलाई कुराकानीमा हराउनु; नाजवाफ पार्नु; कुनै कामकुराबाट पन्छाउनु।

ठेउवा- *ना.* चुच्चो, डँडाल्नु र पुच्छरको माझ खैरो, घाँटी गुलाफी र अरू शरीर निलो हुने पक्षीविशेष।

ठेक्नु- *स.क्रि.* [ठेक+नु] कुनै कामका लागि आवश्यक पर्ने मानिस, रुपियाँ, समय आदि नियत गर्नु; ठेक निश्चित गरिदिनु; तोक्नु।

ठेकाइ- *ना.* ठेक्ने काम वा किसिम।
ठेकाइनु- *क.क्रि.* ठेक्न लाइनु।
ठेकाउनु- *प्रे.क्रि.* ठेकको निधो गराउनु; ठेक्न लाउनु।
ठेकिनु- *क.क्रि.* ठेक्ने काम गरिनु।
ठेक- *ना.* [ठेक्का] १. सालिन्दा बुझाउने गरिएको तिरो वा दस्तुर। २. नियत दर वा समयमा कुनै काम पूरा गर्ने बोलकबोल, इजारा; ठेक्का। ३. ठेक्कामा बुझाउनु पर्ने रकम वा मालसामान।
ठेकदार- *ना.* ठेक लिने व्यक्ति; ठेक्कामा काम गर्ने मानिस; ठेकेदार।
ठेकदारी- *ना.* ठेकदारको काम वा पेसा; ठेकेदारी।
ठेकन- *ना.* [ठेउको+अन] १. कुनै टेको, टेवा आदिको तलतिर ठोकिने चुकुल। २. कक्कड, गाँजा आदि खाँदा चिलिमका प्वालमा राखिने ढुङ्गो, खबटा आदिको टुक्रो वा ठेडी।
ठेका- *ना.* १. दहीमही राखिने काठको भाँडो। २. मलायोका गेडाको भेट्नापट्टिको भाग।
ठेकाभाँडा- *ना.* गोठ वा गोशाला आदिमा दुधदही राखिने भाँडाकुँडाको समूह।
ठेकी१- *ना.* [ठेको+ई] दही, मही, घिउ, तेल आदि राखिने काठको भाँडो; सानो ठेको।
ठेकी२- *ना.* [ठेक+ई] ठेकबापतको रकम वा दस्तुर।
ठेकीफल- *ना.* एक जातको खान हुने फल फल्ने बोट वा त्यसैको फल।
ठेकीभेटी- *ना.* १. कुनै ठेक निश्चित गर्दा ठेक पाउनेले दातालाई दिइने दस्तुर। २. पहाडी खण्डका तालुकदारले रैतीलाई कुनै जग्गाको बहाली दिएबापत लिने दस्तुर।
ठेकुवा१- *ना.* [मै.] खजुरीका ढाँचाको एक किसिमको मिठाई; ठकुवा।
ठेकुवा२- *वि.* [ठेक्+उवा] १. यति भनी तोकिएको; ठेकिएको (कुनै काम, कुरा, दस्तुर इ.)। २. ठेक्ने।
ठेको- *ना.* दही, मही आदि हालिने काठको ठुलो ठेकी।
ठेक्का- *ना.* १. जग्गा कमाएबापत बर्सेनी मोहीले तल्सिङलाई बुझाउनुपर्ने अन्नबाली वा कुत। २. कुनै अड्डाखाना वा संस्थालाई नियमित समयमा निश्चित परिमाणमा दिइरहनुपर्ने कबुलअनुसारको खाद्य वस्तु वा चिजबिज। ३. निश्चित दर वा रकममा निर्धारित समयभित्र पूरा गर्नुपर्ने कुनै निर्माणसम्बन्धी कामको कबुल। ४. बोलकबोलअनुसार गरिने कुनै पनि कामको जिम्मा; ठेक; इजहारा।
ठेक्का कबुलियत- *ना.* ऐनकानुनबमोजिम तोकिएको काम तोकिएको समयमा गरुँला र बुझाउँला भनी ठेक्का लिनेले सर्तबमोजिम लेखिदिने कागत।
ठेक्काकर- *ना.* ठेक्कापट्टा लिने ठेकदारले ठेक्काका आधारमा बुझाउनुपर्ने कर वा रकम।
ठेक्कापट्टा- *ना.* ठेक्का लिने ठेकदारले लेखिदिने ठेक्काको कबुलियत।
ठेगान/ठेगाना- *ना.* १. घर वा डेरा गरेर बसेको कुनै निश्चित ठाउँ; थातथलो; पत्ता (उदा.- तपाईंको घरको ठेगाना टिपिदिनुहोस् है।)। २. कुनै कामकुराको टुङ्गो लाग्ने वा थिति बस्ने काम; निधो; थान्को। (उदा.- घरको झमेलाको बल्ल ठेगान लाग्यो)। ३. कुनै काम वा कुराको बन्दोबस्त; प्रबन्ध। (उदा.- भाइहरूको पढ्ने ठेगान मिलाएर म घर आउँछु)।
ठेङ्ग्रेमुङ्ग्रे- *ना.* [ठेङ्ग्रो+मुङ्ग्रो] अपराधीहरूलाई ठिँगुरामा हाली दिइने एक प्रकारको सजाय।
ठेङ्ग्रो- *ना.* लहरेदार तरकारी वा फलका बोटबिरुवाको झिक्रो; झाल; झाङ।
ठेट- *वि.* [हि. ठेठ] मूल रूपमा रहेको; मिसावट नभएको; चोखो; नमिसिएको; शुद्ध; झर्रो।
ठेटर- *ना.* [अङ्. थिएटर] रङ्गमञ्चमा खेलाइने वा प्रदर्शित गरिने नाटक तथा नाचगान।
ठेटुवा- *ना.* [ठेट+उवा] घरबुनाको सेतो कपडाविशेष।
ठेट्ना- *ना.* [√ ठेट्नु] १. भुट्दा फूल नउठेका मकै आदि। २. अजकल्टा वा नबुझ्ने केटाकेटी।
ठेट्नामेट्ना- *ना.* त्यस्ता मसिना धेरै केटाकेटी; भुराभुरी।
ठेट्नु/ठेट्नो- *ना.* १. मकै, जुनेलो आदि भुट्ता फूल नउठेको दानु; अटेर्नु। २. अजकल्टो वा नबुझ्ने केटो।
ठेड- *ना.* [ठेक] १. मै हुँ भन्ने व्यक्ति; ठालु; नाइके। *वि.* २. जिराहा; जोधाहा।
ठेडी- *ना.* १. घिउ-तेल आदिका ठेकीमा लगाइने काठको सानो बिर्को; बुजो। २. गाँजा, कक्कड आदि खानेले चिलिमका प्वालमा राख्ने ढुङ्गो, खबटा आदिको सानो टुक्रो; ठेकन।
ठेल्नु- *स.क्रि.* [सं. टल+नु] १. घिसार्न वा गुडाउन हुने कुनै वस्तुलाई घचेट्नु; पेल्नु; धकेल्नु। २. कुनै वस्तुलाई भाँडामा खाँद्नु; साँघुरो ठाउँमा कोच्नु। ३. अरूलाई ठटाउनका निम्ति धक्का दिनु; अँचेट्नु; थिच्नु।
ठेल- *ना.* [ठेल्+अ] १. बाढीको पानी पाखातर्फ आउने काम। २. घचेटाइ।
ठेलगाडी- *ना.* ठेलेर हिँडाइने चक्कागाडी; ठेलागाडी।
ठेलपेल- *ना.* १. ठेल्ने र पेल्ने काम। २. बुताले भेटेसम्मको प्रयास; बलतल। ३. लिँडेढिपी; हठ।
ठेलमठेल- *ना.* [ठेल्+ठेल] १. धेरै जनाले आपसमा एकले अर्कालाई ठेल्ने वा धकेल्ने काम; ठेलाठेल। २. हिँड्न वा छिर्न गाह्रो पर्ने भिड; घुइँचो।
ठेलमठेला- *ना.* ठेलमठेल।
ठेला- *ना.* [ठेल्+आ] १. ठेलो। २. ठेलागाडी।
ठेलाइ- *ना.* [√ ठेल् (+आइ)] ठेल्ने काम वा किसिम।
ठेलाइनु- *क.क्रि.* ठेल्न लगाइनु।
ठेलाउनु- *प्रे.क्रि.* ठेल्न लाउनु; घचेटाउनु।
ठेलागाडी- *ना.* [ठेला+गाडी] ठेलेर वा घचेटेर चलाइने, मालसामान बोक्ने चक्कागाडी; लिकमा ठेलेर चलाइने सानो गाडी; ठेला; ठेलगाडी।
ठेलिनु- *क.क्रि.*[ठेल्+इ+नु] ठेल्ने काम गरिनु; घचेटिनु; पेलिनु।
ठेली- *ना.* १. पुस्तक तथा पुस्तकका पत्रहरूको खात; कागतपत्रको चाङ; तड्डी। २. ठुलो पुस्तक।

ठेलुवा- *वि.* [ठेल्+उवा] १. ठेल्नुपर्ने; ठेलिने; ठेलिएको। *ना.* २. आरनमा आगो फुक्ने सानो ढुङ्ग्रो।

ठेलो१- *ना.* [ठेल्+ओ] हतियार धेरै चलाएर काम गर्दा हातगोडामा उठ्ने छालाको साह्रो डल्लो।

ठेलो२- *ना.* ढोकाको चौकोसमा जमिनपट्टि रहने तेर्सो काठ।

ठेस्नु- *स.क्रि.* [ठेस्+नु] अटाइनअटाइ गरेर हाल्नु; कोच्नु; खाँद्नु; जाक्नु।

ठेस- *ना.* [√ ठ्यास्स] हिँड्दा काठ, ढुङ्गा आदिसित जुधेर गोडामा लाग्ने ठक्कर।

ठेसन- *ना.* [ठेस+अन] भारीमा दुवैपट्टिको तौल बराबर पार्न एकापट्टि थपिने ओजन वा वस्तु।

ठेसमठेस- *ना.* [ठेस्+ठेस] अटाइनअटाइ हुने गरी; अटेसमटेस; ठेलमठेल; खाँदाखाँद।

ठेसाइ- *ना.* [√ ठेस् (+आइ)] ठेस्ने काम वा किसिम।

ठेसाइनु- *क.क्रि.* ठेस्न लाइनु; कोचाइनु।

ठेसाउनु- *प्रे.क्रि.* ठेस्न लाउनु; कोचाउनु।

ठेसिनु- *क.क्रि.* ठेस्ने काम गरिनु; खाँदिनु; कोचिनु।

ठेस्सिनु- *अ.क्रि.* [ठ्यास्स+इ+नु] १. बस्दा, हिँड्दा कसैलाई धक्का लाग्नु; ठोकिनु; घचेटिनु। २. भिड वा साँघुरो भएका ठाउँमा कोचिनु; खाँदिनु। ३. कुनै वस्तु रिसाएर वा फन्केर राखिनु। ४. अरूलाई मन नपर्ने गरी बस्नु।

ठेस्स्याइ- *ना.* ठेस्सिने वा ठेस्स्याउने क्रिया-प्रक्रिया।

ठेस्स्याइनु- *क.क्रि.* ठेस्सिन लाइनु; धक्का लगाइनु।

ठेस्स्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. धक्का लगाउनु; घचेट्नु। २. रिसाएर वा फन्केर राख्नु।

ठो- *ना.* खड्कौँलाका किसिमको, कडादार, ठाडो र ठुलो भाँडोविशेष; खासी।

ठोक्नु- *स.क्रि.* १. कसैलाई हात, लट्ठी आदिले जोडसँग हिर्काउनु; कुट्नु। २. फलामको घनले धातुका पाता, भाँडा आदिमा हान्नु; पिट्नु। ३. गजाले ढ्याङ्ग्रो, दमाहा, नगरा आदि बाजा बजाउनु। ४. कुनै वस्तुद्वारा अर्को वस्तुलाई वा मानिसले मानिसलाई नै ठक्कर दिनु। ५. कसैलाई कुस्ती, पहलमानी, लडाइँ आदिमा जित्नु; परास्त गर्नु। ६. कसैलाई तह लाउनु; साबित वा कायल पार्ने गरी भन्नु। ७. कुनै कुरा वा विषयको निधो गर्नु; निर्णय गर्नु।

ठोकठाक- *ना.* ठोक्ने वा पिट्ने काम; पिटपाट।

ठोकने- *ना.* चामलको पिठोबाट घिउतेलमा पकाएको पुरीजस्तो केही बाक्लो खाद्यवस्तु; बाबर।

ठोका१- *ना.* ठिटाठिटीले गीतमा पालैसित गरिने प्रश्नोत्तर; जुहारी; ठुआ।

ठोका२- *ना.* [था.] थारूजातिका स्त्रीहरूले नारीमा लगाउने एक प्रकारको गहना।

ठोकाइ- *ना.* [√ ठोक् (+आइ)] ठोक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

ठोकाइनु- *क.क्रि.* ठोक्न लाइनु।

ठोकाउनु- *प्रे.क्रि.* ठोक्न लाउनु; चुटाउनु।

ठोकाठोक- *ना.* [ठोक्+आ+ठोक्] परस्परको ठोकाइ वा पिटाइ; आपसमा कुट्नेपिट्ने काम; पिटापिट; मारामार।

ठोकाबाजी- *ना.* [ठोक्+बाजी] १. परस्परमा हुने हानथाप; होडबाजी; ठोलाबाजी। २. कुनै कारणबाट दुई थरीमा हुने भनाभन; भनावैरी।

ठोकिनु- *अ.क्रि.* [ठोक्+इ+नु] १. ठक्कर लाग्नु। *क.क्रि.* २. पिटिनु; कुटिनु। ३. कायम गरिनु।

ठोकुवा- *वि.* [ठोक्+उवा] १. निधो गरिएको; निश्चित। २. ठोकिएको वा ठोकेको। *ना.* ३. कुनै कुरा वा विषयको निधो; निर्णय।

ठोक्रे- *वि.* [ठोक्रो+ए] १. ठोक्रो लिने; ठोक्रो भिर्ने। *ना.* २. तेल हाल्ने काठको भाँडो; गरियो; दुलाल।

ठोक्रो१- *ना.* १. बाण हालेर पिठिउँमा भिर्ने बाँस वा काठ आदिको भाँडो। *वि.* २. डोलो, गोलो, लाम्चो र खोक्रो भएको।

ठोक्रो२- *ना.* [ठोकर+ओ] धातुका भाँडाकुँडाको व्यापार गर्ने एक जाति।

ठोट्ने- *ना.* लाम्चा पात, सेता मसिना फूल, राता साना फल र अमिलो डाँठ हुने एक जातको बोट वा तरकारी, अचार बनाएर खाइने त्यसैको डाँठ।

ठोटरी- *ना.* एक जातको कछुवा।

ठोट्यौरो- *ना.* [ठुटो+यौरो] हुक्का गुडगुडाए झैँ गरी काठ ठुड्ने, साखिने ढुकुरका आकारको, ढुकुरको भन्दा लामो मसिनु चुच्चो हुने र गौँथलीजत्रो गरी दुई किसिमको हुने एक जातको चरो।

ठोरी- *ना.* मध्य नेपालको भित्री मदेस चितवनको दक्षिणी भेगमा पर्ने पर्सा जिल्लाअन्तर्गतको प्रसिद्ध जङ्गली क्षेत्र।

ठोलाबाजी- *ना.* हे. ठोकाबाजी।

ठोस्नु- *स.क्रि.* [ठोस+नु] १. आगो बाल्दा सिट्ठी झार्नका लागि अगुल्टो घोच्नु। २. उही कुरो बारम्बार भन्नु; घच्का लाउनु। ३. कसैलाई मुखभरिको जवाफ दिनु; ठोस लाउनु। ४. कुनै वस्तु भाँडो आदिमा कोच्नु; खाँद्नु।

ठोस- *ना.* १. कसैलाई दिइने मुखभरिको जवाफ; ठक्कर। *वि.* २. भित्र रित्तो वा खोक्रो नभएको; खँदिलो। ३. सही वा यथार्थ; वास्तविक।

ठोसकरण- *ना.* कुनै तरल पदार्थ वा बाफलाई ठोस रूपमा परिवर्तन गर्ने प्रक्रिया।

ठोसाइ- *ना.* [√ ठोस् (+आइ)] ठोस्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ठोसाइनु- *क.क्रि.* ठोस्न लाइनु।

ठोसाउनु- *प्रे.क्रि.* ठोस्न लाउनु।

ठोसिनु- *क.क्रि.* ठोस्ने काम गरिनु।

ठोसे- *ना.* [ठोसो+ए] १. घाँटीमा लगाउने एक किसिमको गहना। *वि.* २. ठोसोजस्ती; तिखा चुच्चे स्तन भएकी (तरुनी)।

ठोसेतरुनी- *ना.* पूरा जवानी चढेकी वा बैँसले मत्त भएकी तरुनी; अङ्गप्रत्यङ्ग पुष्ट भएकी तरुनी; यौवन भरिएकी युवती।

ठोसेबाला- *ना.* चुच्चा परेका सुन वा चाँदीका बाला।

ठोसो- *ना.* [ठोस+ओ] १. मकै, धान, कोदो आदिको बोट काटेर बाँकी रहेको फेद। २. निगाला आदिको टुसो। ३. कुनै वस्तुको छेस्को।

ठोस्या- *ना.* [था.] स्त्रीजातिले घाँटीमा लगाउने चाँदीका ठोसाहरूबाट बनाइएको एक प्रकारको गहना।

ठौर- *ना.* [ठहर] ठाउँ; थलो।

ठौरठेगान- *ना.* रहनेबस्ने स्थान; थातथलो।

ठ्या- *ना.* [नेवा. थ्या] १. आफ्नो नजिकैको पर्ने वा समान जातको नातादार। २. खास गरी क्षेत्रीहरूमा विवाहिता पत्नीबाट जन्मेका सन्तानलाई जनाउँदा प्रयुक्त हुने शब्द।

ठ्याँक्नु- *स.क्रि.* [ठ्याँक+नु] १. ठ्याँक खुवाउनु; गलहत्ती दिनु। २. कसैलाई बोल्न नसक्ने गरी ठक्कर दिनु; परास्त गर्नु। ३. डन्डीबियो खेल्दा डन्डीले बियो उफारेर हान्ने काम गर्नु; ठ्याँक लगाउने काम गर्नु।

ठ्याँक- *ना.* [ठक्कर] १.कसैलाई घाँटी समातेर गरिने घोक्र्याइ वा मुन्ट्याइ; गलहत्ती। २. कुनै कामकुरामा कसैलाई बोल्न नसक्ने गरी दिइने ठक्कर वा जवाफ। ३. डन्डीबियोको खेलमा डन्डीले बियोलाई टाढा हुत्त्याउने काम। ४. खेल, कुस्ती आदिमा अरूको बल, तुजुक आदि झार्ने काम; हार; पराजय।

ठ्याँकिनु- *क.क्रि.* [ठ्याँक्+इ+नु] ठ्याँक्ने काम गरिनु; ठ्याँक खुवाइनु।

ठ्याइनु- *क.क्रि.* [ठ्याउ+इ+नु] ठ्याउने काम गरिनु; ठम्याइनु।

ठ्याउनु- *स.क्रि.* [ठम्याउ] राम्ररी हेरी ठहऱ्याउनु; छुट्ट्याउनु; नियाल्नु; ठम्याउनु।

ठ्याक१- *ना.* [अ.मू. ट्याक] १. कमरमा डोरीले बाँधेर अड्काई खुर्पा घुसारेर भिरिने काठको सामान; खुर्पाको दाप। २. डन्डीले बियो हिर्काउने काम।

ठ्याक२- *ना.* [√ ठ्याक्क] आपसको मिल्दो विचार; राय; मतो। (उदा.- तिनका बाबुछोराको पटक्कै ठ्याक मिल्दैन)।

ठ्याकठुक- *क्रि.वि.* कुनै कामकुरो गडबड नपरी मिल्ने किसिमले; टाकटुक्क।

ठ्याकप्वा- *ना.* [नेवा.] गाराको सुर मिलाउन प्रयोग गरिने घन्टीका आकारको सामान; साहुल।

ठ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्याक्+क] १. ठिकसँग मिल्ने वा सुहाउने गरी। २. ठक्कर लाग्ने वा ठक्कर लाग्दा आवाज निस्कने किसिमले।

ठ्याडठ्याड- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्याङ्+अ (द्वि.)] १. धातुका भाँडाकुँडा ठोकिए झैं। २. बारम्बार ठक्कर लाग्ने गरी। ३. रुख, बाँस आदि काट्ता आवाज निस्कने चालमा।

ठ्याङ्ग/ठ्याङ्ड- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्याङ् +ग/ड] १. धातुका भाँडाकुँडा खस्दा वा ठोकिँदा एकैबाजि चड्का शब्द आउने गरी। २. ठोकिने वा ठक्कर लाग्ने भएर।

ठ्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्याप्+प] १. कुनै वस्तु अर्को वस्तुसित जोडिने वा ठिकसँग मिल्ने गरी। २. झ्याल, ढोका, बाकस आदि एकाएक थुनिने वा बन्द हुने किसिमले।

ठ्यामठ्याम- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्याम्+अ (द्वि.)] १. लबटाले गालामा धमाधम हान्ने गरी। २. कुनै वस्तु अर्को वस्तुसित राम्ररी वा धमाधम मिल्ने चालमा।

ठ्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्याम्+म] १. लबटाले गालामा चड्काउने किसिमले; चड्याङ्ग। २. ठिक्कसँग मिल्ने गरी; ठ्याक्क। ३. एकदम सिद्धिएर; कत्ति पनि नरहीकन।

ठ्यासठ्यास- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्यास्+अ (द्वि.)] खुला चालले बारम्बार ठ्यास भएर।

ठ्यासठ्यासी/ठ्यासठ्यास्ती- *क्रि.वि.* अझ छिटो ठ्यासठ्यास हुने गरी।

ठ्यासफू- *ना.* [नेवा. थ्यासफू] परस्परमा पत्रहरू जोडिएको एक किसिमको पुरानो ढाँचाको पुस्तक; फरफरे।

ठ्यासिनु- *क.क्रि.* ठ्यास्ने काम गरिनु; ठेसिनु।

ठ्यास्नु- *स.क्रि.* [√ ठेस्+नु] हे. ठेस्नु।

ठ्यास- *ना.* जबर्जस्ती ठेस्ने काम; खाँद्ने काम; कोचाइ।

ठ्यास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्यास्+स] १. हलुका चालले ठक्कर लागेर; ठ्याक्क। २. चाक टेकाएर वा एकैछिन बसेर। ३. एकाएक; प्याक्क। ४. मन नपरीकन राख्ने गरी।

ठ्यौको- *ना.* काठको ठुलो टुक्रो; गिँडुल्को; ठेउको।

ठ्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्वाक्+क] कुनै साह्रो वस्तुमा हिर्काउँदा हल्का आवाज आउने गरी।

ठ्वासठ्वास- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्वास्+अ (द्वि.)] १. धमाधम वा पटापट ओठे जवाफ दिने किसिमले। २. बोल्दा ठिकबेठिक बिचारै नगरी। ३. बारम्बार अगुल्टो ठोसेर।

ठ्वासठ्वासी/ठ्वासठ्वास्ती- *क्रि.वि.* अझ छिटो ठ्वासठ्वास भएर।

ठ्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ठ्वास्+स] १. घोच्ने किसिमले ओठे जवाफ दिने गरी। २. कुनै वस्तु मन नपर्ने चालले राखेर। ३. ठिकबेठिक विचारै नगरी। ४. दुर्गन्धित हुने गरी।

ड

ड- देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये तेह्रौँ वर्ण; स्पर्शी, मूर्धन्य, सघोष, अल्पप्राण, ताडित व्यञ्जनवर्ण; टवर्गको तेस्रो अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; डाङडुङे ड।

डँकाइ- *ना.* [√ डाँक् (+आइ)] डाँक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

डँकाइनु- *क.क्रि.* डाँक्न लाइनु।

डँकाउनु- *प्रे.क्रि.* डाँक्न लाउनु।

डँकाहा- *वि.* उफ्रेर नाघ्ने; फड्कने।

डँटाइ- *ना.* [डाँट्+आइ] १. डाँट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. छँसाइ; हप्काइ।

डँडाइ- *ना.* [√ डाँड् (+आइ)] डाँड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

डँडाइनु- *क.क्रि.* डाँड्न लाइनु।

डँडाउनु- *प्रे.क्रि.* डाँड्न लाउनु; जरिवाना तिराउनु।

डँडाक- *वि.* [सं. दण्डक] बढेर वा सप्रेर ठुलो देखिएको; ढड्डु; घ्वाँक।

डँडाली/डँडाल्नी- *ना.* [डन्डी] झ्यालको कोटालमास्तिर हालिने काठ वा फलामको तेर्सो डन्डी।

डँडाल्नु$_1$- *ना.* [सं. तण्डुल] ढुटो चालेर बाँकी रहेको खस्रो भुस।

डँडाल्नु^{2}/डँडाल्नो- *ना.* [सं. दण्ड] काँधदेखि मुनि कम्मरसम्मको शरीरको पछिल्लो भाग; पिठिउँ; ढाड।

डँडेल- *ना.* [डाँडो+एल] १. डोली, तामदान, पाल्की आदि बोक्ने व्यक्ति; डोले। २. डँडाल्नु।

डँडेलधुरा- *ना.* १. डोली, पालकी आदिमा रहने तेर्सो काठ; डाँडी। २. नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने महाकाली अञ्चलको पहाडी र केही भित्री मदेसको भाग पनि रहेको एक जिल्ला।

डँडेलो- *ना.* [डाँडो+एलो] १. खर वा परालले छाइएका घरका छानामा रहने मुसी; डाँडा; डढेलो। २. चालेर बचेको खस्रो भुस; डँडाल्नु।

डँड्याइ- *ना.* [√ डँड्याउ (+आइ)] डँड्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

डँड्याइनु- *क.क्रि.* छानामा डाँडा हालिनु।

डँड्याउनु- *स.क्रि.* [डाँडा+याउ+नु] खर वा परालले घर छाइने छानामा डाँडा हाल्नु; छानाका डाँडाहरू बाँध्नु।

डँसाइ- *ना.* [√ डाँस् (+आइ)] डाँस्ने काम वा किसिम।

डँसाइनु- *क.क्रि.* डाँस्न लाइनु।

डँसाउनु- *प्रे.क्रि.* डाँस्न लाउनु; डसाउनु; धुताउनु।

डक्नु- *स.क्रि.* [प्रा. डक्न] कसैलाई उमेर, बल, खवाइ आदिले दमन गर्नु वा थिच्नु; नियन्त्रण गर्नु; ऐँचनु। (उदा.- दाजुले डकेर हो कि कान्छो सप्रनै सकेन)।

डकर्मी- *ना.* [नेवा. दँकऽमि] घर बनाउँदा माटो, वज्र, सिमेन्ट आदिले जोडी ढुङ्गा, ईँट आदिको गारो लगाउने मानिस; घर बनाउने काममा ढुङ्गा, ईँट, माटो आदिको काम पूरा गर्ने कालिगड।

डकाइ- *ना.* [√ डक्/डाक् (+आइ)] १. डक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. डाक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

डकाइनु- *क.क्रि.* डक्न लाइनु; दमन गर्न लाइनु।

डकाउनु- *प्रे.क्रि.* दमन गराउनु; दबाउनु।

डकार्नु- *स.क्रि.* [डकार+नु] १. पेटको वायु शब्दसहित घाँटीबाट बाहिर निकाल्नु; डकार झिक्नु। २. अघाउन्जेल खानु; पेट टन्न भरिने गरी खानु।

डकार$_1$- *ना.* [सं.] 'ड' अक्षर; टवर्गमा पर्ने तेस्रो अक्षर।

डकार$_2$- *ना.* [अ.मू. ड+कार] पेटको वायु घाँटीबाट निकालिने शारीरिक क्रिया वा सो वायु निक्लँदा आउने आवाज; ऊर्ध्ववायु।

डकाराइ- *ना.* [√ डकार् (+आइ)] डकार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

डकारिनु- *अ.क्रि.* डकार निकालिनु।

डकिनु- *क.क्रि.*[डक्+इ+नु] डक्ने काम गरिनु; दमन गरिनु।

डकुमेन्ट्री- *ना.* [अङ्.] ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, धार्मिक आदि महत्त्वका विषयवस्तुमा आधारित लघु चलचित्र; वृत्तचित्र।

डकुल्ल्याइ- *ना.* [√ डकुल्ल्याउ (+आइ)] डकुल्ल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

डकुल्ल्याइनु- *क.क्रि.* अरूको धनमाल पचाइनु; थुप्रै खाइनु।

डकुल्ल्याउनु- *स.क्रि.* १. अरूको धनमाल सोहोर्नु वा पचाउनु। २. थुप्रै खानु; अघाउन्जेल खानु।

डकैत- *ना.* [हि.] जबरजस्ती लुटपिट गरी चोरी गर्ने वा अवैध र अनुचित तरिकाले अरूको धनमाल हत्त्याउने डाँका।

डकैती- *ना.* डाँका मार्ने काम; डाँकाको काम।

डकोटा- *ना.* [अङ्.] एक किसिमको वायुयान वा हवाईजहाज।

डक्क- *वि.* [सं. दश] १. कमबेसी नगरी भएजति सबै; एकमुस्ट; ग्वाम्म। २. प्रशस्त; धेरै।

डक्कारी- *ना.* [सं.] सारङ्गी झैँ रेटेर बजाइने एक प्रकारको तारबाजा।

डग्नु- *अ.क्रि.* [डगमग+नु] १. कुनै भइरहेको स्थिति, मर्यादा, सिद्धान्त आदिमा नअड्नु; ठाउँ छोड्नु; खुस्कनु; चुक्नु। २. डगमगाउनु; हल्लनु।

डगडग- *क्रि.वि.* [अ.मू. डग्+अ (द्वि.)] जाडो, ज्वरो, डर आदिले शरीर डगमगाउने वा हल्लने भएर; थरथराईकन।

डगडगाइ- *ना.* डगडगाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

डगडगाइनु- *अ.क्रि.* डगडग गरिनु; डगमगाइनु।

डगडगाउनु- *अ.क्रि.* १. डगडग गर्नु; डगमगाउनु; हल्लनु। २. भुङ्ग्रो भएर आगो बेसरी बल्नु।

डगडगिनु- *अ.क्रि.* डगडगाइनु।

डगडग्याइ- *ना.* डगडगिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

डगडग्याहट- *ना.* डगडगिने किसिम वा काम।

डगमग- *क्रि.वि.* [अ.मू. डग् +अ (द्वि.)] पानीको छालले डुङ्गा, भुइँचालोले जमिन र बुढ्याइँ, बिमारी तथा कमजोरीले मानिस आदि

हल्लने गरी; ढलपल; डगडग।
डगमगाइ- *ना.* डगमगाउने क्रिया वा प्रक्रिया; ढलपलाइ।
डगमगाइनु- *अ.क्रि.* डगमग गरिनु; ढलपलाइनु।
डगमगाउनु- *अ.क्रि.* १. डगमग गर्नु; हल्लनु वा काँप्नु; डगडगाउनु। २. आफ्नो ठाउँ वा स्थितिबाट खुस्कन खोज्नु; ढलमलाउनु।
डगमगिनु- *अ.क्रि.* डगमगाउनु।
डगमग्याइ- *ना.* डगमगिने काम वा किसिम।
डगमग्याइनु- *अ.क्रि.* डगमग पारिनु।
डगमग्याउनु- *प्रे.क्रि.* डगमग पार्नु।
डगर- *ना.* [√ डहर] सोतो; गोरेटो; हे. डहर।
डगाइ- *ना.* [√ डग् (+आइ)] डग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
डगाइनु- *क.क्रि.* डग्न वा हल्लन लाइनु।
डगाउनु- *प्रे.क्रि.* १. आफ्नो स्थिति, निश्चय, सिद्धान्त आदिबाट गिराउनु। २. हल्लाउनु; कँपाउनु।
डगिनु- *अ.क्रि.* डगमगिनु; हल्लिनु।
डङडङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. डङ्+अ (द्वि.)] १. खुट्टा बजारेर हिँड्दाको आवाज आउने गरी। २. नरम वस्तुमा कडा वस्तुले हिर्काउँदा आवाज निस्के झैँ। ३. एकपछि अर्को गर्दै लड्ने वा पछारिने किसिमले।
डङ्क- *ना.* [प्रा.] अरिङ्गाल, बारुलो, बिच्छी आदि किराका पुच्छरका टुप्पा वा चाकामा हुने विषालु काँढा; खिल।
डङ्का- *ना.* [प्रा. डुण्डुक्का] १. दमाहाजस्तो एक किसिमको ठुलो तालबाजा; नगरा। २. हल्ला (जस्तो- डङ्का पिटाउनु, डङ्का फिँजाउनु)।
डङ्किनी- *ना.* [सं. डाकिनी] १. आफ्नो बिगार गर्ने वा मन नपरेकी स्वास्नीमानिसलाई गाली गर्दा भनिने शब्द; पिशाचिनी। २. टुनामुना गर्ने स्त्री; टुन्याही; डाकिनी।
डङ्ग- *क्रि.वि.* [अ.मू. डङ्+ग] बन्दुक, तोप आदि पड्कँदा आवाज निस्के झैँ।
डङ्गुर- *वि.* [प्रा. डुङ्गर] प्रशस्त; धेरै; थुप्रै।
डङ्गोल- *ना.* [नेवा.] १. जग्गाजमिन, घर आदि नापी गर्ने व्यक्ति। २. नेवार जातिको एक वर्ग वा थर।
डङ्ग्रङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. डङ्ग्रङ्+ङ] लड्दा, पछारिँदा वा थचारिँदा ठुलो आवाज आउने गरी; भुङ्ग; डङ्ङ।
डट्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. डढ्ढ+नु] १. आफ्नो विचार, स्थान, मत आदिमा अडिग भएर रहनु; अड्नु। २. फुर्तीसाथ बोल्नु, कड्कनु वा कुनै काम गर्नु। ३. कसिकसाउ हुनु; ठाँटिनु।
डटाइ- *ना.* डट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
डटाइनु- *क.क्रि.* डट्न लाइनु।
डटाउनु- *प्रे.क्रि.* डट्न लाउनु; अड्न लाउनु।
डटिडटाउ- *वि.* १. लुगा, गहना आदिले सुसज्जित; सजिसजाउ; कसिकसाउ। २. रवाफसाथ वा ठाँटसित बसेको; डटेर बसेको।
डट्टा- *ना.* [डाँट+गट्टा] हुक्काका सुमेरुमा जडिने गट्टा।
डढ्नु- *अ.क्रि.* [सं. दग्ध+नु] १. कुनै वस्तु आगाले पोलिनु; खाक हुनु; खरानी हुनु। २. भुटेपकाएको वस्तु पानी मर्नाले र आँच धेरै हुनाले खहरिनु। ३. पिर, चिन्ता, भनाइ आदिले चित्त पाक्नु वा दुख्नु; चिढिनु।
डढाइ- *ना.* डढ्ने वा डढाउने क्रिया-प्रक्रिया।
डढाइनु- *क.क्रि.* आगाले पोलिनु।
डढाउनु- *प्रे.क्रि.* १. आगाले पोल्नु; खरानी पार्नु। २. खह्र्याउनु। *स.क्रि.* ३. चित्त दुखाउनु; चिढाउनु।
डढिनु- *अ.क्रि.* आगाले पोलेर खरानी होइनु।
डढुल्लो- *वि.* डढेको; डढुवा।
डढुवा- *वि.* १. बढ्ता पोलिएको; डढेको। *ना.* २. बालीमा लाग्ने एक किसिमको रोग।
डढेलो- *ना.* [डढ्+एलो] खरघारी, जङ्गल आदिमा लागेको वा लगाइएको आगो।
डढेलो लाग्नु- *टु.* १. वनमा आगो सल्कनु। २. (उपमा अर्थमा) बुद्धिसुद्धि. बिग्रनु। (उदा.- अचेल उनको बुद्धिमा डढेलो लागेको छ)।
डढौली/डढौलो- *ना.* [डढ्+यौली/यौलो] सेलरोटी पकाएपछि कराहीमा बचेको घिउतेल; डढुल्लो घिउतेल।
डन्ठा- *ना.* [सं.] मोटो लट्ठी; डन्डा; लौरो।
डन्ठी- *ना.* [√ डाँठ] सागपात आदिको कमलो वा नरम डाँठ; लौरो।
डन्ठ्याइ- *ना.* डन्ठ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
डन्ठ्याइनु- *क.क्रि.* डन्डा मारिनु; डन्ठ्याउने काम गरिनु।
डन्ठ्याउनु- *स.क्रि.* डन्ठाले कुट्नु; डन्डाले हिर्काउनु।
डन्ड- *ना.* [सं. दण्ड] दण्ड; डन्डा; जरिवाना।
डन्डताल- *ना.* धातुले बनेका चिम्टामा मुजुरा वा मुन्द्रा लागेको एक प्रकारको बाजा।
डन्डा- *ना.* [सं. दण्ड] लामो र मोटो लट्ठी; लाठो।
डन्डी- *ना.* [डन्डा+ई] १. धातु, काठ आदिको लट्ठीजस्तो लामो डोलो वस्तु; सानो डन्डा; छड। २. तुलो आदिमा रहने फलामे लट्ठी।
डन्डीफोर- *ना.* खास गरी यौवनावस्थामा अनुहारमा देखापर्ने ससाना बिमिरा।
डन्डीफोर बियो- *ना.* लट्ठीले हुच्चिने र बियो ठ्याक लगाएर खेलिने प्रसिद्ध खेल।
डन्डोल- [√ डन्डा] जग्गा, जमिन नापी गर्नका निम्ति नियमबमोजिम निर्धारित गरी बनाइएको फलामे साङ्लो; नाप्ने सिक्री।
डफ/डफल$_1$- *ना.* [मै.] खास गरी जात्रामात्रा, होली आदिमा बजाइने, तराईतिर प्रचलित ठुलो डम्फु।
डफला$_2$- *ना.* [डाँफ+पल्ल] दिसापिसाबले बिग्रला भनी भित्र थाङ्नाथरा हाली तगेर बाहिर राम्रो पारिएको, नानीहरू सुताउने सानो लम्पट।
डफल्को- *ना.* [डफला+को] नानीहरूलाई सुताइने थोत्रो पट्टो; डफला।
डफल्क्याइ- *ना.* डफल्क्याउने काम वा किसिम; थङ्न्याइ।
डफल्क्याइनु- *क.क्रि.* थङ्न्याइनु।
डफल्क्याउनु- *स.क्रि.* थडथिलो बनाउनु; थङ्न्याउनु।

डफ्फा- *ना.* [अ. दअफ] धेरै मानिसको समूह; टोली; जमात; दल।
डब- *ना.* [अङ्.] १. एक भाषाको चलचित्रलाई अर्को भाषामा रूपान्तरित गर्ने काम; भाषान्तर। २. एक पटक खिचिसकेको दृश्यमा अङ्कित संवादलाई पुनः अङ्कित गर्ने काम वा प्रक्रिया।
डबको- *ना.* बैठक नहुने एक प्रकारको ठुलो कचौरा; बटुको।
डबल- *वि.* [अङ्.] १. दोबर; दुगुना; डब्बल। *ना.* २. रुपियाँ वा सय पैसाको नेपाली सिक्का।
डबलिनु- *अ.क्रि.* डबल हुनु; एकको दुई हुनु; दोहोरिनु।
डबली१- *ना.* [नेवा. दबुलि] १. देवदेवीका प्राचीन नाच नचाउन सहरका विभिन्न स्थानमा जमिनबाट केही उठाई बनाइएको चौतारोजस्तो स्थल; खुला रङ्गमञ्च। २. धेरै बाटा जोरिने सहरका बिचको खुला ठाउँ।
डबली२- *ना.* [डबल+ई] स्वास्नीमानिसले लाउने, पुरानो ठुलो गोलो टिको।
डबली जाई- *ना.* एकै ठाउँमा दुइटा फूल फुल्ने एक प्रकारको जाई।
डबल्याइ- *ना.* [√ डबली (+याइ)] १. डबलिने क्रिया वा प्रक्रिया। [डबल्याउ+आइ] २. डबल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
डबल्याइनु- *क. क्रि.* डबल पारिनु; दोबर बनाइनु।
डबल्याउनु- *प्रे. क्रि.* डबल पार्नु; एकको दुई बनाउनु; दोहोऱ्याउनु।
डब्बल- *वि.* हे. डबल।
डब्बा- *ना.* [सं. डिम्ब] १. बिर्को लाउन हुने टिन आदिको सानो भाँडो; बट्टा। २. रेल आदिको यात्रा गर्दा बसिने कोठा; डिब्बा।
डब्बु- *ना.* ठुलो खालको डाडु; एक किसिमको कसौँडी।
डब्लिनु- *अ.क्रि.* [√ डबलिनु] डबल हुनु; डबलिनु।
डब्ल्याइ- *ना.* डब्लिने वा डब्ल्याउने काम।
डब्ल्याइनु- *क.क्रि.* डब्ल्याउने काम गरिनु।
डब्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* डबल पार्नु; डबल्याउनु।
डमरु१- *ना.* [सं. डमर] सिंह वा बाघको बच्चो।
डमरु२- *ना.* [सं.] १. समातिने माझ भाग झिनो भएको, दुईपट्टि फराक मुखमा छालाले मोरेको र हल्लाउँदा दुई तुनामा झुन्डिएका गेडाले ठोकिएर बज्ने माटो, काठ वा धातुले बनेको बाजा; डिबडिबे। (डमरु जोगी, तमासे र चटकेहरूले बजाउनाका साथै पूजाआजा, चाडपर्वमा पूजाकोठा र मन्दिरमा तथा दसैँमा प्रायः घरैपिच्छे पनि बजाउने गरिन्छ)।
डमरुमध्य- *ना.* दुई ठुलठुला महाद्वीप वा समुद्रलाई जोर्ने जल वा स्थलको साँघुरो भाग (जस्तै- जलडमरुमध्य, स्थलडमरुमध्य)।
डमरु यन्त्र- *ना.* डमरुको आकार जस्तै अर्क झिक्ने एक प्रकारको यन्त्र।
डमी- *ना.* [अङ्.] पुस्तकपुस्तिका आदि छाप्न वा चित्र, मूर्ति आदि बनाउनका निम्ति तयार पारिने बाह्य रूपरेखा; नकली रूपाङ्कन।
डम्कनु- *अ.क्रि.* [√ डम्म+नु] भरिनु; डम्किनु।
डम्काइ- *ना.* डम्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
डम्किनु- *अ.क्रि.* १. भरिभराउ हुनु; टम्म भरिनु। २. गर्भधारण गर्नु; पेट बोक्नु।
डम्क्याइ- *ना.* डम्किने वा डम्क्याउने क्रिया-प्रक्रिया।
डम्क्याइनु- *क.क्रि.* डम्क्याउने काम गरिनु; भरिभराउ पारिनु।
डम्क्याउनु- *स.क्रि.* भरिभराउ पार्नु; टनाटन भर्नु।
डम्फरकाँडो- *ना.* हसिनाको जत्रो बोट र त्यसकै जस्तो लहरा हुने, बडहरका जस्ता ठुलठुला तर खल्लो स्वादका फल फल्ने एक प्रकारको काँडादार बोट।
डम्फु- *ना.* [भो. ब.] गोलाकार फ्रेममा एकापट्टि छालाले मोहोरिएको, देब्रे हातले समाती दाहिने हातले बजाइने, विशेषतः तामाङ जातिमा लोकप्रिय र झाम्रे नाच तथा गीतमा गुरुङ र मगरहरूले पनि प्रयोग गर्ने एक बाजा।
डम्बर- *वि.* [सं.] १. फैलिएको; प्रख्यात; प्रसिद्ध। *ना.* २. फोस्रो रवाफ; ढाँचा; आडम्बर। ३. समूह; राशि। ४. विस्तार।
डम्बरकुमारी- *ना.* रङ्गीचङ्गी बुट्टा छापिएको; जङ्गबहादुरकी छोरीको नामबाट प्रचलित हुन गएको एक किसिमको कपडा; नकली ढाका।
डम्बरे- *ना.* फेदैदेखि दुईतीन अमलका काँडा हुने, लाम्चा मसिना पात पलाउने, पहेँला फूल फुल्ने र हरिया लाम्चा फल फल्ने एक बोट वा त्यसैको फल।
डम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. डम्+म] १. खानेकुराले पेट भरिने वा अघाएर डकार्ने गरी। २. कुनै वस्तु हाल्दा भाँडो भरी भएर। ३. हिँड्दा वा खेल्दा पछारिएर; ड्याम्म। ४. मुड्की वा लाठाले हिर्काउँदा शब्द निस्कने चालमा।
डर- *ना.* [सं. दर] कुनै भयङ्कर वस्तु देखेर वा खराबीको आशङ्काले मनमा उत्पन्न हुने भाव; भय; त्रास।
डरछेरुवा- *वि.* डराउने स्वभावको; साह्रै काँतर; भीरु। स्त्री. डरछेरुवी।
डरधाक- *ना.* डर देखाउने र धाक लाउने काम।
डरपोक- *ना.* हे. डरछेरुवा।
डरभर- *ना.* भय र आधार; त्रास।
डरलाग्दो- *वि.* डर उत्पन्न गर्ने; भयानक।
डराइ- *ना.* डराउने काम वा किसिम।
डराइनु- *अ.क्रि.* डरको अनुभव गरिनु।
डराउनु- *अ.क्रि.* कुनै वस्तु देखेर वा डरको आशङ्काले तर्सनु; डरको अनुभव हुनु; भयभीत हुनु।
डलर- *ना.* [अङ्.] संयुक्त राज्य अमेरिका, अस्ट्रेलिया, क्यानाडा आदि देशमा प्रचलित मुद्रा।
डल्लिनु- *अ.क्रि.* [डल्लो+इ+नु] १. हातगोडा नचल्ने हुनु; कुँजो हुनु; खुम्चिनु। २. कुनै वस्तु एकै ठाउँमा समेटिनु; डल्लो पर्नु। ३. एक ठाउँमा बसेको बस्यै हुनु; विवश हुनु।
डल्ली- *वि.* [डल्लो+ई] मोटी र होचो कदकी; पुड्की; डल्लोजस्ती (स्त्री)।
डल्लैंठो- *ना.* [डल्लो+एँठो] माझमा प्वाल पारी लामो बिँड हालिएको डल्ला फोर्ने काठको हतियार।
डल्ले- *वि.* [डल्लो+ए] १. मोटो भईकन होचो कदको; पुड्को। २. डल्लो परेको; डल्लोजस्तो।
डल्ले किर्नो- *ना.* डल्लो आकारको एक थरी किर्नो।

डल्ले खजुर- *ना.* डल्लो खालको एक जातको खजुर।
डल्ले मकै- *ना.* बाटुला दाना र डल्ला घोगा हुने एक जातको मकै।
डल्ले लौका- *ना.* कुभिन्डो जस्तै फल हुने एक जातको लौका; तुम्बा।
डल्लैडल्ला- *ना.* [डल्लो+डल्लो] साना ठुला धेरै डल्लाको समूह।
डल्लो- *ना.* [प्रा. डल्ल] १. माटो आदिको टुक्रो वा ढिको। *वि.* २. गोलो ढाँचाको; बाटुलो। ३. पुड्को; डल्ले।
डल्ल्याँठो- *ना.* हे. डल्लेँठो।
डल्ल्याइ- *ना.* [डल्लि (+याइ)] १. डल्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [डल्ल्याउ+आइ] २. डल्ल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
डल्ल्याइनु- *क.क्रि.* डल्लो बनाइनु; बाटुलो पारिनु।
डल्ल्याउनु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तुलाई डल्लो वा बाटुलो पार्नु। २. कुँजो पार्नु; खुम्च्याउनु। ३. विवश पार्नु; थच्च्याउनु।
डल्ल्याहट- *ना.* डल्ल्याउने काम वा ढाँचा।
डवल- *ना.* [हि.] ढाँचा; छाँट; हे. डौल।
डस्नु- *स.क्रि.* [सं. दंश्+नु] १. सर्प, बिच्छी आदि विषालु किराले टोक्नु; डङ्क मार्नु। २. कसैलाई हप्काउनु; डाँस्नु। ३. टोकस्नु।
डसना- *ना.* [सं. दशन] भित्रपट्टि रुवो वा भुवा भरेर बनाइएको बाक्लो बिछ्यौना।
डसाइ- *ना.* [√ डस् (+आइ)] डस्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
डसाइनु- *क.क्रि.* डस्न लाइनु।
डसाउनु- *प्रे.क्रि.* डस्न लाउनु; टोकाउनु।
डसिनु- *क.क्रि.* डस्ने काम गरिनु; सर्प आदिले टोकिनु।
डस्टर- *ना.* [अङ्.] १. कालोपाटीमा चक वा खरीले लेखेको अक्षर मेट्ने साधन; पुछ्यौटो। २. धुलो झार्ने सामान।
डस्स्याइ- *ना.* [√ डस्स्याउ (+आइ)] डस्स्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
डस्स्याइनु- *क.क्रि.* ओछ्याइनु।
डस्स्याउनु- *स.क्रि.* [डसना+याउ+नु] डसना आदि ओछ्याउनु; बिछ्याउनु।
डहनु- *अ.क्रि.* [सं. दहन] १. आगो आदिको पोलाइका तोडले भित्रभित्रै डाह हुनु; भबाउनु। २. बाँधेको ठाउँ धेरै कसिएर वा पाछेका ठाउँ र घाउखटिरामा पानी, पिप आदि भरिएर भित्र दुख्नु। ३. चिन्ता वा पिरका कारणले मनमा धेरै कष्ट हुनु।
डहन- *ना.* [सं. दहन] १. आगो आदिको पोलाइ। २. पिर; कष्ट।
डहना- *ना.* लगाम झुन्ड्याउनका निम्ति घोडाका मुखभित्र रहने काँडादार फलामे डन्डी।
डहर- *ना.* [हि. डगर] साँघुरो सानो बाटो; गोरेटो; गल्छेडो; गल्ली; सोतो।
डहाइ- *ना.* [√ डह (+आइ)] १. डहने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [डहाउ+आइ]। २. डहाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
डहाइनु- *क.क्रि.* डाह गराइनु।
डहाउनु- *प्रे.क्रि.* डाह गराउनु।
डहिनु- *अ.क्रि.* डाह होइनु।
डाँक्नु- *स.क्रि.* [सं. ढौक्+नु] १. कुनै ठाउँ, खोल्सो, नाला आदि उफ्रेर नाघ्नु; फट्कनु; पार गर्नु; तर्नु। २. छिटो गतिले धेरै हिँड्नु।
डाँक१- *ना.* [√ डाक्] कुनै वस्तुको लिलाम गर्दा बढिबढाउ, घटिघटाउ आदिमा मोल तोक्ने बोली। (उदा.- जे कुरामा पनि डाँकको बोली गरेर कसरी हुन्छ र!)
डाँक२- *ना.* [√ डाँक्] १. चिठीपत्र आदि ओहोरदोहोर गराइने सरकारी प्रबन्ध; हुलाक व्यवस्था। २. ठाउँ ठाउँमा बासको प्रबन्ध गर्नलाई सवारीभन्दा पहिले जाने डफ्फा। ३. लामो यात्रामा छिटो पुग्न थाकेका वाहनहरूलाई बिचमा छाडी अर्को वाहन फेर्ने काम।
डाँक आदेश- *ना.* हुलाकबाट पठाइने आदेश; हुलाकी आदेश।
डाँकखाना- *ना.* डाँक चलाउने अड्डा; डाँकघर; हुलाक अड्डा।
डाँकगाडी- *ना.* १. हुलाकका चिठीपत्र आदि ओसारपसार गर्ने मोटर, रेल आदि सवारी। २. प्रमुख स्थानहरूमा मात्र रोकिने द्रुतगामी मोटर, रेल आदि सवारी।
डाँकघर- ना डाँकखाना; हुलाक घर।
डाँकथैला- *ना.* डाँकका वस्तुहरू हालेर चलाइने कपडा वा छालाका थैला।
डाँकथैली- *ना.* चिठीपत्रहरू हालिने सानो थैलो।
डाँका- *ना.* [सं. दस्यु] १. अरूको धनमाल आदि जबरजस्ती धुतेर वा लुटेर लिने व्यक्ति; डाँकु। २. त्यसरी धनमाल लुट्नलाई गरिने आक्रमण; डकैती।
डाँकिनु- *क.क्रि.* [डाँक्+इ+नु] उफ्रेर नाघिनु।
डाँकु- *ना.* हे. डाँका।
डाँके- *वि.* [डाँको+ए] ठुलठुलो स्वरले बोल्ने; डाँको भएको।
डाँको- *ना.* [सं. डाङ्क्] १. कसैलाई हप्काउने, तर्साउने, घुर्क्याउने आदि दृष्टिले झिकिने ठुलो स्वर वा आवाज। २. रुवाइ फुटेको ठुलो स्वर। ३. कुखुरो बास्ने काम।
डाँख्लाडाँख्ली- *ना.* [डाँख्लो+डाँख्ली] सानाठुला धेरै डाँख्लाको समूह।
डाँख्ली- *ना.* [डाँख्लो+ई] सानो डाँख्लो।
डाँख्ले- *वि.* [डाँख्लो+ए] ठुलठुला डाँठ भएको; डाँख्ला हुने; डाँठे।
डाँख्लो- *ना.* [डाँठ+लो] उखु, सागपात आदिको डाँठ।
डाँगी- *ना.* इन्द्रजात्रामा इन्द्रकी आमाको प्रतीकका रूपमा ल्याइने व्यक्ति।
डाँगो- *ना.* [सं. डिङ्गर] १. भाले कुकुर वा कुकुरको छाउरो। पो. डाँगी (छाउरी)। *वि.* २. जवान र धिरी।
डाँट्नु- *स.क्रि.* [सं. डाङ्क], हि. डाँटनो कसैलाई तर्साउने दृष्टिले ठुलठुलो स्वर झिकी गाली गर्नु; हे. छाँस्नु; हप्काउनु; टोकस्नु।
डाँट- *ना.* [डाँट्+अ] १. डाँट्ने काम; डँटाइ। २. खप्की; हप्की।
डाँटडपेट- *ना.* डाँट्ने र दपेट्ने काम; हप्काइदप्काइ।
डाँटिनु- *क.क्रि.* [डाँट्+इ+नु] डाँट्ने काम गरिनु; छाँसिनु; धम्काइनु।
डाँठ- *ना.* [सं. दण्ड] बोटबिरुवा वा सागपातको डाँख्लो; डाँख्लो।
डाँठे- *वि.* ठुलठुला डाँठ भएको; डाँठे।
डाँड्नु- *स.क्रि.* [सं. दण्ड+नु] १. डाँड्ने काम गर्नु; डन्ड वा जरिवाना गर्नु। २. सित्तैँमा अरूलाई खर्च गराउनु।
डाँड- *ना.* [सं. दण्ड] १. कसैलाई बाजीमा हार्दा र कसुरबापत तिरिने वा तिराइने जरिवाना; आर्थिक वा शारीरिक दण्ड। २. बिनसित्तिको खर्च।

डाँडाकाँडा- *ना.* [डाँडो (द्वि.)] डाँडाहरूको समूह वा शृङ्खला; पहाड, पर्वत।

डाँडाभाटा- *ना.* [डाँडा+भाट] घर छाउन उपयोग गरिने डाँडा र भाटाहरूको समूह।

डाँडी- *ना.* [डाँडो+ई] १. डोलीको दर्बार झुन्ड्याउनका निम्ति हालिने तेर्सो काठ। २. एक किसिमको कोक्रो।

डाँडो१- *ना.* [प्रा. डुङ्गर] १. पहाडको चुलिएको भाग; पहाड, पर्वतको चुचुरो। २. अग्लो र ठुलो डिल।

डाँडो२- *ना.* [सं. दण्ड] १. पराल वा खरले घर छाउँदा हालिने ठाडो काठ; छानाको मुसी। २. छाताको कपडा अड्याउने मसिनो फलामे डन्डी वा कमानी।

डाँफ- *ना.* लुगा सिउँदा डोब टाढटाढा पारी फड्केर सिउने काम।

डाँफे- *ना.* नेपालको उत्तरी लेकतिर पाइने रङ्गीचङ्गी प्वाँख भएको, सिउरदार सुन्दर जङ्गली पक्षी; नेपालको राष्ट्रिय चरो।

डाँवाडोल- *वि.* [डगमग+डोल] १. कुनै स्थिति, वातावरण आदि यताउति भएर डगमगाएको; अस्थिर। २. जलमय; जलाम्मे।

डाँस्नु- *स.क्रि.* [√ डाँस+नु] १. अरूलाई फकाईफुल्याई कुनै वस्तु लिनु; डस्नु। २. धुत्ने काम गर्नु; ठग्नु।

डाँस- *ना.* [सं. दंशी] गाईबस्तुलाई लाग्ने एक जातको ठुलो जङ्गली झिँगो।

डाइनामा- *ना.* [अङ्. डाइनामो] सवारी साधन वा यन्त्रलाई गतिशील तुल्याउन विद्युत् निकाल्ने एक किसिमको सानो यन्त्र।

डाइनी- *ना.* [सं. डाकिनी] अरूलाई वशमा पारी दुःख दिन खोज्ने आइमाई; डङ्किनी।

डाइनी बोक्सी- *ना.* अरूलाई वशमा पार्न खोज्ने र टुनामुना गर्ने आइमाई; डाइनी र बोक्सी।

डाइनु- *ना.* १. मकै आदिको ठेट्नु; अटेर्नु। २. रानु भइनसकेका पोथी मौरी आदि; रानु मौरीको पूर्वरूप।

डाइरेक्टर- *ना.* [अङ्.] हे. निर्देशक।

डाइरेक्टरी- *ना.* वर्णक्रमानुसार टेलिफोनको नाम, नम्बर लेखिएको वा छापिएको पुस्तिका; टेलिफोन निर्देशिका।

डाक्नु- *स.क्रि.* [डाक+नु] १. अरूलाई 'आऊ' भन्नु; नजिक बोलाउनु; पुकार्नु। २. निम्तो गर्नु।

डाक१- *ना.* [सं.] १. निम्न कोटिमा पर्ने एक देवयोनि। २. साधक पुरुष वा साधनाका शक्तिले बताइएको कुनै कुरो।

डाक२- *ना.* [डाक्+अ] कसैलाई डाक्ने वा बोलाउने काम।

डाकबोलाउ- *ना.* डाक्ने र बोलाउने काम; बोलावट; निम्तो।

डाकिनी- *ना.* [सं.] १. कालीका वरपर रहने एक स्त्रीगण; एक पिशाचिनी। २. डाइनी; बोक्सी।

डाकिनु- *क.क्रि.*[डाक्+इ+नु] डाक्ने काम गरिनु; बोलाइनु।

डाक्टर- *ना.* [अङ्.] १. आधुनिक र वैज्ञानिक पद्धतिअनुसार रोगको परीक्षण तथा उपचार गर्ने चिकित्सक। २. विश्वविद्यालयद्वारा कुनै विशिष्ट विद्वान्लाई सम्मानार्थ वा अनुसन्धाताले नियमानुसार पूर्ण गरेको कुनै अनुसन्धानात्मक गहन कृतिका निमित्त दिइने उच्च उपाधि।

डाक्टरी- *ना.* डाक्टरको काम; आधुनिक तथा वैज्ञानिक चिकित्साशास्त्र।

डाङडुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. डाङ् (द्वि.)] कुनै काम हडबडसाथ वा चटपटाएर गर्ने गरी।

डाङडुङे- *वि.* १. डाङडुङ काम गर्ने; हडबडे स्वभावको। २. बेढङ्गी; घुमेको। *ना.* २. अक्षरारम्भ वा अक्षरअभ्यासका क्रममा दिइने 'ड' अक्षरको नाम; डकार।

डाङ्कृति- *ना.* [सं.] झ्याली, घण्ट आदिबाट निस्कने शब्द।

डाङ्ग्री- *ना.* [डाङ्ग्रो+ई] १. मिस्त्री कपडाको बचाउका निम्ति मिस्त्री आदि कामदारले लगाउने, ठुलो मोहोता भएको सुरुवाल र छोटो कमिज जोडेर सिइएको पोसाक। २. देउताको पूजाआजाको प्रबन्ध मिलाउने व्यक्ति।

डाङ्ग्रे- *ना.* [डाङ्ग्रो+ए] १. धामीझाँक्रीको विद्या वा काम सिक्ने मानिस; धामीझाँक्रीको चेलो। २. धामीझाँक्रीले फलाक्ता गरिने सम्बोधन। *वि.* ३. डँडाक; ठुलो; डाङ्ग्रो।

डाङ्ग्रे बेत- *ना.* एक जातको बेत।

डाङ्ग्रे सारौँ- *ना.* एक प्रकारको ठुलो सारौँ; रुपी; सारिका।

डाङ्ग्रो- *ना.* [डाँगो+रो] १. झारफुके काममा पूजाआजाको प्रबन्ध मिलाउने व्यक्ति; डाङ्ग्री। २. नीच मानिस वा दुच्छर गाईबस्तु। ३. कामी जातिलाई हियाएर भनिने शब्द। *वि.* ४. डँडाक; ठुलो।

डाडनी- *ना.* [फा. दादन] जग्गाको बाली नकाटिँदैमा उब्जनीको अनुमान गरी कृषकलाई दिइने पेस्की वा अग्रिम मूल्य।

डाडु- *ना.* [सं. दर्वी] दाल, तरकारी आदि चलाउने वा उघाउने, समाउने केही लामो डन्डी भएको कचौरीजस्तो बाटुलो भाँडो।

डाढ्नु- *स.क्रि.* [डाढ+नु] फकाईफुल्याई अरूको वस्तु लिनु; डाँस्नु; धुत्नु।

डाढ- *ना.* [सं. दाह] अर्काको सुखसम्पत्ति, उन्नतिप्रगति आदि देखेर हुने ईर्ष्या; आह्रिस; डाह।

डाढिनु- *क.क्रि.*[डाढ+इ+नु] डाढ्ने काम गरिनु; डाँसिनु।

डाढे- *वि.* [डाढ्+ए] १. अरूको कुभलो र आफ्नो मात्र भलो होस् भन्ने कलुषित भावना भएको (व्यक्ति)। २. डाढ गर्ने; आह्रिसे; ईर्ष्यालु; असन्तोकी।

डाबर- *ना.* १. कुनै विषालु वस्तु बिझ्नाले वा लाग्नाले शरीरमा उब्जिने दाग। २. खटिरो आउने बेला रक्तविकारका कारणले शरीरमा देखिने दाग। ३. एउटा आयुर्वेदिक औषधि निर्माता प्रसिद्ध कम्पनी।

डाम्नु- *स.क्रि.* [सं. दाह+नु] १. तातेको फलाम, भरभराउँदो आगो आदिले शरीरमा कुनै प्रकारको चिह्न लाग्नु। २. मृतकको किरिया गर्दा साँढे छोड्नका निम्ति बहरका फिलामा तताइएको फलामे चक्र तथा त्रिशूलले चिनु लगाउनु। ३. डामल गर्नु।

डाम- *ना.* १. पोलेर, डामेर, घाउखटिरा उब्जेर, चोटपटक लागेर आदि कारणले शरीरका कुनै भागमा बस्ने दाग वा चिह्न; खत। २. कुनै वस्तुले नरम ठाउँमा थिच्ता पर्ने त्यही आकारको चिह्न। ३. मानिस, बस्तु आदिका पाइलाको चिह्न; डोब।

डामल- *ना.* [डाम्+अल] १. तताइएको फलाम, चक्र, त्रिशूल आदिले डाम्ने काम; २. त्यसरी डामेर बसेको दाग।

डामिनु- *स.क्रि.* [डाम्+इ+नु] डाम्ने काम गरिनु; दामल गरिनु।
डाम्नो- *ना.* [डाम+रो] १. गाईबस्तुलाई हियाएर वा रिसले भनिने शब्द। २. डामेर छोडिएको साँढे।
डाम्रो- *वि.* [डाम+रो] भित्र गेडा वा गुदी नभई खाली भएको; फोस्रो (कोसो, दाना आदि)।
डायर- *ना.* हे. दायर।
डायरी- *ना.* [अङ्.] १. दिनभरका उल्लेखनीय वा स्मरणीय कामकुराको विवरण सङ्क्षिप्त रूपमा लेखिने पुस्तिका; दैनन्दिनी। २. जीवनसित सम्बन्धित वा सामयिक महत्त्व रहने क्रमबद्धतासहितको रोचक लेख।
डायल- *ना.* [अङ्.] अङ्क वा समयसङ्केत लेखिएको, मास्तिर सुई घुम्ने, घडीका मुखको चक्का।
डायल टोन- *ना.* टेलिफोन गर्नु ठिक हुन्छ भन्ने सङ्केतक ध्वनि।
डार्नु- *स.क्रि.* [सं. दर्वी+नु] १. तताएको तेलघिउमा कुनै वस्तु फुराउनु; भान्नु। २. हाल्नु।
डारिनु- *क.क्रि.* डार्ने काम गरिनु; फुराइनु।
डाल- *ना.* [√ डौल] १. कामकाज नगरी ढाँचाकाँचा पार्ने काम। २. आदत; बानी। ३. डौल।
डालाडाली- *ना.* [डालो+डाली] सानाठुला डालाको समूह।
डालिनु- *अ. क्रि.* [डाल्+इ+नु] कामकाज केही नगरी लरखरिनु; अल्लारिनु।
डाली- *ना.* [डालो+ई] सानो डालो।
डाले- *वि.* [डालो+ए] १. डालो बोक्ने; डालाको वा डालोसम्बन्धी। २. मृतकको क्रियाकर्मका लागि आवश्यक सरसामान हालेको डालो बोकेर ढिकुरामा लैजाने (मानिस)। ३. डालामा हालेर ल्याइने वा डाला (हँगा) काटेर लिइने (घाँस, स्याउला आदि)।
डाले घाँस- *ना.* स्याउले घाँस।
डालो- *ना.* [सं. डल्लक] बाँस, निगाला आदिका चोयाले बुनेको, अन्नपात हाल्ने, फराक मुख भएको केही गहिरो भाँडो।
डासुल्लो- *ना.* [डास+उल्लो] दुधमा पिठो रयालेर खोलेजस्तो पारी बनाइने खाद्य पदार्थ।
डाह/डाहा- *ना.* [सं. दाह] १. अरूको सुखसम्पत्ति, उन्नतिप्रगति देख्न नसकेर मनमा हुने दुःख; मानसिक पीडा वा चिन्ता; दाहा। २. छटपटाहट; रन्थनी।
डाहिल्ले- *वि.* [डाहिल्लो+ए] अरूको डाह गर्ने; डाहा गर्ने स्वभावको; इखालु।
डाहिल्लो- *वि.* [डाहा+इल्लो] डाही; इखालु; डाहिल्ले।
डाही- *ना.* [डाहा+ई] डाहा गर्ने बानी भएको; ईर्ष्यालु।
डाहुक- *ना.* [सं.] नदीका छेउछाउमा रहने हुटिट्याउँका आकारको एक जातको चरो।
डिँगनु- *ना.* [डिँगो+नु] गाईबस्तु धपाउनका निम्ति गोठालाले हातमा लिने लौरो।
डिँगर- *ना.* [√ डिङ्गर] हे. डिङ्गर।
डिँगरी- *ना.* नचाहिँदो होहल्ला; सानोतिनो हल्ला।
डिँगो- *ना.* [डिङ्गर+ओ] १. गाईगोरुलाई भोकले वा माया गरेर भनिने शब्द; डिङो। २. जवान अवस्थाको गाई वा गोरु; बस्तुभाउ। ३. मरेको जन्तुको सिनु। *वि.* ४. काम छलेर ठगीठगी खान पल्केको सुकुलगुन्डो; लन्ठ।
डिक- *ना.* बन्धकी; धितो।
डिको- *ना.* [सं. दृक्] देवनागरी अक्षरका शिरमा तानिएको वा तानिने तेर्सो धर्को वा रेखा।
डिग- *ना.* [सं. दिक्] बन्दुक, तोप आदिको निशाना वा लक्ष्य।
डिग्री$_1$- *ना.* [अङ्.] १. विश्वविद्यालयको स्नातकोत्तर परीक्षामा उत्तीर्ण हुनेले पाउने उपाधि। २. गर्मी, ज्वरो आदिको तापमान नाप्ने वैज्ञानिक यन्त्र; थर्मामिटर। ३. कुनै कोणको अंश।
डिग्री$_2$- *ना.* [अङ्. डिक्री] देवानी अड्डाबाट पाइने मुद्दामामिलाको जितापत्र।
डिङ- *ना.* [सं. डिङ्गर] कसैसित गरिने फाइँफुट्टी; भएनभएको धाक।
डिङो- *ना.* हे. डिँगो।
डिङ्गर- *ना.* [सं.] १. धूर्त र धोकेबाज मानिस; तुच्छ व्यक्ति। २. नोकरचाकर। ३. तुच्छ, कालो र मोटोघाटो मानिस। ४. नाङ्गाफुस्रा जोगीहरूलाई निन्दा गरी भनिने शब्द।
डिङ्गरी- *ना.* कसैलाई पिट्ने काम; चुटाइ; (उदा.- निहुँ खोजाहाले डिङ्गरी नखाई चेत्दैन)।
डिङ्ना/डिङ्नु- *ना.* [√ डिँगनु] लट्ठी; डिँगनु।
डिजाइन- *ना.* [अङ्.] कुनै वस्तुको बनोट वा त्यसको ढाँचा; छाँट।
डिजिटल घडी- *ना.* [अङ्. डिजिटल+घडी] रेडियोमा कार्यक्रमको सञ्चालनजस्ता महत्त्वपूर्ण कार्यका लागि उपयोगी हुने, सेकेन्डसहितको समय सूचित गर्ने विशेष किसिमको घडी।
डिजेल- *ना.* [अङ्.] मोटर, ट्रक आदि चलाउन उपयोग गरिने तेल वा इन्धन।
डिटा- *ना.* [डिटो+आ] पाडाबाछाहरू बाँध्ने ठाउँ।
डिटो- *वि.* बियाएको छ महिनापछि नथाकुन्जेलको (गाईभैँसी); बकेर्नु।
डिट्ठा- *ना.* [सं. डित्थ] नायब सुब्बाभन्दा तल र मुखियाभन्दा माथि पर्ने पहिले पहिले बढी प्रचलित एक निजामती दर्जा।
डिट्ठो- *ना.* [√ डिट्ठा] हे. डिट्ठा; नाइके; नायक।
डिठ- *ना.* [√ दीठ] दृष्टि; हे. दीठ।
डिण्डिभ- *ना.* [सं.] पानीमा बस्ने सर्प; पानीसर्प।
डिण्डिम- *ना.* [सं.] १. एक किसिमको ढोल बाजा। २. डिबडिबे।
डित्थ- *ना.* [सं.] १. श्याम वर्णको राम्रो र विद्वान् युवक। २. काठद्वारा बनाइएको हात्ती।
डिन- *ना.* [अङ्.] विश्वविद्यालयअन्तर्गत रहने कुनै अध्ययन, सङ्काय वा संस्थानका प्रशासन प्रमुख वा अध्यक्ष।
डिपो- *ना.* [अङ्.] १. बिक्रीवितरण वा आपूर्तिका निम्ति कुनै सामान राखिने केन्द्र; गोदाम; भण्डार। २. सेनामा नयाँ जवानहरू भर्ती गर्ने र तालिम दिने ठाउँ।
डिप्लोमा- *ना.* [अङ्.] शैक्षिक क्षेत्रमा प्रमाणपत्र र स्नातकोत्तरका बिचमा रहेको, योग्यताक्रम वा परीक्षाको प्रामाणिक तह; उपाधि;

स्नातक तह।
डिबडिब- *क्रि.वि.* [अ.मू.] डमरु आदि बज्दा आवाज आउने गरी।
डिबडिबे- *ना.* डमरुका ढाँचाको सानो माटाको बाजा; डमरु।
डिबिया- *ना.* [डिब्बा+इया] १. मटीतेल हाली बत्ती बाल्ने बाटुलो खालको सानो भाँडो; टुकी। २. टिन आदिको बट्टा; डिब्बा; कुपी।
डिब्बा- *ना.* [सं. डिम्ब] १. बिर्को भएको खत्र्याकखुत्रुक हालिने भाँडो; बट्टा। २. मानिस बस्ने रेलको कोठा; डब्बा।
डिभिजन- *ना.* [अङ्.] क्षेत्र; फाँट; विभाग; श्रेणी।
डिभिजन बेन्च- *ना.* फुल बेन्चभन्दा तल्लो सिङ्गल बेन्चले गरेको फैसलाउपर पुनर्विचार गर्ने दुई जना न्यायाधीशहरू भएको बेन्च वा सभा; खण्डन्यायाधिकरण।
डिमरेज- *ना.* [अङ्.] गोदाम आदिमा रहेका मालसामान अधिक समय रहनाले तिर्नुपर्ने हर्जाना।
डिमाई- *ना.* [अङ्.] लमाइ बाइस इन्च र चौडाइ अठार इन्च भएको कागतको नाप।
डिमाई साइज- *ना.* त्यस्तो कागतको आकार (पुस्तक, पत्रिका आदिमा)।
डिमार्केसन- *ना.* [अङ्.] वनजङ्गलको सुरक्षा आदिका निम्ति घेराबन्दी गर्ने काम; वनघेराउ।
डिम्किनु- *अ.क्रि.* [डिम्को+इ+नु] हे. डम्किनु।
डिम्की- *ना.* [था.] तराई क्षेत्रमा प्रचलित दमाहाको रूपको तालबाजा।
डिम्के- *वि.* [डिम्को+ए] डिम्को भएको; डिम्कोजस्तो।
डिम्के चिउरा- *ना.* मुड्कीको पिटाइ; थप्पड।
डिम्को- *ना.* [सं. डिम्] मुड्कीको पिटाइ वा हनाइ; मुक्का; घुस्सा।
डिम्क्याइ- *ना.* डिम्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
डिम्क्याइनु- *क.क्रि.* डिम्क्याउन लाइनु।
डिम्क्याउनु- *स.क्रि.* मुड्कीले हान्नु; डिम्को दिनु; मुड्क्याउनु; डिम्म्याउनु।
डिम्क्याहट- *ना.* डिम्क्याउने किसिम वा काम; डिम्क्याइ।
डिम्ब- *ना.* [सं.] १. चरा आदिको फुल; डिम्बा। २. डरले कराउँदाको शब्द; चिच्च्याहट। ३. कलह; झगडा। ४. बच्चो; बालक।
डिम्बनली- *ना.* डिम्बाशयबाट गर्भाशयमा डिम्ब आउने नली।
डिम्बर- *ना.* कागतीका जत्रा दाना हुने, भित्र मसिना गेडा भएको, भदौअसोजतिर पाक्ने काँडादार जङ्गली फल।
डिम्बस्खलन- *ना.* [सं.] डिम्बाशय वा अण्डाशयबाट पूर्ण रूपले विकसित डिम्ब झर्ने काम।
डिम्बा- *ना.* [सं. डिम्ब] चरा आदिको फुल; अन्डा।
डिम्बाशय- *ना.* [सं.] स्त्री जननेन्द्रियमा पाठेघरभन्दा पनि भित्रतिर रहेको, डिम्ब बनेर त्यसको विकास हुने स्थल।
डिम्बिका- *ना.* [सं.] १. कामवासनाको बढी इच्छा गर्ने स्त्री; कामुक स्त्री; वेश्या। २. पानीको फोको।
डिम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. डिम्+म] जिउमा मुड्कीले हान्ने किसिमले; ड्याम्म।
डिम्मा- *ना.* [√ डिम्+मा] १. मुड्कीको हनाइ; मुक्क। २. कुटाइ; पिटाइ।
डिम्म्याइ- *ना.* डिम्म्याउने काम; डिम्क्याइ।
डिम्म्याइनु- *क.क्रि.* डिम्म्याउन लाइनु; डिम्क्याइनु।
डिम्म्याउनु- *स.क्रि.* डिम्मा दिने काम गर्नु; हे. डिम्क्याउनु।
डिल- *ना.* सुरक्षाका निम्ति वा साँधसिमाना अलग्याउन बनाइने जमिनको ठुलो आली; कान्लो; किनार।
डिल डाल- *ना.* शरीरको स्वस्थ आकार; छाँटकाँट।
डिलडौल- *ना.* आकारप्रकार; छाँटकाँट; कद।
डिलबु- *ना.* [भो. ब.] बौद्ध सङ्गीतमा प्रयोग गरिने एक प्रकारको कलात्मक घण्ट।
डिलर- *ना.* [अङ्.] अर्धसरकारी र व्यापारिक संस्थाहरूबाट उत्पादित वा आयात गरिएका वस्तुहरू उचित मूल्यमा बेच्न खटाइएको आधिकारिक स्थानीय व्यक्ति; स्थानीय वितरक।
डिल्कनु- *ना.* [डिल+कनु] सानो डिल।
डिसमिस- *ना.* [अङ्.] श्री ५ को सरकार वादी हुने मुद्दाबाहेक अन्य मुद्दामा वादी-प्रतिवादी दुवै थरीले तारिख गुजारेमा र प्रमाण बुझ्दैका अवस्थामा वादी अनुपस्थित भएमा गरिने निर्णय वा फैसला; खारेजी; बर्खासी।
डिसेम्बर- *ना.* [अङ्.] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार मङ्सिर र पुस महिनाका बिचमा पर्ने एकतिसदिने, आखिरी महिना।
डिस्टिलरी- *ना.* [अङ्.] मद्य वस्तु आदिको उत्पादन गर्ने कारखाना; मदभट्टी।
डिस्पेन्सरी- *ना.* [अङ्.] १. औषधी, उपचार गर्ने सामान्य स्तरको स्वास्थ्यकेन्द्र। २. औषधी भण्डार; औषधालय।
डिही- *ना.* [(अधि)+त्यका] १. कसैको खान्की, खुवा, मानाचामल आदिमा दरिएको वा एकै जनाको अधिकारमा रहेको पाखो जग्गा। २. पहाडको फेदीमा केही अग्लो ठाउँमा रहेको समथर जमिन। ३. खेतका बिचतिर केही अग्लो ठाउँमा बनाइएको कटेरो।
डीड- *ना.* हे. डिड।
डीन- *ना.* हे. डिन।
डुँड- *ना.* [सं. द्रोण] १. गाईबस्तुलाई कुँडो, नुन, भुस्सा आदि दिइने काठ वा ढुङ्गा खोपेर बनाइएको सानो नाउजस्तो भाँडो। २. पानी ल्याउन वा पठाउनका निम्ति हालिने ढुङ्ग्रोजस्तो वा कुलेसोका ढाँचाको माटो, टिन, भाटा आदिको कोप्रो पारिएको वस्तु। ३. नालको पानी निकास हुने प्वाल; पनालो। ४. तोरी आदिको गेडा चुटेको खोस्टो।
डुँडाइ- *ना.* [√ डुँडाउ (+आइ)] डुँडाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
डुँडाइनु- *अ.क्रि.* डुँडाउने होइनु।
डुँडाउनु- *अ.क्रि.* [डुँड+आउ+नु] १. भालेले पोथी वा पोथीले भाले खोज्दै हिँड्नु; सम्भोगको चाहनाले यताउति लर्खरिनु। २. भित्रको छटपटी वा उकुसमुकुसले कराउँदै हिँड्नु।
डुँडुलो- *ना.* [डुँडो+उलो] १. हेय वा निन्दाको अर्थमा हत्केलो; हर्थुङ्गो। *वि.* २. डुँडो भएको। स्त्री. डुँडुली।
डुँडे/डुँडो- *वि.* १. हात वा गोडाका औँला नभएको। २. हात वा हर्थुङ्गो नभएको। ३. छोटो हात भएको।
डुइँया- *ना.* [√ डुहिँया] नेवार जातिको एक वर्ग; डुहिँया।

डुकु१- *ना.* [नेवा. दुकु] तरकारी, अचार आदि बनाएर खाइने रायो, मुला आदिको फूल, मुनासहितको कमलो डाँठ।
डुकु२- *वि.* इलम, उद्योग वा काम नभई यताउति डुलिरहने; बेइलमी; निरुद्योगी।
डुकुलट्ठक- हे. तोरीलाहुरे।
डुकुलन्ठ/लन्ठन /लन्ठु- *वि.* विनाकाम यताउति हल्लने वा लर्खरिने; बेइलमी।
डुक्रनु- *अ.क्रि.* [सं. दुष्कर+नु] १. साँढे, बाघ आदि कराउनु; गर्जनु। २. फुर्ती वा गर्वसाथ ठुलो ठुलो स्वरले बोल्नु; ठुलो डाँको फिकेर बोल्नु; कुर्लनु।
डुक्राइ- *ना.* डुक्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
डुक्राइनु- *क.क्रि.* डुक्रन लाइनु।
डुक्राउनु- *प्रे.क्रि.* डुक्रन लाउनु।
डुक्रिनु- *अ.क्रि.* डुक्रनु।
डुगडुग- *क्रि.वि.* [अ.मू. डुग्+अ (द्वि.)] डमरु, ट्याम्को, सानो दमाहा आदि बजाउँदा ताल वा शब्द आउने गरी।
डुगडुगी- *ना.* १. छालाले मोरेको दमाहाका ढाँचाको सानो बाजा; एक किसिमको ट्याम्को। २. कराईकराईकन सबैलाई सुनाएर फयल गरिने कुरा।
डुग्गी- *ना.* [अ.मू. डुग्+ई] हल्ल; डुगडुगी (जस्तै- डुग्गी पिटाउनु, डुग्गी फिराउनु)।
डुङडुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. डुङ् (द्वि.)] सडेगलेका वस्तु, खानेकुरा आदि बेसरी गनाउने भएर; ठसठस।
डुङडुङी/डुङडुङ्ती- *क्रि.वि.* चर्कोसित गनाउने गरी; ठसठसी।
डुङ्गा- *ना.* [सं. द्रोण] नदीमा वारपार गर्नका निम्ति काठ खोपेर वा फल्याकहरू गाँसगुँस पारेर बनाइएको, बहना खियाएर चलाइने साधन; नाउ; नौका।
डुङ्गुर- *ना.* [प्रा. डुंगर] १. ठुलो थुप्रो; रास; डङ्गुर। *वि.* २. प्रशस्त, थुप्रो; धेरै।
डुङ्ग्री- *ना.* भएनभएका कुरा सबैतिर फिँजिने किसिमले गरिने हल्ला।
डुङ्ग्री पिट्नु- टु. हल्ला फिँजाउने काम गर्नु।
डुङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. डुङ्+ङ] सडेगलेका वस्तु, खानेकुरा आदि नराम्रोसित गनाउने गरी; ठस्स।
डुठो- *ना.* ईँट, ढुङ्गा आदिको सानो टुक्रो।
डुण्डुभ- *ना.* [सं.] पानीमा बस्ने विष नभएको एक जातको सर्प; डुमसर्प।
डुण्डुल- *ना.* [सं.] सानो खालको एक जातको लाटोकोसेरो।
डुन्डी- *ना.* [प्रा. डुम्ब+ई] १. छालाले मढेको, ठोकेर बजाइने एक किसिमको बाजा। २. त्यो बाजा बजाएर सर्वसाधारणलाई कुनै कुरा सूचित गर्ने काम।
डुन्डु- *ना.* [सं. डुण्डुक] लसुनका पोटीमा गहुँ घुसारी रोपेर उमारिने गहुँकै बोटजस्तो र लसुनको स्वाद आउने एक किसिमको साग; साँखुलो।
डुप्लिकेटर- *ना.* [अङ्.] प्रतिलिपि छाप्ने यन्त्रविशेष; लिथो मेसिन।
डुब्नु- *अ.क्रि.* १. कुनै वस्तु वा प्राणी पानीभित्र पर्नु; किराफटेङ्ग्रा तरल पदार्थभित्र पर्नु। २. कुनै कामकुरामा गडेर विचार गर्नु वा तल्लीन हुनु। ३. धनसम्पत्ति आदि पुरै नष्ट हुनु; अन्तिम अवस्थामा पुग्नु।
डुबाइ- *ना.* डुब्ने काम वा किसिम।
डुबाइनु- *क.क्रि.* डुब्न लाइनु।
डुबाउनु- *प्रे.क्रि.* डुब्ने पार्नु; डुब्न लगाउनु।
डुबिनु- *अ.क्रि.* डुब्ने काम होइनु।
डुबुल्की- *ना.* [डुब्+उल्की] पानीमा थोरै बेर डुब्ने काम; डुब्की; गोता।
डुबौ बोटी- *ना.* [डुब्+औ+बोटी] हिउँदेबर्खे दुवै बाली (दिव्य.)।
डुब्की- *ना.* [डुब्+की] १. घोडाले वेग छोडेको हिँडाइ वा कुदाइ। २. हे. डुबुल्की।
डुम- *ना.* [प्रा. डुब] १. कुनैकुनै बालखेलमा अछुत बन्ने व्यक्ति। (उदा.- यति नाना फाट्यो, मुसाले काट्यो, सिइदेऊ न डुम दाइ!) २. चाण्डाल जातिविशेष; डोम; डुम्रो।
डुम काग- *ना.* हे. ढोले काग।
डुम सर्प- *ना.* शरीरमा ठाडा धर्काहरू देखिने एक जातको सर्प।
डुम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. डुम्+म] १. खानेकुरा धेरै खानाले वा वायु बढ्नाले पेट फुलेर वा ढुस्सिएर; टुन्न। २. कसैलाई डिम्क्याउँदा आवाज आउने चालमा; डिम्म।
डुम्री- *ना.* [सं. उडुम्बर> डुम्बर> डुम्री] लाम्चा पात हुने, फूल नफुलीकनै अञ्जिरका जस्ता फल फल्ने, वरका जातको रुख वा त्यसैको फल।
डुम्रो- हे. डुम।
डुल्नु- *अ.क्रि.* १. मन बहलाउनका लागि वरपर, यताउति हिँड्नु; टहल्नु। २. कुनै कामविशेषले वा हेर्ने उद्देश्यले नयाँ नयाँ ठाउँमा घुम्नु; घुमफिर गर्नु।
डुलन्ता/डुलन्ताम्/डुलन्ते- *वि.* डुलिरहने स्वभावको; डुलुवा।
डुलफिर- *ना.* डुल्ने वा टहल्ने काम; घुमफिर।
डुलाइ- *ना.* डुल्ने वा डुलाउने क्रिया-प्रक्रिया।
डुलाइनु- *क.क्रि.* डुल्न लाइनु।
डुलाउनु- *प्रे.क्रि.* डुल्न लाउनु।
डुलि- *ना.* [सं.] सानो जातको पोथी कछुवा; कछुवी।
डुलिनु- *अ.क्रि.* [डुल्+इ+नु] डुल्ने काम भइनु; घुमिनु।
डुलुवा- *वि.* [डुल्+उवा] डुल्ने बानी भएको; डुलन्ते।
डुलुवा भूत- *ना.* १. डुलिरहने खालको र हिँडेका मानिसहरूउपर लाग्ने एक किसिमको कल्पित भूत। २. रन्डीबाज; गुन्डो।
डुल्की- *ना.* [सं. डोलन] उफ्रेजस्तो गरी चारै खुट्टा छुट्टाछुट्टै वा क्रमैले उठाएर दगुर्ने घोडाको चाल।
डुस- *ना.* [अङ्. डुश] गुदद्वारबाट पाइप वा नलीद्वारा तरल औषधी पेटमा पुऱ्याई दिसा खुलाइने उपचार विशेष।
डुहिँया- *ना.* [नेवा. दुहुँ] हे. डुइँया।
डुहुरे- *वि.* [डुहुरो+ए] सानो कद वा गाँठीको; लुरे; डुहुरो।
डुहुरे मुसो- *ना.* १. सानो जातको मुसो। २. (लाक्षणिक अर्थमा) केही गर्न नसक्ने लुरे मानिस।

डुहुरो- *वि.* [सं. दुर्बल] सलक्क नपरी खिएको; सानो कद वा गाँठीको; लुरो।
डुहुरो मुसो- *ना.* १. सानो जातको मुसो। २. (लाक्षणिक अर्थमा) केही गर्न नसक्ने लुरे मानिस।
डूँड- *ना.* हे. डुँड।
डूम- *ना.* हे. डुम।
डेँढी- *ना.* विष नहुने सानो जातको एक प्रकारको सर्प।
डेउढा- *वि.* [डेडो] १. छड्के वा टेढो; ड्यौढा। २. बाङ्गो। ३. दोठ्याङ परेको।
डेउढी- *ना.* [सं. देहली] १.ढोकाअगाडिको ठाउँ; खड्गेली; ड्यौढी। २. बाटो मोडिने वा सडक घुमेको ठाउँ; मोड; घुम्ती।
डेउढो- *वि.* [डेउढा+ओ] १. अरूसँग मिल्ने स्वभाव नभएको; डेब्रो; अड्भङ्ग्याहा; ड्यौढो। २. डेउढा वा छड्के (बाटो आदि)।
डेक्ची- *ना.* [फा. देगच] थोरै बिट फर्केको, ठाडो र फराकिलो, पकाउने भाँडो; तपेस; डेक्ची।
डेग- *ना.* [डग्] पाइलो; फड्को। (उदा.- जति भने पनि उनी घरबाट डेग चलेनन्)।
डेगिलो- *वि.* डेग भएको; डेग लाग्ने।
डेडे- *वि.* [डेडो+ए] डेडो।
डेडो- *वि.* [प्रा. डेर] १. आँखा टेढो हुने वा टेढो भएर हेर्ने। २. कर्के; बाङ्गो (आँखा)।
डेढ- *वि.* [प्रा. डिवड्ढ] एक र आधा; साढे एक (१ १/२)।
डेढअक्कल- *ना.* नचाहिने खालको बढी अक्कल;।
डेढअक्कली- *वि.* डेढअक्कल लाउने वा पूरा अक्कल नभएको; लालबुझक्कड।
डेढी- *वि.* एक र आधा; डेढ।
डेपुटी- *ना.* [अङ्.] नायब; उप (जस्तै- डेपुटी रजिस्ट्रार, डेपुटी सेक्रेटरी इ.)।
डेप्पा- *वि.* [नेवा. देपा] दायाँभन्दा बायाँ हात बढी चल्ने वा चलाउने; देब्रे; बाउँटे।
डेबरकाँडो- *ना.* सुन्तला रडको जरा र ठुलठुला काँडा हुने, चाँगेका जस्ता पात लाग्ने, पहेँला बाटुला फूल फुल्ने एक जातको लहरो।
डेब्रिनु- *अ.क्रि.* [डेब्रो+इ+नु] १. टेढो स्वभावको हुनु; टेढिनु। २. डेब्रो हुनु; बाउँटिनु।
डेब्रो- *वि.* १. भनेको नबुझ्ने वा एक थोक भनेकामा अर्कै थोक गर्ने; अधबेस्रो; बाउँटो। २. भनेको नटेर्ने; अटेर।
डेब्याइ- *ना.* [√ डेब्रि (+याइ)] डेब्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
डेब्याइनु- *क.क्रि.* डेब्रो पारिनु।
डेब्याउनु- *प्रे.क्रि.* डेब्रो पार्नु।
डेरा- *ना.* [प्रा. डायाल] १. थोरै वा केही दिनका निम्ति बसिने, अर्काको घर; अस्थायी वासस्थान। २. भाडाको घर वा कोठो।
डेराडन्डा- *ना.* अस्थायी बसोबास र आवश्यक सरसामानसहितको व्यवस्था।
डेरी- *ना.* [अङ्. डेयरी] गाईभैँसी आदि पाल्ने वा नौनी आदि निकाल्ने र प्रशोधित दुध सर्वसाधारणमा बिक्रीवितरण गर्ने स्थान; दुग्धशाला; दुधघर।
डेरी फर्म- *ना.* डेरीको कारखाना; दुग्ध विकास संस्थान।
डेरे- *वि.* [डेरो+ए] डेडे; डेरो।
डेलिनु- *स.क्रि.* [डेली+नु] १. पेट डुम्म हुने किसिमले धेरै खानु; बुकुल्याउनु। *अ.क्रि.* २. तृप्त हुनु; अघाउनु।
डेली- *ना.* [सं. डल्लक] १. बाँसका चोया, बेत आदिद्वारा बनेको पेटारो। २. पहिले पहिले दही, मही आदि हालेर बोकिने बाँस वा बेतका चोयाबाट बुनेको भाँडो।
डेल्याइ- *ना.* [√ डेलि (+याइ)] डेलिने क्रिया वा प्रक्रिया।
डेल्याइनु- *क.क्रि.* डेलिने पारिनु।
डेल्याउनु- *प्रे.क्रि.* डेलिने पार्नु।
डेस्क- *ना.* [अङ्.] लेख्नपढ्नका निम्ति उपयोग गरिने टेबुल जस्तै फर्निचर; घर्रावाल टेबुल।
डोँड- *ना.* एक प्रकारको सर्पविशेष।
डोइल्या- *ना.* निगालाको चोयाले बुनिने डोकाका आकारको एक प्रकारको घरेलु साधन।
डोके- *वि.* [डोको+ए] डोको बोकेर मात्र पेटपालो गर्ने; डोको बोक्ने; डोकासँग सम्बन्धित।
डोकेसो- *ना.* [डोको+एसो] १. रुन्चे लागेका केटाकेटीलाई डोकाले छोपी पानी खन्याएर गरिने सजाययुक्त उपचार। २. चराचुरुङ्गी समात्ने डोकाको पासो।
डोको- *ना.* [सं. डल्लक] १. बाँस, निगाला आदिका चोयाले बुनेको, ठुलठुला आँखा वा प्वाल हुने, मालताल हाली नाम्लो वा खकनसमेत लगाएर पिठिउँमा बोकिने सोलीजस्तो भाँडो। २. सरकारी हुलाक बोकेबापत खान्कीका रूपमा केही जग्गा आदि पाइने पुरानो प्रचलनको रकम।
डोको न डालो- *वि.* केही पनि नहुने स्थिति; अर्थ न बर्थको; विनापत्ताको।
डोको नाम्लो- *ना.* बोक्ने भाँडो र बोकिने डोरी, नाम्लो आदि साधन; डोको र नाम्लो।
डोको पानी- *ना.* हे. डोकेसो।
डोङमेन- *ना.* [भो. ब.] छवटा तार भएको र टाउकोमा प्रायः घोडाको टाउको खोपिएको हुने, सेब्रुनाच र गीतमा बजाइने, टुङ्नाको ठुलो रूपको बाजा।
डोटी- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिममा रहेको, सेती अञ्चलभित्र पर्ने एक जिल्ला।
डोटेल- *वि.* १. डोटी जिल्लामा बस्ने वा डोटीको निवासी; डोटी जिल्लाको; डोटीसम्बन्धी। *ना.* २. नेपालीको एउटा थर।
डोट्याल- *ना.* डोटेल।
डोब्नु- *स.क्रि.* [डोब+नु] १. कोट, पाइन्ट आदि सिउँदा मिलानका निम्ति पहिले ठुलठुला टाँका गरेर तुन्नु वा फड्को मारेर सिउनु; डोब लगाउनु; चिनु लगाउनु। २. चोट वा घाउ लाउनु; खिल्नु। ३. चोपल्नु; डुबाउनु।
डोब- *ना.* [सं. डिम्] १. सिलाइ, खोपाइ आदिको चिह्न। २. हलो, बन्चरो आदि हतियारबाट लागेको चोट; डाम; खत। ३. कामको

अन्दाजका निम्ति पहिले लगाइने चिनो। ४. चास (खेत)।
डोबटी- *ना.* [√ दोबरी] बाक्लो खालको एक जातको खाँडी।
डोबाइ- *ना.* [√ डोब् (+आइ)] डोब्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
डोबाइनु- *क.क्रि.* डोब्न लाइनु।
डोबाउनु- *प्रे.क्रि.* डोब्न लाउनु; चिनु लाउनु।
डोबिनु- *क.क्रि.* डोब्ने काम गरिनु।
डोबिल्काडोबिल्की- *ना.* [डोबिल्को+डोबिल्को] सानाठुला डोबिल्काको समूह; डोबिल्को र डोबिल्की।
डोबिल्की- *ना.* [डोबिल्को+ई] सानो डोबिल्को।
डोबिल्को- *ना.* [डोब्+इल्को] पानीको सानो दह; सानो किसिमको जलाशय वा कुवा; डोब्किलो।
डोब्किलाडोब्किली- *ना.* [डोब्किलो+डोब्किलो] सानाठुला धेरै डोब्किला।
डोब्किलो- *ना.* [डुब्कि+इलो] पानी भएको सानो खाल्डो; डोबिल्को।
डोम- *ना.* [सं. डेम] डुम; चाण्डाल।
डोमे- *वि.* डोमसम्बन्धी वा डोमको; डोमलाई दिइने (अनाज, पैसा आदि)।
डोर- *ना.* [सं.] १. कुनै विशेष काम गर्न केही दिनका निम्ति अड्डाबाट बाहिर खटाइने कर्मचारीहरूको टोली वा त्यस टोलीले गर्ने काम। २. तीर्थयात्राको प्रसङ्ग। ३. धागो; सुत; डोरो।
डोरिनु- *अ.क्रि.* [डोरो+इ+नु] अरूले जता लग्यो उतै लागिनु; डोरी, हात आदि समातेर हिँडिनु।
डोरिया- *वि.* [डोरी+इया] डोऱ्याउने; सम्बन्ध गाँस्ने।
डोरिया फरिया- *ना.* धागा, फरिया आदि स्त्रीजातिले लाउने शृङ्गारसाधन र वस्त्र।
डोरी- *ना.* [सं. डोर] बाबियो, धागो, पाट आदिले बाटिएको, पोयो लगाइएको वा नलगाइएको मोटो डोरो; लखाकी।
डोरेँटो- *ना.* [डोरो+एटो] एक-दुई जना मात्र हिँड्न हुने सानो बाटो; गोरेटो।
डोरे- *वि.* [डोरो+ए] डोरो भएको; धर्काधर्की भएको; डोरोसम्बन्धी।
डोरेटो- *ना.* [डोरो+एटो] हे. डोरेँटो।
डोरेपिङ- *ना.* [डोरे+पिङ] रुखको हाँगामा बाँधेर दुईतिर मोटो डोरी झुन्ड्याई तल काम्रो हालेको मच्चाएर खेलिने पिङ।
डोरो- *ना.* [सं. डोर] १. बुन्ने, बाँध्ने आदि काम लिइने कपास, ऊन, पाट आदिको बाटिएको वा बटारिएको तन्तु; धागो; सुत। २. पिठो, चुन आदि धुलो वस्तु खसालिएको सोझो धर्को; रेखा। ३. रक्षासूत्र। ४. बाटो; गोरेटो।
डोरोवाल- *ना.* मध्यस्थललाई मदत गर्ने काममा खेलका मैदानको छेउमा रहने अधिकारी।
डोऱ्याँटो- *ना.* हे. डोरेँटो।
डोऱ्याइ- *ना.* [√ डोरि (+याइ)] १. डोरिने क्रिया वा प्रक्रिया। [डोऱ्याउ+याइ] २. डोऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
डोऱ्याइनु- *क.क्रि.* समातेर हिँडाइनु।
डोऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. पशुहरूलाई डोरी आदिले बाँधेर घिच्च्याउनु। २. सरासरी वा राम्ररी हिँड्न नसक्नेलाई कुनै आधार दिएर अथवा समातेर लैजानु। ३. कसैलाई आफ्नो पछि पछि लगाएर हिँडाउनु वा लानु।
डोल्नु-[सं. दोलन] हाँगा, पात आदि यताउति झुल्नु; हल्लनु।
डोल- *ना.* [प्रा. डोल< सं. दोल] १. इनारबाट पानी झक्न उपयोग गरिने डल्लो खालको भाँडो। २. दुई डाँडाका बिचमा रहेको खेती गर्न हुने लामो, सोतो जमिन।
डोला₁- *ना.* [सं. दोल+आ] मानिसले बोक्ने झोलुङ्गोजस्तो लामो सवारी; डोली।
डोला₂- *ना.* [√ दुलही] विवाह गर्नका लागि अन्यत्रबाट घरमा ल्याएर राखिएकी कन्या; विवाहअघि घरमा तालिम गर्न ल्याइएकी कन्या।
डोलाइ- *ना.* [√ डोल्/डोलाउ (+आइ)] डोल्ने वा डोलाउने क्रियाप्रक्रिया।
डोलाइनु- *क.क्रि.* डोलाउने काम गरिनु; झुलाइनु।
डोलाउनु- *स.क्रि.* १. चमर, पङ्खा आदि बिस्तारै बिस्तारै हम्कनु वा हल्लाउनु; झुलाउनु। २. कसिङ्गर वा मिसिएका वस्तुहरू छुट्ट्याउन नाङ्लामा अनाज हालेर बिस्तारै हल्लाउनु।
डोलाजी- *ना.* [डोला+जी] विवाह गर्नका निम्ति अन्यत्रबाट घरमा ल्याएर राखिने वर।
डोलामी- *ना.* [√ डोले] डोलो किसिमको लामो र सलक्क परेको कपालको चुल्ठो।
डोलिनु- *अ.क्रि.* [डोल्+इ+नु] हल्लिनु; झुलिनु।
डोली- *ना.* [डोला+ई] दुईतिरबाट मानिसद्वारा बोकिने, डाँडीमा अड्याइएको, झोलुङ्गोजस्तो र सुत्न हुने एक किसिमको सवारी; डोला।
डोले- *ना.* [डोली+ए] १. डोली बोक्ने वा डोली बोकेर जीविका चलाउने मानिस। २. भान्सामा खानेकुरो ल्याउने वा भाँडा माझ्ने नोकर।
डोलेढोले- *ना.* डोली बोक्ने र बाजा बजाउने व्यक्ति; डोले र ढोली।
डोलेपैसो- *ना.* [डोलो+पैसो] पहिले पहिले चल्तीमा आएको पन्युँको डाँठजस्तो पैसो।
डोलेठो- *ना.* [डोलो+एठो] डोलो परेको वा बाटुलो खालको काठ।
डोलो- *वि.* [डोल+ओ] चारपाटे वा चेप्टो नभई लामो र गोल किसिमको; समरो (पाखुरा, लट्ठी, स्तम्भ आदि)।
डोलो गुँद- *ना.* डोला पात हुने एक जातको गुँद झार।
डोल्पा- *ना.* नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने कर्णाली अञ्चलको उत्तरी भेकमा रहेको एक जिल्ला।
डोल्याइ- *ना.* [√ डोल्याउ (+आइ)] डोल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
डोल्याइनु- *क.क्रि.* डोलो पारिनु।
डोल्याउनु- *स.क्रि.* [डोलो+याउ+नु] डोलो पार्नु; गोलो र लाम्चिलो बनाउनु।
डोल्सी- *ना.* [√ डोली] दुईतिर किनार उठेको भई माझमा गहिरो परेको खाल्डो; त्यस्तै खालको लामो रेखा।
डोहो₁- *ना.* [सं. द्रोह] कसैको उन्नति वा सुखसन्तोष देखेर मनमा हुने डाह; रिस; ईर्ष्या।
डोहो₂- *ना.* [सं. दुर्लभ] १. कुनै आवश्यक वस्तुका निम्ति भएको

खाँचो; हर्जो। २. कमी; न्यूनता।

डोहोडोहो- *ना.* आवश्यक कुराको कमी होला होलाजस्तो स्थिति; पुगेस-पुगेस। (उदा.- मलाई यसपल्ट खर्चले डोहोडोहो पारेको छ)।

डौँठे- *वि.* [√ डाँठ] १. काम गर्ने खुबी, सिप वा ढङ्ग नभएको। २. ठर्रो मिजासको; ठाडे।

डौँठे निहुरो- *ना.* ठुलठुला डाँठ हुने एक जातको निहुरो।

डौँडारिनु- *अ.क्रि.* [डौँडारो+इ+नु] १. कुनै कामकाज नगरी यताउति डुल्नु; ढौँटारिनु। २. फतफताउँदै वा फटफटाउँदै यताउति लरखरिनु।

डौँडारे- *वि.* [डौँडारो+ए] १. काम गर्ने सिप वा ढङ्ग नभएको। २. जथाभाबीसँग वा नचाहिँदो किसिमले खर्च गर्ने। ३. बेकाममा घुमिरहने; डुलुवा।

डौँडारो- *ना.* जमिन, मित्ता आदिमा परेको ठुलो प्वाल; भ्वाङ; भँड्खारो।

डौँड्याइ- *ना.* [√ डौँडारि (+याइ)] डौँडाऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

डौँडाऱ्याइनु- *क.क्रि.* काम न काजसित डुलाइनु।

डौँडाऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* काम न काजसित यताउति डुलाउनु।

डौँल- *ना.* [सं. देह] १. शरीर आदिको आकारप्रकार। २. कुनै रचनाको बनोट। ३. कुनै वस्तु वा कामको रूपरेखा; खाका।

ड्याक- *ना.* [नेवा. घायेगु] व्यापार गर्दा मुनाफा र परल मोलसमेत प्राप्त नभई भएको हानि; घाटा; नोक्सान।

ड्याङ- *ना.* १. बाली लगाउनका निम्ति दुईतिर कुलेसो पारी माझमा थोरै उठाइएको, माटाको लामो र खण्डेदार सानो डिल। *वि.* २. बुद्धि नभएको; लट्ठक।

ड्याङपाटा/पाता- *ना.* रुख, पात आदिमा गुँड बनाएर बस्ने रातोरातो, ठुलो एक जातको कमिलो।

ड्यामड्याम- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्याम+अ (द्वि.)] १. लगालग मुक्क्याउने गरी; ढ्यामढ्याम। २. एकपछि अर्को गर्दै पछारिएर।

ड्यामड्यामती/ड्यामड्यामी- *क्रि.वि.* लगातार मुक्क्याउने वा पछारिने किसिमले।

ड्यामप्रुफ- *ना.* [अङ्.] जमिनको चिसो नआओस् भन्नका निम्ति र बलियो पार्नका लागि घर आदि बनाउँदा जग, गारो वा भुइँमा गरिने ढलान।

ड्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्याम्+म] १. कसैलाई मुक्काले हिर्काउँदा ठुलो आवाज आउने गरी; ढुस्स; ढ्याम्म। २. छाया, बादल, कुहिरो आदिले व्यापक रूपमा ढाकिएर। ३. आवाज आउने गरी पछारिँदै।

ड्यौढा- *वि.* हे. डेउढा।

ड्यौढी- *ना.* हे. डेउढी।

ड्यौढो- *वि.* हे. डेउढो।

ड्रम- *ना.* [अङ्.] १. मट्टितेल, अलकत्रा, पेट्रोल आदि हाल्न प्रयोग गरिने गोलो ठुलो ढ्वाङ; त्यस्तो भाँडो। २. छालाको गोलो फ्रेममा दुवै छेउबाट वरिपरि छालाकै डोरीले दरोसँग कसेर बनाइएको लट्ठी वा हातले बजाइने वाद्ययन्त्र; ढोल; मृदङ्ग।

ड्राइक्लिन- *ना.* [अङ्.] आधुनिक मेसिनद्वारा हुने कपडाको धुलाइ वा त्यस्तो धुलाइ हुने स्थान; धुलाइघर।

ड्राइभर- *ना.* [अङ्.] मोटर, ट्रक आदि हाँक्ने व्यक्ति; चालक।

ड्रामा- *ना.* [अङ्.] १. अभिनय; नाटक; नाट्यकला। २. रङ्गमञ्चमा प्रदर्शन गरिने र रेडियो तथा टिभीबाट समेत प्रसारित हुने अभिनेय काव्य।

ड्वाँङ्ङ- *क्रि.वि.* हे. ड्वाङ्ग।

ड्वाँड्वाँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्वाँ (द्वि.)] १. गाईवस्तुले एकोहोरो कराउने गरी। २. ठुलो डाँको छोडेर रुँदै वा ठुलो स्वरले कराउँदै।

ड्वाङड्वाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्वाङ+अ (द्वि.)] झ्याल, ढोका आदि एकदम हवाङ्ङ भएर खुला हुने गरी।

ड्वाङड्वाङती- *क्रि.वि.* अझै ड्वाङड्वाङ हुने गरी।

ड्वाङ्ग- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्वाङ्+ग] १. एकै चोटि बेसरी लड्ने वा पछारिने गरी; ड्वाङ्ङ। २. झ्यालढोका आदि सबै खुला भएर।

ड्वाङ्ग्राङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्वाङ्ग्राङ्+ङ] जोडसँग लड्ने वा पछारिने गरी।

ड्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ड्वाम्+म] तिखो आवाज आउने गरी पछारिएर; मुड्कीले हिर्काएको जस्तो आवाज आउने गरी।

ढ

ढ- देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णको चौधौँ वर्ण; मूर्धन्य, ताडित, स्पर्शी, सघोष, महाप्राण व्यञ्जनवर्ण; टवर्गको चौथो वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; कुकुरपुच्छ्रे ढ।

ढँटवारे- *ना.* हे. ढँटुवारे।

ढँटुवा- *वि.* [ढाँट+वारे] बोलेको कुरा पूरा नगर्ने; ढाँट्ने स्वभावको; फटाहा। स्त्री. ढँटुवी।

ढँटुवारे- *ना.* [ढाँट्+वारे] १. मारुनी नाचमा मारुनीको अघिपछि लागेर चेपारो घस्तै नाच्ने पात्र; विदूषक; भाँड; ढँटवारे। २. सो पात्रले गाउने गीत। *वि.* ३. ढाँट्ने स्वभावको।

ढँड्यान- *ना.* [ढाँड+यान] १. धेरै ढुङ्गा भएको, पानी नअड्ने वा उब्जाउ नहुने जग्गा। २. ढाँड परेको ठाउँ वा जग्गा।

ढक- *ना.* [सं. आढक] पाउ, किलो, धार्नी, मन आदि जोख्ने सरकारी छाप लागेको फलामे वा पित्तले साधन।

ढकढक- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढक्+अ (द्वि.)] ढोका, काठ, टिन आदिमा ठोक्दा आवाज आउने चालमा।

ढकढक्याइ- *ना.* ढकढक्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढकढक्याइनु- *क.क्रि.* ढकढक गरी हल्लाइनु; ढकढक आवाज आउने पारिनु।

ढकढक्याउनु- *स.क्रि.* १. ढकढक आवाज आउने गरी ढोकामा हिर्काउनु। २. अन्नपात धेरै अटाउनका निम्ति भाँडामा ढकढक आवाज आउने गरी हल्लाउनु।

ढकना- *ना.* [ढाक्+अना] डेक्ची, आरी, तपेस आदिको मुख ढाक्ने साधन; छपनी; बिर्को।

ढकनी- *ना.* [ढाक्+अनी] १. सानो ढकना; सानो बिर्को। २. मुख ढाक्ने लुगा।

ढकने- *ना.* चामल घिउमा भुटेर दुधमा पकाई चिनीसमेत हालेर तयार पारिएको स्वादिष्ट खानेकुरा।

ढकमक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. वन, बगैँचा आदिमा प्रशस्त फूल फुल्ने गरी। २. बादल, कुहिरो, छाया आदिले राम्ररी ढाकेर।

ढकाइ- *ना.* [√ ढाक् (+आइ)] ढाक्ने काम वा किसिम।

ढकाइनु- *क.क्रि.* ढाक्न लाइनु।

ढकाउनु- *प्रे.क्रि.* ढाक्ने पार्नु; छोपाउनु; फैलाउनु।

ढकायो- *ना.* डाँठका टुप्पामा प्रायः तीनवटा पात हुने, पहेँला घोगादार फूल फुल्ने बुटीविशेष।

ढकार- *ना.* [सं.] 'ढ' अक्षर; टवर्गको तेस्रो वर्ण।

ढकिया- *ना.* [ढकी+इया] सानो ढक्की।

ढक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढक्+क] अत्यास वा डरले सिरिङ्ग भएर जिउ फुल्ने गरी; मुटु उफ्रेर बन्द हुन खोज्ने चालले।

ढक्कन- *ना.* [सं.] १. झ्याल, ढोका आदि लाउने वा बन्द गर्ने काम। २. कुनै वस्तु ढाक्ने साधन; ढकना।

ढक्का- *ना.* [सं.] ठोकेर बजाइने ठुलो ढोल; नगरा; दमाहा।

ढक्कारी- *ना.* [सं.] दुर्गाको एक रूप; तारा।

ढक्की- *ना.* [सं. आढकी] चोया आदिले बुनेको, फलफूल, सुखा खानेकुरा आदि हाल्ने खुला मुख भएको थालजस्तो भाँडो।

ढङ्ग- *ना.* [सं. तङ्ग] १. कुनै काम गर्ने पद्धति, शैली, सिप तथा ढाँचा वा छाँट। २. कसैमा हुने असल वा खराब स्वभाव; बानीबेहोरा। ३. कुनै विषयवस्तुको किसिम वा प्रकार।

ढङ्गमरु- *वि.* ढङ्ग नभएको (व्यक्ति)।

ढङ्गरङ्ग- *ना.* काम गराइको सिप र छाँट; ढाँचाकाँचा; चालामाला; रङ्गढङ्ग।

ढडिया- *ना.* [ढाँड+इया] नदीनाला आदिमा माछा समात्ने वा थाप्ने काममा प्रयोग गरिने, बाँसका कप्टेराले बनाइएको, माछा पसेपछि निस्कन नसक्ने सोलीजस्तो पासो वा खोर; एक किसिमको खुँगा।

ढडेन/ढड्यान- *ना.* [ढड्डी+एन/यान] १. काँस, खर आदि घाँस उम्रेको बाँझो जग्गा। २. ढड्डी नै ढड्डी भएको जग्गा।

ढड्डा- *ना.* [प्रा. ढब्बु] अड्डाखानामा लगत, मोठ आदि राख्ने वा दुकानहरूमा हरहिसाब राख्ने ठुलो बहीखाता।

ढड्डी- *ना.* [प्रा. डब्भ] काँसका जस्ता लामा लामा पात हुने, कल्कीदार राता फूल फुल्ने एक किसिमको घाँस; एक किसिमको ठुलो घाँस।

ढड्डु- *वि.* [√ ढाड+उ] निकै अग्लो र मोटोघाटो; ठुलो जिउडालको।

ढड्नेसो- *ना.* ढाडको हाड।

ढड्याइ- *ना.* [√ ढाडि (+याइ)] १. ढाडिने क्रिया वा प्रक्रिया [ढड्याउ+आइ] २. ढड्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढड्याइनु- *क.क्रि.* १. धरपकड गरिनु। २. ढाडिने गराइनु।

ढड्याउनु- *स.क्रि.* १. लुगा, गेडागुडी आदि पानीमा हालेर ढाडिने गराउनु; भिजाउनु वा फुलाउनु। २. गर्भधारण गराउनु; पेट बोकाउनु। ३. कसैलाई मन नपरीकन खुवाउनु।

ढड्याउनु- *स.क्रि.* लेनदेन, हरहिसाब आदि कुरामा धरपकड गर्नु; हड्याउनु।

ढड्याङढुड्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढड्याङ्+अ (द्वि.)] एकाएक गडबड भएर; ठटाउने वा भाग्ने चाल निकाल्दै।

ढपाइ- *ना.* [√ ढाप् (+आइ)] ढाप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढपाइनु- *क.क्रि.* ढाप्न वा छोप्न लगाइनु; ओगटाइनु।

ढपाउनु- *प्रे.क्रि.* ढाप्न लाउनु; छोपाउनु।

ढपोट- *ना.* [अ. दफ्आत] १. सबै रकमका आम्दानी, खर्च, जिन्सी, नगदी आदिको फाँटवारी खुलाई बही बुझाउने अड्डा वा ठाउँमा रकमीले बुझाउने ठुलो बही। २. एक प्रकारको वासिल बाँकी।

ढब- *ना.* काइदा, ढाँचा; ढङ्ग; छाँट; आकार; आकृति। २. बानीबेहोर; चालचलन।

ढब्बु- *वि.* [हि. ढप्पू] निकै ठुलो; भद्दा खालको; बडेमाको।

ढमढम- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढम्+अ (द्वि.)] १. झोक्किएर वा जोसले खुट्टा बजार्दै। २. ढोल, नगरा आदि बजाउँदा शब्द आउने गरी।

ना. ३. त्यस्तो चाल वा शब्द।
ढम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढम्+म] जोडसँग पछारिने वा लड्ने गरी; ढ्याम्म।
ढररर- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढर+ (सात.)] लगातार ढर्र हुने गरी।
ढररर ढम- *क्रि.वि./ना.* हे. ढर्रढम।
ढर्र-[अ.मू. ढर्+र] १. दमाहा आदि बाजा बजेको शब्द आउने गरी। २. एकैचोटि धेरै तोप वा बन्दुकहरू पड्काउँदा आवाज आउने गरी। ३. ठुलो शब्द आउने गरी अपानवायु छोडेर।
ढर्रढम- *क्रि.वि.* १. दमाहा आदि बाजा ताल दिएर बजाउने गरी। *ना.* २. त्यसरी बजाउँदा आउने आवाज।
ढर्रा- *ना.* [सं. धारा] नचाहिँदो वा देखावटी ढाँचा; स्वाङ।
ढल्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. ढल+नु] १. ठडिएर रहेको कुनै वस्तु लड्नु; पछारिनु। २. उभिएको मानिस वा जीवजन्तु पल्टनु; सुत्नु; ढल्कनु। ३. पराजित हुनु; हार्नु। ४. पानी तलतिर बग्नु। ५. कुनै समय, अवस्था आदि बित्नु। ६. अन्तिम अवस्थामा पुग्नु वा मर्नु। ७. पग्लेको धातु आदि साँचोअनुसार विभिन्न आकार र ढाँचामा बद्लिनु।
ढल- *ना.* [प्रा.] १. परेको वा फोहोर पानी बग्ने कुलेसोका किसिमले बनाइएको अथवा पाइप जडिएको पनालो; नाला। २. एक किसिमको कुलो।
ढलक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढलक्+क] ढल्केर हिँड्ने गरी; हाँसका हिँडाइको चालमा।
ढल निकास- *ना.* [ढल+निकास] फोहोरमैला, पानी आदि बगेर वा निस्केर जाने ठाउँ; ढल र निकास।
ढलपल- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढल्+पल्ट] लड्न लड्न खोजे झैं गरी; टलफल।
ढलपलाइ- *ना.* ढलपलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ढलपलाइनु- *अ.क्रि.* ढलपल होइनु।
ढलपलाउनु- *अ.क्रि.* ढलपल गर्ने काम हुनु।
ढलमल- *क्रि.वि.* [प्रा. ढण्ढलिअ] लर्खरिने वा लड्न खोज्ने गरी; ढलपल।
ढलमलाइ- *ना.* ढलमलाउने काम वा किसिम।
ढलमलाइनु- *अ.क्रि.* ढलमल गर्ने काम होइनु।
ढलमलाउनु- *अ.क्रि.* ढलमल हुनु।
ढलमलिनु- *अ.क्रि.* ढलमलाउनु।
ढलाइ- *ना.* [√ ढल्/ढाल् (+आइ)] १. ढल्ने वा ढाल्ने क्रिया-प्रक्रिया।[ढलाउ+आइ] २. ढलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ढलाइनु- *क.क्रि.* ढल्न वा ढाल्न लाइनु।
ढलाउनु- *प्रे.क्रि.* ढल्न लाउनु; ढल्ने पार्नु; पल्टाउनु; ढल्काउनु।
ढलान- *ना.* [ढाल्+आन] छाना, बरन्डा आदिमा डन्डी बाँधी सिमेन्ट, बालुवा र रोडा घोलेर ढाल्ने वा मिलाउने काम; साँचामा जमाउने काम।
ढलापात- *ना.* [ढल+पाट] ढल खस्ने र निकास जाने ठाउँ वा अवस्था।
ढलीमली- *क्रि.वि.* [ढलमल] १. मनमाफिक वा निस्फिक्रीसँग; आफूलाई चाहिँदो लिने वा उपभोग गर्ने गरी। २. मनग्गै ठाउँ लिएर वा मिचेर; लडीबुडी। ३. जथाभाबी; मनपरी।
ढलुवा- *वि.* [ढाल्+उवा] १. तामा र राङ मिसाएर बनाइएको वा जमाइएको; ढालेको; ढलौटे। २. पानी बग्ने किसिमको भिरालो; थोरै ओरालो।
ढलैत- *ना.* [ढाल+ऐत] ढाल बाँधेका सिपाही।
ढलोट/ढलौट- *ना.* [ढाल्+ओट/औट] १. तामा र राङ मिसिएर बन्ने एक प्रकारको प्रसिद्ध धातु। २. ढालेर बनाइएको साधन वा वस्तु।
ढलोटे/ढलौटे- *वि.* ढालेर बनाएको; ढलुवा।
ढल्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. ढलक+नु] १. ठाडो भएको वस्तु केही ढल्नु वा निहुरिनु। २. कसैसँग कुनै काम-कुरामा झुक्नु; नुहुनु। ३. अरूसित आसक्त हुनु; लहसिनु; पक्ष लिनु। ४. कुनै कारणले टेढिनु। ५. समय बित्नु; गुज्रनु।
ढल्काइ- *ना.* ढल्कने वा ढल्काउने क्रिया-प्रक्रिया।
ढल्काइनु- *क.क्रि.* ढल्कन लाइनु; झुकाइनु।
ढल्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. कसैलाई आफ्ना मत वा विचारमा ल्याउनु; निहुराउनु; झुकाउनु। २. थोरै ओरालो पार्नु; ढलुवा बनाउनु।
ढल्किनु- *अ.क्रि.* १. केही झुकिनु वा ढलिनु। २. ढल्कनु।
ढल्कीमल्की- *क्रि.वि.* १. मन नलाईनलाई वा आफ्ना सुरमा बिस्तारै काम गर्ने गरी। २.सन्चसित हल्लीहल्ली बिस्तारै हिँड्ने चालले।
ढल्क्याइ- *ना.* ढल्किने वा ढल्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
ढल्क्याहट- *ना.* ढल्किने भाव, क्रिया वा अवस्था; ढल्क्याइ।
ढसमस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढस्+अ (द्वि.)] मजैसित आसन जमाएर; निस्फिक्रीसँग बसेर; प्रशस्त ठाउँ ओगट्ने गरी बस्तै।
ढाँक- *ना.* १. उखुको गिँड्न हुने बोट; लाँक्रो (एक ढाँक उखु, दुई ढाँक उखु इ.)। २. धागो बनाउन प्रयोग गरिने एक प्रकारको बनैया झार।
ढाँचा- *ना.* [सं. धाष्ट्र्य] कुनै वस्तु वा बनोटको नमुना, किसिम वा प्रकार; आकार।
ढाँचाकाँचा- *ना.* १. कुनै वस्तु वा बनोटको आकारप्रकार, रूपरङ्ग वा छाँटकाँट। २. ढाँटबाँट; सजावट। ३. चालचलन; चालामाला।
ढाँचावाल- *वि.* ढाँचा पार्ने; रवाफी; ढाँटिलो।
ढाँची- *वि.* ढाँचा गर्ने; ढाँचावाल।
ढाँट्नु- *स.क्रि.* [ढाँट+नु] १. भएको वा सद्दे कुरा नबोल्नु; असत् कुरो गर्नु; असत्य बोल्नु; अरूलाई छक्याउनु वा झुक्क्याउनु; झुक्कलमा पार्नु। २. झुटो कामकारबाई गर्नु।
ढाँट- *वि.* [सं. धूर्त] १. ढाँटेर कुरा गर्ने; झुटो बोल्ने; ढँटुवा; फटाहा। २. मिथ्या; झुटो।
ढाँटठगी- *ना.* सोझासाझा व्यक्तिलाई ढाँटी, छली ठग्ने काम।
ढाँटढुँट- *ना.* [ढाँट+ढाँट] अरूलाई ढाँट्ने काम; छलछाम।
ढाँटेढुँटे- *वि.* ढाँटढुँट गर्ने; झुटो बोल्ने; धूर्त।
ढाँड- *ना.* ढुङ्गा धेरै भएको वा भित्र भित्र पानी छिरी पानी नअड्ने र बालीनाली नहुने जमिन; ढँड्यान।
ढाक्नु- *स.क्रि.* [सं. ढक्कन] १. कुनै वस्तु वा भाँडालाई ढकनी, रुमाल आदिले छोप्नु; बन्द गर्नु। २. कुनै ठाउँ, क्षेत्र आदि व्याप्त

गर्नु वा फैलिनु। ३. ठाउँ लिनु; ओगट्नु। ४. कामकुरो भ्याउनु। ५. कुनै कुरो वा चिज लुकाउनु।

ढाक- *ना.* [ढाक्+अ] १. लेखाइमा महत्त्वपूर्ण वाक्य, बेहोरा, रकम वा नाउँका मुनि दिइने तेर्सो धर्को; अधोरेखाङ्कन। २. ढाक्ने काम।

ढाकछोप- *ना.* १. नराम्रो कामकुरालाई राम्रो कामकुराले छोप्ने काम; छोपछाप। २. कुनै वस्तुलाई बिर्को, ढकनी आदिले ढाक्ने र छोप्ने काम; ढकाइ।

ढाकढुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढाक (द्वि.)] कुनै गहुङ्गो वस्तु खस्ता वा मानिसहरू उफ्रँदा आवाज आउने गरी; ठाकठुक।

ढाकर- *ना.* [सं. पिधायक] १. मालसामान हालेर बोकिने चोयाले बुनेको एक प्रकारको ठुलो थेप्चो डोको। २. रुवा, सुर्ती आदि बोराबन्दी गरिएको ठुलो भारी वा गाँठ।

ढाका- *ना.* [सं. ढक्क] १. कार्चोपी भरेको जस्तो रङ्गीबिरङ्गी बुट्टा हुने, पहिले ढाका सहरमा बन्ने गरेकाले त्यसै नामबाट प्रसिद्ध दामी कपडा। २. बङ्गलादेशको राजधानी। ३. तेह्रथुम, पाल्पातिर तानमा बुनिने विभिन्न रङ्गको प्रसिद्ध कपडा। *वि.* ४. ढाकाको कपडाबाट बनाइएको वा तयार पारिएको (ढाका टोपी, ढाका पछ्यौरा वा खास्टो, ढाका चोलो इ.)।

ढाकिनु- *क.क्रि.* [ढाक्+इ+नु] ढाक्ने काम गरिनु।

ढाक्रे- *ना.* [ढाकर+ए] १. ढाकर बोकेर हिँड्ने व्यक्ति; भरिया। २. ठेकीभेटी बुझाई बस्ने थरी र सुब्बाका रैती। *वि.* ३. जागिर नभएको वा नखाएको; सेवाबाट मुक्त।

ढाक्रे डोको- *ना.* साना आँखा, बाक्लो कापा भएको, मसिनु चोयाले खिपेर बुनेको, बोक्न सजिलो खालको डोको।

ढाट- *ना.* १. सवारी साधनलाई रोकी कर असुल्न वा जाँचबुझ गर्न बाटाघाटामा लगाइएको काठ वा बाँसको तगारो; अवरोध। २. नगरपालिका आदिले निषेध गरेको क्षेत्रमा गाईबस्तु छोडिए तिनलाई पक्री थुनेर राख्ने ठाउँ; कान्जीहाउस।

ढाड- *ना.* [सं. दण्ड > धड] शरीरको कम्मरपछाडिको भाग; पिठिउँ; मेरुदण्ड।

ढाडस- *ना.* [सं. दाढर्च, हि. ढाढस] १. कसैलाई दुःख पर्दा वा त्यस व्यक्तिको साहस बढाउनाका निम्ति दिइने धैर्य, सान्त्वना वा आश्वासन। २. कुनै कामकुरामा अरूलाई दिइने आडभरोसा; आश्रय।

ढाडिनु- *अ.क्रि.* [प्रा. ढढरिअ< सं. धाडन+नु] १. कागत, काठजस्ता वस्तु र बिरौँला वा दाना भएका खाद्य पदार्थ आदि पानी वा ओसमा परेर फुल्नु; भिज्नु। २. खानपिन वा वायुका विकारले पेट फुल्नु; ढुस्सिनु। ३. गलगिद्द हुने गरी खानु; त्यसरी खाँदा अपच भई पेट उकुसमुकुस हुनु। ४. पानी पर्लाजस्तो भएर पनि नपर्नु। ५. गर्भ लिनु; पेट बोक्नु।

ढाडी- *वि.* [ढाड+ई] १. ठुलो (जुम्रो, किर्नु आदि)। २. ठुलो ढाड भएको; ढड्डु; मोटो; हृष्टपुष्ट। ३. सम्पन्न; धनी; ठालु।

ढाडे- *वि.* [ढाड+ए] १. ठुलो ढाड भएको; ढड्डु; मोटो। *ना.* २. भाले बिरालो; ठुलो बिरालो।

ढाप्नु- *अ.क्रि.* [√ ढाप्+नु] धेरै ठाउँ लिनु; ओगट्नु; चाप्नु; ढाक्नु।

ढाप- *ना.* [√ धाप] पानी नसुक्ने खालको जमिन; थलथले सिम; धाप।

ढापिनु- *क.क्रि.*[ढाप्+इ+नु] ढाकिनु; ओगटिनु।

ढामरा- *ना.* [सं.] हाँसको पोथी; पोथी हाँस।

ढाल्नु- *स.क्रि.* [ढल्+नु] १. ठडिएको कुनै वस्तुलाई लडाउनु, ढलाउनु वा पल्टाउनु। २. युद्ध, प्रतिस्पर्धा आदिमा शत्रु वा विपक्षीलाई परास्त गर्नु; हराउनु। ३. कसैको मनोभावनालाई कुनै निश्चित सिद्धान्त वा विचारमा परिणत गर्नु। ४. धातु, सिमेन्ट आदि पगालेर वा घोलेर साँचोमा हाली विभिन्न किसिमका वस्तु बनाउनु।

ढाल- *ना.* [सं.] १. युद्धमा हतियारहरूको चोट रोक्नाका लागि छातीमा भिरिने गैँडाको छाला वा फलामको थालका आकारको साह्रो, बलियो एक उपकरण। २. परिवार नियोजनका निम्ति पुरुषेन्द्रियमा खोलका रूपमा प्रयोग गरिने एक प्रकारको अस्थायी साधनको नाम; कन्डम।

ढालबन्द- *ना.* आफ्नी विवाहिता स्वास्नीलाई अरूले करणी गरेको थाहा पाएर पनि जार हान्न वा उसको नाक काट्न नसक्ने मानिस।

ढालिनु- *क.क्रि.* [ढाल्+इ+नु] ढाल्न लाइनु; लडाइनु।

ढाली- *ना.* [सं.] छातीमा ढाल धारण गर्ने सैनिक; ढाल भिर्ने योद्धा।

ढालू- *वि.* [ढल] पानी बग्ने किसिमको थोरै भिरालो वा ओरालो; ढलुवा (जग्गा, निकास आदि)।

ढाले कटुस- *ना.* केही ठुलो र खैरो रङ्ग हुने एक जातको कटुस; ढाल्ने कटुस।

ढाल्पा- *ना.* [ढाल+पाले] पानीको ढल, निकास आदिको रखवाली गर्ने कर्मचारी।

ढिँड- *ना.* [सं. धृष्ट] १. एकोहोरो जिद्दी; हठ। *वि.* २. जिद्दीवाल; हठी।

ढिँडी- *ना.* नभाँचिएको खोर्सानीको कोसो; सिङ्गो खोर्सानी।

ढिँडे- *वि.* [ढिँडो+ए] १. ढिँडो खाएर जीविका चलाउने। २. असभ्य; गँवार; मूर्ख। ३. मोटो र लामो।

ढिँडे खोर्सानी- *ना.* मोटो र लामो खालको खोर्सानी।

ढिँडो- *ना.* [सं. ढिण्ड्य] पानी उमालेर मकै, कोदो आदिको पिठो हाली पन्युँले बेसरी चलाएर पकाइएको खानेकुरो।

ढिँड्याहा- *वि.* [ढिँड्+याहा] एकोहोरो किसिमले आफ्नै जिद्दीमा लागिरहने; झुँज्याहा।

ढिक₁- *वि.* [सं. ढिक्क] १. जिउडाल ठुलो र मोटोघाटो भए तापनि बेकम्माको; कामकाज नगर्ने। *ना.* २. ढिस्को; थुम्को।

ढिक₂- *ना.* [सं. ढक्कन] पसलमा तेर्सो पारेर छिराई लगाइने ढोका वा कोटाल; झ्याल वा ढोकामा जडिएको ठुलो कपाट, द्वार; ठुलो ठेला।

ढिकी- *ना.* प्वाल पारेका दुइटा खाँबा गाडी त्यसका बिचमा आग्लो हाली अड्याएर तेर्स्याइएको छ फिटजति लामो र अगाडि (टाउका) पट्टि एक फिटजति वर मुस्ली जोडिएको तथा पछाडि (पुच्छर) पट्टि एक फिटजति छोडिएको भागमा उभिएर खुट्टाले थिचेर उचाल्दै, छोड्दै गरी धान, चिउरा आदि अन्न कुट्ने काठको चारपाटे यन्त्रविशेष।

ढिकीच्याउँ- *ना.* १. लामा मसिना बाङ्गाटिङ्गा आठवटा खुट्टा हुने माकुराको ढाँचाको कालो किरो। *वि.* २. लऱ्याङलऱ्याङ चालले काम गर्ने; लोसे (मानिस)। ३. लेच्याएर हिंड्ने (मानिस); खोरन्डो।

ढिकुरी१- *ना.* [ढुकुरी] १. धान राख्ने भकारी। २. ढुकुटी।

ढिकुरी२- *ना.* [ढिकुरो+ई] ढिकुरोको लघु रूप; सानो ढिकुरो। (उदा.- बिचरी बुढियाको ढिकुरी उठाउने पनि कोही भएनन्)।

ढिकुरो- *ना.* [ढिक+उरो] १. प्रेतक्रियाका निम्ति दश दिनसम्म पिण्ड दिइने वेदी; अन्त्येष्टिस्थल। २. माटाको ढिस्को; ढिस्कुरो। ३. थकालीको एक किसिमको व्यापारिक प्रथा।

ढिकुवा- *ना.* [ढिक+उवा] कोलमा रहने, बियाका टुप्पाबाट कात्रीमा जोडिने काठ।

ढिके- *वि.* [ढिको+ए] ढिको भएको; ढिको हुने।

ढिके नुन- *ना.* ढिकाढिका परेको एक जातको नुन।

ढिके पर्वत- *ना.* वरिपरि खाल्टाखुल्टी भई ढिकाढिकाजस्तो परेको देखिने पहाड।

ढिकेरी- *ना.* [ढिकी+एरी] १. ढिकी रहने सानो कटेरो; ढिकीकटेरो। २. धान कुट्ने ठाउँ; ढिकडी।

ढिको- *ना.* [सं. ढिक्क] धुलो नभएको वा नफोरिएको डल्लो; ठुलो डल्लो; ढोल।

ढिगुर- *ना.* [थ.] बर्सेनि सदस्यहरूले तोकिएको रकम बुझाउने र खरखाँचो भएको बेला त्यसबाट आफ्नो काम चलाउने, थकाली जातिमा प्रचलित एक किसिमको साझा संस्था वा सङ्गठन।

ढिड- *ना.* [सं. ध्वान] भगनासिका; योनिगुटिका; टिसी।

ढिठो- *ना.* [सं. धृष्ट] बोल्नमा सिपालु वा धक, लाज, सङ्कोच आदि नमान्ने; पुक्खलो।

ढिपी- *ना.* [सं. धृष्ट] हुने वा नहुने कुनै कुरामा बारम्बार गरिने जोडसितको आग्रह; एकोहोऱ्याइँ; हठ; जिद्दी।

ढिपीवाल- *वि.* ढिपी गर्ने; हठी; जिद्दीवाल।

ढिब्री- *ना.* [√ ढिम्री] मटीतेलको बत्ती बाल्ने धातु वा माटाको सानो भाँडो; कुपी।

ढिम्री- *ना.* माझमा प्वालभित्र पेच भएको, डन्डीमा कस्ने चार वा छपाटे फलामको रिङदार चक्का।

ढिम्री कस्नु- टु. काममा जोतेर, मर्का पारेर वा पैसामा बेसरी कसेर दुःख दिनु।

ढिलाइ- *ना.* [√ ढिलो/ढिलाउ (+आइ)] ढिलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; बियाँलोपन।

ढिलाइसुस्ती- *ना.* कामकाज छिटोछरितो नगर्ने बानी; लोसे चाल।

ढिलाइनु- *अ.क्रि.* कामकाजमा ढिलो होइनु।

ढिलाउनु- *अ.क्रि.* १. कामकाज गर्दा ढिलो वा बियाँलो हुनु। २. काममा छिटोछरितो नभई सुस्त हुनु; जुम्सो हुनु।

ढिलासुस्ती- *ना.* गर्नुपर्ने कामकाज समयमा नभई ढिलो हुने चाल; ढिला र सुस्ती।

ढिलो- *वि.* [प्रा. ढिल्ल] १. बियाँलो गर्ने स्वभावको, साह्रै बिस्तारै काम गर्ने; जुम्सो। *क्रि.वि.* २. अबेर; बियाँलो; सुस्ती।

ढिल्याइँ- *ना.* [√ ढिल्याउ (+आइँ.] कामकाज गर्दा ढिलो हुने चाल; ढिलोपना।

ढिल्याइ- *ना.* ढिल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ढिल्याइनु- *क.क्रि.* काममा ढिलो गरिनु।

ढिल्याउनु- *स.क्रि.* [ढिलो+याउ+नु] कामकाज गर्दा लाग्ने समयभन्दा विलम्ब वा ढिलो गर्नु; ढिलो पार्नु।

ढिस्कनु/ढिस्कनो- *ना.* [ढिस्को+नु/नो] सानो ढिस्को।

ढिस्काढिस्की- *ना.* [ढिस्को+ढिस्को] सानाठुला धेरै ढिस्काको समूह।

ढिस्कानाढिस्कनी- *ना.* [ढिस्कना+ढिस्कना] सानाठुला धेरै ढिस्कनाको समूह।

ढिस्कानु/ढिस्कानो- *सर्व.* किटेर नदेखाइने कुनै व्यक्तिका सट्टामा आउने शब्द; फलानो; ढिकानो; अमुक। स्त्री. ढिस्कानी।

ढिस्कुरो- *ना.* [ढिस्को+उरो] ससानो खालको ढिस्को।

ढिस्को- *ना.* [√ ढिक] माटो, ढुङ्गो आदिको अग्लो रास वा थुप्रो; जमिनको सानो थुम्को।

ढिस्सा- *ना.* १. ठेलाइ, दबाइ। २. दलाली गरेर कुनै वस्तु प्रचलित भाउभन्दा सस्तोमा लिने काम।

ढुँड्नु- *स.क्रि.* [सं. ढुण्डन+नु] धुइँधुइँतीसित खोजी गर्नु; खुबसँग खोज्नु।

ढुँडाइ- *ना.* ढुँड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ढुँडाइनु- *क.क्रि.* ढुँड्न लाइनु।

ढुँडाउनु- *प्रे.क्रि.* ढुँड्न लाउनु; खोजी गराउनु।

ढुँडिनु- *क.क्रि.* खोजी गरिनु।

ढुँडी- *ना.* दही, मही आदि वस्तु सड्दा निलो वा हरियो देखिने विकारयुक्त झुस; ढुसी।

ढुँडी किरो- *ना.* ढुसीमा पर्ने किरो; ढुसीकिरो।

ढुक्नु- *स.क्रि.* [प्रा. ढुक्कइ+नु] १. कसैबाट केही पाउने आशामा कुरेर बस्नु; धर्ना कस्नु। २. कोही आउने बाटो हेर्नु; अवसर पर्खेर बस्नु।

ढुकढुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढुक्+अ (द्वि.)] १. डर, आवेग आदिले मुटु हल्लने गरी। २. कसैलाई हातले बिस्तारै कुट्दा शब्द आउने चालले। ३. कुनै वस्तुमा ठोकिंदा ढाकढुक शब्द निस्केर।

ढुकढुकाइ- *ना.* ढुकढुकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढुकढुकाइनु- *अ.क्रि.* ढुकढुकाउने होइनु।

ढुकढुकाउनु- *अ.क्रि.* डर, आवेग आदिले मुटु ढुकढुक गर्नु; डराउनु।

ढुकढुकी- *ना.* मुटुको गति वा धड्कन; धुकधुकी।

ढुकढुक्याइ- *ना.* ढुकढुक्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढुकढुक्याइनु- *ना.* ढुकढुक्याउन लाइनु; डिम्क्याइनु।

ढुकढुक्याउनु- *स.क्रि.* ढुकढुक आवाज निस्कने गरी मुड्कीले हान्नु; डिम्क्याउनु।

ढुकना- *ना.* [ढुक्+अन] अरूबाट केही पाउने आसले ढुक्ने काम; ढुकेसो; धर्ना; प्रतीक्षा।

ढुकन्ते- *वि.* [ढुक्+अन्ते] अरूको आस गरेर ढुकिरहने; ढुकुवा।

ढुकुटी- *ना.* [नेवा. धुकुति] १. सुरक्षित रूपमा रुपियाँपैसा, सुनचाँदी आदि नगद वस्तु राख्ने वा थन्क्याउने कोठो; भँडार; तहबिल। २. कठवार वा टिन आदि ठोकेर बनाइएको अनाज राखिने खण्ड

वा कोठो; धनसार।

ढुकुटीखाट- *ना.* माथि सुत्ने र तल मालमत्ता राख्न ढुकुटी हुने गरी बनाइएको खाट।

ढुकुमुकु- *ना.* [अ.मू. ढुक्+उ (द्वि.)] एक जना बस्ने र अरूले निहुरिएर उसको पिठ्युँमा मुड्कीले बिस्तारै हिर्काएर खेलिने बालखेल।

ढुकुर- *ना.* [अ.मू.] 'ढुकुरकुर' गरेर कुर्लने परेवाभन्दा सेख सानो एक जातको चरो।

ढुकुरे- *ना.* [ढुकुर+ए] ढुकुरजस्तो; ढुकुरका ढाँचाको।

ढुकुरे छाती- *ना.* निकै पोटिलो भई उठेको र कोठारचाहिँ नफुकेको छाती।

ढुकुवा- *वि.* [ढुक्+उवा] ढुक्ने स्वभावको; ढुक्ने; ढुकन्ते।

ढुकेसो- *ना.* [ढुक्+एसो] अर्काबाट केही पाउने आस गरेर ढुक्ने काम; ढुकना।

ढुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढुक्+क] १. मुड्कीले हान्दा जोडसित शब्द आउने गरी २. डरत्रास आदिले एक्कासि मुटु धड्केर। ३. कुनै कामकुरामा निर्धक्क हुँदै। ४. वायु बढेर डकार आउने गरी (बालबोलीमा)।

ढुक्क्याइ- *ना.* ढुक्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढुक्क्याइनु- *क.क्रि.* ढुक्क्याउने काम गरिनु; मुक्क्याइनु।

ढुक्क्याउनु- *स.क्रि.* ढुक्क आवाज आउने गरी मुड्कीले हान्नु; मुक्क्याउनु; ढुकढुकाउनु।

ढुङ्गा- *ना.* [√ ढुङ्गो] १. सीमा वा सिमानामा गडिएको चिनु। २. पत्थर; शिला; पाषाण; ढुङ्गो।

ढुङ्गाको खलल- *ना.* सिमानामा रहेको लट्ठा वा निर्धारित क्षेत्र, रेखा, चिनु आदिसम्बन्धी गोलमाल; साँधको विवाद वा झगडा।

ढुङ्गाखानी- *ना.* घर, बाटो आदिको निर्माणका निम्ति ढुङ्गाहरू झिक्ने खानी।

ढुङ्गाफोर- *ना.* लामो चुच्चो, सेतो घाँटी, काला पखेटा र लामा लामा खुट्टा हुने, नदीको छेउछाउमा बस्ने, एक जातको चरो; एक जातको सारस; भुँडीफोर।

ढुङ्गिया- *ना.* [ढुङ्गो+इयो सानो ढुङ्गो। (उदा.- ढुङ्गिया आयो छातीमा थिच्यो। - लोकगीत)।

ढुङ्गिलो- *वि.* [ढुङ्गो+इलो] बढी ढुङ्गा भएको; माटोमा ढुङ्गा मिसिएको।

ढुङ्गे- *वि.* [ढुङ्गो+ए] ढुङ्गाले बनेको; ढुङ्गोजस्तो; ढुङ्गाको।

ढुङ्गेच्याउ- *ना.* ढुङ्गामा उम्रने, कालो लामो डाँठ हुने, फुस्रो खालको, भुईंमा सेता टीका हुने, टुसाजस्तो एक जातको च्याउ।

ढुङ्गेधारो- *ना.* डुँडका ढाँचाले ढुङ्गा काटेर तथा खोपेर बनाइएको, मूलको पानी बगाउने वा खसाल्ने धारो।

ढुङ्गेन/ढुङ्ग्यान- *वि.* धेरै ढुङ्गा अथवा ढुङ्गैढुङ्गा भएको (जमिन)।

ढुङ्गेन/ढुङ्ग्यान फूल- *ना.* ससाना आकारको हुने र गुलाफी रङमा फुल्ने एक किसिमको फूल।

ढुङ्गेन/ढुङ्ग्यान माटो- *ना.* ढुङ्गा भएको वा ढुङ्गा मिसिएको, उब्जाउ कम हुने माटो।

ढुङ्गो- *ना.* [सं. ध्वान] १. घर, बाटो, मूर्ति आदिको निर्माणकार्यमा उपयोग हुने, प्रायः घन आदि फलामे वस्तु वा स्फोटक पदार्थले मात्र फोर्न र छिना आदिले मात्र खोप्न सकिने साह्रो खँदिलो वस्तु; पत्थर; शिला; पाषाण। २. देशको सिमाना छुट्ट्याउनका लागि गाडिने वा बनाइने ढुङ्गा आदिको चिनु; लौकिल। ३. राज्य (दिव्य.)।

ढुङ्ग्री- *ना.* [ढुङ्ग्रो+ई] १. कानका माझमा भित्रपट्टि लगाइने जडाउदार वा बुट्टे गहनाविशेष। २. सानो ढुङ्ग्रो। ३. आगो फुक्न प्रयोग गरिने ढुङ्ग्रो; लोहोरी।

ढुङ्ग्री प्वाँख- *ना.* चराचुरुङ्गीका बचेराहरूको नयाँ उम्रेको प्वाँख।

ढुङ्ग्रो- *ना.* भित्रपट्टि खोक्रो भएको बाँस, पाता, काठ आदिको नलीजस्तो वस्तु; आगो फुक्ने नली।

ढुङ्ग्र्याइ- *ना.* ढुङ्ग्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढुङ्ग्र्याइनु- *क.क्रि.* ढुङ्ग्र्याउने काम गरिनु।

ढुङ्ग्र्याउनु- *स.क्रि.* १. ढुङ्ग्रोजस्तो गराउनु। २. फुइँफाइँ गरेर पनि काम गर्न नसक्नु; नेठ्नु।

ढुट्यान- *ना.* हे. ढुटेन।

ढुटी- *ना.* [ढुटो+ई] ढुटोको लघु रूप।

ढुटीमाटी- *ना.* भएभरको (ढुटो र माटोपर्यन्तको अभिप्रायमा) धनमालको नाश वा बरबादी; सर्वस्व; सिरीखुरी।

ढुटेन- *ना.* [ढुटो+एन] धेरै ढुटो भएको स्थिति; ढुट्यान।

ढुटो- *ना.* चामल केलाउँदा छानिएको मसिनु भुसको धुलो; मिहिन भुस।

ढुडुङ- *ना.* पश्चिम नेपालको दार्चुला जिल्लातिर प्रचलित, मृतकका नाउँमा धुमधामसँग गरिने एक प्रकारको श्राद्ध।

ढुण्डन- *ना.* [सं.] खोज्ने काम; खोजी; अन्वेषण।

ढुण्डिराज- *ना.* शिवपुत्र; गणेश।

ढुनमुन- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढुन+अ (द्वि.)] १. भाउन्न भएर लड्न खोज्ने गरी; रिँगटाले घुमाएर वा हुत्तिएर। २. नशा आदिले धऱ्याङधुरुङ गरी। ३. सोचविचार आदिमा अस्थिरता आएर। *ना.* ४. घुमाउने, रिँगाउने, लरबरिने वा लकपकिने चाल।

ढुनमुनाइ- *ना.* ढुनमुनाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढुनमुनाइनु- *अ.क्रि.* ढुनमुनाउने होइनु।

ढुनमुनाउनु- *अ.क्रि.* हे. ढुनमुनिनु।

ढुनमुनिनु- *अ.क्रि.* रिँगटा लागेर वा बेहोस भएर पछारिन खोज्नु; धऱ्याङमऱ्याङ हुनु; धरमराउनु।

ढुनमुन्याइ- *ना.* ढुनमुनिने काम वा किसिम।

ढुनमुन्याइनु- *क.क्रि.* ढुनमुनिने पारिनु; बेहोस तुल्याइनु; धरमऱ्याइनु।

ढुनमुन्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. ढुनमुनिने गराउनु; ढुनमुन पार्नु। २. पिटेर अथवा लागु पदार्थ खुवाएर धरमर पार्नु; बेहोस तुल्याउनु; मूर्च्छा पार्नु।

ढुनमुन्याहट- *ना.* ढुनमुनिने तथा ढुनमुन्याउने अवस्था वा किसिम।

ढुनुमुनु- *क्रि.वि.* [ढुनमुन] १. केटाकेटी रमाएर वरिपरि घुम्दै खेल्ने चाल। २. रिँगटा वा बेहोसीले ढुनमुनिने गरी; ढुनमुन।

ढुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढुर्+र] अपानवायु छोड्दा आवाज निस्कने

किसिमले; ढर्र।
ढुलमुल- *क्रि.वि.* [ढलमल] १. कुनै मालसामान यताउति छरिने वा पोखिने गरी। २. हल्लेर वा छ्चल्किन खोजेर।
ढुवाइ- *ना.* [√ ढुवाउ (+आइ)] ढुवाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
ढुवाइनु- *क.क्रि.* ढुवाउने काम गरिनु; ओसारिनु।
ढुवाउनु- *स.क्रि.* [प्रा. ढाइअ+नु] मालसामानहरू बोकाएर वा सवारीमा चलाएर एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउनु; ओसार्नु।
ढुवानी- *ना.* [ढुवाउ+आनी] १. मालसामानहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा ओसार्ने काम; ढुवाउने काम। २. ढुवाउँदा लाग्ने ज्याला; धुलदाम।
ढुवानी खर्च- *ना.* ढुवानीका निम्ति हुने व्यय; परिवहन खर्च।
ढुसमुन्टो- *ना.* [ढुसुमुसु+मुन्टो] निद्रा वा उङ लागेर निहुरिएको मुन्टो (उदा.- आठै नबजी ढुसमुन्टो लगाउनेले कसरी पढ्लान्!)
ढुसी- *ना.* चिसो वा ओस लाग्ने ठाउँमा कुनै वस्तु सडेर उम्रने सेतो भुवा वा भुस; ढुँडी।
ढुसीकिरो- *ना.* ढुसी परेका ठाउँमा उब्जने, रुगरुग हिँड्ने सेतो किरोविशेष।
ढुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढुस्+स] १. चिसो हावा र फोहर खानेकुराले पेट आदि फुल्ने वा सुनिने भएर। २. मुड्कीले हान्दा शब्द आउने गरी; घुस्स।
ढुस्सा- *ना.* [ढुस्स+आ] मुक्काको हनाइ; मुड्की; घुस्सा।
ढुस्सिनु- *अ.क्रि.* [ढुस्स+इ+नु] १. ढुस्स परेर पेट फुल्नु; पेट ढाडिनु। २. गर्भधारण गर्नु; पेट बोक्नु।
ढुस्स्याइ- *ना.* ढुस्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।
ढुस्स्याइनु- *क.क्रि.* ढुस्सा दिइनु; फुलाइदिनु; पेट बोकिनु।
ढुस्स्याउनु- *स.क्रि.* १. ढुस्सा दिनु; फुलाउनु; मुक्क्याउनु। २. पेट बोकाउनु; ढुस्सिनु। *प्रे.क्रि.* ३. गर्भधारण गराउनु; पेट बोकाउनु।
ढेउसी- *ना.* धोबिनी चरोका आकारको खैरो रङ हुने, एक जातको चरो।
ढेडु- *ना.* [ढड्डु] हात, गोडा, मुख र पुच्छर कालो हुने ठुलो जातको वानर; लङ्गुर।
ढेडुवा- *ना.* ढेडु।
ढेप्नु- *स.क्रि.* १. जग्गाजमिनको साँध सिमाना मिच्नु। २. ढस्सा लाग्ने गरी ठेल्नु; घचेट्नु।
ढेपाइ- *ना.* ढेप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
ढेपाइनु- *क.क्रि.* ढेप्न लाइनु; मिचाइनु।
ढेपाउनु- *प्रे.क्रि.* ढेप्न वा मिच्न लाउनु।
ढेप- *ना.* दश ताउ नेपाली कागतको ठेली वा खात।
ढेपाढेप- *ना.* [ढेप्+आ+ढेप्] परस्परमा एकले अर्कालाई ढेप्ने काम; पेलापेल।
ढेपिनु- *अ.क्रि.* [ढेप्+इ+नु] १. टाँसिएर बस्नु; ढेस्सिनु; नजिकै आउनु। *क.क्रि.* २. घिचिनु; मिचिनु।
ढेबु- *ना.* गँगटाको च्याप्ने हात वा नङ्ग्रा।
ढेर- *ना.* [√ धेर] कुनै वस्तुको रास; थुप्रो; चाङ; खात।
ढेरी- *ना.* रास; थुप्रो; ढेर।
ढेलो- *ना.* माटो आदिको ठुलो डल्लो; चाकु आदिको चेप्टो र चाक्लो चक्का; चोइलो; चपरो।
ढेवा- *ना.* [नेवा.] रुपियाँ, पैसा। ढेवा मरु कसो गरुँ! (उखान)।
ढेसरो- *वि.* १. भद्दा खालको; छन्द न बन्दको; ढब्बु। २.बाक्लो; गाढा।
ढेसु- *ना.* फापरका पिठाको बाक्लो रोटी; ढोसे रोटी।
ढेस्सा- *ना.* [ढ्यास] १. ढेस्सिने वा घचेटेर बस्ने काम। २. इच्छा नभई वा मन नपरीकन पनि आइलाग्ने कुनै वस्तु, मानिस आदिको हिल्ला वा टाँसो।
ढेस्सिनु- *अ.क्रि.* ढेस्सा लाग्नु; टाँसिएर बस्नु; ढेपिनु।
ढेस्स्याइ- *ना.* ढेस्सिने काम वा किसिम।
ढेस्स्याइनु- *क.क्रि.* ढेस्सा लगाइनु।
ढेस्साइउनु- *प्रे.क्रि.* ढेस्सा लगाउनु।
ढेस्स्याहट- *ना.* ढेस्सिने भाव, क्रिया वा अवस्था।
ढैचा- *ना.* [भो. ब.] तराईतिर उब्जने एक प्रकारको धानको नाउँ।
ढोँग- *ना.* [√ ढङ्ग] देखावटी काम वा कुरो; आडम्बर; स्वाङ।
ढोँगी- *वि.* ढोँग गर्ने; आडम्बरी।
ढोँडी- *ना.* नाइटाको गढेको भाग; नाइटो।
ढोँडे- *ना.* लामो र मोटो एक किसिमको सर्प।
ढोँसेरो- *ना.* [ढोडनासो] गाईभैंसीका पछिल्ला गोडामा घुँडाभन्दा मास्तिर देखिने मोटो नसो।
ढोइनु- *क.क्रि.* [ढोउ+इ+नु] ढोउने काम गरिनु।
ढोई- *ना.* १. पोथी हात्ती; हस्तिनी। २. मोटी स्त्री (निन्दा वा हेयार्थमा)।
ढोउनु- *स.क्रि.* [प्रा. ढोइअ] मालसामानहरु एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउनु; ओसार्नु; ढुवाउनु।
ढोक- *ना.* हे. ढोग।
ढोका- *ना.* [ढोकोको ति. रू.] दैलो; हे. ढोको।
ढोके- *ना.* [ढोको+ए] १. ढोकामा पालो, पहरा बस्ने व्यक्ति; द्वारपाल। *वि.* २. ढोकाको; ढोकाजस्तो वा ढोकासम्बन्धी।
ढोके चकटी- *ना.* टेकेको फोहरमैला पुछ्नका लागि ढोकामा राखिने सानो चारपाटे चकटी।
ढोके मान्द्रो- *ना.* १. ढोकामा पर्दा जसरी भुन्ड्याइने एक प्रकारको मान्द्रो। २. ढोके चकटी।
ढोको- *ना.* [प्रा. ढङ्कण] १. घरको भित्र, बाहिर गर्ने वा कोठाभित्र प्रवेश गर्ने द्वार; दैलो। २. महल वा दरबारको द्वार। ३. विशिष्ट व्यक्तिहरूको स्वागतका निम्ति वा कुनै उत्सव, समारोहमा सुसज्जित पारेर बनाइने तोरणद्वार। ४. सहरमा पस्ने र निस्कने ठाउँमा बनाइएको द्वार; गोपुर।
ढोक्से- *ना.* अनाज हाल्ने काममा उपयोग हुने, चोयाले बुनेको घ्याम्पाका आकारको ठुलो भाँडो।
ढोग्नु- *स.क्रि.* [सं. ढौकन] १. शिरले देवता वा पूज्य जनका पाउमा छुनु; दण्डवत् गर्नु। २. प्रणाम गर्नु; नमस्कार गर्नु।
ढोग- *ना.* [√ ढोग्+अ] १. ढोग्ने काम; दण्डवत्। २. प्रणाम; नमस्कार। ३. ढोगभेट गर्दा देवता वा पूज्य जनलाई चढाइने भेटी

वा उपहार।

ढोगभेट- *ना.* परस्परमा ढोग्ने र भेट्ने काम।

ढोगाइ- *ना.* [√ ढोग् (+आइ)] ढोग्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

ढोगाइनु- *क.क्रि.* ढोग्न लगाइनु।

ढोगाउनी- *ना.* ढोग्दा दिइने पुरस्कार वा उपहार।

ढोगाउनु- *प्रे.क्रि.* ढोग्न लाउनु; प्रणाम गराउनु।

ढोगाढोग- *ना.* परस्परमा एकले अर्कालाई ढोग्ने काम; परस्परको ढोगाइ।

ढोङ- *ना.* [ढोँग] ढोँग; आडम्बर; स्वाङ।

ढोङी- *वि.* ढोङ गर्ने; ढोँगी।

ढोड- *ना.* [सं. दण्ड] मकै, जुनेलो आदिको बोट।

ढोडनसो- *ना.* कुर्कुच्चादेखि माथि देखिने मोटो नसो।

ढोडनाके- *वि.* ठुलो- लामो नाक भएको; घोरनाके।

ढोडे- *वि.* [ढोड+ए] ढोडको; ढोडजस्तो।

ढोडे उखु- *ना.* आँख्ला मोटो, रस कम्ती र ढोड साह्रो हुने एक जातको उखु।

ढोडे उनिउँ/उन्यु- *ना.* ठुला ठुला डाँठ हुने र डाँठको कलम पनि बन्ने एक जातको उनिउँ।

ढोडे बन्सो- *ना.* ठुलठुला लामा डाँठ हुने एक जातको बन्सो; घोडेदुबो।

ढोयो- *ना.* १. आफूले मानिने मानिसलाई थोरै कोसेली दिएर उसबाट ठुलो कुराको आशा राखी लिइने चिज। २. बन्धक।

ढोर- *ना.* गाई, गोरु, भैँसी आदि बस्तुभाउ।

ढोरबाराही- *ना.* तनहुँ जिल्लाको खैरेनीटारको पश्चिमपट्टि सेती नदीका किनारमा स्थित बाराही देवीको मन्दिर।

ढोल्नु- *स.क्रि.* [सं. ढौल्+नु] पानी, अन्न आदि थुप्रै पोख्नु; खत्याउनु।

ढोल- *ना.* [सं.] काठको ढुङ्ग्रामा दुवैतिर छालाले मोहरिएको मृदङ्गका छाँटको ठुलो तालबाजा।

ढोलक- *ना.* [सं.] पहाडतिर भजनमा र तराईतिर लोकनृत्य, गीत आदिमा विशेष रूपले बजाइने ढोलखलकको मझौला खालको तालबाजा।

ढोलकी- *ना.* [√ ढोलक+ई)] दायाँपट्टि गजाले र बायाँपट्टि हातले धाप दिएर बजाइने पन्चैबाजा तथा नौमती बाजामा प्रयुक्त हुने तालबाजा; सानो ढोलक।

ढोलाइ- *ना.* [√ ढोल(+आइ)] ढोल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ढोलाइनु- *क.क्रि.* ढोल्न लाइनु; पोखाइनु।

ढोलाउनु- *प्रे.क्रि.* ढोल्न लाउनु; पोखाउनु।

ढोलिनु- *अ.क्रि.* ढोल्ने काम होइनु; पोखिनु; खत्तिनु।

ढोली१- *ना.* [ढोल+ई] ढोल भिर्ने र बजाउने मानिस; दमाईं।

ढोली२- *ना.* [प्रा. ढोल्ल] दुई सयवटा पानका पात बाँधिएको मुठो।

ढोले- *वि.* [ढोल+ए] १. ढोलजस्तो; ठुलो। *ना.* २. ढोल बजाउने व्यक्ति; ढोली। ३. शरीर सबै कालो हुने एक जातको जङ्गली कौवा; डुमकाग।

ढोले कुम्लो- *ना.* ढोलजस्तो मोटो, चाक्लो कुम्लो; ठुलो कुम्लो।

ढोसे- *वि.* [ढोसो+ए] मोटो र चाक्लो; ढोसो।

ढोसे रोटो- *ना.* ठुलो र चाक्लो बाक्लो रोटी।

ढोसो- *वि.* १. मोटो तथा चाक्लोबाक्लो; ढ्याब्रो; ढोसे। *ना.* २. मास आदिको बाक्लो रोटी।

ढौँटारिनु- *अ.क्रि.* [ढौँटारो+इ+नु] काम न काज यताउति डुल्नु; भौँतारिनु; लर्खरिनु।

ढौँटारो- *ना.* [प्रा. ढोङ्गर] काम न काजसितको डुलाइ; त्यसै भौँतारिने काम।

ढ्याक- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी पैसाको मूल्यको खास गरी तामाको सिक्का (जस्तो- दुईपैसे, चारपैसे, पाँचपैसे र दशपैसे ढ्याक)।

ढ्याके- *वि.* [ढ्याक+ए] १. एक ढ्याक मूल्यको वा एक ढ्याक मोल पर्ने। २. ढब्बु; ठुलो।

ढ्याके ब्याज- *ना.* महिनाको सयकडा दुई अर्थात् वर्षको सयकडा चौबिसका दरले लिनेदिने ब्याज।

ढ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्याक्+क] ठुलो, गऱ्हुँगो वस्तु खस्ता वा ठक्कर खाँदा झैँ आवाज निस्केर।

ढ्याङढ्याङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्याङ+(द्वि.)] कठबारजस्ता टिन, ढ्याङ्ग्रो आदिमा ठोक्ता आवाज निस्कने किसिमले।

ढ्याङढ्याङ ढुङढुङ- *क्रि.वि.* त्यसरी नै लगातार आवाज आउने चालमा।

ढ्याङढ्याङती- *क्रि.वि.* अझ शीघ्रतासाथ त्यस्तो आवाज आउने गरी।

ढ्याङ्ग/ढ्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्याङ्+ग/ङ] १. ठुलो, गऱ्हुँगो वस्तु बजारिँदा आवाज आउने गरी। २. मानिस वा वस्तु जोडसित पछारिँदा आवाज निस्के झैँ। ३. तोप, बन्दुक आदि पड्कँदाको शब्दका चालमा।

ढ्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्याप्+प] १. झ्यालढोकाहरू पूरा लाग्ने गरी बन्द भएर। २. भाँडाकुँडा आदिमा बिर्को, ढकना आदि टम्म लगाउने गरी। ३. टाँसिने गरी ढेपिएर। ४. कुनै वस्तुलाई छोप्ने वा ढाक्ने गरेर; झ्वाप्प।

ढ्याब्रो/ढ्याब्रे- *वि.* नसुहाउँदो वा भद्दा किसिमको ठुलो; बेछाँटको; बडेमाको; ढब्बु; ढ्याम्रो।

ढ्यामढुम- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्याम्+अ(द्वि.)] १. झ्यालढोकाहरू एकदम थुन्ने गरी। २. बन्दुक, तोप आदि पड्काउँदा आवाज आउने किसिमले।

ढ्यामढुम्म- *क्रि.वि.* झ्यालढोकाहरू पूरा बन्दाबन्दी गरेर; ढ्यामढुम।

ढ्यामढ्याम- *क्रि.वि.* [ढ्याम्+अ. (द्वि.)] १. झ्यालढोकाहरू लगालग लाग्ने गरी। २. बन्दुक, तोप आदि क्रमैले पड्कँदा आवाज निस्केर; ढ्याङढ्याङ। ३. एकपछि अर्को गर्दै पछारिने वा बजारिने चालमा। ४. ड्यामड्याम।

ढ्यामढ्यामती/ ढ्यामढ्यामी- *क्रि.वि.* अझ छिटो ढ्यामढ्याम हुने वा गर्ने गरी।

ढ्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्याम्+म] १. झ्यालाढोकाहरू एकाएक लाग्ने भएर; ढ्याप्प। २. पिठ्युँमा मुड्कीले हान्दाको शब्द आउने गरी। ३. तोप, बन्दुक आदि पड्काउँदा आवाज आउने किसिमले; ढ्याङ्ङ। ४. पछारिने वा बजारिने चालसँग; ड्याम्म।

ढ्यासढ्यास- *क्रि.वि.* [ढ्यास्+अ(द्वि.)] क्रमशः ढेस्सिने वा ढेपिएर बस्ने किसिमले।

ढ्यासढ्यासती- *क्रि.वि.* अझ शीघ्रतापूर्वक त्यस्तो हुने वा गरिने भएर।

ढ्यास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्यास्+स] ढेस्सिने वा ढेपिएर बस्ने गरी; थ्याच्च।

ढ्वाँक- *वि.* ज्यादै ठुलो; डँडाक; ढब्बु (ढ्वाँक छोरो, ढ्वाँक काँक्रो इ.)।

ढ्वाँके- *वि.* ढ्वाँक।

ढ्वाइँढ्वाइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वाइँ(द्वि.)] एकनासले अपानवायु छुट्दा वा डकार आउँदा शब्द निस्कने गरी।

ढ्वाँसे- *वि.* [√ ढ्वाँके] डँडाक; ढ्वाँक।

ढ्वाइँढ्वाइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वाइँ (द्वि.)] एकनासले अपानवायु छुट्दा वा डकार आउँदा शब्द निस्कने गरी।

ढ्वाइँय- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वाइँ (द्वि.)] अपानवायु छुट्ता अलि धेरै बेर आवाज आउने गरेर।

ढ्वाकढ्वाक- *क्रि.वि.* [ढ्वाक्+अ(द्वि.)] कुनै गऱ्हौं वस्तु लगालग खस्ता, ढोका आदिमा हिर्काउँदा र दुई थरी वस्तु ठक्कर लागिरहँदा आवाज आउने चालसँग।

ढ्वाकढ्वाकी- *क्रि.वि.* अझै छिटो ढ्वाकढ्वाक हुने गरी।

ढ्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वाक्+क] **१.** गऱ्हौं वस्तु बिसाउँदा वा खस्ता आवाज आउने किसिमसँग। **२.** ढोका आदिमा हिर्काउँदा र कुनै दुई वस्तु ठक्कर लाग्दा आवाज आए झैं।

ढ्वाङ- *ना.* [सं. ध्वान] **१.** तेल, मटीतेल आदि हालिने एक किसिमको टिन। **२.** पानी हाल्ने ठुलो भाँडो। **३.** चिठी, मतपत्र आदि खसालिने भाँडो। **४.** धतुराको फूलजस्तो तर ठुलो देखिने ध्वनि विस्तारक यन्त्र। *वि.* **५.** साह्रै ठुलो; ढड्डु।

ढ्वाङढ्वाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वाङ्+अ(द्वि.)] कुनै साह्रो वस्तुमा लगातार हिर्काउँदा, भाँडा तथा तालबाजाहरू बजाउँदा र खुट्टा बजारेर हिँड्दा आवाज आउने किसिमसँग।

ढ्वाङढ्वाङ ढुङढुङ- *क्रि.वि.* काठ, जस्ता, टिन आदिमा बराबर ठोक्ताको आवाज आएसरि।

ढ्वाङढ्वाङती/ढ्वाङढ्वाङी- *क्रि.वि.* अझ शीघ्रतापूर्वक ढ्वाङढ्वाङ हुने गरी।

ढ्वाङपाथी-[ढ्वाङ+पाथी] ढलौटका पाथीका नापोमा मिल्ने गरी टिन आदिमा काटेर बनाइएको, सरकारी छाप वा मुद्रा अङ्कित नहुने, प्रायः गाउँघरमा प्रचलित साधारण किसिमको पाथी।

ढ्वाङ फूल- *ना.* [ढ्वाङ+फूल] तरबारका ढाँचाका पात हुने, विभिन्न रङका र धतुराका जस्ता फूल फुल्ने, एक किसिमको सुगन्धराज।

ढ्वाङ्ग/ढ्वाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वाङ+ग/ङ] तिखो र मसिनु चालले कुनै वस्तु खसेको वा बज्रेको आवाज आउने गरी।

ढ्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वाम्+म] तिखो र मसिनु रूपमा ढ्याम्म आवाज हुने गरी।

ढ्वारढ्वार- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वार्+अ (द्वि.)] अपानवायु छोड्दा लगातार ठुलो शब्द आउने किसिमसँग।

ढ्वारढ्वारती/ ढ्वारढ्वारी- *क्रि.वि.* अझ छिटो ढ्वारढ्वार भएर।

ढ्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वार्+र] अलि बेर ठुलो शब्द निस्कने गरी अपानवायु छुटेर; त्यस्तो आवाज निस्कने चालसँग।

ढ्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ढ्वास्+स] केही ढेस्सिने वा ढेपिएर बस्ने किसिमले।

ण

ण- **१**. देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये पन्ध्रौँ व्यञ्जनवर्ण; परम्परागत रूपमा मूर्धन्य, स्पर्शी, सघोष, अल्पप्राण तथा अनुनासिक मानिएको तर नेपाली उच्चारणअनुसार 'अडँ' ठहरिने व्यञ्जनध्वनि; टवर्गको अन्तिम तथा पाँचौँ वर्ण वा ण अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; तीनधर्के राा (नेपाली लेखनमा)। **२**. नेपालीमा विभेदकता वा व्यतिरेक नभएको नासिक्य व्यञ्जन (नेपाली उच्चारणमा)।

त

त१-देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जन वर्णमध्ये सोह्रौं व्यञ्जन; दन्त्य स्पर्शी, अघोष, अल्पप्राण व्यञ्जन ध्वनि; तवर्गको पहिलो वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; कोदालीपाते त।

त२-*निपा.* कुनै शब्द वा वाक्यलाई जोड दिँदा तथा अरूका कुरामा सही थाप्दा प्रयोग हुने शब्द। (उदा.-तपाईंले काटेको लख त ठ्याम्मै मिल्यो। काम गरे त बेसै हुन्थ्यो। मैले पनि त त्यसै भनेको थिएँ।)

तँ- *सर्व.* [सं. त्वम्] द्वितीय पुरुष एकवचनमा प्रयोग हुने, तिमीभन्दा सानोलाई बुझाउने वा निम्न आदरार्थी शब्द (उदा.-ए रामु! तँ कहाँ गएको थिइस्? तँजस्ता यहाँ कति आए कति!)।

तँछाड कि मछाड/तँछाड मछाड- *ना.* परस्परमा प्रतिस्पर्धापूर्वक लाग्ने वा उछिनपाछिन गर्ने काम ; कुनै काम गर्दा म्याईनम्याई वा छोपाछोप हुने अवस्था। (उदा.- सबैले आफ्नै दुनु सोझ्याउन तँछाड मछाड गर्न थाले भने कसरी व्यवहार चल्छ?)

तँतँ मम- *ना.* व्यक्ति व्यक्तिका बिचमा हुने भनाभन; मानिस मानिसका बिचको झगडा।

तँतँ र मम-*ना.* तँतँमम।

तः- *प्रत्य.* [सं.] शब्दका पछिल्तिर जोडिएर त्यस क्रममा, त्यसबाट, त्यसअनुसार आदि अर्थ जाहेर गर्ने एक प्रत्यय (मूलतः, वस्तुतः, अन्ततः इ.)।

तक्नु- *स.क्रि.* [तग्+नु] तह हालेर दोलाईं, खास्टो, टोपी आदि सिउनु; तग्नु।

तक- *ना. यो.* कुनै कामकुरो वा विषयवस्तुको अवधि, सीमा, खेप, टुङ्गो आदि जनाउने शब्द; सम्म; पर्यन्त; तलक। (उदा. - आमा आजतक रिसाउनुभएको थाहा छैन। उनले तलबतक पाएका छैनन्।)

तकदिर-*ना.* [अ. तकदीर] भाग्य; प्रारब्ध; तगदिर।

तकरार- *ना.* [अ.] कुनै दुई थरी मानिसका बिचको बाझाबाझ; भनावैरी; झगडा; खराब।

तकरार जमिन- *ना.* झगडा परेको वा झगडा पार्ने जग्गा।

तकलिफ- *ना.* [अ. तकलीफ] अनावश्यक झन्झट, बढी परिश्रम, अर्काका निम्तिको खटाइ आदिबाट हुने कष्ट वा दुःख; हैरानी; ताप।

तकाइ- *ना.* [√ तक् +(आइ)] १. तग हालेर सिउने काम वा किसिम। [√ ताक् (+आइ)] २. ताक्ने काम वा किसिम। ३. लक्ष्य; उद्देश्य।

तकाइनु- *क.क्रि.* १. तग्ने काम गराइनु; तगाइनु। २. ताक्न लाइनु; ताक्ने पारिनु।

तकाउनु-*प्रे.क्रि.* १. तगाउनु। २. ताक्न लाउनु; ताक्ने पार्नु।

तकाजा/तकादा- *ना.* [अ. तकादा] ताकिता; जोड।

तकार- *ना.* [सं.] 'त' वर्ण; तवर्गको पहिलो अक्षर।

तकिनु- *क.क्रि.* [तक्+इ+नु] तक्ने काम गरिनु; तगिनु।

तकिया- *ना.* [फा. तकिय] कपडाको लाम्चो थैलोभित्र रुवा, भुवा आदि भरेर तयार पारिएको सिरान हालिने आड वा साधन; सिरानी।

तकुवा- *वि.* [तक्+उवा] तगेको; तगुवा (दोलाईं, खास्टो, टोपी आदि)।

तक्मा- *ना.* [फा. तुग्म] सेवा, वीरता, विद्वत्ता आदिका क्षेत्रमा कुनै उल्लेखनीय काम गर्ने व्यक्तिलाई कदर वा प्रशंसा दर्साउन सरकार वा संस्थाबाट दिइने कुनै चिह्न अङ्कित मुद्राजस्तो आभूषण; पदक।

तक्षक- *ना.* [सं.] १. रातो, पहेँलो र कालो रङ पेटारे परेर मिलेको, झन्डै एक मिटर लमाइ हुने, देख्ता साह्रै राम्रो तर ज्यादै विषालु सर्प; आठ नागमध्ये एक। २. सिकर्मी।

तक्षण- *ना.* [सं.] ताछ्ने वा खुर्कने काम।

तक्षणी- *ना.* काठ ताछ्ने फलामे ज्यावल; बसिला।

तक्षा- *ना.* [सं.] काठको काम गर्ने कालिगड; सिकर्मी।

तखत१- *ना.* सजिलो व्यवस्था मिलेको ठाउँ; अनुकूल स्थान; पायक; पाही।

तखत२- *ना.* [फा. तख्त] १. राजाको गद्दी; राजसिंहासन। २. राज्य (दिव्योपदेश)।

तखता/तख्ता- *ना.* [फा. तख्त] १. फल्याक; फलेक। २. केही सामान राख्नका लागि भित्तामा फल्याक ठोकेर बनाइएको एक प्रकारको दराज। ३. फूल रोपिएको पाटादार ड्याङ।

तग्नु१- *अ.क्रि.* [सं. तिक] १. बुढ्याइँ, कडा बिमारी आदिका अवस्थामा पनि बाँच्न सक्नु; शरीरमा टिक्ने वा अड्ने शक्ति हुनु। २. अरूका भनाइ, बुहार्तन आदि खपेर बस्नु; कष्ट, कहर सहनु।

तग्नु२- *स.क्रि.* [सं. टङ्क+नु] तग हालेर वा अस्तरसमेत गरी सिउनु; दुई तह कपडाका बिचमा रुवा हाली सो रुवालाई समेत खुटी बुट्टा पारी (कपडा, दोलाईं, सिरक, खास्टो आदि) सिउनु।

तग- *ना.* दुई तह कपडाको माझमा रुवो वा अस्तर हालेर कोठा कोठा पारी सिइने खास्टो, सिरक, दोलाईं आदि लुगाको सिलाइ।

तगडा- *वि.* [हि.] १. मनग्य तागत भएको; बलियो; दह्रो। २. रोग नभएको वा राम्ररी तङ्ग्रिएको; तन्दुरुस्त; ताजा।

तगण- *ना.* [सं.] छन्दशास्त्रका नियमअनुसार दुई गुरु र एक लघु हुने गण (SSI)।

तगदिर- *ना.* हे. तकदिर।

तगर- *ना.* [सं.] अम्बाका जस्ता ससाना पात हुने, हल्का बास्ना आउने, सेतो गोलाकार फूल फुल्ने पितृकार्यका लागि आवश्यक ठानिने फूल।

तगाइ- *ना.* [√ तग् (+आइ)] १. तग्ने काम वा किसिम; एक प्रकारको सिलाइ। २. तग्ने (अड्ने) काम वा किसिम; टिकाइ।

तगाइनु- *क.क्रि.* १. टिकाइनु। २. तग हालेर सिउन लाइनु।

तगाउनु- *प्रे.क्रि.* १. तग्न लाउनु; तग हालेर सिउन लाउनु।

२. टिकाउनु।

तगारी- *ना.* [तगारो+ई] तगाराको लघु रूप; सानो तगारो।

तगारो- *ना.* १. घर वा खेतीमा बस्तुभाउ नपसून् भनी मुख्य गौँडा वा आवतजावत गर्ने ठाउँमा पर्खाल, खाँबो आदिमा प्वाल पारी हालिएको काठ वा बाँसको तेर्सो बार। २. गौँडा।

तगुवा- *वि.* [तग्+उवा] तग हालेर सिइएको; तगेर सिइएको (दोलाई, खास्टो, भादगाउँले टोपी आदि); रुईदारी।

तङ$_1$- *ना.* [> तह] कुनै वस्तुको खात; तङ्डी; चाङ।

तङ$_2$- *क्रि.वि.* [फा.] १. दिक्क; हैरान। *वि.* २. साँघुरो। *ना.* ३. घोडामा काठी कस्ने पेटी।

तङ्गिन$_1$- *ना.* [√ तङ्गी] कुनै वस्तुको ठुलो खात; चाङ; तङ्डी; तङ्गिन।

तङ्गिन$_2$- *वि.* [फा. तंगी] साह्रै गरिब; तन्नम; कङ्गाल; तङ्गिन।

तङ्गी- *ना.* [तङ्ग+ई] खात; चाङ; तङ।

तङ्ग्रनु- *अ.क्रि.* [सं. तङ्कन] बिरामीलाई रोगले छाडेर सन्चो हुनु वा बल लाग्न थाल्नु; बिरामी निको भएर उठ्नु; तङ्ङ्रनु।

तङ्ग्राइ- *ना.* तङ्ग्रने क्रिया वा प्रक्रिया।

तङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* १ तङ्ग्रने काम गरिनु। २. बिरामी, सुत्केरी आदि अलिअलि हिँड्न सक्ने हुनु।

तङ्डिन$_1$- *ना.* हे. तङगिन$_1$।

तङ्डिन$_2$- *वि.* हे. तङगिन$_2$।

तङ्ङ्रनु- अ.*क्रि.* हे. तङ्ग्रनु।

तछाइ- *ना.* [√ ताछ् (+आइ)] ताछ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

तछाइनु- *क.क्रि.* ताछ्न लाइनु।

तछाउनु- *प्रे.क्रि.* ताछ्न लाउनु।

तछान/तछानी- *ना.* [ताछ्+आन/आनी] जङ्गलका रुखहरूको कटानीपछि ताछतुछ पार्ने काम।

तछार्नु- *स.क्रि.* [√ ताछ्नु] १. काठ, लौरो आदि ताछ्नु; तिखार्नु। २. लछारपाटो लाउनु; खुत्त्याउनु।

तछार- *ना.* तछार्ने काम।

तछाराइ- *ना.* तछार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

तछारिनु- *क.क्रि.* तछार्ने काम गरिनु; ताछिनु।

तछिने- *वि.* [ताछ्+इ+ने] ताछ्न हुने, ताछ्न मिल्ने वा ताछ्न लायक (काठपात आदि)।

तछुवा- *वि.* [ताछ् + उवा] १. ताछिएको (काठ आदि)। *ना.* २. हे. खसिपा।

तजबिज- *ना.* [फा. तजवीज] १. कुनै कामकुराको इन्तिजाम; बन्दोबस्त। २. मुद्दामा अदालतबाट गरिने निर्णय; फैसला। ३. निर्णयात्मक कुरामा दिइने राय; सम्मति। ४. विवेक; इच्छा; प्रबन्ध।

तजबिज पत्र- *ना.* अदालतबाट मुद्दाको किनारा लाउँदा गरिने फैसलाको कागत।

तजबिजी- *ना.* तजबिजद्वारा हुने काम वा कुरो।

तट- *ना.* [सं.] समुद्री किनार वा नदीको तीर; छेउ।

तटबन्ध- *ना.* सुरक्षा तथा उपयोगिताका निम्ति नदीको चौडाइ साँघुऱ्याउन त्यसको किनारामा उठाइएको पर्खाल; बाँध।

तटवर्ती- *वि.* १. समुद्री किनारमा रहेको। २. कुनै पक्षमा नलागेको वा नमिजेको।

तटस्थ- *वि.* [सं.] १. तटमा अवस्थित; समुद्री किनारमा रहेको। २. निकटमा रहने। ३. कुनै गुटमा नलाग्ने वा कसैको पक्ष नलिने; मध्यस्थ; निष्पक्ष।

तटस्थ कण- *ना.* पक्षविपक्ष केही नलिई बस्ने वा ऋृणात्मकता धनात्मकता दुवैमा संलग्न नभएको वस्तु।

तटस्थ क्षेत्र- *ना.* कुनै शक्तिको निष्क्रिय हुने भाग वा कतैपट्टि पनि संलग्न नभएको क्षेत्र।

तटस्थ क्षेत्रता- *ना.* १. तटस्थ हुने वा रहने अवस्था। २. कसैको पक्ष नलिने वा अचेलको राजनीतिअनुसार कुनै देशको युद्ध, झगडा आदिमा नअल्झी अलग्ग रहने काम वा स्थिति।

तटस्थीकरण- *ना.* १. कुनै देश वा स्थानलाई तटस्थ बनाउने वा तत्सम्बन्धी कुराको घोषणा गर्ने काम। २. प्रतिकूल गुण, शक्ति आदिद्वारा कुनै वस्तुको प्रभाव निष्क्रिय पार्ने काम।

तटिनी- *ना.* [सं.] नदी; खोलो।

तटी- *ना.* [सं.] नदी वा समुद्रको तट; किनार।

तटीय- *वि.* [सं.] तटसम्बन्धी; समुद्री किनारको।

तटीय मैदान- *ना.* समुद्री किनारमा अवस्थित भूभाग।

तडकभडक- *ना.* [तडक+भडक] औगातभन्दा बढाईचढाई देखाइने रोबरवाफ; नचाहिँदो वा नसुहाउँदो ठाँटबाँट।

तडाग- *ना.* [सं.] १. तलाउ; ताल। २. जङ्गली पशु फसाउन प्रयोग गरिने पासो।

तडातड- *क्रि. वि.* [तडक्+तडक्] कतै नअडी फुर्तीसाथ हिँड्ने गरी; फटाफट।

तडित्- *ना.* [सं.] १. आकाशमा चम्कने बिजुली; चट्याङ। २. हिंसा।

तडिद्गर्भ- *ना.* बादल; मेघ।

तडिल्लता- *ना.* [सं.] लहरा जस्तै टेढोमेढो भई धेरै रेखा बनेर आकाशमा चम्कने बिजुली।

तडीतुमडी- *ना.* [(द्वि.) तुम्बो] जो भएको श्रीसम्पत्ति, झिटीमिटी आदि; सिरीखुरी; सर्वस्व।

तड्कनु- *अ.क्रि.* [प्रा. तडतडा+नु] १. कतै नअडी फुर्तीसाथ छिटो हिँड्नु; फटाफट हिँड्नु; तड्किनु। २. चड्का किसिमले वा गर्जेर बोल्नु।

तड्काइ- *ना.* तड्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

तड्काइनु- *क.क्रि.* कतै नअडाई फुर्तीसाथ हिँडाइनु।

तड्काउनु- *प्रे.क्रि.* कतै नअडाई फुर्तीसाथ हिँडाउनु।

तड्का- *वि.* [तड्क+आ] १. साह्रो वा चर्को (हिँडाइ, चलाइ आदि)। २. स्पष्ट (बोली)। ३. चर्को; तीक्ष्ण (स्वाद)।

तड्कातडकी- *ना.* १. परस्परको फुर्तीसाथको हिँडाइ। २. परस्परमा हुने भनाभन; बाझाबाझ; चर्काचर्की।

तड्काबाजी- *ना.* रिसाएर चर्को भनाभन गर्ने काम; बाझाबाझ।

तड्कारै- *क्रि. वि.* [सं. तत्काल] एकाबिहानै; सखारै; सबेरै।

तड्कारो- *वि.* [तड्क+आरो] तड्का वा चर्को स्वर भएको; खुलस्त;

स्पष्ट; टड्कारो (बोली)।
तड्के- *वि.* [तड्क+ए] १. एक्लै फटाफट हिँड्ने बानी भएको; तड्कने। २. अरूको रायमा पनि नमिल्ने र कसैको वास्ता पनि नगर्ने; एकोहोरो।
तड्पनु- *अ.क्रि.* [प्रा. तडफड+नु] १. अरूले लाएखाएको देखेर कल्पनु वा डाह उब्जनु। २. आफूले गरेका कामकुरामा चेतेपछि चुकचुकाउनु; पछुताउ गर्नु। ३. शारीरिक वा मानसिक वेदनाले व्याकुल हुनु; छटपटाउनु।
तड्पाइ- *ना.* तड्पने क्रिया वा प्रक्रिया।
तड्पाइनु- *क.क्रि.* तड्पन लाइनु।
तड्पाउनु- *प्रे.क्रि.* तड्पने गराउनु; कल्पाउनु।
तड्पिनु- *अ.क्रि.* तड्पने काम हुनु; तड्पनु।
तड्फडाइ- *ना.* [√ तड्फडाउ (+आइ)] तड्फडिने क्रिया वा प्रकिया।
तड्फडाइनु- *अ.क्रि.* तड्फडाउने होइनु।
तड्फडाउनु- *अ.क्रि.* [प्रा. तडफड+आउ+नु] शारीरिक चोट, मानसिक वेदना, पश्चात्ताप आदिले दुःखित हुनु; छटपटाउनु।
तत्- *ना.* [सं.] १. ब्रह्म। २. वायु। *सर्व.* ३. प्रथम पुरुषको एकवचन जनाउने शब्द; त्यो; ऊ (जस्तै - तत्सम्बन्धी, तत्काल, तत्सदृश, तत्क्षण इ.)।
तत- *वि.* [सं.] १. फैलिएको; विस्तृत। २. ढाकिएको। *ना.* ३. तार रेटेर बजाइने बाजा (सारङ्गी, सितार आदि)।
ततर्को- *ना.* [अ.मू. तर् (द्वि.) को] फतफताउने काम; झर्कोफर्को।
ततर्को फतर्को/भतर्को- *ना.* झर्को मानेर वा गुत्थिएर फतफताउने काम; झर्कोफर्को।
तताइ- *ना.* [√ तात् (+आइ)] १. तात्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [तताउ+आइ] २. तताउने भाव क्रिया वा प्रक्रिया।
तताइनु- *क. क्रि.* तात्ने काम गराइनु; तातो पारिनु।
तताउनु- *प्रे.क्रि.* १. कुनै पनि वस्तुलाई आँच वा रापको सहायताले तातो पार्नु; गरम तुल्याउनु। २. आगो, तातो आदिमा सेकाउनु। ३. कुनै कुरा वा कारणमा रिस उठाउनु; जङ्ग्याउनु। ४. कुनै क्रियाकलापका निम्ति उत्तेजित पार्नु; प्रोत्साहित गर्नु; हौस्याउनु।
ततिम्बा/ततिम्मा- *ना.* [अ. ततिम्म] पहिलेको बयानमा थप्तै गाँस्तै दोहोरोतेहरो सोधपुछ गरेर लिइएको बयान।
तत्काल- *क्रि. वि.* [सं.] त्यसै बेला; त्यही समयमा; उत्तिखेर; तुरुन्त; लगत्तै।
तत्कालीन- *वि.* त्यसै बेलाको; उसै समयको; त्यतिखेरको।
तत्क्षण- *क्रि. वि.* [सं.] त्यसै बेला; उही बखत; तत्काल।
तत्तत्- *सर्व.* [सं. तत् + तत्] त्यही त्यही; उही उही।
तत्त्व- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि वस्तुलाई अस्तित्वमा ल्याउने मूल कारण। २. जगत् र सृष्टिका मूल कारण मानिने पञ्चमहाभूत (पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाश)। ३. वास्तविक स्थिति वा यथार्थ कुरा। ४. महत्त्वपूर्ण अंश; सार वस्तु; सारांश। ५. आधुनिक रसायनशास्त्रका अनुसार अर्को पदार्थसँग बिलकुलै अमिश्रित वा विशुद्ध कुनै पदार्थ। ६. परमात्मा; परब्रह्म।
तत्त्वज्ञ- *वि.* १. तत्त्व वा यथार्थ कुरा जान्ने तत्त्वज्ञानी; तत्त्ववेत्ता। २. ब्रह्मज्ञानी। ३. दार्शनिक।
तत्त्वज्ञान- *ना.* ब्रह्म, आत्मा र सृष्टिबारेको यथार्थ ज्ञान; मोक्ष प्राप्ति हुने ज्ञान; ब्रह्मज्ञान।
तत्त्वज्ञानी- *वि.* तत्त्वज्ञान प्राप्त भएको (व्यक्ति); ब्रह्मज्ञानी।
तत्त्वतः- *अव्य.* यथार्थ रूपमा; साँच्चिकै किसिमले।
तत्त्वदर्शी- *वि.* वास्तविकताको बोध हुने; तत्त्वज्ञानी।
तत्त्वदृष्टि- *ना.* तत्त्वज्ञान प्राप्त गर्ने दृष्टि।
तत्त्वनिष्ठ- *वि.* आफ्नो सिद्धान्तमा अटल रहने।
तत्त्वमीमांसा- *ना.* आध्यात्मिक, आधिदैविक कुराको विवेचना भएको शास्त्र; तत्त्वविद्याको चर्चा भएको दर्शनशास्त्र; अध्यात्मविद्या।
तत्त्वविद्- *वि.* तत्त्वको ज्ञान हुने; तत्त्वज्ञ।
तत्त्ववेत्ता- *वि.* दार्शनिक; तत्त्वज्ञ; तत्त्वविद्।
तत्त्वाधान- *ना.* [सं.] कुनै कार्यक्रमसम्बन्धी आयोजना वा सञ्चालनको दायित्वपूर्ण निरीक्षण, रेखदेख वा हेरचाह।
तत्पर- *वि.* [सं.] १. कुनै कामकुरा गर्न तयार भएको; तम्तयार; कटिबद्ध। २. काममा निपुण वा दक्ष।
तत्परता- *ना.* कुनै काम गर्न तयार हुने गुण वा स्थिति।
तत्परायण- *वि.* कुनै कामकुरामा मन लाउने वा एकाग्र हुने; तल्लीन।
तत्पश्चात्- *संयो.* [सं.] त्यसपछि; तदनन्तर; तदुपरान्त।
तत्पुरुष- *ना.* [सं.] १. व्याकरणअनुसार पछिल्लो पद मुख्य हुने एक समास (जस्तै- कामलायक, डरछेरुवा, पानीघाट, भुईंफुट्टा, वनवास।)। २. परमात्मा; ईश्वर।
तत्याकतुतुक- *क्रि. वि.* [तत+तुत्] १. नानीहरूले अलिअलि र तोते बोली बोल्ने चालमा। २. गलेर नरम भई बग्ने खालको हुने किसिमले। ३. लखतरान हुने अवस्थामा।
तत्र- *क्रि. वि.* [सं.] त्यस ठाउँमा; त्यहाँ; वहाँ।
तत्सम- *वि.* [सं.] १. जस्ताको तस्तो; त्योजस्तो; त्यस्तै। *ना.* २. संस्कृत भाषाबाट रूप नफेरिई आफ्नो भाषामा आएर जस्ताको तस्तै चलेका शब्द (जस्तै- संस्कृतबाट नेपालीमा आएका तत्सम शब्द (आकाश, सूर्य, दिन इ.)।
तत्समता- तत्सम हुनाको भाव, क्रिया वा अवस्था।
तत्स्थानिक- *वि.* [सं.] त्यस स्थानको वा त्यही ठाउँमा रहने।
तथा१- *ना.* [सं. तथ्य] कुनै कामकुरामा सल्लाहले गरिने निधो; पक्कापक्की; निश्चय; ठेगान (उदा.- घरमा तथा गरेर आएपछि बिहेको कामकुरो छिन्नुपर्छ।)।
तथा२- *अव्य.* [सं.] १. त्योजस्तो; उस्तो; त्यस्तै किसिमले। *संयो.* २. र; अनि। (उदा.-शब्दकोशको सम्पादन र परिमार्जन नेपाली भाषाको अभिवृद्धि तथा यसको अस्तित्व संरक्षणका दृष्टिले पनि हुनुपर्छ।
तथाकथित- *वि.* त्यसो भनिएको; भनाउँदो; नाम मात्रको।
तथागत- *ना.* बुद्धको एक नाम; गौतम बुद्ध।
तथानाम- *ना.* मुखमा जे आयो त्यही बोल्ने काम; गालीगलौज; दुर्व्यवहार।
तथापि- *संयो.* त्यसो भए तापनि; जे भए पनि; तैपनि; तापनि।

तथास्तु- *ना.* कसैले कुनै कुरो माग्दा, त्यस कुराको आकाङ्क्षा राख्ता वा केही काम गर्न चाहँदा उसको तप, व्रत, ध्यान आदिबाट प्रसन्न भई विशिष्ट शक्ति वा व्यक्तिद्वारा 'त्यस्तै होस्' भनी आशीर्वाद दिइने शब्द। (उदा.- पार्वतीले 'महादेव पति पाऊँ' भनी वर माग्दा, विष्णुरूपधारी महादेवले 'तथास्तु' भने।)

तथोक्त- *वि.* १. त्यस प्रकारले भनिएको। २. तथाकथित।

तथौरो- *वि.* [सं. तथ्य+औरो] अरूलाई तथानाम भन्ने वा गालीगलौज गर्ने; नाम मात्रको।

तथ्य- *वि.* [सं.] १. वास्तविकतामा आधारित; प्रमाणित हुन सक्ने; सत्य। *ना.* २. साँचो कुरो वा विवरण; वास्तविकता।

तथ्यभाषी- *वि.* वास्तविक कुरा गर्ने; साँचो बोल्ने; सत्यवक्ता।

तथ्यवादी- *वि.* साँचो बोल्ने; सत्यवादी।

तथ्याङ्क- *ना.* [सं.] वास्तविकतामा आधारित अङ्क वा हिसाब। गणितीय आधारमा प्रमाणित हुन सक्ने वस्तुसत्य; विवरण; वास्तविकता।

तदनन्तर- संयो [सं.] त्यसपछि; उसपछि।

तदनुरूप- *वि.* [सं.] त्यसैअनुसार; त्यहीजस्तो; त्यससँग मिल्दोजुल्दो; उस्तै।

तदनुसार- *वि.* [सं.] त्यसअनुसार; त्यस्तै रूपले; उसै बमोजिम।

तदपि- संयो [सं.] १. तापनि; तथापि। २. त्यो पनि; ऊसहित।

तदर्थ- *क्रि. वि.* [सं.] १. त्यसनिम्ति; त्यसका लागि; त्यसकारण। *वि.* २. कुनै विशेष कामका निम्तिको पटके।

तदर्थ समिति- *ना.* कुनै विशेष कामको सम्पादन वा प्रारम्भिक सरसल्लाह गर्नका निम्ति गठन भई सो काम पूरा भएपछि समाप्त हुने समिति।

तदा- *क्रि. वि.* [सं.] त्यस बखत; उस बेला।

तदर्थयुक्तक- *ना.* ऐतिहासिक प्रचलनअनुसार राज्यद्वारा आफूलाई नियुक्त गरेपछि आफ्ना मातहतका कर्मचारी आफैँले नियुक्त गर्न पाउने अधिकारी।

तदारुक/तदारुख- *ना.* [अ. तदारूक] १. अपराध, अपराधी वा दुर्घटनाका बारेमा विशेष रूपले गरिने खोजी। २. कुनै पनि कामका निम्तिको तत्परता।

तदीय- *वि.* [सं.] त्यसको; उसको।

तदुपरान्त- *संयो.* [सं.] त्यसपछि; तदनन्तर।

तद्गुण- *ना.* [सं.] आफ्नो गुण छाडेर अरूको उत्तम गुण ग्रहण गरेको बयान गरिने एक किसिमको अर्थालङ्कार।

तद्देशीय- *वि.* [सं.] १. त्यो देशसम्बन्धी; त्यस देशको। २. क्षेत्रीय; स्थानीय।

तद्धित- *ना.* [सं.] १. शब्द संरचनाका क्रममा नाम, विशेषण आदि शब्दमा लागेर विभिन्न अर्थ निस्कने अरू शब्द बनाउने प्रत्ययविशेष; कृत् र तद्धित प्रत्ययमध्ये दोस्रो भेद (घरबाट बन्ने घरेलु शब्दमा 'एलु', पानीबाट बन्ने पनेरो शब्दमा 'एरो', अग्लोबाट बन्ने अग्लाइ शब्दमा 'आइ' आदि तद्धित प्रत्यय हुन्।)। *वि.* २. त्यसका निम्ति हितकारक वा उपयुक्त हुने।

तद्धितान्त- *वि.* तद्धित प्रत्यय लागेर बनेको; द्वितीय व्युत्पन्न (शब्द)।

तद्बिसेक- *वि.* [सं. तत्+विशेष] थोरै मात्रा; अलिकति; केही। (उदा.- पारिभन्दा तद्बिसेक वारि नै रमाइलो छ। हरिभन्दा तद्बिसेक अनिल राम्रा छन्।)

तद्भव- *वि.* [सं.] १. त्यसबाट उत्पन्न भएको *ना.* २. संस्कृत भाषाबाट केही रूप परिवर्तन वा विकृत भएर अर्थात् रूप फेरिएर आफ्नो भाषामा आई चलेका शब्द, जस्तै - कर्म (संस्कृत) = काम (नेपाली), चञ्चु (संस्कृत)=चुच्चो (नेपाली) इ.)।

तद्रूप- *वि.* [सं.] त्यही आकारप्रकारको; उस्तै किसिमको; त्यस्तै।

तद्रूपता- *ना.* त्यस्तै गर्ने स्थिति वा काम; समानता; सादृश्य।

तन- *ना.* [सं. तनु] प्राणीको हाड, मासु, रगत आदिले बनेको सबै अङ्गको समूह; जिउ; शरीरः चोला।

तनक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. तन् > तनक्+क] एकै खेपमा तान्ने वा तानिने गरी; तन्न।

तनखा- *ना.* [फा. तनख्वाह] जागिर खाई काम गरेबापत महिनैपिच्छे पाइने रकम; तलब; किस्ता; वेतन।

तनतन- *क्रि. वि.* [अ.मू. तन्+अ (द्वि.)] पानी वा अरू कुनै तरल पदार्थ धेरै खाने वा पिउने गरी; तननन।

तनतनती/तनतनी- *क्रि. वि.* अझ छिटो तनतन हुने गरी।

तनमन- *ना.* [तन+मन] १. शरीर र मन; शारीरिक र मानसिक शक्ति। २. जाँगर र उत्साह।

तनय- *ना.* [सं.] छोरो; पुत्र।

तनया- *ना.* छोरी; पुत्री।

तनहुँ- *ना.* नेपालको पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रभित्र पर्ने गण्डकी अञ्चलको एक जिल्ला।

तना- *ना.* [सं.तन्तु] १. दौरा, भोटो आदि ठिक ठाउँमा कसेर लगाइने कपडाको मसिनु फित्ता; तुनु। २. वर आदि रुखका हाँगादेखि फेदसम्म झरेका वा लट्केका जरा।

तनाइ- *ना.* [√ तान् (+आइ)] तान्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

तनाइनु- *क.क्रि.* तान्न लाइनु।

तनाव/तनाउ- *ना.* [हि. तनाव] १. कुनै झमेलाका कामकुरा, सोचाइ आदिले मस्तिष्क तन्कने काम; तन्काइ। २. दुई थरीका बिचमा अविश्वासको भावनामा हुने वृद्धि; तन्काइ; खिचातानी।

तनाहा- *वि.* [फा.] १. भएभरको धनसम्पत्ति सकिएको; तन्नम। २. केही नभएको; एक्लो।

तनु- *ना.* [सं.] १. तन; शरीर; जिउ। *वि.* २. सानो।

तनुज- *ना.* पुत्र; छोरो।

तनुजा- *ना.* पुत्री; छोरी।

तनुधारी- *वि.* शरीर धारण गर्ने; देहधारी।

तनुमध्य- *वि.* पातलो वा झिनो कमर भएको।

तनुलता- *ना.* सुकुमार देह; कोमल शरीर।

तने- *वि.* [तना+ए] तना भएको; तुनुजस्तो; तुने।

तने बोडी- *ना.* हे. तुनेबोडी।

तनोट/तनौट- *ना.* [तान्+ओट/औट] १. तान्ने काम वा प्रक्रिया; तनाइ। २. कपडा आदि बुन्दा तन्काइएको वा तान लगाइएको धागो, डोरी आदि वस्तु।

तनौटे- *वि.* १. तनोट भएको; तनौटका रूपमा आएको। २. तनौट गर्ने; तान्ने। ३. तान लगाउने (व्यक्ति)।
तन्कनु- *अ.क्रि.* [√ तनक्क+नु] १. तान्न हुने कुनै पनि वस्तु जोडसँग तानिनु वा खिचिनु। २. गाह्रो भए तापनि लस्केर हिँड्नु। ३. रिसाएर वा नराम्रो किसिमले जानु।
तन्काइ- *ना.* तन्कने तथा तन्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।
तन्काइनु- *क.क्रि.* तन्कन लाइनु।
तन्काउनु- *प्रे.क्रि.* तन्कने पार्नु; तन्कन लाउनु।
तन्किनु- *अ.क्रि.* १. तनक्क तानिनु। २. तन्कनु।
तन्को- *ना.* तन्केको स्थिति वा तन्कने काम।
तन्क्याइ- *ना.* तन्किने काम वा किसिम।
तन्क्याहट- *ना.* तन्कने भाव, ढाँचा वा क्रिया; तन्क्याइ।
तन्जेब- *ना.* [फा.] एक जातको मसिनु सुती कपडा; उम्दा जातको मलमल।
तण्डवितण्ड- *ना.* [सं.] वादविवाद; टकराव।
तन्तरमन्तर- *ना.* [√ तन्त्रमन्त्र] झारफुक गर्ने काम; तन्त्रमन्त्र।
तन्तु- *ना.* [सं.] १. कपास आदि बटारेर कातिएको मसिनु डोरो; धागो। २. रेसा। ३. ताँती; पङ्क्ति। ४. माकुराको जालो। ५. सन्तान। ६. मड्याएको नेपाली कागतमा मसीविना उठाएर वा खाल्डो पारेर बनाइएको डोब।
तन्तुकार- *ना.* १. लुगा बुन्ने व्यक्ति; जुलाहा। २. माकुरो।
तन्तुकोष- *ना.* शारीरिक तन्तु बन्नका लागि तल्लीन रहने जीवकोष।
तन्तुविज्ञान- *ना.* शारीरिक तन्तुको सूक्ष्म संरचना तथा क्रियाको ज्ञान गर्ने गराउने शास्त्र।
तन्तुविशेषज्ञ- *वि.* शारीरिक तन्तुका विषयमा विशेष ज्ञान वा दखल भएको।
तन्त्र- *ना.* [सं.] १. शाक्त वा शैव मतका अनुसार देवदेवीहरूको उपासना गर्ने रहस्यमूलक शास्त्र। २. झारफुक गर्ने मन्त्र वा विद्या। ३. कुनै शासनव्यवस्था वा पद्धति (जस्तै- राजतन्त्र, प्रजातन्त्र, गणतन्त्र इ.)। ४. धागो; डोरो; सूत्र।
तन्त्रमन्त्र- *ना.* तन्त्र प्रयोग गर्ने विद्या; जादुटुना वा झारफुक।
तन्त्री- *ना.* १. रेटेर बजाइने तथा मसिनु झन्कार निस्कने सितार, वीणा आदि वाद्य। २. वीणाको तार। ३. शरीरको नसा।
तन्दुर- *ना.* [हि.] पाउरोटी, बिस्कुट आदिको झैं रोटी पकाउन बनाइएको माटाको ठुलो चुलो।
तन्दुरी- *ना.* तन्दुरमा पकाइएको बाक्लो रोटी।
तन्दुरुस्त- *वि.* [फा.] १. शरीरमा कुनै किसिमको रोग वा कमजोरी नभएको; निरोगी; स्वस्थ। २. काममा लाग्न वा जुट्न सक्ने; तम्तयार; ठिकठाक।
तन्दुरुस्ती- *ना.* शरीरमा कुनै किसिमको रोग वा कमजोरी नभई रातोपिरो हुने स्थिति; निरोगीपन; आरोग्य।
तन्देरी- *वि.* [सं.तरुण] तरुनो; तन्नेरी।
तन्देह- *वि.* [फा. तनदेह] मेहनतसाथ काम गर्ने।
तन्देही- *ना.* १. मेहनत; परिश्रम। २.कोसिस; प्रयत्न।
तन्द्रा- *ना.* [सं.] १. निद्रा लाग्नुअघिको आँखाको लठ्ठ्याइ; निद्राको पहिलो अवस्था; झप्काइ; उँघ। २. रोग, शोक, चिन्ता आदिबाट हुने हल्का बेहोसीजस्तो स्थिति।
तन्द्रालु- *वि.* १. तन्द्रामा परेको; उँघ लागेको। २. थाकेको; क्लान्त।
तन्द्रिल- *वि.* तन्द्रायुक्त; उँघ लागेको।
तन्दूक- *ना.* [अ. तनूर] विशेष किसिमले पकाइएको मासु आदिको परिकार।
तन्न- *क्रि. वि.* [अ.मू. तन्+न] बेसरी तान्ने वा तानिने गरी; तनक्क।
तन्नम- *वि.* [अ. तनहा] आफ्नो भन्नु केही नभएको; हरिकङ्गाल; अति गरिब; तनहा।
तन्नमभगत/भवति- *ना.* भएभरको श्रीसम्पत्ति सबै सकिएको; तनहा; कङ्गाल।
तन्ना- *ना.* [√ तान्] पलङ, खाट आदिमा बिछ्याउनामाथि कसेर हालिने एकसरो कपडा।
तन्नेरी/तन्नेरो- *वि.* [√ तन्देरी] १. बैँस चढेको; तरुनो; युवक; जवान। *ना.* २. तरुण युवक; तरुनो ठिटो।
तन्मनस्क- *वि.* [सं.] तल्लीन; तन्मय।
तन्मनस्कता- *ना.* तन्मनस्क हुनाको भाव वा अवस्था।
तन्मय- *वि.* [सं.] तनमन लगाएको; त्यसैमा मिलेको; दत्तचित्त; तल्लीन।
तन्मयता- *ना.* तन्मय हुनाको भाव वा अवस्था; दिलोज्यानले लाग्नेपन; तल्लीनता।
तन्वी- *वि.* [सं.] १. दुब्लीपातली। २. कोमल शरीर भएकी।
तप्नु१- अ.*क्रि.* [सं. तप+नु] तप गर्नु; तपस्या गर्नु।
तप्नु२- *अ.क्रि.* [सं. तप्त+नु] १. घाम, गर्मी आदिले तात्नु; तातो हुनु। २.मानसिक पीडा वा दुःख हुनु।
तपः- *ना.* [सं.] तपस; तप; तपस्या।
तपःकर- *वि.* तप गर्ने; तपस्वी।
तपःप्रभाव- *ना.* तपस्याबाट पाइने अलौकिक शक्ति; तपको प्रभाव।
तपःसाध्य- *वि.* तपस्याले सिद्ध हुने।
तपःस्थल- *ना.* तपस्या गर्ने ठाउँ; तपोभूमि।
तप- *ना.* [सं.] १. कुनै अभिलषित सिद्धिप्राप्तिका निम्ति शरीर वा इन्द्रियलाई वशमा राखेर अटुट रूपमा चिन्तन मनन गर्ने प्रक्रिया; विषयवासनाबाट अलग भई चित्तशुद्धि पार्न गरिने कष्टकर धार्मिक नियम; तपस्या। २. पुराणअनुसार पृथ्वीमाथिका सात लोकमध्ये एक। ३. माघ महिना। ४. ताप; गर्मी; ग्रीष्म ऋतु। ५. ज्वरो।
तपक- *ना.* [सं. तप] १. घाम, आगो आदिको गर्मीबाट हुने चर्को असर। २. सुन, चाँदी आदि धातुमा चढाइने जलप; पाइन।
तपक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. तपक्+क] पानी, शीतजस्ता तरल वस्तु चुहिने वा खस्ने गरी।
तपतप- *क्रि. वि.* [अ.मू. तप्+अ (द्वि.)] कुनै तरल पदार्थ थोपा थोपा गरी चुहुने वा खस्ने गरी।
तपतपती- *क्रि. वि.* अझ छिटो तपतप हुने गरी।
तपतपाइ- *ना.* तपतपाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
तपतपाइनु- *अ.क्रि.* थोपा थोपा गरी चुहाइनु।
तपतपाउनु- *अ.क्रि.* थोपा थोपा गरी चुहुनु; तप्कनु।

तपतपिनु- *अ.क्रि.* तपतप गरी थोपा खस्नु; तप्कनु; तपतपाउनु।
तपतपी- *क्रि. वि.* तपतपती।
तपन- *ना.* [सं.] १. तातोपन; ताप; गर्मी;। २.घाम; सूर्य। ३. गृष्म ऋतु। ४. मानसिक दुःख वा पीडाबाट हुने डाह। ५. नायकनायिकाले वियोगका अवस्थामा अनुभव गर्ने दुःख।
तपनी- *ना.* १. हल्का राप; मधुरो ताप। २. मन्द ज्वरो। ३. मानसिक दुःख वा पीडा।
तपश्चर्या- *ना.* [सं.] तपस; तपस्या।
तपस- *ना.* [सं. तपस्] तप; तपस्या।
तपसिल- *ना.* [अ. तफसील] १. स्रेस्तामा तल लेखिएको वा खुलाइएको विवरण; निम्नलिखित फाँटवारी। २. विस्तृत वर्णन; नालीबेली; विवरण।
तपसी- *वि.* [सं. तपस्वी] सांसारिक प्रपञ्चबाट मुक्त भएर एकान्तमा गई ईश्वरको आराधना गर्ने; तपस्या गर्ने; तपस्वी।
तपसील- *ना.* हे. तपसिल।
तपस्या- *ना.* [सं.] १. कुनै इच्छापूर्ति गर्न वा मानसिक शुद्धि गर्नाका लागि एकचित्त भएर नियमपूर्वक गरिने कठिन कार्य वा प्रयत्न; तप। २. ब्रह्मचर्य।
तपस्वी- *वि.* [सं.] १. तपस्या गर्ने; तपसी; तापस। *ना.* २. सन्न्यासी। स्त्री. तपस्विनी।
तपाइ- *ना.* [√ तप् (+ आइ)] १. तप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [तपाउ + आइ] २. तपाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
तपाइनु- *क.क्रि.* १. तताइनु। २. ताप्न लाइनु।
तपाउनु- *प्रे.क्रि.* १. तप्त पार्नु; तताउनु। २. तातो अनुभव गराउनु; ताप्न लाउनु।
तपाईं- *सर्व.* [सं. त्वम्] १. औपचारिक प्रसङ्गमा आफू भन्दा मान्य जनलाई 'तिमी' भन्दा माथिल्लो दर्जामा राखेर प्रयोग गरिने द्वितीय पुरुष, एकवचनको आदरार्थी शब्द। (उदा.- यस उपलक्ष्यमा तपाईंको उपस्थिति प्रार्थनीय छ। तपाईं घरबाट कहिले पाल्नुभो?) २. 'तँ' को सट्टा व्यङ्ग्यार्थमा प्रयुक्त हुने शब्द। (उदा.- हो, तपाईंकै गोडा मिचेर बस्नुपर्ला!)
तपेस- *ना.* [फा. तपिश] पकाउने काममा प्रयोग हुने बिट फर्केको, ठुलो मुख भएको, खास गरी हलुङ्गेको भाँडो; डेक्ची।
तपो- [सं.] तपस्‌को समासगत रूप।
तपोधन- *वि.* तपस्या नै ठुलो धन वा सम्पत्ति भएको।
तपोनिष्ठ- *वि.* तपमा निष्ठ भएको; तपस्यामा लागेको।
तपोबल- *ना.* तपस्याबाट प्राप्त हुने शक्ति; तपबाट पाइने बल।
तपोभङ्ग- *ना.* कुनै बिघ्नबाधा आई तपस्या टुट्ने काम।
तपोभूमि- *ना.* तपस्या गर्ने ठाउँ; तपोवन।
तपोमय- *वि.* १. तपमा लीन वा संलग्न; तपस्या गर्ने। *ना.* २. परमेश्वर।
तपोमूर्ति- *ना.* १. परमेश्वर। २. ठुलो तपस्वी। ३. बाह्रौं मन्वन्तरको चौथो सावर्णिका सप्तर्षिमध्ये एक।
तपोलोक- *ना.* पुराणअनुसार पृथ्वीभन्दा माथिका सात लोकमध्ये जनलोक र सत्यलोकका बिचमा पर्ने एक लोक।
तपोवन- *ना.* ऋषिमुनिले तपस्या गरेर बस्ने जङगल; तपोभूमि।
तपोव्रत- *ना.* तपस्यासम्बन्धी व्रत धारण गर्ने काम।
तप्कनु- *अ.क्रि.* [तपक्क+नु] पानी आदि तरल पदार्थका थोपाहरू खस्नु; तपतप चुहुनु।
तप्काइ- *ना.* तप्कने काम वा किसिम।
तप्काइनु- *क.क्रि.* तप्कन लाइनु।
तप्काउनु- *स.क्रि.* थोपाहरू खसाल्नु वा चुहाउनु।
तप्किनु- *अ.क्रि.* १. तपतप गरी थोपा चुहिनु। २. तप्कनु।
तप्केनी- *ना.* १. तपतप खसेको पानीको थोपा वा त्यस्तो पानी तप्कने ठाउँ। २. बलेनी, पहरा आदिबाट रसाएर झर्ने पानीको थोपा।
तप्को- *ना.* तप्केको पानीको थोप्लो; तप्काइ।
तप्त- *वि.* [सं.] १. आगो, राप आदिले तातेको वा तताएको; तातो। २. मानसिक कष्टमा परेको; दुःखित; पीडित। ३. खुब तपस्या गरेको।
तप्तकृच्छ्र- *ना.* प्रायश्चित्तका लागि बाह्र दिनसम्म गरिने एक व्रत।
तप्तमुद्रा- *ना.* १. वैष्णव सम्प्रदायका व्यक्तिहरूले आफ्नो शरीरमा धारण गर्ने शङ्खचक्र भएको धातुका साँचाले डाम्ने चिह्न। २. साँढेका पुट्ठामा डामिने मुद्रा।
तप्प- *क्रि. वि.* [अ.मू. तप्+प] पानी आदि तरल पदार्थ थोपा थोपा चुहुने गरी।
तप्पा- *ना.* [अ. तफरीक] जिल्लाको सानो इलाका वा भाग।
तब- *क्रि. वि.* [सं. तदा] १. त्यस बेला; त्यतिखेर। २. त्यस कारण। *संयो.* ३ 'जब' को मुख मिलाउन आउने शब्द; अनि। (जब म आएँ तब तिमीलाई टाउको दुख्छ होइन?) *निपा.* ४. अरूका कुरामा सही थाप्ने अव्यय शब्द; त। (उदा.- खर्च त सबैले बेहोर्नुपर्छ, हो तब।)
तबक- *ना.* [अ.] सुन, चाँदी आदि धातुको कागतजस्तो पातलो गरी बनाइएको पत्र वा पत्ती।
तबल$_{१}$- *ना.* बन्चरोजस्तो दाउरा चिर्ने फलामको एक हतियार।
तबल$_{२}$- *ना.* [फा.] हे. तबला।
तबलची- *ना.* तबला बजाउन निपुण व्यक्ति; तबलावादक।
तबला- *ना.* [अ. तबल] दुई हातले एकैसाथ जोडी रूपमा बजाइने, छालाको खरीसहितको प्रसिद्ध तालबाजा; दायाँ हातले बजाइनेलाई 'तबला' र बायाँ हातले बजाइनेलाई 'बायाँ' वा 'नाम' भनिनेमध्ये एक।
तबाह- *वि.* [फा.] एकदम नष्ट भएको; सर्वस्व भएको; तन्नम।
तबाही- *ना.* बरबादी; सत्यानाश; ध्वंस।
तबेला- *ना.* [अ. तवेल] घोडा बाँध्ने ठाउँ; अस्तबलखाना; अश्वशाला।
तबेला दलान- *ना.* नेपालको इतिहासका अनुसार शाहकालमा पहिले प्रचलित, भ्रष्टाचारविरुद्ध मुद्दा सुन्ने विशेष अदालत।
तबै- *क्रि. वि.* [तब+ऐ] त्यसै बेला; त्यति धेरै। (उदा.- पानी त परोस्, तबै न मकै छरिएला।)
तबैतारे- *वि.बो.* अरूका कुराकानीमा सही थाप्ने थेगोजस्तो शब्द।

(उदा.- जिलीगाँठी केही नभए पनि तबैतारे म पनि त केही गरिहाल्छु नि!)

तम- *ना.* [सं.] १. सत्त्व, रज, तम- यी तीन प्राकृतिक गुणमध्ये एक। २. अन्धकार; अँध्यारो। ३. अज्ञान; मोह; पाप; क्रोध। ४. विशेषण शब्दका पछाडि लागेर दुईभन्दा बढी वस्तुको गुण वा परिमाणको दाँजोमा सबैभन्दा बेसी जनाउने प्रत्यय शब्द (जस्तै - अधिकतम, न्यूनतम, उच्चतम इ.)।

तमक- *ना.* [सं. तम] धन, अहमत्याईं, अज्ञान आदिका कारणले मानिसमा उब्जने अभिमान वा घमन्ड; आवेग, जोस वा रिस।

तमकझमक- *ना.* अभिमान वा आवेगमा रहनाको अवस्था; जोसिलो चाल; फुइँफाइँ।

तमतम- *क्रि. वि.* [अ.मू. तम (द्वि.)] १. खाद्यवस्तुको स्वाद बिग्रेर तमतमाइलोपन उत्पन्न गराउने गरी। २. शोक, लाज आदिले वा रिस, गर्मी आदिले मुख रातो भएर।

तमतमाइ- *ना.* १. उग्लेर स्वाद बिग्रने काम; उग्लाइ। २. रिस, गर्मी आदिले मुख रातो पार्ने काम; तिरमिराइ।

तमतमाइनु- *अ.क्रि.* १. उग्लिनु। २. रिस, गर्मी आदिले मुख रातो हुनु; तिरमिराइनु।

तमतमाउँदो- *वि.* तिहुन, तरकारीमा झोल धेरै भई स्वाद नभएको; उग्लिँदो स्वाद भएको; स्वाद बिग्रेको; तमतमिँदो।

तमतमाउनु- *अ.क्रि.* १ तामाका वा पित्तलका भाँडाबर्तनमा तिहुन, तरकारी पकाएर राख्ता उग्लेर नमिठो स्वादको हुनु; तमतमिँदो बन्नु। २. ज्वरो आदिका कारणले खाने रुचि हराई मुख नमिठो हुनु; पचपचाउँदो हुनु। ३. रिस, गर्मी आदिले मुख रातो हुनु; तिरमिराउनु।

तमतमाहट- *ना.* १. उग्लेर स्वाद बिग्रने किसिम। २. रिस, गर्मी आदिले मुख रातो हुने ढाँचा; तिरमिराहट।

तमतमिँदो- *वि.* उगाल आउनाले स्वाद बिग्रेको; उग्लेको; तमतमाउँदो।

तमतमिलो- *ना.* १. अमिलो, टर्रो नछुट्टिने किसिमको स्वाद। *वि.* २. त्यस्तो स्वाद भएको।

तमन- *ना.* [तामो+अन] तामाबाट बनेका भाँडा, बर्तन।

तमन्चा- *ना.* [तु. तमन्च] सानो बन्दुक; रिवल्भर; पिस्तौल।

तमस- *ना.* [सं. तमस्] १. अन्धकार; अँध्यारो; अज्ञान। २. पाप। ३. तमोगुण।

तमसुक- *ना.* [अ. तमस्सुक] ऋणीले साहुलाई आफूले ऋण लिएको प्रमाणस्वरूप लेखिदिने कागत; असामी र साहुका बिचको लेनदेनसम्बन्धी प्रमाणको लिखत।

तमसुक फट्टा- *ना.* तमसुकमा लेखिएबमोजिमको साँवाब्याज चुक्ता भएपछि असुली जनाई शिर च्यातेर असामीलाई नै फिर्ता दिइने तमसुक।

तमाखु- *ना.* [पोर्त. टोबैको] १. मसिनु पारी सुर्ती काटेर खुदोमा पकाई बनाइएको वस्तु वा डाँठसहित कुटेर धुलो बनाइएको कक्कड। २. तमाखुको बोट वा पात; काँचोपात।

तमाखे- *वि.* धेरै तमाखु खाने; तमाखुको अम्मली।

तमादी- *वि.* [अ.] हदम्याद सकिएको वा गुज्रिएको।

तमाम- *वि.* [अ.] १. भएजति सबै; सम्पूर्ण। २. कामकुरा टुङ्गिएको; समाप्त; खतम।

तमामी- *ना.* समाप्त हुने वा टुङ्गिने स्थिति; समाप्ति।

तमाल- *ना.* [सं.] १. रातो फूल फुल्ने, झुप्पादार फल फल्ने र ठुलठुला पात हुने सदाबहार अग्लो एक रुख। २. सतिसाल। ३. तेजपात। ४. काँचोपात; सुर्ती।

तमाली- *ना.* सिप्लीकान; ताम्रवल्ली।

तमास- *ना.* [तमासा] अनौठो किसिम वा ढाँचा; उदेक।

तमासा- *ना.* [अ. तमाश] १.मन बहलाउने दृश्य; चटक; रमिता; जात्रा आदि। २. अनौठो खेल; रमाइलो घटना वा कुरा। ३. तमास।

तमासे- *वि.* १. तमासा भएको ठाउँमा गएर हेर्ने; रमिते; जात्रे। २. कुनै घटनामा आफू संलग्न नहुने र सो घटना हटाउने उपायमा पनि नलागी रमाइलो मात्र हेरेर बस्ने। ३.तमासा देखाउने।

तमिस्र- *ना.* [सं.] १. अन्धकार; अँध्यारो; तम। २. अज्ञान। ३. क्रोध; रिस।

तमिस्र पक्ष- *ना.* कृष्णपक्ष।

तमिस्रा- *ना.* कृष्णपक्षको रात; अँधेरी रात।

तमु- *सर्व.* [सं. त्वम्] १. तिमी। २. तम्मु।

तमेरो- *ना.* [तामा+एरो] तामाका भाँडाकुँडा बनाउने व्यक्ति वा जाति; तमौटे।

तमोगुण- *ना.* [सं.] क्रोध, आलस्य, भ्रम, अज्ञान आदि कारणबाट पैदा हुने तथा निकृष्ट मानिने एक प्राकृतिक गुण; सत्त्वगुण, रजोगुण र तमोगुणमध्ये एक।

तमोगुणी- *वि.* तमोगुण मुख्य भएको वा सो गुण अँगाल्ने।

तमोमय- *वि.* [सं.] १. तमले भरिएको; अन्धकारपूर्ण। २. अज्ञानी। ३. तमोगुणी; तामसी।

तमोर- *ना.* [भो.ब.] उम्भेक हिमाल र लुम्बासुम्बा हिमालको जोर्नीबाट निस्केर अरुण नदीमा मिल्ने कोसी नदीको सहायक नदी; प्रसिद्ध सप्तकोसीमध्ये एक।

तमोली- *ना.* [सं. ताम्बूल] पान बेच्ने जाति वा व्यक्ति; पानपसले; बरही।

तमौटे- *ना.* [तामा+औटे] तामाको काम गरेर बस्ने कालिगड; ढलौटे भाँडाकुँडा बनाउने जाति वा व्यक्ति। स्त्री. तमौटेनी।

तमौरो- *ना.* [तामा+औरो] तामाबाट बनेको, खास गरी पूजाआजामा प्रयोग हुने सानो भाँडो।

तम्तयार- *वि.* [(द्वि.) तयार] १. कुनै कामकुराका निम्ति पहिलेदेखि तयार रहने; बिलकुल ठिक हुने। २. ठिकठाक; दुरुस्त।

तम्तयारी- *ना.* तम्तयार हुने काम; तयारी।

तम्बु- *ना.* बाक्लो कपडालाई सानासाना ठुटा गाडेर डोरीले तन्काई बनाइएको अस्थायी बस्ने ठाउँ; पाल; सामियाना।

तम्मु- *सर्व.* [सं. त्वम्] पुरानो समयका स्तुतिगीत वा तिनताकको सम्मानपूर्ण व्यवहारमा देवदेवी, मान्यजन आदिलाई 'हजुर' को साटो प्रयोग गरिने आदरार्थी शब्द।

तम्सनु- *अ.क्रि.* १. कुनै काम गर्नाका लागि अघि सर्नु; तत्पर हुनु।

२. हुटहुटिनु; सहटिनु।
तम्साइ- *ना.* तम्सने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
तम्साइनु- *क.क्रि.* तम्सन लाइनु।
तम्साउनु- *प्रे.क्रि.* तम्सन लाउनु; तत्पर गराउनु।
तम्सिनु- *अ.क्रि.* १. कुनै काम गर्नका निम्ति अघि सरिनु। २. तम्सनु।
तम्स्याइ- *ना.* तम्सिने वा तम्साउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
तम्स्याइलो- *वि.* तम्सिने खालको; तत्पर; अघिसरा।
तम्स्याहट- *ना.* तम्सिने भाव, क्रिया वा अवस्था।
तयँगा- *ना.* [नेवा.] ऊन मिसाएर हातले बुनेको बर्कोजस्तो ओढ्ने कपडा; मलेदा।
तय- *वि.* [अ.] १. निधो भएको; ठहरिएको; निश्चित। २. सिद्धिएको; समाप्त। *ना.* ३. निधो; ठहर; निर्णय।
तयरपान- *ना.* [सं .तैलङ्गा+पान] भारतको आन्ध्र प्रदेशमा हुने एक जातको पान।
तयार- *वि.* [अ.] १. बन्नुपर्ने कुनै वस्तु बनेर ठिक भएको; दुरुस्त; तैयार। २. हिँड्ने, खाने, लाउने आदि आवश्यक कामकुराको ठिकठाक; तम्तयार।
तयारी- *ना.* [तयार+ई] कुनै काम थाल्नुभन्दा पहिले आवश्यक सरसामान जुटाउने काम; कुनै कार्यको उपाय वा तरिका मिलाउने काम; तयार हुन चाहिने वा प्रयोगका निम्ति आवश्यक पर्ने सबै वस्तुको जोरजाम।
तयारी समिति- *ना.* कुनै कार्यक्रमको प्रारम्भिक सञ्चालन तथा नियम, मस्यौदा आदिको तर्जुमा गर्नका निम्ति बनेको अस्थायी समिति।
तयारी स्रेस्ता- *ना.* कुनै कामको आम्दानीखर्च तयार पारिएको स्रेस्ता।
तर्नु$_{१}$- *स.क्रि.* [सं. तरण+नु] १.खोलानाला आदि पार गर्नु। २. दुःखकष्टको बेला सिद्धिनु। ३. पितृहरू मुक्त हुनु।
तर्नु$_{२}$- *स.क्रि.* [सं. तिरस्+नु] कसैलाई रिसले आँखा बङ्ग्याएर हेर्नु; छड्के आँखाले हेर्नु।
तर्नु$_{३}$- *स.क्रि.* [सं. तत > त ड+नु] कसैको छाला काढ्नु वा तान्नु; काट्न ठिक पार्नु। (उदा.- उहिले उहिले राजद्रोहीहरूलाई सजाय दिन छाला तर्ने गरिन्थ्यो। खसी काट्न राम्ररी तर्नुपर्छ, नत्र छिन्दैन)।
तर$_{१}$- *संयो.* [सं. तर्हि] त्यसो हो तापनि; परन्तु; किन्तु। (उदा.- मेहनत त निकै पऱ्यो, तर मूल्याङ्कन कस्तो हुन्छ थाहा छैन।)
तर$_{२}$- *ना.* [सं.] १. नदी, पुल, बाटो आदि पार गर्ने काम; तराइ; हिँडाइ। २.बाटो। ३. विशेषण शब्दका पछिल्तिर गाँसिएर कसैको अपेक्षा बढी गुण भएको बुझाउने एक प्रत्यय (जस्तै - अधिकतर, गुरुतर, महत्तर, बृहत्तर इ)।)।
तर$_{३}$- *ना.* [√ तर] १. तताएको दुधमा माथितिर लाग्ने बाक्लो पत्र; दुधदहीमा जम्ने सारवस्तु। २. पानी आदि तरल वस्तुमा माथितिर जमेको ठाँटो। ३. कुनै काम कुराको थान्को वा थिति; तह। (उदा.- कति दिनदेखि प्रयास गरे तापनि यो काम तर लाउन सकिएन।)।
तर$_{४}$- *वि.* [फा.] पानी वा पसिनाले निथ्रुक्क भिजेको; निथाचूर्ण; आर्द्र। (उदा.- आज दिउँसोको गर्मीको के बयान गर्नु, म त पसिनाले तर भएँ। दिदी बजार पनि पुग्न नपाई पानीले तर हुनुभएछ।)
तरकस- *ना.* [फा. तर्कश] बाण हालेर पिठ्युँमा भिरिने ठोक्रो।
तरकारी- *ना.* [फा. तरकारी] १. घिउतेल, नुनमसला आदि हाली पकाइएको सागपात, गेडागुडी, कन्द आदि; तर्कारी। २. त्यसरी पकाएर खाइने डाँठ, पात, फूल, फल, कन्द आदि वस्तु, सागपात।
तरकिप/तरकिब- *ना.* [अ. तरकीब] १. कुनै विशेष चिज बनाउने काइदा; ढङ्ग; सिप। २. काम गर्ने उपाय; जुक्ति।
तरक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. तरक्+क] १. आँसु, पसिना आदि चुहुने वा तहरिने भएर। (उदा.- काढी तरक्क पसिना दिन रात डोको, बोके पनी उदरगर्त रहन्छ भोको- लेखनाथ।) २. कर्के आँखाले हेर्ने किसिमले; आँखा तर्ने चालमा। (उदा.- बिनसित्ति अर्कालाई किन आँखा तरक्क तर्नुपऱ्यो?)
तरक्की- *ना.* [अ.] पद, मान आदिमा बढिबढाउ हुने काम; उन्नति; वृद्धि।
तरखर- *ना.* [सं. तत्पर] १. कुनै कामको थालनी; कार्यारम्भ। २.काम गर्ने चेष्टा; तत्परता।
तरखराइ- *ना.* तरखर गर्ने काम वा किसिम।
तरखराइनु- *अ.क्रि.* तरखराउने होइनु।
तरखराहट- *ना.* तरखराउने किसिम वा अवस्था।
तरखरिनु- *अ.क्रि.* तत्पर हुनु तम्सिनु; तरखराउनु।
तरखऱ्याइ- *ना.* तरखरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
तरङ्ग- *ना.* [सं.] १. हावा वा बगाइको वेगले पानीको सतहमा उठ्ने लहर; छाल। २. नदीको मुखमा ज्वारको वेगले गर्दा उठेको पानीको खम्बा। ३. भूकम्पको लहर। ४. उत्साह, उमङ्ग, चञ्चलता आदिका अवस्थामा मनमा उठ्ने तर्कवितर्क। ५. सङ्गीतमा स्वरको उतारचढाव हुँदा हुने कम्पन; स्वरलहरी। ६. बौलट्टी चाल; छाँटा। ७. ध्वनि, प्रकाश र अरू पनि प्रसारणयोग्य वस्तुको प्रसारमा हुने विस्तृत रूप।
तरङ्गमाली- *ना.* छालैछालले भरिएको पानीको ठुलो भण्डार; समुद्र।
तरङ्ग सञ्चारण- *ना.* ध्वनि, ताप, विद्युत् आदिका लहरको गति।
तरङ्गायित- *वि.* तरङ्गयुक्त।
तरङ्गिणी- *ना.* नदी; खोलो।
तरङ्गित- *वि.* तरङ्ग चलेको; लहर उठेको।
तरङ्गी- *वि.* तरङ्ग झिक्ने; छँटाहा।
तरङ्ग्याहा- *वि.* तरङ्गी; सन्की।
तरङ्ग दैर्घ्य- *ना.* आकाशमा प्रसारित भिन्न भिन्न तरङ्गको लम्बाइ (रेडियो केन्द्रहरूले बेग्लाबेग्लै तरङ्गदैर्घ्यमा कार्यक्रम प्रसारित गर्ने हुनाले रेडियोमा कार्यक्रम समाउन र सुन्न अप्ठ्यारो पर्दैन।)
तरज- *ना.* [अ. तर्ज] १.गानाको लय वा शैली। २. पद्धति; ढङ्ग।
तरण- *ना.* [सं] १. नदी तर्ने काम; तराइ। २. नदी तर्न उपयोग गरिने डुङ्गा, नाउ आदि साधन। ३. स्वर्ग। ४. उद्धार।
तरणी- *ना.* १. डुङ्गा वा नाउ। २. घिउकुमारी। ३. स्थलकमल।
तरतमसुक- *ना.* [(द्वि.) तमसुक] लेनदेनसम्बन्धी तमसुक आदि कागज।
तरताकिता- *ना.* [(द्वि.) ताकिता] कुनै कामकुरो छिटो पूरा गर्न गरिने

ताकिता आदि काम; हुटहुटी; प्रेरणा।
तरतिब- *ना.* [अ. तरतीब] १. सरसामानहरू क्रमपूर्वक ठिक ठाउँमा राख्ने, मिलाउने काम; इन्तजाम। २. कम गर्ने उपाय; जुक्ति।
तरन- *ना.* [सं. तरण] १. पार लाउने काम; तरण। २. पितृउद्धार।
तरनतारन - *ना.* धार्मिक विश्वासअनुसार पितृका नाउँमा गरिने तर्पण, पिण्ड, दानपुण्य आदि काम; पितृहरूको उद्धार कार्य।
तरनपेट- *ना.* [अङ्. ट्रम्पेट] कबाज, मार्च आदिमा सलामी दिँदा बजाइने बाजा; बिगुल।
तरपु- *ना.* एक जातको घिरौँला।
तरफ- *ना. यो.* [अ.] कतैपट्टि; कुनैतिर; तर्फ।
तरफवार- *वि.* पक्ष लिने; आड लिने; मदतगार।
तरफदारी- *ना.* कसैको पक्ष लिने काम; तरफ लिने काम; हिमायत।
तरबर- *ना.* [अ.मू. तर्+अ (द्वि.)] तुलबुलेपन; चञ्चलता; सगबग। (उदा.- तिम्रो तरबर देखेर सबै छक्क पर्छन्।)
तरबराइ- *ना.* तरबराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
तरबराइनु- *अ.क्रि.* तरबर गरिनु।
तरबराउनु- *अ.क्रि.* तरबर हुनु; चञ्चल बन्नु; सगबगाउनु।
तरबराहट- *ना.* तरबराउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।
तरबरिनु- *अ.क्रि.* तरबराउनु।
तरबरे- *वि.* तरबर गर्ने; चञ्चल; सगबगे।
तरबर्र- *क्रि. वि.* बोडी, मकै आदि अनाज सबै एकसाथ उम्रने किसिम। (उदा.- बारीमा मकै तरबर्र भइसकेछन्।)
तरबार- *ना.* काट्ने काममा उपयोग हुने लामो, पातलो र धारिलो फलामे हतियार; असि; खड्ग; तलवार।
तरबार बज्नु- *टु.* विजय हुनु (दिव्य.)।
तरबारमा पस्नु- *टु.* लडाइँमा मिडिनु (दिव्य.)।
तरबारे- *वि.* [तरबार+ए] १. तरबारसम्बन्धी वा तरबारको। २. तरबारका ढाँचाको; तरबारजस्तो।
तरबारे फूल- *ना.* तरबारका ढाँचाका पात हुने, निला वा राता रङका फूल फुल्ने एक जातको बोट वा त्यसैको फूल।
तरबारे सिमी- *ना.* भेट्नैपिच्छे तीन तीनवटा पात हुने, राता फूल फुल्ने, तरबारका ढाँचाका कोसा लाग्ने, तरकारी खाइने एक जातको सिमी।
तरबुजो- *ना.* [फा. तरबूज] प्रायः बलौटे जमिनमा हुने र लहरामा फल्ने, पहेँलो, गुलाफी वा रातो रङको गुलियो गुदी हुने, खरबुजो जस्तै डल्लो ठुलो पन्यालो फल।
तररर/तरर्र- *क्रि. वि.* [अ. तर् (सात.)] आँसु, पसिना, पानी आदि तरल पदार्थ चुहिरहने गरी।
तरल- *वि.* [सं.] १. पानी भएको वा पानीजस्तो; बग्ने; पन्यालो; झोले। २. स्थिर भएर नरहने; चञ्चल।
तरल इन्धन- *ना.* मटीतेल, पेट्रोल आदिजस्ता बल्नेबाल्ने काममा प्रयोग हुने पदार्थ।
तरलता- *ना.* तरल हुनाको भाव वा अवस्था।
तरल नयना- *वि.* चुलबुले आँखा भएकी (स्त्री)।
तरल सम्पत्ति- *ना.* १. नगद जम्मा, ट्रेजरी बिल, विदेशी ब्याङ्कको चल्ती खातामा रहेको रकम, ब्याङ्कले राष्ट्रब्याङ्कमा राखेको मौज्दात आदि। २. पानी आदि तरल रूपमा रहेको वस्तु वा खानीबाट निस्कने तेल, मटीतेल आदि सम्पत्ति।
तरलीकरण- *ना.* बाफ चिस्याएर तरल अवस्थामा ल्याउने प्रक्रिया।
तरह- *ना.* [अ.] १. प्रकार, भाँती वा ढङ्ग। २. अवस्था; हाल।
तराइ- *ना.* [√ तर्/तार् (+आइ)] १. नदीनाला आदि तर्ने वा तार्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. आँखा तर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; कर्काइ। ३. छाला तर्ने क्रिया वा प्रक्रिया। ४. घिउतेलमा तरकारी भुट्ने क्रियाप्रक्रिया।
तराइनु- *क.क्रि.* १. नदीनाला आदि पार गर्न लाइनु। २. आँखा तर्ने काम गराइनु। ३. छाला काढ्न लाइनु। ४. घिउतेल आदिमा तरकारी भुटाइनु।
तराइली- *वि.* [तराई+ली] १. तराईमा बस्ने; तराईवासी। *ना.* २. तराईको बासिन्दा।
तराई- *ना.* [√ तल] पहाडमुनिको फराकिलो समतल भूभाग; मधेस।
तराउनु- *प्रे.क्रि.* [तार्/तर्+आउ+नु] १. आँखा तर्न लाउनु। २. छाला काढ्न लाउनु। ३. खोलानाला आदि तार्न वा पार गर्न लाउनु। ४. घिउतेलमा तरकारी भुट्न लाउनु।
तराजु- *ना.* [फा.] फलामे डन्डीमा दुईतिर साङ्लीले अड्काई जोडिएका पातामा एकातिर ढक र अर्कातिर माल राखी तौलने यन्त्रविशेष; तुलो।
तराजु पिङ- *ना.* दुईतिर मानिस बसी खेल्न हुने एक किसिमको पिङ।
तरान- *ना.* [सं. त्राण] १. बिरामी निको भएपछि बिस्तारै बढेर आउने भित्री तागत। २. ग्लानि हटाउने शक्ति वा बल।
तराना- *ना.* [फा. तरान] १. मनमा खेल्ने एकोहोरो धुन। २. सङ्गीतको स्वर साधना गर्दा 'तुम तानानाना' आदि शब्दको गायन वा राग अलापाइ।
तरावट- *ना.* [तर्+आवट] १. भिज्ने वा भिजाइको अवस्था; गिलोपन; शीतलता। २. पुष्टिकारक वस्तुको आहार।
तरावटी- *ना.* १. तागतदार वस्तु; पौष्टिक आहार। २. सरसता; मिठास।
तरास- *ना.* [सं.त्रास] १. डर; भय। २. झस्को; कहाली।
तरिका- *ना.* [अ. तरीक] १. कुनै काम गर्ने विधि, उपाय वा जुक्ति। २. कामको सिप वा ढङ्ग। ३. व्यवहारको किसिम; चाल।
तरितन्नम- *वि.* [(द्वि.) तन्नम] धनसम्पत्ति केही नभएको; सिरीखुरी स्वाहा भएको; कङ्गाल। (उदा.- बाबु खसेको वर्ष दिन नपुग्दै लच्छु तरितन्नम भइसके।)
तरियान- *ना.* [तरी+यान] तरीको समूह।
तरियानी- *ना.* घाट तर्ने मानिसले डुङ्गा आदिद्वारा घाट पार गर्दा दिनुपर्ने दस्तुर; नदी तराइको भाडा।
तरी- *ना.* १. उखु; बाँस आदिका आँख्लाका बिचको भाग। २. औँलामा दुई आँख्लाले छुट्ट्याइएको अंश। ३. पाटा परेको भाग; खण्ड; तह। ४. औल, भित्री मदेस र तराईको जङ्गल।
तरु- *ना.* [सं] रुख; बोट।
तरुकोटर- *ना.* रुखको टोड्को।

तरुखण्ड- *ना.* रुखहरूको समूह।
तरुण- *वि.* [सं.] १. यौवन भरिएको; युवक; तन्नेरी; तरुनो। २. नयाँ; ताजा। *ना.* ३. युवा पुरुष।
तरुणिमा- *ना.* तरुनोपन; जवानी।
तरुणी- *वि.* नवयुवती; तरुनी; पठ्ठी।
तरुनो- *वि.* [सं.तरुण] तरुण; जवान; तन्नेरी। स्त्री. तरुनी।
तरुल- *ना.* १. पानका जस्ता पात हुने लहरामा गिठ्ठा फल्ने र जरामा विभिन्न रङका खान हुने कन्द लाग्ने एक लहरे वनस्पति। २. त्यसैको गानु। ३. विशेष गरी माघे सङ्क्रान्तिमा खाइने कन्दमूल। ४. लोकजीवनमा तरुल र वनतरुलका रूपमा चिनिने लहरे कन्दमूल।
तरेली- *ना.* [तर+एली] १. तरल वस्तु अड्ने सानो खण्ड; पत्र; तह। (उदा.- शीतको थोपा अलमलियो फूलको तरेलीमा, तिम्रो आँसु छिपेको छ मेरै परेलीमा। - माधव घिमिरे।) २. सिलसिला; क्रम।
तरो- *ना.* [तर्+ओ] मदानीको डोरी छिराउने प्वाल।
तर्क- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा कसैलाई बुझ्न, बुझाउनका लागि गरिने युक्तिपूर्ण कुरा। २. अरूको मत वा विचारको खण्डन गर्न प्रस्तुत गरिने तथ्य, प्रमाणसहितको बुँदा। ३. अड्कल; अनुमान; गौर। ४. छलफल; बहस। ५. वादविवाद; कल्पना; अन्दाज।
तर्कनु१- *अ.क्रि.* [अ.मू. तर्+क+नु] १. कसैलाई देखेको नदेख्यै गरेर हिँड्नु; परपरै भएर वा छेउ लागेर हिँड्नु; पन्छनु। २. रिसाएर हिँड्नु; टेढिनु। ३. छाता, कर्कलाको पात, भाँडो आदिको पानी सरक्क गुडेर वा बगेर तल झर्नु।
तर्कनु२- *अ.क्रि.* [√ तन्क+नु] नसा आदि खिचिनु वा तानिनु।
तर्कना- *ना.* [सं. तर्कणा] १. मनमा उठ्ने सोचविचार; तर्क। २. उपाय; युक्ति।
तर्करी- *ना.* हे. तरकारी।
तर्कवितर्क- *ना.* [सं.] १. परस्परमा गरिने छलफल; वादविवाद; बहस। २. मनमा कुरा खेलाई मनैमा विचार गर्ने काम।
तर्कविद्या- *ना.* [सं.] तर्कशास्त्र; न्यायशास्त्र।
तर्कशास्त्र- *ना.* [सं.] १. तर्कसम्बन्धी नियम, सिद्धान्त आदिको निरूपण तथा विवेचना गरिएको शास्त्र।
तर्कसङ्गत- *वि.* [सं.] १. तर्कद्वारा सिद्ध गरिएको (कुरा वा मत)। २. युक्तियुक्त।
तर्काइ- *ना.* [√ तर्क/तर्काउ (+आइ)] १. देखेको नदेख्यै गरी वा रिसाएर हिँड्ने काम। २. तर्कने तथा तर्काउने क्रिया वा प्रक्रिया; पानी आदि तरल वस्तुको चुहाइ। ३. खिँच्ने काम; तनाइ।
तर्काइनु- *क.क्रि.* १. देखेको नदेख्यै गरी हिँडाइनु। २. चुहाइनु; निथारिनु। ३. तर्कन लाइनु; तनाइनु।
तर्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. देखेको नदेख्यै गरी हिँडाउनु। २. चुहाउनु; तह्र्याउनु। ३. तर्कन लाउनु; तनाउनु।
तर्कातर्की- *ना.* रिसले परस्परमा आँखा तर्ने काम।
तर्किनु- *अ.क्रि.* [तर्क+इ+नु] हे. तर्कनु।
तर्कुल्ले- *ना.* [तल+कुलो+ए] अक्षरको तलतिर दिइने ह्रस्व उकारको चिह्न (ु)।
तर्को- *ना.* [√ ततर्को] १. तर्किने काम ; झर्को; ततर्को। २. करकर।
तर्क्य- *वि.* [सं.] तर्क गर्न योग्य; तर्क गर्नुपर्ने; विवेचनीय।
तर्क्याइ- *ना.* [√ तर्कि (+याइ)] तर्किने काम वा किसिम।
तर्क्याहट- *ना.* तर्किने किसिम वा अवस्था।
तर्ज- *ना.* [अ.] १. बनावट वा शैलीअनुसार कुनै वस्तुको आकारप्रकार वा स्वरूप; किसिम। २. त्यस्तो विशेष ढाँचा वा प्रणाली। ३. सङ्गीतको लय वा शैली।
तर्जन- *ना.* [सं.] १. धम्क्याउने वा डर देखाउने काम। २. झपार्ने, फट्कार्ने, हपार्ने काम।
तर्जनी- *ना.* बुढीऔँलानेरको औँलो; चोरऔँलो।
तर्जित- *वि.* [सं.] डर देखाइएको; धम्काइएको।
तर्जुमा- *ना.* [अ. तर्जुम] १.कुनै काम गर्न थाल्दा गरिने इन्तिजाम; बन्दोबस्त; प्रबन्ध। २. ऐननियम आदिको मस्यौदा।
तर्पण- *ना.* [सं.] १. स्मृतिशास्त्रअनुसार देवता, ऋषि र पितृहरूको नाउँ लिएर कुश, तिलसहित अँजुली वा अर्घद्वारा पानी चढाउने काम; जलदान क्रिया। २. तृप्त पार्ने काम।
तर्पनु- *स.क्रि.* [सं. तर्पण+नु] १. दान गर्नु; अर्पनु। २. सङ्कल्प गर्नु। ३. माया मार्नु।
तर्पाइ- *ना.* तर्पने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
तर्पाइनु- *क.क्रि.* तर्पन लाइनु।
तर्पाउनु- *प्रे.क्रि.* तर्पन लाउनु।
तर्पित- *वि.* [सं.] १. तर्पण दिइएको। २. तृप्त गरिएको।
तर्पिनु- सं. *क्रि.* [तर्प+इ+नु] १. तर्पनु। *क.क्रि.* २. तर्पने काम गरिनु; दान गरिनु।
तर्फ- *ना. यो.* [अ. तरफ] कतैपट्टि; तिर; तरफ।
तऱ्याकतुरुक- *क्रि. वि.* [(द्वि.) तुरुक्+अ] १. सानोतिनो धारो वा सिर्को झर्ने गरी। २. थोरै दुध दिने वस्तु दुहुने चालसँग। ३. दुध दुहुँदा निथार्ने गरेर।
तर्र- *क्रि. वि.* [अ.मू.तर्+र] आँसु, पसिना, पानी आदि तरल पदार्थ चुहुने वा झर्ने गरी। (उदा.- केही भन्न नपाउँदै बिचरीले आँसु तर्र खसाइन्। छानाबाट तर्र पानी चुहियो।)
तर्लङ्ग/तर्लङ्ङ- *क्रि. वि.* [अ.मू. तर्लङ्+ग/ङ्] १. जमिनमा नटेकी झुन्डिएर; तुर्लुङ्ङ। २. तरकारी आदिमा पातलो झोल हुने किसिमले; तङ्ग्रङ्ङ।
तर्ल्याङतुर्लुङ- *क्रि. वि.* [(द्वि.) तुर्लुङ्+अ] हलचलै गर्न नपाई झुन्डिने किसिमले।
तर्सनु- *अ.क्रि.* [सं. त्रस्+नु] १. कुनै डरलाग्दो वस्तु देखेर डराउनु; झसङ्ग हुनु; त्रास मान्नु। २. आपद्विपद्को शङ्काले झस्कनु वा आत्तिनु; कहालिनु।
तर्साइ- *ना.* तर्सने काम वा किसिम।
तर्साइनु- *क.क्रि.* तर्सन लाइनु; झस्काइनु।
तर्साउनु- *प्रे.क्रि.* तर्सने पार्नु; झस्काउनु।
तर्साउने- *वि.* १. त्रास दिने; डरलाग्दो। *ना.* २. भयप्रद रूपमा कल्पना गरिएको प्रेतयोनि; हाउ।
तर्साहा- *वि.* तर्सने खालको; दच्कने स्वभावको; दच्काहा।

तर्सिनु- *अ.क्रि.* तर्सनु।
तर्सुवा- *वि.* तर्सने स्वभावको; दच्काहा; तर्साहा।
तल- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु, ठाउँ आदिको तल्लोभाग; भुईंखण्ड; पिँध; फेद।२. हत्केलो वा पैतालो। ३. पुराणमा वर्णित तलका सात लोकमध्ये एक। ४. लिच्छविकालमा सम्म ठाउँमा आबाद भएका संयुक्त ग्रामलाई बुझाउने शब्द; ग्राम। ५. वास्तु वा मूर्तिमा प्रयोग हुने पाँच मात्रा वा पाँच अङ्गुल बराबरको नाप।
तलक- *ना.यो.* [√ तक] सम्म; पर्यन्त; तक। (उदा.- उनले जग्गा मात्र होइन; घरतलक बेचिसकेछन्।)
तलतल- *ना.* [√ तलबल] अम्मलको सेवन गर्ने इच्छा; अम्मलीलाई लाग्ने तिर्सना; तृष्णा; तलबल।
तलतिर- *क्रि.वि.* [तल+तिर] उच्चा. तल्तिर पनि। तल्लापट्टि; मुनितिर, मन्तिर।
तलथोप्ली- *वि.* [तल+थोप्लो] १. तल थोप्लो भएको; तलथोप्ले। *ना.* २. 'व' अक्षर चिनाउने शब्द।
तलथोप्ले- *वि.* थलथोप्ली।
तलब- *ना.* [अ.] १. कुनै पनि कर्मचारीले सेवा गरेबापत सेवाको सर्तअनुसार निज रहेको पदमा प्रचलित वेतन वृद्धिक्रमअनुसार पाउने रकम वा सुविधा; महिनावारी; तनखा; वेतन। २. जवाफ दिनका निम्ति गरिने बोलावट वा माग।
तलबकट्टी- *ना.* कर्मचारीको हाजिर नपुगेका दिनको अथवा अरू कारणले कट्टी हुने तलबको रकम; पूरा तलब नपाई कम तलब पाउने काम।
तलबदार- *वि.* १. तलब खाएर काम गर्ने; जागिरदार। २. बोलाउने वा डाक्ने।
तलबरोक्का- *ना.* आचारसम्बन्धी कुनै कार्यकारणले कुनै कर्मचारीको तलब रोकिने काम।
तलबल- *ना.* [हि. तलबेली] भोक, तिर्खा आदिबाट हुने व्याकुलता; छटपटी।
तलबलाइ- *ना.* तलबलाउने काम वा किसिम।
तलबलाइनु- *अ.क्रि.* तलबलाउने होइनु।
तलबलाउनु- *अ.क्रि.* भोक, तिर्खा आदि खप्न नसकेर छटपटाउनु; भोकतिर्खाले व्याकुल हुनु।
तलबवृद्धि- *ना.* [तलब+वृद्धि] कर्मचारीले खाइपाइआएको तलबमा प्रचलित वृद्धिक्रम वा नियमअनुसार थपिने काम; मासिक तलबमा हुने वृद्धि।
तलबवृद्धि क्रम- *ना.* विभिन्न पदका कर्मचारीहरूको सुरु तलब, वार्षिक वृद्धि र अन्तिम अङ्क खुलाइएको दरबन्दी (पे स्केल)।
तलबाना- *ना.* [फा. तलबान] १. अदालतमा साक्षीहरूलाई डाक्न लगाउनका लागि लाग्ने रकम वा दस्तुर। *वि.* २. तलबसम्बन्धी; तलबको।
तलबी- *वि.* [तलब+ई] १. तलबसम्बन्धी; तलब पाउने वा तलबमा बसेको। २. कुनै जवाफ लिनुपर्ने कुराको माग गरिएको वा त्यसका निम्ति बोलाइएको।
तलमाथि- *ना.* [तल+माथि] उँधोउँभो; घटीबढी; तलवितल।
तलवार- *ना.* हे. तरबार।
तलवितल- *ना.* [सं] १. कुनै शङ्काजनक अवस्थाको सङ्केत। २. होचीअर्घेली; उचनीच। ३. घटीबढी; लाभहानि।
तलस्वामी- *ना.* [सं.] तल वा ग्रामको रेखदेख गर्ने अधिकारी, तलपति।
तला- *ना.* हे. तलो।
तलाउ- *ना.* [सं. तल्ल] ठुलो पोखरी; ताल; जलाशय।
तलातल- *ना.* [सं] पुराणमा वर्णित तलका सात लोकमध्ये एक।
तलास₁- *ना.* [तु.] कुनै कुराको खोजखबर; अनुसन्धान।
तलास₂- *ना.* [फा. तराश] १. कपाल कोरी सम्म्याउने काम; कपाल तलास्ने काम। २. सजावट; शृङ्गार; ठाँट।
तलासी- *ना.* चोर वा अपराधीले छिपाएका वस्तुहरू शङ्का लागेका ठाउँमा खोज्ने काम; केही लुकाई ल्याएको छ कि भनी आङ, मालसामान आदि खोलेर जाँच्ने काम; तायदाती; खोजी।
तलास्नु- सं. *क्रि.* १. कपाल कोरेर सम्म्याउनु; तलास गर्नु। २. सिँगार गर्नु ; सजिसजाउ पार्नु।
तली- *ना.* [तल+ई] गोरु जोत्दा हलीले गोरुलाई तलतिर लगाउन भन्ने शब्द।
तलुवा- *ना.* [तल+उवा] जुत्ताको तलतिर रहने, टेकिने पाटो।
तले- *वि.* [तल+ए] तला भएको; तलावाल; तलातला परेको; तलैतला भएको।
तलेजु/तलेज्यू- *ना.* [सं. तुलजा+ज्यू] नेपालकी राज्यलक्ष्मीका रूपमा मानिएकी एक प्रसिद्ध देवी; तुलजा।
तलेत्रो- *ना.* [तल+एत्रो] १. ओछ्यानमुनि वा डसनाको तल बिछ्याइने सतरन्जा, सुकुल आदि। २. बिस्कुन सुकाउँदा मान्द्राको तल राखिने गुन्द्री आदि।
तलेसल्लो- *ना.* [तले+सल्लो] तलैतला परेर हाँगा निस्कने र मसिना पात हुने एक जातको सल्लो।
तलै तला- *ना.* [तला+तला] १. धेरै तला वा खण्ड। २. थाकैथाक; तहैतह।
तलैया- *वि.* [ताल+ऐया] १. तालको; तालसम्बन्धी। *ना.* २ तलाउ।
तलैया माटो- *ना.* तालको पिँधमा जमेको माटो।
तलो- *ना.* [सं. तल] घर, मन्दिर आदिमा तल, माथि, अग्लो, होचो, छिँडी, चोटो, बुइँगल आदिका विचारले दुई तीन वा धेरै खण्ड पारी बनाइएको एउटा तह वा भाग; तला। (जस्तो- भुईंतलो, माथिल्लो तलो, बिच तलो आदि।)।
तलोविन्दु- *ना.* पैतलामुनिको कुनै विन्दु; शिरोविन्दुको उल्टो स्थिति।
तल्ली- *वि.* [तल्लो+ई] १. पछिल्लो। (उदा.- भानिजलाई तल्ली वेद नि मुखाग्र छ।) २. तलको। (उदा.-पल्लीबेसीमा भन्दा तल्लीबेसीमा धान धेरै हुन्छ।)
तल्लीवेद- *ना.* शुक्ल यजुर्वेदका एक्काइसौँ अध्यायदेखि चालीसौँ अध्यायसम्मको उत्तरखण्ड।
तल्लीन- *वि.* [सं.] कुनै काममा एकचित्त भएर लागेको; तनमन दिएको; एकाग्र भएको।
तल्ली बिस- *ना.* [तल्ली+बिस] १. पछिल्लो बिस। २. चालिस

अध्याय वेदको उत्तरार्ध; पछिल्लो बिस अध्याय वेद।
तल्ली बेसी- *ना.* [तल्ली+बेसी] तल पर्ने बेसीको नाउँ; पुछारको बेसी।
तल्लो- *वि.* [तल+लो] १. तलतिरको; मन्तिरको। २. निम्न कोटिको।
तल्सिङ- *ना.* [अ. तहसील] ठेकिएको बाली लिने गरी मोहीलाई जग्गा कमाउन दिने व्यक्ति; जग्गाधनी।
तल्सिङ बोटी- *ना.* जग्गाधनीले जग्गा कमाउने मोहीबाट पाउने बाली वा ठेक।
तवर- *ना.* [अ. तौर] १. किसिम; भाँती। २. उपाय; तरिका। ३. चालचलन; बानीबेहोर।
तस- *सर्व.* [√ त्यस]। (उदा.- जसतसलाई बोलाएर काम बन्दैन; पक्का मानिस चाहिन्छ।)
तसर्थ- *संयो.* [त्यस+अर्थ] त्यसकारण; त्यसउसले।
तसबिर- *ना.* हे. तस्बिर।
तसला- *ना.* [फा.तश्त] फराकिलो पिँध र कोखा परेको खुला मुख हुने भात आदि पकाइने पित्तल, तामा आदिको भाँडो।
तसल्ल/तसल्ली- *ना.* [अ.] १. कुनै काम कुराको बन्दोबस्त वा सरसल्लाह; ठिकठाक। (उदा.-अहिलेसम्म घरमा दसैंको किनमेल गर्नेबारे तसल्ल/तसल्ली भएको छैन।) २. सान्त्वना; धैर्य; ढाडस।
तसै- *क्रि. वि.* [त्यसो+ऐ] त्यसो नै; त्यसै। (उदा.- जसो भन्छन् तसै सही गरेर कहाँ हुन्छ!)।
तस्कर- *ना.* [सं.] १.अवैध किसिमका तथा मूल्यवान् वस्तुहरूको चोरीनिकासी गर्ने चोर। २. हिंसक जङ्गली पशु (बाघ, चितुवा आदि।)
तस्कर व्यापार- *ना.* देवदेवीका प्राचीन मूर्तिहरू; गाँजा, चरेसजस्ता नशादार वस्तु आदि बहुमूल्य र अवैध सामानहरूको चोरीनिकासी गरी लुकीछिपी गरिने व्यापार।
तस्तो- *वि.* [त्यस्तो] त्योजस्तो; त्यस्तो। (उदा.- यो लेख जस्ताको तस्तो छापिदिनुभए बेस हुनेछ।)
तस्बिर- *ना.* [अ. तस्वीर] १. क्यामराद्वारा खिँचिने कुनै ठाउँ, वस्तु, दृश्य,मानिस आदिको चित्र; फोटो; तसबिर। २. कागत, कपडा आदिमा रङ भरेर वा अन्य कुनै साधन तथा सिपले बनाइने त्यस्तै किसिमको आकृति; चित्र; बुट्टा।
तस्बीर- *ना.* हे. तस्बिर।
तस्मै- *ना.* [सं.] खिर; पायस।
तह- *ना.* [फा.] १.कुनै क्रियाकलाप वा वस्तुको निर्धारित स्तर वा स्थान। २. कामको ठिक चाँजोपाँजो। ३. पुरातत्त्वका अनुसार उत्खनन गरेका कुण्डको गहिराइमा रहेको माटो आदि वस्तुको एकपछि अर्को खापिएर रहेको लहर; कुण्डमा रहेको तलदेखि माथिसम्म स्पष्ट देखिने जमिनको पत्रैपत्र। ४. खात; चाङ, पत्र।
तहकिकात- *ना.* [फा. तहकीक > तहकीकात] १. कानुनी कारबाईमा मौकातैकात, सर्जमिन गर्ने तथा अरू सबुद, प्रमाण जुटाउने काम। २. पक्कापक्की; तय; जाँच; खोज।
तहखाना- *ना.* [फा. तहखान] जमिनमुनि बनाइएको कोठा वा बस्ने ठाउँ; सुरुङघर।
तहबह- *ना.* [(द्वि.) तह] कुनै वस्तु वा कुरा तह लगाउने काम; थितिबिति; बन्दोबस्त।
तहबितह- *ना.* [फा.] सम्म परेको र सम्म नपरेको वा अग्लो- होचो भएको ठाउँ वा जमिन। (उदा.- ठुलो धारा लाग्यो तह-बितह हेर्दै जमिनको। -लेखनाथ, 'तरुणतपसी'।)।
तहबिल- *ना.* [अ. तहवील] १. अड्डाखानाहरूको रुपियाँ-पैसा राख्ने ढुकुटी। २. कुनै कामका लागि कसैको जिम्मामा रहेको रुपियाँ।
तहबिलदार- *ना.* तहबिलको जिम्मा लिने वा तहबिलसम्बन्धी काम गर्ने कर्मचारी।
तहबिलदारी- *ना.* तहबिलदारको काम वा पद।
तहरिनु- *अ.क्रि.* [तहरो+इ+नु] भिजेका कुनै वस्तुबाट पानी एकोहोरिएर चुहिनु; पानी तर्केर वा तर परेर जानु; बचेखुचेको पनि सबै आउनु।
तहरिर- *ना.* [अ. तहरीर] पुरानो चलनअनुसार निजामती कर्मचारीको हाकिममुनिको एक दर्जा; हाकिमभन्दा तल्लो मुख्य कारिन्दा।
तहरो- *ना.* [√ तर] पानीको दर्को; झर।
तहऱ्याइ- *ना.* [√ तहरि (+याइ) १. तहरिने क्रिया वा प्रक्रिया। [तहऱ्याउ+आइ] २. तहऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
तहऱ्याइनु- *क.क्रि.* पानी निथारिनु; तर्काइनु।
तहऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* पानी निथार्नु, तर्काउनु।
तहल्का- *ना.* [अ. तहल्क] कुनै कार्यकारणबाट हुने चर्को खलबल; खैलाबैला; हल्लाखल्ला। (उदा.- अचेल जताततै महँगीको मारले तहल्का मच्चिएको छ।)
तहसनहस- *ना.* [(द्वि.) अ. नहस] बिग्रेर, भत्केर, नासिएर आदि किसिमले स्वाहा हुने स्थिति; खत्तम।
तहसिल- *ना.* [अ. तहसील] १. उठतीपुठती वा असुलउपर गर्ने काम। २. त्यस्तो काम गर्ने अड्डा।
तहसिलदार- *ना.* सरकारी रकमकलम, मालपोत आदि उठाउने वा असुलउपर गर्ने व्यक्ति; त्यस्तो काम गर्ने कर्मचारीको दर्जा।
तहसिलदारी- *ना.* तहसिलदारको काम वा दर्जा।
तहालु- *वि.* [तह+आलु] तहैतह परेको; पत्रे।
तहिले- *क्रि. वि.* [सं. तदा] त्यस बेला; त्यतिखेर।
ता$_१$- *प्रत्य.* [सं.] नाम वा विशेषण शब्दका पछाडि गाँसिएर भाववाचक नाम बन्ने एक प्रत्यय (जस्तो- मानवता, नम्रता, कोमलता इ.।)।
ता$_२$- *निपा.* कुनै शब्द वा वाक्यमा जोड दिनका लागि प्रयुक्त हुने शब्द; त। (उदा.- कुरो ता ठिकै हो, काम पनि हुनुपऱ्यो। मान्दैन ता सम्झाऊ, जान्दैन ता बुझाऊ।)
ताँगा- *ना.* [√ टाँगा] टाँगा; टमटम।
ताँत- *ना.* [सं. तन्तु] पशुका नसा, आन्द्रा आदि बाटेर बनाइएको डोरी वा तार।
ताँती- *ना.* [सं. तति] १. पङ्क्ति; लर्को; लहर (जस्तो- जन्तीको ताँती, कमिलाको ताँती इ.।)। २. आरबाजो, सारङ्गी आदिमा हालिने बाख्राको आन्द्रो बाटेर बनाइएको तार।

ताँदो- *ना.* [सं. तन्तु] धनुका दुवै टुप्पामा बाँधेर तान्ने डोरी।
ताँबो- *ना.* [तामा+ओ] तामा।
ताः- *ना.* [नेवा.] चर्यागीत, नृत्य र भजनहरूमा बजाइने मुजुराभन्दा सानो बाजा; मञ्जरी बाजा।
ताइँ- *ना.* [फा. ताब] १. शक्ति वा फुर्ती; पाइँ, तागत। २. घमन्ड, सेखी।
ताइँफाइँ- *ना.* निकै फुर्ती देखाउने काम; फुर्तीफार्ती, चुरीफुरी। (उदा.- मान्छे सानो भए तापनि उनी निकै ताइँफाइँ गर्दा रहेछन्।)।
ताइचिन- *ना.* [चिनि.] होचो बोट हुने प्रशस्त मात्रामा फल्ने, झन्डै तीन महिनामा पाक्ने सजिलैसँग नझर्ने एक प्रकारको धान।
ताइताप्के- *ना.* [ताइ+ताप्के] ताप्केजस्तो तर उत्तानो परेको र बिँड लामो हुने वा दुईतिर कडा भएको, ताप्केको कामसमेत दिने भाँडो; ताई।
ताई- *ना.* [प्रा.] सेल, रोटी आदि पकाउन प्रयोग गरिने, पिँध सम्म भई सोझोसँग बिट उठेको र उत्तानो परेको बिँडवाल फलामे भाँडो।
ताईको फुरौलो- *वि.* क्षणिक फुर्ती देखाएर मक्ख पर्ने (व्यक्ति) (उदा.- कस्ता-कस्ता कहाँ गए, यो ताईको फुरौलोले के गर्ला?)।
ताउ१- *ना.* [फा. ता] कागतको नपट्याइएको सिङ्गो पत्र।
ताउ२- *ना.* [प्रा. ताव] रोटी पकाइने, बाटुलो फलामे वा ढुङ्गे पातो; तावा।
ताउ३- *ना.* [फा. ताब] १. अरूमा प्रभाव पार्न वा रोब जमाउन फुर्तीसँग जुँगा मुसार्ने काम; सेखी गर्ने चाल; घमन्ड। २. तताएर लुगा सम्म्याउने एक किसिमको इस्त्रीजस्तो फलामे साधन। ३. आँच; ताप।
ताउरमाउर- *ना.* [(द्वि.) माउर] हिँडाइ, काम गराइ आदिको तालसुर; फुर्तीसाथको तरखर। (उदा.- शान्तिको बिहेको दिन उनकी दिदीको ताउरमाउर कसले हेरिदेओस्! तपाईं त जात्रा हेर्न जाने ताउरमाउरमा पो लाग्नुभएछ।)।
ताउली- *ना.* [ताउलो+ई] सानो ताउलो।
ताउलो- *ना.* [सं. तातल] भात, खोले आदि पकाउने साधारण र मझौला खालको तामा, पित्तल आदिको भाँडो।
ताक्नु- *स.क्रि.* १. कुनै कुराको चाहना गर्नु; चिताउनु। २. कुनै ठाउँ वा वस्तुलाई एकटक लाएर हेर्नु; नियाल्नु। ३. हालेको ठाउँमा लाग्ने किसिमले सोझो पारेर हेर्नु; लक्ष्य गर्नु; निसाना सोझ्याउनु। ४. मौका पर्खेर बसिरहनु।
ताक- *ना.* [√ ताक्+अ] १. अवसर; मौका (उदा.- उनी छोराको बिहे गर्ने ताकमा छन्।) २. उद्देश्य; लक्ष्य (उदा.- ताक राम्रो भएपछि काम पनि सफल हुन्छ।)। ३. हेराइ; दृष्टि (उदा.- एकै ताकमा कान्छोसित पुतली मोहित भइछ।)। *ना.यो.* ४. तिर; छेक (उदा.- अब दसैंताक हाम्रो भेट हुन्छ।)।
ताकछोपुवा- *वि.* ताक छोप्ने; अवसरवादी।
ताकतरह- *ना.* [ताक+तरह] कामको प्रारम्भ वा पूर्वरूप; सुरसार।
ताका- *ना. यो.* [ताक+आ] ताक; छेक।
ताकाताक- *ना.* [ताक+ताक] १. परस्परमा ताक्ने काम; मौका छोप्ने काम। (उदा.- तिनीहरू झ्यालमा बसेर ताकाताक गरिरहेछन्।) २.साह्रै हतार वा खाँचो। (उदा.- आफ्नो खेतीको कस्तो ताकाताक परेको बेला मदेस नझरी सुख पाइएन।
ताकिता- *ना.* [अ. ताकीद] गर्नुपर्ने वा सुरु भएको काम चाँडो सक्नलाई लगाइने आत्तुरी; काम छिटै टुङ्ग्याउनका निम्ति गरिने हतारो; तकाजा।
ताकिती- *ना.* ताकिता।
ताकिनु- *क.क्रि.* [ताक्+इ+नु] ताक्ने काम गरिनु; लक्ष्य गरिनु।
ताक्मारु- *ना.* छिटै पाक्ने खालको एक जातको धान।
ताखु- *ना.* [भो.ब.] ऊन कात्ने एक प्रकारको हाते साधन।
तागत- *ना.* [अ. ताकत] प्राणीको शरीरमा सञ्चित शक्ति; सामर्थ्य; बल।
तागतदार- *वि.* १.तागत भएको; बलियो। २. तागत दिने; तागतिलो (पौष्टिक खानेकुरा आदि)।
तागतवर- *वि.* शक्तिशाली; बलियो।
तागतिलो- *वि.* १. तागत भएको; बलियो। २. तागत दिने, पौष्टिक।
तागती- *वि.* तागत लाग्ने; तागतिलो।
तागा- *ना.* [प्रा. तग्ग] १. जनै। २. धागो।
तागाधारी- *ना.* १. जनै लाउने जाति; द्विजाति। *वि.* २. जनै लाउने।
तागोतगारो- *ना.* [(द्वि.) तगारो] घरजग्गाको साँध-सिमाना; बार वा गौंडो।
ताछ्नु- *स.क्रि.* [सं. तक्ष+नु] १.हतियारद्वारा कुनै पनि वस्तुको बाहिरी भाग (ताला, बोक्रा आदि) खुर्कनु; बोक्रा फाल्नु। २. खुत्त्याउनु; तछार्नु।
ताछतुछ- *ना.* ताछ्ने र खुर्कने काम।
ताज- *ना.* [फा.] १. राजमुकुट; शिरपेच। २. गन्जिफाको एक रङ। ३. असल; उम्दा।
ताजन- *ना.* [फा.] घोडालाई पिट्ने र तह लाउने छडी।
ताजा- *वि.* [फा.] १. नसेलाएको वा बासी नभएको; साजी (खानेकुरा)। २. भर्खर टिपेर ल्याइएको; नओइलाएको (फलफूल)। ३. आलो; ताजा (कुरा, खबर आदि)।
ताजी- *ना.* [फा.] १. अरब देशमा पाइने एक जातको घोडा। २. एक जातको घरपालुवा कुकुर।
ताजुप/ताजुब- *वि.* [फा. ताबूब/तअज्जूब] १. छक पार्ने; अनौठो खालको। *ना.* २. अचम्म; आश्चर्य; छक्क।
ताड्नु- *स.क्रि.* [स.ताड+नु] १. गुप्त रूपमा रहेको वा थाहा नभएको कुरो पत्ता लाउनु; पारख गर्नु। २. कस्तो रहेछ भन्ने कुरो खुट्ट्याउनु; लख गर्नु; अनुमान गर्नु; अडकल्नु।
ताड- *ना.* [सं.ताल] हाँगाबिँगा नहुने, सोझो टुप्पामा ठुलठुला पात हुने तगरजस्तो एक रुख।
ताडक- *वि.* [सं.] ताडन गर्ने; प्रहार गर्ने; पिट्ने।
ताडका- *ना.* [सं.] रामायणमा वर्णित रामचन्द्रद्वारा मारिएकी एक प्रसिद्ध राक्षसी।
ताडन/ताडना- *ना.* [सं.] १. कुटीपिटी तह लगाउने काम; कुटाइ।

२. सपार्ने उद्देश्यले दिइने शासना; चोट; सजाय।
ताडनी- *ना.* [सं.] कोर्रा।
ताडपत्र- *ना.* [ताड+पत्र] १. ताडवृक्षको पात (यसमा प्राचीन कालमा ग्रन्थहरू लेखिन्थे।) २. कानका लोतीमा झुन्डिने गरी लगाइने गहनाविशेष।
ताडित- *वि.* [सं.] शासना दिइएको; पिटिएको।
ताडिनु- *क.क्रि.* [ताड्+इ+नु] ताड्ने काम गरिनु; पिटिनु।
ताडी- *ना.* [सं.] १.ताडको रुख। २. ताडको रुखबाट निकालिने एक किसिमको नशादार रस वा मद्य।
ताण्डव- *ना.* [सं.] उफ्राइ-कुदाइ बेसी हुने शिवको प्रसिद्ध नृत्य; पुरुषले नाच्ने उद्धत नृत्य।
तात- *ना.* [सं.] १. पिता; बाबु। २.आदरणीय व्यक्ति वा मान्यजन। ३. आफूभन्दा सानो व्यक्तिलाई स्नेहपूर्वक गरिने सम्बोधन।
तातापानी- *ना.* [तातो+पानी] १. जमिनमुनिबाट गन्धक, चुन आदिको संयोगले तातेर निस्केको पानी। २.काठमाडौँबाट चीनको तिब्बती क्षेत्रमा जाने बाटोमा पर्ने मितेरी साँधुको नजिकै अरनिको राजमार्गको छेवैमा रहेको त्यस्तो पानी भएको प्रसिद्ध ठाउँ।
तातिनु- *अ.क्रि.* [तात्+इ+नु] तातो होइनु; गर्मिनु।
तातिल- *ना.* [अ. तातील] अड्डाखानाहरूमा बिदा भएको दिन; छुट्टी; तातेल।
ताती/ताते- *ना.* बिस्तारै हिँड्ने काम; हिँडाइ (बालबोलीमा)।
तातो- *ना.* हे. तातिल।
तातो- *वि.* [सं. तप्त] १. आगो, घाम आदिको राप भएको; तातेको; गर्मी। २. शरीरमा हुने मधुरो उष्णताका किसिमको; न्यानो। *ना.* ३. पोल्ने वा डाम्ने आँच; उष्णता; गरम; ताप। ४. कामको उत्साह वा जाँगर।
तातोछारो- *ना.* तातो पनि छारो पनि; महत्त्वहीन स्थिति।
तातो न छारो- *वि.* केही न केही; सार नभएको।
तातोन्यानो- *ना.* १. तातो खानेकुरा र न्यानो वस्त्र। २. तातो र न्यानो।
तातो रगत- *ना.* भर्खरै निस्केको वा आलो रगत; जोस र रिसमा उम्लने रगत।
तातो रिस- *ना.* झडङ्ग उठेको रिस।
तात्नु- *अ.क्रि.* [तातो+नु] १. आगो, घाम आदिले तातो हुनु; गर्माउनु। २. कुनै कारणले कसैसँग रिसाउनु; झोकिनु। ३. कुनै कामका निम्ति आँटेर तत्पर हुनु।
तात्कालिक- *वि.* [सं.] त्यस समयको; त्यही बखतको।
तात्तातै- *क्रि. वि.* [तात्तातो+ऐ] तुरुन्तातुरुन्ती; उत्निखेरै; तत्काल।
तात्तातो- *वि.* [तातो+तातो] अलिअलि तातो; मनतातो।
तात्पर्य- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुराको भित्री अभिप्राय; मतलब; आशय। २. गाँठी कुरो।
तात्पर्यार्थ - *ना.* वाच्यार्थभन्दा बेग्लैअर्थ; व्यङ्ग्यार्थ।
तात्त्विक- *वि.* [सं.] १.तत्त्वज्ञानले युक्त; तत्त्वसम्बन्धी। २. वास्तविक; यथार्थ।
तादात- *ना.* [अ. तअदाद] परिमाण; सङ्ख्या; गन्ती। (उदा.- भाषण सुन्न ठुलो तादातमा मानिसहरूको भिड थियो।)
तादात्म्य- *ना.* [सं.] एउटा वस्तु अर्को वस्तुसँग मिलेर एक हुने काम वा अवस्था; अभेद मिश्रण वा सम्बन्ध।
तादी- *क्रि. वि.* [सं. तद्दिन] १. धेरै पहिले; अघिअघि; उहिले। *ना.* २. बितेको समय।
तादृश- *वि.* [सं.] देखाए जस्तै; त्यो जस्तै; त्यस्तै; अनुरूप।
तान्नु- सं. *क्रि.* [सं. तन्+नु] १. आफूपट्टि ल्याउनु; खिच्नु, घिच्च्याउनु। २. आफ्नो मत वा पक्षमा ल्याउनु; आकर्षित गर्नु। ३. तन्काउनु; थुत्नु।
तान- *ना.* [सं.] १. कपडा बुन्ने घरेलु यन्त्रविशेष। २. कपडा बुन्न फैलाइएको धागो। ३. फैलावट, विस्तार। ४. मनको एकसुर। ५. सङ्गीतका केही स्वरलाई एकसाथ बजाउने वा गाउने काम; आलाप।
तानतुन- *ना.* १.तान्नेवर्ने काम। २.बलतल गरी वा जिनतिन पुऱ्याउने काम। ३. घरको मसिनु काम।
तानपुरा- *ना.* चारवटा तार लागेको, पर्दा नभएको, गाउँदा स्वर दिने सितारजस्तो वाद्यविशेष।
तानसेन- *ना.* १. नेपालको पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा लुम्बिनी अञ्चलभित्र पर्ने पाल्पा जिल्लाको सदरमुकाम। २. मुगल सम्राट् अकबरको दरबारका नवरत्नमध्येका एक तथा प्रसिद्ध गायक।
ताना१- *ना.* [सं. तान] १. लयको विस्तारका निम्ति लेघ्रो तान्ने चाल; आलाप। २.मनको लहड; बोली; धुन। ३. राल, सिँगानजस्ता चिप्ला वस्तुको मिहिन तन्तु; डोरी।
ताना२- *ना.* [अ. तअनः] छेडपेच हानिने बोलाइ; व्यङ्ग्य; छनक।
ताना कस्नु- *टु.* छेडपेच हान्नु; आक्षेप गर्नु।
तानातान- *ना.* [तान्+आ+तान्+अ] परस्परमा जसले सक्यो उसले तान्ने काम; दुई थरीका बिचको तनाइ; खिचातानी।
तानातानी- *ना.* तानातान।
तानाबाना- *ना.* [सं. तानं+वयन] कपडाको तान र बुनोट; तनौटो र बुनौटो।
तानामाना- *ना.* [√ तानाबाना] जङ्गीनिजामती कर्मचारीहरूको फित्ता, पगरी, पेटी आदि पहिरन वा चिह्न।
तानासाह- *ना.* [फा.] निरङ्कुश वा स्वेच्छाचारी शासक।
तानासाही- *ना.* राज्यको सम्पूर्ण अधिकार एउटै व्यक्तिमा निहित रहने राज्यव्यवस्था; अधिनायकवाद।
तानिनु- *क.क्रि.* [तान्+इ+नु] तान्ने काम गरिनु; खिचिनु।
तानेतुने- *ना.* [√ तानतुन] १.कुनै किसिमले गरिने काम; मसिनु काम; तानतुन। *वि.* २. जिनतिन कामचलाउ हुने; सानोतिनो।
तानेमाने- *ना.* [तानामाना] सानोतिनो खालको कामधन्दा; अल्याङमल्याङ हुने काम।
तान्त्रिक- *ना.* [सं.] १. तन्त्रमन्त्र जान्ने वा त्यसको प्रयोग गर्ने व्यक्ति; तन्त्रशास्त्र जान्ने व्यक्ति। *वि.* २. तन्त्रशास्त्रको; तन्त्रसम्बन्धी।
तान्द्रो- *ना.* [सं. तन्तु] १. सागपात, घाँस, पराल आदिको एउटा बोट वा पात; त्यान्द्रो। २. सानो धरो वा डोरो।

ताप्नु- *स.क्रि.* [सं. ताप+नु] १. शरीरमा घामको पाहार वा आगाको राप लिनु र जिउ तताउनु। २. थकाइ, गर्मी आदि मेट्न मधुरो हावा वा शीतलताको सेवन गर्नु।
ताप- *ना.* [सं.] १. पोल्ने, तताउने वा सङ्घर्षणबाट प्राप्त हुने शक्ति। २. तातोपन; गर्मी; उष्णता। ३. मानसिक दुःख वा पिर; सन्ताप। ४. ज्वर।
ताप ऊर्जा- *ना.* तापबाट निस्कने शक्ति।
तापक- *वि.* ताप दिने; तातो गराउने; गर्मी चढाउने।
तापक्रम- *ना.* १. उष्णता वा तातोपन घटीबढी हुने क्रम; सूर्यबाट प्राप्त हुने गर्मी। २. थर्मामिटरद्वारा हेरिने तापको परिमाण।
तापत्रय- *ना.* आधिदैविक, आधिभौतिक र आध्यात्मिक तीन थरी दुःख।
तापन- *ना.* १. कामदेवका पाँच बाणमध्ये एक। २. ताप।
तापनि- *संयो.* [ता+पनि] त्यसो भए पनि; तैपनि; तथापि (उदा.- उनले भने तापनि यो काम गर्न सकिएन।)।
ताप परिमापक- *ना.* [सं.] तापको परिमाण नाप्न प्रयोग गरिने वैज्ञानिक उपकरण।
तापमान- *ना.* [सं.] वायुमण्डलमा रहने वा शरीरमा हुने तापको मात्रा।
तापमान यन्त्र- *ना.* त्यस्तो ताप नाप्ने वैज्ञानिक यन्त्र; डिग्री; थर्मामिटर।
तापमापक- *वि.* [सं.] ताप वा तापक्रम नाप्ने।
तापमान यन्त्र- *ना.* २. ताप नाप्ने साधन वा यन्त्र।
ताप संवाहन- *ना.* [सं.] गर्मी तल-माथि सर्ने प्रक्रिया।
तापस- *ना.* [सं.] १. तपस्या गर्ने व्यक्ति; तपस्वी। *वि.* २. तपस्यासम्बन्धी; तपस्याको; तपस्यामा लागेको।
तापसञ्चालन- *ना.* [सं.] एक वस्तुबाट सँगैको अर्को वस्तुमा ताप सर्दैजाने प्रक्रिया।
तापान्तर- *ना.* [सं.] कुनै खास अवधिभित्र हुने अधिकतम र न्यूनतम तापको अन्तर।
तापित- *वि.* [सं.] तातो पारिएको; तताइएको।
तापिनु- *क.क्रि.* [ताप्+इ+नु+] ताप्ने काम गरिनु।
तापी- *वि.* [सं.] १. ताप दिने; तताउने। २. दुःख, पिर दिने।
ताप्के- *ना.* [सं. तापक] तिहुनतरकारी पकाइने बिँड भएको फलामे भाँडो।
ताप्रे- *ना.* [ताप्रो+ए] १. मेथीका जस्ता पात हुने; पहेँला फूल फुल्ने, तनेबोडीका जस्ता कोसा फल्ने तथा सूर्य उदाउँदा पात फक्रने र अस्ताउँदा पात जोरिने एक प्रकारको झार। *वि.* २. दुब्लाएको; पेट सुकेको।
ताप्लेजुङ- *ना.* [भो.ब.] नेपालको पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने मेची अञ्चलको सुदूर उत्तरपूर्वी भागमा स्थित, चीन देशसँग सिमाना जोडिएको एक पहाडी जिल्ला।
ताबेदार- *वि.* [अ. ताबे+फा. दार] १. अरूको अधीनमा रहने तथा आज्ञापालन गर्ने। *ना.* २.नोकर; सेवक।
ताबेदारी- *ना.* दाबेदारको काम; सेवा; नोकरी।
तामचिन- *ना.* [अ. ताम+फा. चीन] भित्रपट्टि सेतो र बाहिरपट्टि कालो हुने भाँडाकुँडा बनाउने धातु; त्यस्तो रोगन लगाइएका भाँडा बनेको टिन; चिनियाँ रोगन।
तामदान- *ना.* [अ. ताम+फा. दान] मानिसले बोकेर चलाइने एक किसिमको सवारी साधन; उलिन्काठ।
तामस- *ना.* [सं.] १.तमोगुण हुनेको स्वभाव; अहमत्याइँ; अभिमान; घमन्ड। *वि.* २. तमोगुण बेसी भएको; तमोगुणी।
तामसिक- *वि.* तमोगुणसम्बन्धी; तमोगुण भएको।
तामसी- *वि.* तमोगुणी; अभिमानी।
तामा१- *ना.* १. तरकारी खाइने अमिलो स्वाद भएको एक थरी बाँसको कलिलो टुसाको चकना। २. हाँगा र पात नआउन्जेलका अवस्याको बाँसको टुसो वा मुनु।
तामा२- *ना.* [सं ताम्र] थोरै रातोरातो रङको हुने एक प्रसिद्ध खनिज धातु; ताम्र; ताँबा।
तामाकोसी- *ना.* भोटमा मूल भएको, नेपालको पूर्वी पहाडी क्षेत्रमा बग्ने सप्तकोसीमध्येको एक नदी।
तामाङ- *ना.* [भो.ब.] प्रायः नेपालको उत्तर पूर्वी पहाडी भागमा बस्ने एक जाति।
तामाङ सेलो- *ना.* तामाङ जातिले गाउने, चरणमा सात वा आठ अक्षर भएको लोकगीतको एक लय।
तामाबाँस- *ना.* [तामा+बाँस] तामाका चकना बनाइने कलिलो बाँस; एक प्रकारको बाँस।
तामिल/तामिली- *ना.* हे. तामेल।
तामे- *वि.* [तामा+ए] १.तामा धातुको वा तामाजस्तो; ताम्रसम्बन्धी। २. तामाको जस्तो रङ भएको।
तामे ढुकुर- *ना.* प्वाँखमा राताराता छिर्का हुने ठुलो जातको ढुकुर।
तामेल- *ना.* [अ. तामील] १. कामको समाप्ति; तयारी; तामिल/तामिली। २. आज्ञापालन।
तामेली- *ना.* तामेल गर्ने काम वा अवस्था; काम पूरा भएको स्थिति; तामिली।
तामेस- *ना.* मुजुरका पुच्छर झैँ उठेको, गजाले रेटेर बजाइने पन्ध्रवटा तार लागेको, इसराजजस्तो एक तारबाजा।
तामो- *ना.* [√ तामा] ताम्र; ताँबो।
तामोतुलसी- *ना.* धर्म सम्झिँदा वा भाक्दा हातमा लिइने तामाको द्रव्य र तुलसीको पत्र।
ताम्बा काइतेन- *ना.* [भो.ब. (ता.)] बिहे, भोजभतेर आदिमा गाइने धार्मिक विषयवस्तु भएको तामाङ जातिमा प्रचलित एक लोकगीत।
ताम्बुल- *ना.* [सं.] १. खयर, चुना, सुपारी, मसला आदि हालेर बनाइने पानको बिडा। २. पानको पात वा लहरो।
ताम्बुल वल्ली- *ना.* पानको लहरो।
ताम्बुल वीटिका- *ना.* पानको बिडा।
ताम्बूलिक- *वि.* पान बेच्ने (व्यक्ति); बरही।
ताम्र- *ना.* [सं.] १. एक किसिमको थोरै रातो खनिज धातु। २. एक किसिमको कुष्ठरोग। *वि.* ३. तामाले बनेको; तामाका रङको।
ताम्रक- *ना.* ताम्र; तामा।

ताम्रकार- *ना.* तामा, पित्तल आदिका भाँडाकुँडा बनाएर जीविका गर्ने जाति वा व्यक्ति; तमौटे।

ताम्रपट्ट पत्र- *ना.* दानपत्र आदि लेखेर दिइने अक्षर कुँदिएको तामाको पातो।

ताम्र पत्र- *ना.* तामाको पातामा लेखिएको अभिलेख; तामापत्र।

ताम्रपल्लव- *ना.* अशोक वृक्ष।

ताम्रयुग- *ना.* मानिसले तामाका भाँडाकुँडा, हतियार आदि उपयोगमा ल्याउन थालेको, ढुङ्गे युगपछिको प्राचीन समय।

ताम्रवर्ण- *वि.* तामाका रङको, रक्तवर्णको।

ताम्रवल्ली- *ना.* रत्नाउलो झारविशेष।

ताम्रिङ- *ना.* [अङ्. टैम्बूरिन] मुजुरा लागेको, खैंजडीका ढाँचाको ठोकेर बजाइने एक प्रकारको बाजा।

ताम्लो- *ना.* [भो. व.] गुरुङ जातिका स्त्रीहरूले कम्मरमुनि गुन्यूँमाथि लाउने, कालो मखमलको तीनकुने वस्त्र; कर्मु।

तायजात/तायदात- *ना.* [अ. तअदाद] १. फौज्दारीसम्बन्धी गहन अपराधका अभियुक्तको अपराध सिद्ध भएमा वा कसैले सरकारी धनमाल मासेर खाएमा सरकारद्वारा निजहरूको सम्पत्ति जफत गर्ने काम; जायजेथा; सर्वस्व। २. सङ्ख्या; गन्ती।

तायदाती- *वि.* [तायदात+ई] तायदातसम्बन्धी; तायदातको।

तायदाती फाराम- *ना.* तायदात गर्दा राखिने सम्पत्ति वा धनमालको विवरण; मुद्दासम्बन्धी प्रयोजनीय कागतपत्रको पञ्जिका।

तायो- *ना.* [नेवा. तायल] घाँटीमा लगाइने एक प्रकारको गहना।

तार्नु- *स.क्रि.* [सं.तारण+नु] १. नदीनालाहरूमा कुनै वस्तु; मानिस आदि वारिपारि पुऱ्याउनु; पार लगाउनु। २. दुःखसङ्कटबाट उद्धार गर्नु; उतार्नु। ३. पितृहरूलाई मुक्त पार्नु। ४. पानी नहालीकनै घिउ, तेल आदिमा तरकारी आदि भुट्नु वा पकाउनु।

तार१- *ना.* [सं.] १. धातुको मसिनु डोरो। २. दूरसञ्चारका माध्यमले आउने खबर। ३. त्यस्तो सञ्चारका निम्ति प्रयोग गरिने सङ्क्षिप्त नाम।४. सङ्गीतको उच्चस्वर।

तार२- *ना.* [सं. ताड] हाँगाबिँगा केही नहुने, टुप्पामा ठुला पात हुने, सोझो सुरिलो एक जातको रुख; ताड।

तारक- *वि.* [सं.] १. पार लगाउने; तार्ने; उद्धारक। *ना.* २.तारा। ३.आँखाको नानी। ४.रामको षडक्षर मन्त्र (ॐ रामाय नमः)। ५.चार सगण र एक गुरु भएको एक छन्द।

तारक चिह्न- *ना.* १. विशेष खोलुवा दिन वा महत्त्व प्रदर्शित गर्नलाई छापा वा लिपिमा प्रयोग गरिने ताराजस्तो चिह्न (*) २. अव्याकरणिक रूप जनाउन प्रयोग गरिने चिह्न।

तारका- *ना.* १.आँखाको नानी। २.तारा; नक्षत्र।

तारकासुर- *ना.* कुमार कार्तिकेयद्वारा मारिएको एक प्रसिद्ध दैत्य।

तारकिणी- *ना.* ताराहरू चम्केको रात।

तारकीय- *वि.* १. तारासम्बन्धी; ताराहरूले भरिएको। २. तारकमन्त्रसम्बन्धी।

तारकेश- *ना.* चन्द्रमा।

तारकेश्वर- *ना.* शिव; महादेव।

तारखबर- *ना.* [तार+खबर] दूरसञ्चारका माध्यमले आकाशमार्गबाट आएको समाचार; टेलिग्राम।

तारघाट- *ना.* [तार्+घाट] नदी तर्ने बटुवा वा यात्रीहरू तर्ने र ओर्लने ठाउँ।

तारण- *ना.* [सं.] १.पार लाउने काम; तार्ने काम। २. उद्धार।

तारतम्य- *ना.* [सं.] १. सन्जोग वा सिलसिलाले हुने कुनै कामको सफलता। २. हुनुपर्ने कामकुराको बन्दोबस्त; चानस।

तारनतार- *क्रि. वि.* [तार+तार] एकपछि अर्को गर्दै; फेरि-फेरि; लगातार; निरन्तर।

तारन्तै- *क्रि. वि.* [तार्+अन्तै] तुरुन्तै; लगत्तै।

तारपिन- *ना.* [अङ्. टर्पेन्टाइन] सल्लाको खोटोबाट निकालिने एक किसिमको तेल।

तार फाइल- *ना.* [तार+फाइल] तारले उनेर फाइल गरिने प्रणाली वा त्यसरी गरिने कागतपत्रको नत्थी।

तारल्य- *ना.* [सं.] १ तरल वा पन्यालो हुने भाव वा स्थिति; तरलता। २. चञ्चलता। ३. कामुकता।

तारसप्तक- *ना.* [सं.] सङ्गीतमा स्वरहरूको सबभन्दा तिखो उच्चारण हुने स्थिति।

तारसुर- *ना.* [सं.] १. कामको पूर्वरङ्ग; तरखर; तालसुर। २. कामको चाँजोपाँजो; व्यवस्था।

तारा- *ना.* [सं.] १. राती आकाशमा झल्कने ज्योतिसमूह वा प्रकाशपिण्ड; नक्षत्र। २. आँखाको नानी; पुतली। ३. बालिकी, बृहस्पतिकी र अमोघसिद्धिकी पत्नीहरूको नाम।४. विश्वपाणिकी माता। ५. पञ्चतारामध्ये एक।

तारागण- *ना.* ताराहरूको समूह; तारा-मण्डल।

ताराङ्कित- *वि.* ताराको चिह्नले चिनाइएको; ताराको चिनु लगाइएको (शब्द, वाक्य, प्रश्न आदि)। *विप.* अताराङ्कित।

तारापट- *ना.* आँखाको गोला (नेत्राण्ड) का विभिन्न भागलाई छुट्ट्याउने मासुको पातलो पर्दा।

तारापति- *ना.* १. चन्द्रमा। २. बृहस्पति। ३. बालि।

तारापुञ्ज- *ना.* कल्पित बाह्य रेखाभित्र गुजुल्टिएका स्थिर ताराको सङ्ख्या; आकाशमा देखिने ताराहरूको समुदाय; तारामण्डल।

ताराबाजी- *ना.* [ताली+बाजी] थपडी मारेर वा ताली बजाएर खेलिने केटाकेटीको एक खेल।

तारामण्डल- *ना.* [सं.] १. ताराहरूको घेरा वा समूह; नक्षत्रमण्डल। २. पहेँलो रङ हुने एक प्रकारको ठुलो छत्तावाल फूल।

तारामाछो- *ना.* [तारा+माछो] समुद्रमा पाइने, तारा जस्तै पाँचतिर चोसा फैलिएको, काँडे शरीर भएको, शरीरका विभिन्न काम पानीको सञ्चारणप्रणालीद्वारा गर्ने एक प्रकारको जन्तु।

तारिका- *ना.* [सं.] १. सानो तारा। २. अचेल चलचित्र आदिकी प्रसिद्ध र सफल अभिनेत्री। ३. कोटको कल्लरमा धारण गरिने विभूषणको सानो प्रतीक वा स्मृतिचिह्न।

तारिख- *ना.* [फा. तारीख] १. अड्डाअदालतबाट झगडिया वा निजको वारिसलाई हाजिर हुन आउनू भनी लेखिदिएको मिति; तारेक। २. इस्वी महिनाको गते वा दिन; मिति।

तारिख किताब- *ना.* तारिखको नाम, मिति टिप्ने पन्जिका।

तारिख पर्चा- *ना.* अड्डा अदालतबाट झगडिया वा वारिसलाई यस दिन हाजिर हुन आउनू भनी अड्डाको छाप र फाँटवालाले सहीछाप गरी लेखिदिने कागत वा पुर्जा।
तारिख भरपाई- *ना.* 'तारिख बुझिलिएँ' भन्ने बेहोरा भएको झगडिया वा वारिसको सहीछाप परेको कागत।
तारिखवाला- *ना.* अड्डाअदालतबाट तारिख तोकिएको वा तारिखमा रहेको झगडिया।
तारिनु- *क.क्रि.* [तार्+इ+नु] तार्ने काम गरिनु।
तारिफ- *ना.* [अ. तअरीफ] १. असल गुणहरूको बढाइँ; प्रशंसा; सह्रनी। २. कुनै कुराको विवरण वा वर्णन।
तारी- *ना.* १. सुनकेवँरा। २. पटुवा काट्दा चार मुठाबाट एक किलो पाट बन्ने हिसाबले बनाइने सानो एकाइ; मुठी।
तारु- *ना.* मसिना पात हुने, झुस नहुने, बलियो चिल्लो जातको बाँस।
तारुण्य- *ना.* [सं.] तरुण हुनाको भाव वा अवस्था; तन्नेरीपन; युवावस्था; जवानी; यौवन।
तारे१- *वि.* [तारा+ए] १. निधारमा ताराजस्तो सेतो चिह्न वा टाटो भएको; चाँदे (पशु)। २. तारा भएको; ताराजस्तो।
तारे२- *वि.* [तार्+ए] तार लागेको; तार भएको। (उदा.- त्यस्तो तारे बारमा कसरी जाने? कर नलाऊ है!)
तारेक- *ना.* हे. तारिख।
तारे भिर- *ना.* [तारो+भीर] साह्रै अग्लो र कहालीलाग्दो ठाडो पहरे भीर।
तारेमाम- *ना.* [तारे+सं. माम्] बौद्धमार्गीबिच प्रचलित एक प्रकारको अभिवादन; नमस्कार।
तारैतार- *क्रि. वि.* [तार+तार] पटकैपिच्छे; तारनतार।
तारो- *ना.* [सं. तारा] बाण, गोलीजस्ता अस्त्रले ताकिने निशाना; लक्ष्य।
तारो हनाइ- *ना.* तारो हान्ने काम।
तार्किक- *वि.* [सं.] १. तर्कशास्त्र जान्ने (व्यक्ति); तत्त्ववेत्ता; दार्शनिक; नैयायिक। २. तर्क वा तर्कशास्त्रको; तर्क वा तर्कशास्त्रसम्बन्धी।
तार्किक प्रश्न- *ना.* तर्कयुक्त प्रश्न।
तार्किक शैली- *ना.* लेखाइमा लामा वाक्य, प्रचुर विशेषण र बौद्धिकता बेसी भएको, अलि कठिन भईकन बुँदायुक्त, गहकिलो तथा विचारात्मक हुने, ओज गुण भएको एक शैली।
तार्की- *ना.* [तार+की] मदानीको टुप्पामा जडिएको तार।
तार्कु- *वि.* [तारा+कु] ताराजस्तो चिह्न भएको; निधारमा ताराकार सेतो टीका हुने (गाई, बाछी)।
तार्के- *वि.* [तारा+के] ताराजस्तो चिह्न भएको; निधारमा ताराकार सेतो टीका हुने (गोरु आदि)।
तार्के घ्याङ- *ना.* सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा पर्ने बौद्धमार्गी लामाहरूको प्रसिद्ध धार्मिक स्थल (गुम्बा)।
तार्के जुरेली- *ना.* एक जातको जुरेली चरो।
तार्के बाँस- *ना.* तामाबाँसभन्दा अलि मसिना पात र खँदिलो हुने एक प्रकारको बाँस।
ताल१- *ना.* [सं. तल्ल] पानी प्रशस्त जमेको ठाउँ; ठुलो प्राकृतिक पोखरी; दह।
ताल२- *ना.* [सं.] १. नाचगानको ढङ्ग वा पारा; छाँट; चाल। २. खुसी प्रकट गर्दा दुई हत्केला बजाएर निकालिने शब्द; ताली। ३. मादल, तबला, झ्याम्टा आदि ठोकेर वा जुधाएर बजाइने बाजाको मात्रा। ४. ढोकाको आग्लो खोल्ने वा लगाउने फलामे साधन। ५. झ्यालढोकाको चौकोस कस्नाका निम्ति गाह्रोमा तेर्स्याइने लामो काठ। ६. ताडको रुख। ७. कामगराइको चोटि वा पटक। ८. सन्जोग; मौका।
तालगाँठी- *ना.* १. कुनै कामकाजको प्रबन्ध; चाँजोपाँजो। २. कुनै कुराको भित्री अभिप्राय; रहस्य।
तालबारी- *वि.* अनेक ताल झिक्ने; आफ्नै तालको; अनौठो।
तालद्वार- *ना.* झ्यालढोकाहरू लगाउने र बन्द गर्ने साधन; साँचोमुचो; तालाकुन्जी।
ताल न सुर- *ना.* छाँट न काँट; रङ्ग न ढङ्ग।
तालपत्र- *ना.* हे. ताडपत्र।
तालपर्णी- *ना.* जङ्गलमा पाइने एक जातको सुप।
तालफल- *ना.* नरिवलको आकारको भित्रपट्टि पानी हुने एक प्रकारको फल; ताडको फल।
तालमखाना- *ना.* लामालामा पात हुने; हाँगा र डाँठका बिचमा काँडादार गाँठा फल्ने, सेता वा नीला जुहीका जस्ता फूल फुल्ने एक जातको बुटी वा त्यसैको फल।
तालमान- *ना.* चित्र, मूर्ति आदि बनाउँदा आकृतिको ठिक अनुपात मिलाइने त्रिकोण, वृत्त आदि।
तालमाल- *ना.* तालमेल।
तालमेल- *ना.* १. कामकुराको परिपञ्च वा चाँजोपाँजो; ठिक्क हुने वा मिल्ने काम। २. दुई समूह वा दलबिचको मिलेमतो।
तालव्य- *वि.* [सं.] तालुस्थानबाट उच्चारित हुने (ध्वनि)। तालुसम्बन्धी।
तालव्यीभवन- *ना.* अर्कै स्थानबाट उच्चारण हुने ध्वनि तालव्य वर्णमा परिवर्तित हुने काम वा स्थिति (जस्तो- सत्+चरित्र=सच्चरित्र, वाद्य = बाजा इ)।)
तालसुर- *ना.* [सं. ताल+सुर] १. कुनै कामकुराको ताल र सुर। २. कामको रूपरङ्ग; सुरसार; थालनी। ३. गर्नुपर्ने काम वा कुराको ठिक चाँजोपाजो।
ताला- *ना.* [सं. तालक] ताल्चा।
तालाकुन्जी- *ना.* ताल्चा र साँचो।
तालाबन्दी- *ना.* १. कुनै वस्तु आदि बाकस, कोठा वा भँडारमा राखी ताल्चा लाएर बन्द गर्ने काम। २. कर्मचारीहरूलाई चेताउनी दिन वा दबाउन मालिकले कारखानाको ढोकामा ताल्चा लाएर बाहिरै राखिदिने काम। ३. कुनै पनि कामकारबाई ठप्प भएको अवस्था। ४. आन्दोलनकारीहरूले आफ्ना माग पूरा गराउनका निम्ति सम्बन्धित निकाय वा निकाय-प्रमुखको कार्यालयमा ताला लगाइदिने काम।
तालाबाला- *ना.* [√ तलबल] कुनै त्रासद स्थिति वा हडबडीबाट हुने

अत्याहट; अत्यास।
तालिका- *ना.* [सं.] कुनै कुरा, विषय, मिति आदि मिलाई लेखिएको सूची; फेहरिस्त; रुटिन।
तालिकाकार- *ना.* तालिका तयार पार्ने; सूची बनाउने।
तालिकीकरण- *ना.* सङ्कलित तथ्यहरूलाई वर्गीकरणपछि हार र स्तम्भमा मिलाएर राख्ने प्रक्रिया।
तालिम- *ना.* [अ. तअलीम] १. कुनै काम वा विषयमा व्यवस्थित रूपमा दिइने शिक्षा; प्रशिक्षण; तालीम। २. कामको अह्राइपह्राइ वा सिकाइसधाइ।
तालिमखाना- *ना.* तालिम गर्ने ठाउँ।
तालिमी- *वि.* १. तालिम गरेको; प्रशिक्षण पाएको। २. तालिमसम्बन्धी।
तालिमे- *ना.* १. गानाबजानामा तालिम पाएकी दरबारिया सुसारे। *वि.* २. तालिम पाएको; तालिमी।
ताली- *ना.* [सं. ताल] १. थपडीको शब्द; करतलध्वनि; ताल। २. आँखाको पटल वा ढकनी। ३. सानो ताला।
तालीम- *ना.* हे. तालिम।
तालीस पत्र- *ना.* [सं.] सुनपाती।
तालु- *ना.* [सं.] वर्त्सभन्दा पछि र किलकिलेभन्दा अगिको भाग।
तालुखुइले- *वि.* तालुका रौं झरेर खाली भएको; खल्वाट।
तालुक- *ना.* [अ. तअल्लुक] १. कसैको मातहतमा रहेको क्षेत्र वा इलाका; तैनाथ। २. कुनै जवाफदेही रहेका कुराको वास्ता; सरोकार।
तालुकअड्डा- *ना.* तालुक भएको वा तालुक लिने अड्डा; माथिल्लो अधिकार लिएको अड्डा।
तालुकदार- *ना.* १. रैतीबाट मालपोत असुलउपर गरी मालमा दाखिल गर्ने र तालुकदारी ऐन-सवालबमोजिम काम गर्ने व्यक्ति; गाउँको मुखिया; जिम्मावाल। २. तैनाथवाला; तालुकवाला।
तालुकदारी- *ना.* तालुकदारको काम वा अधिकार; तालुकदारको प्रथा; जिम्मावारी।
तालुकवाला- *ना.* १. जिल्ला वा गौँडाभरको मुख्य निकासा दिने हाकिम। २. पहिले जिल्ला वा गौँडाको बडाहाकिम (अचेलको प्रमुख जिल्ला अधिकारी)।
तालुकी- *ना.* तालुकको काम।
तालो- *ना.* [ताल+ओ] ताल; ताला।
तालोसाँचो- *ना.* आग्लो खोल्ने ताल र ताल्चा खोल्ने साँचो।
ताल्चा- *ना.* [सं. तालक] ढोका, सन्दुक, ट्याङ्का, बाकस आदि बन्द गर्न लगाइने फलाम वा पित्तलको यन्त्र।
ताल्चे- *क्रि. वि.* [ताल्चा+ए] १. गुच्चा आदि नगुडाईकन सोझै हान्ने चाल। *वि.* २. ताल्चाका किसिमको; ताल्चा मार्न हुने।
ताल्चेझार- *ना.* डाँठका आँख्ला फुकाली ती आँख्ला फेरि परेलामा पसाएर ताल्चा मारेजस्तो गरी खेल्न हुने एक किसिमको झार; कुरकुरे।
तावा- *ना.* [सं. ताप] बाबर आदि पकाउने थालजस्तो फलामे भाँडो।
तास१- *ना.* [अ.] १. सुरथ, पान, चीड र इँटका बुट्टा भएको, प्रत्येक बुट्टाका एक्कादेखि तेह्र पत्ती हुने तथा बजिर, मिसी, बादशाह आदिको चित्रसमेत भएको, विभिन्न खेल खेलिने कागतका बाउन्नवटा पत्ती वा चक्की। २. सुनचाँदीको जरीले कार्चोप भरेको बहुमूल्य कपडा।
तास२- *ना.* [रुसी] सोभियत सङ्घको प्रसिद्ध समाचार समिति।
तासा१- *ना.* [अ. तास] घाँटीमा भिरेर दुई गजाले बजाइने ट्याम्कोजस्तो एक बाजा।
तासा२- *ना.* १. किनमेल गरेपछि किन्नेले पसलेसित माग्ने वा लिने सानोतिनो वस्तु; फोसा। वि. २. एकदम पातलो; साह्रै दुब्लो। स्त्री. तासी।
तासिर- *ना.* [अ. तासीर] असर; प्रभाव; जोर।
तासीलामा- *ना.* [भो.ब.] लामाको एउटा उच्चपद।
तिँदु- *ना.* [सं. तिन्दु] कालो बोक्रो र लाम्चा, तिखा पात हुने, सेता मसिना फूल फुल्ने हरिया, गुलिया फल फल्ने एक जातको रुख; त्यसैको फल।
तिउरी/तिउरे- *ना.* [तिउरे+ई] हात, गोडा, नङ रातो पार्न अरू मसला मिलाई कुटेर लगाइने, खोर्सानीका जस्ता पात हुने, विभिन्न रङका फूल फुल्ने भाङका जस्ता गेडा फल्ने एक जातको बोट; त्युरी; त्युरे।
तिकडम- *ना.* १.चाल चल्ने जुक्ति वा सिप; चालबाजी; तिगडम। २. चतुऱ्याइँ; कौशल। ३. कुटिल जालझेल; छल-छाम।
तिकडमबाज- *वि.* छली; कपटी; कुटिल चाल चल्ने।
तिकडमबाजी- *ना.* कुटिल व्यवहार।
तिगडम- *ना.* हे. तिकडम।
तिक्खर- *वि.* [तीक्ष्ण] १. नुन, भुटुन सबै चिज मिलेर स्वादमा तीक्ष्णता आएको; चखिलो स्वाद भएको। २. केही चर्को भए तापनि स्वादिलो।
तिक्खरो- *वि.* तिक्खर।
तिक्त- *वि.* [सं.] १. करेलो, चिराइतो, नीम आदिका स्वादको; तितो। *ना.* २. जिब्राले थाहा पाउने छ रसमध्ये एक रस; तितो स्वाद।
तिक्तता- *ना.* तिक्त हुनाको भाव वा अवस्था; तितोपन।
तिखाउरो- *वि.* [तिखार+आउरो] तिखो भएको; तिखारिएको। स्त्री. तिखाउरी।
तिखार्नु- *स.क्रि.* [तिखो+नु] १. लौरो, घोचो, किलो आदि वस्तुलाई हँसिया, खुकुरी, खुर्पा आदिले ताछेर तिखो पार्नु; धार लाउनु। २. कुनै कामका निम्ति तयार पार्नु। ३. उत्तेजित तुल्याउनु।
तिखाराइ- *ना.* तिखार्ने काम वा किसिम।
तिखारिनु- *क.क्रि.* तिखार्ने काम गरिनु।
तिखिनु- *अ.क्रि.* [तिखो+इ+नु] तिखो हुनु; धारिलो हुनु।
तिख्याइ- *ना.* तिखिने तथा तिख्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
तिख्याइनु- *क.क्रि.* तिखो पारिनु।
तिख्याउनु- *स.क्रि.* तिखो पार्नु; तिखार्नु; चम्काउनु।
तिखुनो- *ना.* [तिखो+उनो] बन्चरो।
तिखुल्ले- *वि.* [तिखो+उल्ले] दुब्लाएर वा पातलिएर पिँध चाउरिएको; कटौरे।

तिखो- *वि.* [सं. तीक्ष्ण] १. घोच्ने किसिमले टुप्पो तिखारिएको; सियो, सुइरोजस्तो चुच्चो परेको। २. छिटै बुझ्ने शक्ति भएको; तीक्ष्ण। ३. चित्त दुखाउने (वचन)। ४. निकै सुरिलो (स्वर, बोली आदि)।

तिगुना- *वि.* [तीन+गुना] तीन गुना; तेबर।

तिघ्रे- *वि.* [तिघ्रो+ए] ठुला र मोटा तिघ्रा भएको (मानिस); भुसतिघ्रे।

तिघ्रो- *ना.* घुँडादेखि माथिको गोडाको डोलो भाग; उरु।

तिच्छर- *वि.* १. अलिअलि तितो वा नमिठो स्वाद भएको; तितोतितो स्वादको। २. तिक्खर।

तिच्छरो- *वि.* तिच्छर।

तिज- *ना.* नारीहरूले सौभाग्य र समृद्धिका निम्ति धार्मिक परम्पराअनुसार शिवपार्वतीको उपासना र पूजा गर्ने, भाद्र शुक्ल तृतीयाको दिन; हरितालिका।

तिजरो- *ना.* [तीज+जरो] तीनतीन दिन बिराएर एकपल्ट आउने कामजरो; औलेजरो।

तिजु- *ना.* कछाडतिर पाइने दरिलो खालको तैलज वनस्पतिविशेष।

तिजे- *ना.* [तीज+ए] तीजमा स्वास्नीमानिसहरूले गाउने पर्वगीत।

तितरबितर- *क्रि. वि.* [हि. तीतर+बटेर] यताउति छरिने वा फ्याँकिने गरी; छ्यान्नब्यान्न; छितरबितर; छरपुस्ट।

तितरीपङ्खी- *वि.* [तित्रो+पङ्खी] १. निलो भुईंमा सेता र छिर्केछिर्का परेको (बादल); तित्रापङ्खी। *ना.* २. एक जातको सानो चरो।

तितीक्षा- *ना.* [सं.] १.जस्तोसुकै सुखदुःख, घामपानी आदि भोग्नुपरे तापनि सहने शक्ति; सहिष्णुता। २. शान्ति; क्षमा।

तितीक्षु- *वि.* सहन सक्ने; सहनशील।

तिते- *ना.* [तितो+ए] १. काँक्राको भेट्नुपट्टिको तितो हुने भाग। २. भटमासका जस्ता पात हुने र फापरका जस्ता गेडा फल्ने एक जातको दुधिलो झार।

तितेकरेला/करेलो- *ना.* घिरौंलाका जस्ता पात हुने, लहरामा लाम्चा फल फल्ने, बाहिरी सतह एकैनास नभएका, भित्र राता बियाँ हुने र तितो स्वाद हुने, करेलाको एक जात।

तिते गोलकाँक्री- *ना.* तितो स्वाद हुने एक जातको गोलकाँक्री।

तिते घाँस- *ना.* सानोसानो बुटो हुने, तितो स्वादको एक जातको घाँस।

तितेचिराइतो- *ना.* ठुल्ठुला लाम्चा पात हुने, तुलसीको जस्तो फूल फुल्ने र रातो डाँठ हुने एक जातको चिराइतो; किराततिक्त।

तितेझार- *ना.* सुल्टोपट्टि हरियो र उल्टोपट्टि प्याजी रङको हुने, तितो स्वादको, विषमज्वरमा ओखतीका निम्ति उपयुक्त मानिने बुटीझारविशेष।

तितेतुम्बा- *ना.* तितो स्वाद हुने एक जातको तुम्बा।

तितेपाती- *ना.* गोदावरीका जस्ता पात हुने, मञ्जरीका रूपमा फूल फुल्ने, चर्को गन्ध आउने, तितो स्वादको झारविशेष।

तितेफापर- *ना.* फापर जस्तै तर खाँदा अलि तितो हुने एक प्रकारको फापर।

तितेमाछो- *ना.* भेलमा बगेर आउने, तितो स्वाद हुने, एक किसिमको माछो।

तितेनी- *ना.* [तीते+एनी] तीतेपातीको घारी।

तितो- *वि.* [सं. तिक्त] १. करेलो, नीम, चिराइतो आदिका स्वादको; तिक्त। *ना.* २ छ रसमध्ये एक रस; तितो स्वाद।

तितौरा- *ना.* [सं. तितो+औरा] १. भिजाएको चना, मास, मुगी, आलु आदि पिँधेर हुँडली बनाएको लेदाको ससाना डल्ला पारी सुकाइएको तरकारीविशेष। २. आँप, अमला, लप्सी आदिको लेदोमा नुन, मसला वा चिनी हालेर मट्याङ्ग्राजस्तो पारी सुकाई बनाइएको खानेकुरा।

तितौरी- *ना.* सानो वा स्नेह जनाउँदा तितौरालाई भन्ने शब्द।

तितौली- *ना.* [तितो+औली] काँक्राको अलिअलि तितो हुने भेट्नुपट्टिको अंश।

तित्तिरि- *ना.* [सं.] १. नृत्यमा पाउ राख्ने एक प्रकारको चाल। २. यजुर्वेदको एक शाखा। ३. त्यस शाखाका प्रवर्तक ऋषि। ४. तित्रो।

तित्रा पङ्खी- वि/*ना.* हे. तितरीपङ्खी।

तित्री- *ना.* [सं. तिन्तिडी] खँदिलो साह्रो काठ हुने अमलाका जस्ता पात हुने, कोसाभित्र काँचो छँदा अमिलो र पाकेपछि अमिलो र गुलियो गुदी हुने फल फल्ने बोट; त्यसै बोटको फल; अमिली।

तित्रे- *वि.* [तित्रो+ए] तित्रोजस्तो; तित्राका ढाँचाको।

तित्रे बादल- *ना.* तित्राका पखेटाको बुट्टाजस्तो परेको बादल; तित्रापङ्खी वा तितरीपङ्खी बादल।

तित्रो- *ना.* [सं. तित्तिर] छिरबिरे रातो चुच्चो र रातै खुट्टा भएको, निकै जोडले कुद्ने, उड्दा भ्याटाटा आवाज आउने र बास्दा तीनताराचित्रिक् गरेको सुनिने, च्याखुरोजत्रो चरो।

तिथि- *ना.* [सं.] १. चान्द्रमानका गणनाअनुसार आउने तथा घटबढ हुने शुक्लपक्ष र कृष्णपक्षका कुनै पनि दिन; परेवादेखि औँसी वा पूर्णिमासम्मका दिन। २. श्राद्ध गर्ने दिन; मिति।

तिथित- *वि.* कुनै तिथि वा महिनाको गते, वार आदि तोकिएको; दिनाङ्कित (पत्रादि)।

तिथिपत्र- *ना.* पञ्चाङ्ग; पात्रो।

तिथिमिति- *ना.* चान्द्र दिन तथा सौर दिन, महिना, गते, वार आदि।

तिन- *सर्व.* [ती] 'ती' शब्दको विभक्ति प्रत्यय लाग्दा हुने तिर्यक् रूप, उन।

तिनाधान- *ना.* [सं. तृणान्न+धान्य] पानी भएको जमिनमा उम्रने, लामालामा जुँगा हुने एक जातको जङ्गली धान।

तिनिमुनी- *ना.* [नेवा.] धुन्या बाजासमूहमा बजाइने र भजनहरूमा सहायक ताल बाजाको रूपमा प्रयोग गरिने, फलामको सानो डन्डीले पिटेर बजाइने फलामकै तीनकुने बाजा।

तिन्छु- *ना.* [नेवा.] भ्याली परिवारको सबैभन्दा सानो एक बाजा।

तिप- *ना.* माछा मार्न प्रयोग गरिने चोयाले बुनेको साधन; खोँगा।

तिब्बत- *ना.* नेपालको उत्तरी सिमानामा रहेको जनगणतन्त्र चीनको एक स्वशासित प्रदेश।

तिब्बती- *वि.* [तिब्बत+इ] तिब्बतमा बस्ने वा हुने; ब्बतसम्बन्धी; तिब्बतको।

तिब्बती शाखा- *ना.* युरेसिया खण्डका विभिन्न भाषिक परिवारमध्ये

एक शाखा।
तिब्री- *ना.* [सं. तीव्र] पहाडको चुचुरो; टाकुरो; टिउरी।
तिब्रीकोट- *ना.* कर्णाली अञ्चलअन्तर्गतको एक जिल्ला।
तिमि- *ना.* [सं.] १. ज्यादै ठुलो आकारको एक जातको समुद्री माछो। २. समुद्र।
तिमिर- *ना.* [सं.] १. अँध्यारो वा धमिलो। २. फलाममा लागेको खिया। ३. रतौंधी।
तिमिरमय- *वि.* १. अँध्याराले ढाकेको; चारैतिरको अँधेरो। *ना.* २. ग्रहण। ३. राहु।
तिमिलो- *ना.* हे. टिमिलो।
तिमी- *सर्व.* [सं. त्वम्] द्वितीय पुरुष एकवचनमा प्रयोग हुने, तँभन्दा माथिल्लो र तपाईंभन्दा तल्लो श्रेणीको आदरार्थी शब्द।
तियाँ- *वि.* [तीन] तीन गुना; तेबर (हिसाबको दुनोट पढ्दा)।
तिया- *ना.* [तीन] सोह्र कौडामा तीन, सात, एघार र पन्ध्र कौडा ठाडा पर्दा हुने जुवाको एक दाउ।
तियारी- *ना.* [तिया+आरी] माछा मार्ने जालीदार एक प्रकारको पासो।
तियाली- *क्रि. वि.* [तीन+याली] तीनपटक; तीनचोटि। (उदा.- उसले खेलमा लगालग जितेर तियाली पाऱ्यो।)
तियो- *ना.* [तीन] डन्डीबियोको खेलमा तीनको गणना; तीन डन्डीको नापो पर्दा बियो हान्ने ढाँचा।
तिर्नु- *स.क्रि.* [सं. तॄ] १. सापटी वा पैँचो लिएको वस्तु फिर्ता गर्नु; रिन चुक्ता गर्नु। २. दण्ड, जिताउरी आदि बुझाउनु। ३. भर्ना वा हर्जाना दिनु। ४. तिरोभरो गर्नु। ५. अरूले आफूलाई गरेको असल वा खराब कामको बदला लिनु वा दिनु; साटो फेर्नु।
तिर$_1$- *ना. यो.* [सं. तिरस्] कुनै ठाउँ, वस्तु आदि भएपट्टि; तर्फ; पक्ष।
तिर$_2$- *ना.* [तिर्+अ] तिर्ने काम; तिराइ।
तिरतार- *ना.* लिए- खाएको नगद वा वस्तु तिर्ने काम; तिरोतारो।
तिरताल- *ना.* १. जुवा आदिको खेलमा दण्ड तिरिरहने पटक; हारताल। *वि.* २. साह्रै चलाख; बाठो (उदा.- उनी देख्न पो सुधा, मानिस त तिरताल छन्।)।
तिरतिर- *क्रि. वि.* [अ.मू. तिर्+अ. (द्वि.)] १. बिस्तारै पानी पर्ने वा पानीको सानो धारो झर्दा वा खस्ता आवाज आउने गरी। २. पातलो दिसा लाग्ने गरेर।
तिरतिरी- *क्रि. वि.* अझै तिरतिर हुने गरी।
तिरतिरे- *वि.* तिरतिर हुने; तिरतिर आवाज भएको (धारो, पानी आदि)।
तिरन- *ना.* [तिर्+अन] तिर्ने काम; तिराइ; तिरो।
तिरनतारन- *ना.* अरू कसैसँग सापटी लिएको धनमाल तिर्ने काम; तिरोतारो; तिरोभरो।
तिरमिर- *ना.* [अ.मू. तिर+अ. (द्वि.)] १. रोग, नातागती आदिका कारणले आँखा नदेख्ने वा भ्रान्ति हुने स्थिति। २. धेरै चम्किलो वस्तु हेर्दा आँखाले ठम्याउन गाह्रो पर्ने अवस्था; तिरिमिरी। ३. मिरमिर।
तिरमिराइ- *ना.* तिरमिराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
तिरमिराइनु- *अ.क्रि.* आँखा तिरमिर होइनु।
तिरमिराउनु- *अ.क्रि.* १. रोग वा नातागतका कारणले आँखा राम्रोसित नदेख्नु; तिरमिर हुनु। २. बालुवामा घाम टल्केजस्तो भई ठम्याउन नसक्नु।
तिरमिरिनु- *अ.क्रि.* तिरमिराउनु।
तिरमिरे- *वि.* तिरमिर गरी टल्कने; तिरमिर गर्ने।
तिरमिऱ्याइ- *ना.* तिरमिरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
तिरमिऱ्याहट- *ना.* तिरमिरिने भाव, अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया; तिरमिऱ्याइ।
तिरस्करण- *ना.* [सं.] तिरस्कार गर्ने क्रिया, भाव वा अवस्था; तिरस्कार।
तिरस्करणी- *ना.* नाटकको पर्दा। २. अदृश्य हुने विद्या।
तिरस्कार- *ना.* [सं.] कसैलाई मन नपराई गरिने हेला वा बेवास्ता; अनादर; अपमान; उपेक्षा।
तिरस्कृत- *वि.* [सं.] तिरस्कार गरिएको; अपमानित; हेला गरिएको; उपेक्षित।
तिराइ- *ना.* [√ तिर् (+आइ)] तिर्ने काम वा किसिम।
तिराइनु- *क.क्रि.* तिर्न लाइनु।
तिराउनु- *प्रे.क्रि.* तिर्न लाउनु; तिर्ने पार्नु। तिरान- *ना.* १. तिरो, बाली आदि तिर्ने काम; तिरोभरो। २. तिरो; कुत।
तिरिक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. तिरिक्+क] थोरै पानी पर्ने, धारो खस्ने, पातलो दिसा हुने आदि किसिमले।
तिरिखिरी- *ना.* [अ.मू. तिर्+ई (द्वि.)] झर्कोलाग्दो र कसिकसाउमा पार्ने ढिपी; आच्छुआच्छु; आत्तुरी।
तिरिन- *ना.* [सं. तृण] झारपात आदि तृण; घाँस, पराल, खर आदिको थोरै अंश।
तिरिनु- *क.क्रि.* [तिर्+इ+नु] सापटी वा पैँचो फिर्ता दिइनु; तिर्ने काम गरिनु।
तिरिमिरी- *ना.* [तिरमिर+ई] चर्कोसँग तिरमिर हुने चाल; तिरमिर।
तिरिमिरी भ्याइँ- *ना.* १. कमजोरी वा अन्य कारणले आँखा स्पष्ट नदेखिने किसिम; तिरमिराउने अवस्था। २. ज्यादा चम्किलो वस्तु हेर्दा आँखाले ठम्याउन नसकिने स्थिति। ३. जिल्ल पर्ने चाल। *क्रि. वि.* ४. तिरमिर हुने गरी।
तिरिस- *ना.* लामो, मोटो र टाउको सानो हुने एक जातको सर्प।
तिरुवा- *वि.* [तिर्+उवा] १. तिरो तिर्नुपर्ने; तिरो लागेको। २. तिर्ने।
तिरुवा बिर्ता- *ना.* केही पोता लागेको बिर्ता जग्गा।
तिरुवा माफी बिर्ता- *ना.* तिरो तिर्न नपर्ने बिर्ता जग्गा। (अचेल यस्ता जग्गा खारिज गरी रैकरमा परिणत भएका छन्।)
तिरो- *ना.* [तिर्+ओ] जग्गाको पोत, कुत वा बाली; मालपोत; भूमिकर।
तिरोतारो- *ना.* मोहीले तल्सिङलाई बाली तिर्ने काम; तिरोभरो।
तिरोधान- *ना.* [सं.] लोप हुने काम; हराउने वा बिलाउने स्थिति; तिरोभाव।
तिरोभरो- *ना.* [तिरो+भर्] मोहीले तल्सिङलाई बाली तिर्ने काम; तिरोतारो।

तिरोभाव- *ना.* [सं.] अन्तर्धान; तिरोधान।
तिरोहित- *वि.* [सं.] १.गायब भएको; लुप्त। २.छोपिएको; ढाकिएको।
तिर्की- *ना.* [सं. त्रि] १. तासको तीन फुट्टी भएको चक्की। २. पच्चिस का खेलको एक दाउ; तिया।
तिर्खा- *ना.* [सं. तृषा] १. पानी आदि खाने इच्छा; प्यास; पिपासा। २. आफूलाई मन परेको वस्तु पाउने तीव्र इच्छा; तृष्णा; तिर्सना।
तिर्खाइ- *ना.* तिर्खाउने क्रिया वा प्रक्रिया; तिर्खा लागेको अवस्था।
तिर्खाइनु- *अ.क्रि.* तिर्खा लागिनु।
तिर्खाउनु- *अ.क्रि.* पानी खान मन लाग्नु; तिर्खा लाग्नु।
तिर्खालु- *वि.* तिर्खाएको वा तिर्खाइरहने; तृषित; प्यासी।
तिर्जा- *ना.* [तिरो+जा] १. पुरानो चलनअनुसार सैनिक अफिसर जवानहरूले जागिरको सट्टा बाली मात्र उठाई खान पाउने गरी पाएको जग्गाको रसिद; जागिरबापत तोकिएको बाली उठाई खान पाउने रसिद। २. जग्गाजमिनको नम्बरी प्रथा वा त्यस्तो जग्गालाई दिइने निस्सा।
तिर्थे- *वि.* [तीर्थ+ए] तीर्थस्नानको; तीर्थसम्बन्धी; तीर्थको।
तिर्थेभाइ- *ना.* तीर्थ जाँदा सँगै जाने साथी; तीर्थ जाने साथी।
तिर्थेभोज- *ना.* तीर्थ गरी फर्केर आउने यात्रीहरूले नाताकुटुम्ब, इष्टमित्रलाई खुवाउने भोज।
तिर्यक्- *वि.* [सं.] १. छड्के; टेढो; बाङ्गो। *ना.* २. पशुपक्षी आदि प्राणी।
तिर्यक् कारक- *ना.* मूल रूप विकृत भएको वा विभक्ति चिह्नसहितको रूप (जस्तै -'छोरो' को छोरा।)
तिर्यग्जाति- *ना.* तेर्सो बढ्ने जाति; पशुपक्षी।
तिर्र- *क्रि. वि.* [अ.मू. तिर्+र] बिस्तार थोरै बेर पानी पर्ने वा धारो आदि खस्ने गरी।
तिर्सना- *ना.* [सं. तृष्णा] १. खानेपिउने इच्छा। २. कुनै कुरा पाउने मनको धोको; अभिलाषा। ३. कुनै काममा एकचित्त भएर लाग्ने उत्सुकता।
तिल- *ना.* [सं.] १. लाम्चा मसिना पात हुने, सेता वा नीला फूल फुल्ने तीनपाटे कोसा फल्ने एक जातको अन्न वा त्यसको बोट। २. त्यसैको कोसाभित्र हुने, पेल्दा राम्रो तेल आउने, अचार खाइने र देवपितृकार्यमा चाहिने विशेषतः कालो, खैरो र सेतोसमेत तीन रङका हुने, मसिना, थेप्चा गेडा। ३. शरीरमा हुने सानो दाग वा चिह्न; कोठी।
तिलक- *ना.* [सं.] १. होम गर्दा डढेको चरुहरूको कालो टिको। २. निधार, छाती र पाखुरामा लगाइने चन्दन, केसर आदिको चिह्न। ३. वैवाहिक सम्बन्ध स्थिर गर्दा दुलहीपक्षबाट दुलहालाई दिइने रीतभाँतअनुसारको द्रव्य। ४. राज्याभिषेकको कर्म। ५. चन्दन; टिको।
तिलकपाती- *ना.* कुनै मङ्गलकार्य सकिएपछि पुरोहितबाट लगाइने तिलक र फूलपाती।
तिलकमुद्रा- *ना.* भक्तहरूले शरीरमा लाउने चन्दनको शङ्ख, चक्र आदिको चिह्न वा छाप।
तिलकाने- *वि.* [तिल+काने] १. कानमा सेता तिलजस्ता मसिना टीका हुने (बाखो)। स्त्री. तिलकानी। *ना.* २. एक जातको झारविशेष।
तिलके- *वि.* हे. तिल्के।
तिलखा- *ना.* [सं. तिलक] सानो खालको टिको; तिलक।
तिलङ्गा- *ना.* [सं. तैलङ्ग] कम्पु; सैनिक; तिलिङ्गो।
तिलचामल- *ना.* [तिल+चामल] १. तिलजस्तो कालो र चामलजस्तो सेतो मिसिएको वर्ण वा रङ्ग। २. तिल र चामल मिलाएर खाइने कुरो।
तिलचामले- *वि.* १. आधा फुलेको र आधा नफुली छ्यासमिस भएको (केश वा रौँ)। २. काला तिल र सेता चामल मिसाउँदा स्पष्ट देखिए झैँ छुट्टिने (वर्ण, रङ आदि)।
तिलफूल- *ना.* [तिल+फूल] तिलजस्तो सेतो दाना हुने वा फुकेको झुप्पादार एक थरी फूल।
तिलमिल- *क्रि. वि.* [अ.मू.] कष्ट, चोट आदिले आँखा नदेख्ने वा चक्कराउने गरी।
तिलमिलाइ- *ना.* तिलमिलाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
तिलमिलाइनु- *अ.क्रि.* तिलमिल होइनु।
तिलमिलाउनु- *अ.क्रि.* तिलमिल हुनु; तिरमिराउनु; छटपटाउनु।
तिलमिलिनु- *अ.क्रि.* तिलमिलाउनु।
तिलवासिनी- *ना.* [सं.] बास्ना आउने चामल हुने एक जातको धान; राजभोग धान।
तिलस्मी- *वि.* [अ. तिलस्म+ई] असम्भव घटना वा अनपत्यार कामकुरा भएको; जादुगरी वा चटकजस्तो।
तिलहरी- *ना.* [तिल+लहरी] पोतेका बिच भागमा पर्ने गरी सुनका ससाना गट्टाको एकै लहर जडिएको, गलामा पहिरिने, स्वास्नीमानिसको सौभाग्यको प्रतीक गहना।
तिलाञ्जलि- *ना.* [सं.] १. पितृहरूलाई अँजुलीले चढाइने तिलसहितको जल। २. सधैँका लागि गरिने कुनै कुराको त्याग।
तिलानी- *ना.* [तिल+पानी] १. देव वा पितृकार्यमा सङ्कल्प गर्दा हातमा लिइने तिल मिसाएको पानी। २. कर्मपात्र।
तिलिङ्गो- *ना.* [सं. तैलङ्ग] पल्टनियाँ सिपाही; कम्पु; सैनिक। (उदा.- तिलिङ्गो भन्नु मात्तै पो रेछ- केटीले पालेको। -लोकगीत।)।
तिलोत्तमा- *ना.* [सं.] पुराणप्रसिद्ध स्वर्गलोककी एक सुन्दरी अप्सरा।
तिलौरा- *ना.* [तिल+औरा] १. कालो र सेतो मिसिएको वा खैरा तिलको जस्तो रङ हुने घोडा। २. चाकु आदि गुलियो वस्तुमा तिल मिलाएर बनाइएको लड्डु।
तिलौराकोट- *ना.* नेपालको कपिलवस्तु जिल्लामा पर्ने, तौलिहवा बजारदेखि पाँच किलोमिटर उत्तरमा बाणगङ्गा नदीको किनारमा स्थित, प्रसिद्ध ऐतिहासिक स्थल।
तिलौरी- *ना.* [तिल+औरी] १. सखर वा चिनीको पाकमा तिल टाँसिएको सानो डाँठजस्तो टुक्रे खानेकुरो। २. सानो तिलौरा।
तिल्के- *वि.* [सं. तिलक+ए] १.निधारमा सेतो सानो टाटो भएको (गोरु); तिलके। २. तिलक वा चन्दनको टिको लगाउने (मानिस); तिलके। स्त्री. तिल्की। *ना.* ३. रातो फूल फुल्ने एक प्रकारको झार

वा बोट।

तिल्को- *ना.* [तिलक+ओ] चैतवैशाखमा छाताजस्तो भएर फुल्ने एक जातको रुख।

तिष्य- *ना.* [सं.] १. सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक; पुष्प नक्षत्र। २. कलियुग। ३. पौष मास; पुस महिना।

तिस- *ना.* [सं. त्रिंशति] १.बिस र दशको जोड; ३० को अङ्क। *वि.* २. बिस र दश जोड्दा हुने सङ्ख्याको; पन्ध्रको दोबर।

तिसौँ- *वि.* गणनाका क्रमले तिस सङ्ख्यामा परेको; तिसमा पर्ने।

तिसी- *ना.* [सं. अतसी] दाँती परेका खस्रा मालाकार पात हुने, आँपका जस्तै हरिया फूल फुल्ने, तिलभन्दा सेख ठुला चिल्ला गेडा फल्ने, सानो चौडाइ हुने, एक बोट वा त्यसैको तेलालु दाना; आलस।

तिस्कल/तिस्किलो- *ना.* [तिखो+किलो] खोस्रने काममा उपयोग गरिने काठ, बाँस आदिको किलो।

तिहाइ- *ना.* [√ तीन] तेस्रो भाग वा हिस्सा; तीन खण्डको एक खण्ड; तृतीयांश।

तिहार- *ना.* कार्तिक कृष्ण त्रयोदशीदेखि कार्तिक शुक्ल द्वितीयासम्म पाँच दिन मनाइने चाड वा उत्सव (काग तिहार, कुकुर तिहार, गाई तिहार, गोरु तिहार र भाइ तिहार); यमपञ्चक; दिपावली।

तिहारे- *वि.* तिहार पर्वसम्बन्धी; तिहारको; तिहारमा गाइने (देउसी, भैलो आदि लोकगीत)।

तिहुन- *ना.* [सं. तिमन] भात मुछेर खाइने झोल तरकारी; दाल, तरकारी आदि सितन।

तिहुनचखुवा- *वि.* १. तिहुन चाख्ने वा तिहुनको स्वाद विचार गर्ने। २. कहिले कता, कहिले कता खाएर हिँड्ने। ३. कहिले एउटा काम, कहिले अर्को काम गर्ने; स्थिर आसन नभएको। स्त्री. तिहुनचखुवी।

तिहुने- *वि.* धेरै तिहुन खाने (व्यक्ति); तिहुन पकाउने (भाँडो)।

ती- *सर्व.* [त्यो] तृतीय पुरुष बहुवचनमा प्रयोग हुने 'त्यो' शब्दको बहुवचन वा आदरार्थी रूप।

तीक्ष्ण- *वि.* [सं.] १. तिखारिएको; तिखो; धारिलो। २. प्रखर; तीव्र; टाठो। ३. गरम; उष्ण; कटु स्वभावको; कर्कश; सहिनसकिने। ४. तिक्खर स्वादको।

तीक्ष्णकन्द- *ना.* भित्र खोक्रा भएका हरिया लामा पात हुने, लामो डाँठमा सेतो डल्लो गुच्छा भएर टुप्पामा फुल्ने, माटोमुनि आलु जस्तै गोल, थेप्चा दाना फल्ने, तरकारी, मसला र औषधीका काममा आउने, पहेँलो, रातो र सेतो तीन थरी बोक्रा हुने प्रसिद्ध कन्द।

तीक्ष्णता- *ना.* तीक्ष्ण हुनाको भाव वा स्थिति।

तीक्ष्णदृष्टि- *वि.* साह्रै सूक्ष्म कुरा पनि भित्रैसम्म गहिरिएर बुझ्न सक्ने; सूक्ष्मदृष्टि।

तीक्ष्णबुद्धि- *वि.* तिखो बुद्धि भएको; बुद्धिमान्; कुशाग्र।

तीखो- *वि.* हे. तिखो।

तीज- *ना.* हे. तिज।

तीजरो- *ना.* हे. तिजरो।

तीजे- *ना.* हे. तिजे।

तीते- *ना.* हे. तिते।

तीतो- *वि.* हे तितो।

तीन- *ना.* [सं. त्रीणि] १. दुईपछिको सङ्ख्या; दुई र एकको जोड। *वि.* २. दुई र एकका योगसङ्ख्याको।

तीनअन्नी (तीनन्नी)- *ना.* नेपालमा पहिले चलेको तीन आना मूल्यको पैसा।

तीनआँख्ले- *ना.* तीनतारे।

तीनकाना - *ना.* तीन पोट पर्ने पासाको एक दाउ।

तीनखुट - *ना.* थारूहरूमा प्रचलित कन्या साटासाट गर्न नपाएमा तेस्रो घरकी कन्या मिलाइदिने चलन। (यसो गर्दा तेस्रो पक्षले पहिलो पक्षलाई कन्या दिने मात्रै हुँदा झगडा पाउँछ। हे. झगडा पनि।)

तीनगिर- *ना.* सानो चौडाइ भएको, दाँती परेका लाम्चा पात हुने र गुलाफी फूल फुल्ने मझौला खालको रुखविशेष।

तीनचम्के- *ना.* १. चम्का जस्तै तीनतिर रहेका डाँडा, थुम्का वा ढिस्काको समूह। *वि.* २. तीन चक्का भएको।

तीनछक- *ना.* १. उदेक लाग्ने स्थिति; आश्चर्य। *क्रि. वि.* २. जिल्लाराम।

तीनतारा तित्रिक- *ना.* १. तित्राको आवाज वा बोली। २. (त्यसै आधारमा) तित्रो।

तीनतारे- *ना.* १ आकाशमा लहरै परेका देखिने, मृगशिरा नक्षत्र मानिएका तीनवटा ताराको समूह; तीनआँख्ले। *वि.* २. तीनवटा तारा भएको (बाजा, झन्डा आदि)।

तीनतियाली- *ना.* तेस्रोपल्ट (दुईपल्ट भएपछि तेस्रोपल्ट पनि हुन्छ नै भन्ने रूढिबुढीअनुसार); तीनताली।

तीनतोले- *ना.* बिहेमा दुलहीको सिउँदोमा हालिने तीन तोला सिंदुर।

तीन त्रिभुवन/त्रिलोक- *ना.* स्वर्ग, मर्त्य र पाताल तीनै लोक; सारा संसार।

तीनधर्के- *वि.* तीनवटा धर्का भएको ('ण' अक्षर)।

तीनधाम- *ना.* द्वारका, रामेश्वर र जगन्नाथ पुरी - यी तीन धाम।

तीन न तेह्र- *वि.* न तीनदिने न तेह्रदिने (जुठो बार्नु नपर्ने); जुठपिण्डी नभएको बन्धुजस्तो; बेकामे; सरोकारविनाको।

तीनपत्रे- *ना.* ज्यामिरका जस्ता तीनतीन पात हुने र ज्यामिरकै जस्तो अमिला फल फल्ने एक जातको रुख वा त्यसैको फल।

तीनपाते- *ना.* १. तीनवटा पात मात्र गाँसेर बनाइने टपरी। २. तिनौटा मात्रै पात हुने एक जातको झार; चरीअमिलो। *वि.* ३. साह्रै चनाखो; बित्पाते।

तीनपाने- *वि.* १ तीनवटा खोल्सा वा सोताको पानी मिलेको। *ना.* २. पानी तीनपल्ट मात्र फेरिनाले कडा बनेको र असल किसिमको रक्सी।

तीनपुस्ते- *वि.* वंशानुक्रमले गनिने तीन पुस्ताभित्रको नाम भएको वा लेखिएको (कागत, विवरण आदि)।

तीनफटाका- *ना.* वैष्णवहरूले लाउने ठाडो तीनधर्के टिको।

तीनमुहानी- *ना.* तीनवटा नदीको मुहान भएको ठाउँ; तीन ठाउँबाट

पानी निस्कने ठाउँ।
तीनसहर- *ना.* नेपालका चार भञ्ज्याङभित्र (काठमाडौँ उपत्यकामा) रहेका प्रख्यात तीनवटा सहर (कान्तिपुर, ललितपुर र भक्तपुर)।
तीनसरकार- *ना.* नेपालमा प्रजातन्त्र आउनुभन्दा अघि, १००७ सालअघिका राणाकालीन प्रधानमन्त्रीहरूको उपाधि।
तीनसल्ली- *ना.* तीन सल्ला बराबर घाम माथि आउने अर्थात् दिनको लगभग नौ बजेको वेला वा मङ्किएको समय।
तीनसाँझ- *ना.* बिहान, दिउँसो र बेलुका (उदा.- तीनसाँझ खाएर पनि ऊ खानै नपाए झैँ गर्छ।)।
तीर१- *ना.* [सं.] १. नदी वा खोलाको दुईतिरको किनार; तट। २. छेउ।
तीर२- *ना.* [फा.] बाण, काँड।
तीरन्दाज- *ना.* [फा.] बाण हान्ने मानिस; निसानाबाज; धनुर्धारी।
तीरन्दाजी- *ना.* बाण हान्ने सिप वा अभ्यास।
तीरभूमि- *ना.* [तीर+भूमि] नदी वा खोलाका छेउछाउको जग्गा; नदीको बगर।
तीरवर्ती- *वि.* [सं.] नदीको तीरमा रहेको वा हुने; समुद्री किनारमा भएको; तटवर्ती।
तीरहानी- *ना.* [फा. तीर+हान्+ई] बाण हानेर खेलिने, केटाकेटीको एक किसिमको खेल।
तीर्थ- *ना.* [सं.] १. भक्तहरू पूजा, दर्शन आदि गर्न जाने कुनै नदी, कुण्ड, मन्दिर वा पवित्र स्थल; पुण्यभूमि। २. नदी, तलाउ आदि जलाशयका समीपको पौडन र तर्न सकिने ठाउँ वा त्यस्तो ठाउँमा जाने-आउने बाटो। ३. बङ्गालमा सञ्चालित संस्कृत परीक्षाको एक उपाधि। ४. सन्न्यासीहरूको एक शाखा।
तीर्थकाक- *ना.* १. तीर्थमा दान लिएर निर्वाह गर्ने व्यक्ति। २. तीर्थको कौवा। ३. लोभी मान्छे।
तीर्थङ्कर- *ना.* १. जैन सम्प्रदायका प्रमुख देवता वा उपास्य धर्माचार्य। २. विष्णु।
तीर्थपुरोहित- *ना.* तीर्थ वा घाटमा बसेर दान लिने तथा पुरोहित्याइँ गर्ने ब्राह्मण; पण्डा।
तीर्थयात्रा- *ना.* धार्मिक फलप्राप्तिको उद्देश्यले तीर्थमा जाने काम; तीर्थ जानका निम्ति गरिने यात्रा; तीर्थाटन।
तीर्थयात्री- *ना.* तीर्थ जाने व्यक्ति; तीर्थारु।
तीर्थवास- *ना.* तीर्थमा गएर बस्ने काम; तीर्थको बसाइ।
तीर्थवासी- *वि.* तीर्थमा गएर बसेको; तीर्थ गर्न बसेको; तीर्थ गर्न जाने।
तीर्थस्थान- *ना.* तीर्थ गरिने पवित्र ठाउँ; तीर्थ।
तीर्थस्नान- *ना.* तीर्थमा नुहाउने काम।
तीर्थाटन- *ना.* तीर्थको भ्रमण वा घुमाइ; तीर्थयात्रा।
तीर्थारु- *ना.* तीर्थ जाने व्यक्ति; तीर्थयात्री।
तीर्थे- *वि.* हे. तिर्थे।
तीव्र- *वि.* [सं.] १. साह्रै छिटो; धेरै चाँडो। २. कडा वा चर्को (स्वाद, स्वर आदि)। ३. तिखो; तीक्ष्ण। ४. सहिनसकिने।
तीव्र गति- *वि.* धेरै छिटो हिँड्ने; वेगवान्। *ना.* २. छिटो हिँड्ने काम; द्रुत वेग।
तीव्रता- *ना.* तीव्र हुने भाव वा अवस्था; तीक्ष्णता; छिटोपन।
तीस- *ना.* हे. तिस।
तीसौँ- *वि.* हे. तिसौँ।
तुँडो- *ना.* [सं. तुण्ड] १.मुखबाट सप्रयास हावा निकाल्नु पर्दा दुवैतिरका ओठ डोलिएर टुटीजस्तो भएको ठाउँ; आगो फुक्दा हावा निस्कने प्वाल। २. खलाँतीबाट हावा निस्कने टुटी; प्वाल। ३. कलमको टाँका वा टुप्पो। ४. गहुँ, जौ, धान आदिको भुस।
तुइँक्याइ- *ना.* [√ तुइँक्याउ (+आइ)] तुइँक्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
तुइँक्याइनु- *क.क्रि.* कुनै पेय पदार्थ तनतन पिइनु।
तुइँक्याउनु- *स.क्रि.* [अ.मू. तुइँक्+याउ+नु] जाँड, रक्सी, सर्वत आदि पेय पदार्थ तनतन पिउनु; ढिलो नगरी एकैनासले कुनै पेय पदार्थ पिउनु।
तुइँक्याहट- *ना.* तुइँक्याउने भाव, क्रिया वा अवस्था; तुइँक्याइ।
तुइँतुइँ- *क्रि. वि.* [अ.मू. तुइँ (द्वि.)] तुइँकिने गरी वा तुइँक्याएर; तनतन; घुटुघुटु।
तुइँतुइँती- *क्रि. वि.* अझ छिटो तुइँतुइँ पारेर; तनतनी।
तुइन- *ना.* विशेष गरी पहाडी खण्डमा पुलका सट्टामा वारपार बलियो डोरी कसी घुर्रो भएको डोरी झुन्डचाइने र त्यसैमा बसी नदी वा खोलाका वारिपारि तर्ने एक साधन; तुहिन।
तुक- *ना.* [सं.] १. शास्त्रीय पद्यरचनाका प्रत्येक पाउका अन्तमा पद वा अक्षरको समान आवृत्ति वा एकता; अन्त्यानुप्रासको एक रूप। २. तर्क बुद्धिसितको सहमति वा सङ्गति। ३. तुक्का।
तुकबन्दी- *ना.* काव्यानुशासनमा तुकसम्बन्धी बन्धन; पद्यरचनामा तुकको पूर्ण अनुसरण गर्ने काम; तुक मिलाउने काम।
तुक्का- *ना.* [तुक+का] तुकबन्दी मिलेको पद वा पदावली।
तुखल- *ना.* [नेवा.] रस निचोरिएको उखुको खोस्टा; टुखल; खोइलो।
तुङ्ग- *वि.* [सं.] १.अग्लो; उन्नत; उच्चो; लामो। *ना.* २. पहाड; शिखर; चुचुरो।
तुङ्गा- *ना.* दुई नगण र दुई गुरु भएको एक छन्द।
तुङ्गिमा- *ना.* अग्लाइ; उचाइ।
तुङ्वा- *ना.* [भो.ब.] उसिनेको कोदो वा मकै अमिल्याई बनाइएको जाँड माडी छोक्रा नछुट्ट्याईकन बनाइएको झोल पिपाले चुसेर खाइने बाँस वा काठको ढुङ्ग्रो।
तुच्छ- *वि.* [सं.] १. नीच, चुत्थो; छोटो। २. नगण्य; जाबो; सानो। ३.अल्प; क्षुद्र; हीन। ४. मन्द; निःसार; शून्य। ५. निर्धन; दीन।
तुच्छता- *ना.* नीचता; अल्पता।
तुच्छिनु- *अ.क्रि.* तुच्छ बन्नु।
तुच्छ्याइ- *ना.* तुच्छिने वा तुच्छ बन्ने काम वा काइदा।
तुच्छ्याइनु- *क.क्रि.* तुच्छ पारिनु।
तुच्छ्याउनु- *प्रे.क्रि.* तुच्छ पार्नु वा तुल्याउनु।
तुजुक- *ना.* [अ.] १. अहङ्कार; घमन्ड; सेखी। २. बल; तागत; शक्ति; हुती। ३. मात; मद; लागो।
तुण्ड- *ना.* [सं.] १.मुख; अनुहार; थुतुनो; चुच्चो। २. सुँड। ३. कुनै चिजको टुप्पो।

तुण्डि- *ना.* तुण्ड भएको वस्तु (मुख, चुच्चो, थुतुनु आदि)। *वि.* २. टुँडवाला।
तुण्डिल- *ना.* १. गफाडी; बतुरो; वाचाल। २. नाइटो बाहिर निस्केको; नाइटे।
तुण्डी- *वि.* १. तुण्ड भएको; टुँडवाला; थुतुनु। *ना.* २ शिवका एक गणको नाम; गणेश।
तुतुरो- *ना.* [अ.मू. तुर् (द्वि.)+रो] पुरुषको लिङ्ग; तुन्तुरो (बालबोलीमा)।
तुन्नु- *स.क्रि.* [सं. तन्+नु] १. फाटेच्यातिएका पुराना लुगाफाटा जोडेर वा टालेर सिउनु। २. सियाले फड्कनु।
तुन- *ना.* तुन्ने कार्य ('तानतुन' वा 'तुनतान' मा सीमित)।
तुनतान- *ना.* च्यातिएका वा फाटेका लुगा, कपडा आदि सिउनेवर्ने काम; कुनै पनि वस्तु वा चिजलाई जोडजाड गर्ने, मिलाउने आदि काम।
तुनाइ- *ना.* तुन्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
तुनाइनु- *क.क्रि.* तुन्ने वा तुनिने पारिनु।
तुनाउनु- *प्रे.क्रि.* तुन्न लगाउनु; तुनिने पार्नु।
तुनिनु- *क.क्रि.* तुनाइमा पर्नु; तुनाइमा परेको हुनु।
तुनियाँ- *ना.* [सं. तन्त्रिक] लँगौटी।
तुनु- *ना.* [सं. तन्तु] १. दौरा, भोटो, चौबन्दी आदिमा टाँकका सट्टामा गाँसिने त्यान्द्रे बन्धन; तुनो। २. सिरक, डसना, सिरानी आदिका खोलमा मुख बन्द गर्न राखिने त्यस्तै वस्तु; फित्ता; तुना; तुनु; घुँडी।
तुने- *वि.* [तुनु+ए] तुनो भएको; तुनावाल; तुनाका आकारको; तुनोजस्तो; तने।
तुने च्याउ- *ना.* जमिनमा पलाउने, तुनाजस्तो लाम्चो हुने एक जातको च्याउ।
तुने बारुलो- *ना.* तुना जस्तै लामो गुँडमा गोलो लगाएर बस्ने, सानो आकारको देखिने, विषालु खालको, पतङ्गवर्गमा पर्ने एक किरो; बारुलाको एक जात।
तुने बोडी- *ना.* लहराका आँख्लाआँख्लामा फल्ने, लामा र नरम कोसा हुने एवं कोसाभित्र दाना लाग्ने, एक जातको तरकारीविशेष; तनेबोडी; बोडीको एक जात।
तुनो- *ना.* हे. तुनु।
तुन्कनु- *स.क्रि.* १ घरको मसिनु काम गर्नु। २. तुन्नु।
तुन्काइ- *ना.* तुन्कने काम वा प्रकिया।
तुन्केसो- *ना.* घरको सानोतिनो काम; घरधन्दा; कोठेधन्दा; तानतानतुनतुन।
तुन्तुरी/तुन्तुरो- *ना.* [अ.मू. तुर् (द्वि.)+ई/ओ] तुतुरो; ढुकुर (बा.बो.)।
तुन्द्रा- *ना.* [अङ्] १. ध्रुवप्रदेशका आसपासको हिउँले ढाकिएको जमिन। २.हिमालको त्यस्तै जमिन; खागर।
तुफान- *ना.* [अ. तूफान] जोडसँग चल्ने हावा; आँधीबेरी; हुरीबतास; आँधी; समुद्रतिर आउने आँधीबेरी; सबैतिर जलमग्न पार्ने समुद्री महावात; हुन्डरी।
तुफानी- *वि.* १. तुफानसम्बन्धी; तुफानको। २. ठुलो उपद्रो मच्चाउने; उत्पाती।
तुमडी- *ना.* [सं. तुम्बटी] जोगीको भिक्षा माग्ने भाँडो; भिक्षापात्र।
तुमुल- *वि.* [सं.] १. अत्यन्त उत्कट वा तीव्र; प्रचण्ड; घोर (जस्तो- तुमुल ध्वनि, तुमुल युद्ध)। *ना.* २. सेनाको कोलाहल; युद्धको हलचल।
तुम्बा- *ना.* [सं.] पेट झन्डै गोलाकार भई फुकेको र घाँटीचाहिँ सानो हुने एक प्रकारको लौका; तुम्बिका।
तुम्बी- *ना.* १ सानो आकारको तुम्बा। २.तुम्बाका आकारको भाँडो। ३. पेट वा शरीरका अन्य अङ्गमा भएको वात, विकार आदिको उपचार गर्दा त्यसै अङ्गमाथि बत्ती बाली छोप्न प्रयोग गरिने गोलाकार भाँडो।
तुम्बुरु- *ना.* [सं.] विष्णुका नजिक रहने एक गन्धर्वको नाम।
तुम्बो- *ना.* [तुम्बा+ओ] १. छिप्पिएको तुम्बाभित्रको गुदी, कसिङ्गर आदि निकाली बनाइएको भाँडो। २. पेट; भुँडी।
तुम्लेट- *ना.* [अङ्. टम्ब्लर] साथैमा बोकेर टाढा कतै सुरक्षित तवरले लान सकिने, पानी राख्ने धातु वा प्लास्टिकको भाँडो।
तुर्नु- *स.क्रि.* [सं. तुरीय > तुर+नु] १. टुङ्ग्याउनु; सिद्ध्याउनु; समाप्त गर्नु; सक्नु। २. काम पूरा गर्नु; तामिल गर्नु; तय गर्नु। ३. भ्याउनु।
तुरग- *ना.* [सं.] घोडा; अश्व।
तुरग ब्रह्मचर्य- *ना.* स्त्री नै नपाउनाले मात्र लिइएको वा अँगालिएको ब्रह्मचर्य।
तुरङ्ग- *ना.* [सं.] १. घोडा; तुरग। २. मन; चित्त।
तुरतुर- *ना.* [अ.मू. तुर्+अ (द्वि.)] तरल पदार्थ आदिको लगातारको झराइ वा त्यसरी झर्दाको ध्वनि।
तुरतुरती- *क्रि. वि.* अझै छिटो तुरतुर हुने गरी।
तुरतुराइ- *ना.* तुरतुर हुने क्रिया वा प्रक्रिया।
तुरतुराइनु- *अ.क्रि.* तुरतुर होइनु।
तुरतुराउँदो- *वि.* तुरतुर झर्ने खालको; तुरतुर झर्लाजस्तो।
तुरतुराउनु- *अ.क्रि.* तुरतुर हुनु वा झर्नु।
तुरतुरिनु- *अ.क्रि.* तुरतुर हुनु; तुरतुर झर्नु।
तुरतुरे- *वि.* १. तुरतुर आउने; तुरतुर झरिरहने। *ना.* २. रोकिईरोकिई थोरै मात्रामा पिसाब हुने एक रोग।
तुरतुऱ्याइ- *ना.* तुरतुरिने क्रिया वा प्रक्रिया।
तुरही- *ना.* [सं. तूर+ही] सनहीभन्दा केही ठुलो आकारको मुखले फुकेर बजाइने एक प्रकारको बाजा; नर्सिङ्गा।
तुराइ- *ना.* [√ तुर् (+आइ)] तुर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; समाप्ति।
तुराइनु- *क.क्रि.* तुर्ने पारिनु।
तुराउनी- *ना.* तुर्नी।
तुराउनु- *प्रे.क्रि.* तुर्न लगाउनु; समाप्त पार्नु।
तुरिनु- *क.क्रि.* १. तुर्ने पारिनु; सकिनु। *अ.क्रि.* २. समाप्त हुनु।
तुरिफुरी- *ना.* [सं. त्वरि+स्फूर्ति] घमन्ड; सेखी; अभिमान; चुरिफुरी।
तुरी₁- *ना.* [बा.बो.] लिङ्ग वा मूत।
तुरी₂- *ना.* [सं.] लुगा बुन्ने एक उपकरण; थुरी।

तुरीय- *वि.* [सं.] १. चौथो; चतुर्थ। *ना.* २. ब्रह्म वा परमात्माका साथ तदाकार हुन पुग्ने प्राणीका आत्माका चारौँ अवस्था; भेदज्ञानको समाप्ति भई आत्मा ब्रह्मचैतन्य हुने योगको अवस्था; मोक्ष। ३. मुखबाट उच्चारण हुँदाको वाणीको अवस्था; वाणीका परा, पश्यन्ती, मध्यमा र वैखरी चार भेदमध्ये एक (वैखरी)। ४. विशेष गरी वास्तु र मूर्तिकलामा प्रयोग हुने चार अमल बराबरको नापो; चार इन्चीको नापो। ५. वर्णाश्रमव्यवस्थाअनुसार वानप्रस्थ आश्रमभन्दा पछि ग्रहण गरिने सन्न्यासाश्रम; चतुर्थाश्रम।

तुरीय यन्त्र- *ना.* सिद्धान्त ज्योतिषमा ग्रहहरूको अंश नाप्ने काममा प्रयोग गरिने यन्त्र।

तुरुक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. तुरुक्+क] १. कुनै पनि तरल पदार्थ (पानी, आँसु, तेल आदि) सानोभन्दा सानो परिमाणमा चुहुने गरी; तप्प; तरक्क। *वि.* २. थोरै; अपर्याप्त।

तुरुङ- *ना.* [सं. तुरुस्क] कानुन वा सामाजिक नियमका दृष्टिले अपराधी वा दोषी ठहरिएको व्यक्तिलाई उसका दुवै खुट्टा छिराई दण्ड दिइने, दुइटा ठुलठुला काठमा प्वाल खोपिएको उपकरण; ठिँगुरो।

तुरुतुरु- *क्रि. वि.* [अ.मू.तुर्+उ (द्वि.)] १. कुनै पनि तरल पदार्थ (आँसु पानी, पिसाब, तेल आदि) खटाईखटाई लगातार झर्दै वा तुर्किँदै।

तुरुन्त/तुरुन्तै- *क्रि. वि.* [सं. त्वरत/तुरत] चाँडै; झट्ट; लगत्तै झट्टै; उत्तिखेरै; उत्तिखेरै; भन्नासाथ; भन्नेबित्तिकै; तत्क्षण; तत्काल; तुरन्त।

तुरुन्तातुरुन्ती/तुरन्तातुरन्ती- *क्रि. वि.* १. एकदम तुरुन्त। *ना.* २. हतारो।

तुरुप- *ना.* [अङ्. ट्रम्प] कुनै एक रङलाई प्रधान मानेर खेलिने तासको खेलविशेष।

तुर्क- *ना.* [सं. तुरुष्क] १. तुर्कदेश; तुर्किस्तान। २. तुर्किस्तानका निवासी। ३. सैनिक।

तुर्कनु- *अ.क्रि.* [तुर्को+नु] तुर्को झर्नु; तरल पदार्थ चुहुनु।

तुर्काइ- *ना.* तुर्कने क्रिया वा प्रक्रिया; तुर्को झर्ने काम।

तुर्किनु- *अ.क्रि.* तरल पदार्थ चुहिनु; तुर्कनु।

तुर्किस्थान- *ना.* तुर्क्याउने ठाउँ; पिसाब फेर्ने ठाउँ; मूत्रालय।

तुर्की- *वि.* [तु. तुर्क+ई] १. तुर्किस्तानसम्बन्धी; तुर्क देशमा बस्ने। *ना.* २. तुर्केली भाषा। ३. तुर्केलहरूको देश।

तुर्के- *ना.* [तुर्को+ए] जाँड।

तुर्केल- *ना.* [तुर्क+एल] तुर्किस्तानको जाति।

तुर्केली- *वि.* [तुर्क+एली] १. तुर्कहरूको देशसम्बन्धी। *ना.* २ तुर्केल।

तुर्को- *ना.* [अ.मू.तुर्+को] १. दुध, तेल पानी आदि कुनै पनि तरल पदार्थको निम्नतम परिमाण। २. त्यस्तो परिमाणको झराइ।

तुर्क्याइ- *ना.* [√ तुर्कि (+याइ)] तुर्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

तुर्क्याइनु- *क.क्रि.* १. कुनै पनि तरल पदार्थ चुहाइनु। २. पिसाब गरिनु।

तुर्क्याइलो- *वि.* १. तुर्किने खालको; तरल (पदार्थ)। २. तुर्को मात्र झार्न पुग्ने; साह्रै थोर।

तुर्क्याउनु- *स.क्रि.* १ कुनै पनि तरल पदार्थ चुहाउनु; तुर्को झार्नु, धारो लाउनु। २. पिसाब गर्नु; तुरुतुरु मुत्नु।

तुर्नी- *ना.* [√ तुर्+नी] १. कुनै पनि कामको समाप्ति; टुङ्ग्याउनी; इति। २. कुनै काम समाप्त हुँदा मनाइने उत्सव, खाइने भोज वा दिइने इनाम; तुराउनी।

तुर्य- *वि.* [सं.] तुरीय; चौथौ।

तुर्याश्रम- *ना.* चतुर्थाश्रम; सन्न्यासाश्रम।

तुर्र- *क्रि. वि.* [अ.मू. तुर्+र] पानी, दुध, तेल आदि कुनै पनि तरल पदार्थको सानो धारो झरे झैँ। सात. तुरुरुरु, तुरुर्र।

तुर्लुङ्ङ- *क्रि. वि.* [अ.मू. तुर्लुङ्+ङ] १. कुनै वस्तु झुन्डिने वा झुन्डिएर हल्लिने किसिमले। २. पन्यालो वा पानीको मात्रा बेसी हुने गरी।

तुलकलायत- *ना.* कुनै पनि काम सञ्चालन गर्ने सिप वा कला; यन्त्रसञ्चालनको कौशल (उदा.- इनै बन्दुकको तुलकलायत तिनै मुसरमानले जान्याको रहेछ र (दिव्य.)।

तुलजा- *ना.* [सं.] तलेज्यू भवानी।

तुलना- *ना.* [सं.] १. गुण, मान, आकार आदिका दृष्टिले एकभन्दा बढी वस्तुमा पाइने समानता वा असमानताको परीक्षण गर्ने काम; दाँज्ने काम; दाँजो; तुल्यता। २. तौलने वा जोख्ने काम; निर्धारण गर्ने काम।

तुलनात्मक- *वि.* [सं.] तुलना गरिएको; तुलना भएको (उदा.- तुलनात्मक भाषाविज्ञान, तुलनात्मक साहित्य, तुलनात्मक धर्म, तुलनात्मक शरीरविज्ञान इ.।)।

तुलनात्मकता- *ना.* तुलनात्मक हुनाको भाव वा अवस्था।

तुलनीय- *वि.* [सं.] परस्पर दाँज्न लायक; तुलना गर्न योग्य।

तुलफूल- *ना.* [सं. तुल्य+फूल] कोठेबारी वा बारीमा फलेका सुन्तला, कागती, अम्बा आदि फलफूल; फलफूल।

तुलबुल- *ना.* १. मनको चञ्चलता वा अस्थिरता; सकसकी; हडबड; खसखस। २.चिन्ता; फिक्री; पिर।

तुलबुलाइ- *ना.* तुलबुल गर्ने स्वभाव, कार्य वा गुण।

तुलबुलाइनु- *अ.क्रि.* तुलबुल गर्ने होइनु।

तुलबुलाउनु- *अ.क्रि.* तलबलाउनु; हडबडाउनु।

तुलबुलाहट- *ना.* तुलबुलाइ।

तुलबुली- *ना.* तुलबुल।

तुलबुले- *वि.* तुलबल गर्ने; चञ्चल।

तुलबुल्याइ/तुलबुल्याहट- *ना.* तुलबुलिने भाव, क्रिया वा अवस्था।

तुलरङ्ग- *ना.* [सं. तूलराग] १. रातो रङको एक प्रकार। २. तूल।

तुलसी- *ना.* [सं.] १. मञ्जरीमा सेता वा कलेजी रङका फूल फुल्ने ससाना बास्नादार पात हुने र खास गरी हिन्दू, वैष्णवहरूद्वारा पवित्र मानिएको एक बोट; वृन्दा; कृष्णा। २. पुराणप्रसिद्ध एक देवी।

तुलसीको मठ- *ना.* जमिनबाट अलिकति ढिस्को उठाई सुरक्षित किसिमले धार्मिक भावनाद्वारा प्रेरित भएर तुलसीका बोट रोपिएको स्थानविशेष; तुलसीमठ।

तुलसीको लिङ्गो- *ना.* आकाशबत्ती झुन्डचाएर तुलसीको मठनेर वा

कौसीहुँदो पनि गाडिने बाँस।
तुलसी दल/पत्र- *ना.* तुलसीको मञ्जरीभित्र रहेका साना दाना; बीज; तुलसीको पात।
तुला- *ना.* [सं.] १. तराजु, काँटा; तुलो। २.बाह्र राशिमध्ये सातौँ राशि।
तुलादान- *ना.* दानी व्यक्तिले आफ्नो शरीरका तौल बराबरको सुन, चाँदी, अन्न आदि तौलेर ब्राह्मणलाई दिने दान।
तुलाधर- *ना.* १. व्यापारी; व्यवसायी; बनियाँ। २. नेवारजातिको एक वर्ग।
तुलापरीक्षा- *ना.* तराजुमा एकापट्टि माटो र अर्कापट्टि अभियुक्तलाई राखेर पहिलोपटक तौलने र अर्कोपटक फेरि तौलिँदा अभियुक्तको तौल घटी देखिएमा अपराधी ठहऱ्याइने एक प्राचीन न्यायपद्धति।
तुलिगाँडो- *ना.* [सं. तूलगण्ड] बाक्लो जङ्गलमा बस्न रुचाउने र मानिसको प्रवेश हुँदा हल्ला गरेर बनै कोलाहलमय पार्ने एक पक्षी।
तुलित- *वि.* [सं.] १. जोखिएको; अडकल गरिएको। २. दाँजिएको; तुलना गरिएको।
तुली- *ना.* [तुलो+ई] १. दुब्ली। *ना.* २. शिशु-अवस्थामा रोग निको होला र मोटी होली भन्ने उद्देश्यले तुलाको एकातिर गोबर र अर्कातिर मान्छे गरी तौलिएकी नारी।
तुले- *ना.* [तुलो+ए] शिशु-अवस्थामा रोग निको होला र मोटो होला भन्ने उद्देश्यले तुलाको एकातिर गोबर र अर्कातिर मान्छे राखी जोखिएको व्यक्ति; जोखे।
तुले गाँडो- *ना.* [सं. तुल-गण्ड] १. घना जङ्गलमा बस्ने र एउटा कराउँदा वा बास्दा हूलै कराउने वा बास्ने एक जातको चरो; तुलिगाँडो। *वि.* २. नमिल्दो वा नसुहाउँदो गरी लुगा, गहना आदि लगाउने। ३. बेमेलको; अमिल्दो; डेब्रो।
तुलो- *ना.* [सं. तुला] जोख्ने साधन ; तुला; तराजु।
तुल्य- *वि.* [सं.] १. समान प्रकार वा श्रेणीको; बराबर; समान। २. योग्य। ३. समरूप। ४. समदर्शी।
तुल्यकक्ष- *वि.* समान वा बराबर कक्षको।
तुल्यता- *ना.* बराबरी; समानता।
तुल्ययोगिता- *ना.* अलङ्कारको एक भेद।
तुल्यप्राधान्य- *वि.* व्यङ्ग्यार्थ पनि वाच्यार्थजत्तिकै चमत्कारी भएको वा चमत्कारका दृष्टिले व्यङ्ग्य अर्थ र वाच्य अर्थ बराबरै प्रधान भएको (गुणीभूत व्यङ्ग्यको एक भेद)।
तुल्याइ- *ना.* [√ तुल्याउ (+आइ)] तुल्याउने काम।
तुल्याइनु- *क.क्रि.* तयार पारिनु; निर्माण गराइनु।
तुल्याउनु- *स.क्रि.* [सं. तुल्य+आउ+नु] १. बनाउनु; तयार पार्नु; निर्मित गर्नु; ठिक पार्नु। २. गराउनु; पार्नु। ३. समान पार्नु। ४. मही पार्नु। ५. गर्भाधान गर्नु; वीर्यदान गर्नु।
तुवाँलो- *ना.* [सं. तमाल] गर्मी याममा धर्तीमाथि तिरमिर भएर उडेको देखिने धूममण्डल वा धूलिमण्डल; एक किसिमको पातलो कुहिरो; प्वाँलो।
तुष- *ना.* [सं.] १. अन्नादिको भुस। २. फूलको खबटो। ३. बर्रो।
तुषानल- *ना.* १. भुसको आगो। २. प्राचीन समयमा भुस वा घाँसपरालको आगामा डढेर लिइने एक थरी प्रायश्चित्त।
तुषार- *ना.* [सं.] १. तुसारो; ठाँटो; बरफ। २. हिउँ। ३. एक प्रकारको कपूर; चिनियाँकपूर।
तुषारपात- *ना.* हिउँदमा हिउँ वा तुसारोको वर्षा।
तुषाररोधी- *वि.* १. तुसारोले नछुने। २. तुसारोलाई छेल्ने।
तुष्ट- *वि.* [सं.] १. सन्तुष्ट; प्रसन्न; परितृप्त; मक्ख। २. तृप्त; अघाएको; पूर्ण; टन्न।
तुष्टता- *ना.* सन्तोष; तृप्ति।
तुष्टि- *ना.* सन्तुष्टि; तृप्ति, प्रसन्नता।
तुस- *ना.* [सं. तुष] १. कुनै वस्तुको शेष, बाँकी; अवशेष; कसर; कस। २. वैरभाव; इबी; दागाधराइ; द्वेष।
तुसारो- *ना.* [सं. तुषार] १.जाडाका मौसममा शीत वा पानीको बाफ जमी जमिनका घाँसपातमा पर्ने सेतो वस्तु; जमेको शीत। २. जमेको पानी; ठाँटो; बरफ। ३. जमेको झरी वा सो झरी भुईंमा जमेर थुप्रिएको अवस्था; हिउँ; हिमकण।
तुहाइ- *ना.* [√ तुहु (+आइ)] तुहुने क्रिया वा प्रक्रिया।
तुहाइनु- *क.क्रि.* तुहिने पारिनु।
तुहाउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* समय नपुग्दै गर्भ गिराउनु; अधिग्रो झार्नु; गर्भपात गराउनु वा गर्न लगाउनु।
तुहावट- *ना.* तुहाइ।
तुहिन१- *ना.* [अङ्. टुइन] हे. तुइन।
तुहिन२- *ना.* [सं.] १. हिउँ; हिम। २. बरफ। ३. चाँदनी। ४. कुइरो।
तुहिनांशु- *ना.* चन्द्रमा; जून।
तुहिनाचल- *ना.* हिमालय पहाड; हिमाल।
तुहुनु- *अ.क्रि.* [सं. तुह+नु] १. गर्भ गिर्नु; अधिग्रो जानु; भ्रूण झर्नु। २. तुच्छ हुनु; कम हुनु। ३. साबिकभन्दा कम स्तरको हुनु। ४. बिकामे हुनु; खेर जानु।
तुहेको/तुहेत्रो- *ना.* १. तुहेको बच्चा; अधिक्रो। २. बच्चो तुहेको गाईबस्तु।
तूण- *ना.* [सं.] बाण राख्ने भाँडो; ठोक्रो।
तूणी- *ना.* १. वास्तु तथा मूर्तिकलामा प्रयोग हुने, आठ अमल बराबरको नापोलाई बुझाउने शब्द; आठ अङ्गुलको नापो। २. बाण राख्ने भाँडो; ठोक्रो।
तूणीर- *ना.* ठोक्रो; तूण।
तूफान- *ना.* हे. तुफान।
तूल- *ना.* [सं.] १. कपासको बोट वा कपास; रुवा। २. एक जातको रातो कपडा। ३. आइमाईहरूले कपाल बाट्दा लाउने एक प्रकारको धागो।
तूलिका- ना १. चित्रकारले चित्र लेख्ता रङ पोत्ने कुची; बुरुस। २. कपास कातेर बनाइएको बत्ती। ३. कपास खाँदेर बनाइएको तकिया वा गद्दा। ४. काठ प्वाल पार्ने एक प्रकारको औजार; बर्मा।
तृण- *ना.* [सं.] १. छेस्काका रूपमा उम्रने कुनै पनि उद्‌भिज (दुबो, खर, पराल, कुश आदि); घाँस; घाँसपात। २. झिक्राझिक्रि।
तृणकुमकुम- *ना.* एक प्रकारको सुगन्धी द्रव्य; कुमकुमपाती।
तृणकुटीर- *ना.* खर, पराल आदिको झुप्रो; घाँस पातको झुप्रो; छाप्रो;

कुटी।
तृणजलौका- *ना.* उड्ने पुतलीको लार्भा।
तृणभूमि- *ना.* घाँस प्रशस्त उम्रिएको ठाउँ वा क्षेत्र।
तृणमय- *वि.* घाँसैघाँस भएको; घाँसैघाँसले बनेको।
तृणवत्- *वि.* १. घाँस बराबर। २. अत्यन्त तुच्छ; जाबो; नगण्य।
तृतीय- *वि.* [सं.] तेस्रो।
तृतीय अन्तर हिमयुग/अन्तर हिमानी- *ना.* पुरातत्त्वशास्त्रअनुसार तृतीय र चतुर्थ हिमयुगका बिचको हिमयुग।
तृतीयक- *वि.* १. प्रत्येक तीनतीन दिनमा हुने। *ना.* २. तीनतीन दिन बिराएर आउने एक प्रकारको ज्वरो; तैया; तिजरो।
तृतीय खण्ड- *ना.* १ कुनै वस्तु वा सङ्ख्याको समष्टिको तीन भागको एक भाग; एक तृतीयांश। २. भूगर्भशास्त्रअनुसार जीवनकल्प नामक युग; चतुर्थखण्डपूर्वको युग; स्तनपायी युग।
तृतीय प्रकृति- *ना.* नपुंसक।
तृतीय श्रेणी- *ना.* तेस्रो तह।
तृतीयांश- *ना.* १. तीन खण्डको एक खण्ड वा भाग। *वि.* २. एक तिहाइ।
तृतीय हिमयुग/हिमानी- *ना.* आजभन्दा लगभग दुई लाख वर्षपहिले प्रारम्भ भएको, पुरातत्त्वशास्त्रअनुसारको एक युग; द्वितीय र तृतीय अन्तर हिमयुगका बिचको एक युग।
तृतीया- *ना.* [सं.] १. कृष्णपक्ष वा शुक्लपक्षको तेस्रो तिथि; चान्द्रमासको प्रत्येक पक्षको तेस्रो तिथि। २. व्याकरणमा करण कारक वा त्यसको विभक्तिचिहन।
तृतीया तत्पुरुष- *ना.* तृतीया विभक्तिविना करण कारकको अर्थ दिने तत्पुरुष समास।
तृतीयाश्रम- *ना.* [सं.] चार आश्रममध्ये तेस्रो आश्रम; वानप्रस्थाश्रम।
तृप्त- *वि.* [सं.] १. सन्तृप्त; सन्तुष्ट; परितुष्ट, अघाएको। २. प्रसन्न; खुसी।
तृप्ति- *ना.* १. सन्तोष, परितोष। २. प्रसन्नता।
तृषा- *ना.* [सं.] १. प्यास; तिर्खा। २. ठुलो इच्छा। ३. लालसा; उत्सुकता; लोभ।
तृषालु- *वि.* तिर्खाएको; तिर्खालु।
तृषित- *वि.* १.प्यासो; प्यासी; तिर्खाएको; तिर्खालु। २. लालची; उत्सुक।
तृष्णा- *ना.* [सं.] १. प्यास; तिर्खा। २. इच्छा; लालसा; लोभ; लिप्सा; चाहना; अभिलाषा।
तेइस- *ना.* [प्रा. तेवीस] १. बिस र तीनको योगसङ्ख्या; २३ को अङ्क। *वि.* २. बिस र तीनको योगसङ्ख्याको; बिसभन्दा तीन सङ्ख्या बढी भएको।
तेइसौँ- *वि.* गणनाका क्रमले तेइस सङ्ख्यामा परेको; तेइसमा पर्ने।
तेज१- *वि.* [फा.] १. फुर्तिलो; छरितो। २. तीक्ष्ण बुद्धिवाला; निपुण; सिपालु। ३. छिटो हिँड्न सक्ने; शीघ्रगामी।
तेज२- *ना.* [सं.] १. प्रकाश; ज्योति; कान्ति; दीप्ति; उज्यालो; चमक। २. पराक्रम; बहादुरी। ३. वीर्य। ४. सार। ५. ताप; गर्मी।
तेजपात- *ना.* दालचिनीको रुखको जस्तो सिन्कौली अर्थात् सुगन्धी पात; तेजपत्ता; तेजपत्र।
तेजफल- *ना.* सिलटिमुर।
तेजमूल- *ना.* लामा काण्डका टुप्पामा मात्र हाँगाबिँगा लागी लामालामा पात हुने एक वृक्षविशेष; तेजवती; तेजोवती।
तेजवती- *ना.* तेजमूल (वृक्ष)।
तेजस्विता- *ना.* [सं.] तेजस्वी हुने काम; तेजस्वी हुनाको भाव; तेजिलोपन।
तेजस्विनी- *ना.* [सं.] १. तेज भएकी वा शक्तिशाली स्त्री; बलवान् स्त्री। *वि.* २. तेजिली (स्त्री)।
तेजस्वी- *वि.* [सं.] १. तेज भएको; चमकदार; उज्ज्वल। २. शक्तिशाली; बलवान्। ३. गौरवशाली। ४. नाम चलेको; प्रसिद्ध। ५. प्रतापी। ६. प्रभावशाली।
तेजहरन- *ना.* [सं. तेजोहरण] १. काम धेरै भएर वा अन्य कुनै पनि शारीरिक परिश्रमबाट आउने थकान; ग्लानि। २. मानसिक रूपमा आउने हैरानी; दिक्दारी। ३. तेजोवध; अपमान।
तेजाब- *ना.* [फा.] धातुहरू गलाउने शक्ति भएको तरल, क्षार पदार्थ; अर्क; अरख।
तेजाबी- *वि.* [फा.] १. तेजाबवाला; तेजाबसँग सम्बन्धित। *ना.* २. तेजाबको व्यापारी। ३. तेजाबका सहायताले शुद्ध पारिएको सुन वा चाँदी।
तेजाबी सुन- *ना.* तेजाबले खारेर शुद्ध पारिएको सुन।
तेजारत- *ना.* [अ. तिजारत] १. रुपियाँपैसा, सुनचाँदी आदिको नगद व्यापार; रोजगार। २. ब्याज, घिउखाने आदि लिने गरी रुपियाँपैसा लेनदेन गर्ने काम।
तेजारत अड्डा- *ना.* १. राणाकालमा सरकारी कर्मचारीलाई चाँदतोडा लिनेदिने अड्डा। २. रुपियाँ- पैसासम्बन्धी काम गर्ने एक सरकारी अड्डा।
तेजिलो१- *वि.* [फा. तेज+इलो] १. छिटो; फुर्तिलो; छरितो। २. बलियो। ३. तीक्ष्ण बुद्धि भएको।
तेजिलो२- *वि.* [सं. तेज+इलो] तेजयुक्त; चहकिलो; उज्यालो प्रकाश भएको।
तेजी- *वि.* [फा. तेज+ई] १. कडा; बलियो; तीव्र। २. छिटो; द्रुतगामी।
तेजो- [सं.] तेजस्को समासगत रूप।
तेजोभङ्ग- *ना.* १. कसैको शक्ति खतम पार्ने क्रिया; तेजको विनाश; गर्वभङ्ग। २. बेइज्जती; अपमान।
तेजोमय- *वि.* १. उज्ज्वल; प्रकाशमान्। २. यशस्वी।
तेजोमूर्ति- *ना.* १. सूर्य; भानु। *वि.* २. तेजस्वी।
तेजोवती- *ना.* हे. तेजवती।
तेजोवध- *ना.* १. तेजलाई नाश गर्ने काम। २. शक्ति कम गराउने काम; तेजोहरण।
तेते- *ना.* [बा.बो.] तेल।
तेत्तिस- *ना.* [सं. त्रयस्त्रिंशत्] १. तिस र तीनको योगसङ्ख्या; ३३ को अङ्क। *वि.* २. तिस र तीनको योगङ्ख्या बराबरको।
तेत्तिसौँ- *वि.* गणनाका क्रमअनुसार तेत्तिसमा पर्ने; तेत्तिसको।

तेत्तीस- *ना.* हे तेत्तिस।
तेत्तीसौँ- *वि.* हे. तेत्तिसौँ।
तेत्ला- *ना.* बयलगाडीको मादलमाथि र धुरामुनि राखिने काठ।
तेधार- *ना.* [सं. त्रिधारा] तीन समानान्तर विचारधारा, सोचाइ वा तर्कको द्वन्द्व; तेहरो द्वन्द्व।
तेन्दु- *ना.* [सं. तिन्दु] एक वनस्पतिविशेष वा त्यसैको स्वादिलो तथा गुलियो फल।
तेबर- *वि.* [तीन+बर] तीन दोबर; तीन गुना; तेहरो; तिगुना; त्रिगुण; तेब्बर।
तेब्रिनु- *अ.क्रि.* [तेबर+इ+नु] तेबर हुनु।
तेब्याइ- *ना.* तेबर हुने वा तेब्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
तेब्याइनु- *क.क्रि.* तेब्बर तुल्याइनु।
तेब्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* तेबर पार्नु; तेहऱ्याउनु; तिगुना पार्नु।
तेर- *ना. /वि.* हे. तेह्र।
तेरथुम- *ना.* तेह्रथुम।
तेरौँ- *वि.* तेह्रौँ।
तेरिज- *ना.* [अ. तहीर] १. कुनै लेखोट, कुरा आदिको सारांश; मजबुन; सार; गाँठी कुरो; निचोड; निष्कर्ष। २. जम्माजम्मी।
तेरीमेरी- *ना.* [तेरो+ई+मेरो+ई] १. आआफ्नो स्वामित्वको प्रश्न। २. आफ्नोआफ्नो स्वामित्वको वस्तुको बन्डाफन्डा। ३. छिनाफाना; तेरोमेरो।
तेरो- *वि.* [तँ+एरा] > सं. तवकृत] तँसम्बन्धी; तँमा पर्ने; तँको भागको (तिम्रो, तपाईंको अनादरवाची रूप)।
तेरोमेरो- *ना.* १. आफ्नो र अर्काको अर्थात् ममत्व र परत्वको स्वार्थ। २. वैयक्तिक स्वत्व र अधिकारसम्बन्धी विवाद, तर्क आदि।
तेर्छो- *वि.* हे. तेर्सो।
तेर्पाइँ/तेर्पायँ/तेर्पे- *वि.* [सं. तिर्यक्पथ] अलिअलि मात्र भिरालो वा ओरालो परेको; अलिअलि कोल्टो परेको; थोरै ढलुवा; दम्स्याइलो।
तेर्प्याइँ- *ना.* तेर्पाइँ, तेर्पायँ वा तेर्पे तुल्याउने क्रिया, प्रक्रिया; तेर्पेपन।
तेर्सिनु- *अ.कि.* [तेर्सो+इ+नु] १. तेर्सो हुनु। २. तेर्छिनु। ३. सुत्नु। ४. टेढिनु। ५. पछारिनु। ६. तेर्सो परिनु।
तेर्सो- *वि.* [प्रा. तिरिच्छ] उकालोओरालो नभई सम्म परेको (बाटो); लम्ब रूपको नभई छड्के; तेर्छो।
तेर्स्याइ- *ना.* [√ तर्सि (+याइ)] तेर्साउने क्रिया वा प्रक्रिया।
तेर्स्याइनु- *क.क्रि.* तेर्सो पारिनु।
तेर्स्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. तेर्सो पारेर राख्नु; तेर्सो पार्नु; पसार्नु। २. मन नपर्ने गरी आउनु वा जानु।
तेल- *ना.* [सं. तैल] तिल, तोरी इ. वा खनिज स्रोतबाट निकालिएको चिप्लो र दहनशील तरल पदार्थ; तैल।
तेलकर- *ना.* तेलको उत्पादनमा लगाइएको करविशेष।
तेलक्षेत्र- *ना.* पेट्रोल आदि खनिज स्रोतका तेलको खानी भएको घोषित क्षेत्र।
तेलचाप्रे- *ना.* काप्रे माछाजस्तो सानो एक खालको माछा; माछाको एक जात।
तेलजिप्रे- *वि.* बात मार्दा दुरुस्त पारेर नम्रता देखाउने तर काममा वास्ता नगर्ने खालको; मुखले चेपारो पार्न सिपालु।
तेलधारी- *ना.* तेल पेल्दा फुलो भरेर पेचामा चेपी झरेको तेललाई तल थापेको भाँडासम्म पुऱ्याउने सोली।
तेलपाटा- *ना.* गोरुगाडाका चक्काको प्वालमा पर्ने मादल वा नाउभित्र पउर छिराउनुपूर्व मादलभित्रको फलामे डुँड नखिइयोस् र मादलको प्वाल ठुलो भई चक्का नबिग्रियोस् भनी धुरमा मोबिल आदि लपेटिने सनपाट।
तेलहन- *ना.* तेलयुक्त वनस्पति (जस्तै-तिल, तोरी, बदाम, चिउली इ.); तैलधान्य; तैलान्न।
तेलारी/तेलाहारी- *ना.* १. तेल घस्ने वा लाउने काम; मालिस। *वि.* २. तेलसम्बन्धी; तेलविषयक।
तेलिया- *वि.* [तेल+इया] तेल झैँ टल्किने; चिल्लो।
तेलिया इँट- *ना.* विशेष प्रक्रियाबाट तयार पारिने चिल्लो, बलियो र असल खालको इँटविशेष।
तेलिया जात- *ना.* तेली।
तेलिया झार- *ना.* फल तथा फूल केही नलागी केवल चिल्ला पात मात्र हुने र पानी हुने खेतमा उम्रने एक प्रकारको झार।
तेलिया मास- *ना.* चिल्लो र टल्कने एक प्रकारको मास।
तेलिया रङ- *ना.* तेलको जस्तो रङ।
तेलिया साँप- *ना.* गँड्यौलाको आकारको, तर कालो भई एकदम टल्कने विषालु साँप।
तेलिया हीरा- *ना.* रङ्गीबिरङ्गी आभायुक्त पातलो काँटको हीरा।
तेली- *ना.* [सं. तैली > तेल+ई] तेल पेल्ने पेसा लिएको वा व्यवसाय गर्ने व्यक्ति; तेल व्यापारी; साल्मी।
तेली बाबियो- *ना.* १. फिका र पहेँल्चो रङ भएको र घाममा टलक्क टल्कने, चिल्लो खालको औषधीमा पनि प्रयोग हुने बाबियो। २. नामकरणमा षण्डामर्क हवनका समयमा भलायोसँग मिलाएर पोलिने बाबियो।
तेस्रो- *वि.* [सं. तिस्र] गणनाका क्रमले तीनमा परेको; तीनौँ; तृतीय।
तेस्रो विश्व - *ना.* खासगरीकन ल्याटिन अमेरिका, अफ्रिका र एसिया महादेशका नेपाललगायत विकासोन्मुख देशहरू।
तेहरिनु- *अ.क्रि.* [तेहरो+इ+नु] तीनपटक आवृत्ति हुनु; तेब्रिनु; तिगुना हुनु; तीन डबल हुनु; तेहेरिनु।
तेहराइ- *ना.* तेहऱ्याइ।
तेहरो- *वि.* [सं. त्रिपल] १. तेब्बर; तेबर; तिगुना; तेहेरो। *क्रि. वि.* २. तीनफेर; तीनपल्ट।
तेहऱ्याइ- *ना.* [तेहरि+याइ)] तेहरिने वा तेहरो पार्ने काम वा काइदा।
तेहऱ्याइनु- *क.क्रि.* तेहरो पारिनु।
तेहऱ्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* तेहरो पार्नु वा पार्न लगाउनु।
तेहेरिनु- अ.*क्रि.* हे. तेहरिनु।
तेहेरो- *वि.* हे. तेहरो।
तेह्र- *ना.* [प्रा. तेरह] १. दश र तीनको योगसङ्ख्या; १३ को अङ्क; तेर। *वि.* २. उक्त सङ्ख्या वा अङ्क बराबरको।
तेह्रथुम- *ना.* नेपालको कोसी अञ्चलभित्र पर्ने एक जिल्ला।
तेह्रदिने- *वि.* मर्दा तेह्र दिन जुठो लाग्ने एउटै खलकका भैयाद।

तेह्रौँ- *वि.* १. गणनाका क्रमले तेह्र सङ्ख्यामा परेको; तेह्र सङ्ख्याको; तेरौँ। २. मृताशौचको शुद्धशान्ति हुने तेऱ्हौँ दिन।

तेह्रौँते- *वि.* [सं. तीरभुक्ति+ए] १. तिरहुत भन्ने प्रदेशको निवासी, वस्तु वा चलन। २. मैथिल ब्राह्मणको एक श्रेणी।

तै- *निपा.* [त+ऐ] वाक्यको आरम्भमा आई विशेषविशेष अर्थ दिने एक निपात। (उदा.- तै उसले ठुलो बिगार गरेन। तै तिमी आएको भए काम झन् सप्रने थियो। तै रिन तै रिन, बुढी बाखी किन्।)

तैकात- *ना.* [फा. तहकीकात] १. निधो; पक्कापक्की; निर्णय; तहकीकात। २. खोज; अन्वेषण।

तैजस- *वि.* [सं.] १. तेज भएको वा तेजयुक्त। २. उज्ज्वल चम्किलो; प्रकाशमान्। ३. फुर्तिलो; जोसिलो; साहसी; ओजस्वी; शक्तिशाली। *ना.* ४. चम्किलो पदार्थ। ५. घिउ। ६. पराक्रम।

तैतिल- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषशास्त्रअनुसार एघार करणमध्ये एक। २. गैँडा। ३. देवता।

तैतै- *संयो.* [तै (द्वि.)] ज] भयो ठिकै भयो; तापनि। (उदा.- तैतै तिमी पनि साथै गएको भए कति राम्रो हुने थियो!)।

तैत्तिरीय- *ना.* [सं.] १. कृष्ण यजुर्वेदको एक शाखा। *वि.* २. तित्रोसम्बन्धी।

तैनात/तैनाथ- *ना.* [अ. तअय्यनात] १. नियुक्ति; खटन। २. अधिकार; हैकम; अख्तियार।

तैनात/तैनाथवाला- *वि.* तैनाथ गरिएको (व्यक्ति); अधिकारवाला।

तैपनि- *संयो.* [सं. तथापुनि > तापुनि] तापनि; भए पनि; तथापि; र पनि।

तैबिसेक- *वि.* [सं. तद्विशेष] १. केही सन्चो; अलिक उत्तम। *क्रि. वि.* २. राम्रो त के हुन्छ भने। (उदा.- तैबिसेक तिमी नै मकहाँ आऊ।)।

तैमिर- *ना.* [सं.] १. रातमा हुने आँखासम्बन्धी एक रोग; रतौँधो; रतन्धो। *वि.* २ तिमिरसम्बन्धी।

तैमिरिक- *वि.* राति आँखा नदेख्ने।

तैयार- *वि.* हे. तयार।

तैरण- *ना.* [सं. उत्तरण] कुनै वस्तु पानीभित्र नडुबी बाहिरी सतहमा तहरिने काम।

तैर्थिक- *वि.* [सं.] १. पवित्र। २. तीर्थसम्बन्धी। *ना.* ३. तीर्थयात्रा गर्ने व्यक्ति। ४. तीर्थमा दान लिने व्यक्ति। ५. कुनै नयाँ धार्मिक वा दार्शनिक सिद्धान्त प्रतिपादन गर्ने व्यक्ति; शास्त्रकार। ६. एक थरी सन्न्यासी।

तैल- *ना.* [सं.] तेल।

तैलकार- *ना.* तेल पेल्ने र बेच्ने व्यक्ति। तेली।

तैलचित्र- *ना.* १. तेल मिसाइएको रङका सहायताले तयार पारिने चित्र। २. तेलरङगबाट चित्र बनाउने कला।

तैलद्रोणी- *ना.* प्राचीन कालमा मानिसको लासलाई सुरक्षित तुल्याइराख्न तेल राखिने ठुलो भाँडो।

तैलधान्य- *ना.* तेलहन; तैलान्न।

तैलयन्त्र- *ना.* तेल पेल्ने यन्त्र वा साधन; कोल; साल।

तैलयान- *ना.* तेलबाट चल्ने गाडी (मोटर, मोटरसाइकल, हवाइजहाज इ.)।

तैलशाला- *ना.* तेल पेल्ने यन्त्र रहेको ठाउँ; साल।

तैलतैलान्न- *ना.* खाने तेल आउने अन्न; तैलधान्य।

तैलाभ्यङ्ग- *ना.* जिउमा तेल घस्ने काम; मालिस; तेलारी।

तैलिक- *ना.* १. तेली; तेल पेल्ने मानिस; साल्मी। *वि.* २. तेलसम्बन्धी।

तैलिनी- *ना.* तेलबाट बल्ने बत्ती वा दियो।

तोक्नु- *स.क्रि.* १. यही ठाउँ, वस्तु वा व्यक्ति हो भनी किटान गर्नु; किट्नु। २. निर्णय गर्नु, पर्गेल्नु। ३. चिन्नु; पहिल्याउनु। ४. ठोकेर भन्नु; किटान गर्नु।

तोक- *ना.* [अ. तौकीअ] १. चिठी, निवेदनपत्र वा अन्य कागजातहरूमा संस्था वा कार्यालयका मुख्य अधिकारीले विषयसँग सम्बद्ध मन्तव्य, निर्देशन वा निर्णय दिन लेख्ने छोटो बेहोरा; आदेश। २. निकासा।

तोक आदेश- *ना.* पत्रमा उल्लेख भएअनुसार गर्नगराउन मुख्य हाकिमले तोक लेखेर दिने आदेश।

तोकाइ- *ना.* [√ तोक् (+आइ)] तोक्ने काम वा काइदा।

तोकाइनु- *क.क्रि.* तोक्न लाइनु।

तोकाउनु- *प्रे.क्रि.* तोक्न लाउनु।

तोकाहा- *वि.* तोक्नेवाला; पोलाहा।

तोकिनु- *क.क्रि.* -तोक्ने काम गरिनु।

तोकुवा- *वि.* १. किटान गरिएको; निश्चित रूपमा निर्दिष्ट गरिएको; ठोकेर भनिएको। २. तोक्ने; किटान गर्ने। ३. किटानी निर्णय वा सो निर्णयसम्बन्धी (लिखत)।

तोक्मा- *ना.* [भो.ब.] खास गरी पहाडी खण्डमा भरियाहरूले मालसामान बोक्ने बोझबाट उभिएको उभियै विश्राम लिन ढाकरका पिँधमा अवलम्ब स्वरूप अड्याउने प्रायः तेर्सो हातो हुने चोके भएको बलियो लट्ठी; आडा।

तोटक- *ना.* [सं.] १. प्रत्येक पाउमा चार सगण हुने जगती जातिको एक समवृत्त छन्द। २. गर्भ नाटकको तेस्रो सन्धिमा हुने तेह्र अङ्गमध्ये एक।

तोड्नु- *स.क्रि.* [तोड्+नु] १. भाँच्नु; चुँड्नु; बिगार्नु; छिन्नु; भत्काउनु। २. रद्दी गर्नु; छोड्नु; टुटाउनु। ३. कागत आदिमा तोड बनाउनु। ४. चिढ्याउनु। ५. मन दुखाउनु।

तोड- *ना.* [तोड्+अ] १. कागजको परिमाण मिलाएर दोबार्दा परेको डोब। २. मानसिक चोट; आघात। ३. कुराको वेग वा प्रभाव। ४. परस्परको स्पर्धा; प्रतिस्पर्धा; जोड। ५. फोर्ने वा बिगार्ने काम।

तोडताड- *ना.* बिगार्ने, फुटाउने र भत्काउने काम; भताभुङ्ग; बिगार।

तोडफोड- *ना.* १. बिगार्ने र भत्काउने- जस्ता विध्वंसकारी कार्य; विनाशकारी कार्य। २. कुनै पनि मामला वा समस्याको निर्क्योल; छिनाफाना।

तोडमरोड- *ना.* १. कुनै विषयवस्तु वा कामकुरालाई तोड्ने र बङ्ग्याउने काम। २. कागज, कपडा आदि कच्याककुचुक पार्ने काम; तोडमोड; तोडताड।

तोडमोड- *ना.* तोडमरोड।

तोडा- *ना.* १. राणाकालमा जागिरदारहरूका पगरीका वरिपरि किनारामा जड्ने सुन वा चाँदीको सिक्री। २. रुपियाँपैसा राख्ने थैली। ३. मोफसलका अड्डाहरूले मुलुकीखाना चलान गरी पठाउने रुपियाँ।

तोडाइ- *ना.* [√ तोड् (+आइ)] तोड्ने काम वा काइदा।

तोडाइनु- *क.क्रि.* तोड्न लाइनु।

तोडाउनु- *प्रे.क्रि.* तोड्न लाउनु।

तोडिनु- *अ.क्रि.* भाँचिनु; छोडिनु।

तोडिम- *ना.* [सं. तोडन] कथ्य. तोडेम, तोड्याम। प्रेम, मित्रता वा अरू प्रकारका सम्बन्धमा पर्ने फाटो; मनोमालिन्य; वैरभाव; तोयोमोयो; विद्वेष; द्रोह; शत्रुता।

तोते- *वि.* [सं. त्रुट] १. उच्चारण वा ध्वनि स्पष्ट नभइसकेको। २. उच्चारण अवयवको दोषका कारणले बोलीमा अस्पष्टता देखिने।

तोते बोली- *ना.* अस्पष्ट वा त्रुटियुक्त वर्णोच्चारण (खास गरी बालकको)।

तोप्नु- *स.क्रि.* [सं. स्तूप+नु] १. धेरै हाल्नु वा खानु। २. पुरिने गरी हाल्नु; पुर्नु।

तोप- *ना.* [तु.] गुडाएर लान हुने, दुईपाङ्ग्रे गाडीमा जडिने र बिचमा नालबाट गोला छुट्ने एक सामरिक अस्त्र।

तोपखाना- *ना.* तोपलगायत अन्य सामरिक सामग्रीहरू रहने ठाउँ।

तोपचरो- *ना.* रुखमा त्यान्द्रा बटुलेर बुने जस्तै पारी नरिवलको रुखहुँदो गुँड बनाउने, भँगेराभन्दा केही मोटो र दह्रो चुच्चो हुने, हूल भएर बस्ने र घुम्ने, भँगेरा जस्तै पहेँलो फुस्रो रङको चरो; बगेडी; दमाईचरो; सुजेरो।

तोपतिघ्रे- *वि.* भुसतिघ्रे।

तोपाइ- *ना.* [तोप् (+आइ)] तोप्ने काम वा काइदा।

तोपाइनु- *क.क्रि.* तोप्न लगाइनु।

तोपाउनु- *प्रे.क्रि.* तोप्न लाउनु।

तोफु- *ना.* भटमासको दुधबाट विशेष विधिका साथ तयार पारिने स्वादिष्ट पनिर।

तोबा- *ना.* [फा. तोव] अब यस्तो नगर्ने भनी कायल हुँदा भनिने शब्द; कायल; हैरानी।

तोबा तोबा- *ना.* १. हायलकायल। *वि.बो.* २. चेतबाबा काशी।

तोमर- *ना.* [सं.] १. भालाजस्तो एक प्राचीन अस्त्र। २. बाह्र मात्रा र अन्तमा गुरु तथा लघु भएको एक सम मात्राछन्द। ३. पुराणअनुसार एक प्राचीन देश वा उक्त देशका बासिन्दा।

तोय- *ना.* [सं.] १. पानी। २. पूर्वषाढा नक्षत्र।

तोयनिधि- *ना.* समुद्र; सागर।

तोयोमोयो- *ना.* [सं. त्वया+मया] १. तेरोमेरोको विवाद; तोडिम। २. बन्डाफन्डा; बाँडफाँड। ३. छिनाफाना।

तोरण/तोरन- *ना.* [सं.] १. विवाह, उत्सव आदि सम्पन्न हुने ठाउँमा घुमाउरो पारी फूल, रङ्गिन कपडा आदिबाट बनाइने शोभाद्वार; सिंहद्वार; प्रवेशद्वार; बहिर्द्वार। २. माङ्गलिक वा धार्मिक कार्य गर्दा घरका भित्तामा बेरिने माला। ३. स्नानागारका नजिकको चौतारो।

तोरण/तोरन द्वार- *ना.* प्रवेशद्वार; मूल ढोका।

तोरियाँ- *ना.* [सं. तुवरिका] १. काँक्रो, फर्सी आदि झैँ वर्षायाममा लहरामा फल्ने, लामो आकारको हरियो तरकारी; घिरौँला। २. पाँच कुना परेका, खस्रा, हरिया पात हुने, डाँठयुक्त पहेँला रहरलाग्दा फूल फुल्ने र फूलका गर्भबाट लाम्चा, पोरैपोरा भएका चुच्चे फल फल्ने एक प्रसिद्ध तरकारी; रामतोरियाँ; भिन्डी।

तोरी- *ना.* [सं. तुवरी] छोटाछोटा हरिया पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने, लाम्चा कोसामित्र सानासाना काला वा खैरा दाना हुने सागविशेष वा त्यसका तैलधान्यमा गनिने दाना।

तोरीगन्धे- *ना.* १. तोरीको जस्तै पहेँलो फूल फुल्ने झारसमूहमा पर्ने वनस्पति। *वि.* २. तोरीको जस्तो गन्ध आउने।

तोरीगाँड- *ना.* ठुलो गाँडमाथि देखा परेको सानो पिड्को गाँड।

तोरीगाँडे/गाँडो- *ना.* १. टाउकाको जुरोजति टलक्क टल्कने सेतो र अरू भाग खैरो हुने एक जातको चरो; तुलिगाँडो; तुलेगाँडो। *वि.* २. तोरीगाँड भएको; गँड्याहा।

तोरीचरो- *ना.* असौजे चरो।

तोरीझार- *ना.* पहेँलो र सेतो रङको फूल फुल्ने, तोरी जस्तै मसिना गेडा फल्ने एक जातको झार।

तोरीतेल- *ना.* खान र जिउमा लगाउन स्वास्थ्यप्रद विशुद्ध तोरीको तेल; कडुवा तेल।

तोरीलाहुरे- *ना.* १. केही दिनको तडकभडकपछि फेरि ठन्डाराम भएको व्यक्ति। २. जिउडाल र रवाफमा खाइलाग्दो तर व्यवहारमा विश्वास गर्न नसकिने, काम र कुराको ठेगान नभएको मान्छे। ३. रद्दी; बिकामे; लठ्ठक; लम्फु।

तोर्मा- *ना.* भात वा भुटेको गहुँको पिठो महमा मुछेर बनाइएको कुनै पशुपक्षी वा चैत्यका आकारको चिज।

तोर्मे- *वि.* १. तोर्मा खाने। २. अनिकाले; दरिद्री। ३. पाखे; असभ्य।

तोलङ्गे- *वि.* [अ.मू. तोलाङ्+ए] १. बेताल र बेढङ्गको; रङ्गढङ्ग केही नमिलेको; हेर्दाको लट्ठू। २. पातलो झोल भएको; निकै पन्यालो। *ना.* ३. हेर्दा लबिधरे देखिने, काममा बेढङ्गको मान्छे।

तोला- *ना.* [सं. तौल] सय वा छ्यान्नब्बे लालको परिमाण वा तौल (सुनको जोखाइमा सय लाल र चाँदीको जोखाइमा छ्यान्नब्बे लालको गणना हुन्छ)।

तोलाको बोली- *ना.* कदर गर्नुपर्ने, महत्त्वको बोली वा वचन।

तोष- *ना.* [सं.] १. सन्तोष, परितोष; तृप्ति। २. खुसी; प्रसन्नता।

तोषक- *वि.* सन्तुष्ट वा प्रसन्न तुल्याउने।

तोषण- *ना.* तोष।

तोषित- *वि.* सन्तुष्ट वा प्रसन्न पारिएको; तुष्ट।

तोस$_१$**-** *ना.* खेतबारीमा आउने पानी बढ्ता भएमा वा आउनै दिनु नपरेमा तर्काउनका लागि बनाइएको खाँद; भलेटो; कुलेसो।

तोस$_२$**-** *ना.* [तु. तोश] १. ओढ्ने-ओछ्याउने। २. ऊनी लुगा।

तोसक- *ना.* डसना; लम्पट; गद्दा।

तोसदान- *ना.* १. बटुवा वा सैनिकहरूले बाटाका लागि सामल हाल्ने भाँडो वा थैलो। २. सैनिकहरूले कारतुस हालेर बाँध्ने एक प्रकारको छालाको पेटी।

तोसा- *ना.* सनपाटका विभिन्न जातमध्ये उन्नत जातको, पाँच महिनासम्म रहँदा दश फिट लामो र रेसादार हुने पाट; विकासको पाटाको पाट।

तोसाखाना- *ना.* [तु. तोशा+फा. खान] १. सरकारी जङ्गी पोसाक राख्ने भँडार, ठाउँ वा घर। २. राजाहरूका बहुमूल्य गहना तथा पोसाक आदि राखिने कोठा।

तोसो- *ना.* १. दाम्लो, डोरी आदिको पयो बाट्ने बाँस, काठ आदिको दुईतिर चोके परेको एक उपकरण। २. लहरो, रुख वा बोट आदिबाट फल आदि टिप्न बनाइएको काठको लामो टाँगो।

तौर- *ना.* [अ.] किसिम; तवर; भाँती; ढङ्ग; तरिका; ढाँचा।

तौरतरिका- *ना.* तौर; तवर।

तौर्यत्रिक- *ना.* [सं.] नाच, गान र बाजा- यी तीनको समूह; बागिना।

तौल- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको गुरुत्वको परिमाण; मान; वजन। २. तराजु; तुलो।

तौलनु- *स.क्रि.* १. हत्केला, तराजु आदिले जोख्नु; तौल गर्नु। २. दाँज्नु; तुलना गर्नु; बराबरी गर्नु। ३. पहिचान्नु; थाहा पाउनु; चिन्नु।

तौलाइ- *ना.* तौलने क्रिया वा प्रक्रिया।

तौलाइनु- *क.क्रि.* तौलन लाइनु।

तौलाइनु- *प्रे.क्रि.* तौल गराउनु।

तौलिनु- *स.क्रि.* १. तौलनु। *क.क्रि.* २. तौल गरिनु।

तौलिया- *ना.* [अङ्. टवल] मुख, आङ आदि पुछ्न वा ओबानो पार्न प्रयोग गरिने, पानी सोस्ने एक प्रकारको भुवादार कपडा।

तौली- *ना.* असार, साउनमा पाक्ने धानको एक प्रकार।

त्यक्त- *वि.* [सं.] त्यागिएको; छोडिएको; परित्यक्त; उत्सृष्ट। स्त्री. त्यक्ता।

त्यक्तप्राण- *वि.* ज्यान दिन तयार; कुनै पनि खतरा मोल्न तयार।

त्यक्तव्य- *वि.* त्याग्न लायक; छोड्न योग्य।

त्यक्ताग्नि- *ना.* १. अग्निहोत्र गर्न छाडिदिने ब्राह्मण। *वि.* २. आगोमा पकाएको नखाने।

त्यजन- *ना.* [सं.] त्याग्ने काम; त्याग।

त्यता- *क्रि. वि.* [सं.तत्र] त्यहाँ; उता; त्यसतिर; त्यसपछि।

त्यति- *वि.* [त्यो+जति] १. त्योजति; उति; त्यत्ति। २. निश्चित परिमाणको। *क्रि. वि.* ३. त्यति साह्रो; त्यतिका।

त्यतिको- *वि.* १. त्योजति; उत्तिको। २. त्यति धेरै; ठुलो परिमाणको; त्यत्तिको। *क्रि. वि.* ३. त्यति धेर।

त्यतिन्जेल/त्यतिन्जेलि- *क्रि. वि.* त्यस बेलासम्म; त्यतिखेरसम्म।

त्यत्ति- *वि.* [त्यो+जति] त्यति (जोड दिँदा।)।

त्यत्तिको- *वि.* त्यतिको।

त्यत्रो- *वि.* [त्यो+जत्रो] १.कुनै निश्चित आकार वा परिमाणको;त्योजत्रो; उत्रो। २. त्यति धेर। *क्रि. वि.* ३. त्यति साह्रो; त्यतिको।

त्यस- *सर्व./वि.* [प्रा. तस्स > सं. तस्य] 'त्यो' सर्वनाम वा विशेषणको तिर्यक् रूप (उदा.- त्यस केटालाई भन।)।

त्यसरी- *क्रि. वि.* [त्यसो+अरी] त्यसो गरेर; त्यस किसिम वा तरिकाले।

त्यसै- *क्रि. वि.* [त्यसो+नै] १. त्यसो नै; उसै; त्यही तरिका वा किसिमअनुसार नै। २. विनाकारणले; विनाकाम वा उद्देश्यले। ३. मुफतमा; सित्तैं; व्यर्थमा। ४. अव्यवस्थित; अलपत्र। (उदा.- सारा काम त्यसै छाडेर म तिमीकहाँ आएको।)।

त्यसो- *वि.* [त्यो+जस्तो] १. त्योजस्तो; उसो; त्यस किसिमको। *क्रि. वि.* २. त्यता; त्यतातिर।

त्यस्तरी- *क्रि. वि.* [त्यो+जस्तरी] त्यसरी; त्यस तरिकाले; त्यति धेरै वा जोडले; त्यसो गरी।

त्यस्तो- *वि.* [त्यो+जस्तो] त्योजस्तो; उस्तो; त्यस किसिमको; त्यति धेरै।

त्यहाँ- *क्रि. वि.* [सं. तत्र] त्यता; त्यस स्थलमा।

त्यहीँ- *क्रि. वि.* [त्यहाँ+नै] त्यहाँ वा त्यता नै; त्यसै ठाउँ वा स्थितिमा नै।

त्यही- *सर्व.* [त्यो+नै] त्यो नै; उही नै; ऊ नै; सोही; निजै; त्यै।

त्याग्नु- *स.क्रि.* [सं. त्याग+नु] १. त्याग गर्नु; छोड्नु; नलिनु। २. मया मार्नु; छुट्टी दिनु। ३. हटाउनु; बार्नु; वर्जित गर्नु। ४. अर्पनु; चढाउनु।

त्याग- *ना.* [सं.] कुनै व्यक्ति, वस्तु, धारणा आदिबाट आफ्नो अधिकार, स्वत्व, माया, स्नेह वा सम्बन्धविच्छेद गर्ने काम; उत्सर्ग; छोड्ने काम; वैराग्य; मोचन।

त्यागपत्र- *ना.* राजीनामा; इस्तिफा।

त्यागशील- *वि.* त्याग्न सक्ने; मुक्तहस्त; उदार; दानशील।

त्यागिनु- *क.क्रि.* त्याग्ने काम गरिनु; हटाइनु।

त्यागी- *वि.* १. सन्न्यासी; वैरागी; जोगी; भिक्षु। २. दाता; दानी; उदार; दानशील। ३. निस्पृह।

त्याज्य- *वि.* त्याग्न योग्य; छोड्न लायक।

त्यान्द्रातुन्द्री- *ना.* [त्यान्द्रो+त्यान्द्रो] १. मसिना र थोरै मात्र त्यान्द्राहरू; त्यान्द्राको एकत्रित अवस्था। २. त्यान्द्राहरूको सिलोबालो वा बटुलबाटुल।

त्यान्द्रो- *ना.* [सं. तन्तुक] कथ्य. त्यान्रो। कुनै पनि वस्तुको रेसा वा लामालामा टुक्रा; सुत; धागो।

त्यार्र- *ना.* [अ.मू. त्यार्+र] १. कागज, कपडा आदि च्यात्दा आउने आवाज। *क्रि. वि.* २. त्यसरी च्यातिने गरी; त्यार्र।

त्यूरी/त्यूरे- *ना.* हे. तिउरी/तिउरे।

त्यै- *सर्व.* हे. त्यही।

त्यो- *सर्व.* [सं. त्यत्] १. पूर्वकथित व्यक्ति; जनावर वा वस्तु; ऊ; सो; निज। *वि.* २. अलिक टाढाको कुनै व्यक्ति, जनावर वा वस्तुलाई निर्दिष्ट गर्दा प्रयोग हुने शब्द। (उदा.- त्यो मानिस हाँस्दै छ। त्यो बिरालो कहाँ गयो? त्यो काठ मेरो हो।)

त्र- 'त' तथा 'र' को संयुक्त रूप; त्र अक्षर।

त्रय- *वि.* [सं.] तीन (जस्तो - मुनित्रय, मित्रत्रय, रत्नत्रय, लोकत्रय इ)।)।

त्रयी- *ना.* १. ऋक्, यजु र साम यी तीन वेदको समष्टि। २. तीनको समूह। ३. ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर। ४. पति तथा बालबच्चा जीवितै रहेकी गृहिणी वा गृहलक्ष्मी। ५. बुद्धि।

त्रयोदश- *ना.* [सं.] तेह्र।

त्रयोदशी- *ना.* कृष्ण वा शुक्लपक्षको तेह्रौं तिथि।

त्रयोदश भूमि- *ना.* १. बौद्ध धर्मको वज्रयानमा उल्लेख भएका मुदिता, विमला, प्रभाकरी आदि तेह्र प्रकारका ध्यानका अवस्था। २.चैत्य निर्माण गर्दा गर्भभन्दा माथि र शिरोभागभन्दा तल निर्मित गरिने काल्पनिक लोकको तह वा तेह्र तला।

त्रसरेणु- *ना.* [सं.] दैलो, झ्याल, पर्खाल आदिका प्वालबाट भित्र पसेको सूर्यकिरणमा उडिरहेको देखिने धुलोको कण वा अणु।

त्रस्त- *वि.* [सं.] १. डराएको; भयभीत; आतङ्कित। २. कातर। ३. चञ्चल; फुर्तिलो।

त्राटक- *ना.* [सं.] योगका छ गुणमध्ये एक; दृष्टिशक्ति तीव्र पार्न कुनै निश्चित विन्दुमा दृष्टि केन्द्रित गर्ने यौगिक साधन।

त्राण- *ना.* [सं.] १. रक्षा; बचाउ; प्रतिरक्षा। २. शरण; सहारा; आश्रय। ३. छुटकारा; मुक्ति।

त्राता- *वि.* [सं.] त्राण गर्ने; बचाउने; रक्षा गर्ने; आश्रय दिने।

त्रास- *ना.* [सं.] १. डर; भय; अत्यास; झसक; तरास। २. धक; सङ्कोच। ३. झस्कँदा अस्थायी रूपले पैदा हुने भाव; व्यभिचारी भावको एक प्रकार।

त्रासद/त्रासदी- *ना.* [सं.] रूढ अर्थमा खास गरी कथानक ज्यादै गम्भीर हुँदै भाग्य, नैतिक दुर्बलता, सामाजिक खराबी, मनोवैज्ञानिक कमजोरी आदिका कारणले मुख्य नायकको पतन भई दुःखमा अन्त्य हुने नाटकको भेद; दुःखान्त (ट्रेजेडी)।

त्रासदीय- *वि.* त्रास दिने किसिमको; दुःखान्त वा त्रासदीसम्बन्धी।

त्रासन- *वि.* [सं.] १. डरलाग्दो; भयङ्कर। *ना.* २. तर्साउने काम; डर देखाउने काम।

त्राहि- *वि.* बो. [सं.] १. धेरै डराउँदा रक्षाका लागि अकस्मात् निस्कने शब्द; बचाऊ; रक्षा गर; गुहार। *वि.* २. ज्यादै डराएको; थरहरी; त्रस्त।

त्राहित्राहि- *ना.* ज्यादै ठुलो आपत्मा परी डराउँदाको भाव वा व्यञ्जना।

त्राहिमाम्- *वि.बो.* त्राहि।

त्रिंश- *वि.* [सं.] तिसौँ।

त्रिंशत्- *ना.* [सं.] तिस।

त्रि- *वि.* [सं.] तीन (कुनै शब्दका अगाडि जोडिएर अर्थ बुझाउने। जस्तै - त्रिकाल, त्रिपाद इ) ।

त्रिक- *ना.* १. तीन संख्या वा वस्तुको समष्टि। २. मेरुदण्डको तल्लो भाग। *वि.* ३ तेहरो। ४. तीन प्रतिशत।

त्रिकटु- *ना.* सुठो, मरिच र पिप्ला यी तीन पिरो स्वादका वस्तुहरूको समष्टि।

त्रिकाठी- *ना.* [सं. त्रिकाष्ठ] मृतकका दश दिनसम्मको प्रेतक्रिया गर्दा, ढिकुरामा प्रेतलाई जलदान गर्न विधिअनुसार प्रयोग गर्न तीनतीनवटा काठका सिटालाई धागाले बाँधी बनाइएको वस्तु; त्रिखुट्टी।

त्रिकाल- *ना.* १. कालका तीन खण्ड (भूत, भविष्य र वर्तमान अथवा प्रातः, मध्याहन र सायम्)। २. व्याकरणमा क्रियाका भूत, भविष्य र वर्तमान यी तीन काल।

त्रिकालज्ञ- *वि.* तीनै कालका कुरा जान्ने; सर्वज्ञ।

त्रिकालदर्शी- *वि.* त्रिकालज्ञ।

त्रिकुटी- *ना.* हठयोगमा उल्लेख भएअनुसार इडा, पिङ्गला र सुषुम्ना नाडीको सङ्गमस्थल; चन्द्रमण्डल।

त्रिकूटी- *ना.* पूजाआजामा शङ्ख, अर्घौंतो वा जलहरी राख्ने धातुको तीनखुट्टे भाँडो; ओधाने पारेर बाँधिएको तीनवटा काठका टुक्रा; त्रिखुटी।

त्रिकोण- *ना.* १. ज्यामितिमा तीन सरल रेखाको योगबाट तीन कोण परी बनेको एक समतल चित्र। २. जन्मकुण्डलीमा लग्नस्थानदेखि पाँचौँ र नवौँ स्थान। *वि.* ३. तीनकुने; तीनचुच्चे।

त्रिकोणमिति- *ना.* त्रिकोणका भुजा, कोण वा युगल भुजाको मान निकाल्ने गणितको एक शाखा।

त्रिक्षार- *ना.* जवाखार, सज्जीखार र स्वाग तीन रासायनिक तत्त्वको समष्टि।

त्रिखण्ड पूर्वयुग- *ना.* त्रिखण्डारम्भ युगभन्दा पहिलेको, अजीवकल्पको समय; भूगर्भशास्त्रका अनुसार आजभन्दा साढे चार अरब वर्षपहिले प्रारम्भ भएको युग।

त्रिखण्डारम्भ युग- *ना.* भूगर्भशास्त्रअनुसार आजभन्दा सन्ताउन्न करोड वर्षपहिलेको, जीवकल्पको प्रारम्भ भएको युग; एककोशीय जीव सृष्टि तथा प्रथम, द्वितीय र तृतीय खण्ड प्रारम्भ भएको युग; पुराजीवक प्रारम्भ भएको युग।

त्रिखण्डी- *ना.* १. पहिले जग्गाजमिनको तीन भागमा एक भाग मोहीले र दुई भाग तल्सिङले पाउने व्यवस्था। २. सो व्यवस्थाअनुसार मोहीले पाएको भाग।

त्रिखुटी- *ना.* त्रिकुटी।

त्रिगण- *ना.* चार पुरुषार्थमध्ये धर्म, अर्थ र काम यी तीनको समुदाय।

त्रिगुण- *वि.* १. सत्त्व, रज तथा तम तीन गुणले युक्त। २. तेहरो; तिगुना; तेवर। *ना.* ३. सत्त्व, रज तथा तम- यी तीन गुणको समष्टि।

त्रिगुणातीत- *वि.* सत्त्व, रज तथा तम तीनै गुणले रहित भएको; निर्गुण।

त्रिगुणित- *वि.* तीनको सङ्ख्याले गुणन गरिएको; तिगुना पारिएको।

त्रिगूढ- *ना.* [सं.] नाटकको सौन्दर्य बढाउनाका निम्ति स्त्रीको वेष गरेका पुरुषहरूले गरिने मधुर नृत्य (लास्याङ्गको एक भेद)।

त्रिचालिस- *ना.* [सं. त्रिचत्वारिंशत्] १. चालिस र तीनको योगसङ्ख्या; ४३ को अङ्क। *वि.* २.चालिस र तीनका योगसङ्ख्याको।

त्रिचालिसौँ- *वि.* त्रिचालिस सङ्ख्यामा पर्ने।

त्रिचालीस- *ना.* हे. त्रिचालिस।

त्रिचालीसौँ- *वि.* हे. त्रिचालिसौँ।

त्रिजगत्- *ना.* [सं.] वास्तु तथा मूर्तिकलामा प्रचलित, चालिस अमल बराबरको नापो; आयुध वा दिशाको चार गुणा बराबरको नापो।

त्रिज्या- *ना.* [सं.] रेखागणितमा वृत्तको परिधिबाट केन्द्रसम्म खिचेको सरल रेखा; व्यासार्ध।

त्रिताल- *ना.* [सं.] गायनको एक ताल।

त्रिताले- *वि.* १. एकदम बाठो; चुपिचन्डाल। २. धूर्त। ३. अनेक ताल जान्ने (आइमाई); बिछट्टकी।

त्रिदण्ड- *ना.* [सं.] १. सन्न्यासीहरूले लिने बाँसका तीन कप्टेरा मिलाई बनाइएको दण्ड। २. मन, वचन र कर्मको संयम।

त्रिदण्डी- *ना.* १. मन, वचन र कर्मलाई वशमा राख्ने व्यक्ति; त्रिदण्ड लिएको सन्न्यासी। २. जनै।

त्रिदश- *ना.* [सं.] देवता।

त्रिदशालय- *ना.* १. सुमेरु पर्वत। २. स्वर्ग।
त्रिदेव- *ना.* [सं.] ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर यी तीन देवता।
त्रिदोष- *ना.* [सं.] शरीरमा हुने बात, पित्त र कफ यी तीन दोष; पित्त र कफको प्रकोपबाट हुने रोग; सन्निपात।
त्रिधा- *क्रि. वि.* [सं.] तीन प्रकारले; तीन किसिमसँग।
त्रिधार- *ना.* [सं.] तीनपाटे डाँठ भई त्यसका टुप्पामा सेता फूल फुल्ने एक प्रकारको सिउँडी।
त्रिनगर- *ना.* [सं.] १. नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चलमा पर्ने एक प्रसिद्ध बजार। २. तीन सहर।
त्रिनीलमानव- *ना.* [सं.] १. नृतत्त्व विज्ञानअनुसार द्वितीय हिमयुगका बिच समयमा जाभाको त्रिनील नामक ठाउँमा थियो भन्ने प्रमाणित गरिएको मानव; पुरातत्त्वविद् तथा नृतत्त्वविद्हरूले अस्थिका अवशेषका रूपमा प्राप्त गरेको नरवानरको अस्तित्व।
त्रिनेत्र- *ना.* [सं.] शिव; त्रिलोचन।
त्रिपट- *ना.* [सं.] १. हावा, घाम, पानी आदिका कारणले काठ- पात बाङ्गिने वा पसाङ्गिने प्रक्रिया। २. साइकल आदिका पाङ्ग्राको गोलाइ बिग्रने वा कुच्चिने क्रिया; तिर्पट।
त्रिपथ- *ना.* [सं.] १. ज्ञान, कर्म र उपासना- यी तीन मार्ग। २. आकाश, पृथ्वी र पाताल- यी तीन स्थान। ३. तीन दोबाटो।
त्रिपथगा- *ना.* गङ्गा; भागीरथी।
त्रिपद- *ना.* [सं.] १. त्रिपाई। २. तीन पदको समष्टि। ३. विष्णुको वामन अवतार। *वि.* ४. तीन खुट्टा भएको; तीनखुट्टे।
त्रिपदा- *ना.* गायत्री।
त्रिपन्न- *ना.* [सं. त्रिपञ्चाशत्] १. पचास र तीनको योगसङ्ख्या; ५३ को अङ्क। *वि.* २. पचास र तीनको योगसङ्ख्याको।
त्रिपन्नौँ- *वि.* गणना गर्दा त्रिपन्नको क्रममा परेको।
त्रिपाई- *ना.* [सं. त्रिपाद] तीन खुट्टा भएको काठ वा धातुको बस्ने उपकरण; स्टुल।
त्रिपासा- *ना.* [सं. त्रि+पासा] चारपाटे हस्तिहाडका गोटी लडाएर खेलिने एक खेल।
त्रिपिटक- *ना.* [सं.] विनय, अभिधम्म र सुत्त तीन पिटकमा विभाजित बौद्ध धर्मग्रन्थको नाम।
त्रिपुण्ड्र- *ना.* [सं.] शैव धर्मावलम्बीहरूले निधारमा लगाउने भस्मका तीन रेखा; चन्दन, खरानी वा गोबरबाट बनाइएको तीन रेखा; त्रिपुण्डक।
त्रिपुर- *ना.* [सं.] १. तीन नगरको समूह। २. पौराणिक कथाअनुसार पृथ्वी र पातालमा मय भन्ने राक्षसले बनाएको सुन, चाँदी र फलामका तीन नगर।
त्रिपुरसुन्दरी- *ना.* दुर्गा देवी।
त्रिपुरारि- *ना.* महादेव।
त्रिपुरुष- *ना.* [सं.] तीन पुस्ताका व्यक्ति अर्थात् बाबु, बाजे र बुढा बाजे।
त्रिफला- *ना.* [सं.] आयुर्वेदका अनुसार हर्रो, बर्रो र अमला- यी तीन फलहरूको समष्टि।
त्रिबली- *ना.* [सं.] स्त्रीजातिको नाभिभन्दा केही माथि पेटमा पर्ने सौन्दर्यसूचक तीन रेखा।
त्रिभङ्गी- *ना.* [सं.] बत्तिस मात्रा भएको, दश, आठ, आठ र छ मात्रामा यति हुने, जगण नभएको र पछिल्लो अक्षर गुरु हुने एक छन्द। (उदा.- काम छ मिखमङ्गा देह छ नङ्गा शिरमा गङ्गा शङ्करको।)
त्रिभुज- *ना.* [सं.] तीन सरल रेखा आपसमा मिली बनेको कोण; त्रिकोण।
त्रिभुवन- *ना.* [सं.] १. स्वर्ग, मर्त्य र पाताल- यी तीन लोकको समुदाय; त्रिलोक। २. नेपालको शाह वंशका आठौँ राजा; त्रिभुवनवीरविक्रम शाहदेव (*वि.* सं. १९६३-२०११)।
त्रिभुवन जयन्ती- *ना.* फागुन ७ गतेका दिन मनाइने राष्ट्रिय प्रजातन्त्र दिवस।
त्रिभुवन पुरस्कार- *ना.* साहित्य, कला आदिका क्षेत्रमा विशेष योगदान दिने लेखक, कलाकार आदिलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०१६ सालमा स्थापित एक पुरस्कार।
त्रिभुवन प्रजातन्त्र श्रीपद- *ना.* राजपरिवार तथा राष्ट्रिय महत्त्वका व्यक्तिहरूलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०१३ सालमा स्थापित पाँच श्रेणीमा विभक्त एक पुरस्कार।
त्रिभुवन प्रज्ञा पुरस्कार- *ना.* भाषा, साहित्य, संस्कृति, कला र ज्ञानविज्ञानका क्षेत्रमा प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०३१ सालमा स्थापित एक पुरस्कार।
त्रिभुवन राजपथ- *ना.* थानकोटदेखि भैँसेसम्मको १९० कि. मि. लामो राजमार्ग; बाइरोड।
त्रिभुवन विश्वविद्यालय- *ना.* काठमाडौँमा *वि.* सं. २०१२ मा सङ्गठित तथा *वि.* सं. २०१६ मा स्थापित नेपालको पहिलो र ठुलो विश्वविद्यालय।
त्रिमधु- *ना.* [सं.] घिउ, चिनी र महको समष्टि।
त्रिमात्रिक- *वि.* [सं.] तीन मात्रा भएको (पद आदि); प्लुत (ध्वनि)।
त्रिमूर्ति- *ना.* [सं.] १. हिन्दूहरूका तीन देव ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वरको संयुक्त रूप। २. सूर्य।
त्रियान- *ना.* [सं.] बौद्धधर्मका तीन यान- महायान, हीनयान र बज्रयानको सामूहिक नाम।
त्रियानब्बे- *ना.* [सं. त्रिनवति] १. नब्बे र तीनको योगसङ्ख्या; ९३ को अङ्क। *वि.* २. नब्बे र तीनका योगसङ्ख्याको।
त्रियानब्बेऔँ/त्रियानब्बेयौँ- *वि.* गणनाका क्रमले त्रियानब्बेको सङ्ख्यामा परेको।
त्रियासिऔँ/त्रियासियौँ- *वि.* [त्रियासी + औँ/यौँ] त्रियासी सङ्ख्यामा परेको; त्रियासी सङ्ख्याको।
त्रियासी- *ना.* [सं. त्र्यशीति] १. असी र तीनको योगसङ्ख्या; ८३ को अङ्क। *वि.* २. असी र तीनका योगफलको।
त्रियासीऔँ/ त्रियासीयौँ- *वि.* हे. त्रियासिऔँ।
त्रियुग- *ना.* [सं.] १. तीन युग (सत्य, त्रेता र द्वापर)। २. वसन्त, वर्षा र शरद्- यी तीन ऋतुको समष्टि। ३. तीन पुस्ताको समष्टि।
त्रियुगा- *ना.* सगरमाथा अञ्चलको उदयपुर जिल्लामा पर्ने एक प्रसिद्ध नदी; तिर्जुगा।
त्रिरत्न- *ना.* [सं.] १. बुद्ध, धर्म र सङ्घ- यी तीनको सामूहिक नाम।

२. ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर। ३. सुन, चाँदी र तामा; त्रिलोह।
त्रिलघु- *ना.* [सं.] छन्दशास्त्रका अनुसार वर्णयोजनामा तीन लघु भएको एक गण; नगण।
त्रिलवण- *ना.* [सं.] सिँधे, साबरी र बिरे नुनको समष्टि।
त्रिलोक- *ना.* [सं.] तीन लोक वा भुवन (स्वर्ग, मर्त्य र पाताल)।
त्रिलोकनाथ- *ना.* तीनै लोकका स्वामी (इन्द्र र शिव)।
त्रिलोकेश- *ना.* सूर्य।
त्रिलोचन- *ना.* [सं.] १. शिव। *वि.* २. तीनआँखे।
त्रिलोह- *ना.* [सं.] सुन, चाँदी र तामा- तीन थरी धातुको समष्टि; त्रिरत्न।
त्रिवर्ग- *ना.* [सं.] १. धर्म, अर्थ र काम - यी तीन पुरुषार्थ। २. हानि, स्थिरता र वृद्धि - यी तीन स्थिति।
त्रिवर्षीय- *वि.* [सं.] तीनवर्षे; तीन वर्षको; तीनतीन वर्षमा हुने; त्रिवार्षिक।
त्रिवार्षिक- *वि.* [सं.] त्रिवर्षीय।
त्रिविध- *वि.* [सं.] १. तीन प्रकारका। *क्रि. वि.* २. तीन प्रकारले; तिगुना; तेहरो।
त्रिविमोक्ष- *ना.* [सं.] फोटोग्राफका त्रिआयामिक प्रभाव देखाउने एक उपकरण।
त्रिवेणी- *ना.* [सं.] १. तीन नदीको सङ्गमस्थल। २. प्रयागको गङ्गा, यमुना र सरस्वतीको सङ्गमस्थल। ३. उदयपुर गढी, नवलपरासी, सुनसरी आदि जिल्लाका ठाउँविशेषको नाम जहाँ तीन नदीका सङ्गमस्थल छन्। ४. हठयोगमा प्रयोग हुने, इडा, पिङ्गला र सुषुम्ना नाडीको सङ्गमस्थल; त्रिकुटी; चन्द्रमण्डल।
त्रिशक्ति- *ना.* [सं.] १. इच्छा, ज्ञान र क्रिया - यी तीन ईश्वरीय शक्ति। २. तन्त्रका अनुसार काली, तारा र त्रिपुरा - यी तीन देवीको समष्टि। ३. गायत्री।
त्रिशक्ति पट्ट- *ना.* राजपरिवारलाई, नेपालप्रति सद्भाव राख्ने विदेशी नागरिकलाई तथा राष्ट्रिय महत्त्वका नेपालीहरू प्रदान गर्ने उद्देश्यले १९९४ सालमा स्थापित पाँच श्रेणीमा विभक्त एक पदक।
त्रिशूल- *ना.* [सं.] शिवजीको प्रधान शस्त्र मानिने, तीन चुच्चो भएको एक हतियार; तिर्सुल।
त्रिशूली- *ना.* १ शिव। २. साँढे। ३. गोसाइँकुण्डबाट उद्गमित भई नेपालको मध्य भागमा बग्ने एक नदीको नाम।
त्रिष्टुप्- *ना.* [सं.] छन्दशास्त्रअनुसार एक पाउमा एघार अक्षर हुने एक वर्णवृत्त।
त्रिसट्ठिऔँ/त्रिसट्ठियौँ- *वि.* [सं. त्रिसट्ठी +औँ/यौँ] गणनाका क्रमले त्रिसट्ठी सङ्ख्यामा परेको; त्रिसट्ठी सङ्ख्याको।
त्रिसठ्ठी- *ना.* [सं. त्रिषष्टि] १. साठी र तीन जोड्दा हुने योगफल; ६३ को अङ्क। *वि.* २. साठी र तीनका योगसङ्ख्याको।
त्रिसट्ठीऔँ/त्रिसट्ठीयौँ- *वि.* हे. त्रिसट्ठिऔँ।
त्रिसन्धि- *ना.* [सं.] जवाकुसुमका छाँटको एक थरी फूलविशेष।
त्रिसन्ध्या- *ना.* [सं.] प्रातः, मध्याह्न र सायम् गरी दिनका तीन काल।
त्रिसाला- *ना.* [सं. त्रि+फा. साल] तीन वर्षको म्याद राखेर गरिएको कारोबार।
त्रिस्थली- *ना.* [सं.] काशी, प्रयाग र गया - यी तीन प्रसिद्ध तीर्थस्थान।
त्रिस्वर- *ना.* [सं.] ध्वनिविज्ञानका अनुसार उकालोलाई ओरालाले पछ्याएको स्वरश्रुति; त्रिस्वरीभूत द्विस्वर।
त्रिहत्तर- *ना.* [सं. त्रिसप्तति] १. सत्तरी र तीनका सङ्ख्याको योगफल; ७३ को अङ्क। *वि.* २. सत्तरी र तीनका योगसङ्ख्याको।
त्रिहत्तरौँ- *वि.* गणना गर्दा त्रिहत्तरको क्रममा परेको।
त्रिहत्ती- *वि.* [सं. त्रि+हस्त+ई] १. तीन हातको गज वा चौडाइ भएको। २. त्यस नापको कपडा।
त्रुटि- *ना.* [सं.] १. गल्ती; भुलचुक। २. कमी।
त्रुटित- *वि.* १. काटिएको; भाँचिएको; फुटेको; चुँडिएको। २. भुल भएको; गल्ती भएको।
त्रेता- *ना.* [सं.] पुराणादिअनुसार चार युगमध्येको दोस्रो युग।
त्रेता युग- *ना.* सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि चार युगमध्ये दोस्रो युग।
त्रेताग्नि- *ना.* धर्मशास्त्रका अनुसार दक्षिण, गार्हपत्य र त्रिशूल-त्वार्र ।। आहवनीय - यी तीन अग्निको समष्टि।
त्रैकालिक- *वि.* [सं.] भूत, भविष्य र वर्तमान- यी तीन कालसँग सम्बद्ध।
त्रैमासिक- *वि.* [सं.] तीनमहिने; तीन महिनाको; प्रत्येक तीनतीन महिनामा आउने वा हुने (पत्रिका, बजेट) आदि।
त्रैराशिक- *वि.* [सं.] गणितमा तीन ज्ञात राशिका सहायताले चौथौ राशिको पत्तो लगाउने एक प्रक्रिया।
त्रैलोक्य- *ना.* [सं.] तीन लोक अर्थात् स्वर्ग, मर्त्य र पातालको समष्टि; त्रिलोक।
त्रोटक- *ना.* [सं.] १. देवता र मनुष्य दुवै थरी पात्र हुने प्रत्येक अङ्कमा विदूषक रहने, प्रधान रस शृङ्गार र अङ्कहरू पाँच, सात, आठ वा नौमध्ये कुनै पनि हुन सक्ने एक रूपक (उदा.- विक्रमोर्वशीय)। २. गर्भनामक नाटकसन्धिको एक अङ्ग।
त्र्यम्बक- *ना.* [सं.] तीन नेत्र भएका देवता; शिव।
त्व- *प्रत्य.* [सं.] शब्दका पछाडि जोडिएर भाव, गुण वा अवस्था जाहेर गर्ने एक प्रत्यय (जस्तो- पुरुषत्व, स्वामित्व, पशुत्व इ)।)।
त्वचा- *ना.* [सं.] चर्म; छाला।
त्वम्- *सर्व.* [सं.] तिमी।
त्वरा- *ना.* [सं.] शीघ्रता; क्षिप्रता; वेग।
त्वरित्- *वि.* [सं.] शीघ्रगामी; छिटो हिँड्ने; वेगवान्; फुर्तिलो।
त्वरित् भूक्षय- *ना.* प्राकृतिक वा अन्य कृत्रिम कारणबाट छिटोछिटो हुने भूक्षय।
त्वष्टा- *ना.* [सं.] १. देवताका कर्मी; विश्वकर्मा। २. अष्टप्रजापतिमध्ये एक।
त्वारत्वार- *क्रि. वि.* [अ.मू. त्वार्+अ (द्वि.)] पानीको मसिनो धारो बग्दाको आवाज आउने गरी।
त्वारत्वारती/त्वारत्वारी- *क्रि. वि.* अझ बढी त्वारत्वार भएर।
त्वार्र- *ना.* [अ.मू. त्वार्+र] १. पानी, पिसाब, रक्सी आदि तरल पदार्थको धारो खस्दा आउने शब्द। *क्रि.वि.* २. त्यसरी धारो खस्ने गरी वा खसालेर।

थ

थ- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जनवर्णमध्ये सत्रौँ व्यञ्जन; दन्त्य, स्पर्शी, अघोष, महाप्राण व्यञ्जन ध्वनि; तवर्गको दोस्रो वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न। नत्थजस्तो थ; घोरमुखा थ।

थकथक- *ना.* १. पश्चात्ताप; पछुतो; पछुताउ; थक्क; चुकचुक; थकथकी। *वि.* २. पश्चात्तापमा परेको; थकथकाएको।

थकथकाइ- *ना.* थकथकाउने भाव, क्रिया वा किसिम।

थकथकाइनु- *अ.क्रि.* थकथक गरिनु।

थकथकाउनु- अ. क्रि चुकचुकाउनु; पछुताउनु; थक्कथक्क मान्नु; पश्चात्ताप गर्नु।

थकथकी- *ना.* चुकचुकी; थकथक।

थकथके- *वि.* पछुताउने; थक्कथक्क गर्ने; पश्चात्ताप गर्ने; थकथकाउने बानी भएको।

थकाइ- *ना.* [√ थाक् (+आइ)] थाक्ने क्रिया वा प्रक्रिया; थकावट।

थकाइनु- *क.क्रि.* थाक्ने पारिनु।

थकाइलो - *वि.* थाक्ने स्वभावको।

थकाउनु- *प्रे.क्रि.* थाक्ने पार्नु; थकित तुल्याउनु।

थकार- *ना.* [सं.] 'थ' वर्ण वा अक्षर; तवर्गको दोस्रो अक्षर।

थकाली१- *ना.* [थाक + आली] १. नेपालको पश्चिमोत्तर क्षेत्रको 'थाक' भन्ने ठाउँका बासिन्दा; एक नेपाली जाति। *वि.* २. थाकसम्बन्धी; थाकको।

थकाली२- *ना.* [थाक (?टाक= टाउको) + आली] जातिविशेषमा घर, कुल वा गुठीको सबभन्दा बुढो मुख्य व्यक्ति; मूली; नाइके।

थकावट- *ना.* [थाक् + आवट] थाक्ने भाव, क्रिया वा अवस्था; थकाइ।

थकित - *वि.* [थाक्+ इत] थाकेको; थकाइ लागेको।

थकुल्लो- *ना.* १. थाङ्नाबाट तयार बालिस्ट वा अडेसा। २. थाङ्नैथाङ्नाले बनाइएको बिछ्याउना; डफलो।

थकुवा- *वि.* [थाक् + उवा] दुध दिन छाडेको वा थाकेको (गाईभैँसी आदि)।

थकौटो- *वि.* [थाक् + औटो] १. थाक्न आँटेको वा थाक्ने बेला भएको; थकुवा; बकेर्नु। *ना.* २. त्यस्तो अवस्थाको गाई वा भैँसी। ३. त्यस्तो हुने अवस्था वा स्थिति।

थकौली- *ना.* [तग् + औली] माछा समात्दा दुवै हातले समातेर माछालाई फसाउन निर्मित एक थरी हाते जाल।

थक्क- *ना.* [अ.मू. थक् + क] पछुतो।

थक्कथक्क- *वि.बो.* १. बारम्बार पछुतो हुँदा अचानक व्यक्त गरिने शब्द। *ना.* २. थकथकी; चुकचुकी।

थक्रनु- *स.क्रि.* [थाँक्रो + नु] १. थाँक्राले केश कोर्नु; लट्टा फोरेर सम्म्याउनु। २. लुगा बुन्ने तानको धागो थाँक्राले सम्म्याउनु।

थक्राइ - *ना.* थक्रने काम वा किसिम।

थक्राइनु- *क.क्रि.* थक्रने पारिनु।

थक्राउनु- *प्रे.क्रि.* थक्रने पार्नु।

थक्रिनु- *क.क्रि.* १. थाँक्राले केश कोरिनु; लट्टा सम्म्याइनु। *स.क्रि.* २. थक्रनु।

थक्सिनी/थक्सेनी- *ना.* [थाक्से + इनी] १. थाक्से आइमाई। २. थाक्सेकी स्वास्नी।

थडथिलो- *वि.* [सं. तड्क + स्थिल्ल] १. थकाइ; कष्ट आदिले गर्दा ज्यादै दुब्लाएको। २. पिटाइ र थिचाइमा परेर हत्तु वा विकृत भएको; थिलथिलो।

थडथिल्याइ- *ना.* थडथिलो हुने वा पारिने क्रियाप्रक्रिया।

थडथिल्याइनु - *क.क्रि.* थडथिलो पारिनु।

थडथिल्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* थडथिलो पार्नु वा पार्न लगाउनु।

थङ्ग्रिनु- *अ.क्रि* [थाङ्ग्रो + इ + नु] १. थाङ्ग्रो उभिनु। २.आड वा सहारा पाउनु। ३. रोगी व्यक्ति निको भई तङ्ग्रिनु वा उठेर हिँडडुल गर्न सक्ने हुनु।

थङ्निनु- *अ.क्रि.* १. [थाङ्नो + इ + नु] थाङ्नामा गुटमुटिनु; थाङ्नामा पर्नु। २. बिरामी पर्नु; थला पर्नु। ३. ढिलो वा विलम्ब हुनु। ४. कोत्रिनु। ५. दुःख पाउनु।

थङ्न्याइ- *ना.* थङ्निने काम वा काइदा।

थङ्न्याइनु- *क.क्रि.* थङ्न्याउने काम गरिनु।

थङ्न्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* थङ्निने पार्नु, थाङ्नो तुल्याउनु।

थङ्न्याहट- *ना.* थङ्न्याइ।

थङ्न्याहा- *वि.* थाङ्नामा परेको वा पार्ने।

थचक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. थचक् + क] दुवै घुँडा खुम्च्याई पैतलाले टेकेर बस्ने गरी; थुचुक्क।

थचार्नु- *स.क्रि.* [थच्कार् + नु] जबरजस्ती बसाल्नु; थ्याच्च राख्नु; पछार्नु; थच्च्याउनु।

थचाराइ- *ना.* थचार्ने वा थचारिने क्रियाप्रक्रिया।

थचाराहट- *ना.* थचाराइ।

थचारिनु - *क.क्रि.* जबरजस्ती बसालिनु; थ्याच्च राखिनु; पछारिनु।

थचारो- *ना.* थचार्ने वा थचारिने परिस्थिति; लतारो।

थचार्याइ- *ना.* थचारिने काम वा काइदा; थचाराइ।

थच्कनु- *अ.क्रि.* [थचक्क + नु] थचक्क बस्ने हुनु; त्यस्तो हुने गरी थाक्नु।

थच्काइ- *ना.* थच्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

थच्काइनु- *क.क्रि.* थचक्क बसालिनु वा थाक्ने पारिनु; थचारिनु।

थच्काउनु- *प्रे.क्रि.* थचक्क बसाउनु; थाक्ने पार्नु।

थच्कार्नु- *स.क्रि.* [अ.मू. थच् + कार + नु] थचार्नु; थच्च्याउनु।

थच्काराइ- *ना.* थच्कार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

थच्कारिनु- *क.क्रि.* थच्काराइमा पारिनु।

थच्कारिलो- *वि.* थच्काराइमा पर्न वा पार्न लायक।

थच्काहा- *वि.* [थच्क + आहा] थचक्क पार्ने वा पर्ने (व्यक्ति)।

थच्च- *क्रि. वि.* [अ.मू. थच्+च] पूरै जमिनको आड लिएर बस्ने गरी; थचक्क।

थच्चिनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. थच्च+इ+नु] १. मद्दा तालले बस्नु; थच्च बस्नु (हेयार्थ वा निन्दार्थमा)। २. अभियानमा असफल हुनु। ३. उत्साह भङ्ग हुनु।

थच्च्याइ- *ना.* थच्चिने भाव, क्रिया वा प्रकिया; थच्चिने काम वा काइदा।

थच्च्याइनु- *क.क्रि.* थच्च्याइमा पारिनु।

थच्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. बलजफती थचार्नु वा बसाल्नु। २. थिच्नु; ड्याक्नु।

थच्च्याहट- *ना.* थच्च्याइ।

थतमराइ- *ना.* [थात+मराइ] १. आलेटाले। २. अलमल। ३. दिग्भ्रम; भ्रान्ति।

थतमराइनु- *अ.क्रि.* थतमराउने होइनु।

थतमराउनु- *अ.क्रि.* १. आलटाल गर्नु; अल्याङमल्याङ गरेर समय बिताउनु। *स.क्रि.* २. केही आश्वासन दिएर भुलाउनु। ३. कुनै काम बिचमै स्थगित गर्नु वा थाती राख्नु।

थतमराहट- *ना.* थतमराइ।

थतर्काइ- *ना.* [√ थतर्को (+ आइ)] लगातार थर्को उत्पन्न हुने वा पार्ने क्रियाप्रक्रिया।

थतर्काइनु- *क.क्रि.* थतर्को निस्किनु।

थतर्काउनु- *अ.क्रि.* डर वा कुनै अन्य कारणले काम्नु, हल्लिनु।

थतर्काहट- *ना.* थतर्काइ।

थतर्किनु- *अ.क्रि.* [थतर्को + इ + नु] थरथरती काँप्नु; थर्किनु वा हल्लिनु।

थतर्को- *ना.* [अ.मू. थर+थर+को] १. लगातारको थर्को। २. कम्प; थर्को; कँपाइ।

थतर्क्याइ- *ना.* [√ थतर्कि (+ याइ)] थतर्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

थतर्क्याइनु - *क.क्रि.* थतर्किने पारिनु।

थतर्क्याइलो - *वि.* लगातार कामिरहेको वा काम्न लायकको; थतर्किने खालको।

थतर्क्याउनु - *प्रे.क्रि.* थतर्किने तुल्याउनु।

थतर्क्याहट - *ना.* थतर्क्याइ।

थनरी - *ना.* [थनरो+ई] सानो थनरो।

थनरो - *ना.* आगो चलाउने टुप्पो घुमेको, कौको एक औजार; चिम्टा; थर्रो।

थनौरे- *ना.* १. ठुलाबडा, मुखिया आदिको मालसामान वा कुम्लो-कुटुरो बोकिदिने मानिस। २. ठुलाबडाको पछौटे; चम्चा।

थनौरो- *ना.* [थुन + औरो] १. गाईभैंसी आदिको कल्चौंडो; फाँचो। २. थुनेलो रोग।

थन्कनु/थन्किनु- *अ.क्रि.* [थान्को +(इ.+ नु] १. उपयुक्त ठाउँमा सुरक्षित हुनु; थान्को लाग्नु। २. तह लाग्नु। ३. उपेक्षित हुनु। ४. स्थगित हुनु।

थन्काइ- *ना.* थन्कने वा थन्काउने क्रिया-प्रक्रिया।

थन्काइनु- *क.क्रि.* थान्को लगाइनु।

थन्काउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* थान्को लगाउनु; थान्को लाग्ने पार्नु।

थन्किनु- *अ.क्रि.* १. थन्कनु। *क.क्रि.* २. थन्काइनु।

थन्क्याइ- *ना.* थान्को लाग्ने क्रिया वा किसिम।

थन्क्याइनु- *क.क्रि.* थान्को लगाइनु; थन्काइनु।

थन्क्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. थान्को लाउनु; राम्ररी राख्नु; ठेगान लगाउनु; ठाउँमा राख्नु। २. थान्को लाग्ने पार्नु।

थन्चोली/थन्चोलो- *ना.* [स्तन+चोली/चोलो] स्त्रीहरूले स्तन मात्र छोपेर लगाउने लुगा; दुधौटी; ब्रेसियर; चेस्टर।

थप्नु- *स.क्रि.* [सं. स्थापन] मात्रा, परिमाण वा गुणको वृद्धि गर्नु; बढाउनु; अधिक पार्नु; थप गर्नु; थपुवा दिनु; जोड्नु; योग गर्नु।

थप- *ना.* १. अतिरिक्त; बढ; कुनै कुराको योग। *वि.* २. थपिएको; थपुवा।

थपक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. थपक्+क] काम गर्दा, कुनै चिज राख्दा, कहीँ बस्दा, कतै जाँदा वा आउँदा आनेकाने नगरीकन; सहज भावले वा हलुङ किसिमले।

थपघट- *ना.* [थप+घट] १. काट्ने वा हटाउने र थप्ने वा बढाउने काम। २. कमबेसी; घटीबढी।

थपडी- *ना.* [थप्पड+ई] हातका दुई पन्जाको सङ्घातबाट निकालिएको आवाज; ताली; करतलध्वनि।

थपड्याइ- *ना.* १. हातले हिर्काउने क्रियाप्रक्रिया। २. थपडी बजाउने काम वा किसिम।

थपड्याइनु- *क.क्रि.* थप्पड ख्वाइनु।

थपड्याउनु- *स.क्रि.* १. थप्पड हान्नु; थप्पा लगाउनु; चड्क्याउनु। २. थपडी बजाउनु।

थपथप- *क्रि. वि.* [अ.मू. थप्+अ (द्वि.)] १. पालैसँग वा धमाधम; एकपछि अर्को गर्दै; क्रमैसँग; थुपुथुपु। २. थपक्क।

थपथपती/थपथपी - *क्रि. वि.* थपथप गरेर; थपथप।

थपथाप/थपनथापन- *ना.* [थप + थाप] १. थप्ने, बढाउने, ठुलो पार्ने आदि काम; नपुगेको वा आवश्यक भएजति थप्नेवर्ने काम। २. नाम मात्र भए पनि थपिएको वस्तु। ३. त्यसरी थप्ने कार्य।

थपना- *ना.* [सं. स्थापना] १. मन्दिर, मठ आदिमा कुनै देवदेवीको मूर्ति स्थापित गर्ने काम; स्थापना। २. देखावटी वा नाम मात्रको व्यक्ति। ३. एकको अभाव वा अनुपस्थितिमा खडा गरिएको अर्को व्यक्ति वा वस्तु; प्रतिनिधि।

थपनी- *ना.* [थप्+अनी] १. थपिने चिज; अतिरिक्त वस्तु; फोसा। २. थप्ने कार्य।

थपन्ती- *ना.* [थप्/थाप्+अन्ती] १. थप्ने वा थाप्ने काम। २. गट्टा खेल्दा हातका गट्टा उफारेर हातलाई अर्कापट्टि फर्काएर थाप्ने एक चाल।

थपस- *ना.* [सं. तामस] १. खोट; दोष; त्रुटि। २. कमजोरी।

थपाइ- *ना.* [√ थप्/थाप् (+ आइ)] थप्ने वा थाप्ने काम।

थपाइनु - *क.क्रि.* १. थप्न लगाइनु २. थाप्ने तुल्याइनु।

थपाउ- *वि.* थपिएको; थप।

थपाउनु- *प्रे.क्रि.* १. थप्न लगाउनु। २. थाप्न लगाउनु।

थपाथप- *ना.* १. क्रमशः वा धमाधम थप्दै जाने काम; परस्परमा थप्ने काम। *क्रि. वि.* २. धमाधम; थपथपी; थपथपती।

थपिनु- *क.क्रि.* थप गरिनु; बढाइनु; जोडिनु।

थपुवा- *वि.* थपेको वा थपिएको; थप भएको; थपिने; थप्ने।
थप्का- *ना.* [अ.मू. थप+का] चौंरी गाईको पुच्छर; चमर।
थप्प- *क्रि. वि.* [अ.मू. थप्+प] थपक्क; थुपुक्क।
थप्पड- *ना.* [अ.मू. थप्+पड] हातको पन्जाले कसैको गाला आदिमा गरिने प्रहार; चड्कन; झापड, लपेटा।
थप्पड्याइ- *ना.* थप्पड हान्ने काम।
थप्पा/थप्पु- *ना.* [अ.मू. थप+पा/पु] हे. थप्पड।
थप्प्याइ- *ना.* थप्पडले हान्ने कार्य वा काइदा।
थप्प्याइनु- *क.क्रि.* थप्पडले हिर्काइनु; पिटिनु।
थप्प्याउनु- *प्रे.क्रि. /स.क्रि.* थप्पडले हिर्काउनु; थप्पु दिनु।
थप्रिङ- *ना.* पहाडतिरका घरमा माथिल्लो तलामा झिकिएको दलान; खुला मटान।
थम्नु- *अ.क्रि.* [सं. स्तम्भन] १. अडिनु; रोकिनु; थामिनु। २. टिक्नु; खप्नु।
थमाइ- *ना.* [थाम्+आइ] थाम्ने काम वा काइदा।
थमाइनु- *क.क्रि.* थाम्ने वा थामिने तुल्याइनु।
थमाउनु- *प्रे.क्रि.* थाम्न लगाउनु; थाम्ने तुल्याउनु।
थमेली- *ना.* [थाम्+एली] थाम; खम्बा; खामो।
थमौती- *ना.* [थाम्+औती] सरकारी वा गैरसरकारी कुनै पनि सेवामा रहेको व्यक्तिलाई सोही पद र ठाउँमा रही काम गर्न वा साबिकबमोजिम काम गर्न म्याद थप गर्ने काम; खोसुवा वा पजनी नगरी सोही कार्यालय वा संस्थामा रहन कार्यवाही हुने क्रिया; थामिने काम।
थम्बा- *ना.* [सं. स्तम्भ] १. केराका बोटको फेददेखि पात पलाउने ठाउँसम्मको भाग; थाम। २. खाँबो; खम्बा।
थर- *ना.* [सं. स्तर] १. मूल कुलपरम्पराबाट सन्तानदरसन्तान हुँदै आएको उपनाम; वंशानुगत उपपद। २. प्रकार; किसिम। ३. कुनै थरीका मातहतको आबादी (जग्गाजमिन आदि)।
थरक- *ना.* [सं. स्थानक] १. थकाइ मार्ने, सुस्ताउने वा बिसाउने काम। २. ओथाउने वा सेलाउने काम।
थरघर- *ना.* [थर+ घर] १. मध्यकालमा गोरखाली दरबारमा र शाहकालमा राजाहरूको नियमानुसार राजसभा र युद्ध आदिमा भाग लिन पाण्डे, अर्ज्याल, पन्थ, राना, खनाल र बोहरा - यी छ थरका एकएक व्यक्तिलाई राखेर बनाइने एक सङ्गठन; छथर। २. जग्गा नापी गर्ने कारिन्दा। ३. पुर्खाहरूको निवासस्थान; कुलघर; मूल थलो। ४. परम्परादेखिकै कुलीन मानिने परिवार, कुलघरान। ५. नेवारजातिका डङ्गोलको घरको मूली; नाइके।
थरथर- *ना.* [अ.मू. थर्+अ (द्वि.)] १. त्रास, क्रोध, आशङ्काजस्ता मानसिक संवेग अथवा जाडो, रोग वा कमजोरीका कारणले शरीरमा उत्पन्न हुने कम्प; थुरथुर; लगलग; थर्थर। *क्रि. वि.* २. थरथर गरेर; थुरथुरी; लगलगी; थरथरी; थुरथुरती; थर्थर।
थरथरती- *क्रि. वि.* लगलगी।
थरथराइ- *ना.* थरथराउने क्रिया वा प्रक्रिया; थुरथुराइ।
थरथराइनु- *अ.क्रि.* थरथर काँपिनु; थर्किनु; डराइनु।
थरथराउनु- *अ.क्रि.* मानसिक संवेग (त्रास, क्रोध इ.), जाडो, रोग वा शारीरिक कमजोरीका कारणले थरथर हुनु; कम्प छुट्नु; काँप्नु; हल्लनु; थर्कनु; थुरथुराउनु।
थरथराहट- *ना.* थरथराउने क्रिया वा प्रक्रिया; थरथराइ।
थरथरी- *क्रि. वि.* थरथरती।
थरथरे- *ना.* [थरथर+ए]१. थरथर गरी सम्पूर्ण शरीर वा शरीरका हात, गोडा आदि कुनै कुनै अङ्ग काँप्ने एक रोग। *वि.* २. थरथर काम्ने; हल्लने। ३. डरछेरुवा।
थरहरी- *ना.* [प्रा. थरहरिअ] १. कुनै आपत्ति आइलाग्ने आशङ्काबाट उत्पन्न हुने डर; त्रास। *वि.* २. थर्कमान; डरले काँपेको; त्रस्त; भयभीत।
थरी- *ना.* [थर+ई] १. किसिम; प्रकार। २. गाउँका मुखियामुनिको कर्मचारीको एक पुरानो पद। *वि.* ३. थरको; थर भएको।
थरी पण्डित- *ना.* पढेर नभई थरले मात्र पण्डित।
थरी मुखिया- *ना.* गाउँको मुख्य मान्छे; मुखिया र थरीहरू।
थरुनी- *ना.* [थारू+नी] १. स्त्री थारू। २. थारूकी पत्नी।
थरुवा- *ना.* [थारू + वो १. थारू। २. थारूसमाजमा पतिका लागि प्रचलित शब्द।
थरुवानी- *ना.* थारूभाषा।
थर्कनु- *अ.क्रि.* [थर्क+नु] १. डर, त्रास आदिले थरथराउनु; थर्र हुनु; काँप्नु। २. डराउनु।
थर्कमान- *वि.* [थर्क+मान] थरहरी; डराएको; भयभीत।
थर्कमान हुनु - *टु.* डरले साह्रै आत्तिनु; थरहरी हुनु।
थर्काइ- *ना.* [√ थर्क (+आइ)] थर्कने काम।
थर्काइनु- *क.क्रि.* कँपाइनु; हल्लाइनु; तर्साइनु; डर देखाइनु।
थर्काउनु- *स.क्रि.* कँपाउनु; हल्लाउनु; डर देखाउनु; तर्साउनु; थर्र गराउनु।
थर्किनु- *क.क्रि.* काँपिनु; डराउने पारिनु।
थर्की- *ना.* १. कपडालाई चारकुने खण्ड बनाई त्यसमा भएका घरमा गोटी चलाई खेलिने एक पुरानो खेल। २. पासा, पच्चिस आदि खेलमा गोटी चाल्न ओछ्याइने र खेल समाप्त भएपछि गोटी आदि समेत राख्न मिल्ने कपडा।
थर्को- *ना.* [थर्क+ओ] कम्पन; कम्प; थरथराहट।
थर्थर- *ना. /क्रि.वि.* हे. थरथर।
थर्पु- *ना.* १. बाटाघाटामा बनाइने अस्थायी हिउँदे छाप्रो। २. छाउनी; क्याम्प; पाल। ३. भेक; क्षेत्र।
थर्मलविद्युत्- *ना.* [अङ्. थर्मल+सं. विद्युत्] कोइलाबाट उत्पादित बिजुली।
थर्मस- *ना.* [अङ्.] पानी, दुध, चिया आदि कुनै पनि तरल पदार्थलाई धेरै समयसम्म पहिलेकै तापक्रममा राखिरहन प्रयोग गरिने एक प्रकारको बन्द भाँडो।
थर्मामिटर- *ना.* [अङ्.] १. सिसीको नलीभित्र पारो हाली बाहिर विभिन्न अङ्क रेखासहित जनाएर ताप नाप्नका निमित्त प्रयोग गरिने एक यन्त्र; तापमापक यन्त्र। २. ज्वर वा प्राणीका शरीरको ताप नाप्ने यन्त्र।
थर्मोग्राफ- *ना.* [अङ्.] तापमानमा हुने घटबढलाई निर्देश गर्ने

तापमापक यन्त्रको तथ्याङ्कको लेखोट।
थर्र- *क्रि. वि.* [अ.मू. थर्+र] १. थर्कने चालले; काम्ने किसिमले। *वि.* २. थर्कमान; थरहरी; त्रस्त।
थल- *ना.* [सं. स्थल] पानीबाहेक पृथ्वीको कुनै ठाउँ; जमिन; भुईं।
थल कमल- *ना.* कमल झैँ सेता ठुलाठुला बास्नादार फूल फुल्ने बोट वा त्यसैको फूल।
थलथल- *ना.* [अ.मू. थल (द्वि.)] १. ज्यादै फिँजिएको गजगजी हिलो; दलदल; धाप; भास। *क्रि. वि.* २. शरीरमा मासु ज्यादा लागेर हिँड्दावर्दा हल्लने चालले।
थलथले- *वि.* [थलथल+ए]१. शरीरको मासु थलथल गर्ने। *ना.* २. खसी, राँगो आदिको टाउको वा खुट्टा बेसरी पकाएर रस हाली दही झैँ जमाइएको मासुको एक परिकार। ३. दलदल; भास; धाप।
थलबम- *ना.* [सं. स्थल+अङ्. बम] जमिनमा हिर्काएर पड्काइने एक विस्फोटक वस्तु; पड्का।
थलहरा- *ना.* हाल बझाङ जिल्लामा पर्ने उहिलेको प्रसिद्ध एक राज्य।
थला- *ना.* [सं. स्थल] १. रोगशय्या; बिरामीको ओछ्यान; पथारा। २.जग्गा; स्थान; ठाउँ; थात; थलो।
थलाइ- *ना.* [थाल् (+ आइ)] थाल्ने काम; थाल्नी।
थलाइनु- *क.क्रि.* थाल्न लगाइनु।
थलाउनु- *प्रे.क्रि.* थाल्न लाउनु।
थलामारी- *क्रि. वि.* १. ढसमस्स परेको वा टसको मस नभई एकै ठाउँमा बस्ने किसिमले। २. थलैबाट उठ्ने वा उफ्रिने किसिमले। *ना.* ३. त्यसरी खेलिने एक खेल।
थलिनु- *अ.क्रि.* [थला+इ+नु] १. निकै बिरामी हुनु; थला पर्नु; ओछ्यान पर्नु; रोगाउनु। २. सुत्केरी हुनु। ३. काम रोकिनु।
थलिया- *ना.* [थाल+इया] सानो थाल; थाली।
थली- *ना.* [सं. स्थली] अग्लो ठाउँको सम्म परेको जमिन; बस्ती बसाल्न योग्य भूखण्ड; टार।
थलो- *ना.* [सं. स्थल] १. ठाउँ; थात; जग्गा। २. गाईभैँसी बाँधिने वा बस्ने ठाउँ। ३. किरियापुत्रीले पकाएर खान र पिण्ड दिन जलाशयको नजिक बनाइएको ठाउँ; ढिकुरो। ४. कुनै घटना आदि घटेको ठाउँ; घटनास्थल। ५. पृथ्वी; भूमि।
थलोकिलो- *ना.* १. गाईभैँसी बाँध्ने ठाउँ र किलो। २. पशुपालन व्यवसाय। ३. मरेको ठाउँ र बाँधेको किलो। ४. स्त्रीपुरुषले अवैध यौनसम्बन्ध राखेको ठाउँ। ५. दुर्घटनाका लक्षणसहितको दुर्घटनास्थल।
थल्याइ- *ना.* थला पर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
थल्याइनु- *अ.क्रि.* १. थला परिनु; रोगाइनु; ओछ्यान परिनु। *क.क्रि.* २. थला पारिनु।
थल्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. थला पार्नु; रोगग्रस्त तुल्याउनु। २. काममा बाधा पार्नु।
थसुल्ली- *वि.* [थसुल्लो+ई] ठुलो जिउडाल भएकी (आइमाई; ज्यादै मोटी (आइमाई)।
थसुल्लो- *वि.* [थासो + ल्लो] १. ठुलाठुला चाक भएको; चाके; पुट्ठे। २. मोटो; थासे। *ना.* ३. नितम्ब; चाक; फिलो।
थस्सिनु- *अ.क्रि.* [थासो+इ+नु] १. खाने चिजबिज आदि आवश्यकताभन्दा बढी थुप्रिनु। २. दिसा गर्न बस्नु। ३. थास लाग्नु। ४. मोटो हुनु।
थस्स्याइ- *ना.* १. थस्स्याउने काम वा काइदा। २. थासे अवस्था; मोटाइ। ३. दिसागराइ।
थस्स्याइनु- *क.क्रि.* थस्सिने पारिनु।
थस्स्याउनु- *स.क्रि.* १.खाने चिजबिज आदि आवश्यकभन्दा बढी थुपार्नु। २. दिसा गर्नु (तुच्छ अर्थमा)।
थाँक्रे- *वि.* [थाँक्रो+ए] थाँक्रोमा फल्ने (काँक्रो, फर्सी, तोरियाँ, सिमी, बोडी आदि तर्कारी); थाँक्रोसित सम्बन्ध भएको।
थाँक्रेघाँस- *ना.* पातको नसाबाट थाँक्रो (केश कोर्ने साधन) बनाइने एक घाँस।
थाँक्रेबेत- *ना.* एक प्रकारको बेत।
थाँक्रेसल्लो- *ना.* एक प्रकारको सल्लो।
थाँक्रो- *ना.* १. वर्षायाममा फल्ने काँक्रो, घिरौँला, सिमी, इस्कुस आदि लहरालाई प्रशस्त झ्याँगिन दिन आडस्वरूप भुईंमा गाडिने काठ, रुखको हाँगो आदि; थाङ्ग्रो। २. थक्रेर लट्टा फुटाउने एक प्रकारको मोटो काँगियो; थाक्रो। ३. तानमा कपडा बुन्दा धागो सम्म्याइने काँगियोजस्तो एक उपकरण।
थाँवल- *ना.* [√ थाउलो] बोटबिरुवामा हालिएको पानीलाई यताउति बग्न नदिई त्यहीँ नै जम्ने बनाउन चारैतिर वरिपरि उठाइने माटाको डिल; तरवारो; थाला; आलवाल।
थाइसिस- *ना.* [अङ्.] क्षयरोग; राजयक्ष्मा; सुकेनास; टिबी।
थाउलो- *ना.* १. सानो ठाउँ; जमिनको सानो टुक्रो। २. खनजोत गर्दा वा लिपपोत गर्दा खाली रहेको अर्थात् नजोतिएको वा लिपपोत नगरिएको भागको जमिन; राँटो।
थाक्नु- *अ.क्रि.* १. श्रम वा कामले शरीर गल्नु; थकाइ लाग्नु; थकित हुनु; लस्त हुनु। २. गाईभैँसी आदिले गर्भाधानका कारणले दुध दिन छाड्नु।
थाक्रो- *ना.* हे. थाँक्रो।
थाक- *ना.* [सं. स्तुक] १. तहतह पारी मिलाएर राखिएको कुनै वस्तुको समूह; खप्टचाएर राखिएका वस्तुहरूको समष्टि; चाङ। २. पश्चिमी नेपालको एक खोलाको नाम वा त्यसका वरपरको प्रदेश।
थाकल- *ना.* खजुर वा खजुरको बोट।
थाकिल- *ना.* मलिँलडाको झाम्टो।
थाक्या- *ना.* [भो.ब.] ऊनबाट तयार पारिएको एक प्रकारको बलियो डोरी।
थाक्ले- *वि.* [थाकल+ए] थाकलसँग सम्बन्धित; थाकलजस्तो; थाकलको।
थाक्ले रायो- *ना.* थाकलका जस्तै छिरछिर परेका र पिँकजिएका पात हुने अररो किसिमको रायो; साग खान हुने बिरुवाको एक जात।
थाक्से- *ना.* १. थाक खोलाका थकालीबाहेकका शेष तम्बा जाति; हिमाली भोटे। *वि.* २. फोहरी।
थाङ्क/थाङ्का- *ना.* [सं. स्थान+नेवा. का] कागत, कपडा आदिमा अङ्कित बौद्ध धर्मसँग सम्बन्धित रङ्गिन चित्रविशेष; पौबा।

थाङ्ग्रो- *ना.* १. खोसेलासहितको मकैका घोगाहरूलाई सुरक्षित तवरले धेरै दिनसम्म राखिरहन जमिनबाट केही माथि उठाई बनाइएको काठ, बाँस आदिको माच; मकैको सुली। २. थाँक्रो।

थाङ्ना- *ना.* [थाङ्नो+आ] थाङ्ने भएर वा थोत्रिएर रहेका कपडाका ससाना टुक्रा; धरा।

थाङ्ना थरा- *ना.* थोत्रामोत्रा कपडा आदि; झुत्रामुत्रा।

थाङ्ना भोटा- *ना.* थाङनाथरा; आहारजाहार।

थाङ्निनु- *अ.क्रि.* १. थाङ्नोजस्तो हुनु; थाङने हुनु; थोत्रिनु; थङ्निनु। २. अलमलिनु; ढिलाउनु। ३. ज्वरो बिग्रनु। ४. घाउ कचमचिनु।

थाङ्ने- *वि.* [थाङ्नो+ए] १. थोत्रिएको लुगा लगाउने; झुत्रे; थाङ्नामा सुत्ने। २. रद्दी; काम नलाग्ने।

थाङ्ने जरो- *ना.* धेरै दिनसम्म लगातार थाङ्निएर आइरहने जरो; म्यादी जरो।

थाङ्ने बेथा- *ना.* पथपरहेज र औषधी आदिको सन्तुलन नभई कचपचिएर थाङ्निएको बिमार; धेरै दिन टाँगिएको बिमार; थाङ्ने जरो।

थाङ्नेमाङ्ने- *ना.* झुत्रोझाम्रो लुगा लाएर मागेर खाई जीवन निर्वाह गर्ने व्यक्ति; भिखमङ्गा।

थाङ्नो- *ना.* [सं. तङ्गन/तङ्कन] थोत्रिएको लुगा कपडा; झुत्रो; चिल्थो; चित्थड; कन्था; चिथडो; च्याडलाबाती।

थाज्या- *ना.* [नेवा.] कपडा वा अरू कुनै वस्तु बुन्ने काम।

थाट- *ना.* [ठाट] सङ्गीत विद्यामा रागादिलाई व्यक्त गर्ने स्वरहरूको योग वा मेल।

थाडा/थाडो- *ना.* [सं. स्थाल] १. घरको मुन्डा छानु; छत। *ना.* [सं *स्थात (=थान)] २वासस्थान; थलो; ठाउँ।

थाडा/थाडो ठहर/ठेगान- *ना.* थातथलो।

थाडा/थाडो थलो- *ना.* पुर्खादेखि बसिआएको ठाउँ; जन्मथलो; घरद्वार।

थाडा/थाडो वास- *ना.* थातथलो; बसोबास।

थाती- *ना.* [*स्थाति=स्थिति] १. धरौट; धरौटी; धितो; जमानत। २. नासो।

थाती थुनुवा- *ना.* विवादग्रस्त जग्गाजमिन वा अन्य मामलामा सरकारद्वारा बाली वा अन्य कुराको रोक्का गर्ने काम; थारो गाड्ने काम।

थान१- *ना.* [सं. स्थान] १. देवस्थल; देवदेवीका मूर्ति रहेको ठाउँ; मन्दिर; देवल; देवीथान। २. ठाउँ; स्थान। ३. बाँसको घारी। ४. एक चौपाया (गाई, गोरु इ.) प्राणीले अर्को चौपाया प्राणीसँग जुध्न तयार भएको स्थिति।

थान२- *ना.* १. कुनै निश्चित लमाइको कपडा पट्याउँदा वा बेर्दा हुने एकाइ; कपडाको सिङ्गो फर्दा। २. वस्तुको सङ्ख्यात्मक एकाइ; गोटा; प्रति; वटा।

थाना- *ना.* [सं. स्थान] प्रहरी चौकी; पुलिस अड्डा; ठाना।

थानापति- *ना.* कुनै ठाउँका प्रमुख देवता; क्षेत्रपाल।

थानी- *ना.* [सं. स्थान+ई] १. मुख्य देवता; स्थानीय देवता। २. गाउँको मूली; गाउँका भद्रभलादमी (थरि, थानी र रैथाने स्थानीयै छौं सबै जन - नरहरिनाथ।)।

थानी पूजा- *ना.* मुख्य वा स्थानीय देवताको प्रायः वर्षमा एकपल्ट हुने पूजा।

थानेदार- *ना.* [थाना+दार] प्रहरीचौकीको मुख्य अधिकारी; पुलिसअड्डाको प्रमुख; ठानेदार।

थान्को- *ना.* [सं. स्थान+को] तहलाउने वा थन्क्याउने काम; टुङ्गो; ठेगान।

थान्कोमान्को- *ना.* थन्क्याउने वा सुरक्षासाथ राख्ने काम।

थान्कोमुन्को- *ना.* थान्कोमान्को।

थाप्नु- *स.क्रि.* [सं. स्थापन] १. कुनै ठाउँमा वा मूर्तिमा विधिवत् देवीदेवताको प्राणप्रतिष्ठा गर्नु; स्थापना गर्नु। २. केही चिज हातमा माग्नु वा पोल्टो, थैलो, भाँडो आदि भर्नु। ३. जुवा आदि खेलमा रुपियाँपैसा राख्नु; दाउ थाप्नु।

थापना- *ना.* [सं. स्थापना] थपना; स्थापना।

थापा- *ना.* १. पूर्वमध्यकालहुँदो पश्चिमी नेपालको सिन्जा साम्राज्यमा महासामन्तसम्मको एक पदवी; थपालोको स्वामी। २. नेपाली खस, मगरहरूका समुदायमा प्रचलित एक प्रसिद्ध थर।

थापा चिनियाँ/चिनी- *ना.* तीन महिनामै पाक्ने एक जातको धान वा त्यसैको चामल।

थापाथाप- *ना.* [थाप्+आ+थाप्+अ] १. परस्पर समानान्तर रूपले थाप्ने काम। २. थाप्ने प्रतिस्पर्धा। ३. परस्परको थपाइ।

थापिनु- *क.क्रि.* [थाप्+इ+नु] १. देवीदेवतालाई कुनै नियत स्थानमा थपना गरिनु; थापना गर्नु। २. केही चिज माग्न हात, पोल्टो आदि फैलाइनु। ३. जुवा आदिमा रुपियाँपैसा राखिनु।

थाप्रो- *ना.* [सं. स्थापकृत] पशुका विष्ठाको थुप्रो वा रास।

थाप्ले- *वि.* [थाप्लो+ए] १. थाप्लामा लाउने वा बोक्ने। २. निधार चौडा हुने; भाग्यशाली। *ना.* ३. थाप्लानेरको फुलेको रौं; चाँदो।

थाप्ले हुलाक- *ना.* १. नेपालको एकीकरणताका नाम्ला र थाप्लाका भरमा रसदपानी बोक्ने व्यवस्था गरिएको हुलाक। २. पश्चिमी नेपालमा कतैकतै अझै अनौपचारिक रूपमा प्रचलित पारिश्रमिकविना भारी आदि बोकाउने प्रथा; हुलाकी प्रथा।

थाप्लो- *ना.* [छाप > ८थाप+प्रा. इल्लो] १. टाउको; शिर; कपाल; खप्पर। २. पहाडपर्वतको माथिल्लो भाग; टुप्पो; चुचुरो। ३. भाग्य; पुर्पुरो।

थाम्नु- *स.क्रि.* [सं. स्तम्भन] १. कायम राख्नु; नबदल्नु; नछोड्नु; रोकथाम गर्नु; रोक्नु; थमौती गर्नु। २. अड्याउनु; टिकाउनु।

थाम- *ना.* [सं. स्तम्भ] १. ठुलो खाँबो; खम्बा। २. केराका बोटको फेददेखि पात पलाउने ठाउँसम्मको भाग; थम्बा। ३. रोकथाम; प्रतिबन्ध (केवल समासमा, जस्तै - रोकथाम, थामपुर इ.)।

थामखुट्टे- *वि.* १. रोगका कारणले खुट्टो सुनिएर थामजस्तो भएको; हात्तीपाइले। *ना.* २ गोडा सुनिने एक रोग; पादशोथ।

थामथुम- *ना.* १. कुनै जुक्ति लगाएर मनाउने वा चित्त बुझाउने काम; सम्झाइबुझाइ गर्ने काम। २. रोकथाम गर्ने काम; थामिराख्ने काम; थामपुर।

थामपुर- *ना.* १. कुनै तरिकाले थामेर वा अड्याएर राख्ने काम;

भरथेग गर्ने काम। २. जसरी भए पनि चित्त बुझाएर काबुमा राख्ने काम।
थामरथुमर- *वि.* हे. थाम्मथुम्म/थाम्मरथुम्मर।
थामिनु- *अ.क्रि.* [थाम्+इ+नु] १. कायम राखिनु; अडिनु। *क.क्रि.* २. थाम्ने काम गरिनु।
थामी- *ना.* १. जनकपुर र सगरमाथा अञ्चलका पहाडी खण्डमा रहने एक अल्पसङ्ख्यक जाति र त्यस जातिको भाषा। २. सगरमाथा अञ्चलअन्तर्गत सोलुखुम्बु जिल्लाभित्र भोटेकोसीको किनारामा अन्दाजी ३,९०० मिटरको उचाइमा रहेको खुम्बुमा पर्ने एक ठाउँको नाम।
थाम्मथुम्म/थाम्मरथुम्मर- *वि.* [सं. स्तम्भ] थामजस्तो मोटोघाटो; थामरथुमर।
थार- *ना.* हे. थारल।
थारकिर्नु- *ना.* गाईबस्तुका आङमा टाँसिएर रगत चुस्ने, रातो कलेजी रङको थेप्चो शरीर भएको, पहिले तीन जोडा र पछि चार जोडा खुट्टा हुने, दुईतीन वर्षसम्म नखाई बाँच्न सक्ने, विभिन्न रोग सार्ने किरो; कीटवर्गको, अर्थोपडा (जोडिएको खुट्टा हुने) समूहको एक जीव।
थारखरी- *ना.* ढड्डी झार।
थारल- *ना.* भैंसीजस्तो देखिने एक जङ्गली मृग; थार।
थारी- *वि.* [थारो+ई] नबियाउने वा सन्तान नजन्माउने; बाँझी; बैला; बन्ध्या।
थारु- *ना.* नेपालको तराई र भित्री मदेसमा बसोबास गर्ने एक जाति वा त्यस जातिको भाषा।
थारु नाच- *ना.* १. थारू समुदायमा प्रचलित नाच। २. लोग्नेमान्छेले आङमा चोलो र कम्मरमुनि मारुनीको जस्तो लहँगा पोसाक लगाई गोडामा घुँघुरु बाँधेर हातले मृदङ्ग वा मुजुरा बजाउँदै नाचिने, थारूजातिमा चलेको प्रसिद्ध नाच; झुमर; झुमरा; पूर्वी झुमरा।
थारो₁- *ना.* [प्रा. ने. थारो (= दण्डजरिवाना)] १. विवादग्रस्त जमिनको बाली सरकारद्वारा रोक्का गरिएपछि त्यस जमिनमा गाडिएको खाँबो वा दाउरापात काट्न निषेध गरी रुखका हाँगामा झुन्डचाइएको ढुङ्गा। २. सरकारद्वारा लगाइएको रोक्काको चिह्न; थाती; थुनुवा।
थारो₂- *वि.* [सं. स्थावर = जड] १. बच्चा जन्माउन असमर्थ (भैंसी, गाई इ.)। २. केही नउब्जने (जमिन इ.)।
थारो₃- *ना.* [थाडो] खेतबारी कुर्न बनाइएको खुट्टे कटेरो; टहरो।
थाल्नु- *स.क्रि.* [सं. ताल? √ तृ] प्रारम्भ गर्नु; सुरु गर्नु; उठान गर्नु; श्रीगणेश गर्नु।
थाल- *ना.* [सं. स्थाल] फराक भुइँ भई अलिकति बिट उठेको गोलाकार वा चारपाटे भाँडो; थलिया; थाली।
थालनी- *ना.* [थाल्+अनी] आरम्भ; सुरु; थाल्नी; श्रीगणेश; प्रारम्भ।
थाला- *ना.* [सं. स्थाल] रुखबिरुवाका फेदमा पानी जम्न दिन वरिपरि डिल हाली बनाइएको खाल्डो; थाँवल; आलवाल।
थालिनु- *क.क्रि.* [थाल्+इ+नु] सुरु गरिनु; लागिनु।
थाली- *ना.* [थाल+ई< सं. स्थाली] विशेष गरेर पूजाआजामा चलाइने सानो थाल; सानो थाल।
थाल्नी- *ना.* हे. थालनी।
थास- *ना.* हे. थासो।
थासे- *वि.* [थासो+ए] १. ज्यादै मोटो भद्दा शरीर भएको; थसुल्लो। २. थासोजस्तो।
थासो- *ना.* [सं द्रिष्ट=अप्रिय] १. हात्तीको विष्ठा। २. गोबर, भकारो, विष्ठा आदिको थुप्रो; थाप्रो; थुस्सो; थास। ३. ठुलो चाक वा कन्डो।
थाह/थाहा- *ना.* [प्रा. थाह] १. ज्ञान; जानकारी; बोध; समझ। २. भेउ; पत्तो; खबर।
थाह/थाहासुद्धी- *ना.* थाहा; थाहसुद्धि।
थिउँ- *ना. यो.* [सं. स्थितम्] छेउमा; पासमा; निकट; छिउँ; छेउ।
थिएटर- *ना.* [अङ्.] १. नाटक आदि देखाइने ठाउँविशेष; नाचघर; नाट्यशाला; रङ्गभूमि। २. थेटर; नाटक; नाच; नाट्य।
थिगर/थिगार- *ना.* [बा.बो.] १. नानीहरूले उभिनलाई प्रयास गरी काम्दै गरेका खुट्टाले अडिन प्रयास गर्ने काम। *वि.बो.* २. नानीलाई थिग्रिन प्रोत्साहित गरिने शब्द; थिहिरी। ३. तरल पदार्थमा मिसिएको कसरमसर थिग्रिएर भेला भएको वस्तु; थिग्रो; थेगर।
थिग्रनु- *अ.क्रि.* [थिग्र+नु] १. थेगर लाग्नु; थेग्रो जम्नु। २. थिहिरिनु।
थिग्राइ- *ना.* १. थिग्रिने काम वा काइदा। २. थिहिरिने काम वा काइदा।
थिग्राइनु- *क.क्रि.* १. थिग्रन लाइनु; थिग्ग्राइनु। २. थिहिरिने पारिनु।
थिग्राउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. थिग्रन लाउनु; थिग्र्याउनु। २. थिहिरिन लगाउनु; थिहिरिने पार्नु।
थिग्राहट- *ना.* थिग्राइ।
थिग्रिनु- *अ.क्रि.* १. थिग्रनु। २. थिग्रने काम होइनु।
थिग्रिनी/थिग्रेनी- *ना.* [थिग्रो+इनी/एनी] १. थिग्रिएको वस्तु; थिग्रो; थेग्रिनी। २. बाँकी; बचत; शेष।
थिग्रो- *ना.* [सं. स्थिरीकृत] १. पानी, तेल आदि तरल पदार्थको पिँधमा जमेर बसेको कसर; थिग्रेनी; थिग्रिनी; थेग्रो। २. बाँकी; शेष; निथ्रेनी; निथार।
थिग्ग्राइ- *ना.* थिग्ग्राउने काम वा काइदा।
थिग्ग्राइनु- *क.क्रि.* १. थिग्रिने तुल्याइनु वा पारिनु। २. थिहिऱ्याइनु।
थिग्ग्राउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. थिग्रो बसाउनु; थिग्रो छुट्याउनु; कसरलाई पिँधमा रहन दिनु। २. बालकलाई थिहिरी गर्न वा उभ्याउन सघाउनु, त्यसो गर्न लगाउनु।
थिग्ग्रान- *ना.* थिग्ग्राइएको वस्तु; थिग्रिनी; थिग्रो।
थिच्नु- *स.क्रि.* [प्रा. थिच्च+नु] १. थिचोमिचो गर्नु; दबाउनु। २. किच्नु; अँचेट्नु। ३. अँठ्याउनु। ४. ठेल्नु; घँचेट्नु। ५. शोषणकार्य गर्नु।
थिच- *ना.* [थिचो] थिचो; दबाउ (केही समस्त शब्दमा मात्र सीमित, जस्तै- थिचथाच, थिचमिच।
थिचथाच/मिच- *ना.* १. थिच्नेवर्ने काम। २. दबाउ दिने कम; दमन; शोषण।
थिचाइ- *ना.* [√ थिच् (+आइ)] थिच्ने काम वा काइदा

थिचाइनु- *क.क्रि.* थिचिने पारिनु; थिच्न लाइनु।
थिचाउनु- *प्रे.क्रि.* थिच्न लाउनु।
थिचाथिच- *ना.* परस्पर थिच्ने काम; एकले अर्कालाई थिच्ने क्रिया।
थिचान- *ना.* १. थिचाइ; थिचो; ऐँठ; दबाउ। २. शोषण; दमन।
थिचावट/थिचाहट- *ना.* थिचाइ।
थिचाहा- *वि.* १ थिच्ने; थिचुवा। २. थिचोमिचो गर्ने; शोषक; दमनकारी।
थिचिनु- *क.क्रि.* थिच्ने काम गरिनु; थिचाइमा पर्नु।
थिचीमिची- *ना.* थिच्ने वा किच्ने काम; किचकाच; किचीमिची।
थिचुवा- *वि.* १. थिचाहा। *ना.* २. कोलमा तेल पेल्दा छाप्रीलाई थिच्ने काठको एक उपकरण।
थिचो- *ना.* [थिच्+ओ] १. दबाब; ऐँठ; थिचान। २. शोषण। ३. अत्याचार; मिचो। *ना.* ४. अरूमाथि जबरजस्ती गरिने नैतिक, आर्थिक आदि दबाउ; शोषण; अन्याय; दमनकारी कार्य।
थिति- *ना.* [सं.स्थिति] १. अघिदेखि चलिआएको चलन; परम्परा; व्यवस्था; रीति। २. चाँजो; प्रबन्ध।
थितिबिती- *ना.* थितिरीति।
थितिरीति- *ना.* चाँजोपाँजो; चालचलन; रीतिथिति।
थित्री- *ना.* बाँसका कप्टेरा मिलाई डोरीले कसेर बुनेको, माछा थाप्ने सोलीजस्तो खोर।
थिर- *वि.* [सं. स्थिर] १. एकै ठाउँ, रूप वा अवस्थामा रहने; नहल्लने; परिवर्तन नहुने; नडगमगाउने; डेग बसेको; टुङ्गो लागेको; नचल्ने; स्थिर। २. हल न चल; टस न मस।
थिरिनु- *अ.क्रि.* १. अडिग हुनु; टिक्नु; अड्नु; उभिनु। २. थिहिरिनु।
थिरी१- [सं. स्थिर > थिर+ई] १. उभिने क्रिया (बालबोलीमा)। *वि.* २. थिर (आइमाई)।
थिरी२- *ना.* १. भर्खर उभिन जानेको बालकले उभिने किसिम। *वि.बो.* २ बालकलाई उभिन लगाउन उच्चारण गरिने उत्साहवर्धक शब्द।
थिऱ्याइ- *ना.* [√ थिर् (+याइ)] थिरिने काम वा काइदा; थिहिऱ्याइ।
थिऱ्याइनु- *क.क्रि.* थेगाइनु; अडाइनु; उभ्याइनु।
थिऱ्याइलो- *वि.* थिर; दह्रो; ठिङ्ग।
थिऱ्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* उभाउनु; थिरिन लाउनु।
थिऱ्याहट- *ना.* थिऱ्याइ।
थिलथिल- *ना.* [सं. श्लथशिथिल] १. किचिएर वा मिचिएर थलथल हुने अवस्था। *वि.* २. थिलथिलो।
थिलथिलिनु- *अ.क्रि.* थिलथिलो हुनु; शिथिल हुनु।
थिलथिलो- *वि.* १. अति परिश्रम गर्नाको कारणले वा कुटपिटबाट शिथिल भएको; लस्त; थङ्थिलो; थिलथिलो (व्यक्ति)। २. किचेर वा कुटेर पूरै रूप बिगारिएको (मासुदार वा गुदीदार वस्तु)।
थिलथिल्याइ- *ना.* थिलथिल्याउने वा थिलथिलिने काम वा किसिम।
थिलथिल्याइनु- *क.क्रि.* थिलथिलो पारिनु।
थिलथिल्याउनु- *स.क्रि.* थिलथिलो पार्नु वा पार्न लाउनु।
थिलीपितिली/थिलीबिली- *क्रि.वि.* [थिलो+ई+बिथलो+ई] आघातबाट जीव, फल, मिठाई आदि कुनै वस्तु वा प्राणीको रूपमा पूर्ण विकृति आएर। *वि.* थिलथिलो; थङ्थिलो।
थिहिरिनु- *अ.क्रि.* [सं. थिर+इ+नु] थिग्रिनु; थिर गराइनु; उभ्याइनु।
थिहिरी- *ना.* १. बालकलाई थिहिऱ्याउने कार्य। २. उभिएर हिँड्ने कार्य (बालबोलीमा)।
थिहिऱ्याइ- *ना.* थिहिऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
थिहिऱ्याइनु- *क.क्रि.* थिर तुल्याइनु; उभ्याइनु।
थिहिऱ्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* थिर पार्नु वा उभ्याउन लगाउनु।
थुँग्नु- *स.क्रि.* [सं. टङ्कन=छिनुको खोपाइ] १. मासु आदिलाई थुङ्नीमा राखेर टुक्र्याउनु; मसिनो पार्नु; चोक्टयाउनु; थुङ्थुङ्याउनु; थुङ्नु। २. लगातार धम्काउनु; टोकस्नु; गाली गर्नु; थुर्नु। ३. थिलथिलो पार्नु।
थुँगनी- *ना.* [थुँग+अनी] मासु आदि थुँग्ने काठको साधन; अचानु; थुङनी।
थुँगाइ- *ना.* [√ थुँग् (+आइ)] थुँग्ने काम; थुङाइ।
थुँगाइनु- *क.क्रि.* थुँगेर टुक्र्याइनु।
थुँगाउनु- *प्रे.क्रि.* १. थुँग्न लाउनु; थुङाउनु। *अ.क्रि.* २. फूलको थुँगो लाग्नु; फक्रिनु।
थुँगिनु- *क.क्रि.* १. टुक्र्याइनु। २. धम्काइनु; थुङिनु। *अ.क्रि.* ३. फूल फक्रिएको हुनु।
थुँगुवा- *वि.* १. थुँगनीमा राखेर मसिनो पारी काटिएको; थुँगेको। २.फक्रिएको (फूल आदि)।
थुँगे- *वि.* [थुँगो+ए] १.थुँगा परेको; थुँगा हुने; थुँगावाला; थुङे। २. थुँगनीजस्तो; धारिलो।
थुँगेचोट- *ना.* थुँगनीको प्रहार।
थुँगेसरी- *ना.* फक्रन फक्रन लागेको फूल; फक्रने अवस्थामा पुगेको कोपिला।
थुँगेफूल- *ना.* १. साना साना पात मिलेर एउटा पात भएको; मूल काण्डमा काँडाजस्ता सेतासेता गिर्खा हुने, थुँगा थुँगा परेर फुल्ने सुन्दर र असल मानिने, कम्पोजिटी समूहमा पर्ने विभिन्न जातका फूलका बोटविशेष; तिनैका फूल। २. सयपत्री; क्यात्तुके।
थुँगो१- *ना.* [सं. तुङ्ग=सूर्य वा चन्द्र] कुनै एउटा सिङ्गो फूल; फूलको एकाइ; थुङो।
थुँगो२- *ना.* [सं. तङ्क] थुँगनी; थुङनी।
थुः- *वि.बो.* १. कुनै फोहर वस्तु देखेर वा कसैको घृणित व्यवहारले गर्दा थुक्ने वा निन्दा जनाउने शब्द। *ना.* २. त्यसरी थुक्ने काम। ३. थुक्दा आउने शब्द; थुक्क।
थुःथुः- *वि.बो/ना.* फेरि फेरि थुः जनाउने शब्द।
थुड्क्क- *वि.बो.* [अ.मू. थुड्क्+क] थुक्कः थुड्य्य; छिः; आच्चे।
थुड्य्य- *वि.बो.* [अ.मू. थुड्+य] थुक्ने किसिम वा कार्य; थुक्क; थुड्क्क।
थुक्नु- *स.क्रि.* [प्रा. थुक्क+नु] १. थुक फ्याँक्नु; थुक्क गर्नु। २. मुखभित्र राखिएको वस्तु बाहिर निकाल्नु। ३. घृणा गर्नु; धिक्कार्नु; पिच्कार्नु; अवहेलना गर्नु।
थुक- *ना.* [प्रा. थुक्क] मुखबाट आउने बाक्लो तरल पदार्थ; राल।
थुकतेल- *वि.* जुग्तोजुग्तो, पुगेसपुगेस।
थुकथुक- *ना.* १. घिन लागेर मुख रसाइरहने रोग। २. घृणा।

थुकथुकी- *ना.* १. शारीरिक अवस्था, घृणा आदिका कारणले थुक्न मन लागिरहने इच्छा। २. थुकथुक; दिङबिङ; दिङमिङ।

थुकदानी- *ना.* रोगी वा वृद्धहरूलाई थुक्न सजिलो पार्ने हेतुले बनाइएको सानो भाँडो; फिकदानी।

थुकाइ- *ना.* [√ थुक् (+आइ)] थुक्ने काम वा काइदा।

थुकाइनु- *क.क्रि.* थुक्न लगाइनु; थुक्ने पारिनु।

थुकाउनु- सं. *क्रि. / प्रे.क्रि.* थुक्न लाउनु वा थुक्ने पार्नु।

थुकाथुक- *ना.* परस्परमा थुक्ने काम; आपसको थुकाइ।

थुकिनु- *क.क्रि.* १. थुक फालिनु। २. धिक्कारिनु।

थुकुवा- *वि.* [थुक+उवा] थुक्ने स्वभाव भएको; थुकिरहने बानी परेको; थुक्ने।

थुक्क- *वि.बो.* [अ.मू. थुक्+क] १. थुइक्क; थुइय्य। २. धिक्कार्दा, पछुताउँदा, गाली गर्दा वा अपमान गर्दाको भावलाई व्यक्त गर्ने शब्द।

थुक्पा- *ना.* [भो.ब.] चाउमिन बनाउने सामग्रीबाटै मासु वा सागपातसमेत हालेर तयार पारिने एक प्रकारको झोलिलो खानेकुरा।

थुङथुङिनु- *अ.क्रि.* [सं. तुङ्ग (द्वि.)+इ+नु] हतियारद्वारा लगातार थुङनीमा चोक्टचाउने काम हुनु।

थुङथुङ्याइ- *ना.* थुङथुङिने वा थुङथुङ्याउने काम वा काइदा।

थुङथुङ्याइनु- *क.क्रि.* थुङथुङिने पारिनु; चोक्टचाइनु।

थुङथुङ्याउनु- *स.क्रि./ प्रे.क्रि.* लगातार थुङनीमा काटिरहनु वा काट्न लगाइरहनु।

थुङनी- *ना.* हे. थुँगनी।

थुङे- *वि.* हे. थुँगे।

थुङो- *ना.* हे. थुँगो।

थुचुक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. थुचुक्+क] थचक्क; थ्याच्च।

थुच्च- *क्रि. वि.* [अ.मू. थुच्+च] हे. थचक्क।

थुत्नु- *स.क्रि.* [स. दुहित+नु] १.झक्नु; तान्नु; फुकाल्नु; निकाल्नु। २. धुत्नु; कुरो खोस्नु।

थुताइ- *ना.* [√ थुत् (+आइ)] थुत्ने काम वा प्रकार।

थुताइनु- *क.क्रि.* थुत्न लगाइनु; थुत्ने पारिनु।

थुताउनु- *प्रे.क्रि.* थुत्न लाउनु।

थुतिनु- *क.क्रि.* १. झिकिनु; तानिनु; फुकालिनु; निकालिनु। २. धुतिनु; कुरो खोसिनु।

थुतुनु/थुतुनो- *ना.* [थु+थु+नो] १. पशुको मुख। २. मानिसको मुख; चोथो (निन्दार्थमा)।

थुतुने- *वि.* मुखाले; चोथाले; दुर्मुखा; पड्के।

थुतुरी- *वि.* [थु+तुर+ई] १. थुतुनाले फुकेको; नर्सिङ्गा आदि फुकेर बजाइएको; उच्चारण गरिएको। *ना.* २. धुत्तुरी बाजा; तुरही; थुत्तुरी।

थुतुरीवेद- *ना.* १. मुखैले बचाएर राखेको परम्परागत विधान; लिम्बूजातिका पेदाङ्वा र सत्यहाङ्वाहरूले मुखले नै बचाएको, अलिखित विद्या; मुन्धुम। २. श्रुतिपरम्पराको कुनै पनि वाङ्मय।

थुत्त- *क्रि. वि.* [अ.मू. थुत्+त] कुनै कुरो थुत्ने किसिमले; झट्ट निकाल्ने, झिक्ने वा तान्ने किसिमले।

थुन्नु- *स.क्रि.* [सं. थुङ्+नु] १.थुनामा पार्नु; कैद गर्नु; जेल दिनु; जाक्नु; जक्ख्याउनु। २. बन्द गर्नु; रोक्नु।

थुन- *ना.* [सं. स्तन] १.गाई, भैंसी, बाख्रो आदिको दुध झर्ने अवयव; फाँचो; कल्चौंडो; थुन। २. आइमाईको स्तन (तुच्छार्थमा)।

थुनकाने- *वि.* १. थुनबाट दुध आउन नसक्ने भई गानिएको; थुनको दुधमार्ग विकृत भई गानो भएको। २. थुन गानो भएको (व्यक्ति वा पशु)।

थुनकानो- *ना.* कुनै एक वा एकभन्दा बढी थुन गानिएर दुध आउन नसक्ने अवस्थाका थुन भएको गाईभैंसी; थुनिलो भएको बस्तुभाउ।

थुनचुली- *ना.* १. चुच्चिँदै गएको शिखरभाग। २.पुष्ट वा चुलिएको स्तन।

थुनछेक- *ना.* [थुन्+छेक] थुन्ने र छेक्ने काम; बाधा; बन्देज; व्यवधान; छेकथुन।

थुना- *ना.* [थुन्+आ] १. थुन्ने वा थुनिने काम; कैद। २. झ्यालखान; जेल; कारागार। ३. अभियोग प्रामाणिक नठहरिउन्जेलको थुनाइ।

थुनाइ- *ना.* [√ थुन् (+आइ)] थुन्ने काम वा काइदा।

थुनाइनु- *क.क्रि.* थुन्ने तुल्याइनु; थुन्न लगाइनु।

थुनाउनु- *प्रे.क्रि.* थुन्न लाउनु; थुनिने पार्नु।

थुनाघर- *ना.* [थुना+घर] खोर; कारागार।

थुनाहा- *वि.* [थुन्+आहा] थुनुवा।

थुनिनु- *क.क्रि.* [थुन्+इ+नु] १. थुनामा पर्नु; कैद गरिनु। २. बन्द गरिनु; रोकिनु।

थुनिलो- *ना.* थुनमा दुध भरिएर उब्जने रोग; दुध गानिनाले उत्पन्न हुने रोग; प्रायः मान्छेका स्तनमा हुने दुधमार्गको रोग; थुनेलो।

थुनुवा- *वि.* [थुन्+उवा] १. थुनिएको; थुनामा परेको; कैद परेको; कैदी; बन्दी; थुनाहा। *ना.* २. अभियोग प्रमाणित भइनसकेको बन्दी; अभियुक्त। ३. रोकावट; रोक्का।

थुनुवापूर्जी- *ना.* अभियुक्तलाई कारण दर्साई थुनामा राख्न अदालतबाट दिइने पुर्जी; कुनै पनि मुद्दाको पुर्पक्षका निमित्त थुनामा राख्नुपर्दा कारण देखाई दिइने पुर्जी।

थुनेलो- *ना.* [थुन+एलो] दुध गानिएर जम्ने तथा थुन पाकी खटिरा हुने स्त्रीरोग; थुनिलो; स्तनपाक।

थुनौरो- *ना.* [सं. स्तनकुल] कल्चौंडो; फाँचो; थनौरो; स्तन।

थुन्से- *ना.* प्रायः पहाडखण्डमा चिजबिजहरू पिठचूँमा बोक्न प्रयोग गरिने, बाँस वा निगालाका चोयाले बुनिएको कतै पनि आँखा वा प्वाल नभएको, डोको जस्तै एक साधन।

थुपार्नु- *स.क्रि.* [प्रा. थुपडो+नु] १. थुप्रो पार्नु; रास लगाउनु; डङ्गुर पार्नु; जम्मा गर्नु; बटुल्नु; सँगाल्नु। २. दिसा गर्नु (निन्दार्थमा)। ३. बेसरी पिटेर छोड्नु।

थुपाराइ- *ना.* थुपार्ने काम वा काइदा।

थुपारिनु- *क.क्रि.* थुप्रो पारिनु; थुप्रो लाइनु।

थुपुक्क- *क्रि. वि.* [अ.मू. थुपुक्+क] बिस्तारै; थपक्क; खरक्क; खुरुक्क।

थुप्रनु- *अ.क्रि.* १. थुप्रो लाग्नु। २. ओइरिनु। ३. हूल लाग्नु।

थुप्राइ- *ना.* थुप्रने काम वा किसिम।
थुप्राथुप्री- *ना.* [थुप्रो+थुप्रो] पर्याप्त मात्रामा नभएर पातलो-पातलो अवस्थामा भएका थुप्राहरूको समूह; थुप्रैथुप्रा।
थुप्रिनु- *अ.क्रि.* [थुप्रो+इ+नु] १. थुप्रो लाग्नु; रास लाग्नु। २. धुइरिनु; बटुलिनु; सँगालिनु; जम्मा हुनु। ३. वृद्धावस्था वा बाथ आदि रोगका कारणले हिँडडुल गर्न नसक्ने भई एक थलामा पर्नु; डल्लिनु।
थुप्री- *वि.* [थुप्रो+ई] १.शरीर नबढेर ढसमस्स भएकी (आइमाई); गान्टी। २. मद्दा दिमाग भएकी; मोटी (आइमाई)। ३. थसुल्ली।
थुप्रो- *ना.* [प्रा. थुपडो] १. राशि; रास; डङ्गुर; खात; लक्कु (पैसाको)। २. बुद्धि नभएको, मद्दा शरीरको मानिस। *वि.* ३. धेरै; अनेक; अनगन्ती। *क्रि. वि.* ४. अत्यन्त; निकै।
थुप्र्याइ- *ना.* [√ थुप्रि (+याइ)] थुप्रिने काम वा अवस्था; थुप्रो लाग्ने वा लगाउने क्रियाप्रक्रिया।
थुप्र्याइनु- *क.क्रि.* थुप्रो लगाइनु।
थुप्र्याउनु- *स.क्रि./ प्रे.क्रि.* १. थुप्रो लाउनु; थुपार्नु; थुपार्न लगाउनु। २. दिसा गर्नु। ३. बेसरी पिटेर छाड्नु।
थुम- *ना.* १. पुरानो प्रशासनिक व्यवस्थाअनुसार खास गरेर किराँतक्षेत्रमा तिरोव्यवस्थाका आधारमा विभिन्न एकाइमा विभाजित गरिएका ससाना इलाका। २. पर्वतको टाकुरो।
थुमथुम- *ना.* [अ.मू.] आश्वासन; ढाडस।
थुमथुमाइ- *ना.* ढाडस दिने क्रियाप्रक्रिया।
थुमथुमिनु- *क.क्रि.* थुमथुम होइनु।
थुमथुम्याइ- *ना.* थुमथुम्याउने काम वा काइदा; थुमथुमाइ।
थुमथुम्याइनु- *क.क्रि.* थुमथुम पारिनु; ढाडस दिइनु।
थुमथुम्याउनु- *स.क्रि./ प्रे.क्रि.* १. कसैको जिउमा हल्का तवरले बिस्तारैबिस्तारै धाप दिनु; थुमथुम पार्नु। २. ढाडस दिनु।
थुमथुम्याहट- *ना.* थुमथुम्याइ।
थुमथुम्याहा- *वि.* थुमथुम्याउने।
थुमल- *ना.* थुम; थुमभित्रको निश्चित इलाका वा क्षेत्र।
थुमा- *ना.* [फा. दुम्ब] भाले भेडो; थुम्मा; थुम्बा।
थुमाली/थुमेली- *वि.* [थुम+आली/एली] कुनै थुम वा पहाडको शिखरतिर बसोबास गर्ने; लेकाली।
थुम्काथुम्की- *ना.* [थुम्को+थुम्की] पहाड आदिमा सानाठुला, अग्लाहोचा थुम्काहरूको समष्टि।
थुम्काली- *वि.* [थुम्को+आली] थुम्कामा बसोबास गर्ने; थुम्कामा बस्ने; थुम्काको बासिन्दा।
थुम्किलो- *वि.* [थुम्को+इलो] थुम्को परेको; थुम्क्याइलो; थुम्क्यैलो; थुम्के।
थुम्की- *ना.* [थुम्को+ई] जमिनमथि केही उठेको जमिनको भाग; सानो थुम्को।
थुम्के- *वि.* [थुम्को+ए] थुम्किलो।
थुम्को- *ना.* १. सानो बाटुलो डाँडो; पर्वत; शैल। २. चुली; चुचुरो। ३. सानो थुम।
थुम्क्याइलो/थुम्क्यैलो- *वि.* हे. थुम्किलो।
थुम्बा- *ना.* हे. थुमा।
थुर्नु- *स.क्रि.* १. गाली गर्नु; टोकस्नु। २. धम्काउनु। ३. दिक्क लगाउनु। ४. थुँग्नु; थुङ्नु।
थुर- *ना.* [प्रा. थुड] १. रुखका सुकेका हाँगाबिँगा; झक्रो। २. बत्तीमा टाँसिएको सिट्ठी।
थुरथुर- *क्रि. वि.* [अ.मू. थुर्+अ (द्वि.)] लुगलुग; थरथर।
थुरथुरती- *क्रि. वि.* अझै थुरथुर हुने गरी।
थुरथुराइ- *ना.* थुरथुर हुने काम वा किसिम।
थुरथुराइनु- *अ.क्रि.* थुरथुर होइनु।
थुरथुराउनु- *अ.क्रि.* थुरथुर हुनु; थरथराउनु।
थुरथुराहट- *ना.* [थुरथुर+आहट] जाडोले थुरथुर काम्ने प्रक्रिया; थुरथुराइ।
थुरथुरी- *क्रि. वि.* १. थुरथुरती। *ना.* २. भय; डर; त्रास।
थुराइ- *ना.* [√ थुर् (+आइ)] थुर्ने काम।
थुराइनु- *क.क्रि.* टोकसिनु।
थुराउनु- *स.क्रि./ प्रे.क्रि.* टोकस्नु वा टोकसाउनु।
थुरिनु- *क.क्रि.* १. थुँगिनु। २. गाली गरिनु; टोकसिनु; धम्काइनु।
थुरी- *ना.* १. कपडा बुन्ने तानमा कोका मिलाइएको धागाको बिचबिचबाट छिराइने, धागो राखिएको अगाडिपछाडि चुच्चो परेको एक साधन; सटल। २. लुगा सिउने कलमा सिउनी वा टाँका राख्न धागो बेरी प्रयोग गरिने गोलाकार एक साधन; बबिन।
थुर्पा- *ना.* [भो.ब.] चौरीको नौनी र भेडा आदिका मासु मिसाई तयार पारिएको सुरुवा।
थुर्पी/थुर्मी- *ना.* १. सानो खुर्पा; खुर्पी। २. घिउतेल उघाउन वा चलाउनका निमित्त मात्र प्रयोग गरिने सानो डाडु; कर्केउली डाडु।
थुर्मे- *ना.* [थुर्मी+ए] १. घिउतेलको व्यापार गर्ने व्यक्ति। *वि.* २. गोठाले; जङ्गली।
थुलुङ्गी- *वि.* [थुलुङ्ग+ई] माझ किराँत तथा पल्लो किराँतका राई जातिको एक भेद वा तिनीहरूले बोल्ने भाषा।
थुस्स्याइ- *ना.* [√ थुस्सि (+याइ)] १. थुस्सिने काम वा काइदा; थुप्र्याइ। [थुस्स्याउ+आइ] २. थुस्स्याउने काम वा काइदा; थासोथुप्र्याइ। ३. रासलगाइ।
थुस्स्याइनु- *क.क्रि.* थुस्सो लगाइनु; थुप्र्याइनु।
थुस्स्याउनु- *स.क्रि./ प्रे.क्रि.* थुस्सो लगाउनु; थुप्रो पार्नु; थुप्रै हग्नु।
थेग्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. थ] > थेग+नु] १. अन्तिम अवस्थासम्म रहनु; खप्नु; टिक्नु; अड्नु। २. कामचलाउ हुनु। *स.क्रि.* ३. आड दिनु; आश्रय वा भर दिनु। ४. पाल्नु वा वहन गर्नु।
थेग- *ना.* [प्रा. थिअ< सं. स्थितक] १. अडिने काम; दह्रोसित थामिने प्रक्रिया। २. ठेक।
थेगभर- *ना.* थाम्ने र भर दिने काम; भरथेग।
थेगर- *ना.* हे. थिगर/थिगार।
थेगाइ- *ना.* [√ थेग् (+आइ)] थेग्ने काम वा काइदा
थेगाइनु- *क.क्रि.* थेगिने पारिनु।
थेगाउनु- *प्रे.क्रि.* थेग्न लाउनु।
थेगिनु- *अ.क्रि.* खपिनु; टिकिनु; अडिनु।

थेगो- *ना.* [प्रा. थिअगो< सं. स्थितक] कुरा गर्दा बारम्बार दोहोऱ्याइने निरर्थक बोली, शब्द वा वाक्यांश; रहनी। (उदा.- परिबन्दले गर्दा चाइने चोर साधु, साधु चोर हुन सक्छ। प्रमाणको समेत चाइने परिबन्दले रङ्ग बदलिदिन्छ। - परिबन्द- पुष्करशमशेर।)
थेग्रिनी- *ना.* हे. थिग्रिनी/थिग्रेनी।
थेग्रिनु- *अ.क्रि.* [थेग्रो+इ+नु] पानी, घिउ, तेल आदि तरल पदार्थ राखिछोड्दा कसर तल बसी सङ्लिनु; सफा हुनु।
थेग्रो- *ना.* हे. थिग्रो।
थेग्ला- *ना.* १. हिमाली प्रदेशको जङ्गलका बिचको खुला ठाउँ। २. वनजङ्गलका बिचको खुला ठाउँ।
थेग्लो- *ना.* [थेग+लो] दाग; टाटो; थोप्लो; चिह्न।
थेचरिनु- *अ.क्रि.* [थेचरो+इ+नु] थेत्तर वा अटेरी हुनु; जर्रिनु।
थेचरो- *वि.* [√ थेत्तरो] जति गाली गरे पनि केही पर्वाह नगर्ने; जति छिः छिः र दुर्दुर् गरे पनि केही नलाग्ने; धिङ्न्याहा; अटेरी; थेच्चर; थेत्तर; थेत्तरो।
थेचऱ्याइँ- *ना.* थेचरोपन।
थेच्चर- *वि.* थेचरो; थेत्तर।
थेच्चरिनु- *अ.क्रि.* थेच्चर हुनु।
थेत्तर- *वि.* हे. थेचरो।
थेत्तरो- *वि.* हे. थेचरो।
थेतऱ्याइँ/थेतऱ्याइ- *ना.* थेत्तरिने काम वा काइदा।
थेप्चिनु- *अ.क्रि.* [थेप्चि+नु] थेप्चो हुनु; च्याप्टिनु; थ्याच्च हुनु; कुच्चिनु।
थेप्चे- *वि.* [थेप्चो+ए] १. थेप्चो परेको; थ्याच्च परेको; थेप्चिएको; कुच्चिएको। २. नाक थेप्चिएको (मानिस); नेप्टे; नेप्टो। *ना.* ३. ज्यामिरका जातको एक प्रकारको चेप्टो अमिलो फल; तीनपत्रे।
थेप्चो/थ्याप्चो- *वि.* थ्याच्च परेको; चेप्टिएको; नेप्टिएको (नाक आदि); थ्याप्चो।
थेप्च्याइ- *ना.* [√ थेप्चि +(याइ)] थेप्चिने क्रिया वा प्रक्रिया।
थेप्च्याइनु- *क.क्रि.* थेप्चो पारिनु।
थेप्च्याउनु- *स.क्रि./ प्रे.क्रि.* थेप्चो पार्नु वा पार्न लगाउनु।
थेप्च्याहट- *ना.* थेप्च्याइ।
थेपे/थेबे- *ना.* [सं. क्षेपक+ए] १. विभिन्न प्रकारका मरमसला हाली बनाइएको आँपको स्वादिष्ठ दबदबे अचार। २. एक थरी वनस्पतिविशेषको नाम।
थैथै- *वि.बो.* १. बालकहरूलाई खेलाउँदा प्रयोग गरिने शब्द; थैयाथैया; थैया; थैथैला। *ना.* २. अर्काको इसाराको आधारमा नाच्ने कार्य। ३. अर्कालाई इसारामा नचाउने कार्य। ४. ठुलो हर्ष।
थैथै ला - *ना.* थैया; थैथै।
थैया- *ना.* [थै+या] १. तबलाको एक ताल; ता थैथै। २. थैथै। *वि.बो.* ३. थैथैला।
थैयाथैया- *ना.* थैथै।
थैली- *ना.* [थैलो+ई] १. सानो थैलो; झोली; नाम्जो; सानो ब्याग। २.जग्गाजमिन किनबेच गर्दा तोकिएको मोल; लागत रुपियाँ; मूल धन। ३. ऋण; साहुको पुँजी।
थैले- *वि.* [थैलो+ए] १. ठुलो पेट भएको; खन्चुवा। २. धेरै पैसा भएको; धनी (हेयार्थमा)। ३. थैलीदार।
थैलेबाजा- *ना.* मुखले फुकेर बाँसुरी झैं नलीका सहायताले बजाइने, छालाको थैलीभित्रको हावाको झोक्काद्वारा बजेर तिखो स्वर आउने एक वाद्ययन्त्र; न्याउली बाजा।
थैलो- *ना.* कुनै पनि चिज राख्नका लागि एक भागमा खुला मुख राखी बाँकी भागमा बन्द गरी सिइएको कपडा आदिको भाँडो; झोला, नाम्जो।
थैल्याइ- *ना.* १. थैली भराइ। २. पेट बोकाइ। ३. पेट भराइ।
थैल्याइनु- *क.क्रि.* १. थैली भरिनु। २. पेट बोकाइनु। ३. पेट भरिनु।
थैल्याउनु- *प्रे.क्रि./ स.क्रि.* १. थैली भर्नु-भराउनु। २. पेट बोक्नु-बोकाउनु। ३. पेट भर्नु-भराउनु।
थोक- *ना.* [प्रा. थोक्क] १. वस्तु; माल; चिज; पदार्थ। २. एकमुष्ट बिक्री गरिने माल। ३. प्रकार; थरी; किसिम।
थोक विक्रेता- *ना.* १. कुनै सामान एकमुष्ट रूपमा बिक्री गर्ने व्यक्ति। *वि.* २. त्यस्तो थोक सामानको व्यापार गर्ने।
थोक व्यापारी- *ना.* कुनै माल खुद्रा नबेची पूरापूरै वा स्याँट्ठै बेच्ने व्यापारी; मोठ व्यापारी; मोठ विक्रेता (होलसेलर)।
थोक सामान- *ना.* डक्क बेच्न भनी छुट्ट्याइएको सामान।
थोते/थोतो- *वि.* [थोतो+ए] १. दाँत पूरै वा खण्ड रूपमा नभएको। २. मकै आदिका घोगामा बिचबिचमा गेडा नभएको।
थोत्रिनु- *अ.क्रि.* [थोत्रो+इ+नु] १. थोत्रो हुनु; जीर्ण हुनु; झुत्रिनु; पुरानो हुनु। २. बेकम्मा हुनु। ३. बुढो हुनु।
थोत्रो- *वि.* १. जीर्ण; झुत्रो; पुरानो; फाटेको; भत्किएको (थोत्रो घर)। २. रद्दी; बेकम्मा।
थोत्रोमोत्रो- *वि.* फाटे-च्यातिएको; झुत्रोमुत्रो।
थोत्र्याइ- *ना.* [√ थोत्रि (+याइ)] थोत्र्याउने काम।
थोत्र्याइनु- *क.क्रि.* थोत्रो तुल्याइनु।
थोत्र्याउनु- *स.क्रि./ प्रे.क्रि.* थोत्रो पार्नु वा पार्न लगाउनु। थोत्र्याहट- *ना.* थोत्र्याइ।
थोपर्नु- *स.क्रि.* [थुप्रो+नु] १. लेपन गर्नु; पोतर्नु; थ्वापथ्वाप पोत्नु। २.थुप्र्याउनु। ३. थपेमाथि थप्नु; थोपार्नु। ४.ज्यादै ठुलो भारी लाद्नु।
थोपरथापर- *ना.* कुनै गिलो पदार्थ बाक्लो गरी लगाउने वा थोपार्ने क्रिया।
थोपराइ- *ना.* थोपर्ने काम; थोपाराइ।
थोपरिनु- *क.क्रि.* लेपन गरिनु; थोप्र्याइनु; थपिनु; थोपारिनु।
थोपाथोपी- *ना.* [थोपा+थोपा+ई] सानाठुला गरी धेरै थोपाको समूह।
थोपार्नु- *स.क्रि.* [थोपर्+नु] हे. थोपर्नु।
थोपाराइ- *ना.* हे. थोपराइ।
थोपारिनु- *क.क्रि.* हे. थोपरिनु।
थोपो- *ना.* १. कुनै पनि तरल पदार्थको झार्दा वा टप्काउँदा वर्तुलाकारको हुने सानो परिमाण वा अंश; बिन्दु; थोप्लो; छिटो। २. टिको।
थोप्लाथोप्ली- *ना.* [थोप्ला+थोप्ली] १. सानाठुला थोप्लाहरूको समष्टि; थोप्लाहरूको समूह। २. थोपाथोपी।
थोप्ली- *ना.* [थोप्लो+ई] सानो थोप्लो; बिन्दु; टिकी।

थोप्ले- *ना.* [थोप्लो+ए] १.थोप्ला भएको वा परेको। *ना.* २. चितुवाको एक जात।

थोप्ले भूक्षय- *ना.* बर्सातका समयमा परेको पानीका कडा थोप्लाहरू नाङ्गो जमिनमा परी हुने पहिरो।

थोप्ले वृष्टि- *ना.* खण्डवृष्टि।

थोप्लो- *ना.* [थोपो+लो] १. कुनै पनि तरल वा पन्यालो पदार्थको एकपल्ट खसेको सानो परिमाण; थोपो; बिन्दु। २. टिको।

थोर- *वि.* कम; न्यून; अल्प; थोरै।

थोरबहुत- *वि.* धेरथोर; कमबेसी।

थोरे- *ना.* [थारो+ए] भैंसीको जवान पाडी; ब्याउने बेला भएको तर नब्याएको पाडी।

थोरै- *वि. / क्रि. वि.* [थोर+ऐ] थोर; कम्ती नै।

थोल/थोलो- *ना.* ओठ; ओष्ठ।

थ्याच्च- *क्रि. वि.* [अ.मू. थ्याच्+च] १. हे. थचक्क। २. थेप्चो पार्ने किसिमले। ३. थिच्ने वा थिचिने किसिमले।

थ्याप्चिनु- *अ.क्रि.* [थ्याप्चो+इ+नु] थ्याप्चो हुनु; थेप्चिनु।

थ्याप्चे- *वि.* [थ्याप्चो+ए] थेप्चे।

थ्याप्चे पाइले- *वि.* १. टेक्दा पैतालाको सम्पूर्ण भागले भुइँ छुने पाइला भएको। *ना.* २. हात्ती।

थ्याप्प- *क्रि. वि.* [अ.मू. थ्याप्+प] कुनै गिलो वा थेप्चो पदार्थ टाँसिने किसिमले; त्याप्प।

थ्याप्सो- *वि. / ना.* [√ थासो] अमङ्गल; अशुभ; नराम्रो।

थ्यार्र- *क्रि. वि.* [अ.मू. थ्यार्+र] १. फुटेका वा चिरिएका बाँस, काठ आदि कुनै वस्तुसँग ठक्कर खाँदा आउनेजस्तो ध्वनिका साथमा। २. थर्किने गरी।

थ्वात्त- *क्रि.* वि [अ.मू. थ्वात्+त] थुत्ने किसिमले; थुत्त।

थ्वाप्प- *क्रि. वि.* [अ.मू. थ्वाप्+प] १. कुनै पनि तरल पदार्थको थोपो झर्ने वा टप्कने गरी। २. कुनै गिलो पदार्थ कहीँ टाँसिने गरी।

थ्वास्स- *क्रि. वि.* [थासो+वास्स] थुस्सो लाउने वा थुस्स्याउने किसिमले; थुस्स्याए झैँ गरी।

द

द१- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जनवर्णमध्ये अठारौँ व्यञ्जन; दन्त्य, स्पर्शी, घोष, अल्पप्राण ध्वनि; तवर्गको तेस्रो वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; दहिले द।

द२- *वि.* [सं.] नाम शब्दका पछिल्तिर समासान्त भई दिने, स्वीकार गर्ने, जन्माउने आदि अर्थ बुझाउने उपपद (जलद, धनद, सुखद, अन्नद इ.)।

दँगाली- *वि.* [दाङ+आली] १. दाङसम्बन्धी; दाङको। २. दाङ निवासी; दङ्गाली; दङाली।

दँजाइ- *ना.* [√ दाँज् (+आइ)] दाँज्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

दँजाइनु- *क.क्रि.* दाँज्न लाइनु; दाँज्ने पारिनु।

दँजाउनु- *स.क्रि.* दाँज्ने काम गराउनु; दाँज्न लगाउनु; दाँज्ने पार्नु।

दँतार/दतार- *ना.* [दाँत+आर] १. पूरा दाँत उम्रिसकेको मत्ता हात्ती; ठुला र लामा दाह्रा आइसकेको हात्ती; दतार। *वि.* २. ठुलाठुला दाँत भएको; दाह्रे। २. धुताहा।

दँतुली- *ना.* [दाँत+उली] १. उँधो फर्किएको दाँत भएकी ढोई; लकुना। *वि.* २. दाँत बाहिर उछिट्टिएकी; छ्वाँके (स्त्री)।

दँतुलो- *वि.* [दाँत+उलो] १. दाँत बाहिर निस्केको; छ्वाँके। *ना.* २. पूरा दाँत वा दाह्रा भएको मत्ता हात्ती; दँतार।

दँतेउरी- *वि.* [दाँत+एउरी] दँतुली।

दँदेउरो- *ना.* [दाँदे+एउरो] दाँदे।

दँद्याइ- *ना.* [√ दँद्याउ (+आइ)] दँद्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

दँद्याइनु- *क.क्रि.* दँद्याउने काम गरिनु।

दँद्याउनु- *स.क्रि.* [दाँदे+याउ+नु] जिलौटा सोहोरी हिलो माटो सम्म पार्नु।

दंश- *ना.* [सं.] १. दाँतले टोकेर लागेको घाउ। २. साँप आदिले डस्ने काम। ३. डसाइ। ४. डाँस; डाँठ। ५. बिच्छी, अरिङ्गाल आदिको चिलाइ।

दंशक- *वि.* १. दाँतले टोक्ने (कुकुर आदि)। २. डस्ने (साँप आदि)। ३. चिल्ने (बिच्छी आदि)।

दंशन- *ना.* १. टोक्ने काम; टोकाइ। २. डस्ने काम; डसाइ। ३. चिल्ने काम; चिलाइ। ४. ठुङ्ने काम; ठुङाइ।

दंशित- *वि.* १. डसिएको। २. टोकिएको।

दंशी- *वि.* १. डस्ने। २. टोक्ने।

दंष्ट्रा- *ना.* [सं.] साह्रो वस्तु दार्न हुने, ठुलो र तिखो दाँत; दाह्रो।

दंष्ट्री- *वि.* १. साह्रो वस्तु दार्न सक्ने ठुला र तिखा दाँत भएको; दाह्रे। *ना.* २. सुँगुर; बँदेल।

दंसो- *ना.* [सं. दंश] १. गाईबस्तु, कुकुर आदिलाई चिल्ने एक जातको ठुलो झिँगो; डाँस, डाँठ। २. दाँतमै बिलाउलाजस्तो न्यूनतम परिमाण; लेश।

दकस- *ना.* जान्नेसुन्नेका अगाडि बोल्न अनकनाउने मानसिक स्थिति।

दकार- *ना.* [सं.] 'द' वर्ण वा अक्षर; तवर्गको तेस्रो व्यञ्जनवर्ण।

दक्खिन- *ना.* [सं. दक्षिण] दक्षिण।

दक्खिना/दक्खिनी/दक्खिने- *वि.* १. दक्खिनतिरको; दक्खिनमा बस्ने; दक्षिणी। *ना.* २. द्रविड, तमिल आदि जाति।

दक्ष- *वि.* [सं.] १.योग्य; सक्षम; विशेषज्ञ; सिपालु; कुशल २. दायाँ; दाहिने। ३. एक प्रजापतिको नाम।

दक्षकन्या- *ना.* दक्षप्रजापतिकी छोरी; सतीदेवी।

दक्ष जनशक्ति- *ना.* कुनै खास विषय वा क्षेत्रमा दक्षता वा खुबी भएको जनशक्ति; दक्षताप्राप्त जनशक्ति; विशेषज्ञवर्ग।

दक्षता- *ना.* दक्ष हुनाको भाव वा स्थिति; सक्षमता; कुशलता।

दक्षशक्ति पलायन प्रक्रिया- *ना.* कुनै एक देशका प्रतिभाशाली व्यक्ति वा व्यावसायिक स्रोतले विभिन्न कारणबाट स्वदेश त्याग गरी अर्कै देशमा जाने क्रिया; प्रतिभा पलायन।

दक्षिण- *ना.* [सं.] १. सूर्योदय भएतिर मुख फर्काउँदा दाहिनेतिर पर्ने दिशा; उत्तरको ठिक उल्टोतिरको दिशा; दक्खिन। *वि.* २. योग्य; निपुण; सिपालु। ३. दायाँ; दाहिने। ४. कुनै काम सिद्ध गर्नमा सहायक। ५. पराश्रित। ६ अनेक नायिकामा समान रूपले प्रेम राख्ने नायक; सरल नायक; धीरोदात्त, धीरोद्धत, धीरप्रशान्त र धीरललित चार प्रकारका नायकको शृङ्गारी अवस्थामा हुने चार किसिममध्ये एक।

दक्षिण एसिया- *ना.* एसियाको दक्षिण भागमा रहेका नेपाल, भारत, भुटान, बङ्गलादेश, पाकिस्तान, बर्मा, श्रीलङ्का, अफगानिस्तान आदि देशहरूको भूभाग।

दक्षिणकाली- *ना.* १. काठमाडौं सहरदेखि १८ कि.मि. दक्षिणमा अवस्थित एक प्रसिद्ध देवी। २. शिवजीका छातीमा दाहिने पाउले टेक्ने देवी। ३. तान्त्रिकहरूद्वारा उपासना गरिने एक देवी।

दक्षिणतर्फका कामान्डिङ जनरल- *ना.* राणाकालमा राज्यका दक्षिण भागको प्रशासनिक रेखदेख गर्ने अधिकारवाला व्यक्ति; पूर्वतर्फपछिको रोलवाला।

दक्षिणपन्थ- *ना.* घोर उग्रवादी वा क्रान्तिकारी विचारधाराका विरुद्ध क्रमिक, वैधानिक र शान्तिपूर्ण तरिकाले विकास गर्नुपर्छ भन्ने एक राजनीतिक सिद्धान्त; दक्षिणमार्ग।

दक्षिणपन्थी- *वि.* दक्षिणपन्थको; दक्षिणमार्गको समर्थक वा अनुयायी; दक्षिणमार्गी।

दक्षिणमार्ग- *ना.* १ दक्षिणपन्थ। २. वेदविहित धर्मलाई मान्ने एक सम्प्रदाय।

दक्षिणमार्गी- *वि.* दक्षिणपन्थी।

दक्षिणा- *ना.* [सं.] १. यज्ञ, पूजाआजा, श्राद्ध आदि देव-पितृकार्यमा कार्य पूरा भएपछि ब्राह्मणहरूलाई दिइने द्रव्य; चाडपर्व आदिका अवसरमा छोरीचेली, ज्वाइँ आदिलाई दिइने धन; दच्छिना। २. दक्षिण दिशा। ३. दुधालु गाई। ४. अरू स्त्रीसँग सम्बन्ध राख्ने नायकलाई पनि प्रेम गर्ने चतुर नायिका। ५. यज्ञकी पत्नी।

दक्षिणाग्नि- *ना.* [सं.] गार्हपत्य नामको अग्निदेखि दक्षिणतर्फ स्थापित गरिने अग्नि; तीन प्रकारका अग्निमध्ये एक।

दक्षिणाचार- *ना.* [सं.] १. वैदिक पद्धतिअनुसार पञ्चामृतद्वारा देवी वा शक्तिको पूजा गर्ने एक सम्प्रदाय। *वि.* २. पावन अनुष्ठानअनुसार शक्तिका उपासक। ३. आचरणशील।

दक्षिणाचारी- *वि.* दक्षिणाचार सम्प्रदायका अनुयायी।

दक्षिणाभिमुख- *वि.* [सं.] दक्षिणतर्फ मुख फर्केको; दक्षिणपन्थी राजनीति, मान्यता आदितर्फ आन्तरिक झुकाउ रहेको; दक्षिणोन्मुख।

दक्षिणायन- *ना.* [सं.] १. भूमध्येरेखादेखि उत्तरतिर रहेको कर्करेखादेखि दक्षिण मकररेखासम्म हुने सूर्यको गति। २. सूर्य कर्करेखाबाट ओरालो (दक्षिणतिर) लाग्ने छ महिनाको समय; साउने सङ्क्रान्तिदेखि पौष मसान्तसम्मको समय; उत्तरायणको उल्टो समय।

दक्षिणावर्त- *वि.* [सं.] १. दाहिनेतिर फर्केको वा मोडिएको; दाहिनेतिर घुमेको। २. दक्षिण दिशातर्फ फर्केको वा मोडिएको। *ना.* ३. दाहिने शङ्ख।

दक्षिणी- *वि.* [सं.] दक्षिणपट्टि रहेको; दक्षिणको; दक्खिनी।

दक्षिणी नरवानर- *ना.* नृतत्तत्त्वशास्त्रका अनुसार दक्षिणी अफ्रिकामा पाइने मानिसजस्तो वानर।

दखल- *ना.* [अ. दख्ल] १.कब्जा; अधिकार; विजय; सर; दक्खल। २. निपुणता; कौशल।

दगलफसल- *ना.* [दङ्गा+फसाद] झगडा; बाझाबाझ; कलह; भनावैरी; दङ्गाफसाद।

दगल्चिनु- *अ.क्रि.* [दगल्चो+इ+नु] १.कुनै काम दगल्चो अर्थात् अधुरो हुनु; पूरा नहुनु; अधकल्चो हुनु। २. आधा दलिनु; मैदा नहुनु; राम्ररी नपाक्नु। ३. दाल, चामल आदि सिलौटा वा जाँतामा हालेर खस्रो पारेर दलिनु।

दगल्चो- *वि.* १. अधकल्चो; अधुरो। २. अलिअलि मात्र पाकेको वा दलेको ; दगल्चिएको।

दगल्च्याइ- *ना.* दगल्च्याउने काम वा काइदा।

दगल्च्याइनु- *क.क्रि.* दगल्चो पारिनु; अधकल्चो तुल्याइनु।

दगल्च्याउनु- *स.क्रि.* १. दगल्चो पार्नु। २. अलिअलि पकाउनु वा दल्नु।

दगा- *ना.* [अ.] १. छल; कपट। २. इबी; रिस; दागा (उदा.- रावण्माथि दगा धेरेर सहजै लक्ष्मण् उठ्याथ्या जसै- भानुभक्त, 'रामायण'।)।

दगाइ- *ना.* [√ दाग् (+आइ)] दाग्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

दगाइनु- *क.क्रि.* दाग्न लगाइनु।

दगाउनु- *प्रे.क्रि.* बन्दुक, तोप आदि पड्काउनु; दाग्ने पार्नु।

दगाबाज- *वि.* [फा.] दगा गर्ने; धोकेबाज; कपटी।

दगाबाजी- *ना.* दगा गर्ने काम; धोकेबाजी; कपट।

दगुर्नु- *अ.क्रि.* १. दौडनु; कुद्नु। २. भाग्नु; सुइँकुच्चा ठोक्नु। ३. चाँडो हुनु; नरोकिनु।

दगुराइ- *ना.* दगुर्ने काम वा किसिम।

दगुराइनु- *क.क्रि.* दगुर्न लाइनु; दौडाइनु।

दगुराउनु- *प्रे.क्रि.* दगुर्न लगाउनु; दौडाउनु।

दगुरादगुर- *ना.* कुनै कामका निमित्त खुबै दौडादौड गर्ने काम; दौडधुप; कुदाकुद।

दगुरिनु- *अ.क्रि.* दगुर्ने होइनु; कुदिनु।

दग्गडदागड- *ना.* रौरा अर्थात् नाचगान सिकाउने वा उठाउने मुख्य व्यक्तिले झिकेका गीतलाई छोप्ने समूह।

दग्ध- *वि.* [सं.] १. डढेको; पोलेको; पिल्सिएको। २. दुःख पाएको; सताइएको; सन्तप्त। ३. दुर्भिक्षग्रस्त। ४. अशुभ। ५. सुक्खा; नीरस। ६. दुष्ट।

दग्धाक्षर- *ना.* छन्दशास्त्रअनुसार कविता रचनामा अशुभ मानिने झ, भ, र, ष, ह पाँच अक्षर।

दग्धिनु- *अ.क्रि.* घामपानीमा तपेर वा भिजेर चर्को मेहनत गर्नाले बिरामी हुनु।

दग्धी- *ना.* [सं. दग्ध+ई] घामपानी सहेर गरिएको कठोर परिश्रम।

दग्धीको जरो/ज्वरो- *ना.* त्यस्तो परिश्रमले आएको कडा ज्वरो।

दग्ध्याइ- *ना.* [√ दग्धि (+याइ)] दग्धिने क्रिया वा प्रक्रिया।

दग्ध्याइनु- *क.क्रि.* दग्धिने पारिनु।

दग्ध्याउनु- *प्रे.क्रि.* दग्धिने पार्नु।

दङदङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. दङ्+अ (द्वि.)] १. नराम्रो गन्ध वा दुर्गन्ध आउने गरी। २. खुट्टा बजारेर हिँड्दा आवाज आउने गरी। ३. सिरक, डसनाजस्तो मोटो नरम वस्तुमा केही साह्रो वस्तुले हिर्काउँदा आवाज निस्के झैँ। ४. तोप, बन्दुक आदि एकपछि अर्को गर्दै क्रमशः पड्किँदै गएर।

दङदङती/दङदङी- *क्रि.वि.* छिटो छिटो दङदङ गरेर; दङदङ।

दङदास- *वि.* [दङ्ग+दास] १. दङ परेको; निकै खुसी भएको। २.जिल्ल परी रमाएको; छक्क परेको; आश्चर्यचकित।

दङाली- *वि.* हे. दँगाली।

दङ्ग१- *क्रि.वि.* [अ.मू. दङ्+ग] १. बन्दुक, तोप आदि पड्कँदा शब्द निस्केर; ढ्याङ्ग। २. आवाज आउने गरी पछारिने किसिमले। ३. पछारिँदाको आवाज जस्तै गरी।

दङ्ग२- *ना.* [सं. मृदङ्ग] एकातिर मुछेको पिठो टाँसी हातले ठोकेर बजाइने, दुवैतिर छालाले मोहोरिएको ढोलजस्तो एक बाजा।

दङ्ग३- *वि.* [फा. दंग] १.धेरै प्रसन्न; निकै खुसी। २. चकित; छक्क; बिस्मित।

दङ्गदास- *वि.* दङदास।

दङ्गल- *ना.* [फा.] १.जनसमूह; भिड; हूल। २. दङ्गा वा झगडा भएको ठाउँ। ३. त्यस्तो ठाउँमा परेर वा कठिन परिस्थिति भोगेर पाइने अनुभव।

दङ्गल खानु- *टु.* धेरै हन्डर भोग्नु वा मानिसरूको भिडमा परेर धक फुक्नु। (उदा.- दङ्गल खाएको छोराले जीवन बुझेको हुन्छ।)

दङ्गा- *ना.* [फा. दङ्गल] १. धेरै मानिसको बिचमा भएको मारकाट; त्यस्तो झगडा; बाझाबाझ वा कलह। २. उत्पात; उपद्रो।

दङ्गादङ्गी- *वि.* [दङ्ग+आ+दङ्ग+ई] १. ज्यादै खुसी वा प्रसन्न भएको; निकै हर्षित; मक्ख परेको। *ना.* २. प्रसन्नता; हर्षोल्लास।

दङ्गाफसाद- *ना.* [दङ्गा+फसाद] १. दगलफसल; बाझाबाझ; कलह। २. कुटामारी; मारपिट; ३. उत्पाद; उपद्रो।

दङ्गिनु- *अ.क्रि.* [दङ्ग+इ+नु] १. खुसी हुनु; दङ्ग पर्नु; प्रसन्न हुनु; रिझिनु। २. दङ्ग परेर लड्नु; पछारिनु।

दङ्ग्याइ- *ना.* दङ्गिने काम वा काइदा।

दङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* दङ्ग्याउने काम गरिनु।

दङ्ग्याउनु- *प्रे.क्रि.* दङ्ग पार्नु; खुसी पार्नु; रिझाउनु।

दङ्ग्याहा- *वि.* [दङ्गा+याहा] दङ्गा गर्ने; कलह मच्चाउने/ मारपिट गर्ने स्वभावको; झगडालु।

दचक- *ना.* [सं. दत्त+कृ] १. हिँडाइको चापबाट उत्पन्न हुने थर्काइ; एक प्रकारको कम्प; दच्को। २. चोर, डाँका आदिको उपस्थितिसूचक शब्द; भयसूचक शब्द। ३. ठक्कर; धक्का।

दच्कनु- *अ.क्रि.* [दच्को+नु] १. तर्सनु; डराउनु; भड्कनु; झस्कनु। २. उतर्सिनु; आत्तिनु; भयभीत हुनु।

दच्काइ- *ना.* दच्कने क्रिया-प्रक्रिया; डर; झस्को; त्रास।

दच्काइनु- *क.क्रि.* दच्काउने काम गरिनु।

दच्काउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. तर्साउनु; भड्काउनु। २. अत्त्याउनु।

दच्काहा- *वि.* डराउने; तर्सने; झस्कने; दच्किलो।

दच्किनु- *अ.क्रि.* १ दच्कनु। २. तर्सिनु।

दच्किलो- *वि.* दच्कने स्वभावको; दच्काहा।

दच्को- *ना.* [√ दचक] थर्काइ; दचक।

दच्क्याइ- *ना.* [√ दच्कि (+याइ)] दच्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

दच्क्याइनु- *क.क्रि.* दच्किने पारिनु।

दच्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* दच्किने पार्नु।

दच्क्याहा- *ना.* दच्किने भाव, अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया।

दण्ड- *ना.* [सं.] १. चार मुडीहात वा एक धनुष बराबरको नापो; किष्कहस्तको चार गुना र अङ्गुलको छ्यानब्बे गुना बराबरको नाप। २. लट्ठी; लौरो; सोँठा; छडी। ३. सजाय; जरिवाना; डाँड; यातना; दण्डसजाय। ४. राजचिह्न। ५. फूलको डाँठ (कमल आदिको।)

दण्डक- *ना.* १. प्रत्येक चरणमा सत्ताइस वा त्यसभन्दा बढी वर्ण हुने छन्दको एक भेद। २.लट्ठी; लाठो; दण्ड। ३. पङ्क्ति; लहर।

दण्डकर- *ना.* भराइएको दण्डको रकममा सरकारका तर्फबाट लाग्ने कर।

दण्ड कानुन- *ना.* अपराधअनुसारको दण्डसम्बन्धी व्यवस्था भएको कानुन; दण्डविधान; फौजदारी कानुन।

दण्डकारण्य- *ना.* भारतस्थित नर्मदा र गोदावरीको बिचमा पर्ने एक प्राचीन जङ्गल।

दण्डकुण्ड- *ना.* कानुनले निषेध गरेको कुरो गरेमा वा कानुनले आज्ञा दिएको वा अह्राएको कुरो नगरेमा दिइने सजाय; दण्ड।

दण्डग्रहण- *ना.* साधु बन्ने काम; सन्न्यासी हुन दण्ड ग्रहण गर्ने काम; तीर्थयात्रीले दण्ड लिने काम; सन्न्यास ग्रहण।

दण्डधर- *ना.* १. राजा। २. यम। ३. न्यायाधीश। ४. सन्न्यासी। ५. चोबदार। *वि.* ६. हातमा दण्ड लिने; दण्डधारी।

दण्डनायक- *ना.* १. न्यायाधीश। २. प्रहरी विभागको मुख्य अधिकारी। ३. सेनापति; सेनानायक।

दण्डनीति- *ना.* १. शत्रु वा अपराधीलाई दण्डद्वारा वशमा राख्ने नीति; त्यस्तो न्याय वा सैनिकसम्बन्धी प्रशासन। २. दण्डशास्त्र।

दण्डनीय- *वि.* दण्ड वा सजाय दिन योग्य; दण्ड दिनुपर्ने; दण्ड्य।

दण्ड न्यायालय- *ना.* अपराधीलाई दिइने दण्डसम्बन्धी सम्पूर्ण मामला हेर्ने न्यायालय; फौजदारी अदालत।

दण्डपाणि- *ना.* १. यमराज। २. हातमा लट्ठी लिने व्यक्ति। ३. चोबदार। ४. भैरवको एक रूप।

दण्डबैठक- *ना.* एक खास किसिमको शारीरिक व्यायाम; दण्ड पेलाइ; कसरत।

दण्डमत्स्य- *ना.* लामो र झिनो खालको एक जातको माछो।

दण्डवत्- *ना.* भुईंमा लेटेर गरिने एक प्रकारको प्रणाम वा नमस्कार; साष्टाङ्ग प्रणाम।

दण्डविधान/विधि- *ना.* दण्डशास्त्र; दण्डसंहिता।

दण्डशास्त्र- *ना.* दण्डको निर्णयसम्बन्धी शास्त्र; दण्डविधान; दण्डविधि।

दण्डसजाय- *ना.* दण्ड र सजाय; दण्ड।

दण्डसम्बन्धी- *वि.* दण्डसँग सम्बन्धित विषय वा काम कुरो।

दण्डसहाय- *ना.* नाटकका नायकको सहायता गर्ने मित्र, राजकुमार, सामन्त, सैनिक र सिकारी आदि पात्र; नाटकका नायकको एक प्रकारको सहाय।

दण्डात्मक- *वि.* दण्ड दिनुपर्ने भएको।

दण्डादण्डी- *ना.* हे. दन्डादन्डी।

दण्डादेश- *ना.* [सं.] अपराधीलाई दण्डित गर्न न्यायाधीशद्वारा दिइने आदेश; दण्डाज्ञा।

दण्डालय- *ना.* [सं.] न्यायालय।

दण्डित- *वि.* [सं.] दण्ड गरिएको; सजाय दिइएको; दण्ड पाएको।

दण्डी- *वि.* [सं.] १. हातमा दण्ड वा लट्ठी लिने; दण्डधर; दण्डधारी। *ना.* २. धातु, काठ आदिको लट्ठी; छड। ३. हातमा बाँसको लट्ठी लिएर हिँड्ने सन्न्यासीको एक सम्प्रदाय।

दण्डोपबन्ध- *ना.* [सं.] कानुन, सन्धि, सम्झौता आदिको सर्त उल्लङ्घन गर्ने व्यक्ति वा पक्षलाई दण्ड दिन व्यवस्था गरिएको उपबन्ध।

दण्ड्य- *वि.* [सं.] दण्ड दिनुपर्ने; डाँड्न लायक; दण्डनीय।

दतार- *ना.* हे. दँतार।

दतिउन/दतिवन- *ना.* [प्रा. दतवण] दाँत सफा र बलियो पार्नका लागि प्रयोग गरिने निम, सिमाली, कदम आदिका काठको टुक्रो; अपामार्ग; दन्तकाष्ठ।

दत्त- *वि.* [सं.] १. दिइएको; प्रदत्त; समर्पित; सुम्पिएको; दान गरिएको। *ना.* २. सङ्कल्प गरेर दान दिइएको वा अर्पण गरिएको वस्तु।

दत्तक- *ना.* [सं.] कानुनी प्रक्रिया तथा शास्त्रअनुसार सन्तान नभएका व्यक्तिले आफ्नै परिवारको एक पुत्र वा पुत्रीको रूपमा मान्यता दिएको अरू कुनै व्यक्ति; दत्तकपुत्र; धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री।

दत्तकग्रहण- *ना.* त्यस्तो धर्मपुत्र वा धर्मपुत्री पाल्ने काम।

दत्तकग्राही- *वि.* दत्तक पाल्ने; धर्मपुत्र ग्रहण गर्ने।

दत्तकपुत्र- *ना.* छोरा नहुनेले शास्त्रीय विधानअनुसार ग्रहण गरेको

छोरो; धर्मपुत्र; पालित पुत्र।
दत्तचित्त- *वि.* [सं.] मन वा चित्तलाई कुनै एउटै कामकुरामा केन्द्रित गरेको; एकचित्त; एकाग्र।
दत्तात्रेय- *ना.* [सं.] ब्रह्मा, विष्णु र महेशको अवतार मानिने, अत्रि र अनुसूयाका पुत्र, एक प्रसिद्ध ऋषि।
ददा- *ना.* [तु. ददह] बालबच्चाहरूको हेरविचार गर्ने व्यक्ति; धरालो; रुँगालो।
दद्रु- *ना.* [सं.] ज्यादै चिलाउने र क्रमशः फैलँदै जाने एक चर्मरोग; दाद।
दद्र्यान- *ना.* [सं. दरण+यान] १. ससाना ढुङ्गा प्रशस्त भएको जमिन। २. पानीले घिसिएर माथि माथि चोसाचोसी ढुङ्गा निस्किएको बाटो।
दधि- *ना.* [सं.] दुधलाई जमाएपछि बन्ने र नौनी, घिउ आदि बनाइने बाक्लो पदार्थ; दही।
दधिपुष्प- *ना.* पानको आकारका ठुलठुला पात हुने, निलो र सेतो पत्रवाल फूल फुल्ने, झुप्पामा कोसाका रूपमा फल लाग्ने सिमीको लहरा; त्यसैको कोसा वा दाना; काउछेसिमी।
दधिसार- *ना.* मक्खन; नौनी; घिउ।
दधीच/दधीचि- *ना.* [सं.] देवताहरूलाई आफ्नो शरीरको हड्डी दिएर प्राण अर्पित गर्ने; पुराणप्रसिद्ध एक ऋषि।
दनक- *ना.* [सं. दण्डक] लट्ठी, मुक्का आदिको कडा प्रहार; चोट; हनाइ; खप्की; मार।
दनदन- *क्रि.वि.* [अ.मू. दन्+अ (द्वि.)] १. दन्केर आगो बल्ने गरी; खुबसित दन्किएर। २. तोप; बन्दुक आदि पड्काउँदा धमाधम गोली छुट्ने गरी।
दनदनती- *क्रि.वि.* चर्को रूपमा दन्किएर; दनदनी।
दनदनाइ- *ना.* दनदनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दनदनाइनु- *अ.क्रि.* दनदन भएर आगो बलिनु।
दनदनाउनु- *अ.क्रि.* १. दन्केर आगो बल्नु, दन्कनु। २. खुबै राम्रो र तेजस्वी हुनु। ३. बढिबढाउ हुनु; बनेको र सप्रेको हुनु।
दनदनाहट- *ना.* दनदनाउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; दनदनाइ।
दनदनी- *क्रि.वि.* दनदनती।
दनादन- *क्रि.वि.* [अ.मू. दन्+आ+दन्+अ१. क्रमिक रूपले; एकपछि अर्को गर्दै; धमाधम; लगालग। २. कुनै कामकुरो फुर्तीसाथ गर्ने गरी। ३.लगालग पिटेर। ४. एकनासले तोप, बन्दुक आदिका गोलागोली छोड्दै।
दनासो- *ना.* [दाँत+आसो] दाँत अडिने ठाउँ; दाँते घर; गिजा।
दनुज- *ना.* [सं.] राक्षस; असुर; दानव।
दनुवार- *ना.* कमला र त्रिजुगा नदीको आसपासतिर बसोबास गर्ने एक अल्पसङ्ख्यक जाति।
दनुवारी- *ना.* दनुवारजातिले बोल्ने भाषा।
दनेउरो/दन्यौरो- *ना.* [दाना+उरो] स्वाद उस्तै र सोझो आकारको हुने एक प्रकारको सेल; दन्यौरो।
दन्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. दन्+क+नु] हुरहुरी आगो बल्नु; खुबसित बल्नु; राँकिनु; दनदनाउनु; हुरहुराउनु।
दन्कर्नु/दन्कर्नो- *ना.* [दन्त+कोर+नु/नो] दाँत कोट्ट्याउने धातु वा कप्टेराको सिन्को वा छेस्को।
दन्काइ- *ना.* [√ दन्क (+आइ)] १. दन्कने क्रिया वा प्रक्रिया। २. दनक दिने काम।
दन्काइनु- *क.क्रि.* १. दन्काउने वा दनक दिने काम गरिनु। २. दनदन आगो बालिनु।
दन्काउनु१- *स.क्रि.* [दनक+आउ+नु] मुक्का, लट्ठी आदिले दनक दिनु; पिट्नु; ठटाउनु।
दन्काउनु२- *स.क्रि.* [दन्क+आउ+नु] १. दनदनी आगो बाल्नु। २. तोप आदि पड्काउनु। ३. कुनै कामकुरो फुर्तीसाथ गर्नु। ४. बेसरी खानु (खाद्य वा पेय पदार्थ)।
दन्किनु- *अ.क्रि.* [दन्क+इ+नु] १. दन्कनु; बल्नु। २. हुरहुरी बल्नु; दनदनी बल्नु।
दन्कुटी- *ना.* [दन्क+उटी] दन्केर बलेको आगो।
दन्को- *ना.* [दन्क+ओ] आगाको ज्वाला; दन्केको आगो।
दन्कोट- *ना.* दनदनी आगो बाल्ने काम; दन्काइ।
दन्क्याइ- *ना.* [√ दन्कि (+याइ)] दन्किने क्रियाप्रक्रिया।
दन्क्याइनु- *क.क्रि.* दन्क्याउने काम गरिनु; पिटिनु।
दन्क्याउनु- *स.क्रि.* दन्काउनु; पिट्नु।
दन्डादन्डी- *ना.* [सं. दण्ड+दण्ड+ई] दुवैतर्फबाट लट्ठी हानाहान गरेर गरिने झगडा; लट्ठीका सहायताले गरिने लडाइँ; मारपिट; हानाहान; डन्डाडन्डी।
दन्त- *ना.* [सं.] १. दाँत। २. हात्तीको दाह्रा।
दन्तकाष्ठ- *ना.* दतिवन।
दन्तक्षत- *ना.* कामक्रीडाको सिलसिलामा दाँतले टोकी पारिएको चोट; दाँतले टोक्दाको चिह्न।
दन्तचिकित्सक- *ना.* दाँतको उपचार गर्ने डाक्टर; दाँतविशेषज्ञ; डेन्टिस्ट।
दन्तच्छद- *ना.* ओठ; ओष्ठ।
दन्तद्वार/द्वारी- *ना.* दुई दाँतका बिचको रिक्त स्थान वा प्वाल।
दन्तद्वारे- *वि.* दन्तद्वार भएको; दन्तद्वारीका छाँटको।
दन्तधावन- *ना.* १. दाँत माझ्ने काम। २. दतिवन।
दन्तपत्र- *ना.* कानमा लगाइने, ससानो पातका आकारको एक गहना; कर्णफूल।
दन्तपरीक्षक- *ना.* दाँतको रोग वा दाँतसम्बन्धी अन्य कुराको परीक्षण गर्ने साधन, यन्त्र वा व्यक्ति।
दन्तफल- *ना.* निर्मली फल।
दन्तबजान/बझान- *ना.* बेसरी मुख छाड्ने काम; भनाभन; बाझाबाझ; झगडा।
दन्तबल्क- *ना.* दाँतको बाहिरपट्टिको टलकदार वस्तु; इनामेल।
दन्तबिरी- *ना.* दाँतको चर कालो पार्न प्रयोग गरिने शृङ्गारको एक साधन; बिरी।
दन्तमञ्जन- *ना.* १. दाँत माझ्ने चूर्ण वा लेप; मञ्जन। २. दाँत माझ्ने वा सफा गर्ने काम।
दन्तमूल- *ना.* कठोर तालुभन्दा अगाडिपट्टि दाँतसम्मको भाग; वर्त्स;

दनासो; गिजा; दन्तघर।
दन्तमूलीय व्यञ्जन- *ना.* जिभ्राको टुप्पो वा फलकले दाँतका फेदीका छेउछाउको भाग (वर्त्स लाई छोएर उच्चरित हुने व्यञ्जन; नेपालीका च, छ, ज, झ, ट, ठ, ड, ढ, न, ल, र, स ध्वनि।
दन्तविकार- *ना.* दाँतको रोग।
दन्तविशेषज्ञ- *ना.* दाँतको रोग वा दाँतसम्बन्धी अन्य कुराको ज्ञान भएको चिकित्सक; दन्तपरीक्षक।
दन्तवीज- *ना.* अनार; दारिम; बेदाना।
दन्तशूल- *ना.* दाँत दुख्ने रोग।
दन्तशोथ- *ना.* दाँत अडिने ठाउँ वा गिजा सुनिने रोग।
दन्तहर्ष- *ना.* दाँतसम्बन्धी एक रोग।
दन्तहर्सना- *ना.* कागतीका जस्ता पात र बोक्रा हुने, सेतो फूल फुल्ने, बास्नादार काँढा भएको एक बोट।
दन्ताघात- *ना.* दाँतको आघात; दाँतको टोकाइ।
दन्तादन्ति- *ना.* एकअर्कामा दाँतले टोकाटोक गरेर गरिने झगडा।
दन्तायुध- *ना.* दाँत नै एक मात्र हतियार भएको प्राणी (हात्ती, सुँगुर इ.)।
दन्तावल- *ना.* हात्ती।
दन्तावली- *ना.* दाँतको लहर वा हार।
दन्ती- *वि.* [सं.] १. दाँत हुने वा भएको। *ना.* २. हात्ती। ३. गणेश। ४. अँडिरको बोट।
दन्तुर- *वि.* [सं.] १. दाँत ओठभन्दा बाहिरपट्टि निस्केको; छ्वाँके। २. लामा लामा दाँत हुने; दाह्रे।
दन्ते- *वि.* हे. दन्त्य।
दन्तोत्पत्ति- *ना.* [सं.] गिजाबाट दाँत निस्कने वा उम्रने काम।
दन्तोलूखलिक- *ना.* [सं.] आफ्नै दाँतले चपाएर मात्र अन्न खाने र ढिकी, जाँतो, कल आदिमा कुटेको वा पिँधेको अन्न नखाने व्रत लिएको साधु।
दन्त्योष्ठ्य- *ना.* [सं.] *वि.* १. दाँत र ओठसम्बन्धी। २. माथिल्लो दाँत तथा तल्लो ओठको संलग्नताबाट उच्चारण हुने ध्वनि।
दन्त्य- *वि.* [सं.] १. दाँतसँग सम्बन्धित। २. जिभ्राको टुप्पो र माथ्लो दाँतको संलग्नताबाट उच्चारण हुने (ध्वनि) (त, थ, द, ध)।
दन्त्यकथा- *ना.* लोकले युगौँदेखि परम्परागत रूपमा संरक्षित गर्दै आएको, मौखिक तथा काल्पनिक कथा; सुन्ने कथा।
दन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. दन्+न] १. राम्ररी बल्ने वा झरिलो हुने चालमा; हुरहुराउने किसिमले आगो दन्केर बल्ने गरी; हुर्र। २. तोप, बन्दुक आदि पड्कँदा शब्द आउने किसिमले।
दपाइ- *ना.* [√ दाप् (+आइ] दाप्न वा हडप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
दपाइनु- *क.क्रि.* दाप्ने काम गरिनु; दाप्न लाइनु।
दपाउनु- *स.क्रि.* दाप्ने काममा प्रेरित गर्नु; दाप्न लाउनु।
दपेट्नु- *स.क्रि.* १. कसैले कसैलाई कुनै कामको निहुँमा किन त्यस्तो भयो वा गरियो भनेर हकार्नु; छ्याँस्नु; डाँट्नु। २. पिछा गर्नु; लखेट्नु; लघार्नु।
दपेटा- *ना.* [दपेट्+आ] १.डर, धाक, धम्की आदिद्वारा हप्काउने काम; दपेट्ने काम; दपेटाइ। २. लखेट्ने काम; लघाराइ।
दपेटाइ- *ना.* [√ दपेट् (+आइ)] दपेट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
दपेटाइनु- *क.क्रि.* दपेट्न लाइनु; लखेटाइनु।
दपेटाउनु- *स.क्रि.* दपेटामा पार्नु; दपेट्न लाउनु।
दपेटिनु- *क.क्रि.* कसैबाट छ्याँसिनु; हप्काइनु; डाँटिनु; लखेटिनु।
दपोट- *ना.* [दाप+ओट] १. सरकारी जमिनको कर, पोत, तिरो आदि नतिरी लुकाई-छिपाई जग्गा मात्र भोगचलन गरी खाने काम। २. अर्काको धनमाल जानाजानी दबाएर पचाउने वा आफ्नो अधीनमा पार्ने काम।
दप्कनु/दप्किनु- *अ.क्रि.* [दब्+क/कि+नु] १. कुनै कारण वा परिस्थितिले मान्छे वा अन्य प्राणी हच्कनु; अघि सरेर काम गर्न डराउनु; दच्कनु; पछि सर्नु। २. लुक्न खोज्नु; लुके झैँ गर्नु। ३. लुक्नु; दब्नु।
दप्काइ- *ना.* दप्कने वा दप्काउने क्रियाप्रक्रिया।
दप्काइनु- *क.क्रि.* १. हप्कीदप्कीमा पारिनु; दप्की लाइनु। २. लुकाइनु।
दप्काउनु- *स.क्रि.* १. डर, धाक आदिले कसैलाई हच्काउनु; हप्काउनु; छ्याँस्नु। २. लुकाउनु; छिपाउनु; दबाउनु। ३. ढाकछोप गर्नु; ढाक्नु।
दप्की- *ना.* [दप्क+ई] १. दपेट्ने वा लखेट्ने काम; दपेटा। २. हप्कीदप्की गरिने चाल; डाँट, छ्याँसाइ; हप्की।
दप्क्याइ- *ना.* दप्किने वा दप्की खाने क्रियाप्रक्रिया।
दफा- *ना.* [अ. दफअ] १. कुनै लेख-रचना, पत्र आदिका एक- एक प्रवाह वा उक्तिको अंश; अनुच्छेद; कण्डिका; प्याराग्राफ। २. ऐनविधान आदिको परिच्छेद वा महलभन्दा सानो र उपधारा वा उपदफाभन्दा ठुलो बुँदा; ऐनविधान आदिको एक अंश; धारा। *क्रि.वि.* ३. पटक; खेप; चोटि; बाजि; पल्ट।
दफ्तर- *ना.* [फा.] कुनै सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालय; सङ्घसंस्थासम्बन्धी लेखापढी र कामव्यवहार गर्ने अड्डा; अफिस; कार्यालय।
दफ्तरखाना- *ना.* दफ्तरसम्बन्धी कार्य सञ्चालन गर्ने अड्डा; कागजपत्रको लेखापढी; जाँचबुझ आदि गर्ने कोठा।
दफ्तरी- *ना.* १. किताब, कापी, बही आदिमा गाता वा जिल्दा हाल्ने व्यक्ति; जिल्दकार; जिल्दसाज; बुकबाइन्डर। २.दफ्तरका कागजपत्रमा रुल तान्ने वा यस्तै अन्य काम गर्ने निम्न तहको कर्मचारी वा कारिन्दा।
दब्नु- *अ.क्रि.* [सं. दमन+नु] १. कुनै कारणले एकका अपेक्षा अर्को लत्रनु; निहुरनु; झुक्नु। २. कुनै वस्तु लुक्नु वा छिप्नु। ३. थिचिनु; किचिनु। ४. मान, मर्यादा आदिमा तल पर्नु; घटी हुनु। ५. चुर्लुप्प हुनु; डुब्नु।
दबदब१- *क्रि.वि.* [अ.मू. दब्+अ (द्वि.)] धेरै गिलो, लेस्याइलो वा हिलो भएर हल्लिने गरी; दलदल; थलथल।
दबदब२- *ना.* [नेवा.] डमरु जस्तै हल्लाएर बजाइने तर डमरुभन्दा अलिक सानो एक बाजा; डिबडिबे।
दबदबा- *ना.* [अ. दबदब] १. धन, अधिकार आदिका बलले बढेको चकचकी; बढिबढाउ। २. रोबरवाफ; सान। ३. धाकधम्की; हैकम।

दबदबाइ- *ना.* [√ दबदब (+आइ)] दबदब हुने वा दबदबाउने क्रियाप्रक्रिया।

दबदबाउँदो- *वि.* कुनै तरल वस्तुमा झोल चोक्टा नछुट्टिने भएको; लेदो परेको; दबदब परेको।

दबदबाउ- *ना.* दबदबाउने काम; दबदबा।

दबदबाउनु- *अ.क्रि.* हिलो, गिलो आदि वस्तु लदबदे अवस्थाको हुनु; दबदब हिलो हुनु; थलथल बन्नु।

दबदबिनु- *अ.क्रि.* दबदब हिलो होइनु; थलथलिनु।

दबदबे- *वि.* दबदब गर्ने बेलाको; दबदबाउँदो; थलथले (लेदो वा हिलो।

दबाइ- *ना.* [दब्+आइ] १. दब्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [दबाउ+आइ] २. दबाउने क्रिया वा प्रक्रिया। [दाब्+आइ] ३. दाब्ने क्रिया वा प्रक्रिया। ४. ओखती; औषधी।

दबाइनु- *क.क्रि.* [दबाउ+इ+नु] १. थिचाइनु; मिचाइनु। २. दाब्न लगाइनु। ३. छिपाइने काम गरिनु; लुकाइनु।

दबाउ- *ना.* हे. दबाब।

दबाउनु१- *स.क्रि.* लुकाउनु; छिपाउनु।

दबाउनु२- *स.क्रि.* [दाब्+आउ+नु] १. शक्ति, साधन, धम्की आदिले दमन गर्नु; वशमा राख्नु; गर्न नदिनु। २. थिचोमिचो गर्नु; बलले किच्नु; थिच्नु। *प्रे.क्रि.* ३. मिच्न लाउनु; थिच्न लाउनु।

दबाब- *ना.* [√ दब् (+आउ)] १. बल, प्रभाव, शक्ति आदिले अर्कालाई वशमा राख्ने काम; उन्नति र भलो हुन नदिने काम; दबाउ। २. थिच्ने काम; थिचाइ। ३. च्याप्ने वा निचर्ने काम; चेप।

दबासबिन्दु- *ना.* [सं. द्वादश बिन्दु] बाह्रखरीका बाह्रौं मात्रामा पर्ने दुईवटा बिन्दु हुने चिह्न; नेपाली बाह्रखरीमा बाह्रौं मात्राको नाम; विसर्ग (कः, खः, गः आदि)।

दबिनु- *क.क्रि.* [दब्+इ+नु] छिपिनु; लुकिनु।

दम- *ना.* [फा.] १. कमजोरी, रोग, श्रम आदिले छिटो छिटो चल्ने सास; धक्ने रोग; धम्कीको रोग। २. प्राणवायु; श्वासप्रश्वास। ३. घडी, खेलौना, फोनोग्राफ आदि यन्त्रलाई सञ्चालन गर्न कमानी कस्ने वा गति दिने काम। ४. ताकत; बर्गत; बुता; शक्ति; गति; क्षमता। ५. घोडा, हात्ती आदि वाहनयोग्य वस्तुको हिँड्ने चाल; हिँडाइ।

दमक१- *ना.* [सं. दामिनी] प्रकाशयुक्त वस्तुको चमचमाहट; चमक; चहक।

दमक२- *ना.* [सं. दंशी] १. हिँड्दा आउने पदचापको ध्वनि; पैतालाको चाल; दम्को। २. झापा जिल्लाको एउटा प्रसिद्ध ठाउँ।

दमकन्ने- *ना.* कालो रङका मसिना डाँठ हुने, उनिउँका जस्तै पात र पातका पछिल्तिर सेतो धुलो हुने, नाककानका छेडेका प्वालमा नबुजियोस् भनी डाँठ भाँचेर लगाइने, एक जातको भुईंझार; दमकाने।

दमकमानी- *ना.* [फा. दम+कमान+ई] घडी, ग्रामोफोन आदि यन्त्रलाई सञ्चालित गर्न आवश्यक पर्ने शक्तिसञ्चय गर्ने, साँचोजस्तो कमानी वा उपकरण।

दमकल- *ना.* [दम+कल] आगलागी हुँदा आगो निभाउन प्रयोग गरिने, पानी भरी भएको ट्याङ्की र लामो पाइप जडिएको मोटर; आगो निभाउने यन्त्र; वारुणयन्त्र।

दमकाने- *ना.* हे. दमकन्ने।

दमकिलो- *ना.* [दम+किलो] घडी आदिमा दम दिने सानो किलो; दमकमानी।

दमखि- *ना.* [नेवा.] मादलजस्तो दुवैतिर खरी भएको, गहुँको पिठो मलेर टाँसी बजाइने, एक प्रकारको बाजा।

दमचुली/दमचुलो/दमचुल्ही/दमचुल्हो- *ना.* [दम+चुली/चुलो/चुल्ही/चुल्हो] कोइला, गोल, काठको धुलो वा धानको भुस आदि बालेर खानेकुरा पकाइने, सानो खालको चुलो।

दमडी- *ना.* [सं. द्रविण] एक पैसाको चौथाइ मूल्यको प्राचीन सिक्का; एक पैसाको चतुर्थांश, चुनदाम।

दमदमे- *ना.* १. घोडा नारेर तानिने एक्का जस्तै यान। २. मान्छेले नै तानेर चलाइने रिक्सा।

दमन- *ना.* [सं.] १. थिचोमिचो; दबदबाउ। २. थिच्ने, पेल्ने वा निचोर्ने काम; पेलाइ। ३. बल, शक्ति, प्रभाव आदिले दबाउने काम। ४. इन्द्रियलाई वश गर्ने काम; इन्द्रिय-निग्रह। ५. दमना फूल।

दमनकारी- *वि.* १. बल, साधन, शासन, शक्ति आदिले दमन गर्ने; पेलाहा; मिचाहा। २. वशीकरण गर्ने।

दमनगरा- *ना.* [फा.] गजाले हिर्काएर बजाइने ठुलो दमाहा बाजा; ठुलो नगरा।

दमन चक्र- *ना.* [सं.] अरूलाई दबाउनका लागि प्रयोग गरिने विभिन्न षड्यन्त्रपूर्ण चाल; शक्ति र साधनद्वारा जबरजस्ती दबाउने प्रक्रिया।

दमनशील- *वि.* [सं.] १. दबाउने स्वभाव भएको; दमन गर्ने खालको। २. दबाउन सकिने; लचिलो; लचकदार।

दमना- *ना.* [सं. दमन] गोदावरी फूलका जस्तै मसिना पात हुने, पहेँला र मसिना फूल फुल्ने, एक जातको फूलको बोट; त्यसकै फूल; दमन (फूल)।

दमनीय- *वि.* [सं.] १. दमन गर्न उचित; वशमा पार्न लायक; दमन गर्नुपर्ने। २. दमन गर्न सकिने; दब्ने खालको।

दमपच- *ना.* [दबाउ+पच्+अ] १. कसैबाट लिएको धनमाल, सरसामान फिर्ता नगरी पचाउने काम; लिएको मालताल, पैसा वा जिन्सी दबाउने काम। २. भाग्ने काम; चम्पट; सुइँकुच्चा।

दमयन्ती- *ना.* [सं.] महाभारतमा वर्णित, विदर्भ देशका राजा भीमकी छोरी; राजा नलकी रानी।

दमाईं- *ना.* [√ दमाहा] प्रायः लुगा सिउने र बिहा, व्रतबन्ध आदिमा बाजा बजाउने पेसा भएको एक जाति; नगर्ची; दर्जी।

दमाईंगेडो- *ना.* बोटमा काँडैकाँडा हुने र हिउँद महिनामा राता राता दाना फल्ने एक रुख; त्यसै बोटमा फल्ने गेडा।

दमाईंचरो- *ना.* जिउ फिक्का पहेँलो तर ढाडमा कालो मिसिएको, पुच्छर ठाडो पारेर फुरुकफुरुक नाच्ने र पातपतिङ्गर सिएर गुँड बनाउने, भँगेरोजत्रो एक जातको चरो।

दमार- *ना.* १. खोलाका किनारको वा औलो लाग्ने जङ्गलका बिचको खोँच; औलिया ठाउँ। २. झारैझार भएको झाडी वा ठाउँ।

दमाहा१- *ना.* [फा. दमामा] पिँधतिर सानो र मुखतिर ठुलो हुँदै

आएको, मिउँट जस्तै आकारको, तामाको भाँडोलाई छालाले मोहोरिएको, गजाले हानेर बजाइने एक बाजा; सानो खालको नगरा।

दमाहा₂- *ना.* [सं. दमन] दमना फूलका जस्तै फूल फुल्ने, पहाडी भेगमा हुने एक जातको बोट; सोही बोटको फूल; दमौरो।

दमाहागेडी- *ना.* बोटधयैंराको जस्तो पात र अमिलो गेडा हुने, स्याउलाको काम लिइने एक बोट।

दमिनी/दमेना- *ना.* [दमाइ+नी/एना] १. दमाईं जातकी स्त्री; दमाईं नारी। २. दमाईंकी पत्नी; दमेना।

दमौरो- *ना.* [दमाहा+औरो] पहाडतिर पाइने पाकेपछि कालो रङको हुने, गुलियो स्वादको, दमाहा वृक्षको फल।

दम्कनु- *अ.क्रि.* [दप्क+नु] १. अरूबाट नदेखिने गरी लुके झैँ गर्नु; छिप्न खोज्नु; दब्नु; लुक्नु। २. अलिअलि गरी पछि हट्नु; हच्कनु; दच्कनु।

दम्काइ- *ना.* दम्कने तथा दम्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

दम्काइनु- *क.क्रि.* दम्कने पारिनु।

दम्काउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. दप्काउनु; हच्काउनु। २. लुकाउनु; छिपाउनु; दबाउनु।

दम्कन्ने- *ना.* [दम+काने] उनिउँका जस्तै पात हुने, मसिनो कालो डाँठ भएको, पातका पछाडि सेतो धुलो हुने एक जातको झार; एक प्रकारको उनिउँ।

दम्किनु- *अ.क्रि.* [दम्क+इ+नु] १. दप्किनु। २. दम्कनु।

दम्किलो- *वि.* [दम्क+इलो] दम्कने खालको; दम्कने स्वभाव भएको; लुक्ने; छिप्ने।

दम्को- *ना.* [दम+को] १. हिँड्दा पदचापबाट आउने आवाज; पैतालाको शब्द। २. हिँडाइमा कुर्कुच्चो बज्रिँदा भित्र चस्कने एक रोग। ३. हुप; झस्को।

दम्क्याइ- *ना.* दम्को आउने भाव, अवस्था वा प्रक्रिया; दम्काइ।

दम्पती- *ना.* [सं.] विधिविधानअनुसार औपचारिक रूपमा परिणत भएका लोग्नेस्वानीको जोडी; जोईपोइ; पतिपत्नी।

दम्भ- *ना.* [सं.] १. बोक्रे खालको अभिमान; झुटो घमन्ड; आडम्बर; देखावटी स्वाङ। २. जालझेल; छल; कपट। ३. इन्द्रको वज्र।

दम्भक- *वि.* दम्भी।

दम्भन- *ना.* अभिमान गर्ने काम; सेखी गराइ; घमन्ड।

दम्भी- *वि.* दम्भ गर्ने; झुटो अभिमान गर्ने; व्यर्थको स्वाङपारा; घमन्डी।

दम्भोलि- *ना.* १. इन्द्रको अस्त्र; वज्र। २. हीरा।

दम्य- *वि.* [सं.] दमन गर्न सकिने; दमन गर्नुपर्ने; दमन गर्न योग्य; दमन गर्न लायक; दमनीय।

दम्सी- *ना.* हे. दुम्सी।

दम्स्याइलो- *वि.* अलिअलि भिरालो परेको; समतल नभई ओरालो परेको; तेर्पे; करालो।

दयनीय- *वि.* [सं.] १. दया गर्नुपर्ने अवस्थाको; दया गर्न लायकको। २. दीनहीन; दुःखी।

दयाँलो- *ना.* धुर्सुलका जस्तै आकारका दाँतीदाँती परेका फुस्रा खस्रा पात हुने, गुहेँलाका जत्रै दाना फल्ने, पाक्दा सेतो हुने, एक जातको बोट; सोही बोटको फल।

दया- *ना.* [सं.] १. अर्कामा आइपरेका दुःख, पीडा आदिलाई अनुभव गरेर संवेदशील हुने तथा उसप्रति उद्धार र सहयोग गर्ने मनोभाव वा वृत्ति। २. आफन्त वा आफूभन्दा निर्धा व्यक्तिप्रति गरिने उक्त प्रकारको कमलो व्यवहार; मेहरबानी। ३. दक्षप्रजापतिकी कन्या र धर्मकी पत्नीको नाम।

दयादान- *ना.* १. दयार्द्र भएर दिइने दान; भिक्षा; भिख। २. दया; कृपा।

दयादृष्टि- *ना.* दयाले पूर्ण भएको हेराइ; कृपापूर्ण व्यवहार।

दयाधर्म- *ना.* १. दया र सहानुभूति भरिएको धर्म; धर्मकर्म; धार्मिक कृत्य। २. दया र धर्म।

दयानिधान/निधि- *ना.* १. साह्रै दयालु व्यक्ति; दयाको खानी; दयाको भण्डार; दयासागर। २. ईश्वर; परमात्मा।

दयापात्र- *ना.* १. दया गरिने व्यक्ति; दया गर्न लायक पात्र। *वि.* २. दया गर्नुपर्ने; दयनीय।

दयामय- *वि.* १. दयाका भावले ओतप्रोत भएको; दयाले भरिएको; दयालु। २. भगवान्; ईश्वर।

दयामाया- *ना.* १. कुनै दीनदुःखी, रोगी आदि व्यक्तिका उपर गरिने सहानुभूति र सहयोग; सघाउपघाउ। *ना.* २. दया र माया।

दयार्द्र- *वि.* दयाका भावनाले हृदय पग्लिएको; दयापूर्ण; दयावान्; दयालु।

दयालु- *वि.* मनमा दया भएको; दयाशील; दयावान्।

दयावती- *वि.* दया गर्ने (स्त्री)।

दयावन्त- *वि.* दयालु।

दयावान्- *वि.* दया भएको; दयालु।

दयावीर- *ना.* १. मेघका विभिन्न नाममध्ये एक। २. साह्रै दयाशील व्यक्ति। ३. साहित्यमा चर्चित वीररसका चार भेदमध्ये एक।

दयाशील- *वि.* दयाले पूर्ण भएको; दयालु; दयावान्।

दयासागर- *ना.* दयाको सागर झैँ भएको पुरुष; दयावान् व्यक्ति; दयालु मानिस।

दयित- *ना.* [सं.] १. हित्तचित्त मिलेको वा मनले खाएको व्यक्ति; प्यारो मानिस। २. प्रियतम; प्यारा। ३. विवाहित स्त्रीको पति; स्वामी।

दयिता- *ना.* १. मनपरेकी स्त्री; प्रेमिका; प्यारी। २. अर्धाङ्गिनी; पत्नी।

दयेँरै- *ना.* [दाइँ+येरे] दाइँको लाठे खेतालो; दाइँ गर्दा पराल छिरल्ने र बिटा आदि पार्ने काम गर्ने ज्यामी; खेतालो; दहेँरै।

दर्नु- *स.क्रि.* १. स्याहासेस्तामा देखियोस् भन्ने हेतुले दर्ता गर्नु; सेस्तामा चढाउनु। २. यो यस्तै र यही हो भन्ने कुराको किटान गर्नु; टाँक्नु; नम्बर लगाउनु। ३. नियुक्ति गर्नु; तोक्नु; ठेक्नु।

दर₁- *ना.* १.तिजका अघिल्ला रात स्त्रीहरूले खाने, दह्रिलो विशेष भोजन (दर खानु, दर खाने आदि)। २. आड।

दर₂- *ना.* [फा.] १. क्रयविक्रय गरिने वस्तुको निश्चित परिमाण वा एक प्रतिको निर्धारित मूल्य; रेट; भाउ। ३. मोल; मूल्य; दाम।

दरकस- *ना.* १. कुनै वस्तुको दरभाउ; दररेट। २. क्रयविक्रय हुने वस्तुको मोलतोल गरी दाम तोक्ने काम; मूल्य निर्धारण।

दरकार- *ना.* [फा.] १. आवश्यकता; खाँचो; दर्कार। *वि.* २. नभइ नहुने; आवश्यक; जरुरी;।

दरखर- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. कोरिने वा कोपरिने गरी। २. पाछिने किसिमसँग।

दरखरिनु- *अ.क्रि.* १. दरखर हुनु; कोरिनु; कोपरिनु। २. पाछिनु; तछारिनु।

दरखऱ्याइ- *ना.* दरखऱ्याउने वा दरखरिने क्रिया वा प्रक्रिया।

दरखऱ्याइनु- *क.क्रि.* कोपरिनु; कोरिनु।

दरखऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. दरफर पार्नु; कोर्नु; फहराउनु। २. दहऱ्याउनु; दरफऱ्याउनु; पाछ्नु। ३. दाल, चामल आदि सिलौटा वा जाँतामा हालेर खस्रो पारी दल्नु; फग्लेँटा छुट्टिने गरेर पिँध्नु।

दरखास्त- *ना.* [फा. दरख्वास्त] सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालयमा कुनै कामको माग गर्दा लेखेर दिइने पत्र; निवेदनपत्र; प्रार्थनापत्र; दर्खास्त।

दरखास्तवाला- *वि.* दरखास्त पेस गर्ने (व्यक्ति)।

दरगाह- *ना.* [फा.] १. मृत्युउप्रान्त हाजिर हुनुपर्ने भनिएको ईश्वरको न्यायालय। २. ईश्वरको ढोका वा दरबार।

दरदर- *क्रि.वि.* [अ.मू. दर्+अ (द्वि.)] १. एकनासले ठुलो आवाज निकालेर पानी बर्सने गरी। *ना.* २. त्यसरी पानी बर्सँदाको आवाज वा ध्वनि।

दरदराइ- *ना.* दरदर भई दर्कने वा दरदराउने क्रियाप्रक्रिया।

दरदराउँदो- *वि.* दरदर भएको; दर्केर बर्सेको।

दरदराउनु- *अ.क्रि.* दरदर हुनु; दर्केर बर्सनु।

दरदाम- *ना.* [फा.दर+सं. द्रम] १. क्रयविक्रय गरिने वस्तुको किटानी मूल्य; दरभाउ; मोलतोल। २. खर्च भएका रकमकलमको फाँट; व्ययविवरण।

दरदेली- *वि.* [दरद+एली] आर्येली अर्थात् भारत-इरानेली भाषिक शाखाको केन्द्रीय उपशाखा।

दरपिठ- *ना.* [फा. दर+सं. पीठ] १. अड्डाअदालतमा दर्न लगिएका फिराद, उजुरी वा प्रमाणका निम्ति पेस गरिने कागतपत्र कानुनमा नलाग्ने, रीत नपुगेको वा सो अड्डा, अदालतको अधिकार क्षेत्रमा नपर्ने भनी सम्बन्धित अधिकारीले उक्त बेहोरामध्ये कुनै वा सबै खोलेर कागतको पीठमा लेखिदिने मन्तव्य वा तोक। २. घरसारमा भएका लेनदेनका कागतमा साँवामध्ये केही मात्र बुझाउँदा वा व्याज बुझाउँदा पहिले भएको लिखत वा तमसुकको पीठमा उक्त बेहोरा खोली लेखेर असामीको सहीछाप गर्नेगराउने काम।

दरफर- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. लड्नाले वा अन्य कुनै कारणले शरीरको अङ्ग कोतरिएर; कोपरिने वा कोरिने गरी; दरखर। २. पाछिने वा खुइलिने चालसँग।

दरफरिनु- *अ.क्रि.* १. दरफर हुनु; कोतरिनु; कोरिनु; कोपरिनु। २. पाछिनु; खुइलिनु।

दरफऱ्याइ- *ना.* दरफरिने वा दरफऱ्याउने क्रियाप्रक्रिया।

दरफऱ्याइनु- *क.क्रि.* दरफर पारिनु; कोपरिनु; कोरिनु; कोतरिनु।

दरफऱ्याउनु- *स.क्रि.* दरखऱ्याउनु; तछार्नु; पाछ्नु।

दरबन्दी- *ना.* [फा.] सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालयको सञ्चालनका लागि निश्चित तलब खाने गरी तोकिएको पद; आवश्यक पर्ने कर्मचारीका सङ्ख्याको निर्धारण।

दरबन्दी सिर्जना- *ना.* कार्यालयमा काम बढी पर्नाले कर्मचारी थप गर्नुपरेमा विधिवत् पद सिर्जना गर्ने काम; नयाँ पदको थपाइ।

दरबाजा- *ना.* [फा. दरवाज] घर, मन्दिर आदिको मुख्य दैलो; द्वार, ढोका।

दरबान- *ना.* [फा.] घर, कम्पाउन्ड, गोदाम आदिको सुरक्षाका निम्ति ढोकामा तैनाथ भएर बस्ने रुँगालो; द्वारपाल; ढोके।

दरबानी- *ना.* दरबानले गर्ने काम वा तत्सम्बन्धी पेसा।

दरबार- *ना.* [फा.] १. राजामहाराजाहरूको महल; राजप्रासाद; राजभवन; राजदरबार। २. भव्य महल; भवन। ३. राजा र अन्य भारदारहरूसहितको ठुलो सभा; राजसभा।

दरबारिया- *वि.* १. दरबारका काम र व्यवहारको सञ्चालन गर्ने; दरबारभित्रको काम गर्ने। २. दरबारसँग सम्बन्धित; दरबारको; दरबारी। ३. चालढाल, रूपरङ्ग आदि दरबारकै जस्तो; दरबारसँग मिल्दोजुल्दो।

दरबारी- *वि.* दरबारसँग सम्बन्धित; दरबारिया।

दरभाउ- *ना.* [दर+भाउ] किनबेच गरिने वस्तुको किटानी मोलतोल; दररेट; भाउ; दर।

दरमाहा- *ना.* [फा. दरमाह] १९५२ सालमा हुलाकका बारेमा सनद भएको महिनावारी तलब; तोकिएका मान्छेले पाउने मासिक वेतन।

दरमाहादार- *ना.* दरमाह पाउने मानिस; जागिरदार।

दररेट- *ना.* [फा. दर+अङ्. रेट] दरभाउ।

दरसाबिक- *ना.* [दर+साबिक] परम्परादेखि नै चल्दै आएको रीतिथिति; साबिकभन्दा पनि पहिलेको कुरा।

दरसुको- *वि.* [सं. दर+शुष्क] भर्खरभर्खर सुक्न लागेको; अलिअलि मात्र सुकेको; अखिएको।

दरा- *ना.* [सं. दर] जिल्लाको सानो एकाइ वा खण्ड; गाउँहरूको समूह।

दराइ- *ना.* [√ दर् (+आइ)] दर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

दराइनु- *क.क्रि.* दर्न लाइनु; दर्ता गराइनु।

दराउनु- *प्रे.क्रि.* दर्न लाउनु; दर्ता गराउनु।

दराज- *ना.* [फा.] तीन पाटा बन्द भएको, एक पाटामा खोल्ने र बन्द गर्ने खापा भएको, भित्रपट्टि मालसामान राख्ने, तलैतला परेको, खण्डेदार वा तखतावाल साधन; आलमारी।

दरान- *ना.* [दर+आन] लगत किताबमा चढाउने वा दर्ने काम।

दरान तिरान- *ना.* लगत; स्रेस्ता आदिमा चढाउने र तिरो तिर्ने काम वा व्यवस्था (जग्गाजमिनको।

दरार- *ना.* [सं. दर] १. भित्तो, जमिन, काठ आदि चर्केको वा चिरिएर प्वाल परेको ठाउँ; धसान; चिरा। २. धरातल भासिएर बनेको छिद्र।

दराल- *ना.* एक जातको कपडाको नाम।

दरिद्र- *ना.* [सं.] निर्धन; कङ्गाल; गरिब।

दरिद्रता- *ना.* दरिद्र हुनाको भाव वा अवस्था; निर्धनता; गरिबी।
दरिद्र नारायण- *ना.* १. दरिद्र वा भिखारीका रूपमा रहने वा मानिने नारायण; भिक्षुकरूपका ईश्वर। *वि.* २. दरिद्र; निर्धन; हरितन्नम।
दरिद्री- *वि.* दरिद्रता भएको; दरिद्र।
दरिद्र्याइँ- *ना.* दरिद्र कहलाउने अवस्था वा भाव, दरिद्रता; गरिबी।
दरिनु$_{१}$- क.क्रि.[दर्+इ+नु] दर्ने काम गरिनु; दर्ता गरिनु।
दरिनु$_{२}$- *अ.क्रि.* [दरो+इ+नु] दरो हुनु; दह्रिनु।
दरिया- *ना.* [फा.] १. नदी; खोला। २. समुद्र; सागर। ३. समुद्रका किनारतिर हुने, जोगीसन्न्यासीहरूले भिक्षापात्र बनाउने, साह्रो ठुलो नरिवल; दरिवल।
दरिया बुढी- *ना.* नदीनालाका किनारमा बाढीले फ्याँकेको काठपात, मुढा आदि।
दरिलो- *वि.* [दरो+इलो] १. दरो भएको; दह्रिलो। २. टिकाउ; खपाउ।
दरिवल- *ना.* [दरिया+नरिवल] समुद्रतटमा हुने, जटामित्र र फलबाहिरको खप्पर साह्रो र ठुलो हुने, बट्टा आदि बनाइने र योगीहरूले भिक्षापात्रका रूपमा प्रयोग गर्ने नरिवल; दरिया।
दरी- *ना.* [सं. स्तर] मोटो मोटो धागाले बुट्टैबुट्टा पारी बुनेको बिछ्याउना; सतरन्जा।
दरेस$_{१}$- *ना.* दरार।
दरेस$_{२}$- *ना.* [फा. दरेज] एक जातको मसिनो गौनजस्तो कपडा।
दरेस सारी- *ना.* एक जातको मसिनो गौनजस्तो कपडाबाट तयार पारिएको सारी।
दरो- *वि.* दह्रो।
दर्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. दरक्+नु] मुसलधारे पानी पर्नु; दर्र पानी पर्नु; आकाशबाट पानीको ठुलो धारा झर्नु।
दर्कने- *वि.* पानी पर्दा दर्र गर्ने खालको; दर्के।
दर्काइ- *ना.* दर्कने चाल, क्रिया वा प्रक्रिया।
दर्काइनु- *क.क्रि.* दर्कन लाइनु; दर्किने पारिनु।
दर्काउनु- *प्रे.क्रि.* मुसलधारे पानी बर्साउनु; दर्कन लाउनु; दर्र पार्नु।
दर्कार- *ना.* हे. दरकार।
दर्किनु- *अ.क्रि.* [दर्क+इ+नु] दर्कने काम हुइनु; मुसलधारे पानी पर्नु; दर्कनु।
दर्के- *वि.* [दर्को+ए] ठुलो पानी परेको; बेसरी बर्सेको वा दर्केको; मुसलधारे।
दर्के पानी- *ना.* मुसलधारे वर्षा।
दर्को- *ना.* [दर्क+ओ] १. मुसलधारे वर्षा; बेसरी परेको पानी; दर्केको पानी। २. जलवर्षाको ठुलो वेग।
दर्क्याइ- *ना.* [√ दर्कि (+याइ)] दर्किने क्रिया वा किसिम।
दर्क्याहट- *ना.* दर्किने अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।
दर्खास्त- *ना.* हे. दरखास्त।
दर्जन- *ना.* [अङ्. डजन] कुनै बाह्रवटा वस्तुको समूह।
दर्जन- *ना.* [सं. तर्जन] बाघ हिँड्ने बाटो पैल्याएर मार्नका लागि दायाँबायाँतिर सोझ्याएर राखिने, भरुवा बन्दुक आदि हतियार; बाघ मार्नका निम्ति थापिने खोर।
दर्जा- *ना.* [अ. दर्ज] १. एकभन्दा अर्को निम्न वा उच्च गुणका आधारको कोटि; स्तर; श्रेणी; कक्षा। २. सरकारी वा गैरसरकारी कर्मचारीहरूको पद; ओहदा; तह। ३. सेवा, कार्य आदिका निम्ति दिइने मान; पदवी।
दर्जावाल/वाला- *वि.* उच्च दर्जामा पुगेको; मान पाएको।
दर्जी- *ना.* [फा.] पेसागत रूपमा लुगा सिउने व्यक्ति; परियार; दमाई; सुजीकार।
दर्ज्यानी- *ना.* [दर्जा+यानी] दर्जादर्जाको वर्गीकरण गरी मर्यादा तोकिएको नियमावली; दर्जा जनाउने सूची वा क्रम।
दर्ता- *ना.* [दर्+ता] १. कुनै कार्यालयमा औपचारिक रूपमा आएका चिठी, कागजात आदि दर्ताकिताबमा दर्ने वा चढाउने काम; दराइ। २. सङ्घ, संस्था, पत्रपत्रिका आदि रजिस्ट्रेसन वा पञ्जीकृत गर्नेगराउने काम।
दर्ताकिताब- *ना.* आएका चिठीपत्र आदि मिति, पठाउनेको नाम, ठेगानासमेत खोलेर दर्ता गरिने किताब।
दर्तापुर्जा- *ना.* कार्यालयमा आएका कागतपत्र, मालसामान आदि दर्ता भएपछि प्रमाणस्वरूप दिइने पुर्जा; दर्ता भएको जनाउने पुर्जा।
दर्तापुस्तक- *ना.* दर्ताकिताब।
दर्तावाल- *वि.* जग्गाजमिन, घर आदि आफ्ना नाउँमा दर्ता भएको; आफ्नै स्वामित्व भएको; कानुनी रूपले जग्गाको धनी।
दर्द- *ना.* [फा.] १. बह; पीडा; वेदना; बेथा। २. दुःख; हन्डर; कष्ट।
दर्ददर्माहा- *ना.* दुःख, सास्ती खेपेर काम गरेबापत दिइने मासिक धन।
दर्दनाक- *वि.* दुःखपूर्ण (पीडा); बहलाग्दो (स्थिति)।
दर्प- *ना.* [सं.] १. बल, बुद्धि, विद्या, धन आदिले मान्छेका मनमा उत्पन्न हुने मैमत्तभाव; घमन्ड; अभिमान; फुइँफाइँ। २. अहङ्कारपूर्ण क्रोध; रिस। ३. उद्दण्डता; उच्छृङ्खलता।
दर्पण- *ना.* [सं.] ऐना; आरसी।
दर्पित- *वि.* [सं.] दर्प भएको; सेखी गर्ने; अहङ्कारी; घमन्डी; दर्पी।
दर्पी- *वि.* [सं.] दर्पले भरिएको; अहङ्कारी; सेखीवाल।
दर्फरिनु- *अ.क्रि.* [दरफर+इ+नु] दरफर हुनु; कोरिनु; तछारिनु; पाछिनु।
दर्फरे- *वि.* दर्फर पार्ने खालको; दर्फऱ्याउने।
दर्फऱ्याइ- *ना.* दरफऱ्याइ।
दर्फऱ्याइनु- *क.क्रि.* दरफऱ्याइनु।
दर्फऱ्याउनु- *स.क्रि.* दरफऱ्याउनु।
दर्बर/दर्बार- *ना.* [सं. दरण] पहाडपर्वत भेगमा विवाह आदिमा दुलही ल्याउँदा चल्तीमा ल्याइने, डाँडीको काठमा झुन्ड्याइने कपडाको डोली; मान्छे बस्ने खालको कपडाको झोलुङ्गो।
दर्बिलो- *वि.* [सं. दृढ+इलो] १. टिकाउ हुने खालको; दरिलो; दह्रो, दरो। २. मजबुत; बलियो।
दर्भ- *ना.* [सं.] कुश।
दर्भ संस्तर- *ना.* कुशको आसनी; कुशासन।
दर्माली- *ना.* लगभग चार हजार फुटभन्दा अग्लो जग्गामा फल्ने धानको एक जात।
दर्माहा- *ना.* [फा. दरमाह] प्रतिमहिना पाउने तलब; मासिक वेतन; तनखा।

दऱ्याइ- *ना.* [√ दरि (+याइ)] दरिने क्रिया वा प्रक्रिया; दह्याइ।
दऱ्याइनु- *क.क्रि.* दरिन लाइनु; दह्याइनु।
दऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* दरिन लाउनु; दह्याउनु।
दर्रा- *ना.* [सं. दर] १. जिल्लाको एक सानो विभाग; दरा। २. दुवैतिर अग्ला पहाड भई बिचमा गहिरो र खोल्सोजस्तो परेको साँघुरो बाटो।
दर्वट- *ना.* [सं.] १. सुरक्षाका निम्ति गाउँको चौकीमा बस्ने प्रहरी। २. दरबान; ढोके।
दर्श- *ना.* [सं.] १. अवलोकन; दर्शन। २. दृश्य। ३. अमावस्या ; औँसी। ४. औँसीका दिन अग्निहोत्रीहरूद्वारा गरिने यज्ञकार्य।
दर्शक- *वि.* [सं.] १. दर्शन गर्ने; देख्ने; हेर्ने। २. निरीक्षण गर्ने; निरीक्षक; द्रष्टा। ३. कुनै खेल, तमासा, चटक आदि हेर्ने; तमासे; रमिते।
दर्शन- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि वस्तुलाई हेर्ने काम; नजरगराइ; हेराइ। २. कुनै देवदेवीका प्रतिमा आदि वा योगी, महात्मा, सज्जन आदि आफ्ना मान्य जनलाई भक्तिपूर्वक गरिने ढोग र साक्षात्कार; नमस्कार। ३. प्रकृति, ईश्वर, ज्ञान, विज्ञान, वस्तु, जीवन र चेतनाबारेको विवेचन र विश्लेषण गरिने विद्या; तत्सम्बन्धी विषयमा व्यापक रूपले यथार्थ परिचय दिने शास्त्र; आध्यात्मिक तथा भौतिक वस्तुको चिन्तन वा विश्लेषण।
दर्शनढुङ्गो- *ना.* हे. दर्सिनढुङ्गो।
दर्शनभेट- *ना.* १. राजामहाराजाहरूसँग गरिने भेटघाट। २. मान्य जनसँगको भेटघाट।
दर्शनभेटी- *ना.* दर्शन गर्दा राखिने भेटी; दर्शनी।
दर्शनभ्रमण- *ना.* खास उद्देश्यले प्रेरित भएर कुनै पनि ऐतिहासिक, सांस्कृतिक आदि स्थलको पर्यवेक्षणार्थ गरिने भ्रमण।
दर्शनशास्त्र- *ना.* ज्ञान र विज्ञानको अथवा अध्यात्म र भौतिक पक्षपक्षान्तरको व्याख्या र विवेचना गरिने शास्त्र; जीवन र प्रकृतिका आन्तरिक तथा बाह्य तत्त्वहरूका बारेमा चिन्तन र अध्ययन गरिएको शास्त्र।
दर्शनावरणीय- *वि.* १. दार्शनिक तत्त्वका बुँदाहरूले ढाकेको। २. छर्लङ्ग देख्न नहुने; देख्नबाट जोगाइराख्नपर्ने।
दर्शनी- *ना.* ठुलाबडालाई दर्शन गर्दा राखिने भेटी; दर्शनभेटी; दाम।
दर्शनीय- *वि.* १. हेर्न लायक; हेर्नुपर्ने; हेर्दा मनलाई लोभ्याउने। २. राम्रो; सुन्दर।
दर्शयिता- *वि.* [सं.] दर्शन गराउने; देखाउने।
दर्शश्राद्ध- *ना.* [सं.] औँसीका दिन गरिने पितृकार्य; अमावस्याका दिनको श्राद्ध।
दर्शित- *वि.* [सं.] १. प्रकाशमा ल्याउने हेतुले देखाइएको; दर्साइएको। २. प्रकट गरिएको; प्रदर्शनमा ल्याइएको; प्रदर्शित।
दर्शी- *वि.* [सं.] १. कुनै विषय, वस्तु वा तत्त्वलाई देख्ने वा हेर्ने। २. देखाउने।
दर्सनी- *ना.* पानपाते आकारका ठुलठुला चिल्ला पात हुने र औषधीमा काम लाग्ने एक बुटी; सुदर्शना।
दर्साइ- *ना.* [√ दर्साउ (+आइ)] दर्साउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दर्साइनु- *क.क्रि.* देखाइनु।
दर्साउनु- *स.क्रि.* [सं. दर्श+आउ+नु] देखाउनु; झल्काउनु; प्रदर्शन गर्नु।
दर्सिन ढुङ्गो- *ना.* [सं. दर्शन ढुङ्गो] साह्रो र सेतो रङको एक जातको ढुङ्गो।
दर्सिनु- *क.क्रि.* देखिनु; झल्किनु।
दल्नु- *स.क्रि.* [सं. दल्+नु] १. मास, मस्याङ आदि अन्न फग्ल्याँटा पार्ने हिसाबले सिलौटा, जाँता आदिमा पिँध्नु। २. घोट्नु; रगड्नु। ३. लेपन गर्नु; घस्नु; लिप्नु; पोत्नु; लतपत्याउनु। ४. काम, व्यवहारमा सकेसम्म जोत्नु; लदाउनु; दलाउनु।
दल१- *ना.* [सं.] १. अन्न वा फलका दानामा बीजस्वरूप, नाथ्रीका रूपमा रहेका फग्ल्याँटा; द्विदल वा एकदल नाथ्री हुने वस्तुको गर्भपत्र। २. फूलका पात वा पत्ती। ३. पात, पत्र। ४. मानव वा मानवेतर प्राणीको जमात; गठ; समूह। ५. वैचारिक दृष्टिले सहमत हुन सक्ने समूहमा एकत्रित पार्टी; राजनीतिक दल; गुट; मण्डली। ६. सेनाको एक समूह वा गुल्म।
दल२- *ना.* [सं.] हठयोगका अनुसार योग गर्ने शरीरभित्रको चक्र; षट्चक्रको पत्र।
दलाक्षर- *ना.* हठयोगका अनुसार उक्त दलहरूमा अङ्कित अक्षर। (यस्ता दल मूलतः सात चक्रमा एक हजार पचास हुन्छन् र तिनमा रहने अक्षरहरू हुन् : - (१) मूलाधार- व, श, ष, स, (२) स्वाधिष्ठान- ब, भ, म, य, र, ल, (३) मणिपूर- ड, ढ, ण, त, थ, द, ध, न, प, फ, (४) अनाहत- क, ख, ग, घ, ङ, च, छ, ज, झ, ञ, ट, ठ, (५) विशुद्ध- अ, आ, इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ, ऌ, ॡ, ए, ऐ, ओ, औ, अं, अः, (६) आज्ञा- ह, क्ष, (७) सहस्रदल- सबै अक्षरहरू।)
दलगत- *वि.* [सं.] दल वा गुटका स्वार्थसँग सम्बन्धित; दलका आधारमा भर परेको; दलीय।
दलदल- *ना.* [सं. दलाढ्य] १. थलथल गर्ने भास; थलथले ठाउँ; गहिरो हिलो वा खाल। २. हिलो; पङ्क; गद्दी।
दलदले- *वि.* दलदल परेको; थलथले; धापिलो।
दलन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई दल्ने काम; पिँधाइ। २. घोट्ने वा रगड्ने काम; रगड; घोटाइ। ३. विध्वंस; संहार।
दलनमलन- *ना.* १. दलदाल गर्ने काम।
दलनेता- *ना.* [सं.] सामाजिक वा राजनीतिक सङ्गठनको सञ्चालन गर्ने प्रमुख व्यक्ति; दलको नायक; पार्टीका नेता।
दलपति- *ना.* [सं.] दल वा गुटको मुख्य व्यक्ति; दलनेता।
दलबन्दी- *ना.* [सं. दल+बन्धन] आआफ्ना मत वा सिद्धान्तअनुसार भिन्नभिन्न दल बाँध्ने काम; गुटबन्दी।
दलबल- *ना.* १. लावालस्कर; सेना; फौज। २. जहानपरिवार, इष्टमित्र, नोकरचाकर आदिको समूह।
दलबादल- *ना.* [दल+बादल] १. बादलले सगर ढाके जस्तै गरेर सबैतिरबाट आउने जनसमूह। २. धेरै केटाकेटी वा धेरै छोराछोरी।
दलमुखी- *वि.* [सं.] दल वा पार्टीतिर झुकाउ भएको (व्यक्ति, सिद्धान्त, नीति आदि)।
दलविहीन- *वि.* [सं.] कुनै राजनीतिक दल नभएको; पार्टी- प्रणाली

नभएको; निर्दलीय।

दलविहीनता- *ना.* दलविहीन हुनाको भाव, अवस्था वा किसिम।

दलहन- *ना.* [सं. दल+धान्य] दालजातका अन्नहरूको समूह (मास, मसुरी, चना, रहर, केराउ आदि)।

दला- *ना.* [सं. दल] खुकुरी, तरबार आदि राख्ने छाला वा काठको दाप; म्यान।

दलाइ- *ना.* [√ दल् (+आइ)] दल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

दलाइनु- *क.क्रि.* दल्न लाइनु।

दलाई लामा- *ना.* [भो. ब.] चीनको स्वशासित प्रान्तमा परिणत हुनुभन्दा पहिलेको तिब्बत राज्य व्यवस्थाका धर्मगुरु र मुख्य प्रशासक; अवतारी लामा; औतारी लामा।

दलाउनु- *प्रे.क्रि.* [दल्+आउ+नु] दल्न लाउनु।

दलाढ्य- *ना.* [सं.] नदीका छालले भर्खर मात्र छोडेको हिलो; दलदले; धाप; भास।

दलान- *ना.* [फा. दालान] गारोको सट्टा थामहरू राखेर, आउने जानेहरूलाई बस्न हुने गरी बनाएको खुला छिँढी; सिकुवा।

दलाल- *ना.* [अ. दल्लाल] कुनै वस्तु किनबेच गर्दा किन्ने र बेच्नेका बिचमा कुरा मिलाई नाफा खाने व्यक्ति।

दलाली- *ना.* [अ. दल्लाली] १. दलालको काम वा पेसा। २. दलालको काम गरेवापत पाउने नाफा। *वि.* ३. दलालले पाउने वा लिने।

दलाली दस्तुर- *ना.* प्रतिशतका हिसाबमा वा अन्य कुनै प्रकारले दलालले पाउने पारिश्रमिक; दलालले पाउने ज्याला वा रकम।

दलाहा- *वि.* [दल्+आहा] दल्न स्वभावको; मिचाहा; अटेरी; सताउने। स्त्री. दलाही।

दलित- *वि.* [सं.] १. फग्ल्याँटैफग्ल्याँटा पारिएको; दलिएको। २. दमन गरिएको; थिचिएको; कुल्चिएको। ३. विध्वंस गरिएको; नष्ट गरिएको।

दलित वर्ग- *ना.* समाजमा हक, इज्जत र प्रतिष्ठा समान रूपले पाउन नसकेको जाति वा समूह; सामाजिक व्यवस्थाको असमानताले सोसिएको वा पछि परेको जनसमुदाय।

दलिन- *ना.* घरको तला छाप्न निदालमाथि तेर्स्याएर राखिने लामो काठ।

दलिन गन्नु- *टु.* उत्तर दिन नसक्नु; नाजवाफ हुनु।

दलिनु- *क.क्रि.* [दल्+इ+नु] दल्ने काम गरिनु; दाल पारिनु।

दलिल- *ना.* [अ. दलील] १. आफ्नो पक्ष प्रबल बनाउन आवश्यक पर्ने तर्क वा युक्ति। २. वादविवाद; तर्कवितर्क; छलफल; बहस। ३. विचार; सोच।

दली- *वि.* [सं.] १. दल वा पत्र भएको; दलयुक्त। २. दलबलसहितको; दल भएको। ३. नेवारजातिको एक थर।

दलीय- *वि.* [सं.] १.दल वा पत्र हुने; दलसम्बन्धी। २. दलगत विचार भएको; त्यस्तो राजनीतिक सिद्धान्तलाई मान्यता दिने; पार्टीप्रति झुकाउ भएको।

दलीयता- *ना.* १. दल वा पत्र हुनाको भाव वा स्थिति। २. दल वा पार्टीसम्बन्धी तत्त्व हुनाको भाव वा अवस्था; दलीय भावना।

दलेल- *ना.* [अङ्. ड्रिल] सेनामा भर्ना भएका नयाँ जवानहरूलाई दिइने तालिम; सिपाहीहरूको तालिम; कवाजको अभ्यास वा प्रशिक्षण।

दलेल भर्ती- *ना.* सेनामा नयाँ जवान भर्ती गरिने काम; सिपाहीको भर्ती।

दलेली- *ना.* १. सैनिक शिक्षाको अभ्यास; सिपाहीको तालिम। २. अभ्यास; रफत।

दवाई- *ना.* [फा.] ओखती; औषधी।

दश- *ना.* [सं. दश] १. नौभन्दा पछि आउने सङ्ख्या; १० को अङ्क; सयको दसौँ भाग। *वि.* २. नौभन्दा पछिल्लो सङ्ख्याको; नौ र एक जोड्दा हुने अङ्कको।

दशक- *ना.* १. दश दश वर्षको समूह। २. कुनै पनि दशवटा वस्तुको समूह।

दशकन्धर- *ना.* रावण।

दशकर्म- *ना.* १. वैदिक विधिअनुसार ब्राह्मणका गर्भाधानदेखि लिएर विवाहपर्यन्तका दश संस्कार; गर्भाधान, पुंसवन, सीमन्तोन्नयन, जातकर्म, निष्क्रमण, नामकरण, अन्नप्राशन, चूडा, उपनयन र विवाहसम्मका दश कर्म। २. खनजोत, मलजल, गोडमेलजस्ता बाली लागेदेखि थन्क्याउन्जेल गर्नुपर्ने खेतीपातीका काम।

दशगजा- *ना.* दुई देशका बिचको सिमाना छुट्ट्याउने क्षेत्र वा भूमि; दुवै देशका बिच कसैको पनि अधिकारक्षेत्रभित्र नपर्ने मानिएको चौडाइमा दशगज बराबर हुँदै लम्बिएको सीमाक्षेत्र। (उदा.- नेपाल र भारतको सिमानालाई दशगजाले छुट्ट्याएको छ)।

दशगात्र- *ना.* १. मृतकको उद्धारका निम्ति मरेका दिनदेखि दश दिनसम्म गरिने मृतकसम्बन्धी कर्म; प्रेतकर्म। २. मरेका दिनदेखि दसौँ दिनसम्म ढिकुरामा दिइएका पिण्डद्वारा बन्ने शिर, आँखा, कान, नाक आदि कल्पना गरिएका शरीरका दश अङ्ग।

दशग्रीव- *ना.* दशवटा टाउका भएको, रामायणको प्रतिनायक पात्र; दशकन्धर; रावण।

दशदान- *ना.* विभिन्न ज्ञातअज्ञात पापबाट मुक्ति पाउने हेतुले मरणासन्न अवस्थामा पुगेपछि वा केही सरसौँदो छँदैमा गरिने गाई, तिल, सुन, भूमि, घिउ, कपडा, चाँदी, नुन, सखर र फलाम गरी दशवटा चिजहरूको दान।

दशदिक्पाल- *ना.* दिशाका अधिष्ठाता मानिएका देवता; इन्द्र (पूर्व), अग्नि (आग्नेय), यम (दक्षिण), निर्ऋति (नैर्ऋत्य), वरुण (पश्चिम) मरुत् (वायव्य) कुबेर (उत्तर), ईश (ईशान), ब्रह्मा (ऊर्ध्वदिशा) र अनन्त (अधोदिशा)- यी दश देवता।

दशदिने- *वि.* १. दश दिनसम्म जुठोसूतक लाग्ने (बन्धुबान्धव)। २. दश दिनको; दश दिनसम्बन्धी।

दशदुई- *ना.* पासा खेलमा दुई पासामा पन्जापन्जा र एउटा पासामा दुई पर्दा हुने एक दाउ; पासा खेलको बाह्र सङ्ख्याको एक दाउ।

दशधा- क्रि. *वि.* १. दश प्रकारले; दश किसिमले। २. दश भागमा बाँडिएर; दश खण्डमा।

दशन- *ना.* [सं.] १. दन्त; दाँत। २. दाँतले टोक्ने काम। ३. डस्ने काम; डसाइ। ४. कवच।

दशनङ्ग्री- *ना.* १. हातका दसैवटा नङ्ग्राको समूह। २. आफ्नै पाखुरा, हात र औँला खियाउने परिश्रम; आफ्नै बाहुबल।

दशनाम- *ना.* [सं.] सन्न्यासीहरूका दश थरी भेद वा थर, आश्रम, तीर्थ, वन, अरण्य, गिरी, पर्वत, सागर, सरस्वती, भारती र पुरी।

दशनामी- *ना.* १. दश भेद भएका सन्न्यासीहरूको एक सम्प्रदाय वा सामूहिक नाम। *वि.* २. दशनाममध्येको; दशनामसम्बन्धी।

दशनावली- *ना.* [सं.] हार मिलेका दाँतको पङ्क्ति; दाँतको लहर; दन्तपङ्क्ति।

दशपोट- *ना.* पासाका खेलमा दुई पासामा पाँच पाँच र एक पासामा पोट मात्र पर्दा हुने एक दाउ; पासाका खेलको एघार सङ्ख्याको एक दाउ।

दशपोल- *ना.* नापोको प्रणालीमा एक धार्नीको आधा भागमध्ये साढे चार भागलाई बुझाउने परिमाणवाचक शब्द।

दशभूमि- *ना.* [सं.] १. बौद्ध धर्मको महायान सम्प्रदायका अनुसार मुदिता वा प्रमुदिता, विमला, प्रभाकरी, अर्चिष्मती, सुदुर्जया, अभिमुक्ति वा अभिमुखी, दूरङ्गमा, अचला, साधुमती र धर्ममेधानामक ध्यानका दश अवस्था। २. चैत्यको शिरोभागभन्दा तल र गर्भभन्दा माथि रहने भाग।

दशम- *वि.* [सं.] गन्तीमा दसौँ स्थानमा परेको; दसौँ।

दशमलव करण- *ना.* गणितमा कुनै एकाइभन्दा कम मान सूचित गर्ने अंशलाई दशमलवको रूप दिने काम।

दशमलव- *ना.* [सं.] १. कुनै एकाइको दसौँ, सयौँ आदिका बिचको कुनै अंश सूचित गर्नाका निम्ति त्यसको पहिले लगाइने कुनै गणितीय बिन्दु (.६=६/१० भाग, .०६=६/१०० भाग इ.)। २. सो चिह्न लगाएर सूचित गरिने सङ्ख्या। ३. दश वा दशले विभाजित हुने हर भएको भिन्न।

दशमहाविद्या- *ना.* [सं.] तन्त्रशास्त्रमा उल्लिखित दश देवी; तन्त्रसाधना गर्दा आराधना गरिने दशवटी देवी (काली, तारा, षोडशी, भुवनेश्वरी, भैरवी, छिन्नमस्ता, धूमावती, बगलामुखी, मातङ्गी र कमलात्मिका)।

दशमांश- *ना.* [सं.] कुनै वस्तुमा दश समान भागमध्ये कुनै एक भाग; दसौँ भाग वा हिस्सा।

दशमासा- *ना.* दाँत खिइन लागेको अवस्था।

दशमिक प्रणाली- *ना.* १. नाप, तौल, मान आदि स्थिर गराउने गणितीय प्रणाली वा प्रचलन (डेसिमल सिस्टम)। (यसको मान आफ्नो निकटस्थ ठुलो मानको दसौँ भाग र नजिकको सानो सङ्ख्याको दश गुना हुन्छ। यदि दश पैसालाई एक ढ्याक र दश ढ्याकलाई एक रुपियाँ मानेमा त्यो दशमिक प्रणाली हुन्छ।) २. दशले गुन्दा र भाग गर्दा पूरै खलो उठ्ने सङ्ख्यालाई एक एकाइ मान्ने चलन।

दशमिक- *वि.* [सं.] १. दशमलव अर्थात् दशमांशसित सम्बन्ध भएको। २. दशले भाग लाग्ने वस्तु वा क्रियासित सम्बन्ध भएको।

दशमी- *ना.* [सं.] १. चान्द्रमासको प्रत्येक पक्षको दसौँ तिथि। २. विजयादशमी। ३. धर्मशास्त्रअनुसार मानिसको दसौँ वा अन्तिम अवस्था; मरण; मृत्यु। ४. मुक्ति; मोक्ष।

दशमुख- *ना.* [सं.] रावण।

दशरथ- *ना.* [सं.] अयोध्याका एक प्रसिद्ध सूर्यवंशी राजा; राम, लक्ष्मण, भरत र शत्रुघ्नका पिता।

दशरूपक- *ना.* [सं.] १. नाटकलाई दश भेदमा वर्गीकरण गरी तिनको लक्षणसमेत बताइएको, संस्कृत साहित्यमा चर्चित, धनञ्जयकृत काव्यशास्त्र। २. रूपकका दश भेद (नाटक, प्रकरण, भाग, व्यायोग, समवकार, डिम, ईहामृग, अङ्क, वीथि र प्रहसन)।

दशहरा- *ना.* [सं.] १. दश प्रकारका पाप नाश हुने भनी गङ्गा स्नान गरिने ज्येष्ठ शुक्ल दशमीको दिन; गङ्गा दशहरा; ज्येष्ठ शुक्ल दशमी। २. गङ्गा नदीको पूजाआराधना गरिने उत्सव।

दशा- *ना.* [सं.] १. अवस्था; हालत; परिस्थिति। २. ज्योतिषशास्त्रअनुसार नवग्रह र योगिनीले भोग गर्ने समय; नवग्रह र योगिनीको भोगवर्ष। ३. विपत्तिको समय; खराब दिन; अनिष्ट फलदायक ग्रहको समय; नराम्रो फल; दुर्दिन। ४. पूर्वरागका दशवटा दशा (अभिलाषा, चिन्ता, स्मरण, गुणकथन, उद्वेग, प्रलाप, उन्माद, व्याधि, जडता र मरण)। ५. विप्रलम्भ शृङ्गारका दश कामदशा (असौष्ठव, ताप, पाण्डुता, दुर्बलता, धैर्यको अभाव, अनालम्बनता, तन्मयता, उन्माद, अरुचि र मूर्च्छा।)

दशाङ्ग- *ना.* [सं.] मह, ठुलो खालको मोथे, घिउ, चन्दन, गोकुलधूप, अगरु, शिलाजित, सखर, शालधूप र पहेँलो सर्स्युँ गरी दश प्रकारका सुगन्धित द्रव्य मिलाएर बनेको धूप।

दशानन- *ना.* [सं.] दशमुख; रावण।

दशाब्द- *ना.* [सं.] दश वर्षको समूह; दशक।

दशावतार- *ना.* [सं.] विष्णुका दश अवतार (मत्स्य, कूर्म, वराह, नरसिंह, वामन, परशुराम, राम, कृष्ण, बुद्ध र कल्कि)।

दशाह- *ना.* [सं.] १.दश दिनको अवधि; दश दिन। २. मृतकका उद्धारको उद्देश्यले मृत्युको दसौँ दिनमा गरिने संस्कार कार्य। ३. मृतसूतकको दसौँ दिन।

दशाहा/दसाहा- *ना.* १. मरेका दिनदेखि दसौँ दिनसम्म जुठो बार्नुपर्ने नातेदार व्यक्ति; जुठो सूतक लाग्ने बन्धुवर्ग। *वि.* २. दश दिनसम्म जुठो लाग्ने (दाजुभाइ); दशदिने।

दस- *ना./वि.* [सं.] हे. दश।

दसाङ- *वि.* [सं. दशगुणन] अङ्कको पहाडा वा दुनोट अध्ययन गर्दा दसौँ दोबरलाई बुझाउने; दश दोबरको (पाँच दसाङ पचास, दश दसाङ सय इ.)।

दसी- *ना.* [सं. दर्शित] १. प्रमाणस्वरूप अपराधीबाट बरामद भएको चोरीका वा यस्तै कुनै अपराधका मालसामान; सबुद प्रमाणका लागि ग्राह्य वस्तु। २. सबुद; प्रमाण। ३. साक्षी; गवाह। ४. चिह्न; निसान।

दसैँ गीत- *ना.* बडादसैँको पर्वमा गाइने एक गीत; मालसिरी; मालश्री।

दसैँ- *ना.* [सं. दशमी] १. आश्विन शुक्ल पक्षमा प्रतिपदादेखि दशमी र त्यसपछि कोजाग्रत पूर्णिमासम्म पनि मानिने विशेष पर्व वा उत्सव। २. आश्विन शुक्ल सप्तमीका दिनदेखि दशमीका दिनसम्मका फूलपाती, महाअष्टमी, महानवमी र विजयादशमी लगातार चार दिनको महापर्व। ३. नेपालीहरूको सबैभन्दा ठुलो

राष्ट्रिय चाड; विजयादशमी। ४. चैत्र शुक्ल अष्टमी वा सो दिन मनाइने चाड। ५. असोज-कात्तिकमा पर्ने बडादसैँ वा महादसैँ। ६. चैत महिनामा पर्ने चैतेदसैँ।

दसैँ बजार- *ना.* दसैँका अवसरमा सुपथ तथा सुलभ रूपमा मालसामान उपलब्ध गराउन व्यवस्था गरिएको बजार।

दसोबिसो- *ना.* [दश+बिस] डन्डीबियोको खेलमा एक डन्डीको नापलाई दश र बिसको आधार मानी खेलिने खेल वा प्रक्रिया।

दसौँ- *वि.* [सं. दशम] गन्दै जाँदा दश सङ्ख्यामा पर्ने; दश अङ्कको; दशम (क्रम, स्थान, स्तर इ.)।

दसौँद- *ना.* [सं. दशांश] १. कुनै वस्तु वा सङ्ख्याको दश खण्डको एक खण्ड। २. वर्ष, छ महिना वा महिना आदि कुनै निश्चित अवधिका लागि मूल धनको दशांश ब्याज; सयकडा दशका हिसाबले भेट्ने भाग। ३. लिम्बूवानको अमाली प्रथामा मुद्दा मिलाएबापत बिगोको दशमांशसम्म लाग्ने दस्तुर; सबासुद्धो।

दसौँद ब्याज- *ना.* कर्जा दिएको वा लिएको सय रुपियाँमा एक वर्षमा लाग्ने दशांश ब्याज; सयकडा दशका हिसाबले लाग्ने ब्याज।

दसौँदी- *वि.* कुनै निश्चित अवधिमा सयकडा दशका हिसाबले लाग्ने (ब्याज, दस्तुर आदि)।

दस्कत/दस्खत- *ना.* [फा. दस्तखत] सही; हस्ताक्षर।

दस्त- *ना.* [फा.] १. पेटको गडबडीले हुने पातलो दिसा; पखाला। २. हस्त; हात।

दस्तकार- *ना.* [फा. दस्त+सं. कार] हातैले ससाना चिजबिज बनाउने कालिगड; शिल्पी।

दस्तकारी- *ना.* १. हातले तयार गरिएको कलापूर्ण वस्तु; हातकै कालिगडीबाट बनाइने कलात्मक चिज। २. हातले कलापूर्ण चिजबिज तयार गर्ने काम।

दस्तखत- *ना.* [फा.] आफ्नो रोहबरमा भएको हो अथवा यसबारे मेरो सहमति छ भन्ने कुरो जनाउन आफ्नै हातले लेखिने नाम; हातको निसान; हस्ताक्षर; सही।

दस्तावेज- *ना.* [फा.] कुनै राजनीतिक पार्टी वा सामाजिक सङ्घ-संस्था आदिको आफ्नो कार्य-सञ्चालन र उद्देश्यहरू प्रस्ट उल्लेख गरी पारित भएको प्रतिवेदन, विधान आदि।

दस्तुर- *ना.* [फा. दस्तूर] १. धेरै अघिदेखि चलेर आएको रीतिथिति; परम्परा; रीतिरिवाज; प्रथा। २. तरिका; नियम, काइदा। ३. कर; फिस; दस्तुरी।

दस्तुरी- *ना.* नियमअनुसार लगाइएको लिने वा दिने रकम।

दस्यु- *ना.* [सं.] १. चोरी गर्ने व्यक्ति; चोर; डाँकू; लुटेरा। २ राक्षस; असुर। ३. एक प्राचीन अनार्य जाति। ४. दुष्ट; खल।

दह- *ना.* [सं. ह्रद] १. पानी गहिरिएर बनेको नदीको भाग; आहाल; पानी जमेको खाडी। २. कुण्ड; पोखरी; तलाउ।

दहन- *ना.* [सं.] १. पोल्ने भाव क्रिया वा प्रक्रिया; डाह; पोलाइ। २. आगो।

दहनीय- *वि.* जल्न वा जलाउन हुने; जलाउन सकिने; डढाउन योग्य।

दहर- *ना.* [फा. दह] तास, गन्जिफा आदिको दश फुट्टी भएको चक्की; दहल।

दहरिनु- *अ.क्रि.* [√ दरफरिनु] दरखरिनु; दरफरिनु।

दहऱ्याइ- *ना.* दहऱ्याउने भाव; क्रिया वा प्रक्रिया।

दहऱ्याइनु- *क.क्रि.* छाला खुत्तिने गरी कोरिनु।

दहऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. खस्रो वस्तुले जिउमा वा अन्य कुनै वस्तुमा खुइलिने गरी कोतर्नु; दरखऱ्याउनु; दार्नु; दरफऱ्याउनु। २. घुर्की लाउनु; घुर्क्याउनु।

दहिले- *वि.* [दहिलो+ए] १. दहिलाको; दहिलोसँग सम्बन्धित। *ना.* २. 'द' अक्षर चिनाउने रूप (दहिले द)।

दहिले ठेलो- *ना.* दहिलाको तलतिर चौकोस अड्याउन तेर्स्याएर राखिएको मोटो काठ; दहिलाको ठेलो; सँघारठेलो।

दहिलो- *ना.* [सं. देहली] खोल्न र बन्द गर्न मिल्ने हिसाबले खापा लगाइएको घरको खण्ड; द्वार; ढोका; दैलो।

दही- *ना.* [सं. दधि] दुध जमाएर बनाएको खाद्य वस्तु; पञ्चगव्य (दुध, दही, घिउ, गहुँत र गोबर) मध्ये एक पदार्थ; दधि।

दहीचामले- *ना.* १. दहीदँगालो। *वि.* २. दही र चामलजस्तो; दही र चामल मिसिएको।

दहीचिउरे- *वि.* सानोतिनो कुराको फाइदामा जे पनि गर्न तयार हुने वा जसको पछि पनि लाग्ने; भरपत्यार नभएको; दुईजिब्रे।

दहीठेको- *ना.* विवाहमा जन्तीका साथ दुलाहातर्फबाट लगिने दहीको ठेकी; कागेठेकी।

दहीदँगालो/दडालो- *ना.* धुर्सुलको जत्रो बोट हुने, बाटुला पात हुने, झुप्पैझुप्पा फुल्ने र दही जस्तै सेता दाना हुने, रसिलो तर बेस्वादिलो फल; दहीचामले।

दहीबारा- *ना.* दहीमा डुबाइएको मुग आदिको नुनिलो बारा।

दहेँरै- *वि.* [दहेँरो+ए] दहेँरासम्बन्धी; दहेँराको।

दहेँरो- *ना.* [दाहीँ+ऐरो] दाइँ गर्दा पराल छिरल्ने र बिटा आदि पार्ने काम गर्ने खेतालो; दाइँको लाठे खेतालो; दयेँरो।

दह्य- *वि.* [सं.] पोल्न योग्य; जलाउन सकिने; बाल्न सकिने।

दह्रिनु- *अ.क्रि.* [दह्रो+इ+नु] १. दह्रो हुनु; दरिनु। २. जरखरिनु; छिप्पिनु। ३. आफ्नो विचार र बोलीमा अटल हुनु; दृढ रहनु। ४. कुनै स्थान, श्रेणी, पद आदिमा रहने गरी तोकिनु; किटान गरिनु।

दह्रिलो- *वि.* [दह्रो+इलो] दह्रो; दरिलो; दर्बिलो।

दह्रो- *वि.* [सं. दृढ] १. कुनै धक्का वा चोटपटकबाट नढल्ने, नलकपकाउने; बलियो; मजबुत; दर्बिलो। २. आँट भएको; आँटिलो। ३. आफ्नो लक्ष्य वा सिद्धान्तमा विचलित नहुने; नडग्ने। स्त्री. दह्री।

दह्रोखरो- बोलीवचनको पक्का।

दह्याइ- *ना.* [√ दह्रि (+याइ)] दह्रिने क्रिया वा प्रक्रिया। [दह्याउ+आइ] *ना.* दह्याउने क्रियाप्रक्रिया।

दह्याइनु- *क.क्रि.* दह्रो पारिनु।

दह्याउनु- *स.क्रि.* दह्रो पार्नु; दर्बिलो तुल्याउनु; अडिग बनाउनु।

दा- *वि.* [सं.] दिने (शब्दका पछाडि गाँसिएर प्रत्ययधर्मी शब्दका रूपमा प्रयुक्त, जस्तै-पुत्रदा, धनदा, ज्ञानदा इ.)।

दाँज्नु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तुलाई रूप, गुण, स्वभाव आदिका

आधारमा अर्को वस्तुसँग तुलना गर्नु; बराबरीका दृष्टिले हेर्नु, बुभ्नु वा जाँच्नु। २. उपमा दिनु; दृष्टान्त दिनु।
दाँज- *ना.* १. दाँज्ने काम; तुलना; दाँजो; दँजाइ। २. बराबरी, समानता।
दाँजिनु- *क.क्रि.* दाँज्ने काम गरिनु; एकै ठाउँमा राखेर भिडाइनु।
दाँजो- *ना.* १. दाँजेर हेर्ने काम; तुलना; दँजाइ। २. बराबरी; समता; समानता।
दाँत- *ना.* [सं. दन्त] १. मेरुदण्ड हुने धेरैजसो प्राणीहरूको मुखभित्र तल र माथि अर्धचन्द्राकार पङ्क्तिमा उम्रने र टोक्ने, चपाउने, खाने आदि काम लिइने फग्ल्याँटा आकारका बत्तिसवटासम्म हुने ससाना हाड जस्तै सेता अवयव। २. खाने, चपाउने आदि कामबाहेक केही वर्णको उच्चारणमा समेत सहायता गर्ने गिजामा उम्रिएका सोही हाडका अवयव। ३. अन्न पिँध्नका निम्ति घट्ट, जाँतो आदिका ढुङ्गामा मसिनो पारेर कपिएको भाग वा तिखो टुँडो। ४. हतियार आदिको धार।
दाँती- *ना.* [दाँत+ई] १. रेती, करौँती, कलपुर्जा आदिका छेउमा काटेर निकालिएका दाँतजस्ता पङ्क्ति वा लहर। २. घरको छानाको बलेँसी तरिने छेउ; छानाको छेउ। ३. खोपी खेल्दा पैसा वा ढ्याक बच्चने ठाउँका प्वालको छेउ।
दाँतीदार- *वि.* दाँती भएको।
दाँतीहार- *ना.* घरको पाली वा धुरी छाउँदा छानाको छेउमा हालिने गारोभन्दा बाहिरपट्टि निस्किएको छानाको पुछार लङ।
दाँते- *वि.* [दाँत+ए] १.लामा वा ठुला दाँत भएको; दाह्रो पलाएको; दाह्रे। २. भारहरू उखेल्ने वा गोडमेल गर्ने काम गरिने लामा-लामा दाँत भएको औजार। *वि.* ३. दाँतसम्बन्धी; दाँतमा भएको; दाँतजस्तो; दाँतको।
दाँतेओखर- *ना.* विशेषत हिमाली भागमा हुने, पातलो र दाँतले फोर्न सकिने कमलो बोक्रा हुने र धेरै गुदी भएको एक जातको ओखर।
दाँतेकिरो- *ना.* दाँतका फेदमा छिद्र पारी दाँत बेकम्मा पार्ने रोगको कीटाणु; दाँतमा लाग्ने किरो।
दाँतेगुहु- *ना.* दाँतमा जम्ने मयल; दन्तमल।
दाँतेघर- *ना.* गिजा; दनासो।
दाँतेफुली- *ना.* दाँतमा प्वाल पारेर वा त्यसै जडेर लगाइने फुली; दाँतका बिचमा प्वाल पारी जडिने सुन, चाँदी आदिका साना टीका।
दाँतेबह- *ना.* साह्रै चर्को पिर।
दाँदे- *ना.* [√ दाँते] १. रोपाइँ गर्नुभन्दा पहिले गरामा हिलो माटो सम्म्याउन गोरुका पछाडि हलो जस्तै गरी लगाइने काठको चेप्टो, लामो उपकरण वा साधन। २. धानका बिउको माटो पन्छाउने डल्याँठोजस्तो काँटादार साधन।
दाँवल- *ना.* [सं. दामल] बराबर उमेरका व्यक्ति; दौँतर; जोडा; दाम।
दाँवली- *ना.* डोरीबाट तयार गरिएको, चरा समातिने काममा प्रयोग गरिने पासो।
दाइँ- *ना.* [√ दाउ] १. खलामा मियोका वरिपरि गोरु घुमाई धान आदि अनाजका बोटहरू कुल्चाई रहलपहल अनाज भार्ने काम। २. कुल्चिमिल्ची; माडमुड। ३. बेअदबीसँग गरेको काम-कारबाई। ४. ढलीमली गर्ने काम; मनपर्दो चाल।
दाइँ गीत- *ना.* दाइँ गर्दा सह ल्याउनका लागि गाइने प्रसिद्ध ऋतुकालीन लोकगीत।
दाइ१- *ना.* [सं. दायाद] १. दाजुभाइमा आफूभन्दा जेठो व्यक्ति; दाजु। २. जेठो उमेरको अडकलमा भनिने कुनै पुरुष व्यक्ति।
दाइ२- *ना.* [√ दाउ (+आइ)] दाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
दाइजो- *ना.* [प्रा. दइज्जय? सं. देयक] विवाहमा दुलहीका बाबु, आमाहरूले दुलहीलाई दिएर पठाइने धनमाल (लुगा, गहना, गोडधुवा आदि)।
दाइजो बिर्ता- *ना.* राजा रजौटाहरूले आफ्ना छोरीबेटीलाई दाइजोका रूपमा दिएको बिर्ता।
दाइनाइके- *ना.* [दाइ+नाइके] मुख्य नाइके; भाइनाइकेभन्दा माथिको नाइके।
दाइनु- *क.क्रि.* [दाउ+इ+नु] दाउने काम गरिनु; गोरु नारिनु; हलो जोतिनु।
दाउ१- *ना.* [सं. दाय] १. कुनै कामकुरो मिलाउन सजिलो पर्ने अवसर; मौका। २. कौडाको खेलमा हुने तिया, चौका आदि दाउ। ३. पासाका खेलमा हुने पोट बाह्र, कच्चे बाह्र, चरीपन्जा सत्र आदि दाउ। ४. कुस्ती, पहलमानी आदि खेलमा एकले अर्कालाई पछार्ने युक्ति; पेच; छिर्के।
दाउ२- *ना.* काठपात काट्ने खुर्पाजस्तो हतियार; बाम्फोक।
दाउनु- *स.क्रि.* [सं. दायन+नु] १. गाईको बहर वा गोरु भैँसीका पाडो वा राँगो वा घोडाको बछेडो आदिलाई नारेर हलो, बग्गी, गाडा आदिलाई तान्दै चालमा हिँड्न वा कुद्न सिकाउनु। २.बहर वा गोरुलाई हलो तान्न सधाउनु; हलो जोताउनु; नार्नु। ३. बहर, बोका आदिलाई खसी पार्नु; सुमर्नु; ठोक्नु। ४. सिकाउनु सधाउनु; अभ्यास गराउनु; बानी पार्नु।
दाउन- *ना.* अनर्सा, सेल, पन्जाबी रोटी, फिनी, भर आदि पकाउँदा राम्ररी फुराउन र कमलो पार्नका लागि फाएको पिठोमा मिसाइने घिउ, नौनी, तर, गुलियो आदि वस्तु।
दाउनी- *ना.* [दाउ+नी] दाइँ।
दाउपेच- *ना.* [दाउ+पेच] १. अरूलाई हराउने वा गिराउने जुक्ति; छलबल। २. छलकपट; चालबाजी; जालभेल।
दाउरा- *ना.* [दाउरो] १. बाल्नका लागि प्रयोग गरिने रुखका सुकेका हाँगाबिँगा; बाल्न योग्य काठ; इन्धन। २. समिधा (यज्ञ यागादिमा बालिने आँप, डुम्री, पलाँस आदि)।
दाउरे- *ना.* १. दाउरा बेचेर जीविका चलाउने व्यक्ति। *वि.* २. दाउरा खेप्ने; दाउरा बेच्ने। ३. पातलो र अग्लो; ख्याउटे; सिकटे।
दाउरो- *ना.* [सं. दारुक] १.दाउरा। *वि.* २. किर्लिक्क परेको; सिट्ठो; सिकुटे।
दाक्षायणी- *ना.* [सं.] १. दक्षप्रजापतिकी छोरी; सतीदेवी। २.नवदुर्गामध्ये एक।
दाक्षिणात्य- *वि.* [सं.] १. दक्षिण दिशाको; दक्खिनतिरको; दक्खिनपट्टि पर्ने। २. विन्ध्याचलभन्दा दक्षिणतिरको।
दाक्षिण्य- *ना.* [सं.] १. सिपालु हुनाको भाव वा क्रिया; निपुणता;

कौशल। २. दान दिन सक्ने भाव; उदारता; औदार्य। ३. दाहिने भएको अवस्था; अनुकूलता। ४. सरलता। ५. चेष्टा र वचनले अर्कको मनको पछि लाग्ने भन्ने भएको, नाटकको एक प्रकारको लक्षण। *वि.* ६. दक्षिणसँग सम्बन्धित; दक्षिणको।

दाख- *ना.* [सं. द्राक्षा] १. जडेलाको जस्तै पात र लहरो हुने थाँक्रामा झुप्पाझुप्पा परेर फल्ने र पाक्ता रातो, वा पहेँल्चो हुने गुलियो स्वादको फल; अङ्गुर। २. मुनक्का। ३. किसमिस।

दाखचोक- *ना.* आगलागी हुनुभन्दा अघि सिंहदरबारभित्रका विभिन्न चोकहरूमध्ये दाख लगाइएको चोक।

दाखिल- *वि.* [फा.] १. सम्बन्धित ठाउँमा हाजिर भएको; आइपुगेको; उपस्थित; प्राप्त। २. बुझाइएको; चुक्ता गरिएको।

दाखिल खारिज/खारेज- *ना.* अड्डाखानामा कसैका नाउँमा सरकारी स्रेस्तामा दरिएको जग्गाजमिन आदिको हक छुटाउन सो नाम काटी हाल पाउनेका नाउँमा दर्ता गर्ने काम; नाउँसारी।

दाखिला- *ना.* [अ. दाखिल] १. कुनै अड्डा अदालत वा तोकिएको अन्य ठाउँमा सम्बन्धित व्यक्ति उपस्थित हुने काम; हाजिर; उपस्थिति। २. सम्बन्धित ठाउँमा दाखिल हुन आएको नगदी, जिन्सी, लिखित कागजात आदि।

दाखिल रिपोट- *ना.* कुनै वस्तु दाखिल भएको जानकारी दिने प्रमाण; जानकारीपत्र।

दाग्नु१- *स.क्रि.* १. लोभी आँखाले हेर्नु; आँखा गाड्नु; चाहना गर्नु। २. निसाना लगाउनु; तारो हान्नु; लक्ष्य गर्नु। ३. ताकेर हेर्नु; ठम्याउनु।

दाग्नु२- *स.क्रि.* [दाग+नु] १. बन्दुक, तोप आदि पड्काउनु। २. आगो लाउनु; आगो सल्काउनु।

दाग१- *ना.* [फा.] १. कुनै वस्तुमा केही लागेर परेको चिह्न; टाटो; धब्बा। २. कसैको चरित्रमा लागेको कलङ्क; दोष; अभियोग; लाञ्छना। ३. पोलेको ठाउँमा बसेको घाउ आदिको खत। ४. सुन आदि जाँच्न कसीमा घोटेर लगाइएको रेखा।

दाग२- *ना.* [सं. दग्ध] १. डढाउने वा पोल्ने काम; दाह गर्ने काम; जलाउने काम। २. मृतकलाई जलाउँदा विधिपूर्वक सर्वप्रथम मुखमा लगाइने आगो।

दागबत्ती- *ना.* दाहसंस्कारका निम्ति छोरा वा नजिकका नातेदारले शवका मुखमा सल्काएर राख्ने बत्ती; दाग दिने बत्ती।

दागा- *ना.* [अ. दगा] प्रतिशोधका भावनाले मनमा गडेको रिस; इबी; दगा।

दागादाग- *ना.* रिसको रन्काले एकले अर्कालाई खतम पार्न खोज्ने काम; परस्परको रिसइबी।

दागा धर्नु- *टु.* प्रतिशोधका कारण कसैलाई नोक्सानको अनिष्टसहित चुनौती दिनु; विरोधीलाई भविष्यमा कुनै खतरापूर्ण अवस्थामा पुऱ्याउँछु भनी अठोट गर्नु; कसैलाई ईखवश क्षति पुऱ्याउने सङ्कल्प गर्नु।

दागिनु- *क.क्रि.* [दाग्+इ+नु] दाग्ने काम गरिनु।

दागी- *वि.* [दाग+ई] १. दाग लागेको; दाग देखिने; टाटो भएको। २. अभियोग लागेको; कलङ्कित; दोषी। ३. एक किसिमको खोटो।

दाजी- *ना.* [दाइ+जी] दाज्यू।

दाजु- *ना.* [दाज्यू] १. भाइभाइमा आफूभन्दा पहिले जन्मेको व्यक्ति; दाइ, दाजी। २. एकै कोखबाट आफूभन्दा पहिले जन्मेका व्यक्तिको नाता जनाउने शब्द।

दाजुभाइ- *ना.* १. एउटै आमाका छोराहरू; सहोदर दाजुभाइ। २. उमेरका क्रमले जेठोकान्छो; दाजु र भाइ। ३. दशदिने वा तेह्रदिने बन्धुवर्ग।

दाज्यू- *ना.* [दाइ+ज्यू] दाइ; दाजु (प्रायः आदरार्थीमा)।

दाज्यूभाइ- *ना.* दाजुभाइ।

दाज्यै- *ना.* [दाज्यू+ऐ] दाज्यूको आदर बुझाउने शब्द; दाज्यैज्यू।

दाज्यैज्यू- *ना.* दाज्यूको सम्मानवाची शब्द; दाज्यै।

दाडिम/दाडिम्ब- *ना.* [सं.] अनारको बोट, दारिम।

दातव्य- *वि.* [सं.] १. अर्कालाई दिन योग्य; दानदक्षिणा गर्न लायक। २. दानसम्बन्धी; दानको।

दातव्य कोष- *ना.* कुनै सङ्घ-संस्थालाई निर्दिष्ट काममा आम्दानी खर्च गर्ने गरी प्रदान गरिएको कोष वा रकम।

दाता- *वि.* [सं.] १. दिने; दिने स्वभावको (सुखदाता, प्राणदाता, अन्नदाता इ.)। २. धेरै दान गर्ने; दानशील; दानी। ३. फुक्का हृदय भएको; उदार। *ना.* ४. निकै दानी व्यक्ति। ५. दान गर्ने, बकसपत्र दिने वा गुठी राख्ने व्यक्ति।

दातापन- *ना.* निकै ठुलो दाता हुनाको अवस्था; दानशीलता।

दातासकार- *ना.* जग्गाजमिनमा बन्धक लिएको मान्छेले तेस्रो मान्छेसँग मूल्य लिई सो बन्धकी बेचेपछि तेस्रो चाहिँले मूल जग्गाधनीलाई सकारेर गरिने कागज।

दातृ- *वि.* [सं.] दाता; दिने (राष्ट्र आदि) मान्छे।

दातृता/दातृत्व- *ना.* [सं.] दाता हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; दानशीलता।

दात्री- *वि.* [सं.] १. दान गर्ने स्वभावकी स्त्री। २. दान गर्ने निकाय वा संस्था आदि।

दाद- *ना.* [सं. दद्रु] छालामा खस्रो चक्का परेर फैलँदै जाने र चिलाउने सरुवा खालको एक चर्मरोग।

दादनी- *ना.* पछि बुझाउने गरेर पहिलेबाटै लिएको पेस्की।

दादरा- *ना.* शास्त्रीय गानदेखि भिन्न एक किसिमको गीतको लय।

दादा- *ना.* [सं. दायाद] १. कमाराको आदरवाची शब्द। २. दाजु; दाइ; दाज्यै।

दादागिरी- *वि.* बल र अभिमानका भरमा अरूलाई हप्काउने वा हैकम चलाउने।

दादुरा- *ना.* [सं. दद्रु] प्रायः केटाकेटीलाई कडा जरो आई शरीरभरि मसिना बिमिरा उठ्ने एक प्रकारको चर्मरोग।

दादै- *ना.* [फा. दादन+ऐ] १. सरसामान वा पैसा बुझिलिएको भरपाई लेख्दा सुरुमा लेखिने शब्द; भरपाई जनाउने शब्द। *क्रि.वि.* २. उप्रान्त; आगे; अब।

दान१- *ना.* [सं.] १. आफ्नो हकमा रहेको धनमाल अर्काको हकमा गरिदिने काम; कुनै वस्तुबारे अधिकारको हस्तान्तरण। २. दिने काम; प्रदान। ३. धार्मिक भावनाले गरिबगुरुवालाई अन्न, वस्त्र, पैसा आदि वितरण गर्ने काम। ४. कुश, तिल, जलसहित सङ्कल्प

गरेर ब्राह्मणलाई द्रव्य, वस्त्र, अन्न आदि दिने काम। ५. त्यसरी दिइएको धनमाल, जमिन, गाई आदि। ६. राम्रो कार्यका निम्ति दिइने आर्थिक सहयोग; चन्दा। ७. शब्दका पछिल्तिर लागेर त्यस विषय वा वस्तुको दान भएको वा गरिएको भन्ने बुझाउने शब्द (विद्यादान, श्रमदान, प्राणदान इ.)। ८. राजनीतिका साम, दाम, दण्ड र भेद गरी चार किसिमका जुक्तिमध्ये एक; शत्रुलाई धन दिएर अधीनमा राखिने एक उपाय।

दान$_{२}$- *प.स.* [फा.] कुनै नामको पछिल्तिर लागेर सो नामको आधार अर्थ जनाउने शब्द। (फूलदान, कलमदान, खानदान इ.)।

दान$_{३}$- *ना.* हात्तीको उमेर पुगेपछि कन्चटबाट निस्कने गन्धयुक्त बाक्लो पसिना; मद।

दानदक्खिना- *ना.* दानदक्षिणा।

दानदक्षिणा- *ना.* कुनै पुण्यकार्यमा वा मर्दापर्दा ब्राह्मणलाई दिइने जिन्सी वा नगद; दानका साथ दिइने दक्षिणा; दान र दक्षिणा।

दानदातव्य- *वि.* १. विधिपूर्वक सङ्कल्प गरेर वा त्यसै दिइएको; दान, बकस आदिबाट प्राप्त भएको (धनमाल, जमिन आदि)। *ना.* २. त्यसरी प्राप्त भएको धनमाल जमिन आदि।

दानधर्म- *ना.* १. दान दिएर हुने धर्म; दानपुण्य। २. दान र यस्तै अरू पुण्यकर्म।

दानपत्र- *ना.* कसैलाई कुनै चल-अचल सम्पत्ति दान गरी दाताले दिएको प्रमाणस्वरूप लेखेर दिइने कागत; यस्तै बेहोरा लेखिएको शिलापत्र, ताम्रपत्र, कनकपत्र आदि; दानदातव्यको अभिलेख।

दानपात्र- *ना.* १. दान दिन योग्य व्यक्ति। २. चन्दा सङ्कलनका लागि राखिएको बाकस; चन्दापात्र; चन्दापेटी।

दानप्रतिष्ठा- *ना.* दान गरिसकेपछि त्यसको न्यूनतापूर्ति गर्नाका निम्ति दिइने दक्षिणा; गोदान गरिसकेपछि साङ्गताका लागि दिइने दक्षिणा।

दानबकस- *ना.* आफूलाई रिझाएबापत राजीखुसीले आफ्नो धनमाल वा जग्गाजमिन अरूलाई दिएर निजको हक गराइदिने काम; दानदातव्य।

दानयज्ञ- *ना.* दान दिएर गरिने यज्ञ; दानरूपी यज्ञ वा धर्म।

दानव- *ना.* [सं.] कश्यप ऋषिकी दनु नामकी पत्नीबाट जन्मेको सन्तान; राक्षस; असुर; दैत्य।

दानवगुरु- *ना.* दानवका गुरु मानिएका पुराणप्रसिद्ध भार्गव ऋषि; शुक्राचार्य।

दानवारि- *ना.* १. दानवहरूका शत्रु भएका देवता। २. दानवहरूको नाश गर्ने देवता; विष्णु। ३. हात्तीका कन्चटबाट रसाउने मद।

दानवी- *ना.* १. दानवकुलकी नारी; राक्षसी। *वि.* २. दानवसम्बन्धी; दानवको; आसुरी (दानवी माया, दानवी रूप इ.)।

दानवीर- *ना.* [सं.] १. प्रशस्त दान गर्न सक्ने व्यक्ति; महादानी। २. साहित्यमा वीर रसका एक भेदको प्रधान नायक (बलि, कर्ण, हरिश्चन्द्र इ.)।

दानशील- *वि.* [सं.] अत्यन्त दानी स्वभावको; खुबै दान दिने; साह्रै ठुलो दानी।

दानशीलता- *ना.* दानशील हुनाको भाव वा अवस्था।

दाना- *ना.* [फा. दान] १. जुनसुकै अनाज तथा फलफूल आदिको बीज वा गेडो; बियाँ। २ अनाज; अन्न। ३. गाईबस्तु र चराचुरुङ्गीलाई दिइने खुराक; पशुपक्षीको आहार।

दानादार- *वि.* दानैदाना परेको; दानेदार।

दानापानी- *ना.* १. जीवन निर्वाह वा भरणपोषणका लागि आवश्यक चिजबिज; अन्नजल। २. जीविकाको बन्दोबस्त; खानपान। ३. बसोवासको संयोग। ४. जिन्दगी; आयु; जीवन।

दानी$_{१}$- वि [सं.] १. धेरै दान गर्ने; दाता। २. फुक्का दिल भएको; उदार। ३. दिने।

दानी$_{२}$- *प.स.* [फा.] शब्दका पछिल्तिर लागी कुनै वस्तु राख्ने पात्रको अर्थ बुझाउने प्रत्ययधर्मी शब्द (कलमदानी, चियादानी, फिकदानी, थुकदानी इ.)।

दानीय- *वि.* [सं.] १. दान दिन योग्य। २. दानका रूपमा दिन सकिने।

दाने- *वि.* [सं. दान+ए] १. दान गर्न लायक; दान गरिने। २. दान गरेको; दिइएको (धनमाल, कपडा इ.)। ३. दान लिने; दानपात्र। ४. काम नलाग्ने; रद्दी।

दानेदार- *वि.* [फा.] १. दानादार। २. खुबी भएको; पौरख भएको।

दानेदार बेत- *ना.* एक प्रकारको असल बेत।

दाप्नु- *स.क्रि.* [सं. दमन+नु] १. हात, गोडा, जिउ आदि मर्दन गर्नु; मिच्नु; दाब्नु। २. दुःख दिनु; सताउनु; धड्नु। ३. अँठ्याउनु; च्याप्नु। ४. दबाउनु; थिच्नु।

दाप- *ना.* [सं. दा] तरबार, खुकुरी आदि हतियार राख्न बनाइएको काठ वा छालाको खोल; म्यान; कोष।

दापा- *ना.* [नेवा.] दुवैतिर छालाले मोहोरेको र खरी घसिएको, ढोलकजस्तो, दुवैतिर हातले बजाइने एक प्रकारको ताल बाजा।

दापिनु- क. क्रि. हे. दाबिनु।

दाप्चा- *ना.* [नेवा.] दाप्सा; तासा; फोसा।

दाब्नु- *स.क्रि.* थिच्नु; दबाउनु; दाप्नु।

दाबा- *ना.* [अ.] कुनै वस्तुमाथि आफ्नो हकको जिकिर गर्ने काम; दाबी।

दाबिनु- *क.क्रि.* [दाब्+इ+नु] दाब्ने काम गरिनु; दापिनु।

दाबिले- *ना.* [दाबिलो+ए] मसिना पात हुने र दाबिलो जस्तै देखिने एक प्रकारको घाँस।

दाबिलो- *ना.* [सं. दर्वी+इलो] चलाउने टुप्पो भाग हत्केलो जस्तै चेप्टिएको र बिंड डोलो हुने, धातु वा काठको एक प्रकारको पन्युँ।

दाबी- *ना.* [अ. दावा] १. कुनै वस्तुमा आफ्नो हकको जिकिर गर्ने काम; दाबा। २. विपक्षीबाट भराइपाउने बिगो वा धनमालको खास विवरण।

दाबी पत्र- *ना.* आफ्नो हकदाबी सिद्ध गर्न पेस गरिने सबुदप्रमाणको लिखत; दाबी लेखिएको कागज।

दाबीवाला- *वि.* दाबी गर्ने।

दाबेदार- *वि.* [अ. दावा+फा. दार] दाबीका आवश्यक प्रमाण पेस गर्ने; दाबीवाला; दाबा गर्ने।

दाम- *ना.* [सं. द्रम] १. रुपियाँपैसा; मुद्रा; द्रव्य। २. मूल्य; मोलतोल। ३. एक पैसाको चार भागको एक भाग (भूमि आदिमा)।

दामकाम- *ना.* १. रुपियाँपैसाको लेनदेनको व्यवहार। २. कुनै वस्तुको मूल्य तोक्ने काम; मोलतोल; मोलमोलाइ।

दामकामी/कामे- *ना.* १. रुपियाँपैसासम्बन्धी काम गर्ने व्यक्ति। *वि.* २. रुपियाँपैसाका कामसँग सम्बन्धित। ३. दामकाम गर्ने; मोलतोल गर्ने।

दामपाते- *ना.* दाम जस्तै साना गोल पात हुने र निलो फूल फुल्ने एक किसिमको लहरे घाँस।

दामल१- *ना.* [सं. यमल] जोडी उमेरका; समकालीन; समवयस्क; दौँतर; दाँवल।

दामल२- *ना.* [अ. दायमुलहब्स] १. राणाकालमा प्रचलित, कुनै ठुलो अपराधी वा विद्रोहीलाई शरीरमा 'दामल' तीन अक्षर खोपेर वा डामेर छोड्ने वा मुडी जन्मकैदसमेत गर्ने काम वा त्यस्तो सजाय। २. धातुको तताएको मुद्राले डाम्ने काम।

दामली१- *वि.* दामलको सजाय पाएको; दामल भएको।

दामली२- *ना.* [दाम्लो+ई] पक्रिएका प्राणीलाई बाँधिराख्ने एक किसिमको पासो; दाम्लो।

दामासही- *ना.* किपटप्रथाअनुसार रु. ६/५० र रु. ७/५० वार्षिक तिरो तिर्ने गरी सुब्बाले पाएको जग्गा अरूलाई बन्धकी दिँदा मालपोत कार्यालयमा जम्मा गरिने रकम; किपट जमिनको मालपोत।

दामासाही- *ना.* [दाम+साजा] कुनै सामूहिक रकम त्यसको हकदारहरूले बराबर गरेर बाँडी लिने वा दिने व्यवस्था; भागसान्ती।

दामिनी- *ना.* [सं.] १. बिजुली; विद्युत्। २. स्त्रीहरूले शिरमा लाउने एक किसिमको गहना।

दामी- *वि.* [दाम+ई] धेरै मोल पर्ने; महँगो; बहुमूल्य।

दामोदर- *ना.* [सं.] १. यशोदाले एकचोटि कम्मरमा दाम्लाले बाँधिदिएकाले यो नाम रहेको भनी प्रसिद्ध कृष्णको एक नाम; कृष्ण। २. विष्णु; नारायण।

दामोदर कुण्ड- *ना.* नेपालको मुस्ताङ जिल्लामा पर्ने एक प्रसिद्ध कुण्ड वा पोखरी; सोही तीर्थस्थल।

दामोदर पाँडे- *ना.* नेपालमा *वि.* सं. १८५८ मा मूल काजी (प्रधानमन्त्री) भएका इतिहासप्रसिद्ध व्यक्ति।

दाम्चो- *ना.* केराको थामको पत्रैपत्र भएको बाहिरी बोक्रो।

दाम्पत्य- *ना.* [सं.] १.पति र पत्नीको आपसी सम्बन्ध। २. दम्पतीसम्बन्धी कृत्य। *वि.* ३. पतिपत्नीसम्बन्धी; दम्पतीको; दम्पती वा पति र पत्नीमा हुने (दाम्पत्य प्रेम, दाम्पत्य सम्बन्ध आदि)।

दाम्भिक- *वि.* [सं.] दम्भ गर्ने; अहङ्कारले मात्तिएको; घमन्डी; ढोँगी।

दाम्रो- *वि.* [√ डाम्रो] १. बीज नपसेको वा गुदी नभएको (धान आदि अन्न र सिमी, बोडी आदि कोसे फल)। २. नउक्सेको (सेल रोटी); डाम्रो; दाप्सो।

दाम्लो- *ना.* [प्रा. दामण] बस्तुभाउलाई गलामा बाँध्ने डोरी।

दाय- *ना.* [सं.] १. अंसियारहरूमा बाँडिने वा भागबन्डा हुने पैतृक सम्पत्ति। २. चेलीबेटी, भान्जा, भतिजा आदिलाई दिइने दान, बकस, दाइजो आदि सम्पत्ति। ३. अरूलाई दिइने वा दान गरिने धन; दातव्य।

दायक- *वि.* १. दिने; दाता (सुखदायक, दुःखदायक इ.)। *ना.* २. उत्तराधिकारी वा अंश पाउने सन्तान; वंश।

दायकर- *ना.* पैतृक सम्पत्ति भोग्ने उत्तराधिकारीहरूमा लगाइने सम्पत्तिअनुसारको कर।

दायबन्धु- *ना.* अंसियार दाजुभाइ।

दायभाग- *ना.* उत्तराधिकारीहरूमा भागबन्डा लाग्ने सम्पत्तिको अंश।

दायर- *ना.* [अ.] १. अड्डाअदालतमा मुद्दामामिला हाल्ने काम; कुनै पुर्पक्षे वा कारबाईको थालनी। *वि.* २. चलिरहेको; जारी (मुद्दामामिला आदि)।

दायरा- *ना.* [अ.] कुनै वस्तु वा विषयको परिधि; घेरा; वृत्त; मण्डल; सेरोफेरो।

दायरी- *ना.* [अ. दायर+ई] अड्डाअदालतमा निर्णय हुने कारबाई चलिरहेको वा मुल्तबीमा रहेको मुद्दामामिला।

दायरी किताब- *ना.* अड्डाअदालतमा परेका मुद्दामामिलाका मिसिलहरूको विवरण खुलाई लेखिने किताब।

दायरी लगत- *ना.* दायरी किताब।

दायाँ- *वि.* [सं. दक्षिण] १. दाहिने; दाइनु; दक्षिण। २. हुँदो वा मिल्दो; अनुकूल। *ना.* ३. हित; भलो।

दायाँबायाँ- *क्रि.वि.* १. दायाँ र बायाँ; दाइनु र बाउँ। २. यताउति; अगलबगल। *ना.* ३. हितअहित; भलोकुभलो।

दायाद- *ना.* [सं.] कुनै व्यक्तिको मृत्युपछि उसका सम्पत्तिको पहिलो हकदार; उत्तराधिकारी।

दायादा- *ना.* १. सोही सम्पत्तिको पहिलो हकदार स्त्री; उत्तराधिकारिणी। २. छोरी; पुत्री; कन्या।

दायाधिकारी- *ना.* [सं.] उत्तराधिकारी; दायाद।

दायित्व- *ना.* [सं.] कुनै कामकुरामा जवाफदेही हुनाको अवस्था; जिम्मेदारी; उत्तरदायित्व।

दायित्वबोध- *ना.* आफूमाथि आइपरेको जिम्मेवारीको ज्ञान; उत्तरदायित्वको बोध।

दायित्ववाला- *ना.* दायित्व राख्ने वा दायित्व लिने व्यक्ति।

दायी- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु प्रदान गर्ने, दायक; दिने। २. दायित्व लिने; जिम्मेदार; जवाफदेह।

दार्नु- *स.क्रि.* [दाह्र+नु] १. दाह्राले टोक्नु वा फहराउनु। २. अर्काको धनमाल केही लिनु वा खानु; ठग्ने प्रवृत्ति लिएर सताउनु।

दार१- *ना.* [प्रा दढ < सं. दृढ] १. बाक्लो बोक्रा तथा खस्रा लाम्चा पात हुने र काठबाट ठेकी, आरी आदि बनाइने, रातो रङको, एक जातको रुख। २. सोही रुखको काठ।

दार२- *प.स.* [फा.] अन्य मूल शब्दका पछिल्तिर लागेर भएको, सहितको आदि अर्थ बुझाउने प्रत्ययधर्मी शब्द (इमानदार, वजनदार, दानादार इ.)।

दार३- *ना.* १. आकारप्रकार; डिलडौल; कद। २. आदत; बानी; लत।

दार४- *ना.* [सं.] १. भासिएर वा चर्किएर बनेको धाँजो; चिरो। २. चिर्ने वा फार्ने काम। ३. पत्नी; भार्या।

दारक- *ना.* १. केटाकेटी; शिशु; बालक। २. छोरो; पुत्र। *वि.* ३. चिरफार गर्ने; फार्ने।

दारकर्म/ग्रहण- *ना.* दार अर्थात् पत्नी ग्रहण; विवाह।
दारण- *ना.* १. चिरफार गर्ने काम; चिराइ। २. चिरफार गर्ने हतियार। ३. निर्मली फल।
दारा- *ना.* पत्नी; भार्या।
दाराइ- *ना.* [दार्+आइ] दार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दारिका- *ना.* [सं.] १. पुत्री; छोरी। २. कन्याकेटी; कुमारी।
दारिद्र्य- *ना.* [सं.] दरिद्र हुनाको भाव वा अवस्था; दरिद्रता।
दारिनु- *क.क्रि.* [दार+इ+नु] दार्ने काम गरिनु; दाह्निनु।
दारिम- *ना.* [सं. दाडिम] काँडासहितको बोट हुने, मसिना बैजनी-हरियो रङका पात हुने, राता फूल फुल्ने र त्यसै फूलबाट भित्र केस्रा केस्रा दाँतजस्ता आकारका रसदार गेडा फल्ने एक प्रकारको बोट; सोही बोटको प्रायः अमिलो फल; दाडिम।
दारिमपाते- १. दारिमका जस्ता पात हुने एक जातको पोथ्रो। *वि.* २. दारिमका पातजस्तो हुने (कुनै वस्तु)।
दारी- *ना.* [सं.] १.धाँजो; चिरो। २. पैताला फुट्ने र चिरैचिरा पर्ने एक रोग; हरिनास।
दारु१- *ना.* [सं.] १. बाल्न टुक्र्याइएका झिँजामिजा; दाउरा; समिधा। २. देवदारु; धुपी। ३. काठको काम गर्ने कालिगड; सिकर्मी। ४. उदारमना व्यक्ति। *वि.* ५.दानशील; दाता; दानी।
दारु२- *ना.* [फा. दारू] घरेलु साधन तथा काइदाअनुसार तयार गरिएको रक्सी; निम्न कोटिको मदिरा; ठर्रा।
दारुण- *वि.* [सं.] १. कठोर; कडा (व्यथा, रोग इ.)। २. दया नभएको; निष्ठुर। ३. भयानक; भयङ्कर। ४. सहन साह्रै धौधौ पर्ने (कष्ट, विपत्ति इ.)।
दारुण्य- *ना.* दारुण हुनाको भाव वा अवस्था।
दारुपुत्री- *ना.* [सं.] काठको पुतली; कठपुतली।
दारुयन्त्र- *ना.* [सं.] १. काठैकाठबाट बनाइएको मिसिन; काठको यन्त्र। २. काठको पुतली; कठपुतली; दारुपुत्री।
दारुहरिद्रा- *ना.* [सं.] पातमा काँढा हुने, मञ्जरीका आकारमा पहेँला साना फूल फुल्ने, पहेँलो काठ हुने, चुत्राको जस्तो फल फल्ने एक जातको बोट; जमानेमान्द्रो।
दारुहस्त- *ना.* [सं.] दुध, घिउ आदि चलाउने काठको डाडु; काठको चम्चा वा दाबिलो।
दारे- *वि.* [दार+ए] १. दारको रुख वा काठ भएको (ठाउँ; दारको (ठेकी, आरी आदि)। २. ठुला चुचे ढुङ्गा भएको।
दारेगौँडो- *ना.* १. दारको रुख भएको गौँडो। २. ठुला ढुङ्गा भएको गल्छिँडो।
दारोगा- *ना.* [फा. दारोगे १. हात्तीसार, अस्तबल आदिको रेखदेख वा व्यवस्था गर्ने मुख्य व्यक्ति। २. पुलिस विभागको एक अधिकारी।
दार्चुला- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रअन्तर्गत महाकाली अञ्चलको उत्तरी सिमानामा रहेको एक जिल्ला।
दार्जिलिङ- *ना.* भारतको पश्चिम बङ्गालको उत्तरी भागमा पर्ने, पश्चिमतिर नेपालसँग र पूर्वोत्तरतिर सिक्किमसँग जोडिएको, नेपाली भाषाको प्रमुखता रहेको एक क्षेत्र तथा सुरम्य प्राकृतिक स्थल।
दार्मी/दार्मु- *वि.* सेतो र मधुरो रातो मिसिएको (गाई)।
दार्मे- *वि.* सेतो भुईंमा राता छिर्का वा पाटा भएको; छिर्केमिर्के (गोरु)।
दार्शनिक- *ना.* [सं.] १. दर्शनशास्त्र पढेको वा त्यसको ज्ञाता; तत्त्वज्ञ; दर्शनशास्त्रको मर्मज्ञ। *वि.* २. दर्शनशास्त्रसँग सम्बन्धित, दर्शनसम्बन्धी।
दार्शनिकता- *ना.* दार्शनिक हुनाको भाव, अवस्था वा विशेषता।
दाल- *ना.* [सं. दालि] १. जाँतो वा सिलौटा आदिमा हल्का पाराले दलिएको मास, रहर, मुगी, चना आदि वस्तुको फग्ल्याँटा। २. त्यसरी दलिएको वस्तु दगरो पारेर बनाइएको भात, रोटीसँग खाइने झोलिलो खाद्य पदार्थ।
दालचिनी- *ना.* [सं. दाल+चिनी] बाक्लो बोक्रा र मोटो टुप्पो भएको पात हुने, बास्नादार सेतासेता गुच्छा भएको फूल फुल्ने एक बोट; मसला र औषधीमा प्रयोग हुने त्यसैको बोक्रा।
दालभात- *ना.* [दाल+भात] दाल र भात; नेपालीहरूको प्रमुख भोजन।
दालमोट/दालमोठ- *ना.* [दाल+मोठ] चना, मुगी, रहर आदिको दाल घिउमा भुटेर नुनखोर्सानी र मरमसला लगाएर बनाइएको खाद्य पदार्थ; दालमोठ।
दालुके निहुरो- *ना.* एक जातको निहुरो।
दाव- *ना.* [सं.] १. वन; जङ्गल। २. प्राकृतिक तवरले वनमा लागेको आगो; डढेलो; दावाग्नि।
दावा१- *ना.* [सं. दाव] खान नपाएर वा रोगले सुकेर पेट दाप्सिने अवस्था।
दावा२- *ना.* [अ.] कुनै वस्तुमाथि आफ्नो अधिकार छ भनी गरिने जिक्री; दाबी; जिकिर।
दावाग्नि- *ना.* [सं.] वनमा लागेको आगो; डढेलो; दावानल।
दावादार- *वि.* [अ. दावा+फा. दार] कुनै वस्तुमाथि आफ्नो हक छ भनी प्रमाणपूर्वक दाबी गर्ने; दाबीवाल; दावेदार; हकदार।
दावानल- *ना.* [सं.] जङ्गलमा लागेको आगो; डढेलो; वनडढेलो; दावाग्नि।
दाश- *ना.* [सं.] १. नदीमा यात्रुहरूलाई वारपार गराएर जीविका चलाउने पेसा भएको जाति; माझी। २. दास; कमारो; नोकर।
दाशरथ/दाशरथि- *वि.* [सं.] १. दशरथको; दशरथसम्बन्धी; दशरथको कुलमा उत्पन्न। २. दशरथका चार छोरा राम, लक्ष्मण, भरत र शत्रुघ्नमध्ये कुनै एक (विशेषतः रामचन्द्र।
दास- *ना.* [सं.] १. पहिले पहिले मालिकका किनबेचका आधारमा आजीवन पराश्रयी भएर काममा जोतिने नोकर; कमारो। २. सेवक; नोकर।
दासता/त्व- *ना.* दास हुनाको भाव वा अवस्था; दासत्व; गुलामी; कमारोपन।
दासदासी- *ना.* दास र दासी; कमाराकमारी; नोकरनोकर्नी।
दासप्रथा- *ना.* पशुधनसरह मान्छेलाई किनबेच गरेर काममा लाउने पुरानो सामन्ती प्रथा; कमारोप्रथा। (नेपालमा *वि.* सं. १९८१ सालदेखि यो प्रथा कानुनी रूपले खारेज भएको हो)।
दासानुदास- *ना.* १. दासको पनि दास; अत्यन्त निम्न श्रेणीको नोकर। २. विनीत नोकर; विनम्र सेवक।

दासिका/दासी- *ना.* १. दासप्रथाअनुसार किनबेच गरिएकी आइमाई; दासवर्गकी स्त्री; कमारी। २. नोकर्नी; चाकर्नी।
दासी- *ना.* १. कपडामा बुट्टा छिप्नुभन्दा पहिले सो कपडालाई कसेर राख्ने एक साधन वा अडेस। २. नोकर्नी।
दासेय- *ना.* १. मालिकले गमन गरेकी दासीको गर्भबाट जन्मेको छोरो; दासीपुत्र; दासीको छोरो। २. दासीको वंशज।
दास्य- *ना.* [सं.] १. आफ्ना उपास्य देवतालाई स्वामी र आफूलाई दास सम्झने, भक्तिका नौ भेदमध्ये एक। २. दासता; दासत्व।
दाह- *ना.* [सं.] १. मुर्दालाई चितामा राखेर जलाउने काम; दाहसंस्कार। २.मनमा परेको ताप; जलन; चिन्ता। ३. पोल्ने वा डढाउने काम; डाम्ने काम। ४. अर्काको कुनै उन्नति वा सफलताप्रति स्वतः उब्जिने ईर्ष्या; डाहा।
दाहक- *वि.* १. जलाउने; पोल्ने। २. दागबत्ती दिने; चितामा आगो लगाउने। ३. टट्टाउने; जलन गराउने। *ना.* ४. आगो।
दाहकर्म- *ना.* शवदाह गर्ने काम; विधिपूर्वक दाहसंस्कार गरिने काम; मुर्दा जलाउने काम।
दाहक्रिया- *ना.* लास जलाउने काम; दाहकर्म।
दाहज्वर- *ना.* जिउ भतभत पोल्ने गरी आउने एक प्रकारको जरो; भुङ्ग्रे जरो।
दाहसंस्कार- *ना.* लास जलाउने काम; दाहकर्म; शवदाह।
दाहस्थल- *ना.* शवदाह गर्ने ठाउँ; मसानघाट।
दाहिनु- *वि.* [सं. दक्षिण] देब्रेको उल्टोतिर पर्ने; दाहिने; दायाँ; दक्षिण।
दाहिने- *वि.* [दाहिनो+] १. दायाँतिर पर्ने; दाहिनापट्टिको; दायाँ। २. अनुकूल; अपसव्य। *ना.* ३. अक्षरमा दायाँतिरबाट दिइने दीर्घ ईकार (ी)।
दाहिने वर्त- *वि.* दायाँ हाततिर पारेर घुमेको; दाहिनुपट्टिबाट प्रदक्षिणा गरेको; दक्षिणावर्त (मन्दिर, प्रतिमा, बाटो आदि)।
दाहिने शङ्ख- *ना.* पट्टिनेतिरबाट रेखाहरू घुमेको र दाहिनेपट्टि नै खुला भएको शङ्ख।
दाहिने हात- *ना.* १. खाने हात; दायाँ हात। २. नभई नहुने मानिस; कामकाजमा भरपर्दो व्यक्ति; मुख्य सहायक।
दाहिनो- *वि.* [सं. दक्षिण] १. दाहिनेपट्टिको; दाहिने; दायाँ। २. अनुकूल; सर्दो। *ना.* ३. दीर्घ ईकार (ी)।
दाही- *वि.* [सं.] १. दाह गर्ने गुण भएको; जलाउने। २. कष्टदायक; पीडा दिने।
दाह्य- *वि.* पोल्न वा जलाउन योग्य; सल्काउन हुने।
दाह्रनु- *स.क्रि.* [सं. दारण+नु] दाह्राले टोक्नु; दाँतले चिथोर्नु; हे. दार्नु।
दाह्रा- *ना.* [स. दंष्टा] १. मुखभित्र लामाछोटा भएर उम्रिएका र नमिलेका दाँत। २. मत्ता हात्ती, बँदेल आदिका मुखबाहिर निस्केको लामो दाँत।
दाह्री- *ना.* [सं. दाढिका] गाला, चिउँडो र अघिल्तिर घाँटीसम्म पलाउने रौँ; दाढी; दारी।
दाह्रीवाल- *वि.* लामा लामा दाह्री भएको; त्यस्तो दाह्री पालेको वा पाल्ने (व्यक्ति)।
दाह्रे- *वि.* [दाह्रा+ए] १. लामा लामा, ठुला दाँत हुने; दाह्रा भएको। २. दाँत उम्रिने सामान्य ठाउँभन्दा कोल्टोतिर दाँत उम्रिएको; दाँत उछिट्टिएको; छ्वाँके।
दाह्रे गौँडो- *ना.* १. डरलाग्दो साँघुरो बाटो वा गौँडो। २. बाघभालुले ढुकेर गाई, बाख्रा दार्ने एकलासको जोखिमयुक्त गौँडो।
दाह्रे मस्ट- *ना.* जुम्लाको धामीझाँक्री।
दाह्रो- *ना.* [सं. द्रष्टा] १. सामान्य ठाउँभन्दा ओल्टाकोल्टातिर पलाएको वा नमिलेको दाँत। २. हात्ती, बँदेल आदिको मुखबाहिर निस्केको लामो दाँत।
दिनु- *स.क्रि.* [सं. दा+नु] १. आफूसँग भएको वा आफ्ना हकको सामान अरूलाई सुम्पनु; बुझाउनु। २. पुनः हक दाबी नरहने हिसाबले दान गर्नु; बकस दिनु। ३. टक्र्याउनु; अर्पण गर्नु। ४. कुनै क्रियाका पछिल्तिर जोडिन आउने सहायक क्रिया (खाइदिनु, भनिदिनु, लिइदिनु इ.)।
दिइनु- *क.क्रि.* दिने काम गरिनु।
दिउँसो- *क्रि.वि.* १. दिनमा; दिउसो। *ना.* २. रातको उल्टो समय; दिन; दिउसो।
दिउरी- *ना.* [दिउरो+ई] सानो खालको ताप्के; सानो दिउरो।
दिउरे- *वि.* [दिउरो+ए] आरी वा डेक्चीका आकारको बिटसमेत भएको सानो भाँडो; दिउरो।
दिउल- *ना.* [सं. द्विदल] १. दुई दल हुने मास, चना, केराउ आदि दलहन अन्नको फग्ल्याँटो। २. त्यस्तो अन्न आदिको उम्रने भाग; विजन; बियाँ। ३. नाथ्रो; नाथ्री।
दिउले- *वि.* दिउल भएको।
दिउसेरी- *ना.* [दिउसो+एरी] दिउसो गरिने रमाइलो; दिउसोको रामरउस।
दिउसेरी जाँत- *ना.* दिउसोको जात्रा।
दिउसो- *ना.* [प्रा. दिअसो? सं. दिवस] १. बिहान सूर्योदयदेखि बेलुका सूर्यास्तसम्मको अवधि; रातको विपरीत समय; दिन; दिउँसो। *क्रि.वि.* २. उक्त समयमा; दिनमा।
दिउसो मास- *क्रि.वि.* १. कामकाजका समयमा। २. कुसमयमा; कुबेलामा।
दिक्- *ना.* [सं.] १. दिशा। २. वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयोग हुने अङ्गुल वा मात्राको दश गुना बराबरको नाप; सय ताल बराबरको नाप; नाडी, आयुध वा प्रादुर्भाव बराबरको नाप।
दिक- *वि.* [अ.] १. खिन्न; दिक्क; दिक्दार; हैरान। २. पिर परेको; विह्वल; चिन्तित। *ना.* ३. चिन्ता; सुर्ता; पिर।
दिक्क- *ना. /वि.* [अ. दिक] दिक; खिन्न।
दिक्कत- *ना.* [अ.] १. दिक्क हुनाको भाव वा अवस्था; हैरानी। २. साह्रोगाह्रो स्थिति; कठिनाइ; मुस्किल।
दिक्काल- *ना.* [सं. दिक्+काल] पूर्व, पश्चिम, उत्तर, दक्षिण दिशा र भूत, भविष्यत् र वर्तमान आदि दशा; देशकाल।
दिक्कालजयी- *वि.* दसै दिशा, भूत तथा भविष्य र वर्तमानकाललाई जितेको; सर्वत्र र सार्वकालिक रूपमा चर्चित (व्यक्ति वा वस्तु)।
दिक्किनु- *अ.क्रि.* [दिक्क+इ+नु] दिक्क हुनु; दिक्दार हुनु; सुर्ताउनु।
दिक्चक्र- *ना.* [सं.] १. दिशाविदिशाको समुदाय; दिशामण्डल। २. क्षितिज।

दिक्दार- *वि.* [अ. दिक+फा. दार] १. मानसिक पिर पर्नाले खिन्न भएको; हैरान; दिक्क। २. चिन्ताले सताएको; पिर परेको।

दिक्दारी- *ना.* दिक्दार हुनाको भाव वा अवस्था; मनमा परेको पिर वा ताप; सन्ताप।

दिक्पति- *ना.* [सं.] हे. दिक्पाल।

दिक्पात- *ना.* [सं.] सूर्यको अक्षांशीय स्थिति।

दिक्पाल- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार दश दिशाका रक्षक देवताहरू क्रमशः पूर्वका इन्द्र, आग्नेयका अग्नि, दक्षिणका यम, नैर्ऋत्यका निर्ऋति, पश्चिमका वरुण, वायव्यका वायु, उत्तरका सोम, ईशानका शिव, आकाशका ब्रह्मा र पातालका अनन्त; दिक्पति।

दिक्शूल- *ना.* [सं.] फलित ज्योतिषअनुसार शनिवार र सोमवार पूर्व, बृहस्पतिवार दक्षिण, शुक्रवार र आइतबार पश्चिम र मङ्गलवार र बुधवार उत्तर दिशातिर यात्रा आरम्भ गर्न निषेध गरिएको शूलयोग; दिशामा पर्ने शूलयोग; नक्षत्र शूलयोग। (यसमा पूर्व ज्येष्ठा, दक्षिण धनिष्ठादि पाँच नक्षत्र, पश्चिम रोहिणी र उत्तर उत्तराफाल्गुनी नक्षत्र भएको बेलामा यात्रा गर्न निषेध गरिएको छ)।

दिक्साधन- *ना.* [सं.] दिशा पत्ता लगाउने वा दिशाको ज्ञान गराउने यन्त्र वा साधन; कम्पास।

दिगङ्गना- *ना.* [सं.] दिशास्वरूपकी नायिका; दिक्कन्या।

दिगन्त- *ना.* [सं.] १. दिशाको छेउछाउ; दिशाको अन्त। २. आकाश र धर्ती भेट भएजस्तो देखिने ठाउँ; क्षितिज। ३. चार दिशा। ४. दसैवटा दिशा; दिशाविदिशा।

दिगन्तर- *ना.* [सं.] १. दुई दिशाका बिचको ठाउँ; दिशान्तर; कोण। २. उपदिशा; विदिशा।

दिगमिग- *ना.* [सं. दृक्=दिग (द्वि.)] खाने कुरामा कुनै फोहोर मैला छ कि भन्ने शङ्काबाट उब्जिने घिन; खान अनकनाउने काम; सिकसिको।

दिगमिगाइ- *ना.* दिगमिग हुने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

दिगमिगाइनु- *क.क्रि.* दिगमिग मानिनु।

दिगमिगाउनु- *अ.क्रि.* दिगमिग मान्नु; घिनाउनु।

दिगमिगाहट- *ना.* दिगमिग हुने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; दिगमिगाइ।

दिगमिगिनु- *क.क्रि.* दिगमिग होइनु।

दिगमिगी- *ना.* दिगमिग; घिन; सिकसिको।

दिगमिग्याइ- *ना.* दिगमिगिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

दिगमिग्याहट- *ना.* दिगमिग्याइ।

दिगम्बर- *वि.* [सं.] १. शरीरमा कुनै वस्त्र नभएको; नाङ्गो; निर्वस्त्र। *ना.* २. शिव; महादेव। ४. जैन धर्मावलम्बीहरूको वस्त्र नलगाउने एक सम्प्रदाय। ५. लुगाफाटाको संसर्ग नगर्ने जोगी; नागो।

दिगम्बर सम्प्रदाय- *ना.* जैन धर्मावलम्बीहरूका दुई सम्प्रदायमध्ये निर्वस्त्र रहने एक सम्प्रदाय।

दिगम्बरी- *ना.* [सं.] दुर्गा; देवी; काली।

दिगो- *वि.* [सं. दीर्घ] १. लामो वा धेरै अवधिसम्म टिक्न सक्ने; टिकाउ; खपाउ। *ना.* २. स्थिरता; निश्चलता।

दिग्गज- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार आठ दिशामा रहेर पृथ्वीलाई थाम्ने कल्पित हात्तीहरू (ऐरावत, पुण्डरीक, वामन, कुमुद, अञ्जन, पुष्पदन्त, सार्वभौम र सुप्रतीक)। *वि.* २. सारै ठुलो; घागडान; महान् प्रभावशाली; विद्वान्।

दिग्दर्शक- *वि.* [सं.] १. दिशा देखाउने; दिक्दर्शन गर्ने वा गराउने। २. आधारभूत ज्ञान दिने; मार्ग प्रदर्शन गर्ने।

दिग्दर्शक यन्त्र- *ना.* समुद्रको यात्रा गर्दा वा हवाईयात्रा गर्दा दिशाको सङ्केत गर्ने जहाज, हवाईजहाजमा राखिने यन्त्र; कम्पास।

दिग्दर्शन- *ना.* [सं.] १. दिशाको बोध गराउने वा दिशातिर देखाउने काम। २. मार्ग प्रदर्शन; बाटो देखाउने काम। ३. उदाहरणका निम्ति प्रस्तुत गरिने वस्तु; दृष्टान्त; नमुना। ४. सामान्य ज्ञान वा परिचय; साधारण जानकारी।

दिग्दार- *वि.* [√ दिक्दार] दिक्क; खिन्न; दिक्दार।

दिग्दारी- *ना.* दिग्दार हुनाको भाव वा अवस्था।

दिग्दाह- *ना.* [सं.] सन्ध्या समयमा क्षितिजमा आगो लागेको जस्तो देखिने र सो हुनु अशुभ मानिने एक प्राकृतिक विलक्षण घटना वा दृश्य।

दिग्देवता- *ना.* [सं.] दिक्पति; दिक्पाल।

दिग्बन्धन- *ना.* [सं.] श्राद्धादि कार्यमा पितृकार्य सुरु हुनुभन्दा पहिले चारैतिर तिल, कुश आदि छर्किने काम।

दिग्बन्धन सेन- *ना.* पृथ्वीनारायण शाहका समयका मकवानपुरका राजा; हेमकर्णका छोरा र पृथ्वीनारायण शाहका जेठान तथा जेठी रानी इन्द्रकुमारीपट्टिका दाजु।

दिग्भ्रम- *ना.* [सं.] १. दिशा छुट्ट्याउने सम्बन्धमा हुने भ्रम; दिशा पत्ता लाग्न नसक्ने अवस्था वा स्थिति। २. बाटो भुलाइ; दिशाभ्रम। ३. अन्योल।

दिग्मण्डल- *ना.* [सं.] १. दिशाहरूको समूह। २. सम्पूर्ण दिशा।

दिग्वस्त्र- *वि.* [सं.] दिशा नै कपडा भएको; नाङ्गो; दिगम्बर।

दिग्वार- *ना.* लिच्छविकालीन प्रशासनमा तलबको साटो दिइने वृत्तिमध्ये एक।

दिग्विजय- *ना.* [सं.] १. राजामहाराजाहरूले देशदेशान्तरमा गई आफ्नो मान र प्रतिष्ठा कायम गर्न अर्काको मुलुक जित्ने काम। २. विद्वान्हरूले देशविदेशका विद्वान्हरूलाई शास्त्रार्थद्वारा हराउने काम वा त्यसरी आफ्नो विद्वत्ता र प्रतिष्ठा राख्ने काम।

दिग्विजयी- *वि.* दिशाविदिशामा विजय प्राप्त गरेको; सबैतिर विजय प्राप्त गर्ने।

दिज्यू- *ना.* [दिदी+ज्यू] दिदीलाई आदरपूर्वक सम्बोधन गरिने शब्द; 'दिदीज्यू'को छोटो रूप।

दिठ- *ना.* [प्रा. डिट्ठि? सं. दृष्टि] १. हेर्ने काम; हेराइ; दृष्टि; ध्यान। २. आँखा; नयन।

दिति- *ना.* [सं.] कश्यप ऋषिका चौध पत्नीहरूमध्ये एक; दैत्यहरूकी आमा।

दित्सा- *ना.* [सं.] १. दान गर्ने वा दिने इच्छा। २. आफू मरेपछि आफ्नो सम्पत्ति यसयसलाई दिनु वा यसयसले खानू भनेर लेखिदिने इच्छापत्र।

दिदी- *ना.* [सं. दायादी] १. एकै गर्भबाट आफूभन्दा पहिले जन्मेकी

स्त्री; दिज्यू। २. आफूभन्दा जेठी सौता। ३. दाजुभाइका पत्नीहरूमा भाइकी पत्नीले दाजुकी पत्नीलाई भनिने शब्द; जेठानी। *वि.* ४. आफूभन्दा पहिले जन्मेकी।
दिदृक्षा- *ना.* [सं.] हेर्ने इच्छा; दर्शन गर्ने अभिलाषा।
दिदृक्षु- *वि.* हेर्न चाहने; दर्शनाभिलाषी; दर्शनेच्छु।
दिधिषु- *ना.* [सं.] एकपल्ट बिहा भइसकेकी स्त्रीसँग बिहा गर्ने पुरुष; विधवा वा सधवा परस्त्री ग्रहण गर्ने पुरुष।
दिधिषू- *ना.* [सं.] १. एकपल्ट बिहा भइसकेपछि पुनः अर्को विवाह गर्ने स्त्री; पोइल गएकी वा पहिलो लोग्नेलाई छाडेर दोस्रो-तेस्रो लोग्ने बनाएकी स्त्री। २. दिदीको भन्दा पहिले बिहे भएकी स्त्री।
दिधिषू पति- *ना.* विधवा भाउजूसँग अनुचित सम्बन्ध राख्ने पुरुष।
दिन- *ना.* [सं.] १. आकाशमा सूर्य देखिउन्जेलको समय; सूर्यको उदय भएदेखि अस्त नहोउन्जेलको अवधि; दिउँसो; दिवस। २. अघिल्लो सूर्योदयदेखि पछिल्लो सूर्योदय पर्यन्तको समय; अहोरात्र; चौबिस घण्टा वा आठै प्रहर। ३. रातको बाह्र बजेदेखि सुरु भएर पछिल्लो रातको बाह्र बजेसम्म चौबिस घण्टाको समय। ४. समय; बेला; बखत; मौका। ५. तोकिएको समय; निश्चित समय; आवश्यक समय। ६. सात वारमध्येको एक वार। ७ दिनदशा; अनिष्ट दशा।
दिन कटनी- *ना.* दिन बिताउने मेलो; दिन काट्ने सानोतिनो काम; बसिबियाँलो।
दिनकर- *ना.* रवि; सूर्य।
दिनगन्ती- *ना.* दिन गन्ती गर्ने काम; दिनको गणना; प्रतिदिनको हिसाब; दिनदिनको हिसाब।
दिनचर्या- *ना.* दिनभरि गरिने सबै काम; दिनभरको कार्यक्रम; नित्यकर्म (नुहाइ धुवाइ, पाठपूजा, खानपिन, कामधन्दा इ.)।
दिनचारी- *ना.* सूर्य; दिनकर।
दिनदशा- *ना.* फलित ज्योतिषअनुसार सूर्य आदि नवग्रह र मङ्गला आदि अष्ट योगिनीको भोगको अवस्थामा मिल्ने शुभ-अशुभ फल; ग्रहगतिका अनुसार लाग्ने दैनिक दशा।
दिनदहाडै- *क्रि.वि.* दिन बाँकी छँदैमा; कुनै डर, त्रास, सङ्कोच आदि नभए जस्तै गरी; खुलेआम।
दिनदिन- *क्रि.वि.* प्रतिदिन; दिनैपिच्छे; दिनहुँ; दिनदिनै।
दिननाथ- *ना.* दिनका अधिपति; सूर्य; दिनकर।
दिनपरदिन- *क्रि.वि.* दिन बित्दै जाँदा; दिन नबिराईकन; दिनानुदिन।
दिनमणि- *ना.* सूर्य।
दिनमान- *ना.* १. सूर्य उदाएदेखि सूर्य अस्ताउन्जेलको समय अर्थात् पूरा दिनको मान; रात्रिमानको उल्टो। २. दिनमणि; सूर्य।
दिनमुख- *ना.* प्रभात; बिहान।
दिनरात- *ना.* १. अहोरात्र ; दिन र रात। २. हरबखत; निरन्तर; सधैँ; लगातार।
दिनशेष- *ना.* साँझ; बेलुका; सन्ध्या।
दिनहुँ- *क्रि.वि.* [सं. दिन+अहन्] प्रतिदिन; हरेक दिन; दिनैपिच्छे।
दिनाङ्क- *ना.* [सं.] मिति; गते; तारिख।
दिनाङ्कित- *वि.* दिन अङ्कन गरिएको; तिथिमिति लेखिएको वा तोकिएको।
दिनाधीश- *ना.* [सं.] सूर्य; दिनकर।
दिनानुदिन- *क्रि.वि.* [सं.] दिनैपिच्छे; दिनपरदिन; दिनोदिन।
दिनान्त- *ना.* [सं.] दिन सकिने र रात सुरु हुने समय; सायङ्काल; सन्ध्या; साँझ।
दिनान्ध- *वि.* [सं.] १. दिनमा आँखा देख्न नसक्ने; दिनको अन्धो; दिवान्ध; दिनान्धो। *ना.* २. लाटोकोसेरो; हुचिल; उल्लु।
दिनिका- *ना.* [सं.] दिनभर काम गरेबापत पाइने पारिश्रमिक; एक दिनको ज्याला; दिनभरको मजुरी।
दिने- *वि.* [दिन+ए] १. दिनसम्बन्धी; दिनको (पाँचदिने, दशदिने, पन्ध्रदिने इ.)।[दि+नु+ए] २. कुनै चिज प्रदान गर्ने।
दिनेश- *ना.* [सं.] दिनका देवता; सूर्य।
दिनैपिच्छे- *क्रि.वि.* [दिन+पिच्छे] प्रतिदिन; दिन दिन; दिनहुँ; सधैँ।
दिनौंधी- *ना.* [दिनान्ध+ई] दिनमा आँखा देख्न नसक्ने रोग; दिवान्ध हुने रोग।
दिपाङ ताल- *ना.* नेपालको पश्चिमाञ्चल क्षेत्रअन्तर्गत गण्डकी अञ्चलको कास्की जिल्लामा पर्ने प्रसिद्ध एक ताल।
दिब्बे- *वि.* [सं. दिव्य] राम्रो; तेजिलो; दिव्य।
दिब्बे बाह्र वर्ष- *ना.* पूरा बाह्र वर्ष।
दिब्री- *ना.* टिन वा कसकुट आदि धातुको सानो टोक्रीको मुखमा पारिने छेडमा सलेदो लगाउने प्वालसहितको बिर्को भएको मट्टितेल बाल्ने बत्ती; ढिब्री; कुपी; टुकी।
दिमाग- *ना.* [अ.] १. गिदी; मस्तिष्क; मगज; खोपडी। २. बौद्धिक वा मानसिक क्षमता; विवेकशक्ति; चेतना। ३. अभिमान; अहङ्कार; घमन्ड; सेखी।
दिमागदार- *वि.* १. दिमाग भएको; ज्ञान वा तर्कशक्ति भएको; समझदार। २. सेखी गर्ने; घमन्डी; दिमागी।
दिमागी- *वि.* १. दिमागसँग सम्बन्धित; दिमागको; मगजदार। २. अभिमानी; घमन्डी। ३. दिमाग भएको; समझदार; जेहेनदार।
दियत- *ना.* [अ. दीयत] ज्यानमाराबाट मारिनेका परिवारले हर्जानास्वरूप पाउने धन; ज्यानको क्षतिपूर्तिका रूपमा मर्नेका परिवारलाई दिइने सम्पत्ति।
दियाइ- *ना.* [√ दि (+याइ)] दिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दियाइनु- *क.क्रि.* दिन लाइनु; दिलाइनु।
दियाउनु- *प्रे.क्रि.* दिन लाउनु; दिलाउनु।
दियाल- *ना.* लेकतिर पाइने, बोक्रा र तेल औषधीका रूपमा प्रयोग गरिने, देवदारका जातको एक रुख; दियालो।
दियाल तेल- *ना.* दियाल वा दियालाको खोटोबाट बन्ने तेल; तारपिन तेल।
दियाली- *ना.* [दियालो+ई] १. सानो दियालो। *वि.* २. प्रकाश दिने; उजेली।
दियाल काठ- *ना.* दियालो बाल्ने काठ; उजेलीकाठ।
दियाले- *वि.* [दियालो+ए] दियालो भएको; दियालाको।
दियाले काठ- *ना.* खोटो र दियालो हुने, सिम्टा फल्ने काठ; खोटे सल्लो; सल्लो; उजेलीकाठ।
दियाले चरो- *ना.* एक जातको चरो।

दियाले च्याउ- *ना.* माटामा पलाउने, दियाले जस्तै पहेँल्छ्या रङको छोटो डाँठ हुने र डल्लो आकारको, खान हुने एक जातको च्याउ।
दियालो- *ना.* [सं. दीप+आलो] खोटे सल्लो छिप्पिएपछि खोटोले भरिएर रातो रङको देखिने र झरझर गरेर बल्ने चुरो वा आँखो; बत्तीको सट्टा उज्यालो बाल्ने काममा प्रयोग गरिने त्यसैको चोइटो।
दियो- *ना.* [सं. दीप] १. तिल, तोरी आदिको तेल वा घिउ हाली धागोको सलेदोमा बत्ती बाल्ने, माटो वा धातुबाट बनाइएको कचौरीका आकारको सानो भाँडो; दीपदानी। २. बत्ती।
दियो घर- *ना.* १. साँझको दियो वा बत्ती बाल्न प्रायः भान्सामाथि बनाइएको पूर्वतिर फर्काएर दियो राखिने ठाउँ। २. ठुलठुला उत्सवमा ननिभोस् भन्नाका निम्ति बत्ती छोप्न बनाइएको ऐनाघर।
दिल- *ना.* [फा.] १. अन्तस्करण; मन; चित्त। २. हृदय; मुटु।
दिलखुस- *वि.* मन बहलाउने खालको; दिललाई प्रसन्न पार्ने।
दिलचस्प- *वि.* चासो लाग्ने; मनपर्दो; मनलाई लोभ्याउने; मनोरञ्जक; मनोहर।
दिलचस्पी- *ना.* १. कुनै वस्तु वा विषयप्रति जाग्ने अभिरुचि; इच्छा; आकर्षण। २. कुनै वस्तुमा भएको मनलाई लोभ्याउने गुण।
दिलदार- *वि.* १. राम्रो दिल वा उदारता भएको; स्नेहपूर्ण स्वभावको; दयालु; दानी। २. रसिक स्वभावको; रउसे। ३. दिलको प्यार पाउने; मायालु; प्रेमी (व्यक्ति)।
दिलबहलाउ- *ना.* दिल बहलाउने वा मनलाई आनन्द दिने काम; मनोरञ्जन; आमोदप्रमोद; लहडबाजी; दिलबहादुर।
दिलबहार- *ना.* १. दिलबहलाउ। *वि.* २. मन रमाउने; मनोरञ्जक।
दिलरुवा- *वि.* १. रमाइलो लाग्ने; मनोरञ्जक। २. प्रेमी; मायालु। *ना.* ३. सितार जस्तै आकारको र रेटेर बजाइने सोह्रवटा तार हुने एक बाजा।
दिलाइ- *ना.* [√ दि=दिलाउ (+आइ)] दिलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दिलाइनु- *क.क्रि.* दिन लाइनु; दियाइनु।
दिलाउनु- *प्रे.क्रि.* दिन लाउनु; प्राप्त गराउनु; दियाउनु।
दिलाप- *ना.* [नेवा.] बेतालले छुट्याइने, खापाको बिचको भाग; दैलाका बिचको खण्ड।
दिलासा- *ना.* [फा. दिल+सं. आशा] १. कुण्ठित वा दुःखित हृदयलाई दिइने आश्वासन; ढाडस; धैर्य। २. आडभरोसा; भरोसा।
दिलीप- *ना.* [सं.] १. इक्ष्वाकुवंशी एक प्रसिद्ध राजा तथा वाल्मीकिका अनुसार भगीरथका पिता र कालिदासका अनुसार रघुका पिता। २. चन्द्रवंशी राजा कुरुका वंशजका एक राजा।
दिल्लगी- *ना.* [फा.] सामान्य हाँसखेल गर्ने उद्देश्यले गरिने ख्यालठट्टा; मन बहलाउने वा हँसाउने कुरो।
दिल्लगीबाज- *ना.* ठट्यौलो स्वभावको व्यक्ति; हाँसखेल गर्ने व्यक्ति।
दिल्लगीबाजी- *ना.* दिल्लगी गर्ने क्रिया वा भाव; ख्यालठट्टा; खाँसखेल; दिल्लगी।
दिल्ली- *ना.* [प्रा. ढिल्ली, सं. देहली? दिलु (इन्द्रप्रस्थका मयूरवंशी राजा)?] मध्ययुगमा धेरै समयसम्म हिन्दू राजा तथा मुगल बादशाहको राजधानी रहेको र सन् १९१२ देखि अङ्ग्रेजले पुनः राजधानी बनाएको पश्चिमोत्तर भारतको एक प्रसिद्ध नगरी; भारतको राजधानी।
दिल्लीवाल- *वि.* १. दिल्लीसम्बन्धी; दिल्लीको। २. दिल्लीमा बस्ने; दिल्लीमा बन्ने वा हुने।
दिव- *ना.* [सं.] १. देवलोक; स्वर्ग। २. अन्तरिक्ष; आकाश। ३. दिन; दिवस; दिवा।
दिवङ्गत- *वि.* १. देवलोकमा वास भएको; परलोकवासी। २. मृत्यु भएको; मरेको।
दिवस- *ना.* [सं.] दिउँसोको समय; दिन; दिवा।
दिवा- *ना.* [सं.] दिउँसो; दिवस; दिन।
दिवाइ- *ना.* [दि+आइ दिनुको भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; सुम्पाइ।
दिवाकर- *ना.* [सं.] दिनकर; सूर्य।
दिवान- *ना.* हे. देवान।
दिवान्ध- *वि.* [सं.] १. दिनौंधीको रोग भएको; दिउँसो आँखा नदेख्ने; दिनन्धो। *ना.* २. लाटोकोसेरो; उल्लु।
दिवाभिसारिका- *ना.* [सं.] दिउसै प्रेमीले सङ्केत गरेका ठाउँमा भेट्न जाने नायिका।
दिवाभोज- *ना.* [सं.] १. कुनै विशिष्ट अतिथिको सम्मानमा दिउसो दिइने औपचारिक भोज (लन्च)। २. दिनमा खाइने खाना।
दिवालगिर- *ना.* [फा. दीवारगीर] घरका गारामा बत्ती वा अन्य सामान राख्ने उद्देश्यले जडिएको तख्ता; मिल्की।
दिवाला- *ना.* [हि.] आर्थिक अवस्था गिरेर रिन फछ्र्याउन नसक्ने हालत; हरितन्नम भएको स्थिति वा अवस्था; टाट उल्टाइ।
दिवालिया- *वि.* [हि.] आर्थिक अवस्था नराम्ररी खस्केको; दिवाला भएको; टाट उल्टेको।
दिवालियापन- *ना.* दिवालिया भएको अवस्था; दिवालिया हुनाको भाव; टाटउल्टँदोपन।
दिवास्वप्न- *ना.* [सं.] १.मनमा विभिन्न तर्कका लहर चल्नाले खेल्ने असम्भव कल्पना; मनको लड्डु घिउसित खाने काम। २. दिनमै सपना देख्ने काम; दिउसोको सपना।
दिव्य- *वि.* [सं.] १. स्वर्गसँग सम्बन्धित; स्वर्गीय; अलौकिक; दिब्बे; अतिप्राकृतिक। २. आकाशसित सम्बन्ध राख्ने; आकाशीय। ३. दैवी; ईश्वरीय। ४. चहकिलो; प्रकाशमान्। ५. अति राम्रो सुन्दर मनोहर। ६. असल गुणयुक्त; उत्तम। *ना.* ७. प्राचीन कालमा मान्छेका गुणदुर्गुण र दोषनिर्दोष चरित्रको निर्क्योल गर्नुपर्दा आगो, विष वा जल आदिद्वारा गरिने एक परीक्षा। ८. वाचा; किरिया; शपथ। ९. साहित्यमा, तीन प्रकारका नायकमध्ये एक; अलौकिक नायक (इन्द्र, राम, कृष्ण आदि)।
दिव्यचक्षु/दृष्टि- *ना.* १. अदृश्य वस्तु र विषयलाई ठम्याउने भित्री आँखा; ज्ञानदृष्टि; ज्ञानचक्षु; ध्यानदृष्टि। *वि.* २. सुन्दर आँखा भएको; राम्रो दृष्टि हुने।
दिव्यज्ञान- *वि.* अलौकिक जानकारी।
दिव्यता- *ना.* दिव्य हुनाको भाव वा अवस्था; उत्तमता; श्रेष्ठता।
दिव्यनारी- *ना.* अप्सरा; देवकन्या।

दिव्यपञ्चामृत- *ना.* दुध, दही, घिउ, मह, चिनी आदि पाँच पदार्थ मिलाई बनाइएको पञ्चामृत।

दिव्यपरीक्षा- *ना.* प्राचीन कालमा अभियुक्त दोषी छ छैन, पत्ता लगाउन आगो, पानी, विष, हिंसक जन्तु आदिको बिचमा राख्दा मर्‍यो भने दोषी र मरेन भने निर्दोषी मानिने भाग्य परीक्षा।

दिव्यपुरुष- *ना.* उत्तम वा असम्भव गुणले युक्त भएको पुरुष; दैवी पुरुष; स्वर्गमा गति भएको पुरुष (यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, देवता आदि)।

दिव्यरत्न- *ना.* मनको इच्छानुकूल फल दिने एक प्रकारको कल्पित मणि; चिन्तामणि।

दिव्यवाक्य- *ना.* देववाणी; आकाशवाणी।

दिव्या- *ना* [सं.] साहित्यका अनुसार तीन प्रकारका नायिकामध्ये लोकोत्तर गुण भएकी नायिका (जस्तै- पार्वती, सीता, राधिका इ.)। २. अमला; धात्री।

दिव्याङ्गना- *ना.* १. सुन्दर स्वरूप र उत्तम स्वभाव भएकी नारी। २. स्वर्गीय नारी; अप्सरा। ३. देवताकी स्त्री; देववधू।

दिव्यात्मा- *ना.* [सं.] दैवी आत्मा; अलौकिक आत्मा; स्वर्गीय देवीदेवता।

दिव्यास्त्र- *ना.* [सं.] १. देवताले चलाउने हतियार; अलौकिक हतियार। २. मन्त्रका प्रभावले प्रयोग हुने अस्त्र वा हतियार (आग्नेय, ब्रह्म, वायव्य आदि)।

दिव्योपदेश- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीनारायण शाहले आफ्नो अन्त्यका समयमा भाइभारदाररूलाई भेला गरेर दिएको उपदेश; सो उपदेश लेखिएको पुस्तक। २. उत्तम दीक्षा, निर्देशन।

दिव्यौषधि- *ना.* [सं.] मनःशिला।

दिशा- *ना.* [सं.] १. क्षितिवृत्तका चार मुख्य कल्पित विभाग; पूर्व; पश्चिम, उत्तर, दक्षिणमध्ये प्रत्येक वा कुनै एक। २. दश दिशा। *ना.यो.* ३. तिर; तर्फ।

दिशा परिवर्तन- *ना.* १. पूर्वनिर्धारित उद्देश्यसम्बन्धी नीति फेर्ने काम; चिन्तन वा सोचविचारको फेरबदल। २. दिशा वा स्थान सार्ने वा बदल्ने काम।

दिशावकाश- *ना.* दुइटा दिशाका बिचको भाग; उपदिशा; कोण।

दिसा- *ना.* खानेकुरो पचेपछि गुदद्वारबाट बाहिर निस्कने मल; झाडा; विष्ठा; गुहु।

दिहल- *ना.* [√ दि] ऋणीपक्षले यति रकम यस म्यादसम्ममा तिर्ने गरी यस्तो सर्तमा लिएको हुँ भनी धनीलाई दिने लिखत। *विप.* लिहल।

दीक्षक- *ना.* [सं.] दीक्षा दिने व्यक्ति; मन्त्र सुनाउने गुरु; दीक्षागुरु।

दीक्षण- *ना.* [सं.] दीक्षा दिने काम।

दीक्षा- *ना.* [सं.] १. सङ्कल्पपूर्वक गरिने पाठपूजा, यज्ञ आदिको अनुष्ठान; यज्ञ। २. गुरु वा आचार्यबाट दिइने मन्त्रोपदेश। ३. तान्त्रिक विधिले देवीदेवताको मन्त्रग्रहण गर्ने काम। ४. व्रतबन्ध विधि; उपनयन संस्कार।

दीक्षागुरु- *ना.* दीक्षामन्त्र सुनाउने आचार्य वा गुरु।

दीक्षान्त- *ना.* [सं.] १. गरेका यज्ञको त्रुटि शान्ति गर्नाका लागि गरिने शुद्धि स्नान; यज्ञान्त स्नान। २. कुनै विश्वविद्यालयबाट हुने निश्चित अध्ययन अवधिको समाप्ति; अध्ययनकार्यको समाप्ति।

दीक्षान्त भाषण- *ना.* कुनै विश्वविद्यालयले स्नातक, स्नातकोत्तर वा विद्यावारिधि तह पार गर्नेहरूलाई उपाधि वा प्रमाणपत्र वितरित गर्ने समयमा कुनै विशिष्ट व्यक्तिद्वारा दिइने भाषण।

दीक्षान्त समारोह- *ना.* कुनै विश्वविद्यालयले आफ्नो संस्थाअन्तर्गत सफलता प्राप्त गर्ने स्नातकहरूलाई उपाधि वा प्रमाणपत्र वितरण गर्ने अवसरमा मनाइने विशेष उत्सव; त्यस्तो उत्सवका निम्ति गरिने संस्थागत आयोजना; समावर्तन।

दीक्षित- *वि.* [सं.] १. दीक्षामन्त्र प्राप्त गरेको; दीक्षा लिएको। *ना.* २. सङ्कल्पपूर्वक यज्ञ सुरु गर्ने व्यक्ति।

दीठ- *ना.* हे. दिठ।

दीधिति- *ना.* [सं.] १. सूर्यको प्रकाश; किरण। २. औँलो; अङ्गुलि।

दीन- *वि.* [सं.] १. धनसम्पत्ति नभएको; गरिब; निर्धन; दरिद्र। २. दुःखकष्टमा परेको; दुःखी। ३. खिन्न; उदास; शोकग्रस्त। ४. दयालाग्दो; दयनीय।

दीनता- *ना.* १. दीन हुनाको भाव वा अवस्था; दैन्य। २. दुर्बलता; कमजोरी। ३. निर्धनता; दरिद्रता।

दीनदयालु- *वि.* १. दीनदुःखीहरूमाथि दया गर्ने; दयावान्। *ना.* २. परमेश्वर।

दीननाथ- *ना.* १. दीनदुःखीहरूका संरक्षक। २. ईश्वर।

दीनबन्धु- *वि.* १. दीन दुःखीहरूलाई सहायता गर्ने; दीनहरूका उद्धारक। *ना.* २. परमेश्वर।

दीनवत्सल- *ना.* दुःखीहरूमाथि मायादया गर्ने; दीनदयालु।

दीनानाथ- *ना.* दीनदुःखीहरूको रक्षा गर्ने; दीननाथ।

दीनार- *ना.* [सं.] १. सुनको सिक्का; सुवर्णमुद्रा; असर्फी। २. सुनका गहना। ३. इरान, इराक आदि देशका मुद्राको नाम।

दीप- *ना.* [सं.] १. घिउ, तिलको तेल आदिमा भिजाई बालिने पिउरीबाट कातेर बनाइएको विभिन्न देवताअनुसार प्रयोग हुने तीनसुते; पाँचसुते, आठसुते, नौसुते आदि धागाको त्यान्द्रो; बत्ती। २. मसान; चिराक। ३. कुनै कुल वा वंशको सर्वश्रेष्ठ पुरुष। ४. दियो; दीपक।

दीपक- *ना.* १. दीप; बत्ती। २. काव्यमा प्रस्तुत र अप्रस्तुत दुवै विषयको समान धर्मको वर्णन हुने एक अर्थालङ्कार। ३. मध्यम स्वर तीव्र गरेर निषाद स्वर वर्जित गरी बाँकी स्वरलाई शुद्ध रूपमा ल्याई शास्त्रअनुसार रात्रिको प्रथम प्रहर र वसन्त ऋतुमा गाइने षाडव-जातिको एक राग। *वि.* ४. तेजिलो पार्ने; उज्ज्वल पार्ने।

दीपकिट्ट- *ना.* बत्ती बल्नाले आउने धुवाँ जम्मा भएर लागेको मोसो; गाजल।

दीपकुपी- *ना.* बत्ती बाल्ने भाँडो; दीपपात्र; टुकी; ढिब्री।

दीपङ्कर- *ना.* मध्यकालीन इतिहासमा भारतबाट नेपाल हुँदै भोटमा गएर जीवन बिताउने तन्त्रवादी बौद्धाचार्य।

दीपदान- *ना.* आराध्य देवताको अघिल्तिर बत्ती बाल्ने काम; देवताका सम्मुख गरिने आरती।

दीपदानी- *ना.* बत्ती बाल्ने भाँडो; पानस।

दीपन- *ना.* [सं.] १. उज्यालो पार्नका निम्ति बत्ती आदि बाल्ने काम।

२. जठराग्निलाई उद्दीप्त गर्ने काम। ३. पाचनशक्ति बढाउने काम। ४. कुनै विचार वा भावनाको उत्तेजन।

दीपगण- *ना.* १. जठराग्निलाई तीव्र पार्ने पदार्थको एक वर्ग। २. भोक जगाउने औषधीको वर्ग।

दीपनीय- *वि.* १. उज्यालो पार्न उपयुक्त; बाल्न सकिने; प्रकाश्य। २. उत्तेजित वा तीव्र पार्न योग्य; उत्तेजनीय।

दीपमाला/दीपमालिका- *ना.* [सं.] बत्तीको पङ्क्ति वा लहर; दीपावली।

दीपस्तम्भ- *ना.* [सं.] १. बत्ती बाल्ने भाँडो; पानस। २. तलदेखि माथिसम्म बत्ती बाल्न हुने गरी बनाइएको दीपाकार स्तूप। ३. जहाजको मार्ग-निर्देशन गर्न वा खतरा आदिको सङ्केत गर्न बालिने अग्लो स्तम्भ; प्रकाशस्तम्भ।

दीपाधार- *ना.* [सं.] दीपस्तम्भ; पानस।

दीपावली- *ना.* [सं.] १. बत्तीहरूको पङ्क्ति; दीपमाला, दिवाली। २. कार्तिक कृष्णपक्षको औँसीको दिन लक्ष्मीको आराधनाका निम्ति घरघरमा बत्ती बालेर मनाइने उत्सव; लक्ष्मीपूजाका दिनको उत्सव। ३. तिहार। ४. खुसीयालीका बेलामा धेरै बत्ती बालेर मनाइने पर्व वा उत्सव।

दीपिका- *ना.* [सं.] १. सानो बत्ती। २. कुनै कठिन ग्रन्थको टीका वा पुस्तक।

दीपित- *वि.* [सं.] १. धपक्क बलेको; दीप्त; प्रज्वलित। २. उत्तेजित।

दीपोत्सव- *ना.* [सं.] बत्ती बालेर मनाइने पर्व वा उत्सव; दीपावली।

दीप्त- *वि.* [सं.] १. बलेको; प्रज्वलित; दीपित। २. झलमल्ल परेको; चहकिलो; झरिलो। *ना.* ३. सुन; सुवर्ण। ४. आगो।

दीप्ति- *ना.* [सं.] १. दीप्त हुनाको भाव वा अवस्था; प्रकाश; उज्ज्वलता। २. प्रभा; क्रान्ति; तेज। ३. शोभा; छवि; सौन्दर्य।

दीप्तिमान्- *वि.* १. दीप्तियुक्त; प्रकाशमान; चमकदार। २. तेजस्वी; तेजोमय।

दीर्घ- *वि.* [सं.] १. समय, दुरी, स्थान आदिका दृष्टिमा टाढासम्म पुग्ने; फैलिएको; विस्तृत; लामो। २. फराकिलो; विशाल; ठुलो। ३. द्विमात्रिक वा गुरु (वर्ण वा अक्षर); ह्रस्वको विपरीतार्थक, जस्तो - 'इ' को दीर्घ 'ई' र 'उ' को दीर्घ 'ऊ' वा तिनै अक्षरका मात्रारूप चिह्न (ू र ी)।

दीर्घकाय- *वि.* ज्यादै ठुलो जिउडालको; बडेमाको; विशाल।

दीर्घकालीन ऋण- *ना.* कुनै निर्दिष्ट योजना वा लगानीअन्तर्गत कुनै उद्योग, व्यवसाय आदिका निम्ति सर्तअनुसार सरल ब्याजमा लामो समयका लागि प्रदान गरिने ऋण।

दीर्घजीवी- *वि.* धेरै समयसम्म बाँच्ने; लामो आयु पाएको; चिरञ्जीवी; चिरायु।

दीर्घनिद्रा- *ना.* १. लामो समयसम्मको निद्रा। २. महानिद्रा; चिरनिद्रा; मृत्यु।

दीर्घनिःश्वास- *ना.* शोक वा दुःखको कारणले निस्कने लामो सास; सुस्केरा।

दीर्घबाहु- *वि.* १. घुँडापर्यन्त पुग्ने लामा लामा हात भएको; आजानुबाहु। २. भाग्यशाली।

दीर्घशङ्का- *ना.* दिसा बस्ने काम; विष्ठात्याग।

दीर्घसत्र- *ना.* १. धेरै समयसम्म चलिरहने यज्ञ। २. जीवनभर गरिने अग्निहोत्र। *वि.* ३. बियाँलो चालले काम पूरा गर्ने; दीर्घसूत्री; जुम्सो।

दीर्घसूत्र- *ना.* जुनसुकै काम पनि ज्यादै ढिलाइका साथ गर्ने; दीर्घसूत्री।

दीर्घसूत्रता- *ना.* दीर्घसूत्र हुनाको भाव वा अवस्था; लोसेपन; जुम्स्याइँ।

दीर्घसूत्री- *वि.* जुनसुकै काम पनि साह्रै ढिलोसँग गर्ने; जुम्सो।

दीर्घसेवा- *ना.* धेरै समयसम्म अटुट रूपले गरिने सेवा।

दीर्घसेवापट्ट- *ना.* सरकारी कर्मचारीलाई तोकिएको अवधिसम्म अटुट रूपमा सेवा गरेबापत दिइने, नेपालको राष्ट्रिय पदक।

दीर्घाइ- *ना.* धेरै दिनसम्म बाँच्ने अवस्था वा शक्ति।

दीर्घायु- *वि.* धेरै दिनसम्म बाँच्ने; लामो आयु पाएको; चिरजीवी; दीर्घजीवी।

दीर्घावकाश- *ना.* कुनै शैक्षिक संस्था वा यस्तै निकायका दुई सत्रका बिचको लामो बिदा; लामो छुट्टी।

दीर्घिका- *ना.* १. नगर वा मन्दिरका वरिपरि बनाइएको सानो पोखरी। २. जलाशय; पँधेरो; कुवा।

दीर्घीभवन- *ना.* ह्रस्व स्वर दीर्घमा परिणत हुने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया।

दुः- *उप.* [सं.] कुनै नाम, विशेषण आदि शब्दका अघिल्तिर जोडिई खराब, निन्दित आदि अर्थ बुझाउने पूर्वसर्ग (दुःसाहस, दुःसाध्य, दुःस्वप्न इ.)।

दुःख- *ना.* [सं.] १. शारीरिक वा मानसिक रूपमा हुने पीडा; क्लेश। २. वेदना; छटपटी।

दुःखकर- *वि.* दुःख दिने; दुःखद; कष्टदायी।

दुःखजीवी- *वि.* दुःखमा पालिएको; दुःखमा रहने वा बाँच्ने।

दुःखत्रय- *ना.* आधिदैविक, आध्यात्मिक र आधिभौतिक तीन किसिमका दुःख।

दुःखद- *वि.* १. दुःख वा कष्ट दिने; दुःखदायी। २. कुनै कारणले मनमा दुःख पुऱ्याउने (दुःखद घटना; दुःखद मृत्यु, दुःखद समाचार इ.)।

दुःखदायक/दायी- *वि.* दुःख दिने; दुःखद।

दुःखपूर्ण- *वि.* दुखैदुःखले भरिएको; दुःखमय; कष्टपूर्ण।

दुःखप्रद- *वि.* दुःख दिने; दुःखदायी।

दुःखबहुल- *वि.* दुःखको मात्रा बढ्ता भएको; दुःखपूर्ण।

दुःखमय- *वि.* दुखैदुःखले भरिएको; दुःखपूर्ण।

दुःखलभ्य- *वि.* दुःख वा कष्टले मात्र पाइने; दुर्लभ।

दुःखशान्ति- *ना.* / *क्रि.वि.* हे. दुखसान्ती।

दुःखसागर- *ना.* १. दुःखको समुद्र। २. आध्यात्मिक दृष्टिमा दुःखको घर मानिने संसार।

दुःखसाध्य- *वि.* अथक परिश्रम गर्नाले मात्र साध्य हुने; कष्टसाध्य।

दुःखातीत- *वि.* दुःखबाट छुटकारा पाएको; दुःखमुक्त; सदा सुखी।

दुखान्त/दुःखान्तक- *वि.* १. दुःखपूर्ण अवसान भएको; दुःखमय परिणाम भएको। २. वियोग वा करुणाजनक परिणति देखाउने (नाटक, कथा, उपन्यास इ.); वियोगान्त। *ना.* ३. दुःखको समाप्ति;

दुःखको अन्त्य।
दुःखान्वित- *वि.* दुःखमा परेको; आर्त।
दुःखायतन- *ना.* १. दुःखसागर। २. संसार; जगत्।
दुःखार्त- *वि.* कष्टमा जेलिएको; धेरै दुःखी।
दुःखित- *वि.* दुःख पाएको; दुःखी; धेरै कष्ट वा क्लेश भएको।
दुःखी- *वि.* [सं.] दुःखले सताएको; दुःख पाएको; कष्टयुक्त।
दुःखी दरिद्र/दरिद्री- *ना.* दीनहीन; गरिबगुरुवा।
दुःशकुन- *ना.* [सं.] अनिष्टतासूचक लक्षण; अपशकुन।
दुःशासन- *वि.* [सं.] १. मुस्किलसँग मात्र वशमा आउने; दुर्नियन्त्रण। २. कष्टपूर्ण शासन; खराब शासन। ३. धृतराष्ट्रका सय भाइ छोरामध्ये एक; दुर्योधनको एक भाइ।
दुःशील- *वि.* [सं.] १. खराब बानीबेहोरा भएको; नराम्रो शील-स्वभावको। २. उच्छृङ्खल; उद्धत। ३. पापी; दुराचारी।
दुःश्रव- *वि.* [सं.] १. मुस्किलसँग सुन्न सकिने; सुन्दा अप्रिय लाग्ने; कर्णकटु। २. काव्यका दोषहरूमध्ये सुन्दा अप्रिय लाग्ने एक दोष।
दुःश्रवता- *ना.* कठोर वर्ण भएर कानमा धक्का दिने पद हुँदा हुने पददोष; एक प्रकारको काव्यदोष।
दुःसङ्ग- *ना.* [सं.] नराम्रो वा खराब सङ्गत; कुसङ्गत।
दुःसह- *वि.* [सं.] १. मुस्किलसँग मात्र सहन सकिने; सहन कठिन। २. सहनै नसकिने; असह्य।
दुःसाध्य- *वि.* [सं.] १. मुस्किलसित मात्र सिद्ध गरिने; कठोर परिश्रमले मात्र सिद्ध गर्न सकिने; दुष्कर। २. सिद्ध गर्नै नसकिने; असाध्य।
दुःसाहस- *ना.* [सं.] १. कुनै दुष्कर वा असम्भव काम गर्न देखाइएको साहस। २. असफल प्रयास; व्यर्थको हिम्मत। ३. गर्न नहुने कामकुरामा गरिएको आँट; अनुचित साहस। ४. लिँडे ढिपी; धृष्टता।
दुःसाहसिक- *वि.* १. साहस गर्न अनुचित तथा निष्फल हुने (कार्य)। २. अनैतिक तथा अधार्मिक कामकुरामा साहस देखाउने। *ना.* ३. चोर; डाँकू। ४. अनैतिक वा दुश्चरित्र व्यक्ति; परस्त्रीगामी।
दुःसाहसी- *वि.* दुःसाहस गर्ने; व्यर्थको काममा हात हाल्ने।
दुःस्पर्श- *वि.* [सं.] १. छुन वा पाउन नसकिने। २. छुन अयोग्य। *ना.* ३. काउछो। ४. थाकल।
दुःस्वप्न- *ना.* [सं.] १. नराम्रो फलको सङ्केत गर्ने सपना; खराब सपना। २. गर्न नसकिने वा हुनै नसक्ने कामकुराको इच्छा।
दुःस्वभाव- *ना.* [सं.] १. नराम्रो आचरण; खराब बानीबेहोरा, दुष्ट प्रकृति। *वि.* २. नराम्रो स्वभाव भएको; दुष्ट प्रकृतिको; दुःशील।
दुआ- *ना.* [हि. दोहा] १. गीतमा लयात्मक पङ्क्तिका स्थायी र अन्तरा दुई भेदमध्ये स्थायी भेद; गीत गाउँदा दोहोरिने फाँकी; टेक। २. आशीर्वाद।
दुइटा- *वि.* [दुई+वटा] एक जोड एकको सङ्ख्याको; दुई सङ्ख्या भएको; दुईवटा।
दुई- *ना.* [सं. द्वि] १. एक र तीनका बिचको अङ्कलाई जनाउने चिह्न; २ को अङ्क; एक र एकको योगसङ्ख्या। *वि.* २. एक र एक जोड्दा हुने सङ्ख्याको।
दुईकान- *ना.* १. दुइटा कान। *क्रि.वि.* २. दोस्रो कानमा पर्दै।
दुईखुट- *वि.* भरेर साटिने कुनै वस्तुमा एकको दुई; दोबर।
दुईगुना- *वि.* गन्तीमा दोबर; दुगुना।
दुईघरे- वि. १. दुई घर भएको (व्यक्ति) *ना.* २. पहिलेको लोग्नेलाई छाडेर दोस्रासँग पोइल गएकी स्वास्नीमान्छे; दुईपोइले आइमाई।
दुईचम्के- *ना.* सट्टापट्टा गरेर गरिने विवाह; छोरीबेटी साटासाट गरेर गरिने विवाह।
दुईचुल्ठे- *वि.* १. दुई चुल्ठो पारी बाटिएको। *ना.* २. दुई चुल्ठो पारी बाटिएको कपाल।
दुईछापे- *वि.* राणाशासनको समयमा श्री ३ महाराज र कमान्डर इन चिफको छाप लागेको (सनद)।
दुईजातको/जाते- *वि.* ठिम्मल; ठिमाहा।
दुईजिब्रे/जिभ्रे- *वि.* १. बोलीको ठेगान नभएको; बेठेगानको कुरा गर्ने। २. दुई जिभ्रो भएको। *ना.* ३. सर्प।
दुईजिउकी- *वि.* गर्भवती; दोजिया।
दुईतले- *वि.* दुई तला भएको; दोतला (घर)।
दुईथुने- *वि.* दुई थुन भएको (बाख्रो, भेडो, मृग आदि)।
दुईधारे- *वि.* दुई प्रकारका विचारधारामा लाग्ने; वैचारिक दृढता नभएको; दोधारे।
दुईदुना/दुने- *वि.* दुईले दुईलाई गुन्दा हुने (अङ्क वा सङ्ख्या)।
दुईनम्बर- *ना.* प्रचलित नियम कानुनको विपरीत कार्य वा पेसा; अवैध कार्य।
दुईनम्बरी- *वि.* अवैध कार्य, पेसा वा व्यापार गर्ने।
दुईपाखे- *वि.* १. दुई पाखो अर्थात् छाना हालिएको (घर)। *ना.* २. आमाबाबु दुवै भएका, बिहे गरिने केटा वा केटी।
दुईपात- *वि.* दुई गुना; दुगुना; दोबर।
दुईपाते- *वि.* उम्रँदा दुई पात देखिने; दुई पात भएको (बिरुवा)।
दुईपोइले- *वि.* ब्याइते लोग्ने छाडी अर्कोसँग पोइल गएकी (स्त्री)।
दुईफेरे- *वि.* दुई फेरो मोरेको; दुई फेरो भएको।
दुईफेरे रोटा- *ना.* पहिलेको चलनमा दुई फेरो हालेर पकाइएको रोटी।
दुईमुखे- *वि.* १. दुईमुख भएको; दुईजिब्रे। २. पकाउँदा दुईतिर भाँडा बसाउन हुने (चुलो)।
दुईसुरे- *वि.* १. चित्त स्थिर नभएको; विचारधारा परिवर्तन गरिरहने; दोधारे। २. कुनै कुराको निर्णय गर्न नसक्ने; अडिलो विचार नभएको (व्यक्ति)।
दुकान- *ना.* [फा.] बिक्री गर्ने उद्देश्यले सरसामान राखिएको दलान वा घर; बिक्रीस्थल; पसल।
दुकानदार- *ना.* १. दुकान गरेर कामकारोबार चलाउने मान्छे; पसले। *वि.* २. पसलमा बस्ने; दुकान गर्ने।
दुकानदारी- *ना.* १. दुकान गर्ने पेसा भएको मान्छे; दुकानदार। *वि.* २. दुकानदारसम्बन्धी; दुकानदारको।
दुकूल- *ना.* [सं.] १. शरीरको कम्मरभन्दा माथि कानसमेत ढाकिने हिसाबले ओढिने बर्को; रेसमी पछ्यौरा। २. कपडा; लुगाफाटो।
दुक्ख- *ना.* [सं. दुःख] दुःख; दुख।
दुक्खी- *वि.* दुःखी।

दुख्नु- *अ.क्रि.* [> सं. दुःख, दुख+नु] १. शारीरिक वा मानसिक पीडा हुनु; कष्ट हुनु; दुःख हुनु। २. जरो, शूल आदिले पीडित हुनु; बिरामी पर्नु; थलिनु। ३. घाउ, खटिरा आदि डहनु।

दुख- *ना.* [सं. दुःख] दुःख, दुक्ख।

दुखजिलो/जिउलो- *ना.* दुःखसँग मात्र वा जसोतसो गरेर जीवन धानिने व्यवहार वा काम; कष्टपूर्वकको निर्वाह।

दुखपिराउ- *ना.* १. दुःखपीडा; पिरपिराउ। २. रोगव्याध।

दुखबिराम- *ना.* रोगव्याध।

दुखमनाउ- *ना.* असन्तोष जाहेर गर्न दुःख मान्ने काम; कष्टको जनाउ।

दुखसान्ती- *ना.* १. काम गरेअनुसार दिइने, पाइने केही वेतन वा स्वल्प पारिश्रमिक। *क्रि.वि.* २. मिहिनेत गरेअनुसार; दुःख गरेमुताबिक।

दुखसास्ती- *ना.* १. कुनै काम गर्दा दुःख गरेबापत दिइने, पाइने वा हुने लाभ; त्यस्तो पारिश्रमिक वा ज्याला। २. दुःख गरेअनुसारको धेरथोर आय; दुःखसान्ती। ३. दुःख र शासना।

दुखाइ- *ना.* [√ दुख् (+आइ)] १. दुख्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [दुखाउ+आइ] २. दुखाउने भाव क्रिया वा प्रक्रिया।

दुखाइनु- *क.क्रि.* यातना दिइनु; दुख्ने गराइनु।

दुख पिराइ- *ना.* दुःख र पीडा; दुखपिराउ।

दुखाउनु- *स.क्रि.* दुख्ने गराउनु; कष्ट दिनु; पीडित गराउनु; असन्तुष्ट पार्नु।

दुखिनी- *वि.* [सं.] दुःखमा परेकी; दुःख पाएकी; दुःखी (स्त्री)।

दुखिया- *वि.* [दुःख+इया] निर्धन; दुःखी।

दुखी- *वि.* [सं. दुःखी] दुःख पाएको; दुःखी।

दुखीदाखी- *वि.* दुःखमा परेको; दुःखी; दरिद्र।

दुखेसो- *ना.* [दुख+एसो] १. दुःखी जिन्दगी वा कष्टप्रद जीवन; दुखजिलो; दुखजिउलो। २. सुखदुःखका कुराकानी; गन्थन।

दुख्याहा- *वि.* [दुख+याहा] १. जीवननिर्वाह गर्न गाह्रो परेको; दुखजिलो गरेर जीवन बिताउने। २. दुःख पाएको वा दुःख पाउने; दुःखी।

दुगुन- *वि.* [सं. द्विगुण] १. गानबजानमा आरम्भिक लयभन्दा दोबर गति हुने स्थायी लय। २. दुगुना; दुना।

दुगुना- *वि.* [दुई+गुना] दुईले गुणा गरिएको; दुई गुना; दोबर।

दुगुर्नु- *अ.क्रि.* [सं. द्रुत+गति+नु] १. हतारहतार गर्दै दौडनु; छिटो छिटो हिँड्नु; कुद्नु। २. दौडने काममा भाग लिनु। ३. भाग्नु।

दुगुराइ- *ना.* दुगुर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

दुगुराइनु- *क.क्रि.* दौडाइनु; कुदाइनु।

दुगुराउनु- *प्रे.क्रि.* १. दुगुर्न लाउनु; कुदाउनु। २. भगाउनु।

दुगुरादुगुर- *ना.* १. सामूहिक दुगुराइ; दगुरादगुर। २.आपत् परेको बेला सामूहिक रूपले दौडने र भाग्ने काम।

दुगुरिनु- *क.क्रि.* हतार हतार गरेर कुदिनु; दौडिनु।

दुग्ध- *ना.* [सं.] १. दुध; ओलिन। *वि.* २. दुहेको।

दुग्धफेनी- *ना.* गोठाले साग।

दुग्ध व्यवसाय- *ना.* दुधको बिक्री, वितरणको कारोबारसम्बन्धी पेसा; दुधको व्यवसाय।

दुग्धशाला- *ना.* प्रशोधन गरी ग्राहकहरूमा वितरण गर्नाका निम्ति जम्मा गरिने दुधको भण्डार; डेयरी।

दुग्धशूल- *ना.* स्तन वा थुनको मुन्टो दुख्ने एक रोग; थुनेलो।

दुग्ध समुद्र- *ना.* पुराणप्रसिद्ध सप्तसागरमध्ये एक; क्षीरसागर।

दुग्धसार- *ना.* दुधबाट सारका रूपमा निस्कने तत्त्व; नौनी; मक्खन।

दुग्धिका- *ना.* दुधे झार।

दुग्धी- *वि.* १. दुध भएको; दुधले युक्त। *ना.* २. दुधे घाँस।

दुङदुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. दुङ्+अ (द्वि.)] १. खुट्टा बजारेर हिँड्दा शब्द आउने गरी। २. लाठी वा मुड्कीले बेसरी ठटाउने किसिमले। ३. त्यसरी हान्दा शब्द आउने गरी। ४. बन्दुक, तोप, कार्तुस आदि पड्कँदा आवाज आउने गरी। ५. एकदमै लड्ने, पल्टिने वा बजि्रने गर्दा आवाज आउने चालसँग।

दुङदुङती/दुङदुङी- *कि.वि.* अझै दुङदुङ हुने गरी।

दुङदुङे- *ना.* [सं. दुदुम] लसुनका जस्तै चेप्टा तर निकै साना पात हुने र त्यस्तै केही हल्का बास्ना आउने मसलाका रूपमा प्रयोग गरिने, लेकमा हुने एक प्रकारको झार।

दुच्छर- *वि.* [सं. दुश्चर] १. दुष्ट स्वभाव भएको; खराब। २. मुखको छुच्चो; मुखाले; दुर्मुखा।

दुच्छरपन/पना- *ना.* दुच्छर हुनाको स्वभाव वा अवस्था; तह नलाग्ने चाल; दुष्ट स्वभाव वा बानी।

दुण्डुक- *ना.* [सं.] धेरैजसो पानीमा बस्ने र विष नलाग्ने एक जातको सर्प; पानीसाँप।

दुतिय- *वि.* [सं. द्वितीय] दोस्रो।

दुतिया- *ना.* [सं. द्वितीया] शुक्लपक्ष वा कृष्णपक्षको दोस्रो तिथि; द्वितीया।

दुत्कार- *ना.* [सं.] कसैलाई उपेक्षाका साथ परपर भगाउन खोज्ने काम; तिरस्कार; फट्कार।

दुद- *ना.* [सं. दुग्ध] १. आइमाईको स्तन। २. दुग्ध; दुध।

दुदु- *ना.* १. दुध (बालबोलीमा)। २. साना र लाम्चा पात हुने, अचार खान प्रयोग गरिने एक प्रकारको साग।

दुदेलो- *ना.* सधैं हरियो रही हिउँदमा पनि पात नझर्ने, हरियै फूल फुल्ने र पहेंलो वा रातो फल लाग्ने भित्र काठ पसेको एक प्रकारको लहरो; दुधे लहरो।

दुध- *ना.* [सं. दुग्ध] १. स्तनपायी प्राणीका स्त्रीजातिका स्तनबाट बच्चालाई खुवाउन निस्कने सेतो वा हल्का पहेंलो रङको पौष्टिक तरल पदार्थ; दुग्ध; ओलन; दुध। २. स्त्रीजातिका छातीमा हुने दुई मांसपिण्ड; कुच; स्तन। ३. पुरुषजातिका त्यस्तै अवयव। ४. बस्तुभाउको दुध रहने फाँचो; कल्चौंडो; त्यस फाँचोबाट आउने सेतो तरल पदार्थ। ५. फलफूल र रुखपातबाट आउने सेतो तरल पदार्थ; चोप।

दुधकटुवा- *वि.* आमाको दुध पर्याप्त समयसम्म खान नपाएको; कारणवश दुध खानबाट वञ्चित भएको (बालक)।

दुधकमल- *ना.* दुध जस्तै सेतो हुने र रुखमा फुल्ने एक थरी फूल।

दुधकेवँरा- *ना.* सेतो फूल फुल्ने एक जातको केवँरा; सेतो केवँराको फूल।

दुधकोसी- *ना.* नेपालको पूर्वोत्तर भेगमा पर्ने महालङ्गुर हिमालयबाट निस्की सुनकोसीमा मिल्ने एक नदी; सप्तकोसीमध्ये एक।

दुधखुवा- *ना.* नौनी झिकिसकेपछि फटाएर बनाइएको दुधको पदार्थ; छुर्पी; दुर्खा।

दुधगन्धक- *ना.* सेतो रङको गन्धक।

दुधगाभो- *ना.* एकदमै सेतो गुभा हुने एक प्रकारको गाभो।

दुधदानी- *ना.* दुधको मुन्टाको आकारको प्लास्टिक वा सिसीको एकापट्टि मुन्टो लगाई बालकलाई दुध खुवाउने भाँडो।

दुधपोखरी- *ना.* नेपालको मध्यपश्चिम भागको चेपे नदीको शिरमा पर्ने जनैपूर्णिमाका दिन मेला लाग्ने एक तीर्थ; दुधकुण्ड।

दुधबरी- *ना.* दुधबाट बनाइने, डल्ला भएको एक प्रकारको रसदार मिठाई।

दुधमुखा/मुखे- *वि.* आमाको दुध खाँदै गरेको; दुध नछुटेको; दुधे (बालक)।

दुधराज- *ना.* १. रोपेको नब्बेदेखि सय दिनका बिचमा पाक्ने, एकदमै सेतो चामल हुने एक जातको धान। २. टाउको कालो, शरीर सेतो र कल्कीजस्तो लामो पुच्छर हुने एक जातको चरो।

दुधलिङ्ग- *ना.* एउटै दुध खाने आमाका दिदीबहिनीपट्टिका सन्तान; भान्जाभान्जी।

दुधारो- *ना.* १. दुध दुहुने ढुङ्ग्रो; गबुवा; ढुङ्ग्रो; दुधेरो। २. दुधको धारो।

दुधालु- *वि.* [सं. दुग्धालु] १. प्रशस्त दुध दिने; दुध दिने सन्तानको। २. दुध आउने।

दुधिलो- *वि.* [दुध+इलो] १. दुध भएको; दुध आउने। *ना.* २. डुम्रीका जस्तै पात र कलिला हाँगा हुने, पात भाँच्दा चोप आउने वस्तुलाई डाले घाँस खुवाइने एक बोट। ३. दुध आउने एक प्रकारको झार; दुधे।

दुधे आन्द्रो- *ना.* खाएको दुध पाकस्थलीमा जाने आन्द्रो; ज्यादै नाजुक र कोमल आन्द्रो।

दुधे ओठ- *ना.* कलिलो, नरम ओठ।

दुधे कर्कलो- *ना.* हरियो, पहेँलो पात र नरम सेता डाँठ हुने, नकोक्याउने एक जातको कर्कलो।

दुधे खरी- *ना.* दुधजत्तिकै सेतो हुने एक जातको खरी ढुङ्गो।

दुधे गाला- *ना.* आमा वा धाईआमाको दुध चुसेर पुट्ट मोटाएको गाला; कलिलो गाला।

दुधे घाँस- *ना.* दुधे; दुग्धी।

दुधे च्याउ- *ना.* प्रायः रुखमा उम्रिने पहेँलो र फुस्रो रङको खान हुने एक जातको च्याउ।

दुधे झार- *ना.* १. वरिपरि करौँतीको जस्तो धार भएका खस्रा पात हुने, सेता गुच्छाकार फूल फुल्ने, हरिया रङका मसिना फल फल्ने, डाँख्ला र पात चुडिँदा दुध आउने एक जातको झार; भुइँदुधिलो; दुधे। २. पीपलका जस्ता मसिना पात र चिल्ला डाँठ हुने, राता, सेता फूल फुल्ने, नालुका जस्ता दाना लाग्ने र चुडिँदा दुध आउने एक बर्खे झार; तितेझार।

दुधे पिँडालु- *ना.* काँचै खाँदा पनि नकोक्याउने एक जातको पिँडालु।

दुधे बालक- *ना.* आमाको दुध चुस्ने अवस्थाको बालक।

दुधे बिराली- *ना.* बिदारी कन्दका जातको, चोप निस्कने एक प्रकारको लहरो; त्यस्तै लहराको कन्द; बिदारीकन्द।

दुधे भाइ- आफूलाई दुध खुवाउने धाईको छोरो; बुबूको छोरो; दुधका नाताको भाइ।

दुधे मरुई- *ना.* लाम्चा आकारका ठुलठुला पात हुने, सेतो फूल फुल्ने र दुध निस्कने, लाम्चा फल लाग्ने एक लहरो; सोही लहराको फल; मोरट।

दुधे लहरो- *ना.* लाम्चा, हरिया पात हुने सेता जातको फूल फुल्ने, दुध निस्कने, आयुर्वेदअनुसार कुष्ठ, जरो, प्रदर आदि रोगमा हित गर्ने, कालो र सेतो दुई भेद भएको, एक जातको लहरो; त्यसैको फल।

दुधे- *वि.* [दुध+ए] १. दुधसम्बन्धी; दुधबाट तयार भएको; दुधजस्तो। २. दुध खाने; दुधमुखे (बालक)। *ना.* ३. सेल पकाउँदा मोटो पार्न पिठोमा रस मिसाइने एक थरी बोट। ४. दुध आउने रुख। ५. फापरका जस्तै तर तीन खण्डमा छुट्टिने दाना लाग्ने, बाटुला पात हुने, पात र डाँख्ला भाँच्दा दुध निस्कने, बस्तुले घाँस खाने एक झार; भुइँदुधिलो।

दुधेरो- *ना.* [दुध+एरो] गाईभैँसी दुहुने काठ वा धातुको भाँडो; ढुङ्ग्रो; गबुवा।

दुधेलो- *वि.* [दुध+एलो] दुधिलो।

दुन- *ना.* [√ दुन्] चारैतिर पहाडले घेरिएको वा दुई पर्वतका माझको समतल बेसी; उपत्यका।

दुना- *वि.* [√ दुगुना] १. कुनै मूल सङ्ख्याको दुगुना; दोबर। *ना.* २. दोबर, तेबर, चौबर आदिको हिसाब गर्ने गणितीय विधि; दुनोट।

दुनाइ- *ना.* दुनोट।

दुनिनु- *अ.क्रि.* १. दुगुना हुनु; दोब्बर हुनु वा डब्लिनु। २. पसाङ्गिनु; बाङ्गिनु। ३.दोहोरो हुनु; दोब्रिनु।

दुनियाँ गुठी- *ना.* सर्वसाधारण व्यक्तिले धार्मिक कार्य वा समाजसेवाका निम्ति छुट्ट्याएको चलअचल सम्पत्ति (जग्गा जमिन, घर, सुन चाँदी इ.)।

दुनियाँ- *ना.* [अ. दुनिया] १. सर्वसाधारण जनसमुदाय; जनता; रैती; प्रजा। २. संसार; जगत्; विश्व।

दुनियाँ भाँडा- *वि.* सोझासाझा जनतालाई कुरा लगाएर भाँडभैलो गराउने खालको; दुनियाँलाई बिथोल्ने।

दुनियाँदार- *ना.* १. जनता; प्रजागण; रैती। २. जागिर नभएको व्यक्ति; गैरजागिरदार।

दुनियाँदारी- *ना.* १. दुनियाँदार हुनाको भाव वा अवस्था। २. सांसारिक चालचलन; लोकव्यवहार।

दुनु- *ना.* [सं. द्रोण] दुइटा पात दोब्र्याएर बाँसका सिन्काले खुटी कचौराजस्तो बनाइएको भाँडो; पातको कचौरा।

दुनेलो- *ना.* [दुनु+एलो] बाँसको गबुवा।

दुनोट- *ना.* [दुना+ओट] कुनै सङ्ख्यालाई एक, दुई, तीन आदि क्रमले गुणन गरेको राशिहरूको सिलसिला वा शृङ्खला; दुनाइ; पहाडा।

दुन्दुभ/दुन्दुभि- *ना.* [सं.] १. ठुलो दमाहा; नगरा। २. रामायणमा प्रसिद्ध एक राक्षस।

दुन्याइ- *ना.* [√ दुनि (+याइ)] १. दुनिने वा दोब्रिने क्रिया प्रक्रिया। [दुन्याउ+आइ] २. दुन्याउने वा दोब्र्याउने क्रियाप्रक्रिया।
दुन्याइ पट्याइ- *ना.* कपडा दुन्याउने र पट्याउने प्रक्रिया।
दुन्याइनु- *क.क्रि.* दुन्याउन लाइनु।
दुन्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. बङ्ग्याउनु; निहुराउनु। २. पट्याउनु; दोब्र्याउनु।
दुपट्टा- *ना.* [सं. द्विपट्ट] १. दुई पाटा वा पत्र भएको, स्वास्नीमानिसको एक प्रकारको ओढ्ने; पछ्यौरा; दुकूल; दोपट्टा। २. काँध वा घाँटीमा राखिने लामो कपडा।
दुबली- *ना.* [नेवा.] रक्सी पार्दा थाप्ने एक साधन।
दुबिधा-[सं. द्विविधा] यसो हो वा त्यसो हो भन्ने निर्णय नभई दोमन भएको अवस्था; दोधार; दोमन।
दुबेनी- *ना.* [दुबो+एनी] दुबो धेरै भएको ठाउँ; दुबो झाङ्गिएको ठाउँ।
दुबो- *ना.* [सं. दूर्वा] हरियो, लाम्चा र मसिना पात हुने, चार केस्रा परेको आँख्लैपिच्छे जरा हाल्ने प्रसिद्ध लहरे मुईंझार; गणेश, लक्ष्मी आदि देवतालाई फूलका रूपमा चढाइने र चौर, बगैंचा आदि सिँगार्न उमारिने सोही झार वा घाँस।
दुब्लाइ- *ना.* [√ दुब्लाउ (+आइ)] दुब्लाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दुब्लाइनु- *अ.क्रि.* दुब्लाउने होइनु; क्षीण होइनु; हाडछाला मात्र हुनु; दुब्लो हुनु। २. बलबर्गत खतम हुनु; कमजोर हुनु; लिखुरे हुनु।
दुब्लो- *वि.* [प्रा. दुब्बलो? सं. दुर्बल] १. शरीरमा मासु कम भई पातलिएको; सिकुटे; ख्याउटे। २. बर्गत, बुता नभएको; निर्धो; निर्बल।
दुमी- *ना.* [सं. दूर्वी] छालामा सेता टाटा देखिने एक प्रकारको रोग; श्वेतकुष्ठ; पाण्डुरोग।
दुमट- *ना.* [√ दोमट] बलौटे जमिन; दोमट।
दुमो- *ना.* [फा. दुम (पुच्छर)+ओ] १. कुनै वस्तु अर्कालाई दिँदा सह नजाओस् भन्ने हेतुले झिकेर राखिने थोरै अंश। २. जगेडा; अवशेष। ३. ज्यादै थोरै अंश वा मात्रा।
दुम्को- *ना.* १. घरको जग खन्ने काम। २. जग खन्ने कामको सुरुवात।
दुम्ची- *ना.* [फा. दुमची] घोडाको पुच्छरमा अड्काइने काठीको अवयव।
दुम्जा- *ना.* नेपालको जनकपुर अञ्चलअन्तर्गत सिँधुली जिल्लामा पर्ने, सुनकोसी र रोसीखोलाका दोभानमा रहेको एक बस्ती।
दुम्जाली- *वि.* १. दुम्जासँग सम्बन्धित; दुम्जाको। २. दुम्जामा बसोबास गर्ने; दुम्जावासी। ३. दुम्जामा तयार भएको (खाँडी)।
दुम्बा- *ना.* [फा. दुँब] पुच्छरको झुप्पो जाँताको फग्ल्याँटाजस्तो हुने एक जातको भेडो।
दुम्सी काँढे- *वि.* दुम्सीको कँडाजस्तो; (धान आदिको पोटाएको गाभो)।
दुम्सी- *ना.* [सं. दंश्] १. जिउभरि कालो र सेतो रङ मिसिएको काँडा हुने, सुँगुरको जस्तो थुतुनु हुने र रिसाएपछि शरीरका काँडा सिरिङ्डसिरिङ्ड पार्दै शत्रुमाथि जाइलाग्ने स्तनपायी वन्यजीव दम्सी। २. रातमा बालीनाली सखाप पार्ने र दिनमा ठुलठुला ओडार वा गुफामा बस्ने काँडादार जङ्गली जनावर।
दुम्से- *ना.* दुम्सीका काँडा जस्तै चुच्चो सुइरा हुने धानको एक जात।
दुम्स्यैलो- *वि.* [√ दम्स्याइलो] अलिअलि मिरालो वा थोरथोरै ओरालो परेको (ठाउँ, पाखो आदि); दम्स्याइलो।
दुयेक- *वि.* [दुई+एक] एकदुइटा मात्र; साह्रै कम्ती सङ्ख्याको।
दुरतिक्रमण- *वि.* [सं.] १. अतिक्रमण गर्न नसकिने; जित्न नसकिने। २. नाघ्न नसकिने; दुर्लङ्घ्य।
दुरत्यय- *वि.* [सं.] पार हुन नसकिने; तरिनसकिने; दुस्तर।
दुरदुर- *वि.* बो. [सं. दूर+दूर] १. घृणा लागेर वा मन नपर्नाले टाढा पन्छाउन खोज्दा उद्गार व्यक्त गरिने शब्द; दुर्दुर। *वि.* २. हेला गरिएको; घिनाउँदो।
दुरधिगम- *वि.* [सं.] १. मुस्किलसँग मात्र जानिने; दुर्ज्ञेय। २. ठुलो परिश्रमले मात्र पाउन सकिने; दुष्प्राप्य।
दुरन्त- *वि.* [सं.] १. परिणाम नराम्रो हुने; खराब परिणाम भएको; अशुभ। २. पार पाइनसकिने; अपार। ३. अन्त पत्ता लाउन नसकिने; अनन्त। ४. एकदमै ठुलो आकारको; बडेमाको। ५. जान नसकिने; दुर्गम। ६. डरलाग्दो; घोर; भीषण। ७. राम्रो ज्ञान गर्न नसकिने; दुर्ज्ञेय। ८. दुष्ट स्वभाव भएको; खल।
दुरभियोजन- *ना.* [सं.] कसैलाई विनाकारण हानि पुऱ्याउने हिसाबले गोप्य रूपमा गरिने कारबाई; गुप्त अभियोग।
दुरभिसन्धि- *ना.* [सं.] खराब उद्देश्य लिएर गरिएको गुप्त सम्झौता; षड्यन्त्रपूर्ण सन्धि।
दुरवस्था- *ना.* [सं.] दुःख, कष्ट, दरिद्रता आदि कारणले भएको नराम्रो अवस्था; दुर्दशा। २. दुर्गति; दुष्परिणाम; दयनीय स्थिति।
दुरा- *ना.* नेपालको लमजुङ जिल्लाभित्रको दुराडाँडामा आदिकालदेखि नै बसोबास गरी आएको, आफ्नै भाषासंस्कृति भएको तर त्यसलाई बिस्तारै बिस्तारै भुल्दै गएको एक जाति; नेपालको एक अल्पसङ्ख्यक जाति।
दुरागम- *ना.* [सं.] अनुचित किसिमले हुने प्राप्ति।
दुराग्रह- *ना.* [सं.] १. अनुचित तरिकाबाट कुनै कुरामा गरिने ढिपी; लिँडे ढिपी; अड्डी; जिद्दी। २. गलत कामकुरामा गरिने आग्रह वा ढिपी।
दुराग्रही- *वि.* दुराग्रह गर्ने; हठी; जिद्दीवाल।
दुराचरण- *ना.* [सं.] नराम्रो चालचलन; दुराचार।
दुराचार- *ना.* [सं.] १. नराम्रो आचरण; अशोभनीय चालचलन। *वि.* २. नराम्रो व्यवहार वा शीलस्वभावको; दुराचारी।
दुराचारी- *वि.* दुराचार गर्ने; खराब चालचलन भएको; कुकर्मी।
दुरात्मा- *वि.* [सं.] मनमा कालो भएको; खराब स्वभावको; कपटी।
दुराधर्ष- *वि.* [सं.] १. मुस्किलले नियन्त्रणमा ल्याउन वा दमन गर्न सकिने। २. प्रचण्ड; उग्र, विकट। *ना.* ३. पहेँलो सर्सिउँ। ४. विष्णुको एक नाम।
दुराधर्षता- *ना.* १. दुराधर्ष हुनाको भाव वा अवस्था। २. प्रचण्डता; उग्रता।
दुरान- *ना.* [सं. द्विरागमन] दोस्रो अवाइ; द्विरागमन; दुलान।
दुरालम्भ- *वि.* [सं.] पाउन मुस्किल भएको; दुष्प्राप्य।

दुरालाप- *ना.* [सं.] १. खराब वा नचाहिँदो कुरो। २. दुर्वचन; गाली।

दुराशय- *ना.* [सं.] १. खराब आशय; नराम्रो अभिप्राय। २. नराम्रो आशय राख्ने मानिस; दुरात्मा। *वि.* ३. मनमा खराब विचार राख्ने; कपटी।

दुराशा- *ना.* [सं.] १. असम्भव कुराहरूमा गरिने आशा; पूरा नहुने आशा। २. खराब कुराको इच्छा वा चाहना।

दुरी- *ना.* [दूर+ई] एक वस्तुदेखि अर्को वस्तुसम्मको वा एक ठाउँदेखि अर्को ठाउँसम्मको अन्तर; एक दोसाका बिचको अन्तर; अन्तर; फरक।

दुरीकरण- *ना.* [सं. दूरीकरण] दूर गर्नाको वा टाढा हटाउनाको भाव, क्रिया वा अवस्था।

दुरुखा/दुरुख्वा- *ना.* [नेवा. दुरुख्वा] छुर्पी।

दुरुत्तर- *ना.* [सं.] १. नराम्रो किसिमको जवाफ; खराब उत्तर। *वि.* २. सजिलोसित उत्तर दिन नसकिने। ३. राम्ररी उत्तर दिन नसक्ने (व्यक्ति)।

दुरुत्साह- *ना.* [सं.] १. अनुचित वा नराम्रो प्रकारको उत्साह; दुःसाहस। २. गर्न नहुने कामकारबाईमा उत्साहित हुने काम।

दुरुत्साहन- *ना.* अरूलाई कानुनी वा नैतिक दृष्टिले अवैध कार्य गर्न प्रोत्साहित गर्ने काम; खराब काममा उक्साउने चाल।

दुरुत्साहित- *वि.* अनुचित वा नराम्रो काममा उक्साइएको।

दुरुत्साही- *ना.* अनुचित तथा उत्तेजक अपराध गर्नाका लागि अरूलाई उत्साहित गर्ने वा आदेश दिने व्यक्ति।

दुरुपयोग- *ना.* [सं.] १. ,धन, शक्ति आदिको उपयोग; अनुचित उपयोग। २. जथाभाबी भएको खर्च। ३. कुनै पनि कामकुरामा फजुल रूपमा उडाइएको खर्च।

दुरुपयोजन- *ना.* [सं.] सम्पत्ति, स्रोत, साधन आदिको समुचित प्रयोगको अभाव; हिनामिना।

दुरुस्त- *वि.* [फा.] १. जस्तो हुनुपर्थ्यो त्यस्तै; उस्तै; सदृश; काटीकुटी। २. कुनै भत्केबिग्रेको कामकुरा आफूले नगरेको जस्तो पार्ने वा त्यस्तै पारी बनाउने; ठिकठाक; जस्ताको त्यस्तै। ३. जिम्मा लाएको कामकुरा तम्तयार पार्ने; रिटिक्क। ४. पहिले जस्तो हालतमा थियो त्यस्तै; ज्यूँका त्यूँ। ५. उचित; मुनासिब।

दुरुस्ती- *ना.* दुरुस्त हुनाको भाव, अवस्था वा प्रक्रिया।

दुरुस्त्याइँ- *ना.* दुरुस्त हुनाको भाव वा अवस्था।

दुरूह- *वि.* [सं.] छिटै बुझ्न नसकिने; मुस्किलले मात्र बुझिने, दुर्ज्ञेय; दुर्बोध; अप्ठ्यारो; कठिन; जटिल।

दुरे- *ना.* [सं. दूर+ए] साना पातला पात हुने, हरियो र पहेँलो फूल फुल्ने; रुखमा बेरिएर बढ्दै जाने एक जातको लहरो।

दुर्- *उप.* [सं.] नाम, विशेषण आदि शब्दका अगिल्तिर लागेर दोष, खराबी, कठोरता, निन्दा, निषेध, दुःख आदि अर्थ जनाउने एक उपसर्ग (दुर्गम, दुर्व्यववहार, दुर्नाम, दुर्लभ इ.)।

दुर्ग- *ना.* [सं.] १. प्राचीन समयमा खासखास स्थलको सुरक्षाका निम्ति विशेष गरी पहाडमाथि बनाइएका ठुलठुला किल्ला; ससाना राज्यको राजधानी वा प्रमुख केन्द; कोट; गढी। २. शत्रुको आवागमन हुन नसक्ने गरी बनाइएका कुनै पनि सुरक्षित स्थान वा किल्ला (जलदुर्ग, वनदुर्ग इ.)। ३. जान नसकिने बाटो; दुर्गम पथ। *वि.* ४. पुग्न नसकिने; जान कठिन; दुर्गम।

दुर्गत- *वि.* [सं.] १. दुर्गतिमा परेको; बिल्लीबाठ भएको; खराब हालतको। २. दीनहीन अवस्थाको; दुःखी; दीन।

दुर्गति- *ना.* १.खराब अवस्था वा गति; दुर्दशा। २. आपत्; दुःख; कष्ट।

दुर्गन्ध- *ना.* [सं.] सडेगलेका वस्तुबाट आउने खराब गन्ध; नाकले नसहने गन्ध।

दुर्गन्धी- *वि.* नराम्रो गन्ध भएको; दुर्गन्ध आउने; गनाउने।

दुर्गपति- *ना.* [सं.] किल्ला, सिमाना, गढी आदिको रक्षाका निमित्त नियुक्त अधिकारी; गढीको हाकिम; दुर्गको अध्यक्ष।

दुर्गपाल- *ना.* [सं.] किल्लाको रेखदेख गर्ने कर्मचारी; कोटपाल।

दुर्गम क्षेत्र- *ना.* दुर्गम स्थान।

दुर्गम भत्ता- *ना.* दुर्गम स्थान भनी तोकेका ठाउँमा रही सेवा गर्ने कर्मचारीलाई सुरु तलबको केही प्रतिशतका दरले दिइने थप सुविधा।

दुर्गम- *वि.* [सं.] १. मुस्किलसँग मात्र जान सकिने; पुग्न कठिन (ठाउँ। २. मुस्किलले मात्र जान्न सकिने। ३. अप्ठ्यारो; विकट; कठिन।

दुर्गम सेवापदक- *ना.* दुर्गम जिल्लामा गई सेवा गर्ने नेपाली सेनालाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२० सालमा स्थापित एक पदक।

दुर्गम स्थान- *ना.* १. जान कठिन पर्ने ठाउँ; मुस्किलले मात्र जान सकिने ठाउँ। २. यातायात, सुविधा र विकास आदिका दृष्टिले पिछडिएको क्षेत्र वा ठाउँ भनी सरकारद्वारा घोषित क्षेत्र।

दुर्गमता- *ना.* दुर्गम हुनाको भाव वा अवस्था।

दुर्गमनीय- जान मुस्किल पर्ने; दुर्गम।

दुर्गा- *ना.* [सं.] १. आदिशक्तिका रूपमा मानिने, दुर्गनामक राक्षसलाई वध गरेकोले यो नाम रहेकी, एक प्रसिद्ध देवी। २. अनेक असुरहरूको विनाश गर्ने आठ हात भएकी तथा सिंहवाहिनी भनी मानिएकी हिन्दू धर्मकी प्रख्यात एक देवी। ३. नौ वर्षकी कन्या वा कुमारी।

दुर्गा पूजा- *ना.* [सं.] १. दुर्गाको पूजा; दुर्गार्चना। २. हिन्दूहरूबाट आश्विन शुक्लपक्षको प्रतिपदादेखि नवमीसम्ममा दुर्गाको प्रतिमा स्थापित गरेर गरिने पूजन।

दुर्गाध्यक्ष- *ना.* [सं.] दुर्गको मालिक; दुर्गपति।

दुर्गार्चना- *ना.* दुगदिवीको पूजा र आराधना।

दुर्गुण- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि व्यक्तिमा हुने खराब स्वभाव वा अरूको हानिनोक्सानी गर्ने, गराउने दूषित क्रियाशीलता। २. कुनै पदार्थमा विकार उत्पन्न गराउने दोष।

दुर्गुणी- *वि.* दुर्गुण भएको; नराम्रो गुणले युक्त।

दुर्गेश- *ना.* [सं.] १. दुर्गका स्वामी। २. दुर्गको मुख्य हाकिम।

दुर्गोत्सव- *ना.* [सं.] आश्विन शुक्ल प्रतिपदादेखि विजयादशमीका दिनसम्म दुर्गार्चना आदि गरी मनाइने उत्सव; बडादसैं; दसैं।

दुर्ग्रह- *वि.* [सं.] १. मुस्किलले मात्र समाउन वा ग्रहण गर्न सकिने। *ना.* २. अनिष्टकारक वा नराम्रो फल दिने ग्रह।

दुर्घटना- *ना.* [सं.] १.कुनै व्यक्ति वा वस्तुको हानि वा क्षति हुने आकस्मिक घटना; अपर्झट आइपरेको कष्टपूर्ण वा अशुभ घटना। २.हानिनोक्सानी; क्षति; नाश; मृत्यु।

दुर्घटनाग्रस्त- *वि.* दुर्घटनामा परेको; आकस्मिक घटनामा परेर नष्टभ्रष्ट भएको; दुर्घटित।

दुर्घटित- *वि.* [सं.] १. दुर्घटनामा परेको; दुर्घटनाग्रस्त। २. अप्रत्याशित रूपमा वा नराम्रोसँग घटित हुन गएको।

दुर्घात- *ना.* [सं.] १. मरणान्त हुने गरी लागेको ठक्कर; आघात। २. खुबसित भएको चुटाइ वा पिटाइ।

दुर्छे- *वि.* [सं. दुश्चर > दुच्छर+ए] १. दुहुँदा लात्ती र सिङ चलाउने र दुध दुहुन नदिने (गाई; लताहा पशु।) २. दुष्ट स्वभावको; दुर्जन। ३. दुर्वचन बोल्ने; पचमुखा; मुखाले।

दुछ्र्याइँ- *ना.* दुर्छे हुनाको भाव, क्रिया वा स्वभाव; दुस्ट्याइँ।

दुर्जन- *वि.* [सं.] १. अर्काको हानिनोक्सानी वा अकीर्ति र अपकार गर्ने स्वभाव भएको; अरूलाई दुःख दिने; बदमास; दुष्ट। *ना.* २. दुष्ट व्यक्ति; खराब मान्छे।

दुर्जनता- *ना.* दुर्जन हुनाको भाव वा अवस्था।

दुर्जय- *वि.* [सं.] जित्न ज्यादै गाह्रो पर्ने; जित्न नसकिने।

दुर्ज्ञेय- *वि.* [सं.] सजिलोसित जान्न वा बुझ्न नसकिने; मुस्किलले मात्र जानिने; दुर्बोध।

दुर्दम- *वि.* [सं.] १. मुस्किलले मात्र दमन वा वश गर्न सकिने। २. प्रबल; प्रचण्ड।

दुर्दमन- *ना.* १. मुस्किलसँग गरिने दमन; कठिनसित गरिने नियन्त्रण। *वि.* २. दुर्दम; दुर्दमनीय।

दुर्दमनीय- *वि.* मुस्किलले मात्र दमन गर्न वा वशमा ल्याउन सकिने; दुर्दम।

दुर्दम्य- *वि.* सजिलो उपायले दमन गर्न नसकिने; दुर्दमन।

दुर्दशा- *ना.* [सं.] आपत्‌विपत् परेको अवस्था; खराब हालत; दुर्गति।

दुर्दिन- *ना.* [सं.] १. खराब वा नराम्रो दिन; दशा लागेको दिन। २. बादल लागेको दिन; धुम्म परेको दिन। ३. झरीबादल; वर्षा। ४. विपत्‌काल; आपत्तिको समय।

दुर्दुर- *वि.बो.* हे. दुरदुर।

दुर्दृष्टि- *ना.* [सं.] १. खराब दृष्टि; नराम्रो हेराइ। २. कुभलो चिताउने काम।

दुर्दैव- *ना.* [सं.] १. दुर्भाग्य; अभाग्य। २. खराब दिन; कुबेला।

दुर्धर्ष- *वि.* [सं.] १. सजिलैसित वशमा गर्न नसकिने; दुर्जेय।

दुर्नाम- *ना.* [सं.] १. नराम्रो हिसाबले चलेको नाम; कुख्याति; अपवाद; बदनामी। *वि.* २. खराब नाम भएको; बदनाम।

दुर्नामी- *वि.* दुर्नाम भएको; कुख्यात; बदनाम।

दुर्निग्रह- *वि.* [सं.] दुःखले मात्र वशमा ल्याउन सकिने; सजिलैसँग वशमा ल्याउन नसकिने; अदम्य।

दुर्निमित्त- *ना.* [सं.] कुलक्षणको पूर्वसङ्केत; अलच्छिन; अपशकुन।

दुर्निवार/दुर्निवार्य- *वि.* [सं.] १.सजिलै हटाउन नसकिने। २. नभई नछाड्ने; अवश्यम्भावी।

दुर्नीति- *ना.* [सं.] १. निन्दनीय तथा खराब नीति; कुनीति। २. नीतिविरुद्ध आचरण; अनाचार।

दुर्बच्चा- *ना.* एक प्रकारको नेपाली गहना।

दुर्बल- *वि.* [सं.] १. बल नभएको; निर्धो; शक्तिहीन; कमजोर। २. दुब्लो पातलो; ख्याउटे; सिकुटे। ३. शिथिल; गलेको।

दुर्बलता- *ना.* दुर्बल हुनाको भाव वा अवस्था।

दुर्बुद्धि- *वि.* [सं.] १. खराब वा हीनबुद्धि भएको; बुद्धि बिग्रेको; बुद्धि नभएको; हीनबुद्धि। *ना.* २. नराम्रो बुद्धि; कुबुद्धि, कुमति।

दुर्बोध- *वि.* [सं.] सजिलैसँग बुझ्न नसकिने; दुर्ज्ञेय; कठिन।

दुर्भागिनी- *वि.* [दुर्भागी+इनी] भाग्य बिग्रेकी; अभागिनी।

दुर्भागी- *वि.* [सं. दुर्भग] भाग्य बिग्रेको; उल्टो र आपद्‌को परिस्थितिमा परेको; अभागी; कर्मखोटी।

दुर्भाग्य- *ना.* [सं.] नराम्रो भाग्य; प्रतिकूल भाग्य वा स्थिति; दुःखी कर्म।

दुर्भाव/दुर्भावना- *ना.* [सं.] १. नराम्रो भाव; खराब भावना। २. तुच्छ विचार; नराम्रो सोचाइ।

दुर्भाव्य- *वि.* मनले छिटै चिताउन वा कल्पना गर्न नसकिने।

दुर्भिक्ष- *ना.* [सं.] कथ्य. दुर्भिच्छे। खाद्य वस्तुको अभाव वा सङ्कट; अकाल; अनिकाल।

दुर्भेद्य- *वि.* [सं.] १. सजिलै छिचोल्न, छेड्न, फोर्न वा भेद्न कठिन पर्ने। २. सजिलै पार पाउन नसकिने। ३. बलियो; मजबुत; दृढ।

दुर्मति- *ना.* [सं.] १. खराब बुद्धि; दुर्बुद्धि। २. साठी संत्सरमध्ये एक। *वि.* ३. खराब बुद्धि भएको; हीनबुद्धि। ४. स्वाँठ; मूर्ख।

दुर्मना- *वि.* [सं.] १. कालो मनपेट भएको; कपटी। २. दिक्दारीले मन सताएको; खिन्न; उदास।

दुर्मन्त्रणा- *ना.* [सं.] अर्काको हानि, नोक्सानी गर्ने सल्लाह; खराब सल्लाह।

दुर्मरण- *ना.* [सं.] दुर्घटनाबाट हुने मृत्यु; अकालमै भएको मृत्यु।

दुर्मल्लिका- *ना.* [सं.] रूपकका विभिन्न भेदमध्ये प्रधान; चार अङ्कमा लेखिएको एक रूपक।

दुर्मुख- *वि.* [सं.] १. नराम्रो अनुहार भएको; कुरूप। २. मनमा बिझ्ने कुरा बोल्ने; बझौटे; मुखाले; चोथाले। *ना.* ३ साठी संवत्सरमध्ये एक। ४. गुप्तचर; जासुस।

दुर्मुखा- *वि.* १. नराम्रो बोलीबचन भएको; कुवाच्य बोल्ने। २. मुखाले; पचमुखा। ३. झगडालु। ४. नराम्रो अनुहारको; कुरूपा।

दुर्मुहूर्त- *ना.* [सं.] अशुभ मुहूर्त वा खराब बेला; कुसाइत।

दुर्मेधा- *वि.* [सं.] बुद्धि नभएको; मूर्ख; मन्दबुद्धि।

दुर्यश- *ना.* [सं.] दुर्नाम; अपजस; बदनामी; दुष्कीर्ति।

दुर्योग- *ना.* [सं.] राम्रो लक्षण नभएको योग; खराब योग; कुसाइत।

दुर्योधन- *वि.* [सं.] १. ठुलठुला युद्धमा पनि धैर्य तथा साहससाथ लड्ने। २. अजेय। *ना.* ३. महाभारतप्रसिद्ध तथा महाभारतकै युद्धमा मारिने कुरुवंशीय एक राजा एवं धृतराष्ट्रका जेठा छोरा।

दुर्लक्ष्य- *वि.* [सं.] १. मुस्किलले मात्र देखिने; बलैले ठम्याइने; प्रायः अदृश्य। *ना.* २. नजाती तथा नराम्रो लक्ष्य वा उद्देश्य; कुनियत।

दुर्लङ्घ्य- *वि.* [सं.] मुस्किलले मात्र लङ्घन वा अतिक्रमण गर्न सकिने; सजिलैसँग नाघ्न नसकिने; अलङ्घ्य।

दुर्लभ मुद्रा- *ना.* प्राप्त गर्न गाह्रो पर्ने बहुमूल्य मुद्रा; अप्राप्य मुद्रा।

दुर्लभ- *वि.* [सं.] सजिलैसित नपाइने; सितिमिति पाउन नसकिने; दुष्प्राप्य (वस्तु, मुद्रा, ग्रन्थ इ.)।

दुर्वचन- *ना.* [सं.] १. मनमा च्वास्स बिभ्ने बोली वा वचन; कटुवचन। २. सराप; गाली।

दुर्वर्ण- *ना.* [सं.] १. खराब वा नराम्रो अक्षर। २. चाँदी। *वि.* ३. श्वेतकुष्ठ भएको। ४. खराब रङ्गरोगनको।

दुर्वह- *वि.* [सं.] १. बोक्न मुस्किल पर्ने; ज्यादै गह्रौं। २. सहन नसकिने; असह्य; दुःसह।

दुर्वाच्य- *वि.* [सं.] १. मुखबाट उच्चारण गर्न नहुने; बोल्न नहुने; कुवाच्य। २. निष्ठुर; कठोर। *ना.* ३. खराब बोली; दुर्वचन। ४. सराप; गाली।

दुर्वात- *ना.* [सं.] चिसो आदिको कारणबाट वात कुपित भएर उत्पन्न हुने एक प्रकारको रोग; आङअठिङ्गर र शरीरका जोर्नीमा पीडा गराउने खराब बाथरोग।

दुर्वासना- *ना.* [सं.] १. मानसिक कुवासना; नराम्रो मनोभावना; मनको खराब प्रवृत्ति; खराब वासना। २. मनमा गडेर बसेको, विषयभोगसम्बन्धी संस्कार; कुसंस्कार। ३. पूर्ण नहुने मनको इच्छा।

दुर्वासा- *ना.* [सं.] १. पुराणप्रसिद्ध क्रोधी स्वभावका एक ऋषि। *वि.* २. अत्यन्त रिसाउने स्वभाव भएको; रिसाहा।

दुर्विनीत- *वि.* [सं.] १. विनय नभएको; नम्रता नभएको; अविनीत। २. जिद्दीवाल; हठी।

दुर्विपाक- *ना.* [सं.] १. खराब परिणाम; कुपरिणाम; दुष्परिणाम। २. खराब संयोग; नचिताएको काम। ३. दुर्भाग्य।

दुर्वृत्त- *वि.* [सं.] १. नराम्रो चालचलन भएको; दुराचारी; दुश्चरित्र। *ना.* २. निन्दनीय चालचलन; खराब आचरण।

दुर्वृत्त सूची- *ना.* १. कानुनी रूपले बात लागेका व्यक्तिको वा अनैतिक कार्य गरेबापत सुरक्षाका दृष्टिले तयार गरिएको नामको सूची; कुख्यातहरूको नामावली। २. सजाय पाएका अपराधीहरूको नाम, सजाय भोगेको समय आदि उल्लेख गरिएको सूची।

दुर्वृत्ति- १. *ना.* [सं.] खराब वृत्ति वा पेसा; नराम्रो वा अनैतिक आचरण। २. कपटपूर्ण व्यवहार; धोका; छल।

दुर्वृष्टि- *ना.* [सं.] अनावृष्टि; अकाल; सुक्खा।

दुर्व्यवस्था- *ना.* [सं.] खराब वा नराम्रो व्यवस्था; कुप्रबन्ध; अव्यवस्था।

दुर्व्यवहार- *ना.* [सं.] १. खराब चालचलन; अनुचित तथा अभद्र व्यवहार। २. नराम्रो कुराकानी।

दुर्व्यसन- *ना.* [सं.] १. सामाजिक दृष्टिले नराम्रो मानिएको आदत; नराम्रो आनीबानी; कुलत। २. मदिरा, मद्य, जुवा आदिमा लगातार प्रवृत्त हुने बानी।

दुर्व्यसनी- *वि.* दुर्व्यसनमा लागेको; कुलतमा परेको।

दुर्हृद्/दुर्हृदय- *वि.* [सं.] १. खोटो वा खराब हृदय भएको; कुटिल स्वभावको; कपटी; दुष्टात्मा; दुरात्मा। *ना.* २. विरोधी वा शत्रु।

दुलहा- *ना.* [सं. दुर्लभ] १. भर्खरै बिहे भएको वा छिटै बिहे हुने वर; बेहुलो; दुलाहा। २. पति; लोग्ने; पोइ।

दुलहाजी- *ना.* १. सम्पन्न व्यक्तिहरूले आफ्नी छोरी बिहा गरी दिनलाई टाढाबाट झिकाएको वर; डोला; डोलाजी। २. घरज्वाइँ।

दुलही- *ना.* १. कन्यादानका निम्ति विधिपूर्वक मण्डपमा ल्याइएकी कन्या; बेहुली। २. भाइ, छोरा, भतिजा आदिकी पत्नी; बुहारी। ३. श्रीमती; स्वास्नी; जहान।

दुलहो- *ना.* दुलहा।

दुलान- *ना.* [√ दुरान] १. दुलही भित्र्याएपछि भेलिपल्टपर्सिपल्ट वा सोह्र दिनभित्र कुनै दिन दुलही दुलाहाका साथ माइत जाने काम; सोह्रदिने साइत। २. नयाँ दुलही (विवाहमा मात्र सीमित)।

दुलाल घाट- *ना.* काभ्रे र सिन्धु जिल्लाको बिचमा सुनकोसी र इन्द्रावतीको सङ्गम भएको ठाउँ; दोलालघाट।

दुलाल- *ना.* [सं.दोलयन्] १. यताउति हल्लने वा झुल्ने काम; घुमाइ। २. एक प्रकारको चम्पा फूल। ३. नेपालीहरूको एक थर।

दुलालेश्वर- *ना.* सोही ठाउँमा रहेका प्रतिवर्ष माघे सङ्क्रान्तिका दिन ठुलो मेला लाग्ने महादेव।

दुलो- *ना.* [सं. द्वार] १. कुनै ठाउँमा परेको छिद्र; काठ, बाँस आदि कुनै पनि वस्तुमा परेको टोड्को; प्वाल। २. पहाड वा कुनै भागमा परेको, मानिस पस्न सक्ने प्वाल; सुरुङ; गुफा। ३. भड्खारो; डोँडारो।

दुवन्नी- *ना.* [दुई+आना+ई] दुई आनाको समुदाय; दुअन्नी।

दुवा- *ना.* [दुई+उवा] १. तास, गन्जिफा आदि खेलका साधनको दुई फुट्टी भएको पत्ती वा चक्की; दुक्की। २. पासा, पच्चिस आदिका खेलमा दुई पोटको दाउ।

दुवाल- *ना.* १. तेल हाल्ने काठको ठुलो भाँडो; गरियो। २. नेवार जातिको एक थर।

दुवाली/दुवालो- *ना.* [दुवाल+ई/ओ] १. एकोहोऱ्याई साँघुऱ्याएको खोलाको मुहानमा माछा अल्झाउन थापिने एक प्रकारको पासो; ठुलो खालको ढडिया। २. माछा मार्न वा जाल थाप्न बनाइएको खोलाको साँघुरो मुहानमा गाडिने छेका वा बार।

दुवै- *क्रि.वि.* [दुई+ऐ] १. दुइटा नै; दुईवटै; दुइटा मात्र। *वि.* २. गन्तीका क्रममा जोड दिँदा दुई सङ्ख्यामा पर्ने; सो सङ्ख्याको।

दुवो- *ना.* [प्रा. दुइ] दण्डीबियोको खेलमा दुईलाई बुझाउने शब्द।

दुश्चरित/दुश्चरित्र- *ना.* [सं.] १. खराब चरित्र; नराम्रो आचरण; दुराचार। २. दुष्कर्म; पाप। *वि.* ३. नराम्रो चरित्र वा आचरण भएको; चरित्रहीन; चरित्रभ्रष्ट। स्त्री. दुश्चरित्रा।

दुश्चिकित्स्य- *वि.* [सं.] सजिलोसित औषधी उपचार गर्न नसकिने; औषधीमूलो गर्न गाह्रो पर्ने (रोग, अवस्था आदि)।

दुश्चेष्टा- *ना.* [सं.] १. कुचेष्टा; खराब चेष्टा। २. असाध्य बिमारीका रोगीहरूमा देखिने कुलक्षण।

दुश्शील- *वि.* [सं.] नराम्रो स्वभाव भएको; दुष्ट स्वभावको।

दुष्कर- *वि.* [सं.] १. कष्टसँग मात्र गर्न सकिने; दुःखसाध्य; कष्टसाध्य। *ना.* २. सजिलोसित गर्न नसकिने काम; कठिन वा कष्टसाध्य कार्य।

दुष्कर्म- *ना.* [सं.] १. खराब वा निन्दनीय काम; कुत्सित कर्म; कुकर्म। २. अपराध; पाप।

दुष्कर्मा/दुष्कर्मी- *वि.* दुष्कर्म गर्ने; कुकर्मी। २. अपराधी; पापी।
दुष्काल- *ना.* [सं.] १. खराब वा नराम्रो समय; कुयाम। २. अनिकाल, दुर्भिक्ष। ३. प्रलय।
दुष्कीर्ति- *ना.* [सं.] नराम्रो कीर्ति; अपजस; कुख्याति; बदनामी।
दुष्कुल- *ना.* [सं.] १. निम्न कुल; तुच्छ घराना। *वि.* २. निम्न कुलको; तुच्छ घरानाको।
दुष्कुलीन- *वि.* तुच्छ घरानाको; निम्न कुलको।
दुष्कृत- *ना.* [सं.] १. नराम्रो वा खराब काम; दुष्कर्म। २. पाप; अपराध।
दुष्कृति- *ना.* १. अपराध; पाप।
दुष्कृती- *वि.* १. नराम्रो काम गर्ने; कुकर्मी। २. दुष्कर्मी। ३. पापी; अपराधी।
दुष्कृत्य- *ना.* १. खराब काम; दुष्कर्म; कुकर्म। २. अपराध; पाप।
दुष्क्रम- *ना.* [सं.] १. अनुचित वा कठिन क्रम। २. साहित्यमा अर्थसम्बन्धी दोष मानिने क्रमको उपेक्षा।
दुष्क्रमता- *ना.* कुरामा क्रम नमिल्दो हुँदा अर्थदोष हुने भाव वा अवस्था।
दुष्ट- *वि.* [सं.] १. अर्कालाई दुःख दिने स्वभाव भएको; दुर्जन। २. दोषयुक्त; दोषी। ३. छुच्चो; दुच्छर। ४. दोष भएको; दूषित; बिटुलो।
दुष्टचेता- *वि.* दुष्ट स्वभावको; अशुभचिन्तक; दुर्जन।
दुष्टता- *ना.* १. दुष्ट हुनाको भाव वा अवस्था; दुष्ट्याइँ। २. छोटोपन; क्षुद्रता।
दुष्टपन- *ना.* दुष्टता।
दुष्टबुद्धि- *वि.* अर्काको कुभलो चिताउने बुद्धि भएको; खराब स्वभावको।
दुष्टा- *वि.* १. (दुष्टको स्त्रीरूप) दुष्ट स्वभाव भएकी। २. वेश्या; कुलटा; असती।
दुष्टाचार- *ना.* [सं.] खराब आचरण; नराम्रो बानीबेहोरा।
दुष्टाचारी- *वि.* दुष्टाचार भएको; दुराचारी।
दुष्टात्मा- *वि.* [सं.] दुष्ट आत्मा भएको; खराब स्वभावको; दुरात्मा।
दुष्ट्याइँ- *ना.* [दुष्ट+याइँ] दुष्ट हुनाको भाव, स्वभाव वा अवस्था; दुष्टता।
दुष्पर्श- *वि.* [सं.] १. छुन मुस्किल पर्ने; छोइनसकिने। २. छिटै नपाइने; दुष्प्राप्य।
दुष्पर्शा- *ना.* छुँदा घोच्ने वा पोल्ने झार; सिस्नो। २. काउछो; बिहीँ।
दुष्प्रकृति- *ना.* [सं.] १. खराब प्रकृति वा स्वभाव; दुष्प्रवृत्ति; दुष्ट स्वभाव। २. दुश्चरित्र; नराम्रो आचरण। *वि.* ३. नराम्रो आनीबानी भएको; खराब प्रकृतिको।
दुष्प्रभाव- *ना.* [सं.] नराम्रो प्रभाव।
दुष्प्रयास- *ना.* [सं.] खराब प्रयास; नराम्रो साहस; दुस्साहस।
दुष्प्रवृत्ति- *ना.* [सं.] १. नराम्रो वा खराब स्वभाव; दुष्प्रकृति। *वि.* २. खराब स्वभाव भएको; नराम्रो बेहोरा भएको; नीच प्रवृत्तिको।
दुष्प्राप्य- *वि.* [सं.] १. सजिलै पाउन नसकिने। २. मुस्किलले मात्र पाइने; दुर्लभ।
दुष्प्रेक्ष्य- *वि.* [सं.] १. सजिलैसित हेर्न वा देख्न नसकिने; अदर्शनीय। २. हेर्नै नसकिने; हेर्न गाह्रो पर्ने। ३. एक टकले हेर्न नसकिने; स्थिर दृष्टि नभएको। ४. हेर्दैमा डर लाग्ने; भीषण; भयङ्कर।
दुष्यन्त- *ना.* [सं.] पुरुवंशका पुराणप्रसिद्ध एक राजा; 'अभिज्ञान शाकुन्तलम्' नाटकका नायक; शकुन्तलाका पति।
दुसाध- *ना.* [सं.] १. खराब स्वभाव भएको; दुर्जन; दुष्ट। २. भूतप्रेत; पिशाच। ३. नेपालको तराई क्षेत्रमा रहने एक जाति।
दुस्तर- *वि.* [सं.] १. मुस्किलसँग तर्न सकिने; तर्न गाह्रो पर्ने। २. तर्न नसकिने; पार पाउन कठिन।
दुस्त्याज्य- *वि.* [सं.] त्याग गर्न नसकिने; छाड्न नहुने।
दुस्थिति- *ना.* [सं.] लथालिङ्ग भएर बिग्रेको हालत; खराब अवस्था।
दुस्मन- *ना.* [फा. दुश्मन] शत्रु; अमित्र; अरि; वैरी।
दुस्मनी- *ना.* दुस्मन हुनाको भाव वा अवस्था; शत्रुता; वैरभाव।
दुस्सह- *वि.* [सं.] १. कठिनसँग सहन सकिने। २. सहन नसकिने; असह्य।
दुस्साहस- *ना.* [सं.] १. खराब काममा प्रवृत्त हुने आँट; दुष्प्रयास। *वि.* २. नराम्रो आँट भएको।
दुस्साहसवाद- *ना.* शत्रुपक्षको ठुलो शक्तिलाई आँक्तै नआँकी आफ्नो सानो शक्ति र सामान्य तयारीले नै जित्न खोज्ने आँट वा विचार।
दुस्साहसवादी- *वि.* दुस्साहसवादको अनुयायी; दुस्साहसी।
दुस्साहसी- *वि.* दुस्साहस गर्ने।
दुहाइ- *ना.* [√ दुह (+आइ)] दुहुने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दुहाइनु- *क.क्रि.* दुहुन लाइनु।
दुहाई- *वि.बो.* [सं. द्वि+आह्वाय] १. कुनै बिमारी हटाउन झारफुक गर्दा प्रयोग गरिने शब्द; दोहोलो। २. सङ्कटमा परेका बेलामा रक्षाका निम्ति अरूलाई बोलाउने शब्द; गुहार। ३. दुःखका बेलामा कतैबाट सहायता पाउन दीनतापूर्वक गरिने याचना।
दुहाउनु- *प्रे.क्रि.* [दुह+आउ+नु] दुहुन लाउनु; दुहुने पार्नु।
दुहिता- *ना.* [सं.] १. छोरी। २. विवाह मण्डपमा बेहुलाबेहुलीले पासा खेल्दा उनीहरूको शिरमाथि ढाकी लावा, फूल, अक्षता आदि हालेर चलाइने कपडा।
दुहिनु- *क.क्रि.* [दुह+इ+नु] दुहुने काम गरिनु; गाईबस्तुको थुन निचोरेर दुध निकालिनु।
दुहुनी- *वि.* [सं. दोहनी] १. दुध दिइरहेको; नथाकेको; बियाएको; लैनो (गाईभैँसी)। *ना.* २. दुध; ओलन।
दुहुनु- *स.क्रि.* [सं. दुह+नु] १. गाईभैँसी आदिको थुन निचोरी दुध निकाल्नु; बस्तुभाउबाट दुध झिक्नु। २. कुरो धुत्नु; मन चोर्नु। ३. बाटिएको धागो वा डोरी आदिका पोया छुट्ट्याउन हातले सेप्नु; खिप्नु। ४.कुनै वस्तु सित्तै फुत्काएर लिनु।
दुहुनो- *वि.* [सं. दोहन] दुध दिने; लैनो (गाई, भैँसी आदि); दुहुनी।
दुहुवा- *वि.* १. मनका कुरा धुत्न सक्ने। २. दुहेर लिने; दुहुने खालको।
दूत- *ना.* [सं.] १.खबर वा सन्देश ओहोरदोहोर गर्ने व्यक्ति; विमष्यार्थ, मितार्थ र शासनहारक नामका तीन दूतमध्ये कुनै एक; सन्देशवाहक; चर। २. राजनीतिक कार्यका निम्ति एक देशबाट

अर्का देशमा गएर बसी कुटनैतिक काम गर्ने प्रतिनिधि; राजनीतिक प्रतिनिधि; राजदूत। ३. प्रेमीप्रेमिकाको सन्देश ल्याउने वा लाने पात्र। ४. यताको कुरा उता र उताको कुरा यता लगाई झगडा पार्ने व्यक्ति; छुल्याहा। ५. कनसुत्लो लागेर गोप्य कुरा फेला पार्ने व्यक्ति; गुप्तचर। ६.नाटकका नायकको सन्देशवाहक; नाटकका नायकको एक किसिमको सहायक।

दूतक- *ना.* १. प्राचीन कालमा राजामहाराजाका आज्ञा तथा सन्देशहरू जनतामा प्रचार गर्ने व्यक्ति (कर्मचारी)। २. दूत।

दूतत्व- *ना.* दूतले गर्नुपर्ने काम; दूत हुनाको काम, भाव वा अवस्था।

दूतावास- *ना.* कुनै देशमा अन्य देशका राजदूत, वाणिज्यदूत आदि अधिकारीहरू रहने ठाउँ; राजदूतको आवास वा कार्यालय।

दूतिका/दूती- *ना.* [सं.] १. दूतको काम गर्ने नारी; दूती। २. साहित्यमा, प्रेमीप्रेमिकाका सन्देश वा चिठीपत्रहरू ओहोरदोहोर पार्ने स्त्री; कुटुनी।

दूध- *ना. हे. दुध।*

दून- *ना.* हे. दुन।

दूबो- *ना.* हे. दुबो।

दूर- *वि.* [सं.] १. देश, काल, स्थान, सम्बन्ध आदिका दृष्टिले कुनै निश्चित वस्तु, बिन्दु, व्यक्ति आदिभन्दा धेरै अन्तर भएको; निकै परको; टाढाको। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो अन्तर वा फरकमा; निकै पर वा टाढा हुने गरी टाढा; पर।

दूरगामी- *वि.* टाढासम्म जाने; धेरै पर पुग्ने।

दूरङ्गमा- *ना.* बौद्ध धर्मका अनुसार दशभूमि र त्रयोदशभूमिको सातौँ भूमि।

दूरचित्र- *ना.* विद्युत्का सहायताले दुरीमा प्रस्तुत गरिने चित्र वा प्रतिकृति (टेलिफोटोग्राफ)।

दूरता/त्व- *ना.* दूर हुनाको भाव वा अवस्था; दुरी।

दूरदर्शक- *ना.* १. विद्वान्; पण्डित। *वि.* २. दूरदृष्टि भएको; दूरदर्शी। ३. पछि आउने परिणामको विचार पुऱ्याउने। ४. बुद्धिमान्।

दूरदर्शक यन्त्र- *ना.* टाढासम्मको वस्तुलाई देखाउने यन्त्र; दूरबीन; दूरवीक्षक।

दूरदर्शन- *ना.* १. टाढासम्म दृष्टि पुऱ्याउने वा त्यहाँका दृश्यहरू अवलोकन गर्ने काम। २. पछिसम्मका कुराको सोचाइ वा सम्झाइ। ३. बिजुलीको यन्त्रद्वारा टाढाको वस्तु, दृश्य, कार्यक्रम आदिलाई प्रदर्शित गर्ने काम। ४. त्यस्तो कार्यक्रमको प्रदर्शन गर्ने यन्त्र; बोल्ने, गाउने व्यक्तिहरूको स्वर सुन्नुका साथसाथै उनीहरूको अनुहार तथा हाउभाउ पनि देखिने रेडियोका ढाँचाको एक वैज्ञानिक उपकरण; टेलिभिजन।

दूरदर्शिता- *ना.* १. दूरदर्शी हुनाको भाव वा अवस्था। २. धेरै पछि हुने कुराको विचार गर्ने गुण वा शक्ति।

दूरदर्शी- *वि.* १. धेरै पछिसम्म हुने कुराको विचार पुऱ्याउने; भविष्यचिन्तक। *ना.* २. पण्डित; विद्वान्।

दूरदुहाइ- *ना.* १. कुनै वस्तु वा अवस्थादेखि डराएर पर भाग्ने काम वा अवस्था। २. धोका पाएर वा अन्य कुनै कारणवश त्यस्तो काम फेरि नगर्ने हिसाबले गरिने प्रतिज्ञा; चेतेर होस पुऱ्याउने काम; कायल; चेतबाबा काशी। *वि.* ३. डराएको; भयभीत। ४. कायल भएको।

दूरदृष्टि- *ना.* भविष्यका कुराको विचार गर्ने गुण वा शक्ति; दूरदर्शिता।

दूर निरीक्षक- *ना.* दूरबिन।

दूरबिन- *ना.* टाढा रहेका वस्तुलाई नजिकै भए जस्तै गरी स्पष्ट र ठुलो पारेर देखाउने यन्त्र; दूरवीक्षण; दूरनिरीक्षक।

दूरभाष- *ना.* टाढा बोलेको कुरालाई सुनाउने यन्त्र; आकाशवाणी; वायरलेस; बेतारको तार।

दूरमुद्रण- *ना.* कुनै ठाउँबाट टाइप गर्दा विद्युत्शक्तिको सहायताले टाढाको अर्को ठाउँमा आफै टाइप हुने प्रक्रिया; टेलिप्रिन्टिङ।

दूरमुद्रण यन्त्र- *ना.* त्यस्तो आफैँ टाइप हुने यन्त्र; टेलिप्रिन्टर।

दूरवर्ती- *वि.* धेरै टाढा पर्ने; टाढा रहेको; दूरस्थ।

दूरवाणी- *ना.* दूरभाष; टेलिफोन।

दूरवीक्षण- *ना.* १. टाढाको वस्तुलाई हेर्ने यन्त्र; दूरबीन। २. टाढासम्म देख्ने काम।

दूरव्यापी- *वि.* १. दूर ठाउँसम्म प्रभावित रहने। २. धेरै पछिसम्म असर रहिरहने।

दूरसञ्चार- *वि.* धेरै टाढाटाढासम्म समाचार, सूचना आदि आदानप्रदान गर्ने; एक ठाउँदेखि अर्का ठाउँमा खबरसमाचार आदि पुऱ्याउने (क्रिया-प्रक्रिया आदि)।

दूरसञ्चार सेवा- *ना.* टाढाटाढासम्मका लागि समाचार, सूचना आदिको आदानप्रदानको कार्य गरिने सेवा।

दूरस्थ/स्थित- *वि.* टाढा रहेको; परै रहेको; दूरवर्ती।

दूरागत- *वि.* धेरै टाढाबाट आएको; दूर देशबाट आएको।

दूरान्वय- *ना.* १. विशेषण र विशेष्य, कर्ता र कर्म आदि उपयुक्त ठाउँमा नरही वरपर रहनाले अन्वय गर्न अप्ठ्यारो हुने स्थिति। २. साहित्यिक रचनामा त्यस्तो क्लिष्टता उत्पन्न हुने एक दोष।

दूरी- *ना.* हे. दुरी।

दूर्वा- *ना.* [सं.] दुबो।

दूर्वाष्टमी- *ना.* हिन्दूहरूले व्रत बस्ने भाद्र शुक्ल अष्टमीको दिन।

दूषक- *वि.* [सं.] १. अरूलाई दोष लगाउने; अरूमाथि दोष थोपर्ने। २. अर्काको निन्दा गर्ने; निन्दक। *ना.* ३. अरूमाथि दोषारोपण गर्ने व्यक्ति; दोष लाउने मानिस। ४. दुष्ट स्वभावको व्यक्ति। ५. घाउ लागेको ठाउँमा पकाउने वा दूषित पार्ने एक प्रकारको औषधी।

दूषण- *ना.* [स.] १. दोष लाउने क्रिया वा भाव; दोषारोपण। २. दोषयुक्त स्वभाव; दोष। ३. अवगुण; बैगुन; नजातीपन। ४. रावणका भाइहरूमध्ये रामद्वारा पञ्चवटीमा मारिएको एक भाइ।

दूषणीय- *वि.* १. दोष लगाउन सकिने। २. दोष निकाल्न सकिने।

दूषिका- *ना.* [सं.] १. आँखाका कोसमा जम्ने मल; कचेरा; चिप्रा। २. चित्र बनाउने कुची।

दूषित- *वि.* [सं.] १. दोष भएको; दोषयुक्त; दोषी। २. खराब; नजाती; निन्दित।

दूषित धुवाँ- *ना.* प्राणीका स्वास्थ्यलाई असर गर्ने विषाक्त धुवाँ।

दूषित बाफ- *ना.* प्राणीहरूका स्वास्थ्यलाई हानि गर्ने खालको विषाक्त बाफ।

दूषित विश्वास- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रका अनुसार अभिचारको भावनाले प्रेरित भएर गरिएको विश्वास वा आस्था।

दूषित हावा- *ना.* प्राणीहरूका स्वास्थ्यलाई हानि गर्ने दूषित वायु; विषाक्त हावा।

दृक्- *ना.* [सं.] १. आँखा; नजर। २. हेर्ने काम; हेराइ। ३. ज्ञान।

दृक्पथ- *ना.* दृष्टिपथ।

दृग्गोचर- *वि.* आँखाअगाडि परेको वा सामुन्नेको; दृष्टि पुगेको; नजिकैको।

दृढ- *वि.* [सं.] १. भित्री वा बाहिरी कुनै कारणले पनि आफ्नो स्थानबाट ढलपल नहुने; अचल; अडिग। २. बलियो; दह्रो; दह्रिलो; हट्ठाकट्ठा। ३. धेरै दिनसम्म अड्ने; टिकाउ; खपाउ। ४. हेरफेर नहुने; फरक नपर्ने; पक्का। ५. आफ्नो विचारमा अडिग रहने; सिद्धान्त स्थिर भएको।

दृढकर्मा- *वि.* पूर्ण विश्वास तथा स्थिरताका साथ आफ्नो काममा लाग्ने; लक्ष्यबाट विचलित नहुने।

दृढता/त्व- *ना.* १. दृढ हुनाको भाव, गुण वा अवस्था। २. दह्रिलोपन; मजबुती।

दृढनिश्चय- *ना.* आफ्नो विचार वा सिद्धान्तमा अडिरहने; आफ्नो निश्चयबाट पर नहट्ने।

दृढप्रतिज्ञ- *वि.* आफूले बोलेका कुरा पुऱ्याउने; आफ्नो प्रतिज्ञा वा वचनको पालना गर्ने।

दृढव्रत/व्रती- *वि.* आफ्नो सङ्कल्प वा मनले अँटेका कुरामा दृढ रहने; दृढप्रतिज्ञ।

दृढसन्धि- *वि.* फेरि नछुट्ने; नफुक्लने गरी जोडिएको वा मिलेको; बलियो जोर्नी भएको।

दृति- *ना.* [सं.] १. शरीरका बाहिरपट्टि आवरणको रूपमा रहने वस्तु; चर्म; छाला। २. छालाबाट बनेको थैलो वा भाँडो; चर्मपात्र। ३. गाईगोरुका गलामा झुन्डिएको छालाको पातलो लुर्कन; माल।

दृश्य- *वि.* [सं.] १. हेर्न वा देख्न सकिने; देखिने; चाक्षुस (दृश्य जगत् वा दृश्य वस्तु)। २. ठिकसँग जान्न वा बुझ्न सकिने; ज्ञेय र स्पष्ट। ३. हेर्न लायक; दर्शनीय; मनोहर; सुन्दर। *ना.* ४. देखिने वा हेर्न योग्य प्राकृतिक वा निर्मित स्थल, घटना, पदार्थ, वस्तु आदि। ५. दर्शनीय स्थान। ६. साहित्यमा, अभिनय हुन सक्ने वा हुने रचना; अभिनय काव्य; नाटक। ७. नाटकको मञ्चनमा एक अङ्कभित्र अघिल्लो पर्दा खुलेर फेरि त्यही पर्दा बन्द नभएसम्मको एक अंश वा भाग; नाटकमा प्रस्तुतीकरणको सुविधाका दृष्टिले छुट्ट्याइएका कुनै एक घटनाको विभाग। ८. आँखाकै अगाडि भएको कुनै तमासा वा मनोरञ्जक व्यापार। ९. गणितमा अङ्कको रूपमा दिइएको ज्ञात सङ्ख्या। १०. शिक्षणकार्यमा प्रयोग गरिने स्लाइड, पोस्टर आदि सामग्री।

दृश्य काव्य- *ना.* काव्यका श्रव्य र दृश्य दुई भेदमध्ये अभिनयद्वारा प्रस्तुत गर्न सकिने एक भेद; अभिनेय काव्य; नाटक; रूपक।

दृश्यमान- *वि.* १. देखिने; देखिएको; दृष्टिगोचर भएको; आँखामा परेको। २. प्रकाशमान; चहकिलो।

दृश्यात्मक- *वि.* [सं.] १. देखिने तत्त्वहरू बढी भएको; आँखाले ग्रहण गर्नुपर्ने। २. देखाइने उद्देश्य राखिएको; प्रदर्शनात्मक (नाटक आदि)।

दृश्यात्मकता- *ना.* दृश्यात्मक हुनाको क्रिया, भाव वा स्थिति।

दृश्यावली- *ना.* [सं.] दृश्यहरूको पङ्क्ति; पङ्क्तिबद्ध रूपमा देखिने दृश्यसमूह।

दृश्यांश- *ना.* [सं.] चलचित्र आदिमा प्रासङ्गिक देखिने तर छोटो अंश; अभिनेय वस्तुको सानो टुक्रो।

दृष्ट- *वि.* [सं.] १. आँखा अगाडि परेको; देखिएको। २. जानिएको; ज्ञान गरिएको। ३. छर्लङ्ग भएको; प्रत्यक्ष। *ना.* ४. अनुभव; ज्ञान। ५. दर्शन; अवलोकन। ६. साक्षात्कार; प्रत्यक्षीकरण।

दृष्टजा- *ना.* नछुने भएकी केटी; रजस्वला भएकी कन्या।

दृष्टवत्- *वि.* १. देखिए बराबरको; प्रत्यक्ष भए झैं। २. लौकिक; सांसारिक।

दृष्टान्त- *ना.* [सं.] १. प्रसङ्गमा आएका विषयवस्तुलाई छर्लङ्ग्याउने विषय वा वाक्य; प्रस्तुत गरिने उदाहरण। २. उपमान र उपमेयका धर्महरूमा सादृश्य भएका खण्डमा पर्ने एक अलङ्कार।

दृष्टार्थ- *वि.* [सं.] १. सबैले सम्झने, बुझ्ने गरी अर्थ स्पष्ट भएको; सजिलैसित माने लाग्ने। २. व्यावहारिक; चलनमा आएको।

दृष्टि- *ना.* [सं.] १. हेरेर ज्ञान प्राप्त गरिने वा जानिने-बुझिने भाव, वृत्ति वा शक्ति; हेर्ने काम; हेराइ; अवलोकन। २. हेर्ने इन्द्रिय; आँखा; नयन; नेत्र। ३. कुनै काम वा व्यवहारप्रतिको सोद्देश्य विचार वा राय। ४. कुनै कुरा पाउने लालसाले हेर्ने काम; लोलुप हेराइ। ५. लोकधारणाअनुसार बोक्सीविद्या जानेका आइमाईको र डाइनी आदिको हेराइ; कुदृष्टि। ६. दृष्टिबन्धक; दृष्टिबन्धकी (तमसुक)। ७. वास्तु वा मूर्तिकलाका अनुसार सात मात्रा बराबरको नाप; सात अङ्गुल बराबरको नाप।

दृष्टिकोण- *ना.* १. कुनै पनि विषयवस्तुका बारेमा विशेष रूपले हेर्ने वा सोच्ने परिपाटी; विचार वा विवेचना गर्ने ढङ्ग। २. कुनै विषयका सम्बन्धमा प्रतिपादित कसैको मत; आफ्नै मनन तथा आत्मनिश्चयका साथ गरिएको राय। ३. हेर्ने अर्थात् ठम्याउने ढङ्ग; हेराइ।

दृष्टिगत- *ना.* १. दृष्टिमा आएको; देखा परेको; देखिएको। २. आँखाकै अघिल्तिरको; आँखाकै सामुको।

दृष्टिगोचर- *वि.* १. आँखाले नै देखेको; दृष्टिगत। २. सामुन्नेको; साक्षात्कार भएको; प्रत्यक्ष।

दृष्टिदोष- *ना.* १. दोषपूर्ण हेराइ; दृष्टिको भुल। २. असावधानी वा हतारका कारणले लेख्ने-पढ्ने वा कुनै काम गर्ने कुरामा हुने बिराम।

दृष्टिपथ- *ना.* १. आँखाअगाडि देखिएजति ठाउँ; आँखाअगाडिको क्षेत्र। २. दृष्टिको फैलावट।

दृष्टिपात- *ना.* नजर लगाउने काम; आँखाले ठम्याउने काम; हेर्ने काम।

दृष्टिबन्धक/बन्धकी- *ना.* कुनै अचल सम्पत्ति धितो राखी इच्छामाफिकको ब्याज दिन कबुल गरी यति भाकाभित्र साँवाब्याजसमेत नबुझाएमा सो धितोबाट असुलउपर गर्नू भनी बन्धक राख्ता लेखिदिने तमसुक; दृष्टि। (यसमा धनीका नाममा

जग्गाजमिन धितो राखे पनि सो धितो रिनीले नै चलनचल्ती गरेको हुन्छ।)

दृष्टिभ्रम- *ना.* हेर्दा भएको भुल; हेराइमा हुन गएको भ्रम; दृष्टिदोष।

दृष्टिविक्षेप- *ना.* १. कर्के आँखाले हेर्ने काम; कटाक्षपूर्ण दृष्टि वा छड्के हेराइ। २. दृष्टिपात।

दृष्टिविन्दु- *ना.* कुनै कृतिमा समाख्याताको स्थितिलाई जनाउने मुख्यतः चरित्र, कार्यव्यापार, परिवेश आदिको उपस्थापन पद्धति र कथनभूमिका।

देउकी- *ना.* [सं. देवकी] आजन्म देवताको चेलीका रूपमा समर्पित भएकी नारी; पश्चिम नेपालका डोटी; बैतडीतिरको प्रचलनअनुसार देउचेलीका रूपमा आजीवन अविवाहित रहने नारी।

देउघाट- *ना.* [सं. देवघाट] चितौन जिल्लामा त्रिशूली र कालीगण्डकी नदीको सङ्गममा रहेको प्राकृतिक एवं धार्मिक स्थल।

देउचेली- *ना.* [देव+चेली] देउकी; देवकी।

देउडा- *ना.* [देवडा] १. पश्चिम नेपालको लोकगीतमा चल्ने गीतको एक ताल; देउरा; देउदुरा/द्यौडा। २. सङ्गीतको प्रकारको ताल; सङ्गीतको तालभेद।

देउता- *ना.* [सं. देवता] १. देवता; द्यौता। २. सम्मान जनाउने शब्द; (जस्तो - बाहुनदेउता, राजादेउता इ.)। ३. धामीका आङमा चढेर कमाउने कुलाइन, बनझाँक्री आदि।

देउतिनी- *ना.* स्वास्नीमान्छेलाई खिस्याएर प्रयोग गरिने शब्द; द्यौतिनी।

देउती- *ना.* [देउता+ई] १. देउताको स्त्रीलिङ्गी रूप; देवी; द्यौती। २. देवता (बालबोलीमा); द्यौती।

देउतीमाता- *ना.* १. देवी। २. जून (बालबोलीमा)।

देउतीर्थ- *ना.* [सं. देवतीर्थ देवताको मन्दिर भएको ठाउँ वा तीर्थ; पुण्यस्थान; धार्मिक स्थल; धाम; द्यौतीर्थ।

देउते- *वि.* [देउता+ए] देउतालाई चढाउन भाकल गरिएको; देउतालाई चढाएको वा छुट्ट्याएको।

देउते जात्रा- *ना.* देउदेउताको जात्रा।

देउते बोको- *ना.* देवतालाई चढाउन भाकल गरिएको बोको।

देउदुरा- *ना.* हे. देउडा।

देउदेउता- *ना.* [सं. देव+देवतो विभिन्न किसिमका देवताको समूह।

देउनिगालो- *ना.* [सं. देवनाल] निगालाका विभिन्न भेदमध्ये लेकमा हुने ठुलो खालको निगालो; द्यौनिगालो।

देउनियाँ- *ना.* [बङ्गा. देअनिया-दाता] झापा जिल्ला र यसका छेउछाउका गनगाईं, ताजपुरे र राजवंशीहरूलाई प्रयोग गरिने आदरवाची शब्द। स्त्री. देउनियाँनी।

देउमा- *ना.* [सं. देवमाता] हाँसखेल गर्ने तरुणी; रसिक युवती; रमाइली ठिटी।

देउरानी- *ना.* [देवरानी] देवरकी पत्नी; देवरानी; द्यौरानी।

देउरानी जेठानी- *ना.* देवर र जेठाजुका पत्नीहरू; देउरानी र जेठानी।

देउराली- *ना.* [सं. देवराली] १. पहाडको उकालो सिद्धिने ठाउँ; भन्ज्याङ परेका ठाउँमा बटुवाहरूले देवदेवीलाई सम्झन एकएक ढुङ्गा चढाउँदै जाँदा देवलजस्तो भएको थुप्रो; वनदेवी; चौराली। २. थुम्की वा भन्ज्याङ परेको ठाउँ वा डाँडो।

देउराली डाँडो- *ना.* १. देउरालीजस्तो गरी उठेको डाँडो। २. देउराली भएको डाँडो।

देउराली पाखो- *ना.* देउरालीका वरपरको पाखो; द्यौरालीको पाखो।

देउराहार- *ना.* [था.] थारूजातिको कुलदेवता। २. देवताको स्थान; देवालय। ३. देवता पुज्ने कोठा; पूजाकोठा।

देउरिसी- *ना.* [सं. देवर्षि] १. देवर्षि। २. नेपालको सुदूर पश्चिमको पहाडी भेकतिर बस्ने नेपालीको एक जाति।

देउला$_1$- *ना.* [√ देवर] लोग्नेको भाइ; देवर।

देउला$_2$- *ना.* [सं. देवालयक] पोडे जातिलाई 'पुजारी' भनी सम्मान गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।

देउले- *वि.* [देउल+ए] देउलसँग सम्बन्धित; देवलको जस्तो।

देउले च्याउ- *ना.* धमिराको गुँडबाट उम्रने; लाम्चोलाम्चो आकारको एक थरी च्याउ।

देउसिरे- *ना.* देउसी भट्याउने फाँकी भट्याएपछि मण्डलीका अन्य सदस्यले गोल रूपमा भन्ने बोली; देउसी।

देउसे- *ना.* देउसी गाउने वा खेल्ने व्यक्ति; देउसी खेलका मण्डलीको सदस्य।

देउसी- *ना.* [सं. देव+श्री] १. लक्ष्मीपूजाका भोलिपल्ट र पर्सिपल्ट अर्थात् हलतिहार र भाइतिहारका दिन बेलुकी भट्याइने गाथा; देउसिरे; द्यौसी। २. त्यस्तो गाथा वा गीत गाउँदै माग्ने र आसिक दिने काम।

देक्ची- *ना.* हे. डेक्ची।

देख्नु- *स.क्रि.* [सं. दृक्षण] १. दृष्टिशक्ति वा आँखाद्वारा कुनै वस्तुको रूपरङ्ग, आकारप्रकार तथा दृश्य आदिको ज्ञान पाउनु; अवलोकन गर्नु; हेर्नु। २. कायल हुनु; चेत्नु। ३. अनुमान गर्नु; अड्कल काट्नु; विचार गर्नु; ठान्नु; मान्नु। (उदा.- उसले पछि हुने कुरा पहिले नै देखेको हुन्छ।)।

देख- *वि.* [देख्+अ, प्रा. देक्खाह] देखिने; दृष्ट; दृष्टिगोचर।

देखअदेख- *वि.* देखिने र नदेखिने; देखिएको वा नदेखिएको।

देखतभुली- *ना.* [देख्+भुल+ई] १. कुनै वस्तु देख्नासाथ आफैँलाई भुल्ने र हेरेकोहेर्‍यै हुने स्थिति; इन्द्रजाल; चटक; जादुगरी। २. जालझेल; छलकपट।

देखरेख- *ना.* [देख्+रक्षा] सुरक्षाका निमित्त हेरविचार गर्ने काम; रेखदेखको व्यवस्था; निगरानी।

देखा- *क्रि.वि.* [देख्+आ] १. सम्मुखमा; सामुन्ने। २. देखे जस्तै गरी; अनुकरण वा नकल गरेर। *ना.* ३. आँखाका अगाडिको ठाउँ; आँखाका सामुन्नेको ठाउँ। ४. देखिने काम; हेराइ; दृष्टि।

देखाइ- *ना.* [√ देख् (+आइ)] देख्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

देखाइनु- *क.क्रि.* देख्न लाइनु।

देखाउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. कुनै चिज आँखा अगाडि नै राखिदिनु; देख्न लाउनु; देखा पार्नु। २. कुराकानी गरेर सम्झाउनु; उदाहरण दिएर बुझाउनु। ३. निर्देश गर्नु; बाटो देखाउनु। ४. ज्योतिषी, वैद्य, झाँक्री आदिलाई दिनदशा, ग्रहगोचर, रोगव्याध आदि विचार गर्न लगाउनु; हेराउनुकेराउनु।

देखादेख- *ना.* [देख्+आ+देख्] १. परस्पर एकले अर्कोलाई देख्ने काम; हेराहेर। *क्रि.वि.* २. आँखाको अघिल्तिर भए जस्तै गरी; हेदहिर्दै; देखादेखी।
देखादेखी- *क्रि.वि.* आँखाकै अघिल्तिर भए झैं गरी; देख्दादेख्दै; हेदहिर्दै।
देखान- *ना.* [देख्+आन] १. अरूलाई आपत् पर्दा खुब खुसी भएर हेर्ने काम; अर्काको कष्टलाई रमिता मानेर हेर्ने काम। २.कुनै कामकुरो बितिसक्दा पनि पक्क परेर हेरिरहने काम।
देखार- *ना.* [देख्+आर] १. अगाडि पर्ने काम; सामुमा पर्ने काम। २. दृष्टि।
देखावट- *ना.* [देखाउ+आवट] भित्र केही नभए पनि बाहिर ढाँचाकाँचा देखाउने काम; आडम्बर; देखाउने रूपको स्वाङ।
देखावटी- *वि.* कुनै कुरा खुब सजधज गरी आँखा टिप्ने पारिएको; आडम्बरपूर्ण; देखावटको; बनावटी; नक्कली; देखौवा।
देखासिकी- *ना.* [देखासिको+ई] अर्काले गरेको देखेर वा हेरेर आफूले पनि गर्न खोज्ने काम; अनुकरण; नकल; सिको; देखासिको। देखासिकी गरी खा, आरिसे मरी जा (उखान)।
देखासिको- *ना.* [देखा+सिको] देखासिकी।
देखि- *प.स.* १. कारकका चिह्नहरूमा अपादान कारकको एक चिह्न; पञ्चमी विभक्तिका रूपमध्ये एक; देखिन्; बाट; द्वारा। २. सित; सँग; साथ।
देखिन्- *प.स.* [देखि] पञ्चमी विभक्तिबोधक एक रूप; बाट; देखि।
देखी- *क्रि.वि.* [देख्+ई] १. देख्ने काम गरेर; देखेर। २. स्पष्टसँग; प्रत्यक्ष।
देखी जान्ने- *वि.* कुनै घटना घट्दा त्यस घटनाको आद्योपान्त विवरण आफ्नै आँखाले देख्ने; देखेर नै जाने; चस्मदिद (साक्षी इ.)।
देखी नसहने- *वि.* अरू कसैलाई मन नपराउने स्वभाव भएको।
देखीनिम्तो- *ना.* खोजखबर नगरी सामुमा देखा पर्दा मात्रै गरिने निमन्त्रणा; बोक्रे निम्तो।
देखीमाया- *ना.* बाहिरी माया; बोक्रे माया; देखौवा प्रेम।
देखीसुन्ने- *वि.* घटना आदि देख्नेले भनेको कुरा सुन्ने (व्यक्ति)।
देखौवा- *वि.* [देख्+औवा] ढाँचा वा स्वाङमा अडेको; देखाउनका लागि मात्र; देखावटी; आडम्बरपूर्ण; बोक्रे।
देदीप्यमान- *वि.* [सं.] ज्यादै चहकिलो; निकै चहकदार; जाज्वल्यमान।
देन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु दिनाको क्रिया वा भाव। २. दिइएको त्यस्तो वस्तु। ३. विशेष उपकार वा हित हुने गरी कुनै विशेष व्यक्तित्व वा कृतित्वद्वारा सामूहिक रूपमा प्राप्त भएको महत्त्वपूर्ण वस्तु वा कुरा। ४. कुनै वस्तु दिने वा चुकाउने दायित्व।
देब्रे- *ना.* [सं.] १. दाहिनेको उल्टोपट्टिको; बायाँ; बाउँ; सव्य; देब्रो। स्त्री. देब्री। २. अनुकूल नपरेको; प्रतिकूल। ३. विरोधी विचार भएको।
देब्रे लहरो- *ना.* बिरालेका जस्तै आकारको, ठुला रुखका देब्रेतिर बेरिने एक प्रकारको ठुलो लहरो। (उदा.- गाँडको ओखती देब्रे लहरो।- उखान।)
देब्रे हात- *ना.* बायाँ हात; बाउँ हात।
देय- *वि.* [सं.] दान गर्न लायकको; दिन योग्य; दातव्य।
देव- *ना.* [सं.] १. स्वर्गमा बस्ने अमर प्राणी; देवता; देउता। २. पूज्य रूपमा रहेको व्यक्ति। ३. मान्य जनका निम्ति आदरपूर्वक सम्बोधन गरिने शब्द। ४. राजामहाराजालाई सम्मानपूर्वक सम्बोधन गरिने शब्द। ५. ब्राह्मणको एक उपाधि।
देवऋण- *ना.* १. देउदेउताले मनुष्यमाथि उपकार गरेर लगाएको ऋण। २. यज्ञ, व्रत, पाठपूजा आदि गरेर रिन चुकाउनुपर्ने कर्तव्य; देउरिन।
देवकन्या- *ना.* १. देवदेवताकी छोरीचेली; देउचेली; देवी। २. देवत्व गुण भएकी अत्यन्त सुन्दरी स्त्री।
देवकर्म- *ना.* देवदेवताहरूलाई प्रसन्न तुल्याउन गरिने पाठपूजा, व्रतउपवास, यज्ञ आदि काम; देवकार्य।
देवकल्प- *वि.* साधनाद्वारा देवत्व गुणको आर्जन गरेर देवताका कोटिमा पुगेको; देवतातुल्य; देवसदृश।
देवका- *ना.* विधिपूर्वक वैवाहिक सम्बन्ध नभई अनैतिक सम्बन्धद्वारा जन्मिएको बालक; कुमार तथा कुमारीबाट जन्मिएको छोरो।
देवकार्य- *ना.* देवकर्म।
देवकी- *ना.* १. कृष्णकी आमा; वसुदेवकी पत्नी। २. सन्तान नहुँदा वा भईकन पनि नबाँच्दा सन्तान होऊन् वा जन्मिएका सन्तान बाँचिरहून् भनेर देवदेवीहरूलाई चढाइएकी कन्या; देवदासी; देउकी। ३. वैवाहिक सम्बन्ध नभईकनै अनैतिक संसर्गबाट जन्मिएकी छोरी वा चेली; देउचेली।
देवकीय- *वि.* देवतासँग सम्बन्ध भएको; देवतासम्बन्धी।
देवकुल- *ना.* १. मन्दिर; देवालय। २. देवताहरूको समूह। ३. देवजाति।
देवगण- *ना.* १. देवदेवताहरूको समूह; देववर्ग। २. देवताहरूका अनुचर; देवतागण। ३. अश्विनी, मृगशिरा, पुनर्वसु, तिष्य, हस्ता, स्वाती, अनुराधा, श्रवण, रेवती आदि नक्षत्रको समूह; फलित ज्योतिषअनुसार यिनै नक्षत्रमा पर्ने गण; देवगण, मनुष्यगण र राक्षसगणमध्ये एक।
देवगणिका- *ना.* देवताहरूकी वेश्या; स्वर्वेश्या; अप्सरा।
देवगति- *ना.* पुराणअनुसार मृत्युपछि प्राप्त हुने उत्तम गति; सद्गति; स्वर्गलाभ; स्वर्गप्राप्ति।
देवगायक- *ना.* देवताहरूका समूहमा गाउने-बजाउने काम गर्ने जाति; गन्धर्व।
देवगुरु- *ना.* देवताहरूका गुरु; वृहस्पति।
देवगृह- *ना.* देवताहरूको घर; मन्दिर; देवालय।
देवघाट- *ना.* तनहुँ जिल्लाका दक्षिणतिर रहेको त्रिशूली र कालीगण्डकी नदीको सङ्गमस्थल; नेपालको एक प्रसिद्ध तीर्थस्थल; देउघाट।
देवचर्या- *ना.* देवताहरूको पूजाआजा; देवकार्य।
देवजाति- *ना.* देवताहरूका जाति (विद्याधर, अप्सरा, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर, गुह्यक, सिद्ध र भूत); देवयोनि।
देवतरु- *ना.* मन्दार, पारिजात, सन्तान, कल्पवृक्ष र हरिचन्दन- यी पाँच वृक्ष; सुरतरु।

देवतर्पण- *ना.* देवताहरूलाई दिइने तर्पण; देवपितृहरूलाई तर्पण गर्नुभन्दा पहिले देवताहरूलाई दिइने तर्पण।

देवता- *ना.* [सं.] १. पूज्य तथा जरा र मृत्युरहित मानिने, स्वर्गमा रहेका प्राणी; देव; देउता; द्यौता। २. दिव्य प्रतिष्ठा वा शक्ति; देवत्व। ३. देवताको मूर्ति; देवप्रतिमा। ४. प्रभुत्वशक्ति वा ज्ञानगुण तथा सज्जनताका दृष्टिले देवगुण भएका मानिने व्यक्ति (क्रमशः राजा, ब्राह्मण र साधु।

देवतागार/देवतागृह- *ना.* मन्दिर; देवालय।

देवतीर्थ- *ना.* [सं.] १. देवताहरूको पूजा, न्यास, ध्यान आदि गरिने तीर्थ; देउतीर्थ। २. देवताहरू भएको तीर्थ। ३. अँजुली पार्दा देखिने औँलाका टुप्पाका भाग; औँलाका टुप्पा।

देवत्रयी- *ना.* [सं.] ब्रह्मा, विष्णु र महेश्वर- तीन देवताको समूह; देवत्रय; त्रिदेव।

देवत्व- *ना.* [सं.] देवताहरूमा पाइने गुण, धर्म, स्वभाव आदि; देवतामा हुने भाव, गुण आदि।

देवदत्त- *वि.* [सं.] १. देवताले दिएको (वरदान आदि)। २. देवतालाई दिएको वा चढाइएको (फलफूल, रत्न आदि)। *ना.* ३. गौतम बुद्धका भाइ पर्ने तर उनीसँग द्वेष राख्ने, शाक्यवंशीय एक राजकुमार। ४. अर्जुनका शङ्खको नाम। ५. नागका आठ कुलमध्ये एक कुल।

देवदूत- *ना.* [सं.] देउता अथवा ईश्वरका दूत।

देवदूती- *ना.* वनमा फल्ने एक प्रकारको बिमिरो; वनबिमिरो।

देवदेवता- *ना.* [सं.] देवताहरूको समुदाय; देउदेउता।

देवद्रुम- *ना.* [सं.] देववृक्ष; देवतरु; सुरतरु।

देवद्रोणी- *ना.* [सं.] दुई डल्ला खप्टिए झैँ गरी फुल्ने फिक्का तथा हरियो रङको द्रोणवृक्ष; ठुलो जातको द्रोणपुष्प।

देवधाम- *ना.* [सं.] देवदेवता भएको धाम; देवस्थल; तीर्थस्थल; पुण्यस्थल।

देवधेनु- *ना.* [सं.] देवस्थलमा रहेकी गाई; कामधेनु।

देवनदी- *ना.* [सं.] गङ्गा।

देवनागरी- *ना.* [सं.] संस्कृत, हिन्दी, नेपाली आदि भाषा लेखिने लिपि; नेपालको राष्ट्रलिपि।

देवपथ- *ना.* [सं.] १. देवस्थानमा वा मन्दिरमा जाने बाटो। २. देवदेवता हिँड्ने बाटो। ३. आकाश। ४. आकाशमार्ग।

देवपर- *वि.* [सं.] दुःखित वा निरुत्साहित भएर देवदेवताका भरोसामा रहेको; सम्पूर्ण जीवन र त्यस अवधिमा गरिने कर्म देवदेवताकै अधीन हुन्छन् भन्ने कुरामा पूर्ण विश्वास गर्ने (व्यक्ति)।

देवपशु- *ना.* [सं.] देवदेवताका निम्ति भाकल गरिएको पशु; देवदेवताका नाउँमा छाडिएको वा पालिएको पशु।

देवपात्र- *ना.* [सं.] अग्नि; आगो।

देवपाद- *ना.* [सं.] १. देवताका पाउ। २. राजा महाराजालाई आदरपूर्वक सम्बोधन गरिने शब्द।

देवपालित- *वि.* [सं.] देवदेवताहरूद्वारा रक्षा वा हेरचाहा गरिएको।

देवपुर- *ना.* [सं.] देवताहरूको नगर; इन्द्रको सहर; अमरावती।

देवपुरी- *ना.* [सं.] देवपुर।

देवप्रतिभा- *ना.* [सं.] देवताको प्रतीक स्वरूप बनाइएको मूर्ति; देवताहरूको मूर्ति।

देवब्राह्मण- *ना.* [सं.] १. देवताले पनि पुजिने ब्राह्मण; देउपुजारी; पुजारी।

देवभवन- *ना.* [सं.] १. देवगृह; देवमन्दिर। २. पीपल। ३. स्वर्ग।

देवभाषा- *ना.* [सं.] देवदेवताहरूले बोल्ने भाषा; संस्कृतवाणी।

देवभूमि- *ना.* [सं.] १. देवदेवताहरू रहने भूमि। २. स्वर्ग।

देवमणि- *ना.* [सं.] १. सूर्य। २. कौस्तुभ मणि। ३. घोडाका गर्दनमा हुने रौँको भुमरी।

देवमन्दिर- *ना.* [सं.] देवदेवताको स्थापना गरिएको स्थान वा घर; देवालय; देवल।

देवमाता- *ना.* [सं.] देवताहरूकी आमा; अदिति।

देवमाया- *ना.* [सं.] देवताहरूको माया; जीवहरूलाई मोहित तुल्याउने अज्ञानरूपी ईश्वरीय मोह; देउमोहिनी।

देवमुनि- *ना.* [सं.] देवताहरूमध्येका मुनि; नारद; देवर्षि।

देवमूर्ति- *ना.* [सं.] १. देउदेउताको मूर्ति; देवप्रतिमा। २. देउताका गुण भएको देवतुल्य व्यक्ति।

देवयज्ञ- *ना.* [सं.] गृहस्थहरूले नित्य रूपमा गरिने पञ्चयज्ञमध्येको एक यज्ञ।

देवयात्रा- *ना.* [सं.] देवदेवताको सवारी चलाइएको यात्रा; देवदेवतासँग सम्बन्धित जात्रा; देउते जात्रा।

देवयान- *ना.* [सं.] शरीरबाट निस्केर ब्रह्मलोकतर्फ जाने जीवात्माको बाटो; जीवात्मा ब्रह्मलोक जाने मार्ग।

देवयानी- *ना.* शुक्राचार्यकी छोरी; ययातिकी जेठी रानी।

देवयुग- *ना.* [सं.] सत्ययुग।

देवयोनि- *ना.* [सं.] १.स्वर्ग, अन्तरिक्ष आदिमा रहने देवताका कोटिमा गनिने देवताका जातिभित्र रहेका प्राणिविशेष (अप्सरा, यक्ष, गन्धर्व, किन्नर आदि)। २. देवजाति।

देवर- *ना.* [सं.] लोग्नेको भाइ; पतिका भाइ पर्ने व्यक्ति।

देवराज- *ना.* [सं.] देवताका राजा; इन्द्र।

देवरानी- *ना.* [सं. देवर+आनी] देवरकी स्वास्नी; देउरानी; द्यौरानी।

देवर्षि- *ना.* [सं.] देवताहरूका ऋषि; देउता जस्तै ऋषि; देउरिसी (नारद, अत्रि, मरीचि आदि)।

देवल- *ना.* १. देवताका मूर्ति स्थापना गरिएको मन्दिर; देवालय; देवगृह। २. देवदेवताको पूजा गर्ने कामद्वारा जीवननिर्वाह गर्ने व्यक्ति; पुजारी; पण्डा। ३. धर्ममा सधैँ अनुरक्त रहने व्यक्ति; धार्मिक व्यक्ति। ४. नारदमुनि। ५. एक प्रसिद्ध ऋषि।

देवलक- *ना.* पूजा कोठाको काम गर्ने व्यक्ति; पूजाकोठे; पुजारी।

देवलोक- *ना.* [सं.] देवताहरू रहने लोक; स्वर्ग; देवभूमि।

देववधू- *ना.* [सं.] १. देवदेवताकी स्त्री; देवी; देउती। २.अप्सरा; देवगणिका।

देववाणी- *ना.* [सं.] १. देवताहरूले बोल्ने वाणी; संस्कृत भाषा। २. आफैँआफ निस्कने वाणी; आकाशवाणी।

देवशिल्पी- *ना.* [सं.] देवदेवताहरूको कालिगड; विश्वकर्मा।

देवसभा- *ना.* [सं.] १. देवताहरूको सभा; देउसभा; सुधर्मा। २. राजसभा।

देवसायुज्य- *ना.* [सं.] तपःसाधनाद्वारा वा भक्तिभावद्वारा देवतामा लीन हुने क्रिया; देवत्वमा मिल्ने काम।
देवस्थल- *ना.* [सं.] १. देवताहरू रहने ठाउँ वा भएको ठाउँ; पुण्यस्थान; धार्मिक स्थल। २. मन्दिर; देवालय।
देवस्थान- *ना.* [सं.] १. देवताहरू स्थापना गरिएको ठाउँ; मन्दिर; देवालय। २. स्वर्गलोक; देवभूमि।
देवस्व- *ना.* [सं.] देवताहरूलाई अर्पिएको वा चढाइएको सम्पत्ति; देवताका नाममा राखिएको गुठी।
देवांश- *ना.* [सं.] १. देवताको अंश। २. देवताहरूको भाग। ३. देवताको अंश लिएर जन्मेको व्यक्ति; देवत्व भएको व्यक्ति; देवताको अंशावतार।
देवागार- *ना.* [सं.] देवदेवताहरूको घर; देवतागार; मन्दिर; देवल; देवालय; देवगृह।
देवाङ्गना- *ना.* [सं.] १. देवताकी स्त्री। २. अप्सरा; स्वर्वेश्या।
देवात्मा- *ना.* [सं.] १. देवताको जस्तो पवित्र तथा शुद्ध आत्मा। २. देवस्वरूप। ३. पीपल।
देवाधिदेव- *ना.* [सं.] देवताको पनि देवता। २. विष्णु। ३. शिव।
देवाधिप- *ना.* [सं.] १. देउताहरूका पनि ईश्वर; परमेश्वर। २. देवताहरूका राजा; इन्द्र।
देवान- *ना.* [अ. दीवान] राजालाई राजपाटका निम्ति सल्लाह दिने व्यक्ति; मन्त्री; सचिव; अमात्य; दिवान।
देवानांप्रिय- *वि.* [सं.] १. देवताहरूलाई प्यारो लागेको; देवताका निम्ति प्रिय। *ना.* २. भाग्यशाली तथा श्रेष्ठ भएको सूचकका रूपमा ठुलाबडालाई प्रयुक्त हुने आदरवाची विशेषण शब्द। ३. मूर्ख व्यक्ति। ४. बोको।
देवानी- *वि.* [फा. दीवानी] १. लेनदेन, अंशबण्डा, धनमालसम्बन्धी मुद्दामामिलाको निर्णय गर्ने वा फौजदारी मुद्दाबाहेक अरू मुद्दा हेर्ने वा सुल्झाउने (अदालत)। २. फौजदारीबाहेक अन्य; धनमालसम्बन्धी (मुद्दामामिला)।
देवानी अदालत- *ना.* देवानीसम्बन्धी मुद्दामामिला हेर्ने अदालत।
देवानी कारबाई- *ना.* लेनदेन, अंशबन्डा, जग्गाजमिन आदिका सम्बन्धमा परेका मुद्दा केलाउने र निर्णय गर्ने सम्बन्धको कारबाई।
देवानी मुद्दा- *ना.* लेनदेन, अंशबन्डा आदिका विषयमा परेको मुद्दा।
देवानुचर- *ना.* [सं.] १. देवताका सेवक। २. देवताका पछि लाग्ने विद्याधर, यक्ष आदि उपदेव।
देवानुयायी- *ना.* [सं.] देवताहरूको बाटो हिँड्ने व्यक्ति; देवताहरूका आचारविचारको अनुसरण गर्ने व्यक्ति; देवानुचर।
देवान्न- ना [सं.] १. देवतालाई अर्पण गरिएको वा गरिने अन्न। २. देवताको निमित्त हवन गरिने अन्न; चरु; हव्य। ३. अमृत।
देवायुध- *ना.* [सं.] १.देवताहरूले चलाउने अस्त्र; दिव्यास्त्र। २. इन्द्रधनु; इन्द्रेनी।
देवार- *ना.* [सं. देवदारु] मसिना त्यान्द्राजस्ता पातका झुप्पा हुने र खोटो निस्कने एक जातको रुख; एक जातको सल्लो; देवदारु।
देवाराधन/देवाराधना- *ना.* [सं.] देवताहरूलाई प्रसन्न तुल्याउन गरिने पूजा, पाठ, यज्ञ आदि; न्यास, ध्यान आदिद्वारा गरिने देवताहरूको पूजा; देवार्चन; देवार्चना।
देवारि- *ना.* [सं.] १. देवताको शत्रु। २. असुर; दैत्य।
देवार्चन/देवार्चना- *ना.* [सं.] देवदेवताहरूको पूजा; देवपूजा; देउपूजा; देवाराधन; देवाराधना।
देवार्पण- *ना.* [सं.] देवदेवताहरूलाई कुनै वस्तु अर्पण गर्ने वा चढाउने काम।
देवालय- *ना.* [सं.] १. देवदेवताहरूको स्थापना गरिएको घर; मन्दिर; देवल। २. स्वर्ग; देवभूमि।
देवाली- *ना.* [सं. देव+आली] परम्परादेखि मानिआएको कुलदेवतालाई प्रायः एक वर्षदेखि तीन वर्षसम्ममा गरिने पूजा वा सो अवसरमा चढाइने बलि आदि।
देवी- *ना.* [सं.] १. स्त्री देवता; देवताकी स्त्री। २. दुर्गा, लक्ष्मी, सरस्वती आदि स्त्री देवताका नाम। ३. राज्याभिषेकका दिन राजसिंहासनमा बसेकी रानी; पटरानी; बडामहारानी। ४. अत्यन्त सुन्दर शीलस्वभाव एवं आचरण भएकी स्त्री। ५. स्त्री जातिका नामका पछाडि गाँसिने एक उपाधि (उमादेवी, रमादेवी, विद्यादेवी इ.)। ६. संसारमा रहेको दैविक शक्ति।
देवीघाट- *ना.* १. देवीको मन्दिरनजिकै रहेको घाट। २. बाग्मती अञ्चलको पश्चिमी भागमा पर्ने तादी र त्रिशूली नदीको सङ्गमस्थल।
देवीपुराण- *ना.* दुर्गाभगवतीको चरित्रको वर्णन भएको पुराण; देवीभागवत।
देवीभागवत- *ना.* भगवती वा देवीका चरित्रको वर्णन भएको पुराण; देवीका माहात्म्यको चर्चा भएको पुस्तक।
देवीसरो- *ना.* साउने सग्ँतीमा लुतो फ्याँक्ता प्रयोग गरिने एक प्रकारको वनस्पति।
देवेन्द्र- *ना.* [सं.] देवदेवताका राजा वा मालिक; इन्द्र।
देवेश- *ना.* [सं.] देवताका स्वामी; देवताका राजा; इन्द्र।
देवोद्यान- *ना.* [सं.] देवताका बगैँचा (नन्दन, चैत्ररथ, वैभाज र सर्वतोभद्र गरी जम्मा चार बगैँचा)।
देश- *ना.* [सं.] १. चारैतिर फैलिई अनेकौँ गाउँ, सहर, जिल्ला, अञ्चल वा प्रान्त मिलेर बनेको एक विशिष्ट भूभाग; मुलुक। २. एकै प्रणालीका शासनअन्तर्गतको निश्चित भूभाग; राष्ट्र। ३. कुनै ठाउँ वा स्थान।
देशज- *वि.* १. देशमा जन्मिएको वा उत्पन्न भएको (शब्द, वस्तु आदि)। २. देशवासीको प्रयोग तथा व्यवहारबाटै उत्पन्न भएको (शब्द)।
देशदर्शन- *ना.* १. स्वदेशमा प्रचलित धर्म, संस्कृति, लोकव्यवहार आदिको निरीक्षण। २. यात्रा वा भ्रमणद्वारा हुने, देशमा भएका त्यस्ता विषय वा वास्तविकताको अध्ययन र चिन्तन।
देशदेशान्तर/देशावर- *ना.* अनेकौँ देशको समुदाय; देशविदेश।
देशद्रोही- *वि.* १. स्वदेशको रीतिरिवाज, चालचलन आदिको विरोध गर्ने; स्वदेशमा हानि पुऱ्याउने र विदेशी रीतिरिवाज र चालचलनप्रति विशेष मोह राख्ने। *ना.* २. स्वदेशमा झगडा उत्पन्न गराई आफ्नो स्वार्थ सिद्ध गर्ने व्यक्ति।

देशधर्म- *ना.* देशमा परम्परादेखि चल्दै आएको आचारविचार एवम् रीतिरिवाज; देशअनुसारको धर्म।

देशना- *ना.* [सं.] ठुलाबडाले आफूभन्दा सानालाई शीलस्वभाव, आचारविचार, क्रियाकलाप आदिको सुधार गर्नका निम्ति दिने अर्ती; उपदेश; शिक्षा।

देशनिकाला- *ना.* [सं. देश+निकालो देशद्रोही एवम् ठुलाठुला अपराध गरेबापत अपराधीलाई देशबाहिर निक्लनका निम्ति बाध्य गरिने सजाय; निर्वासनदण्ड वा निष्कासनदण्ड।

देशभक्त- *वि.* [सं.] देशका चालचलन, रीतिरिवाज, नीतिनियम आदिप्रति विश्वास राख्ने; देशप्रति बफादारी रहने; देशको पुजारी; देशप्रेमी; राष्ट्रप्रेमी; राष्ट्रभक्त; राष्ट्रवादी।

देशभक्ति- *ना.* देशको उन्नति-प्रगतिका निम्ति गरिने कार्य तथा स्वदेशमा रहेका रीतिरिवाज, नीतिनियम आदिप्रतिका सद्भावना; राष्ट्रभक्ति।

देशभँडुवा- *वि.* [सं. देश+भँडुवा] देशमा रहेका नीतिनियम, क्रियाकलाप आदिमा खोट देखाई तिनमा आशक्त रहेका जनताको मन बिथोल्दै देशमा असन्तोष र आक्रोशको वातावरण सिर्जना गर्ने (व्यक्ति)।

देशभाँडा- *वि.* [सं. देश+भाँडा] १. देशमा रहेको शान्त एवं सुन्दर वातावरणलाई खलबल्याउँदै असामयिक एवं अवैधानिक आन्दोलन गर्ने (व्यक्ति)। *ना.* २. त्यस्तो काम।

देशभाषा- *ना.* [सं.] कुनै देशका विभिन्न जातिहरूले मातृभाषाको रूपमा बोलिने भाषा; क्षेत्रीय भाषा (जस्तै- नेवारी, मगराँती, राई, लिम्बू, थारू आदि)।

देशरक्षा- *ना.* [सं.] १. देशको सार्वभौमिक सत्ताको रक्षा गर्ने काम। २. विदेशबाट आफ्नो देशमा आक्रमण हुन नदिई रक्षा गर्ने काम।

देशविदेश- *ना.* [सं.] देश तथा विदेश; देशदेशावर; देशदेशान्तर; देशावर; देशान्तर।

देशाचार- *ना.* [सं.] कुनै पनि देशको प्रचलित रीतिरिवाज, नीतिनियम एवं आचारविचार; देशधर्म।

देशाटन- *ना.* [सं.] देशविदेशको भ्रमण गर्ने काम; देशभ्रमण।

देशान- *ना.* [सं. देश] अरू देशबाट सर्दै आएको रोग; सरुवारोग; महामारी; रूढी; देसान।

देशान्तर- *ना.* [सं.] १. आफ्नो देशबाहेकका अरू देश; विदेश; परदेश। २. पृथ्वीको मानचित्रमा उत्तरी ध्रुवदेखि दक्षिणी ध्रुवसम्म तानिएको सर्वमान्य मध्यरेखादेखि पूर्व वा पश्चिमको दुरी वा अन्तर।

देशान्तरी- *वि.* अर्का देशको; देशान्तरको; परदेशी; विदेशी।

देशावर- *ना.* [सं. देश+अपर] स्वदेशदेखि बाहेकको अर्को देश; देशान्तर; विदेश; परदेश।

देशी- *वि.* [सं. देशीय] १. देशसम्बन्धी; देशको; मुलुकको; राष्ट्रको। २. स्वदेशमा उत्पादित वा निर्मित। ३. अरू देशको; विदेशी। ४. विदेशमा उत्पादित वा निर्मित। *ना.* ५. विदेशमा बसेर वा काम गरेर फर्केको व्यक्ति; लाहुरे।

देशी कपडा- *ना.* १. स्वदेशमा उत्पादित कपडा। २. विदेशमा उत्पादित कपडा।

देशी काग- *ना.* सम्पूर्ण शरीर कालो भएको ठुलो काग।

देशी केरा- *ना.* लामालामा केही पातला कोसा हुने र भित्र पाक्ता पनि बाहिर हरियै देखिने केराको एक जात।

देशी गुँद- *ना.* डाँठको गुन्द्री बुनिने कालोकालो खालको रङ हुने एक जातको गुँद।

देशीय- *वि.* [सं.] १. देशको; स्वदेशसँग सम्बन्धित। २. देशमा हुने तथा त्यसका आन्तरिक कुरासँग सम्बन्ध राख्ने।

देसलाई- *ना.* [हि. दियासलाई, सं. दीपशलाका] टुप्पामा बारुद लगाइएको आगो पार्ने छेस्का।

देसाँद- *ना.* [देशान] विदेशबाट सर्दै आएको महामारी, एक प्रकारको सरुवा रोग; देशान; देसान।

देसान- *ना.* हे. देशान।

देसिल्ला- *ना.* [सं. देशीय] ठुलठुला पात हुने एक जातको पान।

देह- *ना.* [सं.] १. मानिस वा अन्य प्राणीको जिउ; आङ; शरीर। २. जीवन; जिन्दगी।

देहज- *ना.* १. आफूबाट जन्मिएको व्यक्ति; छोरो। २. कामदेव।

देहत्याग- *ना.* भौतिक शरीर त्याग गर्ने काम; मरण; मृत्यु।

देहधारी- *वि.* शरीर धारण गर्ने; शरीरी। २. जीवधारी जन्तु वा मानिस; शरीर हुने जीव।

देहपात- *ना.* देहको नाश; देहको अन्त; मरण; मृत्यु।

देहयात्रा- *ना.* १. खानपानको व्यवस्था; जीवननिर्वाह; जीविका। २. देहले यात्रा गर्ने काम; मरण; मृत्यु।

देहवान्- *वि.* १. शरीरधारी; देहधारी। *ना.* २. जीव; प्राणी।

देहली- *ना.* [सं.] १. ढोकाका चौखटको तल्लो भाग; ठेलो; सँघार। २. चौखटका प्वालमा लगाइने काठ आदिका फग्लेँटा; ढोका; दैलो। ३. भारतको राजधानी दिल्ली।

देहलीदीपक- *ना.* १. भित्र तथा बाहिर दुवैतिर उज्यालो होस् भनी ढोकामा राखिएको बत्ती। २. एउटै शब्दको दुईतिर अन्वय भई दुवैतिर अर्थ लाग्दा हुने एक प्रकारको अर्थालङ्कार।

देहलीदीपकन्यास- *ना.* ढोकामा राखिएका बत्तीबाट भित्र तथा बाहिर दुवैतिर उज्यालो भए जस्तै दोहोरो अर्थ लाग्ने कुरो वा तर्क।

देहा- *ना.* हे. देहाय।

देहाग्निग्रन्थि- *ना.* [सं.] पाकस्थलीमा पाचनरस प्रदान गर्ने ग्रन्थिविशेष।

देहाणु- *ना.* [सं.] शरीरको निर्माणका निम्ति आवश्यक कण र कोष।

देहात- *ना.* [फा.] १. धेरै गाउँ भएको, खेतीकिसानी गरेर जीवननिर्वाह गर्ने मानिसहरूको बस्ती; ग्राम; गाउँ। २. तराई; कछार। ३. काँठ।

देहाती- *वि.* १. देहातमा बसोबास गर्ने; गाउँले; ग्रामीण। २. काँठे; कछारे, कोर्काली। ३. देहातसम्बन्धी; देहातमा भएको, चलेको वा पाइने।

देहात्मवाद- *ना.* [सं.] शरीरलाई नै आत्मा वा ईश्वरको स्वरूप मान्ने एक प्रकारको दार्शनिक विचार वा सिद्धान्त; भौतिकवाद।

देहात्मवादी- *वि.* देहात्मवादको समर्थक तथा अनुयायी।

देहान्त- *ना.* [सं.] देहको अन्त; देहावसान; मरण; मृत्यु।

देहान्तर- *ना.* [सं.] धार्मिक विश्वासअनुसार मरेपछि प्राप्त हुने अर्को शरीर; जन्मान्तर।
देहान्तरण- *ना.* नयाँ देह वा शरीर धारण गर्ने काम।
देहान्तरित- *वि.* देहान्तर भएको; नयाँ जन्म लिएको।
देहाय- *ना.* [अ. दफ्आत] स्रेस्तामा सिलसिला वा क्रम मिलाएर विभिन्न रकमकलम लेखिने ठाउँ; तपसिल; निम्नाङ्कन; देहा।
देहावरण- *ना.* [सं.] १. शरीर रक्षा गर्ने वस्तु; कवच। २. शरीर ढाक्ने वस्तु; लुगा कपडा; वस्त्र।
देहावसान- *ना.* [सं.] देह वा शरीरको अवसान वा अन्त; मरण; मृत्यु।
देही- *वि.* [सं.] १. देह वा शरीर भएको; शरीरधारी। *ना.* २. जीव; प्राणी। ३. आत्मा; भित्री मन।
दैत्य- *ना.* [सं.] १. कश्यप ऋषिकी दिति नाउँ गरेकी पत्नीबाट जन्मिएका सन्तान; असुर; राक्षस। २. ठुलो भद्दा शरीर भएको तथा डरलाग्दो व्यक्ति। ३. दुराचारी व्यक्ति। ४. ज्यादै खाने व्यक्ति।
दैत्यगुरु- *ना.* दैत्यका गुरु; शुक्राचार्य।
दैत्यपति- *ना.* दैत्यहरूका अधिपति; हिरण्यकशिपु।
दैत्यारि- *ना.* १. दैत्यका शत्रु। २. विष्णु; देवता। ३. इन्द्र।
दैदस्तुर- *ना.* [(द्वि.) दस्तुर] १. पहिलेदेखि चलिआएको रीतिरिवाज वा लिनेदिने कामकुरा। २. त्यसअनुसार लिनेदिने गरिएको दस्तुर (नगद वा जिन्सी वस्तु)।
दैनन्दिन- *वि.* [सं.] १. प्रतिदिनको; दिनैपिच्छेको; दिनहुँको। क्रि. यो. २. दिनदिनै; प्रतिदिन; दिनहुँ ; लगातार।
दैनन्दिनी- *वि.* १. दिनदिनैको; दिनैपिच्छेको; दैनिक। *ना.* २. प्रत्येक दिनका घटनाहरूको टिपोट वा सो टिपोट लेखिने गरिएको पुस्तिका; दैनिकी; डायरी; रोजनामचा।
दैनिक- *वि.* [सं.] १. प्रत्येक दिनको; दिनैपिच्छे हुने वा गरिने; दिनहुँको (दैनिक उपस्थिति, दैनिक कार्य, दैनिक पारिश्रमिक इ.)। २. प्रतिदिन वा दिनदिनै प्रकाशित हुने (अखबार वा खबरकागत)।
दैनिक तथा भ्रमण भत्ता- *ना.* कर्मचारीलाई कामविशेषले कार्यालय वा संस्थागत क्षेत्रबाट अन्यत्र काजमा खटाउँदा नियमानुसार दिइने दैनिक खर्च तथा यात्राखर्च (टी.ए. डी.ए.)।
दैनिक पत्र- *ना.* प्रतिदिन प्रकाशित हुने समाचारपत्र वा अखबार।
दैनिक पञ्जिका- *ना.* दिनैपिच्छेका घटना वा दिनहुँ क्रय-विक्रय, लेनदेन आदि भएको विवरण लेख्ने बही; रोजनामचा; डायरी।
दैनिक भत्ता- *ना.* सरकारी वा संस्थागत काममा आफूले काम गरिरहेका इलाकादेखि बाहिर खटिएर जाँदा दर्जाअनुसार दैनिक रूपमा प्राप्त हुने तलबबाहेकको विशेष रकम।
दैनिक स्थानान्तरण- *ना.* कुनै वस्तु, सरसामान आदि एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा दिनैपिच्छे ल्याउने वा लैजाने काम; दिनहुँ सरसामग्री ओसारपसार गर्ने काम।
दैनिकी- *ना.* दिनैपिच्छेका घटना वा दिनदिनै प्राप्त भएको तथ्य लेख्ने पुस्तिका; दैनन्दिनी; रोजनामचा; डायरी।
दैन्य- *ना.* [सं.] १. दीन हुनाको भाव वा अवस्था; दीनता; दरिद्रता; गरिबी। २. विनीत भाव; नम्रता; मलिनता। ३. कायरता; कमजोरी; निर्धोपन। ४. साहित्यमा दुःखकष्ट आदिका कारणले मनमा खिन्नता, मलिनता र नम्रता उब्जने एक प्रकारको सञ्चारी भाव।
दैया- *ना.* [सं. दायाद] पैतृक सम्पत्ति आदिका निमित्त सम्बन्धित व्यक्तिमा रहेको हक वा अधिकार; दाबी।
दैयादार- *वि.* पैतृक सम्पत्तिको हकदार; अंशियार; हक, भाग आदिको दाबी गर्ने।
दैर्घ्य- *ना.* [सं.] वस्तुका आकृतिको लम्बाइ; दीर्घता; लामोपन; लमाइ।
दैला- *ना.* [दैलोको ति. रू.] धेरैवटा दैलो; ढोका।
दैलाको गाँड- *ना.* दैलाका पछाडि आग्लो छिराउन दुलो पारेर ठोकिएको वा दैलो ताछ्ताखेरि नै निकालिएको काठको उडिल्लो परेको भाग।
दैलाको पघरी- *ना.* पुरानो शिल्पकलाले सजिएका घरमा दैलामा राखिने चौकोसभन्दा माथितिरको बुट्टादार काठ।
दैलादैली- *ना.* सानाठुला धेरै दैलाको समूह।
दैलेख- *ना.* [देवलोक? सं. दिविलोक] नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चलस्थित भेरी अञ्चलको एक जिल्ला।
दैलेठेलो- *ना.* [दैलो+ठेलो] दैलाको तलतिर लगाइएको वा जडिएको ठेलो; सँघारको तेर्सो काठ।
दैलो- *ना.* [√ दहिलो] १. घरमा पस्न वा निस्कनका निम्ति राखिएको ढोका; दहिलो; द्वार। २. त्यो ठाउँ थुन्ने, खोल्ने फल्याक, चित्रो, तार आदिको साधन।
दैव- *वि.* [सं.] १. देवतासम्बन्धी। २. देवता वा ईश्वरबाट भएको। ३. देवतालाई अर्पित गरिएको। *ना.* ४. ईश्वर। ५. भाग्य; प्रारब्ध; तगदिर। ६. आकाश।
दैवगति- *ना.* १. दैवको गति; ईश्वरीय घटना। २. ईश्वरको प्रेरणा वा माया। ३. प्रारब्ध; भाग्य।
दैवगत्या- *ना.* दैवगति।
दैवज्ञ- *वि.* १. दैवसम्बन्धी सबै कुरा जान्ने। *ना.* २. भविष्यमा हुने कुरा जान्ने र अरूलाई बताउने व्यक्ति; ज्योतिषी।
दैवत- *ना.* १. देवदेवता; देवताहरूको समुदाय। २. यास्क मुनिका निरुक्तको तेस्रो काण्ड। *वि.* ३. देवतासम्बन्धी; देउदेउतासँग सम्बन्ध रहेको।
दैव दुर्विपाक- *ना.* देवताबाट भएको ठगाइ; भाग्यहीनता; दुर्भाग्य।
दैवदोष- *ना.* दैवले दिएको दोष; भाग्यहीनता।
दैवपर- *वि.* आफ्ना बलबुद्धिको वास्ता नगरी खालि भाग्यको भरमा रहेको; भाग्यवादी।
दैवयोग- *ना.* १. संयोग; मौका; चानस। २. भाग्य; प्रारब्ध।
दैववश/वशात्- *क्रि.वि.* एकाएक; अ
चानक; संयोगले; अकस्मात्; भाग्यवश।
दैववाणी- *ना.* १. ईश्वरको बोली। २. आकाशवाणी। ३. संस्कृत भाषा।
दैववादी- *वि.* १. आफ्ना बलबुद्धिद्वारा कुनै पनि उपाय नगर्ने र खालि भाग्यका भरमा रहने। २. अल्छी; निरुद्योगी।
दैवविद्- *ना.* दैव जान्ने व्यक्ति; भविष्यको कुरा बताउने व्यक्ति; ज्योतिषी; दैवज्ञ।

दैव विवाह- *ना.* ज्योतिष्टोम आदि यज्ञमा ऋत्विक आचार्य आदिलाई दिइने कन्यादानका रूपमा हुने विवाह; आठ प्रकारका विवाहमध्ये एक।
दैव श्राद्ध- *ना.* देवप्रीतिका उद्देश्यले गरिने एक प्रकारको श्राद्ध।
दैवहीन- *वि.* भाग्य नभएको; अभागी; दुःखी।
दैवागत/दैवात्- *क्रि.वि.* १. भाग्यले गर्दा; दैवसंयोगले। २. अब्भ्कटसँग; अकस्मात्; अचानक।
दैवाधीन- *वि.* दैवका अधीनमा रहेको; भाग्यको भरमा रहने।
दैविक- *वि.* [सं.] १. देवतासँग सम्बन्धित; देवताको। २. देवताका निम्ति गरिएको (जस्तो- दैविक श्राद्ध)। ३. देवताद्वारा गरिएको (जस्तो- दैविक ताप)। ४. भाग्य वा संयोगवश घटित हुने।
दैवी- *वि.* [सं.] १. देवदेवतासँग सम्बन्धित; देवताको। २. देवताद्वारा भएको। ३. अचानक भएको वा घट्न आएको; आकस्मिक। ४. सात्विक। ५. भाग्य वा संयोगद्वारा भएको। *ना.* ६. देवविवाह गरिएकी स्त्री। ७. ज्योतिषी। ८. एक प्रकारको दैविक छन्द।
दैवी गति- *ना.* १. दैव वा ईश्वरद्वारा गरिएको कुरा। २. भावी सम्भावना। ३. हुनेहुनामी।
दैवी घटना- *ना.* प्रकृतिका विकृतिबाट आकस्मिक रूपमा घट्न गएको सुखद वा दुःखद परिस्थिति।
दैवी प्रकोप- *ना.* भूकम्प, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, आँधीबेरी, महामारी आदिले सिर्जना गरेको आपत्तिजनक स्थिति।
दैवी सङ्कट- *ना.* प्रकृतिका विकारबाट घटेका घटनाहरूबाट हुन जाने आपत्विपत् वा कष्ट।
दैहिक- *वि.* [सं.] १. देहसँग सम्बन्ध भएको; शारीरिक। २. देहबाट उत्पन्न भएको; देहज।
दो- *ना. /वि.* [सं. द्वि.] १. दुई। २. सामासिक पदमा जोडिने सोही रूप (दोबाटो, दोभान, दोमन इ.)।
दोकडा- *ना.* [दुई+कडो १. दुईवटा कडा लागेको एक प्रकारको सानो ताउलो।[दुई+जोडा] २. एकैसाथ रहेका दुई वस्तु; जोडा; युगल। ३. एक पैसाको चार भागको एक भाग; दाम।
दोकला- *वि.* [प्रा. द्विक+ले १. दुई जना मात्र; एकलाको पूरक; (जस्तो- एकलादोकला)। *ना.* २. जोडी; जोईपोइ। स्त्री. दोकली।
दोकलै- *वि.* दुई जना मात्रै; एकलैको पूरक, (जस्तो- एकलैदोकलै। (उदा.- साँझ परेपछि बाटामा एकलैदोकलै नहिँड्नू, डर हुन्छ।)
दोकान१- *ना.* [दुई+कान] १. दुई कान। २. अर्को कान; दोस्रो कान।
दोकान२- *ना.* [फा. दुकान] सरसामान किनबेच गर्ने ठाउँ वा घर; पसल; दुकान।
दोकानदार- *ना.* सरसामान बेच्न पसलमा बसेको व्यक्ति; व्यापारी; दुकानदार।
दोकानी- *वि.* [दुई+कान+ई] १. दुई कान हुने वा दोस्रो व्यक्तिको कानमा पर्ने अवस्था; एकानीको पूरक, जस्तो- एकानीदोकानी। (उदा.- एकानीदोकानी हुँदैमा कुरो फैलिहाल्यो नि।) *ना.* २. दोषादोष; भनावैरी; बभ्कौटी। ३. पसले।
दोकाने- *ना.* [दोकान+ए] बेचबिखन गर्ने व्यक्ति; दोकानदार; पसले।
दोक्चिनु- *अ.क्रि.* [सं. दौर्गल > प्रा. दोगच्च+नु] १. दुर्गतिमा पर्नु। २. कुटाइ खाइनु। ३. उम्कन नपाउनु।
दोक्च्याइ- *ना.* दोक्चिने क्रिया वा प्रक्रिया।
दोक्च्याइनु- *क.क्रि.* दोक्चिने पारिनु; दोक्चिन लाइनु।
दोक्च्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. दोक्चिने पार्नु। २. दलेर, थिचेर कुट्नु। ३. कतै जान, उम्कन नदिनु।
दोख- *ना.* [सं. दोष] १. जरो बिग्रिएर हुने एक प्रकारको रोग; एक किसिमको सन्निपात। २. दुःख दिने मान्छे। ३. हानि गर्ने कुनै कुरा वा वस्तु।
दोखी- *वि.* दोख भएको; दोखले धडेको।
दोख्याहा- *वि.* दोख लागिरहने (ठाउँ वा व्यक्ति)। स्त्री. दोख्याही।
दोगला- *ना.* [फा. दोगल] १. विवाहित लोग्नेदेखि अतिरिक्त अर्के पुरुषसँगको समागमबाट जन्मिएको व्यक्ति; जारपुत्र। २. भिन्नाभिन्नै जातका आमाबाबुबाट जन्मिएको व्यक्ति। ३. वर्णसङ्कर; ठिमाहा; ठिम्मर। ४. कुनै पनि देशको सिमानामा बसी आफूलाई अनुकूल मिल्ने गरी कहिले यताको र कहिले उताको कुरा भन्ने व्यक्ति।
दोचन्दा- *वि.* [फा. दोचन्द] दोहोरो; डबल; दुगुना (तिरो, जरिवाना आदि)।
दोचा- *ना.* [भो. ब.] भोटेजातिका मानिसहरूले प्रायः हिमाली भेगमा लगाउने, घुँडासम्म आउने एक प्रकारको जुत्ता।
दोचारे- *वि.* [प्रा. दोच्च+रे] यताको उता र उताको यता दोहोरो कुरा ओसार्ने; नारद।
दोछायाँ/दोछाया- *ना.* [दुई+छायाँ/छाया] प्रकाश छेकिनाले ओझेल परेको वा दुईतिरका प्रकाशले गर्दा स्पष्टसँग नदेखिने गरी परेको छायाँ; अस्पष्ट देखाइ।
दोजाई- *वि.* [दुई+जिउ] दोजिया; दुई जिउकी।
दोजिया- *वि.* [दुई+जिउ] दुई जिउ भएकी; दुई जिउकी; गर्भिणी; गर्भवती।
दोज्याडा- *ना.* [भो. ब.] घुँडादेखि मुनि वा माथि दोचा बाँध्ने डोरी।
दोटा- *वि.* [दुइटा] दुईवटा; दुइटा।
दोठ्याङ- *ना.* [दुई+ठ्याङ] १. यता कि उता हुने स्थिति; असजिलो परेको वा बिग्रेको अवस्था। २. दोधारमा पर्ने स्थिति; अरे कि मरेको अवस्था।
दोतला- *वि.* [दुई+तला] एक तलामाथि अर्को तला छापिएको; दुईतले।
दोदन्ते- *ना.* [दुई+दन्त] जुवाका खेलमा सोह्र कौडीमध्ये दुई कौडी मात्र उत्ताना पर्दा हुने एक दाउ; दुई चित र दुई ठाडा; छक्का दाउ।
दोदन्ते- *वि.* दुई दाँत मात्र देखिने अवस्थाको; दुई दाँत मात्र भएको।
दोदरा- *ना.* नेपालका धिमाल, राजवंशी आदि जातिमा प्रचलित नक्खीले बजाइने एक खालको बाजा।
दोधक- *ना.* [सं.] प्रत्येक पाउमा तीन भगण र दुई गुरु हुने एक वार्णिक छन्द।
दोधार- *ना.* [दुई+धार] यो धार कि ऊ धार हुने अवस्था; यसो गरूँ कि उसो गरूँको स्थिति; दोमन; दुविधा; धरमर। २. सन्देह; संशय;

शङ्का। ३. दुई धारको बिच वा माझ (नदीको, कुराको, हतियारको आदि)।

दोधारे- *वि.* १. दोधारमा परेको; अनिश्चित। २. दुवैतिर ढल्केको; जता पनि लाग्न सक्ने। ३. कुनै खास निर्णयमा पुग्न नसकी त्यसै अलमलिने; बिचको। ४. दुईतिर धार भएको (हतियार)।

दोपट- *ना.* [दुई+पट] खोट लागेको विषय; कृत्रिम रूपले सिद्ध गरिएको विषय; किर्ते।

दोपटले- *वि.* [दुई+पटल+ए] दुई पटल (आँखाको ढकनी) भएको।

दोपटले छ- *ना.* आँखाका दुई ढकनीजस्तो बान्कीको 'छ' अक्षर।

दोपट्टा- *ना.* हे. दुपट्टा।

दोपहर- *ना.* [दुई+पहर] दोस्रो पहर; दिनको मध्य भाग; मध्याह्न।

दोपहरिया- *ना.* १. दोपहर वा मध्याह्नमा मात्र फुल्ने एक जातको फूल। *वि.* २. दोपहरसम्बन्धी; दोपहरको।

दोपहरे- *ना.* १. बकाइनाका जस्ता पात हुने तथा रातो, पहेँलो, सेतो र निलो चार रङको फूल फुल्ने एक जातको बोट; त्यसैको फूल। २. रोपाइँ गर्दा दुई पहर समय गएपछि हली, बाउसे, रोपार आदिलाई दिइने विशेष खाजा। ३. दिनमा खाइने खाजा; अर्नी।

दोपाया- *वि.* [दुई+पाउ, फा. दुपाय] दुई खुट्टा हुने; दुई खुट्टाले हिँड्ने (मानिस, हाँस, परेवा आदि प्राणी)।

दोफर- *ना.* [भो. ब.] दोचाभित्र लगाउने मोजा।

दोबर- *वि.* [दुई+बार? सं. द्विवार] १. दुई पत्र भएको; दुईसरो। २. दुईगुना; डबल; दोहोरो।

दोबर दाबर- *ना.* पटकपटक दोब्र्याउने काम; दोब्र्याइतेब्र्याइ गर्ने काम।

दोबरिनु- *अ.क्रि.* १. दोबर हुनु; दुईगुना हुनु; डब्लिनु। २. दोबरी हुनु।

दोबरी- *वि.* दोबर पारेको; भित्री र बाहिरी दुवै भएको; दुई पाटा वा तह भएको; दुईसरो।

दोबऱ्याइ- *ना.* दोबरिने तथा दोब्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

दोबऱ्याइनु- *क.क्रि.* दोबर पारिनु; डब्ल्याइनु।

दोबऱ्याउनु- *स.क्रि.* दोबर पार्नु; डब्ल्याउनु।

दोबऱ्याहा- *वि.* दोब्रिने खालको; पातलो धार भएको (कोदालो, फरुवा आदि हतियार)।

दोबाच- *ना.* डन्डीबियोका खेलको एक दाउ।

दोबाटा दोबाटी- *ना.* [दोबाटो+दोबाटो] सानाठुला दोबाटाहरूको समूह।

दोबाटे- *वि.* [दोबाटो+ए] १. दोबाटाको। २. दोबाटामा बस्ने। ३. दोबाटाका छेउछाउमा घर भएको। ४. बाटाघाटा, हाटबजार आदिमा पसल थाप्ने।

दोबाटो- *ना.* [दुई+बाटो] दुइटा बाटा जोडिएको ठाउँ; दुई वा दुईभन्दा बढी बाटाको सङ्गम भएको ठाउँ।

दोबार्नु- *स.क्रि.* [दोबारो+नु] धागो, डोरी, कडा वा धातुका पाता आदि दोब्रिने पार्नु; दुईसरो बनाउनु।

दोबारा- *ना.* [सं. द्विवार] दुईखेप; दुईपल्ट; दुईचोटि; दोबारो।

दोबारिनु- *क.क्रि.* [दोबार्+इ+नु] दोबार्ने काम गरिनु।

दोब्रिनु- *अ.क्रि.* [दोबर+इ+नु] १. दोबर हुनु; एकको दुई, दुईको चार भएर बढ्दै जानु। २. खुम्चिँदैखप्टिँदै पत्रपत्र पर्नु; पट्टिनु। ३. हँसिया, कोदालो आदिको धार फर्कनु। ४. भोकले गर्दा पेट ख्याप्प भएर भित्र पस्नु। ५. लाजले शिर निहुरनु।

दोब्र्याइ- *ना.* दोब्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

दोब्र्याइनु- *क.क्रि.* दोब्रने पारिनु।

दोब्र्याउनु- *स.क्रि.* १. दोबर पार्नु; दोब्रने पार्नु। *स.क्रि.* २. खान नदिएर दुःख दिनु; सताउनु।

दोब्र्याहा- *वि.* दोब्रिने खालको।

दोबारो- *ना.* हे. दोबारा।

दोभरा- *ना.* [दुई+भर्+आ] दोस्रो खेप भर्दाको घटी; खापा खाने काम।

दोभान- *ना.* [दुई+वाहन (नदी)] दुईतिरबाट बगेर आएका नदीहरू मिसिएको ठाउँ; दुई नदीको सङ्गम।

दोभाने- *वि.* दोभानको; दोभानमा बस्ने; दोभानहुँदो रहेको। स्त्री. दोभान्नी।

दोभासे- *वि.* [सं. द्विभाषी] १. दुई भाषा जान्ने; द्विभाषी। २. दुई भिन्नाभिन्नै भाषाभाषीका बिचमा एउटाले बोलेको कुरालाई अर्काको भाषामा उल्था गर्ने। *ना.* ३. त्यस्तो दुई भाषा जान्ने वा एक भाषाबाट अर्को भाषामा उल्था गर्ने व्यक्ति।

दोमट- *ना.* [दुई+मट्टी] अलिअलि बालुवा मिसिएको माटो; बलौटे जमिन।

दोमन- *ना.* [दुई+मन] १. यसो गरूँ कि उसो गरूँको स्थिति; दोधार। २. सन्देह; धुकचुक।

दोमने- *वि.* दुई मन हुने; कुनै कुराको निधो गर्न नसक्ने।

दोमासे₁- *वि.* [दुई+मिश्रण] १. दुई भिन्नाभिन्नै पदार्थ मिसाउँदा तयार भएको। २. दुवैतिर लाग्ने, मिल्ने वा हुने। ३. दोभासे।

दोमासे₂- *वि.* [दुई+मास? सं द्वैमासिक] १. दुईदुई महिनामा निस्कने वा हुने (पत्रिका, उब्जाउ आदि)। २. दुवै महिनामा पर्ने।

दोयम- *वि.* [फा.] दोस्रो कोटिको; मझौला खालको; अब्बलभन्दा मुनिको र सिमभन्दा माथिको (जग्गा-जमिन)।

दोरङ्गा/दोरङ्गी- *वि.* [दुई+रङ्ग/रङ्गी] दुई रङ भएको; दुई रङ मिलेको; दुईरङ्गी।

दोरानाच- *ना.* [भो. ब.] तामाङ जातिको मृत्युसंस्कारका समयमा नाचिने नाच।

दोलक- *ना.* [सं.] तुन्द्रुङ्ङ झुन्डिएर हल्लिरहने वस्तु;; घडीको लङ्गुर।

दोलख- *ना.* [दुई+लख] वर्णका शिरमाथि लगाइने दुई लख वा मात्रा (ै); ऐकार।

दोलखकन्ना- *वि.* वर्णका मास्तिर दुई लख र पछाडि कान्दानी भएको मात्रा (ौ); औकार।

दोलखा- *ना.* [दो+लक्ष] १. नेपालको मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रमा पर्ने जनकपुर अञ्चलको उत्तरी भागमा रहेको एक जिल्ला। *वि.* २. दुई लाख सङ्ख्या भएको।

दोलन- *ना.* [सं.] १. तुन्द्रुङ्ङ झुन्डिएको वस्तु हल्लने क्रिया; दोलकको हल्लाइ। २. एक निर्दिष्ट बिन्दुबाट अर्को निर्दिष्ट बिन्दुमा

पुगेर फेरि पहिलेकै स्थानमा आइपुग्दाको दुरी।
दोला- *ना.* [सं.] १. डोली वा पाल्की। २. पिङ। ३. झोलुङ्गो। ४. घटबढ भइरहने स्थिति।
दोलाईं- *ना.* [दो+रुई] दुईसरो कपडाका बिचमा रुवा हाली तगेर बनाइएको सिरकभन्दा पातलो ओढ्ने वस्तु।
दोलाजी- *ना.* [दुलाहा+जी] हे. डोलाजी।
दोलायन्त्र- *ना.* [सं.] हीराभस्म बनाउँदा विशेष प्रक्रियाका साथ कोदाको रस राखिएको भाँडामा हीरालाई अग्निपाक गर्न प्रयोग गरिने एक यन्त्र।
दोलायमान- *वि.* [सं.] १. हल्लिरहेको; झुलेको। २. अस्थिर; चञ्चल। ३. दोमने; दोधारे।
दोलायित- *वि.* [सं.] हल्लाइएको; झुलाइएको (वस्तु।
दोलिका- *ना.* [सं.] १. डोली। २. पिङ।
दोलित- *वि.* [सं.] हल्लिएको वा हल्लाइएको; झुलेको।
दोली- *ना.* [सं.] डोली।
दोष- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा, व्यक्ति वा वस्तुमा रहेको त्रुटि, कमी, बाधा आदि अवगुण; खराबी, दुर्गुण। २. नैतिक वा कानुनी दृष्टिले अपराध मानिने कुनै अभियोग, कलङ्क वा लाञ्छना। ३. अपराध; कसुर। ४. फत्तुर; खोट; अत्तो। ५. कलङ्क; दाग। ६. भुल; अशुद्धि। ७. मिसावट; कसर। ८. आयुर्वेदका अनुसार शरीरमा वात, पित्त र कफबाट हुने प्रकोप। ९. सोझै वा अर्थलाई दूषित गराएर काव्यको गुण वा रसको आस्वादनमा हानि गराउने कुरा; रसको अपकर्षक तत्त्व (काव्यदोष; अर्थदोष, रसदोष आदि)।
दोषग्राही- *वि.* १. अर्काको दोषमा ध्यान दिने। २. दुर्जन; दुष्ट।
दोषज्ञ- *वि.* १. वस्तु वा व्यक्तिमा रहेका दोषको पारख गर्ने वा सत्असत्लाई विवेकपूर्ण ढङ्गले विश्लेषण गर्न सक्ने; विद्वान्; मनीषी। *ना.* २. त्यस्तो कुशल व्यक्ति; पण्डित।
दोषत्रय- *ना.* वात, पित्त र कफबाट उत्पन्न हुने तीन प्रकारको दोष वा खराबी।
दोषदर्शी- *वि.* अरूमा रहेका दोषहरू मात्रै खोज्ने; छिद्रान्वेषी।
दोषदृष्टि- *ना.* १. अरूमा रहेका दोष मात्र देख्ने क्रिया; छिद्रान्वेषण। *वि.* २. अर्काको दोषमात्र खोज्ने वा देख्ने; छिद्रान्वेषी।
दोष प्रमाणित/सिद्ध- *वि.* अदालतमा आफ्नो अपराध प्रमाणित वा सिद्ध भएको; अभिशंसित (व्यक्ति)।
दोषारोप- *ना.* [सं.] कुनै दोष भएको कुरा वा दोष गर्ने व्यक्तिउपर आरोप लगाउने काम; अभियोग लगाउने कार्य।
दोषारोपण- *ना.* दोष लगाउने काम; दोषारोप।
दोषारोपित- *वि.* दोषको आरोप लगाइएको; दोष लागेको।
दोषी- *वि.* [सं.] १. दोष गर्ने वा दोष भएको; खराब गुण भएको। २. दाग लागेको; दागी; खोटो। ३. दुष्ट स्वभाव भएको (व्यक्ति)। ४. अदालतबाट दोष प्रमाणित भएको (व्यक्ति)।
दोसल्ला- *ना.* [सं. द्विशाट] १. किनारामा कार्चोबी बुट्टा भरिएको र बिचबिचमा केही फूलबुट्टा भएको, दुईसरो ऊनीको मूल्यवान् ओढ्ने। २. विशेष गरी बिहेमा बेहुलातर्फबाट बेहुलीलाई लगिने महँगो खालको ऊनी खास्टो। ३. कुनै विशिष्ट व्यक्तिलाई सम्मानस्वरूप ओढाइने राम्रो खास्टो।
दोसाँध- *ना.* [दुई+साँध] १. दुई राज्यका भूभाग छुट्ट्याउनका निम्ति प्रमाणित गरिएको एक निश्चित रेखा; सिमाना (बोर्डर)। २. दुई थरी जग्गा जोडिने निश्चित ठाउँ; साँध। ३. द्विविधा; दोधार; दोमन। ४. दुई भिन्न थरीका अधिकार, व्यवस्था, स्थिति आदिको अन्तर वा बिच। ५. अन्तिम अवस्था। (उदा.- बिरामी त दोसाँधमा पुगिसकेछ।)।
दोसाँधी- *ना.* दोसाँध।
दोसाँधे- *वि.* १. दुई थरी जग्गाका बिचमा रहेको; दोसाँधमा पर्ने। २. द्विविधामा परेको; दोधारमा परेको। ३. दोसाँधसम्बन्धी; दोसाँधको।
दोसामिसी- *ना.* [सं. दोष+मिस] एकअर्काको बाटो हेरेर काम गर्नमा ढिलासुस्ती देखाउने काम; परस्परको हानथाप।
दोसामोस- *ना.* परस्परमा हानथाप गर्ने वा दोष लगाउने काम; दोसामिसी।
दोसामोसी- *ना.* दोसामोसको चाल।
दोस्त- *ना.* [फा.] साथ दिने वा रहने व्यक्ति; साथी; सँगाती; मित्र; प्रेमपात्र; स्नेहभाजन।
दोस्ताना- *ना.* दोस्ती।
दोस्ती- *ना.* १. मित्रता; स्नेहभाव। २. साथी; सँगाती; मित।
दोस्रा- *वि.* [√ दोस्रो] पहिलोभन्दा मुनिको; द्वितीय श्रेणीको।
दोस्रामाल- *ना.* राणाशासनका समयमा धेरै जग्गा हुने राणाहरूले आफ्ना बिर्ताको आम्दानी उठतीपुठती गर्नका निम्ति स्थापना गरेको माल अड्डा; बिर्तामाल।
दोस्रो- *वि.* [सं. द्वितीय] १. क्रममा द्वितीय स्थानमा रहेको; पहिलोभन्दा पछिको; द्वितीय। २. प्रस्तुत विषयसँग सम्बन्ध नरहेको; अरू; अर्को; अन्य। स्त्री. दोस्री।
दोस्रो कटान- *ना.* एकचोटि फेदमै काटेर ढालिएका रुखहरूलाई आवश्यकताअनुसार दोस्रो पटक काट्ने काम।
दोस्रो दर्जाको- *वि.* १. दोस्रो दर्जा वा तहको; पहिलोभन्दा केही तल्लो कोटिको। २. नम्बरी नभएको; दोस्रो काँट वा नम्बरको (सुन, माल आदि)।
दोस्रो विश्व- *ना.* वैज्ञानिक शक्तिको उपयोगद्वारा परम्परादेखि भिन्न किसिमले विकास हुँदै आएको शक्तिशाली संसार।
दोहटिया- *वि.* [दुई+हटिया] दुई भिन्नाभिन्नै ठाउँमा घरबार भएको; दुई देशमा घरगृहस्थी भएको।
दोहद- *ना.* [सं.] १. गर्भवती आइमाईका मनमा उठ्ने विभिन्न चाहना वा इच्छा। २. गर्भवती हुनाको भाव, अवस्था वा लक्षण। ३. गर्भ; पेटबोकाइ।
दोहदवती- *ना.* कुनै वस्तुको इच्छा गर्ने गर्भवती स्त्री; दुई जिउकी; गर्भिणी।
दोहन- *ना.* [सं.] १. दुध दुहुने काम। २. दुधेरो; गबुवा; ढुङ्ग्रो। ३. बौद्धिक, आर्थिक आदि दृष्टिले कसैको शोषण गर्ने काम; दुहाइ।
दोहनी- *ना.* १. दुध दुहुने काम। २. दुध दुहुने भाँडो; दुधेरो; गबुवा।
दोहरिनु- *अ.क्रि.* [दोहरो+इ+नु] दोहोरो हुनु; दोहोरिनु।

दोहरे- *ना.* [दोहरो+ए] दोहोरो; दोहोरे।
दोहरो- *वि.* [√ दोहोरो] १. दुई चोटि गरिने वा हुने; दोहोरो (दोहरो काम, दोहरो सिलाइ, दोहरो लेखाइ इ.)। *ना.* २. दुई चोटि हुने काम; दोहरी।
दोहऱ्याइ- *ना.* [√ दोहरि (+याइ)] दोहरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दोहऱ्याइनु- *क.क्रि.* दोहोरो पारिनु।
दोहऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* दोहोरो पार्नु; दोहरो पार्न लगाउनु।
दोहऱ्याहा- *वि.* दोहरिने खालको।
दोहल- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषयप्रतिको उत्सुकता; इच्छा; कामना। २. गर्भिणी आइमाईलाई लाग्ने तलतल; दोहद।
दोहलवती- *ना.* दोहदवती।
दोहलो- *ना.* हे. दोहोलो।
दोहा- *ना.* [हि.] पहिला र दोस्रा चरणमा तेह्रतेह्र मात्रा अनि दोस्रा र चौथा पाउमा एघारएघार मात्रा हुने एक प्रसिद्ध छन्द।
दोहोरिनु- *अ.क्रि.* [दोहोरो+इ+नु] एक चोटि गरिसकिएको वा भइसकेको काम फेरि हुनु; डबलिनु।
दोहोरी- *ना.* [दोहोरो+ई] १. अड्डामा हाल साबिक हुँदा अकर्ण वासलातमा लेखिएको नगदी, जिन्सी आदि धेरै भएर बुझाउन नभ्याएका खण्डमा बुझ्नबुझाउन नसकुन्जेलका लागि रोजरोजै बुझाएको वा बुझेको हो भनी साबिकवालाले हालवालालाई र हालवालाले साबिकवालालाई सहीछाप गरी दिने लिखत कागत; दोहोरो। २. साहुलाई गरिदिएका लिखतको साहु तथा आसामी दुवै थरीले लिने एक-एक प्रति सक्कल कागत। ३. बिहामा जन्ती पर्छेपछि र दुलही अन्माउनुअघि जन्तीलाई खुवाइने भोजन। ४. दुलाहा वा दुलही कुनै एक पक्षले दुवै पक्षमा लगाउने खर्च। ५. दुई जना परस्पर मुख हुने गरी उभिएर पालैपालो मच्चाउँदै खेलिने पिङको खेल। ६. केटा तथा केटीहरू मिलेर सवालजवाफका रूपमा गाइने गीत; जुहारी; दोहरी। *वि.* ७. दुवैतिरको; दुवैतिर हुने।
दोहोरीलता- *ना.* दुवैतिरबाट आउने-जाने पङ्क्ति; जाने- आउनेहरूको ताँती वा लर्को।
दोहोरे- *ना.* [दोहोरो+ए] १. दुई जना परस्पर मुख पर्ने गरी उभिएर पालैपालोसँग मच्चाउँदै खेल्ने पिङको खेल। २. केटा र केटी मिलेर सवालजवाफका रूपमा गाइने गीत; दोहोरी। *वि.* ३. दोहोरो परेको; दोहरो हुने।
दोहोरो- *वि.* [सं. द्विस्तर > दुईसर > दोहर+ओ] १. दुई पटक भएको; डब्लिएको; दुगुना। २. दुईसरो; दोबरी।
दोहोरो आङको- *ना.* छाती फुकेको; दुई फग्ल्याँटाजस्तो देखिनेसम्मको चौडा आङ भएको। (उदा.- त्यो दोहरो आङको निकै राम्रो छ।)
दोहोरो कर- *ना.* एउटै वस्तु वा सामानमा कुनै कारणले गर्दा दुई चोटि लागेको कर; डबल दस्तुर।
दोहोऱ्याइ- *ना.* [√ दोहोरि (+याइ)] दोहोरिने क्रिया वा प्रक्रिया।
दोहोऱ्याइनु- *क.क्रि.* दोहोरो हुने पारिनु।
दोहोऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* दोहोरो पार्नु; दोहोरो हुन लगाउनु।
दोहोऱ्याहा- *वि.* दोहोरिने खालको वा स्वभावको।
दोहोलो- *ना.* [दुहाई+लो] १. कुनै काम फेरि गर्नका निम्ति भय, त्रास आदिले गर्दा पटक्कै नचाहने स्थिति; तालाबाला; तोबा; दोहलो। २. कुनै कार्यदेखि पूरै चेत्ने काम; हायलकायल; चेतबाबा काशी। ३. केटाकेटीलाई तालु, नाइटो आदिमा औषधी वा फुकेर मन्त्रिएको वस्तु दलिदिँदै भनिने शब्द। (उदा.- नानीलाई दोहोलो, दोहोलो!)
दोह्य- *वि.* [सं.] दुहूँदुहूँ परेको; दुहुन लायक।
दौँतर- *ना.* [सं. दम्य+वत्सर] समान वा बराबरी उमेर; समवयस्क व्यक्ति; दामल; दाँवल।
दौँतरी- *ना.* १.बराबर उमेर भएका साथी; उमेर मिल्दा दौँतर। *वि.* २. एकै उमेरका; एकै दाँवलका।
दौडनु- *अ.क्रि.* [दौड+नु] १. वेगले हिँड्नु; कुद्नु; दगुर्नु। २. सुइँकुच्चा ठोक्नु; भाग्नु।
दौड- *ना.* [सं. धीरण > दउड] १. तागत भएसम्म छोटा वा लामा फड्का मारेर हिँडाइको गति बढाउने काम; कुदाइ। २. मनमा तीव्र गतिले भइरहने तर्कवितर्क; मनका इच्छाको वेग। ३. कुनै कुराको उद्देश्य वा तकाइ।
दौडधुप- *ना.* १. कुनै काम पूरा गर्नाका निम्ति चारैतिर लागेर चाँडोचाँडो प्रयत्न गर्ने काम। २. हतारहतारमा चारैतिर भौँतारिने काम; भ्रमण।
दौडाइ- *ना.* [√ दौड (+आइ)] १. दौडने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [दौडाउ+आइ] २. *ना.* दौडाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
दौडाइनु- *क.क्रि.* दौडन लाइनु।
दौडाउनु- *प्रे.क्रि.* १. छिटो चालले हिँडाउनु; कुदाउनु। २. सुइँकुच्चा ठोक्न लाउनु; भगाउनु। *स.क्रि.* ३. चोरी गर्नु; चोर्नु। ४. बिनाकाममा लरखर पार्नु। ५. कुनै काममा चाँडो हिँड्ने मानिस पठाउनु।
दौडादौड- *ना.* [दौड+दौड] १. कामविशेषले यताउति दगुर्ने काम; दगुरादगुर; कुदाकुद; दौडधुप। २. हतारपतार; हतपत; हडबड।
दौडादौडी- *ना.* दगुरादगुर; कुदाकुद; दौडादौड।
दौडान- *ना.* [दौड+आन] १. दौडने काम; दौडाइ। २. कुनै काम सुरु भएपछि नसकिउन्जेलको समय। ३. कुनै कामका गतिको तीव्रता वा वेग। ४. क्रम; सिलसिला।
दौडाहट- *ना.* [दौड+आहट] दौडने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; दौडाइ; दौड।
दौडाहा१- *वि.* [दौड+आहा] धेरै दगुर्ने स्वभावको; धेरै कुद्ने।
दौडाहा२- *ना.* [अ. दौरा] १. बराबर यताउति वा चारैतिर घुमफिर गर्ने काम वा अवस्था; भ्रमण; चक्कर। २. आफ्ना मातहतका इलाकाहरूको जाँचबुझ वा रेखदेख गर्नाका निम्ति सम्बन्धित उच्च अधिकारीहरू घुम्न जाने काम। ३. जिल्लाको स्थिति वा समस्या बुझी ठाडो कारबाई गर्न विशेष अधिकारसम्पन्न व्यक्ति वा समुदायलाई खटाउने काम। ४. त्यस्तो कारबाई गर्न खटिई गएको व्यक्ति वा समुदाय। ५. पहिलेपहिले मोफसलका मुद्दामामिला हेर्न वा उजुबाजुर सुनी छिटो कारबाई गर्न केन्द्रबाट खटिएको अधिकारी वा अधिकारीवर्ग। ६. बिचबिचमा कडा आक्रमण गर्ने रोग (हैजा, महामारी इ.)।

दौडाहा इजलास- *ना.* अधिकारप्राप्त व्यक्तिबाट सम्बन्धित इलाकाहरूमा घुमी मुद्दामामिला किनारा लगाउने अदालत; घुम्ती अदालत।

दौडाहा दल- *ना.* १. राणाशासनमा हरेक साल जिल्लाजिल्लाको परिस्थिति जाँचबुझ गर्न र परिआएका समस्याको निर्णय एवं समाधानका लागि श्री ३ ले आफ्ना भाइ वा छोराको मातहतमा जुटाएको दल। २. जिल्लाजिल्लाको समस्या बुझी त्यहाँको उजुरबाजुरसमेत सुनेर न्याय दिन केन्द्रीय स्तरबाट खटिएका अधिकारीवर्ग।

दौडिनु- *अ.क्रि.* [दौड+इ+नु] दौडने काम गरिनु; वेगसाथ हिँड्नु; कुद्नु।

दौडी- *वि.* [दौड+ई] दौडन सक्ने; दौडने।

दौडी दत्त- *वि.* साह्रै छिटो वा पत्त्याउनै नसकिने किसिमले हिँड्ने (व्यक्ति); अह्राउपह्राउ वा अन्य कारणले आवतजावत गरिरहने; साह्रै व्यस्त (व्यक्ति)।

दौतिक- *वि.* [सं.] दूतसम्बन्धी; दूतसँग सम्बन्ध रहेको; दूतको।

दौत्य- *ना.* [सं.] १. दूतले गर्ने काम वा कर्तव्य; दूतको काम वा स्वभाव। २. सन्देश; खबर।

दौत्य सम्बन्ध- *ना.* भिन्नभिन्न देशका बिचमा भएको मित्रता तथा सो आधारमा परस्परको सहमतिबाट राजदूत राख्ने गरी भएको राजनीतिक वा कुटनीतिक सम्बन्ध।

दौरा- *ना.* दायाँबायाँ कल्ली गाँसेर घुमाउरो फेर पारिएको, दायाँ र बायाँका तलमाथि चार ठाउँ तुना बाँधिने, दोबरी पारेर वा कठालो र फेरका भित्रपट्टि छेउमा सेप्टी लगाएर सिइएको, नेपालको राष्ट्रिय पोसाकमध्ये एक; लबेदा; मयलपोस।

दौरात्म्य- *ना.* [सं.] दुरात्मा हुनाको भाव वा अवस्था; दुष्टता।

दौर्गत्य- *ना.* [सं.] दुर्गति भएको अवस्था वा भाव; दुर्दशा।

दौर्बल्य- *ना.* [सं.] दुर्बल हुनाको भाव वा अवस्था; शारीरिक वा मानसिक कमजोरी; दुर्बलता।

दौर्हृद/दौर्हृदय- *ना.* [सं.] १. दुष्ट हृदय हुनाको भाव वा अवस्था; मनको खराब भावना। २. दुस्मनी; शत्रुता। ३. गर्भवती स्त्रीलाई लाग्ने तलतल; दोहद।

दौलत- *ना.* [अ.] १. आर्थिक मूल्य भएको तथा धनी र गरिबलाई छुट्ट्याउने सबै प्रकारका आधारवस्तु; धनसम्पत्ति; द्रव्य। २. सानो भए पनि कुनै अमूल्य वा महत्त्वपूर्ण ठानिएको चिज (लाक्षणिक अर्थमा)।

दौलतवान्- *वि.* प्रशस्त धनसम्पत्ति भएको; धनाढ्य; धनवान्।

दौलथ- *ना.* [अ. दौलत] १. बल तथा बुद्धिको आर्जन। २. पुरुषार्थको सामर्थ्य; हबिगत। ३. दौलत।

दौहित्र- *ना.* [सं.] छोरीको छोरो; दुहितापुत्र; नाति।

दौहित्री- *ना.* छोरीको छोरी; दुहिता पुत्री; नातिनी।

द्यावापृथ्वी- *ना.* [सं.] १. स्वर्ग र पृथ्वी। २. आकाश।

द्यु- *ना.* [सं.] १. दिन; दिवस; दिउँसो। २. स्वर्ग। ३. आकाश। ४. अग्नि; आगो। ५. सूर्यलोक।

द्युचर- *वि.* १. आकाशमा विचरण गर्ने। *ना.* २. चरा। ३. ग्रह, नक्षत्र आदि।

द्युति- *ना.* [सं.] १. प्रकाशमान् हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; चमक। २. शारीरिक सौन्दर्य वा शोभा; कान्ति। ३. लावण्य; छवि। ४. रश्मि; किरण; प्रकाश; दीप्ति।

द्युतिमान्- *वि.* १. प्रकाश वा चमक भएको; दीप्तिमान्; कान्तिमान्। २. शोभायमान; सुहाउँदो; छविलो।

द्यूत- *ना.* [सं.] जुवा।

द्यूतकर- *ना.* जुवा खेल्ने वा खेलाउने व्यक्ति; जुवाडे।

द्यूतकार- *ना.* जुवा खेलाउने व्यक्ति; खाल राख्ने व्यक्ति; खाले।

द्यूतक्रीडा- *ना.* जुवाको खेल; कौडा, पच्चिस, गन्जिफा आदिद्वारा खेलिने जुवा।

द्यूतफलक- *ना.* पासा, पच्चिस आदि खेलिने थर्की।

द्यूतप्रवृत्ति- *ना.* १.जुवा खेल्ने लत; जुवाडे लत। २. जुवा खेलेर नै जीविका गर्ने; द्यूतभोगी; जुवाडे।

द्यूतभोगी- *वि.* जुवाडे; जुवाको लत भएको (व्यक्ति)।

द्यो- *ना.* [सं.] १. स्वर्ग। २. आकाश। ३. शतपथ ब्राह्मणका अनुसार आठ वसुमध्ये एक।

द्योत- *ना.* [सं.] १. प्रकाश; उज्यालो। २. घाम; धुप। ३. ताप; न्यानो।

द्योतक- *वि.* १. उज्यालो पार्ने; प्रकाश दिने। २. सङ्केत गर्ने वा जनाउने; स्पष्ट पार्ने; सूचना दिने; सूचक।

द्योतन- *ना.* १. उज्यालो पार्ने काम वा भाव। २. प्रकट गर्ने वा सूचना दिने काम; सङ्केत गर्ने क्रिया। ३. बत्ती; दियो।

द्योतित- *वि.* १. प्रकाशले युक्त भएको; प्रकाशित; उज्यालो पारिएको; उज्यालिएको। २. प्रकट वा व्यक्त गरिएको।

द्यौ- *ना.* [सं.] १. स्वर्ग; देवलोक। २. आकाश। ३. दिन; दिवस; दिउँसो। ४. प्रकाश; आभा; प्रभा। ५. देवीदेवता।

द्यौ घाट- *ना.* हे. देवघाट; देउघाट।

द्यौडा- *ना.* हे. देउडा।

द्यौता- *ना.* हे. देउता।

द्यौती- *ना.* हे. देउती।

द्यौतीर्थ- *ना.* हे. देउतीर्थ।

द्यौनिगालो- *ना.* हे. देउनिगालो।

द्यौपितृ- *ना.* [देउ+पितृ? सं. देवपितृ] देवता र पितृ; देउदेउता र पितापुर्खा।

द्यौरानी- *ना.* हे. देउरानी।

द्यौराली- *ना.* हे. देउराली।

द्यौसी- *ना.* हे. देउसी।

द्रङ्ग- *ना.* [सं.] प्रशासनिक दृष्टिअनुसार व्यापारको केन्द्रसमेत भएको नगरभन्दा सानो गाउँ वा वस्ती; लिच्छविकालीन कुनै बजारअड्डा।

द्रव- *ना.* [सं.] १. पन्यालो हुने काम; पग्लाइ। २. चुहुने वा बग्ने काम; चुहान; बगाइ। ३. पन्यालो वस्तु; तरल पदार्थ; घोलक। ४. दौडने वा भाग्ने क्रिया; पलायन। *वि.* ५. पानी जस्तै पातलो; पन्यालो; तरल। ६.पग्लिएको; आर्द्र।

द्रवण- *ना.* १. पग्लने काम; पग्लाइ। २. बग्ने काम; बगाइ। ३. चुहुने क्रिया; चुहाइ। ४. दयाले पग्लने काम; दयार्द्रता।

द्रवता/त्व- *ना.* कुनै वस्तु द्रव हुनाको वा पग्लनाको भाव, गुण वा अवस्था; पन्यालोपन।

द्रवशील- *वि.* १. पग्लने गुण भएको। २. बग्ने स्वभावको।

द्रविड- *ना.* [सं.] १. दक्षिण भारतको पूर्वी तटमा अवस्थित एक विस्तृत प्रदेशको पुरानो नाम; आधुनिक आन्ध्र र मद्रास प्रदेश; द्राविड। *वि.* २. उक्त प्रदेशका निवासी। ३. आन्ध्र, कर्णाटक; गुर्जर, द्रविड र महाराष्ट्र- यी पाँच ब्राह्मणवर्ग। ४. दक्षिण भारतमा बसोबास गर्ने एक प्राचीन जातिको भाषा। *वि.* ५. द्रविड प्रदेशका बासिन्दा; द्रविडसँग सम्बन्धित।

द्रविड परिवार- *ना.* युरेसिया खण्डका विभिन्न भाषिक परिवारमध्ये दक्षिण भारतमा बसोबास गर्ने तामिल, तेलगु, मलयालम, कन्नड आदि जातिहरूले बोल्ने भाषाहरूको परिवार।

द्रविड प्राणायाम- *ना.* कुनै काम सजिलो र सोझो ढाँचाले नगरी गाह्रो र घुमाउरो किसिमले गर्ने स्थिति; त्यसरी गरिने काम।

द्रविण- *ना.* [सं.] १. धन; द्रव्य। २. सुन; सुवर्ण। ३. पौरुष; पराक्रम। ४. राजा पृथुका एक पुत्र।

द्रवित- *वि.* [सं.] १. पग्लेको; गलेको। २. करुणार्द्र वा दयार्द्र बनेको। ३. द्रवीभूत।

द्रवीकरण- *ना.* [सं.] पानीको बाफ तरल रूपमा परिणत गर्ने वा हुने काम।

द्रवीभवन- *ना.* [सं.] बाफ वा बादल पुनः तरल पदार्थमा परिणत हुने प्रक्रिया वा कार्य।

द्रवीभूत- *वि.* [सं.] १. पग्लने गुण भएको; पग्लिएको; पन्यालो बनेको। २. दयाले विह्वल; दयावान्; दयार्द्र; दयालु।

द्रव्य- *ना.* [सं.] कथ्य.- द्रब्ब]; द्रब्य। १. वस्तु; पदार्थ; चिज। २. अरू मालसामान तयार पार्ने सामग्री; उपकरण; साधन (तामा, चाँदी, माटो, कपास इ.)। ३. क्रिया र गुण अथवा गुण मात्रको आश्रय भएको तत्त्व वा पदार्थ। (वैशेषिक दर्शनअनुसार पृथ्वी, जल, तेज, वायु, आकाश, काल, दिक्, आत्मा र मन- यी नौ पदार्थ। ४. धनसम्पत्ति; दौलत। ५. जरीबुटी वा औषधी। ६. धातु।

द्रव्यता/त्व- *ना.* १. द्रव्यमा पाइने गुण। २. द्रव्य हुनाको भाव वा अवस्था।

द्रव्यपिचास/पिशाच- *वि.* प्रशस्त रुपियाँ-पैसा भएर पनि खर्च गर्न पटक्कै नचाहने; पैसा भनेपछि हिरिक्कै हुने; किरन्टोकी; मक्खीचुस; कन्जुस।

द्रव्यवान्- *वि.* धनवान्; धनी; सम्पत्तिवाल।

द्रव्य शाह- *ना.* गोरखा राज्यको स्थापना गरी *वि.* सं. १६१६ देखि १६२७ सम्म राज्य गर्ने एक राजा।

द्रव्यार्जन- *ना.* द्रव्य आर्जन गर्ने काम; धनोपार्जन।

द्रष्टव्य- *वि.* [सं.] १. देखिने वा देखा पर्ने; दृष्टिगोचर। २. देख्न वा हेर्न योग्य; हेरिरहूँ लाग्ने; दर्शनीय। ३. देख्न, जान्न र निरीक्षण गर्न उचित। ५. देखाउन, बताउन र सम्झाउन सकिने। ५. निश्चित र प्रत्यक्ष रूपमा गरिने।

द्रष्टा- *वि.* [सं.] १. देख्न सक्ने; हेर्ने; दर्शक। २. देखाउने वा बताउने। *ना.* ३. साक्षी। ४. आलोचक।

द्रह- *ना.* [सं.] निकै गहिरो प्राकृतिक पोखरी; दह।

द्राक्षा- *ना.* [सं.] अङ्गुर; दाख।

द्राक्षादि- *ना.* १. दाख वा अङ्गुर आदिका विशिष्ट गुण भएका उपयोगी फलहरूको समूह। २. त्यस्तो फलबाट बनेको औषधी।

द्राव- *ना.* [सं.] १. पन्यालोपन। २. बग्ने अवस्था। ३. जाने काम; गमन।

द्रावक- *वि.* १. ठोस वस्तुलाई पगालेर तरल बनाउने। २. बगाउने काम गर्ने। ३. हृदयमा प्रभाव पार्ने; करुणा उत्पन्न गर्ने।

द्रावण- *ना.* १. पग्लने वा पगाल्ने काम। २. गल्ने वा गलाउने काम। ३. बग्ने वा बगाउने काम। ४. भाग्ने वा भगाउने काम।

द्राविड- *ना.* हे. द्रविड।

द्रावित- *वि.* [सं.] १. पग्लेको वा पगालिएको; गालेको। २. भगाएको; पलायित।

द्रु- *ना.* [सं.] १. रुख; वृक्ष; बोट। २. हाँगो; शाखा।

द्रुत- *वि.* [सं.] १. पग्लेको। २. छिटो हिँड्ने; शीघ्रगामी। ३. भागेको; भागेर बचेको। ४. साधारणका अपेक्षा छिटो भएको (सङ्गीतको स्वर, लय इ.)।

द्रुतगति- *ना.* चाँडो हिँडाइ; शीघ्र गमन; तीव्र गति।

द्रुतगामी- *वि.* चाँडोचाँडो हिड्ने; शीघ्रगामी।

द्रुततर- *वि.* चाँडोभन्दा चाँडो; शीघ्रातिशीघ्र।

द्रुततम- *वि.* सबैभन्दा चाँडो, सबैको भन्दा छिटो छिटो।

द्रुतविलम्बित- *ना.* प्रत्येक चरणमा क्रमशः नगण, भगण, भगण र रगण भएको एक वार्णिक छन्द।

द्रुपद- *ना.* [सं.] महाभारत कालका पाञ्चाल राज्यका राजा र द्रौपदीका पिता।

द्रुम- *ना.* [सं.] १. रुख; वृक्ष; बोट। २. पारिजात। ३. कुबेर। ४. रुक्मिणीका गर्भमा उत्पन्न, कृष्णका एक पुत्र।

द्रुमसेन- *ना.* धृष्टद्युम्नका हातबाट मारिने महाभारतका एक योद्धा।

द्रुमिला- *ना.* [सं.] प्रत्येक चरणमा बत्तिस-बत्तिस मात्रा हुने एक मात्रिक छन्द।

द्रोण- *ना.* [सं.] १. वैदिक कालमा सोमरस राख्नका निम्ति बनाइएको काठको भाँडो। २. पानी आदि हाल्ने काठको भाँडो। ३. चार आढक वा सोह्र सेर (कसैको मतमा ३२ सेर) बराबरको एक प्राचीन तौल। ४. पातको दुनु। ५. द्रोणाचल पर्वत। ६. द्रोणाचार्य।

द्रोणकलश- *ना.* वैदिक युगमा सोमरस राखिने काठको भाँडो।

द्रोणकाक- *ना.* सम्पूर्ण शरीर कालो हुने एक जातको ठुलो काग; डुमकाग; ढोले काग; देशी काग।

द्रोणगिरि- *ना.* द्रोण नाउँ भएको एक पर्वत।

द्रोणपुष्प- *ना.* प्रत्येक हाँगाका टुप्पामा डल्लो पुष्पकोश हुने र त्यसका बिचमा दुई पात रहने, सेता र साना आकारका फल फल्ने, पाखातिर हुने एक प्रकारको बुटी; गुम्बा।

द्रोणपुष्पी- *ना.* एक पुष्पकोशमाथि अर्को पुष्पकोश लाग्ने 'देवद्रोणी' र पुष्पकोशमाथि अर्को पुष्पकोश नभई एउटै मात्र पुष्पकोश हुने 'द्रोणपुष्पी' गरी दुई जातका द्रोण पुष्पमध्येको दोस्रो द्रोणपुष्प।

द्रोणस- *ना.* [सं.] पुराणमा वर्णित एक दानवको नाम।

द्रोणाचल- *ना.* [सं.] रामायणका अनुसार क्षीरोद सागरका किनारमा रहेको र लक्ष्मणका निम्ति हनुमान्ले सञ्जीवनी बुटी ल्याएको एक प्रसिद्ध पर्वत।

द्रोणाचार्य- *ना.* [सं.] महाभारतप्रसिद्ध पाण्डव र कौरवहरूका गुरु विद्वान् ब्राह्मण तथा एक वीर योद्धा; अश्वत्थामाका बाबु, भारद्वाज ऋषिका पुत्र तथा परशुरामका शिष्य।

द्रोणी- *ना.* [सं.] १. नदीबाट वारपार गर्नाका निम्ति बनाइएको काठको नाउ; नौका; डुङ्गा। २. काठको सुराही। ३. सानो दुनु। ४. दुई पहाडका बिचको साँघुरो जग्गा; घाँटी। ५. द्रोणाचार्यकी पत्नी; कृपी। ६. एक सय अट्ठाइस सेर बराबरको एक प्राचीन तौल।

द्रोह- *ना.* [सं.] १. अर्काको कुभलो चिताउने काम; द्वेष। २. प्रतिहिंसाको भावना; शत्रु साध्ने मनोवृत्ति। ३. वैरभाव; दुस्मनी।

द्रोही- *वि.* १. द्रोह गर्ने; अर्काको कुभलो चिताउने। २. प्रतिहिंसाको भावना राख्ने; वैरभाव बढाउने। *ना.* ३. विद्रोही।

द्रौणिक- *ना.* [सं.] एक द्रोण बराबरको बिउ लाग्ने खेत।

द्रौपदी- *ना.* [सं.] अर्जुनले मत्स्यभेद गरी स्वयंवर गरिएकी पाञ्चाल देशका राजा द्रुपदकी कन्या।

द्वन्द्व- *ना.* [सं.] १. कुनै दुई वस्तुको जोडा; युग्म; युगल। २. लोग्नेस्वास्नी; जोईपोइ; दम्पति। ३. परस्पर दुई विरोधी तत्त्वको जोडा। ४. दुई व्यक्तिका बिचको झगडा; द्वन्द्वयुद्ध; मल्लयुद्ध; कुस्ताकुस्ती। ५. कलह; सङ्घर्ष; उत्पात। ६. व्याकरणमा उभयपद प्रधान हुने समासको नाम (जस्तै- आमाबाबु। ७. अल्झो; झन्झट। ८. कष्ट; दुःख। ९. द्विविधा; संशय।

द्वन्द्वचर/चारी- *वि.* १. जोडा मिलेर हिँड्ने। *ना.* २. चखेवा; चकोर।

द्वन्द्वयुद्ध- *ना.* दुई जनाका बिचको युद्ध; कुस्ती; लाप्पा।

द्वन्द्वी- *वि.* १. जोडा तुल्याउने; युग्म बनाउने। २. परस्पर विरोधी; प्रतिद्वन्द्वी।

द्वय- *वि.* [सं.] १. दुई; दुइटा। *ना.* २. जोडा; युग्म।

द्वयर्थ- *ना.* [सं.] १. दुई किसिमको अर्थ; दुई प्रकारको भाव। *वि.* २. दुई अर्थ भएको; दोहोरो भाव जनाउने।

द्वयर्थक- *वि.* [सं.] दुई वा दुई प्रकारका अर्थ लाग्ने; दुइटा अर्थ भएको।

द्वयाक्षायण- *ना.* [सं.] पुराणकालीन एक तपस्वी ऋषिको नाम।

द्वयाभास- *ना.* एउटै वस्तु दुइटाजस्तो देखिने स्थिति; आँखाको नानीलाई टेढो पारेर हेर्दा एउटा वस्तुका दुई स्वरूप देखिने अवस्था वा स्थिति।

द्वयोष्ठ्य- *वि.* [सं.] दुई ओठका सहायताले उच्चरित हुने (ध्वनि)। (प वर्ग)।

द्वादश- *वि.* [सं.] बाह्र।

द्वादशाक्षर- *ना.* बाह्र अक्षर भएको विष्णुको मन्त्र। (ॐ नमो भगवते वासुदेवाय)।

द्वादशाक्षरी- *वि.* १. बाह्र अक्षर भएको (मन्त्र)। *ना.* २. क, ख आदिमा लाग्ने बाह्र किसिमको मात्रा; बाह्रखरी।

द्वादशात्मा- *ना.* १. बाह्र आत्मा भएको देउता; सूर्य। २. आँक।

द्वादशाह- *ना.* १. बाह्र दिन। २. बाह्र दिनसम्म गरिने एक यज्ञ। ३. मरेको बाह्रौं दिनका दिन गरिने श्राद्ध।

द्वादशी- *ना.* चन्द्रमासका शुक्ल वा कृष्णपक्षको बाह्रौं तिथि; एकादशीका भोलिपल्टको तिथि; पूर्णातिथि।

द्वापर- *ना.* [सं.] सत्य, त्रेता, द्वापर र कलिमध्ये तेस्रो युग; त्रेता र कलियुगका बिचको युग।

द्वार- *ना.* [सं.] १. ढोका; दैलो। २. ढोका बन्द गर्ने र खोल्ने फग्ल्याँटो; खापा। ३. कुनै ठाउँ, क्षेत्र, नगर वा हाताभित्र पस्ने र त्यहाँबाट निस्कने खुला ठाउँ; प्रवेशपथ; बाहिरी ढोका। ४. शरीरका इन्द्रियहरूको छिद्र। ५. निकास; मुहान। ६. माध्यम। ७. वास्तु तथा मूर्तिकलामा एक अङ्गुल वा मात्राको नौगुना बराबरको नाप; प्रादेश, सूत्र वा ग्रह बराबरको नाप; नौ अमल; नौ अङ्गुल।

द्वारका- *ना.* [सं.] द्वारिका।

द्वारपाल/द्वारपालक- *ना.* [सं.] १. ढोकामा पहरा दिनलाई राखिएको व्यक्ति; ढोके। २. कुनै प्रधान देवताको मन्दिरको रक्षकका रूपमा रहने देवता।

द्वाररक्षक- *ना.* [सं.] ढोके; द्वारपाल।

द्वारा- विभ.[सं. द्वार] व्याकरणमा तृतीया विभक्तिको चिहन्; तर्फबाट; मार्फत; बाट; ले।

द्वारिका- *ना.* [सं.] श्रीकृष्णले बसालेको भारतको काठियावाड क्षेत्रमा पर्ने एक पुरानो नगरी; हिन्दूहरूका चार पुरीमध्ये एक; चार धाममध्ये एक।

द्वारे- *ना.* [द्वार+ए] १. अन्तपुरका केटी सुसारेहरूकी नाइकेनी। २. गाउँको मुखियासरहको व्यक्ति। ३. ढोकाको रक्षाखातिर राखिएको व्यक्ति; द्वारपाल।

द्वि- *वि.* [सं.] दुई; एक र एकको जोड।

द्विगु- *ना.* सङ्ख्यावाचक शब्द पूर्वपदका रूपमा रही विशेष्यको रूपमा रहेको उत्तरपदको विशेषता जाहेर गरी समुदाय र एकीभाव बुझाउने समास (दोबाटो, तीनमुहानी, चौघेरा इ.)।

द्विगुढक- *ना.* सवाल-जवाफ भएको र रसभावपूर्ण सुन्दर पद गाइएको एक प्रकारको लास्याङ्ग।

द्विगुण- *वि.* दुई गुना; दुगुना; दोबर।

द्विगुणित- *वि.* दुगुना गरिएको; दोहोऱ्याइएको; दोबर गराइएको।

द्विज- *ना.* [सं.] १. दुई पटक जन्मेको प्राणी। २. फुलबाट जन्मेको प्राणी; अण्डज (पक्षी, सर्प आदि)। ३. यज्ञोपवीत संस्कार (व्रतबन्ध) गरिने हिन्दूहरूको एक वर्ग (ब्राह्मण, क्षत्री, वैश्य)। ४. ब्राह्मण। ५. दाँत।

द्विजन्मा- *वि.* [सं.] दुई पटक जन्म लिने; द्विज।

द्विजपति/द्विजराज- *ना.* [सं.] १. ब्राह्मण। २. चन्द्रमा। ३. गरुड। ४. शेषनाग।

द्विजाति- *ना.* [सं.] द्विज।

द्वितीय अन्तर हिमयुग/अन्तर हिमानी- *ना.* पुरातत्त्वका अनुसार लगभग दुई लाख पचास हजार वर्षपहिले प्रारम्भ भएको अन्तर हिमयुग; द्वितीय हिमानीपछि र तृतीय हिमानीभन्दा पूर्वको दुई हिमयुगका बिचको समय।

द्वितीय खण्ड- *ना.* भूगर्भशास्त्रका अनुसार जीवकल्पको विभाजनमा दोस्रो खण्ड; मध्यजीवक।

द्वितीय- *वि.* [सं.] १. दोस्रो। २. दोस्रा तहको; दोस्रो दर्जाको। ३. अर्को; अन्य।

द्वितीय श्रेणी- *ना.* दोस्रो तह; तृतीयभन्दा माथिल्लो दर्जा; प्रथम श्रेणीभन्दा तल्लो श्रेणी।

द्वितीय हिमानी- *ना.* पुरातत्त्वशास्त्रका अनुसार लगभग पाँच लाख वर्षपहिले प्रारम्भ भएको हिमयुगको समय; प्रथम अन्तर हिमानीभन्दा पछि प्रारम्भ भएको हिमयुग।

द्वितीया- *ना.* १. कृष्ण वा शुक्ल पक्षको दोस्रो तिथि; प्रतिपदाको भोलिपल्ट; दुतिया। *वि.* २. आफूदेखि अर्की; दोस्री। ३. दोस्रो दर्जाकी।

द्वितीयाश्रम- *ना.* दोस्रो आश्रम; गृहस्थाश्रम; ब्रह्मचर्याश्रमपछिको आश्रम।

द्वित्व- *ना.* [सं.] १. दुइटा हुनाको भाव वा अवस्था; दोहोरो स्थिति। २. दुईको सङ्ख्या। ३. युग्म; जोडा। ४. एकै अनुहारका र एकै अर्थका शब्दहरू पूर्ण, आंशिक तथा आपरिवर्तित रूपमा दोहोरिएर नयाँ शब्दहरूको निर्माण हुने व्याकरणिक प्रक्रिया; द्विरुक्ति (भरभर, तात्तातो, खनखाँचो इ.)।

द्वित्वीभवन- *ना.* द्वित्व हुने प्रक्रिया; शब्द वा व्यञ्जन दोहोरिएर शब्द निर्मित हुने एक पद्धति।

द्विदल- *वि.* [सं.] दुई पत्र भएर उम्रने; दुई दिउल हुने (चना, केराउ, दलहन अन्न आदि)।

द्विधा- अव्य. [सं.] १. दुई किसिमले; दुई तरिकाबाट। २. दुई भागमा; दुई फ्याकमा।

द्विधातु- *ना.* [सं.] दुई धातुका मेलले बनेको मिश्रित धातु।

द्विधातुक- *वि.* दुई प्रकारका धातु मिसिएको; दुई भिन्नभिन्न धातुहरूको मेलबाट तयार भएको।

द्विधात्वीय प्रणाली- *ना.* सुन, चाँदी आदि दुई धातुका मुद्रालाई निश्चित अनुपातका आधारमा विधिग्राह्य वा प्रामाणिक मुद्रा मान्ने प्रणाली; मिसौटे प्रणाली।

द्विप- *ना.* [सं.] सुँडमा लिएर खाने हुँदा दुई बाजी पानी खाने भनिने जन्तु अर्थात् हात्ती; गज।

द्विपक्षीय प्रसंविदा- *ना.* दुवै पक्षका बिचमा हुने प्रतिज्ञा वा सम्झौता; सन्धिपत्र।

द्विपक्षीय- *वि.* [सं.] दुवै पक्षसँग सम्बन्धित; पक्षविपक्ष दुवैपट्टि उस्तै सरोकार राख्ने।

द्विपथ- *ना.* [सं.] दुई ठाउँबाट आएका बाटा मिलेको ठाउँ; दोबाटो।

द्विपथा- *ना.* पहिलो तथा तेस्रो पाउ तेह्र मात्राको र दोस्रो तथा चौथो पाउ एघार मात्राको हुने एक छन्द।

द्विपद/द्विपाद- *वि.* [सं.] १. दुई खुट्टा हुने; दुईखुट्टे। *ना.* २. दुई खुट्टा हुने प्राणी; दोपाया जन्तु।

द्विपदा- *ना.* दुई चरण मात्र हुने एक प्रकारको छन्द; ऋचा।

द्विपदी- *ना.* १. दुई चरण मात्र हुने एक प्रकारको गीति वा मात्रिक वृत्त। २. तीनतीन पङ्क्ति गरी लेखिने एक प्रकारको चित्रकाव्य।

द्विबाहु- *वि.* [सं.] दुई बाहु हुने; दुई हात भएको (मानिस)।

द्विबिन्दु- *ना.* [सं.] शब्द वा अक्षरका पछाडि दिइने दुई थोप्ला; विसर्ग; दबासबिन्दु।

द्विभाषी- *ना.* [सं.] दोभासे।

द्विभुज- *वि.* [सं.] १. दुइटा हात हुने; दुई भुजा भएको। *ना.* २. कुना; कोण।

द्विमुखी- *ना.* [सं.] १. दुइटा खुट्टा र मुख मात्र निकाल्दै गरेको बियाउन लागेको गाई; उभयमुखी गाई। *वि.* २. दुईतिर मुख भएको; दुईमुखे।

द्विरागमन- *ना.* [सं.] १. विवाह भएपछि दोस्रो पटक पतिका घरमा आएकी बधू। २. दोस्रो पटक आउने काम; पुनरागमन। ३. दुलान फर्काउने काम।

द्विरुक्त- *वि.* [सं.] १. दोहोऱ्याएर भनिएको; दुई चोटि भनिएको। २. दुई प्रकारले उल्लेख गरिएको। *ना.* ३. पुनर्कथन।

द्विरुक्ति- *ना.* १. व्याकरणका अनुसार शब्द वा वर्ण दोहोरिने प्रक्रिया। २. एक चोटि भनिसकेको कुरो फेरि अर्को चोटि भन्ने काम। ३.पुनरुक्ति हुँदा पर्ने एक काव्यदोष।

द्विरूढा- *ना.* [सं.] दोस्रो विवाह गर्ने आइमाई; दुईपोइले स्वास्नीमान्छे।

द्विवचन- *ना.* [सं.] संस्कृत व्याकरणका अनुसार दुई सङ्ख्या बुझाउने वचन।

द्विविध- *वि.* [सं.] दुई प्रकारको; दुई खालको।

द्विविधा- *ना.* [सं.] दोधार; दोठ्याङ; सन्देह, धुकचुक; अरेमरे; दुविधा।

द्विशिर/द्विशीर्ष- *वि.* [सं.] १. दुई शिर भएको; दुईटाउके। *ना.* २. अग्नि। ३. शत्रु; वैरी।

द्विसदनात्मक- *वि.* [सं.] विधानमण्डल वा संसदीय मण्डलको दुई सदन हुने (बेलायतको कमन सभा र लर्डसभा, भारतको लोकसभा र राज्यसभा, नेपालको २०४७ सालको संविधान अनुसारको प्रतिनिधिसभा र राष्ट्रियसभा इ.)।

द्विस्वर- *ना.* [सं.] एक स्वरको उच्चारण गर्दै अर्को स्वरको उच्चारणमा लागिने हुनाले दुवै स्वरको संयुक्त रूपमा उच्चारण गरिने स्वर; संयुक्त स्वर।

द्वीप- *ना.* [सं.] १. चारैतिरबाट पानीले घेरिएको अग्लो भूभाग; टापु। २. पुराणअनुसार पृथ्वीका सात विभाग (जम्बु, प्लक्ष, कुश, शाल्मली, क्रौञ्च, शाक र पुष्कर)।

द्वीपी- *वि.* १. द्वीपसम्बन्धी; द्वीपको। २. द्वीप वा टापुमा गएर बस्ने। *ना.* ३. बाघ। ४. चितुवा।

द्वेष- *ना.* [सं.] मन नपरेको व्यक्तिको अहित चिताउने मानसिक प्रवृत्ति; डाह; ईर्ष्या। २. दुस्मनी; शत्रुता; इबी।

द्वेषण- *ना.* १. द्वेष गर्ने काम; डाहा गर्ने क्रिया। २. घृणा; निन्दा। ३. शत्रु; दुस्मन।

द्वेषी- *वि.* १. द्वेष गर्ने; डाहा गर्ने। *ना.* २. शत्रु; दुस्मन; वैरी।

द्वेष्य- *वि.* १. द्वेष गर्न उचित; डाहा गर्न सुहाउँदो। *ना.* २. द्वेषको पात्र; वैरी; शत्रु।

द्वैगुणिक- *वि.* [सं.] दुई गुना ब्याज लिने वा खाने; डबल ब्याज असुल गर्ने (साहु-महाजन)।

द्वैत- *ना.* [सं.] १. दुइटा हुनाको भाव वा अवस्था। २. जोडा; युगल। ३. आफ्नो र अरूको भिन्नता राख्ने भाव; भेदभाव; पक्षपात।

द्वैतवाद- *ना.* आत्मा र परमात्मा अथवा जीव र ईश्वरलाई भिन्नभिन्न तत्त्व मानिने एक दार्शनिक सिद्धान्त; अद्वैतवादको उल्टा वा त्यसको विरोधी मत वा सिद्धान्त।

द्वैतवादी- *वि.* द्वैतवादको समर्थक वा अनुयायी।

द्वैध- *ना.* [सं.] १. दुई प्रकारको हुनाको भाव वा अवस्था। २. अन्तर; भिन्नता। ३. परस्परमा विरोध हुनाको भाव। ४. सन्देह; शङ्का; धुकचुक। ५. राजनीतिमा अर्को राष्ट्रसँग व्यवहार गर्दा मुख्य उद्देश्य गुप्त राखेर गौण उद्देश्य प्रकट गर्ने नीति।

द्वैधशासन- *ना.* १. दुई भिन्नाभिन्नै वर्गमा सत्ता विभक्त भएको शासनप्रणाली; केही विभाग सरकारका हातमा र केही विभाग जनप्रतिनिधिका हातमा रहने एक शासनप्रणाली। २. दुइटा सत्ताधिकारीले एकै समयमा एकै देशमा चलाउने दोहोरो शासन। (अंशुवर्माको समयमा नेपालमा द्वैधशासन चलेको थियो।)

द्वैधीकरण- *ना.* दुई भागमा विभाजित गर्ने काम; दुई खण्डमा छुट्टिने वा छुट्ट्याउने क्रिया; दुई ठुन्का वा दुई फ्याक पार्ने काम।

द्वैधीभाव- *ना.* १. दुई किसिमको हुनाको भाव वा स्थिति; द्विधा भाव; द्वैध। २. भित्र र बाहिर बेग्लाबेग्लै विचार भएको अवस्था। ३. दुविधाको भाव; दोधार; सन्देह।

द्वैपायन- *ना.* [सं.] महाभारत, पुराण आदि पौराणिक ग्रन्थका रचयिता; वेदव्यास।

द्वैप्य- *वि.* [सं.] १. द्वीपसम्बन्धी; द्वीपको। २. द्वीप वा टापुमा रहने; द्वीपमा उत्पन्न हुने।

द्वैमातुर- *वि.* [सं.] १. दुइटी आमा हुने (व्यक्ति)। *ना.* २. गणेश। ३. जरासन्ध।

द्वैराज्य- *ना.* [सं.] कुनै दुर्बल वा पराजित राज्यमा अन्य दुई शक्तिशाली देशको संयुक्त प्रभुत्व तथा शासनव्यवस्था।

ध

ध- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जनवर्णमध्ये उन्नाइसौँ व्यञ्जन; दन्त्य, स्पर्शी, घोष, महाप्राण व्यञ्जन ध्वनि; तवर्गको चौथो वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; काँधेलौरी ध।

धँगेरो- *ना.* हे. धयेँरो।

धँपुरे- *वि.* [सं. अन्धपुर > अँधपुर > धँपुर+ए] सुनसान अँध्यारामा एक्लै बसिरहेको; धुमधुमती बसिरहने।

धँसिया- *वि.* [ध्वाँसो+इया] ध्वाँसे रङको; कालो र फुस्रो वर्णको।

धक्नु- *अ.क्रि.* [धक+नु] चाँडोचाँडो सास फेर्दा मुटु चल्नु; परिश्रम वा गर्मीले दम बढ्नु; स्वाँस्वाँ हुनु।

धक- *ना.* [धाक] डर, लाज, सङ्कोच आदिबाट मनमा पैदा हुने भाव; ठुलाबडा र नौला व्यक्तिहरूका अगाडि सानालाई हुने सङ्कोच।

धकधक- *ना.* [अ.मू. धक्+अ (द्वि.)]। १. मुटु हल्लँदा आउने ध्वनि; धुकधुक, ढुकढुक। *क्रि.वि.* २. मुटु हल्लने गरी; मुटु थरथराएर।

धकाइ- *ना.* [√ धक् (+आइ)] १. धक्ने अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया।[धकाउ+आइ] २. धकाउने अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया। ३. धक मान्नाको भाव वा अवस्था।

धकाइनु- *अ.क्रि.* १. धक्ने वा धकाउने होइनु। २. धक लागिनु।

धकाउनु- *अ.क्रि.* १ धक्ने काम हुनु; दम बढ्नु; स्वाँस्वाँ गर्नु। २. धक लाग्नु, अदब मान्नु; सङ्कोचाउनु; लजाउनु।

धकार- *ना.* [सं.] 'ध' अक्षर; तवर्गको चौथो वर्ण।

धकालु- *वि.* [धक्+आलु] १. धक्ने रोग लागेको। २. धक्ने वा धकाउने स्वभावको; धकाहा।

धकाहा- *वि.* [धक्+आहा] १. धक्ने स्वभावको; धकालु। २. धक्ने रोग लागेको।

धकिनु- *अ.क्रि.* [धक्+इ+नु] धक्ने वा चाँडोचाँडो सास फेर्ने होइनु।

धकुवा- *वि.* [धक्+उवा] दमको रोगले सताएको; दम बढेको; धम्कीको रोग भएको; धकाहा।

धकिलो- *वि.* [धक्+इलो] देख्तैमा धक लाग्ने; धक मान्ने खालको।

धकेरा- *ना.* [धक्+एरा] गर्मी वा थकाइबाट बढेको श्वास- प्रश्वास; दम; स्वाँस्वाँ।

धकेल्नु- *स.क्रि.* [धक्का+एल्+नु] जोडसित ठेल्नु; धक्का दिनु; ठेलाइमा पार्नु; परपर सार्दै लैजानु; घुचेट्नु; घचेट्नु।

धकेला- *ना.* धकेल्ने काम; धक्का।

धकेलाइ- *ना.* धकेल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

धकेलाइनु- *क.क्रि.* धकेल्न लाइनु; धकेल्ने पारिनु।

धकेलाउनु- *प्रे.क्रि.* धकेल्न लाउनु; धकेल्ने पार्नु। धकेलाधकेल- परस्परमा धकेल्ने काम; परस्परको धकेलाइ; घटेचाघचेट।

धकेलिनु- *क.क्रि.* धकेल्ने काम गरिनु।

धक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. धक्+क] १. परस्परमा ठेल्दा आवाज आउने गरी। २. गह्रौँ भारी भुईंमा राख्दा शब्द निस्कने गरी। *ना.* ३. धक्का।

धक्कमधक्का- *ना.* [धक्का (द्वि.)] परस्परको धकेलाइ घचेटाघचेट; ठेलमठेल।

धक्का- *ना.* [सं. धक्क्+आ] १. कुनै वस्तुको अर्को वस्तुसँग भएको जोडसितको जुधाइ; ठोकिने काम; ठक्कर। २. धकेल्ने वा ठेल्ने काम; धक्क्याइ। ३. दुःख, शोक, हानि आदिबाट हुने मानसिक चोट; आन्तरिक आघात।

धक्किनु- *अ.क्रि.* धक्का खानु।

धक्काधक्की- *ना.* परस्परको धक्का वा ठेलाइ; एकअर्कामा धक्का पुग्ने वा पुऱ्याउने काम; धकेलाधकेल।

धक्काधार- *ना.* धक; सङ्कोच।

धक्कु- *ना.* [√ धाक+उ] फोस्रो धाक; बोक्रे फुर्ती; रवाफ।

धक्क्याइ- *ना.* [√ धक्क्याउ (+आइ)] धक्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया; धकेलाइ।

धक्क्याइनु- *क.क्रि.* धक्का दिइनु।

धक्क्याउनु- *स.क्रि.* १. एकले अर्कालाई बेसरी धक्का दिनु; धकेल्नु; ठेल्नु। २. चाँहिदोभन्दा बढी हाल्नु; कोच्नु। ३. समाप्त गर्नु; सिद्ध्याउनु। ४. पन्छाउनु; पर सार्नु।

धज- *ना.* [सं. ध्वज] १. आफ्नो कमजोरी लुकाएर बाहिर फुर्ती देखाउने काम; सेखी; तुजुक; घमन्ड। २. तडकभडक देखाउने काम; ठाँटबाँट।

धजा- *ना.* [धजोको ति. रू.] धजो।

धजाधजी- *ना.* सानाठुला धजाहरूको समूह।

धजिलो- *वि.* [धज/धजा+इलो] १. सेखी गर्ने; घमन्डी। २. ठाँटिलो; भड्किलो। ३. धजैधजाले भरिएको; धजाहरू टाँगिएको।

धजैधजा- *ना.* [धजा+ऐ+धजा] सानाठुला धेरै धजाको समूह; धजाधजी।

धजो- *ना.* [सं ध्वज] १. झन्डा; ध्वजा। २. देवदेवीलाई चढाइने वा लिङ्गाहरूमा टाँगिने कपडाको सानो टुक्रो; पताका। ३. कछाडको रूपमा पहिरिने कपडाको ठुलो टुक्रो; धरो।

धज्जी- *ना.* [धजा+ई] कसैको कमजोरी वा नराम्रो कुरा खोतल्ने काम; त्यस्तो कुरामा उडाइने खिल्ली; पर्दाफास।

धड्नु- *स.क्रि.* [सं. धर+नु] १. रोगले ग्रस्त तुल्याउनु; सिकिस्त हुनु। २. कडाइका साथ पक्रनु। ३. आक्रमण गर्नु; झम्टनु। ४. जबरजस्तीसित असुलउपर गर्नु।

धड- *ना.* [प्रा.] १. टाउको, हात, खुट्टा आदि अङ्गबाहेकको शरीर। २. शरीरको पछिल्लो भागमा करङहरू जोडिएर रहने मूल हड्डी।

धडङ्गाहा- *वि.* [धड+अङ्ग+आहा] ठुलो धड भएको; ढाड ठुलो भएको (व्यक्ति)।

धडपकड- *ना.* [धड+पकड] १. धड्ने र पक्रने काम; जबरजस्तीसँग गरिने पक्राउ। २. कडिकडाउसँग ताकिता गर्ने वा समाउने काम। ३. रोगले बेसरी च्याप्ने स्थिति; सिकिस्ती।

धडाइ- *ना.* [√ धड (+आइ)] धड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

धडाइनु- *क.क्रि.* धड्न लाइनु; धड्ने पारिनु।
धडाउनु- *प्रे.क्रि.* धड्न लाउनु; धड्ने पार्नु।
धडाधड- *क्रि.वि.* [धड्+आ+धड्] चाँडोचाँडो काम सिद्ध्याउने गरी; सरासर; धमाधम; खराखर।
धडाधडी- *क्रि.वि.* धडाधडसँग।
धडिनु- *क.क्रि.* [धड्+इ+नु] १. धड्ने काम गरिनु। २. ग्रस्त पारिनु।
धड्कनु- *अ.क्रि.* [धडकन+नु] डर वा परिश्रमले चाँडो-चाँडो मुटु चल्नु; मुटु ढुकढुक गर्नु; मुटु हल्लनु।
धड्कन- *ना.* [धड्क+अन] मुटु हल्लँदा उत्पन्न हुने शब्द; हृदयगतिको तीव्र कम्पन; धुकधुक।
धड्काइ- *ना.* [√ धडक् (+आइ)] १. धड्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[धड्काउ+आइ] २. धड्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
धड्काइनु- *क.क्रि.* धड्कने वा धड्काउने काम गरिनु।
धड्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. धड्कने पार्नु; धड्कन लाउनु। २. कुनै काम उत्साहका साथ चाँडोचाँडो गर्नु। ३. हतारहतार गरी कुनै काम सिद्ध्याउनु। ४. पेय पदार्थ घटाघट पिउनु।
धड्किनु- *अ.क्रि.* १. धड्कनु। *क.क्रि.* २. धड्कने होइनु।
धड्क्याइ- *ना.* धड्किने अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।
धड्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. धड्याम्+म] १. कुनै ठुलो र गह्रुङ्गो वस्तु माथिबाट बजारिँदा आवाज आउने गरी। २. लड्दा वा पछारिँदा शब्द निस्कने चालले। ३. तोप, बन्दुक आदि पड्कँदा आवाज निस्कने गरी। ४. भ्याल, ढोका आदि जोडसँग खोल्दा वा बन्द गर्दा शब्द निस्केर।
धत्- *वि.बो.* [सं. धूत] १. निन्दा वा तिरस्कार बुझाउने शब्द। २. तिरस्कारका साथ कसैलाई पर हटाउनका निम्ति प्रयोग गरिने शब्द। ३. खराब कामकुरो भन्ने वा गर्ने व्यक्तिलाई फट्कारिने शब्द; धुत्।
धतड्याइ- *ना.* [√ धतड्याउ (+आइ)] धतड्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
धतड्याइनु- *क.क्रि.* धतड्याउने काम गरिनु।
धतड्याउनु- *स.क्रि.* [धूर्त+अङ्ग+याउ+नु] तुरुन्तातुरुन्तै धुतेर लानु।
धताइ- *ना.* [धताउ (+आइ)] धताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
धताइनु- *क.क्रि.* १. धताउने पारिनु; धतुराइनु। *अ.क्रि.* २. धताउने होइनु।
धताउनु- *अ.क्रि.* १. निद्रामा बेसुरसँग कराउनु। २. बेसुरका कुरा गर्नु; बौलाउनु; सन्कनु।
धताहा- *वि.* धताउने स्वभावको; धतुराउने।
धतुई- *वि.* धताउने स्वभावकी (स्त्री)।
धतुङ्गो- *वि.* [धताउ+उङ्गो] १. उट्पट्याङ स्वभावको; उटुङ्ग्याहा। २. अर्धसिल्ली; अर्द्धविक्षिप्त; पगलाहा।
धतुराइ- *ना.* [√ धतुराउ (+आइ)] धतुराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
धतुराइनु- *अ.क्रि.* धतुराउने होइनु।
धतुराउनु- *अ.क्रि.* [धतुरो+आउ+नु] धतुरो खाएर जथाभावी बोल्नु; निद्रामा बेसुरसँग फतफताउनु; धतुलाउनु; धताउनु।
धतुरिनु- *अ.क्रि.* धतुराउने होइनु।
धतुरे- *वि.* [धतुरो+ए] धतुराउने; धतुराउने स्वभावको।
धतुरे फूल- *ना.* धतुराको जस्तो फुल्ने एक जातको फूल।
धतुरो- *ना.* [सं. धत्तूर] बिब्ल्याँटापट्टि कालो कालो रङ र सब्ल्याँटातिर हरियापात हुने, काँडैकाँडाले भरिएका ठुला फल फल्ने र सेतो, कालो, पहेँलो, रातो र निलो गरी पाँच थरी फूल फुल्ने एक जातको बोट।
धतुलाइ- *ना.* [√ धतुलाउ (+आइ)] धतुलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
धतुलाइनु- *अ.क्रि.* जथाभावी बोलिनु, धतुराइनु।
धतुलाउनु- *अ.क्रि.* [धतुरो+आउ+नु] धतुराउनु।
धतुलिनु- *अ.क्रि.* धतुलाउने होइनु।
धतुली- *वि.* [धतुलो+ई] धतुलाउने; धतुलाउने स्वभावकी (स्त्री)।
धतुले- *वि.* [धतुलो+ए] धतुलाउने स्वभावको; धतुलाउने।
धतुलो- *वि.* [धतुरो] धतुलाउने स्वभावको; नशाले बौलाउने।
धतेला- *ना.* लगभग तीन मिटर अग्लो हुने, दाँती परेको वा नपरेको भालाजस्तो पात हुने, सेतो फूल फुल्ने काँडादार एक बोट।
धत्तेरि- *वि.बो.* [धत्+तेरो+ई] १. नचाहिँदो काम गर्नेलाई हप्काउने शब्द; धत्। २. कुनै कामकुरो भएगरेकोमा पछुतो मानेर भनिने शब्द।
धत्यौरो- *वि.* [धत्+यौरो] १. हप्काउनुपर्ने वा तिरस्कार गरिने स्वभावको। २. झगडालु। ३. छुच्चो स्वभाव भएको (मान्छे)।
धन- *ना.* [सं.] १. जीवननिर्वाहमा सहायता पुऱ्याउने र कमाउन वा प्राप्त गर्न परिश्रम, पुँजी, समय लगाउनुपर्ने मूल्यवान् पदार्थ; सम्पत्ति (खेत, जमिन, घर, रुपियाँपैसा इ.)। २. यथेष्ट मात्रामा रहने उक्त प्रकारको कुनै चिज (गोधन, अश्वधन इ.)। ३. कुनै वस्तुसँग विनिमय गर्न सकिने वा लगानी गरिने र लोकव्यवहारमा प्रचलित मुख्य रूपले चाँदी, तामा, पित्तल, सुन आदिको सिक्का, रुपियाँपैसा। ४. विद्या, बुद्धि, धर्म, कर्म आदि। ५. प्राणसमान परमप्रिय व्यक्ति (उदा.- आफ्ना जीवनधन नै बिलाएपछि बिचरी के गरून्!) ६. जन्मकुण्डलीमा जन्मलग्नबाट दोस्रो स्थान। ७. गणितमा जोड्ने वा मिलाउने चिह्न; जोड (+)। ८. हिसाबकिताबमा कसैका नाउँमा जम्मा भएको रकमकलम; (क्रेडिट)।
धनकुटा- *ना.* [सं. धनकूट+आ] नेपालको पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रमा पर्ने कोसी अञ्चलअन्तर्गतको एक पहाडी जिल्ला; त्यसै जिल्लाको सदर मुकाम।
धनकुटाली/धनकुटे/धनकुटेली- *वि.* १. धनकुटाको बासिन्दा। २. धनकुटासम्बन्धी।
धनकुबेर- *वि.* [सं.] कुबेरसमानको धनी; ठुलो धनी; प्रशस्त सम्पत्तिवाल।
धनजमानी- *ना.* [धन+जमानी] १. असामीले बुझाउनुपर्ने रकम वा पूरा गर्नुपर्ने कामकुरा नगरेमा आफूले सो रकम बुझाउँला भनी गर्ने कबुल। २. त्यस्तो कबुल गर्ने व्यक्ति। ३. जमानत राखिएको रकम।
धनजमानी पत्र- *ना.* भाकाभित्र कुनै रकम बुझाउन नसकेमा 'म बुझाउँला' भनी भरपर्दो व्यक्तिले गरिदिने कागज; धनजमानी बस्नेको लिखत।

धनञ्जय- *ना.* [सं.] १. प्राणीका शरीरभित्र रहने पोसिलो वायु। २. धनलाई जित्ने व्यक्ति; अर्जुन। ३. अग्नि।

धनञ्जय गोत्र- *ना.* धनञ्जय ऋषिको कुल वा वंशको परिचायक नाम (यस गोत्रमा हुमागाईं, रिजाल, पगेंनी, बसेल, कुकुरकाटे, गुरागाईं, भुसाल, गैरीपिप्ली, खुलाल बस्नेत र खुलाल बुढाथोकी पर्छन्।)।

धनतले वाराही- *ना.* ललितपुर सहरका इलाकामा रहेकी एक देवी; चार वाराहीमध्ये एक।

धनद- *वि.* [सं.] १. धन वा सम्पत्ति दिने। *ना.* २. कुबेर।

धनदौलत- *ना.* [सं. धन+अ. दौलत] धनसम्पत्ति; श्रीसम्पत्ति।

धनधान्य- *ना.* [सं.] धन, धान आदि विविध किसिमको सम्पत्ति; श्रीसम्पत्ति; ऐश्वर्य।

धनपति- *ना.* [सं.] १. धनी व्यक्ति; धन भएको मान्छे। २. खजान्वी; कोषाध्यक्ष। ३. कुबेर।

धनपिशाच- *ना.* [सं.] कति नै धन भए तापनि कहिल्यै नपुग्ने व्यक्ति; द्रव्यपिशाच।

धनपुत्ला- *ना.* [धन+पुत्लो चैतवैशाखतिर पानी पर्नासाथ माटामुनिबाट निस्कने पखेटा हुने कमिलोजस्तो किरो; धमिरो।

धन प्रेषणादेश- *ना.* [सं.] हुलाक अड्डाबाट अर्का ठाउँमा रुपियाँपैसा पठाउनुपर्दा पाइने एक प्रकारको चेक; धनादेश; मनीअर्डर।

धनमति- *वि.* [सं.] धन कमाउने मात्र लक्ष्य भएको।

धनमत्त- *वि.* [सं.] धनले मात्तिएको; सम्पत्तिको सेखी गर्ने।

धनमाल- *ना.* [धन+माल] चलअचल सम्पत्ति; जायजेथा; धनसम्पत्ति।

धनराशि- *ना.* [सं.] १. धनको थुप्रो। २.ज्योतिषका बाह्र राशिमध्ये एक राशि।

धनवान्- *वि.* [सं.] प्रशस्त धन भएको; धनी; अमिर।

धन विद्युताणु- *ना.* [सं.] विद्युतीय परमाणुहरूमा धनयोग भएको परमाणु; धनात्मक कण वा अणु।

धनशाली- *वि.* [सं.] धनवान्; धनी।

धनसम्पत्ति- *ना.* [सं.] १. धेरै मूल्य पर्ने र क्रयविक्रय गर्न सकिने सबै किसिमका वस्तु; रुपियाँपैसा, जमिन, जायजेथा आदि मूल्यवान् वस्तु। २. कुनै व्यक्ति, समाज वा राष्ट्र आदिको अधिकारमा रहने उक्त वस्तु।

धनसार- *ना.* [सं. धान्यशाला] १. धान राखिने घर; ढुकुटी। २. माथिल्ला तलामा मालसामान राख्न र तल्ला तलामा दाउरापात तथा गाईभैंसी बाँध्नका निम्ति बनाइएको कटेरो; खोल्मा।

धनसिरी- *ना.* [सं. धनाश्री] नेपाली लोकगीतमा प्रचलित एक किसिमको राग वा लय।

धनहर- *ना.* [सं.] १. प्रशस्त धान फल्ने खेत। २. धानखेत।

धनहीन- *वि.* [सं.] धन नभएको; निर्धन; गरिप।

धनाइ- *ना.* [√ धान् (+आइ)] धान्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

धनाइनु- *क.क्रि.* धान्न लाइनु; धान्ने पारिनु।

धनाउनु- *प्रे.क्रि.* धान्न लाउनु; धान्ने पार्नु।

धनाढ्य- *वि.* [सं.] प्रशस्त धन भएको; पुँजीपति, महाजन।

धनात्मक- *वि.* [सं.] १. धन भएको पक्षले युक्त। २. धनपक्षसँग सम्बन्धित।

धनात्मक कण- *ना.* धनात्मक विद्युत्शक्ति भएको परमाणुका केन्द्रमा रहने एक प्रकारको अत्यन्त सूक्ष्म कण; धन- विद्युताणु।

धनादेश- *ना.* [सं.] १. कसैलाई कुनै धन दिने आदेश वा आज्ञा। २. हुलाकअड्डाद्वारा कुनै अन्य ठाउँमा रहने व्यक्तिलाई पठाइने धन; मनीआर्डर।

धनाधिप- *ना.* [सं.] १. धनको मालिक; कुबेर।

धनाध्यक्ष- *ना.* [सं.] धनका अध्यक्ष; कुबेर। २. धनको कारोबार गर्ने व्यक्ति; कोषाध्यक्ष; खजान्वी।

धनार- *ना.* [धान+आर] राम्रो र झरझराउँदो धान उब्जने ठाउँ; अव्वल दर्जाको खेत; धनहर।

धनार्थी- *वि.* [सं.] १. धन आर्जन गर्ने; कमाउने। २. धनको आशा राख्ने; धनको इच्छुक।

धनाश्री- *ना.* [सं.] १. दिउँसो गाइने, वीररसले भरिएको रागिनी। २. रुद्राक्षका आकारको माला लगाइने एक जातको फल।

धनिक- *वि.* [सं.] १. धन भएको; धनी। *ना.* २. धन हुने व्यक्ति। ३. ऋण दिने व्यक्ति; साहु; महाजन।

धनियाँ- *ना.* [सं. धन्याक] ससाना पात हुने सेता, खैरा मसिना फूल फुल्ने, दुई फग्ल्याँटो भएर छुट्टिने, मसिना दाना फल्ने प्रायः अचार, तरकारी आदिमा मसलाका रूपमा प्रयुक्त हुने झार; त्यसैको फल वा गेडा।

धनिष्ठा- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये तेइसौं नक्षत्र; पाँच तारा भएका नौ ऊर्ध्वमुख नक्षत्रमध्ये एक।

धनी- *वि.* [सं.] १. धनसम्पत्ति प्रशस्त हुने; धनवान्; धनिक। २. अरूलाई रिन दिन सक्ने; साहु। ३. मालिक; स्वामी। *ना.* ४. धनवान् व्यक्ति। ५. कुनै प्रकारको सिप , गुण आदिमा सर्वश्रेष्ठ (मनको धनी, विद्याको धनी इ.)।

धनीपुर्जा- *ना.* सम्बन्धित मालपोत कार्यालयबाट जग्गाधनीको प्रमाणस्वरूप दिइने जग्गाधनी-प्रमाणपुर्जा।

धनीबोटी- *ना.* मोहीले जग्गाधनीलाई बुझाउनुपर्ने उब्जनीको निश्चित भाग; अधियाँ वा ठेक्का; तल्सिङले पाउने जग्गाको निश्चित आम्दानी।

धनीमानी- *वि.* १. धन एवं मान दुवै भएको। २. धनले मानिएको।

धनु- *ना.* [सं.] १. बाँस वा फलामका कप्टेराका दुई टुप्पा नुहाएर ती टुप्पामा परिन्जो बाँधी बाण हान्न बनाइएको अस्त्रविशेष। २. एक प्रकारको गुलेली। ३. बाह्र राशिमध्ये एक। ४. धनुका आकारको रुवा फड्कार्ने साधन। ५. स्याखु बुन्ने एक उपकरण।

धनुकाण- *ना.* १. धनु र काण। २. काण हान्ने धनु। ३. धनुमा राखेर हानिने काण।

धनुबाँस- *ना.* धनुष आदि बनाउन पनि सकिने, चाम्रो, खँदिलो र बलियो, टुप्पोचाहिँ धनु जस्तै, नुहुने एक प्रकारको बाँस।

धनुर्गुण- *ना.* [सं.] धनुका दुई टुप्पामा बाँधिने डोरी; धनुको ताँदो; परिन्जो।

धनुर्ग्रह हस्त- *ना.* [सं.] वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयुक्त हुने सत्ताइस अङ्गुल बराबरको परिमाण।

धनुर्धर- *ना.* [सं.] १. धनु लिने व्यक्ति। २. धनु चलाउनमा सिपालु व्यक्ति।

धनुर्धारी- *वि.* [सं.] १. धनु धारण गर्ने; धनु लिने। २. धनु चलाउनमा सिपालु। *ना.* ३. धनु लिने व्यक्ति; धनुर्धर।

धनुर्मुष्टि हस्त- *ना.* [सं.] वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयुक्त हुने नापो; छब्बीस अङ्गुल बराबरको परिमाण।

धनुर्वाण- *ना.* [सं.] धनु र वाणको अस्त्र; धनु र बाण।

धनुर्वात- *ना.* [सं.] धनु जस्तै भएर शरीर कुप्रो पर्ने एक खालको रोग; धनुष्टङ्कार; टिटानस।

धनुर्विद्या- *ना.* [सं.] धनु चलाउने कला सिकाउने विद्या; धनुसम्बन्धी ज्ञान।

धनुर्वेद- *ना.* [सं.] विशेष रूपले धनु चलाउने विद्याको निरूपण भएको शास्त्र; यजुर्वेदको एक उपवेद।

धनुष- *ना.* [सं.] १. वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयुक्त हुने, चार किब्कु वा चार मुडीहात बराबरको नाप; छ्यानब्बे अङ्गुल बराबरको नाप। २. धनु; धनुस्।

धनुषा- *ना.* [सं.] नेपालको मध्यमाञ्चल क्षेत्रभित्र पर्ने जनकपुर अञ्चलको एक जिल्ला।

धनुषाकार- *ना.* [सं.] १. धनुषको जस्तो वा धनु जस्तै भएको आकार। *वि.* २. त्यस्तै आकारको।

धनुषाकार ताल- *ना.* बाढी आएको बेला नदीले बाटो फेर्दा बनेको धनुषको जस्तो आकार परेको ताल।

धनुष्टङ्कार- *ना.* [सं.] १. धनुमा बाण राखेर हान्दा उत्पन्न हुने शब्द। २. घाउ-खटिरा आदिले विषाक्त भई गर्दन र पिठिउँ कुप्रो पर्ने एक खालको रोग; टिटानस।

धनुष्मान्- *ना.* [सं.] १. धनु धारण गर्ने व्यक्ति; धनुर्धर। २.उत्तर दिशाको एक पर्वत।

धनेश- *ना.* [सं.] १. धनको मालिक। २. कुबेर। ३. विष्णु। ४. जन्मकुण्डलीमा लग्नबाट दोस्रो स्थानमा रहेको वा बलियो दृष्टि परेको ग्रह।

धनेश्वर- *ना.* [सं.] १. धनको मालिक। २. कुबेर। ३. विष्णु। ४. बाग्मती अञ्चलअन्तर्गत काभ्रे जिल्लामा पर्ने धान्नीपूर्णिमा र सोपछिको पञ्चमीमा ठुलो मेला लाग्ने महादेवको प्रसिद्ध मन्दिर।

धनेस- *ना.* गर्दन र चुच्चो बढी लामो हुने र खुट्टासमेत अग्ला भई लमकलमक गरेर हिँडने एक जातको चरो।

धन्दा- *ना.* [√ धन्धा] १. कुनै पनि कामकाज बिग्रेला कि भनेर मनमा पर्ने पिरलो। २. शोकसुर्ता; चिन्ता। ३. कामधन्दा। ४. घरेलु कामकाज; धन्धा। ५. जीविकोपार्जनका निम्ति गरिने काम; पेसा। ६. उद्योगधन्धा। ७. भाँडा माझ्ने काम।

धन्दे- *वि.* [धन्दा+ए] धन्दा गर्ने।

धन्दे भाग- *ना.* घरधन्दा गर्ने व्यक्तिका निम्ति पर सारिने भाग; धन्दा गर्नेलाई दिइने भाग।

धन्धा- *ना.* हे. धन्दा।

धन्न/धन्ने- *वि.* [सं. धन्य] धन्य।

धन्न/धन्ने हो- *वि.बो.* खुसी वा व्यङ्ग्यमा प्रकट गरिने उद्‌गार; साह्रै राम्रो; बहुत भयो; पुग्यो (उदा.- धन्न हो, तपाईंले भानिजका लागि धेरै गर्नुभयो! दिनभरि सुतेर बस्यौ होइन? धन्ने हो!)

धन्य- *वि.* [सं.] १. विशेष योग्यता वा यस्तै कारणले प्रशंसा गर्न योग्य; राम्रो काम गर्ने। २. कृतार्थ; कृतकृत्य। *वि.बो.* राम्रो वा बहादुरीको काम गर्नेलाई प्रशंसा गर्दा भनिने शब्द; धन्यधान्य।

धन्यम्मन्य- *वि.* आफूलाई धन्य र भाग्यमानी ठान्ने।

धन्यवाद- *ना.* १. उपकार, अनुग्रह आदि गरेकोमा कृतज्ञता प्रकट गरेर भनिने शब्द; साधुवाद। २. प्रशंसा; तारिफ।

धन्यवाद ज्ञापन- *ना.* कसैले गरेको उपकार, अनुग्रह आदिका सट्टामा कृतज्ञता जनाउने काम; कृतज्ञताज्ञापन।

धन्या- *ना.* [सं.] १. धाईआमा; धाई। २. अमला। ३. धनियाँ। *वि.* ४. प्रशंसा गर्न लायककी (स्त्री)।

धन्वन्तरि- *ना.* [सं.] १. आयुर्वेदशास्त्रका प्रवर्तक प्रसिद्ध आचार्य; देवताहरूका वैद्य। २. विष्णुका चौबिस अवतारमध्ये एक। ३. समुद्रमन्थनबाट निस्केका चौध रत्नमध्ये एक। ४. राजा विक्रमादित्यका सभाका नवरत्नमध्ये एक।

धन्वी- *वि.* [सं.] १. धनुर्धारण गर्ने; धनुर्धारी। *ना.* २. धनु लिने व्यक्ति; धनुर्धर। ३. अर्जुन। ४. राम।

धपक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. धपक्+क] १. बत्ती, आगो आदि एकाएक बल्ने वा निभ्ने गरी। २. रूप चौपट्ट खुलेर वा सिँगारपटार गरेर; एकदमसित सजिने गरी।

धपाइ- *ना.* [√ धपाउ (+आइ)] धपाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

धपाइनु- *क.क्रि.* लगारिनु; लखेटिनु।

धपाउनु- *स.क्रि.* [सं. धावन+आउ+नु] १. कुनै ठाउँबाट कसैलाई हटाउनु; लगार्नु; खेद्नु; लखेट्नु। २. देशनिकाला गर्नु; देशबाट निर्वासन गर्नु। ३. बिस्तारै हिँडेको गाईबस्तुलाई पछाडिबाट खेद्नु।

धपिनु- *क.क्रि.* धपाउने काम गरिनु; लखेटिनु।

धपेड्नु- *स.क्रि.* [धपेडी+नु] १. धावा पर्ने गरी लखेट्नु; खेद्नु। २. धपेडी गर्नु।

धपेड- *ना.* धावा पर्ने स्थिति; धपेडाइ; थकाइ।

धपेडाइ- *ना.* धपेडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

धपेडाइनु- *क.क्रि.* धपेडिने पारिनु; धपाइनु।

धपेडाउनु- *प्रे.क्रि.* धपेड्न लाउनु; धपाउनु।

धपेडिनु- *अ.क्रि.* हिँडाइ वा कुनै कामबाट ज्यादा थाक्नु; धपेडी गर्नु।

धपेडी/धपेरी- *ना.* [सं. धावन] १. लगातारको हिँडाइ वा बढ्ता कामबाट हुने अत्यधिक परिश्रम; धामा। २. जिउले नसक्ने कामबाट हुने शारीरिक शिथिलता।

धपोट- *ना.* [अ. दफ्आते ढपोट।

धप्कादार- *वि.* [धप्को+दार] धप्को भएको; धप्प बल्ने।

धप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. धप्+प] १. एकाएक आगो, बत्ती आदि बल्ने वा निभ्ने गरी। २. लुगा, गहना आदिले सिँगारिने गरी; झिकिझ्काउ; झरिझुट्ट।

धब्बा- *ना.* [हि.] १. दाग; टाटो। २. दोष; कलङ्क। ३. आरोप; अभियोग।

धमन- *ना.* [सं.] १. आगो फुक्ने काम। २. खलाँती चलाउने काम।

धमनी- *ना.* [सं.] १. हृदयबाट विभिन्न अङ्गमा रगत जाने नाडी; शिरा। २. गर्दन; गलो; घाँटी; घोक्रो।

धमाधम- *क्रि.वि.* [सं. धमधमा] १. कुनै काम सरासर गरिरहने गरी; लगातार; निरन्तर। *ना.* २. धावाधावासँग कुनै काम गरिने क्रिया-प्रक्रिया।

धमार- *ना.* [अ.मू. धम्+आर] १. भइरहेको कामलाई ध्वस्त पार्ने काम। २. उपद्रो; उत्पात। ३. बलिरहेको आगामा साधुहरूद्वारा कुद्ने क्रिया। ४. धूमचक्र मच्चाउने काम।

धमारी- *ना.* १. उधुम मच्चाउने क्रियाप्रक्रिया। २. उपद्रो; उत्पात। ३. नचाहिँदोसँग चलाचल र खेलद्वारा धूमचक्र मच्चाउने काम। *वि.* ४. धमारसम्बन्धी।

धमास- १. कसैलाई देखाइने मपाईंपूर्ण शक्ति; धाक; घमन्ड। २. चुनौती; हाँक; ललकार।

धमिनी- *ना.* [धामी+नी] १. धामीझाँक्रीको काम गर्ने आइमाई। २. धामीकी स्वास्नी।

धमिरा- *ना.* [धमिरोको ति. रू.] धमिरो।

धमिरा धमिरी- *ना.* सानाठुला धेरै धमिरा; धमिराहरूको समूह।

धमिरे- *वि.* [धमिरो+ए] १. धमिराको जस्तो स्वभाव भएको। २. आफ्नै आश्रयस्थल र आफन्तसमेतलाई भित्रभित्रै नजानिँदो किसिमले खोक्रो पार्ने (व्यक्ति)।

धमिरो- *ना.* माटामाथि राखिएका काठ आदिमा माटो थुपारी लुक्ने ठाउँ बनाएर बस्ने र बिस्तारै काठ आदिलाई खाँदै जाने, कमिलाका आकारको एक जातको रातो र खैरो किरो; काठ, किताब आदिलाई छियाछिया पारेर नष्ट गर्ने किरो।

धमिलिनु- *अ.क्रि.* [धमिलो+इ+नु] १. धमिलो हुनु; पानी आदि तरल पदार्थ मैलिनु। २. आँखाले राम्ररी ठम्याउन नसक्नु। ३. बादल लागेर सूर्यको प्रकाश छेकिनाले स्पष्टसित नदेखिनु। ४. मनमा शङ्का उब्जनु। ५. कारणवश स्नेह, प्रेम आदि कम हुनु। ६. व्यवहार तथा घरगृहस्थी बिग्रनु।

धमिलो- *वि.* [सं. धूमल] १. धुलो, कसिङ्गर आदि परेर मैलो भएको (पानी)। २. राम्रोसँग नदेखिने; अस्पष्ट। ३. उज्जर नभएको। ४. दूषित विचार भएको।

धमिलो पानी- *ना.* जाँड; बियर।

धमिल्याइ- *ना.* धमिल्याउने वा धमिलो हुने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

धमिल्याइनु- *क.क्रि.* धमिलो पारिनु।

धमिल्याउनु- *स.क्रि.* १. सङ्लो र शुद्ध पानीलाई मैला हाली धमिलो पार्नु। २. मन वा विचारलाई कलङ्कित वा दूषित पार्नु।

धमेल- *ना.* [धामी+एल] धामीको काम वा पेसा।

धमेली- *वि.* धमेलसम्बन्धी; धामीले गर्ने (धुपधुवाँर आदि)।

धमेली- *ना.* [धामा+एली] कुनै काम धमाधमसँग गर्ने क्रियाप्रक्रिया; मेहनतको कामगराइ।

धमेलो$_1$- *ना.* [धमेल+ओ] धामीले गर्ने काम; धमेली।

धमेलो$_2$- *ना.* [धामा+एलो] धमाधमको कामगराइ।

धम्का- *ना.* [धम्काइ] पाडाबाछ्रा आदिले दुध खाँदा माउका फाँचामा दिने धक्का।

धम्काइ- *ना.* [√ धम्काउ (+आउ)] धम्काउने क्रियाप्रक्रिया।

धम्काइनु- *क.क्रि.* धम्काउने पारिनु; धम्काउने काम गरिनु।

धम्काउनु- *स.क्रि.* [धम्कि+आउ+नु] धम्की दिनु; हप्काउनु; हकार्नु; हपार्नु; डाँट्नु।

धम्किनु- *अ.क्रि.* [धम्की+नु] १. धम्कीको डर हुनु। २. दच्कनु; हच्कनु।

धम्की$_1$- *ना.* [सं. धमन] स्वाँस्वाँ हुने रोग; दम।

धम्की$_2$-[सं. धम्+की] १. सजाय दिने डर देखाउने काम; हप्की। २. डाँट; फटकार; दप्की।

धम्क्याइ- *ना.* [√ धम्कि (+याइ)] धम्कि दिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

धम्मरधुस- *वि.* [धम्मर+धुस्स] १. मोटोघाटो, कालो र अग्लो; भुसतिघ्रे। २. ध्वाँसे रङ भएको। *क्रि.वि.* ३. सक्तो कोसिस गरेर; भरिसक्के; भरमग्दुर।

धम्मिल्ल- [सं.] १. कपालको चुल्ठो; केशकलाप। २. फूल, गहना आदिले सजाइएको कपाल।

धयेँरो- *ना.* [सं. धातकी] ससाना पात हुने र राता फूल फुल्ने एक जातको बोट; सोही बोटको फूल; धँगेरो।

धर्नु- *स.क्रि.* [सं. धर+नु] १. धारण गर्नु; लिनु; समाउनु। २. अड्याउनु; थेग्नु; थाम्नु। ३. राख्नु; रक्षा गर्नु।

धर$_1$- *वि.* [सं.] १. धारण गर्ने; लिने; ग्रहण गर्ने (जस्तो- धनुर्धर; विद्याधर इ.)। २. लड्न, खस्न नदिने; थाम्ने। *ना.* ३. समात्ने क्रिया; पक्रने काम। ४. कुनै वस्तु अडिने वा थामिने आधार; टेवा। ५. कच्छप रूपधारी विष्णु। ६. पर्वत।

धर$_2$- *ना.* [प्रा.] कपडा आदिको लामो टुक्रो; धरो।

धर$_3$- *क्रि.वि.* [अ.मू. धत् > धर] कुकुरलाई भाग्न लगाउन भनिने शब्द।

धर$_4$- *ना.* [सं.] १. नगरीकन नहुने काम गरिसकेपछि हुने शान्ति; सुख। २.छुटकारा; मुक्ति। ३. स्थिरता; धैर्य। ४.सरम; लाज।

धरछाडा- *वि.* १. धैर्य हराएको; चञ्चल; चकचके। २. मनपरी गर्ने; गतिछाडा। ३. लाजसरम नभएको; लबस्तरो; निर्लज्ज।

धरण- *ना.* [सं.] १. धारण गर्ने क्रिया वा भाव। २. आश्रय; खाँबो। ३. रक्षक। ४. एक प्रकारको पुरानो तौलको परिमाण। ५. माटाका सबैभन्दा माथिल्लो तहमा जम्ने कालो पत्र।

धरणी- *ना.* [सं.] विभिन्न रत्न धारण गर्ने ग्रह; पृथ्वी; धरती।

धरणीकन्द- *ना.* बनतरुल।

धरणीकरण- वनस्पति, जीवजन्तु आदि कुहिएर पानीमा नगल्ने जैविक यौगिक पदार्थ बन्ने काम।

धरणीधर- *ना.* १. पृथ्वीलाई धारण गर्ने प्राणी; शेषनाग। २. पृथ्वीधारी पहाड; पर्वत। ३. महाकच्छप। ४. विष्णु। ५. दिशारूपी हात्ती; दिग्गज।

धरणीपति- *ना.* राजा।

धरणीश्वर- *ना.* १. धरणीका ईश्वर। २. राजा; भूपति। ३. शिव।

धरणीसुता- *ना.* सीता; जानकी।

धरती- *ना.* [सं. धरित्री] पृथ्वी; जमिन।

धरतीपुत्र- *ना.* १. धरतीको छोरो; मानिस। २.जीव; प्राणी। ३. पुरुषार्थी व्यक्ति; महापुरुष।

धरधर- क्रि.*वि.* [अ.मू. धर्+अ (द्वि.)] धारा लागेर पानी झर्ने गरी; धाराबाट पानी खसे झैं।
धरधरा- *ना.* धरधर गरेर पानी भर्ने साधन; धारो।
धरधरी- *क्रि.वि.* धरधरको छिटो चालसँग।
धरपकड- *ना.* [धर्+पकड] १. कडिकडाउका साथमा पक्रने काम। २. धमाधम आक्रमण गर्दै समाउने चाल; धडपकड।
धरम- *ना.* [सं. धर्म] धर्म।
धरमकरम- *ना.* धर्मकर्म।
धरमठाकुर- *ना.* धिमालजातिका ग्रामदेवता।
धरमभकारी- *ना.* स्थानीय जनताबाट सामाजिक कल्याणका लागि उठाएर जम्मा गरिएको अन्नकोष; धर्मभकारी।
धरमभाटी- *ना.* [धरिन+भाटो] घर छाउँदा घरको दाँतीमा र वल्ला-पल्ला छेउमा दुवैतिरबाट कसिएको भाटो; घर छाउँदा गुरुभाटोभन्दा मुनि राखिएको भाटो।
धरमर- *ना.* [अ.मू. धर्+अ (द्वि.)] १. रिँगटा लागेर वा शारीरिक कमजोरीका कारणले राम्ररी खुट्टा टेक्न नसकिने अवस्था। २. दोधार; धुकचुक; सन्देह। *क्रि.वि.* ३. रिँगटा वा कमजोरीले लड्न खोजेर; ढुनमुनिँदै।
धरमराइ- *ना.* धरमराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
धरमराइनु- *अ.क्रि.* धरमर होइनु; धरमराउने स्थितिमा पुगिनु।
धरमराउ- *ना.* धरमराउने वा अलमलिने अवस्था; अस्थिरता।
धरमराउनु- *अ.क्रि.* १. धरमर हुनु; लकपकाउनु; ढुनमुनिनु। २. सिद्धान्त वा विचारमा अडिग हुन नसक्नु। ३. दोधारमा पर्नु; धुकचुकाउनु।
धरमराहट- *ना.* धरमराउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।
धरमरिनु- *अ.क्रि.* धरमराउनु।
धरमर्‍याइ- *ना.* धरमरिने क्रिया वा प्रक्रिया।
धरमर्‍याहट- *ना.* धरमरिने अवस्था वा क्रिया प्रक्रिया।
धररा- *ना.* हे. धरहरा।
धरहरा- *ना.* [प्रा. धरहरो? सं. धरागृह] १. भित्रभित्रैबाट माथिसम्म जाने सिँढी भएको अग्लो, डोलो स्तम्भ; कीर्तिस्तम्भ; मिनार; धररा। २. काठमाडौँमा *वि.* सं. १८८२ मा भीमसेन थापाले बनाएको, टुप्पामा चढेर अघि ठुला घटना सूचित गरिने र हाल कुनै राष्ट्रिय उत्सवमा धुन आदि बजाइने नौतला भएको प्रसिद्ध कीर्तिस्तम्भ; भीमसेनस्तम्भ। यो धरहरा २०७२ वैसाख १२ गते ११:५५ बजेको महाभूकम्पमा तीन टुक्रा भएर भत्कियो। पुनर्निर्माण गरिने तयारी छ।
धरा- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी; धरती। २. संसार; दुनियाँ, जगत्। ३. नसा; नाडी। ४.गर्भाशय; पाठेघर।
धराइ- *ना.* [√ धर् (+आइ)] धर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
धराइनु- *क.क्रि.* धर्न लाइनु।
धराउनु- *प्रे.क्रि.* धर्न लाउनु।
धरातल- *ना.* [सं.] १. सतह। २. पृथ्वी; धरती। ३. क्षेत्रफल। ४. पृष्ठभूमि।
धरातलीय- *वि.* [सं.] १. धरातलसम्बन्धी; धरातलको। २. पृथ्वीका क्षेत्रफलसँग सम्बन्धित। ३. पृथ्वीमा भएको।
धरातलीय वर्षा- *ना.* जलवाष्पयुक्त वायु पहाड उक्लँदा हुने वर्षा।
धरात्मज- *ना.* [सं.] १. धराको आत्मज; पृथ्वीपुत्र; मङ्गलग्रह। २. नरकासुर।
धरात्मजा- *ना.* सीता; जानकी।
धराधर- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार धरालाई धारण गर्ने वा पृथ्वीलाई अड्याइराख्ने भनिएका देवता, प्राणी वा वस्तु। २. विष्णु। ३. शेषनाग। ४. पर्वत; पहाड।
धराधिप- *ना.* [सं.] पृथ्वीका अधिपति; राजा; भूपति।
धराधीश- *ना.* [सं.] धराका अधीश; राजा।
धरान- *ना.* [धर+आन] १. आराले काठ चिर्नका लागि बनाइएको चिर्ने काठ अड्याउने टाँड। २. पूर्वी नेपालको कोसी अञ्चलमा पर्ने सुनसरी जिल्लाको एक प्रसिद्ध ठाउँ वा सहर। ३. कुनै विषयमा आपसी सल्लाहअनुसार गरिएको निर्णय, निधो।
धराने- धरानमा बस्ने; धरानमा उब्जने वा हुने; धरानको।
धराप- *ना.* [सं. धर] १. पशुपक्षीलाई अल्झनमा पारेर समाउनका निम्ति बनाइएका खाडल, डोरी, खोर, पासो आदि। २. जोखिमी वस्तु। ३. खतरा ठाउँ।
धरापिलो- *वि.* धराप भएको; धरापजस्तो डरलाग्दो; जोखिमी; खतरनाक।
धराली- *ना.* [धरालो+ई] केटाकेटीको हेरविचार गर्ने आइमाई; बालबालिकाको संरक्षण गर्ने स्त्री; धाई।
धराले- *ना.* [धरालो+ए] १. धरालो। *वि.* २. धरालोसम्बन्धी; धरालाको।
धरालो- *ना.* [सं. धारण] केटाकेटीको हेरचाह गर्ने व्यक्ति; बालकको संरक्षण गर्ने व्यक्ति।
धराल्नी- *ना.* हे. धराली।
धराशायी- *वि.* [सं.] १. धरामा शयन गरेको; जमिनमा पछारिएको; लडेको। २. मरेको।
धरि- *ना.* यो. समेत; लगायत; पर्यन्त; तक; पनि। (उदा.- उसले अरू सामान त के जुत्ताधरि माग्न छाड्दैन।)
धरित्री- *ना.* [सं.] धरती; पृथ्वी।
धरिन- *ना.* [सं. धरिम] तलो थाम्नका निम्ति तेर्स्याइएको ठुलो र लामो काठ; निदाल।
धरिनु- *क.क्रि.* [धर्+इ+नु] धर्ने काम गरिनु।
धरो- *ना.* [धर+ओ] धर; धर्को; धजो।
धरोधर्म- *ना.* [सं. धारण+धर्म] कुनै कामकुरामा अरूलाई विश्वास दिलाउन धर्म साक्षी राखेर गरिने शपथ; धर्म भाक्ने काम; किरिया; कसम।
धरोट/धरौट- *ना.* [धर्+ओट/औट] १. पछि फिर्ता लिने गरी आफ्ना विश्वासिला व्यक्तिलाई राख्न दिएको वस्तु; नासो। २. सापट लिएका रुपियाँको जमानतस्वरूप राखिएको वस्तु; धितो; धरौटी।
धरोटी- *ना.* धरोट।
धरौटी- *ना.* [धरौट+ई] हे. धरोट; धरोटी।
धरौटी स्याहा- *ना.* कसैले बुझाउन ल्याएको नगद, जिन्सी बुझेर पनि

सदर स्याहामा आम्दानी चढाउन अड्काउ परेका खण्डमा त्यसको निर्णय पछि गर्ने गरी छुट्टै स्याहामा आम्दानी बाँध्ने कागज।
धर्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. धर्+क+नु] कपडा आदि च्यात्तिँदा आवाज आउनु; कपडा आदि च्यात्तिनु; धरो हुनु।
धर्काइ- *ना.* धर्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
धर्काइनु- *क.क्रि.* धर्कने पारिनु।
धर्काउनु- *प्रे.क्रि.* धर्कने पार्नु।
धर्काधर्की- *ना.* [धर्को (द्वि.)] सानाठुला धर्काहरूको समुदाय; धर्साधर्सी।
धर्किनु- *अ.क्रि.* [धर्क+इ+नु] धर्कने काम होइनु; धरो पारिनु।
धर्के- *वि.* [धर्को+ए] धर्का परेको; धर्का भएको; डोरे।
धर्के मृग- *ना.* खैरो रङको, शरीरमा सेता धर्का हुने र भेडाका जस्ता सिङ हुने एक जातको मृग।
धर्को- *ना.* [प्रा. धर] कागज, कपडा, भित्तो आदिमा कोरिएको लामो धर्सो; रेखो; डोरो।
धर्ता- *ना.* [सं.] १. धारण गर्ने व्यक्ति। २. भूभार वहन गर्ने व्यक्ति।
धर्ती- *ना.* [√ धरती] धरती; पृथ्वी।
धर्ना- *ना.* [प्रा. धरणा] १. कुनै काम सिद्ध गर्नका निम्ति निरन्तर गरिने प्रयास; प्यादा। २. माग पूरा गराउनका निम्ति गरिने घेराउ। ३. कसैले केही देला कि वा काम पूरा गर्ला कि भन्ने आशाले ढुक्ने काम। ४. हात्ती बाँध्ने साङ्लो।
धर्नाढुक- *ना.* केही पाउने आशाले ढुकिरहने काम।
धर्म- *ना.* [सं.] १. व्यक्ति वा वस्तुमा सधैँ रहिरहने गुण वा मूल वृत्ति; प्रकृति; स्वभाव। २. स्वाभाविक गुण; सहज वृत्ति। ३.स्वर्ग प्राप्त गर्न सकिने लोकविश्वास भएको पुण्य कार्य; पुण्य कर्म। ४. कुनै जाति, वर्ग, पद आदिका निम्ति निर्धारित कार्य वा व्यवहार; लोकको हित वा व्यवस्थाका लागि अँगालिने कर्म वा कर्तव्य (जस्तो- मानवधर्म, नारीधर्म, युगधर्म इ.)। ५. असल आचरण; सदाचार; नियम। ६. पुण्य; सत्कर्म। ७.ईश्वर अथवा सद्गतिको प्राप्तिका लागि गरिने शास्त्रविहित कर्म। ८.कुनै महापुरुषले चलाएको मत; सम्प्रदाय।
धर्म अच्छेर- *ना.* साँचो कुरो; हित हुने कुरो; भलो कुरो।
धर्म कचहरी- *ना.* प्राचीन कालमा पाप, दुष्कर्म, भ्रष्टाचार आदि निवारण गर्नका निम्ति थापिएको अदालत।
धर्मकर्म- *ना.* धार्मिक ग्रन्थहरूमा उल्लेख भएअनुसारको पुण्यकर्म; धार्मिक कार्य गर्ने काम; धर्मलाई नै परम कर्तव्य सम्झने काम; धार्मिक कार्य।
धर्मकार्जे- *ना.* धर्मसम्बन्धी कार्य; पुण्यकार्य; धर्मकार्य।
धर्मकार्य- *ना.* पाठपूजा स्नानध्यान, दान, यज्ञ, तीर्थव्रत आदि कार्य; धर्मकर्म।
धर्मकृच्छ्र- *ना.* धार्मिक दृष्टिले कुनै काम गर्दा उचित-अनुचित छुट्ट्याउनका निम्ति हुने द्विविधा; धर्मसङ्कट।
धर्मकोश- *ना.* १ धर्मका विविध लक्षणको व्याख्या भएका शास्त्रहरूको समुदाय। २. कर्तव्य वा सदाचार एवं आचारविचारहरूको समुदाय।
धर्मक्षेत्र- *ना.* धर्मको क्षेत्र; कुरुक्षेत्र।
धर्मग्रन्थ- *ना.* १. जातीय वा सामाजिक आचारविचार, नीतिनियम, व्यवहार, उपासना, व्रत आदिका लक्षण लेखिएको ग्रन्थ; धर्मका आधारभूत तथ्यहरू भएको ग्रन्थ; धर्मशास्त्र; धार्मिक श्रद्धा वा विश्वासयुक्त कुनै ग्रन्थ वा पुराण आदि।
धर्मघर- *ना.* धर्मका निम्ति बनाइएको घर; धर्मको शिक्षादीक्षा आदि दिनेलिने घर।
धर्मचर्या- *ना.* धर्मको आचरण; धार्मिक व्यवहार; धर्मपालन।
धर्मचारी- *वि.* १. आफ्ना धर्मअनुसार आचरण गर्ने; निरन्तर स्वधर्ममा लागिरहने। *ना.* २. तपस्वी। ३. सन्न्यासी।
धर्मचिन्तन- *ना.* धर्मका सम्बन्धमा गरिने मनन वा विचार।
धर्मच्युत- *वि.* आफ्ना धर्मबाट च्युत भएको; स्वधर्मबाट पतित भएको।
धर्मज्ञ- *वि.* धर्मका विषयमा ज्ञान भएको; धर्मजान्ने; धर्मविद्।
धर्मतः- *क्रि.वि.* धर्मपूर्वक; धर्मअनुसार; धर्मका दृष्टिले।
धर्मतन्त्र- *ना.* कुनै समाजको व्यवस्थाका निम्ति नीति र सदाचारसम्बन्धी नियमहरू लेखिएको ग्रन्थ; धर्मसम्बन्धी कुराको विवेचना भएको शास्त्र।
धर्मत्याग- *ना.* धर्म छाड्ने काम; धर्ममा अविश्वास गर्ने काम; धर्मबाट विमुख हुने काम।
धर्मत्राता- *ना.* धर्मको रक्षा गर्ने व्यक्ति; धर्मलाई हरतरहले जोगाएर राख्ने व्यक्ति; धर्मरक्षक।
धर्मद- *वि.* १. आफूले जानेको धर्म अरूलाई सिकाउने; धर्मदान गर्ने; धर्मदाता। २.पुण्य प्राप्त गराउने।
धर्मदान- *ना.* पवित्र भावनाले गरिने दान; धार्मिक विधिविधानअनुसारको दान; सात्त्विक दान।
धर्मदारा- *ना.* धार्मिक विधिविधानअनुसार विवाह गरिएकी पत्नी; धर्मपत्नी।
धर्मद्रोही- *वि.* १. धर्मका सम्बन्धमा द्रोह गर्ने; धर्ममा अनास्था राख्ने; नास्तिक। *ना.* २. असुर; राक्षस।
धर्मदुवार/द्वार- *ना.* धर्म गर्ने व्यक्ति मात्र छिर्न सक्ने तर पापी चाहिँ छिर्न नसक्ने वा बीचैमा अड्कने भनी पुराणमा वर्णित एक ढोका।
धर्मध्वज/ध्वजी- *ना.* देखावटी रूपमा धर्म गर्ने व्यक्ति; आडम्बरका निम्ति धर्म गरे झैँ गर्ने व्यक्ति; पाखण्डी; ढोंगी।
धर्मनिरपेक्ष- *वि.* कुनै एउटा धर्मलाई मात्र खास मान्यता नदिएर सबै धर्मलाई समान ठान्ने तथा धर्मका मामलामा कुनै किसिमको हस्तक्षेप नगर्ने र संविधानमा पनि कुनै धर्मको आड नलिने (राज्य, समाज)।
धर्मनिष्ठ- *वि.* धर्ममा आस्था राख्ने; धर्ममा विश्वास गर्ने; धर्मपरायण; धार्मिक।
धर्मदण्डी- *ना.* डाँडीजस्ता काठलाई काँधमा राखेर साना बियाजस्ता लट्ठीले हानेर बौद्ध संस्कृतिसम्बन्धी धार्मिक कार्यहरूमा बजाइने एक खालको बाजा।
धर्मपट्ट- १. राजा अथवा धर्माधिकारीले दिएको धर्मसम्बन्धी व्यवस्थापत्र। २. धर्म वा धर्मको पुस्तक वा देवदेवीलाई साक्षी राखी

गरिएको सम्झौतापत्र; धर्मपत्र।

धर्मपत्नी- *ना.* धार्मिक विधिविधानअनुसार विवाह गरिएकी पत्नी, धर्मदारा।

धर्मपत्र- *ना.* १. देवदेवी वा धर्मशास्त्रका पुस्तकलाई साक्षी राखेर पारस्परिक विश्वासका निम्ति लेखिएको कागज। २. धर्मको व्यवस्था कसरी गर्ने भन्ने सम्बन्धमा लेखिएको पत्र; धर्मपट्ट।

धर्मपथ- *ना.* धर्मको बाटो; धर्मशास्त्रले बताएको आचरण वा नियम।

धर्मपर/परायण- *वि.* धर्ममा श्रद्धा गर्ने; धर्मका नीतिनियम वा विधिविधानको पालना गर्ने; धर्ममा निष्ठा राख्ने; धर्मनिष्ठ।

धर्म परिणाम- *ना.* १.योगशास्त्रअनुसार पञ्चमहाभूत र इन्द्रियहरूको एउटा रूप वा स्थितिबाट अर्को रूप अथवा स्थितिमा परिणत हुने वृत्ति; एक धर्मबाट निवृत्त भएपछि अर्को धर्मको प्राप्ति। २. धर्मपरिवर्तन। ३. धर्मको पालनाबाट हुने असल परिणाम; धर्मको सुफल नतिजा।

धर्मपाल- *वि.* धर्मको पालना गर्ने; धर्मको सुरक्षा गर्ने; धर्मरक्षक।

धर्मपुत्र- *ना.* १. आफ्ना छोरा नहुनेले पुत्र बराबर गरेर पालिएको, पछि आफ्नो सम्पत्तिको उपभोग गर्ने र काजक्रियासमेत गर्ने अर्काको छोरो; धर्मका निम्ति पालिएको वा धर्मशास्त्रअनुसार दत्तकका रूपमा ल्याइएको छोरो। २. युधिष्ठिर।

धर्मपुत्री- *ना.* धर्मका निम्ति पालिएकी अर्काकी छोरी; धर्मशास्त्रअनुसार दत्तकका रूपमा ल्याइएकी छोरी।

धर्मपुरी- १. धर्मको जाँचबुझ गरिने सहर; यमपुरी। २. न्याय-अन्यायको जाँचबुझ र निर्णय गरिने अड्डा; न्यायालय।

धर्मपुस्तक- *ना.* धर्मका लक्षण एवं विधि-विधान लेखिएको पुस्तक; धर्मग्रन्थ।

धर्म पोलाइ- कीर्ति नाश पार्ने काम।

धर्मप्राण- *वि.* धर्मलाई प्राणसमान मान्ने; धर्म नै प्राण बराबर भएको; धर्मात्मा।

धर्मफराक- *ना.* १. आफूले सुनेको, देखेको, जानेको कामकुरो अर्कालाई साँचो हो भनी विश्वास दिलाउन भनिने शब्द। २. अन्यायबाट अलग रहने काम; अन्यायबाट पृथक्।

धर्मबुद्धि- *ना.* १. धर्ममा लागेको बुद्धि; धर्मकर्ममा आधारित बुद्धि। २. धर्म र अधर्म छुट्ट्याउन सक्ने विचार; अधर्मलाई त्याग्ने र धर्मलाई अँगाल्ने बुद्धि।

धर्मभकाइ- *ना.* साँचो बोल्ने काम।

धर्मभकारी- *ना.* अनिकाल परेको बेला काम चलाउनका लागि राखिएको सामूहिक अन्नकोश; धरमभकारी।

धर्मभीरु- *वि.* धर्म हराउला कि भनेर डराउने; अधर्मदेखि डराउने।

धर्मभ्रष्ट- *वि.* धर्मकर्मप्रति विमुख रहेको; धार्मिक आचरणदेखि पतित भएको; धर्मच्युत।

धर्ममेधा- *ना.* बौद्धधर्मका अनुसार दशभूमि र त्रयोदश भूमिका दसौँ भूमि; महायान सम्प्रदायको अन्तिम भूमि।

धर्मयुग- *ना.* १. धार्मिक युग; सत्ययुग। २. धर्मकर्मलाई नै मानवीय कर्तव्य ठानिने युग।

धर्मयुद्ध- *ना.* १. धार्मिक विधि विधानअनुसार गरिने युद्ध; न्यायपूर्ण युद्ध। २. धर्मको रक्षाका निम्ति गरिने युद्ध।

धर्मरक्षक- *वि.* धर्मको पालना गर्ने; धर्मको रक्षा गर्ने।

धर्मरत- *वि.* १. धर्ममा तल्लीन रहेको; धर्ममा लागिरहने; धर्मपरायण। २. न्यायमा रत रहने; न्यायपरायण।

धर्मरति- *ना.* धर्मप्रतिको आशक्ति; धर्ममा अनुराग वा प्रेम गर्ने व्यक्ति; यमराज। २. युधिष्ठिर। ३. बुद्ध।

धर्मलुप्तोपमा- *ना.* उपमान र उपमेयका साधारण धर्म वा गुण नदेखाइएको वा लोप भएको, उपमा अलङ्कारको एक भेद।

धर्मवत्सल- धर्मलाई प्रिय तत्त्व सम्झने वा मान्ने; धर्मरत; धर्मनिष्ठ।

धर्मविद्- *वि.* धर्मको ज्ञाता; धर्मज्ञ।

धर्मविमुख- *वि.* धर्ममा प्रवृत्ति नभएको; धर्मतर्फ अभिरुचि नभएको।

धर्मविरोधी- *वि.* धर्मको विरोध गर्ने; धर्मलाई नमान्ने; अधर्मी; नास्तिक।

धर्मवीर- *वि.* जति नै कठोर कार्य भए तापनि धर्ममा अडिग रहने; जुनसुकै अवस्थामा पनि धर्मसम्बन्धी आचरण गर्न तत्पर (हरिश्चन्द्र, युधिष्ठिर, शिव आदि)।

धर्मशाला- *ना.* यात्री, बटुवा, भिक्षु आदिलाई निःशुल्क बस्नका लागि बाटाघाटा वा तीर्थस्थानमा बनाइएको घर; पाटी; पौवा।

धर्मशास्त्र- *ना.* पवित्र एवं आदर्श समाजको सिर्जनाका निम्ति ठुलठुला महात्माहरूद्वारा प्रतिपादित धर्मका विधि-विधानहरूको व्याख्या वा विवेचना गरिएको ग्रन्थ।

धर्मशास्त्री- *ना.* धर्मशास्त्रसम्बन्धी लक्षण एवं आचरण राम्रोसँग जान्ने व्यक्ति; धर्मशास्त्रमा पारङ्गत भएको व्यक्ति।

धर्मशील- *वि.* धर्मकर्ममा सोचिरहने प्रवृत्ति भएको;धार्मिक आचरणमा लागिरहने स्वभावको।

धर्मसंहिता- *ना.* धार्मिक वा सामाजिक विधि-विधानको वर्गीकरण गरिएको पुस्तक वा ग्रन्थ।

धर्मसङ्कट- *ना.* १. एकातिर धर्म र अर्कातिर पाप हुने खालको काम गर्नुपरेको अवस्था; धर्मकृच्छ्र। २. धर्मपालन गर्न वा धर्म बचाउन मुस्किल परेको स्थिति।

धर्मसभा- *ना.* १. धर्मका सम्बन्धमा विचारविमर्श गर्नका निम्ति बसेको सभा। २. न्याय तथा अन्यायको जाँचबुझ गरी न्यायिक निर्णय दिइने अड्डा; न्यायालय।

धर्माचरण- *ना.* [सं.] १. धर्मसम्बन्धी आचरण गर्ने काम। २.धर्मशास्त्रले बताएअनुसारको कर्म वा व्यवहार।

धर्माचार्य- *ना.* [सं.] १. धर्मसम्बन्धी शिक्षा दिने गुरु। २. धार्मिक सम्प्रदायका प्रणेता। ३. धर्मका विधि-विधानहरूका व्याख्याता।

धर्मात्मा- *वि.* [सं.] आत्मामा धार्मिक संस्कार भरिएको; धर्म गर्ने; धर्मप्राण; धार्मिक।

धर्माधिकरण- *ना.* १. धर्मसम्बन्धी अधिकार भएको अड्डा; न्यायालय। २. धर्मसम्बन्धी न्याय गर्ने व्यक्ति; न्यायाधीश।

धर्माधिकरणिक- *ना.* १. धर्मको निर्णय गर्ने अधिकार प्राप्त व्यक्ति; धर्माधिकारी। २. न्याय जान्ने र न्याय दिने व्यक्ति; न्यायाधीश।

धर्माधिकार- *ना.* [सं.] १. धर्म र अधर्म केलाई त्यसको यथोचित न्याय दिने अधिकारी। २. न्यायाधीश। ३. दानको उचित प्रबन्ध

गर्नका निम्ति नियुक्त गरिएको राजकर्मचारी। ४. धर्मशास्त्र, ऐनकानुन, रीतिथिति वा चालचलनबमोजिम न्याय भएको छ- छैन भनी जाँचबुझ गर्ने र सो नभएमा यथोचित रूपमा धर्म र न्यायको व्यवस्था गर्नका निम्ति भएको प्रमुख अधिकार। ५. राजालाई धार्मिक सल्लाह दिने व्यक्ति। ६. धर्मशास्त्रका आधारमा न्याय गर्ने व्यक्ति।

धर्माधिकारी- *ना.* धर्मअधर्मको निर्णय वा व्यवस्था गर्ने व्यक्ति; धर्माधिकार।

धर्माधिकृत/धर्माध्यक्ष- *ना.* [सं.] १. न्यायाधीश। २. धर्माधिकारी। ३. विष्णु। ४. यमराज।

धर्मान्तर- *ना.* [सं.] आफ्ना पुर्ख्यौली धर्मबाहेकको कुनै धर्म; अर्को धर्म।

धर्मान्तरण- *ना.* आफ्नो धर्म छाडेर अर्को धर्म ग्रहण गर्ने काम।

धर्मान्ध- *वि.* [सं.] स्वधर्ममा अन्धो सुरले विश्वास राख्ने र अर्काको धर्ममा द्वेष तथा तिरस्कारको भावना राख्ने।

धर्मार्थ- *क्रि.वि.* [सं.] धर्मका निम्ति; पुण्यका लागि।

धर्मावतार- *ना.* [सं.] १. धर्मका साक्षात् स्वरूप; अत्यन्त धर्मात्मा व्यक्ति। २. युधिष्ठिर।

धर्मासन- *ना.* [सं.] धर्म र अधर्मको उचित न्याय गर्नका निम्ति बसिने आसन; न्यायाधीशको आसन।

धर्मिणी- *ना.* [सं.] १. धर्मपत्नी; गृहलक्ष्मी; स्वास्नी। *वि.* २. धर्म गर्ने (आइमाई)।

धर्मिष्ठ- *वि.* [सं.] धर्ममा अड्ने; धर्मात्मा; पुण्यात्मा।

धर्मी- *वि.* [सं.] १. धर्म जान्ने एवं धर्म गर्ने; पुण्यात्मा। २. कुनै विशिष्ट धर्म वा गुण भएको। (जस्तो- तापधर्मी, द्रवधर्मी, प्रत्ययधर्मी)। ३. कुनै मत वा धर्मको अनुयायी। *ना.* ४. कुनैधर्म वा वृत्ति भएको वस्तु। ५. धार्मिक व्यक्ति।

धर्मोन्मत्त- *वि.* [सं.] धर्मले उन्मत्त भएको; धर्मान्ध।

धर्मोन्माद- *ना.* [सं.] १. धर्मका सम्बन्धमा हुने घमन्ड। २. आफ्नो धर्मलाई माथि उठाउन अरू धर्मको नाश गर्ने काम।

धर्मोपाध्याय- *ना.* [सं.] धर्मका उपाध्याय; धर्मशिक्षक; पुरोहित।

धर्म्य- *वि.* [सं.] १. धर्मको अनुकूल रहेको; धर्म वा न्यायले युक्त। २. धर्मसम्बन्धी।

धर्षण- *ना.* [सं.] १. एकले अर्कालाई हियाएर गरिएको व्यवहार; अपमान; मानहानि। २. एकाएक जोरसँग झम्टने काम; आक्रमण। ३.दमन गर्ने काम; दबाब।

धर्षणीय- *वि.* धर्षण गर्न उचित; धर्षण गर्न सकिने।

धर्साधर्सी- *ना.* [धर्सो+धर्सो] सानातिना थुप्रै धर्सा; सानाठुला धर्साहरूको समूह।

धर्सो- *ना.* [सं.] १. धर्को; रेखा। २. पात, डाँठ आदिको नसो।

धव- *ना.* [सं.] १. फेदतिर अलिअलि पातलो बोक्रो उक्किएर जाने, औलतिर हुने एक जातको रुख; बोट धयेँरो। २. पोइ; लोग्ने। ३.स्वामी; मालिक।

धवल- *वि.* [सं.] १. सेतो वा सुकिलो। २. कुनै कसर नभएको; निर्मल; स्वच्छ। ३. राम्रो सुन्दर; मनोहर।

धवलपाण्डु- *ना.* सेतो रङको ढुकुर।

धवला- *वि.* [सं. 'धवल' को स्त्री.] १. धवल बान्की वा रङकी; त्यस्तै स्वच्छ वा मनोहर। *ना.* २. सेतो गाई। ३. नेपालको दार्चुला जिल्लामा बसोबास गर्ने व्यासी जातिले मनाउने मुख्य चाड।

धवलागिरि- *ना.* १. मध्यपश्चिम नेपालको म्याग्दी जिल्लामा पर्ने ८,१६७ मिटर अग्लो हिमचुचुरो वा पहाड; धौलागिरि; धौलासिरी। २. सोही नाममा रहेको नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने एक अञ्चल; धौलागिरि अञ्चल।

धवलिमा- *ना.* [सं.] सेतो हुनाको भाव; सेतोपना।

धसरा- *ना.* १. भिरालो जमिन धस्किएको ठाउँ; पहिरो गएको ठाउँ। २. फुको माटो भएको खेतबारीमा लामा फड्का गरी कुद्दा परेका गाईबस्तुका खुट्टाका ठुलठुला डाम।

धसाइ- *ना.* धस्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

धसाइनु- *क.क्रि.* धस्ने पारिनु; धसाउने काम गरिनु।

धसाउनु- *प्रे.क्रि.* धस्ने पार्नु; धस्न लाउनु।

धसान- *ना.* १. बर्सादका पानीले गल्दा भिरालो जमिनको माटो सोहोरिएर झर्ने प्रक्रिया; धस्ने काम। २. गिलो, फुको, हलुको वा थलथले जमिनमा गह्रौं वस्तुले थिच्ता माटो तलतिर खाँदिने चाल। ३. भासिने खालको जमिन। ४. दलदल; धाप।

धसारिनु- *क.क्रि.* १. धस्कने पारिनु। *अ.क्रि.* २. धस्कनु।

धसारो- माटो धस्काउँदै हिँडेको लामो फड्को; त्यसरी हिँड्दा परेको पैतालाको डाम।

धसार्नु- *स.क्रि.* [धस्+आर्+नु] माथिबाट थिच्ता माटो धस्कने गर्नु; धस्काउनु।

धसिँगर/धसिङ्गर- *वि.* [सं. धूमांश+इँङ्गर] ध्वाँसोजस्तो कालो र नसुहाउँदो मोटोघाटो; धुस्रोफुस्रो।

धसिङ्गरे- *वि.* १. धसिङ्गर। २. ससाना खस्रा पात हुने, चुत्राका जस्ता काला गेडा फल्ने एक जातको बोट; त्यसैको फल वा गेडा।

धसिनु- *क.क्रि.* [धस्+इ+नु] १. धस्ने काम गरिनु; रगडिनु। *अ.क्रि.* २. बेसरी काममा लागिनु।

धस्कनु- *अ.क्रि.* [धस्+क+नु] लुगा, कपडा आदि धसिएर फाट्न आँट्नु; खिइनु; जीर्ण हुनु।

धस्काइ- *ना.* धस्कने काम।

धस्काउनु- *प्रे.क्रि.* धस्कने पार्नु; धस्कन लगाउनु।

धस्किनु- *अ.क्रि.* १. धस्कनु। *क.क्रि.* २. घोटिनु।

धस्को- *ना.* धसिएको चिह्न; लुगा आदि धसिएर जीर्ण भएको अवस्था।

धस्क्याइ- *ना.* धस्को फाट्ने वा धस्किने क्रिया-प्रक्रिया।

धस्क्याइनु- *क.क्रि.* धस्किने पारिनु।

धस्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* धस्किने पार्नु।

धस्नु- *स.क्रि.* [सं. धृष्+नु] १. कुनै वस्तु अर्को साह्रो वस्तुमा घोट्ने, रगेड्ने काम गर्नु। २. घुँडा, कुहिना आदिले ठेल्ने वा थिच्ने काम गर्नु। ३. छुरा आदि शरीर वा अन्य कुनै कोमल वस्तुमा रोप्ने तथा भसाउने काम गर्नु। ४. खाँबो आदि गाड्नु। ५. उपभोग गर्नु। *अ.क्रि.* ६ माटो आदि तलतिर खाँदिनु। ७. खाँबो, घोचो आदि भासिनु।

धस्याइ- *ना.* [√ धसि (+याइ)] धसिने किसिम वा क्रिया
धस्याइनु- *क.क्रि.* धसिने पारिनु।
धस्याउनु- *प्रे.क्रि.* धसिने पार्नु।
धस्रा- *ना.* [अ. दहशत] १. कुनै विषयमा हुने मानसिक दुर्बलता; सन्देह; शङ्का। २. मानसिक त्रास; भय।
धस्रो- *ना.* [धर्सो] १. सागपात आदिमा हुने पातलो नसो। २. लुगा-कपडामा हुने कुनै दाग वा धर्को; धर्सो।
धाँगर/धाँगड- *ना.* १. तराई क्षेत्रमा बसोबास गर्ने एक जाति; धाङर। *वि.* २. ठुलो जिउडालको; ढङ्ग।
धाँज/धाँजो/धाँदो- *ना.* [सं. ध्वान] १. चिम्टचाहा माटो भएको जमिन सुकेर चरचरी चिरिएको ठाउँ; धरातल चर्किंदा बनेको छिद्र। २. जमिन, भित्तो आदि फुटेर वा फाटेर परेको लामो चिरो; धाँज।
धाँधली- *ना.* १. नराम्रो उद्देश्यले कुनै कु्रा भत्काउने, बिगार्ने तथा नास गर्ने काम; उपद्रव; विध्वंस। २. निर्धारित नीति- नियमबेगर लापर्बाहीका साथ कुनै काम गर्ने प्रक्रिया।
धा- *ना.* [सं.] १. सङ्ख्यावाचक तथा परिमाणवाचक शब्दका पछाडि जोडिएर अधिकतम, प्रकार, चोटि, खण्ड आदि बुझाउने प्रत्ययधर्मी शब्द (जस्तै- बहुधा, द्विधा, शतधा आदि)। २. धारण गर्ने, धारक। ३. बृहस्पति। ४. ब्रह्मा। ५. सङ्गीतमा धैवत स्वरको वाचक शब्द। ६. मृदङ्ग, तबला आदिको एक बोल। ७. देब्रेतिर गजाले र दाहिनेतिर नाङ्गा हातले ठोकेर बजाइने विशेषतः बौद्धमार्गीहरूमा प्रचलित एक प्रकारको ढोलकजस्तो बाजा।
धाइ- *ना.* [√ धाउ (+आइ) धाउने काम।
धाइनु- *क.क्रि.* धाउने काम गरिनु।
धाइफाल- *ना.* दौडेर भाग्ने काम; हतारिएर आउने वा जाने काम।
धाइलरी/धाइलौरी- *ना.* [धाइ+लौरी] केटाकेटीहरूले गट्टा खेल्दाखेरि भन्ने शब्द; गट्टाका खेलमा प्रतिद्वन्द्वीलाई रिन लगाउँदा भन्ने बोली (धाइलरी एक, धाइलरी दुई आदि)।
धाई- *ना.* [सं. धात्री] बालकलाई दुध खुवाउने, स्याहारसुसार गर्ने स्त्री; बालककी सुसारे; धाईआमा।
धाईआमा- *ना.* धाईको काम गर्ने आमासमानकी स्त्री; उपमाता; धाई।
धाईरुख- *ना.* नयाँ लगाइएका वृक्षहरूको संरक्षणार्थ बाँकी राखिएका पुराना रुख।
धाउ- *ना.* [सं. धातु] खानिबाट निकालिएको फलाम, पित्तल आदिको कच्चा वस्तु; नखारेको खनिज वस्तु; काँचो धातु।
धाउनु- *अ.क्रि.* [सं. धावने कुनै काम सिद्ध गर्न बारबार जानु; टाढाको बाटो जानु वा आउनु; छिटो छिटो जानु।
धाउनी- *ना.* [धाउ+नी] धावा गरेर कुनै काम गर्ने प्रक्रिया; धाउने काम; ध्याउन्ना।
धाक- *ना.* [सं.] १. भित्र कुनै पनि सार नभएको र बाहिरचाहिँ बढाइचढाइ गरिएको फोस्रो कुरो; बोक्रे रबाफ; आडम्बर। २. कुनै वस्तु वा विषयको मनमा परेको प्रभाव; हैकम।
धाकधुक- *ना.* साधारण विषयलाई बढाईचढाई ठुलो देखाउने काम; फाइँफुट्टी, धाकपाक।
धाकपाक- *ना.* फाइँफुट्टी; रोबरवाफ; धाकरवाफ।
धाकरवाफ- *ना.* रोबरवाफ; धाकपाक।
धाकधाकिलो- *वि.* धाक भएको; हैकम भएको; धाकी। स्त्री. धाकिली।
धाकधाकी- *वि.* बोक्रे रवाफ देखाउने; अस्वाभाविक फुइँ लगाउने; धाक लगाउने।
धागा तलुवा- *वि.* [धागो+तलुवा] विशेष किसिमले बुनेर धागाकै तलुवा राखिएको (नेपाली जुत्ता)।
धागाधागी- *वि.* [धागो+धागी] साना र ठुला धागाहरूको समूह।
धागी- *ना.* [धागो+ई] धागो (प्रायः बालबोलीमा)।
धागो- *ना.* [प्रा. तग्ग, हि. तागा] १. रुवा आदिलाई चर्खा वा मेसिनमा कातेर बनाइएको डोरो; सुत; सूत्र। २. आइमाईले चुल्ठामा लगाउने बत्तु आदि जडिएको सुतहरूको गुच्छो। ३. विशेष किसिमको सूत्र। ४. माकुराले जाल बनाउन निकालेको मसिनो डोरो।
धाङर- *ना.* हे. धाँगर/धाँगड।
धातधुत- *ना.* [(द्वि.)+धुत्] कसैका साथमा रहेका वस्तु जबरजस्ती खोस्ने वा लुछ्लाछ गर्ने काम; खोसखास; धुतधात।
धातविक- *वि.* [सं.] १. धातुसम्बन्धी; धातुको। २. धातुनिर्मित; धातुले बनेको।
धाता- *ना.* [सं.] १. सृष्टि गर्ने देवता; विधाता; ब्रह्मा। २. पालन गर्ने देवता; विष्णु। ३. संहार वा कल्याण गर्ने देवता; शिव। ४. सूर्यका बाह्र रूपमध्ये एक। ५. उनन्चास वायुमध्ये एक। *वि.* ६. पालन गर्ने; पालक। ७. रक्षा गर्ने; रक्षक। ८. धारण गर्ने।
धातु- *ना.* [सं.] १. अपारदर्शक, विशेष प्रकारको चमक र गुरुत्व रहने, ताप र विद्युत्को सञ्चार हुन सक्ने कुटेर लम्याउँदा वा बढाउँदा नटुक्रिने सुन, चाँदी, पित्तल, तामा, फलाम आदि खनिज पदार्थ। २. शरीरमा रहने रस, रगत, हाड, मासु, बोसो, मासी र वीर्य गरी जम्मा सात तत्त्व। ३. भूतत्त्व (पञ्च महाभूत, पञ्चतन्मात्रा)। ४.क्रियाको मूल तत्त्व (खा, देख्, बोल्, लेख्, इ.)। ५. वास्तु वा मूर्तिकलामा एक अङ्गुल वा एक मात्राको सात गुना बराबरको नाप; दृष्टि, मुनि, पाताल अब्धि बराबरको नाप; सात अङ्गुल।
धातुक्षय- *ना.* १. शरीरको वीर्य नाश हुने वा पतन हुने प्रमेहसम्बन्धी रोग। २. वीर्यस्खलन; स्वप्नदोष।
धातुवर्धक- *वि.* शरीरमा रहेको धातुहरूको वृद्धि गर्ने; वीर्य बढाउने (कुनै औषधी)।
धातुमल- *ना.* १. नङ, कपाल, सिँगान, कानेगुजी, कचेरा आदि शरीरमा रहेका धातुहरूको मल। २. फलाम, तामा आदि धातुको कीट।
धातुमेह- *ना.* योनि वा लिङ्गमा हुने भित्री खटिरो; सुज आदि हुने रोग; भिरङ्गीजस्तो एक प्रकारको रोग।
धातुयुग- *ना.* पुरातत्त्वका अनुसार पाषाण युगभन्दा पछिको युग; धातुको आविष्कार भएको समय (मेटल एज)।
धातुराग- *ना.* खैरो रङको एक प्रकारको ढुङ्गे माटो; गेरु।
धातुवाद- *ना.* १. खानीबाट निकालिएका कच्चा धातुहरूलाई

रासायनिक प्रक्रियाद्वारा साफ गरेर सुन, चाँदी आदि विशुद्ध धातु बनाउन सिकाउने विद्या। २. सबै शब्द धातुबाटै विकसित भएका हुन् भन्ने भाषाशास्त्रीय एक सिद्धान्त।

धातुविज्ञान- *ना.* फलाम, पित्तल आदि धातुसम्बन्धी कुराको अध्ययन गर्ने वा तीबारे जानकारी दिने शास्त्र।

धात्री- *ना.* [सं.] १. धाई; उपमाता। २. पृथिवी, धरित्री। ३. त्रिफलामध्ये एक; अमला। ४. गङ्गा। ५. गायत्री देवी। ६. गाई। ७. उन्नाइस गुरु तथा त्यति नै लघु मात्रा हुने आर्याछन्दको एक भेद।

धात्रीपत्र- *ना.* भैरुमपाती।

धात्रीफल- *ना.* बान्ता रोक्न र टाउको दुख्दा आराम दिलाउन प्रयुक्त हुने बियाँ भएको, तितो पात हुने एक जातको वनस्पति; त्यसकै बियाँ।

धात्रीविद्या- *ना.* गर्भिणी आइमाईलाई सुत्केरी गराउन सहयोग गर्ने र बालकको पालनपोषण गर्न सिकाउने विद्या।

धात्वर्थ- *ना.* [सं.] कुनै शब्दको धातुबाट निस्कने अर्थ; शब्दको मूल अर्थ।

धात्विक- *वि.* [सं.] धातुको वा धातुबाट बनेको; धातुसम्बन्धी।

धात्विक मूल्य- *ना.* मोहर आदिमा अङ्कित गरिएअनुसारको मूल्य नभएर तिनीहरूमा मिसाइएका धातुको बजारभाउअनुसारको मूल्य; मोहर आदिमा धातुको मूल्यका आधारमा निर्धारित गरिने मूल्य।

धादिङ- *ना.* नेपालको मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने बाग्मती अञ्चलको एक जिल्ला।

धान्नु- *स.क्रि.* [सं. धारण] १. कुनै कामका निम्ति निर्धारित खर्चले सुरुबुरु पुग्नु; थेग्नु। २. एक वस्तुले अर्को वस्तुलाई थाम्नु; अड्याउनु। ३. कुनै वस्तु निश्चित समयसम्म टिक्नु; खप्नु। ४. धारित साधनले निर्वाह गर्नु; काम चल्ने किसिमले पुऱ्याउनु; टार्नु। ५. कुनै काम निर्धारित समयमा समाप्त गर्नु; भ्याउनु।

धान- *ना.* [सं. धान्य] सिरुका आकारका लामा लामा पात हुने, नलका मुखबाट धेरै गेडा भएका बाला लाग्ने, खेतमा हिलो पारेर उमारिएको बिउ रोपिने वा बुगुल्टो माटोमा गेडै छरेर उमारिने, ओखली, ढिकी र मेसिनले कुटेर चामल बनाइने कालो, रातो र पहेंलो रङका गेडा लाग्ने एक जातको प्रमुख अन्न।

धानकुटी- *ना.* माकुराका जस्ता धेरै खुट्टा र सानो, डल्लो जिउ हुने प्रायः घाँसपातमा उम्रने एक जातको किरो।

धानगाग्री- *ना.* वरिपरि बाटुलो चौको बनाई केटाकेटी खेल्दा मसिना ढुङ्गा त्यही चौकीमा पर्ने गरी खेल्ने एक खेल।

धानगोदाम- *ना.* १. धान राख्ने घर; धनसार। २. धान आदि अन्न राख्ने सरकारी घर।

धान चमरा- *ना.* सुत्ला च्याप्नुभन्दा केही अगाडि मकैका बोटको टुप्पाबाट पलाउने चमर जस्तै झुप्पो।

धानचरी- *ना.* मुसो।

धाननाच- *ना.* मेला, पर्व, हाटबजार आदिमा भेला भई नातेदारबाहेकका युवायुवतीहरूले परस्पर हात समाई वालम भन्दै वा गीत गाउँदै नाचिने पूर्वी नेपालका विशेषतः लिम्बू जातिमा प्रचलित प्रसिद्ध लोकनृत्य।

धानिनु- *क.क्रि.* [धान्+इ+नु] धान्ने काम गरिनु।

धानी- *ना.* [धान+ई] १. नपाक्तैको धानको बोटजस्तो हरियो रङ। *वि.* २. त्यस्तो रङ भएको।

धानुक- *ना.* [सं. धानुष्क] १. धनु चलाउने व्यक्ति; धनुर्धारी। २. रुवा फड्कने व्यक्ति; धुनियाँ। ३. नेपालका तराईभेकतिर बसोवास गर्ने एक जाति।

धानुष्क- *ना.* [सं.] धनुकाँड बोक्ने, लिने तथा चलाउने व्यक्ति।

धाने- *वि.* [धान+ए] धानसम्बन्धी।

धाने ब्याज- *ना.* रिन दिएलिएका रुपियाँको ब्याजस्वरूप लिइने धान; जिन्सी ब्याज।

धान्य- *ना.* [सं.] १. धान। २. धान आदि अनाज; अन्न। ३. धनियाँ। ४. एक प्राचीन अस्त्रविशेष।

धान्यकल्क- *ना.* धानका गेडाबाट उक्किने बोक्रो; भुस।

धान्यकूट- *ना.* १. धान थुपारिएको रास। २. धान राखिएको घर; धनसार।

धान्यपञ्चक- *ना.* १. शालि, ब्रीहि, शूक, शिवी र क्षुद्र गरी जम्मा पाँच प्रकारका धान। २. वैद्यशास्त्रअनुसार आमातिसार तथा उदरशूलको उपचारका निम्ति प्रयोग गरिने औषधी।

धान्यपूर्णिमा- *ना.* मङ्सिर महिनामा पर्ने पूर्णिमा; मार्ग शुक्ल पूर्णिमा।

धान्याम्ल- *ना.* चामलका पिठामा कोदो हालेर अमिल्याई बनाइने एक प्रकारको मद्य; जाँड; बियर।

धाप्नु- *स.क्रि.* [धाप+नु] १. खोपी, डन्डीबियो आदिका खेलमा सो खेल हान्नका निम्ति फड्कनु। २. कसैलाई स्याबासी वा धन्यवाद दिंदा हत्केलाले हल्का धाप दिनु। ३. पशुहरूलाई शान्त पार्नाका निम्ति पिठिउँमा लबटाले हलुको गरी हान्नु।

धाप$_1$- *ना.* [सं. धावन] १. खोपी आदि खेलमा नियमित रूपले हालिने फड्को। २. कसैलाई स्याबासी, धन्यवाद आदि दिंदा पिठचूँमा हानिने स्नेहपूर्ण हल्का लबटो। ३. पशुहरूलाई शान्त गर्नका निम्ति पिठिउँमा दिइने चपेटाको हल्का प्रहार।

धाप$_2$- *ना.* [सं. धाप] पानी जमेर वा धेरै हिलो भएर गाडिने र भासिने ठाउँ; दलदल।

धापको किलो- *वि.* दृढता नभएको; जता पनि ढल्किने; अस्थिर।

धापिनु- *अ.क्रि.* [धाप+इ+नु] ज्यादा हिँडाइ वा धावासँग गरिएका कामले थकित हुनु; धपेडिनु।

धाम- *ना.* [सं.] १. बस्ने, ओतिने र अडिने ठाउँ; गृह; घर। २. बसोबासका निम्ति सुरक्षित स्थान; वासस्थान। ३. शरीर; देह; जिउ। ४. शोभा; सुषमा; श्री। ५. तेज; किरण; प्रभाव। ६. देउदेउताहरू रहेको प्रसिद्ध ठाउँ; स्वर्ग; पुण्यस्थान; तीर्थ।

धामन- *ना.* [सं. धामिणी] हरियो-पहेंलो झल्का भएको सेतो रङको ज्यादै लामो र ज्यादै छिटो दगुर्ने, पुच्छरमा विष हुने, कसैलाई नडस्ने एक जातको सर्प; धामिन (यसको पुच्छर जसको जुन अङ्गमा पर्छ त्यो मासु गलेर झर्छ। यसले गाई-भैंसी आदि र स्वास्नीमान्छेलाई बेह्रेर उनीहरूको थुन वा स्तनबाट दुध चुस्छ र उनीहरू मर्छन् भन्ने जनधारणा मधेसतिर रहेको छ।)।

धामा₁- *ना.* [सं. धावन] १. कुनै उपलब्धि हासिल गर्नका निम्ति गरिने कडा परिश्रम, मिहिनेत। २. कठिनाइ; कठोरता; मुस्किल।

धामा₂- *ना.* [धाई+आमा] धाईआमा।

धामिन- *ना.* हे. धामन।

धामिनी- *ना.* [सं.] धामन सर्प।

धामी- *ना.* [प्रा. धम्मि] १. भूत, प्रेत, बोक्सी, डाइनी, लागो आदिको आशङ्कामा सो रोग निको गराउन शरीरमा देउदेउता वा भूतप्रेत आदिको प्रवेश गराएर तन्त्रमन्त्र प्रयोग गरी झारफुक गर्ने व्यक्ति; झाँक्री। २. धिमाल जातिको ग्रामदेवताको पुजारी।

धामीधमिनी- *ना.* १. स्त्री धामी। २. धामीकी पत्नी।

धार- *ना.* [सं.] १. नदी वा समुद्रको पानीको प्रवाह; पानी आदिको बगाइ। २. वर्षाकालमा जम्मा गरिएको पानी। ३. एक्कासि बर्सिएको मुसलधारे वर्षा। ४. कुनै हतियारको काट्ने तिखो र पातलो भाग; किनारा। ५. पानी आदिको मध्य भाग; बिच; अन्तर। ६. कुनै वस्तुको रेखा; डोरो। *वि.* ७. लिने, थाम्ने वा बोक्ने (जस्तो- कर्णधार, सूत्रधार इ.)।

धारक- *वि.* [सं.] १. धारण गर्ने। २. रोक्ने; छेक्ने; अवरोध उत्पन्न गर्ने। ३. ऋण लिने; कर्जा खाने; रिनी। ४. कुनै वस्तु कतै लिएर जाने; वाहक। *ना.* ५. कलश; घडा।

धारण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु राम्ररी लिने, समाउने वा बोक्ने काम; ग्रहण गराइ (जस्तो- वस्त्रधारण, कवचधारण इ.)। २. शरीरमा लुगा, कपडा आदि लगाउने काम; पैराइ। ३. उधारो वा ऋण लिने काम। ४. सुरक्षित राख्ने काम; जोगारा। ५. स्मरण गर्ने काम; सम्झौनी।

धारणा- *ना.* [सं.] १. धारण गरिने अवस्था, क्रिया, गुण वा भाव। २. कुनै कुरा मनमा धारण गरिने शक्ति; बुद्धि; सम्झना; अक्किल। ३. मनमा भएको दृढ निश्चय; सद्विचार। ४. मर्यादा। ५. स्मृति; याद। ६. योगमा ब्रह्मको मात्र ध्यान रहने मनको स्थिति।

धारणामूलक- *वि.* मूल रूपमा बुद्धि, सद्विचार, मर्यादा, ब्रह्मको ध्यान आदिसम्बन्धी धारणा भएको; धारणा नै मूल शक्ति भएको।

धारणीय- *वि.* [सं.] धारण गर्न उचित; मनमा दृढ रूपले ग्रहण गर्न योग्य।

धारधुर- *ना.* [अ.मू. धुर्+अ (द्वि.)] १. बेसरी तातेको तरल पदार्थ सेलाउनका निम्ति एक भाँडाबाट अर्का भाँडामा खन्याइरहने चाल। २. दुहुँदै गरेका दुधका सिर्का ढुङ्ग्रामा पर्दा उत्पन्न हुने ध्वनि।

धारयिता- *वि.* [सं.] १. धारण गर्ने। २. ऋण लिने।

धारा- *ना.* [सं.] १. पानी वा पन्यालो पदार्थको लगातारको बहाइ; प्रवाह; धार। २. निरन्तर चलिरहेका कुनै कुराको क्रम। ३. छहरो; छाँगो; झर्ना। ४. ऐन-कानुन, नियम, विधान आदिको दफा; खण्ड। ५. पानी भुईंमा खस्ने पाइप, डुँड आदि; धारो।

धारागृह- *ना.* १. तीव्र वेगले छुट्ने पानीका धारा। २. फोहरा भएको घर।

धाराधर- *ना.* धारालाई धारण गर्ने चिज; जलधर; बादल; मेघ।

धाराप्रवाह- *ना.* १. पानीको धारो जस्तै अविच्छिन्न रूपले बगिरहने प्रक्रिया। *क्रि.वि.* २. अविराम गतिले; नरोकिईकन; एकनाससित।

धारावर्षण- *ना.* अविरल रूपले वर्षा हुने प्रक्रिया।

धारावाहिक/वाही- *वि.* १. अविरल गतिको; निरन्तर रूपमा चलिरहने। २. एकपछि अर्को गर्दै क्रमिक रूपमा चलेको (लेख आदिको प्रकाशन)।

धारासम्पात/सार- *ना.* अखण्ड रूपमा भएको वर्षा; अतिवृष्टि; मुसलधारे पानी।

धारिउँ- *वि.* [धार+इउँ] खुकुरी, तलवार आदिको धारजस्तो; धारजस्तो पारेको।

धारिउँ हात- *ना.* कसैलाई गाली गर्दा वा सराप्ता धारजस्तो पारेर ठड्याइएको हात।

धारिणी- *ना.* [सं.] १. धरणी; धरित्री; पृथिवी। *वि.* २. धारण गर्ने (स्त्री)।

धारित- *वि.* [सं.] १. धारण गरिएको। २. सम्झिएको; स्मरण गरिएको। ३. लगाइएको; पहिरिएको (लुगा, गहना आदि)।

धारिलो- *वि.* [धार+इलो] तीक्ष्ण धार भएको; ज्यादै लाग्ने; खुब काट्ने (हतियार आदि)।

धारी- *वि.* [सं.] १. धारण गर्ने; ग्रहण गर्ने (जस्तै- धनुर्धारी, शस्त्रधारी इ.)। २. पढेका कुरा नबिर्सने; स्मरणशक्ति भएको; धारणा गर्ने शक्ति भएको। ३. अरूबाट ऋण लिने; ऋणी; आसामी; कर्जादार।

धारीचरो- *ना.* खोलाको किनारवरिपरि ठुलठुला ढुङ्गामा बस्ने, भालेको शरीर निलो, पखेटा, पुच्छर खैरो र पोथीको शरीर खैरोमा कहीँकहीँ निलो, पुच्छरमा सेतो हुने, पुच्छर डोलाइरहने चरो; भद्राइचरो।

धारे- *वि.* [धार+ए] तीक्ष्ण धार भएको; धारजस्तो परेको; धारजस्तो; धारको।

धारे हात- *ना.* अरूलाई सराप्ता काटेको जस्तो अभिनय गरिने हातको मुद्रा; धारिउँ हात।

धारो- *ना.* [सं. धारा] १. पाइप, डुँड, टुटी आदिबाट अविरल रूपमा खसेको पानीको प्रवाह। २. निरन्तर रूपमा पानी झार्न तयार गरिएको पाइप, डुँड, टुटी आदि वस्तु। ३. अविच्छिन्न रूपमा भइरहने आवतजावत; धुइरो।

धारोष्ण- *वि.* दुहुँदादुहुँदैको; दुहेर चिसो नभएको; थुनबाट झरिसक्ने बित्तिकैको; थुनको तातो नसेलाएको (दुध)।

धार्तराष्ट्र- *ना.* [सं.] १. चुच्चो परेको र खुट्टा काला हुने एक जातको हाँस। २. धृतराष्ट्रका वंशज, कौरव।

धार्नी- *ना.* [सं. धारणी] १. बाह्र पाउको तौल। *वि.* २. त्यति तौलको।

धार्मिक- *वि.* [सं.] १. धर्मसँग सम्बन्धित; धर्मविषयक। २. धर्म गर्ने; धर्मप्रति आस्था राख्ने; धर्मात्मा; धर्मशील।

धार्मिक कार्य- *ना.* धर्मसम्बन्धी कार्य; पाठपूजा, तीर्थव्रत; यज्ञ, उपवास आदि कार्य।

धार्मिक क्षेत्र- *ना.* देउदेउताका मन्दिर तीर्थस्थल आदि रहेको इलाका; धार्मिक स्थल।

धार्मिकता- *ना.* धार्मिक हुनाको अवस्था, गुण वा भाव।

धार्मिक सङ्घर्ष- *ना.* धर्मावलम्बी र धर्मविरोधीहरूको बिचमा अथवा दुई भिन्नाभिन्नै धर्मका पक्षपातीहरूमा हुने परस्परको काटमार आदि कृत्य।

धार्मिक स्थल- *ना.* देउदेउताका मन्दिर, तीर्थ, धाम आदि भएको ठाउँ।

धार्य- *वि.* [सं.] १. धारण गर्न योग्य; धारणीय। २. सम्झन लायक; स्मरणीय। ३. लगाउने खालको; पहिरूँपहिरूँ लाग्ने। *ना.* ४. पोसाक, वस्त्र, गहना आदि।

धार्ष्ट्य- *ना.* [सं.] धृष्ट हुनाको भाव वा अवस्था; ढिठपन; अटेरीपना; धृष्टता।

धावक- *ना.* [सं.] १. कपडा धुने व्यक्ति; धोबी। २. हल्कारा। ३. समाचार वा सन्देशबाहक; दूत। ४. संस्कृत भाषाका एक प्रसिद्ध कवि। *वि.* ५. धुन योग्य (वस्त्र आदि)। ६. दौडने; कुद्ने।

धावन- *ना.* [सं.] १ छिटोसँग दगुर्ने काम। २. धुने वा मैला साफ गर्ने काम। ३. चिठी वा सन्देश लाने वा ल्याउने कार्य।

धावन्ती- *वि.* ध्याउन्ना गरेर वा परिश्रम गरेर हुने; धावा गर्नुपर्ने। (उदा.- घोकन्ती विद्या धावन्ती खेती।-उखान।)

धावा$_1$- *ना.* [भो. ब.] लिम्बू जातिका कुलदेवता।

धावा$_2$- *ना.* [सं. धावन] १. एकाएक झम्टने क्रिया; आक्रमण; चढाइ; हमला। २. कुनै काम सिद्ध गर्नका निम्ति गरिने दौडधुप। ३. कठोर परिश्रम। ४. धपेडी।

धावित- *वि.* १. सफा गरिएको; धोइएको; सुकिलो। २. दौडेको; भागेको। ३. गएको।

धिक्- *वि.बो.* [सं.] १. तिरस्कार, घृणा आदि बुझाउने शब्द। २. निन्दा; गाली।

धिक्कार्नु- *स.क्रि.* [सं. धिक्कार+नु] कुनै खराब काम गर्नेलाई तिरस्कार वा निन्दा गर्नु।

धिक्कार- *वि.बो.* [सं.] कसैले नराम्रो, मन नपर्दो काम गर्दा घृणा, निन्दा वा हेला व्यक्त गरेर भनिने शब्द; धिक्।

धिक्काराइ- *ना.* धिक्कार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

धिक्कारिनु- *क.क्रि.* धिक्कार्ने काम गरिनु।

धिङ्न्याइँ- *ना.* [धिङ्न्याहा+याइँ] धिङ्न्याहापन; धिङ्न्याहाको चाल।

धिङ्न्याहा- *वि.* [सं. धृष्णक+याहा] १. आफ्नै कुरा मात्र माथि पार्न खोज्ने; जिद्दीदार; ढिपीवाल। २. काम गर्छु भनेर पनि नगर्ने; नकचरो; थेत्तरो। ३. झगडा मात्र गर्ने र भनेको पटक्कै नमान्ने; अटेरी। स्त्री. धिङ्न्याही।

धित- *ना.* [सं. धृत] धैर्य; विश्वास।

धितधरान- *ना.* विश्वासको भावना; इमान्दारी।

धितपतेर- *ना.* कुनै विषयप्रतिको गहिरो विश्वास, पूर्ण विश्वस्तता।

धितो- *ना.* [सं. धृति] आसामीले लिएको ऋणसम्बन्धी धनबापत साहु वा धनीलाई तमसुकमा लेखिदिएको घर, जग्गा आदि; बन्धक।

धितबन्धक- *ना.* सापटीका रूपमा रुपियाँपैसा लिएबापत समयमा बुझाउन नसके साहु स्वयम्ले भोगचलन गर्ने र समयमा बुझाउन सके ऋणीले फिर्ता पाउने कबुल गरी राखिएको घरजग्गा, गरगहना आदि।

धितविना- *वि.* धितो नराखिएको; धितोविनाको; कपाली।

धिपधिप- *क्रि.वि.* [अ.मू. धिप्+अ (द्वि.)] बत्ती, आगो आदि क्षीण रूपमा बारम्बार बल्दै र निभ्दै गर्ने गरी; निम्लानिम्लाजस्तो भएर मन्द रूपमा बल्दै।

धिपधिपाइ- *ना.* धिपधिप गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

धिपधिपाइनु- *अ.क्रि.* धिपधिप गरेर बत्ती आदि बलिनु।

धिपधिपाउनु- *अ.क्रि.* बत्ती, आगो आदि धिपधिप गर्दै बल्नु।

धिपधिपे- *वि.* धिपधिप गरेर बल्ने; मधुरो गरी बल्ने (बत्ती आदि)।

धिपिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. धिपिक्+क] १. बत्ती, आगो आदि क्षीण रूपमा बल्ने र तुरुन्त निभ्ने गरी। २. शृङ्गार आदिले बत्ती बले जस्तै भएर; धपक्क।

धिप्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. धिप्+क+नु] बत्ती, आगो आदिको ज्वाला क्षीण रूपमा माथि उठ्नु वा बल्नु।

धिप्काइ- *ना.* धिप्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

धिप्काइनु- *क.क्रि.* धिप्कने पारिनु।

धिप्काउनु- *प्रे.क्रि.* धिप्कने पार्नु।

धिप्को- *ना.* धिप्प गर्दै बलेको बत्तीको ज्वाला।

धिमा- *ना.* हे. धिमे।

धिमाल- *ना.* विशेष गरी झापा जिल्लाको पश्चिमी भागमा र मोरङ जिल्लाको पूर्वी भागमा बसोबास गर्दै आएको लिम्बू जातिसँग मिल्दोजुल्दो एक जाति।

धिमाली- *वि.* १. धिमाल जातिसँग सम्बन्धित; धिमाल जातिले मान्ने गरेको। *ना.* २. धिमाल जातिले बोल्ने भाषा; धिमाल जातिको मातृभाषा।

धिमे- *ना.* [नेवा.] एकातिर गजाले र अर्कातिर हातले ठोकेर बजाइने दुईतिर छालाले मोहोरेको ढोलकजस्तो एक बाजा; धिमा।

धिराज- *ना.* [सं. अधिराज] महाराजाधिराज।

धिरी- *ना.* १. ठुलो दुलो भएका बाँसका मास्तिरका आँख्ला खोलेर बनाइएको पानी आदि हाल्ने भाँडो; पानी ओसार्ने बाँसको ढुङ्ग्रो। *वि.* २. साह्रै दुब्लो र अग्लो; टिङ्गरो।

धिरो- *वि.* बरियाँत जाँदा ठुलो र चर्को स्वरमा नरसिङ्गा आदि बाजा बजाउने; उराहा।

धिषणा- *ना.* [सं.] १. बुद्धि; अक्कल। २. वाक्शक्ति; वाणी। ३. प्रशंसा; स्तुति।

धी- *ना.* [सं.] १. बुद्धि; प्रज्ञा; अक्किल। २. मन; चित्त; हृदय। ३. ज्ञान; समझ; स्मृति। ४. कर्म।

धीत- *वि.* [सं.] १. पान गरिएको; पिइएको; खाइएको। २. आराधना गरिएको; सन्तुष्ट पारिएको। *ना.* ३. कुनै विषयवस्तुप्रति मनमा उब्जिएको धोको; तिर्सना, तिर्खा। ४. इच्छा; अभिलाषा। ५. इमान।

धितधरान- *ना.* १. राखनधरनमा भएको विश्वास। २. चोरी नगर्ने काम।

धितमर्दो- *वि.* धित मर्ने खालको; मनको तिर्सना पूरा हुने किसिमको; सन्तोषजनक।

धीति- *ना.* [सं.] १. पानी आदि पिउने काम; पान। २. पिउने इच्छा; तिर्खा।

धीमा- *वि.* [सं. मध्यम] १. बिस्तारै हिँड्ने; मन्द गतिको। २. मध्यम खालको; मन्द। ३. कम्ती वेग भएको; वेगहीन। ४. बिस्तारो; मधुरो। ५. घुर्मैलो; स्पष्ट नभएको। विप. तेज।

धीमान्- *वि.* [सं.] १. बुद्धिमान्। *ना.* २. देवताका गुरु; बृहस्पति।

धीर- *वि.* [सं.] १. जस्तोसुकै आपत्विपत् वा सुखदुःख भए तापनि एकै रूपमा रहने; धैर्यशाली। २. गम्भीर; सहनशील। ३. विनयशील; नम्र स्वभावको। ४. सुन्दर; मनोहर।

धीरचेता- *वि.* मनमा धैर्य धारण गर्न सक्ने सामर्थ्य भएको; स्थिर चित्त भएको।

धीरता- *ना.* १. धीर हुनाको भाव, अवस्था वा गुण; धैर्य। २. जुनसुकै परिस्थितिमा पनि स्थिर रहने प्रक्रिया; स्थिरता।

धीरत्व- *ना.* धीरता।

धीरप्रशान्त- *वि.* नाटचशास्त्रअनुसार वीर एवं शान्त स्वभाव भएको (काव्यको नायक)।

धीरललित- *वि.* धीरता, वीरता तथा ललितपना भएको र निश्चिन्त, अतिभावुक एवं विलासी प्रवृत्ति भएको (काव्यको नायक)।

धीरा- *वि.* [सं.] आफ्ना नायकमा परस्त्रीसँग लसपस भएका चिह्नहरू देखेर व्यङ्ग्यात्मक रूपले रिस पोख्ने (नायिका)।

धीराधीरा- *वि.* नायकका शरीरमा परस्त्री समागमका लक्षणहरू देखेर रिसले रुँदै उसको चित्तवृत्तिलाई विचलित तुल्याउने (नायिका)।

धीरोदात्त- *वि.* [सं.] साहित्यशास्त्रका अनुसार दयालु, क्षमाशील, बलवान्, धीर, दृढप्रतिज्ञ, योद्धा र आत्मप्रशंसा नगर्ने खालको (नायक)।

धीरोद्धत- *वि.* [सं.] प्रचण्ड, चञ्चल, अहङ्कारी, आत्मश्लाघी तथा अरूको गर्व सहन नसक्ने (नायक)।

धीवर- *ना.* [सं.] १. घाटमा नाउ तार्ने व्यक्ति; माझी; मलाहा। २. पुराणअनुसार एक प्राचीन देश वा त्यस देशका निवासी।

धुनु- *स.क्रि.* [सं. धावन] १. कुनै वस्तुमा रहेको फोहरमैला, दागकसर आदि सफा पानीले पखाल्नु; सफा गर्नु; प्रक्षालन गर्नु। २. बिहान उठेर मञ्जन, कुल्ला आदि गरी सबै मुख पखाल्नु; मुखारी गर्नु। ३. टाढाका साइनुको जुठो हटाउन मुख पखाल्नु। ४. मनमा रहेको दाग, क्लेश आदि सबै निकाल्नु।

धुइँधुइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. धुइँ (द्वि.)] अत्यन्त क्रियाशील भई कुनै वस्तु खोज्ने गरी।

धुइँधुइँती- *क्रि.वि.* धुइँपत्ताल गरेर; धुइँधुइँ।

धुइँपत्ता/धुइँपत्ताल- *ना.* [अ.मू. धुइँ+पत्तो/पाताल] ज्यादै लागिपरेर कुनै कुरा खोजी गर्ने काम; पातालै उधिनुँला भनेजस्तो गरेर खोज्ने काम।

धुइरनु- *अ.क्रि.* [धुइरो+अ+नु] १. मानिस वा अन्य प्राणी चारैतिरबाट एकै ठाउँमा जम्मा हुनु; धुइरो लाग्नु, भिड लाग्नु। २. एउटैमाथि धेरै जना जाइलाग्नु।

धुइराइ- *ना.* धुइरने क्रिया वा प्रक्रिया।

धुइराइनु- *क.क्रि.* धुइरने पारिनु; धुइरन लाइनु।

धुइराउनु- *प्रे.क्रि.* धुइरो लाग्नु; धुइरनु।

धुइरो- *ना.* [सं. धुरा] १. चारैतिरबाट एकै ठाउँमा जम्मा हुने क्रिया; ताँतीलगाइ। २. धेरै जना एकै जनामाथि जाइलाग्ने काम। ३. भिड।

धुइर्‍याइ- *ना.* [√ धुइरि (+याइ)] धुइरिने वा धुइरो लाग्ने क्रिया-प्रक्रिया।

धुइर्‍याइनु- *क.क्रि.* धुइरो लाग्ने पारिनु; धुइरिन लगाइनु।

धुइर्‍याउनु- *प्रे.क्रि.* धुइरिने पार्नु; धुइरिन लाउनु।

धुकचुक- *ना.* [धुक+चुक] कुनै विषयप्रति भएको मनको संशय; शङ्का; सन्देह, यसो गर्ने कि उसो गर्ने भन्ने सोचाइ।

धुकचुकाइ- *ना.* धुकचुकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

धुकचुकाइनु- *अ.क्रि.* धुकचुकाउने होइनु; धुकचुक लागिनु।

धुकचुकाउनु- *अ.क्रि.* धुकचुक लाग्नु; सन्देहमा पर्नु।

धुकचुकाहट- *ना.* धुकचुकाउने भाव, अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।

धुकचुकाहा- *वि.* धुकचुक गर्ने स्वभाव भएको।

धुकचुकी- *ना.* धुकचुकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

धुकचुके- *वि.* धुकचुक गर्ने; धुकचुकाउने।

धुकधुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. धुक (द्वि.)] १. कडा परिश्रमले वा भय-त्रासले गर्दा मटु चल्ने गरी। *ना.* २. धुकधुकी।

धुकधुकाइ- *ना.* धुकधुकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

धुकधुकाइनु- *क.क्रि.* धुकधुक होइनु।

धुकधुकाउनु- *अ.क्रि.* मुटु चल्नु; मुटु चल्दा आवाज आउनु।

धुकधुकाहट- *ना.* धुकधुकाउने भाव, अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया।

धुकधुकी- *ना.* १. मुटुको स्पन्दन वा आवाज; मुटुको धड्कन। २. प्राण, सास। ३. हृदय।

धुजा$_1$- *ना.* [सं. ध्वजा] कपडा, कागज आदि च्यातिएर वा काटिएर बनेको ससानो टुक्रो; चिरो; धरो; धुर्को।

धुजा$_2$- *ना.* कपडा, कागज आदि च्यातिएर टुक्रैटुक्रा वा चिरैचिरा भएको अवस्था।

धुजा पाती- *ना.* कपडा, कागज आदि चिरो र बोट- बिरुवाको पाती; देउदेउताका स्थानमा चढाइने कपडाका धुजा र पाती।

धुजिनु- *अ.क्रि.* धुजा हुनु; टुक्रा पर्नु; चिरिनु।

धुजे- *वि.* धुजा भएको।

धुजैधुजा- *ना.* [धुजा (द्वि.)] टुक्रैटुक्रा; चिरैचिरा।

धुज्याइ- *ना.* धुजिने र धुज्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

धुज्याइनु- *अ.क्रि.* / *क.क्रि.* धुजा पर्नु वा पारिनु।

धुज्याउनु- *स.क्रि.* धुजा पार्नु; टुक्र्याउनु; चिराचिरा पार्नु।

धुज्याहट- *ना.* धुज्याउने भाव, अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया।

धुज्याहा- *वि.* १. धुज्याउने। २. धुजिने खालको।

धुत्नु- *स.क्रि.* [सं. धुत+नु] १. लोभलालच देखाएर वा फकाईफुल्याई कसैसँग भएको मालताल आदि लिनु। २. जबरजस्तीसँग अरूको वस्तु लिनु; खिच्नु; तान्नु। ३. अरूको गोप्य रहेको वा रहस्यको कुरो खुस्काउनु।

धुतधात- *ना.* धुत्ने काम; धातधुत।

धुताइ- *ना.* धुत्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

धुताइनु- *क.क्रि.* धुत्न लाइनु; धुत्ने पारिनु।

धुताउनु- *प्रे.क्रि.* धुत्न लाउनु; धुत्ने पार्नु।

धुतार- *वि.* अर्काको धनमाल जबरजस्तीसँग धुत्ने स्वभावको; धुताहा।

धुतार्नी- *वि.* त्यसरी धुत्ने स्वभावकी (स्त्री. धुतार)।
धुताहा- *वि.* धुतार।
धुतिनु- *क.क्रि.* धुत्ने काम गरिनु; धुतेर लिइनु।
धुतुवा- *वि.* धुतार; धुताहा।
धुत्कार- *ना.* [धुत+कार] कसैलाई तिरस्कार गर्ने काम; निन्दा गर्ने प्रक्रिया।
धुत्तुरी- *ना.* [धुतुतु+री] नरसिङ्गा बाजा।
धुन्नु- *स.क्रि.* [सं. धुनन] कपास अइँटनु; रुवो फट्कनु।
धुन- *ना.* [सं.] १. गाउँदाखेरिको लय वा स्वरक्रमको रीति; गानाको विशेष स्वरकम्पन। २. नदीनाला, छाँगाछहरा आदिबाट निरन्तर रूपमा निस्कने ध्वनि। ३. कुनै कार्यसिद्धिका निम्तिको यथासाध्य प्रयत्न; भरमग्दुर। ४. कुनै काम एकचित्त भएर गर्ने प्रवृत्ति; एकाग्रता। ५. मनको वेग; सुर; लहड; ताना। ६. सोचविचार। ७. कुनै विषयप्रतिको चिन्ता; फिक्री।
धुनचक्कर- *ना.* ज्यादै जिद्दी वा तत्परताका साथ आफ्नो काम सिद्ध गर्न लागिरहने काम; धूमचक्र।
धुनधान- *ना.* अचाक्ली; उधुम; धुनचक्कर।
धुनपत्ताल- *ना.* निकै मिहिनेत पुऱ्याई खोजतलास गर्ने काम; धुइँपत्ताल।
धुना- *ना.* [धु+ना] १. धुने काम; धुवाइ। २. धुवाइको पटक।
धुनाइ- *ना.* [√ धुन् (+आइ)] १. धुन्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. धुन्ने पटक। ३. धुनेको ज्याला।
धुनाइनु- *क.क्रि.* धुन्न लाइनु।
धुनाउनु- *प्रे.क्रि.* धुन्न लाउनु।
धुनिनु- *क.क्रि.* [धुन्+इ+नु] धुन्ने काम गरिनु।
धुनियाँ- *ना.* [धुन्+इयाँ] कपास फड्कने र सिरक, डस्ना आदि तयार पार्ने पेसा भएको व्यक्ति वा जाति, फ्याटफ्याटे।
धुनी- *ना.* [सं. धूमित] १. साधुसन्न्यासी वा तपस्वीहरूले ताप्नका लागि वा तपश्चर्याका निम्ति मुढा हालेर बाल्ने आगो। २. त्यस्ता कार्यका निम्ति सधैँ आगो बलिरहने अगेनु।
धुनीफानी- *ना.* घरेलु कामकाजमा हुने व्यस्तता; घरायसी काममा भइरहने बेफुर्सदी; सुसेधन्दा।
धुन्धुकारी- *ना.* [सं.] १. पुराणमा प्रसिद्ध रहेका एक उद्दण्ड व्यक्ति। २. फट्याइँ गरिहिँड्ने व्यक्ति; उल्लु मानिस। ३. खराब आचरण गर्ने छोरो; कपूत; कुपुत्र।
धुपी- *ना.* [सं. धूप+ई] मसिना गुच्छादार पातको तल रातो खैरो कत्ला भएको पहेँलो फूल फुल्ने, हरिया र गोला फल फल्ने र पात वा काठको धुलो धूपको काममा आउने एकजातको बोट; चन्दन वा धूपका निम्ति उपयोगी त्यसैको काठ।
धुपीसल्लो- *ना.* धुपी।
धुपौरे- *ना.* [धुपौरो+ए] १. धामी बस्नका निम्ति मिलाइएको थानथपनामा सुगन्धित धुवाँ दिनका लागि बसेको व्यक्ति; धूपकारक। २. अह्राइपह्राइ नगरे पनि खुसी पार्न वा साखिलो हुनका निम्ति अर्काको काम गरिदिने व्यक्ति। ३. आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्न अरूसँग खुसामद गर्दै हिँड्ने व्यक्ति। ४. अन्धपरम्परावादी व्यक्ति।
धुपौरो- *ना.* [धूप+औरो] आगाका झरझराउँदा कोइला राखेर धूप हाल्ने भाँडो; कोइल्याँटो; धूपपात्र।
धुमधुम- *क्रि.वि.* [अ.मू. धुम+अ (द्वि.)] धुमधुमती।
धुमधुमती- *क्रि.वि.* १. कसैसँग रिसाएर केही नबोली; अँध्यारो मुख लगाउँदै बसिरहने गरी। २. सुनसान वा अँध्यारामा एक्लै बसेर।
धुमेलो- *ना.* [धामी+एलो] धामी बसाएर ज्योतिष हेराउने काम।
धुम्म- *क्रि.वि.* [प्रा.] १. अँध्यारामा कसैसँग नबोली बस्ने गरी; धुमधुमती। २. आकाशका चारैतिर बादल ढाकिएर।
धुम्मिनु- *अ.क्रि.* १. रिसले वा पिरले धुमधुमतीसँग बस्नु; धुम्म पर्नु। २. आकाशलाई बादलले ढाक्नु।
धुम्म्याइ- *ना.* धुम्मिने क्रिया वा प्रक्रिया।
धुम्म्याइनु- *क.क्रि.* धुम्मिने पारिनु; धुम्मिन लाइनु।
धुम्म्याउनु- *प्रे.क्रि.* धुम्मिने पार्नु; धुम्मिन लाउनु।
धुम्रिंदो- *वि.* [धुम्र+इँ+दो] धुवाँ उडिरहेको; धुवाँ उड्दो।
धुम्साखान- *ना.* [सं. ध्वसन+खान] परस्परमा भएको चर्को झगडा; लडाइँ; घम्साखान।
धुर्- *ना.* [सं.] १. गाडी, बग्गी, रथ आदिका पाङ्ग्रा अड्याउने तेर्सो आग्लो; धुरा। २. नारिएका गोरुका काँधमा राखिने, जुवाका बिचमा हल्लुँड बाँधेर हरिस अड्याउने ठाउँ। ३. धुराका छेउ छेउमा ठाडो पारेर घुसारिने बियो। ४. अग्लो ठाउँ; टाकुरो। ५. कुनै पनि ठाउँको सबैभन्दा माथिल्लो स्थान वा भाग; धुरी; टुप्पो।
धुर१- *ना.* [सं. धुर्] एक कट्ठाको बिसौँ भाग जमिनको परिमाण (प्रायः मधेसमा प्रचलित)।
धुर२- *ना.* [मै.] खेतका गरामा हिलो तथा पानी अड्याउन छेउतिर वा चारैतिर उठाइएको माटाको ढिस्को; आली।
धुरकिल्ला- *ना.* धुरको साँध; धुरा।
धुरन्धर- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि विषयको गहन ज्ञान भएको; प्रकाण्ड विद्वान्; पारङ्गत; पोख्त। २. प्रधान; प्रमुख; मुख्य। ३. जोत्न लायक; जुवामा नार्न सुहाउँदो (गोरु)। ४. भार वहन गर्ने; भारी बोक्ने।
धुर पस्नु- *टु.* कुनै व्यक्तिमाथि खेदो गरेको बखत अरूले पनि उसैको जरो खन्नु; कुनै व्यक्तिमाथि जाइलाग्दा अरूअरू पनि उसैमाथि खनिनु।
धुरा१- *ना.* [सं.] १. एकमाथि अरूहरूको मद्दत; सहयोगीहरूको हूल; धुइरो। २. ससाना र झुरुम्म परेका घरको समूह (जस्तो- कुल्लीधुरा; सिपाहीधुरा इ.)।
धुरा२- *ना.* [सं. धुर्] १. गाडी, बग्गी, रथ आदिका पाङ्ग्रा अड्याउन तेर्सो पारेर राखिने आग्लो। २. गोरुका काँधमा राखिएका जुवाको बिच भाग। ३. धुरी।
धुरिनु- *अ.क्रि.* [धुइरि+नु] १. एउटाको विरोधमा धेरै जना खनिनु; धुइरो लाग्नु; धुइरिनु। २. धुरा उठ्नु; ओइरिनु।
धुरी- *ना.* [सं. धुर] १. घरका छानाको टुप्पाको भाग, छानाका दुई कराला पाखा वा पाटा जोडिई धारिम परेको माथिल्लो भाग। २. त्यस ठाउँमा हालिने टायल, टिन आदिको कोप्रो परेको साधन।
धुरीको बलो- १. घर छाउने बेला घरको धुरीमा राखिने बलियो काठ

वा बाँस; धुरी अड्याउने बिचको काठ। २. घरको मूली मान्छे।
धुरी खाँबो/खामो- *ना.* धुरीको बलो अड्याउने खाँबो वा खामो।
धुरीण- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा माथिल्लो; श्रेष्ठ; उत्तम। २. कुनै विषयमा गहिरो ज्ञान भएको; धुरन्धर। ३. जुवामा नार्न योग्य; जोत्न लायक (गोरु)।
धुरी बलो- *ना.* [धुरी+बलो] धुरीका खाँबामाथि राखी धुरी अड्याउने बलो, धुरीको बलो।
धुरी मार्नु- *टु.* १. घर छाउँदा खर, फुस आदिको छानालाई धुरीमा चुल्ठी पारेर बिट मार्नु; छानाका पाटा जोडिने ठाउँमा खर पाँजेर कसी थुन्नु। २. काम फत्ते गर्नु।
धुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. धुरक्+क] १. आँसु तरर बहाएर रुने गरी। २. रुवाउने गरी दुःख दिएर।
धुरुधुरु- क्रि.*वि.* [अ.मू. धुर्+उ (द्वि.)] साह्रै चित्त दुखाउँदै आँसु चुहाएर रुने गरी।
धुर्कापानी- *ना.* [धुर्को+पानी] १. जीवनमा आइपर्ने दुःख, कष्ट, हैरानी आदि। २. आँखाबाट चुहेको पानी; आँसु।
धुर्को- *ना.* [धर्को] १. कागज, कपडा आदिको लामो टुक्रो; धरो। २. कोरिएर वा दलिएर बसेको लामो रेखा; धर्को; धर्सो।
धुर्त्याइँ- *ना.* [धूर्त+याइँ] धूर्त हुनाको भाव; धूर्त बन्ने क्रिया वा प्रक्रिया; धूर्तता।
धुर्पिस/धुर्मुस- *ना.* [धुलो+पिस] माटो ठोकेर खँदिलो पार्ने गह्रौं र बाटुलो फलामे साधन; बेन्चा।
धुर्य- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा अगाडि रहने; धुरन्धर। २. सबैभन्दा माथिको; श्रेष्ठ; उत्तम; शीर्षस्थ। ३. भारी बोक्न लायक; भार वहन गर्न योग्य। ४. जुवामा नार्न सुहाउँदो; जोत्न लायक। *ना.* ५. हिमाली भेकमा पाइने लसुनजस्तो एक प्रकारको औषधी; ऋषभ। ६. विष्णु। ७. गोरु।
धुऱ्याइ- *ना.* [√ धुरि (+आइ)] धुरिने किसिम वा क्रिया।
धुऱ्याइनु- *क.क्रि.* धुरिन लाइनु; धुरिने पारिनु।
धुऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* धुरिन लाउनु; धुरिने पार्नु।
धुर्रा- *ना.* [सं. धूलि] ठट्टा; दिल्लगी; हँस्सी; खिसी।
धुर्सुल- *ना.* १. फुस्रा पात हुने र फुस्रै सेतो फूल फुल्ने ससानो खालको एक जातको बोट। २. सोही बोटको फूल; धुसुरे।
धुर्सेली/धुर्सेलो/धुर्स्यौली- *ना.* भुवादार नरम पात हुने, काँसका कोपिलाका आकारको सेतो फूल फुल्ने एक जातको वनस्पति।
धुलदाम- *ना.* [ढुवाइ+दाम] भारी बोकेको ज्याला; भरिया-ज्याला।
धुलाइ- *ना.* [√ धुल् (+आइ)] १. धुने क्रिया वा प्रक्रिया। २. धुलाउने किसिम वा क्रिया। ३. धोएबापत लाग्ने वा दिइने ज्याला।
धुलाइनु- *क.क्रि.* धुने पारिनु; धुन लगाइनु।
धुलाउनु- *प्रे.क्रि.* धुन लाउनु; धुने पार्नु।
धुलाम्मे- *ना.* [सं. धूलिमय] धुलैधुलाले ढाकिएको; चारैतिर धुलो भएको।
धुलिखेल- *ना.* [धूलि+खेल] नेपालको मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र वाग्मती अञ्चलअन्तर्गत काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको मुख्य बस्ती वा प्रसिद्ध ठाउँ।
धुलिनु- *अ.क्रि.* [धुलो+इ+नु] १. धुलो हुनु; चूर्ण हुनु। २. रद्दी हुनु; बेकम्मा हुनु। ३. नष्ट हुनु; बिग्रनु।
धुले- *वि.* [धुलो+ए] १. धुलो भएको; धुलो मिसिएको; धुलोसम्बन्धी। २. कच्चा।
धुले दर्शन- *ना.* तीर्थमा जाने यात्रीले हिँडेर जाँदा गोडामा लागेको धुलो नपुछी वा नधोईकनै सरासर मन्दिरमा पुगेर गरिने देउदेउताहरूको दर्शन।
धुले पुल- *ना.* सामान्य रूपले काठहरू तेर्स्याएर त्यसमाथि सेउला आदि राखी धुलोमाटो हालेर बनाइएको अस्थायी पुल; हिउँदे पुल।
धुले फागु- *ना.* अबिरको साटो चीर पोलेको खरानी वा धुलोले खेल्ने फागु।
धुले बिउ- *ना.* पानीविना बुरबुराउँदो वा धुले माटामा राखेको बिउ।
धुले ब्याड- *ना.* धुल्याइएको बुरबुराउँदो माटोमा धानको बिउ राखिने खेत वा जग्गा।
धुले सखर- *ना.* डल्ला वा चाका नपारी धुल्याइएको सखर; बुरबुराउँदो सखर।
धुले साँघु- *ना.* धूले पुल।
धुले हलो- *ना.* हिउँदमा मात्र जोत्नका लागि प्रयोग गरिने एक प्रकारको हलो।
धुलो- *ना.* [सं. धूलि] १. माटो आदि मसिनिएर भएको बुरबुरे वस्तु; चूर्ण; धूलि। २. घरको तलो, आँगन आदि बढार्दा निस्कने कसिङ्गर। ३. कुनै गेडागेडी वा डल्लाडल्ली पिँधेर बनाइएको चूर्ण; पिठो। ४. छारो।
धुलोपिठो- *ना.* १. ज्यादै मसिनो भएको वा पारिएको चूर्ण। २. कुनै वस्तु फुटेर वा किचिएर विकृत भएको अवस्था।
धुलोमुलो- *ना.* धुलो र धुलो समानको वस्तु; कसिङ्गर।
धुलौटे- *वि.* [धुलौटो+ए] धुलौटो कोरेर दशाग्रह हेर्ने वा जाँच्ने (जैसी)।
धुलौटो- *ना.* [धुलो+औटो] मसिनो किसिमको माटो फिँजाएर सिन्कोले अक्षर लेखिने, एक प्रकारको काठ वा ढुङ्गाको पाटी।
धुल्याइ- *ना.* [√ धुलि (+याइ)] धुलिने क्रिया वा प्रक्रिया।
धुल्याइनु- *क.क्रि.* धुलिने पारिनु; धुलो बनाइनु।
धुल्याउनु- *प्रे.क्रि.* धुलो पार्नु, धुलिने पार्नु।
धुल्यारी- *ना.* [धुलो+यारी] फागुपूर्णिमाको भोलिपल्ट धुलो तथा हिलाले हानाहान गरी खेलिने खेल।
धुल्याहा- *ना.* [धुलो+आहा] १. काठ, किताब, कागतपत्र आदि टोकेर धुलो पार्ने एक जातको किरो। *वि.* २. धुलो पार्ने; धुल्याउने।
धुवाँ- *ना.* [सं. धूम] आगो बाल्दा ज्वाला ननिस्किई मोसो मिसिएको एक किसिमको कालो बाफ; धूम्र; धूम; धुवाँ।
धुवाँकस- *ना.* १. धुवाँको निकासका निम्ति बनाइएको प्वाल वा ढुङ्ग्रो; चिम्नी। २. बाफ-इन्धनद्वारा जलमार्गमा चल्ने सानो पानीजहाज; अग्निबोट; स्टिमर।
धुवाँधार- *वि.* १. धुवाँको धार वा वेगजस्तो; धुवाँको मुस्लो उठेर धारजस्तो भई माथिमाथि पुगेको। *क्रि.वि.* २. त्यसरी नै नरोकिईकन; अविच्छिन्न; लगातार (उदा.- गएको राती धुवाँधार वर्षा भयो।)।

धुवाँइ- *ना.* [√ धुवाँउ (+आइ)] धुवाँउने क्रिया वा प्रक्रिया।

धुवाँइनु- *क.क्रि.* धुवाँउने पारिनु।

धुवाँउनु- *प्रे.क्रि.* [धुवाँ+आउ+नु] १. धुवाँ निकाल्नु; धुवाँउने पार्नु। *अ.क्रि.* २. धुवाँ उठ्नु; धुवाँ निस्कनु।

धुवाँलो- *ना.* [धुवाँ+धुलो] तुवाँलो।

धुवा$_1$- *वि.* [धु+उवा] धोइएको; धोएर सुकिलो वा सफा तुल्याइएको।

धुवा$_2$- *ना.* [सं. ध्रुव] गीत वा कविताका सिलोकेपिच्छे दोहोऱ्याएर भनिने चरण वा स्थायी अंश; टेक।

धुवाइ- *ना.* [√ धु (+आइ)] १. धुने क्रिया वा प्रक्रिया। २. धुवाउने किसिम वा क्रिया। ३. धुवाएबापत लाग्ने ज्याला। ४. धुने पटक।

धुवाइनु- *क.क्रि.* धुन लाइनु; धुने पारिनु।

धुवाउनु- *प्रे.क्रि.* धुन लाउनु; धुने पार्नु।

धुवान- *ना.* [धु+आन] धुवाइको खेप; धुना; धुवाइ।

धुवित्र- *ना.* [सं.] यज्ञको आगो फुक्ने, मृगका छालाको खलाँती।

धुसरे- *ना.* हे. धुर्सुल।

धुस्न- *ना.* [सं. धुस्तु] कुल्चीकाल्ची सखाप पारिएको; लेथ्नो; थाङ्नो; धुस्नु।

धुस्निनु- *अ.क्रि.* [धुस्नु+इ+नु] धुस्नु हुनु; पराल आदि माडिएर खजमजिनु; फाटेर च्याङ्लो हुनु।

धुस्नु- *ना.* [सं. धस्नु] १. धानको सुकेको नल छाँट्ता टुक्रिएर झरेका वा खजमजिएका परालका टुक्राटुक्रीको समूह वा थुप्रो। *वि.* २. फाटेर भएको लेथ्नु; थाङ्नो; च्याङ्लो।

धुस्ने- *वि.* [धुस्नु+ए] धुस्निएको; धुस्नु परेको।

धुस्ने पराल- *ना.* धुस्नु भएको पराल; मुठे पराल छाँट्ता खजमजिएको पराल।

धुस्न्याइ- *ना.* [√ धुस्नि (+याइ)] धुस्निने क्रिया वा प्रक्रिया।

धुस्न्याइनु- *क.क्रि.* धुस्नु पारिनु।

धुस्न्याउनु- *स.क्रि.* १. धुस्नु पार्नु; पराल आदि खजमजाउनु। २. फटाउनु; लेथ्नो बनाउनु।

धुसु- *ना.* [सं. धूसर] भुवादार मसिना पात हुने र मसिना सेता फूल फुल्ने एक जातको रुख।

धुस्से- *ना.* [धुस्रो+ए] १. नारानपातीका जस्ता भुवादार पात हुने र सेता फूल फुल्ने एक जातको बोट। *वि.* २. फुस्रो रङको; फुस्रे। ३. चिल्लो नभएको; खस्रो।

धुस्रे उखु- *ना.* खरानी दलेजस्तो फुस्रो डाँठ हुने उखुको एक जात।

धुस्रे केरा- *ना.* बोक्रामा खरानी रङको मसिनो धुलोजस्तो भई फुस्रो देखिने, ठुला कोसा हुने केराको एक जात।

धुस्रो- *ना.* [सं. धूसर] १. ध्वाँसे रङ; फुस्रो रङ। *वि.* २. फुस्रो रङको; फुस्रो रङ भएको

धुस्रो फुस्रो- *वि.* धुलो लागेर धुस्रो र फुस्रो भएको।

धुस्सा- *ना.* [सं. द्विशाट] ऊनीको मोटो खालको ओढ्ने कपडा; कम्मल; बक्खु।

धूत- *वि.* [सं.] १. हल्लाइएको; कँपाइएको; आन्दोलित। २. छोडिएको; त्यागिएको। ३. हप्काइएको; धम्काइएको। ४. चारैतिरबाट घेरिएको; रोकिएको।

धूप- *ना.* [सं.] १. आगामा सल्काउँदा बास्नादार धुवाँ निस्कने सुगन्धी द्रव्यविशेष। २. धूपधुवाँरका निम्ति छुट्ट्याइएको गाईको घिउ। ३. घामको प्रखर ताप।

धूपघडी- *ना.* घाम लागेका बखत कुनै वस्तुले घाम छेक्दा पर्न गएका छायाँको लम्बाइ नापेर समय सूचित गर्ने निर्देशकयन्त्र।

धूपछायाँ- *ना.* १. घामको प्रकाश पर्दा विभिन्न रङ मिसिएजसरी टल्कने एक प्रकारको रँगाइ वा बुनोट। २. त्यसरी टल्कने कपडा। ३. दुःख एवं सुखको परिस्थिति।

धूपदान/दानी- *ना.* १. धूप सल्काएर राखिने भाँडो; धूपदानी। २. धूप हाल्नका लागि झरझराउँदा कोइला राख्ने भाँडो; कोइल्याँटो; धुपौरो।

धूपधुवाँर- *ना.* आगामा घिउ वा अन्य कुनै सुगन्धित द्रव्य सल्काएर सुवासिलो धुवाँ निकाल्ने काम; धूप बाल्ने कार्य।

धूपपात्र- धूप बाल्ने भाँडो; धुपौरो।

धूपबत्ती- *ना.* १. सुवासका निम्ति धूप सल्काएपछि बालिने, घिउले भिजाएको बत्ती। २. सल्काइने वा आगामा हालिने धूप र उज्यालोका निम्ति बालिने बत्ती; धूप र बत्ती। ३. साधारण पूजाआजा।

धूपबाती- *ना.* धूपबत्ती।

धूपित- *वि.* १. धूप वा सुगन्धित द्रव्य सल्काएर बास्ना आउने पारिएको। २. तताइएको; सेकाइएको; तप्त। ३. थाकेको; थकित।

धूपी- *ना.* हे. धुपी।

धूम- [सं.] १. आगाको धुवाँ; धूम्र। २. कुइरो; ढुस्से, हुस्से। ३. बादल; मेघ। ४. परस्परको ठुलो झगडा; रडाको। ५. उपद्रव; उत्पात। ६. अजीर्ण हुँदा आउने डकार। *क्रि.वि.* ७. अचाक्ली; उधुम।

धूमकेतु- *ना.* १. पुच्छ्रेतारो; उल्का। २. आगो; अग्नि। ३. शिव।

धूमचक्र- *ना.* १. चक्राकार परेको धुवाँ वा धुवाँबाट बनेको चक्र; धूममण्डल। २. ठुलो झगडा; रडाको। *क्रि.वि.* ३. धूमधाम; उधुम; अचाक्ली।

धूमधाम- *क्रि.वि.* १.ज्यादै चर्को किसिमले; हुनेहुनाम्मे; अत्यन्त; ज्यादा; ज्यास्ती; धसनधान। *वि.* २. धेरै; खुब; अति; बहुत। *ना.* ३. ठुलो आयोजना; रामरमिता; रामरउस।

धूमपान- *ना.* धूम्रपान।

धूमपोत- *ना.* पानीजहाज; अग्निबोट; धुवाँकस; स्टिमर।

धूमवाराही- *ना.* काठमाडौंदेखि उत्तरतिर विशालनगरमा रहेकी वाराही देवी; चार वाराहीमध्ये एक।

धूमावती- *ना.* दश महाविद्यामध्ये एक; भयङ्कर रूप र मलिन वेश भएकी एक देवी।

धूमिका- *ना.* कुइरो।

धूमित- *वि.* १. धुवाँले ढाकिएको; धुवाँ लागेको। *ना.* २. तन्त्रशास्त्रका अनुसार दूषित ठानिने सादा अक्षरको मन्त्र।

धूमिल- *वि.* धुवाँका आकारको; स्पष्ट नदेखिने; धुर्मैलो।

धूम्र- *ना.* [सं.] १. धुवाँ; धूम। २. ध्वाँसो; धूमांश। ३. धुवाँको वा

धुवाँको जस्तो रङ; ध्वाँसे रङ। ४. शिलारस नाउँको एक गन्धयुक्त द्रव्य। ५. एक असुर। ६. शिव; महादेव। *वि.* ७. धुवाँका रङको; फुस्रो।

धूम्रपत्रा- *ना.* फुस्रो रङको बिरी; सानो बिरी।

धूम्रपान- *ना.* विशेष किसिमको पातलो कागज वा साल, मोर्लो, खोस्टो, फुस्रे आदिका पातमा सुर्ती हालेर बेरिएका चुरोट, बिंडी आदि सल्काएर वा सुल्फा, चिलिम आदिमा तमाखु, गाँजा आदि डढाएर निस्केको धुवाँको सर्को मुखले तान्ने काम; धूमपान।

धूम्रवर्ण- *वि.* धुवाँका रङको; फुस्रो।

धूर्जटि- *ना.* [सं.] माथि उठेका जटा भएका देवता; शिव; महादेव।

धूर्त- *वि.* [सं.] १. कपटपूर्ण चलाकी जान्ने; छटेल; छट्टू। २. छलछाम गर्ने स्वभाव भएको; छली। ३. अर्कालाई ठगेर स्वार्थ पूरा गर्ने; ठग; वञ्चक। ४. धोकेबाज।

धूर्तता- *ना.* १. धूर्त हुनाको भाव वा अवस्था; धुर्त्याइँ। २. धोकेबाजी; वञ्चकता; ठगीपना।

धूर्वी- *ना.* [सं.] रथ, बग्गी आदिको अगिल्लो भाग।

धूल- *ना.* [सं. धूलि] धुलो।

धूलमैदान- *ना.* बतासले उडाएर ल्याई थुपारेको बालुवा, पाँगो र मसिनो माटो भएको ठाउँ।

धूलि- *ना.* [सं.] धुलो।

धूलिधूसर/धूसरित- *वि.* धुलोमूलो लागेर धुस्रो देखिएको वा सो लगाएर फुस्रो भएको।

धूलिपटल- *ना.* तुवाँलो।

धूलिमाटी- *ना.* १. धुलोमाटोको थुप्रो बनाई त्यसभित्र सिन्को लुकाएर खोज्ने केटाकेटीको एक खेल। २. धुलो र माटाको समूह।

धूलो- *ना.* हे. धुलो।

धूवाँ- *ना.* हे. धुवाँ।

धूसर- *वि.* [सं.] १. माटाको जस्तो फुस्रो रङको; खाकी। २. धुलो लागेर फुस्रो भएको; फुस्रो रङको; धुस्रो।

धूसरित- *वि.* १. धुलो लागेर फुस्रो भएको। २. ध्वाँसे रङको, धूसर; धुस्रो। ३. उज्जर नभएको; फुस्रो पारिएको; फुस्रो।

धृत- *वि.* [सं.] १. धारण गरिएको। २. समातिएको; पक्रिएको; अँठ्याइएको। ३. आफ्ना अधिकारमा राखिएको; आफ्ना ऐँच वा कब्जामा लिइएको। ४. राखिएको; स्थापित। *ना.* ५. ग्रहण वा धारण गर्नाको भाव। ६. पुराणअनुसार द्रुह्युवंशीय धर्मका एक पुत्र।

धृतराष्ट्र- *ना.* महाभारतमा प्रसिद्ध, जन्मैदेखिका अन्धा एक प्रसिद्ध राजा; दुर्योधनका बाबु।

धृतवर्मा- *ना.* अर्जुनका साथ अश्वमेधका घोडाको रक्षाका निम्ति गएका त्रिगर्त्तका राजकुमारको नाम।

धृतात्मा- *वि.* १. मन बलियो भएको; स्थिरचित्त; धैर्यशाली; धीर। *ना.* २. विष्णु।

धृति- *ना.* [सं.] १. धारण गर्ने भाव, गुण वा शक्ति; धैर्य; धीरता। २. समाउने क्रिया; ग्रहण गर्ने काम। ३. स्थिरता, अचलता। ४. गौरी आदि सोह्र मातृकामध्ये एक। ५. ज्योतिषशास्त्रअनुसार एक योग। ६. एक पाउमा अठार अक्षर हुने छन्दका सबै भेद। ७. चन्द्रमाका सोह्र कलामध्ये एक कलाको नाम। ८. वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयोग हुने, एक अङ्गुल वा मात्राको नब्बे गुना बराबरको नाप; गतिको तीन गुना बराबरको नाप; दिक्, आयुध, नाडी वा प्रादुर्भावको नौ गुना बराबरको नाप; नब्बे अङ्गुल बराबरको नाप।

धृतधारी- *वि.* धृतिमान्।

धृतमान्- *वि.* १. धैर्य रहेको; धैर्यशाली; धीर। २. दुःख-सुखमा एकरूप रहने।

धृष्ट- *वि.* [सं.] १. सम्झाए-बुझाएको पटक्कै नसम्झने, नबुझ्ने वा चेतावनी दिँदा पनि कहिल्यै नचेत्ने स्वभावको; ढिठ। २. समय र ठाउँअनुसारको व्यवहार नजान्ने; असभ्य; अशिष्ट; कोर्काली; गँवार। ३. निर्लज्ज। *ना.* ४. आफ्नो अपराध थाहा पाएर नायिकाले जतिसुकै तिरस्कार गरे पनि उसका पछि लाग्न नछाड्ने ढिठ नायक; धीरोद्धत्तनायक।

धृष्टता- *ना.* १. धृष्ट हुनाको भाव वा अवस्था; ढिठ्याइँ; उद्दण्डता। २. निर्लज्जता; बेसरमपना। ३. निर्दयता; निष्ठुरता।

धेनु- *ना.* [सं.] १. भर्खरै बिहाएको गाई; लैनु गाई। २. गाई; गौ। ३. पृथ्वी।

धेनुका- *ना.* १. दुहुनु गाई; लैनु गाई; धेनु। २. हस्तिनी स्त्री। ३. पोथी पशु। ४. कृष्णले मारेको एक दैत्यको नाम।

धेय- *वि.* [सं.] १. धारण गर्न लायक; धारणीय; धार्य। २. पोषण गर्न योग्य; पोषणीय; पोष्य। ३. पिउन लायक; पेय।

धेर- *वि.* [प्रा. धेड] १. चाहिनेभन्दा बढी; धेरै; ज्यादा; बहुत; अधिक। २. नचाहिने; अर्घेलो।

धेरथोर- *वि.* जेजति छ वा जेजति सकिन्छ त्यति; थोर-बहुत; कमबेसी।

धेरै- *वि.* [धेर+नै] प्रशस्त; ज्यादा; बहुत; निकै; अधिक।

धेरैजसो- *क्रि.वि.* अधिकतर; प्रायशः; प्रायः; बहुधा।

धैँसे- *वि.* [धैँसो+ए] ध्वाँसोजस्तो कालो; फुस्रो कालो; साह्रै कालो; ध्वाँसे।

धैँसो- *ना.* [√ ध्वाँसो] ध्वाँसो; मोसो।

धैर्य- *ना.* [सं.] १. सङ्कट वा कठिनाइका समयमा पनि विचलित नभई शान्त रहने मानसिक शक्ति, गुण वा स्थिरता; धीरता। २. उत्ताउलो वा आतुर नहुने स्वभाव; उद्वेगरहित चित्तवृत्ति। ३. खामोस। ४. शान्ति।

धैवत- *ना.* [सं.] सङ्गीतका सात स्वरमध्ये मन्दन्ती, रोहिणी र रम्या तीन श्रुतिका योगले बनेको छैटौँ स्वर; 'सा-रे-ग-म-प-ध- नि' मध्ये 'ध'; चार सय पाँच स्वरलहरी भएको स्वर।

धोआइ- *ना.* [√ धु (+आइ)] धुने क्रिया वा प्रक्रिया।

धोआइनु- *क.क्रि.* धुन लगाइनु; धुवाइनु।

धोआउनु- *प्रे.क्रि.* धुन लाउनु; धुवाउनु।

धोइ- *ना.* [√ धु (+इ.] धुने काम।

धोइधाइ- *ना.* धुने वा सफा गर्ने काम; धोइपखाली।

धोइनु- *क.क्रि.* धुने काम गरिनु।

धोइपखाली- *ना.* १. धुने र पखाल्ने काम। २. थोरै आम्दानीबाट

जीविका गर्ने काम। ३. भएजति काम र लेनदेनसम्बन्धी कारोबारको फछ्र्यौट।

धोइफोइ- *ना.* १.कसर वा घुर्मैलो नभएको स्थिति; राम्ररी धुने-पखाल्ने काम। २. मनोमालिन्य भएका विषयमा स्पष्टसँग कुरा गरी मन माझ्ने काम।

धोक्नु- *स.क्रि.* [सं. ढौक+नु] १. मन लागेको कुरा टन्न हुन्जेल खानु वा पिउनु। २. बेकाममा खर्चगर्नु; फजुल व्यय गर्नु। ३. मनलाग्दीसँग जाँड-रक्सी खानु।

धोका- *ना.* [सं. धूकता] १. कसैलाई झुक्याएर वा बहकाएर उसको स्वार्थ तथा बोलीको उल्टो गरिने अनैतिक आचरण; झुटो काम वा व्यवहारद्वारा अरूलाई छकाउने वा ढाँट्ने काम; धोखा। २. छल; कपट। ३. धूर्तता; बेइमानी।

धोकाइ- *ना.* [√ धोक् (+आइ)] धोक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

धोकाइनु- *क.क्रि.* धोक्न लाइनु; धोक्ने पारिनु।

धोकाउनु- *प्रे.क्रि.* धोक्न लाउनु; धोक्ने पार्नु।

धोकाधोक- *ना.* धेरै जनासँग बसी धोक्ने काम; हसुराहसुर।

धोकाबाज- *वि.* [धोका+फा. बाज] धोका दिने; बेइमानी गर्ने; धोकेबाज।

धोकाबाजी- *ना.* धोका दिने काम; बेइमानी; धोकेबाजी।

धोकाया- *ना.* तरकारी खान हुने एक जातको साग।

धोकाहा- *वि.* [धोक्+आहा] १.असुहाउँदो किसिमबाट पिउने वा खाने; धोक्ने; धोकुवा। २. धेरै खाने वा पिउने।

धोकिनु- *क.क्रि.* [धोक्+इ+नु] धोक्ने काम गरिनु।

धोकुवा- *वि.* [धोक्+उवा] नसुहाउँदो किसिमबाट धेरै खाने वा पिउने; धोकाहा।

धोके- *वि.* [धोका+ए] धोका दिने; धोका हुने।

धोके गोदाम- *ना.* ज्यादै आवश्यकता वा अभाव भएका अवस्थामा मात्र चलाउने गरी राखिएको मालसामान, अन्नपात आदिको गोदाम; बचतभकारी।

धोकेबाज- *वि.* धोका दिने; धोकाबाज।

धोकेबाजी- *ना.* धोका दिनेकाम; बेइमानी।

धोको- *ना.* [धोक्+ओ] १. कुनै विषयवस्तुप्रति मनमा उठ्ने प्रबल इच्छा; चाह; अभिलाषा। २. धित।

धोक्राधोक्री- *ना.* [धोक्रो+धोक्रो] सानाठुला धोक्राहरूको समूह, धोक्रा र धोक्रासमानका वस्तुहरूको समूह।

धोक्रिनु- *अ.क्रि.* [धोक्रो+इ+नु] धोक्रोजस्तो भएर फुल्नु; बेसरी मोटाउनु।

धोक्रे- *वि.* [धोक्रो+ए] १. धोक्रो बोक्ने। २. धोक्रा बुनेर बेच्ने काम गर्ने। ३. धोक्रोजस्तो परेको; भद्दा र मोटो कदको। ४. धोक्रोजस्तो गुँड बनाएर त्यसभित्र बस्ने (किरो)। ५. धोक्राको मुखजस्तो मोहोता भएको (सुरुवाल, पाइजामा, पाइन्ट)। *ना.* ६. तिर्जा खरिद गर्ने ठेकेदार।

धोक्रे किरो- *ना.* झुसैझुसले बनेको धोक्रोजस्तो गुँडमा बस्ने एक जातको बिखालु किरो।

धोक्रे खटिरो- *ना.* धोक्रे किराको झुस बिझेर निस्कने खटिरो।

धोक्रे चरो- *ना.* सिउर रातो र शरीर खैरो रङको हुने भँगेरोभन्दा पनि सानो एक प्रकारको चरो।

धोक्रे फूल- *ना.* नरम रुखका ठुलठुला पात हुने, धोक्राजस्ता आकारका ठुला र सेता फूल फुल्ने, चिस्यानमा हुने एक जातको बोट।

धोक्रे सुरुवाल- *ना.* धोक्राजस्ता ठुलठुला मोहोता हुने सुरुवाल; हात्तीपाइले सुरुवाल; पाइजामा; पाइन्ट।

धोक्रो- *ना.* सिस्नो, अल्लो, सनपाट आदिका सुतबाट तयार गरिएको अनाज आदि भरेर बोकिने ठुलो थैलो, बोरा।

धोक्र्याइ- *ना.* धोक्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

धोक्र्याइनु- *क.क्रि.* बेसरी खाइनु।

धोक्र्याउनु- *स.क्रि.* बेसरी खानु; पेटमा अटेसमटेस हुने गरी हसुर्नु; कन्ठचाउनु।

धोखा- *ना.* हे. धोका।

धोखेबाज- *वि.* हे. धोकाबाज।

धोखेबाजी- *ना.* धोकेबाजी।

धोती- *ना.* [सं. धटी] १. कमरदेखि मुनि बेरेर लगाइने, लमाइपट्टिका दुई किनारामा सानो पारीजस्तो भएको, एक छेउको फुर्को अगाडिदेखि टाङमुनिबाट छिराएर पछाडि लगेर सिउरिने नसिलाएको वस्त्र। २. लामो ठुलो कछाड। ३. लँगोटी। ४. लमाइका दुई किनारामा पारी भएको स्त्री जातिले पहिरिने सारी।

धोतीपाटा- *ना.* १. पुरुष वा स्त्रीले फेर्ने धोती। २. धोएको लुगा।

धोतीसरो- *ना.* पानीसरोका जस्ता लामो र खस्रो पात हुने एक जातको काठ नहुने बिरुवा।

धोत्रिनु- *अ.क्रि.* [धोत्रो+इ+नु] १. कुनै वस्तु पुरानो र खोक्रो हुनु; रुखभित्रको चुरो मकाएर धोत्रो हुनु। २. कुनै विकारबाट वा जवानीका कारणले स्वर ठुलो हुनु।

धोत्रे- *वि.* [धोत्रो+ऐ १. खोक्रो भएको; धोत्रो पसेको; धोद्रे (काठ, मुला आदि)। २. ठुलो खोक्रो स्वर भएको (मानिस)।

धोत्रे चरो- *ना.* पहेँलो र खैरो रङको एक जातको चरो।

धोत्रे रुख- *ना.* भित्र खोक्रो परेको रुख; ध्वान्द्रे रुख।

धोत्रे बोली- *ना.* स्वर भासिएर बिग्रिएको बोली।

धोत्रे स्वर- *ना.* सर्दी वा कुनै विकारबाट ठुलो भएको स्वर।

धोत्रो- *ना.* १. जमिन, रुख आदिमा भित्र परेको लामो, ठुलो प्वाल; मुला, गाजर आदिको भित्र हुने खोक्रोपन; धोद्रो। *वि.* २. भित्रपट्टि खाली भएको; खोक्रो। ३. शारीरिक विकार वा जवानीले स्वर बिग्रिई ठुलो भएको; धोत्रिएको; खस्रिएको; धोद्रो (स्वर, बोली)।

धोत्र्याइ- *ना.* [√ धोत्रि (+याइ) धोत्रिने किसिम वा क्रिया।

धोत्र्याइनु- *क.क्रि.* धोत्रो पारिनु; धोत्रिन लाइनु।

धोत्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* धोत्रो पार्नु; धोत्रिन लाउनु।

धोद्रे- *वि.* हे. धोत्रे।

धोद्रो- *ना.* / *वि.* हे. धोत्रो।

धोबिनी- *ना.* [धोबी+इनी] १. धोबी जातकी स्त्री; धोबीकी पत्नी। २. कालो र सेतो मिसिएको रङ भएको भँगेराका आकारको एक जातको चरो।

धोबिने- *ना.* एक जातको घाँसको बुटो वा जरो गुलियो हुने एक प्रकारको सानोतिनो बोट।
धोबी- *ना.* ज्याला लिई अर्काका लुगा-कपडा धोएर जीवननिर्वाह गर्ने एक जाति।
धोबी घाट- *ना.* धोबीले लुगा धुने पानी भएको ठाउँ।
धोबी चरो- *ना.* धोबिनी।
धोऱ्याङ- *ना.* [धड+अङ्ग] गर्धनदेखि पुट्ठासम्म गएको ढाडको सोझो हाड; मेरुदण्ड।
धोवाइ- *ना.* [√ धोवाउ (+आइ)] धुवाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
धोवाइनु- *क.क्रि.* धुन लाइनु।
धोवाउनु- *प्रे.क्रि.* धुन लाउनु।
धौ- *ना.* [सं. धाव] कुनै विषयको प्राप्ति वा कुनै कार्यसिद्धिका निम्ति पर्ने कठिनाइ; मुस्किल; धेरै हतार।
धौधौ- *क्रि.वि.* १. साह्रै गाह्रोसँग; मुस्किलले मात्र। *वि.* २. साह्रोगाह्रो; पुगेसपुगेस।
ध्यान- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय वा कार्यमा रुचिपूर्वक भएको एकाग्रता; तन्मयता; तल्लीनता। २. मनमस्तिष्क एकाग्र भएको स्थिति; योग, साधना। ३. चिन्तन; सोच। ४. रुचि; चासो; ख्याल।
ध्यानदृष्टि- *ना.* १. गहिरो चिन्तन; मनोयोगपूर्ण निरीक्षण वा अवलोकन। २. दिव्यदृष्टि।
ध्यानमग्न- *वि.* गम्भीर चिन्तनमा लीन भएको; ध्यान गरिरहेको; सोचाइमा डुबेको।
ध्यानयोग- *ना.* मन वा चित्तलाई एकाग्र पार्ने एक प्रकारको योग वा साधना।
ध्यानाकर्षण- *ना.* अरूको ध्यान आफूतिर खिच्ने काम; अरूको दिमागबाट हराइसकेको वा हराउन लागेको कुरा वा विषयलाई सम्झाउने काम।
ध्यानाकर्षित- *वि.* कुनै कामकुराप्रति ध्यान अकृष्ट भएको; ध्यानाकृष्ट।
ध्यानकृष्ट- *वि.* ध्यानाकर्षित।
ध्यानी- *वि.* १. ध्यानमा लीन भएको; ध्यानमा लागेको; साधनारत। २. ज्ञानी; चिन्तनशील।
ध्यारध्यार- *क्रि.वि.* [अ.मू. ध्यार+अ (द्वि.)] कपडा वा कागत च्यात्दा वा उधार्दा आवाज आउने किसिम।
ध्यारध्यार्ती- *क्रि.वि.* अझ बढी ध्यारध्यार हुने किसिमले।
ध्यार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ध्यार्+र] हे. ध्वार्र।
ध्येय- *वि.* [सं.] १. ध्यानमा ल्याउन सकिने; ध्यान गरिँदै रहेको। २. ध्यान गर्न योग्य; चिन्तन गर्न लायक। *ना.* ३. ध्यान वा चिन्तनको विषय, तत्त्व, काम वा कुरो। ४. लक्ष्य; उद्देश्य।
ध्रुपद- *ना.* [सं.] देवताहरूको लीला एवं राजामहाराजाद्वारा गरिएका यज्ञादिको वर्णनलाई लिएर गाइने एक किसिमको गीत; एक राग।
ध्रुव- *वि.* [सं.] १. सधैँ एउटै अवस्था वा ठाउँमा रहिरहने; स्थिर; अचल; नित्य। २. कुनै विषयमा कुनै किसिमको संशय नभएको; निश्चित; निस्सन्देह। *ना.* ३. पुराणप्रसिद्ध भगवान्का भक्त तथा राजा उत्तानपादका रानी सुनीतितर्फका जेठा छोरा। ४. उत्तरी आकाशमा सधैँ अटल रहने प्रसिद्ध ठानिएको तारो। ५. भूगोलका अनुसार मूमध्यरेखादेखि उत्तर वा दक्षिणपट्टि रहेको सबभन्दा टाढाको बिन्दु; देशान्तर रेखाहरू केन्द्रित भएर रहने पृथ्वीको उत्तर र दक्षिणको छेउ। ६. आकाश। ७. पर्वत। ८. ज्योतिषशास्त्रका अनुसार एक योग।
ध्रुवता- *ना.* १. ध्रुव हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; स्थिरता; अचलता; दृढता। २. वैज्ञानिक क्षेत्रमा दुई परस्पर विरोधी तत्त्व वा दिशा भिन्न रहे तापनि तिनबाट मुक्त हुने पिण्ड, पदार्थ आदिको स्थिति वा गुण।
ध्रुवतारा/तारो- *ना.* उत्तरी आकाशमा सधैँ एउटै ठाउँमा रहेको देखिने तारो।
ध्रुवदर्शक- *ना.* १. सधैँ उत्तरतिर मात्रै सुई फर्कने दिशासूचक यन्त्र; कम्पास। २. सप्तर्षिमण्डल।
ध्रुवदर्शन- *ना.* विवाहका यज्ञमा बसेका बेला वरले वधूलाई ध्रुवतारो देखाउने काम।
ध्रुवपद- *ना.* १. प्रायः स्तुतिहरू गाइने एक लय। २. सङ्गीतमा बारबार दोहोऱ्याइने कविताको कुनै एक चरण; टेक।
ध्रुवलोक- *ना.* पुराणअनुसार सत्यलोकअन्तर्गत ध्रुव रहने एक लोक।
ध्रुवसत्य- *वि.* ध्रुव उत्तरी आकाशमा सधैँ स्थिर वा अटल भएर रहेजत्तिकै साँचो; अखण्डित सत्य।
ध्रुवीकरण- *ना.* स्थिरीकरण।
ध्रुवीय- *वि.* [सं.] ध्रुवसम्बन्धी; ध्रुवको।
ध्रुवीय धार- *ना.* ध्रुवीय महासागरबाट बग्ने चिसो पानीको प्रवाह।
ध्रुवीय वायु- *ना.* ध्रुवीय क्षेत्रबाट बहने चिसो बतास।
ध्वंस- *ना.* [सं.] नाश; विनाश; सर्वनाश।
ध्वंसक- *वि.* नाश गर्ने; बिगार्ने; भत्काउने; विध्वंसक।
ध्वंसन- *ना.* १.नाश गर्ने काम; ध्वस्त पार्ने काम। २. क्षय; संहार; विनाश।
ध्वंसलीला- *ना.* मानव-विनाशक युद्ध; नरसंहार।
ध्वंसावशेष- *ना.* नाश हुँदा बाँकी रहेको अंश; भत्किँदा बचेको भाग; खण्डहर।
ध्वंसित- *वि.* नाश भएको; बिग्रिएको; भत्किएको; ध्वस्त।
ध्वंसी- *वि.* १. नाश गर्ने; बिगार्ने; ध्वस्त पार्ने। २. विनष्ट हुने; नश्वर।
ध्वज- *ना.* [सं.] १. प्रायः डन्डाका टुप्पामा झुन्ड्याएर वा बाँधेर कुनै संस्था वा विशिष्ट व्यक्तिको चिह्नका रूपमा राखिने कपडा; झन्डा; ध्वजा; धजो; पताका। २. चिह्न; निशाना। ३. श्रेष्ठ; प्रमुख।
ध्वजदण्ड- *ना.* झन्डा झुन्ड्याउने दण्ड; ध्वजयष्टि।
ध्वजपट- *ना.* ध्वजा; झण्डा।
ध्वजभङ्ग- *ना.* झन्डा झिक्ने काम; लिङ्गो ढलाइ।
ध्वजयष्टि- *ना.* ध्वजदण्ड।
ध्वजयुक्त- *वि.* ध्वजा भएको; झन्डावाल।
ध्वजवान्- *वि.* १. ध्वजा भएको; झन्डावाल। २. चिह्न भएको; चिह्नाङ्कित।

ध्वजवाहक- *ना.* झन्डावाल; झन्डा बोक्ने अधिकार प्राप्त।
ध्वजांशुक- *ना.* ध्वजाको कपडा; झन्डाको कपडा।
ध्वजा- *ना.* [सं.] झन्डा; पताका; ध्वज।
ध्वजापताका- *ना.* विवाह, उत्सव आदि शुभकार्यमा प्रयुक्त हुने विभिन्न आकारका रङ्गीचङ्गी ध्वजा र त्यस्तै फूलपात तथा कागजका पत्रपत्री।
ध्वजारोपण- *ना.* झन्डा गाड्ने काम; ध्वजा उभ्याउने काम।
ध्वजावाहक- *ना.* झन्डा बोक्ने झन्डाधारी।
ध्वजी- *वि.* १. ध्वजा भएको; झन्डादार। २. कुनै किसिमको चिह्न भएको; चिह्नित।
ध्वजोत्तोलन- *ना.* झन्डा फहराउनेकाम; ध्वजा गाड्ने काम।
ध्वजोत्थान- *ना.* १. झन्डा गाड्ने काम; ध्वजा फहराउने काम। २. इन्द्रयात्रा, बिस्केट आदिको लिङ्गो उभ्याउने काम।
ध्वनन- *ना.* [सं.] ध्वनि निकाल्ने काम; शब्द निकाल्ने क्रिया।
ध्वनि- *ना.* [सं.] १. कानले सुन्न सकिने वा सुनिने विषय; श्रवणेन्द्रियको विषय; आवाज; शब्द। २. कुनै अर्थ वा आशय नखुल्ने शब्द वा आवाज (पशुको ध्वनि, बादलको ध्वनि इ.)। ३. कुनै ठाउँमा शब्द थर्कंदा फर्केर आउने आवाज; प्रतिध्वनि; घन्को। ४. कुनै कथन वा उक्तिको वाच्यार्थ तथा लक्ष्यार्थलाई छाडेर अर्थभित्र पनि लुकेर रहने चमत्कारी अर्थ; गूढार्थ; व्यङ्ग्यार्थ; ध्वन्यार्थ। ५. मुखबाट उच्चरित हुने आवाज। ६. कुनै अवस्थामा पनि खण्डित हुन नसक्ने भाषाको निम्नतम एकाइ।
ध्वनिअङ्कन- *ना.* चलचित्र वा सिनेमाको ध्वनि रेकर्ड गर्ने वा भर्ने काम।
ध्वनिअवयव- *ना.* ध्वनिहरूको उच्चारणमा सक्रिय रहने फोक्सोदेखि ओठसम्मका विभिन्न अङ्गहरू; उच्चारण-अवयव।
ध्वनिकक्ष- *ना.* रेडियो प्रसारण केन्द्र आदिमा ध्वनिलाई नियन्त्रण र परीक्षण गर्ने कोठा।
ध्वनिकाव्य- *ना.* व्यङ्ग्यार्थ वा ध्वन्यर्थ प्रधान भएको काव्य; उत्तम काव्य।
ध्वनिकुल- *ना.* भाषामा पाइने ध्वनिहरूको समूह।
ध्वनिग्राम- *ना.* ध्वनिविज्ञानअनुसार मानिसका गलाबाट निस्केर विशिष्ट अवस्थामा बन्ने ध्वनिका भिन्नभिन्न रूप; फोनिम (जस्तै- का,की,कु, के आदिको उच्चारणमा 'क' ध्वनिका रूप अलग अलग हुन्छन्)।
ध्वनित- *वि.* [सं.] १. ध्वनिका रूपमा भएको। २. शब्दका रूपमा निस्केको।
ध्वनितत्त्व- *ना.* [सं.] भाषाहरूमा पाइने विभिन्न ध्वनि र तिनका उच्चारणमा रहेका भिन्नताका आधारहरूको समूह; ध्वनिकुल; ध्वनिश्रेणी।
ध्वनितात्त्विक- *वि.* ध्वनितत्त्वसम्बन्धी; ध्यारध्यार-ध्वनि ध्वनितत्त्वको; ध्वनितत्त्वका अनुसार हुने (ध्वनितात्त्विक आलेखन इ.)।
ध्वनिनाटक- *ना.* [सं.] रेडियोबाट प्रसारित गरिने एक प्रकारको रूपक; ध्वनिरूपक।
ध्वनिनियम- *ना.* [सं.] एक परिवारका दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाका बिचमा रहने भिन्नताको एक निश्चित आधार (जस्तै- सं. भ्रातृ-ग्रि. फ्रातिर, सं. घर्षित-ग्रि. थर्सस, सं. मधु- ग्रि. मेथु, सं. धूमः-ग्रि. थूमस)।
ध्वनिनिर्देशक- *वि.* [सं.] ध्वनितरङ्ग देखाउने वा सूचित गर्ने।
ध्वनिनिर्देशक यन्त्र- *ना.* भाषाका ध्वनिहरूको वैज्ञानिक अध्ययन गर्ने एक यन्त्र।
ध्वनिनिर्देशन- *ना.* [सं.] ध्वनितरङ्ग देखाउने वा मिलाउने काम।
ध्वनिपरिवर्तन- *ना.* [सं.] भाषामा रहेका ध्वनिहरू एक रूपबाट अर्का रूपमा बदलिने क्रिया वा प्रवृत्ति (जस्तै-सं. काक-ने. काग, इ.)।
ध्वनिप्रसारक- *वि.* [सं.] ध्वनिको प्रसार गर्ने; ध्वनि फिँजाउने।
ध्वनिप्रसारक यन्त्र- *ना.* ध्वनि विस्तार गर्ने साधन; ध्वनि-विस्तारक यन्त्र; माइक्रोफोन।
ध्वनिप्राधान्यवाद- *ना.* [सं.] ध्वन्यर्थलाई वा व्यङ्ग्यार्थलाई काव्यको आत्मा मान्ने एक सिद्धान्त अथवा त्यस्तो सम्प्रदाय।
ध्वनिबिम्ब- *ना.* [सं.] आफ्नो धारणालाई व्यक्त गर्ने क्रममा वक्ताले मनमा बनाएको चित्रका लागि भाषा विज्ञानमा प्रयोग गरिने शब्द।
ध्वनियन्त्र- *ना.* [सं.] भाषिक ध्वनिहरूको उच्चारण गर्ने शरीरको एक अङ्ग; स्वरयन्त्र।
ध्वनिलोप- *ना.* [सं.] शब्दमा रहेका विभिन्न ध्वनिहरूमध्ये कुनै ध्वनि हराउने काम। (जस्तै-सानी+आमा=सानीमा, यसमा 'आ' ध्वनि लोप भएको छ।)
ध्वनिविज्ञान- *ना.* [सं.] मानिसका उच्चारण अवयवबाट उच्चारित ध्वनिहरूको विज्ञानसम्मत अध्ययन गर्ने शास्त्र; भाषाविज्ञानको एउटा शाखा; स्वनविज्ञान।
ध्वनिविस्तारक- *वि.* [सं.] ध्वनिप्रसारक।
ध्वनिविस्तारक यन्त्र- *ना.* ध्वनिहरू प्रसारित गरिने वैज्ञानिक साधन; ध्वनिप्रसारक यन्त्र।
ध्वनिश्रेणी- *ना.* [सं.] विश्वका भाषामा रहेका विभिन्न ध्वनिहरू र तिनका उच्चारणमा पाइने भिन्नता एवं समानताको आधार; ध्वनितत्त्व; ध्वनिकुल।
ध्वनिसंयोग- *ना.* [सं.] परस्परमा पृथक् सत्ता रहने गरी भएको दुई ध्वनिहरूको सामीप्य; दुई ध्वनिहरूको निकट सम्बन्ध रहने क्रिया।
ध्वनिसङ्केत- *ना.* [सं.] कुनै घटनाको बोध वा समयको जानकारीका निम्ति दिइने ध्वनिको सङ्केत।
ध्वनिसञ्चरण- *ना.* [सं.] वक्ताद्वारा उच्चरित ध्वनि वायुमा रहेको इथरका सहायताले श्रोताको कानसम्म पुग्ने प्रक्रिया।
ध्वन्य- *वि.* [सं.] ध्वनि निस्कन योग्य।
ध्वन्यर्थ- *ना.* [सं.] व्यञ्जनावृत्तिद्वारा बोध हुने अर्थ; व्यङ्ग्यार्थ।
ध्वन्यात्मक- *वि.* [सं.] १. ध्वनि नै अर्थ भएको; ध्वनि प्रधान रहेको। २. ध्वनि भएको; ध्वनिमय। ३. व्यञ्जना प्रधान भएको; व्यङ्ग्यात्मक।
ध्वन्यात्मकता- *ना.* ध्वन्यात्मक हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
ध्वन्यात्मक शब्द- *ना.* ध्वनि स्वयम् अर्थपूर्ण रहने प्राकृतिक ध्वनिहरूबाट निस्केको वा जन्मेको शब्द; अनुकरणात्मक शब्द।
ध्वस्त- *वि.* [सं.] सखाप भएको; बिग्रेको; भत्केको; नष्टभ्रष्ट।

ध्वाँसी- *ना.* चुलीगारो नहुने घरका चारै पाखा बराबर हुनाले धुरीमा छानाको बिच भागमा रहने प्वाल।

ध्वाँसे- *वि.* [ध्वाँसो+ए] ध्वाँसोजस्तो रङको; फुस्रो कालो।

ध्वाँसे चितुवा- *ना.* ध्वाँसो जस्तै कालोकालो खालको, वनबुटेनमा पाइने, कुकुर दाँत लामा हुने चितुवा।

ध्वाँसो- *ना.* [सं. धूमांश] १. धुवाँको कण, धुवाँ जमेको कालो वस्तु। २. धैँसो; मोसो।

ध्वाङ्ग्रे- *वि.* [ध्वाङ्ग्रो+ए] भद्दा खालको; कद वा डिलडौल नमिलेको; नसुहाउँदो छाँटको।

ध्वान- *ना.* [सं.] १. शब्द; आवाज; ध्वनि; नाद। २. गुञ्जन; थर्को।

ध्वान्त- *ना.* [सं.] गाढा रूपको अँध्यारो; अन्धकार; निस्पट्ट अँध्यारो; चुक घोप्ट्याएजस्तो अँध्यारो।

ध्वान्द्रिनु- *अ.क्रि.* [ध्वान्द्रो+इ+नु] ध्वान्द्रो पर्नु; स्वर नराम्रो हुनु।

ध्वान्द्रे- *वि.* [ध्वान्द्रो+ए] ध्वान्द्रो परेको; ध्वान्द्रिएको (रुख, स्वर इ.)।

ध्वान्द्रो- *ना.* [सं. ध्वान] १. भित्र खोक्रो वा लामो प्वाल भएको ठाउँ। *वि.* २. भित्र खोक्रो हुनाले बाहिर ठोक्ता आवाज निस्कने।

ध्वारध्वार- *क्रि.वि.* [अ.मू. ध्वार्+अ (द्वि.)] कपडा च्यात्ता वा उधार्दा बारबार शब्द आउने गरी।

ध्वारध्वारी/ध्वारध्वार्ती- *क्रि.वि.* छिटछिटो कपडा आदि च्यातेर वा उधारेर।

ध्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. ध्वार्+र] १. पानीको धारो भुईंमा खस्ता शब्द आउने किसिमले। २. कपडा च्यात्दा वा उधार्दा शब्द उत्पन्न हुने गरी। ध्वनि।

न

न₁- देवनागरी मर्णमालाका नासिक्य व्यञ्जनवर्णमध्ये बिसौँ व्यञ्जन; वर्त्स्य, सघोष, अल्पप्राण, नासिक्य व्यञ्जन ध्वनि; तवर्गको अन्तिम वा पाँचौँ अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; निहुरमुन्टी न।

न₂- *अव्य.* [सं.] १. क्रियापदको अगाडि, पछाडि वा बिचमा आएर निषेध बुझाउने शब्द (नगर्नु, नखानु, नजानु, भन्दिन, गर्दैनथ्यो, गर्दैन होला इ.)। २.कार्य वा विषय आदिको अभाव वा निषेध बुझाउने शब्द; अहँ; नाइँ। पू.स. ३. शब्दको अगाडि लागेर उल्टो अर्थ बुझाउने शब्द (नकाम, नराम्रो, नजाती इ.)। संयो. ४. दुई शब्द वा वाक्यका बिचमा प्रयोग भएर दुवैलाई जोड दिने शब्द (रुनु न हाँस्नु, देख्नु न सुन्नु, उनी न जान्छन् न बस्छन् आदि)। निपा. ५. शब्द वा वाक्यलाई जोड दिन प्रयोग गरिने शब्द (उदा.- हेरूँ न के गर्छ!)। ६. प्रश्न गर्दा वा सही थाप्न लाउँदा वाक्यको बिचमा वा अघिल्तिर प्रयोग गरिने शब्द (उदा.- उसले न भन्या हो! न उसले भन्या हो!)।

नकचरिनु- *अ.क्रि.* [नकचरो+इ+नु] नकचरो हुनु; नकच्चरिनु।

नकचरो- *वि.* हे. नकच्चरो।

नकचऱ्याइ- *ना.* [√ नकचरि (+याइ)] नकचरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

नकचऱ्याइनु- *क.क्रि.* नकच्चऱ्याइनु।

नकचऱ्याउनु- *स.क्रि.* नकच्चऱ्याउनु।

नकचऱ्याहट- *ना.* नकच्चऱ्याहट।

नकच्चरिनु- *अ.क्रि.* [नकच्चरो+इ+नु] नकच्चरो हुनु; निर्लज्ज हुनु; बेसरम बन्नु।

नकच्चरो- *वि.* [सं. नक्तञ्चर] बोली-व्यवहारमा मर्यादाको ख्याल नराख्ने; लाज नभएको; निर्लज्ज; बेसरम; नकचरो।

नकच्चऱ्याइँ- *ना.* नकच्चरो हुनाको भाव वा अवस्था।

नकच्चऱ्याइ- *ना.* [√ नकच्चरि (+याइ)] नकच्चरिने स्वभाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

नकच्चऱ्याइनु- *क.क्रि.* लज्जित तुल्याइनु।

नकच्चऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. अरूलाई लज्जित गराउनु; सरम लाग्ने पार्नु। २. जानेको कुरालाई पनि नजानेको जस्तो गरी सोध्नु; बुझ पचाएर बोल्नु।

नकच्चऱ्याहट- *ना.* नकच्चरिने भाव, क्रिया वा अवस्था।

नकटा- *वि.* [नकटो+आ] नकटो।

नकटा हाँस- *ना.* मुखमा छिर्केमिर्के रङ भएको कालो हाँस।

नकटी- *वि.* [नकटो+ई] १. नाक काटिएकी। २.इज्जत नभएकी; नकच्चरी; निर्लज्ज। ३. छाँट नमिलेकी; बेछाँटकी।

नकटो- *वि.* [नाक+काट्+ओ] १. नाक काटिएको; नेप्टो। २. अमर्यादित बोली-व्यवहार भएको; नकच्चरो; निर्लज्ज। ३. छाँट नमिलेको; बेछाँटको।

नकटो छकटो- *वि.* १. नेप्टो र नकच्चरो। २. छाँट नमिलेको र उत्ताउलो।

नकडा- *ना.* [नाक+अडा] गोरुका नाकमा हुने एक प्रकारको रोग।

नकबजनी- *ना.* [अ. नकब+ फा. जनी] घरको भित्तो फोरेर चोर्ने काम।

नकरा- *वि.* [नकटो] १. बोलीको ठेगान नभएको; झुटो; ढँटुवा। २. प्रमाण नभएको; कच्चा।

नकर्मी- *ना.* [नेवा. नकमि] फलामको काम गर्ने कालिगड; कालिगड; लोहार।

नकल- *ना.* [अ. नक्ल] १. कुनै वस्तुको आकारप्रकारसित मिल्ने गरी बनाइएको अर्को वस्तु; अनुकृति। २. कसैले गरेको कुनै कामको अनुकरण गर्ने प्रवृत्ति; अनुकरण। ३. कुनै मूल लेख जस्ताको तस्तै सारेको कागज; प्रतिलिपि। ४. अभिनय। ५. स्वाङ। ६. अनावश्यक शृङ्गार। ७. ढाँचाकाँचा; नक्कलझक्कल।

नकलची- *ना.* सकलबमोजिम नकल लेख्ने व्यक्ति; प्रतिलिपिकार; लिपिक; लेखनदास।

नकलझकल- *ना.* १.अनावश्यक वा उत्ताउलो किसिमले गरिएको शृङ्गार। २. ढाँचाकाँचा; नक्कलझक्कल।

नकली- *वि.* १. मौलिक वा प्राकृतिक नभएर अरू मालको नकल गरी बनाइएको; बनावटी। २. कम मूल्यका अरू कुनै वस्तु मिसाइएको। ३. कमसल; कच्ची। ४.जाली; खोटो। ५. नकल पार्ने; स्वाङ पार्ने (स्त्री)।

नकले- *वि.* [नकल+ए] १. नकल गर्ने। २. ढाँचा पार्ने; स्वाङ पार्ने। ३. आडम्बरी; ढोंगी। ४. अर्काको नक्कल गर्ने।

नकलेझकले- *वि.* १. नक्कलझक्कल पार्ने; नचाहिँदो सिँगारपटार गर्ने; स्वाँगी। २. नसुहाउँदो ठाँटबाँटको; उत्ताउलो र झिल्के।

नकस- *ना.* [अ. नकश] १. रुपियाँपैसा थापेर हारजित हुने गरी खेलिने तासको एक खेल। २. गन्जिफा।

नकाइ- *ना.* [√ नकाउ (+आइ)] नकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

नकाइनु- *अ.क्रि.* आनाकानी गरिनु; अनकनाइनु।

नकाउनु- *अ.क्रि.* कुनै कामकुरो गर्न असजिलो मान्नु; आनाकानी गर्नु; अनकनाउनु।

नकाब- *ना.* [अ. निकाब] १. मुख छोप्नका निम्ति लगाउने कपडा; घुम्टो। २. बाहिरी आडम्बर वा स्वाङ। (उदा.- देशसेवाको नकाब लगाएर आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्नु राम्रो होइन।)

नकाबधारी- *वि.* १. नचिनिने उद्देश्यले मुख छोप्ने कपडा लगाउने; नकाब धारण गर्ने। २. नभएका कुराको स्वाङ रच्ने।

नकाबपोस- *ना.* नकाबधारी।

नकार्नु- *स.क्रि.* [सं. नकार+नु] कुनै कामकुरा गर्न वा भन्न नमान्नु; अस्वीकृति जनाउनु; निषेध गर्नु।

नकार- *ना.* [सं.] १. 'न' अक्षर; तवर्गको अन्तिम वर्ण। २. निषेध; नाइँकार।

नकाराइ- *ना.* [नकार्+आइ] नकार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

नकारात्मक- *वि.* [सं.] कुनै काम वा कुरो नमान्ने वा नगर्ने किसिमको; अस्वीकृतिमूलक; निषेधात्मक (कथन वा उत्तर)। *विप.* सकारात्मक।

नकारात्मकता- *ना.* नकारात्मक हुनाको भाव वा अवस्था।

नकारिनु- *क.क्रि.* [नकार्+इ+नु] नकार्ने काम गरिनु; नकाराइमा पारिनु; अस्वीकृति जनाइनु।

नकुल- *ना.* [सं.] १. पाँच पाण्डवमध्येका एक भाइ। २. न्याउरीमुसो।

नक्कल- *ना.* [अ. नक्ली] १. अनुकरण; नकल। २. स्वाङ; ढाँचा।

नक्कलभक्कल- *ना.* नकलभकल।

नक्कली- *वि.* [नक्कल+ई] नकली।

नक्कली जटामसी- *ना.* लगभग एक मिटर अग्लो, एउटै भेट्नुमा ससाना तीनवटा पात हुने, डल्लो मालाकार सेतो फूल फुल्ने र ओखतीमुलोमा प्रयोग हुने एक जातको वनस्पति।

नक्कले- *वि.* [नक्कल+ए] नक्कल गर्ने; नकले।

नक्कासी- *ना.* [अ. नक्काशी] १. धातु, काठ, पत्थर आदि कुँदेर बेलबुट्टा भर्ने काम वा विद्या। २. छाप्नाका निम्ति धातु, काठ, पत्थर आदि कुँदेर चित्र आदि बनाउने काम।

नक्कासीदार- *वि.* नक्कासी भरेको; बेलबुट्टा बनाइएको।

नक्खी- *ना.* [सं. नख] सितार, तानपूरा आदि बजाउँदा चोर औँलाको टुप्पामा लगाइने तारको साधन।

नक्त- *ना.* [सं.] १. दिनको चौथो वा अन्तिम प्रहर; सन्ध्या सुरु हुन लाग्दाको समय। २. रात; रात्रि। ३. शिव।

नक्तचर- *वि.* रातिराति हिँड्ने; रात्रिचर; निशाचर।

नक्तभोजन- *ना.* दिनभरिको व्रतपछि गरिने रातको भोजन।

नक्तभोजी- *वि.* रातमा भोजन गर्ने; नक्तव्रत लिने।

नक्तव्रत- *ना.* रातमा तारा हेरेर विष्णुको पूजा गरेपछि मात्र भोजन गरिने एक व्रत।

नक्र- *ना.* [सं.] माउसुलीका आकरको शरीर र लामो थुतुनो हुने ठुलो एक जलजन्तु; गोही; ग्राह।

नक्षत्र- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमाको मार्गमा देखिने, सौरजगत्देखि अलग रहेका सत्ताइस नक्षत्र वा ताराहरूको समूह (अश्विनी, भरणी, कृत्तिका, रोहिणी, मृगशिरा, आर्द्रा, पुनर्वसु,पुष्य (तिष्य), अश्लेषा, मघा, पूर्वाफाल्गुनी, उत्तराफाल्गुनी, हस्ता, चित्रा, स्वाती, विशाखा, अनुराधा, ज्येष्ठा, मूल, पूर्वाषाढा, उत्तराषाढा, श्रवण, धनिष्ठा, शतभिषा, पूर्वभाद्रपद, उत्तरभाद्रपद र रेवती)। २. ज्योतिषशास्त्रअनुसार मनुष्यका असलखराब अवस्थाका अधिष्ठाताहरू। ३. तारा।

नक्षत्रचक्र- *ना.* १. चन्द्रमाले सत्ताइस- अट्ठाइस दिनमा परिक्रमा गर्ने, सत्ताइस नक्षत्रको चक्र वा घेरो; राशिचक्र। २. तान्त्रिकहरूले पूजा गर्ने एक चक्र।

नक्षत्रपति- *ना.* चन्द्रमा।

नक्षत्रपथ- *ना.* नक्षत्रहरूले भ्रमण गर्ने मार्ग; नक्षत्रमार्ग; आकाश।

नक्षत्रमार्ग- *ना.* नक्षत्रपथ।

नक्षत्रविद्या- *ना.* ज्योतिषविद्या।

नक्षत्रशूल- *ना.* कुनै दिशामा जानुपर्दा ज्योतिषशास्त्रअनुसार विचार गरिने, नक्षत्रमा रहने दुष्काल।

नक्षत्रीय- *वि.* नक्षत्रसँग सम्बन्धित; नक्षत्रको।

नक्सलपन्थी- *ना.* नक्सलवादी।

नक्सलवाद- *ना.* [नक्सल (स्थान)+वाद] भारतको पश्चिम बङ्गालको नक्सलवादी इलाकाबाट सुरु भएको मार्क्सवाद र लेनिनवादमा विश्वास राख्ने वामपन्थीहरूको राजनीतिक विचारधारा।

नक्सलवादी- *वि.* १. नक्सलवादमा विश्वास राख्ने, नक्सलवादको समर्थक। *ना.* २. त्यस्ता राजनीतिक कार्यकर्ताहरूको समूह; नक्सलपन्थी।

नक्सा- *ना.* [अ. नक्श > नक्शा] १. रेखाद्वारा तयार गरिएको कुनै चित्र; रेखाचित्र। २. देश, सहर, नदी, पहाड, समुद्र आदिको सङ्केतसहित लेखिएको पृथ्वी वा खगोलको चित्र; मानचित्र; भूचित्र। ३. घर, मन्दिर, पुल आदि बनाउन तयार पारिने, नाप-नमुनासहितको चित्र। ४. आकृति; आकार; रूपरेखा (जस्तो- एकै नक्साको, मिल्दो नापनक्सा इ.)।

नक्साफाँट- *ना.* घर, पर्खाल आदिको नक्सा दर्ता गर्ने वा तत्सम्बन्धी काम गर्ने शाखा।

नक्सापास- *ना.* नियमानुसार नक्सा पास गर्ने काम।

नख- *ना.* [सं.] १. नङ; नङ्ग्रा। २. नक्खी।

नखक्षत- *ना.* १. नङ गाडिनाले लागेको घाउ; नङ गडेको चिह्न; नङको डाम। २. पुरुषहरूले स्त्रीको कुचमर्दन गर्दा स्तनमा लाग्ने नङको चिह्न वा डोब।

नखरमाउली- *वि.* [नखरमाउलो+ई] नाक, मुख नचाउँदै नकल पारेर कुरा गर्ने; नखरा पार्ने; उत्ताउलो स्वभावकी (स्त्री)।

नखरमाउलो- *वि.* [नखरा+मा+आउलो] नाक, मुख नचाउँदै नकल पारेर कुरा गर्ने; नखरा पार्ने; उत्ताउलो स्वभावको।

नखरा- *ना.* [फा.] १. चढ्दो बैँसमा, विशेष गरी स्त्रीहरूमा हुने चुलबुलेपन; छालेपन। २. हाउभाउ; ढाँचा; स्वाङ। ३. बहाना; निहुँ।

नखरे- *वि.* [नखरा+ए] नखरा गर्ने; स्वाङ पार्ने।

नखविष- *ना.* [सं.] १. शरीरमा नङले कोतर्दा वा नङ गाड्दा विष लाग्ने जीव; नङमा विष हुने जीव (मानिस, कुकुर, बिरालो, बाँदर आदि)। २. नङमा हुने विष।

नखशिखवर्णन- *ना.* [सं.] खुट्टाको नङदेखि लिएर शिरसम्मको वर्णन; स्थूल शृङ्गारिक कवितामा पाइने बाह्य रूपसौन्दर्यको वर्णन।

नखशिखान्त- *क्रि.वि.* [सं.] गोडाको नङदेखि लिएर शिखाको अन्त्यसम्म; खुट्टादेखि टाउकोसम्म (शरीरका सम्पूर्ण अवयव)।

नखाघात- *ना.* [सं.] नङले कोपर्दा वा गाड्दा पर्न गएको घाउ; नखक्षत।

नखायुध- *ना.* [सं.] नङ वा नङ्ग्रालाई नै हतियारका रूपमा प्रयोग गर्ने प्राणी; नङले कोपरेर वा चिथोरेर आघात गर्ने प्राणी (सिंह, बाघ, कुखुरो इ.)।

नखी- *वि.* [सं.] १. लामालामा नङ वा नङ्ग्रा हुने। २. नङ्ग्रालाई नै हतियारको रूपमा प्रयोग गर्ने; नखायुध। *ना.* ३. एक सुगन्धित द्रव्य।

नग- *ना.* [सं.] १. अग्ला डाँडा; पहाड; पर्वत। २. रुख; वृक्ष।

नगण- *ना.* [सं.] छन्दशास्त्रका नियमअनुसार तीन लघु मात्रा हुने एक गण (III)।

नगण्य- *वि.* [सं.] १. गणना गर्न नपर्ने; गणना गर्न अयोग्य; गन्तीमा नआउने; थोरै; अल्प। २. तुच्छ; निकृष्ट।

नगद- *ना.* [अ. नक्द] १. चलनचल्तीमा आइरहने कागजी मुद्रा वा धातुका मुद्रा; सिक्कारूपी धन; रुपियाँपैसा आदि। *वि.* २. बहुमूल्य। ३. उत्तम; श्रेष्ठ।

नगदनारायण- *ना.* १. रुपियाँपैसा आदि नगद द्रव्य। २. महत्त्वका दृष्टिले नारायणस्वरूप नगद द्रव्य।

नगदानगदी- *ना.* १. नगद लिइएको ठाउँमा तिरिने नगदै रकम। २. कुनै मालसामान, बस्तुभाउ किन्दा तत्काल गनिने नगद रुपियाँपैसा।

नगदी- *ना.* [नगद+ई] १. नगद; सिक्का। *वि.* २. तत्काल नगदका रूपमा परिणत हुन सक्ने।

नगदी किताब- *ना.* नगद रुपियाँपैसाको आयको हिसाब राख्ने किताब।

नगदी खाता/बही- *ना.* लेनदेन, कारोबारको हिसाब राख्ने कापी वा बही।

नगदे- *वि.* [नगद+ए] नगदका रूपमा परिणत गर्न सकिने (बस्तुभाउ, बालीनाली आदि); नगदी।

नगदे बाली- *ना.* १. नगद आम्दानी गर्ने उद्देश्यले उब्जाइने कृषिबाली (उखु, सुर्ती, कपास, जुट आदि)। २. बेचबिखन गरेर नगदका रूपमा परिणत गर्न सकिने त्यस्तो बाली।

नगर- *ना.* [सं.] १. सडक, बजारसहित धेरै मान्छेहरूको बस्ती भएको र गाउँभन्दा बढी भौतिक साधन र सुविधा भएको विकसित ठाउँ; सहर; पुर (टाउन)। २. त्यस्तै ठुलो रूपमा रहेको कुनै एक बस्ती (विराटनगर, आदर्शनगर, महेन्द्रनगर इ.)।

नगरकोट- *ना.* नेपालको बाग्मतीअञ्चलअन्तर्गत भक्तपुर जिल्लाको उत्तरपूर्व कुनामा रहेको हिमाली शृङ्खला तथा सूर्योदयको मनोहर दृश्य देखिने एक प्रसिद्ध ठाउँ।

नगरनायिका- *ना.* सहरमा बसेर नाचगान गर्ने र पैसा लिएर परपुरुषसँग सहवास गर्ने स्त्री; वेश्या; रन्डी।

नगरपञ्चायत- *ना.* नगरको स्वास्थ्य, सफाइ, बत्ती, सडक, ढल, पानी आदिको व्यवस्था गर्नका लागि पञ्चायतकालीन नगरपञ्चायत ऐनबमोजिम सम्बन्धित नगरका जनताद्वारा निर्वाचित, पञ्चायती व्यवस्थाअनुसार नगरतहको निकाय।

नगरपाल- *ना.* नगरको हेरचाह गर्ने व्यक्ति; नगरको रक्षा गर्ने व्यक्ति; नगररक्षक।

नगरपालिका- *ना.* वर्तमान व्यवस्थाअनुरूप नगरको सरसफाइ, स्वास्थ्य, सडक, भवन, ढल, पानी आदिको व्यवस्था गर्न वैधानिक रूपमा निर्वाचित र सङ्गठित निकाय।

नगरपिता/प्रमुख- *ना.* नगरपालिकाका निर्वाचित प्रमुख अधिकारी; मेयर।

नगर प्रहरी- *ना.* नगरको हेरचाह वा रक्षा गर्नका लागि राखिने प्रहरी; नगररक्षक प्रहरीको विशेष विभाग।

नगरवासी- *वि.* नगर वा सहरमा बस्ने; पुरवासी; सहरिया।

नगर विकास योजना- *ना.* नगरमा पानी, बिजुली, ढल, सडक आदिको आवश्यक व्यवस्था मिलाई नगरको समुचित विकास गर्न बनेको योजना; योजनाबद्ध रूपमा नगर बसाउने वा नगरको विकास गर्ने कार्यक्रम (टाउनप्लानिङ)।

नगरा- *ना.* [फा. नक्कार] पिँध तिखो भएको मिउँटजस्तो, तामाका भाँडामा छालाले मोहोरेको, गजाले बजाइने एक तालबाजा; ठुलो दमाहा; डङ्का।

नगरी- *ना.* [सं.] १. सानो नगर वा सहर। २. नगर।

नगरीकरण- *ना.* नगर बनाउने काम; कुनै ठाउँलाई सहरका रूपमा विकास गर्ने काम।

नगरीय- *वि.* [सं.] १. नगरमा बस्ने वा हुने। २. नगरसम्बन्धी; नगरको।

नगर्ची- *ना.* [नगरा+ची] १. नगरा बजाउने व्यक्ति। २. दमाईलाई मानपूर्वक सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।

नगाधिप- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार पर्वतको राजा मानिएको सुमेरु पर्वत। २. हिमालय।

नगिच- *ना.यो. /क्रि.वि.* हे. नजिक।

नगेन्द्र- *ना.* [सं.] १. नगाधिप; सुमेरु। २. हिमालय।

नगोपा- *ना.* [भो.ब.] धार्मिक पूजाआजा चलाउने, राईलिम्बूका धर्मगुरु। (नगोपालाई देउता चढ्नुका साथै ऊ ईश्वरको प्रतिनिधि बनेर मानिसलाई निर्देशित गर्छ। नगोपाद्वारा झाँक्री र वैद्यको काम पनि हुन्छ)।

नग्गा- *वि.* [नाग्+आ] उछिनेर अगाडि जाने; नाघ्ने।

नग्न- *वि.* [सं.] १. शरीरमा लुगाफाटो केही नभएको; नाङ्गो; दिगम्बर; निर्वस्त्र। २.आवरण नभएको। ३. ढाकछोप नगरी जस्ताको तस्तै रहेको; यथार्थ; खसोखास (रूप, कुरो आदि)।

नग्नता- *ना.* १. नग्न हुनाको भाव वा अवस्था; नङ्गापन; नाङ्गोपना। २. सब थोक प्रकट गर्नाको भाव वा स्थिति।

नग्न नृत्य- *ना.* १.नाङ्गो नाच। २. मनलाग्दो व्यवहार।

नग्न सत्य- *ना.* राम्रो वा प्रिय देखाउने उद्देश्यले कुनै कपोकल्पित वा बनावटी कुरा नथपिएको वास्तविक कुरो; सुन्दा वा हेर्दा अप्रिय र नराम्रो लाग्ने तर यथार्थ कुरो; नाङ्गो सत्य।

नग्ना- *वि.* [सं.] १. लुगाफाटो नलगाएकी; नाङ्गी; निर्वस्त्र (स्त्री)। २. लाज सरम नभएकी; निर्लज्ज (स्त्री)।

नघाइ- *ना.* [√ नाघ् (+आइ)] १. नाघ्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [नघाउ+आइ] २. नघाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

नघाइनु- *क.क्रि.* नाघ्न लाइनु।

नघाउनु- *प्रे.क्रि.* नाघ्न लगाउनु; नाघ्ने बनाउनु।

नङ- *ना.* [सं. नख] औँलाका टुप्पामा औँलाको मासुबाटै पलाएको र त्यसैसँग टाँसिएको, छालाभन्दा माथि आएजति चाहिँ काट्ता नदुख्ने पातलो हाड; नख; नङ्ग्रा।

नङकटनी- *ना.* १. इस्पातबाट बनेको नङ काट्ने साधन। २. नङ काट्ने काम।

नङछुरी- *ना.* १. औँलाका टुप्पामा नङनिर ठिहिऱ्याउँदा हुने पीडा; नङसिरी। २. नङका दायाँबायाँ कुनामा निस्कने मसिनो छेस्कोजस्तो

अवयव, उचेरा। ३. नङका कुना पाक्ने एक रोग।
नङपालिस- *ना.* नङमा लगाइने पालिस।
नङमासु- *ना.* १. नङ र मासु। २. नङ र मासु जोडिए जस्तै आत्मीय सम्बन्ध।
नङसिरी- *ना.* नङछुरी।
नङिनी- *ना.* १. नङ काट्ने, इस्पातबाट बनेको एक किसिमको हतियार; नङकटनी। २.नाऊ जातिकी स्त्री।
नङ्गा- *वि.* [सं. नग्न] १. लुगाफाटो केही नलगाएको; निर्वस्त्र; नाङ्गो। २. धनजन केही नभएको; एक्लो। ३. लुच्चो; निर्लज्ज।
नङ्गाझार- *वि.* नाङ्गेझार।
नङ्गानाच- *ना.* निर्लज्जतापूर्वक जे मनमा लाग्यो त्यही गर्ने क्रिया; मनलाग्दो व्यवहार।
नङ्गिनु- *अ.क्रि.* [नाङ्गो+इ+नु] १. लुगाफाटोबिनाको हुनु; नाङ्गो हुनु। २. लुकाईछिपाई राखिएको कुकृत्य वा खराब आचरण प्रकाशमा आएर अरूका आँखामा गिर्नु। ३. खोस्टिनु।
नङ्गी- *वि.* [नाङ्गो+ई] १. लुगाफाटो नलाएकी; निर्वस्त्र (स्त्री)। २. लाज सरम नभएकी; निर्लज्ज (स्त्री)। ३. दाप वा म्यानबाट झिकिएको (तरबार, खुकुरी आदि)।
नङ्गेठो- *ना.* [नङ्गा+एठो] १. मेट्नु भाँची सन्याइएको मकैको घोगो। २. भुत्ल्याइएको मकै; नमौठो।
नङ्ग्याइ- *ना.* [√नङ्ग्याउ (+आइ)] नङ्ग्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
नङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* नाङ्गो पारिनु।
नङ्ग्याउनु- *स.क्रि.* [नाङ्गि+याउ+नु] १. लुगाफाटोविनाको पार्नु; नाङ्गो पार्नु; निर्वस्त्र तुल्याउनु। २. बोक्रो, खोस्टो आदि झक्नु; खोस्ट्याउनु। ३. भएभरको सम्पत्ति लिनु; सिरीखुरी पार्नु।
नङ्ग्याहट- *ना.* नाङ्गो पार्ने वा नङ्ग्याउने क्रिया वा अवस्था; नङ्ग्याइ।
नङ्ग्रा- *ना.* [सं.] १. लामालामा पारेर पालिएका नङ; लामा र तिखा नङ। २. पशुपक्षीहरूको डोलो नङ। ३. थाँक्रोलाई समाउने लहराको नङजस्तो अवयव; हत्यौरो।
नङ्ग्री- *ना.* सानो नङ्ग्रा।
नङ्ग्रे- *वि.* [नङ्ग्रा+ए] नङ्ग्रा भएको (पक्षी आदि)।
नङ्ग्रे करेलो- *ना.* नङ्ग्राजस्तो हुने एक जातको करेलो; चुच्चे करेलो।
नङ्ग्रो- *ना.* नङ्ग्राको एक वचन; नङ्ग्रा।
नङ्ग्राउनु- *स.क्रि.* नङले चिथर्नु।
नङ्गिनु- *अ.क्रि.* [नाङ्डो+इ+नु] नाङ्डो हुनु; नाङ्गिनु।
नङ्ड्याइ- *ना.* नङ्ग्याइ।
नङ्ड्याइनु- *क.क्रि.* नङ्ग्याइनु।
नङ्ड्याउनु- *प्रे.क्रि.* नङ्ग्याउनु।
नङ्ड्याहट- *ना.* नङ्ग्याहट।
नचनी- *ना.* [नाच्+अनी] १. नाच्ने स्त्री; नचरी; नर्तकी। २. लट्टेको लावा; रामदाना।
नचनीगमनी- *ना.* १. नाच्नेगाउने स्त्री (प्रायः हेयार्थमा)। २. नाच्नेगाउने काम। (उदा.- नचनीगमनीमा लागेर मात्रै तिमी कसरी उन्नति गर्छौ?)।
नचरी- *ना.* [नाच+री] २. नाच; नृत्य। २. नाच्ने स्त्री; नर्तकी।
नचरो- *ना.* [नाच+रो] नाच्ने पुरुष; नर्तक; नटुवा।
नचाइ- *ना.* [√ नाच् (+आइ)] नाच्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; नाच्ने ढाँचा वा चाल।
नचाइनु- *क.क्रि.* नाच्न लाइनु।
नचाउनु- *प्रे.क्रि.* १. नाच्न लाउनु; नृत्य गराउनु। २. कसैलाई नचाहिँदो किमिसले बारबार हिँडाएर दुःख दिनु। ३. इच्छानुसार कसैलाई काममा लगाउनु। ४. यताउति चलाउनु। ५. घुमाउनु; रिँगाउनु।
नचुवा- *वि.* [नाच्+उवा] १. नाच्ने पेसा भएको; नाच्ने काम गर्ने; नृत्य गर्ने। *ना.* २. नाच्ने पेसा भएको व्यक्ति; नछुवा; नट।
नचुवी- *वि.* १. नाच्ने पेसा भएकी; नृत्य गर्ने (स्त्री)। *ना.* २. नाच्ने स्त्री, नटी; नचरी; नर्तकी।
नचौरो- *ना.* [नाच्+औरो] नाच्ने व्यक्ति; नर्तक; नटुवा।
नछुने- *वि.* [नछुनु+ए] १. पर सरेकी; रजस्वला। २. छुन नहुने; स्पर्श नगरिने।
नजर- *ना.* [अ.] १. आँखा; नयन; नेत्र। २. हेर्ने काम; हेराइ; अवलोकन; दृष्टि। ३. रेखदेख; हेरविचार; निगरानी।
नजरबन्द- *वि.* १. कुनै निश्चित ठाउँबाट बाहिर निस्कन नपाउने गरी नियन्त्रणमा राखिएको (व्यक्ति)। २. स्वतन्त्र छोडिदिएमा देशको शान्तिसुरक्षामा खलल पर्ने आशङ्काले घरमै वा अन्यत्र कुनै ठाउँमा राखिएको वा थुनिएको (व्यक्ति)। ३. इन्द्रजाल वा सम्मोहन विद्याद्वारा दर्शकको हेर्ने शक्तिलाई वशमा पारिएको।
नजरबन्दी- *ना.* १. नजरबन्द राख्ने काम। २. इन्द्रजाल वा सम्मोहनविद्याद्वारा दर्शकको हेर्ने शक्तिलाई वशमा पार्ने क्रिया वा चाल।
नजराना- *ना.* [अ.] मान्यजन वा इष्टमित्रलाई खुसीयालीमा दिइने भेट; कोसेली; सौगात; उपहार।
नजाती- *वि.* [न+जाती] खराब; नराम्रो; कमसल।
नजाने- *अव्य.*[न+जाने] कुन्नि; कोनि, थाहा छैन।
नजिक- *ना.यो. / क्रि.वि.* [फा. नजदीक] समीप; निकट; नगिच।
नजिकिनु- *अ.क्रि.* छेउछेउमै आइपुग्नु; नजिकमा रहनु; निकट हुनु।
नजिक्याइ- *ना.* नजिकिने क्रिया वा प्रक्रिया।
नजिक्याइनु- *क.क्रि.* नजिक ल्याइनु; नगिच पारिनु।
नजिक्याउनु- *प्रे.क्रि.* नजिक ल्याउनु; नगिच पार्नु।
नजिर- *ना.* [अ. नजीर] १. पछि नियमका रूपमा प्रस्तुत गरिने, कुनै मुद्दाका सिलसिलामा सर्वोच्च अदालतले गरेको पूर्वनिर्णय। २. उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत पहिले घटेको कुनै घटना। ३. उपमा; दृष्टान्त; उदाहरण।
नञ्- पू. स. [सं.] १. क्रिया, विशेषण आदि शब्दका अगाडि जोडिने र निषेधात्मक अर्थ बुझाउने एक अव्यय (अरू शब्दका साथ जोडिँदा यसको रूप व्यञ्जनका साथ अ र स्वरका साथ अन हुन्छ।) २. तत्पुरुषसमासको एक भेद; नञ् समास (उदा.- अप्राप्ति, अनधिकार इ.)।
नट१- *ना.* [अङ्.] फलामको पेच र बल्टुका टुप्पामा अल्झाउने भित्र

प्वाल परेको ससानो हतियार।

नट₂- *ना.* [सं.] १. नाच्ने पेसा भएको व्यक्ति; नाटक आदिमा नाच्ने व्यक्ति; नर्तक; नटुवा। २. अभिनेता।

नटराज- *ना.* १. नर्तकहरूको राजा; नृत्यकलामा प्रवीण। २. कृष्ण। ३. शिव।

नटवर- *ना.* १. नाट्यकलामा धेरै कुशल तथा प्रवीण व्यक्ति। २. कृष्णको एक नाम। *वि.* ३. अति चतुर; साह्रै चनाखो।

नटी- *ना.* १. नाच्ने पेसा भएकी स्त्री; नाटक आदिमा नृत्य वा अभिनय गर्ने स्त्री पात्र; नर्तकी; नटुवी। २. अभिनेत्री। ३. नट जातिकी स्त्री।

नटुक- *ना.* कातेको धागो बेर्ने चर्खाको लामो सुइरो।

नटुवा- *ना. / वि.* नट; नचुवा।

नटुवी- *ना.* स्त्री नट; नटी।

नटेश्वर- *ना.* नटका अधिपति; शिव।

नत- *वि.* [सं.] १. झुकेको; नुहेको; निहुरिएको। २. नम्र स्वभावको; विनम्र; विनीत।

नतमस्तक- *वि.* १. मान्य जनप्रति सम्मान भावले शिर निहुराएको। २. ठुलाबडासँग सवालजवाफ नगर्ने। ३. आफ्नो दोष वा कसुर आदिले गर्दा विवश बनेको; लाचार; लज्जित।

नतांश- *ना.* शरीरको वा अन्य कुनै वस्तुको झुकेको भाग।

नताङ्गी- *ना.* शरीर निहुरेकी स्त्री; नारी।

नति- *ना.* [सं.] १. नम्र हुने क्रिया वा भाव; नम्रता; विनय। २. नमस्कार।

नतिजा- *ना.* [अ. नतीज] १. कुनै कामको आखिरमा हुने राम्रो वा नराम्रो परिणाम; कुनै कामको निष्कर्ष। २. श्रम वा प्रयासको फल, रिजल्ट।

नतोदर- *वि.* [सं.] बिच खण्ड भित्रिएको; पेट भित्र पसेको।

नत्थ- *ना.* [प्रा. णत्थ] १. स्त्री जातिले नाकमा लाउने मुन्द्रीजस्तो गहना। २. गोरु, राँगो आदिको नाक छेडेर लगाइने मुन्द्रो, डोरी आदि।

नत्थलायो- *ना.* 'थ' अक्षर चिनाउने शब्द।

नत्थिनु- *अ.क्रि.* १. गोरु, राँगो आदिको छेडिएको नाकमा मुन्द्रो, डोरी आदि लाग्नु। २. दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तु परस्पर अल्झिनु; जोल्टिनु। ३. कुनै काम गर्न बाध्य हुनु। ४. नत्थमा समातिएर घिच्चिनु।

नत्थी- *ना.* [सं. नस्त] १. कागतपत्रलाई डोरी, धागो, पिन आदिले जेल्ने काम। २. गोरु, राँगो आदिका नाकमा लगाइने मुन्द्रोसहितको डोरी; नत्थ। ३. कसैले कुनै काम गर्न विवश वा बाध्य गराउने उपाय वा कुरा।

नत्थु- *ना.* [नत्थ+उ] हे. नाथु।

नत्थु खैरे- *वि.* काम नलाग्ने; बेलायक; पाङ्दुरे।

नत्थ्याइ- *ना.* [√ नत्थ्याउ (+आइ)] नत्थ्याउने किसिम, क्रिया वा भाव।

नत्थ्याइनु- *क.क्रि.* नत्थ लगाइनु।

नत्थ्याउनु- *स.क्रि.* [नत्थी+याउ+नु] १. स्त्री-जातिले नाकमा नत्थ लगाउनु। २. गोरु, राँगो आदिको नाक छेडेर मुन्द्रो डोरी आदि लगाउनु। ३. कागतपत्र आदिलाई परस्परमा अल्झाउनु। ४. कुनै कामकुरा गर्नका लागि विवश गराउनु; बाध्य तुल्याउनु।

नत्थ्याहट- *ना.* नत्थ्याउने अवस्था, भाव वा क्रिया।

नत्थ्याहा- *वि.* नत्थ्याउने चालको; नत्थ्याउने स्वभावको।

नत्र- संयो.[सं. नतु] १. त्यसो नभएको भए, होइन भने; अन्यथा। २. पक्षान्तरमा।

नत्र भने- संयो. त्यसो हुँदैन भने; त्यसो नभए; नभए त।

नथना- *ना.* [नत्थ+अन] नाकमा लगाउने पुरानो खालको एक गहना; नाथ।

नथुनी- *ना.* [था.] थारू जातिका स्त्रीहरूले नाकमा लगाउने एक प्रकारको गहना।

नथुली- *ना.* [नत्थ+उली] नाकमा लगाइने सानो नत्थ।

नद- *ना.* [सं.] १. ठुलो खोलो वा नाला। २. नदी शब्दको पुलिङ्गी रूप।

नदारत/नदारद- *ना.* [फा. नदारद] कुनै वस्तु नभएको स्थिति; अभाव; शून्यता।

नदिका- *ना.* [सं.] सानो खोलो; खहरे; सानो नदी।

नदी- *ना.* [सं.] १. कुनै पर्वत, दह आदिबाट निस्केर निश्चित स्थानमा बग्दै अरू नदीनालासँग मिसिएर वा एक्लै समुद्रमा मिसिने जलप्रवाह। २. ठुलो खोलो।

नदी काट- *ना.* १. नदीले काटेको वा नदीले पुरेको जमिन। २. नदीले छोडेको ठाउँ; बगर।

नदीज- *वि.* १. नदीबाट उत्पन्न हुने। *ना.* २. समुद्र। ३. भीष्म पितामह।

नदीमातृक- *वि.* आकाशबाट बर्सेको पानीको मात्र भर पर्नु नपर्ने र नदीको पानीले सिँचाइ हुने (जमिन)।

नदीमुख- *ना.* समुद्र वा अरू कुनै नदीसित मिसिने नदीको मुख; नदीको मुहान।

नदीश- *ना.* नदीका अधिपति; समुद्र।

नद्ध- *वि.* [सं.] १. बाँधिएको; बद्ध। २. मिलाइएको। ३. ढाकिएको।

ननिको- *वि.* [न+निको] १. नराम्रो; खराब। २. अरुचिकर।

ननिको खटिरो- *ना.* सार्की खटिरो।

नन्खटाइ- *ना.* [फा. नानखताई] बिस्कुटजस्तो कमलो, गुलियो, फसाफस जाने एक प्रकारको रोटी।

नन्द- *ना.* [सं. ननन्दृ] लोग्नेकी बहिनी।

नन्दक- *वि.* १. मन प्रसन्न तुल्याउने; आनन्द दिने। २. सन्तोषप्रद। *ना.* ३. विष्णुको खड्ग।

नन्दकिशोर- *ना.* नन्दका छोरा कृष्ण; नन्दपुत्र।

नन्दन- *ना.* [सं.] १. स्वर्गको बगैँचा; देवराज इन्द्रको उपवन। २. छोरो। ३. शिव। ४. विष्णु। ५. बादल। *वि.* ६. आनन्द दिने; प्रसन्न पार्ने।

नन्दन कानन/वन- *ना.* साह्रै सुन्दर र सुखद मानिएको स्वर्गमा स्थित इन्द्रको बगैँचा; नन्दन।

नन्दा- *ना.* [सं.] १. कृष्ण र शुक्ल दुवै पक्षका प्रतिपदा, षष्ठी वा

एकादशी तिथि। २. आनन्द; हर्ष। ३. दुर्गाको एक रूप; गौरी। ४. सम्पत्ति; धन।
नन्दिनी- *ना.* [सं.] १. छोरी; पुत्री। २. दुर्गा। ३. गङ्गा। ४. नन्द। ५. वशिष्ठ ऋषिले पालेकी गाई; कामधेनुकी बाछी। ६. सगण, जगण, सगण, जगण र एक गुरु भएको शास्त्रीय छन्दविशेष।
नन्दी- *ना.* [सं.] शिवले चढ्ने गरेको साँढे; शिवको वाहन; बसाहा।
नन्दीगण- *ना.* १. शिवको एक गण; द्वारपाल वा बसाहा। २. शिवका नाममा डामेर छाडिएको बहर; साँढे।
नन्दीमुखी- *ना.* टुँडो नहुने एक जातको गहुँ; मुडुलो गहुँ।
नन्दीवृत्त- *ना.* लहरे पीपल।
नन्दीश्वर- *ना.* १. नन्दीहरूका मालिक; शिव। २. शिवजीको मुख्य गण।
नन्दे- *वि.* [नन्द+ए] नन्दसँग सम्बन्धित; नन्दको।
नन्दे ज्वाइँ/भाइ- *ना.* नन्दको लोग्ने।
नपना- *ना.* [नाप] १. कुनै वस्तुको लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ आदिको परिमाण; नाप; नापो। २. नमुना; उदाहरण।
नपाइ- *ना.* [√ नाप् (+आइ)] नाप्ने क्रिया वा प्रक्रिया; नाप्ने काम।
नपाइनु- *क.क्रि.* नाप्न लाइनु।
नपाउनु- *प्रे.क्रि.* जग्गाजमिन आदि नाप्न लाउनु; नापी गराउनु।
नपुंसक- *ना.* [सं.] १. स्त्रीपुरुष नछुट्टिएको प्राणी; हिजडा। २. कुनै पनि कामकुरामा आँट नभएको व्यक्ति; हिम्मत वा साहस नभएको मानिस। ३. जननेन्द्रिय नभएको वा भए पनि क्रियाशील नभएको व्यक्ति।
नपुंसकता- *ना.* १. नपुंसक हुनाको भाव वा अवस्था; हिजडापन। २. नपुसंक हुने एक रोग।
नपुंसकत्व- *ना.* नपुसंकता।
नपुंसक लिङ्ग- *ना.* व्याकरणअनुसार पुरुष र स्त्री वा भालेपोथी नछुट्टिने लिङ्ग।
नप्पल- *ना.* [भो. ब.] हिमाली भेगमा पैदा हुने एक प्रकारको गहुँजस्तो अन्न।
नबाफ- *ना.* हे. नवाफ।
नबाफी- *ना. / वि.* नवाफी।
नब्बे- *ना.* [प्रा. णउइ] १. असी र दशको योगसङ्ख्या; दश घटी सय; ९० को अङ्क। *वि.* २. असी र दशका योगसङ्ख्याको; सो सङ्ख्यामा पर्ने।
नब्बेऔँ/नब्बेयौँ- *वि.* गणना गर्दा नब्बेको सङ्ख्यामा परेको; नब्बे सङ्ख्यामा पर्ने।
नभ- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी र ग्रहनक्षत्रका बिचको शून्य स्थान; अकास; आकाश। २. साउन महिना। ३. बादल; मेघ। ४. पानी।
नभचर- *वि.* नभश्चर।
नभन्दै- संयो. [न+भन्दै] आफूले भनेको, सोचेको वा कल्पना गरेको कुरो सत्य हुन आउँदा प्रयोग गरिने शब्द; हो कि त; साँच्चै। (उदा.- मैले त्यो आउँछ भन्ने ठानेको थिएँ, नभन्दै आइहालेछ)।
नभश्चर- *वि.* [सं.] १. आकाशमार्गमा हिँड्ने वा डुल्ने; आकाशचारी। *ना.* २. आकाशमार्गमा हिँड्ने पक्षी, देवता, गन्धर्व आदि। ३. बादल। ४. वायु।
नभो- *ना.* [सं. नभस्को समासगत रूप] नभ।
नभोमणि- *ना.* आकाशमा मणि भैँ भएको चहकिलो नक्षत्र; सूर्य।
नभोमण्डल- *ना.* आकाशमण्डल।
नभोमय- *वि.* शून्य भएको (अवस्था); शून्यमय; एकदम शून्य।
नमः- *ना.* [सं.] १. आदरको भाव बुझाउन प्रयोग गरिने वा भनिने शब्द; नमस्कार; प्रणाम। २. त्याग गर्ने काम; छोड्ने काम; त्याग।
नमकिन- *वि.* [फा. नमकीन] १. नुन हालेर बनाइएको; नुनिलो स्वाद भएको; नुनिलो। *ना.* २. निम्की।
नमजा- *वि.* [न+मजा] १. घटिया किसिमको; दिक्कलाग्दो; नराम्रो। *ना.* २. बेमज्जा; दिक्दारी।
नमन- *ना.* [सं.] १. नमस्कार गर्ने काम; प्रणाम गर्ने काम; ढोग। २. नुहुने काम; निहुराइ। ३. नम्रता; विनय।
नमनीय- *वि.* १. शिर निहुराउन योग्य; नमस्कार गर्न योग्य; बन्द्य; प्रणम्य; आदरणीय। २. निहुराउन वा झुकाउन सकिने; बङ्ग्याउन सकिने।
नमस्कार- *ना.* [सं.] १. निहुरेर वा शिर झुकाएर मान्य जनलाई अभिवादन गर्ने क्रिया; नमः; सादर प्रणाम; सादर अभिवादन; नमस्ते; ढोग। २. कसैलाई दुई हात जोरेर सम्मान देखाउने काम।
नमस्कार्य- *वि.* शिर झुकाउनुपर्ने; नमस्कार गर्नुपर्ने; नमस्कार गर्न योग्य; आदरणीय।
नमस्कृत- *वि.* [सं.] नमस्कार गरिएको; प्रणाम गरिएको; आदर गरिएको; सम्मानित; पूजित।
नमस्क्रिया- *ना.* [सं.] नमस्कार गर्ने क्रिया; नमस्कार गर्ने काम; प्रणाम गर्ने काम।
नमस्ते- *ना.* [सं.] 'तपाईंलाई नमस्कार छ' भन्ने अर्थ बुझाउने शब्द; नमस्कार; प्रणाम।
नमाज- *ना.* [फा.] इस्लाम धर्मका अनुसार मुसलमानहरूले प्रतिदिन पाँच पटक कुरान पढी गर्ने ईश्वर प्रार्थना।
नमाजी- *वि.* नियमपूर्वक नमाज पढ्ने (व्यक्ति)।
नमित- *वि.* [सं.] निहुरेको; नुहेको; झुकेको; नत।
नमुग- *ना.* [नेवा.] किलो उखेल्ने दुई जिब्रो भएको एक प्रकारको फलामे घन; फलामे मुङ्ग्रो।
नमुना- *ना.* [फा. नमूना] १. कुनै वस्तुको गुण, आकारप्रकार आदि जान्नका निम्ति झिकिएको वा बनाइएको सानो अंश; कुनै वस्तुलाई चिनाउन त्यसैको अनुकरणमा तयार पारिएको वस्तु; बान्की; ढाँचा। २. कुनै वस्तु वा कुनै कुरालाई सम्झाउन प्रस्तुत गरिएको उदाहरण; दृष्टान्त।
नमुनादार- *वि.* नमुना लायक; नमुनाका रूपमा लिन सकिने।
नमुना पाठ- *ना.* कुनै पुस्तक, लेख आदिबाट नमुनास्वरूप गरिएको पाठ वा वाचन।
नमूना- [फा.] *हे.* नमुना।
नमेरु- *ना.* [सं.] १. रुद्राक्षको बोट। २. एक प्रकारको पुन्नाग वृक्ष।
नमेरो- *ना.* नाभो।
नमोगुरु- *ना.* [सं.] १. धार्मिक-आध्यात्मिक शिक्षा दिने गुरु। २. ब्राह्मण।

नम्बर- *ना.* [अङ्.] १. गणनाका क्रमले कुनै वस्तुको परिमाण बुझाउने अङ्क (१,२,३ आदि); सङ्ख्या। २. कुनै वस्तुको एकाइ; थान; गोटा; अदत। ३. कर्मचारीहरूको माथिल्लो दर्जामा चढ्ने पालो; उन्नतिको क्रम; रोल।

नम्बरी- *वि.* [नम्बर+ई] १. नम्बर भएको; नम्बर लागेको; सङ्ख्यायुक्त। २. उच्च कोटिको; असल दर्जाको; उम्दा; विशिष्ट। *ना.* ३. नम्बरी नोट।

नम्बरी नोट- *ना.* सय रुपियाँको नोट।

नम्बरी पण्डित- *ना.* सरकारी फिरिस्तमा दरिएको भाग पाउने विशिष्ट पण्डित; पहिलेपहिले विशिष्ट पण्डितहरूलाई सरकारबाट दिइने इज्जत वा मान।

नम्बरी सुन- *ना.* छाप लागेको असल दर्जाको सुन; उम्दा सुन।

नम्बु- *ना.* [भो. ब.] भोटे जातिले लगाउने दौराजस्तो लुगा।

नम्य- *वि.* [सं.] नमस्कार गर्न योग्य।

नम्र- *वि.* [सं.] १. निहुरेको; नुहेको; विनीत। २. नरम स्वभावको; आफ्नो बल, बुद्धि, सम्पत्ति आदिमा घमन्ड नगर्ने; शिष्ट; विनम्र।

नम्रता- *ना.* नम्र हुनाको भाव वा स्थिति।

नय- *ना.* [सं.] १.कुनै वस्तु वा कुनै कुरा लैजाने काम। २. नेतृत्व गर्ने काम। ३. नीति। ४. विनय; नम्रता। ५. सिद्धान्त। ६. राजनीति। ७. न्याय।

नयचक्षु- *वि.* दूरदर्शी; नीतिज्ञ।

नयज्ञ- *वि.* नीतिज्ञ।

नयन- *ना.* [सं.] १. आँखा; लोचन; नेत्र। २. लैजाने काम। ३. नेतृत्व गर्ने काम।

नयनगोचर- *वि.* आँखाले देख्न सकिने; दृष्टिपथको; आँखाअगिल्तिरको।

नयनजल- *ना.* आँखाबाट निक्लने पानी; नेत्राश्रु; आँसु।

नयनपट- *ना.* आँखाको ढकनी; पलक।

नयनपथ- *ना.* एक दृष्टि लगाउँदा देख्न सकिने ठाउँ; आँखाको अगाडिको ठाउँ; दृष्टिपथ।

नयनपुट- *ना.* १. आँखाको गेडी। २. आँखाको गह।

नयना- *ना.* आँखाको पुतली; आँखाको नानी।

नयनाभिराम- *वि.* १. हेर्दा राम्रो देखिने; आँखालाई आनन्द दिने; ज्यादै सुन्दर; मनोहर। *ना.* २. चन्द्रमा।

नयनोत्सव- *ना.* १.आँखालाई आनन्दित पार्ने वस्तु; सुन्दर वस्तु। २. बत्ती।

नयनोपान्त- *ना.* आँखाको कुनु; कोस।

नयविद्- *वि.* [सं.] १. नीतिशास्त्र वा नीतिसम्बन्धी कुराको ज्ञाता; नीतिज्ञ। २. नियमकानुनको ज्ञाता; नियमकानुन जान्ने; न्यायशास्त्रको ज्ञाता।

नयशास्त्र- *ना.* [सं.] १. नीतिनियमका कुरा भएको शास्त्र; नीतिशास्त्र। २. ऐनकानुन, विधिविधानसम्बन्धी शास्त्र; न्यायशास्त्र।

नयाँ- *वि.* [सं. नव] १. हालसालै मात्र देखा परेको; भर्खरै मात्र व्यवहारमा आएको; नूतन; नवीन; नौलो। २. भर्खरै जन्मेको; भर्खरैको; हालैको। ३. भर्खरै खोजिएको; भर्खरै पत्ता लागेको। ४. कुनै काम भर्खरै सिक्न लागेको; कामको अनुभव नभएको; सिकारु; अनुभवहीन; कोरा।

नयाँ जनवाद- *ना.* सर्वहारा क्रान्तिका क्रममा पुँजीवादी संस्कृति, अर्थनीति आदिलाई समाजवादमा परिवर्तित गर्न ल्याइएको नयाँ राजनीतिक व्यवस्था।

नयाँ पात- *ना.* १. भर्खरै पलाएको पात; पालुवा; मुना। २. कलिलो अवस्था; नयाँ छिमल।

नर- *ना.* [सं.] १. मानवजाति; मानव; मनुष्य; मानिस। २. पुरुष जातिको प्राणी; भाले जाति; मर्द जीव; पुरुष। ३. विष्णुका चौबिस अवतारमध्ये एक। ४. ढिम्रीको भित्रपट्टि पेच काट्ने हतियार। *वि.* ५. पुरुष जातिको (प्राणी); भाले (नरवानर, नरहरिण, नरमैना इ.)।

नरक- *ना.* [सं.] १. धार्मिक सिद्धान्तअनुसार पापी वा दुराचारीहरूलाई मरेपछि सजाय दिइने ठाउँ; नर्क। २. दुःखसाथ जीवनयापन गर्नुपर्ने ठाउँ; पीडा वा कष्ट हुने ठाउँ। ३. विष्ठा; मल।

नरककुण्ड- *ना.* पापीहरूलाई यातना दिइने नरकको एक खाल्टो; अत्यन्तै फोहोर ठाउँ।

नरक चतुर्दशी- *ना.* कार्तिक कृष्ण चतुर्दशी।

नरकासुर- *ना.* पौराणिक कथाअनुसार पृथ्वीको एक छोरो।

नरकेशरी- *ना.* [सं.] १. सिंह जस्तै पराक्रमी पुरुष; श्रेष्ठ व्यक्ति। २. नृसिंह।

नरखट- *ना.* आहारविहार आदिमा गरिने शङ्का-उपशङ्का; नाटीकुटी; नाकनिक।

नरखटे- *वि.* नरखट गर्ने; नाटीकुटी गर्ने (व्यक्ति)।

नरदेव- *ना.* [सं.] राजा; नृप।

नरनाता- *ना.* [नर+नाता] नाता; नसनाता।

नरनाथ- *ना.* [सं.] नरेश; नरदेव।

नरनारायण- *ना.* [सं.] १. कृष्णका साथी अर्जुन र नारायणका अवतार मानिएका कृष्ण; कृष्ण र अर्जुन। २. विष्णुका अवतार मानिएका नर र नारायण नामक दुई ऋषि; विष्णुका चौबिस अवतारमध्ये एक।

नरनारी- *ना.* [सं.] १. लोग्नेमान्छे र आइमाई; स्त्री-पुरुष। २. अर्जुनकी स्त्री; द्रौपदी।

नरपति- *ना.* [सं.] राजा; नरदेव।

नरपशु- *ना.* [सं.] पशुको जस्तो स्वभाव वा गुण भएको मानिस; मानिस भएर पनि पशु भन्न सुहाउने व्यक्ति।

नरपाल- *ना.* [सं.] आफ्नो राज्यका मानिसको पालन गर्ने राजा।

नरपिशाच- *ना.* [सं.] पिशाचको जस्तो स्वभाव भएको मानिस; पैशाचिक प्रवृत्तिको मानिस; दुष्ट मानिस; दुष्ट व्यक्ति; दुर्जन।

नरपुर- *ना.* [सं.] नरलोक; मर्त्यलोक।

नरबलि- *ना.* [सं.] मानिसलाई काटेर दिइने बलि; मानिसको बलि।

नरभक्षी- *वि.* [सं.] १. मानिसलाई खाने; नरमांसभोजी। *ना.* २. राक्षस।

नरम- *वि.* [सं. नम्र] मुलायम; कमलो; नम्र।

नरमकरम- *ना.* १.जग्गाजमिन वा कुनै वस्तुको भागबन्डा गर्दा

राम्रोनराम्रो, असलकमसल मिलाउने काम। *वि.* २. राम्रोनराम्रो; असल- कमसल।

नरमचाना- *ना.* हाड नभएको (विशेष गरी बँदेल र सुँगुरको) फल मासु।

नरम तेल- *ना.* घाउखटिरा सुकेपछि लगाइने मलमजस्तो एक प्रकारको तेल।

नरमपन- *ना.* नरम हुनाको भाव; नरमपना; कोमलता; नम्र्याइँ।

नरमाला- *ना.* [सं.] मानिसका खप्परको माला; मुण्डमाला।

नरमी- *ना.* [नरम+ई] नरमपन; नम्रता।

नरमेध- *ना.* [सं.] १. मानिसलाई काटेर होमिने यज्ञ; मानिसको बलि दिएर गरिने यज्ञ। २. ठुलो जनसंहार हुने युद्ध।

नरयन्त्र- *ना.* [सं.] धूपघडी।

नरयान- *ना.* [सं.] १. मानिसले बोक्ने वा तान्ने सवारी (डोली, पालकी, रिक्सा आदि)। २. नरवाहन।

नरलोक- *ना.* [सं.] १. मानिसहरू बसेको लोक; मनुष्यलोक; संसार। २. मानिसहरूको समूह; जनसमुदाय।

नरवानर- *ना.* [सं.] नृतत्त्वशास्त्रका अनुसार मानव र वानर नछुट्टिएको, मानवजस्तो देखिने वानर; अश्मीभूत र मानवानुगणमा पर्ने प्राणी।

नरवानर मानवगण- *ना.* मानवजस्तो देखिने वानरको समूह; वनमान्छे; भीमवानरगणको समूह; अपुच्छ ख्यातचतुष्कमध्ये तीन।

नरवानर मानवानुगण- *ना.* मानव र मानवजस्तो देखिने वानरको सामूहिक नाम; नृतत्त्वशास्त्रमा आउने विस्तीर्णनास, सङ्कीर्णनास, सपुच्छ, अपुच्छ, पुच्छकपि अनुगण; अपुच्छ-ख्यातचतुष्क, मानवानुगण; शाखावानरानुगण; नरवानरगणजस्ता नरवानर।

नरवाहन- *ना.* [सं.] १. धनका अधिष्ठाता देवता कुबेर। २. नरयान।

नरवीर- *ना.* [सं.] मान्छेहरूमध्ये वीर; बहादुर मान्छे; वीर पुरुष; योद्धा।

नरव्याघ्र- *ना.* [सं.] श्रेष्ठ पुरुष; नरकेशरी।

नरसिंह- *ना.* [सं.] १. सिँह जस्तै पराक्रमी पुरुष; श्रेष्ठ पुरुष। २. विष्णुका दश अवतारमध्ये एक; नृसिंह।

नरसिंह ट्वाक- *ना.* ठर्रा; रक्सी।

नरसिङ्गा- *ना.* [सं. नर्द+शृङ्ग] कर्नाल जस्तै फुकेर बजाइने तथा ठुलो तिखो स्वर हुने, वक्राकारको पुरानो नेपाली बाजा; धुत्तुरी।

नरहत्या- *ना.* [सं.] मानिसलाई मार्ने काम; मानिसको हत्या।

नरहरि- *ना.* [सं.] नरसिंह; नृसिंह।

नराइ- *ना.* [√ नार् (+आइ)] नार्ने वा नारिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

नराइनु- *क.क्रि.* नार्न लाइनु।

नराउनु- *प्रे.क्रि.* नार्न लाउनु।

नराधम- *ना.* [सं.] नीच स्वभावको मान्छे; अधम खालको मान्छे।

नराधिप/नराधिपति- *ना.* [सं.] नरपति; राजा।

नरालो- *वि.* [नार+आलो] बालीको रखबाली गर्ने।

नरिचो- *ना.* [सं. नारीक] छेउमा नजानिँदो दाँतजस्ता लाम्चा पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने, रामतोरियाँका आकारका कोसा फल्ने र बोक्राबाट कागत बनाइने, आयुर्वेदमा अग्निवर्धक र रुचिकारक गुण बताइएको एक जातको सानो बोट।

नरिवल- *ना.* [सं. नारिवल] खजुरको जस्तो अग्लो बोट हुने, टुप्पामा परपरसम्म फैलिएका ठुलठुला पात हुने, पहेँला, लाम्चा- लाम्चा फूल फुल्ने र ठुलो दानाको रूपमा जटायुक्त फल लाग्ने ताडका जातको एक रुख; त्यही रुखको फल।

नरिवल कविता- *ना.* बाहिरबाट हेर्दा निकै गाह्रो र मुस्किलले बुझ्न सकिने किसिमको तर बुझिसकेपछि सरस कविता।

नरुवा- *ना.* हे. नलुवा।

नरेन्द्र- *ना.* [सं.] १. राजा; नृप; नरेश। २. सर्प, बिच्छी आदि विषालु प्राणीले टोक्ता शरीरमा फैलिएको विष झार्ने व्यक्ति; विषवैद्य।

नरेन्द्रदेव- *ना.* आठौँ शताब्दीमा नेपालमा शासन गर्ने लिच्छविवंशका एक राजा।

नरेश/नरेश्वर- *ना.* [सं.] राजा; नृप।

नरोत्तम- *ना.* [सं.] १. उत्तम मानिस; श्रेष्ठ व्यक्ति। २. विष्णु।

नर्क- *ना.* हे. नरक।

नर्कट- *ना.* [सं. नड] लामालामा पात हुने, चाँडै हलक्क बढेर आउने, छेकाबार आदिका रूपमा प्रयोग गरिने निगालाका जातको एक प्रकारको बोट।

नर्के- *वि.* [नर्क+ए] नर्कको; नर्कसम्बन्धी।

नर्के चतुर्दशी- *ना.* हे. नरकचतुर्दशी।

नर्तक- *ना.* [सं.] १. नाच्ने पेसा भएको व्यक्ति; नट; नटुवा; नचरो। २. नाटक आदिमा भाग लिने व्यक्ति; अभिनेता। ३. शिव।

नर्तकी- *ना.* १. नाच्ने पेसा भएकी स्त्री; नटी; नटुवी। २. नाटककी पात्रा; अभिनेत्री।

नर्तन- *ना.* [सं.] नृत्य गर्ने काम; नाच्ने काम; नाच; नृत्य।

नर्तनशाला- *ना.* नृत्यशाला; नाचघर।

नर्तित- *वि.* [सं.] १.नचाइएको। २. नाचिसकेको; नाचेको।

नर्म- *ना.* [सं.] १. मनोविनोदका लागि जिस्किने वा जिस्क्याउने काम; हाँसखेल; विनोद; परिहास। २. इष्टजनलाई आफूतिर झुकाउने चातुर्य; ठट्टा। ३. संस्कृत नाटकमा वर्णित चार वृत्तिमध्येको कैशिकी वृत्तिको एक अङ्ग।

नर्मगर्भ- *ना.* नायकको गुप्त व्यवहारको वर्णन भएको, कैशिकी वृत्तिको एक अङ्ग।

नर्मद- *वि.* १. दिल्लगी गर्ने; हँसाउने। *ना.* २. ठट्यौली व्यक्ति; विदूषक।

नर्मदा- *ना.* [सं.] १. हिन्दूहरूका पवित्र मानिएका प्रसिद्ध सात नदीहरूमध्ये एक; भारतको मध्यप्रदेशमा पर्ने एक नदी। २. आनन्द दिने (स्त्री)।

नर्मदेश्वर- *ना.* नर्मदा नदीमा पाइने शिवलिङ्ग।

नर्मद्युति- *ना.* [सं.] दोष दबाउने हास्य भएको, प्रतिमुख सन्धिको एक भेद।

नर्मल- *वि.* [अङ्.] १. नियमित; सामान्य। २. प्रवेशिका उत्तीर्ण नगरेकाहरूलाई दिइने प्रारम्भिक शिक्षणसम्बन्धी (तालिम)।

नर्मल स्कुल- *ना.* स्वदेशी भाषाका शिक्षकहरूलाई शिक्षणकला सिकाउने विद्यालय।

नर्मसचिव- *ना.* [सं.] राजामहाराजालाई हँसाउन तथा मन प्रसन्न राख्न साथमा रहने ठट्यौलो व्यक्ति; विदूषक।

नर्मसुहृद्- *ना.* [सं.] पुरानो समयमा राजाको मनोविनोदका निमित्त साथसाथ रहने व्यक्ति; हँसाउने व्यक्ति; ठट्यौलो व्यक्ति; नर्मसचिव; विदूषक।

नर्मस्फोट- *ना.* [सं.] अलिअलि प्रकाश गरिएका भावबाट शृङ्गारको थोरै सूचना; संस्कृत नाटकमा वर्णित चार वृत्तिमध्ये कैशिकी वृत्तिको अङ्गविशेष।

नर्स- *ना.* [अङ्.] १. रोगीको स्याहारसुसार गर्ने काममा प्रशिक्षित र अस्पतालमा त्यसै कामका लागि नियुक्त स्त्री; रोगीको सुसारे; उपचारिका; परिचारिका। २. अर्काको बालबच्चाको हेरचाह गर्ने आइमाई; धाई।

नर्सरी- *ना.* [अङ्.] १. ससाना बालबालिकाहरूलाई खेलाउने-सिकाउने धाई, शिक्षिका आदि भएको घर वा कोठा; बालकक्ष। २. बिरुवाहरू हुर्काउने ठाउँ।

नर्सिङ- *ना.* नरसिंह; नरसिङ्गा।

नर्सिङ ट्वाक- *ना.* रक्सी; मदिरा (लाक्षणिक अर्थमा)।

नर्सिङ विष- *ना.* मान्छेलाई मार्ने विष; हलाहल विष।

नल- *ना.* [सं.] १. अनाज छुट्ट्याइएको धान, कोदो आदिको हरियो बोट। २. नर्कट। ३. नली; ढुङ्ग्रो। ४. कमलको डाँठ। ५. कुलो; ढल। ६. पुराणप्रसिद्ध निषध देशका राजा। ७. रामका सेनाको एक वानर। ८. पेटभित्रको पिसाब निस्कने नली। ९. पुरुषेन्द्रिय; लिङ्ग।

नलकूप- *ना.* नली थिचेर पानी निकालिने कुवा वा धारा।

नलफल- *ना.* पुरुषको अण्डकोषसहितको लिङ्ग; लिङ्गको फेदमा झुन्डिएको फल वा अण्डकोष।

नलिका- *ना.* १. सानो, पातलो नली; झिनो नली। २. महारङ्गी बुटी।

नलिनी- *ना.* [सं.] १. कमलिनी। २. धेरै कमल फुलेको तलाउ; कमलपोखरी।

नली- *ना.* [सं. नल] १. धातु, माटो आदिको पानी ल्याउने वा पठाउने ढुँड; पाइप। २. पातलो ढुङ्ग्रो। ३. हुक्काको धुवाँ तान्ने खप्तरी, निगालो, सतिसाल आदिको लामो ढुङ्ग्रो।

नलीखुट्टे- *वि.* झिनो खुट्टा भएको; सुलीखुट्टे; सुइँखुट्टे।

नलीखुट्टो- *ना.* खुट्टाको घुँडादेखि गोलीगाँठासम्मको अवयव।

नलीहाड- *ना.* नलीखुट्टाको हाड।

नलुको- *ना.* करवीरका आकारको पात हुने र पातमा तिलजस्तो थोप्ला परेको, आयुर्वेदमा शरीर दृढ राख्ने, फलाम पगाल्ने र पारोलाई बद्ध गराउने गुण बताइएको एक प्रकारको जङ्गली झार।

नलुवा- *ना.* [सं. नल+उवा] धान, कोदो आदि अन्नको हरियो बोट; नल; नरुवा।

नल्ठो- *ना.* नलीखुट्टी।

नव- *वि.* [सं.] १. नयाँ, नौलो; नूतन। *ना.* २. आठ र एकको योगसङ्ख्या; नौ।

नव अरिस्टोटलवाद- *ना.* बिसौँ शताब्दीको तेस्रो दशकमा अमेरिकाको सिकागो विश्वविद्यालयका विद्वान्हरूबाट प्रतिपादित कुनै पनि सिद्धान्त निर्दोष नहुने र सबै सिद्धान्तमा केही न केही गुण हुने भएकाले विभिन्न समालोचनात्मक मान्यताबाट उपयोगी कुरा लिनुपर्छ भन्ने, एउटैमा भन्दा विभिन्न समालोचनात्मक पद्धतिमा विश्वास राख्ने मान्यता।

नव उपनिवेशवाद- *ना.* शक्तिशाली साना देशमाथि सोझै कब्जा नगरेर तिनको सम्पत्तिस्रोतमाथि कब्जा जमाई आर्थिक शोषण गर्ने र अप्रत्यक्ष रूपमा आफ्नो हैकममा राख्ने राजनीतिक प्रक्रिया।

नव उपनिवेशवादी- *वि.* नवउपनिवेशवादमा विश्वास राख्ने; नवउपनिवेशवादको अनुयायी।

नवकल्प- *ना.* विभिन्न कल्पहरूमध्ये आजभन्दा ६ करोड वर्षपहिले सुरु भएको, स्तनपायी जीव र मनुष्यको सृष्टि आरम्भ हुन थालेको कल्प वा युग।

नवकुमारी- *ना.* नवरात्रमा पूजा गरिने नौ कुमारी (कुमारिका, त्रिमूर्ति, कल्याणी, रोहिणी, काली, चण्डिका, शाम्भवी, दुर्गा र सुभद्रा)।

नवखण्ड- *ना.* पुराणमा वर्णन गरिएका भौगोलिक विभाजनका नौ खण्ड (भारत, इलावृत्त, किम्पुरुष, भद्र, केतुमाल, हरि, हिरण्य, रम्य र कुश)।

नवग्रह- *ना.* पूर्वीय ज्योतिषशास्त्रअनुसार शुभाशुभ फलका दाता मानिएका नौ ग्रह (सूर्य, चन्द्र, मङ्गल, बुध, बृहस्पति, शुक्र, शनि, राहु र केतु); पश्चिमी ज्योतिषीहरूले पत्ता लगाएअनुसार सूर्य, चन्द्र, मङ्गल, बुध, बृहस्पति, शुक्र; शनि, अरुण (युरेनस. र वरुण (नेप्चुन)।

नवछिद्र- *ना.* प्राणीका शरीरमा हुने दुई आँखा, दुई कान, नाकका दुई प्वाल, मुख, गुदद्वार र लिङ्ग वा योनि नौवटा द्वार।

नवजात- *वि.* भर्खर जन्मेको; नवोत्पन्न।

नवजातक- *ना.* जन्मदेखि सत्ताइस दिनसम्मको बालक।

नवजीवक- *ना.* भूगर्भशास्त्रका अनुसार जीवको अस्तित्व भएको तेस्रो विभाजन।

नवदुर्गा- *ना.* नवरात्रमा पूजा गरिने दुर्गादेवीका 'दुर्गाकवच' मा वर्णित नौ रूप (शैलपुत्री, ब्रह्मचारिणी, चन्द्रघण्टा, कूष्माण्डा, स्कन्दमाता, कात्यायनी, कालरात्रि, महागौरी र सिद्धिदात्री)।

नवद्वार- *ना.* नवछिद्र।

नवधा- *क्रि.वि.* [सं.] १. नौ किसिमले, नौ प्रकारले। २. नौ भागमा; नौ हिस्सामा; नौ खण्डमा।

नवधातु- *ना.* [सं.] सुन, चाँदी, फलाम, सिसा, तामा, राँग, पारो, काँसो र चुम्बक- यी नौ प्रकारका धातु।

नवधाभक्ति- *ना.* [सं.] पुराणमा वर्णित नौ किसिमले गरिने वा नौ प्रकारका भक्ति- श्रवण, कीर्तन, स्मरण, पादसेवन, अर्चन, वन्दन, दास्य, सख्य र आत्मनिवेदन; नवभक्ति।

नवनिधि- *ना.* [सं.] पद्म, महापद्म, शङ्ख; मकर; कच्छप, मुकुन्द, कुन्द, नील र खर्ब नाम गरेका, कुबेरका नौवटा ढुकुटी।

नवनी/नवनीत- *ना.* [सं.] दही वा दुध मथेर झिकिएको सार; काँचो वा नखारेको घिउ; ताजा मक्खन; नौनी।

नवपत्रिका- *ना.* [सं.] दसैँमा फूलपातीका दिन भित्र्याइने केरा, दारिम, धान, हलेदो, माने, कर्चुर, बेल, अशोक र जयन्ती नौ प्रकारका बोटका पात।

नवपाषाण- *ना.* [सं.] प्रागैतिहासिक पुरातत्त्वका अनुसार धातुयुग प्रारम्भ हुनुभन्दा पहिले र मध्यपाषाण युगभन्दा पछि प्रयोग गरिएका ढुङ्गाका हतियार वा सामान।

नवपाषाण युग- *ना.* त्यस्तो हतियार प्रयोग गर्ने चलन भएको युग वा समय।

नवप्रसूता- *वि.* [सं.] भर्खरै बच्चा जन्माएकी; भर्खरै सुत्केरी भएकी; आली सुत्केरी।

नवभक्ति- *ना.* [सं.] हे. नवधाभक्ति।

नवम- *वि.* [सं.] गणना गर्दा नौको सङ्ख्यामा परेको; गन्तीमा नवौँ।

नवमल्लिका- *ना.* [सं.] १. चमेलीको फूल। २. नवमालिका।

नवमानववाद- *ना.* [सं.] १. मान्छेका प्राकृतिक, सहज र निम्न प्रवृत्तिलाई भन्दा आन्तरिक सङ्कल्प, आत्मसंयमजस्ता उच्चतम प्रवृत्तिलाई महत्त्व दिने र यी दुई प्रवृत्तिका द्वन्द्वमा उच्चतम प्रवृत्तिको महत्त्व प्रतिपादित हुनुपर्छ भन्ने साहित्यिक मान्यता।

नवमानववादी- *वि.* नवमानववादमा विश्वास राख्ने; नवमानववादको अनुनायी।

नवमालिका- *ना.* [सं.] १. चमेलीका जातको एक फूल; नवमल्लिका। २. नगण, जगण, भगण र यगण भएको एक छन्द।

नवमी- *ना.* [सं.] चान्द्रमासअनुसार शुक्ल तथा कृष्ण दुवै पक्षको नवौँ तिथि; अष्टमीपछिको र दशमी पहिलेको तिथि।

नवयुवक- *ना.* [सं.] भर्खर युवा अवस्थामा प्रवेश गरेको पुरुष; भर्खर जवान भएको लोग्नेमान्छे; नौजवान।

नवयुवती- *ना.* [सं.] भर्खरैकी तरुनी; युवती स्त्री।

नवयुवराज- *ना.* [सं.] राजाका उत्तराधिकारीका रूपमा भर्खरै घोषित व्यक्ति; नयाँ युवराज; नवयुवराजाधिराज।

नवयुवराज्ञी- *ना.* [सं.] नवयुवराजकी पत्नी; युवरानी।

नवयुवा- *ना.* [सं.] नवयुवक; नौजवान।

नवयौवन- *ना.* [सं.] भर्खर सुरु भएको यौवन; भर्खर चढेको जवानी; नयाँ बैँस।

नवयौवना- *ना.* भर्खर युवा अवस्थामा प्रवेश गरेकी स्त्री; तरुनी आइमाई; नवयुवती।

नवरत्न- *ना.* [सं.] १. नौ प्रकारका रत्न- मोती, पन्ना, माणिक, गोमेद, हीरा, मुगा, सुन, पद्मराग र नीर। २. विक्रमादित्यका सभाका नौजना पण्डित-धन्वन्तरी, क्षपणक, अमरसिंह, शङ्कु, वेतालभट्ट, घटखर्पर, कालिदास, बराहमिहिर र वररुचि। ३. अकबरका दरबारका नौ प्रसिद्ध व्यक्ति- भगवान्दास, मानसिंह, फैजी, अबुल फज्ल, अब्दुर्रहीम खानखाना, टोडरमल, अब्दुल कादिर् बदायुनी, वीरबल र तानसेन।

नवरस- *ना.* [सं.] १. संस्कृत साहित्यशास्त्रमा वर्णित र साहित्यप्रसिद्ध नौ रस (शृङ्गार, वीर, करुण, हास्य, रौद्र, भयानक, वीभत्स, अद्‌भुत र शान्त)। २. एक प्रसिद्ध आयुर्वेदिक रसादि औषधी।

नवरात्र/नवरात्रि/नवरात्री- *ना.* [सं.] नवदुर्गाको विशेष व्रत, पूजा, उत्सव आदिका साथ मनाइने, आश्विन शुक्ल परेवादेखि नवमीसम्मका शारदीय दुर्गा पूजाका नौ दिन र चैत्र शुक्ल परेवादेखि नवमीसम्मका वासन्ती दुर्गा पूजाका नौ दिन।

नवलपरासी- *ना.* नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने, भित्री मधेस र तराईसमेत भएको, लुम्बिनी अञ्चलको एक जिल्ला।

नववधू- *ना.* [सं.] भर्खरै बिहे गरी ल्याइएकी स्त्री; नवविवाहिता स्त्री; नयाँ दुलही।

नववर्ष- *ना.* [सं.] १. नयाँ वर्ष सुरु हुने दिन; संवत् फेरिने दिन; विक्रम संवत्अनुसार वैशाख एक गतेको दिन; इस्वी सन्का अनुसार जनवरी एक तारिखको दिन। २. नयाँ वर्ष।

नवशक्ति- *ना.* [सं.] प्रभा, माया, जाया, सूक्ष्मा, विशुद्धा, नन्दिनी, सुप्रभा, विजया र सर्वसिद्धिदा नामक नौ प्रकारका शक्ति।

नवश्राद्ध- *ना.* [सं.] मरेको एघारौँ दिनमा गरिने श्राद्धकर्म।

नवसङ्गम- *ना.* [सं.] १. नयाँ मिलन। २. दुलहादुलहीको पहिलो मिलन; नयाँ पतिपत्नीका बिचमा भएको प्रथम समागम।

नवाँ/नवाङ- *वि.* [नव+आँ/आङ्] दुनोट पढ्दा नौ गुना बुझाउन भनिने शब्द; नौगुना; नौ दोबर (उदा.- नौ नवाङ एकासी आदि)।

नवान्न- *ना.* [सं.] खेतबारीबाट भर्खरै घरमा भित्र्याइएको अन्न; नयाँ अन्न।

नवाफ- *ना.* [नवाब] १. कुनै प्रदेशको शासनव्यवस्थाका निम्ति नियुक्त गरिएको मुगल बादशाहको प्रतिनिधि; नबाफ। २. धनी मुसलमानहरूलाई अङ्ग्रेज सरकारबाट मिल्ने गरेको एक खिताब। ३. धनवान् व्यक्ति। ४. बाबूसाहेब; ठालु। *वि.* ५. रवाफका साथ बस्ने; ठाँटबाँटसित रहने।

नवाफी- *ना.* १. नवाफको पद वा काम; नवाफको जस्तो भड्किलो रहनसहन; अमिरी चाल; नबाफी। *वि.* २. नवाफको; नबाफसँग सम्बन्धित।

नवार- *वि.* [सं. नवतर] १. नयाँ; ताजा। २.जवान; तरुनो।

नवाश्मयुग- *ना.* [सं.] भूगर्भशास्त्रका अनुसार हजार वर्षपहिले प्रारम्भ भई आजसम्म चल्दै आएको युग; आधुनिक युग वा आधुनिक मानवयुग; नव-जीवकभित्र पर्ने चतुर्थ खण्डको अन्तिम भागको युग।

नवाह- *ना.* [सं.] १. नौ दिन। २. नौ दिनमा समाप्त हुने रामायण; देवीभागवत, शिवपुराण आदिको पारायण।

नवीकरण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई नयाँ बनाउने काम। २. अवधि सिद्धिसकेको कुनै कामकुरालाई वैध रूपबाट फेरि लागु गर्ने काम। ३. अवधि सकिएका मोटर, बन्दुक र ठेक्कापट्टा आदिका इजाजतपत्रलाई फेरि समय थप्ने काम। ४. नवीनीकरण।

नवीकृत- *वि.* [सं.] नयाँ गरिएको; नयाँ बनाइएको; नूतन।

नवीन- *वि.* [सं.] भर्खरैको; हालसालैको; नयाँ; नौलो; नूतन।

नवीनीकरण- *ना.* [सं.] नवीकरण।

नवोढा- *ना.* [सं.] १. नववधू। २. लज्जा वा भयले युक्त नवविवाहिता स्त्री। ३. यौवन चढेकी तर लज्जा वा भयले गर्दा नायकका नजिक नजाने मुग्धा स्त्री वा नायिका।

नवोदित- *वि.* [सं.] १. भर्खर उदाएको; नयाँ उदाएको। २. भर्खर माथि उठेको। ३.भर्खर उन्नति प्रगति गरेको।

नवोदीयमान- *वि.* [सं.] १. भर्खर उदाउन लागेको; नयाँ उदाउन लागेको। २.भर्खर उन्नतिप्रगति गर्न लागेको।

नव्य- *वि.* [सं.] १. नवीन; नयाँ; ताजा। २. कसैका सामु नमन गर्न उचित; स्तुत्य; प्रशंस्य।

नव्यता- *ना.* नव्य वा नयाँ हुनाको भाव वा स्थिति।
नव्यन्याय- *ना.* १.न्याय-वैशेषिक शास्त्रमा नवीन दृष्टिले विचार गर्दा निस्केको निष्कर्षका आधारमा प्रचलित न्यायशास्त्रको परिपाटी। २. गङ्गेशोपाध्यायको 'तत्त्वचिन्तामणि' नामक ग्रन्थबाट प्रारम्भ गरिएको न्यायको नयाँ लक्षणपद्धति।
नशा- *ना.* [अ.] १. खाएपछि मानिसमा मानसिक असन्तुलन पैदा गर्ने पदार्थ; मादक पदार्थ; लागु वस्तु; अम्मल। २. राम्रोनराम्रो जस्तोसुकै भए पनि कुनै काममा तल्लीनतासाथ लाग्ने मानसिक प्रवृत्ति। ३. लागु पदार्थले होस बिग्रेको अवस्था। ४.अम्मल; लत। ५. घमन्ड; अभिमान।
नशादार- *वि.* नशाले युक्त भएको; नशा लाग्ने।
नशाबन्दी- *ना.* रक्सी आदि नशालु पदार्थको सेवनलाई रोक्ने काम; मद्यपानको निषेध।
नशाबाज- *वि.* रक्सी आदि नशालु पदार्थ सेवन गर्ने; नशा खाने; अम्मली; नशेबाज।
नशालु- *वि.* नशा पैदा गर्ने; मानसिक असन्तुलन पैदा गर्ने।
नशेबाज- *वि.* रक्सी आदि मादक पदार्थ खाने लत बसेको; मादक पदार्थ धेरै खाने; अम्मली।
नश्वर- *वि.* [सं.] १. स्थायित्व नभएको; धेरै नटिक्ने; चाँडै नष्ट हुने; क्षणभङ्गुर। २. नाश हुने; नाशवान्।
नश्वरता- *ना.* नाश हुनाको भाव वा अवस्था; क्षणभङ्गुरता; विनाशशीलता।
नष्ट- *वि.* [सं.] १. नाश भएको; बरबाद भएको; बिग्रेको; ध्वस्त। २.नदेखिने भएको; हराएको; लुप्त। ३. निष्फल; व्यर्थ।
नष्टचन्द्र- *ना.* भाद्र महिनाका दुवै पक्षका रात्रिमा अशुभ हुने ठानी हेर्न निषेध गरिएका चतुर्थीका चन्द्रमा।
नष्टचित्त- *वि.* १. विवेक नष्ट भएको। २. मदले उन्मत्त; बहुला।
नष्टचेतन- *वि.* १. चेतनाशक्ति नष्ट भएको; होस नभएको; बिचेत; बेहोस। २. मूर्च्छा परेको; मूर्च्छित।
नष्टता- *ना.* नष्ट हुनाको भाव वा अवस्था।
नष्टदृष्टि- *वि.* आँखा बन्द भएको; अन्धो।
नष्टनीड- *वि.* गुँड भत्केको; रहने ठाउँ नभएको; निराश्रय।
नष्टप्रभ- *वि.* कान्तिरहित; तेजहीन; हतप्रभ।
नष्टबुद्धि- *वि.* बुद्धि हराएको; बुद्धिहीन; मूर्ख।
नष्टभ्रष्ट- *वि.* बिलकुल नाश भएको; भताभुङ्ग भइसकेको; बिग्रे-भत्केको; पूर्णतया ध्वस्त।
नष्टा- *ना.* १. वेश्या; रन्डी। २. व्यभिचारिणी।
नष्टात्मा- *वि.* १. आत्मा नष्ट भएको। २. साह्रै नीच; अधम।
नष्टेन्द्रिय- *वि.* इन्द्रिय नष्ट वा शिथिल भएको।
नस$_१$- *ना.* [सं. नस्त] अम्मल वा औषधीका रूपमा नाकभित्र हालिने सुगन्धी चूर्ण; नाकभित्र हालिने सुर्तीको धुलो।
नस$_२$- *ना.* [सं. नस्य] दलिन अड्याउनाका निम्ति गाह्रोमा तेर्सो पारेर हालिने काठ।
नस$_३$- *ना.* नसो।
नसच्छेदन- *ना.* परिवार नियोजनको उद्देश्यपूर्तिका लागि स्त्री-जातिमा गर्भ नरहने बनाउन शल्यक्रियाद्वारा पुरुषहरूको शुक्रवाहिनी नली छेदन गर्ने काम; नसबन्दी (भ्यासेक्टोमी)।
नसनाता- *ना.* जन्म वा विवाह आदिबाट भएको सम्बन्ध; नाताकुटुम्ब; नातापाता।
नसबन्दी- *ना.* नसच्छेदन।
नसल- *ना.* हे. नस्ल।
नसावरोधन- *ना.* १. धमनी वा शिरामा आकस्मिक अवरोध वा बाधा हुने प्रक्रिया। २. नसामा अवरोध पैदा हुनाले रक्तसञ्चार बन्द हुने प्रक्रिया।
नसिप/नसिब- *ना.* [अ. नसीब] सुख वा दुःखको भागी गराउने पूर्वनिश्चित दैवी विधान; भाग्य; नियति; प्रारब्ध; निसिप; किस्मत।
नसियत/नसिहत- *ना.* [अ. नसीहत] १. कसैले नहुने कुनै कामकुरा गरेमा वा कुनै काम बिगारेमा आइन्दा यसो नगर्नू भनी दिइने चेतावनी। २. हप्की; खप्की।
नसी- *वि.* [नसे+ई] ख्याउटी; दुब्ली।
नसो- *ना.* [सं. स्नायु] १. शरीरका अङ्गप्रत्यङ्गमा रक्तसञ्चालन हुने तन्तु; रक्तवाहिनी नाडी। २. शरीरका मांसपेसीहरूलाई जोड्ने तन्तु। ३. सागपातहरूमा फिँजिएर रहने तन्तु।
नस्तक- *ना.* [सं.] पशुहरूको नाथ्रामा धातुको मुन्द्रा लगाउन पारिने प्वाल।
नस्तर- *ना.* [फा. नश्तर] १. अरूले सुइँको नपाउने किसिमले गरिने कामकुरो; गोप्य रूपमा गरिने कार्य; गुप्त व्यवहार। २. सुराग; सूत्र। ३. चिरफार गर्ने सानो चक्कु।
नस्ता- *ना.* [सं.] नाथ्रीमा पारिएको प्वाल।
नस्ल- *ना.* [अ. नश्ल] सन्तति; वंश; जाति; नसल।
नस्ल सुधार- *ना.* कुनै प्राणीविशेषको सन्तति वा वंशलाई सुधार्ने काम।
नहर$_१$- *वि.* [सं. नवल] भर्खरै फुलेको (रुख); जोत्ने बेला भएको (गोरु)।
नहर$_२$- *ना.* [सं. स्नायुल] गाईबस्तुका ढोडनसाबाट बनाइएको, जुत्ता सिउने बलियो धागो।
नहर$_३$- *ना.* [प्रा. णवड? सं. नवट] तासका पत्तीहरूमध्ये नौ फुट्टी भएको पत्ती; गन्जिफा आदिको पत्ती।
नहर$_४$- *ना.* [फा. नह] सिँचाइ, जलपथ वा दुवै कामका निम्ति बनाइएको, नदीजस्तो पानीको स्रोत; ठुलो कुलो।
नहर अधिकृत- *ना.* नहर, पैनी आदिको व्यवस्था मिलाउन खटिएको राजपत्राङ्कित कर्मचारी; नहरको रेखदेख गर्ने अधिकारी।
नहर योजना- *ना.* नहर वा बाँधपैनीसम्बन्धी कार्यको योजना।
नहर विभाग- *ना.* नहरसम्बन्धी काम गर्ने विभाग।
नहरनी- *ना.* [सं. नख+हरणी] नङ काट्नका लागि नाऊहरूद्वारा प्रयोग गरिने एक किसिमको सानो हतियार; नङ काट्ने साधन।
ना$_१$- *वि. बो.* [सं.] निषेध वा अस्वीकृतिसूचक शब्द; न, नाहिँ, नाइँ (कुनै भाषिकामा मात्र सीमित, जस्तै-ना, म यो के पत्याउँथेँ!)।
ना$_२$- पू. स. [फा.] निषेध, निरोध, विपरीतता आदि बुझाउने एक उपसर्ग (नासमझ, नामन्जुरी, नातागत इ.)।

नाइँ- *वि.* बो. [सं. नहि] निषेध, असहमति, अस्वीकृति, निरोध आदि बुझाउने शब्द; अहँ; नाहिँ।
नाइँनाइँ- *वि. बो.* १. हुँदै होइन; कुनै हालतमा पनि हुँदैन; मान्दै मान्दिनँ। *ना.* २. उग्र अस्वीकृति; स्पष्ट अस्वीकार। (उदा.- नाइँनाइँ भन्दाभन्दै गुन्डाहरूले जबर्जस्ती अबलाको इज्जत लुटे)।
नाइँकार- *ना.* नाइँकार्ने काम; नाइँ नाइँ; अस्वीकार; नामन्जुर।
नाइँकार्नु- *स.क्रि.* १. अस्वीकार वा नामन्जुर गर्नु; नाइँ नाइँ भन्नु। २. असहमति जनाउनु।
नाइँनास्ति- *ना.* निषेध; बेमन्जुरी; अस्वीकृति; नामन्जुरी।
नाइकिनी- *ना.* [नाइके+इनी] १. नाइकेकी स्त्री; नइकेनी; नैकिनी। २. नाइके स्त्री। ३. भान्साकी नाइके स्त्री।
नाइके- *ना.* [सं. नायक] १. ज्यामी, खेतालाहरूलाई काम लगाउने वा निर्देशन दिने व्यक्ति। २. कुनै पनि कामको अगुवा; नायक। ३. कुनै दल वा समूहको प्रमुख व्यक्ति; नेता। ४. भ्यालखानामा अन्य कैदीहरूको देखरेख गर्ने काममा खटाइएको कैदी; दाइ नाइके। ५. दाइ नाइकेभन्दा एक तहमुनिको कैदी; भाइ नाइके।
नाइकेनी- *ना.* हे. नाइकिनी।
नाइटे- *वि.* [नाइटो+ए] १. नाइटो बाहिर निस्केको; नाइटो उध्रिट्टिएको; ठुलो नाइटो भएको। २. नाइटो प्रस्ट देखिने।
नाइटे ज्यामिर- *ना.* चुच्चो आकारको नाइटो स्पष्टै देखिने र भित्र प्रायः खोटेत्रो भएको, अमिलो स्वादको काठे ज्यामिर।
नाइटो- *ना.* [सं. नाभिट > प्रा. णाभिटो > नाहिटो] १. जरायुज प्राणीको गर्भावस्थामा नाल जोरिने, पेटको शिशुलाई खाद्य प्रदान गर्ने तर जन्मिएपछि भने कुनै खास उपयोगमा नआउने पेटका माझको खाल्टो। २. मदानीको मथ्नेतिरको तल्लो छेउ; सूर्यदर्शन गराउनु हुँदैन भन्ने विश्वासले मदानी कोठाबाहिर लग्नुपरेमा पातले छोपेर मात्र बाहिर ल्याइने मदानीको सोही भाग।
नाइट्रोजन- *ना.* [अङ्.] १. जमिनलाई उर्वर बनाउन र बालीनाली सपार्नका लागि खेतबारीमा प्रयोग गरिने रासायनिक मल (एमोनियम सल्फेड, युरिया इ.)। २. ग्याँसको एक प्रकार।
नाइलन- *ना.* [अङ्.] रुवो, पाट, ऊनबाहेक अन्य प्राकृतिक पदार्थहरूबाट कृत्रिम तरिकाले कपडा आदि तयार पार्ने विशेष प्रकारको पदार्थ वा सो पदार्थबाट तयार भएको माल।
नाउँ- *ना.* [सं. नामए] नाम।
नाउँ गरेको- *वि.* नाउँ भएको; नामक। (उदा.- त्यहाँ हरि नाउँ गरेको एउटा केटो थियो)।
नाउँ न गाउँको- पदा. - एकदमै अपरिचित; बिलकुलै नचिनेको।
नाउँनामासी/नामेसी- *ना.* कुनै पनि व्यक्तिको नाउँ, थर, वतन आदि; नाउँ र ठेगाना; नामनामेसी।
नाउँनिसान- *ना.* नाम- निसान; चिह्न वा परिचय।
नाउँ मात्रको- *वि.* खास उल्लेख गर्न लायक नभएको; नगण्य।
नाउँरियँ- *ना.* [नाहुर+इयँ] मालिङ्गो, निगालो, घोडाका पुच्छरका रौँ र भेडाका आन्द्राले बनाइएको गोठाले बाजा।
नाउँसारी- *ना.* [सं. नाम+सारी] कुनै एक वा एक थरी व्यक्तिका नाममा भएको कागतपत्रलाई अर्को वा अर्का थरी व्यक्तिका नाममा सार्ने वा लेख्ने काम; नामसारी।
नाउ- *ना.* [सं. नौ] डुङ्गा।
नाउबुडी- *ना.* [नाक+बुडी] पानीभित्रभित्र डुबेर खेलिने एक प्रकारको पौडी; पानीभित्र डुबुल्की मारेर खेलिने एक प्रकारको खेल; डुबुल्की; नाकबुडी।
नाउम्मेद- *वि.* [फा.] कुनै आशाभरोसा नभएको; कुनै उत्साह नभएको; निराश; हतोत्साह।
नाउम्मेदी- *ना.* आशा, भरोसा नभएको स्थिति; उत्साहहीनता; निराशा।
नाउर/नाउरु- *ना.* [नाहुर] सेतो रङको भ्यापुल्ले भेडो जस्तै झन्डै तीन फिट अग्लो, हिमालको बिच भागमा पाइने जङ्गली भेडो।
नाउ- *ना.* [सं. नापित] कपाल, दाह्री र जुँगा खौरने र हात गोडाका नङसमेत काट्ने पेसा भएको एक जात; हजाम; नापित।
नाक$_1$- *ना.* [सं. नाग=हात्ती] नेपालको उत्तरी पहाडी भागमा पाइने याकको पोथी; पोथी याक।
नाक$_2$- *ना.* [सं. नासिका] १. सास फेर्ने र सुँघ्ने काम गर्ने दुइटा प्वाल भएको ओठमाथिको अवयव; नासिका; घ्राणेन्द्रिय। २. इज्जत; प्रतिष्ठा; मान मर्यादा। ३. चरा आदिकको चुच्चो।
नाककान- *ना.* १. शरीरका सुँघ्ने र सुन्ने अवयव; नाक र कान। २. नाक र कान काटेर पुरानो जमानामा दिइने एक प्रकारको सजाय। ३. इज्जत; प्रतिष्ठा।
नाकको चाल- *ना.* नगरी नहुने स्थिति; बाध्यता।
नाककोरे- *ना.* १. धनियाँका जस्ता कुना कुना परेका पात, पहेँला फूल र झुसिला गोल फल हुने, खाँदा नाकमा पिरो राग आउने, आयुर्वेदमा गरम, रुचिकर र अग्निवर्द्धक मानिएको एक जातको भुइँझार। २. भालु आदि जन्तुले चिथोरेर नाक बिगारिदिएको व्यक्ति; भालुकोरे।
नाकडुबी/बुडी- *ना.* नाउबुडी।
नाका- *ना.* [सं. नग = पहाड] १. एउटै बाटो दुइटा बाटामा बाँडिने ठाउँ; दुई बाटा फाट्ने ठाउँ; दोबाटो; मुहान। २. सहरभित्र पस्ने मुख्य ठाउँ; आउँदा-जाँदा पस्ने मुख्य ठाउँ; प्रवेशस्थान। ३. गौँडा; दोमुहानी; चौमुहानी। ४. पस्ने र निस्कने निकास।
नाकाबन्दी- *ना.* मालसामान ल्याउनेलाने मुख्य बाटो बन्द गरी अवरोध खडा गरिएको अवस्था; मार्ग-अवरोध।
नाकिमा- *ना.* [भो. ब.] फेदैदेखि ठुलाठुला पात लाग्ने, कोसाका आकारका फूल फुल्ने र पात गाईबस्तुलाई घाँस खुवाउन र फूल तरकारीका रूपमा प्रसिद्ध भएको, पहाडमा उम्रने एक जातको बोट।
नाकी- *ना.* [नाक+ई] गोरु, राँगा आदि पशुको नाक छेडेर लगाइएको डोरी वा सुत्ली, नत्थी; नाकीडोरी।
नाकी डोरी- *ना.* नाकी।
नाकुली- *ना.* [सं.] तीनतीनवटा लाम्चा, साना पात एकै साथ लाग्ने, आयुर्वेदमा गरम शान्त गर्ने, त्रिदोषनाशक र विष शमन गर्ने गुण बताइएको एक जातको बुटी।
नाके- *वि.* [नाक+ए] १. लामो वा ठुलो नाक हुने। २. साधारण ध्वनि पनि नाकबाट निकालेर बोल्ने (मान्छे)। ३. सुगाको जस्तो

लामो नाक भएको; सुगानाके। ४. नाकसम्बन्धी; नाकको (उदा.- नाके स्वर; नाके बोली)। ५. अनुनासिक; सानुनासिक।

नाकेटोड्की- *ना.* नाकका पोरासित ध्वनिको उच्चारणमा सहयोग पुऱ्याउने नाकभित्रको टोड्को; पिनासे ओडार; सिँगाने ओडार।

नाकेडाँडी- *वि.* नाकको टुप्पोदेखि सँधारसम्मको धुरी।

नाकेडाँडो- *ना.* १. नाकजस्तो परेको डाँडो। २. नाक भएको डाँडो।

नाकेबोली- *ना.* १. साधारण ध्वनि पनि नाकबाट उच्चारण गरेर बोलिएको बोली; नाकबाट निस्केजस्तो स्वर। २. नाकेको बोली।

नाक्सो- *ना.* [भो. ब.] जिरेल जातिका पुरोहित।

नाखुस- *वि.* [फा.] खुसी नभएको; प्रसन्न नभएको; रिसाएको; अप्रसन्न; क्रुद्ध।

नाखुसी- *ना.* खुसी नहुनाको भाव; अप्रसन्नता; रिसानी।

नाग- *ना.* [सं.] १. घस्रेर हिँड्ने लम्बाकार विषालु किरो; सर्प; लाम्किरो। २. पुराणमा कश्यपकी पत्नी कद्रूका सन्तान मानिएका वासुकि, तक्षक, कुलिक, कर्कोटक, पद्म, शङ्खचूड, महापद्म र धनञ्जय नामका आठ नाग। ३. एक प्राचीन राजवंश। ४. एक प्राचीन देश र त्यसमा बस्ने एक जाति। *वि.* ५. पर्वतीय; नगमा बस्ने।

नागकन्या- *ना.* १. नाग जातिकी कन्या। २. शरीरको माथिल्लो आधा भाग स्त्रीको र तल्लो आधा भाग नागको हुने पुराकथात्मक युवती। ३. चुपिचन्डाल केटी।

नागकेशर- *ना.* १.पहेँलो केशर हुने, सेतो सुगन्धी फूलजस्ता बबुरका मसिना पात हुने एक जातको बोट। २. त्यसैको फूल; नागेश्वरी।

नागदन्त- *ना.* १. हात्तीको दाँत। २. भित्तामा गाडिएको किलो।

नागदन्ती- *ना.* घिउकुमारीका जस्ता तीन-चार फिट लामा हुप्प फुलेका हरिया पात र सेता बास्ना आउने फूल फुल्ने र खैरो जरो हुने, आयुर्वेदमा जरालाई शक्तिवर्द्धक र कफनाशक तथा पातलाई विषनाशक र चर्मरोग शमन गर्ने बताइएको एक प्रकारको बुटी।

नागदह- *ना.* १. पौराणिक परम्पराअनुसार नागले वास गर्ने जलाशय; नाग बस्ने दह। २. काठमाडौंको चोभारमा रहेको प्रसिद्ध ऐतिहासिक दह। ३. तेह्रथुम जिल्लाको एउटा प्रसिद्ध ठाउँ। ४. प्रागैतिहासिक कालमा हाल काठमाडौं उपत्यका भएको ठाउँको एक विशाल जलाशय।

नागपञ्चमी- *ना.* साउन महिनाको शुक्ल पक्षको पञ्चमी तिथि; नागहरूको पूजा गरिने र कागतमा नागका चित्र लेखेर वा छापेर घरघरमा टाँसिने दिन; श्रावण शुक्ल पञ्चमी।

नागपाश- *ना.* १. पुराणमा वरुणको हतियार मानिएको एक प्रकारको पासो। २. प्राचीन कालको एक प्रकारको जालजस्तो अस्त्र।

नागफणी- *ना.* १. जोगीहरूले फुकेर बजाउने एक प्रकारको बाजा। २. लामालामा काँडा हुने, ठुला बाक्ला पाटाका टुप्पामा लाम्चा फल फल्ने र फलमाथि पहेँला फूल फुल्ने एक प्रकारको सिउँडी; मदिसे काँडो।

नागबला/बलु- *ना.* साधारण बाटुला पातको माथि हरियो, चिल्लो र तल रौँ भएका किनारामा दाँती परेका पात हुने रातो जातको बलुको बोट; रातो बलु।

नागबेली- *ना.* १. नागको जस्तो आकार परेको नदी, बाटो आदिको आकृति; कुण्डलाकृति। २. छाया र पहाडको खोच भुईंमा हाँगा फाटेर लाम्चिएका ससाना पात हुने, कहिल्यै फल र फूल नलाग्ने, आयुर्वेदअनुसार नसालाई ठिक गर्ने, धातुरोग, बाथ, फोक्सो र मृगौलाको रोगलाई शमन गर्ने गुण बताइएको एक थरी बाङ्गोटिङ्गो लहरो। ३. पानको लहरो; नागवल्ली। *वि.* ४. सर्पको हिँडाइजस्तो बङ्गोटिङ्गो परेको (रेखा, बुट्टा आदि)।

नागबेली बाजा- *ना.* जोगी, सन्त, महन्तहरूमा प्रचलित मुखले फुकेर बजाइने नागका आकारको एक प्रकारको बाजा; बराँठको सिङको बाजा।

नागबेले- *वि.* नागबेली परेको; कुण्डलाकार।

नागर- *वि.* [सं.] १. नगरसम्बन्धी; नगरको। २. सहरमा बस्ने; सहरिया। ३. सभ्य। ४. नागरिक।

नागरक- *ना.* १. कालिगड; शिल्पी। २. नगरको रक्षा गर्ने राजकर्मचारी। ३. चोर।

नागरमुस्ता- *ना.* [सं.] जरामा ससाना गान्टा हुने, भालाका आकारका हरिया पात हुने, खैरो फूल हुने, एक जातको भुईंझार; मोथे।

नागरमोथे- *ना.* [सं. नागरमुस्ता] एक प्रकारको मोथे झार।

नागराज- *ना.* [सं.] १. सहस्र फणा भएका सर्पहरूका राजा; शेषनाग। २. छन्दशास्त्रका प्रवर्तक पिङ्गलाचार्य। ३. ऐरावत हात्ती। ४. एक प्रसिद्ध व्याकरणकार; पतञ्जलि; नागेश।

नागरिक- *वि.* [सं.] १. नगरसम्बन्धी; नगरको; नगरवासी। *ना.* २. कुनै देश वा राष्ट्रको विधानअनुसार सामाजिक, राजनीतिक आदि अधिकार पाएको र तदनुसार निश्चित कर्तव्यमा रहनुपर्ने व्यक्ति (नागरिक जन्मसिद्ध र अङ्गीकृत गरी दुई प्रकारका हुन्छन्)।

नागरिक अधिकार- *ना.* कुनै देश वा राष्ट्रको संविधानअनुसार सर्वसाधारण नागरिकले देशप्रतिको कर्तव्य पूर्ण गरेबापत पाउने सामाजिक, राजनीतिक आदि अधिकार; नागरिक हक।

नागरिक उड्डयन- *ना.* सर्वसाधारण जनताको यातायातको सुविधाका लागि गरिएको हवाई उडान।

नागरिक हक- *ना.* नागरिक अधिकार।

नागरिकता- *ना.* [सं.] १. नागरिक हुनाको भाव वा अवस्था। २. कुनै राष्ट्रले आफ्नो संविधानअनुसार त्यस राष्ट्रमा बस्ने व्यक्तिलाई वंशजका नाताले वा निश्चित अवधिदेखि बसोबास गरेका नाताले दिने नागरिक अधिकार। ३. कुनै राष्ट्रले आफ्नो संविधानअनुसार त्यस देशमा बस्ने व्यक्तिलाई देशप्रति कर्तव्यपरायण भएमा उमेरको निश्चित तहमा पुगेपछि दिने नागरिक अधिकार।

नागरिकता निलम्बन- *ना.* कसैलाई अस्थायी तवरले वा अवस्था हेरी स्थायी तवरले नै पनि नागरिक हकबाट वञ्चित गराउने कार्य।

नागरिकता परित्याग- *ना.* १. कुनै राष्ट्रको नागरिकद्वारा त्यस राष्ट्रको नागरिकतालाई कारणवश छोड्ने काम। २. कुनै राष्ट्रको नागरिक त्यस राष्ट्रको संविधानबमोजिमको अधिकार र कर्तव्यबाट मुक्त हुने स्थिति।

नागरिकता प्रमाणपत्र- *ना.* कुनै राष्ट्रमा बस्ने व्यक्तिलाई वंशजका नाताले वा निश्चित अवधिदेखि बसोबास गरेका नाताले त्यस

राष्ट्रको नागरिक हो भन्ने प्रमाणित गरी सरकारी कार्यालयद्वारा दिइने पत्र।

नागरिकता प्राप्ति- *ना.* कुनै राष्ट्रमा बस्ने व्यक्तिले वंशजका नाताले वा निश्चित अवधिदेखि बसोबास गरी नागरिकताप्राप्तिका लागि निर्धारित औपचारिकता पूरा गरेपछि त्यस राष्ट्रको नागरिकता पाएको वा नागरिक बनेको स्थिति।

नागरिकता लोप- *ना.* कुनै राष्ट्रको नागरिकताप्राप्त व्यक्तिको नागरिकता कुनै कारणवश नरहेको वा गुमेको स्थिति।

नागरिकता हरण- *ना.* खास कारणवश नागरिकताबाट कसैलाई सरकारी आधारबाट हटाउने कार्य।

नागरी- *ना.* [सं.] १. सहरमा बसोबास गर्ने स्त्री; सहरिया स्त्री। २. स्त्री; नारी। ३. देवनागरी लिपि।

नागल- *ना.* [सं. नाग+गर्त] थाम, निदाल, खसिपा आदिका छेउमा कुना मारेर पारिने खोल्सो।

नागलोक- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार पृथ्वीभन्दा तल्तिर छन् भनी विश्वास गरिएका सात लोकमा सबभन्दा तल्लो लोक; नागहरूको बस्ने ठाउँ; पाताल।

नागवल्लरी/नागवल्ली- *ना.* [सं.] १. नागबेली। २. ताम्बूल लता; पानको लहरो।

नागह्रद- *ना.* [सं.] नेपालको राजधानी काठमाडौँमा रहेको चार भन्ज्याङभित्रको खाल्टो विशाल दह छँदाको प्रागैतिहासिक नाम; नागदह।

नागा- *ना.* [नाङ्गो] १. सधैँ नाङ्गा रहने एक थरी शैव वा जैन सम्प्रदायका जोगी। २. जोगीका भेषमा रहेका फौजी जवानहरू (दिव्य.)। ३. अविवाहित जवान पुरुष। ४. भारतको उत्तरपूर्वी क्षेत्रमा रहने एक जाति; नागाल्यान्डको जाति।

नागार्जुन- *ना.* [सं.] १. भारतको विदर्भ प्रदेशमा जन्मेका बौद्ध दर्शनका प्रमुख आचार्य। २. काठमाडौँको उत्तरतर्फ रहेको बालाजुबाट सुरु भई आर्यश्वरमा टुङ्गिने एक डाँडो। ३. चौरासी सिद्धमध्ये एक।

नागिनी- *ना.* [सं.] १. पोथी सर्प; सर्पिणी। २. पिठिउँको बाङ्गोटिङ्गो, सर्पाकार रोमरेखा भएकी स्त्री; पिठिउँमा नागबेली परेका रौँ भएकी स्त्री।

नागी- *ना.* [सं. नाग+ई] १. विकलाङ्ग शिशु नजन्मून् र जन्मेका शिशुलाई रोग नलागोस् भनी गरिने (राई-लिम्बू समाजमा प्रचलित) एक प्रकारको पूजा। २. बुकीझार हुने लेकाली डाँडा वा चउर। ३. पहाडको ठुलो र फराकिलो खुइले चउर।

नागीयुँ- *ना.* १. चौँरी गाई चर्ने ठाउँ; हिमाली पाटन। २. नागी चौर।

नागेश- *ना.* [सं.] १. सर्पहरूका राजा; शेषनाग। २. नव्य-व्याकरणका प्रसिद्ध आचार्य; पतञ्जलि।

नागेश्वरी- *ना.* [सं.] हे. नागकेशर।

नागो- *वि.* [नाङ्गो] स्वास्नी, छोराछोरी कोही पनि नभएको अविवाहित (पुरुष); एक्लो; नाङ्गो, ठिङ्गो।

नाघ्नु- *स.क्रि.* [सं. लङ्घन+नु] १. सजीव वा निर्जीव कुनै वस्तुलाई आफ्नो मुनि पारेर जानु वा उड्नु; सोझै माथिबाट जानु; फड्कनु। २. कुनै नियम, मर्यादा आदिको विपरीत आचरण गर्नु। ३. भनेको नमान्नु; नटेर्नु। ४. क्रमभङ्ग गर्नु; सिलसिला तोड्नु। ५. कसैलाई उछिन्नु; अघि जानु वा अघि हुनु।

नाघिनु- *क.क्रि.* नाघ्ने काम गर्नु; फड्किनु।

नाङ्गिनु- *अ.क्रि.* [नाङ्गो+इ+नु] नाङ्गो हुनु; नङ्गिनु।

नाङ्गे- *वि.* [नाङ्गो+ए] नाङ्गो।

नाङ्गे झार- *ना.* धनसम्पत्ति केही नभएको; श्रीसम्पत्ति गुमाइसकेको; निर्धन; हरिकङ्गाल।

नाङ्गो- *वि.* [सं. नग्न] १. जिउमा लुगाफाटो केही नलगाएको; नग्न, निर्वस्त्र। २. जहान, परिवार कोही नभएको; ठिङ्गो; नङ्गा।

नाङ्गोबुङ्गो/भुतुङ्गो- *वि.* शरीरमा कत्ति पनि लुगाफाटो नभएको; एकदमै नाङ्गो।

नाङ्ली- *ना.* [नाङ्लो+ई] सानो नाङ्लो।

नाङ्ले- *वि.* [नाङ्लो+ए] १. नाङ्लोसम्बन्धी; नाङ्लाको। २. नाङ्लामा मालसामान राखेर बेच्ने; सडकवरिपरि बसेर सानोतिनो व्यापार गर्ने। ३. नाङ्लो निफने झैँ गरी मुन्टो हल्लाइरहने (गाई, भैँसी)। *ना.* ४. नाङ्लाको व्यापार गर्ने व्यक्ति। ५. नाङ्लामा माल राखी व्यापार गर्ने व्यापारी।

नाङ्ले भूत- *ना.* इन्द्रेनी पर्नुभन्दा पहिले कुद्ने तेजिलो नाङ्लो आकारको तेजपुञ्ज (धामीझाँक्रीहरूमा प्रचलित शब्द)।

नाङ्ले माछो- *ना.* सानो टाउको हुने, बाटुलो शरीरका वरिपरि पखेटा हुने खैरो रङको एक जातको माछो।

नाङ्ले रायो- *ना.* ठुलाठुला पात हुने नरम खालको रायो।

नाङ्लो- *ना.* बाँसका चोयाबाट बुनेर गोलाकार रूपमा बिट राखी बनाइएको, ठुलो थालजस्तो, अनाजहरू निफन्ने साधन; सुपो।

नाच्नु- *अ.क्रि.* [सं. नृत्य (+नु)=नर्तन] १. सङ्गीतका ताल र लयअनुरूप हाउभाउ देखाउँदै हात, गोडा र कम्मर आदि शरीरका अवयवको कलापूर्ण तरिकाले सञ्चालन गर्नु; नृत्य गर्नु; नाच गर्नु। २. यताउति हिँड्नु, भौँतारिनु। ३. सोचविचार नगरीकन अर्काको इसारामा चल्नु; अर्काको लहैलहैमा दगुर्नु। ४. घुम्नु, रिङ्नु।

नाच- *ना.* [नाच्+अ, सं. नृत्य] १. सङ्गीतका ताल र लयअनुसार हाउभाउ देखाउँदै शरीरका हात, गोडा, कम्मर आदि अवयवहरूको सञ्चालन गर्ने काम। २. नाट्य; नाटक।

नाच कीर्तन- *ना.* नाचका साथ गरिने कीर्तन; नाच र कीर्तन; नाचगान।

नाचगान- *ना.* नाच्ने र गाउने काम; नृत्य र गीत; नाच र गान।

नाचघर- *ना.* नाट्यशाला।

नाचथली- *ना.* १. नाच्नका लागि मण्डपमा बनेको ठाउँ; नाचिने ठाउँ। २. नृत्यस्थान।

नाचिनु- *क.क्रि.* [नाच्+इ+नु] १. नाच्ने काम गरिनु; नाच गरिनु। *अ.क्रि.* २. नाच्ने होइनु।

नाजवाफ- *वि.* [अ.] निरुत्तर; चुप।

नाजायज- *वि.* [अ.] १. जायज नभएको; मुनासिब नभएको; अनुचित; बेमुनासिब। २. न्यायसङ्गत नभएको; अवैध; गैरकानुनी।

नाजी- *ना.* [जर्म. नात्सी] १. आफूलाई राष्ट्रिय साम्यवादी भन्ने द्वितीय विश्वयुद्धमा पराजित भएको जर्मनीको एक प्रसिद्ध

राजनीतिक दल। २. उक्त दलको सदस्य। *वि.* ३. साह्रै क्रूर; निर्मम।

नाजीवाद- *ना.* शक्तिशाली सैनिक अधिनायकत्वका रूपमा राष्ट्र र संसारकै पनि शासनसूत्र बलपूर्वक हत्याएर चलाउनुपर्छ भन्ने, व्यक्तिस्वतन्त्रता तथा जनतन्त्रको परम विरोधी सिद्धान्त।

नाजुक- *वि.* [फा.] १. बल नभएको; निर्धो; कमजोर; बिल्पारी। २. सजिलै बिग्रिन-भाँचिन सक्ने; कोमल। ३. कुनै हानि वा अनिष्टको आशङ्का भएको (अवस्था)।

नाजोर- *वि.* [फा.] कमजोर; निर्धो; नाजुक।

नाटक- *ना.* [सं.] १. कुनै देश, काल र वातावरणसँग सम्बद्ध नर-नारीको चरित्र र कार्यलाई पात्रहरूका अभिनयका माध्यमद्वारा प्रदर्शित गरिने उद्देश्यले लेखिएको संवादात्मक साहित्यिक विधा; दृश्य काव्य। २. रङ्गमञ्चमा अभिनय गरेर देखाउन मिल्ने गरी लेखिएको कुनै कथावस्तु। ३. पाँचदेखि दश अङ्कसम्म हुने, प्रख्यात धीरोदात्त, दिव्य वा अदिव्य नायक हुने, पञ्चसन्धिले युक्त र वीर आदि रसको समावेश भएको रूपकको एक भेद। ४. वास्तविक रूपमा नभएर देखाउनका निमित्त मात्र गरिने कुनै काम; देखावटी वा बनावटी कुरा।

नाटककार- *ना.* नाटकको रचना गर्ने व्यक्ति; नाटक लेख्ने व्यक्ति।

नाटकविधा- *ना.* नाटक लेख्ने काम; नाटकको रचना; नाटक लेखन।

नाटकसम्राट्- *ना.* नाटककारहरूमध्ये श्रेष्ठ नाटककार। २. नेपाली समालोचकहरूले स्व. बालकृष्ण समलाई दिएको एक उपाधि।

नाटकीय- *वि.* १. नाटकसम्बन्धी; नाटकको। २. नाटकजस्तो। ३. नाटकमा झैं बदलिरहने (घटना वा कार्य)।

नाटिका- *ना.* [सं.] चार अङ्क हुने दृश्य काव्यको एक भेद।

नाटीकुटी- *ना.* [निधीखुदी] १. दैनिक आहार व्यवहारमा वा धार्मिक कृत्यहरूमा गरिने शङ्काउपशङ्का; अनावश्यक खोजीनिती। २. नचाहिँदो स्वाङ; आडम्बर; पाखण्ड।

नाट्य- *ना.* [सं.] १. नाच; नाटक। २. अभिनय; हावभाव। ३. बहाना; नक्कल। ४. अवस्थाको अनुकरण।

नाट्यकार- *ना.* १. नाट्यसम्बन्धी काम गर्ने व्यक्ति; नाटक गर्ने व्यक्ति। २. नाटककार।

नाट्यनौका- *ना.* समुद्र वा ठुला नदीमा पर्यटन गर्ने सौखिनहरूको मनोरञ्जनका लागि नाट्य रङ्गमञ्चसमेत भएको नाउ।

नाट्यरासक- *ना.* लयताल धेरै भएको, उदात्त (श्रेष्ठ. नायक, वासकसज्जा नायिका, पीठमर्द उपनायक हुने र शृङ्गारसहित हास्यरसयुक्त एकाङ्की उपरूपक।

नाट्यवेद- *ना.* पाँचौं वेद मानिएको नाट्यशास्त्र।

नाट्यशाला- *ना.* नाचगान गर्ने घर वा स्थान; नाटक खेल्ने घर वा स्थान; नाचघर; प्रेक्षागृह।

नाट्यशास्त्र- *ना.* १. नृत्य, गीत, अभिनयको ज्ञान गराउने शास्त्र; नाट्यसम्बन्धी कुराको चर्चा भएको शास्त्र। २. भरतमुनिले बनाएको नाट्यसम्बन्धी कुराको चर्चा भएको ग्रन्थ; नाट्यग्रन्थ।

नाट्यागार- *ना.* नाचघर; नाट्यशाला।

नाट्यालङ्कार- *ना.* नाटकको शोभा बढाउने विशेष खालको अलङ्कार।

नाट्योक्ति- *ना.* केही कुरा सबैलाई सुनाइने, कसैलाई बाहेक गरी अरूलाई सुनाइने, मनमनै भनिने, बाहिरबाट फलाकिने र टाढाबाट सुनेजस्तो गरी माथितिर फर्केर भनिने गरी नाटकका पाँच प्रकार (श्रव्य, जनान्तिक, स्वगत, आकाशभाषित र नेपथ्य) का उक्तिमध्ये कुनै एक।

नाठे- *ना.* [नाठो+ए] गुप्त किसिमले पोइ राख्ने आइमाई; नाठो खेलाउने आइमाई; व्यभिचारिणी स्त्री; वेश्या।

नाठो- *ना.* [प्रा. णट्ठो] १. अरूले थाहा नपाउने गरी गुप्त किसिमले राखिएको पोइ; जार। २. उपपति; परपुरुष।

नाडी- *ना.* [सं.] १. शरीरभित्रका विभिन्न अवयवमा रगत बग्ने नली; रक्तवाहिनी नली; धमनी; शिरा। २. नियमित रूपले रक्त सञ्चालन हुने तथा गतिको घटबढ नाप गरिने हातको नसा। ३. हत्केलाको फेद; नारी। ४. ज्योतिषशास्त्रअनुसार वर वधूको राशिगणनामा कल्पित चक्रको नक्षत्रसमूह। ५. मर्मस्थल; सन्नी। ६. हठयोगअनुसार षट्चक्रको अभ्यास गर्दा शरीरमा अवस्थित इडा, पिङ्गला र सुषुम्ना तीन नली। ७. छ क्षणको एक कालमान। ८. वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयुक्त हुने एक अङ्गुल वा मात्राको दश गुना बराबरको नाप; सय ताल, आयुध वा प्रादुर्भाव बराबरको नाप; दश अङ्गुल बराबरको नाप।

नाडीग्रन्थी- *ना.* नसाहरूका बिचमा परेका गाँठा; शिरास्फोट।

नाडीपरीक्षा- *ना.* रोग पत्ता लगाउनका लागि वैद्यले रोगीको नाडीको गति जाँच्ने काम; रोगको निदानका लागि गरिने नाडीको परीक्षा।

नाडीमन्दता- *ना.* स्वास्थ्यको खराबीले गर्दा नाडीको गतिमा देखा परेको धीमापन; नाडीको सञ्चालन बिस्तारै हुने क्रिया।

नाता- *ना.* [सं. ज्ञाति] १. एउटै कुलमा जन्मनाले वा विवाह आदिले गर्दा जोडिएको पारस्परिक सम्बन्ध; जन्म वा विवाह आदिबाट भएको सम्बन्ध; गोत्र वा कुटुम्बको सम्बन्ध; साइनु। २. स्नेह; माया।

नाताकुटुम्ब- *ना.* [नाता+कुटुम्ब] जन्म वा विवाह आदिका आधारमा नाता पर्ने व्यक्ति; नातेदारवर्ग; नातागोता; बन्धुवर्ग; इष्टमित्र।

नातागत- *वि.* [अ. नाताकत] १. शारीरिक अस्वस्थताले गर्दा शक्ति क्षीण भएको; तागत नभएको; दुर्बल; कमजोर; निर्धो। *ना.* २. तागतको अभाव; नातागती।

नातागतिलो- *वि.* तागत नभएको।

नातागती- *ना.* १. तागतको अभाव। *वि.* २. दुब्लो; कमजोर।

नातागोता- *ना.* [सं. ज्ञाति+गोत्र] नाताकुटुम्ब; कुलकुटुम्ब।

नातादार- *वि.* [नाता+दार] १. जन्म वा विवाह आदिका आधारमा नाता पर्ने; साइनु पर्ने; सम्बन्ध जोडिएको। *ना.* २. नातादार व्यक्ति।

नातादारी- *ना.* १. नातादारहरूका बिचमा हुने पारस्परिक सम्बन्ध; नातादार हुने भाव। २. साइनु; सम्बन्ध।

नातावाद- *ना.* [नाता+वाद] कुनै काममा योग्यता, न्याय-अन्याय वा उचित-अनुचितको ख्याल नगरी आफ्ना नातेदारको पक्ष लिने प्रवृत्ति वा नीति।

नातावादी- *वि.* नातावादको समर्थन वा सञ्चालन गर्ने।
नाति- *ना.* [सं. नप्ता] छोरा वा छोरीको छोरो।
नातिनातिना- *ना.* नाति र नातिनीहरूको समुदाय; नाति र नातिनीहरू।
नातिनी- *ना.* छोरा वा छोरीकी छोरी।
नातिने- *वि.* नाति वा नातिनीका सम्बन्धबाट भएको; नाति वा नातिनीका नातासम्बन्धी (ज्वाइँ, बुहारी आदि)।
नातिने ज्वाइँ- *ना.* नातिनीको लोग्ने।
नातिने बुहारी- *ना.* नातिकी पत्नी।
नातिशीतोष्ण- *वि.* [सं.] न धेर जाडो न धेर गर्मी भएको; सर्दी र गर्मी ठिक्क भएको।
नातेदार- *वि.* [नाता+ए+दार] नातादार।
नातेदारी- *ना.* नातादारी।
नातो१- *ना.* [√ नाता] नाता; साइनु; सम्बन्ध।
नातो२- *ना.* [सं. लक्तक > लत्तो] १. मालसामान उठाउँदा टाउकोमा बाँध्ने रुमाल। २. कुनै भाँडोको मुखमा बेर्ने टालो। ३. दुना- टपरी आदिमा कुनै पदार्थ राखी जोगारका निम्ति माथितिरबाट पातले खुटेर छोप्ने काम।
नाथ्नु- *स.क्रि.* [सं. नाथ+नु] १. नत्थी लाउनका लागि राँगा, गोरु आदिको नाक छेड्नु। २. नाथ्री छेडी मुन्द्रो, डोरी आदि हाल्नु।
नाथ- *ना.* [सं.] १. मालिक; स्वामी। २. पति। ३. ईश्वर। ४. मालिक, पति, ईश्वरलाई गरिने एक प्रकारको सम्बोधन। ५. गोरखनाथ वा मत्स्येन्द्रनाथका मतानुयायी साधुहरूको एक उपाधि। ६. राँगो, गोरु आदिका नाकमा लगाइने डोरी; नत्थी।
नाथता- *ना.* नाथ वा स्वामी हुनाको भाव; प्रभुता।
नाथिनु- *क.क्रि.* [नाथ्+इ+नु] १. नाथ्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. नाथ वा नत्थी लागिनु।
नाथु- *वि.* बो. [प्रा. णट्ठो? सं. नष्ट] १. कसैलाई हेला, घृणा वा तिरस्कार गर्न भनिने शब्द; कसैलाई होच्याउन भनिने शब्द; नाथे। *वि.* २. तुच्छ; नीच; जाबो; पामर; पाङ्दुरे। *ना.* [नाथ+ऊ] ३. नाकका प्वालभित्रको रौँ; नाथे।
नाथु रामे- *वि.* बिकामे; नाथू; नाथे।
नाथू- *वि. बो.* हे. नाथु।
नाथे- *ना.* [सं. नाथ+ए] १. नाकका प्वालभित्र उम्रने रौँ। *वि.* बो. [सं. नष्ट] २. कसैलाई हेला, घृणा वा तिरस्कार गर्दा भनिने शब्द; कसैलाई होच्याउन भनिने शब्द; नाथू; मुला। *वि.* ३. तुच्छ; नीच; जाबो; पामर; पाङ्दुरे।
नाथ्री- *ना.* [सं. नाथटी] १. नाकका दुई प्वालबिचको पर्दा, नाकभित्रको सन्धिस्थान; नाथ्रो। २. धागो उन्ने सियोको प्वाल। ३. पुरुषको जननेन्द्रियभित्रको पातलो छाला। ४. ज्यादै मसिनो नाथ वा नत्थी।
नाथ्री फुटाइ- *ना.* पिनासे ओडारमा घाउ भई गर्मी आदिले गर्दा नाकका प्वालबाट रगत बग्ने काम।
नाथ्रो- *ना.* [सं. नस्त] १. नाथ्री। २. नाथ्ने डोरो वा डोरी; नाथ। ३. खापसियो वा सुइराको नाथ्री।
नाद१- *ना.* [मै.] बस्तुभाउलाई घाँस, ढुटो आदि खान दिने डुँड वा आरी (प्रायः काठ वा सिमन्टीको)।
नाद२- *ना.* [सं.] १. झङ्कारका साथ सुश्राव्य रूपमा उच्चारित हुने ध्वनि; घोष ध्वनि। २. शब्द; ध्वनि; आवाज। ३. ठुलो शब्द; गर्जन। ४. वर्णको अव्यक्त मूल रूप। ५. अनुनासिक वर्ण। ६. सङ्गीतशास्त्रका अनुसार हृदयमा नाभिस्थानभन्दा माथि रहेको वायुका सहायताले उत्पन्न भई मुखबाट प्रसारित हुने ध्वनि। ७. हठयोगका अनुसार षट्चक्रको अभ्यास गर्दा अभ्यास गर्ने साधकले सुन्ने शब्द; त्यस्तो साधकको मस्तिष्कमा उब्जेको सुमधुर शब्द वा उसद्वारा निस्केको मधुर ध्वनि। ८. एक किसिमको वाद्यरहित लयात्मक आवाज।
नादब्रह्म- *ना.* १. शब्दरूप ब्रह्म। २. ॐ ध्वनि; प्रणव।
नादलहरी- *ना.* सङ्गीतशास्त्रका अनुसार कुनै स्वर वा श्रुतिका ध्वनिमा हुने कम्पनका तरङ्ग।
नादसौन्दर्य- *ना.* कुनै स्वर वा श्रुतिका ध्वनि कम्पनमा हुने सौन्दर्य; ध्वनि- सौन्दर्य।
नादान- *वि.* [फा.] १. कुनै कामकुरा गर्ने साहस वा उत्साह नभएको; हिम्मत नभएको; डरछेरुवा; लाछी नामर्द। २. बुद्धि नै नभएको वा ज्यादै कम बुद्धि भएको; मूर्ख; नासमझ। ३. कम महत्त्वको; जाबो; तुच्छ। ४. उमेर वा अवस्था नपुगेको; बुद्धि नछिप्पिएको (केटाकेटी)।
नादानी- *ना.* १. नादान हुनाको भाव; नामर्दी। २. मूर्खता; बुद्धिहीनता। ३. तुच्छता। ४. अज्ञान; अज्ञता।
नादिर शाह- *ना.* [अ. +फा.] आफ्नो निर्दयी व्यवहार र अत्याचारका लागि प्रसिद्ध फारस देशका एक बादशाह।
नादिरशाही- *ना.* १. अत्याचार वा अन्याय। २. बलात्कार वा लुटपिट।
नादी- *वि.* [सं.] १. नाद गर्ने; शब्द वा ध्वनि निकाल्ने। २. गर्जने; डुक्रने। ३. बज्ने।
नानक- *ना.* [पं.] *वि.* सं. १५२६-१५९७ को आसपासका सिक्ख धर्मका प्रवर्तक, पन्जाबका एक प्रसिद्ध महात्मा; सिक्ख सम्प्रदायका आदिगुरु।
नानक पन्थ- *ना.* नानकद्वारा सुरु गरिएको धार्मिक सम्प्रदाय; सिक्ख धर्म।
नानक पन्थी- *वि.* १. गुरु नानकले चलाएको सम्प्रदायको अनुयायी। *ना.* २. सिक्ख।
नाना१- *ना.* [बा. बो.] लुगाकपडाका लागि प्रयोग गरिने शब्द; लुगा; कपडा; वस्त्र।
नाना२- *वि.* [सं.] अनेक; विभिन्न; किसिम-किसिमको; थरी- थरीको।
नानाओली- *वि.* अनेक किसिमको, थरी-थरीको; भाँती- भाँतीको; नानावली।
नानार्थ- *वि.* १. अनेक अर्थ भएको; थरी-थरीका अर्थ भएको; धेरै माने लाग्ने। २. अनेक किसिमका काममा आउने; धेरै किसिमले उपयोगमा ल्याउन सकिने।
नानावली- *वि.* अनेक किसिम वा ढाँचाको; थरीथरीको; भाँति-

भाँतीको; किसिम-किसिमको; अनेकओली।
नानाविध- *वि.* १. नानावली। *क्रि.वि.* २. अनेक किसिमले; विभिन्न तरिकाबाट।
नानी१- *ना.* रक्सी थाप्न प्रयोगमा ल्याइने एक किसिमको भाँडो।
नानी२- *ना.* [सं. नन्द+ई+] १. ठुलाले केटा-केटी वा आफूभन्दा कम उमेरकालाई माया गरेर बोलाउने शब्द। २. बच्चा; केटाकेटी; बालबालिका। ३. दरबारिया सुसारे आइमाई; केटी। ४. आँखाको पुतली। *वि.* ५. सानी।
नानीको ताइँ- *ना.* खुपै काम गर्छु भन्ने घमन्ड; निकै फुर्ती। (उदा.- के गर्न सक्छौ? हेरौँ नानीको ताइँ)।
नानीझार- *ना.* छोइँदा मात्रै पनि खुमुच्च भएर पात खुम्च्याउने भुइँझार; बुहारी झार; लज्जावती झार; लाजवन्ती।
नानीसाहेब- *ना.* १. राजामहाराजा वा राणा शासकहरूकी रखौटी स्वास्नीलाई दिइने एक दर्जा। २. राजामहाराजा वा राणा शासकहरूकी रखौटी।
नानु- *ना.* [नानो+उ] सानी केटीलाई स्नेहपूर्वक बोलाउँदा प्रयोग गरिने शब्द।
नान्दी- *ना.* [सं.] १. संस्कृत नाटक परम्पराअनुसार रङ्गशालाको विघ्नशान्तिका लागि सूत्रधारद्वारा नाटकको सुरुमा पढिने, मङ्गलाचरण, देवस्तुति आदि भएको आशीर्वादात्मक श्लोक। २. मङ्गलाचरण। ३. समृद्धि; अभ्युदय।
नान्दीमुख- *ना.* १. विवाह, व्रतबन्ध आदि शुभ कार्यका आरम्भमा गरिने, दिवङ्गत पितृहरूको पूजा। २. शुभ कार्यको आरम्भमा गरिने माङ्गलिक श्राद्ध, आभ्युदायिक श्राद्ध।
नान्दीमुखी- *ना.* १. दुई नगण, दुई तगण र दुई गुरु भएको र सातौँ अक्षरमा विश्राम भएको छन्दविशेष। २. नान्दीमुख।
नान्दीवाद- *ना.* राजाको दैनिक कार्य सुरु गर्दा मङ्गल बजाउने वा मङ्गल गाउने अधिकारी (ऐति.)।
नान्दीश्राद्ध- *ना.* नान्दीमुख।
नाप्नु- *स.क्रि.* [सं. मापन] १. कुनै वस्तुको लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ आदिको परिमाण लिनु; नापो लिनु; नापी गर्नु। २. जोख्नु; भर्नु; तौलनु; परिमाणको निर्णय लिनु। ३. कसैले कुनै काम गर्छु भनी घमन्ड गरेर पनि काम फत्ते गर्न नसक्दा 'खुब गरिस्' भनी व्यङ्ग्य गर्नु; खुइभ्याउनु।
नाप- *ना.* [सं. माप] १. कुनै वस्तुको लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ आदिको परिमाण; नापो; माप। २. नाप्ने काम; नपाइ। ३. नाप्ने साधन (गज, फुट, टाँगो आदि)।
नापजोख- *ना.* कुनै वस्तुलाई नाप्ने र तौलने काम; नापजोख।
नापतौल- *ना.* नाप्ने र तौलने काम; नापजोख।
नापनक्सा- *ना.* १.जग्गाजमिनको लम्बाइ, चौडाइको परिमाण र त्यसको रेखाचित्र। २. जग्गाजमिन नाप्ने र त्यसको नक्सा खिच्ने काम।
नापित- नाऊ।
नापिनु/नाप्पिनु- *क.क्रि.* [नाप+इ+नु] १. नाप्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. नपाइमा पर्नु।
नापी- *ना.* [नाप+ई] १.जग्गाजमिन आदिको लम्बाइ-चौडाइको परिमाण लिने काम। २.जग्गाजमिन आदि नाप्ने काम। ३. जग्गाजमिन नाप्ने व्यक्तिहरूको डफ्फा वा दल।
नापी गोस्वारा- *ना.* जग्गाजमिनको लगत खडा गर्ने र सोहीबमोजिम सेस्ता राख्ने अड्डा।
नापो- *ना.* [नाप्+ओ] नाप।
नापो नापो- *वि.* [सं. नाल्प-नाल्प = धेरै] अलिअलि; अलिकति।
नाफल- *ना.* [सं. नफल=कुफल] हिमाली भेगतिर हुने एक प्रकारको घटिया गहुँ।
नाफा१- *ना.* 'नेपाल एसोसिएसन अफ फाइन आर्टस'को सङ्क्षेपीकृत रूप; नेपाल ललित कला संस्थान।
नाफा२- *ना.* [अ. नफल] १. उद्योग, व्यापार वा अरू कुनै कारोबारबाट हुने मूलधनका अतिरिक्त आम्दानी। २. उद्योग, व्यापार वा अरू कुनै कारोबारमा लगानी गरिएको धनबाट आएको लाभांश। ३. लागतभन्दा आम्दानीको अधिकता; आर्थिक प्राप्ति; लाभ; मुनाफा।
नाफाखोर- *वि.* उद्योग, व्यापार वा अरू कुनै कारोबारबाट अनुचित लाभ उठाउने; नसुहाउँदो किसिमले धेरै नाफा खाने।
नाफाखोरी- *ना.* त्यसरी अनुचित लाभ उठाउने वा नसुहाउने गरी गरिने काम; नाफाखोरको काम।
नाफादार- *वि.* नाफा हुने किसिमको; नाफा खाने।
नाफादारी- *ना.* नाफा हुने काम; अवस्था वा चाल।
नाफाबन्दी- *ना.* नाफाको निर्धारण।
नाफारी- *वि.* धेरै नाफा खाने; नाफाखोर।
नाबालक/नाबालख- *ना.* [अ. नाबालिग] १. निजामति, जङ्गी आदि सेवाका साथै निर्वाचन, उत्तराधिकारक्रम, विवाह आदि सम्बन्धी ऐनमा बालिग हुन निर्धारित उमेर नपुगेको व्यक्ति। २. उमेर नपुगेको केटो वा केटी। ३. बालक, बच्चो।
नाबालिग- *वि.* [अ.] १. बालिग हुने अवस्था नभएको। २. नाबालक अवस्थाको।
नाभि- *ना.* [सं.] १. नाइटो। २. गाडी आदिको बिचको धुरा छिराउने प्वाल। ३. कुनै गाउँठाउँ वा समाजको मुख्य मान्छे; प्रधान; मुखिया। ४. कस्तूरी मृगको नाइटोनिर हुने सुगन्धी द्रव्य; बिना। ५. ग्राह, सर्प, माछो आदिको लिङ्ग। ६. काठ आदिको भित्री भाग; चुरो। ७. कुनै पनि वस्तुको केन्द्रीय भाग।
नाभिकण- *ना.* पदार्थविज्ञानका अनुसार हरेक अणुको भित्री गर्भमा हुने शक्तिशाली अतिसूक्ष्म केन्द्रीय परमाणु।
नाभिकमल- *ना.* १. विष्णुको नाभिस्थानबाट उत्पन्न मानिएको कमल। २. ब्रह्माको उद्भवस्थल।
नाभिच्छेदन- *ना.* नवजात शिशुको नाल काट्ने काम; नवजात शिशुको नाल बेडाउने काम।
नाभिजन्मा- *ना.* विष्णुको नाभिबाट उत्पन्न कमलको फूलमाथि प्रकट भएको मानिने आधारमा ब्रह्मालाई दिइएको एक नाम।
नाभिस्थान- *ना.* दैलेख जिल्लाको शिरस्थानदेखि आधा कोसजति पर नाभि खोलाको तीरमा रहेको, सतीदेवीको नाभि पतन भएको ठाउँ

मानिएको र परापूर्वकालदेखि ज्वाला बलिरहेको एक मन्दिर; ज्वालास्थान।

नाभो- *ना.* [प्रा. णामिओ? सं. नामिक] बाली काटिसकेपछि जराबाट पलाएको गाँजमा फल्ने वा झरेको बीजबाट उम्रेर फल्ने अन्न; नछरीकन उम्रेको अनाज; ठिम्मल अनाज।

नाम- *ना.* [सं.] १. सृष्टित वा कल्पित कुनै पनि वस्तुलाई बुझाउने वा चिनाउने शब्द। २. मनुष्य वा गाई, भैँसी, बाख्रा आदि पाल्तु जनावरलाई बोलाउने संज्ञा। ३. यश वा कीर्ति; प्रसिद्धि; सुनाम; ख्याति।

नामक- *वि.* नामधारी; नाउँ भएको।

नामकरण- *ना.* १. नवजात बालक जन्मेको एघारौँ दिनभित्र बिजोडी दिन पारेर परम्पराअनुसार गरिने, नाम राख्ने संस्कार; न्वारान। २. कुनै व्यक्ति, वस्तु वा स्थान आदिको नाम राख्ने काम, शीर्षक दिने कार्य।

नामकर्म- *ना.* नवजात बालकको नामकरण गर्ने संस्कार; बालकको नाम राख्ने काम, नामकरण।

नामकाम- *ना.* व्यक्ति र उसले जीवनमा गरेका घटनाहरू।

नामकीर्तन- *ना.* १. ईश्वरका नाम र गुणको सङ्कीर्तन; ईश्वरको भजन; ईश्वरको गुणानुवाद। २. नवधा भक्तिमध्ये एक भक्ति। ३. कसैको गुणगान; प्रशंसा।

नामतः- *क्रि.वि.* नामानुसार, नामले।

नामदार- *वि.* राम्रो नाम चलेको; ख्याति पाएको; प्रसिद्ध; नामी; नामुद।

नामधातु- *ना.* व्याकरणअनुसार नामिक पदबाट बनाइएको धातु (रोगाउ, रम्रि, बियाँल्; घिनाउ, डराउ इ.)।

नामधाम- *ना.* आफ्नो नाउँ र आफू बसेको ठाउँ; कुनै व्यक्तिको नाम र उसको बासस्थान।

नामधारक/धारी- *वि.* १. नामअनुसारको काम नगर्ने। २.नाम मात्र धारण गरेको; नाम मात्रको। ३. नाम गरेको। ४. भन्न मात्र त्यस्तो भनिने; भनाउँदो; तथाकथित।

नामनामासी/नामेसी- *ना.* १. कुनै व्यक्तिको नाम, थर, वतन आदिको विवरण। २. नाम, थर, वतन आदि; नाम र ठेगाना।

नाम निर्देश- *ना.* कसैको नामको उल्लेख गर्ने काम; नाम लिने काम; नामोल्लेख; नामोच्चारण।

नाम निर्देशन- *ना.* कुनै काम वा पदका निमित्त नामाङ्कन गर्ने काम; नाम राख्ने काम; नाम बताउने काम।

नामनिसान/निसाना- *ना.* १. नाम र त्यसलाई चिनाउने लक्षण वा चिह्न; नाम र चिनु; नाम र निसाना; नामोनिसान। २. नामठेगाना; ठरठेगाना। ३. अत्तोपत्तो; थाहसुद्धी।

नामन्जुर- *वि.* [फा.] स्वीकार नगरिएको; मन्जुर नभएको, बेमन्जुर; अस्वीकार।

नामन्जुरी- *ना.* १. स्वीकार नभएको वा नगरिएको स्थिति वा अवस्था; बेमन्जुरी; अस्वीकृति। २. स्वीकार नगर्ने नीति।

नामपरक- *वि.* [सं.] नामसँग सम्बन्धित; नामको।

नामपाटी- *ना.* [सं. नाम+पट्टिका] कुनै व्यक्ति, वस्तु, संस्था, स्थान आदिलाई चिनाउन वा तीबारे सर्वसाधारणलाई जानकारी दिन सम्बन्धित व्यक्ति, वस्तु, संस्था, स्थान आदिको नाम लेखेर ढोकामा वा अन्यत्र उचित स्थलमा टाँगिएको पाटी वा फलेक (नेमप्लेट)।

नाममात्र- *वि.* [सं.] १. खालि नाम जनाउने खालको; खालि नामको; व्यर्थैमा नाम चलेको; नामधारी। २. उल्लेख नगरे पनि हुने; नगण्य; तुच्छ। ३. ज्यादै थोरै।

नाममुद्रा- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति वा संस्थाको नाम अङ्कित भएको औँठी; नाम लेखिएको औँठी; छापेमुन्द्रो। २. कुनै व्यक्ति वा संस्थाको नाम खोपिएको छाप।

नामयोगी- *ना.* [सं.] व्याकरणअनुसार सर्वनाम, विशेषण आदिसँग विभक्ति जोडिएझैँ जोडिने, आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ पनि हुने अव्यय (तिर, सम्म, सित आदि)।

नामराशि- *ना.* [सं.] १. मेष, वृष आदि राशिका आधारमा राखिने नाम। २. नामका आधारमा छुट्ट्याइने राशि। ३. नाम र राशि।

नामरूप- *वि.* [सं.] १. नाम र रूप भएको। २. जस्तो नाम त्यस्तै रूप भएको।

नामर्द- *वि.* [फा.] १. पुरुष भईकन पनि पुरुषमा हुनुपर्ने हिम्मत नभएको; ह्याउ नभएको; हुतीहारा; डरछेरुवा; कायर; लाछी। २. पुंसत्व नभएको; नपुंसक।

नामर्दी- *ना.* [फा.] १. नपुंसकता। २. कायरता; लाछीपना। ३. नामर्द हुनाको भाव।

नामर्दी दण्ड- *ना.* पोइल गएकी स्वास्नीलाई फर्काएर ल्याई फेरि स्वास्नी बनाएर राख्नेलाई गाउँले नियमअनुसार दिइने एक प्रकारको आर्थिक दण्ड।

नामला गुम्बा- *ना.* [भो. ब. नाम (र)+ला+गुम्बा] नेपालको गोरखा जिल्लाको नामरुडा भन्ने स्थानमा रहेको एक गुम्बा।

नामवाचक- *वि.* [सं.] १. नाम वा संज्ञाको अर्थ व्यक्त गर्ने। २. नाम बताउने। ३. व्याकरणका अनुसार अरू कोटिको ठाउँमा नामको अर्थ जनाउने (उदा.- तेरो म जान्दिनँले मलाई दिक्क पारिसक्यो। यस वाक्यमा 'म जान्दिनँ' नामवाचक पदावली हो)।

नामशेष- *वि.* [सं.] १. भौतिक अस्तित्व सिद्धिएर नाम मात्र बाँकी रहेको। २. शारीरिक रूपमा मरिसकेको। ३. मात्रा, सङ्ख्या आदिका दृष्टिले नगण्य; नाम मात्र शेष रहेको।

नामसारी- *ना.* [सं.] कसैका नाममा रहेको चलअचल सम्पत्ति उसका नामबाट अरू कसैका नाममा सार्ने वा दर्ता गराउने काम; साबिक नामनामासी खारेज गरी हालको नामनामासी अङ्कित गर्ने कार्य; दाखिलखारिज।

नामा$_१$- *वि.* [सं.] नामको; नामक; भन्ने।

नामा$_२$- *ना.* [फा.] कुनै शब्दको पछिल्तिर जोडिने र जुन शब्दको पछिल्तिर जोडिएको छ त्यससम्बन्धी लिखत भन्ने बुझाउने शब्द (उदा.- वारिसनामा, मन्जुरीनामा, राजीनामा इ.)।

नामाङ्कन- *ना.* [सं.] १. कुनै सङ्घ, संस्थाको सदस्यताका निम्ति वा कुनै पदका निम्ति उम्मेदवारका हैसियतले नाम प्रस्तुत गर्ने काम; नाम राख्ने काम। २. नामावलीमा नाम चढाउने काम। ३. नाम उल्लेख गर्नुपर्ने ठाउँमा हुने लिखित उल्लेख। ४. शीर्षक दिनु वा

थप्नुपर्ने ठाउँमा सोको दियाइ वा थपाइ।

नामाङ्‌कित- *वि.* [सं.] १. नाउँ लेखिएको; नाउँ खोपिएको। २. कुनै सङ्घ-संस्थाको सदस्यताका निम्ति वा कुनै पदका निम्ति उमेदवारका हैसियतले नाम प्रस्तुत भएको।

नामानुशासन- *ना.* [सं.] नामहरूको अर्थ र प्रयोगसम्बन्धी कुराको बयान भएको शास्त्र; नामहरूको शब्दकोश।

नामान्तर- *ना.* [सं.] १. मुख्य नामभन्दा अतिरिक्त अर्को नाम। २. उपनाम; अवान्तर नाम।

नामावली- *ना.* [सं.] एक किसिमका व्यक्ति वा वस्तुहरूको कुनै उद्देश्यले तयार पारिएको नामको सूची; नामहरूको तालिका।

नामावली प्रकाशन- *ना.* परीक्षामा उत्तीर्ण छात्रहरूको, कुनै पदका प्रत्याशीहरूको र अरू कार्यमा संलग्न हुन चाहने वा संलग्न भएका व्यक्तिहरूको नामको सूचीको प्रकाशन; सम्बन्धित नामावली बाहिर टाँस्ने काम।

नामिक- *ना.* [सं. नाम+इक] नामसँग सम्बन्धित; नामसम्बन्धी; नामको।

नामिक पद- *ना.* नामवाचक पद; नामसम्बन्धी पद।

नामिक पदावली- *ना.* नामको अर्थ जाहेर गर्ने पदावली (नाउन फ्रेज)।

नामी- *वि.* [नाम+ई] १. निकै प्रसिद्धि पाएको; कहलिएको; नाम चलेको; नामुद; प्रसिद्ध। २. उत्तम खालको; राम्रो किसिमको।

नामुद- *वि.* [फा. नामजद] नाउँ चलेको; नामी।

नामुद्दार- *वि.* प्रसिद्ध भएको; नाम चलेको; नामी; नामुद; प्रसिद्ध।

नामेट- *वि.* [नाम+मेट] १. नामनिसाना नै नरहने गरी सिद्धिएको; पूर्णतया अस्तित्वविहीन भएको; पूरै रूपमा विनष्ट; सखाप। *ना.* २. सर्वनाश; बरबादी।

नाम्म्याल गुम्बा- *ना.* [भो. ब.] नेपालको मुस्ताङ जिल्लाको लो मान्ताङदेखि उत्तरपट्टिका डाँडाहरूको सिरानमा अवस्थित, मुस्ताङ राज्यका प्रथम संस्थापक राजा अभिपालद्वारा निर्मित मानिएको एक गुम्बा।

नाम्जा- *ना.* [भो. ब.] नेपालको मुगु जिल्लामा पर्ने, भोटतिर आवतजावत गर्ने १६,२२० फिट अग्लो एक भञ्ज्याङ।

नाम्जो- *ना.* [लामो+जाबो] १. पाटबाट बनाइएको धोक्रो वा थैलो। २. बाँझो जमिन।

नाम्ले- *वि.* [नाम्लो+ए] १. नाम्लोजस्तो; नाम्लाका ढाँचाको। २. एक नाम्लाको लमाइको फेरो बराबर मोटाइ वा परिमाण भएको। *ना.* ३. नाम्लो लिएर ज्यालामा भारी बोक्ने मान्छे; डोरी नाम्लाका भरमा जीविका चलाउने व्यक्ति।

नाम्ले किरो- *ना.* १. लगभग तीन सेन्टिमिटर लामो थ्याप्चो पातजस्तो जिउ, अगाडि र पछाडि दुवैतिर चूषक भएको, भेडामा परजीवी भएर बाँच्ने र शरीरभित्र बस्तुभाउका पेटमा ज्वालाकोषका रूपमा रहने एक किसिमको किरो। २. सोको रोग।

नाम्ले जुको- *ना.* हे. नाम्ले।

नाम्ले फेद- *ना.* नाम्लो नलाई बोक्न नसकिने गिँड हुने ठुलो रुख वा बोट (मसला आदि) को माटामाथि जरो भएको भाग।

नाम्लो- *ना.* [सं. लम्बट > प्रा. लम्बडो > लाम्लो] पिठ्युँमा भारी अड्याएर बोक्नाका निम्ति पाट, चोया, छाला आदिबाट बनेको थाप्लोमा लाउने चेप्टो पातो भएको एक प्रकारको डोरी; चेप्टो पातो भएको डोरी थाप्लोमा अड्याई पिठ्युँमा भारी बोक्ने साधन।

नायक- *ना.* [सं.] १. कुनै लक्ष्यप्राप्तिका निम्ति समाजको नेतृत्व गर्ने व्यक्ति; कुनै दल वा समुदायलाई अगाडि लैजाने व्यक्ति; जनसमुदायको अग्रगण्य व्यक्ति; अगुवा; नाइके; नेता। २. मार्ग निर्देशन गर्ने व्यक्ति; पथप्रदर्शक। ३. कुनै घर, संस्था वा देशको सर्वोपरि व्यक्ति; स्वामी; मालिक। ४. दश सेनापति माथिको सेनापति। ५. काव्य, नाटक आदि साहित्यिक विधामा प्रधान रूपले चरित्रचित्रण गरिएको पुरुष पात्र (काव्यशास्त्रमा मानिएका नायकका धीरोदात्त, धीरोद्धत, धीरललित र धीरप्रशान्त- यी चार प्रमुख अथवा दक्षिण, धृष्ट, अनुकूल र शठ यी चार गौण भेद गरी जम्मा सोह्र भेद र तिनका पनि उत्तम, मध्यम र अधम तीन भेदले गर्दा जम्मा हुन आउने अठचालिस भेदमध्ये कुनै एक भेद)। ६. हारका बिचमा जडिएको मणि। ७. जपमालामा राखिएको ठुलो दाना; सुमेरु।

नायकत्व- *ना.* नायकको स्वभाव, दायित्व वा भाव; नाइकेपन; नेतृत्व।

नायखीँ- *ना.* [नेवा.] ढोलक जस्तै तर ढोलकभन्दा केही सानो एक प्रकारको बाजा।

नायन- *ना.* [नाहुर] तिब्बती क्षेत्रमा पाइने ३ देखि ४ फुट अग्लो, ९० सेन्टिमिटर देखि १ मिटरसम्म लामो सिङ भएको ठुलो जङ्गली भेडो।

नायब- *वि.* [अ.] १. काममा मद्दत पुर्‍याउने; सहायक। *ना.* २. मुख्य हाकिममुनिको कर्मचारी; सहायक कामदार। ३. पहिलेपहिले कुनै दर्जाको अगिल्तिर लागी त्यसभन्दा एक तह कम बुझाउने शब्द (नायब सुब्बा, नायब मुखिया, नायब गुरुज्यू इ.)। ४. कुनै पदमा काम गरिरहेको व्यक्ति कारणवश केही दिनसम्म काम गर्न नसक्ने भएमा वा अनुपस्थित रहेमा उसको प्रतिनिधि भई काम गर्ने व्यक्ति।

नायब डिठ्ठा- *ना.* डिट्ठाभन्दा मुनिको एक निजामती दर्जा।

नायब निरीक्षक- *ना.* प्रहरी सेवामा निरीक्षकभन्दा तल्लो श्रेणीको कर्मचारी; उप-निरीक्षक; सब-इन्स्पेक्टर।

नायब बडागुरुज्यू- *ना.* बडागुरुज्यूभन्दा एक तहमुनिको गुरुज्यू।

नायब मुखिया- *ना.* पूरा मुखिया भइनसकेको तर बहिदारभन्दा माथिल्लो दर्जाको कर्मचारी वा उसको पद।

नायब राइटर- *ना.* केही तल्लो श्रेणीको राइटर वा उसको पद।

नायब सुब्बा- राजपत्र अनङ्‌कित प्रथम श्रेणीको एक पद।

नायिका- *ना.* [सं.] १.काव्य, नाटक आदि साहित्यिक विधामा मुख्य रूपले चरित्रचित्रण गरिएकी स्त्रीपात्र। (काव्यशास्त्रअनुसार स्वाधीन भर्तृका, प्रोषित भर्तृका; वासक सज्जा र विरहोत्कण्ठिता- जस्ता आठ प्रकारका नायिका)। २. नायककी पत्नी। ३. जनसमुदायलाई नेतृत्व प्रदान गर्ने स्त्री; नारी नेता।

नार्नु- *स.क्रि.* [नारा+नु] १. एक जोडा गोरु वा राँगाका काँधमा जुवा राखी जोताराले बाँधेर हल्लुडमा अल्झाई खेतबारी जोत्नका निम्ति उपयुक्त पार्नु। २. त्यसै गरी हिँडाउनका लागि बग्गीमा घोडा जोत्नु। ३. त्यसै गरी गाडामा गोरु वा राँगा मिलाउनु। ४. जम्मा

पार्नु; जुटाउनु।
नारक- *वि.* [सं.] १. नर्कको; नर्कसम्बन्धी; नारीकीय। *ना.* २. नरक। ३. नरकको प्राणी।
नारकी- *वि.* [सं.] १. नरकमा परेको; नरकभोगी। २. दुराचारले गर्दा नरक जान लायकको; दुराचारी; दुष्टात्मा; पापी।
नारकीय- *वि.* [सं.] १. नरकसम्बन्धी; नरकको। २. नरकजस्तो; नरकको जस्तो। ३. नरकमा भएको जीवजस्तो; अति निकृष्ट; ज्यादै अधम।
नारद- *ना.* [सं.] १. एउटाको कुरा अर्कोलाई लगाई उनीहरूका बिच फाटो पार्ने व्यक्तिका रूपमा प्रसिद्ध देवर्षि; ब्रह्माका दश मानसपुत्रमध्ये एक। *वि.* २. एक जनाको कुरा अर्कोलाई लगाई झगडा पार्ने; छुल्याहा।
नारदकुण्ड- *ना.* पश्चिमी नेपालको दरौँदी नदीको मुहानमा अवस्थित एक कुण्ड।
नारदपुराण- *ना.* सनकादि कुमारहरूद्वारा नारदलाई उपदेश गरिएको कथाको वर्णन भएको, अठार पुराणमध्ये एक।
नारदीय- *वि.* नारदसम्बन्धी; नारदको।
नारन- *ना.* /*वि.* बो. [सं. नारायण] १. नारायणको अपभ्रंश रूप; नारान। २. ज्वाइँ शब्दको अन्त्यमा सम्मान जनाउन टाँसिने शब्द (ज्वाइँनारन)। *वि. बो.* ३. हरे। (उदा.- म किन आएँछु नारन, यस ठाउँमा!)।
नारनपाती- *ना.* भुवादार पात हुने र मसिना, झुप्पादार, बास्ना आउने फूल फुल्ने एक जातको रुख; त्यसैको पात वा फूल।
नारनशिव- *वि. बो.* कसैलाई दुःख- कष्ट आइपर्दा त्यस्ता व्यक्तिमाथि दया वा सहानुभूति देखाउनका लागि उच्चारण गर्ने शब्द; नारान; हरे।
नारा१- *ना.* [अ. नअर] १. कुनै संस्था वा व्यक्तिहरूले आफूले गरेको माग तथा अँगालेको विचार सिद्धान्त आदिको सार्वजनिक प्रचारका लागि गरिने उद्घोष। २. ठुलो आवाज; कुनै कुराको फलाको।
नारा२- *ना.* [नार्+आ] हल्लुँड।
नारा३- *ना.* [भो.ब.] हिउँ पग्लेका बेलामा नेपाल र भोटका बिच आवतजावत गर्ने, जुम्ला जिल्लाको १६,०८५ फिट अग्लो एक भन्ज्याङ।
नाराइ- *ना.* [नार् (+आइ)] नार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
नाराज- *वि.* [फा.] १. प्रसन्न नभएको; खुसी नभएको; अप्रसन्न; बेखुस। २. रिसाएको; रुष्ट।
नाराजी- *ना.* प्रसन्नता नभएको स्थिति; अप्रसन्नता; बेखुसी।
नारान- *ना.* हे. नारन।
नारानपाती- *ना.* नारनपाती।
नारानशिव- *वि.बो.* नारनशिव।
नारायण- *ना.* [सं.] विष्णु; नारन।
नारायणपाती- *ना.* हे. नारानपाती।
नारायण प्रेस- *ना.* नेपालका जनरल गेहेन्द्रशमशेरले बनाएको पुरानो मुद्रणयन्त्र।
नारायणबलि- *ना.* अपमृत्यु, अकाल मृत्यु आदिले गर्दा अगति परेका वा लामो समयसम्म बेपत्ता भएकाले मृत मानिएका व्यक्तिको औध्र्वदैहिक क्रिया वा प्रेतकर्म गर्नाका निम्ति ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर, इन्द्र र यमको पूजा गरी मृतकको प्रायश्चित्तस्वरूप गरिने संस्कार।
नारायणहिटी दरबार- *ना.* तत्कालीन नेपालको राजदरबार।
नारायणी- *ना.* [सं.] १. नारायणकी पत्नी; लक्ष्मी। २. बुढी गण्डकीसहित त्रिशूली र कालीगण्डकी देवघाटमा पुगेर मिलेपछि एउटै बनेको नदीको नाम। *वि.* ३. नारायणसम्बन्धी; नारायणकी।
नारिनु- *अ.क्रि.* [नार्+इ+नु] १. नाराइमा पर्नु। *क.क्रि.* २. नार्ने काम गरिनु।
नारी१- *ना.* [सं.] स्त्री; महिला; आइमाई।
नारी आन्दोलन- *ना.* आफ्नो सामाजिक, आर्थिक आदि स्थितिमा सुधार ल्याउन नारी जातिले चलाएको क्रान्तिकारी अभियान।
नारी समानता- *ना.* नारीहरूले पनि पुरुषहरू सरह सबै क्षेत्रमा समान अधिकार पाउनु पर्छ भन्ने अभिमत वा धारणा।
नारी२- *ना.* [नारा+ई] घोडाको मुखभित्र हालिने लगामको एक प्रकारको काँडादार फलामे अवयव।
नारीघडी- *ना.* [नारी+घडी] नाडीमा बाँध्ने घडी।
नारीछन्द- *ना.* [सं.] मगणको पाउ भएको छन्द। (उदा.- गोर्खाली हैं हामी, शूरामा छौं नामी)।
नारीजाति- *ना.* [सं.] महिला; स्त्रीजाति।
नारीरत्न- *वि.* [सं.] १. नारीहरूमा श्रेष्ठ। *ना.* २. उत्तम नारी; शील सौन्दर्यसम्पन्न नारी; गुणवती नारी।
नारीवाद- *ना.* [सं.] नारी अस्मिता र नारी स्वतन्त्रताप्रति प्रतिबद्ध मान्यता; सिद्धान्त वा आन्दोलन।
नारीश्वर- *ना.* [सं.] आधा शरीर पुरुष, आधा शरीर नारी भएका एक हिन्दू देवता; अर्धनारीश्वर।
नारु- *ना.* [नारा+ऊ] १. लगभग १८-२० मिटर अग्लो, पन्जाकार हरियो पात हुने, सेतो र पहेँलो फूल लाग्ने, एक जातको लेकाली बोट; करुको बोट। २. त्यसैको बुटी।
नारो- *ना.* [नारा] नारा; जोतारो; हल्लुँड।
नाल१- *ना.* १. घरको फोहोर मैला, जुठो आदि फाल्ने ठाउँ; रछ्यान। २. कमलको डाँठ। ३. नली; ढुङ्ग्रो। ४. फोहोर पानी बग्ने ठाउँ वा निकास (ढल, डुँड, पाइप आदि)। ५. बालकका नाभिको आन्द्रो; साललाई नाइटामा जोड्ने अवयव। ६. बन्दुक, तोप आदिको गोली निस्कने नली। ७. थाम वा गारोले छुट्ट्याइने घरको खण्ड। ८. कोदालीको पासो र पाताका बिचको बाङ्गो भाग।
नाल२- *ना.* [अ. नअल] १. घोडाका टापमा वा जुत्ताका कुर्कुच्चामा ठोकिने अर्ध-चन्द्राकार फलामे साधन। २. जुवा खेलाउनेले खेल्नेहरूसँग लिने बहाल वा दस्तुर। ३. एक प्रकारको सरकारी दस्तुर।
नालबन्दी- *ना.* १. घोडाको टापमा नाल ठोक्ने काम। २. त्यस्तो काम गर्ने पेसा भएको व्यक्ति।
नाला१- *ना.* [सं. अनल] आगो झिक्ने दाबिलोजस्तो साधन।
नाला२- *ना.* १. वर्षा भएका बखतमा मात्र भेल आउने सानोतिनो खोल्सो; सानो खोलो; खहरे। २. खेतबारीमा पानी पटाउनाका

निम्ति बनाइएको ठुलो कुलो; नहर। ३. फोहोर पानी बग्ने ढल; नल; नाली। ४. खाँबे घरमा एक खाँबो र अर्को खाँबाका बिचको खुला ठाउँ।
नालायक- *वि.* [फा.] १. कुनै पनि काम वा पदका निम्ति उपयुक्त नभएको; लायक नभएको; अयोग्य। २. योग्यता, गुण आदिका दृष्टिले तल्लो श्रेणीको; क्षुद्र; तुच्छ; नीच; अधम।
नालायकी- *ना.* १. लायक नहुनाको भाव; अयोग्यता। २. क्षुद्रता; नीचता; तुच्छता।
नालिक- *वि.* [सं.] १. डाँठवाल; नलवाला। *ना.* २. कमल।
नालिका- *ना.* [सं.] १. कमलको डाँठ। २. हात्तीलाई सधाउने अङ्कुसे। ३. छालाको कोर्रा। ४. डुँड।
नालिश- *ना.* हे. नालिस।
नालिस- *ना.* [फा.] कुनै व्यक्ति वा संस्थाद्वारा आफूमाथि अन्याय भएको लागेमा उचित दण्ड-सजाय वा क्षतिपूर्तिका निम्ति अदालत वा सम्बन्धित अधिकारीसमक्ष गर्ने रीतपूर्वकको उजुरी; फिराद; इजहार; नालेस।
नाली- *ना.* [नाल+ई] फोहर पानी बग्ने ढल; नाल।
नालीबेली- *ना.* [नाडी+बेली] १. कुनै वस्तु वा कुराको आद्योपान्त वर्णन; बेहोरा सबै बुझाएर गरिएको वर्णन; सविस्तार वर्णन; बेलीबिस्तार। २. पत्ता नलागेमा खन्न असजिलो हुने तरुल, भ्याकुर आदिको लहरो र फेद।
नालु- *ना.* [सं. नल+उ] १. एक किसिमको सन; सनपाट। २. अमिलो स्वादको फूल फुल्ने उक्त सनपाटको वृक्ष; चन्ना; चन्नी।
नालु कुरो- *ना.* धेरै आकारको पात हुने गुलाफी फूल फुल्ने, आयुर्वेदमा जरालाई बाथरोगको शमन गर्ने भनिएको, घण्टीफूलका समूहको साधारण बोट; चन्ना; चन्नी।
नालु फूल- *ना.* नालुको जस्तो बोट र फर्सीका जस्ता फुस्रा पात र फिका गुलाफी रङका थुँगा हुने जङ्गली फूल; त्यसैको बोट।
नाले- *ना.* [सं. नाल+ए] दुवैतिरका आँखा नकाटीकन एकापट्टिको आँखा छेडी काठको ठेडीजस्तो बिर्को लगाउन हुने गरी बनाइएको बाँसको ढुङ्ग्रो।
नालेस- *ना.* हे. नालिस।
नाविक- *ना.* [सं.] १. नदीमा डुङ्गा चलाउने पेसा भएको व्यक्ति वा जाति। २. नाउमा बसेर यात्रा गर्ने व्यक्ति।
नाविक सूची- *ना.* १. जहाज हाँक्ने कर्मचारीहरूले प्रयोग गर्ने गति, दिशा, समय आदिको विवरण दिने उपकरण। २. उक्त उपकरणबाट प्राप्त सूचना।
नावी- *ना.* [सं.] माझी; बोटे।
नाव्य- *वि.* [सं.] १. नाउद्वारा पार गर्नुपर्ने; डुङ्गाद्वारा तर्नुपर्ने। २. नाउ वा डुङ्गा चलाउन हुनेसम्म पानी भएको।
नाश- *ना.* [सं.] १. भइरहेको वा देखिइरहेको कुनै वस्तु नहुने वा नदेखिने स्थिति; अस्तित्वविहीन बन्ने स्थिति; विनाश; सत्यानाश; विध्वंश; बरबादी। २. धामीझाँक्रीका अनुसार बोक्सी आदिको कुदृष्टि परी खानामा उत्पन्न हुने अरुचि वा त्यसरी अरुचि उत्पन्न गराउने कुदृष्टि; नाश-बिगार।
नाशक- *वि.* १. भइरहेको वस्तुलाई नहुने वा नरहने स्थितिमा पुऱ्याउने; नाश गर्ने; नष्ट पार्ने; सत्यानाश पार्ने; बिगार्ने। २. मार्ने। ३. हटाउने।
नाशकारी- *वि.* नाश गर्ने; नाशक।
नाशबिगार- *ना.* १. नाश गर्ने र बिगार गर्ने; नाश र बिगार; हानिनोक्सानी; बरबादी। २. खाने कुरामा अरुचि पैदा हुने बेथा वा रोग; नाश।
नाशवान्- *वि.* धेरै समयसम्म नटिक्ने; नाश हुने; अनित्य; अस्थायी।
नास्नु- *स.क्रि.* [सं. नाश+नु] १. भइरहेको वा देखिइरहेको वस्तुलाई नहुने वा नदेखिने स्थितिमा पुऱ्याउनु; नाश गर्नु; विध्वंश गर्नु। २. बनेको वस्तुलाई बिगार्नु; भत्काउनु; लथालिङ्ग पार्नु। ३. खर्च गर्नु; मास्नु। ४. खेर फाल्नु। ५. मार्नु। ६. तुहाउनु।
नासत्य- *ना.* [सं.] सूर्यकी विवाहिता पत्नी संज्ञाका एक पुत्र; अश्विनीकुमार।
नासमझ- *वि.* [ना+समझ] जान्ने र बुझ्ने शक्ति नभएको; समझ नभएको; विवेकविचार नभएको; बुद्धिहीन; मूर्ख।
नासमझी- *ना.* मूर्खता; बेबुझक्याइँ।
नासलचोक- *ना.* हनुमानढोकाभित्र रहेको नाट्यशाला भएको पुराना राजाहरूका पालाको चोक।
नासा- *ना.* [सं.] नाक।
नासापुट- *ना.* नाकका दुई प्वाल; नाकका पोहरा।
नासारन्ध्र- *ना.* नासापुट।
नासिका- *ना.* [सं.] नाक।
नासिका विवर- *ना.* नाके टोड्की।
नासिकी- *वि.* [सं. नासिक्य] १. नासिकाबाट उत्पन्न; नासिक्य। *ना.* २. नासिका; नाक।
नासिकीकरण- *ना.* अनुनासिक ध्वनि नासिक बन्ने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया; नासिक्यीभवन (उदा.- काशी > काँसी)।
नासिकीभवन- *ना.* अनुनासिक ध्वनिलाई नासिक बनाउने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया; नासिक्यीकरण।
नासिक्य- *वि.* [सं.] १. कुनै दुइटा उच्चारण अवयव परस्पर जोडिँदा श्वासप्रवाहमा बाधा भएपछि किलकिलेसहित कोमलतालु तल झुकी मुखतिरको बाटो बन्द गरेर नाकेओढारतिरबाट सास बाहिर निस्कँदा उत्पत्ति हुने (ध्वनि)। *ना.* २. नासिका; नाक।
नासिक्यीकरण- *ना.* नासिकीकरण। **नासिक्यीभवन-** *ना.* नासिकीभवन।
नासिनु- *क.क्रि.* [नास्+इ+नु] १. नष्ट पारिनु। *अ.क्रि.* २. नष्ट हुनु।
नासो- *ना.* [सं. न्यास] चाहिएका बेलामा फिर्ता लिने गरी कसैलाई विश्वासपूर्वक राख्न दिइएको वस्तु; धरौटी; धरोट।
नास्ति- *वि. बो.* [सं.] १. बिलकुल नभएको वा छैन भन्ने बुझाउने शब्द (उदा.- तिमी सँग होला, आफ्नो त केही पनि नास्ति)। *वि.* २. नभएको; अभाव भएको।
नास्तिक- *वि.* [सं.] १. ईश्वर, देवता, परलोक, पुनर्जन्म आदिको अस्तित्व नमान्ने; परलोक छैन भन्ने। २. वैदिक धर्ममा विश्वास नराख्ने; वेदलाई नमान्ने वा वेदको निन्दा गर्ने।
नास्तिकता- *ना.* [सं.] १. नास्तिक हुनाको भाव वा अवस्था।

२. ईश्वर, परलोक, पुनर्जन्म आदि नमान्ने मत वा सिद्धान्त।

नास्तिकतावादी- *ना.* नास्तिक दर्शनको अनुयायी।

नास्तिकत्व- *ना.* [सं.] नास्तिकता।

नास्तिक दर्शन- *ना.* [सं.] नास्तिक रूपमा लिइने कुनै एक दर्शन (चार्वाक, साङ्ख्य, बौद्ध, जैन, द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद इ.)।

नास्तिवाद- *ना.* [सं.] नास्तिकतावाद।

नास्पाती- *ना.* [फा. नाशपाती] लहरे पीपलका जस्ता बोट र पात हुने, सेता फूल फुल्ने, स्याउका झैँ दाना फल्ने एक प्रसिद्ध वृक्ष वा त्यसको फल; नासपाती।

नास्य- *वि.* [सं.] नाकको; नाकसम्बन्धी; नाकबाट उत्पन्न हुने (रोग आदि)।

नाहक- *क्रि.वि.* [अ. नाहक] कुनै प्रयोजनविना; बेमतलव; बिनसित्ति; व्यर्थै; अनाहक।

नाहिँ- *वि. बो.* [सं. नहि] अभाव, अस्वीकृति वा बेमन्जुरी बुझाउने शब्द; नाइँ।

नाहुर- *ना.* [सं. अरण्यचर > प्रा. अरण्णअर] हिमालमा हुने एक प्रकारको जङ्गली भेडो।

नि$_{१}$- *उप.* [सं.] शब्दको अगिल्तिर लागेर विशेष अर्थ बुझाउने उपसर्ग; एक प्रकारको पूर्वसर्ग (जस्तो- निपात, निग्रह, निर्देश इ.)।

नि$_{२}$- निपा. [सं. नपुन > प्रा. ठाउण] आफ्नो स्वतन्त्र अर्थ नभएर वाक्य वा शब्दको अर्थलाई नै जोर दिन वा प्रश्न, विस्मय आदि जनाउन शब्द वा वाक्यको प्रायः पछिल्तिर प्रयोग गरिने एक प्रकारको अव्यय (उदा.- ठिकै छ नि, यो केहो नि? आम्मै नि! इ)।

निः- *उप.* [सं.] निस्-उपसर्गको ऊष्मवर्ण (श ष स), अघोष पवर्ण (प फ), अघोष चवर्ण (च छ), अघोष कवर्ण (क ख) भन्दा पहिले आउँदाको वैकल्पिक रूप; निस्।

निःक्षत्र- *वि.* १. क्षत्रभङ्ग। २. क्षत्रियविहीन (उदा.- भृगुकुलका परशुरामले यस पृथ्वीलाई अनेकौँपल्ट निःक्षत्र तुल्याए)।

निःशङ्क- *वि.* १. कुनै कामकुरा गर्दा शङ्का नलिईकन गर्ने; शङ्का नभएको; सन्देह नभएको; शङ्काहीन; निस्सन्देह। २. कुनै काम-कुरा गर्दा मनमा डर नलिने; नडराउने; निडर। *क्रि.वि.* ३. शङ्का वा सङ्कोच नलिईकन।

निःशब्द- *वि.* १. शब्द नभएको; विनाशब्दको; ध्वनिरहित; ध्वनिहीन; नीरव। २. शब्द वा आवाज ननिकाल्ने; नबोल्ने; मौन बस्ने; चुपचाप बस्ने।

निःशस्त्र- *वि.* हातहतियार नभएको; शस्त्र नभएको; निश्शस्त्र।

निःशस्त्रीकरण- *ना.* निश्शस्त्रीकरण; निरस्त्रीकरण।

निःशस्त्रीकृत- *वि.* हातहतियार खोसिएको; शस्त्रविहीन गराइएको; निश्शस्त्रीकृत; निरस्त्रीकृत।

निःशुल्क- *वि.* १. शुल्क नलागेको; शुल्क तिर्नु नपर्ने। २. कर नलागेको; तिरोभरो नलागेको; कर तिर्नु नपर्ने; तिरोभरो नपर्ने।

निःशेष- *वि.* कत्ति पनि बाँकी नरहेको; शेष नरहेको; निश्शेष; समाप्त।

निःशोक- *वि.* १. शोक नभएको; शोक नरहेको। २. शोक नगर्ने।

निःश्वसित/निःश्वस्त- *वि.* [सं.] निःश्वास फालिएको।

निःश्वास- *ना.* [सं.] १. नाक वा मुखबाट बाहिर निस्कने सास। २. सास बाहिर निस्कने क्रिया। ३. लामो सास; सुस्केरा।

निःसङ्कोच- *क्रि.वि.* [सं.] १. कुनै काम-कुरा गर्दा धक नमानीकन; नहिचकिचाईकन; सङ्कोच नमानीकन; निस्सङ्कोच। *वि.* २. सङ्कोच नभएको। ३. सङ्कोच नमान्ने।

निःसङ्कोची- *वि.* सङ्कोच नभएको; निःसङ्कोच।

निःसन्धि- *वि.* [सं.] १. सन्धिरहित। २. कसिएको; बलियो; दहिरलो।

निःसन्तान- *वि.* [सं.] हे. निस्सन्तान।

निःसत्त्व- *वि.* [सं.] हे. निस्सत्त्व।

निःसन्देह- *वि.* [सं.] हे. निस्सन्देह।

निःसम्पन्न- *वि.* [सं.] हे. निस्सपन्न।

निःसरण- *वि.* [सं.] हे. निस्सरण।

निःसहाय- *वि.* [सं.] हे. निस्सहाय।

निःसार- *वि.* [सं.] हे. निस्सार।

निःसारण- *ना.* [सं.] हे. निस्सारण।

निःस्सारित- *वि.* [सं.] हे. निस्सारित।

निःसीम- *वि.* [सं.] हे. निस्सीम।

निःसृत- *वि.* [सं.] हे. निस्सृत।

निःस्वार्थ- *वि.* [सं.] हे. निस्स्वार्थ।

निःस्वार्थी- *वि.* [सं.] हे. निस्स्वार्थी।

निःसम्पात- *ना.* [सं.] आधी रात; मध्यरात।

निःसम्बल- *वि.* [सं.] सम्बलहीन; आधार नभएको; असहाय।

निऋति- *ना.* [सं.] १. दक्षिण र पश्चिमको बिचमा पर्ने एक विदिशा; नैऋत्य। २. नैऋत्यकोणकी अधिष्ठात्री देवी; सङ्कटा। ३. राक्षसी।

निकट- *ना.यो.* [सं.] १. नाम, सर्वनाम, विशेषण आदिसँग विभक्ति जोडिएझैँ मिल्ने छेउ वा समीपको अर्थ बुझाउने एक प्रकारको अव्यय। २. पास; नजिक; समीप। *वि.* ३. नजिकको; वरको; आत्मीय; घनिष्ठ। (उदा.- रामका लागि लक्ष्मणभन्दा निकट सीता नै ठहरिन्छिन्)। *क्रि.वि.* ४. समीपमा; नजिकै। (उदा.- तिमी मेरै निकट छौ)। *ना.* ५. नजिकको स्थिति वा नजिक हुनाको अवस्था वा परिस्थिति; सामीप्य।

निकटतम- *वि.* ज्यादै नजिकको; सबभन्दा नजिकको।

निकटता- *ना.* निकट हुनाको भाव वा अवस्था; सामीप्य।

निकटवर्ती- *वि.* निकट वा नजिकमा रहेको; आसपासमा भएको; नजिकको; छेउछाउको; समीपको; समीपवर्ती।

निकटस्थ- *वि.* निकटवर्ती।

निकम्मा- *वि.* [सं. निष्कर्म] नालायक; बेकम्मा।

निकर- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा वस्तुहरूको समूह; समुदाय। २. वस्तु वा वस्तुहरूको सञ्चित राशि; थुप्रो। ३. कुनै एक वस्तु वा वस्तुहरू अधिक मात्रामा भएको ठाउँ; निधि; कोश।

निकल- *ना.* [अङ्. निकेल] १. मोलम्मा गर्दा वा धातुमा खादको मिश्रण गर्दा प्रयोग गरिने चाँदी झैँ सेतो एक धातु। २. अमेरिकामा पाँच सेन्ट बराबर मूल्यको एक मुद्रा।

निकष/निकषोपल- *ना.* [सं.] १. असल, कमसल छुट्ट्याउन सुनचाँदी आदि धातु घोटेर हेर्ने ढुङ्गो; कसी। २. हतियारमा सान लगाउन प्रयोग गरिने ढुङ्गो; सानढुङ्गो।

निकानन्द- *ना.* [निको+आनन्द] १. कुनै दुःख, पिर नभएको अवस्था; आनन्द; सन्चो। *वि.* २. दुःख, पिर नभएको; विघ्नबाधा नभएको; निर्विघ्न।

निकाय- *ना.* [सं.] १. समूह; समुदाय। २. समुदायअन्तर्गतको एक खण्ड; एकाइ। ३. वासस्थान। ४. शरीर। ५. निशाना; लक्ष्य। ६. कुनै संस्था वा सदन।

निकाल्नु- *स.क्रि.* [निष्कासन+नु] १. भित्र भएको कुनै वस्तु बाहिर झिक्नु वा अन्यत्र कतै पठाउनु। २. कुनै व्यक्तिलाई कुनै देश, ठाउँ, कामकाज आदिबाट हटाउनु। ३. बसिरहेको देश, ठाउँ आदिबाट लखेट्नु; धपाउनु। ४. थुनिएको वा रोकिएको कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई छुटाउनु; बन्धनबाट मुक्त पार्नु। ५. लुकिरहेको वस्तुलाई बाहिर प्रकट गर्नु; प्रकाशमा ल्याउनु। ६. अरूले पत्ता नलगाएको कुरो वा वस्तु पत्ता लगाउनु; कुनै नयाँ कुरो वा वस्तुको आविष्कार गर्नु। ७. फुर्ती, ढाँचा आदि झिक्नु। ८. कुनै पदार्थमा बुट्टा वा बान्की निकाल्नु।

निकाला- *ना.* [निकाल्+आ] १. कसैलाई उसको इच्छाविरुद्ध बसिरहेको देश, ठाउँ, कामकाज आदिबाट निकाल्ने काम; निकालावास; निष्कासन। २. कुनै ठाउँबाट कसैलाई लखेट्ने काम; धपाउने काम।

निकालाइ- *ना.* [निकाल् (+आइ)] निकाल्ने क्रियाप्रक्रिया।

निकालाबास- *ना.* [निकाला+बास] कसैलाई कुनै देश, ठाउँ, कामकाज आदिबाट निकाल्ने काम; निकाला।

निकालिनु- *क.क्रि.* [निकाल्+इ+नु] निक्लने पारिनु।

निकास्नु- *स.क्रि.* [सं. निष्कास+नु] १. अप्ठ्यारोमा फसेको कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई त्यसबाट मुक्त गराउनु। २. दुःखमा परेको व्यक्तिलाई त्यसबाट बाहिर निकाल्नु; उकास्नु। ३. निकास खोल्नु; निकाल्नु। ४. निकासा गराउनु।

निकास- *ना.* १. बाहिरबाट भित्र पस्ने र भित्रबाट बाहिर निक्लने ठाउँ। २. गाउँ वा सहरको बाहिरी खुला जमिन; सार्वजनिक जमिन; गौचरन। ३. नालको वा फोहोर- मैला भएको पानी निस्कने ठाउँ; ढल। ४. बचत; उकास। ५. मार्ग; बाटो; माध्यम।

निकासा- *ना.* १. सरकारद्वारा कसैको आवेदनउपर लगाइने सकारात्मक तोक। २. कुनै वस्तु बाहिर पठाउने काम; निकासी। ३. रकम वा अधिकारबारे माथिल्ला तहबाट तल्ला तहलाई दिइएको स्वीकृति।

निकासाइ- *ना.* निकास्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

निकासापुकासा- *ना.* निकासा, आदेश आदि।

निकासिनु- *क.क्रि.* निकासिने पारिनु।

निकासी- *ना.* [सं. निष्कास+ई] १. कुनै वस्तु स्वदेशबाट विदेश पठाउने काम। २. निकासाको आदेश। ३. लुकेर बसेको वा रोकिइरहेको कुनै वस्तुलाई निकाल्ने वा बाहिर पठाउने काम।

निकासीकर्ता- *ना.* कुनै मालसामान वा अन्य कुनै कुराको निकासी गर्ने व्यक्ति।

निकासी पिकासी- *ना.* हे. निकासीपुकासी।

निकासी पुकासी- *ना.* निकासा गर्ने वा गराउने काम; निकासीको आदेश दिने वा लिने काम।

निकासी पुर्जी- *ना.* एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा मालसामान निकासी गर्ने आदेशपत्र; निकासीका निम्ति दिइएको पुर्जी।

निकासी पैठारी- *ना.* व्यापारिक मूल्यका मालसामान आफ्नो देशबाट अर्को देशमा पठाउने र अर्को देशबाट आफ्नो देशमा झिकाउने काम; निकासी र पैठारी; आयात-निर्यात।

निकुञ्ज- *ना.* [सं.] १. लहराहरू र बाक्लो रुखहरू भएको ठाउँ। २. लतामण्डप; लतागृह। ३. बोट-बिरुवा, जनावर आदि। वन्य सम्पदाको सुरक्षाका उद्देश्यले निर्माण गरिएको स्थल; आरक्षण।

निकुञ्जिका- *ना.* [सं.] सानो निकुञ्ज।

निकृष्ट- *वि.* [सं.] १. सामान्य स्थितिभन्दा ज्यादै तल गिरेको; एकदमै तल्लो तहको। २. नीच प्रवृत्तिको; नीच; अधम; तुच्छ; हेय।

निकृष्टता- *ना.* निकृष्ट हुनाको गुण वा भाव; नीचता; तुच्छता; हीनता।

निकेत/निकेतन- *ना.* [सं.] घर; वासस्थान; निवास। निकै- *वि.* [निको+ऐ] १. प्रशस्त मात्रामा भएको; धेरै; प्रशस्त; मनग्गे। २. आरामै; सन्चै। *क्रि.वि.* ३. धेरै नै; प्रशस्त मात्रामा; खुबै; प्रशस्तै।

निको- *वि.* [फा. नेक+ओ] १. राम्रो बानीबेहोरा भएको; असल चालचलन वा बढिया स्वभावको; जाती; बेस। २. मन परेको; रुचिकर; मनपर्ने। ३. थाकेको; चाउरी परेको (घाउ आदि)। ४. जाती भएको (रोग आदि)। *ना.* ५. सुब्बेफाप्पे; कुशल- मङ्गल; क्षेमकुशल।

निकोर्सि- *क्रि.वि.* जुन दिनदेखि गन्ती गरिएको हो त्यसलाई समेत लिएर त्यसपछि आउने चौथो दिन पर्सिको भोलिपल्टको दिन; निपर्सि।

निक्खर/निक्खरा- *वि.* [सं. निःक्षार] १. अरू कुनै कुरा नमिसिएको; अरू रङ वा जात नभएको; चोखो; शुद्ध; निखर। २. कुनै दोष, दाग नभएको; निखरा; निखुर।

निक्लनु- *अ.क्रि.* [सं. निष्कालन] १. भइरहेको देश, ठाउँ, गरिरहेको काम आदिबाट बाहिर हुनु। २. नदेखिएको वा लुकेर बसेको वस्तु बाहिर आउनु; निस्कनु; देखा पर्नु। ३. अप्ठ्यारो पार गर्नु। ४. बन्धनबाट मुक्त हुनु। ५. उत्पन्न हुनु; पैदा हुनु; उम्रनु।

निक्लाइ- *ना.* निक्लने क्रिया वा प्रक्रिया।

निक्लिनु- *अ.क्रि.* हे. निक्लनु।

निक्षिप्त- *वि.* [सं. निःक्षिप्त] १. फालिएको; फ्याँकिएको; मिल्काइएको। २. धरोट राखिएको। ३. ब्याङ्क आदिमा जम्मा गरिएको।

निक्षेप- *ना.* [सं. निःक्षेप] १. कुनै वस्तुलाई फ्याँक्ने काम; मिल्काउने काम। २. कुनै वस्तुलाई कतै राख्ने काम; थन्क्याइ। ३. चाहिएको बेलामा फिर्ता लिने गरी विश्वासपूर्वक कसैलाई कुनै वस्तु राख्न दिने काम; धरोट; नासो। ४. आर्थिक कारोबार गर्ने कुनै संस्थाको सेयर वा हिस्सा किनेर पैसा हाल्ने काम; लगानी। ५. ब्याङ्कको खातामा जम्मा गरिने रकम वा धन।

निक्षेपक- *वि.* १. कुनै वस्तुलाई फ्याँक्ने वा फाल्ने; मिल्काउने।

२. कुनै वस्तुलाई जम्मा राख्ने; धरौटी राख्ने। ३. आर्थिक कारोबार गर्ने; कुनै संस्थाको सेयर किन्ने। *ना.* ४. निक्षेप गर्ने साधन वा व्यक्ति।
निक्षेपण- *ना.* निक्षेप गर्ने कार्य वा प्रणाली।
निक्षेपित- *वि.* निक्षेप गरिएको।
निक्षेपी- *वि. / ना.* निक्षेपक।
निक्षेप्ता- *वि. / ना.* निक्षेपी।
निक्सारी- *ना.* [निकासा] १. निकासा गर्ने काम। २. राणा शासनकालमा बिन्तीपत्र वा उजुरीको निकासा दिने अड्डा वा फाँट।
निखट्ट/निखट्टु- *वि.* [सं. निकृष्ट] १. खराब बानीबेहोराले गर्दा कतै टिक्न वा कसैसित मिल्न नसकेको। २. कुनै कामकाज नभएको; निकम्मा; बेकम्मा। ३. अभावग्रस्त। *ना.* ४. खाँचो; अभाव।
निखन्नु- *स.क्रि.* [सं. निष्क्रिय+नु] बन्धकी, धरौटी वा धितो राखिएको कुनै वस्तु, घरजग्गा आदि रुपियाँ तिरेर फिर्ता लिनु।
निखनाइ- *ना.* निखन्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
निखनाइनु- *क.क्रि.* निखन्न लाइनु।
निखनाउनु- *प्रे.क्रि.* निखन्न लगाउनु।
निखनिनु- *क.क्रि.* बन्धकी, धितो वा धरौटी राखिएको कुनै वस्तु, घर-जग्गा आदि रुपियाँ तिरेर फिर्ता लिइनु।
निखर- *वि.* हे. निक्खर।
निखलाम- *ना. / वि.* हे. निख्लाम।
निखर्व- *ना.* [सं.] १. दश हजार करोडको सङ्ख्या; सय अरबको सङ्ख्या। *वि.* २. दश हजार करोड; सय अरब। *ना.* ३. बाउन्ने; पुड्के।
निखार्नु- *स.क्रि.* [सं. निक्षारण+नु] १. भएको चिजबिज वा सम्पत्ति सिद्ध्याउनु; धुलो पनि शेष नराखी खतम पार्नु; खङ्गार पार्नु। २. नियार्नु।
निखार- *ना.* [सं. निष्कास्+ट] निखेर, निथ्रेर वा थिग्रेर बाँकी रहेको वस्तु; निथार; थिग्रेनी।
निखाराइ- *ना.* [√ निखार् (+आइ)] निखार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
निखारिनु- *क.क्रि.* निखने तुल्याइनु।
निखित्ते- *ना.* [सं. निषिद्ध] १. कुनै विशेष अनुष्ठानका निम्ति कुनै आचरणको परित्याग। २. निषेध।
निखिल- *वि.* [सं.] सम्पूर्ण; सारा; जम्मै; अखिल।
निखुट- *वि.* [नि+खोट] खोट वा दोष नभएको; निर्दोष; निखुर।
निखुनी- *वि.* [नि+खुनी] खुनी नभएको; कुनै खुन-खोट नलागेको; निर्दोष; बेदाग।
निखुर- *वि.* [निखरा] १. कुनै किसिमको दाग नभएको; निक्खर। २. एउटा रङमा अर्को रङ नमिसिएको; निखरा; निक्खर; एकछाँटा।
निखुर्को- *ना.* [सं. नि+क्षौरक] १. चैततिर चल्ने तातो हावाका प्रभावले झारपातहरू पूर्ण रूपले सुकेको अवस्था; पतझड। (उदा.- यो पराल अहिले खर्च नगरी निखुर्काका लागि साँच्नुपर्छ)। २. उनाउलो पलाउनुभन्दा पहिलेको ग्रीष्मर्तु।
निखुल्कनु- *अ.क्रि.* [सं. नि+खुकुर्नु] अरूलाई मन नपर्ने गरी इत्तरिनु; मात्तिनु; फुरफुरिनु; फुर्किनु; निफुल्कनु; नेप्रिनु।
निखुल्काइ- *ना.* निखुल्कने किसिम, क्रिया वा भाव।
निखुल्किनु- *अ.क्रि.* १. निखुल्कनु।
निखुल्क्याइ- *ना.* निखुल्काइ।
निखुल्क्याइनु- *क.क्रि.* निखुल्किने पारिनु।
निखुल्क्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* निखुल्किने पार्नु वा पार्न लगाउनु।
निखुल्क्याहट- *ना.* निखुल्काहट।
निख्रनु- *अ.क्रि.* [सं. निक्षरण] १. भएको चिजबिज, सम्पत्ति आदि समाप्त हुनु; अलि-अलि गरेर भएभरको सकिनु; बाँकी नरहनु; रित्तिनु; सिद्धिनु। २. फोहोर-मैला नभएको हुनु; स्वच्छ हुनु।
निख्राइ- *ना.* निख्रने किसिम, क्रिया वा भाव।
निख्राइनु- *क.क्रि.* निख्रने पारिनु वा निखारिनु।
निख्राउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* समाप्त गर्नु; रित्याउनु; निखार्नु।
निख्राहट- *ना.* निख्राइ।
निख्रिनु- *क.क्रि.* १. निख्रने पारिनु; निखारिनु। *अ.क्रि.* २ समाप्त हुनु।
निख्लाम- *ना.* [नि+गलो+आम] १. केही पनि नखाएर बस्नुपर्ने स्थिति वा धर्म, सत्याग्रह आदिका लागि गरिने पूर्ण निराहार; निखलाम। *वि.* २. त्यसरी भोको भएको (व्यक्ति, स्थिति, व्रत इ.)। ३. पूर्ण भोको। *क्रि.वि.* ४. त्यसरी भोको रहेर (उदा.- उसले निख्लाम सारा रात काट्यो)।
निख्लै- *वि.* [नि+गलो+ई] १. निस्तै; गलोबाट नछिर्ने। *क्रि.वि.* २. निस्तो किसिमले।
निगड- *ना.* [सं.] १. हात्ती बाँध्ने सिक्री। २. कैदीका गोडामा लगाइने एक किसिमको फलामे कडा; नेल।
निगम- *ना.* [सं.] १. वेद वा वेदको कुनै अंश। २. बाटो; मार्ग। ३. बजार; हाट। ४. सरकारी नियम कानुनअनुसार चल्ने गरी मान्यताप्राप्त स्वतन्त्र अस्तित्व भएको सहकारी संस्था। ५. सङ्घ।
निगमकर- *ना.* कुनै निगमले आफ्नातर्फबाट लगाएको कर।
निगमन- *ना.* गणित वा भौतिक शास्त्रका सूत्रको समुचित निराकरण।
निगम सचिव- *ना.* कुनै निगमको सचिव।
निगमित- *वि.* निगमका रूपमा परिणत भएको; निगमको रूप दिइएको।
निगरानी- *ना.* [फा.] कुनै व्यक्ति वा वस्तु नबिग्रियोस्,नमासियोस् वा अरूद्वारा जथाभावी नहोस् भन्ने उद्देश्यले रेखदेख गर्ने काम; हेरविचार; निरीक्षण; रेखदेख।
निगार- *ना.* [निखार] छानेको जाँड; चुहाएको जाँड।
निगाले- *वि.* [निगालो+ए] १. निगालोसम्बन्धी; निगालाको। २. निगालोजस्तो।
निगाले उखु- *ना.* एक प्रकारको झिनो उखु।
निगाले चितुवा- *ना.* सानो जातको चितुवा; चरीबाघ।
निगाले झाँप्रो- *ना.* निगालाको जस्तो पात हुने एक प्रकारको जङ्गली घाँस।
निगालो- *ना.* कलम, नली आदि बनाइने, प्रायः लेकमा हुने एक जातको मसिनो बाँस; शर।
निगाह- *ना.* [फा.] १. दुःखी-दरिद्री व्यक्तिका उपर गरिने कृपा; दया।

२. दयादृष्टि; मेहरबानी।
निगुरो- *ना.* हे. निहुरो।
निगूढ- *वि.* [सं.] १. मुस्किलले मात्र जान्न सकिने; रहस्यपूर्ण; अति गुप्त। *ना.* २. जङ्गली मुगी।
निगूढार्थ- *वि.* अर्थ स्पष्ट नभएको; अर्थ लुकेको।
निगृहीत- *वि.* [सं.] १. अपराधको आशङ्कामा वा अन्य कुनै कारणले समातिएको; पक्रिएको; पक्राउ परेको। २. घेरिएको। ३. पीडित; दण्डित।
निग्रह- *ना.* [सं.] १. मन, इन्द्रिय आदिलाई छाडा हुन नदिएर आफ्नो वशमा राख्ने काम; रोक्ने काम; नियन्त्रण; रोक। २. उच्छृङ्खल काम-कुरा गर्ने व्यक्तिलाई दिइने दण्ड वा सजाय; यातना; पीडा। ३. दान दिइएको वस्तु फिर्ता लिंदा दिइने मूल्य।
निग्रहण- *ना.* १. रोक्ने काम; रोक; अवरोध। २. दण्ड; सजाय।
निग्रहस्थान- *ना.* वाद-विवाद वा शास्त्रार्थमा असङ्गत कुरो झकी जित्न खोज्नेलाई मूर्ख साबित गरी चुप लाग्न बाध्य गराउने स्थान।
निग्रही- *वि.* निग्रह गर्ने; दमनकर्ता।
निग्रो- *ना.* [सं. निऋतिक] अफ्रिकामा रहने कालो छाला भएको एक जाति; हब्सी।
निघण्टु- *ना.* [सं.] १. संस्कृत भाषाको शब्दका पर्यायहरूको सङ्ग्रह भएको प्राचीन कोश। २. वैदिक शब्दकोश। ३. शब्दकोश।
निचर्नु- *स.क्रि.* [निचोर+नु] हे. निचोर्नु।
निचराइ- *ना.* हे. निचोराइ।
निचराइनु- *क.क्रि.* निचोराइनु।
निचराउनु- *प्रे.क्रि.* निचोराउनु।
निचो- *वि.* [सं. नीच] १. अपेक्षाकृत तल रहेको; होचो; गहिरो। २. तुच्छ; चुत्थो।
निचोड- *ना.* सारांश; निष्कर्ष।
निचोर्नु- *स.क्रि.* [सं. निच्युतन] १. हातले वा अन्य कुनै साधनले दुईतिरबाट च्यापेर वा अँठ्याएर कुनै वस्तुको रस चुहिने गरी निकाल्नु। २. बेसरी थिच्नु। ३. भएजति सबै झक्नु; निथार्नु। ४. कुनै जुक्ति-बुद्धिले अर्काको मनको कुरा लिनु। ५. माड्नु; मिच्नु।
निचोर- *ना.* १. कुनै वस्तु वा कुराको सार; सारांश। २. विचार वा विवेचनाबाट आखिरमा निक्लेको सिद्धान्त; निष्कर्ष; निधो; निर्केवल। ३. कुनै कामको अन्तिम परिणाम; आखिर; अन्त्य। ४. खोइलाबाट रस निकाल्ने काम।
निचोराइ- *ना.* निचोर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
निचोराइनु- *क.क्रि.* निचोरिने पारिनु।
निचोराउनु- *प्रे.क्रि.* निचोर्न लगाउनु; निचोरिने पार्नु।
निचोराहट- *ना.* निचोराइ।
निचोरिनु- *क.क्रि.* निचोराइको पात्र हुनु।
निचोरनाचोर- *ना.* सबैतिरबाट निचोर्ने काम; राम्ररी चारैतिरको सार-वस्तु झर्ने गरी निचोर्ने प्रक्रिया।
निचोऱ्याइ- *ना.* निचोरिने क्रिया वा प्रक्रिया।
निचोऱ्याहट- *ना.* निचोऱ्याइ।
निछट्टो- *वि.* [सं. निःसुष्ठु] शुद्ध बोली नबोल्ने; असभ्य।
निछाइ- *ना.* [√ निछाउ (+आइ)] निछाउने क्रियाप्रक्रिया।
निछाइनु- *क.क्रि.* निछाउने पारिनु। निछाइलो- *वि.* पट्ट्यारलाग्दो; अल्छीलाग्दो।
निछाउनु- *स.क्रि.* [सं. नीच+याउ+नु] १. कुनै काम-कुरोलाई महत्त्व नदिई उपेक्षा गर्नु। *अ.क्रि.* २. नीच मार्नु। ३. गर्नुपर्ने कुनै काम-कुरोलाई गरूँ कि नगरूँजस्तो गरेर टार्नु; अल्छी गर्नु। ४. ढिलाउनु।
निछाहट- *ना.* निछाइ।
निछोट्नु- *स.क्रि.* [नि+छोट्+नु] १. कुनै वस्तु वा कुरालाई केलाउनु। २. हेर्नु। ३. निफन्नु। ४. माझ्नु।
निछोटाइ- *ना.* निछोट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
निछोटाइनु- *क.क्रि.* निछोट्न लाइनु।
निछोटाउनु- *प्रे.क्रि.* निछोट्न लाउनु।
निछोटाहट- *ना.* निछोटाइ।
निछोटिनु- *क.क्रि.* निछोट्ने काम गरिनु।
निछ्याम- *ना.* [सं. निःशाम] १. कुनै किसिमको शब्द नभएको अवस्था वा बेला; निस्तब्धता; सन्नाटा; सुनसान। २. दिनको बिचको समय; मध्याह्न।
निज- *सर्व.* [सं.] १. खास आफै; आफू, स्वयम्। २. सो; ऐजन। *वि.* ३. आफ्नो। ४. फलानु। ५. उक्त; सो।
निजा- *वि.* आफ्नै; निजी; स्वकीय; व्यक्तिगत।
निजात्मक- *वि.* [सं.] आफ्ना भावना र विचारको स्वतन्त्र अभिव्यक्ति भएको र स्वयम्को व्यक्तित्वसँग नै बढी सम्बन्धित भएको; आत्मपरक; व्यक्तिनिष्ठ।
निजात्मकता- *ना.* निजात्मक हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
निजात्मक निबन्ध- *ना.* आत्मपरक निबन्ध।
निजात्मक शैली- *ना.* लेखाइको भावनामूलक शैली।
निजामती- *ना.* [अ. निजामत+ई] १. राज्यप्रशासनको जङ्गीबाहेकका प्रशासकीय र अदालती सबै शाखा। *वि.* २. प्रशासनसम्बन्धी र दिवानी अदालतसम्बन्धी (कर्मचारी, अड्डा आदि)।
निजामती सेवा- *ना.* नेपाल सरकारको सैनिक र प्रहरीसेवाबाहेक सबै मन्त्रालय र सबै विभागअन्तर्गतको सेवा; नेपाल सरकारका जङ्गीबाहेकका प्रशासकीय विभिन्न शाखा-प्रशाखासँग सम्बन्धित सेवा।
निजामती सेवा नियमावली- *ना.* निजामती सेवासम्बन्धी नियमावली; जङ्गी-प्रहरीबाहेक अन्य कर्मचारीसम्बन्धी नियमावली।
निजायत- *ना.* [सं. निज+आयत] १. खास आफ्नो काम; निजी काम; आफूतर्फको काम; घरायस। २. घरव्यवहार।
निजायती- *वि.* आफ्नै घरव्यवहारसम्बन्धी; घरायसी; घरेलु; निजी।
निजी- *वि.* [सं. निज+ई] १. अरू कसैसँग सम्बन्ध नभई आफूसँग मात्र सम्बन्ध भएको; आफ्नो। २. कुनै एक वर्ग वा व्यक्तिसित मात्र सम्बन्धित; व्यक्तिगत। ३. आफ्नो मात्र हकको वा हक भोगेको।
निजी उद्योग- *ना.* व्यक्तिविशेषको अधीनमा रही सञ्चालन गरिने उद्योग।
निजी क्षेत्र- *ना.* सरकारी नियन्त्रणमा नरहेको स्वतन्त्र अर्थतन्त्र।

निजी व्यवसायी- *वि.* आफ्नै उद्योगधन्दामा लागेको; व्यक्तिगत रूपमा व्यवसाय गर्ने।

निजी सहायक- *ना.* विशिष्ट धिकारी वा विशिष्ट व्यक्तिका अधीनमा रही त्यस्तो अधिकारी वा व्यक्तिलाई निजको काममा सहायता पुऱ्याउने व्यक्ति।

निजु- *क्रि.वि.* [सं. नित्य] १. हरहमेसा; हमेसा; सधैँ; नित्य; निम। *वि.* २. उपस्थित; हाजिर।

निजोर- *वि.* [नि+जोर] कमजोर; निर्धो।

निट्ठा- *वि.* १. एकरङ्गे; एकछायाँ। २. कोरा। (उदा.- ऊ निट्ठा मूर्ख रहेछ)। ३. एकसरे।

निट्ठै- *क्रि.वि.* [प्रा. णिपट्ट+इ? सं. निवृत्त] अलिकति पनि; थोरै पनि; निमिट्यान्न।

निठुर/निठुरी- *वि.* [सं. निष्ठुर+ई] दयामाया नभएको; निष्ठुर; क्रूर।

निठुऱ्याइँ- *ना.* निठुर हुनाको भाव वा अवस्था; निष्ठुरता।

निडर- *वि.* [सं. नि+डर] मनमा डर नभएको; कसैको भय नमान्ने; कोहीदेखि नडराउने; सूरो; शूर; निर्भय।

नित- *क्रि.वि.* [सं. नित्य] नित्य; सधैँ।

नितम्ब- *ना.* [सं.] कम्मरमुनिको पृष्ठ भाग; फिलो; पुट्ठा; चाक।

नितम्बकस- *ना.* चाक टिमिक्क कसिने गरी लगाइने लुगा वा त्यस्तो पहिरन।

नितम्बबिम्ब- *ना.* बाटुलो चाक।

नितम्बास्थि- *ना.* नितम्ब वा फिलाको हाड; पुट्ठाको हाड।

नितम्बिनी- *ना.* १. ठुलो र आकर्षक नितम्ब भएकी स्त्री। २. तरुनी राम्री आइमाई। ३. स्त्री; आइमाई। *वि.* ४. ठुलो नितम्ब हुने; चाके (स्त्री)।

नितम्बी- *वि.* ठुलो नितम्ब हुने; चाके (पुरुष)।

नितान्त- *क्रि.वि.* [सं.] १. एकदम; बिलकुल। २. अत्यन्त; सर्वथा। *वि.* ३. पूरै।

नित्य- *क्रि.वि.* [सं.] १. कहिल्यै नबिराईकन; अटुट रूपमा; लगातार; सधैँ; निरन्तर; अनवरत; दिनदिनै; प्रतिदिन। *वि.* २. कहिल्यै नाश नहुने; सधैँ रहिरहने; अविनाशी।

नित्यकर्म/कृत्य/क्रिया- *ना.* दिनदिनै गरिने काम; प्रतिदिनको काम; दैनिक कर्म (शौच, स्नान, पूजापाठ आदि दैनिक क्रिया)।

नित्यता/त्व- *ना.* १. नित्य हुनाको भाव वा अवस्था; निरन्तरता। २. अविनाशिता; शाश्वतता।

नित्यदान- *ना.* प्रत्येक दिन एकै विधिका साथमा गरिने दान।

नित्यप्रति- *क्रि.वि.* प्रतिदिन; दिनहुँ; सधैँ।

नित्ययज्ञ- *ना.* सधैँ गरिने यज्ञ।

नित्यशः- *क्रि.वि.* सधैँभरि; सधैँ।

नित्यसन्धि- *ना.* वैकल्पिक रूपमा नहुने सन्धि; हुने र नहुने विकल्प नभएको सन्धि।

नित्यसंज्ञा- *ना.* १. सधैँ एउटै रहिरहने संज्ञा; स्थायी रूपमा रहिरहने संज्ञा। २. अविनाशी नाम।

नित्यानन्द- *ना.* १. अविरल रूपमा भइरहने आनन्द। २. भगवान्। *वि.* ३. सधैँ आनन्दपूर्वक रहने; सदानन्द।

नित्रेनी- *ना.* [सं. निस्त्राण] धेरै हिँड्दा, कुनै अप्ठ्यारो काम गर्दा वा लामो समयसम्म काम गर्दाको परिश्रमले हुने शारीरिक शिथिलता; शारीरिक ग्लानि; थकावट।

नित्र्यान्न- *क्रि.वि.* थकाइले शरीर शिथिल भएर; लस्त हुँदै; थाक्ने किसिमले।

निथाचुर/निथाचूर्ण- *क्रि.वि.* [निथाचूर्ण] पूरै भिज्ने गरी; निथ्रुक्क; सतचूर्ण।

निथार्नु- *स.क्रि.* [निथार+नु] १. पानी आदि तरल पदार्थ राखिएको वा भएको ठाउँबाट नसिद्धिएसम्म चुहाउनु वा बगाउनु; पानी आदि तरल पदार्थ अलि-अलि गरेर चुहाउँदै वा बगाउँदै सिद्ध्याउनु। २. कुनै पनि कुरो सक्नु; सिद्ध्याउनु।

निथार- *ना.* १. चुहिएर वा बगेर बाँकी रहेको वस्तु; निथ्रेर बाँकी रहेको वस्तु। २. अवशेष।

निथारपिथार- *ना.* बगेर, चुहिएर वा निथ्रेर बाँकी रहेको वस्तु; अवशेष।

निथाराइ- *ना.* निथार्ने वा निथ्रिने क्रिया-प्रक्रिया।

निथारिनु- *क.क्रि.* निथार्ने काम गरिनु; निथ्राइनु।

निथ्रनु- *अ.क्रि.* [निथ्र+नु] १. पानी आदि तरल पदार्थ बिस्तारै-बिस्तारै भएजति जम्मै चुहुनु वा बग्नु। २. पानी आदि तरल पदार्थ अलि-अलि गरेर बग्दै सिद्धिनु। ३. समाप्त हुनु; शेष नरहनु।

निथ्राइ- *ना.* निथ्रने किसिम; क्रिया वा भाव।

निथ्राइनु- *क.क्रि.* निथ्रने पारिनु।

निथ्राइलो- *वि.* निथ्रने स्वभावको।

निथ्राउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* निथार्नु वा निथ्रने पार्नु।

निथ्राहट- *ना.* निथ्राइ।

निथ्रिनु- *अ.क्रि.* १. निथ्रेको होइनु; निथारिनु। २. निथ्रनु।

निथ्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. निथ्रुक्क+क] पानी वा पसिनाले सम्पूर्ण शरीर बेसरी भिज्ने गरी; झरीमा बेसरी रुझ्ने किसिमले; निथाचूर्ण।

निथ्रेनी- *ना.* [निथ्र+एनी] निथ्रेर वा थिग्रेर बाँकी रहेको थिग्रेनी; निथार।

निथ्याइ- *ना.* [√ निथ्रि (+याइ)] निथ्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।

निथ्याइनु- *क.क्रि.* निथ्राइनु; निथारिनु।

निथ्याउनु- *प्रे.क्रि.* निथार्नु।

निथ्याहट- *ना.* निथ्याइ।

निदर्श- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु वा कुराको अन्वेषण, परीक्षण गर्दा मूल वा समग्रताको राम्रोसँग प्रतिनिधित्व गर्ने केही अंश।

निदर्शक- *वि.* कुनै वस्तु वा कुरालाई देखाउने; प्रदर्शक।

निदर्शन- *ना.* १. कुनै वस्तु वा कुरा देखाउने काम; कुनै वस्तु वा कुरालाई औँल्याउने काम। २. उदाहरण; उपमा; दृष्टान्त।

निदर्शना- *ना.* दुई वाक्यको अर्थमा अन्तर हुँदाहुँदै पनि उपमाद्वारा तिनीहरूका सम्बन्धको कल्पना गर्दा साहित्यमा हुने एक अर्थालङ्कार।

निदाइ- *ना.* [√ निदाउ (+आइ)] निदाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

निदाइनु- *क.क्रि.* निद्रामा परिनु; सुतिनु।

निदाइलो- *वि.* निद्रामा पार्लाजस्तो; सुतूँ-सुतूँ हुने।

निदाउनु- *अ.क्रि.* [सं. निद्रा+आउ+नु] १. प्राणीहरूका जीवित अवस्थामा हुने अधिकांश चेतनावृत्ति रोकिएर निश्चेष्ट भई शारीरिक, मानसिक आदि विश्रान्ति पाउनु; निद्रामा पर्नु; सुत्नु। २. हातगोडामा रक्तसञ्चार बन्द भई झमझमाउनु।

निदाउरो- *वि.* १. भोक, प्यास, थकाइ वा मानसिक चिन्ताले मलिन; अँध्यारो; शिथिल। २. निद्रातुर।

निदान- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्यको आदि कारण; प्रमुख कारण; मुख्य हेतु। २. डाक्टर, वैद्य आदिद्वारा रोगीको रोग खुट्ट्याउने काम; रोगीको रोगको निर्णय। ३. कुनै कुराको अन्तिम निष्कर्ष; परिणाम; निचोर; आखिर। ४. शुद्धता।

निदान कार्य- *ना.* रोग खुट्ट्याउने काम।

निदानशेष/सेक- *क्रि.वि.* अन्त्यमा; भरेपरन्तुमा।

निदानसेकमा- *क्रि.वि.* भरेपरन्तुमा।

निदार- *ना.* हे. निधार।

निदाल- *ना.* घरका दलिनहरू अड्याउनाका निम्ति गाराका बिचमा वारपार राखिने काठ, फलाम आदिको सत्तरी; दलिनहरू अड्याउने काठ, फलाम आदिको साधन।

निदुरी- *ना.* [नीद+उरी] १. निदाइरहने स्वास्नीमान्छे। २. (दन्त्यकथामा) नीद; निदुली; निदरी।

निदुली- *ना.* [सं. निद्रा+उली] (लोककाव्य, बालबोली आदिमा) निद्रा; निदरी; निदुरी।

निदेश- *ना.* [सं.] १. ठुलो मानिसले आफूभन्दा साना मानिसलाई दिने आदेश; आज्ञा। २. कथन; उक्ति। ३. सामीप्य।

निद्रा- *ना.* [सं.] १. सुतेको वा काम नभएको बेलामा शरीर शिथिल भई केही काल चेत हराउने प्रक्रिया वा गुण। २. त्यसरी चेत हराएको अवस्था; निद्रावस्था; नीद; स्वप्न; सपना।

निद्रालु- *वि.* १. धेरै बेरसम्म निदाइरहने, बढी निदाउने; सुताहा। २. आँखामा निद्रा भएको; निद्राले ग्रस्त। ३. निद्रामा पार्ने खालको। ४. मादक।

निद्रिका- *ना.* मानसिक तनाउलाई मेटेर, जाग्रत् अवस्थाको चेतनावृत्तिलाई निलम्बित पारेर निद्रा लगाइदिने औषधी।

निद्रित- *वि.* निदाएको; सुतेको।

निधन- *ना.* [सं.] १. प्राणीको शरीर सदाका निम्ति चेतनाहीन भई लास हुने प्राकृतिक नियम; मरण; मृत्यु। २. अन्त; समाप्ति। *वि.* ३. धन नभएको; निर्धन; दुःखी; दरिद्र।

निधन क्रिया- *ना.* मरेपछिको काजकिरिया; किरियाकाष्टा; अन्त्येष्टि क्रिया।

निधार- *ना.* [प्रा. निलाड? सं. निटिल] १. आँखीभुईंदेखि माथि कपालसम्मको अवयव; ललाट; भाल; निदार। २. खप्पर; पुर्पुरो; चाँदो। ३. भाग्य।

निधि- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु धेरै मात्रामा भएको ठाउँ; कुनै वस्तु सञ्चित भएर रहेको ठाउँ; खानि। २. गुप्त रूपमा रहेको धन; गडेको धन; गाडधन। ३. कुबेरका नौ भण्डार वा खानि (पद्म, महापद्म, शङ्ख, मकर, कच्छप, मुकुन्द, कुन्द, नील र खर्ब)। ४. समुद्र।

निधिनु- *अ.क्रि.* [निधो+इ+नु] निधो हुनु; टुङ्गो लाग्नु।

निधिनी- *ना.* [निधो+इनी] कथ्य. निदिनी। १. बनझाँक्री भन्ने रहस्यमय जातिकी स्त्री; स्त्री बनझाँक्री; बनझँक्रिनी। २. धमिनी।

निधिनी गुरुमा- *ना.* १. झाँक्रीविद्या सिकाउने एक अनुश्रुतिगत बनझँक्रिनी। २. बोक्सी।

निधिपति- *ना.* [सं.] १. कुबेर। २. खानीको मालिक।

निधो- *ना.* [सं. निन्दा+ओ] १. अन्तिम निर्णय; पक्कापक्की; निश्चय। २. खोजेर पत्ता लगाउने कार्य; टुङ्गो; खोजीनिती।

निध्याइ- *ना.* [√ निध्याउ (+आइ)] निध्याउने काम वा किसिम।

निध्याइनु- *क.क्रि.* निधो गरिनु; टुङ्गो लगाइनु।

निध्याइलो- *वि.* १. निधो लाग्लाजस्तो। २. निधो गर्न वा लगाउन लायक।

निध्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* [निधो+याउ+नु] निधो गर्नु; निधो लगाउनु।

निनाद- *ना.* [सं.] ध्वनि; आवाज।

निनादित- *वि.* शब्द निस्केको; निनाद भएको; ध्वनित।

निनादी- *वि.* ध्वनि निकाल्ने; हल्ला गर्ने; बज्ने।

निनी$_1$- *ना.* [सं. निद्रा] १. बालबोलीमा सुत्ने क्रिया बुझाउने शब्द; सुत्ने काम; सुताइ; निद्रा; नुनु; चिउँ। *वि. बो.* २. बालकहरूलाई सुताउँदा भनिने शब्द।

निनी$_2$- *ना.* [सं. नन्दिनी] गाईका ससाना बाछाबाछीलाई प्यारो गरेर भनिने शब्द।

निनुङ- *ना.* [भो.ब.] लिच्छवि शासनकालमा प्रशासन सञ्चालन गर्न खडा गरिएको केन्द्रीय स्तरको कुनै एक अड्डा।

निन्दक- *वि.* [सं.] अर्काको भए-नभएको दोषको बखान गर्ने; अर्काको निन्दा गर्ने; परोक्षमा अर्काको कुरा काट्ने।

निन्दनीय- *वि.* [सं.] १. निन्दा गर्नुपर्ने; निन्दा गर्न लायक; तिरस्करणीय। २. ऐनकानुन, वंश-परम्परा र लोकव्यवहारको प्रतिकूल; सामाजिक नियम र मर्यादाको विरुद्ध (आचरण, व्यवहार इ.)।

निन्दा- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुको खोट देखाउने काम; अर्काको भए-नभएको दोष देखाउने काम; परोक्षमा अर्काको कुरा काट्ने काम। २. तिरस्कार; हेलाँ; घृणा; अवज्ञा। ३. अपकीर्ति; अपवाद; बदनामी।

निन्दात्मक- *वि.* कसैको निन्दा वा अनुचित आलोचना गरेर लेखिएको वा भनिएको; निन्दा भएको।

निन्दित- *वि.* निन्दा गरिएको; दोष देखाइएको; बदनाम भएको; तिरस्कृत।

निन्दु- *ना.* [सं.] १. मरेको बच्चा जन्माउने स्त्री। २. जन्मनेबित्तिकै छोराछोरी मर्ने स्त्री; मृतवत्सा। ३. छोराछोरी जन्मनेबित्तिकै स्वयम् मर्ने स्त्री।

निन्दोचर्चो- *ना.* [निन्दा+चर्चा] १. अर्काको नराम्रो बानीबेहोराको अनावश्यक चर्चा; अर्काको दोषको अनावश्यक खोजीनिती; परोक्षमा अर्काको कुरा काटिरहने प्रवृत्ति; चेवाचर्चा। २. अर्काको दोष बखान गर्ने काम; बदख्वाइँ; बदनामी।

निन्द्य- *वि.* [सं.] निन्दा गर्न लायक; निन्दा गर्नुपर्ने; निन्दनीय।
निन्द्रा- *ना.* [सं. निद्रो हे. निद्रा।
निन्द्रालु- *वि.* निद्रालु।
निन्याउरो- *वि.* [सं. निद्रातुर > प्रा. णिद्दाउरो] हे. निदाउरो।
निपर्सि- *क्रि.वि.* [सं. निक (ट)+परस्व] पर्सिको भोलिपल्ट; निकोपर्सि; निकोर्सि।
निपात- *ना.* [सं.] १. भाषामा खास-खास भावलाई व्यक्त गर्न स्वयम् प्रत्यक्ष रूपले सार्थक नभए पनि वाक्यका निकटवर्ती शब्दलाई बढी सार्थक तुल्याउने शब्द (नि, पो, र, त आदि)। २. खस्ने काम; झर्ने काम; गिर्ने काम; अधपतन। ३. नाश; सखाप।
निपातन- *ना.* १. माथिबाट तल खस्ने काम; झर्ने काम; गिर्ने काम; पतन। २. पिट्ने काम; चुट्ने काम; पिटाइ; चुटाइ। ३. नाश गर्ने काम; नाश।
निपातित- *वि.* १. माथिबाट तल झारिएको; खसालिएको; गिराइएको। २. नाश पारिएको।
निपान- *ना.* [सं.] १. पोखरी। २. कुवा। ३. दुध दुहुने भाँडो।
निपाने- *वि.* [नि+पानी+ए] पानी नभएको; सुक्खा (जमिन आदि)।
निपुण- *वि.* [सं.] कुनै कामकुराको राम्रो ज्ञान भएको; काममा चतुर; सिपालु; चलाख; कुशल; दक्ष; चुपिचन्डाल।
निपुणता- *ना.* १. निपुण हुनाको भाव; दक्षता; कार्यकुशलता। २. चलाखी।
निप्टनु- *अ.क्रि.* [प्रा. निबट्टण] हे. निब्टनु।
निप्टाइ- *ना.* निब्टाइ।
निप्टाइनु- *क.क्रि.* निप्टने पारिनु।
निप्टाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* निप्टने पार्नु वा पार्न लाउनु।
निफन्नु- *स.क्रि.* [सं. निष्पवन+नु] १. नाङ्लामा हाली फट्कारेर अन्न आदिमा मिसिएको धुलो, कसिङ्गर, भूस आदि छुट्ट्याउनु; नाङ्लाले अन्न आदि केलाउनु। २. अर्काको चेवाचर्चा गर्नु; अर्काको कुरा काट्नु।
निफननाफन- *ना.* नाङ्लाले फटकारेर धुलो, कसिङ्गर, भुस आदि छुट्ट्याउने काम; निफन्ने र केलाउने काम।
निफनाइ- *ना.* निफन्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
निफनाइनु- *क.क्रि.* निफन्न लगाइनु।
निफनाउनु- *प्रे.क्रि.* निफन्न लगाउनु।
निफनिनु- *क.क्रि.* १. निफन्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. निफनिएको होइनु।
निफनुवा- *वि.* १. निफनेको। २. निफन्ने।
निफर- *वि.* [सं. निर्बल] कमजोर; निर्धो; दुर्बल।
निफुल्कनु- *अ.क्रि.* [सं. निःशल्क] १. बचेचढेको हुनु; फुर्किएर कसैलाई नटेर्नु; मात्तिनु। २. निखुल्कनु।
निफुल्काइ- *ना.* निफुल्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
निफुल्किनु- *अ.क्रि.* निफुल्केको हुनु।
निफुल्क्याइ- *ना.* निफुल्किने काम वा किसिम।
निफुल्क्याइनु- *क.क्रि.* निफुल्किने पारिनु।
निफुल्क्याउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* १. निफुल्किने पार्नु। २. मत्याउनु। ३. खुत्याउनु।
निफुल्क्याहट- *ना.* निफुल्क्याइ।
निब- *ना.* [अङ्.] लेख्नका लागि होल्डर, फाउन्टेनपेन आदिमा जडिने (जड्न, झक्न मिल्ने) धातुको टाँका; होल्डर, फाउन्टेनपेन आदिको टुँडो।
निबद्ध- *वि.* [सं.] १. नफुस्किने गरी बाँधिएको; राम्ररी बाँधिएको; बद्ध। २. उनिएको। ३. लेखिएको। ४. जडिएको।
निबन्ध- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयलाई लिएर कल्पनात्मक वा वस्तुगत पाराले गद्यमा लेखिएको छोटो साहित्यिक रचना; साहित्यको एक गद्य विधा। २. राम्रोसँग बाँध्ने काम।
निबन्धकार- *ना.* निबन्ध लेख्ने लेखक।
निबन्धन- *ना.* १. बाँध्ने काम; बन्धन। २. निबन्धका रूपमा लेख्ने काम; निबन्ध-शिल्प।
निबन्धात्मक- *वि.* [सं.] निबन्धका रूपमा बनेको; निबन्धका आकारको।
निबन्धात्मकता- निबन्धात्मक हुनाको भाव वा स्थिति।
निबा- *ना.* [नि+बाँस] एक जातको बाँस।
निबारो- *ना.* [सं. निम्नविट] ठुलठुला पात हुने, डाले घाँसका रूपमा प्रयोगमा आउने एक प्रकारको रुख।
निबिड- *वि.* [सं.] १.घना; आपट्टे; बाक्लो। २. कठिन।
निबुवा- *ना.* [सं. निम्बूक] गोलो किसिमको एक प्रकारको अमिलो फल वा त्यसको काँडादार वृक्ष।
निब्टनु- *अ.क्रि.* [प्रा. णिबट्ट] १. कुनै कामकुरो भने-सोचेजस्तो गरी सफल हुनु; फत्ते हुनु; तामेल हुनु। २. गर्न लागेको काम-कुरोबाट फुर्सद पाउनु।
निब्टाइ- *ना.* निब्टने किसिम, क्रिया वा भाव।
निब्टाइनु- *क.क्रि.* निब्टने पारिनु।
निब्टाउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* निब्टने पार्नु वा पार्न लगाउनु।
निब्टिनु- *अ.क्रि.* १. निब्टने हुनु; निब्टनु।
निब्ट्याइ- *ना.* निब्टिने क्रियाप्रक्रिया।
निब्ट्याइनु- *क.क्रि.* निब्टने पारिनु।
निब्ट्याउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* तामेल गर्नु वा टुङ्ग्याउनु; निब्टाउनु।
निभ्नु- *अ.क्रि.* [सं. निर्वाप+नु] १. बलिरहेको आगो, बत्ती आदि बल्न छोड्नु; आगो, बत्ती आदि मर्नु। २. झगडा आदि टुङ्गिनु; समाप्त हुनु। ३. तेज घट्नु; पराक्रम सकिनु; निस्तेज हुनु। ४. मर्नु
निभाइ- *ना.* निभ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
निभाइनु- *क.क्रि.* निभ्ने तुल्याइनु।
निभाउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* निभ्ने पार्नु; निस्तेज गराउनु।
निभृत- *वि.* [सं.] १. गुप्त रूपमा राखिएको; गुप्त। २. भरिभराउ भएको। ३. सुटुक्क; चुपचाप।
निम- *ना.* [सं. निम्ब] बकाइनाका जस्ता पात हुने, खैरा मसिना फूल फुल्ने, खिर्नीका आकारका फल फल्ने र फल, पात, काठ आदि सबै तीता हुने एक जातको रुख।
निमक- *ना.* [प्रा. नमक] १. पानी पर्नासाथ पग्लने तथा तरकारी, दाल आदिलाई स्वादिलो बनाउन मिलाइने नुनिलो चूर्ण वा ठोस पदार्थ;

नुन; लवण। २. सरकार वा मालिक आदिबाट कमाएको दानापानी; आजीविका; नमक।

निमक हराम- *वि.* जीविका चलाइदिने व्यक्तिको सोभ्रो नचिताउने; निमकको सोभ्रो नगर्ने; निमेक हराम; कृतघ्न।

निमक हरामी- *ना.* निमकको सोभ्रो नगर्ने भाव वा अवस्था।

निमक हलाल- *वि.* जीविका चलाइदिनेको अनुकूल काम गर्ने; निमकको सोभ्रो चिताउने; कृतज्ञ।

निमक हलाली- *ना.* निमकको सोभ्रो गर्ने क्रिया वा भाव; कृतज्ञता।

निमग्न- *वि.* [सं.] १. कुनै काम, व्यवसाय वा अध्ययन आदिमा पूर्ण रूपले लागेको; तल्लीन; तन्मय। २. गहिराइमा पुगेको; डुबेको; मग्न।

निमज्जन- *ना.* [सं.] पानीमा मारिने डुबुल्की; गोता।

निमज्जित- *वि.* डुबेको।

निमठ्नु- *स.क्रि.* [निमोठ्+नु] १. कुनै वस्तु जोरले समातेर बाटिने गरी घुमाउनु; बटार्नु। २. बोट-बिरुवाको मुन्टो निमोठ्नु; टाउको मर्काउनु। ३. कपडा आदि बटारेर निचोर्नु। *अ.क्रि.* ४. आन्द्रा बटारिने गरी पेट दुख्नु; पीडा हुनु।

निमठाइ- *ना.* निमठ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

निमठिनु- *क.क्रि.* १. निमठ्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. निमठाइमा पर्नु।

निमठ्याइ- *ना.* निमठिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; निमोठ्याइ।

निमठ्याइनु- *क.क्रि.* निमठ्न लाइनु।

निमठ्याइलो- *वि.* निमट्ठिएलाजस्तो; निमठ्याइ-स्वाउँदो।

निमठ्याउनु- *प्रे.क्रि.* निमठ्न लाउनु; निमोठ्याउनु।

निमठ्याहट- *ना.* निमठिने भाव, अवस्था वा क्रिया; निमठ्याइ।

निमन- *ना.* [सं. नियमन] १. औषधीको प्रभाव आदिले शारीरिक रोग कम हुँदै गएको अवस्था; निको; सन्चो। *वि.* २. असल; बेस। ३. सफा; शुद्ध; चोखो।

निमन्त्रक- *वि.* [सं.] १. विवाह वा अन्य यस्तै उत्सवमा बोलाउने; निम्तो दिने; निमन्त्रणा गर्ने। *ना.* २. निम्त्याउने व्यक्ति।

निमन्त्रण- *ना.* [सं.] कुनै उत्सव आदिमा सामेल हुन बोलाउने काम; निमन्त्रणा।

निमन्त्रण पत्र- *ना.* निम्तो पठाउने कार्ड वा चिठी।

निमन्त्रणा- *ना.* [सं.] भोज, विवाह, उत्सव आदि कार्यमा कुनै व्यक्तिलाई निर्धारित समय र स्थानमा उपस्थित हुन गरिने अनुरोध; निम्तो; निमन्त्रण।

निमन्त्रणा पत्र- *ना.* निम्तो पठाउने कार्ड वा चिठी; निमन्त्रणपत्र।

निमन्त्रित- *वि.* [सं.] निम्त्याइएको; बोलाइएको; निम्तो गरिएको।

निमारो- *ना.* [सं. निम्नविट] तिमिलो; नेभारो; निबारो; बेडु।

निमिट्यान्न- *वि.* [सं. निमिनत्त (=भाग्य)+अन्त] १. जो भएको सबै सकिएको; पूरै समाप्त। *ना.* २. पूर्ण समाप्ति।

निमित्त- *ना.* [सं.] १. कुनै घटना वा कार्यको आदि हेतु; कारण। २. उत्तेजना। ३. ध्येय; लक्ष्य; उद्देश्य। ४. लक्षण; प्रतिक्रिया। ५. भाग्यअनुसारको अन्तिम परिणाम। *ना.यो.* ६. निम्ति; लागि (यसनिमित्त, त्यसनिमित्त आदि)। *क्रि.वि.* ७. लागि (उदा.- ऊ मेरा निमित्त काम गर्छ)।

निमित्त कारण- *ना.* कार्यसँगै नगाँसिने तर सो कार्यका लागि आवश्यक कारण (जस्तै- घडा बनाउने चक्का, कुमाले आदि)।

निमिष- *ना.* [सं.] १. आँखा भ्रूम्क्याउने प्रक्रिया; पलक; निमेष। २. आँखा भिम्म गर्दा लाग्ने समय; क्षण; समयको ज्यादै सानो एकाइ।

निमीलन- *ना.* [सं.] १. परेला ढप्काउने वा पलक भ्रुकाउने काम; आँखाचिम्लाइ। २. निमिष। ३. मरण; मृत्यु।

निमीलित- *वि.* [सं.] १. परेला ढप्किएको; आँखा चिम्लिएको। २. मरेको; बितेको।

निमुखा/निमुखो- *वि.* [नि+मुख+आ/ओ] १. अज्ञान, धक, लाज आदिका कारणले मौकामा बोल्न नसक्ने; सिधासाधा। २. अशक्त; निर्धो। ३. साधनहीन; शक्तिहीन। ४. अनाथ।

निमेक- *ना.* [निमक] १. नुन; लवण। २. पारिश्रमिक; ज्याला; मजुरी। ३. मेलो; लग।

निमेक हराम- *ना.* हे. निमक हराम।

निमेकी- *वि.* १. पारिश्रमिक लिएर काम गर्ने; ज्यालादार; ज्यामी। २. निमेकको सोभ्रो गर्ने; इमान्दार।

निमेष- *ना.* हे. निमिष।

निमोठ्नु- *स.क्रि.* [प्रा. निम्मोडण+नु] हे. निमठ्नु।

निमोठनामोठ- *ना.* १. जहींतहींबाट निमोठ्ने काम; बटारबुटुर। २. ससाना रुख-बिरुवाका मुना वा आँकुरालाई चुँड्ने-भाँच्ने काम।

निमोठाइ- *ना.* निमठाइ।

निमोठानिमोठ- *ना.* १. आपसमा एकले अर्कालाई निमोठ्ने वा अँचेट्ने काम; परस्परमा पाखुरा निमोठ्ने काम। २. बारम्बार बटार्ने वा भाँच्ने काम।

निमोठिनु- *क.क्रि.* १. निमोठाइमा पारिनु। *अ.क्रि.* २. निमोठाइमा पर्नु।

निमोठ्याइ- *ना.* निमठ्याइ।

निमोठ्याइनु- *क.क्रि.* निमठ्याइनु।

निमोठ्याउनु- *प्रे.क्रि.* निमठ्याउनु।

निमोठ्याहट- *ना.* निमोठ्याइ।

निमोनियाँ- *ना.* [अङ्. न्युमोनियाँ] छातीभित्र चिसो पसेर फोक्सो सुनिई दम र ज्वर आउने कडा रोग; ठन्डी घुसेर ज्वर आउने रोगविशेष; दग्धी।

निम्की- *ना.* [निमक+ई] १. नुन मिलाई तयार गरिएको मैदाको रोटी वा कुट्के रोटी; नमकिन। २. कागतीमा नुन; बिरेनुन र मसला हाली वा नहाली बनाइएको एक प्रकारको अचार।

निम्छरो- *वि.* [सं. निम्नस्तर] १. धन, बुद्धि, विद्या आदि सबै कुराबाट नाजुक स्थितिको; कमजोर। २. दुब्लो-पातलो; निर्बलियो।

निम्जो- *ना.* [सं. नियमत्य] काम आदिको आरम्भ; थालनी; थाल्नी; श्रीगणेश; खेवारा।

निम्ठिनु- *अ.क्रि.* [निम्ठो+इ+नु] निम्ठो हुनु; भरिनु; पूरै भरिनु।

निम्ठो- *ना.* [सं. निर+मस्त (=चुली नभएको)] १. माना, पाथी, आदि नापोमा भ्रुसी नभई केवल बिटसम्म पुगेको भराइ, भाँडामा चुलिएको अन्न आदिको भाग छप्का काटेर बिट बराबर रहेको नापो। *वि.* २. उक्त नापो बराबरको।

निम्ठ्याइ- *ना.* [√ निम्ठि (+आइ)] निम्ठो पार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
निम्ठ्याइनु- *क.क्रि.* निम्ठो तुल्याइनु।
निम्ठ्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* निम्ठो तुल्याउनु।
निम्तारु/निम्तारो/निम्तालु- *वि.* [निम्तो+आरु/आरो/आलु] १. निम्तोमा आउने। *ना.* २. निम्तोमा आउने व्यक्ति।
निम्ति- *ना.यो.* [सं. निमित्त] १. लागि; खातिर; निमित्त (उदा.- रामका निम्ति कृष्णले के पो गर्न बाँकी राख्यो र!)।
निम्तिनु- *अ.क्रि.* [निम्तो+इ+नु] निम्तो पाइनु; निम्तोमा पारिनु; निम्त्याइनु।
निम्तो- *ना.* [सं. निमन्त्रण] विवाह, धार्मिक यज्ञ आदि शुभ कार्य र अन्य कार्यमा सामेल हुनका लागि बोलाउने काम; निमन्त्रण।
निम्तो पत्र- *ना.* निमन्त्रणपत्र।
निम्त्याइ- *ना.* [√ निम्त्याउ (+आइ)] निम्त्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
निम्त्याइनु- *क.क्रि.* निम्तो गरिनु; निम्ता दिइनु।
निम्त्याउनु- *स.क्रि.* [निम्तो+याउ+नु] कुनै उत्सव वा कार्यमा बोलाउनु; निम्तो गर्नु; निम्तनु।
निम्त्याहट- *ना.* निम्त्याइ।
निम्न- *वि.* [सं.] देहायको; तलतिरको; तल्लो।
निम्नअनुसार- *क्रि.वि.* तल भएबमोजिम।
निम्नगा- *ना.* तलतिर बग्ने नदी।
निम्न पुरापाषाण- *ना.* प्रागैतिहासिक पुरातत्त्वका अनुसार पुरापाषाणका तीन विभाजनमध्ये पहिलो विभाजन; प्राकचेलियन, चेलियन र अश्योल मानवले प्रयोग गरेका पाषाण-उपकरण पाइएको समय।
निम्न माध्यमिक- *वि.* प्राथमिक तहभन्दा माथिल्लो र माध्यमिक तहभन्दा तल्लो (पाठशाला आदि)।
निम्न माध्यमिक विद्यालय- *ना.* निम्न माध्यमिक तहसम्म पढाइ हुने विद्यालय; नि. मा. वि)।
निम्नलिखित- *वि.* तल लेखिएको; निम्नाङ्कित।
निम्नवर्ग- *ना.* तल्लो वर्ग; धन वा जातको दृष्टिले पिछडिएको वर्ग।
निम्नोदर- *वि.* १. वृत्तको पेटको भाग भित्र पसेको; कोप्रिएको। *ना.* २. तल्लो पेट। ३. पाठेघर।
निम्नोन्नत- *वि.* होचो-अग्लो परेको; नमिलेको; उबडखाबड (जमिन)।
निम्फु गुम्बा- *ना.* [भो.ब.] नेपालको मुस्ताङ जिल्लामा अवस्थित, कालीगण्डकीको मुहानभन्दा तलतिर पूर्वपट्टिको उपत्यकाबाट ३०५ मिटरजति अग्लो डाँडामा रहेको एक गुम्बा।
निम्ब१- *ना.* [सं.] नगण, सगण र यगण भएको वार्णिक छन्दविशेष।
निम्ब२- *ना.* [सं.] ससाना पात हुने, तितो प्रकृतिको, प्रायः औषधीका लागि उपयुक्त रुख; निमको बोट।
निम्बार्क- *ना.* [सं.] १. भारतको वृन्दावनमा रहने एक प्रसिद्ध वैष्णव आचार्य। २. उनैले चलाएको मत वा सम्प्रदाय।
निम्बार्की- *वि.* निम्बार्कको अनुयायी।
निम्बू- *ना.* १. निबुवा; अमिलो। २. कागती।
निम्सरो- *वि.* निम्नस्तर; धन, बल, स्वास्थ्य आदि दृष्टिले कमजोर; निर्धो; दुर्बल; निम्छरो।
नियत१- *ना.* [अ. नीयत] १. आन्तरिक लक्ष्य; भित्री उद्देश्य। २. इरादा; मनसुबा; मनसाय।
नियत२- *वि.* [सं.] १. नियम, कानुन, प्रथा वा बन्देज आदिद्वारा सीमित गरिएको; नियमबद्ध। २. तोकिएको; निश्चित; निर्धारित।
नियतात्मा- *वि.* आफूलाई नियन्त्रणमा राख्ने; संयमी।
नियताप्ति- *ना.* प्रबन्धकाव्यका आख्यानमा पाइने द्वन्द्व वा सङ्घर्षपछिको अवस्था; संस्कृत साहित्यशास्त्रका अनुसार कथावस्तुमा भएका अवस्था (आरम्भ, यत्न, प्राप्त्याशा, नियताप्ति, फलागम) मध्ये चौथो।
नियति- *ना.* [सं.] १. भाग्य; प्रारब्ध; दैव। २. आत्मानुशासन; आत्मसंयम। ३. नियमबद्ध हुने प्रकृति। ४. दैवी वा स्वतः सिद्ध उपलब्धि। ५. दैवी प्रकोप।
नियतिवाद- *ना.* भाग्यवाद।
नियतिवादी- *वि.* नियति वा भाग्यमा विश्वास राख्ने।
नियतेन्द्रिय- *वि.* इन्द्रियलाई वशमा राख्ने।
नियन्डरथल- *ना.* [अङ्.] नृतत्त्वशास्त्रका अनुसार जर्मनीको नियन्डरथल नामक स्थानमा पाइएको मानव; फ्रान्सको मुस्तेर मानवसित पूरापूर मिल्ने मानव; अश्मीभूत अस्थिअवशेषको रूपमा पाइएको चतुर्थ हिमयुगका समयको मानव; आजभन्दा पैंतिस हजार वर्षउताको अर्धसभ्य पुरापाषाणयुगीन मानव।
नियन्तव्य- *वि.* [सं.] नियममा राख्न योग्य; नियममा राखिनुपर्ने।
नियन्ता- *वि.* [सं.] १. नियन्त्रणमा राख्ने; अनुशासनमा राख्ने; नियामक। *ना.* २. शासक। ३. शिक्षक। ४. हात्तीलाई तह लगाउने माहुते। ५. परमेश्वर। ६. सञ्चालक।
नियन्त्रक- *वि.* [सं.] १. नियन्त्रण गर्ने; नियन्ता। २. व्यवस्थापक। *ना.* ३. कुनै विश्वविद्यालय वा यस्तै संस्थाको परीक्षा सम्पन्न गराउने प्रमुख (कन्ट्रोलर)।
नियन्त्रण- *ना.* [सं.] १. नियम वा बन्धनमा राख्ने काम; व्यवस्थित स्थिति वा अनुशासनपूर्वकको अधीनता। २. शक्ति प्रयोगबाट हुने वा गरिने अशान्त स्थितिको दमन।
नियन्त्रण कक्ष- *ना.* रेडियो, चलचित्र आदिमा ध्वनिलाई ठिक-ठिक रूपमा चलाउने कक्ष (कन्ट्रोलर बुथ)।
नियन्त्रित- *वि.* [सं.] १. नियन्त्रणमा राखिएको; स्थिति काबुमा लिइएको। २. व्यवस्थित; नियमबद्ध।
नियम- *ना.* [सं.] १. परम्परागत नीति, विधि, धार्मिक व्यवस्था आदिद्वारा व्यवहार वा आचरणका बारेमा निश्चित गरिएको सिद्धान्त; रुल; काइदा। २. ऐनकानुनअन्तर्गत कार्यसञ्चालनको विधि; सवाल। ३. परम्परागत रीति वा व्यवस्था। ४. कुनै संस्था वा कार्यालय सञ्चालनका लागि तयार गरिएको लिखित कार्यप्रणाली। ५. पविता, सन्तोष, तपस्या, स्वाध्याय र ईश्वर चिन्तन गरिने, योगका आठ अङ्गमध्ये एक अङ्ग। ६. अनुशासन।
नियमन- *ना.* १. नियममा राख्ने वा रहने काम; नियमको बन्धन। २. वश गर्ने कार्य; अनुशासन; नियन्त्रण। ३. दबाउने काम; दमन; निग्रह।
नियमनिष्ठा- *ना.* १. परम्परागत नीति-नियमप्रतिको आस्था; नियममा

कट्टर रहने स्थिति। २. नियमपालन।
नियमपत्र- *ना.* नियमहरूको सूची; नियमावली।
नियमपर- *वि.* नियमअनुसार हुने वा चल्ने; नियमको पालक।
नियमपरक- *वि.* नियमसित सम्बन्धित।
नियमपालन- *ना.* नियमको अनुसरण।
नियमबद्ध- *वि.* १. नियममा बाँधिएको; नीति-नियन्त्रित। २. नियमअनुसार चल्ने वा हुने।
नियमापत्ति- *ना.* कुनै सभा वा बैठकमा स्वीकृत कार्य-प्रणाली वा नियमका विरुद्ध कारणवश उठाइएको आपत्ति; नियम चित्त नबुझेर सो बदल्न वा हटाउन गरिएको जोडदार माग।
नियमावली- [सं.] नियमहरूको समूह/सङ्ग्रह (उदा. आर्थिक नियमालवली, प्रशासनिक नियमावली)।
नियमित- *वि.* [सं.] १. नियममा बाँधिएको; नियमबद्ध। २. नियम वा काइदाअनुसारको। ३. कार्यालय वा शिक्षण संस्था आदिमा प्रायः सधैँ र ठिक समयमा उपस्थित हुने। ४. सबै कुरा ठिकठिक समयमा भइरहने। ५. निश्चित; निर्धारित।
नियमितता- *ना.* नियमित हुने भाव वा क्रिया।
नियमी- *वि.* [सं.] नियमको अनुसरण गर्ने; नियमअनुसार चल्ने।
नियाँ- *ना.* [सं. न्याय] १. सत्यअसत्य छुट्ट्याएर गरिएको निर्णय; न्याय; निया। २. दोषीले दण्ड र निर्दोषीले सफाइ पाउने न्यायालयको निर्णय; निसाफ; इन्साफ। ३. साक्षी र प्रमाण नभएका अभियुक्तले आफ्नो सफाइका निम्ति दिने धर्मशास्त्रअनुसारको दिव्य परीक्षा।
नियाँनिसाप- *ना.* निष्पक्ष न्याय; राम्रो इन्साफ; न्याय।
नियाँस्रो- *ना.* [सं. नि+आश्रय] १. कुनै आफन्तसँग भेट गर्ने आतुरता; न्यास्रो। २. सुनसान; एकलास। ३. एकैनास भइरहने घटना वा कार्यप्रति हुने नरमाइलो भाव। *वि.* ४. दिक्क लाग्ने वा लगाउने; उराठलाग्दो; नरमाइलो।
निया- *ना.* हे. नियाँ।
नियात्रा- *ना.* [सं.] १. यात्रानिबन्धको औपन्यासिक वा उपख्यानात्मक रूप। २. यात्रावर्णनबारे कथात्मक शैलीमा लेखिएको निबन्ध।
नियामक- *वि.* [सं.] १. सामाजिक आचरणका लागि नियम बनाउने; स्थिति बाँध्ने। २. प्रबन्ध मिलाउने; व्यवस्थापक। *ना.* ३. माझी; बोटे; मल्लाह। ४. सारथि। ५. सर्वशक्तिमान् ईश्वर; विधाता।
नियामक रेखा- *ना.* भूगोलमा वर्णित अक्षांश र देशान्तरका रेखाहरू।
नियाल्नु- *स.क्रि.* [निहार्नु] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई गडेर हेर्नु; ठम्याउने चेष्टा गर्नु। २. केलाउनु; ठिक-बेठिक पर्गेल्नु।
नियालाइ- *ना.* नियाल्ने क्रिया-प्रक्रिया।
नियालाइनु- *क.क्रि.* नियाल्ने पारिनु; नियाल्न लगाइनु।
नियालाउनु- *प्रे.क्रि.* नियाल्न लगाउनु।
नियालिनु- *क.क्रि.* नियाल्ने काम गरिनु।
नियुक्त- *वि.* [सं.] १. कुनै काममा भर्ना गरिएको; भर्ती भएको। २. लगाइएको; नियोजित। ३. प्रेरणा दिइएको; प्रेरित।
नियुक्ति- *ना.* [सं.] कुनै कार्यमा वेतन वा पारिश्रमिक पाउने गरी भर्ना हुने वा गर्ने काम; भर्ती; नियुक्त हुने कार्य।
नियुक्ति अधिकार- *ना.* कुनै पदमा कर्मचारी भर्ना गर्न पाउने अधिकार।
नियुक्ति पत्र- *ना.* भर्ना भएको प्रमाणपत्र।
नियोक्ता- *वि.* [सं.] १. नियुक्ति गर्ने; काममा खटाउने। *ना.* २. भर्ना गर्ने व्यक्ति; नियोजक।
नियोग- *ना.* [सं.] १. कुनै निकाय वा सङ्गठन। २. सङ्घ; संस्था। ३. निःसन्तान वा विधवा स्त्रीले पुरुष वा गुरुजनको आज्ञाद्वारा परपुरुषबाट क्षेत्रज सन्तान उत्पन्न गराउने काम।
नियोगी- *वि.* नियोग गर्ने।
नियोजक- *वि.* [सं.] १. काममा लगाउने अधिकारप्राप्त; नियोक्ता। *ना.* २. भर्ना गर्ने व्यक्ति वा संस्था।
नियोजन- *ना.* [सं.] १. नियन्त्रण; गर्भधारणविरुद्ध गरिने व्यवधान; निरोध। २. कुनै काममा तलब वा पारिश्रमिक पाउने गरी खटाउने काम; नियुक्ति।
नियोजित- *वि.* [सं.] १. नियन्त्रित; रोकिएको। २. पूर्व आयोजित; पहिल्यै कामकुरा मिलाइएको।
निर्- *उप.* [सं.] शब्द वा धातुका अगिल्तिर लागेर विभिन्न अर्थ बुझाउने उपसर्ग 'निस्'-को अजन्त वर्ण अथवा घोष व्यञ्जनभन्दा पूर्व रहँदाको रूप (जस्तो- निरवयव, निरस्त्र, निर्दोष, निर्वाण इ.)।
निरंश- *वि.* [सं.] १. अंशबाट ठगिएको; अंश नपाउने; अंश नछुट्ट्याइएको। २. अंशविहीन। ❖निरंशी- *वि.* निरंश।
निर$_1$- *ना.* [सं. नील] १. निलो रङ। २. निलो रङको एक प्रकारको मणि; नीलमणि।
निर$_2$- *ना.* [सं. नीली] बाटुला आकारका ससाना पात हुने, प्याजी रङका फूल फुल्ने, लामालामा कोसा फल्ने एक प्रकारको सानो बोट। (आयुर्वेदमा यसको गुण पेटसम्बन्धी रोगलाई नाश गर्ने बताइएको छ)।
निर$_3$- *ना.यो.* [सं. निकट] १. समीप; नजिक; नेर। २. सँगसँगै; आसपास। (उदा.- राम मनिर बस्यो।) *क्रि.वि.* ३. निकटमा; समीपमा। (उदा.- ऊ अलि-अलि गर्दै निरनिर आइपुग्यो)।
निरक्ष- *वि.* /*ना.* [सं.] अन्धो।
निरक्षर- *वि.* [सं.] १. अक्षर पढ्न र लेख्न नजान्ने; अनपढ। २. मूर्ख; गँवार; असभ्य।
निरक्षर भट्ट/भट्टाचार्य- *ना.* पढ्न-लेख्न फुट्टी नजान्ने व्यक्ति; पटमूर्ख।
निरग्नि- *वि.* [सं.] १. वैदिक धर्मअनुसार अग्निहोत्र नगर्ने; अग्निहोत्र यज्ञ गर्न छाडेको। २. अवैदिक; वेदविरोधी।
निरङ्कुश- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रकारको अङ्कुश वा नियन्त्रण नभएको; बन्धनहीन; छाडा; स्वेच्छाचारी। २. कुनै नियम वा संविधानको अधीनमा नरही आफ्नै हुकुमलाई सर्वोपरि कानुन गराउने (शासक)।
निरङ्कुश तन्त्र- *ना.* निरङ्कुश शासक वा शासकसमुदायले चलाएको व्यवस्था।
निरच्छेर- *वि.* [सं. निरक्षर] निरक्षर; अक्षर नजान्ने; लेखपढ गर्न नजान्ने; अनपढ; अपढ।
निरच्छेरी- *ना.* निरच्छेर रहेको अवस्था।
निरञ्जन- *वि.* [सं.] १. आँखामा गाजल नलगाएको। २. दोष

नभएको; निष्कलङ्क; निर्दोषी। *ना.* ३. ईश्वर; परमात्मा। ४. पिसाब उत्सर्जन हुन नसक्ने वा बढी पिसाब फेर्न बाधा पर्ने एक रोग; निरञ्जन ग्रन्थि (प्रोस्टेट-ग्ल्यान्ड)।

निरञ्जनी- *ना.* १. सन्यासीहरूको एक सम्प्रदाय। २. निरञ्जन-ग्रन्थि फुलेको रोगी।

निरत- *वि.* [सं.] कुनै काममा लागेको; संलग्न; तल्लीन; तन्मय; एकाग्र।

निरति- *ना.* १. निकै बेर निरत हुने गुण वा अवस्था। २. प्रेम; आसक्ति; अनुराग।

निरतिशय- *क्रि.वि. / वि.* [सं.] ज्यादै; अत्यधिक।

निरनुनासिक- *वि.* [सं.] उच्चारण गर्दा नासिकास्थानसँग सम्बन्ध नहुने; अनुनासिक नभएको; अननुनासिक।

निरन्तर- *वि.* [सं.] १. बिचमा नटुटेको; व्यवधान नभएको। २. लगातारको; बराबर; उस्तै किसिमको। ३. नित्य; स्थायी। *क्रि.वि.* ४. लगातार; क्रमैले।

निरन्तरता- *ना.* लगातार भइरहने क्रिया वा भाव; क्रमिकता; सातत्य।

निरपराध- *वि.* [सं.] १. अपराध नभएको; अपराध नगरेको; निर्दोष; बेकसुर। २. दण्ड दिन अयोग्य; अदण्ड्य।

निरपराधी- *वि.* निरपराध; निर्दोष।

निरपवाद- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि लाञ्छना नलागेको; निष्कलङ्क; निर्दोष। २. सबै क्षेत्रमा समान रूपले लागु हुने। ३. सबैद्वारा स्वीकृत; सर्वमान्य। ४. अपवाद नभएको; अपवादविहीन।

निरपेक्ष- *वि.* [सं.] १. कुनै कुराको वास्ता नराख्ने; अपेक्षा नभएको; वास्ता नगर्ने। २. कुनै चासो नराखिएको; उपेक्षित। ३. असम्बन्धित; सम्बन्धदेखि मुक्त।

निरपेक्षा- *ना.* १. बेवास्ता। २. उपेक्षा।

निरपेक्षित- *वि.* वास्ता नगरिएको; उपेक्षित।

निरपेक्षी- *वि.* वास्ता नगर्ने; उपेक्षक; उदास।

निर बिरालो- *ना.* [सं. नीर-बिडाल] मुसाको जस्तो थुतुनु हुने, निलो रङको जङ्गली बिरालो।

निरभिमान- *वि.* [सं.] १. अभिमान नभएको; घमन्ड नगर्ने। २. उदार प्रकृति भएको; स्वच्छ।

निरभिमानी- *वि.* निरभिमान।

निरभिलाष- *वि.* [सं.] अभिलाषा नभएको; कुनै कुराको चाहना नगर्ने; इच्छा नगर्ने।

निरभिलाषी- *वि.* निरभिलाष।

निरर्गल- *वि.* [सं.] १. आग्लो नलागेको। २. नछेकेको; कुनै किसिमको प्रतिबन्ध नलागेको। ३. गति नरोकिएको; स्वच्छन्द। ४. निर्विघ्न। ५. नियन्त्रणविहीन।

निरर्थ- *वि.* [सं.] १. मतलब नभएको; सरोकार नभएको। २. अर्थहीन; अर्थ नलाग्ने; निरर्थक।

निरर्थक- *वि.* [सं.] १. विनामतलबको; अर्थ नभएको; निरर्थ। २. वास्ता नभएको; निष्प्रयोजन। ३. बेकम्मा। *ना.* ४. छन्दोभङ्ग नगराउन अर्थ नआउने शब्दहरूको प्रयोग गर्दा हुने काव्यदोष।

निरर्थकता- *ना.* निरर्थक हुनाको भाव वा स्थिति; सार्थकताको अभाव; निष्प्रयोजन।

निरवकाश- *वि.* [सं.] १. अवकाश नभएको; समय दिन नसक्ने। २. बेफुर्सद; व्यस्त। *ना.* ३. फुर्सदको अभाव; व्यस्तता।

निरवच्छिन्न- *वि.* [सं.] १. सिलसिला नटुटेको; क्रम नबिग्रेको; निरन्तर; अविच्छिन्न। २. लगातार भइरहने; बराबर। *क्रि.वि.* ३. लगातार।

निरवधि- *वि.* [सं.] १. कुनै अवधि नभएको; टुङ्गोमा नपुगिने; सीमाहीन; अपार। २. म्याद नतोकिएको।

निरवयव- *वि.* [सं.] १. अवयव नभएको; अङ्गरहित। २. निराकार।

निरवलम्ब- *वि.* [सं.] कुनै सहारा नभएको; निराश्रय; असहाय।

निरवशेष- *वि.* [सं.] १. केही बाँकी नरहेको; अवशेष नभएको। २. समस्त; सम्पूर्ण; सबै।

निरव्यय- *वि.* १. नाश नहुने; अविनाशी। २. अव्यय नहुने; विनाशी।

निरस- *वि.* हे. नीरस।

निरस्त- *वि.* [सं.] १. फ्याँकिएको; फालिएको। २. त्याग गरिएको; त्यक्त। ३. हटाइएको; निकालिएको। ४. नभएको; रहित। ५. नष्ट।

निरस्त्र- *वि.* [सं.] १. अस्त्रहीन; हतियार नभएको। २. युद्धमा हतियार खोसिएको वा हतियारविहीन गराइएको।

निरस्त्री- *वि.* [सं.] शस्त्रास्त्र नभएको वा नलिएको।

निरस्त्रीकरण- *ना.* १. अस्त्रहीन पार्ने काम; हतियार हटाउने काम। २. कुनै देशमा रहे-भएका हतियार कम गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय अभियान।

निरस्त्रीकरण सन्धि- *ना.* भयानक अस्त्रको निर्माणमा रोक लगाउने वा कमी ल्याउने उद्देश्यले प्रतिद्वन्द्वी राष्ट्रहरूका बिच हुने सन्धि।

निरस्त्रीकृत- *वि.* हतियारविहीन पारिएको।

निरस्थि- *वि.* [सं.] हाड नभएको; हाडका टुक्राहरू हटाइएको।

निरहङ्कार- *वि.* [सं.] अहङ्कार वा घमन्ड नभएको; अभिमानरहित; निरभिमान।

निरहङ्कारी- *वि.* अहङ्कार नभएको।

निरहङ्कृत- *वि.* अहङ्कारशून्य तुल्याइएको।

निराकरण- *ना.* [सं.] १. हटाउने काम; निकाल्ने काम। २. प्रतिवाद; खण्डन। ३. समाधान; हटाउने उपाय। ४. भए- देखिएका गल्ती वा कमीलाई पुनर्विचार गरी सच्याउने प्रक्रिया।

निराकाङ्क्ष/निराकाङ्क्षी- *वि.* [सं.] १. आकाङ्क्षा नराख्ने; इच्छा नभएको। २. वैरागी; विरक्त।

निराकार- *वि.* [सं.] १. आकार नभएको; रूप नभएको। *ना.* २. ब्रह्म; ईश्वर। ३. आकाश।

निराकुल- *वि.* [सं.] १. आकुल नभएको; विचलित नभएको; नआत्तिएको। २. धीर; शान्त।

निराकृत- *वि.* [सं.] १. हटाइएको; निराकरण गरिएको। २. उपेक्षित; हेला गरिएको।

निराकृति- *ना.* १. निराकरण। *वि.* २. आकृतिविहीन।

निरातङ्क- *वि.* [सं.] १. त्रास नभएको; डर नभएको; निडर। २. निरोगी; स्वस्थ। ३. आतङ्कित नहुने; नआत्तिने।

निरादर- *वि.* [सं.] १. आदर नभएको; सम्मान नभएको; आदररहित। २. अपमानजनक। *ना.* ३. अपमान; अनादर।

निराधार- *वि.* [सं.] १. आधार नभएको; आश्रयहीन। २. सहारा नभएको; असहाय। ३. विनाप्रमाणको; प्रमाणबाट सिद्ध नहुने। ४. जीविकाका लागि कुनै उपाय नभएको।

निरापद्- *वि.* [सं.] १. कुनै आपद् नभएको; आपत्तिरहित। २. निर्विघ्न; सुरक्षित। *क्रि.वि.* ३. कुनै आपत्ति नपरीकनै।

निरामय- *वि.* [सं.] १. रोग नभएको; निरोगी; स्वस्थ। २. निर्दोष; निर्मल।

निरामिष- *वि.* [सं.] १. मासु नभएको; मांसरहित। २. मासु नखाने।

निरालम्ब- *वि.* [सं.] १. समात्ने कुनै आधार नभएको; निराधार; आधारहीन। *ना.* २. ब्रह्म; ईश्वर।

निरालस/निरालस्य- *वि.* [सं.] १. आलस्य नभएको; अल्छी नगर्ने; जाँगरी। २. सक्रिय; संलग्न।

निराला- *वि.* [सं. निरालाप] १. अकथनीय; अवर्णनीय। २. कथनहीन; आलापहीन। ३. मान्छेको ध्वनि नसुनिने (ठाउँ)। ४. अनौठो; आफ्नै ढङ्गको। ५. उस्तै किसिमको अरू कुनै नभएको। ६. अपूर्व; विलक्षण।

निरावरण- *वि.* [सं.] १. आवरण नभएको; ढकनी नभएको; खुला। २. नाङ्गो; निर्वाङ्ग।

निरावृत्त- *वि.* [सं.] नछोपिएको; निरावरण।

निराश- *वि.* [सं.] १. आशा नभएको; हताश। २. मन खुम्चेको; ओइलाएको।

निराशा- *ना.* [सं.] १. आशाको अभाव; आस मार्ने कार्य। २. कुनै भौतिक चाहनाबाट निवृत्त हुने काम; वैराग्य।

निराशाजनक- *वि.* आशा नभएको; निराशा पैदा गर्ने; निराशा गराउने (कुरा, काम, अवस्था आदि)।

निराशावाद- *ना.* षड्यन्त्रपूर्ण र धोकेबाज संसारमा उच्च आकाङ्क्षा पूर्ति हुने आशा राख्नु व्यर्थ छ भन्ने किसिमको भौतिक मत; जीवन र जगत्देखि विरक्त भएर अँगालिने विचार।

निराशावादी- *वि.* निराशावादको अनुयायी; निराशावादसँग सम्बन्धित।

निराश्रय- *वि.* [सं.] १.कतै कहीँ पनि आश्रय नभएको; आधारहीन। २. निमुखा; असहाय।

निराश्रित- *वि.* [सं.] आश्रय नभएको; सहारा नभएको।

निराहार- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु पनि नखाएको; भोको। २. धार्मिक पर्वहरूमा अन्न र फलफूलसम्म पनि नखाएको; पूर्ण व्रत बसेको। *ना.* ३. कुनै खाद्य वस्तु पनि नखाइने प्रक्रिया; अनशन; धार्मिक व्रत।

निराहारिका- *ना.* पेट वा पाकस्थली खाली हुन गई भएको पेटदुखाइ; पेट दुख्ने रोग।

निराहारी- *वि.* निराहार बस्ने।

निरीक्षक- *वि.* [सं.] १. रेखदेख गर्ने, निरीक्षण गर्ने। २. परीक्षा लिने काममा अनियमितता हुनुबाट रोक्ने; परीक्षा कार्यलाई निष्पक्ष सम्पन्न गराउने। *ना.* ३. प्रहरीको एक दर्जा; इन्स्पेक्टर। ४. निरीक्षणकर्ता।

निरीक्षण- *ना.* [सं.] १. हेरचाह; रेखदेख। २. जाँच; परीक्षण। ३. कुनै काम ठिकसँग भए-नभएको जाँचबुझ गर्ने काम।

निरीक्षणकर्ता- *ना.* निरीक्षण गर्ने व्यक्ति।

निरीक्षण भ्रमण- *ना.* निरीक्षणका निम्ति काजमा जाने कार्य।

निरीक्षणीय- *वि.* निरीक्षण योग्य।

निरीक्षित- *वि.* रेखदेख गरिएको; जाँचिएको।

निरीक्ष्य- *वि.* [सं.] निरीक्षण योग्य।

निरीक्ष्यमाण- *वि.* गरिँदै गरेको वा गर्दै रहेको।

निरीश्वर- *वि.* [सं.] ईश्वर नमान्ने; नास्तिक; अनीश्वर।

निरीश्वरवाद- *ना.* ईश्वर नमान्ने सिद्धान्त; नास्तिकवाद।

निरीश्वरवादी- *वि.* ईश्वर नमान्ने मतको अनुयायी; अनीश्वरवादी।

निरीह- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तुको चाहना नगर्ने; उदासीन। २. चेतना-शक्तिको विकास नभएको; अदना। ३. उद्योग नगर्ने।

निरीहता- *ना.* उदासीनता; वितृष्णा।

निरीहा- *ना.* १. चाहनाको अभाव; विरक्ति; निरीहता। २. चेतनाशक्तिको शून्यता। ३. चेष्टाहीनता; अकर्मण्यता। *वि.* ४. निरीह (नारी)।

निरुक्त- *वि.* [सं.] १. तोकेर भनिएको; पक्कापक्की गरिएको। *ना.* २. वेदका छ अङ्ग- शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, छन्द र ज्योतिषमध्ये एक अङ्ग। ३. शब्दको व्युत्पत्ति र मूल रूपको व्याख्या गरिएको व्याकरणविशेष (जस्तै- यास्कको निरुक्त)।

निरुक्ति- *ना.* १. कुनै पद वा वाक्यको व्याकरण। २. शब्दको व्युत्पत्ति; निर्वचन।

निरुत्तर- *वि.* [सं.] १. उत्तर दिन नसक्ने; नाजवाफ। २. जटिल प्रश्न वा तर्कको खण्डन गर्न नसक्ने। ३. अकाट्य। ४. चुप; मौन।

निरुत्तरदायी- *वि.* उत्तरदायित्व वहन नगर्ने; गैरजिम्मेवार।

निरुत्तरित- *वि.* निरुत्तर रहेको; उत्तर नदिइएको; उत्तर दिन बाँकी।

निरुत्साह- *वि.* [सं.] १. उत्साह नभएको; केही गरौँ भन्ने उमेद नभएको; हतोत्साह। *ना.* २. उत्साहको अभाव; निष्क्रियता।

निरुत्सुक- *वि.* [सं.] कुनै पनि काममा लाग्ने जाँगर हराएको; केही गरौँ भन्ने भावना मरेको; उत्सुक नभएको; उत्सुकतारहित।

निरुद्देश्य- *वि.* [सं.] १. कुनै परिणामको आशा नभएको; उद्देश्य नभएको; लक्ष्यहीन; उद्देश्यविहीन। २. कामना नभएको; निष्काम। ३. अव्यावहारिक; मतिभ्रान्त।

निरुद्ध- *वि.* [सं.] १. रोकिएको; अवरुद्ध। २. बाधा पुऱ्याइएको; प्रतिबन्धित।

निरुद्यम- *वि.* [सं.] १. उद्योग वा इलम नभएको। *ना.* २. उद्यमको अभाव।

निरुद्यमी- *वि.* १. नयाँनयाँ कामधन्दामा सरिक नहुने; उद्योग नगर्ने; अनुद्योगी। २. अल्छी।

निरुद्योग- *वि.* [सं.] १. उद्योग नगर्ने; निरुद्यम। २. अल्छी। *ना.* ३. उद्योगको अभाव।

निरुद्योगी- *वि.* निरुद्योग।

निरुपद्रव- *वि.* [सं.] बिघ्न नभएको; उपद्रवहीन; निर्विघ्न।

निरुपपत्ति- *वि.* [सं.] १. दह्रो प्रमाण नभएको; उपपत्ति नभएको। २. अव्युत्पन्न; व्युत्पत्तिरहित। ३. सिद्ध गर्न नसकिने; अप्रमाणित।

निरुपम- *वि.* [सं.] दाँज्न नसकिने; उपमा नभएको; अनुपम; बेजोड।

निरुपमा- *ना.* बौद्ध धर्मका अनुसार त्रयोदश भूमिमा बाह्रौँ भूमि; बज्रयानको बाह्रौँ भूमि।
निरुपमान- *वि.* उपमान वा दाँजो नभएको।
निरुपाय- *वि.* [सं.] १. युक्ति नभएको; उपाय नभएको। २. उपाय नलाग्ने।
निरूढ- *वि.* [सं.] १. तोकिएको; निर्धारित। २. प्रसिद्ध।
निरूढ लक्षण- *ना.* शब्दको प्रसिद्ध अर्थ नै रूढ हुने लक्षणाविशेष।
निरूढि- *ना.* १. प्रसिद्धि; ख्याति। २. निरूढलक्षणा।
निरूपक- *वि.* [सं.] १. तोक्ने; निरूपण गर्ने। २. निर्णायक; प्रतिपादक। *ना.* ३. निरूपण वा निर्णय गर्ने व्यक्ति।
निरूपण- *ना.* [सं.] १. सोचविचारका साथ गरिने निर्णय; विवेक पुऱ्याएर गरिएको अठोट। २. छानबिन; अन्वेषण। ३. सम्पादन; प्रतिपादन।
निरूपित- *वि.* [सं.] १. तोकिएको; निरूपण गरिएको। २. प्रतिपादित; निर्धारित।
निरूप्य- *वि.* [सं.] छानबिन गर्न लायक; निरूपणयोग्य।
निरोग- *वि.* [सं.] रोग नभएको; स्वस्थ; तन्दुरुस्त; निरोगी; सारसौँदो।
निरोगी- *वि.* [सं.] रोग नभएको; स्वस्थ।
निरोध- *ना.* [सं.] १. रोक्ने वा छेक्ने काम; रोक; अवरोध; प्रतिबन्ध। २. घेरा; सीमाबन्दी। ३. परिवार-नियोजन वा उक्त नियोजनका लागि व्यवहार गरिने उपाय।
निरोधक- *वि.* १. रोक्ने; अवरोध पैदा गर्ने; अवरोधक। २. निरोध गर्ने।
निरोधित- *वि.* निरोध गरिएको।
निरोधी- *वि.* १. रोक्ने; अवरोधक। २. निरोध गर्ने।
निर्ऋति- *ना.* [सं.] १. नैर्ऋत्य दिशाकी अधिष्ठात्री देवी। २. राक्षसी। ३. मृत्यु।
निर्क्योल्नु- *स.क्रि.* [निर्क्योल+नु] ठम्याउनु; निश्चय गर्नु; ठोकुवा गर्नु; निरूपण गर्नु।
निर्क्योल- *ना.* कुनै कुराको टुङ्गो; निर्णय; निधो; निष्कर्ष; निर्केवल।
निर्गत- *वि.* [सं.] १. निस्केको; बाहिर गएको। २. बितेको।
निर्गति- *ना.* १. निष्क्रमण; निर्गमन। २. बाहिराइ।
निर्गन्ध- *वि.* [सं.] गन्ध नभएको; गन्धहीन।
निर्गम- *ना.* [सं.] १. बाहिर जाने काम; निष्क्रमण; निस्कने कार्य। २. निस्कने ठाउँ; निकास।
निर्गमन- *ना.* निर्गम। निर्गमित- *वि.* १. बाहिर पठाइएको; निकालिएको। २. गइसकेको; बितिसकेको।
निर्गुण- *वि.* [सं.] १. सत्त्व, रज र तमजस्ता तीन गुणमध्ये कुनै गुण पनि नभएको; गुणरहित। २. असल गुण नभएको; बैगुनी। *ना.* ३. ईश्वर; ब्रह्म; परमात्मा। ४. अविकारी ईश्वरलाई गरिने एक प्रकारको भजन वा उपासना।
निर्गुण्डी- *ना.* [सं.] हरेक ठाउँमाससाना पाँच-पाँचवटा पात लाग्ने र सेता, पहेँला, नीला रङका मञ्जरी फूल फुल्ने एक जातको बोट; सिँदुरे।
निर्गुन- *ना.* [सं. निर्गुण] १. निर्गुण। २. भजनको एक भेद।
निर्घात- *ना.* [सं.] १. आघात; प्रहार। २. ध्वंस; नाश। ३. तुफान; आँधी। *क्रि.वि.* ४. धूमधामसँग; बेसरी।
निर्घिनी- *वि.* [सं. निर्घृण+ई] १. इज्जत नभएको; बेइज्जतीपूर्ण। २. तुच्छ; नीच। ३. घिन नमान्ने।
निर्घोष- *ना.* [सं.] १. आवाज; शब्द; नाद; ध्वनि। *वि.* २. ध्वनिरहित; आवाज नभएको।
निर्छली- *वि.* [सं. निश्छल+ई] 'निर्छलो' को स्नेहार्थी रूप।
निर्छलो- *वि.* [सं. निश्छल] १. लाज-सरम नभएको; बेसर्मी। २. नकच्चरो। ३. छलकपट नगर्ने।
निर्जन- *वि.* [सं.] १. कुनै प्राणीसम्म पनि नभएको; एउटा मान्छे पनि नभएको; एकान्त; सुनसान; एकलासे। *ना.* २. मरुभूमि; विकट प्रदेश।
निर्जर- *वि.* [सं.] १. जरावस्था नआउने; कहिल्यै बुढो नहुने। *ना.* २. देवता।
निर्जरा- *ना.* [सं.] गुर्जो (लता)।
निर्जल- *वि.* [सं.] १. पानी नभएको; जलहीन। २. पानीसम्म खान पनि निषेध गरिएको (व्रत)। *ना.* ३. मरुभूमि।
निर्जला- *ना.* [सं.] हिन्दू धर्मअनुसार कार्तिक महिनाभर पानीसम्म पनि नखाई तीर्थमा बसेर गरिने व्रत।
निर्जला एकादशी- *ना.* ज्येष्ठ शुक्ल एकादशी।
निर्जलीय- *वि.* [सं.] जलविहीन।
निर्जलीयता- *ना.* पखाला, रक्तस्राव, अतिसारजस्ता रोग लागेर शरीरमा तरल द्रव्य घट्दै जाने प्रक्रिया (डिहाइड्रेसन)।
निर्जीव- *वि.* [सं.] १. जीव वा प्राण नभएको; मरेको; मृत। २. गतिहीन; जड। ३. स्थावर।
निर्जीवन- *वि.* [सं.] १. जीवन नभएको; मरेको। २. मारिएको; खतम गरिएको।
निर्जीवन बिमा- *ना.* घर, पसल, कारखाना आदिको बिमा।
निर्जीवीकरण- *ना.* [सं.] जीवित प्राणीलाई निर्जीव बनाउने प्रक्रिया; हत्या।
निर्झर- *ना.* [सं.] झर्ना; छहरा; प्रपात।
निर्झरिणी- *ना.* झर्नाबाट निस्केकी नदी; निर्झरी।
निर्झरी- *ना.* १. निर्झरिणी। २. झर्ना भएको पहाड।
निर्णय- *ना.* [सं.] १. पक्षविपक्षका जिकिरलाई प्रमाणका आधारमा छानबिन गरी सत्यपक्षको विजयबारे गरिएको टुङ्गो; फैसला। २. कुनै विवादास्पद विषयमा एक्लै वा सामूहिक रूपमा गरिने निधो। ३. दुई विरोधीहरूको विवादबारे मध्यस्थले दिएको मत। ४. निधो।
निर्णय क्षमता- *ना.* निर्णय गर्ने शक्ति।
निर्णय पुस्तिका- *ना.* सभा वा बैठकमा पारित भएका प्रस्तावहरू लिपिबद्ध गर्ने वा टिप्ने कार्यालयीय अभिलेख (माइन्युट)।
निर्णयात्मक- *वि.* [सं.] १. निर्णयका रूपमा रहेको; निर्णयसम्बन्धी। २. कुनै विवादास्पद विषयमा गरिएको निर्णयसँग सम्बन्धित। ३. निर्णय दिने; टुङ्गो लगाउने; निर्णायक।
निर्णयात्मकता- *ना.* निर्णयात्मक हुनाको भाव, क्रिया वा स्थिति।

निर्णायक- *वि.* १. कुनै दुई पक्षका बिच टुङ्गो लगाउने; निर्णयमा पुऱ्याउने (शक्ति, मत इ.)। २. निर्णय गर्ने; निश्चय गरिदिने।
निर्णीत- *वि.* [सं.] निर्णय गरिएको; निश्चित; टुङ्गो लागेको।
निर्णेता- *वि.* [सं.] निर्णय दिने; निर्णायक (व्यक्ति)।
निर्दन्त- *वि.* [सं.] १. दाँत झरेको; दाँत नभएको। २. पूर्ण दशमासा।
निर्दम्भ- *वि.* [सं.] सेखी नगर्ने; दम्भ नभएको; निरभिमानी।
निर्दय- *वि.* [सं.] दया नभएको; अर्काको दुःख हटाउन नचाहने; निठुरी।
निर्दयता- *ना.* निठुरीपन।
निर्दयी- *वि.* दया नभएको।
निर्दल- *वि.* [सं.] १. कुनै पार्टी नभएको; दलविहीन। २. पात नभएको।
निर्दलीय- *वि.* [सं.] कुनै राजनीतिक दल वा पार्टी नभएको; दलविहीन।
निर्दलीयता- *ना.* निर्दलीय हुनाको भाव, अवस्था वा स्थिति; दल वा पार्टीको अभाव; दलविहीनता।
निर्दलीय व्यवस्था- *ना.* कुनै राजनीतिक दल नभएको व्यवस्था वा शासन-प्रणाली (पञ्चायती व्यवस्था)।
निर्दिष्ट- *वि.* [सं.] १. निर्देश गरिएको; बताइएको; तोकिएको। २. निर्णय दिइएको; निश्चित।
निर्देश- *ना.* [सं.] १. अह्राेट; आज्ञा; आदेश। २. कुनै कामकुराबारे विशेष रूपले दिइने आदेश। ३. उल्लेख; उल्लिखित। ४. वर्णन; वृत्तान्त।
निर्देश पत्र- *ना.* कुनै आदेश वा निर्देशन पालना गर्न लेखिएको पत्र; औषधी सेवन गर्ने तरिका लेखिएको कागज (प्रेस्क्रिप्सन)।
निर्देशक- *वि.* [सं.] १. निर्देशन दिने; काममा खटाउने। *ना.* २. कुनै विभाग वा कार्यालयको प्रमुख सञ्चालक; कुनै संस्थाको मुख्य अधिकारी; डाइरेक्टर।
निर्देशक समिति- *ना.* कुनै कार्यबारे निर्देशन दिन गठित समिति।
निर्देशक सिद्धान्त- *ना.* प्रशासनिक नीतिसम्बन्धी सिद्धान्त।
निर्देशन- *ना.* [सं.] १. निर्देश गर्ने काम; कुनै काममा कुशलतापूर्वक प्रवृत्त गराउने कार्य। २. अह्राेट; आज्ञा।
निर्देशनालय- *ना.* कुनै कार्यका निम्ति निर्देशन दिने ठाउँ वा कार्यालय; निर्देशकको कार्यालय।
निर्देशन विभाग- *ना.* निर्देशन दिने विभाग।
निर्देशित- *वि.* [सं.] निर्देश गरिएको; निर्दिष्ट।
निर्देष्टा- *वि.* [सं.] अह्राउने; निर्देशन गर्ने; कुनै काममा सक्रिय गराउने।
निर्दो- *वि.* हे. निर्धो।
निर्दोष- *वि.* [सं.] १. दोष नभएको; निष्कलङ्क; गल्ती नभएको। २. अपराध नगरेको; निरपराध।
निर्दोषता- *ना.* दोष वा अपराधको अभाव।
निर्दोषी- *वि.* निर्दोष।
निर्द्वन्द्व- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रतिद्वन्द्वी नभएको विरोधी नभएको; द्वन्द्वहीन। २. आफूखुसी गर्ने; स्वच्छन्द। ३. राग, द्वेष, मान, अपमान आदि सांसारिक क्रियाकलापदेखि निवृत्त भएको। ४. चिसो-तातो, सुख-दुःख आदि द्वन्द्वात्मक धारणाको प्रभावदेखि मुक्त भएको; वीतराग।
निर्धक्क- *वि.* [निर्+धक] १. डर वा त्रास नभएको; धक नमान्ने; सङ्कोच नमान्ने। २. निश्शङ्क। *क्रि.वि.* ३. कुनै धक नमानीकन; निस्फिक्रीसँग।
निर्धन- *वि.* [सं.] धन नभएको; कुनै जायजेथा नदेखिएको; गरिब; दरिद्र।
निर्धनता- *ना.* दरिद्रता; गरिबी।
निर्धनी- *वि.* दरिद्र।
निर्धारक- *वि.* [सं.] १. कुनै विषयबारे यही हो भनी किटान गर्ने; तोक्ने; निर्धारण गर्ने। २. निर्णायक।
निर्धारण- *ना.* [सं.] १. कामको समय अथवा वस्तुको मूल्य आदि तोक्ने काम; ठहर; तोक। २. निर्णय; निश्चय। ३. अन्वेषण; छानबिन।
निर्धारित- *वि.* [सं.] निर्धारण गरिएको; ठहर भएको; तोकिएको; निश्चित।
निर्धारितकर- *ना.* कुनै परिस्थिति वा वस्तुविशेषका आधारमा सम्बन्धित तहको मातहतबाट किटान गरिएको शुल्क वा कर।
निर्धारित सीमा- *ना.* तोकिएको हदबन्दी।
निर्धो- *वि.* [सं. निर्ऋद्ध] १. धन-सम्पत्तिका दृष्टिले कमजोर; दरिद्र; गरिब; निर्दो। २. बल नभएको; निर्बलियो; नाजुक। ३. क्षमता नभएको।
निर्निमेष- *वि.* [सं.] १. आँखा नझम्क्याउने; पलक नमार्ने; आँखा झमझम नगराउने। *क्रि.वि.* २. आँखा नझम्क्याईकन; एक टक लाएर; हेरेको हेऱ्यै गरेर।
निर्बन्ध- *ना.* [सं.] १. आग्रह; ढिपी; जिद्दी। २. रोकावट; प्रतिबन्ध। क्रमबद्ध कथा नभई स्वच्छन्द रूपमा कुनै भाव, रस वा तथ्यको विवेचन भएको, काव्यको एक प्रकार वा भेद।
निर्बन्धन- *ना.* निर्क्योल; बाचा-बन्धन; निर्णय।
निर्बन्धित- *वि.* निर्बन्ध वा निर्बन्धन गरिएको।
निर्बल- *वि.* [सं.] बल, तागत नभएको; दुर्बल; शक्तिहीन।
निर्बलता- *ना.* दुर्बलता; कमजोरी।
निर्बाङ्ग- *वि.* [सं. निर्वाङ्ग] १. कुनै पनि कपडा नपहिरिएको; सम्पूर्ण नाङ्गो। *क्रि.वि.* २. नाङ्गै।
निर्बाध- *वि.* [सं.] १. कुनै बाधा वा प्रतिबन्ध नभएको; रोकटोक नभएको। २. एकान्त; निर्जन।
निर्बिसी- *ना.* [सं. निर्विषा] १. लामालामा पाँचपाँच खण्ड परेका ठुलठुला पात हुने र मोथे जस्तै कन्द हुने एक हिमाली बुटी; निर्विषा। २. त्यसैको कन्द वा जरो। (यसका सेतो र रातो कन्द हुने दुई जात छन्। आयुर्वेदका अनुसार यसको गुण विषनाशक र रक्तदोषनाशक बताइएको छ)।
निर्बीज- *वि.* [सं.] १. बिउ नभएको; बीजरहित; बिनाबिउको। २. विनाकारणको; प्रमाणहीन। ३. नपुंसक; हिजडा।
निर्बीज समाधि- *ना.* बीज वा आलम्बनविहीन एक प्रकारको समाधि।

निर्बीजा- *ना.* सानो जातको दाख; किसमिस।
निर्बुद्धि- *वि.* [सं.] बुद्धि नभएको; सोचविचार गर्न नसक्ने; मूर्ख।
निर्बोध- *वि.* [सं.] केही ज्ञान नभएको; अनजान; अज्ञानी।
निर्ब्याज/निर्ब्याजी- *वि.* [निर्+ब्याज (ई)] १. मूल धनमा कुनै प्रकारको ब्याज नलाग्ने। *क्रि.वि.* २. विनाब्याज नै।
निर्भय- *वि.* [सं.] १. डर नभएको; निडर; त्रासहीन। २. सुरक्षित।
निर्भयता- *ना.* भयको अभाव।
निर्भर- *वि.* [सं.] १. भरोसामा रहेको; आश्रित; अवलम्बित; झुन्डिएको। २. पूरा भरिएको; भरिभराउ। ३. प्रशस्त; ज्यादै; खुब।
निर्भरता- *ना.* भर पर्ने क्रिया वा भाव; आश्रयधर्मिता।
निर्भीक- *वि.* [सं.] १. भय नभएको; नडराउने; निडर। २. सशक्त; सक्षम; सक्रिय।
निर्भीकता- *ना.* नडराउने क्रिया वा भाव; निर्भयता।
निर्भुक्क- *वि.* [सं. निर+बुको] १. केही नभएको; बुङ्गो। २. केही नजान्ने; बुद्धू। *क्रि.वि.* ३. केही नहुने वा नजान्ने किसिमले।
निर्मम- *वि.* [सं.] १. ममता नभएको; अनुदार। २. निर्दयी; क्रूर; निष्ठुर।
निर्ममता- *ना.* निर्मम हुनाको भाव वा अवस्था; ममताको अभाव; निर्दयता; निष्ठुरता।
निर्मल- *वि.* [सं.] १. मल वा दाग नभएको; दोषहीन; स्वच्छ। २. शुद्ध; पवित्र। *ना.* ३. देवतालाई चढाइएको वस्तु। ४. शालिग्रामलाई स्नान गराएको जल; निर्माल्य। (निम्बार्क सम्प्रदायअनुसार वैष्णव समाजमा निर्माल्यको प्रचलन पाइन्छ)।
निर्मली- *ना.* १. लाम्चा, ठुला पात, सेता फूल र बाटुला, थेप्चा फल हुने, आयुर्वेदमा शूलनाशक, आँखाको हित गर्ने र पानी सफा गर्ने गुण बताइएको एक जातको रुख; त्यसकै फल। २. सगरमाथा अञ्चलनेर सीमामा पर्ने एक भारतीय स्थल।
निर्माण- *ना.* [सं.] १. घर, मन्दिर, सडक आदि बनाउने काम; रचना। २. बनेका भवन, सडक, मन्दिर आदि।
निर्माणकर्ता/कारी- *वि.* निर्माण गर्ने; बनाउने; सार्वजनिक पाठशाला, बाटो आदि तयार गर्ने।
निर्माण यातायात- *ना.* नेपाल सरकारको एक मन्त्रालय; आफ्नो मातहतमा भवन, सडक, पुल आदि सार्वजनिक निर्माणको काम गर्ने, मन्त्रालय, विभाग वा संस्था।
निर्माण विद्या- *ना.* निर्माणशिल्प।
निर्माण शिल्प- *ना.* निर्माणसँग सम्बन्धित शास्त्र।
निर्माण स्थल- *ना.* निर्माण भइरहेको ठाउँ।
निर्माणात्मक- *वि.* निर्माणसम्बन्धी; रचनात्मक।
निर्माणोन्मुख- *वि.* भर्खर-भर्खर बन्न लागेको।
निर्माता- *वि.* [सं.] १. बनाउने; भवन, सडक आदिको निर्माण गर्ने; रचयिता। *ना.* २. ईश्वर; परमात्मा।
निर्माया- *वि.* [सं.] १. माया नभएको; निठुरी। २. एकअर्काको हृदय चिन्न नसक्ने (प्रेमी वा प्रेमिका)।
निर्माल्य- *ना.* [सं.] १. वैष्णव सम्प्रदायअनुसार विष्णुलाई चढाइएको वस्तु; कुनै देवताको प्रसाद। २. शालिग्राम, देवमूर्ति आदि देवतालाई स्नान गराइएको पञ्चामृतसहितको जल; देवतालाई नुहाइदिइएको जल।
निर्मित- *वि.* [सं.] बनाइसकिएको; बनेको; तयार; रचित।
निर्मुक्त- *वि.* [सं.] पूर्ण रूपले मुक्ति पाएको; पूरै मुक्त।
निर्मुक्ति- *ना.* निर्मुक्त हुनाको भाव वा स्थिति; पूर्ण मुक्ति।
निर्मूल- *वि.* [सं.] १. मूलसमेत नराखिएको; जरोसमेत उखेलिएको; जरो नभएको। २. पूरै सखाप पारिएको; बिउसम्म पनि नरहने गरी मासिएको।
निर्मूलन- *ना.* १. निर्मूल पार्ने काम; उन्मूलन। २. पूर्ण विनाश; सखाप।
निर्मोक्ष- *वि.* [सं.] सांसारिक प्रपञ्चमा नफस्ने; माया-मोह नभएको; मुक्त।
निर्मोचन- *ना.* [सं.] १. सर्पले काँचुली फेरे जस्तै प्रत्येक वर्ष चराहरूले पनि प्रजनन समयपछि प्वाँख फेर्ने प्रक्रिया। २. छुटकारा; मुक्ति।
निर्मोह- *वि.* [सं.] १. मोहमा नअल्झेको। *ना.* २. मोहको अभाव।
निर्मोही- *वि.* माया-मोह नभएको; निठुरी।
निर्याण- *ना.* [सं.] १. बाहिर जाने काम; निष्क्रमण। २. मृत्यु। ३. निर्वाण; मोक्ष। ४. पशुका खुट्टामा बाँध्ने दाम्लो; खुट्टे; खुट्टेसो।
निर्यात- *वि.* [सं.] १. निस्केको; बाहिरिएको। २. एक देशबाट अर्को देशमा पठाइएको (माल)। *ना.* ३. कुनै एक देशबाट अर्को देशमा मालसामान पठाउने काम; निकासी।
निर्यातकर- *ना.* बाहिरी देशमा निकासी गरिने मालमा लाग्ने महसुल; निर्यात गर्ने मालमा लाग्ने कर।
निर्यातकर्ता- *ना.* एक देशबाट अर्को देशमा कुनै मालसामान निकासी गर्न सरकारबाट प्रमाण पाएको व्यक्ति; निकासी गर्ने मान्छे।
निर्यातन- *ना.* धरौट राखेको माल फिर्ता लिने काम; ऋण तिर्ने काम; बदला लिने प्रक्रिया।
निर्यातित- *वि.* बाहिरी देशमा निकासी गरिएको (मालसामान)।
निर्यास- *ना.* [सं.] १. सल्लो आदिका रुखबाट निस्कने गुँद; चोप; खोटो। २. रुखको बाहिरी बोक्रो। ३. काँडा; क्वाथ।
निर्लज्ज- *वि.* [सं.] १. लाज नभएको; सरम नमान्ने; नकच्चरो। *क्रि.वि.* २. कुनै सङ्कोच नमानीकन; विना कुनै हिचकिचाहट।
निर्लज्जता- *ना.* कुनै प्रकारको सरम वा लाज नमान्ने भाव वा प्रवृत्ति।
निर्लिप्त- *वि.* [सं.] १. सांसारिक मोहबन्धनमा नभुल्ने; राग, द्वेष आदिबाट मुक्त भएको; कुनै विषयमा आसक्त नहुने। २. लिप्त नभएको; कसैसित कुनै सम्बन्ध नभएको; स्वतन्त्र।
निर्लेप- *वि.* [सं.] निर्लिप्त।
निर्लोभ- *वि.* [सं.] लोभ नभएको; सन्तोषी, लालच नगर्ने।
निर्वंश- *वि.* [सं.] वंश वा कुल नभएको; निस्सन्तान।
निर्वचन- *वि.* [सं.] १. वचन वा बोली नभएको; चुप रहने; मौन। *ना.* २. शब्द वा वाक्यबारे व्याकरणअनुसार गरिने व्युत्पत्ति; भाष्य।
निर्वस्त्र- *वि.* [सं.] कुनै पनि वस्त्र नपहिरेको; लुगा नलगाएको; नाङ्गो।

निर्वहण सन्धि- *ना.* [सं.] संस्कृत साहित्यशास्त्रअनुसार नाटक आदिमा कार्य र फलागमको योगबाट बीज सफलीभूत भई प्रयोजन सिद्ध भएका अवस्थाको भाग।

निर्वाचक- *वि.* [सं.] १. छानबिन गरेर चाहिएको व्यक्ति वा वस्तु चुन्ने; निर्वाचन गर्ने। *ना.* २. चुन्ने व्यक्ति; निर्वाचन गर्ने वा गराउने अधिकारी।

निर्वाचक मण्डल- *ना.* राष्ट्रपति वा यस्तै महत्त्वपूर्ण पदमा आसीन हुने व्यक्तिको चुनाउ गर्न आम जनताबाट चुनिएका व्यक्तिहरूको समूह।

निर्वाचन- *ना.* [सं.] १. प्रायः प्रजातान्त्रिक मुलुकको विधायिकाका विभिन्न निकायमा प्रतिनिधित्व गर्ने व्यक्ति वा व्यक्तिहरूलाई त्यसै मुलुकका आम बालिग जनताले मतदानद्वारा चुन्ने काम; कुनै काम वा पदका लागि मतदान गरेर चाहेअनुसारको व्यक्ति छान्ने काम; चुनाउ; चुनाव; चयन; छनोट। २. धेरैमा ठिक बेठिक छुट्ट्याएर गरिने छनोट; विवेचन।

निर्वाचन अधिकारी- *ना.* निर्वाचन आयोगबाट चुनाव गराउन तथा विशेष रेखदेख गर्न खटिएको व्यक्ति।

निर्वाचन अपराध- *ना.* निर्वाचन नियमावलीअनुसार चुनावका सम्बन्धमा निषेध गरिएका काम वा कुरा।

निर्वाचन आयोग- *ना.* संविधानअनुसार राष्ट्रिय विधायिकाको चुनाव सम्पन्न गराउने कार्यालय (इलेक्सन कमिसन)।

निर्वाचन उम्मेदवार- *ना.* निर्वाचन वा चुनाव लड्ने उम्मेदवार।

निर्वाचन एजेन्ट- *ना.* निर्वाचन वा चुनावका काममा उम्मेदवारले आफ्नो हितको हेरविचार गर्न खटाएर पठाउने आफ्नो प्रतिनिधि।

निर्वाचन क्षेत्र- *ना.* चुनाव गराइने ठाउँको सीमाक्षेत्र।

निर्वाचन परिणाम- *ना.* कुनै क्षेत्रको प्रतिनिधित्व गराउने गरी भएको चुनावको नतिजा; चुनावमा हारजितको निर्णय।

निर्वाचित- *वि.* [सं.] मतद्वारा छानिएको; निर्वाचन भएको; चुनिएको।

निर्वाण- *ना.* [सं.] १. आत्माले जन्ममरणको चक्रबाट छुटकारा पाउने कार्य; मोक्ष; मुक्ति। २. निभ्ने काम। *वि.* ३. मरेको; मृत। ४. निभेको; बल्न छाडेको। ५. मोक्ष प्राप्त भएको; मुक्त।

निर्वास- *ना.* [सं.] आफ्नो मुलुकबाट निकाल्ने काम; देशनिकाला।

निर्वासन- *ना.* देशनिकाला; कुनै मुलुक वा राष्ट्रबाट निकाल्ने काम; निर्वास।

निर्वासित- *वि.* निर्वासन गरिएको; देशबाट निकालिएको; मुलुकबाट धपाइएको।

निर्वास्य- *वि.* देशनिकाला गर्न लायक; निर्वासनयोग्य।

निर्वाह- *ना.* [सं.] १. गाँस, बास र कपासको न्यूनतम आवश्यकताको जसोतसो पूर्ति हुँदै गएको अवस्था; तडकभडक नगरीकन सामान्य रूपले चलेको जीविका। २. कामचलाउ स्थिति; गुजारा। ३. पालनपोषण; आश्रय।

निर्वाह भत्ता- *ना.* सामान्य आजीविका चलाउन लगातार दिइने निर्धारित रकम।

निर्विकल्प- *वि.* [सं.] १. अवान्तर भेद नभएको; विकल्प नहुने। २. निश्चित; अपरिवर्तनीय।

निर्विकल्पक- *ना.* [सं.] वेदान्त दर्शनअनुसार ज्ञाता र ज्ञेयको भेद नभई दुवै एक हुने स्थिति; तत्त्वज्ञान।

निर्विकल्पक समाधि- *ना.* वेदान्तका अनुसार ज्ञान, ज्ञाता, ज्ञेय आदि भेद नभई ज्ञानात्मक सच्चिदानन्द ब्रह्मबाहेक अरू केही प्रत्यक्ष नहुने समाधिविशेष।

निर्विकार- *वि.* [सं.] १. विकार नहुने; बाह्य प्रभाव परे पनि कुनै विकृति देखा नपर्ने। २. रूपान्तरमा नजाने; नबदलिने; अपरिवर्तित।

निर्विघ्न- *वि.* [सं.] १. बिचमा कुनै बाधा अड्को नपरेको; विघ्नरहित; निर्बाध। *क्रि.वि.* २. कुनै किसिमको विघ्नबाधा नपरीकन; सजिलैसित।

निर्विचार- *वि.* [सं.] १. विचार नभएको; सोचविचार गर्न नसक्ने। *ना.* २. योगशास्त्रका अनुसार सूक्ष्म आलम्बनमा तन्मय हुँदा आलम्बनको नाम र सङ्केत आदिको समेत ज्ञान नभई आकारको मात्र ज्ञान हुने सबीज समाधि।

निर्वितर्क- *वि.* [सं.] कुनै पनि तर्क गर्न नसकिने; विवाद गर्न नसकिने; निर्विवाद।

निर्विद्य- *वि.* [सं.] विद्या नपढेको; अनपढ; अपठित; मूर्ख; स्वाँठ।

निर्विरोध- *वि.* [सं.] १. विरोध नभएको; कहीँ कुनै पक्षबाट पनि आपत्ति नउठाइएको। *क्रि.वि.* २. बिना कुनै विरोध; विरोध नभईकन।

निर्विवाद- *वि.* [सं.] १. विवाद नभएको; कुनै प्रकारको झैझगडा नभएको। २. सबैद्वारा स्वीकृत; सर्वमान्य। *क्रि.वि.* ३. विवाद नभईकनै।

निर्विवेक- *वि.* [सं.] विवेक नभएको; विचार पुऱ्याउन नसक्ने; विचारशून्य।

निर्विवेकी- *वि.* निर्विवेक।

निर्विष- *वि.* [सं.] विष नभएको; विषरहित।

निर्विषा- *ना.* हे. निर्बिसी।

निर्वीज- *वि.* [सं.] बिउ नभएको; बीजरहित।

निर्वीज समाधि- *ना.* योगका अनुसार समाधिको बीज र आलम्बन नभएको एक प्रकार।

निर्वीजा- *ना.* किसमिस; निर्बीजा।

निर्वीरा- *ना.* [सं.] पति र पुत्र नभएकी स्त्री; लोग्ने र छोरा दुवै मरिसकेर बाँचेकी स्त्री; अवीरा।

निर्वीर्य- *वि.* [सं.] १. पराक्रम देखाउन नसक्ने; वीर्य नभएको; शूरताहीन। २. नपुंसक; हिजडा।

निर्वृत्त- *वि.* [सं.] १.काम पूरा भएको; सिद्ध; सम्पन्न; समाप्त। २. सांसारिक विषय-वासनाबाट मुक्त भएको; विरक्त।

निर्वृत्ति- *ना.* १. समाप्ति। २. निष्पत्ति।

निर्वेतन- *वि.* [सं.] तलब नपाउने; विनातलब काम गर्ने; पारिश्रमिक नपाउने; अवैतनिक।

निर्वेद- *ना.* [सं.] १. खेद; खिन्नता; दुखेसो। २. पछुतो; पश्चात्ताप। ३. वैराग्य; विरक्ति।

निर्वैयक्तिक- *वि.* [सं.] १. व्यक्तिविशेषसँग असम्बन्धित; व्यक्तिगत नभएको। २. सामाजिक; व्यक्तितहबाट माथि उठेको। ३. व्यक्तिगत

रुचिअरुचिका कुरा नभएको; भावनासँगभन्दा वस्तुको यथार्थतासँग सम्बद्ध।
निर्वैयक्तिकता- *ना.* निर्वैयक्तिक हुनाको भाव वा अवस्था।
निर्वैयक्तिकीकरण- *ना.* निर्वैयक्तिक बनाउने प्रक्रिया।
निर्वैर- *वि.* [सं.] १. वैरभाव नभएको; शत्रुताहीन; दुस्मनी नगर्ने। २. शत्रु वा वैरी नभएको।
निर्व्याज- *वि.* [सं.] १. छलकपट नगर्ने; निष्कपट। २. स्वच्छ दिल भएको; उदार।
निर्व्रजन- *ना.* [सं.] एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा बसाइँ सर्ने काम; आप्रवास; पाही बदल्ने काम।
निर्हस्त- *वि.* [सं.] १. हात नभएको। २. हातको कुनै भर नभएको। ३. काम गर्न नसक्ने; निहत्या।
निर्हेतुता- *ना.* [सं.] काव्यमा कुनै विशेष कुरामा कारण नदेखाउँदा हुने अर्थदोष।
नजरबन्द- *ना.* निवारक कानुनअन्तर्गत गरिने नजरबन्द।
निम- *ना.* हे. निम।
निलम्बन- *ना.* [सं.] १. कुनै ओहदामा रहेको पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई अनियमितता वा भ्रष्टाचार गरेको सूचना दिई नियमानुसार छानबिन गर्न राखिने काम। २. पद, अधिकार वा दायित्वको रोक्का।
निलम्बित- *वि.* [सं.] निलम्बन गरिएको।
निलय- *ना.* [सं.] १. वासस्थान; भवन; घर। २. चराले आफ्नो आश्रयका लागि र बच्चा पार्न समेत रुख वा घरभित्र बनाएको वासस्थान; गुँड। ३. प्रलय; नाश।
निलसर- *ना.* [सं. नीलेश्वर] प्रायः चारकोसे झाडीमा वा गहन तराई भागमा पाइने सानो चराविशेष।
निलाइ- *ना.* [√ निल् (+आइ)] निल्ने क्रिया-प्रक्रिया।
निलाइनु- *क.क्रि.* निल्न लगाइनु।
निलाउनु- *प्रे.क्रि.* निल्न लगाउनु।
निलाहार- *ना.* [सं. निराहार] १. कुनै कुरा पनि नखाने कार्य। २. एकादशी आदि धार्मिक पर्वमा अन्न वा फलफूल केही नखाने व्रत; अनशन।
निलिनु- *क.क्रि.* [निल्+इ+नु] निल्ने कार्य गरिनु।
निलो तुथो- *ना.* तामाको उपधातु; तामाको निलो क्षार वा लवण।
निलो- *वि.* [सं. नील] १. आकाशजस्तो गाढा रङको; नीर। २. गाढा आकासे रङको; निलो रङ भएको।
निलोत्पल- *ना.* नीलकमल।
निलोत्पल विजयसार- *ना.* निलो रङको काठ हुने एक जातको सदाबहार विजयसार।
निल्नु- *स.क्रि.* [सं. निगलण+नु] मुखमा हालेर घाँटीबाट तल छिराउनु; खानु।
निवपन- *ना.* [सं.] १. छराइ; रोपाइ। २. पितृपक्षमा छरिने अन्नका दाना; सद्बीउ।
निवसन- *ना.* [सं.] लुगा; वस्त्र; वसन।
निवह- *ना.* [सं.] १. समूह; समुदाय। २. सात वायुमध्ये एक वायु।
निवार- *ना.* [सं.] वनमा स्वतः फल्ने धान; मुनिधान्य; व्रत बस्दा खाइने अन्नविशेष; नाभो।
निवारक कानुन- *ना.* राष्ट्रको सुरक्षाका दृष्टिले कसैलाई केही समयका लागि ऐनबमोजिम थुनामा राख्ने कानुन।
निवारक- *वि.* [सं.] निवारण गर्ने; हटाउने; रोक्ने।
निवारण- *ना.* [सं.] १. कुनै काम गर्नुबाट रोक्ने काम; पन्छाउने काम; अपसारण। २. रोक; रोकावट; छेको।
निवारणीय- *वि.* १. निवारण गर्न लायक; छेक्न योग्य। २. रोकावट गर्न सकिने; हटाउन सकिने।
निवास- *ना.* [सं.] १. निजी वासस्थानमा अथवा अरूकै घरकोठामा बस्ने काम; रहने काम। २. स्थान; आश्रम; घर; डेरा। ३. क्षणिक वास बस्ने काम।
निवास स्थान- *ना.* बस्ने ठाउँ; भवन; घर; डेरा; वास।
निवासी- *वि.* निवास गर्ने; बस्ने।
निविड- *वि.* [सं.] १. झाङ्गिएको; बाक्लो; घना। २. घोर; डरलाग्दो; भयङ्कर।
निविदा- *ना.* [सं.] कुनै संस्था वा कार्यालयबाट बनाइने भवन, सडक आदिको नापनक्साबमोजिम ठेक्कामा बनाउन स्वीकार गरिने पत्र; बोलपत्र।
निविष्ट- *वि.* [सं.] १. निवेश बनाएर बसेको; स्थित; आसीन। २. प्रवेश गरेको; छिरेको। ३. एकाग्र पारिएको (मन)।
निविष्टता- *ना.* निविष्ट हुनाको भाव, क्रिया वा स्थिति।
निविष्टि- *ना.* निविष्ट हुने काम; प्रवेश।
निवीत- *ना.* [सं.] १. जनै; यज्ञोपवीत; ब्रह्मसूत्र। २. ओढ्ने वस्त्र; पछ्यौरा; खास्टो।
निवृत्त- *वि.* [सं.] १. कुनै कामकुरा, विषयवासना, नोकरी आदिबाट हटेको; छाडेको। २. फिर्ता भएको; फर्केको; फिरेको। ३. गर्नुपर्ने काम सकिएको; समाप्त। ४. अवकाश पाएको; नोकरीको अवधि पूरा भएको।
निवृत्ति- *ना.* [सं.] १. हट्ने काम; मुक्ति; छुटकारा। २. पन्छने वा तर्कने प्रक्रिया। ३. सकिएको स्थिति; समाप्ति।
निवृत्तिभरण- *ना.* कुनै पनि स्थायी कर्मचारीले नोकरीको निश्चित अवधि पूरा गरेर अवकाश पाएपछि सम्बन्धित कार्यालयबाट आजीवन पाउने निर्वाह-भत्ता; पेन्सन।
निवेदक- *वि.* [सं.] निवेदन गर्ने; प्रार्थी; आवेदक।
निवेदन- *ना.* [सं.] १. विनम्र भनाइ; बिन्ती; प्रार्थना। २. चढाउने काम; समर्पण।
निवेदन पत्र- *ना.* संस्था वा कार्यालय आदिमा कुनै काम पाऊँ वा गरिपाऊँ भनी लेखिने कागज; बिन्तीपत्र; दर्खास्त।
निवेदित- *वि.* [सं.] निवेदन गरिएको।
निवेश- *ना.* [सं.] १. पस्ने काम; प्रवेश। २. वासस्थान; घर। ३. विवाह।
निशा- *ना.* [सं.] रात; रात्रि; रजनी।
निशाकपि अनुगण- *ना.* निशाकपि जस्तै साना जातको वानरसमूह।
निशाकपि- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रअनुसार दिनमा निष्क्रिय र रातमा सक्रिय

रहने वानर; निशाकपि अनुगणमा पर्ने एक प्रकारको सानो वानर।
निशाकर- *ना.* चन्द्रमा।
निशाचर- *वि.* १. राति हिँड्ने; राति राति डुल्ने। *ना.* २. राक्षस। ३. लाटोकोसेरो। ४. चखेवा। ५. भूत। ६. पिशाच। ७. चोर। ८. फुँडो।
निशाचरी- *ना.* राक्षसी; वेश्या स्त्री; व्यभिचारिणी नारी।
निशान- *ना.* [फा.] हे. निसान।
निशाना- *ना.* निसाना।
निशानी- *ना.* निसानी।
निशान्त- *ना.* [सं.] उज्यालो हुने बेलाको रात; रातको चौथो प्रहर।
निशान्ध- *वि.* [सं.] १. राति आँखा नदेख्ने। *ना.* २. रतन्धो।
निशान्धता- *ना.* राति आँखा नखेख्ने रोग; रतौंजी।
निशामुख- *ना.* [सं.] साँझ; सन्ध्याकाल।
निशि- *ना.* [सं.] १. रात; रात्रि। २. एकथरी काँसको बोट।
निशिदिन- *क्रि.वि.* रातदिन; अहोरात्र।
निशिपाल- *ना.* भगण, जगण, सगण, नगण र रगण भएको वार्णिक छन्द।
निशीथ- *ना.* [सं.] १. आधा रात; मध्यरात्रि। २. रात; रात्रि।
निशीथिनी- *ना.* रात।
निशोथ- *ना.* [सं.] दुई वा तीन वर्षमा एकपल्ट मात्र फुल्ने, पानका आकारका पात, हरिया फूल र खैरा फल लाग्ने एक जातको रौंदार नरम लहरा। (यसका हरिया डाँठमा सेता, काला र राता धर्सा गरी तीन भेद छन्। आयुर्वेदमा यसको गुण ज्वररेचक, वायुनाशक र सर्प तथा बिच्छीले टोकेको विष शमन गर्ने बताइएको छ)।
निश्चय- *ना.* [सं.] १. शङ्का वा दुविधा नभएको ज्ञान; सन्देहरहित ज्ञान। २. टुङ्गो; निर्क्योल; निधो; ठहर। ३. विश्वास; पत्यार। ४. दृढ विचार; गहिरो भावना। ५. अलङ्कारशास्त्रका अनुसार अरू विषयलाई निषेध गरेर प्रकृत विषयको स्थापना गर्दा पर्ने अलङ्कारको एक भेद।
निश्चयतः- *क्रि.वि.* निश्चय नै; पक्कापक्की।
निश्चयात्मक- *वि.* [सं.] १. निश्चय भएको; निधो गरिएको; निश्चित। २. निस्सन्देह। ३. ठिक।
निश्चयात्मक सर्वनाम- *ना.* कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई तोकेर देखाउने वा औंल्याउने त्यो, यो, ती, यी, त्यहाँ, यहाँ आदि सर्वनाम; दर्शक सर्वनाम।
निश्चयात्मकता- *ना.* निश्चयात्मक हुनाको भाव वा स्थिति।
निश्चल- *वि.* [सं.] १. हलचल नगर्ने; चल्न वा हल्लन नसक्ने; नचलेको; स्थिर। २. नबदलिने; परिवर्तन नहुने।
निश्चला- *वि.* १. निश्चल (स्त्री)। *ना.* २. लक्ष्मी।
निश्चित- *वि.* [सं.] १. निश्चय गरिएको; निधो भएको; टुङ्गो लागेको। २. पक्का। *क्रि.वि.* ३. कुनै बाधाविना; पक्कापक्की।
निश्चितता- *ना.* निश्चित हुनाको भाव वा अवस्था।
निश्चिन्त- *वि.* [सं.] १. कुनै चिन्ता नलिने; फिक्री नभएको; निस्फिक्री। २. शान्त प्रकृतिको; धैर्यशाली।
निश्चिन्तता- *ना.* [सं.] निश्चिन्त हुनाको भाव वा स्थिति; बेफिक्रीपन।
निश्चेतन- *वि.* [सं.] चेतनाशक्ति नभएको; बेहोस; मूर्छित।
निश्चेष्ट- *वि.* [सं.] १. चेष्टा नभएको; होस हराएको; अचेत; चेतनाहीन। २. अचल; स्थिर।
निश्चेष्टता- *ना.* १. निश्चेष्ट हुनाको भाव वा अवस्था; अरू ठाउँमा सर्ने प्रवृत्तिको अभाव; स्थिरता। २. चेष्टाविहीनता।
निश्छल- *वि.* [सं.] १. अरूलाई धोका नदिने; छलकपट नगर्ने; निष्कपट। २. स्वच्छ हृदयको।
निश्छलता- *ना.* निश्छल हुनाको भाव वा स्थिति; निष्कपटता।
निश्वस्त- *वि.* [सं.] १. निश्वास फालिएको। २. निश्वास निकाल्दा उच्चारण गरिएको (ध्वनि आदि)।
निश्वास- *ना.* [सं.] १. नाक वा मुखबाट निस्केको सास; शरीरको श्वासप्रश्वासको प्रक्रियामा भित्रबाट बाहिर जाने वायु। २. प्राणवायु नाकबाट निस्कने प्रक्रिया। ३. लामो सास; सुस्केरा।
निश्शक्त- *वि.* [सं.] शक्ति नभएको; विनातागतको; शक्तिहीन।
निश्शङ्क- *वि.* [सं.] विनाशङ्काको; शङ्कारहित; सन्देहरहित।
निश्शब्द- *वि.* [सं.] आवाजविनाको; शब्दहीन।
निश्शस्त्र- *वि.* [सं.] हतियार नभएको; शस्त्रहीन।
निश्शस्त्रीकरण- *ना.* हातहतियारले रहित पार्ने काम; शस्त्र हटाउने काम; कुनै देश वा देशहरूमा आपसी सम्झौताबाट हतियारहरू कम गर्दै जाने नीति।
निश्शस्त्रीकृत- *वि.* निश्शस्त्रीकरण गरिएको।
निश्शुल्क- *वि.* [सं.] १. शुल्क नलाग्ने; तिरो तिर्नु नपर्ने; फिस बुझाउनु नपर्ने; निःशुल्क। *क्रि.वि.* २. पारिश्रमिक नलिईकन; विनावेतन।
निश्शेष- *वि.* [सं.] १. केही पनि बाँकी नरहेको; शेष नभएको। २. सिद्धिएको; समाप्त।
निषङ्ग- *ना.* [सं.] १. बाण, शर राखेर पिठ्युँमा भिर्ने भाँडो; ठोक्रो। २. तरबार; खड्ग। ३. एकता; मेल।
निषङ्गी- *वि.* १. ठोक्रो भिर्ने। *ना.* २. व्याधा।
निषाद- *ना.* [सं.] १. एक प्राचीन अनार्य जाति। २. सङ्गीतका सात स्वरमध्ये एक स्वर। ३. ब्राह्मणद्वारा शूद्रकन्याबाट जन्माइएको वर्णसङ्कर जाति।
निषादी- *ना.* माहुते।
निषिद्ध- *वि.* [सं.] १. निषेध गरिएको; रोक लगाइएको; वर्जित। २. दूषित; दोषले पूर्ण। ३. खराब; काम नलाग्ने।
निषेचन- *ना.* [सं.] १. सेचन गर्ने काम; छर्कने प्रक्रिया। २. भिजाउने काम; आर्द्रीकरण।
निषेध- *ना.* [सं.] १. रोक लगाउने काम; वर्जन; मनाही। २. बाधा; प्रतिबन्ध; अड्को।
निषेधक- *वि.* रोक लगाउने; निषेध गर्ने; रोक्ने।
निषेधाज्ञा- *ना.* १. कतैकहीँ कुनै अवाञ्छित काम भएगरेमा वा गर्ने आशङ्का देखिएमा त्यसबाट हानि हुने पक्षले अदालतमा उजुरी परेको बखत सम्बन्धित अदालतबाट त्यस्तो कार्य नगर्न प्रतिवादी पक्षलाई दिइने आदेश। २. कुनै सङ्कटको स्थितिमा मालसामानको आयातनिर्यात वा परिवहनमा प्रतिबन्ध लगाइने सरकारी आदेश;

मालसामान वा सेवाको निकासी पैठारीमा लाइने प्रतिबन्ध वा नियन्त्रण।
निषेधात्मक- *वि.* [सं.] निषेध गरिएको; अस्वीकृति वा अभाव बुझाउने; नकारात्मक।
निषेधात्मकता- *ना.* निषेधात्मक हुनाको भाव वा अवस्था।
निषेधाधिकार- *ना.* [सं.] १. कुनै प्रस्तावित कार्यलाई अस्वीकृत गरेर रोक्ने अधिकारी; आफ्नो अस्वीकृति अरूमा पनि सक्रिय गराउने हक। २. संयुक्त राष्ट्रसङ्घका केही शक्तिशाली राष्ट्रले प्रस्तावित कार्यमा रोक लगाउने अधिकार; विशेषाधिकार; भिटो।
निषेधित- *वि.* [निषेध+इत] निषेध गरिएको; रोक लगाइएको।
निष्क- *ना.* [सं.] १. एक प्रकारको स्वर्णमुद्रा (एक कर्ष बराबरको)। २. गलामा पहिरने सुनको गहना। ३. सुन।
निष्कण्टक- *वि.* [सं.] १. काँडा नभएको; स्निग्ध। २. बिघ्न- बाधा केही नभएको; निर्विघ्न। ३. प्रतिद्वन्द्वी नभएको; कुनै शत्रु नभएको; एकलौटी। *क्रि.वि.* ४. निर्विघ्न तवरले।
निष्कपट- *वि.* [सं.] १. अरूलाई धोका नदिने; छलकपट नभएको; छलछाम गर्न नजान्ने। २. सोझो; साधारण प्रकृतिको।
निष्कपटता- *ना.* निष्कपट हुनाको भाव वा अवस्था।
निष्कर- *वि.* [सं.] करबाट मुक्त; महसुल नलाग्ने; शुल्क नलिइने।
निष्करुण- *वि.* [सं.] करुणा नभएको; निर्दयी; निठुरी।
निष्कर्म- *वि.* [सं.] निष्क्रिय; अल्छी; जाँगरमरुवा।
निष्कर्मण्य- *वि.* [सं.] १. कर्म नगर्ने; अकर्मण्य; काममा नजोतिएको; अल्छी। २. काम नलाग्ने; निकम्मा।
निष्कर्मा- *वि.* [सं.] १. मन लाएर काम नगर्ने; एकचित्त भएर काम नगर्ने। २. बेकामको; रद्दी।
निष्कर्ष- *ना.* [सं.] १. सारभूत अर्थ; निचोड; सार। २. विवादास्पद विषयमा आपसी विचारविमर्शबाट निस्केको ठहर; विचार मन्थनबाट निस्केको सारवस्तु। ३. परिणाम; नतिजा। ४. निर्णय; निधो; टुङ्गो। ५. निश्चय; जाँचबुझ।
निष्कल- *वि.* [सं.] १. कुनै अङ्ग वा भाग नष्ट भएको; टुटेफुटेको। २. कला नभएको; कलाहीन। ३. वीर्य नभएको; पराक्रमहीन।
निष्कलङ्क- *वि.* [सं.] १. कलङ्क नभएको; दाग नभएको; निर्दोष। २. स्वच्छ; उदार हृदय भएको।
निष्काम कर्म- *ना.* फलको आशा नगरीकन गरिएको काम।
निष्काम- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रकारको इच्छा नभएको; आसक्ति नभएको। २. फलको इच्छा नराखी गरिएको (काम); कामनाहीन। ३. फलको आशा नराखी गरिने (कार्य)।
निष्कारण- *क्रि.वि.* [सं.] १. कुनै कारणविना; कारण नभईकनै। २. बिनसित्ति; अकारण।
निष्कास- *ना.* [सं.] १. निकाल्ने काम; बाहिर पठाउने प्रक्रिया। २. कुनै घरजग्गाबाट बाहिर सडकसम्म ओहोरदोहोर गर्ने ठाउँ; निकास। ३. घर, महल आदिको बाहिर निस्केको भाग; कौसी; बरन्डा।
निष्कासन- *ना.* [सं.] १. कुनै संस्था, कार्यालय आदिबाट केही अवधिका लागि वा सधैँका लागि निकाल्ने काम; निकाला। २. प्रवेश रद्द गर्ने काम; सम्बन्धित संस्था वा कार्यालयबाट लाञ्छनासहित हटाउने काम।
निष्कासित- *वि.* [सं.] १. निकालिएको; बाहिर पठाइएको। २. विद्यालय वा कुनै कार्यालयबाट निष्कासन गरिएको।
निष्किञ्चन- *वि.* [सं.] केही पनि नभएको; दरिद्र; तन्नम; निर्धन।
निष्कुल- *वि.* [सं.] वंशहीन; कुलहीन।
निष्कुलीन- *वि.* १. असल कुलमा नजन्मेको; कुलीन नभएको; बेखानदानको। २. सभ्य नभएको; असभ्य।
निष्क्रम- *वि.* [सं.] क्रमविहीन; क्रम नभएको।
निष्क्रमण- *ना.* [सं.] १. निस्कने काम; बाहिर जाने प्रक्रिया। २. हिन्दू धर्मअनुसार बालकलाई पहिलो पटक बाहिर निकाल्ने संस्कार; नवजात शिशुलाई सूर्यको दर्शन गराउने संस्कार।
निष्क्रमण पत्र- *ना.* पारपत्र।
निष्क्रय- *ना.* [सं.] १. कुनै काम वा सेवाका लागि दिइने धन; भाडा; ज्याला। २. बदलामा दिइने द्रव्य। ३. मालको साटफेर; अदलीबदली; विनिमय। ४. कुनै वस्तु लिएर त्यसको वास्तविक मोलभन्दा धेरै कम मोल दिने काम; निग्रह।
निष्क्रान्त- *वि.* [सं.] १. बाहिर गएको; निस्केको। २. निकालिएको।
निष्क्रिय प्रतिरोध- *ना.* खटाएको काम नगरी जनाइने विरोध; असहयोग आन्दोलन।
निष्क्रिय- *वि.* [सं.] १. कुनै चेष्टा नभएको; निश्चेष्ट। २. कुनै पनि काम नगर्ने; क्रियारहित; अकर्मण्य। ३. निश्चल; स्थिर।
निष्क्रियता- *ना.* अकर्मण्यता।
निष्क्लेश- *वि.* [सं.] क्लेश, चिन्ता वा फिक्री नभएको।
निष्ठ- *वि.* [सं.] १. रहेको; काममा लागेको; कर्तव्यमा संलग्न। २. कुनै काममा आस्था वा श्रद्धा राख्ने; निष्ठावान्। ३. ठहऱ्याइएको; प्रमाणित।
निष्ठा- *ना.* [सं.] १. कुनै कामविशेषमा अथवा परम्परागत मान्यतामा राखिने श्रद्धा; भक्तिभाव; आस्था। २. अवस्थिति; आधार। ३. विश्वास।
निष्ठाकर्म- *ना.* चोखीनिती; आचारविचार; धार्मिक कार्य।
निष्ठाकाष्ठा- *ना.* पुरानो रूढि र अन्धधारणालाई तर्कविना अनुसरण गर्ने काम।
निष्ठावान्- *वि.* निष्ठा भएको; श्रद्धा राख्ने; आस्थावान्।
निष्ठित- *वि.* निष्ठा भएको; निष्ठामा रहेको।
निष्ठुर- *वि.* [सं.] १. कठोर हृदय भएको; उज्जन्ड। २. निठुरी; निर्दयी।
निष्ठुरता- *ना.* निष्ठुर बन्ने क्रिया वा स्वभाव; निठुरीपन; क्रूरता।
निष्णात- *वि.* [सं.] १. सिपालु; कुशल; निपुण। २. कुनै विषयमा आधिकारिक जानकारी राख्ने; विशेषज्ञ।
निष्पक्ष- *वि.* [सं.] १. वादी, प्रतिवादीमध्ये कसैको पक्षमा नलाग्ने; पक्षपात नगर्ने। २. मध्यस्थ; तटस्थ; ब्रह्मले देखेको निर्णय दिने।
निष्पक्षता- *ना.* निष्पक्ष हुनाको भाव वा स्थिति; पक्षपात नगरिने क्रिया वा नीति।
निष्पत्ति- *ना.* [सं.] १. पैदा हुने काम; उत्पत्ति। २. प्रमाणद्वारा सिद्ध

भएको स्थिति; निर्माण। ३. व्युत्पत्ति; व्याकरण, कोश आदिबाट प्रमाणित स्थिति।

निष्पत्र- *वि.* [सं.] १. पत्र वा पात नभएको; पातविनाको; पत्ररहित। २. प्वाँख नभएको; प्वाँखविनाको।

निष्पन्द- *वि.* [सं.] स्पन्दन वा गति नभएको; निश्चल; स्थिर।

निष्पन्न- *वि.* [सं.] १. उत्पन्न भएको; पैदा भएको; तयार भएको; बनेको। २. सिद्धिएको; समाप्त। ३. व्याकरण, कोश आदिबाट व्युत्पन्न।

निष्परिग्रह- *वि.* [सं.] १. विषयको जन्जालमा नफसेको; आसक्तिहीन; वासनारहित। २. जहान, परिवारको सङ्ग्रह नगर्ने; विवाह नभएको; अविवाहित। ३. कुनै पनि दान नलिने; अपरिग्राही। *ना.* ४. दण्ड, कमण्डलु आदिको समेत सङ्ग्रह नगर्ने सन्न्यासी।

निष्पादन- *ना.* [सं.] अरूबाट दिइएको वा स्वयम् थालिएको काम पूरा भएको अवस्था; तामेली।

निष्पादित- *वि.* [सं.] १. सम्पन्न गरिएको; तामेल भएको (काम)। २. व्याकरण, कोश आदिबाट व्युत्पत्ति गरिएको; व्युत्पादित।

निष्पाप- *वि.* [सं.] १. अधर्म नभएको; पाप नभएको; कुकृत्य नगर्ने। २. कुनै आरोप वा कलङ्क नलागेको; निष्कलङ्क।

निष्पीडन- *ना.* [सं.] रस चुहुने गरी थिच्ने वा अँठ्याउने काम; निचोर्ने काम।

निष्पुत्र- *वि.* [सं.] छोराछोरी नभएको; अपूतो।

निष्पौरुष- *वि.* [सं.] पुरुषत्व वा पराक्रम नभएको।

निष्प्रताप- *वि.* [सं.] बल नभएको।

निष्प्रतिकार- *वि.* [सं.] साटो फेर्न नसकिने; प्रतिकारको कुनै उपाय नभएको।

निष्प्रभ- *वि.* [सं.] १. प्रभाव वा प्रकाश नभएको; निस्तेज। २. शक्ति नभएको; सामर्थ्यहीन।

निष्प्रयोजन- *वि.* [सं.] १. विनामतलबको; कुनै प्रयोजन नभएको; व्यर्थको। २. निःस्वार्थ। *क्रि.वि.* ३. बिनसित्ति; अनाहक।

निष्प्राण- *वि.* [सं.] १. प्राण नभएको; मरेको; निर्जीव। २. शक्तिहीन; निस्तेज।

निष्फल- *वि.* [सं.] १. कुनै राम्रो परिणाम नआएको; राम्रो नतिजा ननिस्कने। २. फल नलागेको। ३. निरर्थक; व्यर्थ। ४. बिउ नभएको; निर्बीज।

निष्फलता- *ना.* निष्फल हुने क्रिया वा भाव; असफलता।

निसङ्ग- *वि.* हे. निस्सङ्ग।

निसान छाप- *ना.* १. कुनै वस्तुको पहिचानका लागि चिनोका रूपमा लगाइने छाप; परिचायक चिह्न। २. कार्यालयको आफ्नो परिचयात्मक छाप।

निसान- *ना.* [फा. निशान] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तु चिनाउने लक्षण; चिनु; चिह्न; निशान। २. पल्टनियाँ झन्डा बोक्ने व्यक्ति। ३. त्यस्तो झन्डा बोक्ने दर्जा।

निसान यात्रा- *ना.* लिम्बूवानमा दसैंको नवमीका दिन मनाइने एक उत्सव वा समारोह।

निसाना- *ना.* १. शस्त्रअस्त्र आदिले ताकेर हानिने चिनु; तारो; लक्ष्य। २. चिनु; चिह्न।

निसानी- *ना.* १. कुनै कुरालाई जनाउने वा कुनै वस्तुबारे थाहा पाउन सकिने चिनु; निसान; लक्षण। २. रूप; आकारप्रकार। ३. सीमा; हद।

निसाफ- *ना.* [अ. इन्साफ] १. कुनै मुद्दामामिलामा न्यायालयबाट दिइने न्याय; अदालती निर्णय; इन्साफ। २. निष्पक्ष न्याय; असत्यको हार र सत्यको विजय गराउने निर्णय।

निसाफी- *वि.* निसाफ गर्ने; न्यायी।

निसासिनु- *अ.क्रि.* [सं. निःश्वास+इनु] १. सास फेर्ने प्रक्रियामा बाधा पर्नु; सास रोकिनु। २. छटपटाउनु; अतालिनु; आत्तिनु।

निसासिलो- *वि.* १. निसासिने स्वभावको; निसासिएलाजस्तो। २. निसासिने खालको; निसासिने।

निसासी- *ना.* [सं. निःश्वास] १. सास रोकिने क्रिया वा स्थिति। २. अतालिने भाव; आत्तिएको अवस्था; अत्याहट। ३. हडबड; चटारो।

निसास्याइ- *ना.* [√ निसासि (+याइ)] निसासिने स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।

निसास्याइनु- *क.क्रि.* निसासिने तुल्याइनु।

निसास्याउनु- *प्रे.क्रि.* निसासिने पार्नु वा पार्न लगाउनु।

निसिप- *ना.* [अ. नसीब] कर्म; भाग्य; नसिप; नसिब।

निसृत- *वि.* [सं.] बाहिर आएको; निस्केको; निष्पन्न।

निसृष्ट- *वि.* [सं.] १. त्याग गरिएको; छाडिएको। २. दिइएको; प्रदत्त। ३. वास्ता नगरिएको; अवहेलित।

निसृष्टार्थ- *ना.* दुवैतिरको आशय बुझी आफैं कुरा मिलाई काम पट्याउने दूत; संस्कृत भाषाका नाटक आदिमा नायकको दूतको एक प्रकार।

निसोथ- *ना.* [सं. निसत] डाँठ र जरो औषधीका काममा प्रयोग गरिने एक जातको बुटी।

निस्- *उप.* [सं.] अभाव, निषेध आदिको अर्थ भएका खास-खास शब्द बनाउनका लागि प्रयोगमा आउने उपसर्ग (जस्तै- निस्तार, निस्सहाय इ.)।

निस्कनु- *अ.क्रि.* [सं. निष्कास+नु] १. बाहिरतिर जानु; निक्लनु। उत्पन्न हुनु; उम्रनु। २. देखा पर्नु; प्रकट हुनु; प्रकाशित हुनु।

निस्काइ- *ना.* निस्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

निस्किनु- *अ.क्रि.* निस्कनु; निक्लिनु।

निस्केवल- *ना.* [सं. निस्+केवल] १. केही पनि बाँकी नरहेको अवस्था। *वि.* २. निमिट्यान्न। ३. दोषहीन; शुद्ध।

निस्तत्त्व- *वि.* [सं.] १. तत्त्व नभएको; तत्त्वहीन; सार नभएको। २. काम नलाग्ने; छोक्रा मात्र बाँकी रहेको।

निस्तनी- *वि.* [सं.] स्तन नभएकी (स्त्री); स्तन नदेखिने (स्त्री); स्त्रीत्वहीन (नारी)।

निस्तन्द्र- *वि.* [सं.] १. तन्द्रा वा आलस्य नभएको; जाँगरिलो; कर्मठ। २. बिउँझेको; जागरूक।

निस्तब्ध- *वि.* [सं.] १. सुनसान; चकमन्न। २. हलचल केही गर्न नसक्ने; स्थिर। ३. जड पदार्थ जस्तै निश्चेष्ट।

निस्तब्धता- *ना.* सुनसान अवस्थाको भाव; सन्नाटा; चकमन्याइँ।

निस्तरण- *ना.* [सं.] १. नदी आदिबाट पार लाग्ने काम; तर्ने काम। २. काम फत्ते भएको स्थिति। ३. छुटकारा; निस्तार।
निस्तार- *ना.* [सं.] १. पार पाउने काम; तर्ने काम। २. छुटकारा; मुक्ति। ३. कुनै काम वा कुराबाट धर पाएको स्थिति। ४. उपाय; युक्ति।
निस्तारक- *वि.* १. कुनै कामबाट पार लगाइदिने। २. छुटकारा दिलाउने; मुक्त गराउने।
निस्तारण- *ना.* १. पार लगाउने काम; तार्ने काम; उद्धार। २. जित्ने काम; विजय।
निस्तिनु- *अ.क्रि.* [निस्तो+इ+नु] १. नमुछ्रिनु; निस्तो हुनु। २. उत्कण्ठित हुनु; उत्सुक हुनु। ३. न्यास्रो लाग्नु।
निस्ती१- *ना.* [फा. निशान] १. काठ काट्दा आरावालले नापोका निम्ति प्रयोग गर्ने उपकरण। २. मिति; टुङ्गो।
निस्ती२- *ना.* १. कुनै बेला सङ्कट पर्ने वा पार्ने काम। २. सङ्कट।
निस्तुक- *ना.* [सं. निश्चित] १. पक्कापक्की; निश्चय; टुङ्गो; निधो। *वि.* २. मुद्रा ढाल्दा त्यसमा मिलाउन तोकिएअनुसारको धातु वा धातुको परिमाण।
निस्तेज- *वि.* [सं.] १. तेज वा प्रकाश नभएको; अन्धकारयुक्त। २. शक्ति नभएको; निर्धो।
निस्तो- *वि.* [सं. निःसिक्त] १. सहायक खाद्यवस्तु नभएको; अचार, तरकारी, दाल आदि केही नभएको (खानेकुरो)। २. नमुछ्रिएको; बुगुल्टो। ३. निरस; रसहीन; उराठलाग्दो।
निस्त्याइ- *ना.* [√ निस्ति (+याइ)] निस्तिने क्रियाप्रक्रिया।
निस्त्याइनु- *अ.क्रि.* नरमाइलो अनुभव गर्ने होइनु।
निस्त्याउनु- *अ.क्रि.* नरमाइलो अनुभव गर्ने हुनु।
निस्त्याहट- *ना.* नरमाइलो अनुभवगराइ।
निस्त्रैगुण्य- *वि.* [सं.] सत्त्वगुण, रजोगुण र तमोगुण नभएको; त्रैगुण्यरहित।
निस्पट्ट- *वि.* [सं. निस्स्पष्ट] १. कतै कहीँ केही पनि नदेखिने; ज्यादै गाढा; अन्धकार। २. विवेक, बुद्धि र ज्ञानले सर्वथा रहित (व्यक्ति)।
निस्पन्द- *वि.* [सं.] १. स्पन्दन नभएको; हलचल नगर्ने; निस्स्पन्द। २. अचल; स्थिर।
निस्पृह- *वि.* [सं.] १. स्पृहा वा आकाङ्क्षा नभएको; निराकाङ्क्षा; निस्पृह। २. वैरागी; विरक्त।
निस्याइलो- *वि.* [निसा+आइलो] सुनसान किसिमको; उराठलाग्दो; नरमाइलो।
निस्लोट- *वि.* [सं. निस+लोड] १. खुबसँग जरो आएको; जरोको तापक्रम बढी भएर होसहवास गुमेजस्तो भएको; ज्वरग्रस्त। २. रोगले आक्रान्त।
निस्सङ्कोच- *वि.* [सं.] १. सङ्कोच नभएको; हिचकिचाहट नभएको; निसङ्कोच। *क्रि.वि.* २. धक नमानीकन; नअनकनाईकन।
निस्सङ्ग- *वि.* [सं.] १. कसैसँग पनि सम्बन्ध नराख्ने; सङ्गत गर्न नचाहने; निसङ्ग। २. सांसारिक विषयवासनादेखि अलग रहेको। ३. एक्लो। ४. निर्जन; एकान्त।
निस्सत्त्व- *वि.* [सं.] १. सत्त्व नभएको; भित्री गुण नभएको; सारहीन; निःसत्त्व। २. शक्तिहीन; कमजोर। ३. प्राण नभएको; निर्जीव। ४. नीच; तुच्छ।
निस्सन्तान- *वि.* [सं.] सन्तान नभएको; छोराछोरी नरहेको वा नभएको; अपुतो; निःसन्तान।
निस्सन्देह- *वि.* [सं.] १. सन्देह नभएको; दुविधा नलाग्ने; निश्शङ्क; निःसन्देह। *क्रि.वि.* २. विनासन्देह; शङ्का नमानीकन; अवश्य; जरुर।
निस्सपत्न- *वि.* [सं.] दुस्मन नभएको; शत्रुहीन; अजातशत्रु।
निस्सरण- *ना.* [सं.] १. बाहिर जाने वा निस्कने काम; बहिर्गमन। २. बगाइ; चुहावट। ३. बाहिर जाने निकास; निस्कने बाटो।
निस्सहाय- *वि.* [सं.] कुनै सहारा नभएको; कतैबाट मद्दत नपाउने; असहाय।
निस्सा- *ना.* [फा. निशाना] १. कुनै कुराको प्रमाणस्वरूप राखिने चिनु; प्रमाण; दसी; साक्ष्य। २. चिनु; निसान।
निस्सार- *वि.* [सं.] १. कुनै सार वस्तु नभएको; तत्त्व गइसकेको; सारहीन। २. बेकम्मा; बेकार; बेमतलबको।
निस्सारण- *ना.* बाहिर पठाउने काम; निकाल्ने काम।
निस्सारित- *वि.* निस्सारण गरिएको।
निस्सीम- *वि.* [सं.] १. सीमा वा हद नभएको; असीम; बेहद। २. अत्यधिक; ज्यादा; धेरै।
निस्सृत- *वि.* [सं.] १. बाहिर आएको; निस्केको। २. बाह्य दबाबले वा स्वतः अँचेटिएर बगेको।
निस्से- *क्रि.वि.* [सं. निश्चय] १. पक्कै। *वि.* २. पक्का; निश्चित। *ना.* ३. निश्चय।
निस्सै- *क्रि.वि.* निश्चय नै; पक्कै।
निस्स्पन्द- *वि.* हे. निस्पन्द।
निस्स्पृह- *वि.* हे. निस्पृह।
निस्स्वार्थ- *वि.* [सं.] स्वार्थरहित।
निस्स्वार्थी- *वि.* स्वार्थ नभएको।
निहत- *वि.* [सं.] १. वध गरिएको; मारिएको। २. नाश गरिएको; नष्ट।
निहतार्थ- *ना.* प्रसिद्ध अर्थलाई श्लेषार्थ बनाई गौण अर्थलाई दिइएको प्रमुखता (काव्यको एक दोष)।
निहत्था- *वि.* [सं. निर्हस्त] १. कमजोर; शक्तिहीन; हातहतियारविहीन। २. टुहुरो; आश्रयदाता कोही नभएको।
निहन्ता- *वि. / ना.* [सं.] हत्यारो; घातक; ज्यानमारा।
निहार- *ना.* [सं.] १. कुहिरो। २. दृष्टिपात; पुल्को।
निहारिका- *ना.* अँधेरी रातमा दूर आकाशमा सेतो कुहिराको धार जस्तै देखिने नक्षत्रपुञ्ज; स्वर्गङ्गा; घाड बादल।
निहार्नु- *स.क्रि.* [सं. निहार+नु] १. कुहिरो लागेको बेलामा केही कुरो प्रयासपूर्वक च्याए झैं गरी च्याउनु। २. गहिरिएर हेर्नु; गडेर हेर्नु। ३. सरसरती अवलोकन गर्नु; विहङ्गम दृष्टि दिनु।
निहाल- *वि.* [फा.] १. समृद्ध; ज्यादै धनी; धनाढ्य। २. सबै प्रकारले सन्तुष्ट; प्रसन्न। *क्रि.वि.* ३. धेरै; अत्यन्तै।
निहित- *वि.* [सं.] १. राखिएको; स्थापित; पोसिएको। २. दिइएको;

सुम्पिएको। ३. हुलिएको; कोचिएको।

निहिन$_1$- *ना.* [सं. निहितान्न, प्रा. णिहिअण्ण] काटेपछि खेतमा नलसितै पातलो गरी फिँजाएर सुकाइएको धान।

निहिन$_2$- *ना.* [सं. निहन्य] लात्ती हान्ने गाईको दुध दुहुँदा खुट्टामा बाँध्ने डोरी; खुट्टे; छाँद।

निहुँ- *ना.* १. कुनै कुरा वा व्यवहार थाल्नका लागि सहायक आधारको काम गर्ने अर्को कुरो वा व्यवहार। २. पन्छन वा संलग्न नहनका लागि देखावटी कारण; बहाना; स्वाङ। ३. झगडाको उपाय; झगडा गर्ने वा जुध्ने माध्यम।

निहुँपिहुँ- *ना.* भएनभएको बहाना; बहानाबाजी।

निहुरनु- *अ.क्रि.* [प्रा. णिहुअ+नु] १. शिर झुकाउनु; झुक्नु; नुहुनु। २. नम्र हुनु; पस्रनु। ३. ढोग्नु। ४. हार्नु; लाचार बन्नु।

निहुरमुन्टी/निहुरमुन्टे- *वि.* [निहुरो+मुन्टो+ई/ए] १. निहुरोको जस्तो मुन्टो भएको; नतमस्तक। *ना.* २. 'न' अक्षरलाई चिनाउनका लागि प्रयुक्त हुने शब्द; नकार।

निहुराइ- *ना.* [√ निहुर (+आइ)] निहुरिने भान, क्रिया वा प्रक्रिया।

निहुराइनु- *क.क्रि.* निहुरने तुल्याइनु।

निहुराइलो- *वि.* झुक्ने स्वभावको; झुकालु।

निहुराउनु- *प्रे.क्रि. / क.क्रि.* झुकाउनु; झुक्न लगाउनु।

निहुराहट- *ना.* निहुराइ।

निहुरिनु- *अ.क्रि.* १. निहुरनु। २. निहुरने होइनु।

निहुरो- *ना.* तरकारी र अचारका रूपमा खाइने प्रायः चिस्यानमा लेक, बेसी, मधेस, पहाड सर्वत्र पाइने उनिउँ जस्तै बोटको प्रजाति; यस प्रजातिभित्र पर्ने कुनै पनि वनस्पति; निगुरो (डाँठे निहुरो, झुसे निहुरो, कान्ले निहुरो इ.)।

निहोरा- *ना.* १. चाकडी; खुसामद। २. बिन्तीभाउ; अनुरोध। ३. अनुनय; विनय। ४. बाबाठाकुरे; जनी।

नीच- *वि.* [सं.] १. जाति, गुण, सम्प्रदाय, धर्म, व्यवहार आदि दृष्टिले तल्लो तहको; क्षुद्र; चुत्थो। २. अधम; तल्लो श्रेणीको। ३. बाउन्ने; पुड्को। *ना.* ४. तल रहेको; होचोमा स्थित। तुच्छ व्यक्ति। [सं. नित्य (कर्म)] ५. कर्तव्यप्रतिको दायित्व (केवल 'नीचमारा' मा सीमित)।

नीचता- *ना.* नीच हुनाको भाव वा अवस्था; अधमता; तुच्छता; नगण्यता।

नीचमारा- *ना.* कर्तव्यलाई उपेक्षा गर्ने व्यक्ति।

नीचो- *वि.* हे. निचो।

नीड- *ना.* [सं.] १. आश्रयस्थल; बस्ने ठाउँ। २. चराहरूले बेलाबखत रुखका हाँगामा वा अन्त बनाएको खोप्रो; गुँड।

नीत- *वि.* [सं.] १. लगिएको; पुऱ्याइएको। २. बितेको। ३. ग्रहण गरिएको; प्राप्त।

नीति- *ना.* [सं.] १. विभिन्न जाति, वर्ण, आश्रम, धर्म, सम्प्रदायहरूका प्रवर्तकबाट लोकव्यवहारको सञ्चालनका लागि निर्धारित आचरण; आचारपद्धति; आचारसंहिता। २. त्यस पद्धतिबाट हिँड्दा अँगाल्नुपर्ने नियम। ३. कुनै सरकार वा संस्था आदिले आफ्नो कार्यसञ्चालनका लागि अँगाल्ने आधारभूत सिद्धान्त। ४. उपाय; युक्ति। ५. राज्यसञ्चालनका चार प्रमुख उपाय- साम, दाम, दण्ड र भेदमध्ये कुनै एक।

नीतिपरायण- *वि.* नीतिको पालन गर्ने; नीतिमा रहने।

नीतिमान्- *वि.* नीतिका अनुसार व्यवहार गर्ने; नीतिपरायण।

नीतिवाद- *ना.* नीतिप्रति विशेष आस्था राख्ने मत; नियमवाद; कानुनवाद।

नीतिवादी- *वि.* नीतिलाई महत्त्व दिने; नीतिवादको समर्थक।

नीतिविज्ञान- *ना.* आचारशास्त्र।

नीतिविद्- *वि.* नीतिज्ञ।

नीतिशास्त्र- *ना.* कर्तव्य- अकर्तव्यबारे लेखिएको शास्त्र; आचारशास्त्र।

नीतिसम्मत- *वि.* नीतिले बताएअनुसारको; नीतिबमोजिमको; नीतिअनुकूल।

नीद- *ना.* [सं. निद्रा] हे. निद्रा।

नीर बिरालो- *ना.* हे. निर बिरालो।

नीर$_1$- *ना.* हे. निर$_1$।

नीर$_2$- *ना.* हे. निर$_2$।

नीर$_3$- *ना.* [सं.] १. पानी; जल। २. रस; झोल; द्रव पदार्थ।

नीरज- *ना.* १. कमल; सरोज। २. मोती; हार। ३. उशीर। *वि.* ४. पानीबाट पैदा भएको।

नीरव- *ना.* बादल।

नीरव- *वि.* [सं.] १. आवाज नभएको; कुनै प्रकारको शब्द नआउने; निश्शब्द। २. आवाज नगर्ने; शब्द ननिकाल्ने।

नीरस- *वि.* [सं.] १. रस नभएको; सुक्खा, रुखो। २. स्वाद नभएको; बेस्वादिलो। ३. भावनाको कमी; नरमाइलो; खल्लो।

नीराजन/नीराजना- *ना.* [सं.] १. पूजाआजा सकेपछि समापनभन्दा पहिले गरिने देवदेवीको आरती; पूजाको अन्तमा घिउमा भिजाएका पाँच-सात गुत्या बत्ती बालेर देवताको सम्मुख घुमाउने काम; आरती। २. विजययात्राका निम्ति हतियारमा साँध लाउने काम।

नील- *ना.* [सं.] १. निलो रङ; गाढा आसमानी रङ; आकासे रङ। २. निलो रङ बनाइने बोटविशेष; नीर। ३. सय अरब जनाउने सङ्ख्या। ४. कुबेरका नौ निधिमध्ये एक। ५. शरीरको कुनै भागमा चोट लागी भित्रभित्रै रगत जम्नाले देखिने निलो दाग; चोट लागेको ठाउँ। *वि.* ७. निलो; गाढा आकासे रङको।

नीलकण्ठ- *वि.* घाँटी निलो भएको। *ना.* २. शिव, महादेव। ३. कालिज।

नीलकाँडा- *ना.* ससाना पात हुने ठुलो केराउका जत्रा, सुन्तला रङका झुप्पादार दाना फल्ने, प्रायः निला रङका फूल फुल्ने हातेबारका रूपमा लगाइने काँडादार एक जातको बोट।

नीलकान्त- *ना.* १. हिमाली प्रदेशमा पाइने, टाउको, घाँटी र छाती कालो तथा पुच्छर निलो भएको एक जातको चरो। २. एक प्रकारको मणि; नीर।

नीलक्रौञ्च- *ना.* निलो वर्ण र घाँटी लामो हुने एक जातको कऱ्याङकुरुङ चरो।

नीलगाई- गाईका जस्ता कान, छोटो र बाङ्गो सिङ, गर्दनमा काला छोटा रौँ, घाँटीमा लामा रौँका गुच्छा हुने र बराँठको जस्तो रङ हुने

एक जातको लामपुच्छ्रे मृग; घोडगधा; लिलीगाई।

नीलचरी- *ना.* सर्वाङ्ग जिउ र विष्ठा पनि निलो हुने चिभेजत्रो एक चरो।

नीलडाम- *ना.* पिटिएर, दुर्घटनामा परेर वा ठक्कर लागेर चोटपटक लाग्दा रगत बाहिर निस्कन नसकी शरीरको भित्रभित्रै पर्ने निलो दाग; निलो डाम।

नीलपत्र- *ना.* १. नीलकमल। २. विजयसालको रुख। ३. व्यापार वा अन्य योजनासम्बन्धी आलेख। ४. खाका; पूर्वयोजना; नक्सा; रूपरेखा।

नीलपद्म- *ना.* नीलकमल।

नीलपौर- *ना.* लामा लामा मकैका जस्ता पात हुने एक जातको उखु; चुनीउखु।

नीलबैजनी- *वि.* निलो र बैजनी रङ मिसिएको (रङ)।

नीलमणि- *ना.* एक प्रकारको बहुमूल्य निलो मणि; नीर।

नीलवल्ली- *ना.* १. अरू ठुला रुखमा उम्रने, लाम्चा पात हुने, रातो फूल फुल्ने, गुलिया ससाना फल फल्ने बुटीविशेष। २. शरीरमा थप फुकुन्डो उठ्ने एक रोग। ३. ऐँजेरु।

नीलवाराही- *ना.* काठमाडौँ उपत्यकाको ठिमी सहरको उत्तर भेगमा रहेको एक वाराही; काठमाडौँ उपत्यकाका प्रसिद्ध चार वाराहीमध्ये एक।

नीलवीज- *ना.* निलो विजयसाल।

नीलवृक्ष- *ना.* एकथरी वृक्ष; प्रेमधप्के।

नीलवृष- *ना.* वैदिक धर्मका अनुसार पितृका उद्देश्यले यज्ञ गरेर छोडिने साँढे; वृषोत्सर्गको साँढे।

नीलसर- *ना.* पानीमा पनि राम्रोसँग पौडिन सक्ने र त्यसै उड्न पनि सक्ने, भाले भए कालो टाउकोमा निलो रङ हुने एक प्रकारको हाँस।

नीला- *ना.* [सं.] १. पौराणिक मान्यताअनुसार कालीको एक शक्ति। २. निलो रङ बनाउने एक प्रकारको लहरो।

नीलाञ्जन/नीलाञ्जना- *ना.* [सं.] १. निलोतुथो। २. आँखामा लगाउन बनाइएको एक प्रकारको शृङ्गारिक द्रव्य; सुर्मा।

नीलाम्बर- *ना.* [सं.] १. निलो कपडा। २. बलराम। *वि.* ३. निलो कपडा पहिरने।

नीलाम्बुज- *ना.* [सं.] नीलकमल।

नीलाम्मे- *वि.* [सं. नीलमय] सम्पूर्ण निलो भएको; निलैनिलो।

नीलालु- *ना.* [सं.] कालीढकायो (एक बुटी)।

नीलिम- *वि.* [सं.] निलो-निलो वर्णको।

नीलिमा- *ना.* १. निलोपन; निलो भएको अवस्था। २. निलो।

नीलो तुथो- *ना.* हे. निलोतुथो।

नीलो- *वि.* हे. निलो।

नीलोपल- *ना.* नीलमणि।

नीवार- *ना.* [सं.] १. तिना धान; मुनिधान्य। २. नाभोबाट उत्पन्न धान। ३. वनजङ्गलमा खेती नै नगरी उब्जेको धान।

नीवी- *ना.* [सं.] १. धोती वा फरियाको मुजो। २. धोती वा फरियाको मुजो बाँध्ने डोरी; इँजार। ३. गुठीका रूपमा राखिएको सम्पत्ति।

नीहार- *ना.* [सं.] कुहिरो।

नीहारिका- *ना.* १. कुहिरो। २. बादल। ३. आकाशगङ्गा; घाङ बादल।

नुकता- *ना.* [अ. नुक्त] तलथोप्ली (उदा.- व, आदि वर्णको पुछारको थोप्लो)।

नुगाइ- *ना.* [√ नुगाउ (+आइ)] नुगाउने क्रिया-प्रक्रिया।

नुगाइनु- *क.क्रि.* झुकाइनु।

नुगाउनु- *स.क्रि.* [सं. नुत > प्रा. णु अ+नु] झुकाउनु; नुहाउनु; निहुराउनु।

नुगिनु- *अ.क्रि.* झुकिनु; झुक्ने होइनु।

नुत- *वि.* [सं.] १. नमस्कार गरिएको; ढोगिएको। २. प्रशंसा गरिएको; स्तुत्य।

नुति- *ना.* १. नमस्कार; प्रणाम। २. प्रशंसा; स्तुति।

नुन- *ना.* [सं. लवण] प्रायः दाल, तरकारी आदिलाई स्वादिष्ट बनाउन प्रयोग गरिने, समुद्री पानीबाट वा खानीबाट निस्कने एक प्रकारको क्षार पदार्थ; निमक; लवण।

नुनचुक- *ना.* १. नुन र चुकको सम्मिश्रण। २. कुनै वेदना वा चोटमाथि थपिएको चोट।

नुनढिकी- *ना.* १. नुनको डल्लो। २. टुप्पातिर फराकिलो लाम्चा पात हुने पहेँला फूल फुल्ने र हरिया साना फल फल्ने, आयुर्वेदमा आँखाको रोग, खटिरा र कुष्ठरोग नाश गर्ने भनी बताइएको एक जातको भुइँझार।

नुनतेल छुवाइ- *ना.* विशेष गरेर मरणको आशौचमा दिन पुगेपछि शुद्धिका लागि नुनतेल छोएर तामाङहरूको चोखिने कर्म।

नुनिया- *ना.* चिसोको प्रभावले माटोबाट निस्कने एकथरी सेतो नुनिलो पदार्थ; सोडा।

नुनिलो- *वि.* नुन हालिएको; नुन भएको; नुनको स्वाद आएको।

नुनु- *ना.* [बा.*बो.*] निदाउने काम; सुत्ने काम; निनी; चिउँ।

नुने- *वि.* [नुन+ए] १. नुन हालिएको; नुन बढी भएको; चर्को। २. नुनसम्बन्धी; नुनको।

नुने जाउलो- *ना.* प्रायः केटाकेटी र बिरामीले खाने नुन, बेसार, अदुवा आदि हाली गिलो गरी पकाइएको जाउलो वा भात।

नुने ब्याज- *ना.* एक रुपियाँ साँवाको प्रतिमहिना एक माना नुन लिने, म्याद नाघेमा डबलिँदै जाने पुरानो रीतिअनुसारको ब्याज।

नुप्से- *ना.* [भो.ब.] नेपालको सोलुखुम्बु जिल्लामा पर्ने ७,८७९ मिटर अग्लो एक हिमाली पर्वतश्रेणी।

नुवाकोट- *ना.* १. नेपालको बाग्मती अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला। २. त्यस जिल्लाको सदरमुकाममा रहेको एक ऐतिहासिक किल्ला भएको ठाउँ। ३. गण्डकी अञ्चलको स्याङ्जा जिल्लामा पर्ने एक पुरानो ऐतिहासिक किल्ला।

नुवागी- *ना.* [सं. नवान] हरेक वर्ष नयाँ धानबाली पाकेपछि काँचो चामल र दही, केरा आदि एकै ठाउँ मिलाई मुछेर देवता तथा पितृहरूलाई चढाई पछि आफूले खाइने दही-चामल; नवान्न-प्राशनको वस्तु; न्वागी।

नुहाइ- *ना.* [√ नुहाउ (+आइ)] १. नुहाउने कार्य; स्नान। २. फुकाउने क्रियाप्रक्रिया।
नुहाइ धुवाइ- *ना.* जिउ नुहाउने र कपडा आदि धुने काम; धोइपखाली गर्ने क्रिया; स्नानशौचादि कर्म।
नुहाइनु- *क.क्रि.* १. स्नान गराइनु। २. फुकाइनु।
नुहाइ बुडी- *ना.* नुहाउने र डुबुल्की मार्ने काम; नाउबुडी; नाकबुडी।
नुहाउनु- *अ.क्रि.* [सं. स्नान+आउ+नु] पानीले सारा शरीर भिज्ने गरी पखाल्नु; स्नान गर्नु।
नुहिनु- *अ.क्रि.* [नुहु+इ+नु] नुहुने काम हुनु; फुकिनु।
नुहुनु- *अ.क्रि.* [निहुर+नु] १. निहुरिनु; फुक्नु। २. नम्र हुनु। ३. हार खानु।
नुह्याइ- *ना.* नुहिने क्रिया वा प्रक्रिया।
नूतन- *वि.* [सं.] १. नयाँ; नौलो; नवीन। २. भर्खरैको; हालैको ताजा। ३. अनौठो; अपूर्व।
नूतनता- *ना.* नौलोपन; नयाँपन; नवीनता; नौल्याइँ।
नूतनत्व- *ना.* नूतनता।
नूपुर- *ना.* [सं.] १. शृङ्गारका लागि नारीहरूले दुई पाउमा लगाउने चाँदीका फुम्कादार कल्ली; पाउजेब। २. नर्तक नर्तकीले नाच्दा लाउने पाउजेबका आकारको बाजा; पायल; घुँगुरा।
नूर- *ना.* [अ.] १. चमक; तेज; ज्योति। २. शोभा; कान्ति। ३. आँट; साहस। ४. अनुहार (जस्तो- नूर गिर्नु = अनुहार बिग्रनु)।
नृ- *ना.* [सं.] मान्छे (समासको आरम्भमा विकल्पले प्रयोग हुने 'नर' शब्दको रूप, जस्तै- नृसिंह, नृपित इ)।
नृतत्व- *ना.* [सं.] मानवविज्ञान।
नृतत्ववाद- *ना.* मानवशास्त्रसँग सम्बन्धित वाद वा सिद्धान्त (साहित्यमा नृतत्वबाट प्रभावित परिपाटी)।
नृतत्वविज्ञान- *ना.* नृतत्व।
नृतत्वशास्त्र- *ना.* नृतत्त्व।
नृत- *ना.* [सं.] संस्कृत नाट्यशास्त्रका अनुसार ताल र लयका साथ गरिने शास्त्रीय पद्धतिको नाच; नर्तन; नाट्यको अविकसित रूप।
नृत्य- *ना.* [सं.] अङ्गसञ्चालनको प्राधान्य भएको र ताल, लय तथा भावमा आश्रित भएको नाच; नृत्तभन्दा विकसित तर पूरै विकसित भइनसकेको नाट्य।
नृत्यनाटिका- *ना.* नाचैनाच मात्र हुने एक प्रकारको नाटक।
नृत्यशाला- *ना.* नाच्ने घर; रङ्गमञ्च; मञ्चन हुने ठाउँ; नाचघर।
नृप/नृपति- *ना.* [सं.] राजमुकुटको अधिकारी; राजा; नरेश।
नृपशु- *वि.* [सं.] १. मानिस भएर पनि पशुसरहको। २. नीच (मान्छे)। *ना.* ३. अधम व्यक्ति।
नृवंश- *ना.* [सं.] मानव-समाज।
नृवंश शास्त्र- *ना.* मानवका वंशपरम्पराको अध्ययनसँग सम्बन्धित शास्त्र (एन्थ्रोपोलोजी)।
नृशंस- *वि.* [सं.] १. कुनै दयामाया नराखी अरू व्यक्तिलाई सताउने; अति निर्दयी; ज्यादै त्रूकर। २. हत्यारा; घातक।
नृशंसता- *ना.* त्रूकरता; निर्दयी भाव।
नृसिंह- *ना.* [सं.] १. शिरको भाग सिंहको र बाँकी भाग मानिसको भएको विष्णुको चतुर्थ अवतार; हिरण्यकशिपुको हत्या गर्न विष्णुले लिएको अवतार। २. पराक्रमी व्यक्ति; वीर पुरुष।
नृसिंह चतुर्दशी- *ना.* वैशाख शुक्ल चतुर्दशी।
नृसिंह पुराण- *ना.* नृसिंहको माहात्म्य वर्णन गरिएको एक उपपुराण।
नेउको- *ना.* [नेफा+को] सुरुवाल वा फरियाको मास्तिरको फेरामा गाँसिने लाम्चो कपडा; नेफा; न्यौको।
नेकु- *ना.* [नेवा.] मुखले फुकेर बजाइने, भैंसीका सिङको एक प्रकारको बाजा।
नेग- *ना.* [फा. निगाह] १. जन्ती ओल्किएबापत दमाईंको नाइके (नेगी) ले पाउने शिरपाउ। २. विवाह, व्रतबन्ध आदि शुभ कार्यमा काम गर्ने इष्टमित्रहरूलाई दिइने दस्तुर; खुसीयालीका पर्वहरूमा बालीघरे दमाईं र चेलीबेटीलाई दिइने उपहार वा पैसा।
नेगी- *ना.* १. नेग पाउने व्यक्ति; नेग लिने व्यक्ति। २. दमाईं।
नेगियार/नेगियारे- *ना.* [नेग+यार/यारे] बिहे, व्रतबन्ध आदि उत्सवमा बाजा बजाउने दमाईंहरूको बन्दोबस्त र नियन्त्रण गर्ने मूल दमाईं।
नेगियार/नेगियारे फेटा- *ना.* नेगियारहरूलाई उत्सवमा दिइने फेटा।
नेगीजोगी- *ना.* [नेगी+जोगी] उत्सव आदिमा नेग पाउने अधिकारी वा नेगीदेखि जोगीसम्मको समुदाय।
नेगेटिभ- *वि.* [अङ्.] १. नकारात्मक; निषेधात्मक; ऋणात्मक; पोजिटिभको उल्टो। *ना.* २. सक्कल तयार पार्नका लागि खिचिएको प्रतिकृति; प्रतिछवि।
नेटो- *ना.* [सं. नदृष्ट] १. आँखाले देख्न भ्याइनेसम्मको टाढाको ठाउँ; दूर क्षितिजमा आँखाले नजानिँदो किसिमले ठम्याइने स्थल। २. डाँडाको सिरान; भन्ज्याङ।
नेता- *ना.* [सं.] १. कुनै राजनीतिक दल वा जनसमुदायलाई असल बाटो देखाउने व्यक्ति; कुनै समाजमा नेतृत्व दिन सक्ने व्यक्ति; अगुवा; नाइके। २. नाटक, महाकाव्य आदिको प्रमुख पात्र। ३. लैजाने व्यक्ति; बाटो बताइदिने व्यक्ति। ४. नायक; मालिक। *वि.* ५. कुनै दल वा जनसमुदायलाई असल बाटो देखाउने; नेतृत्व गर्ने।
नेतागण- *ना.* नेताहरूको समुदाय।
नेतागिरी- *ना.* जानीनजानी नेताको धाक जमाउने काम; आफ्नो सामर्थ्यविना पनि बडप्पन देखाउने प्रक्रिया।
नेति बिरालो- *ना.* नाइटोनजिकै कस्तूरी मृगको जस्तो सुगन्धी बिना हुने एक प्रकारको बिरालो।
नेती- *ना.* [सं. नेत्रिका] दही मथेर नौनी वा घिउ निकाल्दा मधानी घुमाउने डोरी; दही, दुध आदि मथ्दा चाहिने रस्सी।
नेती धोती/धौती- *ना.* कपडाको लामो धजोको केही भाग मुखबाट निल्दै पेटमा पुऱ्याई पेट सफा गर्ने हठयोगको एक क्रिया।
नेतृत्व- *ना.* [सं.] १. कुनै दल वा जनसमुदायको सामुदायिक कल्याण गर्न गरिने मार्ग-प्रदर्शन। २. नेताको काम वा पद; अगुवाले गर्ने कार्य। ३. कुनै नयाँ कुराको खोजमा वा नौलो सिद्धान्तको प्रतिपादनमा सबैभन्दा पहिले सफल हुने कार्य।
नेत्र- *ना.* [सं.] १. आँखा; चक्षु; नयन। २. नेती। ३. बाँस, उखु

आदिको आँख्लो।
नेत्रकनीनिका- *ना.* आँखाको नानी।
नेत्रकोष- *ना.* आँखाको कोस।
नेत्रच्छद- *ना.* आँखाको ढकनी; पलक।
नेत्रजल- *ना.* आँसु।
नेत्रदान- *ना.* अन्धोलाई आँखा वा दृष्टि दिने कार्य।
नेत्रमल- *ना.* कचेरा।
नेत्ररोम- *ना.* परेला।
नेत्राम्बु- *ना.* आँसु।
नेत्र शिविर- *ना.* नेत्रदान दिने शिविर।
नेत्री- *ना.* [सं.] स्त्री नेता; महिला नेता।
नेपच्युन- *ना.* [अङ्.] सूर्यदेखि सबै ग्रहभन्दा टाढा रहने सौरमण्डलको एक ग्रह।
नेपथ्य- *ना.* [सं.] १. नाट्यशालामा अभिनय गर्ने पात्रहरूले पोसाक बदल्ने र सिँगारपटार गर्ने, पर्दापछाडिको छुट्टै ठाउँ; रङ्गमञ्चभित्रको कोठा; नाचघरको पर्दाभित्रको भाग। २. वेशभूषा; सिँगारपटार।
नेपथ्योक्ति- *ना.* नाटकमा दर्शक र रङ्गमञ्चका पात्रहरूले सुन्ने गरी पर्दाभित्रबाट भनिएको कुरा।
नेपथ्योक्ति सङ्गीत- *ना.* चलचित्र वा नाटकमा गायक नदेखिने तर बाहिर सुन्न सकिने सङ्गीत।
नेपर्नु- *स.क्रि.* [सं. निवारण] १. पुरुषेन्द्रियको टुप्पाको छाला फर्काउनु; लिङ्गको अगिल्लो भागको छाला खुल्क्याउनु। २. मुस्लिम धर्मअनुसार बालकको लिङ्गको टुप्पाको छालाको भाग काटी फ्याँक्नु; खदना गर्नु।
नेपरसिङ- *ना.* १. रिसाउने, उल्का गर्ने भनी मानिएका, काठमाडौँका एक देउता। २. पुरुषेन्द्रिय; लिङ्ग। *वि.* ३. निखुल्किएको; नेप्रिएको।
नेपराइ- *ना.* नेपर्ने वा नेप्रिने क्रियाप्रक्रिया।
नेपराइनु- *क.क्रि.* नेपरिने पार्नु।
नेपराउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* नेपर्नु वा नेपर्न लगाउनु।
नेपरिनु- *अ.क्रि.* बैँस, धन र घमन्डले फुल्नु; मात्तिनु; निफुल्किनु।
नेपऱ्याइ- *ना.* नेपरिने क्रिया वा किसिम।
नेपाल- *ना.* [सं.] १. विश्व मानचित्रमा एसिया महादेशको एक भागमा रहेको, सर्वोच्च हिमशिखर सगरमाथा भएको, उत्तरमा चीनको तिब्बत र दक्षिणमा भारत, पूर्वमा मेची र पश्चिममा महाकालीसम्म फैलिएको एक सार्वभौमसत्तासम्पन्न स्वतन्त्र राष्ट्र। २. पर्वते जातिको एक थर (थर अर्थमा)। स्त्री. नेपाल्नी।
नेपाल औद्योगिक विकास कर्पोरेसन- *ना.* २०१४ सालमा औद्योगिक विकास केन्द्रको नामले स्थापित भई २०१६ सालदेखि संस्थानका रूपमा परिणत भएको, उद्योग धन्दाहरू खोल्न ऋण दिने संस्थान; नेपाल औद्योगिक विकास संस्थान।
नेपाल तारा- *ना.* तत्कालीन राजा त्रिभुवनबाट १९७५ सालमा स्थापित एक पदवी।
नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान- *ना.* नेपालका सबै भाषा, साहित्य, संस्कृति, सामाजिकशास्त्र तथा दर्शनको संरक्षण, संवर्द्धन र विकास गर्ने उद्देश्यले सरकारी स्तरबाट गठन गरिएको एक संस्था।
नेपाल प्रताप भास्कर- *ना.* स्वदेश र विदेशका राजा-रानीलाई मात्र प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२३ सालमा स्थापित एक पदवी।
नेपाल प्रताप वर्द्धक- *ना.* सेनाका उच्च पदस्थ अधिकृतलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले १९७५ सालमा स्थापित एक पदक।
नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान- *ना.* २. ०३९ सालदेखि प्रशासन शिल्पमा तालिम दिने उद्देश्यले स्थापना भएको, पछि स्वतन्त्र संस्थान हुने उद्देश्य लिएर हाल श्री ५ को सरकारको रेखदेखमा खुलेको एक प्रशिक्षण-केन्द्र।
नेपाल बैङ्क लिमिटेड- *ना.* नेपालमा १९९४ सालमा स्थापित, सबभन्दा पुरानो व्यावसायिक ब्याङ्क।
नेपाल भूषण- *ना.* प्रशंसनीय काम गर्ने व्यक्तिलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२३ सालमा स्थापित एक पदक।
नेपाल महाप्रतापवर्द्धक- *ना.* सेनाको गणपति वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२० सालमा स्थापित एक पदक।
नेपाल यशोवर्द्धक- *ना.* र णक्षेत्रमा आफ्नो विरता देखाउने सेनाको पदिकलाई दिइने उद्देश्यले २०२० सालमा स्थापित एक पदक।
नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान- *ना.* हे. नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान।
नेपाल श्रीपद- *ना.* राजपरिवार र विशिष्ट व्यक्तिहरुलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०१९ सालमा स्थापित एक पदक।
नेपाली- *वि.* [नेपाल+ई] १. नेपालसम्बन्धी; नेपालको; नेपालमा बनेको। २. नेपालमा बसोबास गर्ने; नेपालको बासिन्दा; नेपाली नागरिकता प्राप्त गरेको। *ना.* ३. नेपालका जाति। ४. बहुसङ्ख्यक नेपालीले बोल्ने भाषा; नेपालको राष्ट्रभाषा।
नेपाली कागत- *ना.* नरिचो, सिस्नु, अल्लो आदि बोटबिरुवाका पाटबाट नेपालमै तयार हुने कागत; पहाडी कागत।
नेपाली चिराइतो- *ना.* लामा पात, रातो डाँठ र सेता फूल हुने एक जातको चिराइतो। (आयुर्वेदमा यसको गुण ज्वरनाशक, रुचिवर्द्धक र ठन्डा बताइएको छ)।
नेपाली नागरिक- *ना.* नेपालको जन्मसिद्ध नागरिक; बाह्य मुलुकबाट नेपालमा आएर नेपालको नागरिकता ऐनबमोजिमका सर्तहरू पूरा गरी नेपालको कृत्रिम नागरिकता प्राप्त गरेको व्यक्ति।
नेपाली नागरिकता- *ना.* नेपाली नागरिक भएको हैसियतले पाइने अधिकार र गर्नुपर्ने कर्तव्य; नेपाली नागरिक हुने अवस्था, पद वा भाव।
नेपाली भाषा- *ना.* भारोपेली भाषापरिवारको 'शतम्' वर्गबाट संस्कृत, प्राकृत र अपभ्रंश हुँदै जन्मेको आधुनिक भारतीय आर्यभाषाको एक भेद; देवनागरी लिपिमा लेखिने नेपालको राष्ट्रभाषा; नेपालमा बस्ने विभिन्न भाषाभाषीहरूका बिच विचारविनिमय गर्ने माध्यम भाषा; बहुसङ्ख्यक नेपालीहरूको भाषा।
नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति- *ना.* सं. १९७० सालमा स्व. श्री ५ त्रिभुवन र तात्कालीन राणा प्रधानमन्त्री स्व. श्री ३ चन्द्रशमशेरको समयमा 'गोर्खा भाषा प्रकाशिनी समिति'का नामले स्थापित संस्था

जो पछि 'नेपाली भाषा प्रकाशिनी समिति' (ने. भा. प्र. स.) का नामले प्रसिद्ध भयो र अन्त्यमा साझा प्रकाशन बन्न पुग्यो)।

नेपाली ब्याचलर- *ना.* खैरो रङको जिउ तर चुच्चो र छाती सेतो भएको, नेपालको डोटीदेखि ताप्लेजुङसम्ममा पाइने, गुँड लगाउँदा घाँस भएको रुख छान्ने र बर्सेनि त्यसैको वरिपरि नै बसिरहने रुपी जस्तै एक खालको चरो।

नेपाले- *वि.* [नेपाल+ए] १. नेपालको। २. नेपाल उपत्यकाको।

नेपुल- *ना.* [अङ्. निपल] १. जुत्तामा लगाइने फुलीको प्वाल पार्ने हाते साधन। २. मैन्टुल, स्टोभ आदि बाल्दा तेल फाल्ने सानो दुलो। ३. पम्पिङ सेट आदिमा पाइपलाई मेसिनसँग जोड्ने मध्यस्थ साधन।

नेपे- *वि.* [सं. निम्न+ए] नाक कोप्चिएको; थेप्चो नाक भएको।

नेपो- *वि.* [सं. निम्न] नेप्टो; नेपे।

नेप्टाइ- *ना.* [नेप्टो+आइ] नेप्टो हुनाको भाव वा स्थिति; नेप्टोपना।

नेप्टिनु- *अ.क्रि.* [नेप्टो+इ+नु] नेप्टो वा चेप्टो हुनु; थेप्चिनु; चेप्टिनु।

नेप्टे- *वि.* [नेप्टो+ए] नाक थेप्चिएको; चेप्टो नाक हुने; कारणवश नेप्टो भएर नाक विकृत भएको।

नेप्टे नाक- *ना.* नेप्टिएको नाक; थेप्चो नाक।

नेप्टो- *वि.* [सं. निम्नट] नाक नेप्टिएको; थेप्चो नाक हुने; नेपो।

नेप्ट्याइ- *ना.* [√ नेप्टि (+याइ)] नेप्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।

नेप्ट्याइनु- *क.क्रि.* नेप्टो पारिनु। नेप्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* नेप्टो पार्नु; थेप्च्याउनु।

नेप्रिनु- *अ.क्रि.* [नेप्रो+इ+नु] १. बाङ्गिनु; निर्देशित बाटोबाट बहकिएर मनलागी गर्नु; भनेको वा अह्राएको नमान्नु। २. नेप्रिएको हुनु; खुल्किनु।

नेप्रे- *वि.* नेप्रिएको (व्यक्ति)।

नेप्रे काँजे- *ना.* नेप्रियो भन्ने अर्थमा प्रयोग हुने शब्दावली।

नेप्रो- *वि.* [सं. निवृत्त] १. अडबाङ्गो; भनेअह्राएको नमान्ने; जर्कट। २. खुत्तिएको; खालो सरेको।

नेप्र्याइ- *ना.* [√ नेप्रि (+याइ)] १. नेप्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [नेप्र्याउ+आइ] २. नेप्र्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

नेप्र्याइनु- *क.क्रि.* नेप्रिने तुल्याइनु।

नेप्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* नेप्रिने तुल्याउनु; नेप्रिने पार्नु।

नेप्राहा- *वि.* नेप्रिने खालको; नेपरिएको।

नेप्राहट- *ना.* नेप्रिने भाव, स्थिति वा क्रिया- प्रक्रिया।

नेफा- *ना.* [फा. नेफ] सुरुवाल, पेटीकोट, पाइजामा आदिको कमरमा अल्झाउने फेरोमा इँजार हाल्न दोब्र्याएर सिइएको भाग; इँजारघर।

नेबुला- *ना.* १. नेपाली भुटिया र लाप्चेहरूको एक सङ्गठन (दार्जिलिङ)। २. त्यसै सङ्गठनबाट चलाइएको पत्रिका।[अङ्.] ३. असङ्ख्य ताराहरूको समूह; स्वर्गङ्गा।

नेमुनि- *ना.* [सं.] नेपालका प्राचीन वंशावलीमा उल्लेख भएका प्रसिद्ध मुनि। (यिनैको नामबाट 'नेपाल' नाम रहेको भन्ने किंवदन्ती छ)।

नेर/नेरि- *ना.यो.* [सं. निकट > प्रा. णि अड] १. नजिकै; समीप; निकट; निर। *क्रि.वि.* २. समीपमा।

नेल- *ना.* [सं. निगड] कैदीको गोडामा लगाइने एक किसिमको फलामे वस्तु।

नेलकटर- *ना.* [अङ्.] नङ काट्ने साधन।

नेवर- *ना.* [सं. नूपुर] नारीले दुवै पाउमा शृङ्गारका लागि लगाउने चाँदीको झुम्कादार कल्ली; पाउजेब।

नेवा- *ना.* [नेवा.] नेवार जाति।

नेवार- *ना.* [नेवा. नेवा] नेपालको प्रायः सहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने एक प्रसिद्ध जाति।

नेवारी- *वि.* १. नेवारसम्बन्धी; नेवारको। *ना.* २. नेवार जातिको भाषा।

नेवारी- *ना.* [सं.] कुन्दका जस्ता पात र सानासाना सेता सुगन्धी फूल हुने एक जातको लहरो; त्यसकै फूल; नवमल्लिका।

नेवारे- *वि.* [नेवार+ए] नेवार जातिसँग सम्बन्धित; नेवारी।

नेवाली- *ना.* [सं.] नेवारी फूल; नवमल्लिका।

नेहुर- *ना.* [नाहुर] हिमालमा पाइने जङ्गली भेडो; नाहुर।

नै- निपा. कुनै शब्दको सामुन्ने आई त्यसको अर्थमा विशेष जोड दिने शब्द (उदा.- राम होइन, तिमी नै खराब छौ)।

नैकट्य- *ना.* [सं.] सामीप्य; निकटता।

नैकाउन- *ना.* [नाइके+उन] नाइकेले पाउने दस्तुर; नाइकेले लिने भाग।

नैकिनी- *ना.* [नाइके+इनी] १. नाइकेकी पत्नी। २. नायक नारी।

नैकेलो- *ना.* [नाइके+एलो] १. नाइकेले पाउने रकम वा भाग। २. नाइकेले पाउने बिर्ता वा जागिर।

नैगम- *वि.* [सं.] १. निगमसम्बन्धी; वेदसम्बन्धी। *ना.* २. उपनिषद्।

नैचा- *ना.* [फा. नेच] तमाखु खाने हुक्काको घुँगुरिएको नली।

नैतिक- *वि.* [सं.] राम्रो आचरणसम्बन्धी; नीतिसँग सम्बन्धित; नीतिको; नीतिसम्बन्धी।

नैतिक तत्त्व- *ना.* नैतिक गुण वा भावना।

नैतिक पतन- *ना.* परम्परागत धर्म-नियमको परिधिबाट बाहिर गएको अवस्था; नैतिक व्यवहारको उल्लङ्घन; चारित्रिक पतन।

नैत्य- *वि.* [सं.] १. नित्यको; नित्य हुने; दिनहुँको। *ना.* २. नित्यकर्म।

नैदानिक- *वि.* [सं.] १. निदान गर्ने। *ना.* २. निदान निकाल्ने औषधीविशेषज्ञ (प्याथोलोजिष्ट, ब्याकटेरोलोजिस्ट, रेडियोलजिस्ट इ.)।

नैनसुत- *ना.* [नैनु+सुत] एक जातको असल र मिहिन सेतो सुती कपडा।

नैनी- *ना.* [नाऊ+नी] १. नाऊ जातकी स्त्री। २. नाऊकी पत्नी। ३. हातगोडामा मेहँदी लगाइदिने स्त्री वा नङ काटिदिने स्त्री; नडिनी।

नैनु- *ना.* [सं. नयन] परेवाआँखे बुट्टा भएको एक जातको कपडा।

नैपाल- *वि.* [सं.] १. नेपालको। *ना.* २. नेपाल देश।

नैपालिक- *वि.* १. नेपालको; नेपालमा तयार भएको। *ना.* २. तामा धातु। ३. राडी; पाखी।

नैपुण्य- *ना.* [सं.] सिपालुपन; निपुणता; कुशलता; कौशल।

नैमित्तिक- *वि.* [सं.] १. कुनै विशेष निमित्तसँग सम्बन्धित; प्रयोजनविशेषले गरिने (काम, उत्सव आदि)। २. आकस्मिक;

अचानक घट्ने।

नैयायिक- *ना.* [सं.] १. न्यायशास्त्रमा पारङ्गत; न्यायविद्याको विद्वान्; न्यायवेत्ता। २. तर्कशास्त्रको विद्वान्; तार्किक व्यक्ति।

नैरन्तर्य- *ना.* [सं.] लगातार भइरहने स्थिति वा भाव; अविच्छिन्नता; निरन्तर हुनाको भाव; सातत्य; निरन्तरता।

नैराश्य- *ना.* [सं.] आशा क्षीण हुनाको भाव; निराशा भएको स्थिति; निराशा।

नैर्ऋत- *वि.* [सं.] १. निर्ऋतिसम्बन्धी। *ना.* २. नैर्ऋत्य।

नैर्ऋती- *ना.* नैर्ऋत्य-कोण।

नैर्ऋत्य- *ना.* [सं.] १. दश दिशामध्ये एक; दक्षिण-पश्चिम बिचको कुनो; नैर्ऋत्य दिशा। २. नैर्ऋत्य दिशाको अधिष्ठाता देवता; निऋति।

नैवेद- *ना.* [सं. नैवेद्य] देवतालाई अर्पिएको खाद्य वस्तु; भगवान्लाई भोग लगाइएको खाद्य पदार्थ; नैवेद्य।

नैवेद्य- *ना.* [सं.] नैवेद।

नैषध- *ना.* [सं.] १. निषध देशका भारतीय राजा; नल राजा। २. कवि श्रीहर्षद्वारा रचित प्रसिद्ध महाकाव्य। २. निष्काम भावले गरिएको कर्म।

नैसर्गिक- *वि.* [सं.] स्वभावसिद्ध; स्वाभाविक; प्राकृतिक।

नैष्ठिक- *वि.* [सं.] निष्ठा भएको; ईश्वरीय पूजाआजा गर्ने; स्वधर्मनिर्देशित आचरणको अनुसरण गर्ने; निष्ठाकर्म गर्ने; निष्ठावान्।

नोकर- *ना.* [फा. नौकर] १. कुनै सानोतिनो घरायसी काम गराउन मासिक तलब दिएर वा खानपिन गराएर राखिएको व्यक्ति। २. सेवक; चाकर। ३. कमारो; दास।

नोकरचाकर- *ना.* नोकरहरूको जत्था वा समूह; नोकरीमा लाग्ने र चाकरी गर्ने व्यक्ति; सेवकगण।

नोकरसाही- *ना.* १. वेतनभोगी कर्मचारीहरूद्वारा नै सञ्चालित शासन-प्रबन्ध। २. आश्रयदाता व्यक्तिविशेषको पूर्णतः चाकरी गर्ने प्रवृत्ति।

नोकरान- *ना.* नोकरहरूको समुदाय; सेवकगण।

नोकरी- *ना.* [नोकर+ई] १. तलब लिएर गरिने काम; जागिर। २. सेवा।

नोकरी कर- *ना.* नोकरी पाएबापत वा नोकरीमा रहेसम्म तलबको प्रतिशतको रूपमा लाग्ने शुल्क।

नोक्सान- *ना.* [अ. नुक्सान] १. हानि; क्षति, न्यूनता। २. कमी। ३. घाटा; ड्याक।

नोकसानी- *ना.* १. नोक्सान; टुट्टा; घाटा। *वि.* २. नोक्सान भएको।

नोजल- *ना.* [अङ.] १. पानी भर्ने ट्याङ्कीमा हुने प्वाल भएको एक यन्त्र। २. पम्पिङ सेट, गाडी आदिमा तेल हाल्ने चुच्चे अङ्ग।

नोट- *ना.* [अङ्] १. अधिकृत पुँजी धरौटी सुरक्षित राखी अधिकारप्राप्त ब्याङ्क वा सरकारबाट चलाइएको कागजी मुद्रा। २. कुनै कुराको सम्झनाका लागि लेखिएको छोटकरी लेख; टिप्पणी। ३. कुनै ग्रन्थ, वाक्य वा शब्दबारे लेखिएको सरलीकृत अर्थ; टीका।

नोट बुक- *ना.* महत्त्वपूर्ण कार्य वा घटनाको टिपोट गर्ने सानो कापी; टिपोट-पुस्तिका।

नोबटाँ- *ना.* [नेवा. नवता] डकर्मी र सिकर्मीले गारो अथवा थामको कोण मिलाउन प्रयोग गर्ने साधन; बटाम।

नोबेल पुरस्कार- *ना.* [नोबेल+पुरस्कार] भौतिक विज्ञान, रसायनशास्त्र, अर्थशास्त्र, शरीरविज्ञान, औषधविज्ञान, साहित्य र शान्तिजस्ता क्षेत्रमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने, विश्वका जुनसुकै व्यक्तिलाई प्रतिवर्ष छुट्टाछुट्टै प्रदान गरिने स्विडेनका नागरिक अल्फ्रेड वर्नहार्ड नोबेलद्वारा सन् १९०१ मा स्थापित विश्वप्रसिद्ध पुरस्कार।

नोभेम्बर- *ना.* [अङ्.] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार वर्षचक्रको एघारौँ महिना; कार्तिक आधाआधीदेखि मङ्सिर आधाआधीसम्ममा पर्ने इस्वी संवत्को तिस दिनको महिना।

नोल- *ना.* [नेवा. नो] १. दुई टुप्पामा खर्पन वा त्यस्तै अरू भारी झुन्ड्याई काँधमा बोकिने काठ वा बाँसको मोटो दण्डी। २. लिउन,वज्र आदि लगाएका ठाउँमा सम्म्याउने वा घोट्ने काठको साधन।

नौ१- *ना.* [सं. नव] १. आठ र एक जोड्दा हुने सङ्ख्या; ९ को अङ्क। *वि.* २. नौ सङ्ख्यामा पर्ने वा आठपछिको अङ्कको।

नौ२- *ना.* [सं.] १. नाउ; डुङ्गा। २. पानीजहाज; नौका।

नौका- *ना.* [सं.] १. नाउ; डुङ्गा। २. पोत; पानीजहाज।

नौकाश्रय- *ना.* जहाज अड्याउने जलाशय; बन्दरगाह; घाट।

नौकिरी- *ना.* [सं. नभ (=प्रकाश)+कीट+ई] बत्तीमा होमिन आउने किरो; मोथ।

नौगङ्गा- *ना.* [सं. नवगङ्गा] चाहिएजति; प्रशस्त; धेरै।

नौगजा- *वि.* [नौ+गज+आ] १. नौ गज भएको; अठार हात भएको (कपडा)। *ना.* २. नौ गज परिमाणको कपडाको टुक्रो।

नौगेडी- *ना.* [नौ+गेडो+ई] नौवटा वा त्योभन्दा कमबेसी सुन वा मुगाका गेडी पोते, धागो आदिका बिचबिचमा उनिएको माला।

नौजवान- *वि.* [फा.] १. चढ्दो उमेरको; तरुनो; पट्ठो। *ना.* २. नवयुवक; तरुनो मान्छे।

नौजवानी- *ना.* तरुनो अवस्था; नवयौवन।

नौटङ्की- *ना.* [सं. नाट्य+अङ्की+ई] मेला, पर्व र हाटबजार आदिमा जनसाधारणलाई देखाइने हल्का किसिमको मनोरञ्जन गराउने नाचगान, नाटक आदि।

नौतिरी- *ना.* [नौ+सं. त्रि] १. बालकहरू समूहमा मिलेर खेल्ने एक खेल। २. पासाको खेलमा नौ (छ-तीन र चरीपन्जा) परेमा तिर्ने र तेह्र (एघार-दुई र पोट बाह्र) परेमा खाने दाउको खेल।

नौनाडी/नौनारी- *ना.* [सं. नवनाडी] १. शारीरिक शक्ति। २. शरीरका सबै अङ्ग।

नौनी- *ना.* [सं. नवनीत] दही वा दुध मथेर निकालिएको सार; मक्खन; नतताइएको घिउ।

नौपोके- *ना.* [नौ+पोको+ए] गाईभैँसी बियाएपछि पहिलो छाकको बिगौती ठुला पातमा बेरेर नौ पोका पारी दलिन वा निदालको खाँदमा घुसारेर देउतालाई छुट्ट्याइने भाग।

नौबङ्गी- *ना.* [न्वागी? सं. नवान्नक+ई.] नयाँ बाली पाकेपछि पूर्वी

तराईका धिमाल जातिले मनाउने एक उत्सव; न्वागी।
नौबत- *ना.* [अ.] १. कुनै अवाञ्छित घटना घट्ने वा घटेको स्थिति; अनिष्ट स्थिति। २. खराब हालत; दुर्दशा। ३. दरबार वा मन्दिरको मूल ढोकामा प्रतिदिन नियमित रूपले बजाइने माङ्गलिक बाजा; नौमती बाजा।
नौबतखाना- *ना.* दरबार वा मन्दिरको मूल ढोकामाथि रहेको दिनहुँ माङ्गलिक बाजा बजाइने कोठा।
नौबिसे- *वि.* [नौ+बिस+ए] १. नौबिस मुरी माटो भएको (आबादी जग्गा)। २. एक सय असी सङ्ख्याको। *ना.* ३. त्रिभुवन राजपथमा पर्ने एक स्थान।
नौबोडी- *ना.* [नौ+बोडी] १. सवा बिसौली; सवा धार्नी। २. पाँच सेर बराबरको नापो।
नौमती- *ना.* [अ. नौबत+ई] १. नौबत। २. भारतका प्रसिद्ध वाद्यवादक नौबत खाँको सम्झनामा नामकरण गरिएका केही बाजाहरू (ढोलक, ट्याम्को, सनही, तुरही, कर्नाल इ.)।
नौमुरी- *वि.* [नौ+मुरी] धेरै; प्रशस्त; थुप्रै।
नौरङ्गी- *वि.* [नौ+रङ्ग+ई] १. नौ वा त्योभन्दा धेरै रङ भएको; अनेक रङ्गको। २. धेरै किसिमको। *ना.* ३. टाउको कुखुराको, हात मान्छेको, पुच्छर सर्पको र यस्तै विभिन्न अङ्ग मिसिएर बनेको काल्पनिक प्राणी; नवकुञ्जर।
नौरङ्गे- *ना.* [नौ+रङ्ग+ए] १. नेपालको राष्ट्रिय पन्छी; डाँफे। *वि.* २. नौ रङ्ग भएको।
नौरथा- *ना.* [सं. नवरात्रि] आश्विन शुक्ल प्रतिपदादेखि नवमीसम्मका दिन; विजया दशमीपूर्वका नौ दिन; नवरथा।
नौलखा- *वि.* [नौ+लाख+आ] नौ लाख रुपियाँ पर्ने वा बहुमूल्य।
नौलखा मणि- *ना.* एक बहुमूल्य मणि।
नौलखा हार- *ना.* एक बहुमूल्य हार।
नौलाखी- *वि.* [नौ+लाख+ई] नौ लाख रुपियाँ पर्ने; बहुमूल्य।
नौली- *वि.* [नौलो+ई] १. भर्खर घरमा आएकी; नयाँ (स्त्री)। २. भर्खरै परिचित भएकी (स्त्री)। ३. अपरिचित; नचिनेकी (स्त्री)।
नौलो- *वि.* [सं. नवल] १. पहिले नदेखेको; भर्खरै मात्र आएको (पुरुष)। २. नयाँ; नवीन। ३. हालसालै चिनजान भएको; भर्खरै परिचित। ४. अपरिचित; चिनजान नभएको। *ना.* ५. धामीका एक देउता।
नौलोपौलो- *वि.* नयाँ; भर्खरको।
नौल्याइँ- *ना.* नौलोपन; नवीनता।
नौशक्ति- *ना.* [सं.] नौसेनाको शक्ति; समुद्री अभियानको शक्ति।
नौसादर- *ना.* [फा. नौशादर] एक प्रकारको फस्को र कडा क्षार पदार्थ।
नौसिन्दा- *ना.* [फा. नवीसिन्द] अड्डाअदालतको तल्लो दर्जाको कारिन्दा कर्मचारी।
नौसेना- *ना.* [सं.] समुद्री जहाजको माध्यमबाट युद्ध गर्ने फौज; जलसेना।
नौसेना सेनापति- *ना.* नौसेनाको हाकिम।
नौसेना नौसैनिक- *ना.* नौसेनाको सिपाही।
न्यग्रोध- *ना.* [सं.] १. वरको रुख। २. विष्णु। ३. शिव।
न्यग्रोध परिमण्डला- *ना.* स्तन, नितम्ब, कम्मर आदि सबै शारीरिक लक्षणले आकर्षक भएकी स्त्री।
न्यस्त- *वि.* [सं.] १. सम्भार गरिएको; राखिएको। २. मिल्किएको; फालिएको।
न्यस्तदेह- *वि.* मरेको।
न्याउँ- *ना.* [अ. मू.] १. बिरालो, न्याउलो, मजुर आदि कराउँदा सुनिने ध्वनि; म्याउँ। २. बिरालो (बालबोलीमा); ङ्याउँ।
न्याउ- *ना.* [भो.ब.] माछा मार्ने ढुङ्गाको पासो; माछा मार्ने ढुङ्गे साधन।
न्याउरी- *ना.* [सं. नकुल] सर्प र मुसा खोजीखोजी खाने एक जातको जङ्गली मुसो।
न्याउरी मुसो- *ना.* न्याउरी।
न्याउरो- *ना.* [न्याउ+रो] बिरालाको सानो छाउरो; बिरालाको नौमती-न्यायाधीश बच्चो।
न्याउली- *ना.* [अ. मू. न्याउ+ली] १. पहेँलो चुच्चो, निलो टाउको, हरियो पुच्छर र रातो भुँडी हुने एक जातको चरो। २ तीनवटा बाँसका वा यस्तै नलीबाट स्वर निस्किरहने, चौथो नलीमा बाँसुरीका जस्ता विभिन्न स्वरका प्वालहरू हुने र पाँचौं नलीबाट फुकेर छाला आदिको खलाँतीजस्तो थैलीमा हावा भरी बजाइने एक किसिमको बाजा।
न्याउलो- *ना.* [अ. मू. न्याउ+लो] न्याउली चरो।
न्याकन्याक- *ना.* [अ. मू. न्याक+अ (द्वि.)] १. रिसाएको बेला पशुपक्षीले निकाल्ने आवाज; ङ्याकङ्याक। २. असन्तोष।
न्याकन्याक नुकनुक- *ना.* १. पशुपक्षीबाट निस्कने एक प्रकारको आवाज; ङ्याकङ्याकङुकङुक। २. कुनै काम अह्राउँदा आलटाल गर्ने बानी। ३. असन्तोष।
न्यातपोल- *ना.* [नेवा.] १७६५ सालमा राजा भूपतीन्द्र मल्लले बनाएको, भक्तपुर जिल्लाको टौमढी टोलमा अवस्थित नेपालको एक प्रसिद्ध पाँचतले देवल।
न्यानु/न्यानो- *वि.* १. जाडाको बेलामा गरम बनाउने (स्थल, कोठा आदि); आरामदायी। *ना.* २. ठिक्कको तातो भएर जाडामा शरीरले अनुभव गर्ने आनन्द।
न्याय- *ना.* [सं.] १. सुहाउँदो वा उचित कुरो; मनासिब तथ्य; इन्साफ; निसाप; नियाँ। २. मुद्दामामिलामा विभिन्न प्रमाण बुझी वादी वा प्रतिवादी कुनै एकका पक्षमा गरिएको निर्णय; फैसला। ३. कुनै विषयबारे तर्कपूर्ण विवेचना गर्ने छ दर्शनमध्ये एक दर्शन। ४. नीति।
न्यायकर्ता- *वि.* न्याय गर्ने; निसाफी।
न्यायतः- *क्रि.वि.* न्यायद्वारा।
न्यायपरक- *वि.* न्यायसम्बन्धी।
न्यायपरायण- *वि.* न्यायप्रेमी।
न्यायपरायणता- *ना.* न्यायप्रतिको प्रेम।
न्यायपालिका- *ना.* सरकारका तीन अङ्गमध्ये देशको कानुनलाई कार्यान्वित गर्ने तथा त्यसकै आधारमा जनताका हक र हितको सुरक्षाका साथै न्याय दिने दिलाउने संवैधानिक अङ्ग।

न्यायप्रणाली- *ना.* न्याय प्रदान गर्ने प्रबन्ध।
न्यायप्रशासन- *ना.* न्यायविभागको प्रशासन; न्यायसेवा।
न्यायप्रिय- *वि.* न्यायपरायण।
न्यायप्रेमी- *वि.* न्यायलाई मन पराउने।
न्यायशील- *वि.* न्याय गर्ने खालको।
न्यायशुल्क- *ना.* न्यायालयमा वादी वा प्रतिवादीले तिर्नुपर्ने शुल्क।
न्यायसङ्गत- *वि.* न्यायोचित; न्यायका दृष्टिले उचित।
न्यायसभा- *ना.* १. न्यायालय; अदालत। २. कुनै विषयको निर्णयका निम्ति बसेको सभा।
न्यायसेवा- अदालततर्फको सेवा; न्यायालयको जागिर।
न्यायसेवा आयोग- *ना.* न्यायसेवाको सरुवा, बढुवा, बहाली र खोसुवाको नियन्त्रण गर्ने आयोग।
न्यायाधिकरण- *ना.* [सं.] निर्धारित अख्तियार लिएर कुनै विशेष मामिलाको बारेमा निर्णय गर्न नियुक्त व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको इजलास (ट्रिब्युनल)।
न्यायाधीश- *ना.* [सं.] अदालत वा न्यायालयको प्रमुख अधिकारी; अदालतमा परिआएका मुद्दामामिला वा विवादबारे यथार्थ निर्णय दिने वा टुङ्गो लगाइदिने व्यक्ति; श्रीमान्; न्यायकर्ता (जज)।
न्यायालय- *ना.* [सं.] साधारण जनताले अन्याय परेको बखत न्यायनिसाफका लागि धाउने ठाउँ; न्यायाधीशले मुद्दामामिला हेरेर छानबिन गर्ने कार्यालय; अदालत।
न्यायी- *वि.* [सं.] न्यायमा चल्ने; न्यायअनुसार आचरण गर्ने; निष्पक्ष व्यवहार गर्ने; न्यायप्रेमी।
न्यायोचित- *वि.* [सं.] न्यायसुहाउँदो; न्यायअनुसारको; न्यायबमोजिम ठिक भएको।
न्यास- *ना.* [सं.] १. राख्ने काम; स्थापना। २. धरौट; निक्षेप। ३. सुरक्षित गरी राखिदिनुपर्ने अर्काको माल; नासो। ४. तान्त्रिक पद्धतिका अनुसार देवताका विभिन्न अङ्ग सम्झेर मन्त्र पढ्दै आफ्ना शिर, काँध आदि अङ्ग छुने काम। ५. गायनको समाप्तिमा प्रयुक्त हुने स्वर। ६. छोड्ने काम; त्याग।
न्यासधारी- *वि.* धरौटी राख्ने; नासो राख्न दिने।
न्यासध्यान- *ना.* पूजा आदि धार्मिक अनुष्ठानमा कर्ताबाट गरिने न्यास क्रिया र देवताको ध्यान।
न्यासी- *ना.* १. सन्न्यासी; जोगी। *वि.* २. त्याग गर्ने; त्यागी।
न्यासे- *वि.* [नेवा. न्यासिचा] लोतोपोतो वा नखरा पार्ने; चिप्लो घस्ने; ठिक्क पारेर लहसिन खोज्ने।
न्यासिनु- *अ.क्रि.* [न्यास्रो+इ+नु] एक्लो भई खल्लो अनुभव हुनु; न्यास्रो लाग्नु; नियाँस्रो मान्नु।
न्यास्रो- *ना.* [सं. निराश्रय] १. आफ्नो हितचिन्तक व्यक्ति वा कुनै आत्मीयको बिछोडबाट हुने उराठलाग्दो स्थिति; शून्यलाग्दो अवस्था। २. कुनै साथी नहुँदा हुने खिन्नता।
न्याहुर- *ना.* [नाहुर] कस्तूरी मृगको जस्तो भुत्ला हुने, भुकुल्ले खालको एक थरी हिउँभेडो।
न्याहुले- *ना.* [न्याली+ए] देउडा जस्तै एक नेपाली लोकगीत।
न्यून- *वि.* [सं.] १. थोरै; कम; नपुग। २. क्षुद्र; नीच।
न्यूनतम- *वि.* सबभन्दा थोरै परिमाणको; अपेक्षाकृत कम नापोको; सबभन्दा सानो।
न्यूनता- *ना.* कमी; नपुग्दो; हीनता।
न्यूनाधिक- *वि.* कमबेसी; धेरथोर; थोरबहुत।
न्यूनाधिक्य- *ना.* घटीबढी भएको स्थिति।
न्यौको- *ना.* हे. नेउको।
न्वागी- *ना.* हे. नुवागी।
न्वाइन्वाइ- *ना.* [बा.*बो.*] नुहाउने काम; स्नान; हरहर।
न्वारन/न्वारान- *ना.* [सं. नामकरण] १. बालक जन्मेको तीनदेखि एघारौं दिनसम्ममा बिजोडी दिन पारी राशिअनुसार बालकको नाम राख्न गरिने संस्कार। २. द्विजातिका षोडश संस्कारमध्ये एक संस्कार।

प

प- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जनवर्णमध्ये एक्काइसौँ व्यञ्जन; ओष्ठ्य, स्पर्शी, अघोष, अल्पप्राण व्यञ्जन ध्वनि; पवर्गको पहिलो वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; पकार; पाटी प।

पँजाइ- *ना.* [पाँज्+आइ] पाँज्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पँज्याइ- *ना.* [√पँज्याउ (+आइ)] पँज्याउने क्रिया-प्रक्रिया।

पँज्याइनु- *क.क्रि.* पँज्याउने पारिनु; पँज्याउन लाइनु; पँजाइनु।

पँज्याइलो- *वि.* पाँजिएको वा पँज्याइएको; पाँजिलो।

पँज्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* [पाँजो+याउ+नु] १. धान, कोदो आदिको बिउ उखेलेर वा नल काटेर साना-साना थुप्रा पार्नु; पाँजा बनाउनु। २. पाँजा बनाउन लगाउनु वा पाँजिने पार्नु।

पँदाइ- *ना.* [√ पाँद् (+आइ)] पँजाइ।

पँदाइनु- *क.क्रि.* पँजाइनु।

पँदाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पँज्याउनु।

पँधालो- *ना.* [सं. प्रणाल] १. पानी थाप्नाका निम्ति खोलेको बाँस तेर्स्याएर त्यसमाथि पानीढलो पारी चित्रो राखेर बनाइएको एक प्रकारको छाप्रो। २. कुलो वा धाराको पानी ल्याउनाका निम्ति बनाइएको भूमिगत काठ आदिको डुँड।

पँधेरी- *ना.* [पँधेरो+ई] पँधेरो वा पनेरो (लोकगीत, गीत वा कवितामा पाइने प्रयोग)।

पँधेरो- *ना.* [पनेरो] १. खाने पानी लिन जाने कुवा आदि सार्वजनिक ठाउँ; पानीघाट; जलाशय; पनेरो। २. धान, सागसब्जी आदिमा लागी तिनलाई बिगार्ने एक प्रकारको दुर्गन्धित किरो।

पँधेर्नी- *ना.* पानी भर्न पँधेरामा जाने स्त्री।

पउन- *ना.* [सं. पवन] १. सनई, मुरली आदि बजाउँदा रोकिने वा फेरिने सास। २. सास; श्वास; प्राणवायु।

पउल- *वि.* [सं. प्रचुर] १. चाहिएभन्दा धेरै; प्रशस्त; पर्याप्त; मनग्गे; पौल। *ना.* २. प्रशस्तता; पर्याप्तता; छ्लोखेलो; पौलो।

पकड- *ना.* [पकड् (+अ)] १. पक्डने क्रिया वा प्रक्रिया; पक्राउ; समाताइ। २. हठ; जिद्दी। ३. सङ्गीतमा रागको स्वरूप प्रदर्शित गर्ने केही मुख्य स्वरको समुदाय; स्वरलहरी।

पकडा- *ना.* पक्रा; पक्राइ।

पकडाइ- *ना.* पक्डने काम वा ढाँचा; पकड।

पकडाइनु- *क.क्रि.* पक्राइनु।

पकडाउ- *ना.* १. कुनै वस्तु हातले अँठ्याउने काम; पक्डने काम; समात्ने क्रिया। २. कुनै अपराधीलाई पुलिस वा सुरक्षकले गिरफ्तार गर्ने काम; पक्राउ; गिरफ्तारी।

पकडाउनु- *प्रे.क्रि.* पक्राउनु।

पकपक- *क्रि.वि.* [अ.मू. पक्+अ (द्वि.)] १. भोक, प्यास, कष्ट आदि हुँदा मुख बाउने किसिमले; प्याकप्याक। २. कुनै काम धमाधमसँग गर्ने गरी; खुरुखुरु। ३. लगातार उखेलिने, मर्ने वा ढल्ने गरी। ४. पाप्रो, बोक्रो आदि खुरुखुरु उप्कने गरी। *ना.* ५. पकपक हुने स्थिति, क्रिया-प्रक्रिया।

पकपकती/ पकपकी- *क्रि.वि.* अझै पकपक हुने गरी।

पकला- *ना.* गोबर सुकेर बनेको साह्रो डल्लो; बनगुइँठो।

पकवान- *ना.* [सं. पक्वान्न] गतिलो मिठो भोजन; मिष्टान्न।

पकाइ- *ना.* [√ पाक् (+आइ)] १. पाक्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [पकाउ+आइ] २. पकाउने क्रिया-प्रक्रिया।

पकाइनु- *क.क्रि.* पाक्ने पारिनु; परिपक्व पारिनु।

पकाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. अन्न आदिलाई पानीका साथमा भाँडामा राखेर आगाका आँचमा गलाउनु; खान लायक बनाउनु; परिपक्व पार्नु। २. आलु, तरुल आदिलाई आगाका कोइला वा भुतभुतेमा घुसारेर गलाउनु। ३. फलफूल आदिलाई खान योग्य तुल्याउनु; पाक्ने पार्नु। ४. खटिरा, फोका आदिलाई उपचारद्वारा पिपभरिने पार्नु। ५. नोकरी वा कुनै किसिमको कामद्वारा पारिश्रमिक वा ज्याला आर्जन गर्नु। ६. आलाकाँचा व्यक्तिलाई शिक्षा, उपदेश आदिद्वारा प्रबुद्ध वा पाको गराउनु।

पकापक- *क्रि.वि.* [पक्+पक्] १. एकपछि अर्को पक्कु वा गाँस हालेर; कपाकप; खपाखप। २. केही कुरो गर्दा एकछिन पनि नरोकिईकन; धमाधम। ३. लगातार एकपछि अर्को ढल्ने वा मर्ने गरी। ४. लगातार पाप्रो, बोक्रो आदि उप्कने किसिमले।

पकापकी- *क्रि.वि.* पकापक।

पकार- *ना.* [सं.] 'प' अक्षर; पवर्गको पहिलो वर्ण; पाटी प।

पकुवा- *वि.* [पाक्+उवा] १. पाकेको; पकाएको (मासु आदि खाद्य पदार्थ)। २. पाक्ने किसिमको (लुतो, मासु आदि)। *ना.* ३. विशेष प्रकारले पकाएको मासु आदिको प्रकार; पक्कु; कवाफ।

पकुवान- *ना.* [सं. पक्वान्न] पक्वान्न; पकवान।

पकौडी- *ना.* [पाक्+औडी] बेसन (चना, मास, फापर आदिको पिठो) पानीमा मुछेर साग, आलु, प्याज आदि लटपट्याएर घिउ वा तेलमा फुराएर पकाएको वस्तु; फुरौलाको एक प्रकार।

पक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पक्+क] १. हेर्दा आश्चर्यचकित भएर वा अज्ञानतावश टोलाएर; जिल्ल। २. पाप्रो, बोक्रो, भुइँमा दबिएको ढुङ्गो आदि सजिलैसित उक्कने किसिमले; पक्लक्क। ३. मुख बाउने गरी। ४. बोल्दा सोचविचारै नगरीकन। ५. एकाएक मर्ने वा ढल्ने गरी। ६. डल्ला आदिले बिस्तारै हिर्काउने किसिमले; प्वाक्क। ७. खाद्य पदार्थ हलुका तवरले मुखमा हालेर क्वाप्प; ख्वाप्प।

पक्कण- *ना.* [सं.] जङ्गली वा चाण्डाल जातिको घर वा गाउँ; पख्यान।

पक्का- *ना.* [सं. पक्व] १. कुनै काम वा विषयप्रति गरिएको वा भएको सङ्कल्प; निधो; अठोट; निश्चय। *वि.* २. पाकेको; पाको। ३. होसियार; सिपालु। ४. बलियो; मजबुत (घर इत्यादि)।

पक्की- *ना.* कुनै काम वा विषयबारे गरिएको वा भएको खसोखास निधो; पूरै आधारयुक्त निर्णय।

पक्की- *वि.* [पक्का+ई] १.पाको; अनुभवी। २. स्थायित्व प्राप्त गरेको; स्थायी; नियत। ३. रङ नखुइलिने; रङ नजाने। ४. बलियो; मजबुत।
पक्की घर- *ना.* खरको सट्टा ढुङ्गा, टिन आदिले छाइएको घर; सिमेन्टले जोडेको गारो भएको र छड एवं सिमेन्टले ढलान गरिएको छत भएको घर।
पक्की टाँका- *ना.* लुगा आदि सिउँदा बराबरको फरक पारी बलियो किसिमले मिलाएर दिइने टाँका।
पक्की नापो- *ना.* वैज्ञानिक साधनद्वारा लिइएको नापो।
पक्की पुल- *ना.* सिमेन्ट, छड आदिले ढलान गरेर बनाइएको टिकाउ साँघु।
पक्की बाटो- *ना.* रोडा आदि बिछ्याएर अलकत्राले बलियो टिकाउ पारिएको बाटो।
पक्की बात- *ना.* हिन्दीभाषी इलाकाका भारतीयहरूका अनुसार स्तरीय हिन्दी भाषामा गरिने बातचित।
पक्की भाषा- *ना.* हिन्दी।
पक्की रङ- *ना.* धुँदा नजाने वा नखुइलिने रङ।
पक्की सडक- *ना.* कालोपत्र (अलकत्रा) बिछ्याएर बलियो र टिकाउ पारिएको बाटो।
पक्कु- *ना.* [सं. पक्व+उ] पकुवा; कबाफ।
पक्कै- *क्रि.वि.* [पक्का+ऐ] अवश्य नै; निश्चय नै; निस्से; निधै।
पक्को- *वि.* [पक्का+ओ] १. फिक्का नभएको; खेर नजाने। २. समर्थ; दह्रो। ३. पक्का; पाको।
पक्क्याइ- *ना.* [√पक्क्याउ (+आइ)] पक्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पक्क्याइनु- *क.क्रि.* धमाधम खाइनु; पक्क्याउने काम गरिनु।
पक्क्याइलो- *वि.* पक्क्याउन लायक; पक्क्याउन योग्य।
पक्क्याउनु- *स.क्रि.* [पक्कु+याउ+नु] धमाधम खानु; पकापक खानु; गफल्क्याउनु।
पक्क्याहट- *ना.* पक्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पक्डनु- *स.क्रि.* समाउनु; अँठ्याउनु; पक्रनु; पक्रिनु; पक्डिनु।
पक्डा- *ना.* पक्रा; पक्राइ; पकडा।
पक्डाइ- *ना.* पक्डने क्रिया वा प्रक्रिया।
पक्डाइनु- *क.क्रि.* पक्राइनु।
पक्डाउनु- *प्रे.क्रि.* पक्राउनु।
पक्डाहट- *ना.* पक्राइ; पक्राहट।
पक्डिनु- *स.क्रि. / क.क्रि.* पक्रिनु।
पक्दो- *वि.* [सं. √ पच्+दो] १. पुरानो तथा छिप्पिएको। २. दिन धेरै खाएको; पाको।
पक्रनु- *स.क्रि.* १. बलियो गरी हातले केही कुरो समात्नु; समाउनु; पक्डनु; पकड्नु। २. लिनु; ग्रहण गर्नु। ३. बुझ्नु; बुद्धिद्वारा ग्रहण गर्नु। ४. अपराध आदिको सिलसिलामा अभियुक्तलाई खोजेर नियन्त्रणमा राख्नु। ५. उम्कन नदिनु। ६. साथ दिनु वा साथ नछोड्नु।
पक्रा- *ना.* १. प्रहरी आदिद्वारा गरिएको पक्राइ; पक्राउ। २. पक्राउपुर्जी।
पक्राइ- *ना.* पक्रने क्रिया वा प्रक्रिया; पक्राउ।
पक्राइनु- *क.क्रि.* पक्रने पारिनु; पक्रन लाइनु।
पक्राउ- *ना.* [पक्र+आउ] पक्रा।
पक्राउ पुर्जी- *ना.* अभियुक्तलाई पक्रिने बेलामा दिइने पुर्जी; वारेन्ट; पक्रा।
पक्राउनु- *प्रे.क्रि.* पक्रने पार्नु; पक्रन लाउनु।
पक्राहट- *ना.* पक्राइ।
पक्रिनु- *स.क्रि.* [पक्र+इ+नु] १. पक्रनु। *क.क्रि.* २. पक्रामा पर्नु; पक्रा पर्नु।
पक्लक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पक्लक्+क] १. पाप्रो, बोक्रो, माटामा गाडिएको ढुङ्गो आदि उप्कने किसिमले। २. रुख, बिरुवा आदि जरैदेखि उखेलिने किसिमले। ३. एकाएक मर्ने गरी; भुतुक्क।
पक्व- *वि.* [सं.] १. पाकेको; परिपक्व। २. पकाइएको; पाक गरिएको। ३. कुनै विषयको विशेष अनुभवी; भुक्तभोगी। ४. पक्का; दृढ; निश्चित। ५. पूर्ण रूपले विकसित; पुष्ट। ६. फुलेको वा रौँ कालोबाट सेतो भएको, *ना.* ७. पकाइएको खानेकुरो; पक्वान्न।
पक्वता- *ना.* पक्व हुनाको भाव वा अवस्था; पाको अवस्था; पाकोपन।
पक्वान्न- *ना.* १. पकाइएको अन्न; पकाइएको खानेकुरो। २. आगामा पकाइएको खानेकुरो (भात, रोटी आदि)।
पक्वाशय- *ना.* खाएको कुरो पेटमा गएर पाक्ने थैलो; पाकस्थली; पाकाशय; आँत।
पक्ष- *ना.* [सं.] १. उड्ने जीवजन्तुहरूको शरीरका दुवैपट्टि रहेका, उड्न मद्दत गर्ने प्रायः भुत्लावाल अङ्ग; पखेटा। २. ढोकाका फग्लेटा वा खापा; द्वार। ३. कुनै वस्तुका दायाँ-बायाँ रहने अवयव; पार्श्व। ४. कुनै वस्तुको आधा भाग। ५. प्रतिपदादेखि औँसी वा पूर्णिमासम्मका पन्ध्र दिन; चान्द्रमासको आधा महिना। ६. कुनै विषयका अनेक तत्त्व वा दल। ७. झगडा वा विवाद गर्नेहरूमध्ये कुनै एक व्यक्ति वा दल। ८. सहायक वा समान वर्गको जमात। ९. बाणका फेदमा लागेको प्वाँख। १०. नदीको किनारा; तट। ११. जमिनको भिरालो भाग; पाखो। १२. छानाका दुई भिराला पाटा। *ना. यो.* १३. तिर; तर्फ; पट्टि।
पक्षग्रहण- *ना.* १. कुनै विषयका अनेक पक्षमध्ये एक पक्षतिर लाग्ने काम; पक्षपात। २. एकै महिनाका शुक्ल र कृष्ण दुवै पक्षमा लागेको ग्रहण।
पक्षद्वार- *ना.* मूलढोकादेखि बाहेकको अर्को ढोका; जस्केलो; पार्श्वद्वार।
पक्षधर- *ना.* विभिन्न पक्षमध्ये एक पक्षतिर लाग्ने व्यक्ति; पक्षपाती।
पक्षपात- *ना.* औचित्य वा न्यायको विवेक नगरी कुनै एक पक्षमा मात्र लाग्ने प्रवृत्ति; एक पक्षको समर्थन; तरफदारी; पनपच्छे।
पक्षपालिता- *ना.* पक्षपातको प्रवृत्ति वा अवस्था; तरफदारी; पक्षग्रहण।
पक्षपाती- *वि.* पनपच्छेमा लाग्ने; पक्षपात गर्ने; तरफदारी।
पक्षपोषण- *वि.* १. कुनै पक्षको समर्थन; तरफदारी। *ना.* २. विवादमा आफ्ना पक्षका कुराको पुष्टि गर्ने काम।

पक्षवात- *ना.* शरीरको दायाँ वा बायाँ आधा अङ्ग नचल्ने वा निश्चेष्ट हुने एक रोग; लकुवा; पक्षाघात।

पक्षाघात- *ना.* शरीरको दायाँ वा बायाँ अङ्ग चेतनहीन हुने एक किसिमको वातरोग; वायुविकार वा रक्तचापको कारणबाट शरीरको दायाँ वा बायाँ भाग निश्चेष्ट हुने क्रिया; पक्षवात।

पक्षान्तर- *ना.* १. अर्को पक्ष; दोस्रो पक्ष; भिन्न पक्ष; अलग पक्ष। २. पक्षमा आएको वा आउने परिवर्तन।

पक्षाभास- *ना.* हेत्वाभासयुक्त तर्क; सिद्धान्तको आभास हुने क्रिया।

पक्षिणी- *ना.* [सं.] १. दुई दिनका बिचको रात। २. पूर्णिमा। ३. पोथी चरो; चरी।

पक्षी- *ना.* [सं.] १. आकाशमा उड्ने, पखेटा भएको प्राणी; चरो; पङ्खी। २. पक्ष लिने व्यक्ति; तरफदार। *वि.* ३. पक्षसम्बन्धी; पक्षको। ४. पखेटा हुने।

पक्षीराज- *ना.* विष्णुको वाहन मानिएको एक पक्षी; गरुड।

पक्षीविज्ञान- *ना.* पक्षीका हरेक पक्ष वा विषयको विवेचना वा विश्लेषण गरिएको शास्त्र; पक्षीशास्त्र।

पक्षीशाला- *ना.* चिडियाखाना।

पक्षीशास्त्र- *ना.* पक्षीविज्ञान।

पक्षीसिंह- *ना.* चिलको टाउको र सिंहको शरीर भएको कल्पित पशु।

पक्षीय- *वि.* [सं.] १. पक्षसम्बन्धी; पक्षको। *ना.* २. कुनै शब्दका पछाडि रहेर कुनै पक्षतर्फ लागेको भन्ने बुझाउने शब्द (उग्रपक्षीय, मध्यमपक्षीय इ.)।

पक्ष्म- *ना.* [सं.] १. आँखाका परेला। २. फूलको केसर। ३. पखेटा। ४. प्वाँख। ५. भुत्ला।

पक्ष्मयूका- *ना.* चमजम्रो।

पक्ष्मल- *वि.* लामा र राम्रा परेला भएको; झमझमपरेले।

पक्ष्य- *वि.* [सं.] १. कुनै एक पक्षमा लागेको; तरफदार; पक्षी। २. कुनै एक पक्षको।

पख्- *वि.बो.* [पर्ख] कसैलाई तर्साएर वा दागा धरेर भनिने शब्द; पखेस्। (उदा.- पख्, तँलाई नचुटी कहाँ छाड्छु!)

पख्नु- *अ.क्रि.* [पर्ख+नु] पर्खनु; कुर्नु।

पख- *क्रि.वि.* [सं. पक्ष] १. पक्षमा; याममा; ताक। *ना.* २. दिनभित्रको कुनै समय बुझाउने र शब्दका पछाडि गाँसिएर त्यसका आसपासमा भन्ने बुझाउने शब्द (बिहानीपख, साँझपख आदि)। ३. समय; बेला। ४. पक्ष।

पखबाज/पखाबाज- *ना.* [सं. पक्षवाद्य] सानो मृदङ्गजस्तो बाजा; पखाबाज।

पखबाजी- *ना.* पखबाज बजाउने कलाकार।

पखाल्नु- *स.क्रि.* [प्रा. पक्खाल< सं. प्रक्षालन+नु] १. फोहोर मैला आदिलाई पानीले सफा गर्नु; धुनु वा खकाल्नु। २. कसैका कुरा काट्नु; बदनाम गर्नु। ३. अवशेष मेटाउनु; बिउसमेत नरहने गरी सखाप पार्नु।

पखालपुखुल- *ना.* १. पखाल्ने र खकाल्ने काम; धुने वा सफा गर्ने काम। २. दहीमा पानी हालेर बनाइएको महीजस्तो पातलो वस्तु; पखाले; दहीमहीको अवशेष।

पखाला- *ना.* [पखाल्+आ] १. ज्यादै पातलो दिसा। २. त्यस्तो दिसा लाग्ने रोग; डायरिया।

पखालाइ- *ना.* [√ पखाल् (+आइ)] पखाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया; प्रक्षालन।

पखालिनु- *क.क्रि.* पखाल्ने काम गरिनु; खकालिनु।

पखाले- *ना.* [√ पखाल्+ए] दहीमा पानी हालेर पातलो पारिएको पेय; विनामसलाको राइता।

पखिनी- *ना.* [पाखे+इनी] *वि.* १. असभ्य (स्त्री); पखेनी। २. पाखापर्वतमा रहने स्त्री; पाखेकी स्वास्नी।

पखुवा- *वि.* [पाखो+उवा] १. पाखासँग सम्बन्धित; पाखामा पाइने वा रहेको। *ना.* २. भोजपुर जिल्लाअन्तर्गत तीनतले भन्ने ठाउँको नजिकमा रहेको एक तीर्थस्थल।

पखेटा- *ना.* [सं. पक्षट] १. चराचुरुङ्गीका शरीरको दायाँ र बायाँ रहने, उड्दा फिँजिने र साधारण अवस्थामा जिउमै लेप्सिने, विशेष प्रकारको अङ्ग; पक्षीको उड्ने काममा सहायक अङ्ग। २. पाश्र्व। ३. दुईपाखे छानु भएको घरका छानाको कुनै एक पाखो। ४. पहाडका दुईतिरका पाखामध्ये कुनै एक पाखो।

पखेटा लाग्नु- *टु.* १. हराउनु। २. उड्न सक्ने हुनु; सक्षम हुनु।

पखेटो- *ना.* [सं. पक्षट] १. चराका दुई पखेटामध्येको एक। २. भिरालो परेको जमिन; पखेरो।

पखेनी- *वि.* हे. पाखिनी।

पखेरा- *ना.* [पखेरोको ति. रू.] पखेरो।

पखेरा पखेरी- *ना.* सानाठुला पाखाहरूको समूह।

पखेरी- *ना.* [पखेरो+ई] १. भिरालो परेको सानो खालको पखेरो। २. पखेरो (गीत, लोकगीत, कविता आदिमा प्रयुक्त)।

पखेरु- *ना.* [सं. पक्ष+एरु] १. चरो; पक्षी। २. आत्मा। ३. प्राण; हंस।

पखेरो- *ना.* [पाखो+एरो] भिरालो परेको पहाडी जमिन; पाखो।

पखेस्- *वि.बो.* [पर्ख+एस्] कसैलाई दागा धरेर भनिने शब्द; लाखेस्। (उदा.- पखेस्, भोलि त तेरो जात्रा नदेखाई छाड्दिनँ)।

पख्यान- *ना.* [सं. पक्कण] १. पाखेहरूको बस्ती; पाखे गाउँ। २. पाखो; पखेरो।

पखन्नु- *अ.क्रि.* थकाइ, सुस्ती आदि हटेर शरीर चङ्गा हुँदै जानु; फुर्ती वा जाँगर पलाउनु।

पखाइ- *ना.* पखन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पखाहट- *ना.* पखन्ने क्रिया वा अवस्था; पखाइ।

पर्खिनु- *अ.क्रि.* पर्खिने हुनु; पखन्नु।

पगडी- *ना.* [सं. पक्षटी] १. पस्मिना वा छालाको भुत्ले टोपी (हाल मृत अर्थ)। २. पगरी।

पगरी१- *ना.* [सं. पक्षटी] १. टोपीका सट्टामा शिरमा फनफनी बेरेर लगाइने कपडा; फेटा। २. विवाहमा दुलाहाले तथा पुराण भन्दा पण्डितले शिरमा बाँध्ने फेटा। ३. सरकारी कर्मचारीहरूले लगाउने चाँदतोडासहितको एक प्रकारको टोपी। ४. सरकारी मान। ५. कसैले पुरुषार्थ देखाएबापत आक्षेप गरेर भनिने शब्द (उदा.- खुबै ठुलो काम गरिस्, पगरी गुताइमागिनस् त!)।

पगरी२- *ना.* [सं. प्रगाढिका] भ्याल्सीलाई अड्याउन वा ठिकसँग

मिलाउन तलतिर ठोकिने पाङ्को।
पगला- *वि.* [पागल+आ] बौलाहा वा बहुला।
पगली- *वि.* पग्लाही वा बौलाही।
पगार्नु- *स.क्रि.* हे. पघार्नु।
पगार$_1$- *ना.* [सं. प्रकार] चुलामाथिको विशेष किसिमले बनाइएको भित्तो।
पगार$_2$- *ना.* [सं. प्रघात] १. उखु पेल्दा निस्केको छोक्रा। २. उखुको सुकेको पात।
पगार$_3$- *ना.* [√ पगार् (+अ)] हे. पघार।
पगाराइ- *ना.* पग्रिने वा पगार्ने क्रियाप्रक्रिया।
पगाराइनु- *क.क्रि.* पग्रिने पार्न लगाइनु; पगारिने तुल्याइनु।
पगाराउनु- *प्रे.क्रि.* पग्रिने पार्न लाउनु। पगारिनु- *क.क्रि.* पग्रिने पारिनु।
पगारो- *ना.* पघारो।
पगाल्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रगालन] १. डल्लो वा घनत्वयुक्त वस्तुलाई आगोको सहायताबाट तरल रूपको बनाउनु; पानीजस्तो पार्नु; गाल्नु। २. अर्काको मनमा दया उत्पन्न गराउनु। ३. मनलाई आफूतिर खिच्ने पार्नु; पगार्नु।
पगालाइ- *ना.* पगाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पगालिनु- *क.क्रि.* पग्लने पारिनु।
पगाहा- *ना.* [सं. प्रग्रह] निश्चित ठाउँमा वरिपरि घुमेर चर्न हुने गरी गाईबस्तुलाई बाँध्ने लामो डोरी; पगहा; पघा।
पगितो- *वि. /क्रि.वि.* [सं. प्रकृत = प्रकीर्ण] चाहिएभन्दा बढी; प्रशस्त; ज्यास्ती; पबितो; पबित्तो; पघितो।
पग्रनु- *अ.क्रि.* [सं. प्रगलन] १. फाँचाबाट थुनमा दुध आउने हुनु; थुनबाट दुध रसाउनु; थुनबाट प्रशस्त मात्रामा दुध निस्कनु। २. कोही निठुरी व्यक्ति दयावान् बन्नु वा लोभी व्यक्ति दानी हुनु।
पग्राइ- *ना.* पग्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
पग्राइनु- *क.क्रि.* पग्रने पारिनु।
पग्राउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* पग्रने पार्नु।
पग्रिनु- *अ.क्रि.* १. पग्रने होइनु। २. पग्रनु। ३. पग्लिनु।
पग्र्याइ- *ना.* पग्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया
पग्र्याहट- *ना.* पगऱ्याइ।
पग्लँदो- *वि.* [पग्ल+दो] पग्लन लागेको; पग्लिँदो।
पग्लनु- *अ.क्रि.* [सं. प्रगलन] १. बाक्लो वा खँदिलो पदार्थ तरल रूपमा आउनु; द्रवित हुनु; गल्नु। २. केही दयावान् वा दानी बन्नु।
पग्लाइँदो- *वि.* स्वाद नभएको; बेस्वादिलो।
पग्लाइ- *ना.* पग्लने क्रिया वा प्रक्रिया।
पग्लाइनु- *क.क्रि.* पगालिनु।
पग्लाउनु- *अ.क्रि.* [पागल+आउ+नु] १. बहुला बन्नु; पागल बन्नु। *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* [पग्ल+आउ+नु] २. पग्लिने पार्नु वा पार्न लगाउनु।
पग्लाहा- *वि.* [पागल+आहा/सं. प्रगल्भ] पागल भएको; हावा खुस्केको; छटाएको।
पग्लाही- *वि.* पागल भएकी; बौलाएकी; हावा खुस्केकी; छटाएकी।
पग्लिँदो- *वि.* [पग्लि+दो] १. पग्लिन लागेको; पग्लँदो। २. पित्तल, तामा आदिका भाँडामा राखिएको दही, मही आदि ज्यादै अमिलो भएर बिग्रँदो; तमतमिँदो।
पग्लिनु- *अ.क्रि.* [पग्ल+इ+नु] पग्लनु।
पग्ल्याइँ- *ना.* [पागल+याइँ] बहुलट्टीपना; पागलपन।
पग्ल्याइ- *ना.* [√ पग्लि (+याइ)] पग्लिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पग्ल्याहट- *ना.* पग्ल्याइ।
पघार्नु- *स.क्रि.* [पघ्र+आर्+नु< सं. प्रगालन] १. गाई- भैँसीका थुनबाट सजिलोसँग दुध आउने पार्नु; थुनबाट कमलोसँग दुध झर्ने पार्नु; पगार्नु। २. कठोर मनको व्यक्तिको हृदयलाई प्रार्थना आदिद्वारा दयालु बनाउनु। ३. लोभीलाई दानी तुल्याउनु।
पघार- *ना.* १. गाईभैँसीका थुनबाट खुलस्त रूपमा दुध झर्ने क्रिया। २. गोरस। ३. दुहुनो गाई वा भैँसी।
पघारा- *ना.* थुनबाट सजिलैसित दुध झर्ने पार्नका निम्ति पाडो वा बाछालाई चुस्न लगाउने काम।
पघाराइ- *ना.* पघार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; पगाराइ।
पघारिनु- *क.क्रि.* पघार्ने काम गरिनु; पगारिनु।
पघारो- *ना.* दुध पगार्नका निम्ति गाई-भैँसीका थुनमा दलिने नौनी, घिउ आदि चिप्लो पदार्थ; पगारो।
पघितो- *वि.* हे. पगितो।
पघ्रनु- *अ.क्रि.* हे. पग्रनु।
पघ्राइ- *ना.* पघ्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
पघ्राइनु- *क.क्रि.* पघ्रने पारिनु।
पघ्राउनु- *प्रे.क्रि.* पघ्रने पार्नु।
पघ्रिनु- *अ.क्रि.* पग्रिनु।
पघ्र्याइ- *ना.* पग्राइ।
पघ्र्याहट- *ना.* पगऱ्याहट।
पङ्क- *ना.* [सं.] १. पानीले गलेको माटाको लेदो; हिलो। २. धाप; दलदल; भास। ३. दबदबे पदार्थ; लेप। ४. पाप; कलङ्क।
पङ्कज- *ना.* [सं.] १. कमल वा त्यसको फूल। *वि.* २. हिलामा उत्पन्न हुने वा हिलामा उत्पन्न भएको।
पङ्कजासन- *ना.* १. ब्रह्मा। २. योगका चौरासी आसनमध्ये एक; कमलासन।
पङ्कनरवानर- *ना.* [सं.] अश्मीभूत अस्थिअवशेषका रूपमा केन्यामा पाइएको, मानवजस्तो देखिने एक प्रकारको वानर; केन्यामानव।
पङ्किल- *वि.* [सं.] १. हिलो भएको; हिले; पङ्कयुक्त। २. मैलो; फोहोर।
पङ्की- *ना.* [भो. ब.] हिमाली प्रदेशमा प्रचलित भोटे समाजका नारीले लगाउने ऊनीद्वारा तयार गरिएको लुगाविशेष।
पङ्क्ति- [सं.] १. कुनै जन्तु वा वस्तुको लाम; हार; लहर; ताँती; पाँती। २. अक्षरको लहर; हरफ। ३. दश सङ्ख्यालाई बुझाउने शब्द।
पङ्क्तिबद्ध- *वि.* लाम लागेको; ताँती लागेको; लस्कर लागेको।
पङ्क्ति बीजारोपण- *ना.* हार मिल्ने हिसाबले बिउ रोप्ने काम।
पङ्क्तिरोपण- *ना.* हार मिलाएर बोटबिरुवा रोप्ने काम; पङ्क्तिबद्ध बीजारोपण।

पङ्ख- *ना.* [सं. पक्ष] १. पखेटा। २. प्वाँख।

पङ्खा- *ना.* [पङ्ख+आ] प्वाँख, पत्र, कागज, कपडा, धातु आदिद्वारा निर्मित, हावाको वेग पैदा गर्ने वा बढाउने उपकरण; हम्कने साधन।

पङ्खा फूल- *ना.* एक मिटर अग्लो ठुलठुला भालाआकारको लामो भेटनापट्टि फुकेको हरिया पात हुने, पहेंलो फुल्ने, घोगा झैं फल्ने र आयुर्वेदमा दाहक, पुष्टिकारक, पेटको रोग, कफ, पित्त, बान्ता, घाउ, सर्पले टोकेको आदिमा हित गर्ने बताइएको बुटीविशेष।

पङ्खी- *ना.* [पङ्ख+ई] पक्षी; चरो; पखेरु।

पङ्गु- *वि.* [सं.] १. गोडाले हिँड्न नसक्ने; लङ्गडो। २. परिस्थितिवश नराम्रो चाल चल्न बाध्य भएको। ३. विनाकामको (व्यक्ति)।

पङ्गुता/त्व- *ना.* पङ्गु गराउने वा हुने भाव वा अवस्था।

पच्नु- *अ.क्रि.* [सं. पचन] १. खाएको कुराले शरीरमा बिगार नगरी तागत आदि दिएर अनावश्यक भाग मलमूत्रका रूपमा परिणत भई मलद्वार वा मूत्राशय आदिबाट जान लायक हुनु; हजम हुनु। २. लिएको वस्तु फर्काउन नपर्ने हुनु; पच हुनु। ३. कुनै वस्तु अर्का वस्तुमा गामिएर समाप्त हुनु; लीन हुनु।

पच$_1$- *ना.* [सं.] १. पच्ने काम; पाचन। २. अर्कासँग लिएको धनमाल फिर्ता नगरी आफैंले उपभोग गर्ने नियतले गरिने अधिकरण; लिएको लियै पार्ने काम।

पच$_2$- *वि.* [सं. पञ्च] पाँच (पचभैया, पचहत्तर, पचासी आदि शब्दको आरम्भमा प्रयुक्त)।

पच$_3$- *वि.बो.* [सं. पश्च] नारिएका गोरुलाई पछाडि सार्न वा फर्काउनका निम्ति हलीले भन्ने शब्द (जस्तै- होरी पच)।

पचका- *ना.* [अ.मू. पच+का] १. पानी आदि पन्यालो पदार्थ भरेर टाढासम्म पुग्ने गरी छर्कने ढुङ्ग्राका आकारको बाँस, फलाम, पित्तल आदिको साधन; पिचकारी। २. स्प्रे गर्ने मेसिनको तरल पदार्थ फाल्ने टुँडोदार अवयव; पच्का। ३. पम्प सेटको डेलिभरी पाइपको टुप्पाको निपल; सो निपलसहितको डेलिभरी पाइप।

पचक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पचक्+क] १. कमसल धातु आदिको भाँडालाई दाब्दा आउने झैं शब्द निस्कने गरी। २. रसिलो पदार्थ किचिँदा वा दाबिँदा झैं शब्द आउने किसिमले।

पचन- *ना.* [सं.] १. पकाउने काम। २. पकाउने साधन। ३. पकाउने व्यक्ति। ४. अग्नि; आगो।

पचनागार- *ना.* भान्साघर।

पचनी- *ना.* पचाउने काम; पच; हजम; दमपच।

पचनीय- *वि.* १. पचाउन लायक; पकाउन सकिने खालको। २. पचाउन योग्य।

पचपच- *क्रि.वि.* [अ.मू. पच्+उ (द्वि.)] १. रुघा, खोकी आदिका कारणले गर्दा मुख नमिठो भई थुक वा थुकथुकी निकालिरहेर। २. जे पायो त्यही शब्द मुखबाट निकालेर।

पचपचती- *क्रि.वि.* १. अझै पचपच हुने गरी। *ना.* २. त्यसरी थुक्ताको आवाज। ३. त्यस्तो बोलाइ वा किरिया।

पचपचाइ- *ना.* पचपच गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया; पचपचाहट।

पचपचाइनु- *अ.क्रि.* पचपचाउँदो होइनु।

पचपचाउँदो- *वि.* १. पचपचाएको; नमिठो स्वादको। २. पानी, पिप (घाउ, खटिरा आदिबाट) बगिरहने खालको। ३. फतफते।

पचपचाउनु- *अ.क्रि.* १. मुखमा खल्लोपनको अनुभव हुनु; मुखको स्वाद बिग्रनु। २. पानी, पिप आदि बगिरहने हुनु। ३. जे पायो त्यही बोल्नु।

पचपचाहट- *ना.* पचपचाउने भाव, स्थिति वा क्रिया- प्रक्रिया।

पचपचाहा- *वि.* पचपचाउने खालको; पानी, पिप आदि (घाउ, खटिराबाट) बगिरहने।

पचपची- *क्रि.वि.* पचपचती।

पचपन्न- *ना.* [सं. पञ्चपञ्चाशत्] १. पचास र पाँचको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; चवन्नपछि र छपन्नअघि आउने सङ्ख्या; **५५** को सङ्ख्या। *वि.* २. गणनाका क्रमले चवन्नभन्दा पछि आउने सङ्ख्यामा पर्ने; सो सङ्ख्याका क्रममा आउने।

पचपन्नौँ- *वि.* गणनाका क्रमले पचपन्न सङ्ख्यामा परेको; पचपन्न सङ्ख्याका क्रमको।

पचभैया- *ना.* [पच+भैया] १. एकसाथ हिँड्छन् भनी लोकले विश्वास गरेको पाँचवटा भूतहरूको समुदाय। २. सुदूरपश्चिमी नेपालतिर पूजा गरिने पाँच आत्माहरूको संयुक्त स्वरूप।

पचमेल- *ना.* [पाँच+मेल] पाँच थोक मिसाएर बनाइएको मिठाई वा मसला।

पचरङ्गी- *वि.* [पञ्च+रङ्गी] १. पाँच प्रकारका रङ वा बुट्टा मिलेको (वस्तु); पञ्चरङ्ग; पञ्चरङ्गी। २. रङबिरङको; बहुरङ्गी।

पचहत्तर- *ना.* [सं. पञ्चसप्तति] १. सत्तरी र पाँचका योगबाट बन्ने सङ्ख्या; चौहत्तरपछि र छयहत्तरअघि आउने सङ्ख्या; **७५** को अङ्क। *वि.* २. गणना गर्दा सत्तरीभन्दा पाँच बेसी हुने; चौहत्तरपछिका सङ्ख्याको।

पचहत्तरौँ- *वि.* गणनाका क्रमले पचहत्तर सङ्ख्यामा पर्ने; पचहत्तर सङ्ख्याका क्रमको।

पचाइ- *ना.* [√ पच् (+आइ)] पच्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पचाइनु- *क.क्रि.* पचाउने काम गरिनु; हजम पारिनु।

पचाउनु- *स.क्रि.* [पच्+आउ+नु] १. खाएको वस्तुलाई पाकयुक्त गराउनु; परिपक्व तुल्याउनु; पौष्टिक तत्त्व लाई आत्मसात् गर्नु। २. कसैको माल वा सम्पत्ति फिर्ता नदिने नियतले गायब तुल्याउनु वा लिनु।

पचाउनी- *ना.* १. पचाउने काम वा वस्तु। २. खान काटेका पशुको भित्री अङ्ग (भित्र्याँस, भुँडी, आन्द्रो आदि)।

पचाउरे- *वि.* चाउरे शब्दकै अर्थमा त्यसका पछाडि प्रयोग हुने शब्द। (उदा.- चाउरेपचाउरे खुर्पाको बिँड, के खान्छस् चाउरे सुँगुरको लिँड। - लोककविता)।

पचापच- *क्रि.वि.* [पच्+अ+पच्] १. कत्ति पनि धक नमानी धमाधम शब्द उच्चारण गरेर। २. लगातार पचका चलाएर। ३. थुक्दा स्पष्टसँग ध्वनि उत्पन्न गरेर।

पचास- *ना.* [सं. पञ्चाशत्] १. चालिस र दशको योगबाट बन्ने

सङ्ख्या; ५० को सङ्ख्या; उनन्चासपछि आउने सङ्ख्या। *वि.* २. गणनाका क्रमले उनन्चासपछिको सङ्ख्यामा पर्ने; सङ्ख्याका दृष्टिले चालिस र दशका योगको।

पचासिऔँ/पचासियौँ- *वि.* गणनाका क्रमले पचासी सङ्ख्यामा पर्ने; पचासी सङ्ख्याका क्रमको।

पचासी- *ना.* [सं. पञ्चाशीति] १. असी र पाँचका योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ८५ को सङ्ख्या; चौरासीपछि आउने सङ्ख्या। *वि.* २. गणनाका क्रमले उनासीपछि आउने सङ्ख्या बराबरको।

पचासीऔँ/पचासीयौँ- *वि.* हे पचासिऔँ।

पचासौँ- *वि.* [पचास+औँ] गणनाका क्रमले पचास सङ्ख्यामा आउने; पचाससङ्ख्याका क्रमको; उनन्चासपछिको प्रथम।

पचाहा- *वि.* [पचाउ+आहा] १. अर्काको धनमाल लिएर फिर्ता नदिने स्वभावको; पचाउने खालको। २. जानेका कुरालाई पनि नजाने झैँ गर्ने; बुझपचाहा; बुझपेलाहा; हेपाहा।

पचिनु- *अ.क्रि.* [पच्+इ+नु] १. हजम होइनु; पच्ने होइनु। २. पच्नु।

पची- *ना.* [बा. बो.] आची; गुहु।

पचेटा/पचेडा- *ना.* [सं. पश्च+एटा] १. केही कुराको पछि लाग्दा हुने धपेडी; धामा। २. झन्झट; झमेला।

पच्का- *ना.* हे. पचका।

पच्कार्नु- *स.क्रि.* [अ.मू. पच्+कार+नु] १. समाजमा धक नमानीकन अर्काका दोष वा गुण स्पष्ट रूपमा भन्नु; भन्न नहुने कुरो पनि प्याच्च भन्नु। २. तोकेर भन्नु; औँल्याएर भन्नु। ३. अश्लील कुरो वा शब्द बोल्नु।

पच्कार/पच्काराइ- *ना.* पच्कार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पच्कारिनु- *क.क्रि.* १. पच्कार्ने पारिनु। *अ.क्रि.* २. पच्कार्ने होइनु।

पच्चर- *ना.* [√ पस्+चिर्] ठुलो काठ, आरा आदिले चिर्दै गरेको बेला सजिलाका लागि चिरिएका ठाउँतिर ठोकिने फेसो।

पच्चिस- *ना.* [सं. पञ्चविंशति] १. बिस र पाँचको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; चौबिसपछि लगत्तै आउने सङ्ख्या। २. चारैतिर फिँजिएका आठ/आठ कोठा हुने, तीन/तीन लहरका चारवटा पाटा भएको थर्कीमा विभिन्न चार रङका चारचारवटा गोटी लिएर सातवटा कौडाले खेलिने एक खेल। *वि.* ३. बिस र पाँचका योगको; चौबिसपछिको सङ्ख्यामा पर्ने।

पच्चिस गन्डा- *ना.* सय पैसा; थुप्रो; धेरै।

पच्चिस गन्डी- *वि.* पच्चिस गन्डाको।

पच्चिसा- *वि.* १. सयमा पच्चिस; पच्चिसको। २. राम शाहले बसालेको सोअनुसार अन्नको ब्याज लिने थिति।

पच्चिसौँ- *वि.* गणनाका क्रमले पच्चिस सङ्ख्यामा पर्ने; पच्चिस सङ्ख्याको; पच्चिस सङ्ख्याका क्रमको।

पच्चीस- *ना.* हे. पच्चिस।

पच्चीसा- *वि.* हे. पच्चिसौँ।

पच्चु- *वि.* [सं. पच्+उ] १. पचेको; पाक भएको। २. प्रौढ भएको; पोख्त भएको।

पच्छिनु- *अ.क्रि.* [सं. पश्च+नु] पछि पर्ने होइनु; पछौटे हुनु।

पच्छिउँ- *ना.* [सं. पश्चिम] हे. पश्चिम।

पच्छिम- *ना.* [सं. पश्चिम] पूर्व दिशाको विपरीत दिशा; घाम, जून, तारा आदि अस्ताउने दिशा।

पच्छिम एक नम्बर- *ना.* काठमाडौँदेखि पच्छिमतिरका नुवाकोट, लामीडाँडा, धादिङ, सल्यान आदि क्षेत्र पर्ने एक इलाका।

पच्छिम चार नम्बर- *ना.* पच्छिम तीन नम्बर इलाकादेखि पच्छिमपट्टिका भिर्कोट; गह्रौँ, सतौँ, स्याङ्जा आदि क्षेत्र भएको इलाका।

पच्छिम तीन नम्बर- *ना.* पच्छिम दुई नम्बर इलाका र तीन नम्बर इलाकाका बिचमा पर्ने लम्जुङ, कास्की, तनहुँ आदि क्षेत्र भएको इलाका।

पच्छिम दुई नम्बर- *ना.* पच्छिम एक नम्बर इलाका र तीन नम्बर इलाकाका बिचमा पर्ने (मुख्य बस्ती गोर्खा भएको) एक इलाका।

पच्छिमा- *वि.* १. पच्छिमसम्बन्धी; पच्छिमको; पश्चिमी; पाश्चात्य। २. पच्छिम दिशातिर रहने; पश्चिमी प्रदेशको। ३. काठमाडौँदेखि पश्चिमतिरको। *ना.* ४. नेपाली बाहुनहरूको गढकुमाउँबाट आएको वा आदिथलो डोटी भएको एक शाखा।

पच्छिमे- *वि.* पच्छिमको (उपेक्षार्थमा)।

पच्छिमेली- *वि.* पच्छिमको; पाश्चात्य।

पच्छे- *ना.* [सं. पक्ष] १. कृष्णपक्ष वा शुक्लपक्ष। २. पक्षपात; तरफदारी; पनपच्छे; पनपक्ष।

पच्छेपात- *ना.* पक्षपात।

पच्छेपाती- *वि.* पक्षपाती।

पच्याङ- *ना.* होचाअग्ला ढुङ्गाहरू भएको असजिलो बाटो; राम्ररी नबनेको उबडखाबड परेको बाटो।

पछवार- *ना.* [पछि+बार] १. नाउलाई यताउता घुमाउन नाउका पछिल्तिर लगाइने साधन; पतवार। २. पछुवा।

पछाइ- *ना.* [√ पछाउ (+आइ)] १. पछाउने क्रिया वा प्रक्रिया। [√ पाछ्‌ (+आइ)] २. पाछ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पछाइनु- *अ.क्रि.* १. पछि होइनु; पछाडि परिनु। २. पाछ्न लाइनु।

पछाउनु- *अ.क्रि.* [सं. पश्च+आउ+नु] १. पछि हुनु; पछाडि पर्नु। २. ढिलो हुनु; विलम्ब हुनु। ३. पछि लाग्नु; पछेटा लाग्नु। ४. बालीनाली पाक्न पछि हुनु। *प्रे.क्रि.* [सं. प्रवेश+आउ+नु] ५. पाछ्न लगाउनु; खोपाउनु; माईको टीका दिन लाउनु।

पछाड- *ना.* [पछि+आड] १.शरीरको पछिल्लो अवयव। २. हात्ती, घोडा, गाई आदिका पछाडिका खुट्टा बाँध्ने डोरी।

पछाडि- *ना. यो.* १. पछिल्तिर; पछि; पश्चात् (उदा.- राम- पछाडि श्याम छ)। *क्रि.वि.* २. पछि (उदा.- म अगाडि थिएँ ऊ पछाडि थियो)। *ना.* ३. पछाड। ४. जुत्ताको खुरातिर पर्ने कुर्कुच्चानेरको भाग।

पछाडिनु- *अ.क्रि.* १. पछाडि पर्नु; पछि हुनु। २. लड्नु; पछाड खानु।

पछार्नु- *स.क्रि.* [प्रा. पच्छाडि] १. भुइँमा लडाउनु; गिराउनु; लोटाउनु; ढाल्नु। २. साबुन, सोडा आदि नलगाईकन पानीमा मात्र लुगा आदि धुनु; मयल फाल्न लुगा आदिलाई भिजाएर ढुङ्गा, काठ, सिमेन्टको ढलान आदिमा बजार्नु। ३. जित्नु; पराजित गर्नु।

पछार- *ना.* १. पछार्ने काम; लडाउने काम। २. सफा गर्नका निम्ति

लुगाफाटो ढुङ्गामा बजार्ने काम।
पछारपुछुर- *ना.* राम्ररी पछार्ने काम (लुगा)।
पछाराइ- *ना.* १. पछार्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. पछारिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पछारिनु- *अ.क्रि.* १. भुइँमा लड्नु; लोट्नु। *क.क्रि.* २. भुइँमा लडाइनु। ३. भिजेका लुगा ढुङ्गा आदिमा बजार्ने काम गरिनु।
पछि- *ना. यो.* [सं. पश्च+ई] १. पछिल्तिर; पछाडि। *क्रि.वि.* २. समय बिताएर; पछिबाट; ढिलो; पछाडि।
पछिउँदै/उँडो- *क्रि.वि.* पछिबाट समय बिताएर; पश्चात्।
पछितो- *ना.* [√ पछुतो] पश्चात्ताप; पछुताउ; पछुतो।
पछिया- *ना.* [पश्चिम] पच्छिमतर्फबाट आउने बतास वा हावा।
पछिल्तिर- *क्रि.वि.* [पछि+तिर] १. पछाडिपट्टि; पिठिउँतिर। *ना. यो.* २. पछि; पछाडि।
पछिल्लो- *वि.* [पछि+लो] पछाडिपट्टिको; पछिल्तिरको; पिठिउँतिरको।
पछुताइ- *ना.* [√ पछुताउ (+आइ)] पछुताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पछुताइनु- *क.क्रि.* पछुताउने काम गरिनु; पछुताउने पारिनु।
पछुताउ- *ना.* [पछुतो+आउ > सं. पश्चात्ताप] पश्चात्ताप; पछितो; पछुतो।
पछुताउनु- *स.क्रि.* भुलचुकमा भए-गरेका कामकुरामा दुःख मान्नु; पछुताउ गर्नु; पछुतो मान्नु; चुकचुकाउनु; थकथकाउनु।
पछुताहट- *ना.* पछुताइ; पछुतो।
पछुतो- *ना.* [सं. पश्चात्ताप] पहिले आफूले गरेका भुलमा मानेको अफसोस; थकथकी; पश्चात्ताप; पछितो।
पछुवा$_1$- *वि.* [पछि+उवा] १. पछाडि रहेको; पछाडि परेको; पछि भएको। *ना.* २. हात्तीका सवारीमा पछाडिपट्टि बस्ने (माहुतेभन्दा तल्लो दर्जाको) व्यक्ति। ३. पोइल जाँदा आफ्ना पछि लागेर आएको; पहिलो लोग्नेतिरको पछिल्लो सन्तान। ४. गोरुगाडा आदि सङ्कटमा पर्दा बैलवानलाई सहायता गर्न पछि लाग्ने व्यक्ति।
पछुवा$_2$- *ना.* [सं. पश्चवात] पश्चिमतिरबाट पूर्वतिर बगेको हावा; लु।
पछेउरा- *ना.* हे. पछ्यौरो।
पछेउरो- *ना.* पछ्यौरी।
पछेउरो- *ना.* पछ्यौरो।
पछेटा/पछेटो- *ना.* [सं. पश्च+एटा/एटो] पछि लाग्ने काम; पछ्याउने काम; पिछा; अनुसरण।
पछेनी- *ना.* [सं. पक्ष्म > फा. पशम+एनी] १. पस्मिनाको फेटा। २. फेटा।
पछोड- *ना.* [सं. पश्च+ओड] कडी लगाएर हात्तीका पछिल्तिर कसिने डोरी।
पछौटे- *वि.* [सं. पश्च+औटे] १. पछि परेको; पछाडिको। २. अविकसित। ३. पछाडि पाक्ने वा पछाडि फल्ने (बाली, फल आदि); पछुतिया। ४. पछि लाग्ने; पछ्याउने (व्यक्ति)। ५. पछि बियाउने (गाई आदि)।
पछौटो- *ना.* [पछि+औटो] १. सबभन्दा पछि जन्मिएको सन्तान। २. कुनै काममा सबभन्दा पछि परेको व्यक्ति। ३. सबैभन्दा पछिको उब्जा।
पछ्तिया- *वि.* [सं. पश्चात्+इया] पछि पाक्ने वा तयार हुने (बाली, फल आदि)।
पछ्याइ- *ना.* [√ पछ्याउ (+आइ)] पछ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पछ्याइनु- *क.क्रि.* पछ्याउने काम गरिनु; पछि लागिनु।
पछ्याउनु- *स.क्रि.* [पछि+आउ+नु] १. पछि लाग्नु; पिछा गर्नु। २. केटाकेटी वा पशुले माया गरेर पछि लाग्नु; रत्तिनु। ३. कसैका सँगसँगै काम गर्नु; पछिपछि गर्दै जानु।
पछ्यौरा- *ना.* [सं. पक्ष्म+यौरा] पछ्यौरो; पछेउरा।
पछ्यौरी- *ना.* पछ्यौरो।
पछ्यौरो- *ना.* फेर मार्न वा फन्को मार्नसमेत हुने किसिमको ओढ्ने वस्त्र; दुपट्टा; उत्तरीय वस्त्र (खास्टो, बर्को आदि)।
पजनी- *ना.* [फा. पा+जनी] सरकारी तहका कर्मचारीहरूको काम गराइको इमानदारी वा बेइमानीका आधारमा खारेजी, सरुवा, थमौती, बढुवा आदि गर्ने काम।
पजनी कागज/कागत- *ना.* सरकारी कर्मचारीको कामअनुसार थमौती, खारेजी, सरुवा, बढुवा आदिका निम्ति तिनले गरेका काम आदिको विवरणसमेत तयार पारिएको कागज।
पजलो- *ना.* [पन्जा+लो] १. सम्म परेको जमिन; समतल भूमि। *वि.* २. समथर; पँजलो।
पञ्च- *ना.* [सं.] १. पाँचको सङ्ख्या। २. पाँच वा त्यसभन्दा बढी भलादमीहरूको समुदाय; पञ्चभलादमी। ३. पञ्चभलादमीमध्ये एक। ४. पञ्चायतको सदस्य।
पञ्चक- *ना.* १. एकै प्रकारका पाँच वस्तुहरूको समुदाय। २. धनिष्ठादेखि रेवतीसम्मका पाँच नक्षत्र। ३. कार्तिक कृष्ण त्रयोदशीदेखि शुक्ल द्वितीयासम्मका पाँच दिन; यमपञ्चक। ४. कार्तिक शुक्ल एकादशीदेखि पूर्णिमासम्मका पाँच दिनको समय; भीष्मपञ्चक। *वि.* ५. पाँच अङ्कको।
पञ्च कचहरी- *ना.* पञ्चभलादमीहरू बसेर गरिएको कुनै विषयको छलफल।
पञ्चकन्या- *ना.* अहल्या, द्रौपदी, तारा, कुन्ती र मन्दोदरी गरी जम्मा पाँचवटी कन्याहरूको समुदाय।
पञ्चकर्म- *ना.* जप, होम, तर्पण, रुद्राभिषेक र ब्राह्मणभोजन यी पाँच पुण्य कर्म।
पञ्चकिर्ती/किर्ते- *वि.* पञ्चभलादमीले ठहराएको; पञ्चले निर्णय गरेको (मोल)।
पञ्चकिर्ते मोल- *ना.* पञ्चभलादमीले ठहराएको वा निर्णय गरेको मोल।
पञ्चकृति- *वि.* पञ्चकिर्ते।
पञ्चक्लेश- *ना.* योगशास्त्रअनुसार अविद्या, अस्मिता, राग, द्वेष र अभिनिवेश गरी जम्मा पाँच प्रकारका क्लेशहरू।
पञ्चखत- *ना.* साबित भएमा ज्यान सजाय हुने, दामल हुने, मुडिने, घटी जातमा मिलाई खोपिने र जात पतित हुने- यी पाँच किसिमका

दण्ड हुने खत वा अपराध।

पञ्चगव्य- *ना.* गाईको दुध, दही, घिउ, गउँत र गोबर मिलाई पूजादि कार्यका निम्ति बनाइएको पवित्र वस्तु।

पञ्चगुण- *ना.* १. शब्द, स्पर्श, रूप, रस र गन्ध- यी पाँच प्रकारका गुण। *वि.* २. पाँच गुना; पाँच दोब्बर।

पञ्चगौड- *ना.* विन्ध्याचलका उत्तरी भागमा बस्ने सारस्वत, कान्यकुब्ज, गौड, मैथिल र औत्कल गरी ब्राह्मणका पाँच वर्ग।

पञ्चचामर- *ना.* प्रत्येक चरणमा लघुगुरु मात्रा हुने सोह्र-सोह्र अक्षरका चार चरण हुने वार्णिक छन्द।

पञ्चतत्त्व- *ना.* १. पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाश गरी जम्मा पाँच प्राकृतिक तत्त्व । २. पञ्चमकार।

पञ्चतन्त्र- *ना.* नीतिसम्बन्धी उपदेशप्रद कथाहरूलाई पाँचोटा मूल कथामा उनेर लेखिएको प्रसिद्ध ग्रन्थ।

पञ्चतारा- *ना.* १. ध्यानी बुद्धका पाँच शक्ति। २. पञ्चबोधिसत्त्वकी माता। ३. वज्रधात्वीश्वरी, लोचना, मामकी, पाण्डुरा र तारा गरी जम्मा पाँच बौद्ध शक्ति।

पञ्चताल- *ना.* मादलसँग मिल्दो एक नेपाली बाजा।

पञ्चदश- *ना.* दश र पाँचको योगबाट बनेको सङ्ख्या; पन्ध्रको सङ्ख्या।

पञ्चदशी- *ना.* १. पूर्णिमा तिथि। २. वेदान्तको एक प्रसिद्ध ग्रन्थ।

पञ्चद्रविड- *ना.* १. विन्ध्यापर्वतका दक्षिण भागमा बस्ने, महाराष्ट्र, तैलङ्ग, गुर्जर र द्रविड गरी जम्मा पाँच ब्राह्मणवर्गको समुदाय। २. विन्ध्यापर्वतभन्दा दक्षिणतिर बोलिने तामिल, कन्नड, तेलगु, मलयालम र सिंहली झैँ पाँच प्रधान भाषा।

पञ्चध्यानी बुद्ध- *ना.* वैरोचन, अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ र अमोघसिद्धि गरी जम्मा पाँच बुद्ध।

पञ्चनख- *वि.* १. पाँच नङ हुने (जीव)। २. हात्ती। ३. कछुवा। ४. बाघ।

पञ्चनद- *ना.* १. पन्जाब प्रदेशमा बग्ने झेलम, व्यास, रावी, चिनाव र सतलज- यी पाँच नदीहरूको समूह। २. पन्जाब प्रदेश। ३. किरण, धूतपापा, सरस्वती, गङ्गा र यमुना- यी पाँच नदीहरूको समुदाय।

पञ्चनिर्णय- *ना.* पञ्चद्वारा गरिएको निर्णय।

पञ्चन्यायाधिकरण- *ना.* पञ्चभलादमीहरूद्वारा गठन गरिएको तल्लो तहको अदालत; पञ्चायती अदालत।

पञ्चपखान- *ना.* छताछुल्ल भएर छरिएको वा पोखिएको वस्तु।

पञ्चपखाल- *ना.* १. ज्यादै पातलो दिसा; पखाला। २. छताछुल्ल भएर छरिएको वा पोखिएको पन्यालो वस्तु; पञ्चपखान।

पञ्चपर्व- *ना.* अष्टमी, चतुर्दशी, पूर्णिमा, अमावास्या र रविसङ्क्रान्ति गरी पाँचवटा पर्व।

पञ्चपाण्डव- *ना.* पाण्डुका पाँच छोराहरू; युधिष्ठिर, भीमसेन, अर्जुन, नकुल र सहदेव गरी महाभारतप्रसिद्ध पाँच पुरुष।

पञ्चपात्र- *ना.* देवादिको कार्यमा प्रयोगमा ल्याइने दुई जलपात्र, दुई आचमनी र एक थाली गरी जम्मा पाँच पात्र।

पञ्चपाला- *ना.* १. प्रायः पाँचदेखि सात खण्डसम्म भएको पूजाको सामग्री हाल्ने, धातुबाट बनेको विशेष प्रकारको थाली। २. धेरै खण्ड भएको काठ, माटो आदिबाट बनेको मरमसला राखिने भाँडो; सन्जोगे।

पञ्चपिता- *ना.* जन्म दिने (बाबु), मन्त्र दिने (गुरु), कन्या दिने (ससुरो), अन्न दिने (किसान) र भय हर्ने (राजा) गरी जम्मा पाँच प्रकारका पिता।

पञ्चप्राण- *ना.* प्राण, अपान, व्यान, उदान र समान गरी जम्मा पाँच प्रकारका वायु; शरीरमा रहने पञ्चवायु।

पञ्चबुद्ध- *ना.* १. वैरोचन, अक्षोभ्य, अमिताभ, रत्नसम्भव र अमोघसिद्धि गरी अलौकिक शक्ति भएका जम्मा पाँच बुद्ध। २. पुराणप्रसिद्ध पाँच बुद्धहरूको समूह (विपस्वी, शिखी, क्रकुच्छन्द, कनकमुनि र काश्यप)।

पञ्चबोधिसत्त्व - *ना.* १. समन्तभद्र, वज्रपाणि, रत्नपाणि, पद्मपाणि र विश्वपाणि गरी जम्मा पाँच बोधिसत्त्व । २. पञ्चध्यानी बुद्धका छोरा। ३. पञ्चताराका छोरा।

पञ्चभलादमी- *ना.* गाउँका पाँच वा त्यसभन्दा बढी गण्यमान्य व्यक्तिहरूको समुदाय।

पञ्चभेला- *ना.* पञ्चायतका सबै तहका सदस्यहरूको एकत्रित समूह, जमघट वा महासम्मेलन।

पञ्चम- *वि.* १. पाँचौं। *ना.* २. सङ्गीतका सात स्वरमध्ये एक। (यसलाई सङ्क्षेपमा 'प' भनिन्छ र यसमा ३६० नादलहरी रहेका हुन्छन्)।

पञ्चमकार- *ना.* वाममार्गीहरूका मतअनुसार मद्य, मांस, मत्स्य, मुद्रा र मैथुन- यी पाँच शब्दका सुरुसुरुका पाँचोटा म; यी पाँच मकारबाट बन्ने वस्तु।

पञ्चमहापातक- *ना.* ब्रह्महत्या, सुरापान, चोरी, गुरुस्त्रीगमन र ती चार महापातकीको सहवास गरी पाँच किसिमका पातक वा पाप।

पञ्चमहाभूत- *ना.* पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाश- यी पाँच तत्त्व ; पञ्चतत्त्व ।

पञ्चमहायज्ञ- *ना.* स्वाध्याय (ब्रह्मयज्ञ), होम (देवयज्ञ), वलिवैश्वदेव (भूतयज्ञ), पिण्डक्रिया (पितृयज्ञ) र अतिथिपूजा (नृयज्ञ) गरी जम्मा पाँच किसिमका यज्ञ; गृहस्थीका घरमा नित्य रूपले गरिने उपर्युक्त पाँच महायज्ञ।

पञ्चमहाव्याधि- *ना.* अर्श, यक्ष्मा, कुष्ठ, प्रमेह र उन्माद गरी जम्मा पाँच किसिमका भयानक रोग।

पञ्चमहाव्रत- *ना.* अहिंसा, सुनृता (मिठो वा साँचो बोली), अस्तेय (चोरी नगर्नु), ब्रह्मचर्य र अपरिग्रह (दान नलिनु वा सङ्ग्रह नगर्नु) जस्ता मनुष्यलाई माथिल्ला तहमा पुऱ्याउने मानिएका योगशास्त्रमा उल्लिखित जम्मा पाँचोटा महाव्रत।

पञ्चमाङ्ग- *ना.* [सं.] १. आधुनिक राजनीतिमा शत्रुका राज्यमा उपद्रव मच्चाउन र त्यहाँको गोप्य रहस्य थाहा पाउनका निम्ति तयार पारिएको वा नियुक्त गरिएको विशेष प्रकारको दल। २. स्वदेशका विरुद्ध विदेशको दलाली गर्ने दल वा व्यक्ति।

पञ्चमाङ्गी- *वि.* . १. पञ्चमाङ्गको; पञ्चमाङ्गसम्बन्धी। *ना.* २. पञ्चमाङ्ग।

पञ्चमी- *ना.* [सं.] चान्द्र मासका आधारमा प्रत्येक मासमा आउने शुक्ल एवं कृष्ण दुवै पक्षको पाँचौं तिथि; चौथीपछिको तिथि; शुक्ल वा कृष्ण पञ्चमी।

पञ्चमी विभक्ति- *ना.* व्याकरणमा देखि, देखिन्, बाट आदि विभक्ति।

पञ्चरङ्ग- *ना.* [सं.] १. पाँच प्रकारका रङ वा वस्तु। *वि.* २. पाँच रङ वा वस्तुले युक्त। ३. धेरै प्रकारका रङले युक्त; रङ्दार।

पञ्चरत्न- *ना.* [सं.] १. नीर, हीरा, पद्मरागमणि, मोती र मुगा गरी जम्मा पाँच रत्न। २. सुन, चाँदी, तामा, पित्तल र फलाम गरी जम्मा पाँच धातुहरूको संयोग।

पञ्चराशिक- *ना.* [सं.] जानिएका चार राशिहरूद्वारा नजानिएको पाँचौं राशि पत्ता लगाउन सकिने एक खालको हिसाब।

पञ्चलौह- *ना.* [सं.] १. सुन, चाँदी, तामा, फलाम र पित्तल- यी पाँच धातु। २. ती पाँच धातुका योगबाट बनेको धातु।

पञ्चवर्षीय- *वि.* [सं.] पाँच वर्षमा हुने वा गरिने; पाँच वर्षको अवधिमा पूरा हुने।

पञ्चवर्षीय योजना- *ना.* खास-खास योजना वा लक्ष्यको पूर्ति र समस्याहरूको समाधानका निम्ति पाँच वर्षको अवधिभित्र सम्पन्न गरिने कार्यक्रम।

पञ्चबलि- *ना.* [सं.] कुनै किसिमको भाकल पूरा गर्नका निम्ति देव-देवीलाई दिइने पाँच जातका पशुपक्षीहरूको बलि।

पञ्चशस्य- *ना.* [सं.] धान, मुगी, तिल, मास र जौ- यी पाँच अन्न।

पञ्चशील- *ना.* [सं.] १. हिंसा नगर्नु, चोरी नगर्नु, भुट्टो नबोल्नु, रक्सी आदि नखानु, ब्रह्मचर्यमा रहनु भनी बौद्ध धर्मअनुसार गृहस्थीमा रहेका बौद्ध उपासकहरूले पालन गर्नुपर्ने पाँच नियम। २. इन्डोनेसिया देशको बाङ्डुङ नामक सहरमा अप्रिल, १९५५ इ. मा भएको एसिया र अफ्रिकाका अनेक राष्ट्रको सम्मेलनमा राष्ट्रका पारस्परिक हितका लागि स्वीकार गरिएका, क्षेत्रीय अक्षुण्णता र सार्वभौमिकताको पारस्परिक सम्मान, पारस्परिक अनाक्रमण, एक अर्काका देशीय समस्याहरूमा हस्तक्षेप नगर्ने, समानता र पारस्परिक हित तथा शान्तिपूर्ण सहअस्तित्व जस्ता महत्त्वपूर्ण पाँच सिद्धान्त।

पञ्चसन्धि- *ना.* [सं.] १. व्याकरणअनुसार स्वर, व्यञ्जन, विसर्ग, स्वादि र प्रकृतिभाव- यी पाँच किसिमका सन्धि। २. नाटकका मुख, प्रतिमुख, गर्भ, विमर्श र निर्वहण गरी जम्मा पाँच किसिमका सन्धि।

पञ्चसुगन्ध धूप- *ना.* [सं.] श्रीखण्ड, कस्तूरी, अगरु, कुमकुम, केसरीसमेत पाँचवटा वस्तु मिसाई बनाइएको सुगन्धित धूप।

पञ्चस्कन्ध- *ना.* [सं.] बौद्ध धर्मअनुसार रूप, वेदना, संज्ञा, संस्कार र विज्ञान गरी जम्मा पाँच गुणहरूको समुदाय।

पञ्चस्नान- *ना.* [सं.] १. दुई हात, दुई गोडा र मुखमण्डल गरी जम्मा पाँच अङ्गहरूको स्नान। २. स्नानको साटो मुख, हात मात्रै धुने कार्य।

पञ्चाक्षर- *वि.* [सं.] १. पाँच अक्षर भएको। *ना.* २. 'नमः शिवाय'- यी पाँच अक्षरको मन्त्र।

पञ्चाक्षरी- *वि.* १. पाँच अक्षर भएको। *ना.* २. पाँच अक्षर मात्र हुने मन्त्र।

पञ्चाग्नि- *ना.* [सं.] १. अग्निहोत्रीहरूद्वारा प्रयोग गरिने अन्वाहार्य (पितृकार्यका निम्ति), गार्हपत्य (दैवीवाक्का निम्ति), आहवनीय (हवनका निम्ति), आवसथ्य (गृहकार्यका निम्ति) र पचन (मरणोपरान्त आत्मदाहका निम्ति) गरी पाँच प्रकारका अग्नि। २. तपस्या गर्दा प्रयोग गरिने आफ्ना चारैतिर बालिएका चार अग्नि र आफूमाथिका सूर्यसमेत जम्मा पाँच अग्निको समुदाय।

पञ्चाङ्ग- *ना.* [सं.] १. पाँच अङ्ग भएको वस्तु। २. आयुर्वेदअनुसार जरो, बोक्रो, पात, फूल र फल गरी पाँच अङ्गहरूको समूह। ३. ज्योतिषशास्त्रअनुसार प्रत्येक दिनमा पर्ने तिथि, वार, नक्षत्र, योग तथा करण- यी पाँच अङ्ग भएको पुस्तिका; पात्रो; क्यालेन्डर।

पञ्चामृत- *ना.* [सं.] १. गाईको दुध, दही, घिउ र मह तथा चिनी मिलेर बनेको वस्तु। २. पाँच प्रकारका अमृतहरूको समुदाय।

पञ्चायत- *ना.* [सं.] १. नेपालको सं. २०१९ को पञ्चायतकालीन संविधानअनुसार गाउँ, नगर, जिल्ला तथा राष्ट्रको सञ्चालनका निमित्त चुनिएका वा निर्वाचित भएका पञ्चहरूको सङ्गठन; त्यसको पद्धति वा व्यवस्था; पञ्चहरूको सभा। २. कुनै विवाद वा मुद्दामामिलामा समुचित निर्णय दिनका निम्ति जम्मा भएका वा चुनिएका व्यक्तिहरूको व्यवस्था एवं कार्य।

पञ्चायत उपसमिति- *ना.* तत्कालीन पञ्चायतद्वारा कुनै कार्य सम्पन्न गर्न गठित समितिभित्रको अर्को समिति।

पञ्चायत समिति- *ना.* तत्कालीन राष्ट्रिय पञ्चायतमा नियमानुसार गठित हुने विभिन्न समितिमध्ये गृह पञ्चायत तथा स्थानीय विकास, कानुन तथा न्याय, रक्षा, सामान्य प्रशासन र लोकसेवा आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनविषयक कार्यसँग सम्बन्ध राखी कार्यसम्पन्न गर्ने तत्कालीन समिति।

पञ्चायती- *वि.* [सं.] १. पञ्चायतको वा पञ्चायतसम्बन्धी। २. धेरै जनाको; साझा; गोस्वाराको; सर्वसाधारणको।

पञ्चायती अदालत- *ना.* गाउँ पञ्चायतका पञ्चभलादमीहरू मिली सानातिना स्थानीय झगडाहरू टुङ्गो लाउनका निम्ति गठन गरिएको अदालत।

पञ्चायती प्रजातन्त्र- *ना.* नेपालको सं. २०१९ को संविधानअनुसार पञ्चायतका नीतिनियमहरूका आधारमा चलेको शासनव्यवस्था।

पञ्चायती व्यवस्था- *ना.* नेपालको सं. २०१९ को संविधानअनुसार गाउँ, नगर, जिल्ला तथा राष्ट्रिय पञ्चायत आदिका क्रमले गठित एक विशेष प्रकारको राजनीतिक व्यवस्था।

पञ्चायती सभा- *ना.* कुनै कार्य सम्पन्न गर्नका लागि र सोका सम्बन्धमा विचारविमर्श गर्नका निम्ति बस्ने तत्कालीन पञ्चहरूको सभा।

पञ्चेन्द्रिय- *ना.* [सं.] १. बाह्य जगत्को ज्ञान गराउने आँखा, कान, नाक, जिब्रो तथा छाला गरी जम्मा पाँच इन्द्रियको समुदाय। २. बोली, हात, खुट्टा, गुदद्वार तथा मूत्रद्वार गरी जम्मा पाँच कर्मेन्द्रियको समुदाय।

पञ्चोपचार- *ना.* [सं.] चन्दन, फूल, धूप, बत्ती र नैवेद- यी पाँच थोकबाट तयार गरिएको पूजाको सामग्री।

पञ्जर- *ना.* [सं.] १. चराचुरुङ्गी पाल्ने खोर; पिंजरा। २. शरीरका हाडहरूको आकृति; कङ्काल। ३. शरीर; देह।

पञ्जिका- *ना.* [सं.] १. कार्यालयहरूमा ठाउँठाउँबाट आएका मिसिल वा त्यसमा लेखिएका हरेक किसिमका कागजपत्र स्रेस्तामा चढाएर दर्ता गरी राख्ने र पठाइने कागजको दर्ताकापी; पुस्तिका वा दर्ताको नम्बरबमोजिमका कागजको विवरण। २. प्रत्येक पद वा शब्दको अर्थ खुलाएको टीका; विशद टीका। ३. पञ्चाङ्ग; पात्रो। ४. विषयसूची।

पञ्जिकाधिकारी- *ना.* जन्म, विवाह, मृत्यु आदि दर्ता गरी दुरुस्त राख्ने काममा खटिएको कर्मचारी।

पञ्जिकाध्यक्ष- *ना.* रजिस्ट्रार।

पञ्जी- *ना.* [सं.] हिसाब वा विवरण लेखिने पुस्तिका; बही।

पञ्जीबद्ध- *वि.* अभिलिखित; खातामा चढाइएको; तालिकाबद्ध।

पञ्जीयन- *ना.* [सं.] १. घर, जग्गा आदिको बिक्री वा हस्तान्तरण गर्दा वा कुनै पार्सल, चिठी आदि पठाउनु पर्दा सम्बन्धित व्यक्तिहरूको नाम, ठेगाना आदि खातामा चढाएर अभिलेखका रूपमा राख्ने काम। २. निवेदकको नाम, निवेदन, दर्खास्त पञ्च शस्य आदि र निवेदन गरिएको विषय आदि दर्ता गराउने काम।

पञ्जीपत्र- *ना.* पञ्जीयन कार्यका लागि भर्नुपर्ने पूर्वनिर्धारित तालिकायुक्त कागज।

पट्नु१- *अ.क्रि.* [सं. प्रवृत्त+नु] १. कुनै काम बन्नु वा तामेल हुनु; सिद्ध हुनु; निब्टनु। २. भेटघाट हुनु; मेल हुनु; मिलाप हुनु।

पट्नु२- *अ.क्रि.* खेतबारीमा पानी पुग्नु; सिञ्चित हुनु।

पट१- *ना.* [सं.] १. कपडा; लुगा; वस्त्र। २. चित्र लेख्ने कपडा, कागज, फलेक आदि वस्तु। ३. पर्दा। ४. तस्बिर; चित्र।

पट२- *वि.* [सं.] १. केही नजान्ने; मूर्ख; अज्ञानी कोरा। २. समतल (मैदान)। *क्रि.वि.* ३. एकदम; धेरै (पटमूर्ख, पटबाँझो इ.)।

पट३- *ना.* [सं.] घाउ, खटिरा चिरेपछि पिप तथा रगत सफा गर्ने काममा प्रयोग गरिने वस्तु।

पटक- *क्रि.वि.* [सं. प्रत्येक] चोटि; पल्ट; बाजि; फेर।

पटकथा- *ना.* [सं.] दृश्यावली र छायाङ्कनका लागि निर्देशसहितको संवादात्मक आलेख (स्क्रिप्ट)।

पटका- *ना.* [अ.मू. पट्+का] १. बारुद र गन्धकबाट तयार गरिएको; पट्याक-पट्याक गरी पड्काइने वस्तु; पटाका। २. भुइँमा बजार्दा वा आगो सल्काउँदा बम, गोला आदि झैँ पड्कने एक किसिमको आतसबाजी।

पटके- *वि.* [पटक+ए] १. एक पटक मात्र हुने; एक चोटि मात्र हुने। २. एक वा धेरै पटक कुनै अपराधमा साबित भइसकेको वा सजाय पाएको। ३. पटकपटक गरी गरिने। *ना.* ४. एकै चोटिका निम्ति भनी तोकिएर निकासा भएको रकम।

पटके चोर- *ना.* एकपल्ट चोरीमा समातिइसकेको।

पटक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पटक्+क] १. काठ आदि भाँचिँदा झैँ शब्द आउने गरी। २. भुतुक्कसँग मर्ने किसिमले। ३. केही पनि हुँदै नहुने किसिमले। ४. ठ्याम्मै; बिलकुल; कत्ति पनि। (उदा.-ऊ मैले भनेको पटक्क मान्दैन)।

पटटट- *क्रि.वि.* [अ.मू. पट् (सात.)] १. पटका आदि एकपछि अर्को पड्कँदाको झैँ शब्द आउने गरी। २. पड्कारो किसिमले; सुनिने गरी उच्चारण गरेर।

पटना- *ना.* [सं. पट्टन] १. भारतको विहारप्रान्तको राजधानी; पटना सहर। २. अङ्ग्रेज सरकारले इस्ट इन्डिया कम्पनीमार्फत चलाएको मुद्रा; कम्पनी। ३. अङ्ग्रेजले चलाएको भारतीय मुद्रा।

पटनामाला- *ना.* पटना जडेर गहनाका रूपमा बनाएको माला; टक्काहार; कम्पनीमाला।

पटनी- *ना.* [पाट्+अनी] खेत आदिमा पानी पटाउने काम; सिँचाइ।

पटपट- *ना.* [अ.मू. पट+अ (द्वि.)] १. केराका पातको डाँख्लो बिचमा केही भाग राखेर दुईतिर चिरी हल्लाएर बजाउँदाको शब्द। २. त्यस्तो शब्द निकालेर खेलिने खेल। ३. हाँडीमा भुटिएका मकै आदि पड्कँदा आउने शब्द। ४. लट्ठी आदि बारबार भाँचिरहँदा आउने शब्द। ५. कुनै वस्तु लगातार फुट्दा आउने शब्द। ६. केही पड्कँदा आउने शब्द। *क्रि.वि.* ७. त्यस्तो शब्द निस्कने गरी।

पटपटती- *क्रि.वि.* १. अझै पटपट हुने गरी। २. झकाझक एकपछि अर्को ढल्ने वा मर्ने गरी।

पटपटाइ- *ना.* पटपट गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पटपटाइनु- *अ.क्रि.* १. पटपट शब्द निस्किनु। *क.क्रि.* २. पटपट शब्द उत्पन्न गराइनु।

पटपटाउनु- *अ.क्रि.* १. पटपट शब्द उत्पन्न हुनु; पट्कनु। २. झटझटाउनु; फलाक्नु। ३. अस्पष्ट शब्द बोल्नु।

पटपटाहट- *ना.* पटपटाउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; पटपटाइ।

पटपटाहा- *वि.* पटापट शब्द निकाल्ने; पटपटे; फटफटे।

पटपटिनु- *अ.क्रि.* पटपटाउनु।

पटपटी- *क्रि.वि.* पटपटती; पटपट।

पटपटे- *ना.* १. मोटो जातको दुबो; घोडेदुबो। २. खुकुरीको बिँड आदि बनाउने काममा आउने एक जातको रुख; भालुकाठ। ३. बलियो तथा नझर्ने, दाँती परेका किनारा भएको साधारण पात हुने, पहेँला वा सेता ससाना आकारका फूल फुल्ने बोटविशेष। ४. केराका पातका डाँख्लाबाट बनाइने र पटपट बजाउँदै खेलिने केटाकेटीको एक खेलौना। *वि.* ५. पटपट शब्द गर्ने; पटपट शब्द निकाल्ने। ६. झटझटाउने; फटफटे।

पटपट्याइ- *ना.* पटपटिने वा पटपटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

पटपट्याइनु- *क.क्रि.* पटपट पारिनु; पटपट शब्द निकालिनु।

पटपट्याउनु- *प्रे.क्रि.* पटपट पार्नु; पटपट शब्द निकाल्नु वा निकाल्न लाउनु।

पटपट्याहट- *ना.* पटपटिने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया; पटपट्याइ।

पटबन्धा- *ना.* [सं.] कुनै पनि अधिराज्यका अधिराजकी प्रमुख विवाहिता महारानी; पटरानी।

पटबाँझो- *ना.* [सं. पट्टबन्ध्य] १. कहिले पनि खनजोत नगरिएको बाँझो र साह्रो जमिन। *वि.* २. एकदम बाँझो; पट्टबन्ध्य।

पटमिरो/पटमेरो- *ना.* बडहरका जस्ता तर केही चिल्ला पात हुने, सेता फूल र काला फल फल्ने र पात गाईबस्तुले खाने एक प्रकारको रुख; कुटमिरो।

पटमैदान- *ना.* [पट+मैदान] १. सम्म परेको फराकिलो मैदान; खुला

रुखहरू केही पनि नभएको उघारो मैदान। ३. खुला, फराकिलो र समथर बाँझो जग्गा; पर्ती।

पटरानी- *ना.* [सं. पट्ट+राज्ञी] राजाका साथमा शुभराज्याभिषेक भएकी रानी; महारानी; पट्टमहिषी।

पटरी$_{१}$- *ना.* [सं. पट्ट+अरी] १. रेलका लिकमुन्तिर बिछ्याइएको काठ वा फलाम; रेल आदिको लिक। २. फल्याक। ३. इन्च आदिका नापको चिह्न भएको काठ आदिको नाप्ने साधन। ४. राजमार्गका दुवैतिर पैदल हिँड्न बनाइएको बाटो। ५. नदी आदिका पुलका दुवैतिर हिँड्न बनाइएको पेटी।

पटरी$_{२}$- *ना.* [प्रवृत्तटी > सं. प्रवृत्ति] मेल; मिलाप; बानीमा समानता (उदा.- हरिको त उससँग पटरी नै खाँदैन)।

पटल- *ना.* [सं.] १. घर आदिको छानो; छत; छादन। २. कुनै वस्तुलाई ढाक्ने वा छोप्ने साधन; पर्दा; आवरण। ३. तह; पत्र। ४. आँखाको फलक वा ढकनी। ५. ग्रन्थको अध्याय; परिच्छेद। ६. समूह; जमात; हुल।

पटवन्ध्या- *ना.* [सं. पट्टवन्ध्या] निःसन्तान आइमाई (टकारौँड, बुढी कन्ने वा बैला)।

पटवारी- *ना.* [सं. पट्ट+वाला+ई] तराईका मौजाको जमिन र त्यसका उठतीको हिसाब राख्ने जिम्दारभन्दा तलको एक पदाधिकारी; जिम्दारको सहायक; पटुवारी; पटवारी।

पटाइ- *ना.* [√ पट् (आइ)] १. पानी पट्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [पटाउ+आइ] २. पटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

पटाइनु- *क.क्रि.* १. पट्ने पारिनु; काम तामेल पारिनु। २. खेत आदिमा पानी लगाइनु।

पटाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. खेत आदिमा पानी लगाउनु; बिरुवा आदिमा पानी सिञ्चन गर्नु। २. खाल्टो पुर्नु; सम्म तुल्याउनु। ३.काम सिद्ध गर्नु; कार्य पूरा गर्नु। ४. पट्ने पार्नु वा पार्न लगाउनु।

पटाउनी- *ना.* [√ पट्ट्याउ+आउनी] कपडाको मुख सिलाउने काम; बिट मार्ने काम।

पटाउनु- *स.क्रि.* कुनै कुरा आफ्नो पक्षमा पार्न सफल हुनु।

पटाका- *ना.* हे. पटका।

पटाक्षेप- *ना.* [सं.] नाटकमा एक दृश्य देखाइसकेपछि अर्को दृश्य देखाउनुभन्दा पहिले पर्दा खसाल्ने काम; जवनिका खसाउने काम।

पटाङ्गिनी- *ना.* [पाटो+प्रा. अङ्गण+ई] १. घरका दायाँबायाँ बनाइएको खुला मैदान; कोखे आँगन। २. सम्म परेको फराकिलो चउर।

पटाङ्गी- *ना.* [पाटो+सं. अङ्ग+ई] पटाङ्गिनी।

पटापट- *क्रि.वि.* [अ.मू. पट] १. फुर्तीसाथ; धमाधम; चटाचट; छटाछट; फटाफट। २. लगातार भाँचिने वा पड्कने गरी; पटपट। ३. धमाधम पिट्ने किसिमले। ४. एकपछि अर्को गर्दै मर्दै जाने गरी; झटाझट।

पटार्नु- *स.क्रि.* [पटार+नु] सिँगार गर्नु; सजाउनु; शृङ्गार पार्नु।

पटार- *ना.* [सं. पट्ट+आर] १. पेटीजस्तो पारेर बुनिएको फित्ता। २. घोडाको काठी कस्ने पेटी। ३. लुगाफाटो आदिले सिँगारिने वा सुसज्जित हुने काम (जस्तो- सिँगारपटार)।

पटाराइ- *ना.* [√ पटार् (+आइ)] पटार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पटारिनु- *क.क्रि.* पटार्ने काम गरिनु; सिँगारिनु।

पटासी- *ना.* [नेवा. पतासि] रातो किनारा हुने, विशेष गरी ज्यापुनीहरूले लगाउने, कालो फरिया।

पटाहा- *ना.* [प्रा. पट्ट] १. घरका ढोकाको दायाँबायाँ बस्न बनाइएको ठाउँ। २. काठको फलैँचा। ३. जोतिएका खेतबारीमा उठेका डल्लाडुल्ली फुटाउने र सम्म्याउने काममा प्रयोग हुने एक किसिमको काठ; चौकी।

पटिनु- *अ.क्रि.* [पट्+इ+नु] काम सिद्ध होइनु; पट्नु।

पटु- *वि.* [सं.] १. कुशल; निपुण; दक्ष; सिपालु; प्रवीण। २. चलाक; चतुर। ३. स्पष्ट (वक्ता)।

पटुका$_{१}$- *ना.* [सं. पटक] रक्सी बनाउँदा खप्टिएका भाँडाका बिचबाट हावा जान बन्द गर्नका लागि गोबरले टालेको घेरो।

पटुका$_{२}$- *ना.* [सं. पटक] कम्मरमा बाँध्ने लामो -खालको कपडा; कमरबन्दी।

पटुकी- *ना.* १. सानो खालको पटुका; कम्मरपेटीका रूपमा प्रयोग गरिएको ठिक्क लम्बाइ वा चौडाइको कपडा। २. पटुका (गीत, कविता वा लोकगीतमा)।

पटुता/पटुत्व- *ना.* [सं.] १. विषयवस्तुप्रतिको दक्षता; कौशल; सिप। २. बाठोपना; चतुऱ्याइँ।

पटुवा$_{१}$- *ना.* [पाट+उवा] १. दश फिटसम्म अग्लो हुने, भेट्नामा तीन/तीनवटा पात जोडिएर रहने, राता तथा फिका हरिया डाँठ हुने, फुल्ने बेलामा कानी छोड्ने र तिनुवा (वा सादा) तोसा (वा लक्खी)-जस्ता दुई भेदमा वर्गीकृत एक वनस्पति; सन। २. त्यसैको डाँठ कुहाई बोक्राबाट निकालिएको पाट; सनपाट।

पटुवा$_{२}$- *ना.* [सं. पट+उवा] धागो, पोते, जरी आदिको काम गर्ने एक वर्ग वा जाति।

पटुवारी- *ना.* हे. पटवारी।

पटेर$_{१}$- *ना.* [सं. पत्र] १. घुइँचो; भिड। २. छिर्न नसकिने जङ्गल वा झाडी; काठी। (जस्तै- कालीपटेर)। *वि.* ३. प्रशस्त; ज्यादा; धेरै। *क्रि.वि.* ४. धेरै; प्रशस्त; पट्टेर।

पटेर$_{२}$- *ना.* [सं. पत्र+एर] बोझाको झैँ तर गन्धविहीन जरो हुने तथा जलाशयका निकटमा पैदा हुने, गुन्द्री आदि बुन्ने काममा समेत प्रयोगमा आउने, एक थरी उखुपाते वनस्पति।

पटेला/पटेलो- *ना.* [सं. पटल = डुङ्गा] १. एक जातको माछो। २. मुडा, मुड्का वा केराका थाम आदिलाई एक-अर्कासँग बाँधेर बनाइएको खास प्रकारको डुङ्गा।

पटोल- *ना.* [सं.] १. एक प्रकारको कपडा। २. परबर (तर्कारी)।

पट्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. पटक] १. बन्दुक, तोप आदि चलाउँदा शब्द निस्कनु। २. मकै आदि भुट्ताखेरि पटपट शब्द निस्कनु। *स.क्रि.* ३. भन्न नहुने कुरो प्याच्च भन्नु। ४. जमिनमा पछार्नु; लडाउनु।

पट्काइ- *ना.* पट्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

पट्काइनु- *क.क्रि.* पट्काउने काम गरिनु।

पटकाउनु- *स.क्रि.* १. तोप, बन्दुक, पटका आदिबाट आवाज निकाल्नु; पड्काउनु। २. गालामा लबटाले हिर्काउनु; चड्काउनु।

३. माँच्नु। ४. रबाफका साथ कुनै काम गर्नु। ५. अर्काको धनमाल अनुचित तरिकाबाट हडप गर्नु।

पट्कार्नु- *स.क्रि.* [सं. स्पष्टकर+नु] १. स्पष्ट आवाज उच्चारण गर्नु। २. गाली गर्नु; फट्कार्नु। [अ.मू. पट] ३. पछार्नु; पट्कनु।

पट्कारो- *वि.* [सं. स्पष्टकर] स्पष्ट (आवाज)।

पट्किनु- *अ.क्रि. /स.क्रि.* [√ पट्कनु] १. पट्कनु। २. पटपट शब्द निस्किनु।

पट्के- *वि.* [पटक+ए] १. गाईबस्तु ठहरै मर्ने एक प्रकारको रोग; एक किसिमको देसान। २. गोठालाले गाईबस्तुलाई गाली गर्दा भन्ने शब्द; लडे। ३. कसैको डरधाक नमानी बिचैमा निर्धक्क बोल्ने; स्पष्टवक्ता।

पट्क्याइ- *ना.* [√ पट्कि (+याइ)] पट्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

पट्क्याहट- *ना.* पट्किने भाव, क्रिया वा स्थिति; पट्क्याइ।

पट्ट$_1$- *क्रि.वि.* [अ.मू. पट्+ट.] १. भाँडा फुट्दा वा काठ आदि भाँचिँदा झैँ आवाज निस्केर। २. एकाएक मर्ने किसिमले; भुतुक्क। ३. एकाएक कुनै काम हुने वा गर्ने चालमा; चट्ट; छट्ट। ४. एकदम; बिलकुल; पटक्क; कुनै पनि हालतमा (उदा.-ऊ मैले भनेको पट्ट मान्दैन।)।

पट्ट$_2$- *ना.* [सं.] १.अँगारले कालो लगाइएको खरीले लेख्ने काठको फल्याक; पाटी। २. धुलो हालेर सिन्काले लेखिने काठको फल्याक। ३. पिरा; पिर्का। ४. राजाज्ञा, दानपत्र आदि लेखिएको धातु, शिला, छाला, कागत आदिको पातो वा पत्र। ५. युद्धमा छातीमा लगाइने ढाल। ६. पगरी। ७. राजपाट। ८ कपडा; पट। ९. राजसिंहासन। १०. रेसम। ११. पदक; तक्मा। *वि.* १२. प्रधान; मुख्य।

पट्टन- *ना.* [सं.] सहर; नगर; पत्तन।

पट्टनी- *ना.* नगरी; पत्तनी; पुरी।

पट्टबन्धा- *ना.* [सं.] पट्टरानी; पटरानी; पटबन्धा।

पट्टमहारानी- *ना.* [सं. पट्ट+महारानी] पटबन्धा।

पट्टमहिषी/पट्टराज्ञी- *ना.* [सं.] पटरानी।

पट्टरानी- *ना.* [सं. पट्टराज्ञी] पटरानी।

पट्टल- *ना.* [सं.] १. पर्दा; आवरण; पटल। २. आँखामा धुलो, मैलो आदिद्वारा बच्नका निम्ति बाँधिने रुमाल।

पट्टवस्त्र/पट्टांशुक- *ना.* [सं.] सनपाटको कपडा; पाट आदिका धागाबाट तयार पारिएको कपडा।

पट्टा$_1$- *ना.* [सं. पट] १. मसिना विभिन्न आकारका धर्सा भएको, प्रायः सुत्ने बेलाको पहिरन र हनुमान् कट्टुका निम्ति प्रयोग गरिने कपडा। २. साधा रङको तल्लो किनारमा बाहिरपट्टि बुट्टादार देखिने टलक्क परेको सारी।

पट्टा$_2$- *ना.* [सं. पट्ट] १. सरकारले ठेकेदारलाई ठेक्कापट्टाबमोजिम काम गर्न दिने अधिकारपत्र; ठेक्काको बहालीपुर्जी। २. साहुमहाजनको एक प्रकारको व्यापार। ३. तरबार राख्ने खोल; म्यान। ४. तरबार चलाएर दुई प्रतिद्वन्द्वीका बिच हुने खेल वा युद्धको अभ्यास गरिने एक प्रकारको लट्ठी। ५. छालाको पेटी। ६. छाला, धातु, कपडा आदिको फित्ताजस्तो वस्तु। ७. विशेष पहिरनका अवस्थामा दायाँ र बायाँ कुमदेखि कम्मरसम्म पुग्ने गरी प्रालम्बिका लुर्काउन पहिरिने विशेष प्रकारको पट्टी।

पट्टाइ- *ना.* [√ पट्टाउ (+आइ)] १. पट्टाउने क्रिया वा प्रक्रिया; उराठलाग्दोपन; उच्चाट।

पट्टाइनु- *अ.क्रि.* उराठ लाग्ने होइनु।

पट्टाइलो- *वि.* पट्टाइलाग्दो; उराठिलो।

पट्टाउनु- *अ.क्रि.* [सं. पट्ट+आउ+नु] १. एकै ठाउँ धेरै बेर बसिरहँदा, एकनाससित काम गरिरहँदा वा हिँडिरहँदा उच्चाट लाग्नु; उराठ लाग्नु। २. आलस्य लाग्नु; अल्छी लाग्नु।

पट्टा कबुलियत- *ना.* [पट्टा+बकुलियत] ठेकदारले ठेक्कापट्टाको काम तोकिएको समयभित्र गर्नेछु भनी गरिदिएको लिखत।

पट्टाभिषेक- *ना.* [सं.] राज्याभिषेक।

पट्टि- *ना. यो.* [सं. प्रति] १. तिर; तर्फ। (जस्तो- त्यतापट्टि, यतापट्टि, बाटापट्टि इ.)। २. पक्षमा। (जस्तो- न्यायपट्टि लाग, शत्रुपट्टि नलाग इ.)।

पट्टिका- *ना.* [सं.] १. लेख्ने सानो पट वा सिलोट; पाटी। २. कपडाको टुक्रो वा धरो। ३. प्रमाणपत्र। ४. विभूषण आदि लुर्काउन प्रयोग गरिने विशेष किसिमको फित्ता।

पट्टी$_1$- *ना.* [सं. पट्टिका] १. लेख्ने काठ वा ढुङ्गाको पाटी। २. छाला, कपडा आदिको टुक्रो। ३. घाउखटिरामा औषधी लगाई बाँधिने वा टाँसिने कपडा; ब्यान्डेज।

पट्टीलेपन- *ना.* घाउखटिरा, चोटपटक, भाँचिएको ठाउँ आदिमा पट्टी बाँध्ने क्रिया।

पट्टी$_2$- *ना.* [सं. पत्ति] सैनिकको सुबेदारका मातहतको स्यानो टोली।

पट्टु$_1$- *ना.* [सं. पट्ट] एक प्रकारको ऊनी कपडा।

पट्टु$_2$- *ना.* [सं. पटु] १. एक जातको मिठो बोल्ने सुगा। २. सुगा।

पट्टेर- *वि. /क्रि.वि.* [सं. पत्र+एर] प्रशस्त; धेरै; पटेर; बाक्लो घम्सी।

पट्टो- *ना.* [सं. पट] बालख सुताउने सानो बिछ्याउना; एक किसिमको चकटी; डफलो।

पट्ट्याइ- *ना.* [√ पट्ट्याउ (+आइ)] पट्ट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

पट्ट्याइनु- *क.क्रि.* कागज, कपडा आदि तहैतह पारेर दोब्राइनु।

पट्ट्याउनु- *स.क्रि.* [सं. पत्र+याउ+नु] लुगा, कागत आदिलाई तहैतह पारेर देब्र्याउनु; तहतह पार्नु।

पट्ट्यार- *ना.* हे. पट्यार।

पट्ट्याहट- *ना.* [पट्ट्याउ+आहट] पट्ट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पट्ठा$_1$- *ना.* [प्रा. पुट्ठ] सुनौला वा रूपौला रङका तारले बनेको फित्ता।

पट्ठा$_2$- *वि.* [पट्ठोको ति. रू.] हे. पट्ठो।

पट्ठापट्ठी- *वि.* पट्ठो र पट्ठी; युवा-युवती।

पट्ठी- *वि.* [पठ्ठो+इ.] तरुनी; युवती।

पट्ठो- *वि.* [सं. प्रथ = पृथु] १. युवा; तरुनो; जवान। *ना.* २ जवान हात्ती।

पट्ना- *ना.* [सं. पत्तन] १. मालाको रूपमा लगाइने कम्पनी रुपियाँहरूको ठिँगुराझैँ उनेको माला; पटनामाला; कम्पनीमाला।

२. कम्पनी मुद्रा।
पटचाँस१- *ना.* [अ.मू. पटचाँस्+अ] चामल आदि निफन्दा औंलाले हान्दा नाङ्लाबाट निस्कने शब्द।
पटचाँस२- *ना.* [सं. पटांश] बाँसका हरेक आँख्लामा बेरिएर पलाउने भुसैभुस भएको, फुकाएर फराकिलो पारी लेख्ने काममा र पङ्खा आदि बनाउने काममा प्रयोग गर्न सकिने वस्तु; बाँसको खपटा।
पट्याइ- *ना.* [√ पट्याउ (+आइ)] पट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; पट्ट्याइ।
पट्याइनु- *क.क्रि.* कागज, कपडा आदि तहैतह पारी दोब्र्याइनु; पट्याइनु; पट्याउने काम गरिनु।
पट्याउनु- *स.क्रि.* [स. पत्र+याउ+नु] कागज, कपडा आदि तहैतह पारेर दोब्र्याउनु; दोबर-तेबर आदि पार्दै तह लगाउनु; पट्ट्याउनु।
पट्याक- *ना.* [अ.मू. पट्याक्+अ] पड्कने वा भाँचिने चाल।
पट्याकपुटुक- *ना.* १. कडा र साना काठ भाँच्दा आउने शब्द। *क्रि.वि.* २. त्यस्ता काठहरू भाँच्दा शब्द गर्ने किसिमले। ३. हाँडीमा भुटिँदै गरेका मकै आदि फूल उठ्दै गर्ने गरी। ४. आगामा सेकाइएका दुधे मकै आदि शब्द निस्कने गरी पड्किँदै गरेर।
पट्याकपुटुक्क- *क्रि.वि.* पट्याकपुटुक हुँदै।
पट्याक्क- *क्रि.वि.* १. कडा र सानो काठ भाँच्ता एकाएक शब्द आउने किसिमले। २. पड्का आदि पड्कँदा एक्कासि शब्द निस्कने गरी। ३. औँला पड्काउँदा एक्कासि शब्द गर्ने किसिमसँग।
पट्याङ- *ना.* [अ.मू. पट्याङ्+अ] हे. पट्याक।
पट्याङपुटुङ- *ना. / क्रि.वि.* पट्याकपुटुक।
पट्याङ्ग/पट्याङ्ङ- *क्रि.वि.* पट्याङको ठुलो आवाज आउने गरी; पट्याक्क।
पट्यार- *ना.* [सं. प्रतिहार] १. कुनै काम गर्दा अनुभव हुने उराठ स्थिति। २. सधैँ एकै ठाउँमा बसिरहँदा अनुभव हुने दिग्दारी। ३. पर्खँदा, कुर्दा वा पालो बस्दा लाग्ने अल्छी वा उँघाइ।
पठन- *ना.* [सं.] १. पढ्ने काम; अध्ययन। २. उल्लेख।
पठनपाठन- *ना.* पढ्ने र पढाउने काम; अध्ययन-अध्यापन; लेखपढ।
पठनशील- *वि.* खुब पढ्ने; अध्ययनशील।
पठनीय- *वि.* पढ्न योग्य; पाठ गर्न लायक; अध्ययनीय; पाठ्य।
पठाइ- *ना.* [√ पठाउ+आइ] पठाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पठाइनु- *क.क्रि.* १. पठाउन लाइनु। २. पठाउने काम होइनु। ३. पुऱ्याउन लाइनु।
पठाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* [सं. प्रस्थापन > प्रा. पट्ठावण] १. कुनै ठाउँमा जान प्रेरणा दिनु; कतै पुग्न आज्ञा दिनु। २. कसैलाई कुनै ठाउँमा कुनै वस्तु पुऱ्याउन लगाउनु। ३. बिदा गर्नु; अन्माउनु। ४. लुर्काउनु। ५. प्रेषित गर्नु।
पठार- *ना.* [सं. प्रस्थाकर] समतल जमिनमा रहेका साना पर्वतशिखरहरूको बराबर उचाइमा रहेको हिमाल आदिका बिचमा परेको विस्तृत मैदान।
पठित- *वि.* [सं.] १. पढे-लेखेको; साक्षर। २. विद्या हासिल गरेको; शिक्षित।
पठुवा- *ना.* [> पडुवा] खेतमा रहलपहल हरिया बोट सोहोरेर लगाइएको कुनिउँमा गुम्स्याएर तयार भएको हकुवा धान।
पठेग्री/पठेग्रो/पठ्याङ्ग्री/पठ्याङ्ग्रो- *ना.* [पाठो+एग्री/एग्रो/याङ्ग्री/याङ्ग्रो] दुध छाडिसकेको र चर्ने अवस्थामा पुग्न लागेको, भेडा-बाखाको पाठो।
पड्नु- *अ.क्रि.* [सं. पतन] १. उपयोगमा नआई रहिरहनु; मिल्किएजस्तो भइरहनु। २. ढल्कनु; पल्टिनु।
पडताल- *ना.* [सं. परितोलन] कुनै काम-कुरामा रहेका खोट वा त्रुटिहरूको निरीक्षण वा जाँचबुझ गर्ने काम।
पडनी- *ना.* [पडता+नी] १. सुक्खा खेतमा पनि हुने एक प्रकारको चाँडै पाक्ने अग्निया धान। २. एक प्रकारको अघैया धान; घैया।
पडाइ- *ना.* [√ पड् (+आइ)] पड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पडाइनु- *क.क्रि.* पड्ने तुल्याइनु।
पडाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पड्ने तुल्याउनु।
पडिनु- *अ.क्रि.* उपयोगमा नआई त्यसै रहिरहनु; मिल्किनु।
पडुवा- *वि.* उपयोगमा नआई त्यसै रहिरहेको; मिल्किए बराबर भएको।
पड्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. पडक्+नु] हे. पट्कनु।
पड्का- *ना.* पट्का।
पड्काइ- *ना.* पड्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
पड्काइनु- *क.क्रि.* पट्काइनु।
पड्काउनु- *स.क्रि.* पट्काउनु।
पड्कार्नु- *स.क्रि.* हे. पट्कार्नु।
पड्कारो/पड्कालो- *वि.* [सं. स्पष्टकर] पट्कारो।
पड्किनु- *अ.क्रि.* हे. पट्किनु।
पड्के- *वि. / ना.* १. हे. पट्के। २. सेता भावका खस्रा, तीन- चार अमल चौडा पात हुने र सेतो बोक्रो हुने पड्याक्क भाँचिने खालको दुब्लो काठ हुने एक जातको रुख। ३. पशु।
पड्को- *ना.* [पड्क+आ] पड्याक्क भाँचिने खालको; कमजोर वा कमलो (रुख, काठ आदि)।
पड्क्याइ- *ना.* [√ पड्कि (+याइ)] पड्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पड्क्याहट- *ना.* पड्किने भाव, अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया।
पड्याक- *ना.* [पड्याक्+अ] पड्कँदा वा भाँचिँदाको शब्द।
पड्याकपुडुक- *ना. / क्रि.वि.* हे. पट्याकपुटुक।
पड्याक्क- *क्रि.वि.* हे. पट्याक्क।
पड्याङ- *ना.* [अ.मू. पट्याङ्+अ] हिर्काइको चाल वा शब्द।
पड्याङपुडुङ- *क्रि.वि.* पड्याङको शब्द निकालिरहेर।
पड्याङ्ग/पड्याङ्ङ- १. बन्दुक आदि वस्तु पड्कने किसिमले पट्याङ्ङ; पट्याक। २. गालामा लबटाले हान्दा शब्द निस्कने गरी।
पढ्नु- *स.क्रि.* [सं. पठन्] १. पुस्तक वा लेखमा लेखिएका कुराको ज्ञान हुने गरी पाठ गर्नु; पाठ घोक्नु; विद्याभ्यास गर्नु; अध्ययन गर्नु। २. बाच्नु; पाठ गर्नु। ३. सिक्नु; जान्नु।
पढन्त/पढन्ते- *वि.* आवश्यकभन्दा बढी पढ्ने; खुब पढ्ने; सधैँ एकनाससित पढिरहने।
पढाइ- *ना.* पढ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पढाइनु- *क.क्रि.* पढ्न लाइनु; शिक्षा दिइनु।

पढाउनु- *प्रे.क्रि.* १. पुस्तक वा लेखमा लेखिएका कुराको बोध गराउनु; पुस्तकका कुरा बुझाउनु। २. विद्याभ्यास गराउनु; विद्या हासिल गराउनु। ३. ज्ञान गराउनु; सिकाउनु।
पढिनु- *क.क्रि.* पढ्ने काम गरिनु।
पढीपण्डित- *ना.* पढेर भएको पण्डित।
पढैया- *वि.* पढिरहने; रटन्ता; अध्ययनशील।
पण- *ना.* [सं.] १. बाजी राखेर खेलिने खेल। २. बाजी राखिएको वस्तु। ३. ज्याला; मजदुरी; पारिश्रमिक। ४. इनाम; पुरस्कार; पारितोषिक। ५. रुपियाँ; पैसा। ६. प्रतिज्ञा; कबुल; सर्त। ७. लिच्छविकालीन तामाको मुद्रा।
पणक्रिया- *ना.* बाजी थाप्ने वा बाजी लगाउने काम।
पणबन्ध- *ना.* १ बाजी। २. प्रतिज्ञा।
पण्डा- *ना.* [सं.] १. सत् र असत् कुराको विवेक गर्ने बुद्धि; विवेकशक्ति। २. विद्या; ज्ञान। ३. तीर्थ, मन्दिर वा घाटमा धार्मिक कृत्य गराउने ब्राह्मण; तीर्थ-पुरोहित; गङ्गापुत्र।
पण्डित- *ना.* [सं.] १. शास्त्रको तात्पर्य राम्ररी बुझेको विद्वान् व्यक्ति; शास्त्रवेत्ता। २. सत् र असत् छुट्ट्याउने बुद्धि भएको व्यक्ति। ३. संस्कृतको वा अन्य भाषाको विद्वान् व्यक्ति। ४. ब्राह्मणलाई आदर गर्दा भनिने शब्द। ५. राणाकालमा चलेको शिक्षकहरूको एक दर्जा। ६. घृतकौशिक गोत्रका नेपाली बाहुनहरूको एक थर। *वि.* ७. विद्वान्; शास्त्रज्ञ। ८. निपुण; कुशल। ९. पुराण भन्ने; पौराणिक।
पण्डितमानी- *वि.* आफूलाई सबैभन्दा ठुलो विद्वान् ठान्ने।
पण्डितराज- *ना.* १. ठुला विद्वान् वा धुरन्धर पण्डित। २. त्यस्ता ठुला विद्वान् पण्डितलाई दिइने एक उपाधि।
पण्डित्याइँ- *ना.* पण्डितमा रहने गुण; पाण्डित्य; विद्वत्ता।
पण्ढ- *वि.* [सं.] १. खरिदबिक्री गर्न योग्य। *ना.* २. खरिदबिक्री गरिने वस्तु। ३. खरिदबिक्री गरिने ठाउँ; बजार। ४. खरिदबिक्री गर्ने साधन; पण; मुद्रा।
पण्ढक्षेत्र- *ना.* मालसामानहरू खरिदबिक्री गरिने ठाउँ; बजार; हाट; पण्यभूमि।
पण्ढदासी- *ना.* पैसा लिएर अर्काको नोकरी गर्ने स्त्री।
पण्ढभूमि- *ना.* पण्ढक्षेत्र।
पण्ढवीथि- *ना.* हाट; बजार; पसल।
पण्ढशाला- *ना.* खरिदबिक्री गर्ने दुकानहरू भएको घर; पसल।
पतकर- *ना.* [सं. पत्रकृत] हे. पत्कर।
पतङ्ग- *ना.* [सं.] १. पक्षी; चरो। २. उड्ने पुतली। ३. फट्याङ्ग्रो। ४. चङ्गा।
पतङ्गिका- *ना.* १. सानो आकारको एक जातको पक्षी। २. मौरी। ३. उड्ने पुतली।
पतझर- *ना.* [सं. पत्र+प्रा. झड] शिशिर वा अन्य कुनै ऋतुमा रुखबाट पात झर्ने निखुर्को।
पतझर वन- *ना.* सदाबहार नभई शिशिर वा अन्य कुनै ऋतुमा पात झरेर नाङ्गिएका रुख भएको जङ्गल।
पतञ्जलि- *ना.* [सं.] महाभाष्य नामक व्याकरण वा भाषाशास्त्रको रचना गर्ने पाणिनीय परिपाटीका मुनि; नागेश; फणीन्द्र।
पतन- *ना.* [सं.] १. माथिबाट तलतिरको खसाइ; गिराइ। २. उन्नति, वैभव, पद मर्यादा आदिबाट तल झरेको अवस्था; अवनति। ३. जातिच्युत हुने वा भएको अवस्था। ४. नाश; विध्वंस। ५. मृत्यु; मरण।
पतनशील- *वि.* पतन हुँदै गएको; पतनोन्मुख।
पतनीय- पतन हुन सम्भावित वा स्वाभाविक; पतन हुने अवस्थामा पुगेको र खस्न वा झर्न लायक।
पतनोन्मुख- *वि.* पतनतिर उन्मुख भएको; पतन हुन लागेको; खस्न आँटेको; पतनशील।
पतपत- *क्रि.वि.* [अ.मू. पत्+अ (द्वि.)] १. गिलो वा पातजस्तो हलुका वस्तु लगातार खस्ने गरी; त्यसरी खस्ता शब्द निस्कने गरी। २. धुवाँ निस्कने किसिमले; पुतपुत।
पतपती- *क्रि.वि.* अझै पतपत हुने गरी।
पतरी$_1$- *ना.* [पातर+ई] वेश्या; पातर।
पतरी$_2$- *ना.* [पात+अरी] १. टपरी। २. साह्रै पुरानो भई टालेको कपडा।
पतला- *वि.* [सं. पत्राल] पातलो।
पतलाइ- *ना.* [√ पतलाउ (+आइ)] पतलाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पतलाइनु- *अ.क्रि.* पातलो होइनु।
पतलाउनु- *अ.क्रि.* [पातलो+आउ+नु] पातलो हुनु; दुब्लाउँदै जानु।
पतलुन- *ना.* [अङ्. पैन्टलून] खुकुला र सोझा मोहोता हुने, इँजार नहाली टाँक आदि लगाइने एक प्रकारको युरोपेली सुरुवाल।
पतल्याइ- *ना.* [√ पतल्याउ (+आइ)] पतल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पतल्याइनु- *क.क्रि.* पातलो पारिनु; पातलो बनाइनु।
पतल्याउनु- *स.क्रि.* [पातलो+याउ+नु] १. पातलो पार्नु; पतन बनाउनु। २. पन्यालो तुल्याउनु; तरल बनाउनु। ३. काठ आदिलाई खुर्केर वा ताछेर पातलो पार्नु।
पतल्याहट- *ना.* पतल्याइ।
पतवार- *ना.* [प्रा. पात्तवाड< सं. पत्रवाल] १. नाउ ल्याउने दाबिलोजस्तो साधन; बहना। २. नाउलाई यताउति घुमाउन नाउका पछिल्तिर लगाइने साधनविशेष; पछ्वार।
पतही- *ना.* [सं. पत्र + ई] हे. पतै।
पता- *ना.* [सं. प्रस्थ = बस्ती] १. व्यक्तिविशेषको बसोबास भएको ठाउँ-ठेगाना; वतन। २. चिठी आदि ठिक ठाउँमा पुऱ्याउनका निम्ति खामका बाहिरपट्टि लेखिने नाम, ठाउँ आदि। ३. परिस्थितिको वा कुनै विषयका रहस्यको ज्ञान; पत्तो।४. रहस्य; भेद; भेउ। ५. ज्ञान।
पताका- *ना.* [सं.] १. झन्डा वा ध्वजा। २. चिह्न वा निसान। ३. साहित्यमा नाटकको मूल कथावस्तुदेखि अतिरिक्त सहायक कथा हुने विशिष्ट स्थल; पताकास्थानक।
पताकास्थानक- *ना.* विचार गरिएको विषय वा प्रस्तुत प्रसङ्गसँग मेल खाने अर्को विषय वा प्रसङ्ग उपस्थित हुने नाटकको स्थल।
पताकी- *वि.* १. पताका भएको; झन्डावाल। २. पताका लिने; झन्डा बोक्ने। *ना.* ३. रथ।

पताल- *ना.* [सं. पाताल] हे. पाताल।
पतासी- *ना.* हे. पटासी।
पतिँगर- *ना.* [पात+इँगर] हे. पतिङ्गर।
पतिंवरा- *ना.* [सं.] आफ्ना इच्छाअनुसार पति वरण गर्ने कन्या; स्वयंवरा।
पति- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिको धनी वा स्वामी। २. कुनै विवाहिता स्त्रीको लोग्ने; पोइ; कान्त। ३. राष्ट्रको सर्वोच्च शासक। ४. पाशुपत दर्शनअनुसार अपरिमित ज्ञानशक्ति र प्रभुशक्तिले युक्त (जगत्को सृष्टि, स्थिति र संहारका कारण) महेश्वर। ५. इज्जत; आबरु; पती; मान; प्रतिष्ठा। ६. जरो; मूल। ७. शाही सेनाको एक उच्च पदाधिकारी; कमान्डर (जस्तो- चमूपति)।
पतिकामा- *ना.* पतिको कामना गर्ने स्त्री।
पतिघातिनी- *ना.* १. पतिलाई मार्ने स्त्री। २. ज्योतिष वा सामुद्रिक शास्त्रअनुसार विधवा हुने योग वा लक्षण भएकी स्त्री।
पति भज्नु- *अ.क्रि.* मन एवं तनले लोग्ने तुल्याउनु।
पतिङर/पतिङ्गर- *ना.* [पात+इङ्/इङ्गर, सं. पत्राकीर्णट] झरेर भुइँमा झरेका पातहरूको समुदाय; पातपतिङ्गर।
पतित- *वि.* [सं.] १. खसेको; झरेको; गिरेको। २. जाति, धर्म आदिबाट च्युत भएको। ३. आचारभ्रष्ट; चरित्रभ्रष्ट। ४. महापापी; पातकी। ५. नीच; अधम।
पतित पावन- *वि.* १. पतितहरूको उद्धार गर्ने; अपवित्रलाई पवित्र पार्ने। *ना.* २ ईश्वर। ३. ब्रह्मा।
पतिदेवता- *ना.* [सं.] १. पतिरूपी देवता। *ना.* २. आफ्ना पतिलाई देवतासमान मान्ने स्त्री; पतिव्रता स्त्री।
पतिधर्म- *ना.* [सं.] १. पतिप्रति गर्नुपर्ने स्त्रीको कर्तव्य। २. स्त्रीप्रति पुरुष वा पतिले गर्नुपर्ने कर्तव्य।
पतिना- *ना.* [सं. पत्रिना = पत्रिनी] बाबरी झार; पुदिना; पदिना।
पतिया- *ना.* [सं. पतित] नयाँ मुलुकी ऐन लागु हुनुभन्दा पूर्व जातभातबाट पतित भएका व्यक्तिले आफ्ना जातमा मिल्नका निम्ति धर्माधिकारीका निर्देशनअनुसार गर्ने गरेको शुद्धि; प्रायश्चित्त।
पतिया पुर्जी- *ना.* जातबाट पतित भएका मानिसलाई आफ्ना जातमा मिल्नका निम्ति सरकारी अड्डाबाट दिइने पुर्जी।
पतिवती- *वि.* [सं.] पति जिउँदै भएकी; सधवा; सौभाग्यवती (स्त्री)।
पतिव्रत- *ना.* [सं.] पतिको निरन्तर सेवा-शुश्रूषा गरिने व्रत; पातिव्रत्य; पतिप्रतिको अनन्य भक्ति र प्रेम।
पतिव्रता- *ना.* पतिव्रत लिएकी स्त्री; सती।
पती- *ना.* [सं. प्रतिष्ठा] इज्जत; आबरु; हुर्मत।
पतुर्नु- *अ.क्रि.* [सं. प्रत्यारोहण] १. धामीझाँक्रीले चिन्ता बस्ता सम्बन्धित देवतालाई आङमा चढाएर काँप्नु। २. त्यसरी काँप्तै बक्नु।
पतुराइ- *ना.* पतुर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पतुरिनु- *अ.क्रि.* पतुर्ने होइनु।
पतेरो- *ना.* [पात+एरो] बोटबिरुवाका पातमा लाग्ने वा बस्ने पातैका रङको किरो; पधेरो।
पतेलो- *ना.* [पातो+एलो] १. हाँडी।[पात+एलो] २. बिरुवा (जस्तो- बेला-पतेला)।
पतै- *ना.* [√ पतही] १. पराल काटेर पारिएको धुलो; कुटी। २. धानका नलको फेद काटेको छोटो-छोटो टुक्रे पराल। ३. दाइँ गर्दा धानमा मिसिएको पराल।
पत्कर- *ना.* [सं. पत्रकृत] सुकेर भुइँमा झरेका पातपतिङ्गर वा झारपात।
पत्तन१- *वि.* [सं. पतन] खेर गएको; बिग्रेको; कामै नलाग्ने।
पत्तन२- *ना.* [सं.] १. सहर; नगर; पट्टन। २. मृदङ्ग।
पत्तन आयुक्त- *ना.* नगर-रक्षक।
पत्तनपाला- *ना.* नगरी।
पत्ता१- *ना.* [पता] १ ठेगाना; पता। २. ज्ञान; थाहा।
पत्ता२- *ना.* [सं. पत्र] १. पात; पत्र। २. तास, गन्जिफा आदिको चक्की; पत्ती।
पत्ताइ- *ना.* [√ पत्ताउ (+आइ)] पत्ताउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पत्ताइनु- *अ.क्रि.* १. पातका रूपमा परिणत होइनु। *क.क्रि.* २. पत्ताउने होइनु; बत्ताइनु।
पत्ताउनु- *अ.क्रि.* [पात+आउ+नु] १. मुनाले पातको रूप लिनु। २. पातजस्तो हलुको भई यताउति उड्न लाग्नु; बत्ताउनु।
पत्तातोड/पत्तातोल- *ना.* [पत्ता+तोड] १. बेगिलो कुदाइ। २. सुइँकुच्चा। ३. भगाइ; पलायन।
पत्ताल- *ना.* [सं. पाताल] हे. पाताल।
पत्ति- *ना.* [सं.] १. पैदल हिँड्ने यात्री; पदयात्री। २. पैदल हिँड्ने सिपाही; पदाति। ३. योद्धा; वीर। ४. एक रथ, एक हात्ती, तीन घोडा र पाँच पैदल हुने, सेनाको सबभन्दा सानो विभाग; पट्टी।
पत्ती- *ना.* [सं. पत्र+ई] १. कागज, कपडा आदिको टुक्रा; पत्र। २. सानो पात। ३. फूलको पत्ता वा दल। ४. तास, गन्जिफा आदिको चक्की। ५. दाह्री काट्ने दुवै किनारामा धार भएको पातलो साधन; ब्लेड।
पत्तु- *ना.* [सं. पत्र] रुपियाँ-पैसा; सिक्का (तुच्छार्थमा)
पत्तेरो- *वि.* [पत्यारो] पत्यारिलो; विश्वासिलो।
पत्तो- *ना.* [पत्ता+ओ] पत्ता; पता।
पत्त्याइ- *ना.* [√ पात्ति (+याइ)] पात्तिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पत्त्याहट- *ना.* पत्याइ; मत्याइ।
पत्थर- *ना.* [स. प्रस्तर] १. ढुङ्गो; शिला; पाषाण। २. हीरा, युँ, पन्ना आदि रत्न। ३. पित्ते थैली वा मूत्राशयमा जम्ने ढुङ्गा जस्तै साह्रो वस्तु; पत्थरी। *वि.* ४. कडा हृदयको।
पत्थरकला/काला- *ना.* १. पुराना समयको एक प्रकारको बन्दुक; पर्काल। २. चकमक र पत्थर घोटेर आगो निकाली बारुद सल्काएर पड्काउनुपर्ने सोही बन्दुक।
पत्थर कुङ्कुम- *ना.* नदी, खोला आदिका किनारामा रहेका ढुङ्गाका अन्तरमा उम्रने बास्ना आउने, एक प्रकारको बुटी; शैलेय।
पत्थर कोइला- *ना.* प्राङ्गारयुगमा सृष्टि भएको ढुङ्गा वा पत्थरजस्तो प्राङ्गारिक इन्धन; बाल्ने काममा आउने एक प्रकारको खनिज पदार्थ।
पत्थरिलो- *वि.* पत्थरैपत्थर भएको; चारैतिर वा जमिनमुनि समेत

ढुङ्गैढुङ्गा भएको; पथ्रेन; ढुङ्गेलो; ढुङ्ग्याने।

पत्थरी- *ना.* १. ढुङ्गाका भाँडाकुँडा, थाल, रिकापी, कटौरा आदि। २. खास गरी मृगौला वा पित्तथैलीमा पत्थर जस्तै साह्रो बनी वेदना बढाउने एक खालको रोग। ३. उक्त रोगद्वारा जमेको पत्थर।

पत्नी- *ना.* [सं.] विधिपूर्वक विवाह गरेर ल्याइएकी स्त्री; विवाहिता स्त्री; स्वास्नी; भार्या।

पत्नीव्रत- *ना.* विवाहिता स्त्रीबाहेक अरू स्त्रीहरूका साथ सहवास नगर्ने व्रत; स्वनारीव्रत।

पत्याइ- *ना.* [√ पत्याइ (+आइ)] पत्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पत्याइनु- *क.क्रि.* पत्यार गरिनु; पत्याउने काम गरिनु।

पत्याउनु- *स.क्रि.* [सं. प्रत्यायन] १. कसैको भनाइ वा कुरामा विश्वास मान्नु; पत्यार गर्नु; भरोसा गर्नु। २. अरूले भनेको कुरा साँचो सम्झनु; हो भन्ने निश्चय गर्नु।

पत्यान- *ना.* [पात+यान] धेरै पात वा पाती भएको ठाउँ; पातीघारी।

पत्यार- *ना.* [सं. प्रत्ययकार] कथ्य. पतेर पनि। १. कसैका भनाइमा वा कुनै विषयमा हुने सत्यप्रतीति; विश्वास। २. भरोसा; आड। ३. निश्चय; पक्कापक्की।

पत्यारपत्र- *ना.* व्यक्तिको चिनारी गराउने वा विश्वास दिलाउने पत्र; परिचयपत्र।

पत्यारवाला- *वि.* माथवर; पत्यारिलो।

पत्यारिलो- *वि.* पत्यारलाग्दो; विश्वासिलो।

पत्र- *ना.* [सं.] १. बोटबिरुवाका पात; पत्ती; दल। २. चिठी। ३. कागत। ४. कुनै विषयको प्रामाणिक लेख लेखिएको कागत, धातु, शिला आदिको पातो (दानपत्र, ताम्रपत्र, शिलापत्र आदि) ५. समाचार आदि छापिएको कागज; अखबार। ६. पुस्तक, कापी आदिको पातो; पाना। ७. बाणका मोठमा लगाइने प्वाँख। ८. एकमाथि अर्को हुँदै रहेको वा राखिएको तह; खात। ९. फूलका पत्ती वा दल।

पत्रकार- *ना.* समाचार, लेख-रचना आदिको सङ्कलन, सम्पादन तथा प्रकाशन गर्ने व्यक्ति; पत्र-पत्रिकाको काम गर्ने व्यक्ति।

पत्रकार सङ्घ- *ना.* पत्रकारहरूमध्येबाट निश्चित व्यक्तिहरू छानिएर बसेको सङ्गठन वा समिति।

पत्रकारिता- *ना.* १. पत्रकारले गर्ने काम; पत्रपत्रिकासम्बन्धी धन्दा वा क्रियाकलाप। २. पत्रकारहरूको काम, कर्तव्य, उद्देश्य आदिको विवेचन हुने विद्या।

पत्रपुट- *ना.* पात गाँसेर बनाइएको खोची; दुनु; सोली।

पत्रपुष्प- *ना.* १. सत्कार गर्दाको वा पूजा गर्दाको सामान्य सामग्री। २. रातो तुलसी। ३. पात र फूलको समूह।

पत्रपेटिका- *ना.* १. हुलाकमा पठाइने चिठीपत्र, पोस्टकार्ड आदि खसाल्ने बाकस; पत्रमञ्जूषा। २. बाहिरबाट आएका चिठी, पत्रपत्रिका आदि छोड्नका निमित्त कार्यालय वा घरका भित्तामा ठोकिएको वा टाँसिएको सानो पेटी।

पत्र प्रतिनिधि- *ना.* हप्तामा एक पटक वा सोभन्दा बढी प्रकाशित हुने समाचारपत्रका प्रतिनिधि वा संवादसमितिको प्रतिनिधि।

पत्रभङ्ग- *ना.* युवतीहरूका गाला, छाती, हातहरूमा चन्दन, कस्तूरी आदिद्वारा बनाइने पात, लहरा, फूल आदिको रचना।

पत्रमञ्जूषा- *ना.* हुलाकद्वारा अन्यत्र पठाउनका निम्ति ठाउँ-ठाउँमा राखिएको चिठीपत्र खसाल्ने पेटिका; पत्रपेटिका।

पत्रमित्र- *ना.* एक-अर्कोबाट टाढा हुनाले साक्षात्कार नभए तापनि पत्रव्यवहारद्वारा मित्र हुन इच्छुक वा मित्र भएका व्यक्ति।

पत्रमुद्रा- *ना.* एक, पाँच, दश, सय आदि रुपियाँका रूपमा चलाइने (ब्याङ्कका मातहतबाट छापी जारी गरिएको) कागज आदिको मुद्रा; कागजी मुद्रा; नोट वा विनासर्त रुपियाँ दिनेबारेको प्रमाणित लेखोट (प्रमिसरी नोट)

पत्रम्पुष्पम्- *ना.* १. मान्य जनलाई श्रद्धापूर्वक दिइने वस्तु; साधारण उपहार (विनयार्थमा)। २. कसैलाई कुनै काम गरेबापत वा कसैको मन राख्नका निम्ति दिइने थोरबहुत पारिश्रमिक।

पत्ररचना- *ना.* १. हे. पत्रभङ्ग। २. चिठी आदि लेख्ने क्रिया।

पत्रवल्लरी- *ना.* हे. पत्रभङ्ग।

पत्रवाचन- *ना.* १. चिठीपत्र पढ्ने काम। २. समाचारपत्र आदि पढ्ने काम।

पत्रवाहक- *ना.* १. पत्र वा चिठी पुऱ्याउने व्यक्ति; कसैले कसैलाई पठाएको चिठी सम्बन्धित व्यक्तिकहाँ लगिदिने व्यक्ति। २. पत्र वा प्वाँख भएको जीव; पक्षी। ३. प्वाँख जडान गरिएको हतियार; बाण।

पत्रवितरक- *ना.* बाहिरबाट आएका चिठीपत्र सम्बन्धित व्यक्तिका हातमा पुऱ्याउने हुलाकको कर्मचारी; हलकारा; हुलाकी पिउन

पत्रवियोजक- *ना.* हुलाकमा जम्मा भएका विभिन्न क्षेत्र वा ठाउँमा पठाइएका चिठीपत्रहरूलाई क्षेत्र, अञ्चल, जिल्ला, गाउँ आदिका आधारमा भिन्नभिन्न वर्गमा छुट्ट्याउने हुलाक वा डाँकखानाको कर्मचारी (सर्टिङ क्लर्क)।

पत्र व्यवहार- *ना.* परस्परमा चिठीपत्र आदिको आदान-प्रदान गर्ने काम; चिठी लेखालेख गर्ने क्रिया

पत्रशिरा- *ना.* बोटबिरुवाहरूका पातको नसो।

पत्रसङ्ख्या- *ना.* पत्रको शिरभागमा लेखिने सिलसिलेवार सङ्केत नम्बर; प. सं.।

पत्रसञ्चार- *ना.* एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा चिठीपत्र, खबरकागज आदि ओसारपसार गर्ने काम।

पत्राङ्ग- *ना.* रातो चन्दन; रक्तचन्दन। २. भोजपत्र; भुर्जपत्र। ३. उड्ने पुतली वा किरोविशेष।

पत्राचार- *ना.* पत्रव्यवहार।

पत्रात्मक- *वि.* १. कथाभित्रका पात्रहरूले एक- अर्कामा गरेका पत्रव्यवहारद्वारा घटनाबोध गराइएको। २. चिठी लेखिएभैँ शैलीमा लेखिएको।

पत्रालय- *ना.* चिठी, पार्सल, धनादेश (मनी अर्डर) आदि बाहिर पठाउने, बाहिरबाट आएर जम्मा हुने र प्रापकहरूका जिम्मा दिने सरकारी संस्था; डाँकघर; हुलाक; पोस्ट अफिस।

पत्रालाप- *ना.* चिठीपत्र आदिका सहायताबाट हुने विचारको आदानप्रदान।

पत्रावली- *ना.* १. पत्रहरूको ताँती वा चाङ। २. कसैले पठाएका

चिठीपत्रहरूको क्रमिक रूपमा गरिएको सङ्ग्रह।

पत्रिका- *ना.* [सं.] १. निश्चित समयमा प्रकाशित हुने मासिक, पाक्षिक, साप्ताहिक आदि प्रकाशन। २. विभिन्न विषयमा लेखिएका रचनाहरूको सङ्ग्रह भएको सामयिक पुस्तिका। ३. चिठीपत्र वा अन्य कुनै विषयको प्रधानता भएको पत्र। ४. चिना; टिपन। ५. आश्विन शुक्ल सप्तमीका दिन दुर्गापूजाको उत्सवका निम्ति भित्र्याइने फूलपाती।

पत्रिताश्म- *ना.* [सं.] पत्रैपत्र भएको ढुङ्गो; पत्रे चट्टान।

पत्री- *वि.* [सं.] १. पत्र भएको; पत्तीदार। २. प्वाँख भएको; प्वाँख हुने। *ना.* ३. चिठीपत्र। ४. सानो वा छोटो लेख। ५. हे. पत्रिका। ६. चिना; जन्मपत्र; टिपन। ७. तेजपात।

पत्रु- *वि.* [सं. पत्र] १. काम चलाउँदा चलाउँदा पुरानो भएको; थोत्रो। २. रद्दी; बेकम्मा। *ना.* ३. काममा नआउने भएका धातुका भाँडाकुँडा।

पत्रे- *वि.* [पत्र+ए] १. पत्र भएको; पत्रदार। २. तहैतह मिलेको; पत्रैपत्र परेको।

पत्रे चट्टान- *ना.* पत्रिताश्म।

पत्रे डाँठ- *ना.* काण्डसँग जोडिएको पातको भाग।

पत्रे सितारा- *ना.* ढुङ्गामा पत्रपत्र परेर टल्किने सितारा जस्तै कण; बोक्सी सितारा।

पत्रैपत्र- *वि.* [पत्र+पत्र] धेरै पत्र भएको; खातैखात; खापैखाप।

पथ१- *ना.* [सं. पथ्य] १. रोगी वा पेट कमजोर भएका मानिसले खान लायकको वस्तु। २. हलुको र स्वास्थ्यकर खानेकुरा। ३. पाथेय।

पथ२- *ना.* [सं.] १. बाटो; मार्ग। २. कार्यपद्धति; कार्यप्रणाली।

पथकर- *ना.* कुनै सडक वा पुलबाट जाने-आउने र मालसामान ल्याउने-लैजाने काम गरेबापत लाग्ने दस्तुर।

पथगामी- *वि.* १. पथ वा बाटामा हिँड्ने; पथिक; बटुवा। २. अनुयायी; अनुगामी।

पथचारी- *वि.* बाटो हिँड्ने; बटुवा; पथिक।

पथदर्शक- *ना.* बाटो देखाउने मानिस; भेगियार; अगुवा व्यक्ति; पथप्रदर्शक।

पथपरहेज- *ना.* रोगीले गर्ने, नगर्ने वा खान नहुने कुरा आदिको अनुशासन; मुख बार्ने काम।

पथप्रदर्शक- *ना.* बाटो देखाउने वा कुनै विशेष कामको निर्देशन दिने व्यक्ति; पथदर्शक; मार्गदर्शक।

पथप्रदर्शन- *ना.* बाटो देखाउने काम; कुनै विशेष कामकुरामा दिइने वा गरिने निर्देशन।

पथरा- *ना.* [पथारा] १. रोगीको बिछ्यौना; रोगशय्या। २. रोगी थला परेको अवस्था; पथारा।

पथार्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रस्तरण] १. पत्थर वा चकलामा मुछ्रेको पिठो राखेर बेल्नाले बेल्नु। २. गिलो गोबरको गुइँठा वा डल्ला पार्नु। ३. नौनी घिउ हातमा उफार्दै मोही निथार्नु। ४. धान, कोदो आदिका जरा पानीमा चोप्दै ढुङ्गामा बजारेर माटो निथार्ने काम गर्नु।

पथार- *वि.* [सं. प्रस्तार] १. थेप्चो वा चेप्टो। *ना.* २. नौनी घिउलाई हातमा राखेर उफार्दै मही निथार्ने काम। ३. उखेलिएको धान, कोदो आदिका बिउको जरामा अल्भेको माटो पानीमा चोभेर साह्रो ठाउँमा ठोक्तै माटो निथार्ने काम।

पथारपुथुर- *ना.* १. नौनी घिउबाट मही निथार्ने काम। २. धान, कोदो आदिका जरामा टाँसिएको माटो पानीमा पखाल्ने काम। ३. राम्ररी पाँज्ने वा फिँजाउने क्रिया।

पथारा- *ना.* [सं. प्रस्तार] १. रोगी सुत्ने बिछ्यौना; रोगशय्या। २. रोगशय्यामा रहेको अवस्था; रोगी उठ्न नसक्ने अवस्था; थला परेको अवस्था।

पथराइ- *ना.* [√ पथार/पथरा (+आइ)] १. पथार्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. पथरा पर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पथारिनु- *क.क्रि.* पथार्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. पथरा परिनु।

पथिक- *ना.* [सं.] बाटो हिँड्ने व्यक्ति; बटुवा; मुसाफिर।

पथिकाश्रम- *ना.* १. बटुवाहरूलाई वास बस्नका निम्ति बनाइएको पाटी, पौवा वा सत्तल। २. धर्मशाला; अतिथिगृह।

पथी- *ना.* [सं.] पथिक; बटुवा; यात्री।

पथ्य- *ना.* [सं.] १. बिरामीलाई खुवाउन हुने हलुका किसिमको खाना; पथ। २. उपयुक्त एवं स्वास्थ्यकर आहार। *वि.* ३. लाभदायक; गुणकारी; स्वास्थ्यकर (आहार)।

पथ्यापथ्य- *ना.* रोगीले खान हुने र नहुने तथा बिरामीलाई हित गर्ने वा नगर्ने चिज; पथ्य र अपथ्य आहार।

पथ्रेन/पथ्यान- *ना.* [पत्थर+एन/यान] ढुङ्गैढुङ्गा भएको जमिन; ढँड्यान; ढाँड।

पद- *ना.* [सं.] १. गोडो; खुट्टो, पाउ। २. पाइलो; कदम। ३. श्लोकको चरण वा पाउ। ४. वाक्यमा व्यवहार गर्न लायक वा व्यवहार गरिएका शब्दको कोटि। ५. योग्यता, काम वा महत्त्व का आधारमा निश्चित गरिएको दर्जा; पदवी; उपाधि। ६. ठाउँ; स्थान। ७. दान गरिने छाता, जुत्ता, लठ्ठी, औँठी, कमण्डलु, पकाउने भाँडा, तामाको भाँडो, जनै, द्रव्य, पकाएको खानेकुरो, काँचो अन्न, आसन र वस्त्र- यी तेह्र थरी वस्तुको समूह।

पदक- *ना.* [सं.] १. पूजा गर्नका निम्ति बनाइएका चरणको प्रतिमूर्ति; प्रतिमा। २. कुनै राम्रो काम गरेबापत पुरस्कार वा सम्मानका रूपमा दिइने सुन, चाँदी, तामा आदि धातुको गोल वा अरू आकारको विशेष टुक्रो; तक्मा (मेडल)। ३. वेदको पाठ गर्ने प्रवीण व्यक्ति।

पदचाप- *ना.* [सं. पद+प्रा. चप्प] पाइलो राख्ताको आघात; पाइलाको चिह्न।

पदचिह्न- *ना.* [सं.] पैतालाको डाम; पाइलो।

पदच्छेद- *ना.* [सं.] वाक्य वा वाक्यांशका पदहरूलाई अलग- अलग छुट्ट्याउने काम।

पदच्युत- *वि.* [सं.] आफ्नो पदबाट हटाइएको; नोकरीबाट हटाइएको।

पदच्युति- *ना.* पदबाट हटाउने काम; नोकरीबाट निकाल्ने काम; खोसुवा।

पदतल- *ना.* [सं.] १. पैतालो। २. जुत्ताको तलुवा।

पदत्याग- *ना.* [सं.] आफ्नो ओहदा वा पदबाट हट्ने काम; जागिर छाड्ने काम; राजीनामा।

पददलित- *वि.* [सं.] १. खुट्टाले कुल्चिएको। २. गर्व चूर्ण पारेर

खुट्टामा झुकाइएको वा निहुराइएको।

पददान- *ना.* [सं.] मृतकका नाउँमा मरेका तेह्रौँ दिनमा गरिने छाता, जुत्ता, ताम्रपत्र, लट्ठी, जनै, औँठी, कमण्डलु, पाकपात्र, पकाएको अन्न, काँचो अन्न, धोती, आसन, द्रव्य आदिको दान।

पदधारी- *वि.* [सं.] १. कुनै पदमा रहेको वा बहाली भएको; कुनै दर्जा पाएको। *ना.* २. पदाधिकारी; कर्मचारी।

पदन्यास- *ना.* [सं.] १. खुट्टा राख्ने काम; गोडाले टेक्ने काम। २. पाउको चिह्न; पैतालाको डाम; पाइलो। ३. कुनै लेख वा रचनामा उपयुक्त पद राख्ने काम; पदविन्यास।

पदपूरक- *ना.* [सं.] १. कुनै पदको रिक्त स्थान पूर्ति गर्ने काम वा अवस्था। *वि.* २. त्यस्तो पद पूरा गर्ने; पदपूर्तिको काम गर्ने (सङ्ख्या, अङ्ग आदि)।

पदपूर्ति- *ना.* [सं.] १. खाली रहेका पद वा दर्जामा नयाँ व्यक्ति भर्ना गरेर उक्त पद पूरा गर्ने काम। २. परीक्षा आदिका प्रश्नमा तोकिएको कुनै गद्यांशभित्र खाली रहेका ठाउँमा उपयुक्त पद हालेर वाक्य पूरा गर्ने काम।

पदपूर्ति प्रश्न- *ना.* बिच-बिचका पदहरू खाली छाडेर सो ठाउँमा पदपूर्ति गर्नका निम्ति सोधिने प्रश्न।

पदबन्ध- *ना.* [सं.] पद वा शब्दहरूको समूह; हे. पदावली।

पदबिरी- *ना.* [सं.] पाँचदेखि पन्ध्र सेन्टिमिटरसम्म लामा र डल्लादेखि भालाकारसम्म पात हुने; बैजनी वा गुलाफी भावका फूल फुल्ने र अण्डाकार राता वा काला फल फल्ने एक जातको लहरो। (आयुर्वेदमा यसका पातलाई पौष्टिक बताइएको छ।)

पदभेद- *ना.* [सं.] नाम, सर्वनाम आदि पदका विभिन्न प्रकार; शब्दभेद; पदकोटि।

पदम- *ना.* [सं. पद्म] १. कमलको फूल; पद्म। २. आरती- स्याउँलीमा टपरीमा पिठो गिलो पारेर बनाइने कमलको बुट्टा।

पदमचाल/चाल्नु- *ना.* १. कर्कलाका आकारका ठुला पात, खैरा फल, हरियोमा खैरा र पहेँला टीका परेका फूल र पहेँलो ठुलो कन्द हुने, लेकाली जङ्गलमा पाइने एक बुटी; पद्मचारिणी। २. आयुर्वेदमा अजीर्ण, अतिसार तथा अरुचि नाश गर्ने र हलुको जुलाफ हुने गुण बताइएको त्यसैको अमिलो र ठुलो कन्द।

पदमपुष्कर- *ना.* तेह्रदेखि तिस सेन्टिमिटर अग्लो, लामा- लामा दाँती परेका पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने, डल्ला र लामा फल फल्ने, हिमाली प्रदेशमा हुने एक जातको बुटी। (आयुर्वेदमा यसको जरो पित्तनाशक र पिसाबसम्बन्धी रोगमा हितकारी बताइएको छ।)

पदमिलान- *ना.* [सं. पद+मिलन] वाक्यमा उल्टोपाल्टो परेर रहेका पदहरूलाई ठिक-ठिक ठाउँमा मिलाउने काम; पदन्यास।

पदमिलान प्रश्न- *ना.* कुनै वाक्य वा गद्यांशका पदहरूलाई उल्टोपाल्टो पारेर विद्यार्थीहरूलाई वाक्यमा पदविन्याससम्बन्धी ज्ञान भए- नभएको जाँच्नका निम्ति बनाइने प्रश्न।

पदमुक्त- *वि.* [सं.] आफ्नो पद वा स्थान छाडेको वा त्यसबाट हटेको (व्यक्ति)।

पदमुक्ति- *ना.* कुनै पद वा दर्जाबाट छुटाउने काम; नोकरी खोसिने क्रिया; बर्खास्तगी; खोसुवा।

पदमैत्री- *ना.* [सं.] १. विषयअनुसारका पदहरूको कुनै लेख वा छन्दमा गरिने योजना; पदविन्यास। २. वाक्य वा छन्दका आदि, मध्य र अन्तमा चमत्कारपूर्ण पदहरूको योजना गर्ने काम; अनुप्रास।

पदमोचन- *ना.* [सं.] कुनै पद वा कर्तव्यबाट छुटकारा पाउने काम; पद छाड्ने वा छोडाउने क्रिया; खोसुवा वा राजीनामा।

पदयोजना- *ना.* [सं.] १. कुनै लेख वा कवितामा विषयअनुसार भाववाही गुण भएका शब्दहरू राख्ने काम। २. गद्य-रचनामा व्याकरणका नियमअनुसार पदहरूको संयोजन गर्ने काम; पदन्यास।

पदलोलुप- *वि.* [सं.] दर्जा वा पद पाउनका निम्ति अत्यन्त लोभ गर्ने; पदको लोभी; ओहदामुखी।

पदलोलुपता- *ना.* पदलोलुप हुनाको भाव, क्रिया वा स्थिति।

पदवि- *ना.* [सं.] हे. पदवी; दर्जा।

पदविच्छेद- *ना.* [सं.] समास वा सन्धि भएका पदहरूलाई अलग-अलग छुट्ट्याउने काम।

पदविराम- *ना.* [सं.] गद्य वा पद्यसम्बन्धी वाक्य स्पष्ट गराउन खास-खास ठाउँमा हुने विराम वा यति

पदविराम चिह्न- *ना.* पद, वाक्यांश वा चरणका अन्तमा विश्राम गरिने कुरा बुझाउन प्रयोग गरिने चिह्न; कमा (,); अल्पविराम (;)।

पदवी- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्तिलाई योग्यताअनुसार सरकार वा अन्य कुनै संस्थाबाट दिइने उच्च पद वा सम्मानित उपाधि। २. प्रतिष्ठासूचक पद; दर्जा; ओहदा।

पदव्याख्या- *ना.* [सं.] कुनै पद वा शब्दको भेद, वचन, लिङ्ग, पुरुष र वाक्यमा त्यसको अन्य शब्दका साथमा रहेको सम्बन्ध देखाउने काम।

पद शिक्षार्थी- *वि.* [सं.] नोकरी पाउने आशाले कम तलब वा विनातलबमा काम सिक्ने व्यक्ति; सिकारु उम्मेदवार (अप्रेन्टिस)।

पदसङ्गति- *ना.* [सं.] वाक्यमा व्याकरणका नियमअनुसार लिङ्ग, वचन र पुरुषसम्बन्धी पदहरू मिलाएर राख्ने काम।

पदसङ्घात- *ना.* [सं.] १. संहितामा छुट्टिएका पदहरू मिलाउने काम। २. टीका; व्याख्या।

पदसूचक- *वि.* [सं.] पद जनाउने; पदको बोध गराउने।

पदसूचक चिह्न- *ना.* राजा, मन्त्री र अरू सरकारी प्रमुख कर्मचारी वा अधिकारीका पदको ज्ञान गराउने विशेष चिह्न (श्रीपेच, झन्डा, पट्टा, बिल्ला, पगरी, तोडा, ब्याज आदि)।

पदस्थापन- *ना.* [सं.] १. लिखित परीक्षा तथा अन्तर्वार्तामा उत्तीर्ण भई कुनै पदमा छानिएका उम्मेदवारहरूलाई कुनै निश्चित ठाउँमा काम गर्ने गरी बहाली गर्ने कार्य (पोस्टिङ)। २. पदको स्थापना; दरबन्दी।

पदाइ- *ना.* [√ पाद् (+आइ)] पाद्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पदाइनु- *क.क्रि.* १. पाद्न लगाइनु; पाद्ने पारिनु। २. हाराबारा खेलाइनु।

पदाउनु- *प्रे.क्रि.* १. पाद्न लगाउनु; पाद्ने पार्नु। *स.क्रि.* २. आच्छु-आच्छु खेलाउनु; मुस्किल पार्नु। ३. सास्ती दिनु, कष्ट दिनु। ४. डन्डीबियोका

खेलमा जित्नेले हार्नेलाई 'बजी' भन्दै दौडाउनु; खेद्नु।

पदाक्रान्त- *वि.* [सं.] गोडाले कुल्चिएको; खुट्टाले थिचिएको; पाउले खुँदेको; पददलित।

पदाघात- *ना.* [सं.] लात्तीले हान्ने काम; पदप्रहार; लात्तीले भकुर्ने काम; लत्याइ।

पदाति- *ना.* [सं.] पैदल हिँड्ने सिपाही; पैदल सैनिक; पत्ति।

पदाधिकार- *ना.* [सं.] कुनै पदमा रहेका अधिकारीले प्रयोग गर्न पाउने अधिकार; अधिकारीमा निहित अधिकार।

पदाधिकारी- *वि.* कुनै पदमा रहेर वा नियुक्त भएर अधिकारपूर्वक काम गर्ने अधिकारी; ओहदादार।

पदान्त- *ना.* [सं.] १. पदको अन्तिम भाग। २. कुनै श्लोक वा पद्यका चरणको अन्तिम भाग।

पदारूढ- *वि.* [सं.] पदमा रहेको; पदासीन।

पदार्थ- *ना.* [सं.] १. पद वा शब्दको अर्थ। २. ज्ञानेन्द्रियले जान्न सकिने कुनै नाउँ भएको वस्तु। ३. कुनै आकार वा रूप भएको वस्तु, चिज। ४. उत्खनन गर्दा पाइएका ढुङ्ग्रो, माटो, काठ, धातु, हाड आदि पुरातात्त्विक वस्तु।

पदार्थविज्ञान- *ना.* भौतिक पदार्थ र त्यसका व्यापार एवं गुणको ज्ञान गराउने विद्या; भौतिक विज्ञान।

पदार्थविद्या- *ना.* विभिन्न पदार्थहरूको अध्ययन गरिने विद्या; भौतिक विद्या।

पदार्पण- *ना.* [सं.] १. कुनै ठाउँमा पाउ राख्ने काम; पाइलो हाल्ने काम। २. कहीँ जाने काम; गमन। ३. कतैबाट आउने काम; आगमन। ४. प्रवेश; पहुँच।

पदावधि- *ना.* [सं.] कुनै पदमा रही पदाधिकारीले काम गर्ने वा काम गरेर भोग्ने खास अवधि; पदाधिकारीको कार्यकाल।

पदावली- *ना.* [सं.] पदहरूको श्रेणी वा समूह; पदबन्ध।

पदावास- *ना.* [सं.] कुनै पदमा रहेका सरकारी अधिकारीको सरकारी निवासस्थान; आवासगृह; क्वार्टर।

पदासन- *ना.* [सं.] राजामहाराजाहरूको पाउ अड्याउने र सिंहासनमुनि रहने सानो खटियाजस्तो वस्तु; पादपीठ।

पदासीन- *वि.* [सं.] कुनै पद वा दर्जामा रहेको; ओहदादार; पदारूढ।

पदाहत- *वि.* [सं.] लात्तीले हानिएको; पादप्रहार गरिएको।

पदुवा- *वि.* [पाद्+उवा] धेरै अपानवायु छाड्ने; ज्यादा पादिरहने। स्त्री. पदुवी; पदुवै।

पदेन- *वि.* [सं.] १. पदमा रहुन्जेलको; बहाल भएसम्मको। २. पदका हैसियतले वा पदका सम्बन्धबाट उपलब्ध वा नियुक्त।

पदोन्नति- *ना.* [सं.] कर्मचारीहरूको भइरहेको दर्जाबाट माथिल्लो दर्जामा वृद्धि हुने काम; पदवृद्धि; प्रमोसन; बढुवा।

पदौरे/पद्दु- *वि.* [पाद+औरे/ऊ] १. धेरै पादिरहने; पदुवा; पधुरो। २. बेकम्मा; रद्दी; काम नलाग्ने; तुच्छ। ३. लाछी।

पद्धति- *ना.* [सं.] १. बाटो; मार्ग। २. कुनै काम गर्ने सिलसिलेवार नियम; कार्यप्रणाली। ३. कार्यविधि। ४. तरिका; रीत; रिवाज; परिपाटी। ५. कुनै कर्म वा संस्कारको विधिविधान लेखिएको पुस्तक।

पद्दु- *वि.* हे. पद्दु।

पद्म- *ना.* [सं.] १. कमलको फूल। २. कमलको बोट। ३. सामुद्रिक शास्त्रअनुसार हत्केला वा पैतालामा हुने सौभाग्यसूचक चिह्न। ४. कमलका आकारको विष्णुको एक हतियार। ५. कुबेरका नौ खजानामध्ये एक खजानाको नाम। ६. हात्तीको सुँड वा गालामा बनाइने चित्र। ७. अष्ट नागमध्ये एक। ८. अठार पुराणमध्ये एक। ९. एक प्रकारको योगासन। १०. गणितमा १,००,००,००,००,००,००,००० को सङ्ख्या। ११. वास्तु वा मूर्तिमा प्रयोग हुने अङ्गुलको दुई गुना बराबरको नाप; कला एवं कोलक बराबरको नाप; मात्राको दुई गुना बराबरको नाप; अक्षि एवं अश्विनी बराबरको नाप।

पद्मकुन्द- *ना.* कमलको जरा।

पद्मकर्णिका- *ना.* कमलका फूलका बिचको गट्टो; कमलको बीजकोष।

पद्मकाष्ठ- *ना.* पैयुँ।

पद्मकेशर- *ना.* कमलका फूलभित्र हुने सुगन्धी धुलो; पद्मकर्णिका।

पद्मचारिणी- *ना.* १. पदमचाल्नु। २. शमी। ३. सयपत्रीको फूल।

पद्मज- *ना.* ब्रह्मा।

पद्मजा- *ना.* लक्ष्मी (देवी)।

पद्मतन्तु- *ना.* कमलका नालभित्रको मसिनो धागो; मृणाल।

पद्मनाभ- *ना.* १. नाभिबाट कमल उम्रिएका विष्णु। २. शत्रुले प्रहार गरेको अस्त्र रोक्ने मन्त्र।

पद्मनिधि- *ना.* कुबेरका नौवटा खानीमध्ये एक; पद्म।

पद्मनेत्र- *वि.* कमलका फूलका पत्ती जस्तै आँखा हुने; कमलपत्राक्ष।

पद्मपाणि- *वि.* १. कमल हातमा लिने। *ना.* २. विष्णु। ३. ब्रह्मा। ४. गौतम बुद्धको एक विशेष किसिमको मूर्ति। ५. लोकेश्वर, बोधिसत्त्व आदिको विशेष मुद्रा। ६. अमिताभ बुद्धका छोरा एक बोधिसत्त्व ; पञ्च बोधिसत्त्व मध्ये एक।

पद्मपुराण- *ना.* अठार महापुराणमध्ये एक।

पद्मबन्ध- *ना.* कमलका फूलको आकार पारी अक्षरहरू लेखिएको एक चित्रकाव्य।

पद्मबन्धु- *ना.* १. कमलका मित्र समान भएका सूर्य। २. कमलसँग ज्यादै हितैषिता राख्ने भमरो।

पद्मबीज- *ना.* कमलको गट्टा; कमलको बीज।

पद्मराग- *ना.* एक किसिमको बहुमूल्य रातो मणि; माणिक।

पद्मरेखा- *ना.* सामुद्रिक शास्त्रअनुसार हत्केलामा हुने कमलका आकारको सौभाग्यसूचक रेखा।

पद्मलोचन- *ना.* कमलका दलका आकारजस्ता आँखा हुने; पद्मनेत्र (विष्णु)।

पद्मवीज- *ना.* हे. पद्मबीज।

पद्मसम्भव- *ना.* १. अतिसानामक बौद्ध भिक्षुभन्दा पहिले भारतबाट नेपाल भई तिब्बत गएर बौद्धधर्मको उपदेश गर्ने एक प्रसिद्ध भिक्षु। २. ब्रह्मा।

पद्मा- *ना.* [सं.] १. लक्ष्मी। २. मनसादेवीको एक नाम। ३. ल्वाङ। ४. सयपत्री।

पद्माकर- *ना.* [सं.] १. कमल फुल्ने पोखरी वा तलाउ; कमलपोखरी। २. कमलको समूह।
पद्माक्ष- *ना.* [सं.] १. कमलगट्टा; कमलबीज। २. विष्णु। ३. सूर्य। *वि.* ४. कमलका दलको बान्कीका आँखा हुने; कमलनेत्र।
पद्मासन- *ना.* [सं.] १. दुवै पैताला तिघ्रामाथि पर्ने गरी पलेँटी मारेको आसन; एक प्रकारको योगासन। २. ब्रह्मा।
पद्मिनी- *ना.* [सं.] १. कमलिनी। २. कमल फुलेको पोखरी वा तलाउ। ३. लक्ष्मी। ४. कामशास्त्रअनुसार चार कोटिकी स्त्री; अति कोमलाङ्गी, सुशीला, रूपवती र पतिव्रता स्त्री।
पद्य- *ना.* [सं.] १. पद अर्थात् नियत मात्रा, गण आदिका नियमअनुसार प्रस्तुत हुने साहित्यिक रचना; छन्दोमय रचना। २. विभिन्न प्रवाह वा चरणमा विभाजित उपर्युक्त किसिमको गेयात्मक कृति; काव्य। *वि.* ३. पदसम्बन्धी; शब्दसम्बन्धी।
पद्यमय- *वि.* १. पद्यमा लेखिएको; छन्दोबद्ध।
पद्यात्मक- *वि.* [सं.] पद्यमा लेखिएको; पद्यप्रधान भएको; पद्यमय।
पद्यता- *ना.* पद्यात्मक हुनाको भाव, क्रिया वा स्थिति।
पधार्नु- *अ.क्रि.* [सं. पादधारण] पाउ लाग्नु; आगमन हुनु; पदार्पण गर्नु; पाल्नु।
पधाराइ- *ना.* पाउलगाइ; पदार्पण।
पधाराइनु- *क.क्रि.* पाउ लाग्ने तुल्याइनु।
पधाराउनु- *प्रे.क्रि.* पाउ लाग्ने तुल्याउनु।
पधार्‍याइ- *ना.* पधारिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पधुरो- *वि.* [पद्धू+उरो] पदुवा; पद्धू।
पधेरो- *ना.* [सं. पत्रकीट] १. पातमा लाग्ने, पटपट शब्द निकाल्ने र ठस्स गनाउने एक जातको दुर्गन्धी किरो; पतेरो। २. कुवा; पँधेरो।
पधौरे- *वि.* [पदौरे] पदुवा; पदौरे।
पन$_{1}$- *प्रत्य.* [सं. प्रण] भाववाचक नामशब्द बनाउनका निम्ति गुणवाचक वा जातिवाचक शब्दका पछाडि गाँसिने एक प्रत्यय; पना। (जस्तै- राम्रोपन, बुढोपन, भेडोपन इ.)।
पन$_{2}$- *ना.* [सं. प्रण] पक्षपात; पनपच्छे।
पनडुब्बा- *ना.* [पानी+डुब्+आ] पानीभित्र लुकेर रहने र कुनै मानिस पानीका छेउछाउमा गएमा तानेर डुबाउँछ भनी लोकले पत्याएको एक प्रकारको पानीभूत।
पनडुब्बी- *ना.* पानीभित्रभित्रै चल्ने एक प्रकारको जहान; सवमेरिन।
पनपक्ष- *ना.* [पन+पक्ष] विवेक वा न्यायको विचार नगरी कसैको पक्ष लिने काम; ओड; पनपच्छे; पक्षपात।
पनपक्षी- *वि.* पनपक्ष गर्ने; पक्षपाती।
पनपच्छे- *ना.* [पन+पच्छे] पक्षपात; पनपक्ष।
पनबिजुली- *ना.* [पानी+बिजुली] जलप्रवाहको वैज्ञानिक ढङ्गले गरिएको प्रयोगबाट उत्पन्न हुने विद्युत्शक्ति वा बिजुली।
पना- *प्रत्य.* [पन+आ] १. पन (रातोपना; जिउँदोपना इ.)। *ना.* २. विशेषता; गुण; बाना।
पनाति- *ना.* [सं. प्रनप्तृ] नाति वा नातिनीको छोरो; छोरा वा छोरीको नाति।
पनातिनी- *ना.* नाति वा नातिनीकी छोरी; छोरा वा छोरीकी नातिनी।
पनातिने- *वि.* [पनातिनी+ए] पनाति वा पनातिनीसित सम्बन्ध भएको।
पनातिने जुवाइँ/ज्वाइँ- *ना.* पनातिनीको लोग्ने वा पति।
पनातिने बुहारी- *ना.* पनातिकी स्वास्नी वा पत्नी।
पनाली- *ना.* [सं. प्रणाली] पानी बग्ने नल; कुलो; ढल।
पनालो- *ना.* [सं. प्रणाल] ठुलो आकारको पनाली।
पनि- *क्रि.वि.* [सं. पुनः > पण+इ] समेत; सहित; लगायत।
पनिउँ- *ना.* समात्नेतिर डोलो वा चेप्टो भएको अनि अगाडिपट्टि चेप्टो र फराकिलो रहेको, भात आदि चलाउने वा पस्कने दाबिलोजस्तो साधन; पन्युँ।
पनिर- *ना.* [फा. पनीर] १. दुध फटाएको छोक्रा; छेना। २. पानी निचोरिएको दही।
पनेर- *ना.* [सं. पर्णतरु] १. लाम्चा र ठुला पात, पहेँलो फूल र गोला फल फल्ने सानो एक जातको काँडादार बोट। २. त्यसैको फल।
पनेरु- *ना.* [सं. पर्णतरु] दाँती परेका पात हुने आलुबखडाजत्रो एक जातको निलो फल।
पनेरू- *ना.* ब्राह्मण जातिको एक थर।
पनेरो$_{1}$- *ना.* [पतेरो] हे. पँधेरो।
पनेरो$_{2}$- *ना.* [सं. पानीयगृह] पँधेरो; कुवा।
पनेर्नी- *ना.* पनेरामा पानी लिन जाने आइमाई; पँधेर्नी।
पनेला- *ना.* [अङ्. फ्लानेल] गाढा कालो र टल्कने एक जातको कपडा; फलाटिन।
पनेलो- *वि.* [पानी+एलो] हे. पन्यालो; तरल।
पनौती- *ना.* बाहबर्से मेला लाग्ने काभ्रे जिल्लाको एक ठाउँ।
पनौतो- *वि.* [पानी+औतो] सधैँ पानी लागिरहने; पानी पुग्ने (जग्गा)।
पनौनी- *ना.* [सं. प्राप्त > पाउ+औनी] हराएको वस्तु भेट्टाएबापत दिइने इनाम।
पन्च- *ना.* [अङ्.] छाला, कागज आदिमा सानो बाटुलो प्वाल पार्ने साधन वा सामान।
पन्चट/पन्चर- *ना.* [अङ्. पङ्क्चर] १. भकुन्डो, मोटर, साइकल आदिमा हावा भरिएको ठाउँमा प्वाल परी हावा छिर्ने कार्य, रबर आदिको ट्युबबाट प्वाल पर्दा हुने, भरिराखेको हावाको उम्काइ। *वि.* २. त्यसरी हावा बाहिरिन गई बेकम्मा भएको। ३. रद्दी; थोत्रो।
पन्चान्नब्बे- *ना.* [सं. पञ्चनवति] १. पाँच र नब्बेका योगबाट बनेको सङ्ख्या; चौरान्नब्बेपछिको सङ्ख्या। *वि.* २. नब्बे र पाँचका योगको।
पन्चान्नब्बेऔँ/पन्चानब्बेयौँ- गणनाका क्रमले पन्चान्नब्बे सङ्ख्यामा पर्ने; पन्चान्नब्बे सङ्ख्याको।
पन्चाली- *ना.* [सं. पञ्चवलि] हे. पञ्चवलि।
पन्चे- *वि.* [सं. पञ्च+ए] दुनोटमा पाँच दोबर; पाँच गुना। *ना.* २. पञ्चलाई गाली गर्ने शब्द।
पन्चेन लामा- *ना.* [भो. ब.] तिब्बतको तासीलुम्पो नाउँ भएका गुम्बाका प्रधान धर्मगुरु; तासीलामा।
पन्चे माटो- *ना.* पानी नछिर्ने खालको, पहेँलो किसिमको माटो।
पन्चै- *वि.* [सं. पञ्च+ऐ] हे. पन्चे।

पन्चै बाजा- *ना.* दमाईं, कुस्ले आदिले बजाउने सनई, ट्याम्को, दमाहा, भ्याम्टा, ढोलकी बाजा; नेपाली संस्कृतिअनुसार शुभ कार्यमा बजाइने उक्त पाँच प्रकारका बाजा।

पन्चौली- *वि.* [सं. पञ्च+ने. औली] पञ्चायती।

पन्चौली सभा- *ना.* पञ्चायती सभा।

पन्छनु- *अ.क्रि.* [पन्सनु] रजस्वला हुनु; नछुने हुनु; पर सर्नु; टक्रिनु।

पन्छाइ- *ना.* पन्छने वा पन्छाउने क्रियाप्रक्रिया।

पन्छाइनु- *क.क्रि.* पन्छाउने काम गरिनु; पर सारिनु।

पन्छाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पर सार्नु; हे. पन्साउनु।

पन्छिनु$_1$- *अ.क्रि.* [पन्सि+नु] हे. मन्सिनु।

पन्छिनु$_2$- *अ.क्रि.* [पन्छनु] १. पर सर्नु; छुट्टिनु। २. अलग रहनु; हट्नु; टाढा पुग्नु। ३. टर्नु। ४. पन्छनु।

पन्छी- *ना.* [सं. पक्षी] पखेटा हुने, आकाशमा उड्ने र अन्डाबाट बच्चा पार्ने प्राणी; चरो; पक्षी; पङ्खी; दोपाया।

पन्छ्याइ- *ना.* [√ पन्छि (+आइ)] १. पन्छिने क्रिया वा प्रक्रिया। २. मन्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।

पन्छ्याहट- *ना.* पन्छ्याइ।

पन्जा- *ना.* [फा. पन्ज, सं. पञ्च+आ] १. हात वा गोडाका पाँच औँलाको समूह। २. पाँच औँलासहितको हत्केलो; लबटो; पौँजा। ३. तास वा गन्जिफाको पाँच फुट्टीको पत्ती। ४. पाँच, नौ र एक कौडा ठाडा हुँदा पर्ने जुवाको खेलको एक दाउ। ५. पासाको खेलमा दुई पासामा दुवा-दुवा र एक पासामा पोट पर्दा हुने एक दाउ। ६. गलैँचा बुन्दा तानको तनोट र बुनोटको धागो मिलाउन ठोकिने साधन। ७. पाँच औँलालगायत हत्केलादेखि मणिबन्धसम्म वा त्यसभन्दा केही माथिसम्म लगाइने सुती, ऊनी, प्लास्टिक, छाला आदिको खोल।

पन्जा छाप- *ना.* पाँच औँलाको सामूहिक छाप।

पन्जा पत्र- *ना.* राजाबाट बाहुलीद्वारा सिँदुर रङको छाप लगाई बक्स भएको ऐन, सबाल, सनद आदि।

पन्जाब- *ना.* [फा. पञ्जाब < सं. पञ्चाप] भारतको उत्तर- पश्चिमी भागमा पर्ने भारत र पाकिस्तानमा विभाजित भएको एक प्रदेश।

पन्जाबी- *वि.* [पन्जाब+ई] १. पन्जाब प्रान्तको; पन्जाबसम्बन्धी। २. पन्जाबमा बनेको, भएको वा रहेको। *ना.* ३. पन्जाबको भाषा वा निवासी। ४. बिचमा साठो हाली पत्रैपत्र तथा चिरैचिरा पारेर घिउमा पकाइएको, मैदाका पिठाको एक प्रकारको रोटी।

पन्जाबी कुर्था- *ना.* आङ, कम्मर आदि चिटिक्क मिल्ने गरी तयार गरिएको जनाना कुर्था।

पन्जाबी सुट- *ना.* लामो सुलुत्त परेको कुर्था र सुरुवालको जाँघ ठुलो हुने, मोहोतामा खिप राखेर बनाइने जोडी पोसाक।

पन्जाबी सुरुवाल- *ना.* कम्मरमा इँजार बाँधिने, जाँघ खुकुलो हुने, मोहोता साँघुरो पारी कलले बाक्लै तगेर सिइएको सुरुवाल।

पन्जु- *ना.* [पन्जा+ऊ] दुई दुवा र एउटामा पोट आउँदा पर्ने पासाको खेलको एक दाउ।

पन्डर- *ना.* [सं. पाण्डुर] पानका आकारका पात हुने, भेट्नातिर गट्टाजस्तो हुने, सेता फूल फुल्ने र काला साना फल फल्ने, राता धर्का भएको हरियो डाँठ हुने, एक जातको लहरो; त्यसैको फूल। (आयुर्वेदमा यसको गुण खटिरा नाश गर्ने र आँखाको हित गर्ने भनी लेखिएको छ)।

पन्तरो- *ना.* [पत्तरो< सं. पत्र] सानोतिनो कुटुरो; पोको; पुन्तुरो।

पन्थ- *ना.* [सं. पन्था] १. बाटो; मार्ग। २. कुनै विचार वा दर्शनको सम्प्रदाय; धर्म। ३. कुनै किसिमको विचार वा दर्शनको मत; सिद्धान्त।

पन्थी- *वि.* १. बाटो हिँड्ने; यात्री; बटुवा। *ना.* २. कुनै सम्प्रदायको अनुयायी। ३. एक नेपाली थर।

पन्ध्र- *ना.* [सं. पञ्चदश] कथ्य. पन्द्र पनि। १. दश र पाँचको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; चौधपछि आउने सङ्ख्या; १५-को अङ्क। *वि.* २. दश र पाँचका योगसङ्ख्याको; गन्तीका क्रममा चौधपछि आउने।

पन्ध्र पोल- *ना.* पौने एक बिसौली।

पन्ध्रौँ- *वि.* गणनाका क्रमले चौधपछिको सङ्ख्यामा पर्ने; पन्ध्र सङ्ख्याको।

पन्ना$_1$- *वि.* [सं. प्राज्ञ > प्रा. पञ्ञा] विषयवस्तुमा अत्यन्त निपुण; धेरै जान्ने; सिपालु।

पन्ना$_2$- *ना.* [प्रा. पण्ण< सं. पर्ण] १. पुस्तक, कापी आदिको पाना; पातो। २. हरियो वा निलो रङको एक जातको बहुमूल्य रत्न; नीलमणि; चन्द्रमणि।

पन्याइ- *ना.* [√ पन्याउ (+आइ)] पन्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

पन्याइनु- *क.क्रि.* पन्याउने काम गरिनु; खेतमा पानी लगाइनु।

पन्याइलो- *वि.* पानीको कमी नभएको (खेत आदि)।

पन्याउनु- *स.क्रि.* [पानी+याउ+नु] खेतमा पानी लगाउनु; बालीनालीमा पानी पटाउनु; सिँचाइ गर्नु।

पन्यालो- *वि.* [पानी+आलो] १. कुनै तरल पदार्थ पानीजस्तो पातलो बनेको; पानी झैँ पातलो; पनेलो; तरल। २. भित्र पानी भएको र पानीकै जस्तो स्वाद हुने (काँक्रो, पानीअमला आदिजस्तो)।

पन्युँ- *ना.* [√ पनिउँ] भात चलाइने वा पस्किने, दाबिलाका छाँटको प्रायः धातुको साधन; पनिउँ।

पन्साइ- *ना.* [√ पन्साउ (+आइ)] पन्साउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; पन्छाइ।

पन्साइनु- *क.क्रि.* पन्साउने काम गरिनु; कुनै वस्तुलाई वरबाट पर सारिनु।

पन्साउनु- *स.क्रि.* [सं. प्र+नस्+आउ+नु] १. कुनै वस्तुलाई पर सार्नु; हटाउनु; पन्छाउनु। २. कुनै वस्तुलाई अलग राख्नु; छुट्ट्याउनु। ३. मन नपरेका व्यक्ति वा विषयलाई आफूबाट अलग गर्नु; हटाउनु; पन्छाउनु। ४. देवता, भूतप्रेत आदिका निम्ति केही वस्तु पर सार्नु; छुट्ट्याएर राख्नु।

पन्सिनु- *अ.क्रि.* १. अलग्ग बस्नु; पर सर्नु; छुट्टिनु। २. हट्नु; टाढा जानु वा पुग्नु। ३. टरेर जानु; टर्नु; पन्छिनु। ४. पन्साउने काम हुनु; पन्साइ माग्नु।

पन्स्याइ- *ना.* पन्सिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पन्स्याहट- *ना.* पन्छ्याइ।

पपरी- *ना.* [तुल. फा. परी = पखेटावाली] चमेरो (पक्षी)।
पपलिन- *ना.* [अङ्.] कटन र सिल्कसमेत मिसी तयार गरिएको एक प्रकारको कपडा।
पपिता- *ना.* [सं. पारेवत] अँडिरका जस्ता पात हुने, प्रायः हाँगाबिँगा नहुने, पहेँलो फूल फुल्ने, भेट्नातिर विशेष डल्लो र फुकेको हुँदै टुप्पातिर केही पातलो हुने लाम्चा भावका ठुला फल टुप्पानेरै झुत्तिने एक जातको बोट; त्यसै बोटको फल पाकेपछि गुदी पहेँलो रङको र गुलियो स्वादको हुने र भित्र काला बियाँ हुने फल; मेवा; पविता। (यसका फललाई शक्तिवर्धक र पाचनशील मानिएको छ।)
पपिता फोर्ट- *ना.* मेवाको फलबाट तयार, एक पाचनकारी औषधी।
पप्पी- *ना.* पातहरूमा काँडैकाँडा हुने एक जातको बिरुवा।
पप्लु- *ना.* [अङ्.] १. तीन जोर तास मिलाएर रमी वा साइटिङका ढाँचाले खेलिने एक प्रकारको तास-खेल। २. सो खेलमा जोकर पल्टिएकै रङको माथिल्लो दोस्रो पत्ती।
पबितो/पबित्तो- *वि.* हे. पगितो।
पब्लिक- *ना.* [अङ्.] १. सर्वसाधारण मानिस; जनता; प्रजा। *वि.* २. जनतासम्बन्धी; जनताको।
पब्लिक कम्पनी- *ना.* कम्पनी- कानुनअनुसार चलेको, जनतामा नै स्वामित्व रहेको संस्था।
पब्लिक कम्पनी लिमिटेड- *ना.* कम्पनी कानुनअनुसार चलेको, जनसमूहमा नै त्यसको स्वामित्व रहेको व्यवसायमूलक संस्था।
पब्लिक सर्भिस कमिसन- *ना.* लोकसेवा आयोग।
पम्प- *ना.* [अङ्.] १. पानीको नाला; पाइप। २. साइकिल, मोटर आदिका ट्युबमा हावा भर्ने साधन। ३. पानी वा रङ घोलिएको तरल पदार्थ चुसेर फ्याँक्ने वा छ्याप्ने साधन; पचका; पिच्कारी। ४. फित्ता बाँध्न नपर्ने एक छाँटको खुला र हलुका जुत्ता।
पब्लिक सेट- *ना.* होचो ठाउँमा भएको वा भुइँभित्रको पानीलाई अग्लो ठाउँमा तान्नुपर्दा प्रयोग गरिने यन्त्र; सिँचाइका लागि प्रयोगमा ल्याइने दमकल।
पम्पास- *ना.* [अङ्.] दक्षिण अमेरिकामा रहेको अर्जेन्टिना राज्यको समशीतोष्ण तृणभूमि; घाँसे मैदान।
पम्पु- *ना.* [पम्प+उ] हे. पम्प (हावा भर्ने साधन)।
पम्फा- *ना.* [सं. पम्पा] १. मसिनो भुवा र कमलो पत्र हुने एक जातको लेकाली फूल। *वि.* २. सुन्दरताको अभिमान भएकी (स्त्री) ३. सानोतिनो कुरामा पनि दुःख मान्ने; पिन्चे।
पय- *ना.* [सं.] १. दुध। २. पानी।
पयठ- *ना.* [प्रा. पयट्ठ< सं. पदस्थ] १. कुनै गह्रौँ वस्तुका निम्ति दिइने भर; आड; सहारा; पैठ। २. ठेल्ने काम; पेलाइ।
पयर- *ना.* [प्रा. पयड< सं. पदट] पाउ; गोडो; खुट्टो।
पयस्विनी- *ना.* [सं.] १. निरन्तर पानी बगिरहने नदी। २. प्रशस्त मात्रामा दुध आउने गाई; दुहुनू गाई।
पयो- *ना.* डोरीको बटारिएको आँठो; डोरीका दुई वा दुईभन्दा बढी बटारिएका आँठामध्ये एक; पोयो।
पयोधर- *ना.* [सं.] १. पानी धारण गर्ने वा बोक्ने पदार्थ; मेघ। २. दुध धारण गर्ने वा रहने अङ्ग; स्तन; फाँचो।
पयोधा/पयोधि/पयोनिधि- *ना.* [सं.] १. समुद्र। २. बादल।
पयोव्रत- *ना.* [सं.] उत्तम सन्तान पैदा होस् भनी महिनादिनसम्म दुध मात्र खाएर लिइने एक किसिमको व्रत।
पर्नु- *अ.क्रि.* [सं. पतन] १. खस्नु; झर्नु; गिर्नु। २. आइलाग्नु। ३. संयुक्त हुनु; मिल्नु। ४. आवश्यक हुनु; जरुरत हुनु। ५. बल्नु, सल्कनु। ६. संयोग हुनु; जरुरत हुनु। ७. ठिकठाक हुनु; तयार हुनु। ८. कुनै काम गर्ने स्थिति हुनु।
परःपुंसा- *ना.* [सं.] आफ्ना पतिदेखि असन्तुष्ट भएर परपुरुषसँग शारीरिक सम्बन्ध राख्ने आइमाई।
परःश्व- *क्रि.वि.* [सं.] पर्सि; भोलिको भोलि वा निपर्सिको हिजो।
पर- *पू.स.* [सं.] १. शब्दको आरम्भमा जोडिएर आफूदेखि भिन्न, पराई, अर्काको, पछिको आदि जनाउने पूर्वसर्ग (परदेश, परतन्त्र, परलोक इ.)। *प.स.* २. शब्दका अन्तमा लागेर निमग्न, तल्लीन, उद्यत आदि अर्थ बुझाउने एक प्रत्यय (स्वार्थपर, तत्पर इ.)। *वि.* ३. पराई; अर्को; भिन्न। *क्रि.वि.* ४. टाढा; दूर।
परक- *प.स.* [सं.] शब्दका अन्तमा गाँसिई पछि लागेर, सम्बन्धित आदि अर्थ बुझाउने एक प्रत्यय (जस्तै- बुद्धिपरक, भावपरक, वस्तुपरक इ.)।
परकम्प- *ना.* [सं.] ठुलो भूकम्प भइसकेपछि फेरि-फेरि हुने ससाना कम्प।
परकाय प्रवेश- *ना.* [सं.] १. योगबलद्वारा अर्काको मृत शरीरमा आफ्नो आत्माको प्रवेश गराउने काम वा साधन। २. मरेका मान्छेलाई आफ्नो आत्मा दिएर बचाउने र आफू मर्ने यौगिक विधि।
परकीय- *वि.* [सं.] अर्कासँग सम्बन्ध रहेको; अर्काको; अन्य जनको; पराईको।
परकीया- *ना.* १. गुप्त तबरले परपुरुषसित प्रेम गर्ने नायिका; नाट्यशास्त्रअनुसार नायिकाका मुख्य दुई भेदमध्ये एक। २. अर्काकी पत्नी; परस्त्री; परनारी।
परको- *वि.* [पर+को] टाढाको; बिरानो; नाता सम्बन्ध नलाग्ने। स्त्री. परकी।
परक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. परक+क] १. कुनै वस्तु निमोठिने गरी बटारेर। २. प्राणी आदिको मुन्टो बटारिने किसिमले। ३. तेल, घिउ आदिमा तरकारी आदि भुट्ताको आवाज निक्लने गरी। ४. चाम्रो वस्तु (उखु, मकैको ढोड आदि) भाँचिने वा भाँच्ने किसिमले।
परक्षेत्र- *ना.* [सं.] १. पराईको वा अर्काको शरीर। २. अर्काको जग्गाजमिन। ३. अर्काकी स्वास्नी; परस्त्री।
परख- *ना.* [परीक्खण< सं. परीक्षण] कुनै वस्तुमा रहेको गुणदोष, राम्रोनराम्रो आदि हेर्ने, जाँच्ने वा पर्गेल्ने काम; परीक्षा; पारख।
परखिया- *ना.* सातसाले क्रान्तिपूर्व तराईका मालअड्डाको नौसिन्दाभन्दा तलको अनि लेखनदासभन्दा माथिको कर्मचारी।
परगन्ना- *ना.* [फा. पर्गन] प्रशासकीय दृष्टिले धेरै मौजा मिलाएर बनेको इलाका; भूमिप्रशासन लागु हुनुभन्दा पहिले तराईका मौजे, तप्पालाई दिइएको संज्ञा; प्रगन्ना।
परगेल्नु- *स.क्रि.* [सं. परिग्रहण] १. मिसिएको वा छ्यासमिस भएका धेरै वस्तुको समूहबाट प्रत्येक वस्तु अलग-अलग छुट्ट्याउनु;

छान्नु। २. केलाउनु; अनावश्यक वस्तुलाई फ्याँक्ने र आवश्यक वस्तुलाई राख्ने काम गर्नु। ३. नाउँ काढेर बोलाउनु; नाउँ किट्नु।

परगेलाइ- *ना.* परगेल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

परगेलाइनु- *क.क्रि.* परगेल्न लाइनु।

परगेलाउनु- *प्रे.क्रि.* परगेल्न लाउनु।

परगेलाहट- *ना.* परगेल्ने स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।

परगेलिनु- *क.क्रि.* परगेल्ने काम गरिनु।

परचक्र- *ना.* [सं.] १. शत्रुको राष्ट्र वा सेना। २. शत्रुको आक्रमण। ३. शत्रुको कूटनैतिक चाल।

परचक्री- *वि.* १. अर्को; पराई। *ना.* २. आफन्तदेखि अतिरिक्त व्यक्ति; पराई मानिस।

परच्छन्द- *वि.* [सं.] अर्काका अधीनमा रहेको; पराधीन; परतन्त्र।

परच्छन्दानुवर्ती- *वि.* अर्काका इच्छाअनुसार काम गर्ने; अर्काको इसारामा नाच्ने; पराधीन; परमुख।

परजात- *वि.* [सं.] १. अर्काबाट उत्पन्न भएको; अन्यज। २. अर्काेद्वारा पालिएको। *ना.* ३. नोकर; कमारो। ४. कोइली। ५. फड्केलो सन्तान; क्षेत्रज।

परजीवी- *वि.* [सं.] १. अरूका भरमा बाँच्ने; अर्काका आश्रयमा रहेको। २. आफ्नो स्वतन्त्र जरा नहुने (आकाशबेली) र भए पनि अरू वृक्षको बोक्राबाट रस चुसी बाँच्ने (सुनाखरी आदि झैं वनस्पति)।

परजीवी कीटाणु- *ना.* अन्य प्राणीको शरीरको रगत आदि चुसेर बाँच्ने जुम्रा, चमजुम्रा, जुका, किर्ना आदिजस्ता कीटाणु।

परञ्च- *अव्य.* [सं.] १. अरू पनि; फेरि पनि; अझ पनि। २. तर पनि; तापनि।

परञ्जय- *वि.* [सं.] १. शत्रुलाई जित्ने; शत्रुलाई हराउने। *ना.* २. वरुण।

परतः- *क्रि.वि.* [सं.] १.अर्कासितबाट; अर्काबाट; अरूबाट। २. शत्रुबाट। ३. भविष्यमा; पछि।

परत- *ना.* [सं. पत्र] पृथ्वीको बाहिरी खँदिलो तह; भूतल।

परतन्त्र- *वि.* [सं.] अर्काका अधीनमा रहेको; स्वतन्त्र हुन नपाएको; पराधीन।

परतिर- *क्रि.वि.* [पर+तिर] कथ्य. पल्तिर पनि। १. वरको विपरीतपट्टि; उतातिर; त्यतातिर। २. टाढा; अलग्ग।

परत्र- *क्रि.वि.* [सं.] १. अर्का ठाउँमा; अन्य स्थानमा; अन्यत्र। २.परलोकमा; दोस्रो कल्पित लोकमा। ३. पछि; भविष्यमा। *ना.* ४. परलोक; पुनर्जन्म।

परथन- *ना.* [पथार+अन] रोटी बेल्दा लगाउने फुको पिठो।

परदारा- *ना.* [सं.] अर्काकी स्त्री; पराई स्वास्नीमान्छे; परस्त्री।

परदारी- *वि.* परस्त्रीसँग गमन गर्ने; व्यभिचारी; नाठो।

परदेवता- *ना.* [सं.] १. परमात्मा; परब्रह्म। २. विजातिको देउता।

परदेश- *ना.* [सं.] १. आफ्नो देशदेखि भिन्न देश; अर्काको देश; विदेश। २. शत्रुको देश। ३. आफू बसेका ठाउँदेखि टाढाको ठाउँ; दूर देश।

परदेश सेवा पदक- *ना.* २०२० साल पौष ११ गते संस्थापित, संयुक्त राष्ट्रसङ्घका आह्वानमा वा मित्रराष्ट्रको सहायतार्थ परदेशमा गएर सैनिक सेवा गर्ने नेपाली सैनिकलाई प्रदान गर्ने गरिएको एक राष्ट्रिय पदक।

परदेशी- *वि.* १. परदेशमा रहने; परदेशको। २. अर्काका देशमा रहने; विदेशमा बस्ने; विदेशी ३. प्रवासमा रहने; प्रवासी। *ना.* ४. परदेशबाट फर्केर आएको व्यक्ति।

परद्रोह- *ना.* [सं.] अरूको रिस गर्ने काम; अर्कासँगको वैरभाव।

परद्रोही- *वि.* अरूको रिस गर्ने; अर्कासँग वैरभाव राख्ने।

परधन- *ना.* [सं.] अर्काको धन; पराईको सम्पत्ति।

परधर्म- *ना.* [सं.] आफूले मानिआएदेखि भिन्न धर्म; अर्काको धर्म; इतरधर्म, अन्य धर्म।

परधाम- *ना.* [सं.] १. वैकुण्ठ। २. परमेश्वर। ३. विष्णु।

परन्तु- *संयो.* [सं.] १. पहिलो कथनको विरोध दर्साउने सम्बन्धमा आउने संयोजक; तर; किन्तु। *ना.* २. अन्त। ३. आखिरको समय; अन्तिम समय।

परपक्ष- *ना.* [सं.] १. अर्काको ओड वा पक्ष; विरोधी पक्ष। २. विरोधी मत; विरोधी पक्षको मत।

परपक्ष ग्राही- *वि.* १. आफ्नो दल वा पक्ष छाडेर दोस्रो दल वा पक्ष ग्रहण गर्ने। *ना.* २. आफ्नो विश्वास वा सिद्धान्त त्यागेर अर्काको विचार वा सिद्धान्त ग्रहण गर्ने व्यक्ति।

परपजनी- *ना.* [(द्वि.) पजनी] पजनी र सोसँग सम्बन्धित सरुवा, बढुवा, खोसुवा आदि कारबाई; पुनर्गठन।

परपर- *क्रि.वि.* [अ.मू. पर्+अ (द्वि.)] १. खारिएका तेल वा घिउमा तरकारी आदि भुट्दा शब्द आउने किसिमले। २. धमाधम निमोठ्ने वा बटार्ने गरी। ३. बिँगठिने चालसँग। ४. टिमुर आदि खाँदा जिब्रामा हलुको पीडा हुने किसिमले। *ना.* ५. त्यस्तो शब्द वा पीडा।

परपरती- *क्रि.वि.* अझै परपर हुने गरी।

परपराइ- *ना.* परपर ध्वनि उत्पन्न हुने वा परपर पीडाको अनुभव हुने क्रिया-प्रक्रिया।

परपराइनु- *क.क्रि.* १. परपरती बटारिनु। २. परपरती भुटिनु। *अ.क्रि.* ३. परपर पीडाको अनुभव होइनु।

परपराउनु- *स.क्रि.* १. परपरती भुट्नु वा बटार्नु। *अ.क्रि.* २. परपरको अनुभव हुनु।

परपरागण- *ना.* [सं.] एउटा फूलको शुक्रकीट अर्का फूलको डिम्बसँग मिलेर बीजाणु बन्ने प्रक्रिया।

परपराहट- *ना.* [परपर+आहट] परपराउने स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।

परपरिनु$_1$- *अ.क्रि.* [परपर+इ+नु] १. एक-अर्कोसँग नमिल्ने हुनु; बाउँठिनु; बिभिन्डिनु। २. परपर हुनु; टाढिनु।

परपरिनु$_2$- *अ.क्रि.* [परपर+ई+नु] परपऱ्याउनु।

परपरी- *क्रि.वि.* [परपर+ई] परपर; परपरती।

परपरे- *वि.* [परपर+ए] परपर गर्ने; बिँगठिने चालको।

परपरै- *क्रि.वि.* [पर+पर+ऐ] १. छेउमा नपरी; टाढटाढै। २. पृथक्-पृथक्।

परपऱ्याइ- *ना.* [√ परपरि (+याइ)] परपरिने क्रिया वा प्रक्रिया।

परपऱ्याइ- *ना.* परपऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

परपऱ्याइनु- *अ.क्रि.* १. जिब्रामा हलुको पीडा होइनु; रमरम भइनु। *क.क्रि.* २. परक्क परिनु; दोबारिनु; परपरती मुटिनु।
परपऱ्याउनु- *अ.क्रि.* १. टिम्बुर, पिरिया आदि खाँदा जिब्रामा हलुको पीडा हुनु; एक किसिमको पिरो अनुभव हुनु; रमरमी लाग्नु। *स.क्रि.* २. परपरती बटार्नु वा निमोठ्नु।
परपऱ्याहट- *ना.* परपऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया; परपऱ्याइ।
परपाक- *ना.* [सं.] १. अर्काका निम्ति वा पञ्चमहायज्ञका निम्ति पकाइने खानेकुरो। २. अर्कले पकाएको खानेकुरो।
परपीडक- *वि.* [सं.] १. अर्कालाई शारीरिक वा मानसिक रूपमा दुःख दिने; अर्कालाई खुबसँग सताउने। *ना.* २. अर्कालाई पिर्ने व्यक्ति।
परपीडन- *ना.* [सं.] अर्कालाई शारीरिक वा मानसिक दुःख दिने काम; अर्कालाई सताउने वा सास्ती दिने क्रिया।
परपुरुष- *ना.* [सं.] १. सर्वसाधारण मानिसमा भन्दा गुण, शक्ति आदि बढ्ता भएको व्यक्ति; सर्वश्रेष्ठ पुरुष; परमात्मा। २. आफ्नो लोग्नेबाहेकको अन्य पुरुष; नाठो।
परप्रपौत्र- *ना.* [सं.] पनातिको छोरो; जनजाति।
परबर- *ना.* [सं. पटोल] दाँती परेका, मुटुका आकारका पात हुने, सेतो फूल फुल्ने, लहरामा फल्ने र गोलकाँक्रीका जस्ता डोला कोसा हुने, तरकारी खाइने, प्रसिद्ध फलविशेष। (आयुर्वेदमा यसको पात पित्तनाशक र पुष्टिकारक बताइएको छ।)।
परबस्ती- *ना.* [फा. परवरिश] १. पालनपोषण; सम्भरण; सम्भार। २. जीवनवृत्ति; जीवननिर्वाह।
परब्रह्म- *ना.* [सं.] १. निर्गुण, निराकार र उपाधिरहित ब्रह्म। २. ईश्वरको परम सत्ता।
परभाग्योपजीवी- *वि.* [सं.] अर्काको कमाइ वा अन्न खाएर जीविका गर्ने; अर्काको कामबाट जीवननिर्वाह गर्ने।
परम- *वि.* [सं.] १. सबभन्दा पहिलेको; आदिको; आद्य। २. सबभन्दा उत्तम; उत्कृष्ट। ३. सबैभन्दा प्रधान; सर्वप्रमुख। ४. सबैभन्दा ठुलो वा सानो; अति धेरै वा कम।
परमगति- *ना.* लोकविश्वासअनुसार मरेपछि पाइने सबभन्दा उच्च स्थिति; मोक्ष।
परमतत्त्व - *ना.* मूलतत्त्व ; ब्रह्म।
परमधाम- *ना.* १. सर्वश्रेष्ठ स्थान; स्वर्ग; वैकुण्ठ। २. परलोक। ३. मृत्यु; मरण।
परमपद- *ना.* १. सबैभन्दा उच्च पद वा स्थान; सर्वोत्तम स्थान। २. मुक्ति; मोक्ष।
परमपिता- *ना.* संसारको सबैभन्दा ठुलो मानिने ईश्वर; परमेश्वर।
परमपुरुष- *ना.* सबभन्दा ठुलो, समर्थ पुरुष; परमेश्वर; विष्णु।
परमभट्टा- *ना.* प्राचीन कालमा कमारा-कमारी किनबेच गर्दा बेच्नेले किन्नेलाई बेचबिखनको बेहोरा लेखी दिने कागत।
परम भट्टारक- *ना.* ठुला राजामहाराजाहरूले पाउने एक प्राचीन उपाधि।
परम भट्टारक महाराजाधिराज- *ना.* लिच्छविकालका राजाहरूलाई विभूषित पार्ने र सम्मान जनाउने शब्द वा प्रशस्ति।
परमर्मज्ञ- *वि.* [सं.] अर्काको मर्म जान्ने; अर्काको दुःख बुझ्ने।
परमर्षि- *ना.* [सं.] सबभन्दा ठुला ऋषि; महर्षि।
परमसत्ता- *ना.* [सं.] १. अनियन्त्रित शक्ति वा अधिकार; पूर्ण तथा अबाध सत्ता। २. अधिनायक। ३. अधिनायकत्व।
परमहंस- *ना.* [सं.] १. सन्न्यासीहरूमध्ये माथिल्लो तहको चाहिँ वर्ग वा पद। २. महात्मा। ३. परमेश्वर।
परमाकर- *ना.* [सं.] सबभन्दा उत्तम अक्षर; ॐ (ओंम्); प्रणव; ओंकार।
परमाङ्गना- *ना.* [सं.] असल शील-स्वभाव भएकी नारी; उत्तम स्त्री।
परमाङ्गी- *ना.* [फा. फरमानगी] १. राजाको वा सरकारी उच्च अधिकारीको आज्ञा; प्रमाङ्गी। २. आज्ञा; आदेश; अनुमति।
परमाणु- *ना.* [सं.] १. कुनै पदार्थको अत्यन्त सूक्ष्म कण; अति सानो कण। २. कुनै भौतिक पदार्थको निर्माण गर्ने सबभन्दा सूक्ष्म तत्त्व । ३. वास्तु वा मूर्तिमा प्रयोग हुने सबभन्दा सानो नापो।
परमाणु बम- *ना.* परमाणुका रचनामा निहित शक्तिलाई एकत्रित गरी तयार गरिएको शक्तिशाली बम।
परमाणुवाद- *ना.* संसारको सम्पूर्ण शक्ति परमाणुबाटै बनेको हो भनी भन्ने एक दार्शनिक सिद्धान्त।
परमाणुवादी- *वि.* परमाणुवादको अनुयायी।
परमात्मा- *ना.* [सं.] परब्रह्म वा परमेश्वर।
परमादेश- *ना.* [सं.] १. तल्लो अदालत, संस्था, अधिकारी आदिलाई कुनै विशिष्ट काम गर्न वा नगर्नका निम्ति सर्वोच्च अदालतले दिने आदेश।
परमाधिकार- *ना.* [सं.] सर्वोच्च शासकले मात्र प्रयोग गर्न सक्ने विशिष्ट अधिकार।
परमाधिकारी- *ना.* परमाधिकारप्राप्त व्यक्ति।
परमाधिपति- *ना.* [सं.] राष्ट्रको सर्वोच्च अधिपति (राजा, राष्ट्रपति, अध्यक्षमण्डलको सभापति इ.)।
परमाधिपत्य- *ना.* परमाधिपतिको दायित्व, पद वा अधिकार।
परमानन्द- *ना.* [सं.] १. ब्रह्माको साक्षात्कार वा त्यसका ज्ञानको सुख; ब्रह्मानन्द। २. परब्रह्म; ईश्वर। ३. अत्यन्त आनन्द; अति सुख।
परमायु- *ना.* [सं.] जीवशास्त्रले बताएको पूर्ण आयु; जीवनको सर्वाधिक आयु। (मान्छेको परमायु १०० वर्ष मानेर नेपाली समाजमा आसिक दिँदा बिसासय (एक सय बिस वर्ष) आयु होस् भनिन्छ।)
परमार्थ- *ना.* [सं.] १. सबैभन्दा महत्त्व को विषय वा अर्थ। २. मोक्ष; मुक्ति।
परमार्थ सत्य- *ना.* सबैभन्दा ठुलो सत्य; ईश्वरसिद्ध सत्य।
परमार्थवादी- *वि.* वेदान्ती; तत्त्वज्ञ।
परमार्थी- *वि.* परमार्थमा लागेको; मोक्षार्थी।
परमासन- *ना.* [सं.] राजाका अध्यक्षतामा बस्ने माथिल्लो तहको विशेष इजलास।
परमुखापेक्षी- *वि.* [सं.] आफूले परिश्रम वा कुनै उद्योग नगरीकन अर्कैको परिश्रम उद्योगबाट जीवननिर्वाह गर्ने; अर्काका भरमा बाँच्ने; परजीवी।

परमेश्वर- *ना.* [सं.] १. संसारको सृष्टि, स्थिति र संहारको कारण वा कर्ता मानिने परब्रह्म; सगुण ब्रह्म; परमात्मा। २. विष्णु। ३. शिव।
परमेश्वरी- *ना.* १. सृष्टि, स्थिति र प्रलयकी कारिणी देवी; दुर्गा; महामाया। २. परमेश्वरको शक्ति; आदिशक्ति। *वि.* ३. परमेश्वरसम्बन्धी।
परमेष्ठी- *ना.* [सं.] १. सृष्टिकर्ता ब्रह्मा। २. संहारकर्ता शिव। ३. अग्निदेव।
परम्पद- *ना.* [सं.] हे. परमपद।
परम्परा- *ना.* [सं.] १. पहिलेदेखि चलिआएको रीतिथिति; अविच्छिन्न रूपले चलिआएको क्रम वा सिलसिला; प्रथा; रूढि। २. क्रमबद्ध समूह; पङ्क्ति। ३. पद्धति; प्रणाली; अनुक्रम। ४. वंश; सन्तति।
परम्परागत- *वि.* १. परम्परादेखि चलिआएको; पहिलेदेखि हुँदै आएको। २. क्रमैसँग आएको; क्रमागत।
परम्परित- *वि.* परम्परा भएको; सिलसिला भएको; क्रमैसँग रहेको।
परम्परा रूपक- *ना.* साहित्यमा एउटालाई गरेको आरोप अर्कामा पर्न जाँदा हुने रूपक अलङ्कारको एक भेद।
परराष्ट्र- *ना.* [सं.] १. एक राष्ट्रको दृष्टिमा अर्को राष्ट्र; आफ्नो देशभन्दा भिन्दै देश; अर्को देश। २. मित्रराष्ट्र; विदेश।
परराष्ट्र नीति- *ना.* एक राष्ट्रले अर्का राष्ट्रसँग व्यवहार गर्दा तथा पारस्परिक सम्बन्ध राख्दा अँगालिने नीति वा सिद्धान्त।
परराष्ट्र मन्त्रालय- *ना.* परराष्ट्रसम्बन्धी मामिलाको काम गर्न परराष्ट्रमन्त्रीका मातहतको कार्यालय; विदेशमन्त्रालय।
परल- *वि.* [पर्+अल] १. परिरहेको; मिल्किरहेको। २. परेको; तयार गर्दा वा किन्दा लागेको (लागत वा मूल्य)।
परलोक- *ना.* [सं.] १. धर्म तथा पुराणअनुसार, मरेपछि प्राणीको आत्मा गएर रहने ठाउँ; स्वर्ग। २. मृत्यु; मरण।
परलोक गमन- *ना.* परलोकको यात्रा; मृत्यु; मरण।
परलोक प्राप्ति- *ना.* परलोकवास।
परलोकवास- *ना.* मृत्यु; मरण।
परलोकवासी- *वि.* परलोक भएको; मरेको; परलोकमा बस्ने।
परवर- *वि.* [फा. पर्वर] संरक्षण गर्ने; पालन गर्ने। (यो शब्दका अन्तमा आउँछ, जस्तै- गरिबपरवर)।
परवर्ती- *वि.* [सं.] पछि हुने; पछि रहने; पछिल्ला काँटको।
परवश- *वि.* [सं.] अर्काका अधीनमा रहेको; पराधीन; परतन्त्र।
परवशता- परवश हुनाको भाव वा स्थिति; पराधीनता।
परवाद- *ना.* [सं.] १. पहिलेदेखि चलेर आएको हल्ला; जनश्रुति; किंवदन्ती। २. अपवाद; निन्दा।
परवाह- *ना.* [फा. परवा] हे. पर्बाह।
परशु- *ना.* [सं.] बन्चरो; कुठार।
परशुराम- *ना.* विष्णुका दश अवतारमध्ये छैटौं अवतार मानिने एक ऋषि; भृगुवंशी जमदग्नि ऋषिका छोरा।
परसर्ग- *ना.* [सं.] आफू एक्लैमा स्वतन्त्र अर्थ नहुने तर कुनै धातु वा प्रातिपदिकका पछाडि गाँसिंदा विशेष अर्थ बुझाउने प्रत्ययधर्मी पद।
परस्त्री- *ना.* [सं.] आफ्नी पत्नीबाहेककी अन्य स्त्री; पराईकी स्त्री।
परस्त्रीगमन- *ना.* अर्काकी स्त्रीसँग समागम गर्ने काम; नाठोगिरी।
परस्थानीय- *वि.* [सं.] १. परतिर रहने; पल्लापट्टि रहने; पछाडि रहने। २. अर्काका स्थानको; अर्काको ठाउँसम्बन्धी।
परस्थानीय प्रजाति- *ना.* परस्थानमा रहने प्राणी वा वनस्पतिको सानो उपजाति।
परस्पर- *क्रि.वि.* [सं.] १. आफू-आफूमा; एक-अर्काका साथ; आपस-आपसमा। *ना.* २. आफूआफू; आफन्त; आपस।
परस्परता- *ना.* १. दुई बिन्दु वा वस्तुका मिल्दाजुल्दा लक्षण वा विशेषता। २. मेल; मिलाप।
परस्परोपमा- *ना.* अर्को उपमा नराखी उपमेयलाई नै उपमानको रूपमा देखाउँदा हुने उपमा अलङ्कारको एक भेद; उपमेयोपमा।
परस्व- *ना.* [सं.] अर्काको सम्पत्ति; अरूको धन; परद्रव्य।
परहित- *ना.* [सं.] अर्काको भलाइ; पराईको कल्याण।
परहितैषी- *वि.* परहित गर्ने; अरूको भलाइ चाहने।
परहेज- *ना.* [फा. फरहेज] बिरामीले हानिकारक वस्तु नखाने वा मुख बार्ने काम; पथपरहेजमा रहने काम; कुपथ्य सेवन नगर्ने काम; खानेकुराको बारना।
परहेजी- *वि.* परहेजमा रहने; स्वास्थ्यका लागि अहित हुने कुराबाट जोगिने; मुख बार्ने।
परा- *उप.* [सं.] १. शब्दका अगाडि रहेर अर्को, टाढा, अगिल्तिर, ठुलो आदि अर्थ प्रकट गर्ने उपसर्ग (जस्तै- पराक्रम, पराकाष्ठा, पराजय, परामर्श इ.)। *ना.* २. चार प्रकारका वाणीमध्ये मूलाधारमा रहेको नादरूपी पहिलो वाणी। ३. ब्रह्मविद्या। ४. गङ्गा।
पराइ- *ना.* [√ पर् (+आइ)] पर्ने क्रिया वा प्रक्रिया ।
पराइनु- *क.क्रि.* पर्न लगाइनु; पर्ने पारिनु।
पराई- *वि.* [प्रा. परय< सं. परक] १. आफूदेखि बाहेकको; अर्को; बिरानो। *ना.* २. आफन्तबाहेकको व्यक्ति; परचक्री।
पराउनु- *प्रे.क्रि.* [पर्+आउ+नु] १. पर्न लाउनु; पर्ने पार्नु। [पार्+आउ+नु] २. पार्न लाउनु; पार्ने पार्नु।
पराकाष्ठा- *ना.* [सं.] निश्चित आयाम वा विषयको अन्तिम सीमा; चरमसीमा; आखिरी हद; पल्लो फाल।
पराक्रम- *ना.* [सं.] १. शक्ति-सामर्थ्यका साथ गरिने वा हुने कुनै ठुलो काम; बहादुरी; वीरता। २. उत्साह तथा उद्यमका रूपमा गरिने कुनै राम्रो र ठुलो काम; पौरख; पुरुषार्थ। ३. अगाडि बढेर कसैमाथि आक्रमण गर्ने काम; जाइकटक; चढाइ।
पराक्रमण- *ना.* १. अर्कामाथि जाइलाग्ने काम। २. अर्कामा निहित अधिकार बलपूर्वक आफूमा हस्तान्तरित गर्ने काम।
पराक्रमी- *वि.* पराक्रम भएको; पुरुषार्थी; पौरखी।
पराक्रम्य- *वि.* आक्रमण गर्न लायकको; पराक्रमण गर्न योग्य।
पराग- *ना.* [सं.] १. फूलभित्र हुने सुगन्धी धुलो; पुष्पराज। २. नुहाउनुभन्दा पहिले घसिने सुगन्धी चूर्ण; बुकुवा। ३. चन्दन; सुगन्धी लेपन।
पराग कण- *ना.* फूलहरूका परागकेलीमा उत्पन्न हुने एक किसिमको उर्वर प्रजननशील तत्त्व ।
पराग केसर- *ना.* फूलका गुभामा पराग टाँसिएको सूत्र।
पराग कोष- *ना.* परागकणहरू रहने पुरुषेन्द्रियको एक छेउको भाग।
परागण- *ना.* [सं.] भमरा आदिले एक फूलको केसर लगेर अर्का

फूलमा हालिदिने क्रिया; पराग-सेचन; भालेपोथी फूलहरूको प्रजनन-व्यापार।

परागण कार्य- *ना.* एक फूलमा रहेका शुक्रकीट अर्का फूलका डिम्बमा पर्ने क्रिया।

परागत- *वि.* [सं.] १. परलोक भइसकेको; मरेको; मृत। २. लपेटिएको; बेरिएको। ३. फैलिएको; पाँजिएको। ४. पछिल्लो वर्णका प्रभावमा परेर अगिल्लो वर्ण पनि पछिल्लो वर्ण जस्तै भएको (जस्तै- भक्त > भत्त आदि)।

पराग सेचन- *ना.* [सं.] पूर्ण विकसित पराग एकअर्कामा सङ्क्रमण हुने र बीजाधान हुने प्रक्रिया।

पराघौँ- *वि.* [सं. पर+आघौँ] आउँदो तेस्रो वर्ष; आघौँपछिको वर्ष।

पराङ्मुख- *वि.* [सं.] १. विपरीत दिशापट्टि वा पछिल्तिर मुख फर्काएको; मुन्टो फर्काएको; विमुख। २. अनुकूल नभएको; प्रतिकूल।

पराजय- *ना.* [सं.] युद्ध, खेल, प्रतियोगिता आदिमा हार खाने काम; हार।

पराजित- *वि.* [सं.] पराजय भएको; हार खाएको; हारेको।

परात्मा- *ना.* [सं.] १. परमात्मा; परब्रह्म। २. अर्काको आत्मा।

पराधीन- *वि.* [सं.] अर्काका अधीनमा रहेको; स्वतन्त्र नभएको; परतन्त्र; परवश।

पराधीनता- *ना.* पराधीन हुनाको भाव वा अवस्था; अर्काका अधीनमा रहने काम; परतन्त्रता; परवशता।

पराधीन वाक्य- *ना.* आफू स्वतन्त्र नरही अर्काका अधीनमा रहेको वाक्य; अधीन वा आश्रित वाक्य; गौण वाक्य; अङ्गवाक्य।

परानी- *ना.* [सं. प्राणी] माकुराका आकारको, लामालामा खुट्टा हुने, कालो रङको एक प्रकारको किरो; ढिकीच्याउँ; चाकाचुली (किरो)।

परान्त- *ना.* [तुल. हि. परात = थाल] मिउँट।

परान्न- *ना.* [सं.] १. अरूले दिएको अन्न वा भोजन। २. अरूको स्वामित्व भएको अन्न।

परान्न भक्षण- *ना.* अर्काको कमाइ खाएर गरिने पेटपालो।

परान्नभोजी- *वि.* अर्काले दिएको अन्नबाट जीवननिर्वाह गर्ने; परोपजीवी।

परापर- *वि.* [सं.] १. पर तथा अपर। २. राम्रो र नराम्रो। ३. वैशेषिक दर्शनअनुसार परत्व र अपरत्व दुवै गुणले युक्त।

परापूर्व- *क्रि.वि.* [सं.] १. धेरै वर्षअघि; उहिले। *ना.* २. कुलपरम्परा; पुर्ख्यौली।

परापूर्व काल- *ना.* धेरै वर्षअघिको समय।

पराभव- *ना.* [सं.] १. पतन तथा ह्रास हुन लागेको स्थिति; नाश वा विनाशको अवस्था। २. पराजय; हार। ३. अनादर; हेला; तिरस्कार; अपमान।

पराभूत- *वि.* [सं.] १. हारेको; हार खाएको; पराजित। २. तिरस्कृत; अपमानित; हेपिएको। ३. नष्ट; भ्रष्ट।

पराभूति- *ना.* पराभव।

परामनोविज्ञान- *ना.* [सं.] १. छैटौँ ज्ञानेन्द्रिय (मन) मा मात्र आधारित मनोविज्ञान। २. परजन्म, पूर्वसंस्कार आदिको सम्भावनाको छानबिन गर्ने मनोविज्ञान।

परामर्श- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयमा छलफल गर्ने तथा त्यसबाट खँदिलो निष्कर्ष निकाल्ने काम; सरसल्लाह; मन्त्रणा। २. कुनै अत्यावश्यक वा आकस्मिक विषयमा गरिने विचार वा विवेचना।

परामर्श कक्ष- *ना.* चिकित्सक, वकिल आदिका कुनै विषयमा परामर्श वा सल्लाह लिने ठाउँ; परामर्श-गृह।

परामर्श केन्द्र- *ना.* परामर्शकक्ष।

परामर्शदाता- *वि.* परामर्श दिने; सम्मति दिने; सल्लाह दिने; सल्लाहकार।

परामर्शदातृ- *वि.* हे. परामर्शदाता।

परामर्शदात्री समिति- *ना.* कुनै कार्य वा विषयमा सल्लाह दिनका निम्ति गठन गरिएको समिति।

परामर्शालय- *ना.* हे. परामर्शकक्ष।

परामृत- *वि.* [सं.] मृत्युलाई जितेको; मृत्युञ्जयी।

परायण- *वि.* [सं.] १. कुनै विषय वा कुरामा दृढतापूर्वक लागेको वा स्थिर रहेको (जस्तो- कर्तव्य-परायण, धर्मपरायण इ.)। २. आसक्त; निरत। *ना.* ३. अति आसक्ति। ४. अन्तिम लक्ष्य। ५. आश्रयस्थान।

परार- *क्रि.वि.* [सं. परारी] बितेको दोस्रो वर्ष; पोहोरभन्दा अगिल्लो वर्ष।

परार्थ- *वि.* [सं.] १. अर्काका निमित्तको। *ना.* २. अर्काको उपकार वा कल्याण; परोपकार।

परार्ध्य- *वि.* [सं.] १. उत्तम; श्रेष्ठ। २. बहुमूल्य; मूल्यवान्। *ना.* ३. असीम सङ्ख्या; परार्ध।

परार्ध- *वि.* [सं.] कुनै अङ्कका पछाडि सत्रवटा शून्य दिँदा बन्ने सङ्ख्या; १,००,००,००,००,००,००,००,००० को अङ्क।

पराल- *ना.* [सं. पलाल] दाइँ गरेर धान झारिसकेपछिको सुकेको नल र पात; पुवार।

परालको आगो- *टु.* लोग्नेस्वास्नीको झगडा; क्षणस्थायी।

पराले- *वि.* [पराल+ए] परालले छाएको; परालसम्बन्धी; परालको।

पराले घर- *ना.* परालले छाएको घर।

पराले जुत्ता- *ना.* परालको डोरी बाटेर त्यसबाट तयार पारिएको जुत्ता।

परावर्तन- *ना.* [सं.] १. कतैबाट फर्कने काम; प्रत्यावर्तन। २. सट्टापट्टा; साटफेर। ३. उल्टाउने काम। ४. ऐनामा परेको प्रकाश फर्कने काम; प्रत्यावर्तन।

परावर्तित- *वि.* [सं.] फर्काइएको; उल्टाइएको; प्रत्यावर्तित।

परावर्तित चट्टान- *ना.* ताप वा चाप वा दुवैले गर्दा बदलिएको चट्टान।

परावर्ती- *वि.* [सं.] फर्केर आउने; प्रत्यागत।

परावर्त्य- *ना.* प्रत्यावर्तन।

पराविद्या- *ना.* [सं.] १. अध्यात्मविद्या। २. परामनोविज्ञान।

परावृत्त- *वि.* [सं.] १. फर्केर आएको; प्रत्यागत। २. फेरिएको; बदलिएको; हेरफेर गरिएको। ३. फर्काइएको; फिर्ता दिएको।

परावृत्ति- *ना.* १. फर्केर आउने काम। २. उल्टापाल्टा हुने क्रिया। ३. दोहोरिने क्रिया।

पराशर- *ना.* [सं.] महर्षि वसिष्ठका पौत्र, शक्तिका पुत्र तथा कृष्णद्वैपायन व्यासका पिता; एक प्रसिद्ध गोत्रप्रवर्तक ऋषि। (यिनकै नाउँबाट पराशर वा पाराशर गोत्र चलेको हो)।

पराश्रय- *ना.* [सं.] १. अर्काको आश्रय वा अवलम्बन; अर्काको भरोसा। २. पराधीनता; परवशता। *वि.* ३. अर्काका आश्रयमा रहेको; पराश्रित; पराधीन।

पराश्रयी- *वि.* १. अर्काको आश्रय वा भरोसामा रहने। २. अर्का थरी जन्तु वनस्पति आदिका अङ्गमा रहेर जीवन-निर्वाह गर्ने कीटाणु वा वनस्पतिको वर्ग।

पराश्रित- *वि.* [सं.] अर्काका आश्रय वा भरोसामा रहेको; पराश्रय; पराधीन।

परास्त- *वि.* [सं.] १. कसैबाट हारेको; पराजित भएको। २. दबाइएको; अदबमा राखिएको। ३. फ्याँकिएको; मिल्काइएको।

पराह- *क्रि.वि.* [सं.] १. अर्को दिन; दोस्रो दिन; भोलिपल्ट। *ना.* २. भोलि आउने दिन।

पराहत- *वि.* [सं.] १. कुल्चीमिल्ची पारिएको वा दबाइएको; आक्रान्त। २. हटाइएको; पन्छाइएको। ३. खण्डन गरिएको; खण्डित। ४. जोतिएको; लदाइएको।

पराह्ण- *ना.* [सं.] दिनको दोपहरपछिको समय; दिनको पछिल्लो आधा; दिनको तेस्रो प्रहर; अपराह्ण।

परि- *उप.* [सं.] धातु वा शब्दका अगिल्तिर गाँसिएर वरिपरि, चारैतिर, राम्ररी, अतिशय, पूर्णता, तिरस्कार आदि अर्थ बुझाउने एक उपसर्ग (जस्तै- परिक्रमा, परिपूर्ण, परित्याग, परिभव इ.)।

परिआउनी- *ना.* [परी+आउ+नी] आकस्मिकता; भैपरी, दैवी वा आकस्मिक संयोग।

परिकथा- *ना.* [सं.] १. लामो कथाभित्रका अनेकौं छोटा कथामध्ये कुनै एक। २. पशुपक्षीहरू पात्र भएको कथा (हितोपदेश, पञ्चतन्त्र, शुकबहत्तरी, वीरसिक्का इ.)।

परिकम्प- *ना.* [सं.] १. ठुलो कम्प; थरीथरी काँप्ने क्रिया। २. ठुलो डर; आतङ्क; थरहरी; त्राहित्राहि।

परिकर- *ना.* [सं.] १. परिवार; जहान। २. समुदाय; समूह। ३. अनुचरवर्ग; नोकरचाकरको समूह। ४. कमरमा बाँध्ने लामो कपडा; पटुका। ५. पलङ; खाट। ६. अभिप्रायसहित विशेषणका साथ विशेष्य जोडिँदा हुने एक अर्थालङ्कार। ७. विशिष्ट तक्माका साथमा निर्धारित रङको काँधदेखि कम्मरसम्म छड्के पारेर लगाइने फित्ता।

परिकराङ्कुर- *ना.* विशेष अभिप्रायले युक्त कुनै विशेष्यको प्रयोग गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।

परिकर्म- *ना.* [सं.] १. शरीरमा गरिने केसर, चन्दन आदिको लेपन। २. गोडामा माहुर लाउने काम।

परिकल्पन- *ना.* [सं.] १. परिकल्पना गर्नाको क्रिया वा भाव। २. कुनै विषयमा हुने चिन्तन वा मनन। ३. परिकल्पना।

परिकल्पना- *ना.* [सं.] १. पछि सिद्ध हुन सक्ने कुराको पहिले नै मनमा गरिने अड्कल वा धारणा। २. तर्कका लागि मात्र कुनै कुराको मान्यता। ३. बनाउने काम; निर्माण; रचना। ४. कुनै कुरा वा विषयप्रतिको निश्चय वा निर्णय।

परिकल्पना साध्य- *ना.* कुनै विषयगत संरचना (हाइपोथेसिस)।

परिकल्पित- *वि.* [सं.] परिकल्पना गरिएको; बनाइएको; रचित; निश्चित; निर्णीत।

परिका- *ना.* भित्र हावा जाँदा फुक्ने तर बाहिर आउन भने रोक्ने वस्तु; ट्युबमा हावा फैलिने भोल्टचुब।

परिकार- *ना.* [सं. प्रकार] १. अचार, तर्कारी आदिका विविध प्रकार। २. खानेकुरा, मिठाई आदिका विभिन्न प्रकार वा किसिम।

परिकीर्तन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिको अत्यधिक प्रशंसा गर्ने काम; ज्यादै बढाइचढाइ गरी कसैलाई हौस्याउने क्रिया। २. चाटुकारिता; चिल्लोघसाइ; चम्चागिरी।

परिक्रम- *ना.* [सं.] १. चारैतिर घुम्ने काम; प्रदक्षिणा। २. यताउति हिँड्ने काम; टहलाइ। ३. सिलसिला; क्रम।

परिक्रमण- *ना.* परिक्रम; परिक्रमा।

परिक्रमा- *ना.* १. चारैतिर घुम्ने क्रिया। २. देवताको मूर्ति, मन्दिर, पुण्यक्षेत्र आदिलाई दाहिने पारी घुम्ने काम। ३. फागुन शुक्ल प्रतिपदादेखि सुरु भई पूर्णिमाका दिन समाप्त हुने, देवस्थलहरूको प्रदक्षिणा गरिने एक उत्सव। (यो परिक्रमा जनकपुरबाट थालिई हनुमाननगर, कल्याणेश्वर, मटिहानी, जलेश्वर, मडई, ध्रुवकुण्ड, कञ्चनपुर, धनुषा आदि हुँदै फेरि जनकपुरै पुगेपछि समाप्त हुन्छ।)

परिक्रमात्मक- *वि.* १. परिक्रमा गर्ने। २. कुनै वस्तुलाई केन्द्र बनाई त्यसैका वरिपरि घुम्ने (अर्को वस्तुको गति वा सञ्चालन)।

परिक्रान्त- *वि.* [सं.] कुल्चीमिल्ची पारिएको; पदार्पण गरिएको; टेकिएको।

परिक्लान्त- *वि.* [सं.] ज्यादै थाकेको; थकाइले भुतुक्क भएको; अति थकित।

परिक्लान्ति- *ना.* ठुलो परिश्रम वा थकाइ।

परिक्षालन- *ना.* [सं.] राम्रोसँग धुने काम; राम्ररी पखाल्ने काम।

परिक्षिप्त- *वि.* [सं.] १. यताउति फ्याँकिएको; चारैतिर फालिएको, छरिएको वा मिल्काइएको। २. चारैतिर फैलिएको; पाँजिएको; प्रकीर्ण। ३. चारैतिर घेरिएको; जेलिएको। ४. छोडिएको; त्यक्त।

परिक्षिप्ति- *ना.* १. परिक्षिप्त हुनाको भाव वा अवस्था; छराइ; बर्काइ। २. फैलाइ; परिक्षेप।

परिक्षेप- *ना.* [सं.] १. यताउति डुल्ने काम; टहल्ने काम। २. चारैतिर फैलाउने काम; फिँजाउने काम; परिक्षिप्ति। ३. फाल्ने वा आफल्ने काम; मिल्काउने काम। ४. चारैतिर घेर्ने काम; छेकारो मार्ने काम।

परिखा/परिखात- *ना.* [सं.] नगर वा किल्लामा अरू कोही प्रवेश गर्न नपाऊन् भनी चारैतिर खनिएको खाल्टो वा चारैतिर उठाइएको अग्लो पर्खाल।

परिगणन- *ना.* [सं.] नबिराईकन राम्ररी गणना गर्ने काम; मिहिनेतसाथको गनाइ; परिगणना।

परिगणना- *ना.* परिगणन।

परिगणनीय- *वि.* राम्ररी गन्न योग्य; गणना गर्न लायक; गनिरहूँ लाग्ने; गनूँगनूँजस्तो लाग्ने।

परिगणित- *वि.* १. गणना गरिएको; गनिएको; गणनामा आएको।

२. अनुसूचीमा अङ्कित भएको, परेको वा दरिएको; गणनाद्वारा अनुसूचीमा अङ्कित भएको (आदिवासी, दलित, अल्पसङ्ख्यक आदि जाति वा वर्ग)।

परिगत- *वि.* [सं.] १. चारैतिर घेरिएको; आवेष्टित। २. चौतर्फी ढाकिएको; सर्वव्याप्त। ३. राम्ररी जानिएको; परिज्ञात। ४. बितिसकेको; विगत। ५. मरेको; मृत।

परिगतवृत्त- *ना.* कुनै एउटा वृत्तले अर्को वृत्तलाई घेरेको छ भने सो घेरिएको चाहिँ वृत्त।

परिगति- *ना.* १. घेराइ; आवेष्टन; व्याप्ति। २. व्यापक ज्ञान। ३. मृत्यु।

परिगमन- *ना.* [सं.] १. चारैतिर जाने, घेर्ने काम; चौघेरा; आवेष्टन। २. चारैतिर ढाक्ने काम; परिव्याप्त हुने क्रिया। ३. कुनै वस्तु प्राप्त गर्ने काम; प्राप्ति।

परिगर्भिक- *ना.* [सं.] गर्भिणीको दुध पिउँदा उत्पन्न हुने एक खालको रोग।

परिगृहीत- *वि.* [सं.] १. ग्रहण गरिएको; स्वीकृत। २. पाएको; प्राप्त। ३. समातिएको; पकडिएको; अँठ्याइएको।

परिगृहीता- *वि.* विवाह भएकी; परिगृहीत भइसकेकी; विवाहिता।

परिग्रह- *ना.* [सं.] १. लिने वा ग्रहण गर्ने काम; स्वीकार। २. चारैतिर घेर्ने काम; घेरा हाल्ने काम। ३. विवाह। ४. स्वास्नी; पत्नी; भार्या। ५. परिवार; जहान।

परिग्रहण- *ना.* १. लिने काम; ग्रहण गर्ने काम; स्वीकार गर्ने काम; स्वीकार; स्वीकृति। २. पहिरने काम; धारण गर्ने काम; धारण।

परिग्राह्य- *वि.* १. लिन लायक; स्वीकार गर्न योग्य। २. धारण गर्न लायक; लगाउन लायक।

परिघ- *ना.* [सं.] १. ढोका बन्द गर्न वारपार हुने आग्लो; बिरेआग्लो। २. मुद्गर। ३. भाला। ४. ढोका। ५. ज्योतिषशास्त्रअनुसार सत्ताइस विष्कम्भादि योगमध्ये एक।

परिघट्टन- *ना.* [सं.] वरिपरि वा चारैतिर घुमाईघुमाई घोट्ने क्रिया; पूर्ण घोटाइ।

परिघट्टित- *वि.* [सं.] चारैतिर घुमाएर घोटिएको; बेसरी घोटिएको; खुबसँग रगडिएको।

परिघात- *ना.* [सं.] १. मार्ने काम; वध; हत्या। २. प्रहार; हनन। ३. नाश गर्ने काम; नष्ट गर्ने क्रिया। ४. उल्लङ्घन।

परिघाती- *वि.* १. परिघात गर्ने; मार्ने; वध गर्ने; हत्यारो। २. नष्ट गर्ने; विनाशकारी; संहारकर्ता।

परिघोष- *ना.* [सं.] १. ठुलो आवाज; भयानक गर्जना। २. अनुचित कुरो; नालायक कामकुरो।

परिङ- *ना.* [तुल. पेरुङ्गो] १. एक जातको बेत। २. एक जातको बाँस; एक जातको निगालो।

परिचय- *ना.* [सं.] १. राम्ररी चिनारी गर्ने वा गराउने काम; जानपहिचान; चिनाजानी; चिनापर्ची। २. राम्ररी जम्मा गर्ने क्रिया; एकत्रित गर्ने काम; बटुलो; सँगालो।

परिचय पट्ट- *ना.* कुनै व्यक्ति, संस्था, पसल आदिको नाम वा अरू कुनै विषयको विवरण लेखेर सार्वजनिक सूचनाका निम्ति टाँगिएको धातु, काठ आदिको फलक; सूचनापाटी; परिचयपाटी।

परिचय पत्र- *ना.* १. वस्तुहरूका सम्प्राप्तिको उचित प्रबन्धका लागि हुलाकद्वारा सर्वसाधारणले उपयोग गर्न सक्ने गरी दस्तुर लिई जारी गरिने पत्र। २. कुनै व्यक्तिलाई परिचय गराउनका निम्ति उसको नाम, कार्य आदि विवरण लेखिएको पत्र। ३. कुनै विषय वा संस्थाको उद्देश्य, कार्यप्रणाली आदिको विस्तृत विवरण लेखिएको पत्र वा पुस्तिका।

परिचय पाटी- *ना.* सार्वजनिक तथा ज्ञातव्य सूचनाका निम्ति टाँगिएको काठ, धातु आदिको चिहन (साइनबोर्ड)।

परिचयात्मक- *वि.* १. आपसमा चिनजान गर्ने वा गराउने। २. कुनै पनि विषय वा वस्तुको चिनारी दिलाउने; परिचय भएको। ३. परिचयसँगसम्बन्धित।

परिचयात्मकता- *ना.* परिचयात्मक अवस्था, भाव वा क्रिया।

परिचर- *ना.* [सं.] १. नोकर; चाकर; सेवक। २. रोगीका सेवा-शुश्रूषा आदिका निम्ति रहेको व्यक्ति।

परिचरण- *ना.* परिचर्या गर्ने काम; सेवा; शुश्रूषा।

परिचरणीय- *वि.* १. सेवा गर्न लायक; परिचरणयोग्य; शुश्रूषा योग्य। *ना.* २. परिचरको कर्तव्य।

परिचरित- *वि.* परिचरण गरिएको।

परिचरिता- *ना.* १. सेवक; परिचर्या गर्ने व्यक्ति; नोकर; चाकर; भृत्य। २. अस्पतालकी नर्स।

परिचरी- *ना.* १. नोकर्नी; दासी; चाकर्नी; सेविका। २. नर्स।

परिचर्चा- *ना.* [सं.] कुनै विषयका गुणअवगुण आदिको चौतर्फी चर्चा वा विश्लेषण।

परिचर्या- *ना.* [सं.] १. आफूभन्दा कमजोर वा बिमारी आदिको सेवा-टहल गर्ने काम। २. जीवन-निर्वाहका निम्ति ठुला बडाको सेवाशुश्रूषा गर्ने काम।

परिचायक- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिविशेषको चिनारी गराउने; परिचय दिने वा चिनाउने। २. कुनै वस्तु वा विषयको खास रहस्य बताउने। *ना.* ३. कुनै पदार्थ, विषय, घटना आदिको परिचय दिने वा गराउने वस्तु; सम्झौटो।

परिचायक चिह्न- *ना.* परिचय गराउने खास चिनो (निसान, छाप, नम्बर आदि)।

परिचार- *ना.* [सं.] १. परिचारक; परिचर; नोकर; चाकर। २. यताउति घुमफिर गर्ने ठाउँ। ३. रोगी आदिको सेवाशुश्रूषा गर्ने काम।

परिचारक- *ना.* जीवन-निर्वाहका निमित्त ठुलाबडाको सेवा- टहल गर्ने व्यक्ति; सेवक; नोकर; चाकर; दास; भृत्य; परिचार; परिचर। २. रोगीको सेवा-टहल गर्ने व्यक्ति। ४. बस्तु-भाउ, बोट-बिरुवा आदिको स्याहार-सम्भार गर्ने व्यक्ति।

परिचार गाडी- *ना.* घाइते, मुर्दा वा बिरामीलाई ओसार्ने गाडी; एम्बुलेन्स।

परिचार दल- *ना.* १. रोगी, लुला-लङ्गडा वा अशक्त व्यक्तिहरूको सेवाका निम्ति गठन गरिएको दल। २. आहतोपचारी दल।

परिचारण- *ना.* परिचार।

परिचारिका- *ना.* १. अस्पतालमा उपचारका निम्ति भर्ना गरिएका रोगीहरूको सेवाशुश्रूषा गर्ने आइमाई; सेविका; नर्स। २. नोकर्नी; सेविका; दासी।
परिचारित- *वि.* १. परिचार गरिएको। २. परिचारिकाको सेवा पाएको (शिशु)।
परिचारी- *ना.* परिचारक।
परिचार्य- *वि.* १. सेवा गर्न लायक; सेव्य। २. स्याहारसम्भार गर्न लायक; परिसेव्य।
परिचालक- *वि.* [सं.] १. कार्यविशेषको परिचालन गर्ने, त्यसलाई चालु राख्ने वा त्यसको प्रबन्ध मिलाउने। २. हल्लाउने; वरिपरि घुमाउने। *ना.* ३. कुनै कार्यको सञ्चालन गर्ने व्यक्ति; सञ्चालक।
परिचालन- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्य वा संस्थाको प्रबन्ध। २. हल्लाउने काम; वरिपरि घुमाउने काम। ३. हिँडडुल गराउने काम।
परिचालित- *वि.* [सं.] १. चालु राखिएको। २. हल्लाइएको; डोलाइएको; वरिपरि घुमाइएको। ३. हिँडडुल गराइएको।
परिचित- *वि.* [सं.] १. चिनेजानेको; जानपहिचान भएको; परिचय भएको। २. थाहा पाइएको; जानिएको; ज्ञात। ३. थुप्राइएको; एकत्रित गरिएको; बटुलिएको।
परिचिन्तन- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयमा चारैतिर दृष्टि पुऱ्याई गरिएको सोचाइ। २. कुनै विषयको राम्रो सम्झना; स्मरण। ३. फिक्री; चिन्ता।
परिचिन्तित- *वि.* सोचिएको; स्मरण गरिएको; चिन्ता गरिएको।
परिचिह्न- *ना.* [सं.] १. हस्ताक्षर; दस्तखत। २. छाप वा चिह्न; निसाना; राम्रोसँग लगाइएको चिनु।
परिचिह्नित- *वि.* १. हस्ताक्षर गरिएको; दस्तखत गरिएको। २. छाप वा चिह्न लगाइएको; निसाना लगाइएको। ३. राम्ररी चिनु लगाइएको।
परिचुम्बन- *ना.* [सं.] प्रेमले विभोर भएर गरिने चुम्बन; धेरै माया गर्दा खाइने म्वाइँ।
परिचुम्बित- *वि.* [सं.] प्रेमपूर्वक चुम्बन गरिएको; मायाले म्वाइँ खाइएको।
परिचेय- *वि.* [सं.] १. परिचय गर्न योग्य; जानपहिचान गर्न लायक। २. जान्न लायक; थाहा पाउन योग्य। ३. सञ्चय गर्न योग्य; जम्मा गर्न लायक।
परिच्छद- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई माथिबाट ढाक्ने कपडा; झापन; आच्छादान। २. शरीरमा लगाउने लुगा; पोसाक। ३. राजाका अगि वा पछि लाग्ने व्यक्ति; अनुचर। ४. परिजन; परिवार; जहान।
परिच्छेद- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषयलाई खण्ड-खण्डमा विभाजित गर्ने काम; विभाजन। २. ग्रन्थको कुनै एक विषयको चर्चा गरिएको अंश; अध्याय; खण्ड; प्रकरण। ३. सीमा; अवधि। ४. सत्य, असत्य आदिको निर्णय; निश्चय।
परिच्छेदक- *वि.* १. सीमा वा अवधि निर्धारण गर्ने। २. अलग-अलग छुट्ट्याउने; विभाजक।
परिच्छेदन- *ना.* १. काट्ने, टुक्र्याउने र चिरा पार्ने काम। २. पुस्तकको अध्याय वा परिच्छेद छुट्ट्याउने कार्य।
परिच्छेदिका- *ना.* परिच्छेदको उपविभाग; सानो अध्याय।
परिच्छेद्य- *वि.* १. छुट्याउन योग्य; विभाज्य। २. नापतौल गर्न योग्य; परिमेय।
परिच्युत- *वि.* [सं.] तल झरेको; जाति वा धर्मबाट गिरेको; च्युत; पतित।
परिच्युति- *ना.* १. परिच्युत हुनाको अवस्था; पतन; स्खलन। २. जातहटक।
परिजन- *ना.* [सं.] १. आश्रयमा रहेका व्यक्ति; परिवार; जहान (स्त्री, पुत्र, नोकर इ.)। २. दरबारभित्रका कर्मचारी।
परिजात- *वि.* [सं.] १. जन्मिएको; उम्रिएको; उत्पन्न। २. विकास भएको; विकसित।
परिज्ञात- *वि.* [सं.] राम्ररी थाहा पाइएको; निश्चित रूपमा ज्ञात भएको; पूर्ण ज्ञान भएको वा जानकारी भएको।
परिज्ञाता- *वि.* १. विषयवस्तुप्रतिको राम्रो ज्ञान भएको; खुब थाहा पाएको; विशेष जानकारी हासिल गरेको। २. परिचय पाउने; चिन्ने। *ना.* ३. विशेषज्ञ।
परिज्ञान- *ना.* [सं.] १. राम्रोसित भएको ज्ञान; सम्यक् ज्ञान; विशुद्ध ज्ञान। २. सूक्ष्म ज्ञान; वैज्ञानिक ज्ञान; यथार्थ ज्ञान। ३. विशेषज्ञता। ४. परिचय; जानपहिचान। ५. चिनो; अभिज्ञान।
परिणत- *वि.* [सं.] १. खुबसँग झुकेको; बेसरी नुहेको।२. नम्र; विनम्र; विनीत। ३. एक रूपबाट अर्का रूपमा बदलिएको; रूपान्तर भएको; स्वरूप बदलेको। ४. पाकेको; परिपक्व भएको; ५. पचेको; हजम भएको। ६. उमेर छिप्पिएको वा पुगेको; पाको; प्रौढ।
परिणति- *ना.* १. खुबसँग झुक्ने काम; बेसरी नुहुने क्रिया। २. नम्रता; विनम्रता; विनयशीलता। ३. एक रूपबाट अर्को रूप हुने स्थिति; रूपान्तरण। ४. पाक्ने क्रिया; परिपाक। ५. पच्ने वा हजम हुने क्रिया; परिपाक। ६. प्रौढता; परिपक्वता। ७. बुढ्याइँ, वार्द्धक्य। ८. अन्त; समाप्ति; समापन। ९. परिणाम; निष्कर्ष।
परिणतीकरण- *ना.* कुनै वस्तुलाई एक रूपबाट अर्को रूपमा परिवर्तित गर्ने क्रिया; रूपान्तरीकरण।
परिणय- *ना.* [सं.] विवाह गर्ने काम।
परिणाम- *ना.* [सं.] १. कुनै काम वा विषयको निचोरमा हुने निष्कर्ष; फल; नतिजा। २. कुनै काम वा विषयलाई बदल्ने काम; परिवर्तन। ३. एक रूपबाट अर्को रूपमा बदल्ने काम; रूपान्तरण। ४. कुनै वस्तु वा विषयको वृद्धि हुने क्रिया; विकास। ५. समाप्त हुने क्रिया; समापन; समाप्ति; टुङ्गो; छिनाफाना। ६. उपमेयको काम उपमानद्वारा गरिँदा हुने एक अर्थालङ्कार।
परिणामतः- *क्रि.वि.* परिणामका रूपमा; फलतः।
परिणामदर्शी- *वि.* १. कुनै काम वा विषयको पछि हुने परिणाम पहिले नै जान्ने। २. फल वा परिणामको पहिले नै विचार गरेर काम गर्ने; भविष्यदर्शी; दूरदर्शी।
परिणामी- *वि.* १. परिणाम हुने; नतिजा निस्कने; फल पाइने। २. परिणाम भएको; परिणामसँग सम्बन्धित।
परिणायक- *ना.* [सं.] १. अगाडि डोऱ्याउने व्यक्ति; अगुवा; नेता।

२. पति; स्वामी।
परिणीत- *वि.* [सं.] १. विवाह वा परिणय भइसकेको; विवाहित। २. परिणाम निस्किसकेको; समाप्त; पूर्ण।
परिणीता- *वि.* १. विवाह भइसकेकी; विवाहिता। *ना.* २. ब्याहिते स्वास्नी।
परिणेता- *ना.* [सं.] परिणायक।
परिणेया- *वि.* [सं.] पाणिग्रहण गर्न योग्य; विवाह गर्न लायककी।
परितप्त- *वि.* [सं.] १. खुबसँग तातेको; उत्तप्त। २. अति नै दुःखित; सन्तप्त।
परिताप- *ना.* [सं.] १. अत्यधिक ताप; अति गर्मी। २. ज्यादा दुःख; चारैतिरबाट खनिएको पिर। ३. शोक; चिन्ता। ४. पछुतो; पश्चात्ताप।
परितापी- *वि.* १. अति तातो; उग्र ताप भएको। २. अत्यन्त दुःखित; सन्तापयुक्त। ३. अतीव दुःखकर; ज्यादै दुःख दिने। ४. अत्यन्त कष्ट दिने।
परितिक्त- *वि.* [सं.] धेरै तितो; कलबिख।
परितुष्ट- *वि.* [सं.] १. परम सन्तुष्टि पाएको; खुब सन्तुष्ट। २. प्रसन्न; खुस।
परितुष्टि- *ना.* १. पूर्ण सन्तुष्टि; परितोष। २. हर्ष; आह्लाद; आनन्द।
परितृप्त- *वि.* [सं.] १. राम्ररी अघाएको; सबैतिरबाट तृप्ति पाएको। २. पूर्ण तुष्ट; सन्तुष्ट।
परितृप्ति- *ना.* १. चारैतिरबाटको सन्तोष; पूर्ण सन्तुष्टि। २. आन्तरिक प्रसन्नता; मानसिक प्रफुल्लता।
परितोष- *ना.* [सं.] १. चारैतिरबाट प्राप्त हुने सन्तोष; परितुष्टि। २. पूर्ण रूपले अघाउने क्रिया; तृप्ति। ३. कुनै काम-कुरो सफल हुँदा हुने आनन्द।
परितोषक- *वि.* १. सबै कुराबाट सन्तुष्ट तुल्याउने। २. चारैतिरबाट खुसी गराउने। ३. आन्तरिक आनन्द दिने।
परितोषण- *ना.* कसैलाई परितोष वा सन्तोष गराउने क्रिया; परितृप्ति।
परितोषी- *वि.* परितोषयुक्त; सन्तोषी।
परित्यक्त- *वि.* [सं.] राम्रैसँग; पूर्ण रूपले त्यागिएको।
परित्यक्तता- *ना.* परित्याग।
परित्यक्ता- *वि.* राम्रैसँग छाडिएकी; पूर्ण रूपले त्यागिएकी (स्त्री)।
परित्याग- *ना.* [सं.] १. पूर्ण त्याग; पूर्ण रूपले छाड्ने क्रिया (अधिकार, सम्पत्ति आदि)। २. कसैसँग रहेको सम्बन्धको त्याग। ३. पूर्ण उदारता।
परित्यागी- *वि.* १. परित्याग गर्ने; पूर्ण रूपले त्याग गर्ने। २. आफ्नो अधिकार वा स्वत्व पूर्ण रूपले छाड्ने।
परित्याज्य- *वि.* पूरा तवरले त्याग गर्न योग्य; सबैतिरबाट छाड्न लायक; परित्याग गर्न लायक।
परित्राण- *ना.* [सं.] १. आपत्-विपत्मा परेकाको रक्षा; बचाउ। २. पूर्ण रक्षा; आरक्षण। ३. आत्मरक्षा। ४. आश्रय; सहारा।
परित्रात- *वि.* [सं.] राम्ररी रक्षा गरिएको; चारैतिरबाट सुरक्षित राखिएको; हरतरहले जोगाइएको।
परित्राता- *वि.* १. परित्राण गर्ने (व्यक्ति)। *ना.* २. संरक्षक; अभिभावक।
परित्रास- *ना.* [सं.] चारैतिरबाट हुने डर; अत्यधिक भय; ठुलो त्रास।
परिदग्ध- *वि.* [सं.] पूरै डढेको; पूरै तातेको।
परिदग्धि- *ना.* १. ठुलो ज्वलन; महाताप। २. डबल निमोनिया।
परिदर्शक- *वि.* [सं.] १. परिदर्शन गर्ने। *ना.* २. पर्यटक।
परिदर्शन- *ना.* [सं.] १. कुनै स्थान वा वस्तु आदिलाई चारैतिरबाट हेर्ने काम; सम्यक् दर्शन। २. दृश्यावलोकन। ३. अवलोकन।
परिदर्शित- *वि.* [सं.] राम्ररी हेरिएको।
परिदहन- *ना.* [सं.] १. बेसरी डढाउने काम; राम्ररी पोल्ने काम; परिदाह; परिदग्धि। २. आगो लगाउने काम; सल्काउने काम।
परिदान- *ना.* [सं.] १. एक देशले अर्का देशलाई वा एक व्यक्तिले अर्का व्यक्तिलाई गरिने विशेष आर्थिक सहायता। २. साटफेर; विनिमय। ३. फिर्ता दिने काम; फर्काउने काम।
परिदाह- *ना.* [सं.] १. अत्यन्त ठुलो डाहा; प्रचण्ड ताप; परिदहन। २. अत्यधिक मानसिक ताप; सन्ताप।
परिद्रष्टा- *वि.* [सं.] १. कुनै स्थान, वस्तु, विषय आदिलाई चारैतिरबाट हेर्ने; परिदर्शन गर्ने। *ना.* २. परिदर्शक।
परिधान- *ना.* [सं.] १.चारैतिरबाट घेर्ने काम; परिवेष्टन। २. लगाउने लुगाफाटो; पहिरने वस्त्र। ३. लुगा लगाउने काम; परिधान गर्ने काम।
परिधान गृह- *ना.* कपडा लगाउने, फेर्ने वा शृङ्गार आदि गर्ने कोठा; शृङ्गारकोठा (ड्रेसिङरुम)।
परिधानीय- *वि.* परिधान गर्न योग्य।
परिधायक- *ना.* [सं.] १. छोप्ने साधन; आवरण। *वि.* २. छोप्ने; आवरण गर्ने।
परिधारण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई अड्याउने काम; थाम्ने काम। २. सहने काम; सहन गर्ने काम।
परिधावक- *ना.* [सं.] १. राम्ररी कुद्न सक्ने व्यक्ति। २. कुदाइमा प्रवीण खेलाडी। *वि.* ३. एकदम कुद्ने वा दौडिने।
परिधावन- *ना.* [सं.] १. चारैतिर दगुर्ने वा दौडने काम; बेसरी कुद्ने काम। २. पिछा गर्ने काम; पछि लाग्ने काम; पछ्याइ। ३. राम्ररी धुने वा पखाल्ने काम।
परिधावी- *वि.* [सं.] परिधावन गर्ने; परिधावक।
परिधि- *ना.* [सं.] १. चारैतिर बारिएको बार; चौतर्फको घेरा; चौघेरो। २. वृत्तको सबभन्दा बाहिरपट्टिको पूर्ण रेखा; वृत्त बनाउने वक्ररेखा। ३. विस्तार; व्याप्ति। ४. सूर्य, चन्द्र आदि ग्रहका वरिपरि देखिने बाटुलो घेरो; परिवेश; मण्डल; सभा। ५. यज्ञकुण्डका तीनतिर ठोकिने किलो। ६. परिक्रमा गर्ने मार्ग वा बाटो। ७. कुनै वस्तु वा विषयको निश्चित सीमा वा हद।
परिधिक- *वि.* परिधि भएको; चौघेरो भएको।
परिधेय- *वि.* [सं.] परिधानका रूपमा व्यवहार गर्न लायक।
परिनियम- *ना.* [सं.] कुनै नियमअन्तर्गत बनेको अर्को नियम; उपनियम; गर्भे नियम।

परिनिर्वाण- *ना.* [सं.] पूर्ण रूपले प्राप्त भएको निर्वाण; मोक्ष।
परिनिवृत्ति- *ना.* [सं.] १. परिनिर्वाण। २. पूर्ण सन्न्यास। ३. घरव्यवहार वा व्यस्तताबाट लिइएको पूर्ण अवकाश।
परिनिष्ठा- *ना.* [सं.] १. अन्तिम टुङ्गो; चरम सीमा; पराकाष्ठा। २. पूर्ण रूपले भएको ज्ञान; पूर्ण ज्ञान। ३. पर्यवसान।
परिनिष्ठित- *वि.* १. अन्तिम टुङ्गो लागेको; चरम सीमामा पुगेको। २. पूर्णतया निपुण; पूर्ण कुशल।
परिनु- *अ.क्रि.* [पर्+इ+नु] १. खसिनु; झरिनु। २. पर्ने हुनु वा होइनु।
परिन्जो- *ना.* [सं. प्रत्यञ्च] धनु वा गुलेलीमा काँड वा मट्याङ्ग्रा अड्याएर हान्नका निम्ति लगाइएको डोरी, रबर वा चोयाको साधन; ताँदो; प्रत्यञ्चा।
परिन्यास- *ना.* [सं.] १. कुनै वाक्यको अर्थ पूरा गर्ने काम। २. विशेष अर्थ पूरा हुने काव्यको घटना वा स्थल।
परिपक्व- *वि.* [सं.] १. राम्ररी पाकेको; पूर्णतया पक्व। २. राम्ररी पचेको। ३. राम्ररी विकसित भइसकेको। ४. व्यवहारमा खारिएको वा माझिएको; प्रौढ। ५. भुक्तभोगी; अनुभवी। ६. कार्यकुशल; प्रवीण। ७. निश्चित; निर्णीत।
परिपक्वता- *ना.* परिपक्व हुनाको भाव, गुण वा विशेषता; परिपक्व भएको अवस्था वा स्थिति।
परिपत्र- *ना.* [सं.] १. विचार, सूचना, जानकारी आदिका निम्ति सम्बन्धित धेरै व्यक्ति, संस्था, अङ्ग वा विभागलाई एकै बेहोरामा पठाइने आधिकारिक पत्र (सर्कुलर)। २. कुनै संस्था वा दलको उद्देश्य, विचार, कार्यप्रणाली आदिका मूल नियम लेखिएको पत्र। ३. कुनै विषयमा कुनै संस्था वा दलले लिखित रूपमा प्रकट गरेको सम्मति वा विचार। ४. राष्ट्रहरूका सर्वोच्च स्तरमा भएका कामको बेहोरा सर्वसाधारणलाई अवगत गराउने पत्र (जस्तै- मन्त्रिपरिषद्को परिपत्र)।
परिपन्च- *ना.* [सं. प्रपञ्च] चाँजोपाँजो; प्रपञ्च; परिपाठ।
परिपन्चे- *वि.* चाँजोपाँजो मिलाउने; परिपाठे।
परिपन्थ- *ना.* [सं.] १. बाटो छेक्ने व्यक्ति; मार्गबाधक; अवरोधक। २. शत्रु।
परिपन्थी- *वि.* १. बाटो छेक्ने वा रोक्ने। २. प्रतिकूल आचरण गर्ने; विरुद्ध आचरण गर्ने। *ना.* ३. शत्रु; दुस्मन; वैरी; परिपन्थ।
परिपाक- *ना.* [सं.] १. राम्ररी पाक्ने वा पकाउने काम। २. पच्ने वा हजम हुने क्रिया। ३. पूर्ण रूपले विकसित भएको अवस्था; प्रौढता। ४. परिणाम; फल। ५. निपुणता; प्रवीणता; दक्षता।
परिपाटि/परिपाटी- *ना.* [सं.] १. पहिलेदेखि चलिआएको क्रम; सिलसिला; रूढि।२. प्रणाली; पद्धति; प्रथा। ३. तरिका; रीति। ४. ढङ्ग; ढर्रा; ढाँचा। ५. शैली; मेलो।
परिपाठ- *ना.* [सं.] १. नालीबेली लाउँदै चलाखीसाथ कुरा मिलाएर भन्ने वा उल्लेख गर्ने काम-काइदा। २. सिप; कला। ३. परिपञ्च; चाँजो; परिपाटी। ४. व्यावहारिक दक्षता वा वाक्पटुता।
परिपाठे- *वि.* परिपाठ गर्ने; चाँजो मिलाउने।
परिपालक- *ना.* [सं.] राम्ररी पालनपोषण गर्ने व्यक्ति; परिपालन गर्ने व्यक्ति; संरक्षक।
परिपालन- *ना.* [सं.] राम्ररी पालनतालन गर्ने काम; संरक्षण।
परिपालन कार्य- *ना.* पालनपोषण आदि गर्ने काम।
परिपालना- *ना.* परिपालन।
परिपालनीय- *वि.* राम्ररी पालन गर्न योग्य।
परिपालयिता- *वि.* [सं.] राम्ररी पाल्ने।
परिपालित- *वि.* [सं.] राम्ररी पालिएको।
परिपाल्य- *वि.* [सं.] पालनपोषण गर्न योग्य।
परिपुष्ट- *वि.* [सं.] १. राम्ररी पालनपोषण गरिएको। २. अति पुष्ट; हृष्टपुष्ट। ३. प्रमाणप्रमेयद्वारा सत्य प्रमाणित।
परिपुष्टि- *ना.* १. सुपोषण। २. राम्रो पालन-पोषण। ३. कुनै मत वा विचारको सत्यताका निमित्त आवश्यक आधार वा दृष्टान्त; पुष्टि।
परिपूजन/परिपूजा- *ना.* [सं.] सबै अङ्गमा वा विधि पुऱ्याएर पूजा गर्ने काम।
परिपूजनीय- *वि.* राम्ररी पूजा गर्न योग्य।
परिपूजित- *वि.* [सं.] राम्ररी पूजित।
परिपूज्य- *वि.* [सं.] परिपूजनीय।
परिपूरक- *वि.* [सं.] १. पूरा गर्ने वा परिपूर्ण पार्ने। २. राम्ररी भर्ने, निम्ठचाउने वा चुल्याउने। ३. अपूर्ण वस्तु, कथन, कार्य आदिलाई पूर्ण गर्ने।
परिपूरण- *ना.* [सं.] १. पूरा गर्ने वा परिपूर्ण गर्ने क्रिया। २. राम्ररी भर्ने काम। ३. समाप्त गर्ने वा सिद्ध्याउने क्रिया।
परिपूरणीय- *वि.* परिपूर्ण गर्न लायक।
परिपूरित- *वि.* [सं.] १. पूर्ण गरिएको वा पूरा गरिएको। २. पूरा भरिएको।
परिपूर्ण- *वि.* [सं.] १.राम्ररी भरिएको; भरिभराउ; भरिपूर्ण। २. पूरा गरिएको; पूर्ण भएको। ३. सन्तुष्ट; तृप्त। ४. चौतर्फ मिलेको।
परिपूर्णता- *ना.* परिपूर्ण हुनाको भाव वा अवस्था।
परिपूर्ति- *ना.* [सं.] १. आवश्यक सबै वस्तुहरूको पूर्ति; सन्तोषजनक वा पर्याप्त पूर्ति। २. राम्रो पूर्ति। ३. कुनै कार्य आदि सम्पन्न गर्ने क्रिया। ४. एउटाको क्षतिमा कुनै अर्को क्रियाकलापद्वारा पूरा गरिने विधि; क्षतिपूर्ति गर्ने काम; बिगोभराइ; नोक्सानी पूरा गर्ने काम।
परिपृच्छा- *ना.* [सं.] १. उत्सुकतावश गरिएको प्रश्न; सवाल; आग्रहपूर्ण सोधपुछ। २. जानकारी गरिने क्रिया।
परिपृच्छा गृह- *ना.* कुनै पनि कामकुराको सोधपुछ गर्ने वा पत्ता लगाउने कार्यालय; सूचनागृह; सूचना-विभाग।
परिपोष- *ना.* [सं.] परिपोषण।
परिपोषण- *ना.* पालन-पोषण गर्ने क्रिया; संरक्षण।
परिपोषित- *वि.* राम्ररी पालनपोषण गरिएको; स्याहारसम्भार गरिएको; परिपुष्ट।
परिप्रेक्ष्य- *ना.* [सं.] १. पारस्परिक अन्तरलाई साधारणतः आँखाले ठिकसँग देखिने गरी चित्रकलामा लेखिने दृश्य, पदार्थ एवं व्यक्तिहरूको अङ्कन। २. आँखाले भेटेसम्मको हेराइ। ३. आँखाले हेर्दा देखिने कुनै पनि वस्तुको रूप। ४. सामु वा समक्षको दृश्य, वातावरण वा परिस्थिति। ५. सामुन्नेको दृश्य, वातावरण,

परिस्थिति वा समस्यालाई हेर्ने खास दृष्टिकोण। ६. सन्दर्भ; प्रसङ्ग।
परिप्रेषण- *ना.* [सं.] १. राम्रोसँग पठाउने काम। २. निकाल्ने काम; निर्वासन। ३. दूत, हलकारा आदिलाई चारैतिर पठाउने काम।
परिप्रेषित- *वि.* [सं.] १. राम्ररी पठाइएको; प्रेषित। २. निकालिएको; निर्वासित। ३. त्यागिएको; त्यक्त।
परिप्रेष्य- *वि.* [सं.] १. परिप्रेषण गर्न योग्य। *ना.* २. नोकर; टहलुवा।
परिप्लव/परिप्लावन- *ना.* [सं.] १. जथाभावी पोख्ने वा पौडी खेल्ने क्रिया। २. नाउ; डुङ्गा। ३. बाढी; भेल। ४. अत्याचार। ५. द्रोणकलशबाट सोमरस झिक्ने पात्र।
परिप्लावित- *वि.* १. पानी आदिले बेसरी भिजेको; निथ्रुक्क भिजेको। २. चुर्लुम्म डुबेको; परिप्लव वा परिप्लावन भएको।
परिबन्द- *ना.* [सं. परिबन्ध] १. औपचारिक कारण, हेतु वा बेहोरा। २. रोकावट; प्रतिबन्ध। ३. घटनाचक्रबाट कुनै किसिमले स्वतः आइपर्ने काम वा कुरो; चारैतिरबाट फन्दामा पर्ने काम। ४. काकताली, संयोग।
परिबन्ध/परिबन्धन- *ना.* [सं.] १. कसेर बाँध्ने काम। २. रोकावट; प्रतिबन्ध। ३. चौघेरामा परेर फुत्कन नसक्ने स्थिति।
परिभक्षण- *ना.* [सं.] भएभरको जति सबै खाने कार्य; भएजति सबै भक्षण गर्ने क्रिया; सऱ्यापसुरुप।
परिभक्षित- *वि.* [सं.] पूरै भक्षण गरिएको; सऱ्यापसुरुप पारिएको।
परिभव- *ना.* [सं.] १. कसैलाई तिरस्कार गर्ने काम; निन्दा। २. अनादर; हेला। ३. पराजय; हार; पराभव।
परिभावना- *ना.* [सं.] १. विचार; चिन्तन। २. चिन्ता; फिक्री। ३. साहित्यमा अतिशय उत्सुकता उत्पन्न गर्ने पद वा वाक्य।
परिभावित- *वि.* [सं.] १. टम्म मिलेको; संयुक्त। २. राम्ररी विचार गरिएको; गम्भीरतापूर्वक सोचिएको। ३. चारैतिर ढाकिएको; व्याप्त।
परिभाव्य- *वि.* [सं.] होसियारी वा सोच गर्न लायक।
परिभाव्य धन- *ना.* १. ठुलठुला उपयोगी योजना आदि जिम्मा लिनेसँग जिम्मा दिनेले जमानतका रूपमा लिने अग्रिम धरौटी (सेक्युरिटी)। २. छात्रहरूले क्षति गरेमा नगदी रूपमा सोधभर्ना गर्ने उद्देश्यले छात्रसँग सत्रारम्भमा लिइएको अग्रिम धरौटी (अर्नेस्टमनी)।
परिभाषक- *वि. / ना.* [सं.] १.वार्तालाप वा कुराकानी गर्ने। २. वक्ता; भाषणकर्ता। ३. कसैमाथि निन्दा तथा दोषरोपण गर्ने; निन्दक। ४. परिभाषा गर्ने (व्यक्ति)।
परिभाषण- *ना.* [सं.] १. कुराकानी; वार्तालाप। २. दुर्वचन बोल्ने वा गाली गर्ने काम। ३. परिभाषा गराइ।
परिभाषा- *ना.* [सं.] १. कुनै शब्द वा पदको अर्थ वा भाव निश्चित रूपमा स्पष्ट गर्ने कथन; व्याख्या; लक्षण। २. कुनै कुराको सामान्य गुण र विशेष गुण दुवैको उल्लेख गरी दिइएको परिचय। ३. कुनै वस्तुको स्वरूप, गुण, विशेषता आदिको यथार्थ ज्ञान गराउने लक्षण। ४. कुनै शास्त्र वा विद्याका क्षेत्रमा विशिष्ट अर्थमा प्रयुक्त हुने शब्द; पारिभाषिक शब्द। ५. आफूले प्रयोग गर्नाका निम्ति शास्त्रकारहरूले रचेका विशिष्ट संज्ञा। ६. कुराकानी; वार्तालाप। ७. टीका; व्याख्या।
परिभाषित- *वि.* १. परिभाषा गरिएको; परिभाषा दिइएको। २. राम्ररी भनिएको।
परिभाषी- *वि.* १. राम्ररी बोल्ने वा भाषण गर्ने। २. परिभाषा दिने वा गर्ने।
परिभाष्य- *वि.* १. परिभाषा गर्न वा गरिन योग्य। २. भन्न लायक।
परिभुक्त- *वि.* [सं.] १. परिभोग गरिएको वा राम्ररी भोगिएको; अनुभव गरिएको। २. उपभोग गरिएको; उपभुक्त।
परिभूषण- *ना.* [सं.] १. राम्ररी सजाउने वा शृङ्गार गर्ने काम। २. कुनै एक प्रदेशको आम्दानी विपक्षी देशलाई दिएर गरिएको सन्धि वा मिलापत्र।
परिभूषित- *वि.* [सं.] १. राम्ररी सजाइएको वा सिँगारिएको। २. परिभूषण गरिएको।
परिभोक्ता- *वि.* [सं.] १. परिभोग गर्ने। २. विनाअधिकार अर्काको वस्तु वा धनको उपभोग गर्ने। *ना.* ३. परिभोग गर्ने व्यक्ति।
परिभोग- *ना.* [सं.] १. भोग गर्ने काम; उपभोग। २. मैथुन; स्त्रीप्रसङ्ग। ३. कुनै वस्तु वा धन विना अधिकार उपभोग गर्ने काम।
परिभ्रम- *ना.* [सं.] १. यताउति घुम्ने काम; चौतर्फ घुम्ने काम। २. घुमाउरो तरिकासँग कुनै कुरो भन्ने काम। ३. भ्रम; भुल। ४. कुनै वस्तुको प्रसिद्ध नाम नलिएर गुण, सम्बन्ध, उपयोग आदिद्वारा गरिने सङ्केत।
परिभ्रमण- *ना.* . चारैतिर घुम्ने वा चक्कर लगाउने काम। २. यताउति जाने वा घुमफिर गर्ने काम। ३. परिधि; घेरो।
परिभ्रष्ट- *वि.* [सं.] १. जाति वा धर्मबाट खसेको; पतित। २. हराएको; बेपत्ता भएको। ३. भागेको; पलायित।
परिभ्राट- *ना.* [सं. परिभ्राज्] १. मुस्किल; कठिनाइ। २. कष्ट; हैरानी। ३. अभिभारा। ४. कामकाजको भिड। ५. ठुलो आयोजना। ६. सँभालिनसक्नु व्यवहार। *वि.* ७. व्यापक; ठुलो।
परिमण्डल- *वि.* [सं.] १. बाटुलो वा गोलो; वर्तुलाकार। *ना.* २. घेरो; परिधि (विशेषतः वृत्ताकार)। ३. सूर्य वा चन्द्रमाका चारैतिरको प्रकाशमान गोलाकार पिण्ड; गोलक; प्रभामण्डल।
परिमण्डलता- *ना.* गोलाइ।
परिमण्डलाकार- *वि.* वृत्ताकार; गोलाकार।
परिमण्डलित- *वि.* गोलाकार पारिएको; बाटुलो बनाइएको।
परिमर्दन- *ना.* [सं.] १. बेसरी घोट्ने काम; रगडाइ। २. नाश गर्ने क्रिया; विनाश। ३. खुबसँग माड्ने काम; माडमुड गर्ने क्रिया।
परिमर्दित- *वि.* [सं.] परिमर्दन गरिएको; माडिएको।
परिमल- *ना.* [सं.] १. राम्रोसँग मल्ने वा माड्ने काम। २. कुमकुम, चन्दन आदि घोटेर बनाइएको सुगन्धित पदार्थ शरीरमा दल्ने वा लगाउने काम। ३. त्यसरी शरीरमा दलिएको वा लगाइएको पदार्थबाट आउने मिठो बास्ना। ४. फूल आदिबाट निस्कने, वरिपरि फैलिएको मगमग वास। ५. सुवास; सुगन्ध; खुस्बु। ६. मैथुन; सम्भोग। ७. पण्डित वा विद्वान्हरूको समूह; पण्डितमण्डली।
परिमलित- *वि.* फूल आदिको बास्ना फिँजाइएको; सुगन्धित;

सुवासित।
परिमले- *वि.* बेसरी सिँगारपटार गर्ने; धेरै सिँगार पार्ने (आइमाई)।
परिमाण- *ना.* [सं.] तौलने, नाप्ने, भर्ने, आदि क्रियाद्वारा निकालिने कुनै वस्तुको गहुँङ्गोपन, विस्तार, घनत्व आदिको मान; नापतौल वा भराइ; नापो; मात्रा।
परिमाणक- *ना.* १. नापतौल; परिमाण। *वि.* २. परिमाणसम्बन्धी।
परिमाणी- *वि.* परिमाणयुक्त।
परिमाता- *वि.* [सं.] परिमाण स्थिर गर्ने; नापतौल गर्ने; नापजोख गर्ने (व्यक्ति)।
परिमार्ग- *ना.* [सं.] कुनै चिजको चारैतिरको मार्ग वा बाटो; परिपथ।
परिमार्गण- *ना.* खोजी; खोजखबर।
परिमार्गी- *वि.* खोजखबर गर्ने; पत्ता लगाउने।
परिमार्जक- *वि.* [सं.] १. परिमार्जन गर्ने। २. धुने; पखाल्ने। ३. सफा-सुग्घर गर्ने।
परिमार्जन- *ना.* [सं.] १. राम्ररी धुने, पखाल्ने, सफा गर्ने वा स्वच्छ पार्ने काम। २. लेखरचनामा रहेका दोष, त्रुटि आदिलाई हटाएर राम्रो तुल्याउने काम। ३. गुणात्मक विकास वा परिष्कार। ४. कुनै मिश्रित वस्तुलाई रासायनिक विधिद्वारा निक्खर वा चोखो पार्ने काम।
परिमार्जित- *वि.* [सं.] १. राम्ररी धोइपखाली गरिएको; स्वच्छ वा सफा पारिएको। २. दोष, त्रुटि आदि हटाएर ठिक गरिएको; परिमार्जन गरिएको; परिष्कृत।
परिमित- *वि.* [सं.] १. नापिएको वा तौलिएको; नापतौल गरिएको; नापो लिइएको। २. परिमाणमा घटी वा बढी नभई ठिक मात्रा भएको; ठिक्कको। ३. सीमित। ४. थोरै; अत्यल्प।
परिमितायु- *वि.* पूरा आयु नहुने वा नभएको; अल्पायु।
परिमिताहार- *वि.* थोरै खाने; अल्प आहार भएको।
परिमिति- *ना.* १. परिमाण; नापो। २. अवधि। ३. सीमा।
परिमिलन- *ना.* [सं.] १. भेटघाट; संयोग; मिलन। २. छुने काम; स्पर्श गराइ।
परिमिलित- *वि.* [सं.] १. राम्ररी मिलेको; संयुक्त। २. भेटघाट गरिएको।
परिमुक्त- *वि.* [सं.] राम्ररी मुक्त भएको; उन्मुक्त; पूरै स्वच्छन्द।
परिमुक्ति- *ना.* राम्ररी भएको मुक्ति; उन्मुक्ति।
परिमेय- *वि.* [सं.] १. परिमाण लिन योग्य। २. तौलन लायक। ३. नाप, तौल वा गन्ती गर्न सकिने। ४. थोरै; अल्प। ५. सीमित।
परिमोक्ष- *ना.* [सं.] १. पूर्ण रूपले पाएको मुक्ति; निर्वाण। २. छोड्ने काम; परित्याग। ३. दिसा गर्ने काम; मलत्याग। ४. विष्णु।
परिमोक्षण- *ना.* १. परिमोक्ष। २. नेतीधौतीद्वारा शरीरका भित्री अवयव सफा गर्ने एक यौगिक विधि।
परिम्लान- *वि.* [सं.] १. एकदम म्लान; निन्याउरो; भ्याउरो। २. ओइलाएको; ओल्याङमल्याङ परेको।
परिम्लायी- *वि.* [सं.] १. हे. परिम्लान। *ना.* २. आँखाका नानीमा पैदा भई सर्वत्र पहेँलो वा तिरमिर उज्यालो हुने एक रोग; तैमिरिक।
परियार- *ना.* [सं. परिवार] १. परिवार। २. दमाईंको एक थर। स्त्री. परियार्नी।
परियोजक- *ना.* [सं.] परियोजना तयार पार्ने; परियोजनाकार।
परियोजना- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि विषयवस्तुको सम्पूर्णतालाई ध्यानमा राखी सोसम्बन्धी कार्य सम्पन्न गर्नका निम्ति बनाइएको योजना (प्रोजेक्ट)। २. मनमा सोचेर अगाडि आउने स्थितिको अनुमान लगाएर गरिएको योजना वा परिकल्पना।
परियोजित- *वि.* [सं.] परियोजना तयार पारिएको।
परिरक्षक- *वि.* [सं.] सबैतिरबाट रक्षा गर्ने वा बचाउने; संरक्षक; सुरक्षक।
परिरक्षण- *ना.* [सं.] १. चारैतिरबाट गरिने रक्षा; संरक्षण; सुरक्षा; पूर्ण रक्षा। २. कुनै चलअचल सम्पत्ति सुचारु रूपले राख्ने काम वा सो बारेमा लाग्ने खर्चको रकम।
परिरक्षणीय- *वि.* परिरक्षण गर्न योग्य; संरक्षणीय।
परिरक्षित- *वि.* [सं.] चारैतिरबाट रक्षा गरिएको; सुरक्षित; संरक्षित; पूर्ण रक्षित।
परिरक्षिता/परिरक्षी- *वि.* [सं.] पूर्ण रूपले रक्षा गर्ने; परिरक्षक।
परिरूप- *ना.* [सं.] १. भावी कार्यक्रमका बारेमा पहिले नै सोचिएको रूपरेखा; प्रारूप। २. कुनै कलात्मक कृति वा सजावटसम्बन्धी पूर्वकल्पना। ३. सोअनुसार कपडा, काठ आदिमाथि फूल, बुट्टा वा यस्तै कुरा बनाउने विशेष सिप वा ढङ्ग; रूपाङ्कन; डिजाइन।
परिरूपक- *ना.* रूपाङ्कन गर्ने वा रूपरेखा तयार गर्ने व्यक्ति; नक्सा आदि बनाउने व्यक्ति; प्रारूपक।
परिलक्षित- *वि.* [सं.] १. वरिपरिका वस्तुस्थितिबाट लख काटिएको। २. चाहेको; खोजेको। ३. देखाइएको; निर्दिष्ट। ४. लक्ष्य गरेको; ताकेको।
परिलक्ष्य- *ना.* [सं.] १. सोचविचारपूर्वक निर्धारित वा स्वीकृत लक्ष्य; निर्दिष्ट उद्देश्य। *वि.* २. परिलक्षित गर्न योग्य।
परिलङ्घन- *ना.* [सं.] १. उफ्रेर कुनै वस्तु वा अग्लो ठाउँ नाघ्ने काम। २. उल्लङ्घन।
परिलङ्घित- *वि.* [सं.] नाघिएको; उल्लङ्घन गरिएको।
परिलब्ध- *वि.* [सं.] अतिरिक्त रूपमा उपलब्ध भएको।
परिलब्धि- *ना.* निर्धारित वेतन वा वृत्तिदेखि बाहेक दिइने भत्ता वा शुल्क; अनुलाभ; अतिरिक्त आम्दानी।
परिलाभ- *ना.* [सं.] कुनै पदमा रही काम गर्दा सेवा आदिको कारण वेतनबाहेक भएको उपरि लाभ (पुरस्कार आदि)।
परिलिखित- *वि.* [सं.] चारैतिर रेखा आदिले घेरिएको; वृत्तले घेरिएको।
परिलेख- *ना.* [सं.] १. रेखाचित्र; खाका। २. ठुलो अधिकारी भएका ठाउँमा पठाइने कुनै कुराको विवरण।
परिवञ्चन/परिवञ्चना- *ना.* [सं.] अर्कालाई फकाईफुल्याईकन ठग्ने काम।
परिवञ्चनीय- *वि.* परिवञ्चनाको लायक; ठग्न लायक।
परिवञ्चित- *वि.* [सं.] फकाएर ठगिएको; वञ्चित पारिएको।
परिवर्जन- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु, ठाउँ आदिलाई राम्रैसँग छाड्ने काम; परित्याग।

परिवर्जनीय- *वि.* राम्रैसँग छाड्न योग्य; परित्याग गर्न लायक।
परिवर्जित- *वि.* [सं.] राम्रैसँग छाडिएको; परित्याग गरिएको।
परिवर्तक- *वि.* [सं.] १. घुम्ने वा चक्कर खाने। २. घुमाउने; रिँगाउने। ३. सट्टापट्टा गर्ने; विनिमय गर्ने। ४. युगको अन्त गर्ने; नयाँ युग आरम्भ गर्ने।
परिवर्तन- *ना.* [सं.] १. एक थरी रूप, अवस्था, गुण आदिबाट अर्का थरी रूप, अवस्था, गुण आदिमा बदलिने वा रूपान्तरित हुने क्रिया; हेरफेर; अदलाबदली। २. उपयोगिताको विचार गरी कुनै वस्तुलाई बढाउने वा नयाँ रूप दिने काम; सुधार्ने काम। ३. साटफेर; विनिमय। ४. फेरो; चक्कर। ५. चक्कर लगाउने काम; परिभ्रमण। ६. वर्किने फर्किने काम। ७. कुनै पुरानो युगको अन्त र नयाँ युगको आरम्भ।
परिवर्तनवाद- *ना.* कुनै पनि चलिरहेको परम्परा, विधान, सामाजिक बनोटको ढाँचा आदि कुरा परिस्थितिअनुसार बदलिरहनुपर्छ भन्ने विचार।
परिवर्तनवादी- *वि.* १. परिवर्तनवादप्रति विश्वास गर्ने। *ना.* २. परिवर्तनवादको अनुयायी।
परिवर्तनशील- *वि.* परिस्थितिअनुसार परिवर्तन भइरहने; हेरफेर वा अदली-बदली गर्न सकिने।
परिवर्तनीय- *वि.* १. परिवर्तन हुन वा गर्न योग्य; हेरफेर गर्न लायक। २. परिवर्तनको अधीनमा रहेको।
परिवर्तित- *वि.* [सं.] १. परिवर्तन गरिएको; अदलबदल गरिएको। २. सट्टापट्टा गरिएको; विनिमय गरिएको। ३. घुमाइएको। ४. फर्केको; फिरेको।
परिवर्तित किरण- *ना.* कुनै परावर्त्य वस्तुमा परेर फर्केको किरण।
परिवर्तिनी- *ना.* [सं.] १. भाद्रकृष्ण एकादशी। *वि.* २. घुम्ने; चक्कर मार्ने; परिवर्तनशील।
परिवर्त्य- *वि.* [सं.] १. परिवर्तन गर्न सकिने; हेरफेर गर्न सकिने। २. साट्न सकिने; विनिमय गर्न सकिने।
परिवर्द्धन- *ना.* [सं.] राम्ररी बढ्ने क्रिया; सप्रने प्रक्रिया; परिवृद्धि।
परिवर्द्धित- *वि.* [सं.] परिवर्द्धन गरिएको वा भएको।
परिवहन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा बोकेर लैजाने काम। २. मोटर, गाडा, जहाज आदिद्वारा एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा मालसामान सार्ने काम। ३. तरल पदार्थका अणु तातेपछि चिसा अणुलाई तताउँदै लैजाने तरल पदार्थमा हुने तापको प्रसारण।
परिवहन खर्च- *ना.* परिवहन वा मालसामानको ओसारपसारमा लाग्ने खर्च।
परिवहन व्यवस्थापक- *ना.* रेल, मोटर, जहाज आदि सवारी गाडीबाट आवतजावत गर्ने यात्री तथा मालसामानका परिवहनको व्यवस्था गर्ने अधिकारी।
परिवाद- *ना.* [सं.] १. कसैप्रति गरिने हेला; निन्दा; अनादर। २. सिकायत।
परिवादक- *वि.* १. परिवाद वा निन्दा गर्ने; निन्दक। २. मुद्दा लड्ने; वादी। ३. वीणा बजाउने।
परिवादिनी- *ना.* सातवटा तार हुने एक प्रकारको वीणा बाजा।
परिवादी- *वि.* १. निन्दा गर्ने; अपवाद फिँजाउने। २. परिवादक।
परिवार- *ना.* [सं.] १. रगत, वीर्य, नाता, घर, अनुकूलता र वैवाहिक सम्बन्धले संयुक्त भएका मानिसको समूह। २. एउटै भान्सामा खाने घरका मानिसहरूको समूह; जहान। ३. नातादार र कुटुम्ब आदिको समूह। ४. सजातीय व्यक्तिहरूको समूह; वर्ग। ५. कुनै राजा वा धनवान्का आश्रयमा रहने मानिसहरूको समूह; आश्रित जन; परिजन।
परिवार नियोजन- *ना.* परिवारमा छोराछोरीको सङ्ख्या बढ्न नदिने काम; सन्तान उत्पादनमा गरिने नियन्त्रण; सन्तति निग्रह।
परिवित्त- *ना.* [सं.] दाजुको विवाह नगरीकन विवाह भएको (भाइ)।
परिवित्ति- *ना.* दाजुको भन्दा पहिले भएको भाइको विवाह।
परिविहार- *ना.* [सं.] अघाउँजी यताउति डुल्ने वा घुमफिर गर्ने काम; चारैतिर घुमफिर गर्ने क्रिया।
परिवृत्त- *वि.* [सं.] १. घुमाइएको, रिङाइएको वा फर्काइएको। २. हेरफेर गरिएको; बदलिएको। ३. घेरिएको; बेरिएको; आवेष्टित। *ना.* ४. आलिङ्गन; अँगालो। ५. कुनै कार्य, घटना आदिबारे अरूको जानकारीका निम्ति प्रस्तुत गरिने सङ्क्षिप्त विवरण।
परिवृत्ति- *ना.* १. घुम्ने काम; फेरो लगाउने काम। २. घेराइ; बेह्राइ; आवेष्टन। ३. अदलबदल; परिवर्तन; बदलाइ। ४. सट्टापट्टा; विनिमय। ५. घटी र बढी वस्तुको साटफेर भएको वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार। ६. एक शब्दका ठाउँमा उही अर्थ व्यक्त गर्न अर्को शब्द प्रयोग गर्ने अर्थात् पर्यायवाची शब्द राख्ने काम। (जस्तो- 'कमललोचन' - का स्थानमा पद्मनयन, 'चरणकमल' - का स्थानमा 'पादपद्म' इ.)।
परिवृद्ध- *वि.* [सं.] १. खुब बढेको; हलहली बढेको; राम्रोसँग बढेको। २. पूरै पाको।
परिवृद्धि- *ना.* राम्ररी बढ्ने क्रिया; सम्यक् वृद्धि; हल्काइ।
परिवेत्ता- *ना.* [सं.] १. दाजुको भन्दा पहिले विवाह गर्ने भाइ। २. दाजुको भन्दा पहिले अग्निहोत्री ग्रहण गर्ने भाइ; परिवित्त।
परिवेश- *ना.* [सं.] १. चारैतिरबाट भएको घेराइ; परिवेष्टन। २. सूर्य वा चन्द्रमाका चारैतिर देखिने एक प्रकारको मण्डल; सभा। ३. परिधि; सीमा। ४. वातावरण।
परिवेष्टक- *वि.* [सं.] परिवेष्टन गर्ने; चारैतिरबाट घेर्ने।
परिवेष्टन- *ना.* [सं.] १. वरिपरिबाट घेर्ने काम; चारैतिरको घेराइ; छेकाइ; लपेटाइ; बेह्राइ। २. परिधि; घेरा।
परिवेष्टित- *वि.* [सं.] १. चारैतिरबाट घेरिएको; छेकारो मारिएको। २. ढाकिएको; आच्छादित।
परिव्राज/परिव्राजक- *ना.* [सं.] घरबाट छाडेर सन्न्यास लिने व्यक्ति; सन्न्यासी।
परिशिष्ट- *वि.* [सं.] १. बाँकी रहेको; शेष; अवशिष्ट। *ना.* २. पुस्तक, ग्रन्थ आदिका मूल भागमा छुट्न गई अन्ततिर राखिएको बाँकी कुरा स्पष्ट पार्ने अंश; पूरक अंश। ३. बाँकी रहेको भाग; अवशिष्ट अंश। ४. थपुवा अंश।

परिशिष्टाङ्क- *ना.* कुनै पत्रपत्रिका आदिको नियमित वा अनियमित रूपले प्रकाशित गरिने अतिरिक्त अङ्क; पत्रिका आदिको अतिरिक्ताङ्क।

परिशीलन- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयको राम्ररी अध्ययन गर्ने काम; मननपूर्वकको अध्ययन। २. छुने वा स्पर्श गर्ने क्रिया।

परिशीलित- *वि.* [सं.] विचारपूर्वक अध्ययन गरिएको; परिशीलन गरिएको।

परिशेष- *ना.* [सं.] १. बचेखुचेको वस्तु; अवशेष। २. समापन वा समाप्ति।

परिशोध- *ना.* [सं.] परिशोधन।

परिशोधन- *ना.* १. राम्ररी भएको शुद्धि; शुद्धीकरण; संशोधन। २. ऋण आदि तिर्ने काम; चुक्ता।

परिशोधित- *वि.* परिशोध गरिएको।

परिश्रम- *ना.* [सं.] १. थकाइ लाग्ने गरी गरिने काम; उद्यम; मिहिनेत। २. थकाइ; श्रम; क्लान्ति।

परिश्रमी- *वि.* परिश्रम गर्ने; मेहनती।

परिश्रवण- *ना.* [सं.] शब्दको निरीक्षण वा अध्ययन गर्ने क्रिया।

परिश्रान्त- *वि.* [सं.] धेरै थाकेको; गलिपत्तन भएको; अतिथकित।

परिश्रान्ति- *ना.* ज्यादा मात्रामा लागेको थकाइ; गलिपत्तन अवस्था।

परिश्रावक- *ना.* [सं.] शब्दको निरीक्षण र अध्ययन गरिने यन्त्र।

परिश्रुत- *वि.* [सं.] खुब नाम चलेको; विख्यात; प्रसिद्ध।

परिषद्- *ना.* [सं.] १. प्राचीन कालमा राजाहरूद्वारा अत्यावश्यक काममा बोलाइने विशिष्ट सभा; राजसभा। २. सभा; समिति। ३. चुनिएका व्यक्ति वा निर्वाचित सदस्यहरूको सभा। ४. समूह; मण्डली।

परिष्कार- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई राम्ररी खार्ने वा शुद्ध पार्ने काम; संस्कार; शुद्धि। २. कुनै कुरामा रहेका दोष, त्रुटिलाई हटाएर सुन्दर, स्वच्छ र रुचिपूर्ण बनाउने काम। ३. स्वच्छता; निर्मलता। ४. अलङ्कार; आभूषण। ५. शृङ्गार; सजावट।

परिष्कृत- *वि.* [सं.] अपरिष्कृत वस्तुलाई परिष्कार गरिएको; संस्कार गरिएको; सुधारिएको। २. शुद्ध पारिएको; संशोधित; विशुद्ध।

परिष्कृति- *ना.* परिष्कृत हुनाको भाव वा अवस्था; परिष्कार।

परिसंवाद- *ना.* [सं.] दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्ति, वक्ता वा विद्वान्हरूका बिचमा कुनै कुरा, विषय आदिबारे प्रायः खास- खास अवसरमा हुने तर्कसङ्गत वा विचारपूर्ण वादविवाद; त्यसरी सौहार्द्रपूर्णरूपमा हुने महत्त्वपूर्ण संवाद वा कुराकानी।

परिसङ्ख्या- *ना.* [सं.] १. गन्ती; गणना। २. एक ठाउँबाट कुनै वस्तुलाई निषेध गरेर अर्का ठाउँमा स्थापना गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।

परिसङ्ख्यान- *ना.* १. गन्ने काम; गन्ती; गणना। २. पहिले नै गरिने अनुमान; ठिक अनुमान।

परिसञ्चित- *वि.* [सं.] सन्तोषजनक रूपमा सञ्चय गरिएको; सञ्चित।

परिसमापन- *ना.* [सं.] कुनै काम-कारोबारको समाप्ति; राम्ररी समापन हुने क्रिया।

परिसमाप्ति- *वि.* [सं.] राम्ररी टुङ्ग्याइएको; परिसमापन गरिएको।

परिसर- *ना.* [सं.] १. नदी, सहर, पर्वत आदिका आसपासमा रहेको जमिन। २. आसपास; छिमेक। ३. घेरा। ४. कम्पाउन्ड।

परिसरक- *वि.* १. डुलुवा। २. पर्यटक। परिसरण- *ना.* चारैतिर घुम्ने काम; पर्यटन।

परिसर्प/परिसर्पण- *ना.* [सं.] १. सर्पको जस्तै बाङ्गोटिङ्गो चारैतिर हिँड्ने वा घुम्ने काम। २. डुलफिर गर्ने काम; घुमफिर; पर्यटन।

परिसर्पित- *वि.* घुमेको; डुलिएको।

परिसान्त्वन/परिसान्त्वना- *ना.* [सं.] राम्रोसँग सम्झाईबुझाई दिइने सान्त्वना।

परिसीमन- *ना.* [सं.] कुनै स्थान, क्षेत्र, प्रदेश, राष्ट्र आदिको सीमा स्थिर गर्ने काम; सीमानिर्धारण; सीमाङ्कन।

परिसीमा- *ना.* [सं.] १. चारैतिर निर्धारित गरिएको सीमा; चौहद्दी। २. अन्तिम सीमा; पराकाष्ठा।

परिसीमाङ्कन- *ना.* परिसीमन।

परिसूचक- *वि.* [सं.] चारैतिर सूचना प्रसार गर्ने; ठाउँठाउँमा कुनै विषयको सूचना दिने।

परिसेवन/परिसेवा- *ना.* [सं.] विशेष रूपमा गरिएको सेवा।

परिस्थिति- *ना.* [सं.] १. कुनै घटना, काम आदिको वास्तविक तथा तर्कसङ्गत अवस्था। २. कुनै देश, संस्था वा व्यक्तिको हालत; स्थिति; अवस्था। ३. समसामयिक वातावरणबाट सिर्जिएको स्थिति।

परिस्फुरण- *ना.* [सं.] १. छरिएका बिउ आदि उम्रिएर टुसो निस्कने क्रिया वा प्रक्रिया। २. फूल आदिको कोपिलो पलाउने क्रिया। ३. विशेष प्रकारले काँप्ने क्रिया। ४. भित्रबाट भाव, विचार आदिको स्फुरण हुने काम; स्मृति वा सम्झना।

परिस्रव/परिस्राव- *ना.* [सं.] १. चारैतिरबाट वा बेसरी चुहुने क्रिया। २. बच्चा जन्मने काम।

परिहसित- *वि.* [सं.] परिहास गरिएको; उपहास गरिएको।

परिहार- *ना.* [सं.] १. पूर्ण त्याग; परित्याग। २. दोष वा अनिष्ट कुराहरूलाई हटाउने वा फाल्ने काम। ३. युद्धमा लुटिएको धन-सम्पत्ति। ४. कुनै कुकृत्यको प्रायश्चित्त। ५. अनावृष्टि आदि सङ्कटका कारणले कर वा लगानीको ब्याजमाफी। ६. दण्ड वा ऋण आदिमा गरिएको सहुलियत। ७ बचाउने वा प्रयोग नगर्ने क्रिया; जगेर्ना। ८. कुनै विषयका सम्बन्धमा गरिएको खण्डन।

परिहारक- *वि.* परिहार गर्ने; परिहारी।

परिहारी- *वि.* १. परिहरण गर्ने; अपहरण गर्ने। २. परिहार गर्ने। *ना.* ३. त्याग; छोडाइ। ४. हटाउने काम; निवारण।

परिहार्य- *वि.* १. परिहरण गर्न योग्य; अपहरण गर्न सकिने। २. त्याग्न सकिने; परित्याज्य। ३. हटाउन सकिने; पन्छाउन लायक; निवारणीय।

परिहास- *ना.* [सं.] १. हाँसो; ख्यालठट्टा; उपहास; दिल्लगी। २. मनोविनोद गर्ने काम; खेल; क्रीडा।

परिहासक- *वि.* उपहास गर्ने; ख्यालठट्टा गर्ने; हँसीमजाक गर्ने; दिल्लगी गर्ने; खिसी वा खिसीटिउरी गर्ने।

परिहास्य- *वि.* परिहास वा उपहास गर्न लायक; ख्यालठट्टा गर्न सकिने।

परी१- *ना.* [सं. प्रति] १. तरिका; काइदा; ढर्रा; ढाँचा। २. थरी; प्रकार। (उदा.- उनीसँग परीपरीका कुरा गर्न कसले सक्छ!)

परी२- *ना.* [सं. परि] १. सविस्तार वर्णन; व्याख्या। २. लम्बेचौडे कुरो; बेलीविस्तार (उदा.- उनी परी लाएर कुरा गर्न सिपालु छन्।)।

परी३- *ना.* [फा.] १. पखेटा हुने एक कल्पित स्त्रीजाति; अप्सरा। २. पुराना दन्त्यकथा, पुराण आदिमा वर्णित, आवश्यक पर्दा प्रकट हुने र नपर्दा अदृश्य हुने शक्ति भएकी सुन्दरी। ३. अति राम्री युवती; परमसुन्दरी स्त्री।

परी कथा- *ना.* पशुपक्षी पात्र भएको कथा।

परीक्षक- *वि.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तु सम्बन्धित विषयमा योग्य छ-छैन भनी चारैतिरबाट मूल्याङ्कन गर्ने; जाँच गर्ने; परीक्षा गर्ने; पारखी। *ना.* २. परीक्षा लिने वा उत्तरपुस्तिका जाँच्ने व्यक्ति।

परीक्षण- *ना.* [सं.] १. परीक्षा लिने काम; सम्बन्धित विषयमा योग्य छ-छैन भनी चौतर्फी मूल्याङ्कन गर्ने काम; जाँच गर्ने काम। २. पारख गर्ने काम।

परीक्षण काल- *ना.* कुनै नयाँ कर्मचारी सम्बन्धित कामका निम्ति योग्य छ छैन भनी पारख गर्ने निश्चित अवधि।

परीक्षण दर्ता- *ना.* छ महिनाको अवधिका निम्ति गरिने दर्ता।

परीक्षमाण- *वि.* [सं.] १. परीक्षणकालमा राखिएको। २. परीक्षा भइरहेको।

परीक्षा- *ना.* [सं.] १. योग्यता, विशेषता, सामर्थ्य, गुण आदिको स्तर निर्णय गर्नका निम्ति ठिकसित पारख गर्ने काम; जाँच गर्ने काम; जाँच; जँचाइ। २. कुनै वस्तुको गुण, दोष आदिको अनुभव गर्नका निम्ति गरिएको प्रयोग; पारख। ३. प्राचीन न्यायालयमा अभियुक्त वा साक्षीको सच्चाइ जाँच्ने क्रिया; दिव्यपरीक्षा। ४. तर्क, प्रमाण आदिबाट कुनै वस्तुका यथार्थ तत्त्वको निरूपण गर्ने काम; निष्पक्षता।

परीक्षा नियन्त्रक- *ना.* परीक्षा विभागको उच्च अधिकृत।

परीक्षा प्रमुख- *ना.* परीक्षा सम्बन्धी काम गर्ने प्रमुख अधिकारी।

परीक्षा भवन- *ना.* परीक्षार्थीहरूले परीक्षा दिने घर वा ठाउँ; परीक्षालय।

परीक्षार्थी- *ना.* परीक्षा दिने व्यक्ति; परीक्षा दिन चाहने व्यक्ति।

परीक्षालय- *ना.* परीक्षास्थल; परीक्षाभवन।

परीक्षा विभाग- *ना.* परीक्षासम्बन्धी कामकारोवार हुने विभाग।

परीक्षा शाखा- *ना.* शिक्षणसंस्थाअन्तर्गतका प्रशासनिक निकायहरूमध्येको परीक्षासम्बन्धी कामकारोबार गरिने फाँट वा विभाग।

परीक्षा सञ्चालक- *ना.* परीक्षा सञ्चालन गर्ने अधिकारी।

परीक्षा सञ्चालन- *ना.* परीक्षासम्बन्धी काम।

परीक्षा स्थल- *ना.* परीक्षाभवन; परीक्षालय।

परीक्षित्- *ना.* [सं.] महाभारतप्रसिद्ध अर्जुनको नाति तथा अभिमन्युको छोरो; सर्पयज्ञ गर्ने जनमेजयको बाबु।

परीक्षित- *वि.* [सं.] १. परीक्षा गरिएको; जाँच लिइएको; जाँचिएको। २. पारख गरिएको।

परीक्ष्य- *वि.* [सं.] परीक्षा गर्न योग्य; जाँच गर्न लायक।

परुत्- *क्रि.वि.* [सं.] पोहोर; गत वर्ष।

परुष- *वि.* [सं.] १. कठोर; कडा। २. रुखो; कर्कश; अप्रिय। ३. तीव्र; उग्र। ४. निष्ठुर; निर्दय। ५. नीरस; रसविहीन।

परुषाक्षर- *वि.* कडा र रुखो शब्द प्रयोग गर्ने।

परुषावृत्ति- *ना.* वीररसका निम्ति उपयुक्त, ओजगुणप्रधान, टवर्गीय द्वित्वीभूत तथा संयुक्त वर्णका साथै रेफ, श, ष आदि कठोर वर्ण र लामालामा समासयुक्त शब्दद्वारा काव्यको रचना गर्ने एक रीति।

परुषोक्ति- *ना.* निष्ठुर वचन; कठोर बोली।

परेखिया- *ना.* [पारख+इया] अड्डाखानामा रत्नहरू र अरू विशेष वस्तुको पारख गर्न राखिने सरकारी कर्मचारी; परखिया।

परेठ/परेड- *ना.* [अङ्. प्यारेड] सैनिकहरूको तालिम वा शिक्षा; कवायद।

परेता१- *ना.* [सं. प्रहारकृत] सार्कीले छाला पिट्ता तलतिर राखिने ढुङ्गो।

परेता२- *ना.* [सं. परित] चङ्गाको धागो बेर्ने एक खालको लट्टाई।

परेती- *ना.* [परेता+ई] सानो किसिमको परेता।

परेला- *ना.* [परेलोको ति. रू.] हे. परेलो।

परेलापेटी- *ना.* परेलाको बन्धन वा मेखला।

परेली१- *ना.* [सं. प्रहर+एली > पालो+एली] कृषकहरूको परस्परमा खेतालाको साटासाट गर्ने वा एक अर्काको काम गरिदिने प्रक्रिया; खेतालो गएर खेतालै तिर्नुपर्ने गरी लगाइएको रिन; खेताले पैँचो; पर्म; बोझे।

परेली२- *ना.* [सं. प्राणी] स्वास्नीलाई बोलाउँदाको मानबोधक शब्द; विवाहिता स्त्री।

परेली३- *ना.* [पडेली < सं. पाठावली] धामी वा झाँक्री पतुर्ने बेलामा उच्चारण गर्ने मन्त्र।

परेली४/परेलु- *ना.* [परेलो+ई/उ] परेलो (गीत, लोकगीत र कवितामा- झमझम परेली, आँखैमा गाजलु)

परेलो- *ना.* [सं. पटल] आँखाको ढकनीका रूपमा रहेको डिलमा उम्रेको रौँ।

परेवा१- *ना.* [सं. प्रतिपदा] औँसी वा पूर्णिमाको भोलिपल्टको तिथि; प्रतिपदा।

परेवा२- *ना.* [सं. पारावत] हलेसो वा ढुकुरका आकारको केही ठुलो विभिन्न रङ र जातको प्रसिद्ध पक्षी; घरमा पालिने शान्तिको प्रतीक मानिने एक प्रकारको पक्षी।

परेवा आँखी/आँखे- *वि.* परेवाका जस्ता आँखा वा परेवाका आँखा जस्तै बुट्टा भएको (मानिस वा कपडा)।

परेवा डाँक- *ना.* १. परेवाद्वारा पठाइने पुरानो किसिमको डाँक-व्यवस्था (पिजन-पोस्ट)। २. बास बसेको परेवाले प्रत्येक पहरमा बासेको आवाज।

परोक्त- *वि.* [सं. अपरोक्त] गलत कुरो भनिएको।

परोक्त दोष- *ना.* न्यायालय आदिमा अनुचित वा अशिष्ट बयान

दिएबापत लाग्ने दोष।
परोक्ष- *वि.* [सं.] १. आँखाका सामुन्ने नभएको; अप्रत्यक्ष। २. सोझो ढङ्गले नभनी घुमाउरो पाराले भनिएको। ३. छिपेको; गुप्त। ४. व्याकरणमा पूर्ण भूतकाल। ५. उपमान।
परोक्ष निर्वाचन- *ना.* जनताबाट सोझै मतदान नभएर अप्रत्यक्ष तरिकाद्वारा गराइने चुनाउ; जनताले मतदान गरेर पठाएका सदस्यहरूबाट कार्यकारिणीका सदस्यहरू छान्ने चुनाउ-प्रणाली।
परोक्षार्थ- *वि.* अर्थ वा अभिप्राय रहस्यपूर्ण रहेको; अर्थ गम्भीर भएको; सजिलै बुझ्न नसकिने।
परोढा- *ना.* [सं.] अर्काकी स्वास्नी; परस्त्री।
परोपकार- *ना.* [सं.] अर्काको उपकार; पराईको भलो हुने काम।
परोपकारक- *वि.* अर्काको उपकार गर्ने; अर्काको भलो गर्ने।
परोपकार संस्था- *ना.* अनाथ वा दीनदुःखीहरूको उपकार गर्ने संस्था।
परोपकारी- *वि.* परोपकार गर्ने; परोपकारक।
परोपकृत- *वि.* [सं.] अरूद्वारा उपकार गरिएको; अरूबाट हित गरिएको।
परोपजीवी- *वि.* [सं.] १. अर्कले दिएको खाएर जीविका गर्ने; अर्काका भरमा बाँच्ने; परान्नभोजी। *ना.* २. अर्काको अङ्गबाट खाद्य वस्तु चुसेर बाँच्ने वनस्पति (ऐँजेरु, सुनाखरी, इ.) वा किरा (जुका, किर्ना, जुम्रा इ.)।
परोपदेश- *ना.* [सं.] १. अर्कालाई मात्र उपदेश दिने काम; अर्कालाई अर्ती दिने काम। २. अर्काद्वारा दिइएको उपदेश वा अर्ती।
परौँठा/परौठा- *ना.* [सं. प्ररोटक] गहुँको पिठोलाई घिउ दल्दै बेलेर पत्रैपत्र पारी फेरि पट्याई बेरी घिउ लगाउँदै पकाइने विशेष प्रकारको रोटी; पत्रे रोटी।
पर्काल- *ना.* [फा. फरकाल] गोल वा अन्य विविध किसिमका रेखा खिँच्ने एक साधन; कर्कटो।
पर्खनु- *स.क्रि.* [सं. प्रतीक्षण] १. कसैको बाटो हेर्नु; प्रतीक्षा गर्नु। २. कुनै थालेको काम रोकेर वा स्थगित गरेर कसैको प्रतीक्षा गर्नु। ३. पख्नु; बाटो हेर्नु; ढुक्नु।
पर्खाइ- *ना.* पर्खने क्रिया वा प्रक्रिया।
पर्खाइनु- *क.क्रि.* पर्खन लाइनु।
पर्खाउनु- *प्रे.क्रि.* पर्खन लाउनु।
पर्खापर्खी- *ना.* परस्परमा पर्खने काम।
पर्खाल- *ना.* [सं. परिखाधार] १. इँट, ढुङ्गा आदिको गारो लगाएर अग्लो पारी बारिएको बार; दिवाल। २. गारो।
पर्खिनु- *स.क्रि. / क.क्रि.* [पर्ख+इ+नु] १. पर्खनु। २. गति अडाइनु।
पर्गेल्नु- *स.क्रि.* [सं. परिग्रहण] छासमिस भएका धेरै वस्तुबाट निश्चित वस्तु छान्ने काम गर्नु।
पर्गेलाइ- *ना.* पर्गेल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पर्गेलाइनु- *क.क्रि.* पर्गेल्न लगाइनु।
पर्गेलाउनु- *प्रे.क्रि.* पर्गेल्न लाउनु।
पर्गेलिनु- *क.क्रि.* पर्गेल्ने काम गरिनु।
पर्चा- *ना.* [फा. पर्च] १. प्रचारका निमित्त कुनै कुरा लेखिएको वा छापिएको कागत; विज्ञापनको कुरो लेखिएको पुर्जा; सूचनापत्र। २. अड्डा-अदालतबाट दिइने तारेखको पुर्जा। ३. विशेष अवस्थामा लेखिने मुद्दामामिलाको टिप्पणी। ४. फैसला। ५. अदालतमा वादीप्रतिवादी परेपछि प्रमाण बुझी फैसला गर्नुपर्ने भएमा प्रमाण बुझ्नलाई छोटकरीमा मुद्दासमेत लेखी दस्तखत गराई मिसिलसाथ राखिने कागज। ६. परीक्षा आदिको प्रश्नपत्र।
पर्चा पत्र- *ना.* लम्बाइमा दशदेखि बाह्र इन्चसम्मको तासको आकारको बाक्लो कागजको टुक्रामा आफ्नो विचार स्पष्टसँग लेखेर कुनै विशेष समयमा प्रदर्शन गर्ने एक किसिमको शैक्षिक सामग्री।
पर्चाबाजी- *ना.* कुनै विशेष कुराको समर्थन, विरोध वा विज्ञापन गर्दा पर्चा बाँड्ने काम।
पर्ची- *ना.* १. सानो पर्चा। २. चिनाको पूरक, जस्तो- चिनापर्ची।
पर्जन्य- *ना.* [सं.] १. बादल; मेघ। २. झरी; वर्षा। ३. मेघको गर्जन। ४. इन्द्र।
पर्ण- *ना.* [सं.] १. बोटबिरुवा आदिको पात; पत्र। २. पान। ३. पखेटा। ४. बाणमा लगाइने प्वाँख। ५. पलाँसको रुख वा बोट। ६. कागजको पातो; पाना।
पर्णक- *ना.* विनामूल्य वितरणको काममा ल्याउन छापेको कागजको टुक्रा; पर्चा (पाम्प्लेट)।
पर्णकुटी- *ना.* सेउलाको बार र सेउलाकै छानो आदि भएको छाप्रो; सेउले छाप्रो।
पर्णकुटीर- *ना.* पर्णकुटी।
पर्णलता- *ना.* पानको लहरो।
पर्णवीटिका- *ना.* पानको बिरा; पानको खिल्ली।
पर्णशर- *ना.* बेपत्ता भएर मरेको वा मरेको अनुमान गरिए पनि लास नभेटिएमा कुशको पुतला बनाई दाहसंस्कारदेखि तेह्र दिनसम्म गरिने क्रिया; नारायणबलि।
पर्णशव- *ना.* लास बेपत्ता भएका शवको दाहसंस्कारका निम्ति बनाइने कुश आदिको पुतला; नारायणबलि।
पर्णशाला- *ना.* पर्णकुटी।
पर्णाशन- *ना.* पात मात्र खाएर वा सागपात आदिको आहाराले मात्र लिइने एक किसिमको व्रत।
पर्णिक- *ना.* पात बेचेर जीवन-निर्वाह गर्ने व्यक्ति।
पर्णिका- *ना.* अमुक व्यक्तिलाई अमुक वस्तु यति दिनू भनी लेखिएको कागज; वस्तुहरूको सीमित वितरणका व्यवस्थामा बजारबाट मालसामान किन्न पाइने पुर्जी; कुपन।
पर्णी- *ना.* वृक्ष; बोट।
पर्ता$_1$- *ना.* [पर्+ता] १. परेको मोल; परल; साउँ। २. नाफा; फाइदा।
पर्ता$_2$- *वि.* [पर्ती+आ] पर्ती; बाँझो।
पर्ती- *वि.* [पाटो+ती] आबाद वा खनजोत नभएको; बाँझो; पर्ता (जमिन)।
पर्ती आवादी- *ना.* हालआबादी।
पर्ती जग्गा- *ना.* खनजोत नभएको वा नगरिएको जमिन; बालीनाली नलगाएको बाँझो जग्गा।
पर्दा- *ना.* [फा. पर्द] १. भित्रको दृश्य बाहिरबाट नदेखियोस् भनी

झ्याल-ढोकामा झुन्ड्याइने कपडा आदिको आवरण। २. स्त्रीजातिले मुख छोप्न आवरणको रूपमा प्रयोग गर्ने घुम्टो आदि। ३. नाटक वा चलचित्रको पट। ४. अदेखा वा अछेका प्रथा। ५. मर्यादा वा इज्जत। ६. आँखाको नानीमा मोतियाबिन्दु हुँदा लाग्ने जालो। ७. हार्बिन, प्यानो आदि बजाउँदा औँलाले दबाउने अवयव। ८. पुराना शैलीका मयलपोसमा छातीनेर निकालिने एक फेसन।

पर्दा घर- *ना.* झ्यालढोका आदिमा पर्दा अड्ने एक शिल्पविधान।

पर्दानिसिन- *वि.* पर्दामा रहेकी (आइमाई)।

पर्दाफास- *ना.* पर्दा खुलेको अवस्था; कुनै कुरो प्रत्यक्ष भएको स्थिति; रहस्योद्‌घाटन; भन्डाफोर।

पर्दावाल- *वि.* पर्दा भएको; पर्दायुक्त; पर्दाभित्र रहेको वा रहने।

पर्धानी- *ना.* [सं. पर्याधान+ई] टुप्पामा फलामको कापा जडिएको, डोली अड्याउनलाई डोलेहरूले लिएर हिँड्ने लौरो।

पर्प- *ना.* [सं.] १. घर; गृह। २. हरियो वा नयाँ घाँस। ३. लँगडालाई एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा लैजाने साधन। ४. लँगडाले हिँड्दा सहायता लिने लट्ठी वा काठको एक प्रकारको साधन; खल्र्याडिखुट्टी; बैसाखी।

पर्पट- *ना.* [सं.] पापड।

पर्पटी- *ना.* १. पापड। २. गोपीचन्दन। ३. आयुर्वेदमा प्रसिद्ध एक रसादि औषधी।

पर्बाह- *ना.* [फा. परवा] १. कुनै विषयप्रति मन दिने क्रिया; वास्ता; सरोकार; चासो; परबाह। २. चिन्ता; फिक्री। ३. सोच; विचार; ख्याल।

पर्म- *ना.* [सं. परकर्म] आफू-आफूमा आलोपालो गरी एकले अर्काको काम गरिदिने चलन; परेली; पालो; बोझे।

पर्मपात- *ना.* आपसआपसमा गरिने पर्म; परस्परको पर्म।

पर्माङ्गी- *ना.* [फा. परमानगी] हे. प्रमाङ्गी।

पर्यङ्क- *ना.* [सं.] पलङ; खाट।

पर्यटक- *वि.* [सं.] १. पर्यटन गर्ने; देशविदेश घुम्ने; भ्रमण गर्ने; घुमक्कड। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।

पर्यटन- *ना.* [सं.] दर्शनीय र महत्त्वपूर्ण स्थानहरू हेर्न वा मन बहलाउनका निम्ति देशविदेशमा गरिने भ्रमण वा यात्रा।

पर्यटन उद्योग- *ना.* देशविदेशबाट मन बहलाउन वा महत्त्वपूर्ण स्थलहरूको अवलोकन गर्न आउने व्यक्तिहरूको सुविधाका लागि स्थापना गरिने होटल वा दृश्यावलोकनका साधनहरू र त्यसबाट हुने विदेशी मुद्राको आर्जनसम्बन्धी उद्योग।

पर्यटन केन्द्र- *ना.* पर्यटनसम्बन्धी दृश्यावलोकन आदि भएको मुख्य ठाउँ।

पर्यटन विभाग- *ना.* पर्यटक तथा पर्यटन उद्योगलाई प्रोत्साहित गर्ने र तत्सम्बन्धी व्यवस्था, रेखदेख, नियन्त्रण आदि गर्ने उद्योग-मन्त्रालयअन्तर्गतको एक विभाग।

पर्यनुयोग- *ना.* [सं.] कुनै बयान वा भनाइलाई झुट्टा साबित गर्नाका निम्ति गरिएको सोधपुछ।

पर्यन्त- *ना. यो.* [सं.] १. तक; सम्म; तलक। *वि.* २. सीमित। *ना.* ३. अन्तिम सीमा; हद। ४. अन्त; आखिर।

पर्यन्तभूमि- *ना.* नदी, पर्वत, नगर आदिका आसपासको जमिन।

पर्यबन्धन- *ना.* [सं.] कपडाले पिठिउँ र घुँडा बाँधेर बसिने एक आसन।

पर्यवलोकन- *ना.* [सं.] कुनै काम वा क्षेत्र आदिको आदिदेखि अन्त्यसम्म हेर्ने वा खोजतलास गर्ने काम; कुनै विषयको साङ्गोपाङ्ग हेरविचार गर्ने काम।

पर्यवसान- *ना.* [सं.] १. अन्त; समाप्ति; टुङ्गो। २. निश्चय; निधो।

पर्यवसित- *वि.* [सं.] १. सिद्धिएको; समाप्त। २. निधो गरिएको; निश्चित। ३. नष्ट।

पर्यवेक्षक- *ना.* [सं.] १. जाँचबुझ गर्ने व्यक्ति; खोजबखर गर्ने व्यक्ति। २. कुनै काम वा विषयको रेखदेख गर्ने व्यक्ति; निरीक्षक। ३. जाँचकी; परीक्षक।

पर्यवेक्षण- *ना.* [सं.] १. कुनै काम वा विषयको जाँचबुझ गर्ने काम। २. कुनै कार्य वा विषयलाई विचारपूर्वक हेर्ने काम; निरीक्षण।

पर्यस्त- *वि.* [सं.] १. फ्याँकिएको; मिल्काइएको। २. हटाइएको; निकालिएको।

पर्यस्तापह्नुति- *ना.* उपमानका गुणलाई छिपाएर उपमेयप्रति आरोप गर्दा हुने अपह्नुति अलङ्कारको एक भेद।

पऱ्याकपुरुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. पऱ्याक्+अ (द्वि.)] १. घिउतेलमा तरकारी भुट्दा परपरी पारेर। २. सानातिना काठ वा सन्ठी आदिका टुक्रा भाँच्दा शब्द आउने किसिमले। ३. साग आदि निमोठनामोठ पार्दा शब्द आउने चालसँग।

पर्याण- *ना.* [सं.] घोडाको काठी।

पर्याप्त- *वि.* [सं.] १. चाहिएजति; प्रशस्त; यथेष्ट; काफी; पुग्दो; लात्तीकुत्ती। २. पाइएको; प्राप्त। ३. समर्थ।

पर्याप्ति- *ना.* चाहिएजति हुने अवस्था; प्रशस्त मात्रामा पुग्ने स्थिति; यथेष्टता।

पर्याय- *ना.* [सं.] १. समान अर्थ बुझाउने शब्द; एउटै अर्थ बुझाउने अर्को शब्द; समानार्थक शब्द। २. अनुक्रम; सिलसिला। ३. एउटा वस्तुको क्रमैसँग अनेक आश्रय वा एउटैमा आश्रित अनेक वस्तुहरू वर्णन गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।

पर्यायवाचक/वाची- *वि.* समान अर्थ बुझाउने; एउटै अर्थ बुझाउने; समानार्थक।

पर्यायोक्ति- *ना.* कुनै कुरो सोझै नभनेर घुमाउरो पाराले वा चमत्कारपूर्ण ढङ्गले वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार।

पर्यालोकन- *ना.* [सं.] चारैतिर राम्ररी हेर्ने काम; सम्यक् अवलोकन।

पर्यालोकित- *वि.* [सं.] पर्यालोकन गरिएको; राम्ररी हेरिएको।

पर्यालोचन- *ना.* [सं.] कुनै विषय वा वस्तुको दोष, गुण आदि वा सबै किसिमका पक्षको राम्ररी विचार गर्ने काम; समीक्षा।

पर्यालोचना- *ना.* पर्यालोचन।

पर्यालोचित- *वि.* [सं.] पर्यालोचन गरिएको; समीक्षित।

पर्यावरण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु, विषय, व्यक्ति आदिको स्थिति; वातावरण। २. चारैतिर फैलिएको वा रहेको हावा- पानी।

पर्यावर्तन- *ना.* [सं.] फर्केर आउने काम; फिर्ने काम।

पर्यावर्तित- *वि.* [सं.] पर्यावर्तन भएको।

पर्युपासक- *वि.* [सं.] देवदेवीहरूको राम्ररी उपासना गर्ने; देवदेवीहरूको पूजा गर्ने।

पर्युपासना- *ना.* [सं.] १. राम्ररी गरिएको उपासना; पूजा; अर्चना। २. मैत्री; सद्भावना।

पर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. पर्+र] १. ससाना दाना तातेका घिउतेलमा हाल्दा वा पानीका छिटा पर्दा आए झैं शब्द आउने किसिमले। २. पुस्तक, लेख आदि नरोकिईकन बाच्ने किसिमले; हर्र; खर्र। ३. धेरै बन्दुक वा पटाकाहरू क्रमैसित पड्कँदा आएझैं शब्द आउने किसिमले।

पर्रन/पर्रा- *ना.* [पर्र+अन/आ] १. धाराप्रवाह; अविच्छिन्न गति। २. ताँती; धुइरो।

पर्लक- *ना.* [अ.मू. पर्लक्+अ] पल्टने-पल्टाउने चाल वा खेप।

पर्लकपर्लक- *क्रि.वि.* धेरै खेप पर्लक्क हुने चालसँग।

पर्लक्क- *क्रि.वि.* १. एक्कासि पल्टने किसिमले; टाउकाले टेकेर शरीर उल्टाउने गरी। २. आँखाका परेला वा पट्टल माथि उचाल्ने किसिमले; रिसले आँखाको पट्टल धेरै माथि उचालेर हेरे झैं।

पल्र्याक- *ना.* [अ.मू. पल्र्याक्+अ] बिस्तारै पल्टने चाल।

पल्र्याकपल्र्याक- *क्रि.वि.* बरोबर वा धेरै खेप पल्टेर।

पल्र्याक्क- *क्रि.वि.* एकै खेपमा पल्टने चालसँग।

पल्र्याकपुर्लुक- *क्रि.वि.* सबै एकै चोटि पल्टने गरी; एकै खेपमा पल्टिएर।

पर्व- *ना.* [सं.] १. शुक्ल वा कृष्णपक्ष, तिथि, वार, नक्षत्र, योग, करण तथा महिनाका आधारमा निर्धारित पुण्यकाल। २. चन्द्र वा सूर्यमा लाग्ने ग्रहण। ३. धार्मिक, सांस्कृतिक वा सामाजिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिने समय वा दिन; उत्सव; चाड। ४. कुनै काम हुने वा गरिने विशिष्ट दिन; मौका; अवसर। ५. दुई वस्तु वा दुई अङ्ग जोडिएको ठाउँ; जोर्नी। ६. चतुर्मास। ७. औँलाका जोर्नीले छुट्ट्याइएको खण्ड। ८. कुनै विशेष घटना वा त्यस्तो घटना भएको समय (जस्तो- कोतपर्व, भँडारखालपर्व इ.)। ९. महाभारत ग्रन्थको खण्ड। १०. तीन मात्रा वा अङ्गुल बराबरको नाप।

पर्वकाल- *ना.* कुनै पर्व परेको समय।

पर्वण- *ना.* [सं.] पूरा गर्ने काम; पूर्ति गर्ने काम।

पर्वणी- *ना.* १. पूर्णिमा। २. प्रतिपदा। ३. पर्व; उत्सव; चाड।

पर्वत- *ना.* [सं.] १. पहाड; डाँडो; शैल। २. चट्टान। ३. वेदप्रसिद्ध एक देवर्षि। ४. दशनामी सन्न्यासीहरूमध्ये एक। ५. धवलागिरि अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला।

पर्वतद्राक्षा- *ना.* पर्वते दाख।

पर्वतनन्दिनी- *ना.* पार्वती।

पर्वतमाला- *ना.* पहाडहरूको पङ्क्ति; पर्वतश्रेणी।

पर्वतराज- *ना.* हिमालय पर्वत।

पर्वतारोहण- *ना.* पहाड चढ्ने काम।

पर्वतारोही- *वि.* १. पहाड चढ्ने; पर्वतारोहण गर्ने। *ना.* २. पर्वतारोहण गर्ने व्यक्ति।

पर्वतिया- *वि.* १. पर्वतीय प्रदेशमा रहने; पहाडिया; पर्वते। *ना.* २. नेपाली मातृभाषा भएका नेपाली जातिहरूमध्ये एक।

पर्वतीय- *वि.* [सं.] १. पर्वतसम्बन्धी; पहाडी। २. पहाडी प्रदेशमा रहने; पर्वते; पहाडे।

पर्वतीय वर्षा- *ना.* धरातलीय वर्षा।

पर्वते- *वि. / ना.* [पर्वत+ए] पहाडे, पर्वतिया।

पर्वते दाख- *ना.* पहाडी प्रदेशमा हुने दाख; पर्वतद्राक्षा।

पर्वपात- *ना.* [पर्व+पात] पर्वको दिन; चाडबाड; उत्सवको दिन।

पर्वमूल- *ना.* [सं.] चतुर्दशी र औँसी वा पूर्णिमाको मध्यकाल।

पर्वसन्धि- *ना.* [सं.] पूर्णिमा वा औँसी र प्रतिपदाका बिचको समय; पूर्णिमा र औँसीको अन्तकाल; चन्द्रग्रहण वा सूर्यग्रहण लाग्ने समय।

पर्वास्फोट- *ना.* [सं.] औँला पड्काउने क्रिया।

पर्सनु- *अ.क्रि.* [सं. पृषत्] १. बलि दिने बेलाका पशुले जिउमा छर्किएको पानी टकटक्याउनु; पर्सिनु। २. विवाहका अवसरमा दुलाहाका तर्फबाट आएका मानिस वा ल्याइएका वस्तुहरूलाई दही, अक्षता आदिले पूजा गर्नु वा छर्कनु।

पर्सा- *ना.* [पारस] नेपालको नारायणी अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला।

पर्साइ- *ना.* [√ पर्स (+आइ)] पर्सने क्रिया वा प्रक्रिया।

पर्साइनु- *क.क्रि.* पर्सन लाइनु।

पर्साउनु- *प्रे.क्रि.* पर्सन लाउनु।

पर्साहट- *ना.* पर्साइ।

पर्साद- *ना.* [सं. प्रसाद] हे. प्रसाद।

पर्सादी- *ना.* प्रसाद।

पर्सि- *क्रि.वि.* [सं. परश्व] आउँदो तेस्रो दिन; भोलिको भोलि।

पर्सिनु- *अ.क्रि.* [पर्स+इ+नु] १. पर्सने होइनु। २. पर्सनु।

पर्स्याहट- *ना.* पर्सने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पल- *ना.* [सं.] १. विपलभन्दा साठी गुना र सेकेन्डभन्दा चौबिस गुना धेर समय; पला। २. अति अल्प क्षण; छिन। ३. चार कर्ष बराबरको तौल।

पलक- *ना.* [सं. पला] १. एकचोटि आँखा झिम्म गर्दा बित्ने समय। २. आँखाको माथिल्लो पर्दा; ढकनी। ३. पल; छिन; क्षण।

पलङ- *ना.* [सं. पल्यङ्क] १. सुत्ने विशेष प्रकारको खाट। २. बिछ्याउना; शय्या।

पलट- *ना.* [सं. प्रलोड] १. पल्टने काम; उल्टने क्रिया; पल्टा। २. परिवर्तन।[सं. पलट] ३. पल; पल्ला; तुलो; तराजु।

पलटी- *ना.* [सं. प्रलोष्टिका] चर्मकारले छाला पिट्ता तलतिर राख्ने ढुङ्गो।

पलट्ट- *क्रि.वि.* [प्रा.] पल्टिने वा पल्टाउने किसिमले; फर्काउने वा उल्टाउने किसिमले; कोल्टो फर्कने किसिमले; पल्टा खाने किसिमले।

पलाँस- *ना.* [सं. पलाश] १. सुगाका ठुँडका आकारका रातो, सेतो, पहेँलो र निलो रङका फूल फुल्ने, कोइरालो र टाँकीका जस्ता पात हुने, लामा र खैरा रङका फल फल्ने एक जातको बोट; पलाश; किंशुक; त्यसैको फूल। २. बोटबिरुवाका पात। ३. काठको चुरोभन्दा बाहिर र बोक्राभन्दा भित्रपट्टिको भाग।

पलाँसी- *ना.* [पल्ला+नेवा. सिं = काठ] गुम्बजहरू बनाउँदा पल्ला राख्ने काठ आदि।

पला- *ना.* [सं. पल] १. घडीको साठीऔँ भाग; चौबिस सेकेन्डको समय; पल। २. ज्यादै थोरै समय; छिन। ३. तराजुको जोखिने मालसामान वा ढक राखिने थालजस्तो धातु वा काठको भाँडो; पल्ला।

पलाइ- *ना.* [√ पाल् (+आइ)] १. पाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [पलाउ+आइ] २. पलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पलाइनु- *क.क्रि.* १. पाल्न लाइनु। *अ.क्रि.* २. पलाउने होइनु।

पलाइलो- *वि.* पलाउलाजस्तो; सप्रेको।

पलाउनु- *प्रे.क्रि.* १. पाल्न लाउनु।

पलाउनु- *अ.क्रि.* [√ पल्हाउनु] १. बोटबिरुवा आदिमा पात, आँकुरा आदि निस्कनु; पालुवा वा पल्लव उत्पन्न हुनु; पल्लवित हुनु; पाउला हाल्नु; टुसाउनु; मुजुरा निस्कनु। २. घाउ, खटिरा आदिले खाल्टो परेका ठाउँमा मासु भरिएर आउनु। ३. काटेको वस्तु (नङ, केश, हाँगो आदि) फेरि विकसित भएर आउनु। ४. विपन्न अवस्थाबाट सम्पन्न अवस्थातिर लाग्नु। ५. मनमा दया उब्जनु। ६. उत्पन्न हुनु; उदय हुनु; उन्नति हुनु।

पलान्चोक- *ना.* १. बाग्मती अञ्चलमा पर्ने काभ्रेपलान्चोक जिल्लाको एक भाग। २. उक्त जिल्लामा रहेको एक ठाउँ, जहाँ पलान्चोक भगवतीको मन्दिर छ।

पलान्चोके- *वि.* [पलान्चोक+ए] पलान्चोकको। *ना.* २. नेपाली जुत्ताको एक प्रकार।

पलान्चोके जुत्ता- *ना.* छालाकै धागाले सिइएको, पहेँलो रङको सावरजस्तो देखिने, फित्ता नलाइने र हिँड्दा चुइँकने, पलान्चोकका सार्कीहरूले उत्पादन गरेको जुत्ता।

पलान्न- *ना.* [सं.] १. मासु मिसाइएको अन्न; पुलाउ।

पलापिनु- *अ.क्रि.* [सं. प्रलापन] १. आफ्नो साबिकको स्थितिमा नरहनु; बिग्रँदै जानु; तन छाड्नु। २. पात्तिनु; सल्लाहमा नआउनु।

पलाप्याइ- *ना.* पलापिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पलाप्याइलो- *वि.* १. पलापिने पार्लाजस्तो। २. पलापिने होइएलाजस्तो।

पलायक- *वि.* [सं.] भाग्ने; भगुवा; पलायन गर्ने।

पलायन- *ना.* [सं.] डराएर वा परिस्थितिसँग हारेर भाग्ने काम वा आफ्नो डेग छाड्ने काम; सुइँकुच्चा।

पलायनवाद- *ना.* १. गाह्रो- साँघुरो परेका बखतमा आफ्नो सिद्धान्तमा स्थिर नरही पलायन हुने सिद्धान्त। २. जीवनका बाधाहरूसित जुधी तिनलाई जित्ने साहस नदेखाई भागेर कुनै सुखद काल्पनिक स्थितिमा पुग्ने आकाङ्क्षा राख्ने एक साहित्यिक सिद्धान्त (युटोपिया)।

पलायनवादी- *वि.* पलायनवादको अनुसरण गर्ने; पलायनको सिद्धान्तको अनुयायी।

पलायमान- *वि.* [सं.] भागिरहेको; कुलेलम भइरहेको; भाग्दो।

पलायित- *वि.* [सं.] पलायन भएको; भागेको; सुइँकुच्चा ठोकेको।

पलायी- *वि.* [सं.] १. डराएर भाग्ने; भगुवा। २. पलायनधर्मी; पलायन रुचाउने।

पलाल- *ना.* [सं.] १. गेडा झारिसकेपछिको धानको बोट। २. बस्तुभाउका लागि घाँसका रूपमा प्रयोग गरिने सोही वस्तु; पराल।

पलाश- *ना.* [सं.] हे. पलाँस; किंशुक।

पलाशी- *ना.* वनअङ्गुरको लहरो; पुरनी।

पलिसा- *ना.* हे. पलेसो।

पल्किनी- *ना.* [सं.] १. कपाल सेतै भई फुलेकी बुढी आइमाई। २. पहिलो बेत बियाउने गर्भिणी गाई।

पलित- *वि.* [सं.] १. बुढो; वृद्ध। २. फुलेको वा सेतै भएको कपाल।

पलुवा- *वि.* [पाल्+उवा] पालेको; पालिएको; पाल्तु।

पलुवो- *ना.* तिहुनतरकारीको झोल बाक्लो पार्नका निम्ति हालिने पिठो, चौलानी, मसला आदि।

पलेँटी- *ना.* [सं. पृथुलस्थ+ई] १. पद्मासनजस्तो एक प्रसिद्ध र प्रचलित आसन; ब्रह्मासन। २. दुवै खुट्टाका पन्जा एक अर्काका छेपारीका चेपमा घुसाएर बसिने शिष्ट आसन।

पलेँटो- *ना.* [सं. पलट] ढोका, झ्याल, दिउल, जाँतो, घट्ट आदिको एउटा फलक; फग्लेँटो।

पलेटी- *ना.* [पलट+ई] छाला खुर्केर वा पिटेर चिल्लो बनाउँदा छाला अड्याउने काममा प्रयोग गरिने च्याप्टो परेको ढुङ्गो।

पलेसो- *ना.* [पालो+एसो, सं. पर्यास] बदला; सट्टा; हर्जाना; पलिसा।

पलो- *ना.* [सं. पलित = पाकेको] भात आदि पकाउँदाको माड।

पलौटाइ- *ना.* [√ पलौटो (+आइ)] पलौटो हुने स्थिति; पालुवापन

पलौटिनु- *अ.क्रि.* पालिनु; पलौटो बस्नु; पलौटो पारिनु।

पलौटे- *वि.* पलौटोसम्बन्धी; पलौटिएको; पलौटो।

पलौटो- *वि.* [पाल्+औटो] १. पालिएको; पाल्तु; पालुवा। *ना.* २. पालिएको बस्तुभाउ।

पलौनी- *ना.* [पाल्+औनी] गाईबस्तु पालिदिएबापत पाल्नेलाई दिइने दर्माहा।

पल्कनु- *अ.क्रि.* [प्रा. पलक्क+नु] १. स्वाद; रङ, सङ्गत, वस्तु आदिको गुणद्वारा त्यता आकर्षित हुनु; लोभिनु। २. एकचोटि चाल पाइसकेको गुणको पछि फेरि-फेरि लाग्न इच्छुक हुनु। ३. चित्ताकर्षित हुनु; आसक्त हुनु।

पल्काइ- *ना.* पल्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पल्काइनु- *क.क्रि.* पल्कने पारिनु।

पल्काउनु- *प्रे.क्रि.* पल्कने पार्नु; लोभ्याउनु।

पल्किनु- *अ.क्रि.* १. पल्कनु। २. पल्कने होइनु।

पल्क्याइ- *ना.* पल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पल्क्याइलो- *वि.* पल्काउने खालको।

पल्क्याहट- *ना.* पल्काइ; पल्क्याइ।

पल्ट- *ना. यो.* [पटक] अरू शब्दका पछि लागेर मौका, अवसर, पटक आदि अर्थ बुझाउने शब्द (भोलिपल्ट, पर्सिपल्ट आदि; पटक; चोटि; खेप; फेर; फेरा।

पल्टनु- *अ.क्रि.* [पलट+नु] १. आराम लिनका निम्ति ढल्कनु; लेट्नु; सुत्नु। २. ढल्नु; लड्नु। ३. पल्टा खानु; उल्टनु। ४. उल्टो पार्नु; फर्कनु। ५. कोल्टो पर्नु। ६. गुड्नु।

पल्टन- *ना.* [अङ्. प्लाटुन] १. सेनाका कम्पनीभन्दा सानो विभाग। २. सेना; फौज।

पल्टनबाजी- *ना.* [पल्ट+बाजी] १. टाउकाले टेकेर पल्टने एक खेल वा व्यायाम। २. उल्टिने काम; पल्टिने काम। ३. गुड्ने काम; बल्ढ्याङ; चिप्लेटी।

पल्टनियाँ- *वि.* [पल्टन+इयाँ] १. पल्टनसम्बन्धी; फौजी। *ना.* २. फौजी जवान; सिपाही; सैनिक।

पल्टा- *ना.* [प्रा. पलट्ट] १. पलट; पल्ट्याङ। २. सङ्गीतमा तानको एक टुक्रो; तानका स्वरहरूलाई क्रमशः एक, दुई, तीन आदिमा पुऱ्याउँदै फेरि फर्केर अगिको वा पछिको एक वा अनेक स्वरलाई क्रमशः छोड्दै र तिनमा अन्य स्वरहरूलाई जोड्दै गाउने-बजाउने विधि; सङ्गीतका पाँच हजार चालिस पल्टामध्ये कुनै एक।

पल्टाइ- *ना.* [√ पल्ट (+आइ)] पल्टने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पल्टाइनु- *क.क्रि.* पल्टने पारिनु।

पल्टाइलो- *वि.* १. पल्टने खालको। २. पल्टला-पल्टलाजस्तो; अस्थिर; ढलपल।

पल्टाउनु- *स.क्रि.* १. फर्काउनु; उल्टाउनु। २. सुताउनु; लेटाउनु। ३. ढाल्नु; लडाउनु। ४. कोल्टो फर्काउनु; पल्टा खुवाउनु। ५. गुडाउनु।

पल्टिनु- *अ.क्रि.* १. पल्टनु। २. पल्टने होइनु।

पल्ट्याइ- *ना.* पल्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पल्ट्याङ- *ना.* [पल्टा+याङ] १. पल्टाइ; पल्टाहट। २. पल्टा; पलट; बल्ड्याङ।

पल्ट्याङपुल्टुङ- *ना.* १. लगातारको पल्ट्याङ। *क्रि.वि.* २. लगातार पल्ट्याङका साथमा।

पल्ट्याहट- *ना.* [पल्टि+याहट] पल्टिने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया; पल्ट्याइ।

पल्तिर- *ना. यो.* [परतिर] १. परतिर। *क्रि.वि.* २. उतातिर; त्यता। ३. टाढा; अलग्ग।

पल्थी- *ना.* [भो. ब.?] हिमाली भेकमा उत्पन्न हुने एक खालको अन्न।

पल्प- *ना.* [अङ्.] कागत बनाउन काठ, पराल आदि गलाएर तयार पारिएको लेदो वस्तु; कागज बनाउने फाँडो।

पल्यङ्क- *ना.* [सं. पर्यङ्क] १. पलङ; खाट। २. बिछ्याउना; शय्या; पर्य।

पल्याकपुलुक- *क्रि.वि.* [अं. मू. (द्वि.) पुलुक्+अ] १. डर, उत्सुकता; आकाङ्क्षा आदिले यताउति हेर्दै। २. यताउति रहेका सबै वस्तुलाई पालैसित हेरेर। *ना.* ३. उत्सुकतापूर्ण दृष्टि; सतर्क हेराइ। ४. चञ्चल हेराइ; अस्थिर दृष्टि।

पल्लव- *ना.* [सं.] १. नयाँ निस्केको पात; कमलो वा कलिलो पात; पालुवा; पाउला। २. हातमा लगाउने बाला; कङ्कण। ३. कामुक वा लम्पट व्यक्ति। ४. इरानतिरबाट भारत पसेको पार्थ जाति।

पल्लवग्राहिता- *ना.* कुनै विषयको अत्यन्त साधारण ज्ञान।

पल्लवग्राही- *वि.* कुनै विषयमा पूर्ण ज्ञान नभएको; केवल बाहिरी वा मोटामोटी ज्ञान भएको; अधुरो ज्ञान भएको।

पल्लवग्राही पाण्डित्य- *ना.* १. कुनै विषयमा भएको अपूरो ज्ञान; कुनै विषयको बाहिरी वा मोटामोटी जानकारी। २. टपर्टुय्याँ ज्ञान वा स्थिति।

पल्लवाङ्कुर- *ना.* नयाँ निस्केको पाउलाको टुसो। २. कलिला पात भएको हाँगो; चिउलो; मुनो;।

पल्लवित- *वि.* १. नौलो पल्लव लागेको; पालुवा पलाएको; पाउला फेरेको; पाउलिएको। २. लहलहाउँदो; हलहलाउँदो। ३. विस्तृत; विशाल। ४. रोमाञ्च भएको; रोमाञ्चित भएको।

पल्लवी- *वि.* १. नयाँ पालुवा फेरेको; पाउलिएको वा पाउला हालेको। *ना.* २. रुख; वृक्ष। ३. पार्थ जातिकी नारी। ४. पहलवी भाषा।

पल्ला$_{१}$- *ना.* [सं. पल्लव] १. सिरक, डसना बनाउँदा कपास मोहोर्ने कपडा। २. धोक्रो सिउने टाटजस्तो कपडाको टुक्रो। ३. ओढ्ने लुगा आदिको तह; साल (भित्री पल्ला, बाहिरी पल्ला आदि)।

पल्ला$_{२}$- *ना.* [पला] १. तराजुका डन्डीका दुई टुप्पामा झुन्डिएको ढालको आकारको पात्र। २. ढोकाको खापा; द्वार; फग्लेँटो।

पल्ला$_{३}$- *वि.* [पल्लोको ति. रू.] हे. पल्लो।

पल्लाघरे- *वि.* आफ्नो घरदेखि परतिर घर हुने।

पल्लाछेउ- *ना.* १. पराकाष्ठा; पल्लो हद। *क्रि.वि.* २. परतिर; पल्लो छेउमा।

पल्लि/पल्लिका- *ना.* [सं.] हे. पल्ली।

पल्लिवाह- *ना.* अर्थुंगे (खरको एक काँडादार प्रकार)।

पल्ली$_{१}$- *ना.* [सं.] १. सानो ठाउँ। २. छाप्रो; झुपडी। ३. माउसुली; भित्ती; टिकटिके। ४. एक जातको लहरो।

पल्ली$_{२}$- *वि.* [पल्लो+ई] १. पल्लो (लघु रूप)। २. परतिरकी; परतिर रहने (आइमाई)।

पल्लीबेसी- *ना.* १. पल्लापट्टिको बेसी; ठुलीबेसी। २. चुरे पर्वतभन्दा दक्षिणको बेसी; तराई।

पल्लो- *वि.* [पर+लो] १. परको; टाढाको; परतिरको। २. अर्को; अरू। ३. उताको।

पल्लोकिराँत- *ना.* नेपालको पूर्वी भागमा रहेका धनकुटा, म्याङलुङ, चैनपुर, ताप्लेजुङ आदिसहितको इलाका।

पल्लोटुङ्गो- *ना.* पल्लो फाल।

पल्लोफाल- *ना.* अन्तिम टुङ्गो; पराकाष्ठा।

पल्हाइ- *ना.* [√ पल्हाउ (+आइ)] पल्हाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

पल्हाइनु- *अ.क्रि.* पल्हाउने होइनु।

पल्हाइलो- *वि.* पलाइलो।

पल्हाउनु- *अ.क्रि.* [सं. पल्लव+आउ+नु] हे. पलाउनु।

पवटा- *ना.* [फगटा] १. भित्र चामल नभएको धानको गेडो; फोस्रो धान; पोगटा। २. हावा लगाउँदा उडेर छेउ लागेका धानका फोस्रा गेडा।

पवन- *ना.* [सं.] १. हावा; बतास; वायु; समीर। २. प्राणवायु। ३. सास; श्वास; पौन। ४. शुद्धि; सफाइ। *वि.* ५. शुद्ध; पावन।

पवनचक्र- *ना.* हावाको भुँवरी; हुन्डरी; चक्रवात।

पवनपुत्र- *ना.* १. हनुमान्। २. भीमसेन।

पवनव्याधि- *ना.* वातरोग; बाथ। २. लकपके; लकुवा।
पवनाशन- *वि.* १. हावा खाएर बाँच्ने। *ना.* २. सर्प।
पवमान- *ना.* [सं.] १. बतास; हावा; पवन; वायु। २. गार्हपत्य अग्नि।
पवर्ग- *ना.* [सं.] 'प' अक्षरबाट सुरु भएर 'म' अक्षरमा टुङ्गिने पाँचोटा व्यञ्जनवर्ण; प, फ, ब, भ, म- को समूह।
पवल- *वि.* [प्रा. पअल< सं. प्रबल] पउल; प्राचुर्य; प्रशस्तता; पौलो।
पवारी- *ना.* एक जातको झार।
पवि- *ना.* [सं.] १. बज्र; कुलिश। २. बिजुली (आकाशमा चम्कने)।
पवित- *वि.* [सं.] १. शुद्ध गरिएको; शोधित। *ना.* २. मरिच। ३. खुर्सानी।
पविता- *ना.* हे. पपिता।
पवित्र- *वि.* [सं.] १. फोहरमैला नभएको; निर्मल; स्वच्छ; चोखो। २. शुद्ध; पुनीत। *ना.* ३. श्राद्ध आदिमा प्रयोग गरिने कुशका दुई वा तीन त्यान्द्राको ग्रन्थि।
पवित्रता- *ना.* पवित्र हुनाको भाव वा अवस्था; शुद्धता; स्वच्छता।
पवित्रधान्य- *ना.* जौ।
पवित्रा- *ना.* १. तुलसी। २. पिपल । ३. हलेदो। ४. श्रावण शुक्ल एकादशी।
पवित्रात्मा- *वि.* आत्मा पवित्र भएको; अन्तःकरण शुद्ध भएको; शुद्धात्मा।
पवित्रित- *वि.* पवित्र पारिएको; शुद्ध पारिएको; चोख्याइएको।
पवै- *ना.* [सं. उपोदकी] पानका जस्ता नरम र कोमल पात हुने, कलेजी रङका फूल फुल्ने, ऋषिपञ्चमीमा बर्त बस्नेहरूले तरकारीका रूपमा खाने एक लहरो।
पशम- *ना.* [फा. पश्म] हे. पसम।
पशमिना- *ना.* पस्मिना।
पशु- *ना.* [सं.] १. चार खुट्टा हुने, पुच्छरधारी जन्तु; चौपाया; जनावर। २. बलि दिइने जनावर। *वि.* ३. मूर्ख; विवेकहीन (व्यक्ति)।
पशुकरणी- *ना.* चौपाया जन्तुलाई गरिने मैथुन; पशुसम्भोग।
पशुकर्म- *ना.* १. यज्ञमा गरिने पशुको बलिदान। २. आहार, निद्रा, भय र मैथुन झैं पशुद्वारा पनि हुन सक्ने काम।
पशुगायत्री- *ना.* बलि दिने बेलामा पशुका कानमा भनिने मन्त्र।
पशुघात- *ना.* १. पशुको वध गर्ने काम; पशुको हत्या।
पशुघाती- *वि.* / *ना.* १. पशुको हत्यारा। २. मांसाहारी।
पशुचर्या- *ना.* पशुको जस्तो निर्लज्ज व्यवहार; पशुकर्म।
पशुचारक- *ना.* पशुपालक; गोठालो; ग्वालो।
पशुचारण- *ना.* गोठालोगिरी; पशुपालक।
पशु चिकित्सक- *ना.* पशुहरूको औषधी गर्ने विशेषज्ञ; पशुको उपचार गर्ने डाक्टर।
पशुचिकित्सा- *ना.* १. पशुहरूको उपचार गर्ने शास्त्र; भेटेरिनरी। २. पशुका रोगको उपचार गर्ने कार्य।
पशुचिकित्सालय- *ना.* पशुहरूका रोगको उपचार गर्ने ठाउँ; पशु-अस्पताल; भेटेरिनरी अस्पताल; पशु- अस्पताल।
पशुता/त्व- *ना.* १. पशुको वा पशुको जस्तो गुण। २. मूर्खता; मुर्ख्याइँ।
पशुधन- *ना.* चौपाया-सम्पत्ति; चौपायाधन (गाई, भैंसी, खसी इ.)।
पशुपक्षी- *ना.* चराचुरुङ्गी र बस्तुभाउ।
पशुपक्षी कानन- *ना.* १. वन्यजन्तु आरक्षण। २. चिडियाखाना।
पशुपति- हे. पशुपतिनाथ।
पशुपतिनाथ- *ना.* १. काठमाडौंस्थित, विश्वका प्रसिद्ध शैव पीठमध्ये एक मानिने तीर्थस्थल वा एक शिवमन्दिर। २. पशुहरूको मालिक। ३. शिव; महादेव।
पशुपालक- *ना.* पशुहरू पालेर जीवननिर्वाह वा पेटपालो गर्ने व्यक्ति; पशु पाल्ने पेसा भएको मानिस; पशुचारक।
पशुपालन- *ना.* १. पशुहरू पाल्ने पेसा। २. पशुपालनसम्बन्धी उद्योग; पशुचारण।
पशुपाश- *ना.* १. पशुरूपी जीवहरूको बन्धन; दाम्लो। २. बलि दिइने पशुलाई बाँध्ने डोरी।
पशुबन सर्पन- *ना.* पोइल गएकी स्वास्नी फर्काई ल्याएर फेरि स्वास्नी तुल्याई राख्ने लोग्नेलाई लाग्ने दण्ड (सं. पशुवत्सरण्ड)।
पशुभाव- *ना.* पशुता; पशुत्व; पाशविकता; मूर्खपना।
पशुयज्ञ- *ना.* पशुबलि।
पशुराज- *ना.* पशुको राजा; सिंह।
पशुवाक्य- *ना.* १. मनको कुरो; व्यक्त नगरिएको कुरो। २. दन्त्यकथाका अनुसार पशुपक्षीहरूको वाणी वा बोली।
पशुवैद्य- *ना.* पशुचिकित्सक।
पशुसम्भोग- *ना.* मान्छेबाट पशुसँग गरिने मैथुन।
पश्चात्- *क्रि.वि.* [सं.] १. पछिबाट; भविष्यमा। २. आखिरमा; अन्तमा; अन्ततोगत्वा। ३. पश्चिमबाट; पश्चिमतिरबाट।
पश्चात्काल- *ना.* भरेपरन्तु; भविष्य।
पश्चात्कालीन- *वि.* भरेपरन्तुको; भविष्यको; भावी।
पश्चात्ताप- *ना.* [सं.] आफूले गरिसकेका कार्यबाट उत्पन्न कुनै मानसिक खेद; पछुतो; पछितो; थकथकी।
पश्चात्तापी- *वि.* पछुतो गर्ने; पश्चात्ताप गर्ने; थकथकाउने।
पश्चार्द्ध/पश्चार्ध- *ना.* [सं.] १. पछिल्लो आधा भाग; उत्तरार्ध। २. पश्चिमी भाग; पाश्चात्य भाग।
पश्चिम- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा पछिको; पछिल्लो। २. अन्तिम; आखिरी। *ना.* ३. सूर्य, तारा आदि अस्ताउने दिशा; पूर्वको विपरीत दिशा; पच्छिम; पच्छिउँ।
पश्चिम एक नम्बर- *ना.* पुरानो व्यवस्थाअनुसार राजधानीदेखि पश्चिमपट्टि रहेको नुवाकोट, धादिङ आदि इलाका भएको प्रदेश।
पश्चिम एसिया- *ना.* एसियाका पश्चिमपट्टि रहेका इराक, इरान, साउदी अरब, यमन, टर्की आदि मुलुकहरूको भूभाग।
पश्चिम क्रिया- *ना.* मरेपछि गरिने दाहसंस्कारादि क्रिया; अन्त्येष्टिक्रिया।
पश्चिम चार नम्बर- *ना.* पुरानो व्यवस्थाअनुसार राजधानीदेखि पश्चिमतिर प्रशासनिक दृष्टिले चारौं खण्डमा परेको, सदरमुकाम पुतलीखेत वा स्याङ्जा भएको प्रदेश।

पश्चिम तिन नम्बर- *ना.* पुरानो व्यवस्थाअनुसार राजधानीदेखि पश्चिमतिर रहेको प्रशासनिक दृष्टिले तेस्रो खण्डमा परेको पोखरा सदर मुकाम भएको प्रदेश।

पश्चिम दुई नम्बर- *ना.* पुरानो व्यवस्थाअनुसार राजधानीदेखि पश्चिम प्रशासनिक दृष्टिले दोस्रो खण्डमा पर्ने गोर्खा सदर मुकाम भएको प्रदेश।

पश्चिमा- *वि.* १. पश्चिमी क्षेत्रमा बस्ने; पश्चिमतिरको; पश्चिमी; पश्चिमेली; पाश्चात्य। *ना.* २. नेपाली ब्राह्मणको एक वर्ग। ३. पखबाज जस्तै एकातिर पिठो अर्कोतिर खरी लगाइएको आवश्यकताअनुसार थपघट गर्न हुने (चाडबाड, नाचगान आदिमा बजाइने) बाजा।

पश्चिमाचल- *ना.* पुराणअनुसार सूर्य अस्ताउने पर्वत; अस्ताचल।

पश्चिमाञ्चल- *ना.* १. विकासक्षेत्रको नयाँ विभाजनअनुसार नेपालको मध्यमाञ्चलदेखि नजिक र पश्चिमतिर रहेको गण्डकी, लुम्बिनी र धवलागिरि अञ्चल समावेश भएको एक विकासक्षेत्र। २. पश्चिमी इलाका।

पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्र- *ना.* प्रशासनिक दृष्टिकोणले छुट्ट्याइएको मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रदेखि पश्चिमतिर आउने विकासक्षेत्र; पश्चिमाञ्चल।

पश्चिमाधिकरण- *ना.* चार दिशामा विभाजित गरिएका लिच्छविकालीन प्रशासन सञ्चालन गर्ने अड्डाहरूमध्ये पश्चिमपट्टिको प्रशासन सञ्चालन गर्ने अड्डा।

पश्चिमाभिमुख- *वि.* १. पश्चिमतिर फर्केको। २. पछाडितिर मुख गरेको।

पश्चिमी- *वि.* [पश्चिम+ई] पश्चिमतिर रहने; पश्चिमतिरको; पच्छिमा; पश्चिमेली।

पश्चिमी गोलार्द्ध- *ना.* प्रधान मध्याह्न रेखादेखि पश्चिमतर्फको भूभाग।

पश्चिमी वायु- *ना.* पश्चिम दिशाबाट बहने वायु।

पश्चिमे- *वि.* [पश्चिम+ए] पश्चिमा।

पश्चिमी मादल- *ना.* आकारमा सानो र छरितो पश्चिम नेपालमा पाइने मादल।

पश्चिमेली- *वि.* [पश्चिम+एली] १. पश्चिमको; पाश्चात्य। *ना.* २. नेपाली भाषाका उप-भेदमा महाकालीदेखि सेती अञ्चलसम्मका विभिन्न स्थानीय भाषिकामध्ये कुनै एक।

पश्चिमोत्तर- *वि.* [सं.] पश्चिम र उत्तर दिशाका बिचमा रहेको; वायव्य कोणको; पश्चिमोत्तरको।

पश्चिमोत्तरा- *ना.* उत्तर र पश्चिम दिशाको एक विदिशा वा उपदिशा; वायव्य कोण।

पश्म- *ना.* [फा.] हे. पस्म; पशम।

पश्मीना- *ना.* हे. पस्मिना।

पश्यतोहर- *वि.* [सं.] १. देखादेखी कुनै वस्तु चोर्ने; जबर्जस्ती खोसेर लिने। *ना.* २. समसाँझैको चोर वा लुटाहा। ३. सुनार।

पश्यन्ती- *ना.* [सं.] १. स्फोटवादअनुसार मूलाधारबाट उठेर नाभिप्रदेशमा आई अव्यक्त नादका अवस्थामा परिणत भएको परानाडी। २. वेश्या।

पस्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रवेशन] १. बाहिरबाट भित्र जानु; छिर्नु; घुस्नु; प्रवेश गर्नु। २. सामेल हुनु; सम्मिलित हुनु। ३. फस्नु; अल्झनु।

पसङ्ची- *वि.* [पासा (ङ)+ची] पासा खेल्ने आदत बसेको; पासा खेलिरहनुपर्ने।

पसनी- *ना.* [सं. परशु+नी] काँजो र काठ आदिको बिँड हालिने, दाबिलाका आकारको, झार गोड्ने वा दुबो आदि खुर्कने फलामे साधन; खुर्पी।

पसम- *ना.* [फा. पश्म] १. नरम तथा असल जातको ऊन; पशम; पश्म। २. उपस्थका रौँ। ३. साह्रै तुच्छ वस्तु।

पसर- *ना.* [सं. प्रसृति] १. औँलाहरू र हत्केलालाई कुप्र्याएर दुनो झैँ बनाउँदाको खोबिल्टो। २. त्यसमा अटाउने परिमाण बराबरको कुनै वस्तु।

पसल- *ना.* [सं. पव्यशाला] स्थायी रूपले मालमत्ताहरू बिक्री हुने ठाउँ; दोकान।

पसलवाला- *ना.* पसल राख्ने व्यक्ति; पसले; दुकानदार; दोगानदार; दोकानदार।

पसले- *ना.* १. पसल थाप्ने व्यक्ति; दुकानदार। *वि.* २. पसलको।

पसाँगिनु- *अ.क्रि.* हे. पसाङ्गिनु; पसाडिनु।

पसाँग्याइ- *ना.* पसाँगिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पसाँग्याहा- *वि.* पस्याङ्याहा।

पसा- *ना.* [सं. प्रसाद] दया; कृपा। (उदा. - गोल्हुजैसी कनक- पत्रकि भाष् पसाकरि अक्र्याँ छुँ। - पृथ्वी मल्ल)।

पसाइ- *ना.* [√ पस् (+आइ)] १. पस्ने क्रिया वा प्रक्रिया।[पसाउ+आइ] २. मकै आदिमा घोगो वा धान आदिमा बालो पसाउने क्रिया-प्रक्रिया।[सं. पष्+आइ] ३. भात आदिको माड पसाउने क्रिया- प्रक्रिया।[

पसाइनु- *क.क्रि.* १. पस्न लगाइनु; पस्ने पारिनु। २. माड आदि पसाउने पारिनु। *अ.क्रि.* ३. घोगो, बालो आदि पसाउने होइनु।

पसाउनु- *प्रे.क्रि.* १. भित्र पठाउनु; पस्ने वा छिर्ने पार्नु। २. सम्मिलित गराउनु; सामेल गराउनु।

पसाउनु१- *अ.क्रि.* [सं. प्रसवण] १. अन्नका बोटमा बाला, घोगा आदि निस्कनु। २. केराका बोटबाट केराको घरी निस्कनु। ३. अन्नमा बाला लाग्नु।

पसाउनु२- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तु दुलामा छिराउनु। २. भातबाट माड काड्नु।

पसाडिनु- *अ.क्रि.* हे. पसाङ्गिनु।

पसाङ्गिनु- *अ.क्रि.* [सं. प्रसृताङ्ग+नु] १. काँचा काठका फलेक सुकेर बाङ्गिनु वा खुम्चनु; त्रिपट हुनु। २. काठहरू सुकेर बाङ्गोटिङ्गो हुनु वा साँगुरिनु।

पसाङ्ग्याइ- *ना.* पसाङ्गिने क्रिया वा प्रक्रिया।

पसाङ्ग्याहट- *ना.* पसाङ्गिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; पसाङ्ग्याइ।

पसाङ्ग्याहा- *वि.* पसाङ्गिने खालको।

पसाङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* [पसाङ्गिनु] १. काठहरू घाम, हावा आदिले सुकेर खुम्चिनु, साँघुरिनु, बाङ्गिनु, टेढिनु, त्रिपट हुनु। २. घाउ-खटिराबाट पानी, पिप आदि निस्कन बन्द हुनु; मसाङ्ग्रिनु।

३. सेप्रो हुनु; चाउरिनु। ४. पसाङ्गिनु।
पसाङ्ग्ग्राइ- *ना.* पसाङ्ग्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पसाङ्ग्ग्राइनु- *क.क्रि.* पसाङ्ग्रिने पारिनु।
पसाङ्ग्ग्राउनु- *प्रे.क्रि.* पसाङ्ग्रिन लाउनु।
पसाङ्ग्ग्राहट- *ना.* पसाङ्ग्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पसानी/पसाने- *ना.* [सं. प्रस्वेदिनी] १. जमिनबाट पानी रसाउने क्रिया; पानी उम्रने क्रिया। २. गर्मी वा अरू कुनै कारणले रसाएर बाहिर पसिना झैं निस्केको द्रव पदार्थ।
पसार्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रसार+नु] १. लामो पारेर फैलाउनु वा फिँजाउनु; लमतन्न पार्नु; तन्काउनु। २. तेर्छो पार्नु; तेर्स्याउनु। ३. सुताउनु; लडाउनु। ४. ढाल्नु।
पसाराइ- *ना.* पसार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पसारिनु- *अ.क्रि.* १. सुत्नु; लेट्नु; लमतन्न भएर तेर्सिनु। *क.क्रि.* २. पसार्ने काम गरिनु।
पसारो- *ना.* १. जताततै छरिने वा अलपत्र भएर फिँजिने-फैलने काम; छिरलो; छरस्ट; छरपस्ट। *वि.* २. बिटुङ्गोसित रहेको; पाँजिएको (मालताल, मानिस आदि)।
पसार्‍याइ- *ना.* पसारिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पसार्‍याहट- *ना.* पसार्‍याइ।
पसाल्नु- *स.क्रि.* [पस्+आल्+नु] १. पसाउनु; घुसाउनु; हुल्नु; घुसार्नु। २. कोच्नु; खाँद्नु। ३. हाल्नु।
पसालाइ- *ना.* पसाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पसालिनु- *क.क्रि.* पसाल्ने काम गरिनु।
पसिनु- *क.क्रि.* [पस्+इ+नु] पस्ने काम गरिनु।
पसिना- *ना.* [सं. प्रस्वेदन] १. परिश्रम वा गर्मीले शरीरका रोमकूपबाट निस्कने पानी; प्रस्वेद। २. बाफबाट निस्केको पानी; पसानी।
पसिनाको कमाइ- *ना.* परिश्रम वा मेहनतको आर्जन।
पसीना- *ना.* हे. पसिना।
पसेरी- *ना.* [पाँच+सेर+ई] १. मनको आठौँ भाग। २. पाँच सेरको तौल; पाँच सेरको ढक।
पसेरु- *ना.* पश्चिमी नेपालको जाजरकोट जिल्लातिर प्रचलित एक लोकनृत्य।
पसोत्पादक- *वि.* [अङ्. पस+सं. उत्पादक] पिप उब्जाउने खालको; पिप उब्जाउने गुण भएको।
पस्कनु- *स.क्रि.* [सं. परिवेषण] पाकेको खानेकुरो खानका निमित्त पन्यु, चम्चा आदिले थाल, टपरी आदिमा हाल्नु; खानेकुरो खान बसेकालाई दिनु।
पस्काइ- *ना.* पस्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
पस्काइनु- *क.क्रि.* पस्कन लगाइनु।
पस्किनु- *स.क्रि.* १. पस्कनु। *क.क्रि.* २. पस्कने काम गरिनु।
पस्टन- *ना.* [सं. शपथ > *पशथ+न] कुनै काम-कुरो आफूले गर्ने वा गरेको हो- होइन भनी गरिने प्रतिज्ञा; शपथ; किरिया।
पस्म- *ना.* [पश्म] १. दोसल्ला, गलबन्दी आदि बनाउने असल जातको नरम ऊन, च्याङ्ग्राको भुवा। २. उपस्थका रौँ; पशम। ३. ज्यादै तुच्छ वस्तु।
पस्मिना- *ना.* १. मुलायम भुवा वा ऊन; पश्म। २. त्यसबाट बनेको कपडा।
पस्यौटो- *ना.* [पस्+यौटो] १. टाँक वा घुँडी छिराएर अड्काउन बनाइएको प्वाल। २. दाम्लाको गाँठो छिराएर अड्काउन बनाइएको प्वाल; गलामगाँठो छिराउने प्वाल।
पस्रनु- *अ.क्रि.* [सं. प्रसरण] १. लम्पसार पर्नु; पसारिनु; सुत्नु। २. शरण पर्नु; पाउ पर्नु।
पस्राइ- *ना.* पस्रने क्रिया वा प्रक्रिया।
पस्राइनु- *क.क्रि.* पस्रन लाइनु।
पस्राउनु- *प्रे.क्रि.* पस्रन लाउनु।
पस्रिनु- *अ.क्रि.* पस्रनु।
पस्र्याइ- *ना.* पस्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पस्र्याहट- *ना.* पस्रिने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
पस्सिउँ/पस्सिम- *ना.* [सं. पश्चिम] पश्चिम; पच्छिम।
पस्सिमा- *वि.* पस्सिउँको; पस्सिमा डुब्ने वा अस्ताउने (घाम, जून आदि)।
पहर- *ना.* [सं. प्रहर] १. अहोरात्रको आठौँ भाग; दिन वा रातको चारौँ भाग; झन्डै तीन घण्टाको समय। २. पहार।
पहरदार- *ना.* हे. पहरेदार।
पहरा- *ना.* [सं. प्रहर] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिको रेखदेख, रक्षा आदिका निम्ति अथवा त्यसलाई निर्दिष्ट स्थानबाट अन्यत्र जान नदिन चौकसी गर्ने काम; पालो। २. रखबारी; निगरानी; रेखदेख; थुना।
पहरदार- *ना.* पहरा गर्ने व्यक्ति; पहरेदार।
पहरी१- *ना.* १. डाला, नाङ्ला आदि बुन्ने पेसा भएको एक जाति। २. त्यस जातिको भाषा।
पहरी२- *ना.* १. प्रहरप्रहरमा वा एक प्रहरसम्म रेखदेख वा रक्षाका निम्ति पालो बस्ने व्यक्ति; प्रहरी। २. पुलिस।
पहरेदार- *ना.* [पहरा+दार] पहरा दिने व्यक्ति; निगरानी गर्ने पाले।
पहरो- *ना.* [सं. प्रस्तर] ठाडो र अग्लो पत्थरैपत्थरले बनेको भिर।
पहर्‍यान- *ना.* पहरो भएको भूमि।
पहल- *ना.* [पहर] १. कुनै काम गर्ने ठिक अवसर; मौका। २. कार्यारम्भ; यात्रारम्भ। ३. आरम्भ।
पहलमान- *ना.* [फा. पहलवान] १. कुस्ती खेल्ने कसरती व्यक्ति; लाप्पा खेल्न सिपालु र बलियो व्यक्ति; मल्ल। २. हृष्टपुष्ट र बलबान् व्यक्ति। *वि.* ३. शक्तिशाली।
पहलमानी- *ना.* कुस्ती खेल्ने काम वा पेसा; मल्लवृत्ति।
पहलवान- *ना.* [फा.] हे. पहलमान।
पहलवानी- *ना.* पहलमानी।
पहलिया- *वि.* [पहल+इया] १. मौकाअनुसार काम गर्न जान्ने; पहल जान्ने। २. मनको दाउ पर्ने गरी पासा हान्न जान्ने।
पहाड- *ना.* [सं. पाषाट=पाषाण] १. समतल जमिनको सतहदेखि धेरै माथिसम्म उठेको, प्रायः ढुङ्गा धेरै भएको पृथ्वीको उचो भाग। २. कुनै वस्तुको ठुलो थुप्रो; पर्वत; डाँडो।
पहाडा- *ना.* [सं. प्रस्तार] कुनै अङ्कका गुणनफलको क्रमिक सूची;

क्रमिक रूपले चलेको दुनोट; दुनाइ।

पहाडिया/पहाडी/पहाडे- *वि.* [पहाड+इया/ई/ए] १. पहाडको; पहाडमा बस्ने; पहाडमा पाइने वा देखिने। २. जङ्गली; पाखे; असभ्य।

पहार- *ना.* [सं. प्रकाशट] घामको ताप; सूर्यबाट आउने राप वा तातोपना।

पहारिलो- *वि.* १. घाम लाग्ने; पहार लाग्ने। २. न्यानो; रापिलो (घाम)।

पहिचान्नु- *स.क्रि.* [पहिचान+नु] १. पहिचान गर्नु; चिन्नु। २. पारख गर्नु; ताड्नु।

पहिचान- *ना.* १. चिनाजानी; परिचय; प्रत्यभिज्ञान। २. कुनै वस्तुको गुण, मूल्य आदि जान्ने काम; पारख। ३. जाँचबुझ।

पहिचानिनु- *क.क्रि.* पहिचान्ने काम गरिनु।

पहिया- *ना.* [सं. पथिका] गाडी आदिलाई बाटामा हिँडाउन मद्दत गर्ने पाङ्ग्रो; चक्का।

पहिरनु- *स.क्रि.* [सं. परिधान > *पधिरान > * पहिराण] लुगा, गहना आदि शरीरमा लगाउनु; पैह्नु।

पहिरन- *ना.* शरीरमा लुगा, गहना आदि लगाउने काम; पहिरने काम; परिधान।

पहिराइ- *ना.* पहिरने क्रिया वा प्रक्रिया।

पहिराइनु- *क.क्रि.* पहिरन लाइनु।

पहिराउनु- *प्रे.क्रि.* पहिरन लाउनु।

पहिरिनु- *स.क्रि.* १. पहिरनु। *क.क्रि.* २. पहिरने काम गरिनु।

पहिरो- *ना.* [पहरो] १. पहाड भत्केर बनेको भिर; पहरो। २. पहाड भत्केर खसेको ढुङ्गा, माटो आदिको समूह। ३. पहाडको भत्काइ; भुइँको धस्काइ; भूस्खलन।

पहिला- *वि.* [पहिलोको ति. रू.] १. पहिलो; प्रथम। *क्रि.वि.* २. पहिले; उहिले।

पहिलाबेते- *वि.* पहिलोपल्ट बियाएको वा बियाउने (गाईबस्तु आदि)।

पहिलिनु- *क.क्रि.* [पहिल्याउ+इ+नु] १. फेला पारिनु; भेट्टाउनु। २. पहिचान पाइनु; चिनिनु। *अ.क्रि.* ३. फेला पर्नु।

पहिली- *वि.* [पहिलो+ई] १. गणनाका क्रमले एकको स्थानमा पर्ने; सुरुकी; अगिल्ली। २. कुनै प्रतिद्वन्द्वितामा प्रथम स्थान प्राप्त गर्ने (स्त्री)।

पहिले- *क्रि.वि.* [पहिलो+ए] १. अगाडि; सुरुमा; प्रथम पटक। २. उहिले; प्राचीन कालमा।

पहिलो- *वि.* [सं. *प्रथिल्ल प्रथम] १. गणनाका क्रमले एकको स्थानमा पर्ने; सुरुको; अगिल्लो; प्रथम। २. कुनै प्रतिद्वन्द्वितामा प्रथम स्थान प्राप्त गर्ने। ३. कालक्रमले जेठो।

पहिला नम्बरको- *वि.* १. उत्तम दर्जाको; सबैभन्दा उम्दा; राम्रो। २. हदसम्मको; हदैको (बदमास)।

पहिल्याइ- *ना.* [√ पहिल्याउ (+आइ)] पहिल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

पहिल्याइनु- *क.क्रि.* पहिल्याउने काम गरिनु।

पहिल्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* [पाइलो+याउ+सु] १. फेला पार्नु; भेट्टाउनु। २. चिन्नु; पहिचान्नु। ३. मेलोमेसो पाउनु।

पहिल्यावट/पहिल्याहट- *ना.* पहिल्याइ।

पहिल्यै- *क्रि.वि.* [पहिलो+ए] १. पहिले नै; अगि नै; अगाडि नै। २. उहिले नै; पुरानो समयमै; अतीतमै।

पहुँच्नु- पठाइएको वस्तु, मानिस आदि नियत स्थानमा पुग्नु; दाखिला हुनु।

पहुँच- *ना.* [प्रा. पहूच] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तु कतै पुग्ने काम। २. निश्चित लक्ष्यसम्मको जवाइ। ३. निश्चित ठाउँमा पुगेको सूचना। ४. कुनै ठाउँ वा विषयसम्म पुग्ने शक्ति; गति; प्रवेश। ५. कुनै कुरो राम्ररी बुझ्ने शक्ति। ६. चिनजान; परिचय; पहिचान। ७. कुनै कुरा गर्ने वा गरेर पुऱ्याउने सामर्थ्य।

पहुँच दस्तुर- *ना.* ट्रङ्ककल आदिमा खोजेको व्यक्ति ठेगानामा भए-नभएको थाहा भएपछि ग्राहकले तिर्नुपर्ने रकम।

पहुँच नामा- *ना.* पठाएको वस्तु वा व्यक्ति नियत ठाउँमा पुगेको प्रमाणस्वरूप प्राप्त हुने रसिद; पहुँच।

पहुँच बाहिरको- *वि.* शक्ति वा आँटले नपुग्ने।

पहुँचाइ- *ना.* पहुँचने क्रिया वा प्रक्रिया।

पहुँचाइनु- *क.क्रि.* पहुँचाउने काम गरिनु; पुऱ्याइनु।

पहुँचाउनु- *प्रे.क्रि.* पुग्ने गराउनु; पुऱ्याउनु।

पहुँचिनु- *अ.क्रि.* १. पहुँचनु। २. पुगिनु।

पहेँल- *वि.* [√ पहेँलो] केही समस्त शब्दको आरम्भमा प्रयोग हुने 'पहेँलो' शब्दको सङ्क्षिप्त रूप।

पहेँलपित्त- *ना.* पित्त बिग्रेर सारा शरीर पहेँलो हुने रोग; कमलपित्त; कामला; जन्डिस; गायो; पहेँले।

पहेँलपुर- *वि.* सर्वत्र पहेँलो भएको; पहेँलै भएर रहने; पहेँलाम्मे।

पहेँला- *ना.* धानमा बाला निस्कने बेलामा र मकैमा घोगा पसाउने बेलामा पातमा देखिने पहेँलोपन।

पहेँलाम्मे- *वि.* पहेँलपुर, पीतमय।

पहेँल्याइ- *ना.* पहेँला दृष्टिगोचर हुने कार्य।

पहेँलिनु- *अ.क्रि.* [पहेँलो+इ+नु] पहेँलो हुनु; पीत रङ्गको बन्नु।

पहेँली- *वि.* [पहेँलो+ई] १. पहेँलो वर्णको; पहेँलो रङ हुने। २. पहेँलो वर्णकी (नारी)।

पहेँली काठ- *ना.* पहेँलो काठ हुने एक जातको रुख।

पहेँली पात- *ना.* मकै पाक्नलाई खोस्टो पहेँलो हुने अवस्था; पहेँला।

पहेँली मकै- *ना.* पहेँला गेडा हुने एक जातको लेकाली मकै।

पहेँले- *वि.* [पहेँलो+ए] १. पहेँलो भएको; पहेँलो वर्णको। *ना.* २. पित्त बिग्रेर सारा शरीर पहेँलो हुने रोग; कमलपित्त; गायो; पित्तव्याधि। ३. अदुवाको जस्तो बोट हुने, सखरखण्डका ढबको पहेँला सेला फल्ने र औषधीका रूपमा काम लाग्ने एक कन्द।

पहेँलो- *ना.* [सं. पीतल] १. सुन, बेसार आदिको जस्तो रङ; पीत। *वि.* २. त्यस्तो रङको।

पहेँलो अगरु- *ना.* पहेँलो काठ हुने एक जातको अगरु।

पहेँलो केवँरा- *ना.* पहेँलो फूल र डाँठ हुने एक जातको केवँरा।

पहेँलो घाम- *ना.* सायङ्कालको तापहीन सूर्यको प्रकाश; सूर्य डुब्नुभन्दा अगाडिको घाम। (यस्तो घाम भएको बेला केटाकेटीलाई

भूत लाग्छ भन्ने अन्धविश्वास छ।)
पहेँलो चना- *ना.* पहेँलो वर्णको एक जातको चना; गौरचणक; काबुलीचना।
पहेँलो बलु- *ना.* किनारामा दाँती परेका ससाना पात हुने पहेँलो फूल र ससाना हरिया फल लाग्ने एक किसिमको झारविशेष (यसलाई आयुर्वेदमा बलवीर्यवर्द्धक, धातुको रोग विनाश गर्ने र रगत बढाउने भनिएको छ)।
पहेँलो मार्सी- *ना.* पहेँला बोक्रा हुने उत्तम जातको धान।
पहेँलो मुगी- *ना.* शरत्कालमा पाक्ने एक जातको मुगी।
पहेँलो सहचर- *ना.* पहेँलो फूल फुल्ने एक जातको सहचर बुटी।
पहेँलो सूर्यभक्ति- *ना.* पहेँलो फूल फुल्ने एक जातको सूर्यभक्ति फूल।
पहेँल्याइ- *ना.* [√ पहेँलि (+याइ)] पहेँलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पहेँल्याइनु- *क.क्रि.* पहेँलो तुल्याइनु।
पहेँल्याउनु- *प्रे.क्रि.* पहेँलो पार्नु वा पार्न लाउनु।
पहेली- *ना.* [सं. प्रहेलिका] १. भ्रमात्मक वा घुमाउरो किसिमले दिएको लक्षणका आधारमा कुनै वस्तुको नाउँ वा उत्तर दिनुपर्ने जटिल शब्द वा वाक्य; उत्तर लुकेको प्रश्न; अत्तो; कूट; प्रहेलिका; अड्को। २. हत्तपत्त बुझ्न नसकिने जटिल कुरो; कठिन समस्या। ३. गम्भीर रहस्य।
पाँ- *ना.* [बाल बोलीमा] पानी।
पाँक/पाँको- *ना.* [सं. पङ्क] हिलो; लेदो; पाँगो।
पाँगा- *ना.* [भो.ब.] स्वास्नीमान्छेले लगाउने स्वदेशी घरबुनाको लुगा (दिव्य.)।
पाँगे- *वि.* [पाँगो+ए] १. पाँगो भएको; लेदो। *ना.* २. पाँगे नुन।
पाँगे नुन- *ना.* समुद्रका छेउको लेदो खारी बनाइएको खाने नुन।
पाँगो- *ना.* [सं. पङ्क] नदी, पोखरी, भल, बाढी आदिले बगाएर ल्याएको मलिलो लेदो माटो; मदम।
पाँगो भूमि- *ना.* नदीले थुपारेको पाँगो माटाले बनेको जमिन।
पाँगो माटो- *ना.* नदीले बगाएर ल्याउने, उब्जाउका निम्ति उपयोगी मिहिन र लस्सादार मलिलो माटो।
पाँच- *ना.* [सं. पञ्च] १. चार र एकका योगको सङ्ख्या; पाँचको अङ्क। २. *वि.* चार र एकका योगको।
पाँच अङ्गुले- *ना.* १. हर्थुङ्गाका आकारको एक बुटी; करज्योडी। *वि.* २. पाँच अङ्गुलका परिमाणको। ३. पाँचवटा औँला हुने।
पाँच औँले- *ना.* पहेँलो फूलको भागमा गुलाबी टिकटिके भएको पाँच औँलाका आकारको कन्द हुने, (आयुर्वेदमा यसका जरालाई पौष्टिक र रुचिकारक भनिएको) बुटीविशेष; पाँच अङ्गुल।
पाँचखाल- *ना.* काभ्रे जिल्लाको धुलिखेल पूर्वोत्तरको एक रमणीय उपत्यका।
पाँचतीन- *ना.* एक पासामा पन्जा, अर्कोमा दुवा र अर्कोमा पोट मात्र पर्दा हुने पासाको एक दाउ।
पाँचथर- *ना.* नेपालको पूर्वाञ्चलअन्तर्गत मेची अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला।
पाँचपाते- *ना.* पाँचचोसे आकारको मझौला खालको डाले घाँस।
पाँचपोखरी- *ना.* सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा पर्ने नाउलिङ तथा चोचे डाँडाका उत्तरमा करिब ३,८६५ मिटरको उचाइमा रहेको ससाना पाँचवटा पोखरी बनेको दह।
पाँचपोल- *ना.* तुलाको तौलअनुसार सवाबोडी।
पाँच सरकार- *ना.* तत्कालीन नेपालका श्री ५ महाराजाधिराज।
पाँचौँ- *वि.* गणनाका क्रमले पाँच सङ्ख्यामा पर्ने; पाँच नम्बरमा आउने।
पाँज्नु- *स.क्रि.* [पाँजो+नु] १. खेतबारी आदिमा उखेलेको बिउको थुप्रो पार्नु। २. नलसँगको काटिएका धानको बोट सुक्न सक्ने गरी थुप्रो पार्नु; निहिन लगाउनु। ३. फैलाउनु; फिँजाउनु।
पाँजिनु- *क.क्रि.* पाँजा पारिनु; बिउ, नल आदिसँगको धान आदि सुक्नका लागि फिँजाइनु; निहिन लगाइनु।
पाँजुलो- *वि.* [पन्जा+लो] १. सम्म परेको; समथर। *ना.* २. मैदान; पजलो।
पाँजो- *ना.* [पञ्जा+ओ] १. धान, कोदो आदिका बिउ वा घाँस आदिको मुठीमा अटाएसम्मको थुप्रो। २. नलसँगको काटेका धानको सुक्न सक्ने गरी पारिएको थुप्रो; निहिन।
पाँड- *ना.* [सं. पारणड = पाण] १.थाडाको आधाजसो भागमा थपिएको बुइँगलखण्ड। २. पिँढी वा पिँढीमाथिको छानो।
पाँडुले- *वि.* [सं. पाण्डुर] कालो, पहेँलो वर्णका भुइँमा सेता र सेतो वर्णका भुइँमा चाहिँ पहेँला खालका पाटा वा पाङ्ग्रा भएको (प्रायः कुकुर)।
पाँडे- *ना.* [सं. पाण्डेय] ब्राह्मण र क्षत्रियहरूको एक थर वा वर्ग; पाण्डे।
पाँडे कुरो- *ना.* १. नाउँ नलिईकन कसैका उपर घोचपेच गरिएको कुरो; छनक। २. आपसमा आदर वा अनादर नजनाई गरिने कुरो।
पाँडे गाली- *ना.* नाउँ नलिईकन कसैलाई गरिने गाली; अस्पष्ट आक्षेप।
पाँडे पजनी- *ना.* योग्यायोग्यको विचार नगरी विशेषतः प्रतिष्ठित व्यक्तिहरूको मानहानि हुने किसिमले गरिने पजनी।
पाँडे बोली- *ना.* पाँडेकुरो; गाली।
पाँती- *ना.* [सं. पङ्क्ति] लहर; लाम; श्रेणी; ताँती; लस्कर।
पाँद्नु- *स.क्रि.* [पाँज्+नु] हे. पाँज्नु।
पाँदिनु- *क.क्रि.* पाँजिनु।
पाँसुली- *वि.* [पाँसुलो+ई] १. ठुलठुला पाँसुला भएकी (आइमाई)। २. पाँसुलो (गीत, कविता आदिमा)।
पाँसुले- *वि.* [पाँसुलो+ए] १. ठुलठुला पाँसुला हुने; पाँसुला मोटा हुने। २. बलिष्ठ।
पाँसुलो- *ना.* [सं. पांसुल] १. खुट्टाको छेपारी। २. खुट्टो (तुच्छार्थमा)।
पाँसेर- *ना.* [पाँच+सेर] डेढ बिसौलीको तौल।
पाइ१- *ना.* [पाउ+आइ] पाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पाइ२- *ना.* [बा. बो.] पिट्ने काम; पिटाइ; कुटाइ।
पाइक- *ना.* [सं. पादक] पायक; पाहिक।
पाइका- *ना.* [अङ्.] छाप्ने बाह्र प्वाइन्टको टाइप अक्षर।

पाइखाना- *ना.* [फा. पायखाना] १. दिसापिसाब गर्ने ठाउँ वा घर; चर्पी; शौचालय। २. विष्ठा; मल।

पाइजामा- *ना.* [फा. पायजामा] १. ठुलठुला बाहुला हुने एक प्रकारको खुकुलो सुरुवाल। २. हात्तीपाइले सुरुवाल; हवाइल्याडे।

पाइतो- *ना.* [सं. पदयात्रा] १. आफ्नो घर छोडी अन्यत्र प्रस्थान गर्ने साइत। २. परदेश वा टाढा जानुपर्दा साइतमा आफू निस्कन नसकेका खण्डमा मुहूर्तदोष मेट्न जनै, सुपारी आदि पर सार्ने धार्मिक वा लौकिक विधि। ३. त्यस प्रकारका माङ्गलिक वस्तु।

पाइतो सराइ- *ना.* १. साइतका समयमा माङ्गलिक वस्तुलाई पर सार्ने काम। २. यात्राका लागि प्रस्थान।

पाइथागोरस- *ना.* [ग्री.] विक्रमको पाँचौं शताब्दीपूर्वका एक ग्रिसेली दार्शनिक तथा गणितज्ञ।

पाइन- *ना.* [सं. पानीय] १. फलामका हतियारहरूमा धार लाग्ने र नदोब्रिने पार्नका निम्ति चढाइने पानी; हतियारहरू आगामा तताएर रातो पारी हालिने पानी। २. सामर्थ्य; शक्ति; तुजुक।

पाइनु- *क.क्रि.* [पाउ+इ+नु] प्राप्त गरिनु; फेला पारिनु; भेटिनु।

पाइन्ट- *ना.* [अङ्. प्यान्ट] सुरुवालजस्तो, मोहोता ठुलो भएको खुकुलो पोसाक; पायन्ट।

पाइप- *ना.* [अङ्.] १. तरल पदार्थ छिराउन बनेको फलाम, सिमेन्ट, माटो आदिको लामो ढ्वाङे नली; डुँड। २. ढुङ्ग्रो। ३. कक्कड खाने आधुनिक शैलीको चिलिम वा सुल्पा।

पाइपिङ- *ना.* [अङ्.] १. चोलो, भोटो, कुर्था आदि सिउँदा गलामा पर्ने भागलाई पाइप जस्तै डोलो पारेर सिइने विधि; सिलाइको एक प्रकार। २. पाइपिन।

पाइपिन- *ना.* [पाइपिङ] सारीका छेउमा गाँसिने कपडा; सारीको सन्जाप।

पाइले- *वि.* [पाइलो+ए] पाइलोजस्तो; पाइला हुने (जस्तो- हात्तीपाइले)।

पाइलो- *ना.* [सं. पादतल) १. पैतालो; पादतल। २. पैतालाको चिह्न; पैतालाको डाम; गोहो। ३. कदम; फड्को।

पाइलो खेदो- *ना.* पाइलैपिच्छे खेदो गर्ने काम; लट्टोखेदो।

पाईं- *ना.* [पाइन] १. पाइन; पानी। २. शक्ति; सामर्थ्य; ताकत। ३. स्फूर्ति; ओज। ४. पना। ५. अहङ्कार।

पाई१- *ना.* [सं. पाद] १. भारतीय एक पैसाको चौथो भाग। २. वाक्य पूरा भएपछि दिइने ठाडो धर्को; पूर्णविराम-चिह्न; खडीपाई; ठाडीखुट्टी।

पाई२- *ना.* [बा. बो.] कुट्ने काम; पिटाइ।

पाउँ- *ना.* [नेवा.] अमला, लप्सी, आँप, तित्री, कागती, निबुवा आदिबाट तयार पारिएको अमिलो, पिरो, गुलियो स्वाद भएको खाद्य वस्तु।

पाउ- *ना.* [सं. पाद] १.गोडो; खुट्टो; पाद। २. श्लोक वा पद्यको एक चरण। ३. चौथो भाग; चतुर्थांश। ४. बिस तोलाको तौल वा त्यति तौलको ढक। ५. अढाई सय ग्रामको परिमाण। ६. पच्चिस सेन्टिमिटरको नाप। *वि.* ७. एक पाउको नाप वा परिमाण बराबरको।

पाउकष्ट- *ना.* आउने-जाने कुरामा कष्ट, दुःख; आउन आग्रह।

पाउनु- *स.क्रि.* [सं. प्रापण] १. खोजेर वा नखोजीकन कुनै वस्तुलाई भेट्टाउनु; प्राप्त गर्नु। २. हराएको वस्तु फेला पर्नु; भेट्टाउनु। ३. ज्ञानेन्द्रियमार्फत अनुभव ग्रहण गर्नु। ४. सक्नु; समर्थ हुनु। ५. जन्माउनु; पैदा गर्नु; जन्म दिनु। ६. आतिथेयले वा भान्सेले दिएको भोजन खाने मान्छेले स्वीकार गर्नु। ७. कसैले दिएको केही कुरो कसैले लिनु।

पाउजु/पाउजेब- *ना.* [फा. पायजेब] स्त्री-जातिले पाउमा लगाउने घुँगुराहरू लागेको चाँदी, सुन आदिको गहना; नूपुर।

पाउडर- *ना.* [अङ्.] १. चेहरा वा शरीरको सुन्दरता बढाउन घसिने एक प्रसिद्ध सुगन्धित चूर्ण। २. धुलो; चूर्ण।

पाउदान- *ना.* [पाउ+दान] १. पाउ राख्नका निम्ति बनाइएको वस्तु वा स्थान। २. मेच, कुर्सीका मुनि पाउ राख्नका निम्ति राखिने चौकी। ३. सवारीमा चढ्दा टेक्ने सवारीका अवयव। ४. गद्दरपोस।

पाउदानी- *ना.* पाउदान।

पाउनी- *ना.* [पाउ+नी] पाइने चिज वा वस्तु।

पाउने- *वि.* [पाउ+ने] प्राप्त गर्ने; भुक्तानी लिने; प्रापक।

पाउन्ड- *ना.* [अङ्.] १. झन्डै आधा सेरको पाश्चात्य तौल। २. बिस सिलिङ बराबरको एक बेलाइती मुद्रा।

पाउपोस- *ना.* [फा. पायपोश] १. जुत्ता। २. पाउदान। ३. कोठामा पस्नुभन्दा पहिले जुत्ताको धुलो पुछ्न ओछ्याइएको चकटी; गद्दरदान।

पाउर- *ना.* [सं. प्राभृत] सौगात; कोसेली; पागुर।

पाउरो- *ना.* [सं. पक्षकर्त > प्रा. पक्खअट्टो > पावडो] अस्कोट।

पाउरोटी- *ना.* [पोर्तु. पाव+रोटी] खुबसँग उक्सने वा फुलेर हुप्प हुने, खमिर हालेर बनाइएको एक प्रकारको रोटी।

पाउला- *ना.* [पाउलोको ति. रू.] पाउलो; पालुवा।

पाउलागी- *ना.* [पाउ+लागी] पुरोहितलाई जजमानले वा कसैले बाबुआमा वा अन्य मान्यजनको गोडामा शिरले छोएर गर्ने अभिवादन; ढोग।

पाउ लाग्नु- *स.क्रि.* [पाउ+लाग्नु] १. पदार्पण गर्नु। २. ढोगभेट गर्नु। ३. आउनु वा जानु (शिष्टार्थमा); पाल्नुहुनु; पाल्नु।

पाउलो१- *ना.* [सं. पल्लव] पल्लव; पालुवा।

पाउलो२- *ना.* [सं. पादतल] जुत्ता।

पाउसो- *ना.* [सं. पाक+सो] सुनिएको, मर्किएको आदि ठाउँमा लगाउन गहुँतमा पकाएर लेप बनाइने एक प्रकारको बुटी वा त्यसैबाट बनेको लेप।

पाक्नु- *अ.क्रि.* [पाक+नु] १. पाक पुग्नु; परिपक्व हुनु। २. फलहरू रसपरिपाक भएर खान वा व्यवहारमा ल्याउन लायक हुनु। ३. घाउखटिरा आदिमा पिप भरिनु। ४. ज्याला, तलब आदिको आर्जन पूरा हुनु। ५. चित्त दुख्नु; पिरिनु वा पिर हुनु। ६. मानिसका रौं सेता हुनु। ७. उमेर वा बुद्धि छिप्पिनु।

पाक- *ना.* [सं.] १. पकाउने क्रिया वा प्रक्रिया। २. पकाएको; पक्वान्न। ३. चास्नीमा मिलाएर बनाइएको औषधी; एक प्रकारको क्वाथ। ४. खाएको वस्तु पच्ने पाचनक्रिया। ५. श्राद्धमा पिण्ड

बनाउन छुट्टै पकाइएको खिर वा भात। ६. चास्नी; पाग। ७. पक्वता; परिपक्वता।
पाकताउली- *ना.* दन्त्यकथाका अनुसार मन लागेको खानेकुरो तुरुन्त दिन सक्ने भनिएको एक मनचिन्ते ताउली।
पाकपत्थरी- *ना.* भुँडीभित्र जम्ने साह्रो चुनढुङ्गा।
पाकपद्धति- *ना.* १. खानेकुरो आदि पकाउने विधि; पाकशास्त्र। २. खाएको कुरो पच्ने पाचन-प्रणाली।
पाकपुक- *ना.* [पाक+पुक] १. हल्का किसिमले गरिने आघात; पिटपाट; ठोकठाक; भाकभुक। २. चाँडो-चाँडो गरेर काम सिद्ध्याउने क्रिया; हाटहुट। *क्रि.वि.* ३. पिटपाट, ठोकठाक वा हाटहुट गरेर।
पाकपुके- *वि.* १. हाटहुट गर्ने; काममा छिटो-छरितो। २. पिटपाट, ठोकठाक र भाकभुकमा लागेको।
पाकपुटी- *ना.* [सं.] १. चुलो। २. भट्टी।
पाकलपुकल- *ना.* [पाकल+पुकल] १. मुईंमा हात राखी मुड्कीले हानी खेलिने एक किसिमको बालखेल। *वि.* २. हृष्टपुष्ट (बालक)।
पाकशाला- *ना.* [सं.] खानेकुरा पकाउने घर; भान्सा; भान्साघर।
पाकस्थली- *ना.* [सं.] खाएको वस्तु पाक होउन्जेल रहने पेटभित्रको थैलो; पक्वाशय; आँत।
पाकिनु- *अ.क्रि.* [पाक्+इ+नु] १. पाक होइनु; पाकेको होइनु। २. पाको होइनु।
पाकिस्तान- *ना.* [फा.] एसिया महाद्वीपमा रहेको नेपालको छिमेकी देशमा पर्ने सन् १९४७ को अगस्त १४ तारिखमा भारतबाट छुट्टिएर अस्तित्वमा आएको एक स्वतन्त्र देश।
पाकिस्तानी- *वि.* पाकिस्तानसम्बन्धी; पाकिस्तानको।
पाके- *ना.* [नेवा.] उसिनेर अमिलो वा गुलियो अवस्थामा परिणत गराइएको जाँडको छोक्रा।
पाकेट- *ना.* [अङ्. पकेट] खल्ती; गोजी।
पाकेट गह्रौं- *वि.* धेरै पैसा भएको; रुपियाँवाल।
पाकेटमार- *ना.* पाकेटमारा।
पाकेटमारा- *ना.* पाकेट काटेर त्यसमा भएको सम्पत्ति चोर्ने व्यक्ति।
पाको- *वि.* [सं. पक्व] १. आगामा पाकेको; पकाइएको। २. ऋतुअनुसार समय पुगेर परिपक्व भएको; नरम भएको (फल आदि)। ३. प्रौढ; अनुभवी; जानिफकार; परिपक्व।
पाको ईँट- *ना.* पोलेको ईँट।
पाको तेल- *ना.* भुटेको वा पकाएको खाने तेल।
पाकोपचार- *ना.* [सं.] पाकस्थलीसम्बन्धी रोगको उपचारक्रिया।
पाक्कपुक्क- *ना. / क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) पुक्+क] पाकपुक।
पाक्के- *ना.* [सं. पाक्य] पाकेको वा पकाएको खानेकुरो (दाल- भात आदि)।
पाक्य- *वि.* [सं.] १. पकाउन योग्य; पकाउनुपर्ने। *ना.* २. पकाएको कुरो; पाक्के।
पाक्षिक- *वि.* [सं.] १. पक्षसम्बन्धी; पक्षको। २. प्रत्येक पन्ध्र दिनमा हुने वा प्रकाशित गरिने।
पाखण्ड- *ना.* [सं.] १. वेदविरुद्ध आचरण गर्ने व्यक्ति; सम्प्रदाय वा मत। २. देखावटी भक्ति; पाठपूजा आदिको आडम्बर; ढोंग। ३. छल; धोका। ४. धूर्तता; चिप्ल्याइँ। ५. नैसर्गिक धर्मका विपरीत धर्म। ६. भगवान् र भक्तका बिचमा महात्माले मध्यस्थता गर्ने कुनै पनि धर्म; अप्रत्यक्ष ईश्वर-उपासना।
पाखण्ड मत- *ना.* पाखण्डहरूले चलाएको वेदविरुद्ध नीति।
पाखण्डी- *वि.* १. पाखण्डधर्ममा वा कर्ममा लागेको। २. कुमार्गमा चल्ने। ३. धूर्त।
पाखनभेद- *ना.* [सं. पाषाणभेद] हे. पाषाणभेद।
पाखरी- *ना.* [सं. पाटली] कलेजी रङका तरवारे फल फल्ने, सेता वा राता रङका फूल फुल्ने र चाँपका ढबका पात हुने एक जातको सदाबहार वृक्ष; पाडरी।
पाखा- *ना.* [सं. पक्ष] पाखो।
पाखाबारी- *ना.* १. मकै, भटमास आदि हुने पाखो जग्गा। २. पानी नलाग्ने भिरालो परेको बारी; भित्ते जग्गा।
पाखाबिर्ता- *ना. वि.* सं. १८६२ मा सरकारबाट हरण गरी बाँकी रहेको बिर्ता; बासट्ठीहरणपछि बाँकी रहेको बिर्ता।
पाखाबाली- *ना.* १. पाखामा हुने बालीनाली (मकै, कोदो आदि)। २. नगदीबाली।
पाखाबेत- *ना.* पाखामा हुने बेत; महागौरी बेत।
पाखाभित्ता- *ना.* १. घाँच; पहाडको फेदी। २. डाँडाको छेउछाउ। ३. भिरालो परेको गोरु नलागेर मुस्किलले अडिएर कुटो-कोदालाले खन्नुपर्ने जमिन। ४. पाखोपखेरो; पखेरो।
पाखी- *ना.* [सं. पक्ष्म+ई] धेरै भुवा भएको बाक्लो, मोटो र खस्रो ऊनीको ओढ्ने; धुस्सा।
पाखुरी- *ना.* [पाखुरो+ई] १. सानो पाखुरो। २. पाखुरो (गीत, कविता आदिमा)। ३. रोटे पिङमा दुईतिर दुई हातले समाउने ठाडा काठ।
पाखुरे- *वि.* [पाखुरो+ए] १. आफ्नै हातले काम गर्ने; आफ्ना बाहुबलले जीविका गर्ने। २. बलिया पाखुरा हुने; मर्द; लाठे। *ना.* ३. मोहीले पनि खेती गर्न दिएको अर्को मोही; पाखुरे मोही; मोही।
पाखुरे तमसुक- *ना.* कपाली तमसुकभन्दा अलिक साधारण किसिमको तमसुक।
पाखुरे दाउरा- *ना.* झन्डै पाखुराजत्रा गोलमिल्दा दाउरा।
पाखुरे माछो- *ना.* पाखुरा जस्तै वा पाखुराका आकारको माछो।
पाखुरे मोही- *ना.* मोहीको पनि मोही; पाखुरे।
पाखुरो- *ना.* [सं. पक्षट] हर्थुङ्गामाथिदेखि कुमसम्मको हातको भाग; कुहिनादेखि उँभो र काँधदेखि तलतिरको हातको भाग; बाहु।
पाखे- *वि.* [पाखो+ए] १. पाखामा हुने। २. पाखामा बस्ने। ३. असभ्य; ग्वाँजे। ४. पाखावाल (घर)।
पाखे खिचुवा- *ना.* बार्दली र दलानको छानो र मूल छानो एउटै भएको बार्दलीसहितको घर।
पाखे बाली- *ना.* पाखाबाली।
पाखो- *ना.* [सं. पक्ष] १. भिरालो जग्गा; तेर्पे परी पानी नअडिने जमिन। २. पानी नलाग्ने र प्रायः मकै, कोदो आदि पाखेबाली मात्र हुने जग्गा। ३. पहाडका फेदतिरको जग्गा; पहाडको भित्तो; पखेरो। ४. सहरदेखि बाहिरको पायक नपरेको भाग। ५. छानाको

एकातिरको भाग।

पाखो पखेरो- *ना.* सामान्य किसिमको भिरालो तथा टारी परेको र ज्यादै भिरालो भई गोरु जोत्न नहुने खालको जग्गा।

पाखो बारी- *ना.* पानी नलाग्ने र नअडिने जमिन; भिरखेत।

पाखी- *ना.* [सं. पर्कटी] चिल्ला पात तथा झ्याम्म परेको ठुलो बोट हुने र डाले घाँसका निम्ति प्रयोग गरिने एक जातको रुख; अर्चलेका जस्तो पात र डुम्रीका जस्ता फल फल्ने एक वृक्ष।

पाग१- *ना.* [मै.] मैथिल समाजमा एक विशेष प्रकारको पगरी।

पाग२- *ना.* [सं. प्रगल] सुन, चाँदी आदिलाई पगालेर एकै डल्लो पार्ने सुनारकर्म।

पाग३- *ना.* [सं. पाक] मिठाई गुलियो पदार्थमा डुबाउनका निम्ति पकाइएको चिनी वा मिसीको चास्नी; पाक।

पागल- *वि.* [सं.] १. बहुला; सन्की, हावा खुस्केको; विक्षिप्त। *ना.* २. बहुलाएको व्यक्ति। ३. गधाको बच्चो; गाँडु।

पागलखाना- *ना.* पागलहरूको उपचार गर्नका निम्ति राखिने घर वा कोठा।

पागलपन- *ना.* बहुला अवस्था; बौलट्टीपन।

पागुर- *ना.* [सं. पुनर्गिलन] पशुहरूले पहिले निलिसकेको घाँस, पराल आदि उकेलेर फेरि चपाउने काम; उग्राइ; पाउर।

पाग्मा- *ना.* [भो. ब.] सेतो फुल्ने, आयुर्वेदमा शक्तिवर्धक र भिरङ्गी रोग निको हुने गुण बताइएको एक बुटी।

पाग्री- *ना.* [सं. प्राकार+ई] १. डोका, नाङ्ला, चित्रा आदि बुनेर जीवननिर्वाह गर्ने नेपालको एक जाति। २. कामीजातिको एक भेद। ३. नेपाली घरको एउटा आकार (जस्तै- पाग्रीघर)।

पाङ्क्त- *वि.* [सं.] १. पङ्क्तिसम्बन्धी; पङ्क्तिको। २. पङ्क्तिमा बाँधिएको। ३. समान जातिपाँतीको।

पाङ्क्तेय- *वि.* पङ्क्तिमा मिल्ने वा सुहाउने; पङ्क्तिमा मिलाउन सकिने; सजातीय।

पाङ्ग्रा- *ना.* १. हाँगाबिँगा नहुने, मित्र साह्रो भएको, टुप्पामा केराउका जस्तो घुम्रेको लहराको भाव हुने, पहेँलो फूल फुल्ने र कोसामा लाग्ने फल। २. आयुर्वेदमा शक्तिवर्धक मानिएको तथा जुका, चुर्ना आदि नाश गर्ने तथा बान्ता रोक्ने गुण बताइएको त्यसैको बोट।

पाङ्ग्रे- *वि.* [पाङ्ग्रो+ए] १. पाङ्ग्रा भएको; पाङ्ग्राजस्तो परेको; पाङ्ग्रावाल। २. शरीरमा चक्राकार टाटा भएको; टाटेपाङ्ग्रे (कुकुर आदि)।

पाङ्ग्रे रोटी- *ना.* पाङ्ग्राका आकारजस्तो पारेर बनाइएको वा पकाइएको रोटी; पानीरोटी।

पाङ्ग्रो- *ना.* १. रथ, बग्गी, मोटर आदि सवारीको गुड्ने चक्को; पहिया। २. ससाना पात, पहेँला लामा फूल र लामा-लामा कोसा वा टाटा फल्ने एक जातको लहरो। ३. आयुर्वेदमा शक्तिवर्धक, बान्ता रोक्ने र जुका, चुर्ना आदि नाश गर्ने गुण बताइएको त्यसैका कोसा वा टाटाभित्र हुने बाटुलो र साह्रो बियाँ; लेकपाङ्ग्रो; महाकरञ्ज।

पाङ्दङ्वा- *ना.* [भो. ब.] किराँती जातिका कुलदेउता।

पाङ्दुर- *ना.* १. चाँडो रोपेर चाँडै पाक्ने, राई-जातिले पितृपूजाका निम्ति उपयोगमा ल्याउने एक जातको कोदो। २. चौरैकोदो। ३. बाग्लुङपूर्व र गण्डकी उत्तरतर्फ रहेको एक गाउँ; पाङ।

पाङ्दुरे- *वि.* [पाङ्दुर+ए] १. कोदो खाने; कोदे। २. असभ्य; पाखे। ३. पाङ्दुरमा बस्ने।

पाङ्दुरे नाच- *ना.* १. पाङ्दुर पाकेका बखत वा त्यतिखेर नाचिने एक किसिमको नाच। २. असभ्य वा पाखे खालको नाच।

पाचक- *वि.* [सं.] १. पकाउने; पाक तयार गर्ने; भान्सामा बस्ने। २. पचाउने; परिपाक पार्ने; हजम गर्ने। *ना.* ३. खाएको कुरो पचाउने क्षारयुक्त एक आयुर्वेदीय औषधी। ४. भान्से।

पाचकाङ्ग- *ना.* खाएको कुरो पचाउने अङ्ग; पाकस्थली।

पाचन- *ना.* [सं.] १. पकाउने काम; पक्व गर्ने क्रिया। २. पचाउने काम; हजम गर्ने क्रिया। ३. भोजनलाई पचाउने औषधी; पाचक।

पाचन क्रिया- *ना.* खाएको अपक्व भोजनलाई पचाउने क्रिया।

पाचन प्रणाली- *ना.* वनस्पति तथा प्राणी दुवैले खाने खाद्य पचाउने विधि र मलोत्सर्ग गर्ने प्रक्रिया।

पाचन यन्त्र- *ना.* खाएको कुरो पाक गर्ने वा पचाउने यन्त्र वा अङ्ग; पाचकाङ्ग।

पाचन रस- *ना.* पाकस्थलीमा रहेका अन्नादि वस्तु पचाउनका निम्ति निस्केको एक किसिमको रस।

पाचन वृद्धि- *ना.* पाचनशक्तिको विकास वा भोकजगाइ।

पाचनाङ्ग- *ना.* पाचकाङ्ग; पाकस्थली।

पाचनीय- *वि.* १. पकाउन योग्य। २. पचाउन सकिने; हजम गर्न सकिने।

पाचयिता- *वि.* [सं.] १. खाद्य वस्तु पकाउने; पाचक। २. पचाउने; हजम गर्ने।

पाची- *ना.* [सं.] लाम्चा पात र मसिना खैरा मुजुरावाल फूल हुने, आयुर्वेदका अनुसार खटिरा र छालासम्बन्धी रोगलाई हित गर्ने एक जातको लहरो वा साग।

पाचुकी/पाचुके- *ना.* [नेवा.] १. पारपाचुके गरेबापत प्रमाणका लागि लेखिएको कागत। २. विवाहिता स्त्री र पुरुषले परस्परमा खुसीराजीसँग गरेको वैवाहिक सम्बन्धविच्छेद; पारपाचुके।

पाच्छै- *ना.* [चि. पाइछाय] रायोको साग; पासाई; पाछाई।

पाच्य- *वि.* [सं.] १. पकाउन योग्य; पकाउन सकिने। २. पचाउन योग्य; पचाउन सकिने।

पाछ्नु- *स.क्रि.* [प्रा. पच्छण] १. बाँस, नर्कट, उखु, मकै आदिमा पातका धारले शरीरका अङ्गलाई खोस्याउनु; दर्फ्याउनु। २. वैद्यद्वारा माईनिरोधका निम्ति टीका दिने काम गर्नु।

पाछा- *ना.* १. वंशको क्रम; गोत्र; पुर्खौली हाँगो। २. पछि; पछाडि। ३. नजिक; समीप।

पाछाई- *ना.* हे. पाच्छै (साग)।

पाछिनु- *क.क्रि.* [पाछ्+इ+नु] १. मकै, उखु आदिका सुक्खा पातले शरीरका अङ्ग घोटिनु वा कोरिनु। २. वैद्यद्वारा नारी वा पाखुरामा टीका दिने काम गरिनु।

पाजली- *ना.* [सं. पदचालिका] १. तेर्सो बाटो। २. यात्रा वा प्रस्थान।

पाजी- *ना.* [फा.] १. गधाको बच्चो। २. कसैलाई गालीका रूपमा भनिने शब्द। *वि.* ३. दुष्ट; दुर्जन। ४. नीच; तुच्छ।

पाजीपन- *ना.* दुष्टता; नीचता।

पाञ्चजन्य- *ना.* [सं.] १. विष्णुले पञ्चजन नामक दैत्यलाई हराई लिएको शङ्ख। २. पञ्चजन नामक दैत्यहरूको कुल वा वंश।

पाञ्चभौतिक- *वि.* [सं.] पञ्चमहाभूतको; पञ्चमहाभूतले बनेको; पाँच भौतिक तत्त्व (पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाश) सम्बन्धी।

पाञ्चायन- *ना.* [सं.] १. गणेश, सूर्य, देवी, शिव र विष्णु- पाँच देवदेवीको समूह। २. उक्त देवदेवीहरूको संयुक्त पूजा गर्ने सम्प्रदाय।

पाञ्चाल- *ना.* [सं.] १. अचेलको पन्जाब-प्रदेशमा पर्ने एक प्राचीन देश। २. त्यस देशको चन्द्रवंशी जाति।

पाञ्चालिक- *ना.* १. लिच्छविकालीन स्थानीय पञ्चायत वा समिति। २. उक्त समितिको सदस्य।

पाञ्चालिका- *ना.* १. पाँच खेतहरूको समुदाय। २. द्रौपदी।

पाञ्चाली- *ना.* १. पुतली; खेलौना। २. साहित्यमा प्रसिद्ध एक प्रकारको रीति वा शैली। ३. पाण्डवहरूकी सगोलकी स्त्री; द्रौपदी। ४. स्थानीय प्रशासन तथा जनहितसम्बन्धी काम गर्ने पञ्चहरूको प्राचीन सभा; पाञ्चालिक।

पाट्नु$_{१}$- *अ.क्रि.* १. पानीले ढाक्नु; जमिनका चारैतिर पानीले भिज्नु। २. कुनै वस्तु सबै बजारमा लदाबदी पाइनु।

पाट्नु$_{२}$- *स.क्रि.* हेक्कामा राख्नु; सम्झनु।

पाट$_{१}$- *ना.* [सं. पट] १. सन, ओदाल, अर्गेली आदिबाट निकालिएको सुत। २. रेसम; रेसमको सुत। ३. रेसमी कपडा।

पाट$_{२}$- *ना.* [सं.] फैलावट; विस्तार; व्याप्ति; फिँजाइ।

पाटन- *ना.* [सं. पत्तन/पट्टन] १. अग्ला-अग्ला पहाडबिचका उचाइमा रहेको सम र अर्धसम मैदान। २. नेपालको राजधानीमा रहेका तीन सहरमध्ये एक; ललितपत्तन; ललितपुर।

पाटन जिरा- *ना.* हिमाली लेकतिर पाइने एक बुटी।

पाटपिट- *ना.* [पाट+पिट] हल्का किसिमको पिटाइ; पिटपाट; पाकपुक।

पाटपिटे- *वि.* अरूलाई पाटपिट गर्ने; प्याट्टपुट्ट पिटिरहने।

पाटपुट- *ना.* [पाट+पुट] १. पिटपाट। *क्रि.वि.* २. पिटपाटका साथमा।

पाटल- *ना.* [सं.] १. गुलाफी रङ्ग। २. पाखरीको रुख वा त्यसैको फूल। *वि.* ३. लाल; गुलाफी।

पाटला- *ना.* १. पाडरीको रुख। २. दुर्गाको एक रूप।

पाटली- *ना.* [सं.] पाटला।

पाटलीपुत्र- *ना.* १. भारतको पटना सहर। २. प्राचीन मगधसाम्राज्यको राजधानी।

पाटव- *ना.* [सं.] चतुऱ्याइँ; कौशल; पटुता; दक्षता; चलाखी।

पाटविक- *वि.* चलाख; चतुरो; बाठो।

पाटा$_{१}$- *ना.* [सं. पट] धोती वा धोतीको साटो फेर्ने कुनै वस्त्र (पटुका, गम्छा, रुमाल इ.)।

पाटा$_{२}$- *ना.* [सं. पट्ट+आ] १. धातुका भाँडाहरूमा घनले पिट्दा बसेको डाम। २. दुई कुनाका बिचको सोझो रेखा वा विस्तार। ३. चेप्टो वस्तुको एकातिरको भाग। ४. एक प्रकारको रङको भुइँमा दोस्रो रङको धर्सा वा चारपाटे बुट्टा।

पाटाको भतेर- *ना.* उघारो ठाउँ तथा अरक्षित अवस्थाको भतेर।

पाटिनु- *अ.क्रि.* [पाट्+इ+नु] १. पाट्ने होइनु। *क.क्रि.* २. पाट्ने काम गरिनु।

पाटी$_{१}$- *ना.* [सं. पट्टिका] १. केटाकेटीलाई अक्षर लेखाउने काठ, ढुङ्गा आदिको फल्याक; काठ वा ढुङ्गाको सिलोट। २. दौराका फेरका बिब्ल्याँटापट्टि गाँसिने कपडाको धरो। ३. हलो बाँध्दा हरिस मिलाउन ठोकिने काठको च्याप्टो चोइटो। ४. आराले चिर्दै गरेका काठको चिरिएको भागतिर चिर्न सजिलो पार्न ठोकिने काठको टुक्रो। ५. कुनै दुलो परेको ठाउँ बुच्याउन ठोकिने काठको ठेडी।

पाटी$_{२}$- *ना.* [सं.] १. कुनै काम वा निर्माण तथा रचना आदिको पद्धति; शैली; तरिका। २. परिपाटी; रीति; शैली। ३. पाटीगणित; अङ्कगणित।

पाटी$_{३}$- *ना.* [सं. पट्ट+ई] १. बटुवाहरूलाई विश्राम गर्न एवं वास बस्नका निम्ति बनाइएको घर; धर्मशाला; टौवा; ठाँटी। २. खाटका लम्बाइ वा चौडाइतिरका चार थान बला।

पाटीको वास- *ना.* घरद्वार नभई पाटीमा बस्नुपर्ने अवस्था।

पाटी गणित- *ना.* [सं.] १. गणितशास्त्र। २. धुलौटोमा कोरिएको हिसाब।

पाटीपौवा- *ना.* [पाटी+पौवा] १. बटुवाहरूलाई वास बस्नका निम्ति बनाइएको पानीको समेत व्यवस्था भएको पाटी; पाटी र धारा; पाटी र पौवा। २. खाट वा चौकीका चार थान पाटी र चार थान पौवा (खुट्टा); फलेक वा डन्डीबाहेक खाटका अन्य उपकरण।

पाटीबिर्ता- *ना.* [पाटी+बिर्ता] पाटी-पौवाको रेखदेख गर्ने व्यक्तिले पाएको बिर्ता; पौवालीको बिर्ता।

पाटु- *वि.* [सं. पाटली] धानी रङ वा वर्णको (गाई)।

पाटे- *वि.* [पाटो+ए] १. पाटैपाटा परेको; पाटा भएको; पाटावाल। २. अत्यधिक; ज्यादै; धेर; पट्ट। ३. बारीको पाटामा पाइने; पाटामा हुने

पाटे अल्सी- *वि.* ज्यादै अल्छी; अल्छीको राजा; पट्ट अल्छी।

पाटे खौराइ- *ना.* कैंचीले रागेपाटे गरी काटेको केश-सज्जा।

पाटे घाँस- *ना.* गाईबस्तुले खाने, दुध र बल बढाउने नरम चिल्लो किसिमको घाँस।

पाटे घिरौँलो- *ना.* पाटैपाटा परेको घिरौँलो; पाटेतोरियाँ

पाटे जिन- *ना.* सिरकको पल्ला अथवा डसना आदिको पल्लाका रूपमा प्रयोग गरिने पाटैपाटा परेको सुती कपडाको एक भेद; पाटावाल जिन कपडा

पाटे जुको- *ना.* जङ्गलमा हुने चेप्टो, ठुलो जातको जुको।

पाटे जोडाइ- *ना.* दुई भिन्नाभिन्नै हलका एक-एक गोरुद्वारा अर्को हल बाँध्ने काम।

पाटे तोरियाँ- *ना.* पिपल का पातका आकारका ठुलठुला पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने, पाटैपाटा परेका लामा फल फल्ने लहरो।

२. तर्कारीका रूपमा प्रयोगमा आउने त्यसैको फल; पाटेघिरौँलो; झिँगनीतोरियाँ।

पाटे परेली- *ना.* दुई व्यक्तिसँग एक-एक मात्र गोरु भई दुई व्यक्तिका एक-एक गोरु मिलाएर एक हल तुल्याई परस्परमा काम चलाउन बाँधिएको सम्बन्ध; बराहा।

पाटे बँधाइ- *ना.* पाटेजोडाइ।

पाटे बाघ- *ना.* शरीरमा काला वा पहेँला पाटा भएको बाघ (रायल बङ्गाल-टाइगर)।

पाटे बारुलो- *ना.* सेता पाटा हुने एक जातको बारुलो।

पाटे सिमी- *ना.* पाटा परेको कोसा फल्ने एक जातको सिमी।

पाटो- *ना.* [सं. पट्ट] १. बारीको विशाल चकला; सतह मिलेको फराकिलो जग्गा; पाटा। २. दुई कुनाका बिचको भूमि; पाटा। ३. एक रङको भुइँमा अर्को रङ परेको धर्सो। ४. कुनै वस्तुका आकारमा देखिने चेप्टो आकृति वा धरो।

पाठ- *ना.* [सं.] १. पढ्ने कार्य वा काम; पढाइ। २. नियम वा विधिपूर्वक कुनै धार्मिक ग्रन्थ आदि बाच्ने काम। ३. पढ्ने वा पढाउने सामग्री। ४. गुरुले शिष्यलाई एक पटक घोक्न दिएको अंश। ५. पाठ्यपुस्तकको कुनै परिच्छेद। ६. बाच्ने वा पढ्ने क्रिया। ७ अर्ती; उपदेश। ८. प्रेरणा; भुक्त अनुभव।

पाठक- *ना.* १. पढ्ने छात्र। २. पढाउने गुरु। ३. कथावाचक। ४. ब्राह्मण-जातिको एक थर।

पाठ घण्टा- *ना.* १. नयाँ शिक्षा प्रणालीअनुसार एक विषयको हप्ताभर पढाइने घण्टा (क्रेडिट आवर)। २. कुनै पाठ्यविषयको पाठ्यभारको अनुपात।

पाठन- *ना.* पढाउने कार्य; अध्यापन।

पाठनीय- *वि.* पढाउन योग्य; अध्यापन गर्न सुहाउने; पढाउन हुने वा मिल्ने।

पाठपत्र- *ना.* कक्षाका प्रत्येक विद्यार्थीलाई हात-हातमा दिनका निम्ति शिक्षकले तयार पारेको, एक दिनमा पढाइने विषयका मुख्य- मुख्य बुँदाको लेखोट वा टाइप गरेको पत्र।

पाठपर्चा- *ना.* पाठपत्र।

पाठभेद- *ना.* एकै पुस्तकका दुई वा दुईभन्दा बढी प्रतिमा लेखिएका शब्द, वाक्य आदिमा देखिएको भिन्नता; पाठान्तर।

पाठयोजना- *ना.* एक दिनमा निश्चित अवधिमा पढाइने विषयको पहिले नै तयार पारिएको योजनाबद्ध रूपरेखा।

पाठशाला- *ना.* विद्यार्थी वा छात्रछात्राहरूलाई शिक्षा दिइने वा पढाइने घर; विद्यालय; स्कुल।

पाठशालिनी- *ना.* मान्छेझैँ बोल्ने शालिनी पक्षी; मैना चरी।

पाठशालीय- *वि.* पाठशालासम्बन्धी; पाठशालाको।

पाठान्तर- *ना.* पाठभेद।

पाठा१- *ना.* [पाटो+आ] बाटुल्पाते झारको ठुलो चाहिँ प्रकार।

पाठा२- *ना.* [सं.] निकै ठुलो पात हुने, छेउछाउमा फूल फुल्ने, आयुर्वेदका अनुसार तितो जरो हुने, आउँ र शूल रोगका निम्ति हितकारी हुने मानिएको, एक जातको रुख चढ्ने लहरो।

पाठा३- *ना.* [सं. पत्र] सेलरोटी पकाउँदा टुक्राटुक्री परेर ताईमा रहेका रोटीका झुर्का। (लोग्नेमान्छेले पाठा खाँदा छोरी-छोरी हुन्छन् भन्ने लोकोक्ति छ।)

पाठा४- *ना.* [पाठोको ब. व. तथा ति. रू.] पाठो।

पाठापाठी- *ना.* बाखो, भेडो, सुँगुर, मृग आदिका साना बच्चा वा छाउरा।

पाठावली- *ना.* [सं.] पढिने पुस्तकका पाठहरूको क्रमबद्ध समूह; पाठ्यग्रन्थावलि; पाठ्यविषयावलि।

पाठिका- *ना.* [सं.] १. पढ्ने वा पढाउने स्त्री। २. पाठ गर्ने स्त्री।

पाठित- *वि.* [सं.] पढाइएको; पाठ गराइएको।

पाठी१- *वि.* [सं.] १. पाठ गर्ने; बाच्ने। २. पढ्ने; अध्ययन गर्ने; पाठक। ३. पढिसकिएको; पढेर सिद्ध्याइएको।

पाठी२- *ना.* [पाठो+ई] भेडा, बाखा, सुँगुर आदिको पोथी बच्चो; छाउरी।

पाठीन- *ना.* [सं.] १. लामो थुतुनो हुने एक जातको माछोविशेष। २. अध्ययन-अध्यापनको काम गर्ने व्यक्ति। ३. पुराण आदिको वाचक।

पाठे- *वि.* [पाठो+ए] पाठोसम्बन्धी; पाठाको।

पाठे घर- *ना.* गर्भमा बालक वा बच्चो रहने थैलो; स्त्रीजातिका पेटमा रहने बच्चा बस्ने थैलो; गर्भाशय; तल्लो पेट; भुँडी।

पाठे भाइ- *ना.* १. एउटै पाठ पढ्ने वा सँगसँगै पढ्ने साथी; सहपाठी; सहाध्यायी। २. एकै कोखको दाजु वा भाइ; गर्भे भाइ।

पाठो- *ना.* [सं. पृथुक = शिशु] १. भेडा, बाखा, मृग, सुँगुर आदिको भाले बच्चो। २. पिँडालुको गानामा जोल्टिएर रहेको पुड्को; छाउरो।

पाठ्य- *वि.* [सं.] पढ्न लायक; पढ्न हुने; पढाइयोग्य; पाठ गर्न योग्य; पठनीय।

पाठ्यक्रम- *ना.* पढाउनका निम्ति तोकिएको विषय र त्यसको पूर्वापरक्रम।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र- *ना.* पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकहरूको निर्धारण एवं तर्जुमा गर्ने संस्था।

पाठ्यग्रन्थ- *ना.* पाठ्यपुस्तक।

पाठ्यपुस्तक- *ना.* विद्यालय एवं विद्यापीठहरूमा विद्यार्थीहरूले औपचारिक तवरले पढ्नुपर्ने पुस्तक।

पाठ्यवस्तु- *ना.* पाठ्यक्रममा उल्लिखित पाठ्यसामग्री।

पाठ्यविषय- *ना.* पढाइने विषय; पढाउनुपर्ने विषय; पाठ्यवस्तु।

पाठ्यसामग्री- *ना.* १. कक्षामा विद्यार्थीहरूलाई पढाउन पाठ्यक्रममा उल्लिखित सामग्री। २. पढाउँदा चाहिने कुनै सामान (किताप, चक, डस्टर इ.)।

पाठ्यांश- *ना.* [सं.] विद्यार्थीहरूलाई पढाइने पुस्तकको निर्धारित अंश वा भाग।

पाठ्यांश चक्र- *ना.* पढाइने विषयका निर्धारित अंशहरूको क्रमिक सूची।

पाड्को- *ना.* १.फेरो। २. ठेडी।

पाडरी- *ना.* [सं. पाटली] बस्तुहरूले खाने डाले घाँसका रूपमा प्रसिद्ध एक जातको वृक्षविशेष; पाखरी।

पाडी- *ना.* [पाडो+ई] भैंसीको पोथी बच्चो।
पाडो- *ना.* [सं. पृथुक] भैंसीको भाले बच्चो; राँगो।
पाढी निम- *ना.* [पहाडी+निम] पहाडतिर हुने एक खालको निम; पहाडी निम।
पाणि- *ना.* [सं.] हे. हात।
पाणिगृहीता- *ना.* विवाह भएकी पत्नी; विवाहिता स्वास्नी।
पाणिग्रहण- *ना.* १. विवाहका समयमा वरले वधूको हात विधिपूर्वक समात्ने धार्मिक विधि। २. विवाह।
पाणिग्रहीता/ग्राहक- *ना.* लोग्ने।
पाणि तल- *ना.* हत्केलो।
पाणिनि- *ना.* [सं.] केही विचारकहरूका अनुसार फणी वा पणी जातको व्यापारिक समाजमा जन्मिएका, संस्कृत व्याकरणका रचयिता वा आचार्य एक प्रसिद्ध मुनि।
पाणिनीय- *वि.* १. पाणिनिले बनाएको वा रचेको; पाणिनिसम्बन्धी। *ना.* २. पाणिनिरचित व्याकरण; अष्टाध्यायी।
पाण्डरा- *ना.* १. बौद्ध धर्मअनुसार पञ्चतारामध्ये एक। २. अमिताभकी पत्नी; शक्ति। ३. पद्मपाणिकी माता वा आमा।
पाण्डव- *ना.* [सं.] महाभारतप्रसिद्ध पाण्डुका पाँच छोरा; पञ्चपाण्डव (युधिष्ठिर, भीमसेन, अर्जुन, नकुल र सहदेव)।
पाण्डित्य- *ना.* [सं.] पण्डित हुनाको भाव वा पण्डितमा हुनुपर्ने विशेषता; विद्वत्ता, पण्डित्याइँ।
पाण्डु- *ना.* [सं.] १. पञ्चपाण्डवका पिता। २. केही रातो भावको पहेँलो रङ। ३. निलो भावको सेतो रङ। ४. सम्पूर्ण शरीर र रौँ सेतो हुने एक रोग; श्वेतकुष्ठ; सेतो कोढ। *वि.* ५. पाण्डु रङको।
पाण्डुर- *ना.* १. सेतो रङ। २. पहेँलो रङ। ३. पाण्डुरोग। *वि.* ४. पहेँलो भावको सेतो; पाँडुले।
पाण्डुलिपि- *ना.* १. प्रेसमा कम्पोज गरिने लिखित वा टङ्कित लेख-रचना; मूल प्रति; गुरुकापी। २. हस्तलिखित खेस्रा वा मस्यौदा; पाण्डुलेख।
पाण्डुलेख- *ना.* पाण्डुलिपि।
पाण्डुलेखन- *ना.* पाण्डुलिपि तयार पार्ने काम; पाण्डुलेख तयार पार्ने काम; लिपिकर्म।
पात१- *ना.* [सं. पत्र] बोटबिरुवा आदिका हाँगाबिँगाबाट निस्कने हरियो एवं पातलो अवयव; पत्र; बोटबिरुवाले सास फेर्ने अङ्ग।
पात२- *ना.* [सं.] १. खस्ने वा झर्ने काम; पतन; खसाइ; झराइ। २. नाश हुने वा बिग्रने क्रिया; विनाश; स्वाहा; सत्यानाश। ३. मृत्यु; मरण। ४. कसैमाथिको प्रहार; ताडन; हिर्काइ।
पातक- *ना.* [सं.] कुकर्मतिर धकेल्ने तत्त्व ; पाप; अधर्म।
पातकी- *वि.* १. पापकर्ममा लागेको; पापी। २. अपराध कर्म गर्ने; अधर्मी। ३. ऐनबमोजिम दामल भएको लोग्ने वा स्वास्नीबाट जन्मिएको सन्तान; छितकी; बापती।
पातञ्जल- *वि.* [सं.] पतञ्जलिसम्बन्धी वा पतञ्जलिले बनाएको (व्याकरणको महाभाष्य वा योगदर्शन)।
पातन- *ना.* [सं.] १. खसालाइ; झराइ;। २. ढाल्ने वा लडाउने काम।
पातनीय- *वि.* खसाल्न वा झार्न योग्य; झार्न हुने वा सकिने।
पातपतिङ्गर/पातपतिडर- *ना.* [सं. पत्र+पत्राङ्कुर] झरेका पातहरूको समूह; पतकर।
पातपातै- *क्रि.वि.* [पात+पात+ऐ] १. रुखमा पात हुने वा चाल्ने गरी। २. कुरैपिच्छे, जस्तै- पातपातै टिप्नु (कुरा काट्नु)।
पातयिता- *वि.* [सं.] खसाल्ने वा झार्ने काम गर्ने; पातन गर्ने; खसालुवा।
पातल- *ना.* [सं. पत्रतल] सधैँ हराभरा भइरहने लेकको सेपिलो एवं घना जङ्गल।
पातलिनु- *अ.क्रि.* [पातलो+इ+नु] १. पातलो हुनु; घनत्व घट्नु; मोटाइ कम हुनु। २. पन्यालो हुनु; तरल हुनु। ३. भिड कम हुनु; घुइँचो कम हुनु। ४. कुनै वस्तु जोडिएर नरही पर-पर छुट्टै रहनु।
पातली- *वि.* [पातलो+ई] १. पातलो शरीर भएकी; चिटिक्क परेकी; राम्रो, सानो र छरितो जिउ भएकी। २. दुब्ली; सिकुटे (नारी)। ३. छाला पातलो भएको र रौँ सपक्क परेर चिल्लो देखिने (गाई)। *ना.* ४. हकुवा, पठुवा आदिका कुनिउँमा पिन्जरीभन्दा माथिको पातलो फेरो।
पातले- *वि.* [पातलो+ए] १. पातलो आकार वा पत्र भएको। २. दुब्लो; खियाउटे।[पातल+ए] ३. पातलमा हुने। *ना.* ४. कालो भुस तथा रातो चामल हुने एक जातको धान; आँगा।
पातले कटुस- *ना.* पातलका रुखमा फल्ने वा झ्याप्प पात हुने एक जातको कटुस।
पातले ढुकुर- *ना.* सानो र चिटिक्क परेको एक जातको ढुकुर।
पातले निहुरो- *ना.* ससाना डाँठ हुने एक जातको निहुरो।
पातले रोटी- *ना.* चामल वा गहुँका पिठाको पातलो गरी पकाइने बाबर।
पातले सिस्नु- *ना.* साना डाँठ र झ्याम्टा हने एक जातको सिस्नु; अल्लो।
पातलो- *वि.* [सं. पत्रल] १. पन्यालो; तरल। २. बाक्लो नभएको; मोटाइ एकदम कम भएको; पात्लो। ३. दुब्लो; सिकुटे; खिनाउटे। ४. परस्परमा नजोडिई अलगअलग रहेको; बिचबिचमा खाली भएको (कुनै वस्तु)।
पातल्याइ- *ना.* [√ पातली (+याइ)] - *ना.* पातलिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पातल्याइनु- *क.क्रि.* पातलिने पारिनु; पातलो बनाइनु।
पातल्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पातलिने पार्नु; पातलो तुल्याउनु।
पाता१- *वि.* [सं.] १. रक्षा गर्ने; रक्षक; संरक्षक। २. पिउने काम गर्ने; पियक्कड।
पाता२- *ना.* [पातो+आ] हे. पातो।
पाता फर्काइ- *ना.* दुई हात पछाडिपट्टि लगी बाँधेर अपराधी आदिलाई दण्ड दिने एक उपाय।
पाता३- *ना.* पत्र; धातु आदिको पातलो पत्र।
पाताल- *ना.* [सं.] १. पौर्वात्य परम्पराअनुसार पृथ्वीका तलतिर रहने सात लोकमध्ये सबभन्दा तल्लो लोक; पत्ताल; नागलोक। २. पृथिवीभन्दा तलको कुनै लोक। ३. घर बनेको वा बनाउने जग्गा। ४. अङ्गुल वा मात्राको सात गुना बराबरको नाप।

५. दृष्टि, मुनि वा अब्धि बराबरको नाप। ६. सात अमल बराबरको नाप। ७. घर भत्केको घडेरी; खँडहर।

पाताल यन्त्र- *ना.* धातु गलाउने अर्क, तेल आदि तयार गर्ने यन्त्र।

पातालवासी- *ना.* १. दैत्य; दानव; नाग। *वि.* २. पातालमा बस्ने।

पातालिनु- *अ.क्रि.* १. तलतिर झर्नु; भासिनु। २. भत्किनु।

पाताली- *वि.* [सं. पाताल+ई] १. पातालको। २. भूगर्भको।

पाताली चट्टान- *ना.* धरातलभित्र आगाको प्रभावबाट बनेको कडा चट्टान।

पाताले- *वि.* [सं. पाताल+ए] १. पातालको; पातालसम्बन्धी। २. पातालमा बस्ने वा पाइने।

पातित- *वि.* [सं.] १. खसालिएको; झारिएको; गिराइएको; पतन गराइएको। २. लडाइएको; ढालिएको।

पातित्य- *ना.* [सं.] १. आचार, शील आदिबाट पतित हुने क्रिया। २. जाति एवं धर्मबाट च्युत हुने भाव वा अवस्था।

पातिव्रत/पातिव्रत्य- *ना.* [सं.] १. पतिव्रता स्त्रीले पालन गर्नुपर्ने धर्म। २. पतिव्रता स्त्रीको समुचित गुण। ३. पतिप्रतिको नैतिक इमानदारी। ४. परपुरुषसितको सतर्कता।

पाती१- *वि.* [सं.] १. तल खस्ने; झर्ने; तलतिर गिर्ने। २. खसाल्ने; झार्ने; गिराउने। ३. ढाल्ने; लडाउने। *वि.बो.* ४. धन्यवादका बदलाको आक्षेप।

पाती२- *ना.* [पात+ई] १. पात; पत्र। २. देवतालाई चढाइएको फूलप्रसाद। ३. पितृप्रसाद पहिराउँदा पुरोहितले पढ्ने मन्त्र। ४. ब्राह्मण वा पुरोहितले यजमानलाई पितृप्रसाद पहिराउँदा पढ्ने मन्त्र। ५. फूलपात।

पाते- *ना.* [अ.मू. पच्+ए > पाचे] १. कसैले बोलेका कुरा हास्यात्मक रीतिबाट काट्ने उल्क्याहा व्यक्ति। *वि.* [पातो+ए] २. पाता परेको; पातासम्बन्धी।[पात+ए] ३. पात भएको; पातसम्बन्धी।

पाते कुरो- *ना.* चेप्टा पात भएको एक थरी डल्ले कुरो।

पाते कुटो- *ना.* फराकिलो पातो भएको, छरितो खन्ने हतियार वा कुटो।

पाते झुलो- *ना.* ऋद्धिलता।

पाते फिस्टो- *ना.* पातहरू जोडेर थैली आकारको गुँड बनाउने फिस्टो चरो।

पातैपात- *ना.* [पात+पाते १. धेरै वा थुप्रै पात। २. लुगाफाटाको छ्यालैछ्याल। (उदा.- अनिकाल लागे भातैभात, लुगा फाटे पातैपात। - उखान)।

पातो१- *ना.* [सं. पट्ट] १. कुनै पनि धातु पिटेर चेप्टो पारिएको पातलो पत्र; पाता। २. कोदालो, कादाली आदिको खन्नेतिरको पातलो र फराकिलो भाग। ३. तमाखु टाँसेर चिलिमभित्र घोप्टचाइने माटाको खबटो अथवा ढुङ्गा आदिको चेप्टो साधन। ४. नाम्लाको चुल्ठचाइएर चेप्टो वा पातलो पारिएको, थाप्लामा अडिने भाग। ५. सिमेन्टको बनाइएको चकला।

पातो२- *ना.* [सं. पृष्ठपत्र] १. शरीरको कुमदेखि कम्मरसम्मको पछिल्लो अवयव। २. साँप्राको कोखमा जोडिएको पातलो र फराकिलो अवयव। ३. पुस्तक, कापी आदिको पानु वा पातो; पन्ना।

पात्तिनु- *अ.क्रि.* [सं. पाती+इनु] १. कुपात्र हुनु। २. बल्किनु; जथाभावी गर्ने हुनु। ३. मात्तिनु; इत्तरिनु; छिहिलिनु; निर्लज्ज हुनु। ४. फुरफुरिनु; फुर्किनु।

पात्त्याइ- *ना.* पात्तिने क्रिया वा प्रक्रिया।

पात्य- *वि.* [सं.] १. खसाल्न वा झार्न लायक। २. दण्डजरिमाना गर्न उचित। ३. प्रहार गर्न लायक।

पात्लो- *वि.* हे. पातलो।

पात्र- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु राख्ने आधार; भाँडो; बर्तन। २. केही वस्तु पाउन वा लिन योग्य व्यक्ति; सत्कार, पूजा आदि गर्न योग्य मानिस; सुपात्र; सत्पात्र। ३. नाटकमा अभिनय गर्ने व्यक्ति; अभिनेता; नट। ४. काव्य, नाटक, कथा, उपन्यास आदिमा चरित्रको वर्णन गरिएको नायक, नायिका वा अन्य कुनै व्यक्ति। ५. योग्यता; क्षमता; सामर्थ्य। *वि.* ६. अधिकार दिन वा पाउन योग्य।

पात्रक- *ना.* १. सानो खालको भाँडो; तुच्छ भाँडो; ठाँडो। २. पत्रु।

पात्रता- *ना.* १. कुनै काममा रोजिन वा कुनै पदमा नियुक्त हुनका लागि चाहिने आवश्यक गुण वा योग्यता। २. पात्रमा हुनुपर्ने वा भएको गुण; असल गुण।

पात्रत्व- *ना.* पात्रता।

पात्रो- *ना.* [सं.] वर्षभरिका गते, वार, तिथि, योग, करण आदि लेखिएको पुस्तिका; पञ्चाङ्ग।

पात्ले- *ना.* [पातल+ए] १. पातल वा लेकाली जङ्गलमा हुने कटुसको एक जात। *वि.* २. पातलको; पातलसम्बन्धी। [पात्लो+ए] ३. पात्लो खालको; पातले।

पात्ले कटुस- *ना.* पातले कटुस।

पात्ले ढुकुर- *ना.* पातले ढुकुर।

पात्ले निहुरो- *ना.* पातले निहुरो।

पात्ले रोटी- *ना.* पातले रोटी।

पाथी- *ना.* १. आठ माना अटाउने भर्ने भाँडो; आठ मानाको परिमाणको वस्तु अटाउने नाप्ने भाँडो। *वि.* २. आठ माना परिमाणको। ३. मुरीको बिसौं अंशको।

पाथी ब्याज- *ना.* वर्ष दिनमा एक रुपियाँको एक पाथीका दरले लिइने ब्याज।

पाथी भात खाए जस्तो- *वि.* पूरा सन्तोष लाग्ने; मन ढुक्क हुने।

पाथी भात खाने- *वि.* पूरा समर्थ; लक्का।

पाथे- *वि.* [पाथी+ए] १. पाथीको; पाथीसम्बन्धी। २. एउटै पाथीले भरेको अन्नादि खाने सम्बन्धित (व्यक्ति); चुले। ३. पाथी अटाउने वा भरिने।

पाथे भाइ- *ना.* १. एउटै कामको हिस्सा बेहोर्ने व्यक्तिहरू; हिस्सेदार। २. एउटै खलाको मोही। ३. एउटै चुलामा खाने साथी; भान्से भाइ, चुले भाइ।

पाथेय- *ना.* [सं.] बाटामा खानका निम्ति लिइने साँवल; बाटाको सामलतुमल; बाटाखर्च।

पाथेय श्राद्ध- *ना.* मृतकको मोक्षका उद्देश्यले सातौँ र बाह्रौँ दिनमा गरिने श्राद्ध।

पाद्नु- *अ.क्रि.* [सं. पर्दन] अपानवायु छाड्नु; अधोवायु छाड्नु; गुदद्वारबाट दुर्गन्धिमय हावा फाल्नु।

पाद१- *ना.* [सं. पर्द] अपानवायु; अधोवायु।

पाद२- *ना.* [सं.] १. पाउ; चरण; गोडो; खुट्टो। २. श्लोक वा पद्यको पाउ; चरण; पद। ३. कुनै वस्तुको चौथो भाग; चतुर्थांश। ४. पुस्तकको प्रकरण। ५. कुनै वस्तुको तल्लो भाग; पिँध। ६. जरो; जड; मूल।

पादकटक- *ना.* पाउजेब।

पादकमल- *ना.* १. कमलजस्ता नरम र राता पाउ; चरणकमल। २. गोडा; पाउ (आदरार्थमा)।

पादक्षेप- *ना.* १. टेकाइ; टेक्ने काम। २. हिँडाइ। ३. लात।

पादचाप- *ना.* खुट्टाले टेक्दा हुने थर्कन; टेकाइ; कुल्चाइ।

पादचार- *ना.* पैदल जाने काम; पैदल हिँडाइ।

पादचारी- *वि.* १. पैदल यात्री; पैदल हिँड्ने। *ना.* २. पैदल सेना; पदाति।

पादजल- *ना.* देवता वा मान्य जनका पाउ धोएको जल; चरणोदक; चरणामृत।

पादटिप्पणी- *ना.* पृष्ठका पुछारमा राखिने कुनै विषयको प्रमाण वा पुष्टिका निम्तिको टिप्पणी; खुरेटिपोट।

पादटीका- *ना.* कुनै ग्रन्थमा पृष्ठका पुछारमा सूचना, निर्देश, व्याख्या आदिका निम्ति लेखिएको टिप्पणी।

पादतल- *ना.* पैतालो; तलुवा।

पादत्राण- *ना.* जुत्ता; उपानह; पाउलो।

पाददलित- *वि.* १. गोडाले कुल्चिएको; खुट्टाले टेकिएको। २. थिचिएको; दबाइएको। ३. पराजित; अपमानित।

पादन्यास- *ना.* पाइलो राख्ने वा टेक्ने काम; टेकाइ; कुल्चाइ।

पादपङ्कज- *ना.* पादकमल।

पादपथ- *ना.* पैदल हिँड्नुपर्ने बाटो; गोरेटो; डोरेटो।

पादपद्म- *ना.* पादकमल।

पादपीठ- *ना.* १. राजसिंहासनमुन्तिर पाउ राख्न बनाइएको सानो चौकी; उपधानी। २. अग्ला आसनको तल खुट्टा राख्न बनाइएको चौकी।

पादपीडा- *ना.* काँडो आदि बिम्दा वा घाउ हुँदा खुट्टामा हुने पीडा।

पादपूरण/पूर्ति- *ना.* १. कुनै अपूरो श्लोकको पाउ पूरा गर्ने काम। २. निरर्थक वा अनावश्यक शब्दहरू राखेर भए पनि छन्दको पूर्ति गर्ने काम।

पादप्रणाम- *ना.* साष्टाङ्ग दण्डवत् गर्ने काम; पाउमा प्रणाम गर्ने काम; ढोग्ने काम; ढोग।

पादरज्जु- *ना.* पशुहरूको खुट्टो बाँध्ने डोरी; खुट्टे डोरी; खुट्टे।

पादलग्न- *वि.* १. पाउमा लागेको; गोडामा परेको। २. शरणमा आएको; शरणार्थी।

पादवन्दन/वन्दना- *ना.* पाउ छोएर नमस्कार गर्ने काम; दण्डवत् गर्ने काम।

पादवल्मीक- *ना.* खुट्टा सुन्निने एक किसिमको रोग; थामखुट्टे रोग; हात्तीपाइले रोग; फाइलेरिया।

पादविन्यास- *ना.* १. पाउ राख्ने काम; पाइलो राख्ने काम; खुट्टो टेकाइ; कुल्चाइ। २. पदविन्यास।

पादविराम- *ना.* वाक्यमा पद वा वाक्यांशलाई छुट्ट्याउने र विश्राम दिने चिह्न; अल्पविराम; कमा (,)।

पादसेवन- *ना.* १. पाउको सेवा गर्ने काम; पाउ छुने काम। २. सेवाशुश्रूषा। ३. कमार्तन।

पादसेवा- *ना.* पादसेवन।

पादहत- *वि.* १. लत्याइएको; लात मारिएको। २. हेला गरिएको; उपेक्षित।

पादहीन- *वि.* १. खुट्टो नभएको; लँगडो; खोरन्डो। २. श्लोकको कुनै पाउ वा चरण नभएको।

पादाति- *ना.* पैदल सिपाही; पदाति। पादान्त- *ना.* श्लोक वा पद्यका पाउ वा चरणको अन्त।

पादारविन्द- *ना.* पादकमल।

पादिनु- *क.क्रि.* [पाद्+इ+नु] अपानवायु छोडिनु; पाद्ने काम गरिनु।

पादुक- *वि.* [सं.] पैदल जाने; खुट्टाले हिँड्ने।

पादुका- *ना.* [सं.] १. खराउ। २. जुत्ता।

पादुकादान- *ना.* १. जुत्ता दान दिने एक धार्मिक कार्य। २. जुत्ता वा खराउ दिने काम।

पादुकास्थान- *ना.* दैलेख जिल्लाको दुल्लु बजारदेखि दुई कोस पश्चिमपट्टि पादुका खोलाका किनारमा रहेको एक मन्दिर। (यहाँ सतीदेवीको पाउ झरेको र परापूर्वकालदेखि एक ज्वाला बलिरहेको छ भन्ने कथन छ।)

पादोदक- *ना.* [सं.] चरणोदक; खुट्टाको जल।

पाद्य- *वि.* [सं.] १. गोडासम्बन्धी; चरणको। २. पूज्य व्यक्ति वा देवदेवीको पाउ धुने (पानी)। *ना.* ३. देवकार्यमा पूजा गर्दा चढाइने पवित्र जल; पाद्योदक।

पाद्यार्घ- *ना.* १. हातपाउ धुने पानी। २. पूजाका सामग्री; पूजासामा। ३. पूजाका निम्ति छुट्ट्याइएको कुनै वस्तु।

पाद्यार्घ्य- *ना.* हे. पाद्यार्घ।

पाध्या/पाध्ये- *ना.* [सं. उपाध्याय] ब्राह्मण। स्त्री. पाध्येनी।

पान- *ना.* [सं.] १. पिउने काम; पन्यालो पदार्थ वा धुवाँ निल्ने काम। २. पिइने पदार्थ; पेय पदार्थ। ३. चुम्बन; म्वाइँ। [पञ्च] *ना. /वि.* ४. 'पाँच' शब्दको अपभ्रंश रूप।[सं. पानीय>पानी] ५. समास भएका केही शब्दको आरम्भमा देखिने 'पानी'-को सङ्क्षिप्त रूप (जस्तै- पानढिकी, पानडोको इ.)।[सं. पर्ण (=पात)] ६. पिपल का पातका आकारका पात हुने एक प्रसिद्ध लहरो; ताम्बुली; खयर, चुन आदि हालेर खाइने, आयुर्वेदमा रक्तवर्धक, कफनाशक, बलवर्द्धक र रुचिकारक गुण बताइएको त्यसैको पात। ७. खयर, चुन, सुपारी आदि हाली बनाइएको सोही पातको खिली। ८. पानकै पातका आकारका राता फुट्टी हुने तासका चक्कीको एक प्रकार।

पानगोष्ठिका/गोष्ठी- *ना.* चिया वा रक्सी आदिका साथ चमेना गर्न भेला भएको समूह।

पानडोको- *ना.* पानी बोक्ने वा पानीको गाग्रो हालेर बोक्ने सानो खालको डोको।

पानढिकी- *ना.* १. पानीको कुलाबाट वा पानीका वेगबाट चलाइने ढिकी। २. त्यस्ता यन्त्रले एक टक मारेको मोहर।

पानमोहर- *ना.* पानीका वेगबाट चल्ने यन्त्रले टक मारेको सिक्का।

पानदश- *ना.* पाँच, दश, पन्ध्र, बिस गरी पपाँचको फरक गर्दै गनेर खेल्ने डन्डीबियाको एक खेल। (उदा.- 'पान्दस् जम्मा दण्डको चार खेल,व्यर्थै खेल्थ्याँ झल्ल भो आज बल्ल')।

पानदान/दानी- *ना.* पान र त्यसका मसलाहरू हाल्ने भाँडो।

पानदुई- *ना.* एक पासामा पन्जा र शेष दुई पासामा पोट परी जम्मा सात फुट्टी हुने पासाको दाउ।

पानपाते- *ना.* १. पानका पातका आकारका पात हुने एक जातको सानो जलकुम्भी। *वि.* २. पानका पातका आकारको; पानको पातजस्तो।

पानपात्र- *ना.* जाँड, रक्सी आदि मादक पेय पदार्थ पिउने भाँडो; चषक।

पानफूल- *ना.* १. सानोतिनो कोसेली; अल्प उपहार; श्रद्धासहितको सानो नजराना। २. पारिश्रमिक (शिष्टार्थमा)। ३. घुस (कूटार्थमा)।

पानबट्टा- *ना.* पान र त्यसका मरमसला हाल्ने भाँडो।

पानबुट्टा- *ना.* पानका पातका आकारका बुट्टा।

पानबुट्टे- *वि.* पानका पातका आकारको बुट्टा भएको; पानपाते बुट्टा भएको।

पानभूमि- *ना.* मदिरा पिउने ठाउँ; भट्टी।

पानमण्डल- *ना.* पियक्कडहरूको जमात; जाँडरक्सी पिउनेहरूको समूह; रक्स्याहा-मण्डली।

पानरत- *वि.* जाँडरक्सी आदि मादक पदार्थ पिउने आदत बसेको; जँड्याहा; रक्स्याहा।

पानस- *ना.* [फा. फानूस] ठडौराको सिरानमा जडिएको दियोमा तेलआदि हालेर बालिने बत्ती; फानुस; साधारण कोटिको सुकुन्डो।

पानसुपारी- *ना.* [पान+सुपारी] मेजमान वा अतिथि आदिको सम्मानका निम्ति खुवाइने वा दिइने पान र सुपारी।

पाना१- *ना.* [सं. पर्ण] १. पुस्तक, पुस्तिका आदिको पत्र; पातो; पन्ना। २. फूलका थुँगाको पत्र।

पाना२- *ना.* [सं. पान+आ] एक बालीसम्म जोत्न भनी कसैबाट गोरु लिएबापत गोरुधनीलाई दिइने अन्नको दस्तुर।

पानाकर- *ना.* रुपियाँ-पैसाका आधारमा लिच्छविकालमा लगाइएको एक प्रकारको कर।

पानी- *ना.* [प्रा. पाणीअ< सं. पानीय] १. नदी, इनार, कुवा, बादल आदिबाट प्राप्त हुने र तिर्खा मेट्न चलअचल प्राणीले सदैव पिउनुपर्ने, बालीनाली आदिका निम्ति निरन्तर आवश्यक पर्ने प्रसिद्ध तरल पदार्थ; जल; नीर। २. झोल; रस। ३. जिभ्रो, आँखा, घाउ आदिबाट बग्ने तरल पदार्थ; आँसु। ४. झरी; वर्षा; वृष्टि। ५. तेज; कान्ति। ६. टलक; चमक; पाइन। ७. मान; प्रतिष्ठा। ८. पुरुषार्थ; वीरता। ९. अभिमान; ताइँ; घमन्ड। १०. वर्ष; साल (जस्तो- दुई पानी खाएको रुख)। ११. जलवायु।

पानी अड्डा- *ना.* खाने पानीको व्यवस्था मिलाउने सरकारी अड्डा।

पानीअमला- *ना.* १. उनिउँका पातजस्ता लामालामा पात हुने जरामा पानी नै पानी भएजस्तो रसिला तथा खैरा फल फल्ने एक जातको झार। २. त्यसैको फल; भुईंअमला। (आयुर्वेदमा यसको गुण ठन्डा र धातु रोगका निम्ति उपयोगी बताइएको छ।)

पानीआन्द्रे- *वि.* डरछेरुवा; कातर।

पानीआन्द्रो- *ना.* पिएको पानी भित्र जाने आन्द्रो।

पानीओद- *ना.* पानीमा हिँड्ने बिरालोजस्तो प्राणी; पानीबिरालो; ओद।

पानीकर- *ना.* १. ट्याङ्कीमा जम्मा गरी पाइपबाट वितरण गरिएको पानीको उपयोग गरेबापत सम्बन्धित संस्थान वा सरकारलाई दिइने दस्तुर वा रकम। २. जग्गाजमिनमा नहर, पैनी आदिबाट पानी पटाएबापत सरकारलाई दिइने कर।

पानीकरेलो- *ना.* सिमसारमा पाइने एक जातको करेलो।

पानीकल- *ना.* १. पानीको प्रवाह वा वेगबाट चल्ने कल; घट्ट। २. इनार, कुवा आदिको पानी माथि तान्ने एक प्रकारको धारो; ट्युबवेल। ३. पानी तान्ने यन्त्र; दमकल। ४. जमिनमुनिको पानी तान्ने मिसिन; पम्पिङ सेट।

पानीकाग- *ना.* जलाशयका नजिक रहने एक कालो पक्षी।

पानीकागत- *ना.* प्लास्टिकको, पानी अडिने एक प्रकारको वस्तु (पोलिथिन पेपर)।

पानीकौवा- *ना.* पानीकाग।

पानीखेदो- *ना.* पानीमुनि गए पनि नछोड्ने किसिमको खेदो; नछाडीकन दुःख दिइरहने काम।

पानी गुलाफी- *ना.* १. गुलाफी रङको एक भेद। *वि.* २. त्यस्तो रङको।

पानीगुन्डो- *वि.* १. सुकुलगुन्डोभन्दा पनि तल्लो स्तरको गुन्डो। २. हरितन्नम; हरिलट्ठक।

पानीघट्ट- *ना.* पानीले चल्ने घट्ट।

पानीघडी- *ना.* पानीमा सानो छिद्र भएको भाँडो राखेर छिरेको पानी भरिएपछि एक घडी हुने एक पुरानो चलनको घडी; जलयन्त्र।

पानीघाट- *ना.* पानीको धारो आदि भएको ठाउँ; पनेरो; कुवा; जलाशय।

पानीघोडा- *ना.* पानीमा हुने एक जातको घोडा।

पानीचरी- *ना.* पानीमा गोता खाने एक जातको चरो।

पानीजहाज- *ना.* समुद्रमा वा ठुला नदीमा चल्ने जहाज।

पानीजुको- *ना.* पानीमा रहने एक जातको ठुलो जुको।

पानीभ्याउ- *ना.* जलाशयमा उम्रने एक जातको कुरकुरेजस्तो भ्याउ।

पानीढलो- *ना.* पानी बगेर जाने भिरालो वा तेर्पे परेको जग्गा।

पानीढिकी- *ना.* १. पानीका प्रवाहबाट चल्ने एक किसिमको यन्त्र। २. त्यस्ता यन्त्रले टक मारेको सिक्का।

पानीढुकुर- *ना.* पानीका नजिक रहने एक जातको ढुकुर।

पानीतोरी- *ना.* ठुला गेडा हुने एक जातको तोरी; आफलतोरी।

पानीदार- *वि.* १. चम्किलो; चमकदार। २. इज्जतदार। ३. साहसी; पाइनदार।

पानीदुबो- *ना.* करौंते झार।

पानीपखाला- *ना.* पानी जस्तै पातलो पखाला।
पानीपट्टी- *ना.* शिरमा वा अन्य कुनै अङ्गमा शीतलताका निम्ति राखिने भिजाएको कपडा।
पानीपधेरो/पनेरो- *ना.* १. ज्यादै आवतजावत भएको ठाउँ। २. पानीघाट।
पानीपेट- *ना.* पानी जम्मा हुने वा खाएको पानी गएर अडिने पेटको थैलो।
पानीपोखलो- *ना.* पानीपेट।
पानीफल- *ना.* पानीसिङ्गडा।
पानीफोको- *ना.* प्रसवका समयमा बालक, पाठो, बाछो, पाडो आदि जन्मनुभन्दा पहिले निस्कने पानीको थैलो।
पानीबटुवा- *ना.* जलमार्ग गरी हिँड्ने यात्री; पानीजहाजको यात्री।
पानीबलो- *ना.* छानाका छेउमा रहने लामो र तेर्सो काठ वा बाँस; दाँतीमाथिको बलो।
पानी बाराबार- *ना.* परस्परको ठुलो विरोध; परस्परमा भएका वैरभावको पराकाष्ठा।
पानीबाहेक- *ना.* पानीबाट हटक गर्ने काम।
पानीबिरालो- *ना.* पानीमा बस्ने बिरालोजस्तो एक जातको प्राणी; ओद।
पानीबिउ- *ना.* हिल्याएर अनि पानी जमाएर राखिने धानको बिउ।
पानीबेत- *ना.* पानीको निकट हुने एक जातको बेत।
पानीब्याड- *ना.* खेतका गरामा पानी जमाई हिल्याई बिउ राख्न तयार पारिएको ठाउँ।
पानीभालु- *ना.* पानीमा खेल्ने र पानीकै आसपासमा बस्ने सेतो भालु।
पानीभूत- *ना.* पानीमा डुबेर रहने भूत; पनडुब्बा।
पानीमरुवा- *ना.* पानीआन्द्रे; लाछी।
पानीमहुवा- *ना.* पानीका छेउछाउमा हुने महुवाको एक भेद।
पानीजुह- *ना.* [नेवा.] मच्छिन्द्रनाथका पुजारी।
पानीय- *वि.* [सं.] १. पिउन योग्य। २. बचाउन लायक; रक्षणीय। *ना.* ३. पानी; जल।
पानीशाला- *ना.* बटुवाहरूलाई पानी पियाउने ठाउँ; पौशाला।
पानीरोटी- *ना.* [पानी+रोटी] पिठाका ससाना पाङ्ग्राजस्ता डल्ला पारी उम्लेको पानीमा हालेर बेसरी पकाएको रोटी; पाङ्ग्रे रोटी।
पानीलट्टे- *ना.* [पानी+लट्टे] चाँगेका जस्ता पात हुने, टुप्पामा लटरम्म भएर फुल्ने, दानादाना फल्ने सिमसार भूमिमा हुने एक जातको लट्टे; सिमलट्टे।
पानीलहरो- *ना.* [पानी+लहरो] दाखका जस्ता पात हुने, साना सेता फूल फुल्ने, आयुर्वेदमा विष, खटिरा र कुष्ठरोगको नाश गर्ने गुण बताइएको एक जातको लहरो; अमृस्रवा।
पानीलुँडे- *ना.* [पानी+लुँडे] सिमसार वा पोखरीमा हुने एक जातको लुँडे साग।
पानी शिरीष- *ना.* [पानी+शिरीष] बाटुला साना पात, मसिना सेता फूल र लाम्चा कोसा हुने, पानीका पहराका चिस्यानमा उम्रने एक जातको झार।
पानीसरो- *ना.* [पानी+सरो] १. पात र बोट अदुवाका जस्ता हुने डाँठका सिरानमा सुन्तला रङका फूल फुल्ने तथा हरियो फल फल्ने एक थरी बुटी; त्यसैको फल। २. आयुर्वेदमा चर्मसम्बन्धी रोग र कुष्ठरोगलाई निको गर्ने बताइएको र श्रावण सङ्क्रान्तिका दिन लुतो फाल्न कण्डारकको पूजा गर्दा कुकुरडाइनाको लहराका साथ चढाइने त्यसको फूल। ३. शरीरमा जिलजिलाउँदा उठ्ने एक प्रकारको खटिरो; सात प्रकारका माई रोगमध्ये एक।
पानीसर्प/पानीसाँप- *ना.* [पानी+साँप] प्रायः पानीमा रहने एक जातको सर्प; नाग; ढोडिया।
पानीसाज *ना.* [पानी+साज] हलुको काठ हुने, पानीका छेउछाउमा पाइने एक जातको साज।
पानीसिँवाली- *ना.* [पानी+सिँवाली] पानीका किनारमा रहेका ढुङ्गाका छेउछाउमा उम्रने, आयुर्वेदमा अति ठन्डा र गर्मीबाट आएका खटिरा निको पार्ने गुण बताइएको एक जातको झ्याउ।
पानीसिँगडा- *ना.* [पानी+सिँगडा] पानीमा उम्रने ठुलठुला हरिया पात हुने, करबीरका दानाजस्ता र सिङ्गडाका आकारमा कलेजी रङका फल हुने र जरामा फल्ने एक जातको फल; पानीफल।
पानीसिस्नु- *ना.* [पानी+सिस्नु] १. हिर्काएर सास्ती वा दण्ड दिनका निम्ति प्रयोग गरिने, पानीमा भिजाइएको सिस्नु। २. त्यसरी पानीमा सिस्नु भिजाई हिर्काएर दिइने दण्डको एक प्रकार।
पानीहटक/पानी हल्ट- *ना.* [पानी+हटक/हल्ट] १. पानीबाट हटाउने काम; पानी नचल्ने बनाउने काम। *वि.* २. पानीबाट हटाइएको।
पानीहाँस- *ना.* [पानी+हाँस] विशेष गरेर पानीमै बस्ने र राम्ररी उड्न सक्ने एक जङ्गली जातको हाँस; जलहंस।
पानीहात्ती- *ना.* [पानी+हात्ती] पानीभित्र रहने झन्डै गैँडाका आकारको एक स्तनपायी चौपाया; जलहस्ती; पानीघोडा।
पाने- *वि.* [पानी+ए] पानीवाला; पानीसम्बन्धी; पानीको। (शब्दका पछाडि गाँसिएर समस्त शब्द निर्माण गर्दा प्रयोगमा आउने, जस्तै- तीनपाने, निपाने, चिसापाने इ.)।
पानोत्सव- *ना.* [सं.] मदिरा पानको उत्सव (ककटेल पार्टी)।
पान्थ- *ना.* [सं.] १. पथिक; बटोही; बटुवा (पेसेन्जर)। २. परदेशी; प्रवासी।
पान्थ निवास- *ना.* यात्रीहरूलाई बास बस्नका निम्ति बनाइएको घर; पाटी; धर्मशाला; अतिथिशाला; पाहुनाघर।
पान्थशाला- *ना.* धर्मशाला।
पाप- *ना.* [सं.] १. धार्मिक दृष्टिले खराब ठहरिने र इहलोक- परलोक दुवैमा अशुभ फल दिने कार्य; कुकर्म; पातक। २. कुकृत्यको फल; कुकर्मको परिणाम। ३. अपराध; कसुर; दोष। ४. मनमा उत्पन्न खराब नियत। ५. झन्झट; झ्याउलो। ६. हिंसा; आघात। ७. अरूलाई पुऱ्याइने हानि। ८. चारित्रिक वा नैतिक पतन हुने आचरण।
पापकर- *वि.* पाप गर्ने; पातकी।
पापकर्म- *ना.* पाप लाग्ने काम; दुष्कर्म।
पापकर्मी- *वि.* पाप गर्ने; पापी।
पापग्रह- *ना.* ज्योतिषशास्त्रअनुसार शनि, मङ्गल, राहु, केतु, सूर्य र तिनका साथमा रहेको बुध; अशुभ ग्रह।

पापचेता- *वि.* मनमा अर्काको कुभलो चिताउने; दुरात्मा; दुष्ट।
पापड- *ना.* [सं. पर्पट] रहर, मुगी आदिको छाँटा पिँधेर मसिनो पिठो (बेसन) बनाई मरमसला हालेर गिलो पारी बेलिएको, फुराएर वा सेकाएर खाइने पातलो पाप्रो आकारको खाद्य पदार्थ।
पापडी- *ना.* १. पाप्राका आकारमा बन्ने खास प्रकारको रोटी; सनपापडी। २. एक प्रकारको बुटीविशेष।
पापदृष्टि- *ना.* [सं.] १. अरूको कुभलो हुने गरी हेरिएको हेराइ; कुदृष्टि। २. खराब नियत।
पापनाश- *ना.* [सं.] पापको नाश; कुकर्मको समाप्ति।
पापनाशक- *वि.* पाप नाश गर्ने; कुकर्म समाप्त गर्ने।
पापनाशिनी- *वि.* १. पाप नाश गर्ने; अधर्मको विनाश गर्ने (स्त्री)। *ना.* २. बैजनी रङका नसा हुने एक जातको तुलसी। ३. शमी वृक्ष। ४. भगवती; देवी। ५. गङ्गा; पवित्र नदी।
पापनाशी- *वि.* पाप नाश गर्ने; अधर्म खतम पार्ने।
पापपुरुष- *ना.* [सं.] १. पाप गरिरहने व्यक्ति; पापी व्यक्ति। २. तन्त्रशास्त्रअनुसार तान्त्रिकले आफ्ना देब्रे कोखामा कल्पना गर्ने पापमय पुरुष; पापमूर्ति। ३. पुराण आदिअनुसार सृष्टिकर्ताले सृष्टिलाई सन्तुलित पार्न आवश्यक ठानी रचना गरेको पापको अधिष्ठाता।
पापबुद्धि/पापमति- *वि.* [सं.] पापी बुद्धि भएको; दुष्ट; पापी।
पापमुक्त- *वि.* [सं.] पापबाट मुक्त भएको; पापको परिणामबाट मुक्त भएको।
पापमोचन- *ना.* [सं.] पाप नष्ट गर्ने काम; पाप छुटाउने काम।
पापमोचनी- *ना.* १. चैत्रकृष्ण एकादशी। *वि.* २. पापनाशिनी देवी वा गङ्गा।
पापयोनि- *ना.* [सं.] पाप गरेबापत जीवले जन्म लिएको ठानिने, मानव जुनीबाहेकको कुनै जुनी।
पापलोक- *ना.* [सं.] धार्मिक विश्वासअनुसार मरेपछि पापीले बस्नुपर्ने लोक; नरक।
पापशील- *वि.* [सं.] पाप गर्ने स्वभाव भएको; पापकर्ममा लागिरहने।
पापशीला- *वि.* पापशील (नारी)।
पापशोधन- *ना.* [सं.] पापको शुद्धि; पापको दोष मेटिई शुद्ध हुने वा पार्ने काम।
पापहर- *वि.* [सं.] पाप वा अधर्म हरण गर्ने।
पापा$_1$- *ना.* [बा. बो.] केटाकेटीका लागि रुचिकर मिठो खानेकुरा।
पापा$_2$- *ना.* (अङ्.) पिता।
पापाङ्कुशा- *ना.* [सं.] आश्विन शुक्ल एकादशी; गिद्धे एकादशी।
पापाचार- *ना.* [सं.] पाप कर्म; कुकर्म।
पापात्मा- *वि.* [सं.] पापी; पातकी; दुष्टकर्मी।
पापिष्ठ- *वि.* [सं.] १. निकै ठुलो पापी; महापापी। २. पापी। ३. कुकर्मी।
पापी- *वि.* [सं.] १. पापकर्म गर्ने स्वभावको; दुराचारी। २. निठुरी; दया नभएको। *ना.* ३. पापकर्ममा लागेको व्यक्ति।
पाप्रा- *ना.* [पाप्रोको ति. रू.] हे. पाप्रो।
पाप्री- *ना.* साना- ठुला पाप्राहरूको समूह।
पाप्रे- *वि.* पाप्रो भएको; पाप्रा-पाप्रा परेको।
पाप्रो- *ना.* [सं. पर्पट] १. वस्तुको सुकेर वा उक्सेर छुट्टिने बाहिरी पत्र। २. छाला। ३. बोक्रो।
पामर- *वि.* [सं.] १. फटाहा; सिल्लड; दुर्जन। २. अविवेकी; अबुझ। ३. काँतर; कायर। ४. चुत्थो; बेकम्मा; बिकामे।
पायक- *वि.* [सं. पादक] १. अनुकूल; कामकाज गर्न सजिलो पर्ने; कुनै पनि कामका निम्ति सरेक पर्ने; स्वाहिक। *ना.* २ हिँड्दा, काम गर्दा वा आउँदा-जाँदाको अनुकूल अवस्था; त्यस्तो अनुकूल स्थिति; अनुकूलता।
पायखाना- *ना.* [फा.] दिसा गर्ने ठाउँ; पाइखाना; चर्पी; शौचालय।
पायजामा- *ना.* [फा.] हे. पाइजामा।
पायन्ट- *ना.* [अङ्. प्यान्ट] हे. पेन्ट; पाइन्ट।
पायस- *ना.* [सं.] दुध मिसाएर पकाएको खाद्य पदार्थ; खिर; तस्मै।
पायी- *वि.* [सं.] पिउने; पान गर्ने (समस्त शब्दको अन्तमा प्रयोग हुने, जस्तै- स्तनपायी, दुग्धपायी, मद्यपायी इ.)।
पार्नु- *प्रे.क्रि.* [पर्+आर्+नु] १. पर्ने गराउनु; पर्ने तुल्याउनु; समावेश गर्नु-गराउनु। २. गराउनु; तुल्याउनु; बनाउनु (मोही पार्नु इ.)। ३. दिलाउनु (गाल पार्नु आदि)। ४. तयार गराउनु (ठिक पार्नु आदि)। ५. सल्काउनु; बाल्नु (सलाई, आगो आदि)। ६. फुल आदि पैदा गर्नु। ७. मुखमा औषधी, पथ्य आदिको सेवन गराउनु। ८. गिराउनु; झार्नु। ९. झमेला (मुद्दा आदि) खडा गर्नु। १०. हाल्नु (शब्द, बोली, आदि) ११. शृङ्गार गर्नु।
पार- *ना.* [सं.] १. नदी, समुद्र आदिको पल्लो किनारा; पल्लो तीर वा तट। २. आखिरी छेउ; अन्तिम सीमा। ३. डाँडा वा पहाडको पल्लो पाटो। ४. कुनै कामको समाप्ति; सिद्धि। ५. छुटकारा; मुक्ति; उद्धार। ६. अनुकरण; नक्कल। ७. समाधान (जस्तै- पार लाउनु, पार पाउनु आदि)।
पारख- *ना.* [सं. परीक्षा] १. गुणदोष वा असलकमसल छुट्ट्याउने काम; परीक्षा। २. असलकमसल छुट्ट्याउने बुद्धि; विवेक।
पारखी- *वि.* १. पारख गर्ने; असल, कमसल वा गुण-दोषको जाँच गर्ने; परीक्षक। *ना.* २. जाँचकी।
पारगामी- *वि.* [सं.] १. पार जाने; पार लागेको। २. पारङ्गत; विशेषज्ञ। ३. टाढासम्म जाने; दूरगामी।
पारङ्गत- *वि.* [सं.] १. पार लागेको; पार भएको। २. विद्या, शास्त्र, शिल्प आदिको पूर्ण ज्ञान प्राप्त गरेको; मर्मज्ञ; विशेषज्ञ। ३. पोख्त; सिपालु।
पारण- *ना.* [सं.] १. व्रत, उपवास आदिको दोस्रो दिन गरिने प्रथम भोजन आदि। २. तृप्ति; सन्तोष; अनुतोष। ३. समाप्ति; समापन; सिद्धि। ४. पढ्ने काम; पढाइ। ५. घरभित्रको बरन्डा।
पारणा- *ना.* पारण।
पारणीय- *वि.* पारण गर्न योग्य; कुनै विषयको सिङ्गो ज्ञान प्राप्त गर्न लायक।
पारतन्त्र्य- *ना.* [सं.] परतन्त्रता; स्वाधीनताको अभाव; पराधीनता।
पारदर्शक- *वि.* [सं.] १. छ्याङ्ङ देखिने; काँच, स्फटिक, पानी आदि जस्तो स्वच्छ (पदार्थ)। २. वारिदेखि पारि देखिने (सिसा आदि)।

पारदर्शकता *ना.* पारदर्शक हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
पारदर्शन- *ना.* [सं.] १. वारपार देख्ने काम। २. टाढाटाढासम्मको कुरो देख्ने काम; दूरदर्शन। ३. तीव्र बुद्धि; चतुरता।
पारदर्शित- *वि.* [सं.] वारपार देखिएको; छ्याङ्ङ भएको।
पारदर्शी- *वि.* [सं.] १. पल्लापट्टिसम्म देख्ने। २. टाढासम्मको कुरो देख्ने; दूरदर्शी। ३. बुद्धिमान्; चतुर; चलाख। ४. छ्याङ्ग देखिने।
पारपत्र- *ना.* [सं.] १. कमाराकमारीलाई दासत्वबाट अमलेख गराउँदा मालिकले लेखिदिएको प्रमाणपत्र। २. लोग्ने र स्वास्नीको सम्बन्धविच्छेद गर्दा परस्परमा लेखिदिने कागज; पारपाचुकेको कागत; त्यागपत्र। ३. राहदानी; पासपोर्ट।
पारपाचुके- *ना.* [पार+पाचुके] पतिपत्नीका बिचमा गरिने सम्बन्धविच्छेद; पाचुके; स्वेच्छाले गरिने वैवाहिक सम्बन्धको अन्त।
पारपारको- *वि.* [पार (द्वि.)+को] १. छाँटछाँटको; किसिम किसिमको। २. धेरै पहिलेको; धेरै टाढाको। (उदा.- मुटुमा भर्दथ्यो बोली अनेकौं पारपारको। -देवकोटा, 'सुलोचना'।)
पारमाणविक- *वि.* [सं.] परमाणुको; परमाणुसम्बन्धी।
पारमाणविक भार- *ना.* एक परमाणुको तौल। (पारमाणविक भार ऋणात्मक, धनात्मक तथा तटस्थ कणको संयुक्त भार हो। यसमा ऋणात्मक कणको भार नगण्य हुने हुनाले धनात्मक र तटस्थ कणको संयुक्त भार मात्र पारमाणविक भारमा लिइन्छ)।
पारमार्थिक- *वि.* [सं.] परमार्थसम्बन्धी; परमार्थको।
पारमार्थ्य- *ना.* [सं.] १. परमार्थको भाव वा गुण; परमार्थपरायणता। *वि.* २. ज्यादै साँचो; परम सत्य।
पारमित- *वि.* [सं.] १. पार लागेको; पूरापूर गरिएको; पारङ्गत। २. परम बिन्दुमा पुगेको।
पारलौकिक- *वि.* [सं.] १. परलोकसम्बन्धी; परलोकसँग सम्बन्ध रहेको; परलोकको। *ना.* २. हे. अन्त्येष्टि क्रिया।
पारवहन- *ना.* [सं.] कुनै पनि देशले उपभोग्य वस्तुहरू एक देशबाट अर्को देशमा ल्याउने वा लैजाने काम; कुनै देशले एउटा देश हुँदै अर्को देशसँग गर्ने आयातनिर्यात।
पारवहन गोदाम- *ना.* पारवहनका सरसामानहरू राख्ने गोदाम।
पारवहन बिमा- *ना.* सामुद्रिक बिमा।
पारवहन सन्धि- *ना.* पारवहन विषयमा दुई वा दुईभन्दा धेरै देशका बिचमा भएको सन्धि।
पारस$_{१}$- *ना.* [सं. स्पर्श] पारसमणि।
पारसमणि- *ना.* १. फलामलाई छुवाउँदा फलाम पनि सुन हुन्छ भनी पत्याइएको एक कल्पित मणि। २. अति उत्तम वस्तु।
पारस$_{२}$- *ना.* फारस देश; इरान।
पारसी- *ना.* [सं. पारसीक] १. फारस देशका प्राचीन निवासी। २. जरथुस्तको धर्मका अनुयायी; फार्सी।
पारस्परिक- *वि.* [सं.] परस्परको; आपसको; आपसी।
पारस्परिकता- पारस्परिक हुनाको भाव वा अवस्था।
पारा$_{१}$- *ना.* [सं. प्रकार] १. प्रकार; किसिम; ढाँचा; छाँट। २. तरिका; काइदा; ढङ्ग।
पारा$_{२}$- *ना.* [सं. पाटक] जुवा खेलमा पासासँग मिल्ने एक साधन।
पाराट्रुप- *ना.* [अङ्.] १. प्यारासुटबाट उत्रने सैनिक; हवाईजहाजबाट खसी प्यारासुटको सहायताबाट झर्ने व्यक्ति। २. प्यारासुटसेना।
पारायण- *ना.* [सं.] १. कुनै ग्रन्थको आद्योपान्त गरिने पाठ। २. कुनै महत्त्वपूर्ण कार्यको समाप्ति; पूर्णता।
पारायणिक- *वि.* १. पारायण गर्ने; कुनै ग्रन्थको पूर्ण पाठ गर्ने। २. पुराण आदि बाच्ने। *ना.* ३. विद्यार्थी।
पारावत- *ना.* [सं.] परेवा (चरो)।
पारावार- *ना.* [सं.] १. दुवै किनारा; नदी वा सागरको वल्लो र पल्लो दुवै तट। २. समुद्र; सागर। ३. लेखाजोखा; गणना।
पाराशर- *ना.* [सं.] १. पराशर ऋषिका छोरा; वेदव्यास। *वि.* २. पराशरद्वारा रचित। ३. पराशरको वंशमा जन्मिएको।
पाराशर गोत्र- *ना.* पराशर ऋषिको कुल वा वंश।
पाराशरि- *ना.* शुकदेव।
पारिनु- *क.क्रि.* [पार+इ+नु] १. पर्ने तुल्याइनु। २. पार्न लगाइनु।
पारि- *ना.* [सं. पार+इ] १. पल्लो किनार; पल्लो पाटो; पार। *क्रि.वि.* २. पल्लो तटमा; पल्लो छेउमा। ३. उता; त्यतातिर। ४. टाढा।
पारिजात$_{१}$- *ना.* [सं.] १. खस्रा पात हुने र मसिना र सेता सुगन्धी फूल फुल्ने एक जातको रुख; देववृक्षमध्ये एक। २. सुन्तला रङको भेट्नु र मसिना तथा सेता सुगन्धित फूल हुने एक वनस्पति; मालती फूल।
पारिजात$_{२}$- *ना.* [फा. परवाज] खुट्टामा पनि ठुलठुला प्वाँख हुने एक जातको परेवा।
पारिजात$_{३}$- *ना.* प्रसिद्ध लेखिका विष्णुकुमारी वाइवाको साहित्यिक नाम।
पारित- *वि.* [सं.] १. कुनै सभामा पेस गरेर विधिपूर्वक स्वीकृत भएको (विधेयक, प्रस्ताव इ.)। २. नियमानुसार पास भएको। ३. परिणाम निस्केको। ४. उत्तीर्ण भएको।
पारितोषिक- *ना.* [सं.] १. राम्रो काम गरेबापत काम गर्नेलाई गराउनेले सन्तुष्ट भएर दिने पुरस्कार। २. पुरस्कार; इनाम; शिरपाउ।
पारिद्रुम- *ना.* [सं.] ससाना पात हुने र पहेँलो फूल फुल्ने गोदावरी फूलविशेष।
पारिपार्श्विक- *ना.* [सं.] नाटकमा सूत्रधारको सहकर्मी।
पारिभद्र- *ना.* [सं.] फलेदो (वृक्ष); ठुलठुला पात हुने वृक्षविशेष।
पारिभाषिक- *वि.* [सं.] १. साङ्केतिक रूपले विशेष अर्थ बुझाउने; प्राविधिक अर्थमा प्रयोग हुने (शब्द)। २. लक्षण भएको; परिभाषासम्बन्धी।
पारिभाषिक शब्द- *ना.* खासखास क्षेत्रमा चल्ने तथा विशिष्ट अर्थमा प्रयोग हुने र परिभाषा दिनुपर्ने खालका शब्द।
पारिभाषिक शब्दावली- *ना.* त्यस्ता शब्दहरूको सँगालो।
पारिवारिक- *वि.* [सं.] १. परिवारसम्बन्धी; परिवारको। २. परिवारमा हुने, पर्ने वा गरिने (काम-कुरा)। ३. जहानियाँ; जहानको।
पारिवारिक उपादान- *ना.* परिवारवाला कर्मचारीले पाउने उपदान।
पारिवारिक जीवन वृत्ति- *ना.* परिवारसमेतले पाउने वृत्ति वा पेन्सन।

पारिवारिक बजेट- *ना.* परिवारको आवश्यकतालाई आधार बनाएर तयार गरिएको बजेट।

पारिवारिक वर्गीकरण- *ना.* शब्द, अर्थ, वाक्य एवं ध्वनिसमानताका आधारमा भाषा, प्राणी र वनस्पतिलाई विभिन्न परिवारमा छुट्ट्याउने प्रक्रिया।

पारिवारिक सुरक्षा- *ना.* सरकारका वा कुनै निकायका तर्फबाट सम्बन्धित कर्मचारीका परिवारको समेत सुरक्षा वा संरक्षण गर्ने काम।

पारिश्रमिक- *वि.* [सं.] १. परिश्रमसम्बन्धी; परिश्रमको। *ना.* २. परिश्रम वा कुनै कार्य गरेबापत पाइने वा दिइने धन; ज्याला; बनी; मजदुरी।

पारी- *ना.* [सं. पाट+ई] धोती, सारी आदिलाई टिकाउ बनाउन केही बलियो किसिमले बुनेको किनार।

पारुष्य- *ना.* [सं.] १. कठोरता; कडापन। २. रुखोपन; खस्रोपन।

पारे- *वि.* [पार+ए] पार भएको; पार पाएको; मुक्त।

पारे घर्ती- *ना.* पार गरिदिएको दास; दासत्वबाट छुटकारा पाएको कमारो वा करिया।

पारो$_1$- *ना.* [सं. पारद] सेतो, चम्किलो र गह्रौँ एक प्रसिद्ध तरल धातु।

पारो$_2$- *ना.* [सं. प्रारोपक] बिँडमा घुसारिने खुकुरी, हँसिया आदि हतियारको सुइरे अवयव।

पारो$_3$- *ना.* [सं. पट्टक] १. सानो ठेकी; हातमा झुन्ड्याएर बोक्न सकिने खालको ठेकी; हाते ठेकी। २. मादल, ढोलक, तबला आदिको बिचमा लगाइने लेप। ३. तराजु।

पार्क- *ना.* [अङ्.] १. उपवन; बगैँचा (जस्तो- रत्नपार्क, भूगोलपार्क आदि)। २. बस, रिक्सा आदिको बिसौनी वा त्यस्ता सवारी अड्याएर राख्ने ठाउँ।

पार्किङ- *ना.* पार्कमा यातायातका साधनहरू बिसाउने काम।

पार्केट- *ना.* बैठक, कोठा आदिका फर्समा ठोकिने वा ठोकिएका विभिन्न आकारका काठका टुक्रा।

पार्कोट- *ना.* [पारि+कोट] सेती अञ्चलमा पर्ने एक ठाउँ।

पार्कोटे- *वि.* १. पार्कोटको; पार्कोटतिर बस्ने। २. अशिष्ट; पाखे; कोदे।

पार्टी- *ना.* [अङ्.] १. दल; मण्डली; राजनीतिक संस्था। २. खानपान गर्ने गोष्ठी; प्रीतिभोज।

पार्थक्य- *ना.* [सं.] १. भिन्नता; अन्तर; बेग्ल्याइँ; बेमेल; विसङ्गति। २. बिछोड; वियोग।

पार्थिव- *वि.* [सं.] १. पृथ्वीको; पृथ्वीसम्बन्धी। २. पृथ्वीबाट उत्पन्न; सांसारिक; भौतिक; लौकिक। ३. माटाको; माटाले बनेको। *ना.* ४. माटाको भाँडो। ५. माटाको शिवलिङ्ग। ६. एक संवत्सर। ७. पृथ्वीको पदार्थ; जड पदार्थ; भौतिक पदार्थ। ८. मनुष्यजाति; मर्त्यजाति।

पार्लियामेन्ट- *ना.* [अङ्.] संसद्।

पार्वण- *वि.* [सं.] १. पर्वको; पर्वमा हुने; पर्वसम्बन्धी। २. औँसी, पितृपक्षमा गरिने वा गर्नुपर्ने; सोह्रश्राद्धमा गरिने।

पार्वण श्राद्ध- *ना.* पर्वमा गरिने श्राद्ध; आश्विन कृष्णपक्षमा गरिने श्राद्ध; सोह्रश्राद्ध।

पार्वत- *वि.* [सं.] १. पर्वतको; पर्वतसम्बन्धी; पर्वतीय। २. पर्वतमा हुने, रहने वा उम्रने; पहाडी।

पार्वतिक- *ना.* पर्वतहरूको शृङ्खला; पर्वतमाला।

पार्वती- नाय १. हिमालय पर्वतकी छोरी; शिवकी अर्द्धाङ्गिनी; गौरी। २. हिमाली नारी। ३. पहाडे नारी।

पार्वतीय- *वि.* पर्वतीय; पर्वती।

पार्वतेय- *वि.* पर्वतबाट उत्पन्न; पर्वतबाट भएको।

पार्वा- *ना.* [धि.] धिमाल जातिले आफ्ना पूर्वज तथा देवदेवीको पूजा गर्ने र कृषिऔजारको सरसफाइ गर्ने एक महत्त्वपूर्ण चाड; धिमाल-जातिको पितृपर्व र विश्वकर्माका पूजाको संयुक्त रूप।

पार्श्व- *ना.* [सं.] १. शरीरको हर। २. कुनै वस्तुको दायाँ वा बायाँ भाग; चोसो; सुर। ३. नजिकको ठाउँ; छरछिमेक; ४. छेउ; नजिक। ५. साज; सङ।

पार्श्वगायक- *ना.* मुख्य गायकका साथसाथै गाउने अन्य गायक।

पार्श्वगायन- *ना.* मुख्य गायकका सुरमा सुर मिलाई गरिने गायन।

पार्श्वचर- *वि.* १. साथमा रहने; नजिक रहने। *ना.* २. अनुचर; नोकर।

पार्श्वचित्र- *ना.* धरातलीय स्वरूप देखाउने चित्र (ल्यान्डस्केप)।

पार्श्वटिप्पणी- *ना.* कुनै लेख वा पुस्तकको फट्केमा लेखिएको टिप्पणी।

पार्श्वद्वार- *ना.* जस्केलो।

पार्श्वरक्षक सेना- *ना.* पार्श्व अर्थात् पछिल्लो भागको रक्षा गर्ने सेना।

पार्श्ववर्ती- *वि.* १. नजिकमा रहने; साथै रहने; सहचर। २. नोकर; परिचारक।

पार्श्वशीर्षक- *ना.* कुनै पुस्तक, लेख आदिको पार्श्वमा दिइएको शीर्षक।

पार्श्वस्थ- *वि.* पार्श्ववर्ती; सहचर।

पार्श्विक- *वि.* जिब्राको टुप्पाले वर्त्सलाई छोई जिब्राको छेउछाउबाट सास बाहिर निस्कँदा उच्चरित हुने ध्वनि; पार्श्विक ध्वनि।

पार्षद्- *ना.* [सं.] परिषद्; सभा।

पार्षद- *ना.* १. परिषद्को सदस्य; सभासद्। २. प्राचीनकालीन राजभवनका अनुचर; सेवक; परिचारक।

पार्सल- *ना.* [अङ्.] हुलाक, रेल, मोटर, हवाईजहाज आदिबाट पठाइने सामानको पोको।

पाल्नु$_1$- *स.क्रि.* [सं. पालन] १. खान-लाउन दिएर कसैलाई आफ्ना घरमा राख्नु; भरणपोषण गर्नु; प्रतिपालन गर्नु। २. मनोरञ्जन, उपयोग वा उपभोगका निम्ति पशुपक्षीलाई खानपान दिएर राख्नु। ३. स्याहारसम्भार गर्नु; हेरविचार गर्नु। ४. आज्ञा, अनुशासन, अर्ती, कर्तव्य, कानुन आदिका अनुसार चल्नु; पालना गर्नु; मान्नु; अनुशासनको रक्षा गर्नु। ५. सह्यार गर्नु; सुसार गर्नु। ६. रौँ, नङ, रुख आदिलाई नकाटी बढ्न दिनु।

पाल्नु$_2$- *अ.क्रि.* [पाउ+लाग्नु] १. कुनै मान्य जन आउनु; पदार्पण गर्नु। २. जानु (शिष्टार्थमा); पाउ लाग्नु।

पाल$_1$- *ना.* [सं. पटल] १. अस्थायी रूपमा वास बस्नका निम्ति बनाइएको कपडाको डेरा। २. हावाका वेगद्वारा नाउ वा जहाज

चलाउनका निम्ति नाउ वा जहाजका मस्तुलमा झुन्ड्याइने फराकिलो कपडा। ३. पाल्की, बग्गी आदिमाथि लगाइने ढकनी। ४. फलफूल गुम्स्याएर पकाउने विधि।

पाल₂- *ना.* [सं.] १. रक्षा गर्ने व्यक्ति; रक्षक। २. गाईबस्तु चराउने र तिनको हेरचाहा गर्ने गोठालो। ३. राजा। ४. मध्यकालीन नेपालको एक प्रसिद्ध राजवंश। ५. नेपाली ठकुरीहरूको एक थर।

पालक- *ना.* १. पालन गर्ने व्यक्ति; पाल्ने व्यक्ति; रक्षक; अभिभावक। २. राजा। ३. गोठालो। ४. मालिक। *वि.* ५. पालन गर्ने; पाल्ने।

पालकाव्य- *ना.* १. हात्ती, घोडा आदि प्राणीसम्बन्धी लक्षण, गुण आदिको निरूपण गरिएको शास्त्र। २. त्यसै शास्त्रका निर्माता एक प्राचीन मुनि।

पालकी- *ना.* [सं. पल्यङ्क] हे. पाल्की; म्याना।

पालङ्क- *ना.* [सं.] पालुङ्गाको साग।

पालङ्की- *ना.* १. पालङ्क; पालुङ्गो। २. गोलकाँक्री।

पालन- *ना.* [सं.] १. लाउन-खान दिएर गरिने रक्षण; भरणपोषण; पलाइ; पोसाइ। २. आज्ञा, निर्देश, वचन, कर्तव्य आदिको अनुसरण; पालना। ३. कुनै प्रयोजनका निम्ति पशुपक्षी पाल्ने काम।

पालनतालन- *ना.* पालन; लालनपालन।

पालनपोषण- *ना.* पाल्ने एवं पोस्ने काम; हेरचाहका साथमा खानलाउन दिने काम; लालनपालन; पालनतालन।

पालना- ना. हे. पालन।

पालनीय- *वि.* १. पाल्न योग्य; पालन गर्न लायक; रक्षणीय। २. अनुसरणीय; अनुकरणीय।

पालपुल/पालपोल- *ना.* [√ पोलपाल] १. पोल लगाउने कार्य। २. कामचलाउ किसिमले पोल्ने वा झुल्स्याउने कार्य।

पालम- *ना.* [भो. ब.] लिम्बू जातिले धाननाचमा जुहारीका रूपमा गाउने गीत।

पालयिता- *वि.* [सं.] १. पालन गर्ने; पाल्ने; रक्षक। *ना.* २. अभिभावक। ३. पालनकर्ता।

पाला- *ना.* [प्याला< फा. पियाल] माटाको सानो कटौरी।

पालि₁- *ना. यो.* [पालो+इ] पालामा; पटक; बाजि (यसपालि, पहिलोपालि इ.)।

पालि₂- *ना.* [सं.] १. पङ्क्ति; श्रेणी। २. गालाको माथिल्लो भाग। ३. किनारा; छेउ। ४. कानको उठेको भाग। ५. साँघु। ६. काख; कोख। ७. लाम्चो छाँटको तलाउ। ८. नदी वा बाटामाथि वारिदेखि पारिसम्म पवित्र वृक्षका पात, फूल आदि जडेर टाँगिने डोरी; तोरण।

पालि₃- *ना.* [सं.] १. बुद्धले दिएका उपदेशहरू सङ्कलन गरिएको बौद्धहरूको संस्कृतभन्दा पहिलेको भाषा। २. अर्धमागधी इलाकामा बोलिए तापनि अर्धमागधीसँग निकै भिन्न सोही लेख्य भाषा; सिंहली वा एलुको पूर्वरूप।

पालित- *वि.* [सं.] १. पालिएको; पालना गरिएको; भरणपोषण गरिएको। २. अनुसरण गरिएको; मानिएको; टेरिएको।

पालिनु- *क.क्रि.* [पाल्+इ+नु] भरणपोषण गरिनु।

पालिस- *ना.* [अङ्. पलिश] १. कुनै वस्तुलाई चम्किलो वा टल्कने बनाउने साधन; रोगन। २. सो साधनबाट हुने चमक; टलक। ३. दाँत, नङ आदिको टल्कने बाहिरी भाग। ४. शरीर वा अनुहारको रूप वा रोगन।

पालिसदार- नि. १. पालिस लगाएको; टल्काएको; चम्काएको। २. तेजिलो।

पालिसे- *वि.* पालिस लाए झैँ गरी कुरा गर्न सिपालु; ठिक्क पारेर कुरा गर्ने।

पाली₁- *ना.* [पालो+ई] १. पालो; पटक; फेरा। २. समय; मौका; बखत।

पाली₂- *ना.* [सं.] १. घरको माथिल्लो मुख्य छानाभन्दा तल गारोबाट झिकेको सानो छानो; अर्माली; सिकुवाको छानु। २. सिकुवा; दलान। ३. पालि (भाषा)।

पालुङ- *ना.* टिस्टुङनजिकैको एक ठाउँ।

पालुङ्गे- *वि.* [पालुङ्गो+ए] पालुङ्गोसम्बन्धी; पालुङ्गोजस्तो।

पालुङे च्याउ- *ना.* खैरा रङको, खान हुने एक छत्राकार च्याउ।

पालुङ्गो- *ना.* [सं. पालङ्क] रातो, कमलो जरा हुने, प्रायः चम्सुरसँग मिलाएर पकाइने एक जातको प्रसिद्ध साग। (आयुर्वेदमा यसको पात ठन्डा गर्ने, आन्द्राको रोग निको पार्ने र फोक्साको हित गर्ने बताइएको छ। रातो डाँठ हुने गोब्रे पालुङ्गो र हरियो डाँठ हुने पाटने पालुङ्गो गरी यसका दुई किसिम छन्)।

पालुवा- *ना.* [सं. पल्लव] बोटबिरुवामा पलाएको नयाँ पात, मुनु, चिउलो आदि; पल्लव।

पाले- *ना.* [पालो +ए] १. पालो बस्ने व्यक्ति; ढोके। २. पहरा दिने व्यक्ति; पहरेदार। ३. चौकी कुर्ने व्यक्ति; चौकीदार। ४. अड्डाखानाको अर्दली।

पाले उङ- *ना.* पालो बस्दा पालेलाई आए झैँ आउने उङ।

पाले घर- *ना.* अड्डाखाना, विद्यालय, महाविद्यालय आदिमा पाले बस्न बनाइएको सानो घर वा छाप्रो।

पालैपालो- *क्रि.वि.* [पालो+इ+पालो] १. पालोपालो गरेर; पालैसँग। २. एकको पालो सकिएपछि अर्को जाने वा आउने किसिमले। ३. त्यसरी नै एकपछि अर्काको पालो आउने गरी।

पालैसान्ती- *क्रि.वि.* [पालो+ए+सान्ती] क्रमैसँग; एकपछि अर्को गरेर; पालोको पूर्वापर क्रमलाई ध्यानमा राखेर।

पालो₁- *ना.* [प्रा. पालओ< सं. पालक] कुनै कुराको हेरविचार; रखवारी; निगरानी; पहरा।

पालो₂- *ना.* [सं. पाल+ओ] १. चोटि; खेप; पटक; बाजि। २. क्रम; सिलसिला। ३. क्रमले वा नियमले कुनै काम गर्ने अधिकार वा दायित्व; पाली। ४. मौका; अवसर। (उदा.- कहिले सासूको पालो कहिले बुहारीको पालो। -उखान)।

पालोपहरा- *ना.* [पालो+पहरा] पाले राख्ने कार्य; पालोको व्यवस्था; पहरादारी।

पालोपैँचो- *ना.* [पालो+पैँचो] १. कसैले गरेका गुणको प्रत्युपकार। २. अरूका दुर्गुणको साटोफेराइ। ३. मौका-अवसर। *क्रि.वि.* ४. बेलामौकामा। (उदा.- पालोपैँचो एक दिन मैले पनि यसको परिणाम देख्न पाउँला)।

पालोसान्ती- *क्रि.वि.* [पाली+शान्ति] हे. पालैसान्ती।
पाल्की- *ना.* [सं. पल्यङ्क] मानिसले बोकेर लाने मास्तिर छत भएको एक विशेष प्रकारको यान; म्याना; छाना र भ्यालसमेत भएको तामदान; पालकी।
पाल्ता- *ना.* [पात+ला] कर्णाली अञ्चलतिर तिहुनतरकारीको रूपमा खाइने फापरको पात।
पाल्पा- *ना.* [सं. पाल+भो. ब. पा] नेपालको पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्रभित्र पर्ने लुम्बिनी अञ्चलको तानसेन सहर सदर मुकाम भएको एक पहाडी जिल्ला।
पाल्य- *वि.* [सं.] पाल्न योग्य; पालन गर्न लायक।
पाल्सी- *ना.* [अङ्. पलिसी] १. छँदाखाँदाका शब्दहरूलाई उल्टापल्टा पारेर बोलिने बोली; कूटभाषा; पाल्से; पालिसे (जस्तै- 'राम भात खान जान्छ' को 'मार ताभ नाख छान्ज'।)। २. शब्दहरूमा कुनै अक्षर वा पद जोडेर बोलिने बोली (जस्तै- बिराम बिभात बिखान बिजान्छ)। *वि.* ३. कूटनैतिक; पेचिलो; पोलिसीदार।
पाल्सी कुरो- *ना.* पाल्सी ढङ्गले गरिएको कुरा।
पाल्से- *ना. / वि.* [अङ्. पलिसी+ए] पाल्सी।
पाल्से कुरो- *ना.* पाल्सीकुरो।
पावक- *ना.* [सं.] १. आगो। २. सूर्य। ३. बिजुली; चट्याङको मल्याकमिलिक। *वि.* ४. वस्तुलाई पवित्र पार्ने; शुद्ध पार्ने; प्रशोधक; चोख्याउने।
पावन- *ना.* [सं.] १. आगो। २. प्रायश्चित्त; पतिया। *वि.* ३. शुद्ध; पवित्र। ४. पापबाट मुक्त गर्ने; अधर्म छुटाउने। ५. पवित्र पार्ने; शुद्ध गर्ने; पावक।
पावनी- *ना.* [सं. पर्वणी] शास्त्रले वा सांस्कृतिक परम्पराले तोकेको पवित्र दिन; चाड; पर्व; पवनी; पौनी।
पावर- *ना.* [अङ्.] १. शक्ति; सामर्थ्य; तुजुक। २. अधिकार; हक; दैया। ३. यन्त्रको चल्ने क्षमता। ४. विद्युत्शक्ति; करेन्ट।
पावर हाउस- *ना.* बिजुलीको शक्ति पैदा गर्न बनाइएको घर; बिजुलीघर।
पावै- *ना.* [पावो (=पाखो)+ई] १. मतवाली छेत्री। *वि.* २. पाखे।
पाश- *ना.* [सं.] १. फसाउने काममा प्रयोग हुने, सुर्काउनी पारेको र धेरै फेरो भएको डोरी; पासो; प्राचीनकालको जालजस्तो एक अस्त्र। २. पशुपक्षीहरूलाई फसाउने जाल; फन्दा। ३. कुनै किसिमको बन्धन। ४. डोरी। ५. पासा वा जुवाको खेल।
पाशक- *ना.* १. पासो। २. पासा वा जुवाको खेल।
पाशक्रीडा- *ना.* जुवा (खेल)।
पाशबन्धक- *ना.* पासोद्वारा चराचुरुङ्गी मारी त्यसबाट जीविका गर्ने व्यक्ति; व्याधा।
पाशबन्धन- *ना.* १. पासाले बाँध्ने काम; डोरीको बन्धन। २. पासो; डोरी। ३. जाल; फन्दा।
पाशविक- *वि.* [सं.] १. पशुसम्बन्धी; पशुको। २. पशुको जस्तो। ३. पशुसुहाउँदो। ४. निन्दनीय।
पाशिक- *ना.* [सं.] चराचुरुङ्गीको सिकार गर्ने व्यक्ति; व्याधा।
पाशित- *ना.* [सं.] पाशमा फसेको; पासामा परेको; फन्दामा परेको।
पाशी- *वि.* [सं.] १. पाश लिने; पासो बोक्ने। *ना.* २. वरुण। ३. यम। ४. व्याधा।
पाशुपत- *वि.* [सं.] १.सनातन धर्मको पशुपतिपूजासम्बन्धी; पशुपतिको। *ना.* २. पशुपति वा शिवको उपासक। ३. पशुपतिको उपासना। ४. एक प्रकारको शैव सम्प्रदाय। ५. शिवजीले बताएको भनी प्रसिद्ध एक तन्त्र। ६. अथर्ववेदको एक उपनिषद्।
पाशुपत क्षेत्र- *ना.* १. पशुपतिका मन्दिरका चारै किल्लामा रहेको निश्चित तीर्थस्थल। २. नेपालतीर्थ।
पाशुपत दर्शन- *ना.* सबै जीवहरूलाई पशु र तिनीहरूका अधीश्वर शिव मानिने एक प्रसिद्ध दर्शन।
पाशुपतास्त्र- *ना.* महादेवबाट अर्जुनले पाएको एक अस्त्र।
पाश्चात्य- *वि.* [सं.] १. पश्चिम दिशाको; पश्चिमेली; पश्चिमा; पश्चिमी। २. पछिल्लो; पछिल्तिर परेको। ३. पश्चिम दिशातिर रहने। ४. पश्चिमी महादेश (युरोप र अमेरिका) अथवा सुदूर पश्चिमका देशसित सम्बन्ध राख्ने वा सुदूर पश्चिमी देशमा बस्ने।
पाश्चात्य कला- *ना.* युरोप, अमेरिका आदि महादेशमा विकसित भएको कला।
पाश्चात्य दर्शन- *ना.* पश्चिमी मुलुकका दार्शनिकहरूबाट अँगालिएको दर्शन।
पाश्चात्य देश/मुलुक- *ना.* युरोप वा अमेरिकाको कुनै देश।
पाश्चात्य सभ्यता- *ना.* पश्चिमेली सभ्यता।
पाश्चात्य साहित्य- *ना.* युरोप, अमेरिका आदिमा विकसित भएको साहित्य।
पाश्चात्यीकरण- *ना.* १. पूर्वीय देश वा त्यहाँका निवासीउपर क्राइस्टेली बिसौं शताब्दीमा परेको पाश्चात्य कला, संस्कृति, सभ्यता आदिको प्रभाव। २. त्यस्तो प्रभावमा पर्ने वा पार्ने क्रिया-प्रक्रिया।
पाषण्ड- *ना.* [सं.] हे. पाखण्ड।
पाषण्डी- *ना. / वि.* पाखण्डी।
पाषाण- *ना.* [सं.] ढुङ्गो; पत्थर; शिला।
पाषाण तह- *ना.* पृथ्वीमा वा त्यसको भित्र रहेका ढुङ्गाहरूको तह।
पाषाणदारक- *ना.* छिनो।
पाषाण भेद- *ना.* १. बाटुला किसिमका ठुलठुला पात हुने सेता वा राता फूल फुल्ने एक जातको बुटी। २. त्यसैको कन्द वा जरो। (यसका चार किसिम छन्। आयुर्वेदमा यसको गुण धातु बहने, मूत्रकृच्छ्र, पत्थरी आदि रोगलाई नाश गर्ने र योनिसम्बन्धी रोग नाश गर्ने बताइएको छ)। ३. एक स्वादिष्ठ फल; पाखनबेत।
पाषाण युग- *ना.* १. झन्डै पाँच लाख वर्षपूर्वका आग्नेय मानवको पालादेखि आरम्भ भएको ढुङ्गालाई हतियारको रूपमा प्रयोग गर्ने एक आदिम युग; मानिसहरूले धातु पत्ता लाउनुभन्दा पहिलेको युग; ताम्रयुगभन्दा पहिलेको युग। २. निम्नपुरापाषाण, मध्यपुरापाषाण, अपरपुरापाषाण, मध्यपाषाण र नवपाषाणको साझे नाम।
पाषाण रोग- *ना.* मूत्राशय, मिर्गौला, पित्तेथैली आदिमा पत्थर जम्ने रोग; पत्थरी।

पाषाणवत्- *वि.* १. ढुङ्गाजस्तो। २. जड। ३. मूर्ख। ४. मरेको। ५. बेहोस। ६. निश्चल।

पाषाण हृदय- *वि.* पत्थरजस्तो कठोर हृदय भएको; निष्ठुर; निर्दयी; निर्माया; निर्मोही।

पास$_1$- *ना. यो.* [सं. पार्श्व] १. नजिक; नेर; निकट; निर। २. साथ; सँग; सित। *ना. / क्रि.वि.* ३. निकट; नजिक।

पास$_2$- *ना.* [सं. पाश] हे. पाश।

पास$_3$- *ना.* [अङ्.] १. परीक्षा वा अन्य कुनै जाँचमा उत्तीर्ण हुने प्रक्रिया; सफलता (चार पास, छ पास)। २. पार हुने वा छिर्ने काम। ३. प्रतिबन्ध लागेका ठाउँमा विनारोकटोक जानका निम्ति दिइने टिकट। *वि.* ४. निपुण; दक्ष; सिपालु। ५. स्वीकृत; मन्जुर; पारित।

पासपोर्ट- *ना.* विदेशमा जानका निम्ति आफ्नो सरकारले दिने अनुमतिपत्र; राहदानी।

पास फेल- *ना.* १. परीक्षामा होइने सफलता-असफलता। *वि.* २. पास वा फेल भएको, उत्तीर्णानुत्तीर्ण।

पास बुक- *ना.* ब्याङ्कमा रुपियाँ जम्मा गर्नेलाई ब्याङ्कले रुपियाँको हरहिसाब लेखिदिने पुस्तिका; समर्थनपुस्तिका।

पास४-[अङ्.] भन्ज्याङ (खैवर पास, नाथुला पास)।

पासलपुसल/पासलीपोसली- *ना.* [सं. पार्श्व+ल (द्वि.)] नेपालमा चलेको एक प्रकारको बालखेल।

पास हुवाइ- *अ.क्रि.* [अङ्. पास+हुवाइ] १. छात्रछात्राहरू जाँचमा सफल हुने क्रियाप्रक्रिया। २. कुनै सभा, बैठक आदिमा पेस गरिएका प्रस्तावहरू पारित हुने क्रियाप्रक्रिया। ३. एकातिरबाट अर्कातिरको छिराइ, उम्काइ वा पारहुवाइ।

पासा- *ना.* [प्रा.] १. पच्चिस खेलमा झैँ थर्कीको प्रयोग हुने तर कौडीको साटो छ, पाँच, दुई र एक बिन्दु हुने लाम्चो र चारपाटे टुक्रो गुडाएर खेलिने खेल। २. सो खेलमा गुडाइने तीनमध्ये कुनै एक टुक्रो वा गुड्को।

पासो$_1$- *ना.* [सं. प्रवेश] बन्चरो, कोदालो आदिको बिँड घुसार्ने भाग।

पासो$_2$- *ना.* [सं. पार्श्व] गाईबस्तुका दायाँ र बायाँतिरका दुई थुनको समूह; फाँचाको दायाँ वा बायाँ भाग।

पासो$_3$- *ना.* [सं. पाश] १. पशुपक्षी वा मानिसलाई फसाउने सुर्काउनी पारेको डोरी; पाश; जाल। २. बाघ, भालु आदि जन्तुलाई थुन्ने खोर; धराप। ३. अल्झो; झन्झट। ४. आत्महत्या गर्नेले झुन्डिने डोरी।

पास्नी- *ना.* [सं. प्राशन+ई] बालकहरूलाई पहिलोपल्ट अन्न खुवाउने संस्कार; अन्नप्राशन।

पाहाँचरे- *ना.* [नेवा.] काठमाडौँ जिल्लाका नेवारहरूले घोडेजात्राका दिन मनाउने पाहुनाचाड।

पाहा- *ना.* [सं. भेक > प्रा. भेअ > * भ्याआ > पाहा] १. ठुलो जातको पानीभ्यागुतो; ब्याङ। *वि.* २. पाहा जस्तै गरेर सुत्ने; सुताहा; सुतुवा। ३. राम्रो हिँड्न नसक्ने; घसिए झैँ गरेर हिँड्ने। ४. फुर्ती नभएको; जुम्सो।

पाहार- *ना.* [प्रा. पभाड > पाहार] पहार।

पाहारिलो- *वि.* पहारिलो; घमाइलो।

पाहि- *वि.बो.* [सं.] आफ्नो रक्षाका निमित्त अरूसित मद्दत माग्दा प्रयोग गरिने शब्द; गुहार।

पाहिक/पाही- *वि.* [सं. पादय, फा. पायग] पायक; पाइक।

पाहुना- *ना.* [पाहुनु] अतिथि; पाहुनु।

पाहुना घर- *ना.* पाहुनाहरूलाई बस्न बनाइएको घर; अतिथिनिवास।

पाहुनाचाड/पर्व- *ना.* पाहाँचरे।

पाहुनापाछा- *ना.* पाहुना र पाहुनासमानका मानिसहरूको समूह।

पाहुनु/पाहुनो- *ना.* [सं. प्राघुणिक/प्राहुण] घरमा बास बस्ने गरी वा केही दिन रहने गरी आएको सत्कार गर्न योग्य इष्टमित्र वा अन्य व्यक्ति; अतिथि; अभ्यागत।

पाहुर$_1$- *ना.* [सं. प्राभृत] कसैकहाँ जाँदा सम्मानका निम्ति लगिने वा ल्याइने कोसेली; सौगात; नजराना; पाउर।

पाहुर$_2$- *ना.* हे. पागुर; उग्राइ।

पिँजडा/पिँजरा- *ना.* [सं. पिञ्जर] चराचुरुङ्गी आदिलाई थुनेर पाल्नाका निम्ति बाँसका छेस्का, तार आदिले बनाइएको खोर।

पिँडालु- *ना.* [सं. पिण्डालु] उत्तानु परेका ठुला, नरम पात हुने; जरा काँचै खाँदा कोक्याउने र धेरै सेला भएको आलुजस्तो कन्द वा गानु फल्ने एक वनस्पति; कर्कला वा त्यसको जराको गानु; कलिलो पात गाभाको रूपमा र जरामा फल्ने गानु; उसिनेर वा तरकारी पकाएर खाइने वनस्पतिविशेष।

पिँडाल्ने- *ना.* [पिँडालु+ने] सिमसारमा हुने, लामा डाँठ तथा ठुलठुला चिल्ला, हरिया, पानी नअडिने मुटुका आकारका पात हुने सानो जातको जलकुम्भी; त्यसैका फेदमा हुने कोक्याउने कन्दविशेष।

पिँडी- *ना.* [सं. प्रवेदी] १. पेटी; पिँढी। २. डोरीले बनेको खाट; डोरीको खाट; चारपाई; पिँडी वा पेटीमा ओछ्याइने खाट।

पिँडी साँढे- *ना.* आफ्नो गाउँ वा घरमा मात्रै फुर्तीफार्ती गर्ने तर बाहिर गएपछि लुरुक्क पर्ने व्यक्ति; घरसाँढा।

पिँडुली- *ना.* [पिँडुलो+ई] पिँडुलोको सानो रूप। (कविता, गीत र लोकगीतमा प्रयोग)।

पिँडुले- *वि.* [पिँडुलो+ए] ठुलठुला मोटा पिँडुला हुने।

पिँडुलो- *ना.* [पिण्ड+उल्ल< सं. पिण्डकुल] कुर्कुच्चो र घुँडीखोप्रीका बिचको भुक्क उठेको अवयव; घुँडा र नलीखुट्टाबिचको कसिलो मासु भएको छेपारी।

पिँडे- *वि.* [पिँडो+ए] ठुलठुला पिँडा वा फिला हुने (खसी, भेडा आदि)।

पिँडो- *ना.* [सं. पिण्ड] १. गाई-गोरुलाई खुवाउन पिठो र सखर मिलाई डल्लो पारिएको दाना; पिठो र सखर मिलाई डल्लो पारिएको, गाई-गोरुले खाने दाना। २. खान भनी काटेका पशुको पिँडुलो वा पिँडुलाको मासु।

पिँडौला/पिँडौलो- *ना.* [सं. पिण्डकुल] घुँडादेखि मुनि नलीखुट्टाको पछिल्तिर भुक्क उठेको मांसल भाग; पिँडुलो।

पिँढिया- *ना.* [सं. पिण्डिका] धानको दाइँ गरेपछि मनाइने उत्सव; थारु-जातिको भूमे पूजा र त्यससम्बन्धी उत्सव।

पिँढी- *ना.* १. बस्न र केही राख्न हुने गरी गाराको सट्टा थामहरू

हाली बनाइएको, घरको गाराबाहिरको भाग; दलान; पिँडी। २. बाबु, बाजे, बराजु आदि र छोरो, नाति, पनाति आदिको पूर्वापर क्रम; वंशपरम्परा; पुस्ता (जस्तो-सातौँ पिँढी, आठौँ पिँढी आदि)। ३. उमेर र अवस्थाका आधारमा निर्धारित मानिसहरूको जमात। (उदा.- बाल पिँढी, युवा पिँढी, नयाँ पिँढी, भोको पिँढी आदि)।

पिँढी साँढे- *ना.* आफ्ना गाउँ वा घरमा फुर्ती देखाउने तर अन्यत्र केही बोल्न-गर्न नसक्ने व्यक्ति; आफ्नो पिँढीमा मात्र डुक्रिने व्यक्ति; पिँडीसाँढे।

पिँद्नु- *स.क्रि.* [पिँध्+नु] चूर्ण पार्नु; धुलो पार्नु; पिन्नु; पिँध्नु।

पिँदाइ- *ना.* पिँधाइ।

पिँदाइनु- *क.क्रि.* पिँधाइनु।

पिँदाउनु- *प्रे.क्रि.* पिँधाउनु।

पिँदिनु- *क.क्रि.* पिँधिनु।

पिँध्नु- *स.क्रि.* [सं. पिष्ट=पेषण] १. घट्ट, जाँतो वा त्यस्तै प्रकारका यान्त्रिक उपकरणका सहायताले अन्न आदिलाई पिठो पार्नु; खल, सिलौटो आदिमा राखेर नुन, मसला आदि मसिनो पार्नु; चूर्ण पार्नु; पिन्नु; पिस्नु। २. अर्कालाई थिचोमिचो गर्नु; लेथ्नो पार्नु; दमन गर्नु; हेप्नु।

पिँध- *ना.* कुनै भाँडो वा वस्तुको सबैभन्दा तल्लो भाग; पुछार; पिँध। २. तल्लो सतह; तल्लो भाग; भुईं। ३. फेद; फेदी।

पिँधाइ- *ना.* [√ पिँध् (+आइ)] पिँध्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पिँधाइनु- *क.क्रि.* पिँध्न लाइनु।

पिँधाउनु- *प्रे.क्रि.* पिँध्न लाउनु।

पिँधिनु- *क.क्रि.* पिँधाइमा पारिनु; पिसिनु।

पिँधुवा- *वि.* १. पिँध्ने; दल्ने। २. अत्याचारी। स्त्री. पिँधुवी, पिँधुवै।

पिउनु- *स.क्रि.* [सं. पिव्+नु] पानी, दुध, रक्सी आदि तरल पदार्थ मुखमा हाली निल्नु; पन्यालो पदार्थ घुट्क्याउनु; पान गर्नु। २. चुरोट, तमाखु आदि धुवाँ आउने वस्तु मुखले तान्नु; चुरोट, तमाखु आदि खानु; धूम्रपान गर्नु।

पिउठ- *ना.* [अङ्. पिभट] १. सिपाहीभन्दा माथिल्लो एक जङ्गी दर्जा। २. त्यो दर्जाको व्यक्ति।

पिउन- *ना.* [अङ्. पियन] १. चिठीपत्र आदि पुऱ्याउन, कार्यालयलाई सफा सुग्घर राख्न र दैनिक रूपमा कार्यालयमा परिआउने अन्य काम पूरा गर्न, सरकारी, अर्धसरकारी वा गैरसरकारी कार्यालयमा नियुक्त कर्मचारी; कार्यालयको तल्लो तहको कर्मचारी। २. त्यस्तो कर्मचारीको दर्जा; पियन।

पिउनबुक- *ना.* पिउनहरूले चिठीपत्र आदि बुझाउँदा भर्पाई गराउने पुस्तिका; भर्पाई-पुस्तिका।

पिउरी- *ना.* [सं. पृक्तोर्णी] धागो, बत्ती आदि कात्न धनुले फट्केर लाम्चो आकारको बनाइएको ऊन, कपास आदिको लुर्को; धागो, बत्ती आदि कात्न बनाइएको फट्केका कपासको लामो लुर्को; प्युरी।

पिउरो- *ना.* [सं. पिकट > प्रा. पिअडो] हिमाली लेकमा पाइने एक जातको सानो चरो; प्युरो।

पिउसो- *ना.* [पिप्सो] १. फोहोर ठाउँमा हुने, भुसुनोभन्दा पनि सानो एक जातको उड्ने किरो। २. नवजात बालकको असहाय अवस्थालाई बुझाउने शब्द; सानो निर्धो बालक। ३. पिलोभन्दा सानो पकुवा घाउ; पिप्सो; प्युसो।

पिक$_1$- *ना.* [सं.] कोकिल; कोइली।

पिक$_2$- *ना.* डल्ल्याँठाका ढाँचाको, दुईतिर दुई किसिमका चुच्चा भएको, सान्हो जमिन वा पक्की सडक आदि खन्ने फलामे हतियार; सडक आदि खन्ने, फुटाउने एक प्रकारको फलामे साधन; एक प्रकारको झम्पाल।

पिक$_3$- *ना.* [सं. पृक्त] १. पान, सुर्ती आदि खाएर थुकिने थुक; फिक। २. थुक।

पिकदान/दानी- *ना.* पिक वा खकार, थुक आदि थुक्ने भाँडो; थुकदानी।

पिकपाया- *ना.* दुई देशका सिमाना छुट्ट्याउन गाडिएको लट्ठा वा ढुङ्गो, सिमेन्ट वा फलामको खाँबो; मुर्चल; साँगीढुङ्गो; साँधे ढुङ्गो।

पिङ- *ना.* [प्रा. पेंखोल< सं. प्रेङ्खा] १. रुखका हाँगामा वा चारतिर चारवटा बाँस गाडी तिनका टुप्पामा बाँधिएका गरालामा डोरी झुन्ड्याएर झुलेर वा मच्चाएर खेल्ने साधन; पिङ। २. त्यस साधनमा बसी झुल्दै वा मच्चाउँदै खेलिने खेल; पिङ।

पिङ खेलाइ- *ना.* १. पिङ खेल्ने काम। २. निद्रा वा उँघको झुलाइ। ३. अर्कामाथिको ढलीमली। ४. दुब्लाएर सकीनसकी हिँड्ने अवस्था।

पिङ्गल- *ना.* [सं.] १. निलो र पहेँलो मिसिएको रङ; खैरो रङ; कैलो वर्ण। २. प्याँलो; पहेँलो। *वि.* ३. त्यस्तो रङको।

पिङ्गलसूत्र- *ना.* पिङ्गलनामक मुनिले बनाएको छन्दशास्त्र।

पिङ्गला- *ना.* १. राजा भर्तृहरिकी पत्नी; मैयाँ पिङ्गला। २. षट्चक्रको अभ्यासमा प्रयोग हुने योगशास्त्रअनुसारको एक नाडी। *वि.* ३. पिङ्गल वर्णकी (नारी)। ४. वेश्या।

पिच- *ना.* [अङ्.] सडक आदि बनाउने काममा प्रयोग गर्नका लागि रासायनिक प्रक्रियाद्वारा तयार पारिएको, तापले पग्लने एक प्रकारको कालो लेसाइलो पदार्थ; अलकत्रा; कालोपत्र।

पिचकारी- *ना.* [अ.मू. पिच्च+सं. कारी] हे. पचका।

पिचपिच- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिच्+अ (द्वि.)] १. बारबार थुक फालेर। *ना.* २. त्यस प्रकारको थुकाइ।

पिचपिचाइ- *ना.* पटक-पटक मुखबाट थुक निकालिरहने क्रिया-प्रक्रिया।

पिचपिचाइनु- *क.क्रि.* १. पिचपिच थुक निकालिनु। *अ.क्रि.* २. पिचपिच थुक्ने होइनु।

पिचपिचाउनु- *अ.क्रि.* पिचपिच थुकिरहनु।

पिचपिचाहट- *ना.* पिचपिच थुकिरहने अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया; पिचपिचाइ।

पिचपिचे- *वि.* पिच्च-पिच्च पारिरहने; बारबार थुकिरहने (व्यक्ति)।

पिचा- *ना.* [सं. पिट] बाँसका मसिना चोयाले बनेको समाउने वा झुन्ड्याउने उझन्डो नलागेको, कँडालीका ढबको भाँडो।

पिचास- *ना.* [सं. पिशाच] १. हे. पिशाच। *वि.* २. पिचासे।

पिचासे- *वि.* १. जथाभावी खाने; हन्तकाली। २. फोहोरी; असभ्य; जङ्गली।
पिचिक- *ना.* [अ.मू.] साह्रै थोरै मात्रामा थुक्ने चाल।
पिचिकपिचिक- *क्रि.वि.* १. घरिघरिको थुकाइका साथमा; छिन नबिराईकन थुक्तै गरेर; पिच्च-पिच्च। *ना.* २. त्यस प्रकारको थुकाइ।
पिचिक्क- *क्रि.वि.* १. दबिएर वा निचोरिएर लेदो पदार्थ बलसित अलिकति निस्कने वा निकालिने किसिमले। २. थोरै मात्रामा; पितिक्क। *ना.* ३. त्यस्ता पदार्थको बलपूर्वकको झकाइ वा निक्लाइ।
पिचिच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिच् > पिचिच्+च] बलपूर्वक लगातार पिचिक्क भएर; बडो साँघुरो स्रोतबाट पिचिक्क भएर निक्लने किसिमले।
पिचुवा- *ना.* [पुतु+वा] हे. पिच्चो।
पिच्का- *ना.* [अ.मू. पिच्+का] १. पचका वा त्यस्तै साधनद्वारा पानी आदि तरल पदार्थ छर्कने किसिम; पचका आदिबाट पानी आदि तरल पदार्थ निस्कने किसिम। २. पचकाबाट छुटेको झैँ पानीको प्रवाह। ३. पचका।
पिच्कारी- *ना.* पचका।
पिच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिच्+च] १. एकै थुकाइमा; थुक्दाको एकै प्रयासमा। *ना.* २. एकै प्रयासको वा एकै पटकको थुकाइ।
पिच्चपिच्च- *क्रि.वि.* १. बारबार थुकेर; थुक्दाको अनेकौँ प्रयासमा। *ना.* २. अनेकौँ पटकको लगातारको थुकाइ।
पिच्चा- बालखेलको थेगो (कानेकाने पिच्चा)।
पिच्चो- *ना.* [पुती + आ] स्त्री-जातिको जननेन्द्रिय; पिचुवा।
पिच्छ- *ना.* [सं.] १. मयूर आदिको पुच्छर। २. पुच्छर।
पिच्छिल- *वि.* [सं.] १. पुच्छर भएको। २. चिप्लो।
पिच्छे- *ना. यो.* [सं. पश्च+ए] १. प्रत्येकलाई एक पर्ने गरी; अपुङ्गी (उदा. मान्छेपिच्छेका बेग्लाबेग्लै कुरा सुनिन्छन्।)। २. प्रति (व्यक्ति, वस्तु इ., जस्तै- व्यक्तिपिच्छे, ठावैँपिच्छे इ.)।
पिछड्नु- *अ.क्रि.* [पिछाडि+नु] पछाडि पर्नु, पछि पर्नु।
पिछडाइनु- *क.क्रि.* पछाडि पर्ने तुल्याइनु; पछि पारिनु।
पिछडाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पछाडि पार्नु वा पार्न लाउनु।
पिछडाहट- *ना.* पिछडाइ।
पिछडिएको- *वि.* १. आर्थिक सामाजिक आदि स्तरमा पछि परेको। २. प्रतियोगितामा पछि परेको।
पिछलग्गु- *वि.* [पिछा+लग्गु] १. अर्काको पछि लाग्ने स्वभावको; कुनै काममा आफैँ अगाडि बढ्ने खुबी नभएको; पुच्छे; चम्चा।
पिछही- *ना.* [पिछा+ही] शरण पर्न आउनेले ल्याउने कोसेली वा दस्तुर।
पिछा- *ना.* [सं. पश्च+आ] १. कसैलाई समात्न, मार्न वा कुनै किसिमको हानि पुऱ्याउन थाहा नपाइने गरी पछि लाग्ने काम; लखेट्ने काम; पछेडा। २. सहायता, सहयोग आदि पाउनका निम्ति कसैको पछि लाग्ने काम; पछ्याउने काम। ३. आश्रय वा शरणमा पर्ने काम; आशापिछा।
पिछा गराइ- *ना.* १. अनुसरण। २. आश्रयग्रहण।
पिछाडि- *क्रि.वि.* [पिछा+डि पछाडि।
पिछे- *ना. यो.* [सं. पश्च+ए] पिच्छे।
पिञ्जर- *ना.* [सं.] १. पिँजरा। २. पहेँलो रङ। ३. शरीरका हाडहरूबाट बनेको पिँजराको आकार; अस्थिपिञ्जर; आँठ-अठिङ्गर।
पिञ्जरा- *ना.* १. पिँजरा; पिँजडा। २. पिञ्जर।
पिञ्जरी- *ना.* १. हकुवा, पठुवा आदिको कुनिउँ लाउँदा सबैभन्दा तल बिछ्याउने दुई झटनीको मात्र फेरो। २. पिँजडा (गीत, लोकगीत, कविता आदिमा)।
पिट्नु- *स.क्रि.* [प्रा. पिट्ट+नु] १. मानिस, प्राणी वा केही कुरालाई हात, लौरो आदिले कुट्नु; चुट्नु; ठटाउनु। २. जित्नु। ३. झ्याली आदि बजाउनु। ४. हल्ला मचाउनु। ५. खुबसँग काम गर्नु; दन्काउनु।
पिट- *ना.* [सं.] १. पेटारो। २. सन्दुक।
पिटक- *ना.* १. पेटारो। २. बौद्ध ग्रन्थका वाङ्मयमध्ये एक। ३. ग्रन्थको कुनै भाग। ४. पिड्को; खटिरो।
पिटपाट- *ना.* [पिट्+पाट] पिट्ने किसिम, क्रिया वा भाव; पाटपिट; ठोकठाक; मारमुङ्ग्री।
पिटपाटे- *वि.* पिटपाट पार्ने; पाट्टपिट्ट गर्ने खालको।
पिटल्जा- *ना.* लिच्छविकालीन अधिकरण वा केन्द्रीय अड्डाअदालतमध्ये एक।
पिटाइ- *ना.* [√ पिट् (+आइ)] पिट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पिटाइनु- *क.क्रि.* पिट्न लाइनु; पिटिने पारिनु।
पिटाउनु- *प्रे.क्रि.* पिटिने पार्नु; पिट्न लाउनु।
पिटापिट- *ना.* एक- अर्कामा उसले उसलाई उसले उसलाई पिट्ने काम; परस्परको पिटाइ।
पिटिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिटिक्+क] १. सानोतिनो वस्तु भाँच्ने वा भाँचिने किसिमले; पिट्ट। २. त्यस्तो वस्तु भाँच्दा वा भाँचिँदाको झैँ शब्द निकालेर। *ना.* ३. त्यसरी भाँच्दा वा भाँचिदाको आवाज।
पिटिक्किनु- *अ.क्रि.* पिटिक्क हुनु; पिटिक्क भाँचिनु।
पिटिक्क्याइ- *ना.* पिटिक्क ध्वनि निकाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पिटिक्क्याहट- *ना.* पिटिक्याइ।
पिटीपाटी- *क्रि.वि.* [पिटी+(द्वि.) पाटी] पिटपाट पारेर; चुटचाट पारेर; पिटेर।
पिटीपिटी- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिट्+ई (द्वि.)] बारम्बार पिट्ट- पिट्ट भाँचिने गरी।
पिटुवा- *वि.* [पिट+उवा] १. घनले पिटेर अलि पातलो पारी बनाइएको (पाता, भाँडो आदि)। *ना.* २. त्यसरी पिटेर बनाइएको धातुको भाँडो।
पिट्को- *ना.* हे. पिड्को।
पिट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिट्+ट] सिटासिटी आदि भाँचिने वा भाँचिएर शब्द आउने गरी। सात. पिटिटिटि।
पिट्टा- *ना.* [√ पिट्+आ] १. पिट्ने काम; पिटाइ; थप्पड। २. टिप्पा; टिपाइ; उछिनाइ।
पिट्ठु- *वि.* [सं. पृष्ठ+ऊ] १. हरेक कामकुरामा कसैको पछि लाग्ने;

अनुगामी; पिछलग्गु; पुच्छर; चम्चा। *ना.* २. विचार नगरीकन हाहामा कसैको पछि लाग्ने व्यक्ति; पृष्ठपोषक व्यक्ति।

पिट्ठू- *वि.* हे. पिट्ठु।

पिठाउली- *ना.* [सं. पिष्ठावली] १. मसिनामसिना लाम्चा किसिमका पात हुने अमिलोमा गुलियो मिसिएका फल फल्ने सानो एक बोट; सतीबयर। २. नासपाती, स्याउ आदिको खुब पाकेको गुदी।

पिठिउँ- *ना.* शरीरका पछाडिको भाग; पीठ; पृष्ठभाग; आड; पिठ्युँ; पिन्डो।

पिठिउँपरि- *क्रि.वि.* पछिल्तिर; कन्डापरि।

पिठिम- *ना.* [सं. पृष्ठम् > पिट्ठम्] डँडाल्नु; पिठिउँ।

पिठिया- *ना.* [सं. पीठिका] तराईका गाउँमा हप्तामा निश्चित दिनमा निश्चित ठाउँमा लाग्ने अस्थायी बजार; हाट; हटिया।

पिठो- *ना.* [सं. पिष्ट] १. जाँतो, घट्ट, कल आदिमा पिँधिएको अनाजहरूको चूर्ण; पिठो। २. धुलो; चूर्ण।

पिठौली- *ना.* [सं. पिष्ठावली] पिठाउली; सतीबयर।

पिठ्युँ- *ना.* हे. पिठिउँ।

पिठ्यू- *ना.* हे. पिठिउँ।

पिडा- *ना.* जङ्गली भैंसीको पाडो; अर्नाको बच्चो।

पिडार- *ना.* [सं. पिण्डार] लाम्चा पात, सेता फूल र पहेँला फल फल्ने, भाँच्दा सेतो दुध निस्कने एक जातको वृक्ष वा त्यसैको फल।

पिड्को- *ना.* [सं. पीडक] सानोतिनो खटिरो वा पिलो; पिप्सो; पिउसो।

पिढिया- *ना.* [सं. पीठिका] गोरु वा राँगाले हाँक्ने गाडामा बैलवान बस्ने ठाउँनिरको च्याप्टो काठ; पिडिया।

पिण्ड- *ना.* [सं.] १. सानो वा ठुलो कुनै खँदिलो डल्लो; गोलाकार कुनै वस्तु; बाटुलो पदार्थ। २. श्राद्धमा पितृका नाममा छोरा वा नाति आदिद्वारा चढाइने भात वा जौको पिठाको डल्लो; पितृलाई दिने उद्देश्यले बाटिएको भात वा जौको डल्लो। ३. मन नपरीकन कसैलाई दिएको खानेकुरा। ४. शरीर; देह। ५. गाँस। ६. अर्काले दिएको खानेकुरा (तुच्छार्थमा)।

पिण्डक- *ना.* १. कुत (ऐति.)। २. जमिन नाप्ने अड्डा।

पिण्डकन्द- *ना.* पिँडालु।

पिण्डकर- *ना.* प्राचीन कालमा ग्रामवासीहरूमाथि लगाइएको एक प्रकारको भूमिकर।

पिण्ड खर्जुरिका- *ना.* सानो जातको डल्ले फल फल्ने खजुर; थाकल।

पिण्ड खाने- *वि.* १. ज्यादै बुढो। २. दुर्घटनाको सम्भावनालाई उपेक्षा गरी हिँड्ने वा काम गर्ने।

पिण्डज- *ना.* १. गर्भमै आकार ग्रहण गरेर जन्मने जन्तु; जरायुज। *वि.* २. त्यस प्रकार जन्मेको (मान्छे, पशु इ.)।

पिण्डद- *वि.* १. पितृलाई पिण्ड-पानी दिने; पितृका उद्देश्यले श्राद्ध गर्ने। २. खान-लाउन दिएर पाल्ने। *ना.* ३. पितृलाई पिण्डपानी दिने व्यक्ति; श्राद्ध गर्ने व्यक्ति। ४. छोरो। ५. सन्तान।

पिण्डदान- *ना.* पितृहरूका उद्देश्यले पिण्ड दिने काम; श्राद्धमा पितृहरूका नाममा पिण्ड चढाउने काम।

पिण्डपानी- *ना.* पितृहरूका नाममा चढाइने पिण्ड र जल; श्राद्धमा गरिने पिण्डदान र तर्पण।

पिण्डमुछ्यौनी- *ना.* १. बाह्र दिनसम्म प्रेतका निम्ति पिण्ड पकाउनाका लागि दुध दुहुन प्रयोग गरिने गाई। २. पिण्ड बटार्ने कार्य।

पिण्डयज्ञ- *ना.* पितृहरूका निम्ति गरिने यज्ञ; पितृहरूलाई पिण्ड दिने र तर्पण गर्ने कार्य; सराद; पितृकार्य।

पिण्डराशि- *ना.* किस्ताका रूपमा पटकपटक गरी नदिएर एकमुष्ट वा एकै पटक दिइने रकम; एकमुस्ट रकम; डक्क रकम।

पिण्डलोप- *ना.* १. पिण्डदाताहरूमध्ये छोरा वा छोरीतर्फका कोही जीवित नहुनाले पितृको श्राद्ध रोकिने र पिण्डपानी नपाउने स्थिति; पिण्ड दिने काममा अवरोध। २. अपुताली। ३. वंशलोप।

पिण्डसर्जाम- *ना.* ढिकुरामा मृतकको प्रेतकर्म गर्दा दिइने पिण्डको सामग्री।

पिण्डस्थाने पिण्ड- *ना.* १. पिण्डका ठाउँमा पिण्ड नै हुने स्थिति। २. जस्तो पहिले थियो त्यस्तै हुने प्रक्रिया; कुनै व्यक्ति वा वस्तुमध्ये पहिले जो जहाँ थियो त्यहीँ रहने स्थिति; यथास्थिति।

पिण्डी- *ना.* १. गोलाकारको सानो वस्तु; कुनै वस्तुको सानो डल्लो। २. सानो पिण्ड।

पिण्डे- *वि.* [पिण्ड+ए] १. पिण्डाकारको; डल्लो आकारको पिण्डजस्तो। २. पिण्डको; पिण्डसम्बन्धी; सपिण्डी। ३. कहिले निको नहुने (रोग वा रोगी)।

पिण्डेबिदा- *ना.* श्राद्ध गर्नका निम्ति पाइने बिदा।

पिण्डेभाइ- *ना.* जुठो सूतक लाग्ने र मर्दा पिण्ड- तर्पण दिनुपर्ने नजिकको दाजुभाइ; सपिण्डी दाजुभाइ।

पिण्डेरोग- *ना.* कहिल्यै निको नहुने रोग; क्रनिक रोग।

पिण्डेरोगी- *वि.* सधैँ रोग लागिरहने; कहिल्यै रोगले नछोड्ने; सधैँको रोगी; दीर्घरोगी।

पिण्डोपजीवी- *वि.* [सं.] अर्काले दिएको अन्नका भरमा बाँचेको; परान्नजीवी; भतुवा।

पितपित- *क्रि.वि.* [अ.मू. पित्+अ (द्वि.)] १. गिलो पदार्थ थिचिएर वा निचोरिएर बारबार अलिकति बाहिर निस्कने गरी; पिचपिच। *ना.* २. त्यस्तो पदार्थ बाहिर निस्कँदाको चाल वा ध्वनि।

पितपिताइ- *ना.* पितपिताउने क्रिया वा प्रक्रिया।

पितपिताइनु- *अ.क्रि.* पितपिताउने होइनु।

पितपिताउनु- *अ.क्रि.* पितपित चाल वा ध्वनि उत्पन्न हुनु।

पितपिताहट- *ना.* पितपिताइ।

पितपिते- *वि.* पितपित गर्ने।

पितर- *ना.* [सं. पितृ] पितृ; देउपितर।

पितल- *ना.* हे. पित्तल।

पितले- *वि.* हे. पित्तले।

पिता- *ना.* [सं.] आफूलाई जन्माउने व्यक्ति; जन्मदाता; बाबु; जनक।

पिताजी/ज्यू- *ना.* बुबा (आदरार्थी एवं औपचारिक प्रयोग)।

पिताम- *ना.* कुनै काम गर्ने वा कसैलाई जित्ने शक्ति; तागत; प्रताप।

पितामह- *ना.* [सं.] आफ्ना बाबुको बाबु; बाजे; हजुरबा।

पितामही- *ना.* आफ्ना बाबुकी आमा; बज्यै; हजुरआमा; हजुरबाकी पत्नी।

पितिकपितिक- *क्रि.वि.* [अ.मू. पितिक्+अ (द्वि.)] पितपित; पितिति; पितितिति।

पितिक्क- *वि.* [अ.मू. पितिक्+क] १. अलिकति; थोरै (घिउ, अचार, दही, गुहु, गोबर आदि जस्ता लेदो पदार्थका सन्दर्भमा)। *क्रि.वि.* २. लेदो पदार्थ थोरै मात्रामा दिने वा झार्ने गरी।

पितित्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. पित् > पितित्+त] पिचिच्च; पितिति; पितपित।

पितृ- *ना.* [सं.] १. मरेका बाबुबाजेहरू; दिवङ्गत भएका आफ्ना पुर्खा। २. प्रेतको अवस्थाबाट मुक्त भएका पूर्वज। ३. सनातनी विश्वासअनुसार पितृलोकको निवासी।

पितृ ऋण- *ना.* धर्मशास्त्रअनुसार जन्मजात तीन ऋण (देवऋण, ऋषिऋण र पितृऋण) मध्ये तेस्रो ऋण; पुत्रोत्पत्तिपछि मात्र मुक्ति पाइने ऋण।

पितृकर्म/कार्य- *ना.* पितृका निम्ति गरिने तर्पण, श्राद्ध आदि कर्म।

पितृकुल- *ना.* १. आफ्ना बाबुको वंश; बाबुतर्फका बन्धुबान्धव। २. माइतीकुल; माइतीखलक।

पितृकृत्य/क्रिया- *ना.* पितृकर्म।

पितृगण- *ना.* १. पितृहरूको समूह। २. मरीचि मुनिका अग्निष्वात्त, सोमपा आदि छोराहरू।

पितृगृह- *ना.* छोरीचेलीका लागि पितृगृह; माइतीघर; माइती; बाबुको घर।

पितृघात- *ना.* पितृहत्या।

पितृघातक/घाती- *वि.* १. बाबुलाई मार्ने; पितृहत्या गर्ने। २. बाबुको अनिष्ट गर्ने; बाबुको कुभलो गर्ने। *ना.* ३. त्यस प्रकारको कुभलो वा हत्या गर्ने व्यक्ति।

पितृतन्त्र- *ना.* १. बाबु वा घरको बुढोपाको व्यक्तिका अनुशासनमा परिवार वा जातिका सदस्यहरूले बस्नुपर्ने मानव समाजको पुरानो शासनव्यवस्था; थकालीतन्त्र (हाम्रो तराई र भित्री मधेसमा बस्ने थारूहरूमा यस्तो चलन अझै कताकतै पाइन्छ)। २. पितृसत्ता।

पितृतर्पण- *ना.* पितृहरूका निम्ति अर्पण गरिने कुशसहितको जलाञ्जलि; पितृहरूका निमित्त दिइने तर्पण।

पितृतिथि- *ना.* १. बाबुको मृत्यु भएको तिथि; बाबु मरेको दिन। २. मरेका बाबुको वार्षिक श्राद्ध गर्ने तिथि। ३. अमावस्या।

पितृतीर्थ- *ना.* १. हिन्दुहरूको पितृकार्य गरिने गया, ब्रह्मकपाली आदि तीर्थ। २. चोर औँला र बुढी औँलाका बिचको हत्केलाको छेउ भाग।

पितृत्व- *ना.* १. पिता हुनाको भाव। २. पिताका नाताले पूरा गर्नुपर्ने दायित्व।

पितृदान- *ना.* श्राद्धका दिन अथवा औँसी तिथिमा पितृका नाममा ब्राह्मणलाई दिइने दान।

पितृदाय- *ना.* पिताबाट छोराहरूले पाएको सम्पत्ति; पैत्रिक सम्पत्ति; अंश।

पितृदेव- *ना.* १. पितालाई देवताका रूपमा मान्ने व्यक्ति; पितालाई देवता सम्झने व्यक्ति। २. पिताज्यू।

पितृपक्ष- *ना.* पितृहरूका उद्देश्यले श्राद्ध गरिने आश्विन कृष्ण प्रतिपदादेखि आश्विन शुक्ल प्रतिपदासम्मका जम्मा सोह्र दिन; सोह्रश्राद्ध; सोह्रसराद।

पितृभक्त- *वि.* बाबुको सेवाशुश्रूषा गर्ने र बाबुले भनेको मान्ने; बाबुको भक्त।

पितृभक्ति- *ना.* १. बाबुको सेवाशुश्रूषा। २. बाबुको आज्ञापालन। ३. बाबुप्रतिको भक्ति वा कर्तव्यपरायणता।

पितृभाग- *ना.* भोजनका बेलामा वा अन्य विशेष तिथिपर्वमा पितृहरूका निम्ति छुट्ट्याइने पक्वान्न, नैवेद्य आदि; पितृको भागस्वरूप छुट्ट्याइने पक्वान्न।

पितृभोजन- *ना.* १. पितृलाई चढाएको प्रसाद। २. मास वा मासको फुरौला। ३. गैँडाको मासु।

पितृभ्राता- *ना.* १. काका। २. बडाबा।

पितृयज्ञ- *ना.* पितृका निम्ति गरिने तर्पण, श्राद्ध आदि क्रिया; पितृकर्म; सराद।

पितृराज- *ना.* पितृहरूको राजा; यमराज।

पितृराज्य- *ना.* यमलोक।

पितृलोक- *ना.* पितृहरू बस्ने लोक; पितृहरूको लोक; यमलोक।

पितृव्य- *ना.* बाबुका दाजुभाइ; आफ्ना जेठा बाबु, कान्छा बाबु आदि।

पितृश्राद्ध- *ना.* पितृहरूका निम्ति गरिने पिण्डदानादि कर्म; पितृहरूका उद्देश्यले गरिने श्राद्ध; पितृहरूको श्राद्ध।

पितृसत्ता- *ना.* १. बाबु परिवारको स्वामी मानिने र बाबुका अनुशासनमा परिवारको सदस्यले बस्नुपर्ने सामाजिक व्यवस्था; परिवारका सदस्यमाथि बाबुको स्वामित्व हुने व्यवस्था। २. बाबुको सत्ता। ३. बाबुको नामबाट वंशपरम्परा चल्ने व्यवस्था।

पितृसत्तात्मक- *वि.* परिवारको वास्तविक मालिक बाबु भएको प्रणालीमा आधारित वा उक्त प्रणालीको।

पितृसत्तात्मकता- *ना.* पितृसत्तात्मक हुने गुण; पितृसत्ताको विशेषता।

पितृस्वसा- *ना.* बाबुकी दिदी वा बहिनी; फुपू।

पितृहत्या- *ना.* बाबुलाई मार्ने काम; पिताको हत्या; पितृघात।

पितो- *ना.* [सं. पित्त] शरीरभित्र पित्त रहने थैली; पित्ते थैली।

पित्कनु- *अ.क्रि.* [पित्को+नु] पित्कोका रूपमा निस्कनु वा झर्नु।

पित्काइ- *ना.* पित्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

पित्काइनु- *क.क्रि.* पित्कने पारिनु।

पित्काउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पित्कोका रूपमा दिनु वा हाल्नु; पित्कने पार्नु।

पित्काहट- *ना.* पित्कने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।

पित्किनु- *अ.क्रि.* १. पित्कनु। २. पितिक्क झर्ने वा दिइने होइनु।

पित्को- *ना.* [अ.मू. पित्+को] १. पितिक्क झर्ने वस्तुको थोरै मात्रा; अल्प मात्रामा दिइएको वा झरेको लेदो पदार्थ। २. अल्पमात्रा वा परिमाण।

पित्त१- *क्रि.वि.* [अ.मू. पित्+त] लेदो पदार्थ थिचिएर वा निचोरिएर अलिकति बाहिर निस्कने किसिमले; पित्किएर। सात. पितिति; पितितिति।

पित्त₁- *ना.* [सं.] १. पेटभित्र कलेजो र फोक्साका बिचमा दाहिनेपट्टि रहने, खाएको वस्तुलाई पचाउन सहायता गर्ने, तितो र पहेँलो तरल पदार्थ; यकृज्जल; यकृद्रस। २. वैद्यशास्त्रअनुसार कफ, वात, पित्त- यी त्रिदोषमध्ये एक दोष।

पित्तकर- *वि.* स्वस्थ शरीरका लागि आवश्यकभन्दा बढी पित्त पैदा गर्ने; शरीरमा पित्त बढाउने; पित्तवर्द्धक।

पित्तकोष- *ना.* पेटभित्र कलेजो र फोक्साका बिचमा हुने र पित्त रहने थैली; पित्ताशय; पित्तथैली; पित्ते थैली (गलब्लाडर)।

पित्तघ्न- *वि.* १. पित्तलाई नाश गर्ने; पित्तनाशक। *ना.* २. पित्तलाई बढ्न नदिने आयुर्वेदिक औषधी। ३. घ्यु; घिउ।

पित्तज्वर- *ना.* शरीरमा पित्तको मात्रा बढ्नाले आउने जरो; पित्तको प्रकोपबाट आउने जरो; पित्तका कारणले गर्दा आउने जरो; कामला, कमलपित्त, गायो, जन्डिस आदिले गर्दा शरीरमा अनुभव हुने तातोपन।

पित्तथैली- *ना.* पित्तकोष।

पित्तपत्थरी- *ना.* शारीरिक विकारबाट पित्ताशयमा बन्ने ढुङ्गाजस्ता सानाठुला प्रायः गोला दाना।

पित्तपापडा- *ना.* साधारण, डोलो जरा हुने, पहेँलो बोक्रा हुने, लाम्चो भावको तीनवटा पात एउटै डाँठमा हुने लाम्चा, सेता वा निला फूल फुल्ने एक जातको वनस्पति।

पित्तप्रकृति- *वि.* बढी पित्त हुने प्रकृतिको; पित्त बढ्ने स्वभावको।

पित्तप्रकोप- *ना.* पित्तको आधिक्यले गर्दा हुने शारीरिक अस्वस्थता; हानिकारक रूपमा पित्तको वृद्धि।

पित्तल- *ना.*]सं. [१ तामो र जस्ताको .मिश्रणबाट बन्ने पहेँलो रङ्गको एक उपधातु; पित्तल। *वि.* २. पित्त धेरै भएको; पित्त बढाउने।

पित्तल भुँडे- *वि.* औलो वा खुँजले खाएर रगत सकिनाले पहेँलो ठुलो भुँडी भएको (मानिस)।

पित्तले- *वि.* १. पित्तलबाट बनाइएको; पित्तलसम्बन्धी; पित्तलको; पित्ले। २. पित्तको रोगले गर्दा पहेँलिएको; कमलपित्त भएको। ३. हुप्प फुलेको (भुँडी); पित्ले।

पित्ताम्ल- *ना.* [सं.] पित्तमा हुने अमिलोपन; पित्तमा हुने अम्ल; अमलपित्त।

पित्ताशय- *ना.* [सं.] पित्त रहने स्थल वा कोष; पित्ते थैली।

पित्ते- *वि.* [पित्त+ए] पित्त भएको।

पित्ते थैली- *ना.* पित्त रहने थैली; पित्ताशय।

पित्ले- *वि.* [पित्तले] १. पित्तले।[अ.मू. पित्त्+ले] २. नराम्ररी फुलेको (भुँडी)।

पित्ले भाँडो- *ना.* पित्तलको भाँडो।

पित्ले भुँडी- *ना.* हुप्प फुलेको भुँडी; ट्याम्के भुँडी।

पिधान- *ना.* [सं.] १. ढाक्ने काम; छोप्ने काम। २. ढकनी; बिर्को। ३. झापन।

पिधानक- *ना.* १. पिधान। २. दाप।

पिधायक- *वि.* [सं.] १. ढाक्ने; छोप्ने। २. ढाकछोप गर्ने; लुकाउने।

पिन- *ना.* [अङ्.] कागजपत्रहरू नत्थी गर्ने काममा प्रयोग गरिने सियोको जस्तै मिहिन टुप्पो भएको, धातुको मसिनो किलो; आलपिन।

पिना- *ना.* [सं. पिण्याक] तोरी, तिल आदि पेलेर तेल झिकेको सिठ्ठी वा छोक्रा; खली; खलीपिना।

पिनाइ- *ना.* [√ पिन् (+आइ)] पिन्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पिनाइनु- *क.क्रि.* पिन्न लगाइनु; पिँधाइनु।

पिनाउनु- *प्रे.क्रि.* पिन्न लाउनु; पिँधाउनु।

पिनाक- *ना.* [सं.] १. शिवजीको धनु; अजगव। २. धनु।

पिनाकी- *ना.* पिनाक धनुलाई धारण गर्ने व्यक्ति; शिवजी।

पिनास- *ना.* [सं. पीनस] रुघा बिग्रेर नाके ओढारमा हुने विकार।

पिनासे- *वि.* [पिनास+ए] १. पिनासको रोग लागेको। २. पिन्चे; पिलन्धरे।

पिनासे ओढार- *ना.* नाकभित्र पिनास पर्ने ठाउँ; नाके स्वर उत्पन्न गर्ने शारीरिक अवयव; नाके टोड्की।

पिन्चे- *वि.* [अ.मू. पीँ+चे] सानोतिनो कुरामा पनि रुन थाल्ने; पिलपिले; आँसु बगाइरहने; रुन्चे; पितुर्के।

पिन्च्याइँ- *ना.* पिन्चे हुने चाल; पिन्चेपन; रुन्चेपन।

पिन्डो- *ना.* [सं. पिण्ड] १. मासु खान काटेका पशुको पछाडिको फिलो; पिँडो। २. थुप्रो (अल्छीको पिन्डो)।

पिन्सिन- *ना.* [अङ्. पेन्सन] हे. पेन्सन; निवृत्तिभरण।

पिन्सिने- *वि.* पेन्सनवाल।

पिप- *ना.* [सं. पूय] पाकेका घाउ, खटिरा आदिबाट निस्कने सिँगानजस्तो विषाक्त पदार्थ; पिप।

पिपल- *ना.* [सं. पिप्पल] पानका आकारको तर टुप्पाको भाग केही लामो हुने, डाँठ हुने, बरकै किसिमका मसिना गोल फल फल्ने, बोक्रा हुने र खोटो निस्कने एक जातको वृक्ष; अश्वत्थ; पिप्पल। (आयुर्वेदमा यसको बोक्रा दिसासम्बन्धी रोगमा र बियाँ शीतकारक औषधीको रूपमा प्रसिद्ध छ र हिन्दुहरूका दृष्टिमा यो पवित्र वृक्ष मानिन्छ।)

पिपलपाती- *ना.* बटारिएको, गोलागोला लामा डाँठ भएका पात हुने, पहेँला बास्नादार फूल फुल्ने, र राता डल्लाकार फल फल्ने लताविशेष। (आयुर्वेदमा यसको पात टाउको दुख्दा र जरा सर्पले टोक्दा हितकारक मानिएको छ।)

पिपलपाते- *वि.* १. पिपल का पातका आकारको। २. पातला ओठ भएको। *ना.* ३. पिपल जस्तो पात हुने एक जातको लहरो। ४. कुनै सिद्धान्तमा नअड्ने; मौकाअनुसार यताउता भइरहने; अवसरवादी; पिप्पलपाते।

पिपलु- *ना.* पिप्पल (गीत, काव्य वा लोकगीतमा)।

पिपलमेन्ट- *ना.* [अङ्. पिपरमिन्ट] १. पुदिनाका जस्ता ससाना पात हुने, बास्नादार सेता फूल फुल्ने, बाबरी झारका समूहको एक जातको झार; एक प्रकारको पुदिना। २. त्यसको सार वा सो सार चिनीमिस्रीमा मिलाई बनाइएको एक प्रकारको मिठाई। पीपी (बालबोलीमा)।

पिपला- *ना.* [सं. पिप्पलिका] हे. पिप्ला।

पिपा₁- *ना.* [पोर्त. पीपा] काठ, धातु, आदिको ठुलो, गोल र लाम्चो

किसिमको भाँडो।
पिपा₂- *ना.* [ल्या.] भरिया वा टहलुवाको काम गर्ने तल्लो तहको पल्टनिया जागिरदार।
पिपा गोस्वारा- *ना.* पिपाहरूको अड्डा।
पिपासा- *ना.* [सं.] पानी आदि पिउने इच्छा; प्यास; तिर्खा; तृषा। २. कुनै कुराको अतिशय चाहना; लोभलालच (उदा.-धनको पिपासा अन्तहीन कुरो हो)।
पिपासु- *वि.* पिपासा भएको; तिर्खाएको; प्यासो।
पिपिरा- *ना.* [पिपिरो+आ] पिपिरो।
पिपिरापिपिरी- *ना.* सानाठुला धेरै पिपिराहरू; सानाठुला पिपिराहरूको समूह।
पिपिरी- *ना.* [पिपिरो+ई] १. एकापट्टि केही सानो र अर्कापट्टि केही ठुलो पारी पात बटारेर ढुङ्ग्रोजस्तो पारिएको तिखो, चर्को स्वरले बज्ने केटाकेटीको बाजा। २. बजाउँदा मुखभित्र पसाइने सनईको भाग। ३. पहाडमा पाइने र पात बटारेर खेल्ने बाजा बनाउन प्रयोगमा आउने एक जङ्गली बोट।
पिपिरी पीँ- *वि.बो.* १. पिपिरी बजाउँदा निस्कने स्वरको अनुकरण। *ना.* २. उक्त आवाज।
पिपिरीबाजा- *ना.* पिपिरी; सिठी।
पिपिरो- *ना.* [सं. पिप्पल+आ] १. आँकुरो; पिउलो। २. सनई बाजा आदिको फुक्दा बज्ने टुप्पो; पिपिरी।
पिपीँ- *ना.* [अ.मू.] केटाकेटीले फुकेर बजाउने बाजा; पिपिरी।
पिपीलिका- *ना.* [सं.] कमिलो।
पिपृच्छा- *ना.* [सं.] प्रश्न गर्ने इच्छा; सोध्ने चाहना।
पिप्पल- *ना.* [सं.] पिपल ।
पिप्पलपाते- *वि.* हे. पिपल पाते।
पिप्पली- *ना.* [सं.] पिप्ला।
पिप्पलीमूल- *ना.* पिप्लाको जरो; पिप्लाको मूल।
पिप्ला- *ना.* [सं. पिप्पली] १. पानका जस्ता पात, पिरो स्वाद र किम्बुका जस्ता फल हुने एक जातको लहरो; जङ्गली पान। २. त्यसैको फल; पिप्पली।
पिप्लामूल- *ना.* पिप्पलीमूल।
पिप्ली- *ना.* [सं. पिप्पली] १.पानका आकारका पाँचसात सेन्टिमिटर लामा पात; पानका जस्ता आकारका फूल, पिरो स्वाद, किम्बुका आकारका फल, खैरो बाहिरी भागमा धर्सा परेको जरा हुने, आयुर्वेदमा सो जरा पौष्टिक र कफनाशक मानिएको लहरोविशेष; पिप्लाको लहरो। २. खाक्सी जस्तै पात हुने र दारका जस्तै दाना हुने, बस्तुले घाँस खाने र ठेकी कुँद्न हुने रुखविशेष; खस्रेटो।
पिप्सिङ- *ना.* [अङ्. पाइपसक्सन] सासद्वारा दुध, सर्बत आदि तानेर पिउने नली; तरल पदार्थ पिउने एक प्रकारको सानो पाइप।
पिप्सो- *ना.* [सं. पिप्लु+सो] १. पिउसो (भुसुनो)। [सं. पूय+सो] २. पिउसो (खटिरो)।
पियक्कड- *वि.* [पिउ+अक्कड] १. रक्सी पिउने लत भएको; धेरै रक्सी पिउने। २. धेरै पिउने।
पियाइ- *ना.* [√ पिउ (+याइ)] १. पिउने क्रिया वा प्रक्रिया; पान। २. दुहुने बेलामा गाई-भैँसीलाई कुँडो आदि पियाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पियाइनु- *क.क्रि.* १. पिउने तुल्याइनु; पिउन लाइनु। *अ.क्रि.* २. गाईबस्तुआदि पियाउने होइनु।
पियाउनी- *ना.* [पियाउ+नी] पिउने बेलामा बस्तुको थुनमा दल्ने चिल्लो।
पियाउनु- *स.क्रि.* [पिउ+याउ+नु] १. चुक्ली लाउनु; छुस्क्याइँ गर्नु। *अ.क्रि.* २. बाछाबाछी वा पाडापाडीलाई दुध दिने अवस्थामा (गाईभैँसी आदि) हुनु। *प्रे.क्रि.* ३. पिउने पार्नु; पिउन लाउनु।
पियान- *ना.* गाईभैँसीका बाछापाडाले माउको दुध खाने काम।
पियानो- *ना.* [अङ्.] हार्मोनियमजस्तो एक प्रकारको पाश्चात्य बाजा।
पियार- *ना.* [सं. प्रियङ्कर > पियआर] प्रेम; प्यार; माया; प्रीति।
पियारा- *ना.* [सं. प्रियङ्कर] प्राणप्रिय; प्रेमी; प्रियतम; माया; मायालु।
पियारी- *वि.* [सं. प्रियङ्कर+ई] १. प्यारी। *ना.* २. प्रेमिका; प्रियतमा; माया; मायालु।
पियारो- *वि.* [सं. प्रियङ्कर] १. प्यारो; मायालु; प्रिय। २. मनपर्दो; रोचक; रुचिपूर्ण। ३. आकर्षक। *ना.* ४. मायालु; प्रियतम; पियारा।
पियाल- *ना.* [सं.] चौडा र हरिया पात हुने, ससाना झुप्पादार फूल फुल्ने, राता वा राताकाला फल फल्ने बदामका स्वादको एक प्रकारको खाने मसलाको निकै अग्लो बोट; चिरौँजी। २. त्यसैको फल (आयुर्वेदमा यसको तेललाई चर्मरोग निको पार्ने भनिएको छ।)
पियालो- *ना.* [तल. बङ्गा.=पाचाली (=यात्रा)< सं. पदचाल] १. लुकीछिपी हिँड्ने बाटो; बेचल्ती वा कम चल्तीको बाटो; चोरबाटो। २. सोझेरी कतै जाने बाटो; सोझेटो।
पिर्नु- *स.क्रि.* [सं. पीडन] १. नचाहिँदो काम वा कुरा गरेर अर्काका शरीर वा मनमा पिर पार्नु; दुःख दिनु। २. नचाहिँदो वा दिक्कलाग्दो कुरा बारबार गरिरहनु; कचकच गर्नु; टोकस्नु। ३. भूतप्रेत आदिका कारणले गर्दा कुनै घर-जग्गा आदि नफाप्नु; पिरपिराउ हुनु।
पिर₁- *ना.* डन्डीबियोका खेल खेल्दै जाँदा अवस्थानुसार भनिने सातको सङ्ख्या; सिट्ठो।
पिर₂- *ना.* सल्लाको पात; पिरल; पिरौल; सल्लेपिर; सल्लेबिर।
पिर₃- *ना.* [फा.] १. पुजारी। २. साधुसमाज वा मठका अधिष्ठाता; मठाधीश; महन्त (खास गरी गोरखपन्थमा)। ३. मुसलमानहरूका सिद्ध महात्मा; मुसलमानहरूका धर्मगुरु।
पिर₄- *ना.* [सं. पीडा]१. कुनै हानिनोक्सानी हुँदा वा अप्ठ्यारो परिस्थिति आइपर्दा हुने मानसिक ताप; चिन्ता। २. डन्डीबियो आदिका खेलमा बाजी हार्नेलाई जित्नेले लाउने एक किसिमको दण्ड; पिर।
पिरपिर- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिर्+अ. (द्वि.)] १. लुगा आदि अलिअलि गरेर च्यातिँदाको झैँ ध्वनि उत्पन्न गरेर। २. पिरो स्वाद उत्पन्न गरी। *वि.* ३. त्यस्तो ध्वनि वा स्वाद उत्पन्न गर्ने; पिरपिरे। ४. पिरपिर च्यातिने; कमजोर। *ना.* ५. त्यस्तो ध्वनि वा स्वाद।
पिरपिराइ- *ना.* पिरपिर गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पिरपिराइनु- *अ.क्रि.* पिरपिराउने होइनु।
पिरपिराउ- *ना.* १. लोकविश्वासअनुसार भूत, प्रेत आदि लाग्नाले वा

अभिचारीसम्बन्धी कर्मबाट शारीरिक वा मानसिक रूपमा कष्ट हुने क्रिया; फाप नहुने स्थिति; अफाप; बिगार। २. अरू कसैबाट हुने वा दिइने धेरै कुराको दुःखकष्ट; परपीडा।

पिरपिराउनु- *अ.क्रि.* पिरपिर शब्द वा स्वाद उत्पन्न हुनु।

पिरपिराहट- *ना.* पिरपिराउने वा पिरपिर गर्ने क्रियाप्रक्रिया।

पिरपिरे- *ना.* १. सनईजस्तो गरेर बज्ने एक प्रकारको बाजा। *वि.* २. पिरपिर स्वाद पैदा गर्ने। ३. पिरपिरको ध्वनि वा आवाज निकाल्ने।

पिरमर्का- *ना.* १. कुनै सामाजिक, प्राकृतिक आदि कारणबाट वा कसैद्वारा भएको हानिनोक्सानी। २. आपत्-विपत्। ३. सङ्कट।

पिरल- *ना.* [पिरौल] सल्लाको पात; पिरौल; सल्लेपिर; सल्लेबिर।

पिरलाइ- *ना.* [√ पिरोल (+आइ)] पिरोलाइ।

पिरलाइनु- *क.क्रि.* पिरोलाइनु।

पिरलाउनु- *प्रे.क्रि.* पिरोलाउनु।

पिरलाहट- *ना.* पिरोलाहट।

पिरलाहा- *वि.* पिरोलाहा।

पिरलो- *ना.* [प्रा. पीडाअरा] सं.< पीडाकर] १. कुनै हानि- नोक्सानी हुँदा वा अप्ठ्यारो परिस्थिति आइपर्दा हुने मानसिक ताप; पिर। २. झिँजोलाग्दो काम; पिरोल्ने काम। ३. टोकसो।

पिरल्याइँ- *ना.* पिरल्ने चाला; पिरलोपन; पिरोल्याइँ।

पिरा- *ना.* [सं. पीठिका] काठको फल्याकबाट बनाइएको, विशेष गरेर भात खाँदा बस्ने, बाटुलो वा चारपाटे आसन; पिर्का; पिरुका।

पिराइ- *ना.* [√ पिर् (+आइ)] १. पिर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [पिराउ+आइ] २. पिराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पिराइनु- *क.क्रि.* पिर्न लाइनु।

पिराउनु- *स.क्रि.* १. पिर्ने काम गर्नु; दुःख-कष्ट दिनु; सताउनु; सास्ती दिनु। *प्रे.क्रि.* २. पिर्ने तुल्याउनु; पिर्न लाउनु।

पिराहट- *ना.* पिराइ।

पिराहा- *वि.* १. जन्मलग्नमा अरूलाई दुःख दिने ग्रह परेको; अर्कालाई दुःख दिने; दुःखदायी। २. नसहने; नफाप्ने; अफाप। ३. पिर्ने स्वभावको; पिरोल्ने।

पिराही- *वि.* पिराहा स्वभावकी (आइमाई)।

पिरिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिरिक्+क] लुगाफाटा च्यातिने र भाँडाकुँडा चर्कने वा फुट्ने गरी; पिर्र।

पिरिङ्गो- *ना.* साना भालाकारका पात हुने, सेतो फुल्ने र लाम्चो किसिमको फल फल्ने, आयुर्वेदमा ठन्डा गर्ने र पेटको रोग निको पार्ने भनिएको एक प्रकारको बुटी।

पिरिनु- *अ.क्रि.* [पिर्+इ+नु] १. पिर वा चिन्ता लिइनु। *क.क्रि.* २. पिराइमा परिनु; दुःख दिइनु।

पिरिया- *ना.* [पिरो+इया] लामा पात, मसिना सेता वा राता फूल र किम्बुका जस्तो आकारको तर रातो पर्पऱ्याउने सानो फल फल्ने प्रायः सिमसारमा हुने एक जातको झार; पिर्रे।

पिरीपिरी- *क्रि.वि.* [पिर्+ई (द्वि.)] छिटछिटो पिरिपिर हुने गरी।

पिरुका- *ना.* [सं. पीठिका] पिरा; पिर्का।

पिरे- *ना.* [अ.मू. पिर्+ए] कुनै-कुनै ठाउँमा खाइने एक जातको भ्यागुतो; पाहा; ब्याङ।

पिरो- *ना.* [सं. पीडक] १. खुर्सानी, मरिच आदि खाँदा पाइने स्वाद; छ रसमध्ये एक रस; कटुरस। २. पोल्ने र एक प्रकारको उत्तेजना पैदा गर्ने गुण भएको वस्तु (खुर्सानी, मरिच आदि)। *वि.* ३. त्यस्तै स्वाद भएको।

पिरो न पिरो- *वि.* औधी पिरो; अबिजालो।

पिरोपिरो- *वि.* धेरै पिरो नभएको; अलि-अलि पिरो; थोरै पिरो; रमरम पिरो।

पिरोल्नु- *स.क्रि.* [पिरलो+नु] १. कुनै वस्तु बारबार मागेर वा कुनै कामकुरो बारबार गरेर अर्कालाई पिर पार्नु; पिरलोमा पार्नु। २. कुनै कामकुरो बारबार गरेर अर्कालाई कष्ट दिनु; दुःख दिनु। ३. टोकस्नु; कचकच गर्नु। ४. पोल्नु; डढाउनु।

पिरोलाइ- *ना.* पीडा दिने वा पिरल्ने क्रियाप्रक्रिया।

पिरोलाइनु- *क.क्रि.* पिरोलाउने पारिनु।

पिरोलाउनु- *प्रे.क्रि.* पिरोल्न लाउनु।

पिरोलाहट- *ना.* पिरोलाइ।

पिरोलाहा- *वि.* १. पिरोलिरहने; पिराहा। २. जन्मेका समयको ग्रहगतिअनुसार पिर्ने ग्रह भएको; पिर्ने स्वभावको; पिराहा।

पिरोलो- *ना.* [पिरलो] हे. पिरलो।

पिरोल्याइँ- *ना.* पिरोलो पार्ने काम वा चाल; पिरोल्ने पन।

पिरौल- *ना.* सल्लाको पात; सल्लीपिर।

पिर्का- *ना.* [सं. पीठिका] १. गोरुगाडीको चालक बस्ने ठाउँमा पर्ने गरी राखिएको च्याप्टो काठ; पिढिया। २. पिरुका; पिरा।

पिर्जा- *ना.* [भिर+(भो. ब.) जा (=चरो)] शरीर रातो, पखेटा कालो, सारौँभन्दा अलि सानो, भिरमा बस्ने र बस्दाखेरि पुच्छर र पखेटा उफार्ने, एक्लै वा जोडी भएर हिँड्ने एक खालको चरो।

पिर्ती- *ना.* [सं. प्रीति] प्रीति; पिरती।

पिर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिर्+रे १. लुगा आदि च्यात्दा वा च्यातिँदा पिरिक्क वा पिर्र आवाज निक्लने गरी। २. कमजोर लुगा आदि एकाएक च्यातिने किसिमले। ३. सिठी वा पिपिरी बाजा बजे झैँ आवाज निकालेर। ४. पिरपिर ध्वनिका साथमा। सात. पिरिर्र।

पिर्रे- *ना.* धानका जस्ता लामा पात हुने, झन्डै दुई मिटर अग्लो, आयुर्वेदमा त्यसको तेल हैजा र भित्र जलन हुने रोगलाई हित गर्ने भनिएको, सिमसारमा पाइने घाँस वा झार; पिरिया। मधेसतिर 'कतरा' भनिने झार।

पिर्लिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिर्लिक्+क] १. रिसाउँदा, मूर्च्छा पर्दा वा मर्दा आँखा पल्टाएर; पर्लक्क। *वि.* २.डरलाग्दो किसिमसित पल्टिएको (आँखा)। *ना.* ३. क्रुद्ध दृष्टि; डरलाग्दो हेराइ।

पिर्लिक्किनु- *अ.क्रि.* आँखा पिर्लिक्क हुनु; डरलाग्दो किसिमले आँखा पल्टिनु।

पिर्लिक्क्याइ/पिर्लिक्क्याहट- *ना.* आँखा पिर्लिक्क हुने क्रिया वा प्रक्रिया।

पिलन्धरे- *वि.* [पिर+धर] १. रोग आदिले गर्दा चाउरिएको; दुब्लो; कृश; कमजोर। २. सानातिना कुरामा रुन थाल्ने; रुन्चे; पितुर्के।

पिलन्धऱ्याइँ- *ना.* पिलन्धरेपन।

पिलपिल- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिल्+अ (द्वि.)] १. सानोतिनो कुरामा पनि रोइरहने किसिमले। २. आँखाबाट बर्र आँसु झारेर। ३. मधुरोसँग बलेर; धिपधिप। *ना.* ४. आँसुझराइ। ५. बत्तीको मन्द बलाइ।

पिलपिलाइ- *ना.* पिलपिल गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पिलपिलाइनु- *अ.क्रि.* पिलपिल गर्ने होइनु।

पिलपिलाउँदो- *वि.* पिलपिले।

पिलपिलाउनु- *अ.क्रि.* पिलपिल गर्ने हुनु।

पिलपिलिनु- *अ.क्रि.* पिलपिलाइनु।

पिलपिले- *वि.* पिलपिल गर्ने; पिलपिलाउँदो; पिलपिलाहा।

पिलपिल्याइ- *ना.* पिलपिलाइ।

पिलपिल्याहा- *वि.* १. पिलपिले; रुन्चे। २. मन्द (आलोक)।

पिला- *ना.* विवाहका समयमा छोरीलाई दाइजोका साथ दिइने पेटारोजस्तो भाँडो।

पिलाइ- *ना.* [√ पिलाउ (+आइ)] १. दुध, पानी आदि तरल पदार्थ पियाउने क्रिया वा प्रक्रिया; पियाइ। २. गोली सुलाउने क्रियाप्रक्रिया; सुलाइ।

पिलाइनु- *क.क्रि.* १. पानी आदि पियाइनु। २. गोलीले हानिनु।

पिलाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. पानी आदि पियाउनु वा पिउन लाउनु। २. गोलीले हान्न लाउनु।

पिलाहट- *ना.* गोलीको प्रहार।

पिलास- *ना.* [अङ्. प्लास्] १. पेचकस। २. निम्न कोटिको मखमल।

पिलिनु- *अ.क्रि.* [पिलो+इ+नु] १. आघात परेको, चोट लागेको वा नीलडाम परेको ठाउँको रगत भित्रभित्रै बिग्रिएर घाउ उत्पन्न हुने स्थितिमा पुग्नु। २. घाउखटिरामा पिप आदि जमेर पाक्ने लक्षण देखिनु।

पिलिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिलिक्+क] १. आगो, बत्ती आदि एक्कासि बलेर। २. सानोतिनो कुरामा झट्ट आँसु चुहाएर।

पिलिक्याइ- *ना.* पिलिक्क बल्ने, आँसु झार्ने वा आँखा पल्टाउने क्रियाप्रक्रिया।

पिलिक्याइनु- *क.क्रि.* पल्टाइनु; पिलिक्क पारिनु।

पिलिक्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पिलिक्क पार्नु वा पार्न लाउनु।

पिलीपिली- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिल्+ई (द्वि.)] पिलपिल भइरहेर।

पिले- *वि.* [पिलो+ए] पिलो (खटिरो) आएको (व्यक्ति)।

पिलेट- *ना.* [अङ्. प्लेट] हे. प्लेट।

पिलो- *ना.* [सं. पीडके मासु धेरै भएको ठाउँमा आउने एक किसिमको खटिरो; फिलामा आउने खटिरो; ठुलो जातको पिप्सो।

पिल्याइ- *ना.* [√ पिल्याउ (+आइ)] पिलिने वा पिल्याउने क्रिया-प्रक्रिया।

पिल्याइनु- *क.क्रि.* पिल्याउने वा पिलिने पारिनु।

पिल्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* [सं. प्रेरण] १. ज्यामिर, निबुवा आदि फलहरू रस निकाल्नाका लागि मल्नु; गिलो पार्नु; गिल्याउनु। २. घाउ-खटिरा आदिलाई कुनै उपायद्वारा पिलिने तुल्याउनु। ३. गोली आदि मिलाउन लगाउनु।

पिल्याहट- *ना.* पिल्याइ।

पिल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. पिल्+ल] १. सानोतिनो कुरामा आँसु झारेर। २. मधुरो किसिमले बलेर।

पिल्लपिल्ल- *क्रि.वि.* १. सानोतिनो कुरामा बारबार आँसु झारिरहेर। २. आगो, बत्ती आदि पिलपिल किसिमले बलिरहेर।

पिल्लिनु- *अ.क्रि.* [पिलो+इ+नु] १. घाउ, खटिरा आदि पिलिनु। २. निबुवा, कागती आदि रस निस्कने गरी निचोरिनु।

पिल्सिनु- *अ.क्रि.* [सं. √ प्लुष्=डढ्नु] १. (हरिया मकै आदि) आगाको रापले सेकिएर भित्रभित्रै पाक्नु। २. कुनै वस्तु अलि- अलि डढ्नु। ३. मानसिक चिन्ताले गर्दा भित्रभित्रै दुःखी हुनु; पिरोलिनु; चिन्तित हुनु।

पिल्स्याइ- *ना.* पिल्सिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पिल्स्याइनु- *क.क्रि.* आगोमा सेकाएर भित्रभित्रै पाक्ने बनाइनु।

पिल्स्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* त्यसरी सेकाएर पाक्ने पार्नु वा पार्न लाउनु।

पिल्स्याहट- *ना.* पिल्स्याइ।

पिवाँचा- *ना.* [नेवा.] गजाले रेटेर बजाइने एक प्रकारको छालाले मढेको तारबाजा। (यो दुई प्रकारको हुन्छ- चारतारे र दुईतारे)।

पिवा- *ना.* [भो. ब.] १. तुङ्वा खानेले जाँडको ढुङ्ग्रामा गाडेर चुस्ने दुवैतिर प्वाल परेको बाँसको सोते। २. भँडारे।

पिवाङ- *ना.* [सेर्पा.] पिवाँचा जस्तै एक प्रकारको बाजा।

पिशाच- *ना.* [सं.] १. देवताबाट जन्मेका मठ्याहा जातिका दश भेदमध्ये एक; देवताका ठिमाहा जातिमध्ये एक; निम्नकोटिको र बीभत्स कर्म गर्ने हीन देवयोनि; भूत-प्रेत आदि। २. दुष्ट मानिस। *वि.* ३. दुष्ट; नीच।

पिशाच भाषा- *ना.* पैशाची भाषा।

पिशाचिका- *ना.* १. पिशाचयोनिकी स्त्री; पिशाच नारी। २. जटामसीको एक भेद।

पिशाची- *ना.* पिशाच योनिकी स्त्री; स्त्री पिशाच।

पिशुन- *ना.* [सं.] १. अर्काको चुक्ली लाउने व्यक्ति; छुल्याइँ गर्ने व्यक्ति; छुल्याहा मानिस। *वि.* २. चुक्ली लाउने; छुल्याहा; नीच; क्षुद्र।

पिष्ट- *वि.* [सं.] १. पिँधिएको; पिँधेर चूर्ण पारिएको। *ना.* २. पिँधिएको वस्तु; पिठो।

पिष्टपेषण- *ना.* १. एकपल्ट पिँधिसकेको वस्तुलाई फेरि पिँध्ने काम। २. गरिसकिएको वा भनिसकिएको काम वा कुरालाई फेरि दोहोऱ्याउने काम; पुष्टि; पुष्टिप्रदान; स्पष्टीकरण।

पिस्नु- *स.क्रि.* [सं. पेषण] १. हे. पिँध्नु; पिन्नु। २. तास, गन्जिफा आदि फेट्नु र बाँड्नु।

पिस₁- *ना.* [अङ्.] १. कुनै हास्यव्यङ्ग्यको सानो अंश। २. कुनै छोटो रोचक प्रसङ्ग। ३. कपडा आदिको टुक्रो। ४. शान्ति।

पिस₂- *ना.* [सं. √ पिष्] तास, गन्जिफा आदि फेटेर बाँड्ने काम।

पिसाइ- *ना.* [√ पिस् (+आइ)] १. पिस्ने काम (तास आदि)। २. पिँध्ने क्रिया वा प्रक्रिया; पिँधाइ; पिनाइ।

पिसाइनु- *क.क्रि.* पिस्न वा पिँध्न लाइनु।

पिसाउनी- *ना.* पिसाएको वा पिँधाएको ज्याला; पिसानी।

पिसाउनु- *प्रे.क्रि.* पिस्न वा पिँध्न लगाउनु।

पिसाच- *ना.* [सं. पिशाच] पिशाच; पिचास।
पिसानी- *ना.* [√ पिसाउ+आनी] १. घट्ट, कल आदिमा मकै आदि पिँधाउँदा दिइने ज्याला; पिसाउनी। २. पिसाउने वा पिँधाउने कार्य।
पिसानी दस्तुर- *ना.* पिँधाएको ज्याला।
पिसाप- *ना.* [फा. पेशाब] खाएको तरल पदार्थ पेटमा पुगी पचेर प्राणीहरूका जननेन्द्रियबाट निस्कने तरल पदार्थ; पिसाब; मूत्र; मुत; लघुशङ्का।
पिसापखाना- *ना.* पिसाब गर्न बनाइएको ठाउँ; पिसाबघर।
पिसाब- *ना.* [फा. पेशाब] पिसाप; मूत्र; मुत।
पिसाबखाना- *ना.* पिसाप गर्ने घर वा खण्ड।
पिसाबघर- *ना.* पिसापखाना।
पिसिनु- *क.क्रि.* [√ पिस्+इ+नु] १. पिस्ने काम गरिनु; पिसाइमा पारिनु। *अ.क्रि.* २. पिसाइमा पर्नु।
पिसोल्नु- *स.क्रि.* अलि-अलि डढाउनु; पिल्स्याउनु।
पिसोलपासोल- *ना.* बाहिर-बाहिर अलि-अलि पिसोल्ने वा डढाउने काम।
पिसोलाइ- *ना.* पिसोल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पिसोलाइनु- *क.क्रि.* पिसोल्ने पारिनु।
पिसोलिनु- *क.क्रि.* पिसोल्ने काम गरिनु; पिसोलाइ पुग्नु।
पिस्ता- *ना.* [फा. पिस्त] हे. पेस्ता।
पिस्तोल/पिस्तौल- *ना.* [अङ्. पिस्टल] सानो, च्याप्टो तथा एक हातले चलाइने बन्दुकका जातिको हतियार; तमन्चा।
पीँ- *ना.* [अ.मू.] १. सनई आदि बाजा बजाउँदा आउने आवाज; सनई आदि बाजा बज्ने किसिम। २. साना बालकहरू रुँदा आउने आवाज; साना बालकहरू रुने किसिम। *क्रि.वि.* ३. त्यसरी बज्ने वा रुने गरी।
पीँध- *ना.* हे. पिँध।
पीक- *ना.* हे. पिक३।
पीकदान/दानी- *ना.* हे. पिकदानी।
पीङ- *ना.* हे. पिङ।
पीध्रा- *ना.* हे. पिध्रा।
पीठ- *ना.* [सं.] १. हाटबजार लागेको ठाउँ। २. हाटबजार; बजार। ३. तीर्थस्थल। ४. राजसिंहासन।[स.]पृष्ठ=पिठिउँ/ पछि] ५. गर्दनदेखि चाकसम्मको अङ्ग; पिठिउँ; आङ। ६. काठ, ढुङ्गा आदिको आसन; पिरा; पिर्का। ७. विद्यार्थीहरूले पढ्ने ठाउँ। ८. देवताको मूर्तिलाई अडेसाका लागि दिइने कुनै वस्तु।
पीठक- *ना.* बस्ने आसन (चौकी, चकटी, पिर्का इ.)।
पीठ मर्द- *ना.* १. संस्कृत साहित्यशास्त्रअनुसार आफ्ना कुराका चातुर्यले नायिकाको मानभङ्ग गर्न जान्ने नायकको मित्र। २. नटीलाई नाच सिकाउने उस्ताद। ३. लामो प्रासङ्गिक कथाको नायक; पताकाको नायक; मुख्य नायकभन्दा गुणमा केही कम भएको उपनायक।
पीठस्थविर- *ना.* विश्वविद्यालय, विद्यापीठ, गुरुकुल आदि संस्थाको छात्रसम्बन्धी विवरण तथा अन्य कागतपत्र राख्ने र तिनीहरूको शिक्षादीक्षाको राम्रो प्रबन्ध गर्ने प्रमुख (वृद्ध) पदाधिकारी; कुलसचिव; रजिष्ट्रार।
पीठाध्यक्ष- *ना.* राजाका आसनहरूको बन्दोबस्त गर्ने व्यक्ति।
पीठासीन- *वि.* १. अध्यक्षको आसनमा बसेको; पीठमा बसेको (व्यक्ति)। २. गद्दीमा बसेको (व्यक्ति)।
पीठिका- *ना.* [सं.] १. पिरा; पिर्का। २. कथा आदिका पुस्तकहरूको परिच्छेद; अध्याय (पूर्वपीठिका, उत्तरपीठिका इ.)। ३. देवमूर्ति वा कुनै खम्बाको आधार।
पीठो- *ना.* हे. पिठो।
पीडक- *वि.* [सं.] १. अरूलाई वा स्वयम्लाई कष्ट पुऱ्याउने वा दुःख दिने; पीडा पुऱ्याउने। *ना.* २. पीडा दिने व्यक्ति। *प.स.* ३. धेरैजसो अरू शब्दका पछाडि आउने र 'पीडा दिने' भन्ने अर्थ बुझाउने प्रत्ययधर्मी शब्द (जस्तै- आत्मपीडक, परपीडक इ.)।
पीडन- *ना.* [सं.] १. पीडा वा दुःख दिने क्रिया वा काम; सताउने क्रिया वा काम; पिरोलाइ। २. अन्याय; अत्याचार। ३. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई थिच्ने काम; पेल्ने काम। ४. अँठ्याउने काम।
पीडा- *ना.* [सं.] १. शरीरमा चोटपटक लाग्दा वा अन्य कुनै कारणले शारीरिक कष्ट हुँदा वा मानसिक आघात पर्दा सचेत व्यक्तिका मनमा हुने दुःखको अनुभूति; शारीरिक वा मानसिक दुःखको अनुभव; वेदना; व्यथा; तकलिफ; कष्ट। २. रोग; व्याधि। ३. बाधा; अडकाउ।
पीडाकर/जनक- *वि.* शारीरिक वा मानसिक दुःख दिने; पीडा दिने; कष्टप्रद।
पीडाल्पक- *वि.* दुःख कम गराउने (औषधीविशेषः सिडेटिन, पेनकिलर आदि)।
पीडित- *वि.* १. दुःख दिइएको वा दुःख पाएको; सताइएको। २. दबाइएको; थिचिएको। ३. सिकिस्त पारिएको।
पीढी- *ना.* हे. पिँढी।
पीत- *वि.* [सं.] १. पहेँलो। २. पिइएको; पान गरिएको। *ना.* ३. पहेँलो रङ।
पीतकण- *ना.* वनस्पतिमा हुने पहेँलो रञ्जक वस्तु।
पीतचन्दन- *ना.* १. चन्दनका रूपमा प्रयोग गरिने पहेँलो किसिमको श्रीखण्ड। २. चन्दनका रूपमा लगाइने माटो; गोपीचन्दन; रामतिलक।
पीतमणि- *ना.* हे. पुष्पराज।
पीतमूली- *ना.* पदमचाल्नु (बुटी)।
पीतल- *ना.* [सं.] हे. पित्तल।
पीतलीय- *वि.* पित्तलको; पित्तलको जस्तो; पहेँलो।
पीतले- *वि.* हे. पित्तले।
पीताम्बर- *ना.* [सं.] १. पूजापाठ आदि गर्दा लगाइने रेसम वा पाटको धोती। २. पहेँलो वस्त्र। ३. पहेँलो वस्त्र धारण गर्ने विष्णु। ४. पहेँलो फुल्ने एक प्रकारको फूल। *वि.* ५. पहेँलो वस्त्र लगाउने वा पहेँलो वस्त्र भएको।
पीन- *वि.* [सं.] १. मोटो जिउ भएको; मोटो; स्थूल; स्थूलकाय। २. पुष्ट। ३. ठुलो; विशाल; भीम।
पीप- *ना.* हे. पिप।

पीपल- *ना.* हे. पिपल।
पीपलु- *ना.* हे. पिपलु।
पीयूष- *ना.* [सं.] १. सुधा; अमृत। २. बिहाएको सात दिनभित्रको गाईको दुध; सात दिनभित्रको लैनु गाईको बिगौते दुध।
पीर- *ना.* हे. पिर।
पीरो- *ना.* हे. पिरो।
पीलु- *ना.* [सं.] साधारणतः पात, फल, फूल ओखरका जस्तै हुने विशेष प्रकारको ओखर; दाँते ओखर।
पीवर- *वि.* [सं.] पीन; मोटो; विशालकाय; बडेमाको।
पुँ१- *वि.बो.* [अ.मू.] शङ्ख वा त्यस्तै किसिमले फुकेर बज्ने बाजा बजाउँदा शब्द आउने किसिम।
पुँ२- *ना.* [बा. बो.] १. पानी आदि पेय पदार्थलाई वा पिउने क्रियालाई बुझाउने शब्द। २. बालबोलीमा पानी खाने क्रिया। ३. पानी आदि पेय पदार्थ।
पुँगीफल- *ना.* [सं. पूगीफल] सुपारी; सुपाडी।
पुँजी- *ना.* [हि. पूँजी] १. कुनै व्यक्ति वा संस्थाको जीवननिर्वाहको आवश्यकताबाट जोगिएको धन; जीवन धान्नका लागि खर्च गरेर उब्रिएको धन; सञ्चित धन; बचत धन। २. उद्योग, व्यापार आदि कुनै व्यवसायमा लगानी गरिएको निरन्तर मुनाफा दिइरहने मूल धन; व्यापार, उद्योग आदिको साउँ। ३. रुपियाँपैसा, सुनचाँदी; नगद; सम्पत्ति। ४. धन।
पुँजीगत- *वि.* १. पुँजीका रूपमा परिणत भएको; धनका रूपमा बदलिएको। २. पुँजीसम्बन्धी।
पुँजीगत व्यय- *ना.* पछि प्रतिफलका रूपमा लाभ दिने रेल, नहर, बिजुली, कलकारखानाजस्ता व्यवसायको निर्माणमा गरिने खर्च; उन्नति वा धनोपार्जनका लागि तत्काल गरिने व्यय।
पुँजीपति- *ना.* १. कुनै उद्योग, व्यवसाय आदिमा नाफा कमाउने उद्देश्यले प्रशस्त धनको लगानी गर्ने व्यक्ति; उद्योगपति। २. पर्याप्त पुँजी भएको व्यक्ति; धनी व्यक्ति। *वि.* ३. धनी।
पुँजी परिचालन- *ना.* उचित वा लाभप्रद किसिमले गरिएको पुँजीको परिचालन; कुशलतापूर्वक गरिएको सम्पत्तिको विनियोजन।
पुँजी लगानी- *ना.* पुँजीलाई उद्योग, व्यवसाय आदिमा लगाउने काम; पुँजीको विनियोजन।
पुँजीवाद- *ना.* कार्लमार्क्स र उनका अनुयायीका मतअनुसार उत्पादनका प्रमुख साधन तथा उत्पादित वस्तुहरूको वितरणमा पुँजीपतिको व्यक्तिगत स्वामित्व भएको आर्थिक व्यवस्था; उत्पादनमा भूमि, श्रम आदिका अपेक्षा पुँजीकै सर्वोपरि भूमिका मान्ने आर्थिक व्यवस्था।
पुँजीवादी- *वि.* पुँजीवादमा विश्वास गर्ने; पुँजीवादको समर्थक।
पुँडे- *वि.* [पुँडो+ए] सबै आङ एक रङको र निधारदेखि थुतुनोसम्म अर्को रङको; पुँडो भएको (गाईबस्तु)।
पुँडो- *ना.* [सं. पुण्ड्र] गाईबस्तु आदिको जम्मैजसो जिउ एक रङको भई निधारदेखि थुतुनोसम्मको अघिल्लो भागमा मात्र भएको सेतो वा अरू रङको टाटो।
पुँडो/पुँढो- *ना. यो.* [सं. परट] १. उता; त्यता; पर। (उदा.- घरपुँडो एउटा रुख छ)। *क्रि.वि.* २. परतिर; टाढा (उदा.- धेरै पुँडो नजाऊ, नजिकै बस)।
पुँपुँ- *ना.* [अ.मू. पुँ (द्वि.)] बालबोलीमा मोटरलाई बुझाउने शब्द; मोटर।
पुंकेशर- *ना.* [सं.] फूलको परागमा पुरुषप्रधान तत्त्व भएको रज; पुष्पपरागमा हुने पुंस्त्वप्रधान रज।
पुंरत्न- *ना.* [सं.] पुरुषरत्न; श्रेष्ठ वा उत्तम पुरुष।
पुंलिङ्ग- *ना.* [सं.] १. पुरुषको पुंसत्वको चिह्न; पुरुषको जननेन्द्रिय। २. व्याकरणमा भाले वा पुरुष जातिलाई बुझाउने तत्त्व ।
पुंश्चिहन- *ना.* [सं.] १. पुरुषको चिह्न। २. पुरुषको जननेन्द्रिय।
पुंसत्व- *ना.* [सं.] १. पुरुषत्व; मर्दपना। २. वीरता; बहादुरी; पुरुषार्थ; पराक्रम।
पुंसवत्- *वि.* [सं.] १. पुरुष वा भालेजस्तो। २. वीर; पराक्रमी; आँटी।
पुंसवन- *ना.* [सं.] गर्भाधानदेखि लिएर मृत्युपर्यन्त गरिने द्विजातिका षोडश संस्कारमध्ये गर्भधारण भएको तेस्रो महिनामा गरिने एक संस्कार; गर्भवती स्त्रीले छोरो पाओस् भनी गरिने संस्कार; षोडश संस्कारमध्ये द्वितीय संस्कार।
पुंस्त्व- *ना.* [सं.] १. पुरुषको भाव; पुरुषत्व। २. पुरुषको स्त्रीसमागम र सन्तानोत्पत्ति गर्न सक्ने शक्ति। ३. पुरुषको गुण, स्वभाव वा विशेषता।
पुइँ/पुइँक्- *ना.* [अ.मू.] अपानवायु चल्दाको मसिनो ध्वनि।
पुइँक्क- *क्रि.वि.* अपानवायु चल्दा तिखो मसिनो आवाज आउने गरी।
पुइँक्याइ- *ना.* पुइँक्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पुइँक्याइनु- *क.क्रि.* पुइँक्याउने काम गरिनु।
पुइँक्याउनु- *स.क्रि.* पुइँक्क आवाज आउने गरी अपानवायु छोड्नु।
पुकपाक- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. पिटपाट गरेर; कुटकाट गरेर। *ना.* २. पिटपाट; कुटकाट।
पुकपुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुक्+अ (द्वि.)] १. कसैलाई मुड्की वा सानो डल्लाले हलुका किसिमले बारबार हान्ने गरी। *ना.* २. त्यस्तो किसिमको हनाइ।
पुकपुकती/पुकपुकी- *क्रि.वि.* अझै पुकपुक हुने गरी।
पुकपुक्याइ- *ना.* पुकपुक्याउने किसिम वा क्रिया; पुकपुक गराइ।
पुकपुक्याइनु- *क.क्रि.* पुकपुक हिर्काइनु।
पुकपुक्याउनु- *स.क्रि.* पुकपुक आवाज आउने गरी कसैलाई हिर्काउनु; पाटपिट पार्नु; पिट्नु।
पुकपुक्याहट- *ना.* पुकपुक्याइ।
पुकार्नु- *स.क्रि.* [पुकार+नु] १. कसैलाई नाउँ काढेर वा सम्बोधन गरेर टाढाबाट बोलाउनु; हाँक पार्नु। २. कुनै आपत्‌विपत् आइपर्दा सुरक्षा वा सहायताका लागि कसैलाई बोलाउनु; गुहार्नु। ३. बिन्तीभाउ गर्नु; प्रार्थना गर्नु। ४. फिराद गर्नु।
पुकार/पुकारा- *ना.* १. कसैको नाउँ लिएर नाउँ लिएको व्यक्तिले सुन्ने गरी टाढाबाट बोलाउने काम। २. आपत्‌विपत् आइपर्दा सुरक्षा वा सहायताका लागि कसैलाई गुहार्ने काम। ३. बिन्तीभाउ; प्रार्थना; अनुनयविनय। ४. फिराद; उजुर।
पुकाराइ- *ना.* [√ पुकार् (+आइ)] पुकार्ने क्रियाप्रक्रिया; पुकारा गराइ।

पुकारिनु- *क.क्रि.* १. बोलाइनु; डाकिनु। २. पुकारा गरिनु।
पुकुपुकु- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुक्+उ (द्वि.)] पुकपुक; पुकपुकती; पुकपुकी।
पुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुक्+क] १. कसैलाई मुड्की वा सानो डल्ला आदिले हान्दा एकै चोटि हलुका किसिमले लाग्ने गरी। २. फुल्ने वा सुन्निने किसिमले। (उदा.- हावा भरिएपछि भकुन्डो पुक्क फुल्छ।)। *वि.* ३. फुलेको; सुन्निएको। ४. मोटाएको; मोटो। (उदा.- उसका पुक्क गाला देखेर सबै मोहित हुन्छन्)।
पुक्कपुक्क- *क्रि.वि.* १. एकपछि फेरि अर्कोपल्ट पुक्क प्रहार गरेर। २. पुक्क फुलिरहेर।
पुक्किनु- *क.क्रि.* १. मुड्की वा सानो डल्ला आदिले हलुका चालमा पिटिनु; पुक्क पिटाइ खाइनु। *अ.क्रि.* २. पुक्क मोटाउनु।
पुक्क्याइ- *ना.* पुक्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
पुक्क्याइनु- *क.क्रि.* १. पुक्क हानिनु। २. पुकुपुकु खाइनु; खप्प्याइनु।
पुक्क्याउनु- *स.क्रि.* १. पुक्क हान्नु; पुकपुक्याउनु। २. पुकुपुकु खानु; खप्प्याउनु।
पुक्क्याहट- *ना.* पुक्क्याइ।
पुक्खल/पुक्खलो- *वि.* [सं. पुष्कल] १. मिठोसँग बोल्ने वा कुरा गर्न जान्ने; कुरा गर्न सिपालु; मिजासिलो। २. बाठो; चतुर।
पुग्नु- *अ.क्रि.* [सं. प्रापक+नु] १. एक ठाउँबाट प्रस्थान गरी अर्को ठाउँमा प्रस्तुत हुनु; कुनै ठाउँबाट हिँडी लक्षित स्थानमा उपस्थित हुनु। २. पठाइएको ठाउँमा पठाइएको कुरा दाखिल हुनु; पहुँच्नु। ३. कुनै कामका निम्ति मालमत्ता वा वस्तुको परिमाण पर्याप्त हुनु। ४. एक अवस्थाबाट अर्को अवस्थामा परिवर्तित हुनु। ५. इच्छा गरेको कुरा पूर्ण हुनु; चिताएको कुरा प्राप्त हुनु। ६. कसैको दाँजो वा बराबरमा आउनु; कसैको बराबर बन्नु। ७. सम्पन्न हुनु।
पुगनपुग- *वि.* १. पुग्छ- पुग्छजस्तो; भन्डै पुगेको; अलिकतिले मात्र नपुगेको; पुगेस- पुगेस। २. धेरथोर।
पुगाइ- *ना.* पुग्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पुगाइनु- *क.क्रि.* पुग्ने पारिनु; पुऱ्याइनु।
पुगाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पुग्ने पार्नु वा पार्न लगाउनु; पुऱ्याउनु।
पुगिनु- *अ.क्रि.* कहीँ पुगेको होइनु।
पुगीसरी- *ना.* धनसम्पत्ति, सुखसुबिस्ता, साधन आदिको पर्याप्तता; छेलोखेलो; समृद्धि।
पुगेसपुगेस- *वि.* १. नाममात्रले पुग्ने वा पुग्यो भन्न मात्र सुहाउने; पर्याप्त मात्रामा नपुगेको; अल्प मात्रामा मात्र पुगेको वा पुग्ने। *ना.* २. नपुग्ला कि भन्ने भय।
पुङ- *ना.* [फुङो] १. जाँड, रक्सी आदि राख्ने काठ, बाँस, माटो आदिको ढुङ्ग्रो; पुङवाङ; पुङमाङ। २. ठेकी, ढुङ्ग्रो, भाँडो आदिको मुख। ३. प्राणी वा भाँडा आदिको सिरानतिरको भाग।
पुङ न पुच्छर- *टु.* १. सिरानदेखि पुछारसम्म केही न केहीको स्थिति। २. कुनै उक्ति वा कथनको निरर्थकता; फेदटुप्पो केही नहुनाको अवस्था।
पुङमाङ- *ना.* १. मुख र पिँध खुला भएको ढुङ्ग्रोजस्तो भाँडो; दुवैपट्टि खुला भएको ढुङ्ग्रो। *वि.* २. बेकामको; रद्दी; बेकम्मा। ३. मूर्ख; हुस्सु; पुङवाङ।
पुङमाङे- *वि.* सिद्धान्त नभएको र बेकामे (मानिस); पुङमाङ।
पुङ्गव- *ना.* [सं.] १. कुनै जाति, वर्ग वा समुदायलाई बुझाउने शब्दका पछिल्तिर लागी त्यस जाति, वर्ग वा समुदायमा श्रेष्ठ भन्ने अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तो- नरपुङ्गव, ऋषिपुङ्गव, वीरपुङ्गव इ.)। २. कुनै जाति, वर्ग वा समुदायमा श्रेष्ठ व्यक्ति।
पुच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुच्+च] १. मुख खोकल्दा ओठले पानी फालेर; कुलकुल गरी थुकेर। २. प्रेम जनाउँदा दुवै ओठ चोसे पारेर; म्वाइँ खाएको जस्तो आवाज निकालेर।
पुच्छ- *ना.* [सं.] पुच्छर।
पुच्छकपि- *ना.* १. अफ्रिकामा पाइने एक प्रकारको पुच्छ्रेवानर। २. कुनै पनि पुच्छ्रेबाँदर।
पुच्छकपि अनुगण- *ना.* कपि वा श्वकपि र त्यस्तै प्रकारका वानरको सामूहिक नाम।
पुच्छर- *ना.* [सं. पुच्छ] १. पशु, पक्षी वा किराहरूका शरीरको पछिल्लो भागबाट निस्केको लामो अवयव; कुनै वस्तुको पछिल्लो भाग; पुच्छ। *वि.* २. अर्काको पछि लाग्ने; पछौटे।
पुच्छ्रे- *वि.* [पुच्छर+ए] १. पुच्छर भएको; पुच्छर हुने। २. कुनै कागतको पुछारमा गरिने वा लगाइने (हस्ताक्षर वा छाप)। ३. पुछारको; खुरे (पुच्छ्रे टिपोट : खुरे टिपोट)। *ना.* ४. गोठालो। ५. अनुचर।
पुच्छ्रे टिपोट- *ना.* पाद-टिप्पणी; खुरे टिपोट।
पुच्छ्रे तारो- *ना.* रातमा कहिलेकाहीँ आकाशमा देखिने, पछिल्तिर लामो धुवाँको मुस्लो वा ज्वालाजस्तो हुने तारो; उल्का; धूमकेतु। (यो देखिनु अनिष्टकारी मानिन्छ)।
पुच्छ्रे भाग- *ना.* गाई-भैँसी आदि चौपाया बिक्री गर्दा गोठालो लाग्ने केटाकेटी वा गोठालोलाई दिइने मोहररुपियाँको दस्तुर।
पुच्छ्रे सही- *ना.* कुनै कागजको पुछारमा गरिने हस्ताक्षर वा लगाइने छाप।
पुच्छ्र्यौली- *ना.* कुनै ग्रन्थ वा रचना आदिको पछिल्लो अंश; परिशिष्ट; अवशेष।
पुछ्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रोञ्छन] ३. शारीरिक अङ्ग वा कुनै वस्तुमा लागेको मयल वा दाग हटाउनु; मेट्नु; सफा गर्नु।
पुछ- *ना.* १. कुनै कुरा सोध्ने काम; सोधपुछ; पुछ्नी। २. खबर। ३. वास्ता।
पुछताछ- *ना.* कुनै कुरा सोधपुछ गर्ने काम; सोधखोज।
पुछनपाछन- *ना.* पुछपाछ गर्ने काम; पुछपाछ।
पुछ्नी- *ना.* १. कुनै कुरा सोधपुछ गर्ने काम; सोध्ने काम; प्रश्न; सोधनी। २. पुछाइ; सफाइ।
पुछपाछ- *ना.* शारीरिक अङ्ग वा कुनै वस्तुलाई सफा पार्ने काम; चिसो कपडा, कागत आदि दलेर कुनै वस्तुलाई सफा गर्ने काम।
पुछाइ- *ना.* पुछ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पुछाइनु- *क.क्रि.* पुछ्न लाइनु; मेटाइनु।
पुछाउनी- *ना.* १. कसैको कुनै हानिनोक्सानी हुँदा आँसु पुछाउन वा सन्तुष्ट गराउनका निम्ति दिइने वस्तु; पुछौनी। २. पुछ्ने वा मेट्ने

साधन। ३. प्रश्न गरेबापत दिनुपर्ने दस्तुर; उत्तरशुल्क।
पुछ्याउनु- *प्रे.क्रि.* पुछ्न वा मेट्न लगाउनु।
पुछ्यार- *ना.* [पुच्छर] १. कुनै स्थान, वस्तु वा कुराकानी आदिको सबभन्दा पछिल्लो भाग; पछाडिको अंश; अन्तिम भाग। २. अन्तिम स्थान; आखिरी ठाउँ। ३. पहाड, वृक्ष आदिको फेदी।
पुछ्यारी- *ना.* [पुछ्+आरी] १. कुरा सोधपुछ गर्ने काम; सोध्ने काम; प्रश्न। २. कुनै कुराका सम्बन्धमा चासो राख्ने काम; वास्ता; प्रयोजन; खोजी; पुछनी।
पुछिनु- *क.क्रि.* [पुछ्+इ+नु] १. पुछ्ने काम गरिनु। २. सोधिनु। *अ.क्रि.* ३. मेटिनु; सफा हुनु।
पुछुवा- *ना.* [पुछ्+उवा] १. कुनै वस्तु पुछी सफा गर्ने वा पुछ्ने साधन; रुमाल। *वि.* २. पुछ्ने; पुछेर साफ गर्ने (व्यक्ति वा साधन)।
पुछौनी- *ना.* हे. पुछ्याउनी।
पुज्नु- *स.क्रि.* [सं. पूजन] १. देव-देवी, पितृ आदिलाई जल, फूल, अक्षता, नैवेद्य आदि चढाउनु; श्रद्धा-भक्तिपूर्वक पूजा गर्नु; अर्चना गर्नु। २. मान्य वा आदरणीय जनको मान गर्नु; सत्कार गर्नु; आदर गर्नु।
पुजाइ- *ना.* पुज्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पुजाइनु- *क.क्रि.* पुज्न लाइनु; पूजा गर्न लाइनु।
पुजाउनु- *प्रे.क्रि.* पूजा गर्न लाउनु; पूजा गराउनु।
पुजारी- *ना.* १. देवताको पूजाआजा गर्ने व्यक्ति। २. जागिर वा देवस्वको आम्दानी खाएर जीवनयापनका निम्ति देवताको पूजा गर्ने व्यक्ति।
पुजिनु- *क.क्रि.* पुज्ने काम गरिनु; पूजा गरिनु।
पुञ्ज- *ना.* [सं.] वस्तुहरूको समूह; थुप्रो; रास।
पुञ्जित- *वि.* रास लागेको; थुप्रिएको; सम्मिलित।
पुञ्जी- *ना.* १. पुञ्ज। २. पुँजी।
पुञ्जीभूत- *वि.* थुप्रिएको; पुञ्ज बनेको।
पुट१- *ना.* [सं.] १. एउटा कुरालाई महत्त्व वा पुष्टि दिने अर्को भिन्न कुरो। २. कथन आदिको पुष्टि वा सहारा।
पुट२- *ना.* [सं.] १. आयुर्वेदिक प्रक्रियाअनुसार रसादि औषधी भस्म गर्ने माटाको कचौरा वा हाँडीजस्तो भाँडो। २. त्यस्तो भाँडामा राखी औषधी भस्म गराउने काम। ३. कटौरा वा दुनाका आकारको भाँडो। ४. दुनु। ५. अँजुली। ६. कोसा। ७. दाप। ८. खोल।
पुटपाक- *ना.* १. औषधीलाई जामुनु, बर आदिका पातले बेरी गिलो माटोले पोतेर डल्लो पारी डढाएर भस्म पार्ने प्रक्रिया। २. माटाको सानो पालाभित्र औषधी राखी माथिबाट पालैले छोपी दुइटा पालाको जोर्नीमा माटो पोती बन्द गरेर पोल्ने क्रिया। ३. त्यस्तो प्रक्रियाबाट तयार पारिएको औषधी।
पुटपुट- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुट्+अ (द्वि.)] १. पुट्ट भाँचिरहने गरी। २. पुट्ट मोटाइरहने गरी।
पुटपुटती- *क्रि.वि.* पुटपुट; पुटुपुटु।
पुटपुटाइ- *ना.* पुट्ट भाँचिरहने वा फुलिरहने क्रियाप्रक्रिया।
पुटपुटाउँदो- *वि.* पुट्ट भाँचिइरहने वा फुलिरहने।
पुटिका- *ना.* [सं.] १. औषधी आदिको पुरिया। २. सानो पोको। ३. पुटुक्क परेको कुनै गाँठो। ४. जन्मोत्सवमा बाँधिने त्यस्तो ग्रन्थि।
पुटित- *वि.* [सं.] १. दुवै तर्फबाट बन्द गरिएको। २. पुटपाक गरिएको। ३. अघि र पछि कुनै मन्त्र पढेर आदिदेखि अन्तसम्म पाठ गरिएको (चण्डी आदि)।
पुटिन- *ना.* [अङ्. पुटिङ] खापामा ऐना अड्याउन वा प्वालहरू टाल्नाका निम्ति सिकर्मीहरूले प्रयोग गर्ने लेदो मसला; पुल्टिन।
पुटी- *ना.* [सं.] १. सानो दुनु। २. पुडिया।
पुटु- *ना.* [सं. पट] पुस्तक बाँध्ने बासाको फित्ता वा तुनु।
पुटुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुटुक्+क] १. सानोतिनो वस्तु एकै चोटि भाँचिने गरी। २. रोटी, गाला आदि फुल्ने वा उक्सने गरी; पुट्ट; भुक्क, फुक्क। ३. सानो र राम्रो हुने किसिमले।
पुटुपुटु- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुट्+उ (द्वि.)] १. मिठो बोलीमा केटाकेटीले नधकाईकन बोलेर। २. पुटपुटती।
पुट्ट- *क्रि.वि.* हे. पुटुक्क।
पुट्टो- *ना.* हे. पुट्ठा।
पुट्ठा- *ना.* १. चाकदेखि मास्तिरको दुई खण्डमा विभाजित मांसल भाग; फिलो; पुट्ठो। २. तिघ्राको मांसल भाग। ३. नितम्ब।
पुट्ठे- *वि.* [पुट्ठा+ए] १. पुट्ठावाल। २. पुष्ट; मोटो।
पुट्ठे हाड- *ना.* पुट्ठाको हाड; टुइँके हाड।
पुठ- *ना.* [सं. पुट] १. गाह्रोसाङ्ग्रो पर्दा आडभर दिने काम; आड; भरोसा; पुठ। २. कुनै काममा प्रवृत्त हुन वा गर्न दिइने प्रेरणा।
पुठिया- *ना.* एक प्रकारको माछो; पोथी माछो; कत्ले माछो; पोठिया।
पुठो- *ना.* [सं. पुष्ट] फुस्रो रङको डाँठ हुने एक जातको गुलियो उखु।
पुडिया- *ना.* [सं. पुटिका] भित्रपट्टि औषधी वा अरू कुनै वस्तु राखी बाहिरबाट बेह्रिएको कागतको सानो पोको; पुरिया।
पुड्का- *वि.* [सं. पुटक] पुड्को।
पुड्कापुड्की- *ना.* १. होचो कद भएका मानिसहरूको समूह; पुड्काहरूको समूह। २. पुड्का र पुड्की।
पुड्किनु- *अ.क्रि.* १. पुड्को हुनु। २. पुड्को होइनु।
पुड्के- *वि.* धेरै नबढेको; होचो कदको; बाउन्ने।
पुड्को- *वि.* [सं. पुटक] १. उमेरअनुसार नबढेको; होचो कदको; उचाइ नभएको; बाउन्ने; बामपुड्के। २. डल्ले; गर्चो।
पुड्क्याइँ- *ना.* पुड्को हुनाको भाव वा अवस्था; पुड्कोपन।
पुण्े- *वि.* [सं. पुण्ड्र+ए] हे. पुँडे।
पुणे उखु- *ना.* फुस्रो रङको डाँठ हुने एक जातको मोटो, गुलियो उखु; पुणे।
पुण्ड/पुण्ड्र- *ना.* [सं.] चन्दन वा विभूतिको तिलक; टिको।
पुण्डरीक- *ना.* [सं.] १. सेतो कमल; कमल। २. तिलक।
पुण्डरीकाक्ष- *वि.* १. कमलको फूलका पत्रजस्ता आँखा हुने। *ना.* २. विष्णु।
पुण्ड्र- *ना.* हे. पुण्ड।
पुण्य- *ना.* [सं.] १. धार्मिक विश्वासअनुसार असल काम वा परोपकारबाट प्राप्त हुने शुभ फल। २. धार्मिक दृष्टिबाट शुभ फल दिने काम; धर्मकार्य। ३. यस लोकमा पनि राम्रो सम्भिने र

परलोकमा पनि शुभ फल दिने काम। *वि.* ४. पवित्र; शुद्ध। ५. शुभ; असल।
पुण्यकर्म- *ना.* पुण्य प्राप्त हुने काम; धर्म हुने काम।
पुण्यकाल- *ना.* १. दानपुण्यादि धार्मिक कार्य र अन्य पवित्र कार्य गर्ने समय। २. प्रातःकाल।
पुण्यकीर्ति- *ना.* १. पछिकाले सम्फँदा वा गाउँदा पुण्य प्राप्त हुने कीर्ति। २. पुण्य दिन सक्ने कीर्ति भएको श्रेष्ठ पुरुष (राम, कृष्ण, बुद्ध आदि)। *वि.* ३. पुण्य हुने कीर्ति भएको।
पुण्यक्षेत्र- *ना.* पवित्र मानिएको स्थान; पुण्य प्राप्त हुने स्थान; धार्मिक दृष्टिले उत्तम मानिएको स्थान; तीर्थस्थल।
पुण्यतिथि- *ना.* दानपुण्यादि धार्मिक कार्य र अन्य पवित्र कार्य गर्ने दिन; धार्मिक दृष्टिले शुभ कार्य गर्ने दिन।
पुण्यदिन- *ना.* पुण्यतिथि।
पुण्यफल- *ना.* पुण्य गर्नेले पाउने राम्रो फल वा परिणाम।
पुण्यभूमि- *ना.* पुण्यक्षेत्र।
पुण्ययोग- *ना.* पूर्वजन्ममा गरिएको पुण्यको फल; पूर्वजन्मका शुभकर्मको प्रभाव।
पुण्यलोक- *ना.* पुण्यबाट प्राप्त हुने लोक; स्वर्ग, वैकुण्ठ आदि लोक।
पुण्यशिला- *ना.* पूजा गर्न लायकको पवित्र ढुङ्गो।
पुण्यशील- *वि.* पुण्य गर्ने स्वभावको।
पुण्यशीला- *वि.* पुण्य गर्ने स्वभावकी।
पुण्यश्लोक- *वि.* १. पुण्य कीर्ति भएको; पवित्र चरित्र वा आचरण भएको (व्यक्ति)। *ना.* २. युधिष्ठिर, नल वा विष्णु।
पुण्यसलिला- *वि.* १. पवित्र जल भएकी; जलमा स्नान गर्दा पुण्य प्राप्त हुने (नदी)। *ना.* २. गङ्गा।
पुण्यस्थान- *ना.* देवस्थल; तीर्थस्थल।
पुण्यात्मा- *वि.* पवित्र वा शुद्ध मन भएको; चोखो मन भएको; धर्ममा मन दिने; धर्मात्मा।
पुण्यार्थ- *वि.* [सं.] १. पुण्य चिताएर गरिएको। *ना.* २. पुण्यका हेतुले गरिएको कार्य; धर्मार्थ।
पुण्यार्थ निधि- *ना.* पुण्यकार्यका लागि छुट्ट्याइएको वा जम्मा गरिएको सम्पत्ति; पवित्र वा धार्मिक कार्यका निम्ति सञ्चित धनराशि।
पुण्योदय- *ना.* [सं.] पुण्यको कारणले गर्दा जीवनमा हुने राम्रो स्थितिको उदय।
पुतपुत- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुत्+अ (द्वि.)] १. कुनै वस्तुमा आगो लाग्दा आरम्भमा सानो धुवाँको मुस्लो निस्के झैँ निस्कने किसिमले; कुनै वस्तु राम्ररी बल्न नसकी अलिअलि धुवाँ आउने गरी बले झैँ भएर। *ना.* २. त्यसरी धुवाँ छुट्ने अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।
पुतपुताइ- *ना.* पुतपुताउने किसिम, क्रिया वा भाव।
पुतपुताइनु- *अ.क्रि.* पुतपुत धुवाँ छोड्ने वा धुवाँ छोडेर बल्ने तुल्याइनु।
पुतपुताउनु- *अ.क्रि.* पुतपुत धुवाँ छाडेर बल्नु।
पुतपुताहट- *ना.* पुतपुताइ।
पुतपुतिनु- *अ.क्रि.* पुतपुताउनु।
पुतपुती- *क्रि.वि.* अझै पुतपुत हुने गरी।
पुतपुते- *वि.* पुतपुत धुवाँ आउने; पुतपुत धुवाँ छोडेर बल्ने।
पुतपुत्याइ/पुतपुत्याहट- *ना.* पुतपुतिने भाव स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।
पुतला- *ना.* [सं. पुतल] १. घाँस, पराल, कुश आदिबाट बनेको मनुष्यको आकृति। २. पञ्चकमा मर्नेका साथमा वा विदेशमा मर्ने व्यक्तिका प्रतीकका रूपमा दाह गरिने कुश आदिबाट बनेको मनुष्याकृति। ३. विरोधका निम्ति कपडा आदिबाट तयार गरिएको कसैको व्यङ्ग्य-चित्र; कार्टुन। ४. आत्मा। ५. जीवतत्त्व; प्राणतत्त्व; पुत्लो।
पुतली- *ना.* [सं. पुत्तली] १. अनेक किसिमका र रङका हुने, शरीरको मूल भाग भन्दा पखेटा ठुला हुने, उड्ने र फूलहरूमा बस्दै रसपान गर्दै गर्ने किराहरूको जाति। २. धानमा लाग्ने सेतो जातको किरो। ३. काठ, धातु, कपडा आदिबाट बनाइएको, मनुष्य आदिका आकारको खेलौना। ४. आँखाका बिचमा हुने कालो भाग; नानी। ५. डाँठसहित धानका बालाको विभिन्न आकारमा बनाइएको झुप्पो। ६. पुतली फूल।
पुतली कट- *ना.* पुतलीको आकार झैँ पारेर काटिएको जुँघा।
पुतली झ्याल- *ना.* चुलीगारोमा राखिने झ्याल; बुट्टेझ्याल; आँखीझ्याल।
पुतली फूल- *ना.* १. उड्ने पुतलीका पखेटा जस्तै छिरबिरे रङ्गका पात हुने फूल। २. विभिन्न रङका फूल फुल्ने एक जातको फूल; बर्खेफूल।
पुतली बिहा/बिहे- *ना.* १. उमेर नपुगेका केटाकेटीको पुतलीको बिहे गरे झैँ गरिने बिहे। २. पुतलीको बिहे गरेर खेल्ने बाल्यक्रीडा।
पुतली बुट्टा- *ना.* पुतली जस्तै देखिने पारेर बनाइएको बुट्टा।
पुतवार- *ना.* हे. पुतुवार।
पुता- *ना.* [सं. पुत्र] छोरो; पुतो; पुत्र (उदा.- बुढेसकालको पुता यता न उता -उखान)।
पुतारी- *ना.* [पुता+री] स्वास्नी।
पुती- *ना.* स्त्रीको जननेन्द्रिय; पुती; भग; योनि।
पुतु/पुतुरो- *ना.* [पुती+उ/उरो] स्त्रीको जननेन्द्रिय; भग; योनि।
पुतुवार- *ना.* [पोतदार] १. नेवारहरूमा डुइयाँसरहको एक जातिलाई पृथ्वीनारायण शाहद्वारा नुवाकोटयुद्धमा दिइएको उपाधि। २. नेवार-जातिको एक वर्ग; डुइयाँसरहको एक जाति।
पुतो१- *ना.* [सं. पुत्र] पुत्र; छोरो; पूत।
पुतो२- *ना.* [सं. पुत्रक] रोप्नका लागि तयार पारिएको धानको बिरुवा; बिउ; गावा।
पुतौरो- *ना.* [पुती+औरो] स्त्रीको जननेन्द्रियका लागि प्रयोग गरिने शब्द।
पुत्को१- *ना.* [सं. पत्रकिट्ट] सानो जातको एक किसिमको माहुरी; कठचौरी; भिँगौरी।
पुत्को२- *ना.* [अ.मू. पुत+को] धुवाँ आदिको सानो मुस्लो।
पुत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुत्+त] एकै बाजि पुतपुत हुने गरी; त्यसरी धुवाँको मुस्लो उठेर।
पुत्तलिका- *ना.* [सं.] १. पुतली। २. मनुष्य आदिका आकारमा

बनाइएको केटाकेटीको खेलौना; खेल्ने पुतली।

पुत्ताइ- *ना.* [√ पुत्ताउ (+आइ)] पुत्त धुवाँको मुस्लो उठ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

पुत्ताइनु- *अ.क्रि.* पुत्त मुस्लो उठ्ने होइनु।

पुत्ताउनु- *अ.क्रि.* [पुत्त+आउ+नु] पुत्त मुस्लो उठ्ने हुनु।

पुत्ताहट- *ना.* पुत्ताइ।

पुत्तिका- *ना.* [सं.] १. रङ-बिरङका पखेटा हुने धानमा लाग्ने एक जातको किरो। २. धानमा लाग्ने सेतो किरो। ३. एक जातको माहुरी।

पुत्ले छोरो- *ना.* मित-मितेनीको छोरो।

पुत्ले छोरी- *ना.* मित-मितेनीकी छोरी।

पुत्याहा- *ना.* [पुतो+याहा] सन्तान चाहिनेहरूले भाकलअनुसार सन्तान पैदा भएपछि दिने पूजा; बलि।

पुत्याहा भाकल- *ना.* सन्तानको कामना राखेर गरिने भाकल।

पुत्याहा भाग- *ना.* पुत्याहा भाकल गर्नेले पुत्याहाका लागि छुट्ट्याएको भाग।

पुत्र- *ना.* [सं.] छोरो।

पुत्रक- *ना.* १. छोरो। २. सानो छोरो। ३. धर्मपुत्र।

पुत्रवधू- *ना.* आफ्ना छोराकी पत्नी; बुहारी।

पुत्रवती- *वि.* छोरो भएकी (स्त्री); छोरोवाली (स्त्री)।

पुत्रवान्- *वि.* छोरो भएको; छोरोवाला (पुरुष)।

पुत्रार्थी- *वि.* पुत्रप्राप्तिको इच्छा गर्ने; छोरो पाउने चाहना भएको; छोरो पाउन इच्छुक; पुत्रेच्छुक (पुरुष)।

पुत्रिका- *वि.* [सं.] १. छोरी। २. सानी छोरी। ३. छोरीका रूपमा पालिएकी बालिका; धर्मपुत्री।

पुत्रिका पुत्र- *ना.* छोरीतिरको नाति।

पुत्रिणी- *वि.* [सं.] छोरो भएकी; पुत्रवती।

पुत्री- *ना.* [सं.] १. छोरी। २. दुर्गा।

पुत्रेष्टि- *ना.* [सं.] पुत्रप्राप्तिका लागि शास्त्रले बताएको विधिअनुसार गरिने यज्ञयागादि।

पुत्ला- *ना.* [पुतली+आ] १. जुत्ताको कुर्कुच्चामा पर्ने सिलाइको जोर्नीलाई छोपिराख्ने छालाको टुक्रा; पुतली। २. पुत्लो।

पुत्ले- *वि.* [पुत्लो+ए] निधारमा पुत्लो भएको; तारे; चाँदे।

पुत्ले पाङ्ग्रे- *वि.* टाटेपाङ्ग्रे।

पुत्लो$_1$- *ना.* [सं. पुत्तल] १. कुनै मानिसमाथि मारण, मोहन, उच्चाटन आदि तान्त्रिक विधिको प्रयोग गर्न धामी, झाँक्री वा बोक्सी आदिले प्रयोगार्थ लिएको कसैको जिउको लुगा, रौँ आदि। २. लुगाफाटाको टुक्रो; चिल्थो। ३. पुत्ला।

पुत्लो$_2$- *ना.* [सं. पुत्तल] १. सेतो, ज्यादै नरम प्वाँख हुने, भकारीमा राखेको धानमा लाग्ने, उड्ने सानो जातको किरो। २. घोइरे पुतली; घोत्ले पुतली (तुल. अङ्. मोथ)।

पुत्लो$_3$- *ना.* [सं. पत्र+ल] केराको बोटको टुसो वा गुभो।

पुत्लो$_4$- *ना.* [सं. पुत्तल] १. आत्मा। २. प्राण; प्राणतत्त्व । ३. जीवतत्त्व ; सत्त्व ।

पुदिना- *ना.* [फा. पोदीना >पुदीना] बाबरी झारको जस्तो पात हुने, वनस्पतिविज्ञानका दृष्टिले बाबरीकै जातको, साधारण, हरिया, बास्ना आउने पात हुने, सानासाना फूल फुल्ने एवम् अचार आदि खाइने एक प्रकारको झार; बाबरीझार।

पुदिनाझार- *ना.* १. पुदिना। २. सिलामका जस्ता पात हुने एक थरी झार।

पुनः- *क्रि.वि.* [सं.] अर्को पटक; फेरि।

पुनः परीक्षण- *ना.* १. कुनै परीक्षकले एकपल्ट जाँचिसकेको उत्तरपुस्तिकालाई ठिकसँग जाँचिएको छ-छैन भनी पुनः अर्को परीक्षकले जाँच्ने काम; सम्परीक्षण। २. आफूले दिएको जाँचको प्राप्ताङ्क सन्तोषप्रद नलागी नियमानुसार निवेदन दिएमा सम्बन्धित उत्तरपुस्तिकालाई फेरि जँचाउने काम। ३. एकपल्ट परीक्षण भइसकेको कुराको फेरि परीक्षण गराउने काम।

पुनःपरीक्षा- *ना.* कुनै परीक्षामा सम्मिलित कुनै विद्यार्थी त्यस परीक्षामा असफल भएमा त्यसै परीक्षालाई नियमानुसार फेरि दिन पाउने व्यवस्था।

पुनःप्रवेश- *ना.* कुनै शिक्षण-संस्थामा पढिरहेको छात्रको नाम कारणवश एकपल्ट काटियो भने फेरि नाम लेख्ने काम।

पुनःप्रवेश शुल्क- *ना.* १. शिक्षण-संस्था वा अन्य सङ्घ-संस्थाको सदस्य भएका व्यक्तिको सदस्यताको अवधि नियमानुसार समाप्त भएपछि फेरि सदस्य बन्नका लागि लाग्ने शुल्क। २. शिक्षण-संस्थामा पढिरहेको छात्रको नाम कारणवश काटिएपछि फेरि नाम लेखाउनका लागि लाग्ने शुल्क।

पुनर्- *क्रि.वि.* [सं.] फेरि; पुनः (केही सघोष ध्वनिका साथ सन्धि हुँदाको 'पुनः' को रूप जस्तै- पुनर्विचार, पुनर्निर्माण इ.)।

पुनरधिनियम- *ना.* पुनर्विधायन।

पुनरपि- *क्रि.वि.* फेरि पनि; फेरि।

पुनरवलोकन- *ना.* एकपल्ट सर्वोच्च अदालतबाट निर्णय भई जितहार भइसकेको मुद्दामामिलामा हार्नेले चित्त नबुझी मुद्दा फेरि दोहोऱ्याउनका लागि प्रधान न्यायाधीशसमक्ष निवेदन दिएमा सो निवेदनका आधारमा उक्त मुद्दा फेरि हेरिने वा दोहोरिने कानुनी प्रक्रिया; रिटउपर गरिने कार्बाही; पुनरावलोकन।

पुनरस्त्रीकरण- *ना.* १. सेनालाई नयाँनयाँ आधुनिक शस्त्रास्त्रले सुसज्जित गर्ने काम। २. शस्त्रास्त्रविहीन पारिएको कुनै देशको सेनालाई फेरि शस्त्रास्त्रले युक्त पार्ने काम। ३. शस्त्रास्त्रको भण्डारलाई फेरि बढाउने काम।

पुनरागमन- *ना.* १. एकपल्ट गइसकेको व्यक्ति वा वस्तु फेरि आउने काम; फर्केर फेरि आउने काम। २. फेरि जन्म लिने काम; पुनर्जन्म।

पुनरारोपण- *ना.* १. काटिएर वा भाँचिएर छुट्टिएका वा कुनै कारणले काम नलाग्ने भएका अङ्गलाई फाली अर्काको अङ्ग जोडेर पहिलेको जस्तै पार्ने क्रिया। २. एकपल्ट फाँडिएर खुइलिएको ठाउँमा फेरि बोटबिरुवा लगाउने कार्य।

पुनरालोकन- *ना.* पुनरवलोकन।

पुनरावर्तक- *वि.* १. एकपल्ट गइसकेको कुरालाई फेरि फर्काउने। २. फेरिफेरि फर्कने।

पुनरावर्तन- *ना.* पुनरागमन।
पुनरावर्ती- *वि.* एकपल्ट गएर फेरि फर्कने; फेरि-फेरि आउने।
पुनरावलोकन- *ना.* हे. पुनरवलोकन।
पुनरावृत्त- *वि.* फेरि आवृत्ति गरिएको; पुनः दोहोऱ्याइएको।
पुनरावृत्ति- *ना.* १. एकपल्ट भइसकेको कुरा फेरि दोहोरिने वा गरिसकेको कुरालाई फेरि दोहोऱ्याउने काम। २. नयाँ आवृत्ति।
पुनरावेदक- *ना.* [सं.] पुनरावेदन दिने व्यक्ति।
पुनरावेदन- *ना.* [सं.] तल्लो अदालतबाट निर्णय भई हारजित भइसकेपछि हार्ने पक्षले आफ्नो चित्त नबुझेका कुराको जिकिरसहित माथिल्लो अड्डामा विचारार्थ पेस गरिने प्रार्थनापत्र; तल्लो अदालतबाट हार्नेले पुनः विचार गरियोस् भनी माथिल्लो अड्डामा दिने निवेदन।
पुनरावेदन पत्र- *ना.* पुनरावेदन।
पुनरीक्षण- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा छुटेको, भुल भएको वा संशोधन गर्नुपर्ने दृष्टिले अड्डाअदालतका कागतपत्र, पुस्तक, लेख, रचना वा आयव्ययको बेहोरा आदि सुरुदेखि नै हेर्ने वा पढ्ने काम; कागतपत्र, पुस्तक, लेख, रचना वा आयव्ययको बेहोरा आदि संशोधन गर्ने काम। २. मुद्दामा गरिएको निर्णय वा फैसला ठिक भएनभएको बुझ्न दोहोऱ्याएर हेर्ने काम।
पुनरीक्षित- *वि.* [सं.] पुनरीक्षण गरिएको; संशोधित।
पुनरीक्षित पाठ- *ना.* पुनरीक्षण गरिएको पाठ; संशोधित पाठ।
पुनरुक्त- *वि.* [सं.] १. एकपल्ट भनिसकिएको कुरा फेरि भनिएको; दोहोऱ्याइएको। २. पुनरावृत्त।
पुनरुक्तवदाभास- *ना.* १. वास्तवमा नभनिएको वा नदोहोरिएका कुराको भनिएको वा दोहोरिएको जस्तो प्रतीति। २. साहित्यमा नभनिएको वा नदोहोरिएको कुरा भनिएको वा दोहोरिएको जस्तो प्रतीत भएको देखाउँदा पर्ने अलङ्कार।
पुनरुक्ति- *ना.* एकपल्ट भनिसकिएको कुराको पुनः कथन; कुनै कुरालाई दोहोऱ्याएर भन्ने काम।
पुनरुत्थान- *ना.* [सं.] १. एकपल्ट तल खसेर फेरि माथि उठ्ने काम। २. एकपल्ट निम्न तहमा झरेर फेरि माथिल्लो तहमा पुग्ने काम। ३. एकपल्ट अवनति भइसकेकाको फेरि उन्नति हुने काम।
पुनरुत्पत्ति- *ना.* [सं.] फेरि उत्पत्ति हुने काम; पुनर्जन्म।
पुनरुत्पन्न- *वि.* [सं.] फेरि उत्पन्न भएको वा पुनः जन्मिएको।
पुनरुत्पादन- *ना.* [सं.] एकपल्ट उत्पादन भएर रोकिएको वस्तुको फेरि उत्पादन-आरम्भ।
पुनरुद्धार- *ना.* [सं.] १. एकपल्ट बनाई वा उद्धार गरिसकिएको वस्तु बिग्रँदा फेरि उद्धार गर्ने काम; जीर्णोद्धार। २. एकपल्ट उद्धार गरेको वस्तु वा व्यक्तिलाई गरिएको नयाँ उद्धार।
पुनर्गठन- *ना.* १. भइरहेको प्रशासनिक व्यवस्थामा छिटो-छरितोपन ल्याउन कर्मचारीहरूको सरुवा, बढुवा वा खोसुवा गरी नयाँ तरिकाले व्यवस्था गर्ने काम; कर्मचारीहरूको नयाँ बन्दोबस्त; पजनी। २. भइरहेको मन्त्रिमण्डल आदिलाई विघटित गरी आवश्यक परिवर्तनका साथ फेरि गठन गर्ने काम। ३. एक पटक विघटित भइसकेको सङ्घ, संस्था, परिषद् आदिको फेरि गठन गर्ने काम।
पुनर्गठित- *वि.* पुनर्गठन भएको।
पुनर्जन्म- *ना.* [सं.] १. एक पटक जन्मेर मरिसकेको प्राणीले फेरि जन्म लिने काम। २. एकपल्ट नाश भएर पुनः भएको उत्पत्ति; पुनरुत्पत्ति।
पुनर्जन्मवाद- *ना.* प्राणीको मृत्युपछि पुनर्जन्म हुन्छ भन्ने कुरामा विश्वास गर्ने मत वा सिद्धान्त; जन्मान्तरमा पनि विश्वास गर्ने सिद्धान्त; जन्मान्तरवाद।
पुनर्जन्मवादी- *वि.* पुनर्जन्मवादमा विश्वास गर्ने; पुनर्जन्मवादलाई मान्ने।
पुनर्जल- *ना.* [सं.] जल आदिको कमी पूरा गर्नका लागि रक्तवाहिनी नलीबाट सुईमार्फत शरीरमा पसाइने जल; सेलाइन।
पुनर्जलीयता- *ना.* शरीरबाट निक्लिएका तरल पदार्थको सन्तुलन राख्न शरीरमा तरल पदार्थ दिने काम; सेलाइन दिने क्रिया।
पुनर्जागरण- *ना.* [सं.] १. साहित्य, संस्कृति, कलाकौशल आदिको पुनरुत्थान। २. त्यस्ता कुराको पुनरुत्थानको समय।
पुनर्जागृत- *वि.* [सं.] फेरि जागेको।
पुनर्जागृति- *ना.* पुनर्जागरण।
पुनर्जीवन- *ना.* [सं.] १. मृतप्रायः प्राणीलाई कुनै उपायले फेरि जीवन दिने काम। २. सामाजिक, आर्थिक आदि दृष्टिले बरबाद भइसकेका व्यक्तिलाई फेरि सपार्ने काम।
पुनर्जीवित- *वि.* फेरि जिउँदो भएको; मरेर बाँचेको; पुनर्जीवनप्राप्त।
पुनर्नव- *वि.* [सं.] फेरि नयाँ भएको; पुनर्नवीन।
पुनर्नवा- *ना.* १. लाम्चा पात हुने, सानासाना डाँठको रङअनुसार तीन किसिमको (रातो डाँठ भए रातो, सेतो डाँठ भए सेतो र निलो डाँठ भए निलो) फूल फुल्ने र तरकारीका रूपमा समेत खाइने एक झार; पिसाब, दिसा, दम, कफ, पेट आदि रोगमा फलामको कमीसम्बन्धी रोगमा र पहेँलो ज्वर, बाथ, नेत्रविकार आदि रोगमा समेत हितकर मानिएको जरा हुने वनस्पतिविशेष। २. फेरिफेरि जन्मने वस्तु; नङ।
पुनर्नवीकरण- *ना.* १. एकपल्ट बिग्रिएको, भत्किएको वा कुनै कारणले मैलो भएको वस्तु वा कुनै मालसामानलाई फेरि नयाँ बनाउने काम। २. म्याद सिद्धिन लागेको वा सिद्धिसकेको सन्धि, सम्झौता आदिलाई फेरि पहिलेको जस्तै रूप वा नयाँ रूप दिने काम। ३. संविधानका कुनै धारा वा ऐननियमका कुनै दफामा तोकेको म्याद सकिएर निष्क्रिय भएपछि फेरि घोषणाद्वारा सक्रिय पार्ने काम। ४. परिस्थितिवश धमिलिएको वा रोकिएको काम-कुरोलाई नयाँ रूप दिने वा फेरि सुरु गर्ने काम। ५. बन्दुक, रेडियो आदिको लाइसेन्सलाई नियमानुसार म्याद थपी फेरि नयाँ रूप दिने काम।
पुनर्नवीन- *वि.* फेरि नयाँ भएको; पुनर्नव।
पुनर्नियुक्त- *वि.* [सं.] फेरि भर्ना भएको; फेरि नियुक्त भएको।
पुनर्नियुक्ति- *ना.* १. कुनै सङ्घ, संस्थामा वा पद वा काममा नियुक्ति पाएको व्यक्तिको नियुक्तिको मिति सकिएपछि उसैलाई फेरि नियुक्त गर्ने काम। २. कुनै पद वा काममा पहिले कसैको नियुक्ति

भएकोमा त्यसै पद वा काममा फेरि उसैलाई वा अरू कसैलाई नियुक्त गर्ने काम।

पुनर्निर्माण- *ना.* [सं.] बिग्रेको, भत्केको कुनै वस्तुलाई फेरि बनाउने काम; एकपल्ट निर्मित कुनै वस्तुको फेरि निर्माण गर्ने काम; फेरि गरिएको निर्माण।

पुनर्निर्मित- *वि.* पुनः निर्माण गरिएको; बिग्रेपछि मर्मत गरिएको।

पुनर्निर्वाचन- *ना.* [सं.] एकपल्ट निर्वाचन भइसकेको ठाउँमा कारणवश फेरि निर्वाचन गर्ने काम।

पुनर्निर्वाचित- *वि.* [सं.] फेरि निर्वाचनमा विजयी भएको; फेरि चुनिएको वा छानिएको।

पुनर्भुक्तान- *ना.* १. एक पटक भुक्तान भइसकेको कुरामा फेरि भुक्तान दिने वा गर्ने काम। *वि.* २. पुनर्भुक्तान गरिएको।

पुनर्भुक्तानी- *ना.* पुनर्भुक्तान।

पुनर्भू- *ना.* [सं.] पहिलेको लोग्ने मरी वा मन नपरी अर्कोसँग फेरि विवाह गर्ने स्त्री; पोइले; ल्याइते।

पुनर्भूपति- *ना.* १. पोइले स्त्रीको पति। २. विधवाको पति।

पुनर्मिलन- *ना.* [सं.] एकपल्ट बिछोड भइसकेकाको फेरिफेरि भेट हुने क्रिया वा काम।

पुनर्मिलन समारोह- *ना.* १. विद्यालय, महाविद्यालय आदिको नयाँ सत्र सुरु भएपछि नयाँपुराना छात्रछात्राहरू भेला भई एकले अर्कोसँग परिचय गर्ने र जलपान आदि आनन्दोत्सव मनाउने कार्यक्रम। २. नाटक आदिमा भाग लिने कलाकारहरू एकत्रित भएर एकअर्कासँग भेट्ने र आनन्दोत्सव मनाउने कार्यक्रम; प्रीति-मिलनको कार्यक्रम।

पुनर्मुद्रण- *ना.* [सं.] १. फेरि मुद्रित गर्ने कार्य; नयाँ छपाइ। २. फेरि टाइप गर्ने कार्य।

पुनर्मुद्रित- *वि.* [सं.] १. एकपल्ट छापिएको पुस्तक, पत्रपत्रिका आदिको खपत भइसकेपछि फेरि छापिएको। २. फेरि दोहोरिएर टाइप गरिएको।

पुनर्मूल्यन- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु वा मुद्रा आदिको मूल्यमा अन्यत्र फेरबदल हुँदा पनि नयाँ मूल्यमै लिइएको अडान।

पुनर्योग- *ना.* [सं.] १. परीक्षामा पाएको अङ्कमा चित्त नबुझी नियमानुसार निवेदन दिएमा पुनः जोड्ने काम। २. दोहोऱ्याएर गरिने जोड।

पुनर्रोपण- *ना.* [सं.] १. एक पटक रोपिएको ठाउँमा फेरि रोप्ने काम। २. एक पटक बिरुवा आदि उखेलेर त्यस ठाउँमा फेरि पनि बिरुवा आदि रोप्ने काम।

पुनर्लेखन- *ना.* [सं.] कुनै पुस्तक, पत्रपत्रिकाका सामग्री आदिलाई मूल सामग्रीका आधारमा प्रकारान्तरबाट लेख्ने काम।

पुनर्लेखन समिति- *ना.* एक पटक लेखिएका त्यस्ता सामग्रीलाई दोहोऱ्याई लेखेर तयार पार्न बनेको समिति।

पुनर्वसु- *ना.* [सं.] अश्विनी आदि सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक; सातौँ नक्षत्र।

पुनर्वास- *ना.* [सं.] कतैबाट लखेटिएर वा देशनिकाला भएर घरबारविहीन भएकाहरूलाई घरजग्गा दिई फेरि बसाउने काम; घरबारविहीन भएकाहरूको बसोबासोको प्रबन्ध मिलाउने काम।

पुनर्वास कार्यक्रम- *ना.* पुनर्वासका निम्ति सरकारी स्रोतबाट अँगालिएको कार्यक्रम।

पुनर्वास योजना- *ना.* पुनर्वास वा बसोबासोको समस्यासमाधानका लागि नयाँ बस्ती बसाउन सरकारी रूपमा तयार पारिएको योजना।

पुनर्विचार- *ना.* [सं.] १. एकपल्टको विचारमा चित्त नबुझी गरिएको अर्को विचार। २. एक पटकको विचार ठिक भए- नभएको जान्न गरिएको अर्को विचार। ३. फेरि देखाइएको करुणा, दया वा सहानुभूति।

पुनर्विचार न्यायाधिकरण- *ना.* विशेष प्रकृतिका मुद्दामामिलाका सम्बन्धमा फेरि विचार गर्न खडा भएको विशेष अदालत।

पुनर्विचार न्यायालय- *ना.* तल्लो तहको अदालतमा निर्णय भइसकेको मुद्दामामिलाका सम्बन्धमा फेरि विचार गर्ने माथिल्लो तहको अदालत; पुनरावेदन सुन्ने अदालत।

पुनर्विधायन- *ना.* [सं.] भइरहेको कुनै विधान, ऐन, कानुन, नियम, अधिनियम आदिको पुनः तर्जुमा गर्ने काम; पुनरधिनियम।

पुनर्विलोकन- *ना.* [सं.] १. तल्लो तहको अदालतले तोकेको दण्ड, जरिवाना वा दिएको कुनै आदेशका सम्बन्धमा माथिल्लो तहको अदालतले फेरि विचार गर्ने काम। २. एक तहले छिनेर तोक लगाइसकेको मामिला अर्को तहले फेरि दोहोऱ्याउने वा उल्टाउने काम। ३. बितिसकेको घटनाका सम्बन्धमा फेरि विचार गर्ने काम।

पुनर्विवाह- *ना.* [सं.] एक पटक विवाह भइसकेका स्त्री वा पुरुषको फेरि विवाह गर्ने काम; एक पटक विवाह भइसकेका स्त्री वा पुरुषको अर्कोपल्ट गरिने विवाह।

पुनर्विवाहित- *वि.* फेरि विवाह भएको।

पुनर्विवाहिता- *वि.* फेरि विवाह भएकी।

पुनर्व्याख्या- *ना.* [सं.] एक पटक एक किसिमको व्याख्या भइसकेका कुराको फेरि व्याख्या; उस्तै वा भिन्न रूपमा दोहोऱ्याउने काम।

पुनर्व्याख्यान- *ना.* फेरि उही विषयमा दिइएको व्याख्यान वा प्रवचन।

पुनश्च- *क्रि.वि.* [सं.] फेरि पनि।

पुनश्चर्वण- *ना.* [सं.] एक पटक निलिसकेको कुरालाई उकेलेर फेरि चपाउने काम; उग्राउने काम; पागुर; उग्राइ।

पुनस- *ना.* [सं. पुनः] १. पूर्वजन्म; धर्म तथा पुराणअनुसार अघिल्लो जुनी। २. पूर्वजन्मका कर्मको फल; प्रारब्ध; भाग्य। (पुनसमा छैन भने केही पाइँदैन भन्ने कतिको धारणा छ तापनि वैज्ञानिक दृष्टिले यसलाई सत्य मानिएको छैन)।

पुनीत- *वि.* [सं.] पवित्र; चोखो; शुद्ध।

पुन्टे- *वि.* [पुन्टो+ए] सानो कदको; देख्दा राम्रो र मायालाग्दो; सानुसानु जिउडालको; पुटुक्क परेको।

पुन्टो- *वि.* [सं. पूलट] पुड्को; भुन्टो।

पुन्तुरो- *ना.* [सं. पूलक+रो] पन्तरो।

पुन्नाग- *ना.* [सं.] १. ससाना बाटुला पात, गुच्छाकार फल र सुगन्धयुक्त फूल हुने एक जातको चाँप। २. सेतो कमल। ३. जाइफल।

पुमोरी- *ना.* [भो. ब.] नेपालको सोलुखुम्बु जिल्लामा पर्ने एउटा

हिमाली पर्वतश्रेणी; पुमोरी हिमाल।

पुर्नु- *स.क्रि.* [सं. पुर्+नु] १. खाल्टो वा गहिरो ठाउँलाई कुनै उपायले भर्नु। २. खाडल वा गहिरो ठाउँलाई माटो आदि हाली उकास्नु। ३. कुनै वस्तु खाल्टोमा हाली माटो आदिले छोप्नु। ४. धनमाल आदि प्रशस्त दिनु; पोस्नु। ५. जनैको धागो सङ्लनु।

पुर- *ना.* [सं.] नगर; सहर; बजार।

पुरतोरण/द्वार- *ना.* नगरमा प्रवेश गर्ने मूल ढोका; सहरको बाहिरी ढोका; सहरको प्रथम प्रवेशद्वार; गोपुर।

पुरनी₁- *ना.* [सं. सुपर्णी] लाम्चा पात, काला गोला फल र राता डाँठ हुने, आयुर्वेदमा रुचिकारक र पथ्य गुण बताइएको एक जातको अङ्गुर वा दाखजातिको लहरो; सुपर्णी; पलाशी; पुरुनी।

पुरनी₂- *ना.* [पुर्+नी] १. लुगामा धागोले भरिने बुट्टा। २. घरको भित्तामा कमेरो, रातो माटो, खोटो आदिले लेखेर बनाइने एक प्रकारको बुट्टा; भित्तिचित्र।

पुरन्दर- *ना.* [सं.] इन्द्र; शचीपति।

पुरपार- *ना.* [पुर (द्वि.)] १. माटो, ढुङ्गा आदिले खाल्टाखुल्टी भर्ने काम; खाल्टाखुल्टी पुर्ने काम। २. कुनै वस्तुलाई जमिनभित्र गाडेर छोपछाप पार्ने काम; गाड्ने काम; गाडगुड; छोपछाप।

पुरवासी- *वि.* [सं.] सहरका निवासी; सहरिया; सदरिया।

पुरश्चरण/पुरश्चर्या- *ना.* [सं.] १. कुनै सिद्धि वा सफलताप्राप्तिका लागि मन्त्रको विधिपूर्वक जप, पाठ आदि गर्ने काम; काम्य फलप्राप्तिका लागि शास्त्रोक्त विधिपूर्वक गरिने मन्त्रको जप, पाठ आदि। २. कुनै मन्त्रसिद्धिका निम्ति गरिने अनुष्ठान।

पुरस्कार- *ना.* [सं.] १. कुनै काम गर्ने व्यक्तिलाई सो काम गरेबापत प्रशंसास्वरूप दिइने इनाम; कुनै कठिन वा प्रशंसनीय काम गर्ने व्यक्तिलाई प्रोत्साहनका निम्ति दिइने पारितोषिक। २. राम्रो काम गर्ने व्यक्तिलाई गरिने आदर वा सम्मान। ३. राम्रो काम गर्ने व्यक्तिलाई सम्मानित गर्न वा उसको सामाजिक प्रतिष्ठा बढाउन दिइने वस्तु।

पुरस्कृत- *वि.* [सं.] कुनै असल, नयाँ, कठिन वा प्रशंसनीय काम गरेबापत पुरस्कार दिइएको; आदर वा सम्मान गरिएको; पुरस्कार पाएको; इनाम पाएको।

पुरस्य- *वि.* [सं. पुरःस्थ] सामुन्ने रहेको; अघिल्तिरको।

पुरस्थापन/पुरस्थापना- *ना.* सभा, बैठक आदिमा कुनै प्रस्ताव वा कार्यक्रम आदिलाई वैधानिक रूपले राख्ने काम; सभा, बैठक आदिमा प्रस्ताव आदि प्रस्तुत गर्ने काम।

पुरस्थापित- *वि.* पुरस्थापना गरिएको।

पुरा₁- *ना.* [प्रा. पुड] पहिले कसैले खाइसकेपछि खाएकै भाँडामा बाँकी रहेको खाना; खाएर उब्रिएको खानेकुरा; कसैको जुठो भइसकेको खाना; अवशिष्ट भोजन; उच्छिष्ट भोजन।

पुरा₂- *क्रि.वि.* [सं.] १. पहिले; प्राचीन समयमा। *वि.* २. अतीतको; प्राचीन; पुरानो। *ना.* ३. पूर्व दिशा।

पुराकथा- *ना.* १. कुनै समूह, जाति वा राष्ट्रविशेषको परम्परागत लोककथा। २. मनोविज्ञानका आधारमा मानव-समाजमा सामूहिक रूपले परम्परादेखि नै अवचेतनमा रहिआएको कुनै ग्रन्थि; मिथक।

पुराकल्प- *ना.* धेरै पहिलेको युग; पुरानो युग; प्राचीन युग।

पुराजीवक- *ना.* भूगर्भशास्त्रअनुसार जीवनको अस्तित्व भएका समयको विभाजन गर्दा सबभन्दा पहिलो खण्ड।

पुराण- *ना.* [सं.] १. सृष्टि, स्थिति, लय आदिका साथै प्राचीन ऋषि, मन्वन्तर, राजवंश आदिका वृत्तान्त र देवी, देवता, तीर्थ आदिका माहात्म्यको समेत वर्णन गरिएका प्रसिद्ध अठार हिन्दु धर्मग्रन्थमध्ये कुनै एक। २. हिन्दु समाजमा परम्परादेखि चलिआएका मनुष्य, देवता, दानव आदिका कथा। ३. सृष्टि र सृष्टिदेखि भएका घटनाको सविस्तार वर्णन। ४. लिच्छविकालीन नेपालमा प्रचलित चाँदीको टक; कार्षापण। *वि.* ५. धेरै समयदेखि चलिआएको; पुरानो; प्राचीन। ६. थोत्रो; जीर्ण।

पुरातत्त्व - *ना.* [सं.] १. प्राचीन समयमा निर्माण भएका वा उपयोग गरिएका ऐतिहासिक तथा महत्त्वपूर्ण वस्तुको अध्ययन गर्ने विद्या; पुराना कला वा संस्कृतिको अनुसन्धान तथा अध्ययनसँग सम्बन्ध राख्ने विद्या। २. प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ ले तोकेअनुसार सय वर्षभन्दा पहिलेका वस्तुको अध्ययन गर्ने विद्या वा शास्त्र।

पुरातत्त्वज्ञ- *ना.* पुरातत्त्व सम्बन्धी कुराको ज्ञान भएको व्यक्ति; पुरातत्त्व सम्बन्धी विशेषज्ञ; पुरातत्त्वविद् व्यक्ति।

पुरातत्त्वविद्- *वि.* पुरातत्त्व सम्बन्धी कुराको ज्ञान भएको; पुरातत्त्व सम्बन्धी कुराको ज्ञाता; पुरातत्त्वज्ञ।

पुरातत्त्वशास्त्र- *ना.* प्राचीन समयका ऐतिहासिक विषयवस्तुको अध्ययन गर्ने शास्त्र; आर्कियोलजी।

पुरातन- *वि.* [सं.] १. आदिकालको; अतीतको; प्राचीन; पुरानो। *ना.* २. विष्णु।

पुरातनपन्थी- *ना.* पुरानो विचारको व्यक्ति; परम्परावादी व्यक्ति।

पुरतात्त्विक- *वि.* [सं.] पुरातत्त्वसम्बन्धी; पुरातत्त्वको।

पुरातात्त्विक वस्तु- *ना.* १. प्राचीन समयका मानवले बनाएको अथवा उपयोग गरेको कुनै पनि चिज। २. 'प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन' ले तोकेअनुसार सय वर्षभन्दा पुरानो कलात्मक वा ऐतिहासिक महत्त्वको चिज।

पुरातात्त्विक सङ्ग्रहालय- *ना.* पुरातात्त्विक वस्तुहरूको सङ्ग्रह गरिएको स्थल वा घर।

पुरानरवानर- *ना.* [सं.] अफ्रिकाको स्टर्क फाउन्टेन नाम गरेको ठाउँमा पाइएको मानवजस्तो नरवानर।

पुरानियाँ- *वि.* [पुरानो+इयाँ] १. धेरै समय पहिलेदेखिको; धेरै पहिलेदेखि चल्दै आएको। २. अनुभवी; जानिफकार।

पुरानु/पुरानो- *वि.* [सं. पुराण] १. धेरै अघिदेखि चलनमा आएको; धेरै दिनदेखि चलनचल्ती भएको। २. धेरै समयअघिको; पहिलेको; प्राचीन। ३. थोत्रो; जीर्ण। ४. अनुभवी; पुरानियाँ। स्त्री. पुरानी।

पुरापात- *ना.* [पुरा+पात] कसैले खाएर छोडिएको तर कसैले खानलाई स्वीकार गरेको जुठो खानेकुरो; पुरा; जुठोपुरो।

पुरापाषाण- *ना.* [सं.] मध्य-पाषाणयुगभन्दा पहिलेको समय; पाषाणयुगको प्रथम चरण।

पुरापुर- वि. १. कुनै कुराको कमी नभएको; सबै कुराले पूर्ण भएको;

भरिभराउ भएको; टनाटन भएको। २. चाहिएजति; यथेष्ट। ३. भएजति सबै; समस्त; समग्र; पूरा। क्रि.वि. ४. पूरै।

पुराभूमध्यसागर- ना. [सं.] भूगर्भशास्त्रअनुसार आजभन्दा सात करोड वर्षपहिलेसम्म हिमाली क्षेत्रमा लहराइरहेको समुद्र।

पुरालेख- *ना.* [सं.] पुराना, महत्त्वपूर्ण प्रामाणिक अभिलेख।

पुरालेखपाल- *ना.* पुराना महत्त्वपूर्ण लेखहरू वा अन्य प्राचीन वस्तुहरूको यथातथ्य विवरण राख्ने अधिकारी; पुराना महत्त्वपूर्ण अभिलेखहरूलाई र अरू पुराना वस्तुहरूलाई पनि सुरक्षित रूपमा राख्ने व्यवस्था गर्ने अधिकारी।

पुराविद्- *वि.* [सं.] १. पुरानो समयमा घटेका घटना वा कुराहरू जान्ने; पुरातत्त्व विषयको ज्ञान भएको। *ना.* २. प्राचीन इतिहासको ज्ञाता। ३. पुरातत्त्व को ज्ञाता; पुरातत्त्वविद्।

पुरावृत्त- *ना.* [सं.] १. पुरानो समयमा घटेबितेका कुरा; प्राचीन कुरा; पुरानो घटना। २. इतिहास। *वि.* ३. पहिले घटेको; पहिले बितेको; पुरानो।

पुरिनु- *अ.क्रि.* [पुर्+इ+नु] १. खाल्टो आदि भरिनु। २. घाउ आदिमा पुनः मासु पलाउनु।

पुरिया- *ना.* [√ पुडिया] औषधी आदि बेरिएको कागतको सानो पोको; पुडिया।

पुरी- *ना.* [सं.] १. नगर। २. भारतको उडिसा प्रान्तमा रहेको (हिन्दुहरूको) प्रसिद्ध तीर्थस्थल; हिन्दुहरूका चार धाममध्ये एक धाम; जगन्नाथ धाम। ३. दशनामी सन्न्यासीहरूको एक सम्प्रदाय। ४. डर, रिस, गन्ध आदि भाव ज्यादै मात्रामा भएको व्यक्ति (रिसको पुरी, डरको पुरी, गन्धपुरी इ.)।

पुरी- *ना.* [सं. पूरिका] राम्ररी मुछेर र बेलेर बाटुलो बनाई तातो घिउमा डुबाएर बनाइएको गहुँको पिठाको रोटी; खरो गरी पकाइएको स्वारी; पुडी; पुरी।

पुरु- *ना.* [सं.] शर्मिष्ठाका गर्भबाट जन्मेका, ययातिका कान्छा छोरा; पुराणप्रसिद्ध चन्द्रवंशी राजा; पौरववंशका प्रवर्तक, कौरव र पाण्डवका पूर्वज।

पुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुरुक्+क] एकै चोटि थर्किंदो ध्वनि निस्कने गरी (पाद्ने क्रममा)।

पुरुखा- *ना.* [सं. पुरुष] पुर्खा; पूर्वज।

पुरुवा१- *वि.* [पुर्+उवा] पुरेको; भरेको; पुरिएको; भरिएको।

पुरुवा२- *ना.* [सं. पुर] कचौरा वा गिलासको काम लिइने गिलासका आकारको माटाको भाँडो; माटाको एक किसिमको गिलास।

पुरुष१- *ना.* [सं.] अङ्गुलको चौरासी गुना बराबरको नाप; चौरासी अमल बराबरको नाप; एक मान्छेको उचाइ बराबरको नाप।

पुरुष२- *ना.* [सं.] १. लोग्नेमान्छे। २. लोग्ने। ३. मानवजाति। ४. भाले जातिको प्राणी। ५. साङ्ख्यशास्त्रका अनुसार प्रकृतिदेखि भिन्न, अपरिणामी कर्ता; आत्मा। ६. विष्णु। ७. जीव। ८. व्याकरणशास्त्रको परिभाषाअनुसार सर्वनामको वा क्रियाको कर्ता भेद। *वि.* ९. भाले; वीर; आँटी।

पुरुष एकल- *ना.* पक्षविपक्षमा एकएक पुरुष खेलाडीले भाग लिएको खेल (ब्याडमिन्टन आदि)।

पुरुषत्व- *ना.* १. पुरुषको भाव; पुरुषमा रहने गुण तथा विशेषता। २. पुरुषार्थ; भालेपन।

पुरुषरत्न- *ना.* रत्न जस्तै सबैले मन पराउने पुरुष।

पुरुषसिंह- *ना.* सिंह जस्तै निर्भीक र पराक्रमी पुरुष; सुरो मान्छे।

पुरुषसूक्त- *ना.* विराट् पुरुषसम्बन्धी चर्चा भएको यजुर्वेदको एक खण्ड वा अनुवाक्।

पुरुषाधम- *ना.* पुरुषहरूमा अधम; नीच पुरुष; क्षुद्र मान्छे; अधम मानिस।

पुरुषायित- *ना.* १. आइमाईद्वारा पुरुषको वेशभूषा धारण गरेर पुरुषको जस्तै आचरण गर्ने काम; रतेली खेल। २. एक प्रकारको रतिबन्ध। *वि.* ३. पुरुषको जस्तै आचरण गर्ने।

पुरुषार्थ- *ना.* [सं.] १. मनुष्य मात्रको जीवनको परम लक्ष्य। २. मानिसको बहादुरीपूर्ण काम; पराक्रम; पौरख। ३. अद्भुत वा कठिन कार्य गर्ने मानिसको क्षमता; सामर्थ्य; शक्ति। ४. मनुष्यमात्रका लागि अभीष्ट धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष- यी चार तत्त्व मध्ये कुनै एक।

पुरुषार्थी- *वि.* १. जीवनको परम लक्ष्य प्राप्त गर्ने; पुरुषार्थ गर्ने; पराक्रमी; पौरखी। २. कुनै कठिन वा दुस्साध्य काम गर्न सक्ने; समर्थ; शक्तिशाली।

पुरुषोत्तम- *ना.* [सं.] १. पुरुषहरूमा उत्तम; मनुष्यहरूमा श्रेष्ठ; उत्तम पुरुष। २. विष्णु।

पुरुषोत्तम महिना- *ना.* पुरुषोत्तम मास।

पुरुषोत्तम मास- *ना.* मलमास; अधिकमास।

पुरुरवा- *ना.* [सं.] पुराणप्रसिद्ध एक चन्द्रवंशी राजा; उर्वशीका मनुष्य-पति; बुधले इलाबाट जन्माएको छोरो; चन्द्रमाको नाति र अत्रिको पनाति।

पुरेत- *ना.* [सं. पुरोहित] पुरोहित।

पुरेत बाजे- *ना.* पुरोहितका लागि प्रयोग हुने एक सम्मानवाची शब्द।

पुरेत्याइँ- *ना.* पुरोहितकर्म; जजमानी।

पुरेधारो- *ना.* [पुऱ्याउ+√ धर] विवाह गर्ने कुरा निश्चित गरिएको दिनमा केटाको घरबाट केटीको घरमा पठाइने एक प्रकारको कोसेली रोटी। (यो चलन विशेष गरी कालीकोट जिल्लाका मतवाली छेत्रीहरूमा बढी प्रचलित छ)।

पुरो- *ना.* [पुरा+औ जुठोपुरो; पुरा।

पुरोभागिता- *ना.* [सं.] पुरोभागी हुनाको भाव वा क्रिया; अर्काको दोष मात्र देख्ने वा खोज्ने प्रवृत्ति।

पुरोभागी- *वि.* [सं.] १. अगाडि रहने, आउने वा हुने; अग्रभागको। २. अर्काको गुणलाई नदेखेर दोषलाई मात्र देख्ने; दोषदर्शी; छिद्रान्वेषी।

पुरोहित- *ना.* [सं.] यजमानका घरमा समयसमयमा परिआउने कर्मकाण्डसम्बन्धी श्राद्धादि पितृकार्य र षोडश संस्कारविधि गराउने बाहुन; पुरेत।

पुरोहित्याइँ- *ना.* पौरोहित्य; जजमानी; पुरेत्याइँ।

पुर्खा- *ना.* [सं. पुरुष] आफ्ना पूर्वजहरू; बाबुबाजे; जिज्यू।

पुर्खावली- *ना.* वंशावली।

पुर्खौली/पुख्र्यौली- *ना.* १. पितापुर्खाका पालादेखि चलिआएका कुराको वर्णन; पुस्तावली। *वि.* २. आफ्ना पितापुर्खाको पालादेखिको (चलन, व्यवहार इ.)। ३. प्राचीन।

पुर्जा- *ना.* [फा. पुर्ज] १. सानातिना कुराको टिपोट भएको कागत; सानातिना कुरा छोटकरीमा टिपिएको कागत। २. सानोतिनो चिठ्ठी वा पत्र। ३. यन्त्र (मेसिन) को कुनै अङ्ग। ४. पुर्जी।

पुर्जी- *ना.* एक अड्डाले अर्को अड्डालाई वा व्यक्तिलाई नियमानुसार लेखेको पत्र; अड्डाबाट लेखिएको सानो पत्र; लेखौट।

पुर्तगाल- *ना.* [अङ्.] युरोपको एक देश, पोर्तगाल।

पुर्तगाली- *ना. /वि.* १. पोर्तगाली।

पुर्नियाँ/पुर्ने- *ना.* [सं. पूर्णिमा] पूर्णिमा तिथि; रातमा भरेली जून हुने दिन।

पुर्पक्ष/पुर्पच्छे- *ना.* [सं. पूर्वपक्ष] १. अदालतमा कुनै विषयलाई प्रमाणित गर्नाका निम्ति गरिने उक्तिप्रत्युक्ति। २. बहस; छलफल। ३. निर्णय।

पुर्पुरो- *ना.* [सं. पुरः+पुट>प्रा. पुप्पुडा] १. निधार। २. भाग्य।

पुर्बिया- *वि.* [सं. पूर्वीय+आ] १. पूर्व दिशाको; पूर्वतिरको; पूर्वतिर रहने; पूर्वीय; पुर्बेली; पौरस्त्य। *ना.* २. नेपाल अधिराज्यका ब्राह्मणहरूमध्ये कूर्माञ्चलीय र मैथिलबाहेक अरू ब्राह्मण; नेपाली ब्राह्मणको एक भेद।

पुर्ब्यौली- *ना.* [सं. पूर्वावली] १. पूर्वतिरको, पुर्बिया। २. परापूर्वकालका घटना आदिको वर्णन; पुख्र्यौली; इतिहास।

पुर्- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुर्+र] अपानवायु निस्कँदाको झैँ शब्द निकाल्ने गरी; अपानवायु निस्कने गरी। सात. पुर्र-पुर्र; पुरुरु।

पुर्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. पुर्लुक्+क] १. मानिस वा कुनै सानोतिनो वस्तु बिस्तारै ढल्ने वा लड्ने किसिमले। २. टाउकाले टेकेर पल्टने किसिमले; पल्टनबाजी खाने किसिमले; पर्लक्क। *वि.* ३. त्यस्तो किसिमको।

पुर्लुक्कपुर्लुक्क- *क्रि.वि.* बारबार पुर्लुक्क हुने किसिमले।

पुर्लुक्किनु- *अ.क्रि.* पुर्लुक्क हुनु।

पुर्लुक्क्याइँ- *ना.* पुर्लुक्क हुने क्रियाप्रक्रिया।

पुर्सुङ्गे- *ना.* [सं. पुरुषाङ्ग+ए] मारुनीसँगै नाच्ने पात्र; ढँटुवारे; जोकर।

पुर्सुन- *ना.* [√ पिल्सि+अन्न] थोरै तर मिठो खानेकुरो हरिया पातमा बेरेर भुङ्ग्रामा पोलेर तयार पारेको खाद्य।

पुर्सुने- *वि.* १. खानेकुरामा पुर्सुन हालेर खान मन पराउने। २. स्वादे; मिठौरे; मिठासे।

पुर्सुने- *वि.* [पुर्सुङ्गे] सानो गाँठीको; ग्याँचे।

पुर्सो- *ना.* [सं. पुरुष] १. भाले पशु वा पक्षी। *वि.* २. भाले।

पुल्नु- *अ.क्रि.* [√ पिलाउ+नु] १. केटाकेटीले खेल्ने गुच्चाको खेलमा घ्वाइँले सिमाना वा गट्टी नाघ्नु। २. बिग्रनु; नाश हुनु।

पुल१- *ना.* [फा.] १. नदीनाला पार गर्नाका निम्ति वारिपारि वा बिचमा समेत उठाइएका खम्बाका आधारमा वा खम्बा नउठाईकन नै बनाइएको बाटो; नदीमा वारपार गर्न बनाइएको पक्की साँघु; सेतु। २. नदी पार गर्ने कुनै पनि अचल साधन (तुइन, झोलुङ्गे पुल; पुलेसो आदि)।

पुल२- *ना.* [सं.] १. घाँस, झार आदिको समूह; तृणराशि। २. सागपातको मुठा; पुला।

पुलक- *ना.* [सं.] १. प्रेम, हर्ष, भय आदिका उद्रेकबाट शरीरका रौँ ठाडा हुने क्रिया; प्रेमादिका कारणबाट जिउ जिरिङ्ग हुने क्रिया। २. खानीबाट निस्कने वा निकालिने वस्तु; खनिजपदार्थ। ३. रायोको एक प्रकारको मसला।

पुलकावली- *ना.* प्रेम, हर्ष, भय, आदिको कारणबाट शरीरका रौँ धेरै बेरसम्म ठाडा हुने क्रिया वा स्थिति; धेरै बेरसम्मको रोमाञ्च।

पुलकित- *वि.* प्रेम, हर्ष आदिले रौँ ठाडा भएको; रोमाञ्च भएको (व्यक्ति)।

पुलपुल- *ना.* [सं. पुलक (द्वि.)] १. छोराछोरी आदिलाई मात्तिने गरी लाडप्यार गर्ने काम; खराब काम गर्दा पनि हप्काइदप्काइ नगरेर माया मात्र गर्ने काम; बढ्ता लाडप्यार गर्ने काम। २. लाडे बानी।

पुलपुलिनु- *अ.क्रि.* आमाबाबु आदिको बढ्ता लाडप्यारले गर्दा छोराछोरी आदि मात्तिनु; अभिभावकको बढ्ता मायाले केटाकेटीको बानी बिग्रनु; पुलपुले बन्नु।

पुलपुल्याइ- *ना.* पुलपुल्याइने वा पुलपुलिने क्रियाप्रक्रिया।

पुलपुल्याइनु- *क.क्रि.* पुलपुलको व्यवहारमा पारिनु वा त्यस्तो व्यवहार गरिनु।

पुलपुल्याउ- *ना.* पुलपुल्याइ; पुलपुल।

पुलपुल्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. केटाकेटीलाई मात्तिने गरी माया गर्नु; बढ्ता माया गर्नु; लाडप्यार गर्नु। २. मत्याउनु; पात्तिने पार्नु; पुलपुलाउनु।

पुलपुल्याहट- *ना.* पुलपुल्याइ।

पुलस्त्य- *ना.* [सं.] ब्रह्माका सात मानस पुत्रमध्ये एक; सप्तर्षिमध्ये एक; रावणको बाजे; पुलस्त्य ऋषि।

पुलस्त्याइँ- *ना.* भए-नभएका कुरालाई बढाईचढाई भन्ने काम वा प्रवृत्ति; चेपारे छाँटको र बेसारे पाराको कुरागराइ।

पुलस्त्याइ- *ना.* पुलस्त्याइँ।

पुलस्त्याइनु- *क.क्रि.* पुलस्त्याइँका साथ कुरा गरिनु।

पुलस्त्याउनु- *स.क्रि.* पुलस्त्याइँका साथ कुरा गर्नु।

पुलस्त्याहट- *ना.* पुलस्त्याइँ।

पुलस्त्याहा- *वि.* पुलस्त्याइँ गर्ने स्वभावको।

पुलस्त्याही- *वि.* पुलस्त्याइँ गर्ने स्वभावकी।

पुलह- *ना.* [सं.] ब्रह्माका एक मानस पुत्र; सप्तर्षिमध्ये एक; कपिशाका पति तथा पिशाच जातिका जन्मदाता।

पुला- *ना.* [सं. पुल] सागपात आदि बेच्न पारिएको मुठो; सागपातको मुठो; बिटा; कल्ली।

पुलाइ- *ना.* [√ पुल् (+आइ)] घ्वाइँले पुलेर सिमाना वा गट्टी नाघ्ने क्रियाप्रक्रिया।

पुलाइनु- *अ.क्रि.* पुल्ने तुल्याइनु।

पुलाउ- *ना.* [फा. पुलाव< सं. पुलाक/पलान्न] उसिनेको मासुको केस्रा मिसाई वा नमिसाई भिजाएको चामल घिउतेलमा पकाएर तयार पारिएको मसलादार भात; मांसोदन; पुलाव।

पुलाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* [पुल्+आउ+नु] पुल्ने पार्नु वा पुल्न लाउनु।
पुलाक- *ना.* [सं.] १. पकाएको चामल; भातको सिता। २. खराब किसिमको अन्न। ३. भित्र चामल नभएको सेप्रो धान; पोगटो।
पुलाते- *वि. / ना.* ठुलठुला पाता भएको (खुकुरी)।
पुलिक- *ना.* [सं. पुलक] घोटेर वा रगडेर गहनाहरूलाई चम्किलो पार्ने पत्थर; बलक।
पुलिङ्ग- *ना.* [सं. पुलिङ्ग] व्याकरणका अनुसार भालेतत्त्व जनाउने लिङ्ग।
पुलिन्दा- *ना.* [सं. पुल+फा. इन्द] हुलाक, मोटर, रेल, हवाईजहाज आदिबाट कहीँ पठाइने उद्देश्यले मालमत्ता भित्र राखेर बाहिरबाट सिइएको वा कागत, कपडा आदिले बेरेर बाँधिएको पोको; पार्सल।
पुलिस- *ना.* [अङ्.] जनताका जिउ-धनको रक्षा गर्न र देशमा शान्ति-सुरक्षा कायम राख्न नियुक्त, शस्त्रधारी वा निरस्त्र सरकारी कर्मचारी; प्रहरी।
पुलिस अड्डा- *ना.* प्रहरी कार्यालय।
पुलिस कर्मचारी- *ना.* प्रहरी।
पुलिस गोस्वारा- *ना.* प्रहरीको प्रधान कार्यालय; प्रहरी उपरीक्षक कार्यालय; डी. एस. पी. कार्यालय।
पुलिस चौकी- *ना.* शान्ति-सुरक्षाका निम्ति सरकारद्वारा तोकिएबमोजिम ठाउँठाउँमा पुलिसहरू रहने केन्द्र; प्रहरीचौकी।
पुलिस विभाग- *ना.* सरकारी रूपमा सर्वसाधारण जनताको जिउधनको रक्षा गर्न र देशमा शान्ति-सुरक्षा कायम राख्न बनेको एक सरकारी विभाग; प्रहरीसम्बन्धी कुराको व्यवस्था गर्ने कार्यालय।
पुलिस सेन्ट्री- *ना.* यातायात नियन्त्रण गर्न व्यस्त सडकको बिचमा प्रहरी उभिने ठाउँ।
पुलीचक्का- *ना.* [अङ्. पुलिङ+चक्का] धुरमा जडिएको र लोताले घुमाउने पाङ्ग्रा; लोता लागेर मेसिन घुमाउने चक्का; (पुलिङ हिवल)।
पुलुकिसी- *ना.* [नेवा.] इन्द्रजात्राको अवधिभर काठमाडौँको कीलागल टोलबाट निकालिने, मान्द्रोको हात्तीभित्र दुईजना पसेर मनोरञ्जनका लागि टोलटोलमा नचाइने एक जात्रा; पुलुगणेश।
पुलुक्क- *क्रि.वि.* [सं. पलक+क] कतै एकैपल्ट आँखाले हेरेर; टुलुक्क।
पुलुक्कपुलुक्क- *क्रि.वि.* घरि-घरि कतै आँखाले हेर्दै गरेर; पुलुपुलु।
पुलुक्क्याइँ- *ना.* पुलुक्क हेर्ने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
पुलुपुलु- *क्रि.वि.* [सं. पलक (द्वि.)] हेर्दा लगातार आँखा च्यातेर; एक टकसँग; टुलुटुलु।
पुलेसो- *ना.* [सं. पुल+सदृश] सानो आकारको पुल; छोटो पुल; कलभर्ट।
पुल्किनु- *अ.क्रि.* [पुलुक्क+इ+नु] १. पुलुक्क देखा पर्नु; पुलुक्क देखिने हुनु। २. चहकिनु; उज्जर हुनु।
पुल्को- *ना.* [सं. पलक] एकपल्ट पुलुक्क हेर्ने काम; पुलुक्क हेराइ; पलक।
पुल्क्याइ- *ना.* [√ पुल्कि (+याइ)] पुल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पुल्क्याइनु- *क.क्रि.* १. पुलुक्क हेराइनु। २. पुल्किने पारिनु।
पुल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. पुलुक्क हेराउनु। २. पुल्किने पार्नु।
पुल्क्याहट- *ना.* पुल्क्याइ।
पुल्क्याहा- *वि.* पुलुक्क हेर्ने; पुल्किने। स्त्री. पुल्क्याही।
पुल्टिस- *ना.* [अङ्. पोल्टिस] जिउमा निक्लेका घाउखटिरा पकाउन वा पाक्नुभन्दा पहिले नै थकाउन लगाइने बाक्लो लेप; एक प्रकारको मलम; पुटिन; पुल्टिन।
पुल्टी- *ना.* [सं. पुलट+ई] सानो पुल्ठो; पुल्ठी।
पुल्टुङ- *ना.* [अ.मू.] पल्टँदै जाने किसिम।
पुल्टुङबाजी- *ना.* पुल्टुङ खाने चाल; पल्टनबाजी।
पुल्टुङ्ग/पुल्टुङ्ङ- *क्रि.वि.* १. कुनै व्यक्ति वा वस्तु कहीँ पल्टने वा लड्ने किसिमले; पुर्लुङ्ग। *वि.* २. पल्टिएको।
पुल्ठी- *ना.* [सं. पुलट+ई] १. मट्टितेलको बत्ती बाल्ने काममा प्रयोग गरिने, फलामको सानो थेप्चो भाँडो; डिबी; ढिब्री। २. सानो पुल्ठो।
पुल्ठो- *ना.* [पोल+ठो< पुलट] भएनभएका कुरा लाएर दुई जनामा फाटो पार्ने काम; अर्काको चुक्ली लगाउने काम; पोल।
पुवाँले- *वि.* [पुवाँलो+ए] १. नक्कली मुगा अर्थात् पुवाँलाको रङको; फुस्रो रातो रङको (पोते, पगरी, वस्तु आदि)। *ना.* २. वसन्त ऋतुमा फुल्ने एकातिर सेतोसेतो र अर्कातिर हरियोहरियो पात हुने, एक जातको ठुलो रुख; पुवालपाते।
पुवाँलो१- *ना.* [सं. प्रबाल] नक्कली किसिमको मुगा।
पुवाँलो२- *ना.* थाहा नपाउने गरी कपडामा लागेको आगो।
पुवाँलो३- *ना.* यज्ञमा आहुति दिँदा धारापात्रबाट यज्ञाग्निमा घृतधारा चुहाउने काम।
पुवा- *ना.* [सं. पूपक] चामल आदिको पिठो रयालेर गुलियो हाली वा नहाली घिउमा भुटेर बनाइएको खाद्य पदार्थ; पुवा।
पुवाल पाते- *ना.* [सं. प्रवालपत्र+ए] हे. पुवाँले (रुख)।
पुष्कर- *ना.* [सं.] १. पोखरी। २. पानी। ३. हात्तीको सुँडको अघिल्लो भाग। ४. कमल। ५. सूर्य। ६. पुराणअनुसार सात द्वीपमध्ये एक। ७. भारतस्थित एक प्रसिद्ध तीर्थ। ८. आकाश।
पुष्करतीर्थ- *ना.* भारतको एक तीर्थ।
पुष्करमूल- *ना.* १. पानीका पोखरीमा हुने एक औषधी। २. कमलको जरा। ३. कुटकी।
पुष्करिणी- *ना.* १. पोखरी। २. हत्तिनी।
पुष्कल- *वि.* [सं.] १. प्रशस्त; धेरै। *ना.* २. चार गाँस पुग्ने गरी भिक्षुकलाई दिइने भिक्षा।
पुष्ट- *वि.* [सं.] १. मोटोघाटो शरीर भएको; मोटोघाटो; पोटिलो। २. शरीरमा तागत भएको; बलियो। ३. लालनपालन गरिएको; भरणपोषण गरिएको।
पुष्टकारी- *ना.* शरीरलाई हृष्टपुष्ट बनाउने औषधी; शरीरलाई शक्ति र स्फूर्ति दिने औषधी; पौष्टिक पदार्थ; दुध र चाकुबाट बनेको मिठाई विशेष।
पुष्टता- *ना.* पुष्ट हुने क्रिया, गुण वा अवस्था।
पुष्टि- *ना.* [सं.] १. मोटो, बलियो हुने क्रिया वा भाव; पुष्ट हुने क्रिया वा भाव। २. पहिले भइसकेको कुनै कुरालाई तर्क, प्रमाण

आदिद्वारा बलियो बनाउने क्रिया वा भाव।
पुष्टिकर- *वि.* १. हृष्टपुष्ट पार्ने; बलियो बनाउने। २. प्रमाणित गर्ने।
पुष्टिकारक- *वि.* पुष्टिकर।
पुष्टीकरण- *ना.* १. प्रतिनिधिहरूद्वारा गरिएको सम्झौता आदिसँग सम्बन्धित सन्धिपत्र। २. विधिपूर्वक गरिएको कुनै सम्झौतापत्र, संविदापत्र आदिमा हस्ताक्षर आदिद्वारा समर्थन वा पुष्टि जनाउने क्रिया वा काम। ३. पुष्टिगराइ।
पुष्प- *ना.* [सं.] १. फूल। २. नछुने भएकी आइमाईको रज; स्त्री-जातिमा ऋतुकालमा रहने तत्त्व ।
पुष्पक- *ना.* १. फूल। २. सानो वा नक्कली फूल। ३. कुबेरको विमान। ४. फूल फुल्ने सम्पूर्ण वनस्पतिवर्ग; पुष्पित हुने सम्पूर्ण लतावृक्ष।
पुष्पकाल- *ना.* १. वनस्पति आदिको फूल फुल्ने समय। २. नारी जातिको नछुने हुने वा भएको समय; ऋतुकाल।
पुष्पबाण- *ना.* हिन्दु पुराकथाका अनुसार नारी-पुरुषलाई कामुक तुल्याएर एक अर्काप्रति आकर्षित पार्ने देवता; कामदेव।
पुष्परज- *ना.* फूलभित्र हुने मकरन्दयुक्त सुगन्धी धुलो; फूलको केशरमा टाँसिएको पुष्परसले भिजेको, सुगन्धी धुलो; पराग।
पुष्परथ- *ना.* विवाह, रथयात्रा, झाँकी वा अन्य विशेष पर्व आदिमा दुलहा, दुलही सम्मानित व्यक्ति वा कुनै देवमूर्ति राखेर हिँडाइने, फूल, ध्वजा, पताका आदिले सजिसजाउ पारिएको रथ, मोटर आदि; फूल आदिले सिँगारिएको यानविशेष।
पुष्परस- *ना.* १. फूलको रस; मकरन्द। २. फलको रस चुस्ने भमरो।
पुष्परांग- *ना.* पुष्पराज- मणि।
पुष्पराज- *ना.* प्रायः हल्का पहेँलो रङको बहुमूल्य पत्थर; एक जातको मणि।
पुष्परेणु- *ना.* पुष्परज।
पुष्पवती- *ना.* रजस्वला नारी; नछुने भएकी आइमाई।
पुष्पवाटिका- *ना.* फूलबारी, बगैँचा।
पुष्पवाण- *ना.* फूलको बाण लिने र स्त्री- पुरुषमा परस्पर आकर्षण पैदा गरेर संयोगका लागि प्रेरणा दिने पौराणिक देवता; कामदेव।
पुष्पविमान- *ना.* पुष्पक विमान।
पुष्पवृष्टि- *ना.* विशेष पर्व, उत्सव आदिमा वा ठुलाबडा व्यक्तिका सम्मानमा गरिने फूलको वर्षा।
पुष्पशय्या- *ना.* बेलीचमेली आदि कोमल सुगन्धी फूल बिछ्याई बनाइएको शय्या; फूलको बिछ्यौना।
पुष्पशाक- *वि.* १. फूलका रूपमा तरकारी, अचार आदि बनाएर खाइने। *ना.* २. कोइरालो। ३. अगस्ती।
पुष्पसमय- *ना.* पुष्पकाल।
पुष्पसार- *ना.* १. मकरन्द। २. फूल आदिको सुगन्धी सार; अत्तर।
पुष्पाक्षी- *वि.* फूलका जस्ता आँखा भएकी; पुष्पनयनी।
पुष्पाञ्जन- *ना.* पित्तलको हरियो औषधी मिलाई बनाइएको गाजल।
पुष्पाञ्जलि- *ना.* १. देवता वा मान्य व्यक्तिलाई चढाउन अँजुलीमा लिइएको फूल। २. त्यसरी हातमा फूल लिएर अँजुलीले नमस्कार गरी फूल चढाउने विधि।
पुष्पिका- *ना.* १. हरेक अध्यायमा वर्णन गरिएका प्रसङ्गको समाप्तिको सूचना दिने त्यस अध्यायको अन्तिम भाग वा वाक्य। २. पुस्तकको अन्तमा लेखकको नाम, पुस्तक लेखिएको समय, स्थान आदिको उल्लेख सहित लेखिएको वाक्य वा श्लोक। ३. पाउडर आदि सुगन्धी द्रव मुखमा लगाउने कपडा, भुवा आदिको फूलजस्तो कोमल साधन।
पुष्पिणी- *ना.* रजस्वला स्त्री।
पुष्पित- *वि.* फुलेको; फक्रिएको।
पुष्पिता- *वि.* रजस्वला भएकी; नछुने।
पुष्पी- *वि.* फूलद्वारा सजाइएको; फूलले युक्त।
पुष्पोद्यान- *ना.* फूलबारी।
पुष्पोपजीवी- *ना.* १. माली। २. भमरो। *वि.* ३. फूल चुसेर वा फूल बेचेर जीवन धान्ने।
पुष्य- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये आठौँ नक्षत्र; तिष्य।
पुस- *ना.* [सं. पौष] मङ्सिरपछि आउने महिना; वैशाखमा थालिने वर्षको नवौँ महिना; पौष; पुस। पुस फासफुस (उखान)।
पुसाइँ/पुसाजु/पुसाज्यू- *ना.* [फुपू+स्वामी+जु/ज्यू] फुपाज्यू; फुपाजु; पुसैँ।
पुसे- *वि.* [पुस+ए] पुस महिनाको; पुसमा हुने वा जन्मने।
पुसेझरी- *ना.* पुस महिनामा पर्ने झरी।
पुस्टाइ- *ना.* [√ पुस्टाउ (+आइ)] पुस्टाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पुस्टाइनु- *अ.क्रि.* १. पुष्ट होइनु। २. सप्रिनु।
पुस्टाउनु- *अ.क्रि.* [पुस्टि+आउ+नु] हृष्टपुष्ट हुनु; मोटोघाटो हुनु; पुस्टिनु।
पुस्टिनु- *अ.क्रि.* [सं. पुष्टि+नु] मोटो वा पुष्ट हुनु; सप्रनु।
पुस्ट्याइँ- *ना.* १. पुस्टिने काम वा ढाँचा। २. तर्क, प्रमाण आदिद्वारा कुनै कुराको पुष्टि गर्ने काम; पुष्टिगराइ।
पुस्ट्याइ- *ना.* पुस्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
पुस्ट्याइनु- *क.क्रि.* पुष्ट पारिनु।
पुस्ट्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पुष्ट पार्नु; मोटोघाटो तुल्याउनु।
पुस्ट्याहट- *ना.* पुस्ट्याइँ।
पुस्त- *ना.* [सं.] १. हस्तलिखित ग्रन्थ; पाण्डुलेख। २. शिल्प; कालिगढ।
पुस्तक- *ना.* [सं.] १. पढ्नेपढाउने, पाठ गर्नेगराउने आदि उद्देश्यले तर्क, विचार, भावना, कल्पना, ज्ञानविज्ञान आदिका कुरा लेखिएको वा छापिएको ग्रन्थ; ज्ञानविज्ञानसम्बन्धी कुरालाई सुरक्षित राख्न लिपिबद्ध गरिएको लिखित वा मुद्रित ठेली। २. लिखित, मुद्रित, छायाङ्कित, भूर्ज, ताड, धातु वा कागत आदिका पत्रलाई सुरक्षा र क्रमबद्धताका निम्ति काठ, छाला, धातु आदिका पत्रको आवरण दिई पठनपाठनका लागि सिइएको वा क्रम मिलाएर राखिएको ग्रन्थ।
पुस्तक खर्च- *ना.* १. कुनै संस्थाका मातहतमा रही अध्ययन गर्ने र अनुसन्धान गर्ने कुनै व्यक्तिलाई उक्त संस्थाले पुस्तक किन्नका निम्ति दिने आर्थिक सहयोग। २. पुस्तक किन्न लाग्ने खर्च।
पुस्तकखाना- *ना.* १. पुस्तकालय। २. कितापघर।

पुस्तकाकार- *वि.* पुस्तकका आकारको।
पुस्तकागार- *ना.* पुस्तकालय; ग्रन्थागार।
पुस्तकाध्यक्ष- *ना.* पुस्तकालयमा पुस्तकहरूको सङ्ग्रह, सुरक्षा र नियमानुसार तिनीहरूको आदानप्रदान आदिको व्यवस्था गर्ने व्यक्ति; पुस्तकालयका पुस्तकसम्बन्धी व्यवस्था गर्ने अधिकारी।
पुस्तकालय- *ना.* १. सार्वजनिक रूपले इच्छुक पाठकहरूले विभिन्न सर्तमा पढ्न पाउने हिसाबले विभिन्न विषयका पुस्तकहरूको सङ्ग्रह गरेर राखिएको घर वा ठाउँ। २. पुस्तकघर।
पुस्तकालयाध्यक्ष- *ना.* पुस्तकालयमा नियुक्त कर्मचारीहरूको रेखदेख गर्ने, आवश्यकताअनुसार तिनीहरूलाई निर्देशन दिने र पुस्तकालयको सुरक्षा तथा समृद्धिका लागि प्रयत्नशील रहने अधिकारी; पुस्तकालयको मुख्य हाकिम। (अङ्.) लाइब्रेरियन।
पुस्ता- *ना.* [फा. पुश्त] बाबु, बाजे, बराजु आदि र छोरो, नाति, पनाति आदिको पूर्वापर क्रम; वंश-परम्परा; पिँढी (जस्तो- सातौँ पुस्ता, आठौँ पुस्ता आदि)।
पुस्तानपुस्ता- *ना.* १. वंशानुक्रममा धेरै पुस्ता; धेरै पिँढी; पुस्तौँ-पुस्तौँ। २. धेरै पुस्तादेखि चलेर आएको कुरा।
पुस्तावली/पुस्तावारी- *ना.* पुस्ताहरूको वृत्तान्त; वंशावली; पुर्ख्यौली।
पुस्तिका- *ना.* [सं.] सानोतिनो किताब; लघु पुस्तक।
पुस्तिन/पुस्ती- *ना.* [फा. पुश्ती] पुस्तक रक्षाका निम्ति जिल्दको पीठमा लगाइने छाला। २. कागतपत्रमा बाहिरपट्टि बेर्ने वा लगाइने जिल्द। ३. जिल्द बाँध्दा जिल्द र पुस्तकका बिचमा टाँसिने कागत। ४. पुस्तकहरू वा मिसिलहरूको पोकाभित्र अगाडिपट्टि राखिएको त्यसभित्रका किताब वा मिसिलहरूको सूची।
पुस्तैनी- *वि.* [फा. पुश्तैनी] १. धेरै पुस्तादेखि चलिआएको; धेरै पिँढीसम्म रहिरहने; पुस्तान-पुस्ताको; पिँढीदरपिँढीको। *क्रि.वि.* २. पुस्तैपिच्छे।
पुस्तौँ- *वि.* [पुस्ता+औँ] १. धेरै पुस्ता बितेको। *ना.* २. बितेका वा बित्न बाँकी अनेकौँ पुस्ताहरू।
पुस्त्यौली- *वि.* [पुस्ता+यौली] पुर्ख्यौली; पुस्तावली।
पुहुन- *ना.* [सं. प्रघुण] पुहुन्की पाउने मानिस; पुहुनी जातको व्यक्ति।
पुहुनी- *ना.* [पुहुन+ई] नयाँ मुलुकी ऐन लागु हुनुभन्दा पहिले अछुत मानिएको (दमाईं, कामी, सार्की आदि) जाति; पौनी।
पुहुनी दस्तुर- *ना.* सामाजिक नियमअनुसार पुहुनीले पाउने दस्तुर।
पुहुनी भाग- *ना.* १. पुहुनीले चाडपर्व आदिमा पाउने भाग। २. पुहुनीले नयाँ बाली पाकेपछि पाउने खलेपाथी, मुरीबाली आदि भाग।
पुहुन्की- *ना.* [पुहुनी] १. घरमा आई काम गरेर जाँदा पुहुनीले पाउने दस्तुर वा भाग; पुहुनी। २. पुहुनी-भाग पाउने अधिकार वा वृत्ति।
पुहुन्की पात- *ना.* पुहुन्कीका रूपमा पाउने चिज वा वस्तु।
पूगी- *ना.* [सं.] सुपारीको बोट वा फल।
पूगीफल- *ना.* सुपारी।
पूछ- *ना.* हे. पुछ।
पूछताछ- *ना.* हे. पुछताछ।
पूछपाछ- *ना.* हे. पुछपाछ।
पूजक- *वि.* [सं.] १. देवीदेवता वा पूजनीय व्यक्तिलाई पूजा गर्ने; पुज्ने। *ना.* २. पुजारी।
पूजन- *ना.* [सं.] १. देवीदेवता वा पूजनीय व्यक्तिको पूजा; पुज्ने काम; अर्चना। २. कसैको आदरसत्कार।
पूजनीय- *वि.* [सं.] १. पूजा गर्नुपर्ने; सम्मान गर्नुपर्ने; पूजा गर्न योग्य; पूजा गर्न लायक; पूज्य। २. सम्माननीय। ३. माननीय। ४. आदरणीय।
पूजा- *ना.* [सं.] १. देवीदेवता वा पूजनीय व्यक्तिलाई प्रसन्न पार्न, अनुकूल पार्न वा पुण्यार्जन गर्न श्रद्धाभक्तिपूर्वक गरिने कार्य। २. देवदेवी आदिलाई जल, फूल, अक्षता, नैवेद्य आदि चढाएर गरिने धार्मिक कार्य; अर्चा; अर्चना। ३. आदरसत्कार; मानसम्मान। ४. कसैलाई प्रसन्न वा अनुकूल पार्नका निम्ति केही वस्तु दिने काम। ५. (व्यङ्ग्यार्थमा) पिट्ने काम; पिटाइ (उदा.- प्रहरीले उसको राम्ररी पूजा गऱ्यो।)
पूजाआजा- *ना.* पूजापाठ।
पूजाकोठा- *ना.* देवी-देवताको पूजा गर्न घरभित्र बनाइएको कोठा; घरभित्र पूजा गर्ने गरिएको एउटा कोठा।
पूजाकोठी- *ना.* सानो पूजाकोठा।
पूजाकोठे- *ना.* पूजाकोठामा काम गर्ने व्यक्ति; पुजारी।
पूजागृह- *ना.* पूजाका निमित्त बनाइएको घर वा घरभित्रै पूजाका निम्ति बनाइएको छुट्टै कोठा।
पूजापाठ- *ना.* देवदेवीलाई प्रसन्न पार्न र पुण्यार्जन गर्नाका निम्ति गरिने पूजा, स्तोत्रादिको पाठ।
पूजासामा- *ना.* पूजाका निम्ति चाहिने सरसामान; पूजाका उपकरण; पूजोपकरण; पूजासामग्री।
पूजाहारी- *ना.* हे. पुजारी।
पूजित- *वि.* १. पूजा गर्दै आएको; पुजिएको; पूजा गरिएको। २. आदरसत्कार गरिएको; मानसम्मान गरिएको।
पूजोपकरण- *ना.* पूजासामा।
पूज्य- *वि.* [सं.] हे. पूजनीय।
पूज्यपाद- *ना.* १. पूजा गर्न लायक व्यक्ति (आमा, बाबु, गुरु आदि)। २. पूजा गर्न लायकको पाउ।
पूज्यमान- *वि.* १. पूजा गरिएको; पूजित। २. सम्मान गरिएको; सम्मानित।
पूठ- *ना.* १. समर्थन; ओड। २. संस्कार।
पूत₁- *वि.* [सं.] १. पवित्र; शुद्ध। *ना.* २. साँचोपन; सत्य।
पूत₂- *ना.* [सं. पुत्र] छोरो; पुता; पुतो।
पूतकर- *ना.* १. आफ्ना घरमा कुनै छोरो मान्छे नभएर वा भएर पनि अरू मान्छेलाई छोरासरह पाल्ने र हक दिने थारूहरूको चलन। २. त्यसरी पालिएको व्यक्ति; पुत्रक।
पूतना- *ना.* [सं.] १. बालक कृष्णलाई मार्न कंसद्वारा पठाइएकी पुराणप्रसिद्ध एक राक्षसी; कृष्णद्वारा मारिएकी कंसकी एक गुप्तचरी। २. नरराक्षसी। *वि.* ३. दुष्ट (आइमाई); दुष्टा।
पूतात्मा- *वि.* [सं.] शुद्ध अन्तःकरण भएको; पवित्र आत्मा भएको; चोखो मन भएको; मनमा छलकपट नराख्ने।
पूरक- *वि.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुको कमीलाई पूरा गर्ने; कुनै

कुराको खाँचोलाई पूरा गर्ने। *ना.* २.व्याकरणमा अपूर्ण वा पूरकापेक्षी क्रियापद प्रयुक्त भएको वाक्यमा जोडिई क्रियापदको अर्थलाई पूरा गराउन सहयोग गर्ने शब्द (उदा.- राम डाक्टर भयो; यो कुरा राम्रो लाग्यो।)। ३. बाहिरी प्रकृतिबाट सास तानी भित्र फोक्सो भर्ने एक प्रकारको प्राणायाम। ४. कुनै वस्तुको कमी वा त्रुटिलाई पूरा गर्न पछि थपिने अंश।

पूरक खर्च- *ना.* १. थप खर्च; थप व्यय। २. खर्च गर्न थप निकासी भएको रकम।

पूरक परीक्षा- *ना.* १. कुनै परीक्षार्थी परीक्षामा निर्धारित विषय वा पत्रहरूमध्ये कुनै विषय वा पत्रमा अनुत्तीर्ण भएमा त्यसैमा मात्र दोहोऱ्याएर दिइने परीक्षा; मूल परीक्षाको अङ्गका रूपमा रहेको अर्को परीक्षा। २. परीक्षामा भएको कमी वा त्रुटिलाई वा बाँकी रहेको परीक्षालाई पूरा गर्ने परीक्षा।

पूरक प्रश्न- *ना.* १. कुनै परीक्षाका प्रश्नमा भएको कमी वा त्रुटिलाई पूरा गर्न बनाइएको वा कारणवश दोहोऱ्याएर गरिएको परीक्षाको प्रश्नपत्र। २. कुनै सभा, बैठक आदिमा प्रस्तुत कुनै समस्या, प्रस्ताव आदिका सम्बन्धमा चर्चापरिचर्चा भइसकेपछि पनि बाँकी रहेको शङ्काको समाधानका निम्ति गरिने थप प्रश्न; सभा, बैठक आदिको काम, प्रस्ताव आदि पूरा गर्न गरिने प्रश्न।

पूरक बजेट- *ना.* मुख्य बजेटलाई पूरा गर्नका लागि तयार पारिएको थप बजेट।

पूरण- *ना.* [सं.] १. पूरा गर्ने क्रिया वा काम। २. पुर्ने कार्य; पुराइ।

पूरणीय- *वि.* १. पूरा गर्न सक्ने किसिमको; पूरा गर्नुपर्ने (कमी, त्रुटि वा क्षति)। २. पुर्नुपर्ने; पुर्न सकिने; पुर्न हुने।

पूरयिता- *वि.* [सं.] कुनै व्यक्ति, वस्तु वा कुरामा भएको कमी, त्रुटि वा क्षतिलाई पूरा गर्ने; पूरक (व्यक्ति)।

पूरा- *वि.* [सं. पूर्ण] १. चाहिने जति सबै कुराले पूर्ण भएको; कुनै कुराको कमी नभएको; पूर्ण। २. आफ्ना सबै अङ्गले युक्त भएको; कुनै अङ्ग वा अंशको कमी नभएको। ३. खुनखोट केही नलागेको; कमी वा त्रुटि नभएको; सग्लो; सिङ्गो। ४. भएजति सबै; सारा; सम्पूर्ण। ५. खोजे वा चाहेअनुसारको; पुग्दो; यथेष्ट। ६. कुनै कामकुरा फत्ते भएको; सफल; सिद्ध।

पूरापूर- *वि.* हे. पुरापुर।

पूरिका- *ना.* [सं.] १. कचौडी। २. पुरी; रोटी।

पूरी- *ना.* हे. पुरी।

पूर्ण- *वि.* [सं.] १. पूरा; सिङ्गो। *ना.* २. ब्रह्मा।

पूर्णकलश- *ना.* १. पातमा किराहरू बस्नासाथ धोक्रोजस्तो भएर बन्द गरी किराहरू खाने बिरुवा; एक प्रकारको कीटाहारी बिरुवा; कीटाहारी। २. पूर्णकुम्भ।

पूर्णकाम- *वि.* आफूले इच्छा गरेका कुरा प्राप्त गरिसकेको; मनका कामना पूर्ण भएको; परितुष्ट; पूर्णमनोरथ।

पूर्णकुम्भ- *ना.* १. पानी भरेको घडा; भरी गाग्रो। २. पूजामा पानी भरेर राखिने कलश; पूर्णकलश।

पूर्णचन्द्र- *ना.* सोह्रै कलाले पूर्ण भएको चन्द्रमा; सबै अंशले पूर्ण चन्द्रमा; पूर्णिमाको जून।

पूर्णतः- *क्रि.वि.* पूरापूरी; पूरै।

पूर्णतया- *क्रि.वि.* पूर्ण रूपले; पूरा तवरले।

पूर्ण न्यायाधिकरण- *ना.* प्रधान न्यायाधीशसहित तीन वा तीनभन्दा बढी न्यायाधीशको इजलास; प्रधान न्यायाधीश र अरू तीन वा तीनभन्दा बढी न्यायाधीशको सभा; फुलबेन्च।

पूर्ण न्यायाधिवेशन- *ना.* सर्वोच्च अदालतका सबै न्यायाधीशहरू सम्मिलित हुने इजलास; सर्वोच्च अदालतका सबै न्यायाधीशहरूको पूरा सभा।

पूर्णपात्र- *ना.* १. कुनै शुभ कार्यको पूर्णताका लागि चामल, सिङ्गो सुपारी, पैसा आदिले भरिएको प्याङ, टपरी आदि। २. यज्ञमा जलसेचन गर्न राखिएको, जलले भरिएको पात्र।

पूर्णपात्रो- *ना.* पूर्णपात्र।

पूर्णप्रज्ञ- *वि.* लौकिक तथा पारलौकिक कुराको ज्ञान भएको; ज्ञानवान्; परमज्ञानी।

पूर्णमासी- *ना.* पूर्णिमा।

पूर्णयौवन- *ना.* मस्त बैंस; पूर्ण तन्नेरीपना; पूर्ण तरुणता।

पूर्णविराम- *ना.* १. वाक्य पूरा भएपछि पूरा भएको जनाउन दिइने ठाडो धर्को; वाक्य पूरा भएको जनाउने चिह्न; खडीपाई; ठाडीखुट्टी; पाई (।)। २. पूर्ण रूपले विश्राम लिने काम।

पूर्णश्री- *वि.* १. धनधान्यले पूर्ण भएको; श्री-सम्पत्तिले भरिपूर्ण भएको; सुसम्पन्न; ऐश्वर्यशाली। *ना.* २. पूर्ण सम्पत्ति दिने भगवती; पूर्णा; अन्नपूर्णा।

पूर्णसङ्ख्या- *ना.* १. पूर्णाङ्क। २. एकको सङ्ख्यादेखि बाहेक अन्य सङ्ख्याले भाग दिँदा शेष नरहने अथवा दशमलवको हिसाबमा दशमलव चिह्न (.) को दाहिने कुनै अङ्क नरहने सङ्ख्या।

पूर्णा- *ना.* [सं.] १. पञ्चमी, दशमी, पूर्णिमा र अमावास्या- यी चार तिथिलाई बुझाउने शब्द; पञ्चमी, दशमी, पूर्णिमा र अमावास्याको साझे नाम। २. पूर्णश्री (देवी)।

पूर्णाङ्क- *ना.* [सं.] १. भिन्न वा दशमलवमा हरअङ्कले विभाजित हुने राशि। २. कुनै प्रश्न वा प्रश्नपत्रको निर्धारित सम्पूर्ण अङ्क; निर्धारित पूर्ण अङ्कको समूह। ३. पूरा सङ्ख्या; पूर्ण अङ्क।

पूर्णाधिकार- *ना.* [सं.] १. पूर्ण अधिकार। २. एकाङ्गी अधिकार; एउटै स्वामित्व।

पूर्णाधिकार प्राप्त- १. *वि.* पूर्णाधिकारवाला; पूर्णाधिकार पाएको। २. कुनै व्यक्ति वा सरकारले अर्को व्यक्ति वा सरकारसँग कुनै किसिमको वार्तालाप, सन्धि आदि गर्नुपर्दा आफ्नो विवेकबुद्धिले देखेअनुसार निर्णय गर्ने अधिकार प्रदान गरी पठाइएको सर्वाधिकारप्राप्त (दूत आदि)।

पूर्णाधिवेशन- *ना.* [सं.] कुनै सङ्घ, संस्था, सभा आदिका सबै सदस्यले भाग लिएको अधिवेशन; कुनै सङ्घ, संस्था, सभा आदिका सबै सदस्य सम्मिलित हुन सक्ने सभा।

पूर्णानन्द- *ना.* [सं.] १. अलौकिक किसिमको आनन्द; माथिल्लो तहको आनन्द; सधैँ स्थायी रहने आनन्द; शाश्वत आनन्द; कैवल्यानन्द। २. भगवान्; परमेश्वर।

पूर्णायु- *ना.* [सं.] १. सामान्यतया प्राणीले पाउन सक्ने पूरा

किसिमको आयु (मनुष्यको सय वर्षको आयु); पूरा उमेर; परमायु। *वि.* २. पूरै आयु बाँच्ने; सय वर्ष बाँच्ने (मान्छे); सय वर्षको आयु भएको (मान्छे)। ३. पूरा उमेर पुगेको (कुनै पनि प्राणी)।

पूर्णावतार- *ना.* [सं.] ईश्वरको सम्पूर्ण कलाले युक्त भएको मनुष्य वा अरू प्राणीहरूको रूप; कृष्णावतार।

पूर्णाहुति- *ना.* [सं.] १. यज्ञको समाप्तिका अवसरमा पूर्णताका निम्ति घृतधारा, नरिवल आदिद्वारा गरिने हवन वा आहुति। २. कुनै कामलाई पूरा गर्ने अंश; अपुग वा कमी पूरा गर्ने अंश। ३. समाप्ति।

पूर्णिमा- *ना.* [सं.] चान्द्र मासअनुसार शुक्लपक्षको अन्तिम दिन; षोडश कलाले युक्त चन्द्रमा भएको दिन; पूर्णचन्द्र भएको दिन; पुर्ने।

पूर्णेन्दु- *ना.* [सं.] पूर्णचन्द्र।

पूर्णोपमा- *ना.* [सं.] उपमान, उपमेय, साधारण धर्म र वाचक शब्दले युक्त भएको एक अर्थालङ्कार; उपमाअलङ्कारको एक भेद।

पूर्ति- *ना.* [सं.] १. कुनै कमी, त्रुटि वा क्षतिलाई पूरा गर्ने काम। २. सुरु गरिएको कामको समाप्ति; थालिएको कामलाई पूरा गर्ने कार्य।

पूर्त्यधिकारी- *ना.* जनताको घरव्यवहारका लागि आवश्यक पर्ने फलाम, कपडा, धागो, सिमेन्ट आदिको समुचित ढङ्गले वितरणको व्यवस्था गर्ने अधिकारी; जनताका उपभोग्य सामग्रीको बिक्रीवितरणको समुचित व्यवस्था गर्ने हाकिम।

पूर्व- *ना.* [सं.] १. प्रातःकालमा सूर्योदय हुने क्षितिजको भाग; सूर्य उदाउने दिशा; पश्चिमको विपरीत दिशा। २. नेपाल, भारत, चीन, जापान आदि पूर्वीय देश; एसियाका पूर्वी भेकका देश। (उदा.- पूर्वको अतीत जति समृद्ध थियो वर्तमान त्यति छैन)। ३. कुनै कुराको अघिल्लो भाग। ४. अघिल्लो समय। ५. पूर्वज; पुर्खा। *क्रि.वि.* ६. पहिले; अघि। *वि.* ७. पहिलेको (जस्तो- पूर्वकाल, पूर्वसमय इ.)।

पूर्व अतिनूतन नरवानर- *ना.* अश्मीभूत अस्थि अवशेषका रूपमा पाइएको मिस्रको नरवानर।

पूर्व अनुभव- *ना.* पहिले भोगे-गरेको काम कुराको अनुभव; पहिलेको अनुभव।

पूर्व अनुभवी- *वि.* पहिलेको अनुभव भएको।

पूर्व एक नम्बर- *ना.* भक्तपुरदेखि पूर्वतिरका बनेपा, धुलिखेल, सिन्धुपाल्चोक आदि बस्तीहरूसहितको एक इलाका; पहिले (राणाकालमा) सुविधाका दृष्टिले बनाइएका एकाइमध्ये भक्तपुरदेखि पूर्वका र पूर्व दुई नम्बरमा पर्ने बस्तीहरूभन्दा पश्चिमका बस्तीहरू मिलाएर बनाइएको प्रशासनिक एकाइ।

पूर्वक- *क्रि.वि.* १. भाववाचक नामशब्दका पछाडि प्रयोग हुने, साथ वा सहित अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तै- कृपापूर्वक, भक्तिपूर्वक, आनन्दपूर्वक आदि)। २. साथ; सहित।

पूर्वकथित- *वि.* पहिले भनिएको वा उल्लेख गरिएको; पूर्वोक्त।

पूर्वकम्प- *ना.* १. ठुलो भूकम्प आउनुभन्दा अगाडि भूकम्पको पूर्वसङ्केतका रूपमा हुने कम्पन। २. कामजरो आदिमा जरो आउनुभन्दा पहिले शरीरमा हुने नजानिँदो कम्पन।

पूर्वकर्म- *ना.* १. अघिल्लो जन्मको कर्म; पूर्वजन्मको कर्म। २. पहिले गरेको कर्म; पहिलेको काम; पहिलो काम; प्रथम कार्य। ३. कुनै काम गरिनुभन्दा पहिलेको तयारी।

पूर्वकाय- *ना.* नाइटोदेखि माथितिरको शरीरको भाग; शरीरको माथिल्लो अर्द्ध भाग।

पूर्वकाल- *ना.* १. पहिलेको समय; बितिसकेको समय। २. पुरानो समय; प्राचीन काल।

पूर्वकालिक- *वि.* १. पहिले भइसकेको; पहिलेको समयको। २. प्राचीन कालको; पुरानो; प्राचीन। ३. व्याकरणका अनुसार एर, ई, ईकन आदि प्रत्ययद्वारा व्यक्त (क्रिया, जस्तै- गरेर, गरी, गरीकन आदि)।

पूर्वकालीन- *वि.* पूर्वकालिक।

पूर्वकृत- *वि.* पहिले गरिएको; अगावै गरिएको।

पूर्वगामी- *वि.* १. अगाडि जाने; पहिले जाने; अगि हिँड्ने। २. पहिलेको; अगाडिको। ३. पूर्व दिशातिर जाने।

पूर्व चार नम्बर- *ना.* पूर्व तीन नम्बरदेखि पूर्वपट्टिका भोजपुर, खोटाङ, दिङ्ला आदि बस्तीहरूसहितको हाल केही सगरमाथा र केही कोसी अञ्चलमा पर्ने, पहिलेको प्रशासनिक इलाका।

पूर्वज- *ना.* १. जाति वा वस्तुको अंश वा आदिम स्वरूप। २. पुर्खा; जिजुबाजे। *वि.* ३. पहिले नै जन्मिएको; जेठो।

पूर्वजन्म- *ना.* यो जन्मभन्दा पहिलेको जन्म; अघिल्लो जन्म; ऊन्जुनी।

पूर्वजन्मा- *ना.* १. आफूभन्दा पहिले जन्मेको व्यक्ति। २. अग्रज; दाजु। ३. मनुष्य-जातिमध्ये प्रथम उत्पन्न भनी परम्पराअनुसार मानिएको जाति; ब्राह्मण जाति।

पूर्वजा- *ना.* १. दिदी; अग्रजा। *वि.* जन्मले जेठी।

पूर्वज्ञान- *ना.* पूर्वजन्मको यस जन्ममा हुने आभास; पूर्वजन्मको ज्ञान।

पूर्वतः- *क्रि.वि.* १. पूर्व दिशातिर। २. सामुन्नेमा। ३. उहिले। ४. पहिले।

पूर्वतर्फ- *क्रि.वि.* [सं. पूर्व+तर्फ] पूर्वपट्टि; पूर्वतिर।

पूर्वका कम्यान्डिङ जनरल- *ना.* राणाशासनमा काठमाडौँ उपत्यकादेखि पूर्वतर्फको पहाडी इलाकाको शासन-प्रबन्धको अधिकार पाएको व्यक्ति; कम्यान्डिङ जर्नेल; जङ्गी लाठपछिको रोलवाला व्यक्ति।

पूर्वतालिम- *ना.* [सं. पूर्व+अ. तालीम] खेल, नाटक, युद्ध आदिका लागि पहिले नै दिइने तालिम; रिहर्सल।

पूर्वतिथीय- *वि.* [सं.] १. जुन दिन लेखिएको हो त्यसभन्दा पहिलेकै तिथि-मिति दिइएको; वास्तविकभन्दा अगाडिको मिति जनाइएको (लेख, प्रलेख आदि)। २. अघिल्लो मितिदेखि लागु हुने गरी निर्धारित गरिएको।

पूर्व तीन नम्बर- *ना.* [पूर्व+तीन+नम्बर] पूर्व दुई नम्बर र चार नम्बरका बिचमा पर्ने ओखलढुङ्गा, चिसङ्खु, ऐँसेलुखर्क, मानेभन्ज्याङ आदि बस्तीहरूसहितको एक इलाका।

पूर्वदिन- *ना.* १. बितेको दिन; हिजोको दिन। २. कुनै दिनको दिउँसो बाह्र बजेभन्दा पहिलेको अंश; पूर्वाह्ण।

पूर्व दुई नम्बर- *ना.* [पूर्व+दुई+नम्बर] पूर्व एक नम्बर र तीन

नम्बरका बिचमा पर्ने रामेछाप, चरीकोट, मेलुङ, दोलखा आदि (हाल जनकपुर अञ्चलमा पर्ने) पहाडी बस्तीसहितको एक इलाका।

पूर्वदूत- *ना.* [सं.] पहिलो दूत; अग्रदूत; प्रथम चर।

पूर्वदूत नरवानर- *ना.* अश्मीभूत अस्थि अवशेषका रूपमा पाइएको किनिया (पूर्वी अफ्रिका)-को मानवजस्तो देखिने वानर (प्रोकन्सल)।

पूर्वधारणा- *ना.* [सं.] १. कुनै तर्क, वादविवाद आदिमा वा कुनै समस्या आदिका सम्बन्धमा पक्ष वा विपक्षका सम्बन्धमा, कसैले पहिलेदेखि नै स्थिर गरेको धारणा; पूर्वनिश्चित धारणा वा विचार। २. पूर्वाग्रह।

पूर्वधारणायुक्त- *वि.* १. कुनै तर्क, वादविवाद आदिमा कुनै एक पक्ष वा अर्को पक्षका सम्बन्धमा पहिलेदेखि नै एउटा धारणा वा विचार स्थिर गरिसकेको; पहिलेदेखि नै बनाएको धारणा वा विचार लिएर हिँड्ने। २. पूर्वाग्रहग्रस्त।

पूर्वनिश्चित- *वि.* [सं.] पहिलेदेखि नै निश्चय गरिएको; अघिबाट नै टुङ्गो लागिसकेको; पूर्वनिर्धारित।

पूर्वनिश्चितता- *ना.* पूर्वनिश्चित हुनाको भाव वा स्थिति; पहिलेकै पक्कापक्की।

पूर्वपक्ष- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको पहिलो भाग; पूर्व भाग। २. कुनै वादविवाद वा झगडा आदिमा पहिलो पक्षको भनाइ वा तर्क। ३. शास्त्रीय चर्चापरिचर्चामा पहिले उठाइएको प्रश्न। ४. पुर्पच्छे। ५. कृष्णपक्ष; अँधेरीपक्ष।

पूर्वपक्षी- *वि.* १. वादविवादमा, शास्त्रीय चर्चापरिचर्चामा पूर्वपक्ष उपस्थित गर्ने; प्रश्न गर्ने। २. नालिस दिने; बादी दिने।

पूर्वपक्षीय- *वि.* पूर्वपक्षसम्बन्धी; पूर्वपक्षको।

पूर्वपद- *ना.* [सं.] १. समासद्वारा निर्माण भएका पदमा रहेको पहिलो शब्दतत्त्व ; दुई वा दुईभन्दा बढी पदहरू मिलेर बनेका शब्दको पहिलो पद। २. पहिले आउने पद। ३. पहिलो स्थान।

पूर्वपीठिका- *ना.* [सं.] भूमिका; पृष्ठभूमि।

पूर्वपुरुष- *ना.* [सं.] हे. पुर्खा।

पूर्वप्रबोध- *ना.* [सं.] १. पूर्वबाट पाइने ज्ञान; पूर्वको ज्ञान। २. पहिलो ज्ञान। ३. पहिलो जागरण। ४. अभिमुखीकरण (ओरियन्टेसन)।

पूर्वप्राथमिक- *वि.* [सं.] प्राथमिकभन्दा पहिलेको (शिशु-विद्यालय)।

पूर्वप्राथमिक विद्यालय- *ना.* बालक-बालिकाहरूलाई अक्षरारम्भ गराउने पाठशाला; कखरा सिकाइने पाठशाला; शिशु-विद्यालय।

पूर्वफाल्गुनी- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक; एघारौँ नक्षत्र।

पूर्वभाद्रपदा- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक; पच्चिसौँ नक्षत्र।

पूर्वमध्यमा- *ना.* [सं.] संस्कृतको प्रथमापछिको परीक्षा; प्रवेशिका बराबरको संस्कृतको परीक्षा; संस्कृत मध्यमाको आधा भाग।

पूर्वमीमांसा- *ना.* [सं.] कर्मकाण्डहरूको तात्त्विक विवेचना गरिएको, जैमिनि मुनिद्वारा प्रतिपादित मीमांसा-दर्शनको एक भाग; मीमांसा-दर्शनको कर्मकाण्डसँग सम्बद्ध भाग; भारतीय आस्तिक षड्दर्शनमध्ये एक।

पूर्वरङ्ग- *ना.* [सं.] १. नाटकका प्रारम्भमा विघ्नशान्तिका निम्ति नटद्वारा गरिने प्रार्थना; नाटकका सुरुमा गरिने देवादिस्तुति। २. तारसुर। ३. पूर्वपीठिका।

पूर्वराग- *ना.* [सं.] नायक-नायिकाको भेट हुनुभन्दा पहिले एकअर्काको गुणश्रवण वा परस्पर दर्शन आदिबाट हुने प्रेम; पूर्वानुराग।

पूर्वरात्र- *ना.* [सं.] १. हिजोको रात; गतरात्रि। २. रातको पूर्वार्ध।

पूर्वरूप- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति, वस्तु वा कुराको पहिलेको रूप; अगाडिको रूप। २. कुनै कुरा वा घटना हुनुभन्दा पहिलेको अवस्था। ३. रोगको पूर्वावस्था; रोगको प्रारम्भिक लक्षण। ४. निकट भविष्यमा हुने कुनै कुरालाई सूचित गर्ने लक्षण। ५. कसैको खतम भइसकेको रूप, गुण, वैभव आदि फेरि प्राप्त भएको वर्णन गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार। ६. व्याकरणमा वर्णसन्धिको एक प्रकार।

पूर्ववत्- *क्रि.वि.* [सं.] १. पहिले भएको जस्तै; पहिले जस्तै। *वि.* २. पहिलेको जस्तो।

पूर्ववत् करण- *ना.* १. पहिलेकै स्थितिमा ल्याउने वा पुऱ्याउने काम। २. बन्द भएको कुरालाई फेरि चालु गर्ने काम। ३. प्रभावहीन बनेका कुरालाई पुनः प्रभावयुक्त बनाउने काम।

पूर्ववर्तिता- *ना.* [सं.] १. पहिले नै हुनाको वा भइसक्नाको भाव; पूर्ववर्ती हुनाको भाव। २. कालक्रम, स्थान, गुण आदिका दृष्टिले पूर्ववर्ती हुने वा भएको स्थिति; पूर्वस्थानीयता; पूर्वता।

पूर्ववर्ती- *वि.* [सं.] १. कालक्रम, स्थान, गुण आदिका दृष्टिले पहिले भएको; पहिलेको। २. सामुन्नेको। ३. पूर्व दिशातर्फको।

पूर्ववाद- *ना.* [सं.] अदालतमा वादीले गरेको प्रार्थना; वादीको नालिस।

पूर्ववादी- *ना.* वादी।

पूर्वविद्- *वि.* [सं.] १. पुरातत्त्वविद्। २. पूर्वविद्याको विशेषज्ञ।

पूर्वविद्या- *ना.* १. पूर्व (भारत, चीन, जापान इ.)-का सभ्यता आदिको अध्ययन गर्ने विद्या। २. भारतीय विद्या।

पूर्वविहित- *वि.* [सं.] पहिले नै गरिएको।

पूर्ववृत्त/पूर्ववृत्तान्त- *ना.* [सं.] १. पहिले घटेको घटना; पहिले भएको कुरा। २. इतिहास; पूर्ववृत्तान्त। ३. भूमिका।

पूर्वसञ्चित- *वि.* [सं.] अगावै साँचिएको; अघिबाटै सञ्चित।

पूर्वसम्मोदन- *ना.* [सं.] जारी गर्नुपर्ने आदेश, नियम आदिका सम्बन्धमा उच्चाधिकारीहरूबाट पहिले नै प्राप्त गरेको वा गरिने स्वीकृति वा पुष्टि; पूर्वस्वीकृति।

पूर्वसर्ग- *ना.* [सं.] व्याकरणका अनुसार स्वतन्त्र रूपमा प्रयुक्त नभईकन शब्द वा धातुरूपका अगाडि जोडिएर मात्र प्रयुक्त हुने उपसर्ग जस्तै रूप (बेकामे, कुरीति आदिका बे, कु इ.)।

पूर्वसेवाकालीन- *वि.* [सं.] १. कुनै सेवा वा नोकरीमा नियुक्ति पाउनुभन्दा पहिले तालिम आदिमा सरिक भएको समयको। २. हालको सेवाभन्दा पहिलेको सेवाको समयको; साबिकको सेवाको समयको।

पूर्वस्थान- *ना.* [सं.] कुनै व्यक्ति, वस्तु आदिको पहिलेको स्थान, दर्जा, स्थिति आदि।

पूर्वस्थानीय- *वि.* [सं.] १. पहिलेको स्थानसम्बन्धी। *ना.* २. पूर्ववर्ती हुनाको भाव वा स्थिति; पूर्ववर्तिता।

पूर्वस्थिति- *ना.* [सं.] कुनै व्यक्ति, वस्तु आदिको पहिलेको स्थिति; पूर्वावस्था।

पूर्वस्थिति स्थापना- *ना.* १. असामान्य परिस्थितिको अन्त भएर पुनः

पहिलेको जस्तै शान्तिपूर्ण परिस्थितिको स्थापना। २. रोग आदिका कारणबाट कमजोरी आदि सकिएर पहिलेको जस्तै स्वास्थ्यको प्राप्ति; पुनः स्वास्थ्यलाभ।

पूर्वस्वीकृति- *ना.* [सं.] कुनै कामकुराबारे पहिले नै दिइने स्वीकृति; पहिले नै गरिएको स्वीकार।

पूर्वहिमानी- *ना.* [सं.] आजभन्दा पचास लाखदेखि चालिस लाख वर्ष पहिलेसम्मको समय; हिमकल्पभन्दा पहिलेको समय।

पूर्वा- *ना.* [सं.] १. पूर्वदिशा। २. पूर्वाफाल्गुनी नक्षत्र। ३. पूर्वाभाद्रपदा नक्षत्र।

पूर्वाग्रह- *ना.* [सं.] कुनै विषय, समस्या आदिमाथि तर्क, वादविवाद वा विचार गर्दा कसैले नयाँ सोचाइ वा सिद्धान्त ग्रहण नगरी आफ्नो पूर्वनिश्चित धारणानुरूप नै लिने अड्डी; परिवर्तित समय वा परिस्थितिका कुरा नबुझी आफ्ना कुरालाई नै बढी महत्त्व दिने जिद्दीवाल प्रवृत्ति; एकोहोरो हठ; लिँडेढिपी।

पूर्वाङ्ग- *ना.* [सं.] यज्ञ-पुराणादि धार्मिक कार्य वा विवाह- व्रतबन्धादि शुभकार्य गर्दा प्रारम्भमा गरिने कृत्य; शुभकार्यमा गरिने प्रारम्भिक विधिविधान; पूर्वकर्म।

पूर्वाङ्ग पूजा- *ना.* पाठपूजा, यज्ञयागादि कार्यको प्रारम्भमा मङ्गलका लागि गरिने पूजा; पूर्व पक्षको पूजा।

पूर्वाचल- *ना.* [सं.] १. पुराण आदिमा विश्वास गरिएअनुसार सूर्य उदाउने पर्वत; उदयाचल। २. पूर्वाञ्चल।

पूर्वाञ्चल- *ना.* [सं.] १. पूर्वपट्टिका अञ्चल; पूर्वपट्टिको क्षेत्र। २. पूर्वीय सिमाना; पूर्वपट्टिको किनार; पूर्वी छेउ।

पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्र- *ना.* नेपालको सन्तुलित विकास गर्ने उद्देश्यले बाँडिएका पाँच विकासक्षेत्रमध्ये पूर्वाञ्चलसँग सम्बन्धित विकासक्षेत्र।

पूर्वाधार- *ना.* [सं.] १. कुनै योजना वा उद्योगधन्दा आदि सुरु गर्नुभन्दा पहिलेको आवश्यक आधार; कुनै पनि कार्यको पहिलो आधार; मुख्य आधार। २. धरातल।

पूर्वाधिकरण- *ना.* [सं.] लिच्छविकालमा चार दिशामा विभाजित प्रशासनिक अड्डाहरूमध्ये पूर्वपट्टिको अड्डा।

पूर्वाध्ययन- *ना.* [सं.] कुनै कुराको सम्यक् अध्ययन गर्नुभन्दा पहिले कामचलाउ किसिमले गरिने अध्ययन।

पूर्वानुमान- *ना.* [सं.] कुनै समस्या, घटना आदिको सम्भावित परिणामबारे पहिलेदेखि गरिने अडकल; कुनै विषय वा कुराको परिणाम आउनुभन्दा पहिले गरिने अनुमान।

पूर्वापर- *ना.* [सं.] १. अगाडि र पछाडिको भाग; कुनै कुराको आदि-अन्त; छेउटुप्पो। *वि.* २. अगाडि र पछाडिको; आदि र अन्तको। ३. पूर्व र पश्चिमको।

पूर्वापराधी- *ना.* [सं.] पहिले पनि ऐनकानुनविपरीत वा धार्मिक दृष्टिले निषिद्ध काम गरिसकेको अपराधी; पहिले पनि कसुर गरिसकेको व्यक्ति; पटकपटक अपराध गरिसकेको व्यक्ति; पटके अपराधी।

पूर्वाफाल्गुनी- *ना.* [सं.] पूर्वफाल्गुनी नक्षत्र।

पूर्वाभाद्रपदा- *ना.* [सं.] पूर्वभाद्रपदा नक्षत्र।

पूर्वाभास- *ना.* [सं.] पछि हुने कुनै कामकुरा आदिको पहिले नै देखिने लक्षण; पछि आउने परिस्थिति वा हुने घटनाको पूर्वलक्षण; पूर्वसङ्केत।

पूर्वाभिनय- *ना.* [सं.] १. कुनै नाटकको रङ्गमञ्चमा प्रदर्शन गर्न लाग्दा हुन सक्ने कमी वा त्रुटिलाई हुन नदिन पहिले नै गरिने अभ्यासात्मक अभिनय। २. युद्ध सुरु हुनुभन्दा पहिले युद्धका स्थितिमा गरिने आक्रमण, प्रत्याक्रमण वा आत्मसुरक्षाको अभ्यास। ३. रिहर्सल; पूर्वतालिम।

पूर्वाभिमुख- *वि.* [सं.] पूर्वतर्फ मुख फर्केको; पूर्वतिर मुख गरेको।

पूर्वाभ्यास- *ना.* [सं.] १. काम गर्न थाल्नुभन्दा पहिले गरिने अभ्यास; कुनै कामको पूर्वतयारी; पूर्वतालिम। २. पूर्वाभिनय।

पूर्वार्जित- *वि.* [सं.] पहिले कमाइएको; पहिले नै उपार्जन गरिएको (धनसम्पत्ति, मान-प्रतिष्ठा आदि)।

पूर्वार्द्ध/पूर्वार्ध- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको दुई बराबर भागमध्ये पहिलो आधा भाग; पहिलो आधा। २. सङ्गीतका अनुसार गीतका स्थायी र अन्तराको पहिलो आधा भाग।

पूर्वविधानता- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरामा सम्भावित हानि-नोक्सानीको विचार गरी पहिलेदेखि नै लिनुपर्ने सतर्कता; पूर्व-सावधानी। २. कुनै कामकुरामा हानिनोक्सानीको पूर्वाभास हुनेबित्तिकै त्यसको रोकथामका लागि गर्नुपर्ने सोचविचार।

पूर्वावश्यक- *वि.* [सं.] कुनै योजना वा उद्योगधन्दा सुरु गर्नुभन्दा पहिले आवश्यक; कुनै कार्य गर्नुभन्दा पहिले आवश्यक।

पूर्वावस्था- *ना.* [सं.] १. पूर्वस्थिति। २. सबभन्दा पहिलो अवस्था। ३. बाल्यावस्था।

पूर्वाषाढा- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक; बिसौँ नक्षत्र।

पूर्वाह्ण- *ना.* [सं.] पूर्वाह्न।

पूर्वाह्णिक- *वि.* १. दिनको पहिलो भागमा गर्नुपर्ने काम; पूर्वाह्णमा गर्नुपर्ने काम। २. पूर्वाह्णसम्बन्धी।

पूर्वाह्न- *ना.* [सं. पूर्वाह्ण] दिनको प्रथम अर्धांश; दिनको पूर्वार्ध; पूर्वाह्ण।

पूर्वी- *वि.* [सं. पूर्वीय] १. पूर्वपट्टिको; पूर्व दिशाको; पूर्वको; पूर्वीय। २. एसियाली।

पूर्वी गोलार्द्ध- *ना.* प्रधान मध्याह्नरेखादेखि पूर्वपट्टिको भूभाग।

पूर्वी मादल- *ना.* नेपालको पूर्वी भेकमा प्रचलित मादल; ठुलो किसिमको मादल।

पूर्वीय- *वि.* [सं.] १. पूर्वपट्टिको; पूर्व दिशाको; पूर्वको। २. एसियाको; एसियाली। ३. भारतीय; भारतेली।

पूर्वीय दर्शन- *ना.* भारतीय दर्शन।

पूर्वीय संसार- *ना.* एसियाली वा भारतीय संसार।

पूर्वीय संस्कार- *ना.* एसियाली या भारतीय संस्कार।

पूर्वीय संस्कृति- *ना.* एसियाली वा भारतीय संस्कृति।

पूर्वीय सभ्यता- *ना.* एसियाली वा भारतीय सभ्यता।

पूर्वेतर- *वि.* [सं.] १. पूर्वभन्दा भिन्न किसिमको; पूर्वभन्दा बाहेकको। २. पश्चिमी।

पूर्वोक्त- *वि.* [सं.] पहिले भनिसकेको; पहिले उल्लेख भइसकेको;

पूर्वकथित।

पूर्वोत्तर- *वि.* [सं.] १. पूर्व र उत्तरको; पूर्व र उत्तरका बिचको। *ना.* २. पूर्व र उत्तरका बिचको दिशा; ईशानकोण।

पूर्वोत्तरा- *ना.* ईशानकोण।

पूर्वोदाहरण- *ना.* [सं.] १. कुनै मुद्दामामिलाका सम्बन्धमा दिइएको वा अँगालिएको र पछिसम्म उदाहरण वा दृष्टान्तका रूपमा प्रस्तुत गरिने सर्वोच्च अदालतको निर्णय वा कार्यविधि; नजिर। २. पछिका कुनै घटना, समस्या आदिमा उदाहरणका रूपमा प्रस्तुत गरिने पहिलेको कुनै घटना वा समस्या आदि।

पूर्वोदित- *वि.* [सं.] १.पूर्वतर्फ उदाएको। २. पहिले उदाएको।

पूर्वोपाय- *ना.* [सं.] सम्भावित हानिनोक्सानीको रोकथामका लागि पहिलेदेखि नै गरिने उपाय; कुनै कामकुरामा हानिनोक्सानीको पूर्वाभास हुनेबित्तिकै रोकथामका लागि गरिने उपाय।

पूस- *ना.* हे. पुस।

पृच्छक- *वि.* [सं.] जिज्ञासा वा उत्सुकता मेट्नका लागि कुनै प्रश्न सोध्ने; प्रश्नकर्ता; प्राश्निक।

पृच्छा- *ना.* [सं.] १. प्रश्न सोध्ने इच्छा; जिज्ञासा। २. प्रश्न; सबाल।

पृतना- *ना.* [सं.] सेना; फौज।

पृथक्- *क्रि.वि.* [सं.] १. भिन्न हुने किसिमले; अलग्ग; छुट्टै। *वि.* २. भिन्न; अलग; छुट्टो।

पृथक्करण- *ना.* १. मिलेका व्यक्ति, वस्तु आदिलाई छुट्ट्याउने काम; अलगअलग बनाउने काम; बिछोड्याइ; विखण्डन। २. विश्लेषण।

पृथक्ता- *ना.* [सं.] पृथक् वा अलग्ग रहने स्थिति, गुण वा प्रक्रिया; भिन्नता; बेग्ल्याइँ।

पृथक्तावाद- *ना.* १. कुनै उपजाति र मूलजातिका बिच पाइने समानतालाई उपेक्षा गरी भिन्न गुणलाई महत्त्व दिएर उक्त उपजाति नै मूलजाति भएको कुरामा जोड दिने सिद्धान्त। २. मूलधर्मदेखि भिन्न केही गुणका आधारमा उपधर्मलाई भिन्नै मान्यता दिनुपर्छ भन्ने मत। ३. कुनै पनि क्षेत्रमा पृथक् हुन चाहने मत।

पृथक्तावादी- *वि.* १. मिलेर बसेकालाई फुटाउन चाहने; अलग्याउन चाहने। २. समूहबाट फुट्न चाहने; अलग्गिन चाहने; सगोलदेखि फुटेर भिन्नै रहन चाहने; भिन्नतावादी।

पृथा- *ना.* [सं.] १. पाण्डुकी पत्नी; पाँच पाण्डवकी आमा; कुन्ती। *वि.* २. ठुलो जिउ भएकी।

पृथु- *वि.* [सं.] १. प्रशस्त फैलिएको; फराकिलो; विस्तृत। *ना.* २. इक्ष्वाकुवंशका एक राजा। ३. पृथ्वीको मालिक; राजा।

पृथुकीर्ति- *वि.* ठुलो कीर्ति भएको।

पृथुपर्ण- *ना.* ठुला पात हुने एक वनस्पति।

पृथुमुण्ड- *वि.* १. ठुलो टाउको भएको; घनटाउके। *ना.* २. ठुलो टाउको।

पृथुल- *वि.* [सं.] १. पृथु; ठुलो। २. स्थूल; मोटो।

पृथुलतर- *वि.* ठुलोभन्दा पनि ठुलो; झन् ठुलो।

पृथुलतम- *वि.* ज्यादै ठुलो; पृथुतमः; झन् ठुलोभन्दा पनि ठुलो; अझ झन् ठुलो।

पृथुलाधीश- *ना.* १. ठुला राज्यका राजा; ठुला राजा। २. युवराजा अठार वर्ष नपुगेसम्म रानीले प्राप्त गर्ने पदवी।

पृथुली- *ना.* जिम्बु; झान्ने काममा आउने वनस्पतिविशेष।

पृथ्वी- *ना.* [सं.] १. ढुङ्गा, माटो आदिले बनेको, मनुष्यादि जीवजन्तुको बस्ती भएको, सौरमण्डलको एक ग्रह; भूमि; धर्ती; पृथिवी। २. पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाश- यी पञ्च महाभूतमध्ये एक। ३. मृत्तिका; माटो।

पृथ्वी छन्द- *ना.* जगण, सगण, जगण, सगण, यगण र लघु तथा गुरु हुने एक वार्णिक छन्द। ५. खुब फैलिएको; ठुलो छाती भएको।

पृथ्वी कम्प- *ना.* भुइँचालो; भैँचालो।

पृथ्वीधर- *वि.* १. पृथ्वीलाई धारण गर्ने। २. पहाड; पर्वत।

पृथ्वीनारायण शाह- *ना.* एकीकृत राजा; आधुनिक नेपालका प्रथम राजा; बडामहाराज।

पृथ्वीपति- *ना.* १. पृथ्वीको मालिक। २. राजा। ३. गोरखाका एक प्रसिद्ध राजा।

पृथ्वी प्रज्ञा पुरस्कार- *ना.* भाषा, साहित्य, कला, संस्कृति र ज्ञानविज्ञानका क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिएका साधकहरूलाई समष्टिगत मूल्याङ्कनका आधारमा प्रदान गर्ने गरिएको एक पुरस्कार।

पृथ्वी मण्डल- *ना.* १. सम्पूर्ण पृथ्वीको डल्लो; भूगोल; भूमण्डल। २. पृथ्वीतल।

पृथ्वी राजमार्ग- *ना.* काठमाडौं-पोखरा यातायातका लागि नौबिसेदेखि पोखरासम्म जाने राजमार्ग।

पृथ्वी वीरविक्रम- *ना. वि.* सं. १९३२ मा जन्म भई राजगद्दीमा बस्ने र *वि.* सं. १९६८ मा दिवङ्गत हुने, नेपालका शाहवंशीय सातौँ राजा।

पृष्ट- *वि.* [सं.] सोधिएको; प्रश्न वा सवाल गरिएको।

पृष्ठ- *ना.* [सं.] १. शरीरको पछिल्लो भाग; डँडाल्नु; पिठिउँ; पिठिम। २. पुस्तकका पन्ना वा कागतको एकपट्टिको भाग। ३. कुनै वस्तु, व्यक्ति वा कुराको पछिल्लो भाग। ४. कुनै वस्तुको माथिल्लो भाग।

पृष्ठगामी- *वि.* पछि लाग्ने; अनुयायी।

पृष्ठगायन- *ना.* रङ्गमञ्चमा देखा नपरी पात्र-पात्रहरूका निम्ति गाइने गीत।

पृष्ठदेश- *ना.* १. पृष्ठभाग; पछिल्तिरको अङ्ग। २. पिठिउँ।

पृष्ठपोषक- *ना.* १. कुनै कामकुरा गर्ने व्यक्तिलाई पछिल्तिरबाट मद्दत गर्ने व्यक्ति; पछाडि बसेर सहायता पुऱ्याउने वा हौसला दिने व्यक्ति; सहायक; मदतगार।

पृष्ठपोषण- *ना.* कुनै कामकुरामा पछाडि बसेर सहायता पुऱ्याउने काम वा प्रवृत्ति; सहयोग; मदत।

पृष्ठभाग- *ना.* १. शरीरको पछिल्लो भाग; पिठिउँ; पृष्ठ। २. कुनै पनि वस्तु वा कुराको पछिल्लो भाग।

पृष्ठभूमि- *ना.* १. कुनै वस्तु वा कुनै कुराको मूल आधार वा भूमिका। २. पछिल्तिरको जमिन। ३. कुनै विशेष घटना वा कुराको रूप

स्पष्टसँग देखाउने र त्यससँग सम्बद्ध पहिलो घटना वा कुरा। ४. मुख, मूर्ति वा चित्र आदिको अघिल्लो भागलाई स्पष्ट गराउन काम दिने दृश्य, चित्र वा वर्णनको भाग; मूर्ति वा चित्रको सबभन्दा पछिल्लो भाग। ५. अङ्कित दृश्य वा घटनाको आधार। ६. बन्दरगाहपछाडिको क्षेत्र। ७. सहरवरिपरिको ग्रामीण क्षेत्र।

पृष्ठवंश- *ना.* मेरुदण्ड भएको प्राणी; ढाड भएको प्राणी।

पृष्ठाङ्कन- *ना.* १. कुनै लेख, पत्र, धनादेश, चेक, चलानी आदिका पीठमा हस्ताक्षर गर्ने काम। २. कसैसँग केही लिने वा कसैलाई केही दिने बेहोराको लिखित आदेश। ३. कुनै कुराको समर्थन आदिका रूपमा केही लेख्ने काम; दरपीठ गर्ने काम; कागतको पछाडि सही गर्ने काम।

पृष्ठाङ्कित- *वि.* पीठमा केही लेखिदिएको वा हस्ताक्षर गरिदिएको कागत; दरपीठ गरिएको कागत।

पृष्ठावरण- *ना.* १. सुरक्षाका लागि पुस्तक आदिमा गाताको बाहिरपट्टि बेरिएको वा लगाइएको आवरण। २. पुस्तक आदिमा लगाइएको जिल्द; गाता। ३. पर्यावरण।

पृष्ठास्थि- *ना.* शरीरको पछिल्तिरको हाड; ढाड।

पृष्ठिका- *ना.* १. वृत्तान्तको आधार। २. मूर्ति वा चित्रको पृष्ठभूमि। ३. पृष्ठदेश। ४. पृष्ठभूमि।

पे- *ना.* [अङ्.] तलब; तलप; वेतन।

पे कमिसन- *ना.* तलबसम्बन्धी प्रबन्ध गर्नका निम्ति खडा भएको आयोग।

पे रोल- *ना.* मासिक तलब-विवरण।

पेकिङ- *ना.* [चिनि.] जनवादी गणतन्त्र चीनको राजधानी (हाल बेजिङ)।

पेकिङ मानव- *ना.* पेकिङभन्दा सत्ताइस माइल पर रहेको चौकुतियान नामक स्थानको एउटा गुफामा **१९२१** इस्वीमा प्राप्त जीवाश्मको आधारमा मानवशास्त्रले मान्यता दिएको प्राचीन मानव; उत्तिष्ठवानरको चिनियाँ प्रजाति; उत्तिष्ठवानरको जावामानवभन्दा केही पछिको अवस्था।

पेग- *ना.* [अङ्.] १. ह्विस्की, ब्रान्डी आदि पेय पदार्थको एक अल्प परिमाण। २. सो परिमाणको रक्सी नाप्ने कचौरी; प्याला।

पेङ्कर- *ना.* [सं. भयङ्कर] खेती-कमाई गर्न र जानआउन सारै मुस्किल पर्ने भिरबाटो।

पेङ्गुइन- *ना.* [अङ्.] ध्रुवीय क्षेत्रमा पाइने, पानीमा पौडनका लागि बहनाका रूपमा काम दिने पखेटा भएको समुद्रमा आहारा खोजी खाने, दौडिन सक्ने तर उड्न नसक्ने र बसेका बेला हेर्दा उभिएको जस्तो देखिने एक प्रकारको चरो।

पेच- *ना.* [फा.] १. झन्झट; बखेडा। २. चलाकी; धूर्तता। ३. छनक; व्यङ्ग्य। ४. बेरिएको डाँडो; घुमाएर कस्ने एक प्रकारको डोल्सी परेको किलो। ५. भित्री वैमनस्य; गुप्त षडयन्त्र। ६. कुनै डन्डी, काँचको सिसी वा धातुको नलीमा ढिम्री वा बिर्को कस्नका निम्ति बनाइएको फनफनी घुमेको रेखा; गुना। ७. कुस्ती आदि खेल्दा अर्कालाई पछार्ने युक्ति; कुनै प्रतिद्वन्द्वितामा अर्कालाई हराउने युक्ति। ८. चङ्गा उडाएर लडाउँदा दुई पक्षका चङ्गाको धागा जोल्ट्याउने काम। ९. पगरीको अगिल्तिर शोभाका निम्ति जडिएको आभूषण; कल्की; शिरपेच।

पेचकस- *ना.* पेचका थाप्लामा परेका गहिरा ठाउँमा धार अड्काएर बिँडमा समाती सो पेचलाई मस्काउने वा खुस्काउने हतियार।

पेचकाँटी- *ना.* पेचकिलो।

पेचकिलो- *ना.* टोप्रो वा छातामा पेचकस अड्याउने खोल्सो भएको एक किलो।

पेचदार- *वि.* १. पेच भएको; पेचवाल। २. व्यङ्ग्यात्मक। ३. पेचिलो।

पेचपाच- *ना.* १. जाली व्यक्तिको काम; जालझेल; झेलबखेडा। २. व्यङ्ग्योक्तिसहित जिस्किने काम; छेडछाड; छेडपेच। ३. पेच।

पेचवाल- *वि.* पेचदार।

पेचा- *ना.* [सं. पेचक] चेपुवामा तेल पेल्दा फुलो हाल्ने चोयाको पात्र; छपनी।

पेचिलो- *वि.* [फा. पेच+इलो] १. पेच भएको; पेचताल। २. चालबाजी गर्ने; बखेडा गर्ने; धूर्त; धूर्ततापूर्ण; चालबाज।

पेची- *वि.* [फा. पेच+ई] पेच लडाउने; बखेडा गर्ने; जालझेल गर्ने; झेली।

पेज- *ना.* [अङ्.] १. पृष्ठ। २. पाना वा पाताको दुई भागको कुनै एक भाग।

पेट- *ना.* [सं.] १. छातीदेखि मुनि र काखदेखि माथिको शरीरको भाग; भुँडी। २. खाएको वस्तु जम्मा हुने, शरीरभित्रको थैली। ३. गर्भ; पाठेघर। ४. मन; दिल; अन्तःकरण। ५. खोक्रो वस्तुको भित्री भाग। ६. थैली; झोला।

पेटकटाइ- *ना.* नमासीकन वा खाई-नखाईकनको केही कुराको सँचाइ। २. पेटदुखाइ।

पेटको कुरा- *ना.* मनको कुरा।

पेटकट्टी- *ना.* १. पेट दुखेर आउँ आदि आउने रोग। २. पेटकटाइ।

पेट परमात्मा/परमेश्वर- *ना.* भोक (व्यङ्ग्यार्थमा)।

पेटपाला- *वि.* आफूले खानका निमित्त मात्र काम गर्ने; खानकै धन्दामा मात्र लागेको।

पेटपालो- *ना.* पेट पाल्नका लागि गरिने काम; जीविका; निर्वाह।

पेटफाऱ्यो- *ना.* नेपाली वर्णमालाको 'फ' वर्णको नाम; पेटफाऱ्यो फ।

पेटबोली- *ना.* निवेदनपत्र, फिरादपत्र, प्रतिउत्तरपत्र आदिको मूल बेहोरामा लेखिएको कुरा।

पेटमारा- *ना.* नखाईकन पनि धन जम्मा गर्ने; पेट भोकै राखेर पनि धन जम्मा गर्ने; कृपण; द्रव्यपिशाच।

पेटवाक्य- *ना.* पेटबोली।

पेटाङे- *ना.* [पेट+अङ्गी+ए] पेट मात्र ढाक्ने भोटो; पेटेभोटो।

पेटानी- *ना.* गुनिउँ।

पेटारी- *ना.* [पेटारो+ई] बाँस बेत आदिका चोयाले बनेको एक प्रकारको सानो सन्दुस।

पेटारे- *वि.* [पेट+आरे] शरीर एक रङको र पेट मात्र अर्को रङको हुने (बाखो, पाठो आदि)।

पेटारो- *ना.* [सं. पिट+आरो] बाँस, बेत, निगालो आदिका चोयाले

बुनेको ठुलो किसिमको पेटारी।

पेटाहा- *वि.* [पेट+आहा] १. आफ्ना कुरा नभन्ने स्वभावको; पेटमा कुरा राख्न सक्ने; घुसघुसे। २. मुखले स्पष्ट केही नभने पनि अर्काको कुभलो चिताउने वा गर्न खोज्ने। ३. ठुलो पेट भएको; भुँडीवाल; भुँडे।

पेटिका- *ना.* [सं.] एक प्रकारको सानो सन्दुस।

पेटिया- *ना.* [पेट+इया] कुनै भारदार वा कुलीन व्यक्तिको परिवार जीवन धान्न असमर्थ भएमा जीवननिर्वाहका लागि दिइने सरकारी जग्गाजमिन; खुवाबिर्ता।

पेटी- *ना.* [सं.] १. एक प्रकारको सानो सन्दुस; सानो पेटारो; पेटारी; पेटिका।[सं. पट+ई] २. जगमा पानी नबसोस् भन्ने उद्देश्यले र गाराका सुरक्षाका लागि समेत घरका वरिपरि बलियोसँग बनाइएको आड; बलेनीभित्र उठाइएको डिल। ३. मानिसहरू पैदल हिँड्न् भन्नाका लागि सडकका छेउमा केही अग्ला पारेर बनाएको डिल; फुटपाथ।[पेट+ई] ४. कमरमा बाँध्ने छाला आदिको फित्ता; कमरपेटी; कमरबन्दी। ५. पातलो, चेप्टो, बाक्लो वस्तु; फित्ता। ६. घर आदिको भित्तामा तल- माथि अलगअलग रङ लगाउँदा देखिने पाटा। ७. मिलका चक्कालाई इन्जिनसँग जोडी घुमाउने काममा प्रयोग गरिने साधन; मिलको फित्ता (अङ्. बेल्ट)।

पेटीकोट- *ना.* [अङ्.] शरीरका भित्रपट्टि लगाइने जामाजस्तो जनाना पोसाक।

पेटीघर- *ना.* [पेटी+घर] गर्भनिरोधका निम्ति स्त्रीको गुप्ताङ्गमा राखिने वस्तु; टेपलुप्स; लुप।

पेटीवाल/पेटीवाला- *वि.* [पेटी+वाल/वाला] १. पेटी अड्काउने सुविधा भएको (प्यान्ट, फ्रक इ.)। २. कुनै पनि प्रकारको पेटी भएको। ३. पेटी लाएको वा बाँधेको।

पेटुवा/पेटु- *वि.* [पेट+उवा/ऊ] खुब खानुपर्ने; खन्चुवा; घिचासे; घिचुवा।

पेटे- *वि.* [पेट+ए] १. पेटको; पेटसम्बन्धी। २. पेटसम्म मात्र आइपुग्ने (लुगा आदि)।

पेटे कुरा- *ना.* गोप्य कुरा।

पेटेन्ट- *ना.* [अङ्.] १. कुनै नयाँ वस्तुको उत्पादन वा बिक्री गर्नका लागि सरकारद्वारा प्राप्त हुने एकाधिकारको स्वीकृति। *वि.* २. त्यस्तो एकाधिकार प्राप्त वा रजिस्टर्ड (वस्तु)।

पेटे भोटो- *ना.* [पेटे+भोटो] बाहुला, फेर आदि नभएको, कुममा तना बाँधिने बालकहरूले लगाउने लुगा।

पेट्रोम्याक्स- *ना.* [अङ्.] मैन्टोल; मैन्टुल।

पेट्रोल- *ना.* [अङ्.] १. उज्यालोका निम्ति र मोटर तथा यन्त्र चलाउन आवश्यक शक्तिका लागि प्रयोग हुने, चट्टानहरूमा वा पानीका सतहमा पाइने, प्रशोधित खनिज तेल; यान्त्रिक उपकरण चलाउन जमिनभित्रबाट निकालिएको प्रशोधित तेल। २. सैनिक वा प्रहरीले यताउति घुमीघुमीकन दिने पहरा; गस्ती। ३. त्यसरी दिइने सैनिक वा प्रहरी-गस्ती।

पेटे पम्प- *ना.* बिक्रीवितरणका लागि पम्पमा डिजेल, पेट्रोल आदि राखिएको स्थल।

पेट्रोलियम- *ना.* १. अप्रशोधित तेल। *वि.* २. खनिज, तेलसम्बन्धी।

पेठो- *ना.* [सं. पिष्ट] १. कुभिन्डाको भुजुरी आदि। २. कुभिन्डो।

पेडा- *ना.* [सं. पिण्डिक] भुटेको खुवामा चिनी मिलाई बनाइने थेप्चो र बाटुलो आकारको प्रसिद्ध मिठाई।

पेदू- *वि.* [सं. पद+ऊ] धेरै हिँडेर थाकेको।

पेनी- *ना.* [अङ्.] कम दामको एक बेलाइती मुद्रा; पेन्स।

पेनी पोस्टेज- *ना.* १. बेलाइतमा पुरानो जमानामा एक पेनी तिरी चिठी पठाउने सुविधा। २. सो समयमा बेलाइतमा भएको एक हुलाकप्रणाली।

पेनु/पेनो- *ना.* [अङ्. पियानो] मेचमा बसी दुई हातले बजाइने हारमोनियमजस्तो तार-बाजा।

पेन्चिस- *ना.* [अङ्. प्लायर्स] कुनै वस्तुलाई समात्ने, समातेर तान्ने, कस्ने र सानातिना तार काट्ने सनासोका आकारको एक ज्याबल।

पेन्ट- *ना.* [अङ्.] कमरमुनिको अवयव र गोडा ढाक्ने सुरुवालजस्तो लुगा; पाइन्ट।

पेन्टाग्राफ- *ना.* [अङ्.] मूल नक्सा वा चित्र आदिका आधारमा ठुलो वा सानो आकारको प्रतिलिपि उतार्ने साधन।

पेन्सन- *ना.* [अङ्.] विभिन्न सेवामा रहेका कर्मचारीहरूले निर्धारित समयसम्म अविच्छिन्न सेवा गरी विना खुन-खोट अवकाश प्राप्त गरेमा त्यस्ता कर्मचारीलाई सरकारबाट वा सम्बन्धित निकायबाट दिइने भत्ता; निवृत्तिभरण।

पेन्सनवाल- *ना.* पेन्सन वा निवृत्तिभरण पाउने गरी अवकाशप्राप्त कर्मचारी; निवृत्तिभरण पाउने व्यक्ति; पिन्सिने।

पेन्सिल- *ना.* [अङ्.] सिलेटमा लेख्ने ढुङ्गाको कलम; सिसाकलम; पिल्सिङ।

पेन्सिल हिल- *ना.* आइमाईले प्रयोग गर्ने चप्पल; अग्लो र तिखो खुरा हुने चप्पल।

पेन्सिलिन- *ना.* [अङ्. पेनिसिलिन] शरीरभित्र रोग पैदा गर्ने जीवाणुलाई नाश गर्ने एक प्रकारको औषधी।

पेपर- *ना.* [अङ्.] १. कागज; कागत। २. अखबार। ३. प्रश्नपत्र। ४. सुर्तीलाई कागतमा बेरी बनाइएको एक प्रकारको बिडी।

पेपरवेट- *ना.* कार्यालय आदिमा कागतपत्र नउड्न् भनी थिचेर राख्ने सिसा, पत्थर आदिको गह्रुँगो साधन; थिचौटो; कागतढुङ्गी।

पेय- *वि.* [सं.] १. पिउन सकिने; पिउन हुने; पिउन लायकको। *ना.* २. पिइने (पानी आदि तरल) पदार्थ।

पेरुङ्गो- *ना.* [परिङ+ओ] लाम्चो, चेप्टो प्वाल वा आँखा भएको बाँसको चोयाको भाँडो; तामा, च्याउ, माछा, सुङ्गुरको पाठो आदि हाल्नका निम्ति प्रयोग हुने एक प्रसिद्ध वस्तु।

पेल्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रेरण > प्रा. पेल्लण] १. कोल वा अन्य किसिमका यन्त्रलाई चारैतिर घुमाई वा थिची रस वा तेल निकाल्नु। २. कोल आदि यन्त्रले खुबसित निचोर्नु वा थिच्नु। ३. अँचेट्नु; घचेट्नु; ठेल्नु। ४. थिचोमिचो गर्नु; अरूको अधिकार मिच्ने काम गर्नु; बलप्रयोग गर्नु। ५. नटेर्नु।

पेला- *ना.* कुनै काम चाँडो गराउनाका निम्ति गरिने आग्रह वा प्रेरणा; ताकिता; हुटहुटी।

पेलाइ- *ना.* पेल्ने वा पेलिने कार्य वा कार्यप्रणाली।
पेलाइनु- *क.क्रि.* पेल्न लगाइनु।
पेलाउनु- *प्रे.क्रि.* पेल्न लगाउनु।
पेलाहट- *ना.* पेलाइ।
पेलाहा- *वि.* पेल्ने स्वभाव भएको; पेल्ने खालको।
पेलिनु- *अ.क्रि.* पेलाइमा पर्नु। *क.क्रि.* पेलिएको पारिनु।
पेलुवा- *वि.* १. तामा, पित्तल आदि धातुलाई पेलेर बनाइएको (पाता)। २. तामा आदिको पेलुवा पाताबाट बनाइएको (भाँडो)। ३. पेलाहा।
पेवा- *ना.* [सं. प्राप्य] कथ्य. प्यावा/प्यावो पनि। १ लोग्ने, लोग्नेपट्टिका अंसियार, घरतर्फका अरू नातेदार वा इष्टमित्रले मन्जुरीको लिखत गरिदिएको र त्यसबाट बढेबढाएको वा माइतीले अथवा मावलीले दिएको धन; दाइजो। *वि.* २. निजी; व्यक्तिगत।
पेशल- *वि.* [सं.] १. कमलो। २. सुन्दर। ३. चतुर; बाठो।
पेशि/पेशी- *ना.* [सं.] शरीरमा रहने मासुको लोतो; मासुको थुप्रो; मांसपिण्ड; मांसपेशी।
पेशीकोष- *ना.* चराचुरुङ्गीको फुल; अन्डा।
पेशीविकार- *ना.* शरीरको मांसपेशीमा हुने कुनै प्रकारको विकृति; मांसपेशी।
पेशीविज्ञान- *ना.* मांसपेशीको स्वरूप र संरचना तथा त्यसमा हुने रोगसम्बन्धी कुराको अध्ययन, विश्लेषण गर्ने विज्ञान; मांसपेशीसम्बन्धी विज्ञान।
पेषण- *ना.* [सं.] कुनै कुरालाई पिँधेर पिठो बनाउने काम; पिँध्ने काम; पिस्ने काम; चूर्ण वा धुलो बनाउने क्रिया।
पेषणी- *ना.* नुन आदि पिँध्ने साधन (सिलौटो, लोहोरो आदि)
पेस्नु- *स.क्रि.* [सं. पेषण/फा. पेश] १. पेस गर्नु; प्रस्तुत गर्नु; दाखिल गर्नु। २. हुलाकबाट पठाउनु।
पेस- *ना.* [फा. पेश] १. कुनै व्यक्ति वा अड्डाअदालतका समक्ष कुनै कागजपत्र आदि प्रस्तुत गर्ने काम; अगिल्तिर ल्याउने काम; उपस्थित गर्ने काम। २. जाहेर गर्ने काम; जाहेरी। *वि.* ३. पेस गरिएको।
पेसा- *ना.* [फा. पेशा] जीवनयापनका निम्ति अँगालिएको मुख्य काम; जीविकाका निम्ति गरिने काम; इलम, व्यवसाय वा उद्योग; उद्यम; धन्दा।
पेसाइ- *ना.* [√ पेस् (+आइ)] पेसगराइ।
पेसाइनु- *क.क्रि.* पेस गराइनु; पेस्न लाइनु।
पेसाउनु- *प्रे.क्रि.* पेस गराउनु; पेस्न लाउनु।
पेसामूलक- *वि.* पेसालाई मूल कुरा मान्ने खालको; व्यवसायप्रधान।
पेसावाल- *वि.* [फा. पेशा+वाले पेसेवर; पेसेवार।
पेसिनु- *क.क्रि.* [पेस्+इ+नु] १. पेस गरिनु। *अ.क्रि.* २. पेस हुनु।
पेसी- *ना.* [फा.] १. निर्णयका लागि अदालतसम्मुख मुद्दामामिला आदि प्रस्तुत गर्ने काम; अदालतमा सुनुवाइका लागि दिएको तारिखअनुसार मुद्दा छिन्न न्यायाधीशसमक्ष पेस गर्न लैजाने कार्य। २. कुनै कार्यालयका उच्चाधिकारी कुनै सेनाका अध्यक्ष वा सभामुख आदिका समक्ष कुनै समस्या वा प्रस्ताव लिखित रूपमा पेस गर्ने काम; प्रस्तुतीकरण; अभिमुखीकरण; सम्मुखीकरण।
पेसुवा- *वि.* [पेस+उवा] १. पेस गरिएको। २. जबर्जस्तीसँग जिउमा लगाइएको; भिडाइएको। ३. बलजफतीसँग समावेश; प्रवेश वा सम्मिलित गरे-गराइएको।
पेसेवर/पेसेवार- *वि.* [फा. पेशेवर] कुनै पेसामा लागेको; कुनै कामलाई पक्षका रूपमा अँगाल्ने; कुनै व्यवसायमा संलग्न; व्यावसायिक।
पेस्की- *ना.* [फा. पेश्की] १. कसैलाई कुनै काम गर्न लगाउँदा वा कुनै वस्तु किन्न निश्चय गर्दा अग्रिम रूपमा दिइने पारिश्रमिक वा मूल्यको केही अंश; अग्रिम भुक्तानी; अग्रिम रकम; बैना। २. नियमित कर्मचारीका रूपमा वा अन्य प्रकारले काम गर्ने व्यक्तिलाई निर्धारित समयभन्दा पहिले वा काम सकिनुभन्दा पहिले उसले पछि पाउने तलब वा पारिश्रमिकको अङ्कबाट कट्टा गर्ने सर्तमा दिइने अग्रिम रकम। ३. बसेको वा भएको ठाउँभन्दा अन्यत्र भ्रमणमा जाँदा प्रस्थान गर्नुभन्दा पहिले पठाइने मालसामान, कर्मचारी आदि।
पेस्की खर्च- *ना.* पछि काम परेका बेलामा खर्च गर्नका निम्ति पहिले नै छुट्ट्याइएको वा दिइएको खर्च; पेस्कीका रूपमा स्वीकृत गरिएको खर्च।
पेस्केल- *ना.* [अङ्.] सरकारी वा गैरसरकारी सेवामा संलग्न कर्मचारीहरूले निर्धारित रूपमा पाउने तलबको परिमाण; कर्मचारीले तलबका रूपमा पाउने रकमको परिमाण; वेतनक्रम।
पेस्ट- *ना.* [अङ्.] सानो ट्युबमा राखिएको, दाँत माझ्ने वा अन्य वस्तु सफा गर्ने गिलो वस्तु।
पेस्ता- *ना.* [फा. पिस्तः] हरियो रङको साना दाना हुने खाने मसला।
पैँच- *ना.* [फा. पेच] फित्ता, बाकल आदिको सुइरो छिराउन छालामा प्वाल पार्ने, फुली भएको वा नभएको एक हतियार।
पैँचो- *ना.* दिनेलाई खाँचो परेका बेलामा वा सकेका बेलामा फिर्ता गर्ने गरी छरछिमेकीबाट कुनै वस्तु, धन, माल, श्रम आदि लिने काम; पछि फिर्ता गर्ने गरी कसैसँग लिने वा कसैलाई केही दिने काम; ऐँचोपैँचो; सापटी।
पैँडा- *ना.* [सं. पथिट (पथी. > प्रा. पहिड] बाटो; पथ।
पैँता- *ना.* [नेवा.] तामाको अन्दाजी तीन फिटजति लामो बाजा।
पैँतालिस- *ना.* [सं. पञ्च+चत्वारिंशत्] १. चालिस र पाँचको जोडबाट बनेको सङ्ख्या; ४५-को अङ्क। *वि.* २. चालिस र पाँचको जोड बराबरको।
पैँतालिसौँ- *वि.* पैँतालिसका सङ्ख्याको क्रम बुझाउने; क्रमअनुसार पैँतालिस सङ्ख्याको।
पैँतालीस- *ना.* हे. पैँतालिस।
पैँतालीसौँ- *वि.* हे. पैँतालिसौँ।
पैँतिस- *ना.* [सं. पञ्च+त्रिंशत्] १. तिस र पाँचको योगबाट बन्ने सङ्ख्या। *वि.* २. सो सङ्ख्या बराबरको।
पैँतिसौँ- पैँतिसका सङ्ख्याको क्रम बुझाउने; क्रमअनुसार पैँतिस सङ्ख्याको।
पैँतीस- *ना.* हे. पैँतिस।

पैंतीसौँ- *वि.* हे. पैंतिसौँ।
पैंलेटी- *ना.* झन्डै नीलकाँडाका जत्रै तर काँडाविहीन बोटमा नीलकाँडाका जत्रै निला दाना फल्ने एक पोथ्रो।
पैँसट्ठिऔँ/पैंसट्ठियौँ- *वि.* [पैँसट्ठी+औँ/यौँ] पैँसट्ठी सङ्ख्याको; पैँसट्ठी सङ्ख्यामा पर्ने।
पैँसट्ठी- *ना.* [सं. पञ्चषष्ठी] १. साठी र पाँचबाट बन्ने सङ्ख्या; ६५- को सङ्ख्या। *वि.* २. उक्त सङ्ख्या बराबरको।
पैँसट्ठीऔँ/पैसट्ठीयौँ- *वि.* हे. पैँसट्ठिऔँ पर्ने।
पैका- *ना.* युद्धमा ठुलो पराक्रम देखाउने व्यक्ति; महान् योद्धा; पैकालो।
पैकार- *ना.* [फा.] १. नाफा कमाउने उद्देश्यले सानोतिनो व्यापारमा धन लगाउने काम; सानोतिनो खेलो गर्ने काम; सानोतिनो व्यापार; गाउँघर वा उत्पादनस्थलमै पुगी व्यापारको माल किनेर सहरबजारमा लगी नाफा गर्ने खुजुरा व्यापार; बनियाँगिरी; खेपुवा व्यापार। २. अन्न वा रुपियाँ-पैसा सापटी लगेर जाँड- रक्सी व्यापार गरी नाफा कमाउने र साउँ तिर्ने काम।
पैकारी- *वि.* सानोतिनो व्यापारी; सानोतिनो खेलो गर्ने; पैकार गर्ने।
पैकालो/पैकेलो- *ना.* [पैका+आलो/एलो] पराक्रमी व्यक्ति; शूर।
पैचान- *ना.* [√ पहिचान] चिनारी; ठम्याइ।
पैजनी- *ना.* [फा. पायजन+ई] स्त्रीजातिले पाउमा लगाउने सुन, चाँदी आदिको गहना; आइमाईले गोडामा लगाउने एक प्रकारको सिक्री; नूपुर; पैरा; पाउजेब।
पैटिनु- *अ.क्रि.* [प्रा. पयट्टी+इ+नु] १. थन्क्याइराखेको भकारी, कुन्यू, भाँडा आदिबाट धान, मकै वा अचार आदि वस्तु पहिलो पटक झिकिनु; नचलाई राखेको ठाउँबाट पैसा आदि पहिलो पटक खर्च गर्न निकालिनु वा खर्च गर्न सुरु हुनु। *क.क्रि.* २. थालिनु।
पैट्याइ- *ना.* पैटिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पैट्याइनु- *क.क्रि.* पैट्याउने काम गरिनु; सुरु गरिनु।
पैट्याउनु- *अ.क्रि.* १. खर्च गर्न थाल्नु; उपयोगमा आउनु। *प्रे.क्रि.* २. थाल्न लाउनु; सुरु गराउनु; उठान गराउनु।
पैठ- *ना.* [सं. प्रतिष्ठ] १. कुनै गह्रौं वस्तु बोक्ता, तान्दा वा थाप्नुपर्दा लिइने आवश्यक आड। २. बलपूर्वक प्रवेश गर्ने काम (जस्तो- घुसपैठ)। ३. कुनै वस्तुलाई ठेल्ने वा पेल्ने काम; घच्याट्ने काम; पेलाइ। ४. आड-भरोसा; सहारा। ५. खेल्ने खालमा अगिल्तिर नगद नराखी अरूले थाहा नपाउने गरी गुप्त रूपबाट लेनदेन गरी खेलिने जुवा।
पैठारी- *ना.* [पैठ+आरी] आफ्नो देशमा हुँदै नभएका वा पर्याप्त मात्रामा नभएका मालसामान विदेशबाट झकाउने काम; विदेशबाट आवश्यक मालसामान स्वदेशमा मगाउने काम; आयात; निकासीको उल्टा।
पैठारी कर्ता- *ना.* विदेशबाट स्वदेशमा मालसामान झकाउने व्यक्ति; मालसामान आयात गर्ने व्यक्ति।
पैठिनु- *अ.क्रि.* [पैठ+इ+नु] खुट्टाको बलले थिचेर कुनै वस्तु भित्र पस्नु।
पैठ्याइ- *ना.* पैठिने क्रिया वा प्रक्रिया।
पैठ्याइनु- *क.क्रि.* पैठिने पारिनु।
पैठ्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* प्रवेश गराउनु; घुसाउनु; पैठिने तुल्याउनु।
पैठ्याहट- *ना.* पैठ्याइ।
पैतालो- *ना.* [सं. पादतल] जमिनमा टेक्ने खुट्टाको भाग; शरीरको सबभन्दा तल्लो भाग; पादतल।
पैतृक- *वि.* [सं.] १. आफ्नो जन्मदाता बाबुको; पिताको। २. पितृसम्बन्धी। ३. पितापुर्खाको; बाबुबाजेबाट प्राप्त; पुर्ख्यौली। ४. पितृका उद्देश्यले गरिने (श्राद्ध आदि)।
पैतृक सम्पत्ति- *ना.* आफ्ना पितापुर्खाले आर्जेको र छोरानातिलाई उत्तराधिकार रूपमा प्राप्त सम्पत्ति; पुर्ख्यौली सम्पत्ति।
पैतो- *ना.* [सं. पवित्र] १. पवित्र अर्थात् घिउ हालेर पकाएको हुनाले जातभातमा परहेज राख्नेका लागि समेत स्वीकार गर्न मिल्ने मानिएको दाल; चोखो दाल। २. दाल।
पैत्तिक- *वि.* [सं.] पित्तको प्रकोपबाट पैदा भएको; पित्तबाट भएको; पित्तसम्बन्धी।
पैदल- *वि.* [सं. पादतल] १. हिँडेर यात्रा गर्ने; कुनै सवारीसाधनको उपयोग नगरी गोडाले नै हिँड्ने। *क्रि.वि.* २. गोडाले; खुट्टाले। *ना.* ३. लडाइँ आदिमा जाँदा कुनै सवारीमा गोडाले नै हिँडेर जाने सैनिक वा सिपाही; पैदल हिँड्ने सिपाही; पदाति। ४. बुद्धिचालको खेलमा सबभन्दा सानो गोटी; सिपाही।
पैदा- *वि.* [फा.] १. जन्मेको; उत्पन्न भएको; उत्पन्न। २. निस्केको; प्रकट भएको; प्रकट। ३. घटित भएको। ४. कमाइएको; आर्जित।
पैदाइस- *ना.* १. जन्म लिने क्रिया; जन्म। २. पैदा हुने क्रिया; उत्पत्ति।
पैदाइसी- *वि.* १. उत्पत्तिकालदेखि नै सँगै आएको; जन्मदेखिको; जन्मजात। २. पैदाइससम्बन्धी। ३. पैदाइसदेखिको।
पैदावार- *ना.* खेतबारीबाट हुने उब्जनी; बाली; उपज।
पैदावारी- *ना.* पैदावार।
पैन१- *ना.* [सं. पानी] पाइँ, पाइन; तुजुक; तागत; शक्ति; ताइँफाइँ।
पैन२- *ना.* [सं. पानीय] खेतबारीमा पानी लगाउनका निम्ति बनाइएको कुलो; नहर-प्रणाली; गडकुलो।
पैनी- *ना.* खेतबारीमा पानी लगाउनका निम्ति बनाइएको कुलो; पैन; गडकुलो।
पैनी- *ना.* [स. पानीय] रक्सी पार्दा थोपा-थोपा गरी चुहाएर सङ्ग्रह गर्ने भाँडो।
पैमाइस- *ना.* [फा. पैमाइश] जग्गाजमिन आदि नाप्ने काम, जग्गाजमिनको नाप लिने काम, नापी।
पैमाना- *ना.* [फा.] १. जग्गाजमिन आदिको नक्सा आदि बनाउँदा ठुलो विस्तारलाई सानो पार्न लिइएको अनुपात। २. जग्गा जमिन आदि नाप्ने औजार वा साधन। ३. मात्रा; परिमाण; नाप।
पैयाँ- *ना.* [सं. पादक] १. पाउ। २. पाइग्रो। ३. घोडाको दगुर्ने किसिम; फर्दचालभन्दा कम र कदमचालभन्दा धेरै गतिशील चाल।
पैयुँ- *ना.* [सं. पद्यक] विभिन्न आकारका विशेष गरेर साना मसिना दाँती परेका पात हुने, सेता वा गुलाफी रङका फूल फुल्ने र राता, सानसाना खान हुने फल फल्ने भूर्जपत्रजस्ता बोक्रा हुने आरुकै

समूहको वृक्षविशेष। (आयुर्वेदमा यसको गुण सर्पको विषनाशक भनिएको छ।)

पैरवी- *ना.* [फा.] १. मुद्दामामिला आदिमा कुनै एक पक्षको समर्थनमा तर्क प्रस्तुत गर्ने काम; दुई पक्षका बिचमा झगडा हुँदा कुनै पक्षको समर्थन गरेर बोल्ने काम; पक्षपोषणी; वकालत। २. कुनै काम सफल पार्न गरिने प्रयत्न।

पैरा/पैरी- *ना.* [पयर+आ/ई] आइमाईले गोडामा लगाउने चाँदीको एक प्रकारको गहना; पैजनी।

पैरो- *ना.* [√ पहिरो] पहिरो; पैह्रो।

पैले- *क्रि.वि.* [√ पहिले] पहिले; अघि।

पैलो- *वि.* [√ पहिलो] पहिलो; प्रथम।

पैशाच- *वि.* [सं.] पिशाचसम्बन्धी; पिशाचजस्तो।

पैशाच विवाह- *ना.* निद्रामा परेकी वा होस नभएकी कन्याको अपहरण गरी वा त्यस्तीका साथ सम्भोग गरी गरिने विवाह; सनातनी विधिअनुसार आठ प्रकारका विवाहमध्ये एक प्रकारको विवाह।

पैशाचिक- *वि.* १. पिशाचको; पिशाचसम्बन्धी। २. दानवीय; क्रूरतापूर्ण।

पैशाची- *ना.* १. प्राकृत भाषाको एक भेद; एक प्रकारको प्राकृत। २. पिशाच महिला।

पैसा- *ना.* [पोर्तु. पइसा< इटा. पिसा] १. मूल्यमानमा रुपियाँका सय खण्डको एक खण्ड मूल्यको तामा, पित्तल, आलमोनियम आदि धातुको सिक्का। २. नगद धन; सम्पत्ति।

पैसावाल- *वि.* धेरै धन भएको; प्रशस्त पैसा भएको; धनी।

पैसे- *वि.* १. पैसा पर्ने; एक पैसाको। *प्रत्य.* २. सङ्ख्यावाची शब्दको अन्त्यमा जोरिएर पैसा बराबरको भन्ने अर्थ जाहेर गर्ने प्रत्ययधर्मी शब्द (जस्तो- एकपैसे, दुईपैसे, तीनपैसे आदि)।

पैह्रनु- *स.क्रि.* [सं. परिधान] हे. पहिरनु।

पैह्राइ- *ना.* पैह्रने क्रिया वा प्रक्रिया।

पैह्राइनु- *क.क्रि.* पैह्रन लाइनु।

पैह्राउनु- *स.क्रि.* पैराइदिनु। *प्रे.क्रि.* पैह्रन लाउनु।

पैह्रो- *ना.* [पहिरो] पहिरो; पैरो।

पो- *निपा.* [प्रा. पउ< सं. प्रतु] कुनै शब्द वा वाक्यमा जोड दिँदा, निश्चयात्मक रूपले भन्दा वा ठम्याउँदा वाक्यका बिचमा वा अन्त्यमा आउने शब्द। (उदा.- को रहेछ भनेको त तिमी पो रहेछौ। डाक्न त डाकुँला, तर उनी आए पो)।

पोइ- *ना.* [सं. पति] पति; लोग्ने।

पोइल- *ना.* [सं. पति+आलय?] १. आफ्ना संरक्षकहरूद्वारा विधिपूर्वक कुनै वरसँग विवाह गर्नुभन्दा पहिले र विधिपूर्वक विवाहपछि पनि विवाहित पतिलाई छोडी आफूखुसी अर्के लोग्नेमान्छेकी स्वास्नी बन्ने कार्य; आफ्नो पोइ आफैंले खोजेर जाने काम। २. आफूखुसी खोजेर गएको पोइको घर। ३. पतिगृह।

पोइले- *वि.* बिहे नगरी ल्याइएकी; ल्याइते।

पोका- *ना.* [पोकोको ति. रू.] हे. पोको।

पोकापोकी- *ना.* साना-ठुला धेरै पोका; साना-ठुला धेरै पोकाहरूको समूह।

पोके- *वि.* [पोको+ए] १. पोको बोक्ने। २. पोकाको; पोकोसम्बन्धी। ३. शरीरमा पोकोजस्तो देखिने फुकुन्डो भएको; पोको निस्केको; फोके।

पोके कोसेली- *ना.* पोको पारेर ल्याएको कोसेली; साधारण कोसेली।

पोके रोग- *ना.* १. मकै आदिमा लाग्ने रोग; कालीपोके। २. गाँड। ३. ट्युमर।

पोके वैद्य- *ना.* साथमा जडीबुटीबाट बनेका औषधीहरूको पोको वा पुडिया बोकेर आफूलाई डाक्ने रोगीका घरमा गई औषधी दिने वैद्य; केही तल्लो तहको वैद्य।

पोके फाइल- *ना.* लिखतहरूको पोको।

पोको- *ना.* [सं. पुष्क (ल) = झन्डै साढे छ मानाको नाप] कुनै वस्तुहरू भित्रपट्टि हाली झुन्ड्याउन हुने पारी कागत वा कपडा बेरेर बनाइएको सानो कुम्लो; सानो गठरी।

पोको पन्तरो- *ना.* सानाठुला पोकाहरूको समूह; सानाठुला धेरै पोका।

पोको पुन्तरो- *ना.* पोकोपन्तरो।

पोक्किनु- *अ.क्रि.* १. गाला फुलाउनु। २. घमन्डले फुल्नु।

पोक्ती- *ना.* [पौंती] एक प्रकारको बिर्कोवाल ढक्की; पौंती।

पोख्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रोक्ष+नु] पानी, अनाज आदि तरल वा चूर्ण वस्तु भुइँमा झर्ने गरी खन्याउनु; छर्नु; पसारो पार्नु; छिरलो पार्नु।

पोख- *ना.* [पोख्+अ] १. पोख्ने काम; ओइराइ।[पोचो] *वि.* २. रद्दी। *ना.* ३. नुनिलो माटो भएकोले बोटबिरुवाहरू नउम्रने जमिन; ऊषर जमिन।

पोख ढोल- *ना.* १. पोख्ने र ढोल्ने काम। *वि.* २. पोखिएको; ढोलिएको।

पोखनढोलन- *ना.* [√पोखढोल] पोखिएको वस्तु।

पोखर- *ना.* [सं. पुष्कर] १. पोखरी (समासको पूर्वपदका रूपमा प्रयुक्त, जस्तै- पोखरमूल, पोखरपाने आदि)। २. पोखरीनिकटको बस्ती; पोखरा।

पोखरमूल- हे. पुष्करमूल; कमलको जरा।

पोखरा- *ना.* [सं. पुष्कर] १. नेपालको गण्डकी अञ्चलअन्तर्गत कास्की जिल्लामा पर्ने, वरिपरि सुन्दर तालहरू भएको हिमशृङ्खलाद्वारा सुन्दर देखिने सहर; गण्डकी अञ्चलको सदर मुकाम। २. ठुलो पोखरी; तलाउ। ३. ताल वा पोखरीनिकटको बस्ती; पोखर।

पोखरी- *ना.* [सं. पुष्करिणी] तलाउ; जलाशय।

पोखरो- *ना.* [पोखरी] १. सानोतिनो जलाशय; सानो पोखरी। २. गहिरो जग्गा।

पोखल- *ना.* [सं. पूजाक्षत > प्रा. पू आक्खअ+ल] १. विभिन्न देवदेवीका पूजाआजामा लगिने धूपअक्षता; पूजासामग्री। २. मुठी चामल।

पोखाइ- *ना.* [√पोख् (+आइ)] पोख्ने वा पोखिने क्रियाप्रक्रिया।

पोखाइनु- *क.क्रि.* पोखिने तुल्याइनु।

पोखाउनु- *प्रे.क्रि.* पोख्न लाउनु; पोखिने तुल्याउनु।

पोखिनु- *क.क्रि.* १. पोखाइमा पारिनु। *अ.क्रि.* २. पोखाइमा पर्नु;

ढोलिनु। ३. छिरलिनु; छरिनु।

पोख्त- *वि.* [फा. पुख्त] १. कुनै कामकुरा गर्न वा भन्नमा चतुर; निपुण; दक्ष। २. अनुभवी; सिपालु; कुशल। ३. पक्का; दृढ; बलियो।

पोगटो- *ना.* [पगटो] भित्र खाली भएर वा सुकेर स्याप्प परेको धान; भित्र चामल नभएको सेप्रो धान; फोस्रो धान; पगटो।

पोङ्गा- *ना.* [नेवा.] झुकेर बजाइने पैँता जस्तै एक प्रकारको बाजा।

पोच- *ना.* [अङ्.] कुखुरा आदिको फुल फोरी त्यसभित्रको पहेँलो पदार्थ सग्लै रहने गरी घिउ-तेलमा पकाइएको खाद्य पदार्थ।

पोची- *वि.* गाला भुक्क परेकी (केटी)।

पोट- *ना.* [प्रा. पोट्ट] त्रिपासा, पच्चिस आदि खेलमा एकलाई बुझाउने शब्द; एक फुट्टी।

पोट बाह्र- *ना.* १. दुई पासामा छक्का, छक्का र एक पासामा पोट पर्दा हुने दाउ; पौ-पोटबाह्र; पौ- बाह्र। २. भनेको जस्तो हुने क्रिया; इच्छा-सिद्धि, ठूलो सफलता; सत्र।

पोटरी- *ना.* [सं. पोट्टली] सानो पोको; गठरी।

पोटलिका- *ना.* [सं.] १. सानो पोको; पुन्तरो; कुटुरो। २. जौ, सर्स्युँ, सर्वौषधी, निम आदि हालेको, जन्मोत्सवमा हातमा बाँधिने पोको।

पोटली- *ना.* [सं.] दिउसो खाइने खाजा; मध्याह्नको खाजा; दोपहरे।

पोटवाल- *वि.* [पोट+वाल] धनकुबेर; एकदम धनी; पैसावाल।

पोटा$_{१}$- *ना.* [सं. स्फुट] ब्याड राखेको धान उम्रिनलाई अङ्कुरित हुने अवस्था; धानको ब्याडमा टुसा देखिने अवस्था।

पोटा$_{२}$- *ना.* [सं.] ओठमा जुँघाको रेखी बसेकी स्त्री; पुरुषको लक्षण भएकी स्त्री।

पोटाइ- *ना.* [√ पोटाउ (+आइ)] १. पोटा (धान आदिको) निस्कने क्रियाप्रक्रिया। २. आइमाई जुँघे हुने क्रियाप्रक्रिया। ३. पुष्ट भएर आउने वा पोटिलो हुने क्रियाप्रक्रिया।

पोटाइनु- *क.क्रि.* १. पोटिलो तुल्याइनु। *अ.क्रि.* २. पोटा निस्कनु। ३. (आइमाई) जुँघे होइनु।

पोटाउनु- *अ.क्रि.* १. धान आदि पोटिलो हुनु। २. मोटाउनु। ३. जुँघा पलाउनु (आइमाईको)। ४. दुधेबालकको दाँत निस्कन-निस्कन लाग्नु। ५. दाँत निस्कनका लागि गिजा टिमिक्क हुँदै आएको देखिन थाल्नु।

पोटास- *ना.* [अङ्.] १. बोटबिरुवाहरूको खरानीबाट वा खनिज पदार्थबाट निकालिने क्षार पदार्थ। २. एक प्रकारको रासायनिक मल। ३. पानीमा हाल्दा घोलिएर रातो हुने र ओभानो हुँदा कालो रङको कीटाणुनाशक औषधी।

पोटासी- *ना.* [भो. ब.] १. ममचाजस्तो बाफले पाक्नुपर्ने खाद्यलाई पकाउने, पिँधमा प्वालै-प्वाल भएको, वाष्प पाकका निम्ति प्रयोग गरिने, माटो वा धातुको भाँडो। २. रक्सी बनाउँदा प्रयोग गरिने, पिँधमा प्वाल परेको, माटाको भाँडो।

पोटिलो- *वि.* [सं. पुष्ट+इलो] १. मोटाएको; पुष्ट। २. बिचको खण्ड उक्सिएको; पुटुक्क।

पोटी$_{१}$- *ना.* [प्रा. पुट्ट] लसुन-प्याजको गानु वा डल्लो।

पोटी$_{२}$- *ना.* [पुठी] बैलगाडी वा राँगागाडीका चक्काका वरिपरि हुने नल्की; पुठी; पोठी।

पोटी$_{३}$- *ना.* [अङ्.] घरमा गाँसेर बाहिरतिर निकालिएको, माथि कौसीजस्तो र तलतिर खुलाएको घरकै भाग।

पोटे- *ना.* १. खसी, बोका आदिको भुटुवा; भुँडी।

पोटे खिर- *ना.* दुधमा भात हालेर पकाएको खिर।

पोटे देउता- *ना.* ढुङ्गेधारो, टुटीधारो आदिका मन्दिरमा स्थापना गरिने देवताको मूर्ति। (यो प्रायः राजा भगीरथको मूर्ति हुन्छ)।

पोटे धारो- *ना.* बाटामा आवतजावत गर्ने बटुवाहरूले पानी खाऊन् भनी बनाइएको टुटीधारो।

पोठिया- *ना.* हे. पुठिया।

पोठी- *ना.* [पुठी] १. गाडाको पाङ्ग्रावरिपरिको खण्डवृत्ताकार काठका गिँडुल्कामध्ये कुनै एक; नलकी; पुठी; पोटी। २. कत्ले माछो; पोथी माछो।

पोडे/पोढे- *ना.* [नेवा.] नेवार-जातिको एउटा निम्नवर्ग; फोहरमैला आदि सफा गर्ने जाति; चाण्डालको एक भेद; देउला।

पोडे मल- *ना.* गुहुको मल।

पोत्नु- *स.क्रि.* [प्रा. पुत्+नु] १. गोबर, माटो आदि मिसाएर घरको चुलो, दैलो, मझेरी आदि लिप्नु। २. गिलो वा लेसाइलो पदार्थ अरू वस्तुमाथि लगाउनु। ३. विभूति, चन्दन आदि बेसरी दल्नु वा थोपर्नु। ४. पोतर्नु।

पोत$_{१}$- *ना.* [सं.] १. शिशु; बच्चो। २. डुङ्गा; नाउ। ३. कपडा बुन्दा धागाको किसिम, बुनोट आदिका हिसाबले कपडाको भुईंको चिल्लोपन र एकनासेपन। ४. जमिन पोत्ने क्रिया वा प्रक्रिया; पोताइ।

पोत$_{२}$- *ना.* [फा. पोत] जग्गाधनीले सरकारलाई तिर्नुपर्ने कर; जग्गाको कर; तिरो; कुत।

पोतपात- *ना.* [पोत्+अ+(द्वि.)] लिप्ने र पोत्ने काम; लिपपोत; लिपलाप।

पोत बिर्ता- *ना.* [पोत+बिर्ता] बिर्ता उन्मूलन ऐन लागु हुनुभन्दा पहिले विभिन्न प्रकारका बिर्तामध्ये केही पोतरकम सरकारलाई बुझाई खान पाउने गरी दिइएको एक प्रकारको बिर्ता; आंशिक पोत तिर्नुपर्ने बिर्ता जग्गा; पोताबिर्ता।

पोतर्नु- *स.क्रि.* [पोत्+अर्+नु] गिलो वा लेस्याइलो पदार्थ जथाभाबी दल्नु; लिप्नु; घस्नु; नराम्रो देखिने गरी लतपत्याउनु।

पोतराइ- *ना.* पोतर्ने क्रियाप्रक्रिया।

पोतराइनु- *क.क्रि.* पोतर्न लाइनु।

पोतराउनु- *प्रे.क्रि.* पोतर्न लाउनु।

पोतवार- *ना.* [सं.] डुङ्गा खियाएर जीविका गर्ने व्यक्ति; माझी।

पोता- *ना.* [फा. पोत] पोत; तिरो।

पोता अड्डा- *ना.* १. बिर्ताप्रथाको प्रचलन भएका बेलामा बिर्ता जग्गाको मालपोत असुल गर्ने कार्यालय। २. पोताबिर्ताको मालपोत कार्यालय।

पोताइ- *ना.* [√ पोत् (+आइ] पोत्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

पोताइनु- *क.क्रि.* पोत्न लाइनु।

पोताउनु- *प्रे.क्रि.* पोत्न लाउनु।

पोता बिर्ता- *ना.* [पोता+बिर्ता] केही मात्रामा भूमिकर तिरेर भोगचलन गरिने जग्गा; थोरै मात्र पोता लागेको बिर्ता जग्गा।

पोतारी/पोतारो- *ना.* [पोतो+आरी/आरो] चुलो, दैलो, मझेरी आदि पोत्नका निम्ति गोबर, माटो आदि मिलाएर राखिने भाँडो; पोतो राख्ने आरी।

पोताला- *ना.* लासामा रहेको दलाइ लामाको इतिहासप्रसिद्ध दरवार।

पोतिनु- *क.क्रि.* [पोत्+इ+नु] पोत्ने काम गरिनु; लिपिनु; लिप्सिनु।

पोते- *ना.* [प्रा. पोता] १. विभिन्न रङका काँचका ससाना दानालाई धागोमा उनेर बनाइएको, सधवा स्त्रीले घाँटीमा लाउने सौभाग्यसूचक माला। २. डोकोको बिट नआइपुग्दै अर्थात् बिट मार्नुभन्दा पहिल्यै, डोकोलाई बलियो पार्ने, राम्रो पनि गराउने उद्देश्यले ठिक डोकाको घाँटी भन्न सुहाउने ठाउँमा बाक्लो किसिमले वरिपरि बुनिने माल्याकार बुट्टा। ३. पोतेमाला बनाउने काँचका कणहरू।

पोते गेडे- *ना.* सेतो पोतेका दानाजस्तो साना- साना दाना हुने एक प्रकारको मल; युरिया।

पोते माला- *ना.* पोतेका कणद्वारा बनाइने माला; पोते।

पोतेला- *ना.* [सं. पट+एला] खेतबारीका कान्ला भत्की वा अरू कुनै कारणवश कान्लामुनि निस्केको जमिन; खेतबारीको कान्लामुनिको जमिन।

पोतेलो- *ना.* नौ मिटरजति अग्लो बोट हुने, खैरा बोक्रा हुने, नजानिँदो डिम्बाकार र मालाकारका हरिया पात हुने, बास्नादार पहेँलो झुप्पामा फुल्ने, पाकेपछि कालो फल लाग्ने एक प्रकारको सदाबहार वृक्षविशेष। (आयुर्वेदमा यसको फल चर्मरोगलाई नाश गर्ने मानिएको छ)।

पोतो- *ना.* [पोत+ओ] १. चुलो, दैलो, मझेरी आदि पोत्ने लुँडो; पोत्ने झुम्रो। २. पोतेका ठाउँमा देखिने अर्धवृत्ताकार रेखा; पोतेको डोब। ३. दुईमुखे चुलाको बिचको भाग; पौडो। ४. मुखमा बसेको चायाको कालो दाग।

पोथरो- *ना.* [पोथ्रो] १. मान्छे चढ्दा थाम्न नसक्ने अवस्थाको सल्लो आदि रुखको सानो बोट वा लङ्गुरो। २. पोथ्रो।

पोथी$_1$- *ना.* [प्रा. पोत्थिआ] पुस्तक; किताब।

पोथी$_2$- *ना.* [सं. पोत स्त्री > प्रा. पोअत्थी] १. पशु वा पक्षीका स्त्री-जाति; स्त्री पशु-पक्षी। २. स्त्री-जाति। *वि.* ३. माता हुने जातकी। ४. फल लाग्ने जातको (काफल, ओखर, मेवा आदि)।

पोथी चाँप- *ना.* ठुलो रुख, लाम्चा पात हुने र गेडा फल्ने चाँपको एक जात; एक प्रकारको चाँप।

पोथी दमाहा- *ना.* बजाउँदा केही सानो आवाज निस्कने एक किसिमको दमाहा; सानो नगरा।

पोथी बाँस- *ना.* गोलाइको फेरो मोटो हुने तर भित्रको प्वालदेखि बाहिरको मोटाइ बाक्लो हुने, वंशलोचन रहने, हरियोमा पाटेपाटे खैरोपन मिसिएका पात हुने एक जातको बाँस; बाँसको एक भेद।

पोथी माछो- *ना.* कत्ले माछो; पोठी।

पोथी मादल- *ना.* बजाउँदा तिखो स्वर निस्कने सानो छरितो मादल; पश्चिमे मादल।

पोथी बास्नु- *टु.* स्त्रीको हैकम चल्नु।

पोथ्रा- *ना.* [पोथ्रो] १. सन्तान। २. सानो रुख; पोथ्रो।

पोथ्रापोथ्री- *ना.* १. साना-ठुला धेरै पोथ्राको समूह; बुट्यान। २. केटाकेटी।

पोथ्रो- *ना.* [सं. पोतक] सानो, मान्छे चढ्दा थाम्न नसक्नेजस्तो रुखको लिङ्गुरो; सानो रुख।

पोन- *ना.* [भो. ब.] हिमाल र भोटमा बौद्ध धर्मले प्रवेश गर्नुभन्दा पूर्व तन्त्र-मन्त्र, झारफुक आदिमा आश्रित एक आदिम धर्म; बोन।

पोप- *ना.* [अङ्.] इसाई धर्मका प्रधान गुरु; क्रिस्चियन धर्मका मुख्य आचार्य।

पोपतिया- *ना.* हिउँ पग्लेका मौसममा भोट र नेपालका बिच आवागमन गर्ने एक बाटो; अरुण-प्रवेश मार्ग।

पोयेभाउ- *ना.* [पतिभाव] गोठालाहरूले वा घाँस, दाउरा काट्न जाने ठिटाहरूले सवालजबाफका रूपमा गर्ने अश्लील ठट्टा। (उदा.- वारिको ढुङ्गो पारि पुऱ्याई, तेरो बाबुलाई जोगी तुल्याई)।

पोयो- *ना.* हे. पयो।

पोरो- *ना.* १. चारपाटा परेको, मथ्ने, मधानीको तल्लो भाग। २. नाकका दायाँ-बायाँका प्वाल; नाकका दुई प्वाल; फोरो।

पोर्तगाल- *ना.* [अङ्.] युरोपमा रहेको एक देश।

पोर्तगाली- *वि.* १. पोर्तगालसम्बन्धी; पोर्तगालको। *ना.* २. पोर्तगालको जाति वा भाषा।

पोर्सो- *ना.* [सं. पुरीष] मल; पुर्सी; गोबर।

पोल्नु- *स.क्रि.* [सं. प्लुष्+नु] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई आगो, घाम आदिले जलाउनु; डढाउनु। २. आगोमा हालेर पकाउनु। ३. अर्काको गोप्य कुरा खोल्नु। ४. कुनै अभियुक्तले मतियारहरूलाई वा अन्य कसुरदारहरूलाई वा बेकसुरका मान्छेहरूलाई समेत अपराधी देखाउनु; अपराधमा मुछ्नु। ५. अरूको चुक्ली लगाउनु। *अ.क्रि.* ६. पिरो वा त्यस्तै ज्वलनशील पदार्थ परी शरीरको कुनै भागमा पीडा उत्पन्न हुनु; भबाउनु; टट्टाउनु;। ७. ज्वरो आदिले शरीरमा ताप अनुभव हुनु। ८. मनमा चिन्ता पर्नु।

पोल$_1$- *ना.* [अङ्.] टेलिफोन, बिजुली आदिको तार राख्नका लागि गाडिएको खम्बा।

पोल$_2$- *ना.* [सं. पल] धार्नीका नापको सबैभन्दा तलको तौल; एक धार्नीको चौसट्ठी भाग लगाउँदा हुने एक भाग बराबरको परिमाण।

पोल$_3$- *ना.* [पोल्+अ] १. कुनै अभियुक्तले मतियारहरूलाई वा अन्य कसुरदार वा बेकसुर व्यक्तिलाई देखाउने काम। २. अर्काको भित्री कुरा खोल्ने काम। ३. चुक्ली लाउने काम; चुक्ली।

पोलपाल- *ना.* [पोल्+अ (द्वि.)] १. कुनै वस्तुलाई आगोमा पोल्ने काम; डढाउने काम। २. अर्काको पोल लगाउने काम।

पोला$_1$- *ना.* [पोलो+आ] ओखरको भित्रपट्टिको भाग; ओखरको गुदी।

पोला$_2$- *ना.* [पोलो+आ] १. माहुरी, अरिँगाल आदिको बथान। २. माहुरी आदिको गोलो वा गुँड।

पोलाइ- *ना.* [√ पोल् (+आइ)] पोल्ने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।

पोलाइनु- *क.क्रि.* पोलिने तुल्याइनु।

पोलाउनु- *प्रे.क्रि.* पोल्न लाउनु।

पोलाहट- *ना.* पोलाइ।
पोलाहा- *वि.* १. अर्काको पोल लाउने; चुक्ली लाउने; चुक्लीखोर; छुल्याहा। २. भए-नभएको कसुरमा अर्कालाई मुछ्ने स्वभावको; अर्काको उजुर गर्ने वा पोल लगाउने।
पोलिनु- *क.क्रि.* पोल्ने काम गरिनु।
पोलिस्टर- *ना.* [अङ्.] सिन्थेटिक वा रबरजस्तो पग्लने तत्त्व मिश्रित धागोबाट तयार गरिएको कोट, पाइन्ट, कमिज आदिका निम्ति उपयोगी कपडा।
पोलो१- *ना.* [फा. पुलाव] तिहुन, तरकारी आदि मिठो पार्न चामलसमेत मिसाई पिँधिएको मसला।
पोलो२- *ना.* [√ पोल्+ओ] १. कामकाजको पिर। २. चटारो।
पोलो३- *ना.* [स. पूल] अरिङ्गाल, माहुरी आदिले बनाएको गुँड वा गोलो।
पोलो४- *ना.* [अङ्.] हात्ती वा घोडामा चढेर खेलिने खेलविशेष।
पोल्टिनु- *अ.क्रि.* [पोल्टो+इ+नु] केही वस्तु पोल्टामा पर्नु।
पोल्ट्री फार्म- *ना.* [अङ्.] कुखुरा, हाँस आदि घरपाला चरा पाल्ने ठाउँ।
पोल्टो- *ना.* [सं. पुलट] केही पोको पार्ने काममा प्रयोग गरिने दौरा, पटुका आदिको फेरो।
पोल्ट्याइ- *ना.* [√ पोल्टि (+याइ)] पोल्टिने किसिम, क्रिया वा भाव।
पोल्ट्याइनु- *क.क्रि.* पोल्टोमा हालिनु; पोल्टोमा कुनै वस्तु भरिनु; पोल्टो भरिनु।
पोल्ट्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* पोल्टामा हाल्नु; पोल्टो भर्नु वा भर्न लगाउनु।
पोश- *ना.* [फा.] हे. पोस।
पोष- *ना.* [सं.] १. पालन-पोषण गर्ने काम; पोस्ने काम; पोसाइ। २. पुष्टि; पुस्ट्याइँ। ३. तागत बढाउने वा पुष्ट बनाउने औषधी। ४. तागत।
पोषक- *वि.* [सं.] १. पालनपोषण गर्ने; मोटो, बलियो बनाउने; पुष्ट बनाउने। २. सहायता पुऱ्याउने; सहायक। *ना.* ३. आफूमा आश्रित जीवलाई पोसिलो पदार्थ प्रदान गर्ने प्राणी वा वनस्पति।
पोषक द्रव्य- *ना.* शरीरलाई मोटोघाटो बनाउने पदार्थ; पोसिलो पदार्थ।
पोषण- *ना.* [सं.] स्वास्थ्यप्रद भोजन र अन्य सुखसुविधा प्रदान गरेर आनन्दपूर्वक जीवन बिताउन कसैलाई सहायता पुऱ्याउने काम; पालन गर्ने काम; पोस्ने काम।
पोषणविज्ञान- *ना.* पोषण वा पौष्टिक तत्त्व सम्बन्धी कुराको अध्ययन गर्ने विज्ञान।
पोषणाभाव- *ना.* १. शरीरलाई मोटो, बलियो बनाउने पौष्टिक तत्त्व वा पौष्टिक भोजनको कमी। २. त्यस्तो कमीले हुने रोग; कुपोषण।
पोषित- *वि.* १. पोषण गरिएको; पालिएको। *ना.* २. पराश्रयी जीवजन्तुलाई सहारा दिई बचाउने जीव वा वनस्पति।
पोष्य- *वि.* [सं.] १. पोषण गर्नुपर्ने; पोषण गर्न योग्य; पोषण गर्न लायक। २. पोस्न सकिने।
पोष्यपुत्र- *ना.* आफूबाट जन्मेको छोरो नभए पनि छोरासमान गरी पालनपोषण गरिएको व्यक्ति; धर्मपुत्र।
पोष्यवर्ग- *ना.* आफूले पालनपोषण गर्नुपर्ने मानिसहरूको समूह (नोकरचाकर, छोराछोरी आदि)।
पोस्नु- *स.क्रि.* [सं. पुष्+नु] १. मन परेका व्यक्तिलाई धनमाल आदि खुब दिनु। २. पालनपोषण गर्नु; पाल्नु। ३. हृष्टपुष्ट पार्नु; मोटो, बलियो पार्नु।
पोस१- *ना.* [फा. पोश] कुनै कुरा ढाक्न वा छोप्नका लागि प्रयोग गरिने लुगा, छाला आदिबाट बनेको वस्तु। (जस्तो- शिरपोस, पाउपोस आदि)।
पोस२- *ना.* [सं. पोष] १. पोष; पोषण। २. तागत।
पोसाइ- *ना.* [√पोस् (+आइ)] पोस्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पोसाइनु- *क.क्रि.* पोस्न लाइनु; पोसिलो पारिनु।
पोसाउनु- *प्रे.क्रि.* पोस्न लाउनु; पोसिलो पार्नु।
पोसाक- *ना.* [फा. पोशाक] लुगा; पहिरन।
पोसाक खाना- *ना.* सैनिक र प्रहरीहरूका पोसाक राख्ने घर वा ठाउँ; पोसाक राख्ने घर।
पोसाक घर- *ना.* पोसाकखाना।
पोसाके- *ना.* १. चाहिएको बेलामा पोसाक अगिल्तिर ल्याएर राखिदिने वा पोसाक पहिराउने व्यक्ति। २. पोसाकसम्बन्धी काम गर्ने व्यक्ति। *वि.* ३. पोसाकको; पोसाकसम्बन्धी।
पोसिनु- *क.क्रि.* [√ पोस्+इ+नु] १. पोसाइ प्राप्त गरिनु। *स.क्रि.* २. पालनपोषण गरिनु; पालिनु।
पोसिलो- *वि.* [सं. पोष+इलो] शरीरलाई हृष्टपुष्ट बनाउने; मोटो, बलियो बनाउने; तागत दिने; पौष्टिक।
पोस्ट- *ना.* [अङ्.] १. हुलाक। २. पद; दर्जा। ३. खाँबो। ४. चौकी।
पोस्ट अफिस- *ना.* हुलाक; हुलाकघर; डाकघर; डाकखाना।
पोस्ट कार्ड- *ना.* बाक्लो, लाम्चो, चार कुना परेको, चिठी लेख्ने कार्ड; चिठीपत्र लेख्ने कार्ड; टाढा-टाढा पठाउने निम्तो, शुभकामनापत्र आदि।
पोस्ट ग्रजुएट/ग्र्याजुएट- *वि.* स्नातक भइसकेको; स्नातकोत्तर।
पोस्ट बक्स- *ना.* हुलाकद्वारा पठाउनुपर्ने चिठी खसाल्नका निम्ति राखिएको बाकस; पत्रमञ्जूषा।
पोस्ट मार्टम- *ना.* भवितव्य वा कर्तव्यले कसैको शङ्कास्पद मृत्यु भएमा वा कोही व्यक्ति दुर्घटनामा परी मरेमा डाक्टरहरूद्वारा मर्नेको लास जाँच्ने काम; लासजाँच।
पोस्ट मास्टर- *ना.* डाकखानाको हाकिम; पोस्टअफिसको मुख्य कर्मचारी।
पोस्ट म्यान- *ना.* हुलाकी; हल्कारो।
पोस्टर- *ना.* [अङ्.] सर्वसाधारणको जानकारीका लागि नारा, माग आदि ठुलठुला अक्षरमा लेखी आवश्यकताअनुसार चित्र समेत बनाई भित्ता आदिमा टाँसिने पत्र; एक प्रकारको विज्ञापनपत्र; भित्ते प्रचारपत्र।
पोस्टाचार्य- *ना.* [अङ्. पोस्ट+सं. आचार्य] आचार्य परीक्षा उत्तीर्ण गरेपछि तीन वर्षसम्म अध्ययन गरी विशिष्ट परीक्षा उत्तीर्ण भएर पाइने एक उपाधि।
पोस्त- *ना.* [फा. पोश्त+दाना] अफिमको फल; खसखसको दाना।

पोस्तक- *ना.* [सं. पुस्तक] हे. पुस्तक।
पोस्ता- *ना.* [फा. पोश्त] अफिम।
पोस्तिन- *ना.* पुस्तकको भित्री पृष्ठावरणसँग टाँसिएर रहेको खाली पाना।
पोस्ती- *ना.* [फा. पुश्ती] १. खोजेका बेलामा पाइने गरी राम्रोसित मिलाएर मिसिल राख्ने काम (फाइलसिस्टम)। २. मिसिलभित्र रहेका कागतको विषय खोली ढकनका रूपका राखिएको कागत; मिसिलसूची; पञ्जिका। ३. वादीप्रतिवादीका नाउँ, थर, वतन र मुद्दादायरी आदिको बेहोरा बाहिरबाटै देखिने गरी लेखिएको मिसिलकै बाहिरपट्टि रहने कागत; पुस्ती।
पोस्याइ- *ना.* [√पोस् (+याइ)] पोस्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
पोस्याइनु- *क.क्रि.* पोस्न लगाइनु; पोसिलो तुल्याइनु।
पोस्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. पोस्न लाउनु। *स.क्रि.* २. पोसिलो तुल्याउनु।
पोहटा- *ना.* हे. पवटा।
पोहर/पोहोर- *ना.* [सं. पोत/परुत्] १. गएसाल; अघिल्लो वर्ष; एक वर्षपहिलेको वर्ष; गत वर्ष। *क्रि.वि.* २. पोहोर; गत वर्षमा।
पोहोरो- *ना.* [सं. पोतर] कुखुराको कोरलो पोथी; फुल पार्ने बेलाको कुखुरो।
पौँ- *ना.* [नेवा.] पिरो, अमिलो; नुनिलो वा गुलियो स्वाद हुने, केही रातो वा केही कालो माडाजस्तो खानेकुरो; माडाको विशेष प्रकार।
पौँच- *ना.* [पहुँच] १. पहुँच; पुगाइ। २. शक्ति।
पौँचनु- *अ.क्रि.* ताकेका ठाउँमा पुग्नु; सामेल हुनु।
पौँचनामा- *ना.* पहुँचनाम।
पौँचाइ- *ना.* पौँचने वा पौँचाउने क्रियाप्रक्रिया।
पौँचाइनु- *क.क्रि.* पौँचने पारिनु।
पौँचाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* पुर्‍याउनु; सामेल गराउनु।
पौँजा- *ना.* [पन्जा] पन्जा (सोझा औँलासहितको हत्केलो वा नङग्रासहितको मुठी); लबटो।
पौँजा फुलाइ- *ना.* कुट्न वा झम्टन पौँजा दला पारेर फिँजाउने काम।
पौँठा१- *ना.* [सं. पृष्ठ] बियाउने गाई-भैँसीका पुच्छरका फेदका दुईपट्टि उठेको मांसल भाग वा लोला।
पौँठा बसाइ- *ना.* नबियाउँदै तर बियाउने समय नजिक आइसकेपछि गाई-भैँसी आदि स्त्री- पशुका पुच्छरका फेदमा दुवैतिर गहिरो हुँदै जाने अवस्था।
पौँठा२- *ना.* [पौँठो+आ] दुई हातका नारी; पाखुरा; मणिबन्ध।
पौँठाजोरी- *ना.* परस्परमा हातका नारी समातेर तान्दै बल देखाउने प्रक्रिया।
पौँठे- *वि.* [पौँठो+ए] पौँठोसम्बन्धी।
पौँठेजोरी- *ना.* एउटाले अर्काको नारी अँठ्याउँदै बल प्रदर्शनका लागि खेलिने दुई जनाको खेल; पौँठाजोरी।
पौँठो- *ना.* [प्रा. पओट्ठो, पवट्ठो< सं. प्रकोष्ठ] नारी; पाखुरो; बाहु।
पौँडो- *ना.* [सं. पौगण्ड] १. नब्याएको भैँसी; थारो भैँसी। २. बकेर्नो पाडो।
पौँती- *ना.* बिर्को हुने एक प्रकारको ढक्की।
पौगण्ड- *ना.* [सं.] १. बालबालिकाको पाँचदेखि दश वर्षसम्मको उमेर। *वि.* २. पाँच वर्षदेखि दश वर्षसम्मका उमेरको।
पौडनु- *अ.क्रि.* [सं. प्लवट (प्लवन)+नु] १. नडुब्नका लागि हात-गोडा चालेर पानीमा खेल्नु; पानीमा हातगोडाले खियाउनु। २. काठ आदि वस्तु पानीमा उत्रेर बग्नु।
पौडाइ- *ना.* पौडने क्रिया वा प्रक्रिया।
पौडाइनु- *क.क्रि.* पौडन लाइनु; पौडने पारिनु।
पौडाउनु- *प्रे.क्रि.* पौडन लाउनु; पौडने पार्नु।
पौडिनु- *अ.क्रि.* १. पौडनु। २. पौडने होइनु।
पौडी- *ना.* पानीमा हातगोडा चालेर तैरिँदै खेलिने खेल; जलक्रीडा; पौरी।
पौडीबाज- *ना.* पौडी खेल्न सिपालु मान्छे।
पौडो- *ना.* दुईमुखे चुलाका बिचको भाग; पोतो।
पौत्र- *ना.* [सं.] १. छोराको छोरो; नाति। *वि.* २. छोराको; छोरासम्बन्धी।
पौत्री- *ना.* छोराकी छोरी; नातिनी।
पौन- *ना.* [सं. पवन] १. प्राणवायु; सास। २. श्वास-प्रक्रिया।
पौनी- *ना.* [√पुहुनी] पुहुनी; पुहुन्की।
पौनीपात- *ना.* पुहुन्कीका रूपमा पाइने वस्तु; पुहुन्कीपात।
पौनीसाँप- *ना.* एक प्रकारको साँप; सिरिसे।
पौने- *वि.* [प्रा. पाएण > सं. पादेन] १. कुनै सङ्ख्या वा परिमाणको चार भागमध्ये तीन भाग मात्र भएको। *ना.* २. चार खण्डको तीन खण्ड; तीनचौथाई।
पौबा- *ना.* [नेवा. पौवा] कागत, कपडा आदिमा देवदेवीहरूका चित्र लेखिएको प्राचीन शैलीको चित्रपट; थाङ्का।
पौबाह्र- *ना.* हे. पोटबाह्र।
पौर- *वि.* [सं.] १. नगरमा हुने वा बस्ने; नगरसम्बन्धी; नगरको। *ना.* २. नगरनिवासी; सहरिया; नागरिक।
पौरख- *ना.* [सं. पौरुष] १. पौरुष; पुरुषार्थ। २. कमाइ; आर्जन।
पौरखी- *वि.* १. पुरुषार्थी। २. उद्यमी; व्यवसायी; कमाउने।
पौरख्याइँ- *ना.* १. पौरखको भाव। २. पुरुषार्थ; पौरख।
पौरस्त्य- *वि.* [सं.] हे. पूर्वीय।
पौराणिक- *वि.* [सं.] १. पुराणमा भएको; पुराणको; पुराणसम्बन्धी। २. प्राचीन कालको; पुरानो समयको। *ना.* ३. पुराण भन्न जान्ने मान्छे; पुराणवाचक।
पौरुष- *वि.* [सं.] १. पुरुषसम्बन्धी; पुरुषको। *ना.* २. पुरुषको भाव वा अवस्था; पुरुषत्व। ३. सामान्य रूपले पुरुषमा हुने विशेषता तथा गुण; पुरुषार्थ; पौरख; पराक्रम।
पौरुषेय- *वि.* १. पुरुषले निर्माण गरेको; मान्छेले बनाएको। २. मानवीय; पुरुषसम्बन्धी। *ना.* ३. पुरुषको काम।
पौरो- *ना.* अगेनु।
पौरोहित्य- *ना.* [सं.] समयसमयमा जजमानका घरमा गई पुरोहितले गर्ने कर्मकाण्ड र संस्कार आदिसम्बन्धी काम; पुरेतले गर्ने काम; जजमानी।
पौरोहित्य कर्म- *ना.* जजमानी काम।

पौर्णमास- *वि.* [सं.] १. पूर्णिमासम्बन्धी; पूर्णिमाको। *ना.* २. अग्निहोत्रहरूद्वारा पूर्णिमाको दिन गरिने एक प्रकारको यज्ञ। ३. पूर्णिमा।

पौर्णमासिक- *वि.* १. पूर्णिमाको; पूर्णिमासम्बन्धी। २. पूर्णिमाका दिनमा हुने (पूजा, व्रत आदि)। पौर्णमासी- *ना.* पूर्णिमा।

पौर्णमास्य- *ना.* पौर्णमासिक यज्ञ।

पौर्वात्य- *वि.* [सं. पौरस्त्य] पूर्व दिशाको; पूर्वीय।

पौर्वापर्य- *ना.* [सं.] १. पहिलेको अगाडि र पछिको पछाडि रहने क्रम। २. अगाडि र पछाडिकोमा हुने सम्बन्ध। ३. पूर्वापरको भाव वा अवस्था।

पौरी- *ना.* हे. पौडी

पौल/पौलो$_1$- *वि.* [सं. प्रबल] १. छेलोखेलो; प्रचुर; मनग्य; प्रशस्त। *ना.* २. प्रशस्तता; प्रचुरता; पर्याप्तता।

पौलो$_2$- *ना.* ठेका, गाग्रा आदिमा प्वाल परेमा बन्द गर्न प्रयोग गरिने काठको टुक्रो वा बुजो; भाँडाको मुख वा छिद्र थुन्ने ठेडी।

पौवा$_1$- *ना.* [सं. पादुका] खाट, टौवा, ठाँटी, चौकी आदिको खुट्टा।

पौवा$_2$- *ना.* [प्रा. पर्वा > सं. प्रपा] १. बटुवाहरूका लागि पानीको समेत प्रबन्ध भएको पाटी; पानीयशाला; पौशाला। २. ठाँटी; टहरो; धर्मशाला।

पौवाली- *ना.* १. पौवाको हेरविचार वा संरक्षण गर्ने व्यक्ति; पौशालाको रक्षक। २. पौवा वा त्यसका छेउछाउमा बास गर्ने व्यक्ति।

पौशाला- *ना.* [सं. पानीयशाला] पानीघर; पानीशाला; पँदेरे घर; छाप्रे कुवा।

पौष- *ना.* [सं.] सौर मासअनुसार मङ्सिर र माघका बिचमा पर्ने महिना; पुस।

पौषी- *वि.* १. पौष महिनामा पर्ने। २. पौषसम्बन्धी; पुसको।

पौष्टिक- *वि.* [सं.] १. शरीरलाई मोटो, बलियो बनाउने; पुष्टिकारक; शक्तिवर्धक। *ना.* २. पुष्ट पार्ने काम; पुष्टिकारक कर्म।

प्याँ- *क्रि.वि.* [अ.मू.] सनही आदि बाजा बजाउँदाको झैँ शब्द निस्कने गरी (प्रायः केटा-केटीका रुवाइका अनुकरणमा प्रयोग हुने)।

प्याँप्याँ- *ना.* १. बाजा (बालबोलीमा)। *क्रि.वि.* २. लगातार प्याँ ध्वनि उत्पन्न गरेर।

प्याइ- *ना.* [√ प्यु (+आइ)] प्युने क्रिया वा प्रक्रिया; पियाइ।

प्याइनु- *अ.क्रि.* १. प्याउने होइनु। *क.क्रि.* २. पियाइनु।

प्याउनु- *प्रे.क्रि.* पियाउनु।

प्याउरी- *ना.* [सं. पिककुली] प्याउप्याउ गरेर कराउने एक जातको पक्षी।

प्याउली- *ना.* [सं. पल्लवी] साधारण, दाँती नपरेका पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने बुटो वा त्यसैको फूल। (उदा.- एक्लो कोमल प्याउली कुसुम यो एक्लासमा फुल्न द्यौ। -माधव घिमिरे, राजेश्वरी)।

प्याउलो- *वि.* १. पिलन्धरे। २. लाडिने स्वभावको; पुलपुलिएको; लाडे। *ना.* ३. पुलपुल्याउने नीति।[सं. पानगृह] ४. गर्मीमा बटुवाहरूलाई पानी, सर्बत आदि सित्तैँमा खुवाउने ठाउँ।

प्याक- *ना.* [अङ्.] कुनै वस्तु वा मालताल आदिलाई अन्यत्र कहीँ पठाउन वा सुरक्षासाथ राख्नका निम्ति भाँडोमा हाली बन्द गर्ने काम।

प्याकप्याक- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्याक्+अ (द्वि.)] १. मर्ने बेलामा मुख बाउने गरी। २. खान नपाएर मर्ने स्थितिमा पुग्ने किसिमले। ३. कुनै वस्तुको खाँचो भएर गाह्रो-साँगुरो पैदा हुने गरी। *वि.* ४. त्यसरी मुख बाएको, मरेको वा खाँचो परेको। *ना.* ५. त्यसरी बाउने, मर्ने वा खाँचो पर्ने क्रियाप्रक्रिया।

प्याकप्याकती/प्याकप्याकी- *क्रि.वि.* अझै प्याकप्याक हुने गरी।

प्याकिस- *ना.* [अङ्.] १. कुनै वस्तु मालताल आदिलाई चलनचल्तीमा नल्याउने गरी थन्क्याएर राख्ने काम। २. कुनै व्यक्तिलाई बाहिर निस्कन नदिई थुनामा राख्ने काम। *वि.* ३. थुनामा राखिएको; थन्क्याइएको; जकडबन्द।

प्याकेट- *ना.* [अङ्.] भित्र कुनै वस्तु वा मालसामान राखी बाहिरबाट कपडा, कागत आदिले बेह्रेको, बाँधेको वा सिएको पोको; सानोतिनो पोको; चुरोट, सलाई आदिको बट्टा।

प्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्याक्+क] १. हिर्काउँदा हलुको किसिमले लाग्ने गरी। २. मर्दा मुख बाउने गरी। ३. एकाएक उघ्रिने गरी। ४. सोचविचार नगरी त्यसै बोलेर; प्याच्च। *वि.* ५. हलुङ किसिमले प्रहार गरिएको। ६. उघ्रिएको। ७. असावधानीपूर्वक भनिएको।

प्याङ- *ना.* [भो. ब.] पिउरी आदि राख्नका निम्ति बाँसका गिद्राबाट बनाइएको बट्टा।

प्याङ पाथी- *ना.* आठ माना वा एक पाथी भर्ने बाँस आदिका गिद्राबाट बनेको भाँडो।

प्याङ्खर- *ना.* बालीनाली नलाग्ने कमसल जमिन; उब्जनी नहुने जमिन; अनुर्वरा भूमि; पेखर।

प्याच पाकेट- *ना.* [अङ्.] सफारी-सर्ट वा अन्य त्यस्तै कपडामा बाहिरैपट्टिबाट टाँसेर लगाइने एकसरो खल्ती; टँसुवा गोजी।

प्याच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्याच्+च] १. पछि के-कसो पर्छ भन्ने विचार नगरीकन मन लागेको कुरा उच्चारण गरेर; सोचविचार नगरीकन बोलेर; प्याक्क। २. असावधानीका साथमा थुकेर।

प्याच्चपुच्च/प्याच्च- *क्रि.वि.* सोचविचार नगरीकन बारबार बोलेर।

प्याज- *ना.* [फा.] तरकारी, मसला र औषधीका काममा समेत प्रयोग गरिने, उग्र गन्ध भएको, गोलाकार (लसुनसँग मिल्ने) पत्रैपत्रबाट बनेको कन्द; आयुर्वेदमा अग्निवर्द्धक, वीर्यवर्द्धक, रुचिकारक, विषनाशक र ठन्डा गुण मानिएको एक प्रसिद्ध कन्द।

प्याजी- *वि.* १. सुकेको प्याजका बोक्राको जस्तो रङ हुने; रातो, निलो मिसिएको हल्का रङको; बैजनी रङको। *ना.* २. प्याजबाट बनेको पकोडा।

प्याटप्याट- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्याट्+ट (द्वि.)] १. बारम्बार प्याट्ट ध्वनि निकालेर। २. लगातार पिटेर वा ठटाएर; प्याट्ट- प्याट्ट पारी।

प्याट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्याट्+अ (द्वि.)] १. लबटा, लट्ठी आदिले पिट्दा एकै चोटि मात्र लाग्ने गरी; हलुका किसिमले लाग्ने गरी। २. कुनै भाँडाकुँडा आदि एकै चोटि फुट्ने किसिमले; पट्ट।

प्याड- *ना.* [अङ्.] १. चिठीपत्र आदि लेख्ने काममा प्रयोग गरिने

टाउकामा कार्यालय वा सम्बन्धित व्यक्तिको नाम छापिएको र बाँकी ठाउँ खाली भएको कागत; लेटरप्याड। २. कोटका कुम, बक्रम आदिमा राखिने वा रजस्वला हुँदा नारीले योनिमा राख्ने, रुवोलाई पट्याई बाक्लो पारेको साधन; रुवोको बाक्लो चक्की। ३. कुनै कार्यालय आदिसँग सम्बन्धित कागतपत्र आदिमा छाप लगाउनका निम्ति मसीले भिजाएर राखिएको मोटो कपडा आदिको बाक्लो तह; छापदानी।

प्याडल- *ना.* [अङ्.] साइकल आदि चलाउँदा पैताला अड्याउने साधन; साइकल आदिको पाउदान।

प्यात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्यात्+त] कुहेर, गलेर वा सडेर एकैपल्ट खस्ने गरी; फ्यात्त।

प्यादा- *ना.* [फा. पियाद] १. पैदल सिपाही; पदाति। २. दूत; हल्कारा। ३. आफ्नो काम फत्ते गर्न कसैको पछि लाग्ने काम; पिछा; हत्ते। ४. बुद्धिचालका गोटीमध्ये सबैभन्दा सानो तहको गोटी; पैदल।

प्यान/प्यानो- *वि.* [नेवा.] १. जुम्सो; लोसे। २. धिङ्न्याहा; लोकतो।

प्यानो- *ना.* (अङ्.) एक किसिमको बाजा।

प्यार- *ना.* [सं. प्रिय] प्रेम; प्रीति; माया; रतिराग।

प्यारप्यार- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्यार्+अ (द्वि.)] सोचविचार नगरीकन एकोहोरो फतफताइरहने गरी।

प्यारप्यारती/ प्यारप्यारी- *क्रि.वि.* प्यारप्यार गरिरहने किसिमले।

प्यारप्यारे- *वि.* सोचविचार नगरीकन एकोहोरो किसिमले वा अरूका कुरा नसुनी आफैं मात्र फतफताइरहने; प्यारप्यार बोलिरहने।

प्यारा- *ना.* [अङ्. प्यारा (ग्राफ)] सामान्यतया वाक्यभन्दा ठुलो र वाक्यले भन्दा बढी पूर्ण अर्थ दिने, कुनै एक बुँदाको विवेचना गरिएको लेख आदिको अंश; प्रघट्टक; कण्डिका; अनुच्छेद।

प्याराग्राफ- *ना.* अनुच्छेद।

प्याराट्रुप- *ना.* [अङ्.] प्यारासुट लाएर भुईंमा झर्ने तालिम पाएको सेना; छाताधारी पल्टन।

प्यारासुट- *ना.* [अङ्. पैराशूट > प्यारशूट] उडिरहेको हवाईजहाज आदिको उचाइबाट तल जमिनमा सुरक्षित रूपमा उत्रन उपयोग गरिने छाताजस्तो साधन।

प्यारिस- *ना.* [फ्रा. पेरिस] फ्रान्सको राजधानी।

प्यारी- *वि.* [प्यारो+ई] १. ज्यादै मनपरेकी; प्यारो लाग्ने (स्त्री)। *ना.* २. प्रिया; प्रेमिका; मायालु।

प्यारो- *वि.* [प्यार+ओ] मनपर्दो; स्नेहिलो; प्रिय।

प्यारोल- *ना.* [अङ्.] १. रातमा हिँड्ने सरकारी कर्मचारीलाई सुरक्षा चौकीका सैनिक वा प्रहरीहरूले नरोकून् भन्ने उद्देश्यले दिइने साङ्केतिक शब्द। २. बन्दीले आफू बाहिर निस्कनुपर्दा कारागार आदिका अधिकारीलाई दिइने मौखिक विश्वास वा वचन; पेरोल। ३. प्रतिज्ञा वा वचन।

प्यार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्यार्+र] पातलो दिसाका साथ अपानवायु आउने किसिमले; पातलो दिसा आउने किसिमले।

प्यार्रप्यार्र- *क्रि.वि.* बारबार पातलो दिसाका साथ अपानवायु छुट्दा शब्द आउने किसिमले।

प्याला- *ना.* [फा. पियाला] दुध, चिया आदि खाने काममा उपयोग गरिने कचौराजस्तो भाँडो; चिया खाने कप।

प्यास- *ना.* [सं. पिपासा] तिर्खा; पियास।

प्यासा/प्यासी- *वि.* तिर्खाएको; प्यासो।

प्यासेन्जर- *ना.* [अङ्.] यात्री; मुसाफिर।

प्यासेन्जर गाडी- *ना.* डाकगाडी वा एक्सप्रेस गाडी नभई बिचबिचमा रोकिँदै ढिलो चालले हिँड्ने यात्रुगाडी।

प्यासो- *वि.* [प्यास+ओ] पानी आदि पिउने इच्छा प्रबल भएको; तिर्खाएको; तिर्खालु।

प्युपा- *ना.* [अङ्. प्युपा] कीटाणु वा किराफटेङ्ग्रा आदिका फुलबाट निस्केका लार्भाहरू केही विकसित भएको तर खान-पिउन र चहल-पहल गर्न सक्ने हालतमा नपुगेको अवस्था; किराहरूको विकासक्रमको तेस्रो अवस्था।

प्युनु- *स.क्रि.* हे. पिउनु।

प्युठान- *ना.* [सं. पीठस्थान] राप्ती अञ्चलअन्तर्गत पर्ने र गुल्मी तथा सल्यान जिल्लाको बिचमा पर्ने एक जिल्ला।

प्युठाने- *वि.* [प्युठान+ए] प्युठानमा हुने; प्युठानबाट आएको; प्युठानसम्बन्धी।

प्युठाने मुला- *ना.* एक प्रकारको ठुलो मुला।

प्युरी- *ना.* हे. पिउरी।

प्युरो- *ना.* हे. पिउरो।

प्युसो- *ना.* हे. पिउसो

प्र- *उप.* [सं.] शब्द वा धातुको अगिल्तिर जोडिएर नयाँ अर्थ बुझाउने एक उपसर्ग (प्र+गति=प्रगति, प्र+सार=प्रसार इ.)।

प्रकट- *वि.* [सं.] १. लुकेर बसेको कुरा बाहिर देखिएको; अगिल्तिर भएको; प्रत्यक्ष भएको। २. स्पष्ट; खुलस्त।

प्रकटित- *वि.* १. प्रकट; उत्पन्न। २. उदित।

प्रकटीकरण- *ना.* लुकेर बसेको कुरा वा वस्तुलाई बाहिर प्रकट गर्ने काम; रहस्योद्घाटन गर्ने काम; प्रकट गराइ।

प्रकथन- *ना.* [सं.] पहिले भनिएको वा गरिएको कामकुराको पुनः समर्थन गर्ने काम; पहिलेको काम-कुराको पुष्टि।

प्रकम्प- *ना.* [सं.] १. भैँचाला आदिले गर्दा भुईंमा उत्पन्न भएको ठुलो थतर्को। २. ज्वरो, रिस आदिले शरीरमा उत्पन्न कम्प। ३. कम्प; कम्पन; कँपाइ; थतर्को; थर्को।

प्रकम्पन- *ना.* १. आँधी-बेहरी। २. कुनै व्यक्ति, वस्तु आदि बेसरी काँप्ने क्रियाप्रक्रिया।

प्रकम्पित- *वि.* १. कम्पन भएको; काँपेको; थर्केको; थतर्केको। २. बेसरी हल्लिएको।

प्रकरण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा कुरालाई बनाउने काम; निर्माण; रचना। २. कुनै कुरालाई विस्तारपूर्वक भन्ने काम; वर्णन; प्रतिपादन। ३. कुनै कुराको क्रम, सिलसिला वा सन्दर्भ; प्रसङ्ग। ४. कुनै एक विषय वा प्रसङ्गको चर्चा गरिएको, ग्रन्थभित्रको एक अंश; अध्याय; परिच्छेद। ५. दृश्यकाव्यको एक भेद। ६. किसिम; प्रकार।

प्रकरी- *ना.* [सं.] नाटकका बिचमा उठी बिचमा नै टुङ्गिने, मुख्य

कथावस्तुको सहायक उपकथा; पताकाभन्दा सानो प्रसङ्ग; प्रासङ्गिक कथावस्तुको एक भेद।

प्रकर्ष- *ना.* [सं.] १. हे. उत्कर्ष। २. कुनै कुरा प्रशस्त भएको अवस्था; प्रचुरता; आधिक्य। ३. बलपूर्वक वा बेसरी तान्ने काम; घिच्याउने काम। ४. बिस्तार।

प्रकर्षक- *वि.* १. बलपूर्वक वा बेसरी तान्ने; घिच्याउने। २. हलो जोत्ने; खन्ने।

प्रकर्षण- *ना.* प्रकर्ष।

प्रकर्षित- *वि.* प्रकर्षण गरिएको; तानिएको; घिसारिएको; जोतिएको।

प्रकल्पना- *ना.* [सं.] अनुपस्थित वस्तुहरूको आदर्श पुनरुपस्थापनलाई पूर्ण बनाउने गरी आन्तरिक बिम्बहरूलाई एकत्रित, सम्बद्ध र सङ्गृहीत पार्ने प्रक्रिया; काव्यको आभूषण मात्र बन्ने विलक्षण र चमत्कारी तर असम्बद्ध र सम्बद्ध अनुभूतिहरूको संश्लेषणको सामर्थ्य नभएको दोस्रो तहको कल्पना।

प्रकल्पित- *वि.* [सं.] प्रकल्पना गरिएको।

प्रकाण्ड- *ना.* [सं.] १. रुखको फेददेखि हाँगा छुट्टिने ठाउँसम्मको अवयव; रुखको मूल भाग। २. ठुलो हाँगो। *वि.* ३. कुनै विषयमा पूरा ज्ञान भएको; खुब जान्ने। ४. सर्वश्रेष्ठ; सर्वोत्कृष्ट; महान्।

प्रकार- *ना.* [सं.] १. थरी। २. ढङ्ग; काइदा; किसिम।

प्रकारान्तर- *ना.* एक प्रकारको अर्कोद्वारा स्थानान्तरण; प्रकारको हालसाबिकी; अर्को किसिम।

प्रकारार्थी- *वि.* भिन्न-भिन्न किसिमका विजातीय कुरालाई बुझाउने; अनेक विजातीय कुरालाई बुझाउन प्रयोग गरिने किसिम वा प्रकारको अर्थ दिने (शब्द)।

प्रकाश- *ना.* [सं.] १. बलेको वा उज्यालो पदार्थबाट निस्कने, अन्धकारलाई हटाउने तत्त्व ; अन्धकारले गर्दा प्रत्यक्ष हुन नसकेका वस्तु आँखासामुन्ने प्रत्यक्ष गराउने, उज्यालो वस्तुबाट निस्कने तेज; आलोक; ज्योति; उज्यालो। २. घाम; जून। ३. लुकेर बसेको वा गोप्य रहेको कुरा प्रकट हुने क्रिया; निस्कने वा देखिने क्रिया। ४. सबैले देख्ने, सुन्ने गरी गरिएको वा भनिएको नाटक आदिका पात्रको उक्ति वा कार्य।

प्रकाश ऊर्जा- *ना.* प्रकाशबाट प्राप्त हुने शक्ति; प्रकाशबाट निस्कने शक्ति।

प्रकाश एकाइ- *ना.* प्रकाशको नापका निम्ति निर्धारित गरिएको न्यूनतम पूर्ण खण्ड; प्रकाशको सानो अंश।

प्रकाशक- *वि.* [सं.] १. उज्यालो बनाउने; प्रकाश दिने। २. लुकेर बसेको वा गोप्य रहेको कुरालाई प्रकाशमा ल्याउने। ३. पुस्तक, पत्रपत्रिका आदिलाई छपाउने; प्रकाशित गर्ने। *ना.* ४. पुस्तक छाप्ने व्यक्ति वा संस्था।

प्रकाशकीय- *वि.* १. प्रकाशकसम्बन्धी; प्रकाशकको; प्रकाशकमा हुने। *ना.* २. कुनै पुस्तक वा पत्रपत्रिका आदिमा प्रकाशकका तर्फबाट दिइएको वक्तव्य, लेख वा भूमिका; प्रकाशकको मन्तव्य।

प्रकाश चित्रण- *ना.* [सं.] प्रकाशका सहायताले चित्र उतार्ने प्रक्रिया; प्रकाशको सहायता लिएर गरिने चित्रण।

प्रकाशन- *ना.* [सं.] १. बाहिर प्रकाशमा नआएको कुनै वस्तु वा कुरालाई प्रकाशमा ल्याउने काम। २. गोपनीयता भङ्ग गर्ने वा कुनै कुराको रहस्य खोल्ने काम। ३. पुस्तक, पत्रपत्रिका आदि प्रकाशित गर्ने काम; छपाउने काम; छपाइ। ४. कुनै व्यक्ति वा संस्थाद्वारा प्रकाशित गरिएका पुस्तक, पत्रपत्रिका आदि। ५. सर्वसाधारणलाई जानकारी दिने काम; सूचना; विज्ञापन।

प्रकाश वर्ष- *ना.* कुनै पुस्तक, पत्रपत्रिका प्रकाशित गरिएको वर्ष; किताब आदि छपाइएको वर्ष।

प्रकाश स्वतन्त्रता- *ना.* यो यस्तो कुरा प्रकाशित गर्न वा छाप्न हुँदैन भन्ने बन्देजव्यवस्थाको अधीनमा रही कुनै पनि पुस्तक, पत्रपत्रिका आदि प्रकाशित गर्ने वा छाप्न पाउने अधिकार; प्रकाशनका निम्तिको स्वाधीनता।

प्रकाशोन्मुख- *वि.* [सं.] प्रकाशन गर्न लागिएको; प्रकाशनका क्रममा समावेश भएको; छपाउन खोजिएको (पुस्तक, पत्रपत्रिका आदि)।

प्रकाशमान- *वि.* [सं.] १. चम्किरहेको; प्रकाशले युक्त भएको; प्रकाशवान्। २. चारैतिर नाम फैलिएको; प्रसिद्ध; विख्यात।

प्रकाश मापक- *ना.* [सं.] १. प्रकाशको परिमाण नाप्ने साधन; प्रकाश नाप्ने उपकरण। २. प्रकाश नाप्ने तत्त्व (समय, दुरी इ.)।

प्रकाश वर्ष- *ना.* [सं.] १. एक सेकेन्डमा तीन लाख किलोमिटर दुरी दगुर्ने प्रकाशले एक वर्षमा पार गर्न सक्ने दुरी; प्रकाशले १६,६४,५६४ वर्षभन्दा करोड गुना धेरै समय लगाएर हिँड्ने दुरी। २. १६,६४,५६४ वर्षभन्दा करोड गुना धेरै लामो समयावधि।

प्रकाश स्तम्भ- *ना.* [सं.] सवारीसाधनको आवागमन तथा बटुवालाई हिँड्न सजिलो होस् भन्ने हेतुले सार्वजनिक स्थलमा गाडिएको, बत्तिसहितको खाँबो; आलोकस्तम्भ (ल्याम्पपोस्ट)।

प्रकाशात्मक- *वि.* [सं.] प्रकाश भएको; चहकिलो; तेजिलो।

प्रकाशार्थी- *वि.* [सं.] १. प्रकाश चाहने; उज्यालो खोज्ने। २. प्रकाशन गराउन चाहने; छपाउन चाहने।

प्रकाशित- *वि.* [सं.] १. उज्यालो पारिएको; प्रकाशयुक्त बनाइएको। २. प्रकाशयुक्त; चहकिलो। ३. लुकेर बसेको वा गोप्य रहेको कुरालाई बाहिर प्रकाशमा ल्याइएको; प्रकट गरिएको। ४. छपाएर जनताका सामु ल्याइएको; छपाइएको (पुस्तक-पुस्तिका, पत्र-पत्रिका आदि)।

प्रकाश्य- *वि.* [सं.] १. प्रकाशित गर्न योग्य; प्रकाशन-योग्य। २. गोप्य नरहेको; उदाङ्गो।

प्रकीर्ण- *वि.* [सं.] १. यताउता छरिएको; छिरोलिएको; व्यवस्थित नभएको; सिलसिला नमिलेको। २. यताउतिबाट ल्याएर नमिलाईकन थुपारिएको।

प्रकीर्णक- *ना.* साना-साना वस्तुहरूको सङ्ग्रह; फुटकर वस्तुहरूको सङ्ग्रह।

प्रकीर्ण लेख- *ना.* सानातिना आम्दानीखर्चको हिसाब; फुटकर आयव्ययको हिसाब; मुख्य स्याहास्रेस्तामा नचढाइएको वा नटिपिएको फुटकर हिसाब।

प्रकुपित- *वि.* [सं.] ज्यादै रिसाएको; अति कुपित; क्रुद्ध।

प्रकृत- *वि.* [सं.] १. आरम्भ गरिएको; सुरु गरिएको; थालिएको। २. प्रसङ्गमा आएको; चर्चा भइरहेको; प्रस्तुत। ३. नैसर्गिक;

स्वाभाविक।

प्रकृतवाद- *ना.* उन्नाइसौँ शताब्दीको उत्तरार्धपछि युरोपको साहित्यमा चलेको यथार्थवादी आन्दोलनको एक शाखा।

प्रकृतवादी- *वि.* प्रकृतवादको अनुयायी।

प्रकृतार्थ- *ना.* [सं.] स्वाभाविक अर्थ; अभिधेय अर्थ; वाच्यार्थ।

प्रकृति- *ना.* [सं.] १. व्यक्ति वा वस्तुको मूलभूत विशेषता; व्यक्ति वा वस्तुमा अन्तर्निहित गुण। २. व्यक्ति वा प्राणीको जन्मैदेखि नै लागेको लत, बानी वा स्वभाव। ३. अनेक रूपात्मक जगत्को निर्माण तथा विकास गर्ने र त्यसको मूल रूपमा देखापर्ने शक्ति; साङ्ख्यदर्शनअनुसार जगत्का उत्पत्तिको कारणरूप मूलतत्त्व । ४. ईश्वरीय लीला; दैवी प्रपञ्च; माया। ५. पृथिवी, जल, तेज, वायु र आकाश- यी पञ्च महाभूत। ६. राज्यका स्वामी, अमात्य, सुहृद् आदि सात अङ्ग। ७. कुनै राजाद्वारा शासित जनता; प्रजा। ८. शरीरको शीत वा उष्ण स्वभाव। ९. व्याकरणमा प्रत्ययभन्दा भिन्न, शब्दको मूल रूप (प्रातिपदिक वा धातु); मूल शब्दको प्रत्ययभन्दा अगिल्तिर रहने भाग। १०. एक पाउमा एक्काइस अक्षर हुने छन्दजति सबैलाई बुझाउने शब्द; एक पाउमा एक्काइस अक्षर हुने छन्दको कुनै एक भेद।

प्रकृतिकोप- *ना.* १. हुरी, झरी आदि प्रकृतिको उग्र रूप; प्राकृतिक विपत्ति। २. कफ, वात, पित्त आदिको प्रकोप।

प्रकृतिज- *वि.* प्रकृतिबाट जन्मेको; प्राकृतिक; नैसर्गिक।

प्रकृतिप्रदत्त- *वि.* प्रकृतिबाट प्रदान गरिएको; नैसर्गिक रूपमा प्राप्त भएको।

प्रकृतिभाव- *ना.* १. पहिलेको रूप वा अवस्थामा कुनै विकृति नआउने प्रक्रिया; पहिलेकै अवस्थामा रहने क्रिया। २. वस्तु वा प्राणीको सक्कली वा मौलिक स्वभाव।

प्रकृतिमण्डल- *ना.* १. राजा, मन्त्री, मित्र, कोष, राष्ट्र, दुर्ग र फौज यी राज्यका प्रमुख सात अङ्ग। २. कुनै राजाद्वारा शासित रैतीको समुदाय; प्रजावर्ग।

प्रकृतिवाद- *ना.* १. मनुष्यका सम्पूर्ण आचरण, कार्य, विचार आदि प्रकृतिबाट नै पैदा भएका र उसका कामना, प्रवृत्ति आदि पनि प्रकृतिमा नै आश्रित हुन्छन् भनी मान्ने एक मत। २. सृष्टि-जगत्को कारण कुनै दैवीतत्त्व या अलौकिक शक्ति नभएर प्रकृति हो र मनुष्यको धर्म, नीति, आचारजस्ता कुरा पनि दैवी शक्ति वा अलौकिक शक्तिका प्रेरणा नभई प्राकृतिक जगत्बाट नै प्राप्त भएका हुन् भन्ने दार्शनिक सिद्धान्त। ३. प्राकृतिक रूपमा वा वास्तविक रूपमा संसारमा भएका वा घटेका घटनाको कुनै किसिमको आदर्शको आरोपविना निर्वैयक्तिक चित्रण गर्ने कुरामा जोड दिने एक साहित्यिक मत; प्रकृतवाद।

प्रकृतिवादी- *वि.* १. प्रकृतिवादमा विश्वास गर्ने; प्रकृतिवादको अनुयायी। २. प्रकृतिवादसम्बन्धी।

प्रकृति विचरण- *ना.* प्राकृतिक जगत्मा स्वच्छन्द विचरण गर्ने काम।

प्रकृतिविज्ञान- *ना.* १. प्रकृतिको अध्ययन, विश्लेषण गर्ने विज्ञान, प्राकृतिक विषयहरूको विवेचना गर्ने विज्ञान। २. सामाजिक विज्ञानका विपरीत प्राकृतिक (विशुद्ध) विज्ञान।

प्रकृतिशास्त्र- *ना.* प्रकृति-विज्ञान।

प्रकृतिसिद्ध- *वि.* प्रकृतिबाट नै सिद्ध भएको; कुनै प्रयासविना आफैँ भएको; सहज; स्वाभाविक; नैसर्गिक।

प्रकृतिस्थ- *वि.* प्रकृतिमा स्थित; प्रकृतिभित्रै पाइने; प्राकृतिक; स्वाभाविक; नैसर्गिक।

प्रकृत्या- *क्रि.वि.* स्वभावैले; स्वाभाविक रूपले; स्वभाववश।

प्रकृष्ट- *वि.* [सं.] १. उत्कृष्ट। २. बलपूर्वक तानिएको; घिसारेर हटाइएको।

प्रकृष्टता- *ना.* १. उत्कृष्टता। २. तन्क्याइलोपना।

प्रकोप- *ना.* [सं.] १. कुनै महामारी, रोग आदिको प्रबलता। २. शरीरमा पैदा हुने पित्त आदिको विकार; प्रकृतिमा आउने विकार। ३. क्रोधको प्रबलता; चर्को रिस।

प्रकोपन- *ना.* १. अर्कालाई कुपित बनाउने क्रिया; क्रुद्ध बनाउने काम। २. रिसाउने क्रिया।

प्रकोपित- *वि.* रिसाएको; कुपित; क्रुद्ध।

प्रकोष्ठ- *ना.* [सं.] १. कुहिनोदेखि हर्थुङ्गासम्मको हातको भाग। २. ठुलो कोठाको नजिकको भाग। ३. भित्रीकोठा; क्याबिन।

प्रकोष्ठक- *ना.* दरबारमा ढोकेहरू बस्ने ठाउँ; नोकरको कोठो।

प्रक्रम- *ना.* [सं.] १. उपक्रम। २. सिलसिला। ३. मौका।

प्रक्रमभङ्ग- *ना.* १. कुनै काम गर्दा सिलसिला नमिलाईकन गर्ने क्रिया; थालेको कामलाई अगाडिपछाडि पारेर गर्ने क्रिया। २. साहित्यशास्त्रमा क्रम नमिलेमा हुने दोष। *वि.* ३. सिलसिला नमिलेको; लथालिङ्ग भएको।

प्रक्रिया- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु बन्ने, बनाउने, तयार हुने तथा तयार पार्ने व्यवस्थित क्रिया; क्रमबद्ध शृङ्खला वा प्रणाली; विधि; पद्धति; तरिका। २. सिलसिला।

प्रक्षालन- *ना.* [सं.] १. हात, गोडा, लुगा, घर, कोठा आदि धुने क्रिया; पखाल्ने वा सफा पार्ने काम; पखालाइ; धुवाइ। २. नुहाउने क्रिया; स्नान; नुहाइ।

प्रक्षालनाधार- *ना.* धारोसमेत जडिएको, भित्र पानी भएको हात धुने भाँडो।

प्रक्षालित- *वि.* [सं.] १. धोइएको। २. नुहाइएको; नुहाएको।

प्रक्षिप्त- *वि.* [सं.] १. कुनै मूल रचनामा पछिबाट थपिएको वा घुसाइएको (अंश)। २. फ्याँकिएको; हुत्याइएको।

प्रक्षेप- *ना.* [सं.] १. कुनै मूल रचनामा पछिबाट केही थप्ने, जोड्ने, घुसाउने क्रिया। २. थपिएको, जोडिएको वा घुसाइएको अंश। ३. फ्याँक्ने वा हुत्याउने क्रियाप्रक्रिया।

प्रक्षेपक- *वि.* कुनै मूल रचनामा पछिबाट केही थप्ने; घुसाउने (व्यक्ति); प्रक्षेप्ता।

प्रक्षेपण- *ना.* १. अन्तरिक्षयान, भूउपग्रह आदिलाई अन्तरिक्षमा पठाउने कार्य; प्रक्षेप। २. फाल्ने, हाल्ने, माथिबाट मिलाउने, मूल्य आदि निर्धारण गर्ने काम।

प्रक्षेपास्त्र- *ना.* विनाशक आणविक हातहतियार राखेर टाढा-टाढासम्म ताकेको ठाउँमा प्रहार गर्ने अस्त्र; दूरभेदी अस्त्र; क्षेप्यास्त्र।

प्रक्षेप्यास्त्र- *ना.* १. प्रक्षेपास्त्र; घुयेँत्रो हतियार। २. घुयेँत्रो।

प्रखण्ड- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको सानो भाग; उपखण्डभन्दा पनि सानो खण्ड। २. कोठाभित्रको कोठो; भित्री कोठो।

प्रखर- *वि.* [सं.] १. ज्यादै तेजिलो; कडा; उग्र; प्रचण्ड। २. अतिशय कडा स्वभावको; ज्यादै खरो। ३. तीव्र गति वा वेग हुने; द्रुतगतिको (बुद्धि, प्रवाह आदि)।

प्रखरता- *ना.* प्रखर हुनाको भाव गुण वा अवस्था; अतिशय तीव्रता; प्रचण्डता; उग्रता।

प्रख्यात- *वि.* [सं.] नाउँ चलेको; कीर्ति फैलिएको; प्रसिद्ध।

प्रख्याति- *ना.* प्रसिद्धि।

प्रख्यापन- *ना.* [सं.] १. ख्याति बढाउने कुनै उपाय (लेख, गतिविधि, निर्माण, कलाकृति आदि); ख्यातिको विज्ञापन। २. जनाउ दिने कार्य।

प्रख्यापित- *वि.* [सं.] १. सर्वसाधारण जनतालाई जनाउ दिइएको वा बोध गराइएको; सर्वसाधारणले थाहा पाउने गरी घोषणा गरिएको वा जारी गरिएको (सरकारी इस्तिहार, अध्यादेश, आज्ञप्ति, विज्ञप्ति, राज्यादेश आदि)। २. प्रसिद्ध तुल्याइएको; प्रख्यात।

प्रगत- *वि.* [सं.] १. अघिल्तिर गएको। २. अघिल्लो वर्णको प्रभावमा परेर पछिल्लो वर्ण पनि अघिल्लो वर्ण जस्तै बन्ने (एक प्रकारको समीभवन, जस्तै- सं. पक्व > प्रा. पक्क आदि)।

प्रगति- *ना.* [सं.] राम्रोसित अगाडि बढ्ने क्रिया; माथि उक्लने क्रिया; राम्रोसित अगाडि बढ्नाको भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; उन्नति; विकास; उत्थान।

प्रगतिमूलक- *वि.* १. प्रगतिलाई देखाउने (विवरण आदि)। २. प्रगतिका उद्देश्यले गरिने।

प्रगतिरोधक- *वि.* कुनै कामकुरामा भइरहेको प्रगतिमा बाधा वा अवरोध पैदा गर्ने; प्रतिक्रियावादी; प्रगतिविरोधी।

प्रगतिवाद- *ना.* साहित्यलाई समाजको उपज मान्दै सामाजिक यथार्थको अभिव्यक्तिमा जोड दिने, वैयक्तिक आनन्दलाई भन्दा समाजको भौतिक विकासलाई बढी महत्त्व दिने, मार्क्सवादबाट प्रभावित साहित्य-सिद्धान्त; यथार्थवादको प्रकृतवादी शाखादेखि भिन्न अर्को समानान्तर शाखा।

प्रगतिवादी- *वि.* प्रगतिवादमा विश्वास गर्ने; प्रगतिवादको अनुयायी।

प्रगतिशील- *वि.* १. समाजको उत्तरोत्तर विकासमा विश्वास गर्ने। २. मार्क्सवादी सिद्धान्तअनुसार सामाजिक प्रगतिमा विश्वास गर्ने।

प्रगतिशीलता- *ना.* प्रगतिशील हुने गुण, स्वभाव वा प्रक्रिया।

प्रगन्ना- *ना.* [फा. पर्गन] १. जिल्लाअन्तर्गत धेरै मौजा मिलाई बनाइएको एउटा भूभाग; धेरै गाउँ भएको भूभाग। २. नयाँ भूमिव्यवस्था लागु हुनुभन्दा पूर्व तराईमा जिल्लाभन्दा सानो र मौजाभन्दा ठुलो प्रशासनिक भूखण्ड; पहाडका थुम, गर्खा आदिसँग तुलनीय तराइली भूखण्ड।

प्रगल्भ- *वि.* [सं.] १. मौकाअनुसार काम-कुरा गर्न सक्ने बुद्धि भएको; जानेको-सुनेको; प्रत्युत्पन्नमति। २. मौकाअनुसार काम- कुरा गर्न पछि नहट्ने; कसैको डरधम्कीमा नपरी मनमा लागेका कुरा निर्धक्क भएर भन्न सक्ने; निडर भएर बोल्न सक्ने; बोलक्कड। *ना.* ३. गुड्डीहँकाइ; फुर्तीफार्ती; धमास। ४. अवसरवाद। ५. चङ्ख्याइँ।

प्रगल्भता- *ना.* प्रगल्भ।

प्रगल्भा- *ना.* १. प्रगल्भ स्वभावकी नारी। २. नायकसँग नधकाउने प्रौढा नायिका; साहित्यका अनुसार नायिकाको एक भेद।

प्रगल्भित- *वि.* १. मौकाअनुसार गरिएको। २. धक नराखी बोलिएको। ३. अवसरवादी वा बोलक्कडमा परिणत। ४. चङ्खे।

प्रगाढ- *वि.* [सं.] १. ज्यादै गहिरो; गहन; गम्भीर। २. अतिशय धेरै; निकै। ३. कसिएको; मसक्क पारिएको (आलिङ्गन)।

प्रगीत- *ना.* [सं.] मूलतः भावनानुकूल लयमा निजी अनुभूतिको अभिव्यक्ति रहने तथा गीतकारको विशिष्ट व्यक्तित्व प्रकट हुने गीत। २. गीत; गाना।

प्रगीतकाव्य- *ना.* कविको आत्मानुभूतिले पूर्ण, सङ्गीतात्मक वा गेयात्मक तत्त्व ले युक्त, उक्त प्रकारको काव्य; गेय काव्य।

प्रगुण- *ना.* [सं.] १. राम्रो गुण भएको; गुणवान्; गुणी। २. राम्रो र लाभदायक। ३. होसियार; चतुर। *ना.* ४. परिश्रम तथा प्रयत्नपूर्वक आर्जिने कुनै गुण वा विशिष्टता; निपुणता; दक्षता।

प्रगुण अर्गल- *ना.* नियमानुसार कुनै सरकारी वा अर्धसरकारी सेवामा रहेका कर्मचारीहरूको वेतनवृद्धि आदि पराकाष्ठामा पुग्ने प्रणाली; दक्षता-अर्गल (एफिसियन्सी-बार)।

प्रगुणता- *ना.* राम्रो गुण हुने स्थिति, अवस्था वा क्षमता।

प्रघटक- *ना.* [सं.] १. निया वा सिद्धान्त। २.आदेश। ३. घटक।

प्रघट्टक- *ना.* [सं.] १. अनुच्छेद। २. प्रघटक।

प्रघर्षण- *ना.* [सं.] १. विशेष प्रकारको घर्षण। २. रगेडाइ; घोटाइ। ३. घँगारुको बोट।

प्रघर्षित- *वि.* घर्षण भएको; घोटिएको।

प्रचण्ड- *वि.* [सं.] १. ज्यादै चर्को स्वभावको; ज्यादै मापाको; ज्यादै खरो। २. कसैदेखि नडब्ने; नडराउने; साहसी; आँटिलो। ३. सहन मुस्किल पर्ने; असत्य; दुःसह।

प्रचलन- *ना.* [सं.] १. चलाइ; गति; हिँडाइ। २. चालचलन; चलन।

प्रचलित- *वि.* [सं.] प्रचलनमा रहेको वा आएको; चलनचल्तीको (नाप, तौल, नियम, मान्यता इ.)।

प्रचलित नेपाल कानुन- *ना.* नेपालमा हाल चलनचल्तीमा रहेको ऐनकानुन।

प्रचार- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा कुरालाई कुनै उपायले निरन्तर वा व्यापक रूपमा फैलाउने क्रिया; कुनै कुरालाई बराबर उपयोग वा व्यवहारमा ल्याउने काम। २. कुनै विचार, सिद्धान्त वा उल्लेखनीय समाचार आदिबारे विज्ञापन, पोस्टर, लेख आदिका माध्यमले सर्वसाधारणलाई जानकारी दिन गरिने कार्य। ३. उपर्युक्त आधारमा लोकप्रिय बनाउनका निम्ति प्रचारित गरिने कुनै पनि कुरो। ४. प्रसिद्धि।

प्रचारक- *वि.* प्रचार गर्ने; फैलाउने।

प्रचारण- *ना.* कुनै वस्तु वा कुराको प्रचार गर्ने क्रिया वा भाव।

प्रचारणीय- *वि.* प्रचार गर्नुपर्ने; प्रचार गर्न लायक।

प्रचारिणी- *वि.* कुनै कुरा वा भाषा, संस्कृति आदिको प्रचार गर्ने (सभा आदि)।

प्रचारित- *वि.* प्रचार गरिएको; कुनै उपायले सर्वसाधारणको

जानकारीमा ल्याइएको।
प्रचारी- *वि.* प्रचारक।
प्रचालक- *वि.* [सं.] १. प्रचलनमा ल्याउने (व्यक्ति)। २. चलाउने; चालित गर्ने। *ना.* ३. चालक (ड्राइभर, बैलवान, सारथि आदि)।
प्रचुर- *वि.* [सं.] प्रशस्त; पर्याप्त; पौल; मनग्य; थुप्रो; औलदौल।
प्रचुरता- *ना.* प्रचुर हुनाको भाव; पर्याप्तता; पौल।
प्रचेष्टा- *ना.* [सं.] कुनै कामकुराका लागि गरिने विशेष किसिमको चेष्टा; विशेष प्रयास।
प्रच्छन्न- *वि.* [सं.] १. बाहिर प्रकाशमा नआएको; छोपिएको (जस्तो- प्रच्छन्न शरीर)। २. नदेखिने; लुकेको (जस्तो- प्रच्छन्न धन)।
प्रच्छादक- *वि.* [सं.] १. ढाक्ने वा छोप्ने। २. छिपाउने; लुकाउने।
प्रच्छादन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा कुरालाई ढाक्ने काम; छोप्ने कार्य। २. प्रच्छद।
प्रच्छादित- *वि.* [सं.] छोपिएको; ढाकिएको।
प्रजन- *ना.* [सं.] १. प्रजनन। *वि.* २. जन्म दिने; जन्मदाता।
प्रजनन- *ना.* [सं.] १. सन्तान पैदा गर्ने क्रिया; बच्चा जन्माउने काम। २. गर्भबाट उत्पन्न हुने क्रिया; जन्म; उत्पत्ति।
प्रजनन क्रिया- गर्भाधानका निम्ति पोथी पशुसित भाले लाउने काम।
प्रजननशील- *ना.* प्रजनन वा पैदा हुने; उत्पादनशील।
प्रजनयिता- *ना.* [सं.] जन्म दिने व्यक्ति; पिता।
प्रजनिका- *ना.* [सं.] जन्म दिने नारी; आमा।
प्रजल्प- *ना.* [सं.] काम नलाग्ने कुरा; अनावश्यक गफ।
प्रजा- *ना.* [सं.] १. राजाद्वारा शासित देशका जनता; राजतन्त्रात्मक देशका जनता; रैती। २. कुनै राज्य वा राष्ट्रमा रहेको जनसमूह। ३. सन्तान; सन्तति। ४. चेपाङ।
प्रजातन्तु- *ना.* १. सन्तानको अविच्छिन्न परम्परा; सन्तानको लहरो। २. अविच्छिन्न वंशपरम्परा।
प्रजातन्त्र- *ना.* [सं.] १. प्रजा वा जनताद्वारा निर्वाचित, जनप्रतिनिधिद्वारा चलाइने शासनव्यवस्था; जनप्रतिनिधिका हातमा शासनसत्ता भएको राज्यव्यवस्था। २. जनताद्वारा जनताका लागि जनताकै रायसल्लाहबाट चलाइने शासन।
प्रजातन्त्र दिवस- *ना.* नेपालमा २००७ सालमा प्रजातन्त्र आएको उपलक्ष्यमा बर्सेनि फागुन ७ गते मनाइने राष्ट्रिय उत्सव।
प्रजातन्त्रवाद- *ना.* प्रजातन्त्रलाई महत्त्व दिने सिद्धान्त; प्रजातन्त्रका सिद्धान्त।
प्रजातन्त्रवादी- *वि.* प्रजातन्त्रवादमा विश्वास राख्ने; प्रजातन्त्रको अनुयायी।
प्रजातन्त्र श्रीपद- *ना.* राजा त्रिभुवनका नाममा स्थापित छ श्रेणीमा विभक्त एक तक्मा।
प्रजातन्त्रात्मक- *वि.* प्रजा वा प्रजाद्वारा निर्वाचित प्रतिनिधिको शासन भएको; प्रजासत्तात्मक (राज्यव्यवस्था)।
प्रजातन्त्री- *वि.* हे. प्रजातान्त्रिक।
प्रजातन्त्रीकरण- *ना.* प्रजाद्वारा निर्वाचित प्रतिनिधिलाई शासनसत्ता सुम्पने कार्य; प्रजातन्त्र विकसित तुल्याउने क्रिया।
प्रजातान्त्रिक- *वि.* [सं.] प्रजातन्त्रको; प्रजातन्त्रसम्बन्धी।
प्रजातान्त्रिक समाजवाद- *ना.* प्रजातान्त्रिक पद्धतिद्वारा निश्चित सीमा निर्धारित गरी कृषि, उद्योग र व्यापारमा होडबाजी गराएर क्रमशः सामाजिक परिवर्तन गर्दै समाजवादको स्थापना गर्ने कुरामा विश्वास राख्ने राजनीतिक सिद्धान्त; निम्न पुँजीवादी वा असाम्यवादी समाजवाद।
प्रजातान्त्रिक समाजवादी- *वि.* प्रजातान्त्रिक समाजवादमा विश्वास राख्ने; प्रजातान्त्रिक समाजवादको अनुयायी।
प्रजाति- *ना.* [सं.] १. एउटै मूल जातिभित्रका सानासाना जाति; एउटै जातिभित्रको अर्को जाति। २. प्राणी, वनस्पति आदिका प्रमुख जातिको कुनै शाखा।
प्रजाति सुजनन- *ना.* १. असल सन्तति जन्माउने क्रिया। २. असल प्रजाति पैदा गर्ने क्रिया।
प्रजाति संहार- *ना.* १. एउटै जातिअन्तर्गतका प्रजातिहरूमा परस्परमा आत्मश्रेष्ठताका भावनाले गर्दा उत्पन्न हुने जातीय भेदभाव। २. भिन्नभिन्न प्रजातिहरूका बिच व्यावहारिक प्रतिस्पर्धा पर्न गई एक प्रजातिद्वारा कुनै अर्काको संहार।
प्रजातीय- *वि.* [सं.] प्रजातिको; प्रजातिसम्बन्धी।
प्रजातीय गुण- *ना.* प्रजातिमा हुने गुण।
प्रजातीयता- *ना.* प्रजातीय हुनाको भाव, अवस्था वा लक्षण।
प्रजापति- *ना.* [सं.] १. प्रजाको मालिक; राजा। २. प्राजापत्यको मालिक; कविलाको नेता। ३. ब्रह्मा वा ब्रह्मर्षि।
प्रजापालक- *वि.* [सं.] १. प्रजालाई पालन गर्ने। *ना.* २. राजा। ३. प्रजापति।
प्रजावती- *ना.* [सं.] १. छोराछोरी भएकी स्त्री; सन्तान भएकी स्त्री। २. गर्भधारण गरेकी स्त्री; गर्भिणी।
प्रजासत्ता- *ना.* [सं.] प्रजातन्त्र; जनतन्त्र; गणतन्त्र।
प्रजासत्तात्मक- *वि.* प्रजातान्त्रिक; जनतान्त्रिक; गणतान्त्रिक।
प्रज्ञ- *वि.* [सं.] १. चतुर तथा बुद्धिमान्; जान्नेबुझ्ने। २. विद्वान्; पण्डित।
प्रज्ञता- *ना.* १. प्रज्ञ हुनाको भाव वा अवस्था; राम्रो ज्ञान। २. विद्वत्ता; पाण्डित्य।
प्रज्ञप्ति- *ना.* [सं.] १. जनाउने वा सूचित गर्ने काम। २. विज्ञप्ति; सूचना।
प्रज्ञा- *ना.* [सं.] १. नयाँ-नयाँ कुरा सोच्न सक्ने वा कल्पना गर्न सक्ने मानसिक शक्ति; गहिरो कुरा सोच्न सक्ने बुद्धि; विवेक। २. विशिष्ट ज्ञान।
प्रज्ञाकेन्द्र- *ना.* प्राज्ञिक परिषद्को सचिवालयका रूपमा काम गर्ने विश्वविद्यालयीय एक निकाय; विश्वविद्यालयमा पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक र शिक्षणपद्धतिको निर्माणजस्ता प्राज्ञिक कार्य गर्ने प्रशासनिक सङ्गठन।
प्रज्ञाचक्षु- *ना.* १. मानसिक दृष्टि प्रबल भएको व्यक्ति; प्रज्ञा नै आँखा भएको व्यक्ति; ज्ञानचक्षु। २. ठुलो विद्वान्; मेधावी। ३. अन्धो। ४. चर्मचक्षुका विपरीत अन्तरचक्षु; ज्ञानचक्षु।
प्रज्ञात- *वि.* विशेष रूपमा ज्ञात भएको वा जानिएको।
प्रज्ञापक- *वि.* [सं.] १. प्रज्ञापन गर्ने। २. सूचित गर्ने; विज्ञापक।

प्रज्ञापन- *ना.* [सं.] कुनै घटना, विषय वा कुराको जनाउ दिने काम; सूचना; विज्ञापन।

प्रज्ञापत्र- *ना.* १. विवरणसहित र अधिकारपूर्वक कुनै कुराको जनाउ दिने पत्र। २. व्यवसायी, व्यापारीहरूले विदेशबाट मालसामान झकाउनका लागि चाहिनेजति खर्चको विवरण खुलाई सम्बन्धित सरकारी अड्डामा दिने औपचारिक पत्र। ३. व्यापारीहरूले विदेशबाट झकाएको मालसामानको विवरण लेखी भन्सारमहसुल तिर्न दिइने औपचारिक पत्र।

प्रज्ञापारमिता- *ना.* [सं.] १. बौद्धधर्ममा सर्वज्ञता वा ज्ञानको पूर्णताका लागि प्रयुक्त हुने शब्द। २. ज्ञानको अवस्थालाई पार गर्ने स्थिति; सबै कुरा जान्ने-बुझ्ने स्थिति; सर्वज्ञता; ज्ञानपूर्णता। ३. एक प्रसिद्ध बौद्ध ग्रन्थको नाम।

प्रज्ञाप्रतिष्ठान- *ना.* [सं.] १. हे. नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठान। २. विद्वान्‌हरूको सभा; विद्वत्-परिषद्।

प्रज्ञावान्- *वि.* [सं.] नयाँ-नयाँ कुरा सोच्ने वा कल्पना गर्ने बुद्धि भएको; प्रज्ञा भएको (व्यक्ति)।

प्रज्ञावृद्ध- *वि.* [सं.] उमेर धेरै नभएको भए तापनि परिपक्व बुद्धि भएको; बुद्धिले छिप्पिएको; बुद्धिमा जेठो; बुद्धिले जेठो।

प्रज्ञाहीन- *वि.* [सं.] बुद्धिहीन।

प्रज्वलन- *ना.* [सं.] राम्रोसित बल्ने क्रिया; राम्रो बलाइ।

प्रज्वलनशील- *वि.* आगाको सानो झल्का पर्दा पनि बलिहाल्ने (पेट्रोल, बारुद इ.)।

प्रज्वलित- *वि.* [सं.] एकदम बलेको; दन्केको।

प्रण- *ना.* [सं.] १. दृढ निश्चय; प्रतिज्ञा। २. अठोट; सङ्कल्प।

प्रणत- *वि.* [सं.] १. निहुरेको; नुहेको; विनीत। २. प्रणाम गर्न झुकेको; ढोग्न निहुरेको। ३. विनयशील; विनम्र। ४. शरणागत; आश्रित।

प्रणतपाल/पालक- *ना.* १. आफ्नो शरणमा आउने प्राणीको रक्षा गर्ने पुरुष; दीन-दुःखीहरूको रक्षा गर्ने व्यक्ति। २. ईश्वर।

प्रणति- *ना.* १. मान्यजनहरूका अगाडि झुक्ने, नुहने र निहुरने क्रिया। २. नमस्कार; प्रणाम। ३. विनयशीलता; नम्रता। ४. निवेदन; प्रार्थना।

प्रणम्य- *वि.* [सं.] प्रणाम गर्नुपर्ने; नमस्कार गर्न योग्य; ढोग्नुपर्ने; नमस्कार्य।

प्रणय- *ना.* [सं.] १. मायालु शब्दमा गरिएको बिन्तीभाउ; प्रेमपूर्वक गरिएको प्रार्थना; प्रीतिपूर्वकको निवेदन। २. प्रेम; प्रीति; माया।

प्रणयकलह- *ना.* १. प्रेमका कुरालाई लिएर नायक र नायिकाका बिचमा हुने झगडा; नायक र नायिकाबिचको प्रेमविषयक विवाद। २. मित्र एकअर्कामा प्रेम हुँदाहुँदै पनि बाहिरबाट गरिने झगडा।

प्रणयकोप- *ना.* प्रेमका कुरालाई लिएर नायक र नायिकाका बिचमा देखा पर्ने बनावटी रिस; बाहिरी रिस।

प्रणयन- *वि.* [सं.] १. कुनै कुराको रचना; निर्माण। २. कुनै कुरा लैजाने क्रिया। ३. साहित्यिक ग्रन्थ, काव्य, लेख आदिको प्रस्तुति वा लेखन।

प्रणयपुतली- *ना.* [सं. प्रणय+पुतली] १. प्रेमले गर्दा पुतली जस्तै व्यवहार गरिएकी नारी; प्रेमकी पुतली। २. प्रेमिका; मायालु।

प्रणयभङ्ग- *ना.* [सं.] १. नायक र नायिकाको प्रेमको टुटाइ; प्रीतिभङ्ग। २. विश्वासघात।

प्रणयभिक्षा- *ना.* [सं.] नायक वा नायिकामध्ये कुनै एकले अर्कासँग प्रेम गर्न गरेको अनुरोध।

प्रणयसुख- *ना.* [सं.] प्रेमी र प्रेमिकाबिचको प्रेमको सुख; प्रेमबाट पाइने सुख; प्रणयानन्द।

प्रणयिता- *ना.* [सं.] १. बिहे गरेर लाने पति; प्रेमी; प्रणयी। २. प्रणय।

प्रणयिनी- *वि. /ना.* [सं.] १. कसैलाई प्रेम गर्ने (स्त्री); प्रेमिका; कान्ता; प्यारी। २. प्रेमको चाहना गर्ने (स्त्री); प्रेमका लागि निवेदन गर्ने (स्त्री)।

प्रणयी- *वि.* [सं.] १. प्रेम गर्ने; प्रेमी; अनुरागी। २. प्रेमको चाहना गर्ने; प्रेमाकाङ्क्षी। ३. प्रणययुक्त; प्रणयशील। *ना.* ४. प्रेम गर्ने व्यक्ति; प्रेमी। ५. लोग्ने; पति।

प्रणव- *ना.* [सं.] १. ॐकार; ओंध्वनि। २. परमेश्वर।

प्रणाम- *ना.* [सं.] निहुरेर वा झुकेर नमस्कार गर्ने क्रिया; नमस्ते गर्ने काम; नमस्कार।

प्रणामाञ्जलि- *ना.* प्रणाम गर्नका निम्ति दुई हातका पन्जा जोडेर गरिने प्रणाम; करबद्ध प्रणाम।

प्रणामी- *ना.* १. सच्चिदानन्द कृष्णमा अनन्य भक्ति गर्ने अहिंसावादी आध्यात्मिक सम्प्रदाय। *वि.* २. प्रणाम गर्ने।

प्रणाली- *ना.* [सं.] १. ठुलठुला दुई जलमार्गलाई जोड्ने सानो जलस्रोत। २.कुनै काम गर्ने विधि; पद्धति; रीति; तरिका। ३. परम्परा; प्रथा।

प्रणीत- *वि.* [सं.] बनाइएको वा रचिएको; रचित; निर्मित।

प्रणेता- *ना.* [सं.] १. पुस्तक लेख्ने व्यक्ति; ग्रन्थको रचना गर्ने व्यक्ति; लेखक; रचयिता। २. कुनै वस्तु वा कुरा बनाउने व्यक्ति; निर्माता। ३. कुनै सिद्धान्त वा मतको प्रवर्तक; आविष्कारक।

प्रताडक- *वि.* [सं.] १. ताडना दिने वा ठटाउने; पिट्ने (व्यक्ति)। *ना.* २. ताडना दिने व्यक्ति; पिट्ने व्यक्ति। ३. कष्ट वा पीडा दिने व्यक्ति, वस्तु वा घटना।

प्रताडन/प्रताडना- *ना.* [सं.] १. पिटाइ; ताडना। २. कष्ट; पीडा।

प्रताडित- *वि.* १. पिटिएको; चुटिएको। २.गोता पाएको।

प्रतान- *ना.* [सं.] कुनै लहरा आदिमा निस्कने नङ्ग्रा।

प्रताप- *ना.* [सं.] १. आफ्ना विरोधी वा शत्रुलाई त्रस्त बनाउन सक्ने शक्ति; विरोधी वा शत्रुलाई दबाउन सक्ने वीरता। २. राजा वा शक्तिशाली व्यक्तिको प्रभुत्व वा सामर्थ्यबाट उत्पन्न तेज। ३. पुरुषार्थ; पौरख; वीरता।

प्रताप मल्ल- *ना.* विक्रमको सत्रौं शताब्दीमा काठमाडौंमा शासन गर्ने विद्या र कलाप्रेमी एक प्रसिद्ध कवि राजा। (काठमाडौंको प्रसिद्ध रानीपोखरी यिनैले बनाएका हुन्)।

प्रतापवान्- *वि.* प्रतापी।

प्रतापसिंह शाह- *ना. वि.* सं. १८०८ मा जन्मी *वि.* सं. १८३१ मा राजगद्दीमा बस्ने र *वि.* सं. १८३४ मा दिवङ्गत भएका नेपालका

शाहवंशीय दोस्रा राजा।

प्रतापी- *वि.* प्रशस्त शक्ति र सामर्थ्य भएको; ठुलो प्रताप भएको; प्रतापवान्।

प्रतारक- *ना.* [सं.] ठग्ने व्यक्ति; ठग।

प्रतारण/प्रतारणा- *ना.* [सं.] १. ठग्ने काम; छलछाम; धोका। २. ठगी; वञ्चन।

प्रतारित- *वि.* [सं.] १. ठगिएको; वञ्चित। २. छलेको; धोका दिइएको।

प्रति- *ना. यो.* [सं.] १. तिर; तर्फ; पट्टि। २. माथि; उपर। ३. बारे; विषयमा; सम्बन्धमा; निमित्त। *ना.* ४. कुनै पुस्तक, पत्रपत्रिका आदिको सङ्ख्या; कुनै जिन्सीको एकाइ; गोटा; थान; अदत। *उप.* ५. शब्द वा धातुको अगिल्तिर जोडिएर केही नयाँ अर्थ बुझाउने उपसर्ग (जस्तै- प्रतिनिधि, प्रतिष्ठान, प्रतिक्रिया इ.)।

प्रति उत्तर- *ना.* १. वादीले दिएको उजुरीमा प्रतिवादीले दिने उत्तरको बेहोरा लेखिएको कागत; प्रतिवादीपत्र। २. आफ्नो नाउँमा परेको फिरादपत्रबमोजिमको दावी कसुरबाट फुर्सद पाउनका निम्ति अदालतमा दिइने जवाफी कागज।

प्रति कथन- *ना.* कसैको भनाइउपरको जवाफी भनाइ; कसैले कुनै कुरा भनेकोमा जवाफमा भनिने कुरा।

प्रतिकर्ता- *ना.* १. बदला लिने व्यक्ति; साटो फेर्ने व्यक्ति। *वि.* २. साटो फेर्ने; बदला लिने।

प्रतिकार- *ना.* [सं.] १. अरूले गरेको अपकारका बदलामा गरिने अपकार; कसैले गरेको हानि, नोक्सानी वा अहितका बदलामा गरिने कार्य; साटो फेर्ने काम; बदला लिने काम। २. कसैको जग्गाजमिन, सम्पत्ति आदिमा कब्जा गरेपछि बदलामा क्षतिपूर्तिका निम्ति दिइने रकम।

प्रतिकारात्मक- *वि.* १. प्रतिकारका लागि गरिने। २. रोगको प्रभावलाई कम गर्ने वा रोगको रोकथाम गर्ने (औषधी)। ३. त्यस्तो रोकथामका लागि उपायसाथ गरिने (सेवा)। ४. कुनै अपकारको बदलास्वरूप साटो फेर्न उठाइने (कदम, पाइलो आदि)।

प्रतिकार्य- *वि.* १. साटो फेर्नुमाफिकको। २. तिर्नुमाफिकको। *ना.* ३. ऋण; कर्जा। ४. दुर्व्यवहार।

प्रतिकूल- *वि.* [सं.] १. आफूले सोचेको वा चाहेको भन्दा उल्टो; अनुकूल नभएको; नमिल्दो; अहित गर्ने; विपरीत; विरुद्ध। २. आफ्नो पक्षमा नभएको; प्रतिपक्षी; विरोधी। ३. कुनै कुराको पनि उल्टो; बिब्ल्याँटो; बिपिउँ।

प्रतिकूलता- *ना.* प्रतिकूल हुनाको भाव वा अवस्था; प्रतिकूल वा विरुद्ध हुने स्थिति; अभेक।

प्रतिकूलत्व- *ना.* प्रतिकूलता।

प्रतिकृति- *ना.* [सं.] १. कसैको स्वरूप जस्तो छ त्यस्तै पारी बनाइएको प्रतिमा; कसैको अनुहारको वा आकृतिको अनुकरण गरेर बनाइएको मूर्ति; प्रतिमूर्ति। २. प्रतिबिम्ब। ३. प्रतिकार; प्रतिकार्य।

प्रतिक्रान्ति- *ना.* [सं.] कुनै क्रान्तिको विरोधमा गरिने क्रान्तिको उल्टो क्रान्ति; प्रतिक्रियावादीहरूद्वारा शासनसत्ता हत्याउन गरिने क्रान्ति।

प्रतिक्रान्तिकारी- *वि.* प्रतिक्रान्ति गर्ने वा प्रतिक्रान्तिमा लाग्ने; प्रतिक्रान्तिको सहभागी।

प्रतिक्रान्तिवाद- *ना.* प्रतिक्रान्तिको समर्थक सिद्धान्त।

प्रतिक्रान्तिवादी- *वि.* प्रतिक्रान्तिवादको अनुयायी।

प्रतिक्रिया- *ना.* [सं.] १. कुनै घटना वा क्रिया हुँदा त्यसको फलस्वरूप हुने क्रिया वा भावना। २. कुनै घटना वा कार्य हुँदा हुने मनको स्थिति वा मनमा पर्ने प्रभाव। ३. प्रतिकूल स्थितिमा वा विपरीत अवस्थामा हुने कार्य; विरोध। ४. मनको विरोधी स्थिति। ५. परिणाम। ६. द्वन्द्वात्मक-भौतिकवादी दर्शनका अनुसार विवाद उत्पन्न भइसकेपछि वादका तर्फबाट र संवाद उत्पन्न भइसकेपछि विवादका तर्फबाट हुन जाने भौतिक, सामाजिक वा आर्थिक प्रक्रिया।

प्रतिक्रियात्मक- *वि.* १. प्रतिक्रियाका रूपमा भएको वा गरिएको; प्रतिक्रियाको फलस्वरूप भएको वा गरिएको; प्रतिक्रियाबाट पैदा भएको। २. कसैका सहायताको प्रतिक्रियास्वरूप गरिने (सहयोग)।

प्रतिक्रियावाद- *ना.* उन्नति, सुधार आदिका विरुद्ध वा विपरीत आचरण गर्ने सिद्धान्त; नयाँ परिवर्तन, वैज्ञानिक तथा प्रगतिशील विचारधारा आदिको विरोध र शोषणजन्य सामाजिक व्यवस्थाको समर्थन गर्ने, प्रगतिवादको विरोधी सिद्धान्त।

प्रतिक्रियावादी- *वि.* प्रतिक्रियावादमा विश्वास गर्ने; प्रतिक्रियावादको समर्थक वा अनुयायी।

प्रतिक्षण- *क्रि.वि.* [सं.] एकएक क्षणमा; हरेक क्षणमा; छिनछिनमा; हमेसा; निरन्तर।

प्रतिक्षेपक- *ना.* [सं.] चलचित्र आदि छायाङ्कन गर्दा दृश्य वा पात्रविशेषमा प्रकाश दिने उपकरण (रिफ्लेक्टर)।

प्रतिगमन- *ना.* [सं.] पछिल्तिर फर्कने काम; फर्काइ; फिर्तो; प्रत्यागमन।

प्रतिगर्जन/प्रतिगर्जना- *ना.* [सं.] आफ्ना विरुद्ध गर्जनेलाई प्रत्युत्तरका रूपमा सुनाइने गर्जाइ।

प्रतिगामी- *वि.* [सं.] १. उल्टो दिशातिर हिँड्ने; अगाडि बढ्नाको साटो पछाडि सर्ने; विपरीत दिशातिर जाने। २. उन्नति, प्रगति, नयाँ परिवर्तन, सुधार आदिको विरोध गर्ने; प्रतिक्रियावादी।

प्रतिगामी तत्त्व - *ना.* प्रतिक्रियावादी तत्त्व ।

प्रतिग्रह/प्रतिग्रहण- *ना.* [सं.] १. कसैद्वारा धर्मार्थ दिइएको वस्तु; दानस्वरूप दिइएको वस्तु। २. अर्काले दिएको वस्तु ग्रहण गर्ने काम; दान लिने काम। ३. दान।

प्रतिग्रही/प्रतिग्राहक/प्रतिग्राही- *वि. / ना.* प्रतिग्रहण गर्ने व्यक्ति।

प्रतिघात- *ना.* [सं.] कसैले गरेको घातको बदलामा गरिने आघात; कसैले आफूलाई प्रहार गरेमा बदलामा गरिने प्रहार; प्रत्याघात।

प्रतिघातक/प्रतिघाती- *वि.* प्रतिघात गर्ने।

प्रतिचालन- *ना.* [सं.] १. बदलामा कुनै कुराको परिचालन गर्ने काम। २. कुनै कुराको बारबार परिचालन गर्ने काम।

प्रतिचालित- *वि.* [सं.] १. बदलामा परिचालन गरिएको। २. बारबार परिचालन गरिएको।

प्रतिचिन्तन- *ना.* [सं.] १. बारबार गरिएको चिन्तन; बारबार सोच्ने काम। २. बदलामा गरिएको चिन्तन।

प्रतिच्छवि- *ना.* [सं.] १. प्रतिबिम्ब; छाया। २. चित्र; तस्बिर।
प्रतिच्छाया- *ना.* [सं.] १. प्रतिबिम्ब। २. प्रतिमा; प्रतिकृति; मूर्ति।
प्रतिजीवी- *ना. / वि.* [सं.] शरीरमा अनेक प्रकारका रोग उत्पन्न गर्ने जीवाणु वा रोगाणुहरूलाई मार्न सक्ने गरी बनाइएको (औषधी); एन्टिबायोटिक।
प्रतिज्ञा- *ना.* [सं.] कुनै काम पूरा गर्न वा नगर्न गरिएको अठोट; कुनै काम-कुरा गर्न वा नगर्न गरिएको सङ्कल्प; कुनै काम-कुरा गर्न वा नगर्न दिइएको वचन; दृढ निश्चय; बोलकबुल; कबुल; कसम; किरिया; शपथ; प्रण।
प्रतिज्ञापत्र- *ना.* काम गर्ने वा नगर्ने, कुनै कुरा दिने वा नदिने आदि सम्बन्धमा दृढ निश्चय व्यक्त गरिएको कागत; प्रतिज्ञापूर्ण कागत; कबुलियतनामा।
प्रतिज्ञापत्र मुद्रा- *ना.* कुनै निश्चित व्यक्तिलाई वा पत्रवाहकलाई, तोकिएको तिथिमा, तोकिएको रकम दिउँला भनी कुनै व्यक्ति वा संस्थाका तर्फबाट लेखिएको पत्र; वचनपत्र; कबुलपत्र।
प्रतिज्ञापन- *ना.* [सं.] सोधिएपछि वा विशेष रूपले दिइएको जानकारी।
प्रतिज्ञापालन- *ना.* [सं.] आफूले गरेको प्रतिज्ञा पालन गर्ने काम; वचन पूरा गर्ने काम; बोलकबुलको पालना।
प्रतिज्ञाभङ्ग- *ना.* [सं.] १. प्रतिज्ञा भङ्ग हुनाको स्थिति, किसिम वा क्रम। *वि.* २. प्रतिज्ञाबाट झरेको; प्रतिज्ञा भङ्ग भएको; प्रतिज्ञाच्युत (व्यक्ति)।
प्रतितुलना- *ना.* [सं.] कुनै दुई कुराका बिचमा फरक, असमानता वा अन्तर देखाई तिनलाई दाँज्ने काम; भिन्नतामूलक तुलना; व्यतिरेकी तुलना।
प्रतिदान- *ना.* [सं.] १. आफूलाई कुनै वस्तु दिने व्यक्तिलाई कृतज्ञतास्वरूप आफूले पनि केही दिने काम। २. कसैले राख्न दिएको वा कसैबाट ल्याइएको वस्तु बिग्रन भाँचिन गएमा त्यसको बदलामा अर्को वस्तु दिने काम; सट्टाभर्ना दिने काम; सट्टाभर्ना।
प्रतिदाबी- *ना.* [सं. प्रति+अ. दावा+ई] कसैले कुनै वस्तु वा विषयमा गरेको दाबीमा पहिले दाबी गर्नेले भन्दा बढी प्रमाण पुऱ्याएर फेरि अर्कोले गरेको दाबी।
प्रतिदिन- *क्रि.वि.* [सं.] हरेक दिन; प्रत्येक दिन; दिनदिनै; दिनहुँ।
प्रतिद्वन्द्व- *ना.* [सं.] १. शक्ति, सामर्थ्य आदिका दृष्टिले समान दुई व्यक्तिको आपसी विरोध वा झगडा। २. प्रतिद्वन्द्वीको पक्ष; विरोधी भाव। ३. सङ्घर्ष; टक्कर; विरोध; भिडन्त।
प्रतिद्वन्द्विता- *ना.* १. शक्ति, सामर्थ्य आदिका दृष्टिले समान दुई व्यक्तिको आपसी झगडा। २. कुनै काम-कुरामा सफलता हासिल गर्न दुई व्यक्तिका बिचको होडबाजी; प्रतियोगिता। ३. प्रतिद्वन्द्वी हुनाको भाव; प्रतिद्वन्द्व।
प्रतिद्वन्द्वी- *वि.* १. आमुन्नेसामुन्ने भएर परस्पर भिडिने; परस्पर मुकाबिला गर्ने; प्रतिस्पर्धी। २. विपक्षी; विरोधी।
प्रतिधारा- *ना.* [सं.] १. साहित्य, राजनीति, दर्शन आदिका क्षेत्रमा प्रचलित कुनै विचार, मान्यता आदिका बदलामा चलेको अर्को विचार वा मान्यता। २. एउटा धाराको बदलामा चलेको अर्को धारा।
प्रतिध्रुव- *ना.* [सं.] एउटा ध्रुवको विपरीत अर्को ध्रुव।
प्रतिध्वनन- *ना.* [सं.] प्रतिध्वनित हुने क्रिया; गुँजाइ वा घन्काइ।
प्रतिध्वनि- *ना.* [सं.] १. ध्वनि-उत्पत्तिस्थानबाट गएर अन्त कहीँ ठक्कर खानाले फर्केर आउँदा सुनिने आवाज; टाढासम्म पुगी फर्केर आएको ध्वनि; प्रतिशब्द; गुञ्जन; गुँजाइ। २. आवाज घन्कने किसिम, क्रिया वा भाव; घन्काइ।
प्रतिनति- *ना.* [सं.] मोडदार पहाडको माथितिर मोडिएको भाग; अपनत।
प्रतिनाद- *ना.* [सं.] प्रतिध्वनि; गुँजाइ; घन्काइ।
प्रतिनादित- *वि.* गुँजिएको; घन्किएको।
प्रतिनायक- *ना.* [सं.] नाटक वा काव्यमा मुख्य नायकको प्रतिद्वन्द्वी पात्र; प्रतिद्वन्द्वी नायक; खलनायक।
प्रतिनिधि- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्तिले गर्नुपर्ने काम गर्न सो कामसँग सम्बन्धित व्यक्तिका तर्फबाट नियुक्त अर्को आधिकारिक व्यक्ति; अर्काले गर्नुपर्ने कामकुराको आधिकारिक अभिभारा लिने व्यक्ति; वारिस; वारेस; गुमस्ता। २. कुनै वर्ग, समाज वा स्थानविशेषका जनताले आफ्ना सट्टामा काम गर्न वा राय दिन चुनेर वा विश्वास गरेर पठाएको व्यक्ति।
प्रतिनिधितन्त्र- *ना.* जनप्रतिनिधिमार्फत चल्ने राज्यव्यवस्था।
प्रतिनिधितन्त्रात्मक/तान्त्रिक- *वि.* प्रतिनिधितन्त्रको; प्रतिनिधितन्त्र भएको।
प्रतिनिधित्व- *ना.* प्रतिनिधिको कार्य, अधिकार वा कर्तव्य।
प्रतिनिधि पत्र- *ना.* १. कुनै व्यक्तिलाई आफ्नो प्रतिनिधिका रूपमा कुनै सङ्घ, संस्था, सभा आदिमा उपस्थित भएर राय दिन वा काम गर्न लेखिदिएको अधिकारपत्र। २. कुनै कामकुरो गर्नाका निम्ति कुनै व्यक्तिलाई प्रतिनिधिका रूपमा पठाउँदा प्रमाणस्वरूप लेखेर दिइने कागत; वारिसनामा।
प्रतिनिधि मण्डल- *ना.* कुनै सङ्घ, संस्था, सभा आदिमा उपस्थित भएर काम गर्न कसैका तर्फबाट पठाइएका प्रतिनिधिहरूको समूह।
प्रतिनिधि सत्ता- *ना.* प्रतिनिधितन्त्र।
प्रतिनिधि सत्तात्मक- *वि.* प्रतिनिधितन्त्रात्मक; प्रतिनिधितान्त्रिक।
प्रतिनिधि सभा- *ना.* १. जनताबाट चुनिएर गएका प्रतिनिधिहरूको सभा; जनप्रतिनिधिहरूको सभा। २. संसदीय व्यवस्थामा विधायिकाको तल्लो सदन; जनप्रतिनिधिहरूबाट बनेको सभा; निम्न सदन।
प्रतिनियम- *ना.* [सं.] १. सामान्य नियमलाई काट्ने विशेष नियम; अपवादको नियम। *क्रि.वि.* २. हरेक नियम; प्रत्येक नियम; हरेक नियममा; नियमैपिच्छे।
प्रतिनियुक्त- *वि.* [सं.] १. प्रतिनिधि वा अधीनस्थ कर्मचारीका रूपमा नियुक्त गरिएको वा पठाइएको। २. एउटाका बदलामा अर्को नियुक्त भएको।
प्रतिनियुक्ति- *ना.* १. कसैलाई प्रतिनियुक्त गर्ने काम। २. सट्टाभर्नाको नियुक्ति।
प्रतिपक्ष- *ना.* [सं.] १. कसैसँग शत्रुतापूर्ण सम्बन्ध राख्ने अर्को पक्ष;

विरोधी पक्ष; विपक्ष। २. शत्रु। ३. प्रतिवादी।

प्रतिपक्षता- *ना.* प्रतिपक्ष हुनाको भाव वा अवस्था; विरोध।

प्रतिपक्ष नेता- *ना.* दलगत शासनप्रणाली भएका देशमा प्रतिनिधिसभामा सरकारका नीति, कार्यक्रम आदिको विरोध गर्ने नेता; प्रतिपक्षी नेता; विरोधी नेता।

प्रतिपक्षी- *वि.* आफूसँग शत्रुतापूर्ण सम्बन्ध राख्ने पक्षको; विरोधी पक्षको; शत्रुपक्षको; विरोधी; प्रतिद्वन्द्वी।

प्रतिपत्र- *ना.* [सं.] राष्ट्र ब्याङ्कले अर्को ब्याङ्कका नाममा लेखेको, फलानाको यति रुपियाँले खामेको चेक, ड्राफ्ट वा हुन्डी आदि स्वीकार गर्नू भनी लेखेको पत्र।

प्रतिपत्रक- *ना.* कसैलाई दिइएको वा पठाइएको (दोस्रो) टुक्राको प्रतिलिपि वा सङ्क्षिप्त विवरण भएको, चेकको किताब, चलानबही, रसिदबही आदिमा नत्थी भएको टुक्रा।

प्रतिपद- *क्रि.वि.* [सं.] १. पाइलापाइलामा; हरेक पाइलामा; पाइलैपिच्छे। २. पदपदमा; हरेक पदमा। ३. शब्दशब्दमा; शब्दैपिच्छे।

प्रतिपदा- *ना.* [सं.] शुक्ल वा कृष्णपक्षको पहिलो तिथि; अमावास्या वा पूर्णिमापछि लगत्तै आउने तिथि; परेवा।

प्रतिपरीक्षण- *ना.* [सं.] अदालतमा कुनै मुद्दामामिलाका साक्षी आदिले बयान दिँदा बयान साँचो, झुटो के-कसो हो, र केही वास्तविक कुरा लुकाइएको-छिपाइएको छ वा छैन भन्ने पत्ता लगाउन उल्टापाल्टा, बाङ्गाटिङ्गा प्रश्न गर्ने काम; एकपल्ट साक्षी बकिसकेकालाई फेरि साक्षी बकाउने काम।

प्रतिपादक- *वि.* [सं.] १. कुनै विषय, सिद्धान्त आदिलाई स्पष्टताका साथ व्याख्या गर्ने; राम्रोसित बुझाएर भन्ने; सम्झाउने; खुलस्त पार्ने। २. नयाँ विषय वा सिद्धान्तलाई खोज्ने वा पत्ता लगाउने; निरूपण गर्ने। *ना.* ३. त्यसरी व्याख्या गर्ने, भन्ने, खुलस्त पार्ने, खोज्ने, पत्ता लगाउने वा निरूपण गर्ने व्यक्ति।

प्रतिपादन- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय, सिद्धान्त, नियम आदिलाई स्पष्टताका साथ व्याख्या गर्ने वा उपपत्तिसहित स्थापना गर्ने काम; राम्रोसित बुझाएर भन्ने, सम्झाउने वा खुलस्त पार्ने काम। २. नयाँ विषय वा सिद्धान्तलाई खोज्ने, पत्ता लगाउने काम; निरूपण गर्ने काम।

प्रतिपादयिता- *वि.* [सं.] प्रतिपादन गर्ने; प्रतिपादक।

प्रतिपादित- *वि.* [सं.] प्रतिपादन गरिएको (विषय, सिद्धान्त आदि)।

प्रतिपाद्य- *वि.* [सं.] प्रतिपादन गर्नुपर्ने; प्रतिपादन गर्न लायक; प्रतिपादन गर्न योग्य।

प्रतिपालक- *वि.* [सं.] १. कसैको पालनपोषण गर्ने; हेरचाह गर्ने; प्रतिपालन गर्ने; पालक; रक्षक। *ना.* २. पालन वा रक्षण गर्ने व्यक्ति।

प्रतिपालक अधिकरण- *ना.* अल्पवयस्क वा अयोग्य व्यक्तिका सम्पत्तिको प्रबन्ध र रक्षा गर्ने सरकारी विभाग।

प्रतिपालन/प्रतिपालना- *ना.* [सं.] पालनपोषण गर्ने काम; हेरविचार गर्ने काम; रक्षा गर्ने काम; पालनपोषण; संरक्षण; लालनपालन।

प्रतिपालनीय- *वि.* प्रतिपालन गर्न लायक; प्रतिपालन गर्नुपर्ने; पाल्नुपर्ने; पालन गर्नुपर्ने; रक्षा गर्नुपर्ने।

प्रतिपालित- *वि.* [सं.] प्रतिपालन गरिएको; पालनपोषण गरिएको; रक्षित।

प्रतिपुरुष- *ना.* [सं.] १. कुनै सङ्घ, संस्था, सभा आदिमा कसैको प्रतिनिधिका रूपमा काम गर्ने, मत दिने आदि अधिकार पाएको व्यक्ति; नियमपूर्वक कसैको प्रतिनिधित्व गर्ने व्यक्ति। २. वारेस; गुमस्ता; एजेन्ट।

प्रतिप्रभाव- *ना.* [सं.] १. एक देशको अर्कोमा वा एक व्यक्तिको अर्कोमा पर्ने पारस्परिक प्रभाव; एउटामा पर्ने अर्काको प्रभाव। २. पछिल्लो पुस्ताका व्यक्तिबाट अगिल्लो पुस्ताका व्यक्तिमा परेको प्रभाव वा असर।

प्रतिप्रश्न- *ना.* [सं.] प्रश्न गर्नेलाई उत्तर दिनुको साटो सोधिएको प्रश्न; कसैको प्रश्नको जवाफका रूपमा गरिएको प्रश्न; प्रश्न सोध्ने व्यक्तिलाई उल्टै प्रश्न सोध्ने काम।

प्रतिप्रेषण- *ना.* [सं.] कुनै आवेदनपत्र आदिका सम्बन्धमा स्वीकृति वा आवश्यक कारबाईका निम्ति सम्बन्धित उच्च पदाधिकारीका समक्ष पठाउने कार्य; कुनै विवादास्पद वा सन्देहयुक्त विषयमा निश्चित निर्णय गर्न वा संशय मेटाउनका लागि विशेषज्ञ वा जानकारका समक्ष पठाउने कार्य।

प्रतिफल- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको निचोड; निष्कर्ष। २. कसैले अर्काप्रति गरेका गुण वा अवगुणका अनुरूप राम्रो वा नराम्रो परिणाम। ३. कुनै कुराको फल; नतिजा; परिणाम। ४. दुई वा दुईभन्दा बढी बलको सम्मिश्रणबाट निस्केको गति वा परिणाम।

प्रतिफलन- *ना.* १. कुनै कामका निचोडमा निष्कर्ष निक्लने क्रिया। २. प्रतिफल निस्कने क्रिया।

प्रतिफलित- *वि.* कुनै कामको नतिजाका रूपमा प्राप्त भएको; निष्कर्षस्वरूप प्राप्त भएको; प्रतिफलका रूपमा प्राप्त भएको।

प्रतिबद्ध- *वि.* [सं.] १. कुनै विचार, सिद्धान्त आदिबाट बाँधिएको वा त्यसप्रति पूरापूर निष्ठा राख्ने। २. पारिवारिक, सामाजिक आदि दायित्वले जकडिएको। ३. कुनै किसिमको वाचाबन्धनमा पारिएको; कबुल गराइएको।

प्रतिबन्ध- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति, सङ्घ, संस्था आदिका गतिविधिलाई सीमित पार्ने वा रोक लगाउने काम; कसैको कुनै कामकुरामा बन्देज लगाउने काम; रोक; रोकावट; अवरोध। २. विघ्न; बाधा। ३. कुनै कुरा वा काममा लगाइएको अड्को। ४. बाँध्ने काम; बन्धन।

प्रतिबन्धक- *वि.* रोक लगाउने; विघ्नबाधा उपस्थित गर्ने; प्रतिबन्ध लगाउने।

प्रतिबन्धात्मक- *वि.* १. प्रतिबन्ध लागेको; प्रतिबन्ध भएको। २. कुनै प्रसङ्गमा पहिले गर्न पाइने भनेर उल्लेख भएका कामकुरामा खास स्थितिमा प्रतिबन्ध लगाउने उद्देश्यले लेखिएको; भइरहेको प्रावधान वा कामकुरामा प्रतिबन्ध लगाउने किसिमको (वाक्य)।

प्रतिबन्धित- *वि.* रोक लागेको; प्रतिबन्ध लागेको।

प्रतिबाधक- *वि.* [सं.] प्रतिबाधा उपस्थित गर्ने।

प्रतिबाधा- *ना.* [सं.] कुनै बाधाका सट्टामा आफूले पनि उपस्थित

गरेको बाधा।
प्रतिबाधित- *वि.* १. रोकिएको वा रोकेको। २. बाधाविरोध गरिएको।
प्रतिबिम्ब- *ना.* [सं.] १. ऐना, पानी आदिमा प्रकाश पर्दा अर्कापट्टि पर्ने त्यसैका आकारको टलक वा छाया; प्रतिबिम्ब। २. ऐना, पानी आदि टलकदार वस्तुमा देखिने बाह्य वस्तुको स्पष्ट प्रतिरूप; प्रतिच्छाया। ३. मूर्ति। ४. चित्र।
प्रतिबिम्बक- *वि.* प्रतिबिम्ब प्रदान गर्ने वा पार्ने।
प्रतिबिम्ब क्रिया- *ना.* शरीरमा कुनै वस्तुले छोइदिँदा स्नायुमा व्यक्त हुने प्रतिक्रिया।
प्रतिबिम्बन- *ना.* प्रतिबिम्ब उत्पन्न गर्ने वा हुने क्रियाप्रक्रिया।
प्रतिबिम्बवाद- *ना.* १. कवि वा कलाकारले वस्तुजगत्को प्रतिविम्ब मात्र उपस्थित गर्न सक्छ वा गर्नुपर्छ भन्ने सिद्धान्त। २. विश्वका प्रत्येक वस्तुलाई ईश्वरको प्रतिबिम्ब मान्ने एक सिद्धान्त। ३. विम्बवाद; प्रतिविम्बको सिद्धान्त।
प्रतिबिम्बित- *वि.* ऐना, पानी आदि टलकदार वस्तुमा बाह्य वस्तुको स्पष्ट प्रतिरूप देखिएको; छाया परेको; प्रतिविम्ब परेको; प्रतिविम्बित।
प्रतिबोध- *ना.* [सं.] जागृति; जागरण; सचेतता; होस।
प्रतिबोधक- *वि.* प्रतिबोध दिने वा मिलाउने।
प्रतिबोधन- *ना.* प्रतिबोध- कार्य; प्रतिबोध।
प्रतिबोधित- *वि.* प्रतिबोध गरेको वा गरिएको।
प्रतिबोधी- *वि.* प्रतिबोध गर्ने; जाग्रत् भएको; ज्ञान पाउन इच्छुक।
प्रतिभा- *ना.* [सं.] १. नयाँ-नयाँ कुराको कल्पना गर्न सक्ने र कलात्मक, मौलिक तथा रचनात्मक भाव, कृति आदि प्रस्तुत गर्न सक्ने असाधारण तीव्रता र प्रखरता भएको सहज बुद्धि वा मानसिक शक्ति; प्रज्ञा। २. कुनै पनि काम विशेष योग्यताका साथ गर्न सक्ने बुद्धिबल। ३. प्रकाशको चमक; प्रभा; टलक; टहक।
प्रतिभावान्- *वि.* १. प्रतिभाशाली। २. चमकदार।
प्रतिभाशाली- *वि.* प्रतिभा भएको; प्रतिभायुक्त (व्यक्ति)।
प्रतिभास- *ना.* [सं.] १. मनले सम्झिरहेको मानिस वा वस्तु देखेजस्तो हुने क्रिया; आभास; प्रतीति; भान; झझल्को। २. भ्रम हुने क्रिया; भ्रम।
प्रतिमा- *ना.* [सं.] १. कसैको वास्तविक वा कल्पित रूपअनुसार बनाइएको काठ, माटो, पत्थर, धातु आदिको मूर्ति; अनुकृति। २. पूजा गर्दा कुनै देवताको मूर्तिको प्रतीक स्वरूप राखिएको ढुङ्गा, सुन, चाँदी आदिको टुक्रो; प्रतिमूर्ति। ३. कुनै मुख्य पदार्थ वा व्यक्तिका अभावमा त्यस्तै कुनै अर्को पदार्थ वा व्यक्तिको वर्णन गर्दा हुने काव्यालङ्कार।
प्रतिमान- *ना.* [सं.] १. प्रतिबिम्ब; छाया। २. गुण, आकार- प्रकार जान्नका निम्ति झिकिएको, बनाइएको वा कोरिएको वस्तु वा वस्तुको अंश; नमुना। ३. प्रतियोगितात्मक कामकारबाईहरूमा नमुनाका रूपमा कायम गरिएको माथिल्लो स्तर वा मान; आदर्श; दृष्टान्त।
प्रतिमास- *क्रि.वि.* [सं.] हरेक महिनामा; महिनैपिच्छे।
प्रतिमुख- *ना.* [सं.] १. नाटकका पञ्चसन्धिमध्ये दोस्रो सन्धि; बिन्दु र यत्नको योगबाट बन्ने सन्धि। २. मुखको छाया। *वि.* ३. मुखका अघिल्तिरको; सम्मुखको; सामुन्नेको।
प्रतिमूर्ति- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु वा व्यक्तिको आकृतिको अनुकृति; प्रतिमा।
प्रतियोगिता- *ना.* [सं.] १. बल, बुद्धि, योग्यता आदिमा अरूलाई जित्ने विचारले दाँजिने वा भिडिने क्रिया। २. बल, योग्यता आदिका दृष्टिले दाँजिन आउने व्यक्तिहरूको एकले अर्कोलाई जित्ने प्रयत्न। ३. प्रतियोगी हुनाको भाव; प्रतिस्पर्धा; होडबाजी।
प्रतियोगितात्मक- *वि.* [सं.] प्रतियोगिताका लागि तयार गरिएको; प्रतियोगिताका दृष्टिले आयोजित; प्रतियोगितासम्बन्धी, प्रतिस्पर्धात्मक।
प्रतियोगितात्मक परीक्षा- *ना.* प्रतियोगिताद्वारा उत्तम व्यक्तिलाई कुनै पद, पुरस्कार आदि दिनका लागि लिइने परीक्षा।
प्रतियोगी- *ना.* [सं.] १. बल, योग्यता आदिमा अरूसँग दाँजिन आउने व्यक्ति; कुनै कामकुराको प्रतिस्पर्धामा भाग लिने वा लिन लायक व्यक्ति। २. कुनै कामकुराको विरोधमा उभिने व्यक्ति। *वि.* ३. बल, योग्यता आदिका दृष्टिले बराबरीको; प्रतिद्वन्द्वी; विरोधी।
प्रतिरक्षक- *वि.* [सं.] भित्री, बाहिरी आक्रमणबाट वा अन्य कुनै प्रकारको खराबीबाट आफ्ना पक्षका जनतालाई वा देशलाई जोगाउने; प्रतिरक्षा गर्ने।
प्रतिरक्षण- *ना.* [सं.] १. प्रतिरक्षा गर्ने क्रिया वा काम। २. प्रतिरक्षा।
प्रतिरक्षा- *ना.* [सं.] भित्री-बाहिरी आक्रमणबाट, अन्य विपत्तिबाट वा रोगव्याधिबाट आफूलाई, आफ्ना पक्षकालाई तथा आफ्नो देशलाई बचाउने काम; प्रतिरक्षण।
प्रतिरक्षा आयोग- *ना.* १. आफ्नो देश वा जनताको प्रतिरक्षासम्बन्धी व्यवस्था मिलाउन गठन गरिएको आयोग। २. रक्षासम्बन्धी विभिन्न कार्यहरूको सम्पादन गर्न गठित आयोग।
प्रतिरक्षा व्यय- *ना.* कुनै पनि देशको सरकारले आफ्नो देशको प्रतिरक्षाका निमित्त गर्ने खर्च; आक्रमण आदिबाट देशलाई जोगाउन गरिने खर्च।
प्रतिरक्षित- *वि.* आक्रमण आदिबाट जोगाइएको; प्रतिरक्षा गरिएको।
प्रतिरूप- *ना.* [सं.] कुनै व्यक्ति वा वस्तुसित रूप वा आकृतिमा मिल्ने अर्को व्यक्ति वा वस्तु; कुनै व्यक्ति वा वस्तुको रूप जस्तै रूप (चित्र, मूर्ति, प्रतिमा आदि)।
प्रतिरूपक- *ना.* १. प्रतिरूप। २. जाली वा नक्कली पत्र, सिक्का आदि।
प्रतिरोध- *ना.* [सं.] १. कुनै किसिमको आक्रमण, बलप्रयोगलाई रोक्ने काम। २. कसैले गर्न लागेको काममा बाधा उपस्थित गर्ने काम; रोक; रोकावट; बाधा। ३. रोगका कीटाणुहरूको आक्रमणसँग भिड्न सक्ने काम; रोगका कीटाणुहरूको आक्रमणबाट आफूलाई जोगाउने क्रिया।
प्रतिरोधक- *वि.* रोकावट पैदा गर्ने; प्रतिरोध गर्ने; रोक्ने।
प्रतिरोधन- *ना.* प्रतिरोधकार्य; प्रतिरोधविधि।
प्रतिरोधात्मक- *वि.* प्रतिरोध खडा गर्ने उद्देश्यले बनेको; प्रतिरोधका लागि तयार पारिएको।

प्रतिरोधित- *वि.* प्रतिरोध गरिएको। प्रतिरोधी- *वि.* प्रतिरोध गर्ने।

प्रतिरोपण- *ना.* [सं.] १. एक ठाउँको बिरुवा अर्का ठाउँमा सार्ने काम। २. शल्यचिकित्सा गरी एउटा प्राणीको सडेबिग्रेको हृदयका स्थानमा अर्को प्राणीको हृदय राख्ने काम। ३. एक ठाउँको छाला, मासु आदि झकी अर्को ठाउँमा सिउने, टाँस्ने आदि काम (प्लास्टिक सर्जरी, ट्रान्सप्लान्टेसन इ.)।

प्रतिलाभ- *ना.* [सं.] कुनै कुरा दिए वा छोडेबापत अर्को कुराको प्राप्ति; अन्यत्र गइसकेको वा हराइसकेको वस्तु फेरि पाउने क्रिया; गुमेको वस्तुको पुनःप्राप्ति; पुनरुपलब्धि; पुनर्लाभ।

प्रतिलिपि- *ना.* [सं.] कुनै कागतपत्र, लेख, रचना, तस्बिर आदिको जस्तातस्तै उतारिएको वा नक्कल गरिएको प्रति; नक्कलप्रति; नक्कल।

प्रतिलिपि अधिकार- *ना.* आफ्नो वा अर्काको लेख, रचना, पुस्तक आदिको प्रतिलिपि उतार्ने वा नक्कल लिने र पुनर्मुद्रण वा पुनः प्रकाशन गराउने कानुनी अधिकार; कपीराइट।

प्रतिलिपिक- *ना.* कुनै कागतपत्र, लेख, रचना आदिको प्रतिलिपि उतार्ने वा नक्कल सार्ने व्यक्ति।

प्रतिलिपित- *वि.* प्रतिलिपि लिइएको वा नक्कल उतारिएको (कागतपत्र, लेख, रचना आदि)।

प्रतिलेखक- *ना.* [सं.] प्रतिलिपिक।

प्रतिलेखन- *ना.* [सं.] १. प्रतिलिपि लिने काम; सक्कलबमोजिम नक्कल सार्ने काम। २. प्रतिलिपि।

प्रतिलोम- *वि.* [सं.] १. नमिल्ने; उल्टो; विपरीत। २. अर्कै गोत्र, जात, गुण आदिको। *ना.* ३. कुनै ठाउँदेखि सिधा उल्टोपट्टिको ठाउँ; वितल।

प्रतिलोमज- *वि.* प्रतिलोम विवाह वा प्रतिलोम सम्बन्धबाट जन्मिएको।

प्रतिलोमन- *ना.* १. विपरीत दिशातिर मोडेर गतिशीलता प्रदान गर्ने क्रिया; विपरीत दिशातिर मोड्ने क्रिया। २. गोत्र छलेर बिहे गर्ने नीति।

प्रतिलोम विवाह- *ना.* १. गोत्र छलेर गरिएको विवाह। २. चार वर्णमध्ये तल्लो वर्णको पुरुष र माथिल्लो वर्णकी स्त्रीका बिचको विवाह।

प्रतिवचन- *ना.* [सं.] १. कसैले बोलेको वचनको उत्तरमा आएको वचन; जवाफका रूपमा निस्केको वचन; जवाफ; उत्तर। २. प्रतिध्वनि। ३. दच्किएर निकालिएको आवाज।

प्रतिवस्तु- *ना.* [सं.] १. शरीरबाट पैदा हुने र शरीरमा प्रवेश गरेको जैविक तथा रासायनिक वस्तुलाई निष्क्रिय पार्ने वस्तु। २. कुनै वस्तुसित रूप वा आकृतिमा मिल्ने अर्को वस्तु; उपमान। ३. एउटा वस्तुका बदलामा दिइने अर्को वस्तु।

प्रतिवस्तूपमा- *ना.* दुई पृथक्-पृथक् वाक्यमा भिन्न शब्दद्वारा उपमान र उपमेयको एउटै समान वा साधारण धर्म देखाउँदा हुने एक अर्थालङ्कार।

प्रतिवहन- *ना.* [सं.] १. विपरीत दिशाबाट बग्ने काम। २. रगत, पानी आदिको असामान्य दिशातर्फको बगाइ।

प्रतिवाद- *ना.* [सं.] १. कसैको मत, विचार, कथन आदिलाई झुटो वा तथ्यहीन सिद्ध गर्न दिइएको जवाफ। २. मुद्दामामिलामा वादीले भनेका कुरा वा लगाएको अभियोगलाई खण्डन गर्न दिइएको जवाफ। ३. कुनै गलत वा चित्त नबुझ्ने कुराको विरोध; खण्डन। ४. प्रतिवादीले दिएको नालिस वा नालिसको लिखत।

प्रतिवादिता- *ना.* प्रतिवाद-धर्म; प्रतिवाद गर्ने गुण वा कार्य।

प्रतिवादी- *ना.* [सं.] १. झुटो वा चित्त नबुझ्दो कुराको जवाफ दिने व्यक्ति; अर्कले भनेका कुराको खण्डन गर्ने व्यक्ति। २. मुद्दामामिलामा वादीका कुराको विरोधमा उत्तर दिने व्यक्ति; वादीको झगडिया। ३. वादीले भनेका कुरा वा लगाएको आरोपको उत्तर लेखिएको पत्र; प्रत्युत्तरपत्र।

प्रतिवादी खमाइ/पेसाइ- *ना.* प्रतिवादीद्वारा अदालतमा वादीका फिरादका विपक्षमा प्रतिउत्तरपत्रको प्रस्तुति वा पेसाइ।

प्रतिविम्ब- *ना.* [सं.] हे. प्रतिबिम्ब।

प्रतिविष- *ना.* [सं.] विषले पार्ने असरभन्दा उल्टा असर पारेर विषको विरुद्ध काम गर्ने विष वा विषनिर्मित औषधी (एन्टिभेनम-भ्याक्सिन)।

प्रतिवेदक- *वि.* [सं.] १. प्रतिवेदन पेस गर्ने। *ना.* २. प्रतिवेदन पेस गर्ने व्यक्ति।

प्रतिवेदन- *ना.* [सं.] १. कुनै घटना, कार्य, योजना आदिका सम्बन्धमा छानबिन, पुछताछ आदि कार्य गरिसकेपछि सम्बन्धित अधिकारी वा सभा आदिका अगाडि प्रस्तुत गर्न तयार पारिएको विवरण। २. कुनै घटना वा कामका बारेमा कसैलाई दिइने कार्यविवरण; कुनै घटना वा कामका विषयमा तालुकवालाकहाँ जाहेर गर्ने जाहेरी; टिपोट।

प्रतिवेश- *ना.* [सं.] आसपासको ठाउँ वा बस्ती; छिमेक।

प्रतिवेशी- *वि. / ना.* छिमेकी।

प्रतिव्यक्ति- *क्रि.वि.* [सं.] १. प्रत्येक व्यक्तिमा; व्यक्तिपिच्छे। *वि.* २. प्रत्येक व्यक्तिमा लाग्ने।

प्रतिव्यक्ति कर- *ना.* कुनै कारणवश तोकिएको समयसम्म हरेक व्यक्तिमा लाग्ने कर।

प्रतिशत- *क्रि.वि.* [सं.] १. हरेक सयको सङ्ख्यामा; प्रत्येक सयमा; सयकडा; सयका सङ्ख्यैपिच्छे। *ना.* २. प्रत्येक सयको खास अंश।

प्रतिशब्द- *ना.* [सं.] १. प्रतिध्वनि। २. समान अर्थ बुझाउने अर्को शब्द; पर्याय। *क्रि.वि.* ३. प्रत्येक शब्दमा; शब्दैपिच्छे।

प्रतिशाप- *ना.* [सं.] कसैले दिएको शापको बदलामा दिइने शाप; सराप्नेलाई दिइने सराप।

प्रतिशुल्क- *ना.* [सं.] १. आयात गरिएको वस्तु स्वदेशमा उत्पादित वस्तुभन्दा सस्तो नहोस् भन्ने उद्देश्यले लगाइने शुल्क। २. विदेशद्वारा पहिले नै लगाइएको कुनै शुल्कको अनिष्टकारी प्रभाव व्यर्थ पार्न लगाइने कर।

प्रतिशोध- *ना.* [सं.] कसैले गरेको कुनै अपकार वा हानिनोक्सानीमा बदला लिनाका निम्ति गरिने काम; साटो फेर्ने काम; प्रतिकार; प्रतिहिंसा; बदला; साटोफेराइ।

प्रतिश्रवण- *ना.* [सं.] १. राम्ररी सुन्ने क्रियाप्रक्रिया; सुनाइ।

२. प्रतिज्ञा; अठोट; वाचाबन्धन।

प्रतिश्रुत- *वि.* [सं.] १. राम्ररी सुनिएको। २. प्रतिज्ञा गरिएको; वचन दिइएको।

प्रतिश्रुति- *ना.* १. प्रतिवचन। २. प्रतिध्वनि। ३. निश्चितता; ठोकुवा।

प्रतिषेध- *ना.* [सं.] १. कुनै अड्डाअदालतबाट वा कुनै संस्था, व्यक्ति आदिबाट हुन लागेको कुनै कामकारबाई अधिकारभन्दा बाहिरको भएमा सो कामकारबाई रोक्न त्यस्ता अड्डाअदालत, संस्था वा व्यक्तिलाई सर्वोच्च अदालतले दिने आदेश। २. कुनै कुरामा रोक लगाउने काम; निषेध; मनाही। ३. कुनै कुरालाई हटाउने काम; निवारण।

प्रतिषेधक- *वि.* प्रतिषेध गर्ने (लिखत, व्यक्ति वा अड्डा)।

प्रतिषेध लेख- *ना.* कुनै मुद्दामामिलाका सिलसिलामा भइरहेको बहसको सुनुवाइ बन्द गर्न सर्वोच्च अदालतद्वारा उसका मातहतका अदालतलाई दिइने लिखित आदेश।

प्रतिषेध समावेश- *ना.* कुनै मुद्दाका सिलसिलामा भइरहेको बहस वा पुर्पक्ष बन्द गर्न माथिल्लो अदालतबाट तल्लो अदालतका न्यायाधीश वा मुद्दाका पक्ष वा विपक्षका नाउँमा जारी गरिने आदेश।

प्रतिषेधाधिकार- *ना.* १. कुनै पनि देशका राष्ट्राध्यक्षको, विधायिकाद्वारा पारित वा स्वीकृत कुनै विधेयक वा प्रस्तावलाई अमान्य ठहऱ्याउन सक्ने अधिकार। २. सुरक्षापरिषद्द्वारा पारित वा स्वीकृत कुनै प्रस्तावलाई कार्यान्वित हुनबाट रोक्न सक्ने, विश्वका पाँच राष्ट्र- अमेरिका, बेलायत, फ्रान्स, रूस र चीनको विशेषाधिकार; निषेधाधिकार; भिटो।

प्रतिष्ठा- *ना.* [सं.] १. मानमर्यादा राख्ने काम; आदरसत्कार गर्ने काम; मान; सम्मान; इज्जत। २. कसैको राम्रो नाम चल्ने क्रिया; राम्रो नाम; यश; कीर्ति। ३. कुनै देवादि वा व्यक्तिविशेषका मूर्ति, सालिक आदिको ससम्मान गरिने स्थापना। ४. एक पाउमा चार अक्षर हुने छन्दविशेष।

प्रतिष्ठान- *ना.* [सं.] १. स्थापना गर्ने काम; राख्ने काम; रखाइ। २. प्रतिष्ठापूर्ण रूपमा स्थापित कुनै संस्था।

प्रतिष्ठान पत्र- *ना.* कुनै व्यापारिक सङ्घ, संस्था आदिको विधिवत् स्थापनाभन्दा पहिले त्यस्ता संघ, संस्था आदिका नाम, उद्देश्य दिएर सार्वजनिक रूपमा प्रकाशित गरिने र विधिवत् दर्ता गरिने पत्र।

प्रतिष्ठा पत्र- *ना.* [सं.] कसैको आदर, सम्मान वा प्रतिष्ठा सूचित गर्न दिइने पत्र; मानपत्र।

प्रतिष्ठापन- *ना.* [सं.] देवादि मूर्ति वा व्यक्तिविशेषको सालिक आदि स्थापना गर्ने काम; ससम्मान गरिने स्थापना।

प्रतिष्ठावान्- *वि.* [सं.] प्रतिष्ठा भएको; मान भएको; प्रतिष्ठित; सम्मानित (व्यक्ति)।

प्रतिष्ठित- *वि.* [सं.] १. इज्जत-प्रतिष्ठा भएको; मानसम्मान पाएको। २. प्रसिद्धि पाएको; प्रसिद्ध; प्रख्यात।

प्रतिसंस्कार- *ना.* [सं.] १. बिग्रेभत्केका वस्तुको मर्मत; जीर्णोद्धार; स्थित्युद्धार। २. पुनः संस्कार।

प्रतिसंस्कृत- *वि.* [सं.] मर्मत गरिएको; सुधारिएको; पुनः संस्कार गरिएको।

प्रतिसत्कार- *ना.* [सं.] सत्कारका बदलामा गरिने सत्कार।

प्रतिसन्देश- *ना.* [सं.] खबरका रूपमा पठाइएको जवाफ।

प्रतिसन्धान- *ना.* [सं.] १. धनुमा बाण चढाउने काम। २. जोड्ने काम; जोडा मिलाउने काम। ३. खोजी गर्ने काम; खोजी; अनुसन्धान।

प्रतिसरकार- *ना.* [सं.] कुनै देशमा प्रतिष्ठित वा विद्यमान सरकारका विरोधमा त्यसै देशको केही भागमा अधिकार जमाएर बसेको वा शासन गरेर बसेको अर्को सरकार; समानान्तर सरकार।

प्रतिस्थापन/प्रतिस्थापना- *ना.* [सं.] १. कुनै प्रक्रियामा अडेका वस्तुको सट्टा अर्को वस्तु प्रयोगमा ल्याउने काम। २. प्रतिष्ठापन।

प्रतिस्पर्धा- *ना.* [सं.] १. केही कुरामा आफू उत्तम हुन वा आफूले जित्न गरिएको उछिनपाछिन; प्रतियोगिता; होडबाजी। २. अभिमान; सेखी; फुइँ।

प्रतिस्पर्धी- *वि.* प्रतिस्पर्धा गर्ने; प्रतिद्वन्द्विता गर्ने; होडबाजी गर्ने।

प्रतिहस्ताक्षर- *ना.* [सं.] पहिले एउटाले हस्ताक्षर गरेर फेरि अर्को अधिकारीले पनि हस्ताक्षर गर्ने काम।

प्रतिहस्ताक्षरित- *वि.* प्रतिहस्ताक्षर गरिएको (लेख, अनुबन्धन, सम्झौता आदि)।

प्रतिहार- *ना.* [सं.] १. राजकाजका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मेल, झगडा, सैनिक तयारी आदि व्यवहारका अनेक कामकुरा राजाकहाँ जाहेर गर्ने राजदरबारको पाले; द्वारपाल; प्रतीहार। २. ढोके। ३. ढोका; दैलो।

प्रतिहारी- *ना.* १. प्राचीन कालमा राजाका ढोकामा ढोकेको काम गरेर बस्ने स्त्री; द्वारपालको काम गर्ने स्त्री; प्रतीहारी। २. प्रतिहार।

प्रतिहिंसा- *ना.* [सं.] १. हिंसाका बदलामा गरिने हिंसा; मनमा हिंसाको भाव राखेर लिइने बदला। २. बदला; साटोफेराइ।

प्रतीक- *ना.* [सं.] १. समान गुणका आधारमा दृश्य वा अदृश्य अन्य कुनै वस्तुको कल्पना गरी प्रतिबिम्बका रूपमा राखिएको वस्तु वा चिनु। २. अन्य कुनै वस्तुको भावनात्मकता वा प्रतिनिधित्वका रूपमा व्यवहार चलाइने अर्को कुनै पदार्थ। ३. चिह्न; लक्षण; निसाना। ४. चित्र; मूर्ति; प्रतिमूर्ति; प्रतिमा। ५. कुनै एउटा मन्त्र, श्लोक, वाक्य आदिको पूरा अर्थबोध गराउन राखिएको कुनै अर्को पद, अक्षर आदि। *वि.* ६. प्रतिकूल; विरुद्ध।

प्रतीकवाद- *ना.* प्रतीकहरूको प्रयोगमा जोड दिने र कुनै पनि वस्तु, भाव, विषय आदिको प्रस्तुतीकरण अपारम्परिक प्रतीकहरूका माध्यमद्वारा गर्न खोज्ने साहित्यिक वा चित्रकलासम्बन्धी अभिव्यञ्जना-परिपाटी।

प्रतीकवादी- *वि.* १. प्रतीकवादमा विश्वास गर्ने; प्रतीकवादको अनुयायी। २. प्रतीकवादसम्बन्धी।

प्रतीकात्मक- *वि.* [सं.] १. प्रतीकका माध्यमले व्यक्त हुने; प्रतीकका सहायताले भाव, विषय, वस्तु आदिको बोध गराइएको (साहित्यिक रचना)। २. प्रतीकसित सम्बद्ध; प्रतीकसम्बन्धी; प्रतीकको।

प्रतीकात्मकता- *ना.* प्रतीकात्मक हुनाको भाव वा स्थिति।

प्रतीक्षक- *वि.* [सं.] १. प्रतीक्षा गर्ने; पर्खने। *ना.* २. प्रतीक्षा गर्ने व्यक्ति।

प्रतीक्षण- *ना.* [सं.] प्रतीक्षा गर्ने काम; प्रतीक्षा।

प्रतीक्षा- *ना.* [सं.] १. चाहेको वा खोजेको कुनै व्यक्ति, वस्तु आदिलाई भेट्न वा पाउन गरिएको ढुकाइ; कुराइ; रुडाइ। २. कुनै काम हुने आशामा गरिएको पर्खाइ; बाटोहेराइ।

प्रतीक्षाकारी- *वि.* प्रतीक्षक।

प्रतीक्षा गृह- *ना.* प्रतीक्षालय।

प्रतीक्षालय- *ना.* १. रेलगाडी, हवाईजहाज आदि नआउँदासम्म प्रतीक्षा गर्न यात्रीहरू बस्ने घर वा कोठा; यात्रीहरूले रेल आदि पर्खंदा बस्ने ठाउँ। २. कुनै मन्त्री, सचिव वा अन्य विशिष्ट व्यक्तिसित भेटघाट गर्न बसेर पर्खने कोठा वा ठाउँ। ३. घरमा आएका व्यक्तिलाई भेट दिने कोठा।

प्रतीक्षित- *वि.* पर्खिएको; प्रतीक्षा गरिएको।

प्रतीक्ष्य- *वि.* १. पर्खनुपर्ने; प्रतीक्षा गर्नुपर्ने। २. पर्खन लायक; प्रतीक्षायोग्य। ३. पूजायोग्य; पूजनीय।

प्रतीची- *ना.* [सं.] पूर्वको विपरीत दिशा; पश्चिम दिशा।

प्रतीच्य- *वि.* पश्चिमको; पश्चिमी।

प्रतीत- *वि.* [सं.] १. पत्यार गरिएको; पत्याइएको; विश्वास गरिएको; विश्वस्त। २. मनमनै धारणा लिइएको वा निश्चय गरिएको; मनमा लागेको। ३.जानिएको; ज्ञात। ४. आभास भएको; भान भएको। *ना.* ५. पत्यार; आभास; भान।

प्रतीत पत्र- *ना.* १. सरकारको, जनताको वा अरू कुनै साधिकार व्यक्तिको प्रतिनिधिका रूपमा काम गर्ने अधिकार दिइएको पत्र; अख्तियारनामा। २. कसैले आफ्नो प्रतिनिधिका रूपमा कुनै सङ्घ, संस्था, सभा, सरकारी अड्डाखाना आदिमा उपस्थित भएर काम गर्न कुनै व्यक्तिलाई लेखिदिएको अधिकारपत्र; वारिसनामा। ३. विश्वास दिलाउनका निम्ति लेखिएको पत्र; विश्वासपत्र। ४. एक ब्याङ्कबाट अर्को ब्याङ्कका नाममा फलानाको यति रुपियाँले भ्याएसम्म चेक, ड्राफ्ट वा हुन्डीहरू स्वीकार गर्नू भनी लेखिएको पत्र।

प्रतीति- *ना.* [सं.] १. प्रतीत हुनाको भाव वा स्थिति; पत्यार; विश्वास। २. जान्ने वा थाहा पाउने क्रिया; ज्ञान। ३. भान।

प्रतीत्यसमुत्पाद- *ना.* [सं.] प्राणी प्रत्येक क्षण मर्छ र प्रत्येक क्षण जन्मन्छ भन्ने बौद्ध दर्शनको एक सिद्धान्त।

प्रतीप- *वि.* [सं.] १. विपरीत। *ना.* २. उपमानभन्दा उपमेयको उत्कृष्टता देखाएर वा उपमानलाई उपमेय बनाएर वर्णन गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार; उपमाको उल्टो अलङ्कार।

प्रतीयमान- *वि.* [सं.] १. वास्तविक नभए पनि वास्तविकजस्तो लाग्ने; साँचैजस्तो भान पर्ने; प्रतीत हुने (रूप आदि)। *ना.* २. व्यञ्जनावृत्तिद्वारा प्राप्त हुने अर्थ; ध्वनिगत अर्थ; व्यङ्ग्यार्थ।

प्रतीहार- *ना.* हे. प्रतिहार।

प्रतीहारी- *ना.* प्रतिहारी।

प्रत्यक्ष- *वि.* [सं.] १. आँखाअगिल्तिरको; आँखाले देखिने। २. राम्ररी देखिने; छर्लङ्ग देखिने; स्पष्ट; खुलस्त; साफ। ३. इन्द्रियद्वारा थाहा पाइने। *विप.* परोक्ष। *ना.* ४. न्यायशास्त्रअनुसार इन्द्रिय र वस्तुको सम्पर्कबाट हुने ज्ञान; चार प्रकारका प्रमाणमध्ये पहिलो प्रमाण। ५. *क्रि.वि./ना.यो.* अघिल्तिर; सामुन्ने।

प्रत्यक्ष कर- *ना.* कुनै वस्तुको आयातनिर्यातमा र उत्पादन आदिमा लाग्ने वा लागेको कर।

प्रत्यक्ष करार- *ना.* प्रत्यक्ष संविदा।

प्रत्यक्ष ज्ञान- *ना.* प्रत्यक्ष स्रोतबाट प्राप्त भएको ज्ञान; आफ्नै ज्ञानेन्द्रियद्वारा पाइएको ज्ञान।

प्रत्यक्षण- *ना.* कुनै कुरालाई मनले प्रत्यक्ष अनुभव गर्ने क्रिया; प्रत्यक्षीकरण।

प्रत्यक्षतः- *क्रि.वि.* प्रत्यक्ष रूपमा; स्पष्ट रूपमा; खुलस्त।

प्रत्यक्षता/त्व- *ना.* प्रत्यक्ष हुने, होइने वा हुन लगाउने गुण; प्रत्यक्षको विशेषता।

प्रत्यक्ष दर्शन- *ना.* आफ्नै आँखाद्वारा गरिएको दर्शन; साक्षात्कार।

प्रत्यक्षदर्शी- *वि.* १. कुनै घटना, चित्र आदिलाई आफ्नै आँखाले देख्ने; खुद देख्ने। *ना.* २. साक्षी; गवाही।

प्रत्यक्ष निर्वाचन- *ना.* राष्ट्रपति वा सर्वोच्च विधायिकाका प्रतिनिधि आदिलाई जनताले सोझै चुन्ने काम।

प्रत्यक्ष प्रमाण- *ना.* १. आफ्नै आँखाले देखेको प्रमाण; प्रत्यक्षदर्शीद्वारा दिइएको प्रमाण। २. न्यायशास्त्रका चार प्रमाणमध्ये पहिलो प्रमाण।

प्रत्यक्ष लिपि- *ना.* आसामीले धनीका सामुन्ने बसेर गरिदिएको लिखत; तमसुक।

प्रत्यक्षवाद- *ना.* प्रत्यक्ष वा देखेका, सुनेका, भोगेका आदि कुरालाई मात्र प्रामाणिक वा वास्तविक मानी अदृश्य रूपमा रहेको त्यसको मूलकारण वा अन्तर्निहित कारणको वास्ता नगर्ने एक दार्शनिक सिद्धान्त; चार्वाकमत।

प्रत्यक्षवादी- *वि.* १. प्रत्यक्षवादमा विश्वास गर्ने; प्रत्यक्षवादको अनुयायी। २. नास्तिक।

प्रत्यक्ष शासन- *ना.* १. राजा वा राष्ट्रपति आदिद्वारा संसद्, मन्त्रिमण्डल आदिका माध्यमद्वारा शासन नगरी सोझै शासन गर्ने काम। २. राजा, राष्ट्रपति वा केन्द्रीय सरकारले पूरै देशको वा देशका कुनै भागको सोझै शासन गर्ने प्रक्रिया।

प्रत्यक्षीकरण- *ना.* १. कुनै विषयवस्तुलाई प्रत्यक्ष देख्ने वा ज्ञानेन्द्रियले अनुभव ज्ञान गर्ने काम; साक्षात्कार। २. प्रत्यक्षण।

प्रत्यक्षीकृत- *वि.* साक्षात्कार गरिएको।

प्रत्यक्षीभूत- *वि.* प्रत्यक्ष भइसकेको।

प्रत्यङ्ग- *ना.* [सं.] हात, खुट्टा आदि शरीरका एक-एक अङ्ग; शरीरका सानातिना अङ्ग; उपाङ्ग (प्रायः अङ्ग शब्दको पछिल्तिर जोडिएर प्रयोग हुने, जस्तै- अङ्गप्रत्यङ्ग)।

प्रत्यङ्मुख- *वि.* [सं.] पश्चिमतिर मुख फर्केको; पश्चिमतिर फर्केको।

प्रत्यञ्चा- *ना.* [सं. प्रत्यञ्च] बाण छोड्न सहायक हुने धनुको डोरी; ताँदो; परिन्जो।

प्रत्यपकार- *ना.* [सं.] अपकार गर्नेसितको साटोफेराइ।

प्रत्यभिज्ञा/प्रत्यभिज्ञान- *ना.* [सं.] १. पहिले देखेका वा तीसित मिल्दाजुल्दा व्यक्ति, वस्तु आदिलाई कालान्तरमा देख्दा मनमा आउने अघिका कुराको स्मृति; स्मृतिका आधारमा हुने पुराना कुराको ज्ञान। २. चिनापर्ची; चिनारी; परिचय।

प्रत्यय- *ना.* [सं.] १. विश्वास; पत्यार। २. कुनै धातु वा शब्दको अन्तमा जोडिएर कुनै विशेष अर्थ वा प्रकृतिकै अर्थ बुझाउने वर्ण वा वर्णसमूह; परसर्ग (उदा.- इलो, एलु, दार इ.)।

प्रत्ययन- *ना.* प्रत्यय वा सद्भावनालाई ग्रहण अथवा संश्लिष्ट गराउने प्रक्रिया; प्रतिभाशक्तिको कार्यव्यापार; भावन।

प्रत्ययन पत्र- *ना.* १. कुनै व्यापारी वा महाजनद्वारा निजको खाताबाट वा ऋणका रूपमा यति रुपियाँ दिनू भनी कुनै व्यक्तिका सम्बन्धमा लेखी सोही व्यक्तिलाई दिइएको पत्र; विश्वासपत्र। २. सरोकारवालाले जानून् भनी थर-ठेगाना, नाम आदिसमेत खुलाई कुनै ठुलो व्यक्ति वा संस्थाले लेखिदिएको कसैका बारेको पत्र; परिचयपत्र।

प्रत्यर्पण- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु जसको हो त्यसैलाई गरिएको अर्पण; फिर्ता।

प्रत्यवाय- *ना.* [सं.] सन्ध्या, उपासना आदि शास्त्रोक्त नित्यकर्म नगर्नाले लाग्ने दोष वा पाप।

प्रत्यवायी- *वि.* सन्ध्या, उपासना आदि शास्त्रोक्त नित्यकर्म नगर्ने; शास्त्रविहित नित्यकर्म नगर्नाले दोषी।

प्रत्याक्रमण- *ना.* [सं.] कसैले गरेको आक्रमणका बदलामा गरिने आक्रमण; झिकीकटक।

प्रत्याख्यान- *ना.* [सं.] १. कसैको कुनै सिद्धान्त वा विचारमा देखापरेको भ्रमपूर्ण कुराको खण्डन; निराकरण। २. कसैले लगाएको आरोप वा आक्षेपको अस्वीकृति; नामन्जुरी। ३. विरोध। ४. कथा, उपन्यास आदिमा कथातत्त्व को अभाव हुनुपर्छ भन्ने एक परिपाटी र उक्त परिपाटीका अनुयायीहरूको कृति; अकथा वा अउपन्यास।

प्रत्यागमन- *ना.* [सं.] फर्केर आउने काम; फर्कने काम; फिर्ती यात्रा।

प्रत्याघात- *ना.* [सं.] आघात गर्नेका विरुद्ध गरिने आघात; ढुङ्गाद्वारा दिइएको इँटको जवाफ (व्यङ्ग्यार्थमा)।

प्रत्यादेश- *ना.* [सं.] १. भइरहेको कुनै आदेशका बदलामा आएको आदेश। २. कुनै कुराको प्रत्याख्यान; निराकरण। ३. कुनै कुराको अस्वीकृति; नामन्जुरी। ४. माथिल्ला तहको अधिकारीले दिएको कुनै आदेशलाई मध्यवर्ती अधिकारीले तल्ला तहका कर्मचारीसमक्ष पुऱ्याउने काम; माथिल्लो तहको कर्मचारीअनुसार तल्ला तहका कर्मचारीलाई आदेश दिने काम।

प्रत्यायुक्त- *वि.* [सं.] १. कुनै सङ्घ, संस्था, सभा आदिमा वा कुनै विशेष काममा केही अधिकार प्रदान गरी पठाइएको; प्रतिनियुक्त। *ना.* २. त्यसरी तैनाथ गरिएको व्यक्ति वा व्यक्ति- समुदाय।

प्रत्यायोजन- *ना.* [सं.] १. कुनै सङ्घ, संस्था र कार्यालयले वा कुनै पदाधिकारीले केही समयका लागि आफ्नो सम्पूर्ण वा केही अधिकार कुनै व्यक्तिलाई हस्तान्तरण गर्ने क्रिया। २. आफ्ना मातहतको कुनै वस्तु अरूलाई हस्तान्तरण गर्ने वा सुम्पने काम।

प्रत्यायोजित- *वि.* [सं.] अर्कालाई सुम्पिएको; प्रत्यायोजन गरिएको।

प्रत्यारोप- *ना.* [सं.] कसैले लगाएको आरोपका बदलामा आफूले आरोप लगाउने काम; जवाफी आरोप।

प्रत्यालोचना- *ना.* [सं.] कसैले गरेको आलोचनाका बदलामा गरिने आलोचना वा त्यस सन्दर्भमा दिइने स्पष्टीकरण।

प्रत्यावर्तन- *ना.* [सं.] १. प्रत्यागमन। २. प्रकाश, ध्वनि आदिको कतै फर्केर पुनः उत्पत्तिस्थलतिरको आगमन (प्रतिध्वनन)।

प्रत्यावर्तित- *वि.* [सं.] छोडेर गएको ठाउँमा फेरि फर्केको।

प्रत्याशित- *वि.* [सं.] १. पहिलेदेखि आशा गरिएको। २. अन्दाज गरिएको; सम्भावित।

प्रत्याशी- *ना.* [सं.] १. कुनै पद वा स्थानका निम्ति निर्वाचनमा उठ्ने उम्मेदवार। *वि.* २. केही कुराको आशा गर्ने।

प्रत्याहार- *ना.* [सं.] १. इन्द्रियहरूलाई विषयवासनाबाट हटाएर चित्त एकाग्र पार्ने साधना; योगका आठ अङ्गमध्ये एक; इन्द्रियनिग्रह। २. पाणिनीय व्याकरणमा माहेश्वरसूत्रका आधारमा बनेका अच् आदि प्रत्याहार।

प्रत्याह्वान- *ना.* [सं.] १. कुनै पदाधिकारी, विदेश गएका प्रतिनिधि, राजदूत, वाणिज्यदूत आदिलाई गएका ठाउँबाट वा रहेका पदबाट फिर्ता बोलाउने काम; वापस बोलाउने काम। २. निर्वाचनमा छानिएर गाउँ, नगर, जिल्ला, राष्ट्रिय तहमा पुगेका प्रतिनिधिलाई कुनै कारणवश निर्वाचकसमूहले फेरि फिर्ता बोलाई गरिने पदच्युत कार्य वा पदनिलम्बन कार्य।

प्रत्युक्ति- *ना.* [सं.] कसैको उक्तिका बदलामा बोलिने वा भनिने उक्ति।

प्रत्युच्चारण- *ना.* [सं.] दोहोऱ्याएर गरिने वा गरिएको उच्चारण; पुनरुक्ति।

प्रत्युत्तर- *ना.* [सं.] कसैको जवाफका बदलामा दिइने वा दिइएको जवाफ; उत्तर आएपछि दिइने उत्तर।

प्रत्युत्थान- *ना.* [सं.] आफ्ना मान्य वा पूज्य व्यक्तिको आगमन हुँदा सम्मानका निम्ति बसेको ठाउँबाट उठ्ने काम; आउन लागेका पूज्य वा मान्यजनलाई केही परसम्म लिन जाने काम।

प्रत्युत्थित- *वि.* [सं.] प्रत्युत्थान गरिएको वा भएको।

प्रत्युत्पन्न- *वि.* [सं.] तत्काल उत्पन्न हुने; ठिक समयमा ठिक जवाफ दिन सक्ने।

प्रत्युत्पन्नमति- *वि.* १. मौकामा तत्काल युक्तिसङ्गत उत्तर दिन सक्ने बुद्धि भएको; ठिक समयमा ठिक उपाय सोच्न सक्ने खुबी भएको। *ना.* २. मौकामा सही उत्तर दिने वा सही निर्णय गर्न सक्ने मति।

प्रत्युपकार- *ना.* [सं.] कसैले गरेको उपकारका बदलामा गरिने उपकार।

प्रत्युपकारी- *वि.* उपकारका बदलामा उपकार गर्ने।

प्रत्येक- *वि.* [सं.] हरएक; हरेक।

प्रत्यौषध- *ना.* [सं.] एक औषधीको विकार वा प्रतिक्रियालाई शमन गर्ने अर्को औषधी (एन्टिडोज)।

प्रथम- *वि.* [सं.] १. गिन्ती गर्दा सबभन्दा पहिले आउने; पहिलो। २. सबैभन्दा असल; सर्वोत्तम। ३. सबैभन्दा मुख्य; प्रधान। *क्रि.वि.* ४. अगाडि; पहिले। ५. प्रथमतः

प्रथम अन्तरहिमानी- *ना.* आजभन्दा छ लाख वर्षपहिले प्रारम्भ भएको हिमानीपछिको युग; प्रथम हिमानीभन्दा पछि र द्वितीय हिमानीभन्दा पहिलेको बिचको समय।

प्रथम कल्प- *ना.* गर्नुपर्ने उपायहरूमध्ये सबभन्दा उत्तम उपाय; सबभन्दा उत्तम पक्ष।

प्रथम खण्ड- *ना.* १. जीवकल्पको समयको विभाजनमा पहिलो खण्ड; पुराजीवको अर्को नाम। २. पहिलो भाग वा अध्याय।

प्रथमतः- *क्रि.वि.* पहिलो उक्तिका रूपमा भन्ने हो भने; पहिलो भनाइका अनुसार।

प्रथम पुरुष- *ना.* १. व्याकरणअनुसार कुनै काम-कुरा गर्ने वा गर्नेहरूलाई बुझाउने सर्वनाम; म, हामी र यिनका साथ लाग्ने क्रियालाई बुझाउने शब्द। २. सम्पर्कमा आएको पहिलो व्यक्ति। ३. बहुपति विवाहप्रथा भएका समाजमा जेठो चाहिँ लोग्ने (उदा.- युधिष्ठिर द्रौपदीका प्रथम पुरुष थिए)। ४. पोइल आएकी आइमाईको पहिलोचाहिँ पोइ।

प्रथम पुरुषात्मक- *वि.* व्याकरणका अनुसार प्रथमपुरुष शैलीमा लेखिएको (कथा, उपन्यास आदि)।

प्रथम श्रेणी- *ना.* सबैभन्दा पहिलो स्तर; उत्तमकक्षा।

प्रथम हिमानी- *ना.* आजभन्दा लगभग दश लाख वर्षपहिले प्रारम्भ भएको हिमयुगको समय; चार हिमयुगमध्ये पहिलो हिमयुग।

प्रथमा- *ना.* [सं.] १. व्याकरणअनुसार वाक्यको उद्देश्यलाई जनाउने विभक्ति वा प्रत्ययसँग सम्बन्धित कारकको प्रतिनिधित्व गर्ने विभक्ति; कर्तासँग सम्बन्धित विभक्ति। २. कर्तृकारक (अप्राविधिक अर्थ)। ३. संस्कृतका परीक्षाहरूमध्ये पहिलो परीक्षा। ४. जेठी छोरी। *वि.* ५. पहिलो (विभक्ति, परीक्षा आदि)।

प्रथमार्द्ध/प्रथमार्ध- *ना.* कुनै कुरालाई दुई बराबर भागमा बाँड्दा हुने अर्धमध्ये पहिलो अर्ध; उत्तरार्धको उल्टो अर्ध।

प्रथमाश्रम- *ना.* ब्रह्मचर्याश्रम।

प्रथा- *ना.* [सं.] पितापुर्खाका पालादेखि वर्तमानसम्म चल्दै आएको र जीवनलाई प्रभावित पार्दै आएको रीतिरिवाज; पहिलेदेखि चलिआएको चालचलन; परम्परागत परिपाटी; बुढीरूढि।

प्रथित- *वि.* १. फैलिएको; फिँजिएको। २. प्रसिद्ध; विख्यात।

प्रद- *वि.* [सं.] नाम शब्दका पछाडि जोडिने र 'दिने' भन्ने अर्थ बुझाउने विशेषणवाचक उत्तरपद (ज्ञानप्रद, बुद्धिप्रद, शिक्षाप्रद इ.)।

प्रदक्षिणा- *ना.* [सं.] १. कुनै देवमूर्तिलाई, मन्दिरलाई वा बरपिपल आदि वृक्षलाई दाहिनेपट्टि पारी भक्तिपूर्वक चारैतिर घुम्ने काम। २. कुनै व्यक्ति वा वस्तुका चारैतिर घुम्ने काम; फेरामाराइ; घुमाइ।

प्रदत्त- *वि.* [सं.] प्रदान गरिएको; दिइएको।

प्रदर- *ना.* [सं.] पाठेघरबाट लेस्याइलो तरल पदार्थ निस्किरहने, स्त्रीहरूको एक रोग।

प्रदर्शक- *वि.* [सं.] १. बाटो आदि देखाउने; प्रदर्शन गराउने; चिनाउने। २. हेर्ने वा देख्ने; दर्शक। ३. कुनै कुरा सम्झाउने, बुझाउने वा बताउने।

प्रदर्शन- *ना.* [सं.] १. बाटो आदि देखाउने काम; मार्गनिर्देशन; भेगियारी। २. रङ्गमञ्चमा नाटक आदि देखाउने काम वा देखाउने उद्देश्यले अभिनयादि गर्ने काम। ३. कुनै समस्याप्रति जनताको समर्थन वा सहानुभूति प्राप्त गर्न वा सरकारको दृष्टि आकर्षित गर्न सो समस्यासँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूको जुलुस, नारा आदिद्वारा असन्तोष वा आफ्नो विचार प्रकट गर्ने काम; सामूहिक रूपमा कुनै विषयमा असन्तोष व्यक्त गर्ने काम।

प्रदर्शन कक्ष- *ना.* व्यापारका लागि चिजबिजका नमुना राखिएको ठाउँ (सोरूम)।

प्रदर्शनकारी- *वि.* कुनै विषयमा सामूहिक रूपमा असन्तोष व्यक्त गर्ने।

प्रदर्शन शाला- *ना.* नाटक आदि देखाइने र अन्य सांस्कृतिक कार्यक्रमको आयोजना गरिने उद्देश्यले बनाइएको घर; प्रदर्शनकक्ष; सभाकक्ष।

प्रदर्शनालय- *ना.* प्रदर्शन गरिने ठाउँ; प्रदर्शनीस्थल; प्रेक्षालय।

प्रदर्शनी- *ना.* १. जनसाधारणलाई देखाउने उद्देश्यले नमुनास्वरूप विभिन्न प्रकारका वस्तु सजाएर राखिने ठाउँ; प्रदर्शनका निम्ति समय-समयमा विभिन्न प्रकारका वस्तुहरू राखिने ठाउँ। २. विभिन्न प्रकारका वस्तुहरू नमुनास्वरूप देखाउने काम।

प्रदर्शनीय- *वि.* प्रदर्शन गर्न योग्य; प्रदर्शन गर्न लायक।

प्रदर्शित- *वि.* [सं.] देखाइएको; प्रदर्शन गरिएको।

प्रदर्शिनी- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा कुनै कार्यक्रम देखाउने वा हेर्ने (स्त्री)। २. प्रदर्शनी।

प्रदर्शी- *वि.* [सं.] प्रदर्शित गर्ने (पुरुष)।

प्रदान- *ना.* [सं.] कसैलाई कुनै वस्तु वा कुरा दिने काम; दान।

प्रदाय- *ना.* [सं.] चुक्ता गर्नुपर्ने वा दिनुपर्ने रकम अथवा सम्पत्ति।

प्रदीप- *ना.* [सं.] १. चहकिलो बत्ती। २. दीप; दियो; बत्ती।

प्रदीपक- *वि.* १. निकै उज्यालो बनाउने; पर्याप्त प्रकाश दिने। २. स्पष्ट र सफा पार्ने। *ना.* ३. ठुलो र चहकिलो बत्ती।

प्रदीपन- *ना.* १. चम्किलो कुनै वस्तुले उज्यालो पार्ने क्रिया; प्रदीप्त पार्ने काम। २. उद्दीप्त पार्ने काम। ३. पाँच पाँच कुना परेका पहेँला र हरिया रङ मिसिएका पात, राता फूल, खैरा कन्द हुने र रातो दुध निस्कने, हिमालयको लेकमा पाइने एक जातको विषालु बुटी।

प्रदीपिका- *ना.* १. उज्यालो पार्ने र वस्तुहरूलाई देखाउने सानो बत्ती। २. कुनै विषय वा अर्थलाई स्पष्ट पार्ने सानो पुस्तिका।

प्रदीप्त- *वि.* [सं.] बेसरी बलेको; प्रकाशयुक्त; उद्दीप्त।

प्रदीप्ति- *ना.* विशेष प्रकारको तेज वा दीप्ति।

प्रदूषक- *वि.* [सं.] हावा, पानी, माटो वा कुनै खाद्य वस्तु आदिमा मिसिएर वातावरण दूषित पार्ने; वातावरणमा दूषित असर ल्याउने (तत्त्व)।

प्रदूषण- *ना.* [सं.] १. दूषित पार्ने काम; दोषयुक्त पार्ने काम। २. रोगव्याधि पैदा गर्ने वा स्वास्थ्यमा हानि गर्ने तत्त्वको सराइ।

प्रदूषित- *वि.* [सं.] कुनै वस्तु वा वातावरण नराम्रो कारणले दूषित भएको।

प्रदेय- *वि.* [सं.] १. कसैलाई दिनुपर्ने; देय; प्रदाय। २. दिन योग्य; दातव्य।

प्रदेश- *ना.* [सं.] १. भाषा, रीतिरिवाज, हावापानी र अन्य भौगोलिक स्थिति, प्रशासन आदिका दृष्टिले छुट्ट्याइएको देशको एउटा ठुलो भाग; प्रान्त। २. कुनै ठाउँ; स्थान। ३. शरीरको अङ्ग; अवयव। ४. कुनै भूभाग। ५. भूभाग वा नदीका दृष्टिले नेपालका तीन

भौगोलिक (हिमाली, पहाडी र तराइली वा कोसी, गण्डकी र कर्णाली) विभाजनमध्ये कुनै एक। ६. वास्तुकलामा वा मूर्ति-निर्माणसम्बन्धी कलामा अङ्गुलको नौ गुना बराबरको नापका लागि प्रयोग गरिने शब्द; नौ अमल बराबरको नाप। ७. परदेश; विदेश (न्यूनस्तरीय प्रयोग)।

प्रदेशी/प्रदेशीय- *वि.* १. प्रदेशको; प्रदेशसम्बन्धी। २. देख्ने वा देखाउने।

प्रदोष- *ना.* [सं.] १. सूर्य अस्ताउने समय; सन्ध्याको समय। २. रात्रिको पहिलो प्रहर। ३. कृष्ण र शुक्ल दुवै पक्षका त्रयोदशीका दिन उपवास बसेर सन्ध्याकालमा शिवको पूजा गरिने एक व्रत।

प्रद्युम्न- *ना.* [सं.] १. पौराणिक कथाअनुसार कृष्णका जेठा छोरा; अनिरुद्धका पिता, बाणासुरका सम्धी र उषाका ससुरा। २. कामदेव।

प्रद्योत- *ना.* [सं.] १. चम्किला वस्तुबाट चारैतिर फिंजिएको देखिने प्रकाशरेखा; किरण; रश्मि। २. चम्किला वस्तुमा हुने चमक; दीप्ति। ३. उज्जैनका प्राचीन ऐतिहासिक राजा; महासेन।

प्रधान- *वि.* [सं.] १. आफ्ना समूहमध्ये सबैभन्दा ठुलो; सर्वश्रेष्ठ; प्रमुख; मुख्य। २. गाउँ-घरको प्रमुख; प्रतिष्ठित (व्यक्ति); ठालु। *ना.* ३. गाउँघरको प्रमुख; प्रतिष्ठित व्यक्ति; मुखिया; पञ्चायतकालीन प्रधानपञ्च। ४. कुनै संस्था वा विभागको मुख्य अधिकारी। ५. सचिव; मन्त्री। ६. नेवार-जातिको एक थर। ७. लिच्छविकालमा गाउँको मुखियालाई बुझाउने शब्द।

प्रधान कार्यालय- *ना.* सरकारी र गैरसरकारी संस्थाहरूका शाखा-प्रशाखाको सञ्चालन गर्ने मुख्य कार्यालय; केन्द्रीय कार्यालय।

प्रधानतः/तया- *क्रि.वि.* मुख्य रूपमा; खास गरी।

प्रधानता- *ना.* १. सरकारी वा गैरसरकारी संस्थाको प्रधानको पद वा अधिकारी। २. प्रधान हुनाको भाव वा प्रधान हुने गुण।

प्रधान धातु- *ना.* १. कुनै वाक्यको प्रमुख क्रियापदको धातु; समापिका धातु।

प्रधानपञ्च- *ना.* तत्कालीन पञ्चायती व्यवस्थाअन्तर्गत जारी र हेको गाउँ तथा नगर पञ्चायत ऐनबमोजिम गाउँ वा नगरसभाका मतदाताहरूद्वारा छानिएको मुख्य व्यक्ति; गाउँ वा नगरतहका पञ्चसदस्यमध्ये मुख्य।

प्रधान परीक्षक- *ना.* कुनै परीक्षामा सम्मिलित भएका छात्रहरूको उत्तरपुस्तिकाका परीक्षकहरूमध्ये मुख्य परीक्षक।

प्रधान मध्याह्न रेखा- *ना.* भूगोलका अनुसार बेलायतको 'ग्रिनविच' भन्ने ठाउँ छुने गरी खिचिएको 0_0 को मध्याह्नरेखा।

प्रधानमन्त्री- *ना.* कुनै राष्ट्रको सबभन्दा ठुलो मन्त्री; मन्त्रीहरूमध्ये मुख्य; मन्त्रिमण्डलको अध्यक्ष।

प्रधान सेनापति- *ना.* प्रमुख सेनापति; कम्यान्डर-इन-चिफ।

प्रधानाङ्ग- १. *ना.* शरीर वा अन्य कुनै वस्तुको मुख्य अङ्ग। २. कुनै राज्यको प्रधान अधिकारी। ३. नेवारजातिको एक थर।

प्रधानाध्यापक- *ना.* कुनै स्कुल वा पाठशालाको मुख्य अध्यापक; हेडमास्टर।

प्रधानामात्य- *ना.* प्राचीन कालको प्रधानमन्त्री वा मुख्य सचिव; प्रधान अमात्य।

प्रधानी- *ना.* डोली अड्याउने काठ; पर्धानी।

प्रपञ्च- *ना.* [सं.] १. घरगृहस्थी आदिको झन्झट; जगत्को जञ्जाल; सांसारिक मायामोह; मायाजाल। २. कता-कताबाट आइपरेको झोज वा झमेला; झेलबखेडा। ३. छल; कपट। ४. ढोंग; आडम्बर। ५. विस्तार; फैलावट। ६. कुनै कुराको प्रबन्ध; बन्दोबस्त। ७. एकपल्ट भनिसकिएको कुरालाई फेरि खुलस्त पारी भन्ने काम।

प्रपञ्ची- *वि.* १. प्रपञ्चसँग सम्बन्धित; प्रपञ्चमा रहेको। २. प्रपञ्च गर्ने; प्रपञ्च रच्ने; आडम्बरी; ढोंगी। ३. छलछाम गर्ने; कपटी। ४. धेरै झोज भएको।

प्रपञ्जी- *ना.* [सं.] कुनै ब्याङ्क, व्यापारिक संस्था आदिको व्यापारसम्बन्धी आयव्यय, लेनदेन आदि लेखिएको मुख्य खाता; मूल रजिष्टर; बही (लेजर)।

प्रपञ्जी पृष्ठ- *ना.* कुनै ब्याङ्क, व्यापारिक संस्था आदिमा कसैको रुपियाँ जम्मा गर्ने वा झिक्ने किसिमको बेहोरा लेखिएका, प्रपञ्जीको अगाडि-पछाडिका दुई पत्र।

प्रपत्र- *ना.* [सं.] कुनै पद, परीक्षा, स्थान आदिका निम्ति विवरण प्रस्तुत गर्दा आवश्यक जानकारीको बेहोरा भरिने, रित्तो ठाउँ, कोठा आदि भएको मुद्रित वा टङ्कित पत्र; फाराम।

प्रपद- *ना.* [सं.] शरीरको प्रपदास्थिनेरको अवयव।

प्रपदास्थि- *ना.* गोलीगाँठाभन्दा मुनि र कुर्कुच्चाभन्दा अगाडिपट्टिको हाडका ससाना टुक्रा।

प्रपन्न- *वि.* [सं.] १. कसैका शरणमा परेको; शरण पर्न आएको; शरणागत। २. आइपुगेको।

प्रपात- *ना.* [सं.] १. अग्लो ठाउँबाट कुनै वस्तु ठाडै तलतिर खस्ने क्रिया। २. कुनै ठाडै तलतिर खस्ने अग्लो ठाउँ; भिर- पहराको चुली; टाकुरो। ३. निर्झर; छाँगो; छहरो।

प्रपितामह- *ना.* [सं.] १. आफ्ना बाबुका बाबुका बाबु; आफूभन्दा तीन पुस्तामाथिका पुर्खा; बाबुका बाजे; बुढा बाजे। २. ब्रह्मा। ३. परब्रह्म। ४. पूर्वज; जिजुबाजे।

प्रपितामही- *ना.* आफ्ना बाबुका बाबुकी आमा; बाबुको बज्यै; जिजुबज्यै; बुढीबज्यै।

प्रपीडक- *वि.* [सं.] ज्यादै पीडा दिने; अत्यन्त दुःख दिने; हैरान पार्ने।

प्रपीडन- *ना.* [सं.] १. ज्यादै पीडा वा दुःख दिने काम; कष्ट दिने काम; सताइ। २. अतिशय पीडा; अत्यन्त कष्ट।

प्रपौत्र- *ना.* [सं.] छोरा वा छोरीपट्टिको नाति वा नातिनीको छोरो; छोरा वा छोरीबाट उत्पन्न आफूभन्दा तीन पुस्तापछिको पुरुष सन्तति; पनाति।

प्रपौत्री- *ना.* त्यस्तै स्त्री सन्तति; पनातिनी।

प्रफुल्ल- *वि.* [सं.] १. राम्ररी फुलेको वा फक्रेको; विकसित भएको। २. हँसिलो; प्रसन्न।

प्रफुल्ल वदन- *वि.* उज्यालो अनुहारको; प्रसन्न।

प्रफुल्लित- *वि.* प्रफुल्ल; प्रसन्न भएको।

प्रबन्ध- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरा राम्ररी सम्पन्न गर्न मिलाइने व्यवस्था; बन्दोबस्त; इन्तिजाम; चाँजोपाँजो। २. आयोजना। ३. कुनै विषय वा सिद्धान्तको युक्तियुक्त प्रतिपादन भएको,

गद्यात्मक, विचारप्रधान लेख; एक प्रकारको विचारप्रधान निबन्ध। ४. कुनै कल्पित कथाका आधारमा तयार गरिएको सुव्यवस्थित रचना।

प्रबन्धक- *वि.* प्रबन्ध मिलाउने; बन्दोबस्त गर्ने; व्यवस्थापक।

प्रबन्धकर्ता- *वि.* प्रबन्ध मिलाउने; बन्दोबस्त गर्ने; व्यवस्थापक।

प्रबन्धकल्पना- *ना.* केही सत्य र केही काल्पनिक कथाका आधारमा शृङ्खलाबद्ध रूपमा तयार पारिएको साहित्यिक रचना; कथात्मक रचना।

प्रबन्धकारिणी- *ना.* कुनै सङ्घ, संस्था, सभा वा अन्य आयोजनाका लागि आवश्यक प्रबन्ध मिलाउने समिति; प्रबन्ध- समिति।

प्रबन्धकाव्य- *ना.* १. सत्य वा काल्पनिक कथाका आधारमा कुनै कविद्वारा रचना गरिएको, काव्योचित गुणले युक्त, सर्गबद्ध, पद्यात्मक काव्य; महाकाव्य। २. कथा वा उपन्यास।

प्रबन्धपत्र- *ना.* १. कम्पनी-ऐनबमोजिम कम्पनीका उद्देश्य र अधिकारहरू लेखिएको पत्र। २. कुनै कामकुराको व्यवस्था वा कार्यान्वियनका सम्बन्धमा लेखिएको पत्र।

प्रबन्धविधान- *ना.* कुनै काम वा वस्तु आदिको प्रबन्ध मिलाउने काम।

प्रबन्ध सम्पादक- *ना.* कुनै पत्रपत्रिका आदिमा प्रकाशन गरिने लेखरचना आदि सङ्कलित गर्ने र प्रकाशनसम्बन्धी अन्य आवश्यक व्यवस्था मिलाउने सम्पादक।

प्रबन्ध समिति- *ना.* कुनै सङ्घ, संस्था, सभा आदिका लागि आवश्यक प्रबन्ध मिलाउने समिति; प्रबन्धकारिणी; कार्यसमिति।

प्रबन्धसार- *ना.* कुनै प्रबन्धको प्रमुख कुरा नछुट्ने गरी तयार गरिएको सारांश; प्रबन्धको निचोड।

प्रबल- *वि.* [सं.] १. प्रशस्त बल भएको; ज्यादै बलियो; बलवान्; बलिष्ठ; शक्तिशाली। २. उग्र किसिमको; भयङ्कर; प्रचण्ड।

प्रबाल- *ना.* [सं.] १. पल्लव। २. मुगा। ३. पुवाँलो; प्वाँलो।

प्रबुद्ध- *वि.* [सं.] १. सचेत अवस्थामा रहेको; जागरूक; जाग्रत्; जागा। २. बुझ्नुपर्ने कुरालाई राम्ररी बुझेको; जानेसुनेको। ३. विकसित मस्तिष्क भएको।

प्रबुद्धता- *ना.* प्रबुद्ध हुनाको भाव वा अवस्था।

प्रबोध- *ना.* [सं.] १. जाग्रत् अवस्था; सचेत अवस्था; ज्ञानावस्था। २. लौकिक वा पारलौकिक किसिमको ज्ञान; जीवनजगत्को वास्तविकताको ज्ञान; तत्त्व ज्ञान।

प्रबोधक- *वि.* १. होसमा ल्याउने; बिउँझाउने; जाग्रत् गराउने; सचेत पार्ने। २. ज्ञान दिने।

प्रबोधन- *ना.* १. जगाउने काम; सचेत गराउने काम; होसमा ल्याउने काम; बिउँझाउने काम। २. ज्ञान दिने काम।

प्रबोधनी- *ना.* प्रबोधिनी।

प्रबोधित- *वि.* प्रबोध भएको; प्रबुद्ध।

प्रबोधिनी- *ना.* कार्तिक शुक्ल एकादशी; हरिबोधिनी एकादशी; प्रबोधनी।

प्रभव- *ना.* [सं.] १. उत्पन्न हुने क्रिया; उत्पत्ति; जन्म। २. उत्पत्तिको कारण। ३. उत्पत्तिस्थान। ४. धातु आदि निकालिने ठाउँ; खानी; आकार। ५. सृष्टि; संसार। ६. पानी निस्कने वा उम्रने ठाउँ; मूल; स्रोत; उद्गमस्थल। ७. पराक्रम। ८. साठी मध्येको पहिलो संवत्सर।

प्रभा- *ना.* [सं.] १. प्रकाश; आभा; दीप्ति; कान्ति; चमक; उज्यालो। २. सूर्यको बिम्ब। ३. किरण; तेज। ४. सूर्यकी पत्नी; संज्ञा; उषा।

प्रभाकर- *ना.* १. प्रभा फैलाउने ग्रह; सूर्य। २. चन्द्रमा। ३. अग्नि। ४. समुद्र। ५. मदारवृक्ष। *वि.* ६. उज्यालो फैलाउने।

प्रभाकरी- *ना.* बौद्ध धर्मअनुसार दश वा त्रयोदश भूमिमध्ये तेस्रो भूमि।

प्रभात- *ना.* [सं.] रात सकिएर चारैतिर उज्यालो भएको समय; बिहानको बेला; प्रातःकाल; सबेर।

प्रभातफेरी- *ना.* कुनै कुराको प्रचार गर्न वा उत्सव मनाउनका लागि बिहानको समयमा सामूहिक रूपमा नारा लगाउँदै तथा गानाबजानाका साथ रमाइलो गर्दै निश्चित ठाउँ वा क्षेत्रमा परिक्रमा गर्ने वा घुम्ने कार्य।

प्रभाती- *ना.* १. प्रातःकालका समयमा गाइने एक खालको गीत। २. प्रातःकालमा गरिने नित्यकर्म। *वि.* ३. बिहान गाइने (जस्तै- प्रभाती राग)।

प्रभामण्डल- *ना.* [सं.] १. देवदेवी वा दिव्यपुरुषहरूका अनुहारका वा शरीरका चारैतिर फैलेर रहने वृत्ताकारको घेरो; बिम्ब। २. तेजपुञ्जका वरिपरिको मण्डल; प्रकाशमण्डल। ३. देवता वा देवतुल्य व्यक्तिका चित्रमा ज्योतिको प्रतीकका रूपमा शिरवरिपरि कोरिने सेतो वा पाँडुलो रङको वृत्त।

प्रभारी- *वि.* कुनै पद वा विभागमा सम्बन्धित कार्यको जिम्मेदारी लिने (व्यक्ति, सदस्य आदि)।

प्रभाव- *ना.* [सं.] १. उत्पन्न हुने वा जन्मने क्रिया; उद्भव; प्रादुर्भाव। २. व्यक्तिमा रहेको प्राकृतिक एवं क्रियात्मक सामर्थ्य; शक्ति। ३. कुनै वस्तुको वा विषयको अध्ययनबाट मनमा पर्ने गुण; असर। ४. महिमा; माहात्म्य। ५. अन्तःकरणलाई प्रसन्न वा अप्रसन्न तुल्याउने गुण। ६. कुनै व्यक्ति वा वस्तुको शक्ति, सम्मान, अधिकार, पराक्रम आदिबाट अरू व्यक्ति वा वस्तुमा पर्ने असर; छाप।

प्रभावक- *वि.* आफ्नो प्रभाव वा छाप अर्कामा पार्न सक्ने गुण भएको; प्रभावकारी।

प्रभावकारिता- *ना.* आफ्ना स्वभाव वा क्रियाकलापको छाप अर्कामा तत्काल पार्न सक्ने गुण वा शक्ति; प्रभावधर्मिता।

प्रभावकारी- *वि.* आफ्ना प्राकृतिक गुण वा क्रियात्मक विशेषताहरूको छाप अर्कालाई तुरुन्त पार्न सक्ने; प्रभावशाली; प्रभावात्मक; प्रभावधर्मी।

प्रभावधर्मिता- *ना.* प्रभावकारिता।

प्रभावधर्मी- *वि.* प्रभावकारी।

प्रभावपूर्ण- *वि.* आकर्षक गुणले भरिएको; सद्गुण, सच्चरित्र, सत्कर्म आदिका सामर्थ्यले भरिभराउ भएको; प्रभावमय।

प्रभावमय- *वि.* प्रभावपूर्ण।

प्रभाववान्/शाली- *वि.* यथेष्ट प्रभाव पार्न सक्ने गुण वा विशेषता भएको; राम्रो र धेरै प्रभाव पार्न सक्ने।

प्रभावात्मक- *वि.* [सं.] प्रभावकारी; प्रभावशाली।
प्रभावात्मकता- *ना.* प्रभावात्मक हुनाको भाव वा अवस्था; प्रभावकारिता।
प्रभावान्- *वि.* [सं.] तेज भएको; तेजिलो; तेजस्वी।
प्रभावान्वित- *वि.* [सं.] कसैका प्राकृतिक एवं क्रियात्मक गुणअवगुणहरूको प्रभाव वा छाप परेको; त्यस प्रकारका प्रभाव वा छापले युक्त भएको।
प्रभावित- *वि.* [सं.] कसैको प्रभाव वा असर परेको; प्रभावान्वित।
प्रभावी- *वि.* [सं.] १. प्रभाव भएको; शक्तिशाली। २. प्रभाव पार्ने; प्रभावक।
प्रभावोत्पादक- *वि.* [सं.] प्रभाव उत्पन्न गर्ने; प्रभाव पार्ने।
प्रभावोत्पादकता- *ना.* प्रभावोत्पादक हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
प्रभास- *ना.* [सं.] १. चारैतिर छरिएको उज्यालो; प्रकाश; ज्योति; दीप्ति। २. हिन्दुहरूको एक प्राचीन तीर्थ; सोमतीर्थ। ३. रामवानर नामक आदिम मानवको आजभन्दा एक करोड दश लाख वर्षपूर्वको दाँतको अवयव फेला परेको, बुटवलबाट पाल्पा जाने बाटोमा पर्ने एक ठाउँ, पर्भास।
प्रभास्वर- *ना.* [सं.] १. सूर्य; भास्कर; भास्वर। *वि.* २. साह्रै चम्किलो; दीप्तियुक्त; उज्यालो।
प्रभु- *ना.* [सं.] १. सबैले आदरसम्मान गर्नुपर्ने व्यक्ति; मालिक; स्वामी। २. सर्वशक्तिसम्पन्न अधिकारी; अधिपति; शासक। ३. ईश्वर; परमात्मा। ४. विष्णु। ५. शिव। ६. राजा, स्वामी, देवता एवं श्रेष्ठ पुरुषलाई गरिने आदरार्थी सम्बोधन।
प्रभुता- *ना.* प्रभुत्व; सम्प्रभुत्व; स्वामित्व।
प्रभुत्व- *ना.* [सं.] १. प्रभुमा हुने गुण एवं सामर्थ्य; प्रभुता। २. सर्वाधिकारसम्पन्नता; स्वामित्व। ३. महिमा; गौरव; महत्त्व; गरिमा। ४. वैभव; ऐश्वर्य।
प्रभुवाद- *ना.* सर्वोच्च शासक हर्ताकर्ता हुने राजनीतिक सिद्धान्त।
प्रभुवादी- *वि.* प्रभुत्ववादको अनुयायी; हैकमवादी।
प्रभुभक्त- *वि.* [सं.] प्रभुको भक्त वा प्रशंसक; प्रभुको आदर गर्ने।
प्रभुभक्ति- *ना.* प्रभुको श्रद्धा वा आदर; प्रभुको भक्ति वा मान।
प्रभुशक्ति- *ना.* [सं.] १. कोश वा खजाना तथा सेनामा रहेको बल। २. पूर्णप्रभुत्व; परमसत्ता; प्रभुसत्ता; सम्प्रभुत्व; सम्प्रभुता।
प्रभुसत्ता- *ना.* [सं.] कुनै देशको हरेक दृष्टिले स्वाधीन वा स्वतन्त्र अस्तित्व; कुनै देश हरेक दृष्टिले स्वाधीन हुने विशेषता वा शक्ति; सम्प्रभुत्व; सार्वभौमिकता।
प्रभुसत्तासम्पन्न- *वि.* प्रभुसत्ता भएको; सम्प्रभुता भएको।
प्रभूत- *वि.* [सं.] १. विशिष्ट रूपले भइसकेको; भूत। २. उत्पन्न भएको; जन्मिएको; प्रादुर्भूत। ३. ज्यादा; प्रशस्त; अधिक; धेरै।
प्रभूति- *ना.* १. ऐश्वर्य; ईश्वरीय शक्ति। २. सम्पत्ति; संवृद्धि।
प्रभृति- *क्रि.वि.* [सं.] १. इत्यादि; हरू; आदि। *ना. यो.* २. लगायत; समेत।
प्रभेद- *ना.* [सं.] १. भेद; भिन्नता। २. अन्तर; फरक। ३. फोरेर निकाल्ने क्रिया; फोराइ; तोडाइ।
प्रमण्डल- *ना.* [सं.] १. प्रतिनिधिमण्डल; शिष्टमण्डल। २. एक देशबाट अर्को देशमा सांस्कृतिक, आर्थिक, सामाजिक आदि विषयबारे जानकारी हासिल गर्न र तिनको आदानप्रदान गर्न जाने विशिष्ट व्यक्तिहरूको समुदाय। ३. केही व्यक्ति मिलेर व्यापारसम्बन्धी वा अरू कुनै कार्य सम्पन्न गर्नका निम्ति खडा गरिएको व्यापारीहरूको सङ्घ वा समुदाय।
प्रमत्त- *वि.* [सं.] १. मात्तिएको; उन्मत्त भएको। २. बहुलाएको; सनक चढेको। ३. नशा लागेको; मात लागेको। ४. घमन्डले फुलेको वा चुर भएको। ५. असावधान; बेहोसी।
प्रमत्तता- *ना.* १. उन्मत्त भएको अवस्था; पागलपना। २. नशा लागेर चुर भएको स्थिति। ३. बौलट्टीपन।
प्रमद- *ना.* [सं.] १. ज्यादै मद भएको स्थिति; उन्मत्तता; प्रमाद; मात। २. आनन्द; प्रसन्नता; प्रफुल्लता। *वि.* ३. उग्र; प्रचण्ड। ४. असावधान; बेहोसी। ५. घमण्डले चुर भएको; मात लागेको; उन्मत्त।
प्रमद कानन/वन- *ना.* प्राचीन नाटकहरूमा नायकले नायिकाका साथमा, राजाले रानीका साथमा विहार गर्ने उपवन वा बगैँचा।
प्रमदा- *वि.* १. बैँसले उन्मत्त भएकी; मतमताउँदी युवती। *ना.* २. सुन्दरी स्त्री; रूपवती स्त्री। ३. पट्ठी आइमाई; मस्त तरुनी।
प्रमर्दन- *ना.* [सं.] १. राम्ररी माड्ने वा दल्ने काम; माडमुड। २. कुल्चेर थिलीपितिली पार्ने काम; खाँदखुँद।
प्रमाङ्गी- *ना.* हे. परमाङ्गी।
प्रमाण- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय वा कुरालाई सिद्ध वा साबित गर्नका निम्ति प्रस्तुत गरिने वस्तु वा कथन (प्रमाण चार प्रकारका हुन्छन्- प्रत्यक्ष प्रमाण, अनुमानसिद्ध प्रमाण, शब्दसम्बन्धी प्रमाण तथा उपमान वा उदाहरणसम्बन्धी प्रमाण)। २. कुनै वस्तुको यथार्थ ज्ञान गराउने साधन। ३. परिमाण; मात्रा। ४. सत्यता; सच्चाइ। ५. निश्चय; प्रतीति। ६. मर्यादा; मान; आदर। ७. प्रमाणद्वारा कुनै कुरो प्रत्यक्ष सिद्ध गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार। ८. प्रमाण पत्र।
प्रमाणक- *ना.* कुनै रकमलाई आयव्ययका खातामा चढाउनका निम्ति सम्पुष्टि वा प्रमाणका रूपमा साथसाथै नत्थी गरेको, हिसाबको कच्चावारी फाँट खोलेको कागज; पुर्जा।
प्रमाणतः- *क्रि.वि.* १. प्रमाणअनुसार; प्रमाणका निम्ति; प्रमाणलाई। २. प्रमाणका रूपमा; प्रमाणस्वरूप।
प्रमाणन- *ना.* १. कुनै लेख, कथन आदि ठिकसँग प्रमाणित हुने क्रिया; प्रमाणको पर्याप्तता। २. प्रमाणितगराइ।
प्रमाणपत्र- *ना.* [सं.] १. आफूले गरेका काम, अध्ययन आदिको प्रमाणका निम्ति सरकारी विभाग, गैरसरकारी सङ्घ-संस्था वा विश्वविद्यालयले दिने लिखित प्रमाण वा निस्साको कागज (सर्टिफिकेट)। २. कुनै कामकुराका निम्ति प्रमाण वा निस्सा मानिने पत्र वा लेख आदि। ३. नयाँ शिक्षा योजनाका अनुसार इन्टरमिडिएट वा प्रवीणता तहका पर्यायका रूपमा चलेको शब्द।
प्रमाणपत्र तह/स्तर- *ना.* पुरानो प्रणाली अनुसार प्रवेशिका वा एस्. एल्. सी. परीक्षा पास गरिसकेपछि पढिने महाविद्यालय वा क्याम्पसका पढाइको पहिलो तह; इन्टरमिडिएट तह; प्रवीणता तह। हाल उच्च माध्यमिक तहबाट प्रतिस्थापित।

प्रमाण पुरुष- *ना.* [सं.] पक्ष एवं विपक्ष दुवैले स्वीकार गर्ने खालको निर्णय दिने व्यक्ति; प्रमाणका निम्ति सबैले मानेको व्यक्ति (पञ्च, साक्षी आदि)।

प्रमाणिक- *वि.* [सं. प्रामाणिक] प्रमाण हुन सक्ने; प्रमाण प्रदान गर्न सक्ने; तथ्यपूर्ण; सत्य।

प्रमाणित- *वि.* [सं.] प्रमाणद्वारा सिद्ध भएको वा गरिएको; प्रमाणसिद्ध; साबित; निश्चित।

प्रमाणीकरण- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरो सत्य हो भनी प्रमाणित गर्ने काम; कसैको विश्वसनीयताको पुष्टि गर्ने कार्य। २. कुनै तथ्यको आधार लिएर कुनै कुरालाई ठिकसँग जँचाउने क्रिया।

प्रमातामह- *ना.* [सं.] आमाका हजुरबाबु वा बाजे।

प्रमातामही- *ना.* आमाकी हजुरआमा; आमाकी बज्यै।

प्रमाद- *ना.* [सं.] १. असावधान रहने क्रिया; बेहोसी हुने स्थिति। २. कर्तव्यलाई अकर्तव्य र अकर्तव्यलाई कर्तव्य सम्झने प्रवृत्ति। ३. भुल; चुक। ४. भ्रम; भ्रान्ति। ५. उन्माद; नशा; बहुलट्टीपना। ६. घमन्ड; अहमत्याइँ। ७. लापर्बाही; हेलचेक्र्याइँ; असावधानी। ८. समाधिका साधनहरूलाई ठिकसँग नसम्झने प्रवृत्ति।

प्रमादवान्- *वि.* १. प्रमाद गर्ने; प्रमत्त। २. उन्मत्त स्वभावको; बहुलट्टी स्वभावको। ३. भुलचुक गर्ने; असावधानीका साथमा काम गर्ने।

प्रमादी- *वि.* प्रमादवान्।

प्रमान- *ना.* [सं. प्रमाण] मल्लकालीन नेपालको प्रशासन-प्रमुख वा प्रमुख प्रशासनिक अधिकारी।

प्रमाप- *ना.* [सं.] १. निश्चित आधारमा स्थिर गरिएको, तोकिएको वा सबैले मानेको माप वा मान। २. योग्यता, श्रेष्ठता आदि जाँच्ने-नाप्ने आदि निर्धारित स्तर वा क्रम; स्तरीय नापो; सरकारी मान्यताप्राप्त नापजोख। ३. नापो। ४. नापी।

प्रमापक- *वि.* १. कुनै विषयलाई निश्चित रूपमा प्रमाणित गर्ने। २. नाप्ने; जोख्ने; नापतौल गर्ने।

प्रमित- *वि.* [सं.] १. वास्तविक रूपमा प्रामाणिक ज्ञान भएको; सत्यज्ञानले युक्त। २. थोरै; अल्प; कम। ३. नापिएको; जोखिएको; प्रमाणद्वारा सिद्ध गरिएको; प्रमाणित गरिएको; प्रमाणित।

प्रमिताक्षरा- *ना.* सगण, जगण, सगण र सगण-यी चार गणका योगबाट बन्ने जगती जातिको छन्दको एक भेद।

प्रमिति- *ना.* १. कुनै प्रमाणद्वारा प्राप्त हुने यथार्थ ज्ञान; प्रमाण। २. माप; नाप।

प्रमीलन- *ना.* [सं.] १. आँखा बन्द गर्ने काम; निमीलन। २. उँघाइ; तन्द्रायुक्त स्थिति; तन्द्रा; झक; लोल्याहट।

प्रमीला- *ना.* [सं.] १. उँघ; तन्द्रा; लोल्याहट। २. झकाइ; अर्द्धनिद्रा। ३. शिथिलता; क्लान्ति; थकाइ; जुम्सोपन।

प्रमीलित- *वि.* [सं.] उँघेको; तन्द्रामा परेको; झकाएको; लोलाएको।

प्रमुख- *वि.* [सं.] १. गन्दा सबैभन्दा पहिलो ठहरिने। २. जनसमूहका बिच पहिलो क्रममा आउने; प्रथम। ३. कामदार व्यक्तिहरूमा मुख्य; प्रधान। ४. साधारण व्यक्तिहरूले सम्मान गर्ने; सम्मान्य; प्रतिष्ठित। *ना.* ५. सम्मान गर्न योग्य व्यक्ति।

प्रमुख अतिथि- *ना.* कुनै उत्सव, समारोह आदिमा आमन्त्रित गरिएको प्रतिष्ठित एवं सम्मान्य व्यक्तिमध्ये श्रेष्ठ।

प्रमुख अधिकारी/अधिकृत- *ना.* कार्यालय वा विभागको मुख्य अधिकारी; हाकिम।

प्रमुख जिल्ला अधिकारी- *ना.* जिल्लाको प्रशासनसम्बन्धी कार्य हेर्ने प्रमुख अधिकारी; नेपाल सरकारद्वारा नियुक्त, जिल्लाको प्रशासकीय हाकिम।

प्रमुखता- *ना.* १. प्रमुख हुने स्थिति। २. प्रमुख हुने गुण, सामर्थ्य वा प्रमुख भइसकेपछिको विशेषता।

प्रमुख सचिव- *ना.* सरकारी प्रशासनसम्बन्धी विभागको प्रधान सचिव; मुख्य सचिव (चिफ सेक्रेटरी)।

प्रमुख सभा- *ना.* १. देशका प्रमुख पद वा स्थानमा रहेका प्रख्यात व्यक्तिहरूका बिच मुख्य विषयमा छलफल एवं विचारविमर्शका निम्ति गरिएको सभा। २. मुख्य वा माथिल्ला तहको सभा।

प्रमुख सेनानी- *ना.* शाही नेपाली सेनाको एक उच्च पद; लेफ्टिनेन्ट कर्णेल।

प्रमुख स्थपति- *ना.* कुनै विभागका इन्जिनियरहरूमध्ये सबैभन्दा प्रमुखचाहिँ (चिफ इन्जिनियर)।

प्रमुदित- *वि.* [सं.] अत्यन्त प्रसन्न भएको; ज्यादै खुशी भएको; अति प्रफुल्लित; हर्षले गद्गद भएको।

प्रमुख नयन- *ना.* १. रमाएको आँखा। २. प्रसन्न हेराइ। *वि.* ३. रमाएको; हाँसेको; प्रसन्नतापूर्वक हेर्ने।

प्रमुख हृदय- *वि.* १. खुसी र हर्षले हृदय प्रफुल्ल भएको; मन प्रसन्न भएको; चित्त रमाएको। *ना.* २. प्रसन्न मन; रमाएको हृदय।

प्रमुदिता- *ना.* १. बौद्ध महायान र वज्रयानका साधकहरूका ध्यानको पहिलो अवस्था। २. बौद्ध धर्मअनुसार दशभूमि, त्रयोदशभूमिमध्येको पहिलो भूमि वा चैत्यको पहिलो भूमि। ३. प्रमुदित भएकी नारी।

प्रमेय- *ना.* [सं.] १. प्रमाणका निम्ति उपयुक्त ठहरिएको विषय। २. प्रमाण वा यथार्थ ज्ञान गर्न सकिने कुरा। ३. कुनै यथार्थ ज्ञानलाई प्रमाणित गर्ने आधार। ४. नापो वा नापोको साधन। *वि.* ५. प्रमाणका निम्ति उपयुक्त; प्रमाण दिन सक्ने।

प्रमेह- *ना.* [सं.] पिसाबसँग मिसिई वीर्य अथवा शरीरका अरू धातु पातलिएर जाने रोगहरूमध्ये कुनै एक।

प्रमेही- *वि.* पिसाबबाट वीर्य एवं शरीरका अरू धातु पग्लिएर जाने रोगबाट ग्रस्त; प्रमेहको रोगी।

प्रमोद- *ना.* [सं.] १. मन रमाएको अवस्था; हर्ष; आनन्द; हर्क। २. साठी संवत्सरमध्येको एक।

प्रमोद कर- *ना.* नाटक, चलचित्र आदिको प्रदर्शन तथा अन्य मनोरञ्जन आदिमा लाग्ने कर; मनोरञ्जनकर; विलासकर; विनोदकर।

प्रमोद वन- *ना.* आमोद गर्ने बगैँचा; मन बहलाउने एवं विहार गर्ने बगैँचा।

प्रमोदित- *वि.* हृदय प्रफुल्लित भएको; प्रमोदयुक्त; प्रसन्न; हर्षले गद्गद भएको।

प्रमोदी- *वि.* हृदयलाई प्रफुल्लित गराउने; आनन्दित तुल्याउने।

प्रमोसन- *ना.* [अङ्.] भइरहेका पद वा स्थानबाट माथिल्लो पद वा स्थानमा हुने बढुवा; पदोन्नति; पदवृद्धि।

प्रमोसन कट्टा- *ना.* कुनै कारणवश कर्मचारीहरूको पदोन्नति हुने कुरा कटौती हुने काम; हुन लागेको प्रमोसनमा कारणवश उपस्थित बाधा।

प्रमोह- *ना.* [सं.] १. इन्द्रियहरू शिथिल वा निष्क्रिय भएर हुने बेहोसीपना; मोह; मूर्च्छा। २. अज्ञान; मूर्खता।

प्रमोहन- *ना.* १. कसैको हृदयमा गहिरो प्रभाव पारेर उसलाई मुग्ध गराउने कार्य; मोहनी लाउने क्रिया; मुहुनी। २. कसैका इन्द्रियहरूलाई शिथिल वा निष्क्रिय तुल्याएर बेहोस तुल्याउने क्रिया; मूर्च्छा पार्ने काम।

प्रमोहित- *वि.* १. मोहमा परेको वा पारिएको। २. मूर्च्छित तुल्याइएको; बेहोस गराइएको।

प्रयत्न- *ना.* [सं.] १. कुनै काम वा उद्देश्य पूरा गर्नका निमित्त गरिने कार्य; चेष्टा; उन्नति; प्रयास; कोसिस। २. व्याकरणअनुसार वर्णहरूको उच्चारण गर्दा श्वास, जिब्रो, कण्ठ आदिको व्यापार।

प्रयत्नवान्- *वि.* कुनै कार्य वा उद्देश्य पूरा गर्नका निम्ति प्रयत्नशील रहने; कोसिस गर्ने; यत्नशाली।

प्रयत्नशील- *वि.* कुनै कार्य वा लक्ष्यसिद्धिका निम्ति उन्नतशील रहने स्वभाव भएको; उद्योगी।

प्रयत्नसाध्य- *वि.* कठोर परिश्रम वा ठुलो यत्नद्वारा सिद्ध हुने; ठुलो उन्नतिले सम्पन्न हुने वा सफलता हासिल गर्न सकिने।

प्रयाग- *ना.* [सं.] गङ्गा, यमुना एवं सरस्वतीको सङ्गममा रहेको, अचेल इलाहाबादका नाउँले प्रख्यात एक प्रसिद्ध तीर्थस्थल; तीर्थराज।

प्रयाण- *ना.* [सं.] १. साइतका साथ गरिने एक ठाउँबाट अर्को ठाउँको यात्रा; पाइलो वा पाइतोसराइ; प्रस्थान; पयान (प. ने.); यात्रा। २. युद्धका निम्ति रणस्थलतिर गरिने प्रस्थान। ३. कुनै पनि कार्यको थालनी। ४. इहलोकबाट परलोकतिर गरिने प्रस्थान। ५. पशुको पिठिउँ वा ढाड।

प्रयाण काल- *ना.* १. कुनै ठाउँको यात्रा गरिने समय; प्रस्थानकाल। २. इहलोकबाट अवकाश प्राप्त गर्ने समय; मर्ने बेला; मृत्युसमय।

प्रयाण गीत- *ना.* सैनिक अभियान वा मुक्ति सङ्ग्रामका समयमा गाइने गीत (मार्चिङ सङ)।

प्रयात- *वि.* [सं.] १. इहलोकबाट अवकाश प्राप्त गरेको; मरेको; मृत। *ना.* २. राति गरिने युद्ध। ३. पहाड वा चट्टानको किनारा; प्रपात। ४. छहरो; भिर।

प्रयास- *ना.* [सं.] १. आफूले चाहेको कुरो हासिल गर्न गरिने कामकारबाई; यत्न; कोसिस; जमर्को। २. परिश्रम; आयास। ३. उद्योग; उन्नति।

प्रयासशील- *वि.* प्रयत्नशील; परिश्रमी; मिहिनेती।

प्रयाससाध्य- *वि.* प्रयत्न वा प्रयासबाट पूरा हुने।

प्रयासी- *वि.* कुनै कार्य सिद्ध गर्न वा लक्ष्य हासिल गर्न प्रयत्नशील रहने; प्रयासशील; मेहनती।

प्रयुक्त- *वि.* [सं.] १. कुनै विषयलाई व्यवहारमा ल्याइएको; प्रयोग गरिएको; उपयोगमा ल्याइएको। २. मिलाइएको; उपयोगी तुल्याइएको।

प्रयुक्ति- *ना.* १. प्रयुक्त हुनाको भाव वा अवस्था। २. प्रयोग।

प्रयोक्ता- *वि.* [सं.] १. कुनै विषयलाई व्यवहारमा लगाउने; प्रयोगमा ल्याउने; उपयोगमा ल्याउने। २. काममा लगाउने। ३. कार्यरत तुल्याउने; प्रेरक।

प्रयोग- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषयलाई व्यवहारमा लगाउने कार्य; उपयोग। २. नीति, नियम, सिद्धान्त आदिको स्थापना गरी कार्यरूपमा ल्याउने प्रक्रिया; परीक्षण। ३. कुनै किसिमका शस्त्र, अस्त्र आदिलाई व्यवहारमा ल्याउने कार्य; इस्तेमाल। ४. मारण, मोहन, उच्चाटन, वशीकरण आदिका निम्ति मन्त्रको व्यवहार। ५. दृष्टान्त; उपमा; उदाहरण। ६. आरम्भ; प्रारम्भ; थालनी।

प्रयोगपत्र- *ना.* रेल, मोटर आदिद्वारा निश्चित ठाउँसम्म यात्रा गर्दा प्रयोग गरिने गन्तव्य स्थानको नाउँ, मिति, दस्तुर आदि लेखिएको पत्र; टिकट।

प्रयोगवाद- *ना.* पहिलेदेखि चलिआएका कलात्मक वा साहित्यिक परम्परालाई प्रयोगात्मक रूपमा परीक्षा गरेर त्यसमा रहेका अनावश्यक तथा निरर्थक कुराहरूको विरोध गर्दै वा त्यस्ता कुराहरूलाई हटाउँदै नयाँ किसिमको प्रयोग गर्नुपर्छ भन्ने एक किसिमको मत।

प्रयोगवादी- *वि.* १. प्रयोगवादसम्बन्धी। २. प्रयोगवादको अनुयायी। ३. प्रयोगवादी विचारधाराहरूको प्रतिपादन गर्ने।

प्रयोग विधि- *ना.* कुनै वस्तु वा विषयलाई प्रयोग गर्ने तरिका; व्यवहारमा ल्याउने पद्धति वा प्रक्रिया।

प्रयोगशाला- *ना.* १. पदार्थविज्ञान, रसायनशास्त्र आदि विज्ञानविषयक तथ्यहरूलाई जाँचबुझ गर्ने, सम्झने, जान्ने वा त्यस सम्बन्धमा नयाँ तथ्य पत्ता लगाउने आदि दृष्टिबाट विभिन्न प्रयोग गरिने स्थान। २. जरीबुटी आदिका विभिन्न अङ्गप्रत्यङ्गका गुण-धर्मको विवेचना एवं विश्लेषण गरिने ठाउँ; वेधशाला।

प्रयोजक- *वि.* [सं.] १. कुनै विषय वा वस्तुलाई प्रयोगमा ल्याउने; काममा लगाउने; प्रेरक। *ना.* २. कुनै विषयवस्तुलाई प्रयोगमा वा व्यवहारमा लगाउने व्यक्ति; प्रयोगकर्ता। ३. कसैलाई कुनै विषयमा प्रेरणा दिने व्यक्ति। ४. जोड्ने वा मिलाउने व्यक्ति।

प्रयोजन- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्यविशेषमा प्रवृत्त हुनाको मूलभूत कारण वा कारणभूत अभिप्राय; उद्देश्य; आशय। २.अर्थ; मतलब; काम। ३. करणी; हेतु। ४. उपयोग; व्यवहार।

प्रयोजनवती लक्षणा- *ना.* साहित्यमा कुनै विशिष्ट प्रयोजनसिद्धिका निम्ति गरिएको, वाच्यार्थदेखि भिन्न अर्थ निस्कने लक्षणा; सारोपा लक्षणा।

प्रयोजनीय/प्रयोज्य- *वि.* प्रयोजन भएको; व्यवहारमा आउन सक्ने; काममा लगाउन सकिने वा मिल्ने; उपयोगी; जरुरत भएको; आवश्यक; चाहिने; चाहिँदो।

प्ररोचना- *ना.* [सं.] नाटककार र नाटकको प्रशंसा गरी प्रेक्षकलाई नाटक हेर्न प्रेरित गर्ने काम।

प्रलम्ब- *वि.* [सं.] १. झुन्डिएको; लट्किएको। २. अति लामो। *ना.*

३. झुन्डिने काम; लट्काइ; झुन्ड्याइ। ४. हाँगो; शाखा। ५. बलरामद्वारा मारिएको एक राक्षस।

प्रलम्बन- *ना.* १. झुन्डिने क्रिया; लट्काइ। २. ज्यादै लम्बिने क्रिया; तन्कने क्रिया; लम्काइ; तन्काइ।

प्रलम्ब बाहु- *वि.* लामालामा हात हुने; घुँडासम्म पुग्ने हात हुने; आजानुबाहु।

प्रलम्बित- *वि.* तन्किएको; झुन्डिएको; लम्बिएको।

प्रलम्बी- *वि.* १. तन्किने; झुन्डिने। २. आश्रय लिने।

प्रलम्भ- *ना.* [सं.] १. लाभ; उपलब्धि; प्राप्ति; फाइदा। २. छलकपट; धोका।

प्रलम्भन- *ना.* छलकपट; जालसाज; धोका।

प्रलय- *ना.* [सं.] १. संसारमा भएका नाना किसिमका दृश्य एवं अदृश्य पदार्थहरू सबै नै विलीन भएर लुप्त हुने प्रक्रिया। २. सृष्टि, लय वा विलय भई सृष्टिको मूल कारणमा मिल्ने प्रक्रिया; प्रकृतिमा लुप्त हुने क्रिया। ३. सर्वनाश; विध्वंस, संहार। ४. मृत्यु; मरण।

प्रलयकर/कारी- *वि.* प्रलय गर्ने; प्रलयङ्कर।

प्रलयकाल- *ना.* प्रलयको समय।

प्रलयकालीन- *वि.* प्रलयका समयको।

प्रलयङ्कर- *वि.* प्रलयकारी।

प्रलयधर्मी- *वि.* नाश एवं विध्वंस हुने स्वभावको।

प्रलाप- *ना.* [सं.] १. बहुलाको जस्तो व्यर्थको कुरो; सन्काहाको फलाकोजस्तो कथन; निरर्थक आलाप; बकवाद। २. दुःख प्रकट गरेर रुने प्रक्रिया; विलाप। ३. ज्वरो आएका बेला वा आवेगमा आएका बेला जथाभावी बोल्ने प्रक्रिया; छाँटा; उन्मादको वचन।

प्रलापक- *वि.* १. प्रलाप गर्ने; बकवादी। २. आलापविलाप गर्ने। ३. प्रलाप गराउने; प्रलापकारी; प्रलापी।

प्रलापी- *वि.* १. प्रलापक। २. प्रलापकारी।

प्रलेख- *ना.* [सं.] १. विभिन्न क्षेत्रका काममा आउन सक्ने लिखित कागज वा लेख (डकुमेन्ट)। २. कुनै कुराको प्रामाणिकता सम्मिलित भएको, कानुनी दृष्टिबाट कुनै पक्ष वा व्यवहारका समर्थनमा उपस्थित गर्न सकिने विशिष्ट किसिमको लिखित पत्र; प्रामाणिक लेख। ३. अभिलेख।

प्रलेखीय- *वि.* [सं.] प्रलेखसम्बन्धी।

प्रलेखीय चलचित्र- *ना.* कुनै महत्त्वपूर्ण कुरा, घटना, पुरातत्त्व, देशदर्शन, औद्योगिक प्रगति आदिको चित्र लिइएको चलचित्र; समाचार फिल्म; सूचनाचित्र; वृत्तचित्र; डकुमेन्टरी फिल्म।

प्रलेप- *ना.* [सं.] १. घाउ, खटिरा आदिमा मलम लगाउने क्रिया; लेपन गर्ने काम। २. घाउ, खटिरा आदिमा लगाउने मलम। ३. मुखमा वा शरीरमा घस्ने स्निग्ध एवं सुगन्धित पदार्थ; लेपन; लेप।

प्रलेपन- *ना.* १. लेपन गर्ने क्रिया एवं प्रक्रिया। २. प्रलेप; लेप।

प्रलोभ- *ना.* [सं.] १. धनमाल, वस्तु आदिमा ज्यादै मात्रामा गरिने लोभ; ठूलो लोभ; लालच। २. कसैलाई लोभमा पार्ने क्रिया; प्रलोभन; आरिस्याइँ।

प्रलोभक- *वि.* अर्कालाई लोभ देखाउने; प्रलोभनमा पार्ने।

प्रलोभन- *ना.* १. ज्यादै लोभ एवं लालच गर्ने काम। २. लोभ्याउने प्रक्रिया।

प्रलोभित- *वि.* १. ज्यादै लोभिएको; प्रलोभनमा परेको; प्रलुब्ध। २. मक्खीचुस स्वभावको।

प्रलोभी- ज्यादै लोभी; प्रलोभनमा लाग्ने; मक्खीचुस; आहारिसे; लुब्धो।

प्रवक्ता- *वि.* [सं.] १. कुनै विषयवस्तुलाई सबै श्रोताले राम्ररी बुझ्ने गरी प्रभावकारी ढङ्गबाट प्रवचन गर्ने। *ना.* २. सङ्घ- संस्थाका तर्फबाट आधिकारिक रूपमा कुनै विषयमाथि बोल्ने वा प्रकाश पार्ने व्यक्ति।

प्रवचन- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयमा श्रोताहरूले राम्ररी बुझ्ने गरी प्रभावकारी ढङ्गबाट बोल्ने वा भन्ने क्रिया; प्रवक्ताको लिखित वा अलिखित भाषण। २. वेद, पुराण आदिमा भएका उपयोगी विषयका उपदेशहरू बताउने काम। ३. धार्मिक एवं नैतिक विषयमा गरिने भाषण।

प्रवचनीय- *वि.* १. प्रवचन दिन वा गर्न उचित। २. प्रवचनसम्बन्धी।

प्रवञ्चक- *वि.* [सं.] जालसाज गरेर अर्काको श्रीसम्पत्ति धुत्ने; ठग; धूर्त; धोकेबाज।

प्रवञ्चन/प्रवञ्चना- *ना.* [सं.] जालसाज गरेर अर्काको धनमाल धुत्ने प्रवृत्ति; ठगी; धोकेबाजी; धूर्तता।

प्रवञ्चित- *वि.* [सं.] कसैका जालसाजमा परेर आफ्नो धनमाल हराएको; ठगिएको; धोकामा परेको; प्रवञ्चनामा परेको।

प्रवर- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा मुख्य; प्रधान; श्रेष्ठ। २. सबैभन्दा माथिल्ला तहको; मुली। *ना.* ३. गोत्र चलाउने ऋषिपछिका नाउँ चलेका ऋषि।

प्रवर वृक्ष- *ना.* सार्नका लागि मूल रुखका हाँगाहरूलाई कलमी बनाइएको असल र सप्रेको बोट वा बिरुवा।

प्रवर समिति- *ना.* कुनै विधेयक, प्रस्ताव आदिमा विचार र आवश्यक संशोधन आदि गरेर संसद्मा पेस गर्न संसद्द्वारा गठित प्रमुख समिति।

प्रवर्ग- *ना.* [सं.] १. अनेक वर्ग वा श्रेणीहरूमा एक; कुनै वर्गका अन्तर्गतको सानो विभाग। २. हवन गर्ने अग्नि; होमाग्नि।

प्रवर्तक- *वि.* [सं.] १. कुनै काममा लगाउने; प्रवृत्त गर्ने। २. सुरु गर्ने; आरम्भ गर्ने; थाल्ने। ३. कुनै काम चलाइराख्ने; जारी राख्ने। ४. नयाँ वस्तुको निर्माण गर्ने; आविष्कार गर्ने। *ना.* ५. नाटकमा सूत्रधारद्वारा वर्तमान कथाको वर्णन र पात्रहरूको प्रवेश देखाइने एक शिल्प; प्रस्तावनाको एक भेद।

प्रवर्तन- *ना.* [सं.] १. कसैलाई कुनै काममा लगाउने कार्य; प्रवृत्त गराउने कार्य। २. थालनी। ३. सञ्चालन; प्रचालन। ४. कुनै नयाँ विषयवस्तु, सिद्धान्त वा प्रक्रियाको निर्माण; आविष्कार; अन्वेषण।

प्रवर्तित- *वि.* [सं.] प्रवर्तन गरिएको; फेरिएको।

प्रवर्द्धक- *वि.* [सं.] प्रवर्द्धन गर्ने (व्यक्ति)।

प्रवर्द्धन- *ना.* [सं.] वृद्धि; प्रवर्धन।

प्रवर्द्धित- *वि.* [सं.] हे. प्रवर्धित।

प्रवर्धक- *वि.* [सं.] १. बढाउने; वृद्धि गराउने; हुर्काउने। २. परिवर्धित तुल्याउने।

प्रवर्धन- *ना.* [सं.] १. सानु वा थोरैबाट ठूलो हुँदै वा धेरै हुँदै जाने

क्रिया; प्रवर्द्धन; वृद्धि। २. सानोबाट ठुलो गराउने वा थोरैबाट धेरै गराउने क्रिया; बढाउने कार्य; वृद्धि।

प्रवर्धित- *वि.* [सं.] १. सानोबाट ठुलो गराइएको। २. थोरैबाट धेरै गराइएको; बढाइएको; प्रवर्द्धित। ३. बढेको; ठुलो भएको; धेरै भएको।

प्रवर्षण- *ना.* [सं.] १. सगरबाट हुने झरीको बर्साइ; वर्षा; वृष्टि। २. किष्किन्धाका समीपमा रहेको रामायणप्रसिद्ध एक पर्वत।

प्रवसन- *ना.* [सं.] १. प्रवास वा विदेश जाने क्रिया; परदेशयात्रा। २. मृत्यु; मरण।

प्रवह- *ना.* [सं.] १. पानीको ठुलो प्रवाह वा धारा; जलस्रोत। २. हावाको प्रवाह। ३. सात प्रकारका वायुमध्ये एक।

प्रवहण- *ना.* १. बहने क्रिया एवं प्रक्रिया। २. गोरु वा घोडाले तान्ने, पर्दा भएको बग्गी वा पालकी; पर्दावाल सवारी। ३. छोरीको विवाह गरी वरका हातमा सुम्पने काम; कन्यादान।

प्रवह्ली- *ना.* [सं.] प्रहेलिका; अड्को।

प्रवात- *ना.* [सं.] १. खुला, सफा र ताजा हावा; स्वस्थ हावा। २. आँधी; हुरी; हुन्डरी।

प्रवाद- *ना.* [सं.] १. परस्परमा बोल्ने काम; वार्तालाप; कुराकानी। २. व्यक्त गर्ने क्रिया; प्रकट गराइ। ३. किंवदन्ती; जनश्रुति। ४. मानिसहरूको होहल्ला वा गाइँगुइँ; जनरव। ५. बाजाको ध्वनि; वाद्यझङ्कार।

प्रवादक- *वि.* बाजा बजाउने काम गर्ने; वाद्यवादक।

प्रवादी- *वि.* १. प्रवादसम्बन्धी। २. प्रवाद गर्ने।

प्रवाल- *ना.* [सं.] १. एक प्रकारको रत्न; मुगा; विद्रुम। २. नक्कली मुगा; पुवाँलो। ३. पालुवा; पाउलो; पल्लव।

प्रवाल युग- *ना.* भूगर्भशास्त्रअनुसार मुगाको सृष्टि भएको युग; आजभन्दा चवालिस करोड वर्ष पहिले प्रारम्भ भएको युग; पुराजीवकभित्र पर्ने तेस्रो युग।

प्रवास- *ना.* [सं.] १. परदेशको बसाइ; विदेशको वास। २. परदेश जाने क्रिया; बिदेसिने काम।

प्रवासन- *ना.* १. विदेशमा जाने वा रहने काम; स्वदेशबाट बाहिरको प्रस्थान। २. देशनिकाला; देशनिष्कासन। ३. वध; हत्या।

प्रवासित- *वि.* १. देशनिकाला गरिएको; देशनिष्कासित। २. विदेशमा गएर बसोबास गरेको; परदेशमा रहेको; पर्देसिएको।

प्रवासी- *वि.* परदेशमा रहने; विदेशमा बस्ने; प्रवासमा रहने। स्त्री. प्रवासिनी।

प्रवाह- *ना.* [सं.] १. पानीको बगाइ; जलधार। २. हावाको बहाइ; वायुप्रवाह। ३. पानीसँगै कुनै वस्तुको बगाइ वा हावासँगै कुनै वस्तुको बहाइ। ४. बगुवा पानी वा बहँदो हावा। ५. भाषण, चलन, काम, यात्रा आदि कार्यको अटुट सिलसिला।

प्रवाहक- १. *वि.* प्रवाहित पार्ने; प्रवाहमा लैजाने; बहाउने; बगाउने। *ना.* २. मोटर, रेल, हवाईजहाज आदि गाडी।

प्रवाहपूर्ण- *वि.* १. प्रवाहका साथमा भएको वा गरिएको। २. प्रवाहले युक्त वा भरिपूर्ण।

प्रवाहमय- *वि.* प्रवाह भएको; बेगिलो; फुर्तिलो; छिटो।

प्रवाहित- *वि.* १. राम्ररी बगेको वा बगाइएको। २. ओसारिएको; लगिएको। ३. बहेको वा बहाइएको।

प्रवाहिनी- *ना.* नदी।

प्रवाही- *वि.* १. राम्ररी बग्ने; प्रवाहयुक्त। २. ओसार्ने काम गर्ने; लैजाने। ३. चलाउने; सञ्चालन गर्ने। ४. बहाउने; उडाउने। ५. प्रवाहमय; छिटो।

प्रविधि- *ना.* [सं.] १. कुनै काम गर्दा अनुभव तथा प्रयोगका आधारमा अँगालिने खास विधि वा प्रक्रिया; कुनै कुराको निर्माण गर्न वैज्ञानिक ढङ्गले काम गर्ने पद्धति, सिप, ढङ्ग वा कौशल; तकनिकी। २. खासखास शिल्पको हतौडी। (उदा.- बुढा मरेपछि त्यो घरका मान्छेले जजमानी छोडे, किनभने छोराहरूलाई पुरेत्याइँको प्रविधि थाहा थिएन।)

प्रविधि शास्त्र- *ना.* वैज्ञानिक तरिकाले जीवनका निम्ति आवश्यक तथा निर्माणात्मक कार्य सञ्चालित गर्ने शास्त्र।

प्रविष्ट- *वि.* [सं.] १. प्रवेश गरेको वा घुसेको; पसेको; छिरेको। २. प्रवेश पाएको; प्रवेश गराइएको।

प्रविष्टि- *ना.* १. प्रवेश गराउने कार्य; मुख्य स्थानमा रहन दिने अनुमति। २. खर्च वा आम्दानी खातामा लेखिने काम। ३. नाम दर्ता गराउनाका निम्ति दिइने सामान्य निवेदन। ४. दर्ता; समावेश। (उदा.- कोशकारले प्रत्येक शब्दको प्रविष्टिमा विशेष ध्यान दिनुपर्छ।)

प्रवीण- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि कार्य सम्पन्न गर्नमा सिप भएको; सिपालु; निपुण; कुशल। २. वीणा बजाउन जान्ने।

प्रवीणता- *ना.* [सं.] १. कुनै काम गर्नका निम्ति रहेको कुशलता; निपुणता; सिप। २. इन्टरमिडिएट-तह; प्रमाणपत्र-तह।

प्रवीणता प्रमाण पत्र- *ना.* प्रमाणपत्र-तहको अध्ययन पूरा गरी प्राप्त हुने प्रमाणपत्र (आई. ए., आई. एस.सी., आई. कम्., आइ. एड. का परीक्षाहरूको नयाँ शिक्षा-योजनाअनुसारको नाम।)।

प्रवृत्त- *वि.* [सं.] १. कुनै काममा कुशलतापूर्वक लागेको; रत; तल्लीन; लीन। २. कुनै कार्यका निम्ति तयार; उद्यत। ३. कुनै कार्य सुरु गरिएको; आरब्ध। ४. तत्पर।

प्रवृत्ति- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्य, लक्ष्य, वस्तु वा लततिरको मानसिक झुकाउ। २. मनको लगन। ३. इन्द्रियहरूको आआफ्ना विषयभोगतर्फको आकर्षण; सांसारिक विषयप्रतिको मोह। ४. वार्ता; वृत्तान्त। ५. चालचलन; आचारविचार। ६. आनीबानी।

प्रवृत्तिगत- *वि.* प्रवृत्तिसँग सम्बन्धित; प्रवृत्तिको।

प्रवृत्तिमूलक- *वि.* खास गरी प्रवृत्तिमा आधारित; प्रवृत्तिबाट प्रेरित।

प्रवेश- *ना.* [सं.] १. बाहिरबाट भित्र जाने वा पस्ने क्रिया। २. कुनै क्षेत्र, वर्ग, सङ्घ आदिमा नियमपूर्वक हुने सामेली। ३. कुनै विषय वा शास्त्रसम्बन्धी प्रारम्भिक ज्ञान। ४. कुनै कार्यविशेषको सहभागिता। ५. संस्था आदिमा होइने वा गरिने भर्ना। ६. समावेश; प्रविष्टि। *वि.* ७. प्रविष्ट।

प्रवेशक- *ना.* १. प्रवेश दिने वा मिलाउने व्यक्ति। २. कुराकानीबाटै घटना वा कथाको परिचय गराइने, नाटकको मध्यभागको एक शिल्प। *वि.* ३. प्रवेश गराउने।

प्रवेश पत्र- *ना.* कुनै कार्यविशेषका निम्ति सम्बन्धित ठाउँमा प्रवेश गर्न पाउने अधिकार लेखिएको पत्र; टिकट।

प्रवेश पत्रक- *ना.* सिनेमा हल, नाट्यशाला, सङ्गीत- सम्मेलन आदि समारोहमा पस्ने बेलामा टिकट खिच्ने व्यक्ति (गेटकिपर)।

प्रवेश परीक्षा- *ना.* प्रवेशिका पास भइसकेका विद्यार्थीहरूबाट महाविद्यालयीय पढाइ सुरु गर्नका निम्ति योग्य- अयोग्य छुट्ट्याउन लिइने परीक्षा; एक तह पार गरेर अर्को तहमा जाने सम्बन्धमा योग्य छ-छैन भनी लिइने परीक्षा।

प्रवेश रोधन- *ना.* उच्च पदाधिकारीहरूबाट आफ्नो माग पूरा गराउनलाई वा साधारण मानिसहरूलाई अनुचित काम गर्नबाट रोक्न वा जोगाउनलाई कार्यालय, दोकान, अड्डाखाना, विद्यालय, महाविद्यालय आदिका ढोकामा र सडक आदिका अगाडि अडेर बस्ने काम; पिकेटिङ।

प्रवेश शुल्क- *ना.* १. कुनै संस्था वा ठाउँमा प्रविष्ट हुनका निम्ति निर्धारित गरिएको द्रव्य वा रकम। २. प्रवेशपत्र लिंदा लाग्ने शुल्क।

प्रवेशार्थी- *वि.* १. कुनै संस्था, पद वा ठाउँमा प्रवेश गर्न चाहने। *ना.* २. प्रवेशको उम्मेदवार।

प्रवेशिका- *ना.* [सं.] १. उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्नुभन्दा पहिले लिइने माध्यमिक तहको परीक्षा; एस. एल. सी.; म्याट्रिक। २. उक्त परीक्षासम्बन्धी पठनपाठन। ३. उक्त पठनपाठनको तह।

प्रवेशिका परीक्षा- *ना.* उच्च शिक्षा प्राप्त गराउनुभन्दा पहिले लिइने वा दिइने परीक्षा; विद्यालयको पढाइ समाप्त भएपछि लिइने वा दिइने अन्तिम परीक्षा; म्याट्रिक जाँच; एस्. एल. सी. को परीक्षा।

प्रवेशित- *वि.* [सं.] १. पसेको; प्रवेश गरेको; प्रविष्ट। २. प्रवेश गराइएको; प्रवेश पाएको; हुलिएको।

प्रव्रजन- *ना.* [सं.] १. कुनै कारणले अथवा ऋतुविशेषमा बसेको ठाउँ वा देशबाट सरिएको बसाइँ। २. सन्न्यास; प्रव्रज्या।

प्रव्रजित- *वि.* [सं.] १. सन्न्यास ग्रहण गरेको; सन्न्यस्त; जोगी भएको। २. विदेश गएको; परदेश लागेको। ३. सन्न्यासी।

प्रव्रज्या- *ना.* [सं.] १. घर छाडेर कहीँ टाढा जाने काम। २. घरबार छाडी टाढाको कुनै निर्जन स्थलमा गएर बस्ने काम; एकान्तवास। ३. सांसारिक व्यवहार वा बन्धनलाई त्यागेर सन्न्यास ग्रहण गर्ने काम; सन्न्यास। ४. जीविका, निवास आदिको सुविधाका दृष्टिले आफ्नो देश वा स्थल छाडेर कुनै अर्को देश वा स्थानमा गएर बस्ने काम।

प्रव्रज्या व्रत- *ना.* हिन्दुहरूका यज्ञोपवीतका किसिमको हुने नेपाली बौद्धहरूको एक संस्कार।

प्रव्राजक- *ना.* [सं.] १. सन्न्यासी। २. परिव्राजक; भिक्षु।

प्रशंसक- *वि.* [सं.] प्रशंसा वा गुणगान गर्ने; राम्रो वा उत्तम छ भनी तारिफ गर्ने (व्यक्ति)।

प्रशंसनीय- *वि.* [सं.] गुणगान गर्न लायक; प्रशंसा गर्न योग्य; तारिफ गर्न लायक; स्तुत्य।

प्रशंसनीय पट्ट- *ना.* वीरतापूर्वक कार्य गर्ने नेपाली सेनाका अधिकृत तथा जवानलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२० सालमा स्थापित एक पदक।

प्रशंसा- *ना.* [सं.] १. केही राम्रा गुणहरूको आधारमा बढाईचढाई अथवा यथार्थ रूपमा गरिएको कसैको राम्रो बखान; सह्रनी; तारिफ। २. स्तुति; स्तुतिगान। ३. झुटो तारिफ; चाप्लुसी; बेसारघसाइ।

प्रशंसाघोष- *ना.* कुनै वक्ताले भाषण गर्दा वा कविले कविता पाठ गर्दा मूलभूत तथ्यको अनुमोदनमा श्रोताहरूबाट भएको प्रशंसासूचक तालीको ध्वनि।

प्रशंसापत्र- *ना.* १. कुनै कामदारहरूले इमानदारीपूर्वक काम गरेबापत उच्च अधिकारीले अथवा कुनै संस्थाले दिने सराहनापत्र। २. राम्रो कार्य गरेबापत संस्था, व्यक्ति वा संस्थाको प्रमुखले कतैबाट पाउने सराहनापत्र।

प्रशंसित- *वि.* प्रशंसा गरिएको; गुणगान गरिएको; तारिफ गरिएको।

प्रशंस्य- *वि.* प्रशंसा गर्न योग्य; गुणगान गरिने खालको; तारिफ गर्न लायक; प्रशंसनीय।

प्रशमन- *ना.* [सं.] १. मानसिक आनन्द; शान्ति। २. सांसारिक उपभोगबाट पाइने मुक्ति; मोक्ष। ३. अन्तःकरण र इन्द्रियहरूको संयम। ४. क्षमा; सहनशीलता। ५. तिरस्कार; निन्दा। ६. नाश। ७. अवसान; अन्त।

प्रशस्त- *वि.* [सं.] १. प्रशंसा गरिएको; प्रशंसित। २. प्रशंसा गर्न लायक; प्रशंसनीय। ३. सबैमाको असल; उत्तम। ४. सबैमाको ठुलो; विशाल; विस्तृत। ५. धेरै; ज्यादा; औधी; अधिक; मनग्य। *क्रि.वि.* ६. धेरै मात्रामा; धेरै सङ्ख्यामा। ७. पर्याप्त हुने गरी; पर्याप्त मात्रामा।

प्रशस्ति- *ना.* [सं.] १. कसैका शील, स्वभाव, रूप, सुकार्य आदिका निम्ति गरिने प्रशंसा; स्तुति। २. राजा वा राष्ट्रप्रमुखको वंश, कीर्ति, प्रशंसा आदिको वर्णन भएको वाक्य; ताम्रपत्र, शिलापत्र आदिमा लेखिने, राजा वा वीरहरूको प्रशंसासूचक वाक्य। ३. ग्रन्थका कर्ता, विषय, काल आदिको उल्लेख गरिएको, आदि र अन्त्यको पङ्क्ति।

प्रशाखा- *ना.* [सं.] १. रुखका हाँगामा पलाएको अर्को हाँगो। २. प्रशासनिक वा अन्य कुनै मुख्य विभागअन्तर्गत रहेको; मुख्य विभागलाई सहयोग पुऱ्याउने उपविभाग; विभागअन्तर्गतको अर्को विभाग।

प्रशान्त- *वि.* [सं.] १. मनमा कुनै किसिमको विकार नभएको; शान्त। २. चञ्चल स्वभाव नभएको; निश्चल; स्थिर। ३. इन्द्रियहरूलाई वशमा राखेको; इन्द्रियजित। ४. इहसंसारबाट मुक्ति पाएको; मरेको। *ना.* ५. एसिया र अमेरिकाका बिचमा पर्ने महासागर।

प्रशान्तचित्त- *वि.* स्थिर चित्त भएको; शान्त मन भएको; निश्चल स्वभावको।

प्रशान्त महासागर- *ना.* संसारको सबैभन्दा ठुलो महासागर।

प्रशासक- *ना.* [सं.] १. राज्य, सङ्घ, संस्था, कार्यालय आदिका माथिल्ला तहको प्रबन्धक; राज्यको शासन वा प्रबन्ध गर्ने व्यक्ति। *वि.* २. शासन गर्ने; शासन चलाउने; शासनकर्ता।

प्रशासकीय- *वि.* [सं.] १. प्रशासनसम्बन्धी। २. प्रशासकसम्बन्धी। *ना.* ३. प्रशासक वा प्रशासनसम्बन्धी कार्य वा दायित्व।

प्रशासकीय कार्यविधि- *ना.* प्रशासनसम्बन्धी काम कसरी गर्नुपर्छ भन्ने नीति एवं नियमको तरिका; प्रशासनिक व्यवस्था मिलाउने

कार्यप्रणाली; प्रशासनका कामकारबाईको ढाँचा।

प्रशासकीय नियन्त्रण- *ना.* शासनप्रबन्धको नियन्त्रण गर्ने काम; प्रशासनलाई आफ्नो अधीनमा राख्ने कार्य।

प्रशासकीय परिषद्- *ना.* कुनै खास किसिमको प्रशासन चलाउनका निम्ति गठित विशिष्ट व्यक्तिहरूको समूह।

प्रशासकीय सहायक- *ना.* १. मुख्य प्रशासकका मातहतमा रहेर निजले चलाउने प्रशासनसम्बन्धी कार्यमा सहयोग पुऱ्याउने व्यक्ति। २. कुनै कार्यालयका मुख्य प्रशासकभन्दा तल्लो तहको प्रशासक।

प्रशासकीय सङ्गठन- *ना.* कुनै खास किसिमको प्रशासन चलाउनका निम्ति विशिष्ट व्यक्तिहरूद्वारा गठित प्रशासकीय समूह; विशिष्ट किसिमका प्रशासकीय व्यक्तिहरूको समूह।

प्रशासन- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्यालयका विभिन्न समस्याहरूको प्रबन्ध। २. राज्य, जिल्ला, अञ्चल आदिको सांस्कृतिक, सामाजिक, आर्थिक, राजनीतिक आदि समस्याको नियन्त्रण वा समाधान गर्ने कार्य।

प्रशासन कार्य- *ना.* प्रशासन।

प्रशासन कार्य क्षमता- *ना.* प्रशासनसम्बन्धी कार्य गर्न एवं गराउनका निम्ति आवश्यक योग्यता वा निपुणता; प्रशासनकार्यका निम्ति उपयुक्त सामर्थ्य।

प्रशासन पत्र- *ना.* इच्छापत्रहीन सम्पत्तिको प्रबन्ध गर्नका निम्ति प्रशासकलाई नियुक्त गरिएको, सर्वोच्च अदालत वा उच्च अदालतद्वारा जारी गरिएको आदेशपत्र।

प्रशासन भङ्ग- *ना.* आन्तरिक उपद्रव, आर्थिक सङ्कट आदिका कारणले गर्दा शासन व्यवस्था भङ्ग हुने स्थिति; प्रशासनिक गडबडी।

प्रशासनिक- *वि.* [सं.] प्रशासनसँग सम्बन्धित; प्रशासनको।

प्रशासन अङ्ग- *ना.* देशको मुख्य प्रशासनका अधीनमा रही त्यसलाई चारैतिरबाट सहयोग पुऱ्याउन स्थापना गरिएका साना-साना प्रशासनिक निकाय वा कार्यालय।

प्रशासन नगर- *ना.* १. धेरैजसो प्रशासनका निकायहरू रहेको सहर; देश, जिल्ला आदिको सदर मुकाम। २. प्रशासनका अधीनमा बसाइएको वा व्यवस्था गरिएको सहर।

प्रशासनीय- *वि.* [सं.] १. प्रशासन गर्नुपर्ने; प्रशासन गर्न लायक। २. प्रशासनसँग सम्बन्ध राख्ने; राजकाजसित सम्बन्धित (कार्य)।

प्रशासित- *वि.* [सं.] १. प्रशासन गरिएको। २. प्रशासकद्वारा अदपमा राखिएको।

प्रशिक्षक- *ना.* [सं.] कुनै प्राविधिक विषयहरूको क्रियात्मक वा व्यावहारिक शिक्षा दिने व्यक्ति; प्रायोगिक शिक्षा दिने वा त्यस सम्बन्धमा तालिम दिने शिक्षक; प्रशिक्षण दिने व्यक्ति; तालिमको पथप्रदर्शक।

प्रशिक्षण- *ना.* [सं.] १. प्राविधिक विषयहरूमा क्रियात्मक वा व्यावहारिक शिक्षा दिने काम; प्रायोगिक शिक्षा दिने वा त्यस सम्बन्धमा तालिम दिने काम। २. प्राविधिक वा शिल्पगत शिक्षण। ३. प्रशासनिक कार्यविधि एवं अन्य व्यावहारिक विषयहरूको विशेष किसिमको शिक्षा।

प्रशिक्षण केन्द्र- *ना.* प्राविधिक विषयहरूमा क्रियात्मक वा व्यावहारिक शिक्षा दिइने ठाउँ; प्रशासनिक एवं अन्य व्यावहारिक विषयहरूको तालिम दिने ठाउँ।

प्रशिक्षण क्याम्पस/महाविद्यालय- *ना.* सामान्य शिक्षक एवं अन्य कर्मचारीहरूलाई क्रियात्मक वा व्यावहारिक शिक्षा दिने वा आआफ्ना विषयका प्रविधिको विशेष प्रशिक्षण वा तालिम दिइने महाविद्यालय (ट्रेनिङ कलेज)। ~

प्रशिक्षण विद्यालय- *ना.* सामान्य शिक्षक एवं अन्य कर्मचारीहरूलाई क्रियात्मक वा व्यावहारिक शिक्षा दिने वा आआफ्ना विषयका प्रविधिको विशेष प्रशिक्षण वा तालिम दिइने विद्यालय; प्राविधिक विद्यालय; तालिम स्कुल।

प्रशिक्षणार्थी- *ना.* प्राविधिक विषयमा तालिम लिइरहेका छात्र-छात्रा।

प्रशिक्षा- *ना.* [सं.] १. प्रशिक्षण। २. तालिम; प्राविधिक शिक्षण।

प्रशिक्षार्थी- *ना.* प्रशिक्षण प्राप्त गर्न चाहने व्यक्ति; प्रशिक्षण प्राप्त गरिरहेका छात्र-छात्रा।

प्रशिक्षित- *वि.* प्रशिक्षा वा तालिम प्राप्त गरेको वा प्राप्त गराइएको।

प्रशोधन- *ना.* [सं.] कच्चा, अशुद्ध एवं अपरिष्कृत वस्तुलाई खारेर, पेलेर एवं पखालेर शुद्ध, चोखो एवं परिष्कृत तुल्याउने काम।

प्रशोधित- *वि.* [सं.] शुद्ध, चोखो एवं परिष्कृत पारिएको; खारिएको; पखालिएको; प्रशोधन गरिएको।

प्रश्न- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको उत्सुकता मेट्नका लागि अथवा उचित जवाफ पाउनका लागि कसैलाई सुनाइने शब्द, वाक्य वा वाक्य-समूह; सवाल। २. त्यसै उद्देश्यले गरिने मुद्रा, हाउभाउ, साउती आदिको प्रदर्शनी। ३. छात्रको योग्यता जाँच्नका लागि शिक्षणसंस्थाले तयार पारेको लिखित वा मौखिक सवाल। ४. प्रश्नपत्र। ५. अन्तर्वार्ता दिने वा कुनै पदको उम्मेदवार हुनेको योग्यता जाँच्न सोधिने लिखित वा मौखिक सवालपत्र।

प्रश्नचिह्न- *ना.* १. प्रश्नयुक्त वाक्यका अन्तमा लेखिने चिह्न (?)। २. प्रश्न अनुत्तरित रहेको कुरो जनाउने चिह्न। ३. समस्यामूलक विषयमा लक्ष्य गरिने चिह्न; प्रश्नवाचक चिह्न।

प्रश्नपत्र- *ना.* परीक्षा, अन्तर्वार्ता आदिमा सोधिने, लेखेर वा छपाएर तयार गरिएको प्रश्नावलीको पत्र।

प्रश्नवाचक चिह्न- *ना.* प्रश्नचिह्न; सवाल गर्ने चिह्न (?)।

प्रश्नावली- *ना.* १. प्रश्नहरूको क्रमबद्ध तालिका। २. परीक्षामा परीक्षार्थीहरूलाई उत्तर लेख्नका निम्ति सोधिने प्रश्नपत्र। ३. कुनै पनि विषयको वास्तविक जानकारी प्राप्त गर्न वा तथ्य सङ्कलन गर्नका निम्ति त्यससँग सम्बन्धित व्यक्तिहरूलाई सोध्न तयार गरिएका प्रश्नहरूको सूची।

प्रश्नोत्तर- *ना.* १. कसैबाट कुनै कुराको जानकारी हासिल गर्न सोधिने प्रश्न एवं उसले दिएको उत्तर। २. प्रश्न र उत्तर। ३. प्रश्न र त्यसको उत्तरसमेत साथसाथै भएको एक अर्थालङ्कार। ४. मुखामुख। ५. खैखबर।

प्रश्रय- *ना.* [सं.] १. आफूभन्दा सम्पन्न व्यक्तिसँग लिइने वा आफूभन्दा विपन्न व्यक्तिलाई दिइने सहारा; आश्रय; आड; आडभरोसा। २. विनय; नम्रता। ३. प्रीति; प्रेम।

प्रश्रयी- *वि.* १. गुण, शील आदि नम्र भएको; विनीत। २. आचारविचार एवं बानीबेहोरा शिष्ट भएको; सज्जन। ३. सहारा लिने; प्रश्रय लिने; आश्रय लिने।
प्रश्रवण- *ना.* [सं.] सुनुवाइ; सुनाइ; श्रवण।
प्रश्रित- *वि.* [सं.] १. विनीत; नम्र। २. झुकेको; निहुरिएको। ३. प्रश्रयमा रहेको; आश्रित।
प्रश्वस्त- *ना.* [सं.] १. सास फेरे झैं गरी उच्चारण गरिने ध्वनि (श, ष, स, ह आदि)। *वि.* २. सास फेरिएको।
प्रश्वास- *ना.* [सं.] १. नाक, मुख आदिबाट सास बाहिर निस्कने क्रिया; निःश्वास; सासफेराइ। २. फोक्सामित्र रहेको विकारयुक्त श्वासलाई बाहिर फ्याँक्ने प्रक्रिया। ३. त्यसरी निस्केको वा फ्याँकिएको सास।
प्रष्टव्य- *वि.* [सं.] सोध्न योग्य; प्रश्न गर्न लायक।
प्रसङ्ग- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिसँग रहने सम्बन्ध; संसर्ग। २. एक अर्कासँगको सिलसिला; क्रम; सन्दर्भ। ३. कुनै कार्यका निम्ति अवसर; मौका। ४. कुनै विषयमाथि भएको चर्चा; वार्तालाप। ५. स्त्रीपुरुषका बिचमा हुने समागम; मैथुन; सम्भोग। ६. अनुराग; आसक्ति। ७. प्रकरण; अध्याय।
प्रसङ्गी- *वि.* १. प्रसङ्गले युक्त भएको; प्रसङ्गयुक्त। २. प्रेम गर्ने; प्रेमी; अनुरागी।
प्रसन्न- *वि.* [सं.] १. मनमा कुनै किसिमका विकारहरू वा पिर, सुर्ता आदि नभएको; हर्षित; प्रफुल्ल; तुष्ट। २. विकार नभएको; स्वच्छ; निर्मल।
प्रसन्नचित्त- *वि.* सधैं चित्त रमाइरहने (व्यक्ति)।
प्रसन्नता- *ना.* मनको निर्मलता; हृदयको प्रफुल्लता; खुसी।
प्रसन्नात्मा- *वि.* प्रसन्नचित्त।
प्रसरण- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय वा वस्तुको फैलावट; विस्तरण। २. फिँजाइ; फैलाइ। ३. अघि बढ्ने वा अगि लाग्ने प्रक्रिया। ४. शत्रुलाई घेरा हाल्ने काम; घेराइ।
प्रसव- *ना.* [सं.] १. बच्चा जन्मने वा बालक पैदा हुने क्रिया; प्रसूति। २. उत्पत्ति; जन्म। ३. सन्तान; सन्तति। ४. फल। ५. फूल; पुष्प।
प्रसवकाल- *ना.* सुत्केरी भएको वा हुने समय; बालक पैदा भएको क्षण।
प्रसवगृह- *ना.* १. बच्चा जन्माउनका निम्ति सजिलो हुने वा सम्बन्धित सबै सामग्री भएको अस्पताल; प्रसूतिगृह। २. सुत्केरीकोठो।
प्रसवन- *ना.* बालक जन्माउने क्रिया एवं प्रक्रिया; बच्चा पैदा गर्ने वा हुने काम; सुत्केरो।
प्रसवन्ती- *ना.* प्रसव वेदनाले छोएकी स्त्री; प्रसव पीडा हुन थालेकी आइमाई; सुत्केरी हुने बेलाकी आइमाई।
प्रसवपीडा- *ना.* बच्चा पाउनुभन्दा केही अगाडिदेखि बच्चा जन्मिसक्तासम्म बच्चाकी आमालाई हुने कष्ट एवं दुखाइ; प्रसवव्यथा।
प्रसव वेदना- *ना.* प्रसव पीडा।
प्रसव व्यथा- *ना.* प्रसव पीडा।
प्रसव स्थान- *ना.* १. बालक जन्मिएको ठाउँ; (प्रसूति गृह, सुत्केरी कोठो इ.)। २. गुँड; नीड।
प्रसविता- *ना.* [सं.] जन्म दिने बाबु; जनक; पिता।
प्रसवित्री- *ना.* [सं.] बालकको जन्म दिने आमा; जननी; माता।
प्रसविनी- *वि.* [सं.] १. बालकको जन्म दिने; जन्माउने; सुत्केरी। २. आमा।
प्रसाद- *ना.* [सं.] १. मनमा असन्तोष, लोभ, मोह, रिस आदि विकार नभई प्रफुल्लता रहेको अवस्था; स्वच्छता; निर्मलता। २. मनमा शोक, सुर्ता, चिन्ता आदि केही पनि नभई हर्षोल्लास भएको स्थिति; प्रसन्नता। ३. देउदेउतालाई चढाइएको वस्तु; नैवेद। ४. देवता वा पूज्य जनहरूले आफ्ना भक्तहरूलाई बाँड्ने खानेकुरो। ५. काव्य वा रचनालाई सरल र सुबोध पार्ने काव्यको एक गुण। ६. कृपा; दया; अनुग्रह; निगाह।
प्रसादी- *ना.* १. देउदेउता वा पूज्य व्यक्तिलाई चढाएको वा चढाएर बाँकी रहेको फलफूल, मिष्टान्न आदि। २. पवित्र भोजन; नैवेद्य। ३. आदरणीय व्यक्तिको जुठो-पुरो।
प्रसाधक- *वि.* [सं.] १. रङरोगन, फूलमाला, लुगा-कपडा आदि विविध सामग्रीद्वारा सिँगारपटार गर्ने; सजाउने; सिँगार्ने। २. कुनै काम परिश्रमका साथ सम्पन्न गर्ने; दुष्कर काम सिद्ध गर्ने। *ना.* ३. स्वामी वा राजालाई वस्त्र, आभूषण आदि पहिराइदिने व्यक्ति; पोसाके।
प्रसाधन- *ना.* [सं.] १. राम्रो हुने वा पार्ने उद्देश्यले गरिने शृङ्गारपटार; सजावट; शृङ्गार। २. कार्यसिद्धि गर्ने काम; सम्पादन; प्रतिपादन; फत्ते; तामेली। ३. कपालकोराइ; केशविन्यास। ४. सिँगारपटार एवं साजसज्जाका निम्ति उपयुक्त वस्तु; शृङ्गारका सामग्री; शृगारसाधन।
प्रसाधनी- *ना.* केशप्रसाधनको साधन; काइगियो; पुष्पिका।
प्रसाधिका- *ना.* अर्काको प्रसाधनको काम गर्ने स्त्री; सिँगारपटारको काम गरी जीविकोपार्जन गर्ने स्त्री।
प्रसाधित- *वि.* १. सिँगारपटार गरेर सजिसजाउ गरिएको; अलङ्कृत; सिँगारिएको; सजाइएको। २. पूरा गरिएको; सम्पादित।
प्रसार- *ना.* [सं.] १. चारैतिर फैलिने वा फैलाउने काम; विस्तार; फैलावट। २. चारैतिर छरिने क्रिया; पसारो। ३. रेडियो, विज्ञापन, सूचना आदिद्वारा सबैतिर पुऱ्याउने वा फिँजाउने कार्य। ४. कुनै कुराको व्यापक प्रचार एवं चर्चा।
प्रसारक- *वि.* प्रसार गर्ने; चारैतिर फैलाउने वा फिँजाउने; पसारो पार्ने; तन्काउने (व्यक्ति)।
प्रसारण- *ना.* १. व्यापक रूपमा फैलाउने वा फिँजाउने काम; प्रचारप्रसार गर्ने क्रिया। २. समाचार वा सन्देशलाई कुनै आकाशवाणी, रेडियो आदि कुनै साधनद्वारा कतै पठाउने कार्य।
प्रसारिणी- *वि.* व्यापक रूपमा प्रसार गर्ने; चारैतिर फैलाउने कार्य गर्ने (स्त्री)।
प्रसारित- *वि.* प्रसार गरिएको; चारैतिर फैलाइएको।
प्रसारी- *वि.* १. प्रसार गर्ने; चारैतिर फैलाउने। २. निक्लने; उक्सने।
प्रसार्य- *वि.* प्रसार गर्न योग्य; चारैतिर फैलाउन लायक।
प्रसिद्ध- *वि.* [सं.] १. असल वा खराब गुणमार्फत सबैजसोले थाहा

पाएको; सबैलाई ज्ञान भएको वा सबैले जानेको; कहलिएको; विख्यात; प्रख्यात। २. सिँगारपटार गरिएको; साजसज्जा गरिएको; अलङ्कृत। ३. नाउँ चलेको; नामुद। ४. सर्वपरिचित

प्रसिद्ध सेवापदक- *ना.* दुई वर्ष अविच्छिन्न सेवा गर्ने शाही पार्श्ववर्तीलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२३ सालमा स्थापित एक पदक।

प्रसिद्धि- *ना.* राम्रो काम गरेबापत वा राम्रो गुण भएको आधारमा चलेको कसैको राम्रो नाम; कीर्ति; ख्याति; सुयश; यश; नामुदपन।

प्रसुप्त- *वि.* [सं.] १. मस्तसँग निदाएको; सुतेको; गाढा निद्रामा परेको। २. कुनै कार्य वा विषयप्रति निष्क्रिय रहेको; चेष्टारहित भएको; निष्क्रिय ; निश्चेष्ट।

प्रसुप्ति- *ना.* १. गाढा निद्रा; मस्त सुताइ। २. निष्क्रिय ता; निश्चेष्टता।

प्रसूत- *वि.* [सं.] १. जन्म दिइएको; जन्माउने काम गरिएको। २. जन्मेको; पैदा भएको; उत्पन्न।

प्रसूता- *ना.* १. बालक जन्माएकी स्त्री; सुत्केरी। २. बाछो पाएको बस्तुभाउ; ब्याएको पशु।

प्रसूति- *ना.* [सं.] १. बालक जन्माउने क्रिया; प्रसव; सुत्केरो। २. जन्म; उत्पत्ति। ३. लालाबाला; सन्तान; सन्तति। ४. सुत्केरी; प्रसूता।

प्रसूतिका- *ना.* हे. प्रसूता।

प्रसूति काल- *ना.* सुत्केरी हुने समय; बालक जन्मने समय; बच्चा पाउने समय।

प्रसूति गृह- *ना.* सुत्केरीले बालक जन्माउने घर; सुत्केरी बस्ने कोठो वा घर; प्रसवगृह।

प्रसूति ज्वर- *ना.* सुत्केरी हुने बेलाको पीडा एवं वेदनाले आउने ज्वरो।

प्रसूति वायु- *ना.* १. सुत्केरी हुने समयमा गर्भाशयभित्र उत्पन्न हुने वायु। २. सुत्केरी अवस्थामा पाचनप्रणालीमा बाधा पैदा हुन गई पेटबाट चल्ने वायु।

प्रसूति विज्ञान- *ना.* बच्चाकी आमा एवं बच्चालाई कुनै किसिमको पीडा नहुने किसिमले प्रसव गराउने कला वा विद्याको विवेचना भएको विज्ञान (गायनोकोलोजी)।

प्रसून- *ना.* [सं.] १. फक्रिएको कोपिलो; फूल। *वि.* २. जन्मेको; पैदा भएको।

प्रस्ट- *वि.* [सं. स्पष्ट] १. स्पष्ट; टड्कालो। २. छ्याङ्ङ।

प्रस्टिनु- *अ.क्रि.* प्रस्ट हुनु; छर्लङ्गिनु।

प्रस्ट्याइँ- *ना.* १. प्रस्ट हुने पन; स्पष्टता। २. स्पष्टीकरण।

प्रस्ट्याइ- *ना.* प्रस्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

प्रस्ट्याइनु- *क.क्रि.* प्रस्ट्याउने काम गरिनु; प्रस्ट पारिनु।

प्रस्ट्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* प्रस्ट पार्नु; खुलस्त्याउनु।

प्रस्ट्याहट- *ना.* खुलस्त पार्ने कार्य; स्थिति वा किसिम; खुलस्त्याइँ।

प्रस्तर- *ना.* [सं.] १. फैलिएर रहेका विविध किसिमका ढुङ्गा; पत्थर; पाषाण। २. सुत्न वा बस्नका निम्ति ओछ्याइने ओछ्यान; बिछ्याउना। ३. फल, पात आदिको शय्या; पुष्पशय्या। ४. मैदान; समतल भूमि।

प्रस्तरण- *ना.* १. बिछ्याउना; ओछ्यान। २. आसन; बस्नौटो; आसनी।

प्रस्तार- *ना.* [सं.] १. व्यापक रूपमा चारैतिर फैलाउने काम; चारैतिर फिँजाउने क्रिया। २. राम्ररी ढाक्ने वस्तु; ढकना; झापन। ३. फूलपात आदिको शय्या। ४. बिछ्याउना; ओछ्यान; प्रस्तर। ५. मैदान; समतल भूमि। ६. छन्दशास्त्रअनुसार छन्दको भेद, सङ्ख्या र रूप थाहा पाउने एक क्रिया। ७. वाक्यको लय (इन्टोनेसन)।

प्रस्ताव- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्य वा उद्देश्यका निम्ति उठाइएको प्रसङ्ग; प्रस्तुत गरिने वा गरिएको कुरो वा चर्चा; सुझाउ। २. कुनै कार्यको आरम्भ वा सम्पादनका निम्ति प्रस्तुत गरिएको विचार। ३. कुनै योजना, कार्यप्रणाली आदिका सम्बन्धमा सभा, समाज, समिति आदिमा स्वीकृतिका निम्ति राखिएको विचार। ४.कुनै ग्रन्थ, रचना आदिको भूमिका; प्रस्तावना।

प्रस्तावक- *वि. / ना.* १. कुनै कार्ययोजना, उद्देश्य आदिका निम्ति सभा, समाज आदिमा स्वीकृतिका निम्ति प्रस्ताव उपस्थित गर्ने (व्यक्ति);प्रस्तोता।

प्रस्तावन- *ना.* प्रस्ताव रखाइ; प्रस्तावको प्रस्तुति। प्रस्तावना- १. कुनै कार्य, योजना, उद्देश्य आदि पूरा गर्ने सम्बन्धको आरम्भ। २. कुनै पुस्तक वा ग्रन्थको भूमिका; उपोद्घात; प्राक्कथन। ३. नाटकमा मुख्य कथाको अभिनय हुनुभन्दा पहिले सूत्रधार र नटीको कथोपकथनमार्फत वा अन्य कुनै उपायले नाटकबारे सङ्क्षिप्त वा सूक्ष्म रूपमा प्रकाश पारिने, नाटकको एक अवस्थाविशेष।

प्रस्तावित- *वि.* १. प्रस्तावका रूपमा आएको; प्रस्तुत गरिएको; योजना गरिएको। २. सुरु गरिएको; आरम्भ गरिएको। ३. भनिएको; वर्णन गरिएको।

प्रस्तुत- *वि.* [सं.] १. कुनै कार्यविशेषका निम्ति तयार रहेको; उद्यत। २. कुनै विचार, विमर्श, स्वीकृति वा कामका निम्ति पेस गरिएको; प्रस्तावित। ३. कुनै व्यक्ति, वस्तु वा विषयलाई उपस्थित गरिएको; हाजिर गराइएको। ४. तयार पारिएको; ठिक्क पारिएको; रिटिक्क। ५. भनिएको; कथित; उक्त। ६. स्तुति गरिएको; प्रशंसा गरिएको; प्रशंसित। ७. चर्चा उठाइएको वा चलाइएको; प्रासङ्गिक; सान्दर्भिक। ८. सुरु गरिएको; थालिएको; आरब्ध।

प्रस्तुताङ्कुर- *ना.* एउटा प्रस्तुत विषयमा गरिएको कुरो अर्को प्रस्तुत वस्तु वा विषयमा घट्ता हुने एक अर्थालङ्कार।

प्रस्तुति- *ना.* [सं.] १. सभामा कुनै प्रस्ताव पेस गर्ने काम; कुनै प्रस्ताव वर्णनका साथमा सभामा पेस गर्ने क्रिया। २. प्रशंसा; गुणगान; स्तुति।

प्रस्तुति कर्ता- *वि.* १. प्रस्तुति गर्ने। २. प्रशंसा गर्ने।

प्रस्तुतीकरण- *ना.* १. कुनै प्रस्तावलाई व्यक्ति, समाज, सभा, समिति आदिका समक्ष प्रस्तुत गर्ने कार्य। २. कुनै वस्तु वा विषय राम्ररी तयार गरेर प्रभावकारी ढङ्गबाट जनसमक्ष ल्याउने काम; उपस्थित गराइ। ३. कुनै लेख, रचना, प्रवचन आदिलाई प्रभावपूर्ण तरिकाले जनसमक्ष पेस गर्ने काम; पेसगराइ; दाखिला।

प्रस्तोता- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय वा वस्तुलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट जनसमक्ष प्रस्तुत गर्ने व्यक्ति; प्रस्तुतिकर्ता। २. प्रशंसा गर्ने व्यक्ति; प्रशंसक। ३. सामवेदका गायक।

प्रस्थ- *ना.* [सं.] १. एक प्रकारको भर्ने साधन; पाथी। २. बस्ती; स्थल (जस्तो- इन्द्रप्रस्थ)। ३. बसाइ; आश्रम (जस्तो- वानप्रस्थ)।

प्रस्थान- *ना.* [सं.] १. एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा जाने क्रिया; गमन; यात्रा। २. ठिक मुहूर्तमा आफू प्रस्थान गर्न नसक्ने कारण परेमा जनै, सुपारी, वस्त्र आदि पर सार्ने काम; पाइतोसराइ। ३. युद्धका निम्ति यात्राको आरम्भ।

प्रस्थापक- *वि.* [सं.] १. कसैलाई वा केही कुरालाई कतैतिर पठाउने। २. राम्ररी स्थापना गर्ने वा युक्तिपूर्वक राख्ने।

प्रस्थापन/प्रस्थापना- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई पठाउने कार्य। २. स्थापना वा युक्तिपूर्वकको रखाइ। ३. कुनै पद, मत, व्यक्ति, वस्तु आदिको स्थायित्व-प्राप्ति। ४. स्थापित हुने क्रियाप्रक्रिया। ५. कार्यसिद्धि; सिद्धि। ६. सरकारको विधायिका अङ्गमा जनप्रतिनिधिसमक्ष विधेयकको प्रस्तुतीकरण।

प्रस्थापित- *वि.* [सं.] १. पठाइएको; प्रेषित गरिएको। २. स्थापना गरिएको वा युक्तिपूर्वक राख्ने काम गरिएको। ३. संसद्, राष्ट्रिय सभा आदि भैँ विधायक स्थलमा जनप्रतिनिधिका सामुन्ने प्रस्तावका रूपमा अग्रसर गरिएको। ४. प्रस्तुत गरिएको; पेस गरिएको।

प्रस्थायी- *वि.* [सं.] एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा जाने; प्रस्थान गर्ने।

प्रस्थित- *वि.* [सं.] १. एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा गएको; प्रस्थान गरेको। २. प्रस्थानका निम्ति तयार भएको। ३. विशेष रूपले रहेको; दृढ भएर रहेको।

प्रस्थिति- *ना.* १. प्रस्थान; यात्रा; गमन। २. वस्तुको विशेष स्थिति।

प्रस्फुट- *वि.* [सं.] १. फूल आदि फुलेको वा फक्रिएको; प्रफुल्ल; विकसित। २. निस्केको वा प्रकट भएको; प्रकटित; स्पष्ट। ३. बिरुवा आदि उम्रिएको। ४. मनका क्रोध, हर्ष आदिको उदय भएको। *ना.* ५. प्रस्फुटन।

प्रस्फुटन- *ना.* १. फूल आदि फुल्ने वा फक्रिने क्रिया; विकास। २. निस्कने वा प्रकट हुने क्रिया; प्रकट।

प्रस्फुरण- *ना.* [सं.] १. निस्काइ; निक्लाइ। २. फुलाइ; फक्राइ। ३. फरफराइ; फुराइ। ४. चम्काइ। ५. कँपाइ; कम्पन; प्रकम्पन।

प्रस्फुरित- *वि.* [सं.] प्रस्फुरण भएको।

प्रस्फोट/प्रस्फोटन- *ना.* [सं.] १. कुनै विस्फोटक पदार्थको फुटाइ वा पड्काइ। २. फूल आदिको फुलाइ वा फक्राइ। ३. निस्काइ वा निक्लाइ। ४. चम्काइ वा प्रकाशन। ५. निफनाइ; छँटाइ।

प्रस्रव/प्रस्रवण/प्रस्राव- *ना.* [सं.] १. निरन्तरको चुहाइ वा रसाइ; तप्को। २. निरन्तरको बहाइ वा बगाइ; प्रवाह; धारा। ३. कुनै तरल पदार्थको बेगिलो बगाइ वा चुहाइ। ४. धारो। ५. भर्ना; छाँगो; छहरो। ६. वात्सल्य वा दुधको अधिकताले स्तनबाट चुहिरहने दुधको सिर्को। ७. मूत्र; पिसाब। ८. शरीरका भित्र रहने विभिन्न ग्रन्थिहरूबाट निस्कने रसिलो पदार्थ; हर्मन (अङ्.)।

प्रस्रुत- *वि.* [सं.] १. प्रस्रवका रूपमा आएको; चुहेको; रसाएको; टप्किएको। २. भरेको; बगेको।

प्रस्वेद- *ना.* [सं.] १. तरतरी चुहेको वा निस्केको पसिना। २. स्वेद; पसिना।

प्रस्वेदन- *ना.* पसिना तर्तरी चुहने वा निस्कने क्रिया एवं प्रक्रिया; प्रस्वेदको भराइ वा निस्काइ।

प्रस्वेदित- *वि.* तरतरती पसिना चुहेको वा निस्केको।

प्रस्वेदी- *वि.* पसिनाले तर भएको; तरतरी पसिना चुहेको वा निस्केको।

प्रहर- *ना.* [सं.] १. दिनरातका आठ भागको एक भाग; अहोरात्रको आठौँ भाग; तीन घण्टाको समय। २. पहर; याम।

प्रहरक- *ना.* पहरादार; पाले।

प्रहरी- *ना.* [सं.] १. देशभित्र अशान्ति र अव्यवस्था हुन नदिन र त्यस्तो भएमा शान्ति-सुव्यवस्था कायम गर्नका निम्ति व्यवस्था गरिएको सरकारी विभागको कर्मचारी; पुलिस। २. उक्त विभाग। ३. उक्त विभागअन्तर्गतको तल्लो तहको सिपाही। ४. एक- एक पहरमा बदलिने पाले। ५. पहरेदार; पाले।

प्रहरी कर्मचारी- *ना.* प्रहरी ऐनअन्तर्गत प्रहरीमा नियुक्त भएको वा दरिएको जवान।

प्रहरी चौकी- *ना.* शान्ति-सुरक्षाका निम्ति आवश्यक परेका ठाउँमा राखिएको प्रहरीहरू रहने अड्डा।

प्रहरी दीर्घसेवापट्ट- *ना.* पच्चिस वर्षसम्म अविच्छिन्न रूपले प्रहरी-सेवामा काम गर्ने प्रहरी जवानलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२२ सालमा स्थापित एक पदक।

प्रहरी नायब महानिरीक्षक- *ना.* प्रहरी-महानिरीक्षकपछिको पद वा दर्जा।

प्रहरी निरीक्षक- *ना.* प्रहरीतर्फको इन्स्पेक्टर।

प्रहरी पराक्रम पदक- *ना.* प्रहरी-सेवामा रहेर पराक्रमपूर्ण एवं प्रशंसनीय काम गर्ने प्रहरी जवानलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२२ सालमा स्थापित एक पदक।

प्रहरी प्रतिवेदन- *ना.* कुनै अशान्ति, अव्यवस्था, काटमार, लुटपिट आदिको राम्रो छानबिन गरी सम्बन्धित विभागमा प्रहरीले दिने प्रतिवेदन।

प्रहरी फोर्स- *ना.* देशमा आन्दोलन, अशान्ति, अव्यवस्था, लुटपिट, चोरीडकैती आदि भएमा शान्तिसुरक्षा गर्न-गराउनका निम्ति सरकारद्वारा गठन गरिएको वा शक्ति प्रदान गरिएको प्रहरीहरूको दल (पुलिसफोर्स)।

प्रहरी महानिरीक्षक- *ना.* प्रहरीतर्फका प्रमुख हाकिम (आई. जी. पी.)।

प्रहरी रत्न- *ना.* साहसी प्रहरीलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२२ सालमा स्थापित एक पदक।

प्रहरी विभाग- *ना.* १. प्रहरीहरूको व्यवस्था मिलाउने, गृहमन्त्रालयका अधीनमा रहेको एक विभाग। २. प्रहरी-सेवाअन्तर्गतको कुनै पनि तहको विभाग।

प्रहरी सेवा- *ना.* प्रहरीको जागिर।

प्रहरी सेवा पदक- *ना.* प्रहरीसेवामा अविच्छिन्न रूपले बाह्र वर्षसम्म सेवा गर्ने प्रहरीलाई गर्ने उद्देश्यले २०२३ सालमा स्थापित एक पदक।

प्रहर्ष- *ना.* [सं.] मनोकामना पूरा भएर वा अरू त्यस्तै खुसियालीका कारणले गर्दा मनमा भएको ठुलो हर्ष; अत्यधिक प्रसन्नता; हार्दिक प्रफुल्लता।

प्रहर्षण- *ना.* १. मनमा भएको ठुलो हर्ष; अत्यधिक प्रसन्न हुने क्रिया एवं प्रक्रिया; हार्दिक प्रफुल्लता। २. हर्षबाट उत्पन्न भएको रोमाञ्च। ३. इच्छा पूर्ति हुँदा हुने हर्षोल्लासको स्थिति। ४. प्रयत्न नगरीकन अभीष्ट सिद्धि भएको वर्णन गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।

प्रहर्षिणी- *ना.* भगण, नगण, जगण, रगण तथा एक गुरु भएको अतिजगती छन्दको एक भेद।

प्रहर्षित- *वि.* १. अत्यन्त हर्षित; अतिप्रसन्न। २. अत्यन्त रोमाञ्चित; ज्यादै पुलकित।

प्रहसन- *ना.* [सं.] १. ज्यादै ठुलो हाँसो; गद्‌गद स्वरले हाँसिएको हाँसो वा त्यसरी हाँसिने क्रियाप्रक्रिया। २. ठट्टा; दिल्लगी; ख्याल। ३. हास्यरस प्रधान भएको रूपकको एक भेद।

प्रहसित- *वि.* [सं.] १. खुबसित हाँसेको; ज्यादै हाँसेको। २. हाँसो गरिएको; परिहास गरिएको। ३. ठट्टा गरिएको; दिल्लगी गरिएको; ख्याल गरिएको।

प्रहार- *ना.* [सं.] १. लट्ठी, हतियार आदिको हनाइ, हिर्काइ वा ताडन; शस्त्रादिको आघात। २. मार्ने काम; हत्या; वध।

प्रहारक- *वि.* १. लट्ठी, हतियार आदिले हान्ने; प्रहार गर्ने; मार्ने (व्यक्ति)। *ना.* २. त्यस्तो प्रहार गर्ने साधन (लट्ठी, हतियार आदि)।

प्रहारकर्ता- *वि.* १. प्रहार गर्ने वा मार्ने काम गर्ने। *ना.* २. हानमार गर्ने व्यक्ति।

प्रहारी- *वि.* १. प्रहार गर्ने; हानमारको काम गर्ने; प्रहारक। २. आक्रमणकारी। ३. योद्धा; लडाकु।

प्रहार्य- *वि.* १. हतियार आदिले प्रहार गर्न योग्य; मार्न लायक। २. हरण गर्न योग्य; अपहरण गर्न लायक।

प्रहास- *ना.* [सं.] १. खित्का छाडेर हाँसिएको हाँसो; खितखिती। २. उपहास; हेलाँ। ३. निन्दा; तिरस्कार।

प्रहासक- *वि.* ज्यादै हँसाउने; खित्का छोडीछोडी हाँस्नुपर्ने स्थिति उत्पन्न गर्ने।

प्रहासी- *वि.* १. हाँस्दा खित्का छोड्ने वा प्रहास गर्ने। २. ठट्टा गर्ने; ख्याल गर्ने। *ना.* ३. नाटकमा हाँसो उत्पन्न गर्ने पात्र; विदूषक। ४. पुर्सुङे; ढँटुवारे।

प्रहृत- *वि.* [सं.] १. कसैमाथि हतियार आदिले हानिएको; आहत। २. हतियार आदि फ्याँकेर हानिएको; हतियार आदि हातबाट छोडेर हानिएको।

प्रहृष्ट- *वि.* [सं.] अति प्रसन्न; ज्यादै प्रफुल्ल; प्रमुदित; रमाएको; खुसी भएको (चित्त)।

प्रहेलिका- *ना.* [सं.] पहेली; अड्को।

प्रह्लाद- *ना.* [सं.] १. दैत्य भएर पनि आदित्यको वैष्णव धर्म मान्ने, हिरण्यकशिपुको कान्छो छोरो। २. ठुलो आनन्द वा प्रसन्नता। ३. प्रमोद; हर्ष; खुसी।

प्रह्लादन- *ना.* १. खुसी पार्ने क्रिया वा प्रक्रिया; प्रसन्न तुल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया; हर्षोल्लास गराउने क्रिया वा प्रक्रिया। *वि.* २. मनलाई प्रफुल्लित गराउने; खुसी दिलाउने; आनन्दित पार्ने; हर्षित गराउने।

प्रह्लादित- *वि.* प्रसन्न तुल्याइएको; खुसी गराइएको; हर्षित तुल्याइएको; आनन्दित गराइएको।

प्राइभेट- *वि.* [अङ्.] सरकारी विभाग वा कुनै समूह अथवा संस्थासँग सम्बन्धित नरहेको; निजी; व्यक्तिगत; भित्रिया।

प्राइभेट कम्पनी- *ना.* कुनै सरकारी वा अर्धसरकारी सङ्घ एवं संस्थासँग सम्बन्ध नरहेको निजी वा व्यक्तिगत उद्यम; स्वकीय कारोबारसम्बन्धी स्थापना।

प्राइभेट फर्म- *ना.* सरकार वा कुनै सङ्घ-संस्थासँग सम्बन्धित नभई व्यक्ति वा व्यक्ति-समूहसँग सम्बन्ध रहेको उद्योगशाला; निजी उद्योगशाला।

प्राइभेट सेक्रेटरी- *ना.* निजी सचिव; पी. ए.।

प्राइममिनिस्टर- *ना.* [अङ्.] मन्त्रिमण्डल वा मन्त्रिपरिषद्को प्रमुख; प्रधानमन्त्री।

प्राइम मिनिस्टरी- *ना.* प्रधानमन्त्रित्व।

प्राइमर- *ना.* [अङ्.] १. कुनै पाठचवस्तु वा विषयको प्रारम्भ गर्नका लागि लेखिएको पुस्तक। २. प्राथमिक तहको पाठचपुस्तक।

प्राइमरी- *वि.* [अङ्.] १. प्रारम्भिक; प्राथमिक; सुरुको। *ना.* २. प्राथमिक पाठशाला।

प्राइमरी स्कुल- *ना.* प्राथमिक पाठशाला; प्राथमिक विद्यालय।

प्राक्- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा पहिलेको; सबैभन्दा अगाडिको (पूर्वपदका रूपमा समासमा मात्र प्रयोग हुने शब्द, जस्तै- प्राक्कथन, प्राक्कल्पना, प्राङ्मुख, प्रागैतिहासिक इ.)। २. अगिल्तिरको; सामुन्नेको। ३. पूर्वको; पूर्वीय।

प्राकार- *ना.* [सं.] १. सहर वा किल्ला आदिको सुरक्षाका निम्ति चारैतिर लगाइएको अग्लो पर्खाल; प्राचीर।

प्राकृत- *वि.* [सं.] १. प्रकृतिसम्बन्धी; प्रकृतिको; प्राकृतिक। २. संस्कार नगरिएको वा नभएको; असंस्कृत; कोरा। ३. अकृत्रिम; सहज; स्वाभाविक; सहजसाध्य। ४. सामान्य; साधारण; नैसर्गिक। *ना.* ५. संस्कृत भाषाको प्रचलनपछाडि जनसाधारणले लोकभाषाका रूपमा बोल्ने गरेको भाषा। ६. संस्कृत भाषाको प्रचलनभन्दा अगाडि वैदिक कालतिर लोकभाषाका रूपमा चलेको भाषा; कथ्यसंस्कृत (संस्कृतको प्रचलनपछि प्रचलनमा आएका प्राकृत भाषाका मुख्य भेदहरू सात छन्-मागधी, आवन्ती, प्राच्य, शौरसेनी, अर्द्धमागधी, वाह्लिक र दाक्षिणात्य)।

प्राकृत पोखरा- *ना.* १. डाँडैडाँडा, नदीनाला, वनबगैँचा आदि प्रकृतिले रमाइलो रहेको ताल। २. गण्डकी अञ्चलको, कास्की जिल्ला वा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रको सदर मुकाम पोखरालाई दिइएको एक संज्ञा। ३. सोही नामको एउटा काव्य।

प्राकृतिक- *वि.* [सं.] १. प्रकृतिसम्बन्धी; प्रकृतिको। २. सहज; स्वाभाविक; नैसर्गिक; अकृत्रिम। ३. प्रकृतिबाट उत्पन्न। ४. भौतिक; सांसारिक।

प्राकृतिक चिकित्सा- *ना.* प्राकृतिक साधन, कसरत, व्यायाम आदिबाट

गरिने उपचार वा विधि।

प्राकृतिक चुनाउ- *ना.* डार्बिनको विकासवादअनुसार प्राणीले अस्तित्वका लागि खास प्रकारको प्राकृतिक वातावरण रोज्ने कार्य; एक जातिबाट भिन्न प्रजातिको विकास हुने एक कारण।

प्राकृतिक विकास- *ना.* १. प्रकृतिसँग सम्बन्धित विभिन्न सम्पदाको वृद्धि वा विस्तार गरिने वा हुने क्रिया। २. डार्बिनका अनुसार प्राकृतिक चुनाउले गर्दा प्राणीमा आउने प्रजातीय परिवर्तन।

प्राकृतिक विज्ञान- *ना.* १. प्रकृतिसँग सम्बन्धित कुरा वा प्रकृतिका विभिन्न तथ्य एवं सम्पदाको परिचय तथा विश्लेषण गर्ने शास्त्र। २. विशुद्ध विज्ञान (भौतिकी, रसायनशास्त्र, जीवशास्त्र, खगोलशास्त्र आदि)।

प्राकृतिक सन्तुलन- *ना.* जीवजन्तु र वनस्पतिका बिच सबैको सहअस्तित्वका लागि आवश्यक पर्ने प्राकृतिक स्रोत र साधनको समुचित उपभोगको अवस्था।

प्राक्कथन- *ना.* [सं.] कुनै पुस्तक वा ग्रन्थका आरम्भमा लेखिने भूमिका; प्रस्तावना; उपोद्घात; लेखकीय।

प्राक्कर्म- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि कार्य, महाकार्य आदिका थालनीमा गरिने कर्म। २. बिहानै गरिने नित्यकर्म। ३. पूर्वजन्ममा गरिएको कार्य।

प्राक्कलन- *ना.* [सं.] १. पछि हुने सम्भावित खर्च वा लागतको पहिले नै गरिने अनुमान वा अड्कल। २. आयव्ययको प्रारूप।

प्राक्कल्पना- *ना.* [सं.] कुनै खासखास तथ्यहरूको सङ्कलनद्वारा प्राप्त हुने सत्यताको प्रतिपादनका निम्ति आरम्भमै गरिने परिणामको अनुमान; अनुकल्पना; शोधको सैद्धान्तिक आधार। हाइपोथेसिस (अङ्.)।

प्राक्काल- *ना.* [सं.] १. धेरै पहिलेको समय; पूर्वकाल। २. प्राचीन समय। ३. सभ्यताको जन्म हुनुभन्दा पहिलेको समय; पुरातनकाल। ४.प्रागैतिहासिक समय।

प्राक्कालिक- *वि.* धेरै वर्षअगिको; पहिले भएको; प्राचीन; पुरानो; प्राक्कालीन।

प्राक्कालीन- *वि.* प्राक्कालिक।

प्राक्टिस- *ना.* [अङ्.] १. कुनै विषयमा गरिने अभ्यास; प्रयोग; रफत। २. डाक्टरले डिग्री हासिल गरिसिद्ध्याएपछि गरिने प्रायोगिक उपचार। ३. वकिल आदिले न्यायिक छलफल आदिमा वादी र प्रतिवादीको पक्ष लिएर अदालतमा बहस आदिमा भाग लिने पेसा।

प्राक्तन- *वि.* [सं.] १.पहिलेको; उहिले; आदिम; प्राचीन। २. पुरानो समयको; पुरानो।

प्रागैतिहासिक- *वि.* [सं.] इतिहासमा वर्णन गरिएको समयभन्दा पहिलेको; इतिहास लेखिनुभन्दा पहिलेको; क्रमबद्ध इतिहासभन्दा पूर्वकालको।

प्राग्भाषिक- *वि.* [सं.] भाषाको उत्पत्ति हुनुभन्दा अघिको; भाषाको जन्म नहुँदैको; भाषाको उद्गमभन्दा पहिलेको।

प्राङ्गण- *ना.* [सं.] १. आँगन। २. सानो खालको ढोल वा ढोलकी।

प्राङ्गार- *ना.* [सं.] १. पत्थर कोइला, हीरा आदि अँगारधर्मी वस्तु; कार्बन। २. पातपतिङ्गरको सडेको रूप।

प्राङ्गार युग- *ना.* प्राङ्गारको सृष्टि भएको युग; आजभन्दा तिस करोड वर्षपहिले चलेको युग।

प्राङ्गारिक- *वि.* [सं.] १. प्राङ्गारसम्बन्धी। २. प्राङ्गार भइसकेपछिको।

प्राङ्गारिक मल- *ना.* १. पातपतिङ्गर खाडलमा कुहाएर गाउँघरमै तयार गरिएको मल; घरेलु मल। २. मलका रूपमा प्रयोग गरिएको प्राङ्गार।

प्राङ्न्याय- *ना.* [सं.] कुनै वादीप्रतिवादीका बिचमा परेका मुद्दाको निर्णय भइसकेपछि सोही अदालतमा तिनै वादीप्रतिवादीका बिचमा पुनः नयाँ मुद्दा पर्न गएमा अदालतले दिएको पहिलो निर्णय।

प्राचार्य- *ना.* [सं.] महाविद्यालय, विश्वविद्यालय आदिका प्रधान प्राध्यापक; कलेजका प्रशासक; प्रमुख प्राध्यापक; प्रिन्सिपल।

प्राची- *ना.* [सं.] पूर्व दिशा; पूर्व।

प्राचीन- *वि.* [सं.] १. धेरै दिन पहिलेको; पूर्वीय; पौरस्त्य। २. धेरै पुरानो; पुरातन। ३. धेरै पहिलेको समयमा बनेको, भएको वा रहेको।

प्राचीन आर्य शाखा- *ना.* १. भारोपेली भाषिक परिवारबाट छुट्टिएर आर्य-इरानी शाखामा विभक्त भइसकेपछि आर्य र इरानी उपशाखाहरूमध्ये आर्यको पहिलो हाँगो। २. भारतवर्षमा प्रवेश गर्ने आर्यहरूको पहिलो समूह; बाह्य आर्य।

प्राचीनता- *ना.* प्राचीन हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; पुरानोपन; पुरातनता।

प्राचीन स्मारक- *ना.* १. ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक वा कलात्मक महत्त्व का देवालय, भवन, सालिक, मूर्ति, चित्र, गुफा, ढुङ्गा, धातु, काठ, हस्तिहाड आदि तथा ताम्रपत्र, शिलापत्र, कनकपत्र, रजतपत्र, भोजपत्र, ताडपत्र आदि वस्तु र यस्ता वस्तुहरू रहेको ठाउँ। २. कलात्मक पुराना वस्तु वा सामग्री।

प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन- *ना.* पुरातात्त्विक वस्तुहरूको संरक्षण एवं संवर्द्धन गर्न र तिनलाई नियमित गर्नाका निम्ति तत्कालीन सरकारले २०१३ सालमा तयार गरेको ऐन।

प्राचीर- *ना.* [सं.] सहर, किल्ला आदि स्थलको सुरक्षाका निम्ति चारैतर्फ बनाइएको अग्लो पर्खाल; प्राकार।

प्राचुर्य- *ना.* [सं.] प्रचुर हुनाको भाव वा अवस्था; प्रचुरता।

प्राच्य- *वि.* [सं.] १. पूर्वको; पूर्वसम्बन्धी; पूर्वतिर रहेको वा भएको; पूर्वीय; पुर्बेली। २. पहिलेको; पुरानो; पुरातन। ३. सामुन्नेको अगिल्लो। *ना.* ४. संस्कृत भाषाको सबैभन्दा पूर्वमा बोलिने कथ्यरूप; मागधी आदि पूर्वीय प्राकृत भाषाहरूको पूर्वरूप।

प्राच्य संस्कृत- *ना.* प्राच्य (भाषा)।

प्राजापत्य- *वि.* [सं.] १. प्रजापतिसम्बन्धी; प्रजापतिको। २. प्रजापतिद्वारा उत्पन्न। *ना.* २. बाह्र दिनमा सम्पन्न हुने एक व्रत। ३. धर्मशास्त्रअनुसार आठ प्रकारका विवाहमध्ये एक। ४. प्रजापतिको पद, अधिकार वा अधिकार क्षेत्र।

प्राजापत्य विवाह- *ना.* बाबु वा अभिभावकले कन्यादान गरी शास्त्रोक्त विधिले गरिदिने विवाह; आठ प्रकारका विवाहमध्ये एक; ब्राह्मणविवाह।

प्राजापत्य हस्त- *ना.* पच्चिस अङ्गुल बराबरको नाप।
प्राज्ञ- *वि.* [सं.] १. प्रखर वा परिपक्व बुद्धि भएको; बुद्धिमान्। २. अत्यन्त सिप भएको; ज्यादै सिपालु; दक्ष। ३. अध्ययनद्वारा प्रशस्त ज्ञान आर्जन गरेको (व्यक्ति); विशिष्ट विद्वान्; पण्डित; विज्ञ। *ना.* ४. नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठानका सदस्य।
प्राज्ञत्व- *ना.* १. प्राज्ञ हुनाको भाव वा अवस्था; विद्वत्ता; पाण्डित्य। २. कौशल; चातुर्य। ३. बुद्धिमत्ता।
प्राज्ञ परिषद्- *ना.* १. प्राज्ञ व्यक्ति वा विशिष्ट विद्वान्हरूको समूह वा मण्डली। २. प्रज्ञाप्रतिष्ठानको कार्यकारिणी परिषद्।
प्राज्ञमन्य- *वि.* आफूलाई विद्वान् वा धेरै बुद्धिमान् ठान्ने।
प्राज्ञसभा- *ना.* १. विद्वान्हरूको सभा। २. नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठानको सभा।
प्राज्ञिक- *वि.* [सं.] १. प्राज्ञसम्बन्धी; कौशल वा दक्षतायुक्त। २. प्राज्ञद्वारा सम्पन्न हुने वा गरिने।
प्राज्ञ परिषद्- *ना.* विश्वविद्यालयको शिक्षण-प्रशिक्षण आदिका क्रियाकलापसँग सम्बन्धित विनियम निर्माण गर्ने उच्चस्तरीय प्राज्ञिक समिति।
प्राज्ञी- *ना.* [सं.] विशिष्ट प्रतिभा एवं विद्वत्ता भएकी स्त्री; अत्यन्त दक्ष बुद्धि भएकी आइमाई; विदुषी।
प्राञ्जल- *वि.* [सं.] १. परिष्कृत; शुद्ध। २. नम्र; विनम्र; हात जोडेको; भद्र।
प्राञ्जलि/प्राञ्जली- *वि.* [सं.] १. दुई हातका दसै औँला जोडेको; अञ्जलि बाँधेको; बद्धाञ्जलि। *ना.* २. अँजुली; दुई हातको खोचो; अञ्जलि।
प्राड्विवाक- *ना.* [सं.] १. न्यायाधीश; न्यायकर्ता। २. कुनै विशेष मुद्दामाथि न्यायअन्यायको विचार गरी उक्त मुद्दा छिन्नका निम्ति सरकारका तर्फबाट नियुक्त गरिएको व्यक्ति वा विचारपति; न्यायाधीश।
प्राण- *ना.* [सं.] १. शरीरभित्र रहेको जीवनको आधारभूत वायु; शरीरको पञ्चप्राणवायु (प्राण, अपान, व्यान, समान र उदान)। २. हावा; वायु। ३. सास; श्वास; पौन। ४. ज्यान; जीवन। ५. जीव; आत्मा। ६. शक्ति; सामर्थ्य। ७. परब्रह्म। ८.ज्यादै प्रिय वा आत्मीय व्यक्ति।
प्राणकष्ट- *ना.* प्राण जाने वा मर्ने बेलामा हुने कष्ट; मरणकालको यातना वा वेदना।
प्राणघात- *ना.* जीवहत्या; ज्यानहरण।
प्राणघातक- *वि.* प्राण लिने; ज्यानमारा।
प्राणत्याग- *ना.* प्राण छाड्ने काम; मर्ने क्रिया; मृत्यु।
प्राणद- *ना.* १. पानी। २. रगत रक्त; रुधिर। *वि.* ३. प्राण दिने; प्राण राखिदिने।
प्राणदण्ड- *ना.* ठुलठुला फौजदारी अपराधी एवं राजद्रोही, देशद्रोही अपराधीहरूलाई दिइने ज्यानको सजाय; मृत्युदण्ड; ज्यानसजाय।
प्राणदाता- *वि.* कसैको ज्यान बचाइदिने; मृत्यून्मुख स्थितिबाट जोगाइदिने; प्राण दिने; जीवनदान दिने।
प्राणदान- *ना.* मृत्युबाट बचाउने काम; ज्यान जोगाउने क्रिया; जीवनदान।
प्राणधन- *ना.* १. प्राणसमान प्रिय तथा आत्मीय रहेको वस्तु वा व्यक्ति। २. अत्यन्त प्यारो व्यक्ति।
प्राणधारण- *ना.* १. प्राण धारण गर्ने क्रिया; जीवननिर्वाह। २. जीवनशक्ति। ३. बाँच्ने क्रिया। ४. सनातनी विश्वासअनुसार, मरेका व्यक्तिले ढिकुरो उठेका दिनदेखि प्रेतयोनि त्याग गरी कुनै प्राणीको अर्को जुनीमा प्रवेश गर्ने क्रिया।
प्राणधारी- *ना.* प्राणधारण गर्ने वा जरायुज, अण्डज, स्वेदज एवं उद्भिज आदि जीवधारण गर्ने प्राणी; वनस्पतिलगायत प्राणधारी कुनै पनि सृष्टि; जीव; प्राणी।
प्राणनाथ- *ना.* १. प्राणका नाथ; लोग्ने; पोइ; पति। २. प्रेमी; प्रियतम। ३. यमराज; धर्मराज।
प्राणपखेरु- *ना.* १. प्राणरूपी पक्षी; प्राण नै पक्षी। २. आत्मा; जीवतत्त्व ।
प्राणप्रण- *ना.* ज्यान हत्केलामा राखेर काम गरिने प्रक्रिया; प्राणको बाजी; ज्यानको बाजी।
प्राणप्यारी- *वि.* १. प्राण जस्तै प्यारी; ज्यादै आत्मीया; गहिरो माया बसेकी। *ना.* २. स्वास्नी; पत्नी।
प्राणप्यारो- *वि.* १. प्राण जस्तै प्यारो; ज्यादै आत्मीय; ज्यादै मायालु। *ना.* २. प्राणधन; लोग्ने; पति।
प्राणप्रतिष्ठा- *ना.* १. कुनै नयाँ देवप्रतिमाको स्थापना गरी पूजा गर्नुभन्दा पहिले मन्त्रद्वारा त्यसमा देवताको आवाहन गर्ने क्रिया; मूर्तिमा देवतालाई आवाहन गरी विधिवत् स्थापित गर्ने काम। २. तन्त्रमन्त्रद्वारा मृतकको देहमा भएको मानिने, प्राणको पुनःप्रवेश।
प्राणप्रिय- *वि.* १. प्राणसमान प्यारो; ज्यादै प्यारो; प्रियतम। *ना.* २. लोग्ने; पति; श्रीमान्।
प्राणप्रिया- *वि.* १. ज्यादै प्यारी; प्राणभन्दा पनि प्यारी; प्राणजत्तिकै प्यारी। *ना.* २. स्वास्नी; पत्नी।
प्राणवायु- *ना.* शरीरभित्र रहेको जीवनको आधारभूत वायु; जीवनाधार वायु।
प्राणसङ्कट- *ना.* ज्यानमाथि आइपरेको खतरा; ज्यानै जाने किसिमको डर; ठुलो सङ्कट।
प्राणहारी- *वि.* १. प्राण लिने; प्राण हरण गर्ने। *ना.* २. प्राणघातक तत्त्व ; विष।
प्राणाधार- *ना.* [सं.] १. प्राण अड्ने वा टिक्ने आधार; जीवनको आधार वा अवलम्ब। २. प्राणका आधारभूत प्रियतम; पति।
प्राणान्त- *ना.* [सं.] १. प्राणको हुन लागेको अन्त्य वा नाश; मृत्यु; मरण। २. ठुलो सङ्कट वा कष्ट; प्राणसङ्कट। *वि.* ३. मरणान्त; मर्लान्त।
प्राणान्तक- *वि.* १. प्राणको अन्त्य गर्ने; प्राण हरण गर्ने; ज्यान लिने। *ना.* २. यमराज।
प्राणायाम- *ना.* [सं.] श्वासप्रश्वासका गतिलाई नियमित पार्ने क्रिया; योगका आठ अङ्गहरूमध्ये एक।
प्राणायामी- *वि.* श्वासप्रश्वासलाई नियमित राख्ने; प्राणायाम गर्ने।
प्राणी- *वि.* [सं.] १. प्राण भएको; प्राणयुक्त; सास भएको। *ना.*

२. जीवजन्तु; जीवधारी शरीर। ३. मनुष्य।

प्राणी भूगोल- *ना.* विभिन्न स्थानका जीवजन्तुको अध्ययन गर्ने भूगोल।

प्राणीविज्ञान- *ना.* विभिन्न जीवजन्तुको परिचय एवं वैज्ञानिक विश्लेषण गरिएको शास्त्र; जीवविज्ञान।

प्राणीशास्त्र- *ना.* विभिन्न जीवजन्तुका सम्बन्धमा विश्लेषणात्मक परिचय दिने शास्त्र; प्राणीविज्ञान।

प्राणेश्वर- *ना.* [सं.] १. प्राणरूपी देवता; पति; स्वामी। २. परम प्रिय व्यक्ति; प्रियतम; प्रेमी। ३. शैथिल्य वा अन्त्य अवस्थामा खुवाइने एक प्रकारको प्रसिद्ध आयुर्वेदीय औषधी।

प्राणेश्वरी- *ना.* १. प्राणरूपी देवी; स्त्री; पत्नी। २. प्रियतमा; प्रेमिका।

प्राणोत्सर्ग- *ना.* [सं.] प्राणत्याग; मृत्यु।

प्रातः- *ना.* [सं.] १. बिहानीपखको समय; प्रातःकाल। *क्रि.वि.* २. सबेरै; सखारै; बिहानै।

प्रातःकर्म- *ना.* प्रातःकालमा गरिने नित्यकर्म; प्रातःकृत्य।

प्रातःकाल- *ना.* बिहानको समय; प्रभात।

प्रातःकालिक- *वि.* प्रातःकालसम्बन्धी; प्रातःकालको।

प्रातःकालीन- *वि.* प्रातःकालको; प्रभातकालीन; बिहानी।

प्रातःकृत्य- *ना.* प्रातःकालमा गरिने कर्म।

प्रातःसन्ध्या- *ना.* १. बिहान गरिने सन्ध्या वा जप। २. बिहानको समय।

प्रातःस्नान- *ना.* बिहान गरिने स्नान।

प्रातःस्मरण- *ना.* प्रातःकालमा गरिने देवता वा पूज्य व्यक्तिको स्मरण।

प्रातःस्मरणीय- *वि.* १. प्रातःकालमा सम्झन लायक। २.आदरणीय; मननीय; सम्मान्य।

प्रातिनूतनाश्मयुग- *ना.* [सं.] आजभन्दा पचास लाखदेखि चालिस लाख वर्ष पहिले प्रारम्भ भएको युग; मानवयुग प्रारम्भ भएका समयको युग।

प्रातिपदिक- *ना.* [सं.] क्रियादेखि बाहेक अरू नाम, सर्वनाम, विशेषण आदि शब्द; मूलपदमा अर्को कुनै तत्त्व थपिइसकेपछिको (नाम, विशेषण आदि शब्दको) अवस्था।

प्राथमिक- *वि.* [सं.] १. सुरुको; थालनीको; प्रथम तहको शिक्षासम्बन्धी। २. पहिलेको; प्रथम। ३. सबभन्दा बढी महत्त्व को; सबभन्दा पहिलो क्रममा आउने।

प्राथमिक उद्योग- *ना.* सुरु-सुरुमा गरिने सानोतिनो वा प्रारम्भिक उद्योग।

प्राथमिक उपचार- *ना.* १. चोटपटक लागेको वा घाइते कुनै व्यक्तिलाई औषधी-उपचार गराउनुभन्दा पहिले तत्काल गरिने मलमपट्टी आदि सामान्य उपचार; प्रारम्भिक स्तरको उपचार (फस्ट एड); प्रथमोपचार। २. उक्त उपचारसम्बन्धी औषधी।

प्राथमिक उपचार बाकस- *ना.* प्राथमिक उपचारका सामग्रीहरू राखिने बाकस।

प्राथमिक काल- *ना.* कुनै निश्चित समयका तीन खण्डमध्ये पहिलो खण्ड वा निश्चित समयका तीन भागमध्ये पहिलो भाग; प्रारम्भिक काल।

प्राथमिकता- *ना.* [सं.] कार्य, व्यक्ति वा वस्तुलाई प्राप्त हुने पहिलो स्थान वा अवसर; अग्रावसर; अग्राधिकार।

प्राथमिकता सूची- *ना.* योग्यता, दर्जा, गुण आदिका क्रमले पहिलो, दोस्रो, तेस्रो आदिका क्रमले राखिने क्रम वा सूची; आवश्यकताअनुसार क्रमैले राखिने कार्य वा त्यसको सूची।

प्राथमिक वर्ग- *ना.* [सं.] वानरानुगण, निशाकपि अनुगण, कूर्चमर्कट अनुगण, नरवानरानुगण र मानवानुगण आदि र ती जस्तै हाँगामा वास बस्ने अन्य स्तनपायी; शाखामृगका लागि एक सामूहिक संज्ञा; शाखामृग।

प्राथमिक विद्यालय- *ना.* [सं.] ससाना बालबालिकाहरूलाई आरम्भमा शिक्षा दिने पाठशाला; एक कक्षादेखि पाँच कक्षासम्मको शिक्षा दिइने तल्लो तहको विद्यालय; प्राथमिक पाठशाला।

प्रादुर्भाव- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषय प्रकट हुने वा देखा पर्ने क्रिया। २. कुनै वस्तु वा विषयको उत्पत्ति वा उद्भव। ३. अस्तित्व भएको तर नदेखिएको कुरो जनसमक्ष आउने काम।

प्रादुर्भूत- *वि.* [सं.] १. सृष्टि भएको; प्रादुर्भाव भएको; प्रकट भएको। २. उत्पन्न भएको; पैदा भएको।

प्रादेश- *ना.* [सं.] फैलिएका बुढी औँलाका टुप्पादेखि चोर औँलाका टुप्पासम्मको नापो।

प्रादेशिक- *वि.* [सं.] १. प्रदेशसम्बन्धी; प्रदेशको। २. कुनै प्रदेशका भित्री भागसँग सम्बन्ध राख्ने; प्रदेशअन्तर्गतको। ३. स्थानीय। ४. राजधानीबाहिरको; मोफसलको।

प्रादेशिकता- *ना.* आफ्नै प्रदेश वा क्षेत्रलाई मात्र सुदृष्टिले हेर्ने क्रिया; स्थानीय पक्षपात; क्षेत्रीय स्वार्थ; प्रान्तीय भावना।

प्रादेशिक मौसम विज्ञान- *ना.* कुनै खास प्रान्त वा भागको ऋतुक्रिया, हावापानी र शीत-तापक्रमको वैज्ञानिक विश्लेषण र मूल्याङ्कन गर्ने मौसमविज्ञान।

प्रादेशिक विकास- *ना.* कुनै विशेष प्रदेश वा क्षेत्रका आधारमा गरिने विकास।

प्रादेशिक सेना- *ना.* कुनै प्रदेश वा क्षेत्रविशेषमा स्थानीय शान्तिसुरक्षाका निम्ति राखिएका वा रहने सेना।

प्रादेशिकीकरण- *ना.* कुनै क्षेत्र, पृथ्वी, महादेश वा मुलुकलाई प्रदेशमा विभाजन गर्ने प्रक्रिया।

प्राधान्य- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु वा विषयलाई दिइने प्रमुख स्थान; सबभन्दा बढी महत्त्व दिने कार्य; प्राथमिकता; पूर्वाधिकार।

प्राधिकरण- *ना.* [सं.] १. कसैलाई कुनै कार्य गर्न आदेश आदि दिनका निम्ति प्रदान गरिने अधिकार। २. (अङ्.) कर्पोरेसन (जस्तै- विद्युत् प्राधिकरण)।

प्राधिकार- *ना.* [सं.] १. कसैलाई जिम्मेदारीपूर्वक कार्य गर्न, आदेश आदि दिनका निम्ति प्रदान गरिएको वा सो कामका निम्ति प्राप्त गरेको अधिकार। २. कुनै अधिकारीलाई आफ्ना पदअनुसारको कार्य गर्नाका निम्ति प्रदान गरिएको वा निजले पाएको अधिकार।

प्राधिकारी- *ना.* आफ्ना पदअनुसारका सम्पूर्ण काम गर्नका निम्ति अधिकार प्राप्त गरेको व्यक्ति; अख्तियारवाला कर्मचारी; हाकिम;

अधिकृत।

प्राधिकृत- *ना.* [सं.] १. प्राधिकारी। *वि.* २. अख्तियार पाएको।

प्राधिकृत अभिकर्ता- *ना.* प्रतिनिधिस्वरूप काम गर्नका निम्ति विधिवत् वा कानुनी तवरबाट अधिकार पाएको अभिकर्ता।

प्राध्यापक- *ना.* [सं.] १. विश्वविद्यालयअन्तर्गतका क्याम्पस वा महाविद्यालयमा प्राध्यापन गर्ने विशिष्ट श्रेणीको अध्यापक; प्रोफेसर। २. क्याम्पस आदिमा पढाउने कुनै पनि श्रेणीको शिक्षक (सामान्य अर्थमा)।

प्राध्यापन- *ना.* [सं.] विश्वविद्यालयीय वा उच्च शिक्षासम्बन्धी विषयहरू पढाउने कार्य।

प्रान्त- *ना.* [सं.] १. कुनै देशको एक ठुलो भाग; प्रदेश। २. अनेक जिल्लाहरू मिलाएर बनाइएको वा प्रशासनिक सुविधाअनुसार तोकिएको क्षेत्र। ३. सङ्घात्मक संविधान भएका देशको स्थानीय प्रशासनका अधीनमा रहेको कुनै पनि एकाइ। ४. अङ्ग; भाग।

प्रान्तर- *ना.* [सं.] १. दुई स्थान वा समयका बिचमा रहेको लामो ठुलो व्यवधान वा अन्तर। २. वनजङ्गल; तरी।

प्रान्तिक- *वि.* [सं.] १. प्रान्तसम्बन्धी; प्रान्तको; प्रान्तीय। २. आङ्गिक।

प्रान्तीय- *वि.* [सं.] प्रान्तसम्बन्धी; प्रान्तको।

प्रान्तीयता- *ना.* केन्द्रप्रति अनास्थावान् वा कम आस्थावान् रही प्रान्तप्रति पूरै वा धेरै आस्थावान् हुने पृथक्तावादी गुण वा नीति; प्रादेशिकता।

प्रान्तीय सरकार- *ना.* सङ्घीय संविधानअनुसार केन्द्रीय सरकारका मातहतमा कुनै प्रान्तको शासनव्यवस्थाका निम्ति बनेको सरकार।

प्रापक- *वि.* [सं.] १. कसैले दिएको वा पठाएको वस्तु प्राप्त गर्ने; पाउने; प्राप्तिकर्ता। २. कुनै वस्तु एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा पुऱ्याउने। ३. प्राप्त गराउने; प्रापयिता।

प्रापण- *ना.* [सं.] १. पाउने काम; प्राप्त गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. प्राप्त गराउने क्रिया एवं प्रक्रिया; उपलब्ध गराउने काम। ३. पुऱ्याउने कार्य।

प्रापणीय- *वि.* १. प्राप्त गर्न योग्य; प्राप्त हुनुपर्ने; प्राप्तव्य। २. पुऱ्याउन लायक।

प्रापयिता- *वि.* [सं.] १. प्राप्त गर्ने; पाउने। २. प्राप्त गराउने; पुऱ्याउने।

प्राप्त- *वि.* [सं.] १. भेटेको; भेट्टाइएको; मिलेको; पाएको; उपलब्ध। २. आइपुगेको; उपस्थित।

प्राप्तकर्ता- *ना.* प्राप्त गर्ने व्यक्ति; प्राप्तिकर्ता।

प्राप्तकाल- *वि.* १. समय-सुहाउँदो; बेलाअनुसारको। *ना.* २. उचित समय; उपयुक्त अवसर वा मौका।

प्राप्त मनोरथ- *वि.* इच्छापूर्ण भएको; इच्छा पुगेको; सन्तुष्ट।

प्राप्त यौवन- *वि.* युवा अवस्थामा पुगेको; नौजवान; तन्नेरी उमेरको।

प्राप्तव्य- *वि.* [सं.] पाउनुपर्ने; पाउन लायक; प्राप्त गर्न योग्य।

प्राप्ताङ्क- *ना.* [सं.] परीक्षामा निर्धारित पूर्णाङ्कअनुसार परीक्षार्थीले प्राप्त गरेको अङ्क वा नम्बर।

प्राप्ताङ्क तालिका- *ना.* प्राप्त भएका अङ्कहरू क्रमबद्ध रूपमा लेखेर राखिने फाराम।

प्राप्ताङ्क सूची- *ना.* प्राप्त भएका अङ्कहरू क्रमबद्ध रूपमा लेखिएको सूची।

प्राप्ताधिकार- *ना.* [सं.] १. कुनै विशिष्ट व्यक्तिले प्राप्त गरेको विशेष किसिमको अधिकार; कुनै व्यक्ति, वर्ग, संस्था आदिलाई विशेष कारण वा स्थितिले गर्दा प्रदान गरिएको विशेष अधिकार वा सुविधा। *वि.* २. अख्तियारप्राप्त; अख्तियारवाला।

प्राप्ति- *ना.* [सं.] १. प्राप्त हुने क्रिया; पाउने काम। २. फायदा; लाभ; उपलब्धि। ३.कुनै वस्तु आइपुग्ने वा हात पर्ने क्रिया। ४. आठ प्रकारका ऐश्वर्य वा आठ सिद्धिमध्ये एक।

प्राप्तिकर्ता- *ना.* कुनै वस्तु वा विषय प्राप्त गर्ने व्यक्ति; प्राप्तकर्ता।

प्राप्य- *वि.* [सं.] १. पाउन सकिने; प्राप्त गर्न योग्य। २. पाइने; पाउनुपर्ने।

प्राप्यक- *ना.* [सं.] मालसामान बेचेको बेहोरा र परेको मोल जनाएको पत्र; मालसामान खरिदबिक्री गरेबापत दिनेलिने बिल।

प्राबल्य- *ना.* [सं.] बलियोपना; दरिलो अवस्था; प्रबलता।

प्रामाणिक- *वि.* [सं.] १. कुनै विशेष कार्यसिद्धिका निम्ति प्रमाण मान्न सकिने; प्रमाणबाट सिद्ध भएको; सबुतबाट ठहरिएको। २. ठिक; सत्य। ३. प्रमाणसम्बन्धी; प्रमाण भएको। ४. कानुनले प्रमाणित गरेको वा मान्यताप्राप्त (कुरा, ग्रन्थ, नाप, तौल आदि)।

प्रामाणिक समय- *ना.* देशको केन्द्रीय मध्याह्नरेखाको आधारमा निकालिएको मुख्य समय।

प्रायः/प्राय- *वि.* [सं.] १. समस्त शब्दको उत्तरपदका रूपमा रहेर तुल्य वा समान अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तै- नष्टप्राय, कष्टप्राय)। *ना.* २. मृत्यु; मरण। ३. कुनै कार्यसिद्धिका निम्ति अनशन बस्ने क्रिया। ४. सबभन्दा ठुलो अंश वा भाग। ५. आधिक्य; विपुलता। ६. जीवनको अवस्था। *क्रि.वि.* ७. धेरै मात्रामा; धेरैजसो; अक्सर; पुग-नपुग झन्डै।

प्रायद्वीप- *ना.* तीनतिर पानीले घेरिएको स्थलभाग; प्रायःद्वीप; प्रायोद्वीप।

प्रायशः- *क्रि.वि.* प्रायः।

प्रायश्चित्त- *ना.* [सं.] १. गरेका पाप वा अपराधको दोष मेट्नका निम्ति गरिने शास्त्रविहित धार्मिक कृत्य; आफूले ठुलो पाप वा अपराध गरेबापत भएको मानसिक उत्पीडनबाट मुक्त हुन गरिने कुनै कठोर वा विशेष प्रकारको कार्य। २. भुल गरेबापत बदलामा गरिने कुनै पनि क्षतिपूरक कार्य।

प्रायश्चित्ती- *वि.* प्रायश्चित्त गर्ने।

प्रायोजक- *वि.* प्रायोजन गर्ने व्यक्ति वा संस्था।

प्रायोजन- *ना.* अन्य संस्था वा व्यक्तिका कार्यक्रम सञ्चालनमा आर्थिक आदि दायित्व वहन गर्ने प्रक्रिया।

प्रायोगिक- *वि.* [सं.] १. प्रयोग गरिने। २. प्रयोगसम्बन्धी; प्रयोगको। ३. क्रियात्मक; व्यावहारिक। ४. प्रयोगबाट प्राप्त हुने।

प्रारब्ध- *वि.* [सं.] १. कुनै कार्यविशेषको आरम्भ गरिएको; थालिएको; आरब्ध। *ना.* २. भाग्य; किस्मत। ३. पूर्वजन्मको मानिने कर्मको फल।

प्रारब्धी- *वि.* प्रारब्ध भएको; राम्रो भाग्य भएको; भाग्यवान्।
प्रारम्भ- *ना.* [सं.] कुनै कार्यविशेषको आरम्भ; सुरु; थालनी; श्रीगणेश।
प्रारम्भिक- *वि.* १. प्रारम्भ-सम्बन्धी; प्रारम्भको; सुरुको। २. प्रारम्भमा हुने, गरिने वा गर्नुपर्ने (अवस्था, कार्य, योजना इ.)।
प्रारूप- *ना.* [सं. प्राग्+रूप] १. पहिलो रूप; पहिले भएको रूप। २. खेस्रा; मस्यौदा। ३. कुनै कार्यका निम्ति तयार पारिएको प्रारम्भिक रूपरेखा।
प्रारूपकार- *ना.* प्रारूप वा मस्यौदा तयार पार्ने व्यक्ति।
प्रारूपण- *ना.* प्रारूपको निर्माण।
प्रारूपीकरण- *ना.* कुनै कार्यक्रमको परिणामलाई अनुमान वा अडकल काट्न सकिने खालको प्रारम्भिक ढाँचा तयार गर्ने क्रिया एवं प्रक्रिया।
प्रार्थक- *वि.* [सं.] १. कुनै इष्टसिद्धिका निम्ति प्रार्थना गर्ने; प्रार्थयिता; प्रार्थी; याचक। *ना.* २. प्रार्थना गर्ने व्यक्ति। ३. कन्या माग्ने व्यक्ति। ४. वर। ५. दर्खास्त दिने व्यक्ति; निवेदक; आवेदक।
प्रार्थना- *ना.* [सं.] १. कसैसित केही कुरा माग्ने क्रिया; याचना। २. नम्र निवेदन; बिन्तीभाउ। ३. ईश्वरको पुकार; वन्दना। ४. विशिष्ट व्यक्तिप्रति गरिने अभिवादन।
प्रार्थना पत्र- *ना.* कुनै किसिमको प्रार्थना लेखिएको पत्र; निवेदन; आवेदन; दर्खास्त।
प्रार्थनीय- *वि.* [सं.] १. प्रार्थना गर्न योग्य; याचनीय। २. निवेदन गर्न लायक। ३. वन्दनीय।
प्रार्थयिता- *वि.* [सं.] १. प्रार्थना गर्ने; निवेदन गर्ने। २. वन्दना गर्ने; ईश्वरको पुकारा गर्ने। ३. याचक।
प्रार्थित- *वि.* [सं.] प्रार्थना गरिएको।
प्रार्थी- *वि.* [सं.] प्रार्थना गर्ने; प्रार्थयिता।
प्रार्थ्य- *वि.* [सं.] प्रार्थना गर्न योग्य; वन्दना गर्न लायक; याचना गर्न सकिने।
प्रालम्ब- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तुमा लट्किएको; झुन्डिएको। *ना.* २. लट्किएको वा झुन्डिएको वस्तु। ३. आड; अवलम्ब।
प्रालम्बिका- *ना.* साङ्ली वा पट्टामा लट्काएर पहिरने एक प्रकारको विभूषण। (यसलाई साङ्लीमा झुन्ड्याउँदा छातीका बिचमा र पट्टामा लट्काउँदा बायाँ कमरमुनि पार्नुपर्छ)।
प्रालेख- *ना.* [सं.] आवश्यकताअनुसार पछि छाँटकाँट वा संशोधन गरिने गरी चाँडोचाँडो तयार गरिएको प्रस्ताव, योजना, विधेयक आदिको प्राथमिक रूप; मस्यौदा; खेस्रा।
प्रावार- *ना.* [सं.] कुमदेखि शरीरको पृष्ठभाग ढाकिई जमिनमा लत्रने गरी राजकीय पहिरनमाथि धारण गरिने विशेष प्रकारको पोसाक।
प्रावारक- *ना.* १. आङमा पूरा ढाकिने गरी ओढ्न हुने वस्त्र; पछ्यौरा। २. छोप्ने वस्त्र; आवरण।
प्राविधिक- *वि.* [सं.] १. कुनै किसिमको विज्ञान, शिल्पकला आदिसँग सम्बन्ध रहेको; प्रविधिसम्बन्धी। २. व्यावहारिक।
प्राविधिक कार्य- *ना.* विज्ञान आदि प्रविधिसम्बन्धी कार्य।
प्राविधिक सहयोग- *ना.* विज्ञान आदिका प्रविधि वा विशेष नियमका क्षेत्रमा गरिने सहयोग।
प्राविधिक सिप- *ना.* प्रविधिसम्बन्धी सिप वा ज्ञान।
प्राविधिज्ञ- *ना.* [सं.] कुनै किसिमको विज्ञान, कला, शिल्प, प्रयोग आदिसम्बन्धी ज्ञान भएको व्यक्ति; प्रविधि जान्ने व्यक्ति; शिल्पी।
प्राशन- *ना.* [सं.] १. प्रथम पटक अन्न खुवाउने क्रिया। २. खाने क्रिया; भोजन गर्ने काम; भोजन।
प्राश्निक- *ना.* [सं.] १. प्रश्न गर्ने व्यक्ति; प्रश्नकर्त्ता। २. परीक्षाका निम्ति प्रश्नपत्र बनाउने व्यक्ति; प्रश्ननिर्माता। *वि.* ३. प्रश्नसम्बन्धी। ४. प्रश्न बनाउनेवाला।
प्रासङ्गिक- *वि.* [सं.] १. प्रसङ्गसम्बन्धी; प्रसङ्गको। २. प्रसङ्ग मिलेको; प्रसङ्गप्राप्त। ३. मूल विषयसँग सम्बन्ध भएको। ४. चलिरहेको चर्चासँग मेल खाने।
प्रासङ्गिकता- *ना.* प्रासङ्गिक हुनाको गुण, विशेषता वा कार्य।
प्रासाद- *ना.* [सं.] १. राजाको दरबार; राजभवन। २. ठुलो दरबार; विशाल भवन। ३. देवालय; मन्दिर। ४. ठुला भवनको छत; कौसी; अट्टालिका।
प्रासादीय- *वि.* १. प्रासादसम्बन्धी। २. राजदरबारसम्बन्धी।
प्रासूतिक- *वि.* [सं.] प्रसूतिसम्बन्धी; प्रसवसम्बन्धी।
प्राहारिक- *ना.* [सं.] १. पहरा बस्ने व्यक्ति; पहरेदार; पाले। *वि.* २. प्रहरसम्बन्धी; प्रहरको।
प्राह्न- *ना.* [सं.] दिनको पूर्व भाग; पूर्वाह्न।
प्रिन्टिङ- *ना.* [अङ्.] छाप्ने कार्य; छपाइ; मुद्रण।
प्रिन्सिपल- *ना.* [अङ्.] १. स्कुल, कलेज वा महाविद्यालयको प्रधान शिक्षक; प्राचार्य; प्रधानाध्यापक। *वि.* २. मुख्य; प्रमुख।
प्रियंवद- *वि.* [सं.] सबैलाई प्यारो लाग्ने गरी मिठो बोल्ने; कसैलाई पनि कुराले रिझाउने; प्रियवादी; मिष्टभाषी।
प्रियंवदा- *वि.* सबैलाई प्यारो र सुन्दर लाग्ने गरी बोल्ने; मिष्टभाषिणी; मधुरभाषिणी; प्रियवादिनी (स्त्री)।
प्रिय- *वि.* [सं.] १. हृदयमा गहिरो प्रभाव परी माया बसेको; मन परेको; प्यारो। २. राम्रो; सुन्दर। ३. निको लाग्ने; जाती लाग्ने। *ना.* ४. स्वामी; पति। ५. प्रेमी; प्रेमिका।
प्रियकाङ्क्षी- *वि.* कुनै वस्तु, विषय एवं व्यक्तिप्रति भलो चिताउने; शुभाभिलाषी।
प्रियङ्कर- *वि.* १. सबैलाई मन पर्ने वा राम्रो लाग्ने काम गरिदिने; रिझाउन जान्ने। २.सबैले प्रिय मान्ने।
प्रियङ्करी- *ना.* १. सेतो कण्टकारी; ठुलो जातको बिही। २. बृहत् जीवन्ती। *वि.* ३. सबैलाई मन पर्ने वा प्यारो लाग्ने काम गरिदिने (स्त्री)।
प्रियजन- *ना.* प्रेमी।
प्रियतम- *वि.* [सं.] १. एकदम माया लाग्ने; धेरै प्रिय; ज्यादै गहिरो माया बसेको। *ना.* २. पोइ; स्वामी; पति; लोग्ने। ३. प्रेमी।
प्रियतमा- *वि.* १. ज्यादै प्यारी; ज्यादै गहिरो माया बसेकी। *ना.* २. पत्नी। ३. प्रेमिका।
प्रियता- *ना.* [सं.] १. प्रिय हुनाको भाव, गुण वा अवस्था (प्रायः समस्त पदका अन्तमा प्रयुक्त, जस्तै- जनप्रियता, लोकप्रियता इ.)। २. प्यारोपन; मनपराइ; हितैषिता। ३. प्रेम; माया।

प्रियदर्शन- *वि.* [सं.] सधैँ हेरिरहूँजस्तो लाग्ने; अत्यन्त मनोहर; ज्यादै सुन्दर।

प्रियदर्शिनी- *वि.* हेरिरहूँ जस्ती राम्री (आइमाई)।

प्रियदर्शी- *वि.* [सं.] १. सबैलाई स्नेहको दृष्टिले हेर्ने; अत्यन्त मायालु भावले हेर्ने। २. मनोहर; सुन्दर। *ना.* ३. भारतका एक प्राचीन नरेश; अशोक।

प्रियपात्र/प्रियभाजन- *वि.* [सं.] प्यारो व्यक्ति; मन परेको व्यक्ति; स्नेहपात्र; प्रेमभाजन।

प्रियभाषी- *वि.* [सं.] मिठो बोली बोल्ने; मधुर वचन बोल्ने; प्रियवक्ता।

प्रियवक्ता- *वि.* [सं.] १. प्यारो कुरा गर्ने; मिठो बचन बोल्ने; प्रियभाषी; मिष्टभाषी। २. बेसारे; चाप्लुसीवाल।

प्रियवचन- *ना.* [सं.] १. मिठो बोली; प्यारो कुरा; मधुर वचन। *वि.* २. प्रियंभाषी; मृदुभाषी।

प्रियवादिनी- *वि.* [सं.] प्रिय बोल्ने; मधुर बोल्ने (स्त्री.); प्रियंवदा।

प्रियवादी- *वि.* [सं.] प्रिय बोल्ने; मधुरभाषी; प्रियंवद।

प्रिया- *ना.* [सं.] १. माया बसेकी युवती; प्रेमिका। २. पत्नी; स्वास्नी; भार्या।

प्रियोक्ति- *ना.* [सं.] १. हृदयलाई आह्लादित पार्ने खालको बोली; मिठो बोली; प्रियवचन। २. चिप्लो कुरा; फकाउने कुरा; चाप्लुसी।

प्रीत- *वि.* [सं.] १. प्रीतियुक्त; प्रेमपूर्ण। २. प्रसन्न; सन्तुष्ट। ३. मन पर्ने; प्यारो।

प्रीति- *ना.* [सं.] १. स्त्रीको पुरुषका हृदयमा र पुरुषको स्त्रीका हृदयमा बसेको प्यार; पिरती; प्रेम; अनुराग। २. स्नेह; ममता; माया।

प्रीतिभोज- *ना.* बिहाबटुलो र यस्तै कुनै उत्सवका सन्दर्भमा आफ्ना प्रियजन, इष्टमित्रहरूलाई प्रेमपूर्वक खुवाइने भोज।

प्रुफ- *ना.* [अङ्.] १. छापाखानामा पुस्तकपुस्तिकाहरू छाप्नुभन्दा पहिले कम्पोज गर्दा भएको अशुद्धि संशोधन गर्नका निम्ति ग्यालीमा छापिएको नमुना। २. प्रमाण; सबुत।

प्रुफ मेसिन- *ना.* प्रुफ उतार्ने यन्त्र।

प्रुफ रिडर- *ना.* प्रुफमा रहेका अशुद्धि संशोधन गर्ने व्यक्ति।

प्रुफ रिडिङ- *ना.* प्रुफमा रहेका अशुद्धिको संशोधन।

प्रेक्षक- *वि.* [सं.] १. देख्ने वा हेर्ने; दर्शक। *ना.* २. सभा- सम्मेलनमा सदस्यता प्राप्त नभएको भए तापनि चासो राख्ने कारणले हेर्नवर्नका लागि विशेष रूपमा निम्त्याइएको व्यक्ति।

प्रेक्षण- *ना.* [सं.] १. हेर्ने वा देख्ने काम; हेराइ; देखाइ। २.आँखा; नेत्र। ३. तमासा; दृश्य।

प्रेक्षणीय- *वि.* हेर्न योग्य; देख्न लायक; दर्शनीय।

प्रेक्षा- *ना.* [सं.] १. हेर्ने वा देख्ने काम। २. दृश्य। ३. बुद्धि; प्रज्ञा। ४. शोभा; सुषमा।

प्रेक्षागृह- *ना.* १. राजामहाराजाहरूले विशिष्ट विद्वान् एवं कूटनीतिज्ञहरूसँग विचारविमर्श आदि गर्ने घर। २. नाट्यशाला; नाचघर।

प्रेक्षालय- *ना.* १. प्राचीन कालका राजाले मन्त्रीहरूसँग विशिष्ट किसिमको सल्लाह एवं विचारविमर्श गर्ने राजमहलको कोठा। २. नाटकको अभिनय आदि गर्नका निम्ति बनाइएको रङ्गमञ्च। ३. दृश्यावलोकनका निम्ति बनाइएको घर। ४. आफ्ना देशका विभिन्न स्थानका उद्योग, व्यवसाय आदिबाट तयार पारिएका मालसामान, चित्र तथा तथ्याङ्कहरू राखिएको घर; समीक्षालय।

प्रेक्षित- *वि.* राम्ररी हेरिएको वा देखिएको।

प्रेङ्खण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुमा लट्किएर झुल्ने वा हल्लने क्रिया एवं प्रक्रिया। २. डोली। ३. झोलुङ्गो; कोक्रो। ४. पिङ।

प्रेङ्खा- *ना.* [सं.] १. पिङ। २. डोली।

प्रेत- *वि.* [सं.] १. मरेको; स्वर्गे भएको; मृत। *ना.* २. मानिस मरिसकेपछि प्राप्त हुने कल्पित योनि। ३. मृतक व्यक्तिको आत्मा; मृतात्मा। ४. पिशाचको जस्तो एक जुनी। ५. भयङ्कर आकारको मानिस। ६. दुष्ट मानिस।

प्रेतकर्म/कार्य/कृत्य- *ना.* मृतक प्रेतयोनिबाट मुक्त होस् भनी गरिने दाहसंस्कार आदिदेखि सपिण्डीसम्मका कर्म।

प्रेतगृह- *ना.* मसान; चिहान।

प्रेतता- *ना.* प्रेतत्व।

प्रेतत्व- *ना.* १. प्रेतको अवस्था वा धर्म। २. मृत्यु; मरण; निधन।

प्रेतदेह- *ना.* मरेदेखि लिएर सपिण्डी नगरेसम्म मृतकले धारण गर्ने दयनीय वा भयङ्कर लाग्ने कल्पित शरीर।

प्रेतपिण्ड- *ना.* दाहसंस्कार गरेदेखि लिएर सपिण्डीसम्म प्रेतका उद्देश्यले दिइने पिण्ड।

प्रेतभूमि- *ना.* मसान; स्मशान; प्रेतगृह।

प्रेतलोक- *ना.* यमलोक।

प्रेतविद्या- *ना.* तन्त्रमन्त्र आदिद्वारा प्रेतात्मालाई बोलाएर त्यससित प्रश्नोत्तर गर्ने, प्रेतलाई काम आदि गर्न लगाउने, एक तान्त्रिक विद्या; धम्यौली।

प्रेतश्राद्ध- *ना.* मरेदेखि लिएर वर्ष दिनसम्म प्रेतका उद्देश्यले गरिने श्राद्ध।

प्रेताशौच- *ना.* मरेका व्यक्तिको आशौच; मानिस मर्दाखेरि बारिने वा लाग्ने जुठो।

प्रेम- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय, वस्तु वा व्यक्तिका स्वभाव एवं गुणप्रति मनमा उत्पन्न हुने आकर्षण वा आत्मीयता; अनुराग। २. रूप, गुण, स्वभाव, सामीप्य अथवा कामवासना आदिका कारणले स्त्री-पुरुषमा परस्पर हुने अनुराग; प्यार; प्रीति। ३. कृपा; दया; माया।

प्रेमकटारी- *ना.* सुर्ती, गाँजा आदि काट्ने काममा ल्याइने, बाङ्गो आकारको धारिलो फलामे साधन।

प्रेमधप्के- *ना.* ठुला र लाम्चा पात हुने, हिमाली भेकमा उम्रने एक जातको रुख; नीलवृक्ष।

प्रेमपात्र- *वि.* १. आफूलाई ज्यादै मन परेको; प्यारो; आत्मीय। *ना.* २. प्यारो मानिस; प्रिय व्यक्ति।

प्रेमपाश- *ना.* प्रेमको कसाइ वा बन्धन; प्रेमका कारणले उत्पन्न भएको बन्धन।

प्रेमबन्धन- *ना.* प्रेमपाश।

प्रेमालाप- *ना.* १. प्रेमपूर्वक गरिने कुराकानी वा बातचित। २. प्रेमीप्रेमिकाका बिचमा हुने प्रेमसम्बन्धी कुराकानी। ३. तरुनी र तन्नेरी अथवा प्रेमीप्रेमिका वा पतिपत्नीका बिचमा प्रेम व्यापारलाई लिएर हुने कुराकानी।

प्रेमालिङ्गन- *ना.* प्रेमले आकुल भएर वा प्रेम जनाउनका निम्ति एकले अर्कालाई हालिने अँगालो; प्रेमासक्त वा कामासक्त भएर स्त्रीपुरुषले परस्परमा गर्ने आलिङ्गन।

प्रेमाश्रु- *ना.* प्रेमीको प्रेमिकासँग वा प्रेमिकाको प्रेमीसँग अथवा कसैको आफ्नो कुनै आत्मीय व्यक्तिसँग भेट हुँदा भित्रैदेखि उम्लिएर आएको प्रेम वा हर्षले गर्दा निक्लेको आँसु; हर्षाश्रु।

प्रेमास्पद- *वि.* प्रेम भएको; प्रेमवाला; प्रेमयुक्त।

प्रेमिका- *ना.* [सं.] आफूलाई प्रेम गर्ने स्त्री; आफूसँग आत्मसमर्पण गर्न तत्पर रहेकी स्त्री; प्रेयसी।

प्रेमी- *ना.* [सं.] १. आफूसँग प्रेम गर्ने वा माया लगाउने पुरुष; प्रियतम। *वि.* २. प्रेम भएको; प्रेमयुक्त। ३. माया बसेको; पिरती गाँसिएको। ४. स्नेही; आत्मीय।

प्रेय- *वि.* [सं.] १. धेरै मन पर्ने; अति प्रिय; प्रिय। *ना.* २. प्रिय वस्तु; मन परेको विषय, व्यक्ति वा वस्तु।

प्रेयसी- *ना.* [सं.] प्रियतमा; प्रेमिका।

प्रेरक- *वि.* [सं.] १. कुनै विषय वा उद्देश्यप्रति हौसला दिने र सक्रिय वा सचेष्ट गराउने; प्रेरणा दिने; उत्तेजक। २. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई कतै पठाउने; ठेल्ने। ३. पेल्ने।

प्रेरक तत्त्व- *ना.* नृतत्त्व -शास्त्रअनुसार, प्रेरित गर्ने वस्तु, विषय, गुण, धर्म आदि।

प्रेरणा- *ना.* [सं.] १. कसैले कसैलाई कुनै कार्य वा उद्देश्यप्रति प्रवृत्त गराउने क्रिया; हौसला वा उत्साह। २. मानसिक प्रवृत्तिको सक्रियता; उत्तेजना। ३. उत्तेजना दिलाउने माध्यम वा कार्य; उत्तेजन; उद्दीपन।

प्रेरणार्थक- *वि.* [सं.] १. कसैलाई कुनै विषय वा उद्देश्यप्रति प्रवृत्त वा उत्तेजित गराउने। २. व्याकरणमा 'गर्न लगाउने' भन्ने अर्थ व्यक्त गर्ने क्रियाव्यापार (गराउनु, हलाउनु, छोपाउनु इ.) सँग सम्बन्धित; त्यस्तो क्रियाव्यापार जनाउने।

प्रेरणार्थक क्रिया- *ना.* व्याकरणअनुसार क्रियाको व्यापार, कसैका प्रेरणाबाट भएको भनी सूचित गर्ने क्रियाको रूप (जस्तै- गराउनु, भनाउनु इ.)।

प्रेरणीय- *वि.* [सं.] प्रेरणा दिन वा लिन लायक; प्रवृत्त गराउन वा उत्तेजित गराउन योग्य।

प्रेरित- *वि.* [सं.] १. प्रेरणा गरिएको; कामविशेषमा प्रवृत्त गराइएको; उत्तेजित। २. पेलिएको; ठेलिएको; घचेटिएको।

प्रेषक- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषयलाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पठाउने। *ना.* २. त्यस्तो काम गर्ने व्यक्ति।

प्रेषण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषय एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा पठाउने काम। २. कसैलाई कुनै विषयमा प्रेरणा दिने काम। ३. विचार वा भावको अभिव्यक्ति; सम्प्रेषण।

प्रेषण पत्र- *ना.* १. पठाउन ठिक पारिएको वा पठाइने पत्र। २. कुनै ठाउँमा कुनै वस्तु पठाइएको बेहोरा जनाइएको पत्र।

प्रेषणादेश- *ना.* कुनै मालसामान एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा पठाउने आदेश वा अधिकार प्राप्त भएको पत्र वा लिखत।

प्रेषणीय- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा पठाउन योग्य। २. कसैलाई कुनै कार्यविशेषमा प्रेरणा दिन योग्य।

प्रेषणीयता- *ना.* १. कुनै लेखक वा विचारकले आफ्ना अनुभव एवं विचार पाठकहरूका अनुभव एवं समझदारीको अनुकूल हुने गरी व्यक्त गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. अभिव्यक्ति- धर्म; सम्प्रेषणीयता।

प्रेषित- *वि.* [सं.] १. कुनै कुरो एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा पठाइएको। २. कसैलाई कुनै कार्यविशेषमा प्रेरित गरिएको।

प्रेषितव्य- *वि.* हे. प्रेषणीय।

प्रेष्य- *वि.* [सं.] १. पठाउन योग्य। २. पठाउन सकिने।

प्रेष्यता- *ना.* प्रेष्य हुनाको भाव वा स्थिति; दूतत्व।

प्रेष्या- *ना.* १. नोकरचाकर; सेवक। २. दूत। ३. हलकारा।

प्रेस- *ना.* [अङ्.] १. किताब, समाचार आदि छाप्ने यन्त्र। २. उक्त यन्त्रसमेत भएको छपाइघर; मुद्रणालय। ३. पटुवा आदिको ठुलो गाँठलाई थिचेर छरितो तुल्याउने एक यन्त्र; जुटप्रेस। ४. त्यसरी थिच्ने र अँचेट्ने कुनै पनि यन्त्र। ५. समाचार। ६. समाचारपत्र।

प्रेस काउन्सिल- *ना.* १. पत्रपत्रिकाको हित तथा विकासका निम्ति गठित समिति। २. समाचार-समिति; संवाद- समिति।

प्रेसरकुकर- *ना.* [अङ्.] ढकनी वा बिर्को बलियोसँग लगाएर बाफ उम्कन नदिई चाँडोभन्दा चाँडो खाद्यपदार्थ पकाउने एक खालको बिर्केभाँडो; बाफौँडी।

प्रेस रिपोर्ट- *ना.* [अङ्.] समाचारपत्रमा छपाउन तयार गरिएको खबर आदि संवाद।

प्रेस रिपोर्टर- *ना.* समाचारपत्रमा छपाउनका लागि खबरहरू सङ्कलन गर्ने व्यक्ति; संवाददाता।

प्रेसवक्तव्य- *ना.* [अङ्. प्रेस+सं. वक्तव्य] १. पत्रपत्रिकामा छाप्नका निम्ति पत्रकार भेला गरी दिइएको वक्तव्य। २. पत्रकारहरूले प्रचार गरून् भनी मुद्रित रूपमा वितरण गरिएको वक्तव्य।

प्रेसविज्ञप्ति- *ना.* [अङ्. प्रेस+सं. विज्ञप्ति] कुनै आधिकारिक व्यक्तिले वा संवाददाता आदिले कुनै समाचार वा घटनाका बारेमा दिएको जानकारी।

प्रेससचिव- *ना.* [अङ्. प्रेस+सं. सचिव] राजदरबार वा कुनै विशेष व्यक्तिको पत्रपत्रिकामा पठाउने समाचार वा अन्य प्रकाशनसम्बन्धी काम गर्ने सचिव (प्रेस-सेक्रेटरी)।

प्रेससम्मेलन- *ना.* [अङ्. प्रेस+सं. सम्मेलने प्रेस-वक्तव्य सुन्न निम्त्याइएका पत्रकारहरूसहित सो वक्तव्य दिने पक्षका व्यक्तिहरूसमेतको भेला।

प्रेसिडेन्ट- *ना.* [अङ्.] १. कुनै संस्था, सभा वा समितिको प्रधान व्यक्ति; अध्यक्ष; सभापति। २. गणतान्त्रिक राष्ट्रको राष्ट्रपति।

प्रोजेक्टर- *ना.* [अङ्.] १. सिनेमा, भिडिओ, स्लाइड, बाइस्कोप आदि देखाउने यन्त्र। २. प्रकाश फैलाउने यन्त्र।

प्रोज्ज्वल- *वि.* [सं.] खुब चम्किलो; ज्यादै उज्यालो; तेजस्वी।

प्रोटिन- *ना.* [अङ्.] सम्पूर्ण जीवित प्राणीको सुपोषणका निम्ति

आवश्यक तथा एमिनो नामक अम्लबाट निर्मित एक पोष्य तत्त्व (मासु, भटमास आदिमा धेरै पाइने)।

प्रोत्साह- *ना.* [सं.] १. प्रबल उत्साह; हौसला; ठुलो उम्मेद। २. जाँगर।

प्रोत्साहक- *वि.* कसैलाई कुनै कार्यविशेषमा प्रोत्साहन दिने वा उत्साह बढाइदिने।

प्रोत्साहन- *ना.* कसैलाई कुनै कार्यविशेषप्रति उत्साह एवं हौसला बढाइदिने क्रियाप्रक्रिया; उत्साह।

प्रोत्साहित- *वि.* खुबसँग उत्साह बढाइएको; हौसला बढाइएको; प्रोत्साहन दिइएको।

प्रोप्राइटर- *ना.* [अङ्.] कुनै उद्योगधन्दाको संस्थापक एवं सञ्चालक।

प्रोफेसर- *ना.* [अङ्.] प्राध्यापक (पहिलो दर्जाको)।

प्रोषित- *वि.* [सं.] परदेशमा गएर बसेको; प्रवासी।

प्रोषितपतिका- *ना.* पति परदेशमा बसेका कारणले दुःखित भएकी स्त्री; प्रोषितभर्तृका।

प्रोषितभर्तृका- *ना.* १. प्रोषितपतिका। २. नायिकाका भेदहरूमध्ये एक।

प्रौढ- *वि.* [सं.] १. राम्रोसँग बढेको; सलक्क भएको वा हल्केको; प्रवृद्ध। २. युवावस्था पार गरेको; तिसदेखि पचास वर्षभित्रका अवस्थाको। ३. धेरै अनुभव भएको; पाको। ४. परिपक्व। ५. बलवान्; शक्तिशाली। ६. निपुण; चतुरो। ७. गम्भीर; गूढ। *ना.* ८. परिपक्व उमेर भएको व्यक्ति; प्रबुद्ध व्यक्ति। ९. तान्त्रिकहरूमा चलेको चौबिस अक्षरबाट बनेको मन्त्र।

प्रौढता/त्व- *ना.* प्रौढ बन्नका निम्ति आवश्यक गुण एवं स्वभाव।

प्रौढ विद्यालय- *ना.* प्रौढ अवस्थामा पुगेका स्त्रीपुरुषहरूलाई शिक्षा दिने पाठशाला।

प्रौढ शिक्षा- *ना.* प्रौढ व्यक्तिहरूलाई दिइने वा त्यस्ता व्यक्तिले लिने शिक्षा।

प्रौढ साक्षरता- *ना.* प्रौढ व्यक्तिहरूलाई अक्षर चिनाएर साक्षर तुल्याउने क्रिया वा कार्यक्रम।

प्रौढ सङ्गठन- *ना.* प्रौढ व्यक्तिहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य एवं विकास आदिमा ध्यान दिई उनीहरूमा राष्ट्रप्रेमको भावना जगाउनका निम्ति गठन गरिएको वा प्रौढ व्यक्तिहरू मिलेर बनाइएको सङ्गठन।

प्रौढा- *ना.* [सं.] १. तरुनी भन्न नसुहाउने उमेरमा पुगेकी स्त्री; तिसदेखि पचास वर्षभित्रका अवस्थाकी स्त्री। २. शृङ्गाररसअनुसार नायकलाई यौनतृप्ति दिन ज्यादै चतुर स्त्री। *वि.* ३. प्रौढ अवस्थामा पुगेकी।

प्रौढा अधीरा- *ना.* आफ्ना नायकमा परस्त्रीसमागमका चिह्नहरू देखेर प्रत्यक्ष रूपमा रिस गर्ने नायिका।

प्रौढा धीरा- *ना.* आफ्ना नायकमा परनायिकाका साथ भएका विलासका चिह्नहरू देखेर व्यङ्ग्यपूर्वक रिस गर्ने नायिका।

प्रौढा धीराधीरा- *ना.* आफ्ना पुरुषमा परनायिकासँग समागम भएका प्रत्यक्ष चिह्नहरू देखेर केही व्यङ्ग्य र केही प्रत्यक्ष रूपमा रिस गर्ने नायिका।

प्रौढि- *ना.* [सं.] १. व्यक्तिमा निहित शक्ति; सामर्थ्य। २. पूर्ण रूपले भएको वृद्धि; परिपक्वता। ३. साहस; आँट; हिम्मत। ४. धृष्टता; ढिटोपन।

प्रौढोक्ति- *ना.* [सं.] १. स्पष्ट, सशक्त, सुगठित एवं पाको भनाइ; प्रबल उक्ति। २. नाहक कतै उत्कर्षका कारणको कल्पना गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।

प्रौद्योगिक- *वि.* [सं.] १. विशिष्ट किसिमका उद्योगसँग सम्बन्धित; ठुलठुला उद्योगसँग सम्बन्ध रहेको। २. विज्ञान एवं उद्योगमूलक विषयसँग सम्बन्धित।

प्रौद्योगिक शिक्षा- *ना.* विशिष्ट किसिमले दिइने वा लिइने कलात्मक एवं व्यावहारिक शिक्षा; रचनात्मक एवं निर्माणात्मक शिक्षा।

प्रौद्योगिकी- *ना.* [सं.] प्राविधिक ज्ञान वा सिप।

प्रौद्योगिक हस्तान्तरण- *ना.* प्राविधिक सम्बन्धी ज्ञान वा सिपको आदानप्रदान।

प्लट- *ना.* [अङ्.] १. कथा, उपन्यास, नाटक, काव्य, महाकाव्य आदिको मुख्य कथावस्तु; कथासार। २. षड्यन्त्र। ३. जमिनको सम्म परेको ठुलो भाग; चक्ला।

प्लवन- *ना.* [सं.] १. पानीमा खेलिने पौडी खेल। २. उफ्रने क्रिया वा प्रक्रिया। ३. फाल हाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया। ४. पानीभित्रको डुबाइ; पानीद्वारा भएको डुबाइ।

प्लाइउड- *ना.* [अङ्.] पेलेर बनाइएको, पातलो र फराकिलो पत्रदार काठ।

प्लाजा- *ना.* [अङ्.] सहरका बिचमा रहेको खुला ठाउँ; चोक।

प्लाटिपस- *ना.* [अङ्.] स्तनधारी जीवहरूको समूह; सबभन्दा पहिले फूल पार्ने स्तनधारी समूहको सबभन्दा पुरानो जीव; पानीमा बस्ने, बिस इन्च लामो, हाँसको चुच्चोजस्तो थुतुनु हुने, अस्ट्रेलिया, तसमानिया, न्युगिनी आदिमा पाइने जन्तुविशेष।

प्लाटुन- *ना.* [अङ्.] सेनाको एक विभाग; सेनामुख।

प्लाव- *ना.* [सं.] १. बाढी। २. डुबाइ। ३. डुबुल्की।

प्लावन- *ना.* १. पानीमा डुब्ने वा डुबाउने क्रियाप्रक्रिया। २. जलप्रलय; जलाम्मे हुने क्रिया वा प्रक्रिया।

प्लावित- *वि.* डुबेको वा डुबाइएको; पानीमा चोपलेको।

प्लास्टर- *ना.* [अङ्.] १. घरको भित्तो, भुइँ, छत आदिमा लिउन वा सिमन्टी लगाएर चिल्लो पार्ने काम। २. भाँचिएका अङ्गहरूमा सिमन्टी, कपडा आदिले बाँधेर कसिलो पार्ने काम।

प्लास्टिक- *ना.* [अङ्.] विभिन्न उपयोगमा आउने अथवा भाँडा, थैला आदि बनाउन काम लिइने एक रासायनिक पदार्थ।

प्लास्टिक सर्जरी- *ना.* क्षतविक्षत छालालाई शल्यक्रियाद्वारा दुरुस्त गर्ने अभ्यास वा सिप; नराम्रो रूपलाई राम्रो बनाउने प्रक्रिया।

प्लिडर- *ना.* [अङ्.] १. वकिल। २. कसैका तर्फबाट बहस वा वादविवाद गर्ने व्यक्ति; अधिवक्ताभन्दा तल्लो तहको वकिल; अभिवक्ता।

प्लुत- *वि.* [सं.] १. माथि उफ्रिएको। २. तीन मात्रा भएको (स्वर वा वर्ण)। ३. पानी आदिले ढाकिएर जलाम्मे भएको। *ना.* ४. डुब्ने वा भिज्ने क्रिया। ५. उफ्रने वा फाल हान्ने क्रिया।

प्लुत गति- *ना.* उफ्रेर हिँड्ने क्रिया; भ्यागुतो उफ्राइ।

प्लेग- *ना.* [अङ्.] १. एक किसिमको भयानक सङ्क्रामक रोग। २. उपियाँ, मुसा आदिबाट मानिसमा फैलिई काखी, खुट्टाका जोर्नी आदिमा डल्लो निस्केर त्यसको वेदनाले ज्वरो आई मृत्यु हुने एक रोग; महामारी।

प्लेट- *ना.* [अङ्.] १. अचार, तर्कारी आदिदेखि लिएर भातसम्म राखी खान हुने, होचो बिट भएको थालीविशेष; रिकापी। २. फोटो, मुद्रण-सामग्री आदिको नेगेटिभ आउने काँच, प्लास्टिक, कागज आदिको पातो।

प्लेटफार्म- *ना.* [अङ्.] १. रेलबिसौनीमा यात्री आदिलाई ओर्लन, उक्लन वा हिँड्न सजिलो होस् भनी रेल रोकिने ठाउँमा ढेपाएर बनाइएको फराकिलो र लामो पेटी। २. भाषण गर्ने मञ्च। ३. विचार व्यक्त गर्ने वा काम गर्ने अनुकूल वातावरण; त्यसो गर्न पाउने माध्यम।

प्लेटिनम- *ना.* [अङ्.] सेतो रङको एक कडा र गह्रौं ज्यादै बहुमूल्य धातु।

प्वाँख- *ना.* [सं. पक्ष > प्रा. पक्ख > पङ्ख] चराको भुत्ला।

प्वाँख मुङ्ग्री- *ना.* १. ब्याडमिन्टनको खेलमा प्रयोग हुने कर्क र ब्याट। २. ब्याडमिन्टनको खेल।

प्वाँले- *ना.* [प्वाँलो+ए] १. शमीका पातजस्ता आकारका पात हुने, प्वाँलोजस्तो रङको फल फल्ने एक जातको रुख। २. जाबेमा जस्तै बिमिरा आउने एक चर्मरोग। ३. आगलागी। *वि.* ४. प्वाँलोको जस्तो रङ भएको; पुवाँले।

प्वाँलो- *ना.* [पुवाँलो] पुवाँलो; नक्कली किसिमको मुगा।

प्वाइन्ट- *ना.* [अङ्.] १.टेलिफोनमा प्रत्येक सेटका लागि गरिएको छुट्टै लाइन व्यवस्था। २. अक्षरहरूको नाप। ३. बुँदा।

प्वाकल- *ना.* [नेवा. प्वाक] १. ढिकी, ओखली आदिको खोबिल्टो। २. खोबिल्टो; खोप्लो।

प्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्वाक्+क] १. हिर्काउँदा हलुको किसिमले लाग्ने गरी; प्याट्ट। २. अप्रत्याशित रूपबाट असमयमा नै मर्ने गरी; पुक्लुक्क। ३. कुराको सिलसिला नटुङ्गिँदै बिचैमा अमिल्दो कुरा भनेर; अर्काको कुरा काटेर। ४. जे मनमा आयो त्यही भनेर।

प्वाक्लाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्वाक्लाक्+क] १. हलुका किसिमबाट एकैचोटि उक्किने गरी। २. एकै चोटि उखेलिए। ३. एकाएक मर्ने गरी।

प्वाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. प्वाङ्+ङ] १. फुटेर उछिट्टिने किसिमले। २. भाँडा, गाग्रा आदि फुट्दा-फुटाउँदा आवाज निकाल्ने वा निक्लने गरी।

प्वाल- *ना.* [सं. प्लाव< पुवाल] पुवाल; दुलो; छिद्र।

फ

फ- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जन-वर्णमध्ये बाइसौँ व्यञ्जनवर्ण; ओष्ठ्य, स्पर्शी, अघोष, महाप्राण व्यञ्जन ध्वनि; पवर्गको दोस्रो वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; छोरी बोक्यो फ।

फँकिनु- *अ.क्रि.* [फाँको+इ+नु] १. फाँको हुनु; फाँको हालिनु। *क.क्रि.* २. फाँको मारी खाइनु।

फँक्याइ- *ना.* फँकिने वा फँक्याउने क्रियाप्रक्रिया।

फँक्याइनु- *क.क्रि.* फाँको मारिनु; फाँको हालिनु।

फँक्याउनु- *स.क्रि.* १. फाँको मार्नु; फाँको हाल्नु। २. चिउरा, सातु आदि मुखभरि हुने गरी हाल्नु।

फँजाइ- *ना.* [फाँज् (+आइ)] फाँज्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फँजाइनु- *क.क्रि.* फँजाउन लाइनु; फँजाउने पारिनु।

फँजाउनु- *स.क्रि.* फाँजो हाल्नु; फाँज्न लगाउनु।

फँडाइ- *ना.* [फाँड् (+ आइ)] १. फाँड्ने वा छिमल्ने क्रियाप्रक्रिया। २. फाँड्ने वा फाउने क्रियाप्रक्रिया।

फँडाउनु- *प्रे.क्रि.* १. फाँड्न लाउनु; छिमलाउनु। २. फाँड्न वा फाउन लाउनु।

फँडानी- *ना.* [फाँड्+आनी] फाँड्ने काम; जङ्गलका रुख, बुटेन, झाडी आदि काट्ने काम।

फँडिर- *ना.* [सं. फलेन्द्र] जामुनविशेष।

फँदाइ- *ना.* [√ फाँद् (+आइ)] १. फाँदेर वा उफ्रेर नाघ्ने क्रिया-प्रक्रिया। २. फाँद्ने वा फसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फँदाइनु- *क.क्रि.* १. फाँद्न वा उफ्रेर नाघ्न लाइनु। २. फाँद्न वा फसाउन लगाइनु।

फँदाउनु- *प्रे.क्रि.* १. फाँद्न वा उफ्रेर नाघ्न लगाउनु। २. फाँद्न वा फँदाउन लगाउनु।

फकडा- *ना.* [√ फक्कड]१. जोगी। २. चिलिम वा सुल्फामा गाँजा वा कक्कड भरी आगो हालिसकेपछि सर्को तान्नुभन्दा पहिले गाँजाको वा शिवजीको लयबद्ध किसिमले गरिने स्तुति।

फकफक- *क्रि.वि.* [अ.मू. फक्+अ. (द्वि.)] १. लेसाइलो नभई बुरबुराउँदो हुने किसिमले। २. धमाधम फाँको हालेर खाने गरी; फकाफक। ३. सरासर कुनै काम गर्ने चालसँग; सुरुसुरु। ४. इन्जिनबाट धुवाँ निस्कँदा शब्द आउने गरी। ५. कुनै कमलो वस्तु काट्ता झैँ आवाज निस्केर।

फकफकती- *क्रि.वि.* फकफक।

फकफकाइ- *ना.* फकफकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फकफकाइनु- *अ.क्रि.* १. फकफक पर्ने होइनु। *क.क्रि.* २. फकफक पारिनु; फकफक शब्द निकालिनु।

फकफकाउँदो- *वि.* १. फकफक परेको; बुरबुराउँदो। २. राम्ररी पाकेर फुरफुराउँदो भएको (आलु, पिँडालु आदि) ।

फकफकाउनु- *अ.क्रि.* लेसाइलो किसिमको नभएर बुरबुर परेको हुनु; फकफकाउँदो हुनु वा पर्नु। *स.क्रि.* फकफक शब्द गर्नु वा निकाल्नु।

फकफकाहट- नि. फकफकाउने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।

फकफकिनु- *अ.क्रि.* १. फकफक गर्ने हुनु; बुरबुर पर्नु। *क.क्रि.* २. फकफक शब्द निकालिनु।

फकफकी- *क्रि.वि.* फकफक; फकफकती।

फकफक्याइ- *ना.* फकफकिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फकफक्याहट- *ना.* फकफकिने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।

फकत- *क्रि.वि.* [अ)] हे. फगत।

फकरताउलो- *वि.* [फक्क+ताउलो] कुनै प्रसङ्ग नभएको सारविहीन कुरा गर्ने; गुदीविनाका कुरा गर्ने। स्त्री. फकरताउली।

फकाइ- *ना.* [√ फकाउ(+आइ)] फकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फकाइनु- *क.क्रि.* फकिने पारिनु; फुस्ल्याइनु।

फकाउनु- *स.क्रि.* [फक्क+आउ+नु] १. कसैलाई आफ्नो बनाउने प्रयत्न गर्नु; मनाउनु। २. मानसिक अशान्ति वा तुलबुल्याइँ हटाई सान्त्वना दिनु। ३. कसैलाई लोभलाचल देखाएर आफ्नो कार्य सिद्ध गर्ने प्रयत्न गर्नु; लोभ्याउनु; लोभमा पार्नु। ४. फुस्ल्याउनु; लहस्याउनु।

फकाफक- *क्रि.वि.* [अ.मू. फक्+आ+फक] १. धमाधम फाँको हालेर खाने गरी। २. फकफक शब्द निकाल्ने किसिमले। ३. कुनै काम सरासर गर्ने चालसँग।

फकाफकी- *क्रि.वि.* फकाफक।

फकार्नु- *स.क्रि.* [फक्क+आर्+नु] अनार, दारिम आदिका बिजुला केलाउनु वा छोडाउनु।

फकाराइ- *ना.* फकार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फकारिनु- *क.क्रि.* फकार्ने काम गरिनु।

फकार- *ना.* [सं.] 'फ' अक्षर; पवर्गको दोस्रो वर्ण।

फकावट- *ना.* [फकाउ+आवट] फकिने एवं फकाउने काम; फकाइ; फक्याहट।

फकिनु- *क.क्रि.* [फकाउ+इ+नु] फकाइमा परिनु; अर्काका फुस्ल्याइँमा लाग्नु।

फकिर- *ना.* [अ. फकीर] १. पारिवारिक वा गृहस्थी धर्म त्यागेको व्यक्ति; जोगी; सन्न्यासी। २. भिख मागेर जीविका गर्ने व्यक्ति; भिखारी; भिक्षुक। ३. ज्यादै गरिब व्यक्ति; निर्धन व्यक्ति।

फकिरफकिरा- *ना.* १. भिखमङ्गा आदिको समूह। २. जोगीसन्न्यासीको बटुलो।

फकिरी- *ना.* १. फकिरले गर्ने काम; फकिरपना। *वि.* २. फकिरसम्बन्धी; फकिरको।

फकुल्लो- *वि.* [फकाउ+उल्लो] १. अर्काले फकाउने बित्तिकै विश्वासमा पर्ने; फकिने स्वभावको। २. बुद्धि नभएको।

फकौटी- *वि.* [फकौटो+ई] १. अर्काको फकाइ-फुल्याइमा पर्ने; फकिने (स्त्री) । २. लोलोपोतो देखाउने; चेपारे; खुसामदी (स्त्री) ।

फकौटे- *वि.* [फकौटो+ए] १. कसैलाई लोभलालच देखाएर आफूपट्टि तान्ने; फकाउने काम गर्ने। २. फकिने वा फकाउने

(व्यक्ति) ।

फकौटो- *वि.* [फकाउ+औटो] १. अर्काका फकाइमा विश्वास गर्ने; फकिने। २. लालोपोतो देखाउने; चेपारे; खुसामदी।

फकौरी- *वि.* [फकाउ+औरी] १. फकाउने काम। २. 'ललौरी'- को पूरक, जस्तै - ललौरीफकौरी। ३. फकौटी।

फकौरे- *वि.* [फकौरो+ए] फकाउने; फकौटे।

फकौरो- *वि.* [फकाउ+औरो] फकाइमा पर्ने; फकौटो।

फक्कड- *ना.* [√ फकीर] १. फकडा गाउने व्यक्ति। २. फकिर; फकरा।

फक्कडदास- *वि.* १. फकिरहरूको अभिनय वा अनुसरण गर्ने; फकिरहरूका पछि लागेर तिनकै आचरण गर्ने। २. तातोछारो केही नभएको; हरिटट्टु।

फक्किका- *ना.* [सं.] १. शास्त्रार्थमा कठिन ठाउँलाई सुगम तुल्याउनका निम्ति उपस्थित गरिने पूर्वपक्ष वा पूर्वाधार। २. कपटपूर्ण वा नराम्रो व्यवहार; धोका; छल।

फक्कु- *वि.* कसैको नराम्रो व्यवहारमा लागेको; धोका वा कपटमा परेर पनि नचेतेको।

फक्क्याइ- *ना.* [√फक्क्याउ(+आइ)] फाँको मार्ने क्रिया।

फक्क्याइनु- *क.क्रि.* फँक्याइनु।

फक्क्याउनु- *स.क्रि.* [>] १. फाँको मार्नु; फँक्याउनु। २. केस्रा छुट्ट्याउनु वा छोडाउनु।

फक्रनु- *अ.क्रि.* कोपिला पूर्ण रूपले विकसित हुनु; मुख खुलेर वा उघ्रेर राम्ररी फुल्नु; प्रस्फुटित हुनु।

फक्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फक्रक्+के मुकुलित वा कोपिलैमा रहेको वस्तु पूर्ण विकसित हुने गरी; प्रस्फुटित भएर; फक्रिएर।

फक्रन्ता- *वि.* [फक्र+अन्ता] फक्रन लागेको; फक्रिने।

फक्राइ- *ना.* [√ फक्र (+आइ)] फक्रने क्रिया वा प्रक्रिया।

फक्राइनु- *क.क्रि.* फक्रने पारिनु।

फक्राउनु- *प्रे.क्रि.* फक्रने पार्नु।

फक्रिनु- *अ.क्रि.* फक्रने काम हुनु; फक्रनु।

फक्रास- *ना.* डाँफेको आकारको तर लामो र तिखो चुच्चो हुने, हिमाली भेकमा पाइने एक जातको चरो।

फक्लक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फक्लक्+क] कुनै वस्तु सहजै फुक्लने चालसँग; सजिलैसँग फुक्लिने गरी।

फगटो- *ना.* एक छेउतिर अग्लो र अर्को छेउतिर होचो भई समान रूपले पानी नपट्ने स्थितिमा बिचमा आँठो बाँधेर अलग्गै बनाइएको सानो गरो; फोगटो।

फगत- *क्रि.वि.* [अ. फकत] यत्ति नै; मात्र; केवल; खालि; फकत।

फगल्टा- *क्रि.वि.* [फगत] १. बेकाममा; विनाकाममा; व्यर्थ; बिनसिति। *ना.* २. बिनसित्तिको काम; व्यर्थको काम। *वि.* ३. यता न उताको; बिनसित्तिको; फोस्रो।

फगीर- *ना.* हे. फणिर।

फगेटो- *ना.* एक जातको सानो माछोविशेष।

फग्लेंटो/फग्ल्याँटो- *ना.* [सं. फलक+एँटो/याँटो] १. काठ, बाँस आदिको आधा भएको वा छुट्टिएको चेप्टो भाग; खापा। २. दैलाको दुई पल्लामध्ये एक पल्ला; द्वारको एक भाग। ३. अन्न, फल आदिलाई बिचमा फुटाइएको आधा भाग। ४. जाँतो, घट्ट आदिको एक चक्का।

फच्चिनु- *अ.क्रि.* [फच्चे+इ+नु] फच्चे हुनु; लेनदेन बाँकी नरहनु।

फच्चे- *ना.* [√ फछ्र्योट] १. लेनदेनसम्बन्धी व्यवहार मिलाउने काम; चुक्ता। २. बाजी राखेर खेल्दा हारेको धन अर्को पटक जितेर तिर्ने काम।

फच्च्याइ- *ना.* फच्चिने तथा फच्च्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फच्च्याइनु- *क.क्रि.* फच्चिने पारिनु; फच्च्याउन लाइनु।

फच्च्याउनु- *स.क्रि.* लेनदेन बाँकी नराख्नु, चुक्ता गर्नु; फर्छ्याउनु।

फच्च्याकफुच्चुक- *ना.* लेनदेन सबै चुक्ता गर्ने काम; फच्चे।

फच्छे- *ना.* [√ फच्चे] फच्चे; चुक्ता।

फच्छ्याइ- *ना.* फच्च्याइ।

फच्छ्याइनु- *क.क्रि.* फच्च्याइनु।

फच्छ्याउनु- *स.क्रि.* फच्च्याउनु।

फजित- *ना.* [अ. फजीहत] १. गर्न थालेको काम असफल भएर हुने बेचैनी; हैरानी। २. कुनै आपत्ति आइलाग्ने अवस्था; सङ्कट। ३. चारित्रिक वा क्रियात्मक गल्तीले गर्दा हुने बदनामी; अबगाल।

फजिती- *ना.* फसाद; मुस्किल।

फजिर- *ना.* बिहान।

फजुल- *वि.* [अ. फजूल] १. व्यर्थको; बिनसित्तिको। २. आवश्यकताबाहिरको; चाहिनेभन्दा बढी।

फजुल खर्च- *ना.* चाहिनेभन्दा बढी खर्च हुने काम; व्यर्थको व्यय; बिनसित्तिको खर्च।

फजुल खर्ची- *वि.* चाहिनेभन्दा बढी खर्च गर्ने; बिनसित्तिको खर्च गर्ने; अपव्ययी।

फट्- *ना.* [सं.] १. तन्त्रशास्त्रअनुसार मन्त्रसँगै वा मन्त्र पढिसकेपछि भनिने शब्द। २. अघमर्षण, अङ्गन्यास, करन्यास आदिको एक अनुकरणशब्द।

फट- *ना.* [सं. फट्] १. पराजय; हार। *वि.* २. अलग्ग; फुट्टा; छुट्टा।

फटक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फटक्+क] १. उफ्रेर नाघ्ने किसिमले; फड्कने गरी। २. कुनै वस्तु निफन्दा औँलाले नाङ्लाका पछाडि हानेको शब्द आउने गरेर।

फटफट- *क्रि.वि.* -[अ.मू. फट्+अ (द्वि.)] १. चराचुरुङ्गीले पखेटा चलाउँदा शब्द निस्कने गरी; भटभट। २. पशुहरूले कान हल्लाउँदा आवाज आए झैँ; फ्याटफ्याट। ३. कुनै वस्तुको अभाव वा अप्राप्तिमा छटपटिएर; फिटफिटी। ४. लामा-लामा फड्का हालेर हिँड्ने किसिमले; फटाफट। ५. चाँडोचाँडो कुनै काम गर्ने वा बोल्ने गरी।

फटफटती- *क्रि.वि.* फटफटको छिटो चालसँग।

फटफटाइ- *ना.* फटफटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फटफटाइनु- *क.क्रि.* फटफट पारिनु; फटफटाउन लाइनु।

फटफटाउनु- *अ.क्रि.* १. चराचुरुङ्गीले पखेटा चलाउँदा वा गाईबस्तुले कान चलाउँदा शब्द निस्कनु। २. हडबडमा पर्नु;

हतपताउनु। ३. तुलबुल लाग्नु; फिटिफिटी हुनु।

फटफटिनु- *अ.क्रि.* १. हडबड हुनु; हतपत हुनु। २. तुलबुली लाग्नु; फिटिफिटी पर्नु। ३. कुनै कामबाट अलग्ग हुन खोज्नु।

फटफटी- *क्रि.वि.* फटफटती।

फटफट्याइ- *ना.* फटफटिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फटा- *ना.* हे. फणा।

फटाइँ- *ना.* [फाटो+आइँ] १. फाटो गराउने काम। २. फटाहा चाल; धूर्तता।

फटाइ- *ना.* [√ फाट्(+आइ)] फाट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फटाइनु- *क.क्रि.* फाट्ने पारिनु; फटाउन लाइनु।

फटाउनु- *प्रे.क्रि.* १. फाट्ने पार्नु; फाट्न लगाउनु। *स.क्रि.* २. मिलेका दुई वा अधिक वस्तुलाई अलग पार्नु; छुट्ट्याउनु। ३. मिलेका दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिमा बेमेल गराउनु; फाटो गराउनु। ४. च्यात्नु; फार्नु। ५. धाँदो पार्नु; चिरा पार्नु।

फटाटोप- *ना.* [सं.] १. सर्पले फणा फुलाउने काम। २. सर्पले फणा फुलाए झैँ गरी अरूलाई तर्साउने काम। ३. देखावटी तडकभडक; आडम्बर।

फटाफट- *क्रि.वि.* [अ.मू. फट्+आ+फट्] १. लामालामा फड्का चाल्दै चाँडचाँडो हिँड्ने गरी। २. कुनै काम छिटछिटो गर्ने वा बोल्ने किसिमसँग।

फटाहा- *वि.* [फाटो+आहा] १. साना कुरालाई बढाईचढाई ठुलो पार्ने वा भए-नभएको कुरा गर्ने। २. झुटो बोल्ने; नचाहिँदा गफ हाँक्ने। ३. झुटो काम वा व्यवहारद्वारा सोझासिधा जनतालाई दुःख दिने (व्यक्ति) ।

फटाही- *वि.* १. व्यर्थका झूटा गफ हाँक्ने। २. झुटो बोल्ने; साँचो व्यवहार नगर्ने (स्त्री) ।

फटिक- *ना.* [सं. स्फटिक] काँच जस्तै पारदर्शी सेतो पत्थर; फट्टिक।

फटेङ्ग्रो- *ना.* [अ.मू. फट्याक+रो] उफ्रेर वा फड्केर हिँड्ने लामा-लामा खुट्टा भएको एक जातको किरो; फट्याङ्ग्रो।

फट्कनु- *स.क्रि.* [अ.मू. फट्+क+नु] १. कुनै अग्लो ठाउँलाई उफ्रेर नाघ्नु; फटक्क फड्को मार्नु। २. उइँटा वा धनुद्वारा कपास धुनु। ३. अन्नहरू नाङ्लाले निफन्नु। ४. धोइएका लुगा झट्कार्नु र त्यसमा भएको पानीको अंश फ्याँक्नु। ५. लुगा आदिमा टाँसिएको धुलो झड्कारेर फ्याँक्नु। *अ.क्रि.* ६. उफ्रेर जानु; फड्को हाल्नु। ७. उछिट्टिनु; उम्कनु।

फट्काइ- *ना.* फट्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

फट्काइनु- *क.क्रि.* फट्कन लगाइनु।

फट्काउनु- *प्रे.क्रि.* फट्कन लगाउनु।

फट्कार्नु- *स.क्रि.* [सं. फट्कार+नु] १. कसैलाई कुनै गल्ती भएका कुरामा बेसरी भन्नु; झाँट्नु; हप्काउनु। २. भिजेको वा धुलो लागेको लुगा टकटक्याएर पानी वा धुलो झार्नु। ३. अमिलो, पिरो आदिको स्वाद पाउँदा जिब्रो बजाउनु; जिब्रो छिटछिटो चलाउनु।

फट्कार- *ना.* १. फटकार्ने काम; हप्काइ; हप्की। २. लुगा टकटक्याउने काम; झट्कार। ३. कुनै कुरामा तिरस्कार गरिने चाल।

फट्काराइ- *ना.* फट्कार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फट्कारिनु- *क.क्रि.* फट्कार्ने काम गरिनु।

फट्किनु- *क.क्रि.* [फट्क+इ+नु] १. फट्कने काम गरिनु; नाघिनु। *स.क्रि. / अ.क्रि.* २. फट्कनु।

फट्किरी- *ना.* [सं. स्फटिका] खल्लो एवं टर्रो स्वादको मिस्रीजस्तो एक प्रकारको खनिज पदार्थ; फिट्किरी।

फट्के- *ना.* [फट्को+ए] १. सानातिना खोलाका दुवै किनारामा ढुङ्गा आदिको ढिस्को उठाई वा स्वतः उठेका ढिस्कामा काठहरू तेर्स्याएर तर्न सकिने बनाइएको साँघु। २. गाईबस्तुले नाघ्न नसक्ने मानिसचाहिँ उक्लेर फड्कन सक्ने गरी गौँडागल्छेँडामा लगाइएको बार। ३. जग्गाजमिन, कागजपत्र आदिको एउटै तह भए पनि क्रम छुट्टिएर रहेको खण्ड वा भाग; किनारा; छेउ। *वि.* ४. फड्कोसम्बन्धी; फड्केर हिँड्ने; फड्केर गर्ने वा गरिने।

फट्के साँघु- *ना.* सानातिना खोलामा लामालामा काठ तेर्स्याएर बनाइएको साँघु; फट्के।

फट्केका साक्षी- *ना.* कागजका छेउमा जनाइएका साक्षी।

फट्को- *ना.* १. टाढाटाढा पैताला पुग्ने गरी छिटछिटो हिँड्दाको चाल; त्यस प्रकारको पाइलोचलाइ; फड्को। २. मुटु आदिको द्रुत गतिको चाल; धड्कन। ३. मित्री व्यथाद्वारा हुने छटपटी; उँभर्को; खरो।

फट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. फट्+ट] १. फट्कने वा नाघ्ने गरी। २. कुनै वस्तु फुट्ताका शब्द निस्केर। ३. कुनै काम चाँडोभन्दा चाँडो गरिहाल्ने किसिमसँग।

फट्टफट्ट- *क्रि.वि.* क्रमिक रूपमा फट्ट हुने गरी

फट्टा- *वि.* [फाट्+आ] १. कुन लिखत वा कागतलाई प्रभावहीन तथा बेप्रमाणको बनाउन च्याती रद्दी पारिएको; फटाइएको। २. फिर्ता लिइएको। *ना.* ३. परस्परको व्यवहार मिलिसकेपछि कुनै कागतपत्र फार्ने वा च्यात्ने काम। ४. त्यसरी च्यातिएको तमसुक आदि कागतपत्र।

फट्टाइ- *ना.* [√ फट्टि(+आइ)] फाट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फट्टाइ- *ना.* फट्टाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फट्टाइनु- *क.क्रि.* फट्टिने पारिनु।

फट्टाउनु- *प्रे.क्रि.* १. फट्टिने पार्नु। *स.क्रि.* २. जोडिएको वा टाँसिएको वस्तुलाई अलिक वरपर पार्नु; छुट्ट्याउनु।

फट्टिक- *ना.* हे. फटिक।

फट्टिनु- *अ.क्रि.* [फट्टा+इ+नु] १. दोब्रिएका धातुका कडा वस्तु नलेप्सिईकन रहनु। २. चिरिएका काठ, ढुङ्गा आदि अलिक टाढा हुनु। ३. जमिन आदि चिरिएर धाँजा पर्नु।

फट्टी- *वि.* [फाटो+ई] फटाहा; फट्टिक।

फट्टीचर- *वि.* १. फाटेको लुगा लगाएर हिँड्ने; केही नभएको; तन्नम। २. फटाहा स्वभावको; फट्याइँ गर्ने।

फट्याइँ- *ना.* [फट्टी+याइँ] १. फटाइँ। २. नभएको कुरा; झुट।

फट्याकफुटुक- *ना.* [अ.मू. फट्याक्+फुटुक] १. आकाशबाट फाटफुट पानी पर्ने चाल। २. एकदुई जना आउने वा निस्कने

प्रक्रिया। ३. सामान्य रूपले फड्का मार्ने काम। *क्रि.वि.* ४. कहिलेकाहीँ; आकलभुकल; एकदुइटा मात्र।

फट्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फट्याक्+क] १. फट्कने वा फट्का हाल्ने गरी। २. कुनै वस्तु फुट्ता एकै खेपमा आवाज निस्केर।

फट्याङ्ग्रो- *ना.* [अ.मू. फट्याक्+याङ्ग्रो] १. फटेङ्ग्रो। २. कलमा सिलाइको धागो मिलाउने पुर्जा।

फड्कनु- *स.क्रि.* [फट्क+नु] फट्कनु।

फड्काइ- *ना.* फड्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

फड्काइनु- *क.क्रि.* फड्कन लाइनु।

फड्काउनु- *प्रे.क्रि.* फड्कन लाउनु।

फड्किनु- *क.क्रि.* फट्किनु।

फड्के- *ना.* [फड्क+ए] १. हे. फट्के। २. साक्षीहरूको सही भएको तमसुकको किनारा। ३. बसोबास गरेका ठाउँदेखि टाढा गएर गरिने कमाइ वा जग्गा कमाउने काम।

फड्को- *ना.* [फड्क+ओ] १. फट्को। २. मूर्च्छा पर्ने एक रोग; जरो वा अन्य कुनै रोगबाट नातागत भएर हुने भाउन्न।

फण/फणा- *ना.* [सं.] कथ्य. फँडा पनि। विशेष जातिका सर्पको हर्षले वा क्रोधले फुकेर छाताजस्तो बनेको शिरको भाग; फटा।

फणिर- *ना.* [सं. फलेन्द्र] फँडिर; फलिँट; जामुनु; फगीर।

फणी- *ना.* [सं.] फणा फुलाउने एक जातको सर्प।

फणीन्द्र- *ना.* [सं.] १. शेषनाग। २. ठुलो सर्प।

फणीमुख- *ना.* [सं.] टुप्पो चेप्टो र धारिलो भएको खन्ने काममा आउने एक प्रकारको फलामे साधन; गल; खन्ती।

फतक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फतक्+क] १. ज्यादा पाकेर वा गलेर गिलो हुने किसिमले। २. परिश्रमले ज्यादै थकित भएर।

फतफत- *ना.* [अ.मू. फत्+अ(द्वि.)] १. अरूलाई झर्को लाग्ने वा मन नपर्ने गरी उही कुरा बारम्बार दोहोऱ्याउने क्रिया; कचकच; गनगन। २. कसैले सुने पनि नसुने पनि र जवाफ दिए पनि नदिए पनि एकोहोरो बोलिरहने कुरा; फतरफतर। *क्रि.वि.* ३. माथिबाट गिलो वस्तु झर्दा शब्द निस्कने किसिमले। ४. खुबसँग फत्कने गरी। ५. ज्यादा पाकेर वा गलेर बारबार झर्ने गर्दै।

फतफताइ- *ना.* फतफताउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फतफताइनु- *क.क्रि.* फतफताउन लाइनु।

फतफताउनु- *अ.क्रि.* अरूलाई झर्को लाग्ने गरी वा मन नपर्ने गरी बारबार उही कुरो दोहोऱ्याउनु; गनगन गर्नु; कचकच गर्नु; फतरफतर गर्नु।

फतफती- *क्रि.वि.* अझै फतफत गरेर वा भएर।

फतफते- *वि.* फतफत गर्ने; गनगने; कचकचे।

फतरफतर- *क्रि.वि.* [अ.मू. फत्+अर (द्वि.)] फतफत।

फतरिनु- *अ.क्रि.* [फतरो+इ+नु] १. अर्कालाई झर्को लाग्ने गरी नचाहिँदो कुरा गर्नु। २. फतफताउनु।

फतरे- *वि.* १. फतरफतर गर्ने; गनगने; कचकचे। *ना.* २. ससाना पात हुने, केटाकेटीले पात लपेटेर सनई झैँ बजाउने एक जातको बोट।

फतरो- *वि.* फतरफतर कुरा गर्ने; अर्कालाई झर्को लाग्ने गरी बोलिरहने।

फतर्को- *ना.* फतरफतर गर्ने बिकामे कुरा (ततर्कोसँग जोडिएर आउने) ।

फतऱ्याइ- *ना.* फतरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फतऱ्याइनु- *क.क्रि.* फतरिन लाइनु; फतरिने पारिनु।

फतऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* फतरिन लाउनु; फतरिने पार्नु।

फतल्नु- *स.क्रि.* [फाउ+तल+नु] १. गिलो वा खोले वस्तुमा पानी हालेर हुँडल्नु। २. फाउनु; फेट्नु; फाँड्नु।

फतलाइ- *ना.* फतल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फतलाइनु- *क.क्रि.* फतल्न लाइनु; फतल्ने पारिनु।

फतलिनु- *क.क्रि.* फतल्ने काम गरिनु।

फताँ- *ना.* [नेवा.] घलेकको कमरमा गाँठो पार्दा दोब्रिएको ठाउँमा खाल्टो परी पेटमा गोजीजस्तो बन्ने, केही सामान राख्न हुने ठाउँ; खोकिलो।

फतुर- *ना.* [अ. फुतूर] अर्कालाई लगाइने बिनसित्तिको दोष; नभएको आरोप; फरेब; फतुरो; फत्तुर।

फतुरो- *वि.* [√ फतरो] फतरो; फतफते।

फतौरे- *वि.* [फतौरो+ए] फतरो; फतुरो।

फतौरो- *वि.* [√ फतरो] फतरो; फतफते।

फत्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. फत्+क+नु] भात, खोले आदि फतफत गरेर छड्कनु; फत्किनु।

फत्काइ- *ना.* फत्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

फत्काइनु- *क.क्रि.* फत्कने पारिनु।

फत्काउनु- *प्रे.क्रि.* फत्कने पार्नु।

फत्किनु- *अ.क्रि.* फतफत गरेर उम्लिनु वा पाकिनु।

फत्को- *ना.* एकचोटिको फत्काइ; फत्कने काम।

फत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. फत्+त] कुनै गलेको वस्तु झर्ने वा खस्ने र त्यसरी झर्दा वा खस्दा आवाज आउने गरी।

फत्तलफाँडो- *ना.* ज्यादै पाकेर फाँडो जस्तै भएको अवस्था।

फत्तु- *ना.* [अ. फतुही] प्रायः बाहुला नहुने एक प्रकारको भोटो वा दौरा।

फत्तुर- *ना.* हे. फतुर।

फत्ते/फत्य- *ना.* [अ. फतह] १. कुनै काममा भएको सफलता वा सिद्धि। २. कुनै प्रतिद्वन्द्विता वा कार्यविशेषको विजय।

फत्ते मुबारक- *ना.* सफलतामा बधाइ।

फत्याकफुतुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. फत् > फत्याक्+अ(द्वि.)] १. बढी मात्रामा पाक्ने वा गल्ने गरी। २. गलेर वा सडेर झर्ने किसिमले; गल्याकगिलिक।

फत्रक- *ना.* [अ.मू. फत्रक्+अ] कुनै सानातिना वस्तुका खसाइको चाल।

फत्रकफत्रक- *क्रि.वि.* त्यस्तो वस्तु पटक- पटक गरेर भुइँमा खस्ने गरी।

फत्रक्क- *क्रि.वि.* १. कुनै वस्तु एकै खेप बिस्तारै खस्ने गरी। २. शरीर वा हातगोडा चलाउन नहुने गरी गलेर; लस्त हुने किसिमले।

फत्र्याक- *ना.* [अ.मू. फत्रक्+ > फत्र्याक्+अ] छटपटी वा दुखाइले उफ्रने चाल।

फत्र्याकफत्र्याक- *क्रि.वि.* १. साह्रै कष्ट पर्दा सहन नसक्नाले उचालिँदै-पछारिँदै भएर। २. कुनै कामको दृढ निश्चय गर्न नसकी यसो कि उसो गरूँ हुने चालसँग। ३. सिकिस्त भएर वा गोली आदि लागेर मानिस वा अन्य प्राणी मरणासन्न स्थितिमा पुग्दा छटपटाउने गरी।

फत्र्याकफुत्रुक- *क्रि.वि.* १. थोरथोरै उफ्रने गरी। २. उफ्री-उफ्री खेल्ने चालसँग।

फत्र्याक्क- *क्रि.वि.* १. कुनै वस्तु भुइँमा एकै खेपमा बिस्तारै खस्ने गरी। २. परिश्रमले शरीर थकित हुने किसिमले। ३. कुनै वस्तु झर्ने स्थितिमा गलेर पुग्ने गरी।

फत्ल्याक- *ना.* [अ.मू.] पानीमा कुनै चिज खस्ता आवाज आउने चाल।

फत्ल्याकफुत्लुक- *क्रि.वि.* १. पानीमा ससाना माछा उफ्रने किसिमले। २. पानीमा मसिना गिर्खा, गेडा आदि खस्ता आवाज आइरहने गरी।

फत्ल्याक्क- *क्रि.वि.* पानीमा एकै चोटि आवाज आउने गरी ठुलो माछा आदि उफ्रेर वा कुनै गह्रौँ वस्तु खसेर।

फनक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फन् > फनक्+क] १. कुनै वस्तु वेगले घुम्ने वा घुमाउने गरी। २. क्रोध वा रिसले झनक्क हुने किसिमले। ३. एकोहोरो गतिले गइरहेको वस्तु वा व्यक्ति एकाएक फर्किएर।

फनफन- *क्रि.वि.* [अ.मू. फन्+अ(द्वि.)] १. कुनै वस्तु वेगले घुम्ने वा घुमाउने गरी। २. क्रोध वा रिसले आकुल हुने किसिमले।

फनफनती- *क्रि.वि.* अझै तीव्र फनफन; फनफनी।

फनफनाइ- *ना.* फनफनाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फनफनाइनु- *अ.क्रि.* फनफनी घुमिनु; फनफनाउने हुनु।

फनफनाउनु- *अ.क्रि.* १. फनफन गर्ने हुनु; फनफन घुम्नु; रिङ्नु। २. ज्यादै रिसाउनु; सन्कनु।

फनफनाहट- *ना.* फनफनाउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।

फनफनिनु- *अ.क्रि.* फनफनाइनु।

फनफनी- *क्रि.वि.* फनफन; फनफनती।

फनफने- *वि.* फनफन घुम्ने; फन्कने।

फनफन्याइ- *ना.* फनफनिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फनफन्याहट- *ना.* फनफनिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फनेल- *ना.* [सं. फलेन्द्र] टर्रो र अमिल्चो स्वाद हुने एक प्रकारको फल; फँडिर।

फन्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. फनक्+नु] रिसले आकुल भएर मुन्टो बटार्नु; रिस देखाउनु।

फन्काइ- *ना.* फन्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

फन्काइनु- *स.क्रि.* फन्कन लाइनु; फन्कने पारिनु।

फन्काउनु- *प्रे.क्रि.* फन्कन लाउनु; फन्कने पार्नु।

फन्काफन्की- *ना.* परस्परमा फन्कने काम।

फन्किनु- *अ.क्रि.* फन्कने होइनु; फन्कनु।

फन्के- *वि.* फन्कने स्वभावको; रिसाहा।

फन्को- *ना.* १. एक पटकको घुमाइ; घुमाइको परिधि वा फेरो। २. एक ठाउँबाट हिँडेर घुम्दै फेरि त्यसै ठाउँमा आइपुग्ने काम; फेरो। ३. फन्कने चाल; रिस।

फन्क्याइ- *ना.* फन्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

फन्क्याहट- *ना.* फन्किने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; फन्क्याइ।

फन्टुस- *वि.* [अङ्. फेन्टास्टिक] काम न काजको; साँचो कुरा पनि नगर्ने, असल काम पनि नगर्ने (व्यक्ति) ।

फन्ड- *ना.* [अङ्.] कुनै विशेष काम-कुराका निम्ति छुट्ट्याइएको, स्थायी रूपले ब्याज आउने गरी ब्याङ्क आदिमा सञ्चित गरिएको धन; पुँजी।

फन्दा- *ना.* [फा. फन्द] १. पासो; बन्धन; अल्झो। २. छलकपट; धोका।

फन्दा टाँका- *ना.* लुगा सिउँदा ठाउँ-ठाउँमा मिलाउनका निम्ति खुटिने सिलाईको टाँका।

फयटा- *ना.* औँलाजत्रो हुने एक जातको माछो।

फयल- *वि.* [प्रा. पयल, पयल्ल< सं. प्रकट] १. फैलिँदै गएको; फिँजिएको; फैल। २. चारैतिर हल्लाखल्ला मच्चिएको; सबैतिर प्रचार भएको (खबर, कुरो आदि) ।

फरक- *ना.* [अ. फर्क] १. कुनै वस्तुसँगको नमिल्दो हुने स्वरूप वा विषमता; भिन्नता; पार्थक्य। २. अन्तर; टाढा; दुरी। *वि.* ३. दुइटा वस्तुमा एउटाको अपेक्षा अर्को भिन्नै खालको; अलग; बेग्लो।

फरक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फरक्+क] झट्ट वा एकाएक फर्कने गरी; पुग्नासाथ फर्कने किसिमले।

फरजी- ना[फा. फरजीन] १. बुद्धिचालको खेलमा मन्त्री हुने गोटी। २. झुटो (मत) ।

फरफर- *क्रि.वि.* [अ.मू. फर्+अ(+द्वि.)< सं. स्फुरण] १. कपडा, कागज आदि हावाले हल्लाउने गरी। २. शरीरको कुनै अंश वा भाग फुर्ने किसिमले; स्फुरण हुने चालसित। ३. ध्वज- दण्डमा टाँगिएको झन्डा हावामा हल्लने किसिमले।

फरफरती- *क्रि.वि.* फरफर; फरफरी।

फरफराइ- *ना.* फरफराउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फरफराइनु- *क.क्रि.* फरफराउन लाइनु; फरफराउने पारिनु।

फरफराउँदो- *वि.* १. फरफर गर्दो; फरफर गरिरहने (झन्डा) । २. ओबानो र बुरबुराउँदो (भात) ।

फरफराउनु- *अ.क्रि.* १. हावाले कपडा, कागज आदि हल्लनु; फरफर गरेर चल्नु। २. शरीरको कुनै अंश फुर्नु; अङ्ग स्फुरण हुनु। ३. झन्डा फरफर हुनु।

फरफराहट- *ना.* फरफर गर्ने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।

फरफरी- *क्रि.वि.* अझ छिटो फरफर हुँदै; फरफरती।

फरफरे- *वि.* १. फरफर गरेर हल्लने; फरफराइरहने। २. फरफर गर्ने, फरफराउने। ३. फकफकाउँदो; बुरबुरे। *ना.* ४. आपसमा पत्रहरू जोडिएको सानो पुस्तक; ठ्यासफु।

फरफारख- *ना.* [(द्वि.) फारख] लेनदेनको हिसाब बाँकी नरहने गरी फर्छिने काम; लिनुदिनु वा बुझाइनुपर्ने कुराको सबै चुक्ती।

फरबरी- *ना.* हे. फेब्रुअरी।

फराँस१- *ना.* [अङ्. फ्लश] क्रमैले तीन-तीन चक्की बाँडेर खेलिने, तासको एक खेल।
फराँस२- *ना.* हे. फरास।
फराँसखाना- *ना.* फरासखाना।
फराइ- *ना.* [√ फर्(+आइ)] फार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
फराइनु- *क.क्रि.* फार्ने पारिनु; फार्न लाइनु।
फराउनु- *प्रे.क्रि.* फार्न लाउनु; फार्ने पार्नु।
फराक१- *वि.* [अ. फारिग] १. अलग; भिन्न। २. कुनै विषयबाट निवृत्त भएको; कर्तव्य पूरा गरी छुट्टी पाएको (जस्तो- धर्मफराक) ।
फराक२- *वि.* [फा. फराख] १. टाढासम्म फैलिएको; विस्तृत; फराकिलो। २. चौडा।
फराकत- *ना.* [अ. फरागत] १. कुनै बन्धन वा प्रतिबन्धबाट छुटकारा; मुक्ति। २. कुनै शोकसुर्ता नभई निस्फिक्री हुने स्थिति; निश्चिन्तता।
फराकिलो- *वि.* [फराक+इलो] धेरै फराक भएको; चारैतिर फैलिएको; विस्तृत।
फरार- *वि.* [अ. फर्रार] १. गिरफ्तारी वा कारबाईबाट बच्न गुप्त रूपले भागेको; लुकीछिपी बसेको। २. कुनै अपराध गरेर बेपत्ता भएको; पलायित (अपराधी) ।
फरास- *ना.* [अ. फर्राश] बिछ्याउनासम्बन्धी काम गर्ने नोकर; फराँस।
फरासखाना- *ना.* बिछ्याउना र अरू आसन राख्ने एवं तत्सम्बन्धी काम गर्ने अड्डा।
फरासिलो- *वि.* [फा. फराख+इलो] १. हँसिलो मुख लगाएर मिठो बोली बोल्ने; सुमधुर बोलीवचन गर्ने। २. स्पष्टवक्ता; साँचो बोल्ने। ३. उदार स्वभावको। स्त्री. फरासिली।
फरासी- *ना.* गाउनका रूपमा र फरियाका रूपमा प्रयोग गरिने एक खालको कपडा।
फराहा- *ना.* इजिप्ट देशका पिरामिड बनाउने प्राचीन शासक।
फरिको- *ना.* छाप्रो, गोठ, कटेरो आदिमा हालिने बाँसका भक्रा, चित्रा आदिको ढोका; फलिको।
फरिफार्छे/फरिफार्से- *ना.* [फा. फारिग+फार्से] हे. फार्से।
फरिया- *ना.* [प्रा. फलिअ] स्त्रीहरूले कम्मरदेखि गोलीगाँठासम्म ढाक्ने गरी लगाइने, अगाडि मास्तिरपट्टि घुमाएर काँधमा वा शिरमा ढाक्ने धोतीविशेष।
फरियाको नाता/साहिनु- *ना.* १. स्वास्नी वा आइमाईतिरको सम्बन्ध। २. त्यसै जरियाले दर्जा वा धन पाउँदा भनिने हेलाको बोली।
फरुई- *ना.* [हि./सं. स्फुरिता] सिरौला भुटेर वा फूल उठाएर बनाइएको खट्टे।
फरुवा- *ना.* [हि. फावडा] ठुलो फाँच भएको र लामो बिँड हाली उठीउठी खन्न हुने विशेष खालको कोदालो; चपरा।
फरेप/फरेब- *ना.* [फा. फिरेब] १. अनाहकमा वा विनाकसुर लगाइएको दोष; फत्तुर; आरोप। २. छलकपट; जालझेल।
फरेपी/फरेबी- *वि.* १. फरेब लाउने; फत्तुर लगाउने। २. जालझेल गर्ने; छलकपट गर्ने। ३. फटाहा; बकम्फुस।
फर्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. फरक्+नु] १. गइरहेको बाटाबाट फेरि पछाडि आउनु; प्रत्यागमन गर्नु। २. एकापट्टिबाट अर्कापट्टि पल्टनु वा लेप्सिएर बसेको वस्तु उल्टो हुनु; उल्टिनु। ३. गुमिसकेको वस्तु फेरि हात लाग्नु। ४. एक दिशाबाट अर्को दिशातर्फ मुख लाउनु। ५. एक कोल्टेबाट अर्को कोल्टे हुनु।
फर्काइ- *ना.* फर्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
फर्काइनु- *क.क्रि.* फर्कन लाइनु।
फर्काउनु- *प्रे.क्रि.* फर्कन लाउनु।
फर्किनु- *अ.क्रि.* फर्कनु; फिर्नु।
फर्छिनु- *अ.क्रि.* [फर्छे+नु] लेनदेन, खरिदबिक्री आदिको हिसाब चुक्तिनु; हे. फर्सिनु।
फर्छ्याइ- *ना.* फर्छिने वा फर्छ्याउने क्रियाप्रक्रिया।
फर्छ्याइनु- *क.क्रि.* फर्स्याइनु।
फर्छ्याउनु- *स.क्रि.* फर्स्याउनु।
फछ्र्योट/फछ्र्यौट- *ना.* [फर्छि+योट/यौट] फर्छ्याउने काम; लेनदेनको व्यवहार मिलाउने काम; छिनाफाना गर्ने काम।
फर्द/फर्दा- *ना.* [अ. फर्द] १. कागज, कपडा आदिको सग्लो वा अलग टुक्रा। २. पल्ला। ३. पत्र; तह। ४. कुनै कुरो लेखिएको लामो कागत। *वि.* ५. एक्लो; एक मात्र।
फर्निचर- *ना.* [अङ्.] काठ एवं फलाम आदिबाट बन्ने वा बनेका मेच, टेबुल, दराज आदि सामान।
फर्म- *ना.* [अङ्.] कुनै निश्चित लक्ष्य हासिल गर्नका निमित्त स्थापना गरिएको व्यापारिक संस्था।
फर्मा१- *ना.* [अङ्. फर्म] १. प्रेसमा एक पटकमा छापिने कागजको सिङ्गो ताउ वा कम्पोज भएका टाइपहरूको विस्तार। २. ढाँचा।
फर्मा२- *ना.* [अङ्. फ्रेम] जुत्तामा काँटी आदि ठोक्नुपर्दा जुत्तालाई अल्झाएर राख्ने चार-पाँच चोसा परेको फलामे औजार।
फर्मा३- *ना.* ढलान गर्न उभ्याइएको आधार-ढाँचा।
फर्माइ- *ना.* [√ फर्माउ(+आइ)] फर्माउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फर्माइनु- *क.क्रि.* १. आज्ञा दिइनु; अह्राइनु। २. फर्माइस गरिनु।
फर्माइस- *ना.* [फा. फरमाइश] १. चाहनाअनुसारको कुनै वस्तु ल्याउन वा बनाउनका निम्ति कसैलाई दिइने आज्ञा वा अह्रोट; फर्मायस। २. फर्माएर गरिएको त्यस्तो कुनै खास कुरो वा वस्तु। ३. फर्माउने काम।
फर्माइसी- *वि.* १. विशेष किसिमले आज्ञा दिएर मगाइएको वा तयार गराइएको। २. विशेष किसिमको; असल; उम्दा।
फर्माउनु- *स.क्रि.* [फर्माइस+नु] १. कुनै वस्तु वा चिज ल्याउन वा बनाउनका निम्ति आज्ञा दिनु; अह्राउनु। २. विशेष किसिमले बनाउन लगाउनु, फर्माइस गर्नु। ३. नभएका कुरा बनाउनु।
फर्मान- *ना.* [फा. फरमान] राजकीय आज्ञापत्र (जस्तै- शाही फरमान) ।
फर्मायस- *ना.* हे. फर्माइस।
फर्मुला- *ना.* [अङ्.] सूत्र।
फऱ्याकफुरुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) फुरुक्+अ] खुसी वा हर्षले

फुर्तीसाथ यताउति हिँड्ने गरी; इच्छा लागेको ठाउँमा जान तथा चाहेको वस्तु लाउन पाउने आदि रमाइलोले फुर्किएर जाँगर देखाउँदै।

फऱ्याक्लो- *ना.* [भो. ब.] लिम्बू जातिमा आशौचका सम्बन्धमा शुद्धशान्ति गर्ने धार्मिक विधि।

फर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. फर्+र] १. कागज, कपडा आदि हावाका चापमा परेर एकै खेपमा हल्लने गरी। २. वरिपरि बाँधेको कपडा एक्कासि फुक्ने गरी। ३. पक्षीहरू एकै बाजि उड्दा आवाज आउने किसिमले। ४. तातो तेलमा पकाइएको रोटी फुल्ने वा उक्सिने गरी। ५. शरीरका अङ्गहरू एकाएक फुर्ने भएर।

फर्लक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फर्लक्+क] १. एकातिर ढेप्सिएको वस्तु अर्कातिर पल्टने वा फर्कने गरी; पर्लक्क। २. दुई फग्लेँटा फकलक्क छुट्टिने किसिमले।

फर्लङ्- *ना.* [अङ्. फर्लाङ्ग] जमिन नाप्ने अङ्ग्रेजी नाप माइलको आठौँ भाग।

फर्स- *ना.* [अङ्. फर्श] १. पक्का गरी बनाइएको समथर भुइँ वा जमिन। २. बिछ्याउना; ओछ्यान।

फर्सा- *ना.* [सं. परशु] चेप्टो र तिखो मुख भएको पुरानो खालको बन्चरो; कुठार।

फर्सिनु- *अ.क्रि.* [फर्सि+इ+नु] १. लेनदेनसम्बन्धी व्यवहार वा हरहिसाब छिनोफानो हुनु; फर्छिनु; फार्से हुनु। २. कुनै काम- कुरो समाप्त हुनु; सिद्धिनु।

फर्सी- *ना.* [नेवा. फसि] भेट्नापट्टि र पिँधपट्टि थ्याप्चो परेको र घण्टका छाँटको, पहेँलो फूल फुल्ने, डल्ले कुभिन्डाभन्दा ठुलो, तर्कारी खाइने एक जातको लहरे फल।

फर्से- *वि.* [फर्सी+ए] फर्सीका छाँटको; फर्सीजस्तो।

फर्से आँप- *ना.* ठुलठुला दाना हुने, भित्र पाकेका फर्सीको जस्तो रङ एवं उसिनेका फर्सीको जस्तो फकफक परेको गुदी हुने एक जातको आँप।

फर्से चाक- *ना.* फर्सीजस्तो ठुलो, बाक्लो चाक।

फर्से लहरो- *ना.* फर्सीका जस्ता फुस्रा र वृत्ताकार पात हुने र फर्सीकै जस्ता आँख्ला-आँख्लाबाट हाँगा हाल्ने एक जातको लहरो।

फर्सेला- *वि.* मिलनसार।

फर्स्याइ- *ना.* [√ फर्सि(+याइ)] फर्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फर्स्याइनु- *क.क्रि.* फर्सिने पारिनु, चुक्त्याइनु; फर्छ्याइनु।

फर्स्याउनु- *स.क्रि.* १. लेनदेनसम्बन्धी हिसाब छिनोफानो गर्नु; फर्स्योट गर्नु; फार्से गर्नु। *प्रे.क्रि.* २. फर्सिने पार्नु।

फर्स्योट/फर्स्यौट- *ना.* [फार्से+योट/यौट] लेनदेन वा खरिदबिक्रीसम्बन्धी हरहिसाब चुक्ता गर्ने काम; छिनाफाना; फछ्र्योट।

फल्नु१- *स.क्रि.* [सं. फाल्+नु] ढिकी एवं ओखलमा चामल, मल्खु, कोदो आदि कुटेर सफा गर्नु; भुस, बियाँ आदि निखार्नु।

फल्नु२- *अ.क्रि.* [सं. फल्+नु] १. बोट, बिरुवा, लता-लहरा आदिमा फल लाग्नु; फल निस्कनु। २. उत्पन्न हुनु; पैदा हुनु। ३. सिद्ध हुनु; सफल हुनु।

फल- *ना.* [सं.] १. ऋतुकालअनुसार रुख, लहरा आदिमा पहिले फूल फुल्ने र पछि तिनै फूलसँग सम्बद्ध भएर निस्की विकसित हुने बोक्रा, गुदी र बीजले युक्त वस्तु। २. कुनै कार्यविशेषको परिणाम; नतिजा; लाभ। ३. धार्मिक विश्वासअनुसार पूर्वजन्ममा गरिएका कर्मको यस जन्ममा र यस जन्ममा गरिएका कर्मको परजन्ममा भोग्नुपर्ने दुःख वा सुख। ४. आफ्ना बल, बुद्धि एवं परिश्रमबाट प्राप्त हुने उपलब्धि। ५. गणितका प्रक्रियाबाट प्राप्त अङ्क; उत्तर। ६. उद्देश्य; प्रयोजन। ७. बाण, भाला आदिको अगिल्लो भाग। ८. अण्डकोश; आँडा।

फलक- *ना.* १. डोलो काठ चिरेर तयार गरिएको पातलो वा चेप्टो वस्तु; फलेक। २. पिठिउँदेखि तल्लो र फिलादेखि माथिल्लो भागमा रहेको शरीरको अंश; नितम्ब; चाक। ३. कागज, कपडा आदिको पत्र वा ताउ। ४. युद्धका समयमा सेना आदिले छातीमा भिर्ने वस्तु; ढाल। ५. हत्केलो।

फलकपुर- *ना.* कङ्कोल; वनकपुर।

फलतः- *क्रि.वि.* फलस्वरूप; परिणामस्वरूप; परिणामतः।

फलदान- *ना.* कन्यापक्षबाट वरपक्षका पिता वा अभिभावकलाई कुनै शुभ मुहूर्तमा विवाहको निश्चय गर्दा फलफूल, जनै-सुपारी आदि दिइने प्राचीन विवाह-पद्धतिको एक रीति।

फलदार- *वि.* लटरम्म फलहरू लागेको; फलयुक्त।

फलप्राप्ति- *ना.* अभीष्ट लक्ष्यको सिद्धि; कार्यविशेषबाट प्राप्त सफलता।

फलफूल- *ना.* १. फलहरूको समुदाय। २. फल र फलसमानका वस्तुहरूको समूह। ३. फल र फूलको समुदाय।

फलमूल- *ना.* रुख वा लहरामा फल्ने कन्दमूल।

फलमासु- *ना.* हाड नभएको मासु; ह्याकुलो वा फिलाको मासु।

फलवत्ता- *ना.* फलप्राप्ति; फलसहित हुनाको स्थिति; लाभयुक्त अवस्था।

फलवान्- *वि.* १. फल भएको; फलयुक्त। २. फल बोकेको; फल प्राप्त गरेको।

फलश्रुति- *ना.* कुनै काम गर्दा वा स्तोत्र आदि पाठ गर्दा पाइने फलको विस्तृत वा सङ्क्षिप्त महिमा; सत्कर्मको फल बताउने वाक्य।

फलस्तुति- *ना.* कुनै सत्कर्म गर्न वा अभीष्ट फल प्राप्त गर्नाका निम्ति गाइने वा पाठ गरिने देवदेवताहरूको महिमाको वर्णन भएको विषय वा सोसम्बन्धमा गाइने महिमागान।

फलहीन- *वि.* फलरहित; निष्फल; विफल।

फलाँट- *ना.* कटुसका छाँटका फल फल्ने, ससाना पात हुने, बलियो र गह्रौं काठ हुने एक जातको रुख।

फलाँसी- *ना.* [फाली+याँसी] काठ आदि खोपेर प्वाल पार्ने एक प्रकारको रामोजस्तो फलामे हतियार।

फलाइ- *ना.* [√ फल(+याइ)] १. फल्ने वा फल लाग्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. फल्ने वा चामल आदि फलेर सफा पार्ने क्रियाप्रक्रिया।

फलाइनु- *क.क्रि.* १. फल लाग्ने पारिनु; फल्ने गराइनु। २. फल्न लगाइनु; चामल आदि ढिकीमा कुटाइनु वा बियाँ, भुस आदि

निखारिनु।
फलाइलो- *वि.* [फल+आइलो] फल्ने वा फल लाग्ने गुण भएको; फलारु खालको।
फलाई- *ना.* [अङ्.] पाइन्टको अगाडिपट्टि फस्नरको सट्टा टाँक राख्ने ठाउँ।
फलाई बाला- *ना.* पाइन्टको फलाईमा रहेका टाँक र टाँकघरसमेतलाई छोप्ने आवरण।
फलाउनु- *प्रे.क्रि.* [फल्+आउ+नु] १. फल लाग्ने पार्नु; फल्ने गराउनु। २. फल्न लाउनु; चामल आदि ढिकीमा कुटाउनु।
फलाक्नु- *अ.क्रि.* [फलाक+नु] १. ठुलो स्वरले धेरै कुरो भन्नु; चाहिनेभन्दा बढी बोल्नु; भट्याउनु। २. कसैलाई सरापेर गाली गर्नु। ३. धामीझाँक्री आदिले जोखना हेरेर ग्रहदशा आदि बताउनु।
फलाकाइ- *ना.* फलाक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
फलाकाङ्क्षा- *ना.* [सं.] फल प्राप्त गर्ने आशा; फलप्राप्तिको इच्छा।
फलाकिनु- *अ.क्रि.* [फलाक्+इ+नु] फलाक्ने काम गरिनु; धेर बोलिनु; भट्याइनु।
फलाको- *ना.* [फलाक+ओ] १. ठुलो स्वरले भनिएको वा बोलिएको कुरो; भट्याइ। २. कसैलाई सरापेर गरिएको गाली; सत्तो न सराप। ३. ठुलो स्वर; डाँको। ४. लयबद्ध सामूहिक स्वर; नारा।
फलागम- *ना.* [सं.] दृश्य वा श्रव्य काव्यका अन्तमा सङ्घर्ष सकिएर प्राप्त हुने शुभ वा अशुभ फल; फलप्राप्तिको स्थिति।
फलाटिन- *ना.* [अङ्. फ्लानेल] एक किसिमको भुवादार, न्यानो र नरम खालको कपडा।
फलादेश- *ना.* [सं.] ग्रहगतिअनुसार शुभाशुभ फल बताउने कार्य।
फलानी- *सर्व.* [फलानो+ई] फलानाको स्त्रीरूप; अमुक; ढिस्कानी।
फलानु/फलानो- *सर्व.* [अ. फुलाँ] यही हो भनी निश्चय वा किटान नभएको वस्तु वा व्यक्ति; अमुक; ढिस्कानो।
फलाम- *ना.* कालो रङको र साह्रो, विभिन्न प्रकारका अस्त्र, हतियार, भाँडाकुँडा, यन्त्र आदि बनाइने, अपारदर्शी एक प्रसिद्ध खनिज धातु; लोहा; लौह।
फलामकाँडे- *ना.* निबुवाका जस्ता तर साना पात हुने, घाँस-सेउलाको काममा आउने एक काँडेदार रुख।
फलामको गुहु- *ना.* कीट।
फलाम खानी- *ना.* फलाम भएको ठाउँ वा पहरो।
फलामे- *वि.* [फलाम+ए] फलामको; फलामबाट बनेको; फलामसम्बन्धी।
फलामे कुर्सी- *ना.* फलामबाट तयार भएको मेच।
फलामे भाँडो- *ना.* फलामबाट तयार भएको भाँडो।
फलालिन/फलालेन- *ना.* [अङ्. फ्लानेल] हे. फलाटिन।
फलालो- *वि.* [फल+आलो] फल (गेडा) नभरिएको; थोतो; फोस्रो (बाला, घोगो, कोसो आदि) ।
फलावाङ- *ना.* नेपालको सल्यान जिल्लामा रहेको एक प्राचीन राज्य।
फलाहार- *ना.* [सं.] १. व्रत लिंदा वा व्रत बस्ता खाइने फलफूल, कन्दमूल आदिको खाना। २. रोपेर हरवर्ष फल्ने र काँचै पनि खान हुने मेधावर्धक एवं सुपाच्य वस्तु।
फलाहारी- *वि.* फलफूल एवं कन्दमूलको आहारा गर्ने; अन्न नखाने।
फलिको- *ना.* हे. फरिको।
फलित- *वि.* [सं.] १. फल लागेको; फलेको। २. सफल भएको; सिद्धि मिलेको।
फलित ज्योतिष- *ना.* ग्रहनक्षत्रका स्थितिका आधारमा शुभ तथा अशुभ फल बताउने ज्योतिषको एक अङ्ग।
फलिनु- *अ.क्रि.* [फल्+इ+नु] १. फल लागिनु। *क.क्रि.* २. ढिकीमा चामल आदि फल्ने काम गरिनु।
फलिफाप- *ना.* [फली+फाप] १. राम्ररी फाप्ने वा सप्रने काम; कुनै वस्तु फल्दा वा कुनै काम गर्दा बढी लाभप्रद हुने स्थिति। २. सुब्बेफाब्बे; दिनदशाको सुधार। ३. अनुकूलता; उन्नति।
फलियो- *ना.* [सं. फलक] १. लेख्ने काठ आदिको पाटी; धुलौटो। २. फलेक।
फलिलो- *ना.* [सं. फल+इलो] फल लागेको; फलाइलो।
फली$_1$- *ना.* [सं. फाल] काठका फलेक आदि खुर्केर चिल्लो पार्ने एक प्रकारको धारिलो हतियार; रन्दामा लगाइने फाली; रन्दाको धार।
फली$_2$- *वि.* [सं.] फल लागेको; फलयुक्त; फलवान्।
फलीभूत- *वि.* फल वा परिणाम प्रत्यक्ष भएको; फलित।
फलीश- *ना.* [सं.] पिपलका जस्ता पात हुने, सेतो फूल फुल्ने तथा साह्रो काठ हुने एक जातको रुख; काठेपिपल।
फलुवा- *वि.* [फल्+उवा] १. राम्रोसँग फल लाग्ने, झुप्पाका फुप्पा फल फल्ने। २. ढिकी, ओखली आदिमा चामल आदि राम्ररी फलिएको वा भुस, बियाँ आदि निखारिएको।
फलेक- *ना.* [सं. फलक] डोलो वा सिङ्गो काठ चिरानी गरेर चेप्टो, पातलो र चौडा पारी ताछिएको टुक्रो; फल्याक।
फलेदो- *ना.* ठुलठुला पात हुने, रातो फूल फुल्ने सिमीका जस्ता कोसा लाग्ने, भित्र फस्केइलो काठ हुने र बाहिर काँडैकाँडा हुने एक जातको रुख। (खुकुरीका दाप बनाउन उपयुक्त काठ) ।
फलैंचा-[सं. फलक+मञ्च] घरको दलानमा र बाटाघाटाका चौतारा आदिमा धेरै मानिस अडेस लागेर बस्न, सुस्ताउन हुने गरी बनाइएको फलेकको आसन।
फलोदय- *ना.* [सं.] १. फलको उदय; फल देखा पर्ने वा लाग्ने अवस्था। २. कुनै कार्यविशेषको फलप्राप्ति।
फलोद्यान- *ना.* [सं.] योजनाबद्ध तरिकाबाट लगाइएको फलको बगैंचा; बागवानीकेन्द्र।
फल्कोनेट- *ना.* [अङ्.] नेपालको चितवन जिल्ला र त्यसका छेउछाउमा पाइने, संसारको सबभन्दा सानो चरो।
फल्गु- *वि.* [सं.] १. सार नभएको; निस्सार; फोस्रो, खोस्टो। *ना.* २. गया तीर्थको एक प्रसिद्ध नदी।
फल्याक- *ना.* हे. फलेक।
फस्नु- *अ.क्रि.* [सं. पाश+नु] १. पासोमा पर्नु; जालमा अल्झनु। २. धोका वा छलकपटमा पर्नु। ३. जटिल समस्यामा पर्नु; फन्दामा पर्नु। ४. अर्काका लैलैमा लाग्नु; फकिनु। ५. खराब आचरणमा लाग्नु। ६. अल्झनु; अड्कनु। ७. कुनै लोग्नेमान्छे र आइमाईका बिच यौन सम्बन्ध हुनु। ८. धसिनु; भासिनु।

फसक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फसक्+क] १. हावा भरिएको वस्तु फुस्कने गरी; फुस्स। ३. बाँधिएको पराल आदिको मुठो वा बिटो फुस्किने गरी।

फसफस- *क्रि.वि.* [अ.मू. फस्+अ(द्वि)] १. फस्को वस्तु धमाधम फुट्ने, खस्ने वा खुस्कने गरी; फसाफस। २. निदाउँदा सास फेर्ने किसिमले। ३. बन्द भएको हावा बिस्तार-बिस्तार फुस्किने गरी।

फसफसती/फसफसी- *क्रि.वि.* १. अझै फसफस हुने गरी। २. धमाधम; सरासर।

फसफसे- *वि.* फसफसी फुट्ने वा खुस्कने।

फसल- *ना.* [अ. फस्ल] खेतबारीमा हुने उब्जनी; बालीनाली।

फसल चक्र- *ना.* एकपछि अर्को पैदा हुने गरी क्रमशः लगाइने बाली; घुम्ती बाली।

फसल खेती- *ना.* बालीनाली लगाइने खेती।

फसाइ- *ना.* [√ फस् (+आइ)] फस्ने किसिम वा क्रिया।

फसाइनु- *क.क्रि.* जालमा पारिनु; अल्भाइनु।

फसाउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. भुक्क्याउनु वा धोका दिनु। २. अल्भाउनु; अड्काउनु। ३. आफ्ना मत वा समर्थनमा ल्याउनु। ४. प्रायः बिग्रँदो व्यापारव्यवसाय आदिमा धन, मन, व्यक्ति आदिलाई सम्मिलित गराउनु। ५. फस्ने वा अल्भने स्थितिमा पार्नु।

फसाद- *ना.* [अ.] अप्ठेरो वा असजिलो अवस्था; यसो गरूँ कि उसो गरूँको स्थिति; झमेला।

फसादी- *वि.* १. फसाद पार्ने; झमेला खडा गर्ने। २. उपद्रवी; उपद्रवसम्बन्धी।

फसान- *ना.* [फस्+आन] कुनै जटिल समस्या वा कामको फसाइ; धसान।

फसाफस- *क्रि.वि.* हे. फसफसी।

फसिनु- *क.क्रि.* [फस्+इ+नु] फस्ने काम गरिनु; पासोमा परिनु।

फसेल- *वि.* प्रशस्त; थुप्रै; धेरै; अत्यधिक फस्योल।

फस्कनु- *अ.क्रि.* १.[फस्को+नु] फस्को वस्तु हल्का किसिमले फुट्नु वा खस्नु; फस्स हुनु। २. कुनै वस्तुमा भरिएको हावा खुस्कनु।

फस्काइ- *ना.* फस्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

फस्काइनु- *क.क्रि.* फस्कने पारिनु।

फस्काउनु- *स.क्रि.* १. फस्कने पार्नु। २. सम्भोग गर्नु।

फस्किनु- *अ.क्रि.* हे. फस्कनु।

फस्को- *वि.* हल्का किसिमले फुट्ने वा फुस्किने खालको; कमलो; खुकुलो।

फस्ट- *वि.* [अङ्. फस्ट] उम्दा, प्रथम।

फस्टाइ- *ना.* [√ फस्टाउ(+आइ)] फस्टाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फस्टाइनु- *अ.क्रि.* पुष्ट होइनु; हलक्क बढिनु।

फस्टाइलो- *वि.* फस्टने खालको; फस्टने।

फस्टाउनु- *अ.क्रि.* [सं. पुष्ट+आउ+नु] १. पुष्ट वा पोटिलो हुनु; मोटाउनु; हलक्क बढ्नु। २. विकसित हुनु; मौलाउनु; झाङ्गिनु।

फस्टिनु- *अ.क्रि.* [सं. पुष्ट+इ+नु] १. फस्टनु। २. फस्टने होइनु।

फस्ट्याइँ- *ना.* फस्टिने ढाँचा वा पन।

फस्ट्याइ- *ना.* फस्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फस्फोरस- *ना.* [अङ्.] बालीनालीमा प्रयोग गरिने एक प्रकारको रासायनिक मल।

फस्याक- *ना.* [अ.मू. फस्याक्+अ] फस्काइको चाल।

फस्याकफुसुक- *क्रि.वि.* १. सानातिना वस्तुमा बन्द रहेको हावा अलि-अलि गर्दै फुस्कने गरी। २. हलुको गाँठो फुस्कने वा फस्को वस्तु खस्ने चालसँग।

फस्याक्क- *क्रि.वि.* कुनै फस्को वस्तु फुट्ने वा बाँधिएको वस्तु फुस्कने गरी।

फस्याङफुसुङ- *ना.* [अ.मू. फस्याङ्+अ(द्वि.)] १. वरपरका नचाहिँदा कुरा गरेर अलमल्याउने काम। २. फकाउने वा वशमा पार्ने चाल। ३. सारहीन कामकुरो। ४. सानातिना मालमत्ता; खत्र्याकखुत्रुक। *क्रि.वि.* ५. कुनै काम हतारहतार गरेर सामान्य रूपले टुङ्ग्याउने गरी; कुनै कामकुरा आउने र त्यसै हराउने भएर।

फस्योल- *ना.* प्रशस्त; थुप्रै; फसेल।

फहराइ- *ना.* [√ फहराउ (+आइ)] १. फहराउने वा नङ, काँडा आदिले कोर्ने क्रिया-प्रक्रिया। २. फहराउने वा फरफराउने क्रिया-प्रक्रिया।

फहराइनु- *क.क्रि.* १. फहराउने वा नङ, काँडा आदिले कोर्ने काम गरिनु। २. फहराउने वा फरफराउने काम गरिनु।

फहराउनु१- *स.क्रि.* [फर+आउ+नु] नङ, काँडा आदिले अलि- अलि कोर्नु; चिथोर्नु; दरफऱ्याउनु।

फहराउनु२- *स.क्रि.* [फरफर+आउ+नु] फरफराउनु।

फहराहट- *ना.* [फहराउ+आहट] फहराउने वा दरफऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; फहराइ।

फा- *ना.* फल्ने काम; मिल्काइ (बालबोलीमा) ।

फाँक्नु- *स.क्रि.* [फाँक+नु] मुखमा चिउरा, चामल, खट्टे आदिको फाँक मार्नु; फाँको हाल्नु।

फाँक- *ना.* [√ फाँको] १. मुखभरि हालिने चिउरा, खट्टे आदिको एक पटकको गाँस। २. मुखमा हालिने सुर्ती वा खैनीको एक पटकको अंश।

फाँकमुठी- *ना.* थोरबहुत भुटे-कुटेको खाने कुरो वा गेडागुडी; माग्ने आदिलाई दिइने पसरभर वा मुठीभरको अन्न।

फाँकिनु१- *अ.क्रि.* १. अरूलाई मन परे पनि नपरे पनि अघि- अघि सरेर कुरो गर्नु। २. धेरै जान्नेजस्तो भएर बतुरिनु।

फाँकिनु२- *क.क्रि.* [फाँक्+इ+नु] खट्टे, चामल आदिको फाँको हालिनु; फाँको मारिनु।

फाँकी- *ना.* [सं. फक्क] १. लय वा छन्दको आधारमा गीत, श्लोक आदिको भाग वा खण्ड; चरण। २. शब्दका अगाडि वा पछाडि लागेर आउने द्वित्वशब्द (जस्तै- घरसर, कामसाम, चालमाल इ.) ।

फाँको- *ना.* [फाँक+ओ] मुखभरिको गाँस; फाँक।

फाँच- *ना.* [सं. स्फिच] १. चारैतिर फैलिएको वा बढेको वस्तुको अवस्था; विस्तार; फाँज। २. फैलिएका दुई बाहाँभित्र अटाउने वस्तु वा भाँडाकुँडाका ठाउँ। ३. पिँधको फैलावट वा विस्तार। ४. कुनै वस्तुका बिचको वा पेटको फैलावट; फाँज। ५. गाई, भैंसी आदिका दुध भरिएर फैलिएको कल्चौंडो। ६. नदीको तर्न सकिने

फिंजिएको जँघार। ७. हलाको टुँडादेखि मास्तिर र टाउकादेखि मुन्तिरको भाग।

फाँचे- *वि.* [फाँचो+ए] ठुलठुला फाँचा भएको (भैँसी आदि) ।

फाँचो- *ना.* [फाँच+ओ] १. मालमत्ताको ठुलो गठरी वा पोको। २. रुपियाँ-पैसा आदिको ठुलो थैलो वा पोको। ३. धेरै वस्तु हालिएको ठुलो पोल्टो। ४. गाईभैँसी आदिको ठुलो कल्चौँडो।

फाँज्नु- *स.क्रि.* [फाँज+नु] चारैतिर छर्नु वा फिंजाउनु; फैलाउनु; हे. पाँज्नु।

फाँज- *ना.* हे. फाँच।

फाँट- *ना.* [सं. प्रान्त] १. खेती गर्न लायक फैलावट भएको जमिन वा मैदान। २. कित्ता; खण्ड; भाग। ३. कुनै कार्यालयको एक खण्ड, विभाग वा शाखा। ४. स्रेस्तामा विषय आदिलाई लिएर खोलिएको तपसिलको खण्ड।

फाँटवारी- *ना.* १. सूची; विवरण; फेहरिस्त। २. विभिन्न कारणवश गरिएको विषयको विभाजन।

फाँटवाला- *वि.* १. सरकारी वा गैरसरकारी संस्थाहरूका प्रशासनसम्बन्धी विभिन्न एकाइमध्ये कुनै एक फाँटको जिम्मा लिएको। *ना.* २. त्यस्तो फाँट सँभाल्ने विभागीय कर्मचारी।

फाँटिलो- *वि.* फाँटजस्तो चारैतिर खुला रहेको; फराकिलो; सम्म परेको।

फाँड्नु१- *स.क्रि.* [फाँडो+नु] कुनै घोलिलो वस्तु पानीमा हालेर हुँडल्नु; फाँडो पार्नु; फेट्नु; फाउनु वा लेदो पार्नु।

फाँड्नु२- *स.क्रि.* [प्रा. फड+नु] १. घना वनजङ्गलका रुखहरू काट्नु वा उखेल्नु; जङ्गल वा झाडी छिमल्नु; उजार्नु। २. हाँगाबिँगा, स्याउलापात आदि काट्नु वा बिरुवा, झारपात आदि उखेल्नु। ३. बालीनाली भित्र्याएपछि बचेका बोट, झाङ आदि उखेल्नु; मास्नु।

फाँडफुँड- *ना.* फाँड्ने वा मास्ने काम; फँडाइ।

फाँडिनु- *क.क्रि.* १. जङ्गल फाँड्ने काम गरिनु; हाँगाबिँगा छिमलिनु वा काटिनु। २. फाँडोजस्तो पारिनु; हुँडलिनु; हाँडलहुँडल गरिनु।

फाँडो१- *ना.* [सं. फाणि] १. पिठो, कनिका आदि हालेर पातलो वा लेदो पारी पकाइएको खाना; एक प्रकारको माडजस्तो खोले। २. कलिला मकैका दाना थिची लेदो हुने गरी बनाइएको खानेकुरो। *वि.* ३. माडजस्तो पातलो; दबदबे।

फाँडो२- *ना.* [फाड्+ओ] जानीजानी कसैमाथि थोपरिएको नचाहिँदो टन्टा वा झ्याउलो; हुँदै नभएको कुरो।

फाँद्नु१- *स.क्रि.* [फाँद+नु] अप्ठेरामा पार्नु; फन्दा वा झमेलामा पर्नु; नचाहिने कुरामा अल्झाउनु।

फाँद्नु२- *स.क्रि.* [सं. फणन+नु] १. अग्लो डिल वा गहिरो, फराक खाडल उफ्रेर नाघ्नु; फट्कनु। २. कसैले समाउन नसक्ने गरी छट्केर भाग्नु; बुर्कुसी मार्नु।

फाँद१- *ना.* [फाँद्+अ] १. फड्कने काम; फड्काइ। २. उफ्रेर एकै फड्कोमा नाघ्न सकिने जमिनको नापो वा भाग; फाँच; फड्को। ३. खेतीयोग्य वा पर्ती जमिनको फैलावट; विस्तार।

फाँद२- *ना.* [फन्दा] जङ्गली हात्तीलाई खेदो गर्दा फसाइने वा पक्राउमा पारिने मोटो डोरीको पासो; फन्दा।

फाँदिनु- *क.क्रि.* [फाँद्+इ+नु] १. फाँद्ने वा फन्दामा पार्ने काम गरिनु। २. फाँद्ने काम गरिनु वा उफ्रेर नाघिनु; बुर्कुसी मारिनु।

फाँदिलो- *वि.* [फाँद+इलो] फैलिएको; फराकिलो; फिंजिएको वा फिंजारिएको; विस्तृत।

फाँसी- *ना.* [प्रा. फंस? सं. स्पर्शिका] १. फसाउने वा अल्झाउने वस्तु; पासो। २. अपराधीलाई पासामा घाँटी झुन्ड्याएर मार्ने सजाय वा दण्ड। ३. विनाकारण आइलागेको झोज वा झन्झट; झमेला। ४. मन नपरीनपरी गर्नुपरेको काम वा कुरो।

फाइँफुइँ- *ना.* [(द्वि.) फुइँ] नचाहिँदो रूपमा देखाइएको फुर्ती वा धाक; ताइँफाइँ; आडम्बर; घमन्ड; फुइँ।

फाइँफुट्टी- *ना.* [फुइँ+फुट्टी] नचाहिँदो फुर्ती; व्यर्थको आडम्बर; धाकरवाफ; फाइँफुइँ; ताइँफाइँ।

फाइँफुट्टे- *वि.* फाइँफुट्टी गर्ने; ताइँफाइँ गर्ने; धाकधक्कु लाउने।

फाइदा- *ना.* [अ. फायद] १. कुनै कामकुरा, व्यापार आदिमा हुने बढी प्राप्ति; लाभ; नाफा; फायदा। २. कामकुराबाट हुने इष्ट वा शुभ परिणाम; असल नतिजा।

फाइनु- *क.क्रि.* [फाउ+इ+नु] हुँडलिनु; लेदो पारिनु; फेटिनु।

फाइबर- *ना.* [अङ्.] कपास, रेसम आदि मिश्रित चिप्लो खालको कपडा।

फाइल- *ना.* [अङ्.] १. कार्यालयका महत्त्वपूर्ण कागजपत्र सुरक्षित राखिने बाक्लो वा कडा एक प्रकारको जिल्द। २. सिलसिला मिलाएर राखिएका कागतपत्रहरूको समूह; मिसिल।

फाइल निर्देशिका- *ना.* कुन फाइल कहाँ र कुन नम्बरमा छ भनी थाहा पाइने अनुक्रमपुस्तिका।

फाइल पुस्तिका- *ना.* कागतपत्र वा मिसिल आदि राखिने जिल्ददार फाइल।

फाउ१- *ना.* [प्रा. फाइ] १. चिजबिज किनेपछि सित्तैँ मागेर लिइने थप वस्तु; फोसा; तासा। २. वृद्धि; थप।

फाउ२- *ना.* [√ फागु] १. फागु वा होलीसम्बन्धी गीत, नाच आदि। २. फागु, फाग।

फाउनु- *स.क्रि.* [सं. फणि] १. पानीमा पिठो आदि वस्तु हालेर हातले बेसरी हल्लाउनु वा हुँडल्नु; फेट्नु। २. लस्सा आउने गरी चलाउनु; घोल्नु।

फाउन्टेन पेन- *ना.* [अङ्.] पाइपमा मसी भरिने, निप, जिब्री आदि भएको कलम; फौन्टेन; फुन्टिन।

फाकट- *ना.* जङ्गलबाहिरको पर्ती मैदान; समतल भूमि।

फाकन- *ना.* [नेवा. फकँ] कर्कलो।

फाकने- *वि.* १. कर्कलो वा जलुको आदि उसिनेर खाने। २. होसै नराखी भएभरको कुरा गर्ने। *ना.* ३. त्यस्तो खाने मानिसलाई हियाएर भनिने शब्द।

फाकफुक- *ना.* [(द्वि.) फुक्] धामी, झाँक्री आदिले भूतप्रेत आदिको बाधा हटाउन गर्ने तन्त्रमन्त्र आदिको प्रयोग; झारफुक; फुकफाक।

फाकफुके- *वि.* फाकफुक गर्ने; झारफुके; झारफुक गर्ने (व्यक्ति) ।

फाग- *ना.* [√ फागु] १. फागु। २. नारीहरूले उत्सवपर्वमा गाउने

मङ्गल-गीत।

फागु- *ना.* [√ फागुन] १. फागुन शुक्ल अष्टमीदेखि पूर्णिमासम्म परस्परमा रङ, अबिर आदि हाल्ने र नाच्ने, गाउने तथा प्रीतिभोज आदि गरी रमाइलो मनाइने उत्सव; होली। २. त्यस अवसरमा गाइने गीत; फाउ। ३. सल्लाका फूलको पहेँलो भाग।

फागुन- *ना.* [सं. फाल्गुन] वर्षको एघारौँ महिना; फाल्गुन।

फागुने- *वि.* १. फागुनसम्बन्धी; फागुनको। २. बेकम्मा; रद्दी; अश्लील।

फाङफुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.)फुङ] १. कुनै सग्लो मालसामानको सबैजसो अवयव छुट्टिएर अलग हुने गरी; फाङ्ल्याङफुङ्लुङ। २. कुनै वस्तु काम नलाग्ने गरी भत्कने, भत्काउने वा बिग्रने, बिगार्ने पारेर। *ना.* ३. त्यसरी छुट्टिने, बेग्लिने, भत्किने, बिग्रने आदि चाल।

फाङ्डफुङ्ड/फाङ्लाङफुङ्लुङ- *क्रि.वि.* फाङफुङ।

फाजिल- *वि.* [अ. फाजिल] १. आवश्यकताभन्दा धेरै; चहिनेभन्दा बेसी। २. त्यसरी हिसाबमा बढेको वा खर्च बच्न गएको (रकम); अवशिष्ट; अतिरिक्त।

फाजिल बाँकी- *ना.* लेनदेनसम्बन्धी हरहिसाबमा लिन वा दिन बाँकी रहेको रकम।

फाट्नु- *अ.क्रि.* [सं. स्फाटन+नु] १. जमिन, घरको गारो आदि धाँजा पर्नु वा फाट्नु; चिरा पर्नु वा चिरिनु। २. लुगाफाटो आदि थोत्रो पुरानो हुनु; च्यातिनु, धस्कनु वा खिइनु। ३. टुक्रा- टुक्रा हुनु; च्याथ्लो हुनु। ४. अलग हुनु; छुट्टिनु। ५. झोल र छोक्रा छुट्टिनु। ६. दुई थरीको मत वा मन नमिल्नु; राय बाझ्नु। ७. शत्रुता हुनु; अरिष्ट पर्नु।

फाटका-[हि.] नियत समयमा कुनै वस्तुको दर, माग बढ्ने विचारअनुसार वस्तुको मूल्य निर्धारित गरी सोही मूल्यमा आँटेर गरिने खरिदबिक्रीको अठोट; सोअनुसार बढी मुनाफा वा लाभको आशाले गरिने जोखिमी कारोबार।

फाटफुट- *वि.* [फाट्+फुट, सं. स्फाटन] १. चानचुन; धेरथोर; थोरथोरै। *क्रि.वि.* २. एउटा-दुइटा मात्र देखा पर्ने गरी; कतैकतै; फाट्टफुट्ट।

फाटफुटे- *वि.* १. चानचुने; सानोतिनो। २. अपूर्ण; अपूरो; अधुरो। ३. फुटकर; खुद्रा।

फाटिनु- *अ.क्रि.* [फाट्+इ+नु] धाँदो परिनु; चिरा परिनु।

फाटो- *ना.* [फाट्+ओ] १. परस्परमा हुने मनको बेमेल; फुट। २. राय बाझ्ने काम; मतभेद। ३. शत्रुता; वैमनस्य।

फाट्टफुट्ट- *क्रि.वि.* [√ फाटफुट] १. एउटादुइटा गर्दै सबै आउने, उठ्ने वा निस्कने गरी। २. एकएक गरी सिद्ध्याउने किसिमले। ३. पातलोपातलो चालमा देखिने वा हुने गरेर।

फाणित- *ना.* [सं.] चासनी; पाग; सिर्का।

फातफुत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्यात्त+फुत्त] १. दबदबे वा लेदो पदार्थ एकै चोटि खस्ने वा खस्दा शब्द आउने गरी। २. पेटमा भएको मल एकै चोटि साफ हुने गरी निस्केर; खातखुत्त।

फाद- *ना.* [√ फन्दा] हे. फाँद (बन्धन) ।

फानस/फानुस- *ना.* [फा. फानूस] काँचका वा अन्य धातुका कमलपत्र वा गिलासजस्ता वस्तु एउटै डन्डीमा जडिएको, बत्ती बाल्ने विशेष साधन; पानस।

फान्नु- *ना.* तेल पेल्ने क्रममा चौथो पटक पेलिएको पिना।

फाप्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. फाव्वीह, सं. स्फायन] आफू लागेको काम-कुरामा विघ्नवाधा वा पिरपिराउ नभएको हुनु; फलिफाप हुनु; फाप हुनु।

फाप- *ना.* १. पिरबाधा, दुःख आदि नहुने स्थिति; फाप्ने काम। *वि.* २. फापेको वा फाप्ने; छुकी; शुभ। ३. सबै कुरा राम्रो हुँदै गएको; अनुकूल लाभ भएको।

फाप- *वि.* अफापको उल्टो; शुभ; फाप्ने।

फापर- *ना.* १. पानपाते छाँटका पातला केही लाम्चा परेका पात, प्याजी रङका फूल, तीनकुने वा तीनधारे दाना र राता डाँठ हुने एक जातको सानो बोट। २.त्यसैको तीनकुने वा तीनधारे परेको, कालो बोक्रा र सेतो गुदी हुने फल वा गेडा।

फापरचरी- *ना.* फापरबारीमा चर्ने वा फापर खान मन पराउने, टाउकामा पङ्खा जस्तै सिउर भएको, भँगेरोभन्दा केही सानो, लाम्चो र कालो, सेतो रङ हुने, रूपी चराका छाँटको चरो।

फापिनु- *अ.क्रि.* [फाप्+इ+नु] फाप होइनु।

फाप्रे- *वि.* [फापर+] १. फापरका भरमा जीवननिर्वाह गर्ने; फापर मात्र खाने स्थितिमा परेको। २. कोर्काली; काँठे; असभ्य।

फाप्रे चरो- *ना.* फापरचरी।

फाम- *ना.* १. दुध, दही, मोही आदि राख्ने भाँडो; काठको गबुवा; काठे ढुङ्ग्रो। २. सरकारी छाप एवं नम्बर भएको, अन्न भर्ने पाथी।

फायदा- *ना.* हे. फाइदा।

फायर- *ना.* [अ.] पिस्तोल, बन्दुक, तोप आदि पड्काउने वा गोली हान्ने काम; गोलीचलाइ।

फार्नु- *स.क्रि.* [सं. स्फट्] १. कुनै सिङ्गो वस्तु (कपडा आदि) चिरेर दुई टुक्रा पार्नु; चिरा पार्नु; च्यात्नु; छुट्ट्याउनु। २. धस्काउनु; फटाउनु; रद्दी तुल्याउनु।

फारक/फारख- *ना.* [अ. फारिग] १. आफूले बुझाउनुपर्ने बही बुझाइसकेपछि रकमीले पाउने छुटकारा; रकमकलमबाट हुने छुट्टी वा निस्साका रूपमा दिइने त्यस्तो कागत। २. कामकाजबाट पाइएको छुट्टी; फुर्सत; अवकाश।

फारकती/फारखत/फारखती- *ना.* सम्बन्धित व्यक्तिका जिम्मामा रहेका सबै नगदी वा जिन्सी बुझेर लिई प्रमाणका रूपमा लेखिदिने कागज; हिसाबकिताबसम्बन्धी बही बुझाइसकेपछि बुझ्ने अड्डाले रकमीलाई लेखिदिने कागज।

फारधर्ती- *ना.* [फाट्+धर्ती] धर्ती फारिनुजत्तिकै ठुलो सङ्कट; विषम अवस्था।

फारफेर- *ना.* [फार्+फेर] यताको उता; उताको यता पार्ने काम; सारफेर; फेरफार।

फारफोर- *ना.* [फार्+फोर्] फार्ने र फोर्ने काम; छुट्ट्याई, काटी चोक्टचाउने काम; फोरफार।

फारस- *ना.* [फा. फार्स< सं. पादस्थ] अफगानिस्थानको पश्चिमपट्टि

रहेको एक देश; वर्तमान इरान।

फारसी- *वि.* १. फारस देशको; फारससम्बन्धी। २. त्यसै देशको भाषा; फार्सी।

फारा₁- *ना.* खाने चुन बनाउने काममा प्रयोग गरिने कडा खालको फग्ल्याँटे सिपी।

फारा₂-[सं. फाल] *ना.* योनिको डिल; भगोष्ठ।

फाराम- *ना.* [अङ्. फर्म] १. आवश्यक रूपमा एकरूपता ल्याउने दृष्टिले निर्धारित ढाँचामा तयार पारिएको आवेदनपत्र, रसिद आदिको नमुना वा ढाँचा। २. प्रार्थी वा निवेदकले भर्नुपर्ने मुख्यमुख्य वा व्यक्तिसम्बन्धित कुरा छाडेर अन्य कुरा लेखिएको पत्र।

फारिनु- *क.क्रि.* [फार्+इ+नु] फार्ने काम गरिनु।

फारु- *ना.* [√ फारो] मितव्ययिता; फारो।

फारु तिनु- *ना.* फारोतिनो।

फारो- *ना.* [सं. स्फार] थोरै पैसा वा सीमित वस्तुले आवश्यक तथा बढी काम चलाउने किफायती काइदा; कम खर्च; मितव्ययिता; फारु।

फारोतिनो- *ना.* परिमित वस्तु वा थोरै खर्चले भ्याउने काम; फारो गर्ने कामकाइदा; जोगारका साथ पुऱ्याएर गरिने खर्चबर्च।

फार्छे- *ना.* [√ फार्से] हे. फार्से।

फार्छे पत्र- *ना.* फार्सेपत्र; राजीनामा।

फार्दिङ- *ना.* [अङ्.] सबैभन्दा सानो ब्रिटिस मुद्रा।

फार्म- *ना.* [अङ्.] १. योजनाबद्ध रूपमा बालीनाली, फलफूल, तरकारी आदि लगाइएको भूमि; खेत। २. त्यसरी नै निश्चित रूपमा वस्तुपालन वा अन्य कुनै व्यवसाय चलाइएको खास ठाउँ वा कार्यस्थान। (कृषि फार्म, बागवानी फार्म, भेडापालन फार्म इ.) ।

फार्से- *ना.* [अ. फारिग] १. लेनदेनसम्बन्धी व्यवहारको छिनाफाना; फर्स्योट। २. बिर्ता जग्गाको खरिदबिक्री आदिको टुङ्गो; सुक्रीबिक्री।

फार्से पत्र- *ना.* बिर्ता जग्गाको बेचबिखन गर्दा राजीनामाका बेहोराले हकदाबी छाडिदिने गरी लेखिदिएको कागज; राजीनामा।

फाल्नु- *स.क्रि.* [सं. स्फाल+नु] १. कुनै वस्तु आफूतिरबाट अर्कातिर फ्याँक्नु; मिल्काउनु। २. हुऱ्याउनु; हुत्त्याउनु। ३. नलिनु; त्याग्नु।

फाल₁- *ना.* [सं.] हलाका टुँडामा जोडिने तिखो फलामे साधन; फाली।

फाल₂- *ना.* [सं. आस्फाल] १. फाल्ने वा आफल्ने काम। २. विशेष काम सम्पन्न गर्नका निम्ति मिल्ने अवसर; मौका; अनुकूलता। ३. लामो फट्को। ४. अग्ला ठाउँबाट उफ्रेर तलतिर झर्ने काम; हामफलाइ।

फाल हनाइ/हलाइ- *ना.* फाल हाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फाल हानाहान- *ना.* पालैपालोसित फाल हाल्ने काम।

फालहानी- *ना.* केही अग्ला ठाउँबाट फाल हाल्ने गरी खेलिने केटाकेटीको एक खेल।

फालहान्नु/हाल्नु- *अ.क्रि.* माथिबाट उफ्रेर तलतिर झर्नु; हाम्फाल्नु; फाल हाल्नु।

फालाफाल- *ना.* [फाल्+आ+फाल्] १. कुनै वस्तु परस्परमा यताउति फाल्ने वा मिल्क्याउने काम; फ्याँकाफ्याँक। २. चाहिएभन्दा धेरै भएर गरिने मिल्कामिल्की; आफलताफल। ३. बेथितिसँग फाल्ने वा हुत्त्याउने स्थिति।

फालिनु- *क.क्रि.* [फाल्+इ+नु] फाल्ने काम गरिनु; आफलिनु।

फाली₁- *ना.* गाई-भैँसी दुहुँदा लात्ती नचलाउने वा नउफ्रिने पार्न पछाडिको खुट्टो बाँध्ने डोरी; छाँद; फाले।

फाली₂- *ना.* [फाल+ई] १. हलाका टुप्पापट्टि जडिने फलामको तिखो अवयव; फाल। २. रन्दामा लगाएर ताछ्ने धारिलो वस्तु।

फाली घर- *ना.* हलाका टुँडामा फाली अड्याउन खोपेर बनाइएको ठाउँ।

फाले- *ना.* [सं. स्फाल] घोडा वा भैँसीका अगाडि वा पछाडिका खुट्टा बाँध्ने डोरी; छाँद; फाली।

फाले पाथी- *ना.* बालीमा काम लगाउने गरिए तापनि फाली कमाएर ल्याएबापत मङ्सिरमा दिइने एक पाथी अन्न।

फाल्गुन- *ना.* [सं.] सौरमानअनुसार वर्षको एघारौँ महिना; माघ र चैतका बिचको महिना; फागुन।

फाल्गुनी- *ना.* १. फाल्गुन शुक्ल पूर्णिमा; फागुपूर्णिमा। २. पूर्वाफाल्गुनी वा उत्तराफाल्गुनी नक्षत्र।

फाल्टु/फाल्तु- *वि.* [पोर्तु. फाल्टो] १. नचाहिँदो; अनावश्यक। २. आवश्यक काम टरेर उब्रेको। ३. रद्दी; बेकम्मा। ४. चानचुने; खुद्रा; फुटकर।

फाल्सा₁- *ना.* [फा. काल्स] ठुलठुला खस्रा पात, पहेँला फूल र भित्र एक वा दुई बीज हुने, काफलको जस्तो स्वाद र पिपलको जस्तो फल फल्ने एक वृक्ष वा सोही वृक्षको फल।

फाल्सा²/फाल्सो- *ना.* १. जमेको रगतको डल्लो। २. लुगाफाटाको सानोतिनो टुक्रो।

फावर गीत- *ना.* [ता. फावर+ सं. गीत] दैनिक जीवनको रामरउस र मायापिर्ती लगाउने सम्बन्धमा गाइने, तामाङ जातिमा प्रचलित एक लोकगीत।

फावा- *ना.* [√ फाउ] फाउ; फागु।

फास न फुस/फासफुस- *ना.* [(द्वि.) फुस्सा] १. काम नलाग्ने वा महत्त्वहीन भई कुनै वस्तु त्यसै बिलाउने वा हराउने काम; फास्स न फुस्स। २. बन्द हावा अलिअलि गरेर फुस्कने प्रक्रिया।

फासफुसे- *वि.* १. विनाप्रयोजनको; विशेष महत्त्व नभएको। २. हावा फुस्कने खालको। ३. महत्त्व नभएको।

फासलाङफुसलुङ- *ना.* [अ.मू. (द्वि.) फुसलुङ] १. अलमलमा पारेर भुक्याउने काम। २. फकाउने काम।

फासिज्म- *ना.* [अङ्.] १. प्रभुसत्ता कुनै निरङ्कुश शासकमा केन्द्रित हुने एक शासनव्यवस्था; अधिनायकवाद; तानाशाही। २. मुसोलिनीका समयको इटालीमा प्रचलित त्यस प्रकारको कट्टर राष्ट्रवादी शासनव्यवस्था।

फासिस्ट- *वि.* [अङ्.] १. फासिज्मका सिद्धान्तलाई मान्ने। २. सम्पूर्ण अधिकार आफ्ना हातमा लिएर निरङ्कुशताको विरोध गर्नेहरूको निर्दयतापूर्वक दमन गर्ने; अधिनायकवादी। *ना.* ३. फासिज्मका सिद्धान्तलाई आधार मानेर बनेको इटालीको एक राजनीतिक दलका सदस्य।

फास्टो- *ना.* [सं. स्पृष्ट] १. छोइपासो। २. नचाहिँदो झमेला; झन्झट।

फाहा- *ना.* [फा] १. शोभाका निम्ति अत्तरका सिन्कामा फूलका आकृतिमा बेरिने, विभिन्न रङको कपासको डल्लो। २. पाउडर आदि घस्ने भुवा। ३. मुखमा घस्ने पाउडर। ४. गहनामा हीरा, माणिक आदिलाई चम्किलो पार्न जडिने वस्तु वा त्यसरी चम्किलो पार्ने काम।

फिँज- *ना.* [सं. फेन] पानीका ससाना थोपा वा फोकाहरूको समुदाय; पानीमा साबुन, सोडा आदि पर्दा निस्कने गाज।

फिँज्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रसृ] १. खुम्चिएको वा सोहोरिएर थुप्रिएको वस्तुलाई तन्काएर पाँज्नु। २. नाउँ, कीर्ति, खबर वा पत्रपत्रिका आदिको व्यापक प्रचार गर्नु। ३. फैलाउनु; फिजाउनु।

फिँजाइ- *ना.* फिँज्ने वा फिँजाउने क्रियाप्रक्रिया।

फिँजाइनु- *क.क्रि.* फिँजिने पारिनु; फैलाइनु।

फिँजाउनु- *प्रे.क्रि.* १. फिँज्ने पार्नु; फैलाउनु। *स.क्रि.* २. फिँज्नु; प्रचार गर्नु।

फिँजिनु- *अ.क्रि.* फिँजिने होइनु; फैलिनु।

फिई डिप्पी डेस- *ना.* [अङ्.] विश्वप्रसिद्ध पहिलो हुलाकी; फारसी र एथेनियनबिच भएको इ. पू. ४९० तिरका लडाइँमा आफ्ना पक्षको विजयसन्देश बोकी दौडेर जाँदाजाँदै नगरद्वारमा पुग्नासाथ मर्ने इमान्दार एथेनियन सन्देशवाहक।

फिक- *ना.* [√ पिक] पान, खैनी, सुर्ती आदि खाएर थुकिने थुक; पिक।

फिकदानी- *ना.* थुक्ने भाँडो।

फिकदार- *ना.* [फिक+दार] राजाको फिकदानी साफ गर्ने आदि काम गर्ने नोकर।

फिकबिर्ता- *ना.* राजाको सेवा गर्ने फिकदार वा नोकरहरूलाई बकस भएको बिर्ता जग्गा।

फिका/फिक्का- *वि.* [प्रा. अपिक्का] १. स्वाद नपुगेको वा नभएको; खल्लो। २. उज्जर वा चहकिलो नभएको; हल्का (रङ) । ३. मधुरो; मलिन; अँध्यारो (मुख आदि) । ४. कम महत्त्वको; त्यति उपयोगी नभएको। ५. खिन्न; दिग्दार।

फिका चिया- *ना.* दुध वा चिनी नहालेको, नपुगेको अथवा चियाको रङ कम्ती भएको चिया।

फिक्री- *ना.* [अ. फिक्र] १. कुनै विषयप्रति भएको चिन्ता; सुर्ता। २. त्यस्तो विषयप्रतिको चासो; वास्ता; पर्वाह।

फिट्नु- *स.क्रि.* [प्रा. फेड्+नु] १. पग्लने वा घोलिने वस्तु पन्यालो पदार्थमा मिलाउनका निम्ति घुमाई-घुमाई हल्लाउनु; हुँडल्नु; फेट्नु। २. तास, गन्जिफा आदिका चाडका चक्कीलाई तलमाथि पार्नु; तलास्नु।

फिट- *ना.* [अङ्.] १. फुटको बहुवचन; फिट। २. फुट।

फिटकिरी- *ना.* कुनै सेता गेडा फ्याँक्ने र ती खोजेर ल्याउँदा खोस्न आउनेबाट बच्दै बुढी माउलाई दिने एक खेल।

फिटन- *ना.* हे. फिटिन।

फिटर- *ना.* [अङ्.] यन्त्र वा मिसिनका विभिन्न पुर्जा जडान गर्ने व्यक्ति।

फिटाइ- *ना.* [√ फिट्(+आइ)] फिट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फिटाइनु- *क.क्रि.* फिट्न लाइनु; फिट्ने पारिनु; फेटाइनु।

फिटाउनु- *प्रे.क्रि.* फिट्न लाउनु; फिट्ने पार्नु; फेटाउनु।

फिटिन- *ना.* [अङ्.] एक वा दुई घोडाले तान्ने टपवाला खुला र हल्का किसिमको चारपाङ्ग्रे बग्गी; फिटन।

फिटिनु- *क.क्रि.* [फिट्+इ+नु] फिट्ने काम गरिनु।

फिट्किरी- *ना.* हे. फट्किरी।

फिट्टा- *वि.* [√ फुट्टा] जहान-परिवार नभएको; फुट्टा; फुट्टो; ठिङ्गो; एक्लो।

फिट्टे- *वि.* फिट्टा।

फिड- *ना.* [अङ्.] उन्नत जातका कुखुरालाई खुवाउन प्रयोग गरिने चारो।

फिडर प्यानल- *ना.* [अङ्.] ट्रलीलाइनलाई विद्युत्शक्ति पूर्ति गर्ने एकाइ।

फितलो- *वि.* [प्रा. फिट्ट] १. दऱ्हो नभएको; लुलो; दुर्बल। २. निर्धो; शिथिल; कमजोर।

फितिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फितिक्+क] १. गिलो वस्तु थोरै खस्ने गरी; फतक्क। २. कुनै वस्तु गलेर खोले हुने किसिमले।

फित्कौली- *ना.* [अ.मू. फुत्+क+औली] १. सानातिना ढुङ्गा, मट्याङ्ग्रा आदि हान्ने गुलेलीसरहको बाँसको कप्टेरो। २. फित्कौली हाने झैँ गरी खेलिने बालकहरूको एक खेल।

फित्तफीँ- *ना.* [अ.मू. फित्+त+फीँ] काइँयोका जस्ता लाम्चिला पात हुने एक किसिमको बोट; फलाँट। (केटाकेटीहरू यसको पात बेरेर बजाउने गर्छन्) ।

फित्ता- *ना.* [पोर्तु. फिता] चौडाइ कम भएको कपडा वा नाइलन आदिको लामो पट्टी; जुत्ता कस्ने डोरी।

फित्तावाल- *वि.* फित्ता कस्ने खालको; फित्ता लगाएको वा फित्ता बाँधिने (जुत्ता) ।

फित्ते- *वि.* [फित्ता+ए] फित्ताजस्तो; फित्ताको।

फित्ते जुका- *ना.* फित्ता जस्तै लामो तर टाउको सानो हुने, पुच्छरतिर ठुलो हुँदै गएको, जिउ थुप्रै खण्डमा विभाजित भएको र सो टुक्रिँदा अरू आफू जस्तै किरा तयार गर्न सक्ने परजीवी जुको।

फिनाइल- *ना.* हे. फिनेल।

फिनी- *ना.* [प्रा. फीणिया] १. नचिरेको पन्जाफीजस्तो एक प्रकारको बाटुलो रोटी। २. तृणासन।

फिनेल- *ना.* [अङ्. फिनोएल] विषालु कीटाणुहरू नाश गर्ने, उत्कट गन्ध भएको एक प्रकारको औषधी; कीटनाशक दबाई विशेष; फिनाइल।

फिपी- *ना.* बेत, बाँस आदिका चोयाले बुनेको, एक प्रकारको बिर्कोवाल भाँडो; चोयाको डिब्बा।

फियो- *ना.* [सं. प्लीहा] शरीरमा पेटभित्र पाकस्थलीसँगै बायाँतर्फ हुने एक अवयव।

फिर्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. फेरण+नु] १. गएको व्यक्ति वा पठाइएको वस्तु फिर्ता आउनु; फर्कनु। २. भइरहेको स्थितिमा परिवर्तन आउनु; सो स्थिति उल्टनु; बदलिनु। ३. घुमफिर गर्नु; डुल्नु। ४. मलमूत्रादि त्याग गर्नु।

फिरङ्ग- *ना.* [सं.] १. युरोप महादेश। २. गर्मीले वा वेश्यासँगका समागमबाट गुप्ताङ्गमा हुने एक रोग; भिरङ्गी।
फिरङ्गी- *ना.* १. फिरङ्ग महादेशको निवासी; अङ्ग्रेज; गोरा; युरोपियन। २. फिरङ्ग रोग लागेको व्यक्ति।
फिरन्ता- *वि.* [फिर्+अन्ता] १. स्थायी रूपले एकै ठाउँमा घरबार गरेर नबसी घुमीघुमी हिँड्ने; डुलुवा। *ना.* २. परदेशी; यात्री; घुमन्ता व्यक्ति। ३. जोगी; सन्न्यासी।
फिरन्ते- *वि.* फिरन्ता।
फिरफिर- *क्रि.वि.* [अ.मू. फिर्+अ. (द्वि.)] १. कागत, कपडा, पात आदि हावामा हलुको किसिमबाट हल्लने गरी; फरफर। २. फिरफिर गर्दै उड्ने पुतली जस्तो एक जातको किरो। ३. मन्द गतिले हावा चलिरहेर; सिरसिर।
फिरफिरी/फिरफिर्ती- *क्रि.वि.* अझ छिटो फिरफिर हुने गरी।
फिरफिरे- *वि.* १. हावामा हलुको तबरले हल्लने वा चल्ने। *ना.* २. हावाका वेगले घुम्ने कागत, पात, टिन आदिको पङ्खाका आकारको खेलौना। ४. लामाले असिना, पानी, हुरी आदि रोक्नका निम्ति ठाउँठाउँमा गाड्ने बाँसको पुतली। ५. ससाना चुच्चे पात हुने एक जातको बोट। ६. अग्लो चौडा भाला आकारका पात हुने, दाँती परेका किनारा हुने, तल्लो भाग सेतो रौँले ढाकिएको, पहेँलो फूल फुल्ने बोटविशेष।
फिराइ- *ना.* [√ फिर्(+आइ)] फिर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
फिराइनु- *क.क्रि.* १. फिर्न लाइनु; डुलाइनु; घुमाइनु। २. फर्काइनु।
फिराउनु- *प्रे.क्रि.* १. फिर्न लाउनु, डुलाउनु; घुमाउनु। २. फर्कन लाउनु। *स.क्रि.* ३. फिँजाउनु; फैलाउनु।
फिराद- *ना.* [फा. फरियदा] सम्बन्धित अदालत वा अधिकारीका समक्ष न्याय पाउन गरिने प्रार्थना; नालिस।
फिराद पत्र- *ना.* कानुनी कारबाईका निम्ति मर्का परेको कुरा लेखी वादी भएर अदालतमा दिइएको रीतपूर्वकको कागज; नालिसपत्र; इजहार।
फिरादी- *वि.* [फिराद+ई] फिराद गर्ने, नालिसवाला; उजुरबाजुर गर्ने।
फिरादी पत्र- *ना.* फिरादपत्र।
फिरिनु- *अ.क्रि.* [फिर्+इ+नु] १. फिर्ता आइनु; फर्किनु। २. डुलिनु; घुमिनु।
फिरिस्त- *ना.* [अ. फहरिस्त] सम्बन्धित विषयवस्तु वा व्यक्तिहरूको नामावली, विवरण, फाँट आदि क्रमिक रूपमा अङ्कित गरिएको पुस्तिका वा पत्र; तालिका; सूचीपत्र।
फिरोजा- *ना.* [फा. फिरोज] हरियोहरियो पाराको निलो रङ हुने एक किसिमको बहुमूल्य रत्न; युँ।
फिरौती- *ना.* [फिर्+औती] अपहरित व्यक्ति वा वस्तु फिर्ता गर्नुपर्दा माग गरिने रकम; त्यस्तो कुनै सर्त।
फिर्कनु- *अ.क्रि.* [√ फर्कनु] फर्कनु; फिर्नु।
फिर्काइ- *ना.* फिर्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
फिर्काइनु- *क.क्रि.* फिर्कन लाइनु; फर्काइनु।
फिर्काउनु- *प्रे.क्रि.* फिर्कन लाउनु; फर्काउनु।
फिर्किनु- *अ.क्रि.* फिर्कने होइनु; फर्किनु।
फिर्के- *ना.* [फिर्क+ए] १. घट्टको पुतली। २. दाल घोट्नका निम्ति बिँडमा ठोकेर वा गाँसेर बनाइएको काठ वा फलामको मधानीजस्तो चारचोसे साधन।
फिर्ता- *ना.* [फिर्+ता] फर्कने वा फर्काउने काम; फिर्ती; फिराइ।
फिर्ती- *वि.* [फिर्ता+ई] फिर्ता आउने; फर्कने।
फिर्ती चिठी- *ना.* पाउने व्यक्तिको पत्तो नलागेर फेरि पठाउने व्यक्तिकै हातमा फर्किएर आएको चिठी।
फिर्ती चिठी केन्द्र- *ना.* पाउने व्यक्ति वा ठेगानाका गडबडीले टुङ्गो लाग्न नसकेका चिठीपत्रसम्बन्धी काम गर्ने हुलाककार्यालय।
फिर्ती डाँक- *ना.* तत्काल फर्कने डाँक वा चिठीपत्र।
फिर्ती रसिद- *ना.* रजिस्टरी आदि पठाइएको वस्तु सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले बुझेको प्रमाणस्वरूप फर्किएर आउने रसिद; पहुँच; प्राप्तिस्वीकार।
फिर्ती सवारी- *ना.* कुनै यात्राबाट फर्किने काम।
फिर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. फिर्+र] कागत, कपडा, पात आदि हलुको हावामा हल्लने गरी।
फिलखाना- *ना.* [फा. फीलखान] हात्ती बाँध्ने ठाउँ; हस्तिशाला; हात्तीसार।
फिलफिल- *क्रि.वि.* [अ.मू. फिल्+अ. (द्वि.)] सानो र पातलो वस्तु हावामा हल्लने गरी।
फिलफिली/फिलफिल्ती- *क्रि.वि.* फिलफिल।
फिलफिले- *वि.* १. हलुको किसिमबाट हल्लने। २. चिप्लो परेको।
फिलवान- *ना.* [फा. फीलवान] माहुते।
फिलाटिलिस्ट- *वि.* [अङ्.] १. हुलाक-टिकटहरूको सङ्कलन गर्ने; टिकट-सङ्कलक। *ना.* २. फिलाटेलीसँग सम्बन्धित व्यक्ति।
फिलाटेलिक- *ना.* हुलाकटिकटको सङ्कलनसम्बन्धी काम; टिकटहरूको सङ्ग्रह गर्ने क्रिया।
फिलाटेली- *ना.* हुलाकटिकटको सङ्कलन; टिकटसङ्कलन गर्ने काम।
फिलिङ्गी- *वि.* [सं. फिरङ्गी] आँखा तथा कपाल कैलो र जिउ गोरो भएकी; कैली, गोरी (स्त्री); मीम।
फिलिङ्गे- *ना.* [फिलिङ्गो+ए] फिलिङ्गो भएको; फिलुङ्गे।
फिलिङ्गे बाँस- *ना.* एक जातको बाँस।
फिलिङ्गो- *ना.* [सं. स्फुलिङ्ग] काठ वा दाउरा बलेको झर्झराउँदो आगो; बल्दो अँगार वा कोइला।
फिलुङ्गे- *ना.* [फिलुङ्गो+ए] १. हरिया पातमा अरू रङका थोप्लाथोप्ली हुने एक प्रकारको झार। २. कमला र खोक्रा डाँठ हुने, पहेँलो फूल फुल्ने र सयपत्री फूलका जस्ता बीज हुने तथा त्यसको तेल पेलिने, कुटेर वा धुलो पारेर अचारसमेत खान हुने बाली।
फिलुङ्गे झार- *ना.* फिलुङ्गे।
फिलुङ्गे फूल- *ना.* फिलुङ्गेका जस्ता पातला पत्र भएका फूल फुल्ने एक जातको फूल।
फिलो- *ना.* [सं. स्फिक] १. चाकका दुईतिरका चक्का वा मांसपिण्ड। २. खुट्टाका पछाडिपट्टि जोर्नीमा रहेका भुक्क उठेका दुईतिरका

भाग; पुट्ठा।
फिल्ड- *ना.* [अङ्.] १. बालीनाली लगाइने जग्गा; खेत। २. समथर मैदान; चौर।
फिल्ड बुक- *ना.* १. जग्गा आदिको नापी गर्न प्रयोगमा ल्याइएको पुस्तिका। २. जग्गाधनी र मोहीले कमाएको जग्गाको विवरण लेखिएको किताब; क्षेत्रीय पुस्तिका।
फिल्ड मार्सल- *ना.* फौजी अतिरथी दर्जा।
फिल्म- *ना.* [अङ्.] १. फोटो वा छायाचित्र खिच्न रासायनिक प्रक्रियाले बनाइएको सेलोलाइड आदिको लामो पत्र वा पट्टी। २. उक्त प्रकारको पट्टीमा खिचिएको चित्र वा त्यसैको सहायताले देखाइने चलचित्र।
फिल्म क्यान- *ना.* चलचित्रका रिल राख्ने धातुको डब्बा।
फिस१- *ना.* [अङ्. फी] १. शिक्षक, डाक्टर, वकिल आदिलाई दिइने पारिश्रमिक। २. विद्यालय, क्याम्पस आदि संस्थालाई अध्ययन गरेबापत बुझाउनुपर्ने शुल्क। ३. कुनै कामका लागि कार्यालयमा लाग्ने रकम; दस्तुर।
फिस२- *वि.* [अ.मू. फिस्+अ(द्वि.)] १. अति तुच्छ; फुस्सा। २. ज्यादै थोरै; पितिक्क।
फिसफिस- *क्रि.वि.* [अ.मू. फिस्+अ(द्वि.)] १. कुनै वस्तुमा बन्द रहेको हावा अलिअलि गरेर खुस्कने गरी। २. ज्यादै फस्को र कमलो भई हलुकोसँग चुँडिने वा खुस्किने किसिमले।
फिसफिसती- *क्रि.वि.* फिसफिस; फिसफिसी।
फिसफिसाउँदो- *वि.* फिसफिस जाने; फिसफिस गर्दो।
फिसफिसी- *क्रि.वि.* फिसफिस।
फिसफिसे- *वि.* फिस्सफिस्स जाने, च्यातिने वा चुँडिने।
फिसिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फिस् > फिसिक्+क] १. मन नलागी-नलागी र दाँत नदेखाईकनै ओठले मात्र हाँस्ने गरी। २. पातलो र कमलो वस्तु हलुको किसिमले च्यातिएर।
फिसोल्नु- *स.क्रि.* [सं. प्रसरण] १. कसैलाई आलेटाले गरेर काममा अल्झाउनु वा भुलाउनु। २. कुनै काम बन्न वा सप्रन नदिनु। ३. यताउति गरेर टार्नु; फासफुस पार्नु।
फिसोलाइ- *ना.* फिसोल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
फिसोलाइनु- *क.क्रि.* फिसोल्न लाइनु।
फिसोलाउनु- *प्रे.क्रि.* फिसोल्न लाउनु।
फिसोलिनु- *क.क्रि.* फिसोल्ने काम गरिनु।
फिसौटो- *ना.* [फिस+औटो] १. ज्यादै तुच्छ वस्तु। २. ज्यादै थोरै चिजबिज।
फिस्टी- *वि.* [फिस्टो+इ] १. फिस्टोजस्ती सानी; सान्है सानी। *ना.* २. भँगेरीभन्दा सानो आकारको एक चरो; फिस्टाको पोथी रूप।
फिस्टे- *वि.* [फिस्टो+ए] फिस्टोजस्तो सानो; धेरै सानो।
फिस्टो- *ना.* भँगेरोभन्दा पनि सानो आकारको एक जातको चरो।
फिस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. फिस्+स] सामान्य बल पर्नेबित्तिकै फाट्ने वा च्यातिने भएर; छुनेबित्तिकै चुँडिने वा फुस्किने किसिमले। २. हल्का किसिमले (हाँस्ने क्रिया)।
फिस्सु- *वि.* १. निर्धो खालको र सबैभन्दा पछि परेको; पछिल्लो। २. सबैभन्दा ठगिएको वा हेपिएको।
फिस्से- *वि.* १. फिस्सू। *ना.* २. फिस्स च्यातिने वा फुस्किने वस्तु।
फी१- अव्य. जनही; प्रत्येक; अपुङ्गी।
फी२- *ना.* [अङ्.] १. शुल्क; मेहनताना; फिस। २. दस्तुर।
फीँज- *ना.* हे. फिँज।
फीनी- *ना.* हे. फिनी।
फीस- *ना.* [अङ्. फी] हे. फिस।
फु- *क्रि.वि.* [अ.मू. फू] १. मुख गोलो र सानो पारेर जोडसित सास फ्याँक्ने गरी; त्यसरी फुक्ने किसिमले। *ना.* २. झारफुक; फुकफाक (बालबोलीमा) ।
फुँक्नु- *स.क्रि.* [फुँक्क+नु] गाईबस्तुले हान्न खोज्दा वा जुध्नका निम्ति निउँ खोज्दा नाक र मुखबाट 'फूँ' शब्द निकाल्नु।
फुँकाइ- *ना.* फुँक्ने क्रिया वा प्रक्रिया। फुँकाइनु- *क.क्रि.* फुँक्ने पारिनु।
फुँकाउनु- *प्रे.क्रि.* 'फुँ' गर्ने पार्नु।
फुँकिनु- *क.क्रि.* फुँक्ने काम गरिनु।
फुँक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुँक्+क] रिसाएका गाईबस्तुले हान्न खोज्दा वा अर्को वस्तुसँग जुध्ने निउँ खोज्दा नाक एवं मुखबाट शब्द निकालेर; फूँ।
फुँडी- *ना.* [प्रा. फुडिअ] चारित्रिक हिसाबबाट पतित आइमाई; पातर; वेश्या; रन्डी।
फुँडुल्को- *ना.* [प्रा. फोड+उल्ल > उल्को] साह्रो ठाउँमा ठोकिँदा निधार, तालु आदिमा उठेको टुटुल्को; फुकुन्डो।
फुँडो- *ना.* [फुँडी+ओ] चारित्रिक दृष्टिले पतन भएको व्यक्ति; फुँडीसँग सल्केको व्यक्ति; रन्डीबाज।
फुँदा- *ना.* [सं. फुल्ल] १. साधारण कुरा पनि राम्रो र प्रभावकारी पार्ने विशेषण। २. नयाँ शब्द बन्दा मूल शब्दका पछाडि गाँसिने शब्दांश; प्रत्यय; परसर्ग। ३. झल्लर।
फुनु- *स.क्रि.* [फुक्+नु] १. कुनै वस्तुमा परेको बन्धन वा दाम्लाको गाँठो आदि खोल्नु; फुकाउनु; फुकाल्नु; फुस्काउनु। २. बाधा-अड्काउ हटाउनु; छुटकारा दिनु।
फुआ- *ना.* [हि.] फुपू।
फुइँ- *ना.* १. फोस्रो धाक; घमन्ड। २. बतास।
फुइँकी- *ना.* १. वेगसँग आएको हावाको झोक्का; बतासको वेग। २. होहल्ला; चुइँकी। ३. बेफ्वाँकको घमन्ड; अहङ्कार।
फुइँफाइँ- *ना.* नचाहिँदो सेखी; मात्राभन्दा बेसी घमन्ड; ताइँफाइँ।
फुइँबाज- *वि.* फुस्रो सेखी गर्ने; बेकारको तुजुक देखाउने; धेरै घमन्डी।
फुइँयाँ- *ना.* केही नहुनु वा नभएको स्थिति; तातो न छारो; फुस्सा।
फुई१- *ना.* [बा. बो.] १. आगो वा पोल्ने वस्तु। २. आगाको पोलाइ।
फुई२- *ना.* [प्रा. फुक्कार] १. कुइराको रूपमा रहेको मसिनो जलकण। २. घाँसपात आदिमा शीत पर्दा देखिने सूक्ष्म जलकण। ३. काठका भाँडाकुँडामा लाग्ने सेतो खुई; ढुसी।
फुक्नु१- *अ.क्रि.* [फुस्क+नु] १. डोरी, धागो आदिको बन्धन वा गाँठो खुस्कनु; फुस्कनु। २. नियन्त्रणबाट मुक्त हुनु; छुटकारा पाउनु। ३. मात्राभन्दा बढी खर्च गर्नु; सम्पत्ति सक्नु।

फुक्नु२- *स.क्रि.* [प्रा. फुक्क+नु] १. मुख अलिकति खुला पारेर वेगसित सास छोड्नु; फुफु गर्नु। २. सासले कुनै हलुको वस्तु उडाउनु। ३. रोग शान्त गर्न मन्त्र पढेर फुफु गर्नु; झारफुक गर्नु। ४. सासका वेगले आगो बाल्नु वा सल्काउनु। ५. शङ्ख आदि बजाउनु। ६. कानमा गुप्त कुरा गर्नु। ७. होच्याउनु; नचाहिँदो निन्दा गर्नु। ८. आवश्यकभन्दा बढी खर्च गर्नु।

फुकन्ता- *वि.* [फुक्+अन्ता] १. पासो, बन्धन, परतन्त्रता आदिबाट मुक्त भएको; उडन्ता; फुकाहा। २. फुकफाक, तन्त्रमन्त्र आदिद्वारा लागो पन्साउने; भूतप्रेतबाट भएको बाधाविघ्न हटाउने।

फुकन्ते- *वि.* १. फुकन्ता (फुकेको वा मुक्त) । २. फुकन्ता (फुकफाक गर्ने) ।

फुकफाक- *ना.* [फुक्+अ (द्वि.)] धामी, झाँक्री आदिले लागो वा भूतप्रेतको बाधा हटाउनका निम्ति फुक्ने काम; फाकफुक; झारफुक।

फुकाइ- *ना.* [√ फुक्(+आइ)] १. फुक्ने वा फुस्कने-फुस्काउने क्रियाप्रक्रिया। २. फुक्ने क्रिया वा फुफु गर्ने क्रियाप्रक्रिया; फुफु गराइ। ३. धेरै खर्च गर्ने काम।

फुकाइनु- *क.क्रि.* १. फुक्ने, फुस्कने वा फुस्काउने पारिनु। २. फुक्न लाइनु; फूफू गराइनु। ३. धेरै खर्च गर्ने पारिनु।

फुकाउनी- १. *ना.* पिसाबथैली; मूत्राशय। २. पाठेघर फर्किएर बाहिर निस्केको, भुक्क उठेको भाग।

फुकाउनु- *स.क्रि.* १. फुक्न लगाउनु; फूफू गर्न लाउनु। २. धेरै खर्च गराउनु। ३. बाधा-अड्काउ आदि हटाउन लाउनु। ४. धागो, डोरी आदिको गाँठो खोल्नु; बन्धनमुक्त गर्नु। ५. फुस्कने पार्नु; फुस्काउनु।

फुकाउरो- *वि.* बेकारमा धेरै खर्च गर्ने स्वभावको; फुकाहा; बहुखर्ची।

फुकादाम- *ना.* [फू+दाम] एकदाम-मूल्यको चार भागको एक भाग मूल्यका सिक्का।

फुकाफाल- *वि.* [फुक्का+फाल] १. नियमित आचरण वा अनुशासनमा नरहेको; छाडा। २. स्वतन्त्र; आफूखुसी चल्ने।

फुकाल्नु- *स.क्रि.* [फुक्+आल+नु] १. बन्धन, गाँठो आदि खोल्नु; फुकाउनु; फुनु। २. जिउमा लगाएका लुगा, गहना आदि खोल्नु; झक्नु। ३. जडिएको वस्तु खोल्नु; खुस्काउनु। ४. कसैसँग कुनै वस्तु युक्तिपूर्वक ढङ्गले लिनु; फुस्काउनु।

फुकालाइ- *ना.* फुकाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फुकालिनु- *क.क्रि.* फुकाल्ने काम गरिनु।

फुकाहा- *वि.* [फुक्+आहा] फुक्ने स्वभावको; फुकाउरो।

फुकिनु- *क.क्रि.* [फुक्+इ+नु] १. मुखबाट वेगसित हावा छोडिनु। २. धेरै खर्च गरिनु। ३. फुस्किनु; खुस्किनु।

फुकी१- *ना.* [नेवा.] धेरै पुस्ताका दाजुभाइ; बन्धुवर्ग।

फुकी२- *ना.* मारुनी नाच नाच्ता गाइने एक गीत।

फुकीढल- *वि.* [फुक्+ई+ढल] फुक्नेबित्तिकै ढल्ने वा लड्ने खालको; ज्यादै दुब्लो ; मरन्च्याँसे।

फुकुन्डे- *वि.* [फुकुन्डो+ए] फुकुन्डो भएको; फुकुन्डो परेको।

फुकुन्डो- *ना.* [फुक्+उन्डो] १. शरीरमा रोगवश निस्केको मांसपिण्ड वा पानी आदि भरिएको फोको। २. स्त्रीजातिको पाठेघर फर्किएर निस्केको भुक्क उठेको अंश। ३. बेलुन।

फुकुवा- *वि.* [फुक्+उवा] १. फुक्ने खालको; धेरै खर्च गर्ने; फुकाउरो। २. बन्धन वा नियन्त्रणबाट मुक्त भएको; छुटकारा पाएको।

फुकुवा पुर्जी- *ना.* कुनै ठाउँमा आवतजावत गर्ने, कुनै कामका विषयमा लेनदेन गर्ने तथा कुनै स्थानविशेषमा हुनुपर्ने तर कारणवश रोकिएका काम-कुराउपरको बन्देज फुकेको जनाउने पुर्जी।

फुको- *वि.* [फुक्+ओ] १. कणहरू नजोडिएको; बुकुल्टो; भुरभुरे; फुरफुरे। २. घिउ-तेल आदि चिल्लो नपरेको; पानीले नमुछिएको; सुक्खा; फुस्रो। ३. सितन, तर्कारी आदि नभएको; निस्तो।

फुकौरो- *वि.* [फुक्+औरो] फुकाउरो।

फुक्का- *वि.* [फुक्+आ] १. बन्धनबाट मुक्त भएको; फुकेको; बन्धनमुक्त। २. नियन्त्रणबाट छुटकारा पाएको; स्वतन्त्र; स्वाधीन।

फुक्काफुक्की- *ना.* १. केटाकेटीका खेलमा खेल स्थगित राख्ने साङ्केतिक शब्द। (जस्तै- धरीचोट खेलमा भनिने काँकरीफुक्की) । २. फुक्का।

फुक्को- *वि.* फुक्का।

फुक्लनु- *अ.क्रि.* [फुक्+ल+नु] कुनै वस्तु जोडिएको वा जडिएको ठाउँबाट छुट्टिनु; उखेलिनु; फुस्कनु; खुस्कनु।

फुक्लाइ- *ना.* फुक्लने क्रिया वा प्रक्रिया।

फुक्लाइनु- *क.क्रि.* फुक्लने पारिनु।

फुक्लिनु- *अ.क्रि.* उखेलिनु; खुस्किनु।

फुक्लो- *वि.* [√ फुको] फुको; निस्तो।

फुङ- *ना.* [प्रा. फुग्गे भोटो, दौरा, चोलो आदिका फेरमा गाँसिने कपडा।

फुङो- *ना.* पेटारो।

फुङ्कार- *ना.* [सं.] सर्प आदिले वेगले सास छोड्दा निस्कने शब्द; फूत्कार।

फुङ्ग- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुङ्+ग] १. चेहरा, रङ आदि निस्तेज हुने गरी; फिक्का पर्ने किसिमले; फुङ्ङ। २. रुख, पात केही नभई खुला भएर। ३. दङदङती धुलो उड्ने चालमा।

फुङ्गिन/फुङ्गिन- *वि.* [फुक्+इन] १. धनसम्पत्ति सबै उडाएर तन्नम भएको; गरिब; निर्धन। २. फुकाउरो।

फुङ्गिने/फुङ्गिने- *वि.* फुङ्गिन।

फुङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुङ्+ङ] हे. फुङ्ग।

फुचा- *वि.* / *ना.* [फुचो+आ] हे. फुच्चो।

फुचाफाची/फुची- *ना.* फुच्चाफुच्ची।

फुची- *ना.* फुच्ची।

फुचुना- *ना.* / *वि.* [फुचुनु+आ] हे. फुचुनु।

फुचुनाफुचुनी- *ना.* ससाना केटाकेटी; मसिना भुराभुरी।

फुचुनी- *ना.* सानी फुच्ची।

फुचुनु/फुचुनो- *वि.* [फुच्च+उ+नु/नो] १. साह्रै सानो र होचो; फुच्चो। *ना.* २. सानु फुच्चो वा केटो।

फुचे- *वि.* हे. फुच्चो।

फुचो- *ना.* / *वि.* हे. फुच्चो।
फुच्चा- *वि.* ['फुच्चो' को ति.रू.] १. सानो दकदको; फुच्चो। *ना.* २. सानो बच्चा।
फुच्चाफाच्ची/फुच्ची- *ना.* ससाना केठाकेटी; भुराभुरी।
फुच्ची- *ना.* १. कान्लाका झासझुसमा गुँड लगाउने भँगेराजस्तो एक जातको चरो। २. सानी केटी वा बच्ची।
फुच्चे- *वि.* हे. फुच्चो।
फुच्चो- *वि.* [बच्चो] १. सानो कदको; होचो। *ना.* २. सानो केटो वा बच्चो। ३. होचो वा पुड्को मान्छे।
फुट्नु- *अ.क्रि.* [सं. स्फुटन+नु] १. कुनै सिङ्गो वस्तु टुक्रा पर्नु; टुक्रिनु; टुट्नु। २. चिरा पर्नु; धाँजा फाट्नु; चर्कनु; चिरिनु। ३. पाकेका खटिरा, घाउ आदिका मुखबाट रगत, पिप आदि निक्लनु। ४. मिलेका वस्तु वा व्यक्तिहरू अलग्गिनु; छुट्टिनु। ५. प्वाल पर्नु वा मुख बन्नु; छिद्र हुनु। ६. मेल नहुनु; फाटो पर्नु; छुट्टिनु; फुट हुनु।
फुट१- *ना.* [अङ्.] १. लम्बाइ, चौडाइ आदि नाप्ने काममा प्रयोग गरिने बाह्र इन्चको नापो। २. त्यसै बराबरको नाप वा मान; गजका तीन भागमध्ये एक।
फुट२- *ना.* [सं. स्फुटन] विरोध, वैमनस्य आदिबाट हुने बेमेल; फाटो।
फुटकर- *वि.* [सं. स्फुट+कर] १. कुनै स्थान, वर्ग वा समूहमा नमिली अलग्गै रहेको; श्रेणी वा हारमा नमिलेको; मूल विषयदेखि बाहिरको (फुटकर कुरो, फुटकर कविता, फुटकर विषय इ.) । २. फाटफुट; विविध। ३. (व्यापारमा) डक्क वा थुप्रै नभएर बेग्लाबेग्लै छुट्ट्याइएको; चानचुन; खुद्रा; खुदरा (माल, पैसा आदि)।
फुटनोट- *ना.* [अङ्.] १. लेख, पुस्तक वा ग्रन्थका पृष्ठको पुछारमा दिइने टिप्पणी; पादटिप्पणी। २. आफूले लेखेका कुनै कुराका पुष्टिका निमित्त अन्य ग्रन्थबाट लिइएका उद्धरणको सन्दर्भ।
फुट काँक्रो- *ना.* काँक्राका जस्ता पात हुने, ससाना पहेँला फूल फुल्ने, काँक्राका झैँ हरिया र लामा फल लाग्ने र पाकेपछि पहेँला हुने, भित्र सेता बियाँ र सेतै गुदी हुने एक जातको नङ्ग्रे लहरो; त्यसैको फल।
फुटपरस्त- *वि.* एउटै समूह वा दलमा तथा एउटै विचार वा सिद्धान्तमा रहेका व्यक्तिहरूमध्ये केही व्यक्तिहरू अलग भएर वा फुटेर पहिले रहेकै समूह वा सिद्धान्तको विरोधमा उभिने।
फुटपाथ- *ना.* [अङ्.] १. राजपथ वा मूल सडकका दुई किनारामा मानिस हिँड्न बनाइएको पेटी। २. मानिस हिँड्ने सडकछेउको गोरेटो।
फुटप्रेसर- *ना.* [अङ्.] लुगा सिउने मिसिनको कपडा सार्ने दाँतीका माथिल्लापट्टि रहेको, कपडा थिच्ने अङ्ग वा पुर्जा।
फुटफाट- *ना.* [फुट+फाट] फुट्ने वा फोरिने काम; टुटफुट।
फुटबल- *ना.* [अङ्.] १. गोडाले हानेर खेलिने, छालाले मोहोरिएको, हावा भरिने रबरको ठुलो भकुन्डो। २. सोही भकुन्डो खेलिने एक खेल।
फुटल- *वि.* [फुट्+अल] फुटेको (चिज वा वस्तु।
फुटा- *ना.* कपासको बीज वा बियाँ; ज्यापु।
फुटाइ- *ना.* [√ फुट्(+आइ)] फुट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फुटाइ- *ना.* फुटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फुटाइनु- *क.क्रि.* फुट्न लाइनु, फुट्ने पारिनु।
फुटाउनु- *प्रे.क्रि.* १. कुनै सिङ्गो वस्तुलाई टुक्रा पार्नु; टुक्र्याउनु; फोर्नु, फुटाल्नु। *स.क्रि.* २. चिरा पार्नु; चर्काउनु; छुट्ट्याउनु; धाँदो वा धाँजो पार्नु। ३. मेल भएकालाई फुट वा बेमेल गराउनु; छुट्ट्याउनु; अलग्ग पार्नु वा अलग्ग्याउनु।
फुटानी- *ना.* सामान्य कुरालाई बढाइचढाइ गरेर आफूआफूमा वैमनस्य पार्ने काम; बाफाबाफ।
फुटाल्नु- *स.क्रि.* [फुट्+आल+नु] फोर्नु; दुई टुक्रा पार्नु।
फुटालाइ- *ना.* फुटाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फुटालिनु- *क.क्रि.* टुक्रा-टुक्रा पारिनु; फोरिनु।
फुटिनु- *क.क्रि.* [फुट्+इ+नु] टुक्रा-टुक्रा होइनु; टुक्राटुक्रा पारिनु; फोरिनु।
फुटेको- *वि.* [फुट्+एको] टुक्रिएको; टुटेको; चिरिएको।
फुटेको कर्म- *ना.* भाग्य हराएको अवस्था।
फुटेको पैसा- *ना.* साह्रै थोरै द्रव्य; चुनदाम।
फुट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुट्-ट< सं. स्फुट] १. कुनै वस्तु, कुरा आदि उछिट्टिने गरेर; भ्यागुतो वा फट्याङ्ग्रा फड्के जस्तै गरी। *वि.* २. क्रम वा शृङ्खलामा नमिलेको; अलग्ग; फुट्टा; भिन्न; छुट्टा।
फुट्टा- *वि.* १. फौज वा जमातबाट भिन्न वा छुट्टै रहेको; अलग; एक्लो; फुट्टो; ठिङ्गो। २. जोडी नभएको; बेजोडी; बिजोडा; बिजोर। *ना.* ३. एक पासामा दुवा र दुई पासामा पोटपोट पर्दा हुने, पासाका खेलको एक दाउ; चार फुट्टीको दाउ; पासाको चौका दाउ।
फुट्टी- *ना.* [फुट्टा+ई] १. सानो थोप्लो; विन्दु; टिकी। २. पासा, तास आदिमा एक्का, दुवा, तिर्की आदि जनाउने थोप्ला वा टिकी। ३. अति सानो मान वा मात्रा; न्यूनतम परिमाण। *क्रि.वि.* ४. एक जात पनि; पटक्क।
फुट्टीकौडी- *ना.* केही पनि नहुने स्थिति; अकिञ्चनता।
फुट्टे- *वि.* फुट्टी भएको; फुट्टा परेको। २. अलग्गिएको; छुट्टा बसेको।
फुट्टो- *ना.* [√ फुट्ट] १. समूहमा नरही एक्लो रहेको व्यक्ति वा वस्तु। *वि.* २. एक्लो; छुट्टा; ठिङ्गो। ३. फुटेर निस्केको।
फुतफुत- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुत्+अ(द्वि.)] १. धमाधम एकएकवटा निस्कने वा पस्ने गरी। २. पालैसित हुत्त्याउँदै वा मिल्काउँदै।
फुतफुती- *क्रि.वि.* फुतफुत; फुतुफुतु।
फुतुफुतु- *क्रि.वि.* १. फुतफुत। २. एक-एक थोपा तप्किए जस्तै गरी खसेर।
फुत्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. फुत्+क+नु] १. एक ठाउँबाट उछिट्टिएर अर्को ठाउँमा पुग्नु; उछिट्टिनु; चिप्लिनु। २. जोडिएको वा टाँसिएको ठाउँबाट कुनै वस्तु एकाएक फुस्कनु वा खुस्कनु। ३. कुनै वस्तुका चेपमा वा दुलामा रहेको वस्तु वेगले निस्कनु;

बाहिर निस्कनु। ४. समातिएको व्यक्ति प्रहरीको आँखा छली भाग्नु वा उम्कनु।
फुत्काइ- *ना.* फुत्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फुत्काइनु- *क.क्रि.* फुत्कने पारिनु।
फुत्काउनु- *प्रे.क्रि.* फुत्कन लाउनु; उम्काउनु।
फुत्कार- *ना.* [सं. फूत्कार] १. बस्तुभाउ आदिले साह्रै रिसाएको वेला मुख वा नाकबाट वेगपूर्वक सास निकाल्दा आउने शब्द। २. सर्पले फणा उठाएर सास फेर्दा निस्कने शब्द; फुङ्कार।
फुत्किनु- *अ.क्रि.* [फुत्क+इ+नु] १. फुत्कनु। २. फुत्कने होइनु; उम्किनु।
फुत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुत्+त] १. कहीं कतैबाट अकस्मात् निस्किए वा पसेजस्तो गरी। २. एकाएक निस्कने, फालिने वा मिल्किने गरेर। ३. कतै नछोई फड्कने वा नाघ्ने किसिमले।
फुत्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुत्रुक्+क] १. कुनै वस्तु एकाएक खस्ने गरी; खुत्रुक्क। २. हलुका तवरले उफ्रने किसिमले; बुर्लुक्क।
फुने- *ना.* [नेवा. फोने] कसैसँग केही कुरा माग्ने काम; मगनी; याचना।
फुन्टिन- *ना.* [√ फाउन्टेन] मसी भर्ने कलम; फाउन्टेन।
फुपा- *ना.* [प्रा. पुप्फा] फुपाजु; फुपाज्यू।
फुपाजु/फुपाज्यू- *ना.* फुपूका पति वा लोग्ने; फुपा।
फुपाली- *ना.* [फुपू+आली] फुपूको घर; फुपूका पतिको घर।
फुपू- *ना.* [फुपा+ऊ] बाबुकी दिदी वा बहिनी।
फुपूको सराद्ध- *वि.* नगरे पनि हुने काजक्रिया।
फुपू चार- *ना.* विवाहमा दुलाहा बनेका भदाहाले फुपूदिदीलाई दिने कपडा वा पैसा।
फुपूचेला- *ना.* फुपूका सन्तान।
फुपूसासू- *ना.* पत्नीका नातामा पतिकी फुपू र पतिका नातामा पत्नीकी फुपू; ससुराकी दिदी वा बहिनी।
फुप्फुस- *ना.* [सं.] फोक्सो।
फुमडी- *ना.* केही कुरा पनि नहुने स्थिति; अभाव; रिक्तता; शून्यता।
फुमन्तर- *ना.* [फु+मन्तर] १. धामीझाँक्री, वैद्यले भूतप्रेत आदिको बाधा हटाउनका निम्ति मन्त्र पढिसकेपछि अन्तिममा भन्ने शब्द। २. जादु; इन्द्रजाल। ३. कुनै काम अचम्म पार्ने गरी सजिलैसित गर्ने प्रक्रिया। *वि.* ४. बेपत्ता; गायब।
फुर्नु- *अ.क्रि.* [सं. स्फुर+नु] १. मौका वा आवश्यक परेका अवस्थामा मनमा कुनै नयाँ भाव वा विचार आउनु; स्मरण हुनु; सम्झनु। २. शरीरका अङ्गप्रत्यङ्ग फरफराउनु। ३. आगो वा घिउतेलमा सुकेको वस्तु हाल्दा फर्र फुक्नु वा फुल्नु।
फुरफुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुर्+अ(द्वि.)] १. अरूले सऱ्हाएको सुन्दा मक्ख पर्ने गरी; फुरफुरिने वा दङ्ङ पर्ने गरी; फुरफुरिने वा दङ्ङ पर्ने चालसँग। २. कुनै कागत, पात आदि हावामा हलुको किसिमले हल्लने गरी। ३. ससाना पुतली आदि उड्ने किसिमले।
फुरफुराइ- *ना.* फुरफुर गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फुरफुराइनु- *अ.क्रि.* फुरफुर गरिनु।
फुरफुराउनु- *अ.क्रि.* फुरफुर हुनु वा गर्नु।
फुरफुरिनु- *अ.क्रि.* फुर फुर होइनु; फुर्किनु।
फुरफुरे- *वि.* फुरफुर हुने वा गर्ने।
फुरफुऱ्याइ- *ना.* फुरफुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फुरफुऱ्याइनु- *क.क्रि.* फुरफुरिने पारिनु; फुर्क्याइनु।
फुरफुऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* फुरफुरिने पार्नु; फुर्क्याउनु।
फुरफुऱ्याहट- *ना.* फुरफुरिने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।
फुरफुऱ्याहा- *वि.* फुरफुरिने खालको ; फुर्किने स्वभावको।
फुराइ- *ना.* [√ फुर्(+आइ)] १. फुर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [फुराउ+आइ] २. फुराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फुराइनु- *क.क्रि.* फुर्ने वा फुराउने गरिनु।
फुराउनु- *प्रे.क्रि.* १. फुर्ने पार्नु। *स.क्रि.* २. घिउ-तेलमा ज्वानु, मेथी, खोर्सानी, जाइफल आदि पड्काउनु।
फुरिनु- *अ.क्रि.* १. मौकामा सुहाउँदो र चाहिंदो विचार निस्कनु। २. घिउतेल आदिमा मसला आदि फुलिनु।
फुरी- *ना.* [भो. ब.] चौंरी वा भेडा कुर्ने कुकुरहरू बस्ने पालेघरजस्तो ठाउँ; कुकुरले भेडा ढुक्ने गौंडो वा दोबाटो।
फुरु- *ना.* [भो. ब.] १. विशेष गरी भोटे जातिले प्रयोग गर्ने काठको बटुको। २. चिया खाने काठको प्याला वा कप।
फुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुरुक्+क] आफ्नो प्रशंसा सुन्दा वा मनको इच्छा पूर्ण हुँदा दङ्ग पर्ने गरी; आफूले चिताएको वस्तु प्राप्त हुँदा फुर्किएर; फुरुङ्ङ।
फुरुङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुरुङ्+ग/ङ] १. फुरुक्क। २. खुसी, घमन्ड आदिले फुल्ने गरी।
फुरौला/फुरौलो- *ना.* [फुर्+औला/औलो] १. मास, फापर आदि पिंधेर घिउतेलमा फुराएर बनाइने डल्लो खानेकुरो; फुलौरा। २. फुरौलोजस्तो भएर उठेको टुटुल्को।
फुर्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. फुर्+क+नु] १. कुनै कुराले सन्तोष लिएर मक्ख पर्नु; फुरुक्क हुनु; फुर्किनु। २. घमन्डले फुल्नु; अभिमान गर्नु।
फुर्काइ- *ना.* फुर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
फुर्काइनु- *क.क्रि.* फुर्कन लाइनु; फुर्कने पारिनु।
फुर्काउनु- *प्रे.क्रि.* फुर्कन लाउनु; फुर्कने पार्नु।
फुर्किनु- *अ.क्रि.* फुरुक्क पारिनु; फुर्कने होइनु।
फुर्की- *वि.* [फुर्को+ई] पुच्छरका झुप्पाका रौं सेतो भएको (गाई)।
फुर्के- *वि.* [फुर्को+ए] १. फुर्को भएको; फुर्को परेको। २. पुच्छरका झुप्पाका रौं सेतो भएको (गोरु)।
फुर्के घाँस- *ना.* टुप्पामा फुर्को भएको, पाखाबारीमा पलाउने घाँस।
फुर्के थैलो- *ना.* कपडाका टुक्राहरू गाँसिएको थैली।
फुर्के धागो- *ना.* टुप्पामा फुर्का भएको , स्वास्नीमान्छेले कपालमा लाउने धागो।
फुर्के बन्सो- *ना.* टुप्पामा देखिने फुर्कामा प्याजी रङ हुने एक जातको बन्से घाँस।
फुर्को- *ना.* [फुर्का+ओ] १. स्त्रीजातिले कपालमा लगाउने धागाका टुप्पामा रहेको गुजुल्टो। २. गलबन्दी, पछ्यौरा, इँजार आदिका छेउमा हुने झालर वा झुप्पो। ३. धरो; धुर्को।

फुर्क्याइ- *ना.* [√ फुर्कि(+याइ)] फुर्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फुर्क्याइनु- *क.क्रि.* फुर्किन लाइनु; फुर्किने पारिनु।

फुर्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* फुर्किन लाउनु; फुर्किने पार्नु।

फुर्क्याहट- *ना.* फुर्किने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।

फुर्क्योट- *ना.* फुर्कने वा खुसी हुने काम; फुर्क्याइ।

फुर्तिलो- *वि.* [फुर्ती+इलो] फुर्ती भएको; कामकाजमा छिटो र जाँगरिलो।

फुर्ती- *ना.* [√ फूर्ति] फुइँफाइँ।

फुर्तीफार्ती- *ना.* फुर्ती वा जाँगर, उत्साह, सक्रियता आदि देखाउने काम; फुर्तीफार्ती।

फुर्तीबाजी- *ना.* ज्यादै फुर्ती लडाउने काम वा स्वभाव।

फुर्तीवाल- *वि.* फुर्ती भएको।

फुर्माइ- *ना.* [√ फुर्माउ(+आइ)] फुर्माउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फुर्माइनु- *क.क्रि.* फुर्माउन लाइनु; फर्माइनु।

फुर्माइस- *ना.* [फा. फरमाइश] हे. फर्माइस।

फुर्माइसी- *ना.* हे फर्माइसी।

फुर्माउनु- *स.क्रि.* [फर्माउ+नु] १. कुनै कुरा राम्ररी सिँगारेर वा सिप लाएर बनाउनु; चिटिक्क पार्नु। २. फर्माउनु।

फुर्मास- *ना.* [फा. फरमाइश] १. मनखुसी वा कुनै उपलक्ष्यमा गरिने बढ्ता खर्च फुर्माइस। २. कुनै चिज विशेष रूपले बनाउन वा ल्याउनका निम्ति दिइने आज्ञा वा आदेश।

फुर्मासी- *वि.* १. फुर्मास गरिएको; फुर्माइएको। २. आवश्यकभन्दा बढी खर्च भएको। *ना.* ३. मुख्य काममा नभएर साधारण आवश्यकताका निम्ति छुट्ट्याइएको रकम वा वस्तु (जस्तो- फुर्मासी खर्च, फुर्मासी लुगा आदि)।

फुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुर्+र] १. एकै झमटमा हावामा कागत, पात आदि उड्ने गरी २. चरा, पुतली आदि उड्ने किसिमले। ३. मुखमा पानी वा सातु हालेर फुक्ता शब्द आउने किसिमले। ४. घिउ-तेलमा कुनै वस्तु फुर्ने वा फुराइको शब्द आउने गरी

फुर्रा-*ना.* केटाकेटीले उफ्रँदै, दगुर्दै खेल्ने एक किसिमको खेल।

फुर्लुङ- *ना.* [सं. पर्यस्त] चोयाले बुनेको, मुख केही सानो र पेट फुकेको हुने, चरा, माछा, कुराउनी आदि हाल्ने भाँडो; कँडालीका छ्याँटको त्यस्ता कोसेलीपात हाल्ने पेरुङ्गो।

फुर्सत/फुर्सद- *ना.* [अ. फुरसत] कामबाट खाली रहेको समय; काम नभएको बेला; खाली समय; अवकाश।

फुर्सतिलो/फुर्सदिलो- *वि.* फुर्सत भएको; फुर्सदिलो।

फुल्नु- *अ.क्रि.* [सं. फुल्ल+नु] १. कोपिलो फुक्नु वा फक्रनु; पुष्पित हुनु; विकसित हुनु। २. रोटी आदि उक्सिएर भुक्क हुनु; भुक्लुक्क पर्नु। ३. शरीरको कुनै भाग उक्सनु; सुन्निनु। ४. घमन्ड वा रिसले गमक्क पर्नु; गम्कनु। ५. धुमधुमती परेर बस्नु। ६. केश पाक्नु; रौँ सेतो हुनु। ७. बिहे गर्न लायक हुनु।

फुल कोर्ट- *ना.* [अङ्.] इन्साफ गर्ने कामबाहेक अन्य कामका निम्ति बसेको सर्वोच्च अदालतका प्रधान न्यायाधीश तथा अरू न्यायाधीशहरूको सभा।

फुल पार्नु- *टु.* १. नभएका कुरा रिटिक्क पारेर भन्नु। २. जतातत्तै स्वास्नी बटुली धेरै छोराछोरी पाउनु।

फुल बेन्च- *ना.* [अङ्.] १. प्रधान न्यायाधीशसहित तीन वा तीनभन्दा बढी न्यायाधीशहरूको बेन्च वा सभा; विशेष परिस्थितिमा प्रधान न्यायाधीशका तजबिजले नै गठित प्रधान न्यायाधीशसहित तीन वा सोभन्दा बढी न्यायाधीश भएको बेन्च वा सभा। २. डिभिजन बेन्चमा राय फाट्न गएको मुद्दा हेर्ने बेन्च।

फुल$_{१}$- *ना.* [प्रा.] ससाना जीव (चराचुरुङ्गी, माछा, साँप आदि) जन्मने, एकापट्टि केही चुच्चोजस्तो परेको गोलाकार पिण्ड; अण्डा; अण्ड; डिम्बा।

फुल$_{२}$- *वि.* [अङ्.] १. भरिभराउ; पूर्ण; पूरा। २. प्रशस्त; पर्याप्त; मनग्य।

फुलकिलो- *ना.* ल्वाङ किलो।

फुलकोपी/कोबी- *ना.* ठुलठुला रायोका जस्ता, पाउडर छिटेजस्ता लाग्ने फुस्रा पात हुने, टुप्पामा नौनी घिउको जस्तो सेतो र पहेँलो डल्लो लाग्ने तथा तोरीका जस्ता गेडा फल्ने एक वनस्पतिविशेष।

फुलखरानी- *ना.* अँगार पचेर सेतो भएको खरानी; भस्म; विभूति।

फुलखाजा- *ना.* मिठो खाने कुरो।

फुलजडी/फुलझडी- *ना.* [फुल्+जड+ई)] खुबै सिफारिस गर्ने वा बुट्टा भर्ने काम; रिटिक्क पारिने कुरा।

फुलनाम- *ना.* न्वारानमा राखेका नामदेखि अतिरिक्त बोलाउने प्यारो नाम वा उपनाम।

फुलबासा- *ना.* धानको एकजात।

फुलमती- *ना.* मसिनो र बास्नादार धानको एक जात। (स्त्री नाम पनि)।

फुलाइ- *ना.* [√ फुल्(+आइ)] फुल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फुलाइनु- *क.क्रि.* फुल्ने पारिनु; फुल्न लाइनु; पुष्पित गराइनु।

फुलाउनु- *प्रे.क्रि.* फुल्ने पार्नु; फुल्न लाउनु; पुष्पित गराउनु।

फुलाङ्गो- *ना.* [फूल+आङ्गो] १. फल नलागी फुलेर मात्र खेर जाने फलफूलको बोट; भाले रुख। *वि.* २. चाँडचाँडै फुल्ने।

फुलिनु- *अ.क्रि.* [फुल्+इ+नु] फूलको कोपिला फुट्ने वा फुल्ने होइनु।

फुलिस्केप- *ना.* [अङ्. फुल्स्क्याप] मिसिनमा पेलेर तयार गरिएको, डोरा नहालिएको देशी कागज; **१२X१५** वा **१२.५X१६** इन्चीको हुने त्यस्तो कागतको नापो वा आकार।

फुली- *ना.* [फूल+ई] १. स्त्रीजातिले नाकमा लगाउने सानो फूलको आकारको सुनको गहना; नाकफुली। २. जुत्ता, पेटी, फुटबल आदिको फित्ता घुसार्ने प्वालमा जडिने धातुको चक्का आकारको वस्तु।

फुलुङ्गा- *ना.* गुब्बारा।

फुले- *वि.* [फुलो+ए] आँखामा फुलो परेको; फुलो परेको आँखा हुने।

फुलेल$_{१}$- *वि.* [सं. फुल्+एल] १. प्रसन्नताले पूर्ण भएको; दङ्ग, खुसी। २. फूलसमान प्रसन्न; प्रफुल्ल।

फुलेल$_{२}$- *ना.* [फूल+तेल] फूलको सुगन्ध मिलाइएको, फूलकै जस्तो बास्ना आउने तेल; सुगन्धित तेल।

फुलो- *ना.* १. भात पकाएको भाँडाको पिँधमा बस्ने भातका सिताको

दाग। २. आँखाको नानीमा निस्कने सेतो बादल। ३. तेल पेल्नका निम्ति कुटेर धुलो पारिएको तोरी, फिलुङ्गे, कदम आदिको चूर्ण।

फुलौरा- *ना.* हे. फुरौला।

फुल्का- *ना.* [फुल्+क्+आ] तावामा पकाई आगामा सेकाएर फुलाइएको, चिल्लो नहालेको गहुँको रोटी।

फुल्चोकी- *ना.* [सं. फुल्लोच्च] काठमाडौं उपत्यकाको आग्नेय कोणमा रहेको, गोदावरी तीर्थमाथिको उच्च शिखर जहाँ रेडियो नेपालको ट्रान्समिटिङ टावर रहेको छ। (त्यहाँ फुल्चोकी देवीको मेला लाग्दछ)।

फुल्याइ- *ना.* [√ फुल्याउ(+आइ)] फुल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

फुल्याइनु- *क.क्रि.* सान्त्वना दिइनु; सम्झाइबुझाइ गरिनु।

फुल्याउनु- *स.क्रि.* [सं. फुल्ल+याउ+नु] १. शोक, रोग, दुःख आदिमा परेर आत्तिएकालाई सान्त्वना वा भरोसा दिनु; चित्त बुझाउनु। २. रोएकालाई शान्त गराउनु; सम्झाउनु; फकाउनु; मनाउनु।

फुल्ल- *वि.* [सं.] १. कोपिला फक्रिएको; प्रफुल्ल; विकसित। खुसी भएको; प्रसन्न; हर्षित। *ना.* ३. फूल; पुष्प; सुमन।

फुस- *ना.* [सं. तुष] १. घर छाउन हुने खर, पराल, काँस आदि। २. सुकेको घाँस आदि।

फुसडी- *ना.* [फुस्रो+अडी] साधु भइटोपलेको; खरानी घसेको; फुस्रो।

फुसफुस- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुस्+अ(द्वि.)] १. बन्द रहेको हावा अलिअलि गरेर छुट्ने वा छोडिने गरी। २. धुवाँ, कुइरो आदि अलिअलि निस्कने किसिमले। ३. बिस्तारबिस्तार अपानवायु निस्किएर। ४. फस्को वस्तु थोरथोरै फुटेर खस्ने गरी; फसफस। ५. मसिनो पानी पर्ने किसिमले; सिमसिम; बिरबिर।

फुसफुसती/फुसफुसी- *क्रि.वि.* अझै फुसफुस भएर।

फुसफुसे झार- *ना.* गोबर आदि मल थुप्रेको ठाउँमा पलाउने, फुल्दा सेतो रङ्गको देखिने, हावा लाग्दा फुस्स उडेर जाने फूल हुने एक जातको झार; गोब्रेझार।

फुसफुसे- *वि.* [फुसफुस+ए] फुसफुस गरी उड्ने; फुसफुससँग खुस्कने वा फुट्ने।

फुसी- *ना.* [प्रा. फुसिअ] १. वीर्य; शुक्र। २. लिङ्गका टुप्पाको छालाभित्र टाँसिएर रहने सेतो मल। ३. स्त्रीको योनि रसाई आउने चिप्लो पदार्थ।

फुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुसुक्+क] १. सजिलैसित फुस्कने वा खुस्कने गरी। २. एकै छिनमा निदाउने चालसँग। ३. कसैलाई थाहै नदिई काम गरिसिध्याउने किसिमले।

फुसुफुसु- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुस्+उ(द्वि.)] १. फुस्कने वा खुस्कने गरी। २. निःशब्द रूपमा अपानवायु छोडेर। ३. खुरुखुरु निदाउने चालसित। ४. कुनै काम सजिलैसित सुरुसुरु गर्ने गरी। ५. धुवाँ, कुहिरो आदि उडिरहने गरी। ६. मसिनो पानी परिरहने किसिमले।

फुसुल्टिनु- *अ.क्रि.* [फुस्+उल्+टि+नु] निदाउनु; भुसुल्टिनु।

फुसुल्ट्याइ- *ना.* फुसुल्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फुसुल्ट्याइनु- *क.क्रि.* फुसुल्टिन लाइनु।

फुसुल्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* फुसिल्टिन लाउनु; फुसुल्टिने पार्नु; धोकामा पार्नु; छल्नु।

फुस्कनु- *अ.क्रि.* [प्रा. फसुल+नु] १. कसिएको वा गाँठो, सुर्काउनी आदि परेको वस्तु फुक्नु; खुस्कनु। २. कामबाट फुर्सत पाउनु; फुक्का हुनु; मुक्त हुनु। ३. अप्ठेरो स्थिति, बाधा आदिबाट पार हुनु; छुट्नु; उम्कनु; फुत्कनु।

फुस्काइ- *ना.* फुस्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

फुस्काइनु- *क.क्रि.* फुस्कन लाइनु; फुस्कने पारिनु।

फुस्काउनु- *प्रे.क्रि.* फुस्कन लाउनु; फुस्कने पार्नु।

फुस्किनु- *अ.क्रि.* १. फुस्कने होइनु; फुकिनु। २. फुस्कनु।

फुस्टा- *ना.* [√ फुट्टा] पासाको खेलमा चार फुट्टी भएको दाउ; फुट्टा।

फुस्र्याइ- *ना.* [फुसि(+याइ)] १. फुसिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [फुस्र्याउ+आइ] २. फुस्र्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फुस्र्याइनु- *क.क्रि.* फुस्रो पारिनु; फुस्रिन लाइनु।

फुस्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* फुस्रो पार्नु; फुस्रिन लाउनु।

फुस्रिनी- *ना.* [फुस्रो+इनी] गृहस्थ सन्न्यासिनीलाई भनिने अपमानजनक शब्द; फुस्रोको पोथी रूप; फुस्रेनी।

फुस्रिनु- *अ.क्रि.* [फुस्रो+इ+नु] १. फुस्रो हुनु; चिल्लोपन हराउनु। २. लाभ वा उपलब्धिबाट वञ्चित हुनु; हिस्सिनु।

फुस्री- *वि.* [फुस्रो+ई] १. चिल्लो नभएकी; चिल्लोपन हराएकी। २. फुस्रो वा खैरो रङकी। ३. खरानी घसेकी। *ना.* ४. सन्न्यासिनीलाई अपमान गरेर भनिने शब्द।

फुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुसुक्+क] १. विचारै नगरी वा नअनकनाईकन दिने गरी; खुरुक्क। २. गुप्त तबरले कुनै काम गर्ने किसिमले; खुसुक्क। ३. कुनै कुरो कसैबाट सजिलैसँग फुस्काउने वा खुस्काउने गरेर। ४. गाँठो फुक्ने वा फुकाउने किसिमले। ५. हलुका चालले लड्ने वा पल्टने गरी।

फुस्रे केरा- *ना.* फुस्रा बोक्रा र ठुला कोसा हुने एक जातको केरा।

फुस्रे चाँप- *ना.* फुस्रो रडको एक जातको चाँप।

फुस्रे- *वि.* [फुस्रो+ए] १. चिल्लो नभएको; फुस्रो। *ना.* २. जोगी; सन्न्यासी (निन्दार्थमा)। ३. फुस्रो पात हुने वा कटुस फल्ने, मध्य लेकमा हुने एक जातको रुख।

फुस्रेनी- *ना.* [फुस्रो+एनी] हे. फुस्रिनी।

फुस्रो धुस्रो- *वि.* १. खरानी र धुलो घसी विरूप भएको। २. धुलोमैलो लागेको; धुलामा लडीबडी खेलेको।

फुस्रो- *वि.* १. चिल्लोपन नभएको; फुसिएको। २. सेतो भावको; कैलो। *ना.* ३. जोगी वा सन्न्यासीलाई निन्दा गरेर भनिने शब्द।

फुस्लनु- *अ.क्रि.* [फुल्+नु] कसैका फकाउरीमा लाग्नु; अरूका मिठामिठा कुरामा अल्झनु वा फुरुङ्ङ पर्नु।

फुस्लाइ- *ना.* फुस्लने क्रिया वा प्रक्रिया।

फुस्लाइनु- *क.क्रि.* फुस्लन लाइनु; फुस्लने पारिनु।

फुस्लाउनु- *प्रे.क्रि.* फुस्लन लाउनु; फुस्लने पार्नु।

फुस्लिनु- *अ.क्रि.* १. फुस्लने होइनु; फकिनु। २. फुस्लनु।

फुस्ल्याइ- *ना.* फुस्लिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फुस्ल्याइनु- *क.क्रि.* फुस्लिन लाइनु; फुस्लिने पारिनु।

फुस्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* फुस्लिन लाउनु; फुस्लिने पार्नु।

फुस्ल्याहट- *ना.* फुस्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फुस्ल्याहा- *वि.* फुस्ल्याउने स्वभावको; फुस्याउने खालको।

फुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. फुस्+स] १. खुकुलोसँग बाँधेको वस्तु एक्कासि फुस्कने वा खुस्कने गरी। २. बन्द रहेको हावा, अपानवायु आदि बिस्तारै निस्कने गरी। ३. थाहै नपाइने किसिमले सजिलैसँग निदाएर। ४. चुरोटबिँडी आदि खाएर धुवाँ फाल्दै। ५. तातोछारो केही पनि नहुने स्थितिमा पर्ने गरी। *वि.* ६. फुस्सा। ७. गम्कने अवस्थाको; गमक्क; मक्ख।

फुस्सा- *ना.* [फुस्स+आ] १. आफूले चाहेको वस्तु तातोछारो केही पनि नहुने अवस्था; शून्य स्थिति। *क्रि.वि.* २. केही न केहीसँग; सित्तैं।

फुस्सिनु- *अ.क्रि.* हातलागी शून्य हुनु; तातोछारो केही पनि नहुनु; फुस्सामा पर्नु।

फुस्स्याइ- *ना.* [√ फुस्सि (+याइ)] फुस्सिने क्रिया वा प्रक्रिया।

फुस्स्याइनु- *क.क्रि.* फुस्सा पारिनु; फुस्सिन लाइनु।

फुस्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* फुस्सा पार्नु; फुस्सिन लाउनु।

फुस्स्याहट- *ना.* फुस्सिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फुहारा- *ना.* [अ. फव्वारः] पोखरीमा जडेका पाइपबाट माथिसम्म पुग्ने गरी वेगसित निस्केको पानीको ठुलो सिर्का; फोहरा।

फू- *क्रि.वि.* हे. फु।

फूँ- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. रिसाएका वा जुध्न निउँ खोजेका गाईबस्तुले नाकबाट वेगले सास निकाल्दा शब्द आउने गरी। २. सर्पले फुत्कार्दा आवाज निस्कने किसिमले। *ना.* ३. त्यस प्रकारको शब्द वा आवाज।

फूत्कार- *ना.* [सं.] १. गाईबस्तु रिसाएर वा जुध्नका निमित्त निउँ खोज्दा नाकबाट वेगसित सास निकाल्दा उत्पन्न हुने शब्द। २. सर्पको फुङ्कार।

फूल- *ना.* [सं. फुल्ल] १. बोटबिरुवामा फल लाग्नुभन्दा पहिले निस्कने मनोहर एवं सुकोमल अङ्ग; फुलेको कोपिलो; पुष्प; कुसुम; सुमन; प्रसून। २. रज; ऋतु (जस्तो- आङको फूल फुलिसक्यो)। ३. मकै, धान, जुनेलो आदि भुट्दा विकसित भएको स्वरूप; लावा। ४. स्त्रीजातिले टाउकामा लगाउने, सुनको चेप्टो, पातलो र वृत्ताकार गहना; शिरफूल। ५. ल्वाङका टुप्पामा फुकेर रहेको फस्को अंश; ल्वाङको गोटा।

फूलकपास- *ना.* पाँच-छ महिनामा पाक्ने वा फुल्ने कपास; फुट्टा कपास।

फूलगोभी- *ना.* फूलकोपी।

फूलजडी/झडी/झरी- *ना.* फूलका आकारका झल्का निस्कने एक प्रकारको आतसबाजी।

फूलदान/दानी- *ना.* शोभाका निमित्त फूलहरूको गुच्छो राख्ने काँच, धातु, माटो आदिको भाँडो।

फूलपाती- *ना.* १. फूल र पात। २. आश्विन शुक्ल सप्तमीको दिन। ३. उक्त दिन दुर्गापूजाका निमित्त भित्र्याइने पत्र, पुष्प आदि।

फूलप्रसाद- *ना.* कुनै शुभ कार्य, यज्ञ आदिमा वा देउदेउतालाई चढाइएको फूल, अछेता, नैबेद आदि।

फूलबारी- *ना.* फूल रोपिने वा फूल भएको बगैंचा।

फैँक्नु- *स.क्रि.* [फ्याँक्+नु] हे. फ्याँक्नु।

फैँकाइ- *ना.* फैँक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फैँकाइनु- *क.क्रि.* फैँक्न लाइनु।

फैँकाउनु- *प्रे.क्रि.* फैँक्न लाउनु।

फैँकिनु- *क.क्रि.* फैँक्ने काम गरिनु।

फेका- *ना.* भाषण, नाचगान आदिको समाप्तिमा दिइने प्रशंसासूचक ताली।

फेचो- *ना.* १. तेल पेल्नका निम्ति तयार पारिएको फुलो माड्ने काम। २. तेल पेल्ने कोल।

फेट्नु- *स.क्रि.* [प्रा. फेड+नु] १. तरल पदार्थमा बिलाउने खालको कुनै चूर्ण पदार्थ हालेर घोल्नु; फिट्नु; फाउनु। २. तासका पत्तीहरू तलमाथि पर्ने गरी फिट्नु।

फेट- *ना.* [फाँट] १. वरिपरि लगाइएको वा उठाइएको घेरो; गिर्दा। २. मानिसहरूका बस्तीको एक समूह; टोल।

फेटा- *ना.* [सं. फटा] १. टोपीको सट्टा फेरो पारेर शिरमा बेरिने कपडा। २. एक प्रकारको पगरी; पाग; साफा।

फेटाइ- *ना.* [√ फेट् (+आइ)] फेट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फेटाइनु- *क.क्रि.* फेट्न लाइनु।

फेटाउनु- *प्रे.क्रि.* फेट्न लाउनु; फिटाउनु।

फेटिनु- *क.क्रि.* फेट्ने काम गरिनु; फिटिनु।

फेत- *ना.* [अ. फर्द] कविता वा श्लोकको पहिलो पाउ वा चरण; एक पङ्क्ति।

फेत्नु- *ना.* पेटेभोटो।

फेद- *ना.* [सं. पाद] १. रुखको जराभन्दा माथिल्लो तथा हाँगा लाग्नुभन्दा तल्लो भाग। २. पहाडका पुछार वा उकालो लाग्ने ठाउँको जमिन। ३. गाजर, मुला आदिको साग पलाउनेपट्टिको भाग। ४. पुस्तक आदिको सुरुको भाग।

फेद टुप्पो- *ना.* १. रुख आदिको फेद र टुप्पो। २. पहाड आदिको फेद र टुप्पो। ३. किताब आदिको सुरु र अन्त।

फेदाङ्मा- *ना.* [भो. ब.] लिम्बूजातिका घरका देवीदेवताको पूजा गर्ने र शुभकार्य समापन गर्ने तथा हरेक धार्मिक कार्य सम्पन्न गराउने जातीय पुरोहित।

फेदी- *ना.* [फेद+ई] १. पहाडको तल्लो भाग; पुछार। २. उपत्यका; बेसी। ३. एक बाली लिइसकेपछि ठुटाबाट नै उम्रने अर्को बाली।

फेन- *ना.* [सं.] फिँज; गाज।

फेनक- *ना.* फिँज; फेन।

फेनिल- *वि.* फेन वा फिँज भएको; फेनयुक्त।

फेब्रुअरी- *ना.* [अङ्.] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार सामान्य रूपले अट्ठाइस दिन हुने, वर्षको दोस्रो महिना; माघ र फागुनका बिचमा पर्ने इस्वी महिना; फरवरी। (प्रत्येक चार वर्षमा यो महिना उनन्तिस दिनको हुन्छ)।

फेम्मर- *ना.* दुलाहाका तर्फबाट दुलहीका माइतीमा लगिने प्रथाअनुसारका मालसामान।

फेर्नु- *स.क्रि.* [प्रा. फेर+नु] १. कुनै एकसँग अर्को साट्नु वा बदल्नु;

सट्टापट्टा गर्नु; परिवर्तन गर्नु। २. उल्टो पार्नु; उल्टाउनु। ३. बदला लिनु; साटो फेर्नु। ४. जपमाला घुमाउनु। ५. घोडा आदिलाई मण्डलाकार गतिमा घुमाउनु; कावा खुवाउनु। ६. दिसा-पिसाब त्याग गर्नु; मलमूत्रादि छाड्नु।

फेर$_{१}$- *क्रि.वि.* [√ फेरा] फेरा; पटक; पल्ट।

फेर$_{२}$- *ना.* [फेर्+अ] १. कुनै विषयमा पाइने फरक; अन्तर; भेद। २. उल्टो; विपरीत। ३. छल; कपट; बखेडा। ४. उलट- पलट; हेरफेर; फेरबदल। ५. परिवर्तन; दिनदशा बदलिएको स्थिति।

फेर$_{३}$- *ना.* [फेरो] १. वरिपरि घुमेको स्वरूप; फेरो; चक्कर। २.मयलपोस, कमिज आदिका कम्मरमुनिको चारैतिरको भाग। ३. स्त्रीजातिले पटुका बाँध्दा वा सारी लाउँदा छोडिने किनारा वा छेउ।

फेरकल्ली- *ना.* विवाहिता नारीलाई एकभन्दा बढी पुरुषले जारी तिरेर ल्याउने क्रिया।

फेरफन्द- *ना.* १. कुनै कठोर परिस्थितिमा पर्ने काम; चक्करमा रुमलिने क्रिया। २. कसैको छलकपट, जालसाज आदिमा पर्ने काम।

फेरफार- *ना.* १. कुनै विषयको परिवर्तन वा हेरफेर; अदलीबदली; सट्टापट्टा। २. लुगाफाटो आदि बदल्ने वा फेर्ने काम। ३. त्यस्तो फेर्ने लुगाफाटा आदिको जगेडा।

फेरल नियम- *ना.* उत्तरी गोलार्द्धमा दायाँपट्टि र दक्षिणी गोलार्द्धमा बायाँपट्टि वायु मोडिएर बहने नियम।

फेरहानी- *ना.* घुमन्ता बेपारीलाई लाग्ने दस्तुर।

फेरा- *क्रि.वि.* [√ फेरि] पटक; पल्ट; बाजि; चोटि; फेर।

फेराइ- *ना.* [√ फेर् (+आइ)] फेर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फेराइनु- *क.क्रि.* फेर्न लाइनु, बदलाइनु।

फेराउनु- *प्रे.क्रि.* फेर्न लाउनु; बदलाउनु।

फेरि- *क्रि.वि.* [प्रा. फिर] १. अर्को पटक; दोस्रोपल्ट। २. अरू पनि; अझै।

फेरिनु- *क.क्रि.* [फेर+इ+नु] १. फेर्ने काम गरिनु; बदलिनु। *अ.क्रि.* २. मोटाउँदै जानु; बलियो हुनु।

फेरी$_{१}$- *ना.* [फिर्+ई] १. गोरख-मतानुयायी फिरन्ता साधुहरूले भूतप्रेत आदिका प्रकोपबाट लोककल्याण गर्न राती घरघरमा घुमेर हरिणका सिङको बाजा बजाउँदै हिँड्ने काम। २. व्यापारीहरूले माल लिई बिक्री गर्न यताउति घुमफिर गर्ने काम। ३. कुनै स्थानको वरिपरि घुम्ने क्रिया; प्रदक्षिणा।

फेरी$_{२}$- *ना.* [अङ्.] १. नाउ, डुङ्गा आदिद्वारा वारपार गर्ने ठाउँ; नदी तर्ने घाट। २. घाटमा नाउ, डुङ्गा आदि चलाउने ठेक्का। ३. नदी आदि तर्नका निम्ति प्रयोग गरिने उपकरण।

फेरुवा- *वि.* [फेर्+उवा] १. फेरिने स्वभावको; फेरिएको। *ना.* २. ऊनीको एक प्रकारको बस्ने चकटी वा बिछ्याउना; फेरे।

फेरे-[फेर्+ए] १. खसीको रौँबाट बन्ने, दरीका छाँटको, भुईंमा बिछ्याइने कपडा; फेरुवा। *वि.* २. फेरो भएको; फेरो परेको

फेरो- *ना.* [प्रा. फेरण] १. कुनै वस्तुको घुमाइ; चक्कर; फन्को। २. अँगालोभरको नाप। *वि.* ३. घुमाउरो; घुमेको।

फेल- *वि.* [अङ्.] १. परीक्षा आदिमा असफल भएको; अनुत्तीर्ण। *ना.* २. असफलता; विफलता।

फेल जमानी- *ना.* [अ. फेल+जामिन] १. कसैले कबुल गरेको काम पूरा हुने कुराको टुङ्गो नलागुन्जेल दिइने म्यादी वा अस्थायी जमानी। २. दैनिक तारिखमा हाजिर हुने कबुल गरी लेखिएको कागत।

फेला- *ना.* १. खोजेको कुनै वस्तु भेट्टाउने काम; भेट्ने काम; प्राप्ति। २. कसैको कुचक्र वा फन्दामा पर्ने काम।

फेलु- *ना.* [नेवा.] चर्खाद्वारा टुकीमा धागो भर्नुपर्दा लच्छी अड्याउने, डमरु आकारको, घुम्दा धागो बेरिने साधन।

फेवा- *ना.* नेपालको पश्चिमाञ्चल क्षेत्रअन्तर्गत पोखरामा रहेको एक प्रसिद्ध ताल।

फेवाताल- *ना.* फेवा।

फेस- *ना.* [अङ्.] कुनै निश्चित प्वाइन्टको अक्षर गाढा वा हल्का देखिने प्रकार; गाढा र हल्का देखिने अक्षर।

फेसन- *ना.* [अङ्. फेशन] १. शृङ्गार, सजावट आदि गरिने नयाँ र राम्रो ढाँचा; लगाउने वा पहिरिने ढर्रा। २. चालचलन; रीतिरिवाज; ढाँचाकाँचा।

फेसनदार- *वि.* शृङ्गार, सजावट आदिमा नयाँ ढाँचाकाँचा भएको; फेसन मन पराउने।

फेसनदारी- *ना.* नयाँ ढाँचाकाँचा भएको चालचलन वा रीतिरिवाज।

फेसनेबुल- *वि.* आधुनिक शृङ्गारले सुसज्जित; नयाँ किसिमको पहिरनले युक्त।

फेसन सो- शृङ्गारपटार र प्रसाधनको सार्वजनिक प्रदर्शन।

फेसो- *ना.* १. कोदालो, बन्चरो आदिका बिँड पासामा घुसार्दा खुकुलो भएको खण्डमा कसिलो वा नहल्लने पार्न घुसारिने चोइटो वा छेस्को; पाड्को। २. काठ चिर्दा करौँती नच्यापियोस् भनी चिरेको धर्सोमा हालिने चुकुल।

फेहरिस्त- *ना.* [फा. फहरिस्त] कुनै विषय वा वस्तुको क्रमबद्ध नामाङ्कन; सूची; तालिका।

फैका- *ना.* [अ.] फरेब।

फैल- *वि.* हे. फयल।

फैलनु- *अ.क्रि.* [प्रा. फयल्ल+नु] १. कुनै वस्तु सङ्कुचित स्थितिबाट विस्तृत हुनु; फिँजिनु; फैलिनु। २. कुरा, समाचार, नाउँ आदिको प्रचार हुनु; विख्यात हुनु।

फैलाइ- *ना.* फैलने क्रिया वा प्रक्रिया।

फैलाइनु- *क.क्रि.* फैलने पारिनु; फैलन लाइनु।

फैलाउ- *ना.* फैलने क्रिया; विस्तार।

फैलाउनु- *प्रे.क्रि. /स.क्रि.* फैलने पार्नु; प्रचार गराउनु; फिँजाउनु; पाँज्नु।

फैलावट- फैलने क्रिया वा प्रक्रिया; फैलिएको परिमाण; फराक; विस्तार।

फैलाहट- *ना.* फैलने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

फैलिनु- *अ.क्रि.* फिँजिनु; सर्वत्र प्रचार हुनु; फैलिने होइनु।

फैलोट- *ना.* फैलिएको परिधि वा परिमाण; फैलावट।

फैसला- *ना.* [अ. फैस्ल] कथ्य. फसेला पनि। १. वादी र प्रतिवादीका

बिचमा उपस्थित भएका विवादको निर्णय; कुनै मुद्दामामिलामा हकबेहक छुट्ट्याई वा उजुरी साँचो झुटो ठहराई अदालतले गरेको निर्णय। २. निर्णय; ठहर।

फैसला सुनुवाइ- *ना.* कुनै मुद्दामामिलामा अदालतले गरेको अन्तिम निर्णय सुनाउने काम।

फोइनु- *क.क्रि.* [फु+इ+नु] फुकाइनु; खोलिनु।

फोकट- *वि.* [पोर्त. फोगुइटे] बेकम्माको; व्यर्थको; फोगट।

फोकस- *ना.* [अङ्.] १. छरिएका किरणहरू एकत्रित भएर रहने ठाउँ वा विन्दु। २. फोटो लिँदा लेन्सद्वारा चित्र लिइने वस्तुको छायाँलाई नियत स्थानमा स्थिर गर्ने प्रक्रिया।

फोकाफोकी- *ना.* [फोको+फोको+इ] सानाठुला फोकाहरूको समूह।

फोके- *वि.* [फोको+ए] फोको भएको; फोको उठेको।

फोको- *ना.* [सं. स्फोट] १. जिउमा उब्जेको मासुभित्र पानी वा पिप भरिएको पिण्ड; खटिरो। २. फुकुन्डो; फुँडुल्को। ३. पानीको फिँजभित्र हावा घुसेर उठ्ने डल्लो; बुद्‌बुद।

फोक्से- *वि.* [फोक्सो+ए] १. फोक्सो झैँ फुलेको। २. सुनिएर पहेँलो देखिएको। ३. रगतविनाको मासु लागेर गाला पुक्क परेको। *ना.* ४. बाक्लो बोक्रा हुने कालीज्यामिरका आकारको तर निकै ठुलो, पाक्ता राता बिजुला हुने, काँचैमा अमिलो र पाक्ता गुलियो हुने एक प्रकारको फल; टाप।

फोक्से माया- *ना.* देखावटी माया।

फोक्से मासु- *ना.* सिकिस्त भएर उठेपछि लागेको रगतविनाको मासु।

फोक्से सास- *ना.* फोक्सोबाट निस्कने र भाषिक ध्वनिको उच्चारणमा सहायता पुऱ्याउने सास।

फोक्से सिँगान- *ना.* नाकबाट हत्तपत्त नझर्ने फिँजैफिँज भरिएको बाक्लो सिँगान।

फोक्सो- *ना.* [सं. फुप्फुस] प्राणीको छातीभित्र रहेको सास फेर्ने मुख्य अवयव; फुप्फुस।

फोगट- *वि.* [पोर्त. फोगुइटे] कुनै काममा पनि नआउने; बेकामे; व्यर्थको; निरर्थक; फोकट।

फोगटा- *ना.* हे. फोगटो।

फोगटाफोगटी- *ना.* सानाठुला फोगटाहरूको समूह।

फोगटिया- *वि.* [फोगट+इया] कुनै काममा नआउने; विनाकामको; व्यर्थको।

फोगटो- *ना.* [√ फगटो] सानो आँठो वा आली लगाई बनाइएको, खेतको सानो गरो वा पाटो; फगटो।

फोगल्टो- *ना.* [√ फोगटो] १. अर्थ न बर्थको काम-कुरो; बेकारको वस्तु। २. भित्र चामल नपसेको फोस्रो धान; पोगटो।

फोगिन- *वि.* [√ फुँगिन] माग्ने कामबाट जीवन धान्ने; अकिञ्चन; मगन्ते।

फोटो- *ना.* [अङ्. फोटोग्राफ] आधुनिक वैज्ञानिक प्रक्रियाद्वारा क्यामराले खिचेको तस्बिर; छायाचित्र।

फोटोग्राफ- *ना.* फोटो।

फोटोग्राफर- *ना.* फोटोकार; छविकार।

फोटोग्राफी- *ना.* फोटो खिच्ने कला वा विद्या; फोटोविज्ञान।

फोटो लिथो- *ना.* फोटोग्राफीसम्बन्धी यन्त्रबाट निकालिने नकल प्रति।

फोटो कपी- *ना.* प्रतिच्छवि; प्रतिकृति चित्र।

फोड्नु- *स.क्रि.* [सं. स्फोट+नु] हे. फोर्नु।

फोडफाड- *ना.* फोरफार।

फोडा- *ना.* [प्रा. फोड] गर्मीयाममा रक्तविकारबाट उच्छ्रने खटिरो।

फोडाइ- *ना.* [√ फोड्(+आइ)] फोड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फोडाइनु- *क.क्रि.* फोड्न लगाइनु; फोराइनु।

फोडाउनु- *प्रे.क्रि.* फोड्न लगाउनु; फोराउनु।

फोडाफोड- *ना.* फोराफोर।

फोडिनु- *क.क्रि.* फोड्ने काम गरिनु; फोरिनु।

फोडुवा- *वि.* फोरुवा; फोडिएको; टुक्रा पारिएको (सुपारी आदि)।

फोन- *ना.* [अङ्.] १. टाढाका मानिसले परस्पर दुईतिरबाट वार्तालाप गर्ने यन्त्र; टेलिफोन। २. फोनोग्राफ।

फोनोग्राफ- *ना.* रेकर्डमा भरिएका गानाबजाना बजाउने यन्त्र; ग्रामोफोन।

फोर्नु- *स.क्रि.* [सं. स्फोटन+नु] १. सिङ्गो वस्तुलाई दुई फ्याक पार्नु; फुटाल्नु; फोड्नु। २. चिर्नु; फटाउनु। ३. छुट्ट्याउनु; अलग पार्नु। ४. कुनै समूहलाई दुई समूहमा विभाजित गर्नु।

फोर- *ना.* गोरु, राँगा आदिले तान्ने गाडीका वारपार पुग्ने लामा र मुख्य काठ।

फोरफार- *ना.* [फोर्+फार्] १. फोर्ने र फार्ने काम। २. बिगार्ने वा भत्काउने काम। ३.नाश गर्ने काम; ध्वंस गर्ने काम।

फोरबाँस- *ना.* [फोर्+बाँस] १. फोरेर भाटा वा चिम बनाउने खालको बाँस। २. पोरो बनाउन हुने बाँस।

फोरम्यान- *ना.* [अङ्.] कारखानाका काममा अरूलाई निर्देशन गर्ने नाइके।

फोराइ- *ना.* [√ फोर्(+आई)] फोर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

फोराइनु- *क.क्रि.* फोर्न लाइनु; फोडाइनु।

फोराउनु- *प्रे.क्रि.* फोर्न लाउनु; फोडाउनु।

फोराफोर- *ना.* परस्परमा एक अर्काका सामान वा टाउका फोड्ने काम; फोडाफोड।

फोरिनु- *क.क्रि.* फोर्ने काम गरिनु; फोडिनु।

फोरुवा- *वि.* [फोर्+उवा] फोरिएको; टुक्रा पारिएको; फोडिएको।

फोरुवा बाँस- *ना.* फोरिएको बाँस; चिरिएको बाँस।

फोरुवा सुपारी- *ना.* फोरिएको वा टुक्र्याइएको सुपारी।

फोरो- *ना.* हे. पोरो।

फोल्डर- *ना.* [अङ्.] १. हुलाक टिकटको परिचयात्मक साहित्य लेखिएको र फिलाटेलिक महत्त्व रहने, पट्याइएको कागजी वस्तु। *वि.* २. कुनै वस्तुलाई मिलाएर पट्याइएको।

फोल्डिङ- *ना.* पट्याउने काम।

फोसा- *ना.* [नेवा. फ्वसा] १. कुनै वस्तु खरिद गरेपछि सित्तैं मागिने सानोतिनो वस्तु; तासा। २. विनाप्रयासको आम्दानी; विनामूल्यमा उपलब्ध भएको वस्तु।

फोसी- *ना.* [नेवा. फ्वसि] बिट फर्केको मुख र पेट प्रायः बराबर रहने तामा वा पित्तलको ठुलो ठाडो भाँडो।

फोसिनु- *अ.क्रि.* [फोसो+इ+नु] १. फलफूल वा दानादार वस्तुका बोक्राभित्र गुदी नभई फोसो हुनु; गुदी पुष्ट नहुनु। २. आशा पूर्ण नहुनु; प्रयास खेर जानु; हिस्सिनु। ३. घाउ-खटिरा आदि पानी मरेर बिसेक हुन आँट्नु वा निको भएर भुवा उड्न थाल्नु।
फोसे- *वि.* [फोसो+ऐ फोसो।
फोसो१- *ना.* [√ फुसो] खस्रा पात, झुप्पा परेका सेता फूल, सानासाना गुलियो स्वादका काला गेडा हुने, घाँस गाईबस्तुले खाने र बोक्राको पाट काढिने एक जातको बोट।
फोसो२- *वि.* [सं. परुष] १. सार वा गुदी नभएको; खोक्रिएको; सारहीन। २. निष्फल भएको। ३. मकाएको।
फोस्याइ- *ना.* [√ फोसि(+याइ)] फोसो पार्ने काम; फोसिने क्रिया वा प्रक्रिया।
फोस्याइनु- *क.क्रि.* फोसो पारिनु; फोसिने तुल्याइनु।
फोस्याइलो- *वि.* फोसिने छाँटको; फोसो।
फोस्याउनु- *प्रे.क्रि.* फोसो पार्नु; फोसिन लाउनु।
फोस्याहट- *ना.* फोसिने भाव, क्रिया वा स्थिति; फोस्याइ।
फोस्याहा- *वि.* सारहीन; फोसो।
फोहर- *वि.* १. सफा नभएको; मैलो; फोहोर। २. घिनलाग्दो; मन नपर्दो। ३. लाजमाँडको; अश्लील। *ना.* ४. गुहु आदि मल; विष्टा। ५. घिनलाग्दो वस्तु; दुर्गन्धित वस्तु।
फोहरा- *ना.* हे. फुहारा।
फोहारी- *वि.* हे. फोहोरी।
फोहोर- *ना.* सफा नभएको; फोहर।
फोहोरा- *ना.* [अ. फव्वारे फुहारा; फोहरा।
फोहोरी- *वि.* [फोहोर+ई] १. फोहोर गर्ने; सफा-सुग्घर नगर्ने। २. अशुद्ध; अपवित्र। ३. अश्लील; लाजमाँड। ४. मैलो; मलिन। ५. थुकथुकी लाग्ने; घिनलाग्दो।
फौज- *ना.* [अ.] १. सेना; पल्टन। २. हुल; जमात; समूह।
फौजदार- *ना.* पहिले पहिले फौजदारीसम्बन्धी मुद्दामामिला हेर्ने र मालपोत उठाउने काममा समेत नियुक्त हुने जिल्ला तहको एक प्रहरी अधिकारी।
फौजदारी- *वि.* [फौजदार+ई] १. मारपिट, चोरी, डकैती आदि अपराधको न्यायिक कारवाही गरिने कुरासँग सम्बन्धित। *ना.* २. त्यस्तो मुद्दामामिला हेर्ने अदालत। ३. चोरी-डकैती, मारपिट, ज्यान आदिको कुनै घटना वा मुद्दा।
फौजदारी अदालत- *ना.* लिखित रूपमा परेका कारबाईका निम्ति आएका फौजदारी मुद्दाहरूको पुर्पक्ष तथा ठहर गर्ने ठाउँ।
फौजदारी कानुन- *ना.* चोरी-डकैती, कुटपिट, ज्यानखुन आदिका मुद्दामा प्रयोग गरिने तथा सजायको व्यवस्था उल्लेख भएको कानुन।
फौजदारी प्रक्रिया- *ना.* लुटपिट, खुन आदि वा सरकारवादी हुने मुद्दामामिलाहरू हेर्ने, निर्णय गर्ने र बात लागेका व्यक्तिलाई दण्ड दिलाउन कारबाई गर्ने कानुनी विधि।
फौजदारी मच्चाउनु- *स.क्रि.* मारपिट, चोरीडकैती आदि कार्य गर्नु वा गराउनु।
फौजी- *वि.* [अ. फौजी] फौजसम्बन्धी, सैनिक।
फौजी अखडा- *ना.* सैनिकहरू रहने ठाउँ वा शिविर।
फौजी अदालत- *ना.* सैनिक- अदालत।
फौरेल- *ना.* आसाम, मणिपुर आदिमा पाइने धानको एक जात।
फौबन्जार- *ना.* [फा.] स्थायी रूपले एकै ठाउँमा पसल नथापी थैला आदिमा मालसामान बोकेर गाउँघर घुमीघुमी वा बिचमा माल खरिद गरेर बजारमै पनि बढी मोलमा बेच्ने व्यापारी।
फौबन्जारी- *ना.* फौबन्जारको काम वा पेसा।
फ्यँकाइ- *ना.* [√ फ्याँक्(+आई)] फ्याँक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
फ्यँकाइनु- *क.क्रि.* फ्याँक्न लाइनु; फ्याँक्ने पारिनु।
फ्यँकाउनु- *प्रे.क्रि.* फ्याँक्न लाउनु; फ्याँक्ने पार्नु।
फ्याँ- *ना.* [अ.मू.] १. मुख उघारेर सास फेर्दा आउने आवाज। २. धपेडी, थकाइ आदिले वा निद्रा लागेको बेला सास निस्कँदा आउने शब्द। ३. थकान; थकाइ। *वि.* ४. मुख बाएको; उदाङ्गो। ५. फ्याक्क फाटेको; फक्क उघारिएको। ६. थाकेको; थकित।
फ्याँफुँ- *ना.* ताइँफाइ; फुङ्कार; फुर्तीफार्ती।
फ्याँफ्याँ- *क्रि.वि.* लगातार फ्याँ गर्ने गरी।
फ्याँफ्याँती- *क्रि.वि.* फ्याँफ्याँ।
फ्याँक्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षेपण] १. कुनै वस्तु आफूतिरबाट अर्कातिर फाल्नु; मिल्काउनु। २. कुनै वस्तु वेगसँग हुत्त्याउनु; आफल्नु। ३. छोड्नु; त्याग्नु। ४. बेला वा महिना नपुगी तुहाउनु।
फ्याँकाइ- *ना.* फ्याँक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
फ्याँकाफ्याँक- *क्रि.वि.* १. परस्परमा फ्याँक्ने किसिमले; फालाफाल। २. धमाधम फाल्ने वा मिल्काउने गरी। ३. कुनै वस्तु आवश्यकभन्दा बढी भएर आफलताफल गर्ने चालसँग।
फ्याँकिनु- *क.क्रि.* फ्याँक्ने काम गरिनु; फालिनु।
फ्याँचे- *ना.* जरामा ससाना गाँठा हुने एक खालको साग।
फ्याउ- *ना.* [अ.मू.] १. फ्याउरो कराउँदाको शब्द। २. निर्धा वा नपुंसक मान्छेको गर्जन।
फ्याउफ्याउ- *ना.* १. फ्याउराको बोली। *क्रि.वि.* २. फ्याउरो कराउने किसिमले।
फ्याउरी- *ना.* [फ्याउरो+ई] १. फ्याउराको पोथी रूप। २. केही गर्न नसकी कराएर मात्र हिँड्ने स्त्री (निन्दार्थमा)। ३. अनाज सुकाउँदा फिँजाउने तथा सोहोर्ने काम गर्ने, काठका पातामा बिँड हालिएको दाँदेजस्तो साधन। ४. धान रोप्ता दाँदेले सम्याउन नसकेको छेउकुनाको हिलो सम्याउने काममा आउने र सो काम बाउसेले गर्ने त्यस्तै हतियार।
फ्याउरे१- *ना.* [फ्याउरी+ए] रोपाइँका दिन फ्याउरी चलाउने व्यक्ति; बाउसे।
फ्याउरे२- *वि.* [फ्याउरो+ए] १. फ्याउराको जस्तो झर्कोलाग्दो किसिमबाट कराउने। २.अर्काको दूतजस्तो बनेर वा अगुवा भएर हिँड्ने।
फ्याउरो- *ना.* [सं. फेरव] १. फ्याउ-फ्याउ गरेर कराउने, लोकविश्वासअनुसार चितुवा वा बाघको अगि लागेर हिँड्ने, स्यालका जातको तर केही सानो एक हिंस्रक प्राणी। २. केही गर्न नसकी कराएर मात्र हिँड्ने मानिस।

फ्याउसे- *ना.* [फ्याउसो+ए] फ्याउसो।

फ्याउसो-[√ फ्याक्से] कर्कलाको जस्तो पात हुने र डन्ठीमा फूल फुल्ने, एक जातको विषालु बोट; जङ्गली कर्कलो; फ्याक्सो।

फ्याक- *ना.* [सं. फलक] १. कुनै पनि वस्तुलाई बराबर पारेर चिरिएको एक भाग; फग्ल्याँटो। २. आधा फ्याक; ठुलो टुक्रो।

फ्याकफ्याक- *क्रि.वि.* [फ्याक्+अ.(द्वि.)] १. कुनै वस्तुलाई टुक्राटुक्रा पार्ने गरेर। २. कुनै वस्तु काट्ने किसिमले; छ्याकछ्याक।

फ्याकफ्याकी/फ्याकफ्याक्ती- *क्रि.वि.* अभै फ्याकफ्याक हुने गरी।

फ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याक्+क] १. कुनै वस्तुलाई बराबरी हुने हिसाबले दुई टुक्रा पार्ने गरी। २. हिर्काउने वा काट्ने किसिमले।

फ्याक्चे- *वि.* [फ्याक्च्याक्क+ए] १. गाला पुक्क उठेर पनि थेप्चिएको। २. नाक चेप्टो भएको वा नाकेडाँडी भासिएको। ३. कुच्चिएर असुहाउँदो बनेको।

फ्याक्च्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याक्च्याक्+क] १. कुनै वस्तु कुच्चिएर वा थेप्चिएर नसुहाउँदो देखिने हुँदै। २. नाक नेप्टिएर वा नाकेडाँडी भासिएर असुहाउँदो देखिने गरी। ३. गाला भुक्क उठेर पनि केही थेप्चो भई भद्दा देखिने छाँटसँग।

फ्याक्से- *ना.* कर्कलो; फ्याउसे।

फ्याङफ्याङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याङ्+अ(द्वि.)] १. धमाधम काट्ने वा फाँड्ने गरी। २. बेपर्वाहसँग सरासर हिँडेर; फटाफट। ३. कुनै साह्रो र पातलो वस्तु धमाधम फोर्ने गरी।

फ्याङफ्याङी/फ्याङफ्याङ्ती- *क्रि.वि.* अभै फ्याङफ्याङ हुने गरी।

फ्याङलाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याङ्+अ(द्वि.)] लुगाफाटा वा बाँधिए-मिलाइएका अन्य वस्तु खुस्कने गरी।

फ्याङलाङफुङलुङ- *ना.* जताततै फुस्केर छरिने वा अलपत्रिने स्थिति।

फ्याङल्याङ्ग/फ्याङल्याङ्ङ- *क्रि.वि.* १. फ्याङलाङ चालसित; अलपत्रिएर। *वि.* २. त्यस्तो चालको; अलपत्रिएको।

फ्याङ्ग/फ्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याङ्+ग/ङ] १. खुकुरी, तरवार आदि धारिलो वस्तु काट्ने वा हान्ने किसिमले। २.उदाङ्गो वा उघारो पार्ने किसिमले; छर्लङ्ग। ३. धातुको पातलो भाँडोको शब्द आउने गरी भुइँमा बजारेर।

फ्याङ्लो- *वि.* [अ.मू. फ्याङ्+लो] १. कुनै वस्तु चिथ्रा-चिथ्रा भइसकेका अवस्थाको; फाटेको; थोत्रो। *ना.* २. थोत्रो वा पुरानो भइसकेको कपडा वा त्यस्तै राडी, गुन्द्री आदिको बिछ्याउना। ३. गहिराइ केही नभएको एकोहोरो बोलिरहने मान्छे। स्त्री. फ्याङ्ली।

फ्याटफ्याट- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याट्+अ.(द्वि.)] १. चप्पल लगाएर हिँड्दाको आवाज आउने गरी। २. पक्षीले पखेटा चलाउँदा आवाज आउने किसिमले।

फ्याटफ्याटी/फ्याटफ्याटती- *क्रि.वि.* फ्याटफ्याट।

फ्याटफ्याटे- *वि.* १. फ्याटफ्याट शब्द गर्ने वा निकाल्ने। *ना.* २. चट्टी; चप्पल।

फ्याट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याट्+ट] १. सोचविचारै नगरी एकै चोटि बोल्ने चालसँग। २. एक्कासि कुनै काम गर्ने वा हुने किसिमले। ३. कसैलाई एकाएक हिर्काउने गरी। ४. गुलेलीद्वारा मट्याङ्ग्रा छाड्ने किसिमले।

फ्यातफ्यात- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्यात्+अ(द्वि.)] १. पकाएको खोले पदार्थ उम्लने वा छड्कने किसिमले। २. लेदो वा गिलो पदार्थ बारबार खस्ने गरी।

फ्यातफ्याती- *क्रि.वि.* अभै फ्यातफ्यात हुने गरी।

फ्यातफ्याते- *वि.* १. फ्यातफ्यात गर्ने। २. लेदो; दबदबे।

फ्यातुलो- *वि.* लुलो।

फ्यात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्यात्+त] १. गिलो वा लेदो पदार्थ एकैपल्ट खस्दा शब्द आउने गरी। २. त्यस्तो वस्तु एकै बाजि फाल्दा आवाज निस्कने गरेर।

फ्यात्लो- *ना.* [√ अ.मू. फ्यात्+लो] १. फ्यातफ्यात गरी पाकेको खोले पदार्थ; भ्यात्लो। २. लेदो पदार्थ। *वि.* ३. खोले परेको। ४. लेदो परेको। ५. फ्याङ्लो।

फ्यारफ्यार- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्यार्+अ(द्वि.)] चराहरूले पखेटा टकटक्याउने वा उड्ने किसिमले।

फ्यारफ्यारी/फ्यारफ्यार्ती- *क्रि.वि.* फ्यारफ्यार।

फ्यारफ्यारे- *वि.* १. फ्यारफ्यार गरेर उड्ने। *ना.* २. पुतलीजस्तो तर अलिक ठुलो एक प्रकारको किरो।

फ्यार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्यार्+र] १. चराहरूले पखेटा टकटक्याउँदा वा उड्दाको शब्द निस्केर। २. कुनै वस्तु फुक्ने वा फिँजिने गरी।

फ्यालफ्याल- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याल्+अ(द्वि.)] फिँजाएर सुकाएको लुगा हावामा उड्ने किसिमले।

फ्यालफ्याली/फ्यालफ्याल्ती- *क्रि.वि.* फ्यालफ्याल।

फ्याली- *ना.* [फ्याले+ई] एक ठाउँमा नबसी डुलीडुली खान पल्केकी आइमाई।

फ्याले- *ना.* एक ठाउँमा स्थिर भएर नबसी डुली-डुली खान पल्केको लोग्नेमान्छे।

फ्याल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्याल्+ल] १. कपडा आदि पानी चुहिँदै फरफराउने वा भुइँमा फिँजिने गरेर। २. अव्यवस्थित किसिमले।

फ्यासफ्यास- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्यास्+अ(द्वि.)] कुनै फस्को वा खुकुलो वस्तु फुस्किरहने, फुटिरहने वा चुँडिरहने किसिमले।

फ्यासफ्यासी/फ्यासफ्यास्ती- *क्रि.वि.* फ्यासफ्यास।

फ्यास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्यास्+स] १. कुनै फस्को वा कमलो वस्तु फुस्कने वा चुँडिने किसिमले। २. फस्को वस्तु फुट्ता शब्द आउने किसिमसँग। ३. कुनै कार्य व्यर्थ खेर जाने वा फुस्सा हुने भएर।

फ्युज- *ना.* [अङ्.] बिजुलीको अत्यधिक तापमा गलेर जाने खालको, त्यसैको प्रवाहमार्गमा जडिएको विशेष किसिमको धातुको तार।

फ्रक- *ना.* [अङ्.] घाँगर।

फ्रान्स- *ना.* [फ्रे.] युरोप महादेशअन्तर्गत रहेको एक प्रसिद्ध देश।

फ्रान्सिसी- *वि.* फ्रान्सेली।

फ्रान्सेली- *वि.* १. फ्रान्ससम्बन्धी; फ्रान्सको। २. फ्रान्समा उत्पन्न वा उत्पादित।

फ्रिज- *ना.* [अङ्.] नकुहियोस्, नबिग्रियोस्, ताजै रहोस् र तरलवस्तु जमोस् भन्ने उद्देश्यले भण्डारण गरिने यान्त्रिक उपकरण।

फिल्टर- *ना.* [अङ्.] पानीमा भएका दूषण छानेर पानीलाई खान योग्य गराउने उपकरण।

फ्री- *वि.* [अङ्.] १. स्वतन्त्र; स्वाधीन। २. सित्तैं; पैसा वा शुल्क नलाग्ने। ३. बाधाअड्काउ केही नभएको।

फ्रुबी ढ्याचु- *ना.* [भो. ब.] हिउँ पग्लेका बेलामा नेपाल र तिब्बतका बिच आवतजावत गर्ने सिन्धुपाल्चोकमा पर्ने एक घाटी; हिमाली भन्ज्याङ।

फ्रेन्च- *वि.* [अङ्.] १. फ्रान्ससम्बन्धी; फ्रान्सको; फ्रान्सेली। २. फ्रान्सका निवासी। *ना.* ३. फ्रान्सको भाषा।

फ्रेन्च समाचार समिति- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा प्रसिद्ध फ्रान्सको समाचार समिति (ए. एफ. पी.)।

फ्रेम- *ना.* [अङ्.] १. तस्बिर, ऐना आदिमा रहने चौतर्फी बार; चौघेरो। २. ढोका बनाउँदा रहने काठको चौकोस। ३. साइकिलको च्यासिस। ४. कम्पोज भएको म्याटर हाली फर्मा कस्ने फलामको चारकुने साधन।

फ्रयाङ्क- *ना.* [फ्रे.] स्विटजरल्यान्ड, बेल्जियम, फ्रान्स आदि देशको मुद्रा।

फ्याङ्किङ यन्त्र- *ना.* [अङ्. फ्याङ्किङ+ सं. यन्त्र] धेरै सङ्ख्यामा हुलाकवस्तु पठाउने व्यक्ति वा संस्थाका निमित्त छिटछिटो टिकट चिह्नित गर्ने यन्त्र वा मिसिन।

फ्लोरमिल- *ना.* [अङ्.] पिठो आदि पिँध्ने मिल वा कलघट्ट।

फ्ल्याट मेसिन- *ना.* [अङ्.] एकै पटक धेरै पृष्ठसम्म छाप्न सकिने समतल भागमा रहने ठुलो मुद्रणयन्त्र।

फ्वाँ- *ना.* [अ.मू.] सासको तिखो वेग।

फ्वाँक$_{१}$- *वि.* १. बेफ्वाँक; नाहक; व्यर्थ। २. पैठ (जुवा)।

फ्वाँक$_{२}$- *ना.* [अ.मू. फ्वाँक्+अ] फाँको।

फ्वाँकफ्वाँक- *क्रि.वि.* पटक-पटक फाँको हाल्ने किसिमले।

फ्वाँकफ्वाँक्ती/फ्वाँकफ्वाँकी- *क्रि.वि.* फ्वाँकफ्वाँक।

फ्वाँक्क- *क्रि.वि.* फाँको मार्ने वा हाल्ने गरी।

फ्वाँफ्वाँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्वाँ (द्वि.)] १. धपेडी आदिले निदाएको बेलामा लामो लामो सास निस्कने गरी। *ना.* २. त्यस्तो सासफेराइको शब्द वा आवाज।

फ्वाँय- *ना.* १. फुस्सा। *वि.* २. झुटो; मिथ्या।

फ्वाकफ्वाक- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्वाक्+अ(द्वि.)] १. माटाको भाँडो फुट्ता वा कोदालाका पासाले हिर्काइएको डल्लो फुट्दा शब्द आउने गरी। २. खुकुरी आदि हतियारले कमलो र फस्को वस्तु काट्ता झैँ शब्द निस्केर।

फ्वाकफ्वाकी/फ्वाकफ्वाक्ती- *क्रि.वि.* फ्वाकफ्वाक।

फ्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्वाक्+क] माटोको भाँडो वा डल्लो फुट्ने वा त्यसरी फुट्ता मसिनो शब्द निस्कने गरी।

फ्वाङफ्वाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्वाङ+अ(द्वि.)] काँचका वा माटाका भाँडाहरू पटक पटक फुट्ने गरी।

फ्वाङफ्वाडी/फ्वाङफ्वाङ्ती- *क्रि.वि.* फ्वाङफ्वाङ।

फ्वाङ्ग/फ्वाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्वाङ्+ग/ङ] १. काँच वा माटाका भाँडाहरू एक्कासि फुट्ने गरी। २. बन्चराले चिरिएको दाउरो उच्छिट्टिँदा शब्द आउने किसिमले।

फ्वासफ्वास- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्वास्+अ(द्वि.)] १. कुनै फस्को वा खुकुलो वस्तु बारम्बार फुट्ने वा चुँडिने किसिमले। २. चुरोट, बिँडी आदिको सर्का तान्दै धुवाँ उडाएर।

फ्वासफ्वासी/फ्वासफ्वास्ती- *क्रि.वि.* हे. फ्वासफ्वास।

फ्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. फ्वास्+स] चड्कासँग फुस्कने वा खुस्कने गरी; फ्यास्स।

ब

ब- देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जनवर्णमध्ये तेइसौँ व्यञ्जनवर्ण; ओष्ठ्य, स्पर्शी, सघोष, अल्पप्राण व्यञ्जन ध्वनि; पवर्गको तेस्रो वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; बाटुलो ब।

बँझिनु- *अ.क्रि.* [बाँझो+इ+नु] १. बाँझो हुनु; बाँझो बस्नु। २. एकचोटि आवाद भएको जमिन पछि पर्ती पार्नु; बाँझिनु। ३. स्त्रीजातिमा सन्तान नहुनु।

बँझ्याइ- *ना.* बाँझिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

बँझ्याइनु- *क.क्रि.* बँझिन लाइनु; बाँझो पारिनु।

बँझ्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. बँझिने पार्नु; बँझिन लाउनु। *स.क्रि.* २. बालीनाली केही नलगाई खेतबारी बाँझो राख्नु। ३. औषधीका प्रयोगले कोखलाई गर्भ नरहने तुल्याउनु।

बँडाइ- *ना.* [√ बाँड् (+आइ)] बाँड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बँडाइनु- *क.क्रि.* बाँड्न लाइनु।

बँडाउनु- *प्रे.क्रि.* बाँड्न लाउनु।

बँदिया- *ना.* [बाँध+इया] छाइएको छानो उधारेर झिकिएको पुरानो खर, पराल।

बँदेल- *ना.* [√ बनेल] बनेल।

बँधाइ- *ना.* [√ बाँध् (+आइ)] बाँध्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बँधाइनु- *क.क्रि.* बाँध्न लाइनु।

बँधाउनु- *प्रे.क्रि.* बाँध्न लाउनु।

बँधितिनी/बँधितेनी- *ना.* [√ बँधिनी] हे. बँधिनी।

बँधिनी- *ना.* [बाँधा+इनी] बाँधाको पोथी रूप; स्त्री बाँधा।

बँधुवा- *वि.* [बाँध्+उवा] १. बाँधिएको; बन्धनमा राखिएको। २. बाँधेर पालिएको; बाँध्ने गरेको। *ना.* ३. वर्षको एकपटक लिने स्थिति बाँधेको जग्गाजमिन, खान्नी आदिको आम्दानी। ४. नियमित रूपले कुनै वस्तु वा रकम लिने-दिने व्यवस्था।

बँधेर्नु- *स.क्रि.* [बाँध्+एर्+नु] १. कसैलाई काममा व्यस्त तुल्याउनु; कामकाजमा अलमल्याइराख्नु। २. बाँध्नु; कस्नु।

बँधेराइ- *ना.* बँधेर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बँधेरिनु- *अ.क्रि.* कामकाजमा व्यस्त रहनु; काममा अलमलिनु।

बँधेऱ्याइ- *ना.* बँधेरिने क्रिया वा प्रक्रिया।

बँधेऱ्याइनु- *क.क्रि.* बँधेरिने पारिनु; बँधेरिन लाइनु।

बँधेऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* बँधेरिने पार्नु; बँधेरिन लाउनु।

बंस- *ना.* [सं. वंश] हे. वंश (खलक)।

बंसियार- *वि.* वंशको; वंशसम्बन्धी।

बइन- *ना.* [प्रा. वयण] १. राम्रो वा नराम्रो कुराको बयान। २. प्रसिद्धि; ख्याति; नामचलाइ।

बक्नु- *स.क्रि.* १. आफ्नै मुखले कुनै कुरा भन्नु। २. बयान गर्नु; कहनु। ३. बेहोसीमा कुनै कुरा भन्नु; बरबराउनु।

बक$_1$- *ना.* [सं. वच] बोली; बक्के।

बक$_2$- *ना.* [सं.] १. बकुल्लो; वक। २. ठग।

बकची- *ना.* [सं. बाकुची] चर्मरोगको औषधीका रूपमा प्रयोग गरिने एक प्रकारको औषधी; बकुची।

बकध्यान- *ना.* [सं.] आफ्नो स्वार्थसिद्धिका निम्ति बकुल्ला जस्तै चुपचाप भएर बस्ने काम; बकव्रत।

बकध्यानी- *ना.* बकुल्लाले जस्तै ध्यान गर्ने; बकव्रती; ढोँगी।

बकपत्र- *ना.* [बक्+पत्र] मुद्दामा वादी वा प्रतिवादीका साक्षी बस्ने व्यक्तिले बकेका कुरा लेखिएको कागत; साक्षीको बयान लेखिएको कागत।

बकपुष्प- *ना.* [सं.] बकुल्लाका आकारको फूल फुल्ने, फुस्रो र लाम्चो पात हुने एक जातको बोट; त्यसैको फूल, बकुल पुष्प।

बकबक- *ना.* [बक्+बक्] कसैलाई मन नपर्ने वा कुनै काम नलाग्ने कुरो; व्यर्थको बकवाद।

बकबकाइ- *ना.* बकबकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बकबकाइनु- *अ.क्रि.* बकबकाउने होइनु; बकबक गरिनु।

बकबकाउनु- *अ.क्रि.* १. नचाहिँदा धेरै कुरा बोल्नु; बकबक गर्नु। २. मनपरी बोल्नु; जथवातथवा भन्नु; व्यर्थका कुरा गर्नु।

बकबके- *वि.* नचाहिँदा धेरै कुरा गर्ने; जथाभाबी बोल्ने।

बकभक्त- *ना.* [सं.] देखासिकीका निम्ति कसैको भक्ति गर्ने व्यक्ति; देखौवा भक्त; ढोँगी व्यक्ति।

बकम- *ना.* पश्चिम नेपालको त्रिवेणीतिर पाइने रातो काठ हुने एक प्रकारको रुख।

बकम्फुस- *ना.* [सं. वाक्+फुस्सा] १. निरर्थक वा नचाहिँदा कुरा; व्यर्थका कुरा। *वि.* २. त्यस्ता कुरा धेरै गर्ने।

बकम्फुसे- *वि.* १. बकम्फुस। २. व्यर्थका कुरा धेरै गर्ने; निरर्थक कुरा गर्ने।

बकरिद- *ना.* [अ.] पशुवलि दिएर मनाइने मुसलमानहरूको एउटा पर्व।

बकरे- *ना.* [अ. बकर+ए] खसी, बोका आदि काटेर मासु बेच्ने पेसा लिएको व्यक्ति; मासुपसले; बगरे।

बकलाटो- *वि.* [बक+लाटो] १. बकुल्ला झैँ लाटो। २. पटक्कै नबोल्ने; बोल्नै नसक्ने।

बकवाद- *ना.* [बक+वाद] १. अर्कालाई नराम्रो हुने वा दोष लाउने कुरो; बदख्वाइँ। २. जथाभाबी बोलाइ; खराब वचन; बकबक।

बकवादी- *वि.* १. बकवाद गर्ने; अर्काको बदख्वाइँ गर्ने। २. बकबक गर्ने; बकबके।

बकवृत्ति- *ना.* [सं.] १. अनेक किसिमका स्वाङ रचेर ठगठागको काम गर्ने व्यवहार; बकव्रत। *वि.* २. बकुल्लो झैँ ढोँगी भक्त; बकुल्लाभगत; बकव्रती।

बकवेदान्त- *ना.* [सं.] अर्कालाई ठगी खाने विद्या; ठगविद्या।

बकवेदान्ती- *वि.* आफूले केही तत्त्व नबुझे पनि अर्कालाई ठग्नका निम्ति वेदान्त छाँट्ने; आडम्बरी वेदान्ती; ठगी।

बकव्रत- *ना.* [सं.] अर्कालाई देखाउनका निम्ति गरिने ढोँगी व्रत

नक्कली आचरण।

बकव्रती- *वि.* १. बकुल्लाको जस्तो ध्यान गर्ने; साधुको वेशमा रहेको महाको ठग। २. ढोंगी; आडम्बरी; बकवेदान्ती।

बकस- *ना.* [फा. बख्श] कसैका क्रियाकलाप वा शीलस्वभावबाट सन्तुष्ट वा खुसी भएर केही वस्तु दिइने काम; इनाम; बक्सिस; पुरस्कार; पारितोषिक।

बकस पत्र- *ना.* खुसी भएर कसैलाई कुनै वस्तु वा जग्गाजमिन आदि दिएर गरिदिएको कागज।

बकाइ- *ना.* [√ बक् (+आइ)] बक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बकाइनु- *क.क्रि.* बक्न लाइनु; बक्ने पारिनु।

बकाइनु- *ना.* [सं. वकनिम्ब] निमका जस्ता पात हुने, कलेजी रङका फूल फुल्ने, नपाक्ता हरिया र पाक्ता पहेँला हुने झुप्पाझुप्पा परेको ससाना फल फल्ने, कमलो खालको काठ हुने एक जातको रुख; आयुर्वेदमा कफ, किरा, कुष्ठ र विषनाशक तथा ठन्डा गुण मानिएको एक जातको निम; महानिम्ब।

बकाउनु- *प्रे.क्रि.* [बक्+आउ+नु] सोधपुछ गरेर कसैलाई केही कुरा बक्न लगाउनु; बयान गराउनु।

बकार- *ना.* [सं.] 'ब' अक्षर; पवर्गको तेस्रो वर्ण।

बकावली- *ना.* [सं.] हलेदाको जस्तो पात हुने र सेतो सुगन्धी फूल फुल्ने एक जातको बोट; त्यसैको फूल।

बकितम्- *ना.* [बक्+इतम्] बकेको वा बोलेको कुरो; दिएको बयान।

बकिनु- *क.क्रि.* [बक्+इ+नु] आफ्नै मुखले कुनै कुरो भनिनु; बक्ने काम गरिनु।

बकुची- *ना.* [सं. बाकुची] ससाना लाम्चा पात हुने, गुलाबी रङको फूल फुल्ने, बाटुलो, चेप्टो, कालो र कडा गेडाहरू फल्ने एक जातको बोट।

बकुल- *ना.* [सं.] खोर्सानीका जस्ता साना, सेता र सुगन्धी फूल फुल्ने, सुन्तला रङका लाम्चा र साना फल फल्ने एक जातको रुख वा त्यसैको फूल; मौलसिरी; वकुल।

बकुल पुष्प- *ना.* मौलसिरी।

बकुला- *ना.* [अ. बाकल] लाम्चा र साना पात हुने, आँख्लैपिच्छे कोसा फल्ने, कोसा र त्यसभित्र हुने थेप्चा गेडाको तरकारी खाइने एक जातको बोट; सोही कोसा वा गेडा; सिमचना; सिम्बीचना।

बकुला सिमी- *ना.* लाम्चा पात हुने, छोटा कोसा लाग्ने र तरकारी खाने काममा आउने एक प्रकारको बोट; सोही बोटका कोसा वा गेडा।

बकुल्ला- *ना.* [बकुल्लोको ति. रू.] हे. बकुल्लो।

बकुल्ला ध्यानी- *वि.* साधुका भेषमा रहेकोपटी; ढोंगी; आडम्बरी; धर्मध्वजी।

बकुल्ला भगत- *वि.* साधुका भेषमा रहेको कपटी; ढोंगी; आडम्बरी; धर्मध्वजी।

बकुल्ले- *ना.* १. होच्याएर वा हियाएर भन्दा प्रयोग गरिने शब्द। *वि.* २. बकुल्लाजस्तो; बकुल्लाको स्वभाव वा बान्कीको।

बकुल्लो- *ना.* [सं. बक+उल्लो] लामो घाँटी, लामा खुट्टा र पुच्छर छोटो हुने, सेतो रङको एक पक्षी।

बकेर्नु/बकेर्नो- *वि.* [सं. वष्कयिणी] १. दुध थाक्ने बेला भएको दुहुनो (गाईभैँसी)। *ना.* २. त्यसैको बाछो वा पाडो।

बकैया- *ना.* [सं. वक्तिक] बाङ्गोटिङ्गो बोट तथा खैरो बोक्रा हुने एक जातको धान; त्यसैको चामल।

बक्क- *ना.* [सं. बक] बोली; बक्के।

बक्क लाटो- *वि.* कत्ति बोल्न नसक्ने; अक्क न बक्कको।

बक्के- *ना.* [बक+ए] बोली; बक (जस्तो- बक्के फुट्नु; बक्के बस्नु आदि)।

बक्खु- *ना.* [वै. प्रा. बक्ख] १. मोटो ऊनी कपडाको लामो कोटजस्तो वस्त्र। २. जुवामा ताल मारिसकेपछि घाइते नभएका च्याँखेले थापेको धन। *क्रि.वि.* ३. बिनसित्ति; निष्प्रयोजन; व्यर्थ।

बक्खे- *ना.* [बक्खु+ए] डबलसोल जुत्तामा सामाभन्दा बाहिर निस्केको, तलुवाको माथिल्लो भाग।

बक्खे आरो- *ना.* बक्खे सिउने काममा प्रयोग हुने ठुलो खालको सियो; डबलसोलवाला जुत्ता सिउने सियो।

बक्यौता- *वि.* [बाँकी< अ. बाँकी+यौता] १. बाली, मालपोत आदि असुल गर्न बाँकी रहेको; तिर्न बाँकी भएको। २. बुझबुझारथ गर्न बाँकी रहेको; कामकारबाई मिलाउन बाँकी रहेको।

बक्रम- *ना.* [अङ्.] कोट, कमिज आदिका मुख्य मुख्य भाग वा दह्रो हुनुपर्ने ठाउँमा भित्रपट्टि हालेर मोहोरिने ठर्रो कपडा।

बक्स- *ना.* [अङ्.] बक्सा; बाकस।

बक्स प्लेट- *ना.* घाँगर, फ्रक आदि लुगा सिउँदा ठाउँठाउँमा मसिना मुजा नराखी फराकिलो पारेर पट्याएको भाग।

बक्सनु- *स.क्रि.* [बकस+नु] १. बकस वा बक्सिस दिनु; कसैले रिझाएबापत अरूलाई केही कुरा दिनु। २. ठुलाबडाले सानालाई केही वस्तु दिनु; बक्सिनु। ३. दिनु (विशेष आदरार्थी प्रयोगमा)।

बक्सा- *ना.* [अङ्. बक्स] हे. बाकस।

बक्साइ- *ना.* [√ बक्स (+आइ)] बक्सने क्रिया वा प्रक्रिया।

बक्साइनु- *क.क्रि.* बक्सन लाइनु।

बक्साउनी- *ना.* १. दुई झगडियाले मिलापत्र गरेबापत लाग्ने सरकारी दस्तुर। २. बकस पाए बापत लाग्ने दस्तुर।

बक्साउनु- *स.क्रि.* १. उच्च अधिकारीको स्वीकृति लिनु; आदेश गराउनु। *प्रे.क्रि.* २. बक्सन लाउनु।

बक्सिनु- *स.क्रि.* १. बकस दिनु; बक्सनु। *क.क्रि.* २. बकस दिने काम गरिनु; बकस दिइनु।

बक्सिस- *ना.* [फा. बख्शिश] कुनै काम गरेबापत वा रिझाएर आफूभन्दा निम्न स्तरका व्यक्तिलाई त्यसै वा पारिश्रमिकका अतिरिक्त इनामस्वरूप दिइने रकम वा वस्तु; बकस।

बक्सौनी/बक्स्यौनी- *ना.* [बक्साउ+औनी/यौनी] हे. बक्साउनी।

बखत- *ना.* [अ. वक्त] १. समय; बेला। २. जमाना। ३. अवसर; मौका।

बखता- *ना.* [सं. भक्त] भुटेर बोक्रा छुट्ट्याइएको चना, भटमास, केराउ आदिको खानेकुरो।

बखान्नु- *स.क्रि.* [बखान+नु] १. बखान गर्नु; बयान गर्नु। २. तारिफ गर्नु; प्रशंसा गर्नु।

बखान- *ना.* [सं. व्याख्यान] १. कुनै कुराको वर्णन; बयान। २. तारिफ गर्ने काम; प्रशंसा।
बखानिनु- *अ.क्रि.* १. बखान गरेर बोल्नु। *क.क्रि.* २. बखान गरिनु।
बखानिया- *वि.* बखान चलेको; कहलिएको; प्रसिद्ध।
बखिया- *ना.* [फा. बखिय] १. पहिलोपल्ट फड्का मारी सिइएको वा टाँका लगाइएको कपडामा पछिबाट गरिने मसिनो सिलाइ। २. फेरका छेउमा गरिने मसिनो सिलाइ; खुटाइ।
बखिया टाँका- *ना.* फड्का मारिएको सिलाइ; बखिया।
बखुबी-[अ.] *वि.* खास।
बखेडा- *ना.* [सं. व्याक्षेप] १. दुई थरीका बिचमा भएको झगडा; कलह; कचिङ्गल। २. व्यर्थको झमेला; टन्टा। ३. नचाहिँदा कामबाट भएको हैरानी; कठिनाइ। ४. झगडा गर्ने निहुँ; खिचोला।
बखेडिया- *वि.* बखेडा गर्ने स्वभावको; टन्टा मच्चाउने खालको।
बखेत्रो- *ना.* [बाखो+एत्रो] चुत्थो खालको वा सानो कदको बाखो।
बख्तर- *ना.* [फा. बख्तर] लडाइँमा योद्धाहरूले लगाउने फलामका सिक्रीले बुनेको वस्त्रविशेष।
बग्नु- *स.क्रि.* [सं. वह+नु] १. पानी आदि पन्यालो वस्तु तलतिर सर्दै जानु; प्रवाहित हुनु; बहनु। २. बग्दो पानीका साथसाथै जानु; प्रवाहका साथमा हेलिनु। ३. कुनै रुख आदि वस्तुबाट लेस्याइलो वा तरल पदार्थ निस्कनु। ४. तरल पदार्थ धाराको रूपमा निस्कनु। ५. चिप्लिएर सर्नु। ६. हावा लाग्नु। ७. सर्प आदि घस्रनु। ८. अर्काका बहकाउमा लाग्नु; बहकिनु।
बगडा- *वि.* धान उसिनेर कुटिएको; पठुवा (चामल)।
बगडी- *ना.* बगर; खोला, नदी आदिको किनार।
बगम्फुस- *वि.* हे. बकम्फस।
बगम्फुसे- *वि.* बकम्फुसे।
बगर- *ना.* [गुज. बगड< प्रा. बिगड] १. नदीका दायाँबायाँ रहेको बलौटे जमिन; बलौटे वा ढुङ्गेन जमिन। २. खोलाले छाडेको बलौटे जग्गा।
बगरल्ल- *क्रि.वि.* बग्रेल्ती।
बगरिलो- *वि.* बगरैबगर भएको।
बगरे- *वि.* बगरजस्तो; बगरको।
बगरे- *ना.* हे. बकरे।
बगरेठ- *ना.* [बगरेकाठ< सं. बगर+काष्ठ] नदीले बगाएर ल्याई बगरमा थुपारेका काठको समूह।
बगऱ्यान- *ना.* [बगर+यान] बगर भएको ठाउँ; बगरको जमिन।
बगऱ्याल्ल- *क्रि.वि.* [बग्रेल+याल्ल] चारैतिर छरिने गरी; बग्रेल्ल; बग्रेल्ती; बगरल्ल; बगिरल्ल।
बगल- *ना.* [फा. बगल] १. काखी; कोखो; पार्श्व। *ना.* यो. २. नजिक; समीप; निकट। *क्रि.वि.* ३. वरिपरि; छेउछाउ; आसपास; अगल-बगल।
बगलामुखी- *ना.* [सं.] तन्त्रका अनुसार शत्रुको वाक्शक्ति बन्द गर्नाका निम्ति आराधना गरिने एक प्रसिद्ध देवी; दशमहाविद्यामध्ये एक।
बगलामुखी स्तोत्र- *ना.* निजदेवीको स्तुति।
बगलिस- *ना.* [अङ्. बकल] जुत्तामा कुर्कुच्चा घुसार्न सजिलो तुल्याउने चेप्टो साधन।
बगली- *ना.* [फा. बगली] कोट, इस्टकोट आदिका अगाडिपट्टि बाहिर-भित्र र पेन्ट आदिका पछाडि र अगाडि कम्मरमुनि पैसा, कलम आदि राख्नका निम्ति बनाइएको थैलोजस्तो वस्तु; गोजी; खल्ती; जेब; पाकेट।
बगलीमारा- *ना.* बगलीमा राखिएको रुपियाँपैसा चोर्ने व्यक्ति; पाकेटमारा ।
बगलीकोश- *ना.* खल्तीमा अट्ने कोश।
बगलीखर्च- *ना.* दैनिक खर्च पाकेट खर्च।
बगाइ- *ना.* [√ बग् (+आइ)] बग्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बगाइनु- *क.क्रि.* बग्न लाइनु; बग्ने पारिनु।
बगाउनु- *प्रे.क्रि.* १. बग्न लाउनु; बग्ने पार्नु; प्रवाहित गर्नु। २. जलप्रवाहका साथसाथै कुनै वस्तु पठाउनु। *स.क्रि.* ३. कसैलाई सापट दिएको वस्तु फिर्ता लिन नसक्नु। ४. बेकाममा धेरै खर्च गर्नु; धन उडाउनु।
बगान- *ना.* [बाग+आन] चियाखेती गरिएको जग्गा वा बारी; बगैँचा।
बगाने- *वि.* १. बगानमा काम गर्ने। २. बगानमा बस्ने।
बगाल- *ना.* [प्रा. वग्गल] १. पशुहरूको हाँच वा समूह; बथान। २. सिपाहीका लस्कर वा ताँती।
बगाल छोडाउनी- *ना.* गाईभैँसी बेच्दा किन्ने व्यक्तिले गोठालालाई दिने दस्तुर।
बगालिनु- *अ.क्रि.* १. बगालमा मिलेर हिँड्नु। २. बिहिलिनु; बाटो बिराउनु। ३. भालेपोथी मिसिनु।
बगाले- *वि.* [बगाल+ए] १. ठुलो बगाल हुने; धेरै पाठापाठी जन्माउने (बाख्री, भेडी इ.)। २. बगालमा हिँड्ने वा बस्ने। ३. बगालसँग सम्बन्धित; बगालको।
बगाले थापा- *ना.* थापाको एक उपभेद (भीमसेन थापाको थर)।
बगावट- *ना.* [बग्+आवट] १. कुनै वस्तु बग्ने काइदा वा किसिम। *वि.* २. बगेको वा बगाइएको (वस्तु)।
बगिनु- *क.क्रि.* [बग्+इ+नु] बग्ने काम गरिनु; प्रवाहित होइनु।
बगिरल्ल- *क्रि.वि.* हे. बगऱ्याल्ल।
बगुन्द्र/बगुन्त्र- *वि.* [बग्+उन्द्र/उन्त्र] धेरै; प्रशस्त; अत्यधिक।
बगुवा- *वि.* [बग्+उवा] बगेर जाने; बग्ने।
बगेडा- *ना.* डाँक राखेपिच्छे जाँचिँदै जाने एक किसिमको हुलाक-चलानी।
बगेडी/बगेरी- *ना.* [सं. वर्तिका] भँगेराका आकारको, मासु खान हुने एक जातको चरो।
बगैँचा- *ना.* [फा. बागचा] फलफूलहरू लगाइएको बारी; फूलबारी; पुष्पवाटिका; बगैँचा।
बगैँचे- *वि.* १. बगैँचाको; बगैँचासम्बन्धी। *ना.* २. बगैँचासम्बन्धी काम गर्ने व्यक्ति; माली; बागवान्; बघैँचे।
बग्गी- *ना.* [अङ्. बोगी] कोठाजस्तो बस्ने ठाउँ भएको, घोडाले तान्ने एक किसिमको सवारी।
बग्गीखाना- *ना.* बग्गी राख्ने ठाउँ।
बग्ने- *वि.* [बग्+ने] १. बगेर जाने; प्रवाहित हुने। *ना.* २. घस्रेर

हिँड्ने प्राणी; सर्प आदि।
बग्रेठाबग्रेठी- *ना.* [बग्रेठो+बग्रेठो] सानाठुला बग्रेठाहरूको समूह।
बग्रेठो- *ना.* [बगर+एठो] खहरे वा खोलाले बगाएर ल्याई बगरमा फालिएका रुख, काठ आदि; बगरेठ।
बग्रेन- *ना.* हे. बग्ग्रान।
बग्रेल/बग्रेलो/बग्रेल्ती- *वि.* [बगाल+एल/एलो/एल्ती] १. चारैतिर छरिएको; थुप्रै; धेरै; प्रशस्त; छ्यासछ्यासती। *ना.* २. अस्तव्यस्त भएका वस्तु वा व्यक्तिको समूह। ३. अस्तव्यस्तता; लथालिङ्गेपना। *क्रि.वि.* ४. त्यसरी छरिने गरी।
बग्ग्रान- *ना.* [बगर+यान] नदीका किनारको जमिन; बगरसमान गेगर भएको भूमि; बगरको जमिन; बग्रेन।
बघम्बर- *ना.* [सं. व्याघ्राम्बर] १. ओछ्याउने वा ओढ्ने काममा उपयोग गरिने बाघको छाला। २. बाघका छालामा रहेको जस्तो बुट्टा भएको कपडा; बघम्बरु।
बघम्बरु- *ना.* बघम्बर।
बघाइ- *ना.* [बाघ+आइ] बाघको आक्रमण वा झम्टाइ।
बघार्नु- *स.क्रि.* [सं. अवधारण] १. कुनै बास्नादार पदार्थ घिउ-तेलमा फुराएर तरकारी, अचार आदिमा झान्नु। २. सेखी गर्नु; फाइँफुट्टी लगाउनु।
बघार- *ना.* बघार्ने काम।
बघाराइ- *ना.* बघार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बघारिनु- *क.क्रि.* बघार्ने काम गरिनु; झानिनु।
बघिनी/बघेनी- *ना.* [बाघ+इनी/एनी] बाघको पोथी रूप; पोथी बाघ।
बघैँचा- *ना.* हे. बगैँचा।
बघैँचे- *वि. / ना.* बगैँचे।
बङ्क- *ना.* [अङ्. बैङ्क] ब्याङ्क; बैङ्क।
बङ्गडी- *ना.* ट्रकका दायाँ-बायाँ बार जोड्ने फलामे डाँडा।
बङ्गला- *ना.* [सं. बङ्ग+ला] १. बङ्गालमा बोलिने भाषा। २. चारैतिर खुला भएको सानो हावादारी कोठा वा घर। *वि.* ३. बङ्गालसम्बन्धी; बङ्गालको।
बङ्गलादेश- ढाका राजधानी हुने मुसलमानी देश।
बङ्गारे- *वि.* [बङ्गारो+ए] बङ्गारा भएको; बङ्गाराजस्तो।
बङ्गारे मकै- *ना.* बङ्गाराजस्ता ठुलठुला र थेप्चिएका गेडा हुने एक जातको मकै।
बङ्गारो- *ना.* [सं. बङ्कि+आरो] खाएको वस्तु चपाउने दुवै गालाका चेपमा तलमाथि हुने, मुडिएजस्तो तर छेउछाउमा धार भएको दाँत।
बङ्गाल- *ना.* [सं. बङ्ग] १. भारतको विहार प्रान्तको पूर्वपट्टि रहेको एक राज्य वा प्रान्त। २. बङ्ग-प्रदेश।
बङ्गाला- *ना.* [√ बङ्गला] बङ्गला, घर।
बङ्गाले- *वि.* बङ्गला छुट्टिएको; बङ्गला भएको (घर)।
बङ्गिनु- *अ.क्रि.* [बाङ्गो+इ+नु] बाङ्गो हुनु; सोझो नभई टेढो हुनु।
बङ्गुर- *ना.* [वनेल+सुँगुर] बनेल र सुँगुर मिसिएर पैदा भएको मासु खान पालिने एक जातको पशु।
बङ्ग्याइ- *ना.* [बाङ्गि (+याइ)] १. बाङ्गिने क्रिया वा प्रक्रिया। [बङ्ग्याउ+आइ] २. बङ्ग्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* बङ्गिन लाइनु; बाङ्गिने पारिनु।
बङ्ग्याउनु- *प्रे.क्रि. / स.क्रि.* १. बङ्गिने वा बाङ्गिने पार्नु। २. बाङ्गो पार्नु; टेढो तुल्याउनु।
बच्नु- *अ.क्रि.* [बाँच्+नु] १. दुःख, सङ्कट, खतरा, नराम्रो आदत आदिबाट जोगिनु; रक्षित रहनु। २. बाँच्नु; जिउँदो रहनु। ३. खर्च गरेर बाँकी रहनु; शेष रहनु; उब्रनु।
बचकना/बचकाना- *वि.* [फा. बचगान] १. बालकसम्बन्धी; बालकको। २. बालकलाई सुहाउने वा शोभा दिने। ३. सानो खालको; सानोतिनो।
बचकानी- *वि.* ससाना खालका; सानातिना।
बचत- *ना.* [बच्+अत] १. खर्च गरेर बाँकी रहेको धन वा कुनै वस्तु; बचेखुचेको धन वा चिज। २. नाफा; लाभ। *वि.* ३. बचाउका निम्ति सुरक्षित राखिएको। ४. बाँकी रहेको; शेष रहेको।
बचत खाता- *ना.* बैङ्कमा निश्चित व्याज पाक्ने नियमअनुसार रुपियाँपैसा राखिने हिसाब-किताब।
बचत हिसाब- *ना.* बचत खातामा जम्मा गरिएको रुपियाँपैसाको हरहिसाब; बचेको हरहिसाब।
बचन- *ना.* [सं. वचन] १. वचन; बोली। २. प्रतिज्ञा; सङ्कल्प। ३. कसैलाई यस्तो दिउँला वा गरुँला भनेर बाँधिएको बाचा।
बचपन- *ना.* [बच्चो+पन] बालख अवस्था; शिशुपन; लडकपन।
बचराबचरी- *ना.* [बचरो+बचरो+ई] साना-ठुला बचराहरूको समूह।
बचरो- *ना.* [बच्चो+अरो] चराको चल्लो वा बच्चो; बच्चो पक्षी; बचेरो।
बचाइ- *ना.* [√ बच् (+आइ)] बच्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बचाइ- *ना.* बाँच्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बचाइनु- *क.क्रि.* बचाउ गरिनु; जोगाइनु।
बचाउ- *ना.* १. बचाउने काम; जोगाउने काम; सुरक्षा; हिफाजत; जतन। २. जम्मा गर्ने काम; बचत; जगेडा।
बचाउनु- *स.क्रि.* १. जिउ, धन आदिको बचाउ गर्नु; प्राण रक्षा गर्नु। २. कुनै खतरा, खराबी, सङ्कट आदिबाट जोगाउनु। ३. पैसा आदि खर्च गरेर शेष राख्नु; उबार्नु। ४. जोगाएर राख्नु; जम्मा गर्नु।
बचावट- *ना.* १. बच्ने काम; बचाउ; रक्षा। २. बचाउने काम; रक्षा गर्ने काम।
बचिनु- *अ.क्रि.* रक्षित होइनु; जोगिनु; बाँच्ने होइनु।
बचेखुचेको- *वि.* आवश्यक काममा आइसकेपछि शेष रहेको; बाँकी बचेको; उब्रेको।
बचेराबचेरी- *ना.* [बचेरो+बचेरो+ई] साना-ठुला बचेराहरूको समूह।
बचेरो- *ना.* [बच्चो+एरो] हे. बचरो।
बचोट- *ना.* [बच्+ओट] बचत; जोगार।
बच्चनु- *स.क्रि.* १. खोपीका खेलमा खोपीभित्र पैसा पर्ने गरी फाल्नु। २. खोपी, गुच्चा आदिको खेलमा निर्धारित चिनुभित्र पैसा, गुच्चा आदिलाई घ्वाइँले लाग्ने गरी हान्नु।
बच्चाइ- *ना.* बच्चने क्रिया वा प्रक्रिया।
बच्चा- *ना.* [बच्चोको ति. रू.] हे. बच्चो।

बच्चादानी- *ना.* गर्भाशय; पाठेघर।
बच्चाबच्ची- *ना.* केटाकेटीहरूको समूह; बालबच्चा; भुराभुरी।
बच्ची- *ना.* [बच्चो+ई] १. बालिका; केटी। *वि.* २. निकै कम उमेरकी; सानी (बालिका)।
बच्चू/बच्चे- *ना.* [बच्चो+ऊ/ए] बच्चालाई सम्बोधन गरिने स्नेहसूचक शब्द।
बच्चेट- *ना.* [बर्चोट] गाली गर्दा भनिने उपेक्षात्मक शब्द।
बच्चो- *ना.* [सं. वत्स] १. भर्खरै जन्मेको शिशु; नवजात बालक। २. बालख; केटो। *वि.* ३. उमेरमा निकै सानो; कम्ती उमेरको।
बच्छी$_1$- *ना.* [बच्छली< सं. वत्सला] राम्ररी फल्ने र चामल पर्ने, मसिनो धानको एक जात।
बच्छी$_2$- *वि.* [नेवा.] १. आधा; अर्द्ध। २. सजिया; साजे; साझा। *ना.* ३. आधाभाग; अधियाँ।
बच्छी बच्छी- *ना. / वि.* दुवैतर्फ बराबरी; आधा-आधा।
बच्छ्युँ- *ना.* कम्मरमा पहेंलो पाटा परेको, खिल गाडेर चिल्ने, अरिङ्गालका जातको उड्ने किरो।
बछिया- *ना.* [बाछो+इया] बाछो वा बाछी।
बछेडा बछेडी- *ना.* [बछेडो+बछेडी] सानाठुला बछेडाहरूको समूह।
बछेडी- *ना.* [बछेडो+ई] घोडाको बच्ची।
बछेडो- *ना.* [सं. वत्स] घोडाको बच्चो।
बज्नु- *अ.क्रि.* १. घण्ट, बाजा आदिबाट शब्द निस्कनु; कुनै वस्तुमा ठक्कर लाग्दा शब्द निस्कनु। २. घन्कनु; रन्कनु। ३. घडीद्वारा समय सूचित हुनु।
बजरङ्ग- *ना.* [फा. बदरङ्ग] १. तासका खेलमा बोलेको रङ्गदेखि अतिरिक्त अरू तीन रङका चक्की। २. पासा, पच्चिस आदि खेलका गोटीमा अप्रधान वा विरुद्ध रङ (कालो र हरियो रङ); कुरङ्ग। ३. *ना.* हनुमान्; बजरङ्गबली।
बजरङ्ग बली- *ना.* हनुमान्।
बजरमात- *ना.* [बजरङ्ग+मात] १. पासाका खेलमा बजरङ्गबाट भएको मात; बजर। २. ठुलो जित; विजय।
बजाइ- *ना.* [√ बज् (+आइ)] १. बज्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [बजाउ+आइ] २. बजाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बजाइनु- *क.क्रि.* बज्न लाइनु; बज्ने पारिनु; बाजाबाट शब्द निकालिनु; पिटिनु।
बजाउनु- *स.क्रि.* १. बाजा आदिबाट शब्द वा स्वर निकाल्नु। २. ठोक्नु; ठटाउनु; पिट्नु। ३. खुब खानु; प्रशस्त खानु। ४. हातलागी गर्नु; चप्काउनु। ५. सम्भोग गर्नु (लाक्षणिक अर्थमा)।
बजान- *ना.* १. बजाउने काम (जस्तो- गानबजान)। २. रुवावासी; कलह; झगडा; बाझो (जस्तो- दन्तबजान)।
बजार्नु- *स.क्रि.* [वज्र+आर्+नु] १. बज्ने गरी कुनै वस्तु राख्नु; फ्याँक्नु; थचार्नु। २. अरूका थाप्लामा विपत्ति, दोष आदि थोपर्नु।
बजार- *ना.* [फा. बाजार] १. विभिन्न वस्तुहरूको पसल राखिएको ठाउँ; मालमत्ता वा चिजबिज खरिद-बिक्री हुने पसलहरूको समुदाय; हाट; हटिया। २. पसल; दोकान। ३. धेरै मान्छे बसेको वा धेरै सामान जताततै थुपारिएको ठाउँ।
बजार भाउ- *ना.* प्रचलित भाउ।
बजार सेवा- *ना.* बजारभाउ र व्यवस्थाको सन्तुलक कार्यक्रम वा तत्सम्बन्धी सेवा।
बजाराइ- *ना.* [√ बजार् (+आइ)] बजार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बजारिनु- *अ.क्रि.* १. कुनै वस्तु वेगसित भुइँमा खस्नु; पछारिनु। *क.क्रि.* २. बजार्ने वा पछार्ने काम गरिनु।
बजारिया- *वि.* [बजार+इया] १. बजारसँग सम्बन्ध भएको; बजारको। २. सामान्य खालको; फर्माइसी नभएको। ३. बजारमा बस्ने।
बजारु- *वि.* [बजार+उ] बजारमा पाइने; साधारण; बजारिया।
बजिनी- *ना.* [बजिया+इनी] १. बजियाको स्त्री-रूप; कमारी; दासी। २. स्वास्नीमानिसलाई गाली गरिने शब्द।
बजिनु- *अ.क्रि.* [बज्+इ+नु] घण्ट, बाजा आदिबाट शब्द निस्किनु; शङ्ख, नरसिङ्गा आदि घन्किनु।
बजिया- *ना.* [सं. वृजिन] १. घरको सानोतिनो काम गर्न र सेवाटहलका निम्ति राखिएको मानिस; कमारो; दास। २. लोग्नेमान्छेलाई निन्दापूर्वक भनिने शब्द।
बजिर- *ना.* [अ. वजीर] १. तास, बुद्धिचाल, गन्जिफा आदिमा बादशाहभन्दा तलको चक्की वा गोटी; मिम वा मिस्सी। २. अमात्य; मन्त्री; सचिव।
बजू- *ना.* [सं. वर्या] बाबुकी अथवा आमाकी आमा; हजुरआमा; बज्यू।
बजे- *क्रि.वि.* [बज्+ए] घडीको कुनै निश्चित समयमा; घडीमा बज्दा; बजेपछि।
बजेट- *ना.* [अङ्.] आगामी समयका कामका निम्ति भिन्न- भिन्न विभाग वा कार्यका लागि अन्जाम गरिएको आय-व्ययको लेखा; भविष्यमा हुने आय-व्ययको अनुमानित लेखा; आय- व्ययक।
बजेवा- *ना.* हरियो घाँटी, अकासे रङको डाढ र पुच्छर तथा पखेटा खैरो हुने, एक जातको जङ्गली परेवा।
बजै- *ना.* हे. बज्यै।
बज्यू$_1$- *ना.* [बज्यै] बज्यै; बज्यैको आदरार्थी शब्द।
बज्यू$_2$- *ना.* [मग.] मगर जातिका कुलदेउता।
बज्यै- *ना.* [सं. वर्या] १. आमा वा बाबुकी आमा; मातामही वा पितामही; बजै। २. पतिकी वा पत्नीकी आमा; सासू। ३. बाहुनी तथा पाकी आइमाईलाई प्रयोग गरिने आदरसूचक शब्द। ४. भान्से बाहुनीलाई भनिने शब्द।
बज्र- *ना.* [सं. वज्र] १. इन्द्रको प्रमुख अस्त्र; कुलिश; पवि। २. बादल र हावाको घर्षणबाट निस्कने शब्द; चट्याङ, चट्को। ३. चुना र सुर्की घोलेर बनाइएको लेदो। ४. हीरा काट्ने हतियार वा ज्याबल। ५. ज्यादै कठोर वा साह्रो वस्तु। *वि.* ६. नचल्ने, नछटपटाउने र डेग नचल्ने।
बज्रठिङ्गा- *ना.* दन्त्यकथाको त्यस्तो ठिँगा (लाठो), जसले आफ्नो स्वामीको आदेशअनुसार विपक्षीलाई तह लगाई काम फत्ते गर्दथ्यो।
बज्रठिङ्गो- *वि.* वरको पर नसर्ने; डेग नचल्ने।
बज्रदन्ती- *ना.* १. *ना.* एउटा ठुलो र अरू ससाना पातहरू मिलेको

तथा किनारमा दाँती परेको संयुक्त पात हुने, पहेँलो वा सुन्तले रङको फूल फुल्ने एक प्रकारको बुटी; मौलसिरी। *ना.* २. दन्तमञ्जन।

बज्रनु- *अ.क्रि.* कुनै वस्तु जमिन वा अर्को वस्तुमा जोडसित ठक्कर खानु; बेसरी ठोकिनु वा पछारिनु; बजारिनु।

बज्रपात- *ना.* १. बज्र वा चट्याङ खस्ने काम। २. थाम्नै नसकिने गरी आइपरेको ठुलो विपत्ति।

बज्रलेप- *ना.* १. भित्ता, पर्खाल आदिमा लाउन चुन, सुर्की आदि मिलाएर बनाइएको लेदो पदार्थ। २. मूर्ति, शिलालेख आदिमा लगाइने एक प्रकारको कडा पालिस। *वि.* ३. साह्रै बलियो; दन्हिलो। ४. निश्चित; पक्कापक्की।

बज्रस्वाँठ- *वि.* बज्र भैँ साह्रो चित्तको; महामूर्ख; पटमूर्ख।

बज्राँठ- *ना.* [सं. वज्रद्रुमी] ज्यादै साह्रो काठ हुने एक जातको लेकाली रुख; वज्रद्रुमी।

बज्राइ- *ना.* [√ बज्र (+आइ)] बज्रने क्रिया वा प्रक्रिया।

बज्राइनु- *क.क्रि.* बज्रने पारिनु; बज्रन लगाइनु।

बज्राउनु- *प्रे.क्रि.* बज्रने पार्नु; बज्रन लाउनु।

बझाइ- *ना.* [√ बाझ् (+आइ)] १. बाझ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[बझाउ+आइ] २. बझाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

बझाइनु- *क.क्रि.* बाझ्न लाइनु; बाझो गराइनु।

बझाउनु- *प्रे.क्रि. /स.क्रि.* १. राय वा मतो नमिल्ने पार्नु; बाझ्ने तुल्याउनु; बाझो पार्नु। २. जोल्ट्याउनु; फसाउनु।

बझाङ- *ना.* १. सेती अञ्चलमा रहेको एक पहाडी जिल्ला। २. पश्चिम नेपालको बाइसे राज्यमध्येको एक प्राचीन राज्य।

बझुवा- *वि.* [बाझ्+उवा] बाझ्ने स्वभावको; बाझ्ने प्रकृतिको; झगडालु। स्त्री. बझुवी।

बझौटी- *ना.* [बाझ्+औटी] परस्परमा वा धेरै जना एकै खेप बाझ्ने काम; मुख-छाडाछाड; बाझाबाझ, भनाभन।

बझौटे- *वि.* [बाझ्+औटे] बाझ्ने खालको; बझुवा।

बझौटो- *ना.* [बाझ्+औटो] बाझाबाझसम्बन्धी विषय; झगडाको विषय।

बटन- *ना.* [अङ्.] १. बिजुलीको करेन्ट खोल्ने र बन्द गर्ने स्विचमा जडिएको साधन। २. टाँक। ३. पाइन्टको गोलीगाँठानेर पर्ने भाग; पाइन्टको पिँध; मोहता।

बटाँ- *ना.* [नेवा. बताँ] कुना वा सतह मिलाएर नाप्ने काठ, फलाम आदिको एककुने ९०° को कोण भएको साधन; बटान।

बटाइ- *ना.* [बाट्+आइ] बाट्ने वा बाटिने क्रिया वा प्रक्रिया।

बटान१- *ना.* [बाट्+आन] बाट्ने काम; बटाइ।

बटान२- *ना.* [नेवा. बताँ] हे. बटाँ।

बटार्नु- *स.क्रि.* [बाट्+आर्+नु] १. कुनै वस्तुलाई घुमाई घुमाई मर्काउनु; निमोठ्नु; बाट्नु। २. कसार, लड्डु आदि कसिलोसँग डल्लो पार्नु; बाटुलो बनाउनु। ३. टेढो पार्नु; बाङ्गो पार्नु। ४. मर्काउनु; कर्काउनु।

बटारबुटर- *ना.* बटार्नेवर्ने काम।

बटाराइ- *ना.* बटार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बटारिनु- *क.क्रि.* १. बटार्ने काम गरिनु; बाटिनु। *अ.क्रि.* २. टेढो हुनु; बाङ्गिनु। ३. घमन्डले मात्तिनु; बाउँठिनु; बिँगठिनु।

बटालियन- *ना.* [अङ्.] कम्पनीभन्दा ठुलो र रेजिमेन्टभन्दा सानो खालको पैदल सेनाको एक विभाग; गण।

बटी- *ना.* [सं. वटी] गोली; बरी।

बटुक- *ना.* ब्रह्मचारी; साना विद्यार्थी।

बटुका बटुकी- *ना.* [बटुको+बटुकी] साना-ठुला बटुकाहरूको समूह।

बटुकी- *ना.* [बटुको+ई] सानो खालको बटुको; कचौरी।

बटुको- *ना.* [सं. वर्तक] वृत्ताकार घेरो र मुख भएको कचौरो।

बटुल्नु- *स.क्रि.* [प्रा. बट्टुल+नु] १. छरिएका वस्तुहरू एक-एक गरेर भेला गर्नु; एकत्रित पार्नु; समेट्नु। २. कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई खोजी-खोजी जम्मा गर्नु। ३. थुप्राउनु; सङ्ग्रह गर्नु। ४. ल्याउनु।

बटुलबाटुल- *ना.* बटुल्ने र जम्मा गर्ने काम; सोहोरसाहर।

बटुलाइ- *ना.* बटुल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बटुलिनु- *क.क्रि.* बटुल्ने काम गरिनु; जम्मा पारिनु।

बटुलो- *ना.* १. छरिएका वस्तुहरू जम्मा गर्ने काम। २. भेला; एकत्रीकरण।

बटुवा१- *ना.* [बाटो+उवा] बाटो हिँड्ने मानिस; पथिक; यात्री।

बटुवा२- *ना.* [प्रा. बट्ट] भित्र खण्ड-खण्ड भएको, वृत्ताकार वा बाटुलो आकारको एक प्रकारको थैलो।

बटुवा३- *वि.* [बाट्+उवा] १. बाटेको; बाटिएको। २. बाट्नका निम्ति ठिक पारिएको (डोरी आदि)

बटुवा धूप- *ना.* कागतका टुक्रामा सुगन्धित द्रव्य हालेर बटारिएको घरेलु धूप; बाटेको धूप।

बटुवारे- *वि.* [बटुवा+रे] पथिक; बटुवा।

बटे- *ना.* [बा.बो.] कचौरा; बटुको।

बटेरु- *ना.* [बाटो+एरु] बटुवारे; बटुवा।

बटेर्नु- *ना.* [बाट्+एर्+नु] दाम्लो, डोरी आदि बाट्दा पोया बेर्ने सानो लट्ठी; बट्न्यौटो।

बटैया- *ना.* [बाँट्+ऐया] मोहीले कमाएको जग्गामा उब्जिएको बालीनाली जग्गाधनी र मोहीको बिचमा बाँडेर लिने काम वा प्रथा; अधियाँ।

बटौली- *ना.* [बुटौल+ई] बुटौल, वुटवल; तिनाउछेउको ठाउँ।

बट्टा१- *ना.* [प्रा. बाट्ट] १. एक देशका रुपियाँ, पैसा, नोट आदि अर्को देशका रुपियाँ, पैसा, नोट आदिसँग साट्दा लाग्ने दस्तुर। २. कुनै मालसामान साटफेर गर्दा त्यसको मूल्यबाट काटेर लिइने रकम। ३. कुनै कार्य वा बन्दव्यापार आदिबाट हुने घाटा; नोक्सान। ४. दाग।

बट्टा२- *ना.* [सं. वटक] केही चिजबिज राख्न हुने काठ, टिन आदिको बिर्को भएको भाँडो; डिब्बा।

बट्टाई- *ना.* [वर्तक] भँगेरोभन्दा सेख ठुलो र केही डल्लो खालको तित्राका रङको, पुच्छर छोटो भएको, खेतका आलीतिर दुलादुलीमा गुँड लगाएर बस्ने एक जातको चरो।

बट्नेउटो/बट्न्यौटो- *ना.* [बाट्+नेउटो/न्यौटो] तोसामा तगाएका बाबियो, पाट आदिको पोया उठाउने काठको साधन।

बठौरो- *वि.* [बाठो+औरो] हे. बठचौरो।

बठ्याइँ- *ना.* [बाठो+याइँ] १. बाठो हुनाको भाव वा अवस्था; बाठोपन; चलाकी। २. बाठो बन्न चाहिने बुद्धि वा चातुर्य। ३. चालबाजी।

बठचौरो- *वि.* [बाठो+यौरो] अति बाठो (बालबालिका); बठौरो।

बड्कुँलो- *ना.* हे. बड्कौँलो।

बड१- *क्रि.वि.* साना केटाकेटीलाई गाली गर्दा वा हप्काउँदा भनिने शब्द।

बड२- *वि.* [√ बढ] १. बढ। २. बडो। ३. बन्धकी खाएका जमिनमा समय-समयमा थपिदिने (मूलधन)।

बड घर- *ना.* जेठरैती; अर्काको बाँझो जग्गा पहिलोपल्ट आबाद गर्ने रैती।

बड धयेँरो- *ना.* लाम्चा र ठुला पात, सेता फूल र भन्टाका आकारको तर निकै साना फल फल्ने एक जातको रुख; सोही रुखको फल।

बडप्पन- *ना.* [बडो+पन] १. ठुलो र श्रेष्ठ बन्ने स्वभाव; ठुल्याइँ। २. महत्त्व; गौरव।

बडबड- *ना.* [प्रा.] बरबर; बकबक।

बडबडाइ- *ना.* बडबडाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बडबडाइनु- *अ.क्रि.* बरबराइनु।

बडबडाउनु- *अ.क्रि.* बडबड गर्नु; बरबराउनु।

बडबडाहट- *ना.* बडबडाउने स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया; बरबराहट।

बडबडाहा- *वि.* बडबड गर्ने; बरबराहा।

बडबडिनु- *अ.क्रि.* बडबड गर्ने होइनु; बरबरिनु।

बडबडे- *वि.* बडबड गर्ने; बरबरे।

बडबिहीँ- *ना.* [बडो+बिहीँ] ठुला र लाम्चा पात हुने, सेता फूल फुल्ने र झुप्पादार हरिया फल फल्ने एक जातको बोट; त्यसैको फल।

बडवाग्नि- *ना.* [सं.] समुद्रभित्र चट्टानमा रहने आगो; वडवानल।

बडहर- *ना.* [प्रा. बड्ढ+फल] १. ठुला र खस्रा पात हुने, नास्पातीका आकारको फल फल्ने र पाक्ता पहेँलो रङको हुने, सलिफाका जस्ता बियाँमा टाँसिएको गुदी हुने र खाँदा अमिलो र गुलियो मिसिएको स्वाद हुने, गाईबस्तुले मन पराएर स्याउला खाने एक जातको रुख। २. त्यसैको फल।

बडा- *वि.* [बडोको ति. रू.] सबैमा ठुला; श्रेष्ठ।

बडाकटुस- *ना.* पन्ध्रदेखि अठार फुटसम्म अग्लो रुख हुने, पात सब्ल्याँटापट्टि चिल्लो र बिल्ल्याँटापट्टि खस्रो हुने, घोगोजस्तो झुप्पो भएर फुल्ने र त्यसैमा फल लाग्ने एक जातको रुख; त्यसैका गेडा।

बडाकाजी- *ना.* नेपाल सरकारको पुरानो सर्वोच्च निजामती दर्जा वा त्यसै दर्जामा रहेका व्यक्ति; सबैभन्दा ठुला काजी।

बडा गुरुज्यू- *ना.* प्रमुख गुरुका पदमा प्रतिष्ठित व्यक्ति; मुख्य राजगुरु।

बडादमी- *ना.* १. ठुलो प्रतिष्ठा तथा मानमर्यादा भएको व्यक्ति। २. भलादमी; भद्र मानिस।

बडा दसैँ- *ना.* आश्विन शुक्ल प्रतिपदादेखि सुरु भई कोजाग्रत पूर्णिमासम्म रहने नेपालीहरूको प्रमुख राष्ट्रिय चाड।

बडा पत्र- *ना.* १. राजाबाट कसैलाई भएको हुकुमको ठाडो कागत; सर्वोपरि राजाज्ञा। २. कुनै अत्यन्त उच्च व्यक्ति वा सङ्गठनद्वारा दिइएको विशेष महत्त्वपूर्ण आज्ञा वा निर्णयको पत्र। ३. संयुक्त राष्ट्रसङ्घको घोषणापत्र।

बडाबा/बाबु- *ना.* बाबुका दाजु; जेठाबा।

बडामहाराज- *ना.* श्री ५ महाराजाधिराज पृथ्वीनारायण शाहलाई बुझाउने, बाइसी-चौबिसी राज्यअन्तर्गतका धेरै राजा-रजौटा र महाराजलाई बल र बुद्धिमा जितेकाले 'बडा' पदवी थपिएको विशेष आदरसूचक शब्द।

बडामहाराजाधिराज- *ना.* बडामहाराज; श्री ५ पृथ्वीनारायण शाह।

बडामहारानी- *ना.* १. श्री ५ महाराजाधिराजकी पटमहारानी। २. महाराजाधिराजकी मुख्य महारानी।

बडाहाकिम- *ना.* राणा शासनका समयमा र त्यसपछि पनि केही समय जिल्लाको सर्वोच्च प्रशासक; जिल्लाको सर्वोच्च निजामती अधिकारी (हाल प्रमुख जिल्ला अधिकारी)।

बडिस- *ना.* [अङ्.] स्वास्नीमानिसले छातीमा लगाउने स्तनकस चोली; अङ्गिया; कञ्चुक।

बडी- *वि.* [बडो+ई] 'बडो'-को स्त्री रूप; ठुली।

बडीआमा- *ना.* बाबुकी भाउजू; ठुली आमा।

बडीगार्ड- *ना.* [अङ्.] अङ्गरक्षक।

बडेमा/बडेमान- *वि.* [बडोमा] अति ठुलो; बडोमा।

बडेर- *ना.* बेतलौरीका जस्ता पात, राता फूल र खैरो कन्द हुने एक बुटी वा त्यसैको कालो फल बढेर।

बडेरो- *ना.* कपुर-कपुर बास्ना आउने तरकारी खान हुने जङ्गली झार।

बडै- *क्रि.वि.* [बड+ऐ] धेरै मात्रामा; चाहेजति; मनाक।

बडो- *वि.* [प्रा. बड्ढो] निकै ठुलो; विशाल। *क्रि.वि.* २. खुब; अति। *ना.* ३. कसैलाई उपेक्षापूर्वक हप्काउने किसिम। ४. भलादमी; भद्र मानिस।

बडोमा- *वि.* साह्रै ठुलो; अजङको; विशाल।

बड्कुम्लो- *ना.* [सं. वटी+कुम्भल] बड्कौँलो; बकौँलो।

बड्कुम्ल्याइ- *ना.* बड्कुम्ल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बड्कुम्ल्याइनु- *क.क्रि.* बड्कौँल्याइनु।

बड्कुम्ल्याउनु- *स.क्रि.* बाखा आदिले जुत्याउनु; बड्कुम्ला पार्नु।

बड्कौँलो- *ना.* [√ बकौँलो] भेडा-बाखाको, मसिना गोली परेको बिष्ठा; बड्कुम्लो; बड्कुँलो।

बड्कौँल्याइ- *ना.* बड्कौँल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बड्कौँल्याइनु- *क.क्रि.* बड्कौँला निकालिनु; बड्कुम्ल्याइनु।

बड्कौँल्याउनु- *स.क्रि.* खसी, बाखा आदिले बड्कौँला झार्नु; बड्कौँला निकाल्नु।

बढ्नु- *अ.क्रि.* [सं. वर्द्धन] १. कुनै वस्तुको आकार, आयतन, परिमाण आदि पहिलेको भन्दा बढ्ता हुनु; वृद्धि हुनु। २. गणना, नापतौल आदिमा अधिक हुनु। ३. मूल्य, अधिकार, योग्यता, सामर्थ्य आदिमा

वृद्धि हुनु। ४. धेरै स्थान ढाक्ने वा ओगट्ने हुनु। ५. मदमत्त हुनु; उन्मत्त हुनु; मात्तिनु; टुप्पिनु। ६. अगि सर्नु; लम्कनु। ७. सङ्ग्रालिनु; फैलनु; फिँजिनु। ८. झाँगिनु; गाँजिनु; मौलाउनु। ९. फुल्नु; सुनिनु।

बढ- *वि.* [प्रा. बड्ढ] १. आवश्यकताभन्दा थप वा भएको भन्दा बढी; बढी; बढ्ता। २. बढेको; धेरै।

बढकरार- *ना.* सरकारी वा गैरसरकारी कार्यसम्पादनका निम्ति लिइने ठेक्कापट्टा, तिरो आदिमा बढी तिर्ने प्रतिज्ञा वा सम्बन्ध।

बढबन्धकी- *ना.* १. बन्धकी जग्गा लिएबापत बिच-बिचमा थपौती गरिएको रिन। २. भोगबन्धकी दिएकोमा यति समयसम्म निखन्ने छैन भन्ने सर्त राखी लेखिएको लिखत।

बढवा- *ना.* [बढ+वा] १. कुनै वस्तु थोरैबाट धेरै हुने प्रक्रिया। २. कसैलाई सर्काएर वा फुर्काएर माथि पुऱ्याउने काम।

बढाइँ- *ना.* [बढ्+आइँ] १. सामूहिक रूपबाट तोप, बन्दुक आदि पड्काएर हर्षोल्लास मनाउने काम। २. त्यस्तो हर्षोल्लासको उत्सव (हर्ष बढाइँ, लहरे बढाइँ; एकट्ठा बढाइँ)।

बढाइ- *ना.* [√ बढ् (+आइ)] बढ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बढाइचढाइ- *ना.* १. वास्तविकताभन्दा बढी रूपमा कुनै कुरा प्रस्तुत गरिने क्रिया वा प्रक्रिया। २. उचाल्ने र फुर्क्याउने काम।

बढाइनु- *क.क्रि.* बढ्ने पारिनु; बढ्न लाइनु; वृद्धि गराइनु।

बढाउ- *ना.* थोरैबाट धेरै हुने प्रक्रिया; वृद्धि; विस्तार।

बढाउनु- *प्रे.क्रि.* बढ्ने पार्नु; बढ्न लाउनु; विस्तार वा वृद्धि गराउनु।

बढाबढ- *ना.* [बढ्+आ+बढ्] १. कुनै ठेक्कापट्टा आदिमा परस्परमा बढी ठेक्का दिन कबुल गर्ने काम। २. धमाधम बढ्ने काम।

बढाबढी- *ना.* बढाबढ।

बढार्नु- *स.क्रि.* [सं. वर्द्धन+नु] कुचाले वा झाडुले धुलोमुलो, कसिङ्गर आदि साफ गर्नु; खरेटो आदिले फोहोरमैला फ्याँक्ने काम गर्नु।

बढारकुँढार- *ना.* धुलोमुलो, कसिङ्गर आदि कुचो वा झाडुले सफा गर्ने काम; बढार्ने काम।

बढाराइ- *ना.* बढार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बढारिनु- *क.क्रि.* बढार्ने काम गरिनु; कुचो लगाइनु।

बढारु१- *वि.* [बढ्+आरु] १. बढ्ने जात वा अवस्थाको; बढ्ने खालको; बढालु। २. जेठो; ठुलो।

बढारु२- *ना.* [बढार्+उ] १. कुचो लगाउने काम; बढार्ने काम। २. बढार्ने वस्तु; कुचो।

बढालु- *वि.* [बढ्+आलु] १. बढ्ने जात वा अवस्थाको; बढ्ने खालको; बढारु। २. ठुलो भएको; सग्लाएको; सप्रेको।

बढिनु- *अ.क्रि.* [बढ्+इ+नु] बढ्ने होइनु; ठुलो होइनु।

बढिबढाउ- *ना.* [बढी+बढाउ] १. धमाधम बढ्दै जाने काम वा स्थिति; वृद्धि। २. धन, मान आदि उत्तरोत्तर बढ्दै जाने प्रक्रिया। ३. बढाबढ।

बढिया- *वि.* [बढ्+इया] १. विशेष गुण भएको; असल; उत्तम; उम्दा। *ना.* २. भलो; कल्याण।

बढी- *वि.* [बढ्+ई] चाहिनेभन्दा धेरै; बढ्ता; अधिक; थुप्रै।

बढुवा/बढैया- *वि.* [बढ्+उया/ऐया] १. बढ्ने किसिमको; बढ्ने खालको; सप्रने जातको। *ना.* २. तल्लो पदबाट माथिल्लो पदमा वृद्धि हुने काम; पदोन्नति; प्रमोसन।

बढेर- *ना.* हे. बडेर।

बढोत्तरी- *ना.* [बढ्+उत्तरी] उत्तरोत्तर वृद्धि हुँदै जाने प्रक्रिया।

बढौती- *ना.* [बढ्+औती] १. तलब, भत्ता आदि बढेअनुसार थप पाउने रकम। २. बढिबढाउ।

बढौली- *ना.* [बढ्+औली] काँक्राका अगिल्तिरको ठुलो भाग।

बढ्ता- *वि.* [बढ्+ता] १. बढी; बर्ता। २. कसैसँग नमिल्ने; अर्घेलो; अखानु।

बढ्ती- *ना.* [बढ्+ती] १. बढ्ने वा बढी हुने काम; वृद्धि; अधिकता। २. बढिबढाउ; बढौती।

बढ्दो- *वि.* [बढ्+दो] बढिरहेको; बढ्न लागेको; वर्द्धनशील।

बढ्दो माल- *ना.* बढिरहेको पाठो-पाठी, बाछो-बाछी, पाडो-पाडी आदि बस्तु।

बणिक- *ना.* [सं.] व्यापारी।

बताइ- *ना.* [√ बताउ (+आइ)] १. बताउने वा भन्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. बताउने वा बत्ताउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बताइनु- *क.क्रि.* १. बताउने काम गरिनु; बयान गराइनु; भनिनु। २. बताउने वा बत्ताउने काम गरिनु; बत्ताइनु।

बताउनु१- *स.क्रि.* [सं. वार्ता+आउ+नु] १. कुनै कुरो वा खबर भन्नु; बयान गर्नु; कहनु। २. सम्झाउनु; जनाउनु। ३. कुरो खोलेर भन्नु; रहस्य प्रकट गर्नु।

बताउनु२- *स.क्रि.* [सं. वात+आउ+नु] धानमा मिसिएका पोगटा तथा धान, कोदो, गहुँ आदिमा भएको धुलोमुलो हावामा धारो लाएर वा नाङ्लाले हम्किएर झार्दै उडाउनु; बत्ताउनु।

बतास- *ना.* [सं. वात+आस] १. हावा; वायु; पवन। २. ठुलो हावा; हुरी। ३. पुइँकी।

बतासा- *ना.* मधेसमा पाइने भित्र खोक्रो हुने, चिनीको, एक प्रकारको मिठाई।

बतासिनु- *अ.क्रि.* १. चलिरहेको बतास सँगसँगै हुर्रिनु; हावाका साथसाथै उड्नु। २. वेगसँग कुद्नु; हानिनु; बत्तिनु। ३. फुलबाट बच्चा पैदा नहुनु। ४. अरूका लैलैमा लाग्नु।

बतासिलो- *वि.* चाहिँदो बतास लाग्ने; हावा चल्ने (ठाउँ)।

बतासी- *ना.* बिचबिचमा ठाडा डन्डी हाली बनाइएको झ्याल।

बतासी- *ना.* [नेवा.] घरको छानो अड्याउने पाखातिरको दलिन।

बतासे- *वि.* [बतास+ए] १. अग्घोर बतास लाग्ने। २. भित्र हावा मात्र भएको; सार वा तथ्य नभएको। ३. हावाले उडाउन सक्ने, हलुङ्गो र पातलो। ४. भाले नलागीकन पारिएको र चल्ला ननिस्कने; निर्जीव (फुल)। ५. फुइँ धेरै हाँक्ने वा बकबक गरिरहने; बढ्ता बोल्ने। ६. बाबुको टुङ्गो नलागेको (बालख)।

बतास्याइ- *ना.* [√ बतासि (+याइ)] बतासिने क्रिया वा प्रक्रिया।

बतास्याइनु- *क.क्रि.* बतासिने पारिनु; बतासिन लाइनु।

बतास्याउनु- *प्रे.क्रि.* बतासिने पार्नु; बतासिन लाउनु।

बताहा१- *वि.* [सं. वात+आहा] बताउने वा बत्ताउने खालको;

हावाको जोड पुऱ्याएर जो भएको धुलोमुलो हटाइएको; बताइएको (धान आदि)।

बताहा२- *वि.* [सं. वार्ता+आहा] नचाहिँदा कुरा धेरै गर्ने; बतासे।

बताही- *वि.* नचाहिँदा कुरा गर्ने; बढ्ता कुरा गर्ने (स्त्री)।

बतिया१- *ना.* [प्रा. बत्ति] बर्खामासमा सापट वा पैँचो लिएको अन्न; त्यस्तो अनाजको सापटी वा पैँचो।

बतिया२- *ना.* छानो उधारेको पुरानो खर, पराल आदि।

बतिलो- *ना.* [सं. वात+इलो] १. फूल झरिनसकेको फल; फूलसँगैको फल; चिचिलो। २. दुधमुखे बालक।

बतुरिनु- *अ.क्रि.* [बतुरो+इ+नु] बतुरो हुनु; नचाहिँदो कुरामा गन्थनिनु; फाँकिनु।

बतुरे/बतुरो- *वि.* [बतुरो+ए],[बात+उरो] धेरै कुरा गर्ने बानी भएको; कुरौटे। स्त्री. बतुरी; फतौरी।

बतौरे/बतौरो- *वि.* [बतौरो+ऐ,[बात+औरो] फतौरो; धेरै कुरा गर्ने; बतुरो। स्त्री. बतौरी।

बत्ता- *ना.* [सं. वट] खल, सिलौटो आदिमा औषधी, मसला आदि पिँध्ने पत्थर वा फलामको साधन; लोहोरो; पिस्ता।

बत्ताइ- *ना.* [√ बत्ताउ (+आइ)] बत्ताउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बत्ताइनु- *क.क्रि.* बत्ताउने काम गरिनु।

बत्ताउनु- *अ.क्रि.* [सं. वात+आउ+नु] १. हावाका साथै उडेर जानु; बतासिनु। २. अत्तोपत्तो नहुनु; बेपत्ता हुनु। ३. गएका ठाउँबाट नफर्कनु; गएको गयै हुनु; उताको उतै रहनु। *स.क्रि.* ४. हे. बताउनु२।

बत्तिनु- *अ.क्रि.* [सं. वात+इ+नु] १. वेगले हाँकिनु; वेगले जानु वा उड्नु। २. हावा लागेर पोगटा, भुस, धुलोमुलो आदि उड्ने काम होइनु।

बत्तिस- *ना.* [सं. द्वात्रिंशत्] १. तिस र दुईको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ३२-को अङ्क। *वि.* २. तिस र दुईका योगसङ्ख्याको।

बत्तिसदन्त- *ना.* बत्तिसवटा दाँत; परिपक्वताको चिह्न।

बत्तिसदन्ते- *वि.* बत्तिसवटा दाँत हुने; बोलेको कुरा पुग्ने वा पुऱ्याउने।

बत्तिसपुतला- *वि.* नानाभाँती छलछ्रामका कुरा।

बत्तिसपुतली- *ना.* रोचक आख्यान भएको प्राचीन पुस्तक।

बत्तिसपुतले- *वि.* बत्तिसपुतला जोड्ने।

बत्तिसमुजा- *ना.* उमेर, बल वा श्रमले अनुहार चाउरिएको स्थिति

बत्तिस लक्षण- *ना.* विशिष्ट व्यक्तिहरूका शरीर तथा स्वभावमा हुने भनी प्रसिद्ध बत्तिसवटा शुभ लक्षण।[(१) पद्मासनमा बस्ता वृत्ताकार आसन हुनु। (२) औँला लामालामा हुनु। (३) औँलाका कापमा छालाविशेष बढ्ता र औँला जोड्दा टम्म मिल्ने हुनु। (४) छाला नरम हुनु र वृद्धावस्थामा पनि युवाको जस्तो श्री हुनु। (५) सात प्रकारले शरीर सुवासित हुनु। (६) हरिणका जस्ता फिला हुनु। (७) गुप्ताङ्गहरू हात्तीका अण्डकोष जस्तै गुप्त रहनु। (८) शरीरको माथिल्लो भाग सिंहको जस्तै सलक्क परेको हुनु। (९) शरीरका विभिन्न अङ्ग सुगठित रहनु। (१०) काँध पुष्ट, चौडा र गोल हुनु। (११) पाखुरा राम्ररी फर्कने र तलसम्म पुग्ने हुनु। (१२) पाखुरा लामा हुनु। (१३) सम्पूर्ण शरीर तेजोमय वृत्तले युक्त हुनु। (१४) शङ्खसमान घाँटी हुनु। (१५) सोझो र सिंहको जस्तो चिउँडो हुनु। (१६) बत्तिस दाँत हुनु। (१७) उज्ज्वल र छिद्र नभएका दन्तपङ्क्ति हुनु। (१८) स्वच्छ र परस्परमा मिलेका दाँत हुनु। (१९) बङ्गरा स्वच्छ र सुन्दर हुनु (२०) जिब्रो लामो हुनु। (२१) विभिन्न सूक्ष्मातिसूक्ष्म स्वाद लिने शक्ति हुनु। (२२) भँगेराको जस्तो स्वर हुनु। (२३) ब्रह्माको जस्तो मौलिक र ज्ञानपूर्ण वाणी हुनु। (२४) आँखीभौँ साँढेका जस्ता र नीलकमलका रङका हुनु। (२५) दुई आँखीभौँका बिच कोमल रोमरेखा हुनु। (२६) पगरीजस्तो मिलेको र राम्रो कपाल हुनु। (२७) शुद्ध सुनजस्तो प्रदीप्त शरीर हुनु। (२८) प्रबल व्यक्तित्व हुनु। (२९) शरीरमा धेरै र परस्पर टाँसिएका नरम र दाहिनेतिर घुमेका रौँ हुनु। (३०) नीलमणिजस्तो कालो र टल्कने केश हुनु। (३१) न्यग्रोध परिमण्डल हुनु र (३२) विष्णुको जस्तो दृढ स्वभाव हुनु]

बत्तिस लच्छिन- *ना.* बत्तिस-लक्षण।

बत्तिसा- *ना.* १. बत्तिस प्रकारका जडीबुटी, मसला आदि मिलाएर बनाइएको, सुत्केरीलाई खुवाइने एक पौष्टिक औषधी। *वि.* २. धेरै किसिमका कुरा गर्न जान्ने; छत्तीसा; बित्पाते।

बत्तिसी- *ना.* बत्तिसवटा वस्तुको समूह, जस्तो- सिंहासन-बत्तीसी (एक पुस्तकको नाउँ)।

बत्तिसे- *वि.* १. बत्तिस वर्षको उमेर भएको। २. बत्तिस दन्त हुने ३. बत्तिस लच्छिनले युक्त। ४. बत्तिसपुतले।

बत्तिसौँ- *वि.* गणनाका क्रमले बत्तिस सङ्ख्यामा परेको; बत्तिसचाहिँ सङ्ख्याको।

बत्ती- *ना.* [सं. वर्तिका] १. घिउ-तेलमा भिजाएर बाल्नका निम्ति पिउरी कातेर वा धागो दोब्र्याएर बनाइएको सलेदो। २. लालटिन, लम्फा, कुपी आदिको सलेदो वा फित्ता। ३. दियो; दीप। ४. चिराक; मसाल। ५. बिजुली, मैनबत्ती, लालटिन आदि प्रकाश उत्पन्न गर्ने साधन। ६. बाँस फोरेर बनाइएको पातलो चिरो; भाटो (मैथि.)।

बत्तीचिरा- *ना.* चिरफारका काममा प्रयोग गरिने ज्यादै पातलो एक जातको कपडा।

बत्तीस- *ना.* हे. बत्तिस।

बत्तीसा- *ना.* हे. बत्तिसा।

बत्तीसी- *ना.* हे. बत्तिसी।

बत्तीसे- *वि.* हे. बत्तिसे।

बत्तीसौँ- *वि.* हे. बत्तिसौँ।

बत्तु- *ना.* [√ कलाबत्तु] धागामा बेरिएको सुन, चाँदी आदिको मसिनो तार; धागामा बेरिएको एक किसिमको जरी।

बथन- *ना.* थेगो; रहनी।

बथान्नु- *अ.क्रि.* [बथान+नु] १. पर्खेर बस्नु; ढुक्नु; प्रतीक्षा गर्नु। २. बथानमा मिलेर जानका निम्ति पर्खनु; साथी कुर्नु।

बथान- *ना.* [सं. अवस्थान] पशु वा पक्षीहरूको समूह; हाँच; बगाल; फौज।

बथानाइ- *ना.* बथान्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बथानिनु- *अ.क्रि.* पर्खेर बसिनु; प्रतीक्षा गरिनु; बथान्ने काम गरिनु।
बथुवा- *ना.* [सं. वास्तुक] बेथेको साग।
बथ्याहा- *वि.* [बाथ+याहा] बाथको रोग भएको; वात रोगले पीडित।
बद- *ना.* [फा.] १. खराब। २. कुनै शब्दका अगाडि लागेर खराबी वा भ्रष्टताको अर्थ बुझाउने एक विशेषणवाची शब्द (जस्तै- बदचलन, बदमास, बदनाम इ.)।
बदख्वाइँ/ख्वाही- *ना.* अर्काको निन्दा वा अहित हुने कुरा; बदनामी; चियोचर्चो।
बदचलन- *वि.* खराब चालचलन वा आचरण भएको; दुराचारी; दुश्चरित्र।
बदनाम- *वि.* सबैद्वारा ललकारिएको वा निन्दा गरिएको; कुख्यात।
बदनामी- *ना.* बदख्वाइँ; निन्दा; अपकीर्ति; कुख्याति।
बदनियत- *वि.* १. नियत खराब भएको; स्वार्थ तथा नीच विचारबाट अरूलाई धोका दिने वा बहकाउने मनसाय भएको; बेइमान; धोकेबाज। २. जानाजानी कर्तव्य वा करारसम्बन्धी दायित्व पूरा नगर्ने; दुराचारी; दुष्ट।
बदनियती- *ना.* बदनियत हुनाको भाव वा अवस्था; बेइमानी; धोकेबाजी।
बदमास- *वि.* १. खराब कामबाट जीवननिर्वाह गर्ने; दुष्कर्मी। २. खराब चाल-चलन वा आचारविचारको; दुराचारी। ३. दुष्ट; दुश्चरित्र।
बदमासी- *ना.* १. बदमासको काम; दुष्कर्म; दुराचार। २. दुष्टता; दुर्वृत्ति; दुर्व्यसन। ३. व्यभिचार; दुश्चरित्रता।
बदर- *वि.* [फा.] १. सदर वा साँचो नठहरिएको; सदर नभएको; अस्वीकृत। २. कानुनी रूपमा कुनै प्रभाव नभएको वा रहन- मिल्न नआएको। ३. स्रेस्तामा सदरको उल्टो; खारिज; खारेज।
बदरिका- *ना.* [सं.] १. गङ्गाको उद्गमस्थान तथा छेउछाउको क्षेत्र। २. बयरको रुख वा त्यसको फल।
बदरिकाश्रम- *ना.* उत्तर भारतमा रहेको एक सुप्रसिद्ध हिन्दू तीर्थस्थल; चार धाममध्येको एक धाम।
बदरीनाथ/बदरीनारायण- *ना.* [सं.] १. बदरिकाश्रम नामको तीर्थ। २. बदरिकाश्रममा रहेका नारायणको मूर्ति।
बदल्नु- *स.क्रि.* [बदल+नु] १. एक थोकका सट्टामा अर्को थोक राख्नु; साटफेर गर्नु। २. कुनै काम एक ठाउँबाट अर्का ठाउँमा सार्नु; हेरफेर गर्नु; परिवर्तन गर्नु। ३. कुनै वस्तु यताको उता र उताको यता गर्नु; अदलबदल गर्नु। ४. उल्टाउनु।
बदल- *ना.* [अ.] १. बदल्ने वा बदलिने काम; हेरफेर; परिवर्तन (जस्तो- अदलबदल; फेरबदल)। २. बोतल।
बदला- *ना.* [अ. बदल] १. एक वस्तुका सट्टामा अर्को वस्तु दिने काम; बदला-बदली; सट्टाभर्ना; क्षतिपूर्ति। २. सट्टापट्टा; साटफेर। ३. एक वस्तुका सट्टामा लिइएको अर्को वस्तु; हर्जानामा दिइएको माल वा रकम। ४. कसैले गरेका असल वा खराब कामका उत्तरमा अर्काले गर्ने त्यस्तै काम; प्रतिकार।
बदलाइ- *ना.* [√ बदल् (+आइ)] बदल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बदलाइनु- *क.क्रि.* बदल्न लाइनु; बदल्ने पारिनु।
बदलाउनु- *प्रे.क्रि.* बदल्न लाउनु; बदल्ने पार्नु।
बदलिँदो- *वि.* बदलिन लागेको; बदलिनै आँटेको।
बदलिनु- *अ.क्रि.* १. अदलबदल हुनु; हेरफेर हुनु। २. एक थोकको अर्को थोक हुनु; साटफेर हुनु। ३. उल्टापाल्टी हुनु; उल्टिनु। ४. हेरफेर होइनु।
बदली१- *ना.* [बादल+ई] फिँजिएर आकाश ढाकी बसेको बादल; हुस्से; घटा; घाम नलागेको स्थिति।
बदली२- *ना.* [बदल+ई] १. बदल्ने काम; हेरफेर गर्ने काम; परिवर्तन। २. साटफेर; सट्टापट्टा।
बदाम- *ना.* [फा. बादाम] १. जरामा कोसाका रूपमा फल्ने, रातो पत्रले बेरिएको, सेतो दिउला हुने एक जातको फल; चिनियाँबदाम; बदम। २. आरुका बियाँका आकारको, दिउल स्वादिष्ट हुने र मसलाको रूपमा प्रयोग गरिने एक जातको फल; कागजी बदाम।
बदामी- *ना.* १. सेतो, पहेँलो, रातो र खैरो भाव मिसिएको रङ। *वि.* २. बदामको जस्तो रङ्गको।
बदामे- *ना. वि.* बदामी।
बदी१- *ना.* [सं. बहुल-ब, दिन-दि = बदि] १. चान्द्रमासमा हुने कृष्ण पक्ष। २. बहुल पक्ष (कृष्णपक्ष) र दिनको छोटो रूप।
बदी२- *ना.* [फा.] १. खराबी; कमसलपना। २. पाप; दुराचार। *विप.* नेकी।
बद्ध- *वि.* [सं.] १. बाँधिएको; कसिएको। २. सांसारिक बन्धनमा परेको। ३. नियमित; निर्धारित।
बद्धकोष्ठ- *वि.* कब्जियत भएको; कोष्ठबद्धताको रोग लागेको।
बद्धपरिकर- *वि.* कुनै काम गर्न तम्सिएको वा जुरमुराएको; कम्मर कसेको।
बद्धप्रतिज्ञ- *वि.* प्रतिज्ञा गरेको; वचनबद्ध भएको।
बद्धमुष्टि- *वि.* साऱ्हो मुठी भएको; दिन नसक्ने; लोभी।
बद्धमूल- *वि.* दृढ रहेको; अटल; स्थिर।
बद्धराग- *वि.* अनुरक्त; आसक्त
बद्ध रूपिम- *ना.* स्वतन्त्र रूपले प्रयोग हुन नसक्ने र मूल रूपमा गाँसिएर मात्र प्रयोग हुने पूर्वसर्ग, परसर्ग आदि रूपखण्ड।
बद्धवैर- *ना.* मनमा रहेको इबी; पुरानो रिस।
बद्धाञ्जलि- *वि.* कसैलाई सम्मान गर्न हात जोडेको; जम्लाहात गरेको।
बद्धानुराग- *वि.* प्रेममा फसेको; अनुरक्त; आसक्त।
बद्री- *ना.* [सं. बदरी] बदरिका।
बद्रीधाम- *ना.* भारतको उत्तरखण्डमा रहेको एक प्रसिद्ध हिन्दू तीर्थस्थल; चार धाममध्ये एक धाम।
बद्रीनाथ- *ना.* बदरीनाथ; शिव।
बद्लनु- *स.क्रि.* [बदल्+नु] १. एक वस्तुका सट्टामा अर्को वस्तु राख्नु; साटफेर हुनु; बदल्नु। २. कामकुरोको हेरफेर हुनु; परिवर्तन हुनु। ३. उल्टनु।
बद्लाइ- *ना.* बद्लने क्रिया वा प्रक्रिया।
बद्लाइनु- *क.क्रि.* बद्लने पारिनु; बद्लन लाइनु।
बद्लाउनु- *प्रे.क्रि.* बदल्न लगाउनु; बदल्ने पार्नु।

बद्लिनु- *स.क्रि.* बद्लनु।
बद्ल्याइ- *ना.* बद्लिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बधाई- *ना.* [सं. वर्द्धन] १. आफ्ना इष्टमित्र वा साथीहरूको कुनै सफलतामा प्रकट गरिने हर्षोद्‌गार। २. साधुवाद; धन्यवाद; स्यावासी। ३. प्रशंसा; तारिफ।
बधिक- *वि.* [सं. बधक] ज्यान मार्ने; हत्यारो।
बधिर- *वि.* [सं.] बहिरो।
बधिरता- *ना.* बहिरोपना।
बधू- *ना.* [सं. वधू] १. नवविवाहिता स्त्री; बेहुली; दुलही। २. पत्नी; भार्या। ३. बुहारी।
बन्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. वणणा] १. कुनै विषय वा वस्तु निर्मित हुनु; बनिबनाउ हुनु; तयार हुनु; रचिनु। २. पुरानो वस्तुको नवीकरण हुनु; मर्मत हुनु; जीर्णोद्धार हुनु। ३. पद, मर्यादा, अधिकार, स्थिति आदिमा उँभो लाग्नु; सप्रनु; उन्नति हुनु। ४. काम सिद्ध हुनु; कार्यसिद्धि हुनु। ५. बढी योग्य वा गम्भीर भाव देखाउनु; बुजुक्याइँ देखाउनु। ६. धनसम्पत्ति कमाएर स्थिति सुध्रनु।
बन- *ना.* [सं. वन] जङ्गल; हे. वन
बनअदुवा- *ना.* डाँठबाटै पात निस्कने, कालो कन्द हुने एक जातको अदुवा।
बनकपास- *ना.* पाँचकुने पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने, सेतो भुवादार फल फल्ने रुख वा त्यसै रुखका फलको कपास।
बनकपुर- *ना.* कङ्कोल।
बनकर- *ना.* १. बाँदर। *वि.* २. असभ्य; जङ्गली।
बनकरेलो- *ना.* फर्सीका छाँटका पात, सेता ठुला फूल, नरम, काँडेदार, रातो, लाम्चो फल र ठुलो कन्द हुने एक जातको लहरो; सोही लहराको फल; झुसेकरेलो।
बनकर्कलो- *ना.* बनैया कर्कलो; जलुको।
बनकस- *ना.* १. बाबियो। २. जङ्गली घाँसपात ल्याउँदा तिर्नुपर्ने सरकारी रकम।
बनकाने- *ना.* साधारण किसिमका डिम्बाकार पात हुने, निला, साना पातको फेदमा छोपिएका फूल फुल्ने एक जातको भुइँझार।
बनकुकुर- *ना.* जिउको रङ्ग खैरो-खैरो, टाउको कालो र पुच्छरको टुप्पो सेतै हुने, जङ्गलमा बस्ने कुकुर।
बनकुखुरो- *ना.* वनमा हुने वा पाइने कुखुरो; वनकुक्कुट; लुइँचे।
बनकेँवरा- *ना.* जङ्गली केँवराको फूल।
बनकेरा- *ना.* वनमा हुने, काइँगियो नछुट्टिई एकै घरीमा लहरै लाग्ने र गुदीभित्र काला गेडा हुने एक जातको केरा।
बनकेराउ- *ना.* चिस्यान परेका खेतहुँदो उम्रने, मसिना कोसा र कोसाभित्र तिलका गेडाजत्रा गेडा हुने एक किसिमको बोट वा त्यसैका कोसा।
बनको- *ना.* १. प्रायः धामीझाँक्रीले देवताको रूपमा मान्ने र पूजाआजा, धूपधुवाँर गरिने एक देवता, जस्तै- वनको लाग्नु (मूर्च्छा पर्ने, विचेत हुने वा मुटु खाने रोग लाग्नु); बनको कराउनु; (लाटोकोसेरो कराउनु इ.); बुडेनी।
बनकोदो- *ना.* जङ्गलमा हुने एक जातको कोदो; चौरैकोदो; पाङ्दुर।
बनगधा- *ना.* बनमा हुने, राघेपाटे रङको एक जातको गधा।
बनगजुवा- *वि.* कसैलाई नटेर्ने; साँढा।
बनगहत- *ना.* गहतकै छाँटका पात हुने, हरियो लामो धोगे झारको जस्तो फूल फुल्ने, झुप्पादार कोसा फल्ने एक जातको लहरो; सोही कोसाभित्रको गेडा वा अन्न।
बनगुइँठा- *ना.* वनमा गाईले गोब्र्याएर सुकेको गोबर; पकला।
बनगोभी- *ना.* गाईजिब्रे झार।
बन गोस्वारा- *ना.* राणाकालीन समयमा खडा गरिएको, नेपालको वनजङ्गलसम्बन्धी काम-कुरो गर्ने वा हेर्ने अड्डा।
बनघाले- *ना.* बेसारका जस्ता ठुला पात हुने, हरिया घोगामा फूल फुल्ने एक जातको बोट वा त्यसैको जरामा फल्ने कन्द।
बनचम्सुर- *ना.* जङ्गलमा वा सिमसारमा हुने एक खालको चम्सुर; जङ्गली चम्सुर।
बनचरी- *ना.* १. वनको चरो; वनचरोको सानो रूप। २. गाउँघरमा बस्ने सिधा मानिस।
बनचरुवा- *ना.* १. बनमा चर्ने पशु। *वि.* २. बनमा चर्ने। ३. बन-बन डुलेर हिँड्ने। ४. बनमा घाँसपात, दाउरा आदि ल्याउने काममा जाने (व्यक्ति)।
बनचुवा- *ना.* लामालामा पात हुने, वस्तुलाई घाँस खुवाइने एक जातको चुवा।
बनजाँच- *ना.* बनसम्बन्धी काम गर्ने अड्डा।
बनजाँचे- *ना.* बनको रेखदेख गर्ने कर्मचारी
बनजिरो- *ना.* जङ्गली जिरो।
बनझाँक्री- *ना.* १. हिमाली भेकमा रहने, ठुला मनुष्यका आकारको हुने एक प्रसिद्ध प्राणी। २. यती; हिममानव। ३. जङ्गलभित्रका खोल्साखाल्सीमा डुली हिँड्ने प्राणी। (यसले खोट नलागेका मान्छेलाई सुटुक्क लगेर झाँक्री विद्या सिकाएर केही दिनमा फेरि आफ्नै ठाउँमा ल्याइदिन्छ भन्ने लोकविश्वास छ)। ४. धामीले देउता बस्ता सेउलीका रूपमा व्यवहार गर्ने मसलाका जस्ता तर काला-काला पात हुने एक जातको रुख।
बनटारी- खजुरको बोटजस्तो सलक्क अग्लो, लामालामा हरिया पात हुने, सल्लाका रुखमा झैँ गुच्छादार फूल फुल्ने र फल लाग्ने शोभा वृक्ष।
बनडढेलो- *ना.* बनमा लागेको डढेलो वा आगो।
बनडुन्डु- *ना.* प्याजी रङगो फूल फुल्ने जङ्गली डुन्डु साग।
बनढाडे- *ना.* बन पसेको ढाडे वा भाले बिरालो; घरको बिरालोभन्दा ठुलो र डरलाग्दो बिरालो।
बनतरुल- *ना.* घरतरुलकै जस्ता तर साना तथा पानका आकारका पात हुने, सेतो, खैरो, रातो आदि कन्द हुने एक जातको तरुल।
बनतोरियाँ- *ना.* १. बाटुला किसिमका पात, पहेँलो फूल र झुसे करेलाका जस्ता फल हुने एक जातको लहरो। २. त्यसैको फल; बनघिरौँलो।
बनधान्य- *ना.* जङ्गली अन्न।
बनदुधे- *ना.* मुलाका छाँटका ससाना पात हुने टुप्पामा सिउरजस्तो भएर पहेँला फूल फुल्ने एक जातको बुटी।

बनदेउ/द्यौ- *ना.* वनदेवता।
बननालु- *ना.* ठाडा रौं भएको, पाँचसात कुना परेका लामा भेट्ना हुने, कपासको जस्तो पात भएको, पहेँला ठुला फूल हुने एक जातको बलियो बोट।
बननुनढिकी- *ना.* बढ्ता नुनिलो हुने एक जातको झार।
बनपवै- *ना.* एक जातको जङ्गली पवै; वनउपोदकी।
बनपाला- *ना.* बन-बनमा गोठ राखेर पालिने गरिएको भेडाको एक जात।
बनपाले- *ना.* वनजङ्गलको रेखदेख वा हेरविचार गर्ने कर्मचारी; बनजाँचके।
बनपिप्ला- *ना.* जङ्गलमा हुने पिप्ला।
बनपैदावार- *ना.* वन-जङ्गलका सबै जात र किसिमका रुख, काठपात, काठका बोक्रा, खोटा, बाँस, बाबियो आदि र चौपाया जनावरहरूको समूह।
बनपैयुँ- *ना.* पैयूँको भन्दा अलि सानो बोट हुने, वनमा पाइने एक थरी पैयुँ।
बनबनेलो- *ना.* बन र बनमा हुने वस्तु।
बनवास- *ना.* बनको वास हुने स्थिति; वनकै रासोबासो; वनवास।
बनबासी- *ना.* १. दाँती परेका साधारण डल्ला परेका पात हुने, हरियो फूल फुल्ने, सानो भेट्नु भएको अनि फलमा पातलो पर्दाजस्तो उनिएको हुने, एक जातको रुख चढ्ने लहरो। २. वनवासी।
बनबिमिरो- *ना.* बनमा हुने एक जातको बिमिरो।
बनबिरालो- *ना.* बिरालाका जातको बनमा हुने प्राणी; जङ्गली बिरालो।
बनबेथे- *ना.* पालुङ्गाका आकारका ससाना पात, सेता फूल तथा मसिना गेडा हुने जङ्गली बेथे।
बनबेली- *ना.* लहरामा फुल्ने, बास्नादार एक प्रकारको सेतो फूल।
बनभँगेरो- *ना.* टाउको र ढाड रातो, मुँडी सेतो र बाँकी भाग खैरो हुने, जुङ्गलमा रहने एक जातको भँगेरो।
बनभतेर- *ना.* घरदेखि बाहिर नदीको तीर, रमाइलो बन आदिमा गएर गरिएको भतेर वा भोज; बनभात।
बनभात- *ना.* १. बनजङ्गल वा त्यस्तै रमाइला ठाउँमा गएर पकाई खाइने भात। २. कात्तिक महिनामा विशेषतः अमलाका रुखमुनि पकाएर खाइने भात।
बनमान्छे- *ना.* १. वनको मान्छे; मानवजस्तो देखिने वानर। २. नर-वानरगणमध्ये एक।
बनमारा- *ना.* दुधिलाका जस्ता पात हुने, फैलिँदै जाने र फैलिँदै जाँदा ससाना झारबुटा, बालीबिरुवा आदि नाश गर्ने एक जातको बुटो; तितेझार।
बनमास- *ना.* फेदतिर डल्ला र टुप्पातिर चुच्चा परेका तीनोटा संयुक्त पात हुने र कोसामा फल लाग्ने, आयुर्वेदमा शुक्रवर्द्धक तथा बलवर्द्धक भनी बताइएको एक जातको लहरो; त्यसैका गेडा; माषपर्णी।
बनमुगी- *ना.* मुगीकै जस्ता र केही ठुला पात, कोसा र फूल हुने एक जातको लहरो; त्यसैका गेडा; मुद्गपर्णी।
बनमुला- *ना.* मुलाकै जस्ता ठुला र लामा पात, लाम्चा, ठुला र प्याजी रङका फूल हुने एक जातको मुला; गोठाले मुला; रावन्ने मुला।
बनमेथी- *ना.* पहेँलो फूल फुल्ने एक जातको जङ्गली मेथी।
बनराज- *ना.* सिंह।
बनलसुन- *ना.* लसुनका जस्तै तरवारका आकारका चार-छवटा पात हुने, गुलाफी फूल फुल्ने एक बुटी वा त्यसैको पोटी।
बनसाइलो- *ना.* घर-साइलोभन्दा ठुलो र सुर्तीको जस्तो रङ हुने एक किसिमको साइलो।
बनसिलाम- *ना.* जङ्गलमा पाइने एक जातको सिलाम; जङ्गली सिलाम।
बनसुन्तला- *ना.* सुन्तलाकै जस्ता अलिक साना पात र निकै साना फल हुने, सुन्तलाको जस्तो त्यति राम्ररी केस्रा नछुट्टिने, स्वाद पनि सुन्तला-सुन्तलाको जस्तो तर केही अमिलो हुने एक जातको जङ्गली सुन्तला।
बनसुप- *ना.* सेता फूल फुल्ने एक प्रकारको जङ्गली सुप।
बनहलेदो- *ना.* लामालामा पात हुने, तहैतह परेका राता फूल फुल्ने र अदुवाको जस्तो कन्द हुने एक जातको जङ्गली हलेदो; वनहरिद्रा।
बनाइ- *ना.* [√ बन् (+आइ)] बन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
बनाइनु- *क.क्रि.* १. बन्न लगाइनु; बनिबनाउ पारिनु।
बनाउनु- *प्रे.क्रि.* १. बनिबनाउ पार्नु; रचना गर्नु; निर्माण गर्नु। २. मर्मत गर्नु; जीर्णोद्धार गर्नु। ३. तुल्याउनु; तयार पार्नु। ४. कसैलाई सामान्य अवस्थाबाट विशेष अवस्थामा पुऱ्याउने काम गर्नु। *स.क्रि.* ५. कल्पना गर्नु; अजमाउनु। ६. पद, मर्यादा, मान, स्थिति आदिमा उँभो लगाउनु; उन्नत पार्नु।
बनात- *ना.* [बनावट] अरू कपडाभन्दा भिन्नै किसिमको, भिन्नै बाना र बुनोट भएको, बाक्लो खालको ऊनी कपडा; बराँत।
बनारस- *ना.* [सं. वाराणसी] काशी; वाराणसी।
बनारसी- *वि.* [बनारस+ई] १. बनारसमा हुने, बन्ने वा पाइने। २. बनारससम्बन्धी; बनारसको।
बनारसी सारी- *ना.* बनारसमा तयार गरिने एक प्रकारको प्रसिद्ध सारी।
बनारसी बाबु- *ना.* सोखिन व्यक्ति।
बनावट- *ना.* [बन्+आवट] १. बनाउने काम वा कला; बनोट; रचना; निर्माण। २. देखावटी ढाँचा; ढोंग; आडम्बर। ३. बान्की; बनोट।
बनावटी- *वि.* १. कृत्रिम रूपको; देखावटी; नक्कली (चरित्र, चाल, स्वभाव इ.)। २. ढोंगी; आडम्बरी। ३. कृत्रिम रूपबाट बनाइएको (चिजबिज)।
बनिबनाउ- *वि.* [बन्+य+बनाउ] १. बनेर तयार भएको; राम्ररी बनिसकेको; पूर्णतः सम्पन्न भएको। २. ठिकठाक पारिएको; तम्तयार भएको। *ना.* ३. बढिबढाउ; उन्नति; प्रगति।
बनियाँ- *ना.* [सं. वणिक्] १. पसल थापेर बसेको व्यक्ति; पसले; व्यापारी। २. व्यापार गर्ने एक जाति। ३. व्यापारिक मनोवृत्ति भएको व्यक्ति।
बनियाँ जाति- *ना.* व्यापार गरेर जीवननिर्वाह गर्ने एक जाति।

बनियार- *ना.* बनी लिएर अर्काका मेलापातको काम गर्ने व्यक्ति; बनीमा काम गर्ने मानिस; खेतालो; मजदुर; जन।
बनियारी- *ना.* बनियारको काम; ज्यालादारी।
बनी- *ना.* [बन+ई] १. सानो वन; वन।[अहनवी] २. अर्काको काम गरिदिएबापत पाइने पारिश्रमिक वा ज्याला; मजदुरी।
बनीबास- *ना.* १. जङ्गलको बास; वनवास (प्रायः कथ्य प्रयोग तथा लोकगीतमा)। २. आफूसँग भएको चलअचल सम्पत्ति जुवा खेलेर वा साहु लागेर सबै रित्याएपछि बसेको ठाउँ छाडेर अन्यत्र जाने काम वा अवस्था।
बनीबुतो- *ना.* बनी लिएर गरिने काम; ज्याला वा पारिश्रमिक लिने गरी गरिएको अर्काका मेलापातको काम।
बनुवा- *वि.* [बन्+उवा] बनको, जङ्गली; बनैया।
बनेल- *ना.* [बन+एल] सुँगुरका जातको तर विशेष मोटो र कसिलो देखिने जङ्गली प्राणी; जङ्गली सुँगुर; बँदेल; वराह।
बनेली- *ना.* [बन+एली] १. सानो बन; बुटाबुटी मात्र भएको सानो जङ्गल; पोथ्रे बन। २. बनको शोभा; बनमा रहेको रमाइलो। *वि.* ३. वनमा पाइने वा हुने; बनसम्बन्धी; वनको।
बनैया१- *वि.* [बन्+ऐया] बनेको; निर्मित; तयार भएको।
बनैया२- *वि.* [बन+ऐया] बनको; बनसम्बन्धी; जङ्गली।
बनैया पशु- *ना.* बनमा रहने जन्तु; बनको जनावर।
बनोट/बनौट- *ना.* [बन्+ओट/औट] बनावट।
बनौटो- *ना.* [बनाउ+औटो] बटेर्नु; बट्न्यौटो।
बन्चरे- *वि.* [बन्चरो+ए] बन्चरोजस्तो।
बन्चरे ढोग- *ना.* बन्चरो उजाएजस्तो गरी मन नलागीनलागी गरिने ढोग।
बन्चरो- *ना.* [सं. वनेचर] रुख ढाल्ने, गिँड्ने र दाउरा आदि चिर्ने काममा उपयोग गरिने, बिँड हालिने पासातिर मोटो र धारतिर पातलो भएको एक किसिमको हतियार; परशु; फर्सा।
बन्चऱ्याइ- *ना.* बन्चऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बन्चऱ्याइनु- *क.क्रि.* बन्चऱ्याउने काम गरिनु; बन्चराले हिर्काइनु।
बन्चऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. मन नपरीनपरीकन ढोग्नु; करबलले ढोग्नु; टस्क्याउनु। २. मन नपरेका व्यक्तिलाई हातले काटेको जस्तो गरी देखाउनु; धारिउँ हात पार्नु; धारे हात लाउनु।
बन्जर/बन्जार- *ना.* [सं. बन्ध्य] १. नुनिलो माटो भएको जमिन। २. केही पनि नउम्रने जमिन; ऊसर भूमि।
बन्जारा/बन्जारो- *ना.* [सं. वणिज्] १. घोडामा, गोरुमा, गधामा वा आफ्नै काँधमा मालताल बोकाएर वा बोकेर घुमीघुमी व्यापार गर्ने व्यक्ति; धोत्रेक व्यापारी। २. एउटा थर।
बन्डल- *ना.* [अङ्.] कुनै वस्तु, कागत, कपडा, बोरा आदिमा पारिएको पोको; पुलिन्दा।
बन्डा- *ना.* [बाँड्+आ] १. कुनै वस्तु, जग्गाजमिन, धनसम्पत्ति आदि एक-अर्कामा बाँड्ने काम; बराबरी हिस्सा पार्ने वा भाग लगाउने काम। २. अंश; भाग; हिस्सा।
बन्डाचुन्डा- *ना.* कुनै वस्तु वा अन्य सम्पत्ति सबैलाई बराबर हुने गरी बाँड्ने काम; चुँडेर भए पनि सबैमा समान रूपले भाग लगाउने कार्य।
बन्डापत्र- *ना.* एकाघरमा बसेका अंसियार दाजुभाइहरूमा चलअचल सम्पत्ति एवं धनमाल, साहु-आसामी आदिको भागबन्डा गरेर रीतपूर्वक लेखिएको कागत; अंशबन्डाको लिखत।
बन्द- *वि.* [फा.] १. चारैतिरबाट थुनिएको वा रोकिएको। २. बिर्को लगाएको; ढाकिएको; छोपिएको। ३. थुनामा परेको; बन्धनमा परेको; बाँधिएको। *ना.* ४. रोकावट; रोकटोक; छेकथुन; मनाही। ५. कागतको आधा ताउ; आधा ताउ कागत। ६. कुनै काम वा कुरो नहुने स्थिति।
बन्द इजलास- *ना.* न्यायाधीशहरू मात्र रही चलाइएको इजलास।
बन्दकोपी/कोबी/गोभी- बन्दाकोपी; बन्दागोभी।
बन्दनासा- *ना.* नाकको प्वाल थुनिएको अवस्था; थुनिएको नाक।
बन्दबेपार- *ना.* [सं. वन्द्र+व्यापार] १. भइरहेको वा सप्रेको बेपार। २. व्यापार।
बन्दर१- *ना.* [सं. वानर] बाँदर; वानर।
बन्दर२- *ना.* [फा.] जहाजी घाट; बन्दरगाह।
बन्दरगाह- *ना.* पानीजहाज अडिने समुद्रकिनारको घाट; पानीजहाजको स्टेसन।
बन्दर घुर्की- *ना.* [बन्दर+घुर्की] अरूलाई घुर्क्याउन एवं तर्साउनका निम्ति मात्र देखाइने धम्की; देखावटी धम्की; बनावटी घुर्की।
बन्दसवाल- *ना.* [बन्द+सवाल] १. वादी वा प्रतिवादीका साक्षीहरू मुद्दा परेका अड्डाबाट टाढा भएमा निजहरूले देखे-जाने-थाहा पाएको कुरा सोधनी गर्न देखिएसम्मको सवाल उतारी ती साक्षी भएका जिल्लाका अदालतलाई बकपत्र गरी पठाइदिनू भनी पठाइने सवाल लेखिएको कागज। २. त्यसरी लिखित प्रश्नावली पठाई बकाएका साक्षी वा व्यक्तिको बकपत्र।
बन्दा१- *ना.* [सं. बद्ध] १. कागत गाँसिएको ठाउँ। २. बन्दकोपी; बन्दागोभी।
बन्दा कोपी/कोबी/गोभी- *ना.* फूलगोभीका जस्ता बाक्ला, ठुला र हरिया पात हुने, टुप्पामा कलिला र पहेँल्चा पात गुजुल्टिएर गाँठो पर्ने, तर्कारी खाइने एक जातको वनस्पति; बन्दकोपी।
बन्दा२- *ना.* [हि.] सेवक, दास।
बन्दाबन्दी- *ना.* [बन्द+आ+बन्द+ई] १. झ्यालढोका, बाटोघाटो आदि सबै बन्द हुने काम। *वि.* २. पूरा मात्रामा बन्द भएको; सबैतिर थुनिएको।
बन्दारोग- *ना.* [बन्दा+रोग] बोटबिरुवामा लाग्ने एक प्रकारको रोग।
बन्दी१- *ना.* [सं. बन्धी] स्त्री-जातिले शिरमा लगाउने एक वा अनेक लहर हुने र निधारमा जडाउको झुप्पो हुने एक प्रकारको सुनको गहना; शिरबन्दी।
बन्दी२- *ना.* [बन्द+ई] नाम शब्दका पछि लागेर बन्द गरिएको, आधारमा, क्रममा आदि अर्थ बुझाउने शब्द। (जस्तै- बोराबन्दी, खामबन्दी, रैबन्दी, वर्षबन्दी इ.)।
बन्दी३- *ना.* [सं.] १. राजाहरूको स्तुतिगान गर्ने व्यक्ति; चारण; भाट। २. झ्यालखानामा थुना परेको व्यक्ति; थुनुवा; कैदी।
बन्दीखान/खाना- *ना.* थुनुवालाई राख्ने घर; झ्यालखान; कैदखाना।
बन्दीखाम- *ना.* भित्र चिठी आदि हालेर बन्द गरिएको खाम।

बन्दीगृह- *ना.* मानिस वा अन्य प्राणी आवतजावत गर्न नसक्ने गरी थुनिने ठाउँ; बन्दीखाना; झ्यालखान।

बन्दीपुर- *ना.* नेपालको पश्चिमाञ्चल क्षेत्रअन्तर्गत पर्ने गण्डकी अञ्चलको एक मुख्य बस्ती।

बन्दी प्रत्यक्षीकरण- *ना.* १. थुनामा परेका व्यक्तिलाई आवश्यक कामकारबाईका निम्ति न्यायाधीश वा अदालतका समक्ष उपस्थित गर्न दिइएको आदेश; सरोकारवालाले दिएको निवेदनका आधारमा सर्वोच्च अदालत, क्षेत्रीय अदालत आदिले थुनुवा व्यक्तिलाई कुनै निश्चित समयमा अदालतसामु प्रस्तुत गर भनी जारी गरेको आदेश। २. व्यक्तिगत स्वतन्त्रताका अधिकारको एक महत्त्वपूर्ण प्रलेख।

बन्दुक- *ना.* [अ. बन्दूक] गोली, बारुद आदि भरेर पड्काउने वा चलाइने एक प्रसिद्ध हतियार।

बन्दुकधारी- *वि.* बन्दुक बोक्ने (सैनिक वा सिपाही)।

बन्दुके- *ना.* १. बन्दुक पड्काउने व्यक्ति। *वि.* २. बन्दुक पड्काउने।

बन्देज- *ना.* [सं. बन्धन] १. कुनै विशेष प्रकारको रीतिथिती; बन्दोबस्त; नियम। २. कुनै कारणबाट लागेको प्रतिबन्ध; रोकावट। ३. हैकम; तैनात।

बन्दोबस्त- *ना.* [फा.] कुनै विषय वा काम-कारबाईको प्रबन्ध; व्यवस्था; इन्तिजाम; बरबन्दोबस्त।

बन्ध- *ना.* [सं.] १. बाँध्ने काम; बन्धन। २. बाँध्ने वस्तु वा साधन (डोरी, फित्ता आदि)। ३. कैद; थुना। ४. पर्खाल; जेल। ५. बाँध (तटबन्ध आदि)। ६. कुनै काव्यकृतिको रूपगठन राम्ररी मिलाउन विशेष प्रकारको आकृति, चित्र आदि बनाउने काम (सर्गबन्ध, खड्गबन्ध, छत्रबन्ध इ.)।

बन्धक- *वि.* [सं.] १. बाँध्ने; कस्ने। *ना.* २. डोरी; जुइनु; बन्धन। ३. बाँध। ४. रिनीले रुपियाँ-पैसा सापट लिएबापत सो चुक्ता नगरुन्जेल साहुकहाँ राखेको धितो वा धरोट; बाँधा। ५. पैसा असुल्ने दृष्टिले कसैलाई थुनिराख्ने काम।

बन्धककर्ता- *ना.* आफ्नो घर, खेत आदि अचल सम्पत्ति कसैलाई बन्धकीका रूपमा दिने व्यक्ति।

बन्धकी१- *ना.* [सं.] १. देह व्यापार गरेर जीविका गर्ने आइमाई; व्यभिचारिणी स्त्री। २. बन्ध्या स्त्री; बाँझी आइमाई।

बन्धकी२- *वि.* [बन्धक+ई] बन्धकमा परेको; ऋण लिएबापत धितो राखिएको।

बन्धकी तमसुक- *ना.* कसैको अचल वस्तु बन्धकी राखेको प्रमाणपूर्वकको लिखित कागत।

बन्धन१- *ना.* [सं. वन्दना] मारुनी नाच नाच्नुभन्दा पहिले निर्विघ्नताका निम्ति गाइने मङ्गलगीत।

बन्धन२- *ना.* [सं.] १. बाँध्ने काम। २. डोरी आदि बाँध्ने साधन। ३. झ्यालखान; बन्दीगृह। ४. रोकावट; प्रतिबन्ध। ५. शरीरको जोर्नी; सन्धि। ६. फल, पात आदिको भेट्नु।

बन्धनग्रन्थि- *ना.* १. डोरी, पासो आदिको गाँठो। २. शरीरका अवयवहरूको जोर्नी।

बन्धनपाता- *ना.* मालमत्ता राख्ने बाकस कस्ने फलामे पाता।

बन्धनमुक्ति- *ना.* कुनै नियन्त्रण वा बन्धनबाट हुने छुटकारा।

बन्धनी- *ना.* १. शरीरका अवयवहरूलाई मिलाएर बाँध्ने वा जेलेर राख्ने अवयव; नसो। २. डोरी, जुइनु आदि बन्धन।

बन्धनीय- *वि.* १. बाँध्न योग्य; टन्काउन लायक; कस्नुपर्ने। *ना.* २. पुल; फट्के।

बन्धित- *वि.* [सं.] १. बाँधिएको; बन्धनमा परेको। *ना.* २. बन्ध्या स्त्री; बाँझी आइमाई।

बन्धु- *ना.* [सं.] १. दाजुभाइ; फुकी; वंशज; सगोत्र; जाति। २. इष्टमित्र; आत्मीय जन; आफन्त। ३. साथी; मित्र; हितैषी। ४. सहायक; सहचर। ५. सहकर्मी; सहपाठी।

बन्धुता/त्व- *ना.* बन्धु हुनाको भाव वा बन्धुमा रहने स्वभाव, गुण, व्यवहार आदि।

बन्धुबान्धव- *ना.* दाजुभाइ; बन्धुवर्ग।

बन्धुवर्ग- *ना.* [सं.] दाजुभाइहरूको समुदाय; फुकी।

बन्धुविग्रह- *ना.* [सं.] १. आफ्ना दाजुभाइका बिचको झगडा। २. दाजुभाइहरूका बिचको फूट।

बन्ध्य- *वि.* [सं.] १. बाँध्न योग्य; बन्धनीय। २. निष्फल; व्यर्थको; प्रयोजन नभएको। ३. फल नलाग्ने; थारो। ४. बाँझो।

बन्ध्या- *ना.* [सं.] १. बाँझी आइमाई; शारीरिक दोषले गर्दा सन्तान हुन नसकेकी स्त्री। २. थारो वा बैला पशु।

बन्ध्याकरण- *ना.* परिवार नियोजनअन्तर्गत स्त्रीहरूको डिम्बवाहिनी नसालाई शल्यक्रियाद्वारा बन्द गर्ने काम; गर्भनिरोध।

बन्ध्यापुत्र- *ना.* बन्ध्याको छोरो हुनु जस्तै असम्भव कुरो; हुनै नसक्ने कुरो।

बन्नानाच- *ना.* [था.] राना थारूहरूमा प्रचलित एक प्रकारको लोकनाच।

बन्सो- *ना.* [सं. वंश] १. दुबाका जस्ता तर केही लामा पात हुने, केसैकेसा परेका झुप्पादार फूल हुने, आँख्लैपिच्छे हाँगा हाल्ने र भुइँमा लत्रँदा आँख्लाबाट जरा हाल्ने एक भुइँझार वा घाँस; मन्थानक। २. वंश। ३. अति सूक्ष्म अंश; लेश; अत्यल्पता।

बपौती- *ना.* [बाप+औती] बाबुले छोडेर गएको वा बाबुका तर्फबाट अंश वा अधिकारका रूपमा आएको सम्पत्ति; पैतृक सम्पत्ति।

बफाइ- *ना.* [√ बफाउ (+आइ)] बफाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बफाइँदो- *वि.* बफाइएको; उसिनिएको।

बफाइनु- *क.क्रि.* बाफद्वारा पकाइनु; बाफले उसिनिनु।

बफाउनु- *स.क्रि.* [बाफ+आउ+नु] कुनै खाद्य वस्तुलाई बाफद्वारा पकाउनु; बाफद्वारा उसिन्नु; खँगार्नु।

बफादार- *वि.* [वफा+दार - फा.] १. वचन र कर्तव्यको पालना गर्ने २. स्वामिभक्त वा अनुशासनशील।

बफादारी- *ना.* १. बफादार हुनाको भाव वा अवस्था। २. स्वामिभक्ति; अनुशासनशीलता।

बब- *ना.* [बा.बो.] गाई; बाँबाँ।

बबन्डर- *ना.* १. कुनै घटना-दुर्घटना आदिका कारणबाट भएको होहल्ला। २. उल्का; उत्पात।

बबन्डरी- *वि.* १. बबन्डर गर्ने; उल्का वा उत्पात मच्चाउने। *ना.* २. आँधीब्यारी।

बबर- *ना.* [अङ्.] सिंह; शेर।
बबबाँ- *ना.* [वब+बाँ] केटाकेटीले गाईलाई डाक्ने वा डाक्नका निम्ति भन्ने शब्द; बबैबाँ।
बबाल- *ना.* [अ. वबाल] १. अनावश्यक झमेला; नचाहिँदो कचिडल; व्यर्थको टन्टा; बखेडा; आपत्ति; बवाल। २. भार; बोझ।
बबिन- *ना.* [अङ्.] कलमा सिलाइको धागो बेर्ने लट्टाई वा चक्का।
बबुर- *ना.* [प्रा. बबूर] पहेँला रङका नरम वा बाटुला फूल फुल्ने, लामा कोसा फल्ने काँडैकाँडा हुने एक जातको रुख; बवुल।
बबुरो- *वि.* मायालाग्दो; दयनीय; बिचरो; बरो।
बबैबाँ- *ना.* हे. बबबाँ।
बभ्रु- *वि.* [सं.] १. गाढा रूपको खैरो। *ना.* २. न्याउरीमुसो। ३. गाढा खैरो रङ। ४. शिव।
बभ्रुवाहन- *ना.* चित्राङ्गदाको गर्भबाट जन्मेका र पछि मणिपुरका शासक हुने, अर्जुनका एक पुत्र।
बम्- *ना.* [सं. ॐ (ओम्)] १. शिवजीलाई प्रसन्न गराउन उच्चारण गरिने शब्द; प्रणव। २. साधु-सन्न्यासी आदिले भिक्षा माग्दा भन्ने शब्द।
बम$_१$- *ना.* [सं. वंश] बग्गी, गाडा आदिमा लागेका घोडा वा गोरुहरूका माझमा रहने लामो काठ।
बम$_२$- *ना.* [अङ्. बम्ब] भित्र विष्फोटक पदार्थ भरिएको, कुनै पनि आकार-प्रकारको गोला; शत्रुको विनाश गर्न वा अन्य कुनै कार्यका निम्ति प्रयोग गरिने ध्वंसक अस्त्र।
बमगोला- *ना.* हे. बम२।
बमन- *ना.* [सं. वमन] बान्ता।
बमनक- *ना.* बान्ता गराउने वस्तु।
बमवर्षक- *वि.* [बम+वर्षक] बम बर्साउने; बम खसाल्ने; बम हान्ने।
बमोजिम- *ना.यो.* [फा. बमुजिब] अनुसार; मुताबिक; सरह। (उदा.- यो बेहोरा झुट्टा ठहरे ऐनसवालबमोजिम सहुँला- बुझाउँला)।
बम्कनु- *अ.क्रि.* रिसका आवेगमा ठुलठुलो स्वरले गर्जनु; कुर्लनु।
बम्काइ- *ना.* बम्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
बम्काइनु- *क.क्रि.* बम्कन लगाइनु; बम्कने पारिनु।
बम्काउनु- *प्रे.क्रि.* बम्कन लगाउनु; बम्कने पार्नु।
बम्किनु- *अ.क्रि.* बम्कने होइनु; कुर्लिनु।
बम्क्याइ- *ना.* बम्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
बम्क्याइनु- *क.क्रि.* बम्किने पारिनु।
बम्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* बम्किन लगाउनु।
बम्क्याहट- *ना.* बम्किने भाव, अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया।
बम्क्याहा- *वि.* बम्किने स्वभावको; बम्किने खालको।
बम्पर- *ना.* [अङ्.] १. मोटरगाडीमा इन्जिनको बचावटका निम्ति रहने अगिल्लो भागको ढकनी। २. भरपुर; झुसी (बम्पर उपहार)
बम्परसेल- *वि.* [फा. ब+अ. फस्ल] आफलताफल; प्रशस्त; छेलोखेलो भरपुर बिक्री।
बम्बई- *ना.* भारतको एक प्रसिद्ध नगर; मुम्बई।
बम्बई आँप- *ना.* एक प्रकारको असल आँप।
बम्बईसन- *ना.* खुवा र चास्नी भुटेर रातो पारेर बनाइएको, बर्फी जस्तै गरी थाल आदिमा ढालेर तयार पारिएको एक जातको मिठाई।
बम्बम्- *ना.* [बम्+बम्] जोगीसन्न्यासीहरूले भिक्षा माग्दा भन्ने शब्द।
बम्बार्ड- *ना.* [अङ्. बमबार्ड] बमगोला प्रहार गर्ने वा बर्साउने काम।
बम्बु- *ना.* [अङ्. बूम] लुगाफाटाका सिउनी वा जोर्नीमा लगाइने कपडाको धरो वा टुक्रो।
बम्भोला- *ना.* [बम्+भोला] १. महादेव; शिव। २. विषय- वासनाबाट मुक्त रहेको अथवा अत्यन्त सोझो प्रकृतिको मानिस।
बम्मे- *ना.* १. थाती; जगेडा; जतन। २. बन्दा-बन्दी (खास गरी सैनिकहरूको तलबसम्बन्धी विषयमा प्रचलित)।
बम् शङ्कर- *ना.* [बम्+शङ्कर] १. शिवभक्तहरूको जपमन्त्र। २. जोगीसन्न्यासीले भिक्षा माग्दा वा गाँजा खाने बेलामा भन्ने शब्द।
बय- *ना.* [नेवा.] काठबाट बनाइएको, मुरलीकै छाँटको र सानो, सुरिलो स्वर हुने, काठमाडौँ उपत्यकाका कृषिजीवी ज्यापूहरूको लोकप्रिय बाजा।
बयर- *ना.* [सं. बदरी] विशेष गरी औलिया जग्गामा पाइने, बाक्लो झाङ र काँडा हुने कलिलोमा हरिया, कट्मिरोमा पहेँला र पाकेपछि राता फल लाग्ने र गुदीभित्र सानो बियाँ वा हाड र त्यसभित्र दिउल हुने झन्डै अमलाजत्रो एक फल।
बयल$_१$- *ना.* बयली; बयेली।
बयल$_२$- *ना.* [सं. वलद] गोरु।
बयलगाडा- *ना.* गोरुले तान्ने गाडा; गोयान।
बयलखुरी ताल- *ना.* मैदानमा नदीले मार्ग बदल्दा बनेको ताल।
बयलपाटा- *ना.* अछाममा रहेको एउटा स्थान।
बयलपाते- *वि.* [बयल/बयली+पाते] १. पुङ न पुच्छरको कुरा गर्ने र उत्ताउलो स्वभाव हुने; बित्पाते; छाले; बयल्ल। २. बयली खेल्ने बेला भएको धानको बोट वा गहुँको बोट।
बयल सिद्धान्त- *ना.* [बयल+सिद्धान्त] जो बलियो छ उसैले भनेको एवं गरेको कुरो ठिक मान्ने सिद्धान्त वा मत; शक्तिसिद्धान्त। (जसको लठ्ठी, उसको भैँसी)।
बयलिनु- *अ.क्रि.* १. अमिल्याउनका निम्ति कुनै भाँडामा खाँदिएको अचार, गुन्द्रुक, सिन्की आदिको अमिलोपन हराएर बिग्रन वा सड्न लाग्नु; स्वाद बिग्रनु। २. दुश्चरित्र भएर हिँड्नु; छिहिलिनु।
बयली- *ना.* [वयल+ई] हे. बयेली।
बयल्याइ- *ना.* [√ बयलि (+याइ)] बयलिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बयल्याइनु- *क.क्रि.* बयलिने पारिनु।
बयल्याउनु- *प्रे.क्रि.* बयलिने पार्नु; बयलिन लगाउनु।
बयल्ल- *वि.* [सं. वय] ज्यादै छाडा भएर हिँड्ने; छाडा स्वभाव हुने; उच्छृङ्खल; छयल्ल; छाले।
बयल्ले- *वि.* बयल्ल।
बयस- *ना.* [सं. वयस्] जीवनको बितेको समय; वय।
बयसट्ठिऔँ/बयसट्ठियौँ- *वि.* [बयसट्ठी+औँ/यौँ] बयसट्ठी सङ्ख्याका क्रममा आउने; बयसट्ठी सङ्ख्याको।
बयसट्ठी- *ना.* [प्रा. बासट्ठि १. साठी र दुईको योगसङ्ख्या;

एकसट्ठीपछि आउने अङ्क। *वि.* २. साठी र दुईको योगसङ्ख्याको।

बयसट्ठीऔँ/बयसट्ठीयौँ- *वि.* हे. बयसट्ठिऔँ।

बया- *ना.* १. सारङ्गी रेट्तै र गीत गाउँदै हिँड्ने गाइने जातिलाई दिइने अन्नको भाग। २. त्यसरी मागेर ल्याइएको अन्न।

बयान- *ना.* [अ.] १. कुनै विषयमा दिइएको वास्तविक कुराको बखान; वर्णन; विवरण। २. कसैको राम्रो स्वभाव, राम्रो काम आदिबाट खुसी भएर गरिने प्रशंसा; तारिफ। ३. अड्डाअदालतमा साक्षी वा अभियुक्तहरूले दिने अपराध वा मुद्दासम्बन्धी वक्तव्य। ४. कुनै विषयमा सम्बन्धित व्यक्तिद्वारा दिइने विवरण।

बयानब्बे- *ना.* [सं. द्विनवति] १. नब्बे र दुईको योगबाट बनेको सङ्ख्या; एकानब्बेपछिको सङ्ख्या; ९२-को अङ्क। *वि.* २. नब्बे र दुईको योगसङ्ख्याको।

बयानब्बेऔँ/बयानब्बेयौँ- *वि.* बयानब्बे सङ्ख्याका क्रममा आउने; नब्बे र दुईको योग भएको सङ्ख्यामा पर्ने।

बयार- *ना.* हावा।

बयालिस- *ना.* [सं. द्विचत्वारिंशत्] १. चालिस र दुईको योगबाट हुने सङ्ख्या; एकचालिसपछि आउने सङ्ख्या; ४२-को अङ्क। *वि.* २. चालिस र दुईका योगसङ्ख्याको।

बयालिसौँ- *वि.* बयालिस सङ्ख्याका क्रममा आउने वा सो सङ्ख्याका क्रममा रहेको।

बयालु/बयालो- *वि.* [वय्+आलु/आलो] १. धेरै बासी भएर स्वाद बिग्रेको। २. अमिल्चो भाव हराएको; सडेको। *ना.* ३. हावाको लहर।

बयासिऔँ/बयासियौँ- *वि.* [बयासी+औँ/यौँ] गणनाका क्रमले बयासी सङ्ख्यामा पर्ने; बयासी सङ्ख्याका क्रममा रहेको।

बयासी- *ना.* [सं. द्व्यशीति] १. असी र दुईको योगबाट बनेको सङ्ख्या; एकासीपछि आउने सङ्ख्या। *वि.* २. असी र दुईको योगबाट बनेको सङ्ख्याको; चारबिस र दुईको योगबाट बनेको सङ्ख्याको।

बयासीऔँ/बयासीयौँ- *वि.* हे. बयासिऔँ।

बयेलिनु- *अ.क्रि.* [बयेली+नु] १. बयेली खेल्ने हुनु। २. बयलिनु।

बयेल्याइ- *ना.* बयेलिने क्रिया वा प्रक्रिया।

बयेल्याइनु- *क.क्रि.* बयेलिने पारिनु।

बयेल्याउनु- *प्रे.क्रि.* बयेलिने पार्नु।

बयेली- *ना.* [बयल+ई] १. धान, गहुँ आदिको हरियो र कलकलाउँदो बालीमा हावा लाग्दा तरङ्गित हुने लहर; बयली। २. शीतलदायी सिरसिरे हावा; स्वच्छ हावा; वयार।

बर्नु- *स.क्रि.* [सं. वरण+नु] कन्याले वर रोज्नु; स्वयंवर गर्नु; वरण गर्नु; रोज्नु।

बर- *ना.* [सं. वर] हाँगाबाट लहरा निस्कने र यसरी निस्केका लहरा भुइँमा गाडिएर जराका रूपमा परिणत हुने, चारैतिर बाक्लो हाँगा फैलने, पिपलका आकारका तर केही बाक्ला पात हुने, राता बाटुला फल फल्ने एक प्रसिद्ध वृक्ष; बरपिपल; वटवृक्ष।

बरकरार- *वि.* [फा. बरकरार] १. राम्ररी स्थापित गरिएको; जस्ताको तस्तै रहेको। २. दह्रो; दृढ। ३. वर्तमान।

बरकठै- *वि.बो.* [बरा+कठै] सहानुभूति जनाउँदा प्रयोग हुने शब्द; कठै। (उदा.- बरकठै! ज्ञानीलाई कसले लडाइदियो!)।

बरखा- *ना.* [सं. वर्षा] वर्षा ऋतु; बर्खा।

बरखास- *वि.* [√ फा. बरखास्त] बरखास्त; खारेज।

बरखासी- *ना.* बरखास हुने वा गर्ने काम; खारेज।

बरखास्त- *वि.* [फा. बरख्वास्त] १. नोकरीबाट खोसिएको; कुनै काम वा पेसाबाट हटाइएको; खोसुवा, खारिज गरिएको; गरिरहेको कामबाट अवधि पुगेपछि वा एकाएक बिचमै अवकाश दिइएको; कामकाजबाट मुक्त गरिएको। *ना.* २. चलिरहेको कुनै बैठक, इजलास आदिको विसर्जन।

बरखिलाफ- *वि.* [अ. बरखिलाफ] १. विरुद्ध; प्रतिकूल। २. उल्टो।

बरखी- *ना.* [सं. वार्षिक] १. मानिस मरेका वर्ष दिनमा गरिने श्राद्ध; बर्खी। २. बाबु, आमा, पति आदि मर्दा वर्षदिनसम्म पालन गर्नुपर्ने नियम; बर्खी।

बरताव- *ना.* कुनै कामकुराका सिलसिलामा कसैसित गरिने भद्र वा अभद्र व्यवहार।

बरन्डा- *ना.* [सं. वरण्ड] घरको मुख्य भागदेखि बाहिरपट्टि गाँसिएको छानासहितको अवयव; बार्दली; कौसी।

बरनी- *ना.* [सं. वरणी] विवाहमा जन्ती आइपुगेपछि बेहुलीका बाबुले बेहुलालाई शास्त्रीय विधिविधानका साथमा गरिने पूजा; वरणी।

बरफ- *ना.* [फा. बर्फ] १. ज्यादै चिसो पारेर जमाएको पानीको डल्लो। २. हिउँ। ३. असिना।

बरफ घर- *ना.* १. बरफ तयार गरिने घर। २. अति चिसो वा ठिही लाग्ने घर।

बरफदान- *ना.* बरफ राख्ने, हावा नछिर्ने बाकस वा भाँडो।

बरफिलो- *वि.* ज्यादै चिसो; अति ठन्डा; बरफ भएको।

बरफवाग- *ना.* सिंहदरवारको एउटा बगैँचा।

बरबन्दोबस्त- *ना.* [(द्वि.) बन्दोबस्त] कुनै काम वा व्यवहारको प्रबन्ध; बन्दोबस्त; इन्तजाम।

बरबर- *ना.* [अ. मू. बर्+अ (द्वि.)] १. निदमा वा बेसुरमा बोल्ने काम; बडबड; प्रलाप। *क्रि.वि.* २. लगातार आँसुका ढिका खस्ने वा झर्ने गरी। ३. ससाना गेडागेडी आदि चुहिएर वा झरेर।

बरबराइ- *ना.* बरबर गर्ने वा बरबराउने क्रियाप्रक्रिया।

बरबराइनु- *अ.क्रि.* १. बरबराउने होइनु, बरबर गरिनु। *क.क्रि.* २. बरबर गर्ने पारिनु।

बरबराउनु- *अ.क्रि.* १. बेसुरका अवस्थामा वा मस्त निदाएका बेलामा बोल्नु; बडबडाउनु। २. फतफताउनु; झटझटाउनु। *स.क्रि.* ३. थोपा-थोपा गरेर आँसु खसाल्नु।

बरबराहट- *ना.* बरबराउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।

बरबरी- *क्रि.वि.* १. थोपाथोपा गरेर आँसु चुहाउने गरी। २. मसिना गेडागुडी भुइँमा झर्दा शब्द आउने किसिमले बर्कने गरेर।

बरबरे- *वि.* बरबराउने स्वभावको; बडबडे; फतफते; प्यारप्यार कराइरहने।

बरबाद- *वि.* [फा.] १. काम नलाग्ने भएको; नासिएको; बिग्रेको;

विनष्ट। २. बेथितिसँग रहेको; भताभुङ्ग वा लथालिङ्ग भएको।
बरबादी- *ना.* बरबाद हुनाको भाव वा स्थिति, विनाश; भताभुङ्ग।
बरबुझारथ- *ना.* [(द्वि.) बुझारथ] आफ्नो जिम्मामा भएका कागजपत्र, मालसामान, नगदीजिन्सी आदि साबिकवालाले हालवालालाई बुझाउने काम; बुझाउने तथा जिम्मा लगाउने काम; फर्स्योट गर्ने काम।
बरबेवहार- *ना.* [(द्वि.) बेबहार] व्यक्तिगत वा सामाजिक रूपमा प्रचलित कामकारबाई; व्यवहार।
बरही- *ना.* [सं. वृ] १. पानसम्बन्धी काम गर्ने एक जाति; बरै। २. पानपसले; पानबेपारी।
बराँठ- *ना.* [अ. बर्राक] १. सोझा सिङ, छोटो पुच्छर, खैरो वर्ण र मोटो खालको हुने एक जातको मृग; शम्बर। *वि.* २. हृष्टपुष्ट र मोटोघाटो; हट्टाकट्टा। ३. मोटीघाटी र बाँझी; बैला (युवती)।
बराँठिनु- *अ.क्रि.* १. बराँठ जस्तै भएर मोटाउनु। २. उमेर पुगेर पनि गर्भ धारण नगर्नु; बाँझी हुनु; बैला बस्नु।
बराँठ्याइ- *ना.* बराँठिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बराँठ्याइनु- *क.क्रि.* बराँठिने पार्नु।
बराँठ्याउनु- *प्रे.क्रि.* बराँठिने पार्नु।
बराँत- *ना.* १. हे. बरियाँत। *वि.* २. बराला।
बराँतिनु- *अ.क्रि.* बरालिनु।
बराँती- *वि.* बरियाँती।
बरा- *ना.* [सं. वराक] १. बिचरो; बबुरो। *वि.बो.* २. दया- मायाको उद्गारसूचक शब्द; कठै; कठैनि। (उदा.- बरा ती टुहुरालाई कसले हेरचाह गर्छ!)।
बराइ- *ना.* [√ बर् (+आइ)] बर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बराइनु- *क.क्रि.* बर्न लगाइनु; रोजाइनु।
बराउनु- *प्रे.क्रि.* बर्न लगाउनु; कन्याद्वारा वर रोजाउनु।
बराजु/बराज्यू- *ना.* [बडा+ज्यू< सं. वरा-आर्य] १. बाजेका पिता; बाबुका बाजे; प्रपितामह। २. आफ्ना चार पुस्तामाथिका पुर्खा।
बराज्यै- *ना.* बराज्यू।
बरानी- *ना.* [बहु+रानी] नोकरचाकरले आफूभन्दा कम उमेरका मालिककी स्त्रीलाई सम्बोधन गर्ने शब्द।
बराबर- *वि.* [फ.] १. कुनै वस्तुको लम्बाइ चौडाइ आदि समान भएको। २. कसैलाई लगाएको कुनै वस्तुको भाग एकनास रहेको। ३. होचोअग्लो, अड्बेखड्बे आदि नभई समतुल्य भएको। *क्रि.वि.* ४. निरन्तर; लगातार; सधैँभरि।
बराबरी- *ना.* १. सबैतिर उत्तिकै मिल्ने भाव वा स्थिति; तुल्यता; समानता। *क्रि.वि.* २. निरन्तर; लगातार। ३. प्रायः; समयसमयमा।
बरामद- *ना.* [फा.] खोजतलास हुँदा कसुरदारद्वारा दबाइएका तथा चोरिएका मालसामान, प्राणी आदि फेला पर्ने काम; खानतलासीबाट भएको त्यस्तो वस्तुको दाखिला।
बराल्नु- *स.क्रि.* [सं. बरल+नु] १. नचाहिँदो वा नराम्रो काममा प्रवृत्त गराउनु; बहकाउनु। २. सिँगारपटार गराई काम न काजसँग यताउति डुलाउनु। ३. कुसङ्गतमा लगाउनु; कुलतमा अल्झाउनु।
बराल- *वि.* १. बरालिने (मान्छे); बराला। *ना.* २. बाहुन जाति र मगर जातिमा प्रचलित एक थर।
बरालसिङ- *ना.* काम नगरीकन बरालिने मान्छे; कुसङ्गतमा लागेको व्यक्ति।
बराला- *वि.* काम नगरीकन बरालिने; कुसङ्गतमा लाग्ने; विना काममा घुमफिर गर्ने।
बरालाइ- *ना.* बराल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बरालिनु- *अ.क्रि.* १. अर्काका बहकावटमा लाग्नु; बहकिनु। २. बेकाममा यताउति घुम्नु; अल्लारिनु। ३. खराब सङ्गतमा लाग्नु; कुसङ्गतमा फस्नु। ४. बिराला आदिका पोथीले भाले खोज्दै हिँड्नु। *क.क्रि.* ५. बराला पारिनु; बराल्ने काम गरिनु।
बराली- *ना.* ससाना वृत्ताकार पात हुने, निलो वा गुलाफी फूल फुल्ने, जरामा ठुला, बाङ्गिएका, चौडा र पहेँला कन्द फल्ने, जराको उपयोग बान्ता, बाथ, सुनिएको ठाउँ आदिका निम्ति गरिने एक खालको बोट।
बरालीकुन्द- *ना.* बराली।
बरासो- *ना.* मट्टीतेलका सट्टामा वा सो अभाव हुँदा पहाडतिर उज्यालाका लागि मसिना चोइटा वा दियालो बाल्न बनाइएको आट अथवा त्यसमा खोपिएको अगेनी।
बराह- *ना.* [सं. वराह] बँदेल; वराह।
बराहा- *वि.* [बराबर+आहा] अधियाँ; साझा; बच्छी।
बराहा उमराउ- *ना.* [बराह+उमराव] आफ्नो रक्षा गर्न वा अरूप्रति आक्रमण गर्नका निम्ति मुख्यमुख्य बाटामा रहेका भारदार (दिव्य.)।
बरियाँत- *ना.* [सं. वर+यात्रा] विवाहमा बेहुलाका साथ बेहुलीका घरमा जाने आमन्त्रित व्यक्तिहरूको समूह; वरयात्री; जन्ती।
बरियाँती- *वि.* बरियाँत जाने; जन्त जाने।
बरियो- *ना.* [सं. वरत्रा] नाम्लाका पाताका दुई छेउमा गाँसिएको डोरी।
बरिलै- *ना.* १. लोकगीतका चरणका अन्तमा र बिचबिचमा पनि पादपूरकका रूपमा वा भावलाई विशेष उराल्न प्रयोग गरिने शब्द। *वि.बो.* २. कसैका दुःखप्रति समवेदना प्रकट गर्ने शब्द। (उदा.- कठै बरिलै, कति दुःख पाइछ्यौ तिमीले!)।
बरी१- *ना.* [सं. वटी] १. औषधीको गोली; वटी। २. पिठाका ससाना डल्ला पारेर तातो पानीका बाफमा पकाइएको खाद्य वस्तु; बफौरी; टिकिया।
बरी२- *ना.* बराको स्त्रीलिङ्गरूप।
बरु१- *संयो.* [सं. वरम्] १. त्यसो भन्दा त; त्यसो भए त; होइन भने; तैबिसेक। २. अथवा; वा; यद्वा।
बरु२- *ना.* [सं. वर+उ] वरका निम्ति कन्या माग्न जाने व्यक्ति; लमी।
बरुनी१- *ना.* काँडादार बोटमा सयपत्रीको जस्तो रङमा फुल्ने र रसले पेटमा भएको पत्थर गलाउँछ भनिने एक जातको फुल; त्यसकै बोट; चिप्लिकान।
बरुनी२- *ना.* [तरुनी] 'तरुनी' शब्दका पछि गाँसिने र उमेर पुगेको भाव जनाउने शब्द (जस्तै- तरुनीबरुनी)।
बरुनो- *ना.* [सं. तरुण] तरुनो शब्दका पछि गाँसिने र उमेर पुगेको

भाव जनाउने शब्द। (जस्तै- तरुनोबरुनो)।
बरुवा- *ना.* १. नेपाली कागज बनाउने काममा आउने एक प्रकारको झार। २. एक प्रकारको जरीबुटी।
बरुवाल- *ना.* [अ. बरीक] १. मोटा सिङ हुने एक जातको लेकाली भेडो। २. बिउका निम्ति पालिएको भेडो; भेडाको साँढ; भाले भेडो।
बरेलो- *ना.* तरकारी खाइने, परबरभन्दा सानो एक जातको फल; चुच्चे करेलो।
बरै१- *ना.* [√ बरही] पानपसले; हे. बरही।
बरै२- *ना.* [बरा+ऐ] लोकगीत गाउँदा 'बरिलै' जस्तै प्रयोग हुने शब्द।
बरो- *वि.* [बरा+ओ] बिचरो; बबुरो; बरा।
बरोबर- *वि.* [बराबर] १. समान; तुल्य। *क्रि.वि.* २. फेरि- फेरि; पटक-पटक; पुनः-पुनः। ३. प्रायः।
बरौनी- *ना.* [वर+औनी] १. वरका निम्ति कन्या माग्ने काम; केटी खोज्ने काम। २. आँखाको परेला।
बरौनी खास्टो- *ना.* केटी माग्न जाने व्यक्तिलाई ओढाइदिने खास्टो।
बर्कत- *ना.* [अ. बरकत] १. मानिस वा अन्य प्राणीमा भएको शारीरिक शक्ति; बल; ताकत; सामर्थ्य; बर्गत। २. आधिक्य; अधिकता। ३. लाभ; आय। ४. उन्नति; अभ्युदय।
बर्कती- *वि.* बर्कत भएको; तागतदार; शक्तिशाली।
बर्कनु- *अ.क्रि.* दानादार कुनै वस्तु क्रमैले खस्नु; गेडागुडी पोखिनु; दानाहरू खसेर छरिनु।
बर्कनदास- *वि.* [अ. बर्क+फा. अन्दाज] १. बेकम्मा वा काम नलाग्ने भई खारिज भएको; बरखास्त। *ना.* २. त्यस्तो खालको सैनिक वा सिपाही।
बर्काइ- *ना.* [√ बर्क (+आइ)] बर्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
बर्काइनु- *क.क्रि.* गेडागुडी खसालिनु वा छरिनु।
बर्काउनु- *स.क्रि.* १. मसिना दाना वा गेडागुडी छर्नु; छरिलो पार्नु। २. बिउ छर्नु।
बर्किनु- *अ.क्रि.* १. गेडा वा दानाहरू खसिनु। २. बर्कनु।
बर्की- *ना.* [बर्को+ई] सानो बर्को।
बर्को- *ना.* [सं. वरक] सानो एकसरो ओढ्ने वा पछ्यौराविशेष; मजेत्रो।
बकौंलो- *ना.* [सं. बर्कर+ने. औँलो] भेडा, बाख्रा आदिको कालो गोलीजस्तो बिष्टा।
बकौंल्याइ- *ना.* बकौंल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बकौंल्याइनु- *क.क्रि.* बकौंल्याउने काम गरिनु।
बकौंल्याउनु- *स.क्रि.* भेडा, बाख्रा आदिले बकौंला हग्नु।
बर्ख- *ना.* [सं. वर्ष] १. साल; उमेर। २. वर्ष।
बर्खदिन- *ना.* पूरा बाह्र महिना।
बर्खदिनको चाड- *ना.* १. बाह्र महिनामा एकचोटि आउने चाड; ठुलो चाड। २. दसैं-तिहार।
बर्खा- *ना.* [सं. वर्षा] १. गर्मी यामका छ महिनाको समय; वर्षा। २. एक वर्षाऋतु भएको वर्षचक्र।
बर्खान- *ना.* मरुभूमिमा वायुले थुपारेको अर्धचन्द्राकारको बालुवाको ढिस्को; वार्चन।
बर्खासन- *ना.* [सं. वर्षाशन] १. बाह्र महिनाको सिधा अथवा मानु-चामल। २. तीर्थवासी खास गरी काशीवास गर्नेहरूलाई नेपालको राजकोशबाट दिइने वार्षिक भत्ता।
बर्खास/बर्खास्त- *वि.* [√ बरखास्त] खारिज; बरखास्त।
बर्खासी- *ना.* बर्खास हुने काम वा स्थिति; बरखासी।
बर्खिनु- *अ.क्रि.* [बर्ख+इ+नु] १. बर्खाभरिका निम्ति पर्खनु वा अडिनु। २. वर्ष बिताउनु।
बर्खिलाप- *वि.* [फा. बर+अ. खिलाफ] प्रतिकूल; विरुद्ध।
बर्खी- *ना.* [√ बरखी] १. बरखी। २. वर्ष बर्ख (उदा.- बुहारी बर्खीको छोरो छोडेर माइत गएकी दुई बर्षसम्म आइन)।
बर्खे- *वि.* [बर्खा+ए] बर्खामा हुने वा उब्जने; बर्खासम्बन्धी; वर्षाकालीन।
बर्खे कटेरो- *ना.* छ महिना बर्खा वा पानी परुन्जेलका निम्ति बस्न, ओत लाग्न बनाइएको कटेरो।
बर्खे गोठ- *ना.* बर्खायामका निम्ति बस्तुभाउ आदि राख्न बनाइएको गोठ।
बर्खे जिउ- *ना.* साधारणतः बर्खायाममा रोग लाग्ने शरीर।
बर्खे नदी- *ना.* बर्खामा वा पानी पर्ने बेला मात्र पानी बग्ने खोलो; खहरे।
बर्खे नहर- *ना.* बर्खायाममा चालु हुने गरी खेतीकमाइका लागि पानी पटाउन बनाइएको नहर।
बर्खे फल- *ना.* काँक्रो (मङ्सिरमा नाउँ नकाटी काँक्रो खाने चलन हुँदा)।
बर्खे बाली- *ना.* बर्खायाममा लगाइने वा हुने धान, मकै, भटमासजस्ता बाली।
बर्खे सरो- *ना.* हलेदाका जस्तै ठुला आकारका पात हुने, घोगामा पहेँला फूल फुल्ने, विभिन्न आकारका कन्द फल्ने एक जातको बोट।
बर्खे सारौं- *ना.* ढुकुरका जस्ता रौं हुने एक जातको सारौं।
बर्ख्याइ- *ना.* [√ बर्खि (+याइ)] बर्खिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बर्ख्याइनु- *क.क्रि.* बर्खिने पारिनु।
बर्ख्याउनु- *प्रे.क्रि.* बर्खिन लाउनु; बर्खिने पार्नु।
बर्ख्यौली- *वि.* [बर्खा+यौली] बर्खेपिच्छे; बर्सेनि; सालबसाली।
बर्गत- *ना.* हे. बर्कत।
बर्गल्याउनु- *अ.क्रि.* अल्मल्याउनु।
बर्चोट-[हि. बुरचोद] *ना.* गालीमा प्रयोग गरिने शब्द; बच्चोट; बच्योट।
बर्छा- *ना.* [सं. व्रश्चन] घोप्ने, रोप्ने काममा प्रयोग हुने एक किसिमको हतियार; भाला।
बर्छी- *ना.* सानो बर्छा; बर्छा।
बर्जू- *ना.* [सं. वर्य] बाहुनबाहुनीलाई आदर गरी सम्बोधन गर्दा शब्दका साथ जोरिएर आउने शब्द (जस्तै- बाहुनबर्जु; बहुनीबर्जू)।
बर्त- *ना.* [सं. व्रत] व्रत; उपवास। (उदा.- बर्त बस्नु एकादशी,तीर्थ गर्नु काशी। - उखान)।
बर्तन- *ना.* [सं. वर्तन] खाने, पकाउने आदि काममा प्रयोग गरिने

धातु, माटो आदिको भाँडो; पात्र।
बर्तनु- *अ.क्रि.* [सं. वृत्+नु] १. जीवन-निर्वाह गर्नु; बाँच्नु। २. रहनु; बाँडिनु (विशेष गरी प्रसाद)।
बर्तमन- *ना.* [सं. व्रतबन्ध] व्रतबन्ध; उपनयन।
बर्ता- *वि.* [√ बढ्तो मात्राभन्दा धेर; बढ्ता; बेसी।
बर्ताइ- *ना.* [√ बर्त (+आइ)] १. बर्तने क्रिया वा प्रक्रिया। [बर्ताउ+आइ] २. बर्ताउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बर्ताइनु- *क.क्रि.* बर्ताउने काम गरिनु।
बर्ताउनु- *स.क्रि.* १. रहन दिनु। २. बाँड्नु (प्रसाद आदि)।
बर्तालु- *वि.* [बर्त+आलु] बर्त बसेको वा बर्त लिने; व्रती।
बर्द- *ना.* हे. बर्दा।
बर्दगन्दी- *ना.* तराईतर्फ हलगोरुका आधारमा निर्धारण गरिने जग्गा-कर।
बर्दा- *ना.* [सं. बलीवर्द] १. गोरु। २. गोरु धपाउँदा भन्ने बोली (जस्तो- हो बर्दा, हो!)।
बर्दिया- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने भेरी अञ्चलको तराई भागमा रहेको एक जिल्ला।
बर्दी- *ना.* [√ बरदी] औपचारिक रूपमा अधिकृत कर्मचारीहरूले लगाउने विशेष प्रकारको निर्धारित पोसाक; उर्दी पोसाक।
बर्दुल- *ना.* [सं. वर्तुल] काठ आदि प्वाल पार्ने ज्यावल; बर्मा; फिर।
बर्धन्ने- *ना.* [सं. वर्द्धन] दीर्घ उकारको चिह्न;(ू) यस्तो मात्रारूप।
बर्न- *ना.* [सं. वर्ण] मुखको रङ्गरूप; वर्ण।
बर्नी- *वि.* बर्न भएकी।
बर्ने- *वि.* बर्न भएको। (बर्नी, बर्ने प्रायः गाई, गोरुमा मात्र सीमित, जस्तो- लालबर्नी गाई, लालबर्ने गोरु)।
बर्नट- *ना.* [अङ्.] मोटर गाडीको इन्जिनको ढकनी।
बर्नाउनु- *स.क्रि.* [सं. वर्ण+आउ+नु] १. धामीले देवताको वर्णन गर्नु वा देवता बुझाउनु। *अ.क्रि.* २. गाईबस्तुको साहा जान खोज्नु; चटारिनु। ३. यस्तो छ भनी प्रख्यात हुनु; कहलाउनु।
बर्फ- *ना.* [फा.] बरफ।
बर्फिलो- *वि.* बरफैबरफले ढाकिएको; हिउँले भरिएको।
बर्फी- *ना.* [फा. बर्फ] खुवा घोटेर चिनी आदि मिलाई पकाएपछि थालमा जमाएर टुक्राटुक्रा पारी काटेर झिकिने मिठाई विशेष।
बर्बर- *वि.* [सं.] सभ्यता, संस्कार केही नभएको; असभ्य; जङ्गली।
बर्बरता- *ना.* बर्बर हुने भाव वा ढाँचा; असभ्यता; जङ्गलीपना।
बर्मा$_१$- *ना.* [फा. बर्मा] डोरीले घुमाएर काठमा प्वाल पार्ने, फलामको चुच्चे हतियार।
बर्मा$_२$- *ना.* [सं. ब्रह्मदेश] भारत र बङ्गलादेशको दक्षिण- पूर्वमा रहेको एक देश; म्यानमा।
बर्मान्ड- *ना.* [सं. ब्रह्माण्ड] ब्रह्माण्ड। (उदा.- यति कुरा सुन्दैमा तिम्रो बर्मान्ड जल्यो होइन?)।
बर्मान्डे- *ना.* दुहुने बेलामा हैरान पार्ने गाई।
बर्मासी- *ना.* [भो. ब.] राई जातिले मान्ने कुलदेवता।
बर्मी/बर्मेली- *वि.* [बर्मा+ई/एली] १. बर्मा देशको; बर्मासित सम्बद्ध। *ना.* २. बर्माको निवासी। ३. बर्माको भाषा। ४. वर्माबाट फर्केर आएका नेपाली।
बर्मी टोल- बर्माबाट फर्केर आएका नेपालीहरू बसेको बस्ती।
बर्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. बर्+र] गेडागुडी वा पानीका थोपा एकै खेप धेरै खस्ता आवाज आउने गरी।
बर्रा- *ना.* मारुनी नाचमा गाइने एक थरी गीत।
बर्राटप्पा- *ना.* बर्रा।
बर्रो- *ना.* [सं. विभीत] १. ठुलठुला पात हुने, मञ्जरीका रूपमा मसिना हरिया फूल फुल्ने, पहेँला गोल फल फल्ने एक वृक्ष वा त्यसकै फल। २. त्रिफलाका तीन फलमध्ये एक फल।
बर्ल्याक- *क्रि.वि.* [अ. मू. बर्ल्याक्+अ] उफ्रने, ओर्लने आदि चालसँग।
बर्ल्याकबुर्लुक- *क्रि.वि.* धेरै जना एकै चोटि ओर्लने वा उफ्रने गरी।
बर्ल्याङ्ग/बर्ल्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. बर्ल्याङ्+ग/ङ] एकै चोटि लड्ने वा पछारिने गरी।
बर्स- *ना.* [सं. वर्ष] वर्ष; बर्ख।
बर्सनु- *अ.क्रि.* [सं. वर्षा+नु] १. वृष्टि हुनु; पानी पर्नु। २. दानाहरू खस्नु; झर्नु; बर्कनु। ३. पर्रा छुट्नु।
बर्साइ- *ना.* बर्सने क्रिया वा प्रक्रिया।
बर्साइनु- *क.क्रि.* वृष्टि गराइनु।
बर्साउनु- *प्रे.क्रि.* बर्सने पार्नु; वृष्टि गराउनु; झार्नु।
बर्सिनु- *अ.क्रि.* वृष्टि होइनु; पानी परिनु।
बर्सात/बर्साद- *ना.* [सं. वर्षाततित] १. पानी धेरै परिरहने समय; बर्षाकाल; असार र साउन महिना। २. वृष्टि; वर्षा।
बर्सादी- *ना.* १. पानीबाट जोगिन कोट जस्तै लगाइने, भित्र पानी नछिर्ने, लामो र खुकुलो वस्त्र। *वि.* २. वर्षा ऋतुमा हुने वा भएको; बर्सातको।
बर्सी- *ना.* [बर्सा+ई] एक वर्षको समय; बर्खदिन।
बर्सीको खाजा- *ना.* अचेल चलन हराउँदै गएको, बिहे भएको बर्खदिनभित्र प्रायः दसौं महिनामा बेहुलाले बेहुलीपक्षलाई लग्ने अर्सा, रोटी आदिको कोसेलीपात।
बर्सीको पिण्ड- *ना.* पहिलो वार्षिक श्राद्ध; बर्खी फुकाउने काम (जस्तै- बर्सीको पिण्ड चलाउनु)।
बर्सीको बालख- *ना.* एक बर्से शिशु।
बर्सेनि- *क्रि.वि.* [वर्ष+एनि] वर्ष नबिराईकन; हरेक वर्ष; वर्षैपिच्छे।
बर्सौटी- *ना.* वर्ष-वर्ष दिनमा लिने वा दिने गरिआएको रकम; वर्षबन्दी।
बर्सौटे- *वि.* वर्षैपिच्छे बियाउने गाईबस्तु।
बर्स्यानि- *क्रि.वि.* [बर्स+यानि] हे. बर्सेनि।
बर्स्यानि- *वि.* हरेक वर्ष हुने (प्रायः छोरा-छोरीका जन्मबारे)।
बर्स्यौलो- *ना.* [वर्ष+यौलो] वर्षाकालमा हुने जमिनमुनि रहने जुकाजस्तो किरोविशेष; गँड्यौलो।
बल्नु- *अ.क्रि.* [सं. ज्वल्+नु] १. आगो, बत्ती आदिबाट प्रकाश निस्कने हुनु; सल्कनु; दन्कनु। २. जल्दोबल्दो हुनु; प्रतापी बन्नु; भाग्य चम्कनु।
बल$_१$- *ना.* [सं.] १. शरीरमा सञ्चित हुने शक्ति; तागत। २. अरूलाई

गरिने भरथेग वा आडभरोस; सहयोग; मद्दत। ३. सेना; फौज। ४. बलराम।

बल$_2$- *ना.* [सं. बलि] औसानी; बलि।

बल$_3$- *ना.* [अङ्.] हात वा खुट्टाले हिर्काएर खेलिने, रबड आदिले बनेको र छालाले मोहोरिएको वस्तु; भकुन्डो; भलिबल; फुटबल।

बल/बलक$_1$- *ना.* १. पोत्ने, चित्र लेख्ने आदि काममा उपयोग गरिने रङ वा धुलो। २. सुन-चाँदीका गहना, भाँडा आदिमा घोटेर टलक निकाल्ने एक प्रकारको पत्थर; पुलिक।

बलक$_2$- *ना.* [अ. मू. बलक्+अ] बल्काइको तोड वा खेप।

बलकबलक- *क्रि.वि.* १. घाउखटिराहरू पिप भरिनाले टन्कने गरी; टनकटनक। २. चञ्चल वा उत्तेजित हुने किसिमले।

बलक्क- *क्रि.वि.* बेसरी टन्कने गरी (टाउको); तोड वा वेगसित।

बलजफत- *ना.* [बल+जफत] कुनै काम-कुरामा गरिने बलमिचाइ; जबरजस्ती; बलात्कार।

बलजफती- *ना.* बलजफत; जबरजस्ती।

बलतल- *क्रि.वि.* [(द्वि.) बले बलपूर्वक वा बल गरेर; मुस्किलसँग; बल्लतल्ल।

बलदेव- *ना.* [सं.] बलराम; बलभद्र।

बल प्रयोग- *ना.* [सं.] कसैको इच्छाविरुद्ध कुनै कार्य गर्नलाई गरिने शक्तिको प्रयोग; बल लगाउने वा अनुचित दबाव दिने काम।

बलबर्कत- *ना.* [बल+बर्कत] काम गर्न, हिँड्न आदि सक्ने बल र तागत।

बलबल- *क्रि.वि.* [अ. मू. बल्+अ (द्वि.)] १. उत्ताउलो हुने गरी; उच्छृङ्खल हुने चालले। *ना.* २. चुलबुलेपन; बकबक।

बलबलाइ- *ना.* बलबलाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बलबलाइनु- बलबल होइनु; चञ्चल बनिनु।

बलबलाउनु- *अ.क्रि.* १. उत्ताउलो हुनु; चञ्चल हुनु। २. नचाहिँदो बढी कुरा गर्नु; बकबक गर्नु।

बलबलाहट- *ना.* बलबलाउने काम वा किसिम।

बलबलिनु- *अ.क्रि.* बलबल गर्नु; बलबलाउनु।

बलबले- *वि.* १. बलबल गर्ने; उत्ताउलो स्वभावको; चुलबुले। २. बकबक गर्ने।

बलबल्याइ- *ना.* बलबलिने क्रिया वा प्रक्रिया।

बलबल्याहट- *ना.* बलबलिने स्थिति वा चाल; बलबल्याइ।

बलबाहु- *ना.* [बल+बाहु] प्रसिद्ध शिल्पी अर्निकोको अर्को नाउँ (चीन, मङ्गोलियातिरका मानिसहरूले नेपालवासीको अर्थमा 'पोल्वोकू' भनेकोलाई संस्कृत रूप दिई बनाइएको वा चिनियाँ भाषाका अनुसार बल्ब (पाल्वा) र हु (मान्छे)-को संयोग भएको नेपाली नाम)।

बलभद्र- *ना.* [सं.] कृष्णका दाजु; बलराम।

बलमिचाइँ/बलमिचाइ- *ना.* [बल+मिचाइँ/मिचाइ] अनधिकार रूपमा वा जबरजस्ती अर्काको हक मिच्ने काम; जबरजस्ती; बलजफती।

बलराम- *ना.* [सं.] महाभारतकालका एक प्रसिद्ध व्यक्ति; कृष्णका दाजु; बलभद्र।

बलरेखा- *ना.* [सं.] चुम्बकको वरिपरि रहने अदृश्य चुम्बकीय रेखाहरूको समूह।

बलवान्/बलशाली- *वि.* [सं.] बल भएको; शक्तिशाली; बलियो।

बला$_1$- *ना.* [सं.] १. लडाइँको बेलामा भोकतिर्खा हटाउने भनिएको एक विद्या। २. बलु झार।

बला$_2$- *ना.* आपत्ति।

बलाइ$_1$- *ना.* [अ. बल] आपत्ति; दुःख; कष्ट; बला। (उदा.- हटाइदिन्छु अवश्य म बलाइ। -लेखनाथ)।

बलाइ$_2$- *ना.* [√ बल्/बाल् (+आइ)] बल्ने वा बाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बलाइनु- *क.क्रि.* बल्ने पार्नु; बाल्न लाइनु।

बलाउनु- *प्रे.क्रि.* बल्ने पार्नु; बाल्न लाउनु।

बलाका- *ना.* [सं.] १. बकुल्लाको पङ्क्ति; बकुल्लो। २. पोथी बकुल्लो। ३. कामुक स्त्री।

बलाघात- *ना.* [सं.] कुनै ध्वनि वा स्वरको उच्चारणमा पर्ने विशेष बल वा सो उच्चरित हुँदा दिइने बढी झोक्का। (जस्तै- अनन्त = 'न'-मा बलाघात, गर्छ = 'ग'-मा बलाघात, हेक्का = दुवैमा बलाघात इ.)।

बलाढ्य- *वि.* [सं.] १. बलको धनी; बलवान्।

बलात्- *क्रि.वि.* [सं.] बलपूर्वक; जबर्जस्तीसँग।

बलात्कार- *ना.* १. जबर्जस्ती गर्ने काम; अन्याय; अत्याचार। २. कुनै स्त्रीलाई उसको इच्छाविरुद्ध जबर्जस्तीसँग सम्भोग गर्ने काम; बलपूर्वक सतीत्व नष्ट पार्ने काम।

बलात्कृत- *वि.* बलात्कार गरिएको।

बलात्ग्रहण- *ना.* कुनै पनि गैरकानुनी ढङ्गबाट कसैद्वारा हुने वा लिइने रुपियाँको प्राप्ति।

बलाधिकृत/बलाध्यक्ष- *ना.* [सं.] सबै अधिकृतहरूमा मुख्य; प्रमुख सेनापति (चिफ अफ दि जनरल स्टाफ)।

बलाबल- *ना.* [सं.] १. दुई पक्षको तुलनात्मक सबलता र निर्बलता। २. दुई पक्षमा हुने बलको प्रतिस्पर्धा; खिचातानी।

बलि- *ना.* [सं.] १. देवदेवतालाई अर्पिने भोग्य वस्तु; नैवेद्य। २. देवतालाई भोग दिइने पशुपन्छी। ३. भोजन गर्नुभन्दा पहिले देवपितृका उद्देश्यले चढाइने अन्न; औसानी। ४. पूजा, होम आदिमा क्षेत्रपाललाई चढाइने अन्न। ५. पञ्च-महायज्ञमध्ये एक भूतयज्ञ। ६. भूमिकर; मालपोत। ७. पेटको लुँदाका बिचको रेखा। ८. पुराणप्रसिद्ध दानी दैत्य राजा।

बलिदान- *ना.* १. देवदेवताका नाममा गरिने पशुपन्छीको वध; पशुबलि दिने काम। २. लोकहित वा राष्ट्रहितका निम्ति गरिने उत्सर्ग; त्याग।

बलिवेदी- *ना.* बलिदान गर्ने ठाउँ।

बलिउड- *ना.* हलिउडको अनुकरण गरेर फिल्मनगरी बम्बई(मुम्बई) लाई जनाउने शब्द।

बलिबन्ते- *वि.* [वलवन्त+ए] १. बलवन्त; बलियो। *ना.* २. किंवदन्तीअनुसार एक प्रसिद्ध दानी चोर।

बलिन्द्र- *वि.* [बलेनी] १. पानी पर्दा बलेनीबाट चुहेको पानीको धाराजस्तो। २. बरबर चुहुने (आँसु)

बलिन्द्र धारा- *ना.* बरबर खसेको पानी, आँसु आदिको धारा।
बलिपशु- *ना.* [सं.] देवतालाई चढाइने उद्देश्यले छोडिने वा काटिने पशु; भोग दिइने वस्तु।
बलिपाध्ये- *ना.* आगोको रापबाट पिल्सिएर मर्ने प्रख्यात रैती उत्पीडक।
बलि प्रथा- *ना.* [सं.] कुलायन वा देवदेवतालाई बलि दिने चलन; देवदेवताका नाममा पशुवध गरिने परम्परा।
बलियो- *ना.* [सं. बलीय] १. धेरै बल भएको; शक्तिशाली; बलिष्ठ। २. हतपती नबिग्रने; धेरै खप्ने; मजबुत; दह्रो। ३. धनजन आदिले सम्पन्न। स्त्री. बलियी।
बलियो बाङ्गो- *वि.* हान्न-मार्न सक्ने; हट्टाकट्टा; जोधाहा। स्त्री. बलियीबाङ्गी।
बलि वैश्वदेव- *ना.* [सं.] ब्राह्मणले नित्य गर्नुपर्ने पञ्चमहायज्ञ; चुलो, ढिकी, जाँतो, सिलौटो, लोहोरो र कुचोद्वारा अज्ञानमा हुन जाने हत्यामा लाग्ने पापको प्रायश्चित्तका निम्ति गरिने यज्ञ; भूतयज्ञ।
बलिष्ठ- *वि.* [सं.] सबैभन्दा बलियो; अति बलियो।
बली- *वि.* [सं.] १. बलियो। *ना.* २. छालाको लुँदोलाई छुट्ट्याउने रेखा; चाउरी। ३. बलि।
बलु$_1$- *ना.* [सं. बल.] पानीमा रहने रौंजस्तो मसिनो र लामो, बेह्रिएर गाईबस्तुको पुच्छर काटिदिने एक जातको किरो।
बलु$_2$- *ना.* [सं. बल] बाक्ला र बाटुला खालका पात, पहेँला फूल र हरिया सानासाना फल हुने झारविशेष; बला।
बलेँसी- *ना.* [सं. बलीक] १. छानाको किनारबाट खसेको पानी; बलेनी। २. बलेनी तप्किने ठाउँ; पेटीमुनिको जग्गा।
बलेखो- *ना.* [बलि+बाखो] १. तन्नेरी नहुन्जेलको भेडो वा पाठो। २. नबियाएको बाखी; कुमारपाठी। ३. बलि दिइने पशु; बलिपशु।
बलेनी- *ना.* हे. बलेँसी।
बलो- *ना.* [सं. बलभी] छानाको दाँतीमाथि बिचमा र धुरीमा रहने लामो काठ; मुसी वा डाँडा अड्याउने तेर्सो काठ (पानीबलो, कुमबलो र धुरीबलो)।
बलौटे- *वि.* [बलौटो+ए] बालुवा धेरै भएको (माटो, जमिन आदि)।
बलौटेनी- *वि.* [बलौटो+एनी] धेरैजसो बालुवा भएको; बलौटे।
बलौटो- *ना.* [बालुवा+औटो] बालुवा।
बल्कनु- *अ.क्रि.* [बलक्+नु] घाउखटिरा पिपले भरिएर बलकबलक गरी टन्कनु।
बल्काइ- *ना.* बल्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
बल्किनु- *अ.क्रि.* घाउखटिरा पिपले भरिएर बलकबलक गरी टन्किनु।
बल्कोनी- *ना.* [अङ्.] १. घरको गाह्रोभन्दा बाहिरपट्टि बस्ने ठाउँ; बरन्डा। २. चलचित्र, नाचघर आदिमा भुइँतला देखिने गरी मास्तिरपट्टि रहेको बरन्डाजस्तो भाग।
बल्छी- *ना.* [सं. बडिश] बाहिरपट्टि माछाका निम्ति खाद्य पदार्थ बेरेर धागोमा झुन्ड्याई माछा अल्झाउने अङ्कुसे; बल्सी।
बल्छे- *वि.* [बल्छी+ए] बल्छीजस्तो अङ्कुसे परेको।
बल्छे काँडो- *ना.* मास्तिर फर्केको काँडैकाँडा हुने एक जातको लहरो।
बल्झनु- *अ.क्रि.* [बल्छी+नु] १. बल्छीमा पर्नु; जालमा अल्झनु। २. आइपर्नु; जुध्नु। ३. गर्भ रहनु। ४. जुवामा च्याँखेको दाउ लाग्नु।
बल्झन- *ना.* १. बल्झने काम। २. सित्तैँको दण्ड। ३. दाउ हान्नेले तिर्नुपर्ने धन।
बल्झाइ- *ना.* बल्झने वा बल्झाउने क्रियाप्रक्रिया।
बल्झाइनु- *क.क्रि.* पासोमा अल्झाइनु; बल्छीमा पारिनु।
बल्झाउनु- *प्रे.क्रि.* १. पासो, जाल, बल्छी आदिमा पार्नु। २. अल्झाउनु; अड्काउनु। ३. च्याँखेमा थापेका पैसाले अरूका पैसा जित्नु।
बल्झिनु- *अ.क्रि.* बल्झनु; अल्झनु।
बल्झो- *ना.* बल्झने काम वा कुरो।
बल्झ्याइ- *ना.* बल्झिने काम वा किसिम।
बल्टु- *ना.* [अङ्. बोल्ट] काठ, फलाम आदि जोड्नका निम्ति तल-माथि दुवैतिर कसिने एक किसिमको पेचदार ठुलो किलो।
बल्ड्याङ- *ना.* [अ. मू. बल्याङ्+अ] १. पल्टा खाने काम; पल्टनबाजी। २. असफलता; वाङ।
बल्ड्याङ्ग्रे- *वि.* [बल्ड्याङ्ग्रो+ए] बाहिरपट्टि अलि बढी आँखा निस्केको; ठुला-ठुला आँखा भएको; आँख्ले।
बल्ड्याङ्ग्रो- *ना.* [अ. मू. बल्ड्याङ्+ग्रो] १. लहरामा फल्ने, ठुलठुला गेडा हुने सिमीका ढाँचाको फलविशेष। २. गाढा प्याजी रङ्का फूल फुल्ने र लामा-लामा कोसा फल्ने, एक जातको लहरो वा त्यसकै कोसामा फल्ने दाना। ३. ठुलठुला वा थोरै बाहिरपट्टि निस्केका आँखा।
बल्ड्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. बल्ड्याङ्+ङ] बल्ड्याङ खाने चालले; पल्टा खाएर लड्ने गरी।
बल्ब- *ना.* [अङ्.] करेन्टको योगबाट बिजुलीको प्रकाश छर्न बनाइएको, भित्रपट्टि जेलिएका मसिना तार भएको हावाबन्द काँचको साधन; चिम; गुलुप।
बल्याइ- *ना.* [√ बल्याउ (+आइ)] बल्याउने काम वा किसिम।
बल्याइनु- *क.क्रि.* बल्याउने काम गरिनु।
बल्याउनु- *स.क्रि.* [बाली+आउ+नु] धान, कोदो आदि अन्नका बाला बिउका निम्ति छानेर काट्नु।
बल्ल- *क्रि.वि.* [सं. बलात्] १. बलपूर्वक वा मुस्किलसँग; कुनै किसिमले। २. धेरै समयपछि; धेरै कालमा।
बल्लतल्ल- *क्रि.वि.* बडो मुस्किलसँग; कठिनसित; बल्लबल्ल।
बल्ला- *ना.* [बल्लो+आ] गोरुगाडाको एक अवयव।
बल्लाबल्ली- *ना.* जङ्गलमा रुख कटानी भएर ठेकदारले उठाएपछि बाँकी भएका नापोभन्दा साना-साना मुढा वा ठेउका।
बल्लो- *ना.* [सं. वर्द] गोरु; बहर।
बल्सी- *ना.* [सं. बलिश] हे. बल्छी।
बव- *ना.* [सं.] ज्योतिषका तिथि, वार, योग, नक्षत्र र करण-यी पञ्चाङ्गमध्ये एक भेद वा त्यसको पहिलो करण।
बवाल- *ना.* हे. बबाल।
बवासिर- *ना.* [अ.] अलकाई; अर्स रोग।
बवुल- *ना.* हे. बबुल।
बस्नु- *अ.क्रि.* [सं. वस्+नु] १. कुनै आसन वा जमिनमा नितम्ब

अड्याएर ठहर्नु; चाक टेकाउनु। २. बसोबास गर्नु; वास गर्नु। ३. क्रम वा सिलसिला मिल्नु। ४. नियममा रहनु; थिति मिल्नु।

बस$_1$- *वि.बो.* [फा.] १. भयो, पुग्यो; ठिक छ आदि बुझाउँदा प्रयोग हुने शब्द। (उदा.- बस, खानेकुरा थप्नुपर्दैन, मलाई पुग्यो। बस, त्यहीँ अड है!)। *वि.* २. भरपुर; यथेष्ट। ३. पर्याप्त; यथेष्ट; मनग्य।

बस$_2$- *ना.* [अङ्.] छानो, झ्याल, ढोका र बस्ने सिट भएको यात्रीहरू ओसार्ने ठुलो मोटर।

बस$_3$- अ. क्रि. बस्नु क्रियाको आदेशार्थी रूप (तिमी बास बस)।

बसउठ- *ना.* [बस्+उठ्] १. साथसाथै बस्ने र उठ्ने काम; साथको रहनसहन; बसाउठी। २. आवतजावत, बोलचाल, हिमचिम इ.। ३. व्यायामका निम्ति वा सजाय पाउँदा लगातार बस्ने-उठ्ने काम।

बसन्ती- *ना.* [सं. वसन्ती] १. जुहीका जस्ता पात तथा कुन्दका जस्ता लामा काँडा हुने, सेता फूल फुल्ने र अण्डाकार काला फल फल्ने एक जातको लता वा त्यसैको फूल; वासन्ती। *वि.* २. पाकेका कागतीको बोक्राजस्तो रङको; पहेँलो खालको।

बसन्ते- *वि.* [सं. वसन्त+ए] वसन्त ऋतुमा हुने, पाक्ने वा पाइने।

बसन्ते काँडो- *ना.* पहेँला सानासाना पात काँडैकाँडा हुने लहरिएर जाने एक बुटो।

बसन्ते गहुँ- *ना.* एक प्रकारको गहुँ।

बस बिसौनी- *ना.* [बस+बिसौनी] बस अड्याउने ठाउँ (बसपार्क)।

बस सेवा- *ना.* [बस+सेवा] बसद्वारा मानिस ओसारपसार गर्ने काम वा व्यवस्था।

बसाइँ- *ना.* [बस्+आइँ] आफू बसेको गाउँठाउँ वा देश छाडी अर्को गाउँठाउँ वा देशमा गएर गरिने बसोबास।

बसाइ- *ना.* [√ बस् (+आइ)] १. बस्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [बसाउ+आइ] २. बसाउने वा बस्न लाउने क्रियाप्रक्रिया। ३. बसाउने वा गनाउने क्रियाप्रक्रिया।

बसाइनु- *अ.क्रि.* बस्न लाइनु।

बसाउठी- *ना.* [बस्+उठ] साथैमा बसउठ गर्ने काम; साथसाथको रहनसहन; बसउठ।

बसाउनु$_1$- *प्रे.क्रि.* [बस्+आउ+नु] १. बस्न लाउनु; बसोबास गराउनु; बसाल्नु। २. थिति वा नियम मिलाउनु।

बसाउनु$_2$- *अ.क्रि.* [वास+आउ+नु] मिठो वा नमिठो बास्ना आउनु।

बसाहा- *ना.* [प्रा. बसह< सं. वत्स] १. महादेवको वाहन; साँढे। २. महादेवको मन्दिर वा देवलअगाडि राखिने साँढेको ढलौटे वा ढुङ्गे मूर्ति।

बसिनु- *अ.क्रि.* [बस्+इ+नु] बस्ने काम होइनु।

बसिबसाइ/बसिबसाउ- *ना.* [बस्+बसाइ/बसाउ] सुबिस्तासाथ बस्ने काम; आनन्दसँग रहने काम।

बसिबियाँलो- *ना.* [बस्+बियाँलो] फुर्सदमा बसेर समय काट्न गर्ने सानोतिनो काम; समयकटनी।

बसिला- *ना.* [सं. वासि] काठ ताछ्ने, मुख कोदालोजस्तो र बिँड कुटाको जस्तो भएको हतियार।

बसिदेउ/बसिद्यौ- *वि.* [सं. वासदेव] १. बसेर मात्र खान पल्केको (व्यक्ति)। २. बसेर नअघाउने।

बसु- *ना.* [सं.] वास्तु वा मूर्तिमा प्रयोग हुने अङ्गुलको वा मात्राको आठ गुना बराबरको नाप; तुणी, लोक र मूर्ति बराबरको नाप; आठ अमल बराबरको नाप; आठ अङ्गुल।

बसेरा- *ना.* [बास+एरा] १. बास; निवास; घर। २. अस्थायी बास।

बसैँ- *ना.* [सं. वसन] बसाइँ। (उदा.- कुम्लो बोकी बसैँ, परेवा काटी दसैँ। - उखान)।

बसोबास/बसोबासो- *ना.* [वास+आवास] १. रहनेबस्ने ठाउँ; निवासस्थान। २. धेरैजसो समय जानेबस्ने काम; रासोबासो।

बसौँधी- *ना.* [हि.] बाक्लो दुध वा तरमा चिनी, सुकुमेल आदि हाली बनाइने लेदिलो र सुगन्धी खाद्य पदार्थ।

बस्तर- *ना.* [सं. वस्त्र] वस्त्र; लुगा (कथ्य प्रयोग)।

बस्ता- *ना.* [फा. बस्त] पुस्तक, बहीखाता, बाकस आदि बाँध्ने वा बेर्ने कपडा।

बस्ती- *ना.* [सं. वसति] १. घरहरू भएको वा मानिस बस्ने ठाउँ; आवादी। २. गाउँ; वासस्थान।

बस्तीवाल/वाला- *ना.* बस्तीमा बस्ने मानिस; गाउँले।

बस्तु- *ना.* [सं. वस्तु] दुध र मासु वा मलका निम्ति पालिने गाईभैँसी आदि घरेलु पशु; वस्तु।

बस्तुभाउ- *ना.* गाईभैँसी आदिको समूह; गाईबस्तु।

बस्नौटो/बस्न्यौटो- *ना.* [बस्+औटो/यौटो] १. विवाहमा दुलाहालाई बसाउने चकटी आदि आसन। २. विवाहमा दमाईंलाई दिने कपडा आदि दस्तुरी। ३. पातलो लम्पट वा चकटी।

बस्य- *ना.* [सं. अवश्य] अवश्य, निश्चय; पक्का (दिव्य.)।

बह- *ना.* [प्रा.] १. पेट दुखेर मुखमा पानी आइरहने रोगविशेष; भित्र दुख्ने एक प्रकारको शूल। २. आन्तरिक वेदना; मनको पिर।

बहनु- *अ.क्रि.* [सं. वह+नु] १. पानी आदि तरल पदार्थ गहिरोतिर जानु; बग्नु। २. हावा चल्नु।

बहकनु- *अ.क्रि.* [सं. वह+नु] अरूको फकाइमा वा लहैलहैमा लाग्नु; काम न काजसित लर्खरिनु; बरालिनु; बहकिनु।

बहकाइ- *ना.* बहकने क्रिया वा प्रक्रिया।

बहकाइनु- *क.क्रि.* बरालिनु।

बहकाउ- *ना.* बरालिने, फकिने वा लहैलहैमा लाग्ने काम; बहक्याइ।

बहकाउनु- *स.क्रि.* १. अरूलाई नचाहिँदो कामकुरामा लाग्न हौस्याउनु; गलत बाटामा लग्नु। २. नमिल्दा कामकुरालाई पनि ठिक हो भन्ने विश्वास पार्नु; फुस्ल्याउनु; फकाउनु। ३. कसैलाई विदेशतिर लग्नु।

बहकावट- *ना.* बहकाउमा लाग्ने काम वा अवस्था; बहकाउ।

बहकिनु- *अ.क्रि.* १. चाहिँदो काम छोडेर अरूको कुरामा लाग्नु; अर्काको लहैलहैमा हिँड्नु; बरालिनु। २. बाटो बिराउनु। ३. फुस्लिनु। ४. विदेसिनु।

बहक्याइ/बहक्याहट- *ना.* बहकिने चाल, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।

बहत्तर- *ना.* [प्रा. बहत्तरि] १. सत्तरी र दुईको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ७२-को अङ्क। *वि.* २. त्यति योगसङ्ख्याको।

बहत्तरौँ- *वि.* बहत्तर सङ्ख्याको; गणनाका क्रममा सो सङ्ख्यामा पर्ने।

बहना- *ना.* [सं. बह] डुङ्गा खियाउन बनाइएको, काठको दाबिलोजस्तो साधन; पतवार।

बहर- *ना.* [सं. वृषभ] नसुमरेको गोरु; नडामेको बाछ्रो।

बहर गोरु- *ना.* १. नसुमरेको गोरु। २. तह नलागेको तरुनो मानिस।

बहलाइ- *ना.* [√ बहलाउ (+आइ)] बहलाउने क्रियाप्रक्रिया।

बहलाइनु- *क.क्रि.* मन आनन्दित पारिनु।

बहलाउ- *ना.* [बह+आउ] मनलाई आनन्द दिने वा दुःख बिर्साउने काम।

बहलाउनु- *स.क्रि.* १. मन प्रसन्न पार्नु; दुःख बिर्साउनु। *अ.क्रि.* २. आनन्दित हुनु; प्रसन्न हुनु।

बहस- *ना.* [अ.] कुनै विषय वा पक्षको कुरा प्रमाणित गर्नका लागि गरिने सवालजवाफ; छलफल; तर्कवितर्क; पैरबी।

बहस नोट- *ना.* मुद्दामा सम्बन्धित पक्षका वकिलले आफ्नो पक्षमा निर्णय हुनुपर्ने विषयलाई पुष्टि गरी लेखेको लिखित बहस।

बहाइ$_{१}$- *ना.* [√ बह (+आइ)] १. बहने क्रिया वा प्रक्रिया। [बहाउ+आइ] २. बहाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बहाउ- *ना.* पानी आदि तरल वस्तु होचोतिर जाने काम; बहने काम।

बहाउनु- *स.क्रि.* प्रवाहित गर्नु; बगाउनु।

बहाइ$_{२}$- *ना.* एउटा धर्मविशेष।

बहाड- *ना.* [√ बहार] मनोविनोद; बहार।

बहाडिलो- *वि.* रमाइलो; फरासिलो।

बहादुर- *वि.* [तु.] १. आँट, साहस र सुर्‍याइँका काम गर्न सक्ने; वीर; पराक्रमी। २. आँटिलो; साहसी।

बहादुर शाह- *ना.* बडामहाराज पृथ्वीनारायण शाहका कान्छा छोरा र अठारौँ शताब्दीको अन्ततिर रणबहादुर शाहका राज्यकालमा मुख्तियार भई नेपालको शासन सँभाल्ने इतिहासप्रसिद्ध एक पुरुष।

बहादुरी- *ना.* [फा.] बहादुरको पन, सामर्थ्य वा गुण; वीरता; पराक्रम।

बहादुरी पदक- *ना.* बहादुरीसाथ ठुलो काम गर्ने सैनिकलाई दिइने राष्ट्रिय तक्माविशेष।

बहाना- *ना.* [फा.] कुनै काम-कुराको देखौवा क्रियाकलाप वा कारण; बनावटी प्रयोजन; निहुँ।

बहार- *ना.* [फा.] १. मनोविनोद; आमोदप्रमोद; रामरमिता। २. रमणीयता; शोभा। ३. उन्मादक समय; वसन्त ऋतु।

बहाल$_{१}$- *ना.* [सं. विहार] बौद्धमार्गीको मठ वा मन्दिर; विहार।

बहाल$_{२}$- *ना.* [फा.] १. पहिले जस्तै आफ्नो पद वा स्थानमा रहने काम; कायम; थमौती। २. नयाँ ठाउँ, घरजग्गा, पद आदि सँभाल्ने वा तिनमा पहिलोपल्ट प्रवेश गर्ने काम। ३. घर, कोठा, पसल आदि उपयोग गरेबापत घरधनीलाई बुझाउने शुल्क; भाडा; किराया।

बहालगिरी- *वि.* बहाल वा भाडामा लिनुदिनु गरेको; बालगिरी।

बहालवाला- *वि.* आफ्नो पद वा स्थानमा बहाल रहेको।

बहाल बिदौरी- *ना.* आफ्नो घर, पसल आदि अरूलाई चलन गर्न दिएबापत घरधनीले लिने शुल्क; भाडा वा किराया।

बहालिया- *वि.* बहालमा रहेको; बहालवाला।

बहाली- *ना.* [बहाल+ई] बहाल गर्ने काम; नयाँ पद, ओहदा, अधिकार आदि सँभाल्ने काम।

बहाल पुर्जी- *ना.* नयाँ पद, ओहदा, हक आदि सँभाल्न दिइने अधिकारपत्र; बहाली गर्न दिइने लिखित नियुक्ति वा प्रमाणको कागत; नियुक्तिपत्र।

बहिः- *क्रि.वि.* [सं.] बाहिर।

बहिनी- *ना.* [सं. भगिनी] १. आफ्नै आमाको गर्भबाट आफूभन्दा पछि जन्मेकी स्त्री; बैनी। २. आफूभन्दा कम उमेरकी जेठाबाबु, कान्छाबाबु, ठुली आमा, सानी आमा, मामा, फुपू र गुरुकी छोरी। ३. सालाकी पत्नी। ४. आफूभन्दा कम उमेरकी स्त्री- जातिलाई सम्बोधन गर्ने स्नेहसूचक शब्द।

बहिनी जुवाइँ- *ना.* बहिनीको पति; बैनीज्वाइँ।

बहिरङ्ग- *ना.* [सं.] १. शरीर, पदार्थ, क्षेत्र आदिको बाहिरपट्टि रहेको भाग; बाहिरी अङ्ग। *वि.* २. बाहिर रहेको; बाहिरको; बाहिरिया।

बहिरङ्ग कक्ष- *ना.* अस्पतालमा बाहिर रहेका बिरामी जाँचेर उपचार गरिने कक्ष वा विभाग।

बहिरङ्ग रोगी- *ना.* अस्पतालमा वा स्वास्थ्यचौकीमा परीक्षण मात्र गरिने रोगीको समूह; अस्पतालको शय्यामा भर्ना नभई बाहिरैबाट उपचार गराउने रोगी

बहिरिन्द्रिय- *ना.* [सं.] विषयहरूको अनुभव गर्ने नाक, कान, आँखा, जिब्रो र छाला- यी पाँच बाहिरी इन्द्रिय।

बहिरो- *वि.* [सं. बधिर] कान नसुन्ने; बधिर; बैह्रो। स्त्री. बहिरी।

बहिर्गत- *वि.* [सं.] १. घर वा कार्यालयमा नभएको। २. पदारूढ वा पदासीन नभएको। ३. स्पष्ट वा सबैले थाहा पाउने गरी प्रकाशित भएको।

बहिर्जगत्- *ना.* [सं.] आँखाले देखिने संसार; बाह्य जगत्; भौतिक जगत्।

बहिर्देश- *ना.* [सं.] १. सहर वा गाउँदेखि बाहिर रहेको ठाउँ। २. परदेश; विदेश।

बहिर्भूत- *वि.* [सं.] १. बाहिरी पाटो लागेको; बाहिर भएको। २. बाहिरपट्टि परेको; निक्लिएको।

बहिर्मुख/बहिर्मुखी- *वि.* [सं.] १. बाहिरतिर रहेको वा मुख फर्काएको। २. बाहिरी कुराको मात्र विचार गर्ने; वस्तुजगत्तिर दृष्टि दिएको। ३. आध्यात्मिक कुरातिर मन नलगाउने। ४. बाह्य संसार वा सामाजिक जीवनका गतिविधिमा प्रशस्त अभिरुचि लिने तथा सहभागी हुने (व्यक्तित्व)।

बहिर्लापिका- *ना.* [सं.] प्रश्नभित्रै उत्तर नभएको, बाहिरबाट उत्तर खोज्नुपर्ने पहेली; ('कल्ले चलायो रेललाइ चाँडो' मा जसरी पद-योजनाभित्र उत्तर नभएको पहेलिका वा कूट)।

बहिष्कार- *ना.* [सं.] १. कसैलाई जाति, वर्ग, समाज, संस्था आदिबाट हटाउने वा बाहिर निकाल्ने काम। २. पारस्परिक सम्बन्धको टुटाइ; छोड्ने काम; त्याग।

बहिष्कारवादी- *वि.* बहिष्कार गर्ने; कुनै कार्यक्रम, सभा आदिमा भाग नलिने।

बहिष्कृत- *वि.* [सं.] १. बहिष्कार गरिएको; बाहिर निकालिएको।

२. कुनै कार्यक्रम, सभा आदिमा भाग नलिइएको।
बहिस्- *ना.यो.* [सं.] बहिः; बाहिर।
बही- *ना.* [अ. बयाज] १. आयव्ययको हिसाब लेख्ने किताब; खाता। २. महाजनी हरहिसाब वा सरकारी अड्डाखानाको आमदानीखर्च लेख्ने पुस्तक।
बहीखाता- *ना.* १. बहीको पुस्तक। २. दैनिक कारोबारको ऋणधन वा आम्दानीखर्च देखाउने गरी लेखिएको लेखाको किताब; खाताबही।
बहीदार- *ना.* अड्डाखानाको लेखक कर्मचारी; नौसिन्दाभन्दा एक तहमाथिको कर्मचारी वा दर्जा; हाल राजपत्र अनङ्कित चतुर्थ श्रेणीको पद।
बही पत्र- *ना.* बहीसम्बन्धी कागतपत्र।
बहु- *वि.* [सं.] दुईभन्दा बढी; अनेक; धेरै।
बहुउद्देश्यीय- *वि.* धेरै उद्देश्य भएको वा विभिन्न प्रकारका सिप प्राप्त गराउने लक्ष्य लिएको (योजना, विद्यालय आदि)।
बहुकोषीय जीव- *ना.* धेरै कोष भएको जीव।
बहुचर्चित- *वि.* धेरै चर्चा भएको; अधिकांशले जानेसुनेको।
बहुज्ञ- *वि.* १. धेरै किसिमका उपयोगी कुरा जानेको; धेरै विषयको ज्ञाता। २. कुनै एक विषयका बारेमा धेरै कुरा जान्ने; विशेषज्ञ।
बहुत- *वि.* [सं. प्रभूत] ज्यादा; धेरै; निकै।
बहुतन्त्र- *ना.* [सं.] कुनै राज्यको सञ्चालन वा नीतिका अनेक विचार र नेतृत्व भएको शासन-प्रणाली।
बहुतायत- *ना.* [सं.] धेरै मात्रा; अधिकता।
बहुत्व- *ना.* [सं.] धेरै हुनेपन वा अवस्था; आधिक्य।
बहुदल- *ना.* [सं.] एकभन्दा बढी राजनीतिक दल भएको राजनीतिक व्यवस्था। *विप.* निर्दल।
बहुदलवादी- *वि.* बहुदलमा विश्वास गर्ने वा बहुदललाई रुचाउने।
बहुदलीय- *वि.* बहुदलसम्बन्धी; बहुदलको; बहुदलमा लागेको। *विप.* निर्दलीय।
बहुदलीयता- *ना.* बहुदलीय हुनाको भाव वा अवस्था; बहुदलमा हुनेपन। *विप.* निर्दलीयता।
बहुदलीय व्यवस्था- *ना.* राजनीतिक दलहरू भएको व्यवस्था वा शासन-प्रणाली।
बहुधा- *क्रि.वि.* [सं.] धेरैजसो; खास गरी; प्रायः।
बहुनामा- *वि.* [सं.] धेरै नाम भएको; विभिन्न नामको।
बहुपक्ष- *ना.* [सं.] धेरैको एउटै पक्ष, विचार वा दृष्टिकोण।
बहुपक्षीय- *वि.* धेरैको एउटै पक्ष भएको; बहुसङ्ख्यकलाई हित गर्ने, धेरैका निम्ति उपयोगी वा सञ्चालित (कार्यक्रम, नियम, विधि आदि, जस्तै- बहुपक्षीय भुक्तानी व्यवस्था, बहुपक्षीय विनिमय-स्थिरता इ.)।
बहुपदी- *वि.* [सं.] दुईभन्दा बढी पदको अभिव्यञ्जना दिने।
बहुभाषिक- *वि.* [सं.] दुईभन्दा बढी भाषा बोल्न र बुझ्न सक्ने (व्यक्ति)।
बहुभुज- *ना.* [सं.] चारभन्दा बढी रेखाले घेरिएको समतलीय चित्र; चारभन्दा बढ्ता भुजा भएको चित्र।
बहुमत- *वि.* [सं.] १. धेरैले मानेको; अति मान्य। *ना.* २. धेरैको भिन्न-भिन्न मत। ३. धेरैको एउटै मत वा राय। ४. कुनै सभा, समिति वा समाजमा आधाभन्दा बढी सदस्य वा सङ्ख्याको मत।
बहुमत प्राप्त- *वि.* धेरै जनाले रोजेको; सबैभन्दा बढी मत पाउने।
बहुमान्य- *वि.* [सं.] १. धेरैले मानेको वा आदर गरेको; सम्माननीय। २. धेरैलाई मान्य हुने; धेरैलाई मन पर्ने।
बहुमुखी- *वि.* [सं.] १. धेरै लक्ष्य भएको; विभिन्न विषयको विशेषताले युक्त भएको। २. हातमा लगाउने एक किसिमको सुनको बाला।
बहुमुखी क्याम्पस- *ना.* एकभन्दा बढी विषयको पढाइ हुने अध्ययन संस्थान; महाविद्यालय।
बहुमूत्र- *ना.* [सं.] १. धेरै पिसाब लाग्ने एक रोग। *वि.* २. धेरै पिसाब हुने रोग लागेको।
बहुमूल्य- *वि.* [सं.] १. धेरै मोल पर्ने; किम्मती; दामी। २. धेरै महत्त्व भएको।
बहुरङ्गी- *वि.* [सं.] १. अनेक रङ्ग वा ढाँचा भएको; रङ्गीचङ्गी। २. अनेक किसिमको; नानाथरीको।
बहुरूपी- *वि.* [सं.] १. विभिन्न रूप धारण गर्ने; अनेक रूपको; अनुरूपी। २. जनसाधारणलाई विभिन्न रूपले भुलाउन सक्ने। ३. समाजमा रहेर विभिन्न रूप देखाई जीविका चलाउने।
बहुल- *वि.* [सं.] अधिक; धेरै; ज्यादा।
बहुलट्टी- *ना.* [√ बहुला] बहुलाको अवस्था वा चाल; पागलपन; सिल्लडपना; छ्ाँटा।
बहुलता- *ना.* [सं.] बहुल हुने स्थिति वा पन; अधिकता; बहुतायत।
बहुला- *वि.* [सं. वातुल] दिमाग बिग्रेको; पागल; बौलाहा; छँटाहा।
बहुलापन- *ना.* बहुलाको अवस्था; बौलट्टी।
बहुलाइ- *ना.* [√ बहुलाउ (+आइ)] बहुलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
बहुलाइनु- *क.क्रि.* बहुला होइनु।
बहुलाउनु- *अ.क्रि.* [बहुला+आउ+नु] १. दिमाग ठेगानमा नहुनु; बहुला हुनु; छँटाउनु; बौलाउनु। २. साह्रै ठुलो आँट गर्नु।
बहुवचन- *ना.* [सं.] व्याकरणमा एकभन्दा बढी वस्तु वा व्यक्तिलाई बुझाउने शब्द; एउटालाई बुझाउने शब्दबाट धेरैलाई बुझाउने गरी बनेको रूप (जस्तै- 'घर' बाट घरहरू, 'रातो' बाट राता इ.)।
बहुविकल्पी- *वि.* [सं.] धेरै विकल्प भएको; छनौट गर्न सकिने वा पाइने।
बहुविकल्पी प्रश्न- *ना.* छनौट गर्न सकिने वा 'अथवा' धेरै भएका प्रश्नको समूह।
बहुविद्- *वि.* [सं.] धेरै विषय जान्ने; बहुज्ञ।
बहुविध- *वि.* [सं.] धेरै किसिमको; नाना भाँतिको।
बहुविवाह- *ना.* [सं.] १. एक पुरुषले दुई स्त्री वा एक स्त्रीले दुई पुरुषसँग बिहे गरी दुवै एक समयमा जीवित रहेको अवस्था। २. जानाजान वा स्वेच्छासाथ त्यसरी दोस्रो विवाह गर्ने चलन वा अपराध।
बहुव्रीहि- *ना.* [सं.] समस्त-पदभित्र रहेका शब्दको मूल अर्थलाई छोडी

भिन्न अर्थ बुझाउने र विशेषणपद बन्ने समासको एक भेद। (उदा.- माछाको जस्तो पुच्छर भएको = माछापुच्छ्रे (हिमाल), चरीको जस्तो नङ्ग्रा भएको = चरीनङ्ग्रे (धान. इ.)।

बहुशः- *क्रि.वि.* [सं.] १. धेरै किसिमले; प्रायः। *वि.* २. अधिक; धेरै।

बहुश्रुत- *वि.* [सं.] लौकिक वा शास्त्रीय धेरै कुरा सुनेबुझेको; धेरै पढेलेखेको; विद्वान्।

बहुसङ्ख्य- *वि.* [सं.] बहुसङ्ख्यक।

बहुसङ्ख्यक- *वि.* धेरै सङ्ख्या भएको; आधाभन्दा बढी सङ्ख्या भएको; गणनामा धेरै भएको।

बहू- *ना.* [सं. वधू] बुहारी; दुलही।

बहूभतेर- *ना.* नयाँ दुलही भित्र्याएको भोलिपल्ट दाजुभाइ, बन्धुहरू भेला गरी खुवाइने भोज; नयाँ दुलहीले पकाएको सबैले खाने पहिलो दिनको भातभान्सा।

बहूद्देश्यीय- *वि.* [सं.] हे. बहु-उद्देश्यीय।

बहूरानी- *ना.* [बहू+रानी] बुहारी; बुहारीलाई घरका नोकरचाकर आदिले सम्मानपूर्वक भन्ने शब्द।

बा- *ना.* [√ बाबु] १. बाबु; बुवा; पिता। २. स्नेहपूर्वक बोलाइँदा वा सम्बोधन गर्दा आउने शब्द। (उदा.- लौन बा, यति काम गरिदेऊ!)। *निपा.* ३. प्रशंसा, स्याबासी, उपेक्षा, व्यङ्ग्य आदि व्यक्त गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- यस्तो काम त गर्नु हुँदैन बा!)।

बाँ- *क्रि.वि.* [अ. मू] १. गाई-गोरु कराउँदा आवाज निस्कने किसिमले। *ना.* २. गाई (बालबोलीमा)। (उदा.- बबो बाँ, बुबु दे।- बालगीत)।

बाँक- *ना.* [√ बाँको] हे. बाँको।

बाँकटे- *वि.* [बाँह+कट्टा+ए] १. आधा वा सिङ्गै बाहुला नभएको। *ना.* २. त्यस्तै किसिमको भोटोजस्तो लुगा। ३. पौडी खेल्दा हातखुट्टा चलाउने एक ढाँचा; छड्के पौडी।

बाँका- *वि.* [सं. बङ्क] १. खुबै काम गर्न सक्ने; बहादुर; साहसी। २. पट्ठो; तरुनो।

बाँकी- *वि.* [अ.] १. खर्च गरेर बचेको; बचत; शेष। २. हिसाब गर्दा घटाएर आएको (अङ्क)। ३. हिसाब फर्छ्यिनसकेको वा फिर्ता दाखिल नभएको (पेस्की)। *ना.* ४. गणितमा घटाउने प्रक्रिया। ५. रकमीहरूले कामकाज गर्दा बेरुजु र गलफत भएबापत बुझाउनुपर्ने रकम। ६. समाचारपत्रको कुनै पृष्ठमा सामग्री नअटाई अर्को पृष्ठमा लगिएको अंश।

बाँकी बक्यौता- *ना.* उठाउन वा असुल गर्न बाँकी रहेको रकम।

बाँकीवाला- *ना.* अन्यत्र सर्दा वा खोसिँदा बुझाउनुपर्ने आफ्नो जिम्माको सरकारी रकमकलम, सेस्ता आदि बुझाउन नसकी बाँकी राख्ने व्यक्ति; बाँकी रकम तिर्नुपर्ने व्यक्ति।

बाँके१- *ना.* नेपालको मध्य पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने भेरी अञ्चलको तराईमा पर्ने एक जिल्ला।

बाँके२- *वि.* [सं. वक्र] लमाइको एक छेउबाट छड्के पारी गाँसिएको; टेढो गँसुवा (घर)।

बाँको- *ना.* १. पिँडालुजस्तो र बढी कोक्याउने एक जातको कन्द। २. सार्कीले छाला काट्ने रामोजस्तो हतियार; बाँक।

बाँगवा- *ना.* हिउँ पग्लेका बखत नेपाल र तिब्बतबिच आवतजावत गर्ने, सगरमाथा अञ्चलको सोलुखुम्बु जिल्लामा रहेको एक घाटी।

बाँच्नु- *अ.क्रि.* [सं. वञ्चन+नु] १. जीवित रहनु; जिउँदो हुनु; कालको मुखमा नपर्नु। २. बाँकी रहनु; जोगिनु।

बाँचिनु- *अ.क्रि.* जीवित रहिनु; जिउँदो होइनु।

बाँचुन्जेल- *क्रि.वि.* जीवन रहेसम्म; मृत्युपर्यन्त।

बाँझ- *ना.* १. खोलाका किनारतिर उम्रने, लाम्चा मसिना पात हुने एक जातको रुख। २. जङ्गलमा हुने ठुला खस्रा पात भएको, गाईबस्तुलाई घाँस खुवाइने एक प्रकारको रुख।

बाँझी- *वि.* [बाँझो+ई] सन्तान पैदा नगर्ने; गर्भधारण नगर्ने; कोख बाँझो भएकी; बैला।

बाँझो- *वि.* [सं. बन्ध्य] खनजोत नगरिएको; आबाद नभएको; बालीनाली नलगाइएको।

बाँड्नु- *स.क्रि.* [सं. बण्ड+नु] १. आपसमा मिलाएर भाग लगाउनु; बाँडचुँड गर्नु। २. वितरण गर्नु।

बाँड- *ना.* [बाँड्+अ] आपसमा भाग लगाउने काम; बाँड्ने काम; बन्डा।

बाँडचुँड- *ना.* बराबर पारेर भाग लाउने वा बाँड्ने काम।

बाँडफाँट- *ना.* भिन्न-भिन्न विभाग, खण्ड, फाँट आदि छुट्ट्याएर वा तोकेर बाँड्ने काम; लाम मिलाएर पर्गेल्दै पर सार्दै भाग लाउने काम।

बाँडा- *ना.* [वान्ध] प्रायः सुनचाँदीको काम गर्ने, बौद्धमार्गी नेवार-जातिको एक वर्ग।

बाँडिनु- *क.क्रि.* [बाँड्+इ+नु] बाँड्ने काम गरिनु।

बाँडे- *वि.* [बाँडा+ए] बाँडासम्बन्धी; बाँडाको; बाँडाले गर्ने किसिमको।

बाँडे जात्रा- *ना.* भाद्रकृष्ण त्रयोदशीका दिन बाँडाहरूले आफन्त श्रद्धालुहरूका घरमा गई भिक्षादान लिने पर्व वा जात्रा; पञ्चदान।

बाँडे मुन्द्रो- *ना.* कानको माथिल्लो भागमा लगाइने सानो मुन्द्रोविशेष; कुमाले।

बाँदर- *ना.* [√ वानर] वानर; कपि।

बाँदर टोपी- *ना.* जाडो छल्न आँखा र मुख मात्र देखिने गरी घाँटीसम्म छोपेर लगाइने ऊनीको टोपी।

बाँदर पुच्छ्रे- *वि.* १. बाँदरको जस्तो पुच्छर भएको। २. फेदैदेखि खप्टिएर बाक्ला पात लाग्ने, टुप्पामा बाँदरको पुच्छरजस्तो लामो, सेतो गुभो हुने र गुभामा ससाना पहेँला फूल फुल्ने, हिमालयमा पाइने एक जातको बुटी।

बाँदरको घाउ- *ना.* बराबर चलाई वा कोट्याई निको हुन नदिइएको घाउ।

बाँदरे- *वि.* [बाँदर+ए] बाँदरको किसिमको; बाँदरजस्तो।

बाँदरे फल- *ना.* सेता, मसिना फूल फुल्ने र आरुका जस्ता फल फल्ने एक जातको वृक्ष वा त्यसैको फल।

बाँध्नु- *स.क्रि.* [सं. बन्ध+नु] १. कुनै वस्तुलाई धागो, डोरी आदिले बेरेर कस्नु; टन्काउनु; बेर्नु; घेर्नु। २. नियम, प्रतिज्ञा आदि

उपायद्वारा मर्यादामा चलाउनु; नियम वा क्रममा राख्नु; मिलाउनु। ३. बन्धनमा राख्नु; बन्दी बनाउनु। ४. मन्त्रका बलले कुनै काम हुन नदिनु। ५. शस्त्र-अस्त्र धारण गर्नु। ६. निर्माण गर्नु; बनाउनु (बाँध, किल्ला आदि)।

बाँध- *ना.* [सं. बन्ध] १. खोलानालाबाट कुलामा पानी ल्याउन वा खोलाको पानी थुन्नका निम्ति लगाइएको छेकबार वा डिल। २. विशाल नदीहरूलाई बाँधी पानी जम्मा पारेर बिजुली आदि निकाल्ने कामका निम्ति माथिबाट उघार्न र लाउन हुने पानीका ठुलठुला निकासद्वारहरू बिचबिचमा राखिएको, पुलको कामसमेत दिने, सिमेन्ट, फलाम आदिका सहायताले बनाइएको मोटो, बलियो गारो। ३. समुद्रको आवश्यक भाग जमिनको रूपमा उपयोग गर्न त्यहाँको पानी मेसिनले निकास्ने र बाहिर आउन नदिने गरी लगाइएको बलियो पर्खाल।

बाँधछाँद- *ना.* [बाँध्+छाँद्] बाँध्ने र छाँद्ने काम; बाँधबुँध।

बाँधपैन- *ना.* [बाँध+पैन] बाँध र कुलो।

बाँधबुँध- *ना.* [बाँध् (द्वि.)] बाँध्ने आदि काम; बाँधछाँद।

बाँधा- *ना.* [सं. बन्धक] रुपियाँ सापट लिएबापत सो रुपियाँ नकटुन्जेल नोकरी गर्न कबुल गरी बसेको व्यक्ति; कमारो।

बाँधिनु- *क.क्रि.* [बाँध्+इ+नु] बाँध्ने काम गरिनु।

बाँस- *ना.* [सं. वंश] लाम्चा तिखा पात, सेता फूल र जौजस्ता फल हुने, बिच-बिचमा आँख्ला भएको र भित्र खोक्रो रहने वनस्पतिविशेष।

बाँसघारी- *ना.* बाँस धेरै भएको ठाउँ; बाँसैबाँसको धेरै झाङ; बाँसको घारी।

बाँसपाते- *ना.* बाँसका जस्ता पात हुने र लहरा फैलने एक प्रकारको घाँस।

बाँसुरी- *ना.* [वंशी] ओठमा राखी दाहिने कुमतिर फर्काई फुकेर बजाइने, छोटो, लामो र मझौला तीन थरी आकारका हुने, स्वरपरिवर्तनका निम्ति छ-सातवटा छिद्र भएको र तिनमा पालैपालो औँलाले थुनेर वा छेकेर बजाइने बाँस, निगालो, काठ आदिबाट बनाइएको बाजा; वंशी।

बाँसे- *वि.* [बाँस+ए] बाँसजस्तो; बाँसका ढाँचाको।

बाँसे च्याउ- *ना.* बाँसमा उम्रने खैरो रङको लामो डाँठ र सानो छत्र हुने एक जातको च्याउ।

बाँसे ढुङ्ग्री- *ना.* आगो फुक्ने दुवैतिर खोलिएको बाँसको ढुङ्ग्री।

बाँसे ढुङ्ग्रो- *ना.* बाँसको ढुङ्ग्रो।

बाँह- *ना.* [सं. बाहु] १. हात; भुजा। २. दुई हातले फेरो मारिँदाको भाग; अँगालो।

बाँह डोला- *ना.* धाई, सुसारे आदिका निर्देशनमा केटाकेटीले दुवै हात माथि उठाएर डोलाई खेल्ने काम।

बाः- *वि.बो.* [फा. बाह] हर्ष, जोस, प्रशंसा, विस्मय आदि प्रकट गर्दा निकालिने शब्द; बाह! (उदा.- बाः तिम्रो नाच त कमाल भयो!)।

बाः बाः- *वि.बो.* धेरै प्रशंसा, हर्ष, स्याबासी आदि प्रकट गर्दा उच्चारण हुने शब्द; बाहबाह (उदा.- बाः बाः आज क्या चटक हेरियो!)।

बाइ- *ना.* [बाउ+आइ] बाउने काम वा किसिम (उदा.- तिम्रो मुखबाइ देखेर म त छक्कै परेँ!)।

बाइकाट- *ना.* [अङ्. बॅय+कट] कुनै समाज, वर्ग, संस्था आदिबाट अलग गरिने वा हटाउने काम; बहिष्कार।

बाइनु- *क.क्रि.* [बाउ+इ+नु] मुख पूरै खोलिनु; आँ गरिनु।

बाइपङ्खी- *वि.* [वायु+पङ्खी] १. हावा-जस्तै छिटो दौडने वा हावामा उड्ने (घोडा)। २. दन्त्यकथामा वर्णित, पखेटा भएको र प्रसिद्ध (काल्पनिक घोडा)।

बाइफाला- *वि.* [वायु+फाल्+आ] बाइफाले। > बाइफाले- *वि.* १. उत्ताउलो स्वभावकी; नखरमाउली। २. धेरै नाठा खेलाउने; वेश्या। ३. अग्घोर बाठी; चुलबुले।

बाइबल/बाइबिल- *ना.* [अङ्.] इसाई वा क्रिस्तानीहरूको प्रसिद्ध धर्मग्रन्थ।

बाइमात्रा- *ना.* [बायाँ+मात्रा] व्यञ्जनवर्णमा इकारको सट्टा दिइने वा लगाइने चिह्न; (ि) यस्तो मात्रा।

बाइस- *ना.* [प्रा.] १. बिस र दुई जोड्दा हुने सङ्ख्या; २२ को अङ्क। *वि.* २. बिस र दुई जोड्दा हुने सङ्ख्याको।

बाइसकल- *ना.* [√ बाइसिकिल] गोडाले चलाएर कुदाइने दुई पाङ्ग्रे साधन; साइकल।

बाइसधारा- *ना.* [बाइस+धारा] काठमाडौँदेखि उत्तर बालाज्यूमा रहेको, बाइसवटा धारा भएको प्रसिद्ध स्थल वा तीर्थ।

बाइसी- *ना.* [बाइस+ई] बाइसे राज्य।

बाइसी चौबिसी- *ना.* मध्यकालीन नेपालका बाइस राज्य र चौबिस राज्यको एक एक समूह।

बाइसे- *वि.* [बाइस+ए] १. बाइस सङ्ख्याको; बाइस वर्षको। २. यौवन भरिएको; तन्नेरी। (उदा.- बाइसे जोबन त्यसै खेर जाला है, कान्छा!)।

बाइसे राज्य- *ना.* मध्यकालमा नेपालको गण्डकीपारका क्षेत्रमा रहेका बाइसवटा सानातिना राज्यको समूह (जसमा निम्नानुसारका राज्य थिए- जुम्ला, रुकुम, सल्यान, मालनेटा, फलावाङ, गुर्माकोट, दाङ, छिल्ली, जाजरकोट, जाहारी, रोल्पा, बाँकी, दुल्लु, दैलेख, गोताम, अछाम, बिमकोट, मुसिकोट (पल्लो), दर्ना, बझाङ, बाजुरा, थलहरा)।

बाइसौँ- *वि.* [बाइस+औँ] बाइस सङ्ख्यालाई पूरा गर्ने; बाइस सङ्ख्याको।

बाइस्कोप- *ना.* [अङ्.] कुनै पनि घटना वा कथाका अभिनीत कुरा क्रमबद्ध रूपमा पारदर्शकपटमा खिँचेर प्रकाशको सहायताद्वारा पर्दामा देखाइने छायाचित्र।

बाईं- *ना.* [√ बाहाँ] १. स्त्रीजातिले नाडीमा लगाउने सुन-चाँदीको बाला वा चुरा। २. कमिजको बाउलामा टाँक लगाउने ठाउँमा तेर्सो पारेर सिइएको भाग।

बाउँ१- *ना.* [सं. बाहु] हात; बाहु।

बाउँ२- *वि.* [सं. बाम] बायाँ; देब्रे; वाम।

बाउँटिनु- *अ.क्रि.* [बाउँटो+इ+नु] टेढो स्वभावको हुनु; बाउँटो हुनु; चिढिनु।

बाउँटे१- *वि.* [बाउँटो+ए] हे. बाउँटो।

बाउँटे२- *ना.* प्रसव भएपछि गर्भाशयबाट निस्कने रगत, पानी आदि।
बाउँटो- *वि.* [सं. वाम-ट] १. कसैसित नमिल्ने स्वभावको; टेढो वा उल्टो स्वभावको; कोग्ल्याँटो; बाउँठे; बाउँठो। २. बायाँ हात चलाउने।
बाउँट्याइ- *ना.* [√ बाउँटि (+याइ)] बाउँटिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
बाउँट्याहट- *ना.* बाउँटिने भाव, अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया।
बाउँठे- *वि.* [बाउँठो+ए.] हे. बाउँटे।
बाउँठो- *वि.* हे. बाउँटो।
बाउँडिनु- *अ.क्रि.* [बाउँडो+इ+नु] १. बाउँडो हुनु; टेढिनु। २. शरीरका जोर्नीमा सड्किए मर्किएजस्तो भई रक्त-सञ्चार रोकिएर दुख्ने गरी नसा बटारिनु।
बाउँड्याइ- *ना.* बाउँडिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बाउँपाटो- *ना.* [बाउँ+पाटो] १. शरीरको देब्रेपट्टिको भाग। २. अनुकूल नपर्ने ठाउँ
बाउँहाते- *वि.* [बायाँ+हाते] दायाँ हातभन्दा बायाँ हात बढी चलाउने; डेप्पा।
बाउनी काठ- *ना.* [बाहुनी+काठ] चाँपोका जस्तै पात र बलियो जातको काठ हुने रुखविशेष।
बाउनु- *स.क्रि.* [सं. व्यादान] मुख पूरा खोल्नु; आँ गर्नु।
बाउन्न- *ना.* [सं. द्वापञ्चाशत्] १. पचास र दुई जोड्दा हुने सङ्ख्या; ५२-को अङ्क। *वि.* २. पचास र दुईका जोड सङ्ख्याको।
बाउन्न गन्डा- *वि.* धेरै; थुप्रै।
बाउन्न कुरा- *ना.* बाह्रसत्ताइस कुरा।
बाउन्न ठक्कर- *ना.* नाना प्रकारका ठक्कर, अनुभव।
बाउन्ने- *वि.* [सं. वामन+ए] १. ज्यादै होचो; पुड्को; बामपुड्के। २. ढाडको अनुपातमा हात र खुट्टा धेरै छोटा हुने।
बाउन्नौँ- *वि.* [बाउन्न+औँ] बाउन्न सङ्ख्यालाई पूरा गर्ने; बाउन्न सङ्ख्याको।
बाउरु- *ना.* १. खेतालाको पेसा वा काम; खेताला-खेताली। २. सघाउपघाउ।
बाउरे- *ना.* १. खेती गर्दा अरूकहाँ सगाउन जाने व्यक्ति। २. ज्यालादारीमा काम गर्ने व्यक्ति; ज्यामी। आउरे-बाउरे।
बाउसे- *ना.* [बाउसो+ए] १. रोपाइँ गर्दा खेतको हिलो सम्म्याउने काम। २. त्यस्तो काम गर्ने व्यक्ति; लाठे।
बाउसो- *ना.* [सं. बाहुल] कोदालो वा कोदाली।
बाकट- *ना.* लामालामा कान र लामालामा खुट्टा हुने खसी; विकासे जख्खु खसी।
बाकन- *ना.* [नेवा.] छिपाहरूले कपडा आदिमा बुट्टा छिप्ने छाप चोप्न रङ घोलेर राख्ने, चार कुना परेको काठको भाँडो; कागी।
बाकल- *ना.* [सं. बल्कल] रुख, काठ आदिको बोक्राभित्र रहेको बाहिरी भाग; आरा वा यन्त्रले ताछेर वा चिरेर छुट्ट्याउँदा छुट्टिने त्यस्तो टुक्रा।
बाकलकाने- *ना.* बाक्ला कान हुने एक जातको बाख्रो।
बाकलपाते- *ना.* बाक्ला पात हुने र पातको झिल्ली पातलो कागतजस्तो हुने एक झार।
बाकस- *ना.* [अङ्. बक्स] बक्सा; सन्दुक।
बाकाइदा- *क्रि.वि.* [फा. बा+अ. कायद] काइदामुताबिक; काइदासाथ; नियमानुसार।
बाकुपौ- *ना.* [नेवा.] पुरानो चलनअनुसार कुनै विशेष महत्त्वको सग्लो कागतपत्र पछि किर्ते हुने स्थिति नपरोस् भनी सो कागत च्याती सम्बन्धित व्यक्तिहरूले बाँडेर लिएको टुक्रा; अधकट्टी (यस्ता कागतमा १९४५ साल वैशाख ३० गते शुक्रवारभन्दा पहिलेको ललितपुर र भक्तपुरको 'श्रीवत्स' भन्ने छाप लगाएर कानुनी मान्यता दर्साइएको हुन्थ्यो।)।
बाकुल्लो- *ना.* हे. बकुल्लो।
बाक्लिनु- *अ.क्रि.* [बाक्लो+इ+नु] बाक्लो हुनु; गाढा हुनु; घना हुनु।
बाक्लो- *वि.* [सं. बल्कल] १. पातलो नभएको; मोटो। २. पन्यालोपन कम नभएको; गाढा। ३. घना; सघन। ४. खुब जमेको।
बाक्लो चाक्लो- *वि.* बाक्लो र चाक्लो; चाक्लोबाक्लो। (उदा.- बाक्लो-चाक्लो दुई माना पाक्ने। -उखान)।
बाक्सी- *ना.* १. कस; खिया। २. ढुसी; सडुवापन।
बाखापाठा- *ना.* [बाख्रा+पाठा] बाख्रा र पाठा।
बाखी- *ना.* [बाखो+ई] पोथी बाखो।
बाखे- *वि.* [बाखो+ए] १. खसी-बाखा पाल्ने; खसीबाखाबाट जीविका चलाउने। २. बाखोजस्तो; बाखाको। ३. लाजशरम केही नभएको
बाखे उन्यु- *ना.* उन्युका भन्दा ठुलठुला पात र बोट हुने एक जातको उन्यु।
बाखे केटो/केटी- *ना.* सानो फुच्चे केटो वा केटी।
बाखे च्याउ- *ना.* पुराना रुखमा उम्रने, कालो रङको, खान हुने एक जातको च्याउ।
बाखो- *ना.* [सं. बर्कर] १. मासु खाइने प्रसिद्ध घरपाला पशुविशेष; बोको। २. बोका, बाखा बढाउनका निम्ति पालिने पोथी बाखो; बाखी।
बाग१- *ना.* [अ.] फलफूलबारी; बगैँचा; वाटिका।
बाग२- *ना.* [सं. बल्गा] १. कुनै वस्तु च्याप्नका निम्ति टेबिल आदिमा स्थिर गरी जडिएको वस्तु। २. घोडाको लगाम; बागडोर।
बाखे डोर- *ना.* १. घोडा आदिको लगाम। २. मातहतका व्यक्तिलाई निर्देशन दिने तथा कार्यसञ्चालन गर्ने मुख्य अधिकारी; शासनको अभिभारा वा नियन्त्रण।
बागलुङ- *ना.* नेपालको पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने धवलागिरि अञ्चलको दक्षिणी भागमा रहेको एक जिल्ला।
बागलुङे- *वि.* [बागलुङ+ए] १. बागलुङमा बनेको वा हुने। २. बागलुङसम्बन्धी; बागलुङको।
बागलुङे कागत- *ना.* बागलुङमा तयार भएको नेपाली कागत।
बागवान- *ना.* [अ. बाग+फा. बान] बगैँचाको वा बगैँचासम्बन्धी काम गर्ने व्यक्ति; बगैँचे; माली।
बागवानी- *ना.* १. बगैँचे वा मालीले गर्ने बगैँचासम्बन्धी काम; मालीको पेसा। २. फलफूल खेती।
बागवानी केन्द्र- *ना.* फलफूल उत्पादन गर्ने कृषिकेन्द्र।

बागियान- *वि.* [वागी] १. विद्रोही; बागी। २. बागीको जस्तो काम गर्ने।

बागी- *वि.* [अ.] देश वा राज्यका विरुद्ध द्रोह गर्ने; विद्रोह गर्ने; विप्लवी।

बाग्मती- *ना.* [सं. वाङ्मती] काठमाडौँ उपत्यकाको पशुपति छेउबाट बग्ने एक प्रसिद्ध नदी।

बाघ- *ना.* [सं. व्याघ्र] १. बिरालाका जातको बलियो, ठुलो र हिंस्रक प्रसिद्ध जङ्गली जनावर। २. मेसिनको काम गर्ने कारिगरले कुनै वस्तु अँठ्याउन प्रयोग गर्ने चेपुवा फलामे औजार।

बाघकाने- *ना.* ठुलठुला कान हुने जुत्ता।

बाघखोर- *ना.* बाघलाई मार्नका निम्ति थुन्ने, वनको छेउछाउमा थापिने एक किसिमको खोर।

बाघचाल- *ना.* पच्चिसकोठे थर्कीमा एउटा खाली कोठा र चारवटा बाघ र बिसवटा बाख्राको कल्पना गरी गोटी चालेर खेलिने एक खेल।

बाघचुली- *ना.* बाघ जस्तै देखिने हिमालको चुली; हिमाल।

बाघछाला- *ना.* बाघको छाला; व्याघ्राम्बर।

बाघजुँगे- *वि.* बाघका जस्तै लामा जुँगा हुने।

बाघझम्टाइ- *ना.* बाघको जस्तो झम्टाइ; रिसले झम्टने काम; साह्रै रिसाएर गरेको हप्की।

बाघझम्टा- *ना.* बाघझमट।

बाघपन्जा- *ना.* बाघको जस्तै अरूलाई अँठ्याउन र ड्याक्न सक्ने हात।

बाघपाइला- *ना.* १. एक जनालाई बाघ बनाएर खेलिने, केटाकेटीको एक प्रकारको खेल। २. *वि.* बाघका जस्ता पाइला भएको।

बाघबाजु- *ना.* बाघको अगाडि खुट्टामा हुने र मङ्गलकारक मानिने बाजुजस्तो झिनो हाड।

बाघमारी- *ना.* एक जना डोरीको घेराभित्र पस्ने र ऊ भाग्न खोज्दा अरूले डोरीले तानेर गाँठो पारी बाँध्न खोज्ने एक बालखेल।

बाघमुखे- *वि.* १. बाघको जस्तो मुख भएको (जस्तो- बाघमुखे चरा)। *ना.* २. एक जातको फूल। ३. असुराको फूल। ४. साधारण पिलपिले पात भएको, सानासाना पहेँला फूल फुल्ने घाँसविशेष।

बाघे- *वि.* [बाघ+ए] १. बाघको छालाजस्तो टाटेपाटे; बाघजस्तो; बाघसम्बन्धी। २. बाघले खाने वा बाघलाई हुने। *ना.* ३. गाईभैँसीलाई गाली गरिँदा प्रयोग हुने शब्द।

बाघेकिरो- *ना.* चिप्लेकिरा खाने, काँढे खुट्टाहरू भएको एक प्रकारको कालो किरो।

बाघेखटिरो- *ना.* शरीरमा जनै रहने ठाउँमा जनैकै आकारमा निस्कने एक प्रकारको घातक खटिरो; जनैखटिरो; सार्कीखटिरो।

बाङ्खुट्टे- *वि.* [बाङ्गो+खुट्टा+ए] बाङ्गा खुट्टा हुने; खुट्टा बाङ्गो पारी टेकेर हिँड्ने; बाङ्खुरे।

बाङ्खुरे- *वि.* [बाङ्गो+खुर+ए] खुर बाङ्गिएर दुवै छेउ जोरिएको; बाङ्खुट्टे।

बाङ्गिनु- *अ.क्रि.* [बाङ्गो+इ+नु] १. बाङ्गो हुनु; दोब्रिनु; टेढिनु। २. बेमेलको हुनु; बाउँटिनु।

बाङ्गी काठ- *ना.* [बाङ्गो+काठे खैरो बोक्रा र बाङ्गाटिङ्गा भेट्ना हुने, हरियोमा पातला झलझल परेका र सुकेपछि काला, कलेजी रङका पात हुने, टुप्पामा भाले र पोथी अङ्ग भएका भिन्नाभिन्नै साना फूल फुल्ने रुख वा त्यसैको फुस्रा रङको फल।

बाङ्गे- *वि.* [बाङ्गो+ए] कुनै अवयव बाङ्गो भएको; बाङ्गो।

बाङ्गे काठ- *ना.* हे. बाङ्गीकाठ।

बाङ्गो- *वि.* [सं. वक्र] सोझो नभएको; टेढो चालको। स्त्री. बाङ्गी।

बाङ्गोटिङ्गो- *वि.* धेरै ठाउँमा बाङ्गो भएको; टेढोमेढो।

बाच्नु- *स.क्रि.* [सं. वच्+नु] अक्षर, पुस्तकपुस्तिका आदि पढ्नु वा पढेर सुनाउनु; पाठ गर्नु; पारायण गर्नु।

बाचक- *ना.* [सं. वाचक] १. पुराण, कथा आदि भन्ने मुख्य पण्डित। २. स्पष्ट, छिटो र शुद्ध भन्ने शक्ति; पढाइ।

बाचकी- *वि.* पुराण, कथा आदि भन्ने; वाचन गर्ने।

बाचा₁- *वि.* [बाच+आ] १. अलिकति; थोरै; चिउँटी। २. बोली वा भनाइ मात्रको।

बाचा₂- *ना.* [सं.] कुनै काम वा कुरा पूरा गर्न दिइने वचन; बोली; कबुल; प्रतिज्ञा।

बाचा बन्धन- *ना.* प्रतिज्ञामा बाँध्ने काम; किरियाहलाइ।

बाचिनु- *क.क्रि.* [बाच्+इ+नु] वाचन गरिनु; पाठ गरिनु।

बाच्छाई- *वि.* [अ. बादशाही] सुहाउँदो; राम्रो; उत्तम।

बाच्छाई बाजा- *ना.* धेरै मानिस मिलेर एकैसाथ बजाइने, सबै अङ्गले पूर्ण, युरोपेली बाजाहरूको समूह।

बाच्छाई बुट्टा/बुट्टी- *ना.* टक आदिमा लागेका, तस्बिरका बुट्टा वा चिह्न।

बाच्छो- *ना.* हे. बाछो।

बाछ्नु- *स.क्रि.* [सं. वाञ्छा+नु] १. केलाउनु। २. रोज्नु; छान्नु।

बाछिटा- *ना.* [बाङ्गो+छिटा] हावाले हुत्याउँदा छड्के गरी परेको पानीको छिटा।

बाछो- *ना.* [प्रा. बच्छओ] गाईको बच्चो। स्त्री. बाछी।

बाज₁- *ना.* [फा.] चिलजस्तो एक जातको हिंस्रक पक्षी।

बाज₂- *प.स.* [फा.] कुनै शब्दको अन्तमा जोडिएर त्यसलाई मन पराउने वा त्यसमा सोख भएको अर्थमा प्रयुक्त हुने रूपखण्ड। (धोकेबाज, रक्सीबाज, हुल्लडबाज इ.)।

बाजरा- *ना.* [सं. बर्जरी] जुनेलाका जातको काला र मसिना दाना हुने अन्नविशेष।

बाजा- *ना.* [सं. वाद्य] तारले रेटेर, मुखले फुकेर वा गजाले ठोकेर सुरताल मिलाई बजाइने यन्त्रविशेष; वाद्य।

बाजागाजा- *ना.* १. गानबजान। २. वाद्यसहितको गाना।

बाजा भाग- *ना.* १. दमाईंका नेगियारलाई दिइने मुख्य भाग। २. ठुलो भाग (व्यङ्ग्यार्थमा)।

बाजि- *क्रि.वि.* [सं. वार] कुनै कामकुराका क्रमको पटक; चोटि; पल्ट।

बाजिब- *वि.* [अ. वाजिब] १. उचित; लायक। २. सत्य।

बाजी₁- *प्रत्य.* [फा. बाज+ई] नामशब्दका अन्तमा गाँसिएर त्यो काम गर्ने वा त्यसको सोखिन भन्ने भाव बुझाउने शब्द। (इसाराबाजी,

ठट्टाबाजी, नाराबाजी, मौकाबाजी इ.)।
बाजी₂- *ना.* [फा.] १. कुनै पनि खेलमा दुई थरीका बिच हारजित हुँदा गरिने सर्त वा त्यस्तो हारजितको प्रतिज्ञा गरी खेलिने सुरुदेखि अन्तसम्मको खेल; होड। २. पल्टने काम; उल्टा;पल्टा। ३. जादुको खेल; तमासा। ४. दाउ।
बाजीगर- *ना.* जादुगर; चटकी।
बाजी थाप्नु- *क्रि. पदा.* कुनै अनिश्चित परिणामको प्रसङ्गमा दुई थरीका बिच हार वा जितको ओड लिई अगावै सर्त राख्नु; बाजी लगाउनु।
बाजीबाजी- *ना.* १. बालबोलीका अनुकरणमा भनिने शब्द। २. धार्मिक पाठपूजा आदिका कारणमा भनिने शब्द।
बाजीमाथ- *ना.* माथ गरेर बाजी जित्ने काम; विरोधीलाई हराउने वा मौकामा जुक्तिसँग काम फत्ते गर्ने चाल।
बाजी लगाउनु- *क्रि. पदा.* बाजी थाप्नु।
बाजु- *ना.* [फा. बाजू] १. पाखुरामा बाँधेर पहिरिने एक प्रकारको आभूषण; अङ्गद। २. पाखुरो।
बाजुबन्द- *ना.* बाजु।
बाजुरा- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने सेती अञ्चलको एक पहाडी जिल्ला; पहिलेको एक सामन्त राज्य।
बाजुरो- *ना.* [सं. वर्जरी] बाजरा।
बाजे- *ना.* [बाबाज्यू] १. आमा वा बाबुका बाबु। २. ससुरो। ३. ब्राह्मणलाई आदर जनाउन प्रयोग गरिने शब्द।
बाजे बराज्यू- *ना.* बाबु, बाजे आदि पूर्वपुरुष; पुर्खा।
बाझ्नु- *अ.क्रि.* १. परस्परमा दुर्वचन प्रयोग गर्नु; मुख लाग्नु; भनावैरी गर्नु; कलह गर्नु। २. मतभेद हुने गर्नु; दङ्गा गर्नु। ३. लेखरचना, राय आदिमा विमति हुनु।
बाझाबाझ- *ना.* परस्परमा बाझ्ने काम; भनाभन; भनावैरी।
बाझिनु- *क.क्रि.* बाझ्ने काम गरिनु; भनावैरी गरिनु।
बाझो- *ना.* [बाझ्+ओ] बाझ्ने काम; झगडा; बझाइ।
बाझोजुझो- *ना.* मुखले बाझ्ने तथा हातले कुट्नेसमेत काम।
बाट्नु- *स.क्रि.* [सं. वेष्ट+नु] धागो, तार, घाँस, पराल आदि कुनैलाई जोल्ट्याएर एउटै डोरो बनाउनु; डोरी बनाउनु; बटार्नु; चुल्ठी पार्नु।
बाट₁- *विभ.* पञ्चमी विभक्तिमा लाग्ने एक रूप; देखि। (उदा.- तपाईं घरबाट कहिले आउनुभयो? आकाशबाट पानी पर्छ इ.)।
बाट₂- *ना.* गुरुङ, तामाङ आदि जातिले दुवैतिरका दुई टुप्पा सुकाए झैं गरी हातले समातेर लासको अघि लैजाने सेतो कपडा।
बाटा- *ना.* [सं. वाट] उत्तानो, फराक मुख भएको र बिट फर्केको, पित्तल, तामा, प्लास्टिक आदिको भाँडो।
बाटुलिनु- *अ.क्रि.* [बाटुलो+इ+नु] बाटुलो हुनु; गोलाकार पर्नु; कुँडुलिनु।
बाटुले- *वि.* [बाटुलो+ए] गोल आङ मिलेको; मुखको आकार बाटुलो भएको। स्त्री. बाटुली।
बाटुलो- *वि.* [सं. वर्तुल] गोल आकार भएको; गोल मिलेको; डल्लो।
बाटुलो मुला- *ना.* सलगमका ढाँचाको एक जातको मुला।
बाटुल्पाते- *ना.* [बाटुलो+पात+ए] पिपलका जस्ता बाटुला पात हुने, हरिया फूल फुल्ने र पहेँला गोल फल फल्ने लहरोविशेष।
बाटो- *ना.* [सं. वर्त्म] १. हिँड्नका निम्ति बनाइएको फराकिलो वा साँघुरो सोतोदार ठाउँ (सडक, गल्ली, गोरेटो आदि); मार्ग; पथ। २. तरिका; उपाय; पद्धति। ३. जीविका आदिको साधन; वृत्ति। ४. आरम्भ; सुरु।
बाटो कुरुवा- *वि.* १. बाटो कुर्ने। *ना.* २. प्रायः बाटामा बस्ने एक जातको सानो सर्प।
बाटो खर्च- *ना.* बाटो हिँड्दा खानपान, सवारी आदिमा लाग्ने वा लिइने खर्च।
बाटोघाटो- *ना.* सानो-ठुलो सबै बाटो; बाटो र बाटामा पर्ने नदीनाला आदि।
बाटो म्याद- *ना.* कुनै कामका निम्ति मोफसलबाट आउँदा वा सदरबाट जाँदा बाटामा लाग्ने निर्धारित समय।
बाठो- *वि.* [प्रा. बट्ठ] १. राम्ररी बोल्न वा व्यवहार गर्न जान्ने; चलाख; चतुर; पटु; धूर्त। २. बुद्धिमान्।
बाड- *ना.* [सं. बारङ्ग] खुकुरी, तरबार आदिको बिँड।
बाडव- *ना.* [सं.] समुद्रको जललाई सोस्ने अग्नि; बडवानल।
बाडा- *ना.* डोको, थुन्चे आदि बुन्दा थप्नुपर्ने चोया।
बाडी- *ना.* [सं. वाटी] घरघडेरी; बारी (जस्तो- ठाकुरबाडी, चन्दनबाडी इ.)।
बाडुली- *ना.* वातविकार आदिका कारणले घाँटीबाट हिक्कहिक्क निस्कने आवाज; हिक्का।
बाढ- *ना.* [बाढी] १. बाढी। २. हतियारको वर्षा (दिव्य.)।
बाढी- *ना.* [प्रा. वड्ढि] ज्यादा वर्षा हुँदा पानी बढेर आफ्नो नियत स्थान नाघी बगेको नदीनालाको प्रवाह; बाढ।
बाढी सिँचाइ- *ना.* कुलो खुलै राखेर भल-बाढी पस्न दिई खेतीलाई सिँचाइ गर्ने काम।
बाढीको मुढो- *ना.* आपत् कालमा सहारा।
बाण- *ना.* [सं.] धनुको ताँदोमा फेद अड्याई ताँदो आफूपट्टि तानेर लक्ष्यवेध गर्न वेगसँग छोडिने, टुप्पो तिखो र दुवैतिर धार भएको प्राचीन हतियार; वाण; शर; काँढ।
बाण भट्ट- *ना.* संस्कृत साहित्यमा प्रसिद्ध 'हर्षचरित' र 'कादम्बरी' गद्यकाव्य लेख्ने महाकवि।
बाणमुख लिपि- *ना.* सुमेर, इरान आदि देशमा आ-आफ्नै किसिमले प्राचीनकालमा प्रचलित, बाणको मुखको आकार भएको लिपि; बाणमुख लिपि; कीलाक्षार (क्युनिफार्म लिपि)।
बाण लिङ्ग- *ना.* १. शिवलिङ्गका रूपमा पूजा गरिने, नर्मदा नदीमा पाइने, केही लाम्चो, गोल र सेतो चिल्लो पत्थर। २. बाणको चिह्न भएको शिवलिङ्ग।
बात₁- *ना.* [सं. वात] वायुको विकारबाट शरीरका जोर्नीहरू सुन्निएर दुख्ने रोगविशेष।
बात₂- *ना.* [सं. वार्ता] १. दुई थरीका बिच गरिने कुरो; वार्ता। २. बोली वा वचन। ३. प्रसङ्ग; विषय। ४. समाचार; सन्देश। ५. दोषारोपण; अभियोग। *वि.* ६. छोडिएको; बाहेक।
बातचित- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी मानिसहरूका बिच परस्परमा हुने

कुराकानी; वार्तालाप।
बातन- *ना.* [√ बात] बात; कुरा।
बातनपिच्छे- *क्रि.वि.* हरेक कुरो गर्दा; जुन कुरामा पनि।
बाता- *ना.* [सं. वर्तिका] डाँडा भाटा, बार आदि बाँध्न बनाइने, बाँसको नछुट्ट्याइएको चोयाको मुठो।
बातिल- *वि.* [अ.] खारिज गरिएको; रद्द गरिएको; बदर; बाहेक।
बाती- *ना.* [सं. वर्ति] बत्ती; दीप।
बातो१- *ना.* कोदाली वा कोदालाको पातो; बापट।
बातो२- *ना.* [सं. वर्तिका] १. चाकबाट रोपेर शासना दिइने वा मार्ने हतियारविशेष; शूली। २. घर छाइने टुप्पो तिखारेको चोयो।
बातो बस्नु- *टु.* अनिकालले चुलामा आगो बल्न बन्द हुनु; काम टक्क रोकिनु।
बातो हान्ने- *ना.* झुलो सल्काई दुखेको ठाउँमा पोलेर गरिने, एक किसिमको ग्रामीण उपचारपद्धति।
बात्तिनु- *अ.क्रि.* [बात+इ+नु] १. कुरैकुरामा लाग्नु; गफी वा कुरौटे हुनु। २. प्रसङ्ग बेप्रसङ्गका नानावली कुरा झिकी कुरैमा भुल्नु वा हराउनु।
बाथ१- *ना.* [सं. वात] १. वातरोगविशेष; बात। २. जुवा खेल्दा कुनै दाउमा ठिनी वा च्याँखे केही नराखिने र जितहार हुँदा लिनुदिनु नगरी बाहेक गर्ने काम।
बाथ२- *ना.* [प्रा. बत्थि] बनेलको बोसो।
बादरा- *ना.* [सं. बादर+आ] कपडा आदिमा बुट्टा भर्ने र माला आदि उन्दा बिचबिचमा हालेर राम्रो पार्न प्रयोग गरिने पहेँलो, सेतो र चम्किलो मसिनो चेप्टो तार; धातुको डोरी।
बादल- *ना.* [सं. वार्दल] १. पृथ्वीको पानी माथि सोसिएर आकाशमा फैलिई पानी बर्साउने वाष्पकण; मेहरो; मेघ। २. आँखामा लाग्ने जालोविशेष।
बादसाह- *ना.* [फा.] १. धेरै मुलुकको अधिपतिका रूपमा रहेका एउटै मुख्य राजा; सम्राट्; चक्रवर्ती। २. तास, गन्जिफा आदिमा राजाको चित्र भएको एक प्रमुख पत्ती; बास्सा। ३. बुद्धिचालको सबैभन्दा मुख्य गोटी।
बादसाही- *वि.* [फा.] बादशाहलाई सुहाउँदो; बादशाहसम्बन्धी।
बादसाही बाजा- *ना.* विशेषतः सैनिकले बजाउने अङ्ग्रेजी ढाँचाको सामूहिक बाजा; बाच्छाईबाजा।
बादसाही बुट्टा- *ना.* बाच्छाई बुट्टा।
बादी१- *वि.* [फा.] वायुको विकारबाट भएको; शरीरमा वायु बढाउने; वायु-विकारसम्बन्धी।
बादी२- *वि.* [सं. वादी] फिराद दिने; नालिस गर्ने।
बादे- *ना.* १. जाकनाको रूपमा प्रयोग हुने ठुलो डालको हिमाली खसी। *वि.* २. ठुलो; अजङको (जस्तै- बादे कुम्लो)।
बाद्दे- *ना.* १. अर्को कुनै सिप नचल्ने स्थिति; करमा पर्ने काम; रोकावट। २. कुनै कुराका निम्ति गरिने निधो; पक्का; निश्चय।
बाध- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरामा बाधा आउने स्थिति; रोक; रोकावट; प्रतिबन्ध; बाधा। २. कुनै काम वा कुरामा बाधा पर्दा हुने कष्ट; पीडा।
बाधक- *वि.* [सं.] १. काममा बाधा पुऱ्याउने; रोक्ने; वाधक। २. विघ्न पार्ने।
बाधा- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि काममा हुने अड्काउ वा विघ्न; वाधा। २. छेकथुन्; रोकावट; खिचोला। ३. भूत-प्रेत आदिका कारणले हुने भय वा कष्ट; पीडा।
बाधा अड्काउ- *ना.* सुरु भएको कामकुरो सफल हुन नपाई रोकिने अवस्था; छेकाभाँजी; विघ्नबाधा।
बाधित- *वि.* बाधा पुऱ्याइएको; रोक लगाइएको; वाधित।
बाध्य- *वि.* [सं.] १. नियम, विधि, वचन आदिले बाँधिएको वा नगरी नहुने स्थितिमा परेको; विवश तुल्याइएको। २. रोक लगाइएको; छेकिएको।
बाध्यता- *ना.* बाध्य हुने स्थिति; विवशता; लाचारी।
बान१- *ना.* [सं. वर्ण] १. चमक; टलक। २. कान्ति; आभा; बर्न।
बान२- *ना.* [सं. बाण] हे. बाण।
बानदार- *वि.* धनुकाँड बनाउने र चलाउने।
बाना१- *ना.* [सं. बाण] सैनिकले कम्मरमा झुन्ड्याएर भिर्ने, दुईतिर धार भएको तरवारजस्तो अस्त्रविशेष; सङ्गिन।
बाना२- *ना.* [सं. वयन] कपडाको गजपट्टिको बुनोट वा किसिम।
बाना३- *ना.* [सं. वर्ण] १. पहिरन वा वेश-विन्यास; वस्त्र। २. कुनै जिनिसको प्रकार वा किसिम; बान्की। ३. स्वीकार गरिएको धर्म वा रीति।
बानादार- *वि.* १. बाना भएको; बानावाल; फेसनबाज। *ना.* २. पल्टनिया बाजा बजाउने जागिरदार।
बानी- *ना.* १. निरन्तरको अभ्यासद्वारा प्राप्त सजिलो र सुपरिचित व्यवहार तथा सचेत विचारविना पनि गर्न सकिने त्यस्तो क्रियाकलाप; अभ्यस्तता। २. असल वा खराब तथा सद्गुण वा दुर्गुण हुने मनोगत स्थिति; आदत; बेहोर; लत; स्वभाव।
बानीबेहोर/बेहोरा- *ना.* शीलस्वभाव; आनीबानी।
बान्किलो- *वि.* [बान्की+इलो] बान्की परेको; आकारप्रकार मिलेको; नमुना वा ढाँचालायकको; बानादार।
बान्की/बान्गी- *ना.* [बानगी] कुनै वस्तुको आकारप्रकार; नमुना; ढाँचा।
बान्चोट- *ना.* [बहिन+हि. चोद] कसैप्रति रिस पोख्ता वा गालीगलौजका सिलसिलामा प्रयुक्त हुने अश्लील शब्द; वाहान्चोट (उदा.- अब त्यसै कहाँ उम्केलास् बान्चोट! वाहान्चोट)।
बान्टे- *ना.* पात्लेका जस्ता पात हुने, ठुलो, लेकाली वृक्षको एक जात।
बान्ता- *ना.* [सं. बान्त] कुनै किसिमका विकारले खाएपिएको वस्तु पेटबाहिर निस्कने काम; वमन; छाद।
बान्धव- *ना.* [सं.] १. मामाचेला र फुपूचेलासमेतका दाजुभाइ; बन्धुवर्ग; फुकी। २. आफन्त, नातेदार वा सम्बन्धी; स्वजन; इष्टमित्र।
बान्नु/बान्नो- *ना.* पर्खाल; भित्ता।
बाप- *ना.* [सं. वप्र] बाबु; पिता।
बापट- *ना.* कोदालाकोदालीमा किला ठोकिएर गाँसिएको पातो।

बापत- *ना.* [फा. बाबत १. चोरी, जारी, हाडनाताकरणीजस्ता मुद्दाको कसुर; दोष। २. कुनै कुराका निम्तिको सट्टा; बदला। *ना.यो.* ३. सम्बन्धमा; विषयमा (उदा.- काम गरेबापत तलब दिनुपर्छ।) ४. लागि; निम्ति (उदा.- यसबापत तपाईंले के पाउनुभयो?)।

बापती- *वि.* चोरी, जारी, हाडनाता- करणीजस्ता मुद्दामा अपराधी ठहरिएको; बापत वा दोष लागेको; कसुरदार।

बापवैरी- *ना.* [बाप+वैरी] बाबुका पालादेखिको वैरी; पूरा खलककै विरोध गर्ने शत्रु; बाफवैरी।

बाफ१- *ना.* [सं. वाष्प] १. पानी तातेर हल्का भई धुवाँका रूपमा मास्तिर उडेका सूक्ष्म जलकणहरूको समूह। २. शरीरबाट निस्केको तातोपन।

बाफ२- *ना.* [√ बाप] बाबु; पिता।

बाफरे- *वि.बो.* [सं. वप्र+रे] डर, अचम्म, उदेक आदि जनाउने शब्द। (उदा.- बाफरे, चिडियाखानामा कत्रो बाघ रहेछ!)।

बाफरे बाफ- *वि.बो.* डर, अचम्म, उदेक, दुःख आदि प्रकट गर्दा निस्कने शब्द। (उदा.- बाफरेबाफ! छोरीको विवाहमा तिनको खर्च देखेर म त छक्कै परेँ।)।

बाफवैरी- *ना.* [बापवैरी] बाबुबाजेका पालादेखिको शत्रु; बापवैरी।

बाफिनु- *अ.क्रि.* [बाफ+इ+नु] १. बाफ बन्नु वा बाफ निस्कने हुनु; गर्माउनु। २. बाफले कुनै खानेकुरा पाक्नु; गुम्सिनु।

बाफिलो- *वि.* [बाफ+इलो] बाफ निस्कने; बाफले भरिएको; धेरै तातो; गरम हुने (ठाउँ आदि)।

बाफोंडी- *ना.* [बाफ+कसौंडी] बिर्कोबाट बाफ उम्कन नदिएर, खानेकुरो छिटै र राम्ररी गलाई पकाउने खास प्रकारको भाँडो; प्रेसरकुकर।

बाफ्ता- *ना.* [फा. बाफ्त] एक प्रकारको मोटो रेसमी कपडा।

बाबर- *ना.* चामलको पिठो रयालेर घिउ-तेलमा पकाइएको गोलो रोटी।

बाबरकाने- *वि.* बाबरका जस्ता ठुलठुला कान हुने।

बाबरनेट/बाबरलेट- *ना.* [अङ्. बबिनेट] खास्टो, चोलो आदि छाप्ने वा झुल पर्दा आदि बनाउने काममा प्रयोग हुने, जालीदार मिहिन कपडा।

बाबडी- *ना.* तलगडा; पोखरी।

बाबरी- *ना.* [सं. बर्बरी] सानासाना खस्रा पात हुने, राता मसिना फूल फुल्ने र तुलसीको जस्तो बास्ना आउने झारविशेष; पुदिना।

बाबा- *ना.* [फा.] १. बाबु वा बाबु जस्तै पूज्य वृद्ध व्यक्ति। २. साधु, सन्न्यासी वा पूज्य व्यक्तिलाई अरूले र अरूलाई साधुसन्न्यासीले गर्ने सम्बोधन। ३. छोराछोरीलाई प्यारो गरेर भनिने शब्द। *वि.बो.* ४. डर, त्रास, दिक्क, आश्चर्य आदि जनाउँदा निस्कने शब्द।

बाबाजी- *ना.* १. साधुसन्न्यासीलाई आदर जनाइने शब्द। २. साधुसन्न्यासी।

बाबा लँगौटी- *ना.* भर्खर जन्मेका नानीहरूलाई कमरमा बाँधेर लगाइदिने कट्टु जस्तै लुगाविशेष।

बाबियो- *ना.* [सं. बल्वजा] घर छाउने, डोरी बाट्ने र कुचो बनाउने काममा प्रयोग गरिने, कुशजस्ता लामा, झिना पात हुने र कोदाका कोसाजस्ता साना फूल फुल्ने झारविशेष।

बाबु- *ना.* [√ बाबा] १. आफूलाई जन्माउने व्यक्ति; बुबा; पिता। २. कानुनअनुसार धर्मपुत्र राख्न पाउने व्यक्ति।

बाबुबाजे- *ना.* बाबु, बाजे आदि पूर्वपुरुष; पुर्खा।

बाबुसाहेब- *ना.* ठकुरी, राजघरानाका साधारण व्यक्ति र धनीमानीका छोराहरूलाई प्रयोग गरिने मानबोध शब्द।

बाबै- *वि.बो.* [बाबा+ऐ] १. आश्चर्य, उदेक, भय, आशङ्का आदि बुझाउने शब्द। (उदा.- बाबै ! यहाँ त कत्रो सर्प रहेछ! बुहारीले ससुरासँग कसरी झगडा गर्न सकेकी होली बाबै!)। २. आफूभन्दा मुनिको व्यक्तिलाई सम्झाउँदा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- मैले भनेको मान बाबै, नत्र पछि पछुताउनुपर्ला)।

बाबै नि- *निपा.* आश्चर्य, उदेक, डर-त्रास आदिमा प्रयोग हुने शब्द। (उदा.- नानी झन्डै झ्यालबाट खसेको, बाबै नि! म त डरले थर्र भएँ। बाबै नि, त्यहाँ त मान्छे पो झुन्डिएको रहेछ!)।

बाम१- *ना.* [सं. वर्मि झलक्क हेर्दा सर्पजस्तो देखिने एक जातको माछो।

बाम२- *वि.* [सं. वाम] बायाँ; बाउँ।

बामखुट्टे- *वि.* बायाँ खुट्टाले अगाडि टेक्ने वा बायाँ खुट्टा ठिक नभई खोच्याएर हिँड्ने; बाङ्गो खुट्टा भएको।

बामखुरे- *वि.* बायाँतिर खुर फर्केको; बामखुट्टे।

बामपाटो- *ना.* १. शरीरको देब्रे भाग। २. अनुकूल नपर्ने ठाउँ। ३. प्रायः साल आदिका रुखमा गोलो बनाएर बस्ने, खैरो खालको कमिलो।

बामपुड्के- *वि.* ज्यादै पुड्को; बाउन्ने।

बाम३- *ना.* देब्रे हातले बजाइने तबला।

बामे- *ना.* [√ बाम+ए] बालक घसँदाको सराइ।

बामे सराइ- *ना.* बामे सर्ने काम वा किसिम।

बामे सर्नु- *क्रि.पदा.* भर्खरका नानीले हातखुट्टाका सहायताले शरीर भुइँमा घिसारेर हिँड्नु।

बामेचरो- *ना.* बाहुनचरी।

बायविडङ्ग- *ना.* [सं. विडङ्ग] हिमाली पहाड, लङ्का र बर्मामा हुने एक लता वा त्यसैको फल।

बायाँ- *वि.* [सं. वाम] १. शारीरिक रूपमा विपरीत पक्षभन्दा केही दुर्बल तथा कम सक्रिय; 'दायाँ'-को विपरीतार्थक शब्द; देब्रे; बाउँ; बाम। २. प्रतिकूल; उल्टो। *ना.* ३. देब्रे हातले बजाइने तबला।

बायाँ हातको खेल- *ना.* ज्यादै सजिलो काम।

बायु- *ना.* [सं. वायु] हावा; वायु।

बायुपङ्खी- *ना.* बाइपङ्खी।

बायुबेग- *वि.* छिटो।

बार्नु- *स.क्रि.* [सं. वार+नु] १. जोगाउबचाउका निम्ति कुनै ठाउँलाई वरिपरिबाट घेर्नु; छेका वा बार लाउनु। २. नियम पुऱ्याई कुनै वस्तु प्रयोगमा नल्याउनु; बारना गर्नु। ३. रोक्नु; छेक्नु। ४. पथपरहेज गर्नु। ५. आशौच मनाउनु।

बार१- *ना.* [सं. वार] १. काठ, बाँस, घोचा आदिको छेका वा एक प्रकारको पर्खाल। २. समय; अवसर; वार। *क्रि.वि.* ३. पटक;

फेरा; चोटि।

बार$_{२}$- *ना.* [अङ्.] कानुनव्यवसायी वा वकिलहरूको समूह वा संयुक्त निकाय।

बार एसोसिएसन- *ना.* वकिल वा बारका सदस्यहरूको सङ्घ वा सङ्गठन।

बारना- *ना.* [सं. वारण] १. अशुद्ध मानिएको वस्तु प्रयोगमा नल्याउने, निषिद्ध भोजन नगर्ने; संसर्गबाट भएको दोष हटाउने आदि काम; त्यस्ता दोषको परिहार। २. पथपरहेज।

बारबन्देज- *ना.* [बार+बन्देज] जग्गाजमिनको सुरक्षाका निम्ति वा बस्तुभाउ पस्न नदिन आवश्यक व्यवस्थासहित बार आदि लगाउने काम; छेकथुन।

बारबार- *क्रि.वि.* [बार+बार] पटकपटक; वारवार; बारम्बार; पुनः-पुनः।

बारबुर/बारबेर- *ना.* [बार्+बेर्] बार्ने र बेर्ने काम; बार लाउने काम।

बारम्बार- *क्रि.वि.* पटकैपिच्छे; लगातार; बार-बार।

बारा$_{१}$- *ना.* [सं. वटक] मास, मुगी आदिको पिठो रयाली बिचमा प्वाल पारेर फुरौलाका ढाँचाले घिउ-तेलमा पकाइने गोलो बाक्लो रोटी।

बारा$_{२}$- *ना.* [बार+आ] झ्याल, ढोका, तस्बिर, ऐना आदिको चौकोस; फ्रेम।

बारा$_{३}$- *ना.* नेपालको मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने नारायणी अञ्चलको एक जिल्ला।

बाराबार- *ना.* [बार्+आ+बार्] १. परस्परमा एकले छोएको अर्काले नखाने वा पानी, आवतजावत आदि बार्ने काम। २. धमाधम बार्ने काम; बारबेर गर्ने अवस्था।

बारिनु- *क.क्रि.* [बार्+इ+नु] बार्ने काम गरिनु; बार लाइनु।

बारी- *ना.* [सं. बाटिका > प्रा. वाडिआ] १. पाखाबाली मात्र लाग्ने आबादी जग्गा; पाखो जग्गा। २. बगैँचा; वाटिका।

बारुत/बारुद- *ना.* [तु. बारूत] गन्धक, सोडा र कोइलाको धुलो मिसाएर बनाइएको विस्फोटक पदार्थ।

बारुत/बारुदखाना- *ना.* बारुद बनाउने अथवा राख्ने घर।

बारुले- *वि.* [बारुलो+ए] बारुलाका ढाँचाको वा बारुलोसम्बन्धी; बारुलाको जस्तो।

बारुले कम्मर- *ना.* बारुलाको जस्तो चटक्क छिनेको राम्रो कम्मर।

बारुलो- *ना.* [सं. वरटा] अरिङ्गालका जातको सानो चिल्ने किरोविशेष।

बारे$_{१}$- *ना.यो.* [फा. बार] १. विषयमा; प्रसङ्ग वा सम्बन्धमा। (उदा.- यसबारे मैले केही सोचेकै छैन।) *ना.* २. विषय; सम्बन्ध। (उदा.- के बारेको काम हो तपाईंको?)। ३. *वि.* वारसम्बन्धी (आइतबारे, मङ्गलबारे)।

बारे$_{२}$- *ना.* स्थाननाम।

बारेमज्जा- *ना.* [बाह रे+ मज्जा] भुटेका चना, भुजा आदि विभिन्न वस्तु मिलाई कागतमा सोतो पारी हालिएको खानेकुरो; चनाचटपटे।

बार्दली- *ना.* [फा. बारा+दरी] घरको छानामुनि गारोभन्दा बाहिरपट्टि निकालेर डन्डी, रेलिङ आदिले बारिएको बस्ने ठाउँ; एक किसिमको बुर्जा।

बार्निस/बार्नेस- *ना.* [अङ्. वारनिश] १. जोगाउन र टल्काउनका निम्ति काठ, फलाम, छाला आदिमा लगाइने रोगन। २. रङ्गरोगनमा मिलाइने एक प्रकारको चिल्लो टलकदार तेल।

बाह्र- *ना.* [प्रा. बारह] १. दश र दुईको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; १२-को अङ्क। *वि.* २. त्यति सङ्ख्याको।

बाह्रखरी- *ना.* दस स्वर तथा अनुस्वार र विसर्गयुक्त दुई स्वरसमेतका मात्रा मिलेर बन्ने क, का आदि व्यञ्जनवर्णका बाह्रबाह्र अक्षरको समुदाय; साउँ-अक्षर; बारखरी।

बाह्र ठकुराई- *ना.* बाह्र थरी।

बाह्रपोल- *ना.* धार्नी-प्रणालीमा सवा दुई बोडी तौल।

बाह्रबहत्तर- *ना.* सधैँ चाड आदिको निहुँ पारेर टार्न गरिने कुरा; चाडबाडको दिन।

बाह्रबिस- *ना. / वि.* दुई सय चालिस।

बाह्र मगरात- *ना.* नेपालमा पहिले मगरहरूको बसोबास भएको बाह्र स्थानलाई संयुक्त रूपले भन्ने नाम (सतहुँ, पैयुँ, भिरकोट, ढोर, गऱ्हौं, रिसिङ, घिरिङ, गुल्मी, अर्घा, खाँची, मुसीकोट र इस्मा)।

बाह्रमास- *ना.* १. वर्ष दिनभरि। २. सदाकाल।

बाह्रमासा- *ना.* बाह्र महिना वा ती महिनाको बयान लेखिएको कविता।

बाह्रमासे- *वि.* १. बाह्रै महिना फल्ने वा फुल्ने (फलफूल)। २. बैला भएकी; बराँठिएकी। *ना.* ३. बाह्रै महिनाको प्राकृतिक वर्णन गरिएको कविता। ४. अवैधानिक वा चोर जुवा; त्यस्तै बन्देज गरिएको खेल वा जुवा खेल्ने व्यक्ति; जुवाडे। ५. बाह्रै महिना फुल्ने, प्रायः कलेजी रङको, तीनकुने एक जातको फूल। ६. बाह्रै महिनामा गाइने एक प्रकारको गीत।

बाह्रमासे अखडा- *ना.* बाह्रमासेहरू जम्मा भई जुवा खेल्ने ठाउँ; चोरजुवाको खाल।

बाह्रसत्तरी- *वि.* अनेक किसिमको वा ओली-ओलीको (कुरा, गन्थन इ.); धेरै परिपाठ मिलाएको।

बाह्रसत्ताइस- *वि.* चाहिँदो-नचाहिँदो; बाह्रसत्तरी।

बाह्रसिङ्गा/सिङ्गे- *ना.* लामा-लामा हाँगादार सिङ हुने एक जातको मृग; जरायो।

बाह्र हजार- *ना.* दुनियाँ; जनता (दिव्य.)। (पहिले गोरखा राज्यभर बाह्र हजार घर मानिएकाले पछिसम्म यो शब्द सम्पूर्ण जनताको बोध गराउन प्रयुक्त हुन्थ्यो)।

बार्हस्पत्य- *वि.* [सं.] १. बृहस्पतिसम्बन्धी; बृहस्पतिद्वारा हुने वा गरिने; बृहस्पतिको। २. बृहस्पतिद्वारा प्रवर्तित मानिएको भौतिकवादी सम्प्रदाय वा त्यसमा लाग्ने शिष्य। ३. गणित ज्योतिषमा साठी संवत्सरमध्ये एक। ४. पुष्य नक्षत्र।

बाह्रामस्ट- *ना.* खस-बाहुनका कुलायन; खसानी देवता।

बाह्रौं- *वि.* [बाह्र+औं] १. बाह्र सङ्ख्यालाई पूरा गर्ने; बाह्र सङ्ख्याको। *ना.* २. मरेका बाह्र दिनमा गरिने कर्म।

बाल्नु- *स.क्रि.* [बल्+नु] १. दाउरा, कोइला, बत्ती आदि बल्ने गराउनु; जलाउनु; सल्काउनु। २. ज्वाला निकाल्नु; दन्काउनु।

बाल- *ना.* [सं.] १. सान्है सानो उमेरको व्यक्ति; केटाकेटी; नानी; बालक। २. कपाल; केश; रौँ। ३. गहुँ, जौ आदिको भुस। *वि.* ४. उमेर नपुगेको वा कम उमेरको; भर्खर उदाएको वा जन्मेको (जस्तो-बालपोथ्रो, बालसूर्य आदि)। ५. अनजान; नासमझ।

बाल अमृत- *ना.* [सं.] हे. बालामृत।

बालक- *ना.* [सं.] १. केटाकेटी; बच्चा; नानी; शिशु; बालख। २. छोरो; पुत्र। ३. अनजान मान्छे; मूर्ख वा नासमझ व्यक्ति।

बालकठी- *ना.* [नेवा. बलकथी] लुगाको तान लाउँदा धागाका बिच-बिचमा घुसारिने झिनो लट्ठीजस्तो सामान।

बालकपन- *ना.* [बालक+पन] बालक हुनाको भाव वा अवस्था; केटाकेटीपन। २. बेबुझक्याइँ।

बालकमानी- *ना.* [बाल+कमानी] रौँजस्तो मसिनो तारद्वारा बनेको, निरन्तर हल्लिएर घडी ठिकसँग चलाउने कमानी।

बालकाण्ड- *ना.* [सं.] रामायणमा रामको जन्म तथा बाललीलाको वर्णन भएको पहिलो काण्ड वा भाग।

बालकाल- *ना.* [सं.] बालकको अवस्था; बाल्यावस्था।

बालकुमारी- *ना.* अँग्रेजीमा 'मैडेन हेयर ट्रि' भनिने संसारमै ज्यादै कम पाइने दुर्लभ जातको मझौला खालको रुख।

बालकेलि- *ना.* केटाकेटीको खेलबाड।

बालकोष- *ना.* [सं.] बालकहरूको सामाजिक कल्याण तथा उन्नतिका निम्ति स्थापना गरिने कोष।

बालगिरी- *वि.* [बहाल+गिरी] बहालमा लिने-दिने गरिएको वा त्यस्तै कुनै कामका लागि सापट ल्याइएको (वस्तु); भाडावाल; बहालगिरी।

बालगोपाल- *ना.* १. बालक कृष्ण। २. परिवारका केटाकेटी।

बालग्रन्थि- *ना.* [सं.] बाल्यावस्थामा बढ्ने, तरुणावस्थामा उस्तै रहने र वृद्धावस्थामा घट्दै जाने, छातीको मध्य स्थानमा रहेको ग्रन्थि (इन्द्रिय)।

बालग्रह- *ना.* [सं.] बालकहरूलाई दुःख दिने वा रोग पैदा गराउने पिशाच।

बालघर- *ना.* [बाल+घर] टुहुरा बालबालिकाहरूलाई पालनपोषण आदि गरेर राखिने घर; अनाथालय।

बालचन्द्र- *ना.* [सं.] १. द्वितीयाका चन्द्रमा। २. औँसीपछिको प्रतिपदादेखि दशमीसम्मका चन्द्रमा।

बालचर- *ना.* [सं.] १. बालकहरूलाई सच्चरित्रता, स्वावलम्बन, सेवाभावना र व्यायाम सिकाउने सैनिक ढाँचाको शिक्षा। २. त्यस्तो शिक्षा प्राप्त गर्ने वा ग्रहण गर्ने व्यक्ति।

बालचर्या- *ना.* [सं.] १. बालकहरूद्वारा गरिने वा उनीहरूलाई गराइने दैनिक कृत्य। २. बालकहरूको स्याहार-सम्भार; शिशुपालन।

बालछड- *ना.* बास्ना भएको एक प्रकारको वनस्पति।

बालटिन- *ना.* हे. बाल्टिन।

बालतङ- *ना.* [फा. बाला+तङ्ग] घोडाको काठीमा पटार कस्ने वा जडिने छाला।

बालतन्त्र- *ना.* [सं.] बालकहरूको लालन-पालन, हेरविचार गर्ने प्रक्रिया; धात्रीकर्म।

बालतोड- *ना.* [बाल+तोड] रौँका जराको विकारबाट वा सो जरामा आघात पर्नाले निस्कने खटिरोविशेष।

बालतोरी- *ना.* [बाल+तोरी] कालतोरीका भन्दा सेखै साना गेडा र कोसा पनि सानै हुने एक जातको तोरी।

बालदिवस- *ना.* [सं.] प्रतिवर्ष नेपालमा मनाइने बालबालिकाहरूको राष्ट्रिय पर्व।

बालन- *ना.* [सं.] विशेष धार्मिक पर्व आदिमा एक जनाले भट्याउने र सामूहिक रूपमा अरूले स्वर मिलाउने गरी गाइने राम, कृष्ण आदि देवताको चरित्रगाथा; बालुन।

बालपोथ्रो- *ना.* [बाल+पोथ्रो] १. सानोतिनो बोट वा बिरुवा; बालक बिरुवा। २. आफैँले स्याहार्नुपर्ने सानो बच्चा; बालापोथरी।

बालपोष/बालपोस- *ना.* [सं. बालपोष] बालकहरूलाई पोष लाग्ने गुलियो औषधी; पुष्टकारी।

बालबच्चा- *ना.* [बाल+बच्चा] १. बालक छोरा-छोरी; केटाकेटी। २. जहान-परिवार; सन्तान; लालाबाला।

बालबोली- *ना.* [बाल+बोली] बालकहरूको बोली।

बालब्रह्मचारी- *ना.* [सं.] १. बाल्यावस्थादेखि नै ब्रह्मचर्यमा रहेको व्यक्ति। २. अघि दिङ्लामा संस्कृत पाठशाला स्थापित गरी नेपालमा शिक्षा-प्रचार गर्न महत्त्वपूर्ण योगदान दिने बालाषडानन्दको पदवी। स्त्री. बाल-ब्रह्मचारिणी।

बालभोग- *ना.* [सं.] १. बिहान-बेलुका बालकृष्णलाई चढाइने नैवेद्य। २. बालकहरूको भोज्य पदार्थ।

बालमन्दिर- *ना.* [सं.] विशेषतः असहाय बालबालिकाहरूको शिक्षादीक्षा र मनोविनोदसमेतको विचार गरी उनीहरूलाई सही मार्गमा लैजान सहयोग गर्ने स्थान वा घर।

बालरोग- *ना.* [सं.] प्रायः बालकहरूलाई लाग्ने रोग; बालग्रहद्वारा उत्पन्न हुने रोग।

बालरोग विशेषज्ञ- *ना.* बालरोगका बारेमा विशेष ज्ञान प्राप्त गरेको व्यक्ति; तत्सम्बन्धी उपचार गर्ने चिकित्सक।

बालव- *ना.* [सं.] ज्योतिषका पञ्चाङ्गमध्ये करणको एक भेद।

बालवध- *ना.* [सं.] विनाकसुर बालक मार्ने काम; बालहत्या।

बालविकलाङ्ग- *ना.* [सं.] भिटामिन 'डी'-को कमीबाट छ महिनादेखि दुई वर्षसम्मका बालकहरूको हाड ठुलो वा विरूप भएर कमजोर हुने रोग।

बालविकास- *ना.* [सं.] बालकको शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, सांवेगिक आदिको विकासप्रक्रिया।

बालविधवा- *ना.* [सं.] बालककालमै विवाह भई पति मरेकी स्त्री; बाल्यावस्थामै विधवा भएकी स्त्री।

बालविवाह- *ना.* [सं.] केटा र केटीको उमेर नपुग्दै गरिने गैरकानुनी बिहे।

बाल सङ्गठन- *ना.* [सं.] बालबालिकहरूको शारीरिक, बौद्धिक र मानसिक विकासका साथै उनीहरूमा देशप्रेमको भावना जागृत गराई असल नागरिक बनाउने उद्देश्यका निम्ति गठित संस्था; बालकहरूको उन्नति वा हक-हितको सुरक्षाका निम्ति खडा भएको सङ्घ।

बालसङ्गाती- *ना.* [सं. बाल+सङ्गाती] बालककालदेखिको साथी; बाल्यावास्थाको साथी।

बालसाहित्य- *ना.* १. बालकले पढ्न सक्ने साहित्य। २. बालहितकारी साहित्य।

बाल सूर्य- *ना.* [सं.] उदाउन लागेको वा भर्खरै उदाएको सूर्य; बालारुण।

बाला१- *ना.* [सं. वलय] स्वास्नीमानिसहरूले नारीमा लाउने सुन-चाँदीको चुरा।

बाला२- *ना.* [सं.] १. सोह्रसत्र वर्षसम्मकी वा रजस्वला हुने अवस्थाकी स्त्री; नवयुवती; किशोरी; केटी। २. पुत्री; कन्या; बालिका। ३. पत्नी; भार्या; प्रियतमा। ४. बालो।

बालागुरु- *ना.* अघि दिङ्ला महाविद्यालय चलाउने गुरु (षडानन्द)।

बाला चतुर्दशी- *ना.* मङ्सिर कृष्णपक्षको चतुर्दशी; सद्मी छर्ने चतुर्दशी।

बालाज्यू- *ना.* काठमाडौँको उत्तरपश्चिममा रहेको र बाइस धारा भएको एक तीर्थ वा रमणीय स्थान।

बालाडाङ्ग्रे- *ना.* बाल्यावस्थादेखि नै झारफुक गर्न थालेको वा देउता चढेको धामी।

बालादरिद्री- *ना.* जन्मैदेखिका दुःखी केटाकेटी; ससाना धेरै छोराछोरी।

बालापन- *ना.* १. बचपन। २. तरुनोपन; तारुण्य। अव्य. ३. लोकगीतमा प्रेमीप्रेमिकाले आपसमा एकले अर्कालाई पुकार्ने शब्द; प्रिय, युवक वा युवती। (उदा.- मेरा बालापन जान्छु नभन)।

बालापोथरी- *ना.* ससाना केटाकेटी।

बालामृत- *ना.* [सं.] बालहितकारी ओखती।

बालिका- *ना.* [सं.] १. कलिलो उमेरकी स्त्री; सानी केटी; बच्ची। २. कुमारी; कन्या; पुत्री; छोरी।

बालिग- *वि.* [अ.] १. बाल्यावस्था पार गरेको; उमेरदार; जवान। २. संविधानले दिने मताधिकारका निम्ति उमेर पुगेको; वयस्क।

बालिनु- *क.क्रि.* [बाल्+इ+नु] बाल्ने काम गरिनु; सल्काइनु।

बालिम- *ना.* पहेँलो रङ्गको एक जातको बाम माछो।

बालिस्ट- *ना.* [फा. बालिश] अडेसा लाग्न बनाइएको ठुलो तकिया।

बालिस्टर- *ना.* [अङ्. बारिस्टर] माथिल्लो तहमा बहस गर्ने अधिकारप्राप्त वकिल; अधिवक्ता।

बाली- *ना.* १. खेतबारीमा उब्जेको अन्न; कृषिउपज; खेती। २. मोहीले तल्सिङ वा सरकारलाई बुझाउने तिरो; कुत; पोत। ३. पहिलेको चलनमा एक किसिमको जग्गा-कर। ४. ठेक्कामा कमाउने, सिउने, कामी, दमाई आदिलाई दिनुपर्ने वर्षभरिको अन्नको भाग।

बाली जानु- *टु.* काम गरेको वा कमाइको वर्ष बित्नु। (जस्तो- कलुवा गोरु चार बाली गयो, काले गोरु दुई बाली मात्र गएको छ)।

बाली रोक्का पुर्जी- *ना.* झगडा परेको जग्गाको बाली मुद्दा नछिनिएसम्म रोक्का गर्नका निम्ति अड्डाले लेख्ने कागत।

बालीनाली- *ना.* खेतबारीमा लगाइएको बाली; धान, मकै आदिको खेती; बाली-बिरुवा।

बाली भर्ना- *ना.* राणाशासनमा पल्टनिया उच्च दर्जाका केही जवानहरूलाई तलबका रूपमा आयस्ता खान पाउने गरी दिइएको जग्गा।

बाली बिरुवा- *ना.* खेतबारीमा लगाइएको बाली; बालीनाली।

बालीविज्ञान- *ना.* बालीनालीका विषयमा वैज्ञानिक किसिमले गरिने विशेष अध्ययन वा अन्वेषणको विद्या।

बाली हुनु- *टु.* पशुहरूको गर्भ रहनु।

बालुका- *ना.* [सं.] बालुवा; पत्थरको चूर्ण।

बालुका यन्त्र- *ना.* पारो, सुवर्ण आदि भस्म बनाउँदा वा पारोको शुद्धीकरण गर्दा प्रयोगमा ल्याइने यन्त्र।

बालुका स्तूप- *ना.* मरुभूमिमा वायुले थुपारेको बालुवाको ढिस्को।

बालुचरी- *ना.* [बालचुर (स्थान.+ई] एक जातको असल गाँजा।

बालुन- *ना.* हे. बालन।

बालुबुर्ज- *ना.* [सं. बालुका+फा. बुरीद] खोलाले छाडेका ठाउँको बलौटे जग्गा वा बगर; खोलाले बगाएर ल्याएको बालुवा, पाँगो आदि थुप्रिएको जग्गा।

बालुवा- *ना.* [सं. बालुका] विशेषतः समुद्र वा नदीका छेउछाउमा र मरुभूमिहुँदो हुने माटोविनाका ढुङ्गाका मिहीन कणको समूह; बालुका; रेत।

बालुवाको घर- *ना.* नटिक्ने वा कच्चा काम।

बालुसाही- *ना.* [हि. बालूशाही] घिउमा पकाएर पागमा डुबाई तयार पारिने, मैदाको एक किसिमको मिठाई।

बालो- *ना.* [सं. बाल] १. धान, गहुँ आदिको भुस आदिसहितको फल-गुच्छ। २. सन्तान; बालक; बच्चो।

बाल्टिन/बाल्टी- *ना.* [अ. बकेट+टिन/टी] समात्ने ठुलो कडा लागेको, सोलीका ढाँचाको टिन, जस्ता, पित्तल आदिको भाँडो; बालटिन।

बाल्तेली शाखा- *ना.* [अङ्. बल्टिक+सं. शाखा] भारोपेली भाषा-परिवारका बाल्तस्लाभेली वा लेहोस्लाभेली शाखाका दुई वर्गमध्ये एक।

बाल्य- *ना.* [सं.] १. बालकको भाव; बालकमा रहने गुण तथा पन; केटौली; लडकपन। २. अज्ञान। *वि.* ३. बालकसम्बन्धी; बालककालको; बालकको जस्तो (बाल्यअवस्था, बाल्यकाल, वाल्यस्वभाव इ.)।

बाल्यावस्था- *ना.* १. सोह्र वर्ष नपुगेसम्मको अवस्था; बालककाल। २. बालकपन।

बाष्प- *ना.* [सं.] १. बाफ। २. आँसु।

बास्नु- *अ.क्रि.* [सं. बाश+नु] कुखुरो, तित्रा आदि चरा प्रहर- प्रहरमा कराउनु वा बोल्नु।

बास- *ना.* [सं. वास] बस्ने ठाउँ वा घर; निवास; वास।

बासक- *ना.* [सं. वासक] धुर्सुलको जस्तो आकार भएको, चिल्ला पात हुने, गुलियो रस भएको, सेता फूल फुल्ने र आयुर्वेदी अवलेह-औषधीहरू बनाइने एक बोट; असुरो।

बासट्ठिऔँ/बासट्ठियौँ- *वि.* [प्रा. बासट्ठी+औँ/यौ] बासट्ठी सङ्ख्याको; गणनाका क्रममा बासट्ठी सङ्ख्यामा पर्ने।

बासट्ठी- *ना.* [प्रा. बासट्टि] साठी र दुईको योगले बन्ने सङ्ख्या;

बयसट्टी।
बासट्ठीऔँ/बासट्ठीयौँ- *वि.* हे. बासट्ठिऔँ।
बासट्ठी हरण- *ना. वि.* सं. १८६२ सालमा हरण भएको बिर्ता।
बासन- *ना.* [√ बास्ना] बास्ना; वास। (उदा.- इन्द्रकमल फूल फुल्यो मगमग बासन देश डुल्यो। - लोकगीत)।
बासमती- *ना.* [सं. वास+मती] बास्ना आउने, एक किसिमको असल जातको धान वा त्यसैको चामल।
बासा- *ना.* [सं. वास] १. पुस्तकपुस्तिका आदि बाँध्ने कपडाको टुक्रा वा रुमाल; बस्ता। २. सुर्ती आदि हाल्ने बेरुवा सानो थैली।
बासिनु- *अ.क्रि.* [बास्+इ+नु] बास्ने काम हुनु; पक्षीहरू कराइनु।
बासिन्दा- *वि.* [फा. बासिन्दा] कुनै ठाउँमा बसोबास गर्ने वा त्यस ठाउँको निवासी; रैथाने।
बासिबिदो- *ना.* निकै दिनसम्म लगातार पानी बर्सिएर बिचमा एक रात रहेको पानीको अडान।
बासी- *ना.* [सं. वास] तयार हुनेबित्तिकै उपयोगमा नल्याई अर्को दिन उपस्थित गरिएको; धेरै रातदेखि एक रातसम्मको पुरानो; ताजा नभएको; बास चलेको।
बासी कुरो- *ना.* बितेको कुरो; पुरानो कुरो।
बासी पानी- *ना.* अघिल्लो दिन ल्याइएको वा राखिएको पानी।
बासी मुख- *ना.* बिहान उठेर नधोइएको मुख।
बास्ना- *ना.* [सं. वासा] १. मिठो बास; सुगन्ध। २. राम्रो वा फिँजिएको नाउँ।
बास्नादार- *वि.* बास्ना आउने वा बास्ना भएको।
बास्सा- *ना.* [फा. बादशाह] हे. बादशाह।
बाहाँ- *ना.* [सं. बाहु] १. कुमदेखि हातका औँलासम्मको भाग वा फेरो; हात; भुजा। २. छानामा बलो राख्ने ठाउँ।
बाहाँकटे/कट्टे- *ना.* १. केटाकेटीले छड्के हिर्काएर खेल्ने एक किसिमको खेल। २. दुवै बाहाँले पानी काटेर पौडने चाल। ३. बाँकटे (भोटो)।
बाहाँजोरी- *ना.* १. मितेरी जनाउँदा वा आत्मीयता प्रदर्शित गर्दा अँगालो मार्ने काम; अङ्कमाल; आलिङ्गन। २. मल्लयुद्ध; कुस्ती।
बाहाँभरि- *वि.* पूरै एक बाहाँ।
बाहान- *ना.* [सं. वहन] १. खानेकुराको एक पटकको पाक। २. खाने वा पकाउने पटक; चोटि।
बाहाने- *वि.* पहिलोपल्ट बाहेकका पाकको; दोस्रोतेस्रो पटकमा पकाइएको।
बाहिक- *ना.यो. /क्रि.वि.* [सं. बाहेक] हे. बाहेक (उदा.- चरण् बाहिक् एक् छिन् पनि रहन ताप् हुन्छ मनमा। - भानुभक्त)।
बाहिडा- *वि.* [√ बाहिडो] १. सरकारभन्दा बाहिरको; बाहिरिया (दिव्य.)। २. गैरकानुनी; खोटो; कीर्ते (टक, छाप, लालमोहर आदि)।
बाहिर- *ना.यो.* [सं. बाह्य] १. कुनै स्थान, सीमा, अवस्था, नियम आदिदेखि पर वा अलग; भित्रदेखि बाहेक; बाहिडो (प. ने.)। २. अन्य स्थानमा; अर्को गाउँ, सहर, जिल्ला वा देशमा। *ना.* ३. कुनै नियत ठाउँको बाहिरी भाग। *वि.* ४. अलग; भिन्न।
बाहिर पाटो- *ना.* बाहिरबाहिरै हुने काम; निकालावास।
बाहिरफेरा/फेरो- *ना.यो.* सहर वा बस्तीदेखि बाहिर; काँठहुँदो; बाहिरतिर।
बाहिरिनु- *अ.क्रि.* बाहिर निस्कनु; बाहिर हुनु।
बाहिरिया- *वि.* १. बाहिरको; बाहिरी। २. घरायसीभन्दा बेग्लो; परचक्री; विदेशी।
बाहिरी- *वि.* [बाहिर+ई] बाहिर रहने वा बाहिरको; बाहिरिया।
बाहिरी पात- *ना.* बाहिरको भाग।
बाहिऱ्याइ- *ना.* बाहिरिने काम वा किसिम।
बाहिऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* बाहिरिन लाउनु।
बाहीँ- *ना.* [बाहाँ+ई] सुन चाँदी आदिको चुराविशेष; बाइँ; बाला।
बाहु- *ना.* [सं.] १. बाहुली; हात; भुजा। २. पाखुरो।
बाहुन- *ना.* [सं. ब्राह्मण] आर्यहरूका चार वर्णमध्ये एक; ब्राह्मण।
बाहुनचरी- *ना.* जजमानी वृत्तिमा लागेको दयापात्र बाहुन वा दुःखी, सिधा र निर्दोष ब्राह्मण।
बाहुनदाजु- *ना.* फुपूको आफूभन्दा जेठो छोरो (पुरोहित हुने हुँदा रहेको नाम)।
बाहुनबाजे- *ना.* बाहुनलाई बोलाइने शब्द।
बाहुनभाइ- *ना.* फुपूको आफूभन्दा कान्छो छोरो।
बाहुनी- *ना.* [बाहुन+ई] १. बाहुनको स्त्रीलिङ्गी शब्द; बाहुन जातकी आइमाई; बाहुनकी स्वास्नी। *वि.* २. पवित्र; राम्रो; निरीह
बाहुनीकाठ- *ना.* बाहुनीलहरोको काठ।
बाहुनीचरी- *ना.* बाहुनचरी।
बाहुनीचरो- *ना.* प्रायः खोलाको किनारमा बस्ने, पखेटामा कालो र सेतो मिसिएको गौँथलीजत्रो एक जातको चरो।
बाहुनीबज्यै- *ना.* बाहुनीलाई सम्बोधन गरिने शब्द; बाहुनबाजेको ढण्ड स्त्रीरूप।
बाहुनीलहरो- *ना.* एक पात अर्को पातसँग जेलिने, लाम्चिला फूल र फल लाग्ने, आयुर्वेदका अनुसार जरा आन्द्रे रोगमा प्रयोग गरिने एक जातको लहरो।
बाहुबल- *ना.* [सं.] १. पाखुरा चलाउने शक्ति; शारीरिक बल। २. पुरुषार्थ; पराक्रम।
बाहुयुद्ध- *ना.* [सं.] १. अस्त्रशस्त्रविना लडिने लडाइँ; हातहातैको जुधाइ। २. परस्परमा हुने कुस्ती वा पहलमानी; मल्लयुद्ध।
बाहुली- *ना.* [सं. बाहु] १. दरबारिया सम्मानको बोलीमा पाखुरो वा हात। २. ताता भाँडा समाउने एक किसिमको सनासो।
बाहुली निसान- *ना.* बाहुलीको चिहन; बाहुलीको छाप; हस्ताक्षर।
बाहुलो- *ना.* [सं. बाहु] दौरा, चोलो, कोट आदि आङका पहिरनको, हात पसाउने खोलजस्तो भाग।
बाहुल्य- *ना.* [सं.] धेरै हुनाको भाव वा अवस्था; अधिकता; आधिक्य।
बाहेक- *ना.यो.* [फा. बा+अ. हक] १. कुनै वस्तु, चिज, ठाउँ आदिबाट अलग; विना; सिवाय। *वि.* २. अरूलाई छुट्ट्याइएको; अतिरिक्त; भिन्न। *क्रि.वि.* ३. अलग गरेर; छाडेर।
बाह्य- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि वस्तु वा कुराभन्दा बाहिर पर्ने; बाहिरपट्टिका भागको; बाहिरी। २. उपरिया; पृथक्।

बाह्यतन्तु- *ना.* प्राणीका शरीरको बाहिरी भागका छालामा रहेको तन्तु।

बाह्यपरीक्षा- *ना.* खास शिक्षण-संस्थाको रोहबरमा नभई स्वतन्त्र रूपमा सञ्चालित एवं नियन्त्रित हुने र उत्तरपुस्तिका जाँच्ने तथा परीक्षाफल प्रकाशित गर्ने काम पनि गर्ने परीक्षा।

बाह्यवृत्ति- *ना.* बाहिरी कुरो वा भौतिक विषयमा लागेको मनको स्थिति; जीवन चलाउन गरिने बाहिरी काम वा पेसा।

बाह्यसेवा- *ना.* बाहिरी देशतिर गरिने हवाई-उडान आदिसम्बन्धी कामको सेवा।

बाह्येन्द्रिय- *ना.* बाहिरी विषयहरू भोग्ने वा तिनको अनुभव गर्ने आँखा, कान, नाक, जिब्रो र छाला- यी इन्द्रिय।

बाह्योन्मुखी- वि-. केन्द्रबाट छुट्टिएर बाहिरतिर जान खोज्ने; बाहिरपट्टि फर्केको।

बि- *पू.स.* [सं. वि] शब्दको अगाडि जोरिएर विपरीतता, भिन्नता, प्रतिकूलता, अधिकता, क्रम, परिवर्तन, निषेध आदि अर्थ बुझाउने पूर्वसर्ग (बिचेत, बिजोग, बिछोड इ.)।

बिँगठिनु- *अ.क्रि.* [बिँगठो+इ+नु] कुनै कामकुरामा टेढो हुनु; बाउँटिनु; बिमिन्डिनु; बिमठिनु।

बिँगठे- *वि.* [बिँगठो+ए] बिँगठो।

बिँगठो- *वि.* [सं. विकुण्ठित] बेमेलको कुरा गर्ने; बाउँटो; बिँगठ्याहा; बिमठो।

बिँगठ्याइ- *ना.* बिँगठिने क्रिया वा प्रक्रिया; खोते; निहुँ; बिमठ्याइ।

बिगठ्याहट- *ना.* बिँगठिने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।

बिँगठ्याहा- *वि.* बिँगठिने स्वभावको; बेमेलको; बाउँटो।

बिँगो- *ना.* [सं. वृ] १. हाँगाबाट निस्केको अर्को सानो हाँगो; झिँजो। २. बाधा वा अड्को; छेको; बिङ्गो। ३. निहुँ; खोते।

बिँड- *ना.* [प्रा. बिंट< वृन्त] खुकुरी, तरवार आदि हतियारको समाउन सजिलो हुने गरी फेदमा हालिएको काठ, सिङ आदि वस्तु; हतियारको समात्ने ठाउँ वा मूठ। (उदा.- बिँड तातेर के गर्नु, ताप्के ताते पो हुन्छ। - उखान)।

बिँडा- *ना.* [बिँडो] बस्न हुने गरी बुनिएको पराल आदिको चकटी।

बिँडाल्ने- *वि.* [√ बिँड] बिँड भएको; बिँड हालिएको।

बिँडी- *ना.* [सं. वीटी] धुवाँ खान पातमा सुर्ती लपेटेर बनाइएको, फेदतिर सानु भएको खिल्ली; बिडी।

बिँडो- *ना.* [सं. वृन्त] १. पिता-पुर्खाको इज्जत वा प्रतिष्ठा। २. चाँदतोडाविनाको पगरी। ३. पदवी; मान। ४. गाग्रा, घ्याम्पा आदिका पिँधमा हालिने घाँस, पराल आदिको चक्का। ५. मूल ठेको। ६. कागतको कोरी।

बिउँ- *ना.* [√ बिउ] चामलमा मिसिएर रहेको धान।

बिउ- *ना.* [सं. बीज] १. रोप्न वा छर्न राखिएको अन्न; बीज; बिजन। २. धान, कोदो आदिको उखेलेर रोप्न राखिएको बिरुवा। ३. बिजनका लागि नसुमरी राखिएको बोको, राँगो, साँढे आदि। ४. आगाको सानो फिलिङ्गो। ५. दहीको जोरन। ६. वीर्य। ७. कारण; हेतु।

बिउपाँजे- *ना.* धानको ब्याडमा काम गर्ने व्यक्ति; ब्याडे। (बिउ र जिउ राखे काम लाग्छ -उखान)।

बिउँझनु- *अ.क्रि.* [प्रा. बिउज्झइ+नु] १. निद्रा खुल्नु; जागा हुनु; बिउँतनु। २. होसमा आउनु; सचेत हुनु।

बिउँझाइ- *ना.* बिउँझने र बिउँझाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बिउँझाइनु- *क.क्रि.* निद्रा छुटाइनु, जगाइनु।

बिउँझाउनु- *प्रे.क्रि.* निद्रा छुटाउनु; जागा गराउनु। २. सचेत पार्नु।

बिउँझिनु- *अ.क्रि.* बिउँझिनु।

बिउँझो- १. निद्रा खुलेको; बिउँझिएको; जागा। २. होसमा रहेको; सचेत।

बिउँतनु- *अ.क्रि.* [सं. विबुध्+नु] १. जागा हुनु; बिउँझिनु। २. बेहोसीबाट होसमा आउनु।

बिउँताइ- *ना.* बिउँतने वा बिउँताउने क्रियाप्रक्रिया।

बिउँताइनु- *क.क्रि.* बिउँतने गराइनु; बेहोस अवस्थाबाट होसमा ल्याइनु।

बिउँताउनु- *प्रे.क्रि.* १. बिउँझाउनु; जगाउनु। २. होसमा ल्याउनु; सचेत पार्नु।

बिउँतिनु- *अ.क्रि.* होस वा चेतनामा आउनु; बिउँतिनु।

बिउँतो- *वि.* बिउँतिएको; जागा; बिउँझो।

बिक्नु- *अ.क्रि.* [सं. विक्रय+नु] १. मोल लिएर माल बिक्री हुनु; बेचिनु। २. कुनै जागिर, व्यवहार वा काममा उपयुक्त हुनु। ३. बिहे गर्न पत्याइनु। ४. नाममा कलङ्क लाग्नु।

बिकट- *ना.* [अङ्. पिकेट] चोर, बदमास आदिबाट सुरक्षा गर्नका निम्ति रातमा सिपाहीहरूले दिने पहरा।

बिकटे- *वि.* राती पहरा बस्ने; बिकट बस्ने।

बिकाइ- *ना.* [√ बिक् (+आइ)] बिक्ने काम वा किसिम।

बिकाइनु- *क.क्रि.* बिक्ने पारिनु; बेचाइनु।

बिकाउ- *वि.* बिक्रीका निम्ति राखिएको; बिक्री गरिने वा बिक्री हुने।

बिकाउनु- *प्रे.क्रि.* १. बिक्ने पार्नु, बेचाउनु। २. जागिरमा वा काममा लगाउनु। ३. बिहे गराउनु। *स.क्रि.* ४. माल बेच्नु। ५. बदनामी कमाउनु।

बिकाता- *ना.* [सं. विक्रय] बिक्री।

बिकाता पत्र- *ना.* बिक्रीको प्रमाणस्वरूप लेखिएको कागत।

बिकाम- *ना.* [बि+काम] काम नहुने चाल वा अवस्था; बेकाम।

बिकामी- *वि.* १. काम नभएको; विनाकामको; बेकामी। २. काम नलाग्ने; बेकम्मा।

बिकामे- *वि.* बिकामी।

बिकिनु- *अ.क्रि.* [बिक्+इ+नु] बिक्री होइनु; बेचिनु।

बिकुल- *ना.* हे. बिगुल।

बिक्री- *ना.* [सं. विक्रय] १. मोल लिएर माल दिने काम; बेच्ने काम। २. सुक्रीको पूरक शब्द।

बिक्रीकर- *ना.* बिक्री गरिने मालसामानमा लाग्ने निर्धारित कर।

बिक्रीभण्डार- *ना.* उत्पादित वस्तुको बिक्रीवितरणका निम्ति खोलिएको पसल।

बिक्री सहायक- *ना.* बिक्रीभण्डारमा सहायकका रूपमा काम गर्ने व्यक्ति।

बिख- *ना.* [सं. विष] जहर; विष।
बिखडो- *वि.* [√ बिँगठो] बाउँटो; बिँगठो।
बिखड्याइँ *ना.* बिँगठ्याइ।
बिखड्याहा- *वि.* बिँगठ्याहा।
बिखर्ची- *वि.* [बि+खर्च+ई] खर्च सकिएको; खर्च नभएको; बेखर्ची।
बिखालु- *वि.* [सं. विषालु] बिख भएको; बिखले भरिएको; विषयुक्त।
बिखालो- *वि.* [बिख+आलो] शरीरमा बिख लाग्ने वा विकार उब्जाउने; बिखालु।
बिखे- *वि.* [बिख+ए] बिख भएको; बिखालु।
बिखे उन्यु- *ना.* खोलाको तीरतिर पाइने, नरम पात भएको र माछा मार्ने काममा प्रयोग हुने बिखालु उन्यु।
बिखेत- *ना.* [सं. विषाद] अफसोस; खेद; दुःख (उदा.- उसलाई बाबु मरेको भन्दा पनि भाइ छुट्टिएर गएकोमा बिखेत छ।)।
बिखेती- *ना.* विषादी; विषयुक्त।
बिगबिगती- *ना.* छुकछुक; चकचक।
बिगबिगाइ- *ना.* [√ बिगबिगाउ (+आइ)] बिगबिगाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिगबिगाउँदो- *ना.* बिगबिगाउने खालको; बिगबिगी हुने।
बिगबिगाउनु- *अ.क्रि.* [बिगबिगी+आउ+नु] बिगबिगी हुनु; उपद्रो हुन खोज्नु; आतङ्क छाउनु। (उदा.- बाघ बिगबिगाएको थाहा पाएर गाउँलेहरू सुत्न पनि सकेका छैनन्)।
बिगबिगी- *क्रि.वि.* [अ. बगावत] कुनै वस्तुको चर्को उपद्रो; आतङ्कको अधिकता।
बिगहट्टी- *ना.* [बिगाहा+अ. हद्द] कुनै जग्गाजमिनको बिघा, पोत आदिको लगत वा बिघापिच्छेको रकम; बिघट्टी।
बिगार- *ना.* [सं. विकार] १. नराम्रा कुरातिर भएको परिवर्तन; बरबादी; नाश; हानि; बितल; बित्यास। २. टुना, मोहिनी आदिबाट उत्पन्न भएको रोग वा दुःख।
बिगारसिङ- *वि.* १. बिगार्ने काम गर्ने; बिग्रने; विनाशकारी। २. उदास।
बिगुत- *ना.* [सं. विभूति] देवदेवताका नाममा हवन गरिएको यज्ञकुण्डको खरानी; जोगीहरूले चन्दनको साटो लाउने खरानी; विभूत।
बिगुती- *वि.* बिगुत वा खरानी रङको।
बिगुल- *ना.* [अङ्. ब्यूगल] सङ्केत दिनका लागि फुकेर बजाइने एक प्रकारको पल्टनियाँ बाजा; बाच्छाईबाजाका प्रकारभित्र पर्ने, फुकेर बजाइने बाजाविशेष; बिकुल।
बिगुले- *ना.* बिगुल बजाउने व्यक्ति; बिकुल बजाउने पल्टनिया जवान।
बिगो- *ना.* [बिगार] १. कसैले अनुचित किसिमले लिएको धनमाल वा सो धनमालमा दाबी गरिएको निश्चित रकम; अपराध, कसुर र दोषसम्बन्धी मामिलामा प्रभाव पार्ने कुनै पनि रकम। २. नचाहिँदो वा नाश हुने किसिमको काम; बिगार; निहुँ।
बिगौती- *ना.* [सं. विक+वर्ती] भर्खर बियाएका गाई-भैंसीको दुध पकाउँदा फाटेर पानी सुकेपछि तयार भएको कुराउनीजस्तो बुरबुरे खानेकुरो; बिघौती।
बिगौते- *वि.* [बिगौती+ए] बिघौतीजस्तो; आलो; बिघौतीको; बिघौते।
बिगौते औलो- *ना.* पालुवा-पातका घाँस खाएका वस्तुको दुध खाँदा लाग्ने औलो; आलो औलो।
बिगौते दुध- *ना.* भर्खर-भर्खर बियाएका लैनु वस्तुको दुध।
बिग्याहा- *वि.* [बिगो+याहा] बिगो गर्ने स्वभावको उपद्रवी।
बिग्रनु- *अ.क्रि.* [सं. विकृ+नु] १. कुनै वस्तुको रूप, गुण आदिमा कुनै प्रकारले विकार आउनु; बरबाद हुनु; नाश हुनु; सड्नु; कुहुनु आदि। २. काम नलाग्ने हुनु; हानि हुनु। ३. टुटफुट वा भताभुङ्ग हुनु; भत्कोस लाग्नु। ४. कुनै वस्तु बनाउन थाल्दा चुकेर वा नजानेर नबन्नु; खेर जानु; विफल हुनु। ५. जाति, धर्म, नीति, उद्देश्य आदिबाट च्युत हुनु; पतित हुनु। ६. खराब बानी लिनु वा आचरणहीन हुनु; बदमास बन्नु। ७. पोइल जानु; बोरिनु। ८. गर्भ तुहुनु।
बिग्राइ- *ना.* बिग्रने काम वा किसिम।
बिग्रिनु- *अ.क्रि.* बरबाद होइनु; नासिनु; बिग्रनु।
बिघट्टी- *ना.* बिघापिच्छेको हिस्सा; बिगहट्टी।
बिघा- *ना.* [प्रा. बिगह] जग्गाजमिनको बिस कट्ठा वा विश्वाको नाप; तेह्र रोपनी पाँच आना वा ६७७२.६३ वर्ग मिटर जग्गाको परिमाण।
बिघौती- *ना.* हे. बिगौती।
बिघौते- *वि.* बिगौते।
बिघ्न- *ना.* [सं.] १. कुनै काममा हुने ठुलो बाधा वा अड्काउ। *वि.* २. धेरै; अति। *क्रि.वि.* ३. बिछट्ट; खुब।
बिघ्नको- *वि.* ठुलो; राम्रो; बढिया।
बिङठिनु- *अ.क्रि.* हे. बिँगठिनु।
बिङठे- *वि.* बिँगठे।
बिङठो- *वि.* बिँगठो।
बिङठ्याइ- *ना.* बिँगठ्याइ।
बिङठ्याहट- *ना.* बिँगठ्याहट।
बिङठ्याहा- *वि.* बिँगठ्याहा।
बिङबिङ- *ना.* [अ. मू. बिङ (द्वि.)] गन्ध आउने वा गनाउने किसिमले।
बिङबिङाइ- बिङबिङाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
बिङबिङाइनु- *अ.क्रि.* बिङबिङाउने होइनु; गनाइनु।
बिङबिङाउनु- *अ.क्रि.* बिङबिङ हुनु; गनाउनु।
बिङ्गो- *ना.* कुनै कुरा टाल्ने, नगर्ने वा पन्छाउने निहुँ; बढाएर भनिएको कुरो; बहाना।
बिङ्ग्याहा- *वि.* बिङ्गो लगाउने; बिँग्याहा।
बिच- *ना.* [प्रा. विच्च] १. कुनै क्षेत्र, वस्तु, समूह, आकार आदिको माझ; मध्य भाग। २. अन्तर; फरक। *क्रि.वि.* ३. बाहेक (उदा.- तितेफापरदेखि बिच यस गाउँमा केही खान पाइँदैन।)
बिचाबिच/बिचोबिच- *क्रि.वि.* ठिक बिचमा; माझामाझी; माझैमाझ।
बिचरो- *वि.* [फा. बेचार] आधार नभएको; निरुपाय; अनाथ; टुहुरो; बबुरो।

बिचल्ती- *वि.* [बि+चल्ती] चल्ती नभएको; बेचल्ती।
बिचल्ली- *ना.* [बिच+रल्ली] १. पहिलेको स्थिति अस्तव्यस्त भई अर्को स्थिति नबसुन्जेलको अवस्था; बिल्लिबाठ; बिजोग; दुर्दशा। २. ठुलो दुःख; आपत्ति।
बिचार- *ना.* १. क्रियापुत्रीलाई बन्धुवर्गका तर्फबाट खान दिइने सिधा; सराङ; घोत। २. शोकमा परेका व्यक्तिलाई सम्झाई- बुझाई सान्त्वना दिने काम।
बिचार्नु- [सं. विचार+नु] विचार गर्नु; मनन गर्नु; सोच्नु।
बिचाराइ- *ना.* बिचार्ने काम वा किसिम।
बिचारिनु- *क.क्रि.* विचार गरिनु।
बिचारी- *वि.* १. विचार गर्ने। *ना.* २. विचारी।
बिचेत- *वि.* [सं. विचेतस्] होस वा चेतना नभएको; अचेत; बेहोस; बिसुर।
बिच्कनु- *अ.क्रि.* [सं. वि+चित्+नु] कुनै वस्तु देखेर वा कसैको कामकुरो, व्यवहार आदिबाट तर्सनु; डराएर भाग्नु; विचलित हुनु; दच्कनु; हच्कनु।
बिच्काइ- *ना.* बिच्कने काम वा किसिम।
बिच्काइनु- *क.क्रि.* दच्काइनु।
बिच्काउनु- *प्रे.क्रि.* बिच्कने पार्नु; दच्काउनु।
बिच्किनु- *अ.क्रि.* १. दच्कनु; हच्कनु; तर्सनु। २. बिच्कने होइनु।
बिच्क्याइ- बिच्किने काम वा किसिम।
बिच्क्याइनु- *क.क्रि.* बिच्किने पारिनु।
बिच्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. बिच्किने पार्नु; तर्साउनु। *स.क्रि.* २. बिच्काउनु; दच्काउनु।
बिच्क्याहट- *ना.* बिच्किने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।
बिच्क्याहा- *वि.* बिच्कने स्वभावको; तर्सने; दच्कने।
बिच्छी१- *ना.* [सं. वृश्चिक] प्रायः गर्मी प्रदेशमा पाइने, पुच्छरमा रहने डङ्कमा कडा विष हुने एक प्रकारको किरो।
बिच्छी२- *वि.* तिखो बुद्धि भएको; कुशाग्र; चुपिचन्डाल।
बिच्छुक- *ना.* [बि+छुक] कुनै काममा मङ्गल नहुने अवस्था वा सङ्केत; अपशकुन; अलच्छिन। (उदा.- आज बिहानैदेखि के बिच्छुक लागेको हो कुन्नि, कुनै काम पनि हुँदैन)।
बिच्छुकी- *वि.* अमङ्गलको सूचना वा सङ्केत दिने; बिच्छुक लगाउने।
बिछट्ट- *क्रि.वि.* [अ. मू. बिछट्+ट< प्रा. बिसत्थ] १. थुप्रो वा धेरै हुने चालसँग; अत्यन्त; ज्यादै। *वि.* २. अचाक्ली; धेरै। ३. निकै निपुण। स्त्री. बिछट्टकी।
बिछन्द- *ना.* [सं. बिच्छन्द] छन्द नपर्ने चाल; ढङ्ग नमिल्ने स्थिति।
बिछन्दको- *वि.* छन्द वा ढङ्ग नपरेको; छन्द न बन्दको।
बिछाइ- *ना.* [√ बिछाउ (+आइ)] बिछाउने काम वा किसिम।
बिछाइनु- *क.क्रि.* बिछाउने काम गरिनु।
बिछाउना- *ना.* हे. बिछ्याउना।
बिछाउनु- *स.क्रि.* [सं. विच्छादन+आउ+नु] बस्न वा सुत्नका निम्ति चकटी, गुन्द्री, राडी आदि फिँजाउनु; बिछ्याउनु।
बिछिनु- *अ.क्रि.* बिछ्याउने काम हुनु।
बिछोड- *ना.* [सं. वि+छुट] छुट्टिने काम वा स्थिति; वियोग; छुट्टिम।
बिछ्याइ- *ना.* [√ बिछ्याउ (+आइ)] बिछ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिछ्याइनु- *क.क्रि.* बिछ्याउने काम गरिनु।
बिछ्याउनु- *स.क्रि.* ओछ्याउनु; बिछाउनु।
बिछ्याउना- *ना.* [सं. विच्छादन] सुकुल, राडी, डस्ना, लम्पट आदि बिछ्याउने वस्तु; ओछ्यान; बिछाउना/बिछ्यौना।
बिछ्याउने- *ना.* [बिछ्याउना+ए] १. बिछ्याउने वस्तु; ओछ्यान; बिछ्यौना। २. बिछ्याउने काम गर्ने व्यक्ति वा साधन।
बिछ्यौना- *ना.* [सं.+विच्छादन] ओछ्यान; बिछ्याउना।
बिजन- *ना.* [सं. बीज] १. विभिन्न थरीका बिउहरूको समुदाय; बिउ। २. पाखो जग्गाको नाप लिने आँकडा।
बिजन जाँच- *ना.* बिजनका आधारमा गरिने पाखो जग्गाको नापजाँच।
बिजयसार/बिजयसाल- *ना.* सालकै जस्ता पात हुने, काठको कचौरा, गिलास आदि बनाइने, काण्डमा घाउ लाग्दा रगतजस्तो चोब निस्कने एक जातको शालवृक्ष।
बिजाइँ- *ना.* [फा. बेजा] १. अरूलाई दुःख दिने वा मर्का पार्ने किसिमले गरिने बिगो; उपद्रव; अर्घेल्याइँ। २. गर्न नहुने वा अरूलाई अहित हुने काम; अन्याय; अत्याचार।
बिजाइँ बिद्युत्- *ना.* अरूलाई मिच्ने वा हानिनोक्सानी पुऱ्याउने दृष्टिले गरिने उपध्रो; लुटपिट, हुलदङ्गा आदि।
बिजात- *ना.* [बि+जात] १. परम्परागत रूपमा अरूभन्दा कम्ती भनी मानिएको जात; सानो जात। २. एकबाट अर्को भिन्न- भिन्न जात।
बिजाती- *वि.* बिजातको; विजातीय।
बिजारपट्टी- *ना.* [बिजार+पट्टी] कोट, पाइन्ट आदि सिउँदा गोल आकारका बनाउन र सिधा रेखा तान्न प्रयोग गरिने, दुवैतिर धातुको चुच्चो निकालिएको, तीनदेखि छ फिटसम्मको, फुटजस्तो काठको औजार।
बिजुली- *ना.* [सं. विद्युत्] १. बादल लागेको बेला आकाशमा झिलिक्क चम्कने प्रकाश; सौदामिनी। २. वैज्ञानिक प्रणालीले उत्पन्न गरिने प्रकाश र ताप भएको तथा आकर्षण र अपकर्षणसमेत गर्ने प्रसिद्ध शक्ति; विद्युत्। *वि.* ३. औधी छिटो; चलाख; चम्किलो।
बिजुली अड्डा- *ना.* बिजुलीको जडान, वितरण आदि र शुल्कको उठतीपुठतीसम्बन्धी काम गर्ने अड्डा; विद्युत्- संस्थान; हालको विद्युत् प्राधिकरण।
बिजुलीकान्ते- *वि.* औधी बाठो; चनाखो; बिजुले।
बिजुलीगारत- *ना.* राजामहाराजाको अगाडि- पछाडि लाग्ने सेनाको टोली।
बिजुली घर- *ना.* बिजुली पैदा गर्ने ठाउँ वा घर (पावर हाउस)।
बिजुली बाहन- तुरन्तातुरन्ती पुग्ने, काम गर्ने; ज्यादै बाठो।
बिजुले- *वि.* हिँड्दा, काम गर्दा र कुरा गर्दा साह्रै छिटो; बिजुलीजस्तो; बिजुलीकान्ते।
बिजुलो- *ना.* [√बिज+उलो] सुन्तला, चाक्सी आदि फलका केस्राभित्र रहने रसिलो दाना वा कोश।

बिजुवा१- *ना.* [लि.] राई, याख्खा आदि किराती जातिको पुरेत; राई जातिको झाक्री।
बिजुवा२- *ना.* [√ बीज+उवो बिज्जू (आँप)।
बिजोक/बिजोग- *ना.* [सं. वियोग] दयनीय स्थिति; दुःखलाग्दो अवस्था; बिल्लबाठ; बिचल्ली।
बिजोकी/बिजोगी- *वि.* बिजोक भएको; बिजोक देखाउने।
बिजोडा- *वि.* [बि+जोडा] जोडा नभएको; जोडा नमिलेको; अगल्चो।
बिजोर- *वि.* [बि+जोर] जोर नभएको; समसङ्ख्यादेखि भिन्न; विषम।
बिज्जु- *वि.* [सं. बीज+ऊ] १. बीज वा बिजनबाटै बिरुवा हुर्केको बोटमा फलेफुलेको; कलमी नलगाइएको। *ना.* २. त्यस्तो बोट वा वृक्षमा फलेको आँप आदि फल।
बिझ्नु- *अ.क्रि.* [सं. विद्ध+नु] १. शरीरमा काँडा, सुइरो, घोचो आदि गाडिएर पीडा हुनु; घोच्नु। २. अप्रिय व्यवहार, कडा बोली आदिबाट मनमा नराम्रो लाग्नु; चित्त दुख्नु।
बिझाइ- *ना.* बिझ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिझाइनु- *अ.क्रि.* बिझाउन लाइनु; चस्काइनु।
बिझाउनु- *स.क्रि.* १. बिझ्नु; चस्कनु। *प्रे.क्रि.* २. बिझ्ने पार्नु; घोचाउनु; चस्काउनु।
बिझिनु- *अ.क्रि.* बिझ्ने काम होइनु; काँडो आदि गडिनु।
बिट१- *ना.* [सं. वृत्त] भाँडाको मुखमा बाहिरपट्टि फर्केको चौतर्फी घेरो; कुनै वस्तुका छेउको बाटुलो घेरो।
बिट२-[अङ्.] जनसहभागिताबाट सहरी क्षेत्रमा बनेका प्रहरीका स-साना चौकी।
बिटुङ्गो- *वि.* [बि+टुङ्गो] टुङ्गो नलाग्ने वा टुङ्गो नलागेको; बेठेगानको; बेटुङ्गो (उदा.- त्यसै बिटुङ्गो चालले त्यहाँ कसरी जाने?)।
बिटुल्नु- *स.क्रि.* [बिटुलो+नु] १. मुख जुठो पार्नु; थोरै मात्र खानु; बिटोल्नु। २. बिटुलो पार्नु।
बिटुलाई- *ना.* बिटुल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिटुलिनु- *अ.क्रि.* १. लसपस वा छुतछ्वात हुनु; बिटुलो हुनु। २. जुठो हुनु; अपवित्र हुनु।
बिटुलो- *वि.* [प्रा. विट्टालिअ] १. अरूसँगको छुवाछुत वा लसपसमा परेको; उच्छिष्ट। २. चोखो नभएको; अशुद्ध; जुठो।
बिटुल्याइ- *ना.* बिटुल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिटुल्याइनु- *क.क्रि.* बिटुलो पारिनु।
बिटुल्याउनु- *प्रे.क्रि.* बिटुलो पार्नु; बिटुल्ने वा बिटोल्ने गराउनु।
बिटे- *वि.* [बिटो+ए] १. बिटो भएको; बिटोजस्तो। *ना.* २. धान आदिको बिटा बाँधेर उठाउने खेतालो।
बिटो- *ना.* काँधमा हालेर वा काखीमा च्यापेर बोक्न ठिक पारिएका दाउरा, घाँस, पराल आदिको मुठो।
बिटोल्नु- *स.क्रि.* हे. बिटुल्नु।
बिटोलाइ- *ना.* बिटुलाइ।
बिटोलिनु- *क.क्रि.* [बिटुलो+इ+नु] बिटुलो पारिनु।
बिठ्याइँ- *ना.* [बेठ्याक+याइँ] राय वा ठ्याक नमिल्ने काम; रडाको।
बिडा- *ना.* [सं. वीटिका] बिरा; खिल्ली।
बिडाल- *ना.* [सं.] बिरालो।
बिडालाक्ष- *वि.* बिरालाका जस्ता आँखा हुने; कुहिरे।
बिडी- *ना.* हे. बिँडी।
बिडो- *ना.* [सं. बीटी] तरवार वा खुकुरी भिर्न कम्मरमा बाँधिने पेटी, रुमाल आदि।
बिढङ्ग- *ना.* [बि+ढङ्ग] १. ढङ्ग वा सिप नहुने स्थिति; छाँट, तरिका आदि नमिल्ने चाल। २. मेल नहुने अवस्था; बेमेल; बेढब।
बिढङ्गी- *वि.* १. ढङ्ग नमिलेको; बिढङ्गको। २. उल्टो चालको; एकोहोरो; अनौठो।
बिढङ्ग्याहा- *वि.* बिढङ्गको; बेढङ्गी।
बिढङ्ङ- *ना.* [बि+ढङ्ङ] हे. बिढङ्ग।
बित्नु- *अ.क्रि.* [सं. वीत+नु] १. बेला घर्कनु; समय गुज्रनु; बियाँलो हुनु; अबेर हुनु; टर्नु। २. आपत् आइलाग्नु; बित्यास पर्नु। ३. मृत्यु हुनु; मर्नु। ४. बरबाद हुनु; नासिनु।
बितरा- *वि.* [सं. वि+स्तर] रहने-बस्ने ठाउँ-ठहर नभएको; बिथात।
बितल- *ना.* [√ बितलब] तिरो नलाग्ने बिर्ता (दिव्य.)।
बितलब- *वि.* [बि+तलब] नगद तलब नलिने वा नपाइने; तिरोभरो नलाग्ने वा सबै रकम मिनाहा भएको।
बितलब बिर्ता- *ना.* १. काम वा सेवा गर्दा तलबको सट्टामा पाएको बिर्ता। २. सरकारलाई तिरोभरो गर्नु नपर्ने वा सो मिनाहा भएको जग्गा।
बिताइ- *ना.* [√ बित् (+आइ)] १. बित्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [बिताउ+आइ] २. बिताउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिताइनु- *क.क्रि.* वेला घर्काइनु; समय गुजारिनु।
बिताउनु- *प्रे.क्रि.* १. बित्ने पार्नु; वेला घर्काउनु। २. बित्यास पार्नु; बरबाद गर्नु। ३. मार्नु।
बितिनु- *अ.क्रि.* १. समय गुज्रिनु। २. सकिनु।
बितोड- *ना.* [बि+तोड] ठुलो वेग; बेतोड।
बितोल- *ना.* [सं. वितुलन] १. काममा तलमाथि, तलवितल, गोलमाल वा भताभुङ्ग हुने स्थिति; वितल। २. बरबादी; बित्यास।
बित्ता- *ना.* [सं. वितस्ति] १. पन्जा फैलाउँदा बुढीऔँलाको टुप्पादेखि कान्छीऔँलाको टुप्पासम्मको लमाइ; एक हातको आधा भाग। २. शक्ति; बुता (उदा.- बित्ताले भेटेसम्म यो काम गरुँला)।
बित्ताभर- *क्रि.वि.* १. एकै छिन पनि; सकेसम्म। २. एक बित्ताजति।
बित्तिकै- *क्रि.वि.* [बित्+इकै] काम सकिनासाथ; लगत्तै; तुरुन्तै; साथै।
बित्ते- *वि.* [बित्ता+ए] १. एक बित्ता नापोको; एक बित्ता लामो; बित्ताभरिको। २. साह्रै होचो; पुड्को।
बित्तो- *वि.* [बित्+तो] बित्न लागेको; हडबडीको; बिग्रँदो।
बित्या- *क्रि.वि.* [सं. वृथा] विनाप्रयोजन; बिनसित्ति; सित्तैँ; व्यर्थै।
बित्यै- *क्रि.वि.* त्यसै पनि; सित्तैँ; व्यर्थैमा।
बित्पात- *ना.* [सं. व्युत्पात] १. साह्रै चलाखी वा बठ्याइँ; अति धूर्तता। २. चञ्चलता; चुलबुलेपन।
बित्पाती- *वि.* बित्पातको; बित्पाते।
बित्पाते- *वि.* १. साह्रै चलाख; औधी चतुरो; अति धूर्त। २. चञ्चल; बाइफाले; चौताले।

बित्यास- *ना.* [सं. बत्यास] चाहिने कामकुरो नभएर उल्टो हुने स्थिति; बरबादी; बिगार; तलमाथि; बितोल।
बिथल्नु- *स.क्रि.* [√ बिथोल्+नु] बाधा दिनु; भाँड्नु; बिथोल्नु।
बिथला- *ना.* बाधा; रोकावट।
बिथलाइ- *ना.* बिथल्ने काम।
बिथलाहा- *वि.* बिथोलाहा।
बिथलिनु- *अ.क्रि.* हे. बिथोलिनु।
बिथात- *वि.* [बि+थात] १. रहने-बस्ने ठाउँ-ठेगान नभएको; थातथलो नभएको। २. स्थिति वा व्यवस्था नभएको।
बिथान्को- *ना.* [बि+थान्को] थान्को वा थिति नभएको; बेथितिसँग रहेको।
बिथाहा- *ना.* [बि+थाहा] थाहा नहुने वा थाहा नपाउने स्थिति; बेपत्तो।
बिथिति- *ना.* [बि+थिति] रीतिथिति नमिल्ने अवस्था; बेथिति; अव्यवस्था।
बियोल्नु- *स.क्रि.* [सं. विस्थल] भाँजी हाल्नु; भाँड्नु।
बियोल- *ना.* बिथोलो भएको स्थिति; गज्मौरिने काम।
बियोलबाथल- *ना.* सबैतिर बिथोल्ने काम; जता पनि बिथोलिएको अवस्था।
बियोलाइ- *ना.* बिथोल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बियोलाहा- *वि.* बिथोल्ने; काममा गडबड पार्ने।
बियोलिनु- *अ.क्रि.* बिथोलो हुनु; गडबडिनु; बाधा पर्नु।
बियोलो- *ना.* काममा हुन जाने बाधा वा गडबडी; रोकावट; खिचोला।
बियोल्याइँ- *ना.* बिथोल्ने काम वा अवस्था।
बियोल्याइ- *ना.* बिथोलिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बियोल्याहट- *ना.* बिथोल्ने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।
बिदङ्स- *ना.* [विध्वंस] विनाश; विध्वंस; उपद्रो।
बिदा- *ना.* [अ. बिदाअ] १. कसैलाई प्रस्थानका निम्ति दिइने आज्ञा वा अनुमति। २. काम गरेबापत नियमानुसार पाइने वा मागिने अवकाश; छुट्टी। ३. छुट्टी भएको दिन; तातिल। ४. छुटकारा; मुक्ति।
बिदाइ- *ना.* [बिदा+आइ] १. बिदा गर्ने वा हुने काम। २. बिदा हुने बेलामा दिइने खर्च; बाटाखर्च।
बिदाइ समारोह- *ना.* बिदा दिने अवसरमा गरिने उत्सवको आयोजना।
बिदाबारी- *ना.* [बिदा (द्वि.)] बिदा गर्ने र बिदा हुने काम; बिदाइ।
बिदो- *ना.* रोकिने काम; थामिने अवस्था (जस्तो- बासिबिदो)।
बिद्युत्- *वि.* [सं. विद्युत्] १. गर्न नहुने वा नसुहाउँदो; अनुचित (कुरा)। *ना.* २. मारकाट; उपद्रो।
बिद्युत् बिजाइँ- *ना.* मारकाट र खिचोला; उत्पात; हे. बिजाइँबिद्युत्।
बिधारानी- *ना.* लोकसंस्कृतिका अनुसार प्रेममा बेइमान गर्ने प्रेमी वा प्रेमिका।
बिधुवा- *वि.* [सं. विधवा] लोग्ने मरेकी; राँडी; विधवा।
बिधुवी- *वि.* बिधुवा।
बिन्नु- *स.क्रि.* [सं. विच्+नु] छानबिन गर्नु; केलाइकुलाइ गर्नु; केलाउनु; छान्नु।
बिन- *ना.* [सं. वीणा] विशेषतः सपेराले बजाउने, लाम्चो तुम्बामा तलतिर बाँसुरीका जस्ता दुई नलीमा तीन-तीनवटा प्वाल भएको एक बाजा।
बिनसित्ति- *क्रि.वि.* [सं. विना+सिद्धि] बिनाकाममा; सित्तैं; बित्था; अकार्थ।
बिना१- *ना.यो.* [सं. विना] अभाव; रहित (जस्तै- बिनाइजाजत; बिनाविभाग; बिनाअनुमति)।
बिना२- *ना.* [सं. नाभि] कस्तूरी मृगका नाभिमा हुने सुगन्धी द्रव्यको थैली वा गोल डल्लो; मृगनाभि।
बिनाइ- *ना.* [√ बिन् (+आइ)] बिन्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिनाइनु- *क.क्रि.* बिन्न लाइनु।
बिनाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* बिन्ने काम गर्नु; बिन्न लाउनु।
बिनाबी- *ना.* [नेवा.] बाटो वा ठाउँ छोड्नुहोस्, छोडिएला, नागिएला आदि अर्थ जनाउने शब्द; विष्णुविष्णु।
बिनायो- *ना.* मुखमा च्यापी जिब्राले धागो तन्काएर बजाइने, निगालो र बाँसबाट बनाइएको मुर्चुङ्गा जस्तै बाजा।
बिनासाले- *ना.* अन्तरा वा थेगो केही नहाली गाइने एक थरी लोकगीत।
बिनिनु- *क.क्रि.* [बिन्+इ+नु] केलाइनु; छानिनु।
बिनिया- *ना.* हम्कने वा डोलाउने एक साधन; पङ्खा; चमर।
बिनु- *ना.यो.* [सं. विना] नभईकन; बेगर; बाहेक (प्रायः कविता वा भावपूर्ण वाक्यमा प्रयोग हुने)।
बिन्डी- *ना.* [बिटो] रुपियाँ-पैसा आदिको चाङ वा तङ; लक्कु।
बिन्ती- *ना.* [सं. विनति] नम्रतापूर्ण निवेदन; प्रार्थना; विनति।
बिन्तीपत्र- *ना.* सरकार वा मान्यजनलाई लेखेर चढाइने निवेदन।
बिन्तीभाउ- *ना.* १. विनम्र प्रार्थना; नम्र निवेदन। २. भनसुन।
बिन्त्यारु- *वि.* बिन्ती गर्ने; निवेदक।
बिन्दी- *ना.* [हि.] स्वास्नीमानिसहरूले निधारमा लाउने टीका।
बिन्दु- *ना.* [सं.] १. पानी आदि पन्यालो वस्तुको थोपो वा बुँद। २. अनुस्वारको चिह्न; थोप्लो; दाग। ३. गौण घटनाहरूको विस्तृत विवरण गरिने नाटकीय पाँच कार्यावस्था (बीज, बिन्दु, पताका, प्रकरी र कार्य) मध्ये दोस्रो अवस्था। ४. वास्तु वा मूर्तिमा प्रयोग हुने अङ्गुल, मात्रा वा मोक्ष बराबरको नाप; एक अङ्गुल।
बिन्दुपत्र- *ना.* १. बिन्दु वा सङ्केत मात्र भएको चिठी। २. नक्साबाट क्षेत्रफल निकाल्न प्रयोग गरिने पारदर्शक पदार्थ।
बिन्द्र- *ना.* [सं. वृन्द] दाजुभाइ; बन्धुवर्ग।
बिन्द्रालो- *ना.* दाजुभाइहरूको समूह; बन्धुवर्ग।
बिन्द्रा- *वि.* [सं. वृन्दा] १. मानिस नभएको; निर्जन; सुनसान। २. आटब्बे।
बिन्द्रावन- *ना.* एकलासको वन; निर्जन जङ्गल।
बिपत्ता- *ना.* [बि+पत्ता] गायब; बेपत्ता।
बिपना- *ना.* [वि+सपना] बिउँझेको वा जागेको अवस्था; ननिदाएको बेला।
बिपनी- *ना.* बिपनाको लघु रूप; बिपना। (उदा.- बिपनीमा नदेखे

पनि सपनीमा देखिन्छ)।

बिपिउँ- *वि.* [सं. विपरीत] 'सपिउँ'-को विपरीतार्थक; उल्टो; बिब्ल्याँटो।

बिफर- *ना.* १. घातक रोगका कीटाणुको प्रभावले जरोका साथसाथै आङभरि फोकाफोका भएर आउने खटिरो; शीतला वा वसन्तको रोग; माई। २. उक्त रोगले बसेको खत।

बिफर उन्मूलन- *ना.* बिफरका रोगाणु र त्यसका सञ्चारकलाई निर्मूल पार्ने योजना।

बिफऱ्याहा- *वि.* बिफर आएको; बिफरको खत बसेको; छ्याके। स्त्री. बिफऱ्याही।

बिब्लेँटो/बिब्ल्याँटो- *वि.* [बिपिउँ+एँटो/याँटो] कपडा, कागत आदिको भित्री वा उल्टो; सब्लेँटो वा सब्ल्याँटोको विपरीतार्थक। स्त्री. बिब्ल्याँटी।

बिमिन्डिनु- *अ.क्रि.* [बिमिन्डो+नु] टेढो स्वभावको हुनु; बाउँटिनु; भाँडिनु।

बिमिन्डो- *वि.* टेढो स्वभावको; अमिल्दो चालको; बाउँटो; अड्भाड्गो।

बिमिन्ड्याइ- *ना.* [√ बिमिन्डि (+याइ)] बिमिन्डिने क्रियाप्रक्रिया।

बिमिन्ड्याइनु- *क.क्रि.* बिमिन्डिने पारिनु; चिढ्याइनु; टेढ्याइनु।

बिमिन्ड्याउनु- *प्रे.क्रि.* बिमिन्डिने पार्नु; चिढ्याउनु; टेढ्याउनु।

बिमिन्ड्याहट- *ना.* बिमिन्डिने किसिम वा अवस्था।

बिमिन्ड्याहा- *वि.* बिमिन्डिने स्वभावको; टेढिने बानी भएको; बिमिन्डो।

बिभीषण- *ना.* [सं.] १. रावणका कान्छा भाइ; रावणपछिका लङ्काधीश। *वि.* २. ज्यादै डरलाग्दो; भयङ्कर। ३. स्वदेशका विरुद्ध विदेश वा विदेशीको दलाली गर्ने व्यक्ति; पञ्चमाङ्गी।

बिभूत- *ना.* [सं. विभूति] बिगुत; विभूति।

बिमजा- *ना.* [बि+मजा] बेस्वाद; बेमज्जा।

बिमठिनु- *अ. क्रि.* हे. बिँगठिनु।

बिमठो- *वि.* हे. बिँगठो।

बिमठ्याइ - *ना.* बिँगठ्याइ।

बिमन- *ना.* [बि+मन] कुनै कुरामा मन नलाग्ने वा रुचि नहुने अवस्था। (उदा.- जरोले हो कि खान, घुम्न सबै कुरामा मलाई बिमन भइरहेछ)।

बिमा- *ना.* [फा. बीमा] १. कुनै किसिमको हानिनोक्सानी वा क्षति भएमा संस्थाले बेहोर्ने र क्षतिपूर्ति पाइने गरी राखिने किस्ताबन्दी वा एकमुस्ट धरौटी; त्यस्तो अभिभारा वहन गरिएको कार्य-व्यवस्था। २. कुनै हानिनोक्सानी हुन गएमा डाकखानाले बेहोर्ने गरी पठाइने चिट्ठी, पार्सल।

बिमा कम्पनी- *ना.* बिमाव्यवसायको काम गर्ने संस्था।

बिमा पत्र- *ना.* १. बिमा गरिएको कागत। २. हुलाक-अड्डामा रकम बिमा गरी पठाइएको कागत।

बिमा शुल्क- *ना.* बिमा गर्दा लाग्ने दस्तुर।

बिमा संस्थान- *ना.* चल वा अचल वस्तुहरूको बिमा गर्ने-गराउने एक प्रमुख संस्था।

बिमाख- *ना.* [फा. बे-बाक] १. तिर्नु-फछ्र्याउनुपर्ने रिन, सापटी, हिसाब आदि बाँकी नराखी टुङ्ग्याउने काम; फछ्र्यौट; चुक्ती। २. सखाप पार्ने काम; निमिट्यान्न। ३. सर्वनाश; भुसुक्क।

बिमार- *वि.* [फा. बीमार] बिरामी; रोगी।

बिमारी- *ना.* रोग; व्यथा; व्याधि।

बिमिरो- *ना.* [सं. बीजपुर] १. निबुवाजस्तो बाक्लो बोक्रा हुने, अमिलो वा केही गुलियो रस हुने प्रसिद्ध एक फल। २. शरीरमा उठ्ने कनिकाजत्रो सानो खटिरो। *वि.* ३. नछिप्पिएको वा हुर्किनसकेको; भर्खरको; कलिलो वा सानो।

बिम्ब- *ना.* [सं.] १. ऐना, पानी आदिमा देखिने छायाको रूप; छायामण्डल; प्रतिबिम्ब; बिम्ब। २. आकाशमा देखिने सूर्य, चन्द्र, तारा आदिको ज्योतिपिण्ड। ३. प्रतिमूर्ति; प्रतिमा। ४. कुनै कुराको आभास वा झलक। ५. गोलकाँक्री।

बिम्बफल- *ना.* गोलकाँक्रीको दानु।

बिम्बविधान- *ना.* बिम्बहरूको सृजना गर्ने काम; बिम्बहरूको सृजना।

बिम्बिका- *ना.* १. सूर्य वा चन्द्रमाको मण्डल। २. गोलकाँक्री।

बिम्बित- *वि.* प्रतिबिम्ब परेको; प्रतिबिम्बित; विम्बित।

बियर- *ना.* [अङ्.] प्रायः भिजाएको जौको पिठोमा गुलियो, सोडा आदि मिलाई विशेष प्रक्रियाले बनाइने एक प्रकारको मदिरा।

बियाँ- *ना.* [सं. वीज्य] चामलमा नकुटिई बचेको सग्लो धान।

बियाँबियाँ- *ना.* बियाँहरूको समूह; सबै बियाँ।

बियाँल्नु- *स.क्रि.* [बियाँलो+नु] बियाँलो गर्नु; कुनै उपायले समय बिताउनु।

बियाँलाइ- *ना.* बियाँल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बियाँलिनु- *क.क्रि.* बियाँलो गरिनु; अलमलिनु।

बियाँलो- *क्रि.वि.* [सं. विलम्ब] कुनै कामकुरामा हुने अलमल; अबेर; विलम्ब; ब्याँलो।

बियाइ- *ना.* [√ बियाउ (+आइ)] बियाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बियाइनु- *अ.क्रि.* बियाउने काम होइनु।

बियाउँदो- *वि.* ब्याउँदो।

बियाउनु- *अ.क्रि.* [सं. व्यापन+नु] १. पशुका पोथीहरू सुत्केरी हुनु; पशुहरूका बच्चाबच्ची जन्मनु। २. रात सकिएर प्रातः काल हुनु; उज्यालो हुनु।

बियाङ- *ना.* हे. ब्याङ।

बियान- *ना.* [था. सं. व्यायन] सुत्केरी हुने वा बियाउने काम; बियाउनाको पटक; बेत; प्रसव।

बियो- *ना.* १. डन्डीबियोको खेलमा डन्डीद्वारा हुच्चिने वा ठ्याक लाइने, दुईतिर तिखारिएको वा नतिखारिएको छोटो काठको टुक्रो। २. कोलको धुरीमा हालिने चुकुलविशेष।

बियोस्ता- *ना.* [सं. व्यवस्था] स्वभाव; चालचलन; ढङ्ग। (उदा.- कस्तो बियोस्ता नभएको केटो हो यो त!)।

बिरक्तिनु- *अ.क्रि.* [सं. विरक्त+इ+नु] विरक्त हुनु; दिक्दार हुनु; बैरागिनु।

बिरक्त्याइ- *ना.* बिरक्तिने क्रिया वा प्रक्रिया।

बिरक्त्याइनु- *क.क्रि.* विरक्त पारिनु; खिन्न तुल्याइनु।

बिरक्त्याउनु- *प्रे.क्रि.* विरक्त पार्नु; खिन्न तुल्याउनु।

बिरङ्ग- *वि.* [बि+रङ्ग] १. अनेक रङ्गको; विभिन्न रङ्गको; रङ्गीचङ्गी। २. बजरङ्ग; कुरङ्ग।

बिरल्नु- *स.क्रि.* हे. बिरोल्नु।

बिरला- *वि.* [सं. विरल] सबैतिर नपाइने वा थोरै मात्र पाइने; छुट्टाछुट्टै रहेको।

बिरलाइ- *ना.* [√ बिरल् (+आइ)] बिरल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बिरलाइनु- *क.क्रि.* बिरल्न लाइनु।

बिरलाउनु- *प्रे.क्रि.* बिरल्न लाउनु।

बिरलाकोटी- *वि.* १.[बिरला+कोटी] कोटीमा एउटा; कहीँ-कहीँ वा फाट्टफुट्ट पाइने; अति दुर्लभ। *क्रि.वि.* २. फाट्टफुट्ट; कतैकतै।

बिरसिक्का- *ना.* [वीर+शिक्षा> सिक्खा] १. अरूलाई छक्काउने वा भुक्क्याउने चलाखी काम। २. वीर, पराक्रमी, निडर बनाउने शिक्षा। ३. पुरानो खालको एक प्रसिद्ध आख्यान।

बिरसिक्का गर्नु- *स.क्रि.* विस्मयपूर्ण कार्य गर्नु।

बिरसिलो- *वि.* [बि+रसिलो] १. रस नभएको; नीरस; रुखो। २. मन नपर्दो; ठर्रो।

बिरहिनी- *ना.* [सं. विरहिणी] मारुनी नाचमा गाइने एक किसिमको गीत।

बिरा- *ना.* [सं. वीटी] खयर, चुन, मसला आदि हालेर बेरी खान वा दिन तयार पारिने पानको पात; पानको खिली; बिडा।

बिराइ- *ना.* [√ बिराउ (+आइ)] १. जग्गा बिराउने काम वा किसिम। २. नयाँ आबाद गरिएको जग्गा; बिरौटो (दिव्य.)। ३. बिराम गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया; बिगार।

बिराइनु- *क.क्रि.* १. जग्गा बिराउने काम गरिनु। २. बिराम गरिनु।

बिराउनु$_{१}$- *स.क्रि.* वन-बुटो, झाड आदि फाँडेर, भिरालो जमिनमा ढुङ्गा आदि हटाई गरा लगाएर, नदी आदिबाट उकास भएको जग्गा मिलाएर विभिन्न रूपले जग्गा आबाद गर्नु; नयाँ जग्गामा खेती गर्नु।

बिराउनु$_{२}$- *स.क्रि.* १. कुनै काम-कुरामा भुलेर वा चुकेर अर्कै थोक भन्नु वा गर्नु; बिराम गर्नु; कसुर गर्नु; अपराध गर्नु। २. लेख्ता अक्षर आदि टुटाउनु वा छुटाउनु।

बिराज्नु- *अ.क्रि.* [सं. विराज+नु] विराजमान हुनु; सम्मानसाथ बस्नु।

बिराजिनु- *अ.क्रि.* विराजमान होइनु; सम्मानसाथ बसिनु।

बिराजी/बिराजु- *वि.* [बि+राजी/राजू] राजी नभएको; नमान्ने; बेमन्जुर; बेखुस।

बिरानो- *वि.* [फा. विरान] १. पहिले नदेखेको, नचिनेको वा थाहा नपाएको; अनजानको। २. परचक्री; पराई; अर्को।

बिराम$_{१}$- *ना.* [सं. विराम] १. भन्नुगर्नुपर्ने कामकुरामा हुने कसुर; दोष वा अपराध; भुलचुक। २. काममा बाधा।

बिराम$_{२}$- *वि.* [फा. बिमार] आराम नभएको; बिसन्चो।

बिरामी- *वि.* [बिराम२+ई] सन्चो नभएको; अस्वस्थ; रोगी; मधौरु।

बिरामी बिदा- *ना.* कर्मचारीले बिरामी हुँदा पाउने निश्चित बिदा (कर्मचारीले नखर्चेको अवस्थामा उक्त दिन बराबरको तलब प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था भएको विदा।)।

बिराल गानु- *ना.* [बिराले+गानु] लेकतिर पाइने र औषधीमा प्रयोग हुने एक प्रकारको कन्द।

बिराली- *ना.* [सं. बिडाल+ई] १. धेरै आगो ताप्ता शरीरमा प्रायः गोडाका छालामा पर्ने टाटो। २. बिरालाको स्नेहसूचक रूप वा पोथी रूप।

बिराले$_{१}$- *ना.* [सं. बिडालिका] थैलो बनाउनाका निम्ति एकापट्टि चुन्याई पारेको गाँठो; त्यस्तो गाँठो पारी बनाएको थैलो।

बिराले$_{२}$- *ना.* [सं. बिडालिका] लाम्चा ठुला पात हुने, प्याजी रङ्गका फूल फुल्ने, तरबारे सिमीजस्ता कोसा र ठुला खैरा गाना हुने एक जातको लता वा त्यसैको गानु।

बिरालो- *ना.* [सं. बिडाल] चितुवाका जातको, मुसा मार्ने र खाने तथा दुध खुबै मन पराउने घरपालुवा जन्तु।

बिरालोको काट्टो- *ना.* अति निकृष्ट वस्तु।

बिरिम- *ना.* बाँसका चोयाले बुनेको, बिर्को लाउने सन्दुक।

बिरिम फुल- *ना.* साधारण मालाकार पात र वरिपरि कालोकालो रङ्ग हुने, डल्लो खालको र बास्ना आउने एक जातको धान वा त्यसैको चामल।

बिरी- *ना.* दाँतका जोर्नीमा कालो पालिस लाउन प्रयोग गरिने, ठुलठुला पात, हरियासेता फूल र जामुनुजस्ता फल हुने एक जातको लता; प्रसारणी।

बिरुँडा- *ना.* १. दार्चुला जिल्लातिर प्रचलित विशेष चाडपर्वमा देव-देवीलाई चढाइने र खाइने कलउँ, गुराँस, गहत, मास र गहुँ मिसाएर बनाइने भोजनको एक परिकार। २. दुर्गाष्टमी- पूजामा देवीलाई चढाइने नैवेद्य। ३. बिरौँला; क्वाँटी।

बिरुवा- *ना.* [विरूढ] रुख, बालीनाली आदिको कलिलो र सानो बोट; बालवृक्ष; पोथ्रो।

बिरुवा घर- *ना.* विभिन्न जातका फलफूलका बिरुवाहरू रोपी हुर्काई अन्यत्र सार्न योग्य हुने अवस्था तथा उमेरका बनाउने ठाउँ; नर्सरी।

बिरूप- *वि.* [सं. विरूप] रूप बिग्रेको; नराम्रो; कुरूप।

बिरे आग्लो- *ना.* [सं. विवर+अर्गला] बाहिरबाट झ्यालढोका खोल्न नसकिने पार्न भित्रपट्टिबाट लगाइने, गारामा जडिएको ठुलो आग्लो; गजबार।

बिरे चुली- *ना.* निकै अग्लो र अचम्मलाग्दो टाकुरो; पर्वतशृङ्खलाको चुली परेको भाग।

बिरे नुन- *ना.* [सं. बिडलवण] आयुर्वेदीय औषधीविशेषमा प्रयोग गरिने, गन्धदार एक प्रकारको कालो नुन।

बिरो- *ना.* [√ बिडा] खिल्ली; बिडा; बिरा।

बिरोल्नु- *स.क्रि.* [सं. विलोड+नु] १. नुन, खोर्सानी, मसला आदि हालेर साँध्नु; सरोबर पारी मुछ्नु; खर्‍याउनु। २. खोतलखातल गर्नु; भाँड्नु; बिथोल्नु।

बिरोलाइ- *ना.* बिरोल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बिरोलाइनु- *क.क्रि.* बिरोल्न लाइनु।

बिरोलाउनु- *प्रे.क्रि.* बिरोल्न लाउनु।

बिरोलाहा- *वि.* अरूको काम बिगार्ने; बिथोलाहा।

बिरोलिनु- *क.क्रि.* बिरोल्ने काम गरिनु।

बिरौँला- *ना.* [√ बिरुँडा] भिजाएर ढड्याउँदा अङ्कुर निस्केका धेरै थरी गेडागुडी; बिरुँडा; क्वाँटी।

बिरौ- *ना.* [सं. बीज] सिलामका जत्रा मसिना, सेता दाना हुने एक प्रकारको तेलहन; पोस्ताको दाना; अफिमका बोटमा फल्ने दाना।

बिरौटो- *ना.* [बिराउ+औटो] बिराएको जग्गा; नयाँ आबाद गरेको जग्गा।

बिर्के- *वि.* [बिर्को+ए] बिर्को भएको; बिर्कोजस्तो।

बिर्के टोपी- *ना.* माथितिर बिचमा गट्टो भएको नेपाली कार्चोबी वा मखमली टोपी।

बिर्को- *ना.* राखिएको वस्तु सुरक्षित पार्न भाँडाकुँडा, बट्टा, ठेकी, सिसी आदिको मुख छोप्ने वा ढाक्ने पात्र; ढकना।

बिर्ता- *ना.* [सं. वृत्ति] बहादुरी देखाएबापत वा वृत्तिका निम्ति मिलेको, सरकारलाई तिरोभरो गर्नु नपर्ने जग्गा; सबै वा केही मालपोत खान पाउने गरी सबै खालको माफी पाएको जग्गा (हाल भूमिसुधार ऐनअनुसार खारिज भएका कुशबिर्ता, सुनाबिर्ता, सेवाबिर्ता आदि)।

बिर्तामाल- *ना.* दोस्रा माल।

बिर्तावार- *ना.* बिर्तावाल।

बिर्तावाल- *ना.* बिर्ताको धनी वा धेरै बिर्ता पाएको व्यक्ति।

बिर्तावाला- *ना.* बिर्तावाल, बिर्ताको मालिक।

बिर्नी- *ना.* [सं. विरण] मधेसतिर हुने, फुर्के फूलको डाँठबाट ढक्की, डाली आदि बनाइने एक किसिमको बुट्टे झार।

बिर्बल- *ना.* कानको लोतीमा लाइने, नास्पातीका आकारको सुनको गहनाविशेष।

बिर्रो- *ना.* अफिमको बोटमा, सिलामका जस्ता मसिना, सेता दाना फल्ने एक जातको अन्न।

बिर्सनु- *स.क्रि.* [विस्मर्+नु] पहिले जानेसुनेको, भनिएको वा मनमा लिइएको कुरो भुल्नु; सम्झना नहुनु; हेक्का नरहनु; विस्मृत हुनु।

बिर्साइ- *ना.* बिर्सने क्रिया वा प्रक्रिया।

बिर्साइनु- *क.क्रि.* बिर्सन लाइनु।

बिर्साउनी- *ना.* १. बिर्सने काम। २. सम्झाउनीको पूरक (जस्तो- सम्झाउनी-बिर्साउनी)।

बिर्साउनु- *प्रे.क्रि.* बिर्सने पार्नु; बिर्सन लाउनु।

बिर्सिनु- *क.क्रि.* १. सम्झना नरहिनु; विस्मृत होइनु। *स.क्रि.* २. बिर्सनु।

बिर्सुवा- *वि.* बिर्सने बानी भएको। स्त्री. बिर्सुवी।

बिल१- *ना.* [सं.] १. जमिन, भित्ता आदिमा परेको प्वाल। २. सर्प, मुसो आदि बस्ने दुलो। ३. गुफा; गुहा।

बिल२- *ना.* [अङ्.] १. कुनै मालसामान बिक्री गर्दा वा बुझ्दाबुझाउँदा मूल्य वा पारिश्रमिकको फाँट, रकम आदि खुलाई लेखिने कागत; रसिद। २. विधायिकामा प्रस्तुत गरिने कानुनको मसौदा; विधेयक।

बिलकन्ना- *वि.* [बि+लखकानो] लख, कान्दानी र तर्कुल्ले, बर्धन्ने आदि कुनै मात्रा नभएको (क, ख)।

बिलकुल- *वि.* [अ.] १. भएभरको; सम्पूर्ण; सबै। *क्रि.वि.* २. पूर्णतया; एकदम।

बिलखबन्द- *वि.* [सं. विलक्षमन्द] १. यसो गरूँ न उसो गरूँ भई जिल्ल परेको; अक्क न बक्क भएको; अलमल्ल; रनभुल्ल। २. आफ्नो गुप्ती कुरा अरूले थाहा पाएको जानेर निलोकालो मुख लाएको; हतप्रभ।

बिलखाइ- *ना.* [बिलखाउ+आइ] बिलखाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बिलखाइनु- *अ.क्रि.* बिलखाइमा पर्नु।

बिलखाउनु- *अ.क्रि.* [सं. विलक्ष+आउ+नु] के गरूँ हुनु; किंकर्तव्यविमूढ हुनु; अलमलिनु।

बिलना- *ना.* [√ बिलौना] बिलौना; बिलहना।

बिल भरपाई- *ना.* [बिल+भरपाई] खरिदबिक्री गर्दा वा कुनै मालसामान बुझेर लिँदादिँदा दिइने रीतपूर्वकको कागत; बिल र भरपाई।

बिलाइ- *ना.* [√ बिलाउ (+आइ)] बिलाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बिलाइनु- *अ.क्रि.* अलप होइनु; हराइनु।

बिलाउनु- *अ.क्रि.* [सं. विलय+आउ+नु] पग्लेर वा अर्को चिजमा मिलेर नदेखिने हुनु; विलयन हुनु; अलप हुनु; हराउनु।

बिलाउनी- *ना.* हे. बिलौनी।

बिलाउने- *ना.* [सं. विलयन] १. नीलकाँडाका जस्ता पात हुने र सानासाना गेडा फल्ने एक जातको बोट। *वि.* २. मासिने; हराउने।

बिलायत- *ना.* [अ. विलायत] बेलायत।

बिलायती- *वि.* बिलायतको; बेलायती।

बिलाहारी- *ना.* [बिलो+आहारी] बिलोबाट जीविका चलाउने व्यक्ति।

बिलिनु/बिलिनो- *वि.* [सं. विलवण] नुन नपुगेको; नुन कम हालिएको; अलिनो (दाल, तरकारी आदि)।

बिलो- *ना.* शिकार गरेर ल्याइएका जन्तुको मासुको भाग; थोरै अंश।

बिलो बाँडो- *ना.* १. बिलो बाँड्ने काम। २. भाग वा अंश बाँड्ने काम।

बिलौना- *ना.* [प्रा. विलवण< सं. विलपन] रुँदै दुःख प्रकट गर्ने काम; विलाप; बिलना।

बिलौनी- *ना.* [सं. विलय+औनी] १. नौनी खार्दा भाँडाको पिँधमा रहने थेग्रिन; बिलाउनी। २. लाम्चिला र चिल्ला पात हुने, बस्तुभाउलाई घाँस खुवाइने एक प्रकारको बोट।

बिल्झनु- *अ.क्रि.* [बिल्झो+नु] रोकिनु; थामिनु; अड्किनु।

बिल्झाइ- *ना.* बिल्झने क्रिया वा प्रक्रिया।

बिल्झो- *ना.* १. रोक्ने वस्तु; बन्धन। २. घरका असमर्थ मानिस वा साना केटाकेटी। ३. अल्झोको पूरक।

बिल्टी- *ना.* [अङ्. बिलेट] जहाज, रेल आदिमा माल चलान गर्नाका निम्ति बुझाउँदा दिइने रसिद।

बिल्पाते- *वि.* [सं. विल्व+पाते] मिठो बोली र राम्रो जिउ भएकी; मृदुभाषिणी; कोमलाङ्गी।

बिल्पारी- *वि.* निर्धो शरीर भएको; फुकीढल; ख्याउटे; खिनाउरे।

बिल्लबाठ- *ना.* १. बिचल्ली; बिजोग; दुर्दशा। २. मालसामानको यताउति छराइ वा फिँजाइ।

बिल्ला- *ना.* [अङ्. वैज] १. फौजी आदि कर्मचारीले लगाउने दर्जासूचक कपडा आदिको चिह्न। २. कुनै खास कुरा जनाउनका

निम्ति हातपाखुरा आदिमा बाँधिने परिचयाङ्कित फित्ता वा धरो; कुनै विशेष पर्वमा छाती, कुम आदिनेर कपडामा पिनले अड्काइने कपडा, कागत आदिको त्यस्तो चिह्न अङ्कित टुक्रो वा पट्टी।
बिल्लादार- *वि.* १. बिल्ला लाएको; बिल्ला भएको। २. सेनातर्फ बिल्ला पाएका फुली नपाएका पिउठ, हुद्दा आदि जवान।
बिल्लिबाठ- *ना.* हे. बिल्लबाठ।
बिल्लौर- *ना.* [प्रा. बेलुरिअ] काँच वा फटिकजस्तो एक जातको मूल्यवान् सेतो पत्थर।
बिल्व- *ना.* [सं.] एउटा भेट्नामा तीनतीनवटा पात हुने र साह्रो, डल्लो फल लाग्ने काँडे वृक्ष वा पाकेपछि गुलियो गुदी हुने त्यसैको फल; श्रीफल; बेल।
बिल्वपत्र- *ना.* बेलको पात।
बिल्वमङ्गल- *ना.* वेश्या चिन्तामणिको हप्कीबाट ईश्वर भक्तितर्फ लागेका एक भक्त।
बिवाई- *ना.* [सं. विपादिका] १. खुट्टाका औंलामुनिको छाला फाट्ने वा पैतला, कुर्कुच्चा आदि फुट्ने एक रोग; हर्नाठ। २. बिगार; टुना।
बिस- *ना.* [सं. विंश] १. पन्ध्र र पाँचको योगबाट बन्ने सङ्ख्या। *वि.* २. पन्ध्र र पाँचका योगसङ्ख्याको।
बिस बाइसे- *वि.* बिस- बाइस वर्षको; पट्ठो; तरुनो।
बिसासय- *ना.* पूरा आयु बाँच्न आशीर्वाद वा शुभकामना दिँदा प्रयुक्त हुने एक सय बिस वर्ष। (उदा.- तपाईंको आयु बिसासय होस्)।
बिसी- *ना.* बिसको समुदाय (जस्तो- एक बिसी; दुई बिसी)।
बिसौं- *वि.* बिस सङ्ख्यालाई पूरा गर्ने; बिस सङ्ख्याको।
बिसद्दे- *वि.* [बि+सद्दे] सद्दे नभएको; फाटेको।
बिसन- *ना.* [अङ्. बाइसन] भैंसीका ढबको केही डल्लो शरीर र ठुलो जुरो हुने, गर्धन, घाँटी र अनुहारभरि लामा झ्याप्ले रौं भएको, उत्तर अमेरिकामा पाइने, पाँच फिट अग्लो स्तनधारी जनावर। (यो उत्तर अमेरिकामा पाइने जन्तुमध्ये सबैभन्दा ठुलो हो। त्यहाँ यसको दुध र मासु खाइन्छ।)।
बिसन्चो- *ना.* [बि+सन्चो] सन्चो वा आराम नहुने स्थिति; अस्वस्थ।
बिसम्भार- *ना.* [वि+सम्भार] सँभाल्न नसकिने स्थिति; असम्भार।
बिसाइ- *ना.* [बिसाउ+आइ] १. बिसाउने काम वा किसिम; विश्राम। २. घाउखटिरा बिग्रने अवस्था।
बिसाइत- *ना.* [बि+साइत] खराब साइत; बेसाइत।
बिसाइनु- *क.क्रि.* [बिसाउ+इ+नु] १. विश्राम गरिनु। २. दुःख पोखिनु।
बिसाउनु१- *स.क्रि.* [सं. विश्राम+आउ+नु] १. सुस्ताउनका निम्ति बोकेको भारी वा बोझ केही समय सजिलो हुने ठाउँमा अड्याउनु; विश्राम गर्नु। २. आफ्नो कामको अभिभारा अरूमाथि सुम्पनु। ३. आफ्नो दुःख अरूलाई सुम्पनु; दुःख पोख्नु।
बिसाउनु२- *अ.क्रि.* [सं. विष+आउ+नु] घाउखटिरा आदिमा पानी आदि परेर बिखालुपन उब्जनु; उकुच पल्टनु।
बिसाउना- *ना.* [बिसाउ+ना/औना] बिसाउने वा अड्ने ठाउँ; बिसाउना (जस्तो- गैरीबिसाउना); बिसौना।
बिसाउनी- *ना.* [बिसाउ+नी] *ना.* अड्ने ठाउँ (जस्तै- बस- बिसौनी); बिसौनी।
बिसान- *ना.* [बिसाउ+आन] बिसाउने काम।
बिसान दस्तुर- *ना.* यातायातका साधन बिसौनीमा अड्याएबापत लाग्ने दस्तुर।
बिसिद्धि- *वि.* [बि+सिद्धि] सिद्धि वा सोमत नभएको; असिद्धि।
बिसुद्धी- *वि.* [बि+सुद्धी] १. सुद्धी नभएको; होसहवास हराएको; बेसुर। *ना.* २. सुद्धी नहुने अवस्था; बेहोसी।
बिसुर- *वि.* [बि+सुर] बेसुर; सुर नभएको।
बिसेक- *ना.* [सं. विशेष] १. पहिलेभन्दा रोग वा व्यथामा भएको कमी; थोरबहुत आराम; सन्चो। *वि.* २. निको भएको; घटेको। ३. थोरै; अल्प। (तै बिसेक)।
बिसेच्याउ- *ना.* [विष+च्याउ] जमिनमा उम्रने, छाताका आकारको तथा कालो रङ हुने, खान नहुने एक जातको च्याउ।
बिसौंद- *ना.* [बिसौं+दर] एक सयमा बिसको ब्याज दर; सयकडा बिस।
बिसौंदी- *वि.* बिसौंद दरको।
बिसौती- *वि.* [बिस+औती सं. विषाक्त] विष भएको; खान नहुने।
बिसौती च्याउ- *ना.* जमिनमा उम्रने, गोलाकार, पहेँलो रङ्को डाँठ हुने र खान नहुने एक जातको च्याउ; बिसेच्याउ।
बिसौना- *ना.* हे. बिसाउना।
बिसौनी- *ना.* बिसाउने वा अड्याउने ठाउँ; बिसाउनी।
बिसौली- *ना.* परम्परागत जोखतौलका नापअनुसार छ पाउको परिमाण; आधा धार्नी।
बिस्कुट- *ना.* [अङ्. बिस्किट] गुलियो वा नुनिलो स्वादको, बाटुलो र चौकुने आकारमा बन्ने, साँचामा ढालेर तथा भट्टामा सेकाएर तयार पारिने पश्चिमेली ढाँचाको हल्का रोटी।
बिस्कुन- *ना.* [सं. विष्कन्द] १. घाममा सुकाउनका निम्ति पाँजिएको वा फिँजारिएको अन्न। २. मेलोमेसोविना चारैतिर छरिएको वस्तु। ३. सबै चिजबिज अलपत्र परेको अवस्था।
बिस्केट- *ना.* [सं. विश्व+केतु] भक्तपुर सहरमा चैत मसान्तका दिन लिङ्गो उभ्याई वैशाख सङ्क्रान्तिका दिन लिङ्गो ढालेर मनाइने प्रसिद्ध उत्सव वा जात्रा; त्यसै अवसरमा उभ्याइने लिङ्गो।
बिस्ट- *ना.* १. थर विशेष; विष्ट। २. थरी, मुखिया।
बिस्टा- *ना.* [सं. विष्ठा] गुहु; दिसा; विष्ठा।
बिस्टी- *ना.* [सं. विष्टा+ई] ससाना पशु वा चराको विष्टा।
बिस्ट्याइ- *ना.* बिस्ट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिस्ट्याइनु- *क.क्रि.* बिस्ट्याउने काम गरिनु।
बिस्ट्याउनु- *अ.क्रि.* सानातिना पशु वा चराचुरुङ्गीले मलत्याग गर्नु।
बिस्तरा- *ना.* [सं. विस्तरण] ओछ्यान; बिछ्याउना।
बिस्तार- *क्रि.वि.* [सं. विस्तार] १. हलुका चालसँग; नहतपताईकन; मन्द गतिले; आस्ते आस्ते; हलौं गरी; सुस्तसँग; मसिनो बोलीमा। २. *ना.* विस्तृत कुरा। ३. फैलावट।
बिस्तारै- *क्रि.वि.* हतार नगरी; हलौं चालले; अरूले नसुन्ने गरेर; आफ्ना सुरले।

बिस्तारो- *क्रि.वि.* बिस्तारै।
बिस्तुर- *ना.* १. नटुट्ने सिलसिला; अखण्ड क्रम। २. तलमाथि; फरक; अन्तर; व्यर्थ। (उदा.- दाजुले भनेको कुरो कहिल्यै बिस्तुर खाँदैन)।
बिस्मात- *ना.* [सं. विषाद] कुनै दुःखपूर्ण कुरा वा घटनाबाट पछि हुने शोक वा सन्ताप; अफसोच; खेद।
बिस्याहार- *ना.* [बि+स्याहार] बेस्याहार।
बिस्वाद- *वि.* [सं. वि+स्वाद] बेस्वाद; स्वाद नभएको।
बिहक- *क्रि.वि.* [बि+हट] बिनसित्ति; सित्तैं; अनाहक।
बिहा- *ना.* [सं. विवाह] बिहे; विवाह।
बिहाइता- *वि.* [सं. विवाहिता] विवाहिता; बिहाइते।
बिहाइते- *वि.* बिहे गरेर ल्याइएकी; ब्याइते; विवाहिता।
बिहान- *ना.* [सं. विभात] १. दिनको पहिलो प्रहर; पूर्व फाट्ने बेलादेखि घाम नढिपिउन्जेलको समय; प्रातःकाल। *क्रि.वि.* २. प्रातःकालमा; सबेरै।
बिहानी- *वि.* [बिहान+ई] १. बिहानसम्बन्धी; बिहानको। २. बिहान।
बिहानी पख- *क्रि.वि.* बिहानको समय; बिहानतिर।
बिहाबारी- *ना.* [बिहा+बारी] विवाहको दोहरो सम्बन्ध; बिहे हुने काम; विवाह।
बिहाल- *ना.* [बि+हाल] बेहाल।
बिहाली- *ना.* [सं. विभात] बिहान; ब्याली।
बिहिलिनु- *अ.क्रि.* [बि+हिल्+इ+नु] १. कुनै बगालमा मिसिएर थाहा नपाइने हुनु। २. कुकुर्नीले कुकुर खोज्दै हिँड्नु।
बिहिल्याइ- *ना.* बिहिलिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बिहिल्याइनु- *क.क्रि.* कुनै बगालमा मिसाएर बेपत्ता पारिनु।
बिहिल्याउनु- *प्रे.क्रि.* कुनै बगालमा मिसाएर बेपत्ता पार्नु।
बिहीँ- *ना.* [सं. बृहती] काँडादार पात हुने, निला वा सेता फूल फुल्ने, तिता स्वादका ससाना रातासेता फल फल्ने एक जातको बोट वा त्यसैको फल।
बिहीबार- *ना.* [सं. बृहस्पतिवार] साताको पाचौं बार वा दिन; बृहस्पतिवार।
बिहे- *ना.* [√ बिहा] विवाह; बिहा।
बिहे बटुलो- *ना.* बिहेको उत्सव वा त्यस अवसरमा हुने मानिसहरूको भेला।
बीउ- *ना.* हे. बिउ।
बीज- *ना.* [सं.] १. बिउ; बिजन। २. अव्यक्त सङ्ख्यासूचक सङ्केत (बीजगणित)। ३. देवता आदिलाई प्रसन्न पार्न जपिने मन्त्रको मुख्य अंश। ४. नाटक आदिको अन्तिम फलको मुख्य कारण। ५. व्याकरण, विज्ञान, दर्शन आदिका नियमलाई छोटकरीमा बुझाउन प्रयोग गरिने ध्वनि, शब्द आदिको सङ्केत; सूत्र; फर्मुला।
बीजक- *ना.* १. बीज; बिउ। २. पठाइएका मालमत्ताको विवरण लेखिएको कागत वा पुर्जा।
बीजकोष- *ना.* १. भ्रूणको प्राथमिक चरणको सन्तानोत्पादन गर्ने कोष। २. बीज रहने फूलको अवयव।
बीजगणित- *ना.* अक्षर, अङ्क आदिको प्रतीकात्मक उपयोगद्वारा कुनै अज्ञात राशि पत्ता लगाउने गणितीय शाखा (अलजेब्रा)।
बीज पेशिका- *ना.* अण्डकोश।
बीज फेज- *ना.* अर्को रुखमाथि उम्रने, खैरो, कालो भावको, घिस्रने जरा भएको, हरिया पात र पातको मुनि बीजको थैला हुने, कहिल्यै नफल्ने र नफुल्ने लहरोविशेष।
बीज मन्त्र- *ना.* कुनै देवताको उपासना खातिर जपिने सङ्क्षिप्त मूल मन्त्र।
बीजाक्षर- *ना.* मन्त्रको पहिलो अक्षर।
बीजाङ्कुर- *ना.* [सं.] बीजबाट टुसाउने अङ्कुर वा बिरुवा।
बीजाङ्कुरण- *ना.* बीज टुसाउने काम; बीजाङ्कुर हुने प्रक्रिया।
बीजाङ्कुरन्याय- *ना.* बीजबाट अङ्कुर बन्यो कि अङ्कुरबाट बीज भन्ने परम्परामा अडेको क्रम जस्तै संसारको अनादित्व सिद्ध गर्ने न्याय वा तर्कसिद्धान्त।
बीजाणु- *ना.* [सं.] १. एककोषीय जीव; जीवाणु। २. वनस्पतिको सन्तान उत्पादन गर्ने कोष।
बीजारोपण- *ना.* [सं.] १. बीज रोप्ने काम। २. कुनै काम- कुराको सूक्ष्म प्रारम्भ।
बीजोत्पादन- *ना.* [सं.] बीज पैदा गर्ने काम वा प्रक्रिया।
बीडा- *ना.* अभिभारा।
बीथि- *ना.* [सं.] १. रूपकको एक भेद। २. पङ्क्ति; लहर। ३. बाटो; सडक। ४. बजार; हाट।
बीभत्स- *ना.* [सं.] १. साहित्यमा नवरसमध्ये दुर्गन्धी पदार्थको वर्णन गर्दा दिगमिगी र घिन उत्पन्न गराउने एक रस। २. घिनलाग्दो वस्तु। *वि.* ३. सडेगलेको वा कुहेको; घृणा उत्पन्न गराउने; घिनलाग्दो।
बुँची- *ना.* सुँगुरको पाठो।
बुँद- *ना.* [सं. बिन्दु] १. तरल पदार्थको थोपो; थोप्लो; बिन्दु; बुँद। २. पानी, तेल आदिको छिटो।
बुँदा- *ना.* [सं. बिन्दु] १. वादविवादमा आफ्नो पक्षको समर्थन वा प्रमाणका निम्ति प्रस्तुत गरिने मुख्य कुरा; गाँठी कुरो। २. कागतपत्र वा लेखमा लेखिने मुख्य कुरो; मूल विषय; प्रकरण।
बुँदिया- *ना.* [बुँद+इया] जिलेबीका स्वादको, मकैका गेडाजत्रा ससाना दाना हुने एक जातको मिठाई; बुनियाँ।
बुइँगल/बुइगल- *ना.* [नेवा. बइग] घरको सबैभन्दा माथिल्लो तला; छानामुनिको तला।
बुइँगल बास- *ना.* अरूको धनमाल खाएर वा अन्य कारणले पक्राउको डर मानी बुइँगलमा लुकेर बस्ने काम।
बुइसा- *ना.* [पु. ने.] एउटै नाम भएका साथीलाई भनिने शब्द।
बुई- *ना.* [नेवा.] १. केटाकेटीलाई पीठमा बोक्ने काम; पिठिउँको बोकाइ। २. पिठिउँ (बालबोलीमा)।
बुक- *ना.* [अङ्.] १. रेल, विमान, खेलतमासा आदिमा पैसा तिरेर स्थान सुरक्षित पार्ने काम। २. मालसामान आदि चलान गर्न रेल्वे, डाकखाना आदिमा बुझाई रजिस्टरमा दर्ता गराउने काम। ३. पुस्तक; बही।
बुक पोस्ट- *ना.* डाँकद्वारा कम महसुलमा पठाइने मुद्रित पत्रिका,

पुस्तिका आदि।
बुक बाइन्डर- *ना.* पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाका पृष्ठ मिलाई, पट्याई सिउने र गाता हाल्ने काम गर्ने व्यक्ति; त्यस्तो काम गर्ने कर्मचारीको पद; जिल्दकार; जिल्दसाज।
बुक बाइन्डिङ- *ना.* पुस्तक, पत्रपत्रिका आदिका पृष्ठ मिलाई सिउने र जिल्द हाल्ने काम।
बुकाइ- *ना.* [√ बुकाउ (+आइ)] बुकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुकाइनु- *क.क्रि.* बुकाउने काम गरिनु।
बुकाउनु- *स.क्रि.* [बुको+आउ+नु] मन परी वा नपरी चिउरा, सातु आदि फुको खानेकुरो फाँको मार्नु; फक्याउनु।
बुकिङ- *ना.* [अङ्.] रजिस्टर वा किताबमा दर्ता गराउने काम।
बुकिनु- *अ.क्रि.* [बुको+इ+नु] फाँको हालिनु; फुको, बुको वस्तु खाइनु।
बुकी- *ना.* हिमाली लेकमा हुने, भेट्नुविनाका लामालामा नरम भुवादार बाक्ला पात तथा सेता नरम फूल हुने बुटी वा झार; त्यसैको फूल; बुके।
बुकी फुल- *ना.* बुकी।
बुकी सुन- *ना.* बुको सुन, धुलो सुन; त्यस्तो बुको सुन गलाएर तयार पारिएको तेजाबी वा साधारण सुन।
बुकुनी- *ना.* बुको वस्तु वा पिँधेको मसिनो धुलो; छोप।
बुकुनु- *ना.* १. सानो खालको कुनिउँ। २. सानो साँढे। *वि.* ३. पुड्को; होचो।
बुकुने- *वि.* बुकुनुजस्तो; पुड्को; ग्याँचे।
बुकुरा- *ना.* थारू कमैया बस्ने घर।
बुकुरो- *वि.* पुड्को; होचो; बुकुनु।
बुकुल्टो- *वि.* [बुको+उल्टो] रसिलो नभएको; नमुछिएको, बुरबुराउँदो; फुको; बुगुल्टो।
बुकुवा- *ना.* [बुको+उवा] आडको मैलो फालेर चिल्लो पार्न मर्दन गरिने तोरी, रायो, बेसार आदि पिँधेर बनाइएको सुगन्धी पदार्थ। २. ब्रतवन्धमा बटुकले र विवाहमा दुलहाले बुकुवाको लेप घसेर नुहाउने माङ्गलिक विधि।
बुके- *ना.* हे. बुकी; बुकीफूल।
बुको- *वि.* बुरबुर गर्ने; बुरबुराउँदो; खहरो।
बुक्ची- *ना.* [तु. बुकच] सूचीकारको सियो, धागो, कैंची आदि राख्ने वा थन्क्याउने थैली।
बुक्याइ- *ना.* [√ बुक्याउ (+आइ)] बुक्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुक्याइनु- *क.क्रि.* बुक्याउने काम गरिनु।
बुक्याउनु- *स.क्रि.* [बुकाउ+याउ+नु] बुको खानेकुरो फाँको हाल्नु; फक्याउनु; बुकाउनु।
बुक्यान- *ना.* [बुकी+यान] बुकी घाँस प्रशस्त हुने लेकाली चौर।
बुख- *ना.* [अङ्. बकरम] मलमलका ढाँचाको मसिनो र दह्रो जातको कपडाविशेष।
बुख्याचा- *ना.* [नेवा.] बालीनाली लगाएका खेतबारीका बिचमा राखिने, मानिसका आकारको तर्साउने वस्तु; जुलुङ्गो।
बुगुल्टिनु- *अ.क्रि.* [बुगुल्टो+इ+नु] बुगुल्टो हुनु।
बुगुल्टो- *वि.* हे. बुकुल्टो।
बुगुल्टयाइ- *ना.* [√ बुगुल्टि (+याइ)] बुगुल्टिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुगुल्ट्याइनु- *क.क्रि.* बुगुल्टो पारिनु।
बुगुल्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* बुगुल्टो पार्नु।
बुङ्ग- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुङ्+ग] एक्कासि धुलो उड्ने गरी।
बुङ्गिनु- *अ.क्रि.* [बुङ्गो+इ+नु] बुङ्गो हुनु; निर्वस्त्र हुनु; नाङ्गिनु; एक्लो पर्नु।
बुङ्गे- *वि.* [बुङ्गो+ए] १. बुङ्गो भएको; बुङ्गोजस्तो। २. बुङ्गो।
बुङ्गे चरो- *ना.* पहेँलो छाती र कालो पखेटा हुने, टाउको कालो भई त्यसमा निलो रङ भएको, शरीरको तुलनामा चुच्चो लामो हुने, पोथीचाहिँ अलि खैरो भएको, गुराँसको जङ्गलमा पाइने चरो।
बुङ्गो- *वि.* १. श्रीसम्पत्ति वा जहान-परिवार केही नभएको; एक्लो; नाङ्गो; निर्वाङ्ग। *ना.* २. केराको गुभो वा फूल। ३. मकैको ठुलो खोस्टो।
बुङ्ग्याइ- *ना.* [√ बुङ्गि (+याइ)] १. बुङ्गिने क्रिया वा प्रक्रिया। [बुङ्ग्याउ+आइ] २. बुङ्ग्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* बुङ्गो पारिनु; खोस्ट्याइनु।
बुङ्ग्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. बुङ्गो पार्नु; नङ्ग्याउनु। २. पात, खोस्टा आदि छोडाउनु; खोस्ट्याउनु।
बुङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुङ्+ङे बुङ्ग।
बुङ्चे- *वि.* [बुङ्चो+ए] पुड्को; होचो; ग्वाँचे।
बुङ्चो- *वि.* [तु. बुकचः] गठरो; पुडको; ग्वाँचे।
बुङथिङ- *ना.* लेप्चा जातिका झाँक्री, धामी।
बुङ्बुङ/बुङ्बुङती- *क्रि.वि.* धुलो, धुवाँ उड्ने गरेर।
बुङ्लुङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुङ्लुङ्+ङ] एकाएक लड्ने वा पछारिने गरी।
बुचुनु- *वि.* [√ बुकुनु] सानो काँटीको; बुकुनु।
बुचुरो- *वि.* [बुचो+उरो] बुकुरो; होचो; पुड्को।
बुच्काबुच्की- *ना.* [बुच्को+बुच्को] सानातिना धेरै बुच्का; बुटाबुटी।
बुच्को- *ना.* १. झारपात, बिरुवा आदिको झाम्टो; सानो बुटो। २. सानो थुम्को वा ढिस्को।
बुच्चिनु- *अ.क्रि.* [बुच्चो+इ+नु] १. नाक, कान आदि कुनै अङ्ग नभएको हुनु। २. गरगहना केही नहुनु वा लाएको गहना सबै फुकालिनु। ३. रुख, पोथ्रा आदिका हाँगाबिँगा छिमलिनु।
बुच्चे- *वि.* [बुच्चो+ए] बुच्चो।
बुच्चो- *वि.* [प्रा. विकुच्च] १. नाक, कान, टाउको, पुच्छरमध्ये कुनै एक अङ्ग नभएको वा काटिएको (मानिस, पशु)। २. बाहुला नभएको वा फेर छोटो भएको (दौरा, कमिज आदि)। ३. गहनागुरिया फुकालेको वा गहना नै नलाएको; रित्तो। ४. नाकमा फुली, मुन्द्री, बुलाकी आदि केही नभएको। ५. हाँगाबिँगा केही नभएको (रुखबिरुवा)।
बुच्च्याइ- *ना.* [√ बुच्चि (+याइ)] १. बुच्चिने क्रिया वा प्रक्रिया। [बुच्च्याउ+आइ] २. बुच्च्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुच्च्याइनु- *क.क्रि.* बुच्चो पारिनु।
बुच्च्याउनु- *प्रे.क्रि.* बुच्चो पार्नु; नङ्ग्याउनु।

बुजिनु- *अ.क्रि.* [बुजो+इ+नु] १. कान आदिमा छेडिएको प्वाल बन्द हुनु; प्वाल थुनिनु वा टालिनु। २. बुजो लाग्नु।
बुजी- *ना.* [बा.बो.] डरलाग्दो कल्पित वस्तु; गुजी; हाउ।
बुजो- *ना.* [प्रा. वुज्जण] १. ठेकी, चौंठी, डिब्बाजस्ता भाँडाको साँघुरो मुख वा प्वाल थुन्ने लुँडो; ठेडी। २. सागपात आदिको ठुलो गाँस।
बुज्भकी- *वि.* ठिक-बेठिक कुरा बुझ्ने; समझदार; बुजुक; बुझक्कड।
बुज्भक्याइँ- *ना.* बुझ्नेपन; समझदारी।
बुज्याइ- *ना.* [√ बुजि (+याइ)] १. बुजिने क्रिया वा प्रक्रिया। [बुज्याउ+आइ] २. बुज्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुज्याइनु- *क.क्रि.* बुज्याउन लाइनु।
बुज्याउनु- *प्रे.क्रि.* बुजिने पार्नु; टाल्न लगाउनु।
बुजुक/बुजुग- *वि.* [फा. बुजुग] १. जानेसुनेको; जानिफकार; अनुभवी। २. समझदार; पाको; वृद्ध।
बुजुक्याइँ- *ना.* बुजुकमा रहने गुण वा योग्यता।
बुझ्नु- *स.क्रि.* [सं. बुध+नु] १. भएको वा भनेको कुरा जान्नु; थाहा पाउनु; सम्झनु। २. पत्ता लगाउनु। ३. विचार गर्नु; सोच्नु। ४. जिम्मा लिनु; असुल गर्नु।
बुझ- *ना.* [प्रा. बुज्झ< सं. बुध्] १. अरूको आँतपेटको कुरा बुझ्ने, सम्झने वा थाहा पाउने शक्ति; समझ; ज्ञान। २. आशय; विचार; गौर; अन्दाज।
बुझ पचाहा- *वि.* बुझेर पनि नबुझे झैं गर्ने; बुझ पचाउने।
बुझपच्ची- *ना.* बुझ पचाउने काम।
बुझ पेलाहा- *वि.* जानीबुझीकन पनि वास्ता नगरेर काम गर्ने।
बुझबुझारथ- *ना.* १. आफ्नो पद वा स्थानबाट सरुवा-बढुवा हुँदा वा अवकाश पाउँदा कुनै कर्मचारीले आफ्ना जिम्मामा रहेका सरकारी नगदी, जिन्सी मालसामानहरू हालवाला कर्मचारीलाई बुझाउने र हालवालाले बुझ्ने काम। २. कुनै काम-कुराका विषयमा यथार्थ ज्ञान हासिल गर्नका लागि सोधपुछ वा जाँचबुझ गर्ने काम।
बुझक्कड- *वि.* [बुझ्+अक्कड] चाँडै बुझ्ने; जानिफकार; बुजुक।
बुझाइ- *ना.* [√ बुझ् (+आइ)] १. बुझ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [बुझाउ+आइ] २. बुझाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुझाइनु- *क.क्रि.* बुझ्ने पारिनु।
बुझाउनु- *प्रे.क्रि.* १. बोध गराउनु; स्पष्टसँग बताउनु। २. जिम्मा लगाउनु।
बुझिनु- *क.क्रि.* थाहा पाइनु; जानिनु।
बुट- *ना.* [अङ्. बुट] प्रायः फौजी जवानहरूले लाउने, गोलीगाँठाभन्दा माथिसम्म छोप्ने एक किसिमको जुत्ता।
बुटजुत्ता- *ना.* बुट।
बुटवल- *ना.* बुटौल; बटौली।
बुटाबुटी- *ना.* [बुटो+बुटो] सानाठुला धेरै बुटा।
बुटी- *ना.* [बुटो+ई] १. औषधीका काममा आउने झारपात आदि; वनौषधि; बुटी। २. केटाकेटीको रक्षाका निम्ति बाँधिने सानो जन्त्र। ३. फूल नफुलीकन फल लाग्ने एक जातको रुख। ४. गाँजा, भाङ (शिव)।
बुटे- *वि.* [बुटो+ए] १. बुटा भएको। २. सभ्यता थाहा नपाएको; जङ्गली।
बुटेन- *ना.* [बुटो+एन] धेरै बुटा भएको ठाउँ; बुट्यान।
बुटो- *ना.* [सं. विटप] १. बोटको सानो रूप; पोथ्रोभन्दा सानो बोट। २. जरोको पूरक, जस्तो- जरोबुटो।
बुटौल- *ना.* लुम्बिनी अञ्चलअन्तर्गत रुपन्देही जिल्लामा पर्ने, तिनाउ खोलाको तीरमा रहेको, व्यापारका निम्ति प्रसिद्ध नगर; बुटवल, बटौली।
बुट्टा- *ना.* कागत, कपडा, भित्ता आदिमा भरिने वा छापिने रुख, लहरा, फूल आदिको आकार।
बुट्टादार- *वि.* बुट्टा भएको; बुट्टा भरिएको।
बुट्टे- *वि.* [बुट्टा+ए] बुट्टा भएको; बुट्टादार।
बुट्टेनली- *ना.* बुट्टा भएको नली; बुट्टादार नली।
बुट्यान- *ना.* [बुटो+यान] धेरै बुटा भएको ठाउँ; सानातिना रुख वा पोथ्रापोथ्री रहेको ठाउँ; शुष्क क्षेत्रमा उम्रने सानासाना बिरुवा; बुटेन।
बुड्नु- *अ.क्रि.* १. पानीमा शरीर चुर्लुम्म हुनु; डुब्नु। २. डुबुल्की मार्नु; गोता लाउनु। ३. सर्वनाश हुनु; बिग्रनु; बित्नु।
बुडाइ- *ना.* बुड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुडाइनु- *क.क्रि.* डुबाइनु।
बुडाउनु- *प्रे.क्रि.* १. डुबाउनु; चोपल्नु। २. बिगार्नु।
बुडिनु- *अ.क्रि.* डुबिनु।
बुडुल्की- *ना.* डुबुल्की; गोता।
बुडुवा- *ना.* दलदल भएको जग्गा; धाप भएको जमिन।
बुढ्यानी- *ना.* [बुढो+यानी] मानिसको शरीरमा प्रवेश गरी रोग पैदा गर्ने तथाकथित एक डाइनी।
बुढन्ती- *ना.* [बुढो+अन्ती] बुढो अवस्थाको चिह्न, धार्मिक भावना वा चिन्तन।
बुढा- *वि.* [√ बुढो] 'बुढो'-को आदरार्थी रूप।
बुढाकाजी- *ना.* विशेषतः श्री ५ रणबहादुर शाह र श्री ५ गीर्वाणयुद्धविक्रम शाहका राज्यकालमा पश्चिमी क्षेत्र विजय गर्न गएका प्रसिद्ध काजी अमरसिंह थापालाई बुझाउने आदरपद।
बुढानीलकण्ठ- *ना.* काठमाडौंको उत्तरी भागमा अवस्थित एक प्रसिद्ध नारायण।
बुढाबा- *ना.* बुढो मानिसलाई आदरपूर्वक सम्बोधन गरिने शब्द।
बुढाबाजे- १. बुढो व्यक्ति खास गरी बाहुनलाई सम्बोधन गरिने आदरवाचक शब्द। २. बुढा ससुरा। ३. बाजेका बाबु; बराज्यु। स्त्री. बुढीबज्यू।
बुढाबुढी- *ना.* १. वृद्ध नरनारी। २. लोग्नेस्वास्नी; पतिपत्नी।
बुढामावली- *ना.* बाबु वा आमाका मावली।
बुढिया- *ना.* [बुढो+इया] १. वृद्धा स्त्री; बुढी (श्रद्धाको अर्थमा)। २. घरकी माउ; घरवाली; पत्नी।
बुढी१- *ना.* [√ बुढी] अदुवा, हलेदो आदि रोपेर उम्रिएपछि बोटबाट झिकिने त्यही बिउ; पुरानो गानु।
बुढी२- *वि.* [बुढो+ई] १. उमेर पूरा भएकी (साधारणतः पचास

नाघेकी); वृद्धा; पाकी। *ना.* २. त्यस्ती स्वास्नीमानिस। ३. स्वास्नी; पत्नी।
बुढीओखती- *ना.* पाखनभेद।
बुढीऔँलो- *ना.* हात वा गोडाको सबैभन्दा छोटोमोटो र जेठो औँलो।
बुढीकमिलो- *ना.* पुच्छरपट्टि कुप्रिएको र अलि ठुलो हुने, फुस्रो खालको कमिलो।
बुढीगण्डकी- *ना.* गोरखा जिल्लामा पर्ने लार्के र ग्याला भन्ज्याङक्षेत्रबाट प्रारम्भ भई धादिङ जिल्लाको बेनीघाटमा पुगी त्रिशूलीमा मिल्ने एक प्रसिद्ध नदी।
बुढीगाँठो- *ना.* हातगोडाका बुढी औँलामा हुने गाँठो।
बुढीजाडो- *ना.* अल्छी मान्दा भनिने शब्द।
बुढीबजू- *ना.* १. बुढीबज्यै; वृद्धा नारी। २. धामीका एक देउता; बोक्सी।
बुढीबज्यै- *ना.* १. बज्यैकी आमा वा सासू। २. वृद्धा ब्राह्मणीलाई बोलाइने आदरको शब्द।
बुढीमाउ- *ना.* १. घरकी सबभन्दा बुढी वा नाइके स्त्री। २. घरगृहस्थीको सबै कामको सञ्चालन गर्ने पाकी आइमाई।
बुढीमार्सी- *ना.* लामा, खस्रा मालाकार पात तथा लामालामा जुँघा वा भुस हुने, रातो रङको एक जातको धान वा त्यसैको चामल; जुँघेमार्सी।
बुढीरूढि- *ना.* शास्त्रमा लेखिएको नभए तापनि अघिदेखि चलिआएको भनी मानिने रीतिरिवाज; पुखदिखिको चालचलन।
बुढीसासू- *ना.* सासूकी सासू।
बुढेउली- *ना.* [बुढो+एउली] बुढचौली, वृद्धावस्था।
बुढेत्रो- *ना.* [बुढो+एत्रो] टाटे सिमीजस्तो कोसा फल्ने जङ्गली लहरो वा त्यसैको फलविशेष।
बुढेसकाल- *ना.* [बुढो+एस+काल] बुढो उमेर; वृद्धावस्था।
बुढो- *वि.* [सं. वृद्ध] १. धेरै उमेर पुगेको; आधा आयु खाएको वा पचास नाघेको; वृद्ध। *ना.* २. पति; लोग्ने।
बुढोखाडो- *वि.* धेरै वृद्ध र जीर्ण।
बुढोपाको- *वि.* धेरै दिन खाएर अनुभव पाएको; वृद्ध र परिपक्व। स्त्री. बुढीपाकी।
बुढौती- *ना.* [बुढो+औती] वृद्ध अवस्था; बुढचौली।
बुढ्याइँ- *ना.* [बुढो+याइँ] वृद्ध अवस्था; वार्धक्य; बुढचौली।
बुढचौली- *ना.* [बुढो+यौली] १. बुढो अवस्था; बुढेसकाल। २. अघिका अनुभवपूर्ण उपदेशात्मक वचन।
बुता- *ना.* कुनै काम गर्ने वा पार लाउने खुबी; सामर्थ्य; शक्ति; बुत्ता (उदा.- आफ्ना बुताले भेटेसम्म म यो काम अवश्य गर्नेछु)।
बुताइ- *ना.* [√ बुताउ (+आइ)] बुताउने क्रिया वा प्रक्रिया; बुत्याइ।
बुताइनु- *क.क्रि.* खाई सकिनु।
बुताउनु- *अ.क्रि.* [बूता+आउ+नु] गाईबस्तु बगालिनु; लघारिनु।
बुतिनु$_1$- *अ.क्रि.* [बूत+इ+नु] १. गाईबस्तु गाभिनु हुनु; गर्भिणी हुनु। २. बगालिनु।
बुतिनु$_2$- *अ.क्रि.* खाएर बाँकी नरहनु; खाएर सकिनु।
बुत्ता- *ना.* हे. बुता।
बुत्त्याइ- *ना.* हे. बुताइ।
बुत्याउनु- *स.क्रि.* [बुति+याउ+नु] १. खाई सक्नु; जिनतिन खाएर सिद्ध्याउनु। २. मन परेका र नातागोता, कुलकुटुम्बलाई दिने वा तिनीहरूले पाउने गराउनु।
बुत्यौनी- *वि.* [√ बूत+यौनी] गाभिनी; गर्भिणी।
बुथ- *ना.* [अङ्.] चुनावमा मतपत्र खसाल्न नियत गरिएको ठाउँ; निर्वाचनक्षेत्र।
बुथ क्याप्चर- एकपक्षले निर्वाचन क्षेत्र कब्जा गरी आफ्नो पक्षमा मत खसाउने काम।
बुथे- *ना.* [सं. बुध्+ए] १. बोधो अनुहारको मान्छेलाई होच्याएर भनिने शब्द। *वि.* २. बेढङ्गी।
बुदी- *ना.* ससाना भाइबहिनी।
बुदुना- *ना.* १. टाउको ठुलो हुने एक जातको माछो; बुधुना। २. मसिना केटाकेटी।
बुदुने- *वि.* १. बाक्ला जिउको (केटाकेटी)। २. अलिकति घुमेको र गहकिलो धार भएको (खुकुरी)।
बुदौरी- *ना.* [बुदी+औरी] घोप्टा सिङ भएको, सानो र कालो गाई।
बुद्ध- *वि.* [सं.] १. जान्ने-बुझ्ने; बुद्धिमान्; विद्वान्। २. बिउँझेको; जाग्रत्। *ना.* ३. नेपाल तराईको लुम्बिनीमा मायादेवीको गर्भबाट जन्मेका, शाक्यवंशज, बौद्ध धर्मका प्रवर्तक गौतम बुद्ध। ४. विष्णुका दश अवतारमध्ये एक।
बुद्धत्व- *ना.* बुद्ध बन्ने काम; बुद्धपद।
बुद्धधर्म- *ना.* बुद्धले चलाएको धर्म; बौद्ध धर्म।
बुद्धपुराण- बुद्धको माहात्म्य वर्णन भएको एक पुराण।
बुद्धप्रेस- *ना.* काठमाडौँका दुरुकाजी भन्ने कुवेररत्न वज्राचार्यले १९४८ सालमा बनाएको फलामको हाते प्रेस।
बुद्धागम- *ना.* बुद्धले चलाएका धर्मको सिद्धान्त र यम-नियम भएको शास्त्र।
बुद्धि- *ना.* [सं.] १. बुझ; सोचविचार गर्ने तथा निर्णय गर्न सक्ने मानसिक शक्ति; ज्ञान; प्रज्ञा; मति। २. समझ; अक्किल।
बुद्धिकौशल- *ना.* बुद्धिको चलाखी वा सिप; चतुऱ्याइँ।
बुद्धिगम्य- *वि.* बुझ्न सकिने; बुद्धिले भ्याउने; बोधगम्य।
बुद्धिचाल- *ना.* विभिन्न चालमा चालिने, दुई बेग्लै रङका आठ-आठ मोहरा र आठ-आठवटै प्यादा लिएर आठ-आठ कोठाका आठ लहर हुने चौसट्ठीकोठे थर्कीमा युद्धसञ्चालनको अनुकरण गरे झैँ गरी खेलिने एक खेल; सतरन्ज।
बुद्धिजीवी- *वि.* बौद्धिक काम गरेर जीविका चलाउने।
बुद्धितत्त्व- *ना.* बुद्धिको प्रमुखता रहेको स्थिति, कारण वा सार।
बुद्धिपरीक्षा- *ना.* खास व्यक्तिको बुद्धि वा बौद्धिक स्तर ठम्याउन तथा जाँच्नका निम्ति लिइने परीक्षा।
बुद्धिबर्गत- *ना.* बुद्धि र बल।
बुद्धिबल- *ना.* १. बौद्धिक शक्ति; बुद्धिको बल। २. बुद्धिचाल।
बुद्धिमत्ता- *ना.* बुद्धिमान् कहलाउन चाहिने मुख्य गुण।
बुद्धिमन्त- *वि.* बुद्धिमान्।
बुद्धिमान्- *वि.* असल बुद्धि भएको; समझदार।

बुद्धिमानी- *वि.* बुद्धिमान्‌मा रहने गुण; समझदारी।
बुद्धिवाद- *ना.* मनुष्यको ज्ञानको स्रोत एक मात्र बुद्धि मान्ने, ज्ञानमीमांसाको एक सिद्धान्त।
बुद्धिविनोद- बुद्धि बहलाउने काम।
बुद्धिसङ्गत- *वि.* चित्तबुझ्दो; तर्कसम्मत।
बुद्धु- *वि.* [सं. बुद्ध+उ] १. बुद्धि कम भएको; केही नजान्ने; बोधो। २. साह्रै सोझो; पुङमाङे।
बुद्धू- *वि.* हे. बुद्धु।
बुद्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुद्रुक्+क] उफ्रने वा हाम फाल्ने गरी।
बुद्‌बुद- *ना.* [सं.] १. पानीको फोको। २. पाँच रातको गर्भ।
बुध- *वि.* [सं.] १. बुद्धि भएको; ज्ञानी; विद्वान्; पण्डित। *ना.* २. नौ ग्रहमध्ये सातौँ र सूर्यको सबभन्दा नजिकै रहने ग्रह। ३. चन्द्रमाका छोराको नाम।
बुधवार- *ना.* १. साताको चौथो दिन; मङ्गलवार र बृहस्पतिवारका बिचको वार। २. माहुरीहरूले घार सार्ने भनिएको एउटा वार। (उदा.- बस बस माहुरी, बुधवार जाउली। नदिने बराजु बुधवार बार्छन्। लोकोक्ति)।
बुधवासर- *ना.* बुधवार।
बुधना- *ना.* हे. बुदुना।
बुधने- *वि.* बुदुने।
बुधेलहरो- *ना.* गाईवस्तुलाई घाँस खुवाइने लहरोविशेष।
बुन्नु- *स.क्रि.* [सं. वयन+नु] १. यन्त्र वा हाते साधनद्वारा लुगा तयार पार्नु; स्विटर, मोजा, पन्जा आदि बनाउनु। २. सुकुल, गुन्द्री, सोली, डोको आदि तयार गर्नु।
बुनाइ- *ना.* बुन्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुनाइनु- *क.क्रि.* बुन्न लाइनु।
बुनाउनु- *प्रे.क्रि.* बुन्न लाउनु।
बुनियाँ- *ना.* जिलेबीका स्वादको स-साना मकैजस्ता दाना हुने मिठाई; बुँदिया।
बुनियाद- *ना.* [फा.] १. कुनै कुराको जड वा मूल। २. आधार; वास्तविकता।
बुनियादी- *वि.* मूल विषय वा कारणसित सम्बद्ध; आधारपूर्वकको।
बुनोट/बुनौट- *ना.* [बुन्+ओट/औट] कपडा आदिका बुनाइको किसिम; बुन्दाको ढङ्ग; बुनाइ।
बुन्थी- *ना.* गलो बढ्ने रोग; गाँड।
बुन्थुरो- *वि.* साह्रै होचो वा पुड्को (मानिस)।
बुन्थे- *वि.* घाँटी वा गलो बढेको; गँड्याहा। स्त्री. बुन्थेनी।
बुबा- *ना.* [√ बुबा] बाबु; पिता।
बुबु- *ना.* [बा.बो.] १. दुध। २. जिबा।
बुबाज्यू- *ना.* १. पिताज्यू। २. ससुरा।
बुबू- *ना.* दुध खुवाउने धाई; धाईआमा; धात्री।
बुभुक्षा- *ना.* [सं.] खानाको इच्छा; भोक; क्षुधा।
बुभुक्षित- *वि.* भोकाएको; भोको; क्षुधित।
बुभुक्षु- *वि.* क्षुधित; भोको।
बुभुत्सा- *ना.* [सं.] जान्ने वा बुझ्ने इच्छा; जिज्ञासा।
बुभुत्सु- *वि.* जान्न चाहने; बुझ्न खोज्ने; जिज्ञासु।
बुरबुर- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुर्र+अ (द्वि.)] फुको पदार्थ खस्ने गरी; बुरबुराउँदो हुने किसिमले।
बुरबुरती- *क्रि.वि.* लगातार धुलो पदार्थ खस्ने गरी।
बुरबुराइ- *ना.* बुरबुर हुने क्रिया वा प्रक्रिया।
बुरबुराइनु- *अ.क्रि.* बुरबुर होइनु।
बुरबुराउँदो- *वि.* बुरबुर गर्ने; बुरबुरे। बुरबुराउनु- *अ.क्रि.* १. माटो आदिको धुलो बुरबुर खस्नु। *स.क्रि.* २. कुनै वस्तुलाई पिँधी, माडी धुलो पार्नु; बुरबुर हुने गरी झार्नु।
बुरबुरिनु- *क.क्रि.* बुरबुर गरेर झारिनु।
बुरबुरे- *वि.* बुरबुर गर्ने; सुक्खा र अति मसिनो (पिठो, धुलो आदि)।
बुरुकबुरुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुरुक्+अ (द्वि.)] लगातार उफ्रने गरी; बुर्लुकबुर्लुक।
बुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुरुक्+क] दुवै खुट्टा साथै उचालेर उफ्रने गरी; बुर्लुक्क।
बुरुच/बुरुज- *ना.* [फा. बुर्द] बट्टाईकै बाजी थापेर बट्टाई लडाउने खेल वा काइदा।
बुरुस- *ना.* [अङ्. ब्रश] १. जुत्तामा पालिस लाउने, कोट आदि कपडाको धुलो झार्ने, दाँत माझ्ने, कपाल कोर्ने आदि काममा प्रयोग हुने रौँ, नाइलन, तार आदिबाट बनेको साधन। २. तस्बिर लेख्ने, रङ भर्ने आदि काममा आउने एक प्रकारको हाते कुची।
बुर्का- *ना.* [अ. बुर्क] मुसलमान स्त्रीहरूले परपुरुषको दृष्टिबाट बच्न ओढ्ने, आँखा हेर्ने ठाउँमा जाली भएको, शरीरको खोलजस्तो प्रायः कालो पहिरन।
बुर्की- *ना.* [सं. वर्णक] मुर्दा घाटमा लैजाँदा बाटामा छरिने वा शवका छातीमा राखिने धान, लावा, चामल आदि।
बुर्कुसी- *ना.* वेगसँग फट्का मारेर वा उफ्रीउफ्री दौडने काम। (उदा.- हात्तीवनमा मृगहरू बुर्कुसी मारेर दौडिरहेका थिए)।
बुर्चे/बुर्चो- *वि.* [√ बुचुरो] बढ्नुपर्नेजति बढ्न नसकेको; ठिँगुरो आकारको; बुर्कुन्चो; पुड्को।
बुर्जा- *ना.* [अ. बुर्जः] घर, महल, किल्ला आदिको माथिल्लो तलामा चारैतिर खुला हुने गरी प्रायः गोलो किसिमले बनाइएको कोठा; धरहरा आदिको माथिल्लो अंश; गुम्बज।
बुर्जुवा- *वि.* [फ्रे.] अनुदार वा परम्परावादी विचार राख्ने; पुँजीपति वा उच्चकुलीन वर्गको।
बुर्र- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुर्+र] मसिनो धुलो एक झड्कामा खस्ने वा झर्ने गरी।
बुर्लुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. बुर्लक्+अ] उफ्राइको चालसँग।
बुर्लुकबुर्लुक- *क्रि.वि.* खुसीले उफ्रेर; बुरबुर।
बुर्लुक्क- *क्रि.वि.* खुसीले खुट्टा उचालेर उफ्रने गरी; बुर्कुसी मार्ने चालले।
बुलन्द- *वि.* [फा. बलन्द] १. खुबै राम्रो वा असल। २. टड्कालो; ठुलो; उच्च (स्वर)।
बुलबुल- *ना.* [अ.] जुरेली चरो।
बुलबुली/बुलबुले- *ना.* अघिल्तिरका रौँ लामा राखेर कपाल बनाउने

वा काट्ने ढाँचा।

बुलाकी- *ना.* [तु. बुलाक] नाकको बिचको पर्दा छेडेर लगाइने हीरा, मोती आदि जडिएको सुनको मुन्द्रे गहना; सारङ्गीको फुली।

बुलिन- *ना.* [अ. बुलियन] जङ्गी पोसाकको कुममा लगाइने फलामे जाली।

बुलु- *ना.* गुराँसका जस्ता पात हुने, पातको तल सेतो र टीका- टीका परेको ग्रन्थिद्वार हुने, गाढा रातो फूल फुल्ने, आयुर्वेदका अनुसार पात गाईबाखाका निम्ति बिखालु मानिने दुईतीन मिटर अग्लो एक बोट।

बुलेटिन- *ना.* [अङ्.] सरकारी रूपमा वा सङ्घ-संस्थाद्वारा निकालिने सङ्क्षिप्त समाचारपत्र।

बुलेन- *ना.* [अङ्. बुलियन] सिक्री भएको एक प्रकारको गहना।

बुल्किनु- *अ.क्रि.* [बुलुक्क+इ+नु] बुलुकबुलुक हुनु; बढी चञ्चल हुनु; उत्तालिनु; मच्चिनु।

बुल्क्याइ- *ना.* बुल्किने काम वा किसिम।

बुल्क्याइनु- *क.क्रि.* बुलुक्क पारिनु।

बुल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* बुल्किने पार्नु।

बुल्ला- *ना.* एक जातको माछोविशेष।

बुवा- *ना.* [√ बुवा] बाबु; पिता।

बुवारी- *ना.* [सं. वीदाल] एक जातको माछोविशेष।

बुसर्ट/बुससर्ट- *ना.* [अङ्. बुशर्ट] कमिजको जस्तो कलर र बाहुला हुने, अगाडि खुला भई टाँक लगाइने कमिजका छाँटको वस्त्र।

बुहारी- *ना.* [सं. वधूटी] १. छोरा वा भाइभतिजाकी पत्नी। २. भानिज, भदो आदि नाता पर्ने आफूभन्दा कान्छाकी स्त्री।

बुहारीझार- *ना.* अमलाका जस्ता पात हुने, छुँदा खुम्चिने एक जातको झार; लज्जावती झार।

बुहार्तन- *ना.* [√ बुहारी+सं. अर्तन] १. बुहारीको काम वा अभिभारा। २. बुहारीले गर्नुपर्ने घरधन्दा। ३. बुहारीले सहनु-भोग्नुपर्ने, सासू-ससुरा आदिको कडा अनुशासन वा घरको पिरलो र सकस।

बूँद- *ना.* हे. बुँद।

बूटी- *ना.* हे. बुटी।

बूढा- *वि.* हे. बुढा।

बूढी- *वि.* हे. बुढी।

बूढो- *वि.* हे. बुढो।

बृहत्- *वि.* [सं.] १. विशाल; ठुलो; बडेमाको। २. बलिष्ठ; बलियो।

बृहती- *ना.* १. ठुलो वीणा; नारदको वीणा। २. नौ-नौ अक्षरको पाउ हुने एक वार्णिक छन्द।

बृहत्कथा- *ना.* गुणाढ्य कविद्वारा पैशाची भाषामा लेखिएको कथाहरूको प्रसिद्ध ग्रन्थ; बड्डकहा।

बृहस्पति- *ना.* [सं.] १. देवताका गुरुको नाम; प्रसिद्ध वैदिक देवता। २. सौर जगत्को एक प्रसिद्ध ग्रह।

बृहस्पतिवार- *ना.* साताको पाँचौं दिन; बुधवार र शुक्रवारका बिचमा पर्ने वार।

बेँसी- *ना.* [सं. व्यास] पहाडपर्वतका फेदीको मलिलो र पनौतो जमिन वा फाँट; उपत्यका; बेसी; बिसी।

बेँसीखेत- *ना.* पानी लाग्ने र धान हुने, खोलाछेउको जग्गा।

बेँसीबाली- *ना.* बेँसीमा हुने धान, मकै, मास, भटमास, आलु आदि विभिन्न बाली।

बे- *पू.स.* [फा.] प्रायः नामवाचक शब्दका अगाडि लागेर अभाव, निषेध, विपरीत आदि अर्थ जनाउने एक उपसर्ग। (जस्तै- बेइलमी, बेकदर, बेकाइदा इ.)।

बेअदप/अदब- *वि.* अदप वा अदब नभएको; मान्यजनको मानभाउ नराख्ने; बेसोमती।

बेअदबी- *ना.* काइदा-कदर नजान्ने स्थिति; अविनय; अशिष्टता।

बेइज्जत- *ना.* आवश्यकता वा योग्यताअनुसारको इज्जत नहुने अवस्था; अनादर; अपमान।

बेइज्जती- *वि.* इज्जत नभएको; लाजसरम केही नभएको।

बेइन्तजाम- *ना.* राम्रो प्रबन्ध नहुने काम; नराम्रो बन्दोबस्त।

बेइन्साफ- *ना.* इन्साफ नहुने स्थिति; अन्याय।

बेइन्साफी- *वि.* इन्साफ नगर्ने; अन्यायी।

बेइमान- *वि.* इमान वा सच्चा व्यवहार नभएको; अविश्वासी।

बेइमानी- *ना.* छलकपटको व्यवहार; इमान वा धर्मको विचार नहुने स्थिति।

बेइलम- *ना.* इलम, उद्योग, सिप, रोजगार केही नभएर बरालिने स्थिति।

बेइलमी- *वि.* इलमउद्योग, पढाइलेखाइ केही नभएको; अनुद्योगी।

बेउजुर- *वि.* उजुर नलाग्ने; विनाउजुरको।

बेकदर- *ना.* कदर वा प्रतिष्ठा नहुने काम; अपमान; हेलाँ।

बेकम्मा- *वि.* [√ बेकाम] काम नलाग्ने; निकम्मा; रद्दी।

बेकसुर- *वि.* [बे+कसुर] कसुर वा बिराम नभएको निर्दोष; निरपराध।

बेकाइदा- *ना.* नियमविरुद्ध कामकुरो; बेकायदा।

बेकाबु- *वि.* [फा. बे+काबु] कसैका काबु वा नियन्त्रणमा नआउने; ऐँचमा नबस्ने।

बेकाम- *ना.* [बे+काम] १. काम नहुने स्थिति; विनाकाम; व्यर्थ। *वि.* २. काम नभएको; बेकार।

बेकामी- *वि.* काम नलाग्ने; बेकारको; बेकम्मा।

बेकायदा- *ना.* हे. बेकाइदा।

बेकार- *वि.* [फा.] १. कुनै काममा नलागेको; रोजगार नभएको; बेइलमी। *ना.* २. काम नहुने स्थिति; बेकाम। *क्रि.वि.* ३. बिनाकाम; बिनसित्ति।

बेकारी- *ना.* बेकार हुने वा कुनै काम नपाउने स्थिति; बेइलम।

बेकुफ- *वि.* [फा. बेवकूफ] बुद्धि, विचार, सोमत, काइदा केही नभएको; होसल्याड; बुद्धु।

बेकुफी- *ना.* [फा. बेवकूफी] बेकुफ हुने काम; असभ्य चाल; बुद्धुपना।

बेकुफी दण्ड- *ना.* केही सोचविचार नगरी कुनै काम गरेबापत लाग्ने दण्ड; हुस्सुदण्ड।

बेक्तिनु- *अ.क्रि.* [व्यक्त+इ+नु] व्यक्त हुनु; प्रकट हुनु।

बेक्त्याइ- *ना.* बेक्तिने क्रियाप्रक्रिया।

बेक्त्याइनु- *क.क्रि.* व्यक्त गरिनु।
बेक्त्याउनु- *स.क्रि.* व्यक्त गर्नु।
बेख- *ना.* [अ. वक्फ] पहिलेपहिले रिझाएबापत कसैलाई सरकारबाट दिइएको माफी जग्गा; माफी बिर्ता।
बेखबर- *वि.* [फा.] १. अत्तोपत्तो नभएको; बेपत्ता। २. होस वा सुर नभएको; अचेत।
बेखबिर्ता- *ना.* मालपोत तिर्नुनपर्ने बिर्ता; माफी बिर्ता; बेख र बिर्ताको समूह।
बेखर्ची- *ना.* [बे+खर्ची] खर्च नभएको; बेखर्ची।
बेखुस- *वि.* [बे+खुस] खुसी नभएको; रिसाएको; अप्रसन्न; असन्तुष्ट।
बेखुसी- *वि.* खुसी नभएको; बिनाखुसीको।
बेगर- *ना.यो.* [अ. वगैर] १. बाहेक; सिवाय; विना। *वि.* २. अतिरिक्त; भिन्न; बेग्लै।
बेगल- *वि.* कुनै वस्तुदेखि भिन्न; अर्को; पृथक्। (उदा.- अचेल तपाईं भाइसँगै बस्नुभएको छ कि बेगल?)।
बेगलाबेगलै- *क्रि.वि.* बेग्लाबेग्लै।
बेगार- *ना.* [फा.] १. ज्याला नदिई वा नाउँ मात्रको ज्याला दिएर लगाइने काम। २. मन नलगाईकन गरिने काम।
बेगारी- *ना.* बेगारमा गरिने काम; ज्यालाबिनाको खेतालो वा ज्यामी।
बेगन्ती/बेगिन्ती- *वि.* [बे+गन्ती/गिन्ती] १. गनिनसकिने; अनगन्ती; असङ्ख्य। २. असाध्य; चौपट्ट।
बेग्लाबेग्लै- *क्रि.वि.* [बेगलाबेगलै] सँगै नरहने गरी; अलग्गै; छुट्टै; भिन्नै।
बेग्लो- *वि.* [सं. विलग्न] १. अरूसँग नरहेको वा नजोरिएको; बेगल; भिन्न; छुट्टो। २. कामको सुर नपाउने; अलमलिएको।
बेग्ल्याइ- *ना.* [√ बेग्लि (+याइ)] १. बेग्लिने क्रिया वा प्रक्रिया। [बेग्ल्याउ+आइ] २. बेग्ल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बेग्ल्याइनु- *क.क्रि.* अलग पारिनु; छुट्ट्याइनु।
बेग्ल्याउनु- *प्रे.क्रि.* बेग्लो पार्नु; छुट्ट्याउनु।
बेच्नु- *स.क्रि.* [सं. विकृ+नु] मोल लिएर माल दिनु; बिक्री गर्नु; लिनुपर्ने द्रव्य वा वस्तु लिएर कुनै चिज आफ्नो हकबाट अलग गर्नु।
बेचबिखन- *ना.* बेच्ने आदि काम; बिक्री।
बेचाइ- *ना.* बेच्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बेचाइनु- *क.क्रि.* बेच्न लाइनु।
बेचाउनु- *प्रे.क्रि.* बेच्न लाउनु; बिक्री गराउनु।
बेचाबेच- *ना.* परस्परमा बेच्ने काम; मेलैसँगको बेचाइ।
बेचाहा- *वि.* बेच्ने स्वभावको; बिक्री गर्ने; बेच्ने।
बेचिनु- *क.क्रि.* बेच्ने काम गरिनु।
बेचुवा- *वि.* १. बिक्री भएको; बेचिएको। २. बेच्न बनाइएको; बेचिने।
बेचैन- *वि.* [फा.] १. चैन वा सुखशान्ति नभएको; अशान्त; व्याकुल। २. उराठलाग्दो; उदास।
बेचैनी- *ना.* १. चैन नहुने स्थिति; अशान्ति; व्याकुलता; बिसन्चो। २. उराठिलोपन; उदासी।
बेच्छेउटो- *ना.* नुन, बेसार आदि हाल्ने काठको प्रायः पाँच खण्ड पारी बनाइएको भाँडो।
बेछन्द- *वि.* [बे+छन्द] १. छाँटकाँट वा डिलडौल नमिलेको; छन्द न बन्दको। २. इच्छानुसार नभएको; भद्दा देखिने।
बेजवाफ- *वि.* [बे+जवाफ] जवाफ दिन नसक्ने अवस्थामा पुगेको; जवाफ नभएको; विनाउत्तरको; नाजवाफ।
बेजात- *वि.* [बे+जात] जात नमिल्ने; भिन्न जातको (रुख, काठ आदि)।
बेजाफ्ता- *वि.* [फा. बे+अ. जाबीत] १. ऐनसवालमा नमिल्ने वा नियमविरुद्ध; बेकाइदाको। *ना.* २. नियम वा काइदा नमिल्ने ढङ्ग; बेइन्साफ; अन्याय।
बेजो- *ना.* १. साटो फेर्ने उद्देश्यले लिइने कुनै कुराको प्रतिक्रिया; बदला। २. नोक्सान भएबापतको भर्ना। ३. आम्दानी खर्च आदिको बराबरी।
बेजिङ- *ना.* [चि.] जनवादी गणतन्त्र चीनको राजधानीको नाम; पेकिङ।
बेजोड/बेजोडा- *वि.* [बे+जोड/जोडा] अर्को जोडा नभएको; अतुलनीय; अद्वितीय।
बेठ- *ना.* [सं. विष्टि] ज्याला वा पैसाविनाको काम।
बेठ बेगार- करले बुझाउनुपर्ने दस्तुर वा ज्याला नपाई गर्नुपर्ने काम।
बेठन- *ना.* [सं. वेष्टन] १. पुस्तकपुस्तिका आदि बेर्ने बाँध्ने कपडा वा रुमाल; बासा; बस्ता। २. कसैका पछि लागेर जीविका चलाउने व्यक्ति; अनुचर।
बेठिक- *वि.* [बे+ठिक] ठिक नभएको; बेमुनासिब; अनुचित।
बेठी- *ना.* [प्रा. विट्ठि > सं. विष्टि] १. रैतानका बासिन्दाले जमिनदार वा थरी-मुखियालाई बुझाउने रकम वा खेतालापात। २. रोपाइँमा पन्चैबाजा बजाई, भोज खुवाई गरिने उत्सव।
बेठिक- *वि.* हे. बेठिक।
बेठेगान- *वि.* [फा. बे.+ठेगान = हि. ठिकान] १. ठेगान नभएको; बेथितिको। २. अनगन्ती; असङ्ख्य।
बेड- *ना.* [अङ्.] बिछ्याउना; शय्या।
बेड सिट- *ना.* बिछ्याउनामाथि ओछ्याइने एकसरो कपडा; तन्ना।
बेडा- *ना.* [सं. वेष्ट] १. डुङ्गा वा जहाजहरूको समूह। (उदा.- जङ्गी बेडा हलुङ्गो वितत जलधिको ह्वेल माछो हलुङ्गो। - लेखनाथ)। २. बिनसित्तिको झमेला; जन्जाल।
बेडी- *ना.* [सं. वलय] अपराधीका गोडामा झिक्न नसकिने पारी ठोकिने फलामे कल्ली; नेल।
बेडौल- *वि.* [बे+डौल] छाँटकाँट वा रूपरङ्ग नमिलेको; नराम्रो ढाँचाकाँचाको; भद्दा।
बेढङ्ग- *ना.* [बे+ढङ्ग] नहुने अवस्था; राम्रो थिति नभएको चाल; भद्दापन; कुरूपता।
बेढङ्गी- *वि.* कुनै कामकुरा गर्ने ढङ्ग नभएको; सिप वा चतुऱ्याइँ पुऱ्याउन नसक्ने; बेढङ्गको; अर्धङ्गी।
बेढव- *वि.* [बे+ढव] १. अमिल्दो ढाँचाको; बनावट नमिलेको; नसुहाउँदो भद्दा। २. विचित्रको; अनौठो।

बेढाइ- *ना.* [√ बेढाउ ((+आइ)] बेढाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बेढाइनु- बेढाउने काम गरिनु।
बेढाउनु- *स.क्रि.* [ब्याड+आउ+नु] १. बालीनालीमा बढी उम्रेका र बाक्ला भएका बोटबिरुवा छाँट्नु वा उखेल्नु। २. बालक जन्मेपछि नाल काट्नु। ३. काटमार गर्नु; छप्काउनु।
बेत$_१$- *ना.* [सं. वीत] सुत्केरी हुनाको पटक; पशुको बियाउनाको पल्ट।
बेत$_२$- *ना.* [सं. वेत/वेत्र] १. बाँसका जस्ता पात र आँखा हुने, नफुल्ने, लामो र चाम्रो हुने, चोया र डन्ठीबाट मेच, सन्दुक, लौरो आदि उपयोगी वस्तु बनाइने एक जातको लहरो। *वि.* २. मेहनत गर्नका निम्ति दह्रिलो; बलियो; चाम्रो।
बेतघारी- *ना.* धेरै बेत भएको ठाउँ; बेतको जङ्गल; बेतेनी।
बेतलबी- *वि.* [बे+तलब+ई] तलब नपाइने वा तलबबिनाको; तलब नलिएर काम गर्ने; अवैतनिक।
बेतलबी बिदा- *ना.* अरू किसिमका बिदा सकिएर तलब नपाइने वा कट्टी हुने गरी लिने- दिने बिदा।
बेतलौरी- *ना.* [बेत+लौरी] सेता फूल फुल्ने, अदुवाका ढाँचाका पात र कन्द हुने, लौरोजस्तो एउटै डाँठ हुने, पिसाब बन्द हुँदा तथा पेट पोल्ने रोगमा सेवन गरिने बुटे झार।
बेत हान्नु- *टु.* [बेत+हान्नु] समय पुगेर पनि नबियाउनु।
बेतार- *ना.* [बे+तार] तार नहुने अवस्था वा चाल; विनातार।
बेतारको तार- *ना.* तारको सहायताविना नै तरङ्गका माध्यमले विद्युत्शक्तिद्वारा पठाइने तार; आकाशवाणी।
बेताल$_१$- *ना.* [नेवा.] खापाका बिचको, दिलापहरूलाई अलग्याउने र छुट्ट्याउने खसिपा।
बेताल$_२$- *ना.* [बे+ताल] १. सङ्गीतमा ताल नमिल्ने ढाँचा वा स्थिति; तालको चुकाइ। २. मुटुको सामान्य धड्कनभन्दा फरक ताल। *वि.* ३. ताल नमिलेको; बेछाँटको; बेढब।
बेतालको- *वि.* ताल वा ढङ्ग नमिलेको; बेछाँटको; बेताले; बित्पाते।
बेतालुक- *वि.* [बे+तालुक] १. तालुकभन्दा बाहिरको; तालुकभित्र नपरेको। २. सरोकार नभएको; वास्ता नभएको।
बेतालुकी- *वि.* १. आफूलाई अख्तियार नभएको; तालुक वा अधिकारभित्र नपरेको। २. सरोकारविनाको।
बेताले- *वि.* [बेताल+ए] सुरतालविनाको धेरै कुरा गर्न जान्ने; बेसारे; बित्पाते।
बेते- *वि.* [बेत+ए] गाईबस्तु आदि बियाएका पटकको। (उदा.- पाँचबेते भैँसी, छबेते गाई, तीनबेते बाखो इ.)।
बेतेनी- *ना.* [बेत+एनी] बेतको समूह; बेतघारी।
बेतोड- *ना.* [बे+तोड] कुद्ने, हिँड्ने, हुर्रिने आदि शीघ्र गति वा ठुलो वेग; तोड।
बेथा- *ना.* [सं. व्यथा] १. व्यथा; ज्वरो आदि शारीरिक रोग। २. सुत्केरी हुने बेलाको कष्ट; प्रसववेदना।
बेथाहारी- *वि.* रोग लागिरहने।
बेथिति- *ना.* [बे+थिति] थिति नमिल्ने चाल; अस्तव्यस्तता; नराम्रो प्रबन्ध।
बेथु/बेथे- *ना.* [सं. वास्तुक] खेतबारीमा उम्रने, बुँदेका जस्ता साना हरिया पात हुने; सेता फूल फुल्ने र दाना फल्ने, तरकारी वा अचार खाइने एक जातको साग।
बेदखल- *वि.* [फा. बे+दख्ल] १. दखल नभएको वा दखल नगरिएको; अधिकारमा नरहेको। २. ऐँच, अधिकार आदिबाट हटाइएको।
बेदखली- *ना.* कुनै कुराको दखल, अधिकार आदिबाट वञ्चित हुने वा गराइने काम।
बेदस्तुर- *वि.* [बे+दस्तुर] दस्तुरमा नभएको वा नमिल्ने; बेरीत (उदा.- बेदस्तुरको निवेदनमा कारबाई नहुन सक्छ।)।
बेदाग- *वि.* [बे+दाग] दाग वा खोट नभएको; कसुर नदेखिने; निष्कलङ्क; निर्दोष।
बेदागी- *ना.* दाग नलागेको; खोट नभएको; बेदाग।
बेदाम- *वि.* [बे+दाम] मोल नकिटिएको वा विनामूल्यको; सित्तैँ पाइने।
बेद्धा मानव- *ना.* नृतत्त्वका अनुसार श्रीलङ्कामा रहेका भनिएका कम विकसित मानव।
बेध्नु- *स.क्रि.* [सं. व्यध्+नु] १. प्वाल पार्नु; छेड्नु। २. चोट लाउनु; रोप्नु; घोच्नु। ३. निसानामा लगाउनु; तारो हान्नु।
बेधडक- *वि.* [बे+धडक] १. कसैको धक वा भय नमान्ने; निस्फिक्री। *क्रि.वि.* २. कसैको धक वा भय नमानीकन; निस्फिक्रीसित।
बेधाइ- *ना.* [√ बेध् (+आइ)] बेध्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बेधाइनु- *क.क्रि.* बेध्न लाइनु।
बेधाउनु- *प्रे.क्रि.* बेध्न लाउनु।
बेन- *ना.* [अङ्. बैन्ड] बादशाही बाजा; ब्यान्ड बाजा।
बेनामी- *वि.* [बे+नाम+ई] लेख्ने-पठाउनेको नाम, थर, वतन केही नभएको; गुमनाम (चिठी, जाहेरी आदि)।
बेनी- *ना.* [सं. वेणी] १. कपालको चुल्ठो। २. कपालका आँठाको मेलले चुल्ठो बनेझैँ नदीहरूको सङ्गमले बनेको ठाउँ; नदीहरूको सङ्गम।
बेनीचम्पा- *ना.* चम्किला खैरा बोक्रा र डिम्बाकार पात हुने, निला वा सेता फूल फुल्ने, बोक्रा जरोमा र जरा आउँमा उपचारका लागि प्रयोग गरिने एक बोट वा त्यसैको फूल।
बेन्च- *ना.* [अङ्.] १. काठ, फलाम आदिले बनेको धेरै जना बस्न हुने एक प्रकारको लाम्चो मेच। २. न्यायाधीशहरूको सभा वा आसन; न्यायाधीशहरूको समुदाय।
बेन्चा- *ना.* [फा. बेलचः] जमिन भाग साह्रो पार्न ठोकिने, लामो बिँड हुने, चक्कादार फलामे साधन; धुर्पिस।
बेन्जु/बेन्जो- *ना.* [अङ्. बेन्जो] चारवटादेखि आठवटासम्म तार भएको, गजाले रेटेर बजाइने एक प्रकारको तारबाजा।
बेन्नु- *ना.* धानको बिउ राख्ने घ्याङ; ब्याड।
बेपत्ता- *वि.* [बे+पत्ता] १. पत्ता वा ठेगाना नभएको; अत्तोपत्तो नभएको; बिपत्ता; बेखबर। २. छेउटुप्पो वा आदि-अन्त्यको केही भेउ नपाइने।

बेपरवाह- *वि.* हे. बेपर्बाह।
बेपरवाही- *ना.* बेपार्बाही।
बेपर्दा- *वि.* [फा. बे-पर्दा] १. पर्दा केही नभएको; मर्यादारहित; खुला; निर्लज्ज। *ना.* २. पर्दा वा लाज नहुने स्थिति।
बेपर्बाह- *वि.* [फा. बेपरवाह] कुनै कुराको चासो वा वास्ता नभएको; मनमोजी; निस्फिक्र; बेपरवाह।
बेपर्बाही- *ना.* पर्बाह नगर्ने चाल; वास्ता वा चासो नलिने काम।
बेपार- *ना.* [सं. व्यापार] मालमत्ताहरू उत्पादन वा खरिद गरी आफूलाई फाइदा हुने किसिमले बेच्ने काम; खरिदबिक्री; व्यापार; वाणिज्य।
बेपारी- *ना.* १. बेपारको पेसा लिएको मानिस; व्यापार गर्ने व्यक्ति। २. निबाराका जस्ता र बिखालु पात हुने रुखविशेष।
बेफाइदा/बेफायदा- *वि.* [अ. बे-फायद] १. केही लाभ वा हित नहुने; फाइदा नभएको; व्यर्थको। *ना.* २. फाइदा नहुने स्थिति; हानि; नोक्सानी।
बेफिक्र- *वि.* [फा.] कुनै फिक्री वा चिन्तापिर नलिने; निश्चिन्त; बेपर्बाह।
बेफिक्री- *ना.* कुनै फिक्री नहुने स्थिति वा चाल; निश्चिन्तता।
बेफ्वाँक- *क्रि.वि.* [बे+फ्वाँक] बिनसित्ति; व्यर्थ; सित्तैं। (उदा.- यहाँ कामै नभएको भए बेफ्वाँकमा किन दुःख दिएको?)।
बेमजा/बेमज्जा- *ना.* [बे+मजा/मज्जा] मज्जा वा आनन्द नहुने स्थिति; नमज्जा; नरमाइलो।
बेमतलब- *वि.* [बे+मतलब] मतलब नभएको; कुनै किसिमको फाइदा नहुने; निरर्थक।
बेमनासिब- *वि.* [बे+मनासिब] बेठिक; बेमुनासिब।
बेमरम्मत- *वि.* [बे+मरम्मत] मरम्मत नभएको वा नगरिएको; टुटेफुटेको।
बेमाख- *वि.* [फा. बे-बाक] कुनै अंश बाँकी नरहेको; सबै चुक्ता वा फछ्र्यौट गरिसकिएको; बिमाख।
बेमाखी- *ना.* बेमाख हुने काम वा स्थिति।
बेमार- *वि.* [फा. बीमार] बिमार; बिरामी।
बेमारी- *ना.* बिमारी।
बेमुनासिब- *वि.* [बे+मुनासिब] मुनासिब नभएको; बेठिक; अनुचित।
बेमेल- *वि.* [बे+मेल] १. जोडा नमिलेको; मेल नखाने। *ना.* २. मेल नहुने काम; वैरभाव; फाटो।
बेमोज- *ना.* [बे+मोज] बेस्वाद; बेमज्जा।
बेमौका- *ना.* [बे+मौका] मौका नपर्ने वा मौका नपरेको बेला; खराब समय; कुबेला; असमय।
बेमौसम- *ना.* [बे+मौसम] मौसम नभएको बेला; भिन्न ऋतु; असामयिक समय।
बेमौसमी- *वि.* कुनै चिज हुनुपर्ने समयमा नभई अर्कै समयमा भएको; मौसम वा समयमा पैदा नहुने; बेबखतको (फलफूल आदि)।
बेयरर- *ना.* [अङ्.] चेक आदि लिएर आउने व्यक्ति; वाहक।
बेयरर चेक- कुनै सर्त वा बन्देज नलगाइएको र वाहकलाई सिधा वा सरासर भुक्तानी दिने खालको चेक।
बेयरा- *ना.* [अङ्.] होटेल आदिमा काम गर्ने तालिमप्राप्त वा सधिएको परिचर, सेवक।
बेर्नु- *स.क्रि.* [सं. वेष्टन+नु] कुनै चिज वा वस्तुलाई धागो, कपडा आदिले लपेट्नु; वेष्टन गर्नु; घेर्नु; जेल्नु।
बेर- *ना.* [सं. वेला] १. बितिसकेको बेला; अवकाश बाँकी नभएको समय; अबेर; बियाँलो। *क्रि.वि.* २. पटक; खेर (जस्तै- अलिबेर, उतिबेर, कतिबेर इ.)।
बेरबार- *ना.* [बेर्+बार्] १. बेर्ने र बार्ने काम। २. लपेट्ने वा घेर्ने काम।
बेरबेरै- *क्रि.वि.* [√ बारम्बार] पटकैपिच्छे; बारम्बार। (उदा.- सकल मनिसक्याँ बात् क्या भनूँ बेरबेरै। भानुभक्तीय रामायण)।
बेरसिलो- *वि.* [बे+रसिलो] १. रस वा स्वाद नभएको; नीरस; खल्लो। २. बेमिजासको; रुखो।
बेराइ- *ना.* [√ बेर् (+आइ)] बेर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बेराइनु- *क.क्रि.* बेर्न लाइनु।
बेराउनु- *प्रे.क्रि.* बेर्न लाउनु; वेष्टन गराउनु।
बेराजी- *वि.* [बे+राजी] राजी नभएको; बेमन्जुर; अप्रसन्न ।
बेराजु- *वि.* बेराजी; बिराजी।
बेरामी- *वि.* [बिरामी< फा. बीमारी] बिरामी।
बेरिज- *ना.* स्रेस्तामा जिन्सीका धेरै कलमको आम्दानीखर्चको जम्माजम्मी अङ्क।
बेरित- *वि.* [बे+रीत] १. रीत वा काइदा नमिलेको; बेथितिको। *ना.* २. रीत नपुगेको वा नमिलेको स्थिति; बेथिति; अनरीत।
बेरिति- *ना.* रीति वा कायदा नमिल्ने अवस्था; अनरीति।
बेरिनु- *क.क्रि.* [बेर्+इ+नु] बेर्ने काम गरिनु; बेराइ पुग्नु।
बेरीत- *वि.* हे. बेरित।
बेरीति- *ना.* हे. बेरिती।
बेरुजु- *वि.* [बे+रुजु] १. रुजु गर्दा नमिलेको; रुजु नगरिएको वा नभएको। २. बेरीतसँग भएको वा रीतभाँत नमिलेको। *ना.* ३. आर्थिक कारोबार हेर्दा वा जाँच्ता लेखापरीक्षणले दर्साएको अनियमित कलम।
बेरुवा- *वि.* [बेर्+उवा] बेरेको वा बेरिएको; लपेटिएको; बेहुवा।
बेरुवा औँठी- *ना.* सुनको डोलो तारको दुई-तीन फेरो मारिएको औँठी।
बेरोकटोक- *क्रि.वि.* [बे+रोकटोक] विनारोकटोक; नरोकीकन; सरासर।
बेरोजगार- *वि.* [बे+रोजगार] इलमधन्दा केही नभएको; बिकामे।
बेरोजगारी- *ना.* [बे+रोजगारी] रोजगारी नहुने स्थिति; बिकाम।
बेरोजगारी भत्ता- *ना.* विकसित मुलुकहरूमा रोजगार वा काम नहुने व्यक्तिहरूलाई निर्वाहका निम्ति दिइने भत्ता; निर्वाहवृत्ति।
बेर्ना- *ना.* [√ बिरुवा] काउली, रायो, खोर्सानी, फूल आदिको सार्ने अवस्थाको सानो बोट वा बिरुवा।
बेर्नु- *ना.* [सं. वेष्ट] दिसा बस्दा गुदद्वारबाट निस्कने आन्द्राजस्तो नली वा त्यस्तो नली निस्कने एक रोग।
बेल्नु- *स.क्रि.* [√ बेलन+नु] मैदा, पिठो आदि मुछेर ससाना डल्ला पारी बेल्नाले थिच्तै रोटी आदिको आकारमा बदल्नु; पथार्नु।

बेल- *ना.* [सं. बिल्व] १. एक भेट्नामा तीनवटा पात हुने, सेता फूल फुल्ने, पात प्रायः शिवजीलाई चढाइने प्रसिद्ध एक काँडावाल वृक्ष वा त्यसैको गोलो साह्रो फल।[सं. बल्ली] २. वनस्पतिको लहरो; लता।

बेलघारी- *ना.* बेलका रुखहरूको समूह; थुप्रै बेल भएको ठाउँ।

बेलदार- *वि.* फूलपात, लहरा आदि आकारका बुट्टा भएको; बेलबुट्टा परेको।

बेलन- *ना.* [सं. वेल्लन] १. छापाखानाको टाइपमा मसी दल्ने बेलनाजस्तो साधन। २. रोडा आदि पेल्ने फलाम आदिको डोलो र ठुलो चक्का। ३. बेलना।

बेलना- *ना.* [√ बेलन] पिठो मुछेर रोटी बेल्ने वा पथार्ने काठको डोलो साधन; बेलन।

बेलनाकार- *ना.* बेलनाका आकार वा ढाँचाको।

बेलन्चे- *ना.* नाककोरेका जस्ता पात हुने र सिमसारमा उम्रने एक जातको झार; बेलान्जे।

बेलपत्र- *ना.* [बेल+पत्र] बेलका पात; बेलपाती।

बेलपाती- *ना.* [बेल+पाती] बेलका पात; बेलपत्र।

बेलबटम- *ना.* [अङ्.] ठुलठुला मोहोता हुने एक किसिमको पाइन्ट (उदा.- बेलबटम, काठमाडौँमा चल्यो रटन। - लोकगीत)।

बेलबुट्टा- *ना.* कपडा, कागज, काठ, भित्ता आदिमा बनाइने लहरा, फूलपात आदिको बुट्टा।

बेलबुट्टे- *वि.* बेलबुट्टा परेको वा भएको (रुमाल, कपडा आदि)।

बेलबुडाइ- *ना.* [बेल+बुड्+आइ] सूर्यास्त; घामडुबाइ।

बेलविवाह- *ना.* [बेल+विवाह] कुण्डली आदिमा भएको वैधव्य दोषको निवारण आदिका निम्ति नेवारजातिका स्त्रीहरूको कमै उमेरमा बेलका साथ गरिने परम्परागत विवाह।

बेला$_{१}$- *ना.* [सं. वेला] समय; टाइम; वेला।

बेला$_{२}$- *ना.* लोहोटा, अम्खोरा आदि पानी हाल्ने भाँडो।

बेला$_{३}$- *ना.* [अङ्. भिओला] गजाले रेटेर बजाइने, चारवटा तार लागेको सारङ्गीका छाँटको पश्चिमेली एक बाजा।

बेलाइ- *ना.* [बेल्+आइ] बेल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बेलाइत- *ना.* हे. बेलायत।

बेलाइनु- *क.क्रि.* [बेलाउ+इ+नु] बेल्न लाइनु।

बेलाउनु- *प्रे.क्रि.* [बेल्+आउ+नु] बेल्ने काम गराउनु; बेल्न लाउनु।

बेलाडोना- *ना.* ६० देखि ८० से. मि. सम्म अग्लो हुने, मालाकार, साधारण तिखा टुप्पा भएका पात हुने, गुलाफी पहेँलो वा हरियो टीका-टीका परेका फूल हुने, जरा र पात निद्रा लगाउने तथा फलका निम्ति विष मानिएको बुटीविशेष।

बेलान्जे- *ना.* हे. बेलान्चे।

बेला पञ्चाङ्ग- *ना.* [बेला+पञ्चाङ्ग] शुभ-अशुभ मुहूर्त, शकुन, राशिफल तथा प्रश्न आदि भएको सामान्य ज्योतिषको काम दिने पात्रो वा पुस्तक; शकुनौती।

बेलायक- *वि.* [बे+लायक] लायक नभएको; नालायक; बेमनासिब।

बेलायत- *ना.* [बेलायत] *वि.* पश्चिम युरोपको एक प्रसिद्ध देश; ब्रिटेन; इङ्गल्यान्ड; संयुक्त अधिराज्य; बेलाइत।

बेलायती- *वि.* [बेलायत+ई] बेलायतको; बेलायतसम्बन्धी, बेलायतमा उब्जेको। २. राम्रो; असल।

बेलायती बैठक- *ना.* विशेषतः विदेशीहरूको स्वागत-सत्कारका निम्ति बनाइएको काठमाडौँको सिंहदरबारस्थित प्रसिद्ध बैठक; राम्रो सिँगारिएको बैठक।

बेलिनु- *क.क्रि.* [बेल्+इ+नु] बेल्ने काम गरिनु; बेलाइ पुग्नु।

बेली- *ना.* १. मसिना पात हुने एक लहरोजस्तो बोट वा त्यसैको सेतो सुगन्धी फूल। २. भाँति वा किसिम जनाउने पूरक शब्द (जस्तो- नागबेली, नालीबेली)।

बेलीचन्दा- *ना.* झन्डै फिलुङ्गेका जस्ता पात हुने, सेता फूल फुल्ने, राता अमिला केसा लाग्ने र अचार खाइने एक उद्भिद; राते।

बेलीबिस्तार- *ना.* सबै बेहोरा खुलाएर गरिएको वर्णन; पूरा बयान वा भनाइ।

बेलुका- *ना.* १. घाम अस्ताउन खोजेको वा अस्ताइसकेपछिको समय; सायङ्काल। *क्रि.वि.* २. साँझपख; साँझतिर; सन्ध्याको; समयमा।

बेलुकी- *क्रि.वि.* [बेलुका+ई] साँझमा; बेलुका।

बेलुकीपख- *क्रि.वि.* बेलुकातिर; साँझ-साँझमा।

बेलुन- *ना.* [अङ्.] भित्र हावा वा ग्याँस भरेर उडाइने र खेलिने, रबर आदिबाट बनेको विभिन्न आकारप्रकार हुने फुकुन्डो।

बेले$_{१}$- *ना.* [सं. वेला] १. धेरै वर्ष पुरानो पात्रो; वेलापञ्चाङ्ग। *वि.* २. बेला भएको।

बेले$_{२}$- *वि.* [बेलो+ए] १. बेलो भएको; लहरावाल (जस्तो- नागबेले)। *ना.* २. घुम्रिएका र गरादार सिङ हुने भैंसीको नाम।

बेलो- *ना.* [सं. वल्ली] नरम र सानासाना मुन्टा हुने लहरो; लता (फर्सीको बेलो, तरुलको बेलो, काँक्राको बेलो इ.)।

बेलौती- *ना.* अम्बा; लताम।

बेल्चा- *ना.* कृषिकार्यमा आउने एक किसिमको औजार।

बेल्ट- *ना.* [अङ्.] १. प्रायः सैनिकले शरीरमा कपडामाथि बाँध्ने छाला वा पटारको फित्ता; कमरपेटी; लोता। २. भौगोलिक वा अन्य कारणलाई आधार बनाई निर्धारण भएको लामो साँध वा सिमाना; क्षेत्र।

बेल्डा- *ना.* खस्रा पात हुने, खनियोजस्तो घाँसको बुटो; खसु; ओबारो।

बेवकुफ- *वि.* [फा. बेवकूफ] नासमझ; मूर्ख; बेकुफ।

बेवकुफी- *ना.* बेवकुफ हुने पन; बेकुफी।

बेवारिस- *वि.* [बे+वारिस] १. वारिस वा प्रतिनिधि नभएको। २. मालधनी वा हकवाला नभएको; अलपत्रिएको।

बेवारिसी- *वि.* बेवारिस।

बेवास्ता- *वि.* [बे+वास्ता] १. सरोकार वा वास्ता नभएको; सम्बन्ध वा सम्पर्क नभएको; विनामतलबको। *ना.* २. वास्ता वा प्रयोजन नहुने स्थिति; सम्बन्धको अभाव।

बेस- *वि.* [फा. बेश] १. अर्को वस्तुसँगको तुलनामा राम्रो; असल; बढिया; उम्दा। २. सज्जन; भलो।

बेसउर- *वि.* [फा. बेशऊर] अक्कल, ढङ्ग वा सोमत नभएको।

बेसन- *ना.* [हि.] चनाको छाँटाको पिठो।

बेसनको लड्डु- *ना.* बेसनबाट बनेको वा बनाइएको लड्डु।

बेसमझ- *वि.* [बे+समझ] समझ वा विचार गर्ने शक्ति नभएको; विनासमझको; नासमझ।

बेसम्भार- *वि.* [बे+सम्भार] सँभाल्न नसकिने; जतन पुऱ्याउन नसकिने।

बेसरम- *वि.* [फा. बे+शर्म] सरम वा लाज नभएको; नकच्चरो; निर्लज्ज।

बेसरमी- *ना.* लाज नहुने चाल; निर्लज्जता; नकच्चरोपन।

बेसरी$_{१}$- *क्रि.वि.* [बेस+गरी] ठिक हुनेभन्दा बढी हुने गरी; जोरसित; खुबसँग; राम्ररी; छ्यालब्याल; मनग्यै।

बेसरी$_{२}$- *ना.* [सं.] नेपालका प्रसिद्ध वैयाकरण वीरेन्द्रकेशरीद्वारा रचित, 'सुन्दरी' पत्रिका (सं. १९६३) का विभिन्न अङ्कमा प्रकाशित अपूर्ण नेपाली लक्षण-ग्रन्थ।

बेसाँध- *वि.* [बे+साँध] साँध वा सीमा नभएको; मर्यादारहित।

बेसाइ- *ना.* [बेसाउ+आइ] बेसाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

बेसाइत- *ना.* [बे+साइत] नराम्रो साइत; कुसाइत।

बेसाइनु- *क.क्रि.* [बेसाउ+इ+नु] बेसाउने काम गरिनु; किनिनु।

बेसाउनु- *स.क्रि.* [बेसाहा+आउ+नु] १. धान, चामलजस्ता खाद्यान्न खरिद गर्नु; सौदा गर्नु। २. जानीजानी गर्न अयोग्य काम गरेर दुःख पाउनु; झन्झट मोल्नु।

बेसाउनी- *ना.* अन्न आदि किन्ने काम, बेसाउने काम।

बेसाउरे- *वि.* आफ्नो खेतीको अन्नले खान नपुगी किनेर खाने; बेसाएर खाने।

बेसार$_{१}$- *वि.* [बे+सार] कुनै सार नभएको; फोस्रो; बेकामको।

बेसार$_{२}$- *ना.* अदुवाका ढाँचाको बोट हुने र जमिनमुनि त्यस्तै छाँटले फल्ने पहेँलो एक कन्द; दालतरकारीमा हालिने त्यसैको धुलो; हलेदो।

बेसारे- *वि.* १. चिप्लो कुरा गरेर रिझाउन सिपालु; लोलोपोतो गर्न जान्ने; चेप्र्याइँ पार्न सक्ने। (उदा.- च्यान्टी त साह्रै बेसारे पो छ, कुराले ठिक्क पार्छ।) २. बेसारजस्तो पहेँलो।

बेसारो- *ना.* आकासमा पखेटा चालेर एकै ठाउँमा उडिरहने चिलजत्रो एक चरो।

बेसाऱ्याइँ- *ना.* बेसारेपन; ढाँट।

बेसाऱ्याइँ घस्नु- *अ.क्रि.* लोलोपोतो गर्नु।

बेसाहा- *ना.* [बेसाउ+आहा] दैनिक उपभोगका लागि बेसाइने अन्नपात आदि आवश्यक वस्तु; खरिद गरिने अन्नहरूको बजारभाउ।

बेसाहारी- *ना.* [बेसाउ+आहारी] १. बेसाएको अन्नले जीविका गर्ने व्यक्ति। २. अनिकालका समयमा अन्न खोज्न आउने मानिस।

बेसी$_{१}$- *ना.* पहाडको फेदीको मैदानी भाग, बेँसी।

बेसी$_{२}$- *क्रि.वि.* [फा. वेशी] मात्रा वा आवश्यकताभन्दा धेरै; बढी बढ्ता।

बेसुर$_{१}$- *वि.* [बे+सुर] १. स्वर नमिलेको; बिनासुरको। सुर वा कुनु नमिलेको; टेढोमेढो; बाङ्गो। (उदा.- डकर्मी काँचो परेछ, बेसुरको गारो पो लाइदियो।)

बेसुरा- *वि.* १. विनास्वरको। २. दुई थरीका गलाको वा तारको आवाज नमिलेको; बेसुर भएको।

बेसुर$_{२}$- *वि.* [बे+सूर] १. होस नभएको; स्मरणशक्ति बिलाएको; बेहोस। २. अधबेस्रो।

बेसुल्लो- *ना.* [वेश्या+उल्लो] गुन्डो; फुँडो।

बेसोमत- *ना.* [बे+सोमत] १. सोमत नहुने ढाँचा वा स्थिति; असभ्य चाल। *वि.* २. बेसोमती।

बेसोमती- *वि.* सोमत नजान्ने; मर्यादा नबुझेको; असभ्य; अभद्र।

बेसौटी- *ना.* [बेसाउ+औटी] बेसाउने काम; बेसाएको अन्नपात; बेसाहा।

बेसौटे- *वि.* १. खरिद गरेको; बेसाएको (अन्न आदि)। २. बेसाहारी।

बेसौटो- *ना.* बेसाएको वस्तु।

बेसौती- *ना.* [बेसाउ+औती] बेसाएको अन्नपात; बेसौटी।

बेसौनी- *ना.* [बेसाउ+औनी] १. बेसाउने काम; बेसौटी। २. बेसाएको अनाज; बेसाहा।

बेसौरी- *वि.* [बेसउर+ई] सउर नभएको; बेसउर; अशिष्ट।

बेस्मारी- *क्रि.वि.* [बेस+मारी] चर्कोसँग; बेसरी।

बेस्याहार- *वि.* [बे+स्याहार] स्याहार नगरिएको वा गर्न नसकिने; स्याहार नपुगेको।

बेस्वाद- *वि.* [बे+स्वाद] १. स्वाद नभएको; बिरसिलो; खल्लो; नमिठो। २. स्वाद नहुने स्थिति; नमिठोपन; खल्ल्याइँ।

बेस्वादिलो- *वि.* स्वाद नभएको; बेरसिलो; बेस्वाद।

बेस्से- *ना.* [सं. वेश्या] १. वेश्या। २. आइमाईलाई गाली गर्दा प्रयुक्त हुने शब्द।

बेहक- *ना.* [बे+हक] १. हक वा अधिकार नपुग्ने स्थिति। *वि.* २. हक नपुग्ने; अधिकार नभएको।

बेहद- *वि.* [बे+हद] १. हद वा सीमा नभएको; विनाअवधिको। २. थाहा पाइनसकिने; धेरै; ज्यादा।

बेहान- *ना.* [√ बिहान] बिहान।

बेहानी- बिहानीपख; बिहानी।

बेहाल- *वि.* [फा.] १. गएगुज्रेको अवस्थामा रहेको। २. व्याकुल; विकल।

बेहिसाब- *वि.* [बे+हिसाब] १. हिसाब गरिनसकिने; अनगन्ती; थुप्रो। २. क्रमबद्ध नभएको; अस्तव्यस्त। *ना.* ३. अन्याय; बरबाद; जथाभाबी।

बेहुली- *ना.* [बेहुलो+ई] विवाहकी कन्या; दुलही।

बेहुली भतेर- *ना.* दुलही भित्र्याएको भोलिपल्ट इष्टमित्र, दाजुभाइ भेला भई खाने चलनअनुसार दुलहीले पकाएको र पस्केको प्रीतिभोज।

बेहोर्नु- *स.क्रि.* [√ बेहोर+नु] १. भइपरिआएका दुःखसुख धैर्यपूर्वक सहनु; जस्तो परिआउँछ उस्तै भोग्नु वा खप्नु। २. कुनै कामका निम्ति हुने खर्चबर्चको जिम्मा लिनु; ऐभारा बोक्नु; अङभर गर्नु। ३. कुनै काम वा कुरो स्वीकार गर्नु; सकार्नु।

बेहोर- *ना.* [सं. व्यवहार] १. मानिसमा हुने असल वा खराब बानी; चालचलन; स्वभाव। २. बानीको पूरक शब्द।

बेहोरा- *ना.* [सं. व्यवहार] १. कुनै कुरा वा घटनाअन्तर्गतका हरेक बुँदा वा दफा; कुनै घटना वा क्रियाकलापसित सम्बन्धित प्रामाणिक कुरा। २. लेखाइको छाँट वा सिलसिला। ३. बेहोर।

बेहोराइ- *ना.* [बेहोर्+आइ] बेहोर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

बेहोरिणी- *वि.* [बेहोरा+ऋणी] ऋण लिने वा बेहोर्ने; ऋणीको बेहोरा उल्लेख भएको (जस्तै- धनबेहोरिणीका नाम- तमसुक, राजीनामा आदि कागतपत्रमा)।

बेहोरिनु- *क.क्रि.* [बेहोर्+इ+नु] बेहोर्ने काम गरिनु; सहिनु; खपिनु।

बेहोस- *वि.* [बे+होस] १. होस नभएको; अचेत अवस्थाको; मूर्च्छित। *ना.* २. होसको अभाव; अचेतनता।

बेहोसी- *ना.* १. बेहोस हुने स्थिति; होस नहुने चाल। *वि.* २. होस नराख्ने; होस नभएको।

बेह्रनु- *स.क्रि.* [प्रा. वेढाई+नु] हे. बेर्नु।

बेह्राइ- *ना.* बेराइ।

बेह्राइनु- *क.क्रि.* बेराइनु।

बेह्राउनु- *प्रे.क्रि.* बेराउनु।

बेह्रिनु- *क.क्रि.* बेरिनु।

बेह्रुवा- *वि.* हे. बेरुवा।

बैँस१- *ना.* प्रायः खोलाका छेउछाउ हुने लामालामा पात र लहराजस्ता तर्केका हाँगा भएको वृक्षविशेष।

बैँस२- *ना.* [सं. वयस्] चढ्दो उमेरको अवस्था; यौवन; जोबन; जवानी।

बैँसदार- *वि.* बैँसालु।

बैँसालु- *वि.* यौवन भरिएको; चढ्दो बैँसको।

बैँसे- *वि.* बैँस भएको; बैँसको।

बैक- *ना.* १. लोग्ने; पति; पोइ। २. पुरुषजाति।

बैकिनी- *ना.* १. विवाहित युवती; बिहे भएकी तरुनी (प. ने.)। २. स्वास्नी। ३. स्त्रीजाति; नारी।

बैगनी- *वि. / ना.* हे. बैजनी।

बैगुन- *ना.* [सं. वि+गुण] १. गुनको अभाव; नराम्रो वा खराब गुन; अवगुण। २. बेफाइदा गर्ने वस्तु; कुफत।

बैगुनी- *वि.* १. अरूले लाएको गुन वा उपकार बिर्सने; कृतघ्न। २. खराब गुण भएको; बेफाइदा गर्ने।

बैङ्क- *ना.* [अङ्.] ब्याज दिएर रुपियाँपैसा जम्मा गर्ने, मागेको बेलामा भुक्तानी वा सापटी दिने, लेनदेन, तेजारती आदि आर्थिक कारोबार गर्ने वाणिज्यसम्बन्धी सरकारी वा गैरसरकारी संस्था; ब्याङ्क।

बैङ्क कारबाई- बैङ्कले गर्ने काम; बैङ्कसम्बन्धी काम।

बैङ्क पासबुक- *ना.* बैङ्क हिसाबपुस्तिका।

बैजनी- *वि.* १. रातो भन्टाको रङजस्तो; रातो र निलो मिसिएका रङको; बैगनी। *ना.* २. त्यस्तो रङ।

बैठक- *ना.* [प्रा. विट्ठ] १. मानिसहरूसँग भेट्ने, कुरा गर्ने विशेष कोठा। २. सभासमिति आदिका सदस्यको एक पटकको बसाइ; सभा; कचहरी (मिटिङ)। ३. देवप्रतिमाहरू बसाउने आसन। ४. भाँडाकुँडा आदिको भुईँमा टेकिने पिँधको घेरो।

बैठक विवरण- *ना.* सभासमिति आदिको बैठकमा भएका छलफल, निर्णय आदिको बेहोरा।

बैठकी- *ना.* लगातार उठबसको अभ्यास गर्ने कसरतविशेष।

बैठके- *ना.* बैठक सजाउने वा बैठकको सरसफाइसम्बन्धी काम गर्ने नोकर।

बैठाई- *क्रि.वि.* [√ बैठान] मारेर; मिति पुऱ्याएर (दिव्य.)।

बैठान- *ना.* [प्रा. विट्ठ] १. उठान भएको कुरो पूरा गर्ने काम; टुङ्गो; समाप्ति। २. रहने ठाउँ; ठेगान; स्थिति।

बैठान कर- अन्य देशको विमान आफ्नो देशको विमानस्थलमा आई बसेकोमा लाग्ने कर।

बैठ्याइ- *ना.* [√ बैठ्याउ ((+आइ)] बैठ्याउने काम वा किसिम।

बैठ्याइनु- *क.क्रि.* बैठ्याउने काम गरिनु।

बैठ्याउनु- *स.क्रि.* [बैठान+याउ+नु] १. उठ्नै नसक्ने गरी पिट्नु; बजाउनु; ठोक्नु। २. मिति पुऱ्याउनु; मार्नु। ३. मजैसित धनमाल हातलागी गर्नु। ४. खुब खानु।

बैतडी- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने महाकाली अञ्चलको एक पहाडी जिल्ला।

बैतर्नी- *ना.* [√ वैतरणी] यमलोक जाँदा बिचमा तर्नुपर्ने भनिएको दुस्तर नदी; वैतरणी।

बैता- *ना.* नाउमा चढेर जाने काम।

बैदार- *ना.* [√ बहीदार] हे. बहीदार।

बैदारी- *ना.* बैदारको काम।

बैना- *ना.* [अ. बैआन] किन्ने, बनाउने आदि कामकुराको पक्कापक्की तथा विश्वासका निम्ति पहिले नै दिइने रकम; अग्रिम मूल्य; पेस्की।

बैना पत्र- *ना.* बैना वा बैनाबट्टा गरिएको कागत।

बैना बट्टा- *ना.* घरजग्गा आदि खरिदबिक्री गर्दा लिनेदिनेका बिचमा कुरा मिलेपछि पक्का गर्न दिइने अग्रिम मूल्य; पेस्की रकम।

बैनी- *ना.* [√ बहिनी] बहिनी; भगिनी।

बैनी जुवाइँ/ज्वाइँ- *ना.* बहिनीको लोग्ने बहिनी-जुवाइँ।

बैने- *वि.* [बैनी+ए] बैनीसँग सम्बन्धित; बैनीको।

बैने जुवाइँ/ज्वाइँ- *ना.* बैनीजुवाइँ; बैनीज्वाइँ।

बैनेउलो- *ना.* दिदीबहिनीको छोरो; सानीआमा वा ठूलीआमाको छोरो।

बैन्ड- *ना.* [अङ्.] बादशाही बाजा; बेन।

बैयुँकेरा- *ना.* मालभोग केराको जस्तै बास्ना आउने, लामा र ठुला कोसा हुने एक जातको केरा।

बैरङ चिठी- *ना.* [अङ्. बाइरङ+चिठी] टिकटविना पठाइएको र पाउनेले नै टिकटखर्च बेहोर्नुपर्ने चिठी।

बैल- *ना.* [सं. बलीवर्द] बयल; गोरु।

बैलगाडा- *ना.* बैलले तान्ने गाडा।

बैलगाडी- *ना.* बैलगाडी।

बैला- *वि.* [सं. वन्ध्या] यौवन परिपक्व भएर पनि गर्भधारण नगर्ने; सन्तान नजन्माउने; कहिल्यै नबियाउने; बाँझी; थारी।

बैलिनु- *अ.क्रि.* [बैला+इ+नु] मस्त तरुनी भएर पनि पेट नबोक्नु; बैला हुनु; बराँठिनु।

बैल्याइ- *ना.* बैलिने क्रिया वा प्रक्रिया।
बैल्याइनु- *क.क्रि.* बैलिने पारिनु।
बैल्याउनु- *प्रे.क्रि.* बैलिने पार्नु।
बैसाखी- *ना.* [हि.] लँगडाले काखीमा च्यापी टेकेर हिंड्ने लट्ठी; खल्र्याङखुट्टी।
बोक्नु- *स.क्रि.* [प्रा. बोज्झ+नु] १. कुनै भारी वा बोझा अन्यत्र लैजान उठाउनु; बुई चढाउनु; काँध हाल्नु; उचाल्नु। २. अभिभारा वहन गर्नु; जवाफदेही लिनु। ३. गर्भधारण गर्नु।
बोकाइ- *ना.* बोक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बोकाइनु- *क.क्रि.* बोक्न लाइनु।
बोकाउनी- *ना.* बोकानी।
बोकाउनु- *प्रे.क्रि.* बोक्न लाउनु।
बोकानी- *ना.* बोक्ने काम; बोकेको ज्याला।
बोकाबोक- *ना.* पालैसित एकले अर्कोलाई बोक्ने काम।
बोकाहा- *वि.* अरूको मुद्दा वा झगडिया बोकेर हिंड्ने; काँधे।
बोकुवा- *वि.* बोक्ने बानी भएको; बोकिने; बोक्ने।
बोके- *वि.* [बोको+ए] १. बोकाका ढाँचाको; बोकोजस्तो। २. पुड्को; ग्याँचे। *ना.* ३. बोको। ४. लाम्चा पात तथा पाँचवटा लामा र घुमेका केस्रा हुने, खैरा फूल फुल्ने, लाम्चा फल फल्ने र गनाउने खालको लहरो वा त्यसैको फल।
बोके जिरा- *ना.* सेतो खालको ठुलो जातको जिरा।
बोके टिमुर/टिम्मुर- *ना.* बाटुला ठुला दाना हुने एक जातको टिमुर।
बोके दाह्री- *ना.* बोको जस्तो चिउँडोमन्तिर मात्रै हुने झुस्स परेको दाह्री।
बोके लहरो- *ना.* एक जातको लहरोविशेष; बोके।
बोको- *ना.* [प्रा. बोक्कड] बाखीको भाले; नसुमरेको पाठो; बोके।
बोकोर- *ना.* थकाली जातिमा पाँचदेखि बाह्र वर्षभित्रका केटाहरूको बिजोर वर्ष पारेर गरिने, ब्राह्मणजातिको चूडाकर्म जस्तै एक कर्म।
बोक्चो- *ना.* [तु. बुकच] सूचीकारको सिउने मालमत्ता राख्ने थैली; सुजेरो; बुक्ची।
बोक्मेरो- *ना.* तन्त्रमन्त्रद्वारा गरिने उच्चाटन; वशीकरण।
बोक्रिनु- *अ.क्रि.* [बोक्रो+इ+नु] १. गुदी फेला नपर्नु; फोस्रो हुनु। २. इच्छा गरेको चिज नपाउनु; हिस्सिनु, ठगिनु। ३. निराश हुनु।
बोक्रे- *वि.* [बोक्रो+ए] १. गुदी वा सार नभएको; निस्सार। २. आडम्बर मात्र देखाउने; ढाँचावाल; देखौवा। ३. बोक्रा मात्र भएको; बोक्राको।
बोक्रे धाक- *ना.* देखौवा धाक; फोस्रो ढाँचा; आडम्बर।
बोक्रे निम्तो- *ना.* देखावटी रूपमा गरिएको निम्तो; देखीनिम्तो।
बोक्रेपन- *ना.* देखावटी चाल; देखौवापन।
बोक्रे मिजास- *ना.* हृदयैदेखि नभएर बाहिरी रूपमा मात्र गरिने मिजास; मुखको मात्र बोलचाल वा लोलोपोतो।
बोक्रो- *ना.* [सं. वल्कल] १. बोटबिरुवाको बाहिरी तह; रुखको छाला। २. फलको गुदीभन्दा बाहिरको भाग।
बोक्साबोक्सी- *ना.* [बोक्सो+बोक्सी] बोक्सो र बोक्सीको समूह।
बोक्सी- *ना.* [बोक्सो+ई] १. बोक्सेरो जान्ने वा टुनामुना गर्ने स्त्री; डङ्किनी; डाइनी। २. दुष्टा स्त्री।
बोक्सी काँडो- *ना.* तिखो एक किसिमको काँडो।
बोक्सीको सास- *ना.* (रिसको बोलीमा) हुरी वा बतास।
बोक्सी घाँस- *ना.* लज्जावती झारका जस्ता मसिना पात हुने, गुलाफी सेता फूल फुल्ने, टाटे खालका फल लाग्ने एक जातको काँडे झार।
बोक्सी बुढी- *ना.* बोक्से बुढाको स्त्री रूप।
बोक्सी मन्त्र- *ना.* बोक्सीको मन्त्र।
बोक्सी रुख- *ना.* वरिपरिका रुखहरूलाई बाधा पार्ने गरी बढेको रुख।
बोक्सी सितारा- *ना.* पत्रे ढुङ्गामा झलल्ल झल्किने सिताराजस्ता अभ्रक कणको समूह।
बोक्से- *वि.* [बोक्सो+ए] बोक्सेरो जान्ने; बोक्साबोक्सीसम्बन्धी।
बोक्से बुढो- *ना.* नजाती र खराब आचारविचार भएको बुढो मान्छेलाई भनिने शब्द; त्यस्तो शब्दमा गरिने गाली।
बोक्से मिर- *ना.* ठुलो डरलाग्दो भिर; मानिस लडेर मर्ने भिर।
बोक्सेरो- *ना.* [बोक्सो+एरो] बोक्सीको मन्त्र-प्रयोगसम्बन्धी विद्या; बोक्सीविद्या; टुनामुना वा व्यभिचारसम्बन्धी काम।
बोक्सो- *ना.* [प्रा. बोक्कस] १. बोक्सेरो वा टुनामुना जान्ने व्यक्ति; टुन्याहा। २. सार्कीले जुत्ता सिउँदा प्रयोग गर्ने साधनविशेष।
बोजो- *ना.* हे. बोझो।
बोझ- *ना.* [प्रा. बोज्झ] १. बोकिएको वा बोकिने गह्रौं वस्तु; भारी; भार; बोझा। २. कार्यभार; जिम्मेदारी।
बोझदायी- *वि.* बोझिलो; विशेष गह्रुङ्गो।
बोझा- *ना.* बोझ।
बोझिल- *वि.* बोझिलो।
बोझिलो- *वि.* बोझ भएको; गह्रौं।
बोझे- *ना.* अरूको बोझ सघाउने काम; पर्म।
बोझो- *ना.* [सं. वचा] सिमसार जमिनमा उम्रने, अदुवाका जस्ता लामा-लामा पात र घोगाका आकारका फूल हुने, गन्धवाला कन्द फल्ने, औषधीमा प्रयुक्त हुने एक झार; बोजो।
बोट- *ना.* [सं. विटप] १. प्रायः फलफूल, अन्नपात आदिको सानोतिनो रुख; पोथ्रो; बिरुवा। २. रुख; वृक्ष। ३. मूलधन; साउँ; जिलो। ४. वंशका प्रथम पुरुष; आमाबाबु।
बोट धयेँरो- *ना.* अम्बाका जस्ता खस्रा कुप्रा पात हुने, खैरा खालका सेता फूल फुल्ने, काला सिलटिमुरजत्रा फल फल्ने, सरकारले रोक्का गरेका तेह्र जातमध्ये एक जातमा पर्ने, पहेँलो भावको सेतो चुरो हुने बलियो एक वृक्ष। बोट न बिरुवा नौ मुरी तोरी (उखान)।
बोटी- *ना.* [सं. वण्ट] १. खेतीमा उब्जेको मोही र तल्सिङले पाउने हरेक भाग। २. भाग; खण्ड; अंश।
बोटे- *ना.* [अङ्. बोट+ए] घाटमा डुङ्गा खियाउने व्यक्ति; माझी।
बोडी$_१$- *ना.* [सं. वरवटी] रङ-रङका फूल फुल्ने तरकारी जातको लहरोविशेष र त्यसै लहरामा फल्ने लामालामा कोसा वा कोसाभित्रको दलहन अन्न।
बोडी$_२$- *ना.* पुरानो नापतौलको प्रणालीअनुसार धार्नीको आठौं भाग; नेपाली तौलको न्यूनतम मात्रा (२.५ पोलको मात्रा)।

बोतल- *ना.* [अङ्. बटल] लामो खालको ठुलो सिसी।
बोतलची- *वि.* बोतलबाज।
बोतल बाज- *वि.* रक्सीबाज; रक्स्याहा; बोतलची।
बोता- *ना.* [सं. पोत] उँटको बच्चो।
बोतो- *ना.* हे. बोहोतो।
बोद्धव्य- *वि.* [सं.] बुझ्नु वा जान्नुपर्ने; ज्ञातव्य।
बोद्धा- *वि.* [सं.] सुनेको वा पढेको कुरा बुझ्न सक्ने; जान्ने (व्यक्ति)।
बोध- *ना.* [सं.] १. सुनेर, पढेर बुझ्ने क्षमता वा सिप; जान्ने वा बुझ्ने काम; समझ; ज्ञान; जानकारी। २. सान्त्वना; धैर्य।
बोधक- *वि.* बोध वा ज्ञान गराउने; बुझाउने; जनाउने।
बोधगम्य- *वि.* बुझ्न सकिने वा समझमा आउने; सजिलो।
बोधन- *ना.* १. बोध वा ज्ञान गराउने काम; बुझाउने काम। २. जाग्रत् गराउने काम; बिउँझाइ।
बोधनीय- *वि.* बोध वा ज्ञान गराउन योग्य; बुझाउन लायक।
बोधयिता- *वि.* बुझाउने; बोधक।
बोधात्मक- *वि.* [सं.] बोध नै मूल रूपमा रहेको; बोध वा अनुभवद्वारा जानिनेबुझिने; बोधक्रियाका माध्यममा आउने।
बोधात्मकता- *ना.* बोधात्मक हुनाको भाव, गुण वा विशेषता।
बोधार्थ- *वि.* [सं.] १. कुनै कामकुराको विषय वा प्रगतिको अवगतका निम्ति पाउनेबाहेक सम्बन्धित अङ्ग वा व्यक्तिलाई त्यही प्रतिमा तल जनाई छुट्टै पठाइने (पत्र)। *क्रि.वि.* २. जानकारीका निम्ति; सम्झौटोका रूपमा।
बोधि- *ना.* [सं.] १. ज्ञानप्राप्तिका निम्ति तल्लीन हुने समाधिको एक भेद। २. बोधिवृक्ष।
बोधित- *वि.* [सं.] १. बोध गराइएको, बुझाइएको। २. बोध भएको; प्रबुद्ध।
बोधितव्य- *वि.* [सं.] १. बोध गराउन उचित वा योग्य; बुझाउन लायक। २. बिउँझाउन योग्य वा मनासिब।
बोधिवृक्ष- *ना.* [सं.] १. भारतको बिहार राज्यअन्तर्गत 'गया' भन्ने स्थानमा रहेको प्रसिद्ध पिपलको बोट, जुन बोटमुनि सिद्धार्थ गौतमले बुद्धत्व प्राप्त गरेका थिए भनिन्छ। २. पिपलको बोट।
बोधिसत्त्व- *ना.* [सं.] बुद्ध बन्ने अधिकारी भइसकेको तर बुद्धत्वप्राप्ति नभएको व्यक्ति।
बोधो- *वि.* [सं. अबोध] १. मोटो बुद्धि भएको; भनेको कुरो झट्ट नबुझ्ने। २. धार नभएको; भुत्ते (हतियार)। ३. बेढाँटको; भद्दा।
बोध्य- *वि.* [सं.] बुझ्नुपर्ने; जान्न वा थाहा पाउन योग्य।
बोन- *ना.* हे. पोन।
बोनस- *ना.* [अङ्.] १. लाभांश। २. पुरस्कार; इनाम।
बोम्बाबारी- *ना.* मुगीका जस्ता पात र आकर्षक फूल हुने, कोसामा फल्ने एक जातको बुटी।
बोर्नु- *स.क्रि.* [बोर+नु] १. पानी, भातभान्सा आदिको लसपसमा पार्नु; बोर्ने काम गर्नु। २. खराब कामकुरा वा कसुर हुने काममा फसाउनु; सरोबर पार्नु; मुछ्नु।
बोर१- *ना.* [प्रा. बोड] १. पानी, भातभान्सा आदिमा निषेध मानिएर पनि भएको सम्पर्क; छुतछ्यात; लसपस; लाटलोट। *वि.* २. सँभाल्न नसकिने; असम्भार।
बोर२- *ना.* [अङ्.] अनावश्यक कामकुरा वा झोजझमेलाका कारणले हुने मानसिक छटपटी; पट्टाइ; न्यास्रोपन।
बोरा- *ना.* [फा. बोरिया] जुटले बनेको, अनाज आदि हाल्ने ठुलो थैलो।
बोराइ- *ना.* [√ बोर् ((+आइ)] बोर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
बोराइनु- *क.क्रि.* बोर्न लाइनु।
बोराउनु- *प्रे.क्रि.* बोर्ने काम गराउनु; बोर्न लाउनु।
बोराहा- *वि.* भातभान्सा, पानी आदिमा लसपस गराउने; सरोबर पार्ने; बोर्ने।
बोरिनु- *क.क्रि.* बोर्ने काम हुनु; छुवाछुतमा पारिनु।
बोरुवा- *ना.* [बोरा+उवा] कागत बनाउने काममा प्रयोग गरिने एक जातको पाट; अर्धेली।
बोरो- *ना.* [√ बोरा] बोरा।
बोर्ड- *ना.* [अङ्.] १. सूचना, कागतपत्र आदि टाँसिने फल्याक; सूचनापाटी। २. चक वा खरीले लेखिने काठ आदिको ठुलो फल्याक; कालोपाटी। ३. कुनै विशेष कामका निम्ति गठित समिति; परिषद्।
बोर्डर- *ना.* कुनै विशेष समाचार वा महत्त्वपूर्ण उद्धृतांशलाई दिने सादा वा बुट्टेदार घेरो। *वि.* बोर्डिङमा बस्ने; आवासीय।
बोर्डिङ- *ना.* [अङ्.] बस्ने र भोजन गर्ने स्थान।
बोर्डिङ स्कुल- *ना.* आवासीय विद्यालय।
बोर्डिङ हाउस- *ना.* छात्रावास; पाकशाला।
बोर्सी- *ना.* [सं.+बह्नि+सि] आगो तापिने एक प्रकारको फलाम] मकल; अटल।
बोर्सो- *ना.* भान्साकोठा (प. ने.)।
बोल्नु- *स.क्रि.* [बोल+नु] १. मुखबाट सार्थक वा बुझिने शब्द निकाल्नु; वाक्य फुट्नु। २. कुरा गर्नु; बोलचाल गर्नु। ३. वचन दिनु; भन्नु; कहनु। ४. चराचुरुङ्गी कराउनु वा बास्नु।
बोल- *ना.* [प्रा. बोल्ल > सं. ब्रुव] १. भनिएको कुरो; बोली; वचन। २. कबुलिएको कुरो; कबुल; प्रतिज्ञा। ३. सङ्गीतको मुख्य टुक्रा वा लय।
बोलकबुल/कबोल- *ना.* बोलेको वा कबुल गरेको कुरा (सर्त, दरभाउ आदि); बोल र कबुल; करार; प्रतिज्ञा।
बोलक्कड- *वि.* [बोल्+अक्कड] धक नमानीकन वा मौकाअनुसार बोल्न सक्ने; बोल्नमा सिपालु; बोलैया।
बोलचाल- *ना.* [बोल्+चाल्] साधारण कुराकानी; परस्परमा बोल्ने काम; बातचित।
बोलपत्र- *ना.* [बोल+पत्र] काम गराउने संस्थालाई काम गर्न सकिने दररेट खोली ठेकदार वा सरोकारवालाले लेखेर दिने कागत।
बोलवाला- *ना.* [बोल (द्वि.)] बोलेको कुरो पुऱ्याउन सक्ने स्थिति वा सबैलाई ऐँचने शक्ति; दबदबा; चकचकी।
बोलाइ- *ना.* [√ बोल् ((+आइ)] १. बोल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [बोलाउ+आइ] बोलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

बोलाइनु- *क.क्रि.* १. बोल्ने पारिनु। २. डाकिनु।
बोलाउनु- *स.क्रि.* १. निम्तो गर्नु; डाक्नु। २. आपद् वा दुःखकष्टमा परेकालाई धैर्य र सान्त्वना दिनु; आडभरोस दिनु। *प्रे.क्रि.* ३. बोल्ने पार्नु; बोल्न लाउनु।
बोलाक- *वि.* धेरै बोल्ने; बोल्नमा सिपालु; बोलैया।
बोलावट- *ना.* १. बोलाउने काम; डाक्ने काम। २. निमन्त्रणा; निम्तो।
बोलाहट- *ना.* बोलाउने वा डाक्ने काम; बोलावट।
बोली- *ना.* [बोल्+ई] १. मुखबाट निस्केको शब्द; वाणी; वचन। २. कुनै जाति वा वर्गको मातृभाषा; भाषा। ३. लिलाम गर्ने र सकार्नेले बोलेको दाम; डाँक; बोल। ४. चराचुरुङ्गी कराएको आवाज।
बोलीचाली- *ना.* आपसको कुराकानी; बोलचाल।
बोलीवचन- *ना.* १. बोली र वचन; बोलचाल। २. बोलचाल वा कुराकानी गर्ने तरिका।
बोलैया- *वि.* [बोल्+ऐया] धाराप्रवाह रूपमा मिठो र तर्कसङ्गत कुरा बोल्न सक्ने; खुलेर बोल्ने; बोलक्कड।
बोसी- *ना.* काठ चिर्ने ताछ्ने काम गर्ने जाति वा व्यक्ति।
बोसे- *वि.* [बोसो+ए] बोसोसम्बन्धी; धेरै बोसो भएको।
बोसे आन्द्रो- *ना.* पेटमा बोसो धेरै टाँसिएर रहने एक आन्द्रो।
बोसो- *ना.* [सं. वसा] प्राणीको शरीरभित्र रहने सेतो र चिल्लो पदार्थ; मेद।
बोसे बोस्याइलो- *वि.* धेरै बोसो भएको; चाहिँदो बोसो भएको।
बोहरी- *ना.* [सं. बाहुबीर] १.ससाना कुनादार पात हुने, सेता फूल फुल्ने, मसिना काला दाना फल्ने, फूलको तर्कारी, अचार आदि खाइने एक जातको रुख। २. बाजका छाँटको एक प्रकारको हिंसक पक्षी।
बोहारिक- *ना.* पहिलेपहिलेका न्यायविभागको कुनै कर्मचारी।
बोहोतो- *ना.* प्रायः सालका हरिया पात सिन्काले खुटेर गाँसिने, चार कुना परेको वा बाटुलो ठुलो दुनु; बोतो।
बौँडाई- *ना.* घाम डुबेपछि नाच्न थाल्ने सारौँका छाँटको एक जातको चरो; बेसारे चरो।
बौद्ध- *वि.* [सं.] १. बुद्ध वा बुद्धिसम्बन्धी; बौद्धिक। *ना.* २. बुद्धधर्मको अनुयायी वा त्यो धर्म मान्ने सम्प्रदाय। ३. काठमाडौँको पूर्वोत्तरमा चावहिल नजिकै रहेको एक प्रसिद्ध स्तूप।
बौद्ध धर्म- *ना.* बुद्धले चलाएको धर्म; बुद्धधर्म।
बौद्ध धाम- *ना.* १. बौद्धमार्गीहरूको तीर्थस्थल। २. दार्जीलिङमा रहेको प्रसिद्ध स्तूपको नाम।
बौद्ध भिक्षु- *ना.* बौद्ध धर्म ग्रहण गरी भिक्षुरूप धारण गरेको व्यक्ति।
बौद्ध मत- *ना.* बुद्धले चलाएको मत; बौद्ध सम्प्रदाय।
बौद्धिक- *वि.* [सं.] १. बुद्धिबाट हुने; बुद्धिसम्बन्धी; बुद्धिको। २. बुद्धिद्वारा ग्रहण गरिन योग्य।
बौद्धिकता- *ना.* बौद्धिक हुनाको भाव वा अवस्था।
बौरनु- *अ.क्रि.* १. विचेत अवस्थाबाट चेतमा आउनु; होस फर्कनु; बिउँतनु। २. मरेमरेजस्तो भइसकेर बाँच्नु।
बौर- *ना.* भुटेको जौ।
बौरा- *ना.* दिउसोको खाना; दिवाभोजन।
बौराइ- *ना.* [√ बौर ((+आइ)] बौरने क्रिया वा प्रक्रिया।
बौराइनु- *क.क्रि.* बौरने पारिनु; बिउँताइनु।
बौराउनु- *प्रे.क्रि.* बौरने पार्नु; बिउँताउनु।
बौरिनु- *अ.क्रि.* बिउँतिनु।
बौलट्टी- *ना.* [√ बहुलट्टी] बौलाहाको छाँट; पागलपन।
बौलाइ- *ना.* [√ बौलाउ ((+आइ)] बौलाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
बौलाइनु- *अ.क्रि.* बौलाहा होइनु।
बौलाउनु- *अ.क्रि.* हे. बहुलाउनु।
बौलाहा- *वि.* [√ बहुलो बौलाएको; बहुला; पागल; सिल्लड; छँटाहा।
बौलाही- *वि.* बौलाएकी; बहुलाई; छँटाही; पगली।
बौस्या- *ना.* लोग्ने; पति।
ब्यहोरा- *ना.* हे. बेहोरा।
ब्याँगे- *ना.* ड्याङपाटा।
ब्याँगे कमिलो- *ना.* रुखका पातमा पोको परेर बस्ने, चिल्ने खालको पहेँलो कमिलो; ब्याँगे।
ब्याँलो- *क्रि.वि.* हे. बियाँलो।
ब्याँसी- *ना.* बेँसी।
ब्याइ- *ना.* [ब्याउ+आइ] ब्याउने क्रिया वा प्रक्रिया; बियाइ।
ब्याइता- *वि.* [सं. विवाहिता] बिहे गरेर भित्र्याइएकी (स्वास्नी); बिहाइता; विवाहिता।
ब्याइते- *वि.* बिहाइते; ब्याइता।
ब्याइनु- *अ.क्रि.* [ब्याउ+इ+नु] बियाइनु।
ब्याउँदो- *वि.* बियाउँदो।
ब्याउनु- *अ.क्रि.* बियाउनु।
ब्याग- *ना.* [अङ्.] छाला, कपडा आदिले बनेको सानो थैलो वा झोला।
ब्याङ/वियाङ- ठुलो खस्रे भ्यागुतो; भ्यागुतो।
ब्याङ्क- *ना.* [√ बैङ्क] ग्राहकलाई ब्याज दिएर रुपियाँपैसा जम्मा गर्ने, भुक्तानी वा सापटी दिने, लेनदेन, वाणिज्य आदिको आर्थिक कारोबार गर्ने सरकारी वा गैरसरकारी वित्तीय संस्था; बैङ्क; बङ्क।
ब्याङ्कक- *ना.* थाई देशको राजधानी।
ब्याज१- *ना.* [अङ्.] १. जागिरदारले दर्जाअनुसार लगाउने सुनचाँदीको सरकारी चिह्नविशेष। २. कुनै चित्र वा सङ्केत भएको, धातु, कपडा, कागत आदिबाट बनाइएको लुगा, कोट आदिमा लगाइने चिह्न।
ब्याज२- *ना.* [सं. ब्याज] कसैले लिएको नगदी वा जिन्सी सापटीमा मूल धनभन्दा बेसी लाग्ने कबुलअनुसारको वा निर्दिष्ट वृद्धिको नगदी अथवा जिन्सी रकम; रिनीले बुझाउने साउँबाहेकको अतिरिक्त धन वा वस्तु।
ब्याजी/ब्याजे- *वि.* ब्याज लाग्ने; ब्याज लागेको।
ब्याटरी/ब्याट्री- *ना.* [अङ्. ब्याटरी] रासायनिक पदार्थहरूको धनात्मक र ऋणात्मक योगबाट ऊर्जा निस्की बत्ती बल्ने र

इन्जिन, रेडियो आदि चल्ने मसलाविशेष।
ब्याड- *ना.* [प्रा. बीआढ] धान, कोदो आदिको बिउ उमार्न बनाइएको जमिन वा त्यस्तो बिउ राखिएको ठाउँ; बियाड।
ब्याडे- *ना.* ब्याडको काम गर्ने व्यक्ति; बिउ काढ्ने खेतालो।
ब्याडमिन्टन- *ना.* [अङ्.] प्वाँखले बनेको खेलौना (कर्क)-लाई र्‍याकेटले हुत्याई बिचको जालीदार पर्दा नघाएर खेलिने एक खेल; प्वाँखमुङ्ग्री।
ब्यानर- *ना.* सार्वजनिक प्रचारप्रसारका निम्ति कपडामा लेखिएको जानकारीमूलक नारा वा सूचना।
ब्यारिस्टर- *ना.* [अङ्.] उच्च दर्जाको वकिल; बालिस्टर।
ब्यारिस्टरी- *ना.* उच्च तहको वकालत; बालिस्टरी।
ब्यारे- *निपा.* [फा. बाह+सं. रे] निषेध वा समर्थन जनाउन लाडप्यारले प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- हो ब्यारे, मामाले बिहान हामीलाई पेडा दिनुभएको थियो)।
ब्यारेक- *ना.* [अङ्. बैरेक] सैनिकहरू बस्ने सरकारी घर; सैनिक शिविर; छाउनी।
ब्यारोमिटर- *ना.* [अङ्.] हावाको चाप नाप्ने यन्त्र; चापमापक यन्त्र।
ब्याली- *ना.* हे. बिहाली।
ब्यास- *ना.* [सं. व्यास] हिउँ पग्लेको बेलामा नेपाल र तिब्बतका बिच आवत-जावत गरिने दार्चुला जिल्लाको पश्चिमोत्तर लिपु लेकमा रहेको घाटी; व्यासक्षेत्र; किङकरबेसी।
ब्यासी- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिमी भेकमा बस्ने एक जाति; ब्यास हिमालका काखको बासिन्दा।
ब्याहुली- *ना.* [ब्याहुलो+ई] बेहुली; बेउली; ब्यौली।
ब्याहुली भतेर- बेहुलीभतेर।
ब्याहुलो- *ना.* बिहे हुने केटो; बेहुलो; बेउलो; ब्यौलो।
ब्युँ- *ना.* [√ बिउँ] बिउँ।
ब्युँझनु- *अ.क्रि.* [√ बिउँझिनु] बिउँतनु।
ब्युँझाइ- *ना.* ब्युँझिने क्रिया वा प्रक्रिया।
ब्युँझाइनु- *क.क्रि.* बिउँझाइनु।
ब्युँझाउनु- *प्रे.क्रि.* बिउँझाउनु।
ब्युँझिनु- *अ.क्रि.* बिउँझनु।
ब्युँझो- *वि.* ब्युँझेको; बिउँझो।
ब्युँतनु- *अ.क्रि.* [√ बिउँतनु] बिउँतनु; बिउँझिनु।
ब्युँताइ- *ना.* ब्युँतने क्रिया वा प्रक्रिया।
ब्युँताइनु- *क.क्रि.* बिउँताइनु।
ब्युँताउनु- *प्रे.क्रि.* बिउँताउनु।
ब्युँतिनु- *अ.क्रि.* बिउँतिनु।
ब्यु- *ना.* [√ बिउ] बीज; बिउ।
ब्यु पाँजे- *ना.* बिउपाँजे।
ब्युरो- *ना.* [अङ्.] सङ्घसंस्था आदिको कार्यालय; विभाग।
ब्रह्म- *ना.* [सं.] १. वेदान्तदर्शनअनुसार जगत्को मूल कारण मानिएको सत्, चित् र आनन्दस्वरूप तथा नित्य, निर्विकार र महान् चेतनतत्त्व। २. आत्मा; परमात्मा; ईश्वर। ३. वेद। ४. ब्रह्मा; ब्राह्मण। ५. सत्य। ६. प्रणव।
ब्रह्मकन्या- *ना.* सरस्वती; ब्राह्मीबुटी।
ब्रह्मकर्म- *ना.* ब्राह्मणले गर्नुपर्ने यज्ञ गर्नुगराउनु, पढ्नुपढाउनु, दान दिनु, दान लिनुजस्ता वेदविहित कर्म।
ब्रह्मकूर्च- *ना.* १. प्रायश्चित्तका निम्ति गरिने एक व्रत। २. पञ्चगव्य।
ब्रह्मग्रन्थि- *ना.* जनैमा बनाइने दोहरो शिखाविशेष।
ब्रह्मघातक/घाती- *वि.* ब्राह्मणको हत्या गर्ने।
ब्रह्मचर्य- *ना.* स्त्रीसमागमबाट अलग रही वेदादिको अध्ययन गरिने, ब्राह्मण आदिको कर्म वा व्रत; आर्यहरूका चार आश्रममध्ये पहिलो आश्रम।
ब्रह्मचर्याश्रम- *ना.* ब्रह्मचर्यमा रहेर वेदादिको अध्ययन गरिने एक आश्रम; अविवाहित छात्र-जीवन।
ब्रह्मचारिणी- *ना.* १. ब्रह्मचर्यमा रहेकी अध्ययनरत स्त्री। २. नवदुर्गामध्ये दोस्री भगवती; पार्वती।
ब्रह्मचारी- *ना.* ब्रह्मचर्यव्रत पालन गर्ने तथा ब्रह्मचर्याश्रममा रहेको व्यक्ति।
ब्रह्मज्ञ- *वि.* ब्रह्मज्ञानी।
ब्रह्मज्ञान- *ना.* ब्रह्मसम्बन्धी वा पारमार्थिक तत्त्वको ज्ञान।
ब्रह्मज्ञानी- *वि.* ब्रह्मलाई चिनेको; परमार्थतत्त्व बुझेको वा जानेको।
ब्रह्मण्य- *वि.* १. ब्रह्म वा ब्राह्मणमा श्रद्धा राख्ने; वेदाध्ययन वा ईश्वरमा रत। २. ब्रह्मसम्बन्धी; ब्राह्मणको योग्य।
ब्रह्मतत्त्व- *ना.* ब्रह्म नै सत्य हो र यो विश्व ब्रह्ममा नै आश्रित छ भन्ने कुरो; ब्रह्म वा परब्रह्मसम्बन्धी वास्तविक तथ्य।
ब्रह्मतेज- *ना.* ब्रह्मचर्य वा ब्रह्मज्ञानबाट प्राप्त हुने विलक्षण दीप्ति; ब्रह्म वा ब्राह्मणको तेज।
ब्रह्मत्व- *ना.* ब्रह्ममा रहने वा चाहिने शक्ति र गुण।
ब्रह्मद्रोही- *वि.* ब्राह्मणको खोइरो खन्ने; ईश्वरको द्रोह गर्ने।
ब्रह्मनगर- *ना.* पुराणमा वर्णित एक सहर।
ब्रह्मनाल- *ना.* १. पशुपतिनाथको मन्दिरमा चढाइएको जल बाग्मती नदीमा निस्कने ठाउँ। २. शिवजीलाई अर्पण गरेको जल बग्ने नाला। ३. जीवनको अन्तिम घडीमा पुगेको व्यक्ति वा शवलाई हिन्दू परम्पराअनुसार शिवमन्दिर नजिकको नदी वा जलाशयको तटमा मन्दिरतर्फ सिरानी र जलमा खुट्टा पर्ने गरी सुताउने ठाउँ।
ब्रह्मनिर्वाण- *ना.* ब्रह्ममा लय हुने स्थिति; मोक्ष।
ब्रह्मनिष्ठ- *वि.* ईश्वर-चिन्तनमा लागेको; ब्रह्मज्ञानी।
ब्रह्मपद- *ना.* १. ब्रह्मत्व; मुक्ति। २. ब्राह्मणत्व।
ब्रह्मपुत्र- *ना.* १. ब्रह्माका मनको सङ्कल्पबाट पैदा भएका मानिने नारद, वसिष्ठ, मरीचि आदि ऋषि। २. मानसरोवरबाट निस्केर भारतको आसाम प्रदेश भई गङ्गाजीमा मिल्ने एक नदी। ३. पाँचखण्डे पात हुने, लामो भेट्नामा राता फूल फुल्ने र काला जरा हुने, हिमालमा पाइने बुटीविशेष।
ब्रह्मपुराण- *ना.* अठार महापुराणमध्ये एक।
ब्रह्मपुरी- *ना.* १. ब्रह्मलोक। २. ब्राह्मणको बस्ती।
ब्रह्मबल- *ना.* तप आदिबाट मिल्ने शक्ति।
ब्रह्मबिन्दु- *ना.* वेदपाठ वा मन्त्रोच्चारण गर्दा मुखबाट निस्कने थुकको थोपो।

ब्रह्मयज्ञ- *ना.* वेदवेदाङ्गको अध्ययन-अध्यापन; पञ्च महायज्ञमध्ये एक यज्ञ।
ब्रह्मयाग- *ना.* ब्रह्मयज्ञ।
ब्रह्मयोग- *ना.* ब्रह्मको साक्षात्कारका निम्ति गरिने योग वा समाधि।
ब्रह्मरन्ध्र- *ना.* निधारभन्दा माथि शिखाभन्दा तलको कोमल स्थान; तालुको प्वाल वा छिद्र।
ब्रह्मसूत्र- *ना.* १. जनै; यज्ञोपवित। २. व्यासमुनिद्वारा रचित एक प्रसिद्ध दर्शन-ग्रन्थ।
ब्रह्मर्षि- *ना.* [सं.] १. वसिष्ठ आदि मन्त्रद्रष्टा ऋषि। २. ब्राह्मण ऋषि।
ब्रह्मदेश- *ना.* मनुस्मृतिका अनुसार आफ्नो अन्तर्गत कुरुक्षेत्र, मत्स्य, पाञ्चाल तथा शूरसेन देश रहेको एक प्राचीन भूभाग।
ब्रह्मलोक- *ना.* [सं.] ब्रह्मा रहने स्थान; ब्रह्माको लोक।
ब्रह्मवाद- *ना.* [सं.] १. जगत्को सृष्टि ब्रह्मबाट भएर ब्रह्ममा नै लय हुन्छ भन्ने सिद्धान्त वा तर्क; अद्वैतवाद। २. वेदको पठनपाठन।
ब्रह्मवादी- *वि.* १. ब्रह्मवादको अनुयायी। २. वेदको पठनपाठन गर्ने; वेदान्ती।
ब्रह्मविद्- *वि.* [सं.] ब्रह्मको ज्ञाता; ब्रह्मज्ञानी।
ब्रह्मविद्या- *ना.* [सं.] ब्रह्मको ज्ञान गराउने विद्या; अध्यात्मविद्या (गीता, उपनिषद् आदि)।
ब्रह्मवेत्ता- *वि.* [सं.] ब्रह्मज्ञान भएको; ब्रह्मज्ञानी; ब्रह्मविद्।
ब्रह्मसमाज- *ना.* [सं.] १. धार्मिक सुधारको उद्देश्य लिई बङ्गालका राजा राममोहन रायले चलाएको एक आधुनिक सम्प्रदाय। २. ब्राह्मणको समाज।
ब्रह्मसमाजी- *वि.* १. ब्रह्मसमाजसम्बन्धी। २. ब्रह्मसमाजको अनुयायी।
ब्रह्मस्व- *ना.* [सं.] १. ब्राह्मणको धनसम्पत्ति। २. ब्राह्मणको अंश वा भाग।
ब्रह्महत्या- *ना.* [सं.] ब्राह्मणको हत्या वा वध; ब्राह्मणलाई मार्नुको पाप वा अपराध।
ब्रह्मा- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार ब्रह्मका तीन सगुण रूपमध्ये संसारको सृष्टि गर्ने भनी मानिएको मुख्य रूप; ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर त्रिदेवमध्ये एक; सृष्टिकर्ता मुख्य देवता; प्रजापति। २. यज्ञका मुख्य होता; प्रधान पुरोहित।
ब्रह्माक्षर- *ना.* ॐकार; प्रणव।
ब्रह्माणी- १. ब्रह्माकी शक्ति। २. ब्रह्माकी पत्नी। ३. सरस्वती। ४. देवीको एउटा नाम।
ब्रह्माण्ड- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी, अन्तरिक्ष, ग्रहनक्षत्र आदिले युक्त वा अनन्त लोक र भुवनहरू भएको विश्व; संसार। २. खप्पर; खोपडी।
ब्रह्माण्ड पुराण- अठार पुराणमध्ये एक।
ब्रह्माण्डीय- *वि.* ब्रह्माण्डमा हुने वा त्यससँग सम्बन्ध राख्ने।
ब्रह्मानन्द- *ना.* [सं.] ब्रह्मज्ञानद्वारा प्राप्त हुने अलौकिक आनन्द वा तृप्ति; ब्रह्मस्वरूपका अनुभवको आनन्द।
ब्रह्मावर्त- *ना.* [सं.] सरस्वती र दृषद्वती नदीका बिचमा रहेको क्षेत्र; प्राचीनकालको आर्यबस्ती।
ब्रह्मासन- *ना.* [सं.] ब्रह्मको चिन्तन गर्नका निम्ति स्थिर बसेर ध्यानमग्न भई गरिने एक प्रकारको आसन।
ब्रा- *ना.* [अङ्.] स्तन झोलिन नदिई कसिलो पारेर ढाक्ने चोलीजस्तो, पछाडि फित्ताले बाँधिने साधन; ब्रेसियर; कञ्चुकी।
ब्रान्डी- *ना.* [अङ्.] अङ्गुर आदि फलबाट तयार पारिने एक किसिमको कडा रक्सी।
ब्राह्म- *वि.* [सं.] १. ब्रह्मसम्बन्धी। २. ब्रह्मा वा ब्राह्मणसम्बन्धी। ३. वैदिक। *ना.* ४. आठ प्रकारका विवाहविधिमध्ये एक।
ब्राह्मण- *ना.* [सं.] १. आर्यजातिको सामाजिक विभाजनअनुसार चार वर्ण वा जातिमध्ये प्रथम श्रेणीको मानिने समाज। २. त्यस समाज वा वर्णको मानिस; विप्र; बाहुन। ३. वेदको मन्त्र र संहितादेखि भिन्न भाग। ४. ब्रह्मज्ञान भएको वा वेद जान्ने व्यक्ति।
ब्राह्मणत्व- *ना.* ब्राह्मणमा रहने गुण; ब्रह्मत्व।
ब्राह्मण देवता- *ना.* अग्नि र बृहस्पति।
ब्राह्मण ब्रुव- *ना.* ब्रह्मकर्म र संस्काररहित ब्राह्मण; नाममात्रको बाहुन।
ब्राह्मण भोजन- *ना.* धर्मकर्मका निम्ति ब्राह्मणहरूलाई गराइने भोजन।
ब्राह्मणी- *ना.* ब्राह्मण जातकी स्त्री; बाहुनी।
ब्राह्ममुहूर्त- *ना.* [सं.] सूर्योदय हुनुभन्दा दुई घडीअघिको शुभ तथा पवित्र मानिने समय; झिसमिसे बेला; उषाकाल; प्रातःकाल।
ब्राह्मविवाह- *ना.* [सं.] धर्मशास्त्रमा वर्णित आठ प्रकारका विवाहमध्ये समान जाति र भिन्न गोत्रका बिचमा वरलाई घरमा बोलाएर वैदिक विधिअनुसार वस्त्र, आभूषणसहित कन्यादान दिइने एक विवाह पद्धति।
ब्राह्मी- *ना.* [सं.] १. ब्रह्माकी शक्ति (सरस्वती, दुर्गा आदि)। २. 'ललितविस्तर'का अनुसार जन्मदाता ब्रह्मा मानिएका, आठौँ शताब्दीभन्दा पहिलेदेखि प्रचलित तथा देवनागरी लिपिको उत्पादक एक प्राचीन लिपि।
ब्रिगेड- *ना.* [अङ्.] सेनाको एक विभाग वा दल; वाहिनी।
ब्रिगेडियर- *वि.* ब्रिगेड वा वाहिनीसम्बन्धी (जनरल आदि)।
ब्रिज- *ना.* [अङ्.] तासको एक प्रकारको खेल।
ब्रिटिस- *वि.* [अङ्. ब्रिटिस] ब्रिटेनसम्बन्धी; ब्रिटेनको; अङ्ग्रेजी।
ब्रिटेन- *ना.* [अङ्.] बेलायत; बेलाइत।
ब्रुअरी- *ना.* [अङ्.] रम तथा बियरको उत्पादनशाला।
ब्रेक- *ना.* [अङ्.] मोटर, रेल, साइकल आदि सवारी वा कुनै यन्त्रको गति बन्द गर्ने अवयव।
ब्रेकर- *वि.* १. ब्रेक लगाउने; रोक्ने (व्यक्ति वा साधन)। २. नियन्त्रण गर्ने।
ब्रेल- *ना.* [अङ्.] लुइस ब्रेल नामका व्यक्तिले आविष्कार गरेको, छोएर पढ्न र लेख्न जान्ने व्यवस्था भएको अन्धाहरूको वर्णमाला।
ब्रेसियर- *ना.* [अङ्.] स्तनकस चोली; ब्रा; कञ्चुकी।
ब्रोकेट- *ना.* [अङ्.] झिरझिर गर्ने बुट्टा भएको र साजसज्जाका निम्ति प्रयोग गरिने एक प्रकारको कपडा।
ब्लक- *ना.* [अङ्.] १. चित्र, अक्षर आदि छाप्ने काठ, रबर, जस्ता; तामा आदिको साँचो; छपाइ-साँचो। २. कुनै क्षेत्रको निर्धारित भाग।
ब्लटिङ- *ना.* [अङ्.] लेख्ता कलमले छादेको वा बढी भएको मसी सोस्ने एक प्रकारको खस्रो कागत; सोस्ता; शोषणी।

ब्लटिङ पेपर- *ना.* ब्लटिङ; सोस्ता; सोख्ता।
ब्लड बैंक- *ना.* [अङ्.] रक्त सञ्चयभण्डार।
ब्लाउज- *ना.* [अङ्.] घाँटीको अगाडिपछाडि दुवैतिर खोलिएको र आधा बाहुला हुने, टाँक लगाइने चोलो।
ब्लेड- *ना.* [अङ्.] छुरा, कैँची आदि हतियारको धार। २. कपाल, रौँ, दाह्री खौरने पत्ती।
ब्ल्याक- *वि.* [अङ्.] कालो; अँध्यारो; मैलो
ब्ल्याक बोर्ड- *ना.* कालोपाटी।
ब्ल्याक मार्केट- *ना.* गुप्त रूपमा वा अवैध किसिमले बढी मूल्य लिएर माल बिक्री गर्ने बजार; चोरबजार; कालोबजार।
ब्ल्याङ्क फायर- *ना.* [अङ्.] भिडभाड वा आतङ्क हटाउनका निम्ति हावामा चलाइने गोली; हवाईफायर।
ब्वाँसो- *ना.* [सं. वृक] **१.** पशुहरूलाई गुदद्वारबाट हात हालेर आन्द्रा झिकी मार्ने एक हिंस्रक पशु; जङ्गली कुकुर। *वि.* **२.** चिप्ला कुरा गरी अरूको बिगार गर्ने; कुरा धुत्नमा बित्पाते; धूर्त (मानिस)।
ब्वायलर- *ना.* [अङ्.] मासु खाइने विकासे कुखुराको एक जात।

भ

भ- देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये चौबिसौँ वर्ण, ओष्ठ्य, स्पर्शी, सघोष, महाप्राण व्यञ्जन ध्वनि; पवर्गको चौथो अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; भकारी भ।

भँगडची- *वि.* [भाङ+ची] भाङको अम्मली; भाङ खाने लत बसेको; भाङको नशामा भुल्ने; भँग्याहा।

भँगडी- *ना.* [भाङ+अडी] भाङ खाने; भँगडची; भङडी।

भँगालिनु- *अ.क्रि.* [भँगालो+इ+नु] खोलो, खोल्सो आदिले आफ्नो बाटो छाडी केही भाग फुटेर वा छरिएर यताउति लाग्नु; भँगालो भएर बग्नु।

भँगालो- *ना.* [सं. भङ्ग+आलो = भङ्गालो] १. मूल नदी वा खोलाबाट फाटेर दायाँ-बायाँ हानिँदै बगेको सानो खोलो; गहिरिएको खोल्सो; भडालो। २. बर्खाको पानीले गहिरो पारेको ठाउँ; खेत-बारीमा पानीले खोलेको भाग; भड्दालो।

भँगेरी- *ना.* [भँगेरो+ई] भँगेराको पोथी।

भँगेरी खुट्टे- *ना.* १. भँगेराका खुट्टा जस्तै काँडा हुने एक प्रकारको लहरो। *वि.* २. भँगेराका जस्तै झिना खुट्टा हुने (मानिस)।

भँगेरे- *ना.* [भँगेरो+ए] खैरो रङको दाना हुने एक खालको धान वा सो धानको चामल।

भँगेरो- *ना.* खैरो रङको, कोटेरो वा फिस्टोजत्रै सानो एक जातको चरो।

भँग्याहा- *वि.* [भाङ+याहा] भाङ खाने लत बसेको; भँगडची; भँगडी।

भँचाइ- *ना.* [√ भाँच् (+आइ)] भाँच्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भँचाइनु- *क.क्रि.* भाँच्न लाइनु; भाँच्ने पारिनु।

भँचाउनु- *प्रे.क्रि.* भाँच्न लाउनु; भाँच्ने पार्नु।

भँडाइ- *ना.* [√ भाँड् (+आइ)] भाँड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भँडाइनु- *क.क्रि.* भाँड्न लाइनु।

भँडाउनु- *प्रे.क्रि.* भाँड्न लाउनु; बिथोलाउनु।

भँडार- *ना.* [सं. भाण्डार] मालसामान राखनधरन गर्ने कोठो; भण्डार; ढुकुटी।

भँडारखाल- *ना.* १. राजामहाराजाहरूले भोजभतेर गर्ने विशेष ठाउँ वा उपवन। २. हनुमानढोका दरबारभित्रका आँगनमा रहेको प्रसिद्ध ठाउँ।

भँडारखाल ढुकुटी- *ना.* भण्डारखालमा रहेको नेपालको ऐतिहासिक भण्डार वा कोष।

भँडारखाल पर्व- *ना.* राणा प्रधानमन्त्री जङ्गबहादुरलाई हनुमानढोका दरबारभित्रको भँडारखालमा भोजको निम्तो दिई उनको हत्या गर्ने योजना भएको, इतिहासप्रसिद्ध एक षड्यन्त्रपूर्ण घटना।

भँडारिया- *ना.* भँडारे।

भँडारी- *ना.* [√भण्डारी] १. भँडारको हर्ताकर्ता; भण्डारी। २. नेपालीको एउटा थर। स्त्री. भँडार्नी।

भँडारे- *ना.* [भँडार+ए] भँडारको अधिपति। (उदा.- राजाको धन जान्छ, भँडारेको पेट पुद्छ)।

भँडालो/भँडाल्नु- *ना.* [सं. भ्रूणनाल] भ्रूण रहने स्थान; पाठेघर; गर्भाशय; बच्चादानी।

भँडाहा- *वि.* [भाड्+आहा] भाँड्ने काम गर्ने; बिथोलाहा।

भँडिनी- *ना.* [भाँड्+इनी] १. भाँड-जातिकी स्त्री; भाँडकी स्वास्नी; भँडेनी। २. भाँडिएकी वा भ्रष्ट स्त्री। *वि.* ३. कामकुरामा भाँडभैलो गर्ने (स्त्री)।

भँडुवा- *वि.* [भाँड्+उवा] १. भइरहेको कामकुरो बिथोल्ने वा बिगार्ने; भाँडभैलो मचाउने; भाँड। २. अश्लील वा अशिष्ट व्यवहार गर्ने; फोहोरी कुरा बोल्ने। *ना.* ३. भाँडको पेसा लिने व्यक्ति।

भँडेनी- *ना.* /*वि.* हे. भँडिनी।

भँडेरो- *ना.* [भाँड+एरो] खेतीवालहरूले मुख्य बाली भित्र्याउँदा भाँडहरूका लागि छुट्ट्याइएको भाग; भाँडहरूले पाउने अन्नको भाग।

भँड्खारो/भँड्खालो- *ना.* [भ्वाङ+खालो] गहिरिएको ठाउँ; भड्खारो।

भँवरो- *ना.* [सं. भ्रमर] भमरो।

भइ टोपल्नु- *अ.क्रि.* [हु+इ+टोपल्नु] करबलले वा देखाउनका निम्ति मात्र भए जस्तै हुनु; भइदिन खोज्नु।

भइनु- *अ.क्रि.* [हु+इ+नु] होइनु।

भइपरि आउने- *वि.* [भई+परी+आउने] आकस्मिक रूपमा वा कारणवश हुने; कुनै विशेष अवस्थाका लागि चाहिने वा गर्नुपर्ने (बजेट, खर्च, बिदा इ.)।

भकभक- *ना.* [अ.मू. भक्+अ (द्वि.)] १. बोल्दा बिचबिचमा अड्किने तथा शब्द दोहोरिने एक आदत वा रोग। *क्रि.वि.* २. बेसरी उम्लेर बाफ निस्कने गरी। ३. खन्दा ठुलठुला चपरा पल्टाएर।

भकभकती- *क्रि.वि.* १. खुबसित पाक्ने गरी; भकभक। २. खन्दा ठुलाठुला चपरा झिक्ने गरी।

भकभकाइ- *ना.* भकभकाएर बोल्ने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।

भकभकाइनु- *अ.क्रि.* भकभक गरी बोल्ने होइनु।

भकभकाउनु- *अ.क्रि.* बिचबिचमा अड्केर तथा ध्वनि दोहोऱ्याएर आवाज निकाल्नु; भकभक गर्नु।

भकभकिनु- *अ.क्रि.* बोल्दा भकभक होइनु; भकभकाइनु।

भकभकी- *क्रि.वि.* १. खुबसित उम्लेर पाक्ने गरी; भकभक। २. ठुलठुला चपरा झिकेर धमाधम खन्ने चालसँग।

भकभक्याइ- *ना.* भकभकिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भकभक्याहट- *ना.* भकभक्याइ।

भकाइ- *ना.* [√ भाक् (+आइ)] १. भाक्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [भकाउ+आइ] २. भकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

भकाइनु- *क.क्रि.* भाक्न लाइनु।

भकाउनु- *स.क्रि.* १. अचानक सत्य कुरा मुखबाट निस्कनु। *प्रे.क्रि.* २. किरिया खान लाउनु; शपथ गराउनु।

मकानु/मकानो- *ना.* [सं. भग्न] १. माटो आदिको ठुलो डल्लो वा

चपरी। २. दुःख वा शोकका वेगले छातीमा परेको गाँठो।
भकाभक- *क्रि.वि.* कुनै काम नरोकिई हुने गरी; सुरुसुरु; खुरुखुरु।
भकार- *ना.* [भ+कार] पवर्गको चौथो वर्ण; 'भ' अक्षर।
भकारी- *ना.* [प्रा. वक्खार] १. बाँस, निगालो आदिका चोयाले मान्द्रोजस्तो पारेर बुनेको अन्न राख्ने ठुलो भाँडो। २. त्यसरी बुनेको चित्रो। वि ३. ठुलो जिउ हुने; मद्दा शरीर भएको (व्यक्ति)। *ना.* ४. नदीको किनाराका घाटमा बनेको गोलाकार चौतारो।
भकारो- *ना.* गाई, भैंसी आदि पशुहरूको मल; गोबरको थाप्रो।
भकी अमिलो- *ना.* कथ्य. भकिम्लो। एकै भेट्नामा चारपाँचवटा पात लाग्ने, छदेखि आठजोरसम्म दाँतीका कुना हुने, सेतो-सेतो पहेँल्ष्या रङका भुप्पादार मसिना फूल फुल्ने, गहतका जस्ता राता मसिना दाना फल्ने, असोजतिर देखिने तथा त्यसबाट अमिलो बनाइने, महाभारत र चुरेसम्मका पहाडमा हुने एक जातको रुख; सोही रुखको अमिलो फल।
भकुन्डिनु- *अ.क्रि.* [भकुन्डो+इ+नु] भकुन्डो झैं गुड्नु; लडीबुडी गर्नु।
भकुन्डे- *वि.* [भकुन्डो+ए] भकुन्डोजस्तो बाटुलो परेको; गोलो।
भकुन्डे भाइ- फर्सी (फूलमती दिदी भकुन्डे भाइ)।
भकुन्डो- *ना.* [सं. कन्दुक] १. हुत्त्याएर वा गुडाएर खेलिने रबरले मोरिएको गोलो साधन; बल। *वि.* २. पुड्को र डल्लो जिउ भएको।
भकुन्ड्याइ- *ना.* [√ भकुन्डि (+याइ)] भुकुन्डिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भुकुन्ड्याइनु- *क.क्रि.* भुकुन्डो झैं गुडाइनु।
भकुन्ड्याउनु- *स.क्रि.* १. भकुन्डो झैं गुडाउनु। २. लात्तीले हानेर यताउति गुडाउनु; लत्त्याउनु।
भकुर्नु- *स.क्रि.* १. खुबसित खानु; बेसरी खानु; घिच्नु। २. बेसरी पिट्नु; गोद्नु।
भकुराइ- *ना.* भकुर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भकुराइनु- *क.क्रि.* भकुर्न लाइनु।
भकुराउनु- *प्रे.क्रि.* भकुर्न लाउनु।
भकुरिनु- *क.क्रि.* बेसरी पिटिनु।
भकुल्ले- *वि.* [भकुल्लो+ए] मोटोघाटो शरीरको; भुक्लुक्क परेको; थामरथुमर।
भकुल्लो- *वि.* [अ.मू. भक्क+उल्लो] शरीर भुक्लुक्क देखिने किसिमको; मोटोघाटो वा थामरथुमर।
भक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भक्+क] १. दुध, पानी आदि उम्लिने गरी। २. फुल्ने वा सुन्निने किसिमले।
भक्कानिनु- *अ.क्रि.* [भक्कानो+इ+नु] १. भक्कानो छुट्नु; मनमा गाँठो पर्नु। २. अप्रत्याशित घटनाले पिरोलिनु।
भक्कानु/भक्कानो- *ना.* १. माटो आदिको ठुलो डल्लो वा चपरी। २. ठुलो गानु। ३. ज्यादै हर्ष वा ठुलो दुःख हुँदा बोली नफुट्ने गरी मुटु वा छातीमा रोकिएको गाँठो; उँभर्को; उमर्को।
भक्कार- *वि.* [भक्का+आर] बडेमान; बडोमा (गोरु, राँगो इ.)।
भक्कासे- *वि.* [भक्क+आसे] बेछाँटको ठुलो; मद्दा।
भक्कु₁- *ना.* १. भाद्रशुक्ल पक्षमा राँगो बलि दिन भैरवी नाचमा नाच्ने गण। २. धेरै; थुप्रै (उदा.- आज उसले भक्कु खायो।)
भक्कुमारी- *ना.* केटाकेटीले खेल्ने एक प्रकारको खेल।
भक्कुचुर- *ना.* निर्घात, भक्कुमार।
भक्कु₂- *वि.* [√ भकुल्लो] १. भुक्लुक्क परेको; मोटोघाटो र मूर्ख; बोधो; नासमझ। २. डल्ले।
भक्कोटे- *वि.बो.* आफ्नो चङ्गाले विपक्षीको चङ्गा काट्ता खुसीमा भनिने शब्द; भचेट।
भक्खर- *क्रि.वि.* केही बेर मात्र पहिले; भर्खर; अहिले।
भक्खरको- *वि.* १. थोरै बेर मात्र भएको; ताजा। २. जवानी चढेको; उमेरदार। स्त्री. भक्खरकी।
भक्त/भक्त- *वि.* [सं.] १. श्रद्धासाथ ईश्वर वा देवताको भक्ति गर्ने; भक्तालु। २. पूज्य वा ठुला व्यक्तिमा श्रद्धा राख्ने। २. धार्मिक कार्यमा आस्था भएको; श्रद्धालु। ३. भाग वा अंश लगाइएको; विभक्त। *ना.* ४. सेवक; उपासक। ५. भात; भोजन।
भक्तपुर- *ना.* [सं.] काठमाडौंदेखि तीन कोस पूर्वमा रहेको प्रसिद्ध नगर; उपत्यकाका प्रसिद्ध तीन सहरमध्ये एक; भादगाउँको वर्तमान नाम।
भक्तपुरे- *वि.* १. भक्तपुरसम्बन्धी; भक्तपुरको। २. भक्तपुरको बासिन्दा।
भक्तवत्सल- *वि.* [सं.] आफ्ना श्रद्धालु भक्तहरूप्रति दया गर्ने।
भक्तालु- *क्रि.वि.* [सं.] भक्तिभावनामा लागेको; श्रद्धालु; भक्त।
भक्ति- *ना.* [सं.] १. ईश्वर वा देवी-देवताप्रति हुने निष्ठा, आस्था वा पूजाको भावना। २. पूज्य वा मान्यजनप्रति हुने आदरभाव वा श्रद्धा। ३. चाकरी; सेवा; टहल ४. विश्वास; आस्था। ५. साहित्यमा भक्तिमार्गी विद्वान्हरूले मान्ने भक्ति स्थायी भाव हुने एक रागप्रधान रस।
भक्ति थापा- *ना.* *वि.* सं. १८७२-७३ मा मलाउँमा भएको नेपाल र अङ्ग्रेजको युद्धमा अङ्ग्रेजहरूसँग वीरतापूर्वक लड्दालड्दै वीरगति प्राप्त गर्ने एक प्रसिद्ध गोरखाली सरदार।
भक्तिनी- *ना.* [भक्त+इनी] भक्तिभावना भएकी स्त्री; भक्त स्त्री; भक्तेनी।
भक्तिमान्- *वि.* [सं.] भक्तिभावनाले भरिएको; भक्तालु; भक्त।
भक्ति मार्ग- *ना.* [सं.] ईश्वर वा देवदेवीको भक्ति गरेर मुक्ति प्राप्त गरिने एक उपाय; गीतामा वर्णित ज्ञानमार्ग, कर्ममार्ग र भक्तिमार्गमध्ये एक।
भक्तिमालो- *ना.* [भक्ति+माला] राई-लिम्बूहरूमा प्रचलित, कात्तिक पूर्णिमादेखि औंसीसम्म पन्ध दिन तिहारका रूपमा मनाइने चाडमा गाउँका बुढापाकाहरूले फूल-अक्षता लिएर दियो बाली गाउने लोकगीत।
भक्तेनी- *ना.* [भक्त+एनी] भक्तिनी।
भक्याइ- *ना.* [√ भक्याउ (+आइ)] भक्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भक्याइनु- *क.क्रि.* ठुलठुला भकाना उप्कने गरी खनिनु।
भक्याउनु- *स.क्रि.* [भकानो+याउ+नु] ठुलठुला भकाना उप्कने गरी खन्नु; ठेला वा चपरी उप्काउनु।
भक्रन- *वि.* [अ.मू. भक्+रण = शब्द गर्नु] १. महामारी जरो आदि

रोगले ग्रस्त भई पसारिएको; थला परेको। *ना.* २. उठ्नै नसक्ने गरी थलिएको रोगी; ऐया-आत्था गरेर कराउने मधौरु। *क्रि.वि.* ३. उठ्नै नसक्ने किसिमले बिरामी परी; बेसरी थलिएर।

भक्रन्त- *वि. / ना. / क्रि.वि.* भक्रन।

भक्राङ- *ना.* [भक्रन+आङ] छिटो ढिकी कुट्ता निस्कने शब्द।

भक्राङ च्याङ- *ना.* छिटछिटो र फुर्तीसाथ ढिकी कुट्ताको शब्द; ढिकीच्याउँ।

भक्रान/भक्रान्त- *वि. / ना. / क्रि.वि.* [√ भक्रन/भक्रन्त] हे. भक्रन; भक्रन्त।

भक्षक- *वि.* [सं.] १. भोजन गर्ने; खाने। २. नाश पार्ने; विध्वंसक।

भक्षण- *ना.* [सं.] खाने काम; भोजन।

भक्षी- *वि.* [सं.] १. खाने वा भोजन गर्ने; भक्षक। २. खाने वा नाश गर्ने अर्थमा शब्दका पछिल्तिर गाँसिने प्रत्ययधर्मी उत्तरपद (मांसभक्षी, शाकभक्षी इ.)।

भक्ष्य- *ना.* [सं.] १. खाइने वस्तु; खाद्य पदार्थ। *वि.* २. खान योग्य; खाइने; भोज्य।

भक्ष्याभक्ष्य- *वि.* खान हुने र नहुने; भक्ष्य र अभक्ष्य; भच्छेअभच्छे।

भक्सवाइगन- *ना.* [अङ्.] लाम्चो आकारको चारपाँच जना अटाउने गाडी वा कार।

भग- *ना.* [सं.] १. सुखसुविधाका साधन; सम्पत्ति; ऐश्वर्य। २. सौभाग्य। ३. प्रसिद्धि; कीर्ति। ४. धर्म; पुण्य। ५. विवेक; ज्ञान। ६. शक्ति। ७. जीवन र जगत्प्रतिको वितृष्णा; वैराग्य। ८. स्त्रीको मूत्रद्वार; जननेन्द्रिय; योनि। ९. बाह्र आदित्यमध्ये एक; सूर्य। १०. वेदमा उल्लेख भएका एक देवता।

भगण- *ना.* [सं.] पिङ्गलशास्त्रका अनुसार पहिले गुरु र पछि दुई लघु हुने एक गण (ऽ।।); गुरु, लघु र लघु हुने त्र्यक्षरी समुदाय (जस्तै- मानस, कोमल, बालक इ.)।

भगत- *ना.* [सं. भक्त] भक्तजन; भक्त।

भगता- *ना.* [था.] थारूजातिमा प्रसिद्ध झारफुक गर्ने व्यक्ति; थारूको धामीझाँक्री।

भगनासिका- *ना.* [सं.] भगाङ्कुर; टिसी।

भगन्दर- *ना.* [सं.] गुदद्वारबिचमा आउने एक खटिरो।

भगवती- *ना.* [सं.] १. आदिशक्ति; दुर्गा; देवी; महामाया। २. मान्य नारी; श्रद्धेय स्त्री। *वि.* ३. ऐश्वर्यशालिनी; सम्पन्न (स्त्री)।

भगवद्गीता- *ना.* [सं.] १. कुरुक्षेत्रका रणमैदानमा कृष्णले अर्जुनलाई दिएको ज्ञान। २. महाभारतभित्र ब्रह्मविद्या र योगशास्त्रका रूपमा चर्चित, अठार अध्याय भएको प्रसिद्ध पुस्तक।

भगवान्- *ना.* [सं.] १. ऐश्वर्य, सौभाग्य, यश, धर्म, ज्ञान र विरागजस्ता छवटा तत्त्वले पूर्ण भएको अलौकिक पुरुष; ईश्वर; परमात्मा। २. विष्णु। ३. शिव। ४. बुद्ध। *वि.* ५. ऐश्वर्ययुक्त; शक्तिसम्पन्न। ६. पूज्य; मान्य।

भगाङ्कुर- *ना.* [सं.] १. स्त्रीयोनिको बिचमा पलाएको कामोत्तेजक मासुको टुसो; भगनासिका; योनिगुटिका; टिसी। २. अल्काई; अर्श रोग।

भगाल्टो- *ना.* भाङको डाँठ।

भगिनी- *ना.* [सं.] १. दिदी वा बहिनी। २. भाग्यवती स्त्री।

भगीरथ- *ना.* [सं.] सगरपुत्रहरूको उद्धारका लागि कठिन तपस्या गरी स्वर्गबाट पृथ्वीमा गङ्गा ल्याउने एक प्रसिद्ध सूर्यवंशी राजा; सगर राजाका पनाति।

भगीरथ प्रयास- *ना.* राजा भगीरथले आफ्ना पुर्खाहरूको उद्धारका लागि स्वर्गबाट गङ्गा ल्याउन गरेको जस्तो ठुलो र कठिन प्रयास; असाधारण प्रयास; भारी प्रयत्न; ज्यादै ठुलो मेहनत।

भगुवा- *वि.* [भाग्+उवा] १. भागेको वा भाग्ने; पलायित। २. कातर; डरपोक; लाछी। स्त्री. भगुवी।

भगोष्ठ- *ना.* [सं.] योनिका दुईतिरका डिल।

भगौटे- *वि.* [भाग+औटे] भगुवा।

भग्न- *वि.* [सं.] १. टुटफुट भएको; भत्केबिग्रेको। २. भागेको; पलायित।

भग्नप्रतिज्ञ- *वि.* आफूले कबुल गरेको कुरासमेत पुऱ्याउन नसक्ने; प्रतिज्ञा भङ्ग भएको; च्युतप्रतिज्ञ।

भग्न मनोरथ- *वि.* मनोरथ पूरा नभएको; इच्छा नपुगेको।

भग्नावशेष- *ना.* १. भत्की-बिग्री बाँकी रहेको अंश। २. पुरातात्त्विक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण प्राचीन अवशेष।

भग्नोत्साह- *वि.* उत्साह भङ्ग भएको।

भङडी- *ना.* हे. भँगडी।

भङाइ- *ना.* [√ भङाउ (+आइ)] भङाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

भङाइनु- *क.क्रि.* भङाउने काम गरिनु वा गराइनु।

भङाउनु- *स.क्रि.* [सं. भङ्ग+आउ+नु] वनजङ्गल फाँडेर बस्ती बस्ने ठाउँ बनाउनु; बाँझो ठाउँ खनजोत गर्नु।

भङालो- *ना.* हे. भँगालो।

भङ्ग- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि विषय वा वस्तु बिग्रने, टुट्ने वा नष्ट हुने काम। २. विनाश; विध्वंस। ३. पूरा नभएको वा नपुगेको स्थिति (निश्चय, प्रतिज्ञा, आशा आदि)। ४. सभा, सङ्गठन, संस्था आदि बिचैमा टुट्ने काम। ५. जल वा ध्वनिको तरङ्ग; लहर। ६. गाँजा; भाङ।

भङ्गरभाउलो- *वि.* १. सोचविचारै नगरी जथाभावी टेकेर हिँड्ने। २. उत्ताउलो स्वभावको; उच्छृङ्खल।

भङ्गिगत- *ना.* १. भन्ने ढाँचा; भङ्गिमा। २. लय; भाखा।

भङ्गिमा- *ना.* [सं.] १. कुनै खास मनोभाव प्रकट गर्ने भावयुक्त तथा कलापूर्ण शारीरिक मुद्रा। २. भनाइ वा बोलाइको ढाँचा तथा विशेषता। ३. व्यङ्ग्य। ४. टेढोपन; वक्रता। ५. भाँचिने काम; टुक्र्याइ।

भङ्गी- *ना.* [सं.] १. कलात्मक तथा भावपूर्ण हाउभाउ वा बोलाइचलाइ; भावभङ्गी। २. कुटिलता; टेढोपन। ३. लहर। ४. व्यङ्ग्य। *वि.* ५. भङ्ग हुने; नाशवान्।

भङ्गुर- *वि.* [सं.] १. तत्काल भङ्ग हुने अवस्याको; नाशवान्। २. बाङ्गो; टेढो।

भङ्ज्याइँ- *ना.* [सं. भञ्ज+याइँ] भङ्ज्याहाको चाल; उपद्रो।

भङ्ज्याहा- *वि.* [सं. भञ्ज+याहा] उपद्रो गर्ने स्वभावको; भाँडभैलो मचाउने; भङ्ज्याइँमा लाग्ने।

मङ्दालो- *ना.* [भ्वाङ+आलो] भङ्खारो; भङ्खालो; भ्वाङ।
मङ्याहा- *वि.* [भाङ+याहा] भाङको अम्मली; भँग्याहा।
भचक्र- *ना.* [सं.] ज्योतिषशास्त्रमा वर्णित सम्पूर्ण ग्रह र नक्षत्र सङ्क्रमण गर्ने चक्र; राशिचक्र।
भचेट- *वि.बो.* हे. भक्कोटे।
भच्छी- *वि.* [सं. भक्षी] खाने; भक्षी।
भच्छे- *वि.* [सं. भक्ष्य] खान हुने; भक्ष्य।
भच्छेअभच्छे- *ना.* खान हुने र खान नहुने; भक्ष्याभक्ष्य।
भज्नु१- *स.क्रि.* [सं. भज्+नु] १. देवता वा ईश्वरको नामकीर्तन गर्नु; भजन गर्नु; उपासना गर्नु। २. टहलचाकरी गर्नु; सेवा गर्नु। ३. पतिका रूपमा मान्नु।
भज्नु२- *अ.क्रि.* [सं. भञ्ज+नु] १. ठुलो मोलका मुद्रा वा नोट दिएर कम मोलका रुपियाँ, नोट वा खुद्रा पैसा साट्ने काम हुनु; मुद्रा साटिएर चानचुन प्राप्त हुनु। २. एक मुद्रासँग अर्को थरी मुद्राको साटफेर वा सटही हुनु।
भजन- *ना.* [सं.] १. आराध्य देवीदेवताको र गुरु आदिको नाम र महिमा बारबार लिने र गाउने काम; नामकीर्तन; गुणगान। २. कुनै देवदेवीको गुणवर्णन गरिएको गीत।
भजन थरी- *ना.* कुनै मृतक व्यक्तिका शान्तिका लागि गाईजात्रामा गेरुवा कपडा पहिरी सहर घुम्दै गाइने शोक गीत वा त्यो गाउने मण्डली।
भजन फल- *ना.* भागफल।
भजनानन्दी- *वि.* भजन-कीर्तनमा मग्न रहने; भजनमा आनन्द लिने।
भजनियाँ/भजने- *वि.* [भजन+इयाँ/ए] १. ईश्वरको भजन गर्ने; देवताको नाम-कीर्तन गर्ने। *ना.* २. मन्दिर आदिमा खैँजडी, कठताल आदि बजाई देव-देवीको गाथा गाउने मण्डली; भजन गर्ने मण्डली।
भजाइ- *ना.* [√ भज् (+आइ)] १. भज्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[भजाउ+आइ] २. भजाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। ३. भजाउँदा लाग्ने दस्तुर वा शुल्क; भजाउनी।
भजाइनु- *क.क्रि.* भज्न लाइनु; सटही गरिनु। भजाउनी- *ना.* रुपियाँ, नोट आदि भजाउँदा लाग्ने दस्तुर वा शुल्क; सटहीमा लिइने नाफा; सटही दस्तुर; बट्टा।
भजाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. बढी मूल्यका रुपियाँ, नोट आदि दिएर कम मूल्यका मुद्रा साट्नु; चानचुन पार्नु। २. एक देशका मुद्रासँग अर्का देशका मुद्रा साट्नु; मुद्रा सटही गर्नु। ३. भज्न लाउनु; भजन गराउनु।
भजिनु- *अ.क्रि.* १. भज्ने काम हुनु। *क.क्रि.* २. भजन गरिनु।
भञ्जक- *वि.* [सं.] १. कुनै कामकुरा भङ्ग गर्ने वा बिगार्ने। २. तोडफोड गर्ने; भत्काउने।
भञ्जन- *ना.* [सं.] १. बिगार्ने वा भत्काउने काम; तोडफोड। २. नाश; विध्वंस।
भट- *ना.* [सं.] १. योद्धा; लडाकु। २. सिपाही; सैनिक। ३. पहलवान; मल्ल।
भटभट- *क्रि.वि.* [अ.मू. भट् (द्वि.)] अस्पष्ट र झर्कोलाग्दो किसिमसँग एकोहोरो आवाज आउने गरी; फतफत।
भटभटाइ- *ना.* भटभटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भटभटाइनु- *अ.क्रि.* अस्पष्ट रूपले चाँडो-चाँडो आवाज निकालिनु; फतफताइनु।
भटभटाउनु- *अ.क्रि.* १. भटभट शब्द गर्नु। २. अस्पष्ट हिसाबले चाँडो बोल्नु। ३. जथाभाबी फलाक्नु।
भटभटे- *ना.* १. मोटरसाइकिल; स्कुटर। *वि.* २. भटभट गरेर आवाज निकाल्ने।
भटमास- *ना.* [सं. भट्ट+माष] सिमीका ढबका झुसिला पात हुने, सेता फूल फुल्ने झुसिला कोसामा चार-पाँच दाना लाग्ने अन्नको बोट; सोही बोटमा फलेको पौष्टिक तथा द्विदलीय अन्नका गेडा वा दाना।
भटमासे- *ना.* १. भाले र पोथी छुट्टिनुभन्दा पहिलेका कुखुराका चल्ला। *वि.* २. भटमास खाएर जीवनवृत्ति गर्ने; दुःखजिलो गर्ने निर्धन। ३. असभ्य; बेसोमती। ४. भटमासबाट बनेको; भटमाससम्बन्धी।
भटाभट- *क्रि.वि.* [अ.मू. भट् (द्वि.)] नरोकिईकन फुर्तीसाथ; चटाचट; झकाझक।
भटाभटी- *क्रि.वि.* भटाभट।
भटार्नु- *स.क्रि.* [भटार+नु] भिजाएको पिठो, चामल आदि थोरै घिउ-तेलमा भुट्नु; त्यसरी पुवा आदि पकाउनु।
भटार- *ना.* [भट+आर] थोरै चिल्लामा पुवा, कनिका आदि भुटभाट पार्ने काम।
भटारभुटर- *ना.* पुवा आदि भटार्ने वा पकाउने काम।
भटाराइ- *ना.* भटार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भटारिनु- *क.क्रि.* १. भिजाएको चामल आदि घिउमा भुटिनु। *अ.क्रि.* २. गर्मी वा निद्राको कमीले आँखा पोल्नु; आँखा भतभती डहनु; आँखा बटारिनु।
भटाऱ्याइ- *ना.* भटारिने क्रिया वा प्रक्रिया।
भटु- *ना.* कपडा बुन्ने तानमा प्रयोग हुने चराका आकारको एक साधन।
भट्ट- *ना.* [सं.] १. स्वामित्व; प्रभुत्व। २. ब्राह्मणजातिको एक थर। ३. दाक्षिणात्य ब्राह्मण। ४. भाट। ५. भटमास। ६. लिच्छविकालीन प्रशासनमा सेनालाई बुझाउने शब्द।
भट्टा- *ना.* माटोबाट ईँटा, झिँगटी, टायल आदि बनाई अवालमा पोलेर तयार पारिने ठाउँ; भट्टी; भट्टाल।
भट्टाधिकरण- *ना.* [सं.] १. भट्ट, ब्राह्मण वा विद्वान्द्वारा समाजमा धर्मसङ्कट आउन नदिन देखादेख न्याय-अन्यायको निर्णय गर्ने-गराउने लिच्छविकालीन एक अड्डा। २. लिच्छविकालमा सैनिक व्यवस्था चलाउने अड्डा।
भट्टारक- *वि.* [सं.] १. पूज्य; श्रद्धेय; मान्य। *ना.* २. राजा; युवराज। ३. स्वामी; मालिक। ४. सूर्य।
भट्टारक पादीष- *ना.* राजा-महाराजको उत्तरदायित्व वहन गरी कुनै कार्यालयमा काम गर्ने कर्मचारी।
भट्टारक युवराज- *ना.* लिच्छविकालीन राजपरम्परामा राजाको निश्चित उत्तराधिकारी।

भट्टाल- *ना.* हे. भट्टा।
भट्टी- *ना.* [प्रा. भट्ठ< भट्ट+ई] १. जाँड, रक्सी बनाउने कारखाना; मदभट्टी। २. जाँडरक्सी बेच्ने पसल; जाँडरक्सी खाने ठाउँ। ३. धातुहरू गाल्ने ठुलो अगेनु। ४. इँटा, हाँडी, गाग्रा आदि माटाका सामान पकाउने ठुलो अवाल; भट्टा।
भट्टी चर्सा रकम- *ना.* मदभट्टी र लाहाव्यापार सञ्चालन गर्ने व्यापारी वा ठेकेदारले सरकारलाई तिर्नुपर्ने रकम।
भट्टी वाल- *ना.* भट्टीको मालिक; भट्टीको सञ्चालन गर्ने व्यक्ति।
भट्टी वाल्नी- *ना.* भट्टीवालको स्त्रीलिङ्गी रूप।
भट्टे- *ना.* होचो बोट, भटमासका जस्तै पात र झुपुक्क परेका फूल हुने गहतका जस्तै मसिना कोसा लाग्ने, वस्तुलाई घास खुवाइने एक वनस्पति।
भट्टे किरो- *ना.* गोबरका थुप्रातिर बस्ने, खपडाले पखेटा ढाकिएको, उत्तानो पर्दा फित्कौली फिटिक- फिटिक गरेर उफ्रने एक किरो।
भट्टे डाँडो- *ना.* काठमाडौँ उपत्यकाको दक्षिणतिर पहाडमा रहेको एउटा ठाउँ।
भट्ट्याइ-[(√ भट्ट्याउ (+आइ)] १. भट्ट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. देउसी, भजन आदिमा पहिलो लबज दोहोऱ्याउने काम।
भट्ट्याइनु- *क.क्रि.* १. भट्टयाउने काम गरिनु; भजन आदिमा पहिलो लबज भनिनु। २. धुरीमा हालेका डाँडालाई भाटा हालेर चोयाले कसिनु।
भट्ट्याउनु१- *स.क्रि.* [भाटो+याउ+नु] घर, कटेराका धुरीमा हालेका डाँडालाई भाटा हालेर चोयाले कस्नु; भाटा हालेर डाँडाहरू बाँध्नु।
भट्ट्याउनु२- *स.क्रि.* [सं. भण्+याउ+नु] १. देउसी, कीर्तन, भजन आदिमा पहिलो लवज वा वाक्य दोहोऱ्याउनु; सामूहिक रूपमा त्यस्तो लवज फलाक्नु। २. मन नपर्दो वा असभ्य कुरा ठुलो स्वरले भन्नु।
भट्ट्याउने- *ना.* भजन, देउसी आदिमा पहिलो चरण भन्ने व्यक्ति।
भट्याक- *ना.* [अ.मू. भट्याक्+अ] नाडीको चलाइ, पखेटाको आवाज वा भुटाइको शब्द।
भट्याकभट्याक- *क्रि.वि.* १. नाडी, मुटु आदि लगातार चल्ने गरी; ढुकढुक। २. पखेटा, खुट्टा आदि शब्द आउने गरी जोडले चलाएर।
भट्याकभुटुक- *क्रि.वि.* हरियापरिया अन्न वा दानाहरू भुट्दा पड्कने गरी; भुटाइको शब्दसाथ।
भट्याक्क- *क्रि.वि.* १. एकाएक मुटु, नाडी आदि जोडले चल्ने गरी। २. त्यसरी नै पखेटा आदि चलाएर।
भडक- *ना.* [प्रा. भडक्क] १. भड्किलो हुनाको भाव वा अवस्था; चमकदमक। २. सजधज; ढाँचा।
भडकदार- *वि.* आवश्यकताभन्दा बढी सजधज गरिएको; चमकदमक भएको; भड्किलो।
भड्कनु- *अ.क्रि.* १. डरले आत्तिएर उफ्रनु; बिच्किनु; तर्सनु। २. कुनै कामबाट भाग्नु; पलायन हुनु। २. बाउँठिनु; बिमिन्डिनु; बटारिनु। ४. आफ्नो बाटोबाट विचलित हुनु; पथभ्रष्ट हुनु।
भड्काइ- *ना.* भड्कने वा भड्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भड्काइनु- *क.क्रि.* भड्कन लाइनु; तर्साइनु; बिच्काइनु।
भड्काउनु- *प्रे.क्रि.* तर्साउनु; बिच्क्याउनु; दच्काउनु। २. बिमिन्ड्याउनु; टेढ्याउनु।
भड्किनु- *अ.क्रि.* १. भड्कनु। २. तर्सिनु।
भड्किलो- *वि.* [भड्क+इलो] १. उत्ताउलो किसिमको; अनावश्यक ठाँटबाँट भएको; भडकदार। २. उज्ज्वल; चहकिलो (रङ)।
भड्खारो/भड्खालो- *ना.* [भ्वाड.+खाल्डो] १. गहिरो खाल्टो; भड्दालो; खौलो। २. काममा पर्ने विघ्न-बाधा; आपत्ति।
भड्खारोमा पर्नु- *अ.क्रि.* ठुलो विपत्ति वा हानिको स्थितिमा पर्नु।
भण्डार- *ना.* हे. भन्डार< भण्डारा- *ना.* हे. भन्डारा।
भतक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भतक्+क] १. गर्मी, चिन्ता आदिले शरीरमा छटपटी वा ताप उत्पन्न हुने गरी। २. रिसले चुर हुने किसिमले; भुतुक्क।
भतभत- *क्रि.वि.* [अ.मू. भत्+अ (द्वि.)] १. तातो वस्तु वा आगो आदिले पोलेर डहने गरी; भतभती। २. घाउ-खटिरामा जलन वा डाह हुने गरी। ३. धमाधम मर्ने गरी; भुतुभुतु। ४. फतफताउने किसिमले; फतफत।
भतभताइ- *ना.* भतभताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भतभताइनु- *अ.क्रि.* फतफताइनु; बडबडाइनु।
भतभताउनु- *अ.क्रि.* १. आगो, तातो वस्तु आदिले पोल्नु; जल्नु। २. घाउ-खटिरा आदिमा जलन हुनु; डहनु। ३. बडबडाउनु; फतफताउनु; करकराउनु।
भतभती- *क्रि.वि.* भतभत।
भतवासी- *ना.* असारे फूलका जस्ता पात हुने, सेता अथवा हरिया फूल फुल्ने, ससाना फल फल्ने, आयुर्वेदीय औषधीमा प्रयुक्त हुने एक लहरो।
भताभत- *क्रि.वि.* [अ.मू.] धमाधम मर्ने गरी; एकपछि अर्को हुँदै मरेर; भुतुभुतु।
भताभुङ्ग- *क्रि.वि.* [भत्क+भङ्ग] १. बरबाद हुने गरी; नष्टभ्रष्ट भएर; लथालिङ्ग। *ना.* २. बरबाद; नाश।
भताभुङ्गे- *वि.* १. भताभुङ्ग पार्ने; नष्टभ्रष्ट तुल्याउने; भङ्ज्याहा। २. भताभुङ्ग।
भतारिनु- *अ.क्रि.* १. हिलोमैलो वा धुलोमैलो भएका फोहोर ठाउँमा ढसमस्स भएर बस्नु। २. पछारिनु; लड्नु।
भताऱ्याइ- *ना.* भतारिने क्रिया वा प्रक्रिया।
भताहा- *वि.* [भात+आहा] १. परम्पराअनुसार भातभान्सामा मिल्ने; सजातीय। *ना.* २. त्यस्ता बन्धुवर्ग वा नातादार।
भतिज/भतिजा- *ना.* [सं. भ्रातृज] १. भतिजोको मानबोधक शब्द। २. भतिजो।
भतिजी- *ना.* [सं. भ्रातृज+ई] दाजु वा भाइकी छोरी; जेठाजु वा देवरकी छोरी।
भतिजो- *ना.* [सं. भ्रातृज] दाजु वा भाइको छोरो; जेठाजु वा देवरको छोरो।
भतुवा- *ना.* [भात+उवा] १. तलबविना भातमात्र खाएर बस्ने नोकर। *वि.* २. कामकाज नगरी खाएर मात्र बस्ने; भातमारा।

भतुवाझार- *ना.* कमला पात र डाँठ हुने, फुलीका आकारका पहेँला, सेता फूल फुल्ने एक थरी बर्खे झार।

भतेर- *ना.* [भात+एर] १. निम्तारु अथवा अन्य धेरै मान्छेलाई खान तयार गरिएको भातभान्सा। २. प्रशस्त खाना; धेरै खानेकुरो। ३. आवश्यकभन्दा बढी मात्रामा पाकेको भात।

भतेरे- *वि.* [भतेर+ए] भतेरका निम्ति आवश्यक; भतेरमा चाहिने।

भतेरे डाडुपन्यु- *ना.* खड्कौंलाहरूको भाततिहुन चलाउन, बाँड्न र पस्कन हुने ठुलठुला डाडु-पन्यु।

भत्कनु- *अ.क्रि.* [प्रा. भट्ठ+नु] १. पर्खाल, भित्तो, छानो, गारो, ढिस्को, डिल, खात आदि खस्नु वा लड्नु; ढल्नु। २. कुनै कामव्यवहार बिग्रनु; लथालिङ्ग हुनु; भताभुङ्ग हुनु; बिग्रनु।

भत्करु- *ना.* [सं. भद्रकार वा वार्ताकार] बिहेमा जन्तीको खबर लिएर दुलहीका घरमा जाने दुलहातर्फको मानिस; वरयात्रीको अग्रदूत; भत्खरु; भत्खौरे।

भत्काइ- *ना.* [√ भत्क (+आइ)] १. भत्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[भत्काउ+आइ] २. भत्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भत्काइनु- *क.क्रि.* घर पर्खाल आदि लडाइनु; ढलाइनु।

भत्काउनु- *स.क्रि.* १. घर, पर्खाल आदि बिगार्नु वा लडाउनु। २. बिगार्नु; नाश पार्नु।

भत्किनु- *अ.क्रि.* १. भत्कनु। २. बिग्रिनु; नासिनु।

भत्कोस- *ना.* बाधाव्यवधानको लक्षण वा सङ्केत; भत्कने मेलो वा पालो; भाङपाली।

भत्खरु- *ना.* हे. भत्करु।

भत्ता- *ना.* १. वेतनबाहेक यात्रा, महँगी अथवा अन्य कुनै अतिरिक्त कार्य वा अवस्थाका निम्ति कर्मचारीहरूलाई दैनिक, मासिक वा सामयिक रूपमा दिइने थप निश्चित रकम। २. राम्रो काम गरेबापत कसैलाई दिइने जीवनवृत्ति।

भदन्त- *वि.* [सं.] १. सम्मानित; पूजित; श्रद्धेय। *ना.* २. बौद्ध भिक्षुहरूमा प्रचलित प्रतिष्ठासूचक एक उपाधि। ३. बौद्ध भिक्षु; भन्ते।

भदालो- *ना.* तरकारी आदि पकाउने काममा प्रयोग हुने, बिँड भएको, ताईजस्तो ठुलो ताप्के; ठुलो दिउरे; भ्याँगा।

भदाहा- *ना.* [सं. भ्रातृज][√ भदो] १. स्वास्नीमानिसले आफ्ना दाजु वा भाइका छोरालाई भन्ने नाताबोधक शब्द; भदो। २. सालो वा जेठानको छोरो।

भदै/भदैनी- *ना.* [भदो+ऐ/ऐनी] स्त्रीका भाइ वा दाजुकी छोरी।

भदैया- *ना.* [भदो+ऐया] १. भदौ महिनामा पाक्ने बाली; भदौरे बाली (धान र अरू अन्न)। २. भदौमा पाक्ने धानको एक जात; घैया।

भदो- *ना.* [सं. भ्रातृज] हे. भदाहा।

भदौ- *ना.* [सं. भाद्र] वर्षको पाँचौँ महिना; साउन र असोजका बिचमा पर्ने महिना; भाद्र।

भदौरे- *वि.* [भदौ+रो+ऐ] १. भदौ महिनामा हुने वा पाक्ने; भदौसम्बन्धी; भदौको (भदौरे घाम, भदौरे झरी आदि)। २. भदौ महिनामा जन्मेको, बियाएको वा बियाउने (गाईबस्तु)।

भद्दा- *वि.* [सं. अभद्र] जिउडाल र आकार-प्रकार नमिलेको; छन्द न बन्दको; नराम्रो; कुरूप।

भद्र- *वि.* [सं.] १. सभ्य, शिष्ट तथा सुशिक्षित; सज्जन। २. मङ्गलकारी; शुभकारक। ३. सुन्दर; मनोहर। *ना.* ४. मङ्गल; शुभ।

भद्रकाली- *ना.* देवीका विभिन्न रूपमध्ये सोह्र भुजा भएको एक रूप वा मूर्ति।

भद्रगोल- *ना.* [सं.] १. धेरै गज्याङगुजुङको स्थिति; गन्जागोल; ठुलो अलमल। *ना.* २. काठमाडौँमा रहेको केन्द्रीय कारागारको दोस्रो फाँट।

भद्रा- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषशास्त्रका अनुसार शुक्लपक्षका चुतुर्थी, अष्टमी, एकादशी र पूर्णिमा तथा कृष्णपक्षका तृतीया; सप्तमी, दशमी र चतुर्दशीका दिन पर्ने सातौँ करण; फलित ज्योतिषअनुसार अशुभ योग। २. गाई। ३. दुर्गा। ४. पृथ्वी।

भद्राई- *ना.* [सं. भारद्वाज] लामो पुच्छर, आङ्कुसे परेको चुच्चो, आँखावरिपरि काला धर्सा तथा पिठियुँतिर रातो र छातीतिर सेतो हुने, जुरेलीजत्रो सानो चरो।

भद्राक्ष- *ना.* [सं.] जपमाला बनाउने काममा प्रयोग गरिने रुद्राक्ष जस्तै सानो खालको दाना।

भद्राच्छे- *ना.* [सं. भद्राक्ष] हे. भद्राक्ष।

भद्राधिवास भवन- *ना.* [सं.] नेपालको इतिहासमा प्रसिद्ध लिच्छविकालीन राजा नरेन्द्रदेव तथा उनका उत्तराधिकारीहरूले शासन चलाउने गरेको, उपत्यकास्थित ऐतिहासिक दरबार।

भद्रायो- *ना.* [√ भद्राइ] भद्राईभन्दा केही ठुलो, मिठो स्वर भएको एक जातको पक्षी।

भद्रो- *ना.* [सं. भद्रा] भद्रा योग।

भद्रो हेराइ- *ना.* पक्क परेर बस्ने काम; साइतकुरा।

भद्रो हेर्नु- *टु.* अवसर गुमिसक्दा पनि पक्क परिरहनु; साइत पर्खनु।

भन्नु- *स.क्रि.* [सं. भण्+नु] १. मनको भाव बोलीद्वारा व्यक्त गर्नु; कुनै कुरा कसैलाई सुनाउनु; कहनु; बताउनु। २. मुखबाट शब्द निकाल्नु; उच्चारण गर्नु। ३. आज्ञा दिनु; वचन दिनु। ४. बाच्नु; प्रवचन गर्नु; पढ्नु।

भनक- *ना.* [अ.मू.] तरङ्गिने वा च्याँट्ठिने चाल; झोक्किने काम; झोक्याहट।

भनक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भनक्+क] १. एकएक तातेर रिसाउने गरी; झनक्क; रनक्क। २. अस्पष्ट र झिनो आवाज आउने गरी। ३. झिँगा, मौरी, भमरो आदि भन्कने चालले।

भनभन- *क्रि.वि.* [अ.मू. भन्+अ (द्वि.)] १. तातेर रिसिने चालसँग। २. झिँगा, मौरी आदि भन्किने गरी।

भनभनाइ- *ना.* भनभन गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भनभनाइनु- *अ.क्रि.* भनभन होइनु।

भनभनाउनु- *अ.क्रि.* १. रिसले झोक्किनु। २. झिँगा आदि भन्किनु।

भनभनाहट- *ना.* भनभनाउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।

भनभनिनु- *अ.क्रि.* भनभनाउनु।

भनसुन- *ना.* [भन्+सुन] १. कसैसँग कुनै काम सफल पार्नका निम्ति गरिने अनौपचारिक अनुरोध; खुसामद। २. सम्झाउने- बुझाउने

काम।

मनाइ- *ना.* [√ भन् (+आइ)] १. भन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. भन्नाको तात्पर्य; कथन; मतलब। ३. गाली; खप्की (जस्तै- भनाइ खानु)।

मनाइनु- *क.क्रि.* भन्न लाइनु।

मनाउँदो- *वि.* करबलले भन्नुपर्ने; नाममात्रको; तथाकथित।

मनाउ- *ना.* अबजस; भनौरी; गाल; अपवाद।

मनाभन- *ना.* [भन्+आ+भन्] परस्परमा एकले अर्कालाई जथाभाबी भन्ने काम; बाझाबाझ; गालमुखाल।

मनावैरी- *ना.* [भन्+वैरी] आपसआपसको भनाभनबाट हुने शत्रुता; कलहयुक्त भनाभन; मुखछाडाछाड।

भनिनु- *क.क्रि.* [भन्+इ+नु] कहिनु; बताइनु।

मनी बिझाउनु- *स.क्रि.* (संयु.) [भन्+ई+बिझाउ+नु] घोचपेचका कुरा गरेर अर्काको मन दुखाउनु; मर्ममा बिझ्ने कुरा गर्नु।

भनी बिराउनु- *स.क्रि.* (संयु.)[भन्+ई+बिराउ+नु] कसैलाई चित्त नबुझ्ने कुरा भनेर दोष पाउनु।

भने- *संयो.* [भन्+ए] सङ्केतार्थक वाक्य बनाउने सापेक्ष संयोजक; यदि। (उदा.- माग्छौ भने दिन्छु। पानी पऱ्यो भने अन्न उब्जन्छ)।

भनेजस्तो- *वि.* चिताएजस्तो; मनमाफिकको।

मनोट- *ना.* [भन्+ओट] भनाइ।

मनौरी- *ना.* [भन्+औरी] भनाउ; भनाउरी; गाल; अपवाद।

भन्कनु- *अ.क्रि.* [भनक्क+नु] १. खुब तातेर रिसाउनु; फन्कनु। [भनक+नु] २. झिँगा, माहुरी आदिले भनभन शब्द निकाल्दै उड्नु; भुनभुन गर्नु; भनभनाउनु। ३. झिँगा, माहुरी आदि कुनै वस्तुमा बस्नु; झिँगा आदि धुइरिनु।

भन्काइ- *ना.* १. खुब तातेर रिसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. झिँगा, माहुरी आदि भुनभुनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। भन्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भन्काइनु- *क.क्रि.* भन्कन वा भनभनाउन लाइनु।

भन्काउनु- *स.क्रि.* १. उमङ्ग वा जोसका साथ कुनै काम गर्नु। *प्रे.क्रि.* २. रिस उठाउनु; जङ्ग्याउनु। ३. भन्कन वा भनभनाउन लाउनु।

भन्किनु- *अ.क्रि.* १. भन्कनु। २. भनभनाइनु। ३. भनक्क रिसाइनु।

भन्के- *वि.* भन्कने स्वभाव भएको; रिसाहा।

भन्ज्याङ- *ना.* [सं. भञ्जन] १. पहाडका दुई चुलीका माझको घाटी वा होचो ठाउँ। २. डाँडो पार हुने ठाउँ; नेटो।

भन्ज्याङेली- *वि.* भन्ज्याङसँग सम्बन्धित; भन्ज्याङको।

भन्टा- *ना.* [सं. वृन्ताक] १. काँडादार ठुलठुला पात, प्याजी रङका फूल र हिउँदे काँक्राका आकारका सेता, हरिया वा प्याजी रङका फल हुने, एक जातको सानो बोट। २. सोही बोटको फल; भिँडा।

भन्टे- *वि.* [भनटा+ए] भन्टासँग सम्बन्धित; भन्टाको।

भन्टे खुर्सानी- *ना.* मोटो, डल्लो र पोरैपोरा देखिने, कम पिरो हुने, तेल-मसला आदि भरेर अचार आदि बनाई खाइने खुर्सानी।

भन्टचाङभुन्टुङ- *ना.* सानातिना केटाकेटी; बालबच्चा; चिचीभुँडी; भन्ड्याङभुन्डुङ।

भन्डाफोड/भन्डाफोर- *ना.* [सं. भाण्डस्फोट] गुप्त रहस्य प्रकट गर्ने वा षड्यन्त्रपूर्ण कार्यलाई उदाङ्गो पार्ने काम; कुनै दुष्प्रयासको आन्तरिक भेद खोल्ने काम वा व्यवहार; घ्याम्पोफोराइ।

भन्डार- *ना.* [सं. भाण्डार< भाण्डागार] १. भाँडाकुँडा, मालमत्ता, जिन्सी आदि राख्ने गोप्य र सुरक्षित ठाउँ; गुप्ती कोठा; भाण्डार। २. स्थायी र गोप्य पुँजी।

भन्डारा- *ना.* [भण्डार+आ] साधुसन्तहरूलाई दिइने सदावर्ती भोज; जोगीसन्न्यासीहरूको भोज।

भन्डारा भाट- *ना.* नेपालमा रहेका भाटजातिमध्येको एक भेद।

भन्ड्याङभुन्डुङ- *ना.* हे. भन्टचाङभुन्टुङ।

भन्ते- *ना.* [सं. भदन्त] १. बौद्धभिक्षुलाई सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने आदरसूचक शब्द; भदन्त। २. बौद्धभिक्षु।

भन्दा- *ना. यो.* [भन्+दा] परस्परका दुई वस्तुमध्ये उत्कर्ष वा अपकर्ष जनाउन प्रयोग हुने शब्द; कुनै दुई वस्तुको तुलना गर्दा आउने शब्द; लेखा; अपेक्षा। (उदा.- रामभन्दा श्याम राम्रो छ)।

भन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. भन्+न] १. तागतको कमीले वा मादक पदार्थ आदिको ज्यादा सेवनले टाउको रिङाउने गरी। २. झिँगा, माहुरी आदि भन्कने चालसँग। ३. रिसले रिँग्ने वा घुम्ने गरी।

भन्नुको- *वि.* [भन्नु+को] साह्रै राम्रो; काइदासाथको। (उदा.- यो चिज त भन्नुको पो छ त!)

भन्ने- *वि.* [भन्+ने] १. नाउँ गरेको; नाउँ भएको; नामक। २. बताउने; कहने।

भन्ने कुरा मात्र- *ना.* असत्य वा काममा परिणत नहुने कुरा।

भन्सार- *ना.* [सं. भाण्डशाला] १. देशभित्र आयात हुने तथा देशबाट बाहिर निर्यात हुने मालसामानमा निकासीपैठारीका नियमअनुसार जाँचबुझ गरी मूल्य, तौल, सङ्ख्या आदिका हिसाबले निर्धारित कर वा शुल्क असुलउपर गर्ने अड्डा। २. आयात वा निर्यात हुने मालमत्तामा लाग्ने कर; निकासीपैठारी शुल्क; भन्सारमहसुल।

भन्सारअड्डा- *ना.* आयात-नियति वा निकासी र पैठारी हुने मालमत्तामा लाग्ने कर उठाउने कार्यालय।

भन्सार अधिकृत- *ना.* भन्सार अड्डाको प्रशासन तथा तत्सम्बन्धी कार्यसञ्चालन गर्ने अधिकृत।

भन्सार क्षेत्र- *ना.* १. भन्सार अड्डाले अधिकार पाएको क्षेत्र वा सीमा। २. भन्सारले चर्चेको जमिन वा क्षेत्र।

भन्सार गोदाम- *ना.* भन्सारमा रहन आएका जिन्सी सामानहरूलाई थान्को लाउन बनाइएको घर।

भन्सार गोस्वारा- *ना.* भन्सार अड्डाको विभिन्न शाखा र उपशाखाको रेखदेख गर्ने अघिको केन्द्रीय भन्सार अड्डा।

भन्सार महसुल- *ना.* आयत वा निर्यात गरिने वस्तुमा लाग्ने कर वा दस्तुर।

भन्सार माफी- *ना.* १. आयातनिर्यातका मालसामानमा नियमअनुसार केही वा विशेष स्थितिअनुसार भन्सार मिनाहा हुने व्यवस्था। *वि.* २. भन्सार छुट भएको; भन्सार मिनाहा भएको।

भन्सार सुविधा- *वि.* सरकारी तहबाट देशविदेशमा आइजाइ गर्ने र दूतावास आदिका कर्मचारीलाई मालसामान लग्नल्याउनका लागि महसुलदरमा दिइने सुविधा वा छुट।

मबाइ- *ना.* [√ मबाउ (+आइ)] मबाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मबाइनु- *अ.क्रि.* घाउखटिरा आदि डहिनु।
मबाउनु- *अ.क्रि.* [भाबर+आउ+नु] आगाका डाहले, गर्मीले वा काछ पाछेर आदि किसिमले शरीरमा भतभत पोल्नु; डाह हुनु; जलन हुनु।
भमरो- *ना.* [सं. भ्रमर] गैँडे आकारको, उडेर फूल-फूल चहार्दै रस चुस्ने र छवटा खुट्टा हुने कालो रङको प्रसिद्ध किरो; भँवरो।
भय- *ना.* [सं.] कुनै सङ्कट वा अनिष्ट कुराको सम्भावनाद्वारा उब्जने र प्राणीलाई चिन्तित तथा व्याकुल बनाउने मानसिक स्थिति; डर; त्रास।
भयकम्प- *ना.* भयद्वारा उत्पन्न हुने कम्पन; डरले हुने कँपकँपी।
भयकर- *वि.* भय उत्पन्न गराउने; डरलाग्दो।
भयङ्कर- *वि.* भय उत्पन्न गराउने; डरलाग्दो; भयानक।
भयजनक- *वि.* भयोत्पादक; भयङ्कर।
भयत्राता- *वि.* भयबाट जोगाउने; डर हटाउने।
भयप्रद- *वि.* १. भय वा डर देखाउने; तर्साउने। २. डरलाग्दो।
भयभञ्जन- *वि.* भयलाई विनाश गर्ने; भय हटाउने।
भयभीत- *वि.* धेरै डराएको; भयत्रस्त।
भयविह्वल- *वि.* डरले आकुल भएको।
भयाकुल- *वि.* भय वा डरले आकुल भएको; डराएको।
भयाक्रान्त- *वि.* चारैतिरबाट भयले घेरिएको; चौपट्ट डराएको; भयभीत।
भयातुर- *वि.* डरले आतुरिएको; भयाकुल।
भयानक- *वि.* [सं.] १. विभिन्न कारणले गर्दा भय लाग्ने; डरलाग्दो; भयङ्कर। २. साहित्यका नौ रसमध्ये स्थायी भाव भय हुने एक रस।
भयानकाभास- *ना.* उत्तम श्रेणीका पात्रबाट वा किरा आदि क्षुद्र वस्तुबाट भय देखाउँदा हुने स्थिति।
भयालो- *ना.* [भाइ+यालो] दाजुभाइ, भतिजा आदि स्वजनको समूह; बन्धुबान्धवको समूह; ज्ञाति।
भयावह- *वि.* [सं.] भय उत्पन्न गर्ने; भयानक; भयकारक; भयङ्कर।
भयो- *वि.बो.* [प्रा. भुओ/भुयो< सं. भूत] १. अविश्वास, उपेक्षा, निषेध, भर्को आदि जनाउँदा र व्यङ्ग्य प्रकट गर्दा भनिने शब्द; भो। (उदा.- भयो, तिमीबाट के काम पार लाग्ला र! उनले देलान् र मैले पाउँला भन्नु त भयो त्यत्तिकै)। २. हुनु' क्रियाको भूतकाल, प्रथम पुरुष एकवचनमा चल्ने रूप। ३. पुग्यो; बस।
भर्नु- *स.क्रि.* [सं. भरण+नु] १. अन्नपात आदि मानापाथी, डालाडाली, भाँडाकुँडा आदिमा हालेर निम्ठो वा भुसी पार्नु। २. रित्ता ठाउँमा कुनै वस्तु हालेर पुर्नु; टन्न पार्नु (जस्तो- खाल्डो भर्नु, जग भर्नु इ.)। ३. कुनै वस्तुको न्यूनता वा नपुग हिसाब आदि पूरा गर्नु; क्षतिपूर्ति गर्नु; सट्टा हाल्नु। ४. कसैलाई भरणपोषणका निम्ति नियमित रूपमा खर्च, भत्ता आदि दिनु (जस्तो- खर्च भर्नु, मानाचामल भर्नु इ.)। ५. किसानले तल्सिङलाई दिनुपर्ने कुत आदिको अन्न दिनु; बाली तिर्नु। ६. बन्दुक, तोप आदिमा बारुद, गोली आदि हाल्नु। ७. लुगा, काठ आदिमा नानावली चित्र बनाउनु (जस्तो- बुट्टा भर्नु, रफ्फु भर्नु इ.)। ८. भरी पार्नु वा जम्मा गर्नु (जस्तो- पानी भर्नु, हाट भर्नु, खल्ती भर्नु, घर भर्नु इ.)।
भर- *ना.* १. कुनै कामकुरामा हुने आड वा भरोसा; आधार। २. कुनै वस्तु, समय आदिको सीमा किट्दा शब्दका अघिल्तिर वा पछिल्तिर लाग्ने पद; पर्यन्त; सम्म, जस्तै- भरदिन, भरजन्म (अगाडि); दिनभर, मुटुभर, तृणभर (पछाडि)। *वि.* ३. भरणपोषण गर्ने; पालक।
भरबित्तो- *क्रि.वि.* सकेसम्म; सकभर; भरसक।
भरङ्ग- *ना.* [सं. भङ्ग] १. मनमा आकस्मिक घटनाबाट हुने उदासी; निराशा। २. बिलखबन्दी; आश्चर्य। *वि.* ३. वितृष्णा पैदा भएको; उदास।
भरण- *ना.* [सं.] १. जीविकाका निम्ति आवश्यक वस्तु दिने काम; पालन; पोषण। २. पूरा गर्ने काम; भराइ।
भरणपोषण- *ना.* कसैलाई जीविकाका निम्ति आवश्यक वस्तु दिने काम; पालनपोषण; पालनतालन।
भरणी- *ना.* सत्ताइस नक्षत्रमध्ये दोस्रो नक्षत्र; अश्विनीभन्दा पछिको र कृत्तिकाभन्दा पूर्वको एक नक्षत्र।
भरत- *ना.* [सं.] १. महाभारतमा वर्णित शकुन्तलाका गर्भबाट जन्मिएका, राजा दुष्यन्तका छोरा। २. रामायणमा वर्णित कैकेयीका गर्भबाट पैदा भएका, राजा दशरथका छोरा; रामचन्द्रका सौतेनी भाइ। ३. पूर्वीय नाट्यशास्त्रका प्रवर्तक एक आचार्य।
भरतखण्ड- *ना.* राजा भरतले राज्य गरेको भनी प्रसिद्ध, पृथ्वीका नौ खण्डमध्ये एक; भारतवर्ष; हिन्दुस्थान।
भरतवाक्य- *ना.* संस्कृत नाटकका अन्त्यमा आउने आशीर्वादात्मक पद्य।
भरतमुनि- *ना.* प्राचीन नाट्यशास्त्रका प्रणेता।
भरथरी- *ना.* १. गेरुवा रङको वस्त्र; अलखा। २. भर्तृहरि।
भरथेग- *ना.* [भर+थेग] सकेसम्मको धेरथोर सहायता; आडभरोसा; सक्दो मद्दत।
भरद्वाज- *ना.* [सं.] १. अङ्गिरसगोत्रका उतथ्य ऋषिकी पत्नी ममतासँग उनकै सहोदर भाइ बृहस्पतिले सम्भोग गर्नाले उत्पन्न भएका, गोत्रप्रवर्तक तथा मन्त्रद्रष्टा एक वैदिक ऋषि। २. तिनै ऋषिका गोत्रका व्यक्ति
भरद्वाज पक्षी- [सं.] *ना.* भारद्वाज; भद्राई चरो।
भरना- *ना.* हे. भर्ना।
भरपत्यार- *ना.* [भर+भत्यार] कुनै कामकुरामा अर्कासँग गरिने विश्वास; भर लिने र पत्याउने काम।
भरपाई- *ना.* [भर्+पाउ] कसैले अरूबाट कुनै वस्तु बुझेर लिएको प्रमाणको कागत; प्राप्ति-स्वीकारपत्र।
भरपुर- *वि.* [भरी+पूर्ण] १. पूरै भरिएको; भरिभराउ; परिपूर्ण। २. छेलोखेलो; यथेष्ट; भरमार। *क्रि.वि.* ३. परिपूर्णताका साथ; अटाएसम्म; अटाउन्जेल।
भरभर- *क्रि.वि.* [अ.मू. भर्+अ (द्वि.)] १. दाउरा बल्दा हावा लागेर ज्वालाको आवाज आउने गरी। २. शरीरमा मसिना पिड्का वा खटिरा भरिएर निस्कँदै।

भरभराइ- *ना.* भरभराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
भरभराइनु- *अ.क्रि.* भरभर शब्द निस्कनु; भरभराउने होइनु।
भरभराउँदो- *वि.* १. धुवाँ नपुतपुताई राम्री बलेको; ढकढकाउँदो; दनदनाउँदो; झरिलो (आगाको फिलिङ्गो)। २. यशको प्राप्ति, अनुहारको तेज आदिले उज्यालो भएको; झरझराउँदो।
भरभराउनु- *अ.क्रि.* दाउरा, काठपात आदि बल्दा चिसो, हावा आदिका कारणले भरभर गर्नु; भरभर शब्द निस्कनु।
भरभित्तो- *क्रि.वि.* [भर+भित्तो] क्षमताले भ्याएसम्म; टुङ्गो पुऱ्याएर; यथाशक्य; भरमग्दुर; भरिभित्तो।
भरमग्दुर- *क्रि.वि.* [सं. भर+अ. मकदुर] ताकतले भ्याएसम्म; सकुन्जेल; सकेसम्म; भरभित्तो; भरमौदुर।
भरम- *ना.* १. भ्रम। *वि.* २. ज्यादै निर्बलियो।
भरमार- *वि.* [भर+मर] मात्राभन्दा पनि बढ्ता; यथेष्ट; पर्याप्त; थुप्रै।
भरमौदुर- *क्रि.वि.* भरमग्दुर।
भरसक- *क्रि.वि.* [भर+सक] हुन र मिल्न सम्भव भएसम्म; सकभर; भरमग्दुर।
भरस्ट- *वि.* [सं. भ्रष्ट] १. भ्रष्ट। २. चारैतिर बिग्रेको; लथालिङ्ग।
भराइ- *ना.* [√ भर् (+आइ)] भर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भराइ- *ना.* भराउने क्रिया वा प्रक्रिया।
भराइनु- *क.क्रि.* भर्न लाइनु।
भराउनु- *प्रे.क्रि.* १. भर्न लाउनु; पुराउनु। २. क्षतिपूर्ति गराउनु; तिराउनु। ३. बुट्टा, रफ्फु आदि भर्ने काम गराउनु। ४. नपुग पूरा गर्न लाउनु।
भराभर- *ना.* [भर्+आ+भर्] १. धमाधम भर्ने काम। *वि.* २. भरिभराउ; भरिपूर्ण।
भरि- *ना.यो.* [प्रा. भरिअ< सं. भर्य] १. कुनै शब्दको उत्तरपदका रूपमा आएर जति, सम्म, पर्यन्त, तक आदि अर्थ बुझाउने पदांश (दिनभरि, समयभरि, आँखाभरि, मुटुभरि इ.)। *क्रि.वि.* २. कुनै खास सीमा, स्थान वा समयसम्म; भर; तक। ३. सबै ठाउँमा; सर्वत्र।
भरित- *वि.* [सं.] भरिएको; परिपूर्ण; टनाटन।
भरिनु- *क.क्रि.* [भर्+इ+नु] कुनै वस्तु भाँडाकुँडामा भरी हालिनु।
भरिपूर्ण- *वि.* [सं. भर+पूर्ण] परिपूर्ण; भरिभराउ।
भरिभन्ड- *क्रि.वि.* [सं. भरण+भङ्ग] १. जतासुकै अस्तव्यस्त भएर छरिने गरी; छ्याल्लब्याल्ल। २. जथाभाबीसँग; नाश हुने चालले; मनपरी।
भरिभराउ- *वि.* [भरि+भराउ] १. कुनै वस्तु वा पात्र पूर्णरूपले भरिएको; परिपूर्ण; टनाटन। *ना.* २. भराउने वा तिराउने काम; भराइ; दिलाइ; भर्ना।
भरिभित्तो- *क्रि.वि.* हे. भरभित्तो।
भरिया- *ना.* [भारी+इया] भारी बोकेर जीवननिर्वाह गर्ने व्यक्ति; कुल्ली।
भरिलो- *वि.* [भर्+इलो] पोटिलो; परिपुष्ट; खँदिखँदाउ।
भरिसक्के/भरिसक्य- *क्रि.वि.* [भर्+सक] बल, बुद्धि वा क्षमताले भ्याएसम्म; अवस्था र तागतले धान्नेजति; सकेसम्म; सकभर; यथाशक्य।
भरी- *वि.* [भर्+ई] १. भरिएको; भरिभराउ; टनाटन। २. पूर्ण; पूरा। *विप.* रित्तो।
भरुवा- *वि.* [भर्+उवा] १. भरिएको; हालिएको। २. भर्नुपर्ने; भरिने। ३. भर्ने; नाप्ने (मानापाथी)। *ना.* ४. बारुद, छर्रा आदि हालेर हानिने वा पड्काइने बन्दुक।
भरे- *क्रि.वि.* १. दिन सकिने बेलामा; घाम डुब्न लागेपछि; बेलुकीपख। २. भविष्यमा; परन्तुमा; पछि।
भरेभोलि- *क्रि.वि.* [भरे+भोलि] १. आजैको दिन वा भोलिसम्ममा। २. एक दुई दिन वा दुईचार दिनपछि; छिट्टै भविष्यमा।
भरेङ- *ना.* हे. भऱ्याङ।
भरेली- *वि.* [भर+एली] १. अन्न, फलफूल आदि वस्तु फलेर भरिन लागेको वा सबै पाकेको; लटरम्म। २. भरिभराउ; प्रशस्त। ३. सिद्दै; पूर्ण (भरेली जून आदि)।
भरेल्ती- *क्रि.वि.* [भर्+एल्ती] १. भरिने गरी; लटरम्म भएर। २. सबैजस्तो; पूर्णतः।
भरोस/भरोसा- *ना.* [सं. भर+आस/आशा] १. कुनै काम, व्यवहार आदिमा अरूबाट हुने भरको आशा वा विश्वास। २. आधार; भर; आश्रय; टेको।
भरौट- *ना.* [भाडा/भार+औट] १. भाडा; ज्याला; मजदुरी। २. भर्ने तथा भरिने काम वा स्थिति; भराइ।
भरौटे- *वि.* १. ज्याला लिएर अरूको काम गर्ने। २. भाडा वा ज्यालामा ल्याइएको; भाडाका पछि लाग्ने; भाडाको टट्टू। ३. चाहिने वा नचाहिने किसिमले भरिने (मानिस, चिज इ.)। *ना.* ४. भरिया; कुल्ली। ५. भाडामा लिइएको व्यक्ति वा माल।
भर्कनु- *अ.क्रि.* [भड्क+नु] तर्सेर कुद्नु वा भर्र उड्नु; भड्कनु।
भर्काइ- *ना.* भर्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
भर्काइनु- *क.क्रि.* भर्कने पारिनु; भड्काइनु।
भर्काउनु- *प्रे.क्रि.* भर्र उडाउनु; भड्काउनु।
भर्किनु- *अ.क्रि.* भर्कने होइनु; भड्किनु।
भर्खर- *क्रि.वि.* [भर+क्षण] केही बेर मात्र अघि; थोरै समयपहिले; भक्खर।
भर्खरको- *वि.* १. केही समय मात्र पहिलेको; तत्कालैको। २. जवानी चढेको; नौजवान। स्त्री. भर्खरकी।
भर्जनी- *ना.* नाउ लाग्ने ठुलो नदी; महानदी।
भर्ता₁- *वि.* [सं.] १. भोगपोषणको अभिभारा वहन गर्ने; पालन-पोषण गर्ने (व्यक्ति)। *ना.* २. लोग्ने; पति।
भर्ता₂- *वि.* [भर्+ता] १. भरिएको; टन्न भएको। २. पूरा; भरी। *ना.* ३. भर्ती।
भर्ताल- *ना.* [भर+ताल] जुवाको खेलमा च्याँखेहरूलाई तिर्नुपर्ने रकम।
भर्ती- *ना.* [भर+ती] १. कुनै कामका निम्ति गरिने नियुक्ति; भर्ना। २. पल्टन आदिमा भर्ना हुने काम। ३. गर्भधारण। *वि.* ४. भरिएको; भर्ता।
भर्ती केन्द्र- *ना.* पल्टन आदिमा भर्ती हुने मुख्य ठाउँ।
भर्तीवाल- *वि.* १. भर्ती भएको। २. सेनामा भर्ना भएको; रिक्रुट

गरिएको। *ना.* ३. उक्त प्रकारको मानिस; लाहुरे। स्त्री. भर्तीवाल्नी।
भर्तीवाला- *वि.* १. सेना आदिमा भर्ना गर्न पठाउने; गल्लावाल। *ना.* २. त्यस्तो काम गर्ने मानिस। स्त्री. भर्तीवाल्नी।
भर्तृ- *ना.* [सं.] १. पति; लोग्ने। २. स्वामी; मालिक। ३. विष्णु।
भर्तृमती- *ना.* पति जीवित रहेकी स्त्री; सधुवा स्त्री।
भर्तृहरि- *ना.* [सं.] पछि प्रसिद्ध कवि र योगी भएका उज्जैनका एक राजा; नीतिशतक, वैराग्यशतक, शृङ्गारशतक आदि संस्कृत ग्रन्थका रचयिता; भरथरी।
भर्त्सना- *ना.* [सं.] १. कसैलाई दिइने धम्की; हप्कीदप्की। २. कुनै अभद्र र निन्दनीय कामप्रति प्रकट गरिने क्षोभ; निन्दा; गाली; खेद।
भर्थरी- *ना.* [सं. भर्तृहरि] १. राजा भर्तृहरिको कथा, गुणगान आदि सुनाउँदै नेपाल र भारतका गाउँगाउँ चहार्ने गेरुवाधारी जोगी; भरथरी। २. भर्तृहरि।
भर्ना- *ना.* [सं. भरण] १. कुनै पद, काम आदिमा मानिसहरू नियुक्त गर्ने काम; नियुक्ति; भर्ती; भरना। २. एक वस्तुको सट्टामा अर्को वस्तु दिने काम; क्षतिपूर्ति गर्ने काम; सट्टाभर्ना; बदला; सट्टा। ३. नपुग भएको वस्तु पूरा गर्ने काम। ४. विद्यालय-महाविद्यालयमा विद्यार्थी, अस्पतालमा बिरामी आदिको नाम लेखाई प्रवेश गर्ने काम।
भर्नी- *ना.* [सं. भरण+ई] भरेर हिसाब मिलाउनुपर्ने वस्तुको लेनदेनमा प्रयोग गरिने भाँडो (मानु, पाथी, कुरुवा आदि)।
भर्पाई- *ना.* [√ भरपाइ] कसैसँग लेनदेन हुँदा लिनेवालाले दिनेवालालाई प्रमाणस्वरूप दिइने रसिद; बुझी लिनेले लिएको हुँ भन्ने रसिद।
भर्पाई दार्दै- *ना.* भर्पाईको शिरमा रहने शब्द।
भर्पाई पुस्तिका- *ना.* भरपाई गराइने सानो किताब; पिउनबुक।
भर्मन- *ना.* [सं. भ्रम] १. भ्रान्ति हुने काम वा स्थिति; भ्रम; भुल। २. रिँगटा; भाउन्न। ३. बौलाउने छाँट।
भर्मनाइ- *ना.* भर्मनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भर्मनाइनु- *अ.क्रि.* भ्रममा परिनु; छँटाइनु।
भर्मनाउनु- *अ.क्रि.* १. भ्रममा पर्नु; छँटाउनु। २. रिँगाउनु; चक्कराउनु।
भऱ्याक- *ना.* [अ.मू. भऱ्याक्+अ] उठ्ने वा उड्ने चाल।
भऱ्याकभुरुक- *क्रि.वि.* १. धेरै मान्छे एकैपल्ट उठ्ने गरी। २. चराचुरुङ्गी एकैसाथ उड्न थाल्दै।
भऱ्याकभुरुक्क- *क्रि.वि.* भऱ्याकभुरुक।
भऱ्याक्क- *क्रि.वि.* एकैपल्ट उठ्ने, उड्ने वा झस्किने गरी।
भऱ्याङ- *ना.* सिँढी, तलामाथि उक्लने साधन; भरेङ।
भऱ्याङभुरुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. भऱ्याङ्+अ (द्वि.)] १. एकैपल्ट झुरुम्मिने, छरिने वा उड्ने गरी; भऱ्याकभुरुक। *ना.* २. मसिना केटाकेटी; चिचीभुँडी।
भर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. भर्+र] १. पक्षीहरूका उडाइको आवाज आउने गरी; भुर्र। २. स्टोभ, दमचुली आदि बल्दा आवाज निस्केर। ३. शरीरमा घाउ, खटिरा आदि एकैपल्ट निस्कने गरी। ४. मसिनो चिजबिज एकाएक छरिएर।
भर्रा- *ना.* थारू जातिका पुरोहित।
भर्राटप्पा- बर्राटप्पा; मारुनी नाचमा गाइने एक थरी गीत।
भर्साई- *ना.* अन्न भुट्न वा बिस्कुट, रोटी आदि भुक्क फुलाउन भाँडो, बालुवा आदिको प्रयोग गरी तातो बनाइने चुलो।
भर्सिनु- *अ.क्रि.* भर्सेलीका रापमा पिल्सनु वा पाक्नु; मधुरो तापमा राम्ररी पाक्नु।
भर्सेला- *ना.* भर्सेली वा भर्सेलोको तिर्यक् रूप
भर्सेला पर्नु- *टु.* जेसुकै हुनु।
भर्सेली/भर्सेलो- *ना.* [सं. भस्त्रा+एली/एलो] १. चम्का लाएका चुलामाथि रहेको सम्म भाग; ताप र धुवाँ निस्कने चुलाका मुखवरिपरिको ठाउँ। २. चुलो।
भर्स्याइ- *ना.* [√ भर्सि (+याइ)] १. भर्सिने क्रिया वा प्रक्रिया। [भर्स्याउ+आइ] २. भर्स्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
भर्स्याइनु- *क.क्रि.* भर्सिने पारिनु; भर्स्याउने काम गरिनु।
भर्स्याउनु- *स.क्रि.* १. भर्सेली वा भुङ्ग्रामा राखेर राम्रोसित पाक्न दिनु। २. पाकेको भात आदि केही बेर ओथाउनु; थरक मार्नु।
भल्नु- *स.क्रि.* [भले+नु] खोपी, गुच्चा आदिका खेलमा बच्चने काम गर्नु; खोपीमा हाल्नु; बच्चनु।
भल- *ना.* [सं. बेला] १. आकाशबाट पानी पर्दा वा बाढी आउँदा पाखामा बगेको पानीको प्रवाह। २. तेल, रगत, दुध, आँसु आदि तरल पदार्थको धारो वा प्रवाह।
भलक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भलक्+क] भुलुक्क।
भलभल- *क्रि.वि.* [अ.मू. भल्+अ (द्वि.)] पानी, आँसु आदि भुल्का छुटेर बग्ने गरी; भुलभुल।
भलभले- *वि. /ना.* भुलभुले।
भला- *वि.* [सं. भद्र] १. बढिया; असल; राम्रो; बेस। *वि.बो.* २. कुनै कुरामा आंशिक सन्तोष, खुसी, आश्वस्तता आदि व्यक्त गर्दा निस्कने शब्द। (उदा.- भला उसको ज्यानसम्म त जोगिएछ; त्यतिसम्म भए पनि भला।)
भलाइ१- *ना.* [भलो+आइ] १. भलो वा असल हुने काम। २. हित; कल्याण; उपकार।
भलाइ२- *ना.* [√ भल् (+आइ)] भल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
भलाइनु- *क.क्रि.* भल्न लाइनु।
भलाउनु- *प्रे.क्रि.* भल्न लाउनु।
भलाकुसारी- *ना.* [भलो+कुशल] १. धेरै दिनपछिको भेटघाटमा दुवै पक्षले गर्ने, पारस्परिक सुखदुःखका प्रश्नोत्तर; कुशलमङ्गल वा सन्चोबिसन्चोको सोधनी। २. दिल खोलेर गरिने मैत्रीपूर्ण कुराकानी; एकान्त वार्तालाप।
भलादमी/भलाद्मी- *ना.* [भलो+आदमी] १. शील, स्वभाव र चरित्र राम्रो भएको मान्छे; शिष्ट तथा सभ्य व्यक्ति; सज्जन। २. गण्यमान्य व्यक्ति; प्रतिष्ठित मानिस।
भलायो- *ना.* [सं. भल्लातक] छोटो मेट्नुमा हरिया र फस्किला पात हुने, हरिया र सेता रङमिश्रित फूल फुल्ने, आँपका आकारका, भित्र तेलजस्तो चिल्लो पदार्थ हुने मसिना फल फल्ने, पाक्दा रातो र टर्रोगुलियो स्वादको हुने, चोप आउने र चोप छोएमा उछिने एक वृक्ष; आयुर्वेदमा वातनाशक, गर्भपात र गुप्ताङ्गरोगको औषधी

मानिएको त्यसैको फल।
भलिबल- *ना.* [अङ्.] मैदानमा दुईवटा खामा गाडी त्यसमा जाल टाँगेर दुवैतिर रेखा र कोठा मिलाई छ-छ जना उभिएर हातले एक दोस्रा पक्षमा भकुन्डो गिराउने गरी खेलिने खेल; त्यसै खेलमा प्रयोग हुने हाते भकुन्डो।
भलिभाँती- *क्रि.वि.* [भलो+भाँति] सही तरिकाले; राम्रो किसिमसँग; खुबसित; राम्ररी; राम्रोसँग।
भलुनी- *ना.* [भालु+नी] भालुको पोथी।
भले- *ना.* [भल्+ए] १. खोपी खेल्दा पैसा बच्चनेले भन्ने शब्द। २. भल पस्ने जग्गा; भल ओइरने जमिन।
भलेग्रो- *ना.* [भाले+एग्रो] १. ठुलो भाले। २. बिहानको भोजन।
भलो- *वि.* [प्रा. भल्ल] १. राम्रो स्वभावको; असल; उत्तम; श्रेष्ठ। २. सज्जन; गुणवान्। *ना.* ३. कल्याण; भलाइ; हित।
भल्कनु- *अ.क्रि.* [भल्को+नु] पानी, दुध आदि तरल वस्तु तातेर वा छचल्किएर भुल्को उठ्नु; भुल्कनु।
भल्काइ- *ना.* भल्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
भल्काइनु- *क.क्रि.* भल्को निकालिनु; उमालिनु।
भल्काउनु- *स.क्रि.* भल्को निकाल्नु; उमाल्नु।
भल्को- *ना.* [भल+को] दुध, पानी आदि तरल पदार्थको उम्लाइ; भुल्को।
भव- *ना.* [सं.] १. हुनाको भाव वा स्थिति; सत्ता। २. जन्म; उत्पत्ति। ३. संसार; जगत्। ४. शिव; महादेव।
भवचक्र- *ना.* १. सम्पूर्ण जीवजन्तु संसारमा जन्म लिने र विनष्ट हुने क्रम; जन्ममरणको क्रम। *वि.* २. बग्रेल्ती।
भवजल- *ना.* भवसागर।
भवदीय- *वि.* [सं.] तपाईंको; यहाँको (पत्रका अन्तमा नामका पहिले आत्मीयता तथा नम्रता जनाउनका निम्ति प्रयुक्त हुने)।
भवदीया- *वि.* तपाईंकी; यहाँकी।
भवन- *ना.* [सं.] १. वासस्थान वा अन्य विशेष कार्यमा उपयोग हुने, प्रायः ठुलो घर; महल; प्रासाद; दरबार। २. आश्रय वा आधारको स्थान (जस्तो- आनन्दभवन, करुणाभवन इ.)। ३. उत्पत्ति; जन्म।
भवन निर्माण- *ना.* योजनाबद्ध ढङ्गले गरिने, भवनको निर्माण; घर बनाउने काम।
भवन निर्माण कला- *ना.* स्थापत्य शैलीको मौलिकतामुताबिक गृहनिर्माण गर्ने कला वा सिप।
भवन निर्माण विज्ञान- *ना.* भवन-निर्माण र त्यसको स्थायित्वसम्बन्धी विवेचना गरिएको विद्या; वास्तुकलासम्बन्धी शास्त्र।
भवन्त- *सर्व.* [सं.] श्रीमान्; यहाँ; तपाईं।
भवबन्धन- *ना.* [सं.] संसाररूपी बन्धन; सांसारिक मायाजाल।
भवभय- *ना.* [सं.] संसाररूपी सागरमा जन्म लिएपछि भोग्नुपर्ने रोगव्याध, मृत्यु आदि सङ्कटको सन्त्रास; सांसारिक डर।
भवभूति- *ना.* [सं.] संस्कृतसाहित्यका 'उत्तररामचरित', 'मालतीमाधव' आदि नाटकका रचयिता, प्रसिद्ध महाकवि। २. सांसारिक ऐश्वर्य; सम्पत्ति।
भवसागर/भवसिन्धु- *ना.* [सं.] संसाररूपी समुद्र।
भवितव्य- *वि.* [सं.] १. पहिले कल्पना वा अनुमान नै नगरिएको आकस्मिक घटना; दुर्घटना। २. कर्तव्य गरेको नभई अनजानमा भएको दुर्घटना। *वि.* ३. भविष्यमा हुने; पछि हुने; भावी।
भवितव्यता- *ना.* १. भविष्यमा हुने कुनै काम वा कुरो। २. आकस्मिक घटना। ३. भाग्य; सन्जोग।
भविता- *वि.* [सं.] १. भविष्यमा हुने; पछि हुने। *ना.* २. साहित्यमा अस्तित्ववादी सिद्धान्तअनुसार हुनुको अस्तित्वबोध गराउने शब्द; जीवनलाई भविता र शून्यता दुई प्रक्रियामा हेर्ने साहित्यिक चिन्तनसूत्रमध्येको अस्तित्वबोध।
भविष्य- *ना.* [सं.] १. वर्तमान समयभन्दा पछिको सम्पूर्ण अथाह समय। २. पछि आउने समय; अहिलेभन्दा पछि। *वि.* ३. पछि हुने।
भविष्य कथन- *ना.* भविष्यवाणी।
भविष्यत्- *ना.* [सं.] १. आउने समय; आगामी काल। *वि.* २. पछि हुने; भावी।
भविष्य काल- *ना.* १. वर्तमान समयभन्दा पछि आउने समय; आउँदो समय। २. व्याकरणमा भविष्यमा घटित हुने सूचना दिने क्रियाको रूप (लेख्नेछु, आउनेछौं, हेर्नेछ इ.)।
भविष्य पुराण- *ना.* [सं.] व्यासद्वारा रचित अठार पुराणमध्ये भविष्यका घटना वा कुरालाई सङ्केत गरी लेखिएको एक पुराण; अठार महापुराणमध्ये एक।
भविष्यवक्ता- *ना.* [सं.] पछि हुन सक्ने कुरालाई पहिले नै घोषित गर्न सक्ने व्यक्ति; भविष्यवाणी गर्ने मान्छे (ज्योतिषी, विचारक आदि)।
भविष्यवाणी- *ना.* [सं.] पछि हुन्छ भनेर पहिले नै ठोकुवा गरिएको कुरा; पूर्वघोषित वाणी।
भविष्यवाद- *ना.* [सं.] परम्पराप्रति विद्रोह गर्ने, भाषिक प्रयोग र अभिव्यक्तिका दृष्टिले नवीनता दिन खोज्ने र घनत्ववाद जस्तै सम्पूर्णतालाई व्यक्त गर्न चाहने साहित्यिक वाद।
भविष्यवादी- *वि.* भविष्यवादको अनुयायी वा समर्थक।
भव्य- *वि.* [सं.] १. हेर्दैमा सुन्दर एवं विशाल; हुनेसम्मको; सानदार। २. कल्याणकारी; मङ्गलदायक; शुभ। ३. उपयुक्त; योग्य; सुहाउँदो। ४. प्रसन्न तथा शान्त।
भव्यता- *ना.* भव्य हुनाको अवस्था वा भाव।
भसक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भसक्+क] कुनै वस्तु एकाएक डढ्ने वा बिग्रने गरी; भुसुक्क।
भसभस- *क्रि.वि.* [अ.मू. भस्+अ (द्वि.)] १. खुरुखुरु डढ्ने वा खतम हुने गरी। २. खुकुलो जमिन भस्किने चालसँग; फसफस।
भसभसी- *क्रि.वि.* अझै भसभस भएर।
भसरभुँडी- *वि.* [भसार+भुँडी] अलपत्रे; भसार।
भसाइ- *ना.* [√ भास् (+आइ)] १. भासिने क्रिया वा प्रक्रिया। [भसाउ+आइ] २. भसाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
भसाइनु- *क.क्रि.* गहिऱ्याइनु; गडाइनु; डुबाइनु।
भसाउनु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तुलाई गिलो वा गहिरो ठाउँमा ठोकेर वा छोपिने गरी गाड्नु; खाँद्नु। २. जग्गाजमिनको माटो फालेर गहिरो पार्नु; गहिऱ्याउनु। ३. कसैलाई अप्ठ्यारो स्थितिमा पार्नु; उक्सन

नसक्ने बनाउनु।
मसाभस- *क्रि.वि.* [अ.मू. भस्+आ+भस्] १. कुनै काम धमाधम हुने गरी; सरासर। २. सबै डढ्ने किसिमले।
मसार- *वि.* [सं. भस्सर] केही पनि स्याहारसम्भार गर्न नजान्ने; अलपत्रे; फोहोरी।
मसारे- *वि.* भसक्क परेर बसिरहने; भसार।
मसार्नी- *वि.* अलपत्रे; फोहोरी (स्त्री)।
मस्कनु- *अ.क्रि.* [भस्क+नु] फस्को वा फुको जमिन आदि भासिनु।
मस्काइ- *ना.* भस्कने क्रिया वा प्रक्रिया।
मस्काइनु- *क.क्रि.* भस्कने पारिनु; भत्काइनु।
मस्काउनु- *स.क्रि.* १. फस्को जमिन थिची ठोकी गहिऱ्याउनु वा भत्काउनु; भसाउनु। २. खुब खन्नु; भास्नु। ३. धेरै काम गर्नु।
मस्किनु- *अ.क्रि.* भस्कनु।
भस्म- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि वस्तु जलेर भएको खरानी; विभूति। २. आयुर्वेदका विधिले विभिन्न धातुउपधातु जलाएर बनाइएको औषधी।
भस्मकारी- *वि.* डढाएर भस्म पार्ने।
भस्म खरानी- *ना.* सत्यानाश (प्रायः सराप्ता आउने)।
भस्मसात्- *वि.* डढेर पूरा खरानी भएको; खाक भएको।
भस्मावशेष- *वि.* डढेर खाक भई खरानी मात्र रहेको।
भस्मासुर- *ना.* पुराणमा वर्णित, शिवजीको तपस्या गरेर कसैको शिरमा हात राख्दा त्यो व्यक्ति जलेर भस्म हुने वरदान पाएको, पछि आफ्नै शिरमा हात राखिन जाँदा जलेर मरेको दानव।
भस्माभुटी- *ट.* केही नभएको अवस्था; भुटिभाटी।
भस्मीभूत- *वि.* डढेर खरानी भएको; भस्म भएको।
भस्मे- *वि.* [सं. भस्म+ए] १. भस्म पार्ने। *ना.* २. डढेलो लगाई फाँडफुँड आदि पारेर कमाइ लगाइने पाखो बारी; खोरिया।
भस्मे ठुँडो- *ना.* भस्मेठुटो।
भस्मे ठुटो- *ना.* १. बलेर बचेको कालो ठुटो। २. एकदमै कालो वा अँगारजस्तो मानिस।
भस्मे माटो- *ना.* खोरियापाखो डढेलो लगाई फाँडेपछिको कालो मलिलो माटो।
भस्मेली- *वि.* [भस्म+एली] १. भस्मेमा बस्ने वा हुने। २. भस्मसम्बन्धी; भस्मको।
भस्याकभुसुक- *क्रि.वि.* आगो पूरै निभ्ने किसिमले।
भस्योट- *ना.* [भास+योट] भासिने खालको जमिन; भासिलो जग्गा।
भा- *ना.* [सं.] १. चमक; दीप्ति; कान्ति। २. छटा; छवि; शोभा। ३. विद्युत्; बिजुली।
भाँग- *ना.* हे. भाङ।
भाँच्नु- *स.क्रि.* [सं. भञ्ज+नु] कुनै लाम्चो वस्तुलाई टुक्र्याउनु; तोड्नु।
भाँचकुँच- *ना.* दोबारेर भाँच्ने तथा थिचेर कुच्च्याउने काम; भाँचभुँच।
भाँचभुँच- *ना.* भाँचकुँच।
भाँचाभाँच- *ना.* धमाधम भाँच्ने काम; परस्परको भँचाइ।
भाँचिनु- *क.क्रि.* १. भाँच्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. टुक्रिनु; टुट्नु; ठुन्किनु।
भाँचीकुँची- *ना.* १. भाँच्नेकुच्च्याउने काम; भाँचकुँच। *क्रि.वि.* २. भाँचकुँच पारेर।
भाँचो- *ना.* [पाँचौं] १. डन्डीबियोको खेलमा पाँचको गन्ती। २. सो गन्तीमा बियो हान्ने काइदा वा त्यस्तो हनाइ। ३. भ्कटारो।
भाँज- *ना.* [सं. भञ्जन] १. लुगाफाटा पट्याउने र दोब्र्याउने काम। २. त्यस्तो पट्याएको र दोब्र्याएको ठाउँ; तह। ३. जुक्ति; उपाय।
भाँजा- *ना.* जीवजन्तुहरूलाई थिचेर मार्न तिनीहरूको बाटो पत्ता लगाई दायाँबायाँ राखिने काठका मुढाहरूको धराप; खोर; पासो।
भाँजी/भाँजो- *ना.* कुनै काम वा व्यवहारमा पर्न आउने व्यवधान; विघ्न; बाधा।
भाँटी- *ना.* [सं. भस्त्रा] छालाको थैलोजस्तो पारेर बनाइएको, आगो फुक्ने साधन; खलाँती।
भाँड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. भण्डइ< सं. भण्ड+नु] १. हुन लागेको कामकुरो बिगार्नु; बिचैमा बिथोल्नु। २. नराम्रो बाटो वा नजाती लतमा लाग्नु; बराल्नु; बिगार्नु। ३. कसैलाई बिभिन्डिने स्थितिमा पुऱ्याउनु; भड्काउनु।
भाँड- *ना.* [सं. भण्ड] १. गाएर वा नाचेर जीविका चलाउने परम्परा भएको एक जात। स्त्री. भँडिनी; भँडेनी। २. भाँड्ने चाल। *वि.* ३. अनावश्यक रूपमा वा जानीजानी झैझमेला गर्ने; कचिङ्गल मच्चाउने; जथाभाबी बोल्ने।
भाँड गीत- *ना.* भाँड-जातिले वंशक्रमका रूपमा गाउँदै आएको गीत; भाँडजातिको गीत।
भाँडभैलो- *ना.* [भाँड+भैल+ओ] १. अव्यवस्थित एवं अनुशासनहीन ढङ्गबाट गरिने कुनै कामकुरो। २. अश्लील वचन; मनपरी बोली। ३. जथाभाबी र बदमासीका साथ भएको काम व्यवहार।
भाँडा- *ना.* भाँडोको ब. व. रूप।
भाँडाकुँडा- *ना.* घरव्यवहारमा खानपिन तथा सामान राखनधरन गर्न आवश्यक पर्ने साधन; भाँडाहरूको समूह; भाँडाबर्तन; कसनतमन।
भाँडा वर्तन- *ना.* भाँडाकुँडा।
भाँडिउँ- *ना.* १. भाँड्ने खालको बोलीचाली; भाँड्ने निहुँ। *वि.* २. अचाक्ली; उत्पात; औधी; भाँडिम (उदा.- तिमीले मात्रै त्यो भाँडिउँ लिएर मलाई के नि?)।
भाँडिनु- *क.क्रि.* [भाँड्+इ+नु] १. आफै बिग्रनु वा बरालिनु; भ्रष्ट हुनु। २. भइरहेको कामकुरो आदि बिथोलिनु; बिभिन्डिनु।
भाँडिम- *ना. / वि.* हे. भाँडिउँ।
भाँडी- *ना.* [भाँडो+ई] आरनमा चलाइने सानो हतौडी वा मार्तोल।
भाँडो- *ना.* [सं. भाण्ड] १. दैनिक खाद्य वस्तु राखनधरन गर्ने, पकाउनेपस्किने र खानेपिउने आदि काममा प्रयोग हुने, धातु, माटो आदिको पात्र; बर्तन। २. पात्र।
भाँत/भाँती- *ना.* १. जुनसुकै कामको तौरतरिका; पद्धति। २. कुनै विषय वा वस्तुको प्रकार; कोटि; थरी; किसिम।
भाँत भूखण्ड- *ना.* कुनै काम सफल पार्न गरिने अथक प्रयास; भरिसक्के मेहनत।
भाइ- *ना.* [सं. भ्रातृ] १. एउटै आमाबाबुबाट जन्मेको वा एउटै

बाबुको अर्की आमाबाट जन्मेको, आफूभन्दा कान्छो व्यक्ति; भ्राता; अनुज। २. त्यस्तै नाताको आफूभन्दा कम उमेरको व्यक्ति। ३. आफूभन्दा कान्छो कुनै पनि व्यक्तिलाई स्नेहले सम्बोधन गरिने शब्द।

भाइचारा- *ना.* कुनै दुई थरी व्यक्ति वा पक्षका बिचमा भाइबन्धुका नाताले गरिने आत्मीयतापूर्ण व्यवहार वा सम्बन्ध।

भाइटिका/टिको- *ना.* १. कार्त्तिक शुक्ल द्वितीयाका दिन दिदीबहिनीले अष्टचिरञ्जीवी र यमयमुनाको पूजा गरी दाजुभाइलाई लगाइदिने मङ्गलको टिका। २. भ्रातृद्वितीया; भाइतियार; भाइतिहार।

भाइतियार/तिहार- *ना.* दिदीबैनीले दाजुभाइलाई टिका लाएर सेल, मिठाई आदि परिकार खान दिने दिन; भाइटिका; भाइटीको।

भाइनाइके- *ना.* दाइनाइके नभएका खण्डमा नाइकेको अभिभारा वहन गर्ने व्यक्ति; नाइकेपछिको नाइके; सानो नाइके।

भाइबन्दी- *ना.* दाजुभाइका बिचको मेल; एकता।

भाइबन्धु- *ना.* [भाइ+बन्धु] एकै वंशका सहोदर दाजुभाइ तथा मित्रहरूको समूह।

भाइबिन्द्रालो- *ना.* [भाइ+बिन्द्रालो] आफ्नै वंशका भाइभैयाद तथा अन्य कुटुम्बेरी नाताका व्यक्तिहरूको समूह।

भाइबुहारी- *ना.* [भाइ+बुहारी< सं. भातृ-वधू] १. आफ्नै भाइकी पत्नी; सहोदर भाइकी श्रीमती। २. भाइ र बुहारी। ३. भाइ पर्ने व्यक्तिकी पत्नी।

भाइभारादार- *ना.* [भाइ+भारादार] राजपरिवारका नातागोतामित्रका व्यक्ति तथा उच्च पदाधिकारी।

भाइभैयाद- *ना.* [भाइ+भैयाद] सबै बन्धुवर्ग; भाइबन्धु।

भाइरस- *ना.* [अङ्.] रोग सार्ने विषालु कीटाणु; जीवाणु; विषाणु।

भाइस-[अङ्.] शब्दमा 'द्वितीय' अर्थको बोध गराउने एक अङ्ग्रेजी उपसर्ग।

भाइस चान्सलर- *ना.* उपकुलपति।

भाइस चेयरम्यान- *ना.* उपसभापति।

भाइस प्रेसिडेन्ट- *ना.* प्रेसिडेन्टको सहायक; उपराष्ट्रपति। २. उपसभापति।

भाइसराय- *ना.* कुनै उपनिवेशमा राजाको प्रतिनिधि भएर शासन चलाउने व्यक्ति; राजप्रतिनिधि।

भाइसरह- *क्रि.वि.* [भाइ+सरह] आ-आफ्नै हैसियत वा औकात अनुसार बराबरी रूपमा; भाइ-भाइले पाएजति।

भाउँटिनु- *अ.क्रि.* [भाउटो+इ+नु] भाउँटो आइलाग्नु; आपत्ति खनिनु; झन्झट थपिनु।

भाउँटो- *ना.* १. बित्थामा आइपरेको आपत्ति; कठिनाइ। २. नचाहिँदो झन्झट; फजुलको टन्टा।

भाउँरी- *ना.* विवाहमा दुलहादुलहीले जग्गेमा गर्ने परिक्रमा; माणो घुमाइ।

भाउ- *ना.* [सं. भाव] १. नाचगान, बोलचाल आदिमा आन्तरिक वा साङ्केतिक भाव प्रकट गरिने आङ्गिक चेष्टा वा मुद्रा; नकल; हाउभाउ। २. मर्यादा; मान; सम्मान; आदर। ३. किनबेच गरिने वस्तुको प्रचलित वा निश्चित मूल्य; दर; मोल।

भाउचर- *ना.* [अङ्.] १. कार्यालयमा नगद वा जिन्सी धरौट राख्दा वा तिर्दा प्रमाणस्वरूप पाइने रसिद; नगद जम्मा गरेको प्रमाणपत्र; भौचर। २. भुक्तानी तथा हिसाब ठिक छ भनी प्रमाणित गर्ने रसिद।

भाउजिया- *ना.* [भाउजू+इया] भाउजेलो; भाउजू।

भाउजू- *ना.* [प्रा. भाउज्जा< सं. भ्रातृजाया] दाजुकी पत्नी।

भाउजेलो- १. भाउजू लाने व्यक्ति (देवर)। २. देवर-भाउजूको अवैध सम्बन्धबाट जन्मेको बालक।

भाउज्यू- *ना.* हे. भाउजू।

भाउताउ- *ना.* [भाउ+ताउ] कुनै वस्तुको भाउ कायम गर्ने काम वा स्थिति; मोलतोल; दरभाउ।

भाउन्न- *ना.* [सं. भ्रम] भोक, रोग, गर्मी, कमजोरी, रिस आदि कारणले लाग्ने चक्कर; रिँगटा; भर्मन।

भाउबेसाहा- *ना.* [भाउ+बेसाहा] बजारमा किनमेल गरिने खाद्यान्न आदि उपभोग्य वस्तुको मोल।

भाउसान्ती- *क्रि.वि.* [भाउ+शान्ति] भाउमा चलेमुताबिक; प्रचलित मूल्यअनुसार।

भाक्नु- *स.क्रि.* १. कुनै कार्य सिद्ध होस् भनी देवदेवीलाई पूजा, बलि अर्पण गर्नु; प्रतिज्ञा गर्नु; भाकल गर्नु। २. शपथ- ग्रहण गर्नु; किरिया खानु।

भाकभुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) भुक्+अ] १. हारहुर गरेर कुनै काम चाँडै सिद्ध गर्ने गरी। २. जथाभाबी पिट्ने चालसँग; पाकपुक।

भाकल- *ना.* [भाक्+अल] आफ्नो इच्छा सिद्ध होस् भनेर देवदेवीलाई पूजा गर्ने तथा बलि चढाउने प्रतिज्ञा; देवता भाक्ने काम।

भाका- *ना.* [भाखा< सं. भाषा] १. कुनै काम पूरा गर्न तोकिएको अवधि वा बोलकबोलको समय; म्याद। २. प्रतिज्ञा; बाचा। ३. पढाइ वा गवाइको लय; स्वर।

भाकातथ्य- *ना.* भाका राखेको दिन।

भाकापत्र- *ना.* भाखापत्र।

भाकिनु- *क.क्रि.* [भाक्+इ+नु] भाकल गरिनु।

भाकुर- *ना.* एक जातको माछाविशेष।

भाखा- *ना.* [सं. भाषा] १. भाषा (अघि 'ष' को उच्चारण 'ख' भएअनुसार)। २. भाका; लय।

भाखाखावा- *ना.* कुनै व्यवहार गर्ने म्याद; भाका; अवधि।

भाखापत्र- *ना.* निश्चित समयभित्र कुनै काम गर्न लिएको रुपियाँ तिर्न कबुल गरी लेखिएको कागज; प्रतिज्ञापत्र।

भाग्नु- *अ.क्रि.* [प्रा भाग्+नु] १. आफ्नो सुरक्षाका निम्ति दौडेर अन्यत्र कतै जानु; बेपत्ता हुनु; सुइँकुच्चा ठोक्नु। २. दौडनु; दगुर्नु; कुद्नु। ३. कर्तव्यपथबाट विमुख भएर पलायन हुनु। ४. उम्कनु।

भाग- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको खण्ड; हिस्सा वा अंश। २. भाग्य; तकदिर। ३. तरफदारी; पक्ष। ४. गणितमा कुनै सङ्ख्या वा राशिलाई खण्डखण्डमा बाँड्ने प्रक्रिया। ५. अङ्ग-प्रत्यङ्ग; अवयव। ६. लिच्छविकालमा जमिनका उब्जनीको छ, आठ वा बाह्र भागमध्ये तोकिएको एक भाग कर।

भागखोसुवा- *वि.* भाग खोस्ने; अंश खाने (भाइ)।

भागपुग्दो- *वि.* भागमा परेजति; बाँडीचुँडी।

भागफल- *ना.* गणितमा भाजकले भाज्यलाई भाग गर्दा निस्कने अङ्क; लब्धि
भागबन्डा- *ना.* एकै अंसियार दाजुभाइका बिचमा बराबर हिसाबले गरिने सम्पत्तिको बाँडफाँड; अंशबन्डा।
भागबाँडो- *ना.* भागबन्डा।
भागवत- *ना.* [सं.] १. अठार महापुराणमध्ये विशेषतः कृष्णका कथाहरूको वर्णन गरिएको एक प्रसिद्ध महापुराण। *वि.* २. भगवत् अर्थात् विष्णुसम्बन्धी। ३. विष्णुको भक्त; भगवद्भक्त।
भागसान्ती- *क्रि.वि.* [भाग+सान्ती] भागमा परेअनुसार; दामासाहीले पाएमुताबिक।
भागसिङ- *ना.* [भाग+सिङ] विशेष स्थिति पर्दा भागेर जोगिने काम वा त्यस्तो भाग्ने व्यक्ति।
भागहार- *ना.* [सं.] गणितमा भाग गर्ने प्रक्रिया।
भागाभाग- *ना.* [भाग्+आ+भाग्] कुनै विशेष स्थितिमा धेरै मानिस जता पायो त्यतै भाग्ने काम; सबका सब भाग्ने काम।
भागार्ह- *वि.* [सं.] १. भाग लाउन योग्य; भाज्य। २. भाग पाउन योग्य; हिस्सेदार; अंसियार।
भागिनु- *अ.क्रि.* [भाग्+इ+नु] भाग्ने बनिनु; पलायन होइनु।
भागिनेय- *ना.* [सं.] दिदीबहिनीको छोरो; भानिज।
भागी- *वि.* [सं.] १. भाग पाउने; भाग वा हिस्सा भएको; हिस्सेदार। २. भोग्ने; बेहोर्ने। *ना.* ३. हकदार; अंसियार; अधिकारी।
भागीदार- *ना.* नियमपूर्वक तोकिएको भाग पाउने; भागी।
भागीरथी- *ना.* [सं.] सगर राजाका नाति भगीरथले आराधना गरेर पितृमुक्तिका निमित्त पृथ्वीमा ल्याएको भनी पुराणमा वर्णित नदी; गङ्गा; जाह्नवी।
भाग्गे- *ना.* [सं. भाग्य] भाग्य; तकदिर।
भाग्गेजोग्गे- *क्रि.वि.* भाग्यजोग्य।
भाग्गेभागी- *वि.* भाग्यको भाग पाउने; प्रारब्धी।
भाग्य- *ना.* [सं. भाग्य] मनुष्यले आफ्नो कर्मलाई पूर्वनियोजित योजनाको फलका रूपमा स्विकारेको दैवी विधान; सोअनुसार पुनसको कमाइ; प्रारब्ध।
भाग्यचक्र- *ना.* परिस्थितिको घेरामा निरन्तर भइरहने भाग्यको घुमाइ; भाग्यको फेरो।
भाग्यजोग्य- *क्रि.वि.* भाग्यअनुसार; प्रारब्धबमोजिम।
भाग्यपत्र- *ना.* कुनै समूहबाट अकस्मात् लिइएको वा छानिएको शुभअशुभ फल, जोखना, भाग्य आदिका कुराहरू लेखिएको पत्र वा कागत।
भाग्यमानी- *वि.* सौभाग्य प्राप्त गरेको; भाग्यवान्; भाग्यशाली।
भाग्यरेखा- *ना.* १. हस्तरेखाअनुसार मान्छेका हत्केलामा रहेको, मणिबन्धदेखि सिधै माझी औँला र साँहिली औँलाका बिचतिर गएको रेखा; भाग्यसूचक ठाडो रेखा। २. सञ्चित शुभाशुभ कर्मको भोग; भाग्यको खेल।
भाग्यलेखा- *ना.* भाग्यमा रहेको भनी मानिएको कुरो; प्रारब्धमा रहेको शुभाशुभ परिणाम।
भाग्यवती- *वि.* राम्रो भाग्य भएकी वा पति, पुत्र, सम्पत्ति आदिले युक्त (स्त्री); सौभाग्यवती।
भाग्यवश/वशात्- *क्रि.वि.* भाग्यले गर्दा; भाग्यअनुसार; दैवात्।
भाग्यवाद- *ना.* प्रारब्धमा जे छ त्यही मात्र जीवनमा भोग्नुपर्छ भन्ने सिद्धान्त; मान्छेले पूर्वजन्मको कमाइ नै भोग्छ भन्ने परम्परा।
भाग्यवादी- *वि.* भाग्यको भर पर्ने; भाग्यमा निर्भर रहने; भाग्यवादको अनुयायी।
भाग्यवान्- *वि.* सुखसमृद्धिले पूर्ण भएको; भाग्यशाली; भाग्यमानी।
भाग्यविधाता- *वि.* १. कसैको भाग्यनिर्माण गर्ने वा बनाइदिने; भाग्यनिर्माता। *ना.* २. सुखदुःखको कारणभूत मानिने शक्तिरूप ईश्वर।
भाग्यविपर्यय- *ना.* परिस्थिति र कार्यकारणले भाग्यमा परिवर्तन आउने काम; राम्रो अवस्थाबाट आउने नराम्रो अवस्था वा नराम्रो अवस्थाबाट आउने राम्रो अवस्था।
भाग्यशाली- *वि.* राम्रो भाग्य भएको; भाग्यवान्; भाग्यमानी।
भाग्यहीन- *वि.* १. भाग्य राम्रो नभएको; भाग्यले ठगिएको; अभागी। २. दुःखी; पीडित।
भाग्योदय- *ना.* राम्रो भाग्यको उदय; दिनप्रतिदिन हुँदै जाने उन्नति; बिस्तारै फर्किएको राम्रो दिन।
भाङ- *ना.* [सं. भाङ्गा] १. सिलामका जस्तै मसिना दाना फल्ने,ती दाना खाँदा मात लाग्ने, गाँजाका जातको एक बोट; भाँग। २. त्यसैका पात, दाना सबै माडेर-पिँधेर बनाइएको मादक वस्तु वा पेय पदार्थ; घोट्टा; भाँग।
भाङपाली- *ना.* [भ्वाङ+प्वाल] कुनै वस्तु वा व्यवहार बिग्रँदै जाने काम; भत्कोस।
भाङ पेलाइ- *ना.* [भाङ+पेलाइ] कुनै जुक्तिले आफ्नो मतलब साध्य गर्ने काम; थिचोमिचो।
भाङभुङ- *ना.* [अ.मू. (द्वि.) भुङ] १. नष्टभ्रष्ट वा तोडफोड गर्ने काम। २. छिटोछिटो हात चलाएर गरिने पिटाइ; पाकपुक। ३. भएभरका कुराको पोखाइ वा उदाङ्ग्याइ। *वि.* ४. भत्काएर लथालिङ्ग पार्ने; भताभुङ्ग।
भाङभुङे/भाङभुङ्गे- *वि.* भाङभुङ गर्ने खालको; भाङभुङ पार्ने; उपध्याहा।
भाङभुजो- *ना.* [भाङ+भुजा] १. केही नबच्ने गरी भएको बाँडचुँड। २. सबै सकिने वा रित्तिने स्थिति; पूर्ण समाप्ति।
भाङ्ग्रे$_1$- *वि.* [भाङ्ग्रो+आ] १. भाङ्ग्रोजस्तो; भाङ्ग्राबाट बनेको। २. सबै सकिने वा रित्तिने स्थिति; पूर्ण समाप्ति।
भाङ्ग्रे$_2$- *वि.* [भाङ्ग्रो+ए] १. भाङ्ग्रोजस्तो; भाङ्ग्राबाट बनेको। २. भाङ्ग्राको लुगा लगाउने। स्त्री. भाङ्ग्री।
भाङ्ग्रे सिस्नु- *ना.* पाट निकाली भाङ्ग्रा, बोरा आदि बनाइने, काम्लेका जस्तै पात हुने र पातमा काँडा हुने ठुलो जातको सिस्नु; अल्लो।
भाङ्ग्रो- *ना.* [सं. भाङ्गक] पाटाबाट बुनेको बोराजस्तो खस्रो कपडा; टाट; चट्टी।
भाङ्जो- *ना.* [भाँजी] १. कुनै काम-कुराका बिचमा पर्न आउने बाधा; विघ्न; भाँजी। २. अल्झो; झमेला।

भाजक- *ना.* [सं.] १. गणितमा कुनै सङ्ख्या वा राशिलाई भाग लिने अङ्क; भाजक सङ्ख्या। *वि.* २. भाज्यलाई भाग गर्ने; भाग लिने वा भाग लगाउने।

भाजन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु भाग लगाउने काम; बाँड्ने काम। २. पात्र; भाँडो। ३. कुनै काम वा कुराको अधिकारी वा पात्र (जस्तै- कोपभाजन, विश्वासभाजन इ.)।

भाजित- *वि.* [सं.] बाँडेर अलग पारिएको; भाग लगाइएको; विभक्त।

भाज्य- *वि.* [सं.] १. भाजक सङ्ख्याले भाग लगाउनुपर्ने; भाग लगाउन सकिने; भाग लगाउन उचित। *ना.* २. गणितमा भाजकले भाग लगाउन सकिने मूल सङ्ख्या वा राशि।

भाट- *ना.* [सं. भट्ट] १. राजामहाराजा वा ठुलाबडाको स्तुति गाएर जीविका चलाउने एक जाति। २. ब्राह्मणले सन्न्यासी जातकी नारीसँग सहवास गरी पैदा भएको सन्तान। ३. तीनलिङ्गे वा सोभन्दा बढीको जैसी जातले त्यस्तै जैसी वा खसकी छोरीसँग बिहे गरी जन्माएको सन्तान।

भाटगिरी- *ना.* स्तुतिगान गर्ने काम।

भाटभुट- *ना.* [(द्वि.) भुट्+अ] धेरथोर भुट्ने काम; भुटभाट।

भाटा- *ना.* [भाट] समुद्रमा उठेर बिस्तारै घट्दै जाने तरङ्ग; ज्वारको विपरीत अवस्था।

भाटिया- *ना.* [सं. भट्ट] १. सुन-चाँदीको एक प्रकारको सिक्रीवाल गहना। २. मारबाडी जातिका क्षत्री, खत्री, आदिको एक वर्ग वा थर।

भाटी- *ना.* [भट्टी] १. कटकटिएको मयल बफाई खुकुलो पार्न पकाइने भाँडो वा अँगेनु। २. सफा पार्नका निम्ति मसलाहरू हालेर लुगा धुने एक प्रक्रिया। ३. नदीका छेउमा, वेणी परेका ठाउँमा वा तीर्थस्थलमा अस्थायी मेला लाग्दा बेपारी वा तीर्थयात्रीहरू बस्न बनाइएको स्याउलाको छाप्रो।

भाड- *ना.* [सं. भार] झरी वा हिउँ पर्दा अन्न सुकाई कुट्न, पिँध्न असुविधा पर्ने हुँदा सुकाउनका निमित्त अँगेनामाथि झुन्ड्याइने भाँडो।

भाडा- *ना.* [सं. भाटक] अर्काको कुनै वस्तु प्रयोग गर्दा सो वस्तु प्रयोग गरेबापत नियमित वा पटक-पटक गरी दिइने धनराशि; किराया; बहाल; महसुल।

भाडाको टटुटु- *ना.* तलब खाएपछि आफ्नो अस्तित्व नै बिर्सने व्यक्ति; अरूका हातमा बिक्ने मान्छे; दलाल; दास।

भाडाको भरोट- *ना.* भाडामा बिकेको भरिया बराबरको व्यक्ति; भाडाको टटुटु।

भाडा भरोट- *ना.* भाडा भर्ने वा दिने काम; भाडा।

भाडावाल- *वि.* १. भाडामा पाइने वा उपयोग गरिने; किरायामा दिइने। २. भाडामा बस्ने (व्यक्ति)।

भाण- *ना.* [सं.] संस्कृत नाट्यसिद्धान्तअनुसार एउटै मात्र अङ्क हुने र हास्य-रसप्रधान हुने, दृश्यकाव्यको एक भेद; हास्यप्रधान एकाङ्की।

भाणिका- *ना.* नायक मन्दगति र नायिका प्रगल्भा भएको, कैशिकी र भारतीवृत्तिले युक्त, एक प्रकारको उपरूपक।

भाण्ड- *ना.* [सं.] १. भाँडो। २. मूल धन; पुँजी। ३. बिक्री गरिने माल वा वस्तु।

भाण्ड प्रतिभाण्ड- *ना.* वस्तुको मूल्यको अनुपातमा हुने विनिमय; समान वस्तुको अदलाबदली वा वस्तु- वस्तुको साटासाट गर्दा प्रयोग गरिने गणना।

भाण्डागार- *ना.* ढुकुटी; भँडार; गोदाम।

भाण्डार- *ना.* हे. भन्डार।

भात- *ना.* [सं. भक्त] १. पानीमा चामल पकाएर सितैंसिता हुने गरी बनाइएको खाद्य वस्तु। २. बिहान-बेलुकाको नियमित भोजन।

भातको भकारी- *वि.* १. जति खाए पनि नअघाउने; घिचुवा। २. अल्छीको राजा; भात मात्र खाएको पनि उपती नगर्ने।

भातभान्छा/भान्सा- *ना.* भात, तिहुन पकाउने र खाने मेलो; खानपिनको बाटो।

भातमारा- *वि.* १. अर्काका घरमा लाजै पचाएर बस्ने र विनाकामै भात मात्र खाने। २. खानका लागि मात्र अरूका घर-घर चहार्ने; भतुवा; भाते।

भातहटक- *ना.* कुनै गैरसामाजिक र जातिविरुद्ध काम गरेबापत भातभान्साबाट अलग गर्ने वा ओराल्ने पुरानो चलन।

भाती१- *ना.* [सं. भस्त्रा] खलाँती।

भाती२- *ना.* [भात+ई] उसिनेको आलुलाई छोडाएर पिठो मुछे झैं मुछेर तयार पारिने खाद्य वस्तु; आलुभाती।

भाते- *वि.* [भात+ए] १. भातका भरमा अर्काको काम गरी जीवन बिताउने; भतुवा। २. कुनै काम, इलम नगरी बसेर मात्र खाने; भातमारा।

भाते डोरो- *ना.* जनै (व्यङ्ग्यार्थ वा हेयार्थमा)।

भाते निद्रा/निद- *ना.* भात खाएर सुतेपछि लाग्ने गाढा निद्रा; खानापछिको गहिरो निद।

भाते बेथु- *ना.* सागको तरकारी खान हुने, ठुला जातको बेथे।

भाते सितारा- *ना.* पानीले भिज्ने बित्तिकै भातजस्तो भएर गल्ने कमसल खालको सितारा।

भादगाउँ- *ना.* [सं. भक्त+ग्राम] भक्तपुरको पुरानो नाउँ; भक्तपुर।

भादगाउँले- *वि.* [भादगाउँ+ले] १. भादगाउँको; भादगाउँसम्बन्धी। २. भादगाउँमा बनेको वा तयार भएको।

भाते टोपी- *ना.* राष्ट्रिय पहिरनको शिरोभूषण मानिएको, खिपेर सिइएको तथा गरैंगरा परेको, कालो र बलियो नेपाली टोपी।

भाद्र- *ना.* [सं.] भदौ; भाद्रपद।

भाद्रपद- *ना.* भाद्र महिना।

भाद्रपदा- *ना.* सत्ताइस नक्षत्रमध्येका बिसौं र एक्काइसौं दुई नक्षत्र; पूर्वभाद्रपदा र उत्तरभाद्रपदा।

भाद्रपदी- *ना.* भदौ महिनाको शुक्लपक्षको अन्तिम तिथि; भाद्रशुक्ल पूर्णिमा।

भान- *ना.* [सं. भ्रमज्ञाने १. कुनै विश्वस्त तथ्य फेला नपरेको ज्ञान; आभास; झझल्को। २. भ्रमपूर्ण धारणा; भ्रान्त ज्ञान।

भानिज- *ना.* [सं. भागिनेय] १. दिदी वा बहिनीको छोरो; भान्जो। २. नन्द वा आमाज्यूको छोरो; लोग्नेका दिदीबहिनीको छोरो।

मानिज जेठाज्यू- *ना.* आफ्ना लोग्नेकी फुपूको छोरो; फुपूसासूको छोरो।

मानिज दाइ/दाजु- *ना.* आफूभन्दा जेठो फुपूको छोरो; मान्दाइ।

मानिज बाबु- *ना.* आफ्ना बाबुकी फुपूको छोरो; बाहुनबाबु।

मानिज भाइ- *ना.* आफूभन्दा सानो उमेरको, फुपूको छोरो।

भानु- *ना.* [सं.] १. सूर्य; रवि। २. किरण; प्रकाश। ३. कवि भानुभक्तको संक्षिप्त नाम; भानुभक्त।

भानुभक्त- *ना.* [सं.] *वि.* सं. १८७१-मा जन्म भएर *वि.* सं. १९२५-मा देहान्त भएका, नेपाली भाषामा अध्यात्मरामायण, प्रश्नोत्तरी, भक्तमाला, वधूशिक्षा र प्रशस्त फुटकर पद्य लेख्ने, नेपाली साहित्यका प्राथमिककालीन तथा रामभक्तिधाराका प्रमुख कवि; नेपाली साहित्यका आदिकवि।

भानुभक्तीय- *वि.* भानुभक्तसम्बन्धी; भानुभक्तले तयार पारेको (विशेषतः रामायण)।

माने- *वि.* [मान+ए] भान हुने; झझल्को लाग्ने।

मानेमुङ्ग्रो- *ना.* मुङ्ग्रोजस्तो भान हुने वा देखिने, डँडाल्नु, पुच्छर र टाउकामा पखेटाजस्तो हुने, चिप्लो र बलियो छेपाराका छाँटको तर छेपारोभन्दा ठूलो र गोहोरोभन्दा सानो एक जन्तु।

मान्छा- *ना.* हे. मान्सा।

मान्जन- *ना.* [दनु.] दनुवारसमाजमा भैझमेला पर्दा मध्यस्थ रही दुवै पक्षलाई मिलाउने प्रमुख व्यक्ति; दनुवार समाजको नाइके वा गाउँबुढो।

मान्जाभान्जी- *ना.* [भान्जो+भान्जी] दिदीबहिनीका छोराछोरीको समूह; भान्जा र भान्जी।

भान्जी- *ना.* [भान्जो+ई] १. दिदी वा बहिनीकी छोरी। २. नन्द वा आमाज्यूकी छोरी; लोग्नेका दिदी-बहिनीकी छोरी।

भान्जीदिदी- *ना.* उमेरमा आफूभन्दा जेठी, फुपूकी छोरी।

भान्जीबहिनी- *ना.* उमेरमा आफूभन्दा कान्छी, फुपूकी छोरी।

भान्जीबुहारी- *ना.* मानिजकी गृहिणी; दिदीबहिनीकी बुहारी।

भान्जीभाउज्यू- *ना.* मान्दाइकी पत्नी; फुपूकी बुहारी।

भान्जे- *वि.* [भान्जी/भान्जो+ए] भान्जो वा भान्जीसम्बन्धी; भान्जाभान्जीको।

भान्जेउलो- *ना.* भान्जाभान्जीतिरको नातागोता; भान्जाभान्जीको सन्तान।

भान्जेउलो जुवाइँ- *ना.* दिदी- बहिनीका छोरीको लोग्ने; भान्जीको पति।

भान्जेउलो बुहारी- *ना.* मानिजकी पत्नी।

भान्जो- *ना.* [प्रा. भाणेज्जो] मानिज।

भान्डचौल- *ना.* [भाँड+यौल] १. कुनै प्रकारको उपद्रो; भाँडभैलो। २. अचाक्ली; उत्पात।

मान्दाइ- *ना.* [मानिज+दाइ] मानिजदाइ।

भान्सा- *ना.* [सं. महानस] १. दाल भात, तरकारी आदि भोजन बनाउने वा पकाउने ठाउँ; भान्साको कोठो वा घर; भान्छा। २. चुलोचौको। ३. दैनिक बिहान-बेलुका खाइने भात-दाल, तरकारी आदि परिकारको भोजन; भातभान्सा। ४. अनियमित आर्जन वा भ्रष्टाचारको रकम; घुस (व्यङ्ग्यार्थमा)।

भान्साघर- *ना.* बिहानबेलुकाको भोजन बनाउने घर वा कोठो; भात पकाउने ठाउँ; भान्छाघर।

भान्से- *ना.* भात पकाउने, पस्केर खुवाउने आदि भान्साको काम गर्ने व्यक्ति; भान्छे।

भाप/भाफ- *ना.* [सं. वाष्प] वाष्प; बाफ।

भाबर/भामर- *ना.* [सं. बप्र] १. पहाडका फेदीको साह्रै गर्मी हुने र औलोको प्रकोप पर्ने ठाउँ। २. अत्यन्त गर्मी; उखरमाउलो। ३. घमौरो वा गर्मीखटिरा निस्कनाले जिउभरि देखिने टाटा वा दाग।

भामे- *ना.* ढ्याङ्ग्रो बजाएर फलाक्दै नाच्दै गर्ने धामी।

भामेत- *ना.* १. धामीको क्रिया वा प्रक्रिया। *वि.* २. भामे-धामीसम्बन्धी; भामेको।

भाम्टो/भाम्लो- *ना.* [√ भाउँटो] कुनै काम वा व्यवहारका बिचमा आइलाग्ने बाधाजनक स्थिति पन्छाउन र उम्कन असजिलो, झर्कोलाग्दो अवस्था; बिथोली; झमेलो; भाउँटो।

भार- *ना.* [सं.] १. मानिस वा गाडीले बोक्न लैजान सक्नेजति परिमाण; वजन; बोझ; भारी (लोड)। २. कामको जिम्मेदारी; अभिभारा। ३. विवाह आदि मङ्गलकार्यको सगुनका निम्ति पेरुङ्गामा माछा, सागपात आदि हाली केराको पातसहित उखुमा बाँधेको भारी। ४. दाउरा, बिस्कुन आदि सुकाउन अगेनामाथि बनाएको टाँड; चाङ। ५. दुवैतिर डोरीको उफिन्डो लगाएर तेर्छो काठमा काँधमा बोक्ने, खर्पनजस्तो साधन।

भारकेन्द्र- *ना.* कुनै वस्तुको आकर्षणको केन्द्रबिन्दु; भारको आकर्षणकेन्द्र।

भारजीवी- *ना.* १. अर्काको भारी बोकेर जीवन गुजार्ने व्यक्ति; भरिया। *वि.* २. भारी बोकेर जीविका चलाउने; भारवाहक।

भारण्ड- *ना.* दन्त्यकथामा पाइने विचित्रको पक्षी; भारण्ड।

भारत$_{१}$- *ना.* [सं. भारीट] भँगेरो जस्तै रङ र आकारको हुने एक प्रकारको चरो।

भारत$_{२}$- *ना.* [सं.] १. नेपालको दक्षिणी छिमेकमा रहेको दक्षिण-एसियाली एक प्रसिद्ध देश वा गणतन्त्र मुलुक। २. भारतवर्ष। ३. 'महाभारत' नामक एक ग्रन्थ। ४. भारतवंशमा उत्पन्न व्यक्ति। ५. कठिनाइ; परिभ्राट; मुस्किल; हैरान।

भारत इरानेली- *वि.* भारोपेली भाषिक खलकको आर्येली शाखा।

भारतवर्ष- *ना.* जम्बु द्वीपका नौ वर्षमध्ये एक वर्ष; आर्यावर्त।

भारतवर्षीय- *वि.* भारतवर्षसम्बन्धी; भारतीय।

भारतवासी- *वि.* भारतमा बस्ने; भारतको बासिन्दा।

भारत$_{३}$- *ना.* पश्चिम नेपालमा प्रचलित लोक एवं वीरगाथा; चैत (चरित्र); हुडकेली; भारत्या।

भारती- *ना.* [सं.] १. वाणी; बोली; भाषा। २. विद्याकी अधिष्ठात्री देवी; वाग्देवी; सरस्वती। ३. संस्कृत काव्यशास्त्रमा वर्णित चार वृत्तिमध्ये एक; भारती वृत्ति। ४. सन्न्यासी जातिका दशनामीमध्येको एक थर।

भारतीय- *वि.* [सं.] १. भारतसम्बन्धी; भारतको। २. भारत देशका बासिन्दा; भारतवासी।

भारतेली- *वि.* [भारत+एली] भारतसम्बन्धी; भारतको; भारतीय।

भारदार- *ना.* [सं. भार+फा. दार] १. कुनै शासनव्यवस्थाका उच्च ओहदामा रही काम गर्ने व्यक्ति; प्रतिष्ठित राजकर्मचारी; राजसभाको सदस्य; राजसभासद्। २. अघि नेपालमा रहेको चौतरिया, काजी, सरदार, खरदार, कपरदार र खजान्चीको समूह; त्यस्तै निजामतीपट्टि काजीदेखि मुखियासम्म तथा जङ्गीपट्टि सुबेदारसम्मका कर्मचारी।

भारदारी- *ना.* [भारादार+ई] १. भारदारहरूको सभा; भारदारहरू बसेर विशेष कुराको छलफल गर्ने वा मुद्दामामिला आदि हेर्ने ठाउँ; सभा वा कचहरी। २. छलफल; बहस। ३. राणाकालमा उच्च अधिकारीहरू सदस्य भएको सभा वा न्यायालय; कौसी।

भारदारी सभा- *ना.* राजालाई राज्यको शासनसम्बन्धी कार्यमा परामर्श दिने सभा; माथिल्लो सदन भारदारी सभा र तल्लो सदन राष्ट्रसभामध्ये माथिल्लो चाहिँ सदन।

भारद्वाज- *ना.* [सं.] १. भरद्वाज ऋषिको कुल वा वंश। २. भारद्वाज-गोत्र। ३. भद्राई चरो।

भारदारी गोत्र- *ना.* भारद्वाज ऋषिको कुलमा उत्पन्न भएका व्यक्तिहरूको वंशपरम्परालाई जनाउने नाम; चौलागाईं, सुवेदी, पन्थी, सिलुवाल, सिजापती, विष्ट, वाग्ले, लोहनी, पन्त, धामी, दुध-पोखरेल, सिवाकोटी, देवकोटा, निरौला, भँडारी, बोहोरा, शुद्ध खँड्का, राउल, कँडेल, श्रीपाली-बस्नेत, कुलेटा-पाण्डे, लटौला-जोशी र धामी-अधिकारी थर हुनेहरूको गोत्र।

भारल- *ना.* स्तनपायी प्राणीमा पर्ने, तीन फिटजति अग्लो, आधा मिटरसम्मका लामा सिङ हुने, लेकमा पाइने एक जातको भेडा।

भारवाहक- *वि.* [सं.] १. भारी बोक्ने, वाडी आदि साधन; व्यक्ति। *ना.* २. भरिया; कुल्ली।

भारवि- *ना.* अर्थगौरवका निम्ति प्रख्यात 'किरातार्जुनीय' काव्यका रचयिता।

भारा- *ना.* [सं. भार] १. उपकार लगाएको ऋण; कृतज्ञता। २. उपकारप्रतिको दायित्व; जिम्मेदारी; अभिभारा। ३. बोझ; भारी। ४. भाडा; बहाल; किराया।

भारादार- *ना.* [सं. भार+फा. दार] हे. भारदार।

भारादारी- *ना.* भारदारी।

भारापाँच- *ना.* [भार+पाँच] पाँचै खालका भारदार; सबै भारादार।

भाराफौज- *ना.* [भारा+फौज] तोकिएको तलब वा पारिश्रमिक दिएर केही समयका लागि भर्ना गरिएका सैनिक जवान।

भाराभरौट- *ना.* [भाडा+भरौट] १. भाडा, महसुल आदि तिर्ने काम। २. भाडा, महसुल, कर, शुल्क, ज्याला आदि।

भारी- *ना.* [सं. भार+ई] १. एक जनाले बोक्न सक्नेजति बोझा; भार; बोझ। २. डोको, धोक्रो आदिमा भरेको सामानको बोझा। *वि.* ३. गह्रुङ्गो; वजनदार। ४. अति ठुलो; महान्। ५. धेरै; थुप्रै।

भारी जिउकी- *वि.* पेट बोकेकी गर्भवती; दोजिया।

भारीतारी- *ना.* भारी र त्यससाथ लगिने अन्य सामान; भारी र यस्तै अरू पोकापन्तरा।

भारेभुरे- *वि.* १. साधारण खालको; सामान्य (व्यक्ति वा वस्तु)। २. निम्न कोटिको; तल्ला तहको। ३. चानचुने।

भारोत्तोलन- *ना.* [सं.] विभिन्न खेल र कसरत आदिमा वजनदार वस्तु उचाल्ने काम; गह्रौं वस्तु उचाल्ने व्यायाम वा खेल।

भारोपर्म- *ना.* [भारा+पर्म] खेतीपातीको बेला एकअर्कामा गरिने कामदारको ऐँचोपैँचो; खेतालो लाग्ने आलोपालो।

भारोपीय- *वि.* [भारत-युरोपीय] हे. भारोपेली।

भारोपीय परिवार- *ना.* भारोपेली परिवार।

भारोपेली- *वि.* [भारतेली+युरोपेली] भारत र युरोपसँग सम्बन्धित; भारतीय उपमहाद्वीप र युरोपीय महादेशको साझा सम्बन्ध भएको।

भारोपीय खलक/परिवार- *ना.* १. एसिया र युरोपका एउटै मूलबाट आएका भाषाहरूको समूह। २. त्यस्तो भाषा बोल्नेहरूको समूह।

भार्गव- *ना.* [सं.] १. भृगु ऋषिका वंशमा उत्पन्न व्यक्ति; भृगुको सन्तान। २. शुक्राचार्य। ३. जमदग्निका पुत्र परशुराम।

भार्गी- *ना.* [सं.] बढीमा दुई मिटर अग्लो, ठुलठुला खस्रा पात हुने, टुप्पो सेतो हुने, हाँगा निस्कने ठाउँमा फुल्ने, बाटुला फल फल्ने, चोपबाट वात र कफलाई फायदा हुने एक वनस्पति।

भार्या- *ना.* [सं.] विवाहिता स्त्री, अर्धाङ्गिनी; पत्नी; श्रीमती।

भार्रभुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) भुर्+र] चराचुरुङ्गीहरू अलि-अलि गरी उड्ने चालले; त्यसरी उड्दा शब्द निस्कने गरी।

भार्लाङ- *ना.* बाल्ढचाङ्ग्रोका जस्तै टाटा र पाङ्ग्रोभन्दा केही साना दाना लाग्ने, एक प्रकारको लहरो; त्यसैको फल।

भाल- *ना.* [सं.] १. निधार; माथ; ललाट। २. प्रकाश; तेज। ३. अन्धकार।

भालचन्द्र- *ना.* शिरमा चन्द्रमा धारण गर्ने शिव; महादेव।

भाललोचन- *ना.* निधारमा आँखा हुने शिव; महादेव।

भाला- *ना.* [सं. भल्ल] १. बाणको जस्तो टुप्पो र लामो बिँड भएको, घोच्ने एक हतियार; बर्छा। २. हुलाकीले आत्मरक्षाका निमित्त टेकेर हिँड्ने, टुप्पातिर भाला भएको, घुँगुरासमेतको एक लट्ठी।

भालु- *ना.* [सं. भल्लूक] लामालामा झ्याप्ले रौँ, कुकुरको जस्तो मुख र प्रायः कालो रङ हुने एक हिंस्रक वन्यजन्तु।

भालु आँखो- *ना.* बाँस, मालिङ्गो, निगालो आदिको हाँगा पलाउनेपट्टिको भाग।

भालु काठ- *ना.* आठदेखि बिस इन्चीसम्म लामा र चारदेखि नौ इन्चीसम्म चौडा पात हुने, सेतो फूल फुल्ने, चार-छ इन्ची ठुला फल फल्ने, महाभारत पर्वत-शृङ्खलामा पाइने एक जातको सदाबहार रुख।

भालुको कम्पट- *ना.* छोड्न पनि नहुने र समातिरहन पनि नसकिने खालको झन्झट; नचाहिँदो झ्याउलो।

भालुकोरे- *वि.* भालुले झम्टेर नाक चिथोरेको (मानिस)।

भालुगाँडे/गान्टे- *ना.* लाम्चा आकारका पात हुने, फलभित्र कदमका जस्तै बीज हुने, नासपातीका जस्ता ठुलठुला फल फल्ने एक वृक्ष वा त्यसैको फल।

भालुचिन्डे- *ना.* सिमलका आकारका र गाढा हरियो रङका पात हुने, बस्तुलाई घाँस खुवाइने एक प्रकारको चिन्डे रुख।

भालुछेराइ- *ना.* नलिईकन पटक्कै नछोड्ने चाल।

मालुझम्टाइ- *ना.* भालुले जस्तै एक्कासि झम्टने काम; डरलाग्दो आक्रमण।
मालुनङ्ग्रे- *वि.* भालुका जस्ता तिखा नङ्ग्रा भएको।
मालुबाँस- *ना.* घरकटेराको अस्थायी खाँबो, ढुङ्ग्रो आदि बनाउने काममा प्रयोग हुने, कालो भुस र छोटाछोटा आँख्ला भएको, मोटो बलियो खालको बाँस।
मालुमुत्ते- *वि.* धार नभएको; बोधो (हतियार)।
मालुमुत्ले- *वि.* भालुका जस्ता झ्याम्लाङ्ङ परेका भुत्ला हुने; जगरभुत्ले।
मालुपुराण- *ना.* १. गफगाफ। २. निरर्थक कथन।
मालुबिख- *ना.* एक जातको बिखालु वनस्पति।
माले- *ना.* [सं. मल्ल] १. पुरुष वा लोग्ने जातको कुनै प्राणी; मर्द जीव। २. विजयी वा सफल व्यक्ति। ३. चरा आदिको लोग्ने जात। ४. कुखुरो। *वि.* ५. पुरुषजातिको; लोग्ने जातको (पशु, पक्षी इ.)। ६. कसैलाई नगन्ने वा नटेर्ने; सबै माथिको साँढे। ७. भाला लिएर जुध्ने; भाला लिने; भालाधारी।
मालेको डाक- *ना.* बिहान सखारै; उज्यालो हुनुअघि; पहिलो पहर; कुखुरो बास्ने बेला।
मालेचाँप- *ना.* फल र फूल नलाग्ने चाँपो।
मालेजुधाइ- *ना.* एउटा खुट्टो उचालेर हातले समाती, एकखुट्टे उफ्रँदै कुमकुम मात्र जुधाई खेलिने एक खेल (ककफाइट)।
मालेटिमुर- *ना.* फल नलाग्ने एक प्रकारको टिमुर।
मालेदमाहा- *ना.* नौमती बाजाहरूमा नगराका आकारका दुइटा दमाहामध्ये ठुलोचाहिँ दमाहा; बढी गर्जन गर्ने दमाहा।
मालेपोथी- *ना.* १. पुरुष र स्त्री; भाले र पोथी। २. मिलेका लोग्ने स्वास्नी। ३. एकै पदार्थका दुई अवयव भएर एउटामा परेको छिद्रमा अर्को कुनै अवयव पसी लाग्ने कुनै पदार्थ (टाँक, ढिम्री इ.)।
मालेबाँस- *ना.* खँदिलो र मसिनो खालको एक जातको बाँस।
मालेमादल- *ना.* आवाज केही गहिरो र मोटो हुने, अलि ठुलो आकारको मादल; पूर्वी मादल।
मालेमाहुरी- *ना.* काम नगरी खाने, कालो र अलि डल्लो देखिने माहुरी; डाइनो।
मालेसातो- *ना.* डर वा आपत्ले मान्छेको होस गुम हुने अवस्था; ठुलो सातो।
मालेसुन- *ना.* कानका लोतीमा लाइने लाम्चो र चुच्चो परेको सुनको एक प्रकारको गहना।
भाव- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषयका अस्तित्वमा आउने, रहने वा प्रस्तुत हुने स्थिति वा तत्त्व; सत्ता; अस्तित्व। २. चिन्तन वा कल्पनातरङ्गका क्रममा मनमा उत्पन्न हुने कुनै भाव; विचार। ३. कथन वा लेखनको मुख्य अभिप्राय; आशय; तात्पर्य ४. देवताप्रतिको श्रद्धा; भावना; आस्था। ५. कसैले कुनै विषयमा व्याख्या वा सङ्केत गर्दा उत्पन्न हुने मानसिक प्रतिक्रिया। ६. भावभङ्गी; हाउभाउ; चेष्टा। ७. तीन भाव- स्थायी, व्यभिचारी र सात्त्विकमध्ये कुनै एक। ८. सङ्गीत, नृत्य, नाटक आदिमा विषयको अभिप्राय व्यक्त गर्नाका निम्ति स्वर, नेत्र, मुख आदिको आकार बदल्ने काम।
भाव आमन्त्रण- *ना.* भावको आवाहन गर्ने वा भावप्रस्फुटन गराउने काम।
भावक- *वि.* १. भाव भएको; भावले युक्त। २. रसको अनुभूति गर्न सक्ने; रसज्ञ। *ना.* ३. भाव; भावना। ४. साहित्य, सङ्गीत, कला आदिको मर्म ठम्याएर व्याख्या गर्न सक्ने व्यक्ति। ५. कविता, नाटक आदिको पाठक वा दर्शक।
भावगम्य- *वि.* भावनाद्वारा बुझ्न सकिने; जान्न योग्य।
भावचित्र- *ना.* विशेषतः कुनै आन्तरिक भाव व्यक्त गर्ने उद्देश्यले तयार गरिएको चित्र।
भावतत्त्व- *ना.* १. बौद्धिक पक्षभन्दा हार्दिक पक्ष प्रबल रहने तत्त्व; हार्दिक तत्त्व। २. कवितासृजनाका कल्पना, बुद्धि, कला र भाव चार तत्त्वमध्ये एक।
भाव धरातल- *ना.* भावको आधार वा पृष्ठभूमि; भावभूमि।
भावना- *ना.* [सं.] १. अनुभव, स्मृति आदिबाट पैदा हुने मनोभाव; मनमा उत्पन्न हुने कुनै कल्पना, भाव वा विचार। २. ध्यान; चिन्तन। ३. कुनै देव वा पूज्य व्यक्तिप्रतिको श्रद्धा; आस्था। ४. प्रेम; अनुराग। ५. कुनै औषधी आदि अर्को कुनै तरल पदार्थमा मिलाई सो तरल पदार्थको केही सुगन्ध औषधीमा पनि आउने गरी खलमा घोट्ने काम; पुट।
भावनाटक/भाव नाट्य- *ना.* [सं.] आङ्गिक अभिनयद्वारा अर्थ र तात्पर्य व्यक्त गरिने नाटक; भावप्रधान नाटक।
भावनात्मक- *वि.* [सं.] १. भावनासँग सम्बन्धित; भावनाले युक्त; भावनामय। २. सोचविचारसम्म भएको तर कार्यान्वियन भई नसकेको (योजना, काम इ.)।
भावनात्मकता- *ना.* भावात्मक हुनाको भाव वा अवस्था।
भावनामय- *वि.* [सं.] १. भावनाले ओतप्रोत; भावनात्मक। २. तरल अनुभूतिले सिञ्चित (काव्य, कविता इ.)।
भावपक्ष- *ना.* [सं.] १. काव्यसाहित्यका कलापक्ष र भावपक्षमध्ये एक पक्ष। २. हृदयलाई प्रभावित पार्ने काव्यतत्त्व; हार्दिकता।
भावपरक- *वि.* [सं.] भावपक्ष प्रबल भएको; भावमूलक; भावात्मक।
भावपरकता- *ना.* भावपरक हुनाको भाव वा स्थिति।
भावप्रधान- *वि.* [सं.] १. भावपक्षको तीव्रता वा प्रधानता रहेको। २. बाह्य वस्तुपक्षभन्दा अनुभूतिपक्ष प्रधान भएको।
भावप्रधानता- *ना.* भावप्रधान हुनाको भाव, गुण वा स्थिति।
भावबोधक- *वि.* [सं.] भाव बुझाउने; भाव प्रकट गर्ने।
भावभक्ति- *ना.* [सं.] १. देवता, गुरु आदिमा भक्तिको भाव प्रकट गर्ने काम; भक्तिभाव। २. आदर-सत्कार; सम्मान।
भावभङ्गी- *ना.* [सं.] १. मनका भाव व्यक्त गर्ने शारीरिक चेष्टा वा मुद्रा। २. भाव वा अनुभूतिको प्रकटीकरण; भावको पोखाइ।
भावभूमि- *ना.* [सं.] काव्य, नाटक आदिमा पाइने भावको आधार वा पृष्ठभूमि।
भावमय- *वि.* [सं.] भावयुक्त; भावात्मक।
भावमयता- भावमय हुनाको गुण वा स्थिति।
भावमूलक- *वि.* [सं.] भाव नै मूल रूपमा रहेको; बेसी भावात्मक।

भावमूलकता- *ना.* भावमूलक हुनाको स्थिति वा अवस्था।
भावयित्री- *वि.* [सं.] भाव वा मर्मको बोध गराउने।
भावयित्री प्रतिभा- *ना.* काव्यको रसास्वादन गराउने प्रतिभा; प्रतिभाका दुई भेद- कारयित्री र भावयित्रीमध्ये एक।
भाववाचक- *वि.* [सं.] व्याकरणमा कुनै कुराको भाव, गुण, धर्म आदि बुझाउने (संज्ञा, क्रिया इ.); भावबोधक।
भाववाच्य- *ना.* व्याकरणमा क्रियाको साक्षात् उद्देश्य कर्ता वा कर्म नभई भाव अर्थात् क्रिया नै हुने, तीन प्रकारका वाच्य-कर्तृ, कर्म र भावमध्ये एक।
भाववाद- *ना.* [सं.] इन्द्रियग्राह्य दृश्यको सहज र सरल चित्रणलाई ज्ञानको सर्वोच्च रूपायन मान्ने, विज्ञानको समर्थन र तत्त्व-मीमांसाको खण्डन गर्ने एक दर्शन।
भाववादी- *वि.* भाववादको अनुसरण गर्ने; भाववादको अनुयायी।
भावव्यञ्जक- *वि.* [सं.] भावपक्षको अभिव्यञ्जना गर्ने; भाव व्यक्त गर्ने।
भावशबलता- *ना.* [सं.] धेरै भावहरूको सामूहिक वा शृङ्खलाबद्ध वर्णन गर्दा पर्ने एक काव्यालङ्कार।
भावशान्ति- *ना.* [सं.] मनमा एकै चोटि नयाँ र प्रतिकूल भाव उदय हुँदा पर्ने एक काव्यालङ्कार।
भावशुद्धि- *ना.* [सं.] मनको शुद्ध भावना; सद्भावना।
भावशून्य- *वि.* [सं.] कुनै कामना वा भाव नभएको; अनासक्त।
भावसघनता- *ना.* [सं.] भावको प्रगाढता; भावको प्रकर्ष।
भावाकुलता- *ना.* [सं.] प्रगाढ भावबाट मनमा हुने छटपटी।
भावाडम्बर- *ना.* [सं.] अनुपयुक्त रूपमा खोक्रो आवेगको प्रदर्शन र असंयम देखाउँदा हुने एक आडम्बर; एक किसिमको उदात्तविरोधी तत्त्व।
भावाडम्बरी- *वि.* भावाडम्बरमा लाग्ने; भावाडम्बरको तत्त्व भएको।
भावातीत- *वि.* [सं.] १. भाव वा कल्पनाले पनि ठम्याउन नसकिने; सोचाइभन्दा परको। २. योगशास्त्रका अनुसार भावनाभन्दा पर रहेको (तत्त्व वा ध्यान)।
भावात्मक- *वि.* [सं.] भाव प्रबल रूपमा रहेको; भावमूलक।
भावात्मकता- *ना.* भावात्मक हुनाको स्थिति वा अवस्था।
भावानुकूल- *वि.* [सं.] भावको अनुकूल; भावसुहाउँदो।
भावानुवाद- *ना.* [सं.] छायानुवाद, शब्दानुवाद र भावानुवादमध्ये एक; भावलाई पछ्याएर गरिने अनुवाद।
भावाभास- *ना.* [सं.] १. साहित्यमा अनुपयुक्त ठाउँमा भाव देखाउने वा विशुद्ध रसावस्था प्राप्त गर्न नसक्ने काव्यदोषको अवस्था। २. वेश्या नायिकामा लज्जा र निम्न श्रेणीका व्यक्तिप्रति भक्ति देखाएमा हुने भावविशेषको आभास। ३. कल्पित वा बनावटी भाव।
भावार्थ- *ना.* [सं.] शब्दशब्दलाई अर्थ्याउन छाडेर सम्पूर्ण वाक्य वा अनुच्छेदको आशय मात्र प्रकट गरिएको अर्थ; तात्पर्यबोधक अर्थ।
भावावेग- *ना.* [सं.] कुनै भावले गर्दा हुने आवेगको स्थिति; भावको प्रबलता।
भावावेश- *ना.* [सं.] कुनै भावले गर्दा उत्पन्न हुने आवेशको स्थिति।
भाविक- *वि.* [सं.] १. स्वाभाविक; प्राकृतिक। *ना.* २. भावक; मर्मज्ञ। ३. भूत वा भविष्यत्कालको घटनालाई वर्तमानकालको घटना जस्तै वर्णन गर्दा पर्ने एक अलङ्कार।
भावित- *वि.* [सं.] १. विचार गरिएको; ठम्याइएको। २. सम्मिश्रण भएको; मिलाइएको। ३. शुद्ध पारिएको; शोधित। ४. अन्य रस र भावहरूलाई समेत पूरक रूपमा प्रयोग गरिएको; पुट दिइएको। ५. सुगन्धित।
भावी- *ना.* [सं.] १. भविष्यत्काल; आउँदो समय। २. पछि गएर नभई नहुने कुरो; हुनेहुनामी। ३. भाग्य; तकदिर। *वि.* ४. भविष्यमा हुने; पछि हुने।
भावीकाण्ड- *ना.* बोटबिरुवाहरू बढेर आउँदा जमिनभन्दा माथि र हाँगा फाटेसम्मको भाग।
भावीमूल- *ना.* बोटबिरुवाको जमिनमुनिको मुख्य भाग; मूलजरो।
भावुक- *वि.* [सं.] १. मनमा कोमल भाव सहजसित सञ्चार हुने; सुकुमार हृदय भएको; कोमलचित्त। २. सहृदय, रसज्ञ। ३. राम्रो वा असल कुराको सोचविचार गर्ने; असल भावना लिने।
भावुकता- *ना.* भावुक हुनाको भाव वा अवस्था।
भावोच्छ्लन- *ना.* [सं.] भावको उच्छ्लन; भावातिरेक।
भावोदय- *ना.* [सं.] सन्दर्भित भावको समाप्तिपछि चमत्कारपूर्ण ढङ्गले अर्को भावको उदय भएको वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार।
भावोद्दीपक/भावोद्रेक- *वि.* [सं.] भावहरूलाई उत्पन्न र सक्रिय गराउने (तत्त्व); भावोत्तेजक; भावोत्पादक।
भाव्य- *वि.* [सं.] १. पछि हुने; भावी। २. भावना गर्न लायक; विचारणीय।
भाषण- *ना.* [सं.] १. आमसभा वा यस्तै अन्य जमघटमा कुनै विषयका बारेमा सविस्तार गरिने व्याख्यान; वक्तव्य; प्रवचन। २. बातचित; छलफल; कुराकानी।
भाषणकला- *ना.* सभा, गोष्ठी, जमघट आदिमा कुनै विषयमा धाराप्रवाह वक्तव्य दिने कुशलता वा शिल्प; व्याख्यान-शिल्प।
भाषण स्वतन्त्रता- *ना.* विशेषतः राजनीतिक, धार्मिक, सामाजिक आदि विषयमा सर्वसाधारणका अगाडि आफ्नो मनको विचार प्रकट गर्न राज्य वा सरकारबाट प्राप्त हुने स्वतन्त्रता; वाक्स्वतन्त्रता।
भाषा- *ना.* [सं.] १. मनका भाव या विचार अरूछेउ प्रकट गर्ने सार्थक शब्द वा वाक्यहरूको समूह; आशय वा भाव व्यक्त गर्ने सार्थक ध्वनिसमूह; वाणी; बोली। २. व्यक्तिविशेषले लेख्ने र बोल्ने ढङ्ग; शैली। ३. कुनै देशका बासिन्दाले बोलचाल गर्ने साहित्ययुक्त प्रचलित शब्दावली। ४. वाग्देवी; सरस्वती। ५. वाणीका चार रूप- परा, पश्यन्ती, मध्यमा र वैखरी। ६. परिभाषा; लक्षण। ७. कुराकानी; बातचित।
भाषागत- *वि.* भाषासँग सम्बन्धित; भाषाको।
भाषातत्त्व- *ना.* भाषाका ध्वनि, अर्थ, रूप आदि आवश्यक तत्त्व; भाषाविज्ञान।
भाषातात्त्विक- *वि.* भाषातत्त्वसँग सम्बन्धित; भाषातत्त्वको।
भाषा पुरातत्त्व- *ना.* भाषाका सहायताले त्यस भाषाका वक्ताहरूको प्राचीन इतिहासमा प्रकाश पार्ने विषय।
भाषानुवाद- *ना.* कुनै एक भाषाबाट अर्को भाषामा गरिने अनुवाद।

भाषान्तर- *ना.* १. एक भाषाबाट अर्को भाषामा गरिने अनुवाद; भाषानुवाद। २. अर्को भाषा; पृथक् भाषा
भाषाविज्ञान- *ना.* भाषाको उत्पत्ति, विकास, परिवार, संरचना, परिवर्तन आदिलाई सूक्ष्म किसिमले अध्ययन गरिने शास्त्र; भाषाशास्त्र।
भाषाविद्- *वि.* कुनै भाषा वा भाषाको सैद्धान्तिक ज्ञानका बारेमा गहिरो अध्ययन भएको (व्यक्ति); भाषाविशेषज्ञ।
भाषा विशेषज्ञ- *वि.* १. भाषाको बारेमा गहिरो ज्ञान भएको; भाषाको विभिन्न पक्षीय अध्ययनमा निपुण; भाषाविद्। २. विभिन्न भाषाहरूको ज्ञाता।
भाषावेत्ता- *वि.* भाषाविद्।
भाषाशास्त्र- *ना.* भाषाविज्ञान।
भाषासम- *ना.* एउटै वाक्यमा एकै अर्थ बुझाउने विभिन्न भाषाका शब्दहरूको योजना गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।
भाषा सम्पादन- *ना.* लिखित अभिव्यक्तिको हिज्जे, वाक्यगठन तथा प्रस्तुतीकरण मिलेनमिलेको हेरी वा काटछाँट गरी प्रकाशनयोग्य बनाउने काम।
भाषिक- *वि.* [सं.] भाषासम्बन्धी; भाषामा पाइने; भाषाको।
भाषिक समुदाय- *ना.* कुनै एक भाषा बोल्ने मान्छेहरूको समाज; समान भाषा बोल्ने मानवसमाज।
भाषिका- *ना.* [सं.] कुनै एक भाषिक समुदायभित्र ध्वनि, उच्चारण र संरचनागत क्षेत्रीय विभेदका आधारमा देखिने भेदउपभेद; कुनै पनि भाषाको क्षेत्रीय भेद।
भाषित- *वि.* [सं.] १. भनिएको; कथित। *ना.* २. भनाइ; बोली।
भाषी- *वि.* [सं.] १. कुनै शब्दको पछिल्तिर गाँसिएर बोल्ने, भन्ने अर्थ बुझाउने उत्तरपद (जस्तै- नेपालीभाषी; चेपाङभाषी, कटुभाषी, मृदुभाषी इ.)। २. बोल्ने; वक्ता।
भाष्य- *ना.* [सं.] १. सूत्र वा मूल ग्रन्थका आधारमा गरिएको व्याख्या; विवृति; विवरण। २. टिका; व्याख्या। *वि.* ३. भन्न वा बोल्न योग्य।
भाष्यकार- *ना.* भाष्यको रचना गर्ने; व्याख्याता; टिका-लेखक।
भास्नु१- *स.क्रि.* [सं. भ्रंश+नु] जग्गाजमिनको माटो झिकेर गहिरो पार्नु; गहिऱ्याउनु; खाल्टो पार्नु।
भास्नु२- *अ.क्रि.* [सं. भास्+नु] १. कुनै भावना स्फुरण हुनु; मनमा उब्जनु। २. ज्ञान हुनु; बोध हुनु। ३. प्रतीत हुनु; भान हुनु।
भास१- *ना.* [सं. भ्रंश] १. भासिने खालको फुको वा खुकुलो ठाउँ; गाडिने ठाउँ। २. सिमसार; सिम। ३. धाप; दलदल।
भास२- *ना.* [सं.] १. प्रकाश; दीप्ति; किरण। २. कालिदासभन्दा पहिलेका एक प्रसिद्ध संस्कृतका नाटककार। ३. सेतो एक जातको गिद्ध पक्षी। ४. इच्छा।
भासभुस- *क्रि.वि.* [सं. भस्म+भुस] १. कुनै कामकुरो त्यसै बिलाएर वा हराएर; फासफुस। २. एक्कासि निभ्ने गरी।
भासभुसे- *वि.* नगण्य; साधारण; चानचुने।
भासमान- *वि.* [सं.] १. उज्ज्वल; प्रकाशमान। २. थाहा पाइएको; विज्ञात। *ना.* ३. सूर्य।
भासित- *वि.* [सं.] १. विचार वा कल्पनामा फुरेको। २. चम्किलो; प्रकाशमान।
भासिनु- *अ.क्रि.* [भास्+इ+नु] १. जमिनको सतह अझै तलतिर दबिनु; गाडिनु। २. हिलो, धाप, खाडी आदिमा डुब्नु; गड्नु। ३. पतन हुनु; उँधो लाग्नु। ४. भास्ने होइनु। ५. विदेश पस्नु।
भासे- *वि.* [सं. भाषा+ए] भाषासम्बन्धी; भाषा बोल्ने ('दो' का साथ सीमित, जस्तो- दोभासे)।
भासेभुसे- *वि.* [भासभुस+ए] विशेष प्रकारको नमानिने; चानचुने; भारेभुरे।
भास्कर- *ना.* [सं.] १. सूर्य। २. बाह्रौं शताब्दीका अन्तमा जन्मेका ज्योतिषशास्त्रका एक प्रकाण्ड आचार्य; भास्कराचार्य। ३. अग्नि। ४. वीर। ५. सुवर्ण। ६. आँकको बोट। ७. महादेव।
भास्कर्य- *ना.* [सं.] धातु, पत्थर आदिको मूर्ति बनाउने कला; मूर्तिकला।
भास्वत्- *वि.* [सं.] १. चहकिलो; उज्ज्वल, दीप्तिमान्। *ना.* २. सूर्य। ३. चमक; दीप्ति।
भास्वती- *ना.* ज्योतिषविषयक ग्रन्थ (*वि.* .सं. १४५७ तिर अनुवाद गरिएको नेपालीको सर्वप्राचीन ग्रन्थ)।
भास्वर- *वि.* [सं.] १. चहकिलो; चम्किलो; दीप्तिमान्। *ना.* २. सूर्य। ३. दिन।
भिँगुवा- *ना.* एक जातको चरोविशेष।
भिँडा- *ना.* [सं. भिण्डा] भन्टा।
भिँडी- *ना.* १. रामतोरियाँ। २. सानो एक जातको भन्टा।
भिँडे- *वि.* [भिँडा+ए] भिँडाजस्तो; भिँडाका छाँटको।
भिँडे खोर्सानी- *ना.* तरकारीमा हालेर वा अचार बनाएर खाइने डल्लो र ठुलो एक जातको खुर्सानी; भ्यान्टे खुर्सानी।
भिउँट- *ना.* [नेवा. भेग] बाटाका आकारको र ठुलो बिट हुने माटाको ठुलो भाँडो; भ्युँट।
भिउँटे- *वि.* भिउँटजस्तो ठुलो; आकार नमिलेको र नसुहाउँदो (गाला, अनुहार, ओठ इ.)।
भिउँसिने- *वि.* [सं. भीमसेन+ए] भीमसेनलाई अर्पेको (बोको)।
भिउँसिने बोको- *ना.* १. भीमसेनलाई अर्पण गरिएको छाडा बोको। २. यौनअनुशासन पालन नगर्ने व्यक्ति; कामुक पुरुष।
भिउसिना- *ना.* १. मानसिक तिर्सना; मनको तर्कना; मानसिक संवेग। २. सम्झना।
भिक- *ना.* [भिख सं. भिक्षा] भिख; भिक्षा।
भिकमङ्गा- *वि.* भीक माग्ने; भिखमङ्गा।
भिक्षण- *ना.* [सं.] भिक्षा माग्ने काम; दैला-दैलामा पुगेर सिधा बटुल्ने काम।
भिक्षा- *ना.* [सं.] १. भिक्षुकहरूले माग्ने काम; याचना। २. माग्नेलाई दिइने अन्न, द्रव्य आदि; भिख।
भिक्षाचर्या- *ना.* भिक्षा मागेर जीविका चलाउने काम।
भिक्षाजीवी- *वि.* मागेको अन्न, द्रव्य आदिका भरमा जीवननिर्वाह गर्ने; मगन्ते; याचक; भिखमङ्गा।
भिक्षाटन- *ना.* भिक्षा माग्नका निम्ति घर-घर चहार्ने र भिक्षा बटुल्ने

काम।
भिक्षा दान- *ना.* भिक्षा दिने काम; सिधादान।
भिक्षान्न- *ना.* भिख मागेर प्राप्त गरेको अन्न; भिक्षाबाट सङ्कलित अन्न।
भिक्षापात्र- *ना.* १. भिख माग्ने भाँडो; भिक्षाबाट प्राप्त अन्न राख्ने भाँडो। *वि.* २. भिक्षा दिन योग्य; भिक्षा दिनुपर्ने।
भिक्षाभाजन- *ना.* भिक्षा माग्ने भाँडो; भिक्षापात्र।
भिक्षार्थी- *वि.* भिक्षुक; भिक्षु; भिखारी।
भिक्षावृत्ति- *ना.* १. भिक्षा मागेर जीविका चलाउने पेसा। २. भिक्षाद्वारा गरिने भोजनव्यवस्था; मागिखाने चलन।
भिक्षाशी- *वि.* भिक्षाद्वारा प्राप्त वस्तु मात्र खाने; भिक्षाद्वारा जीविका गर्ने।
भिक्षु- *ना.* [सं.] १. भिक्षा माग्ने व्यक्ति; भिक्षुक; भिखारी। २. बौद्ध सन्न्यासी। ३. सन्न्यासी। *वि.* ४. भिक्षा माग्ने।
भिक्षुक- *ना.* [सं.] १. सन्न्यासी; साधु; जोगी। *वि.* २. भिक्षा माग्ने; भिखारी। ३. गरिब; निर्धन।
भिक्षुचर्या- *ना.* [सं.] १. भिक्षुकको दैनिक जीवनवृत्ति; भिक्षावृत्ति। २. भिक्षुकले पालन गर्नुपर्ने आचरण।
भिक्षुणी- *ना.* [सं.] सन्न्यासधर्म ग्रहण गरेकी स्त्री; स्त्रीभिक्षु।
भिक्षुसङ्घ- *ना.* [सं.] १. भिक्षुकहरूको समूह। २. बौद्धभिक्षुकहरूको समुदाय।
भिक्स- *ना.* [अङ्.] टाउको, घाँटी दुख्दा र सर्दी लाग्दा घसेर मालिस गरिने एक प्रकारको मलम।
भिख- *ना.* [सं. भिक्षा] जोगी वा माग्नेलाई दिइने अन्न, द्रव्य, सिधा आदि वस्तु; भिक्षा; भीक।
भिखमङ्गा- *वि.* १. भिख वा भिक्षा माग्ने; मागेर जीविका गर्ने; भिखारी; मगन्ते। २. केही नभएको; फुडिन; कङ्गाल; निर्धन; तन्नम।
भिखारी- *वि.* [भिख+आहारी] भिख मागेर खाने; भिक्षाका भरमा बाँच्ने; भिखमङ्गा।
भिच्छे- *ना.* [सं. भिक्षा] १. भिक्षा, भिख। २. व्रतबन्धमा आमाबाबु र अन्य कुटुम्बीहरूले वटुलाई दिने अन्न आदि।
भिज्नु- *अ.क्रि.* [सं. अभिमज्ज > भिज्ज+नु] १. कुनै तरल पदार्थले आर्द्र हुनु; निथ्रुक्क हुनु; रुज्नु। २. पानीमा परेर अन्न आदि फुल्नु; ढाडिनु। ३. कुनै काममा तन्मय भएर लाग्नु; दत्तचित्त हुनु। ४. कुनै विषयबारे पोख्त हुनु; पारङ्गत हुनु।
भिजाइ- *ना.* भिज्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भिजाइनु- *क.क्रि.* भिज्ने पारिनु; भिज्न लाइनु।
भिजाउनु- *प्रे.क्रि.* १. अन्न आदि पानीमा राखेर फुलाउनु; ढड्याउनु। २. पानी आदि तरल पदार्थले तर पार्नु; निथ्रुक्क तुल्याउनु।
भिजिटिङ कार्ड- *ना.* [अङ्.] भेटघाटको सजिलाका निम्ति वा परिचयको सम्झना दिलाउन नाम, थर, ठेगाना आदि छापिएको कागतको सानो दरो टुक्रो; चिनारीपत्र।
भिजिनु- *क.क्रि.* [भिज्+इ+नु] तरल पदार्थले निथ्रुक्क होइनु; रुझिनु।
भिटा- *ना.* [सं. भित्त] १. पानीले नढाक्ने, तराईको केही उच्चा परेको ठाउँ; घर-घडेरीका निम्ति उपयुक्त पाखोबारी। २. धानखेती नलाग्ने र मकै, भटमास, सन आदि पाखा बाली हुने समथर जग्गा।
भिटामिन- *ना.* [अङ्.] पोषणतत्त्व।
भिटो₁- *ना.* [अङ्.] विशेषाधिकार।
भिटो₂- *ना.* [√ भित्तो] खेतबारी आदिमा लगाइने माटाको डिल वा चपरीको पर्खाल।
भिटौरी- *ना.* [भिटा+औरी] सहरबजारका घरघडेरीमा लाग्ने धुरीकर।
भिड्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. भिड+नु] १. परस्परमा लडन्त हुन थाल्नु; मुठभेड हुनु; टकराउनु। २. जोडिनु; मिल्नु; भेटिनु। ३. रुजु गरिनु। ४. दाँजिनु। ५. रोहबरमा राखिनु। ६. जबरजस्ती जिम्मा लाग्नु। *स.क्रि.* ७. मुकाबिला गर्नु; सामना गर्नु; जुध्नु।
भिड- *ना.* [प्रा.] १. धेरै मान्छेको जमघटबाट हुने घचारो; घुइँचो; घन्चमन्च। २. ठुलो बथान; हुल; फौज। ३. कामको चापाचाप; कामको थिचोमिचो।
भिडभाड- *ना.* १. हुलमुल; ठेलमठेल; हुल्ला। २. घचारो; घुइँचो।
भिडन्त- *ना.* परस्परमा लड्ने र भिड्ने काम; परस्परको सङ्घर्ष।
भिडाइ- *ना.* १. भिड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. भिडाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भिडाइनु- *क.क्रि.* जुधाइनु।
भिडाउनु- *स.क्रि.* १. दुई थरीलाई साथै राखी दाँज्नु; तुलना गर्नु। २. रोहबर गर्नु; रोहबरमा राख्नु। *प्रे.क्रि.* ३. भिडन्त गराउनु; जुधाउनु। ४. मुठभेड गराउनु। ५. जबरजस्ती जिम्मा लगाउनु; टाँसो लगाउनु।
भिडा- *ना.* १. घचारो; घुइँचो। २. झोझझमेला; झन्झट। ३. असजिलोपन; तकलिफ।
भिडिओ- *ना.* [अङ्.] सौखिनहरूले घरघरमा राखेर पनि हेर्न सक्ने, सानो खालको चलचित्र; कोठेसिनेमा।
भिडिनु- *क.क्रि.* [भिड्+इ+नु] भिड्ने काम गरिनु।
भिण्डी- *ना.* [सं.] रामतोरियाँ।
भित्ति/भित्तिका- *ना.* [सं.] १. गारो; भित्तो। २. जग; आधारस्थल; पृष्ठभूमि। ३. चिरो; धाँजो। ४. खण्ड; टुक्रो।
भित्ति/भित्तिका चित्र- *ना.* भित्तामा लेखिएका वा कुँदिएका देवदेवी आदिका चित्र; भित्तामै बनाइएको तस्बिर।
भित्ते- *ना.* [भित्तो+] १. जिउ छोटो हुने, सानो एक जातको माछा। *वि.* २. भित्ताको; भित्तामा झुन्ड्याइएको।
भित्ते घडी- *ना.* भित्तामा झुन्ड्याइने घडी।
भित्ते चरो- *ना.* हल्का पहेँलो रङका भुत्ला हुने कालाकाला धर्सा हुने, रातो पखेटा, सानो लामो चुच्चो हुने, रुखमा तलबाट माथि जाँदा सोझै उड्न सक्ने रुपीजस्तो चरो।
भित्ते तालिका- *ना.* रेखाङ्कन वा चित्राङ्कनद्वारा खास कुरा सम्झाइएको, भित्तामा टाँसिएको तालिका।
भित्ते दराज- *ना.* भित्तामा टाँसेर बनाइएको गर्भे दराज; भित्तैमा टाँसिएको दराज।
भित्ते पात्रो- *ना.* भित्तामा झुन्ड्याइने पात्रो; क्यालेन्डर।
भित्तो- *ना.* [सं. भित्त] १. पर्खाल, गारो आदिको पाखो। २. पहाडको

फेदी; पर्वतको काख। ३. निश्चय; टुङ्गो; निधो। ४. हद; सीमा।
भित्तो लगाइ- *ना.* टुङ्गो पुग्ने काम; अन्तिम सीमा; पल्लो फाल।
भित्तो फोर्नु- *अ.क्रि.* चोर्नु।
भित्र- *क्रि.वि.* [सं. अभ्यन्तर] १. घर, पर्खाल, घेरा, बाकस, परिधि आदिको गर्भमा; अन्तर खण्डमा; बाहिरको उल्टोतिर। २. मर्यादा, परिमाण आदिको सीमानिर। *ना. यो.* ३. बिच; माफ; मध्य। *ना.* ४. मन; हृदय; दिल; अभ्यन्तर। ५. जनानाखाना; खोपी; अन्तःपुर।
भित्रनु- *अ.क्रि.* भित्र पस्नु; भित्र पुग्नु; छिर्नु; घुस्नु; प्रवेश गर्नु; भित्रिनु।
भित्राइ- *ना.* भित्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; भित्र्याइ।
भित्रिनी- *ना.* [भित्र+इनी] गुप्त रूपले राखिएकी स्वास्नी; रखौटी; ल्याइता; भित्रेनी।
भित्रिनी पट्टिको- *वि.* भित्रिनीतिरबाट जन्मेको (सन्तान)।
भित्रिनु- *अ.क्रि.* [भित्र+इ+नु] १. भित्र जानु; प्रवेश गर्नु; पस्नु; घुस्नु; छिर्नु। २. सीमा, बाधा, व्यवधान, नियम आदिका घेरामा पर्नु।
भित्रिया- *वि.* [भित्र+इया] १. मन मिलेको; भरपत्याएर भएको; विश्वस्त। २. भित्रको; भित्री। *ना.* ३. कुनै घरपरिवारको आत्मीय व्यक्ति।
भित्री- *वि.* [भित्र+ई] १. भित्रपट्टिको; भित्रको; आन्तरिक। २. प्रकटमा नआएको; गुप्त। *ना.* ३. लुगाफाटाको भित्रपट्टिको पत्र; भित्री तह।
भित्री खल्ती- *ना.* कोट, पाइन्ट आदि लुगामा भित्रपट्टि राखिएको गोजी; भित्री गोजी।
भित्री छाला- *ना.* जुत्ताको सामाको भित्रपट्टि कपडाको सट्टा राखिने पातलो किसिमको छाला।
भित्री तलुवा- *ना.* जुत्ताको भित्रपट्टिको तलुवा (इनसोल)।
भित्री बारा- *ना.* घरको बाहिरी चौघेरादेखि भित्रपट्टि लगाइएको घेरा।
भित्री बारी- *ना.* घरको करेसाबारी; कोठेबारी; हातामित्रको बगैँचा।
भित्री मधेस- *ना.* महाभारत पर्वतमालाका फेदीदेखि तल र चुरे पहाडका फेदीदेखि माथि पर्ने समथर भूभाग।
भित्री सन्चो- *वि.* १. अन्तस्करणले सोचेजस्तो; मनले चिताएजस्तो। *ना.* २. सन्चो वा फाइदा हुने काम-कुरो। *क्रि.वि.* ३. अरूलाई थाहा नदिईकन; गुपचुप ढङ्गले।
भित्रेनी- *ना.* [भित्र+एनी] रखौटी; ल्याइता; भित्रिनी।
भित्र्याँस- *ना.* [भित्री+अंश] शरीरमा रहेको कलेजो, फोक्सो, मुटु, आन्द्रो आदि अवयव।
भित्र्याइ- *ना.* [√ भित्रि (+याइ)] १. भित्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[भित्र्याउ+आइ] २. भित्र्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भित्र्याइनु- *क.क्रि.* भित्र हुलिनु।
भित्र्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. भित्र हुल्नु; प्रवेश गराउनु; पसाल्नु। २. भित्र राख्नु; थन्क्याउनु।
भिना- *ना.* [प्रा. भैनीवई< सं. भगिनीपति] १. दिदीका श्रीमान्; दिदीको लोग्ने; भिनाज्यू। २. प्रेमी (लाक्षणिक अर्थमा)।
भिनाजु- *ना.* १. भिनाज्यू। २. भिना।
भिनाज्यू- *ना.* [भिना+ज्यू] दिदीका लोग्ने; भगिनीपति; भिना।
भिनु- *ना.* [सं. अभ्यन्तर] नासपाती, ज्यामिर, निबुवा, दारिम, कटहर आदि फलको भेट्नुदेखि सुरु भई नाइटोसम्म गएको डाँक्ले गुभो; भिनाजु।
भिन्दिपाल- *ना.* [सं.] हातले फ्याँकेर प्रहार गरिने छोटो डन्डीजस्तो एक हतियार।
भिन्न- *वि.* [सं.] १. छुट्टिएको; अलग; पृथक्; छुट्टा। २. आफू र आफूदेखि बाहिरको; अर्को; दोस्रो; अन्यत्री; पराई। ३. टुटेको; खण्डित। *ना.* ४. गणितमा पूर्णाङ्कभन्दा न्यून सङ्ख्या; अंश (रेखाभन्दा माथि रहने सङ्ख्या) वा हर (रेखामुनि रहने सङ्ख्या)।
भिन्नता- *ना.* भिन्न हुनाको भाव वा अवस्था; अन्तर; पार्थक्य।
भिन्नदर्शी- *वि.* पनपक्ष गर्ने स्वभावको; पक्षपाती।
भिन्न देशीय- *वि.* १. अर्कै देशको; विदेशी। २. अर्को क्षेत्रको; परदेशी।
भिन्नाभिन्नै- *वि.* छुट्टाछुट्टै; अलगअलग; बेग्लाबेग्लै।
भिन्नार्थ- *वि.* १. भिन्न उद्देश्य वा नियत भएको। २. अलग-अलग अर्थ भएको; छुट्टै तात्पर्य भएको। *ना.* ३. अलग अर्थ; छुट्टै अर्थ।
भिन्नु- *ना.* [सं. भिन्न] १. सगोलबाट छुट्टिएर बेग्लै बस्ने काम; अंश लागेर वा मानु छुट्टिएर चुलोचौको, आम्दानीखर्च आआफ्नो हुने व्यवहार वा स्थिति। *वि.* २. त्यसरी बसेको; बेग्लै; अलग; छुट; भिन्न।
भिमल्नु- *अ.क्रि.* [भिमल+नु] बेहोस हुनु; अचेत पर्नु।
भिमल- *वि.* [सं. विह्वल] १. कहालिएको; आकुल। २. अचेतन अवस्थाको; अचेत; बेहोस। *ना.* ३. कहालिने वा बिचेत हुने स्थिति; आकुलता।
भिमलाइ- *ना.* भिमल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भिमलाउनु- *अ.क्रि.* बिचेत हुन खोज्नु; कहालिनु।
भिमलिनु- *अ.क्रि.* अचेत होइनु।
भिमल्याइ- *ना.* भिमलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भिमल्याइनु- *क.क्रि.* भिमलिने पारिनु।
भिमल्याउनु- *प्रे.क्रि.* भिमलिने पार्नु।
भियाइ- *ना.* [√ भियाउ (+आइ)] भियाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भियाइनु- *क.क्रि.* पूरा गरिनु; सकिनु।
भियाउनु- *स.क्रि.* हे. भ्याउनु।
भिर्नु- *स.क्रि.* १. खुकुरी, तरबार, बन्दुक, खकन, घडी आदि सामान शरीरमा धारण गर्नु; सजाउनु; अल्फाउनु; सिउरिनु। २. मन परेको लुगा, पोसाक आदि पहिरनु। ३. कुनै कामकुरो अनिच्छापूर्वक स्विकार्नु।
भिर- *ना.* ठाडो र एकदमै करालो परेको ठाउँ; पहरो।
भिर गौँडी- *ना.* मकैका जस्ता पात र बोट हुने, सेता दाना फल्ने एक जातको बोट; वनजुनेलो।
भिर गौँथली- *ना.* भिरमा गुँड लगाएर बस्ने एक जातको गौँथली; घरगौँथलीभन्दा भिन्न गौँथली।
भिरङ्गी- *ना.* हे. भिरिङ्गी।
भिर माहुरी/मौरी- *ना.* रुखका टोड्कामा वा भिर-पहरामा बस्ने र केही कडा र नशालु मह लगाउने एक जातको माहुरी।
भिराइ- *ना.* [√ भिर् (+आइ)] भिर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भिराइनु- *क.क्रि.* टाँसो लाइनु; मिर्न लाइनु।
भिराउनु- *प्रे.क्रि.* १. मननपरेको काम-कुरो वा बेकम्मा वस्तु कसैका जिम्मा लाउनु; टाँसो लाउनु; भिडाउनु। २. भिर्न लाउनु; धारण गराउनु।
भिरालो- *ना.* [भिर+आलो] १. भिर परेको ठाउँ; ओरालो; दम्स्याइलो पाखो। *वि.* २. भिर परेको; करालो।
भिरिङ्गी- *ना.* रक्तविकारले जननेन्द्रियमा खटिरा आउने एक सङ्क्रामक रोग; गर्मीखटिरो; भिरङ्ग; भिरुङ्गी; भिरङ्गी।
भिरिङ्गी झार- *ना.* साना, लाम्चा र टुप्पामा केराका जस्तो पात हुने, फुस्राफुस्रा रङका डाँठमा फूल फुल्ने, सर्पले टोकेकोमा औषधी मानिएको एक झार।
भिरिनु- *क.क्रि.* [भिर्+इ+नु] १. अनिच्छाले कुनै वस्तु जिम्मा लिइनु। २. खुकुरी, तरबार आदि धारण गरिनु।
भिरुङ्गी- *ना.* [√ भिरिङ्गी] भिरिङ्गी; भिरङ्गी। *ना.* लाम्चा र किनारामा सेता भावका पात हुने, लाम्चा र चिप्ला फल फल्ने, जुनेलोजस्तो एक जातको बोट वा त्यसैको फल।
भिर्गौले- *ना.* गरहडुवाको रुख।
भिर्नी- *ना.* [भिर्+नी] कलम भिर्नका लागि अङ्कुसे पारेको बिर्को; गोजीमा अल्झाउने, उभिन्डो भएको, बिर्कोसहितको कलम।
भिल्ल- *ना.* [सं.] भारतको राजस्थान र विन्ध्यपर्वत क्षेत्रमा पाइने पुरानो एक अनार्य जाति; कुसुन्डो।
भिषक्- *ना.* [सं.] औषधीउपचार गर्ने व्यक्ति; चिकित्सक; वैद्य।
भिसा- *ना.* [अङ्.] विदेशमा जानका निम्ति सम्बन्धित देशका अधिकारीद्वारा हुने, पासपोर्टको प्रमाणीकरण वा पृष्ठाङ्कन; प्रवेशाज्ञा।
भीक- *ना.* हे. भिक।
भीख- *ना.* हे. भिख।
भीड- *ना.* हे. भिड।
भीडभाड- *ना.* हे. भिडभाड।
भीडा- *ना.* हे. भिडा।
भीत- *वि.* [सं.] अतालिएको; डराएको; तर्सेको; त्रस्त।
भीति- *ना.* १. डर; भय; अताल्याइ। २. कम्प; कम्पन।
भीम- *वि.* [सं.] १. डरलाग्दो; भयानक; भयङ्कर। *ना.* २. भीमसेन। ३. शिव।
भीमकर्मा- *वि.* १. डरलाग्दो र साहसपूर्ण काम गर्ने; जोखिमी काम गर्ने। २. महापराक्रमी।
भीमकाय- *वि.* ठुलो जिउ भएको; विशालकाय।
भीम मल्ल- *ना.* मल्लकालमा कान्तिपुरका राजा प्रताप मल्लका एक योद्धा मन्त्री तथा ल्हासामा नेपालको ठुलो व्यापार चलाउने, पछि शत्रुहरूको पेचले हत्या गरिएका एक प्रसिद्ध व्यक्ति।
भीमवानर- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रअनुसार मानवजस्तो देखिने डरलाग्दो जीव; डरलाग्दो वानर वा वानरगणमध्येको गुरिल्लासमूहको आदिमानव।
भीमसेन- *ना.* [सं.] महाभारतमा प्रसिद्ध युधिष्ठिरका माहिला भाइ तथा पञ्चपाण्डवमध्ये एक; पाण्डुका द्वितीय पुत्र।
भीमसेन थापा- *ना.* नेपालको इतिहासमा *वि.* सं. १८६१-देखि ३४ वर्ष प्रधानमन्त्री भएर कार्यभार सँभाल्ने एक प्रसिद्ध भारदार; सुनधारा, धरहरा आदिको निर्माण गराउने व्यक्ति।
भीमसेन पाती- *ना.* १. सिमालीका जस्तै लाम्चा र फुस्रा रङका पात हुने, घोगाजस्ता झुप्पामा मसिना फूल फुल्ने, गाईबाखाले घाँस खाने एक बोट वा बुटो। २. फूलका रूपमा समेत लिई देवतालाई चढाइने त्यसैको पात।
भीमसेन भारत- *ना.* परस्परको ठुलो रडाको; चर्को झैंझगडा।
भीमसेन भाग- *ना.* सबैभन्दा ठुलो भाग।
भीमसेनी- *वि.* [भीमसेन+ई] १. भीमसेनसित सम्बन्धित; भीमसेनको जस्तो। २. असल; उम्दा।
भीमसेनी कपूर- *ना.* कपूरका विभिन्न प्रकारमध्ये एक किसिमको असल कपूर।
भीमेश्वर- *ना.* [सं.] नेपालको दोलखा जिल्लाको दोलखा बजारदेखि पूर्वतिरको माथिल्लो भागमा रहेका प्रसिद्ध भीमसेन।
भीर- *ना.* हे. भिर।
भीरु- *वि.* [सं.] १. डराउने स्वभावको; डरछेरुवा; डरपोक। *ना.* २. डँडाल्नुदेखि पुच्छरसम्म लामा पखेटा पलाएको एक जातको माछा; बाम माछाजस्तो ठुलो जातको माछा।
भीरुता- *ना.* भीरु हुनाको भाव वा अवस्था; डरछेरुवापन।
भीषण- *वि.* [सं.] १. डरलाग्दो; भयङ्कर; भयावह। *ना.* २. काव्यको भयानक रस। ३. शिव।
भीषणता- *ना.* भीषण हुनाको भाव वा अवस्था; भयङ्करता।
भीष्म- *वि.* [सं.] १. भयानक; भयङ्कर। *ना.* २. महाभारतप्रसिद्ध, बालब्रह्मचारी एक गङ्गापुत्र; भीष्मपितामह; देवव्रत।
भीष्मपञ्चक- *ना.* कार्तिक शुक्लपक्षको एकादशीदेखि पूर्णिमासम्मका पाँच दिन।
भीष्म पितामह- *ना.* गङ्गाका गर्भबाट उत्पन्न, राजा शन्तनुका एक छोरा; भीष्म; देवव्रत।
भीष्मप्रतिज्ञा- *ना.* १. कान्छी आमा सत्यवतीका सन्तानलाई मात्र राज्यको उत्तराधिकारी गराउन आजीवन विवाह नगर्ने, भीष्मको कठोर प्रतिज्ञा। २. त्यस्तै कठिन काम गर्ने कबुल; कठोर प्रतिज्ञा।
भुँ- *ना.* [अ.मू.] १. भँवरो, मौरी, अरिङ्गाल आदि कराउँदै उड्दा निस्कने आवाज। २. शङ्ख, तुरही आदि फुकेर बजाउँदा निस्कने आवाज।
भुँभुँ- *क्रि.वि.* भमरा, माहुरी आदि लगातार कराएको शब्द आउने गरी।
भुँडी१- *ना.* पासा खेल्ने थर्कीको चारै पल्लाका पुछारको बिचको कोठा।
भुँडी२- *ना.* [सं. भ्रूण] १. छाती र कमरको बिचमा रहेको, खाएको अन्नपात पाचन गर्ने शारीरिक अङ्ग; पेट; उदर। २. खाएको अन्न रहने भित्री आन्द्रे थैली।
भुँडीफोर- *ना.* लामा- लामा खुट्टा र लामो चुच्चो हुने, जलाशयका नजिक बस्ने चरासमूहको प्राणी; एक जातको सारस।
भुँडीवाल- *वि.* ठुलो र नसुहाउँदो भुँडी भएको; भुँडे।
भुँडी भर्नु- *टु.* पैसा कमाउनु।

भुँडुल्के- *वि.* [भुँडुल्को+ए] १. भुँडुल्कोजस्तो आकारको; डल्लो; घैंटे। २. पुड्के; ग्याँचे।

भुँडुल्को- *ना.* [√ भुँडी] सानो भुँड्को; सानो घैंटो; कुलिन।

भुँडे- *वि.* [भुँडी+ए] १. ठुलो भुँडी भएको; भुँडीवाल; लाद्रे। २. प्रशस्त खान सक्ने; धेरै खाने।

भुँड्को- *ना.* [√ भुँडल्को] माटाको सानो लोटाजस्तो भाँडो; सानो घैंटो।

भुँयार- *ना.* [सं. भूमिपाल] आफ्नो इलाकाको रक्षकका रूपमा मानेर बलि आदिद्वारा पूजा गरिने देवता; भुइयाँ।

भुँवरी- *ना.* [भुमरी] १. पानी, हावा आदि घुमीघुमी बनेको चक्राकार ठाउँ; पानी वा हावाको चक्कर; जलावर्त। २. शरीरका रौँ घुम्रिएर पलाएको ठाउँ वा त्यसरी परेको चक्र।

भुँवरो- *ना.* [सं. भ्रमर] भवँरो; भ्रमर।

भुइँभुइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुइँ (द्वि.)] १. भमरा, माहुरी आदि उड्दा शब्द आउने गरी; पखेटा फट्कारेर। २. बार बार अपानवायु छोड्दा शब्द आउने गरी।

भुइँयँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुइँ+यँ] एकै खेपमा तिखो रूपले भुनभुनाएर; भुन्न।

भुइँ- *ना.* [सं. भूमि] १. स्थावर, जङ्गम अडिने आधार; पृथ्वीको सतह; भईं; जमिन। २. बिछ्यौना नहालेको खाली ठाउँ; नाङ्गो वा खाली जमिन। ३. कपडा, कागत आदिमा बुट्टा वा अक्षर नभएको ठाउँ; पृष्ठभूमि।

भुइँ अमला- *ना.* बाहिर भुस भएका पानीदार मसिना फल फल्ने, अमलाका जस्तै मसिना पात हुने एक झार; पानी-अमला।

भुइँ आमै- *ना.* धर्तीमाता।

भुइँ ऐँसेलु- *ना.* मसिना पात हुने भुइँझारमा ऐँसेलु जस्तै दाना फल्ने र पाक्ता राता र खाँदा गुलियो हुने फल; भुइँकाफल।

भुइँ कटहर- *ना.* केत्तुकेका जस्ता पात हुने, केराको बुङ्गाको आकारमा पसाएर काँडेदार फल लाग्ने र पाकेपछि ताछेर खाँदा गुलियो स्वाद हुने एक किसिमको बास्नादार रसिलो फल; अनारस।

भुइँ काफल- *ना.* ऐँसेलुका जस्तै तर मसिना पात हुने भुइँझारमा फल्ने काफलजस्तो रातो एक किसिमको फल

भुइँ कुभिन्डो- *ना.* कर्कलाको जस्तै पात हुने, लहराको फेदमा फुस्रो रङको फल लाग्ने एक जातको फल; भूमिकुष्माण्ड; बिदारीकन्द।

भुइँखुट्टे- *वि.* १. भुइँमा ठक्कर खाँदै उफ्रीउफ्री हिँड्ने; उफ्रँदै दौडने। २. गुडुलिने; गुडुल्केर दौडने।

भुइँचम्पा- *ना.* १. लसुनका जस्ता पात र प्रायः रातो फूल फुल्ने एक बोट वा त्यसैको फूल। २. रातो रङको फूल फुल्ने एक कन्द। ३. पड्किँदा विभिन्न रङ्गका झिल्का निस्कने एक किसिमको आतसबाजी; पटाका।

भुइँचरी- *ना.* भुइँ-भुइँमा हिँड्ने सानोखाले जुरेली; भुइँजुरेली।

भुइँचालो- *ना.* भैँचालो; भूकम्प।

भुइँ जुरेली- *ना.* भुइँ वा कान्लामा गुँड लगाएर बचरा हुर्काउने जुरेली चराको एक जात; भुइँचरी।

भुइँ झार- *ना.* भुइँमा टाँस्सिएर फैलिई बढ्ने झार वा घाँस (दुबो, बन्सो, चित्रे, करौते इ.)।

भुइँतलो- *ना.* घर, गोदाम, बङ्गला आदिको जमिनसतहको तलो।

भुइँ पाइलट- *ना.* ड्राइभर।

भुइँफट्टा/फुट्टा- *वि.* १. भुइँ फोरेर निस्कने; जमिन फुटाएर बाहिर टुसाउने। २. कलमबाट पैदा नभई बीजबाट उम्रने (बोट, बिरुवा इ.)। ३. कुनै आफन्त वा नातादार नभएको (व्यक्ति)। ४. कुनै स्वाभाविक क्रमविना सहसा पैदा भएको (व्यक्ति)। ५. गुरुबाट मन्त्र नलिई स्वतःस्फूर्त मन्त्रले नाम कमाएको (धामी, झाँक्री इ.)।

भुइँमान्छे- *ना.* सर्वसाधारण जनता; आफ्नो धरातल नबिर्सिएको मान्छे।

भुइँमा न भाँडामा- *टु.* मैमत्ता; यता न उताको स्थिति।

भुओ- *ना.* १. पुसे औँसीका रातमा स्त्री-पुरुषद्वारा नाचगान गरेर मनाइने एक चाड। २. प्राचीन कालका लोकनाट्यमा प्रयोग हुने गीतको नाम।

भुक्नु- *स.क्रि.* [प्रा. भुक्क+नु] अपरिचित व्यक्तिलाई देखेर वा अन्य कुनै कारणले कुकुर कराउनु; भुकभुक शब्द गर्नु; घुक्नु।

भुकभुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुक्+अ (द्वि.)] १. कुकुरका भुकाइको आवाज आउने गरी। २. मुड्की आदिले प्रायः कमला वस्तुमा कुट्ता आवाज निस्कने चालसँग। ३. चिउरा कुट्ता शब्द निस्के झैँ गरी।

भुकभुकती- *क्रि.वि.* त्यस्ता शब्द वा आवाज धमाधम आउने गरी।

भुकभुकिनु- *अ.क्रि.* १. भुकभुक हुनु। २. भुकभुक्याइमा पर्नु; अलिअलि कुटिनु।

भुकभुकी- *क्रि.वि.* भुकभुकती।

भुकभुके- *वि.* [भुकभुक+ए] १. बाक्लो, फुस्रो र भुक्क फुलेको (रोटी आदि)। २. मिरमिरे; झिसमिसे। ३. रिमरिमे; तिरमिरे। *ना.* ४. भुकभुक हान्ने रोग; वायुगोला।

भुकभुके उज्यालो- *ना.* भुइँमा खस्नखस्न लागेको उज्यालो।

भुकभुके रोटी- *ना.* आगामा सेकाउँदा उचालिएर फुलेको बाक्लो फुस्रो रोटी।

भुकभुके साँझ- *ना.* बेलुकाको दियो बाल्ने वेला; सन्ध्याकाल।

भुकभुक्याइ- *ना.* [√ भुकभुक्याउ (+आइ)] भुकभुक्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

भुकभुक्याइनु- *क.क्रि.* भुकभुक पारिनु।

भुकभुक्याउनु- *स.क्रि.* [भुकभुक+याउ+नु] भुकभुक पार्नु; भुकभुक पार्दै कुट्नु।

भुकाइ- *ना.* [√ भुक् (+आइ)] भुक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [भुकाउ+आइ] २. भुकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भुकाउनु- *प्रे.क्रि.* भुक्न लाउनु।

भुकिनु- *अ.क्रि.* १. धेरै धाक लाएर बोलिनु। २. कुकुर कराइनु।

भुकुल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुकुल+ल] प्रायः बालकको गाला, गहुँका पिठाको फुस्रो रोटी आदि उक्सने वा फुल्ने गरी; भुक्क।

भुकुल्ले- *वि.* भुकुल्ल परेको; थामरथुमर; भकुल्ले।

भुकुल्लो- *ना.* थामरथुमर व्यक्ति वा उक्सिएको वस्तु।

भुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुक्+क] १. कुनै वस्तु उक्सने, फुल्ने वा

सुन्निने गरी; भुक्लुक्क। २. मुड्की आदिले कमला वस्तुमा बिस्तारै हान्दा शब्द आउने चालसँग। ३. कुकुर भुक्ने वा भुकेको शब्द आउने किसिमले।

भुक्तनु- *स.क्रि.* [सं. भुक्त+नु] १. भुक्तिनु। २. सुखदुःख सहेर अनुभव गर्नु।

भुक्त- *वि.* [सं.] १. भोग गरिसकेको; भोगेको; उपभुक्त। २. खाएको। ३. दुःखसुख सबै सहेको।

भुक्तभोग- *वि.* १. भोग गरिसकेको; अनुभव गरिसकेको। २. दुःखसुख सहेको; खली खाएको।

भुक्तभोगी- *वि.* दुःखसुखका सबै झमेला भोगिसकेको; खली खाएको।

भुक्तमान- *ना.* ज्यादै ठुलो कष्ट; सास्ती; हैरानी।

भुक्तमानी- *ना.* १. भुक्तमानको भाव वा स्थिति। *वि.* २. भुक्तमानमा परेको।

भुक्तवैरागी- *ना.* भोगीभोगीकन संसार सबै चिनेको मानिस।

भुक्ताइ- *ना.* [√ भुक्ताउ (+आइ)] भुक्ताउने क्रिया वा प्रक्रिया; भुक्त्याइ।

भुक्ताइनु- *क.क्रि.* भुक्त्याइनु।

भुक्ताउनु- *स.क्रि.* [भुक्तान+आउ+नु] लेनदेनको व्यवहार टुङ्ग्याउनु; चुक्ती पार्नु; भुक्त्याउनु।

भुक्तान- *ना.* [सं. भुक्त+आन] १. भोग गर्ने काम; भोग। २. लेनदेन चुक्ता गर्ने काम; चुक्ती; फछ्र्यौट। ३. कष्टले समय बिताउने काम; अनुभव। *वि.* ४. तिरिसकेको; फर्छिएको। ४. भोगिएको।

भुक्तान सन्तुलन- *ना.* एक देशले अर्को देशबाट पाउनुपर्ने वा अर्को देशलाई दिनुपर्ने व्यापारसम्बन्धी हिसाबको रकम (वस्तु, पुँजी, बिमाशुल्क, जहाज-भाडा इ.)।

भुक्तानी- *ना.* [भुक्तान+ई] १. लेनदेन चुक्ता गर्ने काम; फछ्र्यौट। *वि.* २. तिर्नुपर्ने वा दिनुपर्ने। ३. चुक्ता; भुक्तान।

भुक्तानी पर्चा- *ना.* भुक्तानी दिइएका सम्बन्धमा अभिलेख राखिने पर्चा।

भुक्तानी भाउचर- *ना.* भुक्तानी गर्ने आधारका निम्ति तयार पारिएको भाउचर।

भुक्ति- *ना.* [सं.] १. भोजन। २. उपभोग; भोग। ३. अधिकारमा लिइएको वस्तु; कब्जा; दखल।

भुक्तिनु- *अ.क्रि.* १. परिआएको दुःखसुख सहनु; खप्नु। २. जीवन, समय, दिन आदि बित्नु। ३. चुक्तिनु; फर्छिनु।

भुक्तिवाद- *ना.* [सं.] भरतको रससूत्रका व्याख्याताहरूमध्ये भट्टनायकले प्रतिपादन गरेको, सहृदयबाट रसको उपभोग हुन्छ भन्ने काव्यसिद्धान्त; रसनिष्पत्तिसम्बन्धी एक सिद्धान्त।

भुक्त्याइ- *ना.* [√ भुक्ति (+याइ)] १. भुक्तिने भाव क्रिया वा प्रक्रिया।[भुक्त्याउ+आइ] २. भुक्त्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भुक्त्याइनु- *क.क्रि.* १. समाप्त पारिनु; बिताइनु। २. मारिनु।

भुक्त्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. समाप्त पार्नु; बिताउनु। २. मार्नु।

भुक्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुक् > भुक्लुक्+क] १. उक्सिने, सुन्निने वा फुल्ने गरी; भुक्क। २. एक्कासि लड्ने वा मर्ने चालले।

भुङ्ग्रालो- *ना.* [भुङ्ग्रो+आलो] १. ठुलो उपद्रव; विप्लव; उत्पात। २. दैवी आपत्; दुर्घटना। ३. भतभती पोल्ने तातो; आगाको भुङ्ग्रो।

भुङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* [भुङ्ग्रो+इ+नु] १. भुङ्ग्रैभुङ्ग्रो हुनु; भुङ्ग्रो बन्नु। २. भुङ्ग्रालोमा पर्नु; दुःख वा सन्तापमा होमिनु। ३. रिनले खँगारिनु।

भुङ्ग्रे- *वि.* [भुङ्ग्रो+ए] १. भुङ्ग्रोमा हालेर पकाएको; भुङ्ग्रोमा पाकेको (रोटी, तरुल आदि)। २. भुङ्ग्रोसम्बन्धी; भुङ्ग्रोको। ३. ज्यादै तातो; रापिलो।

भुङ्ग्रे ज्वरो- *ना.* सारा शरीर भुङ्ग्रो जस्तै तातेर आउने ज्वरो; कामज्वरो।

भुङ्ग्रो- *ना.* [सं. अङ्गार] दाउरा बलिसकेपछिको आगाको ढकढकाउँदो अवस्था; झरिलो आगो; आगाको फिलिङ्गाको थुप्रो।

भुङ्ग्याइ- *ना.* [√भुङ्ग्रि + (याइ)] भुङ्ग्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।

भुङ्ग्याइनु- *क.क्रि.* भुङ्ग्रामा पारिनु।

भुङ्ग्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* भुङ्ग्रामा पार्नु; सङ्कटमा झेल्नु।

भुच्चुक- *वि.* [सं. भूत+चुक] १. साह्रै बेकुफ; हुस्सु। २. अर्धसिल्ली; अधबेस्रो। ३. अशिष्ट; बेसोमतिलो; असभ्य।

भुज्नु- *स.क्रि.* [सं. भुज्+नु] १. भोग गर्नु; अनुभव गर्नु; भुक्तिनु। २. सुख-दुःख बेहोर्नु। ३. सोचविचार गरेर काम गर्नु वा जान्नु। ४. कुनै वस्तु हाँडी, कराही आदिमा लावा उठ्ने गरी भुट्नु।

भुज- *ना.* [सं.] १. हस्त; हात; बाहुली। २. हाँगो; शाखा। ३. रेखागणितमा कोण बनाउनका लागि खिचिने सोझो रेखा। ४. हात्तीको सुँड।

भुजङ्ग- *ना.* [सं.] १. सर्प; साँप। २. नाठो; जार।

भुजङ्गप्रयात- *ना.* छन्दशास्त्रअनुसार चारवटा 'य' - गणका प्रत्येक चरण हुने एक वार्णिक छन्द।

भुजङ्गी- *ना.* पोथी सर्प; सर्पिणी।

भुजदण्ड- *ना.* [सं.] राजाले औपचारिक रूपमा हातमा लिने दण्ड; राजदण्ड।

भुजपाश- *ना.* [सं.] अङ्कमाल; अँगालो।

भुजबन्ध- *ना.* [सं.] १. भुजाले अँगाल्ने काम; अङ्कमाल; अँगालो। २. बाहुमा पहिरिने एक गहना; बाजुबन्द; अङ्गद।

भुजबल- *ना.* [सं.] भुज वा शरीरमा हुने बल; शारीरिक शक्ति।

भुजा$_१$- *ना.* [सं.] १. बाहुली; हात; हस्त। २. रेखागणितमा कोण बनाउन खिचिने सरल रेखा।

भुजा$_२$- *ना.* [प्रा. भुज्जिअ] १. अनदी, चिनियाँ आदि धानको चामल भुटेको खट्टे। २. खाजामा खाइने त्यस्तो खट्टे वा सिरौँला आदि खानेकुरो। ३. भात (प्रायः दरबारिया बोलीमा)।

भुजान्तर- *ना.* [सं.] १. दुई भुजाका बिचको स्थान। २. अँगालो; क्रोड।

भुजापत्र/भुजापात- *ना.* [सं. भूर्जपत्र] भोजपत्र; भोजपात।

भुजुङ्गो- *ना.* [सं. भुज्+उङ्गो] प्रायः तामो, पित्तल आदि धातुको बाटाका आकारमा बनेको केही ठाडो तर बिट नफर्केको पकाउने भाँडो।

भुजुरी/भुजुरो- *ना.* [प्रा. भुग्ग] १. कोरेँसोमा कोरेर मसिनो पारेको

आलु, मुला, कुभिन्डो आदिको चाना। २. त्यस्तै चानाको आकार वा त्यसैमा पिठो मुछेर तारिएको खानेकुरो। ३. मुछेको बेसन आदि भाँभरबाट चुहाएर मसिना टुक्रा पारी घिउतेलमा पकाइएको नुनिलो खुजुरे खानेकुरो।

भुजेल- *ना.* घर्ती, मगरको थर विशेष।

भुजेली/भुज्याली- *ना.* [भुजा+एली/याली] १. ठुलो आकारको खुँडा। २. खुकुरी।

भुट्नु- *स.क्रि.* [सं. भृष्ट+नु] १. सुखा मकै, भटमास, धान आदि वस्तु हाँडी आदिमा हाली कप्टेराले चलाएर फूल उठ्ने गरी सुखा पकाउनु; अराल्नु। २. खानेकुरा घिउ वा तेलमा तारेर खरो गरी पकाउनु; तार्नु। ३. तोप, बन्दुक, ट्याङ्क आदिबाट गोली हानेर धेरै मान्छेलाई मार्नु; सखाप पार्नु।

भुट- *ना.* ओबानै भुट्ने वा भुटेर पकाउने काम।

भुटन- *ना.* [भुट्+अन] हे. भुटुन; भुटुवा।

भुटनेस- *ना.* रस नहाली भुटेर बनाइएको तरकारी; भुटुवा; भुटन।

भुटभाट- *ना.* [भुट् (द्वि.)] भुट्ने काम; हाँडीमा मकै आदि वस्तु ठेट्नै वा सुक्खा र भाँडामा थोरै चिल्लो हालेर पुवा, तिहुनतरकारी आदि पानी नहाली पकाउने काम।

भुटभुटिनु- *अ.क्रि.* [भुट्+भुट्+इ+नु] मनमा परेका ताप वा चिन्ताले पिरोलिनु; त्यस्तो ताप वा चिन्ताले मन पोलेर व्याकुल हुनु वा छटपटिनु; पिरिनु; पिल्सिनु।

भुटभुटी- *ना.* [√ भुटभुटि] मनमा परेका पिरले भित्रभित्रै भएको व्याकुलता वा छटपटी; चर्को मानसिक ताप।

भुटभुट्याइ- *ना.* [भुटभुटि+याइ] भुटभुटिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भुटाइ- *ना.* [√ भुट् (+आइ)] भुट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भुटाइनु- *क.क्रि.* भुट्न लाइनु।

भुटिनु- *अ.क्रि.* १. भुटभाट होइनु। *क.क्रि.* २. भुट्ने काम गरिनु; भुटाइमा परिनु।

भुटिभाङ- *ना.* अन्न, खानेकुरो आदि केही नहुने स्थिति; फुट्टीकौडी। (उदा.- घरमा भुटीभाङ नभएपछि के खाएर बाँच्ने?)।

भुटिभाटी- *टु.* केही नभएको अवस्था; भस्माभुटी।

भुटिमाम- *ना.* [बा.बो.] भुटेको भात।

भुटी- *ना.* [भुट्+ई] १. भुट्ने काम। २. भुटेको वस्तु वा खानेकुरो (बालबोलीमा)।

भुटीभाटी- *ना.* भुटभाट गर्ने काम; राम्ररी भुटने काम।

भुटीभुटी- *ना.* (बालबोलीमा) भुट्ने काम वा भुटेका वस्तु (खास गरी मकै आदि)।

भुटुन- *ना.* [√ भुटन] १. तरकारी, भटुवा आदि पकाउनाका निम्ति कराहीमा वा यस्तै भाँडामा हालिने घिउतेल। २. आन्द्रा, भुँडी, कलेजो, फोक्सो आदि मिलाई घिउ वा तेलमा तारेको परिकार।

भुटुवा- *वि.* [भुट्+उवा] १. घिउ-तेलमा भुटेको; तारेको। *ना.* २. घिउतेलमा भुटेको वा तारेको सुखा तरकारी। ३. आन्द्रा, भुँडी, कलेजो आदि तारेको परिकार; भुटन।

भुटेको- *वि.* [भुट्+एको] भुटेर पकाइएको वा तयार पारिएको।

भुटेको तेल- *ना.* सड्ने-बिग्रने नहोस् भनी तोरीलाई भुटेर पाको पारी निकालिएको स्वस्थ तेल।

भुटो- *ना.* [√ भाउँटो] १. सँभालिनसक्नु आपत्; भाउँटो। २. भन्भट; भमेला; टन्टा। ३. मानसिक चिन्ता; फिक्री।

भुट्को- *ना.* [भुट्+को] उमालेका पानीमा भुटेको पिठो मुछी डल्लो पारी चाकु मिलाई रुमालले छोपेर बाफमा पकाइने रोटी।

भुट्टा- *ना.* [भुट्+टा] १. भुट्ने काम। २. भुटेको वस्तु वा खानेकुरो। ३. मकै।

भुतभुत- *ना.* [अ.मू. भुत्+अ (द्वि.)] १. रिस, असन्तोष आदिले अस्पष्ट रूपमा व्यक्त हुने एकोहोरो गनगन; फतफत। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो रिस देखाउँदै गुनगुनाएर; अस्पष्ट रूपमा फतफताउँदै। ३. भोकले भित्रभित्रै भुङ्ग्रो सल्कने किसिमसँग।

भुतभुताइ- *ना.* भुतभुताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भुतभुताइनु- *क.क्रि.* भोकले बडबडाइनु; गनगनाइनु।

भुतभुताउनु- *अ.क्रि.* रिसको सुरमा एक्लै वा एकोहोरो फतफताउनु; बडबडाउनु।

भुतभुते- *ना.* १. आगोका फिलिङ्गा र खरानी मिसिएको भुङ्ग्रो; भुङ्ग्रो। *वि.* २. भुतभुत गरिरहने; फतफते।

भुताहा- *वि.* [भूत+आहा] भूतसम्बन्धी; भूतद्वारा निर्मित; भूत लाग्ने।

भुताहा बाँध- *ना.* इतिहासको अज्ञात कालमा निर्मित भएका हुनाले निर्माताको नाम थाहा हुन नसकी छिमेकका व्यक्तिहरूका दृष्टिमा भूतद्वारा निर्मित ठानिएको कुनै बाँध (पोखराको पार्दी बाँध, सुनसरी भुटाहाको बाँध इ.)।

भुतुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुतुक्+क] १. रिसले वा असन्तोषले चुर हुने गरी; साह्रै भोक्किएर। २. थकाइले लुथ्रुक्क पर्ने गरी। ३. एक्कासि मर्ने किसिमले; खुत्रुक्क। ४. ठुलो आसक्ति।

भुतुङ्गे- *वि.* [भुतुङ्गो+ए] भुतुङ्गो; नाङ्गे।

भुतुङ्गो- *वि.* [भूत+नाङ्गो] निर्वाङ्ग; नाङ्गो; नग्न।

भुतुल्लो- *वि.* [अ.मू. भुत्+उल्लो] १. थोत्रोपुरानो; चिथ्रो (सिरक, डस्ना आदि)। २. भुक्क फुलेको; भुकुल्लो।

भुतेग्रो- *ना.* [भूत+एग्रो] भूतले दुःख दिएको भैँ गरी धेरै दुःख दिने बस्तुभाउ (भेडो, बाखो आदि)।

भुतुक्किनु- *अ.क्रि.* [भुतुक्क+इ+नु] भुतुक्क हुनु; मर्नु।

भुतुक्क्याइ- *ना.* भुतुक्किने वा भुतुक्क्याउने क्रिया-प्रक्रिया।

भुतुक्क्याइनु- *क.क्रि.* मर्ने पारिनु।

भुतुक्क्याउनु- *स.क्रि.* भुतुक्क पार्नु; ठहरै तुल्याउनु; मार्नु।

भुत्तिनु- *अ.क्रि.* [भुत्तो+इ+नु] कुटो, कोदालो, हँसिया, खुकुरी आदि हतियार नकाट्ने वा नलाग्ने हुनु; धार बोधो हुनु; भुत्ते हुनु।

भुत्ते- *वि.* [भुत्तो+ए] १. धार नभएको वा धार नै कुँडिएको; धारिलो नभएको; नलाग्ने (हतियार)। २. बुद्धि नपसेको; नतिखारिएको; बोधो (मानिस)।

भुत्तो- *वि.* [सं. भुक्त] १. धार मरेको; नलाग्ने। २. बोधो; भुत्ते।

भुत्याइ- *ना.* [√ भुत्ति (+याइ)] १. भुत्तिने क्रिया वा प्रक्रिया। [भुत्याउ+आइ] २. भुत्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

भुत्त्याइनु- *क.क्रि.* भुत्ते पारिनु।

भुत्याहा- *वि.* [भूत+याहा] १. भूतप्रेतले वास गरेको (ठाउँ, घर

आदि)। *ना.* २. भूतप्रेतसम्बन्धी काम गर्ने भारफुके व्यक्ति; धामी वा भाँक्री।
भुत्त्याउनु- *स.क्रि.* भुत्ते पार्नु।
भुतुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुतुक्+क] १. एक्कासि उफ्रने, हाम्फाल्ने वा ओर्लने गरी। २. थकाइले पूरै गलेर। ३. ठहरै मर्ने गरी; भुतुक्क।
भुत्रैसित/भुत्रैसिति- *वि.बो.* [भुत्रो+ऐ+सित] बेवास्ता वा उपेक्षाको भाव व्यक्त गर्दा भनिने शब्द; यत्रैसित; कन्डैसित। (उदा.- मनेको नमानी रुख चढेपछि लडे के त, भुत्रैसित! त्यति जाबो कुरामा पनि रिसाउँछन् भने भुत्रैसिति!)
भुत्रो- *वि.* [√ भुत्लो] १. बेवास्ताको; केही न केही; फुस्सा; यत्रो (निन्दार्थमा)। *ना.* २. गुप्ताङ्गका रौँ।
भुत्ला- *ना.* [भुत्लोको ति. रू.] १. भुवा; रौँ। २. थोरै वस्तु; सानो टुक्रो। ३. चिथ्रो; भुत्रो।
भुत्लावाल- *वि.* भुत्ला हुने; लामा- लामा भुत्ला भएको; भुत्ले; भ्यापुल्लो।
भुत्लाभुत्ली- १. एकले अर्काको केश उखेल्ने काम। २. भगडा।
भुत्लिनु- *अ.क्रि.* [भुत्लो+इ+नु] रौँ भुत्ला आदि खुइलिनु; बाहिरी रौँ लुछिनु। २. नाङ्गो हुनु; नाङ्गिनु। ३. थोत्रो-पुरानो हुनु; थोत्रिनु। ४. अधिकार, मान, जागिर आदि खोसिनु।
भुत्ले- *वि.* [भुत्लो+ए] भुत्लैभुत्ला भएको; जगल्टे; भुत्लावाल।
भुत्ले साग- *ना.* कुखुराको मासु।
भुत्लो- *ना.* [√ भुवा] १. बाखा आदिका रौँ; मसिनो भुत्लो; भुवा। २. चिथ्रो; भुत्रो; पुरानो। ३. थोरै वस्तु; सानो टुक्रो; दम्सो।
भुत्ल्याइ- *ना.* [√ भुत्लि (+याइ)] १. भुत्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[भुत्ल्याउ+आइ] २. भुत्ल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भुत्ल्याइनु- *क.क्रि.* भुत्ला उखेलिनु।
भुत्ल्याउनु- *स.क्रि.* १. रौँ वा भुवा लुछ्नु; भुत्ला उखेल्नु। २. नाङ्गो तुल्याउनु; नङ्ग्याउनु। ३. जथाभाबी जगल्टा लुछ्नु; जगल्ट्याउनु। ४. अधिकार, मान, प्रतिष्ठा, जागिर आदि खोस्नु। *प्रे.क्रि.* ५. भुत्रो पार्नु; भुत्र्याउनु; फटाउनु। ६. रौँ, भुवा, भुत्ला आदि खजमज्याउनु; भुत्लिने पार्नु।
भुद्रुङ- *ना.* ध्वाँसे रङको चिलजत्रै मांसाहारी एक जातको चरो।
भुनभुन- *ना.* [अ.मू. भुन्+अ (द्वि.)] *क्रि.वि.* १. भिँगा, माहुरी, भँवरो आदि उड्दा शब्द आउने गरी; भनभन। २. मनमा चिन्ता परेर वा रिसले एक्लै फतफताउने चालले; भुतभुताउने गरी।
भुनभुनाइ- *ना.* भुनभुनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भुनभुनाइनु- *क.क्रि.* भँवरो, भिँगा, माहुरी आदिद्वारा भुनभुन गरिनु।
भुनभुनाउनु- *अ.क्रि.* १. भिँगा, भँवरो, माहुरी आदिले भुनभुन आवाज निकालेर उड्नु; भुनभुन गर्नु। २. मनमा चिन्ता परेर एक्लै बडबडाउनु; भुतभुताउनु।
भुनभुनाहट- *ना.* भुनभुनाउने स्थिति, भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
भुनी- *ना.* सुँगुर वा बँदेलको पोथी।
भुने- *ना.* बाँस, मालिङ्गो आदिका चोयाले बुनेको लेकतिरबाट मही ओसार्ने भाँडो।
भुन्टाभुन्टी- *ना.* [भुन्टो+भुन्टी] मसिना वा सानातिना केटाकेटी; भन्टचाङभुन्टुङ; भुराभुरी।
भुन्टी- *ना.* [भुन्टो+ई] १. भुन्टोको पोथी रूप; सानी बच्ची; पुड्की केटी। *वि.* २. सानो कदकी; होची; पुड्की (स्त्री)।
भुन्टे- *ना.* [भुन्टो+ए] १. सानो बच्चो। २. पुड्को केटो। *वि.* ३. सानो; पुड्को; पुड्के।
भुन्टो- *वि.* [√ पुन्टो] सानो कदको; होचो; पुड्को।
भुन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुन्+न] भँवरा, भिँगा, माहुरी, लाम्खुट्टे आदि उड्दा वा कराउँदा सगोल आवाज आउने गरी।
भुमरताल- *ना.* बाजा बजाउने तालका विभिन्न भेदमध्ये एक।
भुमरी- *ना.* [प्रा. भुमइ] १. हावा, पानी आदि घुमेर बनेको, चक्राकार ठाउँ; जलावर्त; भुँवरी। २. रौँ आदि घुमुर्किएको वा चक्का परेको स्थिति। ३. क्रोध वा रिसले निधारमा पारेको त्यस्तो गाँठो।
भुरनहत्ते/भुरमहत्ते- *ना.* हे. भुर्नहत्ते।
भुरा- *ना.* [सं. भ्रूण] १. 'भुरो'को ति. रू.; कलिला केटा; साना बच्चा। २. ससाना माछा।
भुराभुरी- *ना.* १. सानातिना केटाकेटी; मसिना बालबच्चा। २. जम्राका मसिना बच्चा।
भुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुरुक्+क] बसेको ठाउँबाट एक्कासि उठ्ने गरी; जुरुक्क। २. एकाएक उड्ने चालले; भुर्र।
भुरुङ- *ना.* [नेवा.] १. धागाले बेरी भट्कारेर भुईंमा घुमाउँदै खेलिने काठको डल्लो खेलौना; लट्टु। २. हातले घुमाएर खेलिने चिलाउने आदिका गेडा। *वि.* ३. डल्लो; पुड्को।
भुरे- *ना.* [भुरो+ए] १. सानो केटाकेटी; भुरो। २. 'भारे'को पूरक। *वि.* ३. सानो गाँठीको; होचो कदको।
भुरेभारे- *वि.* १. भारेभुरे; ठिनेमिने; सानोतिनो। २. मसिना केटाकेटी र ठुला मानिस।
भुरे माछो- *ना.* सानो एक जातको माछोविशेष।
भुरेटाकुरे- *ना.* ससाना थुम्के राज्य।
भुरेल- *ना.* [भुरा+एल] मसिना माछा छोप्ने जाल वा जाली।
भुरो- *ना.* [सं. भ्रूण] १. सानो खालको माछो; माछाको बच्चो। २. सानोतिनो केटो; बच्चो।
भुर्कुट- *ना.* [सं. भ्रंस्+कुट्ट] १. कुल्चेर, भाँचेर, खाएर भएको सखाप स्थिति; बेमाख; सर्वनाश; बरबादी; विध्वंस। *वि.* २. सबै; सखाप।
भुर्कुल- *ना.* सलाई बनाउने काममा प्रयोग हुने एक रुखविशेष।
भुर्नहत्ते/भुर्महत्ते- *ना.* [सं. भ्रूणहत्या] १. मर्नु न बाँच्नुको स्थिति; भुरनहत्ते। २. निल्नु न उकेल्नुको वस्तु वा त्यस्तै नचाहिँदो कामकुरो; बिनसित्तिको भ्याउलो वा भन्भट।
भुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुर्+र] चराचुरुङ्गीका उडाइको आवाज आउने गरी।
भुर्रा१- *ना.* १. मानमर्यादा; प्रतिष्ठा; इज्ज्त; आबरु। २. गन्जिफाको खेलमा एकएक चक्की फ्याँकेर खाने एक दाउ।
भुर्रा२- *ना.* [अ. बर्राक] एक जातको परेवा।
भुल्नु- *स.क्रि.* [प्रा. भुल्ल+नु] १. पहिले भए-गरेको कुरा नसम्भिनु; बिर्सनु। २. कुनै गल्ती वा भुल गर्नु; बिराउनु। *अ.क्रि.* ३. भुलमा पर्नु; चुक्नु। ४. अलमलिनु; भुक्किनु; छक्किनु। ५. आसक्त हुनु;

लहसिनु; लग्गु हुनु।
मुल- *ना.* [प्रा. मुल्ल] १. ताकेको काम गर्नुपर्नेमा झुक्किएर गरिने अर्कै काम; भुल्ने काम; भ्रम; चुक; गफलत। २. विराम; कसुर; बिगार। ३. लेखनमा हुने गल्ती; अशुद्धि। ४. बिर्सने काम; विस्मृति।
मुलचुक- *ना.* १. मुल र चुक; बिराम र दोष। २. मुलबाट हुन आएको त्रुटि; अज्ञानता वा व्यस्तताले हुने गल्ती।
मुलमुल- *क्रि.वि.* [सं. बुद्‌बुद] पानी, रगत आदि निस्किरहने गरी।
मुलमुलाइ- *ना.* मुलमुलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुलमुलाउनु- *अ.क्रि.* १. मूल फुटेर वा मुलमुल हुने गरी जमिनबाट पानी उम्रनु। २. त्यसरी नै आँसु आदि बग्नु।
मुलमुलिनु- *अ.क्रि.* मुलमुल गरी जमिनबाट पानी उम्रिनु; मुलमुलाउनु।
मुलमुले- *वि.* मुलमुल गरी उम्लेको वा उम्रेको (पानी आदि तरल पदार्थ)।
मुलमुलैया- *ना.* [मुल्+मुल्+ऐया] १. पेचिलो वा झुक्याउने कुरो; घुमाउरो कुराकानी। २. अलमलिने बाटो भएको कुनै घर वा त्यस्तै रचना।
मुलमुल्याहट- *ना.* मुलमुलिने स्थिति, भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
मुलाइ- *ना.* [√ मुल् (+आइ)] मुल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [मुलाउ+आइ] *ना.* मुलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुलाइनु- *क.क्रि.* भुल्ने पारिनु; अल्मल्याइनु।
मुलाउनु- *प्रे.क्रि.* १. बिर्साउनु; अलमल्याउनु। २. झुक्याउनु; छकाउनु। ३. प्रेममा फसाउनु; आसक्त बनाउनु।
मुलायो- *ना.* [√ भवा] १. रेसमको धागोबाट बुनेको एक प्रकारको नरम कपडा; अन्डी। २. भुवैभुवा हुने गरी बुनेको नरम कपडा।
मुलिनु- *अ.क्रि.* [मुल्+इ+नु] मुलमा परिनु।
मुलु- *ना.* दुई-तीन मिटर अग्लो, भेट्नु भएका चिल्ला, पातला र टल्कने पात हुने, गुलाफी हल्का पहेँलो रङका फूल फुल्ने एक प्रकारको रुख; सोही रुखको रातो जामुनुका आकारको फल।
मुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. मुलुक्+क] १. दुध, पानी आदि पहिलोपल्ट मुल्को फुटेर उम्लिने गरी। २. पानी आदि तरल पदार्थ मुल्कोबाट एक्कासि निस्केर।
मुल्कनु- *अ.क्रि.* [मुलुक्क+नु] १. पानी, दुध, आदि तरल पदार्थ तताउँदा उम्लनु; मुलुक्क हुनु वा मुल्को निस्कनु। २. पानी, रगत आदि तरल पदार्थ अलिअलि गरी वेगले निस्कनु।
मुल्काइ- *ना.* मुल्कने वा मुल्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुल्काइनु- *क.क्रि.* मुलुक्क उमालिनु।
मुल्काउनु- *स.क्रि.* मुलुक्क उमाल्नु।
मुल्किनु- *अ.क्रि.* मुलुक्क उम्लिनु।
मुल्को१- *ना.* [√ मल] १. दुध, पानी आदि तरल पदार्थ तताउँदाको उम्लाइ; उमाल। २. पानी, आँसु आदि एक पटकमा निस्केको अंश वा वेग; मुल्को। ३. धेरै मलिलो जमिनमा सप्रेर उम्रेको बालीको गाँज।
मुल्को२- *ना.* [सं. उलूक] लाटोकोसेरो; उल्लु।
मुल्क्याइ- *ना.* [भुल्कि+याइ] भुल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. मुल्+ल] १. जमिनबाट पानी आदि निस्कने गरी। २. उम्लेर। ३. कुनै तरल पदार्थ एक्कासि निस्कने गरी।
भुव- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार पृथ्वीमाथिका सात लोकमध्ये दोस्रो लोक; पृथ्वी र सूर्यका बिचमा रहेको आकाश; अन्तरिक्ष।
भुवन- *ना.* [सं.] १. जगत्; संसार। २. जल; पानी। ३. प्रकृतिको सिर्जना; सृष्टि। ४. जनता; दुनियाँ। ५. पुराणअनुसार भू, भुव, स्व, मह आदि चौध लोक; सात लोक तथा सात पातालमध्ये प्रत्येक। ६. उक्त आधारमा चौधको सङ्ख्यासूचक शब्द।
भुवन कोश- *ना.* १. चौध भुवनको समष्टि। २. समस्त ब्रह्माण्ड; भूमण्डल।
भुवनत्रय- *ना.* धर्तीलगायत माथिको एक र मुनिको समेत तीन लोक- स्वर्ग, मर्त्य र पाताल।
भुवनेश्वर- *ना.* १. भुवनका ईश्वर। २. शिवको मूर्ति वा रूप। ३. राजा।
भुवनेश्वरी- *ना.* १. तन्त्रशास्त्रका दश महाविद्यामध्ये एक। २. दुर्गा; देवी।
भुवर्लोक- *ना.* [सं.] चौध भुवनमध्ये एक; पृथ्वीमाथिका सप्तलोकमध्ये दोस्रो लोक।
भुवल/भुवस्तान- *ना.* [√ भुवन] कष्टसाथ झेल्नुपर्ने दुःखको अवस्था; ठुलो दुःख; हन्डर; सङ्कट; हैरानी।
भुवा- *ना.* [सं. भ्रू] १. सिमल, कपास आदिको नरम रुवा। २. मुलायम अनुभव हुने, मसिना, कमला रौँ; भुवा। ३. निबुवा आदि फलको गुदीभन्दा बाहिर र बोक्राभन्दा भित्रपट्टि रहेको खान पनि हुने वस्तु। ४. निको हुन थालेको घाउ-खटिराको साह्रै मसिना पाप्राको समूह। ५. धुस्सा आदिमा धुस्निएर निस्केको मसिना रौँ जस्तै नरम वस्तु।
भुवाजिन- *ना.* भुवा उठेको, असल खालको जिन कपडा।
भुवादार- *वि.* १. भुवा हुनाले नरम देखिने; भुवा भएको (कपडा)। *ना.* २. भुवादारी।
भुवादारी- *ना.* भुवैभुवा उठेको रुमाल, विशेषखालको कपडा।
भुस- *ना.* [प्रा.] १. धान, गहुँ, कोदो आदि अन्न कुटेर वा पिँधेर केलाउँदा बोक्राका रूपमा आउने खोस्टा। २. सारहीन वस्तु। ३. केही पनि हातलागी नहुने काम; प्राप्तिको अभाव; निष्फलता; फुस्सा।
भुसको थैली- *वि.* मगज नभएको; हलम्बु।
भुसतिघ्रे- *वि.* १. ठुला तिघ्रा वा डाल भएअनुसार काम नदिने। २. मोटा र खस्रा तिघ्रा भएको; मोटो र तिघ्रे।
भुसाउरो- *ना.* १. भित्र चामल नभएको पटुवाको थुप्रो। २. भुस्सा काट्ने हतियार; खडाँस।
भुसाहा- *वि.* भित्र गुदी नभई दाम्रो भएको; धेरै भुस निस्कने; भुस्याहा।
भुसिनु- *अ.क्रि.* भुसजस्तो हुनु; निष्फल हुनु; खेर जानु।
भुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुसुक्+क] १. एक्कासि बिर्सने गरी। २. आगाले सबै डढ्ने किसिमले। ३. जो भएको सबै नाश भएर, सिद्धिएर वा बिग्रिएर। ४. सुत्दा गाढा निद्रामा पर्ने गरी; चालै नपाई

निदाएर।

भुसुनु/भुसुनो- *ना.* [√ भुस] फोहर-मैला वा रद्धानतिर हुने पिउसोजस्तो सानो किरो; भुसुनो।

भुसुने- *वि.* १. ज्यादै सानो। २. कम महत्त्वको; क्षुद्र।

भुसुल्टिनु- *अ.क्रि.* [भुसुक्क+इ+नु] आशा गरेको वस्तु नपाइनु; गठिनु; हिस्सिनु।

भुसुल्ट्याइ- *ना.* भुसुल्टिने वा भुसुल्ट्याइने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भुसुल्ट्याइनु- *क.क्रि.* भुसुल्टिने स्थितिमा पारिनु; जिल्ल्याइनु; हिस्स्याइनु।

भुसुल्ट्याउनु- *स.क्रि.* कसैलाई आशा देखाएर सो वस्तु नदिनु; जिल्ल्याउनु; हिस्स्याउनु।

भुसुसुसु- *क्रि.वि.* [अ.मू. भुस्+उ (द्वि.)] १. बिस्तारै आगो सल्केर खतम हुने गरी; कुनै वस्तु धमाधम सल्किने चालले। २. उड्ने वा निदाउने गरी। ३. चालै नपाई सकिँदै जाने किसिमले।

भुसे- *वि.* [भुस+ए] भुसबाट बनेको; भुससम्बन्धी; भुसको।

भुसेचुली- *ना.* बिचमा ढुङ्ग्रो हाली भुस खाँदेर ढुङ्ग्रो झिकेपछि तलतिर प्रायः एउटै दाउरो बालेर त्यसैले भुस सल्काई खानेकुरा पकाउने चुलो; भुसको अँगेठी।

भुस्कुट- *ना.* [भुस+कुट्ट] १. सर्वनाश; सखाप; बरबादी। *वि.* २. सबै; स्वार्लाक्कै।

भुस्याइ- *ना.* [√ भुसि (+याइ)] भुसिने वा भुस्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भुस्याइनु- *क.क्रि.* भुसिने पारिनु।

भुस्याउनु- *स.क्रि.* भुसिने पार्नु।

भुस्याहा- *वि.* [भुस+याहा] १. मानमर्यादा, इज्जत आदि नभएको। २. खुबी वा सिप नभएको। ३. भुस जस्तै सारतत्त्व नभएको; निस्सार; बुद्धिहीन।

भुस्याहा कुकुर- *ना.* गल्लीगल्ली चहार्ने, बेवारिसे र निम्न स्तरको कुकर।

भुस्सा- *ना.* [सं. बुस] १. सुर्ती काटेर सुकाउँदा राम्रो दर्जाको बन्न नसकेको, फेद, टुप्पा आदि सबै मिसाएर तयार पारिएको सस्तो कोटिको सुर्ती। २. कक्कडका रूपमा वा सुल्फामा हालेर तानिने सुर्ती। ३. गाईबस्तुलाई खुवाइने पराल आदि काटिएका मसिना टुक्रा।

भू- *ना.* [सं.] १. धरती; जमिन; भूमि। २. ठाउँ; स्थान।

भूआकृति- *ना.* धरातलको स्वरूप; भूस्वरूप; भूबनोट।

भूउपग्रह- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीका वरिपरि परिक्रमा गर्ने र पृथ्वीकै आकर्षण विकर्षणमा धानिने सानातिना ग्रह। २. पृथ्वीको कक्षमा परिक्रमा गर्ने, वैज्ञानिकहरूद्वारा निर्मित सानो ग्रह।

भूप्रक्षेपण- *ना.* कुनै ग्रहका कक्षमा परिक्रमा गर्न अन्तरिक्षमा भूउपग्रह छोड्ने काम।

भूसञ्चार सेवा- *ना.* पृथ्वीका कक्षमा परिक्रमा गर्ने ग्रहहरूको गतिविधि जान्न चित्र, ध्वनि आदि लिई सञ्चारको सुविधा मिलाउने व्यवस्था।

भूउपयोगिता- *ना.* [सं.] पृथ्वीको काम लाग्ने गुण वा जमिनको प्रयोजनीयता; माटोबाट हुने लाभदायी गुण।

भूकम्प- *ना.* [सं.] भुईंचालो; भैँचालो।

भूकर्मी- *ना.* [सं.] भूमिमा नै काम गर्ने हवाईविभागका कामदार कर्मचारी।

भूक्षय- *ना.* [सं.] १. बाढी, पहिरो आदिबाट जमिन भास्सिने र बग्ने काम; त्यसरी जमिन खिइँदै जाने प्रक्रिया। २. उर्वरा शक्तिको ह्रास; भूक्षरण।

भूक्षयिता- *ना.* जमिन नाश हुँदै जाने काम; भूक्षय हुनाको भाव वा स्थिति।

भूक्षरण- *ना.* [सं.] १. अव्यवस्थित हिसाबले गरिने वनजङ्गलको फँडानी, अतिवृष्टि आदिका कारणले जमिनको सतहको माटो खस्कँदै जाने प्रक्रिया। २. जमिनको उर्वरा शक्तिको ह्रास।

भूक्षितिज- *ना.* [सं.] पृथ्वी र अन्तरिक्ष जोडिएको आभास हुने ठाउँ; क्षितिज।

भूक्षेत्र- *ना.* [सं.] १. जमिनको भाग; धरतीको आयतन। २. जलक्षेत्रबाहेकको भूभाग।

भूक्षेत्रीय- *वि.* भूक्षेत्रसम्बन्धी; भूक्षेत्रको।

भूखण्ड- *ना.* [सं.] १. जग्गाजमिनको टुक्रो। २. ज्यादै झन्झटको काम; अप्ठ्यारो काम। ३. ठुलो विघ्नबाधा; ठुलो अड्काउ।

भूगर्भ- *ना.* [सं.] पृथ्वीको भित्री वा तल्लो तह।

भूगर्भविद्- *वि.* भूगर्भविद्या वा भूगर्भशास्त्रको ज्ञाता।

भूगर्भविद्या- *ना.* भूगर्भशास्त्र।

भूगर्भशास्त्र- *ना.* भूगर्भमा रहेको पदार्थ पत्ता लगाउने र त्ससम्बन्धी अध्ययन गर्ने विद्या; भूगर्भशास्त्र।

भूगर्भवेत्ता- *ना.* भूगर्भसम्बन्धी ज्ञाता; भूगर्भविद्।

भूगृह- *ना.* [सं.] भवनको जमिनमुनि बनाइएको तला; ताइखाना; तहखाना।

भूगोल- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी। २. पृथ्वीको (बाह्य सतह जङ्गल, नदी, पहाड आदि प्राकृतिक विभाग, देश, नगर, गाउँ आदि राजनीतिक विभाग, उष्णकटिबन्ध, शीतकटिबन्ध आदि वातावरणिक विभाग र उद्योगधन्दा, ऋतुहरू तथा बासिन्दाहरू सबैको) वर्णन वा विचार भएको शास्त्र।

भूचक्र- *ना.* [सं.] पृथ्वीको परिधि; क्रान्तिवृत्त; विषुवत्रेखा।

भूचिकित्साशास्त्र- *ना.* [सं.] भौगोलिक तत्त्व र गुणहरूमा भर पर्ने स्वास्थ्यशास्त्र।

भूदान- *ना.* जग्गा वा भूमिदान।

भूत- *वि.* [सं.] १. भइसकेको; भएको। २. बितेको; विगत। ३. मिलेको। ४. उस्तै; समान; तुल्य। ५. पैदा भएको; उत्पन्न। *ना.* ६. चराचर प्राणी; जीव। ७. पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाश; पञ्च महाभूत। ८. बितेको समय; विगत काल। ९. सृष्टिका चेतन र अचेतन सबै पदार्थ। १०. व्याकरणका अनुसार कार्यव्यापार समाप्त भएको अर्थ बुझाउने क्रिया (गएँ, गयौँ, गए इ.)। ११. मृत शरीर वा त्यसको आत्मा; मृतात्मा। १२. पिशाच; प्रेत। १३. शिवको एक गण।

भूत काल- *ना.* १. बितिसकेको समय; विगत काल। २. व्याकरणका

वर्तमान, भूत र भविष्यत् कालमध्ये एक।
भूत कालिक- *वि.* १. विगत समयमा भएको; पहिले घटिसकेको। २. भूतकालसँग सम्बन्धित।
भूतनाथ- *ना.* चराचर प्राणीका मालिक; शिवजी।
भूतत्त्व- *ना.* [सं.] पानी, वायु, आकाश आदि पृथ्वीका तत्त्व।
भूतत्त्वविज्ञान- *ना.* भूमिको गहन तत्त्वको अध्ययन गरिने विद्या; भूतत्त्वसम्बन्धी शास्त्र; भूतत्त्वविद्या।
भूतत्त्वविद्- *ना.* भूतत्त्वको ज्ञान भएको व्यक्ति; भूतत्त्वको ज्ञाता।
भूतत्त्व विद्या- *ना.* भूगर्भशास्त्र।
भूतत्त्व वेत्ता- *ना.* भूतत्त्वविद्।
भूतनगर- *ना.* [सं.] भूतहरूको बिगबिगी भएको वा भूत-प्रेतले वास गरेको कल्पित सहर।
भूतपूर्व- *वि.* [सं.] १. पहिले भइसकेको; बितेको समयको; पूर्वकालको; पूर्ववर्ती। २. पहिले कुनै पदप्रतिष्ठामा रही हाल खाली भएको (व्यक्ति)।
भूतपूर्व सैनिक सङ्गठन- *ना.* अवकाशप्राप्त सैनिक जवानहरूका परिवारको सुखसुविधा, शिक्षा, बसोबास आदिको प्रबन्ध गर्न र राष्ट्रिय हितमा संलग्न गराउन बनाइएको एक सङ्गठन।
भूतप्रेत- *ना.* [सं.] अगति परेका मानिसहरूको तथाकथित तर्साउने आत्मा; भूतप्रेत-पिशाचहरूको समुदाय।
भूतबङ्गला- *ना.* [भूत+बङ्गला] भूत-प्रेत बस्ने भनी विश्वास गरिएको डरलाग्दो र तर्साउने घर; भूतमहल; भूताहाघर।
भूतयज्ञ- *ना.* [सं.] गृहस्थीहरूले प्रतिदिन नित्य क्रियाका रूपमा गर्नुपर्ने पञ्चयज्ञमध्ये एक; भिक्षुक, श्वान, काक, कमिला आदि प्राणीलाई अन्नदान गरिने यज्ञ।
भूतल- *ना.* [सं.] पृथ्वीको बाहिरी खँदिलो तह; परत।
भूतविद्या- *ना.* [सं.] १. भूतप्रेत, पिशाच आदिबाट पैदा हुने रोगव्याधिको उपचार गर्ने विद्या। २. भूतप्रेतसम्बन्धी विद्या।
भूतशुद्धि- *ना.* [सं.] अनुष्ठान, पुरश्चरण आदिमा यज्ञको आरम्भ हुँदा मन्त्र आदिद्वारा शरीर शुद्ध गरिने विधि।
भूतात्मा- *ना.* [सं.] १. मृत शरीरमा पहिले रहेको आत्मा। २. पार्थिव शरीर। ३. जीवात्मा। ४. परमात्मा। ५. पिशाच; प्रेत।
भूति- *ना.* [सं.] १. धन; सम्पत्ति; ऐश्वर्य। २. खरानी; भस्म। ३. उत्पन्न हुने प्रक्रिया; जन्म।
भूतिभूषण- *ना.* खरानी नै आभूषण भएका देवता; महादेव।
भूते- *वि.* [भूत+ए] भूत भएको वा भूत बस्ने; भूतसम्बन्धी।
भूते ओडार- *ना.* भूत बस्ने ओडार; डरलाग्दो ओडार।
भूदेव- *ना.* [सं.] १. ब्राह्मण। २. भूस्वामी। ३. भुँयार।
भूधर- *ना.* [सं.] १. पहाड; पर्वत। २. शेषनाग। ३. कृष्ण।
भूप/भूपति- *ना.* [सं.] १. महाराज; राजा; भूपति। २. बादशाह; सम्राट्।
भूपरिवेष्टित- *वि.* [सं.] चारैतिर अरू देशको भूभागबाट घेरिएको वा समुद्री मार्ग नभएको (देश)।
भूपाल- *ना.* [सं.] राजा; भूप।
भूपेन्द्र- *ना.* [सं.] राजाहरूमा शक्तिशाली र सर्वश्रेष्ठ राजा; सम्राट्।
भूप्रकृति- *ना.* [सं.] पृथ्वीको धरातलको प्राकृतिक बनोट।
भूभाग- *ना.* [सं.] १. कुनै महाद्वीप वा उपद्वीपको खण्ड; प्रदेश। २. जमिनको खण्ड; भूक्षेत्र; भूखण्ड।
भूभार- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीको भार। २. ठुलो जिम्मेदारी; गहन उत्तरदायित्व। ३. बेहोर्न गाह्रो पर्ने टन्टा; झमेला; नचाहिँदो झ्याउलो।
भूभारत- *ना.* [सं.] ठुलो जिम्मेवारी; टन्टा; झमेला; झ्याउलो।
भूभौतिक- *वि.* [सं.] पृथ्वीको बाह्य भौगोलिक वस्तु (पानी, नदी, हावा आदि) को अध्ययन गर्ने; विज्ञानसम्बन्धी।
भूभौतिक विज्ञान- *ना.* भूभौतिकसम्बन्धी विज्ञान।
भूभौतिकी- *ना.* भूभौतिक विज्ञान।
भूमण्डल- *ना.* [सं.] पृथ्वीको सतह; भूतल; पृथ्वी; धर्ती।
भूमध्य- *वि.* [सं.] चारैतिर जमिनले घेरिएको।
भूमध्यरेखा- *ना.* अक्षान्तररेखाको समानान्तरमा पृथ्वीको बिच भागमा पटुका झैँ बेरिएर पूर्वदेखि पश्चिमसम्म पुगेको काल्पनिक रेखा; विषुवत्- रेखा।
भूमध्यसागर- *ना.* पूर्वमा टर्कीनिरि एसिया र युरोपलाई र पश्चिममा स्पेननेरि युरोप र अफ्रिकालाई छुट्ट्याउने एक सागर।
भूमापन- *ना.* [सं.] कुनै देश, प्रदेश, जग्गाजमिन आदिको नापनक्सा गर्ने काम; सर्भे।
भूमि- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीको स्थलभाग; भूमि; जमिन; भुइँ; धरती। २. ठाउँ; स्थान (जन्मभूमि, मातृभूमि आदि)। ३. कुनै देश वा भूभाग (आर्यभूमि, भारतभूमि आदि)। ४. लिच्छविकालीन भूमिको नापोअनुसार एक रोपनीजतिको परिमाण। ५. बौद्धधर्मका हीनयानमा रहने चार, महायानमा रहने दश र वज्रयानमा रहने तेह्र अवस्था। ६. कुनै वस्तुको आधार वा आश्रयस्थल (पृष्ठभूमि, कर्मभूमि आदि)। ७. घरको अलगअलग खण्ड; तला; भुइँतला। ८. खेती गर्न लायक जमिन; खेतीपाती गरिने जग्गा।
भूमि एकीकरण- *ना.* ससाना टुक्रामा छरिएको जमिनलाई बिराएर खेतीयोग्य बनाउने काम।
भूमि कदम्ब- *ना.* एक प्रकारको सानो जातको कदम्ब।
भूमिकम्प- *ना.* भूकम्प; भैँचालो।
भूमिकर- *ना.* तोकिएमुताबिक सरकारलाई तिर्नुपर्ने जग्गाको कर; जग्गाकर; तिरो; पोत।
भूमिका- *ना.* [सं.] १. कुनै ग्रन्थका सम्बन्धमा ज्ञातव्य कुरा लेखिएको, त्यसै ग्रन्थका आरम्भको वक्तव्य; प्रस्तावना; प्राक्कथन, आमुख; उपोद्घात; मुखबन्ध। २. कुनै कुरा प्रस्तुत गर्नुभन्दा पहिले उठाइने प्रसङ्ग; आधारभूमि; पूर्वप्रसङ्ग। ३. कुनै व्यक्ति वा वस्तुको योगदान। ४. नाटक आदिमा पात्रको अभिनय वा कार्य। ५. रचना। ६. वेदान्तशास्त्रका अनुसार चित्तका पाँच अवस्था (क्षिप्त, मूढ, विक्षिप्त, एकाग्र र निरुद्ध)।
भूमिका प्रदर्शन- *ना.* वास्तविक जीवनसँग समता राख्ने कुनै व्यवहारलाई खास प्रसङ्गमा आरोपित वा अभिनय गर्ने काइदा; खास प्रसङ्ग, अवस्था वा घटनासँग सम्बद्ध चरित्रको अभिनयात्मक प्रस्तुति।

भूमिगत- *वि.* [सं.] जमिनमुनि रहेको; भूगर्भमा स्थित।
भूमिगत जल- *ना.* जमिनभित्र रहेको पानी।
भूमि गृह- *ना.* [सं.] तहखाना; भूगृह।
भूमिच्छिद्र- *ना.* [सं.] प्राचीनकालमा ब्राह्मणलाई अध्ययन- अध्यापन गरेबापत सरकारी करबाट मुक्त गरी दिइने जग्गाजमिन।
भूमिति- *ना.* [सं.] भूमि वा क्षेत्रको धरातलमा नाप गर्ने र नक्सा आदि तयार गर्ने विज्ञान; भूमापन गर्ने विद्या।
भूमि देवता- *ना.* [सं.] जग्गाजमिनका अधिष्ठाता वा संरक्षक देवता।
भूमिप्राप्ति- *ना.* [सं.] जग्गाजमिन पाउने काम।
भूमिप्राप्ति अधिनियम- *ना.* कुनै कामको आवश्यकतापूर्तिका निम्ति जमिन किन्ने वा ग्रहण गर्ने नियमकानुन; भूमिप्राप्त गर्ने अधिकारसम्बन्धी कानुन।
भूमिबन्धक- *ना.* [सं.] ब्याङ्क आदि संस्थाबाट जग्गाजमिन धितो राखेर ऋण लिने काम।
भूमिविखण्डन- *ना.* [सं.] जमिनलाई खेतबारीका रूपमा ससाना खण्डमा छुट्ट्याउने वा टुक्र्याउने काम।
भूमिसम्बन्धी- *वि.* [सं.] जग्गाजमिनसँग सम्बन्धित; जग्गा-जमिनको।
भूमिसम्बन्धी ऐन- *ना.* मोही र जग्गाधनीका अधिकार र सर्तहरूको उल्लेख गरी दुवैतर्फको सम्बन्ध मिलाउने जग्गाजमिनसम्बन्धी अधिकारको कानुन।
भूमिसुधार- *ना.* [सं.] जग्गाजमिनको न्यायपूर्ण वितरण, व्यवस्था, संरक्षण आदिसम्बन्धी सुधारकार्य।
भूमिसुधार ऐन- *ना.* भूमिपतिहरूले अधिकतम कतिसम्म जमिन राख्न पाउने र मोहीहरूले अधिकतम कतिसम्म जमिन राख्न पाउने तथा मोहीहरूले कतिसम्म जमिनको अधिकार पाउने भन्ने व्यवस्था गरिएको कानुन।
भूमिसुधार व्यवस्था- *ना.* जमिनको उपभोगमा उचित हद तोकी सुधार ल्याउने हिसाबले तयार गरिने तथा जग्गाधनी र मोहीका बिचमा रहेका असमानतालाई हटाउने प्रयत्न गरिने भूमिसम्बन्धी सरकारी व्यवस्था।
भूमिहीन- *वि.* [सं.] आफ्नो नाउँमा अधिराज्यभर जग्गाजमिन नभएको; सुकुम्बासी; सर्वहारा।
भूमे- *ना.* [सं. भूमि] किसानहरूले दाइँ गरिसकेपछि पूजा गर्ने देवता; भूमिदेवता।
भूमेखाजा- *ना.* भूमेपूजामा खाजा खाँदा भूमेका निम्ति छुट्ट्याएर राखिने खाजा।
भूमेपाठी- *ना.* भूमेपूजा गर्दा काटिने पाठी।
भूमेपाठो- *ना.* भूमेपूजा गर्दा काटिने पाठो।
भूमेपाथी- *ना.* धान झारिसकेपछि खलैबाट चेलीबेटीलाई भनी छुट्ट्याइने पाथीभाग।
भूमेभाग- *ना.* अन्न भित्र्याउनुभन्दा पहिले भूमिदेवताका नाममा अर्पण गरिने भाग।
भूयः- *क्रि.वि.* [सं.] १. फेरि; पुनः; अर्को पल्ट। २. अझ बढी; चाहिनेभन्दा बढ्ता।
भूयशः- *क्रि.वि.* [सं.] धेरैजसो; अधिकांशतः, प्रायशः।
भूयसी- *क्रि.वि.* [सं.] प्रशस्त; धेरैभन्दा धेरै; पर्याप्त।
भूयसी दक्षिणा- *ना.* धार्मिक अनुष्ठान, मङ्गलकार्य, यज्ञ आदि गरिसकेपछि ब्राह्मणहरूलाई मूल दक्षिणापछि दिइने सहायक दक्षिणा; कुनै यज्ञको प्रतिष्ठास्वरूप दिइने विशेष दक्षिणा।
भूरसी- *ना.* [सं. भूयसी] १. सबैतिर अलिअलि गरिएको खर्च; चानचुने खर्च। २. भूयसी दक्षिणा।
भूराजनयिक- *वि.* [सं.] भूराजनीतिसम्बन्धी विषयमा पोख्त भएको।
भूराजनीति- *ना.* [सं.] १. परराष्ट्रका स्थलगत विषयमा सन्तुलन राख्ने राजनीति; भूपरिवेष्टित राष्ट्रहरूले अँगाल्ने राजनीति। २. देशको भौगोलिक अवस्था र बनावटअनुरूप अँगालिने राजनीति।
भूराजनीतिक- *वि.* भूराजनीतिसँग सम्बन्धित; भूराजनीतिको।
भूराजस्व- *ना.* [सं.] जग्गाजमिनबाट मालपोतका रूपमा असुल भएको सरकारी रकम।
भूरि- *वि.* [सं.] धेरै; ज्यादा; अधिक।
भूर्ज- *ना.* [सं.] भोजपत्रको रुख।
भूर्जपत्र- *ना.* भोजपत्र; भोजपात।
भूर्लोक- *ना.* [सं.] मर्त्यलोक; संसार।
भूल- *ना.* हे. भुल।
भूलचूक- *ना.* हे. भुलचुक।
भूलभूलैया- *ना.* हे. भुलभुलैया।
भूलोक- *ना.* [सं.] भूर्लोक; मर्त्यलोक।
भूवा- *ना.* हे. भुवा।
भूषण- *ना.* [सं.] १. सौन्दर्य वा शोभा बढाउने वस्तु। २. सिँगारपटारका बहुमूल्य साधन; गहना; आभूषण।
भूषणीय- *वि.* सजाउन योग्य; सिँगार्न लायक।
भूषा- *ना.* [सं.] १. भूषण। २. साजसज्जा; सिँगारपटार (जस्तो- वेशभूषा)।
भूषित- *वि.* गहनागुरियाले सजाइएको; सिँगारिएको; अलङ्कृत।
भूसंरक्षण- *ना.* [सं.] रुखबिरुवा रोपेर वा पर्खाल, आड आदि लगाएर जग्गाजमिनको सुरक्षा गर्ने काम।
भूसतह- *ना.* [सं.] जमिनको बाहिरी सतह; पृथ्वीको माथिल्लो भाग।
भूस्खलन- *ना.* [सं.] बाढीपहिरो आदिबाट जग्गाजमिन खिइँदै जाने र उत्पादनशील माटो बग्दै जाने स्थिति वा प्रक्रिया; भूक्षरण।
भूस्वरूप- *ना.* [सं.] धरातलको बनावट; जमिनको स्वरूप; भूआकृति।
भूस्वामित्व- *ना.* [सं.] भूस्वामी हुनाको भाव वा अवस्था; जग्गाजमिनको मालिक हुने हक वा अधिकार।
भूस्वामी- *ना.* [सं.] जग्गाजमिनको मालिक; जमिनको स्वामित्व भएको मानिस।
भृकुटी- *ना.* [सं.] १. लिच्छविकालीन प्रसिद्ध राजा अंशुवर्माकी छोरी तथा तिब्बतका राजा स्रङ्चनगम्पोसँग बिहा भएकी, त्यहाँ बौद्धधर्मको प्रचार गराउने नेपालकी राजकुमारी; हरिततारा २. हठयोगमा प्रयुक्त ईडा, पिङ्गला र सुषुम्णा नाडीहरूको सङ्गमस्थल। ३. आँखीभौँ; भ्रू।
भृगु- *ना.* [सं.] १. ब्रह्माजीका मानसपुत्र मानिएका र भृगु- गोत्रका

प्रवर्तक एक ऋषि। २. दैत्यकुलका गुरु; शुक्राचार्य।
भृङ्ग- *ना.* [सं.] भँवरो; भ्रमर।
भृङ्गराज- *ना.* सेतो, निलो र पहेँलो तीन रङको हुने, पिरो र तितो स्वादको, आँखा र टाउको दुखेको औषधीमा प्रयोग हुने एक जातको भुईंझार।
भृङ्गी- *ना.* [सं.] १. शिवजीका प्रमुख गणमध्ये एक। २. भमराको पोथी। ३. मुलाको पातको भाव परेको गुलाफी फूल फुल्ने, रङ बनाएर ऊन र रेसम रँगाउने काममा प्रयोग हुने एक प्रकारको भुईंझार।
भृङ्गीराज- *ना.* पहेँला र राता फूल फुल्ने, मसिना पात हुने एक जातको भुईंझार; भृङ्गराज।
भृतक- *ना.* [सं.] १. तलब लिएर काम गर्ने व्यक्ति; नोकर। २. ज्यालादार।
भृति- *ना.* [सं.] १. भरणपोषण गर्ने काम; पालनपोषण। २. सेवा; नोकरी। ३. ज्याला; मजदुरी। ४. वेतन; तलब। ५. मूल्य; दाम। ६. अलग्गै बसेकी पत्नीलाई लोग्नेले भरणपोषणका निम्ति भरिदिएको मानाचामल। ७. निर्वाहभत्ता; वृत्ति।
भृत्य- *ना.* [सं.] १. तलब लिई काम गर्ने सेवक; नोकर। *वि.* २. भरणपोषण गर्न योग्य; पाल्नुपर्ने।
भेउ- *ना.* [प्रा. भेअ] १. गुप्त रहेको रहस्य; भेद। २. कुनै कुराको बोध; थाहापत्तो; सुइँको। ३. सम्झने काम; होस; हेक्का; मेसो।
भेक$_1$- *ना.* [√ भेउ] १. नजिकको ठाउँ; छरछिमेक २. हाता; इलाका।
भेक$_2$- *ना.* [सं.] १. भ्यागुतो। २. डरछेरुवा व्यक्ति।
भेक्षण- *ना.* [सं.] चरु तयार गरिएका मूल पात्रबाट हवन गर्नका लागि झिकिने पात्र; चरुस्थाली।
भेख- *ना.* [सं. वेष] भेष; वेश।
भेग- *ना.* हे. भेक (ठाउँ); इलाका।
भेजा- *वि.* [हि.] १. चिठी आदि पठाउने; प्रेषक। *ना.* २. गुठी वा यस्तै धार्मिक कृत्यमा सामूहिक रूपले घरघरबाट उठाइने सिधा, दक्षिणा आदि।
भेट्नु- *स.क्रि.* [भेट+नु] १. खोजेको वा चिताएको व्यक्तिलाई फेला पार्नु। २. मुलाकात गर्नु; भेट गर्नु। ३. प्राप्त गर्नु; भेट्टाउनु; पाउनु। ४. हराएको वस्तु हात लाग्नु। ५. बराबरीमा आउनु। *अ.क्रि.* ६. कुराकानी हुनु; भेट हुनु। ७. पर्याप्त हुनु; पुग्नु।
भेट- *ना.* [प्रा. भिट्ट] १. भेट्ने काम; भेटाइ; मुलाकात; मिलन; समागम। २. भेटी; दक्षिणा। ३. कोसेली; उपहार; नजराना।
भेटघर- विशिष्ट तहका पाहुनासँग भेटघाट तथा सरसल्लाह गर्न बनाइएको घर; सत्कारगृह।
भेटघाट- *ना.* दुई थरी वा दुई समूहका बिचको मिलन; भेट्ने काम; मुलाकात; समागम।
भेटवार्ता- *ना.* १. राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रिय तहका परिचित वा नयाँ व्यक्तिसित हुने सम्पर्क र कुराकानी। २. भेटका अवसरमा भएको औपचारिक तथा अनौपचारिक कुरोकन्थो। ३. त्यस्तो साहित्यिक तथा सामाजिक रचना।
भेटाइ- *ना.* [√ भेट् (+आइ)] भेट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भेटाइनु- *क.क्रि.* १. भेट गराइनु। २. भेट्टाइनु; पाइनु।
भेटाउनु- *प्रे.क्रि.* १. भेट गराउनु; भेट्न लाउनु। २. भेट्टाउनु।
भेटिनु- *अ.क्रि.* १. भेट हुनु; भेट्नु; मिल्नु। २. प्राप्त हुनु; पाउनु; फेला पार्नु। *क.क्रि.* ३. भेट गरिनु।
भेटी- *ना.* [भेट+ई] देवदेवी वा पूज्य व्यक्तिलाई आदरपूर्वक चढाइने नगद तथा सुनचाँदी द्रव्य।
भेटीघाटी- *ना.* देवता वा पूज्य व्यक्तिलाई श्रद्धापूर्वक चढाइने रुपियाँपैसा, द्रव्य आदि।
भेटेरिनरी- *वि.* [अङ्.] पशुरोगको चिकित्सा वा उपचारसम्बन्धी।
भेटेरिनरी हस्पिटल- *ना.* पशुचिकित्सालय।
भेट्टाइ- *ना.* [√ भेट्टाउ (+आइ)] भेटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
भेट्टाइनु- *क.क्रि.* प्राप्त गरिनु; फेला पारिनु।
भेट्टाउनु- *स.क्रि.* [भेट्+आउ+नु] १. अघि गएकालाई पछि जानेले फेला पार्नु; भेट्नु। २. हातलागी गर्नु; प्राप्त गर्नु; पाउनु। ३. हराएको कुरो वा वस्तु फेला पार्नु। ४. अरूको बराबरीमा आउनु; समकक्षमा पुग्नु।
भेट्नु/भेट्नो- *ना.* [सं. वृन्त] फल, फूल, बिरुवा, पात आदिका फेदमा रहने डाँठ; वृन्त।
भेडा- *वि.* [भेडोको ति. रू.] हे. भेडो।
भेडाबाखा- *ना.* १. भेडा वा बाखाको समूह। २. यौनछाडा भएका केटाकेटीलाई तिरस्कार गर्दा भनिने शब्द।
भेडिया- *वि.* [भेडो+इया] १. भेडोका चालको; एकोहोरो। *ना.* २. भेडो।
भेडाधसान- *ना.* कुनै काममा एकोहोरो पाराले लगातार लाग्ने प्रक्रिया; एकोहोरोलगाइ वा खटाइ; फल नसोची अर्काको लहैलहैमा लाग्ने काम।
भेडी- *ना.* [भेडो+ई] १. भेडाको पोथी रूप; पोथी भेडो। २. आइमाईलाई तिरस्कार गर्दा भनि बोली।
भेडीगाँठो- *ना.* केटाकेटीहरू घेरा लागेर झुरुप्प बसी एउटाले उठेर घुम्दै गाँठो पारेको रुमाल कसैले नदेख्ने हिसाबले एक जनाको पछिल्तिर राखेर आफ्नै ठाउँमा गएर बस्न सके रुमाल खसाइएको मान्छे मर्ने र रुमाल खसाल्नेलाई खसालिएकाले थाहा पाई बिचैमा फेला पार्न सके रुमाल खसाल्ने नै मर्ने गरी खेलिने केटाकेटीको एक खेल।
भेडीगोठ- *ना.* व्यवसायका रूपमा पालिएका भेडाको बथान र भेडापालनका निम्ति लेकतिर रहेको गोठ।
भेडीगोठालो- *ना.* भेडाको रखवारी गर्ने वा चराउने व्यक्ति। स्त्री. भेडीगोठाल्नी।
भेडीफुल- *ना.* तिसदेखि साठी सेन्टिमिटरसम्म अग्लो, साधारण डल्ला आकारका पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने, भुवादार हुने र बयरको जस्तो झाङ हुने एक जातको झार वा त्यसैको फूल।
भेडे- *वि.* [भेडो+ए] एकोहोरो चालले लाग्ने; भेडाको जस्तो बुद्धि भएको।
भेडेकुरो- *ना.* फुस्रा लाम्चा पात र झुस भएका झुप्पे फूल फुल्ने र

छुनासाथ लुगामा टाँसिने कुरोजातको एक झार; त्यसैको फूल।
भेडेगाँठो- *ना.* १. भेडीगाँठो। २. सोचविचारै नगरीकन अर्काको लहैलहैमा लाग्ने काम।
भेडो- *ना.* [सं. भेड] जिउमा मसिना, बाक्लै रौँ हुने, सिङ हुने, म्याम्या शब्द निकाल्दै कराउने, घिउ, दुध, मासु आदिका निम्ति पनि उपयोगी, घरपाला चारखुट्टे पशु; मेष।
भेडेपन- *ना.* १. भेडोजस्तो एकोहोरो पाराले लाग्ने बानी; अन्धोपन। २. ठिक र बेठिक छुट्ट्याउन नसक्ने बुद्धि; कुबुद्धि।
भेड्किनु- *अ.क्रि.* [भेट्+इ+नु] १. कुनै काम गर्न तोकिएको समय वा दिन साह्रै थोरै बाँकी हुनु। २. कुनै काम गर्ने बेला बित्न लाग्नु; अबेर हुनु; घर्किनु।
भेड्क्याइ- *ना.* १. भेड्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. भेड्क्याउने भाव वा क्रिया-प्रक्रिया।
भेड्क्याइनु- *क.क्रि.* भेड्किने पारिनु।
भेड्क्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* समय गुजार्नु; ढिलो गर्नु; भेट्किने पार्नु।
भेद्नु- *स.क्रि.* [सं. भेद+नु] १. कसैमाथि तन्त्रमन्त्र प्रयोग गरी मोहनी लाउनु; टुनामुना गर्नु। २. कुनै वस्तुमा प्वाल पार्नु; छेड्नु। ३. लक्ष्यभेद गर्नु। ४. मिलेका साथीहरूलाई परस्परमा फाटो पार्नु; फुट गराउनु। ५. चिर्नु; टुक्र्याउनु; काट्नु; फार्नु।
भेद- *ना.* [सं.] १. एक वस्तुभन्दा अर्को वस्तुमा रहने अन्तर; भिन्नता; फरक; विषमता। २. कुनै विषय वा वस्तुको किसिम; प्रकार। ३. रहस्यमय कुरा खुलस्त गर्ने काम; गोप्यताभङ्ग। ४. एक-अर्कामा हुने विरोध वा फाटो; फुट। ५. आन्तरिक कुरो; रहस्य; मर्म; तात्पर्य। ६. कुनै विषयवस्तुको अंश वा खण्ड; टुक्रो। ७. मन्त्रको जादुगरी; टुनामुना; मोहनी। ८. चमत्कार।
भेदक- *वि.* [सं.] १. गोप्यताभङ्ग गर्ने; रहस्य खोल्ने। २. छेड्ने; प्वाल पार्ने। ३. चिर्ने, फार्ने वा काट्ने। ४. भेदन गर्ने; छुट्ट्याउने। ५. निर्धारण गर्ने; निर्धारक। ६. रेचक। स्त्री. भेदिका।
भेदकातिशयोक्ति- *ना.* साहित्यमा अतिशयोक्ति अलङ्कारको उपमेय र वर्णनमा भेद देखिँदा पर्ने एक प्रकार।
भेदकारक/भेदकारी- *वि.* [सं.] हे. भेदक।
भेदज्ञान- *ना.* [सं.] भिन्नता वा द्वैतभावको ज्ञान।
भेदज्ञानी- *वि.* भेदज्ञान भएको।
भेददर्शी- *वि.* [सं.] १. भेद देख्ने; भिन्नता देखाउने। २. विश्वलाई परब्रह्मभन्दा भिन्न मान्ने; द्वैतवादी।
भेददृष्टि- *वि.* [सं.] १. भेददर्शी। *ना.* २. भेदबुद्धि।
भेदन- *ना.* [सं.] १. काट्ने काम; चिरफार; छेदन। २. छेड्ने काम। ३. परस्परमा फटाउने काम; फाटो पार्ने काम। ४. रेचन।
भेदभाव- *ना.* [सं.] १. प्रायः समान मानिएका व्यक्ति वा वस्तुहरूका बिच गरिने वा सम्झिने भेदको विचार; पक्षपात गर्ने भाव। २. कसैसँग असल र कसैसँग खराब व्यवहार गर्ने काम; पनपक्ष; पक्षपात।
भेदाइ- *ना.* [√ भेद् (+आइ)] भेद्ने वा फाटो पार्ने क्रियाप्रक्रिया।
भेदाइनु- *क.क्रि.* भेद गराइनु; प्वाल पार्न लाइनु।
भेदाउनु- *प्रे.क्रि.* भेद गराउनु; प्वाल पार्न लाउनु।
भेदाभेद- *ना.* [भेद्+आ+भेद्] परस्परमा रिसराग राखेर दोषारोपण गर्ने वा झगडा लाउने काम; पोलापोल।
भेदाहा- *वि.* [भेद्+आहा] भेद्ने; टुनामोहनी गर्ने; टुन्याहा; भेदुवा।
भेदित- *वि.* [सं.] १. भेदन गरिएको; काटिएको। २. प्वाल पारिएको; छेडिएको।
भेदिनु- *क.क्रि.* [भेद्+इ+नु] १. भेद्ने काम गरिनु। २. प्वाल पारिनु; छेडिनु।
भेदिया- *ना.* [भेद+इया] १. गुप्त रूपमा भित्री कुराहरू पत्ता लगाउने व्यक्ति; गुप्तचर। २. मन चोर्ने बानी भएको व्यक्ति; कुरा धुत्ने व्यक्ति।
भेदी- *वि.* [सं.] १. जासुसी काम गर्ने; गुप्तचर। २. प्वाल पार्ने; भेदन गर्ने; छेड्ने। ३. टुनामुनाको काम गर्ने; तन्त्रमन्त्रद्वारा अर्कामाथि भेद गर्ने; भेदाहा।
भेदुवा- *वि.* [भेद्+उवा] भेदाहा; टुन्याहा।
भेद्य- *वि.* [सं.] १. प्वाल पार्न वा छेड्न उचित। २. काट्न लायक; भेदन गर्न योग्य।
भेद्य चट्टान- *ना.* पानी छिर्न सक्ने ढुङ्गा।
भेरी- *ना.* [सं.] १. नेपालको मध्य पश्चिमाञ्चल क्षेत्रमा पर्ने एक प्रसिद्ध नदी। २. नेपालको मध्य पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रको एक अञ्चल। २. प्राचीन कालमा रणक्षेत्रमा बजाइने एक प्रकारको ठुलो ढोल बाजा।
भेल- *ना.* [प्रा. भेलम्] खोला, खोल्सा आदिमा वर्षाका कारणले उर्लेर बढेको पानीको प्रवाह; बाढी।
भेला- *ना.* [फ्रा. भेल] थोरै ऊन मिसिएको र मसिनो भुवा हुने एक प्रकारको न्यानो कपडा।[प्रा. भेल] धेरै जना एकै ठाउँमा जम्मा हुने काम; एकत्र हुने काम; जमघट; बटुलो।
भेलागीत- *ना.* समूहगीत; समूहगान।
भेल्ड- *ना.* [अङ्.] दक्षिण अफ्रिकाको उच्च समस्थलीको समशीतोष्ण तृणभूमि।
भेश/भेष- *ना.* [सं. वेश] पहिरन वा लवाइ; परिधान; आकृति; रूप।
भेषज- *ना.* [सं.] १. औषधी; ओखती। २. उपचार। ३. पानी; जल।
भेषधारी- *वि.* [सं. वेशधारी] वेशभूषा धारण गर्ने; वेशधारी।
भेषी- *वि.* [सं.] १. भेष भएको; भेषधारी। २. भेष बनाउने (जस्तो- छद्मभेषी)।
भेस- *ना.* [सं. वेश] १. लुगाफाटो; वस्त्र। २. पहिरन; लवाइ; बाना। ३. अरूले आफूलाई चिन्न नसकून् भन्नाका निम्ति लगाएको वस्त्र; बनावटी वेश। ४. नाचमा कसैको अनुकरण गर्न बनाइएको कृत्रिम रूप। ५. साधुसन्न्यासीको पोसाक।
भेसी- *वि.* भेस लिएको; भेस धारण गर्ने।
भैँ- *ना.* [भुइँ< सं. भूमि] भुइँ; भूमि।
भैँऐँसेलु- *ना.* भुइँऐँसेलु।
भैँकटहर- भुइँकटर।
भैँकाफल- *ना.* भुइँकाफल।
भैँकुमिन्डो- भुइँकुमिन्डो।
भैँखुट्टे- *वि.* भुइँखुट्टे।

भैँचम्पा- *ना.* भुइँचम्पा।
भैँचरी- *ना.* भुइँचरी।
भैँचालो- *ना.* ज्वालामुखी-विस्फोटन आदिका कारणले पृथ्वीको गतिमा असन्तुलन आई सतह हल्लिने काम; भूकम्प; भुइँचालो।
भैँजुरेली- *ना.* भुइँजुरेली।
भैँझार- *ना.* भुइँझार।
भैँफुट्टा- *ना.* भुइँफुट्टा।
भैँमाल- *ना.* [सं. भू-माल] उच्च ठाउँमा रहेको समथर जमिन; दुईतिर नदी भई बिचमा रहेको अग्लो र समथऱ्याइलो जग्गा; टार।
भैँमाले- *वि.* भैँमाल परेको ठाउँको; भैँमालको बासिन्दा।
भैँलाठे- *ना.* [भैँ+लाठे] जमिनको काममा शारीरिक परिश्रम मात्र गर्ने, अन्यत्रका कुनै कुरा थाहा नपाउने व्यक्ति; लट्ठक; पटमूर्ख।
भैँसालो- *ना.* [भैँसी+आलो] भैँसी पाल्ने गोठालो; भैँसीपाला।
भैँसी- *ना.* [सं. महिषी] दुध, दही, घिउ आदिका लागि घरमा पालिने, प्रसिद्ध चौपाया पाल्तु जनावर; राँगाको पोथी।
भैँसे- *वि.* [भैँसी+ए] भैँसीजस्तो; भैँसीसँग सम्बन्धित; भैँसीको।
भैँसे चरी- *ना.* भैँसीलाई बोलाउँदा प्रयोग हुने 'हेइ-हेइ' शब्द भैँ गरी कराउने एक जातको चरो।
भैँसे च्याउ- *ना.* रुखमा उम्रने र तरकारी खान हुने, बाक्लो खालको च्याउविशेष।
भैँसे तरुल- *ना.* जङ्गलमा हुने तरुलको एक जात; एक प्रकारको वनतरुल।
भैँसे तिल- *ना.* अररो बोट र ठुलठुला खस्रो गेडा हुने एक जातको तिल।
भैँसे दाद- *ना.* भैँसी बस्ने आहालको हिलो पानीका सम्पर्कबाट शरीरमा उछिने एक प्रकारको दाद।
भैँसे पाहा- *ना.* फोहोर पानी जम्ने पोखरी वा भैँसी बस्ने आहालमा हुने एक जातको ठुलो खालको भ्यागुतो।
भैँसे लहरो- *ना.* प्रसिद्ध सोमलता बुटीको एक भेद।
भैँसे लुतो- *ना.* शरीरभरि ठुलठुला फोका उठेर फुट्तै, पात्कै गर्ने रक्तविकार वा चर्मसम्बन्धी रोग।
भैया- *ना.* [भाइ+ऐया] १. भाइ। २. भैयाद।
भैयात/भैयाद- *ना.* [सं. भ्रातृ+दायद] भाइ, भतिजा आदि बन्धुवर्ग; दाजुभाइ; कुलकुटुम्ब।
भैरव- *वि.* [सं.] १. भयानक; डरलाग्दो; भयङ्कर। *ना.* २. शिवजीको प्रथमादि गणमध्ये एक। ३. गीतसूत्रका सप्तस्वरमध्ये ऋषभ र धैवत कोमल हुने, बाँकी स्वर सामान्य हुने, विशेष गरी शरद् ऋतुका प्रथम प्रहरमा गाइने एक राग; सङ्गीतका छ रागमध्ये एक। ४. भय; त्रास।
भैरवपाती- *ना.* हे. भैरुम्पाती।
भैरवी- *ना.* [सं.] १. दुर्गा; भवानी; देवी। २. दश महाविद्यामध्ये एक। ३. सङ्गीतका रागिनीहरूमध्ये एक।
भैरवी चक्र- *ना.* पञ्च मकारका विधिअनुसार भैरवी देवीको पूजा गर्न चक्राकार रूपमा बसेका वाममार्गी तान्त्रिकहरूको मण्डली
भैरवीय- *वि.* [सं.] भैरवसम्बन्धी; भैरवको।
भैरुम्पाती- *ना.* [√ भैरवपाती] हिमाली भेगमा पाइने, धुपीका जस्ता मसिना पात र खैरा डाँठ हुने एक जातको सानो पोथ्रो बोट; भैरवपाती।
भैलक्के- *वि.* सुझबुझै नराखी बोल्ने; प्वाक्क बोल्ने।
भैलिनी- *ना.* [भैलो+इनी] कार्तिक कृष्ण औँसीका दिन लक्ष्मीको गाथा र मङ्गल गाउँदै हिँड्ने नारीसमुदाय। *वि.* २. भैलो गाउने वा भैलो खेल्ने।
भैलो- *ना.* [सं. भद्र √ भलो] १. कार्तिक कृष्ण औँसी अर्थात् गाईतिहारका राति र कतैकतै पछिसम्म पनि गाइने, विशेष प्रकारको गाथा वा गीत। २. त्यस्तो गाथा गाएर श्रद्धाले दिएको सेलरोटी, रुपियाँ-पैसा आदि माग्ने वा सांस्कृतिक उत्सव मनाउने काम।
भैषज- *ना.* [सं.] औषधी; ओखती।
भैषज्य- *ना.* १. औषधोपचार; चिकित्सा। २. स्वास्थ्य र आरोग्य प्रदान गर्ने शक्ति।
भोँचा- *ना.* [नेवा.] सुनचाँदी आदि गाल्दा अगेनामा राखेर तताइने भाँडो; घरिया; क्रुसिबल।
भो$_1$- *वि.बो.* [सं.] मान्य जनलाई गरिने एक प्रकारको सम्बोधन।
भो$_2$- *वि.बो.* १. कुनै कुराबाट आफू अघाइसकेको अवस्था व्यक्त गर्दा वा झन्झ्याहट, घृणा, निषेध आदि देखाउँदा प्रयोग हुने अव्यय शब्द; भयो (उदा.- भो, मलाई छकाउनुपर्दैन। उनले बोलेको पूरा हुन त भो त्यत्तिकै। भो, पुग्यो)। २. मनग्गे भयो; पुग्यो।
भोक- *ना.* [सं. बुभुक्षा] १. भुँडी काउकाउ गरी आहाराको आवश्यकता परेको अनुभव; खाने इच्छा; क्षुधा; छुद्दे। २. कुनै कुरा पाउनका निम्ति उत्कट अभिलाषा; इच्छा।
भोकमरी- *ना.* विशेषतः अन्नको अभावमा भोकभोकै मर्ने अवस्था।
भोक हडताल- *ना.* कुनै राजनीतिक वा सामाजिक माग पूरा नभएसम्म नखाने प्रतिज्ञा गरी अधिकारीहरूका समक्ष विरोध दर्साउने प्रक्रिया; त्यसरी भोकै बसी गरिने हडताल; अनशन।
भोकाइ- *ना.* [√ भोक (+आइ)] भोकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
भोकाइनु- *अ.क्रि.* भोक लागिनु।
भोकाउनु- *अ.क्रि.* [भोक+आउ+नु] १. भोक लाग्नु; के खाऊँ के खाऊँ हुनु; खान मन लाग्नु। २. कुनै योग्य वस्तुप्रति उत्कट अभिलाषा जाग्नु; चाहना हुनु।
भोको- *वि.* [भोक+ओ] १. खानेकुरा नखाएको; नखाईकन भोकै रहेको। २. भोगको इच्छापूर्ति नभएको; भोगको लालसा जागेको।
भोक्कर- *ना.* तामाको, मुरलीजस्तो पारी बनाइएको, फुकेर बजाइने लाम्चो एक बाजा; बानो।
भोक्तव्य- *वि.* [सं.] भोग गर्न उचित; भोग्न लायक; भोग्नुपर्ने।
भोक्ता- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा सुख-दुःखका अवस्थाको भोग गर्ने; उपभोग गर्ने; भोग्ने। २. भोजन गर्ने; खाने। ३. शासन गर्ने; शासक। *ना.* ४. भोग गर्ने व्यक्ति। ५. राजा; शासक। ६. स्त्रीको पति वा प्रेमी।
भोग्नु- *स.क्रि.* [सं. भोग+नु] १. जीवन र जगत्को सुखदुःखका सबै पाटाको अनुभव गर्नु; राम्रानराम्रा सबै कुरा खेप्नु। २. कुनै वस्तु वा

स्थितिको उपभोग गर्नु। ३. बेहोर्नु; सुमर्नु। ४. स्त्रीसम्भोग गर्नु; सहवास गर्नु।

भोग- *ना.* [सं.] १. सुखदुःख आदिको अनुभव गर्ने काम; भोगाइ। २. पाप वा पुण्यको फल; प्रारब्ध। ३. सुखदुःखको अनुभव गर्ने देह। ४. कुनै वस्तु आफ्नो अधिकार वा उपयोगमा ल्याउने काम; मनमाफिकको चलन। ५. कुनै ग्रह एकै राशिमा रहने समय वा काल। ६. खानेकुरो खाने काम; भक्षण; खवाइ। ७. देवदेवी आदिलाई अर्पण गरिने नैवेद्य, बलि आदि। ८. शासन; राज्य। ९. समागम; मैथुन। १०. लिच्छविकालमा पशुपालन गरेबापत सरकारलाई तिर्नुपर्ने कर; वस्तुकर। ११. आफ्नो सम्पत्तिमा अरू कसैको हस्तक्षेप नरही आफूखुसी गर्न पाउने स्थिति वा शक्ति।

भोगकर- *ना.* सरकारलाई तिर्नुपर्ने खेतीको उब्जनी वा पशुपालनसम्बन्धी कर।

भोगकाल- *ना.* १. कुनै घटना वा कुरो थालनीदेखि टुङ्ग्याउनीसम्म घटित हुने समय (राशिका ग्रह आदिको)। २. सुखदुःख आदि भोगिने पूरा समय।

भोगचलन- *ना.* कुनै वस्तुमाथि पूरै रूपमा आफ्नो अधिकारको प्रयोग वा उपयोग; भोग र चलन गर्ने काम।

भोगटे- *ना.* १. ज्यामिर जातको डल्लो र ठुलो, बाक्लो बोक्रा भएको, गोल फल हुने, रसिलो र गुलियो, बिजुलैबिजुला भएको गुदी लाग्ने एक जातको फल; फोक्से। २. हल्का हरियो रङका बाटुला र फराकिला पात हुने, पात्ता सेतो र पहेँलो रङका मसिना दाना झुप्पैझुप्पा परेर फल्ने प्रायः चार हजार फिटभन्दा माथि हुने एक वनस्पति; त्यसैको फल। ३. सेता आकारका मसिना दाना झुप्पैझुप्पा परेर फल्ने, पाकेपछि रक्सी बनाउने काममा प्रयोग हुने एक जातको फल।

भोगपत्र- *ना.* ऋण नफछ्र्याएबापत साहुले ऋणीको सम्पत्ति ग्रहण गर्न पाउने हक सुम्पने कानुनी कागज।

भोगबन्धक- *ना.* [सं.] सापटी दिएका रुपियाँको भोगचलन गर्ने गरी लिनेदिने काम।

भोगबन्धकी- *वि.* १. भोगबन्धकमा परेको ऋण चुक्ता नहुन्जेल ब्याजबापत बन्धकी भोग गर्न दिइएको। *ना.* २. सोअनुसार भोगबन्धक भएको तमसुक।

भोगभाग- *ना.* [सं.] भाग्यवादीका अनुसार जीवनले भोग्नुपर्ने सुखदुःख, पापपुण्य आदिको फल; भाग्यको भोग।

भोगवादी- *वि.* [सं.] भौतिक संसारकै सुख-दुःखमाथि विश्वास गर्ने; परलोकका बारेमा विश्वास नगर्ने।

भोगविलास- *ना.* [सं.] शारीरिक वा इन्द्रियजन्य रूपमा हुने सुखसुविधाको अधिक भोग; ऐसआराम; मोजमज्जा।

भोगाइ- *ना.* [√ भोग् (+आइ)] भोग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

भोगाइनु- *क.क्रि.* भोग्न लाइनु; भोग्ने पारिनु।

भोगाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. दुःखकष्ट दिएर चेताउनु; काबु पार्नु। २. भोग्न लाउनु।

भोगिनी- *ना.* [सं.] १. खालि भोगका लागि ल्याइएकी स्वास्नी; रखौटी। २. राजाकी उपपत्नी। ३. सर्पिणी।

भोगिनु- *क.क्रि.* [भोग्+इ+नु] सुखदुःखको अनुभव गरिनु।

भोगी- *वि.* [सं.] १. व्यवहारको दुःख-सुख वा राम्रो-नराम्रो भोगिसकेको; भुक्तभोगी। २. इन्द्रियहरूको सुख भोग गर्न चाहने; भोगविलासमा लीन भएको; विलासी। ३. स्त्रीहरूमा रत; स्त्रीलम्पट। ४. भोग गर्ने; खाने। ५. कुनै कुरा अघोर मन पराउने। *ना.* ६. सुखचैन, आमोदप्रमोदमा लीन भएको मानिस; भोग गर्ने व्यक्ति।

भोग्य- *वि.* [सं.] १. भोग गर्न उचित; भोग्न लायक। *ना.* २. भोग गरिने वा भोग्न सकिने वस्तु।

भोज१- *ना.* [सं. भोजन] कुनै चाडबाड, बिहेबटुलो आदिमा धेरै मानिस सम्मिलित भएर खाइने विशेष भोजन; भतेर; सहभोजन।

भोज२- *ना.* [सं.] भारतको मालवाक्षेत्रमा राज्य गर्ने, कालिदासका समयका एक प्रसिद्ध दानी, विद्वान् र कवि राजा।

भोजन- *ना.* [सं.] १. भोकनिवारणका निम्ति भरपेट खाइने खानेकुरो; खाद्य पदार्थ। २. खाने काम; भक्षण। ३. विशेष उत्सव वा अवस्थामा खाइने भोजभतेर।

भोजनभट्ट- *वि.* साह्रै धेरै खाने; खन्चुवा।

भोजनालय- *ना.* १. खानेकुरा तयार पार्ने घर वा कोठो; भान्साघर। २. सहरबजारमा ग्राहकहरूलाई भात खुवाई पैसा लिने व्यवस्था भएको पसल; होटेल।

भोजनीय- *वि.* भोजन गर्न उचित; खान लायक; भोज्य।

भोजपत्र/भोजपात- *ना.* [सं. भूर्जपत्र] १. पातलो र चिल्लो कागतजस्तो पत्रैपत्र बोक्रो हुने एक जातको मझौला खालको रुख; भोजपात। २. प्राचीन कालमा लेख्नका निमित्त कागतका सट्टामा प्रयोग गरिने सोही रुखको बोक्रो वा पत्र।

भोजपुर- *ना.* [सं.] नेपालको पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रअन्तर्गत कोसी अञ्चलको पहाडी भेकमा पर्ने एक जिल्ला र त्यसको सदरमुकाम।

भोजभतेर- *ना.* [भोज+भतेर] विशेष उत्सव वा पर्वमा धेरै जना मिलेर खान तयार गरिएको भातभान्सा; त्यस्तो सामूहिक भोजन।

भोजिन्सो- *ना.* बाटुला पात हुने, साना हरिया फूल फुल्ने, कालो रङको एउटै गेडो फल लाग्ने, आयुर्वेदमा विषालु मानिएको एक बोट।

भोजी- *वि.* [सं.] भोजन गर्ने वा खाने (जस्तै- मिष्टान्नभोजी, मांसभोजी इ.)।

भोजे- *वि.* [भोज+ए] १. भोज मन पराउने; भोज खोज्दै हिँड्ने। २. धेरै खाने।

भोज्य- *वि.* [सं.] १. खान योग्य; खान लायक। *ना.* २. खानका निम्ति उपयुक्त वस्तु; भोजन; खाद्य पदार्थ।

भोज्य काल- *ना.* भोजन गर्ने समय; खाने बेला।

भोट१- *ना.* [अङ्.] कुनै व्यक्ति वा कुरालाई छान्न निर्णयका निम्ति दिइने स्वैच्छिक राय; मत।

भोट२- *ना.* [सं. भोट] नेपालको उत्तरतिर पूर्वदेखि पश्चिम वारपार सिमाना जोडिएको एक देश तथा हाल जनवादी गणतन्त्र चीनको स्वशासित क्षेत्र; तिब्बत।

भोटचिनियाँ- *वि.* तिब्बती, चिनियाँ, थाई, बर्मेली, बोदो र करेनी

भाषाखलकसम्बन्धी; चिनियाँतिब्बती।
भोटबर्मेली- *वि.* भोटचिनियाँ भाषिक खलकको (एक शाखा)।
भोटिया- *वि.* १. भोट मूल भएको (भाषा, जाति आदि)। *ना.* २. भोट वा भुटान देशको मान्छे; भोटे।
भोटाङ- *ना.* हे. भुटान।
भोटी- *ना.* एक जातको कालो रङको हिले माछो।
भोटे- *ना.* [भोट+ए] १. भोट वा तिब्बतमूलको प्रसिद्ध जाति। २. त्यस जातिको मान्छे। *वि.* ३. भोटको; भोटसम्बन्धी। ४. भोटमा बसोबास गर्ने; तिब्बती। स्त्री. भोटिनी, भोटेनी।
भोटेकुकुर- *ना.* ठुलो टाउको र झ्याप्ल्याइङ परेका भुत्ला हुने एक जातको जङ्गे कुकुर।
भोटेखयर- *ना.* कपडा, ऊन आदि रँगाउने काममा प्रयोग हुने, रातो रङ हुने एक जातको खयर।
भोटेघोडा- *ना.* लेकमा विशेष गरी भोटतिरबाट आउने लामा- लामा बाक्ला रौँ हुने एक जातको घोडा।
भोटेताल्चा- *ना.* ढोकाका खैमलमा साङ्लोमा छिराएर लाइने ठुलो खालको ताल्चा।
भोटेनुन- *ना.* भोटबाट आउने एक किसिमको नुन।
भोटेभेडो- *ना.* भोटबाट आउने ठुलठुला सिङ र झ्याप्ले भुत्ला हुने एक जातको भेडो; भ्याङलुङ।
भोटेमार्सी- *ना.* मार्सी धानका विभिन्न भेदमध्ये मोटो खालको मार्सी।
भोटेसाङ्लो- *ना.* कुकुर बाँध्ने काममा प्रयोग हुने मोटो खालको साङ्लो।
भोटेसेलो- *ना.* भोटे वा तामाङहरूले गाउने लोकगीतको एक विशेष लय; सेलो।
भोटो- *ना.* दौराका बान्कीको र त्यसरी नै तुना बाँधिने अगाडिपछाडि फेर नभएको तथा कमरमुनि र जाँघमाथिसम्म मात्र आउने एक पोसाक।
भोटो जात्रा- *ना.* बर्सेनि ललितपुरको जाउलाखेलमा राता मत्स्येन्द्रनाथको रथबाट ऐतिहासिक भोटो देखाइने एक प्रसिद्ध जात्रा।
भोर्नु- *स.क्रि.* [भोर+नु] १. भोर गर्नु; बोर्नु; लसपस गर्नु। २. भद्रगोल पार्नु।
भोर$_{१}$- *ना.* [सं. विभावरी] १. प्रातःकाल; बिहान। *क्रि.वि.* २. बिहानीपख; सखारै।
भोर$_{२}$- *ना.* [सं. व्यवहार] १. झुक्याउने वा झुक्किने काम; झुकान; भ्रम। २. कुनै कामकुरामा पर्न आउने अव्यवस्था; गडबडी; गोलमाल। ३. छुवाछूत; बोर।
भोरजुवा- *ना.* बन्द हुन लागेको समयको अव्यवस्थित जुवा।
भोरस- *ना.* [भरोसा] सहारा, भरोसा, आधार (उखान- गाई भए गोरस, भाइ भए भोरस)
भोराइ- *ना.* [√ भोर् (+आइ)] भोर पार्ने क्रियाप्रक्रिया।
भोराउनु- *क.क्रि.* भोर्न लाइनु।
भोराउनु- *प्रे.क्रि.* भोर्न लाउनु; बोराउनु।
भोरिनु- *क.क्रि.* भोरमा परिनु; भोर गरिनु।
भोर्जन- *ना.* [सं. भोजन] भोजन; खानेकुरो। (उदा.- भोक मिठो कि भोर्जन मिठो महाराज!)
भोर्तलक- *ना.* एक जातको माछोविशेष।
भोर्लो- *ना.* कोइरालाका आकारका र ठुलठुला पात हुने, सेता फूल फुल्ने च्याप्टा र लाम्चा टाटा फल्ने, पात दुनाटपरी गाँस्न र घुम छाप्ने काममा प्रयोग हुने, लहराका बोक्राबाट पाट निकालिने एक जातको लहरादार बोट।
भोला- *वि.* १. सरल स्वभावको; सिधासाधा आनीबानी भएको; सोझो; भलादमी; साधु। *ना.* २. शिव; महादेव।
भोलाउलो- *वि.* भोलाभाला स्वभावको; भलादमी पाराको।
भोलानाथ- *ना.* १. शिव; शङ्कर। *वि.* २. छलकपट नभएको मानिस; साह्रै सरल र सोझो व्यक्ति।
भोलापन- *ना.* भोला हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
भोलाभाला- *वि.* छलकपट नभएको; सिधासाधा; निष्कपट।
भोलि- *क्रि.वि.* [सं. विभावरी > भोरि] आजभन्दा पछि आउने पहिलो दिन; आउँदो दोस्रो दिन; आउने दिन; अर्को दिन।
भोलिपल्ट- *क्रि.वि.* भोलिको दिनमा; आउने दिनमा।
भोलिपल्टै- *क्रि.वि.* अर्को दिनभित्रै; आउने दिनमै।
भोलिपर्सि- *क्रि.वि.* एकदुई दिनपछि; भविष्यमा।
भोलिबेर- *ना.* अर्को दिन; भोलिपल्ट।
भोले$_{१}$- *ना.* फलाँटका जस्ता पात र बोट हुने, पाउलाको अचार खाइने एक जातको बोट।
भोले$_{२}$- *ना.* भोलाकै अर्को रूप; शिवजी, बमभोले, भोलेबाबा।
भोलेन्टियर- *ना.* [अङ्.] स्वयंसेवक।
भोल्ट- *ना.* [अङ्.] वैद्युतिक चालकशक्तिको एकांश परिमाण।
भोल्टेज- *ना.* [अङ्.] यन्त्र आदिमा व्यवहृत चालक शक्तिको मोठ परिमाण।
भोल्टो- *ना.* धनुकाँड चलाउनेहरूले हातका औँला र नारीमा लाउने छालाको साधन।
भोल्टोधारी- *ना.* भोल्टो धारण गर्ने व्यक्ति; भोल्टो लाउने र धनुकाँडा चलाउने सेना।
भौँ- *ना.* [सं. भ्रू.] आँखीभुइँ; आँखीभौँ।
भौँतारिनु- *अ.क्रि.* [सं. भ्रमित+नु] १. अनावश्यक रूपमा तथा विनाउद्देश्यले जतातत्तै घुम्नु; लरखराउनु। २. हैरानी भोग्ने गरी दौडधुपमा लाग्नु; धेरै हिँडडुलमा पर्नु।
भौँतार्‍याइ- *ना.* भौँतारिने चाल, क्रिया वा प्रक्रिया।
भौँप्वाल- *ना.* [नेवा.] बुइँगलको भान्साचुलो चलाउने ठाउँमा हावा र धुवाँ पास होस् भन्ने हेतुले छानामा आधी गोलो पारेर राखिने झ्यालजस्तो प्वाल।
भौँरा- *ना.* [सं. भ्रमर] १. मुहालीका छाँटको एक प्रकारको बाजा। २. भमरा।
भौगर्भिक- *वि.* [सं.] भूगर्भसम्बन्धी; भूगर्भको; धरातलभित्रको बनोटसम्बन्धी।
भौगोलिक- *वि.* [सं.] भूगोलसँग सम्बन्धित; भूगोलको।
भौज्या- *ना.* [भाउजू+या] १. देवर र भाउजूको अनुचित सम्बन्धबाट

जन्मेको सन्तान; भाउजेलो। *वि.* २. भाउजूसँग अनुचित सम्बन्ध राख्ने।

भौतिक- *वि.* [सं.] १. पृथ्वी, अप, तेज, वायु, आकाशजस्ता पञ्चमहाभूत तत्त्वबाट बनेको; पञ्चमहाभूतसम्बन्धी। २. पृथ्वीका सबै गुणयुक्त; पार्थिव। ३. हाडमासुयुक्त शरीरसम्बन्धी; प्राणीसम्बन्धी; भूतसम्बन्धी।

भौतिकता- *ना.* २. भौतिक पक्ष पर्याप्त हुनाको भाव वा अवस्था।

भौतिक परिवर्तन- *ना.* विज्ञानका प्रक्रियाअनुसार कुनै वस्तुको तौल, अस्तित्व आदिमा फरक नभई हुने परिवर्तन; पानी बाफमा, नुन भोलमा बदलिनुजस्ता भौतिक रूपमा नै हुन आउने परिवर्तन।

भौतिक भूगोल- *ना.* कुनै देश वा क्षेत्रको राजनीति, जनघनत्व, व्यापार आदि पक्षलाई नछोई प्राकृतिक बनोट वा रूप र उत्पादन आदि विषयलाई प्रस्तुत गर्ने भूगोल।

भौतिक वातावरण- *ना.* वस्तुपक्ष वा वस्तुगत रहनसहनको यथार्थ स्थिति; बाह्य तथा दृश्य वातावरण।

भौतिकवाद- *ना.* अदृश्य र पारलौकिक सत्ता वा ईश्वरलाई नमानेर जीवन र जगत्का वस्तुसत्यलाई नै मान्ने सिद्धान्त; भौतिक गुण तथा निर्माणतत्त्वलाई शाश्वत मान्दै भौतिक जगत्लाई परिवर्तनशील तथा विकासशील रूपमा बुझ्ने र पदार्थबाटै चेतनाको सृष्टि भएको हो भनी मान्ने वैज्ञानिक वा दार्शनिक सिद्धान्त वा मत।

भौतिकवादी- *वि.* भौतिकवादको अनुयायी वा समर्थक; भौतिकवादमा विश्वास राख्ने।

भौतिक विज्ञान- *ना.* भौतिक तत्त्व वा वस्तुहरूको विवेचन र विश्लेषणका साथ तिनको गुण छानबिन गरिने शास्त्र; वस्तुजगत्को सूत्रात्मक अध्ययन गर्ने विज्ञान; पदार्थविज्ञान।

भौतिक विद्या- *ना.* १. भौतिक शास्त्र; भौतिक विज्ञान। २. जादु-टुना गर्ने विद्या; इन्द्रजाल। ३. मरेका मान्छेहरूको हंस जगाई बातचित गरिने विद्या; भूतसाधना गर्ने विधि। ४. भूत-प्रेत आदिको बाधा हटाउने विद्या; झारफुके तन्त्रमन्त्र।

भौतिक शास्त्र- *ना.* भौतिक विज्ञान।

भौतिक सम्पत्ति- *ना.* सरकारी वा व्यक्तिगत कार्यालय वा घरका टेबुल, दराज, गाडी आदि विभिन्न अचल वस्तु; जग्गाजमिन, भवन आदि अचल सम्पत्ति।

भौतिक साधन- *ना.* शिक्षण-संस्था आदिका लागि आवश्यक भवन, खेलमैदान, फर्निचर, कोठोजस्ता भौतिक सुविधाका सामानहरूको समूह।

भौम- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषका अनुसार नौ ग्रहमध्ये तेस्रो ग्रह; मङ्गल। *वि.* १. भूमिबाट आउने। २. भूमिसम्बन्धी; जग्गा-जमिनको।

भौम वार- *ना.* सात वारमध्ये तेस्रो वार; मङ्गलवार।

भौमिक- *वि.* भूमिसम्बन्धी; जमिनसँग सम्बन्धित।

म्या- *क्रि.वि.* [अ.मू.] भेडो कराएको आवाज आउने गरी।

म्याइ- *ना.* [√ म्याउ (+आइ)] कुनै काम गर्न म्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

म्याइनु- *क.क्रि.* निश्चित समयमा काम सिद्ध्याउनु; फुर्सद पाइनु।

म्याउनु- *स.क्रि.* १. कुनै काम गर्नाका निम्ति समय पाउनु वा फुर्सदले भेट्टाउनु; मियाउनु। २. गर्नुपर्ने काम गर्न योग्यता, सामर्थ्य आदि प्राप्त गर्नु। ३. थालेको काम समयमै टुङ्ग्याउनु वा सक्नु।

म्याउसुलो- *ना.* हाप्सिलो।

म्याकम्याक- *क्रि.वि.* [अ.मू. म्याक्+अ (द्वि.)] बन्चरो, खुकुरी आदिले धमाधम काट्ने गरी।

म्याकम्याकी/म्याकम्याक्ती- *क्रि.वि.* छिटोपिटो म्याकम्याक पारेर।

म्याकुर- *ना.* तरुलको जस्तो लहरो र लाम्चा चोसैचोसा परेका पात हुने, ठुलो र बाटुलो गाँठो परेको कन्द फल्ने वनस्पतिविशेष; त्यसैको सेतो, पहेँलो, निलो आदि रङ हुने कन्द।

म्याकुरो- *ना.* १. बट्टाईभन्दा केही ठुलो र लाटोकोसेरो जस्तै भ्याप्स्याक्क परेको, फुस्रा रङको भुल्ला हुने एक जातको चरो। *वि.* ३. मोटोघाटो भईकन जुम्सो; ज्याम्तो। ३. गोज्याङ्ग्रो; अधबेस्रो।

म्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भक् > म्याक्+क] भुत्ते चालले प्रहार हुने वा अलपत्र भई लड्ने, पछारिने चालमा।

म्याक्से- *ना.* १. गाँड निस्कन आँटेको जस्तो भएर बढेको गलो। *वि.* २. बेछाँटले बढेको वा मोटाएको; भद्दा।

म्यागुती- *ना.* [म्यागुतो+ई] घोडाका टापका माझमा हुने मासुको डल्लो; पुतली।

म्यागुते- *ना.* [म्यागुतो+ए] १. दुईदेखि चार फिटसम्मको उचाइ हुने, म्यागुताका मुखका आकारका राता, सेता, निला र पहेँला फूल फुल्ने एक बोट; त्यसैको फूल। २. गाईभैँसीको घाँटीमा खटिरा आउने एक रोग। *वि.* ३. म्यागुतोजस्तो पुथुक्क परेको; बुधुने।

म्यागुते फुल- *ना.* फोहर पानीमा चिप्लो च्यालफ्याल परेको देखिने, बाबरीका जस्ता मसिना दाना हुने, म्यागुताका फुल।

म्यागुतो- *ना.* [सं. भेक] बर्सात लागेपछि, आहाल वा सिमसार ठाउँमा निस्कने डल्लो जिउ र चार खुट्टा हुने, पुच्छर ननिस्कने, उफ्रीउफ्री टरटर गरी कराउने एक थरी जलजन्तु; पाहा; ब्याङ।

म्याङलुङ- *ना.* एक जातको लेकाली भेडो; भोटेभेडो।

म्याङग/म्याइङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. म्याङ्+ग/ङ] ठुलो वा गह्रुङ्गो वस्तु लड्दा एकैपल्ट आवाज निस्कने गरी।

म्याङ्ले- *वि.* [म्याङ्लो+ए] १. जिउडाल नमिलेको; छाँट नपरेको; हवार्लङ्गे। २. फुर्तिलो वा छिटोछरितो नभएको; लुगाफाटा राम्ररी नलाउने।

म्याङ्लो- *वि.* म्याङ्ले; म्यात्लो।

म्याङ्ल्याङे- *वि.* म्याङ्ले; म्याङ्लो।

म्याङ्ल्याङ्ग/म्याङ्ल्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. म्याङ्ल्याङ्- ग/ङ] १. लुगाफाटो पूरै उध्रिनाले वा खोलिनाले उदाङ्गो हुने गरी। २. ठुलो र गह्रौं वस्तु थचारिने वा पछारिने चालसँग।

म्याट- *ना.* [अङ्.] १. वस्तुको खुद मूल्य र बिक्री मूल्यका बिचको भिन्नता; मूल्य अभिवृद्धिकर। २. वस्तु वा सेवा बिक्री हुँदा प्रत्येक क्रेताले विक्रेतालाई तिर्दै जाने कर; उपभोक्ताले तिर्ने अप्रत्यक्ष कर। ३. म्याल्यु एडेड ट्याक्सको संक्षिप्त रूप।

म्याटम्याट- *क्रि.वि.* [अ.मू. म्याट्+अ (द्वि.)] १. चराचुरुङ्गीले पखेटा चलाउन वा उड्न खोज्दा आवाज आउने गरी। २. मोटरसाइकल

आदि चल्दा शब्द निस्केर।

भ्याटभ्याटे- *ना.* १. बढीमा दुई जना चढ्न मिल्ने पेट्रोलबाट चल्ने दुई पाङ्ग्रे वाहन; मोटरसाइकिल। *वि.* २. भ्याटभ्याट आवाज गर्ने।

भ्यातभ्यात- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यात्+अ (द्वि.)] १. दबदबे पदार्थ छड्कँदा वा पाक्ता शब्द आउने गरी। २. लेदो पदार्थ खस्ता शब्द आउने किसिमले।

भ्यातभ्याती/भ्यातभ्यात्ती- *क्रि.वि.* छिटछिटो भ्यातभ्यात गरेर।

भ्यातल- *ना.* [नेवा. भ्यात्तल] कर्कलाका साँप्रा, सागपात आदि मिसाई मकै वा कोदाको पिठो रयाली दबदबाउँदो बनाएर खाइने खानेकुरो; एक प्रकारको खोले।

भ्यात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यात्+त] १. मोटो र भद्दा परेको वस्तु खस्दा आवाज आउने गरी। २. जिउडाल, आकारप्रकार आदि नमिल्ने भएर। ३. कान्लो, डिल आदि लच्केर खस्ने गरी; भ्याक्क।

भ्यात्तल- *ना.* [नेवा.] हे. भ्यातल।

भ्यात्ले- *वि.* [भ्यातल+ए] १. भ्यातल खाएर जीविका चलाउने; भ्यातलभन्दा अरू थोक खान नपाउने। २. मोटो र भद्दा; भ्याङ्ले (व्यक्ति)। ३. छिटोछरितो वा फुर्तिलो नभएको।

भ्यात्लो- *वि.* [भ्यातल+ओ] भ्यात्ले; भ्याङ्लो।

भ्यान्टा- *ना.* [√ भन्टा] भिँडा; भन्टा।

भ्यान्टे- *वि.* डल्लो, डल्ले (खुर्सानी)।

भ्यार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यार्+र] १. अधोवायु निस्कँदा वा पखाला लाग्दा आवाज आउने गरी। २. चराचुरुङ्गीले एकैपल्ट पखेटा चलाउँदा वा उड्न लाग्दा निस्कने शब्द।

भ्याल्सा- *ना.* खोलो तर्न लट्ठा टाँगी झुन्ड्याइएको कोक्रोको दुवैतिर समात्न मिल्ने हिसाबले डोरीमा अड्याइएको काठ।

भ्याल्सी- *ना.* [नेवा.] पाखी छानो भएका घरमा कुमको गारो वा बलोदेखि धुरीको बलोसम्म पुग्ने गरी छानाका डाँडाभाटा थाम्न राखिएको ठाडो काठ।

भ्यासभ्यास- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यास्+अ (द्वि.)] १. फस्को खालको माटो वा वस्तु फुट्तै खस्ने गरी। २. दलदलो वा खुकुलो जमिन क्रमैसित गाडिँदै जाने चालले।

भ्यासभ्यास/भ्यासभ्यासी- *क्रि.वि.* अझै छिटो भ्यासभ्यास भएर।

भ्यासलिन- *ना.* [अङ्.] छाला नरम राख्न दलिने एक प्रकारको मलहम; बैसलिन।

भ्यास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्यास्+स] १. हल्का र खुकुलो वस्तु एकाएक गाडिने गरी। २. फस्को माटो वा वस्तु एक्कासि खस्ने वा फुट्ने किसिमले।

भ्यूँट- *ना.* हे. भिउँट।

भ्रंश- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा स्थिति बिस्तारै खस्ने काम; पतन; ह्रास। २. पथभ्रष्ट हुने काम; मार्गबाट विचलित हुने स्थिति। ३. नाश; ध्वंस।

भ्रंशित- *वि.* भ्रंश भएको; तलतिर खसेको; खस्केको। २. भ्रष्ट।

भ्रंशी- *वि.* १. भ्रंश वा पतन हुने; खस्ने। २. नाश हुने वा गर्ने; भ्रष्ट हुने।

भ्रम- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयवस्तुलाई अर्कै सम्झने स्थिति वा प्रक्रिया; मिथ्या ज्ञान; गलत आभास। २. शङ्का; सन्देह। ३. भुल; बिराम।

भ्रम जाल- *ना.* वेदान्तवादीहरूले जीवन र जगत्लाई भ्रम ठान्ने काम; मायाजाल; मोहपाश।

भ्रम निवारण- *ना.* धुकचुक नरहेको अवस्था; भ्रम हटाउने काम।

भ्रमण- *ना.* [सं.] १. घुमफिर वा डुलफिर गर्ने काम; नजिक वा टाढाको आइजाइ। २. देशदेशावरको विचरण; देशाटन। ३. यात्रा; सफर।

भ्रमण आदेश- *ना.* कार्यालयले कसैलाई आवश्यक काममा कतै खटाउँदा यति समयसम्म यस-यस साधनद्वारा यहाँसम्म जाने भनी भत्तासमेत दिई प्रदान गरिने औपचारिक पत्र; भ्रमणको अनुमति प्रमाणित गर्ने कागत।

भ्रमण केन्द्र- *ना.* पर्यटकहरूलाई आकर्षित पार्न सक्ने ठाउँ; पर्यटकले मूल केन्द्र मानेको ठाउँ।

भ्रमण पेस्की- *ना.* कार्यालयद्वारा कसैलाई भ्रमणमा पठाउँदा अग्रिम रूपमा दिइने रकम; भ्रमणमा जानुअगावै पाइने रकम।

भ्रमण भत्ता- *ना.* काज खटिई जाने व्यक्तिले नियमबमोजिम पाउने भ्रमणका अवधिको थप सुविधा; काजभात्त।

भ्रमण साधन- *ना.* भ्रमण गर्दा प्रयोग गरिने रेल, मोटर, हवाईजहाज, पैदाल आदि साधन।

भ्रममूलक- *वि.* [सं.] मूल रूपमा भ्रम पार्ने; भ्रमका कारणले उब्जिएको।

भ्रमर- *ना.* [सं.] भमरो; भँवरो।

भ्रमात्मक- *वि.* [सं.] १. भ्रम उत्पन्न भएको; भ्रममूलक; भ्रम पैदा गर्ने।

भ्रमात्मकता- *ना.* भ्रमात्मक हुनाको भाव वा स्थिति।

भ्रमित- *वि.* [सं.] १. फनफनी घुमेको; चक्कराएको। २. भ्रममा परेको; भुल परेको।

भ्रमी- *वि.* [सं.] १. चक्कर लाउने; फनफनती घुम्ने। २. भ्रममा परेको; चक्कराएको।

भ्रष्ट- *वि.* [सं.] १. कहीँबाट फ्यात्त खसेको; च्युत भएको; गिरेको। २. आचरण र अनुशासनबाट तल झरेको; दुश्चरित्र। ३. अपवित्र; दूषित। ४. बिग्रेको; विनाश भएको।

भ्रष्टा- *ना.* चरित्र वा आचरण भ्रष्ट भएकी नारी; दुश्चरित्र स्त्री; कुलटा।

भ्रष्टाचरण- *ना.* नीतिनियमले मनाही गरेको व्यवहार; कानुनले निषेध गरेको आचरण; दुराचरण।

भ्रष्टाचार- *ना.* [सं.] १. पतित आचरण; दूषित मर्यादा। २. नियम वा कानुनविरुद्ध नैतिक पतन हुने काम गरी घुस खाई पक्षपातपूर्ण निर्णय र व्यवहार गर्ने काम; भ्रष्ट मनसाय वा घुसखोरीको काम।

भ्रष्टाचार निवारण- *ना.* भौतिक वा नैतिक रूपमा हुने भ्रष्टाचारलाई रोक्ने काम; घुसखोरी र अवैध व्यवहार हुने वातावरणलाई हटाउने काम।

भ्रष्टाचार निवारण आयोग- *ना.* प्रशासनिक क्षेत्रबाट हुने भ्रष्टाचार, ढिलासुस्ती, घुसखोरी आदि निवारण गर्ने उद्देश्यले पहिले गठित

विशेष समिति।

भ्रष्टाचारी- *वि.* भ्रष्टाचार गर्ने आचरण भएको; नैतिक र भौतिक दुवै रूपमा आचरणको पतन भएको।

भ्राता- *ना.* [सं.] १. एकै गर्भबाट वा एउटै बाबुका छोरा भएर जन्मेका दाजु वा भाइ; सहोदर दाजु वा भाइ। २. बन्धुवर्ग। ३. समान स्तरका पुरुषलाई सम्बोधन गरिने शब्द।

भ्रातृ- *ना.* [सं.] हे. भ्राता।

भ्रातृक- *वि.* दाजु वा भाइ भएको (जस्तै- सभ्रातृक)।

भ्रातृज- *ना.* १. भतिजो। २. भदो।

भ्रातृजाया- *ना.* १. दाजु वा भाइकी पत्नी। २. भाउजू वा बुहारी।

भ्रातृत्व- *ना.* दाजुभाइमा रहने आत्मीयता; भ्रातृभावको सम्बन्ध।

भ्रातृ द्वितीया- *ना.* कार्तिक शुक्लपक्षको द्वितीया; भाइटिका; भाइतिहार।

भ्रातृभाव- *ना.* दाजुभाइमा रहने आत्मीय स्नेह; भ्रातृत्व।

भ्रान्त- *वि.* [सं.] १. भुलेको; भ्रममा परेको। २. देशदेशावर घुमफिर गरेको; चक्कर खाएको; घुमेको।

भ्रान्तापह्नुति- *ना.* भ्रम पर्दा भ्रम हटाउका लागि सत्य कुरा बताउँदा हुने एक काव्यालङ्कार; अपह्नुति अलङ्कारको एक भेद।

भ्रान्ति- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरो देख्दा वा सुन्दा त्यस्तै अर्को कुराको भान हुने अवस्था; कुनै कुराको आभास। २. चक्कर; भ्रमण; घुमफिर। ३. मानसिक असन्तुलनबाट आउने भ्रम। ४. भुलचुक; सामान्य गल्ती। ४. उपमानलाई देखेर उपमेयको भ्रम पर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।

भ्रान्तिमान्- *वि.* १. भ्रान्ति भएको; भ्रमयुक्त। २. घुमेको; चक्कराउँदै गरेको। *ना.* ३. भ्रान्ति नामको अर्थालङ्कार।

भ्रामक- *वि.* [सं.] १. भ्रम उत्पन्न गराउने; भ्रममा पार्ने। २. शङ्का उत्पन्न गर्ने; सन्देहकारक। ३. घुमाउने; चक्कर लगाउने; रिँगाउने।

भ्रामरी- *ना.* [सं.] १. अष्टयोगिनी दशामध्ये मङ्गलकी पत्नी मानिने, जम्मा चार वर्ष पालो रहने एक योगिनी। २. दुर्गाको एक नाम।

भ्रामरीको दशा- *ना.* यता र उता भौँतारिरहनु पर्ने अवस्था।

भ्रुकुंश- *ना.* [सं.] आइमाईका पोसाक लगाएर नाच्ने लोग्नेमान्छे; नट; मारुनी।

भ्रुकुटी- *ना.* [सं.] १. दुवै आँखाभन्दा माथि पर्ने रौँ पलाएको ठाउँ; आँखीभौँ। २. ईडा, पिङ्गला र सुषुम्णा नाडीको सङ्गमस्थल; चन्द्रमण्डल।

भ्रू- *ना.* [सं.] दुवै आँखाका माथिल्लापट्टि छोटाछोटा रेखी पलाउने ठाउँ; आँखीभुईं।

भ्रूकुटी- *ना.* आँखीभुईं; भृकुटी।

भ्रूक्षेप- *ना.* रिस वा आवेगले हुने आँखीभौँको खुम्च्याइ; भ्रूभङ्ग।

भ्रूण- *ना.* [सं.] पाठेघरमा रहेको सालनालसहितको बच्चो; जरायुज जन्तुको पेटमा रहेको विकासशील अवस्थाको गर्भ; पेटको नानी।

भ्रूणहत्या- *ना.* १. औषधोपचारको प्रयोगबाट गर्भमा रहेका शिशुको हत्या; गर्भ पतन गर्ने काम; गर्भपात। २. धर्मसङ्कटमा परेको अवस्था; साह्रै असजिलो काम।

भ्रूभङ्ग- *ना.* [सं.] आँखीभुईंको भङ्गिमा।

भ्रूमध्य- *ना.* [सं.] दुई आँखाका बिचको नाकको डाँडी निधारमा जोडिने ठाउँ; आँखीभुईंको जोर्नी।

भ्वाँक- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वाँक्+अ] भ्वाँक्को आवाजका साथमा; भ्वाँक्क।

भ्वाँक्क- *क्रि.वि.* १. अधोवायु छोड्दा आवाज आउने गरी। २. मोटर आदिको हर्न बज्ने किसिमले।

भ्वाँरपैठना- *ना.* [था.] १. थारू समाजमा घरज्वाइँ बस्ने चलन। २. घरज्वाइँ।

भ्वाँला- *ना.* [सं. ज्वाला] बढी परिश्रम, क्रोध वा अन्य कुनै कारणका आवेगले शरीरमा उत्पन्न हुने ज्वाला।

भ्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. भक > भ्वाक्+क तिखो चालले भ्वाक्क भएर।

भ्वाङ- *ना.* [सं. भङ्ग] १. कुनै वस्तु वा ठाउँमा फाटेर, चिरिएर आदि किसिमले परेको ठुलो प्वाल; ठुलो प्वाल वा दुलो। २. भडखारो; खाडल।

भ्वाङपाल- *ना.* ठुलो र डरलाग्दो दुलो; टाल्न नसकिने खाडल।

भ्वाङसी- *ना.* खेतबारी वा अन्य जग्गा-जमिनमा परेको ठुलो प्राकृतिक खाडल; होक्सी।

भ्वाङ्ग/भ्वाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वाङ्+ग/ङ] १. ठुलो वा गह्रौं वस्तु बजारिँदा शब्द आउने गरी। २. ठुलो र खाली भएको प्वालमा कुनै वस्तु बज्दा आवाज आउने किसिमले। ३. ठुलो कुकुर एकैपल्ट भुक्दाको आवाज निस्केर।

भ्वाङलाखे- *ना.* [नेवा.] १. लाखे नाचमा नाच्ने व्यक्तिलाई जिस्क्याउने पुड्को व्यक्ति; लाखे नाचको ढँटुवारे। *वि.* २. ढँटुवारेजस्तो।

भ्वात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वात्+ते तिखो चालले भ्यात्त हुने गरी।

भ्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वार्+र] तिखो रूपमा भ्यार्र हुने गरी।

भ्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. भ्वास्+स] १. फ्यास्स परेको वस्तु वा माटा आदिको डल्लो खस्दा आवाज आउने गरी। २. खुकुलो पोकोपन्तुरो एकैपल्ट फुक्दा तिखो शब्द निस्केर। ३. धुलो, धुवाँ आदि उड्ने चालले।

म

म₁- देवनागरी वर्णमालाको व्यञ्जनवर्णमध्ये पच्चिसौँ वर्ण; ओष्ठ्य, सघोष, अल्पप्राण, अनुनासिक ध्वनि; पवर्गको अन्तिम तथा पाँचौँ वर्ण वा अक्षर; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा अक्षरको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; राम्रो म।

म₂- *सर्व.* [सं. अहम्] व्याकरणमा उत्तम पुरुषको एकवचनलाई बुझाउने सर्वनाम शब्द; आफू; स्वयम्।

मइन- *ना.* हे. मैन।

मइन्टोल- *ना.* [अङ्. मैनटल] लाल्टिनमा जस्तै मटितेल हालेर जाली सल्काई दम दिएर बालिने चहक प्रशस्त भएको बत्ती (पेट्रोमाक्स)।

मइमत्त- *वि.* हे. मैमत्त।

मई- *ना.* [अङ्. मे] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार वर्षको पाँचौँ महिना; वैशाखको आधाआधीदेखि सुरु भएर जेठको आधाआधीसम्म पर्ने इस्वी वर्षको महिना।

मकमक- *क्रि.वि.* [अ. मू. मक्+अ (द्वि.)] १. परेवा घुर्दाको आवाज निस्कने गरी वा सो घुराइको चालसँग। २. दाँत नहुँदा अलि अलि चपाएर। ३. सर्दी, बाथ, जरो आदिले आङअठिङर दुख्ने गरी।

मकमकाइ- *ना.* मकमकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

मकमकाउनु- *अ.क्रि.* १. सर्दी, बाथ, जरो आदिले आङअठिङर दुख्नु। २. मकमक हुनु।

मकमकिनु- *अ.क्रि.* अलि अलि चपाइनु; मकमक हुनु।

मकमक्याइ- *ना.* मकमकिने तथा मकमक्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

मकमक्याइनु- *क.क्रि.* मकमक्याउने काम गरिनु।

मकमक्याउनु- *स.क्रि.* दाँत नहुँदा दनासाद्वारा अलि अलि चपाउनु।

मकमक्याहट- *ना.* मकमक्याउने भाव, स्थिति वा क्रिया; मकमक्याइ।

मकर- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषको बाह राशिमध्ये धनुभन्दा पछि र कुम्भभन्दा अघि पर्ने दसौँ राशि। २. मकरसङ्क्रान्तिदेखि प्रारम्भ हुने महिना; माघ महिना। ३. ठुलो र डरलाग्दो एक जलजन्तु। ४. ग्राह। ५. माछो। ६. कुबेरका नौ निधिमध्ये एक।

मकर काँची- *ना.* तिउरेका ढबका गुलाफी वा सेता फूल फुल्ने, पुरुनीका जस्ता कलेजी रङका छिर्कामिर्का परेका र ऐँसेलुका आकारका पात हुने, विशेष गरी भिरपहरामा पलाउने, त्यसै वा अचार बनाएर खान हुने अमिलो रस भएको बुटो।

मकरध्वज- *ना.* १. पारोबाट बन्ने चन्द्रोदय नामको आयुर्वेदीय रसौषध। २. कामदेव। ३. पुराणअनुसार हनुमान्पुत्र मानिने अहिरावणको द्वारपाल।

मकरन्द- *ना.* १. फूलका पुष्पपुटमा रहने गुलियो रस; पुष्पमधु। २. फूलको केसर; किञ्जल्क।

मकरराशि- *ना.* ज्योतिष शास्त्रअनुसार बाहराशिमध्ये दसौँ राशि; उत्तराषाढाको पछिल्ला तीन चरण, श्रवण पुरै र धनिष्ठाको आधासम्मको नक्षत्रगत अवधि।

मकररेखा- *ना.* भूगोल अथवा ज्योतिषका अनुसार विषुवत्‌रेखादेखि साढे तेइस अंश दक्षिणमा पर्ने एक रेखा; कर्कटरेखाको ठिक विपरीत रेखा।

मकर सङ्क्रान्ति- *ना.* सूर्यले मकरराशिमा प्रवेश गरेको समय वा दिन; माघे सग्राँती।

मकल- *ना.* [नेवा. मकल< सं. मक्कुल] आगो बालेर वा गोल हालेर तापिने आरीका छाँटको धातु वा माटाको भाँडो; बोर्सी; अटल।

मकवानपुर- *ना.* नेपालको नारायणी अञ्चलमा पर्ने एक पहाडी जिल्ला; ऐतिहासिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण मानिने मकवानपुरे राजाहरूले आफ्नो राजधानी बनाएको ठाउँ।

मकवानपुरगढी- *ना.* मकवानपुर जिल्लामा पर्ने, सेनवंशी मकवानपुरे राजाहरूका पालामा बनेको दुर्ग वा किल्ला।

मकवानपुरे- *वि.* मकवानपुरसित सम्बन्धित; मकवानपुरको; मकवानी।

मकवानी- *वि.* [मकवान (मकवानपुर) +ई] १. मकवानपुरसँग सम्बन्धित; मकवानपुरे। २. मकवानपुरको बासिन्दा।

मकाइ- *ना.* [√मकाउ (+आइ)] मकाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

मकाउनु- *अ.क्रि.* चिसो, पानी, माटो, धमिरा आदिका सम्पर्कले कुनै वस्तु गल्दै जानु; सड्नु; पुरानो हुनु।

मकार- *ना.* [सं.] १. 'म' अक्षर; पवर्गको अन्तिम वर्ण।

मकालु- *ना.* कोसी अञ्चलको उत्तर-पश्चिम सीमामा पर्ने कुम्भकर्ण हिमालको २७,७५९ फिट अग्लो एक चुचुरो।

मकिनु- *अ.क्रि.* [मकाउ+इ+नु] मकाउनु।

मकुनु- *ना.* [सं. मत्कुण] छावाको उमेर नाघेको तर दाह्रो नआएको जवान हात्ती।

मकुन्डो- *ना.* हे. मखुन्डो।

मकुला बाँस- *ना.* [सं. मुकुल-वंश] कठबाँस।

मकै- *ना.* [सं. मर्कट > मक्कड > मक्कय] जुनेलाका आकारका पात हुने, चारदेखि दश फिटसम्म अग्लो र सुलुक्क परेको ठिङ्गो बोट हुने, सप्रिएमा दुईतीन घोगासम्म लाग्ने, घोगाका बाहिर खोस्टाले ढाक्ने र टुप्पामा जुँघा लाग्ने, खोयामा सेता- पहेँला रङका गेडा फल्ने एक बोट; बारीमा फल्ने मुख्य अन्न।

मकैकिरो- *ना.* मकै फलेर पाक्ने बेलामा आउने एक थरी किरो; लाटा।

मकैचरी- *ना.* मकैमात्र उब्जाई जीवन पाल्ने व्यक्ति; मकैका भरमा जीवन यापन गर्ने व्यक्ति।

मकैपर्व- *ना. वि.* सं. १९७७ मा 'मकैको खेती' पुस्तक लेखेबापत त्यससँग सम्बन्धित कृष्णलाल सहित लेखकहरूलाई राणाहरूद्वारा दमन, उत्पीडन गरिएको पर्व।

मकैबोडी- *ना.* मकै पाक्ने बेलामा मकैबारीभित्र फल्ने, लहरामा तनाजस्ता तन्द्रङ्ङ परेका कोसा लाग्ने, तरकारी खाइने र सुकेपछि दालसमेत खान मिल्ने एक जातको लहरा; सोही लहराका कोसा वा गेडा।

मकोई- *ना.* [सं. मची] खोर्सानीका जस्ता पात र पहेँला रङका फूल हुने, खैरा रङका खोस्टाभित्र गोल फल फल्ने, डाँठका बिचबिचमा

गाँठा हुने एक बोट; त्यसै बोटमा फल्ने फल।

मक्ख- *वि.* [फा. मस्त] १. आनन्द, हर्ष आदिले लट्ठ परेको; फुरुक्क परेको; मस्त *क्रि.वि.* २. आनन्द वा हर्षले मस्त हुने गरी; फुरुक्क परेर।

मक्खन- *ना.* हे. मखन१।

मक्खी- *ना.* [सं. मक्षिका] १. माखो; झिँगो। २. काँक्रो, बदाम आदि खाँदा साथीहरूले नदेख्ने गरी थोरै लुकाएर खाइसकेपछि देखाई 'कि यो खा, कि यति दण्ड तिर' भनी अड्को थाप्न राखिने अंश; मखी।

मक्खीचुस- *वि.* १. भरसक झिँगाका खुट्टामा लागेको चिज पनि चुसेर खाने खालको साह्रै लोभी; द्रव्यपिशाच; कन्जुस; कृपण। २. महाको छुच्चो।

मक्खीबुट्टे- *वि.* सेतो भुइँमा झिँगा बसेजस्तो देखिने बुट्टा भएको; झिँगाका आकारको बुट्टा भएको (कपडा, चोलो आदि)।

मक्याइ- *ना.* [मकि+याइ] मकिने स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।

मक्ल्याकमुक्लुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. (द्वि.) मुक्लुक्+अ] खानेकुरा मकमक्याउने वा त्यसो गर्दा शब्द निस्कने गरी।

मक्षिका- *ना.* [सं.] १. झिँगो; मक्खी। २. माहुरी।

मखन१- *ना.* [प्रा. मक्खण<सं. म्रक्षण] दुध वा दही मथेर निकालिने बाक्लो, चिल्लो सारपदार्थ; नौनी; नवनीत; मक्खन।

मखन२- *ना.* हे. मखाना।

मखमल- *ना.* [अ.] एकापट्टि नरम भुवा राखी अर्कातिर चिल्लो हुने गरी बुनिएको एक जातको, असल, मोटो रेसमी कपडा।

मखमली- *ना.* [मखमल+ई] १. दुईतीन फिटसम्मको अग्लो, राता डाँठ हुने र लाम्चा पात हुने, खस्रा गाढा सेता वा राता रङका फूल फुल्ने एक जातको बोट; सोही बोटको प्रसिद्ध फूल। *वि.* २. मखमलसम्बन्धी। ३. मखमलका छाँटको।

मखमली किरो- *ना.* वर्षाकालमा आउने रातो रङको एक जातको किरो; इन्द्रगोप।

मखाना- *ना.* पानी वा सिमसार जग्गामा उम्रने, बीज भुटेर मसलाको रूपमा खाइने एक जातको लहरो; सोही लहराका गाँठामा फल्ने फल; मखन।

मखिबुट्टे- *वि.* माखा झैँ बुट्टा भएको।

मखी- *ना.* हे. मक्खी।

मखीचुस- *वि.* मक्खीचुस।

मखुन्डी- *वि.* [मखुन्डो+ई] १. काम गर्ने ढङ्ग वा सिप नभएको; सिकारु; मखन्डी। २. मखुन्डो लाउने; मखुन्डोधारी।

मखुन्डे- *वि.* [मखुन्डो+ए] १. मखुन्डो लगाएर खेल्ने वा नाच्ने; मखुन्डो भिर्ने। २. मुखले एउटा र कामले अर्को कुरा गर्ने।

मखुन्डो- *ना.* लाखे वा ढँटवारेले सकली चेहरा छिपाउन मुखमा लगाउने, देव-देवता, राक्षस आदिका अनुहारको कृत्रिम साधन; मखुन्डी; मुकुन्डो।

मखुन्डोधारी- *वि.* मखुन्डो लाउने।

मखौरो- *ना.* [माखो+औरो] लौरीका टुप्पामा कागतका टुक्रा, घोडाका पुच्छरको रौँ आदि बाँधेर बनाइएको, झिँगा आदि धपाइने चमरजस्तो साधन।

मख्याहा- *ना.* [माखो+याहा] मुखमा निस्कने कोठीजस्ता मसिना खालका काला दाग।

मख्ले- *ना.* चामल कुटेर वा पिँधेर बचेको कनिका।

मगज- *ना.* [अ. मग्ज] १. मस्तिष्क; गिदी। २. अक्कल; दिमाग; बुद्धि।

मगण- *ना.* [सं.] छन्दशास्त्रअनुसार तीनैवटा गुरु हुने गण (SSS)।

मगन- *वि.* [सं. मग्न] मग्न।

मगनमस्त- *वि.* सुख वा हर्षमा डुबेको; हर्षविह्वल।

मगनमस्ती- *ना.* आनन्दातिरेक।

मगनी- *ना.* [माग्+अनी] १. कुनै वस्तुको याचना; माग्ने काम। २. मागिएको वा माग्दा पाएको चिज। ३. राई, लिम्बु आदिका समाजमा कन्यार्थी हुनेले पहिलोपल्ट जाँड, रक्सी, कुखुरा आदि कोसेली लाने रीतभाँत। ४. नेपाल तराईका मधेसी समुदायमा केटी माग्न जाने काम।

मगन्ता/मगन्ते- *ना.* [माग्+अन्ता/अन्ते] १. मागेर जीविका चलाउने; मागी खाने। २. मागेकै भरमा टार्न खोज्ने। ३. कङ्गाल; फुड्गिन; गरिब।

मगमग- *क्रि.वि.* [अ. मू. मग्+अ (द्वि.)] मिठो सुवास फैलिने गरी; बास्ना आउने किसिमले।

मगमगती/मगमगी- *क्रि.वि.* मगमगाएर बास्ना आउने गरी।

मगर- *ना.* [भो. ब.] नेपालको मध्यपश्चिमी पहाडी क्षेत्रमा बस्ने भोटबर्मेली भाषिक समूहको एक जाति; मगरातका आदिवासी।

मगराँत/मगरात- *ना.* विशेष रूपमा मगरहरूको बसोबासो तथा प्राचीन राज्य भएको क्षेत्र।

मगही- *वि.* [प्रा. सं. मागधी] १. मगधप्रदेशमा हुने; मगध-प्रदेशसम्बन्धी। २. मगधवासी। ३. मगधप्रान्तमा हुने, असल एक जातको पान।

मगाइ- *ना.* [√ माग् (+आइ)] १. माग्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [मगाउ+आइ] २. मगाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

मगाइनु- *क.क्रि.* माग्न लाइनु; झिकाइनु।

मगाउनु- *प्रे.क्रि.* टाढाको मानिस वा वस्तु पठाउने वा आउने पार्नु; माग्न लाउनु; झिकाउनु।

मगिया- *ना.* नेपालमा हुने, धोबी जातिको एक वर्ग वा भेद।

मग्न- *वि.* [सं.] १. कुनै विषय वा चिन्तनमा डुबेको; तन्मय; तल्लीन। २. सुखसयलमा लट्ठ; मस्त।

मग्नमस्त- *वि.* १. सुख- सयलमा डुबेको; हर्षविह्वल। २. सुखसम्पन्नताले मात्तिएको। ३. नशालु वस्तुमा निश्चिन्त।

मग्राहा- *ना.* [सं. मकर+आहा] १. प्रायः गोहीको झैँ थुतुनोबाट झर्ने काठ, ढुङ्गा वा धातुको धारो। (उदा.- हिउँद तातो बर्खा चिसो मग्राहाको पानी/सुख धीर दुःख धीर सज्जनको बानी)। २. झरीको पानी पर हुत्याउनलाई टिन वा झिँगटीका छानामा खास-खास ठाउँमा जडिने विशेष प्रकारको डुँड।

मघा- *ना.* [सं.] ज्योतिषमा सत्ताइस नक्षत्रहरूमध्ये दसौँ नक्षत्र; अश्लेषा र पूर्वाफाल्गुनी नक्षत्रका बिचमा पर्ने नक्षत्र।

मघै- *ना.* [प्रा. मगही] मगही; मगध।

मघै बङ्गला- *ना.* भेट्ना लामा हुने एक जातको पान; अम्लसरा।
मघैया- *ना.* [प्रा. मगही< सं. मगध] १. प्राचीन कालमा स्तुति, गाथा आदि गाएर जीवनवृत्ति गर्ने एक जाति। २. एक असल जातको पान; मगही।
मघैया जिरा- *ना.* मसिना दाना हुने एक जातको जिरा।
मघैसाँची- *ना.* [मगही > मघै+साँची] बाटुला खालका असल जातको पान; श्रीवाटी।
मङ्गल- *ना.* [सं.] १. शुभ लक्षणले युक्त, शुभ हुने तथा श्रेयकारी मानिने कुनै पनि काम वा कुरो; कल्याण; हित; भलाइ। २. सौरमण्डलको एक प्रसिद्ध ग्रह; नवग्रहमध्ये एक; भौम। ३. उक्त ग्रहका नाममा रहेको, सात वारमध्ये तेस्रो वार; सोमवार र बुधवारका बिचको वार। ४. शुभ अवसर, शकुन वा लक्षण। *वि.* ५. कल्याणकारी; भलो हुने; हितकर। ६. शुभ लक्षणले युक्त।
मङ्गलकर्म- *ना.* कुनै कार्य निर्विघ्न पूर्ण होस् भनी गरिने गणेश, सरस्वती आदिको पूजा तथा प्रार्थना; माङ्गलिक कर्म।
मङ्गलकलश- *ना.* १. शुभकार्यका अवसरमा देवताका सन्मुख राखिने जलपूर्ण कलश। २. मङ्गल वा सगुनका निम्ति द्वार, मार्ग, पूजास्थान आदिमा राखिने जलपूर्ण घडा।
मङ्गलकामना- *ना.* शुभ वा भलो चिताउने काम; शुभ-कामना।
मङ्गलकारक/कारी- *वि.* मङ्गल वा भलाइ गर्ने; कल्याणकारी।
मङ्गलकार्य- *ना.* विवाह-व्रतबन्धजस्ता शुभकार्य।
मङ्गलगान/गीत- *ना.* शुभ अवसरमा गाइने गीत।
मङ्गलग्रह- *ना.* १. सौरमण्डलमा रहेको एक ग्रह; नवग्रहमध्येको एक ग्रह। २. शुभग्रह; कल्याणकारी फल प्रदान गर्ने ग्रह।
मङ्गलध्वनि- *ना.* शुभ अवसरमा बजाइने बाजाको ध्वनि; मङ्गलवाद्य।
मङ्गलमय- *वि.* १. सबै प्रकारको मङ्गल हुने; कल्याणमय; मङ्गलस्वरूप। *ना.* २. परमेश्वर।
मङ्गलयात्रा- *ना.* १. कुनै माङ्गलिक कार्यका निम्ति हुने यात्रा। २. आनन्द वा मनबहलाउका निम्ति कतै जाने काम।
मङ्गलवाद्य- *ना.* मङ्गलकार्यमा बजाइने बाजा; मङ्गलध्वनिका निम्ति बजाइने बाजा; मङ्गलध्वनि।
मङ्गलवार- *ना.* भौमवार।
मङ्गलसूत्र- *ना.* १. मङ्गलका निम्ति घाँटीमा वा नाडीमा बाँधिने रक्षासूत्र। २. सधवा स्त्रीले घाँटीमा लगाउने सौभाग्यको प्रतीक, एक किसिमको आभूषण।
मङ्गला- *ना.* [सं.] १. पार्वती; दुर्गा; शक्ति। २. पतिव्रता स्त्री; सती नारी। ३. योगिनी दशाका आठवटा योगिनीमध्ये चन्द्रमाकी पत्नी मानिने पहिलो दशा; अष्टयोगिनीमध्ये एक योगिनी।
मङ्गलाचरण- *ना.* [सं.] १. कुनै मङ्गलकार्यको प्रारम्भमा पढिने वा गाइने मन्त्र वा श्लोक। २. ग्रन्थको आरम्भमा मङ्गल- कामना तथा सफल समाप्तिका निम्ति लेखिने पद्य।
मङ्गलामुखी- *ना.* [सं.] रन्डी, वेश्या (व्यङ्ग्यार्थमा)।
मङ्गलिनी- *ना.* [सं.] विवाह आदि शुभ कार्यमा मङ्गलगान गाउने स्त्री; मङ्गलेनी।
मङ्गलु- *ना.* [सं. मङ्गल+उ] मङ्गलकार्यमा गाइने गीत; मङ्गलगान।
मङ्गले- *वि.* [मङ्गल+ए] १. मङ्गलगीत गाउने। २. मङ्गलवार जन्मेको; मङ्गलबारे। स्त्री. मङ्गली।
मङ्गलेनी- *ना.* [मङ्गल+एनी] मङ्गलगान गर्ने स्त्री; मङ्गलिनी।
मङ्गलेरी- *वि.* [मङ्गल+एरी] मङ्गल गीत गाउने (महिला); मङ्गलेनी।
मङ्गाल- *ना.* [नेवा.] ढलको पानी छानेर निकासी गरिने खाल्टो।
मङ्गोल- *ना.* [मङ्गोलिया (देश)]१. अनुहार चेप्टो र नाक थेप्चो हुने मङ्गोलिया आदिम थलो भएको भोटबर्मेली भाषा- परिवारसमूहको एक जाति। *वि.* २. उक्त जातिको।
मङ्सिर- *ना.* [सं. मार्गशीर्ष] वर्षको आठौँ महिना; कात्तिक र पुसका बिचमा पर्ने महिना; मार्गमास।
मचक- *ना.* [अ. मू. मचक्+अ] कुल्चाइथिचाइको चाल।
मचक्क- *क्रि.वि.* १. कुनै ठाउँमा बलियो किसिमले खुट्टा टेक्ने गरी। २. गह्रौं वस्तु लच्कँदाको आवाज निस्केर; मच्याक्क।
मचकमचक- *क्रि.वि.* मचक्को चाल बराबर हुने गरी।
मचमच- *क्रि.वि.* [अ. मू. मच्+अ (द्वि.)] १. दह्रो पाइलाले बिस्तारै टेकेर हिंड्ने गरी। २. लुगाफाटा धुँदा बेसरी मिचमाच पारेर। ३. च्याप्पच्याप्प समाएर गोडा मिच्ने गरी। ४. कुनै लचिलो पदार्थमा भार पर्नाले शब्द आउने किसिमसँग।
मचमचती/मचमची- *क्रि.वि.* अझै तीव्र रूपमा मचमच पारेर।
मचाकथी- *ना.* [नेवा.] प्रायः छ महिनाभित्रका बालकलाई घाममा सुताउन, खेलाउन वा झिँगा, भुसुनाका दुःख हटाउन तीनवटा नरकट ठड्याई वरिपरि कपडा अल्झाइने चुच्चे आकारको तीनखुट्टे साधन।
मचान- *ना.* [सं. मञ्च+अन] १. खाँबा गाडेर फल्याक बिछ्याई बनाइएको बस्ने वा घाँस-पराल आदि राख्ने ठाउँ। २. ठुलो र अग्लो टाँड; मञ्च। २. सिकार पर्खेर बस्ने अग्लो ठाउँ।
मचिया- *ना.* [माच+इया] एक जना मात्र सुत्न हुने खटियाका छाँटको चारखुट्टे आसन; सानो खटिया।
मच्कनु- *अ.क्रि.* [मचक्+नु] १. घर, खाट, टाँड आदिका दलिन थर्केर वा भार बढ्ता भएर लच्कनु; मच्किनु। २. कुनै गह्रौं वस्तु हल्लेर लच्कनु वा नुहुनु। ३. सङ्कोच मान्नु; धक मान्नु।
मच्काइ- *ना.* [√ मच्क (+आइ)]१. मच्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[मच्काउ+आइ] २. मच्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मच्काइनु- *क.क्रि.* मच्कने पारिनु।
मच्काउनु- *प्रे.क्रि.* मच्कने पार्नु; लच्काउनु; नुहाउनु।
मच्किनु- *क.क्रि.* मच्कने होइनु।
मच्चनु- *अ.क्रि.* [प्रा. मच्चई+नु] १. पिङ, रुख, लहरा आदिमा समातेर खुब हल्लनु; झुल्नु। २. कुनै कामकुरामा सुरिएर लाग्नु। ३. कस्सिएर कतै हिँड्नु। ४. एकदमै खैलाबैला हुनु; होहल्ला चम्कनु। ५. मुद्दामामिला, झैझमेला आदि चर्कनु। ६. कुनै कुरामा उत्कण्ठित हुनु; चौचौ हुन थाल्नु।
मच्चाइ- *ना.* [√ मच्च/मच्चि (+आइ)]१. मच्चने तथा मच्चिने

क्रिया वा प्रक्रिया।[मच्चाउ+आइ] २. मच्चाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मच्चाइनु- *क.क्रि.* मच्चिने पारिनु; खुबसित मच्चाइनु वा हल्लाइनु।
मच्चाउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. हल्ला आदि चलाउनु। २. हल्लाउनु; झुलाउनु।
मच्चामच्ची- *ना.* १. परस्परमा मच्चिने वा मच्चाउने काम। २. धमाधम मच्चिने वा मच्चाउने काम। ३. धमाधम मच्चाउने प्रक्रिया।
मच्चिनु- *अ.क्रि.* १. मच्चने काम गरिनु। २. मच्चनु।
मच्चे- *ना.* [मचिया] सानो खटिया; खटौली।
मच्च्याइ- *ना.* [√ मच्चि (+याइ)]मच्चिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मच्च्याहट- *ना.* मच्चिने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
मच्छड/मच्छर- *ना.* [प्रा. मच्छर< सं. मत्सर] लाम्खुट्टे।
मच्छड/मच्छरदानी- *ना.* मच्छडबाट बच्नका लागि प्रयोग गरिने साधन; झुल।
मच्याक- *ना.* [अ. मू. मच्याक्+अ] किचाइ, मिचाइ वा लच्काइको चाल।
मच्याकमुचुक- *क्रि.वि.* १. लच्कने वा लचकँदा शब्द आउने गरी। २. मिचामिच पार्ने गरी; मच्याकमुरुक। ३. थिच्ने, किच्ने वा मिच्ने किसिमले; कच्याककुचुक।
मच्याक्क- *क्रि.वि.* मचक्क।
मछाइनु- *ना.* धसिङ्गरेका जस्ता पात र ससाना काला दाना हुने बोटविशेष; त्यसै बोटमा फल्ने फल।
मछुवा- *ना.* [माछा+उवा] १. माछा मारेर जीवननिर्वाह गर्ने जाति वा व्यक्ति। *वि.* २. माछा मार्ने; जलाहारी।
मजकुर- *वि.* [अ.] ऐजन; उक्त; निज; मौसुफ।
मजदुर- *ना.* [फा.] १. अर्काको काममा शारीरिक श्रम गरी ज्यालाबनीद्वारा जीवननिर्वाह गर्ने व्यक्ति; कलकारखाना, कृषिफारम, सडक, भवननिर्माण आदि कार्यमा शारीरिक श्रम वा काम गरेर दुखजिलो गर्ने व्यक्ति; श्रमजीवी। २. कुल्ली; ज्यामी।
मजदुर सङ्गठन- *ना.* मजदुरहरूको पेसा, ज्याला, स्वास्थ्य, बसोबास, तालिम आदिको निश्चितता तथा उनीहरूको हकहितका लागि मजदुरहरूकै एकताबाट निर्माण गरिएको सङ्घ; मजदुरहरूको सङ्गठन।
मजदुरी- *ना.* १. मजदुरले पाउने पारिश्रमिक; ज्याला; मजुरी। २. मजदुरको काम वा पेसा।
मजबुत- *वि.* [अ. मजबूत] १. दह्रो; दह्रिलो; बलियो। २. नडग्ने; दृढ; पक्का। ३. बलवान्; तागतदार; बलिष्ठ।
मजबुती- *ना.* १. मजबुत हुनाको भाव वा स्थिति; दृढता; दह्रिलोपन। २. तागत; बल; आँट।
मजबुन- *ना.* [मजबून< अ. मजमून] कुनै सिङ्गो लेख वा अनुच्छेदको सङ्क्षेपीकृत रूप; सार अंश वा रचना।
मजलिस- *ना.* [अ.] १. कुनै सभा, सम्मेलन आदि हुने घर; सभाभवन; बैठक। २. परिषद्; सभा।
मजलिस घर- *ना.* सभागृह।
मजहब- *ना.* [अ.] १. धार्मिक सम्प्रदाय; पन्थ; मत। २. धर्म।
मजा- *ना.* [फा. मज] कुनै कामकुराको गराइ वा भोगाइमा मानसिक तथा भौतिक रूपले हुने रमाइलो; आनन्द; सुबिस्ता; सुख; मज्जा।
मजाक- *ना.* [अ.] ठट्टा रमाइलो; परिहास; हँसी; दिल्लगी।
मजाकी- *वि.* मजाक गर्ने; दिल्लगीबाज।
मजाको- *वि.* [मजा+को] १. उत्तम र राम्रो; भनेसम्मको सुन्दर। २. मनपर्दो; आनन्ददायक; रमाइलो।
मजाल- *ना.* [अ.] तागत; शक्ति; बल; सामर्थ्य।
मजिटो/मजिठो- *ना.* [सं. मञ्जिष्ठा] पानका आकारका अलिक लाम्चा पात तथा अपामार्गको जस्तो डाँठ हुने, पहेँलो फूल फुल्ने र रातानिला र अन्य रङका मसिना फुल लाग्ने, रङ बनाउने काम लिइने र जरीबुटीमा उपयोग हुने एक जातको लहरो; त्यसै लहरामा फल्ने फल।
मजिपाटे- *वि.* [मजिपाट (स्थान)+ए] १. काठमाडौँ उपत्यकाको मजिपाट भन्ने ठाउँमा रहेको। *ना.* २. कृष्णाष्टमीको दिनमा नचाइने लाखे।
मजिपाटे लाखे- *ना.* मजिपाटे।
मजिस्ट्रेट- *ना.* [अङ्.] नगरको शान्ति-सुरक्षासम्बन्धी काम गर्ने र फौजदारी मुद्दामामिला हेर्ने सरकारी उच्च अधिकारी; जिल्लाधीश।
मजुर- *ना.* [सं. मयूर] मुजुर; मयूर।
मजुरा- *ना.* [सं. मञ्जीर] मुजुरा।
मजुरी- *ना.* [फा. मजदुरी] मजदुरी; ज्यालाबनी।
मजुवा- *वि. /ना.* हे. मझुवा।
मजेत्रो- *ना.* [मुजो+एत्रो] स्वास्नीमासिनहरूले शिर ढाक्न ओढ्ने सानो एकसरो कपडा; पछ्यौरा; बर्को।
मजेदार- *वि.* [फा.] मजा लाग्ने; मजाको; आनन्ददायक।
मज्जा₁- *ना.* [सं.] प्राणीहरूका हाडभित्र रहने सेतो र स्निग्ध पदार्थ; मासी।
मज्जा₂- *ना.* [अ. मजा] मजा; आनन्द; रमाइलो।
मझ पश्चिमा- *ना.* [सं. मध्यपश्चिम+आ] नेपाली भाषाको डोटी र डँडेलधुरामा बोलिने भाषिका।
मझाइ- *ना.* [√ माझ् (+आइ)] माझ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मझाइनु- *क.क्रि.* माझ्न लाइनु।
मझाउनु- *प्रे.क्रि.* माझ्ने काम गराउनु; माझ्न लाउनु।
मझिया- *ना.* [माझ+इया] गाउँघरको थरीसरहको काम गर्ने मान्छेको एक पद; एक प्रकारको थरी।
मझुवा- *वि.* [माझ+उवा] १. माझेर सफा पारिएको; माझिएको; मजुवा। २. माझ्ने काम गर्ने; माझ्ने। *ना.* ३. दुई डाँडाका माझमा गाउँ रहेको ठाउँ; मजुवा।
मझुवाली- *वि.* मझुवामा बस्ने मान्छे; मझुवाको बासिन्दा।
मझेरी- *ना.* [माझ+एरी] घरभित्र चुलो, ओछ्यान र कोठाका अतिरिक्त खाली छोडिएको बिचको ठाउँ; ढिँडीको भुईँ; मझेरो; मजेरी।
मझेरो- *ना.* [माझ+एरो] १. माझको ठाउँ वा गाउँ; मझुवा। २. टापु। ३. मझेरी।
मझौ- *ना.* [प्रा. ने. *मझव< प्रा मज्झअ< सं. मध्यक] १. मझेरो;

मझुवा। २. टप्पु; टाकुरो।
मझौला- *वि.* [माझ+औला, प्रा. मझल्ल] १. साधारण कोटिको; मध्यम कक्षको; बिचको। २. रोजी पनि नभएको छाडी पनि नभएको।
मझौला उद्योग- *ना.* उद्योगसम्बन्धी कानुनमा उल्लेख भएअनुसार न्यूनतमभन्दा धेर र अधिकतमभन्दा थोर लगानीबाट चलेको उद्योग; मध्यम खालको उद्योग।
मझौला खाले- *वि.* मध्यम किसिमको; न उत्तम किसिमको न कमसल किसिमको; ठिक्कको।
मञ्च- *ना.* [सं.] १. सर्वसाधारण जनताका सामु सभासम्मेलन गर्न वा नाटक आदि कार्यक्रम प्रस्तुत गर्न तयार गरिएको उच्च मण्डप वा आसन (स्टेज)। २. रङ्गमञ्च; रङ्गभूमि। ३. लाक्षणिक अर्थमा, कुनै विशष्टि क्रियाकलापको क्षेत्र (जस्तो- राजनीतिक मञ्च)। ४. खाट वा पिँढी जस्तै बस्ने, आराम गर्ने कुनै ठाउँ (चौतारी, मचान इ.)।
मञ्चन- *ना.* नाटक, कविता, गीत आदिलाई मञ्चमा दर्शकसमक्ष प्रस्तुत गर्ने काम।
मञ्चिका- *ना.* सानो खालको मञ्च; मचिया।
मञ्चित- *वि.* रङ्गमञ्चमा खेलाइएको; प्रदर्शन गरिएको; अभिनीत।
मञ्चीय- *वि.* मञ्चसँग सम्बन्धित, मञ्चको अनुकूल भएको।
मञ्जरित- *वि.* [सं.] मञ्जरी लागेको; मञ्जरी भएको; मुना हालेको।
मञ्जरी- *ना.* [सं.] बोट, बिरुवा, लहरा आदिमा निस्कने नयाँ पालुवा; नयाँ पात वा मुनासहितको टुप्पो; मुजुरा; कोपिला; आँकुरो।
मञ्जीर- *ना.* [सं.] घुँगरुका आकारको, हल्लिँदा छमछम गर्ने, गोडामा लाउने सानो खालको पाउजेब; नूपुर।
मञ्जु- *वि.* [सं.] मनोहर; मनपर्दो; सुन्दर; राम्रो।
मञ्जु घोष- *ना.* १. मिठो बोली; सुमधुर वचन। २. बौद्ध दर्शनका एक प्रसिद्ध आचार्य; मञ्जुश्री।
मञ्जु पतन- *ना.* काठमाडौँ उपत्यकाको प्रागैतिहासिक कालको नाम।
मञ्जु भाषिणी- *ना.* १. छन्दशास्त्रअनुसार सगण, जगण, सगण, जगण र गुरु अक्षर मिलेर बन्ने एक वार्णिक छन्द। *वि.* २. अत्यन्त मिठो र प्यारो बोलीवचन भएकी (स्त्री.)।
मञ्जुल- *वि.* [सं.] सुन्दर; मनोहर; मञ्जु।
मञ्जुश्री- *ना.* [सं.] काठमाडौँ उपत्यकाका दक्षिणतिरको चोभार डाँडो काटेर पानी बगाई उपत्यकामा बस्ती बसाउने भनी किंवदन्ती चलेका एक बौद्धाचार्य महापुरुष; मञ्जुघोष।
मञ्जूषा- *ना.* [सं.] १. सानो खालको सन्दुस; सानो पेटारो; पेटिका। २. मजिटो।
मटक- *ना.* १. अभिरुचि; इच्छा। २. घिउ, बोसो आदि खाएर हराएको अरू चिज खाने इच्छा; अमन।
मटकिलो- *ना.* [माटो+इलो] १. माटाको ढिस्को; माटाको थुप्रो। २. माटोजस्तो वा माटाको रङको; माटो मिसिएको। ३. चहक नभएको; मटमैलो।
मटक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. मटक्+क] १. बेसरी निमोठ्ने वा निचोर्ने गरी। २. अरुचि भएर।
मटर₁- *ना.* ठुलठुला दाना हुने सेतो केराउ; ठुलो केराउ।
मटर₂- *ना.* मोटर (लोकजिब्रो अनुसार।)
मटमैलो- *ना.* हे. मटकिलो।
मटान- *ना.* [नेवा. मातन] घरमा कोठाबाहिर रहेको खाली ठाउँ; तलामा कोठा नबारी खुला छाडिएको ठाउँ।
मटितेल- *ना.* [सं. मृत्तिका+तैल] लाल्टिन, टुकी, स्टोभ आदिमा हालेर बाल्न उपयोग गरिने प्रसिद्ध खनिज तरल पदार्थ; मट्टीतेल।
मटिनु- *क.क्रि.* [माटि+नु] माटोजस्तो हुनु; हे. माटिनु।
मटिया- *ना.* [माटो+इया? सं. मृत्तिका] माटाको सानो भाँडो (घैँटो, गोल्फु आदि)।
मटिया मेट- *ना.* नामनिसानै नरहने हिसाबले मासिने काम; नामेट हुने काम; सखाप।
मटिलो- *वि.* [माटो+इलो] पत्थर, बालुवा आदि नभई मलिलो माटैमाटो भएको; मट्याइलो।
मटिहानी- *ना.* १. सीताको बिहे हुँदा वेदी बनाउन माटो लगिएको भनिने र बर्सेनि रामजानकीको विवाहोत्सव हुने, जनकपुर धामका दक्षिणपूर्वमा रहेको एक प्रसिद्ध ठाउँ। २. सोही ठाउँमा रहेको प्रसिद्ध एक मठ वा उक्त मठवरिपरि पर्ने गाउँ।
मटीतेल- *ना.* हे. मटितेल।
मटे- *ना.* [माटो+ए] माटाको सानो भाँडो वा भुँड्को।
मटेइलो- *वि.* [माटो+एइलो] राम्रो माटो भएको; माटैमाटो भएको; मटिलो।
मटेउलो- *वि.* [माटो+एउलो] मटिलो; मट्यौलो।
मटेङ्ग्रो- *ना.* [माटो+एङ्ग्रो] मट्याङ्ग्रो; माटाको सानो गोली।
मट्क्यानु- *ना.* माटाको खानी।
मट्टिनु- *अ.क्रि.* [माटो+इ+नु] कुनै वस्तु सडेर वा गलेर माटो हुनु; कामै नलाग्ने हुनु।
मट्टी- *ना.* [प्रा. मिट्टीआ< सं. मृत्तिका] १. मृत्तिका; माटो। २. मृत्युस्थान; मर्ने ठाउँ। ३. शव; लास।
मट्टी तेल- *ना.* मटीतेल।
मट्टी दिनु- *स.क्रि.* मुर्दालाई गाड्नु।
मट्टै- *क्रि.वि.* [माटो+ऐ] १. चाहिएभन्दा पनि धेरै हुने; सस्तै; छेलोखेलो। २. तुरुन्तै; झट्टै।
मट्ठा- *ना.* [हि.] १. पानी, चिनी आदि मिसाएर दहीलाई मन्थन गरी तयार पारिएको पेय पदार्थ। २. नौनी झिकिसकेपछि बचेको तरल वस्तु; मही।
मट्याइ- *ना.* [√ मटि (+याइ)]१. माटोमा मिल्ने वा मटिने क्रियाप्रक्रिया।[मट्याउ+आइ] २. मट्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मट्याइनु- *क.क्रि.* माटो पारिनु।
मट्याइलो- *वि.* [माटो+याइलो] मटेइलो; मट्यौलो; मटिलो।
मट्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* [माटो+याउ+नु] माटो बराबर पार्नु; माटो झैँ पारी सडाउनु; मटिने पार्नु।
मट्याङ्ग्रे- *वि.* [मट्याङ्ग्रो+ए] मट्याङ्ग्रोजस्तो; सानो काँटीको; पुर्सुने (मान्छे, बस्तुभाउ आदि)।

मट्याङ्ग्रो- *ना.* [माटो+याङ्ग्रो] आगोमा पोली साह्रो पारेको माटाको डल्लो; गुलेलीमा राखेर हान्ने गोली।
मट्यौलो- *वि.* [माटो+यौलो] माटैमाटो भएको; मट्याइलो।
मठ१- *ना.* धनु, गुलेलीजस्ता हतियारको समात्ने ठाउँमा जोडिएको काठको लाम्चो टुक्रो; धनु वा गुलेलीको समात्ने ठाउँ; मुठ।
मठ२- *ना.* [सं.] १. जोगीसन्न्यासी वा सन्तमहन्त बस्ने ठाउँ; साधुहरूको आश्रम। २. अध्ययन गर्ने विद्यार्थी वा वटुहरू बस्ने ठाउँ; गुरुकुल। ३. देवदेवीको मन्दिर; देवालय। ४. प्रायः घरको आँगनमा तुलसी रोप्न अग्लो पारी बनाइएको चौकी; तुलसी रोप्ने ठाउँ। ५. योगी वा तपस्वीहरूको पुरश्चरण गर्ने ठाउँ।
मठधारी- *ना.* मठको प्रधान व्यक्ति; मठाधीश; महन्त।
मठार्नु- *स.क्रि.* [सं. मन्थर+नु] ताछ्तुछ पारेर काट्नु; पातलो र छोटो पार्नु।
मठार- *ना.* कुनै वस्तुलाई हतियारले काटेर ठिक्क बनाउने काम; मठाराइ।
मठाराइ- *ना.* मठार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
मठारिनु- *क.क्रि.* मठार्ने काम गरिनु।
मठी- *ना.* [मठ+ई] १. सानो मठ; मढुली। २. मठको मूल महन्त; मठाधीश।
मठ्या/मठ्याहा- *वि.* [नेवा. मथ्या] १. तल्लो जातकी आमाबाट जन्मेको सन्तान; वर्णसङ्कर; ठिम्मल। *ना.* २. त्यसरी जन्मेको व्यक्ति; ठिमाहा सन्तान।
मडा- *ना.* प्रायः पूर्वी तराईमा पाइने, सुपारीका जस्ता दाना फल्ने, शीतल हुने र टाउको दुखेको रोगमा फाइदा गर्ने नरिवलका जातको एक बोट वा त्यसैको फल।
मडाइ- *ना.* [√ माड् (+आइ)] माड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मडाइनु- *क.क्रि.* माड्न लाइनु।
मडाउनु- *प्रे.क्रि.* माड्न लाउनु।
मडार्नु- *स.क्रि.* [माड्+आर्+नु] कुनै चिज साह्रो वस्तु वा भुइँमा दल्नु; रगड्नु; माड्नु; दल्नु।
मडार- *ना.* माडमुड पार्ने काम।
मडाराइ- *ना.* मडार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मडारिँदो- *वि.* मडारिने स्वभावको; मडारिन थालेको।
मडारिनु- *अ.क्रि.* १. छटपटी वा बेचैनीले अतासिनु। २. अकासमा घना बादल खुबसित खेल्नु। ३. नदीको पानी जोडले उर्लीउर्ली बग्नु। ४. मनमा नाना थरी कुरा खेल्नु। ५. अरूको उन्नति वा वृद्धि देखेर मनमा डाहा हुनु; ईर्ष्या हुनु; इखिनु ६. बटारिनु; उमेठिनु।
मडाऱ्याइ- *ना.* मडारिने भाव, क्रिया-प्रक्रिया।
मडाऱ्याहट- *ना.* मडाऱ्याइ।
मडिलो- *ना.* [√ मल्लिँडो] १. घुम अड्याउनाका निम्ति टाउकामा अडाइने डोरी। २. परबरका आकारका फल फल्ने र गुन्दरका जस्ता गाना हुने एक जातको लहरो। ३. धानसँगै फल्ने गुदी नभएको दाना; मल्लिँडो।
मडिलो सर- *ना.* गहुँ वा सामाका जस्ता पात र जौका जस्तै बाला फल्ने, खेतमा हुने एक किसिमको बर्खे झार।
मडुवा१- *वि.* [माड्+उवा] १. मिसिन आदिमा पेलेर नरम पारिएको वा सिउन सजिलो हुने गरी माडिएको (छाला)। २. गोरु, मिसिन आदिले माडेर झारेको; माडेर वा दाइँ गरेर पराल, कुसाउरो आदि छुट्ट्याइएको (अन्न)।
मडुवा२- *वि.* [माड+उवा] १. माड लगाएर बाक्लो पारेको; मड्याएको (कागज, कपडा आदि)। २. चिनीका चास्नीमा डुबाएर बनाइएको अमलाको अचार।
मडुवा३- *ना.* [सं. मलिञ्जक] आँख्ला-आँख्लाबाट हाँगा पलाई फल्ने एक जातको कोदो।
मडेउली- *ना.* [माडो+एउली] विवाहमा मङ्गलगीत गाउने स्त्री; बेहुलीका साथीहरूको समूह; मड्यौली।
मडेल- *ना.* [माडो+एल] मडेउलीको पुरुष साथी।
मड्कनु- *अ.क्रि.* [सं. मर्दन+नु] कागज, कपडा आदिमा लगाइएको कलप, रोगन, पालिस, घोट आदि बिग्रनु; पुरानो भएर उज्जर नदेखिनु; घसिटिनु; मड्किनु; खुइलिनु।
मड्काइ- *ना.* [√ मड्क (+आइ)]१. मड्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[मड्काउ+आइ] २. मड्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मड्काइनु- *क.क्रि.* मड्कने पारिनु।
मड्काउनु- *स.क्रि.* मड्किलो तुल्याउनु; मड्किने पार्नु।
मड्किनु- *अ.क्रि.* १. मड्कनु। २. मड्कने होइनु; घसिटिनु; घस्टिनु।
मड्किलो- *वि.* [मड्क+इलो] १. मड्किन वा घसिटिन लागेको; मड्किने अवस्थामा पुगेको; पुरानो हुँदै गएर उज्जर नदेखिने भएको; मड्किएको; घसिटिएको। २. मटकिलो।
मड्किलोपन- *ना.* मड्किलो हुनाको भाव वा अवस्था।
मड्क्याइ- *ना.* [√ मड्कि (+याइ)]मड्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मड्क्याइनु *क.क्रि.* मड्किन लाइनु; घसिट्याइनु।
मड्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. कागज, कपडा आदिको कलप, पालिस, घोट आदि बिगार्नु; घस्ट्याउनु। २. माटाको जस्तो रङ पार्नु; मड्किलो तुल्याउनु। ३. उज्जरपन नष्ट पार्नु।
मड्याइ- *ना.* [√ मड्याउ (+आइ)]मड्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मड्याइनु- *क.क्रि.* मड्याउने पारिनु; कलप, पालिस आदि चढाइनु।
मड्यौली- *ना.* हे. मडेउली।
मड्याउनु- *स.क्रि.* [माड+याउ+नु] कागज, कपडा आदि दह्रो पार्न माड लगाउनु; कलप हाल्नु।
मढ्नु- *स.क्रि.* [माड्+नु] १. प्रायः चारैतिर छाला, कपडा आदि लपेट्नु; मोहोर्नु। २. तबक आदि लाउनु; टाँस्नु।
मढाइ- *ना.* मढ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मढाइनु- *क.क्रि.* मढ्न वा मोहोर्न लाइनु।
मढाउनु- *प्रे.क्रि.* मढ्न वा मोहोर्न लाउनु।
मढिनु- *क.क्रि.* मढ्ने काम गरिनु; मोहोरिनु।
मढिया- *ना.* कामधाम बेगरको स्थिति।
मढिया मार्नु- कामकाज नगरी निश्चिन्त भई समय बिताई बस्नु।
मढी- *ना.* [सं. मण्डप] १. योगी, सन्न्यासीहरूको आश्रम; कुटी; मठ। २. नदीका किनारामा धार्मिक कृत्य गर्नाका निम्ति बनाइएको

मण्डप।
मढुली- *ना.* सानो कुटी।
मणि- *ना.* [सं.] १. अत्यन्त; मूल्यवान्, चम्किलो पत्थर; रत्न; जवाहिरात। २. सुयोग्य र श्रेष्ठ व्यक्ति। ३. भगाङ्कुर; स्त्रीमणि। ४. पुरुषका जननेन्द्रियका टुप्पाको छत्राकार कामोत्तेजक अवयव; पुम्मणि; टेप्रो।
मणि काञ्चन संयोग- *ना.* १. मणि र सुनको संयोग। २. असल गुण वा असल वस्तुहरूको संयोग हुने ज्योतिषशास्त्रीय एक योग।
मणिपद्म- *ना.* एक बोधिसत्त्व।
मणिपूर- *ना.* १. शरीरमा कल्पना गरिने षट्चक्रमध्ये नाभिस्थानमा रहने र डकारदेखि फकारसम्मका दश वर्णहरूको पुष्प हुने, हठयोगमा प्रयुक्त तेस्रो चक्र; षट्चक्रमध्ये एक। २. दामी रत्नहरू जडिएको चौबन्दी चोलो। ३. नाइटो; नाभि।
मणिफल- *ना.* काला-काला दाना फल्ने र थिलथिल्याई खाइने एक प्रकारको फल।
मणिबन्ध- *ना.* हत्केला र पाखुराका बिचको भाग; नारी।
मणिभ- *ना.* [सं.] रासायनिक प्रक्रियाद्वारा प्रशोधित खनिज पदार्थ सुकाएर बनाइएको, मसिना चुच्चे कण।
मण्ड- *ना.* [सं.] माड; खोले
मण्डन- *ना.* [सं.] १. सजाउने काम; सिँगार; सजावट; शृङ्गार। २. गहना; आभूषण। ३. युक्ति र प्रमाणद्वारा गरिने कुनै पक्षको समर्थन; तर्कपूर्ण पुष्टि। ४. खण्डनको विपरीतार्थक शब्द। ५. विशेष उत्सवका बेला छातीमा देब्रेपट्टि धारण गरिने एक विभूषण। ६. काभ्रे जिल्लामा इन्द्रावतीका नजिक रहेको एक बस्ती।
मण्डन मिश्र- *ना.* आदिगुरु शङ्कराचार्यसित शास्त्रार्थ गर्ने एक प्रसिद्ध मीमांसक।
मण्डने- *वि.* १. मण्डनको; मण्डनसम्बन्धी। *ना.* २. मण्डनको बासिन्दा; मण्डनको रैथाने।
मण्डप- *ना.* [सं.] १. सप्ताह, व्रतबन्ध, यज्ञ आदि शुभ कार्य गर्नाका निम्ति चारैतिर बेरेर बनाइएको स्थान। २. देवपूजा गर्ने ठाउँ; पूजाघर; मन्दिर। ३. चारैतिर खुला रहने गरी छाएर बनाएको बस्ने ठाउँ; विश्रामस्थान। ४. बगैँचा; कुञ्ज।
मण्डल- *ना.* [सं.] १. बाटुलो परिधि; गोल फन्को; घेरा। २. सूर्य, चन्द्र वा त्यस्तै चहकिलो वस्तुका वरिपरि देखिने चम्किलो घेरो; बिम्ब; सावा। ३. वृत्ताकार; परिधि। ४. समान उद्देश्यका मानिसहरूको जमात; समिति। ५. ऋग्वेदका खण्डहरूमध्ये कुनै खण्ड। ६. नगर वा बस्तीको कुनै एक टोल; महल्ला। ७. राज्यभित्रको कुनै एक सानो भूभाग।
मण्डलाइ- *ना.* १. योगीहरूका जमातमा सबैभन्दा मान्य, मूल योगी। २. योगीको सर्वोच्च पद।
मण्डलाकार- *वि.* वरिपरि धेरै मात्रामा गोलो आकार भएको; वृत्ताकार; बाटुलो।
मण्डली- *ना.* हे. मन्डली।
मण्डले- *ना.* हे. मन्डले।
मण्डलेश्वर- *ना.* [सं.] १. कुनै एक मण्डलको शासक; सानो क्षेत्रको राजा। २. साधुसन्न्यासीहरूका सम्प्रदायको प्रमुख आचार्य; महामठाधीश।
मण्डित- *वि.* [सं.] सिँगारिएको; सजिसजाउ; भूषित।
मण्डूक- *ना.* [सं.] भ्यागुतो।
मण्डूकपर्णी- *ना.* चार प्रकारका ब्राह्मी बुटीमध्ये एक; घोडताप्रे।
मण्डूक ब्राह्मी- *ना.* घोडताप्रे।
मण्डूर- *ना.* [सं.] फलाम गाल्दा निस्केको कसर; फलामको कीट।
मत$_1$**-** *ना.* [लेप्चा] लेप्चा जातिको कर्मकाण्ड गराउने पुरोहित; लेप्चाको धर्मगुरु।
मत$_2$**-** *ना.* [सं. मद] मादक पेय पदार्थ; मदिरा; रक्सी, जाँड आदि।
मत$_3$**-** *ना.* [सं.] १. कुनै विषयका सम्बन्धमा सोची-सम्झी प्रकट गरिने विचार; राय; सम्मति। २. कुनै धार्मिक भावनाले प्रेरित सम्प्रदाय; पन्थ। ३. आन्तरिक अभिप्राय; आशय। ४. निर्वाचनमा कुनै व्यक्ति, व्यवस्था वा पक्षलाई छान्न दिइने सम्पति; भोट।
मत गणना- *ना.* चुनावमा मतपत्रहरू गन्ने काम; भोटको गन्ती।
मतदाता- ना. [सं.] मतदान गर्ने कानुनी हैसियत तथा अधिकार प्राप्त नागरिक (नेपालको संविधानअनुसार मतदाता हुन १८ वर्ष उमेर पुग्नुपर्छ)।
मतदान- *ना.* [सं.] निर्वाचनमा कुनै उम्मेदवारलाई मत दिने काम; भोट खसाल्ने काम।
मतदान अधिकृत- *ना.* मतदान केन्द्रको व्यवस्था मिलाउन खटिएको अधिकारी; मतदान केन्द्रको अधिकारी।
मतदान केन्द्र- *ना.* चुनावमा मतदाताले मत दिन व्यवस्था गरिएको तोकिएको ठाउँ; भोट खसाल्ने ठाउँ (बुथ)।
मतपत्र- *ना.* [सं.] निर्वाचनमा कुनै उम्मेदवारलाई रोज्न मतदाताले मतपेटिकामा खसाल्ने सरकारी छाप लागेको पत्र; प्रतिनिधि छान्ने टिकट (ब्यालेट-पेपर)।
मतपेटिका/मतपेटी- *ना.* [सं.] मतदाताहरूले मतपत्रहरू खसाल्ने बाकस (ब्यालेट-बक्स)।
मतप्रणाली- *ना.* [सं.] १. मत दिएर आफूले चाहेको प्रतिनिधि छान्ने पद्धति। २. मत खसाल्ने प्रक्रियाको जानकारी दिने नियम।
मतभेद- *ना.* [सं.] मत वा राय नमिल्ने स्थिति; ठ्याक नमिल्ने वा राय बाझ्ने काम।
मतमत- *ना.* [सं. मदमत्त] रूप, यौवन, शक्ति, सम्पन्नता आदिले मत्त भएको अवस्था; मदमत्त।
मतमताइ- *ना.* मतमत हुने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
मतमताइनु- *अ.क्रि.* मदले मत्त होइनु।
मतमताउँदो- *वि.* १. एकदम मात्तिएको; उन्मत्त; मात लागेको। २. बैँस आदिले गर्दा ज्यादै उरन्ठेउलो।
मतमताउनु- *अ.क्रि.* १. यौवनले मत्त हुनु; बैँस चढ्नु। २. धन, मान, उमेर आदिले मत्त हुनु; घमन्डले मात्तिनु।
मतमतान्तर- *ना.* [सं.] फरकफरक विभिन्न मत; अनेक मत; मत-मतका बिचको अन्तर।
मतमुखी- *ना.* [मत+मुखी] जाँडरक्सी खाने व्यक्ति।

मतयाः- *ना.* [नेवा.] ललितपुर इलाकाको बौद्ध, विहार, चैत्यादिमा सीमित क्षेत्रमा गाईजात्राको भोलिपल्ट दिनमा घुमेर गरिने दीप-जात्रा।
मतलब- *ना.* [अ.] १. आन्तिरक भाव; आशय; तात्पर्य; अभिप्राय। २. कुनै भनाइको अर्थ; माने। ३. आफ्नै मात्र हित सिद्ध गर्ने नियत; स्वार्थ। ४. लक्ष्य; उद्देश्य। ५. सरोकार; वास्ता; सम्बन्ध; प्रयोजन।
मतलबी- *वि.* आफ्नो मात्र मतलब सिद्ध गर्ने; स्वार्थी।
मतवाला१- *वि.* [मत+वाला] कसैको मतका पछि लाग्ने; मतियार।
मतवाला२- *वि.* [मत्त+वाला] १. मादक पदार्थ सेवन गरेको; नशा लागेको; मदमत्त। २. वंशपरम्पराबाट नै मदिरा खाने। ३. विक्षिप्त; पागल। ४. कसैको मत वा सिद्धान्तको अनुयायी।
मतवाली- *ना.* १. जाँडरक्सी खाने जाति; मदिरा सेवन गर्ने वंश; मतमुखी। *वि.* २. वंशपरम्पराबाट मदिरा खाँदै गरेको।
मत व्यवस्था- *ना.* [सं.] मतदानका आधारमा निर्णय गरिने शासन-व्यवस्था।
मत सङ्ग्रह- *ना.* [सं.] कुनै आवश्यक प्रश्न, विषय, स्थिति आदिमा र प्रतिनिधिका छनोटको निर्णयका लागि सम्बन्धित व्यक्तिहरूबाट मत लिने तथा एकत्र गर्ने काम वा परिपाटी।
मताधिकार- *ना.* [सं.] निर्वाचनमा नियमानुसार प्रतिनिधि छान्नका लागि मत वा भोट दिने अधिकार; राय दिने हक।
मताधिकारी- *ना.* निर्वाचनमा मतदान गर्ने अधिकार पाएको व्यक्ति; मतदाता।
मतानुयायी- *वि.* [सं.] कुनै व्यक्तिको वा धार्मिक सम्प्रदायका मत वा सिद्धान्तको अनुसरण गर्ने; मतावलम्बी।
मतान्तर- *ना.* [सं.] १. अर्को मत। २. अलग सम्प्रदाय। ३. विरोधी राय वा विचार।
मताप- *ना.* [सं. मन्दताप] १. कमबेसी नभएको चाल; एकनासको गति। २. उग्र वा मन्द नभएको प्रकृति, आगो आदि; सरल स्वभाव।
मतापी- *वि.* १. सधैँ मध्य गतिले चल्ने; मतापको। २. सुहाउँदो; मनासिब।
मतावलम्बी- *वि.* [सं.] कुनै सिद्धान्त, मत वा सम्प्रदायको अवलम्बन गर्ने; मतानुयायी।
मतावली- *ना.* [सं.] कुनै खास विषय वा समस्याबारे व्यक्तिका आफ्ना विचार, दृष्टिकोण वा मत प्रकट गर्न वा सङ्कलन गर्न उपयोग गरिने प्रश्नावली।
मति- *ना.* [सं.] १. ज्ञान; बुद्धि, समझ। २. राय; मत; सम्मति। ३. इच्छा; मनसुबा।
मतिभ्रम- *ना.* बुद्धि बिग्रने काम; बुद्धिको विभ्रम।
मतिमान्- *वि.* समझदार; बुद्धिमान्।
मतियार- *वि.* [मत+इयार] १. कसैलाई कुनै खराब काम कुरा गर्न प्रेरित गर्ने वा हौस्याउने; नराम्रो काम गर्नेका साथमा लाग्ने। २. कुनै गुटबन्दीमा संलग्न।
मतियारी- *ना.* कसैको गुट वा सम्प्रदायको अनुसरण गर्ने काम; मतियार हुनाको भाव वा अवस्था।
मतिशाली- *वि.* [सं.] बुद्धिमान्; समझदार।
मतिहीन- *वि.* [सं.] बुद्धि नभएको; नासमझ; मूर्ख।
मतुवाली- *ना. / वि.* हे. मतवाली।
मतैक्य- *ना.* [सं.] कुनै विषयमा दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिका बिच हुने एकै मत वा राय; विचारको एकता वा समानता।
मतो- *ना.* [सं. मत] १. मिलेर गरिने सल्लाह; परामर्श। २. मत; राय। ३. समान विचार; मिल्दो मत।
मतो जतो- *ना.* अठोट भएको मतो; सरसल्लाह; विचारविमर्श।
मतो न जतो- *ना.* अठोट नभएको मतो; बेसल्लाह।
मतो बाँध्नु- *टु.* केही कुरा गर्नका निम्ति सल्लाह मिलाउनु।
मत्त- *वि.* [सं.] १. मात्तिएर भुइँमा खुट्टा नभएको; बढेचढेको; प्रमत्त। २. नशा आदिले चुर; उन्मत्त; पागल। ३. घमन्डी; सेखीवाल। ४. ज्यादै खुसी; अति प्रसन्न। *ना.* ५. मतवाला। ६. मत्ता हात्ती। ७. भाले हात्ती।
मत्त मयूर- *ना.* १. बर्सातमा बादल गड्केको सुनेर नाच्ने मुजुर। २. प्रत्येक चरणमा क्रमैले यगण, मगण, यगण, सगण र मगण हुने, पन्ध्र अक्षरको एक वार्णिक छन्द।
मत्तता- *ना.* मत्त हुनाको भाव वा अवस्था।
मत्ता१- *ना.* [सं. मत्त] १. गण्डस्थल फुटेर मद चुहिरहेको हात्ती; जवान हात्ती। २. भाले हात्ती।
मत्ता२- *ना.* [सं. मत] भाववाचक शब्द बन्दा प्रत्ययका रूपमा अन्तमा आउने शब्द (बुद्धिमत्ता, नीतिमत्ता इ.)।
मत्ताइ- *ना.* [√ मत्ताउ (+आइ)] मत्ताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मत्ताइनु- *अ.क्रि.* मत्त होइनु।
मत्ताउनु- *अ.क्रि.* [सं. मत्त+आउ+नु] १. मत्त हुनु; मातिनु। २. मद चढ्नु; सेखी बढ्नु। ३. उन्मत्त वा विक्षिप्त हुनु; बहुलाउनु। ४. हात्तीको गण्डस्थलबाट मद फुट्नु।
मत्त्याइ- *ना.* [√ मात्ति (+याइ)] मात्तिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मत्त्याइनु- *क.क्रि.* पुलपुल्याइनु; मात्तिने पारिनु।
मत्त्याउनु- *स.क्रि.* १. फुरफुऱ्याउनु; पुलपुल्याउनु। २. मद चढाउनु; उन्मत्त पार्नु।
मत्त्याहट- *ना.* मात्तिने भाव, अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।
मत्त्याहा- *वि.* कसैको मतमा लागेको; मतियार।
मत्थर- *वि.* [सं. मन्थर] १. वेग वा प्रवाह कम भएको; झोक्का कम भएको; मन्द; सुस्त। २. निस्तेज; मलिन।
मत्सर- *ना.* [सं.] १. अरूको भलाइ वा उन्नति देख्न नसक्ने ईर्ष्यापूर्ण मानसिक स्थिति; जलन; डाह। २. रिस; क्रोध।
मत्सरी- *वि.* १. मत्सर गर्ने (व्यक्ति); ईर्ष्यालु; द्वेषी। २. क्रोधी; रिसाहा।
मत्स्य- *ना.* [सं.] १. माछो। २. विष्णुका दश अवतारमध्ये एक; मत्स्यावतार। ३. प्राचीन विराट देशको अर्को नाम।
मत्स्य उत्पादन- *ना.* कृषिकार्यका रूपमा विशेष विधिले पोखरीमा माछा पालेर हुर्काउने काम; माछाको खेती।
मत्स्य उद्योग- *ना.* पोखरी बनाई ठुलो मात्रामा माछा-उत्पादन गर्ने व्यवसाय; माछा पाल्ने उद्योग।

मत्स्यगन्धा- *ना.* १. व्यासकी आमा; सत्यवती। *वि.* २. माछाको जस्तो गन्ध आउने (स्त्री)।

मत्स्यजीवी- *ना.* १. जाल, बल्छी आदि साधनले माछा मारेर बिक्री गरी जीविका चलाउने व्यक्ति; माझी। *वि.* २. माछा पाल्ने पेसाबाट जीवन निर्वाह गर्ने।

मत्स्यपालन- *ना.* वैज्ञानिक प्रक्रियाबाट माछा पाल्ने र हुर्काउने काम।

मत्स्यपुराण- *ना.* व्यासद्वारा निर्मित अठार महापुराणमध्ये एक

मत्स्ययुग- *ना.* भूगर्भशास्त्रअनुसार उनन्चालीस करोड वर्षपहिले प्रारम्भ भएको पुराजीवक युगहरूमा चौथो मानिने, माछा सृष्टि भएको युग।

मत्स्यविकास- *ना.* वैज्ञानिक तरिकाले हुर्काई माछाउत्पादनमा वृद्धि गरिने काम।

मत्स्यविकास केन्द्र- *ना.* कृषि-कार्यक्रममा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले विभिन्न प्रकारका माछा पाली पैदावारी बढाउन स्थापना गरिएको केन्द्र; माछा पाल्ने फार्म।

मत्स्यावतार- *ना.* पुराणअनुसार वैवस्वत मन्वन्तरका पालामा संसार जलमग्न हुँदा संसारको बीजतत्त्व बचाउन विष्णुले लिएको माछाको रूप; दश अवतारमध्ये एक; पहिलो अवतार।

मत्स्येन्द्रनाथ- *ना.* [सं.] १. हठयोगी, एक प्रसिद्ध महात्मा; गोरखनाथका गुरु। २. एक बोधिसत्त्व।

मथ्नु- *स.क्रि.* [मन्थ+नु] १. तत्त्वज्ञानका लागि कुनै विषय वा ग्रन्थको गहन अध्ययन गर्नु; मनन गर्नु। २. नौनी आदि सारतत्त्व निस्कने गरी दही, दुध आदि हुँडल्नु; मन्थन गर्नु।

मथन- *ना.* १. मथ्ने वा हुँडल्ने काम। २. गम्भीर अध्ययन।

मथल्नु- *स.क्रि.* [मथ्+अल्+नु] मथ्ने काम गर्नु; मथ्नु; हुँडल्नु; छिलबिल पार्नु; घोल्नु।

मथल- *ना.* मथल्ने काम।

मथलमाथल- *ना.* मथल्नेवर्ने काम; हुँडलहाँडल।

मथलाइ- *ना.* मथल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

मथलारम्भ- *ना.* १. भद्रगोल पार्ने काम। २. घारघुर पार्ने काम।

मथाइ- *ना.* [√ मथ् (+आइ)] मथ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मथाइनु- *क.क्रि.* मथ्न लाइनु; मन्थन गराइनु।

मथाउनु- *प्रे.क्रि.* मथ्न लाउनु; मन्थन गराउनु।

मथिँगल/मथिङ्गल- *ना.* [प्रा. मत्थुलुङ्ग] मस्तिष्क; गिदी; खोपडी।

मथित- *वि.* [सं.] १. मथिएको; मन्थन गरिएको; हुँडलिएको। २. दुःख दिइएको; सताइएको।

मथिनु- *क.क्रि.* [मथ+इ+नु] मन्थन गरिनु; हुँडलिनु।

मथुरा- *ना.* [सं.] १. हिन्दु धर्मग्रन्थमा चर्चित सप्तपुरीमध्येको एक पुरी; सोही प्रसिद्ध तीर्थस्थल। २. भारतको पश्चिमी उत्तरप्रदेशमा रहेको यमुनाको तटवर्ती प्रदेश।

मथेउडो/मथेडो- *ना.* [माथा+एउडो/एडो] शिरमा पहिरिने फेटा; शिरपोस।

मथेलो- *ना.* [मथ्+एलो] मथिएको वस्तु।

मद१- *ना.* [अ.] १. मुख्य कार्यालय वा संस्थाको वर्गीकृत; विभाग फाँट। २. रकम; बजेट।

मद२- *ना.* [सं.] १. मादक पदार्थको सेवनबाट उत्पन्न मानसिक विकृति; नशा। २. धन, सम्पत्ति, रूप, यौवन, अधिकार आदिबाट हुने घमन्ड; अभिमान। ३. हात्तीको गण्डस्थल फुटी निस्कने गन्धयुक्त तरल पदार्थ। ४. जाँडरक्सी आदि मादक पदार्थ; मदिरा। ५. नाभिमा सुवासयुक्त दाना हुने एक मृगविशेष; कस्तूरी। ६. वीर्य।

मद कल- *वि.* १. मदले मधुर आवाज गर्ने; मधुर स्वरको। २. मदले मात्तिएको; मदोन्मत्त; मदमत्त।

मद जल- *ना.* हात्तीको गण्डस्थलबाट चुहुने तरल पदार्थ; मदवारि।

मदत/मदद- *ना.* [अ. मदद] एकले अर्कालाई गर्ने सहयोग; सहायता; सहारा।

मदत/मददगार- *वि.* १. अर्कालाई सघाउने भावना भएको; मदत दिने; सहायक। २. मतियार; साथी।

मदती- *वि.* मदत पुऱ्याउने; मदतगार; सहायक।

मदन- *ना.* [सं.] १. रतिको पति; कामदेव। २. भँवरो; भ्रमर। ३. मैना चरो। ४. प्रेम। ५. मइन-फल।

मदन गृह- *ना.* भग; योनि।

मदन पुरस्कार- *ना.* मदन शमशेरकी पत्नी जगदम्बाले आफ्ना पतिका नाममा स्थापना गरेको, नेपाली वाङ्मयका विशिष्ट साधकका उत्कृष्ट कृतिलाई प्रदान गरिने एक पुरस्कार।

मदनोत्सव- *ना.* [सं.] १. वसन्त ऋतुमा कामदेवको अर्चना गरी मनाइने विशेष उत्सव। २. फागु; होलिकोत्सव।

मद भट्टी- *ना.* [मद+भट्टी] १. रक्सीको उत्पादन र वितरण गरिने कारखाना। २. रक्सीपसल; सराबखाना।

मदमत्त- *वि.* [सं.] १. धन, यौवन, अधिकार आदिको घमन्डले मात्तिएको; मदले मत्त। २. घमन्डी; सेखीवाल।

मदरसा- *ना.* [अ. मद्रस] पाठशाला।

मदलेन- *ना.* [अङ्.] मदलेन मानवले प्रयोग गरेको एक पुरातात्त्विक उपकरण।

मदलेन मानव- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रअनुसार फ्रान्सको वेजेर नदीको उपत्यकामा भएको एक मानवजाति; बल्छीको आविष्कार गर्ने जाति।

मदवारि- *ना.* हे. मदजल।

मद विकृति- *ना.* [सं.] नशालु वा यस्तै वस्तुको सेवनबाट बुद्धिमा पर्ने असर; मतिभ्रम।

मदसार- *ना.* [सं.] रासायनिक क्रियाबाट देखा पर्ने एक अर्गानिक यौगिक पदार्थ।

मदाना- *ना.* रुबिएसी समूहमा पर्ने एक किसिमको वन्य फल; मइनफल।

मदानी- *ना.* हे. मधानी।

मदान्ध- *वि.* [सं.] १. मद वा कामवासनाले आँखै नदेख्ने भएको; जवानीले मातिएको। २. मदमत्त; विवेकहीन।

मदारी- *ना.* चटके; चटक देखाउने व्यक्ति।

मदालस- *वि.* [सं.] मद वा नशाले अल्छी भएको; लट्ठिएको।

मदिना- *ना.* [अ. मदीनः] अरबको प्रसिद्ध सहर, जहाँ हजरत महम्मदले आश्रय लिएका थिए।

मदिर- *वि.* [सं.] १. नशा लाग्ने। २. आनन्द दिने। ३. नयनाभिराम।
मदिरा- *ना.* [सं.] १. जाँडरक्सी आदि नशालु पदार्थ; मद्य; सराब। २. सात भगण र अन्तमा एक गुरु भएको बाइसअक्षरे वार्णिक छन्द।
मदिराक्ष- *वि.* मदले लट्ठिएका आँखा भएको; मत्तलोचन।
मदिराक्षी- *वि.* १. मदले लट्ठिएका आँखा हुने (स्त्री)। २. जादूले जस्तो आकर्षण गर्ने आँखा भएकी (युवती)।
मदिराक्षी गृह- *ना.* जाँडरक्सी बनाउने, बेच्ने वा बसेर खाने ठाउँ; भट्टी; बार।
मदिरालय- *ना.* मदिरागृह; भट्टी।
मदिरोन्मत्त- *वि.* रक्सीका नशाले चुर भएको; मदिराले मात्तिएको।
मदिलो- *ना.* अण्डाकार लाम्चिला पात हुने, पातका तल्लापट्टि चाँदीको जलप झैँ सेतो टल्कने, मञ्जरीका आकारका प्रशस्त फूल फुल्ने, दिसा खलास गर्ने औषधीका रूपमा तथा हृदयरोगमा समेत सेवन गरिने, भुईँमै लत्रेर फिँजारिएको एक बोटविशेष।
मदिसा- *ना.* चाँगे जस्तै फुल्ने, ठुलठुला, लाम्चा आकारका पात भएको, मसिना, काला रङका चेप्टा दाना फल्ने, अमलपित्त र गर्मीको औषधी मानिएको एक जातको झार।
मदिसे- *वि.* [मदेस+ए] १. मदेसमा बस्ने; मदेसको बासिन्दा। २. मदेससम्बन्धी; मदेसको। ३. मध्यप्रदेशको निवासी।
मदिसे काँढो- *ना.* च्याप्टो खालको सिउँडी; मदिसे सिउँडी।
मदिसे बदाम- *ना.* एक प्रकारको बदाम; कागजी बदाम।
मदिसे सिउँडी- *ना.* रोटीजस्ता ठुला र लाम्चा पात हुने, पातबाटै अर्को पात पलाउने, पातभरि लामा र तिखा काँडा हुने एक प्रकारको सिउँडी; नागफणी; नागबिहिनी; मदिसे काँडो।
मदिसे सुप- *ना.* बास्ना आउने खालको, ठुलो जातको सुप।
मदीय- *वि.* [सं.] मेरो; आफ्नो।
मदुस- *ना.* काठको ठुलो आकारको, अनेक सामान राखनधरन गर्न मिल्ने र खाटको कामसमेत लिन सकिने, ठुलो सन्दुस; खाटे बाकस।
मदेस/मदेश- *ना.* हे. मधेस।
मदोन्मत्त- *वि.* [सं.] १. मदिराको सेवनले मातिएको; नशाले चुर भएको; मदान्ध। २. धन, यौवन, अधिकार, मान आदिले भुइँमा खुट्टा नभएको; मदमत्त।
मद्दत- *ना.* [अ. मदद] मदत।
मद्दतगार- *ना.* मदतगार।
मद्दतिया- *ना.* १. सहायक व्यक्ति। *वि.* २. सहायक।
मद्दती- *वि.* मद्दत गर्ने; मदती।
मद्धिम- *ना.* [सं. मध्यम] मध्यम; ठिक्क; साधारण।
मद्य- *ना.* [सं.] रक्सी, जाँड आदि मादक पेय पदार्थ; मदिरा; सराब।
मद्य निषेध- *ना.* १. जाँडरक्सी आदि मादक पदार्थको प्रचलनमा प्रतिबन्ध लगाउने काम। २. बुद्धधर्मका पञ्चशील सिद्धान्तमध्येको एक।
मद्यप- *वि.* जाँडरक्सी पिउने; रक्सीबाज; जँड्याहा।
मद्यप पान- *ना.* जाँड, रक्सी आदि मादक पदार्थ सेवन गर्ने काम; मदिराको पान।
मद्यपपायी- *वि.* मद्यपान गर्ने; सराबी।
मधानी- *ना.* [सं. मन्थनी] प्रायः बाँसको सरोमा चारैतिर छेडिएको च्याप्टा चारपाटे पोरा राखी नेतीले तान्दा ठेकीको दही मथ्ने साधन; मही पार्ने उपकरण; मन्थनी; मदानी।
मधाने- *वि.* १. ठुलो र चाक्लो। २. कामकुरो बिथोल्ने; अघिसरा; भाले। *ना.* ३. लप्सीका जस्ता तर गाढा हरिया पात हुने, काठ, टेबुल, कुर्सी आदि बनाउने काममा प्रयोग गरिने एक वृक्ष।
मधिसे- *वि.* [मधेस+ए] मदिसे।
मधिसे काँडो- *ना.* मदिसे काँडो; च्याप्टे सिउँडी।
मधिसे सुप- *ना.* मदिसे सुप।
मधु- *ना.* [सं.] १. माहुरीले चाकामा जम्मा गरेको गुलियो पदार्थ; मह। २. फूलका कलिकामा जमेर बस्ने र भँवरा, माहुरी आदिले चुस्ने गुलियो रस; पुष्परस; मकरन्द। ३. मदिरा। ४. चैत-वैशाख; वसन्त ऋतु। ५. पानी; जल। ६. मदिरा बनाउने काममा प्रयोग हुने टपजस्तो आकारका फूल फुल्ने एक वृक्ष; महुवा। ७. पुराणअनुसार विष्णुका कानेगुजीबाट उत्पन्न भएका र विष्णुले आफ्नै जाँघमा राखेर मारेका मधु र कैटभ नामक दुई राक्षसमध्ये एक। ८. औषधीमा प्रयोग गरिने,सानो नली भएको, गुलियो स्वाद हुने लेकाली बुटी; जेठीमधु। ९. अमृत। *वि.* १०. मिठो; मधुर; गुलियो।
मधुकर- *ना.* १. भवँरो; भ्रमर। २. कामुक पुरुष; स्त्रीलम्पट व्यक्ति।
मधुकारी- *ना.* १. पोथी भँवरो; भ्रमरी। २. जोगीसन्न्यासी र भाटहरूलाई दिइने पकाएका अन्नको भिक्षा।
मधुकर्कटी- *ना.* निबुवा जस्तै आकारका बास्नादार पात हुने, त्यस्तै खालको फूल फुल्ने, डल्ला हरिया, पाक्दा पहेँलो बोक्रो हुने फल फल्ने, भित्र केस्राकेस्रामा रस हुने काँडादार बोट वा त्यसैको फल।
मधुकोश- *ना.* १. माहुरीले मह सञ्चय गर्ने चाका; महको घार। २. फूलको परागमन्तिर पुष्परस जम्ने ठाउँ; रसकुड्मल।
मधुप- *ना.* १. भवँरो। २. माहुरी। *वि.* ३. मद्यपान गर्ने; रक्सीबाज; सराबी।
मधुपर्क- *ना.* मह, घिउ, चिनी, सखर र जल मिलाएर बनाइएको, देवता, वर, अतिथि आदिलाई अर्पण गरिने पदार्थ; घिउ, मह र चिनीको मिश्रण।
मधुप्राशन- *ना.* नवजात बालकलाई पहिलोपल्ट मह, घिउ चटाउने एक संस्कार।
मधुबिमिरो- *ना.* पहाडखण्डमा हुने, बोक्रो बाक्लो भएको निबुवाभन्दा केही ठुलो फल लाग्ने एक बोट; त्यसकै फल।
मधुमक्खी/मक्षिका/मक्षी- *ना.* माहुरी।
मधुमती- *ना.* योगशास्त्रअनुसार रजोगुण र तमोगुणको नाश भएर सत्त्वगुणको पूर्ण प्रकाश हुने मनको स्थिति।
मधुमय- *वि.* मधु वा मिठासले युक्त; गुलियो रसले भरिएको।
मधुमल्लिका- *ना.* मालतीको लता; मधुमालतीको लहरो।
मधुमाधव- *ना.* चैत्र र वैशाख दुई महिना; वसन्त ऋतु।
मधुमालती- *ना.* १. भेट्नु खस्रो भएको ठुला पात हुने, झुप्पो भएर फूल फुल्ने जलन, कफ, वातज्वर आदिमा औषधी हुने एक

जातको बोट वा त्यसकै फूल। २. प्राचीन आख्यानमा प्रसिद्ध एक सुन्दरी युवती; सोही नामको नेपाली आख्यान।

मधुमास- *ना.* १. चैत्र महिना। २. वसन्त याम।

मधुमेह- *ना.* पिसाबसँगै महजस्तो केही बाक्लो तरल पदार्थ आउने रोग; प्रदरको रोग; प्रमेह।

मधुर- *वि.* [सं.] १. मिठो महक भएको; स्वादिलो। २. सुन्दा कानलाई आनन्द दिने; कर्णप्रिय (बोली)। ३. कोमल; मृदु। ४. मधुरो; मन्द; हल्का। *ना.* ५. मिठो स्वाद; मिठास।

मधुरता/त्व- *ना.* मधुर हुनाको भाव वा अवस्था; मिठोपन; माधुर्य।

मधुरभाषी- *वि.* मिठो बोली बोल्ने; मृदुभाषी।

मधुरस- *वि.* [सं.] १. मधुर रस भएको; मिठो। २. गुलियो। *ना.* ३. मह।

मधुरिमा- *ना.* [सं.] माधुर्य; मधुरता; मिठास।

मधुरो- *वि.* [सं. मधुर] १. चर्को राप वा ताप नभएको; मिठो वा न्यानो लाग्ने (घाम, आगो आदि)। २. हल्का खालको; बिस्तारै चल्ने; मत्थर; मन्द (हावा आदि)। ३. गुलियो वा पिरो आदि अलिअलि मात्र लागेको (खानेकुरो)। ४. हलौं खालको बास्ना भएको (कमल, गुलाफ आदिका फूलको जस्तो)। ५. सुन्दा राम्रो वा मिठो लाग्ने (कुरो)। ६. मधुर; मिठो।

मधुशाला- *ना.* [सं.] जाँडरक्सी आदि मादक पदार्थ बनाउने, बेच्ने वा खाने ठाउँ; मदिरागृह; भट्टी; बार।

मधुश्री- *ना.* [सं.] वसन्त ऋतुको आनन्ददायक सौन्दय; वसन्तशोभा।

मधुसार- *ना.* [सं.] चिनी र यस्तै तागतदार वस्तु।

मधुसूदन- *ना.* [सं.] मधु नामक राक्षसलाई मार्ने देवता; विष्णु।

मधूलिका- *ना.* [सं.] १. जेठीमधु। २. गहुँबाट बनाइएको रक्सी।

मधेस- *ना.* [सं. मध्यदेश] १. अग्लो होचो र डाँडाकाँडा नभएको, एकदम समथर भूमि; तराई; मधेश। २. हिमालदेखि दक्षिण, विन्ध्य पर्वतदेखि उत्तर, कुरुक्षेत्रदेखि पूर्व प्रयागदेखि पश्चिमपट्टि पर्ने समथर भूभागको पुरानो नाउँ; मध्यप्रदेश।

मधेसी- *वि.* १. मदेसमा बस्ने; मदेसको बासिन्दा। २. मदेसको; मदेससँग सम्बन्धित।

मधौरु/मधौरो- *ना.* रोगले थला परेको व्यक्ति वा प्राणी; रोगी; बिरामी। (भूतले पाएको मधौरु बाँच्न सक्तैन -उखान)।

मध्य- *ना.* [सं.] १. कुनै चिजको बिचको भाग; माफ; केन्द्र। २. शरीरको मध्यभाग; कटि; कमर। ३. फरक; अन्तर। ४. दश अरबको सङ्ख्या। *वि.* ५. बिचको; माफको। ६. मध्यस्थ।

मध्य काल- *ना.* प्राथमिक काल र आधुनिक कालका बिचमा पर्ने काल; मध्ययुग; माध्यमिक काल।

मध्यकालिक/कालीन- *वि.* प्राचीन काल र आधुनिक कालका बिचको; भाषाको विकासका दृष्टिले मोटामोटी रूपले सातौँ शताब्दीदेखि सत्रौँ वा अठारौँ शताब्दीका बिचको; मध्ययुगीन; मध्ययुगको।

मध्यकालिक/कालीन आर्य भाषा- *ना.* विक्रमपूर्व पाँचौँ शताब्दीदेखि दसौँ शताब्दीसम्म प्रचलनमा आएको प्राकृत भाषा।

मध्यकालिक/कालीन ऋण- *ना.* कुनै संस्था वा राष्ट्रले दिने ऋणको अल्प, मध्य र दीर्घकालीन हिसाबले तोकेअनुसार बिचको समय तोकेर दिइएको ऋण।

मध्यगत- *वि.* [सं.] बिचमा रहेको; बिचमा आएको वा ल्याइएको; मध्यस्थ।

मध्यगति- *ना.* तटस्थ रहने नीति वा स्थिति।

मध्यजीवक- *ना.* [सं.] भूगर्भशास्त्रअनुसार संसारमा जीवको सृष्टि भएका समयको विभाजनमा दोस्रो खण्डको समय।

मध्यता- *ना.* [सं.] मध्य हुनाको क्रिया, भाव, धर्म वा अवस्था।

मध्यदिन- *ना.* [सं.] दिनको पूर्वार्द्धको समाप्ति र उत्तरार्द्धको प्रारम्भमा पर्ने समयरेखा; दिनको माफ; आधा दिन; मध्याह्न।

मध्यदेश- *ना.* [सं.] १. मदेस; मधेस। २. बिचमा पर्ने ठाउँ; केन्द्रस्थल।

मध्यनजर- *ना.* [सं. मध्य+अ. नजर] १. दृष्टिगत। २. ध्यान।

मध्य नूतनाश्म युग- *ना.* [सं.] भूगर्भशास्त्रअनुसार आजभन्दा तीन करोड पचास लाख वर्षपहिले प्रारम्भ भएको एक युग; नवजीवक युगभित्र पर्ने एक युग।

मध्यपाषाण- *ना.* [सं.] १. अपरपुरापाषाणयुगभन्दा पछि र नवपाषाणयुगभन्दा पहिलेका मानिसहरूले प्रयोग गर्ने ढुङ्गाहरूको हतियार। २. प्रागैतिहासिक पुरातत्त्वशास्त्रका अनुसार अपरपाषाणयुग र नवपाषाणयुगका बिचको पूर्वी र दक्षिणी अफ्रिकालीहरूको व्यवसाय; ढुङ्गे व्यवसाय। ३. युरोप, उत्तरी अफ्रिका र मध्यपूर्वको मुस्तेर शैलीको हाते बन्चरो प्रयोग हुने समय।

मध्य पुरापाषाण- *ना.* [सं.] पुरातत्त्वशास्त्रका अनुसार पुरापाषाण युगलाई पनि गरिएको विभाजनअनुसार दोस्रो चरण प्रयोग हुने पाषाण-औजारहरूको समय; पुरापाषाणका शाखामा दोस्रो।

मध्यपूर्व- *ना.* [सं.] १. एसियाको दक्षिण तथा पश्चिम दिशामा रहेको भूभाग; इरानदेखि इजिप्टसम्मका देश। २. अफ्रिकामा पर्ने इजिप्ट, सुडान, लिबिया आदि र पश्चिमी एसियामा रहेका सउदी अरब, लेबनान, प्यालेस्टाइन, इजरायल, सिरिया आदि देश तथा तिनका वरिपरिका देशको समूह।

मध्य प्रतिनूतनाश्म- *ना.* [सं.] भूगर्भशास्त्रका अनुसार प्रातिनूतनाश्म युगलाई विभाजन गर्दा पर्ने दोस्रो चरण; आजभन्दा दश लाख वर्षपहिले प्रारम्भ भएको समय।

मध्य बिन्दु- *ना.* [सं.] कुनै घेरा, परिधि, वस्तु वा रेखालाई ठिक आधामा छुट्ट्याउने हिसाबले सङ्केतका लागि लगाइएको बिन्दु; बिचको बिन्दु; केन्द्रबिन्दु।

मध्यम- *वि.* [सं.] १. गुण, परिमाण, स्तर आदिका दृष्टिले न घटीको न बढीको; बिचको; मफौला। २. जेठोभन्दा पछिको; माहिलो। *ना.* ३. सङ्गीतका सप्तस्वरमध्येको तीन सय बिस नादलहरी हुने 'म'-स्वर।

मध्यम काव्य- *ना.* भित्री व्यङ्ग्य अर्थ भए पनि वाच्यार्थलाई जित्न नसक्ने भई व्यङ्ग्यार्थ गौण भएको काव्य; गुणीभूतव्यङ्ग्य काव्य।

मध्यम छँटाइ- *ना.* साधारण किसिमको र बिच समयमा पर्ने हिसाबले बिरुवाहरू छाँटेर मिलाउने काम।

मध्यम पुरुष- *ना.* व्याकरणअनुसार आफूले कुरा गरिरहेको वा आफ्नो कुरा सुन्ने मानिस; तीन पुरुष-उत्तम, मध्यम र प्रथममध्ये एक; द्वितीय पुरुष (तँ, तिमी आदि)।

मध्यमलोक- *ना.* भूलोक; मर्त्यलोक; पृथ्वी।

मध्यम वयस्क- *वि.* आधा उमेर गुमेको; अधबैँसे।

मध्यम वर्ग- *ना.* १. बौद्धिक दृष्टिले सचेत भए पनि आर्थिक दृष्टिले पुगीसरी नआउने श्रेणीका मानिसहरूको समूह; मझौला स्तरका जनता। २. आर्थिक दृष्टिले बिचको श्रेणीका मानिस।

मध्यमवर्ण लोप- *ना.* शब्दका माझको वर्ण लोप हुने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया।

मध्यमा- *ना.* [सं.] १. हात वा खुट्टाका पाँच औँलामध्ये बिचको औँलो; माझी औँलो। २. नायकका गुण वा दोषका आधारमा मानअपमान गर्ने नायिका। ३. मध्यम श्रेणीको परीक्षा; प्रमाणपत्र वा इन्टरमिडिएट तहको परीक्षा। ४. रजोवती स्त्री।

मध्यमाङ्क- *ना.* [सं.] पूर्णाङ्कभन्दा पछिका अङ्कहरूमा प्रत्येक दशका बिचमा पर्ने अङ्क; दशमलवपछिको पाँच अङ्क।

मध्यमाङ्गुल- *ना.* [सं.] वास्तु वा मूर्तिकलाको नापोमा प्रयोग हुने, जौको पेटतिरबाट मिलाएर राख्दा सात जौ बराबरको नापो।

मध्यमाञ्चल- *ना.* [सं.] नेपाललाई विकासक्षेत्रका आधारमा विभाजन गर्दा बाग्मती, जनकपुर र नारायणी अञ्चललाई गाभेर बनाइएको एक क्षेत्र।

मध्यमुण्ड- *ना.* [सं.] नृतत्त्व-शास्त्रअनुसार मझौला आकारको मुण्ड।

मध्ययुग- *ना.* [सं.] एसिया र युरोपको इतिहासका आधारमा सभ्यता, संस्कृति, शिक्षा आदिका दृष्टिले इसाका सातौँदेखि सत्रौँ शताब्दीसम्मको समय; प्राचीन र आधुनिक कालका बिचको काल; मध्यकाल।

मध्ययुगीन- *वि.* मध्ययुगसम्बन्धी; मध्यकालको।

मध्यरात- *ना.* [सं. मध्यरात्र] रातको पूर्वार्द्ध र उत्तरार्द्धका बिचको समय; रातका बिचको समय; आधा रात।

मध्यरात्र/मध्यरात्रि- *ना.* [सं.] मध्यरात।

मध्यवर्ती- *वि.* [सं.] १. बिचमा रहेको; मझमा रहेको; मध्यस्थ। २. कुनै पनि पक्षमा नलाग्ने; तटस्थ। ३. कुनै वृत्त वा रेखालाई बराबरी पार्ने गरी बिचमा सङ्केतको रूपमा रहेको (बिन्दु)। ४. कुनै भुजाको शीर्षबिन्दुबाट सम्मुख भुजाको मध्य बिन्दुमा पारी खिचिएको (रेखा)।

मध्यवित्त- *वि.* [सं.] आर्थिक दृष्टिले मझौला स्तर भएको; न धनी न गरीब।

मध्यवित्त वर्ग- *ना.* मध्यवित्त भएका मानिसहरूको समूह; मध्यम वर्ग।

मध्यवित्त समाज- *ना.* मध्यवित्त वर्ग।

मध्य व्यञ्जनागम- *ना.* [सं.] माझमा व्यञ्जन थपिने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया।

मध्य सप्तक- *ना.* [सं.] सङ्गीतशास्त्रका अनुसार स्वरहरूको सामान्य उच्चारण हुने अवस्था।

मध्यस्थ- *वि.* [सं.] १. बिचमा रहेको; माझको। २. कसैको पक्षमा नलाग्ने, तटस्थ; उदासीन। *ना.* ३. दुई पक्षका बिचमा रही कुनै विवादको निर्णय गर्ने वा झगडा आदि मिलाउने व्यक्ति।

मध्यस्थता- *ना.* खेल, वादविवाद, मुद्दामामिला आदिमा दुई थरीका बिचमा रही हारजितको निर्णय गर्ने वा मिलाउने काम; मध्यस्थको काम। २. मध्यस्थ हुनाको भाव वा अवस्था।

मध्यस्थ निर्णय- *ना.* कुनै पक्षविपक्षका बिचमा उठेको विवादमा दुवै पक्षलाई मर्का नपर्ने हिसाबले गरिने निर्णय वा फैसला।

मध्यस्वर लोप- *ना.* [सं.] कुनै शब्दका व्यञ्जनका बिचमा रहेको स्वरध्वनिको लोप हुने काम (जस्तै- समाचार > सम्चार, तमसुक > तम्सुक आदि)।

मध्य स्वरागम- *ना.* [सं.] शब्दका बिचमा दुवैतिरका व्यञ्जनध्वनिका बिचमा स्वर थपिन आउने काम (जस्तै- क्रिया > किरिया, प्लेट > पिलेट)।

मध्या- *ना.* [सं.] १. यौवन चढेकी, केही धृष्ट र कम लज्जालु नायिका; मझौली खालकी नायिका। २. रजस्वला भइसकेकी स्त्री। ३. हात वा गोडाका सबैभन्दा लामो औँला; माझीऔँला। ४. छन्दशास्त्रअनुसार प्रत्येक चरणमा तीन अक्षर हुने एक वर्णवृत्त।

मध्यानी- *ना.* [सं. मध्याह्न] १. दिनको ठिक मध्य समय; आधा दिन। २. पुराण, यज्ञ आदिमा दिउँसो केही क्षणसम्म विश्राम गर्ने समय; मध्यान्तर; मध्याह्न।

मध्यान्तर- *ना.* [सं.] चलिरहेको कुनै कार्यक्रम थोरै बेर विश्रामका लागि रोकिने समय; बिचको विश्राम; मध्य-समय।

मध्यान्न- *ना.* [सं. मध्याह्न] मध्याह्न; दोपहर।

मध्यावकाश- *ना.* [सं.] चालु कार्यक्रमलाई स्थगित राखेर केही छिनका लागि गरिने विश्राम; मध्यान्तर; अल्पावकाश।

मध्यावधि- *ना.* [सं.] १. बिचको अवधि वा समय। २. कुनै खास योजना वा कार्यक्रमका कार्यान्वियनको बिचको चरण वा अवस्था।

मध्यावधि चुनाव- *ना.* निर्धारित अवधिका लागि चुनिएका सदस्यहरूद्वारा गठित प्रतिनिधिसभा आदिको समय पूर्ण नहुँदै विशेष परिस्थितिवश बिचैमा हुने अर्को चुनाव वा निर्वाचन।

मध्यावधि मूल्याङ्कन- *ना.* त्यस चरणमा गरिने कार्यप्रगतिको मूल्याङ्कन वा लेखाजोखा।

मध्यासव- *ना.* [सं.] १. धयेँराका फूलमा लाग्ने गुलियो रस; धयेँराको पुष्परस। २. पानी र मह मिलाएर बनाइने एक किसिमको मद।

मध्याह्न- *ना.* [सं.] दिनको बिचको समय; आधा दिनको बेला; मध्यदिन; मध्यानी।

मध्याह्न रेखा- *ना.* हे. देशान्तररेखा।

मध्याह्नोत्तर- *ना.* दिनको आधा भाग बितिसकेपछिको समय; अपराह्ण।

मध्ये- *ना.यो.* [सं. मध्य+ए] कुनै वस्तु वा समूहका माझमा; धेरै वा अनेकका बिचमा। (उदा.- पाठचक्रममा निर्धारित विभिन्न विषयमध्ये आफूलाई मन परेको विषय रोज्नुपर्छ)।

मध्वाचार्य- *ना.* [सं.] दक्षिणी भारतमा प्रचलित वैष्णव सम्प्रदायका प्रवर्तक एक प्रसिद्ध आचार्य; वैष्णवाचार्य।

मन$_1$- *ना.* [सं. माने चालिस सेर वजन बराबरको तौल वा परिमाण।
मन$_2$- *ना.* [सं. मनः] १. प्रणीहरूको अनुभव, इच्छा, बोध, विचार, सङ्कल्प-विकल्प आदिलाई नियन्त्रित तथा परिचालित गर्ने अन्तकरणको अंश वा वृत्ति; नाक, कान, आँखा आदिबाट थाहा पाइने कुराबाट आफूलाई प्रभावित पार्ने आन्तरिक इन्द्रिय; अन्तःकरण; चित्त; दिल; हृदय। २. इच्छा; कामना; अभिलाषा; रुचि। ३. स्वभाव; प्रकृति। ४. आशय; इरादा; विचार।
मनकन्थे- *वि.* मनले कथेको; मनगढन्त।
मनकल्पाइ- *ना.* मन कल्पने काम वा भाव; अग्घोर चाहना।
मनकल्पित- *वि.* मनगढन्त; मनचिन्ते।
मनकान्छे- *ना.* मनको आकाङ्क्षा; मानसिक इच्छा वा आकाङ्क्षा; मनको धोको; मनोरथ।
मनकामना- *ना.* १. नेपालको गण्डकी अञ्चलअन्तर्गत गोरखा जिल्लामा अवस्थित एक प्रसिद्ध भगवती। २. मनको इच्छा वा अभिलाषा; मनकान्छे; मनोकामना।
मनकारी- *वि.* फुक्का दिलको; उदार मन भएको; दिलदार।
मनखत- *ना.* मनमा लागेको चोट; मानसिक दुःख; खेद।
मनगढन्त- *वि.* मनमा गढेको; मनले कल्पना गरेको; कपोलकल्पित; निराधार।
मनगढन्ते- *वि.* मन गढन्त।
मनग्गे/मनग्य- *वि.* [मन+योग्य]मनले चिताएजति; प्रशस्त; यथेष्ट; पउल; पुग्दो; छ्यालब्याल।
मनचरी- *ना.* [मन+चरो] १. मनको चञ्चलता; मानसिक अस्थिरता। २. मनरूपी चरो; मन।
मनचिन्ते- *वि.* [सं. मनश्चिन्तित] मनले चिताएजस्तो दिने; मनले चिताएजति; मनमाफिकको; इच्छाअनुसारको।
मनचिन्ते झोली- *ना.* मनले चिताएको कुरा तुरुन्तै झिक्न सकिने भनी प्रसिद्ध, एक प्रकारको काल्पनिक झोली (दन्त्यकथा आदिमा प्रचलित)।
मनतातो- *वि.* [मन्द+तातो] सहन सकिनेजति तातो; केही मात्र तातो; अलिअलि तातो।
मनन- *ना.* [सं.] १. मन लगाएर कुनै कुरा सोच्नेसम्झने काम वा प्रयास; गौरसाथको सोचाइ; विचार; चिन्तन। २. अनुमान; अन्दाज; अडकल।
मननशील- *वि.* मनन गर्ने स्वभावको; सोचविचार गर्ने आदत भएको; चिन्तनशील; विचारशील।
मननीय- *वि.* मनन गर्न योग्य; सोच्न लायक; विचारणीय।
मन पर्नु- *अ.क्रि.* [मन+पर्+नु] १. रुचिकर हुनु; चित्तबुझ्दो हुनु; हृदयले स्वीकार गर्नु। *स.क्रि.* २. मन पराउनु; दिलदेखि नै चाहना गर्नु।
मन पराइ- *ना.* मनपर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मनपरी- *क्रि.वि.* १. राम्रोनराम्रो, असलखराब केही नसोचेर; मनलागी; मनपर्दी; मनमानी। *वि.* २. जस्तो मन लाग्यो त्यस्तो; उटपट्याङ चालको; जथाभाबी।
मनपर्दी- *क्रि.वि.* १. मनपरी; जथाभाबी। *वि.* २. मनले चाहेकी वा रुचाएकी; प्रिय लाग्ने (स्त्री.)।
मनपर्दो- *वि.* १. मनले चाहेको वा रुचाएको; प्रिय; चित्तबुझ्दो। *क्रि.वि.* २. मनपरी; जथाभाबी।
मनपाहा- *ना.* लामालामा खुट्टा, लाम्चो शरीर र जालीदार पन्जा हुने एक प्रकारको लेकाली भ्यागुतो।
मनपुत- *वि.* मनले पवित्र वा शुद्ध ठहऱ्याएको; अन्तरात्माले अनुमोदन गरेको।
मनपेट- *ना.* [मन+पेट] भित्री आशय वा अभिलाषा; मन र हृदय; आँतभेउ।
मनबहलाउ- *ना.* [मन+बहलाउ] कुनै कुरामा मनलाई संलग्न गरी प्रसन्न रहने वा समय काट्ने काम-काइदा।
मनभोग- *ना.* [सं. मोहनभोग] सुजी, मैदा आदि घिउमा भुटी चिनी, दुध आदि हालेर पकाइने स्वादिष्ठ नरम खानेकुरो; हलुवा।
मनमती- *ना.* [मन+मत्+ई] काठमाडौँ उपत्यकाको ईशान कोणमा रहेको मणिचूड पर्वतबाट निस्की काठमाडौँ र भक्तपुरको बिचबाट बग्ने एक नदी; मनहरा।
मनमन- *क्रि.वि.* [मन+मन] अरूले नसुन्ने गरी; मनमा मात्र; आफैमा।
मनमनै- *क्रि.वि.* मनमनमा; मनभित्रै (मनमन हर्क डोली चढी लर्क - उखान)।
मनमानी- *क्रि.वि.* [मन+मान्+ई] इच्छाअनुसार; मनपरी; मनलागी; जथाभाबी।
मनमुटाउ- *ना.* [हि. मनमुटाव] दुई थरीका बिच मनमनै हुने फाटो; वैमनस्य; अमेल।
मनमोज- *ना.* [मन+मोज] १. मनले चाहेको जस्तो आनन्द वा सुख; मनमाफिकको मोज; मनमौज। *वि.* २. मनले चिताएजस्तो; मनपर्दी।
मनमोजी- *वि.* १. मनले चाहेको जस्तो मोज गर्ने; मनमोजमा लाग्ने; मनमौजी। २. निश्चिन्त; अलमस्त।
मनमोहक- *वि.* [सं.] १. मनोहर; सुन्दर। २. मनलाई मोहित पार्ने।
मनमोहकता- *ना.* मनमोहक हुनाको भाव, अवस्था वा विशेषता।
मनमौज- *ना.* हे. मनमौज।
मनमैजी- *वि.* मनमोजी।
मन रत्यौली- *ना.* [मन+रत्यौली] मनको रत्याइ; मनोरञ्जन; मनोविनोद; मोजमज्जा।
मनलागी- *क्रि.वि.* [मन+लाग्+ई] जस्तो मन लाग्यो त्यस्तै गरेर; मनपरी; जथाभाबी।
मनशक्ति- *ना.* [सं.] मानसिक शक्ति; मनोबल।
मनशिला- *ना.* [सं.] आयुर्वेदीय औषधीमा प्रयोग गरिने एक प्रशोधित खनिजपदार्थ; मैनसिल।
मनश्चक्षु- *ना.* [सं.] १. भित्री मनको आँखा; अन्तर्दृष्टि। २. ज्ञान; विवेक।
मनश्चिकित्सक- *ना.* [सं.] मानसिक रोगको उपचार गर्ने चिकित्सक वा डाक्टर।
मनश्चिकित्सा- *ना.* [सं.] मनोविज्ञानका क्षेत्रमा रोगीको मनको

विश्लेषण गरी औषधोपचार गर्ने एक विशेष चिकित्साविधि; मनको उपचार।

मन संस्कार- *ना.* [सं.] मनको परिष्कार; चित्तशुद्धि।

मनसा१- *क्रि.वि.* [सं.] १. मनले; मनद्वारा; मनबाट। *ना.* २. कश्यपकी एक छोरीको नाम; नागराज अनन्तकी बहिनी तथा जरत्कारु मुनिकी पत्नी।

मनसा२- *ना.* [√ मनसाय] १. मनको इच्छा; मनसुबा; चाहना; कामना। २. अभिप्राय; आशय; तात्पर्य।

मनसाय- *ना.* [अ. मन्शाय] अभिप्रायः; मन्सा।

मनसा वाचा कर्मणा- *क्रि.वि.* [सं.] मन, वचन र कर्मले; मन, वचन र कर्मअनुसार।

मनसिज- *ना.* [सं.] १. प्रणयोन्माद; प्रेम। २. कामदेव।

मनसिला- *ना.* [सं. मनःशिला] धूप बनाउँदा राखिने कीटनाशक गुण भएको, सुन्तला रङको एक पदार्थ।

मनसुन- *ना.* [अङ्.] १. ऋतुअनुसार बहने वायु; मौसमी वायु। २. हिन्दमहासागर तथा बङ्गालको खाडीबाट खास गरी बर्खायाममा बहने हावा। ३. वर्षा-ऋतु।

मनसुन रोपाइँ- *ना.* बर्खायाममा लगाइने धान।

मनसुनी- *वि.* मनसुनसम्बन्धी।

मनसुबा- *ना.* [अ. मन्सूब] १. मनसाय; मनसा; अभिलाषा; महत्त्वाकाङ्क्षा। २. सङ्कल्प; अठोट; मन्सुवा।

मनस्ताप- *ना.* [सं.] मनको पिर वा पीडा; मानसिक ताप, कष्ट वा दुःख।

मनस्तोष- *ना.* [सं.] मनको सन्तोष; मानसिक तृप्ति।

मनस्थिति- *ना.* [सं.] मनको अवस्था; मानसिक स्थिति।

मनस्विता- *ना.* [सं.] मनस्वी हुनाको भाव वा अवस्था।

मनस्वी- *वि.* [सं.] १. मनको उच्चताले सम्पन्न; बुद्धिमान्; प्रतिभाशाली। २. दृढ सङ्कल्प भएको; स्थिरमना। ३. उच्च विचार भएको। ४. मनकारी; उदार।

मनहर- *ना.* धनसार।

मनहरा- *ना.* [सं. मनोहरा] मनोहरा; मनमती (नदी)।

मना१- *ना.* [सं. मदिरा] कुनै पर्वको अवसर पारेर विभिन्न वस्तु मिसाई बनाइने गहुँ वा कोदाको रक्सी।

मना२- *ना.* [√ मनाही] मनाही; मनाई, निषेध।

मनाइ- *ना.* [√ मान् (+आइ)]१. मान्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [मनाउ+आइ] २. मनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मनाइनु- *क.क्रि.* मान्न लाइनु; मान्ने पारिनु।

मनाइ- *ना.* [अ. मनाही] मनाही; निषेध; रोक्का।

मनाउ- *ना.* [मान्+आउ] मान्ने काम; सहमति; स्वीकृति।

मनाउनु- *स.क्रि.* [मान्+आउ+नु] १. फकाई-फुल्याई आफ्नो बनाउनु; खुसी पार्नु। २. सम्झाउनु; बुझाउनु। ३. आफ्नो पक्षमा ल्याउनु; हात लिनु। ४. चाडपर्वको उत्सव वा रमाइलो गर्नु। *प्रे.क्रि.* ५. मान्न लाउनु; मान्ने पार्नु; चित्त बुझाउनु।

मनाक्- *क्रि.वि.* [सं.] १. थोरै मात्रामा; अलिकति; अल्प मात्रामा। २. बडै।

मनाङ- *ना.* [भो. ब.] नेपालको गण्डकी अञ्चलअन्तर्गत उत्तरी हिमाली क्षेत्रमा पर्ने एक जिल्ला।

मनायु- *ना.* [नेवा.] सेतो फूल लाग्ने, सानो बोट हुने वस्तुको फूलमा चामलको पिठो मिलाई रक्सी, जाँड आदि बनाइने काममा प्रयोग हुने, पेडा आकारको वस्तु; मर्चा।

मनासलु- *ना.* नेपालको गोरखा जिल्लामा पर्ने ८,१६३ मिटर अग्लो एक हिमशिखर।

मनासलु गुम्बा- *ना.* गोरखा जिल्लाको ल्हो गाउँ भन्ने ठाउँमा रहेको एक प्रसिद्ध गुम्बा।

मनासिब- *ना.* [अ. मुनासिब] उचित; ठिक; योग्य; मुनासिब।

मनाही- *ना.* [अ.] निषेध; रोक्का; मनाइ।

मनि- *ना.यो.* हे. मुनि।

मनिटर- *ना.* [अङ्.] विद्यालयहरूमा कक्षा अनुशासित रूपमा राख्न तथा अन्य आवश्यकताका लागि चुनिएको वा तोकिएको विद्यार्थी; कक्षानायक।

मनितो- *ना.* [सं. मान्यता] १. मानगराइ; सम्मान; आदर। २. मानको पूरक शब्द (जस्तो- मानमनितो)।

मनि मनि- *ना.* [अ. मू. मनि (द्वि.)] १. भेडा-बाख्रालाई बोलाउँदा भनिने शब्द; मुनिमुनि। २. भेडा-बाख्रा (बालबोलीमा)।

मनी- *ना.* [अङ्.] रुपियाँ-पैसा; धन।~आडर- हे. धनादेश।

मनीषा- *ना.* [सं.] १. मन वा मस्तिष्कको विशिष्ट शक्तिका रूपमा विकसित अकिल वा बुद्धि; प्रज्ञा। २. अभिलाषा; चाहना; कामना।

मनीषी- *वि.* १. बुद्धिमान्; विद्वान्। २. विचारशील; चतुर।

मनु- *ना.* [सं.] १. मनुष्यका मूल पुरुष मानिने, ब्रह्माजीका छोरा; मनुष्यका प्रतिनिधि एक प्रसिद्ध व्यक्ति। २. चौध क्रमागत प्रजापति वा मन्वन्तरका मूल पुरुष (स्वायंभुव, स्वारोचिष, उत्तम, तामस, रैवत, चाक्षुष, वैवस्वत, सावर्णि, दक्षसावर्णि, ब्रह्मसावर्णि, धर्मसावर्णि, रुद्रसावर्णि, रौच्यदैव सावर्णि र इन्द्रसावर्णि)। ३. सोहीअनुसार चौधको सङ्ख्या। ४. मानिस; मनुष्य। ५. मन; अन्तःकरण।

मनुक्खे- *ना.* [सं. मनुष्य] मनुष्य; मानिस।

मनुज- *ना.* [सं.] मनुष्य; मानव।

मनुजाधिप- *ना.* नराधिप; राजा।

मनुवा- *ना.* [सं. मानव] मानिस; मान्छे; मानव।

मनुष्य- *ना.* [सं.] मानिस; मान्छे; मानव।

मनुष्यता- *ना.* मनुष्य हुनाको भाव वा अवस्था; मानव हुनाका निम्ति चाहिने गुण; मानवता। - त्व- *ना.* मनुष्यता।

मनुष्य यज्ञ- *ना.* पाहुनालाई गरिने आदर; अतिथिसत्कार।

मनुष्य यान- *ना.* मानिसद्वारा बोकेर चलाइने सवारी; डोली; पाल्की; म्यान।

मनुष्य लोक- *ना.* मर्त्यलोक; पृथ्वी।

मनु संहिता- *ना.* [सं.] मनुले बनाएको स्मृतिग्रन्थ; मनुस्मृति।

मनुस्मृति- *ना.* [सं.] आदिमनुले बनाएको मानवीय आचरणबारे विस्तृत वर्णन गरिएको शास्त्र; मनुद्वारा रचित धर्मशास्त्र; मनुसंहिता।

मने- *ना.* [बा.बो.] बाख्राको पाठो वा पाठी।
मनोकामना- *ना.* [सं. मनकामना] मनको कामना वा इच्छा; मनकान्छे।
मनोगत- *वि.* [सं.] मनमा अवस्थित; मनमा रहेको वा उठेको (भावना, विचार, कल्पना आदि)।
मनोगतवाद- *ना.* भौतिकवादी दृष्टिकोण नलिई स्वविवेकका निर्णयलाई नै ठिक ठहऱ्याउने र कल्पना तथा अनुमानका आधारमा नै कुनै विषय वा कुराको ठोकुवा गर्ने मत वा सिद्धान्त।
मनोज- *ना.* [सं.] १. कामदेव; मदन। *वि.* २. राम्रो; सुन्दर; मनोहर।
मनोजगत्- *ना.* [सं.] मानसिक संसार; मनको दुनियाँ; मनोलोक।
मनोज्ञ- *वि.* [सं.] १. मनमोहक; राम्रो; सुन्दर। २. मन बुझेर काम गर्ने। ३. अर्काको मनभित्र लुकेको कुरो बुझ्ने (व्यक्ति)।
मनोदशा- *ना.* [सं.] मनको दशा वा स्थिति; मानसिक अवस्था; मनोवैज्ञानिक स्थिति।
मनोद्वेग- *ना.* [सं. मन उद्वेग] मनको उद्वेग; मनको चाञ्चल्य; मानसिक उथलपुथल।
मनोनयन- *ना.* [सं.] १. मनले रोज्ने काम; इच्छामुताबिकको छनोट। २. कसैलाई इच्छाअनुसार कुनै पदमा गरिने नियुक्ति।
मनोनिग्रह- *ना.* [सं.] मनलाई वशमा राख्ने काम; मनमा उठ्ने विषयवासनाका इच्छा वा वृत्तिलाई नियन्त्रित गर्ने काम।
मनोनीत- *वि.* [सं.] १. मनोनयन गरिएको; रोजिएको; चुनिएको; छानिएको। २. मन परेको। ३. कुनै स्थान वा पदमा नियुक्त गर्नाका निम्ति छानिएको।
मनोभाव- *ना.* [सं.] मनको भाव वा विचार; मानसिक अभिप्राय; मनोभावना।
मनोभावना- *ना.* [सं.] मनको भावना वा आशय; मानसिक सोचाइ।
मनोभिराम- *वि.* [सं.] मनका लागि सुखद; मनलाई तृप्त पार्ने; मनोहर; सुन्दर।
मनोमय- *वि.* [सं.] १. मनले सहित; मनले युक्त। २. मनसँग सम्बन्धित; मानसिक।
मनोमय कोश- *ना.* वेदान्तशास्त्रअनुसार मन, अहङ्कार र कर्मेन्द्रियले युक्त भएको पाँच कोशमध्ये एक
मनोमल- *ना.* [सं.] द्वेष, डाहा, रिस आदि मनका दूषित भाव वा विचार; मनोविकार।
मनोमान- *ना.* [मन+मान] १. दिलैदेखिको मन्जुरी; चित्त बुझ्ने काम; मनले मान्ने काम। *क्रि.वि.* २. खुसीराजीसँग; स्वेच्छाले।
मनोमानी- *क्रि.वि.* चित्त बुझाएर; स्वेच्छापूर्वक; मनोमान।
मनोमालिन्य- *ना.* [सं.] मनभित्रभित्रै गुम्सिएको वैरविरोधको भावना; चित्तको फाटो; मनमुटाउ।
मनोयोग- *ना.* [सं.] कुनै काममा दत्तचित्त भएर लाग्ने प्रवृत्ति; मानसिक एकाग्रता।
मनोरञ्जक- *वि.* [सं.] मनलाई प्रसन्न गराउने; मनलाई प्रफुल्लित पार्ने।
मनोरञ्जकता- *ना.* मनोरञ्जक हुनाको गुण वा भाव।
मनोरञ्जन- *ना.* [सं.] मनलाई प्रसन्न तुल्याउने काम; दिल बहलाउने काम; मनोविनोद।
मनोरञ्जन कर- *ना.* चलचित्र, नाटक आदि मनोरञ्जनका साधनहरूमा लगाइने कर वा शुल्क।
मनोरथ- *ना.* [सं.] मनको अभिलाषा; कामना; मनकान्छे।
मनोरम- *वि.* [सं.] मन रमाउने; आकर्षक; सुन्दर; मनोहर।
मनोरमा- *ना.* १. मनलाई आनन्दित तुल्याउने स्त्री। २. सरस्वती। ३. गोरोचन।
मनोराग- *ना.* [सं.] प्रणय; अनुराग; प्रेम।
मनोराज्य- *ना.* [सं.] १. मनरूपी राज्य। २. कल्पनामा सिँगारिएका सुखद भावना वा विचार।
मनोरोग- *ना.* [सं.] मानसिक रोग। २. स्नायुसम्बन्धी रोग; स्नायविक रोग।
मनोवाञ्छा- *ना.* [सं.] मनको धोको; मनको इच्छा; अभिलाषा।
मनोवाञ्छित- *वि.* मनले चाहेको; इच्छित।
मनोवाद- *ना.* [सं.] १. आफू मात्र एक्लै गुनगुनाउने काम; स्वगत कथन; एकालाप। २. त्यस्तो एक्लो वार्तालापयुक्त साहित्यिक रचना।
मनोविकार- *ना.* [सं.] एकाएक मनमा उठ्ने तीव्र तथा विसङ्गत आवेग; मनको विकारयुक्त भाव वा विचार।
मनोविकृति- *ना.* [सं.] १. मानसिक अस्वस्थता वा विसङ्गति; मनको विकृति। २. विक्षिप्तता; पागलपन।
मनोविज्ञान- *ना.* [सं.] मानिसका मनको प्रकृति, उसका विभिन्न अवस्था तथा क्रिया र त्यसमा पर्ने प्रभाव आदिको अध्ययन-विश्लेषण गर्ने विज्ञान वा शास्त्र।
मनोविनोद- *ना.* [सं.] मनोरञ्जन।
मनोविश्लेषक- *वि.* [सं.] मनोविश्लेषण गर्ने।
मनोविश्लेषण- *ना.* [सं.] १. कुनै खास प्रकारका रोग वा विकारलाई मनोवेगको दमन गर्नाले उत्पन्न भएको ठानेर उपचार गरिने आधुनिक मनोविज्ञानको एक शाखा; मन; स्नायुविकृतिको उपचारका लागि फ्रायडद्वारा प्रवर्तित एक मनोवैज्ञानिक उपचारविधि। २. मनको विश्लेषण।
मनोविश्लेषणात्मक- *वि.* मनोविश्लेषण नै मूल रूपमा रहेको; मनोविश्लेषणका माध्यममा आएको।
मनोवृत्ति- *ना.* [सं.] कुनै कामकुरोतर्फ लाग्ने वा त्यसबाट हट्ने मानसिक स्थिति वा झुकाउ; मनको क्रियाशीलता; चितवृत्ति; स्वभाव।
मनोवेग- *ना.* [सं.] मनमा उत्पन्न हुने तीव्र आवेग।
मनोवैज्ञानिक- *वि.* [सं.] १. मनोविज्ञासम्बन्धी। २. मनोविज्ञानशास्त्रका ज्ञाता।
मनोवैज्ञानिकता- *ना.* मनोवैज्ञानिक हुनाको भाव वा अवस्था।
मनोव्यथा- *ना.* [सं.] मनको भुटो; मानसिक चिन्ता, ताप वा कष्ट।
मनोहर- *वि.* [सं.] मनलाई लोभ्याउने खालको; अति राम्रो; सुन्दर; आकर्षक।
मनोहरता- *ना.* मनोहर हुनाको भाव।
मनोहरा- *ना.* [सं.] १. मनहरा; मनमती। *वि.* २. मनलाई लोभ्याउने

(स्त्री); सुन्दरी।

मनोहारी- *वि.* [सं.] मनलाई हरण गर्ने; चित्ताकर्षक; राम्रो लाग्ने; मनोहर; सुन्दर।

मनौती- *ना.* [मान्+औती] १. मनाउन वा चित्त बुझाउनका लागि दिइने वस्तु। २. आफ्नो मनोवाञ्छा पूरा भएमा देवदेवीलाई पूजा, बलि आदिले सन्तुष्ट पार्ने प्रतिज्ञा; भाकल।

मन्छनु- *स.क्रि.* [सं. मुच्+नु] १. दोबाटो आदिमा भूतप्रेत आदिलाई बलि दिनु; भूतप्रेत आदिलाई खुसी पार्ने भाग दिनु; मन्सनु; पन्साउनु। २. कर परेर कसैलाई कुनै कुरो दिएर पठाउनु।

मन्छाइ- *ना.* मन्छने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मन्छाइनु- *क.क्रि.* मन्छन लाइनु।

मन्छाउनु- *प्रे.क्रि.* मन्छन लाउनु; मन्साउनु।

मन्छिनु- *स.क्रि.* १. मन्छनु। *क.क्रि.* २. मन्छने काम गरिनु।

मन्छ्यौलो- *ना.* [प्रा. मणुस्सउलो< सं. मनुष्यकुल] १. समाज। २. मानवकुल।

मन्छ्यौल्याइँ- *ना.* १. मानवता। २. सामाजिकता।

मन्जन- *ना.* [सं. मार्जन] १. दाँत माझ्ने प्रयोजनका निम्ति तयार पारिएको चूर्ण वा लेदो पदार्थ। २. दतिउन, बुरुस आदिले दाँत सफा गर्ने काम; दाँतको सरसफाइ।

मन्जुर- *वि.* [अ.] १. सकारिएको; स्वीकार गरिएको; स्वीकृत। *ना.* २. स्वीकृति; अनुमति।

मन्जुरनामा- *ना.* कुनै काम, व्यवहारमा यति कारणले मेरो राजीखुसी छ भनी प्रमाणका निम्ति लिखित रूपमा दिइने कागज; स्वीकृतिपत्र।

मन्जुरवाला- *ना.* कुनै काम- कुरा गर्न वा नगर्नका लागि स्वीकृति दिने व्यक्ति; मन्जुर गर्ने व्यक्ति।

मन्जुरी- *ना.* मन्जुर गर्ने वा सकार्ने काम; प्रस्ताव आदिमा जनाइएको स्वीकृति; सहमति।

मन्टिनु- *अ.क्रि.* हे. मुन्टिनु।

मन्टे- *ना.* [मन्टो+ए] मन्टाको; मुन्टे।

मन्टेसरी- *ना.* [अङ्.] शिशुहरूको प्रकृतिअनुरूप शिशुशिक्षामा जोड दिने एक शिक्षाविद् (पूरा नाम मेरिया मन्टेसरी)।

मन्टेसरी विधि- *ना.* मन्टेसरीद्वारा विकसित, शिशुहरूलाई खेलाउँदै तिनको मानसिक विकास र शिक्षामा जोड दिने एक विधि।

मन्टेसरी स्कुल- *ना.* त्यस्तो विधिद्वारा शिक्षा प्रदान गर्ने स्कुल।

मन्टो- *ना.* हे. मुन्टो।

मन्ट्याइ- *ना.* मन्टिने वा मन्ट्याउने क्रियाप्रक्रिया।

मन्ट्याइनु- *क.क्रि.* मन्ट्याउन लाइनु; मुन्ट्याइनु।

मन्ट्याउनु- *स.क्रि.* घोक्र्याउनु; गर्दन्याउनु; गलहत्याउनु; मुन्ट्याउनु।

मन्ट्याहट- *ना.* मन्टिने भाव, अवस्था वा क्रिया-प्रक्रिया।

मन्डली- *ना.* [मण्डल+ई] १. सानो एक समूह; सानो दल। २. कुनै सामूहिक र साहसिक काम गर्नाका निम्ति सङ्गठित जमात; दल। ३. कुनै जमात वा समूहको सर्वश्रेष्ठ व्यक्ति; जमातको प्रमुख। ४. धागोमा काठको टुक्रा वा ढुङ्गा बाँधी परस्परमा अल्झाई खेल्न बनाइएको खेलौना।

मन्डलीमार- १. कुनै कुरा वा समूहको अगुवा झैं भएर चारैतिर गरिने घुमाइ। २. दिग्विजय।

मन्डले- *ना.* [मण्डल+ए] १. दलको प्रमुख; नेता। २. कुनै जमात वा दलमा सक्रिय भूमिका खेल्ने व्यक्ति; मण्डलको चर्चित व्यक्ति। *वि.* ३. छुल्याहा; बदनामी कमाएको; उद्धत। ४. अरूको अहित चिताउने; उपद्रवी।

मन्डी- *ना.* [सं. मण्डन] १. खस्रो र बाक्लो खालको ऊनीको ओढ्ने वस्त्र; धुस्सा। २. मालसामान थोक बिक्री गर्ने बजार।

मन्तर्नु- *स.क्रि.* हे. मन्त्रनु।

मन्तर- *ना.* [सं. मन्त्र] हे. मन्त्र।

मन्तर तन्तर- *ना.* मन्त्रतन्त्र।

मन्तराइ- *ना.* [मन्तर्+आइ] मन्तर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मन्तरे- *वि.* गन्तीका क्रममा दसौँ जनाउने; क्रमशः जेठो, माहिलो, साहिँलो, काइँलो, ठाइँलो, राइँलो, अन्तरे, जन्तरे, खन्तरे र मन्तरेमा सबैभन्दा पछिको।

मन्तव्य- *ना.* [सं.] १. मनको विचार। २. सम्मति; मत; राय। ३. कुनै सभासमिति वा ग्रन्थ आदिमा प्रकट गरिने आफ्नो कुरा वा प्रस्ताव; वक्तव्य।

मन्तिर- *क्रि.वि.* [मनि+तिर] मुन्तिर; तलतिर; उँधो।

मन्त्रनु- *स.क्रि.* [सं. मन्त्र+नु] १. मन्त्रको प्रयोग गर्नु; मन्त्र पढ्नु; मन्तर्नु। २. झारफुक गर्नु। ३. मन्त्र पढेर कुनै कुरा शुद्ध पार्नु (जस्तो- गउँत मन्त्रनु)। ४. कुरा सिकाउनु; सल्लाह दिनु। ५. कानमा सुटुक्क केही भन्नु; कानेखुसी गर्नु (जस्तो- कान मन्त्रनु)। ६. चुक्ली लगाउनु।

मन्त्र- *ना.* [सं.] १. सल्लाह; मन्त्रणा; परामर्श। २. गुप्ती कुरो; गोप्य वार्ता; भित्री रहस्य। ३. वेदको ऋचा; संहिता। ४. देवदेवीबाट असाधारण शक्ति प्राप्त गर्न जपिने शब्द वा वाक्य। ५. टुन्याहा, बोक्सी, भूतप्रेत आदिको लागो वा नराम्रो असर शान्त गर्न र सर्प बिच्छी आदिको विष झार्न झारफुकेले प्रयोग गर्ने शब्दसमूह; लागोभागो हटाउन झारफुक गर्दा उच्चारण गरिने वचन।

मन्त्रकार- *ना.* मन्त्र बनाउने ऋषि; वैदिक सूक्तका कर्ता; मन्त्रद्रष्टा।

मन्त्रगूढ- *ना.* गुप्ती; जासुस; गुप्तचर; भेदिया।

मन्त्रज्ञ- *ना.* १. सल्लाहकार; परामर्शदाता। २. विद्वान् ब्राह्मण। ३. गुप्तचर। ४. तन्त्रमन्त्र जान्ने व्यक्ति।

मन्त्रणा- *ना.* [सं.] १. कुनै महत्त्वपूर्ण कुराको छलफल; रायसल्लाह; परामर्श। २. गुप्ती कुरो। ३. मन्तव्य।

मन्त्रतन्त्र- *ना.* [सं.] मन्त्रको प्रयोग; मन्त्रने काम; झारफुक; मन्तरतन्तर।

मन्त्रदाता- *ना.* [सं.] १. मन्त्र सुनाउने व्यक्ति; दीक्षा दिने आचार्य; गुरु। २. गुप्ती कुराको सल्लाह दिने व्यक्ति।

मन्त्रदान- *ना.* [सं.] १. मन्त्र सुनाउने काम। २. सल्लाह दिने काम।

मन्त्रद्रष्टा- *ना.* [सं.] मन्त्रको ज्ञाता वा मन्त्र दिने ऋषि; मन्त्रकार।

मन्त्रपूत- *वि.* [सं.] मन्त्रद्वारा पवित्र गराइएको; मन्त्र पढेर फुकिएको।

मन्त्रबीज- *ना.* [सं.] १. मन्त्रको पहिलो अक्षर वा पद। २. मूल मन्त्र।
मन्त्रमुग्ध- *वि.* [सं.] मोहित पारिएको; लट्ठ तुल्याइएको; मुहुनी लाइएको; मन्त्र, टुना आदिद्वारा वशवर्ती तुल्याइएको।
मन्त्रविद्या- *ना.* [सं.] मन्त्रतन्त्रसम्बन्धी विद्या; झारफुके विद्या; जादुटुना।
मन्त्रसंस्कार- *ना.* [सं.] १. मन्त्र ग्रहण गर्नाका निम्ति गरिने संस्कार वा अनुष्ठान (जनन, जीवन, ताडन, बोधन, अभिषेक, विमलीकरण, अध्यापन, तर्पण, दीपन र गोपननामक दश संस्कार)। २. मन्त्रतन्त्रद्वारा गरिने संस्कार।
मन्त्रसंहिता- *ना.* [सं.] वेदका सम्पूर्ण मन्त्र वा सूक्तहरूको सङ्ग्रह; वेद।
मन्त्राइ- *ना.* [√ मन्त्र (+आइ)] मन्त्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मन्त्राइनु- *क.क्रि.* मन्त्रन लाइनु। मन्त्राउनु- *प्रे.क्रि.* मन्त्रन लाउनु।
मन्त्रालय- *ना.* [सं.] कार्यविभाजनअनुसार मन्त्रीका बेग्लाबेग्लै प्रमुख कार्यालय (जस्तो- परराष्ट्र मन्त्रालय, शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय; गृहमन्त्रालय इ.)।
मन्त्रिणी- *ना.* [सं.] १. मन्त्रीकी पत्नी; मन्त्रिनी। २. मन्त्रीको काम गर्ने वा परामर्शदाता स्त्री।
मन्त्रित- *वि.* [सं.] १. परामर्श वा सल्लाह दिइएको। २. भनिएको; बोलिएको। ३. मन्त्रद्वारा पवित्र तुल्याइएको; अभिमन्त्रित। ४. मन्त्र दिइएको वा सुनाइएको।
मन्त्रित्व- *ना.* [सं.] मन्त्रीले गर्ने काम; मन्त्रीको पद।
मन्त्रिनु- *क.क्रि.* [मन्त्र+इ+नु] मन्त्रने काम गरिनु; मन्त्रको प्रयोग गरिनु।
मन्त्रिपरिषद्- *ना.* हे. मन्त्रीपरिषद्।
मन्त्रिमण्डल- *ना.* हे. मन्त्रीमण्डल।
मन्त्रिमण्डलीय- *वि.* हे. मन्त्री मण्डलीय।
मन्त्री- *ना.* [सं.] १. सल्लाहकार; परामर्शदाता; काजी; अमात्य; बजिर; प्रधान। २. राज्यका कुनै विभागको सञ्चालन गर्ने वा त्यसको व्यवस्था मिलाउने प्रमुख अधिकारी। ३. कुनै संस्था वा विभागको नियत रूपमा काम चलाउने अधिकारी; सचिव; सेक्रेटरी।
मन्त्रीपरिषद्- *ना.* [सं.] मन्त्रिमण्डल।
मन्त्रीमण्डल- *ना.* [सं.] १. कुनै देश वा राज्यमा काम गर्ने मन्त्रीहरूको समुदाय; मन्त्रिपरिषद्; क्याबिनेट; मिनिस्टरी। २. देशको कुनै समस्या वा अन्य कुनै महत्त्वपूर्ण प्रशासनिक कार्यको निर्णयका लागि बैठक बस्ने मन्त्रीहरूको समुदाय।
मन्त्रीमण्डलीय- *वि.* मन्त्रिमण्डलसँग सम्बन्धित; मन्त्रिमण्डलको।
मन्थन- *ना.* [सं.] १. मधानी चलाएर दही मथ्ने र नौनी निकाल्ने काम। २. मथ्ने, हुँडल्ने वा फेट्ने काम। ३. मधानी। ४. अरणीबाट आगो निकाल्ने काम। ५. कुनै गूढ वा नवीन तत्त्व निकाल्नका लागि परिश्रमपूर्वक गरिने छानबिन।
मन्थनी- *ना.* १. दही मथ्ने ठेको। २. मधानी।
मन्थर- *वि.* [सं.] १. मन्द; सुस्त। २. खुकुलो; होलो। ३. नासमझ; अधम।
मन्थरा- *ना.* [सं.] १. कैकेयीकी मन परेकी सेविका। २. *वि.* घरभाँडा (स्त्री)।
मन्थान- *ना.* [सं.] १. मधानी। २. महादेव; शिव। ३. मन्दराचल पर्वत।
मन्थानी- *ना.* मन्थनी; मधानी।
मन्द- *वि.* [सं.] १. अर्को भन्दा गति, चाल, प्रवाह, वेग आदि कम भएको; ढिलो सुस्त (मन्द बुद्धि, मन्द मति इ.)। २. अधिक उग्रता वा तीव्रता नभएको (मन्द ज्वर, मन्द विष आदि); मत्थर। ३. दुष्ट; दुश्चरित्र। ४. मूर्ख; अज्ञानी; जड। ५. दुर्बल; कमजोर।
मन्दता- *ना.* मन्द हुनाको भाव वा अवस्था। ञ् मन्द- *क्रि.वि.* बिस्तारैबिस्तारै।
मन्दाकिनी- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार स्वर्गमा बग्ने गङ्गाको धारा। २. आकाशगङ्गा। ३. प्रत्येक चरणमा दुई नगण र दुई रगण हुने एक वार्णिक छन्द।
मन्दाक्रान्ता- *ना.* [सं.] प्रत्येक चरणमा मगण, भगण, नगण, दुई तगण र अन्तमा दुई गुरु हुने र चार तथा नौ अक्षरमा यति हुने, सत्र अक्षरको एक वार्णिक छन्द।
मन्दाग्नि- *ना.* [सं.] रोगीको पाचनशक्ति मन्द हुने र भोक नलाग्ने एक प्रकारको रोग; अजीर्ण; अपच।
मन्दार- *ना.* [सं.] १. इन्द्रको नन्दनवनका पाँच प्रसिद्ध वृक्षमध्ये एक। २. आँकको रुख। ३. धतुरोको बोट। ४. स्वर्ग। ५. हात्ती। ६. हिरण्यकशिपुको एक पुत्रको नाम।
मन्दिर- *ना.* [सं.] १. बस्ने घर; वासस्थान; भवन। २. पूजा आदि गर्नाका लागि मूर्ति स्थापना गरिएको भवन; देवालय। ३. कुनै विशिष्ट शुभकार्यका लागि बनेको भवन; देवालय। ३. कुनै विशिष्ट शुभकार्यका लागि बनेको भवन (कलामन्दिर, साहित्यमन्दिर, शिक्षामन्दिर आदि)। ४. छाउनी; शिविर।
मन्दोदरी- *ना.* [सं.] रावणकी पत्नी; मय दानवकी पुत्री।
मन्द्र- *ना.* [सं.] १. गम्भीर ध्वनि; जोरको शब्द। २. सङ्गीतका तीन प्रकारका स्वरमध्ये अपेक्षाकृत मन्द हुने एक स्वर। ३. मादल; मृदङ्ग। *वि.* ४. सुन्दर; मनोहर। ५. खुसी; प्रसन्न। ६. मन्द; धीमा (स्वर)।
मन्द्रसप्तक- *ना.* सङ्गीतमा स्वरहरूको सबभन्दा मसिनो उच्चारण वा ध्वनि।
मन्मथ- *ना.* [सं.] १. कामदेव। २. कामवासना; प्रणय; प्रेम। ३. साठी संवत्सरमध्ये उन्नाइसौँ संवत्सर।
मन्मथी- *वि.* कामुक; कामी।
मन्मय- *वि.* [सं.] आत्ममय; आत्मनिष्ठ।
मन्वन्तर- *ना.* [सं.] १. ब्रह्माको एक दिनको चौधौँ भाग; एकहत्तर चतुर्युगको समय। २. मनु।
मन्सनु- *स.क्रि.* [√ मन्छनु] मन्छनु; पन्साउनु।
मन्सरा- *ना.* पहेँलो भुस र लाम्चो गेडा हुने मझौला खालको एक प्रकारको धान वा त्यसैको चामल।
मन्साइ- *ना.* [√ मन्स (+आइ)] मन्सने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मन्साइनु- *क.क्रि.* मन्सन लाइनु।

मन्साउनु- *प्रे.क्रि.* मन्सन लाउनु; मन्सने पार्नु।
मपाईं- *ना.* [म+पाईं] आफैँले आफूलाई ठुलो वा सम्मानित ठहऱ्याउने चाल; आत्माभिमान; बडप्पन।
मफत- *वि.* [अ. मुफ्त] १. केही नदिई वा विनामूल्य प्राप्त भएको। *क्रि.वि.* २. विनामूल्य; सित्तै; मुफ्त।
मफती- *वि.* विना मूल्यको; मुफती।
मफलर- *ना.* [अङ्.] कम्ती चौडा हुने सानो गलबन्दी।
मभिरा- *ना.* धानको जस्तो जरा, कालो कन्द, मुटु आकारको पात र सेता फूल हुने एक हिमाली बुटी।
मम१- *सर्व.* [सं.] १. मेरो; आफ्नो। *ना.* २. लोभ।
मम२/ममचा- *ना.* [√ मोमोचा] मैदाको मुछ्केको पिठोभित्र मसलादार मासुको धुलो हालेर ससाना डल्ला पारी बफाएर तयार पारिएको खाद्य पदार्थ; मोमोचा।
ममता/ममत्व- *ना.* [सं.] १. मम वा मेरो भन्ने भाव, विशेषता वा समझ; स्नेह; माया; अनुराग (जस्तो- बाबुआमाको आफ्नो सन्तानप्रति हुने ममता)। २. मनमा हुने कुनै प्रकारको मोह वा लोभ। ३. 'म ठुलो हुँ' भन्ने अभिमान; घमन्ड।
मय१- *प.स.* [सं.] १. अरू शब्दका पछिल्तिर गाँसिएर तद्रूपता, विकार, प्रचुरता आदि अर्थ बुझाउने तद्धित प्रत्यय (जस्तो- करुणामय, तेजोमय, जलमय, दयामय इ.)।
मय२- *ना.* २. पाण्डवहरूका निम्ति भव्य भवन बनाइदिने, स्थापत्यकलामा निपुण एक दानव।
मय३- *ना.* १. मेक्सिकोको प्राचीन जाति। २. सो जातिको सभ्यता।
मयल१- *ना.* केही सानो र टर्रो स्वाद भएको एक जातको नास्पाती।
मयल२- *ना.* [सं. मल] १. शरीरबाट निस्कने विकार (कफ, पसिना, विष्ठा आदि)। २. दोष; विकार। ३. फोहोर पदार्थ; कस।
मयलपोस- *ना.* [अ. मयामिन+फा. पोश] तुना बाँधेर सुरुवालका साथ जिउमा लाइने, झन्डै घुँडासम्म लत्रिएको एक किसिमको फेरवाल पोसाक; लबेदा; दौरा।
मयाँलु- *वि.* हे. मयालु।
मयायु- *ना.* सरकारले दयामाया गरी कसैलाई आयस्ता खान दिएको जग्गा वा भत्ता।
मयालु- *वि.* [मायाँ/माया+आलु] मायाँलु; मायालु; स्नेहमयी।
मयूख- *ना.* [सं.] १. किरण; रश्मि; कान्ति। २. चमक; दीप्ति; उज्यालो; प्रकाश। ३. ज्वाला; लप्को। ४. शोभा।
मयूर- *ना.* [सं.] १. मुजुर। २. एक फूल। ३. 'सूर्यशतक'-का रचयिता एक कवि। ४. पुराणअनुसार सुमेरु पर्वतभित्रको एक पर्वत।
मयूरकेतु- *ना.* स्वामिकार्तिक; स्कन्द।
मयूरगति- *ना.* प्रत्येक चरणमा पाँच यगण, त्यसपछि मगण, यगण र भगण हुने चौबिस अक्षरको एक वार्णिक छन्द।
मयूरगामी- *ना.* मयूरमा सवार हुने कार्तिकेय।
मयूरपङ्खा- *ना.* मुजुरको प्वाँखबाट तयार पारिएको एक थरी पङ्खा।
मयूरशिखा- *ना.* १. भाले मुजुरको टाउकामा हुने प्वाँखको शिखा वा सिउर। २. सहस्र बुटी।
मर्नु- *अ.क्रि.* [सं. मरण+नु] १. जीवजन्तु वा प्राणीको शरीरबाट सदाका लागि प्राण निस्कनु; आयु वा जीवनको अन्त हुनु; स्वर्गे हुनु; मृत्यु हुनु। २. वनस्पति, वृक्ष आदि ओइलाएर सुक्नु। ३. कामको बढी चापले सार्है कष्ट हुनु। ४. कुनै कामकुरालाई अत्यधिक महत्त्वपूर्ण ठानेर त्यसका लागि हरेक प्रकारको कष्ट भोग्न तयार हुनु। ५. खेलमा पराजित हुनु; पासा, पच्चिस आदिमा कुनै गोटी अरूद्वारा खाइनु। ६. नष्ट हुनु; नरहनु (लाज, सङ्कोच, घिन आदि)। ७. असह्य कष्ट हुनु।
मर- *ना.* [सं.] १. मृत्यु। २. मर्त्यलोक; पृथ्वी।
मरकत- *ना.* [सं.] पन्ना नामक एक रत्न।
मरक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. मरक्+क] १. लाज, माया, अनुराग आदिले आङ मर्काउने गरी; सर्माएर। २. दाँत आदिले चपाएर।
मरट्ठी- *ना.* बोतलको काग वा बिर्कोमा च्यापी घुमाएर झिक्ने झिरजस्तो साधन।
मरण- *ना.* [सं.] १. मर्ने काम वा भाव; मृत्यु; देहान्त; निधन। २. साहित्यमा वियोगमा मरणासन्न हुने अवस्थाको एक व्यभिचारी भाव।
मरणशील- *वि.* मर्ने स्वभाव वा धर्म भएको।
मरणान्त/मरणान्तक- *वि.* १. नमरुन्जेल मात्र रहने; मरेपछि अन्त हुने। २. ज्यादै कष्टपूर्ण; दुःखदायी।
मरणाशौच- *ना.* आफन्त कसैको मृत्यु हुनाले सम्बन्धी वा बन्धुवर्गलाई लाग्ने जुठो; मृत्युको आशौच।
मरणासन्न- *वि.* मर्न आँटेको; मर्न लागेको; मर्ने स्थितिमा पुगेको।
मरणोत्तर- *क्रि.वि.* मरिसकेपछि; मृत्युपछि; मृत्युउप्रान्त।
मरणोन्मुख- *वि.* मरणासन्न।
मरणोपरान्त- *ना.* मरेपछि; मृत्युपश्चात्।
मरन- *ना.* [सं. मरण] मरण; मृत्यु।
मरनघाट- *ना.* मसान; सागर।
मरन्च्याँसे- *वि.* [मरण+च्याँसे] तत्कालै मरिहाल्ला कि जस्तो दुब्लो; सिट्ठो; फुकीढल।
मरमर१- *ना.* [फा. मर्मर] एक किसिमको सेतो चिल्लो ढुङ्गो।
मरमर२- *क्रि.वि.* [अ. मू. मर्+अ (द्वि.)] १. झुरो वस्तु चपाउँदा शब्द आउने गरी; मरमरी। २. सुकेका पातपतिङ्गर माडिँदाको आवाज निस्केर। *ना.* ३. त्यस्ता खालको शब्द वा ध्वनि।
मरमरती- *क्रि.वि.* मरमर।
मरमरम्मत- *ना.* [(द्वि.) मरम्मत] मरम्मत; मरमर्मत।
मरमरी- *क्रि.वि.* [मरमर+ई] मरमर; मरमरती।
मरमर्मत- *ना.* [√ मरमरम्मत] मर्मत आदि गर्ने काम; मर्मत; सम्भार।
मरमऱ्याइ- *ना.* [√ मरमऱ्याउ (+आइ)] मरमऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मरमऱ्याइनु- *क.क्रि.* मरमर शब्द आउने गरी चपाइनु।
मरमऱ्याउनु- *स.क्रि.* [मरमर+याउ+नु] १. मरमर शब्द आउने गरी दाँतले चपाउनु। २. सुकेका पातपतिङ्गर, खोस्टा, नल आदि माड्नु।
मरमसला- *ना.* [(द्वि.) मसलो १. जिरा, मरिच, धनियाँ आदि

तरकारीमा हाल्ने मसला र यस्तै अरू चिज। २. पान; सुपारी; ल्वाङ, सुकुमेल आदि खाने मला।

मरमिजास- *ना.* [(द्वि.) मिजास] राम्रो सुहाउँदो मिजास, बानीबेहोरा, बोली आदि।

मरमोलाहिजा- *ना.* [(द्वि.) मोलाहिजा] खरखुसामद; मोलाहिजा; बेहोरा।

मरम्मत- *ना.* [अ.] १. टुटेफुटेका वा भत्केबिग्रेका वस्तु बनाउने काम; मर्मत। २. कसैलाई पिटपाट पारेर राम्रो बाटोमा लगाउने काम (लाक्षणिक अर्थमा)।

मरम्मती- *वि.* मरम्मत गरिएको; मरम्मत गर्नुपर्ने।

मरवट- *ना.* लडाइँमा मर्ने व्यक्तिका छोराछारी, स्वास्नी आदिलाई छोरा कमाउन सक्ने नहुन्जेल भरणपोषणका लागि दिइने जग्गाजमिन वा वृत्ति; मरेपछिको इनाम (दिव्य.)।

मरहट्टी- *ना.* [प्रा.] ठुलठुला पात, टुप्पामा रातो किसिमका लप्सीका गेडाका आकारको फूल हुने एक बुटी।

मरहट्ठा- *ना.* महाराष्ट्रका निवासी, महाराष्ट्री; मराठी।

मराइ- *ना.* [√ मर् (+आइ)] मर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मराइ- *ना.* मार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

मराइनु- *क.क्रि.* मर्न लाइनु; मर्ने पारिनु।

मराउनु- *प्रे.क्रि.* मर्न वा मार्न लाउनु।

मराठी- *वि.* महाराष्ट्रको; महाराष्ट्रसम्बन्धी। *ना.* महाराष्ट्रका निवासी; महाराष्ट्रको भाषा।

मराल- *ना.* [सं.] १. रजहाँस; राजहंस। २. एक जलचर पक्षी; कारण्डव। ३. घोडा। ४. बादल। ५. बदमास।

मरिच- *ना.* [सं.] लाम्चा साना पात हुने, झुप्पा परेका साना काला गेडा फल्ने एक लहरो वा त्यसैको फल।

मरिच बुट्टा- *ना.* प्रायः घरबुना कपडामा काला थोप्लाथोप्ला देखिने हिसाबले राखिएका बुट्टा; मरिचका जस्ता बुट्टा।

मरिचे खोर्सानी- *ना.* साना ढिँडी हुने पिरो खालको खोर्सानी।

मरिचे- *वि.* [मरिच+ए] १. मरिचजस्तो पिरो। २. सानो भए पनि कडा स्वभावको (मानिस)।

मरिनु- *अ.क्रि.* [मर्+इ+नु] १. प्राण त्याग गरिनु। २. लज्जित भइनु।

मरिमेटाइ- *ना.* मरिमेट्ने काम।

मरिमेटाइनु- *क.क्रि.* मरिमेट्न लाइनु।

मरिमेटाउनु- *प्रे.क्रि.* मरिमेट्न लाउनु।

मरिमेटिनु- *अ.क्रि.* कुनै कामका लागि अदम्य प्रयास गरिनु; प्राणै दिने गरी काममा लागिनु।

मरिमेटी- *क्रि.वि.* मरिमेट्ने किसिमले; दिलोज्यान दिएर।

मरिमेट्नु- *अ.क्रि.* [मर्+इ+मेट्+नु] कुनै कामका लागि अदम्य प्रयास गर्नु; दिलोज्यान दिएर काममा संलग्न हुनु।

मरियाँत- *ना.* [सं. मरण+यात्रा] मलामी।

मरीचि- *ना.* [सं.] १. प्रथम मनुबाट उत्पन्न भएका दश मूल पुरुषमध्ये एक; ब्रह्माका दश मानस पुत्रमध्ये एक; प्रजापति। २. किरण; कान्ति; चमक। ३. मृगतृष्णा। ४. सप्तर्षिमध्येका एक प्राचीन ऋषि।

मरीचिका- *ना.* मृगतृष्णा; मृगमरीचिका।

मरीचे- *वि.* हे. मरिचे।

मरु$_{१}$- *ना.* तुलसीका जस्ता पात हुने, साना गोलागोला सेता फूल हुने एक वन्य बुटी; मरुवा।

मरु$_{२}$- *ना.* [सं.] ऊसर जमिन; मरुभूमि।

मरु$_{३}$- *अ.क्रि.* [नेवा.] छैन; नभएको (ढङ्ग मरु)।

मरुई- *ना.* [सं. मधुरा] लाम्चा पात, राता फूल, सेता टीकाटीका परेका हरिया फल र ठुलो कन्द हुने एक लहरो।

मरु गणेश- *ना.* काष्ठमण्डप वा काठमाडौँको छेउमा रहेका एक प्रसिद्ध गणेश; अशोक विनायक।

मरुत्- *ना.* [सं.] १. हावा; वायु। २. वायुका देवता। ३. प्राण।

मरुत्वान्- *ना.* १. हनुमान्। २. इन्द्र।

मरुद्यान- *ना.* [सं.] मरुभूमिको रसिलो वा सेपिलो जमिन।

मरुभूमि- *ना.* [सं.] पानी नभई सर्वत्र बालुवैबालुवा भएको, ज्यादै सुक्खा जमिन; रेगिस्तान; मरुस्थल।

मरुले- *ना.* [तुल. नेपाली मारुनी, मरौ+ले] सेती अञ्चलको अछाम जिल्लाहुँदो प्रत्येक वर्ष भाद्रसङ्क्रान्तिका दिन सार्वजनिक रूपमा मनाइने, गाईजात्रासँग मिल्दोजुल्दो एक चाड।

मरुवा$_{१}$- *वि.* [मर्+उवा] १. मर्ने किसिमको; मरेर जाने। २. बहालवाला जागिरदार कोही मरेर रिक्त हुन गएको (कुनै पद वा खान्गी)।

मरुवा$_{२}$- *ना.* [सं. मरुव] हे. मरु (बुटी)।

मरुस्थल- *ना.* [सं.] मरुभूमि; रेगिस्तान।

मरूद्भिद्- *ना.* [सं.] मरुभूमिमा पाइने बोटबिरुवा।

मरोट/मरौट- *ना.* [मर्+औट] मर्ने काम; मराइ।

मरोट/मरौट छाप/बिर्ता- *ना.* पुरानो चलनअनुसार देशको भलाइका निम्ति प्राण दिने मानिसका सन्तानलाई सरकारबाट जीविकाका लागि दिइने बिर्ता।

मरौटे- *वि.* १. मरेकाका लागि गरिने; मृतकका उद्देश्यको। *ना.* २. मर्ने रोग; रूढी।

मरौटो- *ना.* मृतकका निमित्तको वस्तु; मृतकका उद्देश्यले दिइने वस्तु।

मरौपरौ- *ना.* [मर्+औ+पर्+औ] मर्दापर्दाको अवस्था; आपत्-विपत्मा हेर्नुपर्ने र अरू बेला सघाउनुपर्ने स्थिति।

मर्कनु$_{१}$- *अ.क्रि.* [मारक+नु] १. भाँचिए झैँ हुनु; टेढिनु; बाङ्गिनु। २. निमोठिनु; बटारिनु। ३. मर्मर चपाइनु।

मर्कनु$_{२}$- *अ.क्रि.* [सं. मर्दन+नु] १. शरीरका अङ्गप्रत्यङ्ग भाँचिने, खँजाहा हुने गरी निमोठिनु वा बटारिनु। २. करकरी जिउ खानु; डाहा हुनु।

मर्कट- *ना.* [सं.] १. बाँदर; लङ्गुर। २. माकुरो। ३. सारस। ४. एक किसिमको विष।

मर्करी- *ना.* [अङ्.] १. पारो; पारोको बाफ राखिएको, नली आकारको, ज्यादै उज्यालो प्रकाश दिने बिजुली बत्ती (ट्युबलाइट)।

मर्का- *ना.* [मर्क+आ] १. कुनै चिजको अभाव खड्कनाले हुने पिरलो; चर्को खाँचो। २. अड्काउ; बाधा। ३. अन्याय। ४. आन्तरिक वेदना; मर्म।

मर्काइ- *ना.* [√ मर्क (+आइ)] १. मर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [मर्काउ+आइ] २. मर्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मर्काइनु- *क.क्रि.* मर्कन लाइनु।

मर्काउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. हातले समातेर परपरी बेर्नु वा बटार्नु; निमोठ्नु। २. मर्म पर्ने गरी हात, खुट्टा आदि बङ्ग्याउनु; भाँचिएलाजस्तो पार्नु। ३. थकाइ मेट्न आङ तान्नु; जोरसँग आङ चलाउनु।

मर्किनु- *अ.क्रि.* [मर्क+इ+नु] १. मर्कनु। २. मर्कने वा निमोठिने होइनु।

मर्की- *ना.* [सं. मरक] १. भुइँतला आदिमा वज्र ठोक्ने काठको मुङ्ग्रो। २. खोकीसहितको रुघाको जरो; रुघाखोकी।

मर्चमाने- *ना.* मसिना र छोटाछोटा कोसा हुने एक जातको केरा।

मर्चा- *ना.* जाँडरक्सी आदि बनाउने अन्नमा अनुपात मिलाई घोलिने एक प्रकारको मसला।

मर्जा- *ना.* विवाहका समयमा जन्तीलाई खुवाउन केटापक्षकाले केटीपक्षलाई दिइने धान, चामल आदि रासन। (विशेषतः कालीकोट जिल्लाका मतवाली क्षेत्रीहरूमा प्रचलित)।

मर्जी- *ना.* [अ. मरजी] १. अह्रोट; आदेश; आज्ञा; आडर। २. कुनै कामकुरामा दिइने सहमति; मन्जुरी; स्वीकृति। ३. राणाशासनका समयमा प्रधानमन्त्रीभन्दा तलका उच्च अधिकारीले दिने आज्ञा। ४. मनसुबा; इच्छा।

मर्तापर्ता- *ना.* [मर्+ता+पर्ता] रैती मर्नाले बाँझो रहेको जग्गा।

मर्त्य- *ना.* [सं.] १. मान्छे; मनुष्य; मानव। २. मर्त्यलोक; पृथ्वी। *वि.* ३. नाश हुने वा मर्ने स्वभाव भएको; मरणशील।

मर्थरी- *ना.* अलखा; कठालो नभएको ह्वालाङ्ग कुर्था।

मर्द- *ना.* [फा.] १. पुरुष जातिको व्यक्ति; लोग्नेमान्छे; पुरुष; भाले। *वि.* २. पुरुष जातिको; पुंस्त्व भएको। ३. शक्तिशाली; वीर; जमामर्द। ४. साहसी; आँटी।

मर्दन- *ना.* [सं.] १. जिउमा तेल, बुकुवा आदि घस्ने काम; तेलारी; मालिस। २. रगड्ने वा मिच्ने काम; आङमिचाइ। ३. सताउने काम। ४. नाश; विध्वंश।

मर्दल- *ना.* [सं.] मृदङ्गका छाँटको एक थरी प्राचीन तालबाजा।

मर्दाङ्गी- *ना.* [फा. मर्दानगी] मर्दसुहाउँदो काम; बहादुरी; पौरख।

मर्दाना- *वि.* [फा.] १. मर्दको; मर्दसँग सम्बन्धित (धोती, शौचालय आदि)। *वि.* जनाना।

मर्दापर्दा- *क्रि.वि.* [मर्+दा+पर्+दा] गाह्रोसाङ्ग्रो परेको बेलामा; अप्ठेरो स्थिति देखेर।

मर्दित- *वि.* [सं.] १. मर्दन गरिएको; मालिस गरिएको; माडिएको। २. पीडित। ३. दबाइएको। ४. नाश पारिएको; विध्वस्त।

मर्द्याइँ- *ना.* [मर्द+याइँ] १. मर्द हुनाको भाव वा अवस्था; पुरुषत्व; पुंस्त्व। २. मर्दको गुण वा अवस्था; वीरता; पराक्रम।

मर्म- *ना.* [सं.] १. चोटपटक लाग्दा वा एक्कासि बज्रँदा साह्रै दुख्ने र ज्यानसमेत जाने सम्भावना हुने शरीरको कोमल अङ्ग; मर्मस्थल। २. शरीरका हाड, नसा आदिको जोर्नी; सन्धिस्थल। ३. गुप्ती कुरो; आन्तरिक रहस्य; भेद। ४. भित्री आशय; केन्द्रीय भाव; तात्पर्य। ५. भित्री चोट; आन्तरिक वेदना; मर्का।

मर्मघाती- *वि.* १. मर्ममा चोट पुऱ्याउने; साह्रै सताउने। २. मनमा आघात पुऱ्याउने।

मर्मच्छेदन- *ना.* १. कसैलाई मनमा चोट पुग्ने गरी वचन लाउने काम। २. मर्ममा आघात पुऱ्याउने काम।

मर्मच्छेदी- *वि.* मर्मच्छेदन गर्ने; मनमा, दिलमा चोट पुऱ्याउने; मर्मभेदी।

मर्मज्ञ- *वि.* १. मर्म जान्ने। २. रहस्यको सुइँको पाएको। ३. वास्तविक तत्त्वसँग परिचित; तत्त्वज्ञ।

मर्मत- *ना.* [अ. मरम्मत] १. बिग्रेको वा टुटेफुटेको वस्तुलाई फेरि ठिक पारेर राम्रो अवस्थामा ल्याउने काम। २. ठिक बाटामा ल्याउन गरिने मारपिट (लाक्षणिक अर्थमा)।

मर्मभेद- *ना.* [सं.] १. मर्ममा चोट पुऱ्याउने काम; मन दुखाउने व्यवहार। २. रहस्य खोल्ने काम; रहस्यको उद्घाटन।

मर्मभेदी- *वि.* १. मर्मस्थलमा चोट पुऱ्याउने; मर्मच्छेदी। २. सताउने; ज्यादै दुःख दिने। *ना.* ३. बाण।

मर्मर- *क्रि.वि.* [सं.] १. सुक्खा पातपतिङ्गर, खोस्मेरा आदि चलाउँदा वा हल्लँदा शब्द आउने गरी। *ना.* २. त्यस्तो शब्द वा आवाज।

मर्मवचन/मर्म वाक्य- *ना.* [सं.] हृदयमा आघात पर्ने कुरो; मनमा चोट पर्ने वचन।

मर्मविद्/मर्मवेत्ता- *ना.* [सं.] मर्मज्ञ।

मर्मवेधी- *वि.* [सं.] मर्मभेदी।

मर्मस्थल/मर्मस्थान- *ना.* [सं.] १. मर्म पर्ने ठाउँ; चोट लाग्दा साह्रै दुख्ने र ज्यान पनि जान सक्ने शरीरको कुनै कमलो भाग। २. हाड, मासु आदिको जोर्नी; सन्धिस्थल।

मर्मस्पर्शी- *वि.* [सं.] १. हृदयमा छोएर तीव्र प्रभाव पार्ने; मार्मिक। २. मनमा आघात पुऱ्याउने; मर्मभेदी।

मर्माघात- *ना.* [सं.] मर्मस्थलमा गरिएको आघात; दिलमा परेको चोट।

मर्मान्तक/मर्मान्तिक- *वि.* [सं.] हृदयमा गहिरो चोट पर्ने; मर्मभेदी।

मर्मान्वेषण- *ना.* [सं.] मर्म वा भित्री रहस्यको खोजीनिती; रहस्य पत्ता लगाउने काम; वस्तुतथ्यको अन्वेषण।

मर्माहत- *वि.* [सं.] मर्ममा आघात गरिएको; हृदयमा गहिरो चोट लागेको; पीडित।

मर्मोद्घाटन- *ना.* [सं.] भित्री गुह्य कुरो प्रकाशमा ल्याउने काम; रहस्यको उद्घाटन।

मऱ्याक- *ना.* [अ. मू. मऱ्याक्+अ] चपाउने, भाँचिने, दोब्रिने आदि चाल वा शब्द।

मऱ्याकमऱ्याक- *ना.* मुला, काँक्रो आदि टोकिने वस्तु चपाउने वा चपाउँदा शब्द आउने गरी।

मऱ्याकमुरुक- *क्रि.वि.* १. फुरो वस्तु दाँतले चपाउँदा शब्द आउने गरी; मऱ्याकमऱ्याक। २. भाँच्ने वा निमोठ्ने चालले; भाँचभुँच।

मऱ्याकमऱ्याक्क- *क्रि.वि.* १. फुरो चिज जोडसँग चपाउँदा शब्द आउने गरी। २. एक्कासि भाँचिने वा भाँच्दा आवाज निस्कने चालले। ३. सहसा मर्कने वा मर्काउने चालले।

मऱ्याङ- *ना.* [अ. मू. मऱ्याङ्+अ] काँक्रो, मकै आदि चपाउने चाल वा शब्द।

मऱ्याङमऱ्याङ/मुरुङ- *क्रि.वि.* भुटेका गेडागुडी (मकै, भटमास आदि) चपाउने गरी।

मऱ्याङ्ङ- *क्रि.वि.* एकै खेपमा मऱ्याङको वेग, चाल वा शब्दका साथमा।

मर्यादा- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरो यतिसम्म गर्न हुन्छ भन्ने वा यहाँसम्म जान सकिन्छ भन्ने टुङ्गो; सीमा; हद। २. परम्परागत रीतिथिति; चालचलन। ३. नैतिक बन्धन। ४. प्रचलित नियम; व्यावहारिक प्रणाली। ५. कबुल; प्रतिज्ञा। ६. इज्जत; प्रतिष्ठा; मान। ७. सात्त्विक आचरण; धर्म। ८. तोकिएको समय; निश्चित अवधि। ९. किनारा; तट।

मर्यादा पालक/पालन- *ना.* सदाचार वा परम्परागत नीति-नियमको पालन।

मर्यादा पुरुषोत्तम- *ना.* दशरथका पुत्र राम।

मर्यादाभङ्ग- *ना.* मर्यादा वा नैतिक विधिविधान पालन नगर्ने काम; मर्यादाको उल्लङ्घन।

मर्यादी- *वि.* १. मर्यादाको राम्रो पालन गर्ने; सदाचारी। २. निश्चित सीमाभित्र रहेको।

मर्लान्त- *वि.* [सं. मरणान्त] १. चोटपटक आदि लागेर वा बिरामी परेर मर्ने अवस्थामा पुगेको। २. साह्रै थाकेको; लत्र्याँस्स।

मर्स्याङ्दी- *ना.* [भो. ब.] मुक्तिनाथ डाँडाको पूर्वी ढालबाट पैदा भई मुगलिङमा त्रिशूली नदीसँग मिसिने सप्त-गण्डकीमध्येको एक प्रसिद्ध नदी।

मल्नु- *स.क्रि.* [सं. मदर्+नु] १. हातगोडा मिच्नु; माड्नु। २. तेल, बुकुवा आदि जिउमा दल्नु; मालिस गर्नु। ३. घोटेर वा दलेर कुनै वस्तुहरू आपसमा मिलाउनाका लागि मुछ्नु। ३. खुसामद गर्नु (हात मल्नु)।

मल- *ना.* [सं.] १. मयल; कस। २. शरीरबाट निस्कने विकार (खकार, सिँगान, कानेगुजी, चिप्रा आदि)। ३. विष्ठा; गुहु। ४. धातुको कस; कीट; खिया। ५. विकार; दोष। ६. नैतिक वा धार्मिक अपराध; पाप। ७. घिउको बिलाउनी वा तेलको काती। ८. छालाको लुगा। ९. कपूर। १० बोटबिरुवा हुर्काउनाका लागि माटामा मिलाइने उर्वरक तत्त्व; खाद।

मलखाल्डो- *ना.* गोठकटेरोसँगै रहेको, गोबर, भकारो आदि जम्मा गर्ने ठाउँ; मल बनाउनाका लागि घाँस सोतर आदि कुहाउने खाल्डो।

मलचाँदी- *ना.* कमसल खालको वा कसर भएको चाँदी।

मलडोको- *ना.* बर्खे मल खेतबारीमा पुऱ्याउँदा बोक्नका लागि प्रयोग गरिने डोको।

मलद्वार- *ना.* दिसा निस्कने प्वाल; गुदद्वार।

मलन- *ना.* [सं.] १. लिपपोत। २. घसघास।

मलम- *ना.* [अ. मरहम] घाउ, खटिरा आदिमा लगाइने एक लेसिलो औषधी; लेप; प्रलेप; मलहम।

मलमपट्टी- घाउखटिरा आदिमा मलम आदि लाएर त्यसमाथि बाँधिने पट्टी।

मलमल- *ना.* एक जातको सेतो मिहिन कपडा।

मलमास- *ना.* [सं.] अधिक मास; पुरुषोत्तम महिना।

मलमूत्र- *ना.* [सं.] मूत्रज; युरिया; नाइट्रोजन मल।

मलय- *ना.* [सं.] १. भारतको दक्षिण भागमा अवस्थित एक पर्वतशृङ्खला; मलयाचल। २. चन्दन; श्रीखण्ड।

मलयागरु/मलयागिरि- *ना.* [सं. मङ्गल्यागरु] सेता भावका फूल, हरिया फल, लाम्चा पात र सेता काण्ड हुने एक प्रकारको रुख वा त्यसैको फल।

मलयाचल- *ना.* [सं.] भारतको दक्षिण भागमा रहेको, श्रीखण्डका वृक्ष पाइने एक प्रसिद्ध पर्वत; मलयागिरि।

मलयानिल- *ना.* [सं.] मलयाचल पर्वत भएर आउने सुगन्धी हावा; मलयसमीर; दक्षिणी हावा।

मलसाँप्रो- *ना.* खैरो र कालो रङको, न्याउरीमुसाका आकारको एक वन्य जन्तु।

मलसाङ्लो- *ना.* [मल+साङ्लो] मल भएका ठाउँमा हुने कालोकालो रङको साङ्लो।

मलहम- *ना.* [अ. मरहम] हे. मलम।

मलहमपट्टी- *ना.* मलमपट्टी।

मलाइ- *ना.* [√ मल् (+आइ)] मल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मलाइनु- *क.क्रि.* मल्न वा मिच्न लाइनु।

मलाई- *ना.* दुधको तर; बसौंदी छाली; क्षीरसार।

मलाउनु- *प्रे.क्रि.* [मल्+आउ+नु] मल्न वा मिच्न लाउनु।

मलाम- *ना.* मृत व्यक्तिको दाहसंस्कार गर्न नियत स्थानमा वा मसानघाटमा लैजाने काम; शवयात्रा।

मलामी- *ना.* मलाम जाने मानिस; मुर्दाको सद्‌गतिका लागि साथ जाने व्यक्ति।

मलायो- *ना.* ठुलो केराउका दानाजत्रा राता, गुलिया भावका अमिला गेडा हुने, झुप्पा फल फल्ने, आँख्लैपिच्छे लाम्चा किसिमका बाटुला पात हुने र प्रायः चुक बनाइने एक जातको लेकाली लहरो वा त्यसैको फल।

मलावरोध- *ना.* [सं.] १. खुलेर दिसा नहुने अवस्था; कब्जियत। २. गोटा पर्ने स्थिति।

मलाशय- *ना.* [सं.] पेटभित्र लादी रहने थैलो; लाद्रो।

मलाहा- *ना.* [अ. मल्लाह] नाविक; मल्लाह; माझी।

मलिगिरी- *ना.* विभिन्न आकारका पात हुने, भेट्नु भएको कपूरजस्तो फुल्ने (लरेसी समूहको) बास्नादार एक बोट।

मलिन- *वि.* [सं.] १. मल भएको; घिनलाग्दो; फोहोर। २. अशुद्ध; अपवित्र। ३. उज्ज्वल नभएको; अँध्यारो; मलिनु। ४. ओइलाएको; निस्तेज। ५. नीच; कपटी। ६. पापी; दुश्चरित्र।

मलिनता- *ना.* मलिन हुनाको भाव वा अवस्था।

मलिनु$_{१}$- *वि.* [सं. मलिन] हे. मलिन।

मलिनु$_{२}$- *क.क्रि.* [मल्+इ+नु] मल्ने काम गरिनु; माडिनु; मालिस गरिनु।

मलिमस- *वि.* [सं.] १. कालो; कल्सौँदो। २. मलिन।

मलिलो$_{१}$- *वि.* [सं.] १. कालो; कल्सौँदो। २. मलिन।

मलिलो२- *वि.* [मल+इलो] मल पुगेको; उब्जाउ हुने खालको; उर्वर (माटो वा जग्गाजमिन)।
मलुको१- *वि.* पाइन कडा नभएको; मलुवा।
मलुको२- *ना.* हिमालयमा पाइने, कर्कलाका जस्ता केही लाम्चा पात, गानु र गाभो हुने एक जातको वनस्पति; जलुकोको एक प्रकार।
मलुवा- *वि.* [मल्+उवा] १. माडिएको; मलेको। २. मलेर वा माझेर टलक्क पारिएको; टल्काइएको। ३. कडा पाइन नभएको; मलुको। ४. हल्का स्वादको (सुर्ती, तमाखु, बिडी इ.)।
मलेदा१- *ना.* [अ. मलीदे ऊनको ओढ्ने बर्को; तयँगा।
मलेदा२- *ना.* [सं. मर्दित] अक्षर वा छाप खिइएर चिल्लो भएको टक वा सिक्का।
मलेया- *ना.* घेराभित्र पारिएको, ग्रामीण क्षेत्रको जमिन।
मलेरिया- *ना.* [अङ्. मेलेरिया] एनोफिलिस नाउँको लामखुट्टेले टोकेपछि मानिसको शरीरमा लाग्ने एक सङ्क्रामक रोग; औले ज्वरो; कामज्वरो; औलो।
मलेवा- *ना.* जङ्गलमा पाइने परेवाका जातको एक पक्षी; जङ्गली परेवा।
मलेवी- *ना.* पोथी मलेवा।
मलेसिया- *ना.* वर्मा (म्यानमार) भन्दा दक्षिणतिर रहेको एउटा मुस्लिम देश।
मलोहो- *ना.* खसीबाखाका मुखमा आउने एक प्रकारको रोग।
मलौटो- *वि.* परिवारमा केही पनि नभएको; ठिङ्गो; एक्लो।
मल्कनु- *अ.क्रि.* [मलक्क+नु] १. फुर्तीसँग हिँड्नु; जाँगरका साथ यताउति जानु; फन्याकफुरुक गर्नु। २. एक्कासि देखा पर्नु; मुल्किनु।
मल्काइ- *ना.* मल्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मल्काइनु- *क.क्रि.* मल्कन लाइनु; मल्कने पारिनु।
मल्काउनु- *प्रे.क्रि.* मल्कन लाउनु।
मल्किनु- *अ.क्रि.* १. मल्कनु। २. यताउति मल्कने होइनु।
मल्को१- *ना.* १. हलक्क बढ्ने काम; बन्दै गएको अवस्था। २. विशेष फाइदा हुने काम वा कुरो। (उखान- जतातिर मल्को, उतातिर ढल्को।)
मल्को२- *ना.* [सं. मूल] पानीको प्रवाह; धारा।
मल्खिनु- *अ.क्रि.* [मल्खु+इ+नु] मकैको फग्ल्याँटो पर्नु; मल्खु हुनु।
मल्खु- *ना.* [सं. म्लक्ष] १. खसो पारेर पिँधी फग्ल्याँटो पारिएको मकै। २. पृथ्वी राजमार्गमा पर्ने एक खोलो र सोही खोलानजिकको बस्ती।
मल्खे- *वि.* १. टुक्र्याइएको; खोस्ट्याइएको। २. मल्खुजस्तो।
मल्याकमिलिक- *क्रि.वि.* [(द्वि.) अ. मू. मिलिक्+अ] १. आकाशमा झल्याकझुलुक बिजुली चम्किने गरी। २. काम- कुरो तुरुन्तै समाप्त हुने किसिमले; झाटझुट।
मल्याकमुलुक- *क्रि.वि.* [(द्वि.) अ. मू. मुलुक्+अ] १. जिज्ञासा, भय, शङ्का आदिका कारणले वरपर हेर्ने गरी; पल्याकपुलुक। २. आँखा छलेर तत्कालै सामान बेपत्ता पार्ने गरी।
मल्ल- *ना.* [सं.] १. नेपालको पर्वत जिल्लाअन्तर्गत, मल्लाजवासी क्षत्रियजाति। २. नेपालको मध्यकालीन इतिहासमा प्रसिद्ध शासकवर्ग। ३. द्वन्द्वयुद्धमा पोख्त व्यक्ति; पहलमान।
मल्लभूमि- *ना.* १. मल्लयुद्ध गर्ने ठाउँ। २. मल्लहरूको मूलथलो।
मल्लयुद्ध- *ना.* द्वन्द्वयुद्ध; कुस्ती।
मल्लविद्या- *ना.* कुस्ती खेल्न सिकाउने कला; पहलमानी विद्या।
मल्लशाला- *ना.* मल्लभूमि।
मल्लार- *ना.* [सं.] सङ्गीतशास्त्रमा प्रसिद्ध मेघरागको एक रागिनी।
मल्लाह- *ना.* [अ.] डुङ्गा वा नाउ चलाउने पेसा भएको व्यक्ति; बोटे; माझी।
मल्लिँडो- *ना.* १. जिराजस्तो गेडा फल्ने तर भित्र गुदी नहुने प्रायः धानखेतमा हुने बन्सोजस्तो एक झार। २. हलुवावेद जस्तै तर अमिलो फल फल्ने एक वनस्पति; खजुरी; थाकल; चिरौँडो।
मल्लिका- *ना.* [सं.] १. उज्जर र सुगन्धी खालको बेलीजस्तो एक फूल; एक जातको चमेली फूल। २. मालती लहरो वा त्यसैको फूल।
मल्लिकार्जुन- *ना.* श्रीशैलमा अवस्थित शिवको एक ज्योतिर्लिङ्ग।
मल्ली१- *ना.* [सं.] १. मल्लिका। २. मल्ल राजासित सम्बद्ध वा तिनले चलाएको (मुद्रा, जस्तो- महेन्द्रमल्ली)।
मल्ली२- *वि.* [मल्लो+ई] माथिल्लो; माथिको; माथि भएको।
मल्लो- *ना.* चुच्चाचुच्चा र चिल्ला पात हुने एक वृक्ष।
मशक- *ना.* [सं.] १. लामखुट्टे। २. पानी राख्नका लागि बनाइएको छालाको थैलो। ३. जिउमा निस्कने एक प्रकारको कोठी वा मुसो।
मशान- *ना.* [सं. श्मशान] हे. मसान।
मशाल- *ना.* [अ.] हे. मसाल।
मसक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. मसक्+क] १. बलियो गरी बाँध्ने चालले; मस्कने वा मस्काउने गरी। २. कुनै कामकुरो एकाएक आँट्ने गरी; सहसा। ३. धाक वा लाज मान्ने चालले; सर्माएर।
मसनद- *ना.* [अ.] अडेसा लाग्ने आरामदायक ठुलो तकिया; बालिस्ट।
मसमन्डी- *क्रि.वि.* बालीनाली, लुगाफाटो आदि चिजबिजलाई माड्ने र कुल्चीमिल्ची पार्ने गरी; खाँदखुँद पार्ने गरी छरेर।
मसराइज- *ना.* [अङ्. मर्सराइज्ड] कास्टिक सोडाजस्ता रासायनिक वस्तुद्वारा बलियो र रेसमी कपडाजस्तो चम्कने पारिएको सुती कपडा। (बेलायतका जे. मर्सर (१७९१-१८६६ इ.) यस प्रविधिका आविष्कारक थिए)।
मसल- *ना.* [सं. मांसल] पाखुरा, छाती, पुट्ठा आदिमा भएको मासुको खाँदिएको भाग।
मसलदार- *वि.* १. मसल भएको। २. कसरती।
मसलन्द- *ना.* [अङ्. मिसलेनियस] कार्यालयको दैनिक कार्यसञ्चालनका लागि चाहिने कागत, कलम, मसी आदि वस्तु र यस्तै फुटकर कामका लागि छुट्ट्याइने खर्च वा रकम।
मसला- *ना.* [अ. मसालेह] १. तिहुन, तरकारी आदि खाद्य परिकारलाई स्वादिष्ठ पार्न अनुपात मिलाई मिसाइने वस्तु; जिरा, धनियाँ, मरिच, ल्वाङ, जाइफल आदि पदार्थ; मसला। २. काजु, पेस्ता, किसमिस, सुपारी, नरिवल आदि सुकेका फलहरू; ल्वाङ-

सुपारी। ३. टर्च बाल्न र रेडियो आदि बजाउन भित्र हालिने विद्युत्तत्त्वीय एक रासायनिक पदार्थ; ब्याटरी। ४. कुनै विशेष कामकुराका निम्ति तयार पारिएका औषधी वा रासायनिक वस्तुहरूको मिश्रण। ५. ढलान गर्न वा ईँटा, ढुङ्गा आदि जोर्न तयार पारिएको सिमेन्ट, बालुवा, गिट्टी आदिको आनुपातिक मिश्रण। ६. प्रायः चौडा सडकका छेउछेउमा लाइने, सेता भुवादार फूल फुल्ने र घण्टीका आकारका साना फल लाग्ने एक जातको सुगन्धी फूल। ७. हलक्क बढ्ने र अग्लो झुरो बोट हुने एक जातको रुख।

मसलादार- *वि.* सुगन्धित मसला मिलाइएका (तिहुन-तरकारी, पुलाउ आदि)।

मसला दोसा- *ना.* मसला हालेर तयार पारिएको, सुपसमेत राखेर खाइने दोसाको एक प्रकार।

मसल्ची- *ना.* [मालिस+ची] मालिस गर्ने व्यक्ति।

मसविदा- *ना.* हे. मसौदा।

मसाइ- *ना.* [√ मास् (+आइ)] मास्ने वा खर्च गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

मसाइनु- *क.क्रि.* मास्न लाइनु; खर्च गराइनु।

मसाउनु- *प्रे.क्रि.* मास्न लाउनु; खर्च गराउनु।

मसाङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* १. बिस्तारै सुकेर चाउरिनु; सुक्तै जानु; साँघुरिनु। २. लाज वा सरमले मस्कनु। ३. रोग आदि मत्थर हुनु वा कम हुनु।

मसाङ्ग्राइ- *ना.* मसाङ्ग्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मसाङ्ग्राइनु- *क.क्रि.* मत्थर वा कम पारिनु।

मसाङ्ग्राउनु- *प्रे.क्रि.* मसाङ्ग्रिन लाउनु; मत्थर पार्नु।

मसान- *ना.* [सं. श्मशान] मुर्दा जलाउने वा गाड्ने ठाउँ; मरेको मान्छेको सद्गत गर्ने ठाउँ; मसानघाट; चिहान; मशान।

मसानघट्टा/घाट- *ना.* मुर्दा जलाउने वा गाड्ने ठाउँ।

मसान चोक- *ना.* हे. कन्हेलचोक।

मसाने- *वि.* [मसान+ए] १. मसानसँग सम्बन्धित; मसानको। २. मसानमा बस्ने (व्यक्ति)। *ना.* ३. धामीझाँक्री विद्या जान्ने व्यक्ति; झारफुके मान्छे।

मसाने भूत- *ना.* मसानमा बस्ने भूत-प्रेत आदि।

मसान्त- *ना.* [सं. मासान्त] सौर मासको अन्तिम दिन; महिनाको सबैभन्दा पछिल्लो दिन।

मसार्नु- *स.क्रि.* [√ मुसार्+नु] १. हल्का किसिमले सुमसुम्याउनु; मुसार्नु। २. दाह्री, जुँगा, कपाल आदिलाई हातले बिस्तारै तह लाउनु; सम्म्याउनु।

मसाराइ- *ना.* मसार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मसारिनु- *क.क्रि.* मसार्न लाइनु; मुसारिनु।

मसाल- *ना.* [अ. मशाल] चिराक; बल्दो आगो; मशाल।

मसाल जुलुस- *ना.* राती हातमा मसाल लिएर निस्कने जुलुस।

मसाला- *ना.* [अ. मसालेह] हे. मसला।

मसाले- *वि.* [मसाल+ए] १. हातमा चिराक लिएको; मसाल बोकेको। २. राँके।

मसिन- *ना.* [अङ्. मेशीन] मेसिन; यन्त्र।

मसिनिनु- *अ.क्रि.* [मसिनो+इ+नु] पहिलेभन्दा खिइनु; मसिनो हुनु।

मसिनी१- *ना.* [मसी+इनी, सं. मषीधानी] मसी राख्ने भाँडो; मसीदानी; मस्यानी।

मसिनी२- *वि.* [मसिनो+ई] १. मसिनो स्वरले बोल्ने (स्त्री)। २. नरम स्वाभावकी (स्त्री)।

मसिनो/मसिनू/मसिनो- *वि.* [सं. मसृण] १. मोटो नभएको; झिनो; सानो; सूक्ष्म। २. तिखो र मिठास भरिएको; मधुर (स्वर)। ३. खस्रो नभएको; मिहिन; मसिनो। ४. कोमल; मृदुल; *ना.* नरम। ५. पातलो (कपडा)। ६. सानो दाना भएको र स्वादिलो धान, चामल आदि।

मसिन्याइ- *ना.* [√ मसिन्याउ- (+आइ)] मसिन्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मसिन्याइनु- *क.क्रि.* मसिन्याउन लाइनु; मसिनो पारिनु।

मसिन्याउनु- *स.क्रि.* [मसिनो+याउ+नु] मसिनो तुल्याउनु वा पार्नु; मिहिन बनाउनु।

मसी- *ना.* [सं.] १. कलमभित्र भरेर वा कलमले चोपेर लेख्ने कालो, निलो, रातो आदि रङ। २. ब्लक, टाइप, लिथो आदिमा लगाएर छाप्ने कुनै पनि रङ।

मसी उद्योग- *ना.* मसी बनाउने र त्यसको बिक्री-वितरणको व्यवस्था मिलाउने उद्योग वा व्यवसाय।

मसीजीवी- *वि.* लेख्ने काम गरेर जीविका चलाउने।

मसीदान/दानी- *ना.* मसिनी; मसी हाल्ने भाँडो।

मसुली- *ना.* १. तराईखण्डमा पानी कम हुने खेतमा लगाइने एक प्रकारको धान। २. एक किसिमको जडीबुटी।

मसृण- *वि.* [सं.] १. मुलायम; कमलो। २. चमकदार; टल्कने; चिल्लो। ३. मसिनो। ४. मधुर; मिठो।

मसेल्लो- *वि.* १. नरम; कोमल। २. राम्रो।

मसोट/मसौट- *ना.* [मास्+ओट/औट] १. मास्ने वा खर्च गर्ने काम। २. सरकारी धनमाल, तहबिल आदि मास्ने काम; हिनामिना।

मसौदा- *ना.* [अ. मसवद्दह] १. निवेदन, पुनरावेदन, लेख ग्रन्थ आदिको प्रारम्भिक रूप; प्रारूप; खेस्रो; प्रालेख; मसविदा/मस्यौदा। २. पहिलोपल्ट सरसरती लेखिएको खेस्रा (रफ)।

मसौदाकार- *ना.* मसौदा तयार पार्ने व्यक्ति; खेस्रा गर्ने व्यक्ति।

मसौदा शैली- *ना.* पहिले मसौदा गरेर मात्रै अन्तिम रूप दिने लेखनप्रणाली।

मस्कनु- *अ.क्रि.* [मसक्क+नु] १. बेसरी कसिनु; टन्कनु; बाँधिनु। २. लाज वा सरमले मुस्कुराउनु; लजाउनु; मसक्क पर्नु; मसक्क मस्कनु। ३. मकै, ढिँडो आदि बेसरी पाक्नु।

मस्करी- *ना.* [अ. मस्खर] ख्यालठट्टा; हँसीदिल्लगी; मनोरञ्जन।

मस्काइ- *ना.* [√ मस्क (+आइ)] १. मस्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[मस्काउ+आइ] २. मस्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।

मस्काइनु- *क.क्रि.* मस्कने पारिनु; कसेर बाँधिनु।

मस्काउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. बेसरी कसेर बाँध्नु; टन्काउनु। २. खानेकुरा पकाएका भाँडाकुँडा सफा गर्न लुँडो आदिले मल्नु। ३. खुबसँग ओडाल्नु (ढिँडो, हलुवा आदि)।

मस्को१- *ना.* [मसक+ओ] १. भाँडाबर्तन माझ्दा वा मस्काउँदा प्रयोग गरिने लुँडो। २. भाँडाबर्तन मस्काउने काम।

मस्को२- *ना.* सोभियत रुसको राजधानी।

मस्खरा- *ना.* [अ. मस्खर] ख्यालठट्टा वा हँस्सीमजाक गरेर अरूलाई मनोरञ्जन गराउने व्यक्ति; दिल्लगीबाज।

मस्खरी- *ना.* ठट्टा वा हँसीमजाक; दिल्लगी; ख्याल; मस्करी।

मस्जिद- *ना.* [अ. मसजीद] मुसलमानहरूको नमाज पढ्ने वा उपासना गर्ने भवन वा स्थान; मुसलमानहरूको प्रार्थनागृह।

मस्टा/मस्टो- *ना.* सुदूर-पश्चिमाञ्चल (भेरी, सेती, कर्णाली, महाकाली आदि) भेगका खसबाहुनले मान्ने परम्परागत कुलदेवता; कुलायन। (यस्ता मस्टा बाह्र भाइ छन्)।

मस्त- *वि.* [फा.] १. रक्सी आदिको नशामा डुबेको; मदोन्मत्त; मत्त। २. केही फिक्री नलिने; चिन्तामुक्त। ३. यौवनले मत्त; जवान; पट्ठो। ४. आनन्दित; हर्षित। ५. तृप्त; सन्तुष्ट; मनग्य; प्रशस्त।

मस्तक- *ना.* [सं.] १. शिर; टाउको; माथा, खोपडी। २. शिखर; चुचुरो।

मस्तराम- *वि.* [फा.] मस्त रहने; आनन्दी।

मस्तामस्ती- *ना.* [मस्त+मस्त] १. परस्पर मस्त वा आनन्दित रहने काम; परस्परको खुसीयाली। २. मगनमस्ती; आनन्द।

मस्तिष्क- *ना.* [सं.] १. खोपडी; गिदी; दिमाग; मगज। २. बुद्धि; प्रतिभा; विचारशक्ति।

मस्तिष्क ज्वर- *ना.* गिदी सुनिने एक घातक रोग (इन्सेफलाइटिस)।

मस्ती- *ना.* [फा.] १. जाँडरक्सी आदि नशालु पदार्थको सेवनले प्राप्त हुने आनन्द; नशा; उन्माद। २. जवानीको जोस। ३. मद। ४. तुजुक; फुर्ती।

मस्तुल- *ना.* [पोर्त.] डुङ्गा वा जहाजमा पाल बाँध्नका निमित्त बिचमा उभ्याइने ठुलो खम्बा; लट्ठा।

मस्तै- *वि.* [मस्त+ऐ] धेरै; ज्यादै; निकै।

मस्याइलो- *वि.* [मास+याइ+लो] लस्सादार; लेस्याइलो।

मस्याङ- *ना.* [सं. मयुष्ट] मासका ढबका पात हुने, बोडीका जस्ता लाम्चो र झिनो कोसा हुने, पहेँला फूल फुल्ने एक लहरा वा त्यसको कोसामित्रको गेडा; सेतोकैलो रङको मासजस्तो दलहन।

मस्यानी- *ना.* [मसी+यानी] हे. मसिनी१।

मस्यौटो- *ना.* [मास+यौटो] मास भिजाएर पिँधेको लेदो।

मस्यौदा- *ना.* हे. मसौदा।

मस्यौरा- *ना.* [मास+यौरा] मस्यौटोमा मुला, आलु, काटेको कर्कलो आदि मिसाई सुकाएर तरकारी खानका निम्ति बनाइएको डल्लोडल्लो वस्तु वा बरी।

मस्यौरे- *वि.* मस्यौरा सुकाएको जस्तो देखिने गरी टिकाटिकी भई फिँजारिएको (बादल)।

मस्सक- *ना.* [फा. मश्क] सरसफाइ गर्दा पखाल्ने आदि काम गर्न पानी हालिने छालाको ठुलो थैलो।

महँगी- *ना.* [महँगो+ई] १. महँगो हुनाको भाव वा अवस्था; महँगोपन। २. उपभोग्य वस्तुहरूको कमी; दुर्लभता।

महँगो- *वि.* [सं. महार्घ] १. उचित वा सुहाउँदोभन्दा बढी मूल्यको; धेरै मोल पर्ने। २. चाहिएजति नपाइने; दुर्लभ; दुष्प्राप्य। ३. बढी मोल पर्ने; बहुमूल्य; किम्मती।

मह- *ना.* [प्रा. महु] फूलहरूबाट सारतत्त्व झिकेर माहुरीले चाकामा जम्मा पारिराख्ने गुलियो तरल पदार्थ; मधु।

महकनु- *अ.क्रि.* [महक+नु] १. महक आउनु; वास्ना चल्नु; सुगन्ध आउनु। २. बसाउनु।

महक- *ना.* टाढासम्म फैलिने बास्ना; सुगन्ध।

महकदार- *वि.* सुगन्ध भएको; वासनायुक्त।

महकाइ- *ना.* [√ महक (+आइ)] महकने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

महकाउनु- *अ.क्रि.* १. सुगन्ध चल्नु; बास्ना आउनु। २. सडेगलेको नमिठो स्वादको वास चल्नु; वसाउनु। ३. गन्ध आउने पार्नु।

महकिनु- *अ.क्रि.* महकनु।

महकिलो- *वि.* महक भएको; महकदार।

महज्जन- *ना.* [सं.] आदरभाउ गर्नुपर्ने व्यक्ति; ठुलाबडा मानिस।

महत्- *वि.* [सं.] १. ठुलो; महान्; विशाल। २. यथेष्ट; प्रशस्त। ३. व्यापक। ४. हृष्टपुष्ट; बलवान्। ५. प्रचण्ड; उग्र। ६. स्थूल; सघन। ७. महत्त्वपूर्ण; गुरुतर। ८. उन्नत; उच्च।

महत- *ना.* नेपालका छेत्री जातिको एकथर।

महतारी- *ना.* [सं. मातृ] आमा; माता; जननी।

महती- *ना.* [सं.] १. नारद मुनिको वीणाको नाम। २. महिमा; महत्त्व। *वि.* ३. महान्; ठुलो।

महतो- *ना.* [था.] १. थारूका बस्तीको नाइके। २. तराईको एक जाति वा वर्गको थर।

महत्तत्त्व- *ना.* [सं.] साङ्ख्यदर्शनअनुसार प्रकृतिको प्रथम विकार; बुद्धितत्त्व; जीवात्मा।

महत्तम- *वि.* [सं.] सबभन्दा ठुलो।

महत्तम समापवर्तक- *ना.* दुई वा सोभन्दा बढी सङ्ख्याले भाग जान सक्ने सबभन्दा ठुलो सङ्ख्या।

महत्तर- *वि.* [सं.] १. परिमाण, गुण आदिका दृष्टिले दुई पदार्थमा ठुलो; अरू ठुलो। *ना.* २. प्रतिष्ठित व्यक्ति; मुख्य मानिस। ३. कञ्चुकी; राजभवनको प्रतिहार। ४. गाउँको मुखिया।

महत्ता- *ना.* [सं.] १. ठुलो वा महान् हुनाको भाव वा स्थिति। २. महत्त्व। ३. वैशिष्टय।

महत्त्व- *ना.* [सं.] १. महान् हुनाको भाव वा अवस्था; विशालता; महत्ता। २. आवश्यकता; जरुरत। ३. उत्तमता; श्रेष्ठता। ४. ऐश्वर्य।

महत्त्वपूर्ण- *वि.* पूरा महत्त्व भएको; विशेष महत्त्व भएको।

महत्त्वाकाङ्क्षा- *ना.* उच्च लक्ष्य प्राप्त गर्ने आकाङ्क्षा; कुनै ठुलो कामकुरा गर्ने चाहना; उच्चाकाङ्क्षा।

महत्त्वाकाङ्क्षी- *वि.* महहत्त्वाकाङ्क्षा राख्ने; महत्त्वाकाङ्क्षा भएको।

महनीय- *वि.* [सं.] सम्मान गर्न लायक; आदरणीय; प्रतिष्ठित; पूज्य।

महन्त- *ना.* [सं. महन्तः] योगीसन्न्यासीका आश्रमको सर्वोच्च अधिपति; साधुसमाज वा मठको प्रमुख व्यक्ति; मठाधीश।

महन्तिनी- *ना.* १. स्त्री महन्त। २. महन्तकी स्त्री।

महन्त्याइँ- *ना.* महन्त हुनाको भाव; महन्तको पद वा अधिकार;

महन्तले गर्ने काम।
महफिल- *ना.* [अ.] १. नाचगान हुने रमाइलो ठाउँ; मनोरञ्जन स्थल। २. बैठक; सभा; गोष्ठी।
महरा- *ना.* छेत्रीको एउटा थर।
महर्ग- *ना.* [प्रा. महग्घ< सं. महार्घ] हे. महार्घ।
महर्ग निवारण- *ना.* महँगी हटाउने काम; महँगीको निवारण।
महर्लोक- *ना.* [सं.] भूलोकभन्दा माथिका लोकमध्ये चौथो लोक।
महर्वा- *ना.* [था.] पश्चिम नेपालका थारूजातिमा प्रचलित एक थरी लोकनृत्य।
महर्षि- *ना.* [सं.] १. धेरै ठुला ऋषि। २. ब्रह्माका दश मानस पुत्र।
महल- *ना.* [अ.] १. सबै सुविधाले युक्त भवन; दरबार; प्रासाद। २. खाना; कोठा; खण्ड। ३. सिलसिला; क्रम। ४. मौका; अवसर। ५. भित्री कोठा; अन्तःपुर।
महलदार- *वि.* महल वा खण्ड भएको; खानावाल।
महलदारी- *वि.* [महलदार+ई] महलदारसम्बन्धी; महलदारको।
महलसवाल- *ना.* साबिकको सवालमा बाधा पर्ने देखिएमा सो बाधा फुकाउने गरी अर्को सवाल गरिदिनुपर्‍यो भने साबिक सवालका दफाहरू अदलबदल गर्नु, थाम्नु वा खारेज गर्नुपर्दा खडा गरिने अनेक महल भएको कागज।
महला- *ना.* [मोहोला] खसीबाखाका मुखमा आउने एक प्रकारको खटिरा; मोहोला।
महलो- *ना.* १. खान हुने, गुलियो रातो फल फल्ने एक वृक्ष। *वि.* २. महजस्तो स्वादिलो; गुलियो।
महल्ला- *ना.* [अ. महल्ल] नगर वा गाउँको कुनै भाग; टोल; मुहल्ला।
महसुर- *वि.* [अ. मशहूर] १. कुनै कुरामा वा कसैसँग पनि नडराउने; साह्रै आँटिलो। २. धुर्त; बदमास। ३. सिपालु; पोख्त।
महसुऱ्याइँ- *ना.* महसुर हुनाको भाव वा अवस्था; आँटिलोपन; साहस।
महसुल- *ना.* [अ. महसल] १. सरकारी वा अन्य संस्थाद्वारा विशेष काम वा प्रयोजनका निम्ति उठाइने धन; भन्सार; जगात; कर। २. भाडा।
महसुल सुविधा- *ना.* महसुल लिंदा वा उठाउँदा दिइने सुविधा।
महसुली- *ना.* महसुल।
महसुले- *ना.* पाखोलाई खेत बनाएर कमाई तिरो तिरी खाएको जग्गा।
महसुस- *ना.* [अ. महसूस] १. अनुभव; आवश्यकताबोध। *वि.* २. अनुभव वा बोध भएको; विदित; हे. अनुभूत।
महा- *वि.* [सं.] १. ठुलो; महान्। *ना.* २. कुनै शब्दको अगाडि रहेर ठुलो, महान् आदि अर्थ बुझाउने विशेषणवाचक शब्दको रूप (जस्तै- महाकाव्य, महापुरुष आदि)।
महाकवि- *ना.* १. महाकाव्यका रचयिता वा ठुला कवि। २. शुक्राचार्य।
महाकष्ट- *ना.* १. ज्यादै ठुलो कष्ट; अति ठुलो वेदना वा पीडा। २. भुटो; चिन्ता; पिर।
महाकाय- *वि.* १. ठुलो शरीर भएको; स्थूलकाय। *ना.* २. गणेश। ३. हात्ती। ४. शिव वा विष्णुको विशेषण।
महाकाल- *ना.* १. कुनाकुना परेका लामा भेट्ना र फर्सीका जस्ता पात हुने, चिचिन्डोका जस्ता फल फल्ने (कुकुर्बिटेसी समूहको) एक लहरो। २. प्रलयकर्ताका रूपमा प्रसिद्ध शिवजीको एक विकराल रूप; रुद्र। ३. काठमाडौंको टुँडिखेलमा अवस्थित एक भैरव। ४. अनन्तकाल।
महाकाली- *ना.* १. दुर्गाको एक भयङ्कर रूप; रुद्राणी। २. नेपालको पश्चिम सीमान्तमा बहने एक ठुलो नदी।
महाकाली नाच- *ना.* भक्तपुरमा देखाइने एक प्रसिद्ध प्राचीन परम्परागत नृत्य।
महाकाव्य- *ना.* काव्यशास्त्रअनुसार कथासूत्रमा आबद्ध, प्रख्यात विषयवस्तुमा आधारित र सर्गबद्ध तथा रसयुक्त ठुलो गहन काव्य।
महागज- *ना.* पुरातत्त्वशास्त्रका अनुसार पुराप्रातिनूतनाश्ममा पाइने सुदूर पूर्वको हात्ती।
महागुरु- *ना.* आमा, बाबु वा गुरुको समूह।
महागौरी- *ना.* १. नौरथामा पूजा गरिने नवदुर्गामध्ये आठौँ दुर्गा। २. रातो देखिने एक प्रकारको बेत; पाखाबेत।
महाजन- *ना.* [सं.] १. ठुलो मानिस; प्रतिष्ठित व्यक्ति; प्रमुख व्यक्ति। २. व्यापारी; सेठ; साहुकार; कोठीवाल। ३. मानिसहरूको समूह। ४. धनी मानिस।
महाजनी- *ना.* व्यापारव्यवसाय; रुपियाँपैसाको कारोबार गर्ने पेसा।
महाजाँच- *ना.* [महा+जाँच] जग्गाजमिनको विस्तृत जाँच वा सर्वेक्षण।
महाजाल- *ना.* [सं.] ठुलो जाल वा षड्यन्त्र; खतरापूर्ण योजना।
महाजाली- *वि.* महाजाल रच्ने; षड्यन्त्रकारी।
महाज्ञानी- *वि.* [सं.] ब्रह्मज्ञानी; विद्वान्; उच्च ज्ञान प्राप्त गरेको।
महातल- *ना.* तलतिरका सात लोक अतल, वितल, सुतल, तलातल, महातल, रसातल, पातालमध्ये पाँचौं लोक।
महात्मा- *ना.* [सं.] १. महान् आत्मा भएको व्यक्ति; अति उत्तम स्वभाव वा विचार भएको व्यक्ति। २. साधुसन्त। ३. महापुरुष। ४. समदर्शी व्यक्ति। ५. परमात्मा; ईश्वर।
महादशा- *ना.* [सं.] १. लोकविश्वासअनुसार मानिसका भाग्यमा पर्ने प्रबल ग्रहको प्रभाव; मानिसका जीवनमा जन्मनक्षत्रका आधारमा ग्रह र योगिनीहरूले भोग गर्ने निर्धारित पूर्णकाल। २. ठुलो आपत्।
महादान- *ना.* [सं.] विशेष फलको प्राप्तिहेतु गरिने तुलादान, गजदानजस्ता महत्त्वपूर्ण ठुला दान।
महादानी- *वि.* साह्रै ठुला दानी।
महादेव- *ना.* [सं.] सबैभन्दा ठुलो देवता; शङ्कर; शिव।
महादेवी- *ना.* १. पार्वती; दुर्गा। २. प्राचीन कालमा पटरानीका निम्ति प्रचलित उपाधि वा संज्ञा।
महादेश- *ना.* [सं.] पृथ्वीका प्रमुख र ठुलठुला सात भूक्षेत्र (एसिया, युरोप, अस्ट्रेलिया, अफ्रिका, उत्तर अमेरिका, दक्षिण अमेरिका र अन्टार्टिका)।
महादेशीय- *वि.* [सं.] महादेशसम्बन्धी; महादेशको।
महादेशीय ढाल- *ना.* महादेशीय तख्ताबाहिरको ढाल।

महादेशीय तख्ता- *ना.* ६०० फिटसम्मको समुद्री पानीको गहिराइमा परेको समभूमि।

महाद्वीप- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार पृथ्वीका सात विभाग (जम्बू, प्लक्ष, शाल्मलि, कुश, क्रौञ्च, शाक र पुष्कर)।

महाधिपति- *ना.* [सं.] १. सर्वोच्च स्वामी वा अधिकारी। २. महाराज।

महाधिवेशन- *ना.* [सं.] राजनीतिक, सामाजिक आदि सङ्घ-संस्थाका सबै तह र स्थानका प्रतिनिधि वा सम्बद्ध व्यक्तिहरू भेला भई विधानअनुसार आयोजना गरिने ठुलो सम्मेलन (कन्फरेन्स)।

महाधूप- *ना.* [सं.] तलेजु, नरदेवी आदि नरबलि खाने विश्वास गरिएका देवदेवीलाई चढाउन मानिसको मासुसमेत मिसाइन्छ भन्ने कुरा स्विकारिएको एक धूप।

महान्- *वि.* [सं.] ठुलो; उच्च; विशाल; महत्।

महानदी- *ना.* [सं.] १. उद्गमस्थानदेखि समुद्रसम्म नसुकी आफ्नै नामले बहने नदी। ३. बङ्गालको खाडीमा मिसिने एक नदी।

महानरक- *ना.* [सं.] ठुलठुला एक्काइसवटा नरक (तामिस्र, अन्धतामिस्र, रौरव, महारौरव, नरक, महानरक, कालसूत्र, सञ्जीवन, महावीचि तपन, प्रतापन, संहात, काकोल, कुड्मल, प्रतिमूतिक, लोहशङ्कु, ऋजीष, शाल्मली, वैतरणी, असिपत्रवन र लोहदारक)।

महानल- *ना.* [सं.] १. ठुलो खालको देउनिगालो। २. ठुलो अग्नि।

महानवमी- *ना.* [सं.] आश्विन शुक्ल नवमी; दुर्गानवमी।

महानाटक- *ना.* [सं.] सबै अर्थप्रकृति, सन्धि, लास्याङ्ग, नाट्यालङ्कार तथा नाटकका लक्षणद्वारा आभूषित नाटक; हनुमन्नाटक।

महानिद्रा- *ना.* [सं.] देहावसान; मृत्यु; मरण।

महानिद्रिका- *ना.* [सं.] ज्यादा निद्रा लाग्ने औषधी।

महानिम्ब- *ना.* [सं.] एउटै भेट्नुमा निमका जस्ता मसिना पात हुने, साना फूल फुल्ने र पहेँला लाम्चा फल लाग्ने (मोलिएसी समूहको) एक वृक्ष; बकाइनु।

महानिर्वाचन- *ना.* [सं.] प्रचलित शासनप्रणालीअनुसार राज्यप्रशासनका विभिन्न एकाइमा उचित प्रतिनिधित्वका लागि राष्ट्रव्यापी रूपमा गरिएको निर्वाचन; आमचुनाव।

महानिर्वाण- *ना.* [सं.] बौद्धमतअनुसार बुद्ध वा अर्हत्लाई मात्र प्राप्त हुने उच्चकोटिको निर्वाण; बौद्धदर्शनअनुसार व्यष्टि सत्ताको पूर्ण नाश हुने स्थिति।

महानिशा- *ना.* [सं.] १. आधारात; रातको दोस्रो वा तेस्रो पहर। २. प्रलयकालको समय।

महानुभाव- *ना.* [सं.] आफ्ना महान् गुणहरूको प्रभाव अरूमा पार्ने व्यक्ति; महापुरुष; महाशय।

महाने- *ना.* माल, अमाल, वनजाँच आदि अड्डाको दैदस्तुर उठतीपुठती गर्ने र जग्गाजमिन, वनजङ्गलको रेखदेख गर्ने तल्लो दर्जाको कर्मचारी।

महान्धकार- *ना.* [सं.] ठुलो अन्धकार; ज्यादै अँधेरो।

महान्यायाधिवक्ता- *ना.* [सं.] राज्य, सरकार वा राष्ट्रको प्रमुख कानुन अधिकृत (एटर्नी जनरल)।

महापण्डित- *ना.* [सं.] ठुला विद्वान्; ठुला पण्डित; प्राज्ञ।

महापत्तन- *ना.* [सं.] महानगर।

महापथ- *ना.* [सं.] १. लामो चौडा सडक; राजमार्ग; राजपथ। २. मृत्यु; मरण।

महापद्म- *ना.* [सं.] १. सय पद्म बराबरको सङ्ख्या। २. नारदमुनि। ३. कुबेरका नौ निधिमध्ये एक। ४. धेरै पात हुने एक जातको सेतो कमल।

महापातक- *ना.* [सं.] १. जघन्य अपराध; पात। २. पाँच प्रकारका महान् पाप; पञ्च महापातक।

महापातकी- *वि.* पञ्च महापातक गर्ने; ठुलो पाप गर्ने।

महापात्र- *ना.* [सं.] मृतकका नाउँमा दान गरिएको वस्तु लिने ब्राह्मण; काट्टे; महाब्राह्मण।

महापाप- *ना.* [सं.] महापातक।

महापुराण- *ना.* [सं.] महर्षि व्यासद्वारा रचित अठार पुराणमध्ये कुनै एक।

महापुरुष- *ना.* [सं.] १. ठुला मानिस; पूज्य व्यक्ति। २. परमात्मा। ३. विष्णु।

महाप्रतिहार- *ना.* [सं.] माथिल्लो दर्जाको प्रतिहार; राजाका हजुरिया (इतिहास)।

महाप्रबन्धक- *ना.* [सं.] औद्योगिक वा व्यापारिक संस्थानका प्रमुख पदाधिकारी (जनरल म्यानेजर)।

महाप्रभु- *ना.* [सं.] १. भक्तिसम्प्रदायका प्रवर्तक सिद्ध पुरुष। २. परमेश्वर। ३. शिव। ४. विष्णु। ५. इन्द्र।

महाप्रयाण- *ना.* [सं.] मृत्यु; मरण।

महाप्रलय- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार ब्रह्माको आयुर्दा सिद्धिँदा सम्पूर्ण सृष्टि नष्ट हुने ठुलो प्रलय; महाविनाश; कल्पान्त।

महाप्रशासक- *ना.* [सं.] सरकारी वा अर्धसरकारी कार्यालयमा प्रशासनको पूर्ण उत्तरदायित्व वहन गर्ने प्रमुख अधिकारी; प्रशासन-प्रमुख।

महाप्रसाद- *ना.* [सं.] १. ठुलो अनुग्रह वा कृपा। २. देवीदेवतालाई चढाइएको नैवेद्य, भोग आदि। ३. जगन्नाथजीलाई चढाइएको भात।

महाप्रस्थान- *ना.* [सं.] १. मृत्यु। २. भाषाविज्ञानअनुसार ख्, घ् आदिजस्ता श्वासातिरेकले युक्त वर्ण। ३. महाभारतका अनुसार हिमालयको बाटो गरी स्वर्ग जाने काम।

महाप्राज्ञ- *वि.* [सं.] १. ठुला विद्वान्; प्रकाण्ड विद्वान्। २. विशिष्ट ज्ञानी।

महाप्राण- *ना.* [सं.] १. भाषाशास्त्रअनुसार उच्चारणमा बढी श्वास खर्च हुने वर्ण; व्याकरणअनुसार स्पर्शवर्गका दोस्रा, चारौँ र उष्मवर्ण (ख, छ, ठ, थ, फ, घ, झ, ढ, ध, भ, स, ह)। *वि.* २. ज्यादै बलियो; शक्तिशाली।

महाप्राणीभवन- *ना.* भाषाशास्त्रअनुसार शब्दका अल्पप्राण ध्वनि महाप्राण ध्वनिमा परिवर्तित हुने प्रक्रिया। (जस्तै- पाश > फासो, बुस > भुस)।

महाबल- *वि.* [सं.] ज्यादै बलियो; बलिष्ठ; शक्तिशाली।

महाबला- *ना.* १. सहदेवी। २. पहेँलो बलु। ३. पिपल।
महाबलाध्यक्ष- *ना.* प्रधान सेनापति।
महाबली- *वि.* साह्रै बलियो; शक्तिशाली।
महाबाहु- *वि.* [सं.] १. हात लामो भएको; आजानुबाहु। २. शक्तिशाली। *ना.* ३. विष्णु।
महाबोधि- *ना.* [सं.] १. बुद्धद्वारा अर्जिएको ज्ञान। २. बुद्धदेव।
महाब्राह्मण- *ना.* [सं.] १. ठुला वा महान् ब्राह्मण। २. मृतकका एघारौँको अन्न खाने वा मृतकका नाउँको दान लिने ब्राह्मण; महापात्र।
महाभाग- *वि.* [सं.] १. ज्यादै भाग्यवान्; सौभाग्यशाली। २. पूज्य; यशस्वी। ३. ज्यादै गुणवान्।
महाभागवत- *ना.* [सं.] श्रीमद्भागवत महापुराण।
महाभारत- *ना.* [सं.] १. भारतवंशको चरित्र तथा कौरव-पाण्डवका युद्धको वर्णन भएको, जम्मा अठार पर्वमा विभाजित, व्यासरचित एक प्रसिद्ध पूर्वीय आख्यान वा महाकाव्य। २. ठुलो परिश्रम। ३. कौरवपाण्डवका बिच अठार दिनसम्म चलेको प्रसिद्ध युद्ध। ४. ठुलो झगडा; महायुद्ध। ५. नेपालको शिवालिक पर्वतदेखि उत्तर र हिमालय पर्वतशृङ्खलादेखि दक्षिणपट्टि पूर्व-पश्चिम फैलिएको पर्वतशृङ्खला।
महाभाष्य- *ना.* [सं.] महर्षि पाणिनिका व्याकरणसूत्रको महर्षि पतञ्जलिले गरेको टीका; वृहद्भाष्य।
महाभिनिष्क्रमण- *ना.* [सं.] १. महान् वा महत्त्वपूर्ण धार्मिक कार्यका निम्तिको गृहत्याग। २. तपस्या गर्न जानका लागि गौतम बुद्धले गरेको गृहत्याग।
महाभिरा- *ना.* बोट काट्दा दुध झैँ सेतो चोप निस्कने सिउँडीजस्तो एक वनस्पति।
महाभूत- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाश - यी पञ्चभूतमध्ये कुनै एक। २. मूलतत्त्व। ३. परमेश्वर।
महामण्डल- *ना.* [सं.] १. धेरै ठुलो मण्डल। २. नुवाकोटको प्रमुख देवस्थल कालिका-मालिकास्थान।
महामति- *वि.* [सं.] महाप्राज्ञ; अति बुद्धिमान्।
महामना- *वि.* [सं.] १. उच्चमना; उदार। २. स्वाभिमानी।
महामन्त्री- *ना.* [सं.] कुनै सार्वजनिक सङ्घ-संस्थाको दैनिक कार्यसञ्चालन तथा पत्राचार आदि गर्ने प्रमुख अधिकारी; मन्त्री वा सचिवहरूमध्ये मुख्य; जनरल सेक्रेटरी।
महामहिम- *वि.* [सं.] १. ठुलो महिमा भएको; ठुलो प्रताप भएको; महिमाशाली। २. उच्च ओहदाका पदाधिकारी (राष्ट्रपति, मन्त्री, राजदूत आदि)-लाई सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने सम्मानार्थी शब्द।
महामहोपाध्याय- *ना.* [सं.] १. ठुला उपाध्याय अथवा विद्वान्। २. संस्कृतका विद्वान्लाई मानार्थ प्रदान गरिने एक उच्च उपाधि।
महामांस- *ना.* [सं.] १. मानिसको मासु; नरमांस। २. गाईको मासु; गोमांस।
महामात्य- *ना.* [सं.] मुख्यमन्त्री; प्रधानमन्त्री।
महामानव- *ना.* [सं.] १. जर्मन दार्शनिक नित्सेको दर्शनअनुसार विकासात्मक सङ्घर्षका निमित्त उत्सर्जित एक उच्च मानव (सुपरम्यान)। २. हे. महापुरुष।
महामान्य- *वि.* [सं.] ज्यादै मान्नुपर्ने; परम माननीय।
महामाया- *ना.* [सं.] १. जगत्‌की अधिष्ठात्री देवी; दुर्गा। २. प्रकृति। ३. सांसारिक मोह; प्रपञ्च।
महामारी- *ना.* [सं.] हैजा, प्लेग आदि सङ्क्रामक रोग; देसान।
महामूर्ख- *वि.* [सं.] ज्यादै मूर्ख; पटमूर्ख।
महामृत्युञ्जय- *ना.* [सं.] १. अकाल मृत्युको निवारणका निम्ति जपिने शिवको प्रसिद्ध मन्त्रसमूह। २. शिवको एक रूप।
महामेदा- *ना.* [सं.] अदुवाजस्तो देखिने ठुलो जातको मेदा बुटी।
महायज्ञ- *ना.* [सं.] पाँच ठुला यज्ञ (वेदाध्ययन, अग्निहोत्र, तर्पण, अतिथिसत्कार र भूतबलि)।
महायात्रा- *ना.* [सं.] १. काशीयात्रा। २. मृत्यु; मरण। ३. ठुलो तीर्थयात्रा।
महायान- *ना.* [सं.] बौद्ध धर्मका तीन प्रमुख यान वा सम्प्रदायमध्ये एक यान वा सम्प्रदाय।
महायानी- *वि.* १. महायानसम्बन्धी; महायानको। २. महायान सम्प्रदायको अनुयायी।
महायुद्ध- *ना.* [सं.] विश्वयुद्ध; महासमर; महासङ्ग्राम।
महारकपादीष- *ना.* [सं.] लिच्छविकालका राजाका उत्तरदायी कर्मचारीको एक पद।
महारङ्गी- *ना.* [सं. महारङ्ग+ई] १. सेता साना टीकाटीका परेका लामा पात हुने, बिचमा चँवरजस्तो फूल फुल्ने र खैरा सानासाना फल फल्ने एक हिमाली बुटी; नलिका। २. तेलमा डुबाउँदा तेलको रङ नै रातो पारिदिने, केश लामो बनाइदिने र किरा मार्ने भनी प्रसिद्ध एक बुटी।
महारथ- *ना.* [सं.] १. ठुलो गाडी वा रथ। २. ठुलो योद्धा।
महारथी- *ना.* १. शाही सेनाको एक उच्च अधिकृत; मुख्य सेनापति; जनरल; जर्नेल। २. ठुलो योद्धा; महान् वीर। ३. कुनै विषयको विशेषज्ञ वा प्रकाण्ड विद्वान्। ४. ठुलो नेता।
महारा- *ना.* १. साङ्केतिक स्थल। २. गौचर; गौचरन। ३. गाईबस्तु चराउने काम। (जस्तो- महारा लाग्नु; गोठालो लाग्नु)।
महाराजा- *ना.* [सं.] १. ससाना सामन्त र रजौटाहरूमाथिका शासन गर्ने महान् राजा; सम्राट्; श्रेष्ठ राजा। २. साधुसन्न्यासी वा राजाहरूलाई आदरपूर्वक सम्मान गर्ने शब्द।
महाराजाधिराज- *ना.* १. राजाहरूका पनि राजा; राजाधिराज; बादशाह; सम्राट्; महाराज। २. सबभन्दा महान् राजा।
महाराज्य- *ना.* [सं.] विशाल राज्य; विशेष भूभाग ओगटेको ठुलो राज्य।
महाराज्ञी- *ना.* [सं.] महाराजकी प्रधान रानी; मुख्य रानी; पटरानी; महारानी।
महारात्रि- *ना.* [सं.] १. महाप्रलयको रात। २. अर्धरात्रिपछिको लगभग दुई मुहूर्तको समय। ३. महाशिवरात्रि।
महारानी- *ना.* [सं. महाराज्ञी] १. ठुलो राज्य वा राष्ट्रकी रानी; महाराजकी पटरानी। २. युवराजाधिराज, युवराज, अधिराजकुमार आदिका रानीहरू। ३. राजकुमारीको सम्मानबोधक शब्द।

महाराष्ट्री- *ना.* [सं.] १. मरहट्ठी बुटी। २. महाराष्ट्रका अधिवासीहरूको भाषा। ३. एक मुख्य प्राकृत भाषा।

महारुद्र- *ना.* [सं.] महादेव; शिव।

महारुद्री- *ना.* एघार जना ब्राह्मणद्वारा प्रतिदिन एघार आवृत्तिका दरले एघार दिन लगाएर गरिने रुद्रीको पाठ।

महारोग- *ना.* [सं.] असाध्य मानिने आठ प्रकारका रोग (उन्माद, क्षय, दम, कुष्ठ, मधुमेह, पत्थरी, उदररोग र भगन्दर); महाव्याधि।

महारोगी- *वि.* महारोग भएको; ठुलो रोग लागेको (मानिस)।

महारौद्र- *वि.* [सं.] १. ज्यादै भयानक; डरलाग्दो। *ना.* २. शिव; महारुद्र।

महारौरव- *ना.* [सं.] महानरकहरूमध्ये एक।

महार्घ- *वि.* [सं.] १. महँगो। २. किम्मती; दामी।

महार्घता- *ना.* महँगी।

महार्घ्य- *वि.* धेरै मोल पर्ने; किम्मती।

महार्चन- *ना.* [सं. मार्जन] हातगोडा तथा मुख धुने काम; पञ्चस्नान।

महार्णव- *ना.* [सं.] १. महासागर। २. शिव। ३. पुराणअनुसार विष्णुले दाहिना हातबाट उत्पन्न गरेको एक दैत्य।

महाल१- *ना.* [सं. मङ्गल] चाड, व्रत, उपासना आदिको आरम्भमा मङ्गलका निम्ति गाइने एक लोकगीत; माहाल; माघल।

महाल२- *ना.* मालसामान राखिने कुनै ठाउँ (जस्तो- काठमहाल)।

महालक्ष्मी- *ना.* [सं.] १. नारायणकी आदिशक्ति; लक्ष्मी। २. दुर्गापूजाको अवसरमा महालक्ष्मी बन्ने कन्या।

महलदार- *ना.* जिमिदारी प्रथाभन्दा पहिले मालपोत उठतीपुठती गर्ने गैरसरकारी कामदार।

महालय- *ना.* [सं.] १. आश्विन कृष्णपक्ष; पितृपक्ष; सोह्रश्राद्ध। २. विष्णु। ३. बौद्ध विहार। ४. देवमन्दिर।

महालया- *ना.* आश्विन कृष्ण पक्षको औँसी।

महालात- *ना.* [महाल+आत] कुनै पनि रकमको ठेक्कामा लाग्ने वा लगाइने दस्तुर।

महालेखापरीक्षक- *ना.* [सं.] सरकारी लेखापरीक्षणसम्बन्धी काम गर्ने-गराउने सर्वोच्च अधिकारी; महालेखा परीक्षक विभागको प्रमुख (अडिटर जनरल)।

महालेखापरीक्षक विभाग- *ना.* सरकारी आयव्ययको लेखापरीक्षणसम्बन्धी काम गर्ने संवैधानिक कार्यालय।

महावराह- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार विष्णुले वराहको रूप लिएको तेस्रो अवतार; वराह अवतार।

महावला- कुनाकुना परेका खस्रा पात हुने, पहेँलो गुलाफी वा सेता फूल फुल्ने माल्भेसी समूहको कपासको बोट।

महावाक्य- *ना.* [सं.] १. गुह्य अर्थ वा महत्त्वपूर्ण अर्थ खुलाउने वाक्य; उपनिषत्का 'अहं ब्रह्मास्मि', 'तत्त्वमसि' आदि र यस्तै महान् वाक्य। २. लामालामा वाक्य। ३. कुनै महत्त्वपूर्ण वाक्य वा मन्त्र।

महावाणिज्यदूत- *ना.* [सं.] मित्र देशको प्रमुख वाणिज्यनगरमा नियुक्त गरिएका वाणिज्यदूतहरूमा मुख्य दूत (कन्सुलेट जनरल)।

महावारुणी- *ना.* [सं.] चैत्र कृष्ण चतुर्दशीका दिन शतभिषा नक्षत्र र शनिवार परेमा हुने गङ्गास्नानको एक योग वा पर्व।

महाविद्या- *ना.* [सं.] १. तन्त्रशास्त्रअनुसार मानिएका दश देवी (काली, तारा, षोडशी, भुवनेश्वरी, भैरवी, छिन्नमस्ता, धूमावती, बगलामुखी, मातङ्गी र कमलात्मिका)। २. दुर्गा; गङ्गा।

महाविद्यालय- *ना.* [सं.] माध्यमिक शिक्षाका तह पार गरेपछि उच्च शिक्षा दिने विद्यालय; क्याम्पस; कलेज।

महाविद्यावारिधि- *ना.* [सं.] डी. लिट्); विद्यावाचस्पति।

महावीर- *वि.* [सं.] १. ठुलो वीर वा योद्धा। *ना.* २. सिंह। ३. इन्द्रको वज्र। ४. हनुमान्। ५. विष्णु। ६. गरुड। ७. सेतो घोडा। ८. चौबिसौँ र अन्तिम जैनतीर्थङ्कर।

महावेदी- *ना.* [सं.] ठुलो वा मुख्य वेदी।

महाव्याधि- *ना.* [सं.] महारोग।

महाव्याहृति- *ना.* [सं.] सात व्याहृतिहरूमध्ये वैदिक अनुष्ठान र सन्ध्यावन्दन आदिमा प्रयुक्त हुने तीन व्याहृति (भूर्, भुवस् र स्वर्)।

महाव्रत- *ना.* [सं.] १. कठोर व्रत; ठुलो व्रत। २. बाह्र वर्षसम्म प्रायश्चित्तस्वरूपले गरिने कठिन व्रत।

महाव्रती- *वि.* १. महाव्रत लिने। *ना.* २. सन्न्यासी। ३. भक्त। ४. शिव।

महाशक्ति- *ना.* [सं.] १. ठुलो शक्ति। २. दुर्गाभवानी। *वि.* ३. ठुलो शक्ति भएको; धेरै शक्तिशाली।

महाशङ्ख- *ना.* [सं.] १. ठुलो आकारको शङ्ख। २. कनपट्टीको हाड; खप्पर; कपाल। ३. कुबेरका नौ निधिमध्ये एक। ४. सय शङ्ख सङ्ख्या।

महाशय- *वि.* [सं.] १. महान् आशय वा उच्च विचार भएको; महानुभाव। *ना.* २. उच्च उद्देश्य वा विचार भएको व्यक्ति; महापुरुष। ३. प्रायः समकक्षी वा सज्जन व्यक्तिलाई सम्बोधन गरिने आदरार्थी शब्द; महानुभाव।

महाशाखा- *ना.* [सं.] कुनै कार्यालयअन्तर्गतको प्रमुख तथा महत्त्वपूर्ण शाखा कार्यालय (डिभिजन)।

महाशून्य- *ना.* [सं.] आकाश।

महाश्रमण- *ना.* [सं.] बुद्ध।

महाश्वेता- *ना.* [सं.] १. विद्याकी अधिष्ठात्री सरस्वती। २. दुर्गादेवी। ३. चिनी। ४. बाणभट्टरचित संस्कृतको गद्यमहाकाव्य 'कादम्बरी'की उपनायिका; कादम्बरीकी सखी।

महाष्टमी- *ना.* [सं.] आश्विन शुक्ल अष्टमी; दुर्गा अष्टमी।

महासङ्ग्राम- *ना.* [सं.] महायुद्ध।

महासचिव- *ना.* [सं.] कुनै ठुलो संस्थाको अधिकारसम्पन्न मुख्य पदाधिकारी; महामन्त्री।

महासन्धि विग्रहिक- *ना.* [सं.] अन्य राष्ट्रका साथ शान्ति वा युद्ध गर्ने अधिकार पाएको युद्धसचिव वा परराष्ट्रमन्त्री।

महासभा- *ना.* [सं.] १. प्रजातान्त्रिक शासनपद्धतिमा संसद्को माथिल्लो सदन। २. संयुक्त राष्ट्रसङ्घका अधिकांश सदस्यहरूले भाग लिने विशेष खालको अधिवेशन। ३. ठुलो सभा।

महासमर- *ना.* [सं.] महायुद्ध।

महासमिति- *ना.* [सं.] विशेष गरेर राजनीतिक संस्थाका जिल्ला-जिल्लाका प्रतिनिधिहरूद्वारा आफूमध्येबाट निर्वाचित सदस्यहरूको सामूहिक सभा।

महासमुद्र- *ना.* [सं.] महासागर।

महासर्ग- *ना.* [सं.] महाप्रलय पछि हुने नयाँ सृष्टि।

महासर्वदण्डनायक- *ना.* [सं.] लिच्छविकालमा न्यायप्रशासनको मुख्य कार्यभार सँभाल्ने प्रमुख पदाधिकारी।

महासागर- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीका सतहको झन्डै एकहत्तर प्रतिशत भाग ढाकेको नुनिलो पानीयुक्त ठुलो समुद्र; महासमुद्र; महोदधि। २. उक्त महासागरका पाँच विभाग (प्रशान्त महासागर, हिन्द महासागर, आन्ध्र महासागर, सुमेरु महासागर र कुमेरु महासागर)।

महासामन्त- *ना.* [सं.] लिच्छविकालमा सामन्तभन्दा उच्च ओहदामा रहेको शासनभार सँभाल्ने प्रमुख उच्चाधिकारी।

महासाहसिक- *वि.* [सं.] १. ठुलो साहस गर्ने; अतिसाहसी। *ना.* २. बलपूर्वक अर्काको धनमाल हरण गर्ने व्यक्ति; डाँकू।

महासेनानी- *ना.* शाही सेनाको उच्च तहको एक पद; कर्णेल; कर्नेल।

महास्नान- *ना.* [सं.] १. विशेष अवसर वा पर्वमा वैदिक मन्त्रोच्चारण गरी पञ्चामृत आदिद्वारा देवमूर्ति, प्रतिमा आदिलाई गराइने स्नान। २. ऋषितर्पणीका दिन नदी आदिमा गएर महासङ्कल्पका विधिले गरिने स्नान।

महाहार- *ना.* [सं.] राजामहाराजाहरूले राजकीय वेशभूषाका साथ लगाउने विशेष प्रकारको रत्न वा हार।

महिना- *ना.* [फा. महीन] वर्षको बाह्र भागको एक भाग; प्रायः तिस दिन र घटबढ हुँदा उनन्तीसदेखि बत्तिस दिनसम्मको हुने अवधि; मास।

महिनावारी- *वि.* १. महिनामहिनाको; प्रत्येक महिनाको। *ना.* २. मासिक स्राव हुने; नछुने। ३. मासिक वेतन; तलब।

महिनामारी- *वि.* महिना पूरा भएपछि पाइने (तलब आदि)।

महिमा- *ना.* [सं.] १. माहात्म्य; प्रशंसा। २. कीर्ति; यश; ख्याति। ३. प्रभाव; प्रताप। ४. अष्टसिद्धिमध्ये एक। ५. उच्च पदवी; ठुलो मान।

महिमान्वित- *वि.* महिमाले युक्त भएको; महिमामण्डित।

महिमा मण्डितमय- *वि.* महिमा भएको; महिमायुक्त।

महिमावान्- *वि.* महिमाले युक्त; महिमा भएको; गौरवशाली।

महिला- *ना.* [सं.] १. स्त्री; नारी; आइमाई। २. भद्र नारी। ३. प्रियंगु नामको लहरो। ४. एक सुगन्धित वृक्ष।

महिला दीर्घा- *ना.* सभाघरहरूमा महिलावर्गका निम्ति बस्न बनाइएको ठाउँ।

महिला सङ्गठन- *ना.* महिलाहरूको अधिकार तथा हितको संरक्षणका निम्ति बनेको, वर्गीय सङ्गठनको एक अङ्ग।

महिष- *ना.* [सं.] १. राँगो। २. महिषासुर दानव। ३. ठुलठुला कत्ला हुने मोटो खालको एक जातको माछो।

महिषासुर- *ना.* मार्कण्डेय पुराणका अनुसार दुर्गाले मारेको राँगाको आकारको एक दानव।

महिषी- *ना.* [सं.] १. राजाका साथ अभिषेक भएकी पटरानी; महाराज्ञी। २. भैँसी।

मही₁- *ना.* [प्रा. महिअ] दही, नौनी झिकिसकेपछि रहन गएको तरल पेय पदार्थ; मोही; छान्ना; मट्ठा।

मही₂- *ना.* [सं.] १. धरती; पृथ्वी। २. माटो; भूमि। ३. भूसम्पत्ति। ४. राज्य; देश।

महीतल- *ना.* संसार; धरातल।

महीतिघ्रे- *वि.* [मही+तिघ्रे] त्यसै पनि ठुलठुला तिघ्रा लागेको; भुसतिघ्रे।

महीधर- *ना.* [सं.] १. पहाड। २. विष्णु।

महीप/महीपति- *ना.* [सं.] पृथ्वीका अधिपति; राजा।

महीपाल- *ना.* [सं.] राजा।

महीपुत्र- *ना.* [सं.] १. भौम; मङ्गल ग्रह। २. खेतीवाल; कृषक। ३. नरकासुर।

महीश- *ना.* [सं.] राजा।

महुवर- *ना.* [महुअर] सपेरा, इन्द्रजाली आदिले बजाउने तुम्बासमेत भएको एक किसिमको मुरली।

महुवा- *ना.* [प्रा. महुआ] सेता फूल फुल्ने, चिउलीजस्ता फल फल्ने, सालका जस्ता ठुलठुला पात हुने एक रुख वा त्यसको फल।

महेन्द्र- *ना.* [सं.] १. महान् इन्द्र। २. एक प्रसिद्ध पर्वत शृङ्खला। ३. नेता; प्रमुख व्यक्ति।

महेन्द्र ताल- *ना.* नेपालको एक प्रसिद्ध ताल; रारादह।

महेन्द्र प्रज्ञा पुरस्कार- *ना.* तत्कालीन नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठानद्वारा प्रत्येक दुई वर्षमा नेपालका कुनै एक उत्कृष्ट साहित्यकारलाई प्रदान गर्ने गरिएको नगद पुरस्कार।

महेन्द्र प्रहरी अलङ्कार- *ना.* नेपालभित्र आन्तरिक अशान्ति मच्चिएका बखतमा सक्रिय रूपले कर्तव्य पूरा गर्ने तथा अद्वितीय बहादुरीका साथ जनधनको सुरक्षाका निम्ति काम गर्ने प्रहरी अधिकृतलाई प्रदान गर्ने गरिएको एक राष्ट्रिय अलङ्कार।

महेन्द्रमल्ली- *ना.* मध्यकालीन राजा महीन्द्र मल्लले सर्वप्रथम प्रचलनमा ल्याएको मोहर; नेपाली मोहर।

महेन्द्रमाला- *ना.* १. विदेशी राज्यका गद्दीनसिन राजा वा गद्दीनसिन रानीलाई मात्र प्रदान गर्ने गरिएको मध्यमणिसहितको एक मानपदवी। २. पहिले जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रबाट प्रकाशित भाग-भागमा विभक्त माध्यमिक तहसम्मका नेपाली विषयका पाठ्यपुस्तक।

महेन्द्र रत्न आभूषण- *ना.* राष्ट्रिय जीवनका कुनै क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण रचनात्मक कार्य गर्ने वा दैवी प्रकोप परेका बेलामा सक्रिय रूपले कार्य सम्पन्न गर्ने व्यक्तिलाई प्रदान गर्ने गरिएको एक अलङ्कार।

महेन्द्र रत्न भूषण- *ना.* राष्ट्रिय जीवनका कुनै क्षेत्रमा प्रशंसनीय रचनात्मक कार्य गर्ने वा दैवी प्रकोप परेको बेलामा प्रशंसनीय कार्य गर्ने व्यक्तिलाई प्रदान गर्ने गरिएको एक अलङ्कार।

महेन्द्र रत्न सुभूषण- *ना.* राष्ट्रिय जीवनका कुनै क्षेत्रमा प्रभावकारी ढङ्गबाट रचनात्मक कार्य गर्ने वा दैवी प्रकोप परेका बेला प्रभावकारी स्वयंसेवा गर्ने व्यक्तिलाई प्रदान गर्ने गरिएको एक अलङ्कार।

महेन्द्र राजमार्ग- *ना.* १०३० किलोमिटर भएको नेपालको सबभन्दा लामो राजमार्ग; पूर्व-पश्चिम राजमार्ग।

महेन्द्र विद्या भूषण- *ना.* विद्यावारिधि गर्ने वा स्नातकोत्तर तहमा सर्वप्रथम हुने व्यक्तिलाई राजाका तर्फबाट प्रदान गर्ने गरिएको एक पदक।

महेन्द्र वीरविक्रम शाहदेव- *ना.* नेपालका शाह वंशका आठौँ राजा (जन्मः १९७७ - मृत्युः २०२८)।

महेश- *ना.* [सं.] १. महादेव। २. परमेश्वर।

महेश्वर- *ना.* [सं.] १. परमेश्वर। २. शिव।

महेश्वरी- *ना.* दुर्गा।

महोत्तरी- *ना.* नेपालको जनकपुर अञ्चलअन्तर्गत पर्ने तराई भागको एक जिल्ला।

महोत्सव- *ना.* [सं.] धेरै ठुलो उत्सव; सजधजपूर्वकको विशेष समारोह।

महोदधि- *ना.* [सं.] महासागर।

महोदय- *ना.* [सं.] १. महान् उदय; ठुलो उन्नति। २. आफूभन्दा ठुला व्यक्ति वा मान्यजनलाई आदरपूर्वक गरिने सम्बोधन; महानुभाव।

महोपाध्याय- *ना.* [सं.] ठुला उपाध्याय; प्रधानअध्यापक।

महौषध- *ना.* [सं.] १. विशेष गुणकारी औषधी। २. सूठो। ३. पिपला। ४. लसुन। ५. वत्सनाभ।

महौषधि/महौषधी- *ना.* [सं.] १. विशिष्ट प्रकारको अमोघ औषधी; अचुक दबाई। २. दुबो। ३. अतिबला।

मा$_{१}$- *ना.* [सं.] १. धनकी देवी; लक्ष्मी। २. 'आमा'-को छोटकरी रूप (सानीमा, ठुलीमा इ.)।

मा$_{२}$- *ना.* [नेवा.] चौकोसको ठाडो काठ।

मा$_{३}$- *विभ.* [सं. मध्य] अधिकरण कारक वा सप्तमी विभक्तिको चिह्न; कुनै शब्दका पछाडि जोडिएर त्यसभित्र, त्यसउपर आदि अर्थ बुझाउने प्रत्यय वा रूप (घरमा, कोठामा, रुखमा इ.)।

मांस- *ना.* [सं.] १. प्राणीका शरीरमा छाला र हाडका बिचमा रहने नरम पदार्थ; मासु। २. फलफूलका बोक्रा र बियाँका बिचमा रहने नरम पदार्थ; गुदी।

मांसक्षय- *ना.* शरीरको मासु क्रमशः सुक्तै जाने प्रक्रिया; सुकेनाश।

मांसपट- *ना.* कलेजो, मुटु र फोक्सोलाई आन्द्राभुँडीसँग छुट्ट्याउने मांसपेशीको पातलो पर्दा।

मांसपिण्ड- *ना.* मांसपेशी।

मांसपुटिका- *ना.* शरीरको कुनै स्थानबाट निस्कने, एकातिर बन्द भएको तर अर्कातिर झोलीजस्तो आकारको मासुको थैली; मासुको लोती।

मांसपेशी- *ना.* शरीरका विभिन्न भागमा रहने मासुका लोला; मांसपिण्ड; मसल।

मांसभक्षी- *वि.* मासु खाने; मांसाहारी; मासभोजी।

मांसभोजी- *वि.* मांसभक्षी।

मांसल- *वि.* १. मासुको भाग धेरै भएको; मांसपूर्ण। २. मोटोघाटो; बलियो; हृष्टपुष्ट।

मांसाहारी- *वि.* १. मासु खाने; मांसभोजी। २. मासु खाएर जीवननिर्वाह गर्ने; मासुकै आहारा भएको। ३. हिंसक।

मांसोपजीवी- *ना.* मासुको बिक्री गरेर जीविका गर्ने व्यक्ति; बकरे।

माइक- *ना.* [अङ्. माइक्रोफोन] खास गरी विद्युत्तरङ्गद्वारा ध्वनिलाई ठुलो पार्ने एक यान्त्रिक उपकरण; ध्वनिप्रसारक यन्त्र; माइक्रोफोन।

माइकोराइजा- *ना.* [अङ्.] बोटबिरुवाको जरामा ढुसी लागी हुर्कन बाधा पुऱ्याउने रोगविशेष।

माइक्रोफोन- *ना.* [अङ्.] हे. माइक।

माइक्रोवेभ- *ना.* [अङ्.] १. जमिनको तल्लो तथा उपल्लो सतहको सूक्ष्म तरङ्ग। २. दूरसञ्चार-व्यवस्थाको सन्देश-प्रसारणको एक प्रणाली।

माइजू/माइज्यू- *ना.* [सं. मातुली+ज्यू] मामाकी पत्नी; मातुली।

माइजू/माइज्यू चेली- *ना.* मामाकी छोरी।

माइजू/माइज्यू चेलो- मामाको छोरो।

माइत- *ना.* [√ माइती] विवाहिता नारीको आमाबाबु वा दाजुभाइको घर; माइतीको घर; नारीको पितृमातृगृह।

माइती- *ना.* [प्रा. माइ+ती] विवाहिता नारीको बाबुआमाको घर; माइत।

माइतो- *ना.* [माइत+ओ] पिङ खेल्दा पाइतोसँग अनुप्रास मिलाउन चलाइएको माइत शब्दको रूप।

माइल- *ना.* [अङ्.] १७६० गज बराबरको रैखिक माप वा परिमाण; मिल।

माइलखुट्टी- *ना.* एक निर्धारित स्थानबाट माइलमा दुरी देखाउन निर्धारित ठाउँहरूमा गाडिने ढुङ्गो वा स्तम्भ; कोसे ढुङ्गो (माइल स्टोन)।

माइली- *वि.* हे. माहिली।

माइलो- *वि.* हे. माहिलो।

माई- *ना.* [प्रा. माइ< सं. मातृ] १. माता; आमा। २. आराध्या स्त्रीदेवता; देवी। ३. सन्न्यासिनी; जोगिनी। ४. शीतला; बिफर।

माईबेनी- *ना.* इलामका माई र जोगमाई दुई नदीका दोभानको माघभरि मेला लाग्ने स्थान।

माउ- *ना.* [प्रा.] १. आमा (पशुपक्षी, किराफटेङ्ग्रा आदिको); पोथी पशुपक्षी। २. घरपरिवारको मुख्य मानिस, थकाली। ३. चित्रो, मान्द्रो, गुन्द्री आदि बुन्दा टिपिने तीनवटा चोया वा धागो। ४. ट्रली वा रेल तान्ने इन्जिन। ५. ऊनी लुगा, कागज आदि काट्ने किरो। *वि.* ६. मुख्य; प्रमुख।

माउ कस्तूरी- *ना.* कस्तूरीको माउ; पोथी कस्तूरी।

माउकुरो- *ना.* मातृभाषा; मातृबोली।

माउते- *ना.* हे. माहुते।

माउथलो- *ना.* [माउ+थलो] १. कुनै जाति, भाषा आदिको पहिलो मुख्य ठाउँ; मूल स्थान; उद्गमस्थल। २. मातृभूमि।

माउर- *ना.* हे. माहुर।

माउरी- *ना.* [√ माहुरी] माहुरी; मौरी।

माउसुली- *ना.* [सं. मुसली] घरकोठाका दलिन र भित्ताभित्ता टाँसिएर दगुर्ने, भुसुना, किरा आदि टिपेर खाने, छेपाराको जातको लाम्चो

किरो; घरछेपारो।
माऊ- *ना.* हे. माउ।
माकल- *ना.* [सं. मर्कट] बाँदर; लङ्गुर।
माकल टोपी- *ना.* चेहराबाहेक कपालको सम्पूर्ण भाग छोप्ने, न्यानो खालको बाँदरमुखे टोपी।
माकुरा- *ना.* [सं. मर्कट] हे. माकुरो।
माकुराको जालो- *ना.* १. साह्रै फितलो जाल वा षड्यन्त्र। २. माकुराको जाल।
माकुराजाले- *वि.* माकुराको जालोजस्तो गोलागोला मसिना रेखा भएको (बुट्टा, पछ्यौरा आदि)।
माकुरी- *ना.* [सं. माकुरो+ई] १. माडबारीका जस्तो आकारको, बिचमा युँ जडिएको, कानमा लगाउने एक प्रकारको गहना। २. भाद्र शुक्ल पञ्चमीका दिन स्वास्नी मानिसहरूद्वारा सप्तर्षिलाई चढाइने एक प्रकारको फूल।
माकुरे- *वि.* [माकुरो+ए] माकुरोजस्तो; माकुराका छाँटको।
माकुरे यान- *ना.* वैज्ञानिकहरूले चन्द्रमामा पदार्पण गर्दा प्रयोगमा ल्याएको माकुराका आकारको यान (लुनार)।
माकुरो- *ना.* [सं. मर्कट] शरीरको पछिल्लो भागबाट च्यापच्याप परेको ज्यादै मसिनो तन्तु निकालेर जाल बनाई झिँगा, भुसुना आदि ससाना किराहरू अल्झाएर खाने एक जातको आठखुट्टे किरो।
माक्षिक- *ना.* [सं.] १. मह; मधु। २. रूपामक्खी। ३. सुनामक्खी।
माखा- *ना.* [माखोको ति. रू.] हे. माखो।
माखामुन्द्रो- *ना.* कानमा गहनाका रूपमा लगाइने माखाका आकारको गहना।
माखे- *वि.* [माखो+ए] माखोजस्तो; माखाका आकारको।
माखेसाङ्लो- *ना.* १. दुईतिरबाट च्यापेर बिचमा अँठ्याउने काम वा काइदा। २. रहस्य वा मेसो थाहा नपाई फुकाउन नसकिने एक किसिमको साङ्ली। ३. त्यस्तै अप्ठेरो वा उम्कन नसकिने अवस्था; जटिल समस्या; असमञ्जस स्थिति।
माखो- *ना.* [सं. मक्षिका > प्रा. मक्खिअ] १. झिँगो; मक्षिका। २. नाकमा लाइने एक प्रकारको गहना।
माखेमुन्द्रो- *ना.* गरगहना।
माख्ले- *ना.* धान कुटेर वा मकै पिनेर चामल, च्याँख्ला बनाउँदा आउने वस्तु; कनिका।
माग्नु- *स.क्रि.* [प्रा. माग+नु] १. कुनै कुरो पाउनका निम्ति कसैसित प्रार्थना गर्नु; याचना गर्नु। २. गरिब वा दरिद्रले अन्न, वस्त्र, पैसा आदि पाऊँ भनेर प्रार्थना गर्नु; भिक्षा गर्नु। ३. अधिकार वा यस्तै कुनै कामकुरोका लागि प्रार्थना गर्नु; माग गर्नु।
माग- *ना.* [माग+अ] १. माग्ने काम; याचना; प्रार्थना। २. आग्रह जनाएर गरिने अनुरोध; अधिकारपूर्वक मागिएको कुनै कुरो। ३. कुनै कुराको विशेष आवश्यकता वा खाँचो।
मागढोल- *ना.* जे पाए पनि माग्ने काम; यताउति घुमेर माग्ने काम।
मागपूर्ति- *ना.* चाहनाको पूर्ति, खाँचोपूर्ति।
मागमुग- *ना.* माग्नेवर्ने काम; माङमुङ।
मागधी- *ना.* [सं.] १. प्राकृत भाषाको एक भेद। *वि.* २. मगध देश; मगध देशसम्बन्धी।
माग फाराम- *ना.* [माग+फाराम] कार्यालयहरूमा कागज, मसी आदि मसलन्द तथा अन्य सामग्रीहरू प्राप्त गर्न सामानको विवरण खोली भरिने एक प्रकारको फाराम।
मागल- *ना.* [सं. मङ्गल] विवाह आदि मङ्गलकार्यमा गाइने गीत; महाल।
मागलिनी- *ना.* मागल गाउने कन्या र ऐमाँती नारी।
मागिनु- *क.क्रि.* [माग्+ई+नु] याचना गरिनु; भिक्षा थापिनु।
माग्ने- *वि.* [माग्+ने] १. माग वा प्रार्थना गर्ने। *ना.* २. घरघर मागेर जीवननिर्वाह गर्ने व्यक्ति; मगन्ते; भिक्षुक। ३. नामको पछिल्तिर जोडिई कार्यभागी भएको बुझाउने शब्द (भनाइमाग्ने पोलाइमाग्ने आदि)।
माघ- *ना.* [सं.] १. पुसपछि र फागुन अघिको महिना। २. कालिदास, भारविकै कोटिका संस्कृति साहित्यका ठुला कवि।
माघे- *वि.* [माघ+ए] १. माघ महिनाको; माघ महिनासम्बन्धी। २. माघ महिनामा पर्ने वा हुने।
माघे झरी- *ना.* माघ महिनामा पर्ने झरी।
माघे ठिही- *ना.* माघ महिनाको ज्यादै ठिहिऱ्याउने जाडो; अति जाडो।
माघे सग्राँती- *ना.* चेलीतिहार।
माङ्गलिक- *वि.* [सं.] १. मङ्गलसूचक; मङ्गलसम्बन्धी; शुभ। २. सौभाग्यशाली। *ना.* ३. नाटक आदिमा प्रारम्भमै मङ्गलपाठ गर्ने पात्र।
माङ्गल्य- *वि.* [सं.] १. मङ्गलकारक; शुभ। २. भाग्यवान्। *ना.* ३. मङ्गल हुनाको भाव वा अवस्था।
माङबा- *ना.* [भो. ब.] लिम्बूजातिमा भूतप्रेत आदि मन्साउने पुरोहित।
माच- *ना.* [सं. मञ्च] बस्तुभाउलाई खुवाउनका निम्ति घाँस, पराल आदि सुरक्षित राख्न बनाइने अग्लो टार; टौवा; मचान।
माचाङ्गी- *वि.* हे. मानचङ्गी।
माछा- *ना.* ['माछो'को ति. रू.] हे. माछो।
माछाकत्ले- *वि.* माछाको कत्लाजस्तो (बुट्टा, भुईं आदि)।
माछाकाँडे- *वि.* माछाको काँडाजस्तो भएको; माछाको काँडाको आकारको (सियाको टाँका, बुट्टा, कपाल आदि)।
माछाभाला- *ना.* माछा मार्ने एक प्रकारको भाला।
माछो- *ना.* [सं. मत्स्य > प्रा. मञ्छ] १. पानीभित्र रहने, चिसो रगत साथै प्रायः कत्ला पनि हुने विभिन्न आकारप्रकारमा पाइने, खाद्योपयोगी एक जलजन्तु; माछा। २. बन्द गरिएको झ्यालढोका अड्याउने एक किसिमको चुकुल।
माजा- *ना.* हे. माझा।
माजु- *ना.* [फा. माजू] काँडैकाँडा हुने र भाँच्दा एक प्रकारको चोप वा गुँद निस्कने झारविशेष।
माजु फल- *ना.* माजुबाट निकालिएको चोपको डल्लो; मायाफल।
माझ्नु- *स.क्रि.* [प्रा. मज्झ्+नु] १. भाँडाबर्तन, दाँत आदिमा भएको कस वा मैलो फ्याँक्नु; मल्नु। २. सफासुग्घर गर्नु; स्वच्छ पार्नु। ३. पखाल्नु; धुनु।

माझ- *ना.* [प्रा. मज्झ< सं. मध्य] १. दुई वस्तुका बिच रहने अन्तर। २. मध्य; बिच। *ना.यो.* ३. मित्र।
माझमुझ- *ना.* [माझ् (द्वि.)] भाँडाबर्तन आदि माझ्ने, पखाल्ने काम।
माझा$_{१}$- *ना.* [प्रा. मज्झ] हात्तीको पिठ्यूँमा कसिने पछुवा अडिने डोरी; मादा।
माझा$_{२}$- *ना.* [सं. मज्जन] चङ्गा उडाउने धागो बलियो तथा धारिलो पार्नका लागि लगाइने काँच, चरेस आदिको धुलो वा मसला; माजा।
माझामाझी- *ना.यो.* [माझ+माझ] बीचोबिच; ठिक्क माझमा; माझनेर।
माझाली- *वि.* [माझ+आली] १. माझमा बस्ने वा रहने। २. माझखण्डको; माझको। *ना.* ३. कर्णाली अञ्चलमा बोलिने नेपाली भाषिका; नेपाली भाषाको केन्द्रीय भाषिका; खसानी।
माझनु- *क.क्रि.* [माझ्+इ+नु] पखालिनु; टल्काइनु।
माझी- *ना.* [प्रा. मज्झ] १. पुर्ख्यौलीदेखि डुङ्गा खियाएर तथा माछा मारेर जीविका गर्ने एक जाति। *वि.* २. बिचको; माझको।
माझी औँलो- *ना.* चोर औँलो र साहिली औँलाका बिचको औँलो।
माझी किरो- *ना.* पानीमाथि रगरग खेल्ने, ठुलो भटमासको दिउलजस्तो कालो रङको एक किरो।
माझीटार- *ना.* १. माझीहरूको बस्ती भएको समथर जमिन। २. खोलामाथिको सम्म परेको कुलो नलाग्ने जग्गा।
माझीबार- मदिसे सिउँडीका भन्दा ठुला पात लाग्ने लामा तिखा काँडा हुने एक वृक्षविशेष।
माटमेट- *ना.* [(द्वि.) मेट्] छिनाफाना; मारीमेटी।
माटिनु- *अ.क्रि.* [माटो+इ+नु] १. ज्यादै पुरानो हुनु; बेकम्मा हुनु; सड्नु। २. मटिलो बन्नु; माटोजस्तो हुनु।
माटी- *ना.* [माटो+ई] माटो।
माटीकोरे- *ना.* १. किसान; खेतीवाल। २. पहरामा प्वाल पारेर गुँड लाउने, हरियो शरीर, रातो टाउको र तिखो चुच्चो हुने एक चरो।
माटे- *वि.* [माटो+ए] १. माटोसम्बन्धी; माटाको। २. माटाको काम गर्ने। ३. माटो खाने बानी परेको वा माटो खाने इच्छा गर्ने। *ना.* ४. गहुँको सुक्खा रोटी।
माटो- *ना.* [प्रा. मिट्टीआ< सं. मृत्तिका] १. जमिनको माथिल्लो भागमा पाइने, ढुङ्गो, बालुवा, पानी, खनिज पदार्थ आदि बाहेकको, बोटबिरुवा, बालीनाली आदि उम्रने, जीवजन्तु आदि बस्ने र हिँड्ने, भाँडाकुँडा आदि बनाउने काममा प्रयोग हुने, लेउ, सडेपडेका वस्तु आदि मिलेर बनेको उर्वर, बुरबुराउँदो तथा कमलो, गन्धयुक्त वस्तु; मट्टी; माटी। २. खेतबारी; जमिन; जग्गा।
माटी घिसाइ- *ना.* माटाको अपहरण; माटोक्षय।
माटीक्षय- *ना.* माटोघिसाइ।
माटीविज्ञान- *ना.* हे. मृत्तिकाविज्ञान।
माड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. मड्ड > माड्+नु] १. मर्दन गर्नु; अँठ्याएर रगड्नु; मालिस गर्नु; मिच्नु; मल्नु; दाब्नु। २. मच्याकमुरुक पार्नु; कुल्चीमिल्ची गर्नु; थिचोमिचो गर्नु।
माड- *ना.* [सं. मण्ड] १. अन्नादिको पिठो पकाएर बनाइएको कागत आदि टाँसिने लेदो पदार्थ। २. भात पकाउँदा पाक्ने बेलामा निस्कने बाक्लो सेतो झोल। ३. लदरो पारी बनाइएको खाद्य पदार्थ; खोले।
माडमुड- *ना.* [माड् (द्वि.)] बेसरी माड्नेवर्ने काम; रगडाइ।
माडा- *ना.* [सं. मण्ड] लप्सी, आँप आदिको गुदी पकाएर पातलो पारी सुकाइएको अमिलो खाद्य पदार्थ।
माडिनु- *क.क्रि.* [माड्+इ+नु] माड्ने काम गरिनु; मलिनु; रगडिनु।
माडी/माडु- *ना.* [सं. मण्डल] १. ठुलो फराक ठाउँ। २. पुण्य स्थल; धार्मिक उद्देश्यले मानिस जम्मा हुने ठाउँ; मेला; मण्डी।
माडो- *ना.* हे. माणो।
माडौँ- *ना.* [माणो< सं. मण्डप] मण्डप भएको देवमन्दिर (जस्तो- काठमाडौँ।)
माणक- *ना.* [सं.] मानकन्द; बुटीविशेष।
माणवक- *ना.* [सं.] १. बालक; ठिटो। २. बाउन्ने। ३. मूर्ख मान्छे। ४. विद्यार्थी। ५. सोह्र गेडा भएको एक प्रकारको मोतीमाला।
माणिक/माणिक्य- *ना.* [सं. माणिक्य] गुलाफी वा रातो रङको एक रत्न; पद्मरागमणि; लालमणि; मानिक।
माणो- *ना.* [सं. मण्डप] विवाह मण्डप; दुलाहादुलहीले बिहामा घुम्ने जग्गे; माडो।
माण्डलिक- *ना.* [सं.] १. कुनै मण्डल वा प्रान्तको प्रमुख शासक; रजौटा। २. शासनकार्य। *वि.* ३. मण्डलसम्बन्धी; मण्डलको।
माण्डव्य- *ना.* [सं.] गोत्र-प्रवर्तक एक प्राचीन ऋषि।
माण्डव्य गोत्र- *ना.* माण्डव्य ऋषिको कुल वा वंशबाट चलेर आएको वा सो कुल वा वंशको परिचायक नाम; ज्ञवाली, बजगाईं आदि थर हुनेहरूको गोत्र।
माण्डूक्य- *ना.* [सं.] दश प्रसिद्ध उपनिषद्मध्ये एक।
मात$_{१}$- *ना.* [सं. मद] १. कुनै नशालु वस्तु वा लागु पदार्थ (रक्सी, जाँड, अम्मल इ.)। २. धन, मान, यौवन, इज्जत आदिको घमन्ड; तमक। ३. लागु पदार्थको सेवनबाट हुने उन्माद वा असर; मद।
मात$_{२}$- *ना.* [अ.] विशेषतः खेल, कुस्ती, भिडन्त आदिमा हुने हार वा पराजय; माथ। (उदा.- हिजोको फुटबल खेलमा सङ्कटा एघारले ठमेल एघारलाई गजबले मात गरिदियो)।
मातङ्ग- *ना.* [सं.] १. हात्ती। २. नीच मानिस; चण्डाल। ३. किरात; भिल्ल।
मातङ्गी- *ना.* १. दश महाविद्यामध्ये एक (तन्त्र)। २. चाण्डाल जाति वा व्यक्तिकी स्त्री। ३. वसिष्ठकी पत्नी। ४. पार्वती।
मातदिल- *वि.* [अ. माउतदिल] न धेरै गर्मी न धेरै जाडो; समशीतोष्ण; मधुरो।
मातवर- *वि.* हे. माथवर।
मातहत- *वि.* [अ.] १. अरूको आश्रय, अधीन, खटन वा नियन्त्रणमा रहेको; अधीनस्थ। *ना.* २. हाता वा इलाका; अम्बल।
मातहत दर्जा- *ना.* प्रमुख अड्डाभन्दा मुनिका वा अधीनमा रहेका सम्बद्ध अड्डाका कर्मचारीको पद।
मातहती- *ना.* मातहत हुनाको भाव वा अवस्था; अधीनता; अख्तियारी।
माता- *ना.* [सं.] १. जन्म दिने स्त्री; आमा; मुमा; जननी; महतारी; इजा। २. कुनै आदरणीय पूज्य स्त्री। २. देवी (लक्ष्मी, सरस्वती

आदि)। ४. सन्यासिनी; जोगिनी। ५. अन्न दिएर पाल्ने धर्ती। ६. दुध खुवाउने गाई।

मातापुला- *ना.* साह्रै पातलो सेतो लुगा।

मातिनु- *अ.क्रि.* हे. मात्तिनु।

मातुल- *ना.* [सं.] मामा

मातुली- माइजू।

मातुलेय- *ना.* मामाको छोरो।

मातृ- *ना.* [सं.] माता; जननी।

मातृक- *वि.* १. मातासम्बन्धी; माताको। २. माताका तर्फबाट प्राप्त हुने (व्यवहार, अधिकार इ.)।

मातृका- *ना.* १. आमा; माता; जननी। २. धाईआमा। ३. विवाह, व्रतबन्ध आदि माङ्गलिक कार्यको पूर्वाङ्गका रूपमा पूजा गरिने सोह्रवटी देवीहरूको वर्ग (गौरी, पद्मा, शची, मेधा, सावित्री, विजया, जया, देवसेना, स्वधा, स्वाहा, माता, लोकमाता, शान्ति, पुष्टि, धृति र स्वस्ति)। ४. तन्त्रशास्त्रका अनुसार सातवटी देवी (ब्राह्मी, माहेश्वरी, कौमारी, वैष्णवी, इन्द्राणी, चामुण्डा र वाराही)। ५. पञ्चाशत् वर्णमातृका। ६. स्रोत; मूल। ७. जादुको शक्ति निहित रहने अक्षरहरूको खास प्रकारको रेखाचित्र।

मातृकुल- *ना.* आमापट्टिको वंश; मामालीको कुल।

मातृगण- सात वा सोह्र मातृकाको गण वा वर्ग (सप्तमातृका र षोडशमातृका)।

मातृघातक/घाती- *वि.* आमाको हत्या गर्ने; आमालाई मार्ने।

मातृतन्त्र- *ना.* माता नै गृहस्वामिनी मानिने र उनैले घरेलु व्यवस्था पनि गर्ने केही प्राचीन जातिमा तथा वर्तमानमा पनि कतैकतै प्रचलित एक सामाजिक व्यवस्था।

मातृत्व- *ना.* माता वा आमा हुनाको गुण, अवस्था वा भाव।

मातृपक्ष- *वि.* मातृकुलसँग सम्बद्ध पक्ष (मामा, मातामह आदि); मातृकुल।

मातृभाषा- *ना.* आमाको काखमा बसेर सिकिने तथा आफ्ना वर्ग वा जातिमा बोलिने भाषा।

मातृशिशु कल्याण केन्द्र- *ना.* स्वास्थ्यकार्यक्रमअन्तर्गत परिवार नियोजनका साथसाथै बच्चा र बच्चाको आमाको स्वास्थ्यसेवाका निम्ति खोलिएको केन्द्र।

मातृसत्ता- *ना.* [सं.] १. परिवारमा आमाकै सत्ता सर्वोच्च तथा सर्वोपरि रहने सामाजिक व्यवस्था; मातृतन्त्र। २. आमाका नामबाट वंशपरम्परा चल्ने सामाजिक व्यवस्था।

मातृसत्तात्मक- *वि.* मातृसत्ता प्रमुख भएको; मातृसत्ताका रूपमा चलेको।

मात्त- *क्रि.वि.* [सं. मात्र] मात्र; खालि; केवल (उदा.- म मात्त एक्लै त्यहाँ जान्न।)।

मात्तिनु- *अ.क्रि.* [मात+इ+नु] १. मत्त हुनु; माद चढ्नु; लागु पदार्थको नशा लाग्नु। २. धन, मन, यौवन आदिले गम्कनु; माथि पुगेर पनि चढेको हुनु; उन्मत्त हुनु। ३. पात्तिनु; पुलपुलिनु। ४. निहुँ खोज्नु; जोरी खोज्नु।

मात्तै- *क्रि.वि.* [मात्त+नै] मात्र नै; मात्त।

मात्र- *क्रि.वि.* [सं.] केवल; खालि; एक्लै; मात्रै; मात्तै।

मात्रा- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको एक पटकमा उपयोग गरिने मान; परिमाण। २. एक खेपमा खाइने ओखतीको परिमाण वा अंश। ३. व्यञ्जनका साथ जोडिने आकार, इकार, उकार आदि चिह्न (ा, ि, ु आदि)। ४. स्वरचिह्न। ५. अक्षरको उच्चारण गर्दा लाग्ने समय। ६. धनसम्पत्ति।

मात्रावृत्त- *ना.* मात्रिक छन्द।

मात्रिक- *वि.* [सं.] मात्रासम्बन्धी; मात्राको गणना गरिने।

मात्रिक छन्द- *ना.* मात्राहरूलाई ध्यानमा राखेर वा मात्राको गणनाबाट चरण मिलाइने छन्दविशेष।

मात्रै- *क्रि.वि.* [सं. मात्र+नै] मात्र नै; मात्रै।

मात्सर्य- *ना.* [सं.] १. मत्सरको भाव वा अवस्था। २. अरूको उन्नति देखेर हुने डाहा; ईर्ष्या; डाढो; जलन।

माथ$_1$- *ना.* [सं. मस्तक] टाउको; शिर; माथा।

माथ$_2$- *ना.* हे. मात$_1$।

माथवर- *वि.* [अ. मोतबर] १. पत्यार गर्न सकिने; भरपर्दो; विश्वासी; मातवर। २. भलादमी; सज्जन। ३. पुँजीवाल; धनाढ्य; सम्पन्न।

माथवरसिंह- *ना.* नेपालको इतिहासमा विक्रमको उन्नाइसौँ शताब्दीको अन्ततिर प्रधानमन्त्री बनेका थापा कुलका एक प्रसिद्ध व्यक्ति।

माथा- *ना.* [सं. मस्तक] शिर; टाउको; माथा।

माथापच्ची/पच्चिसी- *ना.* धेरै दिमाग खियाउनुपर्ने काम; गिदीपगालाइ।

माथि- *ना.यो.* १. मास्तिर; उँभो; उपर। *क्रि.वि.* २. उच्च श्रेणी वा कोटिमा। ३. अग्लो ठाउँमा; मास्तिर। ४. पहिले; अगाडि (लेख, वक्तव्य आदिमा)। ५. माथिल्लो ठाउँ वा भाग; चोटो। ६. अतिरिक्त; थप।

माथिको देउता- *ना.* आकाशदेवी (केटाकेटीका सामु नाउँ नलिने चलनअनुसार)।

माथिल्लो- *वि.* १. मास्तिर वा उँभो रहेको; उपल्लो; माथिको। २. उच्च श्रेणी वा उपल्लो तहको (दर्जा, विभाग इ.)।

माद- *ना.* [सं. मद] १. मद; मात; नशा। २. अभिमान; घमन्ड। ३. प्रसन्नता; हर्ष।

मादक- *वि.* [सं.] १. मताउने; नशा लाग्ने; बेहोस पार्ने। २. आनन्ददायक।

मादकता- *ना.* मादक हुनाको भाव वा अवस्था।

मादक पदार्थ- *ना.* मात लगाउने वस्तु (रक्सी, गाँजा, चरेस इ.)।

मादक फसल- *ना.* गाँजा, सुर्ती आदिको बाली वा उत्पादन।

मादन- *ना.* [सं.] १. मद; मात; नशा। २. कामदेव। *वि.* ३. नशामा लट्ठ पार्ने; मादक।

मादल- *ना.* [सं. मर्दल] १. रोटेपिङको दुई खाँबाका बिचमा रहने बलो। २. धुरा वा धुरी पस्ने रथ, बग्गी वा गोरुगाडाका पहियाका बिचको अवयव; नाउ। ३. दाहिनेतिर साँगुरो र देब्रेतिर केही ठुलो मुख भएको, तेर्सो पारेर कम्मरमा भिरी नाङ्गो हातले बजाइने छालाका खरीसहितको नेपालको अति लोकप्रिय तालबाजा।

मादलु- *ना.* मादल (कविता, गीत र लोकगीतमा प्रचलित)।

मादले- *वि.* १. मादल भिर्ने वा बजाउने। २. मादलजस्तो। ३. ठुलो; बडेमाको। ४. रमाइलो गर्ने; रमिता देखाउने।

मादा१- *ना.* [सं. मध्य] हात्तीका पीठमा कसिने पछुवा अड्ने डोरी; माझा।

मादा२- *वि.* [फा.] पोथी।

मादी- *ना.* [भो. ब.] १. अन्नपूर्णा हिमालका हिमनदीहरूबाट उत्पत्ति भई तनहुँ जिल्लाको दमौलीमा आई सेतीमा मिसिने एक नदी। २. कोसी अञ्चल सङ्खुवासभा जिल्लाअन्तर्गत पर्ने एक गाउँ।

माधव- *ना.* [सं.] १. विष्णु। २. वैशाख महिना। ३. वसन्त ऋतु।

माधवी- *ना.* [सं.] १. सुगन्धित सेतो फूल फुल्ने वासन्ती लता। २. तुलसी। ३. महबाट तयार पारिएको एक पेय पदार्थ। ४. सं. १९६५-मा मातृप्रसादका नाउँले स्व. राममणि आ. दी. द्वारा सम्पादित र काशीबाट प्रकाशित नेपाली साहित्यिक मासिक पत्रिका।

माधवी लता- *ना.* दशपन्ध्र सेन्टिमिटर लामा हरिया पात हुने, माथि पहेँलो र तल सेतो रङको सुगन्धित फल हुने सदाबहार एक लहरो।

माधिमे- *ना.* [सं. मा+नेवा.+धिमे] नाङ्गै हात र बेतको घुमेको गजाले बजाइने, धुन्या बाजासमूहको मुख्य तालबाजा; काठमाडौँ उपत्यकाको धिमे बाजाको ठुलो प्रकार।

माधुरी- *ना.* [सं.] १. मिठास; मधुरता। २. रक्सी।

माधुर्य- *ना.* [सं.] १. मिठोपन; मधुरोपना; मधुरता; सौन्दर्य; लावण्य। २. साहित्यमा सरस र सुगम हुने तथा पाठकलाई मनोहर लाग्ने पाञ्चाली रीतिसँग सम्बन्धित काव्यात्मक गुण।

माध्य- *वि.* [सं.] मध्यवर्ती; माझको; केन्द्रीय; बिचको।

माध्यम- *वि.* [सं.] १. मध्यवर्ती अंशसँग सम्बद्ध; केन्द्रीय; एकदम माझको। *ना.* २. कुनै काम सिद्ध गर्ने साधन वा उपाय; कुनै काम सम्पन्न गर्ने साधन वा व्यक्ति।

माध्यमिक- *वि.* [सं.] १. माझको; बिचको। *ना.* २. बौद्ध धर्मका चार सम्प्रदायमध्ये एक।

माध्यमिक विद्यालय- *ना.* निम्न माध्यमिकभन्दा माथिल्लो, प्रवेशिका परीक्षाका तहसम्मको नियमित पढाइ हुने विद्यालय; आठौँदेखि दसौँ कक्षासम्म मात्र पढाइ हुने विद्यालय।

माध्यमिक शिक्षा- *ना.* माध्यमिक विद्यालयमा दिइने वा पूरा हुने शिक्षा।

माध्याह्निक- *वि.* [सं.] मध्याह्नको; मध्यदिनको; मध्याह्न सम्बन्धी।

माध्व- *वि.* [सं.] १. मधुबाट बनेको वा तयार भएको; मधुनिर्मित। २. मधुर; मिठो। *ना.* ३. मध्वाचार्यद्वारा चलेको एक वैष्णव सम्प्रदाय।

माध्वी- *ना.* [सं.] १. मधुबाट बनाइएको एक किसिमको रक्सी। २. माधवीलता।

माध्वीक- *ना.* १. महुवाको रक्सी। २. अङ्गुरको रक्सी। ३. अङ्गुर।

मान्नु- *स.क्रि.* [मान+नु] १. भनेको कुरो टेर्नु; आज्ञापालन गर्नु। २. मान गर्नु; मानितो राख्नु; आदर वा श्रद्धा गर्नु। ३. पूजा वा भक्तिभावना गर्नु; सेवा गर्नु। ४. स्वीकार गर्नु; मन्जुर गर्नु; राजी हुनु। ५. ठिक ठान्नु; ठहराउनु। ६. चाडपर्व आदि मनाउनु। ७. विश्वास गर्नु; पत्याउनु।

मान- *ना.* [सं.] १. आदर; सत्कार; सम्मान; प्रतिष्ठा। २. अभिमान; अहङ्कार; घमन्ड। ३. दर्जा; पदवी। ४. नाप; तौल; परिमाण। ५. नायकले गरेको अपराध देखेर नायिका अप्रसन्न हुने काम वा स्थिति। ६. नक्सामा धरातलीय दुरी जनाउने हिसाब वा तथ्याङ्कीय परिमाण। मानक- *ना.* विशिष्ट वस्तुको आकार- प्रकार, महत्त्व आदि जाँच्ने कुनै आधिकारिक स्तर, मानदण्ड वा रूप।

मानकन्द- *ना.* कर्कलाका आकारका ठुलठुला पात र गानु हुने, बुटी; माने।

मानगृह- *ना.* १. स्त्रीहरूले पति वा प्रेमीलाई घुर्क्याएर बस्ने घर; मानमन्दिर। २. प्रसिद्ध लिच्छवि राजा मानदेवले बनाएको, एक प्रसिद्ध भवन। (यस दरबारमा टाँगिएको तोरणको अर्को टुप्पो चाँगुनारायण मन्दिरको गजुरमा गाँसिएको उल्लेख अभिलेखहरूमा पाइएको छ)।

मानचङ्गी- *वि.* सानो जातको (सुपारी वा नरिवल)।

मानचङ्गी नरिवल- *ना.* नरिवलकै छाँटका काण्ड, पात, फूल र फल लाग्ने सानो खालको नरिवल।

मानचङ्गी सुपारी- *ना.* सानो एक जातको सुपारीविशेष।

मानचित्र- *ना.* [सं.] पृथ्वीका सम्पूर्ण महादेश तथा महासागरको चित्र; नक्सा; भूचित्रावली; भूचित्र।

मानदण्ड- *ना.* [सं.] १. नाप्ने लट्ठी वा दण्ड; गज। २. योग्यता, गुण, वैशिष्ट्य आदि खास कुराको मूल्य निश्चित गर्ने वा आधार निर्धारित गर्ने स्वीकृत स्तर वा माध्यम।

मानदेव- *ना.* [सं.] प्रसिद्ध मानगृहका निर्माता लिच्छविकालीन एक प्रख्यात राजा।

माननीय- *वि.* [सं.] १. मान वा आदर गर्न योग्य; मान्य; आदरणीय। २. मन्त्री, संसदका सदस्य, कुलपति आदि र सोसरहका अन्य व्यक्तिलाई सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।

मानपत्र- *ना.* [सं.] अभिनन्दनपत्र।

मान पदवी- *ना.* [मान+पदवी] आभूषण, अलङ्कार, प्रशंसापत्र आदि।

मानभङ्ग- *ना.* [सं.] अपमान; अप्रतिष्ठा; बेइज्जती; मानहानि।

मानभाउ- *ना.* [मान+भाउ] मान र मर्यादा; मान र कदर; प्रतिष्ठा; इज्जत; मान; मानमनितो।

मानमनितो- *ना.* [मान+मनित] १. आफ्ना कुलपरम्पराले मान्दै आएका देवदेवीको पूजाआजा। २. मानभाउ।

मानमन्दिर- *ना.* [सं.] १. स्त्रीहरू रिसाएर बस्ने घर; कोपभवन; मानगृह। २. ग्रहनक्षत्रहरूको निरीक्षण गर्ने यन्त्रहरू रहेको स्थान; वेधशाला।

मानमर्यादा- *ना.* [सं.] मानभाउ; मानमनितो।

मानमिजास- *ना.* [मान+मिजास] १. मान र मिजास; आदरसत्कार। २. शिष्टाचार; सौजन्य।

मानर- *ना.* तराई क्षेत्रमा प्रचलित, मादलका आकारको एक प्रकारको माटाको बाजा।

मानव- *ना.* [सं.] १. मनुका सन्तति; मनुष्य। स्त्री. मानवी। *वि.*

२. मनुसँग सम्बन्धित; मनुको वंशमा उत्पन्न भएको; मनुसम्बन्धी। स्त्री. मानवी।

मानव अधिकार- *ना.* संयुक्त राष्ट्रसङ्घले इ. १९४८ मा गरेको घोषणाअनुसार विश्वका मानवमात्रले पाउने आधारभूत सामाजिक, आर्थिक र नागरिक हक तथा स्वतन्त्रता।

मानवता- *ना.* [सं.] मानव हुनाको भाव वा विशेषता; मनुष्य बन्न चाहिने गुण; मनुष्यत्व।

मानवतावाद- *ना.* मानिसका प्रकृति, प्रतिष्ठा, आदर्श आदिमा विश्वास गर्ने मत वा सिद्धान्त, मानिसले मानिसप्रति गर्ने राम्रो व्यवहारको सिद्धान्त।

मानवतावादी- *वि.* मानवतावादमा विश्वास गर्ने; मानवतावादको सिद्धान्तको समर्थक वा अनुयायी।

मानवती- *वि.* [सं.] १. आफू मानमा रहन चाहने; अभिमानिनी; मानिनी (स्त्री)। *ना.* २. साहित्यमा नायकसित असन्तुष्ट वा रुष्ट भएकी नायिका।

मानव धर्मशास्त्र- *ना.* [सं.] मानवधर्मको विवेचना गरिएको शास्त्र; मनुस्मृति; मनुसंहिता।

मानव पूर्वकाल- *ना.* [सं.] नृतत्त्वशास्त्रअनुसार किनिया नर- वानर र त्यसभन्दा पहिलेको समय।

मानव बस्ती- *ना.* [मानव+बस्ती] मानिसको बसोबास भएको भूक्षेत्र।

मानव युग- *ना.* [सं.] १. नृतत्त्वशास्त्रअनुसार पृथ्वीमा पहिलोपल्ट मानवको सृष्टि प्रारम्भ हुन थालेको युग; आजभन्दा पचासदेखि चालिस लाख वर्षपहिले प्रारम्भ भएको युग। २. प्रातिनूतनाश्मको समस्त भाग वा हिमकल्पको समस्त भागलाई भनिने युग।

मानवशास्त्र- *ना.* [सं.] १. मानवजातिको उत्पत्ति, प्रकार, गुण, स्वभाव, संस्कृति आदिको अध्ययन गर्ने एक शास्त्र; नृतत्त्वशास्त्र; नृवंशशास्त्र। २. मूलतः मानवजातिको उन्नतिप्रगतिमा सहायक हुने इतिहास, दर्शन, पुरातत्त्व, दर्शन, मनोविज्ञान, अर्थशास्त्र, राजनीति, साहित्य आदिसित सम्बन्ध राख्ने सबै शास्त्रविषय।

मानवानुगुण- *ना.* [सं.] नृतत्त्वशास्त्रअनुसार नरवानरानुगणभित्र पर्ने सङ्कीर्णनास भएकामध्ये अपुच्छको गणनामा आउने मानव र त्यससँग मिल्ने प्राणीको समूह।

मानविकी- *ना.* [सं.] शिक्षाशास्त्रीय वर्गीकरणका दृष्टिले मानिसका विचार, सम्बन्ध आदिसँग सम्बन्धित ज्ञानहरूमध्ये दर्शन, भाषा, साहित्य, कला, भूगोल, गणित, इतिहास आदिसँग सम्बन्धित शाखा।

मानविकी र सामाजिक शास्त्र- *ना.* मानविकी र राजनैतिक, आर्थिक, सामाजिक आदि शास्त्रहरूको समुदाय।

मानविकी र सामाजिक शास्त्र अध्ययन संस्थान- *ना.* उक्त समुदायको पठनपाठनसँग सम्बन्धित संस्था।

मानवीकरण- *ना.* [सं.] कुनै वस्तुलाई मानवको रूप दिनाको भाव तथा प्रक्रिया वा मानवका रूपमा कल्पित तथा प्रस्तावित गर्ने काम।

मानवीय- *वि.* [सं.] १. मानवसम्बन्धी; मानव वा मनुष्यको। २. मानिस भएर गरिने; मनुष्योचित।

मानवीय तत्त्व- *ना.* मानिसमा हुनुपर्ने गुण वा वैशिष्टच।

मानस- *ना.* [सं.] १. अनुभव र अनुभूति तथा विचार र संवेदना आदि हुने, मानिसमा रहेको आन्तरिक सत्ता; मन; हृदय। २. मानसरोवर। ३. तुलसीदासकृत रामायण (रामचरितमानस)। *वि.* ४. मनसँग सम्बन्ध राख्ने; मानसिक।

मानसपुत्र- *ना.* इच्छाले मात्र उत्पन्न सन्तति; कल्पित पुत्र।

मानसपूजा- *ना.* लौकिक विधि नअँगाली मनद्वारा नै सबै कृत्य गरिने पूजा।

मानसरोवर- *ना.* [सं.] १. हिमालमा कैलास पर्वतमुनि रहेको ठुलो र पवित्र तीर्थ मानिने एक प्रसिद्ध दह। २. हठयोगमा शरीरभित्र कल्पना गरिएको अमृतरूपी भावसरोवर वा सो रहने स्थान।

मानसिक- *वि.* [सं.] १. मनसम्बन्धी; मनसँग सम्बन्ध राख्ने; मानस; आत्मिक।

मानसिक आघात- *ना.* १. मनमा परेको आघात वा चोट

मानसिकता- *ना.* मानसमा हुने भाव, गुण वा स्थिति; आत्मिकता।

मानसी- *वि.* [सं.] १. मनसम्बन्धी; मानसिक; मनको। २. मनैमन हुने (आराधना; पूजा इ.)।

मानहानि- *ना.* [सं.] कसैको इज्जत, प्रतिष्ठा आदिमा क्षति पुऱ्याउने काम; मानभङ्ग; बेइज्जती; अपमान।

माना- *ना.* [सं. मान] १. दश मुठी बराबरको अनाज आदि भर्ने भाँडो; मानु। *वि.* २. दश मुठीको परिमाण भएको।

मानाङ्क- *ना.* [सं.] लिच्छवि राजा मानदेवले प्रचलनमा ल्याएको टक; मानाङ्क-मुद्रा।

मानाङ्क मुद्रा- *ना.* मानाङ्क।

मानाचामल- *ना.* [माना+चामल] १. कुनै विशेष स्थितिमा अरूलाई जीवननिर्वाह वा पेटपालोका निम्ति दिइने खर्च, वृत्ति वा सिधा; पेटिया। २. सरकारको सेवामा विशेष रूपले संलग्न भारदारका वंशज तथा उच्च खानदानका व्यक्तिलाई जीवन-निर्वाहका लागि दिइने र निजको मृत्युपछि सो जग्गा रैकरमा परिणत गरिने एक प्रकारको पुरानो बिर्तप्रथा; खुवा बिर्ता।

मानापाथी- *ना.* मानु र पाथी वा त्यति परिमाणको वस्तु।

मानार्थ- *वि.* [सं.] मानका निम्तिको; मानको खातिर।

मानार्थ उपाधि- *ना.* खास प्राज्ञिक आवश्यकताका लागि तयारी भएका पाठचांशहरू पूरा नगरी कुनै खास क्षेत्रमा महत्त्वपूर्ण सफलता हासिल गरेको व्यक्तिलाई सम्मान गर्न दिइने डिग्री वा उपाधि।

मानार्थ सदस्य- *ना.* मानार्थ दिइने सदस्यपद।

मानिक- *ना.* [सं. माणिक्य] लालमणि।

मानिका- *ना.* [सं.] १. एक प्रकारको रक्सी। २. आठ पल वा साठी तोलाको तौल वा परिमाण। ३. लिच्छविकालीन प्रचलनमा एक मुरीजतिको नापो।

मानिका कर- *ना.* पूरा उब्जनीको छैटौँ भाग लिइने एक प्रकारको पुरानो भूमिकर।

मानिता- *ना.* [सं. मान्यता] १. मान्यता; सम्मान; आदर; मानभाउ। २. स्वाभिमान; गौरव।

मानिनु- *क.क्रि.* [मान्+इ+नु] मान गरिनु; पुजिनु।

मानिस- *ना.* [सं. मानुष] जैविक जातिमा मस्तिष्क तथा बुद्धिबलका कारणले सबैभन्दा श्रेष्ठ, विकसित तथा चेतनशील रूपमा रहेको र श्रमलाई सरल तथा सुगम तुल्याउन आवश्यकताअनुसार हतियारको निर्माण तथा प्रयोगसमेत गर्ने स्तनपायीवर्गको दुईखुट्टे प्राणी; मनुष्य; मान्छे।

मानी$_{१}$- *ना.* [था.] चार पाथीको परिमाण।

मानी$_{२}$- *वि.* [सं.] १. कुनै मान वा कुराको अभिमान गर्ने, अभिमानी; अहङ्कारी; घमन्डी। २. मान भएको वा मान पाउने; प्रतिष्ठित; इज्जतदार।

मानी३- *वि.* [सं. मान+ई] घट्टको माथिल्लो तथा जाँताको तल्लो फग्ल्याँटाका प्वालमा राखिने र घुम्न सजिलो पार्ने काठ, फलाम आदिको डन्डी; माने।

मानीघर- *ना.* घट्ट; जाँतोको मानी छिराउने दुलो।

मानीपाथी- *ना.* मानी बनाएबापत कामीले चलनअनुसार पाउने एक पाथी अन्न।

मानु- *ना.* [सं. मान] १. दश मुठी अन्न भरिने, अटाउने वा नाप्ने भाँडो; मानो। २. त्यति अन्नको परिमाण। ३. पेटपालोको साधन; दानापानी।

मानुचामल- *ना.* हे. मानाचामल।

मानु छुट्टिनु- *टु.* अंशबन्डा गरेर बेग्लै बस्नु; अलग घरजम गर्नु।

मानुमुठी- *ना.* १. धेरथोर अन्नपात; अलिअलि अनाज; दुई-चार मुठी। २. विशेषतः असहाय व्यक्तिलाई वा सघाउनुपर्ने स्थितिमा दिइने अलिअलि अन्नपात वा खर्च।

मानुमुरी- *ना.* खेती गर्दा एक मानाको एक मुरीका दरले फल्ने उब्जनी हुने धान आदि अन्न।

मानुष- *ना.* [सं.] मानिस; मनुष्य।

मानुषिक- *वि.* मनुष्यसम्बन्धी; मानिसको जस्तो; मानवीय।

मानुषी- *ना.* आइमाई; स्वास्नीमान्छे; स्त्री; महिला।

मानूँ- *संयो.* [मान्+ऊँ] जस्तो; तुल्य; समान; मानौँ।

माने$_{१}$- *ना.* [सं. मानकन्द] खान हुने जङ्गली कर्कलो; मानकन्द।

माने$_{२}$- *ना.* [अ. मानी] अर्थ; आशय; अभिप्राय; मतलब; तात्पर्य।

माने$_{३}$- *वि.* [मानो+ए] १. मानुको; मानासम्बन्धी (परिमाण वा नापो)। २. मानाभर रहने, अटाउने, हालिने वा पाक्ने र त्यत्ति नै खाने वा खान सक्ने, जस्तो- एकमाने, तीनमाने, पाँचमाने (भाँडो, व्यक्ति आदि)।

माने४- *ना.* [सं. मान+ए] जाँतोको तल्लो तथा घट्ट आदिका माझमा माथिल्लो फग्ल्याँटाका प्वालमा हालिने काठ वा फलामको डन्डी; हे. मानी पनि।

माने५- *ना.* [सं. मणिपद्म] १. बौद्ध धर्मावलम्बीहरूले हातमा लिएर घुमाउने 'ॐ मणिपद्मे हुँ' लेखिएको एक वस्तु। २. बौद्धधर्मावलम्बीहरूले चिहानमाथि ध्वजा गाडी बनाएको स्तम्भ।

माने गाउँ- *ना.* लामा, तामाङहरूको माने भएको ठाउँको बस्ती।

माने डाँडो- *ना.* माने थापना गरिएको डाँडो।

माने भन्ज्याङ- माने रहेको भन्ज्याङ।

माने मधौरु- *ना.* बिरामी भएको बहाना गरेर काम नगर्ने मानिस।

मानो$_{१}$- *अव्य.* मानूँ; मानौँ।

मानो$_{२}$- *ना.* [सं. मान] दश मुठी अन्न बराबरको भाँडो; मानु।

मानौँ- *अव्य.* [मान्+औँ] समान; तुल्य; मानूँ।

मान्छे- *ना.* [सं. मनुष्य] मानिस; मनुष्य।

मान्छेको भाँडो- *ना.* ठिक मानिस; लाजघिनको ख्याल भएको मान्छे (उदा.- त्यो मान्छेको भाँडै होइन, जे मन लाग्यो त्यही गर्छ)।

मान्छे खाने कुरा- *ना.* नबुझिने बोली वा भाषा (उदा.- तिमी मान्छे खाने कुरा नगर, नेपालीमा भन)।

मान्द्य- *ना.* [सं.] १. मन्द हुनाको भाव वा स्थिति; मन्दता; सुस्ती। २. दुर्बलता; कमजोरी। ३. रोग; बिमारी। ४. न्यूनता; कमी।

मान्द्रिलो- *वि.* [मान्द्रो+ईलो] मान्द्रो जस्तो।

मान्द्रे- *वि.* [मान्द्रो+ए] १. मान्द्रो बुने झैँ गरी बुनेको; मान्द्राको जस्तो बनोट भएको। २. बाक्लो र बलियो (राडी)। *ना.* ३. मान्द्रो बुन्ने र बेच्ने मानिस।

मान्द्रे मेसो- *ना.* १. मान्द्रो बुन्दाको जस्तो मेसो वा सिलसिला; मान्द्रो बेरिए झैँ भएको रोल वा ताँती। २. राडीका बुनोटको एक मेसो। ३. मान्द्रो बेरे झैँ भई लुँडिँदै आएको छाल। *क्रि.वि.* ४. उपर्युक्त किसिमले; ताँतीका ताँती लागेर।

मान्द्रो- *ना.* बाँसको चोयाबाट चित्रो बुने झैँ चुल्ठेमेसो पारी बुनिने, तर चित्रोमेसोमा झैँ एक-एक पात नटिपी दुई-दुई पात टिपेर बुनिने, बिस्कुन सुकाउने, कठघरामा ओछ्याउने आदि काम लिइने वस्तु।

मान्धाता- *ना.* [सं.] अयोध्याका पुराणप्रसिद्ध एक सूर्यवंशी राजा।

मान्य- *वि.* [सं.] १. मान गर्न लायक; आदरणीय। २. मान्न योग्य; स्वीकार गर्न सकिने।

मान्यता- *ना.* १. मान्य हुनाको भाव वा अवस्था; मनाइ। २. मान्ने काम; मान; इज्जत। ३. कुनै विचार, सिद्धान्त, कुरो आदिलाई मान्ने भाव वा प्रक्रिया। ४. काम-कुरो स्विकारी प्रमाणित गर्ने वा ठुलो संस्थाद्वारा सानो संस्था वा त्यसका कामकाजमा दिने स्वीकृति।

मान्यवर- *वि.* मान गर्न योग्य; आदरणीय।

माप- *ना.* [सं. मापन] १. नाप्ने काम; नापो; मापन। २. नाप्ने उपकरण।

मापक- *ना.* [सं.] १. नाप्ने उपकरण; माना, पाथी, गज, फुट आदिमध्ये कुनै एक साधन। २. ढक। *वि.* ३. माप गर्ने वा नाप्ने, (जस्तै- स्तरमापक, दुग्धमापक, वर्षामापक)।

मापकुण्डिका- *ना.* [सं.] अन्न, तेल आदि भर्ने मानो, पाथी, कुरुवा आदि।

मापचोक- *ना.* [किरा.] सम्पत्तिसम्बन्धी नियन्त्रण गर्ने तथा विवाहसम्बन्धी नियम लागु गर्ने लिच्छविकालीन एक अड्डा।

मापदण्ड- ना. [सं.] १. नाप्नका लागि प्रयोग गरिने साधन; २. कुनै एउटा वस्तुको आकार, गुण आदिको लेखाजोखा गर्न प्रयोग गरिने अर्को वस्तु वा आधार।

मापन- *ना.* [सं.] नाप्ने काम; माप।

मापनीय- *वि.* माप गर्न योग्य; नाप्न सकिने।

मापविज्ञान- *ना.* [सं.] आयतन नाप्ने एक विज्ञान।
मापा- *वि.* [सं. नाल्प > प्रा. णप्प] कडा; जङ्गी।
मापाको- *वि.* कडा मिजासको; रिसाहा; जङ्गी।
माफ- *वि.* [अ. मुआफ] १. माफी वा क्षमा दिइएको। *ना.* २. दोषी वा अपराधीलाई दिइने सजायको छुट; क्षमा। ३. लिनुपर्ने रकम छोड्ने काम; मिनाहा; छूट।
माफा- *ना.* गाउँघरतिर प्रचलित पाल्कीजस्तो एक प्रकारको सवारी साधन।
माफिक- *ना.यो.* [अ. मुआफिक] १. बमोजिम; मुताबिक; अनुसार। *क्रि.वि.* २. निर्धारित स्थिति, परिमाण, गति आदिमा; मर्यादामुताबिक। *वि.* ३. विरुद्ध नभएको; अनुकूल; उपयुक्त।
माफिया- *ना.* कानुन, राज्यव्यवस्थालाई हाँक दिने ठुलठुला अपराध कार्यमा संलग्न छद्म अपराधीसमूह।
माफी- *ना.* [अ. मुआफी] १. दण्डसजाय आदिबाट मुक्ति दिने काम; क्षमा; माफ। २. मिनाहा; मुक्ति। *वि.* ३. रकमकलम वा तिरोभरो केही नलाग्ने; मिनाहा हुने।
माफी छाप- *ना.* माफीबिर्ता।
माफी बिर्ता- *ना.* तिरोभरो गर्नु नपर्ने गरी दिइएको बिर्ता।
माम- *ना.* [बा.बो.] भात।
मामकी- *ना.* बौद्ध धर्मअनुसार पञ्चतारामध्ये एक; रत्नसम्भवकी पत्नी र रत्नपाणिकी आमा।
मामलो- *ना.* हे. मामिला।
मामा- *ना.* [सं. मातुल] १. आमाका दाजु वा भाइ। २. प्रहरी (लाक्षणिक अर्थमा)।
मामा घर- *ना.* जेल।
मामा चेलो- *ना.* मामाको छोरो।
मामिला- *ना.* [अ. मुआमिल] १. परस्परमा हुने कुनै काम वा व्यवहार; कामकारबाई; मामलो। २. झैझगडा; मामला; मुद्दा।
मामिला निक्सारी- *ना.* राणाकालमा प्रधानमन्त्रीले मुद्दा सुनी निकासा दिने अड्डा; कम्यान्डर-इन-चिफको दलानमा रहने अड्डा।
मामुली- *वि.* [मामूली अ. मअमूल] १. सामान्य साधारण। २. निम्न तहको; नगण्य; महत्त्वहीन।
माम्री- *ना.* [माम+री] भाँडामा डढेर खरो भएको भात, ढिँडो आदिको चाम्रो पाप्रो।
माया- *ना.* [सं.] १. मोहवश कसैका प्रति हुने हार्दिकतायुक्त अनुराग, प्रेम वा स्नेहको भाव; प्यार; प्रीति; ममता; ममत्व। २. कुनै प्रकारको भ्रमपूर्ण, अवास्तविक तथा मिथ्या धारणा वा आभास; धोका; छल; कपट। ३. कुनै छलपूर्ण काम वा कुरा (जादु-टुना, इन्द्रजाल, चटक आदि)। ४. वेदान्तका अनुसार सम्पूर्ण सृष्टि र प्रपञ्चको कारण मानिने ईश्वरको अलौकिक तथा अदृश्य शक्ति; लीला। ५. अविद्या; अज्ञान। ६. जीवनलाई बन्धनमा राख्ने मोहरूपी शक्ति। ७. धन; सम्पत्ति; दौलत। ८. कूटनीति; दाउपेच। ९. लक्ष्मी; दुर्गा।
मायाजाल- *ना.* १. मायारूपी जालो; मोहको बन्धन। २. गृहस्थीको जन्जाल।
मायादेवी- *ना.* बुद्धकी माताको नाम।
मायापाश- *ना.* मायाजाल।
मायापिर्ती/प्रीती- *ना.* परस्परको अनुरागमय आकर्षण वा सम्बन्ध; माया र प्रेम।
मायापुरी- *ना.* मोक्षदायिनी सात पुरीमध्ये एक; हरिद्वार।
मायामारी- *क्रि.वि.* १. माया मारेर। *ना.* २. माया मार्ने स्वभाव वा चाल।
मायामोह- *ना.* १. माया तथा मोह। २. स्नेह; प्रेम। ३. ईश्वरीय मायाबाट पैदा भएको मानिने सांसारिक वस्तुप्रतिको आसक्ति। ४. असुरहरूको अन्त गर्नका लागि विष्णुका शरीरबाट पैदा भएको पुरुष।
मायायुद्ध- *ना.* धोकापूर्ण युद्ध; छलपूर्वक गरिएको लडाइँ; इन्द्रजालपूर्ण युद्ध।
मायालाग्दो- *वि.* माया लाग्ने खालको; मायालु।
मायालु- *वि.* [माया+आलु] माया पोखिने (पात्र); प्रेमी; प्रेमिका।
मायालु ज्यान- *ना.* एक जिउको प्रेमी; दिलेरी प्रिय।
मायावाद- *ना.* [सं.] ब्रह्मलाई सत्य र अरू वस्तुलाई असत्य मान्ने पूर्वीय दर्शनको एक सिद्धान्त; अद्वैतवाद।
मायावादी- *वि.* मायावादको अनुयायी; वेदान्ती; अद्वैतवादी।
मायाविनी- *वि.* [सं.] छलकपट गर्ने; मायावी (स्त्री)।
मायावी- *वि.* [सं.] १. मायाका रूपमा रहने वा हुने; मायासम्बन्धी। २. ठुलो कपटी वा धोकेबाज। ३. अवास्तविक; भ्रामक। ४. इन्द्रजाली; जादुगरी। ५. चतुर; धुर्त। *ना.* ६. परमात्मा।
मायिक- *वि.* [सं.] १. मायाद्वारा बनेको वा भएको; मायासम्बन्धी। २. अवास्तविक भएर पनि वास्तविक जस्तै देखिने; जादुगरीका छाँटको। ३. मायावी।
मायी- *वि.* [सं.] १. माया गर्ने वा माया देखाउने; मायावी। *ना.* २. जादुगर; चटकी।
मार१- *ना.* [सं. मारण] १. मार्ने काम; हत्या; वध। २. आघात; चोट; प्रहार। ३. हप्की; खप्की। ४. पर्याप्तता; आधिक्य। ५. कामको भिड वा चटारो (मारामार)।
मार२- *ना.* [सं.] १. कामदेव। २. विष; बिख। ३. बाधा; विघ्न।
मारक- *वि.* [सं.] १. हत्या गर्ने; मार्ने; विनाशकर्ता। *ना.* २. कुनै घातक रोग; महामारी। ३. कामदेव। ४. बाज चरो।
मारक दशा- *ना.* जन्मकुण्डलीको द्वितीय, सप्तम र अष्टम स्थानका स्वामीको दशा भएको अवस्था; मारकेश-दशा।
मारकाट- *ना.* [मार+काट] १. एकले अर्कालाई मार्ने र काट्ने काम; काटमार; काटामार। २. भयङ्करको झगडा वा युद्ध।
मारकिन- *ना.* [अङ्. नैनकीन] १. एक प्रकारको छिपुवा जनाना धोती। २. खैरोखैरो सेतो रङको एक जातको बाक्लो सुती कपडा।
मारकेश- *ना.* [सं.] लग्नकुण्डलीमा द्वितीय, सप्तम र अष्टम स्थानका स्वामी ग्रह।
मारकेश दशा- *ना.* मारक-दशा।
मारङ्गी- *ना.* हिमाली भेकतिर उम्रने, जरो तेलमा हाल्दा तेलै रातो हुने एक बुटी।

मारण- *ना.* [सं.] १. मार्ने वा ज्यान लिने काम; हत्या; वध; विनाश। २. शत्रुलाई विनाश गर्न प्रयोग गरिने जादुटुनाको प्रयोग। ३. धातु आदिलाई भस्म पार्ने काम।
मारताल- *ना.* [मार+ताल] जुवाखेलमा मार्ने वा जित्ने दाउ लागिरहेको अवस्था।
मारपिट- *ना.* मार+पिट] पिटापिट; झगडा; मारकाट; मारामार।
मारमुङ्ग्री- *ना.* [मार+मुङ्ग्रो+ई] १. पिटाइ; ठोकाइ; दनक। २. मारामार; मारपिट; मारकाट।
मारवाडी- *ना.* [मारवाड (प्रदेश) +ई] १. भारतको मारवाड अर्थात् वर्तमान राजस्थानको निवासी; तिनैको वर्ग वा जाति तथा बोली। २. स्वास्नीमानिसले कानका लोतीमा लाउने मुन्द्राजस्तो बाटुलो र केही मोटो गहना।
मारा- *ना.* [मार्+आ] १. नामशब्दको पछिल्तिर जोडिएर मार्ने, खतम गर्ने आदि अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तो- ज्यानमारा, वनमारा, भाइमारा, बगलीमारा इ.)। २. जुवा आदि खेलमा जितको भाव दर्साउन प्रयोग गरिने शब्द; मार्रा।
मारामार- *ना.* [मार्+आ+मार्] १. आपसमा पिटापिट गर्ने काम; मारपिट। २. मानिसहरूको अटाइनसक्नु घुइँचो; ठुलो भिड। ३. कामकाजको चेपाचेप। *वि.* ४. भरिभराउ; भरपुर; पर्याप्त; यथेष्ट।
मारिनु- *क.क्रि.* [मार्+इ+नु] मार्ने काम गरिनु।
मारिन्गो- *ना.* तीनचार मिटर अग्लो हुने, सेतो र चिल्लो बोक्रा हुने, हरिया ससाना फूल फुल्ने, कालो सिस्नुका झैँ फल लाग्ने (आर्टिकेसी समूहको) एक बोट।
मारिष- *ना.* [सं.] १. नाटकको सूत्रधार। २. नाटकमा आदरणीय वा सम्मान्य व्यक्तिलाई गरिने सम्बोधन।
मारी- *क्रि.वि.* [मार्+ई] मारेर वा टुङ्ग्याएर; बिताएर (जस्तो- महिना मारी)।
मारीमेटी- *क्रि.वि.* भएभरको सबै; सिरीखुरी। *ना.* २. लिनुदिनुको चुक्ती; छिनाफाना।
मारु- *ना.* [सं.] दीपक रागको एक प्रकार वा सो रागमा गाइने गीत।
मारुत- *ना.* [सं.] १. हावा; पवन; वायु। २. वायु वा पवनका अधिपति देवता।
मारुति- *ना.* १. हनुमान्। २. भीम। ३. भारतमा बनेको मोटरको एक प्रकार।
मारुनी- *ना.* [सं. मारु+नी] आइमाईको भेषमा नाच्ने र गाउने व्यक्ति; नचुवी; नटुवी।
मारुनी नाच- *ना.* मारुनीले नाच्ने, अरूले गानबजान गर्ने र ढुँटुवारेले स्वाङ पार्ने प्रसिद्ध नेपाली लोकनाच।
मार्क१- *ना.* जर्मनीको मुद्रा।
मार्क२-[अङ्.] चिनो; प्राप्ताङ्क।
मार्कण्डेय- *ना.* [सं.] अष्टचिरञ्जीवीमध्ये एक तथा मृकण्डु ऋषिका पुत्र; एक प्राचीन प्रसिद्ध ऋषि।
मार्कण्डेय पुराण- *ना.* मार्कण्डेय ऋषिद्वारा प्रणीत वा उनका नाममा प्रचलित एक पुराण।
मार्का- *ना.* [अङ्. मार्क] चिह्न; चिनु; छाप; निसान।
मार्क्स- राजनीतिक साम्यवाद र दार्शनिक द्वन्द्वात्मक भौतिकवादका प्रणेता जर्मनीका एक प्रसिद्ध विद्वान् तथा क्रान्तिकारी नेता। (पूरा नाम कार्ल हेनरिच मार्क्सः १८१८-१८८३ इ.)।
मार्क्सवाद- *ना.* निज विद्वान्द्वारा सहयोगी फ्रेडरिक एङ्गेल्सको साहचर्यमा औपचारिक रूपले प्रतिपादित राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक एवं दार्शनिक सिद्धान्त; हेगेलको द्वन्द्वात्मक सिद्धान्त र फेरवाकको भौतिकवादी सिद्धान्तको सम्मिश्रणका साथै निजले स्वयं आफ्ना मतहरूसमेत समाविष्ट गरी प्रतिपादन गरेको, राज्यव्यवस्थामा श्रमको यथोचित फल मिल्नुपर्छ र पुँजीवाद तथा सामन्तवादलाई सङ्घर्षद्वारा पल्टाएर वैज्ञानिक समाजवाद स्थापित गर्नुपर्छ भन्ने विचार भएको सोही सिद्धान्त।
मार्क्सवादी- *वि.* १. मार्क्सवादसित सम्बन्धित; मार्क्सवादको। २. मार्क्सवादको सिद्धान्तका समर्थक वा अनुयायी।
मार्क्सवादी समालोचना- *ना.* जीवन र जगत्का सम्बन्धमा मार्क्सद्वारा प्रतिपादित सिद्धान्त वा मान्यताअनुसार साहित्यको विवेचना गर्ने पद्धति।
मार्ग- *ना.* [सं.] १. आउनेजाने बाटो; सडक; पथ। २. सम्प्रदाय; धर्म। ३. कुनै उपाय; युक्ति; रीति। ४. तरिका; काइदा; ढङ्ग; चाल। ४. मङ्सिर महिना; मार्गशीर्ष। ४. मृगशिरा नामको नक्षत्र।
मार्गदर्शक- *वि.* अरू कसैलाई बाटो देखाउने; मार्ग- प्रदर्शक; पथ-प्रदर्शक।
मार्गदर्शन- *ना.* पथप्रदर्शन; बाटो देखाउने काम; नेतृत्व लिने कार्य।
मार्ग निर्देशन- *ना.* बाटो देखाउने काम; पथप्रदर्शन।
मार्गरक्षक- *वि.* सडकको रेखदेख गर्ने; बाटामा पालोपहरा बस्ने।
मार्गरेखा- *ना.* खास कार्य वा प्रक्रियालाई ठिक बाटामा लैजाने निर्देशक बुँदा।
मार्गशीर्ष- *ना.* [सं.] पूर्ण चन्द्रमा मृगशिरा नक्षत्रमा पर्दा हुने महिना; मङ्सिर महिना।
मार्गस्थ- *वि.* [सं.] मार्गको; मार्गसम्बन्धी।
मार्ग बिमा- *ना.* स्थलमार्गबाट आयातनिर्यात गर्दा गरिने वस्तुको बिमा।
मार्गी- *ना.* [सं.] १. मार्गमा हिँड्ने यात्री; बटुवा; पथिक। २. कुनै धार्मिक आदि मार्ग वा सम्प्रदायमा संलग्न (जस्तो- बौद्धमार्गी, वाममार्गी इ.)। ३. मार्गसित सम्बन्धित; मार्गको।
मार्च- *ना.* [अ.] १. झन्डै फागुन आधाआधीदेखि चैत आधाआधीसम्म पर्ने, ग्रेगोरी पात्रोअनुसारको एकतिसदिने तेस्रो महिना। २. सैनिक टोलीको प्रस्थान; कबाज।
मार्जक- *वि.* [सं.] मार्जन गर्ने; माझ्ने; धोइपखाली गर्ने।
मार्जन- *ना.* [सं.] १. माझमुझ, धोइपखाली, नुहाइधुवाइ आदिद्वारा मैलो, फोहर र दोष हटाएर निर्मल तुल्याउने काम। २. आफूमाथि जल छर्केर गरिने शुद्धि। ३. दोष, त्रुटि आदिको परिष्कार।
मार्जनी- *ना.* बढारकुँढार गर्ने साधन; कुचो वा झाडु।
मार्जनीय- *वि.* मार्जन गर्न उचित वा आवश्यक; माझ्नुपर्ने।
मार्जार- *ना.* [सं.] बिरालो।
मार्जित- *वि.* [सं.] मार्जन गरिएको; माझिएको; स्वच्छ पारिएको।

मार्जिन- *ना.* [अङ्.] १. लेख्दा वा छाप्दा बायाँपट्टि छाडिने भाग; खाली किनारा। २. मूल्यनिर्धारण गर्दा स्फीतिलाई समेत ध्यानमा राखी कटाइने अंश।

मार्तण्ड- *ना.* [सं.] १. सूर्य; भानु। २. सुनामक्खी। ३. आँकको रुख।

मार्तोल- *ना.* पेच कस्दा वा खोल्दा प्रयोग गरिने एक हतियार; पेचकस; घन; हथौडा।

मार्दङ्गिक- *वि.* [सं.] मृदङ्ग बजाउने; मृदङ्गिया।

मार्फत- *ना.यो.* [अ. मारफत] कसैका माध्यमबाट; द्वारा; तर्फबाट; हस्ते।

मार्फा- *ना.* १. ट्याम्कोभन्दा ठुलो र दमाहाभन्दा सानो एउटै गजाले बजाइने एक तालबाजा। २ . टुकुचे बजार र जोमसोमका बिचमा पर्ने एक बस्तीको नाम।

मार्बल१- *ना.* [अङ्.] एक प्रकारको कडा र टल्कने सेतो वा रङ्गीन ढुङ्गो; सिङ्गमर्मर; सङ्गमर्मर।

मार्बल२- *ना.* एक जातको शाली धान।

मार्मिक- *वि.* [सं.] १. मर्मसम्बन्धी; मर्मको। २. मर्मलाई छुने; हृदयलाई प्रभावित पार्ने; मर्मस्पर्शी। ३. मर्म बुझ्ने वा मर्मको विचार गर्ने; मर्मज्ञ।

मार्मिकता- *ना.* मार्मिक हुनाको भाव वा अवस्था।

मार्रा- *ना.* [मार्+रा] बाजी थापिने वा जूवा आदि खेलमा जित्नेले गड्केर भन्ने शब्द; मारा।

मार्सल- *वि.* [अङ्.] १. लडाइँका निमित्त उपयोगी; युद्धोपयोगी। २. फौजी; जङ्गी। *ना.* ३. फौजी कमान्डर। ४. संसद्को मर्यादापालक।

मार्सल ल- *ना.* फौजी कानुन; जङ्गी कानुन; जङ्गी नियम वा व्यवस्था।

मार्सी- *ना.* एक जातको असल धान वा त्यसको चामल।

माल१- *ना.* [सं. माला] गाईगोरु, छेपारो आदिका घाँटीमा झुन्डिने छाला; गलकम्बल।

माल२- *ना.* खिइएर वा घिस्सिएर ठाउँठाउँमा खाल्टाखुल्टी परेका वा पातलो भएका कलपुर्जामा पछिबाट थपिने धातुको रसायन।

माल३- *ना.* [अ.] १. व्यावहारिक जीवनमा उपयोग हुने तथा किनबेच गरिने कुनै पनि प्राकृतिक वा मानवीय श्रमद्वारा उत्पादित वस्तु; चिजबिज; जिन्सी सामान; जिनिस। २. धन; सम्पत्ति। ३. जग्गा-जमिनको तिरो तहसिल गर्ने अर्थ- मन्त्रालयअन्तर्गतको एक अड्डा; मालपोत कार्यालय; मालअड्डा। ४. मदेस; तराई। ५. गाँजा।

माल कागुनु- *ना.* लाम्चा पात हुने, मञ्जरीका आकारका साना फूल फुल्ने, केराउजत्रा पहेँला दाना फल्ने लहरो वा त्यसैको फल।

मालकोश- *ना.* सङ्गीतशास्त्रअनुसार ऋषभ र पञ्चम स्वर नरहने, गान्धार, धैवत र निषाद कोमल हुने, शास्त्रअनुसार रातको चौथो प्रहर र विशेष गरी शिशिर ऋतुमा गाइने औडवजातिको एक राग।

मालगाडी- *ना.* मालसामान ओसारपसार गर्ने रेलगाडी।

मालगुजार- *ना.* मालगुजारी बुझाउने जमिन्दार।

मालगुजारी- *ना.* जमिन्दारले सरकारलाई तिर्ने जमिनको तिरो; भूमिकर; जग्गाकर।

माल गोदाम- *ना.* व्यापारका मालसामान राख्ने घर वा ठाउँ; रेल, जहाज, भन्सार आदिको गोदाम।

मालचरी- *ना.* कऱ्याङकुरुङ; क्रौञ्च पक्षी।

मालजाँच- *ना.* आयात गरिएका मालसामानहरूको सम्बन्धित अधिकारी वा भन्सार आदिद्वारा गरिने जाँच।

मालता- *ना.* भाले र पोथी अङ्ग भिन्नाभिन्नै फूलमा हुने, हाँगा, पात झर्दा सेतो चोप निस्कने, हिमाली भेकमा हुने एक रुख।

मालताल- *ना.* [अ. माल (द्वि.)] मालहरूको समूह; मालमत्ता।

मालती- *ना.* [सं.] १. दुई-दुई पात जोरिएको लाम्चा पात हुने, लाम्चै झुप्पा भएर सुगन्धित सेता फूल फुल्ने एक लहरो वा त्यसैको फूल। २. एक नगण, दुई जगण र एक रगणको योगबाट बन्ने (जगतीको भेद) एक वार्णिक छन्द। ३. जात्री वा जाइफलको वृक्ष।

मालती फल- *ना.* जाइफल।

मालदह- *ना.* [पोर्तु.?] १. भारतको पश्चिम बङ्गालको असल जातको आँप हुने एक स्थान। २. सोही ठाउँबाट प्रसिद्ध हुँदै गएको उत्तम खालको कलमी आँप।

मालदाम्लो- *ना.* [माल+दाम्लो] दाइँ गर्दा सबै गोरुलाई मियाको एउटै फेरोमा बाँध्नका निम्ति प्रयोग गरिने दाम्लो वा नारा।

मालदार- *ना.* [अ. माल+ फा. दार] १. धनवान्; धनी; महाजन। *वि.* २. लुर्कन भएको (खसी, बोका आदि)। ३. भनेजस्तो; काइदामाफिकको।

मालदिभ्स/मालद्वीप- *ना.* १. हिन्दमहासागरमा रहेको टापुदेश। २. सार्क देशहरूमध्ये सबैभन्दा सानो देश।

मालधनी- *ना.* [माल+धनी] मालको स्वामी र हकदार; मालिक।

मालनेटा- *ना.* १. सल्यान जिल्लाको एक प्रसिद्ध बजारको नाम। २. अदुवाका लागि प्रसिद्ध सोही ठाउँ।

मालपुवा- *ना.* गुलियो पदार्थ र मसलाहरू हाली घिउमा पकाइएको, गहुँको थेप्चो बाटुलो आकारको रोटीविशेष।

मालपोत- *ना.* [माल+पोत] सरकारमा बुझाइने जग्गा जमिनको तिरो; भूमिकर; मालगुजारी।

मालपोत मिनाहा- *ना.* मालपोतको छुट।

मालबाँस- *ना.* [माल+बाँस] एक जातको बाँस।

मालभूमि- *ना.* [सं.] १. पहाड वा पर्वतको फेदीको जमिन; बेंसी। २. टार; सम्म जग्गा।

मालभोग- *ना.* [माल+भोग] १. असल जातको केरा। २. एक जातको गाढा पहेँलो धान वा त्यसको चामल।

मालमदेस- *ना.* [माल+मदेस] खेतखेतै भएको मदेस। (उदा.- हो हो बरदा, मालमदेसको सह ल्याऊ - दाइँगीत)।

मालसिरी- *ना.* [सं. मालसी] हे. मालश्री।

मालश्री- *ना.* [सं. मालसी] १. सङ्गीतशास्त्रका अनुसार सायङ्कालमा गाइने रागिनीको एक प्रकार। २. सोही रागमा रचिएको गीत; मालसिरी। ३. दसैंमा बिहानबेलुकी गाइने दुर्गादेवीको स्तुति भएको गीत।

मालसामान- *ना.* [माल+सामान] मालमत्ता; मालताल; सरसामान।

माला- *ना.* [सं.] १. फूल, दुबो आदि एउटै सूत्रमा उनेर लाउन वा

चढाउन तयार पारिने वस्तु; सुवर्ण वा चाँदीको सूत्रमा जोडेर मणिमाणिक्य आदि जडी बनाइएको हार। २. लहर; ताँती; पङ्क्ति; सिलसिला (पर्वतमाला, ग्रन्थमाला आदि)। ३. समूह; समुच्चय।

मालाकार- *ना.* १. माली। *वि.* २. मालाका आकारको।

मालादीपक- *ना.* साहित्यशास्त्रका अनुसार पहिले भनिएका कुरा पछिपछि क्रमशः उत्कर्षका कारण हुँदै जाने दीपक अलङ्कारको एक भेद।

मालामाल- *वि.* [माल+माल] १. प्रायः अकस्मात् भएको धनी; धनधान्यले परिपूर्ण; साह्रै धनी; सम्पन्न। *क्रि.वि.* २. प्रशस्त धनसम्पत्ति कमाएर वा माल जोरेर।

मालिक- *ना.* [अ.] १. माल वा सम्पत्तिको स्वामी वा अधिकारी; मालधनी; धनी। २. पति; खसम; लोग्ने। ३. ईश्वर; ईश; अधिपति। ४. अन्नदाता;।

मालिका- *ना.* [सं.] १. सानो खालको माला। २. पङ्क्ति; लहर। ३. कण्ठहार। ४. एक प्रकारको चमेलीफूल। ५. देवी; भगवती।

मालिक्नी- *ना.* [मालिक+नी] १. मालिककी पत्नी। २. स्त्री मालिक।

मालिक्याइँ- *ना.* [मालिक+याइँ] मालिक हुनाको भाव वा अवस्था; मालिकको अधिकार; स्वामित्व; स्वामिता; प्रभुत्व; प्रभुता।

मालिङ्गो- *ना.* लेकमा हुने; औँलाभन्दा केही ठुलो गोलाइ भएको, मेच, कुर्सी, मान्द्रा, भकारी आदि बुन्ने काममा प्रयोग गरिने बलियो खालको निगालो।

मालिनी- *ना.* [सं.] १. दुई नगण, एक मगण र दुई यगण मिली बन्ने सातआठ अक्षरमा यति हुने, पन्ध्र अक्षरको चरण भएको एक वार्णिक छन्द। २. चम्पानगरीको नाम। ३. स्वर्गङ्गा। ४. दुर्गा। ५. माली जातकी स्त्री; मालीकी पत्नी।

मालिन्य- *ना.* [सं.] १. मलिन हुनाको भाव वा स्थिति; मलिनता; मैलोपन। २. दुःख; कष्ट। ३. कालिमा।

मालिस- *ना.* [फा.] शरीरमा तेल, औषधी आदि मल्ने वा घस्ने काम; मर्दन; तेलारी।

माली$_{1}$- *वि.* [सं.] १. माला लगाउने; माला पहिरने। *ना.* २. बगैँचासम्बन्धी काम गरेर वा फूल बेचेर जीविका चलाउने जाति वा व्यक्ति; मालाकार। ३. बागवान; बगैँचे।

माली$_{2}$- *ना.* [माले+ई] १. मान्यजनका जिउमा घस्ने, चिल्लो हालिने काठको भाँडो; पौरो। २. झालेमाले गाई।

मालुम- *वि.* [अ. मअलुम] १. थाहा भएको; ज्ञात; विदित। २. प्रकट; स्पष्ट।

माले$_{1}$- *वि.* [सं. माल्मी] मालाकार बुट्टा भएको; टाटेपाङ्ग्रे; छिरबिरे; झालेमाले (बहर वा गोरु)।

माले$_{2}$- *ना.* मालदिम्सको राजधानी।

माले$_{3}$- *ना.* मार्क्सवादी-लेनिनवादीको सङ्क्षिप्त रूप; नेपालको एउटा वामपन्थी पार्टी।

मालोपमा- *ना.* [सं.] साहित्यमा एक उपमेयलाई अनेक उपमानद्वारा वर्णन गरिने तथा प्रत्येक उपमानको भिन्नाभिन्नै धर्म हुने उपमा अलङ्कारको एक भेद।

माल्का- *ना.* [सं. मालिक] चर्खाको चक्का र सुइरोमा फित्ताका रूपमा लगाइने मोटो धागो।

माल्टा$_{1}$- *ना.* [अङ्.] भूमध्यसागरको एउटा टापु, रातो गुलियो रस हुने मोसमका जातिको त्यस्तै फल तथा त्यसैको बोट।

माल्टा$_{2}$- *ना.* पाटन जिल्लाको दुर्गम र सुन्दर बस्ती।

माल्य- *ना.* [सं.] १. माला; हार। २. फूल।

माल्यार्पण- श्रद्धापूर्वक कुनै सम्मान्य पुरुष, प्रतिमा आदिमा माला चढाउने काम।

मावल- *ना.* [प्रा. माउल< सं. मातृकुल] मामाको घर; आमाको माइती; मावली।

मावली- *ना.* [मावल+ई] १. मामा र मामाका वंश। २. मामाको घर; मावल।

मावली दाजु- *ना.* मामाको आफूभन्दा जेठो छोरो।

मावली बाजे- *ना.* आमाको बाबु।

मावली भाइ- *ना.* मामाको आफूभन्दा कान्छो।

माषपर्णी- *ना.* [सं.] वनमास।

मास्नु- *स.क्रि.* [सं. मृष्+नु] १. खर्च गर्नु; व्यय गर्नु; समाप्त पार्नु; सिद्ध्याउनु। २. ठुलो माल बिगारी सानो माल बनाउनु (जस्तो- फाली मासी करुवा/सियो)। ३. सटही गर्नु; भजाउनु; साट्नु। ४. दास बनाउनु; कमारो तुल्याउनु। ५. निर्मूल पार्नु; नाश गर्नु; मार्नु।

मास$_{1}$- *ना.* [सं.] महिना; मैन्हा।

मास$_{2}$- *ना.* [सं. माष] बाटुला किसिमका झुसिला पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने र लामालामा कोसा फल्ने एक लहरो वा त्यसैका कोसाभित्रका दाल खाइने काला गेडा।

मासगेडी- *ना.* १. मासको नदलिएको सिङ्गो गेडा। २. सोही गेडाजस्तो, अक्षरका दाहिनातर्फ दिइने सानो थोप्लो; ङ अक्षर चिनाउने शब्द; नाकाथोप्ली।

मास छर्न जानु- *टु.* मर्नु।

मासतमास- *ना.* [मास+तमाम] स्रेस्तामा महिनाभरको काम वा विवरण; महिनाको अन्त।

माससुरो- *ना.* [मास+मुसुरो] १. फलाहारमा नआउने तथा बर्त बस्दा खान नहुने दलहन; अन्न। २. मास र मुसुरो।

मासलहरी- *ना.* [सं. मास+लहरो+ई] लाम्चा पात हुने, साना हरिया फूल फुल्ने एक प्रकारको भुइँझार।

मासा$_{1}$- *ना.* [फा. माशा, सं. माष] आठ रत्तीको तौल वा परिमाण।

मासा$_{2}$- *ना.* [मास+आ] मासको; महिने (जस्तो- चौमासा; बाह्रमासा)।

मासान्त- *ना.* [सं.] मासको अन्तिम दिन; मसान्त।

मासिनु- *अ.क्रि.* [मास्+इ+नु] १. खर्च हुनु; सकिनु। २. नष्ट हुनु। ३. कम हुनु; घट्नु। ४. जातिच्युत हुनु (ऐति.)। *क.क्रि.* ५. खर्च गरिनु; नासिनु।

मासिक- *वि.* [सं.] १. माससँग सम्बन्धित; मासको; महिनाको। २. प्रत्येक महिनामा हुने; प्रतिमास हुने। ३. महिनामा एक पटक निस्कने वा प्रकाशित हुने (पत्रपत्रिका आदि)। *ना.* ४. महिनावारी; तलब। ५. मरेको वर्ष दिनसम्म वा बर्खी नफुकुन्जेल प्रतिमास

मृत्युतिथिमा गरिने श्राद्ध। ६. स्त्रीहरूको मासिक धर्म; रजस्वला।

मासिक कट्टा- *ना.* १. महिनैपिच्छे साउँमा यति कट्टी हुँदै जाने भन्ने बोली परेको कागज वा तमसुक। २. सोअनुसार महिनावारी कट्टी हुँदै जाने ऋण वा मूल धन; महिनावारी कट्टी।

मासिक धर्म- *ना.* स्त्रीहरूको महिनैपिच्छे हुने रजस्राव; रजस्वला; नछुने।

मासिक पत्र- *ना.* महिनामहिनामा प्रकाशित हुने पत्र।

मासिक पत्रिका- *ना.* महिनामा एक पटक प्रकाशित हुने पत्रिका।

मासिक शुल्क- *ना.* महिना महिनामा लाग्ने दस्तुर; फी।

मासी- *ना.* १. नलीहाडभित्र हुने गिलो पदार्थ; मज्जा। २. आउँ; आम। ३. खुबी; सामर्थ्य।

मासु- *ना.* [सं. मांस] १. प्राणीका शरीरमा हुने हाड, नसा र छालादेखि भिन्न रक्त वर्णको नरम पदार्थ; मांस। २. फलका बोक्रा र कोयाका बिचमा रहने पदार्थ। ३. पोसाकमा सिउनीभित्र रहने जगेडा कपडाको भाग।

मास्केवारी- *ना.* [सं. मास+पोर्तु. कावार] सेस्ताप्रणालीअनुसार महिनाभरि गरिएका कामको सङ्क्षिप्त फाँटवारी।

मास्टर- *ना.* [अङ्.] १. शिक्षक; अध्यापक; गुरु। २. सुजीकारको मानबोधक शब्द। ३. सङ्गीत, वाद्य आदिका विशेषज्ञ।

मास्टरी- *ना.* मास्टरले गर्ने काम; मास्टरको पेसा वा काम; पढाउने वा सिकाउने इलम।

मास्तिर- *क्रि.वि.* [माथि+तिर] माथिल्लो भागमा; उँभोतिर; माथितिर।

माहात्म्य- *ना.* [सं.] १. महिमा; गुणानुवाद; गुणगान; बखान। २. कुनै इष्ट देव वा दिव्य विभूतिका महत्त्वको वर्णन। ३. महिमा, गुण आदिको वर्णन गरिएको ग्रन्थ। ४. गौरव; महत्त्व।

माहारा- *ना.* प्रेमी र प्रेमिकाको भेट गर्ने ठाउँ; मिलनस्थल।

माहिली- *वि.* [माहिलो+ई] १. दिदीबहिनीहरूमा जन्मका क्रमले दोस्री; जेठी र साहिँलीका बिचकी; माइली। २. माहिलाकी (स्त्री)। ३. क्रम वा आकारमा पहिली वा ठुलीभन्दा पछिकी; दोस्री।

माहिलो- *वि.* [प्रा. माज्झिल्ल] १. दाजुभाइहरूमा जन्मका क्रमले दोस्रो; माइलो। २. माहिलीको (लोग्ने)। ३. दोस्रो स्तर वा श्रेणीको (जस्तो- माहिलो सुन)।

माहिलो डोको- *ना.* घाँसपात गर्दा बोकिने मझौला खालको डोको।

माहिलो भटमास- *ना.* कतै सेतो तथा कतै कैलो गेडा हुने एक जातको भटमास।

माहुते- *ना.* [सं. महामात्र] हात्ती हाँक्ने मानिस; हात्तीवान; माउते; फिलवान।

माहुर१- *ना.* [सं. मधुपर्क] विवाहमा दुलहा तथा दुलहीले परस्परमा खुवाउने चिनी, घिउ र मह मिसाई तयार पारिएको पदार्थ; मधुपर्क।

माहुर२- *ना.* विवाहमा पण्डित वा पुरोहितले वरवधूलाई दिइने आशीर्वादपत्र।

माहुर३- *ना.* [सं. महावर्ण] सधवा स्त्रीहरूले हात, गोडा र नङमा लगाउने, लाहाका फूलबाट तयार पारिएको पदार्थ; नखराग; माउर।

माहुरी- *ना.* [सं. मधुकर] फूलका पराग र रस चुसेर मह तयार पार्ने, चार पखेटा हुने एक किरो; माउरी; मौरी।

माहुरी घर- *ना.* मह झिक्न सजिलो पर्ने गरी वैज्ञानिक ढङ्गबाट तयार गरिएको, माहुरी बस्ने घर; घार।

माहुरे- *वि.* [माहुर+ए] माहुर अर्थात् मधुपर्कसम्बन्धी।

माहुरे थाल- *ना.* विवाहमा दुलहा दुलहीले माहुर खुवाउन राखिने थाल।

माहेन्द्री- *ना.* [सं.] १. महेन्द्र अर्थात् इन्द्रको शक्ति। २. पूर्व दिशा। ३. गाई। ४. इन्द्राणी।

माहेश्वर- *वि.* [सं.] १. शिवको पूजा गर्ने; शैव। २. महेश्वरसम्बन्धी; महेश्वरको।

माहेश्वर सूत्र- *ना.* महेश्वरबाट पाणिनिले प्राप्त गरेका अइउण् आदि चौध सूत्र।

माहेश्वरी- *ना.* १. दुर्गा। २. सप्त-मातृकामध्ये एक। *वि.* ३. महेश्वरसम्बन्धी।

मिक्स्चर- *ना.* [अङ्.] औषधालयमा विविध रासायनिक पदार्थको योगद्वारा तयार पारिएको झोलिलो औषधी।

मिच्नु- *स.क्रि.* [सं. मर्दन+नु] १. शरीरमा हातले धेरै थिचेर तथा दलेर माड्नु; मल्नु; दाब्नु। २. थिचोमिचो गर्नु; दमन गर्नु; दबाउनु। ३. बेअदबी गर्नु; नटेर्नु; नमान्नु। ४. साँधसीमाको उल्लङ्घन वा अतिक्रमण गर्नु; गिजोल्नु।

मिचमाच- *ना.* धमाधम मिच्ने र थिच्ने काम; किचकाच।

मिचाइ- *ना.* मिच्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मिचाइनु- *क.क्रि.* मिच्न लाइनु; मिचाइमा पारिनु।

मिचाउनु- *प्रे.क्रि.* मिच्न लाउनु; मिचाइमा पार्नु।

मिचान- *ना.* मिच्ने काम; मिचाइ।

मिचामिच- *ना.* १. धमाधम वा परस्परमा मिच्ने वा पेल्ने काम; पेलापेल; ठेलाठेल। २. कामकाजको घचारो; धेरै मिचो।

मिचाहा- *वि.* १. अर्कालाई मिच्ने वा दबाउने स्वभाव भएको। २. भनेको कुरा नटेर्ने; हेपाहा; अटेरी। ३. पेलाहा; ठेलाहा। ४. चलनचाँजोको अतिक्रमण गर्ने।

मिचिनु- *क.क्रि.* मिच्ने काम गरिनु; मलिनु; माडिनु।

मिचो- *ना.* १. कामको चटारो वा चापाचाप; कामको बोझ; कामको भिड। २. घुइँचो; हुलमूल।

मिचा- *ना.* [मग.] कान्छो छोरो।

मिचा खान- *ना.* भिर्कोटे राजा भूपाल रायका कान्छा छोरा अजयसिंहको स्थानीय प्रचलित नाम।

मिच्छिनु- *अ.क्रि.* १. पाहुनापाछा, केटाकेटी आदिसँग झिजिनु। २. लुगाफाटा, गरगहना आदिको लगातार प्रयोगबाट झर्कनु।

मिच्छ्याइ- *ना.* मिच्छिने भाव क्रिया वा प्रक्रिया।

मिच्छ्याइनु- *क.क्रि.* मिच्छिने पारिनु।

मिच्छ्याउनु- *प्रे.क्रि.* मिच्छिन लाउनु; मिच्छिने पार्नु।

मिजायसी- *वि.* [√ मिजासी] हे. मिजासिलो/मिजासी।

मिजार- *ना.* हे. मिझार।

मिजारे- *ना.* मिझारे।

मिजास- *ना.* [अ. मिजाज] १. राम्रो बोलीवचन र मिष्ट व्यवहार; शिष्टाचार। २. बानीबेहोर; शीलस्वभाव; बानी; शील।

मिजासिलो/मिजासी- *वि.* राम्रो वा असल मिजास भएको।

मिझार- *ना.* १. सार्कीलाई शिष्टतापूर्वक सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने शब्द; मिजार। २. गाउँको एक प्रकारको मुखिया; तालुकदारभन्दा तल्लो दर्जाको तिरो उठाउने व्यक्ति; मिझारे।

मिझारी- *ना.* मिझारले गर्ने काम; मिझारको पद; मिजारी।

मिझारे- *ना.* मिझार; मिजारे।

मिट- *ना.* [अङ्.] मासु।

मिट बल- मित्रपट्टि कुटेको वा थुङथुङ्याएको मासु राखी बाहिर मैदाको आवरणले ढाकेर बनाइएको पकौडीका छाँटको डल्लो खानेकुरो।

मिट मसला- *ना.* मासुका परिकारमा हाल्न तयार गरिएको विशेष प्रकारको फुको मसला।

मिटर- *ना.* [अङ्.] १. बिजुली, पानी आदिको गति तथा परिमाण नाप्ने र रेकर्ड गर्ने यन्त्र। २. मोटर (ट्याक्सी), टेम्पो, मोटरसाइकल आदिको भाडा आँक्ने यन्त्र। ३. मेट्रिक प्रणालीअनुसार विस्तार वा लमाइ नाप्ने नापो।

मिट्टी- *ना.* [मट्टी] माटो; मट्टी।

मिठा- *वि.* [मिठोको ति. रू.] हे. मिठो।

मिठा चपत- *ना.* स्नेहले वा जिस्किएर हल्का तवरले दिइएको चपेटा वा लपटो।

मिठापानी- *ना.* फलफूलको रसबाट तयार पारिएको ठन्डा पेय; एक प्रकारको सर्बत।

मिठाई- *ना.* [मिठो+आइ] गुलियो वा मिठो स्वादको रोटीविशेष; हलुवाई रोटी; मिष्टान्न।

मिठास- *ना.* [मिठो+आस] मिठोपन; गुलियोपन; मधुरता; माधुर्य।

मिठासे- *वि.* [मिठास+ए] स्वादे; जिबुल्के; मिठौरे; मिठोमिठो खान मन पराउने।

मिठिनु- *अ.क्रि.* [मिठो+इ+नु] १. अरूले मिठो खानेकुरा खाएको देखेर मुख रसाउनु। २. मिठो लाग्ने हुनु।

मिठौरे- *वि.* [मिठो+औरे] मिठो खान रुचाउने; स्वादे; मिठासे।

मिठु- *ना.* [मिठो+ऊ] स्नेहले बोलाइने एक नाम।

मिठे- *वि.* [मिठो+ए] मिठो हुने; मिठो।

मिठे फापर- *ना.* गुलियो स्वाद हुने एक जातको फापर।

मिठो- *वि.* [प्रा. मिट्ठ< सं. मिष्ट] १. मह, चिनी आदिको स्वादजस्तो; गुलियो; मधुर। २. स्वादिलो; स्वादिष्ठ। ३. मन पर्ने; प्रिय। ४. राम्रो लाग्ने; रमाइलो। *ना.* ५. गुलियो स्वाद। ६. मनपर्दो स्वाद। ७. स्वादिष्ठ खानेकुरो।

मिठोमिठो- *ना.* १. सामान्य प्रकारको खानेकुरो। २. नमिठो बाहेकको खाना।

मिठ्याइ- *ना.* [√ मिठि (+याइ)] मिठिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मिठ्याइनु- *क.क्रि.* मिठो वस्तु खाएर मुख मिठो पारिनु।

मिठ्याउनु- *स.क्रि.* १. मिठो वस्तु खाएर वा चाखेर मुख मिठो पार्नु। २. अरूले खाएको देखेर वा आफूले खान पाउने आशामा मिठो खाने कुराको अनुभव गर्नु; मिठो स्वाद सम्झेर जिब्रो खेलाउनु।

मिडिल- *वि.* [अङ्.] माध्यमिक (हाल निम्न माध्यमिक अर्थमा प्रचलित)।

मिडिल स्कुल- *ना.* निम्न माध्यमिक विद्यालय।

मिडिया- *ना.* [अङ्.] माध्यम (सञ्चार क्षेत्रका)।

मिडी- *ना.* [अङ्.] पिडौँलासम्म मात्र पुग्ने, घेरादार फुकेको फेर भएको, कम्मरपेटी जोडिएको र लम्बाइमै चोलीसमेत जडिएको, केटीहरूले लाउने कपडा।

मित१- *ना.* [सं. मित्र] कुनै दुई व्यक्तिका बिचमा विशेष औपचारिक विधिअनुसार पारस्परिक बन्धुभाव गाँसिएको हितैषी साथी; मित्र।

मित२- *वि.* [सं.] १. थोरै; ठिक्क; अलिकति। २. सीमाबद्ध; सीमित; परिमित। ३. नापिएको; नाप लिइएको।

मितछोरो- *ना.* मितको छोरो।

मितबुहारी- *ना.* १. मितकी बुहारी; मितेनी-बुहारी। २. मितिनीकी बुहारी; मितिनीबुहारी।

मितबोलाइ- *ना.* मित लाउने वाचा वा बोली।

मितभाषिता- *ना.* मितभाषी हुनाको भाव।

मितभाषी- *वि.* कम बोल्ने; अल्पभाषी।

मितलगाइ- *ना.* विशेष विधिअनुसार मित लाउने काम।

मितव्यय- *ना.* [सं.] आवश्यक काममा मात्रा पुऱ्याएर गरिने खर्च; कम खर्च; किफायत; फारु; फारो; बचाउ।

मितव्ययिता- *ना.* मितव्ययी हुनाको भाव; आवश्यक काममा मात्र खर्च गर्ने काम।

मितव्ययी- *वि.* कम खर्च गर्ने; चाहिनेभन्दा बढी खर्च नगर्ने; किफायती; कमखर्ची।

मिता- *ना.* [मित+आ]१. मित्र; मित। २. सतारको आदरवाची शब्द।

मितार्थ- *ना.* [सं.] छोटो चाहिँदो अर्थ; सीमित अर्थ।

मितार्थक- *वि.* मितार्थ भएको।

मिताहार- *ना.* [सं.] १. परिमित तथा थोरै भोजन; स्वल्पाहार। *वि.* २. मिताहारी।

मिताहारी- *वि.* परिमित तथा थोरै भोजन गर्ने; स्वल्पाहारी।

मिति- *ना.* [सं.] १. दिन तोक्नाका लागि लेखिने वा व्यवहार गरिने अवधि वा समय (साल, महिना, गते, वार आदि); तारिख। २. समयको सीमा वा हद; म्याद; आयु (जस्तो- मिति पुग्नु, मिति पुऱ्याउनु आदि)। ३. परिमाण; मान।

मिति छाप- *ना.* साल, महिना, गते आदि भएको छाप।

मिति पुऱ्याउनु- *टु.* हद पुऱ्याउनु।

मितिनी- *ना.* [मित+इनी] १. आइमाईले मित लगाइएकी आइमाई; स्त्रीमित; मितेनी। २. आइमाईकी आइमाई साथी; सँगिनी। ३. मितकी पत्नी। ४. पत्नीले मित लगाएकी सखी।

मितिनी बुहारी- *ना.* मितिनीको बुहारी; बुहारीकी मितिनी।

मितिबन्द- *ना.* [मिति+बन्द] स्याहा स्रेस्ता आदिमा लेख्नुपर्ने बेहोरा लेखिसकेपछि आखिरमा मिति लेखी गरिने समाप्ति वा टुङ्ग्याइ।

मितिरेखा- *ना.* [सं.] समाचारपत्र आदिमा मिति जनाउने पङ्क्ति (डेटलाइन)।

मितु- *ना.* हे. मिता।

मितेनी- *ना.* हे. मितिनी।

मितेरी/मित्यारी- *ना.* [मित+एरी/यारी] मितको भाव; मित्रता; मैत्री; दोस्ती; मित्यारी।
मितेरी साँघु- *ना.* अरनिको राजमार्गमा कोदारीनजिकै पर्ने, नेपाल-चीन सिमानामा रहेको प्रसिद्ध पुल।
मितेरी साइनु- *ना.* मित्रताको सम्बन्ध; मित लगाएर भएको साइनु।
मित्र- *ना.* [सं.] १. साथी; सखा; सँगी; दौँतरी; सँगाती। २. सूर्य; आदित्य। ३. सहयोगी; शुभचिन्तक।
मित्रता- *ना.* १. मित्रको भाव; मैत्री; दोस्ती; मितेरी। २. मित्रको भाव, धर्म वा अवस्था।
मित्रद्रोह- *ना.* मित्रलाई घृणा गर्ने काम।
मित्रद्रोही- *वि.* मित्रद्रोह गर्ने।
मित्रभाव- *ना.* मित्रताको भाव; मितेरी।
मित्रभेद- *ना.* मित्रताको छुटाइ।
मित्रराष्ट्र- *ना.* मैत्री सम्बन्ध रहेको देश; सहयोगी राष्ट्र।
मित्रसम्मित- *वि.* मित्रले जस्तो; मित्र बराबर।
मिथिला- *ना.* [सं.] विदेह देशको राजधानीको नाम; जनकपुर।
मिथुन- *ना.* [सं.] १. स्त्रीपुरुषको जोडी; दम्पती; जोईपोइ। २. बाह्र राशिमध्ये तेस्रो राशि। ३. समागम; मैथुन; सहवास।
मिथुन गाई- *ना.* जङ्गली गाई।
मिथ्या- *वि.* [सं.] असत्य; ढाँट; झुटो; झुट; झुट्टो।
मिथ्याचार- *ना.* अनुचित आचरण; छलपूर्ण व्यवहार; गलत चाल।
मिथ्याचारी- *वि.* मिथ्याचार गर्ने।
मिथ्याज्ञान- *ना.* भ्रमपूर्णज्ञान; भ्रान्ति।
मिथ्यादृष्टि- *ना.* १. नास्तिकता। २. मतविरोध।
मिथ्यापवाद- *ना.* झुटो आरोप; मिथ्याभियोग।
मिथ्याभाषी- *वि.* झुटो बोल्ने; असत्यवादी।
मिथ्याभियोग- *ना.* मिथ्यापवाद।
मिथ्यावादी- *वि.* झुटो बोल्ने; असत्यवादी; ढँटुवा।
मिनट- *ना.* हे. मिनेट।
मिना- *ना.* [फा. मीना] सुन, चाँदी आदिका गहनामा बुट्टा भर्ने एक प्रकारको रङ।
मिनाकारी- *ना.* मिना भर्ने काम।
मिनार- *ना.* [अ. मीनार] स्तम्भका आकारमा बनेको उच्च इमारत; धरहरा।
मिनाहा- *वि.* [अ. मिनहा] १. माफ गरिएको वा छोडिएको; छुट। २. घटाइएको; कम गरिएको। *ना.* ३. असुलउपर गर्नुपर्ने रकमको छुट; त्यस्तो छुट दिने काम।
मिनाहा मोजरा- *ना.* आयव्ययको हिसाबमा केही रकम नपुग वा घटीबढी भएमा केही माफी दिने र केही कट्टा गर्ने काम।
मिनिस्टर- *ना.* [अङ्.] मन्त्री; अमात्य।
मिनिस्टरी- *ना.* १. मन्त्रीको काम वा पद। २. मन्त्रिमण्डल; मन्त्रिपरिषद्।
मिनी- *वि.* [अङ्.] सानो; छोटो; होचो।
मिनी बस- *ना.* सानो आकारको बस गाडी।
मिनी स्कर्ट- *ना.* स्वास्नीमानिसहरूले लगाउने छोटो लमाइ भएको एक पोसाक।
मिनी मार्केट- *ना.* सानो बजार।
मिनेट- *ना.* [अङ्. मिनिट] साठी सेकेन्डको समयावधि; एक घण्टाको साठी भागको एक भाग; मिनट।
मिन्जालिका- *ना.* आबर्जेमा खर्चको रकम वा सो खर्च भएको गोस्वारा बोली।
मिन्ट- *ना.* [अङ्.] सिक्का बनाउने ठाउँ; टकसार; टकशाला।
मिम- *ना.* [अङ्. मेडम] १. सभ्य श्वेत स्त्री; मीम। २. तासको बाह्रौँ फुट्टी; मिसी।
मिम पोसाक- *ना.* युरोपेली स्त्रीहरूले लगाउने खास प्रकारको पोसाक; टाँक भएको ब्लाउज र फ्रक जोरेर बनाइएको एक प्रकारको जनाना पोसाक।
मिमलहरी- *ना.* बाक्ला हरिया पात हुने, बिचबिचमा टपका आकारको फूलको झुप्पा हुने एक लहरो वा त्यसको फूल।
मिमियाँ- *ना.* [फा. मोमियाई] शरीरमा चोटपटक लागेमा सेवन गरिने एक औषधी।
मियाँ१- *ना.* १. धानको नाश्री। २. चामलमा मिसिने कनिकाजस्तो भुस।
मियाँ२- *ना.* [फा.] मुसलमानको आदरवाची शब्द।
मियो- *ना.* [सं. मेधि] १. दाइँ गर्न खलाका बिचमा बलियो गरी गाडिने लामो खम्बा। २. घर वा परिवारको मूली। ३. सङ्घ-संस्थाको प्रमुख व्यक्ति।
मिर- *ना.* [फा. मीर] १. सरदार। २. प्रधान; मुख्य व्यक्ति।
मिर उमराउ- *ना.* कार्याधिकारी पुरुषहरूका अगुवा; मुख्य सैनिकको एक पद।
मिरगी- *ना.* हे. मिर्गी।
मिरजाब- *ना.* नक्खी।
मिरमिच्चे- *वि.* [अ. मू.] छरितो; पातलो; ख्याउटे।
मिरमिर- *क्रि.वि.* [अ. मू. मिर्+अ (द्वि.)] १. भुइँमा उज्यालो खस्नखस्न खोज्ने गरी; अलिअलि उज्यालोका साथमा; रिमरिम; झुकझुक। *ना.* २. त्यस्तो उज्यालो हुने बिहानीपखको समय; झसमिस।
मिरमिरे- *वि.* मिरमिर भएको; थोरैथोरै (उज्यालो); झुकझुकाउँदो।
मिरमुन्सी- *ना.* पहिलेपहिले परराष्ट्रविभागको काम गर्ने मुख्य अधिकारी।
मिरसुब्बा- *ना.* सुब्बाभन्दा माथि र सरदारभन्दा मनिको एक उच्च निजामती दर्जा।
मिर्ग- *ना.* [सं. मृग] हरिण; मृग।
मिर्गाई- *ना.* मृगजस्तो देखिने एक थरी गाई; नीलगाई।
मिर्गासन- *ना.* सन्ध्यावन्दन आदि पवित्र कार्यमा प्रयोग गरिने मृगका छालाको आसन; मृगासन।
मिर्गी- *ना.* [सं. मृगी] छारेरोग।
मिर्गौलो- *ना.* [सं. मेरु+गोला] रगतबाट खराब तत्त्वहरू अलग गरेर पिसाबका रूपमा बाहिर निकाल्ने शरीरभित्र मेरुदण्डका दायाँ-बायाँ रहने जोडी अवयव।

मिर्धा- *वि.* [फा. मीरजा] १. बहादुर; नायक। *ना.* २. नाइके हात्ती।
मिल्नु- *ना.* [मिल+नु] १. कुनै दुई वस्तु वा व्यक्ति एकै ठाउँ भेला हुनु; एकत्रित हुनु। २. जोडिनु; गाँसिनु; टाँसिनु। ३. भेट हुनु; भेटिनु। ४. प्राप्त हुनु; पाउनु। ५. बराबर हुनु; समान हुनु। ६. ठिक हुनु। ७. छ्यासमिस हुनु; गामिनु; मिसिनु। ८. वरबधूको चिन्हा-टिप्पनअनुसार ग्रहगति अनुकूल हुनु। ९. मेल वा मिलाप हुनु; मित्रता हुनु।
मिल- *ना.* [अङ्. माइल] तेल वा विद्युत्‌शक्तिका सहायताले अन्न आदि पिँध्ने यन्त्र; कारखाना; घट्ट।
मिलजुल- *ना.* [मिल्+जुट] आपसको आत्मीयता तथा सहयोग; मेलजोल; मित्रता; मेलमिलाप; मिलेमतो।
मिलन- *ना.* [सं.] १. सम्मिलित वा सम्मुख हुने काम; भेट; संयोग; मुलाकात। २. सम्पर्कमा आउने काम; भेला; बटुलो। ३. मिश्रण; मिलाइ। ४. मुकाबिला; सामना।
मिलनशील- *वि.* सबैसँग मेलजोल राख्ने; मिलनसार।
मिलन समारोह- *ना.* विशेष गरेर विद्यालयहरूमा पुराना र नयाँ विद्यार्थीहरू भेला भई मनोरञ्जनका साथ मनाइने समारोह वा भेटघाटको रमाइलो कार्यक्रम।
मिलनसार- *वि.* मिलजुल गर्ने प्रकृतिको; सबैसँग मेल राख्ने; मिलनशील।
मिलनसारी- *ना.* मिलनसार हुनाको भाव वा अवस्था।
मिलाइ- *ना.* [√ मिल् (+आइ)] मिल्ने वा मिलाउने क्रियाप्रक्रिया।
मिलाइनु- *क.क्रि.* मिल्ने पारिनु।
मिलाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. दँजाउनु; दाँज्नु। २. ठिकठाक पार्नु; व्यवस्था गर्नु। ३. मिल्ने पार्नु वा गराउनु।
मिलान- *ना.* [मिल्+आन] १. मेल; मिलाप। २. मिश्रण; मिसाइ। ३. तुलना; दँजाइ; भिडाउने काम; रुजु।
मिलाप- *ना.* [सं. मिलापन] १. मेल; संयोग; भेट। २. मित्रता; आत्मीयता। ३. मैत्री सम्बन्ध; हिमचिम।
मिलापत्र- *ना.* कुनै मुद्दाका वादी तथा प्रतिवादी दुवैले परस्पर मिली झगडा छोडेर अड्डामा आई लेखिने सम्झौताको कागज।
मिलावट- *ना.* [मिल्+आवट] १. मिलाउने काम; मिलान। २. राम्रानराम्रा अनेक थोक वा वस्तुको मिश्रण गरी बिगार्ने काम (जस्तो बेसारमा ढुटो, घिउमा चिउरीको तेल आदि); अपमिश्रण; छ्यासमिसेपन। ३. मिलाइने वस्तु; कसर।
मिलिक- *ना.* [अ. मू. मिलिक्+अ] १. बिजुली चम्कँदाको वेग; झमिक। २. एकै छिन; निमेष; पलक। चुलोमाथि बनाइने फल्याकको टाँड।
मिलिक भरमा- *क्रि.वि.* १. पलकभरमा; एकै छिनमा। २. साह्रै छिटोसँग; चालै नपाई।
मिलिकमिलिक- *क्रि.वि.* छिटछिटो बिजुली चम्कने वा ज्योति फाल्ने गरी।
मिलिक्क- *क्रि.वि.* १. एकै छिन वा क्षणभर मात्र देखा पर्ने गरी; एक्कासि झुल्किएर, देखा परेर तुरुन्तै हराउने गरी; झिमिक्क। २. आँखा झिम्म पारेर।
मिलिङ- *ना.* धुनीमाथि दाउरा सुकाउनका निमित्त बनाइने टाँड।
मिलिटरी- *वि.* [अङ्.] कथ्य. मिल्ट्री। १. सैनिक; जङ्गी; फौजी। *ना.* २. सेना; फौजी।
मिलित- *वि.* [सं.] १. एक ठाउँमा राखिएको वा आएको; जोडिएको; संयुक्त। २. मिलेको; मिश्रित। ३. उस्तै वस्तु अर्कोमा दबिँदा हुने एक अर्थालङ्कार।
मिलित दृष्टि- *ना.* समान दृष्टि; केन्द्रित दृष्टि।
मिलिनु- *अ.क्रि.* [मिल्+इ+नु] मिल्ने होइनु।
मिलिन्द- *ना.* [सं.] भमरो; भ्रमर; मधुमक्खी।
मिलिसिया- *ना.* [अङ्.] १. सङ्कटकालीन स्थितिमा जङ्गी सेवामा लगाइने, नागरिकहरूमध्येबाटै सङ्गठन गरिएको वा अल्प समयमा प्रशिक्षित भएको सेना। २. जिल्लाजिल्लामा सुरक्षाका लागि तैनाथ, त्यस्तो फौजी तालिमप्राप्त सेना।
मिलीजुली- *क्रि.वि.* [मिलजुल+ई] आपसमा मिलजुल गरी; मेलजोल राखेर; मिलोमतो गरी।
मिलीभगत- *ना.* प्रायः कुनै स्वार्थपूर्ण वा नराम्रो काममा मिलेमतो गरी वा साझेदारी भई लाग्ने स्थिति, काम वा प्रवृत्ति; गठबन्धन; गठजोड।
मिलेमतो- *ना.* [मिल+ए+मत+ओ] १. परस्पर मिलेको वा मिलाएको मतो; आपसी मेल र कुराकानी; सरसल्लाह। २. कुनै गुप्त कुराको परामर्श; मतोजतो; षड्यन्त्र।
मिल्कनु- *अ.क्रि.* [प्रा. मिल्लइ+नु] १. कुनै वस्तु नस्याहारी त्यसै अलपत्र रहनु; फालिनु; फ्याँकिनु। २. हुत्तिनु; हुर्रिनु। ३. त्याग्ने काम हुनु; छोडिनु।
मिल्काइ- *ना.* मिल्कने तथा मिल्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मिल्काइधुल्काइ- *ना.* छरपस्ट तालले मिल्काउने, पोख्ने वा फ्याँक्ने क्रियाप्रक्रिया।
मिल्काउनु- *स.क्रि.* १. आफल्नु; फ्याँक्नु; फाल्नु। २. छोड्नु; त्याग्नु। ३. हुत्त्याउनु; हुर्‍याउनु। ४. अलपत्र पार्नु।
मिल्किनु- *अ.क्रि.* [मिलिक्क+नु] १. मिलिक्क गर्नु। २. त्यसरी बिजुली चम्किनु। ३. मिल्कनु।
मिल्क्याइ- *ना.* मिल्किने क्रिया वा प्रक्रिया।
मिल्क्याइनु- *क.क्रि.* मिल्किने पारिनु।
मिल्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* मिलिक्क पार्नु।
मिल्क्याहट- *वि.* मिल्किने स्थिति, भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
मिल्क्याहा- *वि.* मिल्किने खालको; मिलिक्क देखा पर्ने।
मिल्क्याही- *वि.* मिल्किने; मिलिक्क देखा पर्ने (स्त्री)।
मिल्के- *वि.* पल्याकपुलुक-पल्याकपुलुक हेरिरहने; चुलबुले; झिल्के।
मिल्ती- *ना.* [मिल्+ती] १. मेलको भाव; मिलन; मिलाप। २. सद्भावना। ३. मैत्री; एकता।
मिल्दो- *वि.* [मिल्+दो] १. मिल्ने किसिमको; सुहाउँदो। २. ठिक; मुनासिब; उपयुक्त; अनुकूल।
मिल्दोजुल्दो- *वि.* १. परस्परमा मिल्ने खालको; मिल्दो। २. एकैनासको; झन्डै उस्तै। स्त्री. मिल्दीजुल्दी।
मिश्र- *वि.* [सं.] १. दुई वा धेरै पदार्थ एकै ठाउँ मिलाइएको;

घोलिएको; मिश्रित। २. साथ लागेको; संयुक्त। ३. बहुविध; अनेक प्रकारको। *ना.* ४. ब्राह्मणवर्गको एक थर।

मिश्रण- *ना.* विभिन्न पदार्थ मिसाउने काम; मिसावट; मिलावट; घोल।

मिश्रणीय- *वि.* मिश्रणयोग्य; मिसाउन हुने वा सकिने।

मिश्र वाक्य- *ना.* अङ्गवाक्य र मुख्य वाक्य मिलेर बनेको वाक्यको एक प्रकार, जस्तो- जहाँ फल पाक्छ (अङ्गवाक्य) त्यहाँ चरी नाच्छ (मुख्य वाक्य)।

मिश्रित- *वि.* [सं.] १. मिसाइएको; घोलिएको; संयुक्त। २. मिलावट भएको (पदार्थ)।

मिश्रित अर्थ व्यवस्था- *ना.* सार्वजनिक तथा निजी दुवै क्षेत्रको मिश्रित पुँजीबाट सञ्चालित कारखाना, मिल, संस्थान आदिको अर्थ-व्यवस्था।

मिश्रित रूप- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी धातुहरू मिलाइएको अवस्था।

मिश्रित रोपण- *ना.* एकै ठाउँमा विभिन्न किसिमका बोटबिरुवा आदि लगाइने विधि।

मिश्रित वन- *ना.* जातजातका रुखपात आदि मिश्रत भएको वा छ्यासमिस रूपमा उम्रेको वन।

मिष्ट- *वि.* [सं.] १. मिठो; स्वादिष्ठ। २. गुलियो। ३. मधुर।

मिष्टभाषी- *वि.* मिठो बोल्ने; मधुर वचन गर्ने; मधुरभाषी।

मिष्टान्न- *ना.* मिठो अन्न वा पकवान अर्थात् मिठाई; गुलियो रोटी आदि खानेकुरो।

मिस्नु- *स.क्रि.* [मिश्र+नु] दुई वा दुईभन्दा धेरै कुरा, वस्तु आदि एक ठाउँमा मिलाउनु; एकत्र गर्नु; जोड्नु।

मिस१- *ना.* [अङ्.] १. कुमारी; कन्या। २. विद्यालयकी शिक्षिका। ३. गल्ती; चुक; भुल।

मिस२- *ना.* [मिस्+अ] १. मिसाउने काम; मिसाइ (जस्तो- छ्यासमिस; मिसमास)। २. झिसको पूरक शब्द (जस्तो- झिसमिस)।

मिसन- *ना.* [अङ्.] १. कुनै संस्था वा सरकारका तर्फबाट विशेष उद्देश्यको प्राप्ति वा सेवाकार्यका निम्ति र महत्त्वपूर्ण कुराकानी गरेर नयाँ सम्बन्ध स्थापित गर्नलाई अर्को देश वा स्थानमा खटाई पठाइने प्रतिनिधिमण्डल। २. विशेषतः सङ्गठित रूपमा इसाई धर्मको प्रचारमा संलग्न रहेको संस्था।

मिसनरी- *ना.* १. लोकसेवाका भावनाले अर्को देश वा स्थानमा गएर बस्ने व्यक्तिसमूह। २. कुनै मिसनको सदस्यको रूपमा धर्मप्रचार गर्न विभिन्न देशमा जाने इसाई पादरी।

मिसमास- *ना.* [मिस (द्वि.)] नाना वस्तुको मिसावट; छ्यासमिस; मिस्कट।

मिसाइ- *ना.* [√ मिस् (+आइ)] १. मिस्ने-मिसिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[मिसाउ+आइ] २. मिसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मिसाइनु- *क.क्रि.* मिलाइनु; सरोबर गरिनु; संयुक्त पारिनु।

मिसाइल- *ना.* [अङ्.] क्षेप्यास्त्र।

मिसाउनु- *स.क्रि.* १. मिस्नु; मिलाउने काम गर्नु; एकत्र पार्नु; सरोबर गर्नु; छ्यासमिस गर्नु। २. सहवास गराउनु। ३. संयुक्त पार्नु; जोड्नु।

मिसाखत- *ना.* [नेवा.] विवाह वा यौन सम्बन्धका विषयमा स्त्रीजातिले अनैतिक कार्य गरेको अभियोगमा लाग्ने खत।

मिसावट- *ना.* [मिस्+आवट] मिश्रण; मिसौट; मिलावट।

मिसावटी- *वि.* मिसावट गरिएको; मिसावट भएको; मिलावटी।

मिसाहा- *वि.* [मिसाउ+आहा] १. मिसिएको वा मिसाएको; छ्यासमिस भएको। २. मिसाउने खालको।

मिसिनी- *ना.* [अङ्. मिस+नी] प्रसव गराउने र स्त्रीरोगको सामान्य उपचार गर्ने नर्स वा त्यसभन्दा माथिल्लो तहको काम गर्ने स्त्री।

मिसिनु- *अ.क्रि.* [मिस्+इ+नु] १. धेरै थरी वस्तु एकत्र वा छ्यासमिस हुनु; मिसाइमा पर्नु। २. संयुक्त हुनु; जोरिनु। *क.क्रि.* ३. एकै ठाउँमा पारिनु; मिस्ने काम गरिनु।

मिसिल- *ना.* [अ.] एकसाथ नत्थी भएका वा राखिएका विषयका कारबाई, मुद्दामामिला, विवाद आदिसित सम्बन्धित कागजपत्र।

मिसिल कागजात- *ना.* अड्डाखानाका स्याहा-स्रेस्ता र अन्य कागजपत्रहरू।

मिसिल फाँट- *ना.* छिनुवा वा कार्यवाही टुङ्गिएका पुराना मिसिलहरू राख्ने, थन्क्याउने एक अड्डा।

मिसी- *ना.* [फा.] दाँत माझ्न वा चम्काउनका लागि लगाइने वस्तु; दाँतको शोभाका लागि दाँतका जोर्नीमा लगाइने कालो पालिस; बिरी।

मिसोट- *ना.* [मिस्+ओट] मिसौट; मिसावट।

मिसौट- *ना.* [मिस्+औट] १. मिसिएको वस्तु; मिसोट। २. मिस्नेमिसाउने काम; मिसाइ; मिसावट।

मिसौटी- *वि.* १. मिसौट भएको; मिसावटी। २. कपट गरिएको; कपटी।

मिसौटे- *वि.* १. मिसौट भएको; मिसाइएको। २. मिसाउने।

मिस्कट- *वि.* [अङ्. मिक्सड] मिसावट गरिएको; मिसावटी; मिसौटे।

मिस्टर- *ना.* [अङ्.] श्रीयुत; महाशय (नामका अगाडि प्रयुक्त हुने, जस्तै- मिस्टर शर्मा, मिस्टर रामजी आदि)।

मिस्त्री- *ना.* [पोर्त. मेस्ट्रे] काठपात, रङ्गरोगन, धातु, यन्त्र आदिको काम गर्ने वा मर्मत गर्ने कर्मी; कारिगर, कालिगड।

मिस्र- *ना.* [अ. मिसर = पुरोहित, सादृश्य सं. मिश्र] राजधानी कायरो भएको, उत्तरपूर्वी अफ्रिकाको एक देश; इजिप्ट देशको पुरानो नाम।

मिस्री१- *वि.* मिस्र देशको, मिस्र देशमा जन्मेको; मिस्र देशसम्बन्धी।

मिस्री२- *ना.* चिनीलाई पानीमा पकाएर जमाई ढिका पारिएको गुलियो वस्तु।

मिस्रीआँप- *ना.* मिस्रीजस्तो गुलियो हुने एक प्रकारको उत्तम आँप।

मिस्रीकाँढा- *ना.* काल्फी मिस्रीलाई पानीमा बेसरी पकाएर तागतका निम्ति बिरामी वा व्रतालुहरूलाई खान दिइने पेय पदार्थ।

मिस्रेली- *वि.* [मिस्र+एली] मिस्री; मिस्र देशको।

मिहिन१- *ना.* नदीका बिचको पानी घुम्ने भाग।

मिहिन२- *वि.* [सं. मसृण] १. मसिनो; मिहीँ; मिही। २. धुलो; मैदा। ३. सूक्ष्म। ४. कमलो; कोमल; नरम (स्वर, काम आदि)।

मिहिर- *ना.* [सं.] १. सूर्य। २. बादल; मेघ। ३. चन्द्रमा। ४. हावा; वायु। ५. बुढो मानिस।

मिहीँ/मिही- *वि.* [मिहिन] मिहिन; मसिनो।

मीठा- *वि.* हे. मिठा।
मीठू- *ना.* हे. मिठु।
मीठे- *वि.* हे. मिठे।
मीठो- *वि.* हे. मिठो।
मीड- *ना.* [सं.] एक सुरबाट अर्को स्वरको आवाज निकाल्ने तरिका; रेटेर वा पर्दामा रगेडेर विभिन्न स्वरको आवाज निकाल्ने क्रिया।
मीन- *ना.* [सं.] १. मत्स्य; माछो। २. बाह्रौं राशिको नाम।
मीनपचास- *ना.* १. मङ्सिरको एक्काइस गतेदेखि माघको दश गतेसम्म पचास दिनको जाडाको याम। २. शिक्षणसंस्थानहरूमा प्रायः सोही याममा दिइने बिदा; हिउँदे बिदा।
मीनमेख- *ना.* १. खोट लगाउने काम। २. आनाकानी; नाइँनास्ति।
मीम- *ना.* हे. मिम।
मीमांसक- *वि.* [सं.] मीमांसा गर्ने; मीमांसाशास्त्रको ज्ञाता वा पण्डित।
मीमांसन- *ना.* [सं.] मीमांसा गर्ने काम वा भाव।
मीमांसा- *ना.* [सं.] १. भारतीय छवटा मुख्य दर्शनशास्त्रमध्ये मूलतः पूर्व मीमांसा र उत्तर मीमांसा दुई भागमा बाँडिएको एक दर्शन। २. अनुमान र तर्कवितर्कद्वारा कुनै विषयका मूल तत्त्व वा वास्तविकताको पत्तो लगाउने काम; सो सन्दर्भमा गरिने गम्भीर मनन वा विचार; तत्त्वनिर्णय; विवेचना।
मीमांसाकार- *ना.* मीमांसासूत्रका प्रणेता जैमिनि ऋषि।
मीमांसामूलक- *वि.* मीमांसाको प्रधानता रहेको; मीमांसाका दृष्टिले हेरिने वा अध्ययन गरिने।
मीमांसित- *वि.* मीमांसा गरिएको वा भएको।
मीमांस्य- *वि.* मीमांसा गर्न योग्य वा उचित।
मीर- *ना.* हे. मिर।
मील- *ना.* माइल।
मीलन- *ना.* [सं.] बन्द गर्ने काम; चिम्लाइ (आँखा); खुम्चिने काम; खुम्चाइ (फूल आदि)।
मीलित- *वि.* १. बन्द गरिएको; चिम्लिएको। २. खुम्चिएको; सङ्कुचित।
मुँगी- *ना.* हे. मुगी।
मुअत्तल- *वि.* [अ.] १. लागेका अभियोगको किनारा नलागुन्जेल पद वा कामबाट हटाइएको (कर्मचारी); निलम्बित। २. खाली।
मुअत्तली- *ना.* मुअत्तल हुने काम; निलम्बन।
मुआब्जा- *ना.* [अ.] कुनै वस्तुको बदलामा दिइने नगद वा वस्तु; क्षतिपूर्ति; हर्जाना; साटो।
मुकदमा- *ना.* [अ. मुकद्दमा] झगडा; मुद्दा; कलह; मामिला।
मुकर- *ना.* [फा. मुकर्र] निश्चय; निधो; टुङ्गो; ठेकान; मुक्कुर।
मुकर्र- *वि.* १. निश्चय गरिएको; टुङ्गो लगाइएको। २. खटाइएको; नियुक्त।
मुकाबला/मुकाबिला- *ना.* [अ. मुकाबिल] १. डट्ने काम; सामना। २. मुठभेड; द्वन्द्वयुद्ध; लडाइँ; भिडन्त। ३. विरोध; प्रतिरोध। ४. कुनै विषयमा दुई थरी व्यक्ति वा वस्तुका बिचमा हुने बराबरीको भावना; दाँजो; तुलना।
मुकाम- *ना.* [अ.] १. भ्रमण गर्दा बाटामा पर्ने बास; अस्थायी बसाइ। २. विश्राम; बिसाइँ।
मुकुट- *ना.* [अ.] १. देवता वा राजाले पैह्रने श्रेष्ठतासूचक शिरोभूषण; श्रीपेच; शिरपेच; मुकुट; ताज। २. शिखा। ३. शिखर।
मुकुटधमनी- *ना.* मुटुमा रगतको सञ्चालन गर्ने नाडीहरू।
मुकुन्द- *ना.* [सं.] १. विष्णु वा कृष्णको नाम। २. एक अमूल्य पत्थर। ३. एक प्रकारको ढोल। ४. कुबेरका नौ निधिमध्ये एक।
मुकुन्द सेन- *ना.* विक्रमको अठारौँ शताब्दीको चौथो चरणतिर पाल्पाप्रदेशमा राज्य गर्ने एक प्रसिद्ध सेनवंशी राजा।
मुकुर- *ना.* [सं.] १. ऐना; दर्पण। २. फूलको कोपिला। ३. कुमालेको चक्र घुमाउने लट्ठी। ४. एक वृक्षविशेष।
मुकुरिनु- *अ.क्रि.* [प्रा. मुक्कुरुड+इ+नु] १. उकुसमुकुस हुनु; ठेसमठेस हुनु। २. सानो भाँडामा धेरै अन्न पकाउँदा खाँदिएर पाक्न नसक्नु। ३. अररिनु। ४. सङ्कीर्ण हुनु। ५. असह्य हुनु।
मुकुरो- *वि.* हे. बुकुरो।
मुकुऱ्याइ- *ना.* [मुकुरि (+आइ)] १. मुकुरिने क्रिया वा प्रक्रिया। [मुकुऱ्याउ+आइ] २. मुकुऱ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुकुऱ्याइनु- *प्रे.क्रि.* १. सकी-नसकी धेरै खानु। २. सानो भाँडोमा खाँदिने गरी धेरै अन्न पकाउनु। ३. उकुसमुकुस पार्नु।
मुकुऱ्याहट- *ना.* मुकुरिने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुकुल- *ना.* [सं.] १. फूलको कोपिला; मुना। २. कोपिला जस्तै कुनै चिज। ३. शरीर। ४. आत्मा; जीव।
मुकुलित- *वि.* १. कोपिला लागेको; टुसाएको। २. केही फक्रेको वा फुलेको।
मुक्का- *ना.* [सं. मुष्टिका] कसैलाई हान्न बाँधिएको मुठी; मुड्की; मुक्की; घुस्सा; ढुस्सा।
मुक्काबाजी- *ना.* मुक्काले हिर्काउने काम; त्यस्तो झगडा वा कुस्ती; पिटापिट।
मुक्कामुक्की- *ना.* एक- अर्कामा मुक्काले हान्ने काम; मुक्काबाजी।
मुक्किनु- *अ.क्रि.* मुक्का खानु; घुस्सा खानु।
मुक्की- *ना.* मुक्का; मुड्की।
मुक्केबाज- *वि.* [मुक्का+बाज] मुक्काको प्रयोग गरेर लड्ने; (बक्सर)।
मुक्केबाजी- *ना.* परस्परमा मुक्काले हान्ने प्रक्रिया वा त्यसरी खेलिने प्रतियोगितात्मक खेल।
मुक्कोपिरा- *ना.* एउटै भेट्नुमा जोडिएका संयुक्त पात हुने, टुप्पामा क्याप्सुल आकारका थुप्रै ससाना फूल फुल्ने एक लहरो।
मुक्क्याइ- *ना.* [√ मुक्क्याउ (+आइ)] मुक्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुक्क्याइनु- *क.क्रि.* मुक्काले हिर्काइनु।
मुक्क्याउनु- *स.क्रि.* [मुक्का+याउ+नु] मुक्काले हान्नु; घुस्सी दिनु; डिम्क्याउनु; ढुस्याउनु।
मुक्त- *वि.* [सं.] १. स्वतन्त्र गरिएको; फुक्का छोडिएको; बन्धनमा नपारिएको; खुला। २. परित्यक्त; त्यागिएको। ३. मोक्ष प्राप्त गरेको।
मुक्त इलाका- *ना.* स्वतन्त्र क्षेत्र।

मुक्तक- *ना.* [सं.] १. पूर्वीय काव्यशास्त्रअनुसार समासरहित गद्य। २. कथासूत्रमा आबद्ध नभएको, हृदयका भावलाई प्रतिबिम्बित गर्ने प्रभावकारी निरपेक्ष स्वतन्त्र कविता।
मुक्तक काव्य- *ना.* मुक्तक कविता; टुक्रे कविता।
मुक्तकण्ठ- *वि.* [सं.] खुला हृदयले बोल्ने वा प्रशंसा गर्ने; निःसङ्कोच।
मुक्तक्षण- *ना.* [सं.] स्वतन्त्रतापूर्वक निर्धक्क भएर बिताइएको क्षण।
मुक्तछन्द- *ना.* [सं.] १. मात्रा, अनुप्रास, चरण आदिको बन्धन नमानिने केवल गत्यात्मक लयलाई ध्यानमा राखेर लेखिने कविता (ब्ल्याङ्कभर्स)। २. रबड-छन्द।
मुक्त परिवर्तन- *ना.* [सं.] ध्वनि अर्थभेदक नभईकन स्वतन्त्र रूपमा परिवर्तित हुने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया।
मुक्त वाणिज्य/मुक्त व्यापार- *ना.* [सं.] विदेशबाट आफ्नो देशमा आउने मालमा बाधक कर नलगाइने नीति; कुनै देशका साथ विशेष कर नलाग्ने व्यापारनीति; मुक्त प्रकारको व्यापार-नीति (फ्री ट्रेड); खुल्ला बेपार।
मुक्तहस्त- *वि.* [सं.] ठुलो हात भएको; फुक्का मनको; उदार; दानी।
मुक्तहृदय- *वि.* [सं.] उदार मन भएको; सफा हृदय भएको।
मुक्ता- *ना.* [सं.] १. मोती। २. वेश्या।
मुक्ताक्षर- *ना.* [सं.] अन्त्यमा आउने वा आएको अक्षर।
मुक्तात्मा- *वि.* [सं.] मोक्ष प्राप्त गरेको; आसक्तिरहित; जीवनमुक्त।
मुक्ताफल- *ना.* [सं.] मोती।
मुक्तावली- *ना.* [सं.] मोतीको माला वा हार।
मुक्ति- *ना.* [सं.] १. छुटकारा, उन्मोचन; स्वतन्त्रता। २. मोक्ष; बारबारको जन्म र मरणबाट आत्माको मोचन। ३. त्याग; परित्याग। ४. उद्धार।
मुक्तिक्षेत्र- *ना.* १. नेपालको धवलागिरि अञ्चलअन्तर्गत मुस्ताङ जिल्लामा पर्ने एक प्रसिद्ध तीर्थक्षेत्र। २. वाराणसी; काशी।
मुक्तिनाथ- *ना.* मुक्तिक्षेत्रमा रहेका देवता।
मुक्तिशुल्क- *ना.* कैदमुक्त भएबापत सरकारलाई बुझाउने रकम।
मुक्तिसङ्ग्राम- *ना.* मुक्तिका निमित्त गरिएको सङ्घर्ष; मुक्तिसङ्घर्ष।
मुक्तिसङ्घर्ष- *ना.* मुक्तिसङ्ग्राम।
मुख- *ना.* [सं.] १. प्राणीहरूको खाने तथा बोल्ने अवयव। २. चेहरा; अनुहार; आनन; मुहार। ३. थुतुनो; चुच्चो। ४. कुनै वस्तुको अग्रभाग; मोहडा। ५. मुहान; उद्गमस्थान; दिशा। ६. ढोका; द्वार। ७. आरम्भ; सुरु; थालनी। ८. प्रस्तावना। ९. मुख्य; प्रधान; प्रमुख। १० नाटकमा पाँच सन्धिमध्ये एक। ११. वेद; श्रुति।
मुखगुहा- *ना.* मुखभित्रको खोक्रो भाग।
मुखजमान- *ना.* पक्का वचन; प्रतिज्ञा।
मुखजमानी- *ना.* मुखजमान।
मुखतोड- *वि.* फेरि केही बोल्न नसक्ने गरी दिइएको (जवाफ); मुखभरिको।
मुख देखाउनी- *ना.* मुख देखाउँदा वा विशेष भेटघाटका अवसरमा दिइने पुरस्कार।
मुखद्वीप- *ना.* समुद्रछेउ नदी खस्ने ठाउँमा नदीले ल्याएको माटो जम्मा भएर बनेको समतल जमिन।
मुखनली- *ना.* बोल्दा वा बजाउँदा मुखमा हालिने नली; पिपिरो।
मुखपट- *ना.* घुम्टो; घुम्टी।
मुखपतित- *वि.* आफैँले आफ्नो अपराध स्वीकार गर्ने।
मुखपत्र- *ना.* धार्मिक, राजनीतिक, सामाजिक आदि संस्थाको निजी उद्देश्यको पूर्तिका लागि प्रकाशित गरिएको सामयिक पत्रिका; जर्नल।
मुखपात्र- *ना.* लेखक वा स्रष्टाको वैचारिकता व्यक्त गर्ने पात्र।
मुखपृष्ठ- *ना.* पुस्तक, पत्रिका आदिको आवरणको पहिलो पृष्ठ; आवरण।
मुखबन्ध- *ना.* कुनै ग्रन्थादिको प्रस्तावना; भूमिका।
मुखबिर- *ना.* [अ. मुख्बिर] १. अपराध गर्ने व्यक्तिका विरुद्ध गुप्त रूपमा खबर दिने व्यक्ति; जासुस। २. सरकारी साक्षी।
मुखबिरी- *ना.* मुखबिरको काम वा पद।
मुखमण्डल- *ना.* [सं.] अनुहार; चेहरा; मुहार; आनन।
मुखमूल्य- *ना.* [सं.] १. वस्तुको उत्पादनमा आधारित नरहेको मूल्य। २. मनलागी मोल; मुखको मोलतोल।
मुखर- *वि.* [सं.] १. मुख लाग्ने; मुखाले; चोथाले; थुतुने। २. वाचाल; कुरौटे; वाक्पटु। ३. आवाज दिने; बज्ने; ध्वननशील; अनुनादी। ४. अभिव्यञ्जक; सूचक। ५. अश्लील बोल्ने; छाडा। ६. उपहास गर्ने; हँसीमजाक गर्ने।
मुखरित- *वि.* १. राम्ररी बोल्ने, बज्ने वा ध्वनि निकाल्ने। २. शब्द वा ध्वनिले युक्त; अनुनादित।
मुखविवर- *ना.* [सं.] कलनासो र ओठका बिचको मुखभित्रको खाली भाग; हाब्रो; खाद्रो; खाप्चो।
मुखशुद्धि- *ना.* [सं.] १. मुख सफा गर्ने वा धुने काम; मुखारी। २. खानापछि पानसुपारी आदि खाएर मुखलाई सुगन्धित तुल्याउने काम।
मुखश्री- *ना.* [सं.] मुखको सौन्दर्य; प्रिय मुखमुद्रा; चेहराको प्रसन्नता।
मुखसन्धि- *ना.* [सं.] पञ्चसन्धिमध्ये बीज र आरम्भको योगबाट अनेक रस र अर्थलाई अभिव्यञ्जित गर्ने, बीज उत्पन्न भएको भाग; पञ्चसन्धिमध्ये पहिलो सन्धि।
मुखसाबित- *वि.* [मुख+साबित] अपराध भएको भए पनि नभए पनि मुखले स्वीकार गर्ने; मुखपतित।
मुखसार- *वि.* [मुख+सार] वारेसले झैं अघि सरी बोल्ने काम।
मुखसारी- *वि.* अर्काको मामलामा अघि सरी बोल्ने; वारेस भई अघि सर्ने वा बोल्ने; लाफ्रे।
मुखाकृति- *ना.* [सं.] १. मुखको आकृति वा आकार; मुख; चेहरा। २. कुनै गोलो वस्तु वा माझमा टोड्को भएको वस्तुको अगाडिपट्टि देखिने भाग।
मुखाग्र- *वि.* [सं.] कण्ठ आउने; कण्ठ भएको; कण्ठस्थ; कण्ठाग्र।
मुखापेक्षी- *वि.* [सं.] अर्काको मुख ताक्ने; अरूमा अवलम्बित; पराश्रित; अरूका भरमा पर्ने।
मुखामुख-[मुख+आ+मुख] १. प्रायः उत्कण्ठा, आश्चर्य आदिको भावले र परस्परमा कुनै कुरा वा रहस्यको सङ्केत गर्नका लागि एक-अर्कामा हुने मुखको हेराहेर। २. दुई थरीका बिच कुनै

वैमनस्यले हुने भनाभन; परस्परको बाझो। *क्रि.वि.* ३. एक अर्काको सामुन्ने; आमुन्नेसामुन्ने।
मुखामुखी- *क्रि.वि.* मुखकै अगिल्तिर; मुखेन्जी; मुखामुख।
मुखारी- *ना.* [मुख+आरी] १. मुख धुने काम (दरबारिया शिष्ट बोलीमा)। २. गाईबस्तुको थुतुनो खुकुलो पारेर बाँध्ने डोरी (साधारण बोलचालमा)।
मुखाले- *वि.* [मुख+आले] मर्यादा नराखी बोल्ने; मुख लाग्ने; चोथाले; थुतुने; दुर्मुखा।
मुखिनी- *ना.* [मुखिया+नी] १. मुखिया दर्जावालकी पत्नी; मुखेनी। २. क्षत्रिय आदि जातका स्त्रीलाई आदरपूर्वक गरिने सम्बोधन। ३. आफैं मुख्य भएर काम-कुरा गर्ने स्त्री; नाइकिनी; नाइकेनी।
मुखिन्जी/मुखिन्जेल- *क्रि.वि.* [मुख+इन्जी/इन्जेले अघिल्तिर; सामुमा; मुखेन्जी।
मुखिया- *ना.* [सं. मुख्य] १. निजामती वा अन्य सेवातर्फको राजपत्रअनङ्कित तृतीय श्रेणीको एक दर्जा वा पद। २. गाउँको तालुकदार वा ठालु। ३. छेत्रीलाई सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने सम्मानसूचक शब्द। ४. माझी वा सुनुवार जातिको एक थर।
मुखी- *वि.* [सं.] १. मुख भएको वा गरेको। २. मुख फर्केको वा फर्काएको।
मुखेनी- *ना.* [मुखिया+एनी] मुखिनी।
मुखेन्जी- *क्रि.वि.* [मुख+एन्जी] मुखैनेर; मुखको नजिक; सामुन्ने; अघिल्तिर; अगाडि; सामुमा; दृष्टिमा; मुखिन्जेल; मुखिन्जी।
मुखौटो- *ना.* [मुख+औटो] १. मुख ढाक्ने वस्त्र। २. मुखुन्डो।
मुख्तियार- *ना.* [अ.] १. राणाकालमा मुख्य मन्त्री वा प्रधानमन्त्रीको उत्तराधिकारी; चिफ साहेब। २. अधिकारप्राप्त प्रतिनिधि वा वारेस।
मुख्तियारनामा- *ना.* मुख्तियार बनाइएको कागज वा लेख।
मुख्तियारी- *ना.* मुख्तियारीको काम वा पद।
मुख्य- *वि.* [सं.] १. अरूभन्दा ठुलो वा महत्त्वपूर्ण; प्रधान; मूल। २. विशेष; खास। ३. वर्ग वा समाजको जेठो; प्रमुख (व्यक्ति)। ४. अगुवा; नेता।
मुख्य अधिकारी- *ना.* कार्यालय आदिको अधिकारप्राप्त प्रमुख पदाधिकारी; मूल हाकिम।
मुख्य आयुक्त- *ना.* विशेष उद्देश्यका निमित्त गठित कुनै आयोगको प्रधान अधिकारी।
मुख्य चौतरिया- *ना.* राणाशासनको सुरुमा राजाद्वारा राजपरिवारको नातेदारमध्ये उच्च चौतरिया पदमा नियुक्त गरिएको व्यक्ति; चौतरियाहरूमा प्रमुख।
मुख्यतः - *क्रि.वि.* विशेष गरेर; खास गरी; प्रधानतः।
मुख्य नियन्त्रण कक्ष- *ना.* रेडियोबाट सञ्चालित कार्यक्रमहरू नियन्त्रण गर्ने एकाइ।
मुख्य न्यायाधीश- *ना.* अधिराज्यका अञ्चल वा क्षेत्रीय अदालतहरूमा रहने प्रमुख न्यायाधिपति।
मुख्यमन्त्री- *ना.* सङ्घात्मक शासनपद्धति भएका मुलुकमा केन्द्रीय मन्त्रिमण्डलबाहेक राज्यका मन्त्रिमण्डलको प्रमुख मन्त्री।
मुख्यवाक्य- *ना.* मिश्रित वाक्यमा आफैंमा अर्थपूर्ण भएको, अर्को वाक्यांशमा आश्रित नभएको वाक्यांश।
मुख्यसचिव- *ना.* विभागीय सचिवहरूभन्दा माथिल्लो तहको सचिव; चिफ सेक्रटरी।
मुख्यालय- *ना.* अञ्चल वा जिल्लास्तरीय मुख्य कार्यालय।
मुख्याइ- *ना.* [√ मुख्याउ (+आइ)] मुख्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुख्याइनु- *क.क्रि.* खाइनु।
मुख्याउनु- *स.क्रि.* [मुख+याउ+नु] मुखमा हाल्नु; भोजन गर्नु; खानु।
मुख्येली- *ना.* [मुखिया+एली] मुखियाको दर्जा वा काम; तालुकदारी।
मुगल- *ना.* [अ.] विक्रमको सोह्रौं शताब्दीमा भारतमा शासन गर्ने तातार-देशनिवासी एक मुसलमान जाति।
मुगलान- *ना.* [मुगल+आन] १. मुगलकालीन भारत; भारत; मोगलान। २. विदेश।
मुगलानियाँ- *वि.* मुगलानसम्बन्धी; मुगलानको; मोगलानियाँ।
मुगलाने- *वि.* मुगलानियाँ।
मुगा- *ना.* [प्रा. मुग्गा सं. मुक्ता] १. न्यानो समुद्रमा रहने एक प्रकारको किरा; मुगा। २. त्यसै किराले तयार पारेको, गहना आदिमा जडिने र औषधीमा उपयोग गरिने एक प्रकारको रातो रत्न। ३. नेपालको कोसी अञ्चलअन्तर्गत धनकुटा जिल्लामा पर्ने एक गाउँ।
मुगा ढिस्को- *ना.* समुद्रमा मुगाको हाडखोर जम्मा भएर बनेको ढिस्को (कोरल रिफ)।
मुगा भस्म- *ना.* असल औषधी बनाइने मुगाको भस्म वा खरानी।
मुगाली- *ना.* १. मुगा लगाउने। २. मुगामा बस्ने; मुगाको बासिन्दा।
मुगिया- *ना.* [मुगा+इया] छिपाइद्वारा तयार हुने एक प्रकारको कपडा।
मुगिया छिट- *ना.* हरियो, भुइँमा रातो वा रातो भुइँमा हरियो थोप्ले बुट्टा हुने, पहाडिया महिलाहरूमा निकै प्रचलित एक प्रकारको कपडा।
मुगी- *ना.* [सं. मुद्ग] मासका जस्ता पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने र लामालामा कोसाभित्र मसिना दाना हुने एक अन्न; मुङ; मुँगी।
मुगु- *ना.* [भो. ब.] नेपालको कर्णाली अञ्चलअन्तर्गत पर्ने एक जिल्ला।
मुगौतो- *ना.* [मुगा+औतो] मुगा र पत्थरको मालामा सानो कैँडो झुन्ड्याई घाँटीमा लगाइने एक प्रकारको गहना।
मुग्दल- *ना.* [मुद्ग+दल] मुगीको पिठोबाट बनाइएको लड्डु; मोतीचुर।
मुग्ध- *वि.* [सं.] १. मोहमा परेको; मक्ख; मोहित। २. होसहवास गुम भएको; मूर्छित। ३. मूढ; मूर्ख; अज्ञानी; जड। ४. सरल; सिधासाधा; सोझो। ५. प्रणयोन्मत्त। ६. भुल गर्ने; भुलमा परेको।
मुग्धबुद्धि- *वि.* १. मूर्ख; जड; मूढ; मुग्धमति। २. सिधासाधा; सोझो।
मुग्धा- *ना.* १. कलिलो यौवनकी लज्जालु किसिमकी नायिका। २. कुमारी युवती।
मुग्री- *ना.* एक प्रकारको माछो।
मुङ्ग्रे- *वि.* हे. मुङ्ग्रे।
मुङ्ग्रे केरा- *ना.* मुङ्ग्रेकेरा।
मुङ्ग्रे कोदो- *ना.* मुङ्ग्रे कोदो।

मुङ्ग्री- *ना.* [मुङ्ग्रो+ई] सानो मुङ्ग्रो।
मुङ्ग्रीमारे- *ना.* मुङ्ग्रीको मार वा चुटाइ; साफी चुटाइ।
मुङ्ग्रे- *वि.* [मुङ्ग्रो+ए] १. मुङ्ग्रोजस्तो; मुङ्ग्रोका छाँटको; ठुलो। *ना.* २. मुङ्ग्रो चलाउने मानिस।
मुङ्ग्रे केरा- *ना.* ठुलठुला र मोटा कोसा हुने एक जातको ठिक्कै खालको केरा।
मुङ्ग्रे कोदो- *ना.* बोट अलि सानो भई बाला ठाडो हुने एक जातको कोदो वा त्यसैको बोट।
मुङ्ग्रेलो- *ना.* ज्वानुका छाँटका काला गेडा हुने एक प्रकारको जिरो; कालो जिरो; कलौंजी।
मुङ्ग्रो- *ना.* [सं. मुद्‌गर] १. लुगा धुँदा पिट्ने वा कीला आदि ठोक्ने काठको हाते साधन। २. छाडा गाईभैँसीका घाँटीमा अघिल्तिरका खुट्टा ठोकिएर कुद्न नहुने गरी बाँध्ने काठको डन्डी। ३. एक खालको पुरानो हतियार; मुद्‌गर।
मुङ्लेरी- *ना.* [सं. मङ्गल+एरी] विवाह आदि कार्यमा मङ्गलगीत गाउने आइमाई।
मुङ्सिर- *ना.* [√ मङ्सिर] मङ्सिर; मार्ग।
मुङ्सिरे- *ना.* मङ्सिरमा दाइँ गर्दा गाइने एक लोकगीत; मङ्सिरे; राशिगीत।
मुचकुन्द/मुचुकुन्द- *ना.* [सं.] १. मान्धाताका पुत्र प्राचीन एक तपस्वी राजा। २. ठुलठुला खस्रा पात हुने, भुस भएका पहेँला ठुलठुला फूल फुल्ने र लाम्चा खैरा फल फल्ने एक वृक्षविशेष; सोही वृक्षको फूल।
मुचुमुचु- *ना.* [अ. मू. मुच्+उ (द्वि.)] १. चाम्रो वस्तु (चुइगम आदि) को चपाइको चाल वा ध्वनि। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो वस्तु चपाइरहने गरी।
मुचुल्का- *ना.* [तु. मुचुल्क] सरजमिन हुँदा कसैले कुनै कामकारबाई भएबापत आफूले जानेसुनेको बयान लेखिदिएको कागज; सरजमिनका मानिसहरूले लेखिदिएको बयानको कागज।
मुचो- *ना.* [सं. मुस्त] १. मुठो; झुप्पो। २. साँचोको पूरक, जस्तै- साँचोमुचो।
मुछ्नु- *स.क्रि.* [सं. म्रक्षण > मुछ्+नु] १. रसदार पदार्थमा मिलाएर खाइने खानेकुरालाई मासमिस गर्नु; सरोबर वा सालेमाले पार्नु (दालभात, दुधभात, दहीचिउरा आदि)। २. कुनै दोष वा अपराधमा आरोपित गर्नु; बोर्नु
मुछमाछ- *ना.* सबै मुछ्नेवर्ने काम।
मुछाइ- *ना.* मुछ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुछाइनु- *क.क्रि.* मुछ्न लाइनु; फतेलाइनु।
मुछाउनु- *प्रे.क्रि.* मुछ्न लाउनु; फतेलाउनु।
मुछामुछ- *ना.* परस्परमा मुछ्ने काम।
मुछिनु- *क.क्रि.* १. सालेमाले गरिनु; सरोबर पारिनु। २. बोरिनु।
मुज- *ना.* [सं. मुञ्ज] कुशका छाँटका पात र काँसका जस्ता सेता फूल फुल्ने, पातको डोरी आदि बाटिने र व्रतबन्धमा डोरीको कन्धनीसमेत लगाइने एक जातको झार वा त्यसैको लट्ठी।
मुजा- *ना.* [सं. मुस्त] १. मुख, हात आदिमा छाला खुम्चिनाले परेका ससाना गरा; चाउरी। २. मुजो।
मुजिनु- *अ.क्रि.* १. मुजा पर्नु; चाउरी पर्नु। २. बाध्य हुनु; विवश बन्नु।
मुजी- *ना.* [मुजो+इ] १. स्त्रीका योनि ओरिपरि उम्रने रौँ। २. उपेक्षा; गालीबोधक अश्लील शब्द।
मुजुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. मुजुक्+क (द्वि.)] १. खुम्चिने वा चाउरी पर्ने किसिमले; खुम्चुड। २. मुजिने वा मुजा पर्ने चालसँग। ३. विवशता वा बाध्यताका साथमा।
मुजुर- *ना.* [सं. मयूर] फुक्ने खालको लामो पुच्छर हुने र पुच्छरका प्वाँखैपिच्छे टल्कने टीका तथा बुट्टा हुने, शिरमा कल्की भएको, केही ठुलो आकारको प्रसिद्ध सुन्दर पक्षी; मयूर; मजुर; मजूर।
मुजुरखुट्टे- *ना.* १. टुप्पो मुजुरको खुट्टा झैँ हुने र निहुरो झैँ तरकारी खाइने एक जातको औल्याहा वनस्पति। *वि.* २. मुजुरको जस्तो झिनो खुट्टा हुने।
मुजुरप्वाँखे- *वि.* १. मुजुरका जस्तो प्वाँख हुने (पङ्खा आदि)। २. नक्कले; झिल्के।
मुजुरा₁- *ना.* [सं. मञ्जरी] मुना; कोपिला; मुन्टा; टुसा।
मुजुरा₂- *ना.* [सं. मुज] काँसको सानो झ्याली वा झाम्टा; मजुरा।
मुजुरो- *ना.* [सं. मञ्जरी] कोपिलो; मुनु; मुना; मुजुरा।
मुजो- *ना.* [सं. मुस्त] १. सारी, धोती आदि लुगामा मसिनो पारी मिलाइएको पाटो; चुना; भाँज। २. मुजा।
मुज्याइ- *ना.* मुजिने वा मुज्याउने क्रिया-प्रक्रिया।
मुज्याइनु- *क.क्रि.* मुजो पारिनु; मुजा पार्ने काम गरिनु।
मुज्याउनु- *स.क्रि.* १. मुजा पार्नु; चुन्याउनु; खुम्च्याउनु। २. धडपकड गर्नु; बाध्य गर्नु। ३. कष्ट दिनु; सास्ती दिनु।
मुजूर- *ना.* हे. मुजुर।
मुटु- *ना.* [सं. मुष्ट] १. शरीरमा छातीभित्र देब्रेपट्टि हुने, शरीरभरि दोहरो रक्तसञ्चार गर्ने र सो नहुँदा ठहरै पार्ने, प्राणीको ज्यादै महत्त्वपूर्ण अङ्ग; हृदय; हृद्। २. केन्द्र; प्रमुख।
मुटु कलेजो- *ना.* १. रक्तसञ्चार गर्ने मुटु र रक्तपरिष्कार तथा श्वासशोधन गर्ने कलेजो। २. मुख्य मित्र्याँस।
मुटुको रोग- *ना.* मुटुसम्बन्धी रोग।
मुटुको व्यथा- *ना.* हृदयगति बन्द भएर मर्ने वा मर्ने सम्भावना हुने कडा बिमारी; मुटुको रोग।
मुटुरिनु- *अ.क्रि.* [मुटुरो+इ+नु] १. मुटुरो वा पोको पर्नु; कुटुरो झैँ भएर बाँधिनु। २. एउटै थलामा कुच्रिएर बस्नु।
मुटुरी- *ना.* [मुटुरो+ई] सानो मुटुरो; कुटुरी।
मुटुरो- *ना.* [प्रा. मट्ठो] सानो कुम्लो वा पोको; कुटुरो; पन्तरो; पोटलिका।
मुटुर्याइ- *ना.* [√ मुटुर्याउ (+आइ)] मुटुर्याउने क्रियाप्रक्रिया।
मुटुर्याइनु- *क.क्रि.* मुटुरो पारिनु।
मुटुर्याउनु- *स.क्रि.* [मुटुरो+याउ+नु] मुटुरो तुल्याउनु; पोको पार्नु।
मुट्ठी- *ना.* हे. मुठी।
मुट्ठीभर- *क्रि.वि.* मुठीभर।
मुठ- *ना.* [सं. मुष्टि] १. हातले समाइने, हतियार वा औजारको

बिँडको भाग; मुष्टि। २. बट्टाई मुठ्याउने काम। *वि.* ३. जो भएको सबै; भएभरको।

मुठभेट/मुठभेड- *ना.* [मुठी+भेड्+आ] १. परस्परको भिडन्त; मुक्की हानाहान; मुक्कामुक्की। २. प्रायः मन नपर्दो मानिससँग अप्रत्याशित रूपले भएको भेट; जम्काभेट।

मुठरी- *ना.* [√ मुटुरी] सानो पोको; मुटुरी।

मुठल- *ना.* [नेवा. मुथल] छानाको दाँतीछेउ रहने फल्याकजस्तो तेर्सो लामो काठ।

मुठा- *ना.* [मुठोको ति. रू.] हे. मुठो।

मुठाका मुठा- *ना.* १. धेरै मुठा; थुप्रै मुठा। २. मुठामाथि थप मुठा।

मुठामुठी- *ना.* सानाठुला धेरै मुठाको समूह।

मुठार्नु- *स.क्रि.* [सं. मुष्ट+आकार+नु] फेद वा टुप्पो मिलाएर काट्नु; सम्म पारेर ताछ्नु; मठार्नु।

मुठाराइ- *ना.* मुठार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

मुठारिनु- *क.क्रि.* सम्म पारेर काटिनु वा ताछिनु।

मुठिनु- *अ.क्रि.* [मुठी+नु] १. मुठीमा आउनु; मुठीभित्र पर्नु। २. चङ्गुलमा पर्नु।

मुठी- *ना.* [सं. मुष्टि] १. हातका औँलाहरू मोडेर हत्केलामा दबाउँदा बन्ने आकार र त्यसभित्रको रित्तो ठाउँ। २. एक मानाको दसौँ भागको परिमाण; मुठ्ठी/मुठी। ३. थोरै परिमाण। ४. मुड्की; मुक्का।

मुठीएक- *वि.* १. एक मुठीजति। २. अलिकति; थोरै।

मुठीभर- *क्रि.वि.* मुठीमा आए वा अटाएजति; एक मुठी बराबर।

मुठी लिवाइ- *ना.* नयाँ धान काट्ता परम्पराअनुसार साइत गर्ने काम।

मुठीहात- *ना.* मोडिएका हातको कुहुनादेखि मुठीसम्मको नाप; मुढीहात।

मुठ्ठी- *ना.* हे. मुठ्ठी।

मुठ्ठीभर- *क्रि.वि.* मुठीभर।

मुठे- *ना.* [मुठो+ए] १. परालको सादा डालीजस्तो बनाई बिउका लागि त्यसमा पोको पारिएको धान। *वि.* २. मुठो बनाएको; मुठो पारेको।

मुठी पराल- *ना.* मुठा वा कल्ली पारी बाँधिएको पराल।

मुठो- *ना.* [प्रा. मुट्ठो] घाँस, पराल, कागत आदिको बिटो वा कल्ली।

मुठ्याइ- *ना.* [√ मुठ्याउ (+आइ)] मुठिने क्रिया वा प्रक्रिया।

मुठ्याइनु- *क.क्रि.* मुठीले समाइनु वा लिइनु।

मुठ्याउनु- *स.क्रि.* [मुठी+याउ+नु] १. कुनै चिज मुठीमा अटाएसम्म लिनु; हातले सकेसम्म झक्नु। २. मुठीमा लिनु; मुठीले बेसरी समाउनु वा निकाल्नु।

मुड्नु१- *स.क्रि.* [सं. मुण्ड+नु] १. कपाल खौरनु; मुण्डन गर्नु। २. जोगी बनाउनु; सन्न्यासको दीक्षा दिनु। ३. आफ्ना मत, दल आदिमा ल्याउनु; आफ्नो पक्षको बनाउनु। ४. लटीपटी गर्नु; ठग्नु; धुतधात पार्नु; धुत्नु। ४. भुल वा अपराध गरेबापत जातबाट हटक गर्नु।

मुड्नु२- *ना.* [मोड्+नु] एक ठाउँबाट अर्का ठाउँतिर लाग्नु; विपरीत दिशातिर फर्कनु। २. दोब्रिनु।

मुड१- *ना.* [अङ्.] मानसिक तत्परता वा भाव; मनःस्थिति; चित्तवृत्ति।

मुड२- *ना.* [सं. मुण्ड] १. टाउको; शिर; खप्पर। २. सन्तान; छोराछोरी; घर-जहान।

मुडगन्ती- *ना.* १. हरेक व्यक्तिको गणना; प्रत्येक व्यक्तिको गन्ती; जनगन्ती। *क्रि.वि.* २. व्यक्तिपिच्छे; जनही; प्रत्येक।

मुडाइ- *ना.* [√ मुड (+आइ)] १. मुड्ने वा मुण्डन गरिने क्रियाप्रक्रिया; मुण्डनगराइ। २. मुड्ने वा फर्किने क्रियाप्रक्रिया; फर्काई; दोब्राइ।

मुडाइनु- *क.क्रि.* १. मुड्न वा कपाल खौरन लाइनु। २. फर्काइनु।

मुडाउनु- *प्रे.क्रि.* १. मुड्न वा कपाल खौरन लाउनु; जोगी बनाउनु। २. मुड्ने वा फर्कने पार्नु; फर्काउनु।

मुडिनु- *क.क्रि.* १. मुण्डन गरिनु; जोगी बनिनु। २. फर्किनु; दिशा बदलिनु।

मुडिलो- *ना.* खण्डखण्ड परेका बाटुला र ठुला पात हुने, निलो फूल फुल्ने र खैरो रङको फल फल्ने बुटी वा त्यसैको फल।

मुडी- *ना.* [*ना.* सं. मुष्टि] कुहुनादेखि मुठीका टुप्पासम्मको भाग; मुठी।

मुडी हात- *ना.* सोही परिमाणको नापो।

मुडुला- *ना.* [मुडुलेको ति. रू.] हे. मुडुलो।

मुडुलामुडुली- *ना.* १. धेरै मुडुलाको समूह। २. मुडुला र मुडुली।

मुडुली- *ना.* [मुडुलो+ई] १. मृगको पोथी; पोथी मृग। *वि.* २. कपाल खौरेकी, झरेकी वा खौराएकी (स्त्री.)।

मुडुली माउ- *ना.* कपाल झरेकी वा खौराएकी भिक्षुणी अथवा विधवा।

मुडुले- *वि.* [मुडुलो+ए] १. मुडुलो; मुण्डित; मुण्डा। *ना.* २. (उपेक्षाको अर्थमा) जोगी; सन्न्यासी।

मुडुले जौ- *ना.* टुँडो नहुने एक जातको जौ।

मुडुलै- *क्रि.वि.* [मुडुलो+ऐ] मुडुलो भएर; टोपी नै नलाईकन।

मुडुलैठुँडुलै- *क्रि.वि.* कपाल पनि खौरी टोपी पनि नलाईकन।

मुडुलो- *वि.* [मुड+उलो] १. कपाल खौरेको; शिरखुइले; मुडुले। २. टोपी नलगाई शिर खाली भएको; सिङ नभएको।

मुडुलो गहुँ- *ना.* टुँडो नहुने एक प्रकारको गहुँ।

मुडुलोठुँडुलो- *वि.* कपाल खौरेको र टोपी पनि नलगाएको; सिङपुच्छर केही नभएको।

मुडुवा- *वि.* [मुड्+उवा] मुडिएको; मुडिने।

मुडेलो- *ना.* [मुड+एलो] टाउकामा घुम अड्याउनका निमित्त लगाइने डोरी।

मुड्किनु- *अ.क्रि.* [मुड्की+नु] मुड्की खाइनु; मुड्कीले कुटिनु। २. मुड्कीजस्तो हुनु।

मुड्किलो- *ना.* [मुड्को+इलो] चुलो लोटाउने गोबर, घर पोत्ने माटो, पोतारी आदि राखनधरन गर्ने ठाउँ।

मुड्की- *ना.* [प्रा. मुट्ठी] घुस्सा हान्न वा कुट्न कस्सिएको मुठी।

मुड्कीको भर- *ना.* बाह्य शक्ति; गुण्डागिरी।

मुड्की चिउरा/च्यूरा- *ना.* पिटाइ; मुक्क्याइ; मुड्कीसास्ती।

मुड्की सास्ती- *ना.* मुड्की चिउरा; मुड्कीच्यूरा।
मुड्के- *वि.* [मुड्को+ए] मुड्कोजस्तो; मुड्कोका छाँटको; मुड्कोका ढाँचाको।
मुड्को- *ना.* [सं. मुण्ड] काठआदिको छोटो र मोटो गिँड; मुढो।
मुड्क्याइ- *ना.* [√ मुड्क्याउ (+आइ)] १. मुड्क्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुड्क्याइनु- *क.क्रि.* १. मुड्कीले हिर्काइनु; मुक्क्याइनु। २. मुड्को पारिनु।
मुड्क्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* [मुड्की+याउ+नु] १. मुड्कीले हान्नु; मुक्क्याउनु; डिम्क्याउनु। २. हतियारको धार कुँडिने पार्नु; भुत्ते तुल्याउनु।
मुढ- *ना.* [सं. मुण्ड] मुढो।
मुढ पेलाइ- *ना.* अबुझ ढिपी।
मुढन- *ना.* उखुको पहिलो सालको बाली।
मुढा- *ना.* [मुढोको ति. रू.] १. हे. मुढो। २. बाँसका मसिना डन्डीहरू मिलाई छाला वा डोरीले बुनी बस्ने ठाउँतिर ढाकी बनाइएको डमरुका आकारको बस्ने साधन।
मुढिनु- *अ.क्रि.* [मुढो+इ+नु] १. मुढोजस्तो हुनु। २. हतियारको धार दोब्रिनु; भुत्ते हुनु; नलाग्ने हुनु।
मुढे- *वि.* [मुढो+ए] मुढो भएको; मुढोजस्तो। *ना.* १. बुद्धिसुद्धी नभएको बल; मुढपेलाइ; जबर्जस्ती। २. मूर्खता; मुर्ख्याइँ।
मुढो- *ना.* [सं. मूढ] १. ढालेको र हाँगाबिँगा काटेको काठको मोटो गिँड; मुढ। *वि.* २. चेत हराएको; मधौरु। ३. धार मोडिएको; नलाग्ने; भुत्ते।
मुढ्याइ- *ना.* [√ मुढि +याइ)] मुढिने क्रिया वा प्रक्रिया। [मुढ्याउ+आइ] *ना.* मुढ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुढ्याइनु- *क.क्रि.* मुढिने पारिनु; भुत्ते तुल्याइनु।
मुढ्याउनु- *स.क्रि.* [मुढो+याउ+नु] हतियारको धार मार्नु; नलाग्ने बनाउनु; भुत्त्याउनु।
मुण्ड- *ना.* [सं.] १. टाउको; शिर; खप्पर। २. कपाल खौरेको टाउको। ३. शरीरबाट काटिएर छुट्टिएको टाउको; काटिएको शिर। ४. लिङ्ग वा भगाङ्कुरको टुप्पाको भाग।
मुण्डन- *ना.* कपाल खौरने काम; हजामत; मुडाइ; क्षौर; खौराइ।
मुण्डनमाला- *ना.* शिवका गण, काली, भैरव, भैरवी आदिले गलामा लगाउने दैत्य, मानिस आदिका टाउकाको माला।
मुण्डित- *वि.* मुण्डन गरिएको; कपाल खौरेको; मुडुलो।
मुण्डी- *वि.* १. मुण्डन गरेको। *ना.* २. सन्न्यासी; जोगी। ३. गोरखमुण्डी। ४. शिव।
मुत्नु- *स.क्रि.* [सं. मूत्र+नु] १. पिसाब गर्नु; पिसाब फेर्नु; छुल्क्याउनु; तुर्क्याउनु; तुरी गर्नु। २. डराउनु; छुलछुल हुनु।
मुत- *ना.* [सं. मूत्र] खाएको झोल वस्तु पेटमा पुगेर प्राणीको जननेन्द्रियबाट निस्कने तरल पदार्थ; पिसाब; पिसाप; मूत्र।
मुताइ- *ना.* मुत्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुताइनु- *क.क्रि.* १. मुत्न लाइनु। २. छुलछुल पारिनु।
मुताउनु- *प्रे.क्रि.* १. मुत्न लाउनु। २. छुलछुल पार्नु; कुस्तुर तुल्याउनु।
मुतको न्यानो- *ना.* क्षणभर मात्रको सुख वा आनन्द।
मुताबिक- *ना.यो.* [अ.] १. अनुसार; माफिक। *वि.* २. अनुरूप; सुहाउँदो।
मुताहा- *वि.* [मुत्+आहा] १. निद्रामा ओछ्यानैमा वा बिउँझोमा पनि जहाँ पायो त्यहीँ मुत्ने। २. धेरै मुत्ने; मुतुवा। ३. डरछेरुवा; कातर। ४. हार्ने; हरुवा।
मुतिनु- *क.क्रि.* [मुत्+इ+नु] पिसाब फेरिनु।
मुती१- *ना.* [नेवा.] पहिलोपल्ट निकालिएको कडा र असल कोटिको रक्सी; एकपाने रक्सी।
मुती२- *ना.* [मुत्+ई] पिसाब; मुत; सुसु (बालबोलीमा)।
मुतुनु/मुतुनो- *ना.* [सं. मूत्र+नु/नो] मुत्ने अङ्ग; मूत्रेन्द्रिय; मुतौरो; मुत्ने।
मुतुरो- *ना.* [मुत्+उरो] मूत्रेन्द्रिय; मुतुनु; मुतुनो; तुरी।
मुतुवा- *वि.* [मुत्+उवा] १. कुठाउँमा मुत्ने वा मुतिरहने। २. मुताहा।
मुतौरो- *ना.* [मुत्+औरो] मुतुनु; मुतुनो; मुतुरो।
मुत्ने- *ना.* [मुत्+ने] मुतुरो; मुतौरो।
मुदगापर्नी- *ना.* मुङको झैं पात हुने एक लहरो।
मुदित- *वि.* [सं.] १. प्रसन्न; हर्षित; आनन्दित। *ना.* २. खुसी; आनन्द; हर्ष। ३. सम्भोगका निम्ति उपयुक्त एक किसिमको आलिङ्गन।
मुदिता- *ना.* [सं.] १. बौद्ध धर्मअनुसार महायान र वज्रयानका साधकहरूका ध्यानको पहिलो अवस्था। २. चैत्यको पहिलो भूमि।
मुदितावृत्ति- *ना.* अर्काले सुख पाएको देखेर आनन्दित हुने चित्तवृत्ति।
मुद्ग- *ना.* [सं.] मुगी; मुङ।
मुद्गरपर्णी- *ना.* वनमुगी।
मुद्गर- *ना.* [सं.] १. मुग्रो; घन; हथौडी। २. पहलमानहरूले व्यायाम गर्दा प्रयोग गर्ने काठको एक साधन। ३. गदा। ४. एक प्रकारको चमेली फूल।
मुद्दती- *वि.* [अ.] १. धेरै दिनसम्म चल्ने वा चलेको; लामो समयसम्म अड्ने; सावधि। *ना.* २. कुनै दल, वर्ग, समूह वा सम्प्रदायको नेता; मुख्य व्यक्ति।
मुद्दती खाता- *ना.* बैङ्कमा रुपियाँ जम्मा गरी निर्धारित समयसम्म साउँ-ब्याज नझिकेमा बढी ब्याज पाइने व्यवस्था भएको खाता (फिक्स्ड एकाउन्ट)।
मुद्दती रसिद- *ना.* म्याद नाघेपछि स्वतः रद्द हुने एक प्रकारको रसिद।
मुद्दा- *ना.* [अ. मुद्द+आ] झगडा; बाझो; तकरार; मुकद्दमा; कलह; विवाद; बझाइ।
मुद्दा दराइ- *ना.* झगडियाले मुद्दा चलाउन अदालतमा कागज दाखिल वा दर्ता गर्ने काम।
मुद्दा सकार- *ना.* अर्काको मुद्दा सकार्ने वा बोक्ने काम।
मुद्रक- *वि.* [सं.] मुद्रण गर्ने; छाप्ने।
मुद्रण- *ना.* [सं.] १. यन्त्रद्वारा अक्षरका टाइप, ब्लक आदि छाप्ने काम; छपाइ। २. बन्द गर्ने काम। ३. मुद्राङ्कित गर्ने काम।
मुद्रणयन्त्र- *ना.* मुद्रण गर्ने यन्त्र; छपाइमेसिन; प्रिन्टिङ प्रेस।

मुद्रण स्वतन्त्रता- *ना.* प्रजातान्त्रिक पद्धतिमा जनताले निश्चित सीमामा रही आफ्ना विचार, भावना, प्रतिक्रिया आदि छाप्न पाउने एक मौलिक अधिकार।

मुद्रणालय- *ना.* छापाखाना; प्रेस।

मुद्रा- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई आधिकारिक रूपमा प्रमाणित गर्ने नाम, चिह्न आदि लगाउने छाप। २. नाम वा कुनै व्यक्तिगत चिह्न भएको औँठी। ३. राणाकालीन नेपालमा मुग्लानबाट आवतजावत गर्नलाई दिइने, उक्त छाप लागेको सरकारी अधिकारपत्र; राहदानी; पारपत्र। ४. वैष्णव सम्प्रदायका भक्तहरूले आफ्नो छाती, पाखुरा आदिमा डाम्ने वा खोप्ने विष्णुका शङ्ख, चक्र आदि आयुध। ५. सरकारले प्रचलनमा ल्याउने विभिन्न आकार र मूल्य तोकिएका, कुनै पनि देशका जनताले क्रयविक्रयको माध्यम वा भुक्तानी सङ्कलनका साधनका रूपमा प्रयोग गर्ने वस्तु वा उपकरण (धातुका मुद्रा वा सिक्का, नोट)। ६. गोरखनाथ सम्प्रदायमा साधुहरूले कानमा लगाउने फटिक आदिको कुण्डल वा मुद्रा। ७. उठ्ने, बस्ने शरीरका अङ्गको स्थिति वा मनको भाव प्रदर्शित गर्ने आँखा, नाक, कान, मुख, हात आदिको कुनै पनि क्रिया। ८. देवी-देवताका ध्यान, पूजा, आदिको समयमा प्रदर्शन गराइने आकार (जस्तै- धेनुमुद्रा, मत्स्यमुद्रा आदि)। ९. आधुनिक मुद्रण-कार्यमा वा पत्रादिको छपाइमा प्रयोग गरिने सिसाका ढालिएका उल्टा अक्षरहरू; टाइप। १०. साहित्यमा शब्दालङ्कारअन्तर्गत पर्ने श्लेष अलङ्कारको एक भेद। ११. नाक, कान, आदिमा लगाइने मुन्द्री। १२. प्रतीकात्मक चिह्न। १३. पदक; विभूषण; तक्मा।

मुद्राक्षर- *ना.* १. सरकारी कार्यालयका छाप औँठी आदिमा खोपिएको वा कुँदिएको अक्षर। २. पत्रपत्रिका आदि छाप्ने काममा प्रयोग हुने टाइप।

मुद्राङ्क- *ना.* १. अर्जी आदि लेखेर पेस गर्ने सरकारी छाप लागेको कागत; फाराम। २. सादा वा एकरङ्गी तस्बिर र अक्षर आदि छाप्ने धातु, रबर आदिको यन्त्र; छाप; मोहर।

मुद्राङ्कन- *ना.* कुनै पनि मुद्राको सहायताबाट चिह्न आदि छाप्ने काम।

मुद्राङ्कित- *वि.* १. कुनै तस्बिर आदिको छाप लागेको; छापिएको। २. मोहर लागेको। ३. डामेर चिह्न अङ्कित गरिएको। ४. छापेको।

मुद्रा तत्त्व- *ना.* प्राचीन कालका मुद्रा वा सिक्काहरूको सहायता वा अध्ययनबाट त्यस देशको इतिहास, संस्कृति आदिको ज्ञान गराउने विषय वा विज्ञान।

मुद्रा बाहुल्य- *ना.* आवश्यकताभन्दा बढी मुद्रा प्रचलनमा आएको अवस्था; मुद्रास्फीति।

मुद्राप्रदाय- *ना.* मुद्रा-आपूर्ति।

मुद्रामाला- *ना.* केटाकेटीका रक्षाका लागि लगाइने विभिन्न मुद्रा (चाँदीका सिक्का, पैसा, बाघको दाह्रा, नङ्ग्रा आदि) उनिएको माला; रक्षामाला; रक्खेमाला।

मुद्रायन्त्र- *ना.* १. बिजुलीबाट चल्ने छपाइ यन्त्र। २. मुद्रा वा सिक्का ढाल्ने यन्त्र।

मुद्राविज्ञान- *ना.* मुद्रातत्त्व; मुद्राशास्त्र।

मुद्राशास्त्र- *ना.* पुराना मुद्रा वा सिक्काद्वारा ऐतिहासिक कालक्रमको निरूपण वा विवेचना गर्ने शास्त्र; मुद्रातत्त्व।

मुद्रास्फीति- *ना.* क्रयशक्तिका दृष्टिले मुद्राको मूल्य कम र त्यसका अनुपातमा वस्तुको मूल्य धेरै हुने गरी असाधारण रूपले बढी मुद्रा प्रचलनमा आउने स्थिति; मुद्राबाहुल्य।

मुद्रिका- *ना.* १. नाम कुँदिएको, छाप लगाउने औँठी; छाप। २. तर्पण आदि गर्दा लगाइने कुशको औँठी। ३. सिक्का।

मुद्रित- *वि.* १. मुद्रण भएको; छपाइएको वा छापिएको। २. औँठी वा रबर छाप लगाइएको (कागतपत्र)।

मुनक्का- *ना.* [अ. मुनक्क] ठुलो खालको किसमिस वा सुकाइएको अङ्गुर; दाख; मनक्का।

मुना- *ना.* [सं. मुण] बोट, बिरुवा, लहरा आदिमा निक्लेको कमलो मुन्टा वा पालुवा; मञ्जरी; मुनु; टुसो; पिपिरो।

मुनाफा- *ना.* [अ. मुनाफा] मालसामान खरिदबिक्री गर्दा आर्थिक दृष्टिबाट लागतभन्दा बढ्ता हुने लाभ; फाइदा; नाफा।

मुनाल- *ना.* [सं. मृणपाल] पहाडी भेगमा हुने, जिउभरि बुट्टा, घाँटीमा राम्रो कण्ठा र शिरमा कल्की हुने एक सुन्दर चरो; मोनाल।

मुनासिब- *वि.* [अ.] मनासिब; उचित; ठिक।

मुनि$_1$- *ना.यो.* [सं. मुण्डी] पिँधपट्टि; तल; मुनि; उँधो।

मुनि$_2$- *ना.* [सं.] १. वास्तु वा मूर्तिकलामा मात्रा वा अङ्गुलको सात गुना बराबरको नाप; दृष्टि, पाताल, धातु वा अब्धि बराबरको नाप। २. कुनै विषयवस्तुको मनन गर्ने व्यक्ति; मननशील व्यक्ति; ऋषि; तपस्वी; महात्मा; सन्त; भक्त; सन्न्यासी। ३. गहिरिएर विचार गर्ने स्वभाव भएको व्यक्ति। ४. अङ्गिरा, पुलस्त्य, भृगु, कर्दम आदि। ५. बुद्ध। ६. व्यास। ७. सातको सङ्ख्या।

मुनित्रय- *ना.* पाणिनि, कात्यायन र पतञ्जलि।

मुनिपुङ्गव- *ना.* महान् वा प्रमुख ऋषि।

मुनिम- *ना.* [अ. मुनीब] व्यक्तिगत संस्था, कोठी आदिको हिसाबखाताको काम गर्ने कर्मचारी।

मुनिमी- *ना.* १. मुनिमको काम वा पद। २. मुनिम हुनाको भाव वा स्थिति।

मुनियाँ- *ना.* गाढा खैरो रङको शरीरमा थोप्लाथोप्ला हुने फिस्टोजत्रो एकजातको राम्रो चरो।

मुनिव्रत- *ना.* [सं.] मुनि वा ठुला योगी महात्माहरूको प्रतिज्ञा; तपस्या।

मुनी- *ना.* [बा.बो.] भेडाबाखाको माउ वा पाठो।

मुनीन्द्र/मुनीश्वर- *ना.* [सं.] १. धेरै ठुला ऋषि; मुनिहरूमा श्रेष्ठ। २. गौतम बुद्ध। ३. शिव।

मुनु- *ना.* [सं. मुण] टुसो; पिपिरो; मुना।

मुन्टामुन्टी- *ना.* [मुन्टो (द्वि.)] धेरै मुन्टाको समूह।

मुन्टिनु- *अ.क्रि.* [मुन्टो+इ+नु] १. कसैले घचेट्दा वा रिँगटा लाग्दा टाउकाले नै टेक्न पुग्नु; मुन्टाले टेक्नु; मन्टिनु; टाउकाको भर पर्नु। २. ठ्याक खानु; घोक्रिनु; निकालिनु। ३. बाउँटिनु; टेढिनु;

भाँडिनु।
मुन्टे- *वि.* [मुन्टो+ए] मुन्टो निहुरेको; मुन्टिएको।
मुन्टे ठिँगुरो- *ना.* १. मुन्टो अडिने गर्दनको हाड। २. सजाय दिँदा अपराधीलाई गर्दनमा हालिने एक प्रकारको ठिँगुरो।
मुन्टो- *ना.* [सं. मुण्ड] १. शरीरको सबभन्दा माथिल्लो अवयव; टाउको; माथ; शिर। २. मुना; मुन्टा। ३. स्तन वा थुनको अग्रभाग वा टुप्पो; चुचुक।
मुन्ट्याइ- *ना.* [√ मुन्टि (+याइ)] मुन्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुन्ट्याइनु- *क.क्रि.* मुन्ट्याउने काम गरिनु; मुन्टाले टेक्ने पारिनु; मन्ट्याइनु; घोक्र्याइनु।
मुन्ट्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. कापे हातले गर्धन अँठ्याई हुत्त्याउनु; घोक्र्याउनु; ठ्याक खुवाउनु; घोक्रेछुत्ती लाउनु। २. मुन्टाले टेकाउनु; मुन्टाको भर पार्नु।
मुन्डा- *वि.* [सं. मुण्ड] १. कपाल नभएको; खुइले; मुडुलो। २. छानो नभएको (घर)। *ना.* ३. जोगी; सन्न्यासी।
मुन्तला- *ना.* [सादृश्य-सुन्तला] सुन्तलाको जातको अमलाजत्रो अमिलो हुने एक फलविशेष।
मुन्तिर- *क्रि.वि.* [मुनि+तिर] तलतिर; मनितिर।
मुन्दुम- *ना.* हे. मुन्धुम।
मुन्द्रा- *ना.* [सं. मुद्रा] खास गरी रिसका झमटमा देखिने मानिसका मुखको विशेष अवस्था; झोक (जस्तो- रिसमा मुन्द्रा फेर्नु)।
मुन्द्री- *ना.* स्त्रीहरूले कानमा लगाउने मुद्राकार सुनको गहना; सानो मुन्द्रा।
मुन्द्रे- *वि.* १. मुन्द्रा लाएको; मुन्द्रा भएको। २. मुन्द्रा परेको मुन्द्राजस्तो; मुन्द्राको छाँटको।
मुन्द्रो- *ना.* [सं. मुद्रिका] बुलाकी, कुण्डल, यार्लिङ, औँठी आदि कुण्डलाकार कुनै गहना।
मुन्धुम- *ना.* [भो. ब.] लिम्बूजातिको धर्मशास्त्र; मुन्धुम।
मुन्सी- *ना.* [अ. मुन्शी] १. खास गरेर अरबी, फारसी भाषामा लेखापढी गर्ने सरकारी कर्मचारी। २. पुराना खान्दानी राजघरानामा प्रायः अदालतसम्बन्धी लेखापढीको काम गर्ने कर्मचारी।
मुन्सीखाना- *ना.* राणाशासनको समयमा परराष्ट्र- मन्त्रालयको काम गर्ने एक अड्डा।
मुफत- *वि.* [फा. मुफ्त] १. मूल्यबिनाको; सित्तै। *क्रि.वि.* २. काम न काजसित; बिनसित्ति; मफत; व्यर्थ।
मुफती- त्यसै भेटिएको वा पाइएको; मुफतको।
मुफ्त- *वि.* [फा.] हे. मुफत।
मुफ्ती- हे. मुफती।
मुबारक- *वि.* [अ.] मङ्गलकारी; शुभ। *ना.* २. शुभ अवसरमा बधाई दिँदा प्रयोग हुने शब्द।
मुबारकवाद- *ना.* बधाई; शुभकामना; फत्तेमुवारक।
मुबारकवादी- *वि.* बधाई दिने; शुभकामना दिने।
मुमा- *ना.* [सं. माता] आमा; माता।
मुमुक्षु- *वि.* [सं.] मोक्षका लागि प्रयत्नशील; मोक्षको चाहना गर्ने; सांसारिक जीवनबाट मुक्त हुन इच्छा राख्ने।
मुमूर्षा- *ना.* [सं.] १. मृत्युको चाहना; मर्ने इच्छा।
मुमूर्षू- *वि.* १. मरणासन्न; मर्नै आँटेको। २. मर्न चाहने; मरणेच्छुक; मृत्युकामी।
मुरकुल- *ना.* विशेषतया तराईतिर हुने एक प्रकारको लता।
मुरब्बा- *ना.* [अ. मुरब्ब] बफाएर वा उसिनेर चास्नीमा डुबाइएको सुगन्धी फलको पाक।
मुरमुरिनु- *अ.क्रि.* [मुरमुर+इ+नु] १. भित्रभित्रै रिसाउनु; रिसले चुर हुनु। २. मुरमुराउने काम गरिनु।
मुरमुऱ्याइ- *ना.* मुरमुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुरमुऱ्याइनु- *अ.क्रि.* जङ्गिने पारिनु।
मुरमुऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* भित्रभित्रै क्रुद्ध पार्नु; मुरमुर तुल्याउनु।
मुरमुऱ्याहट- *ना.* मुरमुरिने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुरली- *ना.* [सं.] निगालो, बाँस वा काठद्वारा बनेको, लामो- छोटो विभिन्न प्रकारको हुने, औँला चाली विभिन्न स्वरमा फुकेर बजाइने एक बाजा।
मुरली निगालो- *ना.* औँलाजतिको मात्र डोलाइ र पातलो मोटाइ हुने, मुरली बनाउने काममा प्रयोग गरिने एक प्रकारको निगालो।
मुरली बाँस- *ना.* मदेसतिर पाइने, गोलाइ सानो र फेद-टुप्पो पनि झन्डै एकनासको मोटाइ हुने एक किसिमको बाँस।
मुरली मकै- *ना.* टुप्पामा चुच्चो हुने, भुट्दा खुबै फूल उठ्ने एक प्रकारको मकै।
मुरा- *ना.* [सं.] एक जातको गन्धयुक्त बुटी; गुदबुटी।
मुराद- *ना.* [अ.] १. मनमा रहिरहेको अभिलाषा; कामना; मनोरथ; मनसुबा। २. भित्री आशय; अभिप्राय।
मुरादी- *वि.* मुराद राख्ने; अभिलाषी।
मुरारि/मुरारी- *ना.* [सं. मुरारि] मुर नामको राक्षसलाई मार्ने; कृष्ण।
मुरी- *ना.* [प्रा. मूड] १. नापतौलको भराइका पद्धतिमा बिस पाथी अन्न आदिको परिमाण। २. धेरै (मुरीमुरी धन्यवाद, मुरीमुरी प्रशंसा इ.)। ३. एक रोपनीको चारौँ भाग; जवा।
मुरीपाथी- *ना.* अन्न सापटी लिँदा एक मुरी अनाजको पाथीका दरले लाग्ने ब्याज।
मुरीबाली- *ना.* नयाँ बाली भित्र्याउँदा वर्षभरि फाली पिटेको र अरू हातहतियार बनाए वा मर्मत गरेको बापतमा कामीले प्रतिहल एक मुरीका दरले पाउने बाली।
मुरीभाउ- *वि.* साह्रै सस्तो।
मुरीभुस- *ना.* उमेर पुगेर पनि बुद्धि नपसेको मानिस।
मुरीमाना- एक माना बिउ लाग्ने जग्गामा एक मुरीका हिसाबले फल्ने बाली।
मुरुकमुरुक- *क्रि.वि.* [अ. मू. मुरुक्+अ (द्वि.)] १. खरो खालको खानेकुरो (मकै, चिउरा आदि) चपाउँदा आवाज आउने गरी। २. सुकेका वस्तु बराबर कुल्चिँदा वा भाँचिदा आवाज निस्केर।
मुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. मुरुक्+क] १. खरो खालको वस्तु चपाउँदा वा कुल्चँदा शब्द आउने किसिमले। २. सुकेको ससानो वस्तु भाँच्ता वा भाँचिँदाको झैँ आवाज निस्केर।
मुरुङ- *ना.* [अ. मू. मुरुङ्+अ] मसिनो साह्रो खानेकुरो (मकै, खट्टे

आदि) मुख नउघारीकनै चपाउने किसिम।
मुरुडमुरुड- *क्रि.वि.* त्यसरी लगातार चपाउने गरी।
मुरुड्ड- *क्रि.वि.* मुरुडका चालले एकै खेपमा चपाएर।
मुरुमा- *ना.* काण्ड नहुने, चौडा ठुला बटारिएका पात हुने, ठुलठुला हरिया, सेता फूल फुल्ने, ठुला फल फल्ने (हिमोडोऱ्यासी समूहको) एक वनस्पति।
मुर्कट्टा- *वि.* [मुड+कट्टा] १. टाउको काटिएको; मुडकटा। *ना.* २. टाउको नभएको एक थरी प्रेत वा पिशाच।
मुर्कुचा- *ना.* जुत्तामा काँटी ठोक्ने र छाला तह लाउने काममा प्रयोग गरिने फलामे हतियार।
मुर्ख्याइँ- *ना.* [मूर्ख+याइँ] मूर्ख हुनाको भाव वा अवस्था; मूर्खता; मूर्खपना।
मुर्चल- *ना.* सिमानामा गाडिने किल्ला वा लट्ठा; लौकिल।
मुर्चुङ्गा- *ना.* [सं. मृदङ्ग] मुखमा राखी दाँतले च्यापेर चोर औँलाले बिचको जिब्री चलाएर बजाइने फलामको एक प्रसिद्ध बाजा।
मुर्छा- *ना.* [सं. मूर्च्छा] १. शोक, भय, रोग आदिका कारण हुने बेहोसी अवस्था; अचेतनता। २. बेहोसी हुने रोग; छारे रोग।
मुर्दा- *ना.* [फा. मुर्द] १. प्राण नभएको शरीर; लास; मृतक; शव। *वि.* २. मरेको; मृत; चेतनाहीन। ३. केही शक्ति नभएको।
मुर्दावाद- *ना.* शासन आदिको अव्यवस्था वा अन्य कुनै जनहितविपक्षी कार्यप्रति असन्तुष्टि वा विरोध जनाउन नाराबाजी गर्दा 'नाश होस्' भन्ने अभिप्रायले प्रयोग गरिने सामूहिक स्वर वा नारा; जिन्दावादको विपरीतार्थक शब्द।
मुर्दार- *वि.* [फा. मुरदार] १. स्वाभाविक रूपले मरेको। २. अपवित्र। ३. मरन्च्याँसे।
मुर्दासङ्ख- *ना.* [फा. मुरदा+सङ्ख] बेदार भन्ने पर्वतशृङ्गमा पाइने, टल्कने पहेँलो रङको, घाउखटिरामा लगाइने एक औषधी।
मुर्मी- *ना.* तराईमा बस्ने एक जाति।
मुर्रा- *ना.* [सं. मुरज] १. औँलाले च्यापिने खराउको गट्टी। २. झ्याल, ढोकाहरूमा जडिने गट्टाका आकारको हत्या। ३. ढ्याङ्ग्रोको बिँड; मुर्रो। ४. वीणा, सितार, सारङ्गी आदिमा तार कस्नका लागि ठाउँठाउँमा जडिने गट्टा। ५. दुधालु भैँसीको एक जात।
मुर्रिनु- *अ.क्रि.* [मुर्+इ+नु] मुकुरिनु; खाँदिनु; रिसाउनु।
मुर्रो- *ना.* १. ढ्याङ्ग्रो; बिँड; हातो; मुर्रा। २. मास, गहत आदिका झ्याङ उखेल्दा फेदफेद गाँसी बटारेर बनाइएको पाँजो।
मुऱ्याइ- *ना.* [√ मुर्रि (+याइ)] १. मुर्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [मुऱ्याउ+आइ] २. मुऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुऱ्याइनु- *क.क्रि.* मुर्रिने पारिनु।
मुऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. मुकुऱ्याउनु; खाँद्नु। २. धेरै खुवाउनु।
मुऱ्याहट- *ना.* मुर्रिने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुलतबी- *वि.* [फा. मुल्तबी] सम्बन्धित अर्को कारबाहीको टुङ्गो लागेपछि किनारा लगाउने गरी स्थगित गरिएको (मुद्दामामिला आदि); मुल्तबी।
मुलन्धरे- *ना.* [√ मुलाङ्खरे] गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द; मुलाङ्खरे; मुला।
मुलम्मा- *ना.* [अ. मुलम्म] रासायनिक प्रक्रियाद्वारा कुनै धातुमा चढाइने, सुन-चाँदी आदिको जलप; मुलम्बा; मोलम्बा।
मुला- *ना.* [सं. मूलक] १. साग र कन्द दुवै पकाएर वा काँचै खाइने शाकजातीय एक उद्भिद् वनस्पति। २. बेकम्मा वा रद्दी मान्छे (लाक्षणिक अर्थमा)।
मुलाइजा- *ना.* हे. मुलाहिजा।
मुलाका- *ना.* दाँती नपरेका पात हुने, सेता वा पहेँला फूल फुल्ने, जराका रूपमा मोटो कन्द हुने (क्रुसिफेरी समूहको) मुला।
मुलाकात- *ना.* [अ.] भेट; मिलन; संयोग; समागम; भेटघाट।
मुलाङ्खरे- *ना.* [प्रा. मुलनखन्न+ए] मुलन्धरे; मुल्याहा।
मुलायम- *वि.* [अ.] कमलो; नरम; कोमल।
मुलाहिजा- *ना.* [अ. मुलाहज] न्याय वा नियम छाडी कसैको ओड लिने काम; मोलाहिजा; पक्षपात; पनपक्ष; पनपच्छे; मुलाइजा।
मुली- *वि.* [मूल+ई] १. मुख्य; प्रधान; प्रमुख। *ना.* २. घरको मुख्य मानिस; माउ। ३. थकाली।
मुलुक- *ना.* [अ. मुल्क] १. देश; राज्य; राष्ट्र। २. प्रदेश; प्रान्त। ३. संसार; लोक।
मुलुकमारा- *वि.* मुलुकलाई मार्ने; सबैलाई सोस्ने; लुटाहा।
मुलुक हनाइ- *ना.* अर्काको देशमा गरिने चढाइ वा आक्रमण।
मुलुकी- *वि.* [अ. मुल्की] मुलुकसम्बन्धी; मुलुकको।
मुलुक अड्डा- *ना.* राणाकालमा गृह तथा साधारण प्रशासनसम्बन्धी कार्य गर्ने वा तत्सम्बन्धी बन्दोबस्त मिलाउने अड्डा।
मुलुक ऐन- *ना.* लोकव्यवस्थाका निमित्त बनेको र मुलुकभरि लागु हुने देशको कानुन।
मुलुकखाना- *ना.* राणाकालमा देशभरको आय जम्मा हुने अड्डा वा ढुकुटी।
मुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. मुलुक्+क] एकै छिनका निम्ति मात्र देखा पर्ने गरी; मिलिक्क; झुलुक्क।
मुलेठी- *ना.* [सं. मूलयष्टि] जेठीमधु; हे. मरहट्टी।
मुल्किनु- *अ.क्रि.* [मुलुक्क+इ+नु] मुलुक्क देखा पर्नु; झट्ट देखिनु; झुल्किनु।
मुल्को- *ना.* [सं. मूलक] पानी, धुवाँ आदिको पहिलो भुल्को।
मुल्क्याइ- *ना.* [√ मुल्कि (+याइ)] १. मुल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[मुल्क्याउ+आइ] २. मुल्क्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुल्क्याइनु- *क.क्रि.* मुलुक्क देखाइनु।
मुल्क्याउनु- *अ.क्रि.* १. मुलुक्क देखा पर्नु; मुल्किनु। *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* २. मुलुक्क हेर्नु वा देखाउनु; झुल्क्याउनु।
मुल्क्यान- *ना.* क्षणभर मात्र देखा पर्ने काम; मुलुक्क देखापराइ।
मुल्क्याहट- *ना.* मुल्किने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुल्क्याहा- *वि.* मुल्किने स्वभावको।
मुल्तबी- *ना.* [फा.] हे. मुलतबी।
मुल्याहा- *वि.* [सं. मूल+याहा] १. मूल नक्षत्रमा जन्मेको। २. अरूलाई पीडा दिने वा पिर्ने; पिराहा। ३. मुलन्धरे।
मुल्ला- *ना.* [अ.] १. अरबी-फारसी भाषाका ठुला ज्ञाता।

२. बालबालिकालाई पढाउने मुसलमान शिक्षक।
मुशली- *ना.* [सं.] १. हलेदोको जस्तो जरा हुने एक बुटी; मुसली। २. शिवजी। ३. बलराम।
मुशलीकन्द- *ना.* लामालामा पात हुने र सेता फूल हुने एक बुटी वा त्यसको कन्द।
मुष्टि- *ना.* [सं.] मुठी।
मुष्टिदान/मिक्षा- *ना.* भिक्षार्थीलाई दिइने मुठीभर अन्न।
मुसमुन्द्रे- *वि.* [मुसमुन्द्रो+ए] १. कपटी चालले र थाहा नपाउने गरी भित्रभित्रै अरूको बिगार गर्ने। २. बुझ पचाउने खालको; पेटाहा।
मुसमुन्द्रो- *वि.* मुसमुन्द्रे। स्त्री. मुसमुन्द्री।
मुसमुस- *क्रि.वि.* [सं. मुष् (द्वि.)] १. मन्द गतिमा मिठो बास्ना आउने गरी; सुगन्ध फैलिने किसिमले; मगमग। *ना.* २. मानिसका शरीरको गन्ध।
मुसमुसाइ- *ना.* मुसमुसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुसमुसाइनु- *क.क्रि.* मुसमुस बास्ना आउने होइनु।
मुसमुसाउनु- *अ.क्रि.* मुसमुस बास्ना आउनु।
मुसमुसे- *वि.* १. मुसमुस बास्ना आउने; हल्का र मधुर गन्ध फैलिएको। *ना.* २. टाढैबाट थाहा पाइने मानिसको शरीरको जस्तो मिठो गन्ध (दन्त्यकथाका राक्षसको भनाइमा प्रचलित)।
मुसल- *ना.* [सं.] १. प्राचीन समयको एक शस्त्र; गदा। २. चिउरा आदि कुट्ने काठको साधन; लुसी।
मुसलधार/धारा- *ना.* मुसलजत्रै ठुलठुला पानीका धारा।
मुसलधारे- *वि.* मुसलजत्रै धारा भएर झर्ने वा दर्कने (पानी)।
मुसलमान- *ना.* [अ.] मुहम्मद साहबले चलाएका धर्म वा सम्प्रदायको अनुयायी वर्ग; मुहम्मदी; इस्लामी; मुस्लिम।
मुसलमानी- *वि.* मुसलमानसम्बन्धी; मुसलमानको।
मुसल जुत्ता- *ना.* चुच्चो एकदम तिखो र लामो भएको एक किसिमको जुत्ता।
मुसलिन्डी- *ना.* हे. मुशलीकन्द।
मुसली- *ना.* हे. मुशली।
मुसलीकन्द- *ना.* हे. मुशलीकन्द।
मुसाउरो- *ना.* [मुसो+आउरो] मुसो पार्ने खोर; मुसो समात्ने वा अल्झाउने खोर।
मुसाकानी/मुसाकाने- *ना.* [मुसा+कान+ई/ए] १. साना पात हुने एक प्रकारको उद्भिद्। *वि.* २. मुसाका जस्ता साना कान हुने।
मुसाफिर- *ना.* [अ.] भ्रमण गर्ने मानिस; यात्री; पर्यटक; परदेशी; बटुवा।
मुसाफिरखाना- *ना.* १. मुसाफिरका निम्ति बनाइएको घर; धर्मशाला। २. नश्वर संसार।
मुसाबर- *ना.* [अ. मुसब्बर] घिउकुमारीको रस सुकाएर विशेष विधिद्वारा तयार पारिएको एक औषधी।
मुसार्नु- *स.क्रि.* [सं. मसृण+नु] १. जुँगा, दाह्री आदि सम्म्याउनु; तह लगाउनु। २. सुमसुम्याउनु; तह लगाउनु।
मुसाराइ- *ना.* मुसार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
मुसारिनु- *क.क्रि.* जुँगा, दाह्री आदि तह लाइनु वा सम्याइनु; सुमसुम्याइनु।
मुसी- *ना.* [नेवा.] घरको छानो अड्याउने मोटो लामो दलिन।
मुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. मुस् > मुसुक्+क] आवाज ननिकाली ओठ मात्र चलाएर हाँस्ने किसिमले; मिठो गरी मुस्कुराएर।
मुसुमुसाइ- *ना.* [मुसमुसाउ+आइ] मुसमुसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुसुमुसाइनु- *क.क्रि.* मुसुमुसु हाँसिनु।
मुसुमुसाउनु- *अ.क्रि.* [मुसुमुसु+आउ+नु] मुसमुस हाँस्नु; मुस्कुराउनु।
मुसुमुसु- *क्रि.वि.* [अ. मू. मुस्+उ (द्वि.)] आवाज ननिकाली हाँस्ने गरी; मुसुमुसाउने चालले।
मुसुरी₁- *ना.* झुल; मच्छरदानी (बङ्गाल र आसामका नेपालीमा प्रचलित)।
मुसुरी₂- *ना.* [मुसुरो+ई] मुसुरो (दालविशेष)।
मुसुरी₃- *ना.* १. गोडामा लगाउने एक प्रकारको पुरानो ढाँचाको गहना; पाउजेब। २. मुसो (बालबोलीमा, जस्तै- यति नाना फाट्यो मुसुरीले काट्यो।
मुसुरी कटुस- *ना.* एक जातको सानो कटुस; मुसुरे कटुस।
मुसुरे- *वि.* [मुसुरो (सं.) मसूर+ए] कलिला पात भएको; मसिना-मसिना पात हुने।
मुसुरे अर्चले- *ना.* सानो पोथ्रो तथा मसिना पात हुने र काला दाना फल्ने, अचार खाइने एक जातको अर्चले; मुसेअर्चले।
मुसुरे कटुस- *ना.* मुसुरी कटुस।
मुसुरे च्याउ- *ना.* खान हुने एक प्रकारको च्याउ।
मुसुरो₁- *ना.* [सं. मसूर] मासका छाँटको तर रातो दाना खैरो बोक्रो हुने दालविशेष; मुसुरी; मुसुरो।
मुसुरो₂- *ना.* [मुजुरो< सं. मञ्जरी] १. कलिलो पात; मसिनो पात; मुजुरो। २. पशुजातमा खास गरी घोडाको पहिले आउने दाँतको कोथो।
मुसुली- *ना.* मसिना र लाम्चा गेडा हुने एक प्रकारको धान वा चामल।
मुसे- *वि.* [मुसो+ए] १. मुसो भएको या मुसो आएको। २. मुसोजस्तो। ३. साना गाँठीको। स्त्री. मुसी।
मुसे अर्चले- *ना.* हे. मुसुरे अर्चले।
मुसे खरी- *ना.* दुबोका जस्ता पात हुने र खैरो बाला हुने तथा घाँस र सोतर बनाइने एक जातको खरविशेष।
मुसे खरुकी- *ना.* डाँख्ला रातो हुने र बस्तुभाउले त्यति मन नपराउने एक थरी घाँस; सानो खालको खरुकी।
मुसे घाँटी- *ना.* ज्यादै सानो घाँटी; झिनो घाँटी।
मुसे थापा- *ना.* गेहेन्द्रशमशेरका सहयोगी वैज्ञानिक।
मुसे दाँत- *ना.* बुढेसकालमा पहिलेका दाँत फुक्लेर फेरि आएका दाँत।
मुसे पाली- *ना.* सानो पछि गाँसिएको अर्को पाली।
मुसो- *ना.* [सं. मूषक] १. दुलोभित्र बस्ने, लुगाफाटो, कागजपत्र आदि काट्ने, अन्न आदि र मासु पनि खाने, ज्यादै चनाखो चारखुट्टे जन्तु; धानचरी; मूषक; मूसो। २. मानिसका हातखुट्टातिर निस्कने मासुको सानो र साह्रो डल्लो वा फोको।

मुस्काउनु- *अ.क्रि.* प्रायः दाँत नदेखिने गरी मुसुक्क हाँस्नु।
मुस्कान- *ना.* [मुस्काउ+आन] मन्द हँसाइ; मुस्कुराउने काम; मुस्कुराहट; मुस्क्यान।
मुस्किल- *वि.* [अ.] कठिन; दुःसाध्य; दुष्कर; दुर्बोध; अप्ठ्यारो; साह्रो; गाह्रो।
मुस्कुराइ- *ना.* [√मुस्कुराउ (+आइ)] मुस्कुराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुस्कुराइनु- *अ.क्रि.* मुसुक्क हाँसिनु।
मुस्कुराउनु- *अ.क्रि.* [सं. स्मितकृ+आउ+नु] मुसुक्क हाँस्नु; मुस्कान छाड्नु।
मुस्कुराहट- *ना.* मुस्कुराउने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
मुस्क्यान- *ना.* हे. मुस्कान।
मुस्ताङ- *ना.* नेपालको धवलागिरि अञ्चलअन्तर्गत उत्तरी भेगमा रहेको एक जिल्ला।
मुस्ताङ हिमाल- *ना.* मुस्ताङ जिल्लामा पर्ने २१,२४५ फिट अग्लो एक हिमाल।
मुस्तेर- *ना.* [फ्रा.] एक स्थान।~मानव- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रअनुसार फ्रान्सको मुस्तेर भन्ने ठाउँमा पाइएको मानव; नियण्डस्थल मानव।
मुस्ताङ शैली- *ना.* प्रागैतिहासिक पुरातत्त्वअनुसार मुस्तेरमानवले प्रयोग गर्ने गरेको पाषाण उपकरणको प्रकार।
मुस्तैद- *वि.* [अ. मुस्तअर] १. तयार; तत्पर; कटिबद्ध; तम्तयार। २. तन्दुरुस्त; सद्दे; कसिकसाउ; ठिकठाक; मुस्तेज।
मुस्तैदी- *ना.* तयारी; तत्परता; तन्दुरुस्ती।
मुस्लिनु- *अ.क्रि.* [मुस्लो+इ+नु] १. मुस्लोजस्तो हुनु। २. धुवाँको मुस्लो निस्कनु।
मुस्लिम- *ना.* [अ.] १. मुसलमान। *वि.* २. मुसलमानसम्बन्धी; मुसलमानको।
मुस्ली- *ना.* [मुसल+ई] मुसलले जस्तै ओखलमा कुट्ने हतियार।
मुस्लो- *ना.* [सं. मुसल] १. आगाको बाक्लो ज्वाला; राँको; लप्को; लपट। २. बादल, कुहिरो, धुवाँ आदिको लहर। ३. दर्केका पानीको ठुलो धारो। ४. मुला, डुकु आदि काँचै खाँदा नाकबाट निस्कने राग। ५. सुन्निएर वा अन्य कुनै प्रकारले शरीरका कुनै भागमा उठेको मासुको पिण्ड वा लोला। ६. एकोहोरिँदै आएको बतासको मोहरी। ७. क्रोध वा रिसको वेग।
मुहम्मद *ना.* [अ.] इस्लाम धर्मका एक प्रसिद्ध महापुरुष; हजरत मुहम्मद (*वि.* सं. ६२७-६७९)।
मुहान- *ना.* [सं. मुखस्थान] १. नदीनाला, खोलो, धारो आदिको पानी उम्रने वा निस्कने ठाउँ; मूल। २. खोलाको पानी कुलोतिर जाने ठाउँ; निकास; मोहडा। ३. आम्दानीको स्रोत। ४. मुख्य ठाउँ; उद्गमस्थल।
मुहार- *ना.* [सं. मुखाकार] १. मुखको पूर्ण आकृति; अनुहार; मुख। २. विशिष्ट वा मान्यजनको मोहडा।
मुहाली- *ना.* [प्रा. मुह+आली] सनहीजस्तो मुखले फुकेर बजाइने एक प्रकारको बाजा।
मुहावरा- *ना.* [अ.] घुमाउरो पाराले अर्थ बुझिने वाक्पद्धति; लक्षणा वा व्यञ्जनाद्वारा अर्थ बुझिने वाक्यांश; हे. वाग्धारा; टुक्का।
मुहुटी- *ना.* [√ मुहुडा] १. मुहुडा; मोहडा। २. अघिल्लो पङ्क्ति; अगाडिको ताँती (सेनाको मुहुटी, यात्रीको मुहुटी आदि)। ३. आयस्रोत।
मुहुडा- *ना.* [प्रा. मुह+डा] १. अनुहार; मोहडा; चेहरा। २. कुनै वस्तुको अघिल्लो भाग; सामुन्नेको रूप। ३. घोडाका टाउकामा कसिने छालाको साज; शिरद्वार।
मुहुनी- *ना.* [√ मोहनी] १. वशीकरण गर्ने मन्त्र; मोहनी। २. झुकाउ; आसक्ति।
मुहूर्त- *ना.* [सं.] १. अठचालिस मिनेट वा दुई घडीको समय। ३. ज्योतिषशास्त्रका अनुसार यात्रा, विवाह, व्रतबन्ध आदि कार्यका निम्ति तोकिएको शुभ वा अशुभ काल; साइत; लगन। ३. नियत समय।
मूक- *वि.* [सं.] १. उमेर पुगेपछि पनि बोली नफुटेको; लाटो; ग्वाँगे; ग्वाँजे; लठेप्रो। २. मौकामा बोल्न नसक्ने; निमुखा।
मूकदर्शक- *वि.* हेरी मात्र रहने; केही नबोल्ने; रमिते।
मूगा- *ना.* हे. मुगा।
मूठी- *ना.* हे. मुठी।
मूढ- *वि.* [सं.] १. मूर्ख; मन्दबुद्धि; जड। २. मोहित; मुग्ध। ३. भ्रमपूर्ण; भ्रान्त।
मूढगर्भ- *ना.* मरेको वा बिग्रेको गर्भ।
मूढबुद्धि/मति- *वि.* मूर्ख बुद्धि भएको; नासमझ; जड।
मूढाग्रह- *ना.* नचाहिँदो आग्रह; जिद्दी; ढिपी।
मूढात्मा- *वि.* मूढ; मूर्ख।
मूढे बल- *ना.* हे. मुढे बल।
मूढे- *वि.* [मूढ+ए] हे. मुढे।
मूत- *ना.* हे. मुत।
मूत्र- *ना.* [सं.] पिसाब; मुत।
मूत्रकृच्छ्र- *ना.* रोकिईरोकिई थोरथोरै पिसाब हुने र पिसाब गर्दा ज्यादै दुख्ने एक रोग; मूत्रक्षरण।
मूत्रज- *ना.* युरिया; नाइट्रोजन मल।
मूत्रनली- *ना.* मिर्गौलाबाट मूत्राशयसम्म जाने एक नली; मूत्रवाही।
मूत्र परीक्षण- *ना.* रोगविज्ञानका अनुसार प्रयोगशालामा पिसाब जाँच्ने काम।
मूत्रवाही- *ना.* मूत्रनली।
मूत्रस्राव- *ना.* पिसाबफेराइ; मुत्ने काम।
मूत्रस्रावी- *ना.* पिसाबको थैलीबाट पिसाब बाहिर फ्याँक्ने नली।
मूत्राशय- *ना.* पिसाबको थैली।
मूत्रेन्द्रिय- *ना.* प्राणीको पिसाब फेर्ने अङ्ग (लिङ्ग वा योनि)।
मूर्ख- *ना.* [सं.] १. साह्रै कम बुद्धि भएको वा बुद्धि नै नभएको; निर्बुद्धि; नासमझ; बेबकुफ; मूढ। २. लेखपढ गर्न नजान्ने; अशिक्षित; अपढ।
मूर्खता/त्व- *ना.* मूर्ख हुनाको भाव वा अवस्था; मुर्ख्याइँ।
मूर्खमण्डल/मन्डली- *ना.* मूर्खहरूको जमात।
मूर्ख अधिराज (मूर्खाधिराज)- *ना.* एक नम्बरको मूर्ख; सिल्पट।

मूर्च्छना- *ना.* [सं.] १. सङ्गीतका सातै स्वरको आरोह र अवरोह हुने क्रम; कुनै स्वरबाट उठान गरी क्रमशः स्वरहरूको उतार वा चढाव गर्ने प्रक्रिया। २. मूर्च्छा।

मूर्च्छा- *ना.* [सं.] १. शोक, भय, रोग आदिबाट प्राणीमा हुने निश्चेष्ट अवस्था; बेहोसी; अचेतनता। २. बेहोसी हुने रोग; छारेरोग।

मूर्च्छा रोग- *ना.* मूर्च्छा हुने रोग; छारेरोग।

मूर्च्छित- *वि.* मूर्च्छा परेको; बेहोस भएको; अचेत।

मूर्त- *वि.* [सं.] १. भौतिक; पार्थिव। २. रूप धारण गरेको; शरीरधारी; साकार; मूर्तिमान्। ३. कडा; ठोस। ४. संज्ञाहीन; मुर्दा। मूर्तता- *ना.* मूर्त हुनाको भाव, स्थिति वा अवस्था।

मूर्तरूप- *ना.* साकार वा प्रत्यक्ष रूप।

मूर्ति- *ना.* [सं.] १. प्राणीको शरीर; जिउ। २. कल्पित वा परम्परामान्य आकारका अनुरूप स्थापना गरिएका देवदेवीका आकृति; प्रतिमा; प्रतिमूर्ति। ३. पुतला। ४. तस्बिर; चित्र; छाया। ५. अनुहार; चेहरा। ६. साधु, सन्न्यासीको गन्ती गर्दा प्रयोग हुने आदरवाची शब्द। ७. वास्तुकला वा मूर्तिकलामा अङ्गुल वा मात्राको आठ गुना बराबरको नाप; तूणी, वसु वा लोक बराबरको नापो।

मूर्तिकुण्ड- *ना.* काठमाडौँ उपत्यकाको उत्तर दिशामा रहेको शेषशायी नारायण (बुढानीलकण्ठ) सुतेको पोखरी।

मूर्तिपूजक- *वि.* मूर्ति वा प्रतिमाको पूजाआराधना गर्ने; हिन्दु धर्मको अनुयायी।

मूर्तिपूजा- *ना.* मूर्ति वा प्रतिमामा देव- देवीको भावना राखेर पूजाआराधना गर्ने काम; प्रतिमाको पूजा।

मूर्तिभञ्जक- *वि.* मूर्तिहरू तोडफोड गर्ने वा भाँच्ने-बिगार्ने; प्रतिमा टुटाउने-फुटाउने।

मूर्तिमान्- *वि.* १. शरीरधारी; मूर्ति वा रूप लिएर देखा परेको। २. साक्षात्; प्रत्यक्ष। ३. मूर्त।

मूर्द्धन्य- *वि.* हे. मूर्धन्य।

मूर्द्धा- *ना.* [सं.] हे. मूर्धा।

मूर्धन्य- *वि.* [सं.] १. मूर्धास्थानबाट उच्चरित हुने; मूर्धस्थानी (देवनागरी वर्णमालाका ऋ, र, ष तथा टवर्गका वर्ण)। २. मूर्धासँग सम्बन्धित; मूर्धासम्बन्धी। ३. अतिश्रेष्ठ; सर्वोत्तम; प्रमुख; मूर्द्धन्य।

मूर्धन्य वर्ण- *ना.* मूर्धास्थानबाट उच्चरित हुने अक्षर (ऋ, र ष तथा टवर्ग)।

मूर्धन्यीभवन- *ना.* छिमेकी मूर्धन्य ध्वनिको प्रभाव वा अन्य मूर्धन्यस्थानमा परिवर्तन हुने प्रक्रिया (जस्तो- दाहा > डाहा, पत्तन > पट्टन > पाटन आदि)।

मूर्धस्थानी- *वि.* [सं.] हे. मूर्धन्य।

मूर्धा- *ना.* [सं.] १. शिर; टाउको; मस्तक। २. मुखभित्रको कठोर तालु र कोमल तालुबिचको भाग। ३. चुचुरो; शिखर। ४. शिखा। ५. नेता।

मूर्धाभिषिक्त- *वि.* १. वैदिक मन्त्रको उच्चारणका साथ अभिषेक गरिएको; शिरमा अभिषिक्त। *ना.* २. राजा। ३. क्षत्रिय।

मूर्धाभिषेक- *ना.* राज्यारोहण गर्दाको समयमा राजामहाराजाहरूलाई मन्त्रोच्चारणका साथ गरिने अभिषेक।

मूल- *ना.* [सं.] १. रुखपात, लहरो, बोटबिरुवा आदिको जमिनमुनि रहने खण्ड वा भाग; जरो; जड। २. तरुल, भ्याकुर, पिँडालु, मुला आदिको जमिनमुनि फल्ने वस्तु वा कन्द। ३. पैदा भएको ठाउँ; आरम्भ हुने ठाउँ; मुहान। ४. बोटबिरुवाको ठिक जमिनमाथि रहेको भाग; फेद। ५. सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक नक्षत्र। *वि.* ६. सर्वोत्तम; सर्वश्रेष्ठ। ७. प्रधान; प्रमुख; मुख्य (मूल कार्य, मूल कर्तव्य इ.)।

मूल ओछ्यान- *ना.* अगेनानेरको ओछ्यान; मुख्य ओछ्यान।

मूलक- *वि.* १. कुनै नामवाचक शब्दका पछिल्तिर जोडिई उत्पत्तिको कारण जनाउने वा त्यसबाट उत्पन्न भएको भन्ने अर्थ दिने विशेषणबोधक शब्द (विज्ञानमूलक, जीवनमूलक इ.)। २. मुला। ३. तरुल, भ्याकुर आदि खान हुने कन्द।

मूलकाजी- *ना.* चार काजीमध्ये मुख्य काजी।

मूलकार- *ना.* मूलग्रन्थका रचयिता वा लेखक; मूल पाठका निर्माता।

मूलकारिका- *ना.* सूत्रात्मक ग्रन्थको क्रमबद्ध विवृत्ति।

मूलखर्के- *ना.* वर्षायाममा उम्रने एक झार; चित्लाडे; खुर्सनि।

मूलग्रन्थ- *ना.* ग्रन्थकार स्वयंद्वारा रचित मूल कृति वा रचना; मूल पाठ; सूत्रग्रन्थ।

मूलघर- *ना.* कुलको बुढोपुरानो घर; वंशको जेठो मानिस बसेको घर।

मूलचट्टान- *ना.* जमिनको सतहमनिको सबभन्दा तल्लो भागमा सुरक्षित रहेको कडा चट्टान; प्रारम्भिक चट्टान।

मूलचोक- *ना.* १. मुख्य चोक। २. भक्तपुर दरबारको एक प्रसिद्ध चोक।

मूलच्छेद/च्छेदन- *ना.* जरैसमेत उखेलेर मास्ने काम; समूल नाश; पूर्णविनाश।

मूलजरो- *ना.* बिच वा कलमीबाट आउने रुखको सीधै तल्लोपट्टि जाने, पहिलो र मुख्य जरो।

मूलढोका- *ना.* घरभित्र आवतजावत गर्न राखिएको मुख्य दैलो; मूलद्वार।

मूलतः- *क्रि.वि.* १. मूल रूपमा; खासमा; मुख्यतः। २. प्रथमतः; सुरुमा।

मूल तत्त्व- *ना.* १. आधारभूत मुख्य सिद्धान्त; केन्द्रीय दृष्टिकोण। २. मूल वस्तु; मुख्य पदार्थ। ३. कुनै कुराको निर्माणमा मुख्य रूपले उपयोग हुने तत्त्व वा पदार्थ।

मूलथाम- *ना.* घर बनाउँदा सुरुमा राखिएको मझेरीका माझको थाम; मुख्य थाम।

मूलधन- *ना.* मुख्य पुँजी; साउँ; सावाँ।

मूलधनी- *वि.* १. मूलधन लगाउने पुँजीपति।

मूलधातु- *ना.* व्याकरणअनुसार कृदन्तव्युत्पादित शब्दमा गाँसिएका प्रत्ययलाई अलग्याउँदा बाँकी रहन जाने वा सो व्युत्पादित हुनुभन्दा पूर्वको रूप; प्रारम्भिक धातुरूप (गर्, भन्, पढ्, हु आदि)।

मूलपाठ- *ना.* ग्रन्थकार स्वयंद्वारा रचित मूल भाग।

मूलपानी- *ना.* मूलबाट निस्केको पानी; आफैँ उम्रेर बगेको पानी वा त्यस्तो पानी भएको ठाउँ।

मूलपुरुष- *ना.* १. कुनै वंश वा कुलको आदिप्रवर्त्तक व्यक्ति; मुख्य पुरुष। २. ईश्वर।
मूलपुरोहित- *ना.* पुरोहितहरूमध्येका मुख्य पुरोहित।
मूलप्रकृति- *ना.* १. सत्त्वगुण, रजोगुण र तमोगुणको साम्यावस्था; त्रिगुणको निर्विकार स्थिति। २. संसारको आद्यशक्ति वा बीजशक्ति।
मूलबाटो- *ना.* १. चौडाइ धेरै भएको ठुलो र फराकिलो बाटो; राजमार्ग; सडक; राजपथ। २. कुनै अनुसरण गर्न योग्य वा अँगाल्नुपर्ने जीवनको निश्चित बाटो वा पद्धति। ३. मुख्य उद्देश्य; मूल लक्ष्य।
मूलभूत- *वि.* प्रमुख आधार वा तत्त्वसँग सम्बन्धित; मूल आधाररूप; आधारभूत; वास्तविक।
मूलमन्त्र- *ना.* १. मुख्यचाहिँ मन्त्र; प्रमुख मन्त्र। २. मुख्य रायसल्लाह। ३. मुख्य कुरो
मूलविषय- *ना.* १. शिक्षार्थीहरूका लागि अध्ययनको मुख्य क्षेत्र बनेको, विशिष्टीकरणका लागि पूर्वावश्यक पाठ्यांशहरूका रूपमा पढाइने र ऐच्छिक क्षेत्रभित्र पर्ने रोजेको पाठ्य विषय। २. खास वा प्रमुख विषय।
मूलसमिति- *ना.* कुनै सङ्घ, संस्था आदिका खास कार्यसम्पादनका निम्ति परिमित सदस्यहरू भएको एक मुख्य समिति; कार्यकारी समिति।
मूलस्थान- *ना.* १. मूल थलो; पुर्ख्यौली थलो। २. कुनै चिज सर्वप्रथम प्राप्त भएको ठाउँ।
मूला- *ना.* हे. मुला।
मूलाधार- *ना.* [सं.] १. हठयोगका अनुसार षट्चक्रमा पहिलो अर्थात् गुदद्वार र लिङ्गको बिच भागमा कल्पित एक चक्र। २. मूल आधार; मुख्य आधार।
मूली- *वि.* हे. मुली।
मूल्य- *ना.* [सं.] १. कुनै मालसामान खरिद गर्दा त्यसको बदलामा दिइने धन वा पैसा; मोल; दाम; किम्मत। २. परल; पर्ता; साउँ। ३. गुण वा व्यक्तिको महिमा। ४. उपयोगिताको मापक तत्त्व; मान।
मूल्य अभिवृद्धि कर- *ना.* उपभोक्ताले तिर्ने अप्रत्यक्ष कर; भ्याट।
मूल्य तालिका- *ना.* सरकारद्वारा नियन्त्रण गरिएको बजारमा प्रत्येक मालसामानको मूल्य अङ्कित गरी झुन्ड्याइने सूची; मूल्यसूची।
मूल्य देय- *ना.* हुलाक आदि कुनै साधनद्वारा पठाइएको मालसामान पाउनेले पठाउनेलाई लेखिएबमोजिमको मूल्य चुक्ता गरेपछि मात्र पाउन सकिने वस्तु (भी. पी. पार्सल)।
मूल्य निर्धारण- *ना.* कुनै वस्तुको विक्रय मूल्य निर्धारित गर्ने काम; दाम तोक्ने काम; भाउ कायम राख्ने काम।
मूल्य निर्धारण समिति- *ना.* मूल्य तोक्ने आधिकारिक समिति।
मूल्यवान्- *वि.* धेरै मोल पर्ने; बहुमूल्य; दामी; किम्मती।
मूल्यहीन- *वि.* कुनै मूल्य नै नभएको; विनामूल्यको; महत्त्वहीन; तुच्छ; निकम्मा।
मूल्यह्रास- *ना.* कुनै चिजको दाम घट्ने काम; महत्त्व घट्ने काम।
मूल्याङ्कन- *ना.* [सं.] १. कुनै रचना, वस्तु वा मालसामानको मोल आँक्ने काम; भाउ राख्ने वा मूल्य तोक्ने काम। २. उपयोगिताका आधारमा गरिने महत्त्व, विशेषता आदिको निर्धारण। ३. परीक्षार्थीहरूको उत्तरपत्र वा प्रयोगात्मक परीक्षाको अङ्कद्वारा स्तर तय गर्ने काम। ४. कर्मचारीहरूका कार्य, योग्यता, विशिष्टता आदिको तौलाइ।
मूल्याङ्कन शाखा- *ना.* कुनै कार्यालयअन्तर्गत सम्बन्धित विषयको मूल्याङ्कन गर्ने कामका निम्ति खडा गरिएको शाखा।
मूल्याङ्कित- *वि.* [सं.] मूल्याङ्कन गरिएको।
मूल्यानुपाती- *वि.* [सं.] १. मालसामानको लागत वा परल। २. कुनै मालको मोलअनुसार भन्सार निर्धारित गरिने (कर वा शुल्क)।
मूषक- *ना.* [सं.] १. मुसो। २. चोर (लाक्षणिक अर्थमा)। *वि.* ३. छुल्याहा; ठग।
मूषककर्णी- *ना.* मुसाकाने (लता)।
मूषिक- *ना.* [सं.] मुसो।
मूषिका- *ना.* १. सानो मुसो; मुसो। *ना.* २. मुसाकाने।
मूसो- *ना.* हे. मुसो।
मृग- *ना.* [सं.] १. एक प्रसिद्ध चौपाया वन्य जन्तु; मिर्ग; हरिण। २. मृगशिरा नक्षत्र। ३. मकरराशि। ४. एक जातको हात्ती। ५. कामशास्त्रअनुसार चार प्रकारका पुरुषमध्ये चित्रिणी स्त्रीका निम्ति उपयुक्त मानिने दोस्रो पुरुष। ६. चन्द्रमाको दाग।
मृगचर्म- *ना.* आसनी हुने मिर्गको छाला।
मृगतृष्णा- *ना.* गर्मीयाममा कडा घाम लाग्दा मरुभूमि वा बलौटे जमिनमा टाढा कतै देखिने पानीको मिथ्या प्रतीति; मृगमरीचिका; जलभ्रम।
मृगनयना/नयनी- *वि.* मृगका जस्ता लाम्चा र बान्की परेका चुलबुले आँखा भएकी (स्त्री)।
मृगनाभि- *ना.* मृगको नाइटो; कस्तूरी; बिना; मृगमद।
मृगमद- *ना.* कस्तूरी; मृगनाभि।
मृगमरीचिका- *ना.* मृगतृष्णा; भ्रान्ति।
मृगमातृका- *ना.* १. भद्दा पेट हुने र सिङ नहुने एक जातको मृगको पोथी। २. कस्तूरी मृगको पोथी।
मृगया- *ना.* [सं.] वन्यजन्तुलाई पछ्याउँदै मार्ने काम; सिकार; आखेट।
मृगराज- *ना.* [सं.] १. सिंह। २. बाघ।
मृग लाञ्छन- *ना.* [सं.] चन्द्रमा।
मृगलोचना/मृगलोचनी- *वि.* [सं.] मृगका समान सुन्दर आँखा भएकी; मृगनयनी।
मृगशिरा- *ना.* [सं.] तीन ताराको पुञ्ज भएको सत्ताइस नक्षत्रमध्ये पाँचौँचाहिँ नक्षत्र; मृगशीर्ष।
मृगशीर्ष- *ना.* [सं.] १. मृगशिरा नक्षत्र। २. मार्गशीर्ष मास।
मृगाक्षी- *वि.* [सं.] मृगनयनी; मृगलोचनी।
मृगाङ्क- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमा। २. कपूर। ३. हावा।
मृगासन- *ना.* [सं.] मृगचर्मको आसनी; पूजाआजा गर्दा बस्नका लागि प्रयोग हुने मृगको छाला।
मृगासिङ्गा- *ना.* लाम्चालाम्चा साना डाँठ भएको पात हुने एक

वनस्पति।
मृगी- *ना.* [सं.] १. पोथी मृग; हरिणी। २. मूर्च्छा पर्ने रोग; छारेरोग; अपस्मार।
मृगेन्द्र- *ना.* [सं.] १. मृगराज; सिंह। २. बाघ। ३. सिंहराशि।
मृडा- *ना.* [सं.] पार्वती; गौरी।
मृडानी- *ना.* पार्वती; मृडा।
मृणाल- *ना.* [सं.] कमल फूलका बोटको डाँठ; कमलनील; कमलतन्तु; मृणालिका।
मृणालिका- *ना.* मृणाल।
मृणालिनी- *ना.* १. कमलको बोट। २. कमलको समूह। ३. कमल धेरै पाइने ठाउँ।
मृणाली- *ना.* कमलको डाँठ; कमलनाल।
मृण्मय- *वि.* [सं.] माटैमाटोले बनेको; माटाको।
मृण्मय कला- *ना.* मृत्तिकाकला (सेरामिक्स)।
मृण्मूर्ति- *ना.* [सं.] माटाले बनाइएको मूर्ति।
मृत- *वि.* [सं.] १. सास गएको; मृत्यु भएको; प्राणहीन। २. मारण वा भस्म गरिदिएको (धातु)। ३. गतिशीलता, उपयोगिता, जीवनशक्ति आदि केही नभएको।
मृतऋण- *ना.* ऋण असुल गर्ने कानुनी म्याद नहुनाले असुल गर्न नसकिने ऋण।
मृतक- *ना.* १. मुर्दा; लास। *वि.* २. मरेको; मृत।
मृतकर्म- *ना.* मृतक व्यक्तिको सद्‌गतिका निम्ति गरिने पारलौकिक कार्य; अन्त्येष्टि।
मृतप्रायः- *वि.* सास मात्र झुन्डिएको; मरेजस्तो; मृततुल्य।
मृतभर्तृका- *वि.* १. लोग्ने मरेकी; विधवा; राँडी। *ना.* २. विधवा स्त्री।
मृतभाषा- *ना.* कुनै समयमा बोलिने भए तापनि वर्तमान समयमा नबोलिने र प्रायः लुप्त भइसकेको भाषा।
मृतमातृक- *वि.* टुहुरो; मातृहीन।
मृतरेखा- *ना.* त्यसभन्दा पछिको कार्यसम्पादन गर्न नसकिने वा नमिल्ने आवधिक सीमान्त विन्दु (डेडलाइन)।
मृतवत्सा- *वि.* १. बालबच्चा मरेर निःसन्तान भएकी (स्त्री.)। २. जन्मेका बाच्छाबाच्छी नबाँच्ने (गाई)।
मृतसञ्जीवनी- *वि.* [सं.] १. मरेकालाई वा मर्न लागेकालाई बचाउने (मन्त्र वा औषधी)। *ना.* २. मुर्दालाई पनि बिउँताउने भनी प्रसिद्ध विद्या वा बुटी। ३. धेरै पौष्टिकका रूपमा लिइने आसव वा सुरा।
मृतसूतक- *ना.* [सं.] मृतकका सगोत्री वा नातेदारलाई निश्चित अवधिसम्म लाग्ने आशौच; मरणाशौच।
मृतस्नान- *ना.* [सं.] आशौच लाग्ने नातेदार मर्दा शुद्धिका लागि गरिने स्नान; खल्को।
मृतात्मा- *ना.* [सं.] १. मरेका प्राणीहरूको आत्मा; प्रेतात्मा। *वि.* २. हुती हराएको; उत्साह, जाँगर, हौसला आदि मरिसकेको (व्यक्ति)।
मृताशौच- *ना.* [सं.] मृतकको सूतक; मरणाशौच।
मृतास्थि- *ना.* [सं.] १. मुर्दाको हाड; अस्तु। २. शरीरको काम नलाग्ने हाड।
मृति- *ना.* [सं.] मृत्यु; मरण।
मृत्तिका- *ना.* [सं.] १. माटो; मट्टी।
मृत्तिका कला- *ना.* माटाबाट भाँडाकुँडा आदि बनाउने कला वा सिप; मृण्मयकला।
मृत्तिका तरङ्ग- *ना.* असल खालको माटाको विभिन्न आकारका पातला टुक्राहरूलाई आगोमा पोली तयार पारिएको जलतरङ्ग जस्तै बाजा। (यो बाजा सङ्गीतशिरोमणि यज्ञराज शर्माद्वारा निर्माण गरिएको हो, हाल यो बाजा ने. रा. प्र. प्र. मा चालु छ)।
मृत्तिका पुत्र- *ना.* खेतीकमाइ गर्ने व्यक्ति; खेतीवाल; माटीकोरे; किसान; कृषक।
मृत्यु- *ना.* [सं.] १. देहावसान; निधन; मरण। २. यमराज; काल। ३. ब्रह्मा। ४. विष्णु। ५. माया। ६. कलि। ७. कामदेव।
मृत्युकर- *वि.* १. मृत्यु गराउने; मारक। *ना.* २. कुनै व्यक्ति मर्दा त्यसका सम्पत्तिमा लाग्ने सरकारी शुल्क वा कर। ३. मुर्दा जलाउनका लागि लाग्ने दस्तुर।
मृत्युकाल- *ना.* प्राण निस्कने बेला; मरणको समय।
मृत्युञ्जय- *वि.* १. मृत्युलाई जित्ने। *ना.* २. शिव। ३. अकालमृत्युको निवारण गर्ने शिवको स्तोत्र वा मन्त्र।
मृत्युदण्ड- *ना.* ज्यानसजाय; प्राणदण्ड।
मृत्युदर- *ना.* जनसङ्ख्याको औसतमा हुने मृत्युको प्रतिशत; आनुपातिक मृत्युक्रम।
मृत्युपाश- *ना.* मृत्युको पासो; कालको फन्दा।
मृत्युलोक- *ना.* १. मर्त्यलोक; भूलोक। २. यमलोक।
मृत्युशय्या- *ना.* मर्ने अवस्थाको शय्या; मरणासन्न अवस्था; पथरा।
मृत्युशुल्क- *ना.* १. मुर्दा जलाउनका लागि लिइने शुल्क। २. कुनै व्यक्ति मर्दा त्यसको सम्पत्तिमा लाग्ने सरकारी दस्तुर।
मृत्सिकताश्म- *ना.* [सं.] भूगर्भशास्त्रअनुसार माटो र बालुवा जमेर बनेको ढुङ्गो।
मृदङ्ग- *ना.* [सं.] १. छाला मोडेर बनाइएको ढोलकजस्तो एक प्रकारको तालबाजा। २. बाँस।
मृदङ्गी- *वि.* मृदङ्ग बजाउने (व्यक्ति)।
मृदु- *वि.* [सं.] १. कोमल; मुलायम; नरम; कमलो; सुकुमार। २. मिठास भरिएको; मधुर (स्वर)। ३. निर्धो; कमजोर; दुर्बल। ४. सुस्त; मन्द (गति)।
मृदुता- *ना.* मृदु हुनाको भाव वा अवस्था; कोमलता; मिठास।
मृदुभाषी- *वि.* मिठो बोल्ने; मिष्ठभाषी; मधुरभाषी।
मृदुल- *वि.* [सं.] १. कोमल; मृदु। २. सुकुमार। ३. उदार; दयालु।
मृदुलता- *ना.* मृदुल हुनाको भाव वा अवस्था; सौकुमार्य; सरलता।
मृद्वी- *ना.* [सं.] १. अङ्गुरको झुप्पा; द्राक्षा। २. सुकुमार अङ्ग भएकी स्त्री।
मृद्वीपाक- *ना.* पहिले केही नीरस र पछि मधुर स्वाद भएको काव्यरचना।
मृन्मय- *वि.* [सं.] १. माटो भएको; माटाको। २. माटाले बनेको; मृण्मय।

मृषा- *वि.* [सं.] १. असत्य; झुटो; मिथ्या। *क्रि.वि.* २. बिनसित्ति; व्यर्थमा; विनाकारण।

मे- *ना.* [सं.] ग्रेगोरी पात्रोअनुसार वर्षको पाँचौँ महिना; अप्रिल र जुनका बिचको महिना; मई।

मेकअप- *ना.* [अङ्.] १. मुद्रणकलामा कम्पोज भएको म्याटरलाई निर्देशित आकारमा परिणत गरी मिलाउने काम। २. रङ्गमञ्च, प्रदर्शन र सौन्दर्यका लागि शरीरका अङ्गअङ्गमा गरिने प्रसाधन वा शृङ्गार।

मेख१- *ना.* [सं. मक्ष] घमन्ड; तुजुक; अभिमान।

मेख२- *ना.* [फा.] दुई निदालका बिचको जोर्नीमा ठोकिने किलो; किलो।

मेखला- *ना.* [सं.] १. कम्मरमा बाँध्ने कन्धनी; काञ्ची। २. पर्वतको मध्य भाग। ३. कुनै वस्तुको मध्य भागलाई चारैतिरबाट बेर्ने डोरी; धागो; शृङ्ला; साङ्ली। ४. नर्मदा नदी। ५. साधुसन्न्यासीहरूले लगाउने घाँटीदेखि घुँडामनिसम्म आउने लामो एकसरो वस्त्र; अलखा।

मेखली- *ना.* १. राई जातिका स्त्रीहरूले लगाउने घाँटीदेखि घुँडासम्म ढाक्ने लामो एक प्रकारको सेतो वस्त्र। *वि.* २. मेखला लाउने (व्यक्ति)।

मेगजिन- *ना.* [अङ्.] १. तोप, बन्दुक, गोलीगट्ठा आदि लडाइँका सामानहरू बनाउने वा राख्ने ठाउँ। २. जगेडाका रूपमा गोली भरी राख्न राइफलमा जडिएको बट्टाका आकारको अवयव। ३. पत्रपत्रिका।

मेघ- *ना.* [सं.] १. आकाशमा जम्मा भएको जलकण; बादल; मेहरो। २. कुहिरो। ३. एक बास्नादार घाँस; मोथे। ४. थुप्रो; समूह; रास। ५. सङ्गीतशास्त्रका अनुसार गान्धार र धैवत स्वर वर्जित भई निषाद स्वर कोमल हुने र प्रायः रात्रिको चौथो प्रहर र वर्षायाममा हरसमय गाउन हुने औडव जातिको एक राग।

मेघकाल- *ना.* वर्षाऋतु।

मेघनाद- *ना.* १. बादलको गडगडाहट; मेघको गर्जन। २. वरुण। ३. रावणको छोरा इन्द्रजित्।

मेघमाला- *ना.* बादलको ताँती।

मेघराज- *ना.* इन्द्र।

मेघागम- *ना.* १. वर्षायामको थालनी। २. वर्षा ऋतु।

मेघाच्छन्न- *वि.* बादल डम्म लागेको; बादलले ढाकेको।

मेघाडम्बर- *ना.* मेघको गर्जन।

मेघालय- *ना.* पूर्वतिर रहेको भारतको एउटा राज्य।

मेच- *ना.* [फा. मज] काठ वा धातुको चार खुट्टा र अडेसोसमेत भएको केही अग्लो बस्ने साधन; कुर्सी।

मेचक- *वि.* [सं.] १. गाढा निलो; कृष्णवर्णको; श्यामल। २. अन्धकार; अँध्यारो। *ना.* ३. कालो वर्ण; श्यामल वर्ण। ४. बादल। ४. धुवाँ।

मेचक ब्रीहि- *ना.* कालो बडहरी धान।

मेची- *ना.* [सं. मेचक+ई] नेपालको पूर्वी सिमानामा बग्ने एक प्रसिद्ध नदी।

मेची अञ्चल- *ना.* मेची नदीको नामबाट नामकरण भएको ताप्लेजुङ, पाँचथर, इलाम र झापा जिल्ला भएको एक अञ्चल।

मेचे- *ना.* [मेची+ए] मेची अञ्चलअन्तर्गत झापा जिल्लामा बस्ने एक जाति।

मेचेकोचे- *ना.* मेचे र त्यस्तै कोचे जातिको वर्ग।

मेछें- *ना.* जङ्गी पोसाकको बेल्टमा किरिच घुसारिने ठाउँ।

मेजमान- *ना.* [फा. मेजबान] १. पाहुनापाछ्राको स्वागतसत्कार गर्ने व्यक्ति। २. अतिथिका रूपमा विशिष्ट व्यक्तिलाई बोलाएर भोजन गराउने व्यक्ति; मेजबान।

मेजमानी- *ना.* १. मेजमानको काम। २. कोसेली; सौगात। ३. अतिथिहरूलाई खुवाउने विशिष्ट भोजको आयोजना।

मेजर- *ना.* [अङ्.] १. मुख्य; प्रधान; जङ्गी वा सैनिक सेवातर्फ कप्तानभन्दा माथि र लेफ्टिनेन्ट कर्णेलभन्दा मुनिको बिचको सैनिक दर्जा; सेनानी।

मेजर कप्तान- *ना.* कप्तानमाथिको सैनिक दर्जा; मेजर; सेनानी।

मेजर जनरल- *ना.* ब्रिगेडियर जनरलभन्दा माथिको सैनिक अधिकारी; उपरथी।

मेजर सुबेदार- *ना.* सुबेदारभन्दा माथि र सेकेन्ड लेफ्टिनेन्टभन्दा तलको एक जङ्गी दर्जा; प्रमुख सुबेदार।

मेजो- *ना.* आमदानीखर्चको बराबरी।

मेट्नु- *स.क्रि.* [प्रा. मेट+नु] १. दाग, चिह्न, अक्षर, चित्र आदि घोटेर वा पुछेर हटाउनु; नामेट पार्नु। २. अक्षर वा चित्रलाई कलम वा कुचीले नदेखिने गरी पुछ्नु; केरमेट गर्नु; केर्नु। ३. मिल्काउनु; फ्याँक्नु; फाल्नु। ४. भोक, प्यास आदि हटाउनु; तृप्त गर्नु। ५. अस्तित्वको लोप गर्नु; सखाप पार्नु।

मेट- *ना.* मेट्ने काम वा प्रक्रिया।

मेटमाट- *ना.* १. जे-जसरी भए पनि मेट्ने काम; पुछपाछ। २. छिनाफाना।

मेटाइ- *ना.* मेट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मेटाइनु- *क.क्रि.* मेट्न वा पुछ्न लाइनु।

मेटाउनु- *प्रे.क्रि.* मेट्न लाउनु; मेट्ने पार्नु।

मेटामेट- *ना.* परस्परमा एक-अर्कालि मेट्ने काम।

मेटिनु- *क.क्रि.* मेट्ने काम गरिनु; पुछिनु; केरिनु।

मेटी- *ना.* समाप्ति; टुङ्ग्याइ (सीमित शब्दमा जोडिएर मात्र प्रयुक्त, जस्तो- मरिमेटी, मारीमेटी आदि)।

मेटो- *ना.* [मेट्+ओ] बाँकी रहेको कामको भाग।

मेटो माराइ- *ना.* बचेका कामलाई पूरा गर्ने क्रिया; बाँकी कामको तुराइ।

मेठ१- *ना.* [अङ्. मेट] कामदार, ज्यामीहरूलाई काम लगाउने नाइके; ज्यामीको नाइके।

मेठ२- *ना.* [√ मेख] घरमा थाममाथि र निदालमनि रहने काठको ठेउको।

मेठ३- *ना.* [सं.] मदेसका नयाँ फँडनी वा झोरामा जमिनदारसरहको मान वा दर्जा।

मेठबन्दी- *ना.* १. विभिन्न रकमका खर्चको फाँट। २. मेठ जग्गाको

साँध, सिमाना वा त्यस्तो जग्गाको किल्लाकोहला गरी लेखिएको मुचुल्का कागत।
मेठाङ्गी- *ना.* मेठले गर्ने काम; मेठको काम वा पद।
मेडिकल- *वि.* [अङ्.] औषधीसम्बन्धी; चिकित्सासम्बन्धी।
मेडिकल काउन्सिल- *ना.* चिकित्सकहरूको सङ्गठन; चिकित्सकसङ्घ।
मेडुसा- *ना.* समुद्री किनारको थलथलमा बस्ने माछो।
मेढाशृङ्गी- *ना.* [सं.] बाटुला, ठुलठुला पात हुने, राता फूल फुल्ने र लामालामा फल हुने एक वृक्ष वा त्यसैको फल; मेषशृङ्गी।
मेढो- *ना.* [सं. मेढ] बलि दिइने पशु; बलिका निम्ति छुट्ट्याइएको बोको आदि।
मेथी- *ना.* [सं. मेथि] केराउका जस्ता पात हुने, सेता फूल फुल्ने, मसिना पहेँला दाना हुने तितो एक किसिमको साग वा त्यसका दाना; मेथिका।
मेथी जाउलो- *ना.* मेथीले झानेको जाउलो; मेथी हालेर बनाइएको पथ्य भात।
मेद- *ना.* [सं.] १. बोसो। २. विशेष प्रकारको एक वर्णसङ्कर जाति। ३. एक नागराक्षस।
मेद कोष- *ना.* रगत र पित्ते थैलीमा पाइने बोसोको तरल तत्त्व (कोलेस्टेरल)।
मेद सार- *ना.* आफ्नै विशेष प्रणाली भएको पारदर्शक शारीरिक द्रव।
मेदस्वी- *वि.* १. मोटो; थसुल्लो; स्थूलकाय। २. हृष्टपुष्ट; हट्टाकट्टा।
मेदा- *ना.* [सं.] अदुवाका जस्ता कन्द र पात हुने एक बुटी वा त्यसैको कन्द।
मेदागिरि- *ना.* [सं.] पुनर्नवाका जस्ता तर ससाना पात हुने, मसिना निला फूल फुल्ने र जराचाहिँ राता हुने, आयुवर्द्धक मानिने एक बुटी; ब्राह्मी; घोडताप्रे।
मेदिनी- *ना.* [सं.] १. पृथ्वी; धरती; धर्ती। २. संस्कृत भाषाको एक शब्दकोश।
मेदी- *ना.* पुरानै जराबाट उम्रिएको चौथो सालको बाली।
मेध- *ना.* [सं.] १. हवन; होम; यज्ञ। २. यज्ञमा बलि चढाइने पशु; यज्ञीय पशु।
मेधा- *ना.* [सं.] १. कुरा बुझ्ने र सम्झिरहने शक्ति; धारणात्मक शक्ति। २. तीव्र बुद्धि; प्रज्ञा। ३. यज्ञ। ४. सरस्वतीको एक रूप।
मेधावान्- *वि.* मेधा भएको; बुद्धिमान्; मेधावी।
मेधावी- *वि.* [सं.] बुद्धि भएको; मेधावान्।
मेधावी मानव- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रअनुसार प्राचीन समयको पहिलो बुद्धिमान् मानिस; मुस्तेर मानव; नियन्डरथल मानव।
मेध्य- *वि.* [सं.] १. यज्ञका लागि उपयुक्त। २. यज्ञसम्बन्धी; यज्ञीय। ३. मेधावर्द्धक; विशुद्ध; चोखो। *ना.* ४. बोको। ५. जौ। ६. खयरको रुख।
मेध्य वानर- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रअनुसार चेतनायुक्त मानिसजस्तो बाँदर; नरवानरगणमध्ये एक; अपुच्छख्यातचतुष्कमध्ये एक।
मेनका- *ना.* [सं.] १. शकुन्तलालाई जन्म दिने एक अप्सरा। २. हिमालयकी पत्नी।
मेनु- *ना.* [अङ्.] रेस्टुराँ, होटल, क्याफे आदिमा खाद्य पदार्थका नाम र मूल्यको विवरण लेखिएको पत्र।
मेनेजर- *ना.* [अङ्.] व्यवस्थापक; प्रबन्धक।
मेनेजरी- *ना.* मेनेजरको काम वा पद।
मेन्डोलिन- *ना.* [फ्रा.] चार वा पाँच जोडी तार हुने, गहिरो गोलो तुम्बा हुने र जबाले बजाइने एक वाद्ययन्त्र।
मेम- *ना.* [अङ्. म्याडम] पाश्चात्य देशका सभ्य स्त्री; अङ्ग्रेज नारी; मेमसाहेब।
मेमो- *ना.* [अङ्. मेमोरेन्डम] कुनै कामकुराका बारेमा भएका कारबाई स्पष्ट गर्नका निम्ति लेखिने सम्झनापत्र; स्मरणपत्र; ताकिता।
मेम्बर- *ना.* [अङ्.] सङ्घ, संस्था आदिको सदस्य; सभासद्।
मेयर- *ना.* [अङ्.] नगरपालिका वा महानगरपालिकाको निर्वाचित अध्यक्ष; नगरपिता।
मेरी बास्सै- *वि.बो.* मेरी आम्मै; आम्मै नि। (उदा.- मैले त तिमीलाई पुल्टुङबाजी खाँदा मर्‍यौ भन्ठानेको, मेरीबास्सै! धन्य बाँच्यौ!)।
मेरु- *ना.* [सं.] १. पुराणमा वर्णित एक पर्वत; सुमेरु पर्वत। २. जपमालाको दुई छेउ जोडी त्यसमा उनिएको दाना; सुमेरु। ३. हारका बिचको मणि। ४. पिङको डोरी अड्याउने काठ। ५. मेरुदण्ड; ध्रुव।
मेरुदण्ड- *ना.* १. गर्धनदेखि गुदद्वारसम्म गएको पिठिउँका बिचको ठाडो हाड; पृष्ठवंश। २. भूगोलका अनुसार पृथ्वीको दक्षिणी ध्रुवदेखि उत्तरी ध्रुवसम्म गएको सोझो कल्पित रेखा।
मेरुपृष्ठ- *ना.* आकाश।
मेरो- *वि.* [म+एरो] १. 'म' शब्दको षष्ठी विभक्तिको एकवचन। २. आफ्नो।
मेल१- *ना.* [सं.] १. परस्पर भेट्ने काम; मिलाप; समागम। २. आपसको सद्भावना; मित्रता; मैत्री। ३. मिश्रण; मिलावट। ४. समाज; सभा। ५. ढङ्ग; छाँट। ६. प्रकार; तरिका। ७. प्रेम; प्रीति। ७. सङ्गीतशास्त्रमा एक प्रकारको थाट।
मेल२- *ना.* [अङ्.] १. हुलाकद्वारा वितरित गरिने चिठी, पार्सल आदि डाँक। २. हुलाकव्यवस्था; हुलाकी वस्तु ओसार्ने यातायातको साधन; डाँकगाडी।
मेलगाडी- *ना.* डाँकगाडी; मेल।
मेलजोल- *ना.* [सं. मेल (द्वि.)] मेलमिलाप; मिलजुल।
मेलन- *ना.* [सं.] १. मिलाउने वा मिसाउने काम; मिलावट; मिश्रण। २. भेटघाट; मिलन।
मेलब्याग- *ना.* [अङ्. मेल+ब्याग] डाँकको थैली; चिठीपत्र आदि हाल्ने थैलो।
मेलम्ची- *ना.* हे. मेलौंची।
मेलमिलाप- *ना.* [मेल+मिलाप] परस्परमा राम्रो सम्बन्ध वा मैत्री हुने काम; मिलजुल; मेलजोल।
मेलशाखा- *ना.* [अङ्. मेल+सं. शाखा] मेल वा डाँकसम्बन्धी काम गर्ने शाखा।
मेला- *ना.* [सं.] १. आपसको समागम; भेट; मिलन। २. सभा;

समाज। ३. यात्रा, उत्सव, तीर्थस्थल आदिमा हुने मानिसहरूको जमघट। ४. सुर्मा। ५. खेतीको काम; मेलो। ६. खास अवसरमा लाग्ने बजार; ठुलो हाट। ७. भिड; घुइँचो। ८. स्वरग्राम। ९. एक बोटविशेष। १०. गौचरन। ११. धेरै जना मिलेर गरिने आआफ्नो काम।

मेलापक- *वि.* [सं.] मेल गराउने; मिलाउने।

मेलापात- *ना.* [मेला+पात्र] खेतबारीमा धेरै जना मिलेर गरिने कामकाज।

मेलासन्जोग- *ना.* [मेला+सन्जोग] बेला-मौका; काकताली।

मेलो- *ना.* [मेला+ओ] १. कामको सिलसिला; मेसो। २. खेतीपातीको काम। ३. एउटा कामदारले दिनभरमा गर्न सक्ने काम।

मेलोमेसो- *ना.* कामको सुर वा सिलसिला।

मेलौँची- *ना.* [भो. ब.] सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा पर्ने इन्द्रावतीको एक मुख्य सहायक नदी; मेलम्ची।

मेलौँची घ्याङ- *ना.* सोही स्थानमा पर्ने बौद्धमार्गी लामाहरूको एक घ्याङ वा देवस्थल।

मेलौँची खानेपानी योजना- *ना.* काठमाडौँको पानीको माग पूर्ति गर्ने ठुलो योजना।

मेवा- *ना.* [फा. मेव] १. मसलाका रूपमा खाइने काजु, मुनक्का, बदाम आदि सुक्खा फल। २. प्रायः हाँगा नलाग्ने बोटमा अँडिरका जस्ता पात हुने, काला बियाँ भएका ठुला र लाम्चा फल फल्ने एक बोट वा त्यसकै फल; पपिता।~

मिष्टान्न- *ना.* फलफूल, मिठाई आदि परिकार।

मेशिन- *ना.* हे. मेसिन।

मेष- *ना.* [सं.] १. भेडो। २. बाह्र राशिमध्ये एक; मेष राशि।

मेषशृङ्ग- *ना.* १. मेढाशृङ्गी। २. भेडाको सिङ।

मेष सङ्क्रान्ति- *ना.* वैशाख महिनामा लाग्ने सङ्क्रान्ति; बैसाखे सग्राँती।

मेसिन- *ना.* [अङ्.] १. यन्त्र; कल; मिसिन। २. लुगा सिउने साधन; मेशिन।

मेसिन गन- *ना.* यन्त्रजडित बन्दुक; छिटोछिटो गोली चल्ने बन्दुक।

मेसिनरी- *ना.* १. कुनै कलकारखानामा भएका यन्त्रहरूको समुदाय; कलपुर्जा। २. कार्यसञ्चालन गर्ने अङ्गप्रत्यङ्गको समूह।

मेसु- *ना.* बाँसको टुसो खाँदेर अमिल्याइएको अचार वा खाद्य पदार्थ; तामा।

मेसो- *ना.* १. कामको सिलसिला; कार्यक्रम। २. रहस्य; भेउ।

मेह- *ना.* [सं.] १. पिसाब; मुत। २. प्रमेह।

मेहत्तर- *ना.* [फा.] फोहोरमैला सफा गर्ने काम लिएको व्यक्ति; कुचिकार; पोडे; च्यामे; मेहतर।

मेहदी- *ना.* [सं. मेन्धी] ससाना लाम्चा पात हुने, साना फूल फुल्ने र साना राता गेडा फल्ने, प्रायः स्त्रीजातिले हातखुट्टा रँगाउन प्रयोग गर्ने एक बोट वा त्यसका पातको झोल; तैरिणी; मेन्धी।

मेहनत- *ना.* [अ. मिहनत] १. परिश्रम; मिहिनेत; श्रम। २. प्रयास; कोसिस; उद्योग।

मेहनताना- *ना.* मिहिनेत गरेबापत दिइने ज्याला; पारिश्रमिक; मजदुरी।

मेहनती- *वि.* मेहनत गर्ने; परिश्रमी।

मेहमान- *ना.* [फा.] १. अतिथि; पाहुना; आगन्तुक; अभ्यागत। २. खानपानका लागि बोलाइएको व्यक्ति; भोजमा निम्त्याइएको व्यक्ति।

मेहमानी- *ना.* १. मेहमान हुने क्रिया वा अवस्था। २. भोज।

मेहरबान- *वि.* [फा. मेहबान] दयालु; कृपालु।

मेहरबानी- *ना.* कृपा; दया; निगाह।

मेहरो- *ना.* [सं. मेघ] १. बादलको पङ्क्ति; मेघमाला। २. बर्सेको पानीको झोक्का।

मेहले- *ना.* एक प्रकारको जङ्गली जनावर।

मेहेरी- *ना.* [मेहेरो+ई] क्रमैमा आएको पालो।

मेहेरी छोपाइ- *ना.* मौकाअनुसार काम गर्ने क्रिया।

मैगाँठो- *ना.* [म्वाइँ+गाँठो] धागो वा डोरीका दुई छेउ जोल्ट्याएर पारिएको गाँठो; सुर्काउनी नपारी बनाइएको गाँठो।

मैझारो- *ना.* [सं. मार्जन] कामको समाप्ति; टुङ्ग्याउनी। *विप.* खेवारा।

मैतालु- *वि.* [माइत+आलु] १. माइत धेरै बस्ने (स्त्री)। २. विवाहउपरान्त पहिलोपल्ट दुलहीले माइतमा लैजाने (विभिन्न परिकार)। ३. पतिलाई छोडी माइतैमा बसोबास गर्ने (स्त्री)। ४. पतिको घरबाट माइतमा आएकी (स्त्री)।

मैतालु मैयाँ- *ना.* धेरै दिन माइत बसेकी दुलही।

मैत्र- *वि.* [सं.] मित्रसँग सम्बन्धित; मित्रको।

मैत्री- *ना.* [सं.] आपसमा हुने मित्रभाव; मित्रता; दोस्ती।

मैत्रीपूर्ण- *वि.* मित्रताको भावनाले भरिएको।

मैत्रीसङ्घ- *ना.* दुई देशका बिच आपसी सहयोग तथा घनिष्ठता बढाउने उद्देश्यले स्थापित गरिने सङ्घ (जस्तो- नेपालभारत मैत्रीसङ्घ, नेपाल- चीन मैत्रीसङ्घ आदि)।

मैत्रेय- *ना.* [सं.] १. एक भविष्यत् बुद्ध। २. सूर्य। ३. एक ऋषि। *वि.* ५. मित्र वा साथीसँग सम्बन्ध राख्ने।

मैथिल- *वि.* [सं.] १. मिथिला देशसम्बन्धी; मिथिला देशका निवासी। *ना.* २. मिथिलाका राजा जनक।

मैथिली- *ना.* १. मिथिला देशको भाषा। २. सीता।

मैथुन- *ना.* [सं.] १. स्त्रीपुरुषको यौनसमागम; रतिक्रीडा; सम्भोग; स्त्रीप्रसङ्ग। २. विवाह। ३. मिलाप। ४. जोडी; युगल।

मैथुनिक- *वि.* १. मैथुन गर्ने। २. मैथुनसम्बन्धी।

मैथुनी- *वि.* मैथुन गर्ने।

मैदल- *ना.* [सं. मदनफल] लामा काँडा हुने एक जातको सानो रुख।

मैदले- *ना.* मैदल पाइने वा मैदलका रुख भएको ठाउँ।

मैदा- *ना.* [फा. मैद] १. मसिनो पिठो; चूर्ण; पिष्ट; आँटा। *वि.* २. मिही; मसिनो; मिहिन।

मैदान- *ना.* [फा.] १. खुला र फराकिलो समथर भूभाग; चउर; फाँट। २. तराई। ३. खेल, परेड आदि खेल्न बनाइएको समतल; टुँडिखेल। ३. अखाडा। ४. दिसापिसाब गर्ने ठाउँ। ५. व्यापक (उखान- एक कान, दुई कान मैदान)।

मैदाल- *ना.* काँडैकाँडा भएको र नासपातीका जस्ता पात हुने एक वृक्ष; डम्फर।
मैदीताल- *ना.* कास्की जिल्लामा पर्ने एक प्रसिद्ध ताल।
मैन- *ना.* [सं. मदन] १. मौरीको चाकाबाट मह निकालिसकेपछि बचेको नरम, चिल्लो र पहेँलो पदार्थ; मौरीको बिलाउनी; मइन। २. मटीतेल तयार गर्दा निस्कने चिल्लो पदार्थबाट बनाइने, बग्ने र पग्लने नरम वस्तु। ३. भिजेको कुरो कुटीपिँधी साह्रै मसिनो वा नरम पारिएको वस्तु।
मैन कपडा- *ना.* वैज्ञानिक प्रक्रियाबाट छालाजस्तो बनाइएको, पानी नछिर्ने एक प्रकारको कपडा (रेक्सिन)।
मैनकर- *ना.* उद्योगका रूपमा मौरी पाल्दा वा भिरमौरीको मह काढ्दा महको उत्पादन गरेबापत तिरिने तिरो।
मैनफल- *ना.* फुस्रा रङका पात हुने, पहेँलो फूल फुल्ने, काँडादार एक बोट र त्यसैमा फल्ने, औषधीमा प्रयोग गरिने तथा तरकारी खाइने, ओखरजस्तो एक फल; मैदल; मैनगेडी; मदनफल।
मैनबत्ती- *ना.* मैनबाट तयार पारिएको; बिचमा वारपार लामो धागो हाली डोलो पारिएको बालिने बत्ती; मइनबत्ती।
मैनसिल- *ना.* [सं. मनःशिला] हल्का पहेँलो एक खनिज द्रव्य; नेपाली; दिव्यौषधी।
मैना- *ना.* सारौँजस्तो कालो रङ हुने, मानिसको भैँ बोली निकाल्न सक्ने, घरमा पिँजडामा राखी पालिने एक प्रसिद्ध चरो; सारिका।
मैनाको बोली- *ना.* साह्रै प्यारो वा मिठो बोली।
मैनाक- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार हिमालय र मेनकाको छोरो मानिएको एक पर्वत।
मैन्हा- *ना.* हे. महिना।
मैन्हामारी- *वि.* मैन्हा पूरा हुँदा पाइने वा भेटिने (तलब आदि)। -वारी- *ना.* महिनामारी।
मैमत्त- *वि.* [सं. मदोन्मत्त] अभिमानले पूर्ण; मदमत्त; अहङ्कारी; मैमत्ता; मइमत्त।
मैमत्ता- *वि.* मैमत्त; अहङ्कारी।
मैयाँ- *ना.* [सं. मातृ] १. राजकन्या; राजकुमारी; मैयाँसाहेब। २. छोरीचेलीलाई स्नेहपूर्वक सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।
मैयाँसाहेब- *ना.* मैयाँलाई आदरपूर्वक सम्बोधन गरिने शब्द; मैयाँ।
मैरी- *ना.* सानो हाते घन; कीला आदि ठोक्ने मुङ्ग्रो; नँमुग; (ह्यामर)।
मैरेय- *ना.* [सं.] एक प्रकारको मादक पेय पदार्थ; धयेँराको फूल, चाकु, अमला र बर्रोबाट तयार पारिने एक प्रकारको रक्सी।
मैरो- *ना.* १. मभेरी; छिँडी। २. चौको।
मैल- *ना.* हे. मयल।
मैला- *ना.* [मयल+आ] १. फोहोर; कसिङ्गर। २. विष्ठा; गुहु। ३. दाग; धब्बा।
मैलिनु- *अ.क्रि.* [मैलो+इ+नु] १. मैलो हुनु; मलिन हुनु; कालो हुनु; फोहोर लाग्नु। २. घसरपसर हुनु; काती हुनु; घिस्टिनु; दाग लाग्नु।
मैलो- *वि.* [सं. मलिन] १. मयल भएको; मयल लागेको; मयलयुक्त। २. सफासुग्घर नभएको; फोहर। ३. अँध्यारो; मलिन।
मैल्याइ- *ना.* [√ मैलि (+याइ)] १. मैलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [मैल्याउ+आइ] २. मैल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मैल्याइनु- *क.क्रि.* मैलो पारिनु।
मैल्याउनु- *स.क्रि.* मैलो पार्नु; फोहोर गर्नु।
मोक्तो- *ना.* मोमोचा बनाउने भाँडाको एक खण्ड वा तह।
मोक्ष- *ना.* [सं.] १. जन्ममृत्युको चक्रबाट जीवले छुटकारा पाउने काम; मुक्ति; कैवल्य; निर्वाण। २. बन्धनबाट छुट्ने काम; छुटकारा। ३. मरण; मृत्यु। ४. उद्धार। ५. वास्तुकला वा मूर्तिकलामा अङ्गुल वा मात्रा बराबरको नाप।
मोक्षदा- *वि.* १. मोक्ष दिने; मुक्त गर्ने। *ना.* २. मार्ग शुक्ल एकादशी।
मोगलान- *ना.* हे. मुगलान।
मोघ- *वि.* [सं.] १. व्यर्थ हुने; खेर जाने; निरर्थक। २. निरुद्देश्य; निष्प्रयोजन।
मोच१- *ना.* [प्रा. मच्चु] १. भट्का वा धक्का लागेर शरीरका कुनै भागको जोर्नीको नसा यताउता हुने क्रिया। २. गर्भमा नै बालक मरेर जन्मने वा जन्मनासाथ मर्ने एक रोग। ३. बालक सुक्ने जाने एक रोग।
मोच२- *ना.* [सं. मुञ्ज] बाबियोजस्तो पाट निकालिने एक थरी बोट।
मोचन- *ना.* [सं.] १. कष्ट तथा बाधाबन्धन आदिबाट छुटाउने वा छुट्ने काम। २. हटाउने काम; अपसारण।
मोचामोची- *ना.* [मोचो+मोचो] सानातिना केटाकेटी।
मोचो- *ना.* [नेवा. मचा] १. केटो; ठिटो। २. नोकर।
मोच्याहा- *वि.* [मोच+याहा] मोच रोग भएको र हुनेगरेको (मानिस वा ठाउँ)। स्त्री. मोच्याही।
मोज- *ना.* [अ. मौज] १. सुख; आनन्द; सोख; मज्जा; चैन; मौज। २. मनको लहड; हौसला; उमङ्ग।
मोजमज्जा- *ना.* मनमोज; मोज र मज्जा; सुखचैन; आमोदप्रमोद।
मोजरा- *ना.* [फा. मुजरा] १. आंशिक छुट। २. धनीलाई गरिने अभिवादन। ३. रन्डीहरूले बसीबसी गाउने प्रक्रिया।
मोजा- *ना.* [फा.] पैतालादेखि पिँडौलामनिसम्म ढाक्ने गरी गोडामा लगाइने वस्त्र वा पहिरन।
मोजी- *वि.* [मोज+ई] मोज गर्ने; आनन्दी; मस्त; मौजी।
मोटक- *ना.* [सं.] श्राद्ध, तर्पण आदिमा प्रयोग गरिने, दोब्र्याएर पवित्र बनाइएको कुश।
मोटर- *ना.* [अङ.] १. पेट्रोल, डिजेल, विद्युत्शक्ति आदिबाट ऊर्जा पैदा भई चल्ने यन्त्र; इन्जिन चलाउने मुख्य पुर्जा। २. त्यस्तो यन्त्रबाट सञ्चालित हुने सवारी साधन।
मोटरकार- *ना.* मोटरबाट सञ्चालित हुने सुविधायुक्त हल्का सवारी साधन; कार।
मोटरखाना- *ना.* मोटर राख्ने ठाउँ; ग्यारेज।
मोटरगार्ड- *ना.* मोटरगाडीहरूमा चक्काको ठिक माथि रहने फलामे ढकनी।
मोटरसाइकल- *ना.* मोटर इन्जिनबाट चल्ने दुईपाङ्ग्रे सवारी; मोटरब्याक; भ्याटभ्याटे।
मोटाइ- *ना.* [√ मोटाउ (+आइ)] १. मोटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. मोटोपन।

मोटाइनु- *अ.क्रि.* १. मोटो होइनु। २. धनी बनिनु।
मोटाउनु- *अ.क्रि.* [मोटो+आउ+नु] १. मोटो हुनु; पोटिलो हुनु; हृष्टपुष्ट हुनु; अथुलाउनु; मासु लाग्नु। २. धनी हुनु; सम्पन्न हुनु।
मोटामोटी- *वि.* १. राम्रोसँग नियाल्ने काम नभएको; गहिरिएर नहेरिएको (हिसाब आदि)। २. मामुली; साधारण; सामान्य। ३. पुग-नपुग; झन्डै।
मोटित- व [सं.] १. घुमुर्क्याइएको; गाँठो पारिएको। २. बाटेर पवित्र बनाइएको (कुश)।
मोटिलो- *वि.* [मोटो+इलो] मोटो भएको; थसुल्ले; मोटो।
मोटो- *वि.* [प्रा. मुट्ट] १. जिउमा धेरै मासु भएको; पुस्टिएको; स्थूलकाय; थसुल्लो। २. फैलिएको घेरो वा ठुलो चाड भएको। ३. मिहिन नभएको; खस्रो। ४. धेरै सम्पत्ति भएको; सम्पन्न। ५. धेरै खाँदिएको; बाक्लो। ६. गढिलो नभएको; बोधो (बुद्धि, काम इ.)।
मोटोघाटो- *ना.* देख्दैमा रहरलाग्दो जिउ भएको; हृष्टपुष्ट; थाम्मरथुम्मर; तन्दुरुस्त।
मोट्टायित- *ना.* [सं.] काव्यशास्त्रका अनुसार प्रियतमको गुण आदिको प्रशंसा सुनेर मुग्ध भई अनुराग व्यक्त गर्ने एक प्रकारको भाव।
मोट्याइलो- *वि.* [मोटो+याइलो] मोटो-मोटोजस्तो लागेको; लगभग मोटो।
मोठ- *ना.* [सं. मुष्टि] १. जग्गैपिच्छेको कित्ता छुट्टिने गरी तयार पारिएको लगत दर्ताकिताब। २. गुलेलीको माझमा समाउने ठाउँमा बाँधेको काठ। ३. खुकुरी, तरबार, खुँडा आदिको मुठीले समाउने ठाउँ; मुठ; बिँड। ४. सम्पत्तिको मूल हिसाब लेखिएको कागज। *क्रि.वि.* ५. एकमुस्ट; डक्क।
मोठ तहबिल- *ना.* मुख्य ढुकुटी; एकमुस्ट वा सम्पूर्ण रकम राखिने ढुकुटी।
मोठबन्दी- *ना.* किल्लाबन्दी; साँधसिमाना लगाउने काम।
मोड्नु- *स.क्रि.* [सं. मुर्+नु] १. बङ्ग्याउनु; टेढ्याउनु। २. बाटो बदल्नु; दायाँ-बायाँ लाग्नु। ३. पट्याउनु; दोबार्नु।
मोड- *ना.* १. सडक घुमेको वा मोडिएको ठाउँ; मोडिने ठाउँ; डेउढी; ड्यौढी; घुम्ती। २. मुहुडा।
मोडदार- *वि.* [मोड+दार] मोड भएको; घुम्ती भएको।
मोडदार पर्वत- *ना.* कुनै भाग माथि उठेको कुनै भाग तल धसिएको पहाड।
मोडाइ- *ना.* [√ मोड् (+आइ)] मोड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मोडाइनु- *क.क्रि.* मोड्न लाइनु।
मोडाउनु- *प्रे.क्रि.* मोड्न लाउनु।
मोडिनु- *अ.क्रि.* १. बाटो बदलेर वा घुमेर जानु। २. टेढिनु; बाङ्गिनु। ३. दोब्रिनु। *क.क्रि.* ४. बङ्ग्याइनु।
मोतिया- *ना.* बाटुला किसिमका ससाना पात हुने र बास्नादार सेता फूल फुल्ने एक वृक्ष वा त्यसैको फूल।
मोतियाबिन्दु- *ना.* मोतीबिन्दु।
मोती- *ना.* [सं. मौक्तिक] समुद्री सिपीबाट निस्कने वा बन्ने एक प्रकारको बहुमूल्य सेतो रत्न; मुक्ताफल।
मोतीचुर- *ना.* जिलेबी झैं घिउमा पकाई पागमा डुबाएर बनाइने दानादार मिठाई; मुगीको लड्डु।
मोतीदाने- *वि.* मोतीका दानाजस्ता राम्रा (अक्षर आदि); मोतीका दाना झैं।
मोतीबिन्दु- *ना.* आँखाको नानीमा जालो पर्ने एक रोग; मोतियाबिन्दु।
मोतीराम- *ना.* नेपाली साहित्यको माध्यमिक कालमा शृङ्गारधाराका प्रवर्तक, सक्रिय कवि तथा प्रसिद्ध साहित्यसेवी। (पूरा नाम : मोतीराम भट्ट, जीवनकाल : *वि.* सं. १९२३ - १९५३)।
मोथे- *ना.* [सं. मुस्ता] कसुरका जस्ता पात हुने, ज्वाने फूल झैं फुल्ने (साइपरेसी समूहको) एक भुईंझार; नागरमोथे; नागरमुस्ता; भद्रमुस्ता।
मोद- *ना.* [सं.] १. आनन्द; प्रसन्नता; हर्ष; खुसी। २. सुगन्ध; बास्ना।
मोदक- *वि.* १. मोद वा आनन्द गराउने; प्रसन्नतादायक; हर्षप्रद। *ना.* २. लड्डु।
मोदी- *ना.* [सं. मोदिनी] अन्नपूर्णा हिमालको पूर्वी भाग र माच्छापुच्छ्रे हिमालको पश्चिमी भागबाट उत्पन्न भई पर्वत जिल्लाको कुस्मादेखि आधा कोस दक्षिणमा पुगी कालीगण्डकीमा मिसिने एक नदी।
मोदीबेनी- *ना.* कालीगण्डकीको तीरमा स्थित, नृसिंहको मन्दिर रहेको एक प्रसिद्ध तीर्थस्थान।
मोनाल- *ना.* [√ मुनाल] जिउमा खैरो भुईंमा छिर्केमिर्के रङ हुने डाँफेजस्तो एक जातको सुन्दर पक्षी।
मोनोग्राम- *ना.* [अङ्.] एक वा एकभन्दा बढी अक्षरहरूको सङ्क्षिप्त साङ्केतिक चिह्न; गुम्फाक्षर।
मोनोटाइप- *ना.* [अङ्.] पगालिएको सिसा मेसिनमा ढलान भई आफैं लहरमा कम्पोज हुँदै जाने, छाप्ने अक्षर।
मोनोटाइप मेसिन- *ना.* मोनोटाइप ढाल्ने यन्त्र।
मोफसल- *ना.* [अ. मुफस्सल] १. नगर वा मुख्य सहरदेखि बाहिरको ठाउँ; जिल्ला; प्रान्त। *वि.* २. फैलिएको; सविस्तार। ३. राजधानीभन्दा बाहिरको।
मोबिल- *ना.* [अङ्.] कलपुर्जाहरूलाई गतिशील बनाउन तथा चिल्लो पारिराख्नका लागि हालिने गाढा तेलविशेष।
मोम- *ना.* [फा.] हे. मैन; मइन।
मोमबत्ती- *ना.* मैनबत्ती।
मोरङ- *ना.* नेपालको कोसी अञ्चलअन्तर्गत पर्ने तराईखण्डको एक जिल्ला।
मोरङ्गे- *वि.* [मोरङ+ए] १. मोरङमा पाइने; मोरङको। *ना.* २. मोरङको रैथाने।
मोरङ्गे तिल- *ना.* लाम्चा, गाढा, हरिया पात हुने, पहेँला फूल र कालजिराजस्ता दाना हुने एक प्रकारको तिल; झुसेतिल।
मोरचा- *ना.* हे. मोर्चा।
मोरी- *ना.* [मोरो+ई] स्त्रीहरूलाई प्यारो गरेर, झर्को देखाएर वा गालीका रूपमा प्रयोग गरिने शब्द; 'मोरो'को स्त्री रूप।

मोरो- *ना.* [मर्+ओ] १. मुर्दा; लास; शव। २. लोग्नेमानिसलाई गाली गर्दा वा मित्र माया भए तापनि बाहिर रिस देखाउँदा प्रयोग गरिने शब्द।

मोर्चा- *ना.* [फा. मोरच] १. सेना वा किल्लाको रक्षाका निम्ति वरिपरि खनेर वा अरू प्रकारले गरिएको बन्दोबस्ती। २. फौजलाई बलियो पार्ने किसिमले मिलाएर बनाइएको व्यूह; मोरचा। ३. विपक्षी सेनाका साथ गरिने प्रतिस्पर्धाका निम्तिको बलियो तयारी। ४. त्यस्तो तयारीका साथ शत्रुसँग गरिने सामना। ५. ताल्चा लगाउने एक साधन।

मोर्चाबन्दी- *ना.* विरोधी पक्षको सामना गर्न मोर्चा बनाउने काम।

मोल्नु- *स.क्रि.* [मोल+नु] कुनै चिजबिचको मोलतोल गर्नु; भाउ निश्चित गर्नु; दर तोक्नु।

मोल- *ना.* [सं. मूल्य] कुनै वस्तुको मूल्य; भाउ; दर; दाम; किम्मत।

मोलतोल- *ना.* सरसामान किनमेल गर्दा मोल घटाउने वा मिलाउने काम; भाउ गर्ने काम।

मोलमोलाइ- *ना.* मोलतोल।

मोलम्बा- *ना.* हे. मुलम्मा।

मोलाइनु- *क.क्रि.* [√ मोलाउ (+इ+नु)] मोल्न लाइनु।

मोलाउनु- *प्रे.क्रि.* मोल्न लाउनु; दर वा भाउ किटाउनु।

मोलामोल- *ना.* [मोल+मोल] परस्परमा गरिने मोलतोल; भाउको कसाकसी; भाउताउ।

मोलाहिजा- *ना.* [अ. मुलाहिजा] मुलाहिजा; मोलाइजा।

मोलिनु- *क.क्रि.* [मोल्+इ+नु] मोलतोल गरिनु; भाउ तोकिनु।

मोस्नु- *स.क्रि.* [सं. मुष्+नु] १. एउटाको हक मारेर अर्कालाई दिनु; खोस्नु। २. पाउनुपर्ने अंश वा भाग नदिनु; हकभाग नलाउनु। ३. ठग्नु; वञ्चित गर्नु।

मोसम/मोसमी/मोसम्बी- *ना.* [पुर्त.] चाक्सीका छाँटको, पातलो बोक्रो र गुलिया केस्रा हुने एक प्रकारको तागतिलो फल।

मोसाइ- *ना.* [√ मोस् (+आइ)] मोस्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मोसाइनु- *क.क्रि.* मोस्न लाइनु।

मोसाउनु- *प्रे.क्रि.* मोस्न लाउनु; ठगाउनु।

मोसिनु- *क.क्रि.* हकभाग नलाइनु; वञ्चित गरिनु; ठगिनु।

मोसो- *ना.* धुवाँका कालाकाला कण जमेको धुलो; ध्वाँसो।

मोह- *ना.* [सं.] १. अविद्या; अज्ञान; निर्बुद्धि। २. आध्यात्मिक दर्शनका अनुसार देह र सांसारिक वस्तुलाई नै सर्वस्व मान्ने काम; सांसारिक जञ्जाल वा प्रपञ्चको आसक्ति। ३. भ्रान्ति; भ्रम। ४. लट्ठिने खालको प्रेम; व्यामोह। ५. झुक्यान; भुल; त्रुटि। ६. भय, चिन्ता, आतुरता, अत्यास आदिबाट सुद्धीबुद्धि हराउने काम; बेहोसी; मूर्च्छा।

मोहक- *वि.* मोह गर्ने; मोहित पार्ने।

मोहजाल- *ना.* मायाको बन्धन; मोहको जाल।

मोहडा- *ना.* [√ मुहुडा] १. अनुहार; चेहरा। २. सामुन्नेको भाग; मुहुडा। ३. घोडाका टाउकामा लगाइने लगाम आदि साज।

मोहन- *ना.* [सं.] १. कसैलाई मोहित पार्ने वा लट्ठ्याउने काम। २. बेहोस वा मूर्च्छित पार्ने तान्त्रिक विधि; मोहनी; मुहुनी। ३. कामदेवका पाँच बाणमध्ये एक। ४. कृष्ण।

मोहन आकाशवाणी- *ना.* नेपालमा सं. २००६-मा राणा प्रधानमन्त्री मोहनशमशेरका पालामा स्थापना गरिएको पहिलो आकाशवाणी केन्द्र।

मोहनचोक- *ना.* काठमाडौँको हनुमानढोका दरबारभित्रको एक प्रसिद्ध चोक।

मोहनमाला- *ना.* खास गरेर कुमालजातिले लाउने, तिलहरीजस्तो लाम्चो गहना।

मोहन शमशेर- *ना.* राणाकालका अन्तिम र वि.सं. २००७ को परिवर्तनपछि गठित सरकारको प्रथम प्रधानमन्त्री।

मोहनास्त्र- *ना.* शत्रुपक्षलाई मोहका वशमा पार्ने र मूर्च्छित तुल्याउने प्राचीन कालको एक अस्त्र।

मोहनिद्रा- *ना.* [सं.] १. मोह वा अज्ञानको वशमा परेर आउने निद्रा वा बेहोसी। २. मोहमा परी निश्चेष्ट वा संज्ञाहीन हुने क्रिया वा स्थिति।

मोहनी- *ना.* [सं.] १. अरूलाई आफ्नो वशमा पार्ने वा लट्ठ्याउने तान्त्रिक मन्त्र वा विद्या; वशीकरण विद्या; टुना; मुहुनी। २. विष्णुका चौबिस अवतारमध्ये एक। ३. मोहित पार्ने शक्ति; माया।

मोहनीय- *वि.* [सं.] मोहित पार्न लायक; मोहित पार्ने खालको।

मोहपाश- *ना.* [सं.] मोहजाल; मायाजाल।

मोहर- *ना.* [फा. मुह्र] १. पचास पैसाको नेपाली सिक्का। २. चाँदीको मुद्रा। ३. अक्षर, चिह्न आदि छाप्ने साधन; टक; छापा। ४. त्यस्तो साधनद्वारा छापिएको चिह्न।

मोहर रुपियाँ- *ना.* धातुका मुद्रा वा सिक्का; मो. रु)।

मोहरनु- *स.क्रि.* हे. मोहोर्नु।

मोहरा- *ना.* [फा. मोहर] बुद्धिचाल वा चेस खेलका गोटी।

मोहराइ- *ना.* [√ मोहर् +आइ)] मोहर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

मोहराइनु- *क.क्रि.* मोहर्न लाइनु।

मोहराउनु- *प्रे.क्रि.* मोहर्न लाउनु।

मोहरिनु- *क.क्रि.* मोहर्ने काम गरिनु।

मोहरिया- *वि.* हे. मोहोरिया।

मोहशास्त्र- *ना.* [सं.] मोह वा अज्ञानमा अल्झाउने विद्या; मोहनी विद्या।

मोहित- *वि.* [सं.] १. जडता, मोह अथवा अज्ञानमा भुलेको; मुग्ध। २. आस देखाइएको; लोभ्याइएको; लुब्ध। ३. कसैको रूप, गुण, विशेषता आदि देखेर आकर्षित भएको; प्रेममा फसेको।

मोहिनी- *वि.* [सं.] १. मुग्ध तुल्याउने वा मोहमा अल्झाउने (स्त्री)। *ना.* २. एक अप्सराको नाम। ३. एक प्रकारको चमेलीको फूल। ४. मोहिनी विद्या; वशीकरण मन्त्र।

मोहिया- *ना.* [मोही+इया] १. मोहीको काम; किसानी। २. मोहीको काम गर्ने मानिस।

मोहियानी- *वि.* [मोही+यानी] १. मोहीसम्बन्धी; मोहीको २. मोहीले पाउने (अधिकार वा हक)।

मोहियानी हक- *ना.* जग्गा कमाएबापत कानुनअनुसार मोहीले पाउने आंशिक अधिकार।

मोही$_1$- *ना.* [सं.] १. मोहित पार्ने। २. मोह भएको। ३. लुब्ध; लोभी।
मोही$_2$- *ना.* [सं. मही] कुत तिर्ने सर्त वा कबुलमा अर्काको जग्गा कमाउने व्यक्ति; मोहिया।
मोही नाइके- *ना.* मोहीहरूसँग कुत वा तिरोभरो उपर गर्ने जग्गाधनीको सिपाही।
मोही निष्कासन- *ना.* भूमिसम्बन्धी कानुनबमोजिम जग्गाधनीले मोहीलाई मोहियाबाट खोस्ने काम।
मोही लहरो- *ना.* बाटुला बाक्ला पात हुने, सेतो रडको एक थरी लहरो।
मोहेन्जोदाडो- *ना.* सिन्धुसभ्यताका भग्नावशेष पाइएको, कला, संस्कृति र सभ्यताले पूर्ण भएको एक प्राचीन नगर।
मोहोजी- *ना.* [अ. मग्ज] पोसाकका छेउछाउमा गाँसिने लुगाको पेटी वा धरो; सेप्टी; सन्जाप।
मोहोटिनु- *अ.क्रि.* [मोहोटो+इ+नु] धेरै खानाले अमन हुनु; खान मन मर्नु।
मोहोटो- *ना.* अरुचि; अमन।
मोहोट्याइ- *ना.* [√ मोहोटि (+याइ)] मोहोटो हुने वा मोहोटिने क्रियाप्रक्रिया।
मोहोट्याइनु- *क.क्रि.* मोहोट्याउने पारिनु।
मोहोट्याउनु- *स.क्रि.* मोहोटिने पार्नु।
मोहोट्याहट- *ना.* मोहोटिने भाव वा अवस्था।
मोहोतो- *ना.* [प्रा. मुहड] भोटो, दौरा, सुरुवाल आदि लगाउने कपडाको बाहुलाको मुख; हत्केला वा गोडा छिराएर बाहिर निकालिने सोही ठाउँ।
मोहोर्नु- *स.क्रि.* [सं. मण्डन+नु] १. छाला, कपडा, कागत, धातुका पत्र आदिले बाँध्नु, आवरण वा जिल्द हाल्नु; मोहर्नु। २. तह थपेर छोप्नु; मुख ढाकेर बन्द गर्नु।
मोहोरङ्गे- *ना.* पातको उल्टापट्टि बिभ्ने भुस हुने एक जातको भार।
मोहोराइ- *ना.* [√ मोहोर् (+आइ)] मोहोर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मोहोराइनु- *क.क्रि.* मोहोर्न लाइनु।
मोहोराउनु- *प्रे.क्रि.* मोहोर्न लाउनु।
मोहोरिनु- *क.क्रि.* छाला, कपडा आदिले छोपिनु; मोहोर्ने काम गरिनु।
मोहोरिया- *वि.* [मोहोर+इया] मोहोर वा छाप लागेको; छापे; सनद भएको; मोहरिया।
मोहोरी- *ना.* [√ मोहडा+ई] तोप, बन्दुक आदिको गोली निस्कने मुख; मोहरी।
मोहोलो- *ना.* बालीनाली नखाओस् भनी बस्तुभाउका मुखमा लगाइदिने जालीदार पेरुङ्गो; मोहलो।
मौका- *ना.* [अ. मौक] १. काम गर्न सुहाउँदो समय; बेलाबखत। २. अवसर; अनुकूलता; सन्जोग।
मौका तहकिकात- *ना.* मौका वा समयमै गरिने खोजतलास।
मौका परीक्षा- *ना.* असफल भएको पत्रमा पुनः दिन पाइने परीक्षा; पुनःपरीक्षा।
मौक्तिक- *ना.* [सं.] मोती।
मौखिक- *ना.* [सं.] १. मुखसँग सम्बन्धित; मुख, वाणी वा उच्चारणसम्बन्धी; मुखको। २. लिखित रूपमा नगरिएको। ३. मुखले भनेको। ४. वचन वा स्वीकृति दिइएको।
मौज- *ना.* हे. मोज।
मौजा- *ना.* [अ. मौज] १. गाउँ; ग्राम। २. जग्गा; जमिन। ३. जिल्ला वा इलाकाको कुनै एक ठाउँ; मौजे।
मौजी- *वि.* हे. मोजी।
मौजुद- *वि.* [अङ्.] १. उपस्थित; ठिकठाक; खडा; हाजिर। २. सामुन्ने वा अगिल्तिर रहेको। ३. तयार; प्रस्तुत।
मौजुदा- *क्रि.वि.* यस वेला; वर्तमान समयमा; हाल।
मौजे- *ना.* [मौजा+ए] मौजा।
मौजेनी- *ना.* [मैजा+एनी] १. मौजाहरूको फिहरिस्त; मौजाहरूको विवरण। *क्रि.वि.* २. मौजापिच्छे; हरेक मौजामा।
मौज्दात- *ना.* [फा.] १. कुल पुँजी; जम्मा भएको मूल धन; मौजात। २. सञ्चित वा जम्माजम्मी धन।
मौज्यानी- *ना.* १. मौजासँग सम्बन्धित। २. मौजाको समुदाय, मौजेनी।
मौञ्जी- *ना.* [सं.] ब्रह्मचर्य, तपस्या आदि साधना गर्नाका निम्ति लगाइने मुजका डोरीको कटिसूत्र; मेखला।
मौञ्जीबन्धन- *ना.* उपनयन संस्कार; व्रतबन्ध।
मौद्गल्य- *ना.* [सं.] गोत्रप्रवर्तक एक ऋषि।
मौद्गल्य गोत्र- *ना.* मौद्गल्य ऋषिबाट चलेर आएको एक गोत्र; कोइराला, कुइँकेल, उप्रेती, तिमिल्सिना आदिको गोत्र।
मौद्रिक- *वि.* [सं.] मुद्रासँग सम्बन्धित; मुद्राको।
मौद्रिक आचार संहिता- *ना.* सीमित क्षेत्रभित्र रहेर बैङ्कहरूले सञ्चालन गर्नुपर्ने कारोबार आदि।
मौद्रिक नीति- *ना.* मुद्राको विनिमय, स्थिरता, प्रचलन आदिका सम्बन्धमा अँगालिने नीति वा नियम।
मौद्रिक विनिमय- *ना.* विभिन्न देशका मुद्राको पारस्परिक विनिमय वा सटही।
मौद्रिक तरलता- *ना.* मुद्रालाई तुरुन्तै वस्तुमा बदल्न सकिने अवस्था; नगदलाई वस्तुमा परिवर्तन गर्ने क्रिया
मौन- *ना.* [सं.] १. मौनीहरूको व्रत वा नियम। २. नबोल्ने नियम वा क्रिया; चुप।
मौन जुलुस- *ना.* कुनै कुराको विरोध प्रदर्शन गर्दा नाराबाजी नगरी शान्तिपूर्ण तरिकाले निकालिने जुलुस।
मौनधारण- *ना.* चुप लागेर बस्ने काम।
मौनपठन/पाठ- *ना.* लिखित सामग्रीलाई श्रवणीय उच्चारणविना ओठ, जिब्रो नचलाई पढ्ने काम; मनमनैको पढाइ।
मौनवाचन- *ना.* आवाज ननिकाली मनमनै पढ्ने काम; मौनपाठ।
मौनव्रत- *ना.* नबोल्ने व्रत; चुप रहने व्रत।
मौनव्रती- *वि.* मौनव्रत लिएको; नबोल्ने भएर बस्ने; मौनी।
मौनी- *वि.* [मौन+ई] १. मौनव्रत धारण गर्ने; मौनव्रती; अबोला। *ना.* २. माघ महिनाको अमावास्या। ३. मुनि।

मौरी१- *ना.* धापिलो जग्गामा उम्रने, झन्डै उन्युका जस्ता पात हुने एक किसिमको झार।
मौरी२- *ना.* [√ माहुरी] माहुरी; माउरी।
मौरीको गोलो- *ना.* १. मौरी बस्ने र मौरीले मह काढ्ने थलो। २. टुङ्गो नलागेको स्थिति।
मौरीपालन- *ना.* महका निम्ति वैज्ञानिक ढङ्गले मौरी पाल्ने उद्योग।
मौरो- *ना.* धापिलो जमिनमा हुने एक जातको घाँस।
मौर्य- *ना.* [सं.] चन्द्रगुप्त मौर्यदेखि प्रारम्भ भएको, मगधको प्रसिद्ध एक प्राचीन राजवंश।
मौर्वी- *ना.* [सं.] १. धनुषको डोरी; परिन्जो; प्रत्यञ्चा। २. मूर्वी घाँसको डोरीबाट बनाइएको कन्धनी।
मौलनु- *अ.क्रि.* [प. मउल+नु] राम्ररी सप्रनु; सप्लाउनु; फस्टाउनु; खुब फैलिनु; मौलाउनु।
मौलवी- *ना.* [अ.] १. इस्लामी धर्मशास्त्रका पुरोहित। २. अरबी, फारसी, उर्दू आदि भाषा पढाउने मुसलमान शिक्षक।
मौलश्री- *ना.* [सं.] हे. मौलसिरी।
मौलसिरी- *ना.* [सं. मौलश्री] ससाना सुगन्धी सेता फूल फुल्ने सदाबहार एक वृक्ष; सोही बोटको फूल; मौलश्री; बकुल।
मौलाइ- *ना.* [√ मोलाउ (+आइ)] मौलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
मौलाइनु- *क.क्रि.* बोटबिरुवा आदि सप्रने पारिनु।
मौलाउनु- *अ.क्रि.* १. बोटबिरुवा आदि लहलहाउनु; खुब सप्रनु; हरिलोभरिलो हुनु। २. उन्नति हुँदै जानु; बढिबढाउ हुनु।
मौलिक- *वि.* [सं.] १. मूल वा जडसित सम्बन्धित; मूलभूत। २. मुख्य; प्रधान। ३. कसैको आधार नलिएको; नवीन वा सृजनात्मक।
मौलिक अधिकार- *ना.* कुनै पनि प्रजातान्त्रिक देशको संविधान वा कानुनी परम्पराले त्यस देशका नागरिकहरूलाई प्रदान गरेका मूलभूत अधिकार; मौलिक हक।
मौलिक कर्तव्य- *ना.* मौलिक हक पाएबापत नागरिकले राष्ट्रका प्रति गर्नुपर्ने कर्तव्य।
मौलिकता- *ना.* मौलिक हुनाको भाव वा अवस्था।
मौलिक रचना- *ना.* अरूको अनुवाद, नक्कल आदि नगरी आफ्नै सृजनात्मक प्रतिभाद्वारा तयार पारिएको कथा, कविता, निबन्ध आदि रचना।
मौलिक हक- *ना.* मौलिक अधिकार।
मौलिनु- *अ.क्रि.* [मौल+इ+नु] सप्रिनु; झाँगिनु; लहलहाइनु।
मौलिमणि- *ना.* [सं.] १. श्रीपेचमा जडिएको रत्न। २. मस्तकमा पहिरिने मणि।
मौली- *ना.* [सं.] १. धरती; पृथ्वी। *वि.* २. शिरमा मुकुट भएको।
मौलो- *ना.* [सं. मौलि] १. परम्परागत रूपले कोत आदिमा पशुको बलि दिइने किलो; पशुवध गरिने ठाउँ। २. हात्ती बाँध्ने किलो; खमारी; खम्बा। ३. दाइँ गर्ने खलाका बिचमा गाडेको खाँबो; मियो।
मौवा- *ना.* १. लाम्चालाम्चा पात हुने, भाले र पोथी अङ्ग भिन्नभिन्नै फूलमा हुने एक प्रकारको लेकाली वृक्ष। २. महुवा।
मौसम- *ना.* [अ. मौसिम] १. उपयुक्त वा अनुकूल समय। २. सर्दी, गर्मी आदिका दृष्टिले विभाजित समय; ऋतु; याम। ३. बालीनाली लाउने वा पाक्ने खास समय।
मौसमी- *वि.* [मौसम+ई, अ. मौसिमी] मौसमसम्बन्धी; मौसमको; ऋतु-ऋतुमा हुने।
मौसमी रिपोट/विवरण- *ना.* जलवायु मापक यन्त्रद्वारा पहिल्याइने मौसमसम्बन्धी विवरण वा तथ्य।
मौसमी हावा- *ना.* मनसुन।
मौसुफ- *वि.* [अ. मौसूफ] १. प्रशंसा गरिएको; तारिफ गरिएको। *सर्व.* २. राजा तथा राजपरिवारका अन्य सदस्यहरूलाई निज वा मजकुरका अर्थमा प्रयोग गरिने सम्मानवाची शब्द; मौसूफ।
मौसूफ- *वि./सर्व.* [अ.] हे. मौसुफ।
मौहूर्तिक- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषी; गणक। *वि.* २. मुहूर्तसम्बन्धी।
म्याँ- *क्रि.वि.* [अ. मू.] १. भेडा, बाख्रा, पाठा आदि कराउँदाको आवाज आउने गरी। *ना.* २. त्यसरी कराउँदाको आवाज वा ध्वनि।
म्याउँ- *ना.* [अ. मू.] १. बिरालो (बालबोलीमा)। *क्रि.वि.* २. बिरालो कराएको आवाज आउने गरी।
म्याउँचे- *वि.* म्याउँम्याउँ गर्ने खालको; म्याउँम्याउँ गरी बोल्ने (मानिस)। स्त्री. माउँची।
म्याउँम्याउँ- *ना.* १. डराएर थुरथुर हुने चाल वा बिस्तारै बोल्ने काम। *क्रि.वि.* २. लगातार म्याउँको आवाज निकालेर।
म्याक्सी- *ना.* [अङ्.] गलादेखि गोडासम्म छोप्ने खालको एउटै जनाना पोसाक।
म्याग्दी- *ना.* नेपालको धवलागिरि अञ्चलअन्तर्गत रहेको एक जिल्ला।
म्याग्मा- *ना.* पृथ्वीभित्र रहेको वा जमिनमुनिको पग्लेको चट्टान।
म्याइलुङ- *ना.* [लि. म्याङ (ढुङ्गो)+लुङ (बिरालो)] १. नेपालको कोसी अञ्चलअन्तर्गत तेह्रथुम जिल्लामा पर्ने एक प्रसिद्ध सिंहवाहिनी देवी। २. सोही देवीको स्थान रहेको ठाउँ।
म्याच- *ना.* [अङ्.] १. फुटबल, भलिबल आदिको प्रतियोगितात्मक खेल। २. सलाई।
म्याच फ्याक्टरी- *ना.* सलाई बनाउने कारखाना (जस्तो- जुद्ध म्याच फ्याक्टरी)।
म्याट्रिक- *वि.* [अङ्. मेट्रिक्स] १. दशमलव प्रणालीले नाप्ने वा जोख्ने (प्रणाली)। *ना.* २. प्रवेशिका परीक्षा; एस.एल.सी.; म्याट्रिकुलेसन।
म्याट्रिकुलेसन- *ना.* विश्वविद्यालयमा प्रवेश पाउनका निम्ति उत्तीर्ण गर्नुपर्ने परीक्षा; एस.एल.सी.।
म्याद- *ना.* [अ. मीयाद] १. कुनै कामकुराका निम्ति तोकिएको समयावधि; अन्तिम मिति; हद वा सीमा। २. प्रतिवादीलाई तोकिएको समयभित्र प्रतिउत्तर लिई हाजिर हुन आउनू भनी पठाइने पुर्जी; समन; इतलायनामा।
म्यादी- *वि.* [म्याद+ई] म्याद भएको; अस्थायी।
म्यादीजरो- *ना.* आँठेजरो (टाइफाइड)।
म्यादीमलाहा- *ना.* वर्षायामका लागि मात्र हुलाक वस्तु नदीमा वारपार गराउन व्यवस्था गरिएको माझी।
म्यान- *ना.* [फा. मियान] तरबार राख्ने दाप वा खोल।
म्याना- *ना.* [फा. मियान] प्रायः चार जनाले बोक्ने, ठूलो सन्दुकका आकारको सवारी साधन; उलिन्काठ; तामदान; पालकी।

म्यानेजर- *ना.* [अङ्.] कुनै संस्थान, निगम, भोजनालय आदिका मुख्य व्यक्ति वा पदाधिकारी; प्रबन्धक; व्यवस्थापक।

म्यानेजिङ- *वि.* [अङ्.] कामको प्रबन्ध गर्ने; कामको व्यवस्थासम्बन्धी।

म्यानेजिङ एजेन्ट- *ना.* सम्बन्धित ठाउँहरूमा गई प्रबन्ध मिलाउने व्यक्ति; प्रबन्ध मिलाउने गुमस्ता।

म्यानेजिङ डाइरेक्टर- *ना.* महाप्रबन्धक; प्रमुख व्यवस्थापक।

म्यान्जो- *ना.* लामो बसिबियाँलो।

म्यारिड प्रिन्ट- *ना.* [अङ्.] चलचित्रकलामा दृश्य र ध्वनिको सम्मिश्रण गरिएको रिल।

म्युजियम- *ना.* [अङ्.] १. ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक, सांस्कृतिक तथा सार्वजनिक महत्त्वका मूर्ति, कला आदिको सङ्ग्रहालय; अजायबघर। २. राष्ट्रिय सङ्ग्रहालय।

म्युनिसिपल- *वि.* [अङ्.] नगरपालिकासम्बन्धी।

म्युनिसिपलिटी- *ना.* नगरपालिका।

म्रियमाण- *वि.* [सं.] मर्न लागेको; मरणोन्मुख।

म्लान- *वि.* [सं.] १. ओइलाएको; सेलाएको; थाकेको। २. कमजोर; निर्धो; दुर्बल। ३. उदास; खिन्न। ४. फोहोर; मैलो।

म्लानता- *ना.* म्लान हुनाको भाव, क्रिया वा अवस्था।

म्लेच्छ- *वि.* [सं.] १. संस्कृत भाषा नबोल्ने (जाति); अनार्य जाति। २. आर्य धर्मको पालना नगर्ने। ३. नीच; अधम। ४. पापी। ५. फोहोरी।

म्वाइँ- *ना.* प्यारो गरेर कसैको गाला आदि कुनै अङ्ग चुम्ने काम; चुम्बन।

म्वाइँ खानु- *ट.* १. चुम्बन गर्नु। २. अतिशय प्यार देखाउनु

म्वाल्या- *वि.* धेरै; थुप्रै; मनग्य; प्रशस्त।

य

य- १. देवनागरी वर्णमालाका व्यञ्जनवर्णमध्ये छब्बिसौँ वर्ण; तालव्य, अन्तःस्थ, सघोष, अल्पप्राण अर्धस्वर (इकार र अकारको सन्धि)। २. लेख्य रूपमा सो ध्वनि वा वर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; बुढो य।

यँका- *ना.* [नेवा.] तारबाजामध्येको एक बाजा।

यचाँ- *ना.* [नेवा.] नरिवल, सुपारी आदि ताछ्ने हतियार।

यकार- *ना.* [सं.] अन्तःस्थ वर्णसमूहको पहिलो अक्षर; 'य' अक्षर।

यकिन- *ना.* [अ. यकीन] कथ्य. 'यक्किन' पनि। १. कुनै कामकुराको पक्कापक्की; निधो; ठहर; अठोट। २. विश्वास; पत्यार।

यकिनन्- *क्रि.वि.* १. विश्वासपूर्वक; ठहऱ्याएर। २. निस्सन्देह; अवश्य नै।

यकृत्- *ना.* [सं.] पेटभित्र फोक्सोमनि दायाँपट्टि रहने एक भित्री अङ्ग; कलेजो (जसले खाएका वस्तुहरू पाचन गर्दछ)।

यक्ष- *ना.* [सं.] देवयोनिका विविध भेदमध्ये एक। २. कुबेरका प्रजागण। ३. कुबेर। ४. राई जातिको एक भेद; याखा।

यक्षपति- *ना.* यक्षहरूको राजा; कुबेर।

यक्षप्रश्न- *ना.* ज्यादै कठिन प्रश्न; उत्तर दिन नसके ज्यान दिनुपर्ने सवाल।

यक्ष मल्ल- *ना.* भक्तपुरमा *वि.* सं. १४८४ देखि १५३४ सम्म पचास वर्ष उपत्यका र त्यसका अधीनस्थ इलाकाको शासन गर्ने मल्लकालीन एक राजा।

यक्षराज- *ना.* कुबेर।

यक्षिणी/यक्षी- *ना.* १. यक्षजातिकी स्त्री; यक्ष नारी। २. कुबेरकी स्त्री। ३. दुर्गाको एक अनुचर शक्ति।

यगण- *ना.* [सं.] छन्दशास्त्रअनुसार प्रत्येक तीन अक्षरमा पहिलो लघु र पछिल्ला दुई गुरु पर्ने एक गण; छन्दशास्त्रमा ।SS चिह्नद्वारा सङ्केत गरिने एक गण।

यजन- *ना.* [सं.] १. यज्ञ, होम आदि गर्ने काम। २. यज्ञस्थान।

यजमान- *ना.* [सं.] १. वैदिक विधिद्वारा ब्राह्मणमार्फत यज्ञ आदि धार्मिक कार्य गर्ने व्यक्ति; यजमान। २. यज्ञ गर्नेगराउने व्यक्ति; यष्टा; कर्ता। ३. महादेवका अष्टमूर्तिमध्ये एक।

यजमानी- *ना.* १. यजनक्रिया; पुरोहित्याइँ; पुरेत्याइँ; जजमानी। २. यजमानकी पत्नी; जजमान्नी।

यजु- *ना.* [सं.] चार वेदमध्येको दोस्रो वेद; यजुर्वेद।

यजुर्वेद- *ना.* [सं.] प्रसिद्ध चार वेदमध्ये यज्ञयागादिका विधिको विस्तृत वर्णन भएको एक वेद वा शुक्लयजुर्वेद र कृष्ण-यजुर्वेद दुई भेदमा विभक्त दोस्रो वेद; चार वेदमध्येको एक वेद; यजुः।

यजुर्वेदी- *वि.* १. यजुर्वेदअनुसार कार्य गर्ने; यजुर्वेदका विधिहरूको पालन गर्ने; यजुर्वेद जान्ने। *ना.* २. ब्राह्मण, क्षत्रिय आदिको एक शाखा।

यजुर्वेदीय- *वि.* १. यजुर्वेदसम्बन्धी; यजुर्वेदको। २. यजुर्वेद जान्ने; यजुर्वेदी। ३. यजुर्वेदअनुसार काम गर्ने।

यज्ञ- *ना.* [सं.] १. देवताहरूको प्रसन्नताका लागि वैदिक विधिले गरिने हवन, पूजन, जप, पाठ आदि धार्मिक कार्य। २. दान, धर्म, लोकोपकार आदि उद्देश्यले गरिने शुभ कार्य। ३. अग्निदेवता। ४. विष्णु।

यज्ञकर्म- *ना.* हवन आदि गरिने कार्य; यज्ञ।

यज्ञकुण्ड- *ना.* वैदिक विधिले अग्निसंस्कार गरी हवन गर्नका निम्ति आगो बाल्ने खाडल; होमको आगो बाल्ने कुण्ड।

यज्ञपति- *ना.* १. विधि जान्ने ब्राह्मणलाई बोलाई वैदिक विधानले यज्ञ गराउने व्यक्ति; यजमान। २. विष्णु।

यज्ञपशु- *ना.* यज्ञमा बलि चढाइने मृग, छाग आदि पशु।

यज्ञपात्र- *ना.* यज्ञयागादिका काममा उपयोग गरिने, विभिन्न प्रकारका धातु, काठ आदिका भाँडाबर्तन (सुरो, घृतपात्र, चरुपात्र, चमर आदि)।

यज्ञभूमि- *ना.* यज्ञ गर्नाका लागि तयार गरिएको ठाउँ; यज्ञस्थल।

यज्ञमण्डप- *ना.* यज्ञ गर्नका निम्ति ध्वजा, पताका, तोरण, चौकाचँदुवा आदिद्वारा सुसज्जित गरिएको मण्डप।

यज्ञशाला- *ना.* १. यज्ञ गरिने घर वा स्थान। २. यज्ञमण्डप।

यज्ञशेष- *ना.* यज्ञ गरेर बाँकी रहेको वस्तु; यज्ञमा प्रयोग गरेर बचेको सामान।

यज्ञसूत्र- *ना.* जनै; यज्ञोपवीत।

यज्ञागार- *ना.* यज्ञशाला।

यज्ञाङ्ग- *ना.* १. यज्ञका सरसामान। २. डुम्री वृक्ष।

यज्ञीय- *वि.* १. यज्ञसम्बन्धी। २. यज्ञका निम्ति उपयुक्त।

यज्ञेश्वर- *ना.* यज्ञका स्वामी; विष्णु।

यज्ञोपवीत- *ना.* [सं.] १. द्विजजातिले गलामा धारण गर्ने यज्ञसूत्र; जनै। २. यज्ञोपवीत धारण गर्नका निम्ति गरिने संस्कार; उपनयन; व्रतबन्ध।

यज्ञ संस्कार- *ना.* उपनयनसम्बन्धी संस्कार; व्रतबन्ध।

यता- *क्रि.वि.* [सं. अत्र] उताको विपरीत पर्नेतिर; यसतर्फ; आफूतिर; वर।

यताउता- *क्रि.वि.* १. यता र उता; वरिपरि; जतासुकै। २. यतै आसपासमा; नजिकै; छेउछाउमा। *ना.* ३. गोलमाल; हराई वा मासिई भएको हिनामिना। *वि.* ४. छरपुस्ट; छरिएको। ५. छारस्ट; नष्ट।

यताउति- *क्रि.वि.* १. यतै वरिपरि; अगलबगल; नजिकै; वरतिर-परतिर। २. जतातती; सर्वत्र। *वि.* ३. जतासुकै अस्तव्यस्त रूपमा छरिएको; लथालिङ्ग भएको। *ना.* ४. काम महत्त्वपूर्ण नभए पनि त्यसका लागि गरिने अलमल। ५. हानिनोक्सानी; हरहिसाबमा भएको हिनामिना।

यता न उता- *क्रि.वि.* अलपत्र; कतै पनि नहुने चालमा।

यति१- *ना.* [सं.] १. सन्न्यास धारण गरेको योगी; सन्न्यासी। २. ब्रह्मचर्यमा रहेको व्यक्ति; ब्रह्मचारी। ३. वार्णिक छन्दका

कवितामा पद, वाक्य आदिमा विश्राम गर्ने ठाउँ; विराम। ४. रोकिने कामः अडान।

यति₂- *वि.* [यो+ति] १. गनिएर, नापिएर वा तौलिएर कुनै वस्तु खास परिणाममा पुगेको; योजति; यो परिमाण बराबर; यत्ति। २. अत्यन्त धेरै वा थोरै। *क्रि.वि.* ३. थोरै; अलिकति।

यतिको- *वि.* १. आवश्यकताभन्दा पनि बढ्ता; यति धेरै; प्रशस्त। २. योजतिको; यतिसम्मको।

यतिखेर- *क्रि.वि.* यति बेला; यस समयसम्म; अहिलेको समयमा।

यतिन्जेल- *क्रि.वि.* १. यस समयसम्म; अहिलेसम्म। २. यति लामो समयसम्म; यतिबेरसम्म; यतिन्ज्याल।

यतिन्ज्याल- *क्रि.वि.* यतिन्जेल।

यति भङ्ग- *ना.* [सं.] वार्णिक छन्दमा निश्चित ठाउँको अडानलाई पालन नगर्दा पर्न आउने छन्ददोष; आवश्यक ठाउँमा विश्रान्ति नपर्दा हुने दोष; यतिभङ्ग हुँदा हुने एक काव्यदोष।

यती- *ना.* [भो.ब.] १. हिमालमा रहने, मनुष्यको जस्तै आकारको मानिएको एक प्रसिद्ध प्राणी; हिममानव; सोक्पा। २. वनझाँक्री।

यत्किञ्चित्- *क्रि.वि.* [सं.] कुनै पनि वस्तुको थोरै मात्रामा; थोरबहुत; अलिकति।

यत्ति- *वि.* [यति १. यति। २. यति नै।

यत्तिका- *वि./क्रि.वि.* यतिका।

यत्तिको- *वि.* १. योजत्तिको; यस बराबरको; यतिले भेटेसम्मको। २. यति धेरै; प्रशस्त; यत्रो। ३. यति थोरै; कम्ती।

यत्तिखेर- *क्रि.वि.* यति नै समयमा; यतिखेर।

यत्न- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि उद्देश्य पूरा गरिने कार्य; प्रयास; चेष्टा; उद्योग; कोसिस; जमर्को। २. बिग्रिन, नासिन नपाओस् भनी गरिएको हिफाजत; जतन। ३. फारोतिनो गर्नका लागि गरिएको सञ्चय; बचोट; सङ्ग्रह।

यत्नतः- *क्रि.वि.* प्रयासका साथमा।

यत्नवान्- *वि.* यत्न गर्ने; यत्नशील।

यत्नशील- *वि.* मिहिनेत गर्ने स्वभावको; यत्नवान्; मिहिनेती।

यत्निखेर- *क्रि.वि.* [यति+नै+खेर] १. ठिक यसै समयमा; यति नै बेला। २. अहिले।

यत्र- *क्रि.वि.* [सं.] यहाँ (समासको आरम्भमा 'तत्र' सँग जोडिएर मात्रै प्रयोग हुने, जस्तै- यत्रतत्र)।

यत्रतत्र- *क्रि.वि.* १. जहाँसुकै पनि; जताततै; सबैतिर। २. विभिन्न ठाउँमा। ३. जथाभावी; छरपुस्ट।

यत्रतत्र सर्वत्र- *क्रि.वि.* १. यहाँ र वहाँ मात्र नभई जतासुकै पनि; जताततै। २. सबैतिर।

यत्रैसित/यत्रैसिति- *वि.बो.* [यत्रो+इ+सित/(इ)] केही पर्वाह छैन; केको मतलब; भुत्रैसित; कन्डैसित।

यत्रो- *वि.* [यो+त्रो] १. यस परिमाणभरिको; योजत्रो। *सर्व.* . यो (अश्लील अर्थमा, जस्तै- यत्रो खा!)। *वि.बो.* ३. खेद, पछुतो, असफलता आदि जनाउँदा प्रायः वाक्यको अन्तमा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- कति चेष्टा गरे पनि सकिएन, यत्रो!)।

यथा- *क्रि.वि.* [सं.] १. जस्तै; जुन प्रकारको। २. जसरी; जहाँसम्म; जतिसम्म।

यथाकथित- *वि.* १. भनेजति; भनिएबमोजिम। *क्रि.वि.* २. भनिएबमोजिम गरी।

यथाक्रम- *क्रि.वि.* क्रमबद्ध ढङ्गले; सिलसिला मिलाएर; क्रमानुसार।

यथातथा- *क्रि.वि.* १. जथाभावी; जथानाम। २. जसरीतसरी।

यथातथ्य- *क्रि.वि.* सही किसिमले; सत्यतापूर्वक।

यथापूर्व- *वि.* १. परम्परादेखि चलेअनुसारको। २. पहिले जस्तै; जस्तो थियो त्यस्तै। *क्रि.वि.* ३. पहिले जस्तै गरेर।

यथा भाग- *क्रि.वि.* १. भागअनुसार; भागशान्तिले भेटेसम्म; भाग लगाएमुताबिक। *वि.* २. भागअनुसारको।

यथायोग्य- *क्रि.वि.* १. जसो उचित ठहर्छ उसै। *वि.* २. जसलाई जे ठिक सुहाउँछ उसलाई त्यस्तै; यथोचित।

यथार्थ- *वि.* [सं.] १. जस्तो हुनुपर्थ्यो त्यस्तै; जस्ताको तस्तै। २. ठिक; उचित। ३. सही; साँचो; सत्य; खास। *ना.* ४. वास्तविकता; साँचोपन।

यथार्थतः- *क्रि.वि.* साँच्चै भन्ने हो भने; वास्तवमा।

यथार्थता- *ना.* यथार्थ हुने गुण वा प्रक्रिया; वास्तविकता; सत्यता।

यथार्थवाद- *ना.* १. वस्तुजगत्को अस्तित्वलाई नै सर्वेसर्वा स्वीकार गर्ने एक दार्शनिक मत; वस्तुसत्यमा विश्वास राख्ने एक अनीश्वरवादी सिद्धान्त। २. जीवन र जगत्को वस्तुपक्ष जस्तो छ त्यस्तै रूपमा प्रस्तुत गर्ने एक साहित्यिक मान्यता; जीवन र जगत्का बिचका सम्बन्धले मान्छेका जीवनमा देखापर्ने र वास्तविकतालाई जस्ताको तस्तै प्रस्तुत गर्ने साहित्यिक मूल्य।

यथार्थवादी- *वि.* १. यथार्थवादको अनुसरण गर्ने; यथार्थवादको अनुयायी। २. यथार्थवादसम्बन्धी।

यथावत्- *क्रि.वि.* [सं.] यसभन्दा पहिले जस्तो रूप र अवस्थाको थियो त्यस्तै; पहिलेको जस्तै; पूर्ववत्।

यथावसर- *वि.* [सं.] १. समयअनुसारको। *क्रि.वि.* २. समयसुहाउँदो किसिमले।

यथाविधि- *क्रि.वि.* [सं.] १. विधि-विधानअनुसार; नियमपूर्वक; रीत पुऱ्याएर। *वि.* २. विधिअनुसारको; रीत पुगेको।

यथाशक्ति- *वि.* [सं.] १. क्षमताले भ्याएसम्मको; गच्छेअनुसारको; औकातले पुगेसम्मको। *क्रि.वि.* २. क्षमताले वा औकातले भ्याएसम्म।

यथाशक्य- *क्रि.वि./वि.* [सं.] यथाशक्ति।

यथासङ्ख्य- *ना.* [सं.] १. अलङ्कारशास्त्रका मतमा पहिले कुनै वस्तुको वर्णन गरेर पछि क्रमशः तिनका उपमान वा आरोपित वस्तु आदिको वर्णन गरिएमा पर्न आउने एक अर्थालङ्कार। *वि.* २. सङ्ख्याअनुसारको; क्रमैसँगको। *क्रि.वि.* ३. सङ्ख्याअनुसार; सङ्ख्यामाफिक।

यथासमय- *क्रि.वि.* [सं.] जुन काम जतिखेर भए ठिक हुन्छ त्यसै समयमा; निश्चित समयमा; निर्धारित समयमा।

यथासम्भव- *क्रि.वि.* [सं.] हुन सकेसम्म; भियाएसम्म; भरसक; हुनेसम्म।

यथासाध्य- *क्रि.वि.* [सं.] साध्य भएसम्म; जति साध्य हुन्छ त्यति;

यथासम्भव।
यथास्थान- *क्रि.वि.* [सं.] जुन ठाउँमा ठिक पर्छ त्यसै ठाउँमा; उचित स्थानमा।
यथास्थित- *वि.* [सं.] पहिले झैँ रहेको; यथावत् रहेको।
यथास्थिति- *ना.* [सं.] पहिलेको जस्तै स्थिति; यथावत् अवस्था।
यथास्थितिवाद- *ना.* पूर्वधारणाअनुसार जुन मतमा विश्वास गर्दै आइएको छ त्यसबाट विचलित नभई स्थिर रहने एक सिद्धान्त; स्थिति जस्तो थियो वा छ त्यस्तै रहोस् भन्ने मत; कट्टरतावाद।
यथास्थितिवादी- *वि.* यथास्थितिवादको अनुसरण गर्ने; यथास्थितिवाद-सम्बन्धी।
यथेच्छ- *क्रि.वि.* [सं.] १. इच्छा भएअनुसारको; मनमाफिक; चिताएबमोजिम। *वि.* २. पर्याप्त; पुग्दो; चिताएबमोजिमको।
यथेच्छाचार- *ना.* १. इच्छाअनुसारको आचरण; अनुशासन वा मर्यादालाई वास्ता नगरी जथाभावी गरिने चालचलन। २. मनोमानी गर्ने काम; उच्छृङ्खल व्यवहार।
यथेच्छाचारी- *वि.* १. जे गर्न मन लाग्छ त्यही काम गर्ने; कुनै नियम र अनुशासनको पालन नगर्ने; स्वेच्छाचारी।
यथेप्सित- *वि.* [सं.] चाहेअनुसारको; यथेच्छ।
यथेष्ट- *वि.* [सं.] *ना.* १. चिताएजति; चाहेअनुसारको; पर्याप्त। *क्रि.वि.* २. इच्छाबमोजिम; मनमाफिक।
यथोक्त- *वि.* [सं.] पहिले जस्तो बताइएको छ त्यस्तो; नियमबमोजिमको; कथनानुसारको; भनेजस्तो।
यथोचित- *वि.* [सं.] १. जस्तो भए ठिक हुन्छ त्यस्तो; जस्ताको तस्तो। २. जति भए पुग्छ त्यति; यथायोग्य; समुचित। *क्रि.वि.* ३. उचित किसिमले।
यदा- *क्रि.वि.* [सं.] जहिले; जुन समयमा; जतिखेर।
यदाकदा- *क्रि.वि.* कहिलेकाहीँ; कुनैकुनै समयमा; आकलझुकल।
यदि- *क्रि.वि.* [सं.] सम्भावनाले गर्दा; संयोगले गर्दा; भने (जस्तै- यदि राम विद्वान् हो त श्याम पनि विद्वान् हो)।
यदु- *ना.* [सं.] महाभारतमा वर्णित राजा ययातिका जेठा छोरा; यदुवंशका प्रवर्तक राजकुमार।
यदु वंश- *ना.* महाभारत आदिमा वर्णित राजा ययातिका छोरामध्ये जेठा छोरा यदुबाट प्रवर्तन भएको वंशपरम्परा; श्रीकृष्ण जन्मेको कुल; यादववंश।
यदृच्छया- *क्रि.वि.* [सं.] १. जस्तो चिताइएको छ त्यसैअनुसार; कुनै नियम वा कारण नभईकन; मनलाग्दो किसिमले; स्वेच्छया। २. संयोगवश; अकस्मात्; अपर्झट।
यदृच्छा- *ना.* [सं.] १. इच्छाअनुसारको क्रियाकलाप; स्वेच्छाभाव; मनमानीपन। २. आकस्मिक संयोग।
यदृच्छित- *क्रि.वि.* चिताए जस्तै; स्वेच्छापूर्वक; मनलाग्दो।
यद्यपि- *संयो.* [सं.] यसो भए तापनि; हुन ता। (उदा.- यद्यपि ऊ मेरो नातेदार होइन, तर म उसलाई प्रेम गर्छु)।
यद्वा- *संयो.* [सं.] अथवा; वा; या।
यद्वातद्वा- *क्रि.वि.* जथाभाबीसँग।
यन्त्र- *ना.* [सं.] १. कलपुर्जा आदिबाट चल्ने कुनै उपयोग्य वस्तु; मेसिन। २. तान्त्रिक विधिअनुसार देवदेवीका नाम, अक्षर, चित्र आदि लेखेर बनाइएको, उपासक वा रोगीले धारण गर्ने वस्तु; जन्तर। ३. वाद्य; वाद्ययन्त्र। ४. सन्दुस, ढोका आदिमा लगाइने ताल्चा। ५. जुनसुकै कार्यमा प्रयोग हुने औजार; साधन। ६. प्रणाली; पद्धति।
यन्त्रकला- *ना.* यन्त्रलाई उपयुक्त ढङ्गले सञ्चालन गर्ने विद्या; यन्त्र चलाउने ज्ञान, प्रविधि वा सिप।
यन्त्रगृह- *ना.* यन्त्र राख्ने घर वा कोठा।
यन्त्रचातुर्य- *ना.* यन्त्रलाई जडान गर्ने, सञ्चालन गर्ने आदि ज्ञान; यन्त्रसञ्चालनको योग्यता; कालिगडी।
यन्त्रचालित- *वि.* यन्त्रद्वारा चलाइएको; यन्त्रले चलाइएको (कारखाना, भट्टा, मिल आदि)।
यन्त्रज्ञ- *वि.* १. यन्त्रनिर्माण गर्न, मर्मत गर्न वा सञ्चालन गर्न जान्ने; यन्त्रसम्बन्धी ज्ञान भएको। २. नियन्त्रण वा बन्देजमा राख्ने; बन्धनमा पार्ने। ३. यन्त्रविद्याको ज्ञाता। *ना.* ४. मिस्त्री; कालिगड।
यन्त्रणा- *ना.* १. कसैलाई दिइने यातना; सास्ती। २. वेदना; पीडा; कष्ट।
यन्त्रमन्त्र- *ना.* १. टुनामुना; तन्त्रमन्त्रद्वारा गरिने मोहनी; वशीकरण। २. झारफुक। ३. यन्त्र र विधिविधानद्वारा जन्तर बाँध्ने काम।
यन्त्रविद्- *ना.* यन्त्रसम्बन्धी वा यन्त्रविज्ञानको ज्ञान भएको व्यक्ति; यन्त्रज्ञ।
यन्त्रविद्या- *ना.* यन्त्रनिर्माण गर्ने वा चलाउने विद्या; यन्त्रसम्बन्धी शास्त्र।
यन्त्रशाला- *ना.* १. यन्त्रद्वारा काम गर्न मिसिन जडान गरिएको ठाउँ; कलघर; इन्जिनघर; यन्त्रगृह। २. ग्रहनक्षत्रको गति- स्थिति अध्ययन गर्ने यन्त्र जडान गरिएको ठाउँ; वेधशाला।
यन्त्रशास्त्र- *ना.* यन्त्रसञ्चालन गर्ने विधिको निर्देशन गर्ने शास्त्र; यन्त्रनिर्माण गर्ने विज्ञान; यन्त्रविद्या
यन्त्रसज्जित- *वि.* सामरिक महत्त्वका सम्पूर्ण हातहतियारयुक्त; आधुनिक सामरिक उपकरणयुक्त (सेना)।
यन्त्रालय- *ना.* यन्त्रगृह; यन्त्रशाला।
यन्त्रित- *वि.* यन्त्र जडिएको।
यपलाङ कोगे- *ना.* [भो.ब.] मुगु जिल्लाका तामाङ युवायुवतीले प्रतिवर्ष हिउँदमा एकपल्ट र वर्षामा एकपल्ट जाँडरक्सी खाई रातभर नाचगान गरी मनाउने चाड।
यम- *ना.* [सं.] १. मान्छे मरेपछि पाप र पुण्यको परीक्षा गरी स्वर्ग वा नरकको फल प्रदान गर्ने भनिएका देवता; यमराज; धर्मराज। २. सूर्यकी विवाहिता पत्नी संज्ञाका पुत्र; दक्षिणदिशाका स्वामी। ३. जुम्ल्याहा; यमज। ४. अहिंसा, सत्य, अस्तेय, ब्रह्मचर्य र अपरिग्रह-यति पाँचवटा तत्त्व पालन गर्नाले पूर्ण हुने अनुशासन। ५. अष्टाङ्ग योगमध्येको पहिलो योग। ६. गति। ७. सद्गति; मृत्यु। ८. आयतनको हिसाबबाट आठौँ ग्रह।
यमक- *ना.* [सं.] समान पद वा ध्वनि लगातार एकै वाक्य वा पद्यमा दोहोरिँदा पर्ने एक शब्दालङ्कार (जस्तै- मकल-कल, शिशिर-शिर इ.)।

यमज- *वि.* [सं.] १. एकै गर्भबाट एकै समयमा जन्मेका; युगल; जुम्ल्याहा। *ना.* २. एकैपल्ट एउटै गर्भबाट जन्मेका जोडी बच्चा; जुम्ल्याहा। ३. अश्विनीकुमार; स्वर्वैद्य।

यमदण्ड- *ना.* [सं.] १. यमराजले लिने दण्ड; कालदण्ड। २. असह्य प्रहार। ३. मानिसका निधारमा रहने दुई प्रकारका रेखामध्ये एक।

यमदूत- *ना.* [सं.] १. धर्मराजका आज्ञाले पापात्माहरूलाई यातना दिने काममा खटिएका दूत; धर्मराजका प्यादा। २. काग।

यमद्वार- *ना.* [सं.] १. यमराजको दरबारको ढोका। २. मृत्युको मुख।

यमद्वितीया- *ना.* [सं.] कार्तिक शुक्लपक्षको द्वितीया; यमपञ्चकको अन्तिम दिन; भाइटीका।

यमपञ्चक- *ना.* [सं.] कार्तिक कृष्ण त्रयोदशीदेखि कार्तिक शुक्ल द्वितीयासम्मका पाँच दिन; कागतिहारदेखि भाइतिहारसम्मका पाँच दिन।

यमपाश- *ना.* [सं.] १. पापीहरूलाई बाँधेर नरकतिर घिस्याउने पासो; यमराजको पासो। २. ठुलो सास्ती; कठोर यातना। ३. मृत्यु; काल।

यमपुरी- *ना.* [सं.] १. धर्मराज यमको लोक; यमराजको नगरी। २. नरक; रौरव आदि अनेक नरकलोक।

यमयातना- *ना.* [सं.] नारकीय यातना; नरकको कठोर सास्ती।

यमराज- *ना.* [सं.] मान्छे मरेपछि उसका शुभाशुभ कर्मको छानबिन गरी उपयुक्त फल प्रदान गर्ने देवता; पितृलोकका अधिदेवता; धर्मराज; यम।

यमल- *वि.* [सं.] एउटै गर्भबाट एकै बेतमा जन्मिएका; जुम्ल्याहा। २. युगल; जोडा; जोर।

यमलोक- *ना.* [सं.] १. मरिसकेपछि जीवले जानुपर्ने भनिएका लोकहरूमध्ये एक लोक; यमपुरी; धर्मनगर। २. नरक।

यमुना- *ना.* [सं.] १. यमराजकी बहिनी; सूर्यकी छोरी। २. पश्चिमोत्तर भारतबाट बहेर प्रयागमा आई गङ्गाजीमा मिल्ने एक प्रसिद्ध नदी; जमुना।

यमुनोत्तरी- *ना.* बदरिकाश्रमको उत्तरतिर पर्ने हिमाल; यमुना नदीको उद्गमस्थल।

ययाति- *ना.* [सं.] नहुष राजाका छ भाइ छोरामध्ये माहिला छोरा; यदु, पुरु, अनु आदिका पिता; चन्द्रवंशका एक प्रसिद्ध राजा; शर्मिष्ठा र देवयानीका पति; शुक्राचार्य र वृषपर्वाका जुवाइँ।

यर्सी- *ना.* [भो.ब.] उखु पेल्ने लामो काठको खम्बा।

यव- *ना.* [सं.] १. देवपितृकार्यका लागि पवित्र मानिने अन्नमध्ये एक; जौ। २. वास्तु तथा मूर्तिकलामा प्रयुक्त, एक जौ बराबरको नापो वा तौल। ३. हस्तरेखा-विज्ञानअनुसार हत्केला वा पैतालाका जौ आकारका रेखा।

यवक्षार- *ना.* औषधीका लागि प्रयोग हुने, जौको बोट पोलेको खरानी; जवाखार।

यवद्वीप- *ना.* जाभाद्वीपको पुरानो नाम।

यवन- *ना.* [सं.] १. युनान देशको आयोनिया प्रान्त वा त्यसैको निवासी। २. युनानी जाति। ३. पछि गएर मुसलमान, क्रिस्तानजस्ता विधर्मी विदेशीहरूका लागि प्रयोगमा आउन थालेको शब्द। ४. शीघ्र गति; छिटो चाल। ५. घोडा।

यवनिका- *ना.* नाटक प्रदर्शन गरिने मञ्चमा दृश्य परिवर्तन वा नाटक समापन गर्दा लगाइने पर्दा; जवनिका।

यश- *ना.* [सं.] १. राम्रो काम गर्नेले पाउने इज्जत; सुकीर्ति; राम्रो ख्याति। २. प्रशंसा; तारिफ।

यशस्कर- *वि.* राम्रो कीर्ति वा प्रसिद्धि हुने; नाम चल्ने।

यशस्वान्- *वि.* राम्रो यश भएको; यशशाली।

यशस्वी- *वि.* ठुलो यश प्राप्त गरेको; कीर्तिमान कायम गरेको; प्रसिद्धि पाएको।

यशोगाथा- *ना.* कसैको सत्कार्यको गुणगान गर्ने काम; यशको महिमावर्णन।

यशोधरा- *ना.* [सं.] गौतम बुद्धकी धर्मपत्नी; राहुलकी आमा; गोपा।

यष्टि/यष्टी- *ना.* [सं.] १. लट्ठी। २. लाठो; लौरो। ३. रूखहरूको हाँगो; शाखा। ४. वास्तु तथा मूर्तिकलामा सत्तरी अमल बराबरको नापोलाई बुझाउने शब्द; सत्तरी इन्चको नापो। ५. जेठीमधु।

यस- *सर्व.* [प्रा. एअस्स< सं. एतस्य] 'यो' सर्वनाम तिर्यक् रूपमा परिणत हुँदा बन्ने रूप; 'जो'-बाट 'जस', 'त्यो' बाट 'त्यस' बने झैँ 'यो' बाट बन्ने रूप (यसले, यसमा, यसको, यसबाट आदि)।

यस उसले- *क्रि.वि.* यसकारण; यसो हुनाले; यसनिम्ति।

यसरी- *क्रि.वि.* यस प्रकारले; यसो गरेर; यस किसिमले।

यसै- *क्रि.वि.* १. यसो नै; यस प्रकारले नै। २. यस किसिमले; यही तरिकाले। ३. खास कारण नभई; उसै। ४. मोल नलिईकनै; सित्तैं।

यसो- *क्रि.वि.* [यस+ओ] १. यस किसिमले; यसरी। (उदा.- यसो नचल भनेको उसले मानेन)। २. यता। (उदा.- त्यस खोलादेखि यसो मेरो हक छ।) ३. खरखरी; कामचलाउ किसिमले। (उदा.- मैले उसलाई चिनेको छैन, यसो बाटामा देखेको मात्रै हुँ।)। *वि.* ४. यस्तो। (उदा.- यसो नभन्।)।

यसोउसो- *क्रि.वि.* १. जस्तोसुकै प्रकारले; अल्याङमल्याङ गरेर; जस्तोसुकै भए पनि। *ना.* २. अलमल; अल्याङमल्याङ। ३. हाहो; हाटहुट। ४. आवश्यक साधारण वस्तुहरू; जेतेमेते। ५. सामान्य कामहरू; अगडमबगडम।

यसोत्यसो- *क्रि.वि. / ना.* यसोउसो।

यसोरी- *क्रि.वि.* यसो गरेर; यसरी।

यस्तरी- *क्रि.वि.* [यस्तो +गरी] १. यस्तो किसिमले; यस्तो गरी; यसरी; यसोरी। २. यति धेरै; औधी; यति विधि।

यस्तै- *वि.* [यस्तो+ऐ] १. यो जस्तो छ त्यस्तै; यसै किसिमको। *क्रि.वि.* २. यस्तै गरी; यही तरिकाले।

यस्तो- *वि.* [यो+जस्तो] योजस्तो; यसै किसिमको; यहीजस्तो।

यस्तोउस्तो- *वि.* १. योजस्तो र ऊजस्तो; यस्तो र उस्तो। २. साधारण किसिमको; मामुली खालको; चानचुने। ३. जथाभावी; अव्यवस्थित।

यहाँ- *क्रि.वि.* [सं. इह] १. नजिकको कुनै निश्चित र निर्दिष्ट ठाउँमा; यसै ठाउँमा। २. यता; यहाँनिर; वरतिर। *सर्व.* ३. तपाईं; हजुर; आफू। ४. यी महानुभाव; उहाँ; वहाँ।

यहीँ- *क्रि.वि.* १. यसै ठाउँमा; यहाँ नै। *सर्व.* २. यहाँ स्वयम्; तपाईं नै।

यही- *वि./सर्व.* [यो+ई] धेरैवटा वस्तु वा विषयमध्ये यो नै; यहीचाहिँ।

याँ१- *वि.बो.* [अ.मू.] १. बालक वा हुर्केका मानिस रुँदाको ध्वनिको अनुकरण। *ना.* २. त्यस्तो ध्वनि; याँहाँर; च्याँ; प्याँ।

याँ२- *क्रि.वि.* [यहाँ] १. यति थोरै वा धेरै मात्रै; यस हदसम्म मात्रै। (उदा.- त्यसको सम्पत्ति भन्छौ याँ त होइन तर जताततै फैलिएको पाएँ।)। *वि.* २. थोरै; कम्ती त; अलिकति। (उदा.- त्यसको धन भन्छौ, याँ त होइन त, जति खर्च गरे पनि नरित्तिने रहेछ)। ३. फुलेको; ठुलो (उदा.- ऊ रिसाएर याँ भएको रहेछ)। \

याँ मानको- *वि.* १. यत्ति ठुलो; युँ। २. धेरै ठुलो।

या- *संयो.* [फा.] १. दुई र दुईभन्दा धेरै विकल्पमा एउटा रोज्नुपर्दा प्रयोग गरिने शब्द; वा; यद्वा; अथवा (तिमी या म, राम्रो या नराम्रो इ.)। २. र (उदा.- धर्म भनेको दान या पुण्य हो)। *क्रि.वि.* ३. सम्भव छ (या त्यो गयो, या ऊ छैन इ.)।

याक- *ना.* [भो.ब.] १. चौँरीगाईको भालेलाई बुझाउने शब्द; चौँरी गोरु। २. आजका लिम्बू र तिनको भाषासँग मिल्ने भाषा (बान्ताबा, याखा इ.) बोल्ने राईजातिका साझे पूर्वज।

याकथुम- *ना.* १. याकजातिको थलो। २. लिम्बूहरूको इलाका।

याकथुम्बा- *ना.* १. लिम्बू। २. लिम्बूजातिको एक थर।

याकथुम्बी- *ना.* लिम्बूभाषा; लिम्ब्वानी।

याकबभुचा- *ना.* [नेवा.] सानो, छोटो र डोलो काठको ढुङ्गामा एकातिर खाली नै छाडी अर्कातिर छालाका पाताले मोडी, झाँजरबाट लामो धागो बाहिर निकाली बनाइएको, ठोकेर बजाइने एकमात्रिक तालबाजा।

याक्खा- *ना.* [सं. यक्ष] अरूणपूर्व बसोबास गर्ने आदिवासी जनजाति।

याखाली- *ना.* याखाजातिहरूको भाषा; लिम्ब्वानी भाषासँग मिल्ने एक खम्ब्वानी भाषा।

याक्सा/याक्सो- *ना.* [सं. हर्षक] खेतीपाती रुङ्न बस्ने गरी बनाइएको खर वा स्याउलाको अस्थायी छाप्रो; खोरिया; ब्याँसीतिर बनाइने अस्थायी घर।

याग- *ना.* [सं.] यज्ञ।

याचक- *वि.* [सं.] १. अरूसँग अन्न आदि मागेर गुजारा गर्ने; मगन्ते; भिखारी। २. दरिद्र; गरिब।

याचकता- *ना.* १. मगन्तेपन; भिखारीपन। २. दरिद्रता।

याचन- *ना.* [सं.] याचना।

याचना- *ना.* १. माग्ने काम; याचन। २. विनययुक्त भई प्रार्थना गर्ने काम; अनुरोध।

याचनीय- *वि.* याचना गर्न लायक; याचना गर्ने खालको।

याचिका- *ना.* [सं.] १. कुनै उच्च तहमा प्रस्तुत गरिने आवेदनपत्र; प्रार्थनापत्र। २. न्यायालयमा प्रस्तुत गरिने अर्जीपत्र।

याचित- *वि.* [सं.] १. माग गरिएको; याचना भएको। २. प्रार्थना गरिएको।

याजक- *वि. /ना.* [सं.] यज्ञ गर्ने वा गराउने (व्यक्ति); यष्टा।

याज्ञवल्क्य- *ना.* [सं.] महर्षि वैशम्पायनका शिष्यमध्ये शुक्ल यजुर्वेदको माध्यन्दिनीय शाखाको प्रवर्तन गर्ने ऋषि; एक स्मृतिकार।

याज्ञिक- *ना.* [सं.] १. यज्ञ गर्ने वा गराउने व्यक्ति; विधिपूर्वक यजमानी कार्य गर्न जान्ने व्यक्ति। *वि.* २. यज्ञ गर्ने; अग्निहोत्री।

याज्य- *वि.* [सं.] १. यज्ञका निम्ति उपयुक्त; यज्ञलायक। २. कुनै प्रकारले यज्ञसँग सम्बन्धित।

यातना- *ना.* [सं.] १. रोगव्याधबाट वा कुटपिटबाट हुने पीडा; सास्ती। २. पापात्मालाई यमलोकमा दिइने ताडना; दण्ड।

यातनापूर्ण- *वि.* यातनामय।

यातनामय- *वि.* कष्टले भरिपूर्ण।

यातायात- *ना.* [सं.] १. आवागमन; आउनेजाने काम; आवतजावत। २. आवागमनका जल, स्थल र वायुमार्गमध्ये कुनै पनि साधन; बाटोघाटो।

यातायात मन्त्रालय- *ना.* यातायातसम्बन्धी कार्यको जिम्मेदारी वहन गर्ने मन्त्रीका मातहतमा रहने मन्त्रालय।

यातायात विभाग- *ना.* उक्त मन्त्रालयअन्तर्गत यातायातसम्बन्धी कार्यको रेखदेख गर्ने विभाग।

यातायात समिति- *ना.* यातायातलाई सुव्यवस्थित राख्न गठन हुने वा यातायातसम्बन्धी कार्यको रेखदेख गर्ने समिति।

यात्रा- *ना.* [सं.] १. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँसम्म पैदल वा कुनै सवारीसाधनद्वारा जाने काम; भ्रमण; पर्यटन। २. धार्मिक उद्देश्यले तीर्थस्थलमा जाने काम; तीर्थाटन। ३. देवदेवीको उत्सवमा गरिने मेला; जात्रा। ४. परदेश जाने साइत; प्रस्थान।

यात्राखर्च- *ना.* कार्यालयबाट अन्यत्र खटिएका कर्मचारीले पाउने यात्रा तथा सवारी-साधनसम्बन्धी खर्च; भ्रमणभत्ता।

यात्री- *ना.* १. यात्रा गर्दै रहेको व्यक्ति; पर्यटक; बटुवा। २. परदेशी। ३. तीर्थाटनमा निस्किएको मान्छे; तीर्थयात्री। *वि.* ४. यात्रा गर्ने; भ्रमणशील।

यात्रु- *ना. /वि.* यात्री।

याद- *ना.* [फा.] १. मथिङ्गल वा मनमा हुने, बितेका कुराका सम्झना; झझल्को; स्मृति; सम्झाइ; हेक्का; सौँराइ। २. कुनै कुराको अर्थसाथको परिचय; अर्थबोध; बोध; ज्ञान; थाहा।

यादगार/यादगारी- *ना.* बिदा हुने वा मरेर जाने आत्मीयलाई बारम्बार सम्झाउने कुनै साधन; सम्झौटो।

यादव- *ना.* [सं.] १. महाभारतमा वर्णित राजा ययातिका जेठा छोरा यदुका सम्पूर्ण सन्तान; यदुवंश। २. श्रीकृष्ण। ३. बिहार, उत्तरप्रदेश, मध्यप्रदेश र नेपाल तराईमा पाइने एक जाति; जादब; ग्वार; अहिर; जाट।

यान- *ना.* [सं.] १. मान्छे एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा जानुपर्दा वा माल एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ पठाउनुपर्दा लाने साधन; सवारीको साधन; इन्जनद्वारा भारी बोक्ने साधन। २. पुराणकालमा प्रयुक्त विमान; रथ। ३. बौद्ध धर्मका महायान, वज्रयान र हीनयानमध्येको कुनै यान वा पन्थ।

यानाधिदेव- *ना.* कुनै कर्मचारीलाई सवारी राख्दा दिनुपर्ने तेल आदिको खर्च; मोटर, मोटरसाइकल आदि राख्दा मर्मत, पेट्रोल आदिका निम्ति दिनुपर्ने भत्ता।

यानि/याने- *क्रि.वि.* [अ. यअनी] १. वास्तवमा; यथार्थमा; अर्थात्।

वि.बो. २. कुनै कुरा बुझ्न नसकेको स्थितिमा फेरि बुझाउने सन्दर्भमा व्यक्त गरिने शब्द (उदा. यानि/याने कुरा चाहिँ अलिक उल्टै छ)।

यान्त्रिक- *वि.* [सं.] १. यन्त्रका सहायताले काम गरिने; यन्त्रसम्बन्धी; कलपुर्जाका भरमा काम गर्ने। २. कृत्रिम; स्वाङे; बनावटी।

यान्त्रिकता- *ना.* १. यान्त्रिक हुने गुण, स्थिति वा प्रक्रिया। २. मान्छेका बौद्धिक र चेतनात्मक गुणलाई निष्क्रिय बनाई केवल मिसिनका भरमा काम चलाउने पद्धति; यन्त्रको दास हुने परम्परा वा परिपाटी।

यान्त्रिक भौतिकवाद- *ना.* भौतिकवादको वैज्ञानिक यन्त्रप्रति आवश्यकताभन्दा धेर आस्थावान् हुने परिपाटी।

यान्त्रिक विधि- *ना.* यन्त्रको सहायताले कुनै काम गर्ने प्रक्रिया।

यान्त्रिक सभ्यता- *ना.* यन्त्रमा आश्रित अचेलको आधुनिक सभ्यता।

यान्त्रिकीकरण- *ना.* कुनै पनि कार्य यान्त्रिक किसिमले गर्नका निम्ति यन्त्र जुटाउने व्यवस्था।

यापन/यापना- *ना.* [सं.] १. निर्वाह गराइ; निर्वाह; कामचलाइ; खेपाइ। २. जीविका; जीविकोपार्जन।

यापित- *वि.* [सं.] यापन वा यापना गरिएको।

याबो- *ना.* [एको] डन्डीबियो खेलमा जित्नेले प्वाइन्ट गन्दा एकलाई बुझाउने शब्द; एको।

याम- *ना.* [सं.] १. प्रचलित घडीका हिसाबले तीन घण्टा र पानीघडीका हिसाबले साढे सात घडीको समय; प्रहर। २. समय; काल। ३. बेलाबखत; मौसम।

याम टाइम- *ना.* बेलाबखत; बेलामौका।

यामल- *ना.* [सं.] १. जम्ल्याहा शिशु। *वि.* २. यमलसम्बन्धी।

यामान- *वि.* १. आफूले सोचेभन्दा बढ्ता ठुलो; स्वाभाविकता वा आवश्यकताभन्दा धेरै ठुलो। २. अत्यन्त वजनदार; गहकिलो।

यामानको- *वि.* यामान।

यामिक- *ना.* [सं.] १. पालैपालो गरी बदलिने पहरेदार; समयसमयमा फेरिने पाले। *वि.* २. यामसम्बन्धी; समय- सम्बन्धी।

यामिक मार- *ना.* खास समयमा खास जातिको पोथीले भाले खोज्ने प्राकृतिक प्रक्रिया।

यामिनी- *ना.* [सं.] १. रात; रात्रि। २. हलेदो। ३. यमकुलकी नारी; यमी। *वि.* ४. यमसम्बन्धी; गतिसम्बन्धी; मृत्युसम्बन्धी। ५. यायावरीय।

याम्य- *ना.* [सं.] १. धर्मराजका प्रतिहार; यमदूत। २. दक्षिण दिशा; यमराज स्वामी भएको दिशा। ३. वरुणका छोरा मानिने एक ऋषि; अगस्त्य ऋषि। ४. मलयाचलमा हुने चन्दन। *वि.* ५. यमसम्बन्धी। ६. धर्मराजसँग सम्बन्धित दिशाको; दक्षिणतिरको।

यायावर- *वि.* [सं.] १. जीवनभर विभिन्न ठाउँमा घुमिरहने; फिरन्ते। *ना.* २. सन्न्यास आश्रमको योगी; महन्त। ३. अश्वमेध यज्ञमा छोडिएको घोडा। ४. घुमन्ते जाति।

यार- *ना.* [फा.] १. मन मिलेको साथी; हितले खाएको मित्र; दोस्त। २. अर्काकी स्त्रीसँग अनैतिक सम्बन्ध राख्ने व्यक्ति; गुन्डो; जार।

यारलम्फा- *ना.* [अङ्. एयर+ल्याम्प] हावाको छिराइ र निस्काइ सन्तुलित भई धेरै चहकिलो हिसाबले बल्ने, मट्टीतेलबाट चल्ने चिमदार एक प्रदीप; लम्फा।

यारिङ- *ना.* [अङ्. इयरिङ्] कानका लोतीमा तुर्लुङ्ङ झुन्डिने हिसाबले लगाइने गहना; कानका लोतीमा लाइने झुम्के गहना; यार्लिङ।

यारैसिजै- *ना.* [सं. आदर्शिका] १. प्राचीन कालमा आफ्नो अनुहार हेर्ने काममा प्रयोग गरिने साधन; ऐनाको काम लिइने साधन। २. घृतच्छाया।

यार्चागुम्बा/यार्चागुम्बु- *ना.* [तिब्ब.] शिरतिरको अङ्ग झार झैँ र पाउतिरको अङ्ग किराको झैँ हुने एक हिमाली वा तिब्बती डुलन्ते झार; तागतको औषधीका रूपमा व्यवहार गरिने त्यसैको सुकुटी।

यार्लिङ- *ना.* [अङ्. इयररिङ] कानका लोतीमा लर्कने हिसाबले लगाइने झुम्के गहना; यारिङ।

यार्सागुम्बा- *ना.* [तिब्ब.] हे. यार्चागुम्बा।

याल- *ना.* [तुर्क.] घोडा, सिंह आदिका गर्दनमा पलाउने लामालामा बाक्ला भुत्ला; जगर।

यावत्- *क्रि.वि.* [सं.] १. कुनै विषय वा वस्तुको निश्चित रेखासम्म; जहाँसम्म। २. जबसम्म; जुन समयसम्म। ३. जति परिणामसम्म। *वि.* ४. जति; जुन परिमाणको। ५. सबै नै; तमाम; भएभरिको।

यावन्त- *वि.* [सं.] भएभरको सबै; सम्पूर्ण; यावत्।

यासोक्यानी- *ना.* [भो.ब. यासोक+यानी] लिम्बू जातिकी एक प्रसिद्ध देवी; पाँचथरको यासोक भन्ने ठाउँमा अवतार लिएकी भनी प्रसिद्ध भएकी लिम्बू संस्कृतिकी एक देवी।

यिन- *सर्व.* [यी] 'यिनी' सर्वनामको तिर्यक् रूप (जस्तै- यिनलाई, यिनले, यिनको आदि।)।

यिन ताक- *क्रि.वि.* अचेलभरि; आजकल।

यिनी- *सर्व.* [सं. एतानि] १. 'यो' सर्वनामको बहुवचनको रूप। २. सम्मान, आदर, श्रद्धा आदि बुझाउने तृतीयपुरुष सर्वनाम; यी महानुभाव।

यी- *सर्व.* [सं. यः (यो)+ई] 'यो' सर्वनामको बहुवचन वा आदरार्थमा प्रयोग हुने रूप; यिनी।

यूँ$_1$- *ना.* [भो.ब.] कुनै गहनाहरूका बिचमा जड्ने काममा प्रयोग गरिने प्रायः हरियोमिश्रित रङको निलो हिमाली वा भोटेली पत्थर।

यूँ$_2$- *वि.* [यहाँ+ऊ] १. याँमानको। *क्रि.वि.* २. याँ।

युक्त- *वि.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तु अथवा तत्त्वहरू जोरिएको; मिलेको; संयुक्त। २. युक्तिसङ्गत; समुचित; उचित। ३. साथैमा रहेको; सहितको; पूर्ण (स्नेहयुक्त, भावयुक्त इ.)। *ना.* ४. योगाभ्यास गरेको योगी।

युक्तरूप- *ना.* संयुक्त अवस्थाको रूप; मिश्रित रूप।

युक्ति- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि समस्याको समाधान गर्ने उपाय; जुक्ती। २. कौशल; चातुर्य। ३. कुनै विषय प्रस्तुत गर्न आवश्यक पर्ने बठ्याइँ; तर्क। ४. एकभन्दा बढ्ता तत्त्वहरूको संयुक्त रूप; योग; मिलन। ५. चालढाल; तौरतरिका। ६. अलङ्कारशास्त्रका अनुसार कुनै तरिकाले रहस्यमय चेष्टालाई लुकाउने प्रसङ्गको वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार। ७. औचित्य।

युक्तिपूर्णता- *ना.* युक्तियुक्त अवस्था; उपाय प्राप्त भएको अवस्था।
युक्तिमूलक- *वि.* युक्ति वा तर्कले उचित ठहरिने; बुद्धिसङ्गत।
युक्तियुक्त- *वि.* तर्कपूर्ण; युक्तिसङ्गत।
युक्तिसङ्गत- *वि.* युक्ति वा तर्कहरू पूरै मिलेको; युक्तिपूर्ण; युक्तियुक्त।
युक्तिसम्मत- *वि.* उपायसहितको; तर्कसम्मत; तथ्यमा आधारित।
युक्त्याभास- *ना.* [सं.] बाहिरबाट हेर्दा बुद्धिमत्तापूर्ण लाग्ने तर वास्तवमा तथ्यहीन कुरो झुक्किएर सही देखिने गरी पर्ने भान; आभास मात्रमा आधारित उपयुक्तता।
युक्लिप्टस- *ना.* [अङ्. युकिलिप्टस] सेता र चिल्ला परेका फेद वा हाँगा हुने, मसिना लाम्चा र हल्का हरिया पात हुने एक वृक्षविशेष; मसलाको वृक्ष।
युग- *ना.* [सं.] १. जुनसुकै दुईवटा वस्तुको समूह; जोडा; युग्म। २. लोकसंस्कारअनुसार बाह्र वर्षको समयावधि। ३. रथ, हलो, गाडी आदिमा नारिने गोरुका काँधमा लगाइने जुवा। ४. पौराणिक कालविभाजनअनुसार सत्य, त्रेता, द्वापर र कलिमध्ये कुनै एक। ५. समय; बेलाबखत; जमाना। ६. इतिहासमा कुनै महत्त्वपूर्ण घटना, कार्य, व्यक्ति आदिद्वारा प्रभावित एवं संज्ञित कालावधि (जस्तै- पौराणिक युग, पाषाणयुग, शाहयुग इ.)। ७. वास्तु तथा मूर्तिकलामा चार इन्च बराबरको नापो।
युगचेतना- *ना.* युगअनुकूलको चेतना; युगसुहाउँदो वा युगअनुसारको ज्ञान; युगबोध।
युगधर्म- *ना.* कुनै पनि समयमा अनुकूल ठानिई चल्दै गरेको धर्म; युगअनुसारको धर्म।
युगनायक- *ना.* युगलाई उचित मार्गमा हाँक्ने प्रतिभा; कुनै निश्चित समयका लागि प्रमुख मानिने व्यक्तित्व।
युगपुरुष- *ना.* कुनै निश्चित समयका सीमाभित्र महान् व्यक्तित्व स्थापित गर्न सफल भएको व्यक्ति; युगनायक।
युगप्रवर्तक- *वि.* नयाँ मान्यता र मूल्य स्थापित गरी युगलाई नै नयाँ मोडमा हिँडाउने; युगलाई नयाँ दिशा दिने; नयाँ युगको प्रवर्तन गराउने।
युगभाग- *ना.* सारा युगहरूको कुनै एक चरण।
युगल- *वि.* [सं.] १. जोडिएको; जोल्टिएको; जोडा। २. जुम्ल्याहा; युग्म; यमल।
युगलगीत- *ना.* प्रेमी-प्रेमिका मिलेर गाइने गीत; जुहारी।
युगसापेक्ष- *वि.* [सं.] युगसित सम्बन्धित; युगानुकूल।
युगसापेक्षता- *ना.* युगानुकूल हुने गुण वा विशेषता।
युगादि- *ना.* [सं.] १. युग वा विश्वसृष्टिको प्रारम्भ; सृष्टिको थालनी। २. युगको पहिलो दिन; सृष्टि सुरु भएको दिन।
युगादि नवमी- *ना.* १. कार्तिक शुक्ल पक्षको नवमी तिथि; कुष्माण्ड नवमी (त्यस दिन अमलाका फेदमा भात पकाएर वनभोज खाइन्छ)।
युगानुकूल- *वि.* [सं.] समयअनुसारको; जुन समयमा जस्तो कुरा राम्रो मानिन्छ त्यस्तो; युगसुहाउँदो।
युगानुयुग- *क्रि.वि.* [सं.] १. अनेकौं युग बितिसक्दासम्म; युगौंसम्म; अनन्त प्रवाहसम्म। *ना.* २. एकपछि अर्को गर्दै बित्ने युगहरूको समुदाय।
युगान्त- *ना.* [सं.] १. कुनै निश्चित मानिने समयको समाप्ति; युगको अन्तिम समय। २. सृष्टिको प्रलय।
युगान्तक- *वि.* १. युगलाई नष्ट पार्ने। २. एक युग समाप्त गरी अर्को युग ल्याउने।
युगान्तकारी- *वि.* युगान्तक।
युगान्तर- *ना.* १. दोस्रो युग; अर्को युग। २. युगपरिवर्तन। ३. समय परिवर्तन।
युगोचित- *वि.* [सं.] समयअनुसारको; जुगजमाना सुहाउँदो; युगानुकूल।
युगौँ- *ना.* [सं. युग+औँ] १. अनेक युग। *क्रि.वि.* २. जुगानजुग।
युग्म- *वि.* [सं.] १. जोडा; युगल; जुम्ल्याहा। २. अन्योन्याश्रित सम्बन्ध भएका; युगल; द्वन्द्व। *ना.* ३. बाह्र राशिमध्ये तेस्रो राशिको नाम; मिथुन।
युग्मक- *वि.* १. जोडा; जुम्ल्याहा; युग्म। २. एकअर्कामा सम्मिलित हुने। *ना.* ३. स्त्रीपुरुषका रजबीजाणुको मेल भएको अवस्था।
युग्मज- *वि.* जुम्ल्याहा।
युत- *वि.* [सं.] १. मिलेको; संयुक्त। २. सहित; युक्त।
युद्ध- *ना.* [सं.] परस्परविरोधी दुई दलका बिचमा एकले अर्कालाई दमन गर्ने, हराउने, मार्ने आदि उद्देश्यले गरिने आक्रमण; लडाइँ; सङ्ग्राम; जुद्दे; कटक।
युद्धक्षेत्र- *ना.* परस्परका विपक्षीहरू भिड्ने ठाउँ; लडाइँ भएको वा हुने ठाउँ; युद्धभूमि।
युद्ध परिषद्- *ना.* युद्ध थाल्ने, सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले गठन गरिएको विशेष समिति।
युद्धपोत- *ना.* जलक्षेत्रमा युद्ध गर्दा पानीमुनि भित्र भित्र पनि हिँड्ने लडाकु नाउ; लडाकु सानो पानीजहाज वा मोटर।
युद्धबन्दी- *ना.* युद्धका समयमा शत्रुपक्षले पक्डेर थुनेको विपक्षी सेना वा योद्धा।
युद्धभूमि- *ना.* युद्धक्षेत्र; रणक्षेत्र।
युद्धविद्या- *ना.* युद्धसम्बन्धी शस्त्रास्त्र प्रयोगसँग सम्बन्धित विद्या; सामरिक विज्ञान।
युद्धविराम- *ना.* परस्परबाट चर्केको लडाइँलाई रोक्ने काम; विभिन्न उपायले युद्धलाई रोक्ने काम।
युद्धविराम रेखा- *ना.* युद्धविराम गर्दा तोकिएको हदबन्दी।
युद्धवीर- *ना.* १. युद्ध गर्ने काममा ठुलो पराक्रम देखाउने व्यक्ति। २. वीररस प्रधान हुने नाटक, काव्य आदिमा रहने नायक; दानवीर, धर्मवीर र युद्धवीर यी तीनमध्ये तेस्रो वीर। ३. युद्धसम्बन्धी वीरता प्रदर्शन हुने कृतिको नायक।
युद्धशास्त्र- *ना.* युद्धविद्या।
युद्धस्थगन- *ना.* १. युद्ध चर्किरहेका बेलामा स्थायी वा अस्थायी सम्झौता हुनुभन्दा पनि पहिले नै युद्ध रोक्नुपर्ने स्थिति; लडाइँ बन्द गर्नुपर्ने अवस्था। २. अस्थायी युद्धविराम।
युधिष्ठिर- *ना.* [सं.] महाभारत, पुराण आदिका अनुसार पाण्डुराजाकी

रानी कुन्तीका गर्भबाट जन्मेका तीन भाइ छोरामध्येका जेठा; पञ्चपाण्डवमध्येका पहिला भाइ; जेठा पाण्डव; धर्मराज।

युनान- *ना.* [ग्रि. आयोनिया/युनान] १. युरोपको एक देश; ग्रिस। २. मिस्र देशको एक प्रान्त; यायोनिया।

युनानी- *वि.* १. युनानको; युनानसित सम्बन्ध भएको; युनानसम्बन्धी। *ना.* २. युनानका निवासी; युनानसँग सम्बन्धित वस्तु वा व्यक्ति। ३. ग्रिसेली भाषा।

युनिट- *ना.* [अङ्.] कुनै पनि वस्तुको न्यूनतम एकाइ; एकएक भागमा छुट्ट्याउन सकिने वस्तुको एकाइ।

युनिफर्म- *ना.* [अङ्.] १. कुनै विशेष संस्था वा कार्यालयसँग सम्बन्धित औपचारिक पहिरन; सम्बन्धित सबैले लगाउनुपर्ने मिल्दोजुल्दो साझे पोसाक। २. तानाबाना; बर्दी।

युनियन- *ना.* [अङ्.] कुनै तहका जनता, विद्यार्थी, मजदुर आदिको सङ्गठन, समिति वा सङ्घ।

युरिया- *ना.* [अङ्.] कृषिक्षेत्रमा प्रयोग गरिने एक प्रकारको रासायनिक मल; मूत्रज; मलमूत्रज; नाइट्रोजन मल।

युरिलो- *ना.* अग्लो बोट हुने साधारण आकारका भुवादार पात हुने, पहेँलामा काला टीका टीका परेका फूल फुल्ने क्याप्सुलका आकारका फल फल्ने हिमाली भेकमा हुने एक वनौषधी।

युरेसिया- *ना.* [युरोप+एसिया] १. युरोप र एसियाको साझे नाम। २. युरोप र एसियालाई एकै महादेश ठानी राखिएको एक नाम।

युरोप- *ना.* [अङ्.] संसारका छवटा महादेशमध्येको एक महादेश; अफ्रिकाको उत्तरमा र एसियाको पश्चिममा पर्ने महादेश।

युरोपियन- *वि.* युरोपीय।

युरोपीय- *वि.* [अङ्. युरोप+सं. ईय] युरोपसँग सम्बन्ध भएको; युरोपसम्बन्धी; युरोपमा हुने; युरोपको; युरोपेली।

युरोपीय साझा बजार- *ना.* पश्चिमी युरोपका केही देशहरूले भन्सार आदि मिनाहा गरी आपसमा खुला रूपले लेनदेन गर्न मिल्ने गरी स्थापना गरेको साझा बजार।

युरोपेली- *वि.* [युरोप+एली] युरोपसँग सम्बन्धित; युरोपको; युरोपीय।

युवक- *ना.* [सं.] सामान्य रूपमा सोह्र वर्षमाथि र चालिस वर्षमुनिको पुरुष; तरुण; युवा; तन्नेरी।

युवकत्व- *ना.* तन्नेरीपना।

युवक सङ्गठन- *ना.* १. युवकहरूको उन्नति, हित र कल्याण गर्ने एवं युवाशक्तिलाई रचनात्मक कार्यमा संलग्न गराउने उद्देश्ले बनाइएको सङ्गठन। २. युवकहरूको सङ्गठन।

युवति/युवती- *ना.* [सं.] १. जवान स्त्री; पट्ठी आइमाई; तरुनी। *वि.* २. पट्ठो उमेरकी; जवान (स्त्री)।

युवराज- *ना.* [सं.] गद्दीनसिन राजाका उत्तराधिकारी।

युवराजाधिराज- *ना.* हे. युवराज।

युवराज्ञी- *ना.* [सं.] १. युवराजकी विवाहिता रानी; युवरानी। २. युवराजाधिराजकी पत्नी।

युवा- *ना.* [सं.] तरुण; जवानीले नछाडेको र बुढ्याइँले नछोएको व्यक्ति।

युवा पिँढी- *ना.* १. कुनै समयको सीमाभित्र बाल, युवा, वृद्ध मानिने पुस्तामध्ये सबैभन्दा तन्नेरी पुस्ता। २. तन्नेरीहरू मिली नेपाली साहित्यको उन्नतिका लागि चलाएको एक अभियान।

युवा वर्ग- *ना.* तन्नेरीहरूको समुदाय।

यूका- *ना.* [सं.] १. वास्तु तथा मूर्तिकलामा प्रयोग हुने एक जुम्रा बराबरको नापो। २. जुम्रो; जम्रो।

यूथ- *ना.* [सं.] १. एकै जातका जीवहरूको समूह; बथान; जमात; बगाल। २. सेना; शस्त्रास्त्रले सज्जित फौज।

यूथचर- *वि.* बगालका बगाल भएर हिँड्ने (जीव); हुल बाँधेर हिँड्ने।

यूथविवाह- *ना.* १. दुईभन्दा धेरै पुरुषले एउटी आइमाई साझे स्वास्नी बनाउने गरी गर्ने विवाह। २. पशुमा र केही पक्षीका बिचमा पाइने सामूहिक यौनाचार।

यूथिका- *ना.* जुही (फूल)।

यूप- *ना.* [सं.] १. बलिका निम्ति पशु ल्याएर यज्ञवेदीका वरिपरि बाँधिने खम्बा; मौलो। २. विजयको स्मारकका रूपमा उभ्याइएको चिह्न; विजयस्तम्भ।

यूपग्राम- *ना.* लिच्छविकालको एक प्रसिद्ध बस्ती (ललितपुरको पूर्वनाम)।

येन- *ना.* [जापा.] जापानको मुद्रा।

येनकेन- *क्रि.वि.* [सं.] जुनसुकै प्रकारले; कुनै न कुनै प्रकारले; येनकेन प्रकारेण।

येनकेन प्रकारेण- *क्रि.वि.* कुनै न कुनै प्रकारले; जुनसुकै प्रकारले।

यै- *सर्व.* [यही] यो नै; यही।

यो- *सर्व.* [सं. एषः] १. प्रथम पुरुष, एकवचनमा उभय लिङ्गका निम्ति प्रयोग हुने सार्वनामिक शब्द; विभक्ति लाग्दा 'यस' हुने सर्वनामको सरल रूप। *वि.* २. नजिक रहेको वस्तुलाई देखाउने सार्वनामिक विशेषण; यहाँनेरको; यतातिरको (जस्तै- यो घर, यो रूख, यो मानिस इ.)।

योग- *ना.* [सं.] १. कुनै दुई वस्तु परस्परमा मिल्ने वा जोडिने काम; मिलाइ; जोडाइ; संयोग। २. सम्बन्ध; सम्पर्क। ३. आपसी हेलमेल; मेलपिलाप। ४. गणितमा जोड्ने काम वा क्रिया; जोड; जम्मा। ५. कुनै पनि काम वा कुराको उपयुक्तता वा अनुकूलता। ६. त्यस्तो राम्रो समय वा साइत। ७. यम, नियम आसन, प्राणायाम, प्रत्याहार धारणा, ध्यान र समाधिको अष्टाङ्ग योग। ८. चित्तलाई ईश्वरमा लीन गराउनका लागि एकाग्र हुने कार्य; मोक्षको उपाय। ९. चित्तको चञ्चल वृत्तिलाई रोक्ने काम; वैराग्य। १०. फलित ज्योतिषका अनुसार ग्रहहरू विशेष स्थितिमा जुट्नाले पर्न आउने शुभ वा अशुभ योग। ११. ज्योतिषशास्त्रका मतमा तिथि, वार, नक्षत्र, योग र करणसमेत मिलेर बन्ने पाँच अङ्गमध्येको एक; विष्कम्भ, प्रीति, आयुष्मान् आदि सत्ताइसवटा योगको साझे नाम। १२. तिथि र नक्षत्रका संयोगले पर्न आउने आनन्द, कालदण्ड आदि सत्ताइसवटा योग। १३. ज्योतिषका मतमा सिद्धि र अमृत नामका योग। १४. छवटा दर्शनमध्ये एक; योगदर्शन। १५. टुनामुना; वशीकरण। १६. तारतम्य; सबै थोकको भरमभेट; काकताली। १७. छलकपटको व्यवहार; धोका। १८. लाभ; फाइदा; आम्दानी।

योगक्षेम- *ना.* १. प्राप्त वस्तुको सुरक्षाका निम्ति प्रयत्नरत रहने र अप्राप्त वस्तुको प्राप्तिका निम्ति दत्तचित्त रहने काम। २. राष्ट्रको शान्ति-सुरक्षा र सुव्यवस्था। ३. जीवननिर्वाहको काम। ४. कुशल-मङ्गलको समाचार; पिरपिराउ, आरामविराम आदिको जानकारी।

योगदर्शन- *ना.* चित्तलाई एकाग्र रूपले ईश्वरमा लीन गराउने शास्त्र; योगशास्त्र।

योगदान- *ना.* कुनै काममा महत्त्वपूर्ण सहायता दिने काम; सहभागिता।

योगधारणा- *ना.* योगमा एकाग्र भई ध्यानमग्न भएको अवस्था; योगधारण गरेको अवस्था।

योगनिद्रा- *ना.* १. योगमा अवस्थित महापुरुषको समाधि; समाधिका अवस्थाको निद्रा। २. युगका अन्त्यमा हुने प्रलयअवस्थामा लाग्ने विष्णुको निद्रा।

योगफल- *ना.* गणितमा विभिन्न सङ्ख्या जोड्दा हुन आउने उत्तर; योगको परिणाम।

योगबल- *ना.* योगको साधनबाट प्राप्त हुने ईश्वरीय शक्ति।

योगमाया- *ना.* १. समाधि अवस्थामा प्राप्त हुने अलौकिक शक्ति। २. भगवती; महामाया। ३. ईश्वरको सृजनशक्ति; प्रकृति।

योगमार्ग- *ना.* ईश्वरप्राप्तिका विभिन्न मार्गमध्ये एक मार्ग।

योगरूढ- *वि.* १. योग नै रूढ भएको। २. व्याकरणमा यौगिक देखिए पनि अर्थचाहिँ रूढ भएको।

योगशास्त्र- *ना.* योगविद्या।

योगसूत्र- *ना.* महर्षि पतञ्जलिको योगसम्बन्धी सूत्रसङ्ग्रह; योगदर्शन।

योगात्मा- *ना.* योगी।

योगानुशासन- *ना.* योगशास्त्रले बताएको अनुशासन।

योगाभ्यास- *ना.* योगशास्त्रबमोजिम योगका आठैवटा अङ्गहरूको विधिपूर्वकको अनुष्ठान; योगको साधन; योगानुशासनको पालन।

योगाभ्यासी- *वि.* योगको साधनमा लीन।

योगाश्रम- *ना.* १. योगको अभ्यास गर्ने मठ; योगसाधनाको आश्रम। २. योग सिकाउने ठाउँ; योगाभ्यास गराउने स्थल।

योगासन- *ना.* योग गर्दा बस्ने पद्मासन, स्वस्तिकासन, भद्रासन, वज्रासन र वीरासनमध्येको कुनै एक आसन; योग गर्दा बस्ने विधि।

योगिनी- *ना.* [सं.] १. योगाभ्यास गर्ने नारी; जोगिनी; तपस्वी नारी। २. काठमाडौं उपत्यकामा रहेका चार देवी (वज्रयोगिनी, ब्रह्मयोगिनी, नीलतारा योगिनी र विजयेश्वरी योगिनी) मध्ये कुनै एक। ३. भगवतीका नारायणी, गौरी, शाकम्भरी लगायत चौंसट्ठी सहचारीमध्ये कुनै एक। ४. आषाढ कृष्णपक्षको एकादशी। ५. रणपिशाचिनी; रणचण्डी। ६. अष्टदेवी (शैलपुत्री, ब्रह्मचारिणी, चन्द्रघण्टा, स्कन्दमाता, कुष्माण्डी, कालरात्रि, कात्यायनी र महागौरी)। ७. ज्योतिषशास्त्रअनुसार विशेष तिथिमा विशेष दिशामा रहने देवी; दिङ्माता (ब्राह्मी, माहेश्वरी, कौमारी, वैष्णवी, वाराही, इन्द्राणी, चामुण्डा र महालक्ष्मी)। ८. तिथिका आधारमा पूर्व आदि दिशामा निवास गर्ने (नारीहरूले यात्रा गर्दा बार्नुपर्ने तथा सामुन्ने र दायाँ पर्दा अनिष्ट फल दिने) कालयोगिनी। ९. जन्म नक्षत्रमा तीनको अङ्क जोडेर आठले शेष गर्दा रहने अङ्कका आधारमा क्रमशः मङ्गला, पिङ्गला, धान्या, भ्रामरी, भद्रिका, उल्का, सिद्धा, सङ्कटा गरी आठवटा योगिनी; सूर्यादि ग्रहका पत्नीका रूपमा मानिने दशा (सूर्यपिङ्गला, चन्द्रमङ्गला, भौमभ्रामरी, बुधभद्रिका, गुरुधान्या, शुक्रसिद्धा, शनिउल्का र राहुसङ्कटा)।

योगिनी चक्र- *ना.* ज्योतिषशास्त्रअनुसार योगिनीको स्थिति, निर्देशन र फल विचार गर्ने चक्र।

योगिनी दशा- *ना.* योगिनीको दशा।

योगिराज- *ना.* [सं.] योगीहरूमा श्रेष्ठ योगी; धेरै ठुला योगी; योगीन्द्र।

योगी- *वि.* [सं.] १. संयुक्त; जोडिएको। *ना.* २. योगसाधना गर्ने व्यक्ति; योगाभ्यास गर्ने सन्त। ३. युक्त, युञ्जान र युक्त वियुक्तसमेत तीन प्रकारका योगीमध्ये कुनै पनि सिद्ध पुरुष; योगपुरुष। ४. जोगी।

योगीन्द्र- *ना.* योगिराज; योगीश्वर।

योगीराज- *ना.* योगीका निम्ति सम्मानजनक सम्बोधन; योगिराज।

योगीश्वर- *ना.* १. श्रेष्ठ योगी; योगीहरूमा सर्वश्रेष्ठ महात्मा; योगेश्वर। २. महादेव; शिव। ३. कृष्ण भगवान्।

योगेश्वर- *ना.* [सं.] १. योगसाधन गरेको पुरुष; सिद्ध पुरुष। २. कृष्ण भगवान्। ३. महादेव; शिव।

योग्य- *वि.* [सं.] १. काम सफलतापूर्वक गर्ने शक्ति, सिप, गुण आदि भएको; लायक; जान्ने; सिपालु। २. कुनै पद, काम, जिम्मेदारी आदिका लागि ठिक मानिने; उपयुक्त। ३. विद्या, गुण, बल, विवेक आदिका दृष्टिले उच्चस्तरको। ४. न्यायसङ्गत; मुनासिब; उचित।

योग्यता- *ना.* [सं.] १. व्यवहार, कार्य वा शिल्पका लागि आवश्यक ज्ञान, अनुभव र शक्ति; ल्याकत; सामर्थ्य; क्षमता; दक्षता। २. कुनै विषयको आवश्यक ज्ञान; जानकारी। ३. व्यावहारिक अनुभव।

योग्यताक्रम- *ना.* ज्ञान, गुण, शिक्षा आदिमा प्राप्त गरेको स्तरका आधारमा निर्धारित हुने क्रम; योग्यताका आधारमा तोकिने क्रम।

योग्यतासार- *ना.* योग्यताको सारभूत तत्त्व; योग्यताको निर्धारण गर्ने मूलभूत तत्त्व।

योग्यता परीक्षा- *ना.* १. प्रवेशिका, परीक्षामा सामेल हुन योग्य भएनभएको छान्नका निम्ति माध्यमिक तहका विद्यालयहरूबाट लिइने परीक्षा; ल्याकत जाँच (टेस्ट परीक्षण)। २. योग्यता जाँच्ने कुनै पनि परीक्षा।

योजक- *वि.* [सं.] १. एकभन्दा बढ्ता चिज वा विषयलाई एकै ठाउँ मिलाउने; जोड्ने। २. योजना गर्ने; आयोजना मिलाउने। ३. व्यवस्थापन गर्ने; प्रबन्धक।

योजन- *ना.* [सं.] १. परस्परको मेलमिलाप। २. जोड्ने काम; एकीकरण। ३. वास्तुकलामा व्यापक अर्थमा प्रयोग हुने 'कोस' को चार गुना बराबरको नापो; चार कोस लमाइको नापो।

योजनगन्धा- *ना.* १. महर्षि पराशरका वीर्यबाट व्यास जन्माउने नारी; सत्यवती; मत्स्यगन्धा। २. कस्तूरी।

योजना- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि कार्य व्यवस्थित रूपमा सञ्चालित गर्नका निम्ति पहिले नै निर्धारित गरिने कार्यक्रम वा रूपरेखा; काम सिद्ध गर्न चाहिने साधन, उपाय, व्यवस्था आदिको पूर्वनिश्चित तयारी। २. जुनसुकै कार्यको व्यवस्था मिलाउने वा आयोजना गर्ने

काम; समायोजना। ३. कार्यक्रम। ४. व्यवस्था; प्रबन्ध। ५. प्रयोग; व्यवहार। ६. जोड्ने काम; जोडाइ; मिलान।

योजना आयोग- *ना.* सरकारले तयार पार्ने योजनासम्बन्धी कार्यका निम्ति गठित आयोग; राष्ट्रिय योजना आयोग।

योजनाकार- *ना.* योजनाको विस्तृत रूपरेखा तयार गर्ने व्यक्ति।

योजना प्रमुख- *ना.* योजना सञ्चालन गर्ने कर्मचारीसमूहको प्रमुख व्यक्ति; योजनाको मुख्य व्यक्ति।

योजनाबद्ध- *वि.* पूर्वनिर्धारित योजनामा आधारित; सुनियोजित।

योजना मन्त्रालय- *ना.* देशका योजनासम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यसञ्चालन गरिने हिसाबले गठित मन्त्रालय; योजना हेर्ने मन्त्रीको कार्यालय।

योजनाविद्- *वि.* १. योजनाका बारेमा पर्याप्त ज्ञान भएको; योजना तर्जुमा गर्न आवश्यक पर्ने ज्ञान भएको। *ना.* २. योजना तर्जुमा गर्न जान्ने व्यक्ति। ३. योजना आयोगको सदस्य।

योजनास्थल- *ना.* १. योजना सञ्चालनका निम्ति छानिएको वा उपयुक्त ठाउँ। २. योजना चल्दै गरेको ठाउँ; योजनाक्षेत्र।

योजनीय- *वि.* [सं.] जोड्न लायक; जोड्नुपर्ने।

योजित- *वि.* [सं.] १. जोडिएको। २. योजना गरिएको; योजनाका रूपमा ल्याइएको।

योज्य- *वि.* [सं.] जोड्न लायक; योजनीय।

योद्धा- *ना.* [सं.] १. युद्ध गर्ने व्यक्ति। २. वीर; युद्धवीर। ३. सैनिक व्यक्ति। *वि.* ४. युद्ध गर्ने। ५. बलियो; बहादुर; जोधा।

योधा- *वि.* [सं.] हे. योद्धा।

योनि- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु उत्पन्न हुने स्थान; उद्गमस्थान; उत्पत्तिस्थल। २. स्त्रीजातिको मूत्रेन्द्रिय वा पिसाबद्वार। ३. पुराणअनुसार जीवले बेहोर्नुपर्ने चौरासी लाख जन्ममध्ये कुनै एक। ४. जन्म; चोला; जुनी। ५. खानी; आकर।

योनिगुटका- *ना.* भगनासा।

योनिज- *वि.* पाठेघरभित्रै सम्पूर्ण आकार ग्रहण गरेर मात्रै जन्मने।

योनि परीक्षक- *ना.* १. योनिको परीक्षण गर्ने वा जाँचबुझ गर्ने यन्त्र; योनि जाँच्ने सामान। *वि.* २. योनिका रोगसम्बन्धी ज्ञान भएको; योनिपरीक्षण गर्ने।

योनि परीक्षण- *ना.* स्त्रीजातिको यौनाङ्ग परीक्षण गर्ने काम; योनिका रोग, स्थिति आदिको जाँच गर्ने काम।

योनिमार्ग- *ना.* योनिद्वारको बाटो; योनिद्वारदेखि पाठेघरसम्मको बाटो।

योनिमुद्रा- *ना.* औँलाहरूबाट योनिको आकार बनाइने एक तान्त्रिक मुद्रा।

योनियन्त्र- *ना.* १. मन्दिर वा धर्मपीठमा प्रबन्ध गरिएको पापद्वार वा धर्मद्वार। २. योनि।

योनिशोथ- *ना.* स्त्रीजातिको यौनाङ्ग सुन्निने वा दुख्ने रोग।

योनिसङ्कुचन- *ना.* योनि खुम्चिने काम; योनिको खुम्च्याइ।

योनिसम्भव- *वि.* योनिज।

योनी- *ना.* [सं.] हे. योनि।

योमरी- *ना.* [नेवा.] चामलको पिठाको डल्लालाई बायाँ हत्केलामा राखेर दाहिने हातको चोर औँलाले थिच्दै भित्र खोक्रो पारी त्यस भागमा चाकु, मासु, मस्यौरो, मास, खुवा वा पूजाका लागि दुईचार गेडा चामल राखी भाँडाको मुख बन्द गरेर वाष्पपाकद्वारा पकाइने खाद्य वस्तु।

योषा/योषिता- *ना.* [सं.] आइमाई; स्त्री।

यौगिक- *वि.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तु वा तत्त्व मिलेको; संयुक्त। २. व्याकरणका अनुसार प्रकृति र प्रत्यय मिलेर बनेको; व्युत्पन्न। ३. दुई वा बढी शब्द मात्र मिलेर बनेको। *ना.* ४. दुई वा यसभन्दा पनि बढी गुण, तत्त्व आदि मिश्रित भएर बनेको वस्तु वा तत्त्व।

यौगिक शब्द- *ना.* १. प्रकृति र प्रत्यय मिलेर बनेको शब्द; व्युत्पन्न शब्द। २. दुई वा यसभन्दा पनि धेरै शब्द मिली बनेको शब्द; संयुक्त शब्द।

यौटा- *वि.* [√ एउटा] एक मात्र सङ्ख्या भएको; एकवटा मात्र; एउटा।

यौद्धिक- *वि.* [सं.] युद्धसम्बन्धी।

यौद्धिकी- *ना.* युद्धशास्त्र (मिलिटरी साइन्स)।

यौधेय- *ना.* [सं.] १. योद्धा; रणवीर। २. उत्तर भारतको एक प्राचीन जाति वा गण।

यौन- *वि.* [सं.] १. योनिसम्बन्धी; योनिको। *ना.* २. पुरुष र स्त्रीको सम्पर्क; मैथुन।

यौनक्रिया- *ना.* सन्तानोत्पादनको काम; मैथुन गर्ने काम; सम्भोग गर्ने काम।

यौनविकार- *ना.* १. सम्भोग वा मैथुनक्रियाबाट उत्पन्न हुने रोग। २. मैथुनका कारणबाट जन्मिने मानसिक विकार।

यौनव्यापार- *ना.* १. यौनकार्य चलाएर द्रव्य आर्जन गर्ने काम; द्रव्य आर्जनका निम्ति वेश्याव्यवसाय गर्ने काम। २. यौनसम्बन्धी आचरण; यौनव्यवहार।

यौनिक- *वि.* मैथुनक्रियाबाट उत्पन्न भएको; सम्भोगबाट जन्मेको; योनिबाट पैदा भएको।

यौवन- *ना.* [सं.] जुनसुकै प्राणीको बाल्य अवस्थाभन्दा पछि र वृद्ध अवस्थाभन्दा अघिको उमेर; तरुण अवस्था; युवा अवस्था।

यौवनपुष्प- *ना.* आइमाई तरुनी छँदा योनिबाट झर्ने रज।

यौवनपुष्पित देहलता- *ना.* जवानीले पूर्ण भएको शरीर; जवानीले भरिएको जिउ।

यौवराजिक- *वि.* [सं.] युवराजसम्बन्धी।

यौवराज्य- *ना.* [सं.] युवराजको पद, अधिकार वा दायित्व।

यौवराज्याभिषेक- *ना.* राजगद्दीका उत्तराधिकारी राजकुमारलाई युवराजको स्थानमा औपचारिकतापूर्वक स्थापना गरिने विधिपूर्वकको अभिषेक।

र

र₁- देवनागरी वर्णमालाको सताइसौँ व्यञ्जनवर्ण; मूर्द्धन्य, अन्तःस्थ; सघोष, अल्पप्राण, प्रकम्पित व्यञ्जन ध्वनि; लेख्य रूपमा सो ध्वनि वा वर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; खाँबे र।

र₂- *संयो.* [सं. अपर] १. दुई समान पद, पदावली वा वाक्य जनाउनलाई जोड्ने शब्द; योजक शब्द; तथा; अनि। २. यसकारण (उदा.- तिमीले बोलायौ र म आएँ)। *क्रि.वि.* ३. त्यसपछि; अनि (उदा.- र मैले उसलाई निकै गाली गरें। *निपा.* ४. वाक्यान्तमा आई प्रश्नको आशय बुझाउने निपात (उदा. मैले भनेको थिएँ र?)।

रँक्याइ- *ना.* [√ राँकि (+याइ)] राँकिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रँक्याइनु- *क.क्रि.* राँकिने तुल्याइनु।

रँक्याउनु- *प्रे.क्रि.* राँकिने तुल्याउनु।

रँक्याहट- *ना.* रँक्याइ।

रँग्नु- *स.क्रि.* [रँग +नु] १. रङ लगाउने काम गर्नु; रङ भर्नु; रङ्नु; रँगाउनु। २. भएनभएका कुरा गरेर होलाई होइन र होइनलाई हो पार्नु।

रँग- *ना.* [सं. रङ्ग] हे. रङ; रङ्ग।

रँगरुट- *ना.* [अङ. रिक्रुट] १. सेना, पुलिस आदि सुरक्षासेवामा भर्ना हुने नयाँ व्यक्ति; सैनिक वा पल्टनमा गएको मान्छे। २. जुनसुकै कामको अभ्यासमा लागेको व्यक्ति; सिकारु मान्छे।

रँगाइ- *ना.* [√ रँग् (+ आइ)] १. रँग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [रँगाउ+आइ] २. रँगाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रँगाइनु- *क.क्रि.* रङ लगाउने काम गरिनु; रङ भरिनु।

रँगाउनु- *स.क्रि.* रङ लगाउने काम गर्नु; रङ्ग लाउनु; रङ भर्नु वा पोत्नु; रङ्गिन तुल्याउनु; रङाउनु।

रँगिनु- *अ.क्रि.* १. रङ लाग्ने काम हुनु; रङ चढ्नु; रङ पोतिनु। २. मादक पदार्थले लट्ठ पर्नु; नशा लाग्नु। ३. अरू समाजमा मिल्नु; बोरिनु। ४. संसर्ग वा परिस्थितिबाट आफू पनि प्रभावित हुनु।

रँगिलो- *वि.* [रँग+इलो] हे. रङ्गिलो।

रँगेटो- *ना.* [√ रिँग+एटो] १. कामको चटारो; काम धेरै पर्नाले हुने झमेला। २. रिँगटा; रिङटा; चक्कर।

रँगेल्नु- *स.क्रि.* [रँगेलो+नु] १. अनेक किसिमका कामका झमेलामा फसाउनु; कामकाजमा अलमल्याउनु। २. पिरोल्नु; हुँडल्नु। ३. बिथोल्नु; भाँड्नु।

रँगेलाइ- *ना.* रँगेल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रँगेलाइनु- *क.क्रि.* रँगेल्ने काम गरिनु; रँगेलो बनाइनु।

रँगेलाउनु- *प्रे.क्रि.* रँगेल्न लगाउनु; रँगेल्ने काम गराउनु।

रँगेलाहट- *ना.* रँगेलाइ।

रँगेलाहा- *वि.* रँगेल्ने खालको; रँगेलाइमा पार्ने।

रँगेलिनु- *अ.क्रि.* १. रँगेल्ने काम हुनु; रुमलिनु। *क.क्रि.* २. रँगेल्ने काम गरिनु।

रँगेलो- *ना.* [रँग+एलो] धेरै कामको अव्यवस्थित झमेला; अनेक कामकुराको बोझ; झैझमेला; चटारो; लठारो।

रँगेल्याइ- *ना.* [रँगेलि+आइ] रँगेलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रँधाइ- *ना.* [√ राँध् (+आइ)] राँध्ने वा पकाउने क्रिया-प्रक्रिया।

रँधाइनु- *क.क्रि.* राँध्ने काम गराइनु।

रँधाउनु- *प्रे.क्रि.* राँध्ने काम गराउनु; राँध्न लाउनु।

रँधिनु- *क.क्रि.* राँध्ने काम गरिनु; राँधिनु।

रइस- *ना.* [अ. रईस] १. सुखसयल गर्न पर्याप्त सम्पत्ति भएको व्यक्ति; साहुकार; सम्पन्न मान्छे; धनीमानी। २. ठुलोबडो मान्छे; बडादमी।

रउँ- *ना.* [सं. रोम] शरीरमा उम्रने वस्तु; उमेर र जातिअनुसार कालो, सेतो, कैलो, सुनौलो आदि रङका मसिना केश; रौँ; भुत्ला।

रउतेलो- *ना.* [राउत+एलो] १. रौतेलो; राजकुमार। २. ठकुरी; बाबुसाहेब।

रउस- *ना.* [सं. रभस=वेग] रौस; उत्सुकता।

रउसे- *वि.* रउस गर्ने; रसिलो स्वभावको; रौसे।

रकम- *ना.* [अ.] १. धन; सम्पत्ति; पैसा। २. कागजी औपचारिकता मिलाउने काम; व्यवहारको बन्दोबस्त; स्याहासेस्ता। ३. प्रकार; भाँती; तरिका। ४. जग्गा, पसल, उद्योग, ठेक्कापट्टा आदिको दैदस्तुर; कर; शुल्क। ५. घरायसी कामका निमित्त जागिरदारले पाउने बिदा; कर्मचारीले पाउने घरबिदा। ६. राजस्वबापत लाग्ने कर; शुल्क। ७. विशेष अवसरमा सरकारले जनताबाट उठाउने श्रम; झारलाङ्गी; झारा।

रकम कलम- *ना.* १. रकमको छुट्टाछुट्टै उल्लेख भएको फाँटवारी; विभिन्न शीर्षकउपशीर्षकमा उल्लेख भएका रकमको विवरण; रकमको हरहिसाब। २. रैरकम।

रकम बन्दोबस्त- *ना.* ठेक्कापट्टा, पोत आदि तोक्ने काम; रकम तोक्ने काम।

रकम बन्दोबस्त अड्डा- *ना.* त्यस्तो काम गर्ने अड्डा।

रकमान्तर- *ना.* एक शीर्षकअन्तर्गत निकासा भएको रकमलाई अर्को शीर्षकमा सार्ने काम; रकमको उल्टापाल्टी।

रकमी- *वि.* १. रकमकलमका कुरामा ज्यादै सतर्क रहने; स्याहासेस्ताका सम्बन्धमा ज्यादै पोख्त। २. अड्डाअदालतको मरमामिलामा प्रशस्त अनुभवी।

रकार- *ना.* [सं.] 'र'अक्षर; अन्तस्थ वर्णको दोस्रो अक्षर; 'य'- भन्दा पछि र 'ल'-भन्दा अघिको एक व्यञ्जन; खाँबे र।

रकारीभवन- *ना.* अन्य ध्वनिले परिवर्तन भई 'र' हुने काम; रेफीभवन (जस्तै- घोडा=घोरा, छडी=छरी, घडी=घरी आदि)।

रकेट- *ना.* [अङ.] १. अन्तरिक्षमा प्रक्षेपण गरिने मानवरहित वा मानवसहित यान; उपग्रहका रूपमा छोडिने यान। २. युद्धमा वा अत्यन्त छिटो काममा प्रयोग हुने एक वायुयान। ३. युद्ध आदिमा हुर्‍याएर प्रहार गरिने विस्फोटक क्षेप्यास्त्र। *वि.* ४. छिटो; बेगिलो।

रक्खे- *ना.* [सं. रक्षा] हे. रक्षा; रच्छे।

रक्खे माला- *ना.* हे. रक्षामाला।

रक्त- *ना.* [सं.] १. रुधिर; रगत। २. रातो रङ; लाल रङ। ३. तामो धातु। ४. रातो चन्दन; रातो रङ देखिने चन्दन। ५. केशर; रातो केशर। ६. कमल; पङ्कज। ७. सिँदुर। *वि.* ८. रातो; लाल। ९. हृदयमा कुनै विषय रङ्गिएको; अनुरक्त।

रक्तअल्पक- *ना.* रगतको चापलाई कम गराउने वस्तु; रक्तचापनियन्त्रक।

रक्तकमल- *ना.* रक्तपित्त।

रक्तकोष- *ना.* रगतमा रहने मसिना कोष; रक्तकण।

रक्तकोषिका- *ना.* रगतमा हुने एकदमै मसिना कणहरू; रक्तकोष।

रक्तचन्दन- *ना.* घोटेर निकाल्दा रातो रङको चन्दन आउने एक वृक्षविशेष; रातो चन्दन।

रक्तचाप- *ना.* शरीरमा सञ्चार हुने रगतको तीव्र वा अल्प चाप; रक्तसञ्चारको वेग वा गति।

रक्तचाप मापक- *ना.* रक्तचापको गतिलाई नाप्ने काममा प्रयोग हुने साधन; रक्तचाप नाप्ने यन्त्र।

रक्तदान- *ना.* अर्काको प्राणरक्षाका निम्ति रगत दिने काम।

रक्तद्रव- *ना.* रगतमा हुने एकदमै मसिना कण; रगतका तरल कण।

रक्तधातु- *ना.* १. गेरु। २. तामो।

रक्तपला- *ना.* केराका पातका टुप्पा जस्तै देखिने पात हुने, टुप्पामा फुल्ने, आयुर्वेदले विषका रूपमा स्वीकार गरेको एक वनस्पति।

रक्तपात- *ना.* १. रगत गिर्ने वा गिराउने काम; रगतपच्छे। २. लडाइँ चर्कने वा चर्काउने काम; परस्परको काटमार।

रक्तपित्त- *ना.* मुख, नाक, कान, मलमूत्रद्वारबाट रगत जाने रोग; रक्तस्राव।

रक्तपिपासु- *वि.* १. रगत पिउन चाहने। २. राक्षसको जस्तो स्वभाव भएको; रगत चुस्ने दैत्यजस्तो।

रक्तपुष्ट- *ना.* लामा खालका पात हुने, बोट भाँच्दा पहेँलो चोप आउने, टुप्पामा फुल्ने, आयुर्वेदका अनुसार चोप निद्राका लागि र पात तागत र ज्वरनाशका लागि सेवन गरिने एक बोट।

रक्तप्रदर- *ना.* स्त्रीहरूका योनिबाट निरन्तर रगत बहिरहने एक रोग; रक्तस्राव।

रक्तप्रमेह- *ना.* पुरुषका पिसाबबाट दुर्गन्धियुक्त रगत बग्ने एक रोग।

रक्तवर्द्धक- *ना.* १. रगत बढाउने शक्ति भएको औषधी; रगतवृद्धि गर्ने वस्तु। *वि.* २ खाँदा रगत बढाउने।

रक्तमत्स्य- *ना.* रातो रङको माछा।

रक्तवर्ण- *वि.* १. रातो रङको; लाल वर्णको। *ना.* २. रातो रङ। ३. बर्खामासमा निस्कने एक जातको किरो; मखमली किरो। ४. मुगा।

रक्तविकार/विकृति- *ना.* रगतमा देखिने कुनै पनि विकार; रगतसम्बन्धी जुनसुकै रोग।

रक्तविज्ञान- *ना.* रगतका विशेषता, गुण, रोग, विकार आदिको अध्ययन गर्ने विद्या।

रक्तसघनता- *ना.* शरीरमा रगतको मात्रा सघन रूपमा छरिएर बस्ने प्रक्रिया; रगत रहने घनत्वको अवस्था।

रक्तसञ्चार- *ना.* प्राणीका शरीरमा रगत सञ्चालन हुने क्रिया वा विधि।

रक्तसन्धान- *ना.* रगतजाँच (ब्लडटेस्ट)।

रक्तसम्बन्ध- *ना.* एकै आमाबाबुबाट जन्मिएकाहरूको नाता।

रक्तसार- *ना.* रगत जमेपछि छुट्टिने रगतको हड्याइँदो तरल अंश; रगतको पानी।

रक्तस्राव- *ना.* १. शरीरमा चोटपटक लाग्नाले रगत झर्ने स्थिति वा अवस्था। २. शरीरका कुनै इन्द्रियबाट रोगवश हुने रक्तस्राव।

रक्तस्राव रोधक- *ना.* रक्तस्राव हुने रोगलाई रोक्ने वस्तु; रगत चुहुने रोगलाई निराकरण गर्ने औषधी।

रक्ताक्ष- *वि.* १. आँखाको रङ रातो हुने; राता आँखा हुने। २. डरलाग्दो; भयङ्कर। *ना.* ३. परेवा नामको पक्षी; कपोत। ४. कोइली। ५. भैँसीको भाले; राँगो।

रक्तातिसार- *ना.* दिसाबाट रगत जाने रोग; एक किसिमको अतिसार।

रक्ताम्मे- *वि.* [सं. रक्तमये १. जताततै रगत लागेको। २. चोट लागेर रगतैरगत भएको; रगतपच्छे।

रक्तालु- *ना.* [सं.] १. तरुल। *वि.* २. अलिअलि रातो; रछ्यायो।

रक्ताश्मयुग- *ना.* [सं.] भूगर्भशास्त्रअनुसार छेपारो, माउसुली आदिजस्ता जीव सृष्टि भएको युग; आजभन्दा बाइस करोड पचास लाख वर्षपहिलेको युग।

रक्तिनी- *ना.* [रक्त+इनी] १. रगत; रक्ती। २. बेसमयमा दिक्क पार्ने गरी परेको पानी; झोलेनी; रक्तेनी। ३. निरर्थक झरी (हेयार्थमा)।

रक्तिम- *वि.* [सं.] रातो वर्णको; लाल रङको।

रक्तिमा- *ना.* रातो वर्ण; लाली।

रक्ती- *ना.* [सं. रक्त+ई] १. रगत; रुधिर। २. खसी आदि काट्दा आउने रगत। *वि.* ३. रगतको जैँ (रङ)।

रक्ती रङ- *ना.* रातो रङ।

रक्ते- *ना.* [रक्त+ए] पिपिराका जस्ता राता पात र रातै डाँठ हुने एक झारविशेष।

रक्तेनी- *ना.* [रक्त+एनी] हे. रक्तिनी।

रक्तेलो- *ना.* [रक्त+एलो] गर्भबाट भर्खर पैदा भएको शिशु; सालनालसितैको बालक।

रक्तै- *वि.* [रक्त+ऐ] रगतले भरिएको; रक्तपूर्ण।

रक्तोपचार- *ना.* [सं.] १. रगतमा भएका विकारहरूलाई हटाउन गरिने औषधी; रगतका रोगको उपचार। २. रगतको कमी भएकालाई रगत दिएर गरिने उपचार।

रक्तोपल- *ना.* [सं.] गेरु रङ्गको माटो हुने ठाउँको ढुङ्गा; गैरिक शिला; गेरु ढुङ्गा।

रक्त्योल- *वि.* [सं. रक्तावली] १. रगतले पर्याप्त भिजेको; रक्ताम्मे; रक्तमय। *ना.* २. रगतको पोखरी।

रक्ष- *ना.* [सं.] पुराण आदिका अनुसार एक जाति; राक्षस।

रक्षक- *वि.* [सं.] १. रक्षा गर्ने; बचाउ गर्ने। २. पालनपोषण गर्ने; संरक्षणको अभिभारा वहन गर्ने। *ना.* ३. पहरेदार; रखवाला व्यक्ति; चौकीदार। ४. धरालो; अभिभावक।

रक्षण- *ना.* [सं.] १. सञ्चय गर्ने काम; बचाउ गर्ने काम; रक्षाको भार वहन गर्ने काम; रक्षा; सुरक्षा। २. पालनपोषण; सह्यारसम्भार। ३. पहरेदारी; पालो; रुङाइ; रखवारी।

रक्षणीय- *वि.* १. रक्षा गर्न लायक; बचाउ गर्नुपर्ने। २. पालनपोषण गर्नुपर्ने; पालनतालन गर्नुपर्ने।

रक्षमाला- *ना.* [सं.] भूत, प्रेत, रोग, बालग्रह आदिबाट खास गरी केटाकेटीको सुरक्षाका निम्ति घाँटीमा बाँधिने बुटी; बाघनङ्ग्रा, बँदेलको दाह्रो, कौडा आदिको माला; जन्त्र; रक्खेमाला।

रक्षा- *ना.* [सं.] कथ्य. रच्छे। १. सङ्कट वा दुःखद अवस्थाबाट उद्धार गर्ने काम; बचाउ। २. हानिनोक्सानी हुनबाट बचाउने काम; सुरक्षा। ३. हेरविचार; देखरेख; हिफाजत।

रक्षाकवच- *ना.* १. दुष्ट ग्रह, रोगव्याधि, भूतप्रेत आदिको भयबाट बच्नका निम्ति धारण गरिने सूत्र; रक्षासूत्र यन्त्रादि। २. शत्रुका शस्त्रास्त्रको प्रहारबाट बच्नका निम्ति धारण गरिने पोसाक; शरीररक्षाका लागि लगाइने पहिरन।

रक्षागृह- *ना.* १. सुरक्षाका उद्देश्यले बनाइएको घर। २. सुरक्षाको जिम्मेदारी लिने वा रक्षाको व्यवस्था मिलाउने कार्यालय; पुलिसअड्डा। ३. नवजात शिशु र प्रसूति नारीको सुरक्षा, सेवाशुश्रूषाको व्यवस्था भएको ठाउँ; प्रसूतिगृह।

रक्षादल- *ना.* १. २००७ सालपछि पुलिसहरूलाई सहायता गर्न साधारण युवा नागरिकहरूबाट गठित तथा दुईचार वर्षपछि होमगार्डका नाममा परिवर्तित दल। २. रक्षा गर्नेहरूको समूह; रक्षकगण।

रक्षाबन्धन- *ना.* १. श्रावण शुक्ल पूर्णिमाका दिन सप्तर्षिको पूजा गरेर नारीमा बाँधिने सूत्र; रिखीडोरो। २. यज्ञ, देवार्चन आदि कार्य गरेपछि प्रसादस्वरूप नारीमा बाँधिने डोरो। ३. रक्षासूत्र बाँध्ने काम। ४. ऋषितर्पणी पूर्णिमा; जनैपुर्ने।

रक्षासङ्घ- *ना.* १. टोल, गाउँ, क्षेत्रहरूको शान्तिसुव्यवस्था र सामाजिक सहयोग गर्ने उद्देश्यले गठन भएको सङ्गठन। (यस्तै उद्देश्यले २००७ सालको आतङ्कको अवस्थामा नेपालको राजधानीमा यसको गठन भएको सङ्घ)। २. समयसमयमा सरकारबाट जनतालाई वितरण हुने जिन्सी, नगदी आदि वस्तु सरोकारवाला क्षेत्रका व्यक्तिले प्राप्त गर्न सकून् भनी स्थानीय जनसमूहबाट बनेको समिति।

रक्षासूत्र- *ना.* रक्षाका निम्ति बाँधिने डोरो; रक्षाडोरो।

रक्षिक- *वि.* १. रक्षक; रक्षा गर्ने। २. पहरेदार; पालो बस्ने।

रक्षिका- *ना.* १. रक्षा। २. रक्षा गर्ने काममा खटिएकी नारी; रक्षा गर्ने स्त्री।

रक्षित- *वि.* १. सङ्कट, भय आदिबाट जोगाइएको; हानिनोक्सानी हुनबाट बचाइएको; रक्षा गरिएको। २. पालनपोषण गरिएको; सह्यारसम्भार गरिएको। ३. कुनै कामका निम्ति बँचोट गरिएको; साँचेर राखिएको।

रक्ष्य- *वि.* रक्षा गर्न योग्य।

रक्साल- *ना.* [सं. रक्षा+आल] कुनै देवदेवीलाई इच्छासिद्धि भएमा जप, होम, बलि आदि गर्न गरिने कबोल; भाकल।

रक्सिनु- *अ.क्रि.* [रक्सी+इ+नु] प्रशस्त घिच्नु; चाहिँदोभन्दा बढ्ता हसुर्नु।

रक्सी- *ना.* [भो. ब.] अन्न, फल, फूल आदि कुहाएर मर्चा मिलाई नशा लाग्ने बनाइएको मद्य; मदिरा; दारु।

रक्सीबाज- १. रक्सी खाने व्यक्ति; पियक्कड। *वि.* २. रक्स्याहा; जँड्याहा; नचाहिँदो हिसाबले रक्सीमा लाग्ने।

रक्स्याहा- *वि.* ज्यादै पियक्कड; रक्सी पिउनमा नामी; हदभन्दा बढ्ता रक्सी पिउने; रक्सीबाज।

रखवार- *वि.* [भोज. > सं. रक्षापाल] सुरक्षाको काम गर्ने; रेखदेखको जिम्मेदारी लिने।

रखवारी- *ना.* १. हेरचाह गर्ने काम; सुरक्षा। २. भरणपोषण; सह्यारसम्भार।

रखवारे- *वि.* १. रेखदेख गर्ने; भरणपोषण, सह्यारसम्भार आदि गर्ने। *ना.* २. पालोपहरा बस्ने व्यक्ति; रुँगालो।

रखवाला- *वि.* [हि.] १. रक्षा गर्ने; बचाउ गर्ने; रक्षक। २. रेखदेख, भरणपोषण वा सह्यारसम्भार गर्ने। *ना.* ३. पाले; कुरुवा बस्ने मान्छे; रखवारे।

रखवाली- *ना.* १. रक्षा गर्ने काम; रखवारी। २. पालोपहरा बस्ने काम; रुड्ने काम; रुडाइ; कुराइ; हेरचाह।

रखवालो- *वि.* / *ना.* रखवाला।

रखाइ- *ना.* [√ राख् (+आइ)] राख्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रखाइनु- *क.क्रि.* राख्ने काम गराइनु।

रखाउनु- *प्रे.क्रि.* राख्न लाउनु; राख्ने काम गराउनु।

रखालो- *ना.* [राख+आलो] १. रेखदेखको जिम्मेदारी लिने व्यक्ति; धरालो। २. रुड्ने मान्छे; कुरुवा।

रखुवा- *वि.* [राख्+उवा] १. राखेको; स्थापना गरेको। २. रखवाला; धरालोको काम गर्ने। *ना.* ३. कुरुवा काम गर्ने व्यक्ति; पाले।

रखेल्नी/रखौटी- *वि.* [राख्+एल्नी/औटी] १. गुप्त रूपले यौन सम्पर्क राखेर ल्याइएकी; ल्याइते। *ना.* २. बिहे नगरी त्यसै ल्याइएकी स्वास्नी।

रखौटे- *वि.* [राख्+औटे] १. गुप्त रूपले सम्बन्ध राखेको (नाठो, लोग्ने)। २. ल्याइते; रखौटी (स्वास्नी)। *ना.* ३. दलाल; अह्रौटे; नोकर।

रग- *ना.* [अङ.] ऊनीको ओढ्ने कपडा; सिरकको सट्टा ओढिने बाक्लो वस्त्र; कम्बल।

रगड्नु- *स.क्रि.* [प्रा. रहक्करण > सं. रभस्करण] १. कुनै वस्तुलाई केही साधनमा प्रशस्त घोट्नु; घिसोटेर दल्नु; रगेड्नु। २. खल, सिलौटो, जाँतो आदिमा हालेर खुब पिँध्नु; खल गर्नु। ३. काममा बेसरी जोत्नु; रगेड्नु।

रगड- *ना.* रगड्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

रगडा- *ना.* १. परस्परको झैझमेला; झगडा। २. कामको लठिबज्र; सँभालिनसक्नु अवस्था; लठारो; चटारो। ३. सङ्घर्ष; द्वन्द्व।

रगडाइ- *ना.* रगड्ने वा घोट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

रगडाइनु- *क.क्रि.* रगड्न वा घोट्न लाइनु। २. काममा जोताइनु।

रगडाउनु- *प्रे.क्रि.* १. रगड्ने काम गराउनु; रगड्न लाउनु। २. काममा खुब जोताउनु; धेरै काम गराउनु।

रगडाहट- *ना.* रगड्ने भाव, स्थिति वा क्रिया-प्रक्रिया; रगडाइ।

रगण- *ना.* [सं.] वार्णिक छन्दको नियमअनुसार माझमा लघुमात्रा र

दायाँबायाँ गुरुमात्रा हुँदा पर्ने एक गण; SIS चिह्नद्वारा चिनिने गण।
रगत- *ना.* [सं. रक्त] शरीरमा सिर्जना भएर खास प्रकारका सानाठुला नलीमार्फत सारा अङ्गमा चलायमान भएर दौडिरहने र मुटुमार्फत बेगिलो भइरहने रातो रङको तरल पदार्थ; रक्त; रुधिर।
रगतको नाता- *ना.* बाबुआमा र छोराछोरीको वा सहोदरको साहिनु।
रगतपच्छे- *ना.* १. कुटपिट आदिबाट चोट लागी शरीरबाट रगत झर्ने काम; रक्तपात। २. युद्ध; लडाइँ; मारामार। *वि.* ३. रक्ताम्मे।
रगतमासी- *ना.* पेटमा रोग भई मलद्वारबाट रगत र आउँ मिसिएको दिसा आउने रोग; उक्त रोग हुनेले झारेको दिसा।
रगताम्मे/रगताम्य- *वि.* रगत गिर्नाले सारा शरीर, घटनास्थल, परिवेश आदि रक्तमय भएको; रगतले व्याप्त; रक्तमय।
रगती- *ना.* खसी, बोका आदि काट्दा आएको रगत; रक्ती।
रगते- *वि.* [रगत+ए] १. रगतजस्तो। २. रगत भएको।
रगतेझार- *ना.* गहुँ छरेको ठाउँमा उम्रने, डाँठपात रातो हुने एक प्रकारको झार।
रगरग- *क्रि.वि.* [अ.मू. रग्+अ (द्वि.)] १. मसिना कीटाणु, सर्प, खजुरा आदि हिँडे झैँ गरी। २. बालकहरूले चकचक गरेसरि; रगरगी; रगरगती। *ना.* ३. त्यस प्रकारको हिँडाइ वा चकचक।
रगरगती- *क्रि.वि.* अझै रगरगी।
रगरगाइ- *ना.* रगरग गर्ने क्रिया वा किसिम; किरा, केटाकेटी आदिको झैँ चकचक वा सकसक।
रगरगाइनु- *अ.क्रि.* रगरग गर्ने हुनु।
रगरगाउनु- *अ.क्रि.* रगरग गर्ने हिसाबले कीटाणु, केटाकेटी वा कुनै वस्तु हिँड्नु; सकसक हुनु; सगबगिनु।
रगरगी- *क्रि.वि.* १. रगरग; रगरगती। *ना.* २. सुख, सफलता आदिको परिणामस्वरूप बढेको फुर्ती; ढाँचा; चकचकी। ३. ढलीमली।
रगरग्याइ- *ना.* रगरगिने भाव, क्रिया वा किसिम; सकसक गर्ने ढङ्ग।
रगरग्याइनु- *क.क्रि.* रगरगिने तुल्याइनु; सकसक गर्ने पारिनु।
रगरग्याउनु- *प्रे.क्रि.* रगरगिने पार्नु; सकसक हुने बनाउनु; रगरग वा चकचक गर्न लगाउनु।
रगरग्याहट- *ना.* रगरग्याइ।
रगेड्नु- *स.क्रि.* कुनै वस्तुलाई घोट्नु; प्रशस्त दल्नु; रगड्नु।
रगेडा- *ना.* १. घोट्ने वा रगड्ने काम; रगेडिने वा घोटिने काम; रगड। २. बेहिसाबसँगको व्यस्तता।
रगेडाइ- *ना.* रगेड्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
रगेडाइनु- *क.क्रि.* रगडाइनु।
रगेडाउनु- *प्रे.क्रि.* १. घोट्न लाउनु; रगडाउनु। २. काममा जोताउनु; धेरै काम गराउनु।
रगेडिनु- *क.क्रि.* रगडिनु।
रगेल्नु- *स.क्रि.* [सं. लालाकरण] मसिनु वा धुलो वस्तु पानी, दुध, तेल आदि तरल पदार्थमा मिसेर फिट्ने काम गर्नु; रयाल्नु।
रगेलाइ- *ना.* रयाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रगेलाइनु- *क.क्रि.* रगेल्ने काम गराइनु।
रगेलाउनु- *प्रे.क्रि.* रयाल्न लाउनु; रगेल्ने काम गराउनु।
रगेलिनु- *क.क्रि.* रयालिनु।
रघु- *ना.* [सं.] रामायण आदिका अनुसार सूर्यवंशी राजा दिलीप र रानी सुदक्षिणाबाट जन्मेका पुत्र; रघुवंशका प्रसिद्ध पुरुष; रामका पूर्वज।
रघुकुल- *ना.* रघु महाराजबाट चलेको वंशपरम्परा।
रघु कुलतिलक- *ना.* राम।
रघुनन्दन- *ना.* रघुवंशमा अवतार लिएका भगवान्; रामचन्द्र; रघुनाथ।
रघुनाथ- *ना.* रघुकुलका प्रसिद्ध पुरुष; मर्यादा पुरुषोत्तम राम; रामचन्द्र।
रघुपति- *ना.* रघुनाथ; रामचन्द्र।
रघुवंश- *ना.* १. रघु राजाबाट प्रवर्तन भएको वंशपरम्परा; रघुकुल; रामचन्द्रको वंश। २. महाकवि कालिदासले संस्कृत भाषामा लेखेको, रघुकुलको आख्यानमा आधारित एक महाकाव्य।
रघुवंशी- *वि.* १. रघुवंशमा उत्पन्न भएको; रघुकुलमा जन्मेको। *ना.* २. रामका सन्तान वा पुर्खा।
रघुवर- *ना.* राघवहरूमध्येमा श्रेष्ठ पुरुष; राम।
रङ्नु- *स.क्रि.* [सं. रङ्ग +नु] रँग्नु।
रङ- *ना.* [सं. रङ्ग] १. कुनै पनि वस्तुमा रहने तथा आँखाले हेरेर चाल पाइने, सेतो, रातो, कालो आदि वर्ण; रङ्ग; रँग। २. कुनै वस्तुलाई रँगाउने पदार्थ (चूर्ण, लेप वा झोल); रोगन; पालिस। ३. तास, बुद्धिचाल, त्रिपासा आदि खेलमा पत्ती वा गोटीलाई प्रमुख मान्दा स्विकारिने वर्ण; तास आदि खेलको प्रमुख वर्ण; तुरुप। ४. तासका खेलमध्ये एउटा खेल। ५. जाँड, रक्सी, भाङ आदि मादक पदार्थको नशा; लागो। ६. छाँटकाँट; चालढाल; ढाँचाकाँचा। ७. कसैबाट कसैमा पर्ने प्रभाव; असर। ८. फुर्ती; रबाफ; धाकधक्कु। ९. हे. रङ्ग पनि।
रङबिरङ- *वि.* [रङ्ग+विरङ्ग] १. अनेकौं रङका (वस्तुहरू)। २. थरीथरीका; किसिम किसिमका। ३. धेरै किसिमका रङले युक्त।
रङबिरङ्गी- *वि.* रङबिरङ।
रङमङाइ- *ना.* [सं. रङ्गमङ्ग+आइ] १. अनेक रङ्गमा मुछिने काम। २. अनेक विचार र शङ्काउपशङ्कामा मुछिने काम; दिशाहीन भएर अलमलिने किसिम, क्रिया वा भाव। ३. भ्रम; भ्रान्ति।
रङमङाइनु- *अ.क्रि.* विविध दिशा र विचारमा परेर भौँतारिनु; अलमलिनु; रङमङिनु।
रङमङाउनु- *अ.क्रि.* विचार, सिद्धान्त वा लक्ष्य आदिको भ्रमबाट अलमलिनु; रङमङिनु।
रङमङिनु- *अ.क्रि.* १. रुमलोमा पर्नु; विचार, तर्क आदिले काम नगर्नु। २. अलमलिनु। ३. धुवाँ, कुहिरो, हावा आदि पास हुन नपाई रुमलिनु; साँगुरो ठाउँमा अटेसमटेस होइनु।
रङमङ्याइ- *ना.* रङमङिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रङमङ्याइनु- *क.क्रि.* रङमङिने तुल्याइनु।
रङमङ्याउनु- *प्रे.क्रि./स.क्रि.* रङमङिने पार्नु वा रङमङिन लाउनु।
रङाइ- *ना.* [सं. रङ्ग+आइ] रँगाइ।
रङाइनु- *क.क्रि.* रँगाइनु।
रङाउनु- *स.क्रि.* रँगाउनु।
रङिनु- *क.क्रि. /अ.क्रि.* रँगिनु।

रङिलो- *वि.* [रङ+इलो] रङ भएको; रङ्गिलो; रँगिलो।
रङेटो- *ना.* हे. रँगेटो।
रङेल्नु- *स.क्रि.* [रङ+एलो+नु] रँगेल्नु; बिरोल्नु; हुँडल्नु; बिथोल्नु; भाँड्नु; भाँजो पार्नु।
रङेलाइ- *ना.* रँगेलाइ।
रङेलाइनु- *क.क्रि.* रँगेलाइनु।
रङेलाउनु- *प्रे.क्रि.* रँगेलाउनु।
रङेलाहट- *ना.* रँगेलाहट।
रङेलाहा- *वि.* रँगेलाहा।
रङेलिनु- *क.क्रि.* रँगेलिनु।
रङेलो- *ना.* [रङ्+एलो] रँगेलो।
रङेल्याइ- *ना.* [रङेलि+याइ] रङेलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रङ्क- *वि.* [सं.] १. एकदम गरिब; हरिकङ्गाल; निर्धन। २. लोभीको भाँडो; कन्जुस; कृपण। *ना.* ३. माग्ने व्यक्ति; भिक्षुक।
रङ्कु- *ना.* [सं.] १. अन्धविश्‍वासीहरूले राँके भूत भनी स्वीकार गरेको एक प्राचीन हिमाली जाति; राङ्कवजाति। २. चौँरीगाई वा याक। ३. च्याङ्ग्रो। ४. एक पुराकथात्मक पाँडुले मृग। ५. पाखी।
रङ्ग- *ना.* [सं.] १. हे. रङ (वर्ण वा रोगन)। २. सौन्दर्य। ३. नाचगान वा अभिनय; रामरमिता; रसरङ्ग। ४. क्रीडा; खेलकुद। ५. आनन्दको उत्सव; मोजमजा। ६. घर। ७. चालढाल; रङ्गढङ्ग। ८. कुनै धातुलाई टाल्न, जोड्न प्रयोग गरिने धातु; राङ। ९. खेलकुदको आयोजना गरिने ठाउँ; रङ्गशाला। १०. नाटक प्रदर्शन गरिने मञ्च; रङ्गमञ्च।
रङ्गकर्मी- *ना.* रङरोगनको काम गर्ने मान्छे; रँगाउने कामदार; रङमिस्त्री।
रङ्गजीवक- *ना.* १. चित्रकार। २. छिपा।
रङ्गजीवी- *ना.* १. रङ्गमञ्चको कामबाट वा नाचेर जीवननिर्वाह गर्ने व्यक्ति; नट; नृत्यजीवी। २. चित्रकार। ३. रङरोगनको काम गरेर जीवनवृत्ति गर्ने व्यक्ति। ४. लुगा छिप्ने काम गर्ने जाति; छिपा।
रङ्गढङ्ग- *ना.* १. ढङ्ग; ढाँचाकाँचा। २. चालचलन; बानीबेहोर।
रङ्ग न ढङ्ग- *क्रि.वि.* १. छेक न छन्द; छन्द न बन्द; छाँट न काँट। २. व्यर्थ; विनाकाममा।
रङ्गबिरङ्ग- *वि.* विभिन्न रङ मिसिएको; अनेक रङ भएको; रङ्गीबिरङ्गी।
रङ्गबिरङ्गी- *वि.* रङ्गबिरङ्ग; रङ्गीचङ्गी।
रङ्गभङ्ग- *ना.* आनन्दमा पर्ने बाधा; खुसियालीमा पर्न आएको व्यवधान।
रङ्गभवन- *ना.* खेलकुद, नाचगान, नाटक आदि प्रदर्शनको आयोजना गरिने ठाउँ; रङ्गशाला; रङ्गमहल।
रङ्गभूमि- *ना.* १. रङ्गमञ्च; खेल, नाटक, गीत-नाच आदिको आयोजना-स्थल; रङ्गशाला। २. पहलमानी खेल्ने ठाउँ; कसरतको अखाडा। ३. युद्धक्षेत्र; रणस्थल।
रङ्गभेद- *ना.* मान्छेको कालो, गोरो आदि वर्णका आधारमा गरिने पक्षपात; वर्णका आधारमा गरिने पक्षपात वा भेदभाव।
रङ्गभेद नीति- *ना.* रङ्गभेदका आधारमा गरिने पक्षपातपूर्ण नियम; काला र गोराका आधारमा गरिने भेदभावको नीति।
रङ्गमञ्च- *ना.* नाचगानको प्रदर्शन गरिने, नाटक अभिनय गरिने, खेलकुद आदिको आयोजना गरिने मञ्च; रङ्गशाला।
रङ्गमञ्चन- *ना.* खेलकुद, नाटक, नाचगान आदि प्रस्तुत गर्ने काम; रङ्गशालामा कुनै पनि कार्यक्रम प्रदर्शन गर्ने काम।
रङ्गमण्डप- *ना.* रङ्गभूमि।
रङ्गमन्डली- *ना.* रङ्गशालामा उपस्थित भएर कार्यक्रम प्रस्तुत गर्ने जमात; नाटक, खेलकुद आदिका सहयोगी र सहभागीसमेत मिलेर बनेको समूह; कलाकारहरूको डफ्फा (ट्रुप)।
रङ्गमहल- *ना.* १. राजामहाराजाका दरबार; राजप्रासाद; राजदरबार। २. भोगविलास र मोजमज्जा गर्ने घर; विलासको व्यवस्था मिलाएको भवन। ३. अन्तपुर; दरबारका चौगिर्दाभित्रको ठाउँ। ४. रङ्गशाला; रङ्गगृह।
रङ्गरस- *ना.* १. आमोदप्रमोदको प्रसङ्ग; आनन्दोत्सव; मोजमजा। २. हास्यव्यङ्ग्य; रसरङ्ग।
रङ्गरुट- *ना.* [अङ. रिक्रुट] हे. रँगरुट।
रङ्गवाद- *ना.* [सं.] वर्णवादी नीति; रङ्गभेदनीति।
रङ्गवादी- *वि.* [सं.] रङ्गवादको अनुयायी।
रङ्गशाला- *ना.* [सं.] नाटक, नाचगान, खेलकुद आदि कार्यको प्रदर्शन गरिने ठाउँ; रङ्गमञ्च; रङ्गभूमि।
रङ्गाइ- *ना.* [√ रङ्ग (+आइ)] रँगाइ।
रङ्गाइनु- *क.क्रि.* रँगाइनु।
रङ्गाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* रँगाउनु।
रङ्गाधिवेता- *ना.* [सं.] भरतको नाट्यशास्त्रअनुसार नाटक प्रदर्शन गरिने मञ्चमा मङ्गलपूर्वक नाटकको प्रदर्शन हुन सकोस् भन्ने उद्देश्यले पूजा गरिने देवदेवता।
रङ्गिनु- *अ.क्रि.* [रङ्ग+इ+नु] १. रङ लागेको हुनु; रङ्गिन बन्नु। २. रङद्वारा प्रभावित हुनु। ३. लसपस भएर आफू पनि अर्को जस्तै हुनु।
रङ्गित$_1$- *वि.* [सं.] रङमा रङ्गिएको; रङ्गीबिरङ्गी भएको।
रङ्गित$_2$- *ना.* [भो. ब.] सिक्किम र दार्जिलिङको सीमा निर्धारण गर्ने नदी; टिस्टा नदीको एक सहायक नदी।
रङ्गिन- *वि.* [फा.] रँगाइएको; रङ लागेको; रङगीचङ्गी; रङबिरङ।
रङ्गिलो- *वि.* [रङ्ग+इलो] १. उज्जर रङ भएको; उत्ताउलो रङ भएको; चर्को रङको। २. हँसिलो किसिमको; पुक्खली।
रङ्गी- *वि.* [सं.] १. रङदार; रङवाला; रङ्गिन। २. व्यसनी; मोजमज्जा गर्ने; आमोदप्रमोद गर्ने। *ना.* ३. रङ्गमञ्चको कलाकार।
रङ्गीचङ्गी- *वि.* अनेक किसिमका रङ्गहरू मिश्रित भएको; रङ्गीबिरङ्गी; झिलिमिली।
रङ्गीबिरङ्गी- *वि.* नाना रङद्वारा सिँगारिएको।
रङ्गोपजीवी- *वि.* [सं.] १. रङ्गजीवी; रङगजीवक; रङ्गी। २. *ना.* अभिनेता; रङ्गमञ्चको कलाकार।
रङ्रुट- *ना.* [अङ. रिक्रुट] हे. रँगरुट।
रच्नु- *स.क्रि.* [सं. रचन/रचना] १. रचना गर्नु; बनाउनु; निर्माण गर्नु। २. कल्पना गर्नु; उप्जाउनु; कथन गर्नु। ३. सजाएर पस्कनु।

रचन- *ना.* [सं.] रचना; निर्माण; गढाइ।

रचना- *ना.* [सं.] १. बनाउने काम; निर्माण गर्ने काम। २. बनाउने कुशलता वा प्रविधि; निर्माणकला। ३. निर्माण भएको वास्तु, मूर्ति, ग्रन्थ आदि। ४. कल्पना; तर्जुमा; अजमाइस। ५. व्यवस्था; प्रबन्ध। ६. फूल, खरानी, हलेदो आदि मिलाई पिसेर बनाइएको, टीका लगाउने काममा प्रयोग गरिने रातो धुलो; रोरी; रोचना।

रचनाकार- *वि.* १. रचना गर्ने; सर्जक। *ना.* २. रचयिता; रचना गर्ने व्यक्ति।

रचनात्मक- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रकारको रचना वा निर्माणमा मौलिकता थपिएको; सृजनात्मक; निर्माणात्मक। २. कुनै देश वा समाजको उन्नतिमा सहायक हुने; सृजनामूलक।

रचनात्मकता- *ना.* रचनात्मक हुने भाव, गुण वा विशेषता।

रचनी- *ना.* [रचना+ई] राम्रो डालको, दुधालु र साधु आनीबानी भएको गाई।

रचयिता- *वि.* [सं.] १. रचना गर्ने; रचनाकार; निर्माता। *ना.* २. लेख वा ग्रन्थ तयार गर्ने व्यक्ति; ग्रन्थकार।

रचाइ- *ना.* [√ रच् (+आइ)] रच्ने वा निर्माण गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया

रचाइनु- *क.क्रि.* रच्ने काम गराइनु; निर्माण गराइनु।

रचाउनु- *प्रे.क्रि.* रच्ने काम गराउनु; निर्माण गर्न लगाउनु।

रचित- *वि.* [सं.] निर्माण गरिएको; रचना गरिएको; निर्मित।

रचिनु- *क.क्रि.* [रच्+इ+नु] रच्ने काम गरिनु; निर्माण गरिनु।

रछान- *ना.* [सं. राश+आन] १. घरनजिकै फोहोरमैला फ्याँक्न बनाइएको मलखाल्डो; रछानघुरान; जुठेल्नु। २. फोहोर जाने नाली; नाल।

रछाने- *वि.* [रछान+ए] १. रछान जस्तै फोहोरमैला भएको; अत्यन्त दुर्गन्धित। *ना.* २. फोहोरमैलाबाट उब्जने खटिरो; फोहोर खटिरो।

रछाने खटिरो- *ना.* फोहोरका कारणबाट जिउमा निस्कने खटिरो; फोहोर खटिरो।

रछायाँ/रछायो- *वि.* [रक्त+छायाँ/छाया+ओ] १. धुस्रोफुस्रो देखिने खालको रातो; खैरोमा रातो मिसिएको। *ना.* २. त्यस्तो रङ।

रज- *ना.* [सं.] १. नारीहरू रजस्वला हुँदा निस्कने रगत; ऋतु। २. फूलमा हुने केशर; पुष्पराग; पुष्पपराग। ३. धुलो; छारो। ४. सत्त्व, रज, तममध्ये सिर्जनाशक्तिको मुहान मानिने गुण; रजोगुण।

रजक- *ना.* [सं.] धोबी।

रजगज- *ना.* [√ राजकाज] १. ठाँटबाँट; तडकभडक। २. मोजमज्जा; ढलीमली; ठसमस। ३. रजाइँ; सुखसयल।

रजत- *ना.* [सं.] १. चाँदी; धातुको एक जाति। २. सेतो रङ। *वि.* ३. सेतो; शुभ्र वर्णको; सुकिलो।

रजत जयन्ती- *ना.* संस्था, उद्योग, व्यक्ति, ऐतिहासिक घटना आदि पच्चिसौँ वर्षमा प्रवेश गरेको उपलक्ष्यमा मनाइने उत्सव।

रजतमय- *वि.* १. चाँदीबाट बनेको; चाँदी चाँदी भएको; चाँदीले ढाकिएको। २. सेतो; शुभ्र वर्णको।

रजनी- *ना.* [सं.] १. सूर्यास्तपछिको सन्ध्याबाट सुरु भई सूर्योदयपूर्वको उषासम्मको समय; रात्रि; रात। २. निलो रङ बनाउने काममा आउने एक जातको वृक्ष। ३. हलेदो।

रजनीकर- *ना.* १. चन्द्रमा। २. कपुर।

रजनीगन्धा- *ना.* रातमा मगमग बास्ना चल्ने एक फूलको जात; हसिना।

रजनीमुख- *ना.* रातको मुख वा आरम्भबिन्दु; साँझ।

रजनीरमण- *ना.* रातमा हिँडडुल गर्ने ग्रह; चन्द्रमा।

रजपुत- *ना.* [सं. राजपुत्र] १. राजामहाराजाका सन्तान; राजाका छोरानाति; राजाको वंशपरम्परा। २. क्षत्रियहरूको कुलघरान एवं उच्चता जाहेर गर्ने वंशलाई बुझाउने संज्ञा। ३. भारतको राजपुताना प्रान्तका क्षत्रिय वंश; राजपूतखलक; भारतीय ठकुरी।

रजबन्धकी- *वि.* [सं. राज+बन्धक+ई] राजा वा राज्यले बन्धक राखेको; सरकारबाट बन्धक वा धितोमा परेको।

रजबाधा- *ना.* [सं. राजबन्ध+आ] राज्य वा सरकारले ऋण लिएबापत धितो राखेको जमिन वा वस्तु; सरकारले धरौटी राखेको वस्तु।

रजबाम- *ना.* [रज+बाम] टाउको ठुलो हुने एक खालको बाम माछो; ठुलो बाम माछाको एक जात।

रजबार- *ना.* [रजबाडा] १. सानातिना राज्यको राजा; बाइसे-चौबिसेजस्ता राज्यका राजा; रजौटा। २. राजघराना; राजखानदान। ३. रजबाडा।

रजवती- *ना.* [सं. रजोवती] रजोवती।

रजवाडा- *ना.* [सं. राजवाटिका] १. सानोतिनो क्षेत्र वा अधिकार भएको राजा; रजौटो। २. राजाका अधीनका सानातिना राज्य; करद राज्य; उपराज्य।

रजस्थल१- *ना.* [सं.] १. रजस्राव हुने स्थल, नारीको मासिक धर्ममा रगत निस्कने ठाउँ; पाठेघर। २. रगत निस्कने ठाउँ; घाउ। ३. फूलको केशर रहने ठाउँ; पुष्पपराग बन्ने ठाउँ।

रजस्थल२- *ना.* [सं. राजस्थल] राजदरबार रहेको ठाउँ।

रजस्वला- *ना.* [सं.] १. नारी तरुनी भएपछि प्रत्येक महिनामा पर सर्ने काम; ऋतुधर्म; मासिक धर्म। २. पर सरेकी आइमाई; रजस्राव भएकी स्त्री; नछुने। ३. गर्भधारण गर्ने तत्त्वले युक्त भएकी आइमाई; उमेर पुगेकी नारी।

रजहाँस- *ना.* [सं. राजहंस] सेतो रङ, लामो घिच्रो र अग्ला खुट्टा भएको हाँस; राजहाँस।

रजाइँ- *ना.* [राज+आइँ] १. राज्य गर्ने काम; राज्यको शासन वा सञ्चालन। २. अख्तियारको एकलौटी उपयोग; रजगज; हैकम। ३. मैमत्तापन; ढलीमली; ठसमस। ४. सहीसही-बिसहीबिसही।

रजिया- *ना.* [सं. राजिक] भरेर हिसाब निकाल्नुपर्ने वस्तुको चार माना बराबरको नापो; नाली।

रजिस्टर- *ना.* [अङ.] १. सिलसिला मिल्ने हिसाबले कुनै नगद वा जिन्सीको आयव्ययको लगत दर्ता गर्ने पुस्तक वा खाता। २. आएगएका पत्र, वस्तु आदिको विवरण उल्लेख गर्ने पुस्तिका; दर्ता वा चलानी कापी। ३. विद्यार्थी, कर्मचारी, मजदुर आदिको उपस्थिति जनाउने खाता; हाजिरकापी।

रजिस्टरी- *ना.* [अङ. रजिस्ट्री] १. कानुनमा उल्लेख भएअनुसारको रित पूरा गरी सरकारी तहमा दर्ता गर्ने काम; जग्गा, उद्योग वा कुनै वस्तु विधिपूर्वक सरकारी कार्यालयको प्रतिज्ञापत्र भरी दर्ता गर्ने काम। २. जुनसुकै वस्तुको लगतविवरण रजिस्टरमा दर्ता गर्ने काम। ३. हुलाक नियमअनुसार अतिरिक्त शुल्क तिरी एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा चिठीपत्र, सामानको पार्सल आदि पठाउने काम। ४. हुलाकमहसुल दरमा छुट सुविधा मिल्ने गरी दर्ता गरिएका चिठीपत्र, पुस्तकपत्रिका, पुलिन्दा, सङ्घसंस्थाका बुलेटिन आदि। *वि.* ५. रजिस्टरमा दर्ता गरिएको; रजिस्टरमा जनाइएको।

रजिस्टर्ड- *वि.* [अङ.] १. रजिस्टरी भएको; दर्ता गरिएको। २. दर्तावाल।

रजिस्टर्ड एजेन्ट- *ना.* कुनै कार्यालय, उद्योग, वाणिज्य आदि संस्थाको प्रतिनिधिका रूपमा दर्ता भएको व्यक्ति वा संस्था।

रजिस्टर्ड बुक- *ना.* दर्ता गरिएको किताब; दर्ताको अभिलेख राख्ने गरेको खाता; दर्ता जनाएको कापी; दर्तापुस्तक; दर्ताबही।

रजिस्टर्ड संस्था- *ना.* सङ्घसंस्था गठन गर्ने ऐनको नियमअनुसार प्रमाणित एवं दर्ता भएको संस्था; सरकारबाट मान्यता प्राप्त भएको र कानुनी तहबाट मान्य भएको संस्था।

रजिस्टार- *ना.* [अङ. रजिस्ट्रार] १. विश्वविद्यालयको गठनमा प्रशासनिक उच्चतहको पदमा रही सचिवले गर्ने प्रकारका सम्पूर्ण प्रशासनिक काम गर्नेगराउने अधिकारी; कुलसचिव; प्रस्तोता। २. नगरसभा, गृहमन्त्रालय, उच्च अदालत आदि संस्थाको प्रशासनिक कार्य रेखदेख गर्ने सचिवसरहको पदाधिकारी।

रजिस्ट्रेसन- *ना.* [अङ. रजिस्ट्रेशन] १. जग्गा, घर, सङ्घ-संस्था, उद्योग, प्रकाशन आदिलाई कानुनी तहबाट दर्ता गर्ने काम। २. कुनै वस्तुको लगत दर्ता गरी विवरणको अभिलेख राख्ने काम।

रजिस्ट्रेसन अड्डा- *ना.* घरजग्गा, उद्योग, सङ्घसंस्था, हातहतियार आदिको लेनदेन गर्दा नामसारी गर्ने र दाखिलखारेजको अभिलेख दुरुस्त राख्ने अड्डा; पास अड्डा।

रजैया- *वि.* [राजा+ ऐया] १. सरकारसित सरोकार भएको; सरकारी सम्बन्ध भएको; सरकारी। २. राजाको; राजासित सम्बन्धित।

रजैया सडक- *ना.* सवारीका सबै प्रकारका साधन आवतजावत गर्न सक्ने फराकिलो सडक; राजपथ; राजमार्ग।

रजोगुण- *ना.* [सं.] मनमा काम, प्रेम, स्नेह, मोह, राग, चञ्चलता आदि उत्पन्न गराउने एक गुण; सत्त्व, रज र तममध्ये सृष्टिसँग सम्बन्धित एक गुण।

रजोगुणी-*वि.* १. रजोगुणले युक्त; रजोगुण भएको। २. रजोगुणसम्बन्धी।

रजोदर्शन- *ना.* [सं.] १. नारीको रजस्वलाको प्रथम उदय। २. योनिद्वारबाट प्रत्येक महिना हुने रजको निर्गमन।

रजोधर्म- *ना.* [सं.] नारीको नछुने हुने स्वाभाविक गुण; रजोदर्शन; नछुने।

रजोवती- *वि.* [सं.] रजस्वला भएकी; पर सरेकी; नछुने भएकी; टक्रिएकी; पन्छिएकी (स्त्री)।

रजोहीनता- *ना.* [सं.] १. मासिक धर्मबाट भएको निवृत्ति; रजस्वला हुन छोडेपछिको अवस्था। २. गर्भधारणका निम्ति अनुकूल रजस्वला हुने गुणको अभाव। ३. नारीको बाँझोपन।

रजौटे- *वि.* [रजौटा+ए] रजौटासम्बन्धी; रजौटाको।

रजौटो- *ना.* [राजा+औटो] सानातिना क्षेत्रको राज्यसञ्चालन गर्ने राजा; रजबार।

रज्जु- *ना.* [सं.] १. डोरी। २. घोडाको मुखमा लगाउने डोरी; लगामडोरी। ३. नियन्त्रण गर्ने सम्पूर्ण अधिकार; बागडोर। ४. वास्तु तथा मूर्तिकलामा चौसट्ठी हात लम्बाइको नापोलाई बुझाउने शब्द।

रज्जुमार्ग- *ना.* १. बिजुलीबाट चल्ने डोरी वा तारको बाटो; रोपलाइन; घिर्लिङ। २. ट्रलीसेवाको गाडी हिँड्ने बाटो।

रञ्जक- *वि.* [सं.] १. रङसम्बन्धी काम गर्ने; रँगाउने; रङरोगन लगाउने। २. मनोरञ्जनको काम गर्ने; मन बहलाउने। *ना.* ३. रङरोगनको काम गर्ने शिल्पी; छिपा। ४. रँगाउने गुण भएको वस्तु; रङ। ५. रातो चन्दन; रक्त चन्दन। ६. सिँदुर। ७. माहुर; हातपाउमा लगाउने रङ; मेहँदी।

रञ्जन- *ना.* [सं.] १. रँगाउने काम; रङरोगन गर्ने काम। २. खुसी तुल्याउने काम; मन बहलाउने काम। ३. रातो चन्दन; रक्त चन्दन।

रञ्जना- *ना.* १. रञ्जन गराउने स्त्री। २. रञ्जनाशैलीको एक प्राचीन लिपि; रञ्जनालिपि (नेपालमा बाह्रौंदेखि पन्ध्रौं शताब्दीसम्म प्रचलित)।

रञ्जनी- *ना.* १. हलेदो। २. पान। ३. नागबेली; नागवल्ली।

रञ्जनीय- *वि.* [सं.] १. आनन्ददायी; आनन्द दिने खालको। २. रँगाउन लायक।

रञ्जित- *वि.* [सं.] १. प्रसन्न; आनन्दित। २. बढाई-चढाई बोलेको। ३. रङ लगाइएको।

रञ्जितकार- *ना.* सेतो कपडामा ढाका आदिको छिपाइको काम गर्ने नेवारजातिको एक भेद।

रट्नु- *स.क्रि.* [सं. रट्+नु] १. पाठ, मन्त्र आदि कण्ठस्थ पार्ने उद्देश्यले घोक्नु; कण्ठ हुने गरी पढ्नु। २. कुनै कुरो बारबार आवृत्ति गर्नु; धेरै बाजि भनिरहनु। ३. अभ्यास गर्नु; चिन्तनमननमा तल्लीन हुनु।

रटन- *ना.* रट्ने काम; रटाइ।

रटना- *ना.* १. कुनै शब्द, वाक्य वा पाठलाई एकदमै घोक्ने काम; कण्ठस्थ गराउने उद्देश्यले रटिरहने काम। २. एउटै कुरो दोहोऱ्याई-तेहऱ्याई उच्चारण गरिरहने काम। ३. एकाग्र ध्यान; एकोहोरो लगन। ४. फिक्री; चिन्ता।

रटन्त- *ना.* १. रट्ने काम; रटाइ; रटना। *वि.* २. रट्ने बानी भएको; रटुवा।

रटन्ताम्- *ना.* १. रटिरहने काम; बारम्बार घोकिरहने काम; घोकन्ताम्। *वि.* २. रटुवा; घोकुवा।

रटन्ते- *वि.* १. खुब रट्ने वा घोक्ने; घोकन्ते। २. खुब घुम्नुपर्ने; फिरन्ते।

रटाइ- *ना.* रट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रटाइनु- *क.क्रि.* रट्ने काम गराइनु; रट्न लाइनु।

रटाउनु- *प्रे.क्रि.* रट्न लाउनु; रट्ने काम गराउनु।
रटिनु- *क.क्रि.* रट्ने काम गरिनु; घोकिनु।
रड- *ना.* [अङ.] घर आदि बनाउन प्रयोगमा ल्याइने फलामको डन्डी; छड।
रडाको- *ना.* [लड्+आको] १. परस्परमा हुने झैझगडा; वैमनस्य; झैझमेला। २. ठुलो हुलदङ्गा; होहल्ला; राडो।
रडी- *ना.* [रट्+ई] १. अड्डी लिने काम; धृष्टता। २. झैझगडा गर्ने काम; रोऱ्याइँ।
रड्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. रड्क+नु] १. टेकेको वा भर गरेको ठाउँबाट खुट्टा, हात आदि कुनै अङ्ग खुस्किनु; चिप्लिनु। २. ठिक समय र ठाउँमा बुद्धि नपुग्नाले काम बिग्रनु; चुक्नु; भुल्नु। ३. पतन हुनु; च्युत हुनु।
रड्काइ- *ना.* रड्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रड्काइनु- *क.क्रि.* रड्कने काम गराइनु; रड्कने पारिनु।
रड्काउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. रड्कन लाउनु; रड्कने काम गराउनु। २. कलमलाई दुरुपयोग गरी केही गलत रकम लिखतमा चढाउनु।
रड्किनु- *अ.क्रि.* रड्कनु।
रड्को- *ना.* रड्कने काम; चिप्लिने वा चुक्ने काम; रड्काइ।
रड्क्याइ- *ना.* रड्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रण- *ना.* [सं.] परस्परमा पक्षविपक्ष भई गरिने लडाइँ युद्ध; सङ्ग्राम।
रणक्षेत्र- *ना.* १. लडाइँको ठाउँ; विवाद उठ्नाले लडाइँ परेको ठाउँ। २. युद्धभूमि; रण छेडिएको भूमि।
रणघ्वाँक- *वि.* साधारण सीमाभन्दा ठुलो; अजङको; बडेमाको; रनघ्वाँक; घ्वाँक।
रणचण्डी- *ना.* १. रणक्षेत्रकी देवी; रणक्षेत्रको रगत पिएर मत्त हुने देवी; उग्रचण्डी। *वि.* २. पूरै रिसाएकी (स्त्री)।
रणजित मल्ल- *ना.* एकीकरणभन्दा पहिलेका भक्तपुरे राजाहरूमध्ये सबैभन्दा पछिल्लाचाहिँ राजा।
रणझोक- *ना.* ठुलो झोक; कडा खालको रिस; तातो रिस।
रणत्कार- *ना.* धनुको ताँदो फट्कार्दा झनझनाएर आउने आवाज; झणत्कार।
रणधीर- *वि.* युद्ध गर्नुपरेको बेलाको धीर।
रणन- *ना.* [सं.] १. कुनै सुमधुर ध्वनियुक्त गीत, सङ्गीत आदिको नाद वा तरङ्ग। २. बाजा आदि बज्दाको ध्वनि; रन्को।
रणनाद- *ना.* [सं.] रणक्षेत्रमा उत्तेजित वीरहरू कराउँदाको गर्जना; रणध्वनि।
रणबहादुर शाह- *ना.* पृथ्वीनारायण शाहका नाति, प्रतापसिंह शाहका छोरा र गीर्वाणयुद्धका पिता शाहवंशका तेस्रा राजा श्री ५ रणबहादुर शाह; स्वामी महाराज; निर्वाणानन्द।
रणभूमि- *ना.* [सं.] युद्ध भएको ठाउँ; लडाइँको मैदान; युद्धस्थल; युद्धभूमि।
रणलक्ष्मी- *ना.* [सं.] युद्धकी अधिष्ठात्री देवी; विजयलक्ष्मी।
रणवीर/रणशूर- *ना.* [सं.] वीरतापूर्वक युद्ध गर्ने योद्धा; लडाइँमा साहसपूर्वक लड्ने जवान; युद्धवीर।
रणसङ्ग्राम- *ना.* [सं.] १. परस्परका दुई शक्तिका बिचमा चलेको युद्ध; लडाइँ। २. घम्साघम्सी; मारामार। ३. ठुलो झगडा।
रणस्तम्भ- *ना.* [सं.] युद्धमा जितेबापत जित्ने पक्षले उभ्याएको ढुङ्गा वा धातुको खाँबो; विजयस्तम्भ; विजयखम्बा।
रणस्थल- *ना.* [सं.] युद्धको मैदान; लडाइँको अखडा; युद्धक्षेत्र।
रणाङ्गण- *ना.* [सं.] युद्धभूमि; रणस्थल।
रण्डी- *ना.* [सं.] लोग्ने मरेकी आइमाई; विधवा; राँडी।
रत- *वि.* [सं.] १. कुनै विषय वा काममा एकोहोरो किसिमले लागेको; अनुरक्त; आसक्त। २. दिलदेखि नै लागेको; तल्लीन भएको; दत्तचित्त; लिप्त। *ना.* ३. एकअर्कामा हुने आकर्षण; प्रेम। ४. रतिक्रीडा; स्त्रीसमागम; मैथुनकार्य।
रतङ्गे- *ना.* [सं. रक्त+अङ्ग+ए] सागपात, बोटबिरुवा आदिका पात, डाँठ आदिमा रातो भएर लाग्ने एक प्रकारको रोग; राँके; राते।
रतन- *ना.* [सं. रत्न] रत्न।
रतनजोत- *ना.* सैजन वृक्ष; शोभाञ्जन।
रतननाथ- *ना.* १. सिद्ध गोरखनाथका एक प्रसिद्ध सिद्ध वा योगी। २. दाङको चौघरामा रहेको तिनैको मठ।
रतन्धे- *वि.* [रतन्धो+ए] रात परेपछि आकाशका तारासमेत नदेख्ने गरी अन्धो हुने रोग लागेको; रतौँधीको रोगी।
रतन्धो- *ना.* [सं. रात्र्यन्ध] १. राती आँखा अन्धो हुने रोग; रतौँधी। *वि.* २. रातीको अन्धो (व्यक्ति)।
रतिनु- *अ.क्रि.* [सं. रत+नु] १. कुनै विषय वा व्यक्तिसित भ्याम्मिनु; लहसिनु। २. प्रेममा फँस्नु; अनुरक्त हुनु। ३. कसैका वशमा बस्न रमाउनु; सधिनु। ४. कसैसित आत्मीय हुनु।
रति- *ना.* [सं.] १. शिवका नेत्रबाट उत्पन्न अग्निले नष्ट भएका मदन वा कामदेवकी अर्धाङ्गिनी; पुराण आदिमा वर्णित मदनकी पत्नी। २. मैथुन; सम्भोग। ३. प्रेम; प्रीति। ४. रससिद्धान्तअनुसार शृङ्गाररसको स्थायीभाव। ५. आकर्षण; झुकाउ। ६. शोभा; सौन्दर्य।
रतिकर्म- *ना.* स्त्रीपुरुषका बिचको यौनाचार।
रतिकेलि- *ना.* यौनव्यापार; रतिक्रिया।
रतिक्रिया- *ना.* भाले प्राणीको जननेन्द्रिय पोथी प्राणीका जननेन्द्रियमा पसाई गरिने भोगकार्य; मैथुन; सम्भोग।
रतिक्रीडा- *ना.* रतिक्रिया।
रतिगृह- *ना.* वातावरण नै उन्मादक किसिमको पारी कामक्रीडाका निम्ति तयार गरिएको घर; रतिमन्दिर।
रतिदान- *ना.* मैथुन गर्ने काम; सम्भोगक्रिया।
रतिपति- *ना.* पुराण आदिमा वर्णित रतिका पति; कामदेव; मदन।
रतिबन्ध- *ना.* सम्भोगक्रीडाको आसन; रतिकलाको ढङ्ग।
रतिमन्दिर- *ना.* १. रतिक्रीडाका निम्ति उपयुक्त व्यवस्था भएको घर; रतिक्रियाको भवन। २. पोथी प्राणीको जननेन्द्रिय; योनि।
रतिरस- *ना.* १. रतिक्रीडाबाट प्राप्त हुने आनन्द। २. रतिक्रीडा।
रतिलम्पट- *वि.* अतिशय कामुक; स्त्रैण; मैथुन गर्ने काममा आसक्त; आइमाई भनेपछि हुरुक्क हुने; स्त्रीलम्पट।
रतिलीला- *ना.* १. मैथुनका लागि गरिने हाउभाउ वा चाल।

रती- *ना.* [सं. रक्त+ई] हे. रत्ती।
रती पनि- *क्रि.वि.* थोरै पनि।
रतीभर- *क्रि.वि.* अलिकति मात्रामा पनि; थोरै पनि; किञ्चित् पनि।
रतुली- *वि.* [रातो+उली] रातो रङको; रातो वर्णको (बाख्रो)।
रतुवा₁- *वि.* [रातो+उवा] १. रातो वर्णको; रातो खालको। *ना.* २. रातो वर्णको मात्र हुने मृगको एक जात; रातो मृग। ३. सात माई नदीमध्येकी एक माईनदी; रतुवामाई।
रतुवा₂- *वि.* [रति+उवा] रतिएको; पूरै लहसिएको; सधिएको; आत्मीय भएको।
रतेउली/रतेली- *ना.* [रात+एउली/एली] १. बिहाका दिन दुलाहा अन्माइसकेपछि दुलाहाका घरमा आइमाईहरू भेला भएर रातभर गरिने, स्त्रीपुरुषका बिचको प्रेमालापमा आधारित नाचगान, अभिनय आदिको रमाइलो; रत्यौली। २. दुलही भित्र्याउने दिन दुलाहातर्फबाट खुवाइने भोज; रतेली भोज।
रतेउली/रतेली भोज- *ना.* बिहेका दिन दुलाहाका घरमा रात बिताउनेको सम्मानमा सबैलाई खुवाइने भोज।
रतौँधी- *ना.* [सं. रात्र्यन्ध] रात परेपछि आँखा नदेख्ने रोग; रतन्धो।
रत्तिनु- *अ.क्रि.* [रति+नु] १. आकर्षित हुनु; लहसिनु; रतिनु। २. प्रेममा फस्नु; अनुरक्त हुनु। ३. कसैका वशमा बस्न रमाउनु; सधिनु। ४. आत्मीय हुनु।
रत्ती- *ना.* [सं. रक्तिमा] १. लाल; रती; रातीगेडी; लालगेडी। *क्रि.वि.* २. अलिकति; अत्यन्त थोरै। (उदा.- अँ मैले भनेको रत्ती मान्दैन)।
रत्न- *ना.* [सं.] १. गहना, आभूषण, श्रीपेचजस्ता अलङ्कारमा जडिने बहुमूल्य पत्थर; हीरा, पन्ना, माणिक, आदिको पत्थर; मोती, माणिक्य, वैदूर्य, गोमेद, हीरा, मुगा, पद्मराग, पन्ना र नीलमणिसमेतका प्रसिद्ध नवरत्न; जवाहिरात। *वि.* २. सर्वोत्तम; सर्वश्रेष्ठ; उत्कृष्ट।
रत्नकान्ति- *ना.* रत्नको शोभा; रत्नको छवि।
रत्नगर्भ- *वि.* रत्नको जस्तो शोभा वा कान्ति भएको।
रत्नगर्भा- *ना.* पृथ्वी, धरती।
रत्नगन्धी- *ना.* शिरीषका जस्ता ससाना पात हुने, रहरलाग्दा राता रङका फूल लाग्ने, कोसाका भित्र फल फल्ने एक वृक्षविशेष; पात र बोक्राबाट पेटको रोग र फूलबाट दम, ब्रोङ्काइटिस र औलो ज्वराको आयुर्वेदिक औषधी बन्ने सोही वृक्ष; कृष्णाचुर।
रत्नपाणि- *ना.* बौद्धधर्मअनुसार रत्नसम्भवका छोरा; पाँच बोधिसत्त्वमध्ये एक।
रत्नसम्भव- *ना.* पञ्च ध्यानी बुद्धमध्येका एक; बौद्धिक स्तूपचैत्य आदिका दक्षिणपट्टि राखिने देवता; रत्नपाणिका पिता।
रत्नाउलो- *ना.* चार हजार फिटभन्दा अग्लो ठाउँका चिस्यान र मलिला ठाउँमा उम्रने, पानका आकारका हल्का हरियो रङका पात हुने, रातो डाँठ हुने, घाँसका रूपमा प्रयोग गर्दा गाईबस्तुको दुध पग्रने भुइँघाँस।
रत्नाकर- *ना.* १. विभिन्न बहुमूल्य रत्नको खानी मानिने ठाउँ। २. समुद्र; सागर। ३. खानी। ४. पुराणका अनुसार बाल्मीकि ऋषिको ऋषि हुनुभन्दा पहिलेको नाम।
रत्नावली- *ना.* १. बहुमूल्य रत्नहरू जडिएको माला; रत्नको हार। २. अलङ्कारशास्त्रअनुसार कुनै प्रसङ्गमा प्रकृतिको क्रमिक विषयको उल्लेख हुँदा पर्ने अलङ्कार; अर्थालङ्कारको एक भेद।
रत्नि- *ना.* वास्तु तथा मूर्तिकलामा एक्काइस अमल बराबरको नापो बुझाउन प्रयोग हुने शब्द।
रत्नौलो- *ना.* रत्नाउलो।
रत्याइ- *ना.* [√ रति (+याइ)] १. रतिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [रत्याउ+आइ] २. रत्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रत्याइनु- *क.क्रि.* रतिने तुल्याउनु।
रत्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* रतिने तुल्याइनु; अनुरक्त पार्नु; लहस्याउनु।
रत्याहट- *ना.* रत्याइ।
रत्याहा- *वि.* १. रत्याउने। २. रतिने।
रत्यौली- *ना.* [रात+यौली] रतेउली; रतेली।
रथ- *ना.* [सं.] १. प्राचीन कालमा घोडाले तानेर हिँडाउने चारपाङ्ग्रे सवारीसाधन वा वाहन। २. अचेल देउ-देउताको यात्रामा प्रयोग गरिने, मान्छेबाट तानिने त्यस्तै साधन। ३. झाँकी आदिमा हिँडाउनका लागि सिँगारेर घर वा मन्दिरजस्तो रूपमा परिणत गरिएको मोटर, ट्रक आदि। ४. अचेलका आधुनिक वाहनमध्ये गोरुगाडा, बग्गी, टाँगा आदि। ५. शरीर; देह। ६. गोडा; खुट्टा।
रथधूली- *ना.* १. रथ, टाँगा, एक्का आदिका पाङ्ग्राले उडाएको धुलाको कण। २. परमाणुको आठ गुना बराबरको नापो।
रथयात्रा- *ना.* देवदेवीका प्रतिमा वा मान्य व्यक्तिलाई रथमा राखी टोल, नगर वा निर्दिष्ट ठाउँमा घुमाई मनाइने उत्सव।
रथवान्- *ना.* रथचालक।
रथाङ्ग- *ना.* १. रथ, मोटर, गाडा, एक्का आदि यानसाधनको चक्का; पाङ्ग्रो। २. चक्र। ३. चक्रवाक पक्षी; चखेवा। (जस्तै- चखेवाचखेवीका जोडी रथाङ्गदम्पती हुन्)।
रथी- *वि.* १. रथमा चढ्ने; रथारोही। *ना.* २. युद्धमा ठुलो वीरताको प्रदर्शन गर्ने वीर; योद्धा। ३. लेफ्टनेन्ट जनरल।
रथोद्धता- *ना.* छन्दशास्त्रका लक्षणअनुसार प्रत्येक चरणमा क्रमशः रगण, नगण, रगण र लघु तथा गुरु मात्रा हुने, एघार अक्षरको एक वार्णिक छन्द।
रथ्या- *ना.* यान चल्न सक्ने सडक; मोटर दोहोरो आवतजावत गर्न सक्ने बाटो; राजमार्ग।
रद- *ना.* [सं.] १. दन्त; दाँत। २. ज्योतिषशास्त्रमा ३२ को अङ्कलाई बुझाउने शब्द।
रदच्छद- *ना.* दाँतबाहिर आवरणका रूपमा रहने अङ्ग; ओष्ठ; ओठ।
रदपट- *ना.* ओठ; रदच्छद।
रदलबदल- *ना.* [फा. रद्दोबदल] कसैलाई पूरै रद्द गर्ने र कसैलाई केही परिवर्तन गरी मिलाउने काम; केही हेरफेरका साथ मिलाउने काम; अदलबदल।
रद्द₁- *वि.* [सं. रत] १. आनन्द वा खुसीले मस्त; उन्मादले मत्त; मुग्ध; मक्ख। २. प्रसन्न; हर्षित; प्रफुल्ल। ३. अनुरक्त; आसक्त। ४. आश्चर्यले युक्त भएको; विस्मित; चकित।
रद्द₂- *वि.* [अ.] १. बिकम्मा; काम नलाग्ने। २. खारेज गरिएको। *ना.*

३. खारिज गर्ने काम; डिसमिस; खारेजी।
रद्दी- *वि.* [अ. रद्द+ई] काम नदिने अवस्थाको; बिकामे; गएगुज्रेको।
रद्दीको टोकरी- *ना.* घर, कार्यालय वा कतै पनि फोहोरमैला जतासुकै नछरियोस् र एकै ठाउँमा जम्मा होस् भनी राखिएको, बेत, बाँस, टिन आदिको टोकरी; काम नलाग्ने कागत तथा कसिङ्गर हाल्ने टोकरी।
रनक- *ना.* [अ.मू. रनक्+अ] १. कुनै कुरा वा कारणबाट मनमा उठ्ने उत्तेजना; रिस; झोक; झ्वाँक; झनक। २. सनक। ३. रन्को; रन्काइ।
रनक्क- *क्रि.वि.* १. एकैपल्ट उत्तेजनामा पुगेर रिसाउने गरी; रिसले रन्किने, सन्किने वा झन्किने गरी; झनक्क। २. तात्ने किसिमले; निकै जोसिएर।
रनघ्वाँक- *वि.* [रण+घ्वाँक] १. बडेमाको; अजङको; घ्वाँके। २. हलक्क बढेर मोटाएको।
रनबन- *क्रि.वि.* [रन+बने वनैभरि; सारा जङ्गलमा।
रनभुल्ल- *ना.* [√ रल्लि (+अ.+√ भुल् (+अ.] १. के कसो गर्ने भन्ने निर्णय लिन नसकी रल्लिएर भुलभुलैयामा पर्ने स्थिति। २. त्यस प्रकारको भुलभुलैया। *वि.* ३. त्यसरी भुलभुलैयामा परेको। *क्रि.वि.* ४. त्यसरी भुलभुलैयामा पर्ने गरी।
रनभुल्लिनु- *अ.क्रि.* रनभुल्ल हुनु; रनभुल्लमा पर्नु।
रनभुल्ल्याइँ- *ना.* रनभुल्ल हुने वा रनभुल्लिने पन वा अवस्था।
रनाहा- *ना.* [अ.मू. रन्+आहा] १. मनमा पर्ने असह्य ताप; आन्तरिक वेदना। २. रिसले उत्पन्न भएको छटपटी; अत्यन्त ठुलो झोक। ३. रिँगटा; चक्कर। ४. रिसको भाव; आवेग; उत्तेजना।
रनिङ सिल्ड- *ना.* [अङ.] आलोपालो गरी विजयी खेलाडीहरूले प्राप्त गरून् भनी राखिएको सिल्ड।
रनिवास- *ना.* [रानी+आवास] दरबारका रानीहरूको आवासगृह; अन्तःपुरका सुन्दरीहरूको निवास; खोपी।
रन्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. रनक्+नु] १. उत्तेजित अवस्थामा पुगेर रिसाउनु; अनायास झोक्किनु। २. अत्यन्त तातो हुनु; तात्नु। ३. बज्ने धातुमा आवाज आउने गरी आघात लाग्नु। ४. त्यस्तो आघात लागी धातुहरू बज्नु।
रन्काइ- *ना.* रन्किने वा तात्ने क्रियाप्रक्रिया; रिसले वा तापले चरम अवस्थामा पुग्ने किसिम वा क्रिया।
रन्काइनु- *क.क्रि.* रन्कने वा तात्ने गराइनु; तताइनु।
रन्काउनु- *स.क्रि.* रिस उठाउनु वा तातो पार्नु; झोक चलाउनु वा तताउनु।
रन्कारन्की- *ना.* परस्परमा उत्तेजित भएर रन्कने काम; झोकाझोक; बाझाबाझ।
रन्काहा- *वि.* रनक्क रिसाउने खालको; जङ्गिने स्वभावको; रिसाहा; झोकी।
रन्किनु- *अ.क्रि.* १. घण्टा, काँसका बाजा, झ्याम्टा आदि बज्दा खास ध्वनि निस्कनु; लामो रन्को निकालेर बज्नु। २. रन्कनु। ३. रन्कने होइनु।
रन्को- *ना.* [रन्क+ओ] १. रिसको आवेग; झोक; रनाहा। २. आवाजको अनुतान; ध्वनिको तरङ्ग; कुनै वस्तुबाट निस्कने मूल ध्वनिको अनुतानका रूपमा निस्कने शब्द। ३. कुनै कारणबाट पैदा हुने रिँगटा; फनफने रोग। ४. मानसिक एकोहोरोपन; मनको धुन।
रन्क्याइ- *ना.* [√ रन्कि (+याइ)] रन्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रन्क्याहट- *ना.* रन्क्याइ।
रन्डा- *ना.* [फा. रन्द] बसिलाको जस्तो धार भएको पातालाई खोल परेको काठमा ठोकेर हातो हाली बनाइएको काठको सतह मिलाउन र मसिन्याउन प्रयोग गरिन औजार।
रन्डी- *ना.* [सं. रण्डा+ई] नाचगान, यौवनको व्यापार आदिबाट जीविका गर्ने स्त्री; वेश्या; गणिका।
रन्डीकोठी- *ना.* वेश्या आइमाईको व्यावसायिक अखडा; वेश्यावृत्ति गर्ने कोठा।
रन्डीबाज- *वि.* रन्डीहरूसँग पल्केको; रन्डीबाजी गर्ने; वेश्यासँग लसपस गर्ने; वेश्यागामी।
रन्डीबाजी- *ना.* वेश्यासँगको गमन; रन्डीसितको लसपस।
रन्डो- *ना.* [सं. रण्डा+ओ] रन्डीबाजीतिर लागेको पुरुष; वेश्यागामी पुरुष; फुँडो; बेसुल्लो।
रन्थन- *ना.* [अ.मू.] पीडा, भ्रम, चिन्ता आदिबाट रन्थनिने क्रियाप्रक्रिया; छटपटी।
रन्थनाइ- *ना.* रन्थनाउने भाव क्रिया वा प्रक्रिया।
रन्थनाइनु- *अ.क्रि.* १. रन्थनिनु। २. रन्थनाउने होइनु।
रन्थनाउनु- *अ.क्रि.* रन्थन, भ्रम, पीडा, चिन्ता आदि अनुभव गर्नु; छटपटाउनु।
रन्थनिनु- *अ.क्रि.* १. चोटपटक, ठक्कर आदिका वेदनाले ढुन्मुनिनु; रन्थनाउनु। २. रिङटा लाग्नु; रनाहा छुट्नु।
रन्थन्याइ- *ना.* रन्थनिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रन्थन्याइनु- *क.क्रि.* रन्थनिने तुल्याइनु।
रन्थन्याउनु- *प्रे.क्रि./स.क्रि.* रन्थनिने तुल्याउनु; रन्थनिन लाउनु।
रन्थन्याहट- *ना.* रन्थन्याइ।
रन्थन्याहा- *वि.* १. रन्थनिने। २. रन्थन्याउने।
रन्थरुमलो/रन्थरुमा- *ना.* [सं. रणस्थल+रोमल] १. अस्तव्यस्तता; असरल्लपना। २. अन्योल; बेथिति।
रन्दा- *ना.* [फा. रन्द] हे. रन्डा।
रन्धक- *ना.* [सं.] १. खानेकुरा पकाउने व्यक्ति; भान्से। २. हानिकारक व्यक्ति।
रन्धन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु पकाउने काम; राँध्ने काम। २. बरबादी; नाश।
रन्ध्र- *ना.* [सं.] १. प्वाल; छिद्र। २. दोष; कलङ्क। ३. नारीको जननेन्द्रिय; योनि। ४. नौ अङ्कलाई बुझाउने शब्द।
रन्ध्रवंश- *ना.* गोपीबाँस।
रन्न- *क्रि.वि.* [सं. रणन] १. ध्वनिको तरङ्ग वा अनुतानका साथमा; मूल आवाजका पछि निकै बेरसम्म निस्किरहने रन्कोका साथमा। २. ज्यादै तात्ने किसिमले; साह्रै रन्किएर। ३. रिसले चुर हुने ढङ्गले। ४. शरीरमा ज्वरो चढ्ने गरी।

रपट- *ना.* [सं. पट] एकदमै फराकिलो समतल जमिन; मैदान; चापट।

रपोट- *ना.* [अङ. रिपोर्ट] कुनै कार्य वा आयोजना आदिको गतिविधिको विवरण प्रस्ट हुने हिसाबले प्रस्तुत गरिने प्रतिवेदन; रिपोट।

रप्फु- *ना.* [अ. रफु] १. कुनै कपडा फाटेको ठाउँमा सियोले बुनेको मिहिन बुनाइ। २. खत लागेका ठाउँमा राखिने पट्टी, रुवा आदि।

रप्फुचक्कर- *वि.* १. भागेको। २. भागेर बेपत्ता भएको।

रफत- *ना.* [अ. रब्त] कुनै काममा विशेष दखल पाउनका निम्ति गरिने अभ्यास; दलेली।

रफ्तार- *ना.* [फा.] हिँड्ने, चल्ने वा घटबढ हुने चाल; गति।

रबड- *ना.* [अङ. रबर] रबर।

रबड छन्द- *ना.* पद्यशैलीका पक्षपातीहरूले गद्यकविताका निम्ति प्रयोग गर्ने गरेको व्यङ्ग्यात्मक नाम।

रबर- *ना.* [अङ.] १. झन्डै बरको झैँ पात हुने एक चोपदार वृक्ष। २. गाडीका चक्का, ट्युब आदि अनेकौँ सामान बनाउन प्रयोग हुने, सोही वृक्षको चोप; रबड; लाबर।

रबर छन्द- *ना.* रबडछन्द।

रबाफ- *ना.* [अ. रोब] १. रहनसहन, वेशभूषा, बोलचाल, व्यवहार, आदिमा देखिने तडकभडक; बढ्ता ढाँचा; रवाफ; फुर्ती; धाक। २. अर्काउपर प्रभाव पार्न वा दबाउ दिन रचिने स्वाङ।

रबाफिलो/रबाफी/रबाफे- *वि.* रबाफ देखाउनुपर्ने; ढाँचा पार्ने खालको।

रबी- *ना.* [अ. रबीअ] हिउँदे बाली; हिउँदमा पाक्ने कमाइ; जडहन।

रबीबाली- *ना.* अन्न, दाल, मास आदि हिउँदे पैदावार; हिउँदे बाली।

रम्नु- *अ.क्रि.* [रम्+नु] १. रमाइलो अनुभव गर्नु; रमाउनु; आनन्दित हुनु। २. लट्ठ पर्नु; भुल्नु; एकोहोरो भएर लागिपर्नु। ३. रमाइलो मनाउनु; लहड गर्नु; खेल्नु। ४. भोगविलासमा भुल्नु।

रम- *ना.* [अङ.] वैज्ञानिक तरिकाले उत्पादन गरेको, हड्याइँदो झोल हुने रक्सी।

रमकझमक- *ना.* [√रमझम] तडकभडक बढाउने किसिमको रमझम; उत्ताउलो खालको शोभा।

रमजान- *ना.* [अ.] मुसलमानहरूको रोजा (उपवास) बस्ने एक पर्व।

रमझम- *ना.* [राम+अ.मू. झम्+अ] १. रमकझमक। २. झिलीमिली; सजधज।

रमण- *ना.* [सं.] १. मनोरञ्जनका निम्ति गरिने विलास; क्रीडा। २. यताउति घुम्ने काम; विचरण। ३. लोग्ने; पोइ। ४. स्त्रीपुरुषको परस्परको रतिक्रीडा। *वि.* ५ प्यारो; प्रिय। ६. लहडी; रसिक।

रमणी- *ना.* १. नारी; स्त्रीजाति। २. सुन्दरी आइमाई; राम्री युवती।

रमणीय- *वि.* [सं.] एकदमै राम्रो; मनोहर; सुन्दर।

रमणीयता- *ना.* सुन्दरता; मनोहरपना; रमाइलोपन।

रमता- *वि.* [√रम्+ता] हे. रमन्ता।

रमन- *ना.* [अङ. राउन्ड] १. सुरक्षाका निम्ति सिपाही, प्रहरीहरू राति वा जतिसुकै बेला घुम्ने काम; गस्ती लगाउने काम। २. गस्तीमा जाने प्रहरी।

रमन्ता- *वि.* [√रम्+अन्ता] फिरन्ता; डुलन्ता।

रमरम- *ना.* [अ.मू. रम्+अ (द्वि.)] १. हल्का किसिमले हुने पिरो; अलिअलि पर्पऱ्याउने स्वाद (टिम्मुर आदिको झैँ)। *क्रि.वि.* २. हल्का किसिमको पिरो भएर; अलिकति मात्र परपऱ्याउने किसिमले।

रमरमती- *क्रि.वि.* अझै रमरम हुने भावले।

रमरमाइ- *ना.* रमरमाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रमरमाइनु- *अ.क्रि.* १. रमरम पिरो हुनु; अलिअलि पिरो हुनु। २. परपऱ्याउनु।

रमरमाहट- *ना.* रमरमाइ।

रमरमिता- *ना.* [राम+ रमिता] रमाइलोका निम्ति आयोजना गरिएको कार्यक्रम; रमिता; रामरमिता; आमोदप्रमोद; मनोरञ्जन।

रमरमिनु- *अ.क्रि.* [रमरमाउ+इ+नु] रमरम हुनु; रमरममा परिणत हुनु।

रमरमी- *क्रि.वि.* [अ.मू. रमरम+ई] १. रमरमती; *ना.* २. रमरम।

रमल- *ना.* [अ.] पासा हानेर शुभाशुभ, सफल असफल आदिको भविष्य विचार गर्ने ज्योतिषशास्त्रीय एक पद्धति।

रमा- *ना.* [सं.] १. विष्णुकी शक्ति; लक्ष्मी। २. धर्मपत्नी; गृहिणी। ३. नारी; महिला। ४. शोभा; सुन्दरता। ५. धनदौलत; श्रीसम्पत्ति।

रमाइ- *ना.* [√रम् (+आइ)] १. रमाउने किसिम, क्रिया वा भाव।[राम्+आइ] २. गाईगोरु कराउने क्रिया वा प्रक्रिया।

रमाइनु- *अ.क्रि.* १. रमाउने हुनु। *क.क्रि.* २. राम्ने तुल्याइनु।

रमाइलो- *वि.* १. मनोरञ्जनपूर्ण; एकदमै रमझम भएको; रमितायुक्त। २. रमणीय; अत्यन्त मनपर्दो। *ना.* ३. रमिता; रमझम; मनबहलाउ।

रमाउनु- *अ.क्रि.* १. रमाउने काम हुनु; खुसी र आनन्दले प्रफुल्ल हुनु। २. विषयवासना र स्वार्थ आदिमा मक्ख पर्नु। ३. गाईबस्तुका पाडाबाछाहरू खुसाउनु। *प्रे.क्रि.* ४. राम्ने पार्नु; राम्न लगाउनु।

रमाना- *ना.* [फा. रवान] १. कुनै ठाउँबाट गरिने प्रस्थान; भ्रमण वा यात्रा। *वि.* २. हिँडेको; भ्रमणशील; प्रस्थित।

रमाना पुर्जी- *ना.* यात्राको अधिकारपत्र; रवानापुर्जी।

रमापति- *ना.* [सं.] रमाका पति; लक्ष्मीपति; विष्णु।

रमिता- *ना.* [सं. रमणीयता] मनलाई आनन्द दिई रमाउने पार्ने उत्सव आदि; रमाइलोका निम्ति हुने खेल, तमासा आदि।

रमितारु/रमितालु- *वि.* १. रमिते। *ना.* २. रमिता हेर्न आउने व्यक्ति।

रमिते- *वि.* १. तमासा हेर्ने काममा सामेल हुने; रमिता हेर्ने। *ना.* २. रमिताको दर्शक।

रमिनु- *अ.क्रि.* [रम्+इ+नु] १. रमाउने हुनु।[√ राम्+इनु] २. राम्ने हुनु।

रमेज- *ना.* ऊनलाई निलो रङमा रँगाउने एक प्राकृतिक पदार्थ।

रम्घा- *ना.* [मग. लाङ्गा (गाउँ)] नेपाली साहित्यको प्राथमिक कालका प्रसिद्ध भक्तिवादी कवि भानुभक्त आचार्यको जन्मस्थान; गण्डकी अञ्चलको तनहुँ जिल्लामा पर्ने एक गाउँ।

रम्पर- *ना.* [अङ.] अन्डरबियर छाँटको, काछदेखि स्तनसम्म छोपिने, टाँक भएको वा नभएको र पौडी खेल्दा स्त्रीहरूले लगाउने

नाइलनको लुगाविशेष।

रम्बाँस- *ना.* हात्तीबार; रामबाँस।

रम्भा- *ना.* [सं.] १. केराको बोट; कदली। २. शिवकी शक्ति; गौरी। ३. स्वर्गका अप्सराहरूमध्येकी एक अप्सरा।

रम्भोरु- *वि.* १. केराको थामको आकारका पुष्ट र गोरो वर्णका तिघ्रा भएकी (स्त्री)। *ना.* २. त्यस्ती तरुनी स्त्री।

रम्य- *वि.* [सं.] १. अत्यन्त सुन्दर; मनोहर। २. रमणीय। ३. रमण गर्न योग्य।

रम्यता- *ना.* रमाइलोपन; रमणीयता।

रम्य वन- प्रायः ठिटाठिटीहरू मनोरञ्जन गर्न भेला हुने स्थल; मिलनकेन्द्र।

रम्रिनु- *अ.क्रि.* [राम्रो+इ+नु] राम्रो हुनु; सिँगारपटार हुनु।

रम्राइँ- *ना.* राम्रोपना; राम्रो हुने क्रिया वा प्रक्रिया।

रम्राइ- *ना.* रम्राइँ।

रम्राइनु- *क.क्रि.* राम्रो तुल्याइनु।

रम्राइलो- *वि.* राम्रो तुल्याइएको जस्तो; राम्रो तुल्याइएको।

रम्राउनु- *प्रे.क्रि.* राम्रो तुल्याउनु; राम्रो पार्न लाउनु।

रम्राहट- *ना.* रम्राइँ; रम्राइ।

रयाल्नु- *स.क्रि.* [लयालु+नु] घुलनशील वा धुलो, पिठो आदि वस्तुलाई तरल पदार्थमा मिलाई वा धारा छुट्ने गरी हुँडल्नु; घोल्नु; रगेल्नु।

रयालाइ- *ना.* रयाल्ने किसिम, क्रिया वा भाव।

रयालिनु- *क.क्रि.* रयालाइको योग्य पारिनु; घोलिनु; हुँडलिनु।

रयिनी- *ना.* [राय+ इनी] १. राय थरकी आइमाई; राय स्त्री। २. रायकी पत्नी।

रल्ल- *वि.* [सं. रत > प्रा. रअ+इल्ल] १. जिल्ल पर्ने खालको; बिलखबन्द परेको। २. जिल्ल; जिलाराम; वाल्ल। *क्रि.वि.* ३. जिल्ल परेर; वाल्ल भएर।

रल्लनु- *अ.क्रि.* १. जिल्लिनु। २. बेसुरो वा एकोहोरो हुनु; अधबेस्रो हुनु।

रल्लाइ- *ना.* रल्लने क्रिया वा प्रक्रिया।

रल्लाइनु- *क.क्रि.* रल्लने तुल्याइनु।

रल्लाउनु- *प्रे.क्रि./स.क्रि.* रल्लने तुल्याउनु।

रल्लाहट- *ना.* रल्लाइ।

रल्लिनु- *अ.क्रि.* १. रल्लनु; रल्लो हुनु। २. रल्लो होइनु। *क.क्रि.* ३. रल्लो पारिनु।

रल्लो- *ना.* [रल्ल+ओ] १. मादक तत्त्वले मत्त भएको व्यक्ति; होस र खुट्टा ठेगानमा नभएको व्यक्ति। *वि.* २. अर्धसिल्ली; अधबेस्रो; झल्लो।

रल्ल्याइ- *ना.* [√रल्लि +याइ)] १. रल्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[रल्ल्याउ+आइ] २. रल्ल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रल्ल्याइनु- *क.क्रि.* जिल्लाराम पारिनु।

रल्ल्याउनु- *स.क्रि.* जिल्ल्याउनु; जिल्लाराम पार्नु।

रल्ल्याहट- *ना.* रल्ल्याइ।

रल्ल्याहा- *वि.* १. रल्लो। २. रल्ल्याउने।

रव- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति, प्राणी वा वस्तुबाट व्यक्त वा अव्यक्त रूपमा प्रकट हुने नाद; ध्वनि। २. शब्द; आवाज। ३. भनभनाहट; गुञ्जन।

रवानगी- *ना.* [फा.] हे. रवाना।

रवाना- *वि.* [फा.] १. कुनै ठाउँमा जानका निमित्त हिँडेको; प्रस्थित; रमाना। *ना.* २. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँको प्रस्थान; यात्रारम्भ।

रवाना पुर्जी- *ना.* कार्यालयले कर्मचारी सरुवा हुँदा वा काजमा जाँदा यात्राको प्रमाणस्वरूप दिने कागज।

रवाफ- *ना.* [रवाब< अ. रोब] १. कृत्रिम धाक; फुर्ती; ढाँचा; स्वाङ; रबाफ।

रवि- *ना.* [सं.] आदित्य; सूर्य।

रविमण्डल- *ना.* १. सूर्यका वरिपरि देखिने रातो विम्ब वा घेरो; सूर्यमण्डल। २. सौर ग्रहको समूह; सौरमण्डल।

रविवार- *ना.* प्रत्येक हप्ताका सातवटा वारमध्ये पहिलो वार; सोमवारभन्दा पहिलो र शनिवारभन्दा पछिल्लो दिन; आइतबार।

रविवासर- *ना.* रविवार; आइतबार।

रशना- *ना.* [सं.] १. कम्मरमा लगाउने साङ्ली आकारको आभूषण; नारीहरूको कन्धनी। २. लगौँटी अल्झाउन कम्मरमा लगाइने सूत्र; मौञ्जी। ३. पटुका; पेटी। ४. डोरी।

रशनोपमा- *ना.* अलङ्कारशास्त्रका अनुसार उमपेय क्रमशः उपमानमा बदलिँदै गएर शृङ्खला तयार हुने एक अर्थालङ्कार।

रश्मि- *ना.* [सं.] १. चहकदार वस्तुबाट निस्कने किरण; प्रकाशमय वस्तुबाट निस्कने किरण; प्रकाश; ज्योति; चमक। २. रथ वा सादा घोडाका मुखबाट चालकका हातसम्म पुग्ने डोरी; चालकले घोडालाई वशमा राख्न प्रयोग गर्ने साधन। ३. घोडाको लगाम; गाडाको रास। ४. डोरी।

रस- *ना.* [सं.] १. आलो वा गिलो वस्तु निचोर्दा आउने द्रव पदार्थ; झोल। २. वन्य जरीबुटीका पात, बोक्रा, डाँठ, जरा र फूलसमेत पाँच अङ्गलाई कुटेर निचोर्दा आउने तरल पदार्थ। ३. जरीबुटी, वनस्पति आदिलाई उसिनेर निकालिने सार; जरीबुटीको काँडा। ४. रुख-बिरुवामा घाउ लगाएर निकालिने खोटो, चोप आदि कुनै प्रकारको तरल पदार्थ; निर्यास। ५. प्राणीका शरीरबाट निस्कने रगत, दुध, वीर्य, पसिना आदि। ६. अमरता प्रदान गर्ने सुधा; अमृत। ७. रक्सी; मदिरा। ८. प्राणीले खाएको भोजन पाचनथैलीमा पुगी रगत बन्नुभन्दा पहिले बन्ने तरल पदार्थ; शरीरका सप्त धातुमध्ये एक। ९. जल; पानी। १०. तरल पदार्थ; पन्यालो वस्तु; द्रव। ११. पानीमा घोलिएको चिनी, मिस्री, नुन आदिको घोल; मिश्रित झोल। १२. खाद्य वस्तु जिभ्रामा पर्दा जिभ्राले अनुभव गर्ने अमिलो, नुनिलो, पिरो, गुलियो, टर्रो, तितोसमेत छ प्रकारको स्वाद; षड्रस; रसनेन्द्रियले प्राप्त गर्ने आस्वाद। १३. साहित्यमा विभाव, अनुभाव र सञ्चारीभावका संयोगबाट प्रस्फुरण हुने शृङ्गार, वीर, करुण, हास्य, अद्भुत, भयानक, रौद्र, बीभत्स र शान्तसमेतका अनुभूतिगत नवरस। १४. कुनै वस्तुको सारतत्त्व; मुख्यतत्त्व। १५. आयुर्वेदीय पद्धतिअनुसार विभिन्न धातुहरूको भस्म बनाएर तयार गरिएको औषधी; रसादि। १६. पारो। १७. सिम्रिक।

१८. कामव्यवहारमा रसबस गर्ने व्यक्तिले पाउने आकर्षण; आन्तरिक रुचि। १९. कुनै कार्य गर्दा मिल्ने आत्मसन्तुष्टि। २०. रसरङ्ग; रासक्रीडा; केलि। २१. गणितज्योतिषमा ६ अङ्कको नाम; ६ अङ्कलाई बुझाउने शब्द। २२. वास्तु तथा मूर्तिकलाअनुसार ६ अमलको नापोलाई बुझाउने शब्द।

रसकपुर- *ना.* आयुर्वेदमा प्रयोग हुने एक सेतो धातु।

रसकेलि- *ना.* १. आमोदप्रमोद। २. रसरङ्ग। ३. मोजमज्जा।

रसकेसर- *ना.* कपुर; कर्पूर।

रसक्रीडा- *ना.* रसकेलि।

रसगरी- *ना.* बेसारका जस्ता पात, तन्किएका काण्ड, दशदेखि तिस सेन्टिमिटर लामा, मालाआकारका पात हुने र पातकै टुप्पामा सेतो गुलाफी फूल फुल्ने, हिमालयतिर पाइने, आयुर्वेदमा गाईबस्तुका औषधीको रूपमा प्रयोग गरिने, अदुवाका समूहको एक बुटी।

रसगर्गी- *ना.* जरामा आलु जस्तै दाना लाग्ने, संयुक्त पात हुने, लहरामा बास्नायुक्त मसिना फूल फुल्ने र राता फल लाग्ने, आयुर्वेदका अनुसार काण्डको उपयोग दाँत दुख्दा र जराको उपयोग टाउको दुख्दा हुने एक लहरो।

रसगर्भ- *ना.* रसाञ्जन।

रसगोला- *ना.* दुध फटाएको छोक्रालाई गोलगोल पारी चिनीको चास्नीमा डुबाई बनाइने मिठाई; रसबरी।

रसज्ञ- *वि.* १. साहित्य वा आयुर्वेदमा वर्णन भएअनुसार रसको मर्मलाई फेला पारी पारख गर्न जान्ने; रसको महत्त्वलाई बुझ्ने। २. कला र साहित्यको मूल्यलाई हृदयदेखि कदर गर्न जान्ने; रसिक।

रसद- *ना.* [फा.] १. कुनै समूह, संस्था, सेना आदिका निमित्त व्यवस्था गरिने खाद्य सामग्री; रासन; अन्नपात; अनाज। २. सिधा; रसोद।

रसपानी- *ना.* खाने कुरा र पानी; अन्नपानी; खाद्यान्न र पेय जल।

रसदार- *वि.* [रस+दार] एकदमै रसयुक्त; रसैरस भएको; रसिलो।

रसधयेँरो- *ना.* [रस+धयेँरो] टोकरीटोकरी परेका राता फूल फुल्ने, फुस्रा हरिया रङका लाम्चा, मसिना पात हुने, बुटाबुटी परेका मसिना रुख हुने, प्रायः चार हजार फिटभन्दा कम उचाइमा मात्र हुने, प्रशस्त गुलियो रस भए पनि सीताको रगत ठानी मौरी बस्तैन भनी लोकले विश्वास गरिएको एक पोथ्रो।

रसधातु- *ना.* [सं.] १. शरीरमा रहेका सात धातुमध्येको एक धातु वा जलीयतत्त्व। २. पारो।

रसन- *ना.* [सं.] जिब्राले छोएर स्वाद विचार गर्ने कार्य; चखाइ।

रसना- *ना.* १. खाएका वस्तुको मिठोनमिठो, तितोपिरो आदि स्वाद थाहा पाउने अङ्ग; जिब्रो। २. रसको अनुभव; रसास्वादन।

रसनीय- *वि.* चाख्न योग्य; रस लिन योग्य।

रसनेन्द्रिय- *ना.* स्वाद लिने ज्ञानेन्द्रिय; जिब्रो।

रसप्राधान्यवाद- *ना.* [सं.] पूर्वीय काव्यशास्त्रका अनुसार शृङ्गार आदि रसलाई काव्यको आत्मा मान्ने र गुण, अलङ्कार आदिलाई बाहिरी तत्त्व मात्र मान्ने एक सिद्धान्त।

रसबरी- *ना.* [अङ. रासबरी] रसभरी; रसगोला।

रसबस- *ना.* [रस+बस] १. कुनै आकर्षणद्वारा जन्मिने अनुराग; प्रेम; आत्मीयता। २. बसाउठी; बसउठ; भेटघाट; मेलमिलाप; हिमचिम।

रसभरी- *ना.* [अङ. रासबरी] रसबरी; रसगोला (मिठाई)।

रसम- *ना.* [अ. रस्म] १. चालचलन; रीतिस्थिति। २. परिपाटी।

रसमरिवाज- *ना.* परम्परागत चालचलन; रीतिस्थितिको प्रचलन; बुढीरूढि।

रसमाधुरी- *ना.* [सं.] रसभरीमा दही राखेर बनाइएको एक प्रकारको मिठाई।

रसमैत्री- *ना.* [सं.] १. दुई रसको उपयुक्त मेल; गुलियो, अमिलो, पिरो आदि नबाझ्ने रसको मिलाप। २. परस्परमा विरोध नपर्ने रसको मिश्रण।

रसरङ्ग- *ना.* [सं.] १. आमोदप्रमोद, हर्ष, उत्सव आदिमा गरिने मनोरञ्जन; मन बहलाउने काम; रमिता। २. हँस्यौली; ठट्टा।

रसरङ्गवती- *वि.* रसले रँगिएकी; आमोद-प्रमोदमा मग्न (स्त्री.; रमाइली; मजाकी।

रसराज- *ना.* [सं.] १. साहित्यशास्त्रअनुसार नवै रसहरूमा श्रेष्ठ मानिने शृङ्गार रस। २. आयुर्वेदका अनुसार पारो।

रसवाद- *ना.* [सं.] १. रसलाई साहित्यको प्रमुख तत्त्व मान्ने एक साहित्यिक सिद्धान्त; रसप्राधान्यवाद। २. रसिलो वा ममतापूर्ण व्यवहार; प्रेमपूर्ण बातचित। ३. ख्यालठट्टा; रमझम।

रसवादी- *वि.* १. रसवादको अनुयायी। २. ठट्टा, रमाइलो आदि रुचाउने।

रसवान्- *वि.* [सं.] १. रसिलो; झोलदार; रसयुक्त। २. काव्यमा चाहिने रसले युक्त। ३. रसिक; ठट्यौलो।

रसविरोध- *ना.* [सं.] मिसाएको खण्डमा स्वाद बिग्रने, दुई वा दुईभन्दा धेर रसको एकअर्कासितको विरोध।

रसशास्त्र- *ना.* [सं.] १. साहित्यका अनुसार नवरसहरूको अध्ययन गर्ने एक शास्त्र। २. आयुर्वेदका अनुसार पारोको विविध प्रयोगबारे जानकारी गराउने शास्त्र। ३. रसायनशास्त्र।

रस सम्प्रदाय- *ना.* [सं.] रसवादी सिद्धान्तको अनुसरण गर्ने आलोचकहरूको जमात; रसवादका अनुयायीको समूह।

रससिद्ध- *वि.* [सं.] रसको अभिव्यञ्जनमा सफल भएको; रसाभिव्यक्तिको काममा सफल।

रससिन्दूर- *ना.* [सं.] पारो र गन्धक मिलाई तयार गरिने एक रसौषध।

रसा- *ना.* [सं.] १. भूमि; पृथ्वी। २. नदी; सरिता। ३. रसातल।

रसाइ- *ना.* [सं.√ रसाउ (+आइ)] १. भाँडा आदि रसाएर टाल्ने क्रियाप्रक्रिया। २. रस आउने किसिम, क्रिया वा भाव।

रसाइन- *ना.* भाँडा आदि रसाएर टाल्ने शिल्प।

रसाइनु- *अ.क्रि.* १. रस आउने होइनु। २. रसिनु; रसिलो हुनु। *क.क्रि.* ३. रसाइन लगाइनु।

रसाइली- *ना.* [रसायल+ई] १. रसायल भन्ने ठाउँबाट आएको व्यक्ति। २. कामीहरूको एक थर।

रसाउनु- *अ.क्रि.* [रस+आउ+नु] १. रसले युक्त हुनु; रस भरिनु; रसिलो हुनु। २. रस तपतपाउनु; रस चुहिनु। ३. तरल पदार्थ अलिअलि गरेर निस्कनु। ४. मनमा दया आदि पलाउनु। *स.क्रि.* ५. खुसी तुल्याउनु; रिझाउनु; प्रसन्न पार्नु। ६. रसाइन लाउनु।

रसाउनी- *ना.* रसाइन।

रसाञ्जन- *ना.* [सं.] आँखाको औषधीका निम्ति चुत्राको काठ, जरो आदि पकाएर बनाइने वस्तु; आँखाको औषधी; रसगर्भ।

रसातल- *ना.* [सं.] पृथ्वीभन्दा तल मानिएका सात लोकमध्ये छैटौँ लोक; पाताल र तलातलका बिचको एक लोक।

रसात्मक- *वि.* [सं.] १. काव्यमा आवश्यक रसले युक्त। २. रसलाई महत्त्व दिएर लेखिएको। ३. रसिलो; रोचक। ४. झोलदार; झोलिलो; रसयुक्त; तरल।

रसादि- *ना.* [सं.] १. पारो हालेर भस्मका रूपमा तयार गरिएको आयुर्वेदिक औषधी। *वि.* २. धातुउपधातु मिसाई बनाइएको (औषधी)।

रसायन- *ना.* [सं.] १. धातुलाई गालेर भस्म पार्ने वा एक धातु वा द्रव्यलाई अर्का वस्तुमा परिणत गर्ने विज्ञान; रासायनिक विद्या; रसायनशास्त्र। २. तामालाई सुन बनाउन सकिने एक कल्पित योग। ३. औषधी। ४. रसाइन। ५. तरल पदार्थ बिस्तारै चुहुने काम; रसाइ।

रसायन विज्ञान- *ना.* रसायनसम्बन्धी विधिलाई प्रदर्शन गर्ने विद्या।

रसायनशास्त्र- *ना.* पदार्थमा रहने अनेकानेक रसतत्त्वको विवेचना वा विश्लेषण गर्ने विद्या; रसायनविज्ञान।

रसाल- *ना.* [सं.] १. आँप; आम्रफल। २. उखु। ३. कटहर। *वि.* ४. रसले भरिएको; रसिलो। ५. मिठो; मधुर; स्वादयुक्त।

रसालु- *वि.* [रस+आलु] रस वा स्वाद लिन जान्ने।

रसालो- *ना.* [रस+ आलो] सिखर्नी।

रसिनु- *अ.क्रि.* [रस+इ+नु] १. प्रेम हुनु; परस्परमा आकर्षण बढ्नु; हिमचिम हुनु। २. तरल पदार्थ अलिअलि गरी चुहुनु। ३. दुईवटा धातुका वस्तुहरू परस्परमा रसाइनद्वारा जोडिनु। ४. प्वाल परेको ठाउँ रसाइनद्वारा टालिनु; रसाइनु।

रसिक- *वि.* [सं.] १. रस वा स्वाद लिने; पारख गर्न जान्ने। २. आनन्दी; मगनमस्त। ३. क्रीडाप्रेमी; खेलप्रिय। ४. रसदार; स्वादिष्ठ। *ना.* ५. सौन्दर्य, कला, साहित्य आदि विषयमा अनुराग भएको व्यक्ति; सहृदयी व्यक्ति; भावयुक्त व्यक्ति। ६. काव्य र कलाको मर्म बुझ्न सक्ने व्यक्ति; रसज्ञ।

रसिकता- *ना.* १. रसिकको गुण वा भाव; रसिकपन; रसज्ञता। २. हँसीदिल्लगी; ख्यालठट्टा।

रसित- *वि.* [सं.] १. रस भएको; रसयुक्त। २. रसाएको; चुहेको। ३. शब्द वा आवाज निकालिएको।

रसिद- *ना.* [फा. रसीद] कुनै वस्तु वा पैसा बुझाउँदा बुझ्ने तर्फबाट बुझाउनेले लिइराख्ने पुर्जी; भर्पाई।

रसिया- *ना.* [रस+इया] १. युवकयुवतीले परस्परमा प्रश्नोत्तर गरेर गाउने शृङ्गार रसयुक्त लोकगीत; तरुनी-तन्नेरी मिलेर गाइने दोहोरी; जुहारीको एक प्रकार। २. भ्याउरे छन्दको एक प्रकार।

रसिलो- *वि.* [सं. रस+इलो] १. धेरै रस भएको; रसैरस भरिएको। २. मिठो; स्वादिष्ठ। ३. सुन्दा आनन्द लाग्ने; सुमधुर। ४. मिजासिलो; रमाइलो कुरा गर्ने। ५. ठट्यौलो; रसिक।

रसुवा- *ना.* [भो. ब.] १. नेपालको वाग्मती अञ्चलको काठमाडौँ जिल्लाभन्दा उत्तरी भेकतिर रहेको एक पहाडी जिल्ला। २. सोही जिल्लाको उत्तरी भागमा पर्ने, आवतजावत गर्ने एक हिमाली भञ्ज्याङ।

रसेटो$_1$- *ना.* [रस+एटो] १. रस पकाउने वा केही पकाउने चुलो; उखु, कागती, तित्री आदिको रस पकाउने ठुलो चुलो। २. पकाउने, पिँध्ने आदि धेरै कामधन्दाको टन्टा; झमेला।

रसेटो$_2$- *ना.* [रास+एटो] कुनै चिजबिजको थुप्रो वा डङ्गुर।

रसौषध- *ना.* [सं.] पारो हालेर तयार गरिएको औषधी; धातुको भस्मको रसादि।

रस्ता- *ना.* [फा. रास्त] १. बाटो; मार्ग। २. कुनै कार्यसम्पादन गर्ने उपाय; काम गर्ने कुनै पनि तरिका।

रस्ताकिस्ता- *ना.* १. कामकाज गर्ने प्रबन्ध; कार्यसञ्चालन गर्ने प्रबन्ध; रस्ता। २. विभिन्न प्रकारका आर्थिक कारोबार गर्ने बन्दोबस्त; रकमकलमका ठेकाहरूको लेनदेन गर्ने व्यवस्था।

रस्याइ- *ना.* [√रस्याउ (+आइ)] रस्याउने वा थुप्र्याउने क्रियाप्रक्रिया।

रस्याइनु- *क.क्रि.* रस्याउने काम गरिनु; थुप्र्याइनु।

रस्याउनु- *स.क्रि.* [रास+याउ+नु] १. कुनै वस्तुको डङ्गुर लगाउनु; रास पार्नु; थुपार्नु। २. मलत्याग गर्नु; थुस्स्याउनु (निन्दार्थमा)।

रह- *ना.* [सं. ऱ्हद] पानीको ठुलो दह; ताल; ह्रद।

रहनु- *अ.क्रि.* [प्रा. रह+नु] १. बस्नु; ठहर्नु; टिक्नु। २. मौजुद हुनु; उपस्थित हुनु; विद्यमान हुनु। ३. गतिमा अडान आउनु; रोकिनु; थामिनु। ४. कुनै वस्तुको अवशेष बच्नु; बाँकी हुनु; बच्नु। ५. जहाँको तहाँ छुट्नु; छोडिनु।

रहकुल- *ना.* कुनै समूहको हिसाबबाट बाँकी रहेको अंश; अवशेष; बचेखुचेको वस्तु।

रहजन- *ना.* [फा. राहजन] एकलास परेको बाटो ढुकेर बटुवाहरू लुट्ने डाँकू; एकान्तमा ढुकेर डाँका गर्ने चोर।

रहजनी- *ना.* बाटाघाटाको एकान्त ठाउँमा ढुकी मौका पारेर डाँका गर्ने काम; डकैती।

रहन- *ना.* [रह+अन] रहाइ; बसाइ (समासको आरम्भमा मात्र, जस्तै- रहनसहन)।

रहनसहन- *ना.* १. लवाइ, खवाइ, व्यवहार, परम्परा आदिको ढाँचाकाँचा। २. जीवननिर्वाह गर्ने पद्धति।

रहनी- *ना.* १. रहने वा रोकिने ठाउँ; गति अवरोध हुने स्थल। २. कसैको मन राख्ने व्यवहार; चित्त बुझाउने कुरो। ३. कवितामा निश्चित ठाउँमा रहने विश्राम; यति; अडान। ४. गीत वा सङ्गीतको क्रमशः दोहरिइरहने अंश; टेक; स्थायी। ५. थेगो।

रहर$_1$- *ना.* [हि. अरहर, सं. आढकी] १. शिरीषका जस्ता पात हुने, बढीमा चार मिटर लामो, एकै साल मात्र रहने बुटो हुने, पहेँलो फूल फुल्ने र एकै भेट्नामा चारपाँचवटा कोसा लाग्ने, एक कोसामा दशबाह्रवटा दाना लाग्ने, दालजातको एक अन्न। २. यसै कोसाका फललाई दलेर दाल खान बनाइएको छाँटा।

रहर$_2$- *ना.* [लहड] कुनै काम वा ज्ञानार्जन आदि गर्न जाग्ने उत्कट इच्छा; उत्कण्ठा; चाख; चाह; आकाङ्क्षा।

रहरलाग्दी- *वि.* अभिरुचि बढाउने खालकी; मन पर्ने किसिमकी; राम्री (स्त्री)।

रहरलाग्दो- *वि.* अभिरुचि वा आकर्षण जगाउने खालको; मनपर्दो।
रहरी- *ना.* [रहर+ई] रहर (दाल र बोट)।
रहरे- *वि.* [रहर+ए] रहर गर्ने; अत्यन्त इच्छा गर्ने; रौसे।
रहरेको खहरे- पदा. अनावश्यक कुराको रहर गर्ने अचाडु व्यक्ति।
रहल- *वि.* [रह+ल] रहेको; बचेको; बचेखुचेको; उब्रेको।
रहलपहल- *वि.* १. बाँकी रहेको; बचेखुचेको। *ना.* २. उब्रिएको वस्तु; निथारपिथार; जुठोपुरो।
रहस्य- *ना.* [सं.] १. प्रकृतिका जुनसुकै पक्षमा भित्र छिपेर रहेको गाँठी कुरो; मूल तत्त्व; गुप्त तत्त्व; गुप्त भेद; गुह्य; गोप्य तत्त्व। २. मर्म; भित्री आशय। ३. दार्शनिक दृष्टिले दुर्बोध वस्तुको प्रत्यक्षीकरण गर्न प्रयास गरिने सार वस्तु; दुर्बोध तत्त्व। *वि.* ४. गुप्त; छिपेको।
रहस्यवाद- *ना.* प्रत्यक्ष वस्तुलाई परिचालन गर्ने तत्त्वका रूपमा भित्री तहमा रहेका शक्तिलाई स्विकार्ने सिद्धान्त।
रहस्यवादी- *वि.* रहस्यवादको अनुसरण गर्ने; रहस्यवादको समर्थक।
रहाँटे- *ना.* १. रँगटे कमिलो। २. चर्खे पिङ।
रहाँटो- *ना.* [रह+आँटो] राँटो।
रहाइ- *ना.* [√रह (+आइ)] रहने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया
रहाइनु- *क.क्रि.* रहन लाइनु; बसाइनु।
रहाउनु- *प्रे.क्रि.* रहन लाउनु; रहने पार्नु; बसाउनु।
रहित- *वि.* [सं.] १. कुनै पदका पछिल्तिर लागी अभाव, हीन, विनाजस्ता अर्थ बुझाउने उत्तरपद (जस्तै- दयारहित, गुणरहित, धर्मरहित दि)। २. विहीन; वञ्चित (उनी सबै गुणबाट रहित छन्)।
रहितत्व- *ना.* हीनता; अभाव।
रहिनु- *अ.क्रि.* [रह+इ+नु] रहने होइनु; बसिनु।
रहु- *ना.* [सं. रोहित] एक जातको माछाविशेष; रोहित; रोहु।
रहेपहेको- *वि.* [रहे+पहेको] बचेखुचेको; बाँकीसेकी; सिलोबालो; रहलपहल।
राँकिनु- *अ.क्रि.* [राँको+इ+नु] १. रिसले राँकोजस्तो हुनु; जङ्गिएर आगो हुनु। २. प्रकाशयुक्त हुनु; जाज्वल्यमान हुनु। ३. तागत भरिएर रनक्क हुनु; खुब मोटाउनु। ४. घाउखटिरा आदि सुन्निएर एकदमै टनटनाउनु।
राँकी- *ना.* [अ. इराक+ई] नेपालका रैथाने मुसलमान व्यापारीहरूको नाम।
राँकीबजार- *ना.* काठमाडौं इन्द्रचोकस्थित चुरा, पोते आदि व्यापार गर्ने सानो बजार; मुसलमानको बजार।
राँके- *ना.* [राँको+ए] १. श्रावणसङ्क्रान्तिका भोलिपल्टको दिन; सो दिन खास गरी तामाङ, मगर, राई, लिम्बू आदिले मनाउने चाडपर्व र मेला। २. तातो किसिमको हावा; लू। ३. बोटबिरुवाका पातहरू डढेर राता हुने एक रोग; रतङ्गे। *वि.* ४. राँकोसम्बन्धी; राँकोवाला।
राँकेबतास- *ना.* तातो हावा; पश्चिमी हावा; लु।
राँकेभूत- *ना.* अँधेरी रातमा राँकोका रूपमा देखिन्छ भनेर लोकले मानेको एक भूत।
राँकेहावा- *ना.* राँके बतास।
राँको- *ना.* [सं. रङ्कु+ओ] १. आगाको मुस्लो; अत्यन्त हुरहुराउँदो ज्वाला। २. बाँसका भाटा वा काठ चिरेर मुठीभर पारी सल्काइने र रातमा हिँड्दा उज्यालोका लागि प्रयोग गरिने पुल्ठो; मसाल; झर। ३. असह्य गर्मीको ताप। ४. ज्वराको ताप; भुङ्ग्रो।
राँकोमुस्लो- *ना.* १. राँको र मुस्लो। २. आगोको विकराल रूपको बलाइ; दनदनाहट।
राँक्किनु- *अ.क्रि.* [राँको+इ+नु] राँकिनु।
राँग- *ना.* [सं. रङ्ग] हे. राङ (धातु)।
राँगो- *ना.* [सं. रङ्कु] भैँसीको भाले; जोत्न वा बिजनका लागि पालिएको भाले भैँसी; महिष।
राँटा- *ना.* [राँटोको ति. रू.] हे. राँटो।
राँटाराँटी- *ना.* खेतका मसिना रुम्टारुम्टी; मसिना फोगटाफोगटी।
राँटे- *वि.* [राँटो+ए] राँटेराँटा पारेर जोतखन गरेको; राँटा भएको।
राँटो- *ना.* [√ रह+आँटो] १. खनजोत गर्दा कतैकतै खन्न वा जोत्न छुटपुट भएको बाँझो जमिन; रहाँटो। २. लिपपोत गर्दा बिचमा छुटेर पोतिएको ठाउँ; टाटो।
राँड- *ना.* [सं. रण्डा] १. पोइ मरेर विधवा भएकी आइमाई; राँडी। २. रन्डी; वेश्या। ३. स्त्रीजातिलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।
राँडभाँड- *ना.* १. जथाभावीका लाजभाँड कुरा; भाँडभैलो; अश्लील गाली। २. राँडी र भाँड। ३. भाँड झैँ छाडा भएको राँडसमुदाय। *वि.* ४. छाडा; अश्लील।
राँडाराँडी- *ना.* [राँडो+राँडी] १. विधुर र विधवा। २. केटाकेटी (स्नेहपूर्वक गाली गर्दा)। ३. मोरामोरी (गालीको अर्थमा)।
राँडी- *ना.* [सं. रण्डा+ई] १. पतिको देहान्त भएपछिकी पत्नी; विधवा। २. आइमाईलाई गाली गर्दा प्रयोग हुने शब्द; राँड; फुँडी। *वि.* ३. लोग्ने मरेकी; पोइ मरेकी।
राँडीको छोरो- *ना.* १. बाबुको ठेगान नभएको छोरो, वेश्यापुत्र। २. लोग्नेमानिसलाई गाली गर्दा प्रयोग हुने शब्द।
राँडीफुँडी- *ना.* १. सहाय वा संरक्षक नभएकी आइमाई; निस्सहाय नारी। २. राँडी (निन्दार्थमा)।
राँडीमासु- *ना.* विधवाका शरीरमा लागेको मासु; पोइको मृत्युपछि स्वास्नीका जिउमा बढेर आएको मासु; राँडो मासु। राँडीलाई पोतेको रहर (उखान)।
राँडो- *ना.* [सं. रण्डा+ओ] १. स्वास्नी मरिसकेको पुरुष; पत्नी बितिसकेको व्यक्ति; विधुर। *वि.* २. स्वास्नी मरेको; विधुर।
राँध्नु- *स.क्रि.* [सं. रन्धन+नु] कुनै वस्तु पकाउनु; पकाउनुपर्ने काम गर्नु; बनाइतुल्याइ गर्नु; रिँध्नु।
राँधिनु- *अ.क्रि.* १. खुबसँग पाक्नु; बेसरी पाक्नु। *क.क्रि.* २. राँध्ने काम गरिनु; रँधाइमा पारिनु।
राँबो/राँभो- *ना.* [√रामो] काठ ताछ्ता सम्म्याएर चिल्लो पार्ने हतियार; रामो।
राइँदाइँ/राइँफाइँ- *ना.* [रजाइँ+दाइँ/फाइँ] १. कुनै कामकुरामा हुने आफ्नै सामर्थ्यपूर्ण ढलीमली; रजाइँ; सम्पूर्ण अधिकार। २. हैहुकुम।
राइटर- *ना.* [अङ.] नयाँ प्रशासनव्यवस्थाभन्दा पहिलेको बहिदारभन्दा

माथि मुखियाभन्दा तलको पद वा उक्त पदको कर्मचारी।

राइता/राइतो- *ना.* [हि. रायता (+ओ)] नुन र मरमसला मिलाई दहीको लेदोमा चोपेर तयार गरिएको बुनियाँको अचार; पिँधेको रायोको धुलो र मरमसला मिलाएर बनाइएको दहीको लेदो।

राइफल- *ना.* [अङ.] सिसाका मसिना दश, पन्ध्र, बिस वा अनेक गोलीहरू अटाउने र पड्केर टाढासम्मको लक्ष्यलाई प्रहार गर्न सक्ने आधुनिक बन्दुक।

राइफाँडो- *ना.* [रायो+फाँडो] १. परस्परको झैझगडा; आपसको विवाद। २. कुनै वस्तु वा सरसामानको जथाभावी प्रयोग। ३. गोबर, फोहर, हिलो आदि गिलो वा लेदो वस्तु कुल्चेर जथाभावी टेक्दा हुने फोहोर। ४. रायो पकाएको फाँडो (निन्दार्थमा)।

राइबाघ- *ना.* [सं. राजव्याघ्र] १. ठुलो जातको बाघ; पाटे बाघ (रायल-बङ्गाल-टाइगर)। *वि.* २. भयङ्कर वा ठुलो; डँडाक; ढड्डु।

राइबाघा- *वि.* [सं. राजव्याघ्र] १. बघिनीको जस्तो दुच्छर स्वभावकी; राकस्नी; मापाकी; राइबघिनी। *ना.* २. बाघजस्ती भयङ्कर वा उग्र स्वभावकी आइमाई। ३. ठुलो जातकी बघिनी।

राइबाघे- *वि.* राइबाघको जस्तो कडा आनीबानी भएको; मापाको; दुच्छर स्वभावको; डँडाक।

राइरत्ती- *वि.* [रायो+ रत्ती] १. भएभरको; अलिकति पनि नछोडिएको; सम्पूर्ण। *क्रि.वि.* २. थोर पनि; ज्यादै कम मात्रामा पनि; रायोको दानु अथवा रत्ती वा लालगेडीको दानुजति पनि।

राई$_{१}$- *ना.* [अङ्] गहुँको एक जात; मुडुलो गहुँ; मुडुली गहुँ; मुरली गहुँ।

राई$_{२}$- *ना.* [सं. राज] हिमाली भेगमा पाइने एक जातको च्याङ्ग्रो।

राई$_{३}$- *ना.* [प्रा. राइआ > सं. राजिका] १. प्राचीन नेपाली भाषामा राजालाई (विशेषतः कर्णाली प्रदेशका) बुझाउने शब्द। २. नेपालको एक जाति; किराँती। ३. प्राचीन कालमा मालपोत वा तिरोभरो उठाउने एक पदाधिकारी। ४. रायो। ५. पिप्लाको साग।

राईकुरा- *ना.* राईभाषा।

राईगँडेरो- *ना.* कालीगण्डकीतिर पाइने ठुलो जातको गँडेरो।

राईजाति- *ना.* राई।

राईपगरी- *ना.* मर्यादाका लागि राईलाई दिइने वा दिइएको पगरी; राईको मानमर्यादाको पगरी।

राईभाषा- *ना.* राईजातिले बोल्ने अनेकौँ भाषाहरूमध्ये कुनै एक।

राउटे- *ना.* नेपालको सुदूर पश्चिमाञ्चलको, फिरन्ता व्यवसाय भएको सिकारजीवी एक जाति; काठका भाँडाहरू बनाई जीवन वृत्ति चलाउने र जङ्गलमा बस्ने एक जाति।

राउटे कुरा- *ना.* राउटे जातिको भाषा।

राउटे जाति- *ना.* राउटे।

राउटे संस्कृति- *ना.* राउटे जातिको, अझै गुफामा आश्रित संस्कृति।

राउटे सभ्यता- *ना.* राउटे जातिको अझै कृषि-व्यवसायमा रतिई नसकेको आदिम सभ्यता।

राउत- *ना.* [राजदूत] नेपाली क्षत्रीको एक थर। स्त्री. राउत्नी; रौतिनी।

राउल- *ना.* [राजकुल] नेपाली क्षेत्रीको एक थर। स्त्री. राउल्नी।

राकस- *ना.* [सं. राक्षस] १. राक्षस; राच्छेस। २. दुष्ट स्वभाव भएको व्यक्ति वा प्राणी। *वि.* ३. दुष्ट; निठुरी।

राकसनी/राकस्नी- *ना.* राक्षस स्त्री; दानवी। २. दुष्ट स्वभाव भएकी आइमाई; साह्रै मापाकी स्वास्नीमान्छे; दुष्टा स्त्री। ३. असाधारण साहस र काम गर्ने शक्ति भएकी आइमाई। *वि.* ४. अति दुष्टा; दयामाया कत्ति पनि नभएकी; साह्रै क्रूर वा निष्ठुर स्वभावकी।

राका- *ना.* [सं.] १. पूर्णिमाको रात; पूर्णिमा। २. अङ्गिरा ऋषिका चार छोरीमध्ये एक। ३. बृहस्पति ऋषिकी भगिनी; अग्नि, बृहस्पति, उतथ्य र संवर्तका चार भगिनी-अनुमती, राका, कुहु र सिनीवालीमध्ये एक।

राक्षस- *ना.* [सं.] १. प्राचीन युगदेखि नै मान्छेका प्रतिपक्षी मानिएका असुरजाति; राकस। २. पुराण आदिका अनुसार नरभक्षी जाति। *वि.* ३. दुष्ट; क्रूर; दुच्छर।

राक्षस विवाह- *ना.* युद्ध नगरीकनै सुटुक्क कन्या लुटेर ल्याई गरिने विवाह; स्मृतिले बताएका विभिन्न प्रकारका विवाहमध्ये एक।

राक्षसी- *ना.* [सं.] १. राक्षसजातिकी स्त्री; स्त्री राक्षस। २. दुष्ट स्वभाव भएकी आइमाई; दुच्छर स्वास्नीमान्छे। *वि.* ३. राक्षससम्बन्धी; आसुरी। ४. राक्षस झैँ निष्ठुर स्वभावकी। ५. राक्षसजस्तो डरलाग्दो; विकट (कर्म)।

राक्षसी माया- *ना.* आसुरी माया; छलछाम।

राक्षसी विवाह- *ना.* राक्षसविवाह।

राक्से- *वि.* [राकस+ए] १. फोहरी; मैलो। *ना.* २. रासकोटी ठकुरीलाई पूर्व नेपालमा भनिने शब्द।

राक्सेनी- *वि.* १. राकस स्वभाव भएकी (स्त्री)। *ना.* २. रासकोटी महिला वा रासकोटीकी पत्नी।

राख्नु- *स.क्रि.* [सं. रक्षण] १. कुनै वस्तुलाई कुनै ठाउँमा थन्क्याउनु; एक ठाउँमा जतनसाथ रहन दिनु। २. जोगाउनु; साँच्नु; खर्च नगर्नु। ३. बसाउनु; बसाल्नु। ४. कुनै वस्तुको प्रतिष्ठा गर्नु; स्थापना गर्नु; थाप्नु। ५. विवाहविधि नगरी कुनै आइमाईलाई स्वास्नी बनाउनु; रखौटी तुल्याउनु।

राखन- *ना.* [राख्+अन] कुनै वस्तुको संरक्षण 'धरन' शब्दसँग समास हुँदा मात्रै, जस्तै- राखनधरन)।

राखनधरन- *ना.* कुनै वस्तुको थान्कोमुन्को गर्ने काम; जोगाउ।

राखफार- *ना.* [राख्+फार] १. राख्ने र फेर्ने काम। २. फेरफार गर्ने कपडा, गहना आदि।

राखल- *ना.* १. जीवनका आयुको सीमा; बाँच्नुपर्ने अवधि; आयु; परमायु। २. रक्षक भगवान्; विष्णु।

राखलदास- *ना.* १. विष्णुको भक्त। २. दासहरूका रक्षक विष्णु।

राखाली- *ना.* नेपालको एक प्रसिद्ध किराँत-जाति।

राखिनु- *क.क्रि.* [राख्+इ+नु] राख्ने काम गरिनु; थान्कोमुन्को गरिनु; थन्क्याइनु।

राग$_{१}$- *ना.* [फा. रान] १. सुरुवालको जाँघ वा चाकमा पर्ने फराकिलो भाग। २. तिघ्राको अघिल्लो भाग। ३. घोडाको काठीमा बसेर जाँघले च्याप्ने एक प्रक्रिया।

राग२- *ना.* [सं.] १. कुनै प्यारो विषय वा वस्तुप्रति हुने अनुराग; झुकाउ; प्रेमभाव; अनुरक्ति। २. कुनै वस्तु वा विषयप्रतिको मोह। ३. लोभ; लालसा। ४. उमङ्ग; आनन्द; हर्ष। ५. ईर्ष्या; द्वेष। ६. कपुर, कस्तूरी, चन्दन आदिबाट तयार गरिएको, शरीरमा घस्ने लेप; अङ्गलेप। ७. मेहँदी; माहुर। ८. रसरङ्ग। ९. अत्यन्त चर्को वा कडा गन्ध। १०. सङ्गीत-शास्त्रअनुसार स्वर र गायनप्रक्रियाद्वारा सुव्यवस्थित, सुन्दर र आकर्षक ध्वनिहरूको विशेष संयोजन; ध्वनिराग। (यसका औडव, षाडव र सम्पूर्ण तीन भेदका भैरव, मालकोश, हिण्डोल, दीपक, श्री र मेघ छ राग छन्।) ११. पिरोपन; हरक।

रागदरबारी- *ना.* शास्त्रीय सङ्गीतको एक राग।

रागद्वेष- *ना.* १. मनमा जन्मिने घमन्ड, उत्तेजना, रिस आदि। २. आसुरी स्वभावको एक गुण; परस्परको व्यावहारिक पवित्रता कायम रहन नदिने मानसिक भाव; मनोमालिन्य; वैमनस्य।

रागपरिवार- *ना.* शास्त्रीय सङ्गीतका छवटा राग र तिसवटा रागिनी एवं तिनका शाखा- प्रशाखाहरूसमेत जम्मा चार सय चौरासी भेदको समुदाय।

रागमाला- *ना.* अनेक रागरागिनी क्रमबद्ध गरी गाइने गीत।

रागरङ्ग- *ना.* १. गानाबजानासम्बन्धी रामरमिता वा रौस। २. चालचलन; रङ्ग-ढङ्ग।

रागरागिनी- *ना.* राग-परिवार।

रागात्मक- *वि.* रागले भरिएको; झुकाउ र प्रेमले परिपूर्ण।

रागिनी- *ना.* सङ्गीतशास्त्रका अनुसार छ रागका तिसवटा भेदको सामूहिक नाम (क्रमशः भैरव रागका-भैरव, वराटी, मधुमाधवी, सैन्धवी र बङ्गाली; मालकोशका-तोडी, गौरी, गुणकली, खम्बावती र ककुभ; हिण्डोलका-रामकली, देशाक्षी, ललित, विलावल र पटमन्जरी; श्रीका-मालश्री, आशावरी, धनाश्री, वसन्त र मारु; मेघका-टङ्क, मल्लार, गुर्जरी, भूपाश्री र देशकारी; दीपकका-देशी, कुमुदिनी, नट, केदारा र कान्धरा)।

रागिलो- *वि.* १. राग दिने; हरक आउने; पिरो। २. रागात्मक।

रागी- *वि.* १. रङ्गमा रँगिएको; रँगाइएको; रञ्जित; रङ्गिन। २. विषयवासनामा फँसेको; विषयलम्पट; विषयासक्त। *ना.* ३. प्रेमी; अनुरागी व्यक्ति। ४. राग गाउने व्यक्ति; गवैया; वस्ताज।

राघव- *ना.* [सं.] १. दशरथका जेठा छोरा; रामचन्द्र। २. रघु नामक राजाका कुलमा उत्पन्न भएको व्यक्ति; रघुको सन्तान। ३. समुद्रमा हुने माछाहरूमा सबभन्दा ठुलो माछाको एक जात; ह्वेल।

राघिनासे- *वि.* [राघिनास (स्यान)+ए] १. अनुहार र जिउमा मैलोधैलो भएको; फोहोरी। *ना.* २. लम्जुङको राघिनास भन्ने टारको मान्छे वा वस्तु।

राघी- *ना.* [√ रागी] रातो वा कैलो वर्णमा सेतो वा कालो वर्ण मिसिएको गाई।

राघे- *वि.* [राग+ए] १. रातो, कैलो वा कालो रङमा सेतो वा ध्वाँसे रङ मिसिएको; दागी रङको। *ना.* २. त्यस्तो वर्णको गोरु।

राघेपाटे- *वि.* राघे र पाटा परेका बुट्टा देखिने; टाटेपाटे; झालेमाले।

राङ- *ना.* [राँग] ताप पर्दा पग्लने, वजनदार एक प्रकारको सेतो धातु; राँग।

राङभाङ- *ना.* [भो. ब.] भुवाको झुलो बनाई दर्सिनढुङ्गा र चकमकद्वारा आगो पार्ने काममा प्रयोग गरिने, साथै काठका रूपमा पनि असल मानिने एक प्रकारको लेकाली वृक्ष; लट्ठी (खासगरी लोकविश्वासअनुसार सिस्नुमा हानेर पानी निकाल्ने चाहिँ) बनाउने काममा आउने सोही वृक्ष।

राच्छेस- *ना. / वि.* [सं. राक्षस] हे. राक्षस।

राच्छेस्नी- *ना. / वि.* हे. राकस्नी।

राज- *ना.* [सं. राज्य] १. राज्यको शासन वा व्यवस्था; राज्यसञ्चालनको कार्यभार वा दायित्व। २. हे. राजकाज। ३. बस्ने कार्य (सम्मानार्थमा, जस्तै- यहाँ राज होस्।) ४. राजा वा सरकारका अधिकारमित्रको इलाका; राज्य।[सं. राजन्] ५. अन्य शब्दका पूर्व वा उत्तरपदका रूपमा प्रयोग भई, सर्वश्रेष्ठ, राजकीय, प्रधान, मुख्य आदि अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तै- राजसभा, राजसत्ता, पण्डितराज, राजयोग, राजहाँस आदि)। ६. राज्य।

राजअङ्क- *ना.* राजकर।

राजआँप- *ना.* ठुलोखाले फल फल्ने एक थरी आँप; राजाम्र।

राजकन्या- *ना.* राजाकी छोरी; राजकुमारी।

राजकर- *ना.* १. कुनै पनि देशको सरकारले उठाउने कर; राजस्व। २. प्राचीन जमानामा रैतीले राजालाई तिर्ने गरेको कर।

राजकर्मचारी- *ना.* १. सरकारी सेवामा नियुक्त कर्मचारी; सरकारी सेवाको जागिरदार व्यक्ति। २. राजाको कर्मचारी; राजदरबारको कर्मचारी।

राजकली- *ना.* १. कृष्णकलीको जस्तो बोटमा भित्रपट्टि राताराता चारवटा पात लाग्ने, सुगन्धराज जस्तै फुल्ने, फूलको थुँगो तलतिर लर्कने एक बोट। २. सोही बोटको फल।

राजकाज- *ना.* [सं. राजकार्य] १. देशको शासनसञ्चालनको व्यवस्था; राज्यसञ्चालनको व्यवस्था; राज्यसञ्चालन। २. ऐनकानुनका आधारमा चलेको सम्पूर्ण शासनकार्य; शासन। ३. राजाको शासन।

राजकाज अपराध- *ना.* देशको शासनव्यवस्थाका विरुद्ध गरिएको अपराध; राज्यप्रति गरिएको अपराध; संविधानविरोधी अपराध।

राजकाज सम्बन्धी- *वि.* १. देशको शासनव्यवस्थासँग सम्बन्ध भएको; देशको जुनसुकै राजनीतिक व्यवहारसँग सम्बन्ध भएको। २. संविधानसँग सम्बन्धित।

राजकाज सम्बन्धी मुद्दा- *ना.* देशको राज्यसञ्चालनसँग सम्बन्ध भएको मुद्दा; देशको शासन-व्यवस्थासँग सम्बन्ध भएको मुद्दा; संवैधानिक रूपमा आपत्तिजनक अपराध गर्नेका विरुद्ध चलाइने मुद्दा।

राजकाजी- *वि.* राजकाजसित सम्बन्धित; राजकाजसँग सरोकार भएको।

राजकीय- *वि.* [सं.] १. राज्यसित सम्बन्ध भएको; राज्यस्तरको। २. राजासँग सम्बन्धित।

राजकीय परिषद्- *ना.* राजसंस्थायुक्त; राष्ट्रको उच्चस्तरीय सभा; राज्य वा राजसभा।

राजकीय प्राभियोक्ता- *ना.* सरकारवादी हुने मुद्दामा सरकारका तर्फबाट कुनै मुद्दा चलाउने व्यक्ति; सरकारी पक्षबाट कसैका विरुद्ध मुद्दा चलाउने व्यक्ति।

राजकीय सभा- *ना.* सरकारी स्तरको सभा; मन्त्री र सरकारका प्रमुख व्यक्तिहरूको सभा।

राजकुमार- *ना.* [सं.] १. राजाको पुत्र; राजाको छोरो; शाहजादा। २. रौतेलो; कुमार; कुँवर; कमर।

राजकुमारात्मज- *ना.* राजकुमारको छोरो; राजाको नाति।

राजकुमारी- *ना.* राजाकी छोरी; राजकन्या; शाहजादी। २. मैयाँ; रौतेली।

राजकुल- *ना.* [सं.] १. राजाको वंशपरम्परा; राजघराना; राजाको परिवार। २. राजप्रासाद; राजदरबार। ३. प्राचीन कालमा न्यायअन्यायको छानबिन हुने ठाउँ; दरबार; कचहरी।

राजकुलो- *ना.* [सं. राजकुल्य] सबभन्दा ठुलो कुलो; राजपैनी; गडकुलो।

राजकोष- *ना.* [सं.] राजा वा सरकारको खजाना;राजस्व।

राजकोषीय- *ना.* सरकारी कोष वा राजस्वसम्बन्धी (नीति, सिद्धान्त आदि)।

राजखानी- *ना.* १. बोका, थुमा, बनेल आदि जन्तुहरूका भाले जातिको अण्डकोष। २. त्यस्ता भाले जातिलाई काटी पकाउन वा पोल्न निकालिएको अण्डकोष। ३. अण्डकोष।

राजगद्दी- *ना.* [सं. राज+गद्दी] १. राजाको गद्दी; राजसिंहासन। २. राज्याधिकार।

राजगुठी- *ना.* [सं. राजगोष्ठी] १. विभिन्न देवदेवी, धर्मशाला, पुल आदिमा पूजाअर्चना, सह्यारसम्भार, सुरक्षा आदिका निम्ति सरकारले आफ्ना तर्फबाट केही चलअचल सम्पत्ति एकैमुष्ट जम्मा पारी स्थापना गरिएको गुठी। २. राजाहरूले धर्मकार्यका निमित्त राखेको गुठी।

राजगुरु- *ना.* [सं.] १. राजालाई मन्त्रदान गर्ने गुरु; राजाका गायत्रीगुरु। २. राजाको धार्मिक कार्य गराउन औपचारिक रूपमा नियुक्त भएका गुरु। ३. राज्यको धर्मसम्बन्धी विषयमा सर्वोच्च मान्यताप्राप्त व्यक्ति।

राजगुह्य- *ना.* [सं.] अत्यन्त रहस्यपूर्ण ज्ञान; गोप्यतम मन्त्र।

राजगृह- *ना.* [सं.] राजामहाराजहरूको दरबार; राजप्रासाद; राजमहल।

राजघराना- *ना.* [सं. राज+घराना] १. राजामहाराजाको वंशपरम्परा; राजाका सन्तान-दरसन्तान; राजाको वंश। २. राजपरिवार।

राजघरानिया- *वि.* राजाको वंशपरम्पराको; राजपरिवारको; राजकुलको।

राजचिह्न- *ना.* [सं.] राजाका अङ्गमा रहने चिह्न; राजत्वका छाता, चमर, झन्डा, दण्डा, खड्ग, श्रीपेच आदि चिह्न।

राजज्योतिषी- *ना.* [सं.] राजपरिवारमा ज्योतिषसम्बन्धी सबै काम गर्ने व्यक्ति; राजदरबारको निश्चित ज्योतिषी।

राजतन्त्र- *ना.* [सं.] राजा सर्वेसर्वा भई देशको शासनव्यवस्था सञ्चालित हुने पद्धति; राष्ट्रको सर्वोच्च प्रशासक राजा नै हुने शासनतन्त्र।

राजतन्त्रवाद- *ना.* राजतन्त्र नै देशका निम्ति लाभदायक हुन्छ भन्ने सिद्धान्त।

राजतन्त्रवादी- *वि.* राजतन्त्रवादको अनुयायी।

राजतन्त्रात्मक- *वि.* [सं.] राजतन्त्रका सिद्धान्तले निर्देश गरेअनुसारको; राजतन्त्रसम्बन्धी।

राजतान्त्रिक- *वि.* [सं.] राजतन्त्रात्मक।

राजतिलक- *ना.* [सं.] १. पहिलोपल्ट राज्यसिंहासनमा बस्ता राजालाई विधिपूर्वक प्रदान गरिने तिलक, टीका, प्रसाद आदि। २. राज्यारोहण। ३. राज्यारोहण-समारोह।

राजतेज- *ना.* [सं.] १. सत्ताको प्रभाव वा तेज। २. राजाको प्रभाव वा तेज।

राजत्व- *ना.* [सं.] १. राजाकीय विशेषता वा लक्षण; राजाको गुण वा भाव।

राजदण्ड- *ना.* [सं.] १. राजाका साथमा हुने राजचिह्नस्वरूप दण्ड। २. राजाका आदेशअनुसार वा राज्यविधानअनुसार दिइने सजाय; सरकारले दिने दण्ड। ३. महाअपराधीलाई दिइने दण्ड। ४. ठुलो सजाय।

राजदन्त- *ना.* [सं.] सामुन्नेका तल दुई र माथि दुई गरी जम्मा चार दाँत।

राजदया- *ना.* [सं.] १. मृत्युदण्डको सजाय पाउने गरी फैसला भएका अभियुक्तलाई राजा, राष्ट्रपति वा सर्वोच्च शासकले दिने क्षमा; सजायको आंशिक वा पूर्ण माफी। २. राजाद्वारा दिइने अभयदान।

राजदरबार- *ना.* [सं. राज+ फा. दरबार] १. राजा- महाराजाहरूको निवासगृह; राजप्रासाद; राजगृह।

राजदूत- *ना.* [सं.] १. एक मित्रराष्ट्रको प्रतिनिधि भएर अर्को मित्रराष्ट्रमा आवासीय वा अनावासीय स्तरमा खटिएको व्यक्ति। २. प्राचीन कालमा एक राजाको सन्देश अर्को राजाकहाँ पुऱ्याउने दूत।

राजद्रोह- *ना.* [सं.] १. वचन, लेख, व्यवहार आदिद्वारा राष्ट्रप्रति देखाइएको घृणा, अवहेलना, द्वेष आदि; राष्ट्रप्रतिको अहित हुने नियतको काम। २. सरकार, देश वा संविधानका विरुद्ध गरिएको विद्रोह।

राजद्रोहात्मक- *वि.* राजद्रोहसम्बन्धी; राजद्रोहको।

राजद्रोही- *वि.* १. राजद्रोह गर्ने; बागी; बागियान। *ना.* २. राजद्रोह गर्ने व्यक्ति।

राजद्वार- *ना.* [सं.] १. राजदरबारको ढोका; राष्ट्रपति-भवनको द्वार; सरकारको दैलो। २. राजदरबार।

राजधर्म- *ना.* [सं.] १. राजा वा सरकारको कर्तव्य। २. देशको शान्तिसुव्यवस्था, प्रजाको सुखसमृद्धि आदिलाई लिएर राजा वा सरकारले गर्ने कार्य वा उपभोग गर्ने अधिकार।

राजधानी- *ना.* [सं.] जुनसुकै देशको राजा, राष्ट्राध्यक्ष वा सरकारको प्रमुख कार्यालय रहेको ठाउँ; राष्ट्रको सम्पूर्ण प्रशासन सञ्चालन गर्ने सदर मुकाम; देशको केन्द्रीय सदर मुकाम।

राजनीति- *ना.* [सं.] १. प्रजाको शान्तिसुरक्षा कायम गर्ने, मौलिक अधिकारको कदर गर्ने, राज्यको शासनव्यवस्थाको प्रणाली निर्धारण

गर्ने, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय नीतिको उपयुक्त सन्तुलन गर्ने र यस्तै अन्य कार्य गर्ने नीति। २. राज्यको शासन- व्यवस्थासम्बन्धी नीति; राज्य-सञ्चालन-प्रणाली। ३. राज्य र प्रशासनसँग सम्बन्धित एक सामाजिक सिद्धान्त।

राजनीतिक- *वि.* [सं.] राजनीतिसँग सम्बन्ध भएको; राजनीतिसम्बन्धी; राजनीतिको; राजनैतिक।

राजनीतिक कारबाई- *ना.* राजनीतिक अनुशासनको वा आचरणको सम्बन्धमा गरिने कारबाई।

राजनीतिक दल- *ना.* राजनीतिक उद्देश्यको परिपूर्तिका निम्ति तयार गरिएको पार्टी वा सङ्गठन; राजनीतिक सङ्घ।

राजनीतिक बन्दी- *ना.* राजनीतिक मुद्दामा पक्राउ परेको कैदी; राजकाज अपराधमा परेको कसुरदार।

राजनीतिक भूगोल- *ना.* राजनीतिक क्षेत्र, सीमा, जिल्ला आदिका सङ्केतलाई प्रस्ट्याउने भूगोल।

राजनीतिज्ञ- *वि.* [सं.] राजनीतिका सम्पूर्ण मर्महरूलाई जान्ने; राजनीतिशास्त्रको ज्ञाता; 1राजनीति बुझेको; कूटनीति जानेको।

राजनीतिपीडित- *वि.* [सं.] १. राजनीतिमा लाग्नाले आर्थिक अवस्था गिरेको वा टाट उल्टेको। *ना.* २. आर्थिक दृष्टिले कमजोर भएको राजनीतिक व्यक्ति।

राजनीतिशास्त्र- *ना.* [सं.] राजनीतिका दर्शन र सिद्धान्तबारे सम्पूर्ण कुराहरूको व्याख्या, विवेचना, मूल्याङ्कन आदि गरिने सामाजिक विज्ञान; राजनीति-विज्ञान।

राजनीतीकरण- *ना.* [सं.] औपचारिक रूपले नै राजनीतिक रूप दिने काम; अन्य घटना वा व्यवहारलाई राजनीतिक रङमा मुछ्ने काम।

राजनैतिक- *वि.* हे. राजनीतिक।

राजन्य- *ना.* [सं.] १. राजा (सम्मानका अर्थमा)। २. क्षत्रिय।

राजपक्षी/राजपन्छी- *ना.* [सं.] चमेरोसँग मिल्दोजुल्दो रातमा डुल्ने एक पक्षी।

राजपगरी- *ना.* [सं. राज+पट्टक+ई] १. राजाबाट प्राप्त भएको सम्मान; राजाबाट दिइएको मानपदवी। २. राजाले दिएको शिरपोस।

राजपण्डित- *ना.* [सं.] राजदरबारका पण्डित; राजालाई कथा, पुराण आदि श्रवण गराउने पण्डित; दरबारका कथावाचक।

राजपत्नी- *ना.* [सं.] राजाकी धर्मपत्नी; राजमहिषी; रानी।

राजपत्र- *ना.* [सं.] सरकारी सूचना, अध्यादेश, परिपत्र, संशोधित कानुनका बुँदाहरू, सरुवाबढुवा आदिका सम्पूर्ण कुरा औपचारिक तथा आधिकारिक रूपमा छापिने पत्र; गजेट।

राजपत्र अनङ्कित- *वि.* १. नाम, पद, सरुवा, बढुवा, निवृत्ति आदिको उल्लेख गजेटमा नहुने स्तरको (नन्ग्याजेटेड)। *ना.* २. नायब सुब्बा र त्यसदेखि तलका पदको कर्मचारी।

राजपत्राङ्कित- *वि.* १. नियुक्ति, सरुवा, बढुवा, छुट्टी आदिमा र निवृत्तिमा बस्दासमेत राजपत्रमा सूचना प्रकाशित हुने पदको (गजेटेड); गजेटमा उल्लेख हुने। २. सरकारी कर्मचारीहरूमा शाखाप्रमुख र सोभन्दा माथिका पदको; नायबसुब्बाभन्दा माथिका पदको।

राजपथ- *ना.* [सं.] १. ठुलठुला सवारीका साधन चल्न सक्ने, कालोपत्र छापेको सडक; पक्की सडक। २. मूल सडक; राजमार्ग।

राजपथिक- *वि.* १. राजमार्ग भएर यात्रा गर्ने। *ना.* २. राजमार्गको यात्री।

राजपद- *ना.* [सं.] १. राजा आसीन हुने स्थान; राजाको प्रतिष्ठा; राजाको पद। २. राजाले दिएको पद; सरकारी जागिर।

राजपद्धति- *ना.* [सं.] राजकाज सञ्चालन गर्ने पद्धति; देशको राजनीतिक प्रणाली; राजनीति; राष्ट्रको संवैधानिक व्यवस्था।

राजपरिवार- *ना.* [सं.] राजाका जहान वा परिवार।

राजपरिषद्- *ना.* [सं.] राजाका शासनकालमा राजाकै अधीनमा गठन हुने विशेष अधिकारसम्पन्न सभा।

राजपलाँस- *ना.* [सं.] कोइरालाका जस्तै आकारका फुस्रा र खस्रा पात हुने, खैरा र लाम्चा फूल फुल्ने एक जातको पलाँस।

राजपाट- *ना.* [सं. राज्यपट्ट] राज्यसञ्चालनका सम्पूर्ण काम-कारबाई; राजकाज।

राजपाल- *ना.* [सं.] १. राज्यको हेरचाह गर्ने व्यक्ति। २. राजा वा राष्ट्रपति अथवा राष्ट्राध्यक्षको प्रान्तीय प्रतिनिधि; राज्यपाल।

राजपुत्र- *ना.* [सं.] राजामहाराजाको पुत्र; राजकुमार; रौतेलो।

राजपुत्री- *ना.* राजामहाराजाकी छोरी; राजकुमारी; रौतेली।

राजपुरुष- *ना.* [सं.] १. सरकारी सेवामा नियुक्त भएको मान्छे; राजकर्मचारी। २. राजाको भित्रिया कर्मचारी।

राजपुरोहित- *ना.* [सं.] राजा वा राजपरिवारको निश्चित पुरोहित; राजाको कर्मकाण्डी पुरोहित।

राजपूत- *ना.* [सं. राजपुत्र] १. भारतीय जातिको ठकुरी। २. ठकुरी।

राजप्रतिनिधि- *ना.* [सं.] राष्ट्रप्रमुखका बदलामा काम गर्ने व्यक्ति। २. सरकारको वारिसका रूपमा नियुक्त भएको प्रतिनिधि।

राजप्रासाद- *ना.* [सं.] राजभवन; राजदरबार।

राजप्रासाद दीर्घ सेवा पट्ट- *ना.* पहिले राजप्रासादमा अविच्छिन्न रूपले पच्चिस वर्षको सेवा गर्ने कर्मचारीलाई प्रदान गर्ने गरिएको एक पदक।

राजप्रासाद सेवा पदक- *ना.* पहिले राजप्रासादमा अविच्छिन्न रूपले पन्ध्र वर्षसम्म सेवा गर्ने, तत्कालीन शाही नेपाली सेनाका व्यक्तिलाई प्रदान गर्ने गरिएको पदक।

राजबन्दी- *ना.* [सं. राज+बन्दी] राजकाज अपराधअन्तर्गत कैद परेको व्यक्ति; राजनीतिक बन्दी।

राजबेली- *ना.* [सं. राज+वल्लीका] भोर्लाका आकारका चोसा परेका पात हुने, पातबाट नराम्रो गन्ध आउने, प्याजी रङ्ग मिश्रित फूलबाट सुगन्ध आउने, सेता टीका परेका छिर्के डाँठ हुने एक प्रकारको लहरो; त्यसै बोटको फूल वा पात।

राजभक्त- १. राज्यको भक्त; देशभक्त। २. राजाको भक्ति गर्ने; राजाको सेवक।

राजभवन- *ना.* [सं.] १. राजा बस्ने दरबार; राजदरबार; राजगृह। २. राष्ट्रको सर्वोच्च शासक बस्ने घर; राष्ट्राध्यक्षभवन।

राजभार- *ना.* [सं.] १. राज्यको अभिभारा; जागिर वा पदवी। २. सरकारी जागिर; राजपाट।

राजभारा- *ना.* राजभार; जागिर।

राजभाषा- *ना.* [सं.] राष्ट्रको प्रशासनिक कामकाज वा लेखापढीका निमित्त प्रयोग गरिने भाषा; राज्यभाषा।

राजभोग- *ना.* [सं.] १. भात खान उत्तम मानिने, बास्नादार चामल हुने एक जातको धान। २. हलुवाईले तयार गर्ने एक प्रकारको मिठाई।

राजभोज- *ना.* [सं.] १. राजकीय स्तरमा प्रबन्ध गरिएको भोज। २. विशिष्ट अतिथिको सम्मानमा आयोजना गरिने सरकारी भोज।

राजमण्डूक- *ना.* [सं.] १. ठुलो जातको पानीभ्यागुतो; पाहा; ब्याङ। २. राजदरबारको मात्र आश्रय लिएर बाहिरी दुनियाँसित केही सरोकार नराख्ने व्यक्ति; राजाका निम्ति ज्यादै ठुलो भार बन्न पुगेको नामर्द व्यक्ति।

राजमहल- *ना.* [सं. राज+ अ. महल] राजामहाराजाहरूको भवन; राजदरबार।

राजमहिषी- *ना.* [सं.] सत्तासीन राजाकी जेठी धर्मपत्नी; पटरानी; राजपत्नी; महारानी।

राजमाता- *ना.* [सं.] १. राजाकी आमा। २. नेपाल अधिराज्यका श्री ५ महाराजाधिराज सरकारका मुमा।

राजमार्ग- *ना.* [सं.] १. फराकिलो र लामो पक्की सडक; मूल सडक; राजपथ। २. टाढाटाढासम्म जाने पक्की सडक।

राजमुकुट- *ना.* [सं.] गद्दीनसिन राजाले शिरमा लगाउने शिरपेच; श्रीपेच।

राजमुद्रा- *ना.* [सं.] हे. लालमोहर। २. सरकारी छाप।

राजयोग- *ना.* [सं.] १.फलित ज्योतिषअनुसार राज्यको सुख र अधिकार प्राप्त गर्न पाउने ग्रहगतिको एक योग। २. पतञ्जलिको योगशास्त्रमा वर्णन गरिएको एक योगदर्शन।

राजरक्षक- *वि.* [सं.] राजाका वरिपरि रहेर अङ्गको रक्षा गर्ने व्यक्ति; अठपहरिया; बडीगार्ड; ए.डी.सी.।

राजराज- *ना.* [सं.] १. राजाहरूको राजा; सम्राट्; बादशाह। २. कुबेर। ३. चन्द्रमा।

राजराजेश्वर- *ना.* [सं.] १. बादशाह; सम्राट्; राजराज। २. राजन्य।

राजराजेश्वरी- *ना.* १. रणबहादुर शाहकी महारानी राजेश्वरीका स्मृतिमा स्थापना गरिएकी एक देवी। २. राजराजेश्वरकी पत्नी।

राजरोग- *ना.* [सं.] १. हे. क्षयरोग।

राजरोगी- *वि.* राजरोगले ग्रस्त।

राजर्षि- *ना.* [सं.] १. राजाका वंशमा उत्पन्न भएका महर्षि; क्षत्रिय कुलमा उत्पन्न भएका ऋषि २. राजा पनि ऋषि पनि भएको व्यक्ति (उदा.- जनक)। ३. राजपाट छोडेर ऋषि बनेको व्यक्ति (उदा.- विश्वामित्र)।

राजलक्षण- *ना.* [सं.] सामुद्रिक शास्त्रका अनुसार राजा हुने वा राजासमानको हुने लक्षण वा चिह्न; राजचिह्न। (उदा.- मैयाँसँग भेट्ने ती युवक राजलक्षणले युक्त भएका देखिन्थे।)

राजलक्ष्मी- *ना.* [सं.] १. राजा वा राष्ट्रको वैभव तथा शक्ति वा गौरव; राजश्री। २. राष्ट्रकी अधिष्ठात्री देवी।

राजलवट- *ना.* नेवार समुदायको एक उपाधि वा थर।

राजलिपि- *ना.* [सं.] कुनै देशको सरकारी कार्य, अदालत आदिमा लेखापढीको माध्यम भएर चलेको लिपि।

राजवंश- *ना.* [सं.] राजाको पहिलेदेखि चलिआएको वंश वा खानदान; राजाका सन्तान; राजकुल; राजघराना।

राजवंशी- *वि.* १. राजवंशमा उत्पन्न भएको। २. राजवंशसम्बन्धी; राजवंशको। *ना.* ३. नेपालीको एक थर; नेपालको झापा र मोरङमा बस्ने एक जाति।

राजवस्त्र- *ना.* [सं.] राजाहरूले विशेष अवसरमा बाहिरपट्टि पहिरने एक प्रकारको खुकुलो वस्त्र।

राजविद्या- *ना.* [सं.] राज्यको संरक्षण, सुदृढता तथा शासन-व्यवस्थासम्बन्धी कुशलता प्राप्त गर्ने विद्या; राजनीति।

राजविद्रोह- *ना.* [सं.] राजा वा राज्यप्रति गरिने विप्लव; राजद्रोह।

राजविद्रोही- *वि.* राजविद्रोह गर्ने; राजद्रोही।

राजविराज- *ना.* [सं.] सगरमाथा अञ्चलको सदर मुकाम र पूर्वी तराईको एक मुख्य वाणिज्यकेन्द्र।

राजवृक्ष- *ना.* [सं.] चिल्ला लामा पात हुने, छिनछिनेका जस्ता पहेँला झुप्पादार फूल फुल्ने, अनेक औषधीका निम्ति उपयुक्त एक वृक्ष वा त्यसैका गुलिया, बाटुला, काला चक्की हुने लौरीदार फल; अमलतास; बन्दरलौरी।

राजवैद्य- *ना.* [सं.] १. उच्चस्तरको वैद्य। २. राजदरबारमा औषधीउपचार गर्ने प्रमुख वैद्य।

राजश्री- *ना.* [सं.] राजा वा राज्यको शोभा तथा वैभव।

राजसंरक्षक- *ना.* [सं.] राजतन्त्रात्मक मुलुकमा राजाको नाबालक अवस्था वा लामो समयसम्मको अस्वस्थतामा राज्यको रेखदेख, व्यवस्था, सञ्चालन आदिको भार लिने व्यक्ति।

राजस- *ना.* [सं.] १. मनको कुनै किसिमको आवेग वा क्रोध; रजोगुण। २. राजाको पद वा सिंहासन। ३. राज्यको शासन गर्ने अधिकार। *वि.* ४. रजोगुणबाट उत्पन्न; रजोगुणी।

राजसत्ता- *ना.* [सं.] १. राज्यको शक्ति वा सामर्थ्ययुक्त स्वामित्व; प्रभुसत्ता; राज्याधिकार। २. राजतन्त्र।

राजसत्तात्मक- *वि.* राज्यको शासनप्रणाली, सिद्धान्त आदिमा राजाको सत्ता प्रधान रूपमा रहेको।

राजसदन- *ना.* [सं.] राजदरबार; राजप्रासाद; राजभवन।

राजसभा- *ना.* [सं.] राजाहरूको वा राजाको उपस्थिति भएको भाइभारदारहरूसहितका गण्यमान्य व्यक्तिहरूको सभा; भारदारीसभा।

राजसिंहासन- *ना.* [सं.] राजतन्त्रात्मक मुलुकमा कुनै विशेष अवसरमा राजा बस्ने आसन; राजगद्दी।

राजसी- *वि.* [सं.] १. राजाहरूलाई सुहाउने वा राजाहरूको जस्तो; राजोचित। २. रजोगुणसम्बन्धी; रजोगुणको।

राजसेवक- *ना.* [सं.] १. राज्यको सेवा गर्ने व्यक्ति; राजकर्मचारी। २. राजाको सेवक।

राजसेवा- *ना.* [सं.] सरकारी विभिन्न पदमा बहाल रहेर गरिने राज्यको सेवा वा नोकरी। २. राजाको सेवा।

राजस्व- *ना.* [सं.] मालपोत, भन्सारमहसुल, विभिन्न कर वा शुल्क आदिका रूपमा राज्यलाई प्राप्त हुने धन।

राजस्व न्यायालय- *वि.* राजस्वसम्बन्धी सिलसिलामा उठेका मुद्दामामिलाको कारबाई गर्ने अदालत।

राजहंस- *ना.* [सं.] खुट्टा र चुच्चो रातो हुने ठुलोखाले एक जातको हाँस; रजहाँस। स्त्री. राजहंसी।

राज हुनु- *अ.क्रि.* आसन ग्रहण गर्नु; बस्नु (विशिष्ट आदरार्थी प्रयोगमा)। (उदा.- जुवाइँ साहेब, यता राज होस्।)

राजा- *ना.* [सं.] १. राजतन्त्रात्मक मुलुकमा वंशपरम्पराअनुसार उत्तराधिकार प्राप्त हुने तथा त्यहाँको शासन सञ्चालन गर्ने प्रमुख शासक। २. बालकप्रति स्नेह जनाउने शब्द। *वि.* ३. प्रमुख; विशेष।

राजाङ्क- *ना.* राजचिह्न; सरकारी छाप।

राजाज्ञा- *ना.* राजाबाट भएको आज्ञा वा हुकुम।

राजाधिदेव- *ना.* राजा वा प्रमुख शासकलाई निजी खर्चका निम्ति सरकारी कोषबाट दिइने रकम।

राजाम्र- *ना.* राजआँप।

राजाश्रित- *वि.* राजाको आश्रयमा बाँचेको; राजाबाट आश्रित।

राजिका- *ना.* [सं.] ठुला पात हुने, तरकारी खानमा प्रसिद्ध सागविशेष; रायो; रायोको साग।

राजी- *ना.* [अ.] १. कुनै कुरामा जनाइने सहमति; मन्जुरी। *वि.* २. मानेको; मन्जुर; सहमत।

राजीखुसी- *ना.* १. मनोमानसँग गरिएको मन्जुरी र प्रसन्नता; खुसीराजी।

राजीनामा- *ना.* १. आफ्नो हकमा रहेको घर-जग्गा आदि बिक्री गरेर खुसीसाथ छोड्ने काम वा सो छोड्दा ऐननियमअनुसार लेखिदिने कागत। २. कुनै पनि कर्मचारी वा सङ्घसंस्थाका सदस्यहरूले अशक्तता वा परिस्थिति देखाई आफू रहेको पद, अधिकार आदि छोड्ने काम; त्यसरी छोड्दा सम्बन्धित अड्डामा प्रस्तुत गर्ने त्यागपत्र; इस्तिफा।

राजीबाजी- *ना.* परस्परमा प्रसन्नतापूर्वक भएको मन्जुरी; राजीखुसी।

राजु- *वि.* राजी।

राजेन्द्र- *ना.* [सं.] राजाहरूका पनि राजा; राजाधिराज।

राजेन्द्र वीरविक्रम शाह- *ना. वि.* सं. १८७० मा जन्मी १८७३ मा राजगद्दीमा बस्ने र *वि.* सं. १९३८ मा दिवङ्गत भएका नेपालका शाहवंशीय पाँचौं राजा।

राजै- *ना.* [राजा+ऐ] लोकव्यवहारमा राजा वा प्रिय व्यक्तिलाई सम्बोधन गरिने शब्द। (उदा.- कहिले भेट होला है राजै, यो जिन्दगानीमा। माधव घिमिरे।)

राजोपकरण- *ना.* [सं.] राजाका झन्डा, छत्र, चमर, दण्ड आदि चिह्न; राजचिह्न।

राज्ञी- *ना.* [सं.] १. बडामहारानी; पट्टमहिषी। २. राजसिंहासनमा बसेकी स्त्री।

राज्य- *ना.* [सं.] १. कुनै राजा वा शासनसत्ताका अधीनमा रहेको देश; मुलुक; राष्ट्र। २. कुनै ठुलो राष्ट्रअन्तर्गत स्वायत्तशासनको अधिकार पाएको भाग वा प्रदेश। ३. राजाको काम; रजाइँ; शासन।

राज्यच्युत- *वि.* राजसिंहासनबाट झिकिएको वा हटाइएको।

राज्यच्युति- *वि.* राज्यच्युत गर्ने कार्य, भाव वा अवस्था।

राज्यतन्त्र- *ना.* शासनपद्धति वा प्रणाली।

राज्यपरिषद्- *ना.* १. राष्ट्रका प्रधान शासकको अनुपस्थितिमा वा विशेष परिस्थिति आइपर्दा काम चलाउनका निम्ति गठित हुने विशिष्ट व्यक्तिहरूको सभा। २. विभिन्न राज्यले पारस्परिक हितका निम्ति गठन गरेको सङ्गठन।

राज्यपाल- *ना.* कुनै राष्ट्रअन्तर्गतका राज्यमा राष्ट्रप्रमुखको प्रतिनिधि भई शासनसूत्र सँभाल्ने व्यक्ति; गभर्नर।

राज्यमन्त्री- *ना.* मन्त्रीभन्दा तल्लो र सहायक मन्त्रीभन्दा माथिल्लो तहमा रहने मन्त्री। राज्य लक्ष्मी- *ना.* १. राजलक्ष्मी। २. नेपालको इतिहासमा प्रसिद्ध, राजेन्द्रवीरविक्रम शाहकी कान्छी रानी; देशमा राणा शासन सुरु भएको बखत (*वि.* सं. १९०३) की महारानी।

राज्यविप्लव- *ना.* राज्यमा हुने ठुलो विद्रोह वा क्रान्ति।

राज्यव्यवस्था- *ना.* कुनै राज्यको नियम, नीति वा सोहीअनुसार प्रशासकीय व्यवस्था मिलाउने सरकारी अङ्ग।

राज्यसंरक्षक- *ना.* हे. राजसंरक्षक।

राज्यसभा- *ना.* राज्यका निर्वाचित प्रतिनिधि रहने एक सभा; लोकसभाभन्दा भिन्न सभा।

राज्यसाक्षी- *ना.* आफूले क्षमा मागी सरकारी साक्षी भएर आफ्ना साथीहरूको अपराध प्रमाणित गराउन प्रहरीलाई सहयोग गर्ने व्यक्ति।

राज्यसिंहासन- *ना.* हे. राजसिंहासन।

राज्याङ्ग- *ना.* १. राज्यका अङ्गहरूको समूह-देश, राजा, मन्त्री, दुर्ग, बल, कोष र मित्र। २. राज्य वा राष्ट्रमा हुनुपर्ने भूमि, जनता, सरकार, प्रभुसत्ता आदि आवश्यक तत्त्व।

राज्याभिषेक- *ना.* नयाँ राजा पहिलोपल्ट विधिपूर्वक राजगद्दीमा बस्दा विभिन्न तीर्थबाट ल्याइएको तथा औषधीमिश्रित जलले मन्त्रपूर्वक गरिने अभिषेक एवं तत्सम्बन्धी उत्सव।

राज्यारोहण- *ना.* कुनै राजा पहिलोपल्ट विधिपूर्वक राजगद्दीमा बस्ने काम।

राज्योपकरण- *ना.* राजचिह्न; राजोपकरण।

राडिनु- *अ.क्रि.* [राडो+इ+नु] परस्परमा भित्रभित्रै द्वेष वा विरोध हुनु; राडो मच्चिनु; मुरमुरिनु।

राडी- *ना.* [भो. ब.] घरेलु उद्योगका रूपमा प्रायः नेपाली ऊनबाट बुनिने, काम्लोजस्तो खस्रो, बिछ्याइने वस्त्र।

राडीडसना- *ना.* १. राडी र डसना। २. गतिलो ओछ्यान।

राडीपदुवा- *वि.* १. काम पार नलगाई राडीमा मात्र बसेर गफिने; साह्रै अल्छी। २. डरछेरुवा; पानीआन्द्रे।

राडीपाखी- *ना.* १. राडी र पाखी। २. सामान्य ओढ्नेओछ्याउने।

राडो/राढो- *ना.* [√ रडाको] आपसआपसमा भएको द्वेष वा विरोध; परस्परको चर्को झगडा; रडाको; हल्ला।

रड्याइ- *ना.* राडो झक्ने वा राडिने क्रिया वा प्रक्रिया।

राढिनु- *अ.क्रि.* [राढो+इ+नु] हे. राडिनु।

राणा- *ना.* [सं. राज्ञ] १. नेपालमा *वि.* सं. १९०३ मा शासनसत्ता आफ्नो हातमा लिने जङ्गबहादुरदेखि चलेको कुँवर थरका राणा प्रधानमन्त्री (तीन सरकार) का वंशजहरूको उपाधि। २. भारतको

राजस्थानप्रदेशमा रहने क्षत्रिय राजाहरूको उपाधि।

राणातन्त्र- *ना.* राणाहरूले चलाएको जहानियाँ शासनपद्धति।

रात- *ना.* [सं. रात्रि] घाम अस्ताएदेखि घाम नझुल्कुन्जेलको समय; दिनको विपरीतार्थक शब्द; रजनी; रात्रि।

रातदिन- *ना.* १. रात र दिन; दिनरात। *क्रि.वि.* २. विनाअडान; लगातार; रातोदिन; सर्वदा।

रातमाटे- *वि.* [रातो+माटो+ए] रातो माटो भएको वा हुने (ठाउँ)।

रातारात- *क्रि.वि.* [रात+रात] १. उज्यालो हुँदा नहुँदै; रातभरिमा। २. रातरात गरी; रातरातमा; रातीराती।

राति/राती- *क्रि.वि.* [सं. रात्रि/रात्री] १. रातमा; रात्रिमा। *ना.* २. रात्रि; रात।

रातीगेडी- *ना.* [राती+गेडो+ई] १. चनाका जस्ता पात हुने, हल्का गुलाफी रङ्गका फूल फुल्ने, केराउका जस्ता कोसा लाग्ने, जरा 'जेठीमधु' कहिने एक प्रकारको लता वा त्यसमा फल्ने, सुन आदि तौलिँदा लाल वा रत्तीको परिमाण बनाइने, कालो टीका भएको रातो गेडो; लालगेडी; आँखीगेडी। २. थोरै धन (उदा.- हर्के बुढी आमैको एउटा छोरो भएकाले त्यही उनका निम्ति रातीगेडी भएको थियो।)

रातु- *वि.* [रातो+उ] रातो रङको; राती (गाई)। (उदा.- कैलो गाई त घर आयो, रातु गाईको ठेगानै छैन।)

राते१- *वि.* [रात+ए] रातभरि रहेको; रातसम्बन्धी; रातको। (उदा.- एकराते दही, दुईराते मही।)

राते२- *ना.* [रातो+ए] १. अमिल्च्याहा पात हुने, गेडावरिपरि राता अमिला केस्रा हुने र ती केस्राको झोल पनि रातै हुने, रगतमासीको औषधीमा काम लाग्ने बुटीविशेष; बेलीचन्दा। २. बोटबिरुवाको डाँठ रातो हुने एक प्रकारको रोग; रतङ्गे; राँको। ३. रतुवा (मृग)। *वि.* ४. रातो भएको; रातो रङको।

रातेघाँस- *ना.* खरपाखामा उम्रने टुप्पामा छाताजस्तो भएको एक प्रकारको घाँस।

रातेमृग- *ना.* स्तनधारी समूहमा पर्ने, रातोरातो खालको, भालेमा कस्तूरी मृगको जस्तै दाह्रा निस्कने र सानो सिङ हुने, भुक्तै हिँड्ने एक जातको मृग।

रातो- *वि.* [सं. रक्त] १. सिन्दूर, रगत आदिको जस्तो रङ्ग भएको; रक्त; लाल। स्त्री. राती। *ना.* २. रगतजस्तो रङ; लाल।

रातो अचानु- *ना.* १. कुनै काम फत्ते गरेबापत लिम्बू आदि जातिले आफ्नो सभामा कुखुरो काटेर भए पनि रगतले अचानु रातो पार्ने काम। २. त्यस्तो सभा टुङ्गिएपछिको भोज।

रातो उखु- *ना.* गाढा रातो रङको डाँठ हुने एक जातको उखु।

रातो कमिलो- *ना.* टोक्ने र पिसाब गर्ने काम एकै चोटि गर्ने मसिनु खालको कमिलो।

रातो गेवँरा- *ना.* रातो डाँठ हुने गेवँरा उखुको एक जात।

रातो चारपाटे- *ना.* साधारण हरिया डल्ला तर तिखा टुप्पा भएको पात हुने निलो गुलाफी वा बैजनी रङको फूल फुल्ने एक जातको अग्लो बुटीविशेष।

रातोचुच्चे काग- *ना.* जिउ कालो भई चुच्चो र खुट्टा रातो हुने, गाउँहुँदी आएर चारा खोजी खाने, जमातमा र एक्लै पनि हिँड्ने काग जस्तै चरो।

रातो च्याउ- *ना.* जमिनमा उम्रने छाताको आकार र सिन्दूरजस्तो रङ भएको खान हुने एक च्याउ।

रातो जाँड- *ना.* नेवारजातिका विभिन्न पूजा-आजामा चाहिने, हकुवा चामलको खाजाद्वारा तयार पारिएको, धेरै समयसम्म राख्न सकिने र पुरानो हुँदै जाने, रातो रङ भएको विशेष जाँड (ह्याउँथो)। (यस्तो जाँड बनाउने घ्याम्पो रहेको घरमा चट्याङ पर्दैन भन्ने जनविश्वास छ र यो जाँड रजस्वला, पाठेघर आदिको स्त्रीरोगमा औषधीका रूपमा पनि प्रयोग गरिन्छ।)

रातो टाटो- *ना.* सूर्य; घाम (उदय र अस्तमा)।

रातोडाँठे घाँस- *ना.* साधारण हरिया डाँठ भएका वा नभएका मालाकार पात हुने, टुप्पामा सेता फूल फुल्ने, हिमालमा हुने एक जातको बुटी।

रातोदिन- *क्रि.वि.* [रात+दिन] जत्तिखेर पनि; रात र दिनभरि; रातदिन; हरबखत; अहोरात्र।

रातो पानीबेत- *ना.* ठुला रुखमा जेलिएर रहने, डाँठ र पातमा ससाना काँडा हुने, प्रायः सुक्खा ठाउँमा पाइने पानीबेतमध्ये कमसल खालको बेत; कुखुरे बेत।

रातो पान्डा- *ना.* हिमाली भेगतिर पाइने, घरबिरालोजत्रै कालो पेट र रातो भुवादारी जिउ भएको मांसाहारी समूहमा पर्ने तर शाकाहारी एक जन्तु।

रातोपिरो- *वि.* [रातो+पिरो] हृष्टपुष्ट र गालामा रगत चढेको; भरभराउँदो र मनपर्दो। स्त्री. रातीपिरी।

रातो बलु- *ना.* ठुला पात हुने र राता फूल फुल्ने एक जातको बलु।

रातो मत्स्येन्द्रनाथ- *ना.* [सं. रक्त+मत्स्येन्द्रनाथ] ललितपुरमा बुङमतीदेखि रथ तानेर जाउलाखेलसम्म ल्याई प्रतिवर्ष प्रसिद्ध ऐतिहासिक भोटो देखाउने जात्रा गरिने एक देवता।

रातो मन्सरा- *ना.* बोक्रा रातो हुने मझौला खालको एक जातको धान वा त्यसैको चामल।

रातो माटो- *ना.* घर लिपपोत गरिने रातो रङको एक प्रकारको माटो।

रातो मार्सी- *ना.* मार्सी जातको रातो रङ हुने धान वा त्यसैको चामल; रक्तशाली; जाडेमार्सी।

रातो मुख- *ना.* रिसाउँदा वा लाज मान्दा हुने मुखको रातो वर्ण।

रातो मुनियाँ- *ना.* रातो रङ्ग भएको सानो मुनियाँ चरो।

रातो सिमी- *ना.* रातोरातो गेडा हुने सिमीको एक जात।

रात्तै- *निपा.* उदेक, आश्चर्य आदि जनाउँदा प्रयुक्त हुने शब्द। (उदा.- तिमीले भन्दैमा कहाँ मान्छु र रात्तै।)

रात्रि- *ना.* [सं.] रात; रजनी; निशा।- चर- *वि.* १. राती हिँड्ने। २. निशाचर; राक्षस।

रात्रि पाठशाला- *ना.* प्रायः प्रौढहरूलाई पढाइने, राति कक्षा चल्ने विद्यालय।

रात्रिभोज- *ना.* विशिष्ट वा आमन्त्रित अतिथिहरूलाई राती दिइने औपचारिक भोज; रातको भोजन।

रात्र्यन्ध- *वि.* [सं.] राती आँखा नदेख्ने रोग लागेको; रतौंधी रोग लागेको।

राधा- *ना.* [सं.] १. महाभारतकालीन वृषभानुकी छोरी र कृष्णकी प्रियतमा; राधिका। २. महाभारतका प्रसिद्ध योद्धा कर्णलाई पाल्ने एक स्त्री। ३. वैशाख पूर्णिमा। ४. विशाखा नक्षत्र। ५. समृद्धि।

राधिका- *ना.* [सं.] कृष्णकी प्रेमिका; राधा।

रानी- *ना.* [सं. राज्ञी] १. राजाकी पत्नी; राजमहिषी; महारानी। २. आफैं राज्यसञ्चालन गर्ने स्त्री। ३. स्त्रीहरूलाई सम्मान जनाउने शब्द।

रानी अर्चले- *ना.* कुटमिराको जस्तो बोट र पात हुने, कालो फल लाग्ने र वैशाखजेठतिर पाक्ने एक जातको अर्चले।

रानी करेला- *ना.* साधारणभन्दा केही ठुलो लाम्चो खालको करेला।

रानीखेत- *ना.* कुखुराहरूलाई लाग्ने एक सङ्क्रामक रोग।

रानीचरी- *ना.* १. प्रायः केराका घारी, झाङ आदिमा रहने राम्रो र रङ्गीचङ्गी हुने सानो एक जातको चरो। २. पासाको एक किसिमको खेलविशेष।

रानीढकायो- *ना.* गाभामा रातो फूल हुने एक किसिमको ढकायो।

रानीतरुल- *ना.* तरुलको एक जात।

रानीबन- *ना.* चारैतिर फिँजिएको ठुलो वन; रनबन।

रानीबाबियो- *ना.* पहराहुँदो उम्रने र तलतिर फर्केर रहने एक प्रकारको बाबियो।

रानीबाँस- *ना.* बाँसको एक जात।

रानीभलायो- *ना.* आँपका जस्ता संयुक्त मालाकार पात हुने, दाँती नपरेका किनारा हुने, पहेँलाहरिया भावका थुप्रै फूल फुल्ने, आयुर्वेदका अनुसार आउँ-पखाला र चर्मरोगमा काम लाग्ने, आँपको समूहमा पर्ने एक जातको काँडादार रुख वा त्यसैको फल।

रानीभ्याकुर- *ना.* लहराका जरामा फल्ने, कुनाकुना परेका पात हुने एक जातको भ्याकुर।

रानीमासु- *ना.* केस्रादार फल मासु।

रानीमोथे- *ना.* मोथे झारको एक जात।

रानु- *ना.* [रानी+उ] १. मौरीको रानी वा माउ; रानो। *वि.* २. अगुवा; मुख्य।

रानो- *ना.* [√रानी]] १. फलको भित्री सारभाग; चुरो। २. रानू। *वि.* ३. भित्र गुदी भएको (ओखर आदि फल)।

राप- *ना.* [सं. रवि] घाम, आगो आदिको तातोपन; आँच; ताप।

रापताप- *ना.* घामपानी वा असिनापसिना सहने काम; चिन्तासुर्ता; पिरताप।

रापती- *ना.* १. नेपालको मध्यपश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रमा पर्ने रुकुम, रोल्पा, सल्यान, प्यूठान र दाङ पाँच जिल्ला भएको एक अञ्चल। २. सोही अञ्चलमा बग्ने एक प्रसिद्ध नदी।

रापिनु- *अ.क्रि.* [राप+इनु] १. राप लाग्नु; रापिलो हुनु; आँच बढ्नु। २. तातो हुनु; गर्माउनु; तात्नु; सेकिनु। ३. कुनै कामकुरा मन नपरेर रिसाउनु; मुरमुरिनु।

रापिलो- *वि.* [राप+इलो] राप वा आँच भएको; गर्माएको; मुरमुरिएको।

राफसाफ- *ना.* [अ. रफ्स (हटाएको)+अ. साप] १. सबै पूरा हुने वा टुङ्गिने काम। २. हिसाब आदिको फछ्र्यौट वा चुक्ताचुक्ती। ३. सुग्घरसफाइ। ४. समस्याको समाधान; निराकरण। *वि.* ५. सफा; सुग्घर। ६. झन्जट नरहेको; झमेला हटाइएको। ७. समस्या समाधान भएको।

राबडी- *ना.* [प्रा. रब्बा+अवलेह] १. दुधको तर र चिनीबाट बनाइने एक प्रकारको खानेकुरो। २. खावा घोटेको दुध; दुधको खावा।

राम्नु- *अ.क्रि.* [सं. रम्बे गाई, भैंसी आदि खुसी भएर उफ्रँदै कराउनु।

राम- *ना.* [सं.] १. अयोध्याका राजा दशरथ र उनकी पटरानी कौशल्याका जेठा छोरा; रामचन्द्र। २. ईश्वर; भगवान्। ३. प्रसिद्ध तीन रामका नाम (मर्यादापुरुषोत्तम राम, परशुराम र बलराम)। ४. माना-पाथी आदिले अनाज भर्दा गन्तीको शुभारम्भका रूपमा एक जनाउने शब्द। ५. जात्रा; रमाइलो।

रामकडेरा- *ना.* मकैका जस्ता लामालामा पात र त्यसकै जस्ता बोट हुने बुटीविशेष।

रामकली- *ना.* १. श्यामकलीका जातको रातो भेट्नु हुने बुटोविशेष वा त्यसको सेतो फूल। २. सङ्गीतमा हिण्डोल रागको एक रागिनी।

रामकसुर- *ना.* लाम्चा कुनाकुना परेका पात हुने, निला फूल फुल्ने र मुगीका जस्ता लामा कोसा हुने एक जातको लहरो वा त्यसैको सखरखण्डजस्तो गानु।

रामकहानी- *ना.* रामको जस्तो दुःखद कहानी भएको, कुनै पनि व्यक्तिका जीवनमा घटेका घटनाको वृत्तान्त; गथासो; दुखेसो।

रामकृष्ण कुँवर- *ना.* नेपालको राणापरिवारका पूर्वज, पृथ्वीनारायण शाहका एक प्रसिद्ध सेनापति।

रामचन्द्र- *ना.* विष्णुका दश अवतारमध्ये एक; राम।

रामछायाँ- *ना.* थोरै समयको आनन्द; क्षणिक सुख; मायाजाल।

रामझुपडी- *ना.* सानो छाप्रो; सानो भए पनि रामकृपाले पाएको, आरामदायी ठानिएको आफ्नै घर।

रामतिलक- *ना.* १. सपेता, कमेरो आदिमा मिसाएर घरमा रङ लाउने आदि काम लिइने एक किसिमको पहेँलो माटो। २. वैष्णवहरूले टीका लाउन प्रयोग गर्ने चन्दन; रामरज।

रामतोरियाँ- ठुलठुला पाँचचोसे पात हुने, सेता र कलेजी रङका फूल फुल्ने एक प्रकारको बोट वा त्यसैको तरकारी खाइने खस्रो कोसा (फल); भिण्डी।

रामदल- *ना.* १. रामचन्द्रलाई सहयोग गर्ने वानरी सैन्य। २. नेपालका प्रहरीको पुरानो एक विभाग।

रामदाना- *ना.* लट्टे।

रामनरवानर- *ना.* नृतत्त्वका अनुसार अश्मीभूत अस्थि अवशेषका रूपमा पाइएको नरवानर; शुष्कनरवानरको समसामयिक नरवानर।

रामनवमी- *ना.* रामको जन्म भएको दिन; चैत्र शुक्ल नवमी।

रामनामी- *ना.* रामनाम छापिएको एक प्रकारको पछ्यौरा।

रामपत्री- *ना.* काफलका जस्ता साधारण पात हुने, छ मिलिमिटर लामा फूल फुल्ने, बियाँ औषधीमा काम लाग्ने एक जातको सानो रुख।

रामपुरी- *ना.* प्रायः पहेँलो रङ्गको ऊनी पछ्यौरीविशेष।

रामफटाका- *ना.* वैष्णवहरूले निधारमा लाउने ठाडो तीनधर्के टीका वा तिलक; श्रीतिलक।

रामफल- *ना.* केराका पातजस्ता भालाकार र तिखा टुप्पा हुने दाँतीदार किनारा भएको, बास्ना आउने ठुलो सेतो फूल फुल्ने, ठुला फल लाग्ने, मृगौलाजस्ता बिउ हुने एक जातको रुखविशेष।

रामवाण- *ना.* १. अजीर्ण रोग भएकालाई खुवाइने रसादि औषधीविशेष। *वि.* २. रामले हानेको वाण जस्तै खेर नजाने वा तुरुन्त पूरा हुने; अचुक; अमोघ।

रामभरोसा- *ना.* रामको मात्र भरोसा वा आधार।

रामभरोसे- *वि.* अरू कसैको आधार नभई रामको मात्र भरोसा भएको।

रामभिँडा- *ना.* गोलभैँडा।

राममन्दिर- *ना.* १. नेपालको प्रसिद्ध तीर्थस्थल जनकपुरमा रहेको रामको प्रसिद्ध मन्दिर। २. रामको मूर्ति प्रतिष्ठापित भएको मन्दिर।

राममाटी- *ना.* काठबाट बन्ने सामान दराज, मेच आदि चिल्ल्याउन दलिने एक किसिमको माटो।

रामरउस- *ना.* आनन्द र रमाइलो; रामरमिता।

रामरगेडा- *ना.* असाध्य परिश्रम; चर्को मिहिनेत।

रामरज- *ना.* टीका लगाउन हुने एक प्रकारको पहेंलो माटो; रामतिलक।

रामरमिता- *ना.* आनन्ददायी उत्सवको रमिता; रमाइलो; रमझम।

रामरस- *ना.* १. मनलाई सुख दिने वस्तुको उपभोग; सुखचैन। २. नुन वा लवणका निम्ति प्रायः जोगीहरूले प्रयोग गर्ने शब्द।

रामराज्य- *ना.* १. देशका सबै जनतालाई सुखशान्ति परिपूर्ण हुने रामको जस्तो शासनव्यवस्था भएको आदर्श राज्य। २. मनमोज; ढलीमली।

रामराम- *ना.* १. भेटघाट वा बिदावारीका क्षणमा भनिने एक किसिमको ढोगभेट जनाउने शब्द। २. कुनै कुराको नाश हुँदा र कसैको दुःख-कष्ट देख्ता वा सुन्दा सहानुभूतिपूर्वक निस्कने शब्द; कठैबरा। ३. मलामीहरूले शवलाई सागरमा वा घाटमा लैजाँदा दोहऱ्याएर भन्ने शब्द।

रामरिट्ठो- *ना.* ठुलठुला पात र पहेँला फूल हुने एक जातको रुख वा त्यसैको झुप्पाकार फल।

रामलीला- *ना.* रामका कथाको अभिनय।

रामशाह- *ना. वि.* सं. १६६६ देखि १६९३ सम्म गोरखामा राज्य गर्ने शाहवंशीय प्रसिद्ध समाजसुधारक राजा।

रामा- *ना.* [सं.] १. रूपवती वा सुन्दरी स्त्री। २. लक्ष्मी; सीता; राधा। ३. भार्या; पत्नी।

रामाइ- *ना.* [राम्+आइ] गाईबस्तुले राम्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

रामायण- *ना.* [सं.] १. रामको चरित्र तथा कीर्ति वर्णन भएको संस्कृतमा वाल्मीकि मुनि, हिन्दीमा सन्त तुलसीदास र नेपालीमा कवि भानुभक्तद्वारा रचित प्रसिद्ध काव्यग्रन्थ। २. कुनै मृत व्यक्तिको शोकप्रकट गर्दै गाईजात्रामा सेतो वा पहेँलो वस्त्र धारण गरेर सहर घुमीघुमी गाइने गीत वा त्यस्तो गीत गाउने मण्डली।

रामानुज- *ना.* [सं.] १. रामका भाइ (खास गरी लक्ष्मण)। २. वैष्णवपन्थ चलाउने दक्षिण भारतका एक प्रसिद्ध वैष्णवाचार्य।

रामारुमी- *वि.* १.कतै पनि केही नदेखिने; निस्पट्ट; गाढा (अँध्यारो)। (उदा.- बेसीमै रामारुमी भइसकेकाले हिजो गाउँ आउन सकिएन।) २. सुनसान; चकमन्न। (उदा.- जाडामा नौ बजेतिर नयाँ सडक पनि रामारुमी भइसक्छ।)

रामिनु- *अ.क्रि.* [राम्+इ+नु] राम्ने काम होइनु।

रामेछाप- *ना.* नेपालको मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने जनकपुर अञ्चलको एक पहाडी जिल्ला।

रामेश्वर- *ना.* [सं.] भारतको दक्षिणी समुद्रको किनारामा अवस्थित स्वयम् रामचन्द्रले स्थापना गरेको मानिने, हिन्दुहरूका प्रसिद्ध चार धाममध्ये एक।

रामो- *ना.* [प्रा. रम्प] बिँडमा मुङ्ग्राले ठोकेर काठ काट्ने वा खोप्ने, हलाका फालीजस्तो तर तिखो धार भएको फलामे हतियार; राँबो।

रामोराम- *ना.* [राम+राम] किरिया हाल्दा प्रयोग गरिने शब्द; सत्तेसत्ते; धरोधर्म। (उदा.- रामोराम दिदी, मैले तपाईंको पछ्यौरा लिएको छैन।)

राम्बाँस- *ना.* [सं. रम्भवंश] रम्बाँस; क्यात्तुके; हात्तीबार।

राम्ररी- *क्रि.वि.* [राम्रो+गरी] राम्रो गरी; सुहाउँदोसँग।

राम्रो- *वि.* [सं. रामिल] १. देख्ता मन पर्ने; सुन्दर; रमणीय। २. गुण, हित आदिका दृष्टिले उम्दा; असल; बेस।

राम्रो मुख- *ना.* १. नरम वा मिठो बोलीवचन; सोझो मुख। २. सुन्दर अनुहार वा चेहरा।

राय- *ना.* [फा.] १. कुनै कुरा, पक्ष, सिद्धान्त आदिमा व्यक्त गरिने विचार, आशय; मत। २. कुनै विषयमा कसैलाई दिइने उचित सुझाउ; सल्लाह; सम्मति।

रायद्धनक- *ना.* राय दिने सङ्केत; सम्मति वा सरसल्लाहको आभास।

रायबझाइ- *ना.* कुनै कुरामा कसैको सहमति र कसैको असहमति भई विचार नमिल्ने स्थिति; दुई थरीको कुरा फाट्ने काम; रायबाझो।

रायबाझो- *ना.* [राय+बाझो] परस्पर राय फाटेर वा नमिलेर, अलगअलग राय हुने काम।

रायफैसला- *ना.* हाकिम, तहरिर र असिस्टेन्टका बिचमा राय फाटी वा नमिली गरिएको साधक फैसला।

रायल- *वि.* [अङ.] १. राजकीय; शाही। *ना.* २. छब्बिस इन्ची लमाइ र बिस इन्ची चौडाइ हुने कागतको नापोविशेष।

रायल्टी- *ना.* [अङ.] कुनै वस्तुका कर्ता वा कृतिका लेखकलाई निजमा रहेको स्वत्वाधिकार वा स्वामित्वका निम्ति दिइने उक्त वस्तु वा कृतिबाट भएका लाभको केही अंश; लेखकस्व।

रायो- *ना.* [सं. राजिका] १. तोरीका जस्ता कोसा, पहेँला फूल र ठुलठुला पात हुने, तरकारीका निम्ति प्रसिद्ध एक जातको साग वा त्यसको तोरीजस्तो गेडा (फल); राई; पाच्छैं। २. पिप्लाको बीज।

रारा- *ना.* [√रह] पश्चिमी नेपालमा कर्णाली अञ्चलको मुगु जिल्लामा पर्ने प्रसिद्ध स्थल।

रारा दह- *ना.* रारा गाउँको दक्षिण किनारामा रहेको एक प्रसिद्ध ताल।

राल- *ना.* [सं. लाला] मुख रसाएर चुहिने लेसाइलो थुक; ऱ्याल।

रालग्रन्थि- *ना.* राल छोड्ने ग्रन्थि वा इन्द्रिय।

रालघोल- *ना.* १. एकै ठाउँमा मुछिने वा मिल्ने काम। २. तानातान, खिचातानी।

राले- *ना.* १. लुगामा राल नचुहियोस् भनी केटाकेटीका गलामा बाँधेर लगाइने वस्त्र। *वि.* २. राल काढिरहने।

रालो- *ना.* [सं. रणन] घण्टाको बिचमा रहने र हल्लाउँदा घण्टा बज्ने दण्डाकार लङ्गुर।

रावण- *ना.* [सं.] १. लङ्काको राजा तथा रामद्वारा मारिएको रामायणको प्रसिद्ध प्रतिनायक। *वि.* २. हाहाकार गराउने; अत्याचारी; दुष्ट र मिचाहा।

रावन्ने- *ना.* [√रावण] हे. रावण।

रावन्ने मुला- *ना.* गोठालेमुला; वनमुला।

राशन- *ना.* [अङ.] हे. रासन।

राशि- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको रास वा थुप्रो। २. क्रान्तिवृत्तमा रहेका मेष, वृष, मिथुन, कर्कट, सिंह, कन्या, तुला, वृश्चिक, धनु, मकर, कुम्भ र मीन- यी बाह्र ताराहरूको समूह। ३. सङ्ख्या; अङ्क।

राशिचक्र- *ना.* मेष, वृष, मिथुन आदि राशिहरूको चक्र वा मण्डल।

राशिनाम- *ना.* जन्मेका समयको नक्षत्रअनुसार जुराई राखिएको नाउँ; चिह्नाको नाम।

राष्ट्र- *ना.* [सं.] १. जनता, सरकार तथा सार्वभौमसत्तासम्पन्न भएको कुनै देश; मुलुक। २. एकै देशका एउटै संस्कृति तथा अर्थव्यवस्थामा आबद्ध समस्त नागरिक; जनता।

राष्ट्रऋण- *ना.* विभिन्न योजना चलाउनका निम्ति तोकिएको समयसम्ममा उचित ब्याज दिने गरी राष्ट्रले सर्वसाधारण जनतासँग लिने ऋण।

राष्ट्रघातक- *वि.* राष्ट्रको हत्या वा ठुलो हानि हुने काम गर्ने।

राष्ट्रघाती- *वि.* राष्ट्रको हत्यारो; राष्ट्रघातक।

राष्ट्रनायक- *ना.* कुनै राष्ट्रका प्रमुख नेता।

राष्ट्रनिर्माण- *ना.* नयाँ राष्ट्र बनाउने वा कुनै राष्ट्रको उन्नति-प्रगति गर्ने काम।

राष्ट्रनिर्माता- *ना.* १. नयाँ राष्ट्रको सङ्गठन वा संरचना गर्ने व्यक्ति। पृथ्वीनारायण शाहलाई दिइएको उपाधि।

राष्ट्रपति- *ना.* गणतान्त्रिक शासन- प्रणालीअनुसार बहुमतद्वारा निर्वाचित कुनै राष्ट्रका सर्वप्रधान शासक वा प्रतिनिधि।

राष्ट्र परिषद्- *ना.* राष्ट्रका प्रमुख समस्यामा सल्लाह तथा सहयोग लिन गठित राष्ट्रका प्रतिनिधिहरूको परिषद्।

राष्ट्रपाल- *ना.* १. राजा; नृप। २. राष्ट्रपति।

राष्ट्रपिता- राष्ट्रको स्वतन्त्रता, स्वाधीनता र लोकतन्त्रका लागि विशिष्ट योगदान गर्ने महान् व्यक्तिलाई सम्मानस्वरूप दिइने उपाधि।

राष्ट्र बैङ्क- *ना.* १ राष्ट्रका मुद्राको प्रचलन तथा नियन्त्रण गर्ने, आफ्नो राष्ट्रमा रहेका अन्य बैङ्कहरूको पुँजी सुरक्षाका निम्ति जम्मा गर्ने, सरकारी ऋणपत्रको प्रबन्ध गर्ने आदि कार्य गर्नगराउन विशेष अधिकारप्राप्त प्रधान ब्याङ्क, केन्द्रीय बैङ्क। २. नेपालको ऐनबमोजिम गठन भएको नेपाल राष्ट्र बैङ्कका नामले नेपाल अधिराज्यमा उपर्युक्त काम गर्ने प्रसिद्ध तथा प्रमुख बैङ्क।

राष्ट्रभाषा- *ना.* १. राष्ट्रको भाषा; कुनै राष्ट्रमा प्रचलित भाषा। २. कुनै राष्ट्रका बहुसङ्ख्यक जनताले बोल्ने, व्यवहार गर्ने र सरकारी अड्डाखानामा लेखापढी आदिमा चलेको प्रमुख भाषा।

राष्ट्रमण्डल- *ना.* समान भाव वा हितका दृष्टिले परस्पर आबद्ध हुने राष्ट्रहरूको मण्डल वा समूह (कमनवेल्थ)।

राष्ट्रवाद- *ना.* १. आफ्नो राष्ट्रको उन्नति र हितलाई सर्वोपरि मान्ने सिद्धान्त वा राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रतिको विशेष भक्तिभावना। २. मध्ययुगीन सामन्ती निरङ्कुशताका विरुद्धमा वा औपनिवेशिक दासताबाट मुक्तिका लागि उठेको राष्ट्रिय स्वतन्त्रताको आवाज; त्यसैसँग सम्बन्धित चिन्तन वा विचारधारा।

राष्ट्रवादी- *वि.* राष्ट्रवादको मत मान्ने; राष्ट्रवादसित सम्बन्ध भएको।

राष्ट्रविप्लव- *ना.* १. राष्ट्रमा उत्पात मचाई मुलुक विखण्डन गर्ने प्रयास; राष्ट्र टुक्र्याउने गतिविधि।

राष्ट्रसङ्घ- *ना.* प्रथम विश्वयुद्धपछि राष्ट्रहरूका बिच पारस्परिक सहयोग, सद्भावना र मित्रता कायम गरी विश्वशान्तिको स्थापना गर्ने उद्देश्यले इ. १९१९ मा खडा भएको विश्वका स्वाधीन राष्ट्रहरूको सङ्गठन।

राष्ट्रसङ्घीय- *वि.* राष्ट्रसङ्घसम्बन्धी; राष्ट्रसङ्घको।

राष्ट्रसेवक- *ना.* १. राष्ट्रमा सार्वजनिक उत्तरदायित्व वहन गर्ने पदप्रतिष्ठामा रहेको व्यक्ति। २. नेपाल सरकार वा कुनै सङ्गठित संस्थाप्रति लिइने शपथ वा सर्त, कबुल वा सम्झौताअनुसार प्राप्त भएको नियुक्ति, मनोनयन वा निर्वाचन हुने कुनै लाभको पदधारण गरेको वा सो पदमा बहाल रहेसम्मका अवस्थाको व्यक्ति।

राष्ट्रिय- *वि.* [सं.] १. राष्ट्रसम्बन्धी; राष्ट्रको। २. राष्ट्रले गर्ने वा राष्ट्रको हितका निम्ति गरिने विशिष्ट क्रियाकलाप वा उद्देश्य भएको। (जस्तै- राष्ट्रिय अखण्डता, राष्ट्रिय निर्देशन, राष्ट्रिय प्रकृति, राष्ट्रिय योजना, राष्ट्रिय लगानी, राष्ट्रिय हित इ.।)

राष्ट्रियकरण- *ना.* १. सरकारले क्षतिपूर्ति गरी वा नगरी विशेष उद्योग, भूमि आदिमा अधिकार गरी सार्वजनिक पार्ने काम। २. कुनै सरकारी उद्देश्यपूर्तिका निम्ति मुआवजा दिई वा नदिई सर्वसाधारण जनताको जग्गाजमिन आदिको अधिग्रहण गर्ने काम।

राष्ट्रियकृत- *वि.* राष्ट्रिय बनाइएको; राष्ट्रियकरण गरिएको।

राष्ट्रियगान- *ना.* १. राष्ट्रले मान्यता दिएको गाना; राष्ट्रको गान; राष्ट्रिय गीत। २. नेपाल सरकारबाट स्वीकृत राष्ट्रिय मान्यताप्राप्त स्वदेशगान।

राष्ट्रियगीत- *ना.* आफ्नो राष्ट्रप्रति सबै जनताको असीम श्रद्धा र भक्ति जनाउन कुनै राष्ट्रिय उत्सव वा सामूहिक समारोहमा गाइने, राष्ट्रको वा राष्ट्रका प्रतीकको गुणगाथाले भरिएको गीत; राष्ट्रिय गान।

राष्ट्रिय जनावर- *ना.* राष्ट्रिय रूपमा मान्यता दिइएको पशु (नेपालमा गाई)।

राष्ट्रिय झन्डा- *ना.* १. कुनै राष्ट्रको प्रतीक र परिचयात्मक सङ्केतका रूपमा सृजित तथा निर्मित झन्डा। २. नेपालको संविधानअनुसार, सिम्रिक रङको भुइँ र गाढा निलो रङको किनारा

भएको, दुई त्रिकोण अलिकति जोरिएको, माथिल्लो भागमा खुर्पे चन्द्रको बिचमा सोहमा आठ कोण देखिने सेतो आकार र तल्लो भागमा बाह्र कोणयुक्त सूर्यको सेतो आकार अङ्कित भएको, परम्परागत झन्डा।

राष्ट्रियता- *ना.* राष्ट्रप्रतिको आस्था वा राष्ट्रहितको भावना; राष्ट्रप्रेम; राष्ट्रको स्थिति वा आफ्नोपन।

राष्ट्रिय निकुञ्ज- *ना.* वन्य जन्तु र पक्षीसम्पदालाई प्राकृतिक स्थितिमा संरक्षण गर्न छुट्ट्याइएको जङ्गलको विशेष क्षेत्र।

राष्ट्रिय पञ्चायत- *ना.* पञ्चायतकालीन नेपालको विधायिका।

राष्ट्रिय पन्छी- *ना.* कुनै राष्ट्रले मान्यता दिएको पक्षी (नेपालमा डाँफे)।

राष्ट्रिय पुँजी- *ना.* आफ्नै राष्ट्रिय उद्योग- उत्पादन वा श्रम-साधनद्वारा प्राप्त पुँजी वा धन; राष्ट्रिय आय।

राष्ट्रिय पुँजीपति- *ना.* बाहिरिया पुँजीपतिद्वारा हुने शोषणद्वारा देशलाई जोगाउने खालका उद्योग खोल्ने वा बन्दव्यापार गर्ने व्यक्ति।

राष्ट्रिय प्रजातन्त्र- *ना.* संसदीय प्रणालीमा आधारित एक राजनीतिक व्यवस्था।

राष्ट्रिय प्रजातन्त्र दिवस- *ना.* फागुन ७ गते मनाइने राष्ट्रिय चाड वा उत्सव।

राष्ट्रिय फुल- *ना.* राष्ट्रले मान्यता दिएको फूल; (नेपालमा लालीगुराँस)।

राष्ट्रिय रङ्ग- *ना.* राष्ट्रले प्रतीक मानेको रङ; (नेपालमा सिम्रिक रङ)।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क- *ना.* विभिन्न निक्षेप जम्मा गर्ने वा वाणिज्य तथा उद्योगसम्बन्धी कार्यमा ऋण उपलब्ध गराई देशको अर्थ-व्यवस्थामा सघाउ पुऱ्याउने ब्याङ्क।

राष्ट्रिय विकास सेवा- *ना.* स्नातकोत्तर तहका छात्रछात्राहरूले कुनै जिल्लाका निर्धारित गाउँमा गई अध्यापन- कार्यमा सघाउ पुऱ्याउनुका साथै ग्रामीण क्षेत्रको अध्ययन गर्ने कार्यक्रम।

राष्ट्रिय विभूति- *ना.* राष्ट्रको गौरव बढाउन आआफ्ना क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान दिने महापुरुष।

राष्ट्रिय बिमा संस्थान- *ना.* निर्जीवनबिमा र जीवन-बिमा दुई प्रकारका बिमा-व्यवसाय चलाई निर्धारित रकम लिने र त्यसरी बिमा भएका वस्तु, व्यक्ति आदिलाई भौतिक क्षतिबाट सुरक्षा गर्ने तथा भविष्यका निम्ति आर्थिक संरक्षण दिने कार्य गर्ने बिमासंस्थान ऐनद्वारा स्थापित संस्था।

राष्ट्रिय समाचार समिति- *ना.* राष्ट्रिय दृष्टिकोणलाई ध्यानमा राखी निष्पक्ष तथा आधिकारिक रूपमा देशभित्र र बाहिरका गतिविधिको जानकारी जनसाधारणसमक्ष पुऱ्याउनका निम्ति समाचारसङ्कलन, वितरण तथा आदान-प्रदानको व्यवस्था गर्न बनेको एक स्वशासित संस्था; रा. स. स.।

राष्ट्रिय सेवा दल- *ना.* छात्रछात्राहरूमा राष्ट्रिय भावनाको वृद्धि गरी उनीहरूलाई योग्य र अनुशासित नागरिक बनाउन तथा नेतृत्वको क्षमता बढाउन सैनिक तालिम वा शिक्षा दिइने दल।

राष्ट्रोत्थान- *ना.* [सं.] विभिन्न उन्नति र प्रगति गरी राष्ट्रलाई उठाउने काम; राष्ट्रको उत्थान।

राष्ट्रोन्नति- *ना.* [सं.] राष्ट्रको उन्नति; देशोन्नति।

रास१- *ना.* [सं. राशि] थुप्रो; राशि।

रास२- *ना.* [सं.] १. गोपगोपीहरूका साथ कृष्णले गरेको प्रसिद्ध क्रीडा वा अचेलको धाननाचको जस्तो नाचखेल; रासलीला। २. कोलाहल। ३. शब्द; ध्वनि।

रास३- *ना.* [प्रा. रस्सि] १. बागडोर; लगाम। २. बग्गीको सवार बस्ने ठाउँ।

रासक- *ना.* [सं.] हास्यरस प्रधान हुने एक प्रकारको एकाङ्की रूपक।

रासका रास- *ना.* रासमाथि रास; हे. रासैरास।

रासन- *ना.* [अङ.] १. खानेपिउने सामग्री वा अन्नपात; रसदपानी; राशन। २. निर्धारित समय र मात्रामा सुपथ मूल्यमा दिइने वा पाइने खाद्य वस्तु।

रासन कार्ड- *ना.* रासन वितरण गर्दा दिइने र जनाइने पत्रक।

रासनृत्य- *ना.* [सं.] रासनाच; रासलीला।

रासलीला- *ना.* [सं.] कृष्णले वृन्दावनमा गोपिनीहरूका साथ गरेको प्रमोदलीला; रासनृत्य।

रासायन- *वि.* [सं.] रसायनसम्बन्धी; रासायनिक।

रासायनिक- *वि.* [सं.] रसायन वा रसायनशास्त्रसम्बन्धी; रसायन।

रासायनिक उर्जा- *ना.* रासायनिक प्रक्रियाद्वारा उत्पन्न हुने ऊर्जा (शक्ति)।

रासायनिक परिवर्तन- *ना.* रासायनिक एवं भौतिक दुवै गुणमा परिवर्तन आउने मिश्रित वस्तुको रूपान्तरण।

रासायनिक प्रतिक्रिया- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी रासायनिक यौगिक मिसाउँदा कुनै उत्प्रेरकका माध्यमले हुने आमूल परिवर्तन।

रासैरास- *ना.* [√रसबस] धेरै रास; रासमाथि रास; रासका रास।

रासोबासो- *ना.* [√रसबस] १. बरोबर आउनेजाने वा बस्ने गरेको ठाउँ। २. बसोबासो।

राह- *ना.* [फा.] १. बाटो; मार्ग। २. परिआएको बेला बाटो बनाउने एक खालको रकम वा कर।

राहत- *ना.* प्राकृतिक प्रकोपमा परेकाहरूको वा दुःखीहरूको उद्धार गर्ने काम; अड्ने उपाय; सान्त्वना।

राहतदानी- *ना.* स्वदेशबाट विदेश जान वा विदेशबाट स्वदेश फिर्नका निम्ति सरकारसँग लिइने अनुमतिपत्र; पासपोर्ट।

राहा- *ना.* [अ. राय] कुनै कुरामाथिको विचार; राय; मतो। (उदा.- अंशका कुरामा दाजुभाइको राहाबिराहा के छ पहिले त्यही बुझ्नु राम्रो होला।)

राही- *ना.* [√ राह+ई] राह हिँड्ने; बटुवा।

राहु- *ना.* [सं.] १. नौ ग्रहमध्ये एक र पुराणअनुसार समय- समयमा सूर्य वा चन्द्रमालाई छोप्ने ग्रह; पापग्रह। २. विप्रचित्ति र सिंहिकाका छोराको नाम। ३. अन्धकार। *वि.* ४. ज्यादै करेप्ने, पछेटा लाग्ने वा दुःख दिने (मानिस)।

राहु ग्रास- *ना.* सूर्य अथवा चन्द्रको ग्रहण।

रिँग्नु- *अ.क्रि.* [सं. रिङ्गण+नु] फेरो मारेर वा फनफनी घुम्नु; चारैतिर डुल्नु; चक्कर खानु। (उदा.- सिङ्गै सहर रिँगेर पनि

डाक्टरले लेखेको औषधी पाइएन।)
रिँगटा- *ना.* [सं. रिङ्गण] १. दुब्लोपन, गर्मी, डर आदिले वा फनफनी घुम्दा आफू वरिपरिका दृश्य, पदार्थ सबै घुमेजस्तो हुने भान वा टाउको घुमेजस्तो लाग्ने व्यथा; फनफने। २. चक्कर लाग्ने वा घुम्ने अवस्था; भाउन्न; भर्मन।
रिँगटे- *वि.* रिँगटा लाग्ने वा लगाउने (पिङ, खेल आदि)।
रिँगा- *ना.* ओखर जस्तै एक प्रकारको सानो जङ्गली फल।
रिँगाइ- *ना.* [√रिँग् (+ आइ)] रिँग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रिँगाइनु- *क.क्रि.* रिँग्न लाइनु; फनफनी घुमाइनु।
रिँगाउनु- *प्रे.क्रि.* रिँग्न लाउनु; फनफनी घुमाउनु।
रिँगिनु- *अ.क्रि.* फनफनी घुमिनु।
रिँग्ने- *वि.* १. रिँगाउने वा घुमाउने। २. दुःख दिने। *ना.* ३. कसैलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- तेरीमा रिँग्ने, बिनसित्ति अरूलाई किन मुख छोडेको?)
रिँध्नु- *स.क्रि.* [सं. रध्+नु] खाने-पिउने कुरो तयार पार्नु वा पकाउनु; बनाइतुल्याइ गर्नु; राँध्नु।
रिँधाइ- *ना.* रिँध्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रिँधाइनु- *क.क्रि.* रिँध्न लाइनु।
रिँधाउनु- *प्रे.क्रि.* रिँध्न लाउनु; रिँध्ने पार्नु वा लाउनु।
रिँधिनु- *क.क्रि.* रिँध्ने काम गरिनु।
रिकर्ड/रिकाट- *ना.* [अङ. रेकर्ड हे. रेकर्ड।
रिकापी- *ना.* [फा. √रकाबी] गहिराइ कम भएको उत्तानो कचौरा वा सानो थलिया; रिकाबी।
रिकाब- *ना.* [अ.] घोडा चढ्दा गोडा अड्याउने काठीमा झुन्डचाइएको पाउदान।
रिकाब द्वार- *ना.* काठीका दायाँबायाँ दुवैतिर रिकाब अड्याउन बाँधिने छालाको फित्ता।
रिकाबी- *ना.* [फा. रकाबी] हे. रिकापी।
रिकुट- *ना.* [अङ. रिक्रुट] नयाँ भर्ती भएको सैनिक वा सिपाही।
रिकुटे- *ना.* १. रिकुट भएको व्यक्ति; नयाँ सिपाही। *वि.* २. रिकुटमा भर्ती भएको; रिकुटको।
रिक्त- *वि.* [सं.] १. कुनै पद, स्थान, असर, सङ्ख्या आदि खाली भएको; रित्तो; शून्य। २. केही नभएको; कङ्गाल; निर्धन, गरिब।
रिक्तता- *ना.* रित्तो हुने अवस्था वा छाँट; रित्तोपन; खालीखाल्वा।
रिक्ता- *ना.* [सं.] चौथी, नवमी र चतुर्दशी तिथि।
रिक्थ- *ना.* [सं.] सम्पत्ति; धन; माल।
रिक्थ पत्र- *ना.* आफ्नो सम्पत्ति उत्तराधिकारीमा यस प्रकारले बाँड्नू भनी लेखिएको पत्र; इच्छापत्र।
रिक्सा- *ना.* [जापा. जिन्रिकिशा] मानिसले पाउदान चलाएर वा त्यसै तान्ने एक प्रकारको तीनपाङ्ग्रे सवारी।
रिखी- *ना.* [सं. ऋषि] हे. ऋषि।
रिखी डोरो- *ना.* रक्षाबन्धन।
रिखी तर्पनी- *ना.* रिखीलाई तर्पन दिने पूर्णिमा; जनैपूर्णिमा।
रिखी पञ्चमी- *ना.* ऋषिपञ्चमी।
रिङ्नु- *अ.क्रि.* [√रिँग्नु] रिँग्नु; घुम्नु।
रिङ- *ना.* [अङ. रिङ्ग] १. तार, डन्डी, बेत, रबर आदिको चटक देखाइने वा फ्याँक्ने र समात्ने गरी खेलिने बाटुलो चक्का। २. कानमा लगाइने मुन्द्रो। ३. बाटुलो डोलो औँठी। ४. खेलतमासा आदि अखाडाको वृत्ताकार जमिन। ५. घण्टीको शब्द।
रिङटा- *ना.* [√ रिँगटो हे. रिँगटा।
रिङटे- *वि.* रिँगटे।
रिङाइ- *ना.* [√रिङ् (आइ)] रिङ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रिङाइनु- *क.क्रि.* रिङ्न लाइनु।
रिङाउनु- *प्रे.क्रि.* रिँगाउनु; घुमाउनु।
रिङिनु- *अ.क्रि.* रिङ्ने काम होइनु; घुमिनु।
रिङ्गी गुम्बा- *ना.* [भो.ब.] गण्डकी अञ्चलको गोरखा जिल्लामा रहेको एक प्रसिद्ध गुम्बा।
रिङ्गै- *क्रि.वि.* [√रिँग+ऐ] चारैतिर; वरिपरि। (उदा.- कालीवन रिङ्गै डढेलाले खाएछ।)
रिचो- *ना.* [सं. ऋचा] वेदको मन्त्र; ऋचा।
रिजर्भ- *ना.* [अङ.] १. पूरै शुल्क वा अग्रिम रकम दिएर कुनै स्थान, वस्तु, गाडी आदि सुरक्षित गर्ने वा खेलतमासा, सवारी आदिको आसन ओगट्ने काम। *वि.* २. आफ्नै मात्र हकको; एकलौटी।
रिजिमन्ट- *वि.* [अङ. रेजिमेन्ट] १. भएजति सबै; खलिकपुर; तमाम। *ना.* २. धेरै जनाको फौज वा समूह। ३. रेजिमेन्ट।
रिझ- *ना.* [अ. रिजा] कसैलाई गरिएको सेवा चाकरीमा हुने खुसी; प्रसन्नता। (उदा.- उक्त जग्गा रिझबापत निजलाई बकसपत्र गरिदिएँ।)
रिझाइनु- *क.क्रि.* रिझाउने काम गरिनु।
रिझाउनु- *स.क्रि.* कसैलाई सेवाशुश्रूषा, चाकरी आदिबाट खुसी पार्नु; प्रसन्न तुल्याउनु।
रिझनु- *अ.क्रि.* सेवा सुसार, चाकरी आदिबाट प्रसन्न हुनु; खुसी हुनु।
रिट- *ना.* [अङ.] १. राज्य वा न्यायालय आदिद्वारा कसैलाई कुनै काम गर्न वा नगर्नका लागि दिइने आज्ञापत्र। २. कुनै मुद्दाको विषय कानुनबाट टुङ्गो लगाउन नमिल्ने अवस्थामा सम्बन्धित व्यक्तिले कानुनी उपचारका निम्ति सर्वोच्च अदालतमा दिने निवेदन।
रिटक- *ना.* गीतको बोल वा स्थायी; टेको।
रिटाइ- *ना.* [√रिटाउ (+आइ)] रिटाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
रिटाइनु- *क.क्रि.* रिटाउने काम गरिनु।
रिटाउनु- *स.क्रि.* [सं. रति+आउनु] १. कुनै वस्तुलाई चिरिच्याँट्ट पार्नु; सिँगार्नु; राम्रो तुल्याउनु। २. कौशल देखाएर काम गर्नु; सिप लाउनु। ३. फर्काउनु (जस्तो- कुलो रिटाउनु)।
रिटायर- *वि.* [अङ. रिटायर्ड] उमेरको हदम्याद पुगी जागिरबाट अवकाश पाएको; नोकरी छुटेको; सेवा वा कामबाट निवृत्त भएको।
रिटिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. रिटिक्+क] कुनै वस्तुलाई सजिसजाउ पार्ने गरी; रिटाउने कायदाले।
रिट्ठे- *वि.* [रिट्ठो+ए] १.रिट्ठाजस्तो निक्खुर कालो (गोरु)। २. रिट्ठासम्बन्धी; रिट्ठाको।
रिट्ठे झाँक्री- *ना.* रिट्ठाको माला पहिरने झाँक्री; धामीको देउता।
रिट्ठे भुमरी- *ना.* हल गर्न असम्भव रहस्य।

रिट्ठो- *ना.* [प्रा. अरिट्ठो] लामालामा पात हुने, सेता फूल फुल्ने, भित्र कालो बियाँ हुने, फलको बोक्रा लुगा धुने काममा प्रयोग गरिने एक जातको रुख वा त्यसैको खैरो गोलो फल।
रिट्ठे नबिराई- *टु.* एउटा पनि नछोडीकन।
रिडी- *ना.* पाल्पा र गुल्मी जिल्लाको बिचमा काली गण्डकीको किनारमा रहेको, माघे सङ्क्रान्तिमा तीन दिनसम्म ठुलो मेला लाग्ने, प्रसिद्ध धार्मिक एवं प्राकृतिक स्थल; रुरुक्षेत्र।
रित- *ना.* [सं. रीति] कुनै कामकुरा गर्ने युक्ति; कामको काइदा वा तरिका; प्रथा; रीति।
रितभाँत- *ना.* १. पुर्ख्यौली प्रथा; रीतिथिति। २. चालचलन; विधिविधा। (उदा.- बिहेवारी रीतभाँतअनुसार नै गरे बेस हुन्छ।)
रितरोह- *ना.* नियम-काइदा; रीतभाँत।
रित्तिनु- *अ.क्रि.* [रित्तो+इनु] कुनै वस्तु राखेको ठाउँबाट सकिनु; बाँकी नरहनु; खाली हुनु; रित्तो हुनु।
रित्त्याइ- *ना.* रित्तिने र रित्याउने क्रियाप्रक्रिया।
रित्त्याइनु- *क.क्रि.* रित्तो पारिनु।
रित्याउनु- *प्रे.क्रि.* बाँकी नराख्नु; रित्तो पार्नु; खाली गर्नु।
रित्तो- *वि.* [सं. रिक्त] १. भित्र केही नभएको; खाली। २. सारहीन; निस्सार; खोक्रो। स्त्री. रित्ती।
रित्तो फुक्लो- *वि.* हातमा वा साथमा केही वस्तु नभएको; अल्फोबिल्फो केही नभएको; स्वतन्त्र। स्त्री. रित्तीफुक्ली।
रिन- *ना.* [सं. ऋण] भाकाभित्र ब्याजसुद्ध अथवा ब्याजविना साँवा मात्र बुझाउने गरी सापटी लिएको धन; ऋण।
रिनधन- *ना.* रिन काढिएको धन आदि; सरसापट; ऐँचोपैँचो।
रिनाहा- *वि.* रिन लिइरहने; रिनबाट नउक्सने।
रिनाही- *वि.* रिन लिने (स्त्री)।
रिनी- *वि.* [रिन+ई] रिन लिने (व्यक्ति); ऋणी।
रिनीधनी- *वि.* रिन लिने र रिन दिने व्यक्तिहरू।
रिप- *ना.* [सं.] १. ज्यादै ओस लाग्ने ठाउँ; चिसमिरो जमिन। २. हिलो।
रिपु१- *ना.* [सं.] शत्रु; वैरी।
रिपु२- *वि.* [सं. ऋभु] अत्यन्त निपुणः औधी सिपालु; पोख्त।
रिपोट/रिपोर्ट- *ना.* [अङ.] १. कुनै उल्लेख्य घटना वा कामकुरा आदिका बारेमा कसैलाई दिइने सूचना; कार्यविवरण। २. कुनै निकासा लिनुपर्ने वा अवगत गराउनुपर्ने कुराको विवरण लेखी तालुकवालाकहाँ गरिने जाहेरी; प्रतिवेदन।
रिपोर्ट दस्तुर- *ना.* १. कुरा गर्न खोजेको मानिस फेला नपरेमा लाग्ने दस्तुर वा रकम। २. पहुँचदस्तुर।
रिपोर्टर- *ना.* १. सभासमिति आदिमा भएका कामकुराको विवरण लेख्ने व्यक्ति। २. समाचारपत्रको संवाददाता। *वि.* ३. रिपोर्ट गर्ने वा रिपोर्ट दिने; प्रतिवेदक।
रिबन- *ना.* [अङ.] सिँगारपटार आदिको काम लिइने, नाइलनले बुनेको विभिन्न रङको पट्टी वा फित्ता।
रिभल्भर- *ना.* [अङ.] भित्री चक्का क्रमैले घुमेर एक-एकवटा गरी छुट्ने, गोली भर्न हुने पिस्तोलका ढाँचाको एक शस्त्र।
रिम- *ना.* [अङ.] जिस्ताको पच्चिस ताउका हिसाबले पाँच सय ताउ र चौबिस ताउका हिसाबले चार सय असी ताउ पनि हुने, बिस जिस्ता कागतको खात वा बिटो।
रिमा- *ना.* प्रेमीले प्रेमिकालाई बोलाउँदा प्रयोग हुने पुरानो शब्द; मायालु।
रिमै- *ना.* रीमा।
रिमझिम- *ना.* [अ.मू. रिम्+झम्] १. चटक, तमासा, उत्सव आदिको रमाइलो; रमिता। *क्रि.वि.* २. हल्का पानी पर्ने चालले; रिमरिम; सिमसिम।
रिमठिम- *ना.* चालचलन; रीतिथिति।
रिमरिम- *क्रि.वि.* [अ.मू. रिम्+अ (द्वि.)] १. अलिअलि उज्यालो हुने किसिमले; मिरमिर; झसमिस। २. हल्का चालले पानी पर्ने गरी; रिमझिम।
रिमरिमे- *वि.* रिमरिम भएको वा परेको; सिमसिमे (पानी)।
रिमीझिमी- *ना.* [रिमझिम] १. रमाइलो; रमिता; रिमझिम। *क्रि.वि.* २. सिमसिम।
रिमोट कन्ट्रोल- *ना.* [अङ.] कुनै यान्त्रिक उपकरणलाई निश्चित दुरीबाट नियन्त्रण गर्ने विद्युतीय संयन्त्र।
रिम्ट- *ना.* घुम्ने काम; घुमाइ।
रिम्टनु- *अ.क्रि.* चक्कर लिनु; घुम्नु।
रिम्टाइ- *ना.* रिम्टने क्रिया वा प्रक्रिया।
रिम्टाइनु- *क.क्रि.* रिम्टन लाइनु।
रिम्टाउनु- *प्रे.क्रि.* रिम्टन लाउनु वा रिम्टने पार्नु।
रिम्टिनु- *अ.क्रि.* रिम्टनु।
रिम्बोर्छे- *ना.* [भो.ब.] सेर्पाजातिका कुलदेवता वा गुरु।
रियाज- *ना.* [अ. रियाजत] कुनै कुशलताको प्राप्तिका निमित्त गरिने रटाइ; रफत; अभ्यास।
रियाजी- *वि.* १. रियाज गर्ने; रफत गर्ने। २. रियाजसम्बन्धी; रियाजको।
रियासत- *ना.* [अ.] प्रान्तका रूपमा रहेको वा सानोतिनो राज्य; सामन्त राज्य।
रियासती- *वि.* रियासतसम्बन्धी; रियासतको।
रिल- *ना.* [अङ. रील] १. धागो बेरिने लट्टाइजस्तो काठको साधन वा त्यसमा बेरिएको धागो। २. टिनबाट मट्टीतेल झिक्ने एक प्रकारको पम्प। ३. कुनै यन्त्रको घुम्ने भाग। ४. चारकुने फल्याकलाई तल र माथिबाट आधाआधीजसो चिरी बिचमा कपेर साङ्ली पारी बनाइएको, जिल्ददार किताब खोलेर राख्न हुने खटिया; च्यापे; कठौतो।
रिवाज- *ना.* [अ.] कुनै समाजमा चलेको रीति वा प्रथा; रीतिथिति; चालचलन।
रिश्वत- *ना.* [अ.] हे. रिसवत।
रिस- *ना.* [सं. रोष] १. मन नपर्ने, अनुचित वा अन्यायको काम भएको देखेर कसैप्रति मनमा उठ्ने रोष; क्रोध, कोप; जङ। २. कुनै कारणवश कसैप्रति गरिने डाहा; ईर्ष्या; द्वेष।
रिसको पोका- *वि.* छिटो-छिटो रिसाउने; रिसाहा।

रिसल्ला- *ना.* [अ. रिसाल] घोडचढीको फौज; अश्वारोही सेना।
रिसवत- *ना.* [अ. रिश्वत] एक पक्षलाई हानि र अर्को पक्षलाई लाभ पुऱ्याउने उद्देश्यले लाभ हुने पक्षबाट प्राप्त गर्ने रकम, दैदस्तुर, सलामी, इनाम, बकस आदि नगदी वा अरू जुनसुकै आर्थिक लाभ; घुस; रिश्वत।
रिसाइ- *ना.* [√रिसाउ (+आइ)] रिसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रिसाइनु- *अ.क्रि.* क्रोधित हुनु।
रिसाउनु- *अ.क्रि.* [रिस+आउ+नु] १. कुनै कुरा, काम, कारण आदिमा चित्त नबुझी कसैसँग क्रुद्ध हुनु; रिस उठ्नु; जङ्गिनु; चिढिनु। २. अप्रसन्न हुनु; नाराज हुनु।
रिसानी- *ना.* [रिस+आनी]] रिसाउने काम; नाराजी (आदरार्थमा)। (उदा.- भुल भए माफ पाऊँ, बिनसित्ति रिसानी नहोस् मुमा!)
रिसारिस- *ना.* [रिसा+रिस] आफू-आफूमा रिसाउने काम; परस्परको रिस; झोकाझोक।
रिसाहा- *वि.* [रिस+आहा] एक्कासि वा कुरै नबुझीकन बढी रिसाउने स्वभावको; जङ्ग्याहा; झोकी; क्रोधी।
रिसिनु- *अ.क्रि.* [रिस+इनु] क्रोधित हुनु; चिढिनु।
रिसिभर- *ना.* [अङ.] टेलिफोनमा हातले समाती कान थापेर सुनिने र मुखले कुरा गरिने उपकरण वा यन्त्र।
रिहर्सल- *ना.* [अङ.] नृत्य, गीत, नाटक आदि दर्शकसमक्ष प्रस्तुत गर्नुभन्दा पहिले गरिने अभ्यास; कुनै कामकुराको पूर्वाभ्यास।
रिहा- *वि.* [फा.] बन्धन वा कैदबाट छुटकारा पाएको; मुक्त; छुटेको।
रिहाइ- *ना.* १. छुटकारा; मुक्ति। २. मिनाहा; माफी। ३. अवकाश; छुट्टी।
रीढ- *ना.* शरीरको पृष्ठभागमा गर्धनदेखि गुदद्वारसम्म फैलिएको लाम्चो करङ; पछाडिको हाड।
रीत- *ना.* हे. रित।
रीति- *ना.* [सं.] १. कुनै काम गर्ने काइदा, किसिम वा ढङ्ग; परिपाठ। २. कामको परिपाटी वा पद्धति। ३. पुर्ख्यौली चलन; रिवाज; प्रथा। ४. विधान; नियम। ५. साहित्यमा ओज, माधुर्य, प्रसाद आदि गुण उत्पन्न गर्ने विशिष्ट पदरचना (लाटी, गौडी, पाञ्चाली आदि)।
रीतिथिति- *ना.* १. चलेर आएको प्रथा; चालचलन; परम्परा। २. नीतिनियम; बरबन्दोबस्त।
रीतिप्राधान्यवाद- *ना.* समुचित पदहरूको ठिकठिक रखाइ नै काव्यको आत्मा मान्ने सिद्धान्त।
रीतिभाँती- *ना.* रितभाँत।
रीतिरिवाज- *ना.* १. पहिलेदेखि चलिआएको कुनै काम गर्ने नियम वा काइदा; रीतिथिति; चालचलन; प्रथा। २. बरबन्दोबस्त; प्रबन्ध।
रीतिवाद- *ना.* साहित्यमा रीतिलाई प्रमुखता दिने सिद्धान्त।
रीतिवादी- *वि.* रीतिवादको अनुयायी।
रीतिस्थिति- *ना.* रीतिरिवाज; रीतिथिति।
रीमा- *ना.* हे. रिमा।
रुँग्नु- *स.क्रि.* [सं. रुन्धन+नु] १. कुनै आशङ्कित खराबीबाट बच्न वा कसैको रेखदेख गर्नका निम्ति रखवारी गर्नु; रक्षा गर्नु; जोगाउनु; कुर्नु। २. कसैलाई पर्खनु; प्रतीक्षा गर्नु; ढुक्नु।
रुँगाइ- *ना.* रुँग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रुँगाइनु- *क.क्रि.* रुँग्न लाइनु।
रुँगाउनु- *प्रे.क्रि.* रुँग्न लाउनु।
रुँगालो- *ना.* रुँग्ने वा रखवारी गर्ने मानिस; धरालो। स्त्री. रुँगाली।
रुँगिनु- *क.क्रि.* रुँग्ने काम गरिनु।
रुँदै- *ना.* [सं. रुन्ध] पानी पर्न आँटे झैँ भई धुम्मिएको बादल; बदली।
रुँदाइ- *ना.* रुँदिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रुँदिनु- *अ.क्रि.* पानी पर्लाजस्तो भई बादल लाग्नु; धुम्मिनु।
रुँध्नु- *स.क्रि.* [सं. रुन्ध्+नु] अगाडि बढ्न नदिनु; कामकाज आदि गर्न नदिनु; रोक्नु।
रुँधाइ- *ना.* रुँध्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
रुँधाइनु- *क.क्रि.* रुँध्न लाइनु।
रुँधाउनु- *प्रे.क्रि.* रुँध्न लाउनु।
रुँधिनु- *अ.क्रि.* १. रुँध्ने काम हुनु। *क.क्रि.* २. रुँध्ने काम गरिनु।
रुनु- *अ.क्रि.* [सं. रुद्] १. मन दुःखित भएर आँसु चुहाउँदै विलाप गर्नु; रुदन गर्नु; सुँक्कसुँक्क गर्नु वा डाँको छोड्नु। २. कसैको अप्रिय व्यवहारबाट हैरान हुनु। ३. ज्यादै दुःखित वा खिन्न हुनु। ४. कसैसँग गएर दुःखपुकारा गर्नु; मनको बह पोख्नु।
रुई- *ना.* [सं. रूह] रुवो; कपास।
रुईदार/दारी- *वि.* भित्र रुवो भएको वा रुवो हाली तगिएको रुवावाला; तकुवा (वस्त्र)।
रुका- *ना.* [अ. रुक्क] राजाको आज्ञापत्र (दिव्य.); रुक्का।
रुकुम- *ना.* नेपालको रापती अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला।
रुकुमा- *ना.* प्रेमिकाले 'बिकरम' भनी सम्बोधन गर्दा प्रेमीले भन्ने पुरानो शब्द।
रुकुमै- *ना.* रुकुमा।
रुक्का- *ना.* [अ. रुक्क] राणाशासनभन्दा पहिले श्री ५ को र राणाशासन सुरु भएपछि श्री ३ को हुकुमको तोक लेखिएको सानो पत्र; सानो कागतमा टिप्पणी लेखी थिति बाँधिने एक प्रकारको ऐन वा शासनपत्र; हुकुमी आज्ञा।
रुक्कादस्खत- *ना.* दस्तखतसहित प्रचारमा ल्याइएको रुक्का वा आज्ञापत्र।
रुक्खो- *वि.* [सं. रूक्ष] रुखो।
रुक्मिणी- *ना.* [सं.] कृष्णकी प्रथम पटरानी।
रुख१- *ना.* [फा.] १. अनुहारबाट खुल्ने मनको भाव। २. आकृति; चेहरा; मुख। ३. झुकाउ; चेष्टा।
रुख२- *ना.* [प्रा. रुक्ख] मास्तिर हाँगा हाल्ने र तलतिर जरा गाड्ने कुनै पनि बोट; वृक्ष; तरु।
रुख कटहर- *ना.* रुखमा फल्ने ठुलो कटहर; कटहर।
रुखकाने- *ना.* हरिया, तिखा टुप्पा भएका पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने एक जातको साह्रो लहरो।
रुखकेशर- *ना.* साधारण पातमाथि चिल्लो टल्कने खालको फूल फुल्ने एक जातको रुख वा त्यसैको विभिन्न आकार हुने सुपारीजस्तो

फल; नागेश्वरी।
रुखपात- *ना.* रुख, पोथ्रा, बुटा आदि; रुख र पात।
रुखबयर- *ना.* सानासाना पात हुने र पहेँला फूल फुल्ने एक जातको काँढे रुख वा त्यसैको खैरो फल।
रुखसिमाली- *ना.* सिमाली वृक्ष; सेतो सिमाली।
रुखसत- *ना.* [अ. रुख्सत] १. छुट्ने काम; छुटकारा; मुक्ति। २. जाने वा हिँड्ने काम; प्रस्थान।
रुखाइ- *ना.* [रुखो+आइ] रुखो हुनाको भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रुखासुखा- *वि.* [रुखो+सुखो] रुखो र सुक्खा; रुखोसूखो।
रुखिनु- *अ.क्रि.* [रुखो+इ+नु] १. चिल्लो, रसिलो आदि नभई रुखो हुनु; फुस्रिनु। २. मलिलो नहुनु। ३. लालायित हुनु; औताउनु।
रुखो- *वि.* [सं. रूक्ष, प्रा. रुक्खो] १. चिल्लो नभएको; स्निग्ध नभएको; खस्रो; फुस्रो। २. शील, स्वभाव, विनय, नम्रता आदि गुण नभएको; ठर्रो; बिरसिलो; बिझाउने; कर्कश (बोली)। ३.पोस र बल लाग्ने कुरो नभएको; साररहीन। ४. उब्जनी नहुने; ऊषर (जमिन)।
रुखोसुखो- *वि.* १. चिल्लोचापुल्लो र रसिलोपोसिलो नभएको (खानेकुरो)।
रुख्याइ- *ना.* रुखिने वा रुख्याउने काम।
रुख्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. रुखो पार्नु; फुस्र्याउनु। २. कसैको चित्त दुखाउनु। ३. अरूलाई लालायित तुल्याउनु।
रुख्याहा- *वि.* रुखिएको; रुखो पार्ने खालको। स्त्री. रुख्याही।
रुगरुग- *क्रि.वि.* [अ.मू.] केटाकेटी वा किरा-फट्याङ्ग्रा हिँड्ने चालले; रगरग।
रुगरुगती- *क्रि.वि.* अझै छिटो र लगातार रुगरुग हुने गरी।
रुगरुगाउँदो- *वि.* चिल्लो-चापुल्लो वा पोसिलो नभएको; मायालाग्दो।
रुगरुगी- *क्रि.वि.* रुगरुगती; रगरगी।
रुगरुगे- *वि.* १. रुगरुग गर्ने। २. चिल्लो नभएको रुखो; फुस्रो। (उदा.- रुगरुगे जाउलो खानु छ, भान्सामा के जानु?)। ३. दयनीय; मायालाग्दो।
रुगा- *ना.* [सं. रुज्] आँखा राता र रसिला हुने, नाकबाट पानी अनि पातलो सिँघान चुहिने, बारबार छिउँ लाग्ने र ज्वरोसमेत आउने एक रोग;रुघा।
रुगाखोकी- *ना.* सर्दी आदिका कारणले रुघा र खोकी दुवै लाग्ने रोग।
रुग्ण- *वि.* [सं.] थलिएर जीर्ण भएको; बिरामी।
रुग्णावकाश- *ना.* थलिँदा वा बिरामी हुँदा लिइने र पाइने छुट्टी; बिरामी बिदा।
रुघा- *ना.* हे. रुगा।
रुघाखोकी- *ना.* रुगाखोकी।
रुघिलो- *ना.* हे. रुदिलो।
रुङ्नु- *स.क्रि.* [√रुँग्+नु] रुँग्नु; कुर्नु; पर्खनु।
रुङाइ- *ना.* रुङ्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
रुङाइनु- *क.क्रि.* रुङ्न लाइनु।
रुङाउनु- *प्रे.क्रि.* रुङ्न लाउनु।
रुङिनु- *क.क्रि.* रुँगिनु।
रुच्नु- *अ.क्रि.* [सं. रुच्+नु] १. खाने इच्छा वा मन हुनु; रुचि लाग्नु। २. कुनै वस्तु मन पर्नु; निको लाग्नु।
रुचाइ- *ना.* रुच्ने वा रुचाउने काम।
रुचाइनु- *क.क्रि.* मन पराइनु; निको मानिनु।
रुचाउनु- *प्रे.क्रि.* १. मन पराउनु; निको मान्नु। *स.क्रि.* २. कुनै वस्तु छान्नु; रोज्नु।
रुचि- *ना.* [सं.] १. खाने मन वा इच्छा; भोगको चाहना; भोक। २. अभिलाषा; धोको; चाह। ३. खानेकुराको स्वाद। ४. कुनै वस्तुलाई मन पराउने काम; खुसीलाग्दो चाख। ५. किरण; कान्ति; आभा; चमक। ६. सौन्दर्य; शोभा।
रुचिकर- *वि.* १. रुचि उत्पन्न गर्ने; खान मन लाग्ने; भोक लगाउने। २. मन रमाउने; मनपर्दो।
रुचिकारक- *वि.* रुचि पैदा गर्ने; रुचि जगाउने।
रुचिवर्द्धक- *वि.* रुचि बढाउने; रुचिकारक।
रुचिर- *वि.* [सं.] १. रुचिअनुसारको; मनपर्दो। २. सुन्दर; मनोहर; राम्रो। ३. चहकिलो; चम्किलो। ४. मिठो वा स्वादिलो।
रुचिरा- *ना.* [सं.] जगण, भगण, सगण, जगण र गुरु अक्षर मिलेर बन्ने, चार अक्षरमा यति हुने अतिजगती छन्दको एक भेद।
रुजु- *ना.* [अ. रुजूअ] १. सक्कल प्रतिसित नक्कल भिडाउने र जाँच्ने काम। *वि.* २. उपस्थित; हाजिर। ३. तम्तयार; तत्पर।
रुजुकार- *ना.* रुजु गर्ने व्यक्ति।
रुजु बही- *ना.* हाजिरकापी।
रुजु हाजिर- *ना.* गयल नभई नित्य आउनुपर्ने काम; दैनिक उपस्थिति।
रुजू- *ना.* हे. रुजु।
रुझ्नु- *अ.क्रि.* [सं. रुज्+नु] परेको पानीले निथ्रुक्क हुनु; झरीमा पर्नु; भिज्नु।
रुझाइ- *ना.* रुझ्ने काम वा किसिम।
रुझाइनु- *क.क्रि.* रुझ्ने पारिनु; भिजाइनु।
रुझाउनु- *प्रे.क्रि.* रुझ्ने वा भिज्ने पार्नु।
रुझनु- *अ.क्रि.* रुझ्ने स्थितिमा परिनु[।
रुढी- *ना.* [सं. रूढि] आँठे, बिफर, हैजा आदि सङ्क्रामक रोग; महामारी; देशान।
रुण्ड- *ना.* [सं.] टाउको नभएको शरीर; धड; गिँड; मुर्कट्टा।
रुदन्ती- *ना.* [सं.] एक प्रकारको महत्त्वपूर्ण बुटी; सञ्जीवनी।
रुदिलो- *ना.* [सं. रोध] रातो खालको भेट्नु भएको, पातको तल्लो भाग दाँती परेको हुने, अति बास्ना आउने फूल फुल्ने र पात एवं जरो, बाथ, जुका र चुर्नामा औषधी लाग्ने बुटोविशेष; रुधिलो।
रुद्ध- *वि.* [सं.] १. पीडा, चिन्ता आदिले आवाज फुट्न नसकेको; कण्ठ रोकिएको। २. बाटो छेकिएको; अवरुद्ध।
रुद्धकण्ठ- *वि.* कण्ठ रुद्ध भएको; गला रोकिएको; भक्कानु परेको।
रुद्र- *ना.* [सं.] १. शिवको प्रलयकारी एक रूप। २. अजैकपाद, अहिर्बुध्न, स्रष्टा, विश्वरूपहर, बहुरूप, त्र्यम्बक, अपराजित, वृषाकपि, शम्भु, कपर्दी र रैवत- शिवका यी एघार गणको नाम। *वि.* ३. भयङ्कर; डरलाग्दो।

रुद्रघण्टी- *ना.* घाँटीको माभमा बाहिरपट्टि उठेको हाडको फुकुन्डो।

रुद्र मल्ल- *ना. वि.* सं. १३६५ तिर अरिमल्लका युवराज भएर रहने राजकुमार।

रुद्रवेणी- *ना.* गुल्मी जिल्लामा पर्ने बडीगाउँ र कालीगण्डकीको दोभानमा रहेको एक तीर्थस्थल।

रुद्राक्ष- *ना.* [सं.] कथ्य. रुद्राच्छे। हाँगामा लामालामा हरिया केशर हुने सेतो फूल फुल्ने प्रसिद्ध वृक्ष वा जपमाला बनाइने त्यसैको साह्रो गोल काँडे बियाँ।

रुद्राक्षि- *ना.* १. वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयोग हुने अङ्गुलको तीन गुना बराबरको नाप; पर्वन, अग्नि वा विद्या बराबरको नाप। २. तीन अमल बराबरको नाप; तीन अङ्गुल।

रुद्रानन- *ना.* [सं.] १. वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयोग हुने अङ्गुलको पाँच गुना बराबरको नाप; तल, इन्द्रिय, भूत वा वाण बराबरको नाप। २. पाँच अमल बराबरको नाप; पाँच अङ्गुल।

रुद्राभिषेक- *ना.* [सं.] विशेषतः रुद्रीपाठ गर्दै शिवलिङ्गमा चढाइने जलको धारो।

रुद्री- *ना.* [सं.] रुद्रको पूजा तथा उपासनाका निम्ति शिवलिङ्गमा अविच्छिन्न जलधारा दिँदै गरिने वैदिक पाठ; यजुर्वेदको रुद्रस्तोत्र। रुद्राष्टाध्यायी पाठ।

रुधिर- *ना.* [सं.] १. रगत; रक्त। २. रातो रङ।

रुधिलो- *ना.* [सं. रोध] हे. रुदिलो।

रुनारानी- *ना.* [रुनु+रुनु] सानातिना टुक्राटाक्री; ससाना रुना। (उदा.- बगरमा रुनारानीबाहेक अरू थोक के पो पाइएला र!)

रुनु- *ना.* [सं. रेणु] १. बालुवा वा धुलाका कण। २. ज्यादै थोरै परिमाण; रैन।

रुन्कारुन्की- *ना.* [रन्को+रुन्को] सानातिना धेरै रुन्का; रुनारानी।

रुन्को- *ना.* [√रुनु] साह्रै सानो टुक्रो; रुनु।

रुन्चे- *वि.* १. सानोतिनो कारणले पनि रुने; पिच्चपिच्च रोइरहने स्वभावको; पिन्चे। स्त्री. रुन्ची। *ना.* २. बालक-बालिकालाई रोऱ्याइँ लागिरहने रोग। ३. लोकसंस्कृतिका अनुसार रोएको अभिनय गरेर दर्शकलाई हँसाउने विदूषक।

रुन्चे भतेर- *ना.* दुलही अन्भाउने दिन हुने, दुलहीपट्टिकै घरको भोज।

रुन्भुन- *ना.* [हि.] पाउजेब, मुजुरा, सितार आदि भन्भनाएको वा बजेको शब्द; भन्कार।

रुपन्देही- *ना.* नेपालको पश्चिमाञ्चल विकास-क्षेत्रभित्र पर्ने लुम्बिनी अञ्चलको तराई खण्डमा स्थित एक जिल्ला।

रुपलाइन- *ना.* [अङ. रोपलाइन] हे. रोपलाइन।

रुपसी- *वि.* [हि.] रूपवती; सुन्दरी (नारी)।

रुपहारा- *वि.* [रूप+हार] रूप नभएको; नराम्रो; कुरूप। रुपहारा छोरी, हूपहारा छोरो (उखान)।

रुपा- *ना.* [सं. रूप्य] १. चाँदी। *वि.* २. चाँदीजस्तो; चाँदीको।

रुपाताल- *ना.* [रूपा+ताल] पश्चिमी नेपालको गण्डकी अञ्चलको कास्की जिल्लामा रहेको एक प्रसिद्ध ताल।

रुपामक्खी- *ना.* [सं. रूप्य-माक्षिकी] चाँदीको धाउ।

रुपासे- *ना.* [√ रूपसी] प्रेमी वा प्रेमिकाले परस्परमा 'राम्रो वा राम्री छौ' भनी व्यङ्ग्यसाथ गर्ने सम्बोधन; रूपसी।

रुपियाँ- *ना.* [सं. रूप्यक] १. नेपाली सय पैसा वा दुई मोहर बराबर मूल्यको चाँदीको सिक्का वा मुद्रा; रुपियाँ। २. भारतको अघिको चौसट्ठी पैसा र अहिलेको सय पैसा मोलको चाँदीको मुद्रा। ३. त्यति नै मूल्यको अचेल चलेको कागजी मुद्रा वा नोट। ४. धनसम्पत्ति; दौलत।

रुपियाँ पैसा- *ना.* १. धातु वा कागजका विभिन्न प्रकार र मूल्यका मुद्रा; चलसम्पत्ति। २. रुपियाँ र पैसा।

रुपी- *ना.* कलेजी भुइँमा सेता धर्के टीका हुने, पहेँलो चुच्चो भएको, नुहाएर कोरीबाटी गरेफैँ देखिने एक जातको चरो, सारौँ।

रुपैयाँ- *ना.* हे. रुपियाँ।

रुपैयाँ पैसा- *ना.* रुपियाँ पैसा।

रुपौला- *वि.* [रुपा+औला] १. चाँदीको जस्तो रङको; सेतो। *ना.* २. त्यस्तो रङको धुलो।

रुपौला मसी- *ना.* चाँदीजस्तो रङको अक्षर लेख्ने मसी।

रुपौलो- *वि.* [रूपा+औलो] चाँदीजस्तो सेतो; चाँदीका रङको; सफेद। स्त्री. रूपौली।

रुप्सिलो- *वि.* [रूप्सो] रूप राम्रो भएको; उज्यालो अनुहारको (उदा.- नेपालमा कतै तारेमीर छ भने कतै रुप्सिलो छहरो पनि छ)।

रुप्से- *वि.* [रुप्सिलो] रुप्सिलो; धेरै राम्रो (जस्तै- रुप्से छहरो)।

रुबल- *ना.* [रु. रुब्ल] सोभियत रुसमा प्रचलित सय कोपेक मूल्यको सिक्का वा मुद्रा।

रुबाई- *ना.* [अ.] उर्दूफारसीमा चार चरण हुने एक प्रकारको मुक्तक कविता वा सो कविता लेखिने छन्दको एक शैली।

रुमल्नु- *स.क्रि.* [रुमलो+नु] सबैतिर पुग्ने वा ढाक्ने किसिमले घुमाउनु; ओल्टाइपल्टाइ गर्नु।

रुमलाइ- *ना.* रुमल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

रुमलिनु- *अ.क्रि.* १. हराएजस्तो वा कता हो कता भएर अलमलिनु; रुमलोमा पर्नु। २. धुवाँ, बाफ, कुहिरो आदि बाटो नपाएर परिधिभित्रै घुम्नु। *क.क्रि.* ३. ओल्टाइपल्टाइ गरिनु।

रुमलो- *ना.* [सं. रुन्धन] १. कामको चटारो वा चेपाचेपले हुने भमेला; अल्भोबिल्भो। २. धुवाँ रङमडिएर निस्कने ठुलो मुस्लो।

रुमल्याइ- *ना.* [√रुमलि (+आइ)] रुमलिने काम वा किसिम।

रुमल्याहट- *ना.* रुमलिने अवस्था वा किसिम।

रुमानी- *वि.* [अङ. रोमान्टिक] शृङ्गारी; रोमान्सेली।

रुमाल- *ना.* [फा. रुमाल] हात-मुख र आङ पुछिने वा माल- सामान पोको पारिने, विभिन्न आकार-प्रकारको लाम्चिलो चारकुने कपडाको टुक्रो।

रुमाले- *वि.* १. गाउँठाउँका निवासीका दृष्टिमा सहरमा बसेकाले खान-लाउन धौधौ परेको; नबेसाई खान नपुग्ने (मान्छे); दरिद्र; कङ्गाल। *ना.* २. नेपालीहरूको एक थर।

रुम्जाटार- *ना.* [रुम्जा (स्यान)+टार] ओखलढुङ्गा जिल्लामा पर्ने जोसमनी सम्प्रदायका सन्त ज्ञान दिलदासको प्रसिद्ध कर्मभूमि। नेपालको ठुलो टार। पुर्वेली गुरुङहरूको मुख्य वासस्थान।

रुम्टाराम्टी- *ना.* [रुम्टो+रुम्टा] १. जग्गाजमिनका सानातिना धेरै टुक्रा; फोगटाफोगटी। २. राँटाराँटी।
रुम्टो- *ना.* १. जमिनको सानोतिनो टुक्रो; फोगटो। २. राँटो।
रुरु- *ना.* [सं.] प्रायः नदीनालाका छेउछाउमा देखिने, हाँगाबिँगा भएका सिङ, छोटो पुच्छर र खैरो वर्णको हुने एक जातको मृग।
रुरु क्षेत्र- *ना.* पाल्पा र गुल्मी जिल्लाको दोसाँधमा कालीगण्डकीको किनारमा पर्ने, माघे सङ्क्रान्तिमा र कात्तिक एकादशीदेखि पूर्णिमासम्म ठुलो मेला लाग्ने, हृषीकेशको मूर्ति भएको एक तीर्थस्थल। (यो मूर्ति पाल्पाली राजा मुकुन्दसेनले कालीगण्डकीमा स्नान गर्दा भेट्टाएर स्थापित गरेका हुन् भन्ने जनश्रुति छ।)
रुल- *ना.* [अङ.] १. नियम; काइदा; रीति। २. सोझो धर्को तान्न उपयोग गरिने काठ, प्लास्टिक आदिको साधनविशेष। ३. सादा, बुट्टे वा सानाठुला रेखा अङ्कित गर्ने टाइपको प्रकार।
रुलदार- *वि.* रुल वा धर्को भएको (कापी, कागत आदि)।
रुलर- *ना.* सोझो धर्को तान्नका निम्ति आड राखिने काठ, प्लास्टिक आदिको सामान; रुल।
रुवाइ- *ना.* [√रु (+वाइ)] रुने भाव, काम वा किसिम।
रुवाइनु- *क.क्रि.* रुने पारिनु।
रुवाउनु- *प्रे.क्रि.* १. दुःख दिनु। २. रुने पार्नु; रुन लाउनु।
रुवाबासी- *ना.* [रु+वास्] रुने-कराउने काम; धेरै जनाको रुवाइ; रोइ-कराइ।
रुष्ट- *वि.* [सं.] कुनै कार्यकारणले रिसाएको; कुपित; क्रुद्ध।
रुष्टता- *ना.* रुष्ट हुने स्थिति वा चाल; जङ्गिनेपन।
रुस- *ना.* एसियादेखि युरोपसम्म फैलिएको एक देश।
रुसी- *वि.* १. रुस-देशसम्बन्धी; रुस देशको। २. रुस देशको निवासी। *ना.* ३. रुस देशको भाषा।
रुहाइ- *ना.* [√रुहु (+आइ)] रुहुने क्रिया वा प्रक्रिया।
रुहाइनु- *क.क्रि.* रुहुन लाइनु।
रुहाउनु- *प्रे.क्रि.* १. रुहुन लाउनु।
रुहिनु- *क.क्रि.* २. रुहुने काम गरिनु।
रुहुनु- *स.क्रि.* [√ दुहु+नु] १. दुहे झैँ गरी गेडा मात्र आउने गरेर धान, गहुँ आदिका बाला तान्नु। २. दाँतीमा धान, दुबो आदि हालेको काँगियोले लिखा झार्नु।
रूक्ष- *वि.* [सं.] १. चिल्लो, पोसिलो वा मसिनु नभएको; रुखो; फुस्रो; खस्रो; सुक्खा। २. बिझाउने; कर्कश; कठोर।
रूख- *ना.* हे. रुख।
रूखासूखा- *वि.* हे. रुखासुखा।
रूखो- *वि.* हे. रुखो।
रूढ- *वि.* [सं.] १. उम्रेको वा टुसाएको। २. चढेको; आरूढ। ३. सबैले मानेको; प्रसिद्ध। ४. व्यवहारमा चलेको; प्रचलित। ५. वृद्धि भएको; बढेको। *ना.* ६. प्रकृतिप्रत्ययको अर्थदेखि भिन्न अर्थ बुझाउने शब्द।
रूढि- *ना.* [सं.] १. धेरै समयदेखि चलेको प्रथा; चलन। २. उठान; उत्पत्ति; जन्म। ३. प्रसिद्धि; फैलोट; वृद्धि। ४. प्रचलित अर्थ। *वि.* ५. पहिलेदेखि चलेको; परम्परादेखि मानिँदै आएको।
रूढिबुढी- *ना.* बुढापाकादेखि चलिआएको प्रथा; पहिलेदेखि मानिँदै आएको रीतिथिति; पुर्ख्यौली चाल।
रूढिमाँडी- *वि.* दिग्दारीलाग्दो; उराठिलो।
रूढिलक्षणा- *ना.* काव्यमा पाइने लक्षणा नामक शब्दशक्तिको एक भेद (यसमा व्यङ्ग्यार्थको अपेक्षाविना प्रचलनवश मुख्यार्थमा बाधा वाक्यप्रयोग हुन्छ, जस्तै- काममा कुशल।)
रूढिवाद- *ना.* पुर्ख्यौली चालचलन जस्ताको तस्तै मान्नुपर्छ भन्ने मत वा सिद्धान्त; परम्परावाद।
रूढिवादी- *वि.* रूढिवाद मान्ने वा मन पराउने।
रूढिविकृति- *ना.* परम्परादेखि चलेको विसङ्गतिजन्य स्थिति; पहिलेदेखिको बिग्रँदो चालचलन।
रूढी- *ना.* हे. रुढी।
रूप- *ना.* [सं.] १. आँखाले थाहा पाइने कुनै व्यक्ति वा वस्तुको आकार र रङ वा वर्ण; अनुहार; चेहरा। २. आकृति; शरीर, देह। ३. पहिरन; भेष। ४. प्रतिमा; मूर्ति। ५. समानता; सादृश्य। ६. वाक्यमा प्रयुक्त रूपायित शब्द; फर्म।
रूपक- *ना.* [सं.] १. साहित्यमा उपमान र उपमेयको अभिन्न सम्बन्ध देखाई वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार (उदा.- हाँस्तछे बालिका यौटी बालसूर्य भईकन।) २. नाटक, प्रकरण, भाण, व्यायोग, समवकार, डिम, ईहामृग, अङ्क, वीथी र प्रहसन- यी दश भेद हुने अभिनेयकाव्य वा दृश्यकाव्य।
रूपक कार्यक्रम- *ना.* रेडियो (आकाशवाणी) द्वारा प्रसारित हुने नाटक, प्रहसन आदि कार्यक्रम।
रूपकातिशयोक्ति- *ना.* काव्यमा अतिशयोक्ति अलङ्कारको एक भेद।
रूपतत्त्व- *ना.* [सं.] कुनै पनि भाषाका शब्दको बनोटमा पाइने पूर्वसर्ग, परसर्ग, मध्यसर्ग आदि।
रूपभेद- *ना.* [सं.] शब्दको अर्थ वा स्वरूप आदिमा हुने आंशिक परिवर्तन।
रूपमय- *वि.* [सं.] रूपले युक्त; अति सुन्दर; साऱ्है राम्रो।
रूपराशि- *ना.* [सं.] सौन्दर्यको खानी; सुन्दरता।
रूपरेखा- *ना.* [सं.] १. पछि हुने वा गरिने कामको मोटामोटी अनुमान; पूर्वयोजना। २. मूर्ति आदि तयार पार्न कोरिएको रेखा; मूर्तिको खाका। ३. मसौदा; खेस्रा।
रूपवती- *वि.* [सं.] रूप भएकी; राम्री; सुन्दरी।
रूपवान्- *वि.* [सं.] रूप भएको; सुन्दर; राम्रो।
रूपसज्जा- *ना.* [सं.] रूप सजाउने काम; डिजाइन।
रूपसाधन- *ना.* [सं.] १. व्याकरणअनुसार वचन, लिङ्ग आदिका भेदले शब्दका विभिन्न रूप बनाउने प्रक्रिया। २. प्रसाधन।
रूपसी- *वि.* हे. रुपसी।
रूपहारा- *वि.* हे. रुपहारा।
रूपा- *ना.* रुपा।
रूपाङ्कन- *ना.* [सं.] १. कुनै भावी कार्य, योजना आदिको रूप निश्चित गर्ने वा बनाउने काम। २. बनौट, बुनौट आदिको विशेष ढाँचाकाँचा सोच्ने वा निर्धारित गर्ने काम।
रूपाङ्ग- *ना.* [सं.] १. शब्दका रूपका अङ्ग (स्त्रीत्व, कर्तृत्व,

कर्मत्व आदि)। २. धातुरूपका अङ्ग (वाच्य, लिङ्ग, पुरुष, काल, वचन आदि)।

रूपाताल- *ना.* हे. रुपा ताल।

रूपात्मक- *वि.* [सं.] रूपको प्रमुखता भएको; रूपयुक्त।

रूपात्मकता- *ना.* रूपात्मक हुनाको भाव वा अवस्था।

रूपान्तर- *ना.* [सं.] अर्को रूपमा लैजाने वा उल्थ्याउने काम; अर्को रूप; भिन्न रूप।

रूपान्तरण- *ना.* १. रूपान्तर हुने वा रूपान्तर गर्ने काम; कुनै वस्तुको एक रूपबाट अर्को रूपमा र एक अवस्थाबाट अर्को अवस्थामा गरिने परिवर्तन। २. अनुवाद; उल्था।

रूपान्तरित- *वि.* [सं.] रूपान्तर भएको वा गरिएको; रूप फेरिएको।

रूपान्तरित भाषा विज्ञान- *ना.* चम्स्कीद्वारा प्रणीत भाषाविज्ञानको एक अत्याधुनिक परिपाटी।

रूपामक्खी- *ना.* हे. रुपामक्खी।

रूपायन- *ना.* [सं.] शब्दको रूपावली तयार गर्ने प्रक्रिया; लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, पक्ष, वाच्य, भाव आदि व्याकरणात्मक अर्थ दिने प्रत्ययद्वारा शब्दका विभिन्न रूपहरूको रचना; इनफ्लेक्सन।

रूपायित- *वि.* [सं.] १. रूपायन प्रक्रिया भएको। २. विभक्ति प्रत्यय आदि गाँसिएर नयाँ रूप लिएको।

रूपावली- *ना.* [सं.] एउटै शब्दका एकभन्दा बढी रूपहरूको समूह।

रूपासे- *ना.* हे. रुपासे।

रूपिणी- *वि.* [सं.] १. रूप भएकी; रूपवती; सुन्दरी २. समान रूपकी; सदृश (स्त्री)।

रूपिम- *ना.* [सं.] शब्दको लघुतम, अविभाज्य र सार्थक एकाइ।

रूपी- *वि.* [सं.] १. अरूको रूप लिएको हो कि भनेजस्तो; रूपधारी; अवतारी। २. राम्रो लाग्ने; सुन्दर।

रूप्म- *ना.* [सं.] १. चाँदी। २. चाँदीको मुद्रा (रुपियाँ, मोहर, सुकी आदि)। *वि.* ३. राम्रो; सुन्दर।

रूप्मक- *ना.* रुपियाँ।

रे$_1$- *ना.* [सं.] १. सङ्गीतका सात स्वर (सा रे ग म प ध नि. मध्ये एक; ऋषभ स्वरको चिह्न। २. निम्न श्रेणी मानिएको मानिसलाई सम्बोधन गरिने शब्द; अरे; ओ। (उदा.- रे ब्याधा, तैँले यति राम्रो चरालाई किन मारिस्?)

रे$_2$- *निपा.* लख काट्दा वा प्रत्यक्ष थाहा नभएको कुरो बताउँदा वाक्यको पुच्छारमा प्रयोग हुने शब्द; अरे (उदा.- भान्दाइ पनि घर आउनुभएको थियो रे।)

रेकड/रेकर्ड- *ना.* [अङ.] १. स्थायित्व वा प्रामाणिकताका निम्ति पछिसम्म सुरक्षित राखिने कागतपत्र, लेखटिपोट आदि; अभिलेख। २. मिसिल। ३. ग्रामोफोन, टेप आदिका गीतहरू भरिएको चक्का; रिकाट।

रेकड/रेकर्ड ठेटर/थिएटर- *ना.* चलचित्रको ध्वनि अङ्कन गर्ने ठाउँ।

रेकर्डिङ- *वि.* [अङ.] रेकर्ड भएको वा गरिने।

रेकर्डिङ स्टुडियो- *ना.* रेकर्ड गरिने कक्ष; रेकर्ड-थिएटर।

रेख- *ना.* [प्रा. रक्खा] १. हेरविचार पुऱ्याउने काम; हेरचाह। २. आफ्नो मातहतको हक; स्वत्व।

रेखजोख- *ना.* हेर्नेजाँच्ने काम; रेखदेख।

रेखदेख- *ना.* हेर्ने र ख्याल गर्ने काम; देखरेख; हेरचाह।

रेखा- *ना.* [सं.] १. निर्धारित दिशामा लम्किएको मसिनु र लामो धर्को; डोरो। २. आकार; रूप; चिह्न। ३. सामुद्रिक शास्त्रअनुसार शुभ-अशुभ फल बताउने हात, गोडा, निधार, पैताला आदिको चिह्न।

रेखागणित- *ना.* रेखाहरूका माध्यमले गणितका सिद्धान्तको प्रतिपादन गरिने गणितको एक भेद।

रेखाङ्कन- *ना.* [सं.] चित्र आदि बनाउनका निम्ति पहिले तयार पारिने रेखाको आकार; खाका; रूपाङ्कन।

रेखाङ्कित- *वि.* [सं.] रेखा अङ्कित भएको; धर्को तानिएको।

रेखाङ्कित चेक- *ना.* खातामा जम्मा भएर मात्र भुक्तानी हुने चेक (क्रस- चेक)।

रेखाङ्कित मापदण्ड- *ना.* रेखाहरूका आधारमा निकालिने परिमाण; रेखाद्वारा छुट्ट्याइने नापो।

रेखाचित्र- *ना.* [सं.] १. रेखैरेखाद्वारा तयार भएको चित्र; खाका। २. श्रव्यकाव्यमा गद्य फाँटअन्तर्गत; कथाभन्दा भिन्न खालको एक रूप; धर्का-चित्र।

रेखाचित्रण- *ना.* [सं.] रेखाचित्र तयार पार्ने काम; खाकाखिचाइ।

रेखात्मक- *वि.* [सं.] रेखा वा धर्का भएको

रेखात्मक पद्धति- *ना.* रेखाद्वारा कुनै समस्या वा सूत्रको हल गरिने विधि।

रेखाङ्कित सही- *ना.* हातका बुढीऔँलाको छाप; औँठाछाप।

रेखापत्र- *ना.* [सं.] १. विशेष सूचना आदि ज्ञान गराउन रेखाबाट बनेका चित्र अङ्कित भएको पत्र। २. सानासाना खाना (कोठा वा ग्राफ) बनाएर तालिका आदिको रूपमा दिइएको विवरण। ३. समुद्रको गर्भमा भएका चट्टान, डरलाग्दो ठाउँ आदि देखाउन समुद्री जहाजका कप्तानले प्रयोग गर्ने रेखाङ्कित पत्र। ४. उपभोग्य वस्तुका उत्पादन र मूल्य, तापमानको घटबढ आदि रेखाद्वारा देखाइने पत्र।

रेखाबन्ध- *ना.* [सं.] कुनै विवादास्पद ठाउँमा व्यवस्थित तरिकाले सीमा छुट्ट्याउन लगाइने चिह्न; सीमारेखा।

रेखी- *ना.* [सं.] १. कुनै धार्मिक मङ्गलकार्यमा देवता वा पूजाका पात्रहरूको स्थापनाका लागि अबिर, पिठो आदिले बनाइने चित्रमण्डल। २. सानो वा मसिनु रेखा; धर्को।

रेखो- *ना.* [सं. रेखा] सानो सेतो टुक्रो; डोरो; धर्को।

रेखोपाखो- *ना.* वरिपरि फिँजिएको वा फैलिएको थुप्रै पाखो जग्गा।

रेगिस्तान- *ना.* [फा.] मरुभूमि।

रेचक- *ना.* [सं.] १. दिसा लगाउने वा पखाला गराउने काम; जुलाफ। २. दिसा लगाउने औषधी। ३. प्राणायाम गर्दा सास बिस्तारै निकाल्ने विधि। ४. कुनै पदार्थमा मिसिएको खराब तत्त्वलाई पृथक् पार्ने प्रक्रिया। *वि.* ५. दिसा लगाउने; पखाला गराउने।

रेचकी- *ना.* [फा. रेजगी] प्रायः एकपैसेदेखि पच्चिसपैसेसम्मको

चानचुने सिक्का; चानचुन; खुद्रा।
रेचन- *ना.* [सं.] १. दिसा लगाउने काम वा त्यसका लागि खाइने औषधी। २. कुनै पदार्थलाई शोधन गर्ने काम। ३. प्राणायाम गर्दा भित्र तानेको श्वास बाहिर निकाल्ने प्रक्रिया।
रेचन्का- *ना.* अँडिरको समूहमा पर्ने, फलमा ग्रन्थि र रौँ भएको एक जातको वनस्पति।
रेचित- *वि.* [सं.] १. रेचनक्रियाद्वारा बाहिर निकालिएको; जुलाफ गरिएको। *ना.* २. नृत्यमा हातले भाउ लाउने एक प्रकार। ३. घोडाको एक चाल।
रेजगारी/रेजगी- *ना.* [फा. रेजगी] रेचकी।
रेजा- *ना.* [फा.] कुनै लेख, सूची, नामावली आदिमा छानिएको वा आवश्यक ठाउँमा लाइने विशेष चिनु (ख)।
रेजिडेन्ट- *ना.* [अङ.] १. आफ्नो देशको प्रतिनिधि भएर अर्को देशमा गई बस्ने राजकर्मचारी। २. निवासी; बासिन्दा।
रेजिमेन्ट- *ना.* [अङ.] १. सेनाको कम्पनीभन्दा ठुलो समूह; गण। *वि.* २. भएभरको; रिजिमन्ट; सम्पूर्ण।
रेट्नु१- *अ.क्रि.* [रेत्+नु] १. करौँतीले काटे जस्तै गरी काट्नु; सेर्नु। २. अरूलाई मर्का पार्ने किसिमले वा कसेर मोल लिनु। ३. कुनै धारिलो साधनले अर्को कुनै वस्तुमा घोट्नु। ४. सारङ्गी, बेला आदि तारबाजा बजाउनका निम्ति गजाले घोट्नु।
रेट्नु२- *ना.* ग्राहक, असामी, मोही आदिलाई रेटेर वा कसेर रकम लिने व्यक्ति; रेटाहा मानिस (उदा.- साहिँलो साहुजस्तो रेट्नु त यो गाउँमा अरू कोही पनि छैनन्)।
रेट- *ना.* [अङ.] भाउ; दर।
रेटाइ- *ना.* [√ रेट् (+आइ)] रेट्ने काम वा किसिम।
रेटाइनु- *क.क्रि.* रेट्न लाइनु; सेराइनु।
रेटाउनु- *प्रे.क्रि.* रेट्न लाउनु; सेराउनु।
रेटाहा- *वि.* रेट्ने वा कस्ने स्वभावको; चुइयाँ।
रेटिनु- *क.क्रि.* रेट्ने काम गरिनु; सेरिनु।
रेटीरेटी/रेटेरेटे- *ना.* [रेट्+ई/ए (द्वि.)] रेट्ने वा काट्ने काम; काटीकाटी (प्रायः बालबोलीमा)।
रेडक्रस- *ना.* [अङ.] विशेषतः युद्ध, प्राकृतिक सङ्कट वा दुर्घटना आदिका समयमा जनसेवाको काम गर्ने एक अन्तर्राष्ट्रिय संस्था; सोही उद्देश्यले शाखा वा सङ्गठनका रूपका कुनै देशमा स्थापित र सञ्चालित निकाय; सेवा-संस्थान।
रेडिएटर- *ना.* [अङ.] इन्जिनलाई चिसो पार्न पानी दौडाउने जालीदार उपकरण।
रेडियम- *ना.* [अङ.] एक किसिमको प्रकाशमय बहुमूल्य खनिज धातु।
रेडियो- *ना.* [अङ.] १. तारको सम्बन्ध नभईकनै बिजुलीको सहायताद्वारा टाढाटाढाका शब्द ग्रहण गर्ने तथा खबर आदिको प्रसारण गर्ने प्रसिद्ध यन्त्र। २. एक्सरेद्वारा चित्र खिच्ने यन्त्र।
रेडियो नाटक- *ना.* रेडियोद्वारा प्रसारित हुने नाटक; ध्वनिनाटक।
रेडियो वार्ता- *ना.* १. रेडियोद्वारा प्रसारित गर्न लेखिएको कुनै एक प्रसङ्गमा आधारित लेख। २. रेडियोमा प्रसारित गर्न दिइने वा लिइने अन्तर्वार्ता।
रेडियोलजी- *ना.* एक्सरेको फोटोका आधारमा रोगको निदान गर्ने विज्ञान।
रेणु- *ना.* [सं.] १. धुलाको मसिनु कण; चूर्ण। २. बालुवा। ३. फूलको पराग।
रेणुका- *ना.* १. बालुवा। २. मसिनु कण; धुलो।
रेत्नु- *स.क्रि.* [रेत्+नु] रेत लाउनु; रेतले खुर्कनु; कुँद्नु।
रेत- *ना.* [फा. रेग] १. काठ, धातु आदिलाई मसिनु धुलो आउने गरेर खुर्कने प्रसिद्ध ज्यावल; रेत्ने औजार। २. बालुवा।
रेताइ- *ना.* [√ रेत् (+आइ)] रेत्ने क्रिया वा प्रक्रिया
रेताइनु- *क.क्रि.* रेत्न लाइनु।
रेताउनु- *प्रे.क्रि.* रेत्न लाउनु।
रेतिनु- *क.क्रि.* रेत्ने काम गरिनु।
रेतिलो- *वि.* [रेत+ इलो] १. रेतको जस्तै धार भएको। २. बलौटे।
रेती- *ना.* [रेत+ई] काठपातको काममा करौँतीले काटेको भागलाई सम्म पारेर मिलाउँदै बिट मार्ने चेप्टो वा गोलो ज्यावल।
रेन्चु- *ना.* [अङ. रेन्च] पेच, ढिम्री आदि कस्ने मुख भएको वा प्वाल परेको ज्यावल।
रेन्ज- *ना.* [अङ.] १. कुनै दुई स्थान वा पङ्क्तिको अन्तराल; दुरी। २. भूगोलमा विषम धरातललाई सङ्केत गरिने भाग वा ठाउँ।
रेन्जर- *ना.* १. वनबगैँचाको रक्षा गर्ने व्यक्ति वा त्यस्तो काम गर्नेको एक पद। २. वनरक्षक।
रेफ१- *ना.* [सं.] अक्षरका थाप्लामा लगाइने हलन्त रकार () चिह्न (जस्तै- पूर्ण, वर्ष, हर्ष इ.)।
रेफ२- *ना.* [फरेब] १. झुटो दोषारोपण; फरेब। २. छनक; व्यङ्ग्य; घच्का। (उदा.- तिमी बिनसित्ति अरूलाई केको रेफ लाउँछौ!)
रेफरी- *ना.* [अङ.] मैदानमा खेलकुद सुरु भएपछि त्यसको सञ्चालन तथा आवश्यक निर्णय गर्न नियुक्त व्यक्ति।
रेफीभवन- *ना.* [सं.] शब्दभित्रका कुनै वर्ण रेफमा परिवर्तित हुने काम (जस्तै- द्वादश > बाह्र, एकादश > एघाह्र इ.)।
रेयोन- *ना.* कृत्रिम रेशाद्वारा तयार पारिएको एक प्रकारको कपडा।
रेल्नु- *स.क्रि.* [रेलो+नु] १. कुनै वस्तु आवश्यकताभन्दा बेसी हाल्नु; ओइरिनु। २. जथाभाबीसँग धेरै खर्च गर्नु; हुरेल्नु। ३. कुनै वस्तु वा कुरालाई सकेसम्म घचेट्नु; ठेल्नु।
रेल- *ना.* [अङ. रेल-वे] इन्धन वा वाष्पशक्तिद्वारा लिकमा गुडेर चल्ने, थुप्रै मानिस अटाउने सवारी; रेलवे।
रेलगाडी- *ना.* रेल।
रेलमार्ग- *ना.* रेल चल्ने फलामको बाटो।
रेलवे- रेलमार्ग; रेल।
रेलाइ- *ना.* [√रेल् (+आइ)] रेल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रेलाइनु- *क.क्रि.* रेल्न लाइनु।
रेलाउनु- *प्रे.क्रि.* रेल्न लाउनु।
रेलिङ- *ना.* [अङ. रेलिङ्ग] बार्दली; झ्याल, गिर्दा आदिमा लगाइने ग्रिल वा डन्डीहरूको छेकबार।
रेलिनु- *क.क्रि.* [रेल्+इ+नु] रेल्ने काम गरिनु।
रेलो- *वि.* [प्रा. रेल्ल] १. चाहिएभन्दा बढी नै हुन खोजेको;

छेलोखेलो; मनग्य। २. रेल्नुसम्म रेलिएको; प्रशस्त खर्चिएको। *ना.* रासका रास; थुप्रोथुप्रो। ४. मानिसहरूको खचाखच; घुइँचो; भिड।

रेलोखेलो- *वि.* छेलोखेलो।

रेवती- *ना.* [सं.] १. सत्ताइस नक्षत्रमध्येको आखिरी नक्षत्र। २. बलरामकी पत्नीको नाम।

रेसम- *ना.* [फा. रेशम] एक प्रकारको किराबाट निस्कने, बलियो, टलकदार तन्तु वा धागो

रेसम कागत- *ना.* भारत आदि देशतिर नेपाली कागतलाई भनिने नाम; नेपाली कागत।

रेसमदार- *वि.* रेसमजस्तो; रेसमका ढाँचाको।

रेसमी- *वि.* रेसमले बनेको; रेसमको।

रेसा- *ना.* [फा. रेश] बोटबिरुवाका डाँठपात वा जीवका शरीरमा हुने तन्तु।

रेसमदार- *वि.* रेसा भएको; रेसाजस्तो।

रेस्टुराँ- *ना.* [फ्रा.] जलपान गर्ने ठाउँ वा पसल; चमेनाघर, भोजनालय।

रेसुङ्गा- *ना.* नेपालको गुल्मी जिल्लामा पर्ने, ऋष्यशृङ्ग ऋषिले तपस्या गरिएको भनी प्रसिद्ध स्थान वा आश्रम।

रैकर- *ना.* [रैती+कर] अरू कसैको अधीनमा नभएको, रैती आफैँले सरकारमा तिरो तिरेर कमाउने जग्गा; तिरो वा बाली तहसिल गर्ने गरी सरकारद्वारा रैतीलाई कमाउन दिएको जग्गा; राजगुठी र सरकारी लिखतबाहेकको, राज्यकरको प्रत्यक्ष रूपमा रहेको गैह्र जग्गा।

रैकौचँ- *ना.* मास आदिको पिठोमा हरिया सागपातका त्यान्द्रासमेत मिलाई मस्यौराजस्तै गरी घाममा सुकाएर बनाइने तरकारीविशेष (तराईक्षेत्रमा प्रचलित)।

रैक्रिया- *ना.* [रही+क्रिया] कारणवश मरेको रातपछि ढिकुरो उठाइने र ढिकुराको काम एकदुई दिनमै सकी गरिने क्रिया; छोटकरी क्रिया।

रैतान- *ना.* [रैती+आन] १. रैती वा मोहीहरूको समूह। २. दुनियाँ (दिव्य.)।

रैतानी- *ना.* १. रैतानको काम; किसानी। *वि.* २. रैतानसम्बन्धी; रैतानको। ३. रैतीसम्बन्धी; रैतीको।

रैती- *ना.* [अ. रैयत] १. कुनै देशको भूभागमा घरजम गरी बस्ने मानिस; प्रजा; दुनियाँ। (उदा.- रैती मोटा भया दरबार बलियो रहन्या छ। दिव्य.)। २. अरूको जग्गा कमाउने व्यक्ति; मोही (उदा.- त्यो काजीले रैतीलाई तह लाएर खान सकेन)।

रैती दुनियाँ- *ना.* देशका साधारण किसान र अरू निवासी।

रैतेलो- रैतीका रूपमा रहेको व्यक्ति; रैतानको बासिन्दा।

रैथाने- *वि.* [रह+स्थान] १. कुनै ठाउँको पहिलेदेखिको वा पुरानो बासिन्दा; आदिवासी। २. ठालु; श्रेष्ठ। *ना.* ३. स्थानपति; क्षेत्रपाल।

रैन$_{१}$- *ना.* [सं. रेणु] ज्यादै सानो कण; रेणु; धुलो; छारो।

रैन$_{२}$- *ना.* [हि. सं. रजनी] रात वा रातीको विश्राम, जस्तो- रैनबसेरा (घर, स्थान)।

रैबन्दी$_{१}$- *ना.* [सं. रेखा+बन्ध+ई] १. बराबरी गरिएको भाग; दामासाही; एकनासको बन्डा। २. कर वा मूल्य आदि तोक्ने काम।

रैबन्दी$_{२}$- *ना.* [अ. रैयत+फा. बन्द] १. रैतीका नाउँमा जग्गाजमिन दर्ता गर्ने काम वा त्यस्तो दर्ता गरिएको जग्गाको मालपोत दर्तावाल रैतीले नै बुझाउने व्यवस्था। २. रीतिथिति।

रैबारे- *ना.* [रैबार+ए] मध्यपश्चिम र सुदूरपश्चिम नेपालमा 'सम्चार' अर्थमा प्रयुक्त खबर ल्याउने-लैजाने मानिस; खबर ओहोरदोहोर गर्ने मान्छे; समाचारवाहक; सन्देशदूत; हलकारा।

रैमट्ट- *ना.* १. विभिन्न वस्तु एकै ठाउँमा पार्ने वा मिलाउने काम; छ्यासमिस; सरोबर। २. हुँडल्ने काम; फाँड्ने काम; नामेट।

रैयत- *ना.* [अ.] रैतीहरूको जमात; रैती; दुनियाँ। (उदा.- सारा रैयतको प्रसन्न मन भो .....।- भानुभक्त आचार्य)

रैयती- *वि.* रैयतसित सम्बन्धित; रैयतको।

रैयाँ- *ना.* १. बालाका छाँटको, बाहिरी भागमा चुच्चो-चुच्चो काँडा निकालिएको, नाडीमा लगाइने चाँदीको बाला। (पश्चिममा प्रायः मगर जातिका स्त्रीहरूले रैयाँ लगाउने गर्छन्।) २. बिधुवीले लगाउने धातुको चुरी।

रैरकम- *ना.* [(द्वि.) रकमे रकमकलम।

रोइ- *ना.* [रु+ओइ] रुने काम।

रोइकराइ- *ना.* १. रुने र कराउने काम; अलापविलाप; रुवाबासी। २. दुःखपुकारा।

रोइला- *ना.* [रुवानी (मगरात प्रदेश)] एक चरणमा आठ वा बाह्र मात्रा हुने एक प्रकारको चुड्के लोकगीत।

रोक्नु- *स.क्रि.* [सं. रुध्+नु] १. भइरहेको कुनै कामकुरो बीचैमा छोड्नु; स्थगित गर्नु; रोक्का गर्नु। २. हुन लागेको कामकुरा हुन नदिनु; प्रतिबन्ध लगाउनु; निषेध गर्नु; मनाही गर्नु। ३. भाँजी हाल्नु; छेक्नु, थुन्नु। ४. सवारीसाधन आदिलाई अड्याउनु; अगाडि जान नदिनु; थाम्नु।

रोक- *ना.* [रोक्+अ] १. रोक्ने काम; रोक्का; रोकावट; प्रतिबन्ध। २. मनाही; निषेध।

रोकटोक- *ना.* १. रोक्का गर्ने, हड्कने काम; प्रतिबन्ध; मनाही। २. निषेध गर्नका लागि गरिने सोधपुछ।

रोकड- *ना.* [हि.] १. नगद रुपियाँ; धन; पुँजी। २. धरौट; नासो।

रोकड बही- *ना.* प्रतिदिनको हिसाबकिताब लेखिने बही।

रोकड बाँकी- *ना.* आम्दानीखर्चको जोडघटाउपछि बच्ने रोकड वा नगद धन।

रोकथाम- *ना.* [रोक्+थाम्] कुनै कामकारबाईलाई रोक्ने-अड्याउने काम वा प्रयत्न।

रोकसिङ- *ना.* [रोक+सिङ] गलैँचा बुन्ने चौकोसको भित्र तल्लापट्टि ऊनी धागो आदि अल्झाउन राखिने र गलैँचा बुनिँदै जाने डन्डी वा लट्ठी।

रोकाइ- *ना.* [रोक्+(आइ)] रोक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

रोकाइनु- *क.क्रि.* रोक्न लाइनु।

रोकाउनु- *प्रे.क्रि.* रोक्न लाउनु।

रोकारोक- *ना.* परस्परमा रोक्ने काम; छेकाछेक।

रोकिनु- *क.क्रि.* रोक्ने काम गरिनु; थामिनु।

रोकावट- *ना.* रोक्ने काम; रोक्का; मनाही; हटक; प्रतिबन्ध।

रोकाहा- *वि.* रोक लगाउने; रोक्ने।
रोक्का- *ना.* [रोक्+का] रोक्ने वा बन्देज लगाउने काम; रोकावट।
रोक्का पुर्जी- *ना.* कुनै भइरहेको कामकारबाई कानुनविपरीत भएमा वा त्यसबाट हानिनोक्सानी हुने भएमा त्यसको चलन वा उपभोग रोक्नका लागि सम्बन्धित सरकारी अड्डाबाट लेखिने पुर्जी; रोकावटपुर्जी।
रोखपोख- *ना.* १. जग्गाजमिन आदिको उब्जनी हुनेनहुने, असलखराब आदि छुट्ट्याउने र मिलाउने काम। २. सापोनापो; सरदर।
रोग- *ना.* [सं.] शरीर अस्वस्थ हुने शारीरिक विकार; व्यथा; बिमारी।
रोगग्रस्त- *वि.* रोग लागेको; रोगी।
रोगन- *ना.* [फा. रौगन] कुनै वस्तु राम्रो पार्न वा टल्काउनका निम्ति लेपन गरिने लेसिलो वस्तु; रँगाउने पदार्थ; पालिस।
रोगनदार- *वि.* १. रोगन गरिएको। २. चम्किलो।
रोगनाशक- *ना.* [रोग+नाशक] प्रतिरोधक शक्तिको उत्पादन गरी रोगलाई नाश पार्ने वस्तु।
रोग प्रतिकार- *ना.* [सं.] कुनै पनि रोगलाई रोकथाम गर्ने काम।
रोगाइ- *ना.* [√रोगाउ (+आइ)] रोगाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
रोगाइनु- *अ.क्रि.* रोगी होइनु।
रोगाउनु- *अ.कि.* [रोग+आउ+नु] १. रोग लाग्नु; बिरामी पर्नु। २. निकै दिन बिरामी हुनु; थलिनु।
रोगाहा- *वि.* [रोग+आहा] रोग लागिरहने वा बिरामी भइरहने; दीर्घ रोगी। स्त्री. रोगाही।
रोगिणी/रोगिनी- *ना.* [सं.] रोगीको स्त्री रूप; स्त्री रोगी; रोगी आइमाई।
रोगी- *वि.* [सं.] १. रोग लागेको; रुग्ण; बिरामी। २. सधैँजसो बिरामी हुने; एक न एक रोग लागेको।
रोगीखाना- *ना.* रोगीहरूलाई राखेर उपचार तथा रेखदेख गरिने घर।
रोग्याहा- *वि.* रोग लागिरहने; दीर्घ रोगी। स्त्री. रोग्याही।
रोङ- *ना.* [भो. ब.] लेप्चा जातिले बोल्ने भाषा।
रोङगोङ- *ना.* लेप्चा जातिको एक थर।
रोङ लिपि- चिनियाँ अक्षर लेखिने लिपि।
रोचक- *वि.* [सं.] १. रुचि लाग्ने; चाखलाग्दो; आकर्षक। २. दिल बहलाउने; मनोरञ्जक। ३. रुचि वा भोक जगाउने; रुच्ने।
रोचना- *ना.* [सं.] १. कुनै मङ्गलकार्यमा देवतालाई चढाइने अबिरजस्तो रातो चूर्ण; रोरी; रचना। २. शोभा बढाउने वस्तु।
रोचा- *ना.* बिर्कोसमेत भएको तामाको ठुलो गाग्री।
रोचे- *ना.* हातमुख धुँदा पानी हालिने एक प्रकारको भाँडो।
रोज्नु- *स.क्रि.* [सं. रोचन+नु] १. आफूलाई चाहिएको वा मन परेको कुरो छानेर लिनु। २. कुनै वस्तु आफूले राम्रो मान्नु वा मन पराउनु। ३. कुनै उमेदवारलाई चुन्नु; निर्वाचन गर्नु। ४. वरण गर्नु।
रोज- *ना.* [फा.] १. दिवस; दिन। २. वार (प्रायः लिखतका कागतमा प्रयोग हुँदा)। *क्रि.वि.* ३. प्रतिदिन; दिनहुँ; नित्य।
रोजरोज- *क्रि.वि.* दिनका दिन; दिनैपिच्छे। (उदा.- रोजरोज दर्शन पाउँछू चरणको ताप् छैन मन्मा कछू। -भानुभक्त।)
रोजगार- *वि.* रोजगारी गर्ने; व्यवसायी; इलमी (*विप.* बेरोजगार)।
रोजगारी- *ना.* [फा.] जीविका वा इलमउद्योगका निम्ति गरिने कुनै काम; कामधन्दा; व्यवसाय; पेसा।
रोजनामचा- *ना.* [फा. रोजनामचा] १. रोज-रोज भएका काम कुराको टिपोट; दैनिकी। २. दिनदिनैको हिसाब वा आम्दानीखर्च टिपिएको बही।
रोजनामा- *वि.* [√रोजनामचा] दिनदिनमा भएका कामकुरा वा तिनको टिपोट।
रोजा$_1$- *वि.* [रोज्+आ] भएकामध्ये वा धेरैमा सबैभन्दा राम्रो; रोज्न लायक; उम्दा; बढिया।
रोजा$_2$- *ना.* [फा. रोजा] मुसलमानहरूले रमजान नाउँको व्रत विधानअनुसार दिनभरि केही नखाई बस्ने उपवास वा व्रत।
रोजाइ- *ना.* [√रोज् (+आइ)] रोज्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
रोजाइनु- *क.क्रि.* रोज्न लाइनु।
रोजाउनु- *प्रे.क्रि.* रोज्न वा छान्न लाउनु।
रोजाना- *वि.* [फा. रोजाना] १. दिनदिनको; दैनिक। (उदा.- तपाईँको रोजाना खर्च कति छ?) *क्रि.वि.* २. हररोज; प्रतिदिन; नित्य। *ना.* ३. दैनिक हिसाबले सधैँ पाइने वेतन वा पारिश्रमिक।
रोजिनु- *क.क्रि.* [रोज्+इ+नु] रोज्ने काम गरिनु; छानिनु।
रोजिन्दा- *क्रि.वि.* [रोज+इन्दा] १. दिनका दिन; दिनहुँ। २. सधैँभरि; नित्य। (उदा.- शिव रोजिन्दा यहाँ आउने गर्छन्।)
रोजी$_1$- *ना.* [फा.] पेटपालो गर्ने साधन; जीविका।
रोजी$_2$- *वि.* [रोज्+ई] १. आफूलाई मन परेको; रोजेबमोजिमको। २. रोजेको; छानेको।
रोजीछाडी- *ना.* १. धेरैमा राम्रो-राम्रो वा मन परेको लिने र अरू छोड्ने काम; रोज्ने र छाड्ने काम। *वि.* २. मनेजस्तो; मनग्गे।
रोट- *ना.* [√रोटो] १. गोरखनाथ, भैरव, देवी आदिलाई भोग लगाइने विशेष प्रकारको ठुलो रोटी। २. ठुलो र बाक्लो खालको रोटी।
रोटरी- *वि.* [अङ.] रथको पाङ्ग्रो घुमे झैँ घुम्ने; रथको चक्का झैँ घुम्ने।
रोटरी क्लब- *ना.* १. घुमन्ते क्लब। २. रोटरी इन्टरन्यासनल नामक अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाका मातहतमा व्यवसायी तथा व्यापारीहरूले सामाजिक सेवा सुधार्ने र राष्ट्र-राष्ट्रबिचको समझदारी बढाउने उद्देश्यले खोलेको संस्था।
रोटरी प्रेस- *ना.* समाचारपत्र छाप्ने, पट्याउने, कटिङ गर्ने र वितरणोपयोगीसमेत पार्ने भीमकाय मुद्रणयन्त्र।
रोटा- *ना.* ['रोटो'को ब. व. वा ति. रू.] हे. रोटो।
रोटारोटी- *ना.* सानाठुला रोटीको समूह; रोटो र रोटी (उदा.- खोइ, आफ्नो त रोटारोटी खाँदैमा दिन बित्ने भो!)
रोटी- *ना.* [सं. रोटिका] १. पिठो मुछी रयालेर वा बेलेर फुस्रै अथवा चिल्लोमा पकाइएको खानेकुरो। २. सेलपुरी आदि मिठाई। ३. जीवनवृत्ति; जीविका।
रोटे- *वि.* [रोटो+ऐ] १. रोटोजस्तो; रोटाका किसिमको। २. उँभो जाने वा घुम्ने।
रोटे कमिलो- *ना.* कडा चिल्ने, कम्मर सानो भएको एक प्रकारको रछाहा कमिलो।

रोटे पिङ- *ना.* दुई खाँबामा हालिएको, बलामा मानिस बस्ने बारसहितको फलैँचा हुने, अरूले तलमाथि फनफनी घुमाइदिएर मच्चिने तथा खेलिने पिङ, चर्खेपिङ; रोहोटेपिङ।

रोटो- *ना.* १. पातमा पिठो पथारेर पातैले छोपी तावा, ढुङ्गा, भुङ्ग्रो आदिमा हालेर वा तावा, ढुङ्गाहरूमै उक्काउनका निम्ति अलिअलि चिल्लो हालेर पिठो पथारी पकाइने खानेकुरो; बाक्लो ठुलो रोटी। २. बाबर। ३. रोटी जस्तै भएर जमेको कुनै वस्तु।

रोडा- *ना.* [सं. लोष्ट] सडकमा बिछ्याउने वा घरढलान आदि काममा उपयोग गरिने कुटिएका इँटढुङ्गाका मसिना टुक्रा; कङ्क्रिट।

रोड्याइँ- *ना.* रोडा बिछ्याउने वा रोडालाई सिमेन्ट र बालुवामा घोलेर मिलाउने काम।

रोदी- *ना.* [गु.] १. विशेषतः गुरुङजातिमा प्रचलित, राती निश्चित ठाउँमा टिठाठिटीहरू भेला भएर गीत गाउने, ख्यालठट्टा गर्ने आदि मनोरञ्जक कार्यक्रम। २. धान काट्ने बेलामा नाचगान गरी मनाइने एक उत्सव।

रोदी घर- *ना.* रोदी बस्न वा उत्सव मनाउनका निम्ति तोकिएको घर वा थलो।

रोधक- *वि.* [सं.] छेकथुन गर्ने; रोक्ने।

रोधन- *ना.* [सं.] रोक्ने वा छेक्ने-थुन्ने काम, अवरोध; प्रतिबन्ध।

रोप्नु- *स.क्रि.* [सं. रोप+नु] १. धान, कोदो आदिको बिउ ब्याडबाट उखेलेर खेत वा बारीमा लाउनु। २. छरिने खालका सबै बिउ जमिनमा गाड्नु; बिउ छर्नु। ३. कुनै ठाउँमा नयाँ बोटबिरुवा आदि लाउनु। ४. शरीरमा तिखो हतियार घुसार्नु; रोप्नु; घोच्नु।

रोप- *ना.* [सं.] १. बोटबिरुवा लाउने वा रोप्ने काम। २. रोकावट; रोक।

रोपकार- *ना.* हे. रोबकार।

रोप केबुल- *ना.* [अङ.] रोपवेको क्यारियर अड्ने तार।

रोपण- *ना.* [सं.] १. खेतबारी आदिमा बोटबिरुवाहरू लगाउने काम। २. स्थापना गर्ने काम। ३. घोच्ने काम; घोपाइ।

रोपन- *ना.* [सं. रोपण] १. विवाहकार्यमा आइमाईले पानीमा पिठो मुछेर हाल्ने रेखी। २. रोपण।

रोपन खेती- *ना.* बिउ (बेर्ना) रोपेर गरिने खेती; धान, कोदो आदिको खेती।

रोपनी- *ना.* [सं. रोपणिक > रोपनिक] १. ५,४७६ वर्गफुट जमिनको नापो; चार मुरी माटाको परिमाण। २. रोप्ने काम।

रोपलाइन- *ना.* [अङ.] मालसामान फल्याक, बाकस आदिमा राखी ल्याउन लैजान टाँगिएको बिजुलीको सहायताले चल्ने फलामे तारले बुनेको मोटो डोरी; रोपवे; रज्जुमार्ग।

रोपवे- *ना.* [अङ.] रोपलाइन; रज्जुमार्ग।

रोपाइँ- *ना.* [रोप्+आइँ] खेतालाहरू लगाई खेत रोप्ने काम।

रोपाइँ जात्रा- रोपाइँमा गरिने नाचगान, ख्यालठट्टा आदिको रमिता; हिलेजात्रा।

रोपार/रोपाहार- *ना.* [रोप्+आर/आहार] खेतमा धानको बिउ रोप्ने खेताला (प्रायः स्त्रीहरू)।

रोपुवा- *वि.* [रोप्+उवा] ब्याडमा उम्रेको बिउ उखेलेर फेरि रोपेको (धान, फर्सी, काँक्रो, सागपात आदिको बोट)।

रोपो- *ना.* [रोप्+ओ] रोपेका धान र कोदाको बिउ नसप्रेसम्मको बोट।

रोब- *ना.* [अ. रुअब] १. बढ्ता वा फोस्रो खालको ढाँचा; रबाफ; धाक। २. प्रताप; तेज।

रोबकार- *ना.* [फा. रू-बकार] १. अड्डाका सामुन्ने कुनै कुराको निर्णय गर्न दुई थरी झगडियालाई सँगै राखी गरिने कुनै काम; रोपकार। २. रोहबर; साक्षात्कार।

रोबदार- *वि.* [रोब +दार] रोब राख्ने; रोब भएको। (उदा.- हरि मानिस त निकै रोबदार रहेछन्।)

रोबरवाफ- *ना.* [रोब+रवाफ] धाक र ढाँचाकाँचा; तडकभडक।

रोम$_१$- *ना.* [अङ.] युरोप महादेशमा पर्ने इटाली देशको राजधानी।

रोम$_२$- *ना.* [सं.] १. केश; रौँ (खास गरी टाउकादेखि बाहेक शरीरका अन्य भागको)। २. प्वाँख; भुत्ला।

रोमकूप- *ना.* छालामा रौँहरू उम्रेका ठाउँमा हुने मसिना प्वाल।

रोमद्वार- *ना.* रोमकूप।

रोमन- *वि.* [अङ.] १. प्राचीन रोम (रूम) देश वा नगरको। *ना.* २. प्राचीन रोम देशको बासिन्दा। ३. अङ्गेजी आदि विभिन्न युरोपेली भाषा लेखिने एक लिपि।

रोमहर्ष- *ना.* [सं.] रौँरौँपर्यन्त पुलकित हुने अवस्था; रोमाञ्च; पुलक।

रोमहर्षक- *वि.* रोमहर्ष पैदा गर्ने।

रोमहर्षण- *ना.* १. हर्ष, भय, शोक आदिले शरीरका रौँहरू पनि ठाडाठाडा हुने स्थिति; रोमाञ्च हुने काम। २. पुराणप्रसिद्ध एक ऋषि। *वि.* ३. देख्तैमा भयङ्कर; भीषण।

रोमाञ्च- *ना.* [सं.] हर्ष, भय, शोक आदिले शरीर जुरुङ्ङ भई रौँहरू ठडिने चाल वा अवस्था; रोमहर्षण।

रोमाञ्चित- *वि.* रोमाञ्च भएको; पुलकित।

रोमान्टिक- *वि.* [अङ.] १. विशेषतः व्यक्ति वा कल्पनाप्रधान भावभूमि तथा साहित्यिक शैली भएको २. रोमान्ससम्बन्धी।

रोमान्स- *ना.* [अङ.] १. उत्साह, कल्पना र भावुकताप्रधान कार्य, विचार वा आचरण। २. भावुकताप्रधान प्रेम। ३. कल्पनाप्रधान आदर्शवादी कथा।

रोमावलि/रोमावली- *ना.* [सं.] १. रौँहरूको पङ्क्ति। २. नाइटोदेखि माास्तिरको ठाडा रौँको लहर।

रोमिल- *वि.* [सं.] १. रौँले ढाकिएको। २. झुसैझुसले व्याप्त। (उदा.- कहिले शस्यमा भन्ये शैल रोमिल माधुरी- ल. प्र. देवकोटा, 'सुलोचना'।)।

रोरी- *ना.* [सं. रोचना] माङ्गलिक कार्यविशेषमा प्रयोग गरिने र टीका लगाइने अबिरजस्तो रातो धुलो; रोचना; सिम्रिक।

रोरे- *वि.* [सं. रोदन] कुनै न कुनै निहुँ झिकेर रोइरहने; रुने स्वभावको; रुन्चे; पिन्चे।

रोऱ्याइँ- *ना.* सानोतिनो निहुँ पारेर केटाकेटी रोइरहने काम; रोरे हुने चाल; रुन्चेपन।

रोल- *ना.* [अङ.] १. जागिरदारहरूको माथिल्लो दर्जामा चढ्ने पालो;

उन्नतिक्रम। २. क्रम; नम्बर।
रोलदार- *वि.* रोल पाउने; रोलवाला।
रोल्नु- *स.क्रि.* १. कुनै वस्तु पेलेर धुलोपिठो पार्नु; पहिरो लाउनु। २. कुनै कार्यमा मनग्गे खर्च गर्नु; रेल्नु।
रोलर- *ना.* [अङ.] १. लोहोरोजस्तो पेल्ने, पथार्ने आदि काम लिइने साधन; बेलन। २. मुद्रण हुने सामग्रीमा मसी दल्ने उपकरणविशेष।
रोलाइ- *ना.* [√ रोल् (+आइ)] रोल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
रोलाइनु- *क.क्रि.* रोल्न लाइनु।
रोलाउनु- *प्रे.क्रि.* रोल्न लाउनु।
रोलिनु- *क.क्रि.* १. पहिरो लाइनु; पेलिनु। *अ.क्रि.* २. पहिरो जानु वा भत्कनु।
रोल्पा- *ना.* [भो. ब.] नेपालको रापती अञ्चलमा पर्ने उत्तरी भेगको एक पहाडी जिल्ला।
रोल्याइँ- *ना.* [रोलि+याइँ] रोलिने चाल; रोलिने अवस्था।
रोल्याइ- *ना.* [रोलि+याइ] रोलिने क्रिया वा प्रक्रिया।
रोल्वालिङ- *ना.* [भो. ब.] नेपालको पूर्वी भागमा पर्ने विभिन्न शिखरमध्ये एक शिखर; गौरीशङ्कर भएको हिमालको एक शृङ्खला।
रोष- *ना.* [सं.] १. रिसको आवेग; क्रोधको उद्वेग। २. रिस; क्रोध। ३. जोस।
रोसम- *ना.* [फा. रोजिन] १. इलम; उद्योग; पेसा। २. अभ्यास; आदत। ३. जानकारी; ज्ञान। ४. रोसममुहाली। (उदा.- कुस्लेको रोसम स्वरित भयो।- ल. प्र. देवकोटा, 'सुलोचना'।)
रोसम मुहाली- ना कुस्लेहरूले परम्परागत रूपमा बजाउने काठ खोपेर बनाइएको सोभ्रो र ठाडो बाजा; कुस्ले बाजा।
रोस्ट- *ना.* [अङ.] सिङ्गै कुखुरो गल्ने र बिल्ने गरी बनाइने खाद्य पदार्थ।
रोह- *ना.* [फा. राह] १. कुनै काम कुराको नीतिनियम वा विधि। २. कामको सिलसिला; कार्यक्रम।
रोहण- *ना.* [सं.] १. चढ्ने काम; चढाइ। २. अङ्कुरित हुने काम; उम्राइ; उमार।
रोहबर- *क्रि.वि.* [फा. रू-बरू] १. अगिल्तिर; सामुन्ने; समक्ष। (उदा.- अहिलेसम्म अड्डामा भ्रूगडियाको रोहबर भएको छैन।)
रोहबरी- *ना.* रोहबर।
रोहिणी- *ना.* [सं.] १. सत्ताइस नक्षत्रमध्ये चौथो नक्षत्र। २. चन्द्रमाकी स्त्रीको नाम। ३. गाई। ४. बिजुली। ५. डल्ला मालाकार पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने, राता ग्रन्थि र रौँले ढाकिएको फल लाग्ने, भाँच्दा दुध निस्कने एक जातको सदाबहार रुख।
रोहित- *ना.* [सं.] १. गाढा वा चढेको रातो रङ। २. रगत; रक्त। ३. गुराँसको फूल। ४. रतुवा; मृग। ५. एक जातको असल खालको माछो; रोहु। ६. पुराणप्रसिद्ध राजा हरिश्चन्द्रका छोराको नाम। *वि.* ७. चढ्दो रातो रङको; लोहित।
रोही- *वि.* [सं.] १. चढ्ने वा उक्लने; अवरोहण गर्ने (अश्वारोही, पर्वतारोही इ.)। २. बरको रुख; वटवृक्ष।
रोहु- *ना.* [सं. रोहिष] ठुलो असल जातको माछोविशेष।
रोहो- *ना.* [√ रोह] कुनै कामकुराको ठिक मेसो मिलेको ढाँचा; रोह।
रोहोटे- *वि.* [रोहोटो+ए] १. रोहोटो भएको। २. उँभो जाने; रोटे। *ना.* ३. एक जातको कर्कलोविशेष।
रोहोटे कमिलो- *ना.* हे. रोटे- कमिलो।
रोहोटे पिङ- *ना.* हे. रोटेपिङ।
रोहोटो- *ना.* [प्रा. अरहट] पानी जमेको सानो खाल्टो; सानो-तिनो पोखरी।
रौँ- *ना.* [सं. रोम] १. जिउमा उम्रने प्रायः कालो र मिहिन सूत्रजस्तो वस्तुविशेष; रउँ; रोम; केश।
रौँचिरा- *वि.* साह्रै लोभी र धुतारो; कण्टक। कुनै पनि वस्तुको भित्री भागसम्म खोतल-खातल गर्ने स्वभाव भएको।
रौँजरा- *ना.* मूल जरा वा शाखा जराबाट निस्केका मिही जरा; मसिना धागे जरा।
रौँदालो- *ना.* [सं. रुन्धन+आलो] १. निकासविना खाँदिएर घुमेको पानीको भल वा प्रवाह। २. कामको मेलोमेसो हराएको अवस्था।
रौँदी- *ना.* [ने.] महामारी रोग।
रौँप्रमाण- *ना.* [रौँ+प्रमाण] साह्रै कम्ती परिमाण; अत्यन्त थोरै अवकाश।
रौतेला- *ना.* [रौतेलो+आ] राजाको उत्तराधिकारी; युवराज।
रौतेलारौतेली- *ना.* रौतेलो र रौतेली; राजकुमार-राजकुमारी।
रौतेली- *ना.* [हि. रावत+एली] राजकुमारी; कुमारी; कुँवारी।
रौतेलो- *ना.* [हि. रावत+एलो] राजकुमार; कुमार; कुँवर।
रौद्र- *ना.* [सं.] १. आलम्बन शत्रु, उद्दीपन शत्रुको चेष्टा, दोष आदि, अनुभाव मुड्की हान्नु आदि, सञ्चारी भाव आँखा राता पार्नु, आवेग, सेखी आदि र स्थायी भाव क्रोध हुने, साहित्यका नौ रसमध्ये एक रस। *वि.* २. रुद्रसम्बन्धी; रुद्रको जस्तो। ३. डरलाग्दो; भयङ्कर; प्रचण्ड; रिसाहा।
रौद्रता- *ना.* रौद्र हुने अवस्था वा चाल; प्रचण्डता; उग्रता।
रौनक- *ना.* [अ.] १. चहलपहल हुने स्थिति; चमकदमक; भ्रलीमिली। २. सौन्दर्य; शोभा।
रौप्य- *ना.* [सं.] १. चाँदी। *वि.* २. चाँदीबाट बनेको; चाँदीको।
रौरव- *वि.* [सं.] १. डरलाग्दो; भयङ्कर। २. रुरु नामको मृगका छालाले बनेको। *ना.* ३. गरुडपुराणमा वर्णित एक्काइस महानरकमध्ये एक नरक।
रौरा- *ना.* नाचगान सिकाउने वा नाचगानको उठान गर्ने मुख्य गुरु वा गुरुआमा।
रौस- *ना.* [√ रउस] केही कुरा पाउन, कुनै कामकुरा गर्न वा कतै जानका निम्ति हर्कले उम्लिएको मनको वेग; हौसिएको इच्छा; रउस।
रौसाइ- *ना.* रौसिने काम वा किसिम।
रौसाइनु- *क.क्रि.* रौस लिइनु।
रौसाउनु- *स.क्रि.* रौस मान्नु।
रौसिनु- *अ.क्रि.* रौस मान्नु।
रौसिली- *वि.* रौस मान्ने (स्त्री)।
रौसिलो- *वि.* कुनै कामकुरामा उत्साहपूर्वक अघि सर्ने; रौस मान्ने

(उदा.- वीरेजस्तो रौसिलो केटो साथी पाएकोले बाटो काट्न गाह्रो भएन।)

रौसे- *वि.* रौस गर्ने; रौस भएको; उत्साही।

रौस्याइ- *ना.* रौस्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

रौस्याइनु- *क.क्रि.* रौसिन लाइनु।

रौस्याउनु- *प्रे.क्रि.* रौसिने पार्नु।

रौस्याहट- *ना.* रौसिनेपन।

रौस्याहा- *वि.* रौस गर्ने (व्यक्ति); रसिक।

ञ्याँञ्याँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ञ्याँ (द्वि.)] ञ्याइँञ्याइँ।

ञ्याइँञ्याइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ञ्याइँ (द्वि.)] १. सारङ्गी, बेला आदि तारबाजाहरू बजाउँदा आवाज आउने चालले; ञ्याँञ्याँ। २. करौँतीले काठ चिर्दा र घट्ट, जाँतो आदि घुम्दा शब्द निस्के जस्तै गरी।

ञ्याक- *ना.* [अङ.] काठका फल्याक, फलाम वा स्टिलका पाताले बनाइएको पुस्तक आदि सरसामान राख्ने, खापा नभएको खुला खण्डे दराज।

ञ्याखञ्याख- *क्रि.वि.* [अ.मू. ञ्याख (द्वि.)] बेसमारी हकार्ने वा झपार्ने चालले।

ञ्याखञ्याखी/ञ्याखञ्याख्ती- *क्रि.वि.* अझ छिटो ञ्याखञ्याख हुने गरी।

ञ्याङठ्याङ- *ना.* [अ.मू.] १. टाकटुक्क मिल्ने कुनै कामकुरो; तारतम्य; ठिकठाक। २. परस्परमा राय मिल्ने काम; मतैक्य।

ञ्याङञ्याङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ञ्याङ् (द्वि.)] १. भित्री भाग जतातत्तै खुला छोड्ने गरी। *ना.* २. त्यस्तो खुला छोड्ने काम वा चाल।

ञ्याङञ्याङती- *क्रि.वि.* सरासर जान हुने गरी घरको भित्री भाग खुला रहने गरी। *ना.* ञ्याङञ्याङ।

ञ्याल- *ना.* राल।

ञ्याली- *ना.* [अङ.] कुनै प्रदर्शन वा उत्सवका दृष्टिले घुम्ने मानिस आदिको समूह; भेला; जमघट (उदा.- अस्ति काठमाडौंमा मानवअधिकारवादीहरूको ञ्याली भएको थियो।)

ञ्याले- *वि.* [ञ्याल+ए] राले।

ञ्याल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. ञ्याल्+ल] ञ्याल वा कुनै रयालिंदो पदार्थ निस्के जस्तै गरी।

ञ्वाइँञ्वाइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ञ्वाइँ (द्वि.)] घट्ट, जाँतो आदि घुम्ने वा ती घुमाउँदा मसिनो तिखो खालको आवाज आउने गरी।

ञ्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ञ्वाम्+म] कुनै कमलो वस्तुमा तिखो हतियारले बेसरी रोप्ने वा चुच्चो गाड्ने चालसँग।

ल

ल१- देवनागरी वर्णमालाको अट्ठाइसौँ व्यञ्जन वर्ण; संस्कृत व्याकरणअनुसार दन्त्य र नेपाली उच्चारणअनुसार दन्तमूलीय सघोष, अल्पप्राण, पार्श्विक, व्यञ्जन; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा ध्वनिको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; हात भाँच्यो ल।

ल२- *निपा.* स्वीकृति, प्रेरणा, उदेक, आश्चर्य, खेद, आग्रह आदि जनाउँदा प्रयुक्त हुने शब्द। (उदा.- ल, हिजोको जस्तै गरुँला। ल, कस्तो नकाम भएछ। ल, अब बेर नगरौँ। तिमी भरे छिटै घर जाऊ ल!)

लँगडा- *ना.* [√ लङ्गडा] १. एक जातको असल आँपको नाउँ। २. 'लँगडो' को तिर्यक् रूप।

लँगडाइ- *ना.* [√ लँगडाउ (+आइ)] लँगडाउने काम वा किसिम।

लँगडाइनु - *अ.क्रि.* लँगडाउने होइनु; खोच्याइनु।

लँगडाउनु- *अ.क्रि.* [लँगडो+आउ+नु] लँगडो हिँडे जस्तै चालले हिँड्नु; खोच्याउनु; लेच्याउनु।

लँगडो- *वि.* [√ लङ्गडो] खोच्याएर वा लेच्याएर हिँड्ने; खँजाहा; खोरन्डो।

लँगो- *ना.* [लहँगा+ओ] इस्टकोट; इस्कोट।

लँगौटिया- *वि.* [लँगौटी+इया] १. उमेरमिल्दो; एकै दाँवलको। २. मन मिल्ने।

लँगौटिया यार- *ना.* बालककालदेखिको मन मिल्ने साथी; बालसँगाती; दौँतर।

लँगौटी- *ना.* [सं. लिङ्ग+पटी] कन्धनीमा घुसारेर उपस्थ र गुदद्वार छोप्ने सानो ठाडो धोती; कौपीन; धरो।

लइन- *ना.* [अङ्. लाइन] पङ्क्ति वा श्रेणी; लाइन।

लइन छोकडा- *ना.* लइनछोकडो।

लइन छोकडो- *ना.* विदेशीहरूको सहवास वा सरसङ्गत पाएको र चनाखो तथा खाइलाग्दो भएको ठिटो। स्त्री. लइनछोकडी।

लउन्ठ- *ना.* लेकमा हुने वा पाइने एक प्रकारको बोटविशेष।

लकडी- *ना.* [सं. लगुड] १. रुख काटेको ठुलो मुढो वा काठको लामो गिँड। २. बाल्ने काठ; दाउरो।

लकपक- *ना.* [अ.मू.] १. लाज, धक, त्रास आदिले बोली लरबराउने वा अस्पष्ट हुने चाल; कुरोकन्यो स्पष्ट नहुने स्थिति। २. नातागत वा रोगका कारणले हिँड्दा धरमराउने काम। लरबर हुने अवस्था।

लकपकाइ- *ना.* लकपकाउने काम वा किसिम।

लकपकाइनु- *अ.क्रि.* लकपक होइनु।

लकपकाउनु- *अ.क्रि.* अपूर्ण वा अस्पष्ट रूपले बोल्नु; लकपक गर्नु; अकमकाउनु।

लकपकाहट- *ना.* लकपकाउने काम, अवस्था वा किसिम; लकपकाइ।

लकपकिनु- *अ.क्रि.* लकपकाउनु।

लकपकी- *ना.* लकपकाउने काम; लकपक।

लकपके- *वि.* लकपक गर्ने; लकपकाउने।

लकपक्याइ- *ना.* लकपकिने काम वा किसिम।

लकपक्याहट- *ना.* लकपकिने काम, अवस्था वा किसिम।

ल कमिसन- *ना.* [अङ्.] कानुन आयोग।

लकरुवा-[लक्कड+उवा] निगालेचितुवा; चरीबाघ।

लकवा/लकुवा- *ना.* [अ.] सम्पूर्ण अङ्ग नचल्ने र चेतनाशून्य बनाइदिने रोगविशेष; पक्षाघात; पक्षवात; लकुवा।

लकाँसी- *ना.* [नेवा.] झ्यालढोकाको खापा अडिने ठेलामित्र तेर्सो रहेको काठ।

लकार- *ना.* [सं.] दन्त्यस्थानबाट उच्चारण गरिने, अन्तःस्थ वर्णको तेस्रो अक्षर; 'ल' अक्षर।

लकिर- *ना.* [सं. रेखा] लट्ठीजस्तो सोझो ठाडो धर्को; रेखा; धर्सो।

लकुना- *ना.* [सं. लक्षण] तल्लापट्टि दाँत फर्केकी ढोई।

लकुवा- *ना.* हे. लकवा।

लक्कर- *ना.* [लकडी< सं. लगुड] १. लकडी; काठ। २. पुरुषको जननेन्द्रिय; शिश्न।

लक्का- *ना.* [अ.] १. पुच्छर फिँजारिएको एक जातको परेवा; माले परेवा। २. बाज पक्षीको माले। *वि.* ३. मस्त जवान; तरुनो; लायक ठिटो।

लक्का जवान- *ना.* लाठे वा मस्त युवक; बैँसदार तन्नेरी।

लक्कु- *ना.* [सं. लक+उ] खप्ट्याएर हातभरि हुने गरी वा त्यसै राखिएको रुपियाँपैसा आदिको तङ्गी; बिन्डी; क्याँट। लक्कुविनाको धक्कु, मसलाविनाको पक्कु (उखान)।

लक्खन्/लक्खौँ- *वि.* [लाखन्/लाखौँ] कैयन् लाख; लाखन्; लाखौँ; लक्खौँ।

लक्खु- *ना.* [नेवा.] अम्तर्नु।

लक्ष- *ना.* [सं.] १. सय हजारको सङ्ख्या; लाख। २. निसान; चिह्न। *वि.* ३. सय हजार; लाख।

लक्षण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु चिन्ने वा थाहा पाउने विशेष चिह्न वा गुण; परिचायक चिह्न; लच्छिन। २. परिभाषा। ३. सामुद्रिक शास्त्रअनुसार शुभअशुभ बताउने शरीरका विशेष चिह्न। ४. कुनै घटना, रोग आदि हुनुभन्दा पहिले हुने सङ्केत। ५. उत्तम वा राम्रो गुण। ६. ढाँचा; छाँट; चाला।

लक्षणा- *ना.* [सं.] साहित्यमा सामान्य अर्थदेखि भिन्न सम्बन्ध वा अभिप्रायलाई लिई अर्को अर्थ प्रकट गर्ने शब्दको शक्ति; अभिधेयार्थमा बाधा परेमा रूढि वा प्रयोजनका आधारमा अर्थ प्रतीत गराउने शब्दशक्ति; शब्दशक्तिका तीन भेद-अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जनामध्ये एक।

लक्षित- *वि.* [सं.] १. देखिएको; तोकिएको; चिन्हित। २. बताइएको; कथित; टड्कालो। ३. शब्दको लक्षणाशक्तिद्वारा बोध हुने।

लक्षितार्थ- *ना.* शब्दको लक्षणाशक्तिद्वारा बोध हुने अर्थ; लक्ष्यार्थ।

लक्ष्मण- *ना.* [सं.] राजा दशरथकी कान्छी रानी सुमित्रापट्टिका जेठा पुत्र; शत्रुघ्नका दाजु।

लक्ष्मणकन्द- *ना.* अँडिरका जस्ता पात हुने, सेता फूल फुल्ने, हरियो

र सेतो रङ्ग मिसिएका लाम्चा फल फल्ने एक जातको लहरो वा त्यसैको ध्वाँसे रङ्गको ठुलो कन्द।

लक्ष्मी- *ना.* [सं.] १. धनकी अधिष्ठात्री देवी वा विष्णुकी पत्नीको नाम; कमला; रमा। २. श्रीसम्पत्ति; समृद्धि। ३. लच्छिन; शोभा; सौभाग्य। ४. सफलता; विजय। ५. घरकी मालिक्नी; गृहस्वामिनी।

लक्ष्मीको वास- *ना.* सबै कुराको पौल; प्रशस्त धनप्राप्ति।

लक्ष्मीधूप- *ना.* पञ्च सुगन्धधूपमा लक्ष्मीफूल र गोकुलधूप मिलाई बनाइएको विशेषतः लक्ष्मीलाई प्रसन्न गराउन बालिने धूप।

लक्ष्मीनारायण- *ना.* १. विष्णु र लक्ष्मी। २. भित्रपट्टि दुई वा चार चक्र हुने शालिग्राम।

लक्ष्मीपति- *ना.* १. नारायण; विष्णु। २. राजा। ३. धनको मालिक; धनवान् व्यक्ति।

लक्ष्मीपुत्र- *ना.* १. धनाढ्य व्यक्ति (लक्ष्मीका पुत्र नभएका हुँदा)। २. कामदेव।

लक्ष्मीपूजा- *ना.* १. कार्तिक कृष्ण औँसीका दिन बिहान गरिने गाईको पूजा र राती घरघरमा दीपावलीको उत्सव मनाई गरिने लक्ष्मीको पूजा; गाई र धनको पूजा। २. दीपावली।

लक्ष्मीफूल- *ना.* बर्खायाममा झाँगिने, मसिना लाम्चा पात हुने एक प्रकारको लहरो र त्यसैमा फुल्ने राता सेता आदि फूल; जयन्ती।

लक्ष्मीवान्- १. लक्ष्मीले युक्त भएको; धनवान्। २. सौभाग्यशाली।

लक्ष्मीविलास- *ना.* श्रीसम्पत्तिले पूर्ण आमोदप्रमोद।

लक्ष्य- *ना.* [सं.] १. हेर्नु, चिन्नु, जान्नु र गर्नुपर्ने कुनै पनि कामकुराको खास चिह्न वा निसाना; तारो। २. ताकेको कुरो; ताक; उद्देश्य; ध्येय। ३. आक्षेप गरिएको विषय। ४. लाखको सङ्ख्या।

लक्ष्यभेद- *ना.* अस्थिर लक्ष्य वा निसानामा तारो हान्ने काम।

लक्ष्यभेदक पदक- *ना.* चाँदमारीको प्रतियोगितामा विजयी हुने सैनिकहरूलाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले १९८० सालमा स्थापित एक पदक।

लक्ष्यवेध- *ना.* लक्ष्यभेद।

लक्ष्यवेधी- *वि.* लक्ष्यवेध गर्ने।

लक्ष्यसिद्धि- *ना.* आँटेको वा चिताएको कुरो पुग्ने स्थिति; लक्ष्यको प्राप्ति।

लक्ष्यार्थ - *ना.* [सं.] १. पाउन चाहेको कुरो; ताकेको कुरो वा अर्थ। २. लक्षणाशक्तिबाट बुझिने अर्थ।

लक्षाहुति- *ना.* देवप्रीतिका निमित्त वैदिक विधानअनुसार गरिने लक्षहोम; रुद्री, गायत्री वा सो सरहका कुनै स्तुति लाखपल्ट दोहऱ्याएर गरिने हवनकार्य।

लख्नु- *स.क्रि.* [लख+नु] १. लख काट्नु; अनुमान वा अड्कल गर्नु। २. विचार गर्नु; सोच्नु।

लख- *ना.* [प्रा. लक्ख] १. कुनै विषयमा गरिएको अनुमान वा घत; अड्कल; अन्दाज। २. अक्षरको शिरमा लगाइने एकारको चिह्न (े)।

लखकानो- *ना.* अक्षरमा लगाइने लख र कान्दानीको चिह्न; ओकारको चिह्न; ओकार (ो)।

लखटट्टु- *वि.* मरन्च्याँसे; दुब्लो।

लखतरान- *वि.* [लक्ष+त्राण] धेरै परिश्रमले थाकेर लस्त भएको; अति थकित।

लखन- *ना.* [सं. लक्ष्मण] लक्ष्मण।

लखनतिवारी- *वि.* काम न काजसित डुलिरहने; बिकामे।

लखन थापा- *ना.* १. गोरखाका एक सिद्धको नाम। २.वि.स. १९३३ मा गोरखाको बुङकोटमा सहादत प्राप्त गरेका सहिद।

लखने - *वि.* राम्रो लच्छिन भएको (अवज्ञामा)।

लखनटाट- *वि.* मरन्च्याँसे; लखटट्टु।

लखनतेवारी- *वि.* इलम-रोजगार वा काम केही नभई खालि डुलिरहने।

लखन्तरे- *वि.* [लख+अन्तरे] जन्मका क्रमअनुसार आठौँ; जन्तरेपछिको।

लखपति- *वि.* [सं. लक्षपति] लाखौँ रुपियाँको सम्पत्ति भएको; ठुलो धनाढ्य; लाखपति; लाखको मालिक।

लखपातर- *ना.* [लख+पातर] धेरै पोइ भएकी वा नाठा खेलाउने स्त्री; फुँडी; वेश्या।

लखबन्धक- *ना.* [सं. लक्ष+बन्धक] आफूले बन्धकमा लिएर भोग गरेको घरजग्गा आदि फेरि अर्कालाई बन्धक राख्ने काम; बन्धकमाथिको पनि बन्धक।

लखरलखर- *क्रि.वि.* [अ.मू. लखर्+अ (द्वि.)] बिकाममा र बिनसित्ति यताउति हिँड्ने वा ओहोरदोहोर गर्ने चाल।

लखर्किनु- *अ.क्रि.* [√ लखरिनु] लखरलखर हिँड्नु।

लखर्क्याइ- *ना.* लखर्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

लखर्क्याउनु- *प्रे.क्रि.* लखर्किने पार्नु।

लखाइ- *ना.* [√लख् (+आइ)] लख्ने भाव, क्रियावा प्रक्रिया।

लखाइनु- *क.क्रि.* लख्न लाइनु।

लखाउनु- *प्रे.क्रि.* लख्न वा गम्न लाउनु।

लखाकी- *ना.* [नेवा.] इनारबाट पानी झक्न डोल, वाल्टिन आदि झुन्ड्याइने डोरी; ठुलो मोटो खालको डोरी।

लखेट्नु- *स.क्रि.* [सं. लक्षाटन] १. हिर्काउन वा मार्नका लागि कसैको पिछा गर्नु; आखेट गर्नु; खेदो गर्नु। २. कुनै वस्तुलाई धपाउनु; लगार्नु।

लखेटाइ- *ना.* लखेट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

लखेटाइनु- *क.क्रि.* लखेट्न लाइनु।

लखेटाउनु- *प्रे.क्रि.* लखेट्न लाउनु; लखेटाइमा पार्नु।

लखेटालखेट- *ना.* परस्परमा लखेट्ने काम।

लखेटिनु- *क.क्रि.* लखेट्ने काम गरिनु; खेदिनु।

लखेटो- *ना.* १. लखेट्ने वा लघार्ने काम। २. आखेट; खेदो। ३. कामको चेपाइ।

लखौटी- *ना.* [लाख+औटी] १. वेश्या; फुँडी। २. ल्याइते स्वास्नी।

लखौरी- *वि.* [लाख+औरी] लखरलखर अरूको घर चहार्ने।

लखौरो- *वि.* [लाख+औरो] काम न काज यताउति हिँडिरहने; हल्लनदास।

लग्नु- *स.क्रि.* [सं. लग्+नु] कुनै वस्तु वा सरसामान आदि लिएर जानु; लैजानु; लानु।

लग- *ना.* [सं. लग्न] १. एक जनालाई दिनभरमा गर्न तोकिएको काम; एक जनाले एक दिनमा भ्याउने वा गरिसक्ने काम; एक खेतालाको मेलो। २. नजिक; नेर; छेउ। (उदा.- सबैले तपाईंकै लगमा काम गरिदिए छिटै काम सकिन्यो)।

लगड- *ना.* [√रगेल्] फापरबाट बनाइएको चटामरी।

लगडीझगडी- *ना.* [(द्वि.) झगडा+ई] परस्परमा हुने तानातान वा झैझमेला; लछारपछार; सङ्घर्ष।

लगत- *ना.* [सं. लग्] १. कुनै कामका लागि चाहिने नगद वा जिन्सी मालमत्ताको जम्माजम्मी विवरणसहितको सूची; फिरिस्तविशेष। २. ठेकिएको दरबन्दी अङ्क वा त्यस्तो दरबन्दीको स्रेस्ता।

लगतनापी- *ना.* कुनै स्थान वा जग्गाको लगत खडा गर्न गरिएको नापी।

लगत्तै- *क्रि.वि.* [सं. लग्नतः] उत्ति नै खेरि; उत्तिखेरै; तत्काल; तुरुन्तै; तात्तातै।

लगन- *ना.* [सं. लग्न] १. विवाह, व्रतबन्ध आदि शुभ कार्य गर्न जुरेको योग वा मुहूर्त (उदा.- लगनको बेलामा हगन, लगन पनि लेखियो, केटाको ढङ्ग पनि देखियो - उखान)। २. कुनै कामकुरामा दत्तचित्त भएर लाग्ने काम; तल्लीनता; लगाइ। (उदा.- कुनै पनि काममा लगन हुनुपर्छ)।

लगनगाँठो- *ना.* वरवधूको दाम्पत्यप्रेम स्थिर रहोस् भन्ने दृष्टिले कन्यादानका समयमा जनै, पान, सुपारी आदि माङ्गलिक वस्तु आँचलमा हालेर मन्त्रपूर्वक पारेको गाँठो; लग्नग्रन्थि। (लगनगाँठो कन्यादानका समयदेखि चतुर्थीसम्म दुलहीका कम्मरमा बाँधिराखिन्छ)।

लगनशील- *वि.* लगन भएको; काममा दत्तचित्त रहने।

लगनी- *ना.* १. कुनै कामकुरामा तल्लीन भएर लाग्ने काम। २. एक जनाले दिनभरमा गर्न सक्ने वा भ्याउने काम; मेलो; लग। ३. उद्योग वा व्यवसाय।

लगभग- *क्रि.वि.* [सं. लग्+भग्] पुगनपुग; झन्डैझन्डै; नजिकनजिक।

लगल- *ना.* [लाग्+अल] बाजी रहेको खेलमा जित्नेले हार्नेसँग लिन बाँकी रहेको रकम। (उदा.- तिमीसँग मेरो पच्चिस रुपियाँ लगल भइसक्यो, देऊ न)।

लगलग- *क्रि.वि.* [अ.मू. लग्+अ (द्वि.)] ठन्डी, डर, कमजोरी आदि कुनै कारणले शरीर काँप्ने वा हल्लने चाल; लुगलुग; थुरथुर।

लगलगती/लगलगी- *क्रि.वि.* अझ छिटो लगलग हुने गरी।

लगा₁- *ना.* [सं. लग्] १. कुनै परिधि वा घेराभित्रको भाग; इलाका; हाता। २. मातहती जग्गा आदिको किल्ला; साँध; सीमा।

लगा₂- *ना.* [सं. लगुड] जग्गा नाप्ने काममा प्रयोग गरिने नौ हात नापो भएको टाँगो; लग्गी।

लगाइ- *ना.* [√लग् (+आइ] १. लग्ने क्रिया वा प्रक्रिया। [√लाग् (+आइ)] २. लाग्ने क्रिया वा प्रक्रिया।[लगाउ+आइ] ३. लगाइने वा कामकुरामा प्रवृत्त गराउने क्रिया-प्रक्रिया।

लगाइनु- *क.क्रि.* १. लगाउने काम गरिनु; लाइनु। २. कुनै कामकुरामा प्रवृत्त गराइनु।

लगाइपगाइ- *ना.* लगाउनेवर्ने काम; अह्राउ-पह्राउ।

लगाउनु- *स.क्रि.* [लाग्+आउ+नु] १. शरीरमा वस्त्र धारण गर्नु; पहिरनु। २. रङ आदि पोत्नु वा घस्नु; लेपन गर्नु। ३. कुनै कामकुरामा धन वा मनको उपयोग गर्नु। ४. बोटबिरुवा आदि रोप्नु; लाउनु। ५. अरूको छुल्याइँ वा चुक्ली गर्नु। ६. अर्थ, भाव, अभिप्राय आदि प्रकट गर्नु। ७. कुनै काम वा कुरोमा लाग्न कसैलाई प्रेरित गर्नु। *प्रे.क्रि.* ८ लाग्ने तुल्याउनु; लाग्ने पार्नु।

लगातार- *क्रि.वि.* [सं. लग्+तार] एकनाससित वा एकपछि अर्कोको सिलसिला नटुटीकन; निरन्तर; बराबर।

लगान- *ना.* [सं. लाग्+आन] १. काममा लाग्ने वा दरबन्दी-अनुसारको खर्च; लगानी। २. झारफुकेका अनुसार भूतपिशाच, डाइनीबोक्सी, वायु आदि लागेर हुने आकस्मिक रोग; व्यथाको कारण।

लगानी- *ना.* १. कसैलाई ब्याज लिने गरी सरसापट दिइएको धन। २. कुनै उद्योग उत्पादनका निम्ति पहिले गरिएको खर्च। ३. सरकारलाई तिर्नुपर्ने मालपोत वा भूमिकर। ४. लागुभागु; लागभाग।

लगापात- *ना.* [सं. लग्+पार्श्व] घरघडेरीसहित वरिपरि वा छेउछाउमा रहेको कुनै पनि जग्गाजमिन; चर्चिएको जग्गा वा त्यसको सेरोफेरो।

लगाम- *ना.* [फा.] घोडाका मुखमा रहने काँडावाल फलामे बाग वा सामानका दुवै टुप्पामा बाँधिएको, घोडचढीले समाउने छाला वा डोरीको लामो फित्ता; बागडोर; करेली।

लगायत- *ना.यो.* [अ.] समेत; सहित। (उदा.- अघि सय रुपियाँमा पसललगायत सिङ्गै घर बहालमा पाइन्थ्यो)।

लगार्नु- *स.क्रि.* [सं. लग्+आर्+नु] भगाउने, धपाउने, समाउने वा मार्ने विचारले कसैको पछि लाग्नु; पिछा गर्नु; लखेट्नु; खेद्नु।

लगाराइ- *ना.* लगार्ने काम वा किसिम; खेदाइ।

लगारिनु- *क.क्रि.* लगार्ने काम गरिनु; खेदिनु।

लगारो- *ना.* लगार्ने अवस्था; खेदो।

लगालग- *क्रि.वि.* [सं. लग्+लग्] पालो नबिराई वा एकपछि तुरुन्तै अर्को लागेर; लगातार; धमाधम।

लगालगी- *क्रि.वि.* क्रम वा सिलसिला नटुटाई; एकनाससित; लगालग।

लगित्या- *ना.* कुनै व्यक्तिकहाँ आफ्नो पेसाअनुसारको काम गर्न स्थायी रूपले लाग्ने व्यक्ति।

लगिनु- *क.क्रि.* [लग्+इ+नु] लग्ने काम गरिनु।

लगी- *ना.* [लग्+ई] आफूलाई चाहिने समयानुसारको काम वा सरसामानका लागि त्यस्तो पेसा भएका मानिसहरूलाई स्थायी रूपले लगाउने व्यक्ति।

लगीलगित्या- *ना.* प्रचलनअनुसार गाउँका विभिन्न जातिका परिवार र तीनचार व्यावसायिक जातिका बिचमा हुने स्थायी सम्बन्ध। (यसमा एकै गाउँका कामी, दमाईं, सार्की आदिको अर्को कुनै एक परिवारसँग स्थायी सम्बन्ध हुन्छ र उनीहरूले त्यस परिवारका निम्ति आवश्यक सरसामान बनाइदिने र काममा सघाउने गर्छन्। यसरी काम गरेबापत लगीबाट उनीहरूले बाली काटिसकेपछि वर्षभरिको एकमुस्ट र विशेष चाडपर्वमा आफ्नो भाग पाउँछन्)।

लगुख- *ना.* [नेवा.] हातले ठोकेर बजाइने, छालाले मोहोरिएको एक प्रकारको प्राचीन वाद्य।

लगुड- *ना.* [सं.] १. काठको लामो गिँड। २. लौरो; लट्ठी।

लगुना- *ना.* स्तनधारी समूहमा पर्ने, रातोरातो जिउमा सेता थोप्ला भएको, अढाई फिटसम्म अग्लो हुने, चित्तलका भन्दा छोटा खुट्टा भएको, एक्लै हिँड्न मन पराउने चित्तलकै जातको मृग।

लगेदा- *ना.* [सं. लग्+एदा] गद्दी, हौदा आदि कस्ता बिछ्याइने बाक्लो ऊनी कपडा; एक प्रकारको जीनपोस लुगा।

लगेसो- *ना.* [लाग+एसो] १. कुनै वस्तुमा लागेर बाँकी रहेको चिज; रहल। २. रिनपान आदिको लेस वा शेष।

लग्गा- *ना.* [√लगा] १. कुनै कुरामा लागेको हिस्सा; अंश; लग्घा। २. मातहतको जिम्मा; ढेस्सा। ३. जमिन नाप्ने नौहाते टाँगो; लग्गी।

लग्गी- *ना.* १. लग्गा; लग्घी। २. नाउ चलाउनका निम्ति ठेलिने घारो वा टाँगो।

लग्गु- *वि.* [लाग्+उ] १. एकोहोरोसित कुनै कामकुरो वा व्यसनमा लागेको; तल्लीन। २. विषयवासनामा अनुरक्त; कामुक; लम्पट। ३. व्यसनी; अम्मली।

लग्गु जुवाडेजस्तो- *वि.* सबै कुरा बिर्सेर एउटै कुरामा एकोहोरो लाग्ने।

लग्घा- *ना.* हे. लग्गा।

लग्घी- *ना.* लग्गी।

लग्न- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषशास्त्रअनुसार कुनै ग्रहको क्रान्तिवृत्तको उदय हुने बेलामा क्षितिजमा स्पर्श हुने भाग वा अंश। २. विवाह, व्रतबन्ध आदि कुनै माङ्गलिक कार्य गर्ने मुहूर्त; साइत; लगन। *वि.* ३. जोरिएको; टाँसिएको।

लग्नकुण्डली- *ना.* लगनको कुण्डली वा पत्रिका; जन्मकुण्डली।

लग्नग्रन्थि- *ना.* लगनगाँठो।

लग्नदिन- *ना.* लग्न वा मुहूर्त भएको दिन।

लग्नपत्रिका/पत्री- *ना.* विवाह, व्रतबन्ध आदि माङ्गलिक कार्यको ठिक समय उल्लेख गरिएको लेखोट वा टिपोट।

लघार्नु- *स.क्रि.* [√लगार्नु] लगार्नु; लखेट्नु।

लघाराइ- *ना.* लघार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

लघारालघार- *ना.* परस्परमा लघार्ने काम; आपसको लघाराइ।

लघारिनु- *क.क्रि.* लगारिनु; खेदिनु।

लघिमा- *ना.* [सं.] १. आठ सिद्धिमध्ये एक (यसको प्रभावले सिद्ध पुरुष आकृतिमा सानो र हलुका बन्न सक्छ)। २. लघु हुनाको भाव वा स्थिति; हलुकापन; लघुता।

लघु- *वि.* [सं.] १. लामो वा ठुलो नभएको; छोटो वा सानो। २. गह्रौं नभएको; हलुको; हलौं। ३. अलिकति; थोरै। ४. कनिष्ठ; कान्छो। ५. एकमात्रिक स्वर वा ह्रस्व स्वर; त्यसको चिह्न (।)। ६. एक मात्राको वा ह्रस्व उच्चारण हुने वर्ण (अ, इ, उ, क, कि, कु, इ.)।

लघु उद्योग- *ना.* थोरै श्रमसाधनले पनि स्थापित र सञ्चालित गर्न सकिने उद्योग; सानोखाले व्यवसाय।

लघु उपन्यास- *ना.* सङ्क्षिप्त औपन्यासिक तत्त्व भएको लामो कथाजस्तो सानो उपन्यास।

लघुकथा- *ना.* कथातत्त्वले पूर्ण भएका ससाना कथा; छोटा कथा।

लघुतम- *वि.* [सं.] सबैभन्दा छोटो वा सानो।

लघुतम समापवर्त्य- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी सङ्ख्याले निःशेष भाग जाने सबभन्दा सानो सङ्ख्या।

लघुता- *ना.* [सं.] लघु वा छोटो हुनाको गुण वा अवस्था; हलुकोपन।

लघुताभास- *ना.* आफूलाई तुच्छ वा हीन ठान्ने मानसिक भावना वा त्यसको छनक।

लघुत्व- *ना.* [सं.] लघु हुनाको चाल वा अवस्था; लघुता; हल्कापन।

लघुदूधिका- *ना.* [सं.] सिउँडीका जस्ता बाक्लाचिल्ला पात हुने, त्यस्तै फुल्नेफल्ने, भाँच्दा दुध निस्कने एक जातको बोट वा त्यसैको फल।

लघुनाटक- *ना.* [सं.] विषयवस्तु एउटै र पात्रहरू कम भएको, थोरै समयमा अभिनय गर्न सकिने वा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित गर्न लेखिएको प्रायः व्यङ्ग्यप्रधान छोटो नाटक।

लघुन्यास- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु वा धन कसैका साथमा सानो रूपमा राख्ने वा जिम्मा लगाउने काम; सानो वा मामुली ढाँचाको धरौटी।

लघुपत्र- *ना.* [सं.] लामा, बाटुलिएका र धर्साधर्सा परेका खैरा जरा हुने, सेतो एक्लै एउटा फूल फुल्ने र कहिले गुलाफी फुल्ने भुइँमा हुने एक जातको बुटी; त्यसैको गानो वा कन्द।

लघु परियोजना- *ना.* [सं.] थोरै पुँजी र श्रममा पूरा हुन सक्ने वा चालु गरिने ससाना खालका योजना; लघुयोजना।

लघुयोजना- *ना.* [सं.] सानाखाले उद्योग वा योजना।

लघुवाद- *ना.* [सं.] सानातिना झैझगडा वा मुद्दामामिला।

लघुवाद न्यायालय- *ना.* त्यस्तो झगडा वा मुद्दा हेर्ने सुरुको अदालत; जिल्ला अदालत।

लघुशङ्का- *ना.* [सं.] पिसाब फेर्ने काम; मूत्रत्याग।

लघु शोधप्रबन्ध- *ना.* [सं.] कुनै तह वा परीक्षा पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत गरिने सङ्क्षिप्त शोधपत्र वा पढाइको सट्टा राखिएको सानो अनुसन्धानात्मक प्रबन्ध; अध्ययनपत्र; अनुसन्धानप्रधान लेख।

लघूकरण- *ना.* [सं.] कडा वा ठुलो सजायलाई घटाएर हल्का वा सानो पार्ने काम; दण्डादेशलाई होलोखुकुलो वा नरम पार्ने काम।

लङ- *ना.* [सं. लङ्गुल] मिलेको घर वा पङ्क्ति; लाम; ताँती।

लङौटिया- *वि.* [लङौटी+इया] लँगौटिया।

लङौटिया यार- *ना.* लँगौटिया यार।

लङौती- *ना.* लँगौटी।

लङ्का- *ना.* [सं.] एसिया महादेशमा भारतदेखि दक्षिणपट्टि रहेको, अघि रावणको राज्य भनिने एक द्वीप वा टापू।

लङ्कापति- *ना.* १. लङ्का देशको राजा। २. रावण। ३. विभीषण।

लङ्कासानी- *ना.* [सं. लङकेश्वरी] खोर्सानीका जस्ता पात हुने र मरिचका जस्ता काला दाना फल्ने एक प्रकारको बोट वा त्यसैको बास्ना आउने रातो, कमलो फूल; लङ्केश्वरी।

लङ्गडा- *ना.* [सं. लङ्ग] लँगडा।

लङ्गडाउनु- *अ.क्रि.* [लङ्गडो+आउ+नु] लँगडाउनु; खोच्याउनु।

लङ्गडो- *वि.* [सं. लङ्ग] लँगडो; खँजाहा; खोरन्डो।

लङ्गर- *ना.* [सं. लङ्गल > फा. लङ्गर] १. डुङ्गा, जहाज

आदिलाई पानीका माझमा अड्याउनुपर्दा साङ्लामा झुन्ड्याई तल पुग्ने गरी खसालिने ठुलो अङ्कुसे परेको फलामे सामान। २. लङ्गुर।

लङ्गुर₁- *ना.* [सं. लङ्गूल] १. लामो पुच्छर र कालो मुख हुने एक जातको बाँदर। २. बाँदरको पुच्छर। ३. पुच्छर। ४. खास गरी हिमालको अग्लो लामो डाँडो (जस्तो- महालङ्गुर)।

लङ्गुर₂- *ना.* [फा. लङ्गर] १. ठुलो खालको वा भित्ते घडीहरूको तलतिर झुन्डिएर हल्लिइरहने पुर्जाविशेष। २. घण्टाको रालो।

लङ्गुरबुर्जा- *ना.* सुरथ, पान, इँट, चीड, ताज र लङ्गुरका बुट्टा भएको थर्कीमा चारपाटे तीनवटा गोटीले खेलिने जुवाको खेलविशेष।

लङ्गुरे- *वि.* [लङ्गुरो+ए] १. लङ्गुरोजस्तो; लङ्गुरोको। २. अल्गो र सानो।

लङ्गुरो- *ना.* [लङ्गुर+ओ] हाँगाबिँगा नभएको अग्लो, सुरिलो र सानो लाथ्रो।

लङ्घन- *ना.* [सं.] १. नाघ्ने वा फट्कने काम; टाङमुनि पार्ने काम। २. आज्ञा, नियम, विधि आदिको अतिक्रमण; अटेर्‍याइँ। ३. बिरामी अवस्थामा केही नखाई बस्ने काम; भोकोबसाइ; निराहार।

लङ्घनीय- *वि.* नाघ्नु वा फट्कनुपर्ने; लङ्घन गर्न योग्य।

लङ्घित- *वि.* [सं.] १. लङ्घन गरिएको; नाघिएको। २. पालन गरिएको; उल्लङ्घनीय; उपेक्षित।

लङ्घ्य- *वि.* [सं.] १. नाघ्न वा फट्कन उचित; अतिक्रमण गर्न योग्य; लङ्घनीय।

लचक- *ना.* [अ.मू.] १. लच्कने काम वा ढाँचा। २. हाउभाउको एक प्रकार; छाँटछन्द। (उदा.- नृत्यमा तिनको लचकले नै दर्शकहरू मुग्ध हुन्छन्)।

लचकता- *ना.* लचक हुनाको भाव वा अवस्था; कुनै लाम्चो वस्तुको तन्काइ; लच्काइ।

लचकदार- *वि.* लचक भएको; लच्कने खालको; लच्किलो।

लचकलचक- *क्रि.वि.* लगातार लच्कने चालसँग।

लचकान्त- *ना.* लच्काइको हद वा सीमा।

लचक्क- *क्रि.वि.* १. सबै भार थाम्न नसकी निहुरने किसिमले; हाँगा आदि लच्किएर। (उदा.- हिजो बेलुकीको आँधीले त रुखको यत्रो हाँगो पनि लचक्क लच्काएछ)। २. गद्दा वा स्प्रिङदार गद्दी आदि थिचिने र उक्सने भएर; लच्याक्क। (उदा.- यस्तो लचक्क लच्किने सोफामा बस्न सबैले कहाँ पाउँछन् र!)।

लचिलो- *वि.* [लच्क+इलो] १. लच्कने खालको; लचक्क हुने। २. नमनीय।

लचिलोपन- *ना.* लच्कने भाव वा अवस्था।

लचेप्रो- *ना.* १. घिउ, तेल आदिको चिल्लो लागेर भिजेको स्थिति। *वि.* २. त्यसरी भिजेको।

लच्कनु- *अ.क्रि.* [लचक्क+नु] १. छेउछाउ उचालिएर माझ वा बिचको भाग झोलिनु; झुन्डिएजस्तो हुनु; नुहुनु। २. बोझ थाम्न नसकी निहुरिनु। ३. जवानीले शरीरमा गहकिलोपन आएर हल्लनु; लस्कनु। ४. कुरामा डग्न खोज्नु। ५. धक मान्नु।

लच्काइ- *ना.* लच्कने वा लच्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लच्काइनु- *क.क्रि.* लच्कने गराइनु; निहुराइनु।

लच्काउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. खुट्टो खोच्याउनु; लेच्याउनु। २. लच्कने पार्नु; निहुराउनु; झोल्याउनु।

लच्किनु- *अ.क्रि.* १. लच्कनु। २. लच्केको होइनु।

लच्किलो- *वि.* [लचक+इलो] लच्कने खालको; लचकदार।

लच्के- *वि.* [लच्क+ए] लच्किलो।

लच्केलुतो- *ना.* आङका विभिन्न ठाउँमा निको हुँदै सर्दै जाने एक प्रकारको चर्मरोग।

लच्को- *ना.* [लच्क+ओ] लच्काइको खेप वा पटक।

लच्छा- *ना.* [सं. लता] १. ऊन, धागो, तार आदिको गुच्छा; जरी, बादरा आदिको झुप्पो। २. गोडामा लगाइने प्रायः तारले बनेको एक किसिमको गहना।

लच्छिन- *ना.* [सं. लक्षण] १. सप्रने वा बिग्रने कुराको आभास, सङ्केत वा सूचना; लक्षण; पहिचान; स्वरूप। २. फाप वा अफापको चिह्न; छुक। ३. चालढाल; ढाँचाकाँचा; ढङ्ग। ४. शकुन; शुभ साइत। ५. चाला; ढङ्ग।

लच्छिनको- *वि.* राम्रो लच्छिन भएको।

लच्छिनी- *वि.* १. राम्रो लच्छिन भएकी (स्त्री)। २. भलो हुने लक्षणले युक्त; राम्रो लच्छिन हुने।

लच्छिमी- *ना.* [सं. लक्ष्मी] १. लक्ष्मी। २. राम्रो शीलस्वभाव भएकी स्त्री। ३. गाई।

लच्छी- *ना.* [लच्छा+ई] लच्छाको लघु रूप; सानो लच्छा।

लच्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लच्याक्+क] अलि ठुलो बेगले लच्किने गरी; लचक्क।

लच्या- *वि.* चिटचिट लाग्ने; लेसिएको; टाँसिने खालको।

लछार्नु- *स.क्रि.* [प्रा. लुच्छ+नु] १. बोक्रा, छाला आदि खुत्तिने गरी तान्नु; लछेर्नु; लाछ्नु। २. पछार्ने गरी घिच्च्याउनु; घिसार्नु।

लछार- *ना.* [लछार्+अ] लछार्ने काम; लुछाइ।

लछारपछार- *ना.* बेफिक्रीसँग लछार्ने र पछार्ने काम; खहरेतान; घिच्च्याइमुन्टचाइ।

लछारपाटो- *ना.* १. बोक्रो लाछेर नाङ्गिएको पाटो। २. कसैले गर्न लागेको कुनै काम गर्न नसक्ने ठहर्‍याई हियाएर व्यङ्ग्यपूर्वक भनिने शब्द। ३. पुरुषेन्द्रियको छाला सुर्केर निस्किएको भाग।

लछाराइ- *ना.* [√ लछार् (+आइ)] लछार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लछारिनु- *क.क्रि.* लाछिने गरी तानिनु; घिस्स्याइनु; लछेरिनु।

लछार्‍याइ- *ना.* लछेराइ।

लछार्‍याइनु- *क.क्रि.* लछार्ने पारिनु।

लछार्‍याउनु- *प्रे.क्रि.* लछार्न लाउनु; लछारिने पार्नु।

लछारो- *ना.* [लछार+ओ] १. ठुलो हैरानी; अति परिश्रम। २. कामको बोझ।

लछारोपछारो- *ना.* दशतिर दौडेर गरिने वा धपेडी पर्ने परिश्रम।

लछेर्नु- *स.क्रि.* [√~ लछार+नु] हे. लछार्नु।

लछेराइ- *ना.* लछेर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लछ्प्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. लछप् +प] जिउमा टाँसिने किसिमले; सबै

मिज्ने गरी; लुछुप्प।
लजाइ- *ना.* [√ लजाउ (+आइ)] लजाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लजाइनु- *अ.क्रि.* लाज मानिनु।
लजाउनु- *अ.क्रि.* [लाज+आउ+नु] १. लाज मान्नु; सर्माउनु। २. धक वा सङ्कोच मान्नु।
लजालु- *वि.* [सं. लज्जालु] १. लाज मान्ने स्वभावको; लज्जाशील। २. बुहारीझार; लज्जावती।
लजेजडी- *ना.* [भो.ब.] हिमाली भेकमा पाइने एक प्रकारको बुटी।
लजो- *ना.* काम गर्ने साधन वा उपकरण (कुटो, कोदालो, खुकुरी, चक्कु, करौँती इ.)।
लज्जा- *ना.* [सं.] १. मान्य जनका सामुमा पर्दा भित्रभित्रै उब्जने धक; सङ्कोच। २. अनुचित काम गर्दा, काम विफल हुँदा, शरीरका गुप्ताङ्गहरू देख्ता वा देखिँदा मुख देखाउन, कसैका सामु पर्न वा कसैका मुखमा हेर्न असमर्थ तुल्याउने मनोभाव; कुरीकुरी; सरम; लाज। ३. इज्जत; प्रतिष्ठा।
लज्जालु- *वि.* १. लाज मान्ने स्वभावको; लज्जाशील। २. विनयी; नम्र। *ना.* ३. लज्जावती।
लज्जावती- *वि.* १. लज्जालु; स्वभावैले लाज मान्ने स्वभावकी (स्त्री)। *ना.* २. अमिलीका जस्ता पात तथा सेता वा राता फूल र डाँठ हुने, छुँदा खुम्चिने भुइँझार; बुहारीझार; छुइमुईं; लाजवन्ती।
लज्जावान्- *वि.* लाज मान्ने; लज्जाशील।
लज्जाशील- *वि.* स्वभावैले लाज मान्ने; लज्जालु।
लज्जित- *वि.* १. लाज मानेको; लजाएको। २. विनयशील।
लज्जे- *ना.* [लज्जा+ए] लज्जावती; लाजवन्ती।
लटकन- *ना.* [लट्क+अन] १. लट्केको वस्तु; लर्को। २. झल्लर; झालर; झुम्को।
लटक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लटक्+क] मरमसला, तेल आदि पुगेर तिहुनतरकारी वा अन्य कुनै खाद्य पदार्थ लदरो वा बाक्लो हुने गरी।
लटनपटन- *ना.* [√लटपट] १. अव्यवस्था वा बेफिक्रीबाट भएको गोलमाल; लथालिङ्ग स्थिति; लटरपटर। २. छलछाम गरेर पैसा हिनामिना गर्ने काम। ३. भद्रगोल; छ्यासमिस।
लटपट- *ना.* [सं. लट्+पट्] १. गोलमाल; लटनपटन। २. छुतछात; लसपस।
लटपटाइ- *ना.* लटपटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लटपटाइनु- *अ.क्रि.* लटपटाउने होइनु; अकमकाइनु।
लटपटाउनु- *अ.क्रि.* बोल्दा जिब्रो लर्बराउनु; अलमलिनु; अकमकाउनु।
लटपटिनु- *अ.क्रि.* १. अल्झने किसिमले बेह्रिनु; लुटपुटिनु; लपेटिनु। २. मिसिनु। ३. अलमलिनु; अल्झनु। ४. लट्याङपट्याङ हुनु; लच्याङबच्याङ हुनु; कामको अल्झोमा पर्नु। ५. लाटलुट हुनु; लसपस हुनु। ६. सन्दिग्ध हुनु।
लटपटे- *वि.* लटपट वा भद्रगोल गर्ने; गोलमाले; भताभुङ्ग पार्ने।
लटपट्याइ- *ना.* लटपटिने तथा लटपट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लटपट्याइनु- *क.क्रि.* लटपट परिनु।
लटपट्याउनु- *स.क्रि.* १. गिलो र डल्लो वस्तु सुक्खा पदार्थमा मिसाउनु; लटपट पार्नु; लोटपोट पार्नु। २. अलमल्याउनु। ३. बेर्नु; लपेट्नु।
लटमुखा- *वि.* [लाटो+मुख+आ] मौकामा बोल्न वा मनका कुरा प्रकट गर्न नसक्ने।
लटरपटर- *ना.* [√लटपट] १. गडबडी; गोलमाल; लटनपटन। २. छ्यासमिस; घुलमिल; लसपस।
लटरम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. लटरम्+म] फलफूलले बोटबिरुवा नै ढाक्ने गरी; फल वा फूल झुप्पैझुप्पा भएर; भरेली।
लटरी- *ना.* [अङ्.] नगद वा कुनै चिजको पुरस्कारप्राप्तिका लागि गोला झिकेर वा अन्य युक्ति अँगालेर खेलिने मौकाबाजीको खेल; चिट्ठा।
लटीपटी- *ना.* [√लटपट] सर्वस्व; सिरीखुरी; लट्टीपट्टी।
लट्कनु- *अ.क्रि.* १. कुनै मुद्दामामिला नछिनिएर वा कामकुरो आदि नटुङ्गिएर टाँगिइरहनु; बाँकी रहनु। २. झुन्डिनु; तुर्लुङ्ग हुनु; झोलिनु।
लट्काइ- *ना.* लट्कने तथा लट्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लट्काइनु- *क.क्रि.* लट्कने पारिनु; झुन्ड्याइनु।
लट्काउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. काम-कुरो नसिद्ध्याई अलमल्याइराख्नु; रोकिरहनु; टाँग्नु। २. लट्कन लाउनु; लट्कने पार्नु।
लट्किनु- *अ.क्रि.* १. लट्कनु। २. लट्कने होइनु।
लट्क्याइ- *ना.* लट्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लट्टा- *ना.* [प्रा.] १. मयल, चोप आदिले जमेर डल्लोडल्लो परेको केश; गुजुल्टो परेको रौँ। २. चिउरा, चामल, गुन्द्रुक आदि बिग्रेर वा टाँसिएर भएको चपरो। ३. जोगीहरूको केशपाश; जटा।
लट्टाई- *ना.* कथ्य. लटाइ। चङ्गा उडाउँदा धागो बेर्न प्रयोग गरिने काठको बेलनाकार साधन।
लट्टिनु- *अ.क्रि.* [लट्टा+इ+नु] १. दुईतीन थरी वस्तु एकअर्कामा जेलिई वा टाँसिई एउटै गुजुल्टो हुनु; जोल्टिनु। २. मयल, चोप आदिले वा यस्तै लेसाइलो पदार्थले रौँ आदि जमेर डल्लो पर्नु; लट्टा पर्नु।
लट्टी- *ना.* [लट्टा+ई] १. मुठो पारेको धागाको एक परिमाण; लरियो; लच्छा; लर्को। २. एक सय बिस गज धागो चक्का आकारमा बेरेको मुठो।
लट्टीपट्टी- *ना.* श्रीसम्पत्ति; सिरीखुरी; सर्वस्व।
लट्टु₁- *ना.* [सं. लुट्] धागाले भेट्नुमा बेह्री झट्का दिएर च्याम्पटी झैँ घुमाउँदै खेलिने एक प्रकारका खेलौना; भुरुङ।
लट्टु₂- *वि.* [√लट्ठ] १. मायापिर्तीमा नराम्रोसँग लागेको; आसक्त; लग्गु। २. कुनै काममा एकोहोरो लागेको।
लट्टे₁- *ना.* [प्रा. लट्टिअ] भिजाएको अनदीको चामल पानी नहालीकन घिउ वा तेलमा भुटेर खुदो आदि गुलियो मिसाई पकाएको खानेकुरो; चाम्रे; ढकनी।
लट्टे₂- *ना.* [प्रा. लट्टा] लाम्चा भुवादार पात हुने, गाढा राता वा सेता झुप्पाकार फूल फुल्ने एक बोट वा त्यसमा फल्ने ससाना दाना; नचनी; रामदाना।
लट्टे₃- *वि.* [लट्टा+ए] १. लट्टैलट्टा परेको; मयल वा लेसाइलो

पदार्थले जमेको। २. जटाधारी; जटावाल; जटे।
लट्टेभ्याँक्री- *ना.* लट्टावाल भ्याँक्री; लट्टा पालेको वनभ्याँक्री।
लट्टेपड्काइ- *ना.* [लट्टे+पड्काइ] लट्टेका दाना भुट्दा पड्के भैँ छिटोसँग बोल्ने वा पढ्ने काम।
लट्टेपा- *ना.* [लट्टे+पापा] भुटेको लट्टेलाई खुदोमा मुछेर बनाइएको रोटी।
लट्टो- *ना.* [लट्टा+ओ] कुनै कामकुराप्रतिको एकोहोरो लगाव; आसक्ति।
लट्ट्याइ- *ना.* [√लट्टि (+याइ)] १. लट्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[लट्ट्याउ+आइ] २. लट्ट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लट्ट्याइनु- *क.क्रि.* लट्टा पारिनु; लट्टा बनाइनु।
लट्ट्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. लट्टा पार्नु। २. धेरै वस्तुहरूलाई जोल्ट्याएर वा टाँसेर एउटै बनाउनु।
लट्याकलुटुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. लट्याक्+अ (द्वि.)] लटक्क पार्ने गरी; निदाउने, लोलाउने र ओइलाउने चालले।
लट्ठ- *वि.* [प्रा.] १. लागु पदार्थको सेवनले ग्रस्त; नशा वा मदले चुर; लठ। २. सम्झना वा होस नरहेको। ३. प्रसन्न; मस्त; रद्द। ४. आलस्य, निद्रा आदिले ग्रस्त।
लट्ठक- *वि.* [सं. लस्त] लठुवा; स्वाँठ; मुच्चुक; हलम्बु; लठिङ्गरे।
लट्ठा- *ना.* [लट्ठी] १. इँट, ढुङ्गा, रोडा आदिले थामजस्तो बनाइएको अग्लो गाह्रो। २. लामो थाम; स्तम्भ। ३. दुई देशका बिच साँध छुट्ट्याउन बिचमा गाडिने वा बनाइने स्तम्भ; निसान ढुङ्गो; साँधेढुङ्गो।
लट्ठाझड्की- *ना.* लामो डोरीलाई दुई छेउबाट तानातान गर्ने खेल (टग अफ वार)।
लट्ठालट्ठी- *वि.* [लट्ठ+लट्ठ] मादक पदार्थ, निद्रा वा आलस्य आदिले सताइएको; लट्ठिएको; लट्ठ।
लट्ठिनु- *अ.क्रि.* [लट्ठ+इ+नु] १. लट्ठ पर्नु; नशाले चुर हुनु; लग्गु हुनु। २. मोहित हुनु; रद्द पर्नु। ३. आलस्य, निद्रा आदिले सताइनु।
लट्ठी- *ना.* [प्रा. लट्ठि< सं. यष्टि] बाँस वा काठको सोझो लामो टुक्रो; ठुलो दरो लौरो; लाठी; डन्डा; लाठो; सोट्ठा।
लट्ठीकासा- *ना.* प्रत्येक खेलाडीले एकएकवटा लट्ठी लिई डुम भएका खेलाडीको लट्ठी हुत्याएर खेल्ने एक खेल।
लट्ठु- *वि.* [लट्ठक+ऊ] लट्ठक; हरिलन्ठ।
लट्ठ्याइ- *ना.* [√लट्ठि (+याइ)] १. लट्ठिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[लट्ठ्याउ+आइ] २. लट्ठ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लट्ठ्याइनु- *क.क्रि.* लट्ठ पारिनु।
लट्ठ्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. नशाले लट्ठ पार्नु; आलसतालस गराउनु। २. मोहित पार्नु; लस्त गराउनु। ३. निद्रा, आलस्य आदिले ग्रस्त पार्नु।
लट्याइ- *ना.* [लाटि (+याइ)] लट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लट्याइनु- *क.क्रि.* लाटो पारिनु; लट्याउने काम गरिनु।
लट्याउनु- *स.क्रि.* लाटो वा जडजस्तो पार्नु; विचेत तुल्याउनु।
लट्याकलुटुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. लट्याक्+अ (द्वि.)] लटक्क पर्ने गरी निदाउने, लोलाउने र ओइलाउने चालले।
लट्याङपट्याङ- *क्रि.वि.* [√लटपट] १. लापरबाहीका साथ काम टार्ने हिसाबले; लऱ्याङलुरुङ। २. नियमविधि आदि नपुऱ्याएर; आतेपाते। ३. कामचलाउका छाँटले पोत्ने वा लिप्ने गरी; लतपत। ४. हरहिसाबमा अलमल्याउने गरी; लन्ठ्याङलुन्ठुङ।
लट्याङ्ग्रो- *वि.* [लाटो+याङ्ग्रो] १. पड्कारोसँग बोल्न नसक्ने; अस्पष्ट बोली भएको; तत्याङतुतुङ गर्ने। २. लाटो खालको; लठ्याङ्ग्रो; लठेब्रो।
लठ- *वि.* [√ लट्ठ] लट्ठ।
लठपत्र- *ना.* लथालिङ्ग; अलपत्र।
लठबज्र- *वि.* लठाबज्र।
लठरो- *वि.* [√लठेउरो] लाटो स्वभावको; लठेउरो।
लठाङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* [लाठो+याङ्ग्रि+नु] १. जोल्टिनु; लठारिनु; बटारिनु। २. झगडा गर्नु; बाझ्नु; जुध्नु।
लठ्याङ्ग्र्याइ- *ना.* लठाङ्ग्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
लठाबज्र- *ना.* [लट्ठक+बज्र] १. परस्परको ठुलो झगडा वा मारपिट। *वि.* २. बरबाद भएको; भताभुङ्ग भएको। ३. सँभाली नसक्ने खालको; बेसम्भार; लठबज्र।
लठारिनु- *अ.क्रि.* [लठारो+इ+नु] १. लठारो जस्तै गरी बटारिनु; बाटिनु। २. लठाङ्ग्रिनु; जोल्टिनु। ३. झगडा गर्नु।
लठारो- *ना.* [लट्ठ+आकार] १. बाबियो, फलामका तार आदिको मोटो डोरी; लखाकी। २. लामो समयसम्म परिरहने झगडा। ३. नटुङ्गिएका कामको चापाचाप; झमेला।
लठाऱ्याइ- *ना.* लठारिने क्रिया वा प्रक्रिया।
लठिँगरे/लठिङ्गरे- *वि.* [लाठो+इँगर/इङ्गर+ए] १. लठुवा; लट्ठक। २. लबिधरे; लर्दू।
लठिबज्र- *वि.* [लठी (लाठो)+बज्र] १. अलपत्रिँदो अवस्थाको; लठिबज्रे; लठाबज्र। *ना.* २. मेलोमेसो केही नभएको काम। ३. लट्ठी लिएर जुध्ने वीरहरूको समूह।
लठिबज्रे- *वि.* १. काम राम्ररी सँभालेर गर्न नसक्ने; काम गर्ने काइदा नजानेको। २. मेलोमेसो केही नपाइने।
लठुवा- *वि.* [सं. लट+उवा] १. लट्ठक; मूर्ख; लठिङ्गरे। २. लबिधरे; लर्दू।
लठेउरो- *वि.* [लाटो+एउरो] लाटो स्वभावको; लठेप्रो; लठ्यौरो; लठरो।
लठेप्रो/लठेब्रो- *वि.* [√ लठेउरो] लठेउरो। स्त्री. लठेप्री/लठेब्री।
लठैत- *ना.* [लाठो+ऐत] लाठो लिएर हिँड्ने व्यक्ति वा व्यक्तिहरूको समूह।
लठ्याङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* [लठ्याङ्ग्रो+इ+नु] लठाङ्ग्रिनु।
लठ्याङ्ग्रो/लठ्यौरो- *वि.* [लाटो+याङ्ग्रो/यौरो] लट्ठक; लठेउरो; लठेप्रो; लठेब्रो।
लड्नु- *स.क्रि.* [सं. लडन] १. लडाइँ गर्नु; जुध्नु; झगडा गर्नु; लाप्पालाप्पी खेल्नु। २. लोट्नु; पछारिनु; गिर्नु; ढल्नु। ३. लेट्नु; सुत्नु; पल्टनु। ४. नोकरीका निम्ति सेवाआयोग आदिका परीक्षामा सामेल हुनु; प्रतिस्पर्धामा भाग लिनु।
लडकपन- *ना.* [लडको+पन] १. लडकाको स्वभाव वा प्रकृति;

बालकपन; ठिटौली; ठिट्याइँ। २. नासमझ हुनाको स्थिति। ३. बाल्यावस्था।
लडकी- *ना.* [लडको+इ] १. केटी; ठिटी। २. पुत्री; छोरी।
लडको- *ना.* [सं. लड्] १. केटो; ठिटो; लडिका। २. पुत्र; छोरो।
लडखड- *क्रि.वि.* [लड्+खडा] लड्दै-भिड्दै; दुःखका साथमा।
लडखडाइ- *ना.* लडखड गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लडखडाइनु- *क.क्रि.* लरखराइनु।
लडखडाउनु- *अ.क्रि.* लरखराउनु; धर्मराउनु।
लडन्त- *ना.* [लड्+अन्त] लड्ने वा झगडा गर्ने काम; जुधाजुध; हातमिसामिस; भिडन्त; युद्ध; घमासान; लडभिड।
लडन्ता/ लडन्ते- *वि.* लडन्त गर्ने स्वभावको; युद्धमा लागेको।
लडबड- *क्रि.वि.* [सं. लड्] १. रोगले वा कमजोरीले चलहल गर्न नसक्ने गरी; हिँड्न र उभिन नसक्ने चालले; धरमर। २. डर, रोग, धक आदिले अस्पष्ट आवाज आउने गरी; लरबर।
लडबडाइ- *ना.* लडबडाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लडबडाइनु- *अ.क्रि.* लडखडाइनु; लकपकाइनु; धर्मराइनु।
लडबडाउनु- *अ.क्रि.* १. हिँड्न वा उभिन नसकेर धर्मराउनु वा लड्न खोज्नु। २. लकपकाउनु; लरबरिनु; धकाउनु।
लडबडिनु- *अ.क्रि.* लडबडाउनु।
लडबड्याइ- *ना.* लडबडिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लडबुडिनु- *अ.क्रि.* [लडीबुडी+नु] लुडबुडिनु।
लडबुड्याइ- *ना.* लुडबुड्याइ।
लडबुड्याइनु- *क.क्रि.* लुडबुड्याइनु।
लडबुड्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* लुडबुड्याउनु।
लडभिड- *ना.* [लड्+भिड्] परस्परमा लड्ने र भिड्ने काम; झैझगडा; कलह; लडन्त।
लडाइँ- *ना.* [लड्+आइँ] १. दुई विरोधी दल वा पक्ष खास गरी सशस्त्र सैनिकहरू लड्ने र एक अर्कालाई मारपिट गर्ने काम; सङ्ग्राम; युद्ध; रण; लडन्त। २. झगडा; तकरार; कुटाकुट; मारमुङ्ग्री।
लडाइँभडाइँ- *ना.* मिल्न लागेको लडाइँ फेरि भड्केर सुरु भएको अवस्था।
लडाइ- *ना.* [√ लड् (+आइ)] १. लड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [लडाउ+आइ] २. लडाउने भाव वा क्रिया-प्रक्रिया।
लडाइनु- *क.क्रि.* लडन्त गराइनु; भिडाइनु।
लडाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. परस्परमा लडन्त गराउनु; भिडाउनु; जुधाउनु। २. लोटाउनु; पछार्नु। ३. लेटाउनु; सुताउनु; ढाल्नु। ४. गुडाउनु। ५. लड्न लाउनु; लड्ने पार्नु।
लडाक- *ना.* [लड्+आक] १. लडन्त; लडाइँ; झगडा। २. योद्धा; वीर; लडाका; लडाकु। ३. झगडालु; कचिङ्गलो।
लडाकपन- *ना.* लडाक हुनाको भाव वा अवस्था।
लडाका- *वि.* [लड्+आका] खुब लड्न सक्ने; योद्धा; जोधा; लडाकी; लडाकु।
लडाकी- *वि.* १. लडाका; लडाकु। २. युद्धमा खुब लड्ने (स्त्री)।
लडाकु- *वि.* १. लडाका। २. लडाइँका काममा आउने (जस्तो- लडाकु जहाज)।
लडाको-[लड्+आको] आपसको मनोमालिन्य; कचिङ्गल।
लडिका- *ना.* [√ लडको] लडको; ठिटो; केटो।
लडिनु- *क.क्रि.* [लड्+इ+नु] १. लड्ने काम गरिनु; जुधिनु। २. लोटिनु; गिरिनु। ३. लेटिनु; सुतिनु। ४. सङ्घर्ष गरिनु। ५. ढलिनु।
लडिया- *ना.* [सं. लड्+इया] गोरुगाडा; बयलगाडी।
लडीबडी- *ना.* लडीबुडी।
लडीबुडी- *ना.* [लड्+ई+बुड्+ई] १. भुइँमा ढलीमली गरेर लड्ने काम; लोटपोट; लडीबडी। २. भुइँमा गुड्दै खेलिने एक खेल। ३. रिसले वा चिन्ताले भुइँमा लोटपोट गर्ने काम।
लडु- *ना.* [सं. लड्+उ] एउटा मात्र गोरुले तान्ने सबारीगाडा।
लडे- *वि.बो.* गाईबस्तुलाई गाली गर्दा प्रयोग हुने शब्द।
लडेलो- *वि.* [लाड्+एलो] प्यारो; प्रिय।
लड्डु- *ना.* [सं. लड्डुक] चिनी, मैदा, घिउ आदि मिसाएर बनाइएको गोलो डल्लो मिठाई; मोदक।
लण्ड- *ना.* [सं.] १. विष्ठा; मल; गुहु। २. लिङ्ग; शिश्न।
लत- *ना.* [सं. रत] १. रक्सी, धूमपानजस्ता वस्तुको व्यसन। २. कुनै पनि नजाती काम वा कुराको अभ्यास; आदत; बानी।
लतक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लतक्+क] १. ज्यादा पाकेर गल्ने गरी। २. लेदो पदार्थ चुहिने भएर; लितिक्क; लुतुक्क।
लतपत- *क्रि.वि.* [लत्त+पोत्] बेढङ्गसित जथाभाबी पोत्ने वा पोतिने गरी; गिलो वा लेसाइलो पदार्थ यताउति लाग्ने, टाँसिने किसिमले।
लतपतिनु- *अ.क्रि.* लतपत भई पोतिनु वा लिपिनु; लेपिनु; घसारिनु।
लतपत्याइ- *ना.* लतपतिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लतपत्याइनु- *अ.क्रि.* लतपत पारिनु।
लतपत्याउनु- *प्रे.क्रि.* लतपत पार्नु।
लतरी- *ना.* [हि. लतर] केराउसँगै रोपिने तथा रविबालीमा हुने एक जातको दलहन; खेसरी।
लतलत- *क्रि.वि.* [अ.मू. लत्+अ (द्वि.)] १. गिलो पदार्थ लगातार चुहने गरी; लितितिति; लततत। २. गिलो वा लेदो पदार्थमा मुख गाडेर धमाधम खाए जस्तै गरी।
लतलती- *क्रि.वि.* अझ लतलत हुने गरेर।
लता- *ना.* [सं.] १. रुख, थाँक्रो आदिमा चढ्ने वा जमिनमा फैलिने कमलो बालो; लहरो; बल्ली। २. शाखा। ३. सुकुमार स्त्री। ४. मोतीको लुड।
लताकरञ्ज- *ना.* काँडे कुबिराक्ष।
लता कस्तूरी- *ना.* राता डाँठ र अँडिरका जस्ता पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने तथा रामतोरियाँजस्ता झुसे कोसा लागी त्यसभित्रको गेडाबाट कस्तूरीको जस्तो बास्ना आउने एक बोट।
लताकुञ्ज- *ना.* चारैतिर लहराले घेरिएर घरजस्तो बनेको ठाउँ; लतागृह।
लतागृह- *ना.* लताकुञ्ज।
लताम- *ना.* अम्बा; बेलौती।
लतामण्डप- *ना.* [सं.] लताकुञ्ज; लतागृह।
लतार्नु- *स.क्रि.* [सं. लता+नु] १. भुइँमा घस्रने गरी तान्नु; लत्र्याउनु;

घिस्स्याउनु। २. लटपट गर्नु; लटपट्याउनु। ३. पछार्नु; गिराउनु। ४. घुसार्नु। ५. घिउतेल आदिमा सागपात पकाउनु। ६. निहुराउनु; नुहाउनु। ७. धेरै खानु; घिच्नु।

लतारिनु- *क.क्रि.* १. लतार्ने काम गरिनु। २. घिसारिनु; पछारिनु; निहुराइनु।

लतार्याइ- *ना.* लतार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लतारपतार- *ना.* १. पानी नहाली भुटुनकै भरमा ओल्टाई-पल्टाई पारी तरकारी पकाउने काम। २. कामचलाउ वा झारातिराइका किसिमले लिप्ने, लेख्ने वा कोर्ने काम।

लताहा- *वि.* [लात+आहा] लात्ती हान्ने स्वभावको; दुर्छे (घोडा, भैंसी, गाई इ.)।

लतिका- *ना.* [सं.] १. सानो लहरो। २. मोतीको लुड।

लत्कनु- *अ.क्रि.* [लत्को+नु] लेदो वा गिलो वस्तु चुहुनु।

लत्काइ- *ना.* लत्कने तथा लत्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लत्काइनु- *अ.क्रि.* लत्कन लाइनु।

लत्काउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. मलत्याग गर्नु; बिस्ट्याउनु। २. लत्कन लाउनु; चुहाउनु।

लत्किनु- *अ.क्रि.* १. चुहिनु। २. लत्कनु।

लत्को- *ना.* सिँगानको आँठो। २. लेदो पदार्थको एक खेपमा चुहिने भाग वा अंश।

लत्त- *क्रि.वि.* [सं. लत्+त] लेदो वा गिलो पदार्थ एकै चोटि निस्कने वा निकाल्ने गरी; ल्यात्त; सात) लततत।

लत्तर- *ना.* [सं. लता] लहरामा फुल्ने, लामो भेट्नु हुने एक जातको रङ्गीविरङ्गी बास्नादार झुप्पे फूल।

लत्ता- *ना.* [सं. लता] १. कपडाको टुक्रो। २. फाटेको पुरानो कपडा। ३. लोता; फित्ता।

लत्ताकपडा- *ना.* लुगाफाटो; वस्त्र।

लत्तिनु- *अ.क्रि.* [लात+इ+नु] १. नजानेर वा असावधानीका कारणले कुनै वस्तु वा व्यक्तिमाथि लात लाग्नु। २. पराजित हुनु; हार्नु; कायल हुनु। ३. उपेक्षित हुनु; बेवास्ता हुनु।

लत्तो- *ना.* [सं. लता] १. उत्साह; जाँगर; साहस; हिम्मत। २. उद्योग; प्रयत्न।

लत्त्याइ- *ना.* [√ लत्ति (+याइ)] लत्तिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लत्त्याइ- *ना.* लत्त्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लत्त्याइनु- *क.क्रि.* लत्तिने पारिनु; लात्तीले हानिनु।

लत्त्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. लातले छुनु, हान्नु वा हिर्काउनु; लात्ती लाउनु। २. हार खुवाउनु; उठ्न नदिई निहुराउनु।

लत्याकलुतुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. लतक् > लत्याक्+अ (द्वि.)] १. पग्लने गरी गलेर वा पाकेर। २. थकाइ, बोझ, हार आदिले शरीरको फुर्ती वा तुजुक स्वात्तै हराउने गरी।

लत्याहा- *वि.* तीनवटी छोरीछोरी पाइसकेपछि जन्मेको छोरो; तेल्याहा।

लत्रनु- *अ.क्रि.* [लत्रक्क+नु] १. आधार नपाई लहरो झैं पसारिनु; झुन्डिनु; निहुरनु; झुक्नु; नुहुनु। २. शरणमा पर्नु; पस्नु। ३. खस्नु; गिर्नु। ४. घमन्ड छाडेर नम्र हुनु। ५. लाचार वा विवश हुनु।

लत्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लत्रक्+क] १. निहुरने वा झुक्ने गरी। २. झुन्डिने चालले; लुत्रुक्क। ३. अभिमान, शक्ति आदि टुटेर। ४. पसेर शरणमा पर्ने चालसँग।

लत्राइ- *ना.* [√लत्र (+आइ)] १. लत्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [लत्राउ+आइ] २. लत्राउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लत्राइनु- *क.क्रि.* निहुराइनु।

लत्राउनु- *स.क्रि.* १. लाचार गराउनु; विवश पार्नु। २. झुकाउनु; निहुराउनु। ३. झुन्डिएको वस्तुले जमिन छुवाउनु; लतार्नु।

लत्रिनु- *अ.क्रि.* [लत्र+इ+नु] १. लत्रनु। २. झुक्ने काम हुनु।

लत्र्याइ- *ना.* लत्रिने वा लत्र्याउने क्रियाप्रक्रिया।

लत्र्याउनु- *स.क्रि.* लत्राउनु।

लत्र्याहट- *ना.* लत्रिने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; लत्र्याइ।

लत्र्याँस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. लत्र्याँस्+स] थाकेर वा ओइलाएर लत्रिने गरी।

लत्र्याङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. लत्र्याङ्+ङ] हे. लत्र्यान्न।

लत्र्यान्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. लत्र्यान्+न] ज्यादै थकित भएर; शरीर चलाउन नहुने किसिमले गलेर।

लथरो- *वि.* [लाथ्रो] १. मोटोघाटो भएर पनि तागत नभएको (मान्छे)। २. भिजेर गह्रौं भएको (वस्तु)।

लथालिङ्ग- *क्रि.वि.* बेथितिसँग मालमत्ता फिँजिएर; भताभुङ्ग; अस्तव्यस्त; अलपत्र; आफलताफल।

लदबद- *क्रि.वि.* [√लतपत] लेदो वा गिलो हुने गरी; दबदब; थलथल।

लदबदे- *वि.* लदबदो।

लदबदो- *वि.* दबदबाउँदो; लदबदे; दबदबे।

लदरो- *ना.* [√लेदो] लेदो।

लदाइ- *ना.* [√लाद् (+आइ)] १. लाद्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [लदाउ+आइ] २. लदाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लदाइनु- *क.क्रि.* लाद्न लाइनु; गह्रौं भारी बोकाइनु।

लदाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. खुबसित काममा जोत्नु। २. तालिममा बेसरी घोट्नु। ३. गह्रौं भारी बोकाउनु।

लदाबदी- *क्रि.वि.* [लदबद] १. प्रशस्त मात्रामा; धेरै; बहुत; खुब। *वि.* २. छेलोखेलो; आफलताफल; प्रशस्त।

लदिनु- *अ.क्रि.* [लाद्+इ+नु] १. काममा खुब जोतिनु। २. तालिममा ज्यादै रगडिनु। ३. धसिनु। ४. गन्हौं भारी बोकिनु। ५. अर्काको भार हुनु।

लदुरो- *वि.* [लाद्रो+उरो] खन्चुवा; धेरै खाने; खन्चुरो।

लद्दी- *वि.* [प्रा.] भिजेर गिलो भएको; लदरो भएको; लेदो।

लद्दू- *वि.* [लाद्+ऊ] १. कुनै काम पनि गर्न नसक्ने; बेकम्मा; लट्ठक। २. छिटोछरितो नभएको; लोसे; जुम्सो। *ना.* ३. भरिया; कुल्ली।

लन्ठ- *वि.* [सं. लट] मूर्ख; लट्ठक।

लन्ठक- *वि.* लट्ठक।

लन्ठन- *ना.* [सं. लण्ड] १. पुरुषको जननेन्द्रिय; लिङ्ग, शिश्न। २. काम नलाग्ने व्यक्ति।

लन्ठा- *ना.* कामकाजको झोज; टन्टा; झमेला; अलमल।

लन्ठाधिराज- *वि.* [लन्ठ+अधिराज] अतिमूर्ख; महालन्ठ।
लन्ठिनु- *अ.क्रि.* [सं. लुण्ठ+नु] १. उद्योगव्यवसायमा नलागी त्यसै थन्किरहनु; निरुद्योगी हुनु। २. कामकुरा केही नगरी यताउति हल्लिरहनु। ३. अलपत्र हुनु।
लन्ठू- *वि.* [सं. लुण्ठ] लट्ठू; लट्ठक।
लन्ठ्याइ- *ना.* [√ लन्ठि (+याइ)] १. लन्ठिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[लन्ठ्याउ+आइ] २. लन्ठ्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
लन्ठ्याइनु- *क.क्रि.* लन्ठिने पारिनु।
लन्ठ्याउनु- *प्रे.क्रि.* लन्ठिने पार्नु।
लन्ठ्याङ- *ना.* [सं. लुण्ठ] १. लन्ठिने काम वा चाल। *वि.* २. काम नलाग्ने।
लन्ठ्याङमन्ठ्याङ- *क्रि.वि.* लन्ठ्याङलुन्ठुङ।
लन्ठ्याङलन्ठ्याङ- *क्रि.वि.* कतै नहेरी वा हल्लँदै एकोहोरो हिँडिरहेर।
लन्ठ्याङलुन्ठुङ- *क्रि.वि.* १. यताउति लन्ठिने गरी। २. जसोतसो गरेर काम पटाउने चालले; लन्ठ्याङमन्ठ्याङ।
लन्डन- *ना.* [अङ्.] इङ्गल्यान्डको राजधानी।
लन्डिनु- *अ.क्रि.* [सं. लण्ड+इ+नु] १. लडीबडी गर्नु; गुड्नु। २. परीक्षामा प्रायशः असफल हुनु; गुल्टिनु। ३. निरुद्योगी हुनु; लन्ठिनु। ४. अलपत्र हुनु।
लन्ड्याइ- *ना.* लन्डिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लन्ड्याइनु- *क.क्रि.* लन्ड्याउने काम गरिनु।
लन्ड्याउनु- *प्रे.क्रि.* लन्डिने तुल्याउनु; अलपत्र पार्नु; आफल्नु।
लपक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लपक्+क] १. लेसाइलो वस्तु टाँसिने गरी। २. गिलो खानेकुरा चाट्ने चालले; ल्याप्प। ३. लतक्क।
लपटो- *ना.* [√ लपेटो] १. लपेट्ने वा बेर्ने काम; लपेटो। २. रबरको बेरुवा नली। ३. बेर्ने वस्तु। ४. लबटा।
लपनछ्पन- *ना.* [√ लुकाउ+छिपाउ] १. लुकाउने र छिपाउने काम; ढाकछोप। २. ढाँट्ने र छकाउने काम; छलछाम; ढाँटढुट।
लपलप- *क्रि.वि.* [अ.मू. लप्+अ (द्वि.)] खोले आदि पातलो खाने कुरो चाटेर खाने गरी; लुपुलुपु।
लपलपाउनु- *स.क्रि.* १. खाने चाहनाले जिब्रो बाहिर निकाल्नु; साह्रै चाट्न थाल्नु लपलप गर्नु। २. खानेकुरामा साह्रै लोभिनु।
लपलपे- *वि.* जिब्रो लपलप गर्ने; खानामा लोभिने; लोभी।
लपेट्नु- *स.क्रि.* [सं. लिप्+नु] १. गुटुमुटु पार्नु; बेर्नु। २. फेरो मार्नु। ३. दुई हातले बेर्नु; अँगालो हाल्नु।
लपेटाइ- *ना.* लपेट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लपेटाइनु- *क.क्रि.* लपेट्न लाइनु।
लपेटाउनु- *प्रे.क्रि.* लपेट्न लाउनु।
लपेटिनु- *क.क्रि.* बेरिनु; अँगालो मारिनु।
लपेटुवा- *वि.* १. लपेटिएको; बेरिएको। *ना.* २. फर्सीको जस्तो पात हुने, काँडादार साना फल फल्ने एक बोट वा त्यसैको फल; झिम्झिरीटा।
लपेटो१- *ना.* [लपेट्+ओ] १. लपेट्ने वा बेर्ने काम; लपटो। २. लपेट्ने वस्तु। ३. रबरको बेरुवा नली।
लपेटो२- *ना.* [सं. लपेटा] कसैलाई हत्केलाले दिएको थप्पड; लबटो।
लपेस- *ना.* [नेवा. लप्ते] १. गाँसेर बिट नउठाइएको पातको टपरी। २. लाफो; पत्तल।
लप्काइ- *ना.* [√ लप्काउ (+आइ)] लप्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लप्काइनु- *क.क्रि.* लप्काउने काम गरिनु; चाटिनु।
लप्काउनु- *स.क्रि.* [लप्को+आउ+नु] १. चाटेर खानु। २. धेरै खानु। ३. ठगी गर्नु; ठगेर खानु वा तान्नु।
लप्किनु- *क.क्रि.* [लप्को+इ+नु] चाटिनु; धेरै खाइनु; ठगिनु; लप्काइनु।
लप्को- *ना.* आगाको ज्वाला; लपट; मुस्लो; राँको।
लप्टन- *ना.* [अङ्. लेफ्टिनेन्ट] १. जङ्गी सेवातर्फ कप्तानदेखि मुनिको एक सैनिक पद; उपसेनानी। २. अघिको अमिनी अदालतमा रहने हाकिम।
लप्टनी- *ना.* लप्टनको पद वा काम।
लप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. लप्+प] लपक्क।
लप्पनछप्पन- *ना.* हे. लपनछ्पन।
लप्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लप्रक्+क] लर्कने गरी; लर्काएर।
लप्सी- *ना.* [भो.ब.] बकैनाका जस्ता पात हुने लस्सादार अमिलो गुदी भएको फल फल्ने एक वृक्ष वा त्यसैको फल; श्लेष्मान्तक; लौसी।
लफङ्गो- *वि.* [फा. लफङ्ग] १. कुनै काम-कुरो नहेरी त्यसै लन्ठिएर हिँड्ने; कामकाजको रेखदेख नगर्ने; बेकम्मा। २. खराब आचरण भएको; बदमास।
लफन्दर- *वि.* [√ लफन्धर] १. धेरै बोल्ने; बतौरे।
लफन्दरे- *वि.* लफन्दरो।
लफन्दरो- *वि.* १. बेकम्मा; रद्दी। २. लफङ्गो।
लफन्धर- *वि.* [सं. लपन+धर] १. धेरै बोल्ने; फतौरो। २. स्वास्नी मरेको; राँडो।
लफन्धरी- *वि.* १. धेरै बोल्ने (स्त्री); फतौरी। २. पोइ मरेकी; राँडी।
लफरलफर- *क्रि.वि.* [√ लफलफ] लफलफाउने खालका लुगा हल्लाएर।
लफलफ- *क्रि.वि.* [सं. लिप्त] १. पानी आदिले भिजेका लुगा लाउँदा शरीरमा बराबर टाँसिने गरी; लफ्याक-लफ्याक। *वि.* २. भिजेको; रुझेको।
लफलफाइ- *ना.* लफलफाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लफलफाइनु- *अ.क्रि.* लफलफ होइनु।
लफलफाउँदो- *वि.* लफलफ गर्दो; भिजेर तर भएको।
लफलफाउनु- *अ.क्रि.* १. लुगा भिजी शरीरमा च्याप्प-च्याप्प टाँसिनु। २. पानीले बेसरी रुझ्नु; निथ्रुक्क हुनु।
लफुङ्गो- *वि.* हे. लफङ्गो।
लफ्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लफ्रक्+क] भिजेको वा लामो भएको लुगा हल्लने वा भुइँमा घस्रने चालसित; लफलफ।
लफ्याकलफ्याक- *क्रि.वि.* [अ.मू. लफ्याक्+अ (द्वि.)] १. भिजेको लुगा शरीरमा च्याप्प टाँसिने गरी; लफलफ। २. लफङ्गो भएर हिँड्ने चालसित; विनाकामले हल्लिएर।
लफ्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लफ्याक्+क] धेरै पाँजिएर लफ्रक्क हुने गरी।

लबज- *ना.* [अ. लब्ज] १. शब्द; पद। २. वचन; बोली। ३. भन्ने तरिका; भनाइ। ४. अभिप्राय।
लबटो- *ना.* [√ लपेटो] १. हत्र्युङ्गोदेखि जोरेका औँलाका टुप्पासम्मको आकार; हत्केलो; लपेटो। २. त्यस्तो आकारले गरेको प्रहार; थप्पड।
लबट्याइ- *ना.* [√ लबट्याउ (+आइ)] लबट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लबट्याइनु- *क.क्रि.* लबटाले हानिनु।
लबट्याउनु- *स.क्रि.* [लबटो+याउ+नु] १. लबटाले हान्नु; थप्प्याउनु। २. गाँस हाल्दै धमाधम खानु; गप्प्याउनु।
लबर- *वि.* [सं. लपन] १. झुटो कुरा गर्ने; ढँटुवा; फटाहा। २. धेरै बोल्ने; गफडी; गफी।
लबरचट्टा- *वि.* १. फटाइँ गरेर ठग्दै हिँड्ने। २. मुखले जगतै मार्ने।
लबरपाँडे- *वि.* १. नाटकमा हास्यरसको अभिनय गर्ने (पात्र); विदूषक। २. ठट्यौलो; हँस्सीमजाक गर्ने। ३. जतासुकै पनि कुरो ठिक्क पार्न जान्ने; लबारो।
लबरल्वाँठ- *वि.* लण्ठ; बेकम्मा।
लबरी- *ना.* लबरको काम वा स्वभाव।
लबरस्वाँठ- *वि.* मूर्ख; गोबरगणेश; लट्टू।
लबरो- *वि.* हे. लबर।
लबर्चट्टा- *वि.* [लबर+चोट्टा] १. ढँटुवा; लबर्चट्टु; ढाँट। २. धूर्त; चोट्टा; ठग। ३. लफुङ्गो।
लबर्चट्टु- *वि.* लबर्चट्टो।
लबस्तरी- *ना.* [लबस्तरो+ई] १. 'लबस्तरो'को स्त्रीरूप; नकच्चरी; फलफले। २. नहरनी वा छुरा उध्याउने छाला।
लबस्तरो- *वि.* [सं. रभस्तर] १. लाज नभएको; नकचरो; निर्लज्ज; थेत्तरो। २. कामकुरामा बाधा पार्ने। *ना.* ३. नहरनी वा छुरा उध्याउने छाला।
लबस्तऱ्याइँ- *ना.* लबस्तराको भाव वा चाल।
लबार- *वि.* [√ लबर] हे. लबर।
लबारचोट्टा- *वि.* लबरचोट्टा।
लबारपाँडे- *वि.* लबरपाँडे।
लबारो- *वि.* हे. लबार।
लबालब- *वि.* [फा.] मुखसम्म हुने गरी भरिएको; टनाटन; भरिपूर्ण।
लबिधरे- *वि.* [सं. लम्बोदर] मोटो र अग्लो कदको; ठुलो काँटको; लर्द; धिरी।
लबेद- *ना.* [सं. वेदे रूढिपरम्परा; पुरानो रीतिरिवाज; लोकाचार।
लबेदा- *ना.* [फा. लबाद] मयलपोस; दौरा।
लब्ध- *वि.* [सं.] १. हासिल गरिएको; प्राप्त। २. गणितमा भाग आदि गर्दा प्राप्त भएको (उत्तर; लब्धि; भागफल)। ३. बोध भएको। ४. कमाएको; अर्जित।
लब्धकाम- *वि.* अभीष्ट काम पूरा भएको; इच्छित पदार्थ प्राप्त भएको।
लब्धकीर्ति- *वि.* प्रसिद्ध; विख्यात; नामुद; विश्रुत।
लब्धप्रतिष्ठ- *वि.* प्रतिष्ठित; लब्धकीर्ति।
लब्धाङ्क- *ना.* [सं.] परीक्षा आदिमा प्राप्त भएको अङ्क; प्राप्ताङ्क।
लब्धाङ्कपत्र- *ना.* लब्धाङ्क दिइएको पत्र (मार्कसिट)।
लब्धि- *ना.* [सं.] १. प्राप्ति; अभिग्रहण। २. लाभ; फाइदा। ३. गणितमा भागफल।
लभनावली- *ना.* [सं.] साधारण हरियो पात हुने करबीरका जातको एक वनस्पति।
लभानी- *ना.* एक दुई फिट लामा पात हुने, झुप्पामा राता फूल फुल्ने र लप्सीका जस्ता फल फल्ने, सिउँडीका जातको बोटविशेष।
लभ्य- *वि.* [सं.] १. पाउन योग्य; प्राप्त गर्न लायक। २. उपयुक्त; उचित। ३. सुबोध।
लमकझमक- *क्रि.वि.* [लमक्क+झमक्क] झम्टन खोज्ने गरी; आक्रमण गर्ने चालसित; लम्कीझम्की।
लमकलमक- *क्रि.वि.* [अ.मू. लमक्+अ (द्वि.)] लामो फड्का मारेर लगातार हिँड्ने गरी; लम्कने चालले; लमक्क।
लमक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लमक्+क] लामो फड्का हालेर हिँडे झैँ गरी; लम्कने चालले।
लमजुङ- *ना.* [भो.ब.] नेपालको गण्डकी अञ्चलअन्तर्गत पर्ने एक जिल्ला।
लमतन्न- *क्रि.वि.* [लामो+तन्न] १. सुत्दा हातगोडा फिँजाएर; पसारिएर; लम्पसार; चित। *वि.* २. लामो हुने गरी तानिएको।
लमलम- *क्रि.वि.* [अ.मू. लम्+अ (द्वि.)] हे. लमकलमक।
लमलस्ट- *वि.* हे. लमिलस्ट।
लमाइ- *ना.* [लामो+आइ] लामोपट्टिको एक रैखिक नाप; लम्बाइ।
लमिनु- *अ.क्रि.* [लामो+इ+नु] लामो हुनु; लम्बिनु।
लमिनी१- *ना.* [लामा+इनी] लामा जातकी स्त्री; लमेनी।
लमिनी२- *ना.* [लमी+नी] लमीको काम गर्ने स्त्री।
लमिलस्ट- *वि.* वाक्क लाग्ने किसिमको; पट्यारलाग्दो (गफ, कुरा इ.)।
लमी- *ना.* [नेवा.] विवाहमा वरवधू दुवै पक्षमा कुराकानी मिलाउने व्यक्ति; लाँपू।
लमेनी- *ना.* [लामा+एनी] लामा-जातिकी स्त्री; लमिनी।
लम्कनु- *अ.क्रि.* [लम्को+नु] लामो फड्का हालेर छिटो हिँड्नु; लमकलमक हिँड्नु; लस्कनु; दौडनु।
लम्कन्ना/लम्कन्ने- *वि.* [लामो+कान+आ/ए] १. लामो कान भएको। *ना.* २. दन्त्यकथामा वर्णित लामा कान हुने दैत्य।
लम्काँक्री- *ना.* [लामो+काँक्रो+ई] ककडी।
लम्काइ- *ना.* [√ लम्क (+आइ)] १. लम्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[लम्काउ+आइ] २. लम्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लम्काइनु- *क.क्रि.* लम्कन लाइनु।
लम्काउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. हिँड्दा हातगोडा आदि छिटोछिटो चलाउनु; छिटो हिँड्न लाउनु। २. हातगोडा आदि तान्नु वा तन्काउनु।
लम्किनु- *अ.क्रि.* १. लम्कनु। २. लामालामा पाइला गरी हिँड्नु।
लम्कीझम्की- *ना.* [√ लमकझमक] कसैलाई झम्टने उद्देश्यले लम्कने

काम; हमला गर्ने तालसुर; लमकझमक।
लम्को- *ना.* [लम्क+ओ] १. लामो कदम; लामो फड्को। २. बाटाको केही लामो र सोझो अंश; लर्कन।
लम्कोसे- *वि.* [लामो+कोस+ए] आँखाको कोस लामो भएको।
लम्चाइलो- *वि.* [लाम्चो+आइलो] लाम्चो परेको; लाम्चिलो।
लम्चिनु- *अ.क्रि.* [लाम्चो+इ+नु] लाम्चो हुनु; लम्मिनु; तन्कनु।
लम्च्याइ- *ना.* लम्चिने वा लम्च्याउने क्रिया-प्रक्रिया।
लम्च्याइनु- *क.क्रि.* लाम्चो पारिनु; केही लम्ब्याइनु।
लम्च्याइलो- *वि.* लाम्चो परेको; लाम्चो आकारको।
लम्च्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* लाम्चो पार्नु; केही लम्ब्याउनु; तन्काउनु।
लम्छट- *वि.* [हि. लम+छड] १. हार मिलेको; पङ्क्तिबद्ध; लाम वा ताँती मिलाइएको। २. हलक्क बढेको।
लम्तन्न- *क्रि.वि.* हे. लमतन्न।
लम्तन्ने- *वि.* १. लम्बेतान; लामो। २. अग्लो; लबिधरे।
लम्पट१- *ना.* [लम्ब+पट्ट] १. सानो खालको पातलो डस्ना। २. कार्पेट आदिमा बिछ्याइने वा परदेशको यात्राका समयमा प्रयोग गरिने करङ्गे डस्ना।
लम्पट२- *वि.* [सं.] १. कामवासनाले आसक्त; विलासी; कामुक। *ना.* २. कामुक पुरुष।
लम्पटता- *ना.* लम्पट हुनाको भाव वा स्थिति।
लम्पसार- *वि.* [लामो+पसार] १. हातगोडा पसारेर सुतेको; भुइँमा फैलेर पल्टेको। *क्रि.वि.* २. लमतन्न।
लम्फा- *ना.* [अङ्. ल्याम्प] मटीतेल राखी बत्ती बाल्ने एक प्रकारको लालटिनजस्तो साधन; यारलम्फा।
लम्फु- *वि.* [लफङ्गारे] १. काम गर्न नजान्ने वा काम नपाएको; लफङ्गो; बेकारी। २. लट्ठक; मूर्ख; लखनटट्टु।
लम्ब- *ना.* [सं.] १. कुनै एक सरल रेखामा समकोण बन्ने गरी खिचिएको अर्को सरल रेखा। *वि.* २. लामो; विस्तीर्ण; दीर्घ; विशाल। ३. सिधा उठेको; ठाडो।
लम्बकर्ण- *वि.* १. लम्कन्ना। *ना.* २. बाखो। ३. हात्ती। ४. राक्षस; पिशाच। ५. प्रताप मल्लका समयमा आएका एक दाक्षिणात्य तान्त्रिक ब्राह्मण।
लम्बर- *ना.* [अङ्. नम्बर] १. नम्बर; सङ्ख्या। २. अङ्क।
लम्बरी- *वि.* [लम्बर+ई] १. लम्बर भएको; नम्बरी। २. असल; उम्दा (सुन)। *ना.* ३. सय रुपियाँ वा त्यसभन्दा माथिको नोट। ४. सरकारद्वारा विशिष्ट विद्वान्लाई दिइने मान वा मर्यादा।
लम्बरी जग्गा- *ना.* जोतवालाकै नाउँमा भएको जग्गा।
लम्बा- *वि.* [सं. लम्ब] १. लामो; लम्ब। *ना.* २. सर्प; लाम्किरो।
लम्बाइ- *ना.* [लम्ब+आइ] लमाइ।
लम्बाइचौडाइ- *ना.* १. लामो र चौडाको नापो; गज र लमाइको नाप। २. विस्तार; फैलावट।
लम्बाइको एकाइ- *ना.* रैखिक नापको सबभन्दा सानो परिमाण।
लम्बाचौडा- *वि.* [लम्बा+चौडा] १. लामो र फराकिलो। २. विस्तारमा फैलाइएको; विवरणयुक्त; लम्बेचौडे (गफ, लेख आदि)। ३. ज्यादा लामो; लमलस्ट।
लम्बिनु- *अ.क्रि.* [लम्ब+इ+नु] हे. लम्मिनु।
लम्बिका- *ना.* [सं.] रुद्रघण्टी; किलकिले; उपजिह्वा।
लम्बित- *वि.* [सं.] १. झुन्डिएको; लत्रेको; नुहेको; लट्किएको। २. स्थगित। ३. कसैको आडभरोसामा रहेको; अवलम्बित; आश्रित।
लम्बुकोट- *ना.* [लम्ब+कोट] घुँडासम्म आउने न्यानो खालको कोट; टपकोट; ओभरकोट।
लम्बे- *वि.* [लम्ब+ए] लामो; लम्बा; दीर्घ; विशाल।
लम्बेचौडे- *वि.* लम्बाचौडा।
लम्बेतान- *वि.* धेरै लामो; खुब लम्बा।
लम्बोत्तर- *वि.* [सं.] लाम्चो; लम्स्याइलो।
लम्बोदर- *ना.* [सं.] १. गणेश। *वि.* २. ठुलो भुँडी भएको; भुँडे।
लम्ब्याइ- *ना.* [√ लम्बि (+याइ)] १. लम्बिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[लम्ब्याउ+आइ] २. लम्ब्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लम्ब्याइनु- *क.क्रि.* लामो गराइनु; लम्म्याइनु।
लम्ब्याउनु- *स.क्रि.* पार्नु; लम्म्याउनु।
लम्मिनु- *अ.क्रि.* [लामो+इ+नु] १. लामो हुनु; लम्बिनु। २. तन्किनु; तानिनु। ३. ढिलो हुनु; विलम्ब हुनु; टाँगिनु।
लम्म्याइ- *ना.* लम्मिने वा लम्म्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लम्म्याइनु- *क.क्रि.* लामो पारिनु; तन्काइनु।
लम्म्याउनु- *स.क्रि.* १. लामो पार्नु; टँगाउनु। २. ढिलो गर्नु; विलम्ब गर्नु।
लम्य्राङलुम्रुङ- *ना.* [अ.मू. लम्य्राङ+अ (द्वि.)] १. लुम्रो चाल; लोसो हिँडाइ। *क्रि.वि.* २. त्यस्तो चालले हिँडेर।
लम्लस्ट- *वि.* [√ लमिलस्ट] लामो र पट्यार लाग्ने खालको (कुरा); लमिलस्ट।
लम्स्याइलो- *वि.* [लाम्चो+याइ+लो] १. लाम्चो छाँटको; लामो भएर पसारिएको (ठाउँ)। २. लामो र सलसलाउँदो (हात- गोडा आदि)।
लय- *ना.* [सं.] १. एक वस्तु अर्का वस्तुमा चिन्न र छुट्ट्याउन नसकिने किसिमले मिलेको अवस्था; मिलान; विलय। २. गहन एकाग्रता; मनको लीनता; तल्लीनता। ३. सृष्टिको अन्तमा हुने महानाश; विनाश; विघटन; प्रलय। ४. प्रच्छन्नता; अदृश्यता; अदर्शन। ५. सङ्गीतमा स्वरको आरोह र अवरोहको विशेष तीन क्रम (विलम्बित, मध्य र प्लुत)। ६. विश्रामस्थल; आवास; निवास। ७. आलिङ्गन। ८. आराम। ९. कुनै काम जान्नका लागि चाहिने तन्मयता; लयो।
लयदार- *वि.* १. लय भएको; साङ्गीतिक। २. राम्रो; सुन्दर। ३. आनन्दप्रद।
लयस१- *ना.* [अङ्. लेस] सुन्दरताका लागि पोसाकको किनारमा जडिने रेसम आदिको फित्ता; पट्ठा; गोटा; लैस।
लयस२- *वि.* उत्तम वस्त्र, गहना आदिले सजिसजाउ भएको; झरिफुट्ट; लैस।
लयालु/लयालो- *वि.* [सं. लय+आलु/आलो] १. झोल र चौटा नछुट्टिने गरी एकै ठाउँमा मिसिएको; गाढा पन्यालो। २. एकनास भएर मिलेको; लयदार।
लयो- *ना.* [सं. लय] १. कुनै काम सिक्न चाहिने एकाग्रता; तन्मयता।

२. कुनै कामकुरो थाहा पाउन वा सिक्न तल्लीन भएर लाग्ने काम। ३. काम गर्ने फुर्ती; जाँगर।

लरक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लरक्+क] १. लर्कने वा लट्कने गरी। २. थालेको कामकुरो सफल नहुँदा उत्साह मर्ने चालसित।

लरखर- *क्रि.वि.* [√ लरलर] विनाकाम यताउति लरखरिने गरी; लर्खरिने चालले।

लरखराइ- *ना.* लरखराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लरखराइनु- *अ.क्रि.* लरखर गरिनु।

लरखराउनु- *अ.क्रि.* विनाकाम यताउति हिँड्नु; लरखरिनु।

लरखराहट- *ना.* लरखराउने स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।

लरखरिनु- *अ.क्रि.* लरखराउनु।

लरखऱ्याइ- *ना.* लरखरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लरखऱ्याइनु- *क.क्रि.* लरखरिने पारिनु।

लरखऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* बहकाउनु; अलमल्याउनु।

लरखऱ्याहट- *ना.* लरखरिने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया; लरखऱ्याइ।

लरझर- *ना.* [सं. लल् (द्वि.)] कसैकहाँ आउजाउ गर्ने वा अन्य प्रकारले सम्बन्ध स्थापना गर्ने क्रम वा काम।

लरबर- *क्रि.वि.* [लरखर] १. विनाकाम हल्लने गरी; लरखर। २. डर, लाज, सङ्कोच, दुर्बलता, धक, मात आदिका कारणले मुखबाट लरबराएर शब्द निस्कने गरी; लडबड। ३. रोग, कमजोरी आदिका कारणले शरीर शिथिल भई राम्री टेक्न नसक्ने भएर।

लरबराइ- *ना.* लरबराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लरबराइनु- *अ.क्रि.* लरखराइनु; बोली लडबडाइनु।

लरबराउनु- *अ.क्रि.* १. विनाकाम यताउति हिँडडुल गर्नु; लरखराउनु। २. बोली लटपटिनु; लडबडाउनु। ३. कमजोरी आदिले गोडा काम्नु।

लरबरिनु- *अ.क्रि.* लऱ्याङबऱ्याङ गर्नु; लटपटिनु; लरबराउनु।

लरबरे- *वि.* लरबर गर्ने स्वभावको।

लरबऱ्याइ- *ना.* लरबरिने तथा लरबऱ्याउने क्रियाप्रक्रिया।

लरबऱ्याइनु- *क.क्रि.* अलमल्याइनु।

लरबऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. अर्काको काम बिगार्ने नियत लिएर गोलमाल गर्नु; अलमल्याउनु; लऱ्याङबऱ्याङ गर्नु। २. मुछ्नु; लटपट्याउनु। ३. रोग वा कमजोरीले गोडा धरमर पार्नु।

लरबऱ्याहट- *ना.* लरबरिने काम, किसिम वा अवस्था।

लरलगानी- *ना.* [(द्वि.) लगानी] ब्याजमा रुपियाँ लगाउने वा सापटी दिने काम।

लरलर- *क्रि.वि.* [अ.मू. लर्+अ (द्वि.)] एकोहोरिएर हिँड्ने गरी; लुरुलुरु; लुइँलुइँ।

लरिक- *वि.* १. फस्टाएको; सलक्क बढेको। २. सप्लाएको; लायकको (प्राणी)।

लरियो- *ना.* [√ लरी] धागो, डोरी आदिको सानो अर्को गुच्छो; लट्टी; लरी।

लरी१- *ना.* [अङ्.] मालमत्ता ओसार्ने, पछाडि छत खुला भएको ठुलो मोटर; मालवाहक मोटर; लहरी।

लरी२-[सं. लतिका] १. धागो, पोते आदिको सानो लट्ठी; लरियो। २. धागो, पोते आदि बेरेको लाम्चो किसिमको गुच्छो।

लर्कनु- *अ.क्रि.* [लट्क+नु] १. लट्कनु; झोलिनु; झुन्डिनु। २. लटकलटक हल्लनु। ३. असफल भई फर्कनु; निराश भएर फिर्नु। ४. सर्कनु।

लर्कन- *ना.* १. लर्कने वस्तु; झोल्लिने चिज (झल्लर, झुम्का आदि)। २. धान गोड्दा नलले नपाछ्नोस् भनी निगाला वा नर्कटका ढुङ्ग्रा उनी जालीजस्तो बनाइएको, ज्यामीले नाडीमा लगाउने उपकरण। ३. एक बिसाउनीदेखि अर्को बिसाउनीसम्मको हिँडाइ; वेग। ४. नेटो वा मोड नआउँदासम्मको सोझो बाटो।

लर्काइ- *ना.* लर्कने वा लर्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लर्काइनु- *क.क्रि.* लट्काइनु।

लर्काउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. लट्काउनु; झुन्ड्याउनु। २. हिस्स्याएर फर्काउनु।

लर्को१- *ना.* [√ लरी] पोते, धागो आदिको लरी।

लर्को२- *ना.* [फा. लङ्कर] मानिस आदि हिँडेको लामो ताँती; लस्कर; पङ्क्ति; लाम।

लर्कोसर्को- *ना.* छोइदिल्लगी; छेडखान।

लर्क्याइ- *ना.* [लर्कि+याइ] लर्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

लर्खर- *क्रि.वि.* लरखर।

लर्खराइ- *ना.* लरखराइ।

लर्खराइनु- *क.क्रि.* लरखराइनु।

लर्खराउनु- *अ.क्रि.* लर्खराउनु।

लर्खराहट- *ना.* लरखराहट।

लर्खरिनु- *अ.क्रि.* लरखरिनु।

लर्खऱ्याइ- *ना.* लरखऱ्याइ।

लर्खऱ्याइनु- *क.क्रि.* लरखऱ्याइनु।

लर्खऱ्याउनु- *प्रे.क्रि.* लरखऱ्याउनु।

लर्खऱ्याहट- *ना.* लरखऱ्याहट।

लर्तरो- *वि.* [सं. लल्+तर्+ओ] १. मामुली; साधारण; सामान्य। २. चानचुने; भारेभुरे।

लर्दु- *वि.* [सं. लम्बोदर] अग्लो कदको; लबिधरे; धिरी।

लर्बर- *क्रि.वि.* लरबर।

लर्बराइ- *ना.* लरबराइ।

लर्बराइनु- *अ.क्रि.* लरबराइनु।

लर्बराउनु- *अ.क्रि.* लरबराउनु।

लर्बराहट- *ना.* लरबराहट।

लर्बरिनु- *अ.क्रि.* लरबरिनु।

लर्बऱ्याइ- *ना.* लरबऱ्याइ।

लर्बऱ्याइनु- *क.क्रि.* लरबऱ्याइनु।

लर्बऱ्याउनु- *स.क्रि.* लरबऱ्याउनु।

लऱ्याकलुरुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. लऱ्याक्+अ (द्वि.)] १. ओइलाउने वा खुम्चने गरी। २. वश पार्ने चालसित।

लऱ्याङतऱ्याङ/लऱ्याङबऱ्याङ/लऱ्याङमऱ्याङ/लऱ्याङलुरुङ- *क्रि.वि.* [लऱ्याङ्+अ (द्वि.)] १. जसोतसो गरी काममा सुस्ती ल्याउने

चालसित; अल्याङमल्याङ। २. रोग वा कमजोरीका कारणले सुस्तरी काम गर्ने वा हिँड्ने गरी। ३. लापरबाही वा उपेक्षापूर्वक कामकुरो गर्ने गरेर।

लल- *निपा.* १. अरूको कुरा स्वीकार वा मन्जुर गर्दा भनिने शब्द। २. प्रेरणा, प्रोत्साहन वा उत्तेजना दिनका निम्ति प्रयोग गरिने शब्द; लौलौ। *वि.बो.* ३. कुनै खतरा, बिगार वा आपत् आइपर्दा आत्तिएर बोलिने शब्द।

ललकार्नु- *स.क्रि.* [ललकार+नु] लडाइँ, झगडा आदिका निम्ति आह्वान गर्नु; युद्धका लागि हाँक दिनु; ललकार गर्नु।

ललकार- *ना.* [प्रा. लल्लक्क] १. लडाइँ, झगडा आदिका निम्ति गरिने आह्वान; हाँक; चुनौती। २. हप्काइ; दप्की।

ललकाराइ- *ना.* [√ ललकार् (+आइ)] लडाइँ आदिमा हाँक वा चुनौती दिने काम; ललकार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ललकारिनु- *क.क्रि.* हाँक दिइनु।

ललचाइ- *ना.* [√ ललचाउ (+आइ)] ललचाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

ललचाइनु- *क.क्रि. /अ.क्रि.* १. लोभ्याइनु। २. लोभिनु।

ललचाउनु- *स.क्रि.* [लालच+आउ+नु] १. अरूको मनमा लालच जगाउनु; लोभ्याउनु। *अ.क्रि.* २. लालचमा पर्नु; लोभिनु।

ललचिनु- *अ.क्रि.* [लालच+इ+नु] लालचमा पर्नु; लोभिनु; लोभमा पर्नु; लुब्ध हुनु।

ललच्याइ- *ना.* ललचिने वा ललच्याउने क्रियाप्रक्रिया।

ललच्याइनु- *क.क्रि.* ललचाइनु।

ललच्याउनु- *स.क्रि.* ललचाउनु।

ललच्याहट- *ना.* ललचिने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया; ललच्याइ।

ललन- *ना.* [सं.] १. खेलबाड; क्रीडा; आमोदप्रमोद। २. जिब्रो बाहिर निकाल्दै ल्यापल्याप गर्ने काम। ३. केटाकेटी; भुराभुरी।

ललना- *ना.* [सं.] १. कामिनी। २. सुन्दरी स्त्री। ३. जिब्रो। ४. बिलौना; ललौरी।

ललनिका- *ना.* ललना; स्त्री।

ललनी/ललहनी- *ना.* हे. ललहरी।

ललहरी- *ना.* आफ्ना दुःख, पिर आदि अरूसित पोख्ने काम; दुःखबेसाइ; बिलौना।

ललाइ-[√ ललाउ (+आइ)] मिठा कुराले फकाउने काम; ललाउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ललाइफकाइ- *ना.* ललाउने र फकाउने काम।

ललाइनु- *क.क्रि.* ललाउने काम गरिनु; फकाइनु।

ललाइनु फकाइनु- *क.क्रि.* ललाइफकाइ गरिनु।

ललाउनु- *स.क्रि.* [सं. ललन+आउ+नु] मिठा कुरा गरेर मनाउनु वा भुलाउनु; फकाउनु; फुल्याउनु।

ललाउनु फकाउनु- *स.क्रि.* मिठामिठा कुरामा भुलाएर आफूले भनेको मान्ने गराउनु; ललाइफकाइमा पार्नु।

ललाट- *ना.* [सं.] १. मस्तक; माथ; निधार। २. पुर्पुरो; चाँदो। ३. भाग्य; प्रारब्ध।

ललाम- *वि.* [सं.] १. राम्रो; मनोहर। २. प्रिय। ३. श्रेष्ठ; उत्तम। *ना.* ४. गहना; अलङ्कार; आभूषण। ५. रत्न। ६. झन्डा; पताका।

ललित- *वि.* [सं.] १. चित्त प्रसन्न पार्ने; मनपर्दो; प्यारो; प्रिय। २. सुन्दर; मनोहर; रमणीय। ३. कोमल; नरम; मृदु। ४. अभिलषित; अभीष्ट। ५. लावण्यमय। *ना.* ६. प्रस्तुत कार्य वा घटनालाई प्रत्यक्षरूपमा वर्णन नगरेर त्यस्तै अरू कुनै कार्य वा घटनाको उल्लेख गर्दा पर्ने एक काव्यालङ्कार।

ललितकला- *ना.* मनका सूक्ष्म भाव सुकुमार तथा सौन्दर्यपूर्ण रूपमा अभिव्यञ्जित हुने कला अर्थात् वास्तु, मूर्ति, सङ्गीत, चित्र आदि कला (फाइन आर्ट्स)।

ललितपत्तन- *ना.* ललितपुर।

ललितपुर- *ना.* १. काठमाडौँ उपत्यकाभित्रको एक जिल्ला। २. पाटन सहर।

ललितविस्तार- *ना.* बुद्धको चरित्रको वर्णन गरिएको एक प्रसिद्ध बौद्ध ग्रन्थ।

ललिते- *वि.* [ललित+ए] १. रूप र सिपको अभिनय गर्ने। २. मिठो कुरा गरेर प्रभाव पार्ने। ३. चिप्ला कुरा गरेर अरूलाई मोहित तुल्याउने; बेसारे।

ललित्याइँ- *ना.* ललिते छाँट वा चाल।

ललौरा- *ना.* [सं. ललन+औरो व्यर्थको गन्थन वा गनगन; ललौरी।

ललौरी- *ना.* [सं. ललन+औरी] १. ललना; ललौरा। २. ललौराको स्त्री रूप।

ललौरीफकौरी- *ना.* ललौरी गाउँदै फकाउने काम।

ललौरीबिलौरी- *ना.* ललौरी गाउँदै बिलौना गर्ने काम; गनगन र बिलौना।

ललौरे- *वि.* [ललौरा+ए] ललौरा गाउने; व्यर्थको गन्थन गर्ने।

लल्याकलुलुक- *क्रि.वि.* [अ.मू. लल्याक्+अ+लुलो] १. शारीरिक दुर्बलताका कारणले गलेर; क्लान्त हुने गरी। २. फितलो; लुलो वा लचिलो भएर जता लग्यो उतै हल्लने गरी; थामिन नसक्ने चालसित; लल्याङलुलुङ।

लल्याङलुलुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. लल्याङ्+अ+लुलो] हे. लल्याकलुलुक।

लव- *ना.* [सं.] १. सानो भाग; खण्ड; टुक्रो। २. थोरै परिमाण; अल्पमात्रा। ३. समयको सूक्ष्म विभाग; छत्तीस निमेषको समय। ४. हानि; नोक्सानी। ५. क्रीडा। ६. ऊनी; पस्मिना। ७. रामका एक छोराको नाम।

लवङ्ग- *ना.* [सं.] ल्वाङको लहरो वा त्यसैको फूल; ल्वाङ।

लवण- *ना.* [सं.] १. नुन।

लवण असुर- *ना.* १.शत्रुघ्नद्वारा मारिएको, मधु राक्षसको एक छोरो। २. एक नरकको नाम।

लवण समुद्र- *ना.* क्षारसमुद्र।

लवणाकर- *ना.* नुनको खानी; समुद्र; जलाशय।

लवणोत्तम- *ना.* सिँधेनुन; यवक्षार।

लवलेश- *ना.* [सं.] ज्यादै थोरै परिमाण; स्वल्प मात्रा।

लवसुम्लो- *ना.* [सं. लव+सुम्लो] बारीमा बार बार्न प्रयोग गरिने ठुलो घोचो वा लाठो; गजबार।

लवाइ- *ना.* [लाउ+आइ] १. लाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; लाउने

ढङ्ग। २. पहिरन।

लसकन्डे- *वि.* [सं. लस+कन्डो] हलचल गर्न नचाहने; बसेको बस्यै गर्ने।

लसकमसक/लसकलसक- *क्रि.वि.* [अ.मू. लसक्+अ (द्वि.)] हात्ती आदि हिंडे झैं गरी; लस्काइका चालमा।

लसक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लसक्+क] लस्कने चालसित।

लसपस-[अङ्. लम्स+सं. स्पर्श] १. संसर्ग छातछूत; छुवाछूत। २. स्त्री र पुरुषका बिचको अनैतिक गुप्त सम्पर्क; व्यभिचार।

लसपसिनु- *अ.क्रि.* लसपस हुनु; संसर्ग हुनु; आसक्त हुनु; लहसिनु; रतिनु; फस्नु।

लसपसे- *वि.* लसपस गर्ने।

लसपस्याइ- *ना.* लसपसिने वा लसपस्याउने क्रियाप्रक्रिया।

लसपस्याउनु- *प्रे.क्रि.* लसपसमा पार्नु।

लसपस्याहट- *ना.* लसपसिने काम, किसिम वा स्थिति।

लसुन- *ना.* [सं. लशुन] सुगन्धराजका जस्ता लामालामा हरिया पात हुने र पोटीका रूपमा कन्द हुने, मसाला तथा औषधीका रूपमा प्रयोग हुने, प्याज वा छ्यापीका जातको बोट वा त्यसको कन्द; लशुन; लहसुन।

लसुने- *वि.* १. लसुन खाने। २. लसुनको जस्तो गन्ध आउने। *ना.* ३. रिट्ठाका जस्ता हरिया र चिल्ला पात हुने, रङ्गीबिरङ्गी फूल फुल्ने एक वृक्षविशेष।

लस्कनु- *अ.क्रि.* [सं. लस्+नु] हात्ती वा त्यस्तै कुनै मोटो प्राणी हिंड्नु; लम्कनु; हात्ती हिंडे झैं गरी हिंड्नु।

लस्कर- *ना.* [फा. लश्कर] मानिस वा अन्य जीवको लामो ताँती; लर्को; लाम; पङ्क्ति।

लस्करी- *ना.* [लस्कर+ई] आइमाईहरूले कानका डिलमा लगाउने मुन्द्री; लस्करीमुन्द्रा।

लस्करी उखु- *ना.* एक जातको ठुलो र मोटो उखु।

लस्करी मुन्द्रा/मुन्द्री- *ना.* नारीले कानका डिलमा लगाउने मुन्द्री; लसकरी।

लस्काइ- *ना.* [√ लस्क (+आइ)] लस्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लस्काइनु- *क.क्रि.* लस्कन लाइनु; लस्कने पारिनु।

लस्काउनु- *प्रे.क्रि.* लस्कन लाउनु; लस्कने पार्नु।

लस्किनु- *अ.क्रि.* लसकलसक हिंड्नु; लस्कनु।

लस्को- *ना.* [लसक+ओ] १. लामो फड्को वा पाइलो; लस्काइ। २. हत्केलामा लिंदा एकपल्ट घस्न पुग्ने तेल वा सो तेलको घसाइ (जस्तो- एक लस्को तेल)। ३. पस्कँदाखेरि पन्युमा एक पटकमा आएको थोरै ढिंडो।

लस्क्याइ- *ना.* [√ लस्कि (+याइ)] लस्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया

लस्क्याहट- *ना.* लस्कने काम, किसिम वा ढाँचा; लस्काइ।

लस्टिनु- *स.क्रि.* [लस्त+इ+नु] धेरै बिग्रनु।

लस्त- *वि.* [सं. श्लथ] १. रोग, थकाइ आदिका कारणले शिथिल भएको; थकित; लखतरान; क्लान्त। २. टाँसिएको; आलिङ्गित।

लस्सा- *ना.* [प्रा. लसिआ] गुँद, माड, खोटो आदिमा हुने टाँसिने तत्त्व; लेसाइलोपन; च्याटच्याट लाग्ने गुण।

लस्सादार- *वि.* लस्सा भएको; लेसाइलो।

लस्सालु- *वि.* लस्सादार।

लस्सी- *ना.* दहीबाट तयार पारिएको एक प्रकारको स्वादिलो सर्बत वा पेय वस्तु।

लहँगा- *ना.* [सं. लङ्क = कमर+अङ्गा] १. आइमाईहरूले कमरमा इँजारले बाँधी फरियाको सट्टा लगाउने एक अधोवस्त्र। २. लोकनाचमा मारुनीले लगाउने एक प्रकारको लामो वस्त्र।

लहटे- *ना.* [लाहा+टे] लाहासम्बन्धी काम गर्ने एक वर्ग वा जाति।

लहड- *ना.* [सं. लहरि] १. तरङ्ग; तर्कना; विचार। २. इच्छा; आकाङ्क्षा। ३. आमोद; विलास।

लहडबाजी- *ना.* लहड।

लहडी- *वि.* लहड गर्ने स्वभावको; तरङ्गी; मनमोजी; रसिक।

लहनतहन- *ना.* [सं. लभन+प्रा. तन्हा] १. पैसाको कारोबार; लेनदेन; लगानी; लहना। २. व्यवहार।

लहना- *ना.* [सं. लग्न] १. वाणिज्यव्यवसाय, सापट आदिमा ब्याज, मुनाफा आउने गरी रुपियाँपैसा लगाउने काम; लगानी। २. लेनदेनको व्यवहार। ३. भाग्यभोग। ४. कौटुम्बिक सम्बन्ध।

लहर- *ना.* [सं. लहरी] १. पानीमा हावा लाग्दा उठ्ने छाल; तरङ्ग; लहरी। २. ध्वनि, प्रकाश, विद्युत् आदिको तरङ्ग। ३. पङ्क्ति; कालम; ताँती। ४. जोस; उमङ्ग। ५. मोजमज्जा; लहड।

लहरी$_{१}$- *ना.* [अङ्. लरी] मालवाहक ठुलो गाडी; लरी।

लहरी$_{२}$- *ना.* [सं.] लहर; प्रवाह।

लहरी साहित्य- *ना.* प्रेम, लडाइँ आदि रोचक रोमाञ्चक विषय वा घटनाविशेषको सवाईजस्तो लोकछन्दमा रचिएको गीत वा गीतिकाव्य।

लहरे- *वि.* [लहरो+ए] १. लहर मिलेको; पङ्क्तिबद्ध। २. लहरा भएको; लहराका रूपको। ३. रुखका हाँगाबाट लहरो झैं निस्की झुन्डिएको।

लहरे आँप- *ना.* लहरामा फल्ने टमाटरका आकारका एक जातको आँप।

लहरे खोकी- *ना.* विशेष गरेर बालकहरूलाई एकोहोरै किसिमले लाग्ने खोकी (हुपिङ कफ)।

लहरे चित्र- *ना.* लहरै क्रम मिलाइएको फिल्मी चित्र।

लहरे च्याउ- *ना.* रुखमा उम्रने सेतो रङ्गको फूलजस्तो खान हुने लहरादार च्याउ।

लहरे जाई- *ना.* ओलियसी समूहको एकथरी सेतो फूल।

लहरे तिथि- *ना.* सोह्र श्राद्ध।

लहरे दही- *ना.* जमेको बाक्लो दही।

लहरेदार- *वि.* लहरा भएको।

लहरे दुबो- *ना.* केही साना पात, छोटा आँख्ला र लामो लहरा हुने दुबो विशेष।

लहरे धोती- *ना.* मलमल आदि सेतो कपडाको भुइँ हरियो रँगाई चौडाइको भागमा रुखको लहराजस्तो बाङ्गोबाङ्गो धर्सो पर्ने गरी लाम्चो बुट्टा पारिएको जनाना धोती।

लहरे पिपल- *ना.* हाँगाबाट लहरो निस्कने एक जातको पीपल।

लहरे बढाइँ- *ना.* लगातारको बढाइँ।
लहरो- *ना.* [लहर+ओ] थाँक्रो, रुख आदिमा बेह्रिएर चढ्ने वा जमिनमा फैलने लामो बोट; बेलो; लता; झाल; बल्ली।
लहलह- *क्रि.वि.* [लहर+लहर] १. हरिया अन्नका बोट, साग, घाँस आदि भ्याम्म भई सप्रने चालसित; हरियोभरिलो हुने गरी। *वि.* २. हरिलोभरिलो; लहलहाउँदो।
लहलहाइ- *ना.* लहलहाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लहलहाइनु- *अ.क्रि.* लहलह होइनु।
लहलहाउँदो- *वि.* लहलह भएको; हरिलोभरिलो।
लहलहाउनु- *अ.क्रि.* लहलह हुनु; हरिलोभरिलो हुनु।
लहस- *ना.* प्रसन्नता; खुसी; आनन्द।
लहसतहस- *ना.* १. लसपस; छूतछ्यात; संसर्ग। २. गुप्त काम-कुरो; खासखुस।
लहसाइ- *ना.* लहसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; लहस्याइ।
लहसाइनु- *अ.क्रि.* लहसिने होइनु।
लहसाउनु- *अ.क्रि.* लहसिनु।
लहसिनु- *अ.क्रि.* १. आसक्त हुनु; रत्तिनु; फस्नु। २. इच्छा हुनु; झुक्नु।
लहस्याइ- *ना.* लहसिने वा लहस्याउने क्रियाप्रक्रिया।
लहस्याइनु- *क.क्रि.* प्रेममा अल्झाइनु; आसक्त पारिनु।
लहस्याउनु- *स.क्रि.* आसक्त पार्नु; रत्त्याउनु; झुकाउनु।
लहसुन- *ना.* हे. लसुन।
लहस्याहट- *ना.* [लहसि+याहट] लहसिने काम, किसिम वा अवस्था; लहस्याइ।
लहुरी- *ना.* [लहुरो+ई] सानो लौरो; लौरी।
लहुरीपिञ्जर- *वि.* साह्रै दुब्लो; सिकुटे; फुकीढल; लौरीपिञ्जर।
लहुरो- *ना.* [सं. लगुड] लौरो; लाठो; लट्ठी; सोट्ठा; दण्डा।
लहै- *वि.बो.* कसैलाई कुनै काममा सतर्क गराउन वा कुनै कुराको जानकारी दिन प्रयोग गरिने शब्द; लौ है।
लहैलहै- *ना.* अर्काको बहकाउ; उल्का; होहल्ला; हाहा।
ला- *वि.बो.* पछुतो, अचम्म, सम्झना आदि व्यक्त गर्दा भनिने शब्द। (उदा.- ला, खसिहाल्यो नि! ला, मैले त भन्नै पो बिर्सेछु)।
लानु- *स.क्रि.* [सं. ला+नु] १. लैजानु, लिएर जानु; लग्नु; ओसार्नु। २. उडाउनु; चम्पट पार्नु।
लाँकुरी- *ना.* खरीका छाँटको मसिना लाम्चा पात हुने हाँगाबिँगा हाल्ने रुखविशेष।
लाँक्रो- *ना.* [सं. लाङ्गुल] एक बोट उखुको सिङ्गो डाँठ; ढाँक।
लाँडो- *ना.* [सं. लण्ड] पुरुष वा नरजातिको मूत्रेन्द्रिय; शिश्न; लिङ्ग।
लाँपु- *ना.* लमी।
लाइट- *ना.* [अङ्.] १. टर्च लाइट। २. बत्ती।
लाइटर- *ना.* [अङ्.] चुरोट आदि सल्काउन पेट्रोल, ग्याँस आदि हालिएको, थिचेर रगडी बालिने विभिन्न आकारप्रकारको हुने एक उपकरण।
लाइन- *ना.* [अङ्.] १. पङ्क्ति; जाम; ताँती; हार। २. धर्को; रेखा। ३. बिजुलीको खम्बामा लगाइएको तार; बिजुलीको करेन्ट। ४. जमिनमा बिछ्याइएको पानीको पाइप। ५. रेलको लिक। ६. पढाइ वा जागिरको विषय।
लाइन म्यान- *ना.* टेलिफोन, बिजुली आदिमा बाहिरको काम गर्ने कर्मचारी; फुटबल खेलमा झन्डा लिएर छेउछाउमा कुदी सङ्केत दिने व्यक्ति।
लाइनु- *क.क्रि.* [लाउ+इ+नु] लगाइनु।
लाइनो टाइप- *ना.* [अङ्.] मुद्रणकलमा एकएक लाइन वा हरफको एक ढिको हुने विकसित अवस्थाका टाइपको एक रूप; हरफमुद्र।
लाइब्रेरियन- *ना.* [अङ्.] पुस्तकालयाध्यक्ष; ग्रन्थपाल।
लाइब्रेरी- *ना.* [अङ्.] पुस्तकालय; ग्रन्थागार।
लाइसार- *ना.* [लाई+सार] लाउने कुरालाई महत्त्व दिने काम (खाइसार कि लाइसार मरेपछि लम्पसार -उखान)।
लाइसेन्स- *ना.* [अङ्.] १. तोकिएको माल, वस्तु निकासी वा पैठारी गर्न नियमबमोजिम दिइएको अनुमतिपत्र। २. निजी वा भाडावाल सबारीचालकलाई सबारीसाधन चलाउन ऐनबमोजिम सरकारबाट दिइने अनुमतिपत्र। ३. रेडियो आदि प्रयोग गर्न सरकारबाट दिइने अनुमतिपत्र।
लाई१- *ना.* [√ लाहा] सागपातमा लाग्ने अति मसिना खालका कालाकाला किरा; रुखमा लाहा पैदा गर्ने एक प्रकारको किरा।
लाई किरा- *ना.* सागपातमा लाग्ने मसिना किरा; लाई।
लाई२- *प्रत्य.* व्याकरणमा कर्म र सम्प्रदान कारकको विभक्तिका रूपमा रहने र द्वितीयामा लोप भएर पनि प्रयोग हुने रूपसाधक प्रत्यय (जस्तो- भाइलाई बोलाऊ, म हरिलाई पुस्तक दिन्छु)।
लाउनु- *स.क्रि.* [लगाउ+नु] १. लगाउनु। २. बन्द गर्नु; थुन्नु (उदा.- ढोका लाउन नबिर्स)। ३. कुनै शब्दका पछाडि प्रयुक्त भएर गर्नका निम्ति प्रेरणा दिने अर्थ बुझाउने क्रियापद (जस्तो- गोता लाउनु; भन्न लाउनु इ.)।
लाउके- *वि.* [सं. लावक] १. अर्काले अह्राएको काम मात्र गर्ने; खटनपटनको काम मात्र गर्ने। २. बेसरोकारको काममा अघि सर्ने; लाफ्रे; लाप्रे।
लाउड स्पिकर- *ना.* [अङ्.] स्वरलाई विस्तारित रूप दिने एक यान्त्रिक उपकरण; ध्वनिप्रसारक यन्त्र।
लाउनी काठ/लाउने काठ- *ना.* [लाउ+नी/ने+काठ] ढिकी चलाउँदा ओखलमा धान आदि चलाउन प्रयोग गरिने टुप्पामा कपडा बेरिएको लामो काठ; काठ; लुँडी।
लाक- *ना.* [सं. लक्ष्य] मनको भित्री अभिप्राय; मनपेट; आँत।
लाकपाक- *ना.* [फा. लाफ-व-गिजाफ] १. आपसी कुटपिट; कुटाकुट; हातहालाहाल; लाप्पा। २. परस्परको जुधाइ; कुस्ती।
लाकेट- *ना.* [अङ्.] शोभाका निम्ति माला वा हारमा झुन्ड्याइने जन्त्रजस्तो सानो वस्तु; लकेट।
लाक्षणिक- *वि.* [सं.] १. सङ्केतक। २. लक्षणसम्बन्धी; लक्षणबाट व्यक्तिने वा लक्षणाशक्तिद्वारा अर्थबोध गराउने (शब्द, वाक्य आदि)। ३. पारिभाषिक; लक्षण गर्नुपर्ने। ४. गौण।
लाक्षा- *ना.* [सं.] लाहा।
लाक्षा रस- *ना.* सधवा स्त्रीहरूले गोडामा लगाउने रातो रङ्ग; माहुर।

लाख- *ना.* [प्रा. लाख्ख< सं. लक्ष] १. सय हजारको सङ्ख्या; लक्ष। *वि.* २. शतसहस्र; सय हजार। ३. झट्ट गनेर नसकिने; अनगन्ती; अति धेरै।

लाखन्- *वि.* १. अनेक लाख; अनगन्ती। २. अनेकौँ।

लाखन् बिसी- *ना.* प्राचीन समयमा एक देशले अर्को देशलाई सैनिक सहायता दिन नसकेमा दिइने एक लाख बिस रुपियाँको रकम वा सो चलनअनुसार दिइने कुनै रकम।

लाखन् रुपियाँको जिउ- *पदा.* बहुमूल्य शरीर।

लाखन् रुपियाँको वचन- *पदा.* बहुमूल्य बोली।

लाखाँ- *वि.* अनेक लाख; अनगन्ती।

लाखा- *ना.* [नेवा.] १. नेवार जातिमा दुलहातर्फबाट दुलहीतर्फलाई दिइने दस्तुर वा रोटीमिठाई। २. पागमा डुबाएर बनाइएको एक प्रकारको ठुलो रोटी; लाखामरी।

लाखापाखा- *वि.* [फा. लाखा+पाखो] १. छिन्नभिन्न भएर यताउति लागेको; यत्रतत्र छरिएको। २. बिल्लीबाठ परेको; ठाउँठहर हराएको।

लाखा फर्काइ- *ना.* [लाखा+फर्काइ] नेवारजातिमा विवाहको करार भङ्ग गर्न वा वैवाहिक सम्बन्धविच्छेद गर्न दुलहीका तर्फबाट गरिने कामकारबाही वा फर्काइने वस्तु।

लाखु- *ना.* [सं. लाङ्गूली] एक जातको भद्दा बाँदर।

लाखे- *ना.* [सं. राक्षस] १. राक्षस; राकस। २. मकुन्डो लगाएर साउनभदौतिर सांस्कृतिक रिवाजअनुसार नचाइने राक्षसरूपधारी व्यक्ति।

लाखे नाच- *ना.* मकुन्डो लगाएर नाचिने परम्परागत सांस्कृतिक नाच।

लाखेस्- *वि.बो.* कसैलाई बदलाको भावनाले डरत्रास देखाउनका निम्ति प्रयोग हुने शब्द; पखेस्।

लाखौँ- *वि.* [लाख+औँ] १. अनेक लाख; लाखन्। २. अनगन्ती; असङ्ख्य; धेरै; प्रशस्त।

लाग्नु- *अ.क्रि.* [सं. लग्+नु] १. कुनै काममा तनमन दिएर लागिपर्नु; प्रवृत्त हुनु; कामकुरामा तल्लीन हुनु। २. कामकुरो गर्न सुरु गर्नु; प्रारम्भ गर्नु; थाल्नु। ३. कुनै काम हुन खोज्नु; आँट्नु। ४. लेसाइलो पदार्थ टाँसिनु; जोडिनु। ५. हातलागी हुनु; मिल्नु; पाउनु (जस्तो- हात लाग्नु)। ६. ठोकिनु; बज्नु। ७. सार गर्नु। ८. बन्द हुनु; थुनिनु। ९. पोतिनु; लिपिनु। १०. रङ्गरोगन वा पालिस बस्नु। ११. भूतप्रेत आदिले पक्रनु; लगानमा पर्नु। १२. नाता पर्नु; साइनो पर्नु। १३. अनुभव हुनु; मनमा हो भन्ने पर्नु। १४. लट्ठ पर्नु; लट्ठिनु। १५. अर्थबोध हुनु; माने वा मतलब खुल्नु। १६. दोष, बात आदि आइपर्नु; आरोप लाग्नु (जस्तो बात लाग्नु)। १७. गणितमा ठिकठिकसँग भाग जानु। १८. अडकल, जुक्ति, बुद्धि आदि मिल्नु। १९. लत, बानी आदि बस्नु। २०. पालुवा, फूल, फल आदि पैदा हुनु; उम्रनु। २१. खर्च, भाडा आदि पर्नु। २२. पक्ष लिनु; ओड गर्नु। २३. खेल, जूवा आदिमा बारम्बार उही दाउ आउनु। २४. खेदो गर्नु; पछ्याउनु। २५. दृष्टिदोष हुनु; कुदृष्टि पर्नु। २६. उपयोग वा व्यवहारमा आउनु; काममा प्रयुक्त हुनु।

लाग- *ना.* [सं. लग्न] १. टुना, मन्त्र आदिको प्रभाव; भूतप्रेत आदिको छाया। २. हकदावी; दैया; सम्बन्ध। ३. प्रभाव; असर। ४. पहाड।

लागछाड- *ना.* १. घाम वा पानीले बोटबिरुवाको विकासको अनुकूल भएर ठिक्क बेलामा लाग्ने र ठिक्क बेलामा छाड्ने क्रियाप्रक्रिया; बिरुवामा घाम वा पानीको उपस्थिति वा अनुपस्थिति। २. रोग, भूत, प्रेत आदिको असर बढ्ने र घट्ने क्रम; लाग्दैछाड्दै गर्ने व्यथा।

लागछोड- *ना.* लागछाड।

लागमाल- *ना.* १. पहाड र मधेस। २. व्यवसायका लागि मधेसबाट पहाड वा पहाडबाट मधेस जाने कार्य (तुल. गाउँबेंसी)।

लागत- *ना.* १. कुनै वस्तु तयार गर्न वा किन्न लाग्ने खर्च; उत्पादनव्यय; परल खर्च। *वि.* २. लाग्नेजति; चाहिनेजति।

लागनास्ति- *ना.* कुनै व्यक्ति, वस्तु वा कुरामा अधिकार वा अन्य किसिमको सम्बन्ध नहुने स्थिति। (उदा.- तिमीले पाउने कुरामा मेरो दाबी छैन, लागनास्ति गरिदिएको छु)।

लागभाग- *ना.* भूत, प्रेत आदिको प्रभाव; लागोभागो; लागलगान।

लागलगान- *ना.* भूतप्रेत आदिको बाधा वा असर।

लागलगानी- *ना.* १. लेनदेनको रुपियाँ; ऐँचोपैँचो वा रिन लिएको तिर्नुपर्ने धन। २. थालेको काम।

लागलगेस्रो- *ना.* कम्ती वा थोरै लागलगानी।

लागवादी- *ना.* १. कुनै मुद्दामा कानुनबमोजिम वादी हुने अधिकार भएको व्यक्ति। २. प्रतिवादी वादी र वादी प्रतिवादी भएको अवस्था।

लागि- *ना.यो.* [सं. लग्] निमित्त; निम्ति; खातिर; हेतु; प्रयोजन।

लागिनु- *अ.क्रि.* [लाग्+इ+नु] काममा संलग्न होइनु; लागिपरिनु।

लागिपर्नु- *अ.क्रि.* [लागि+पर्+नु] काममा तन्मय भएर लाग्नु; तल्लीन हुनु; एकाग्र हुनु।

लागिपराइ- *ना.* लागिपर्ने भाव, क्रिया वा अवस्था।

लागिपरिनु- *अ.क्रि.* लागिपर्ने काम गरिनु; तन्मयतासाथ लागिनु।

लागिमेली- *क्रि.वि.* [लाग्+इ+मेल्+ई] लाग्ने र जुट्ने किसिमले; सघाउने रूपमा।

लागु- *ना.* [लाग्+ऊ] १. मादक वस्तु वा नशादार पदार्थ (रक्सी, गाँजा, भाङ, जाँड इ.)। २. लागभाग; लागो। ३. ऐन, नियम, आदेश आदिलाई प्रभावशाली तुल्याउने वा व्यवहारमा ल्याउने काम। ४. प्रमाणित हुने काम; ठिक ठहर। *वि.* ५. तल्लीन भई काममा लागेको; लग्गु; आसक्त। ६. पल्केको; अनुरक्त।

लागुभागु- *ना.* १. लागभाग। २. मादक पदार्थ।

लागु वस्तु- *ना.* मादक पदार्थ (गाँजा, भाङ, चरेस, अफिम, रक्सी इ.); लागु।

लागू- *ना.* हे. लागु।

लागूभागू- *ना.* हे. लागुभागु।

लागो- *ना.* १. भूतप्रेतको छाया वा बाधा; लागभाग। २. डाइनी, बोक्सी, धामीहरूको खेल।

लाग्दो- *वि.* [लाग्+दो] १. हुँदो; भेट्दो (जस्तो- लाग्दो साँझ, छोड्दो दिन)। २. लाग्नेजति; चाहिँदो; जरुरत परेजति। ३. अरू शब्दका पछाडि गाँसिएर लाग्ने; अनुभव हुने अर्थ जनाउने शब्द

(जस्तो- मायालाग्दो, उराठलाग्दो, डरलाग्दो इ.)।

लाग्ने- *वि.* [लाग्+ने] १. तिखो धार भएको; धारिलो (खुकुरी, छुरा आदि)। २. छुच्चो; मुखाले। (उदा.- उसको मुख असाध्य लाग्ने भएर आएको छ)।

लाघव- *ना.* [सं.] १. लघु हुनाको भाव वा अवस्था; लघुता। २. अल्पता; न्यूनता; क्षुद्रता; कमी।

लाङ ल्होसार (लोसार)- *ना.* [भो.ब.] महायानबौद्ध धर्मावलम्बीहरूको नयाँ वर्ष।

लाचार- *वि.* [अ.] १. कुनै उपाय गर्न नसक्ने अवस्थाको; विवश; बाध्य। २. असमर्थ; अशक्त। ३. साबित; कायल; हैरान।

लाचारी- *ना.* लाचार हुनाको भाव; विवशता।

लाछ्नु- *स.क्रि.* [लछार्+नु] बोक्रा लछार्नु; तोड्नु; चुँड्नु।

लाछलुछ- *ना.* [लाछ्+सं. लुञ्छ] १. लाछ्ने र लुछ्ने काम; लुछाचुँडी; लुछलाछ। २. खोसाखोस; लुटलाट।

लाछा- *ना.* [√ लच्छा] १. आइमाईहरूले चुल्ठामा गाँसेर लगाउने रौँको लच्छा। २. एक सेरको सनपाटको मुठो।

लाछाडोरी- *ना.* चुल्ठो समात्न र लामो पार्न आइमाईले लाउने तीन लुर्का भएको धागाको गुच्छो।

लाछिनु- *क.क्रि.* [लाछ्+इ+नु] बोक्रा लछारिनु; लोडिनु; चुँडिनु।

लाछी- *वि.* [सं. लाक्षो १. साहस वा ह्याउ नभएको; निर्धो; काँथर; नामर्द। २. धक वा लाजले अरूको अगाडि बोल्न नसक्ने। ३. *ना.* भेट्नुसमेत टिपिएको भोर्लाका पातको मुठो। ४. पहाडतिरका घरको सामुन्ने भागको बरन्डा। ५. घरका पाखामा गाँसेको छानु।

लाज- *ना.* [सं. लज्जा] मान्य जनका सम्मुख पर्दा वा अनुचित कामकुरा, व्यवहार आदि भएको अनुभव गर्दा हुने धक वा सङ्कोच; लज्जा; सङ्कोच।

लाजगाल- *ना.* १. जसरीतसरी; जसोतसो। २. इज्जत; प्रतिष्ठा; लोकलज्जा।

लाजभाँड- *ना.* सभा, समाज वा मान्य जनका सामुन्ने बोल्न नहुने कुरो; अश्लील वचन; लाज लाग्ने कुरो।

लाजमर्दो- *वि.* ज्यादै लाजलाग्दो; लाजले भुतुक्क पार्ने।

लाजा- *ना.* [सं.] १. धान भुट्दा उठ्ने फूल; भुटेको धान; लावा।

लाञ्छन- *ना.* [सं.] १. दाग; धब्बा; टाटो। २. कलङ्क; दोष; बात; आरोप। ३. चिह्न; निसान; निसानी।

लाञ्छना- *ना.* १. कलङ्क; अभियोग; दोष; लाञ्छन। २. अपवाद; निन्दा।

लाञ्छित- *वि.* [सं.] लाञ्छना लगाइएको; दोषी तुल्याइएको; कलङ्कित।

लाटलुट₁- *ना.* [√ लटपट] जुठो चिज छरिएर बिटुलिने काम; लसपस; छातछूत।

लाटलुट₂- *ना.* [(द्वि.) लुट] जबर्जस्ती खोस्ने र लुट्ने काम; खोसमोस; लुटपिट।

लाटा- *ना.* [लाटो+आ] १. मकै पाक्ने बेलामा बोटमा बस्ने पहेँलो किरो; मकैकिरो। २. बालकहरूको खेलमा प्रयोग हुने एक शब्द। *वि.* ३. लाटो; लट्ठक।

लाटागाँडा- *वि.* लठेप्रो; लाटो; ग्वाँजे; लाटोगाँडो।

लाटानुप्रास- *ना.* [सं.] अनुप्रास शब्दालङ्कारको एक भेद; समानार्थक शब्दको आवृत्ति हुने तर अन्वय गर्दा भेद प्रतीत हुने एक शब्दालङ्कार।

लाटिनु- *अ.क्रि.* [लाटो+इ+नु] १. लाटो हुनु; लठ्याङ्ग्रिनु। २. रोगले मुख बिग्रेर जिब्राले स्वाद थाहा नपाउने हुनु। ३. शरीरका अङ्गमा अचेतन वा जडता पैदा हुनु; बोधो हुनु।

लाटी₁- *ना.* [सं.] काव्यशास्त्रअनुसार वैदर्भी र पाञ्चाली रीतिका बिचको एक रीति।

लाटी₂- *वि.* [लाटो+ई] १. बोल्न नसक्ने; मुखबाट शब्द उच्चारण गर्न नसक्ने (स्त्री)। २. लठ्यौरी। ३. सोझो नियतकी; सुधी। ४. मूर्ख; बुद्धिहीन (स्त्री)।

लाटीकाठ- *ना.* लाम्चो आकारको पात हुने एक जातको रुख।

लाटीको साल- *ना.* अलपत्रे चाला।

लाटी बुड्यानी- *ना.* १. धामीविद्याअनुसार बुड्यानीका तीन बहिनीमध्ये एउटी; पूतना। २. रोगको एक भेद; मधौरुलाई विचेत पार्ने व्यथा।

लाटो- *वि.* [सं. लट] १. बोल्न नजान्ने; बेला पुगेर पनि बोली नफुटेको; अबोला। २. लठ्यौरो; ग्वाँगे; लठेप्रो। ३. मूर्ख; जड। ४. सुधो; साधु। ५. निमुखा। ६. नुन, पिरो, चिनी आदि नपुगेको; चखिलो नभएको; बेस्वादिलो (तरकारी, अचार आदि)।

लाटोकोसेरो- *ना.* राती मात्र आँखा देख्ने, दिउँसो अन्धो हुने एक जातको चरो; भुल्को; उल्लु; उल्लूक।

लाटोगाँडो- *वि.* १. नबोल्ने र गाँड उम्रेको; लाटो र गाँडो। २. अबुझ; बुद्धिहीन। ३. सहारा नभएको; निस्सहाय।

लाटोघाँस- *ना.* चिसो ठाउँमा हुने एक प्रकारको घाँसे रुख।

लाटोरिस- *ना.* हतपती नउठ्ने, उठेपछि शान्त नहुने र केही गरिछाड्ने रिस वा झोक।

लाटो सुधो- *वि.* १. लाटो र सुधो। २. सिधासाधा; साधारण खालको।

लाठ₁- *ना.* [अङ्. लर्ड] राणाकालमा कमान्डरइनचीफभन्दा मुनिको प्रमुख सैनिक दर्जा; प्रधान सेनापति; जङ्गीलाठ।

लाठ₂- *वि.* [सं. लाट] १. घस्टिएर पुरानोजस्तो भएको; बिसम्भार भएर धुस्निएको; लास्ट (लुगाफाटो आदि)। २. बिग्रेको; बरबाद।

लाठ₃- *ना.* [√ लट्ठी] १. साइकलको पाउदान वा चक्का अड्याउने बिचको किलो; धुरा; धुर। २. कलपुर्जाको एक अवयव।

लाठी- *ना.* [लाठो+ई] लट्ठी।

लाठी चार्ज- *ना.* जुलुस आदि भिड हटाउन गरिने लाठीको प्रहार; लाठीमुङ्ग्री।

लाठीप्रहार- *ना.* लाठीचार्ज।

लाठीमुङ्ग्री- *ना.* जे पायो त्यसैले अरूलाई प्रहार गर्ने काम; परस्परमा लाठो र मुङ्ग्रोले कुट्ने काम; पिटापिट।

लाठे- *वि.* [प्रा. लट्ठ] १. जवान; लायक; समर्थ; तन्दुरुस्त; लक्का जवान। *ना.* २. रोपाइँमा कोदालीको काम गर्ने पुरुष खेतालो।

लाठो- *ना.* [सं. लगुड] लौरोभन्दा ठुलो र लामो कुट्ने साधन।

लाड- *ना.* [सं. लड्] केटाकेटीलाई गरिने पुलपुल्याहट र माया।
लाडिनु- *अ.क्रि.* १. लाडे हुनु; पुलपुलिनु; प्यारो बन्न खोज्नु। २. बालकजस्तो बन्नु; केटाकेटीको जस्तो बानी गर्नु।
लाडे- *वि.* १. लाडिने स्वभावको; पुलपुलिएको; लाडिएको; लालित। २. केटाकेटीका स्वभावको बनेर बोल्ने वा व्यवहार गर्ने।
लात- *ना.* [प्रा. लत्ता] १. खुट्टा; पाउ; पाद। २. खुट्टाको हनाइ; पाउको प्रहार; लात्ती।
लात्तालात्ती- *ना.* [लात्ती+लात्ती] एकले अर्कालाई लात्तीको प्रहार गर्ने काम।
लात्तिनु- *अ.क्रि.* [लात्ती+नु] लात्ती लाग्नु; लत्तिनु।
लात्ती- *ना.* [प्रा. लत्ता] पादप्रहार; लात।
लात्तीकुत्ती- *वि.* प्रशस्त; धेरै; छ्लोखेलो; मनग्य।
लात्ते- *वि.* [लात्ती+ए] लात्तीको; लात्तीले गरिने।
लात्तेकुत्ते- *वि.* लात्तीकुत्ती।
लात्तेभकुन्डो- *ना.* फुटबल।
लाथ्रो- *ना.* [सं. लता] कलिलो वा नछिपिएको रुख वा त्यसको हाँगो।
लाद्नु- *स.क्रि.* [प्रा. लद्दइ+नु] १. लदाउनु; भारी बोकाउनु। २. भारी बोक्नु। ३. भारी हाल्नु।
लादिनु- *क.क्रि.* १. लदाइनु; भारी बोकाइनु। २. भारी बोकिनु।
लादी- *ना.* [प्रा. लद्दी] १. भुँडीभित्र रहेको मल; आन्द्रामा रहेको विष्ठा। २. हात्ती, घोडा आदिको बिष्ठा; लिदी।
लादीभुँडी- *ना.* मल र भुँडी दुवै।
लादे- *वि.* [लाद+ ए] १. ठुलो भुँडी भएको; भुँडे; भुँडीवाल। २. धेरै खाने; खन्चुवा; घिचुवा; घिच्चू (निन्दार्थमा)।
लादो- *ना.* हे. लाद्रो।
लाद्रे- *वि.* [लाद्रो+ए] १. ठुलो भुँडी भएको; पेटुवा। २. धेरै खाने; घिच्चू (निन्दार्थमा)।
लाद्रो- *ना.* [√ लादी] लादी रहने भुँडी; पेट; लादो।
लापरलोपर- *वि.* मेलोमेसो नभएको; ढङ्ग नमिलेको।
लापरवाह/लापर्बाह- *वि.* [अ. ला+फा. परवा] १. कुनै कामकुराको पर्बाह वा वास्ता नगर्ने; असावधान। २. सामान्य विवेकको; होसियारी नभएको; बेहोस।
लापर्बाही- *ना.* पर्बाह नहुनाको भाव वा अवस्था; मुनासिबमाफिकको होसियारी वा विवेक नभएको अवस्था।
लापलाप- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्याप् > लाप्+अ (द्वि.)] जिभ्रो लपलपाएर; जिभ्रोले चाटे झैँ गरी; लपलप।
लापलाप लिपलिप- *क्रि.वि.* १. धेरै खानेकुराहरू चाटे झैँ गरी; लापलिप। २. जति खाए पनि नअघाएजस्तो हुने गरी; बढी लोभी भएर।
लापलिप- *क्रि.वि.* [√ लपलप] १. सपासप वा खपाखप चाँडो खाने चालसँग। २. थोरै वा नपुग खानेकुरो खाएर; चाटीचुटी। ३. लिपपोत।
लापलिपे- *वि.* १. लापलिप गर्ने। २. खानेकुरो चाख्ने बानी बसेको; चखुवा।
लापा- *ना.* [√ लोप्पा] उडेको चङ्गा घोप्टो परेर तल झर्ने चाल।
लाप्चे- *ना.* १. नेपालको मेची अञ्चलको इलाम तथा नेपालबाहिरका दार्जिलिङ, सिक्किम र पश्चिमी भुटानमा बसोबास गर्ने लेप्चा-जाति। २. उक्त लेप्चा जातिको भाषा; रोङ भाषा।
लाप्चे काउलो- *ना.* एक जातको काउलो वा त्यसको फल; लाप्चेफल; करमर्द।
लाप्चे फल- *ना.* लाप्चेकाउलो।
लाप्पा- *ना.* [सं. लपन] दुई जनाले परस्पर अँगालो हाले झैँ गरी समातेर एकले अर्कालाई पछार्न चाहने काम; त्यस्तो लडन्त; द्वन्द्वयुद्ध; जुधाजुध; कुस्ती।
लाप्सो- *ना.* [सं. लम्ब] १. सुन, चाँदी आदिको लामो टुक्रो; लुम्को; साँप्लो। २. फाली।
लाफे- *वि.* [लाफो+ए] १. लाफो लगाएको वा गाँसेको। २. लाफोजस्तो।
लाफो- *ना.* १. मुख्य घरसँग जोरेर बनाइएको एकतले सानो खण्ड; पालीखण्ड; लाहास; लाफ्रो। २. पात गाँसेर चित्रामा नहाली बनाएको ओडो। ३. गाँसेर बिट नउठाएको पातको थाल; पत्तल; लपेस।
लाफ्रे- *वि.* [लाफ्रो+ए] लाफ्रो भएको; लाफे।
लाफ्रो- *ना.* हे. लाफो।
लाब्रे/लाब्रो- *वि.* १. कुरा बनाएर आफ्नो गराउन चाहने; भए-नभएको कुरा गाँस्ने। *ना.* २. झुसिल्कीरो।
लाभ- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु उपलब्ध हुने वा पाउने काम; प्राप्ति; उपलब्धि; फाइदा। २. वाणिज्यव्यवसाय वा उत्पादनबाट लागत खर्च कटाई बढी हुने आम्दानी; मुनाफा; नाफा। ३. उद्योगव्यवसायअन्तर्गत उद्योगपति वा उत्पादनका स्वामीहरूसँग एकत्रित हुने श्रमिकहरूको श्रमको मूल्य। ४. प्रत्यक्ष ज्ञान; जानकारी। ५. भलाइ; उपकार।
लाभकर/कारी- *वि.* लाभ वा फायदा हुने; लाभप्रद।
लाभदायक- *वि.* लाभ हुने; लाभकर।
लाभप्रद- *वि.* लाभ पुऱ्याउने; लाभकर।
लाभहानि- *ना.* लाभ र हानि; नाफा र नोक्सान।
लाभांश- *ना.* १. व्यापार वा संस्थान आदिको हिस्सेदारका रूपमा लगाइएको धनबाट भएको अतिरिक्त आम्दानी; लाभको अंश। २. सुविधाका लागि कम्पनीद्वारा भुक्तान गरिने प्रतिफल वा प्रिमियम। ३. कार्यक्षमता वा अतिरिक्त कार्यको उत्साहस्वरूप श्रमिक आदिलाई दिइने अतिरिक्त नगदी उपहार। ४. कम्पनी वा यस्तै कुनै संस्थाले बढी लाभ गरेपछि सेयरवालालाई निर्धारित रकमभन्दा बढी दिइने आनुपातिक रकम; बोनस।
लाभान्वित- *वि.* [सं.] लाभको सुविधा पाएको; सुविधाभोगी।
लाभालाभ- *ना.* [सं.] लाभ र हानि; नाफा र नोक्सान।
लामे- *ना.* [फा. लाफ] बट्टाईका जातिको एक प्रकारको पक्षी।
लाम्रे$_1$**-** *वि.* [√ लाफ्रे] बेसरोकारको कामकुरामा अघि सरी बोल्ने; मुखसारी; लाउके।
लाम्रे$_2$**-** *ना.* [सं. लम्ब] अन्नमा लाग्ने सेतो र लामो किरो; चिलेसो।
लाम्रे किरो- *ना.* ठुलो झुसिल्किरो।
लाम्- *वि.* [√ लामो] लामो; लम्बा (समाससित शब्दमा प्रयुक्त हुँदा, जस्तै- लाम्किरो, लाम्खुट्टे, लाम्पाते इ.)।

लाम- *ना.* [फा. लार्म] १. लहर; ताँती; हार; पङ्क्ति। २. पैदल, सवार र तोपखानासमेत हुने फौजको दल; ब्रिगेड। ३. रणभूमि।
लाम्किरो- *ना.* [लामो+किरो] सर्प; साँप।
लामखुट्टे- *ना.* [लामो+खुट्टा+ए] १. गर्मी याममा हुने, प्राणीको रगत चुस्ने, औलो आदि रोग लगाउने दुई पखेटा र लामा खुट्टा भएको; एक जातको किरो; मच्छर। *वि.* २. लामा खुट्टा हुने।
लामगरो- *ना.* [लाम/लामो+गरो] १. रणभूमि; युद्धस्थल। २. लामो आकारको खेतको गरो।
लामघारे- *वि.* [लामो+घार+ए] रणभूमि; लामा खुट्टा हुने अग्लो र नसुहाउँदो खालको; लाम्टाडे (मानिस)।
लामटाङ- *ना.* १. नेपालको जनकपुर अञ्चलअन्तर्गत रोल्वालिङ हिमालशृङ्खलामा पर्ने तामाकोसी बगेर आएको घाटी। २. सोही नाउँठाउँको २३,७५० फिट अग्लो हिमशिखर।
लामपुच्छ्रे- *ना.* [लामो+पुच्छर+ए] १. पछिल्तिर पुच्छरजस्तो लामो ज्योति भएको तारा; धूमकेतु। २. ढुकुरजस्तो, फुस्रो रङ हुने र लामो पुच्छर हुने एक जातको चरो। ३. लामो पुच्छर हुने एक जातको भेडा। *वि.* ४. लामो पुच्छर भएको।
लामबन्दी- *ना.* [लाम+बन्दी] सशस्त्र सेनाद्वारा लाम लागेर वा घेरा दिएर छेक्ने वा तम्तयार रहने काम।
लामा₁- *ना.* ऊँट जस्तै अग्लो तर जुरो नभएको, शरीरभरि लामा रौँ हुने दक्षिण अमेरिकामा पाइने एक स्तनधारी जनावर।
लामा₂- *ना.* [भो.ब.] १. तिब्बतका बौद्ध धर्मका धर्मगुरु। २. सेर्पा, तामाङ आदि जातिका मूल पुरोहित। ३. भोटेजातिको मानबोधक शब्द।
लामापाथी- *ना.* बालीनालीमा असिना, पानी आदिको प्रकोप नपरोस् भनी धजासहितको बाँसको लिङ्गो गाडेर तन्त्रमन्त्र गरेबापत लामालाई दिइने पाथी धान आदिको दस्तुर।
लामि- *ना.* [लामो+इ] लामो (समास हुँदा पूर्वपदका रूपमा मात्र प्रयुक्त)।
लामिछाने- *वि.* १. लामो छाना भएको (घर)। *ना.* २. नेपालीको एक थर।
लामिडाँडा- *ना.* १. लामो परेर फैलिएको डाँडो; लाम्चो पहाड। २. धादिङ जिल्लादेखि नुवाकोट जिल्लासम्म फिंजारिएको डाँडो।
लामिडाँडे- *वि.* लामिडाँडामा हुने वा बस्ने।
लामो- *वि.* [सं. लम्ब] १. धेरै परसम्म पुगेको; लमाइ बढ्ता भएको; दीर्घ; लम्बे। २. पछिसम्म रहने।
लामो हात- *ना.* चोर्ने काम वा आदत; चोरी।
लाम्काने- *वि.* [लामो+कान+ए] लामा कान भएको; लम्कन्ना।
लाम्कीरो- *ना.* हे. लामकिरो।
लाम्खुट्टे- *ना.* हे. लामखुट्टे।
लाम्चिनु- *अ.क्रि.* [लाम्चो+इ+नु] लाम्चो हुनु; लम्बिनु।
लाम्चिलो- *वि.* [लाम्चो+इलो] लाम्चोलाम्चो खालको; लम्स्याइलो।
लाम्टाङे- *वि.* [लामो+टाङ+ए] लामघारे।
लाम्टो- *ना.* [सं. लम्बस्तन] १. शरीरको दुध आउने अवयव; स्तन; थुन। २. झोलिएको थुन; शिथिल स्तन। ३. दुधको मुन्टो। ४. मासुको लुँदो।
लाम्पाटो- *ना.* [लामो+पाटो] मूल पाटोभन्दा मुनिको बारीको लाम्चो पाटो।
लाम्पाते- *ना.* [लामो+पात+ए] १. सुर्तीविशेष। २. लसुनको पात। ३. साह्रो काठ हुने एक जातको रुख। *वि.* ४. लामो पात भएको।
लाम्पुछ्रे- *ना.* हे. लामपुच्छ्रे।
लायक- *वि.* [अ.] १. असल गुण भएको; योग्य। २. सुहाउँदो; उपयुक्त; मनासिब। ३. तन्दुरुस्त; स्वस्थ; समर्थ। ४. ठिक; उचित। ५. माफिक; मुताबिक। ६. मिल्दो; अनुकूल; दुरुस्त। ७. सत्य; यथार्थ।
लायकिलो- *वि.* लायक भएको। लायकी- *ना.* लायक हुनाको भाव वा अवस्था; योग्यता।
लार- *ना.* [सं. नाल] धानको बाला काटिसकेपछि खेतमा बाँकी रहेको छोटो मेट्नु।
लारी- *ना.* [√ लौरी] डन्डीबियोको एक खेल।
लार्के- *ना.* १. नेपालको पश्चिमाञ्चल विकास- क्षेत्रअन्तर्गत गण्डकी अञ्चलमा पर्ने एक हिमाल वा त्यहाँको घाटी। (हिउँ पग्लेको बेला यहाँबाट भोटतर्फ आवतजावत गर्ने गरिन्छ)। २. भाले ढुकुर। ३. कुनै काममा गौण रूपले संलग्न हुने मानिस; मतियार। *वि.* ४. पुच्छर लागेर हिँड्ने वा एक ठाउँको कुरो अर्को ठाउँमा पुऱ्याएर फाटो पार्ने।
लार्भा- *ना.* [अङ्.] फुलबाट निस्कने, जीवजन्तुको प्रारम्भिक रूप।
लाल₁- *ना.* [सं. लालन] १. बालक; बच्चो; लाला। २. छोरो; पुत्र।
लाल₂- *वि.* [अ. लअल] रातो। *ना.* २. रातो गेडी; लालगेडी। ३. एक मासाको दसौँ भाग वा एक तोलाको सयौँ भाग; रत्ती।
लालक- *वि.* [सं.] दयामाया वा लालनपालन गर्ने; भरणपोषण गर्ने।
लालच/लालचा- *ना.* [सं. लालस] १. कुनै वस्तु पाउने तीव्र इच्छा; लालसा; तिर्सना। २. अति लोभ; अनुचित इच्छा।
लालची- *वि.* लालच गर्ने; लोभी।
लालटिन/लालटिनी/लालटेन- *ना.* [अङ्. ल्यान्टर्न] मटीतेल हालेर बालिने, चिम र उझन्डो भएको एक प्रकारको बत्ती।
लालढड्डा- *ना.* [लाल+ढड्डा] पल्टनिया जवानका खान्कीको दर्तबही।
लालन- *ना.* [सं.] स्नेहको व्यवहार; लाडप्यार; पुलपुल्याहट।
लालनपालन- *ना.* स्नेहका साथ खानलाउन दिने काम; पालनपोषण।
लालना- *ना.* स्नेहका साथ बालकलाई पाल्ने काम; स्नेह; माया।
लालपाते- *ना.* [लाल+पात+ए] टुप्पामा रातो फूल फुल्ने, भाँच्दा दुध झैँ सेतो तरल पदार्थ निस्कने, नर्कट झैँ एउटै डाँठ हुने एक थरी बोट वा त्यसैको रातो पात; लालुपाते।
लालपुर्जा- *ना.* [लाल+पुर्जा] जग्गाधनीलाई प्रमाणका निम्ति दिइने मोठ, कित्ता जग्गाको परिमाण आदि लेखिएको रातो छापचिह्न लागेको कागत; जग्गाधनी दर्ताप्रमाणपुर्जा।
लाल फित्ताशाही- *वि.* [लाल+फित्ता+शाही] नियमको बहुलता भएको प्रशासनिक प्रणाली; फित्ताशाही (रेडटेपिज्म)।
लालबुझक्कड- *वि.* [लाल+बुझक्कड] ठिक कुरो थाहा नपाईकन

अन्दाजको भरमा निराधार बुद्धि लडाउने; डेढअक्कली।

लालबैजनी- *ना.* [लाल+बैजनी] रातो र बैजनी मिश्रित एक प्रकारको रङ। राष्ट्राध्यक्षले विधेयक आदि स्वीकृत गर्दा लगाइने छाप, राजमुद्रा।

लालमोहन- *ना.* [लाल+मोहन] खुवा, पिठो आदिको डल्लो रातो हुन्जेल घिउमा पकाई चास्नीमा डुबाएर बनाइएको मिठाई।

लालमोहर- *ना.* [लाल+मोहर] १. राजाको शासनमा रातो रङ्गबाट लगाइने गरेको राजाको छाप। २. त्यस्तो छाप लागेको कागजात।

लालमोहरिया- *वि.* लालमोहर भएको वा पाएको; लालमोहरसम्बन्धी।

लालस/लालसा- *ना.* [सं.] १. लालच। २. गर्भवतीको रुचि।

लालसागर- *ना.* [लाल+सागर] दक्षिणी अरब र उत्तरपूर्वी अफ्रिकाका बिचको समुद्रको नाम।

लाला- *ना.* [सं. लालन] बालक; बच्चो; बालो।

लालाबाला- *ना.* बालबच्चा; केटाकेटी।

लालायित- *वि.* [सं.] १. ज्यादै लुब्ध; अति लोभी। २. राल चुहाउने; रालो।

लालित- *वि.* [सं.] १. लालना गरिएको; माया गरिएको। २. पुलपुल्याइएको।

लालित्य- *ना.* [सं.] १. ललित हुनाको भाव वा अवस्था; सौन्दर्य; लावण्य। २. प्रेमसूचक हाउभाउ।

लालिमा- *ना.* [लाल+इमा] रातोपना; लाली।

लाली- *ना.* [लाल+ई] १. लालिमा; रातोपन। २. ओठ, गाला आदिमा सौन्दर्यका निम्ति लगाइने राम्रो रङ्गको शृङ्गारसाधन।

लालीगुराँस- *ना.* हरिया खस्रा पात हुने, गुलाफी रङको झुप्पा फूल फुल्ने (इरिकेसी समूहको) एक वृक्ष वा त्यसैको फूल; नेपालको राष्ट्रिय फूल।

लालुपाते- *ना.* [लाल+पात+ए] हे. लालपाते।

लाल्वा- *ना.* [√ लालचा] लालच। (उदा.- मऱ्यो ताल्वा लाल्वाउपर परनिन्दा पर सऱ्यो- लेखनाथ)।

लाल्वी- *वि.* लाल्वा गर्ने; लालची।

लावण्य- *ना.* [सं.] १. लवणको भाव वा गुण; नुनिलोपन। २. राम्रो हुनाको भाव वा अवस्था सौन्दर्य; माधुर्य। ३. असल शीलस्वभाव हुनाको गुण वा स्थिति; सुशीलता।

लावा१- *ना.* [अङ्. लाभा] ज्वालामुखी पहाडबाट निस्कने पत्थर, धातु आदिको द्रव पदार्थ।

लावा२- *ना.* [सं. लाजा] धान भुटेर तयार पारिने पूजा र मङ्गलकार्यमा समेत प्रयोग गरिने सेतो, हलुको खाद्य पदार्थ; लाजा।

लावाधान- *ना.* बाहिर भुसले ढाकेको, भुट्दा लावा निस्कने लाम्चो खालको धान।

लावाबाजा- *ना.* चारदेखि आठ फिटसम्म लामो हुने, विशेष गरेर सेर्पाजातिमा प्रचलित फुकेर बजाइने एक प्रकारको बाजा।

लावालस्कर- *ना.* [फा. लावलश्कर] १. हातहतियारसहितको फौज वा सेना। २. सेना र त्यसको सरसामान। ३. मानिसको ताँती।

लास- *ना.* [फा. लाश] मृत शरीर; मुर्दा; शव।

लासजाँच- *ना.* कर्तव्य, आत्महत्या वा अरू कुनै कारणबाट मानिस मर्दा मरेको वास्तविक कारण पत्ता लगाउनका निम्ति गरिने लासको जाँच; शवपरीक्षण (पोस्टमार्टम)।

लासजाँच मुचुल्का- *ना.* लासजाँच गरी मृत्युको कारण र अन्य विवरणसमेत लेखिएको कागत।

लास परीक्षण- *ना.* लासजाँच।

लास्ट- *वि.* [√ लाठ] घस्टिएको; लाठ।

लास्य- *ना.* [सं.] १. नाच; नृत्य। २. प्रेमभावनालाई विभिन्न हाउभाउका साथै अङ्गविन्यासद्वारा प्रकट गरिने विशेष प्रकारको नृत्य। ३. गानबजानसहितको नाच।

लाहाँचे- *ना.* कालो लामो चुच्चो, रातो टाउको, निला खुट्टा र हरियो शरीर हुने, रुख कपेर गुँड लगाउने एक जातको चरो।

लाहा- *ना.* [सं. लाक्षा] पहेँलो किराले रुखमा बनाउने, आगोमा पगाल्न हुने छाप लगाउने, टाल्ने आदि काममा प्रयोग गरिने एक पदार्थ; लाक्षा।

लाहाछाप- *ना.* पगालेको लाहामा लगाइने औँठी आदिको छाप; लाहामा लगाइने चिह्न।

लाहामसी- *ना.* १. लाहापानीमा रङ मिसाई बनाएको मसी। २. लाल र कालो रङ वा ध्वाँसो मिसाई बनाइएको एक प्रकारको पाको, टिकाउ मसी।

लाहास- *ना.* ठुलो मुख्य घरमा जोडेर बनाइएको सानो घर; लाफो।

लाही- *ना.* [लाहा+ई] तोरी।

लाहुर- *ना.* [लाहोर (स्थान)] १. अचेल पाकिस्तानमा परेको पन्जाबको राजधानी; लाहौर। २. सुन्दर नगर।

लाहुरी- *वि.* १. राम्रो; लोभलाग्दो; अङ्गढङ्ग चट्ट मिलेको। *ना.* २. असल जातको भैँसी।

लाहुरी भैँसी- *ना.* असल जातको भैँसी।

लाहुरी नेपाल- *ना.* मकवानी राज्यको चितलाङ भेक।

लाहुरे- *ना.* [लाहुर+ए] १. भारतीय पल्टनमा नोकरी गरेको नेपाली जवान। २. रिकुटे। ३. एक प्रकारको बर्खे फूल। ४. असल जातको भैँसी; लाहुरी।

लाहुरे फुल- *ना.* लामा टुप्पा हुने पात र सखरखण्डका जस्ता कन्द हुने, रङ्गीचङ्गी रङ्ग हुने तर बास्ना नआउने एक जातको फूल।

लाहुरे फुली- *ना.* चोसाचोसा परेको झम्के फुली।

लाहुरे माया- *ना.* अस्थायी मायाप्रीति; क्षणिक प्रेमव्यापार।

लिँड- *ना.* [सं. लेण्ड] १. डोलो लामो आकारको विष्ठा। २. मुसाको विष्ठा। ३. रुपियाँपैसाको लक्कु; बिन्डी।

लिँडिक- *ना.* [लिनु+डिक] आपसी लेनदेनको व्यवहार।

लिँडुल्के- *वि.* [लिँडुल्को+ए] लिँडुल्को भएको; लिँडे।

लिँडुल्को- *ना.* १. काठको सानो छोटो ठेउको; गिँड; लिडुको; टुवाकल। २. जोतेको डल्ला फोर्ने र सम्म पार्ने काठको लाम्चो गिँड। ३. गोटा परेका अवस्थामा बिस्ट्याउने सानासाना आकारका लिँड। *वि.* ४. पुच्छर वा हातखुट्टा नभएको; लिँडो।

लिँडे- *वि.* [लिँडो+ए] पुच्छर नभएको; ठुटे। २. एकोहोरे; हठी; जिद्दीवाल। ३. गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।

लिँडे कुचो- *ना.* बढार्दाबढार्दा बुच्चो भएको पुरानो कुचो।

लिँडे ढिपी- *ना.* एकोहोरो ढिपी; हठ; जिद्दी।

लिँडो- *वि.* [सं. लेण्ड] १. पुच्छर काटिएको; ठुटे; लिँडे; लिन्डो। २. छोटो। ३. जिद्दीवाल; हठी; एकोहोरे।

लिँड्को- *ना.* [लिँडो+को] १. काठको सानो बिर्को। २. पाखाबालीमा डल्ला फुटाउन लगाइने दाँदेका छ्याँटको एक कृषि- औजार।

लिँड्याइ- *ना.* [√ लिँड (+याइ)] लिँड्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लिँड्याइनु- *क.क्रि.* १. लिँड त्याग गरिनु। २. टुक्रा पारिनु; बिन्डी पारिनु।

लिँड्याउनु- *स.क्रि.* १. लिँड पार्नु; लिन्डा हग्नु; मलत्याग गर्नु। २. ठुटो पार्नु; छोट्ट्याउनु; टुक्रा पार्नु। ३. पैसाको लक्कु पार्नु; बिन्डी पार्नु। ४. सोहोर्नु।

लिनु- *स.क्रि.* [प्रा. लेहइ+इ+नु] १. अरूको अधिकारमा रहेको कुनै वस्तु आफ्नो अधीन गर्नु; प्राप्त गर्नु; ग्रहण गर्नु। २. धारण गर्नु। ३. समात्नु; समाउनु। ४. स्वीकार गर्नु; मान्नु। ५. आक्रमण गरेर विजय गर्नु; जित्नु।

लिइनु- *क.क्रि.* लिने काम गरिनु; ग्रहण गरिनु।

लिउँचिउँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. लिउँ (द्वि.)] जसोतसो; जसरीतसरी; येनकेन।

लिउ- *ना.* [भो.ब.] १. एक प्रकारको ऊनी सतरन्जा वा दरी। २. चौंरी गाईको रौँबाट बनाइएको राडी।

लिउन- *ना.* [सं. लिम्पन] गोबर, भुस आदिको अनुपात मिलाई घरको भित्तामा लेपिने पदार्थ।

लिक- *ना.* १. रेलगाडी गुड्नका लागि फलामको पातो बिछ्याएको बाटो। २. बयलगाडी आदिका पाङ्ग्रा गुड्दा बनेको डुँडजस्तो डोब वा धर्सो; गोरेटो।

लिक्कोमङ- *ना.* [लि.] बिफर, दादुरा आदिले गाउँमा प्रवेश नगरोस् भन्नाका निम्ति गरिने, राईलिम्बूमा प्रचलित एक किसिमको पूजा।

लिक्ष- *ना.* [सं.] वास्तु तथा मूर्तिकलामा प्रयुक्त हुने आठ रौँको टुप्पो बराबरको नापो।

लिखत- *ना.* [सं. लिखित] १. कानुनी दृष्टिबाट रुपियाँपैसाको लेनदेन, जग्गाजमिनको सुक्रीबिक्री आदि कारोबार गर्दा लेखिएको रीतपूर्वकको कागत (तमसुक, राजीनामा, बकसपत्र आदि)। २. अक्षर, अङ्क, चिह्न आदिद्वारा अभिलेख गरिएका र मुद्दामामिलामा प्रमाणस्वरूप पेस गर्न सकिने वा प्रमाणका निम्ति लाग्ने कागजपत्र। ३. दुई पक्षका बिचमा कुनै कामकुराबारे परस्पर सम्झौताका सर्तहरू लेखिएको पत्र।

लिखत पत्र- *ना.* लिखतको कागज।

लिखत पास- *ना.* जग्गाजमिन आदिको बेचबिखन, रुपियाँपैसाको लेनदेनसम्बन्धी कागजपत्र ऐनकानुनबमोजिम सम्बन्धित अड्डामा पास गराउने काम।

लिखत बदर- *ना.* सम्बद्ध प्रयोजनका निम्ति तयार पारिएको कागजपत्र कच्चा भएका कारणले सदर नहुने काम वा अवस्था; फैसला आदि हुँदा कानुनअनुसार लिखतमा भएका कुराको टुटाइ वा उल्टाइ।

लिखा- *ना.* [सं. लिक्षा] जुम्रा, उडुस आदिको फुल।

लिखा टिपाइ- *ना.* १. चानचुने फाइदा वा लाभ। २. धेरैतिरबाट बटुल्ने काम। ३. झर्कोलाग्दो काम।

लिखा टिपुवा- *वि.* १. लिखा टिपिरहने। २. रोगले खाएको वा सताएको; साह्रै दुब्लो। स्त्री. लिखाटिपुवी।

लिखित- *वि.* [सं.] १. लेखिएको; रचिएको। २. रङ भरिएको। ३. कुनै उद्देश्यले कसैलाई लेखेर दिइएको वा आज्ञा, आग्रह गरिएको (लिखित अनुरोध, लिखित आदेश, लिखित बहस आदि)। *ना.* ४. लेखोट; लिखित।

लिखित परीक्षा- *ना.* प्रश्नको उत्तर लिखित रूपमा दिनुपर्ने प्रकारको परीक्षा।

लिखितम्- *ना.* १. लिखित; लेखोट। २. तमसुकका सुरुको बेहोरामा आफू लिखित रूपले सम्बद्ध रहेको देखाउन प्रयोग हुने शब्द।

लिखु- *ना.* [भो.ब.] १. नेपालको कोसी अञ्चलअन्तर्गत सप्तकोसीक्षेत्रमा बग्ने एक खोलो; लिखु खोलो। *वि.* २. सानो खालको वा डाँठ झिनो भएको उखु।

लिखुटे- *वि.* हे. लिखुरे।

लिखुरी- *ना.* [लिखुरो+ई] १. लिखुरोको पोथी रूप। २. धान, गहुँ आदि बत्ताउँदा हावाका निम्ति हम्कने उपकरण। ३. धान आदि बत्ताउन धारो हाल्दा बतास बोलाउने शब्द।

लिखुरे- *वि.* [लिखुरो+ए] सार्है दुब्लो; सिकुटे; लिखुरे; फुकीढल; लिखुरो; लिखुर्के; लिखुटे।

लिखुरो- *वि.* साह्रै सानो र दुब्लोपातलो; मरन्च्याँसे; हल्लनटाट (प्रायः भेडा, बाखा आदिको पाठो)।

लिखेटो- *ना.* [लिखो+एटो] कपाल कोर्ने काइँयाको माझमाझमा मसिना सिन्का हालेर फट्टाउँदा अरू दाँत अझ बाक्ला पारेको र कोर्दा लिखा ल्याउने साधन; लिखौटो।

लिखो- *ना.* [सं. लिक्षा] जुम्रा, उडुस आदिको फुल।

लिखौटो- *ना.* हे. लिखेटो।

लिग- *ना.* [अङ्. लीग] १. सङ्घ; संस्था, जमात (जस्तो- गोर्खा लिग, मुस्लिम लिग आदि)। २. सम्झौता; सन्धि। ३. साँध; सीमा।

लिगलगा- *ना.* साँध-सिमाना; हाता।

लिगलिगे- *ना.* घाँटीभित्र कण्ठनिर झुन्डिएको पातलो सानो अवयव; किलकिले।

लिगेसन- *ना.* [अङ्. लिगेशन] १. राजदूत वा कूटनैतिक प्रतिनिधिहरूको मण्डली। २. राजदूत बस्ने घर; राजदूतावास।

लिङ्ग- *ना.* [सं.] पुरुषको जननेन्द्रिय; शिश्न। २. स्त्री र पुरुष छुट्ट्याउने प्राणीका शरीरको चिह्न। ३. मूर्ति वा प्रतिमाका रूपमा पूजित हुने शिवलिङ्ग। ४. कुनै कुराको पहिचान हुने चिह्न वा निसान; लक्षण। ५. व्याकरणमा पुरुष, स्त्री र नपुंसक छुट्ट्याउने शब्दका रूप (पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग र नपुंसक लिङ्ग)। ६. साङ्ख्यशास्त्रका अनुसार सम्पूर्ण विकृति फेरि लीन हुने मूल प्रकृति। ७. मीमांसाका निर्णयका आधारमा छ लक्षण (उपक्रम, उपसंहार, अभ्यास, अपूर्वता, अर्थवाद र उपपत्ति)।

लिङ्गधारी- *वि.* खालि चिह्न धारण गर्ने; भेषधारी; बिल्लाधारी।

लिङ्गपुराण- *ना.* अठार महापुराणमध्ये एक।
लिङ्गवृत्ति- *ना.* १. भेष बदलेर जीविका चलाउने व्यक्ति; नक्कली साधु। *वि.* २. आडम्बर गर्ने; ढोंगी।
लिङ्गशरीर- *ना.* हिन्दुशास्त्रअनुसार मृत्युपछि शुभअशुभ फल भोग्ने भनी मानिएको सूक्ष्म शरीर।
लिङ्गी- *वि.* १. लिङ्ग वा चिह्न धारण गर्ने; भेषधारी; बिल्लाधारी। २. लिङ्गसम्बन्धी। ३. लिङ्ग भएको।
लिङ्गे- *वि.* [लिङ्ग+ए] १. लिङ्गसम्बन्धी। २. लिङ्ग भएको; लिङ्गी। *ना.* ३. देवस्थलहरूका यात्रामा झन्डा बोकेर वा त्यसै बाटो देखाउने अगुवा।
लिङ्गेपिङ- *ना.* चारवटा बाँसका लिङ्गा चारतिर गाडेर दुईदुईवटा बाँसका टुप्पा जोडी मास्तिर तेर्स्याइएको बलोमा लठारो टाँगेर बनाइएको मच्चाएर खेलिने (प्रायः दसैंतिहारमा) पिङ।
लिङ्गो- *ना.* [लिङ्ग+ओ] १. इन्द्रजात्रा, बिस्केटको जात्रा आदिमा परम्पराअनुसार ठड्याइने काठको लामो स्तम्भ; ध्वजा। २. आकाशबत्ती बाल्न कार्तिक महिनामा ठड्याइने बाँस वा लामो काठ। ३. ठड्याइएको स्तम्भका आकारको कुनै वस्तु।
लिङ्ग्वल- *ना.* [किराँ.] कुलो, धारा, पानी र यातायातका साथै वाणिज्यसम्बन्धी काम गर्ने लिच्छविकालीन एक अड्डा।
लिची- *ना.* [चि. लीची] लाम्चा पात र खस्रो बोक्रो हुने, मसिनामसिना फूल फुल्ने र रसदार गुलियो काँडादार फल हुने एक जातको रुख वा त्यसैको फल; लिच्ची।
लिच्चड- *वि.* [हि. लीचड] १. जुकाजस्तो टाँसिएर अरूलाई बाधा दिने; पछिपछि लागेर दिक्क पार्ने; धिङ्न्याहा। २. मक्खीचुस; चुइयाँ; लोभी; कन्जुस। ३. अल्छी; लोसो; बोधो। ४. लेसाइलो; लेसिलो।
लिच्छवि- *ना.* [सं.] प्राचीन नेपाल, मगध र कोशल देशको एक प्राचीन प्रसिद्ध शासकवंश।
लिटर- *ना.* [अङ्.] तरल पदार्थको एक किलो बराबरको परिमाण वा नापो।
लिटो- *ना.* [सं. लिक्त] १. भात नखुवाएका दुधमुखे बालकलाई खुवाउन भुटेका चामलको पिठो घिउचिनीमा पकाएर बनाइएको खानेकुरो; बालकलाई खुवाइने मनभोगका छाँटको खानेकुरो। २. पाकेर सिता जोडिएको र पस्कँदा पन्युमा टाँसिने लचेप्रो भएको गिलो भात।
लिडुको- *ना.* हे. लिँडुल्को।
लितिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लित > लितिक्+क] गिलो पदार्थ थिचिँदा वा निचोरिँदा एक छेउबाट पिच्च निस्किएजस्तो गरी; लित्त; पितिक्क; लितिक्क।
लितिलिति-[अ.मू. लित्+इ (द्वि.)] गिलो पदार्थ निचोरिएर रोकिई-रोकिई निस्कने गरी; लित्तलित्त।
लित्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. लित्+त] हे. लितिक्क।
लित्तलित्त- *क्रि.वि.* लगातारको लित्त। सात. लितितिति।
लित्ती- *ना.* [सं. लिक्त+ई] नछोडी लाग्ने काम; धर्ना; पछेटा।
लित्ती कसाइ- *ना.* १. साह्रै कडा परिश्रम; पसिना काढिन्जेलको बलगराइ। २. छोड्दै नछोडी धर्ना कस्ने काम।
लियो- *ना.* [अङ्.] लियोग्राफ।
लियोग्राफ- *ना.* १. धातुको पाता वा ढुङ्गामा अक्षर, चित्र आदि खोपेर वा खिचेर कागतमा छापिने छापा; शिलामुद्रण। २. स्टेन्सिलमा सुक्खा अक्षर टाइप गरी लियोमेसिनमा घुमाएर धेरै प्रति निकालिने प्रक्रिया।
लियोग्राफी- *ना.* लियोग्राफ छाप्ने कला वा सिप; शिलामुद्रणविद्या।
लियो मुद्रण- *ना.* लियोमेसिनद्वारा गरिएको वा हुने मुद्रण।
लियो मेसिन- *ना.* बिजुलीद्वारा मुद्राक्षर ढाल्ने आधुनिक यन्त्र।
लिदी- *ना.* [प्रा. लद्दी] हात्ती, घोडा आदिको विष्ठा; लादी।
लिदीबिदी- *ना.* १. फोहर। *क्रि.वि.* २. पाकेर गल्ने गरी।
लिनदिन- *ना.* [लिनु+दिनु] १. लिने र दिने काम; लिने वा दिने व्यवहार; लेनदेन। २. ऋण वा कुनै वस्तु लिने र दिने काम; सरसापट।
लिन्डो- *वि.* १. लिँडो। *ना.* २. लिँड।
लिप्नु- *स.क्रि.* [सं. लिप्+नु] १. गोबर, माटो आदिको लेदो पदार्थ मुछेर घर, आँगन, खलो आदिमा पातलो गरी लाउनु; घरका भित्ताहरूमा गोबरमाटो मिलाएर घस्नु वा टाल्नु; पोतर्नु; पोत्नु। २. हिलो, फोहर आदि जताततै घस्नु। ३. लेखाइ नराम्रो र बाक्लो पार्नु।
लिप- *ना.* [लिप्+अ] लिपाइ (अन्य शब्दमा गाँसिएर मात्र प्रयुक्त)।
लिपघस- *ना.* घर आदि लिप्ने र घस्ने काम; लिपपोत; लिपनपोतन; लिपलाप।
लिपपोत- *ना.* घर आदि लिप्ने र पोत्ने काम; लिपघस।
लिपाइ- *ना.* [√ लिप् (+आइ)] लिप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लिपाइनु- *क.क्रि.* लिप्न लाइनु।
लिपाइपोताइ- *ना.* लिप्ने र पोत्ने काम।
लिपाउनु- *प्रे.क्रि.* लिप्न लाउनु; पोताउनु।
लिपि- *ना.* [सं.] १. अक्षर लेख्ने प्रणाली; अक्षरको रखाइ। २. लिखित अक्षर; वर्णमाला; वर्ण। ३. लेख्ने कला। ४. चित्रकला; रेखाङ्कन। ५. लेखोट।
लिपिक- *ना.* [सं.] लेख्ने व्यक्ति; कारिन्दा; लेखनदास; लिपिकर।
लिपिविभ्रम- *ना.* लिपिकद्वारा भएको भुल वा अशुद्ध पाठ।
लिपिकर- *ना.* लिपिक।
लिपिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लिपिक्+क] टाँसिने गरी; ल्याप्प; लिपिस्स।
लिपित्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. लिपित्+त] हे. लितिक्क।
लिपिनु- *क.क्रि.* [लिप्+इ+नु] पोतिनु; लिप्सिनु।
लिपिबद्ध- *वि.* [सं.] लिपिमा बाँधिएको; लेखिएको; लिखित।
लिपिशास्त्र- *ना.* [सं.] लिपिको ऐतिहासिक विवेचना र विश्लेषण गरिएको शास्त्र; लिपिविज्ञान।
लिपिस्स- *क्रि.वि.* [सं. लिप्त] हे. लिपिक्क।
लिप्टिनु- *अ.क्रि.* [सं. लिप्त+इ+नु] १. खप्टिनु; जोडिनु; टाँसिनु; जेलिनु। २. लपेटिनु; बेह्रिनु।
लिप्टो- *ना.* [सं. लिप+टो] १. ओढ्ने वा फेर्ने काम लिइने, कपडाको

सानो टुक्रो वा टालो। २. बिझ्याउने सानो चकटी वा सुकुल।
लिप्ट्याइ- *ना.* [√ लिप्टि (+याइ)] लिप्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लिप्ट्याइनु- *क.क्रि.* लपेटिनु; बेरिनु।
लिप्ट्याउनु- *स.क्रि.* १. बेर्नु; लपेट्नु। २. जोर्नु; टाँस्नु।
लिप्त- *वि.* [सं.] १. लिपपोत गरिएको; लिपेको; पोतेको। २. दूषित भएको; बिग्रेको। ३. मिलाइएको; टाँसिएको; जोरिएको। ४. तत्परताका साथ कुनै काममा लागेको; एकोहोरिएको।
लिप्यन्तर- *ना.* [सं.] १. अर्को लिपि। २. लिपिपरिवर्तन।
लिप्सनु- *स.क्रि.* [लिप्+नु] १. बाक्लो लेदो पदार्थ भित्ता आदिमा मसिनो गरी लेस्नु; लेसाइलो पदार्थ घस्नु। २. अरूसँग लहसिनु।
लिप्सा- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु प्राप्त गर्ने तीव्र इच्छा; अभिलाषा।
लिप्साइ- *ना.* [√ लिप्स (+आइ)] लिप्सने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; लिपाइ।
लिप्साइनु- *क.क्रि.* लिप्सन लाइनु।
लिप्साउनु- *प्रे.क्रि.* १. लिप्सन लाउनु; लिपाउनु। २. लहसिने पार्नु।
लिप्सिनु- *स.क्रि.* १. लिप्नु। *क.क्रि.* २. लिपिनु। *अ.क्रि.* ३. कसैसँग ज्यादै लहसिनु; विषयभोगमा आसक्त हुनु।
लिप्सी- *ना.* [अङ्. लिपस्टिक] नारीजातिले सौन्दर्यका निम्ति ओठमा दल्ने रातो रङ्गको शृङ्गारसाधन; लिपिस्टिक।
लिप्सु- *वि.* [सं.] लिप्सा भएको; कुनै वस्तु प्राप्त गर्ने इच्छा भएको; इच्छुक।
लिप्सो- *वि.* [सं. लेश] एकदम सानो; धेरै मसिनो; सूक्ष्म।
लिफा- *ना.* [अ. लिफाफः] १. वादीप्रतिवादी, उजुर, बिन्तीपत्र आदि लेख्ने दस्तुरसहितको फारम। २. दायाँबायाँ औँठाछाप र सहीछाप गरी राखिएको वा कसैलाई दिइएको खाली कागज।
लिफाफा- *ना.* [अ. लिफाफ] चिठीपत्र हालेर बन्द गर्ने कागजको खोल; लिफा; खाम।
लिफ्ट- *ना.* [अङ्.] १. अग्ला भवनमा मानिस आदि तल वा माथि पुऱ्याउन जडिएको विद्युत्द्वारा सञ्चालित भऱ्याङ; उत्तोलक यन्त्र। २. अर्काको सवारी साधन चढ्न दिने मौका।
लिबलिब- *क्रि.वि.* [अ.मू. लिब्+अ (द्वि.)] १. जिब्रो चलाउने वा चाट्ने गरी; लपलप; ल्यापल्याप। २. खानामा ज्यादै लोभिने चालले।
लिबलिबती/लिबलिबी- *क्रि.वि.* अझै लिबलिब हुने गरी।
लिब्री- *ना.* [लिभर+ई] १. किलकिले; लिगलिगे। २. सानो जिभ्री।
लिमिटेड- *ना.* [अङ्.] परिमित; सीमित।
लिमिटेड कम्पनी- *ना.* सेयरवालाहरूको दायित्व उठाउन निजहरूले कबुलियत गरेको सेयरको अधिकतम परिमाणसम्म मात्र कारोबार सीमित हुने गरी कम्पनी कानुनबमोजिम दर्ता गरिएको व्यापारी संस्था।
लिम्बु- *ना.* हे. लिम्बू।
लिम्बू- *ना.* [भो.ब.] लिम्बूवानक्षेत्रमा बस्ने एक किराँत जाति।
लिम्बूवान- *ना.* [भो.ब.] दीर्घकालदेखि लिम्बू जातिको स्थायी बसोबासो भएको कोसी र मेची अञ्चलका पहाडी क्षेत्र।
लिरबिर- *क्रि.वि.* [अ.मू. लिर् (द्वि.)] १. लरबरिने गरी। २. बिस्तारै चलमलाएर।
लिरा- *ना.* इटाली देशको राष्ट्रिय मुद्रा।
लिरिङबिरिङ- *ना.* [√ लिरबिर] १. बिस्तारै छुवाएर चलाउने काम; लुलो चालले हल्लाउने काम। *क्रि.वि.* २. त्यसरी चलाउने वा हल्लाउने गरी।
लिलाम- *ना.* [पोर्त. लीलाम] कुनै डाँक बोलेर सबभन्दा बढी मोल दिने वा हद मोल बोल्नेवालालाई माल बिक्री गर्ने काम; डाँक।
लिलाम घर- *ना.* लिलाम गर्ने निर्दिष्ट स्थान।
लिलाम बिक्री- *ना.* लिलाम।
लिलामी- *वि.* १. लिलाममा खरिद वा बिक्री गरिएको। २. लिलामसम्बन्धी; लिलामको।
लिवाइ- *ना.* [लि+वाइ] लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लिसिङपिसिङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. लिस्+इङ (द्वि.)] १. जसोतसो; येनकेन। *ना.* २. सानोतिनो कामधन्दा; लिसीपिसी।
लिसीपिसी- *क्रि.वि.* [अ.मू. लिस्+ई (द्वि.)] १. मन नदिई सुस्तीका साथ। *ना.* २. सानोतिनो वा नगण्य कामधन्दा; लिसिङपिसिङ।
लिसे- *वि.* [लिसो+ए] लिसोजस्तो टाँसिने; पिछा लाग्ने।
लिसे टाँगो- लिप-लिसे *ना.* १. लिसो टाँसेको टाँगो। २. तुच्छ उद्योग। ३. दीर्घसूत्री चाल।
लिसो- *ना.* [सं. श्लिषा] १. खोटो, तेल आदि मिलाई सूर्यपाक गरेर तयार पारिएको च्याटच्याटे पदार्थ। २. रुखबाट निस्कने लेसाइलो चोप; गुँद; खोटो। ३. रुखमा मजबुतीसाथ टाँसिएर रहने एक लहरो। ४. मन नपरीकन पनि धेरै समयसम्म बसिरहने मानिस वा वस्तु।
लिस्टे/लिस्टो- *वि.* १. कन्जुस; मक्खीचुस; लोभी; लिस्टे। *ना.* २. एक जातको चरो
लिस्ती- *ना.* [प्रा. लट्ठी] १. झ्यालढोका आदिमा काँच, फल्याक आदि जड्नका लागि चारैतिर जडिने काठ आदिको पातलो फ्रेम वा साधन। २. घरभित्र बिजुलीको तार सुरक्षितसँग जड्न भित्तामा ठोकिएको मोटाइचौडाइ कम भएको लामो काठ।
लिस्नु- *ना.* १. एउटै खाँबो बिचबिचमा कपेर खुड्किलो पारिएको भऱ्याङ; एकखुट्टे भऱ्याङ; अखटो। २. भऱ्याङ। ३. खुड्किलो; सिँढी।
लिस्याइलो- *वि.* [लिसो+याइ+लो] १. मसिनो र टाँसिएलाजस्तो। २. च्याटच्याट लाग्ने; टाँसिने।
लिहल- *वि.* [लि.] कानुनी रूपमा लिएको, प्राप्त गरेको (तमसुक आदिमा मात्र प्रयुक्त हुने शब्द)।
लिहल गत- कानुनी रूपमा तमसुक लेखेर सापट लिइएको (रुपियाँपैसा)।
लिहिली- *ना.* कौकामीहरूले भाँडाबर्तनहरू बनाउँदा तल राख्ने फलामको अचानु; ली।
लिहिली ठेलो- *ना.* लिही अड्याउन गाडिने काठ।
लिही- *ना.* [प्रा. लिद्दी] कुखुराको विष्ठा; सुली।
ली- *ना.* एकसय बिस गज बराबरको नापको परिमाण।
लीग- *ना.* [अङ्.] हे. लिग।

लीन- *वि.* [सं.] १. नछुट्टिने गरी जोडिएको; टाँसिएको। २. छिपाइएको; प्रच्छन्न; लुकाइएको। ३. काममा एकाग्र भई लागेको; तन्मय भएको। ४. पग्लिएको; विगलित। ५. कुनै अर्को वस्तुमा अभेद गरी मिलेको; विलीन।

लीनता- *ना.* लीन हुनाको भाव वा अवस्था; तल्लीनता; संलग्नता।

लीला- *ना.* [सं.] १. चित्तको उमङ्गका साथ मनोरञ्जनका निम्ति गरिने खेल वा क्रीडा; विनोद। २. विलास; विहार; रतिक्रीडा; केलि। ३. देवताको चरित्र। ४. देवदेवीका अवतारका चरित्र आदिको अभिनय। ५. छद्मवेश; ढोंग। ६. प्रेमले उन्मत्त भएर रूप, वेश, आभूषण, वचन आदिले नायिकाद्वारा गरिने नायकको अनुकरण।

लीलावतार- *ना.* लीला वा लोक- अभिनयका लागि धारण गरिएको विष्णुको अवतार।

लीलावान्- *वि.* १. लीला गर्ने; क्रीडाशील। २. सुन्दर; रमणीय।

लीलोद्यान- *ना.* क्रीडा गर्ने बगैँचा।

लु१- *ना.* [सं. लुक] ग्रीष्म ऋतुको वेला गरम प्रदेशहरूमा चल्ने तातो हावा वा त्यसको धार।

लु२- *निपा.* ल; लौ।

लुँग- *ना.* [√ लङ] पोते, माला आदिको गुच्छाको हरेक लहर; लरियो।

लुँगी- *ना.* [ब. लुन्जी] दुवै छेउ सिएर वा नसिईकन पुरुष वा स्त्रीजातिले लगाउने अधोवस्त्र।

लुँडिनु- *अ.क्रि.* [लुँडो+इ+नु] १. लुँडीजस्तो हुनु; लुँडो लागेर आउनु। २. बटुलिनु; गुजुल्टिनु; सोहोरिएर आउनु। ३. बटारिनु; बाटिनु; बेरिनु ४. बालीनाली राम्रो सप्रेर आउनु। ५. नदी वा समुद्रको पानी अचानक बढेर आउनु।

लुँडी- *ना.* १. पराल, बाबियो आदि बटारेर बनाइएको एक पोयो डोरीको डल्लो। २. सानो लुँडो।

लुँडी धान- *ना.* एक जातको धान।

लुँडे- *ना.* १. ससाना पात र रातो डाँठ हुने एक जातको साग। २. ढिँडो, खोले आदि पकाइने, मुख फराक भएको र बिँड नभएको भाँडो; भुजङ्गो।

लुँडे धन्दा- नोकरको जस्तो धन्दा; कमाराको धन्दा।

लुँडो- *ना.* १. भाँडाकुँडा माझ्ने वा भुइँभित्ता आदि पोत्ने झुम्रो वा पराल आदिको गुजुल्टो; मस्को। २. घाँस, पराल, लुगा आदिको केही लाम्चो गुजुल्टो। ३. हरिस आदिका फेदमा गुजुल्टिएको घाँस वा झार। ४. आङ मल्दा निस्कने मयलको लिँड। ५. पराल आदि बटारेर बनेको पोयो। ६. धेरै मानिस आदिको धुइरो।

लुँड्याइ- *ना.* [√ लुँडि (+याइ)] लुँडिने क्रिया वा प्रक्रिया।

लुँड्याइनु- *क.क्रि.* लुँड्याउने काम गरिनु; लुँडो पारिनु।

लुँड्याउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. लुँडोजस्तो बनाउनु; लुँडी पार्नु। २. गुजुल्ट्याउनु। ३. बटार्नु; बाट्नु। ४. गाईबस्तुले सागपात आदि जथाभावीसँग खानु। ५. मान्छेले सागपात आदि मनपरीसित टिप्नु। ६. जेजस्तो पायो सबै लैजानु। ७. पाएजति सबै खानु; हसुर्नु।

लुँदरी- *वि.* मोटोघाटो शरीर देखिएर पनि दह्रो भएर काम गर्न नसक्ने; साह्रै असमर्थ।

लुँदो- *ना.* [सं. लुण्ठा] पोस लागेर, बुढ्याइँले वा रोगले शरीरमा झोलिएको मासुको लोलो; जिउमा लट्किएको छाला।

लुइँचे- *ना.* वनजङ्गलमा हुने कुखुरो; जङ्गली कुखुरो।

लुइँलुइँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुइँ (द्वि.)] एकोहोरिएर सरासर तीव्र वेगसाथ हिँड्दै; लमकलमक; लसलस; लसकलसक; फटाफट।

लुक्नु- *अ.क्रि.* [सं. लुक्+नु] १. नदेखिने गरी कुनै ठाउँमा बस्नु; छिप्नु; दबिनु। २. अदृश्य हुनु; अलप हुनु; छेकिनु; अल्पिनु।

लुक- *ना.* [भो.ब.] उत्तरी भेगमा पाइने एक जातको भेडा।

लुकाइ- *ना.* [√ लुक् (+आइ)] लुक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लुकाइनु- *क.क्रि.* लुक्न लाइनु; छिपाइनु।

लुकाउनु- *स.क्रि.* अरूले नदेख्ने गरी राख्नु; दबाउनु; छिपाउनु।

लुकाट- *ना.* [सं. लकुच] खस्रा पात हुने, भुवादार रातो रङ्गका लाम्चाबाटुला र गुलिया फल फल्ने एक जातको बोट वा त्यसैको फल।

लुकामारी- *ना.* [लुक्+मार] १. परस्परमा लुक्ने र फेला पार्ने गरी खेलिने प्रसिद्ध बालखेल; कुक्कु। २. परस्परमा लुक्ने काम; लुकालुक।

लुकाल- *ना.* जाकनामा लादिने वा बोकाइने छाला मोडेको दुईमुखे थैली।

लुकालुक- *ना.* [लुक्+आ+लुक्] १. आपसमा लुक्ने काम। २. लुकामारी।

लुकाहा- *वि.* [लुक्+आहा] लुक्ने स्वभावको; लुकुवा।

लुकिनु- *अ.क्रि.* [लुक्+इ+नु] नदेखिने हुनु; छिपिनु।

लुकीचोरी- *क्रि.वि.* [लुक्+ई+चोर+ई १. थाहै नदिईकन; गोप्य तवरले। २. लुकीछिपी।

लुकीछिपी- *क्रि.वि.* [लुक्+ई+छिप्+ई गोप्य तवरले; लुकीचोरी।

लुकुनी- *ना.* [भो.ब.] मिहीन राडीबाट सिएर तयार गरिएको जिउमा लगाउने एक प्रकारको न्यानो कपडा।

लुकुवा- *वि.* [लुक्+उवो लुक्ने स्वभावको; लुकाहा।

लुकुवा बाटो- *ना.* चोरबाटो।

लुकुवा मासु- *ना.* लुगा लाएको बेला छरितो देखिने र फुकाल्दा मोटो देखिने जिउडाल।

लुखुरलुखुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुखुर्+अ (द्वि.)] १. कसैलाई पछ्याएर वा कसैको आज्ञा मानेर हिँड्ने चालले; लुरुलुरु। २. झल्लिएर भौँतारिने गरी। ३. विवश भएर हिँड्दै।

लुखुरे- *वि.* लिखुरे।

लुखुरो- *वि.* [सं. लिक्षा] लिखुरे।

लुगलुग- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुग्+अ (द्वि.)] चर्को जाडो, भय, त्रास वा रोग आदिका कारणले शरीरमा कम्प आउने गरी; लगलग; थरथर; थुरथुर।

लुगलुगती/लुगलुगी- *क्रि.वि.* अझै लुगलुग भएर। लुगलुगे- *वि.* लुगलुग कँपाउने; थुरथुर पार्ने (जाडो)।

लुगा- *ना.* [सं. लक्तक] १. जिउमा लगाउने कपडा; पोसाक। २. ओढ्नेओछ्याउने; सिरकडसना आदि। ३. कपडा; वस्त्र।

लुगाफाटो- *ना.* वस्त्रहरूको समूह; लत्ताकपडा।

लुगा भत्ता- *ना.* स्थायी सेवामा रहेका पदाधिकारी वा उच्च ओहदाका व्यक्तिलाई विदेशभ्रमण गर्दा नियमानुसार लुगा किन्न दिइने निश्चित रकम।

लुग्दी- *ना.* कागत बनाउन रुखका बोक्राबाट बनाइएको लेदो; कागतको लेदो (पल्प)।

लुच्चो- *वि.* [सं. लुञ्ज] १. झुटो कुरा गरेर वा छकाएर अरूको रुपियाँपैसा ठग्ने; लुछेर लिने; धुतार; ठग। २. ढँटुवा; चेपारे। ३. धूर्त; फटाहा।

लुच्च्याइँ- *ना.* लुच्चो हुनाको भाव; फट्याइँ।

लुछ्नु- *स.क्रि.* [सं. लुञ्छ+नु] १. जबर्जस्ती तानेर छुट्ट्याउनु; चुँडाल्नु; चुँड्नु। २. दाँत, नङ्ग्रा आदिले चिथोर्नु; नङ्ग्र्याउनु। ३. जबर्जस्तीसित लिनु; खोस्नु। ४. चाम्रो वस्तु पक्रेर तान्नु; खिँच्नु। ५. लाछ्नु; लछार्नु। ६. भुत्ला अलग्याउनु; भुत्ल्याउनु।

लुछलाछ- *ना.* १. धमाधम लुछ्ने काम; लुछाचुँडी। २. खोस्ने, चुँड्ने, थुत्ने वा धुत्ने काम; खोसखास; थुतथात।

लुछाइ- *ना.* लुछ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लुछाइनु- *क.क्रि.* लुछ्न लाइनु।

लुछाउनु- *प्रे.क्रि.* लुछ्न लाउनु।

लुछाचुँड- *ना.* [लुछ्+चुँड्] लुछ्ने र चुँड्ने काम; लुछाचुँडी।

लुछाचुँडी- *ना.* १. एक-अर्कामा लुछ्ने र चुँड्ने काम; परस्परको लुछाइ र चुँडाइ। २. परस्परमा कुनै वस्तु बलजफत गरी खोस्ने वा लिन खोज्ने काम; खोसाखोस।

लुछाफहरी- *ना.* [लुछ्+फहर्] १. लुछ्ने र फहराउने काम; लुछाइ र फहराइ। २. केश लुछेर, दाँतले टोकेर तथा चिथोरेर हुने झगडा।

लुछालुछ- *ना.* [लुछ्+लुछ्] परस्परको लुछाइ।

लुछिनु- *क.क्रि.* [लुछ्+इ+नु] १. लुछाचुँडी गरिनु। २. चिथोरिनु। ३. तानिनु। ४. नाङ्गिनु।

लुट्नु- *स.क्रि.* [सं. लुण्ठ+नु] १. जबर्जस्तीसित अर्काको धनमाल लिनु; डरत्रास देखाएर वा धम्काएर अरूको सम्पत्ति खोस्नु; हाक्काहाक्की चोर्नु। २. उचितभन्दा ज्यादा मोल लिनु; ठग्नु। ३. अन्याय गरेर अरूको सम्पत्ति हत्याउनु।

लुट- *ना.* [सं. लुठन] जथाभाबीसित लिने वा लाने काम; सित्तैं पाउने प्रयास; लुट। लुटको धन फुपूको श्राद्ध (उखान)।

लुटपाट- *ना.* समूह मिलेर गरिने लुट।

लुटपिट- *ना.* लुट्ने र पिट्ने काम; लुटपाट; लुटमार।

लुटपुट- *ना.* [अ.मू. लुट्+अ (द्वि.)] १. खुसीले वा लाडे भएर नजिकै आई खेल्ने काम; लुटुपुटु। २. मायालाग्दो भएर झ्याम्मिने चाल।

लुटपुटाइ- *ना.* लुटपुटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लुटपुटाइनु- *अ.क्रि.* लुटपुटिने होइनु।

लुटपुटाउनु- *अ.क्रि.* लुटपुटिनु।

लुटपुटिनु- *अ.क्रि.* १. लुटपुट गर्नु; ढुनुमुनु खेल्नु। २. आसक्त हुनु; लहसिनु। ३. गुड्नु।

लुटपुट्याइ- *ना.* लुटपुटिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लुटपुट्याइनु- *क.क्रि.* लुटपुट गराइनु।

लुटपुट्याउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. लोटपोट गराउनु; गुडाउनु। २. प्रेममा फँसाउनु; आसक्त पार्नु।

लुटपुट्याहट- *ना.* लुटपुटिने काम, किसिम वा स्थिति; लुटपुट्याइ।

लुटमार- *ना.* [लुट्+मार्] १. लुट्ने र मार्ने काम। २. लुटपिट।

लुटलाट- *ना.* [लुट (द्वि.)] लुटेर लिने काम; लुटपाट।

लुटाइ- *ना.* [√ लुट् (+आइ)] लुट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लुटाइनु- *क.क्रि.* लुट्न लाइनु। लुटाउनु- *प्रे.क्रि.* १. लुट्न लाउनु। २. सित्तैंमा दिनु; जति भन्यो उति दिनु।

लुटाकाने- *वि.* [लुप्त+कान+ए] कान खुम्चिने जातको (बाखो)।

लुटान- *ना.* [लुट्+आन] १. लुट्ने वा लुटिने काम। २. सामूहिक रूपमा भएको लुट। ३. लुटेको वस्तु।

लुटालुट- *ना.* [लुट्+आ+लुट] १. परस्परमा एकले अर्कालाई लुट्ने काम; एकैसाथ धमाधम भएको लुटाइ। २. लुटालुट।

लुटाहा- *वि.* [लुट्+आहा] लुटको काम गर्ने; लुट्ने स्वभावको; लुटेरो; लुटाहार।

लुटाहार- *वि.* [लुट्+आहार] लुटाहा; लुटेरो।

लुटिनु१- *अ.क्रि.* [सं. लुट्+इ+नु] १. तिल वा मासका पातहरू खुम्रिने रोग लाग्नु। २. बोटबिरुवा आदि बटारिएर बढ्न नसक्नु। ३. कान छोटो हुनु।

लुटिनु२- *क.क्रि.* [लुट्+इ+नु] १. लुटामार गरिनु; धनमाल खोसिनु। २. लुटमा पर्नु। ३. सर्वस्व हरिनु।

लुटुपुटु- *क्रि.वि.* [√ लुटपुटे लुटपुट।

लुटे- *वि.* [√ लुटि] १. निमोठिएर बढ्न नसकेको (बोटबिरुवा आदि)। २. साह्रै सानो कान भएको (मानिस, पशु आदि)।

लुटेरो- *वि.* [लुट्+एरो] लुट्ने; लुटाहा; लुटाहार।

लुठी- *ना.* [लुठो+इ] व्यभिचारिणी स्त्री; वेश्या।

लुठो- *ना.* [सं. लटक] जार; नाठो; उपपति।

लुडबुडिनु- *अ.क्रि.* [लडिबुडी+नु] १. लडीबुडी गर्नु। २. गुड्नु; पल्टनबाजी खानु।

लुडबुड्याइ- *ना.* लुडबुडिने वा लुडबुड्याउने क्रियाप्रक्रिया।

लुडबुड्याइनु- *क.क्रि.* लडीबुडी पारिनु।

लुडबुड्याउनु- *स.क्रि.* १. लडीबडी पार्नु; लोटपोट पार्नु। २. गुडाउनु; पल्टनबाजी खुवाउनु।

लुडो- *ना.* [अङ्.] केटाकेटीहरूले खेल्ने एक प्रकारको खेल।

लुण्ठन- *ना.* [सं.] १. बलजफ्तीसँग अर्काको धनमाल लिने काम; लुट; चोरी। २. लोट्ने वा पछारिने काम। ३. गुड्ने काम; लडीबुडी गर्ने काम।

लुण्ठित- *वि.* [सं.] १. लुटबाट ल्याइएको; चोरिएको। २. पछारिएको; लडेको। ३. गुडेको।

लुतुक्क- *क्रि.वि.* [√ लतक्क] १. ओइलाएर लत्रिने गरी। २. ज्यादा पाकेर गल्ने चालले।

लुतुरे/लुतुरो- *ना.* [लुतुरो+ऐ १. लुगाफाटोको ससानो धरो; लुन्द्रो। *वि.* २. निर्धो; दुब्लो; लुखुरो; लुतुरे।

लुते- *वि.* [लुतो+ए] १. लुतो आएको वा लुतो भएको; लुताको रोगी। २. बल नभएको; दुब्लो; फितलो; लुरे।

लुतेङ्ग्रो- *वि.* [लुतो+एङ्ग्रो] १. लुतुरो; लुत्याङ्ग्रो। २. रोगी;

पिलन्धरे; रोगाहा।
लुतो- *ना.* ज्यादै चिलाउने र बाक्ला बिमिरा उठेर पाक्ने खटिराविशेष।
लुतो न कन्याइ- *ना.* काम पनि नहुने नाम पनि नहुने अथवा हर्षविस्मात केही नभएको अवस्था (उदा.- हामीलाई पो व्यवहार चलाउन गाह्रो पर्‍यो, तिम्रा त कोही छैनन्- लुतो न कन्याइ)।
लुत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुत्+त] १. लेदो पदार्थ ज्यादा पाकेर खस्ने गरी; लत्त। २. झट्ट पस्ने वा निस्कने चालले; ल्वात्त; सुत्त। सात. लुतुतुत्।
लुत्तिनु- *अ.क्रि.* [लुत्त+इ+नु] १. इज्जत, प्रतिष्ठा, पद वा ओहदा आदिबाट च्युत हुनु; खुत्तिनु; निकालिनु। २. नष्ट हुनु; बिग्रनु। ३. भत्कनु; पहिरो जानु।
लुत्त्याइ- *ना.* लुत्तिने भाव वा क्रिया प्रक्रिया।
लुत्त्याइनु- *क.क्रि.* खुत्त्याइनु।
लुत्त्याउनु- *स.क्रि.* १. इज्जत, प्रतिष्ठा, पद वा ओहदाबाट च्युत गर्नु; खुत्त्याउनु। २. नष्ट गर्नु; बिगार्नु; भत्काउनु।
लुत्याङग्रो- *वि.* हे. लुतेङ्ग्रो।
लुत्याहा- *वि.* [लुतो+याहो १. लुतो लागेको; लुते। २. कमजोर; दुर्बल; हुतीहारा; नामर्द।
लुत्रनु- *अ.क्रि.* [लुत्र+नु] १. जिद्दी नगरेर लुत्रुक्क पर्नु; लत्रनु; ठर्रो नहुनु; नुहुनु; दब्नु। २. लाचार हुनु; विवश हुनु; बाध्य हुनु। ३. विनयभाव देखाउनु; नम्र हुनु।
लुत्राइ- *ना.* लुत्रने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
लुत्राइनु- *क.क्रि.* लुत्रुक्क पारिनु।
लुत्राउनु- *प्रे.क्रि.* लुत्रुक्क पार्नु; लत्राउनु।
लुत्रिनु- *अ.क्रि.* लुत्रुक्क परिनु।
लुत्रुक्क- *क्रि.वि.* [√ लत्रक्क] १. लुत्रने गरी। २. विवश हुने ढङ्गले; लुतुक्क; लत्रक्क।
लुत्रे- *वि.* [लुत्र+ऐ लुतुरे; लुतुरो।
लुत्रेलाम्रे- *वि.* चिथ्रा लुगा लाएको र दुब्लोपातलो; डुहुरे र ख्याउटे।
लुत्रो- *वि.* [√ लुतुरो] लुत्रुक्क परेको; लुतुरो।
लुथुर्के- *ना.* एक जातको पक्षी।
लुन्डो- *वि.* [सं. रुण्ड] पुच्छर, पखेटा आदि काटिएको; लिँडुल्को; ठुटे।
लुन्तुरे/लुन्तुरो- *ना.* १. बालकहरूको मूत्रेन्द्रिय; तुन्तुरो; तुरी। २. धरो; धुर्को; लुन्द्रो।
लुन्द्रे- *वि.* [लुन्द्रो+ए] लुतुरो; लुरे; ख्याउटे।
लुन्द्रो- *ना.* [लत्ता+त्यान्द्रो] १. कपडाको सानो धर्सो। २. त्यान्द्रो।
लुप- *ना.* [अङ्.] स्त्रीहरूले योनिमा लगाउने गर्भनिरोधको साधन।
लुपुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुपुक्+क] गिलो पदार्थ एकै खेपमा चाटेर खाने गरी; लपक्क; ल्याप्प; सुपुक्क।
लुपुलुपु- *क्रि.वि.* [√ लपलप] धमाधम चाटेर; लपलप।
लुप्त- *वि.* [सं.] १. भाँचिएको; भग्न; क्षतिग्रस्त। २. लोप भएको; लुकेको, छिपेको; हराएको। ३. लुटिएको; ठगिएको। ४. अप्रयुक्त; अप्रचलित। ५. अदृश्य; नदेखिएको। ६. उपेक्षित; हेला गरिएको।
लुप्ताकार- *ना.* लोप भएको ठाउँमा लेखिने आधा अकार वा आकारको चिह्न (ऽ); खण्डाकार।
लुप्तोपमा- *ना.* उपमान, उपमेय, धर्म र वाचक चारमध्ये कुनै तीनवटा लोप हुँदा पर्ने उपमा अलङ्कारको एक भेद।
लुप्तोपमा शृङ्खला- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रअनुसार मानव र वानरका बिच बसेर मानवका पूर्वजसँग सम्बन्धको शृङ्खला जोड्ने एउटा मानवजस्तो प्राणी; दक्षिणी नरवानर।
लुब्ध- *वि.* [सं.] १. मन गढाएर कुनै कुरा लिन चाहने; लोभी; लालची; लोलुप। २. इच्छुक; लालायित। ३. लम्पट; आसक्त।
लुब्धक- *ना.* १. लोभी मान्छे। २. सिकारी। ३. लम्पट मानिस। ४. उत्तरी गोलार्धको एक तेजस्वी तारा।
लुब्धिनु- *अ.क्रि.* ज्यादै लोभी हुनु।
लुब्धो- *ना.* लोभी; लालची।
लुम- *ना.* [अङ्.] लुगा बुन्ने घरेलु साधन वा यन्त्र; तान।
लुमडी- *ना.* [सं. लोमश] स्यालका जातको एक जङ्गली जनावर; फ्याउरो।
लुमुर- *वि.* पुच्छरजस्तो हल्लिरहने।
लुमुरकुटेरो- *ना.* पुच्छर झैं गरी थाङ्नाको फेर हल्लने पोको; थाङ्ने पोको।
लुम्बिनी- *ना.* [सं.] १. नेपालको पश्चिमाञ्चलक्षेत्रको रुपन्देही जिल्लामा पर्ने एक प्राचीन वन; गौतम बुद्धको जन्मस्थल। २. नेपालको यसै नामको अञ्चल।
लुम्रुङलुम्रुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुम्रुङ्+अ (द्वि.)] तागत नभएको मानिस सुस्तसुस्त हिँड्ने चालले; ल्याम्राङल्याम्राङ।
लुम्रे/लुम्रो- *ना.* [लुम्रो+ए] १. कपडाको लाम्चो धरो; लुन्द्रो। *वि.* २. लोसे; जुम्सो। ३. लुरे।
लुम्सो- *वि.* लोसे चालको; ढिलो वा सुस्त चालको; लुम्रो।
लुर- *ना.* शक्ति; पाइन। (उदा.- लुर भएको मान्छे भए पो उसबाट काम पार लाग्थ्यो)।
लुरखुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुर्+खुर] १. झल्लिने वा हल्लिने चालले; लुखुरलुखुर। २. दुब्लापातला मानिसले बिस्तारै काम गर्ने गरी।
लुरखुराइ- *ना.* लुरखुराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लुरखुराइनु- *अ.क्रि.* लुरखुराउने होइनु।
लुरखुराउनु- *अ.क्रि.* लुरखुरिनु।
लुरखुरिनु- *अ.क्रि.* विनाकाम यताउति हिँडडुल गर्नु; लरखराउनु; झल्लिनु; लखरलखर हिँड्नु।
लुरखुरे- *वि.* विनाकाम यताउति लरखरिने; झल्ला।
लुरखुऱ्याइ- *ना.* लुरखुरिने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
लुरखुऱ्याहट- *ना.* लुरखुरिने काम; लुरखुऱ्याइ।
लुरीखुरी- *क्रि.वि.* [√ लरखर] निर्धो वा अशक्त मानिसले सकीनसकी काम गर्ने चालले; जेनतेन।
लुरुलुरु- *क्रि.वि.* लाचारी वा हैरानीका साथ हिँडेर; लुइँलुइँ; लुखुरलुखुर; खुरुखुरु।
लुरे/लुरो- *वि.* [लुरो+ऐ] १. निर्धो; अशक्त; कमजोर; लुलो। २. सानो जिउडालको; दुब्लो र पातलो। ३. काँथर; निफर;

हिक्मतहारा; हिम्मत नभएको।
लुर्कन- *ना.* [सं. लुलन] १. लट्कने गरी कानका लोतीमा अड्याएर लाइने गहना। २. झुन्डिएर रहेको वस्तु; लर्कन।
लुर्कने- *ना.* बाख्राका कानमनिको थुनजस्तो लुर्को।
लुर्का- *ना.* ['लुर्को'को ति.रु.] हे. लुर्को।
लुर्के- *वि.* [लुर्को+ऐ लुर्को भएको।
लुर्के भन्टा- *ना.* पात र डाँठमा काँडा हुने, लामो झिनो र निलो रङ्गको फल फल्ने एक प्रकारको भन्टा; लुर्के भिँडा।
लुर्के भिँडा- *ना.* लुर्के भन्टा।
लुर्को- *ना.* [लुर्को] १. स्त्रीजातिले कानको लोतीमा लट्कने गरी लगाउने एक प्रकारको गहना; लुर्कन; लुर्का। २. बाख्राका कानमनि झुन्डिएर रहेको मासुको लुर्कन। ३. लरी; लर्को।
लुलिनु- *अ.क्रि.* [लुलो+इ+नु] लुलो वा फितलो हुनु।
लुलीलुली- *ना.* [लुलो+इ (द्वि.)] केटाकेटीको हात लुलो पार्न लगाएर पाइ गराउन हल्लाइने एक बालखेल।
लुली हात- *ना.* [लुलो+हात] केटाकेटीको हात लुलो पार्न लाएर आफूले हल्लाई उसका हातले उसैलाई लबट्याउने बालखेल।
लुलु- *ना.* हिमाली भेगमा हुने सार्‍है सानो डालको चौंरी गाई।
लुले/लुलो- *वि.* [सं. लुल्] १. दर्बिलो वा दर्‍हो नभएको; फितलो; दुर्बल; शिथिल। २. निश्चित सिद्धान्त वा धारणामा अडिग नभएको।
लुलोलङ्गडो- *वि.* अङ्गभङ्ग भएको।
लुल्याइ- *ना.* [√ लुलि (+याइ)] १. लुलिने भाव वा क्रियाप्रक्रिया। [लुल्याउ+आइ] २. लुल्याउने क्रियाप्रक्रिया।
लुल्याइनु- *क.क्रि.* लुलो पारिनु।
लुल्याउनु- *स.क्रि.* लुलो पार्नु वा गराउनु।
लुसाकुटी- *ना.* [नेवा. कुसाकथि] ढिकीले कुट्दा ओखलका धान, चिउरा आदि चलाउन मिल्ने, टुप्पामा प्रायः झुम्रो बेरेको लामो काठ; लाउने काठ; लुँडी।
लुसिनु- *अ.क्रि.* [लोसो+इ+नु] १. लुसो वा लोसे हुनु; फुर्तिलो वा जाँगरिलो नहुनु; जुम्सिनु; ढिलो हुनु। २. लुसो भएर पछि लाग्नु; कुनै कुराको आशा गरेर बस्नु।
लुस्याइ- *ना.* लुसिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लुस्याइनु- *क.क्रि.* लोसो पारिनु।
लुस्याउनु- *प्रे.क्रि.* लोसो पार्नु।
लुसी- *ना.* [नेवा. ल्हुसि] १. चिउरा कुट्ने साँबी नलागेको काठको मुसल। २. नङिनीले नङ काट्ने हतियार।
लुसुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुसुक्+क] कसैलाई थाहापत्तै नदिई आउनेजाने वा लुरुक्क परेर हिँड्ने गरी।
लुसे- *वि.* [लुसो+ए] १. कुनै कामकुरामा चाहिने जति जाँगर वा फुर्ती नभएको; काम गरे तापनि लिसिङपिसिङ गर्ने; जुम्सो; लोसे। २. जति गरे तापनि हट्न नचाहने; धिङ्न्याहा; अटेर।
लुसेत्रो- *वि.* [लुसो+एत्रो] लुसे; लुसो; लुस्यात्रो।
लुसो- *वि.* [√ लोसो] साह्रै ढिलो चालको; लोसो।
लुस्याइ- *ना.* [√ लुसि (+याइ)] १. लुसिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [लुस्याउ+आइ] २. लुस्याउने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
लुस्याइनु- लुसो पारिनु।
लुस्याउनु- *प्रे.क्रि.* लुसो पार्नु।
लुस्यात्रो- *वि.* हे. लुसेत्रो।
लुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. लुस्+स] थाहै नपाई आउने वा जाने गरी; लुसुक्क।
लुहार- *ना.* हे. लोहार।
लुहार्नी- *ना.* लोहार्नी।
लू- *ना.* हे. लु१।
लूट- *ना.* हे. लुट।
लूतो- *ना.* हे. लुतो।
ले- *विभ.* नाम वा सर्वनाममा जोरिएर कर्ता र करण कारकको अवस्था बुझाउने रूपायक प्रत्यय। (जस्तै- भाइले कलमले लेखे। मैले हातले इसारा गरेँ)।
लेई/लेउ- *ना.* [प्रा. लेव > सं. लेप] भुइँ वा भित्तामा सर्दी, चिसो आदिद्वारा आउने झ्याउ वा कस।
लेक- *ना.* हिमालनेरका पहाडको माथिल्लो भाग वा अग्लो सेपिलो पर्वत; शिखर।
लेक पाङ्ग्रो- *ना.* ठुलो रुखमा फल्ने, लामा र ठुला कोसाभित्र हुने, पाङ्ग्रोजस्तो बाटुलो र कलेजी रङको एक जातको फल।
लेकाली- *वि.* [लेक+आली] लेकमा हुने, बस्ने वा पाइने; लेकसम्बन्धी; लेकको।
लेकाली कौवा- *ना.* लेकमा हुने सर्वाङ्ग शरीर कालो भएको कौवा।
लेख्नु- *स.क्रि.* [सं. लिख्+नु] १. कलम, मसी वा रङ, कुची आदिले अक्षर, मूर्ति, चित्र आदि बनाउनु। २. लेख, ग्रन्थ आदिको प्रणयन गर्नु।
लेख- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयमा लेखेर प्रकट गरिएको विचार वा कुरो; रचना। २. लेखिएको कागत; लिखत; लेखोट। ३. लेखिएको अक्षर; लिपि।
लेखक- *ना.* [सं.] १. लेख, पुस्तक आदि लेख्ने व्यक्ति; रचनाकार; ग्रन्थकार। २. घरव्यवहारका तमसुक आदि लेख्ने व्यक्ति। ३. लिपिकार।
लेखकस्व- *ना.* लेखकले आफ्नो कृति प्रकाशित भएपछि सो कृतिको प्रकाशकबाट पाउने अधिकारपूर्वकको आंशिक रकम; रायल्टी।
लेखत- *ना.* [√ लिखत] लिखत।
लेखन- *ना.* [सं.] लेख्ने काम वा लेखाइसम्बन्धी कला।
लेखनदास- *ना.* साधारण व्यवहारी लेखापढीको काम गर्ने व्यक्ति; लिखत लेख्ने लेखक वा कारिन्दा।
लेखनाथ- *ना.* [सं.] कविशिरोमणि उपाधि पाएका नेपाली साहित्यका प्रख्यात कवि (*वि.* सं. १९४१ - २०२२)।
लेखनी- *ना.* [सं.] लेख्ने साधन; कलम।
लेखनीय- *वि.* [सं.] लेख्नुपर्ने; लेख्न योग्य; लेख्य।
लेखन्ते- *ना.* [लेख्+अन्ते] लेख्ने व्यक्ति; लेखक।
लेखपढ- *ना.* [लेख्+पढ्] १. लेख्ने र पढ्ने काम; लेखापढी। २. अध्ययन।
लेखपाङ्ग्रो- *ना.* लेक पाङ्ग्रो।

लेखा₁- *ना.* [सं.] १. कारोबारको सबै बेहोरा देखिने गरी राखिएको अभिलेख, स्याहा, खाताबही आदि र उक्त कागतपत्र; आयव्ययको विवरण; हिसाब वा गणना। २. लेखेर राखिएको कुरो; घटनाको विवरण। ३. रेखा; धर्को; पङ्क्ति। ४. चित्र; चिह्न।

लेखा₂- *ना.यो.* [सं. लक्ष्य] १. विचार वा दृष्टिकोणमा; भन्दा लेखि। २. लागि; निम्ति।

लेखाइ- *ना.* [लेख्/लेखाउ+आइ] लेख्ने तथा लेखाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

लेखाउनी/लेखौनी- *ना.* [लेख्+आउनी] लेख्नेलाई दिइने ज्याला वा दस्तुर; लेखाइखर्च।

लेखाउनु- *प्रे.क्रि.* [लेख्+आउ+नु] लेख्न लाउनु।

लेखाकर्म- *ना.* [सं.] लेखा वा हिसाबकिताब राख्ने काम; तहबिलदारी (एकाउन्टेन्सी)।

लेखाचित्र- *ना.* [सं.] कुनै व्यापार, कामकुरो वा घटनामा भइरहने घटबढ; फेरबदल वा अन्य तथ्यहरूको पारस्परिक सम्बन्ध सूचित गर्ने विभिन्न रेखा भएको चारकुने अङ्कनपत्र; ग्राफ।

लेखाजोखा- *ना.* [लेख्+जोख्] लेखोजोखो।

लेखाधिकृत- *ना.* [सं.] हिसाबकिताब जाँच्ने वा हेर्ने अधिकारी।

लेखाध्यक्ष- *ना.* [सं.] सरकारी कार्यालय वा सङ्घसंस्था आदिको आयव्ययको हिसाब राख्ने अधिकारी; लेखापाल।

लेखान्त- *ना.* [लेखा+अन्ते प्रारब्ध; भाग्य (उदा.- गाउँघरकी सोझी सुभद्रा लेखान्तमा विश्वास गर्थिन् - गु. प्र. मैनाली)।

लेखान्तर- *ना.* [सं.] १. लेखान्त; भाग्य; प्रारब्ध। २. एक प्रकारको लेखबाट अर्को प्रकारको लेखमा परिणत गर्ने काम।

लेखापढी- *ना.* [लेख्+पढ्+ई] १. लेख्ने र पढ्ने काम; लेखपढ। २. चिठीपत्र, पुर्जी आदि लेख्ने काम; पत्रव्यवहार। ३. लेनदेनसम्बन्धी व्यवहारमा सबुतप्रमाणका लागि गरिने लिखत; लेखोट।

लेखा परीक्षक- *ना.* [सं.] सरकारी कार्यालय वा सङ्घसंस्था आदिको हरहिसाब जाँच गर्ने अधिकारप्राप्त व्यक्ति; अडिटर।

लेखा परीक्षण- *ना.* [सं.] आर्थिक कारोबार हुने सरकारी निकाय र सङ्घसंस्था आदिका व्यावसायिक सङ्गठनहरूको खाता तथा अभिलेख नियमबद्ध रूपले जाँच, रुजु आदि गरी हरहिसाब हेर्ने र वास्तविक आर्थिक स्थितिका सम्बन्धमा प्रतिवेदन दिने काम; अधिकृत संस्था वा व्यक्तिद्वारा गरिने त्यस्तो हरहिसाबको नियमपूर्वकको जाँचबुझ; अडिट।

लेखा परीक्षा- *ना.* [सं.] लेखापरीक्षण।

लेखापाल- *ना.* [सं.] आम्दानी खर्चको हिसाब वा लेखा राख्ने, लेख्ने र जिम्मेवारी लिने कर्मचारी; एकाउन्टेन्ट।

लेखालेख- *ना.* [लेख्+आ+लेख्] पालैसित लेख्ने काम; दोहरो पत्राचार।

लेखि- *क्रि.वि.* [लेखा] दृष्टिकोणमा; विचारमा; लेखा; निम्ति। (उदा.- तिम्रा लेखि उनी मरेबराबरै भए त?)।

लेखिका- *ना.* [सं.] १. कुनै लेख, ग्रन्थ आदि लेख्ने स्त्री। २. लेखनदासको काम गर्ने स्वास्नीमानिस।

लेखिनु- *क.क्रि.* [लेख्+इ+नु] लेख्ने काम गरिनु।

लेखिम- *ना.* [सं. लेख+अङ्. इम्] लेखनमा कुनै भाषाको प्रतिनिधित्व गर्ने लघुतम, पृथक् लिपिचिह्न; ग्राफिम।

लेखुवा- *वि.* [लेख्+उवा] लेखिएको (पुर्जी, बेहोरा आदि); लेख्ने वा लेखिटोपल्ने। (तिमीसँग लेखुवा बयान नै लियो कि मौखिक सोधनी मात्र गऱ्यो? कामधाम नगरी लेखुवा भएर मात्रै कहाँ खान पाइन्छ र!)।

लेखो- *ना.* [√ लेखा] १. सम्झनाका निम्ति गरिने आयव्ययको गणना; हिसाब; सङ्ख्या। २. विश्वास गरिने कुरो।

लेखोजोखो- *ना.* हिसाबकिताब वा नापतौलको गणना वा फाँटवारी।

लेखोट- *ना.* [लेख्+ओट] सानो टिप्पणी लेखिएको कागत वा चिठीपत्र; लिखत। (उदा.- घरसारमै भए पनि एउटा लेखोट त गर्नैपर्छ)।

लेखोट पत्र- *ना.* लेखिएको कागतपत्र; लिखत।

लेखोट पुर्जी- *ना.* १. कुनै कामकुराको निकास, फर्स्योट, तामेली आदि गर्ने सिलसिलामा र अरूसँग सोधनी गरी जवाफ लिनुपर्दा, मानिस झिकाउनुपर्दा वा सरजमिन बुझ्दा समेत लेखिने कागत। २. कुनै कामको बेहोरा लेखिएको कागत।

लेखो न जोखो- *ना.* [लेख्+न+जोख्] मात्रा वा सङ्ख्या बताउन नसकिने स्थिति।

लेखौट- *ना.* [लेख्+औट] लेखोट।

लेख्य- *वि.* [सं.] लेख्न लायक; लेख्नुपर्ने; लेखनीय।

लेख्यदान- *ना.* राजाले जग्गा दिँदा वा जग्गासम्बन्धी आयस्ताको नियम बनाउँदा तथा जनताले जग्गा किनबेच गर्दा भूस्वामित्वका लागि दिइने निस्सापत्र।

लेग्रो₁- *ना.* [प्रा. लग्ग] १. अलिकति बाँकी रहेको काम; कामको शेष। २. बचेखुचेको वा थिग्रिएको थोरै वस्तु; निथार; निथ्रेनी। ३. कपडा आदिमा टाँसिएको मयल; दाग।

लेग्रो₂- *ना.* [अ.मू. ल्याप्+रो] १. घाँटीको भित्रपट्टिको एक अवयव; घिच्रो। २. लामो र ठुलो स्वर; लेघ्रो। ३. जिह्वाग्र; जिब्राको अघिल्लो भाग।

लेघ्रो- *ना.* हे. लेग्रो।

लेचिनु- *अ.क्रि.* [[√लच्किनु] १. हिँड्दा खुट्टा खोचिनु; लच्कनु। २. बोल्दा कुरो चपाउनु वा लरबरिनु।

लेच्याइ- *ना.* लेचिने वा लेच्याउने काम।

लेच्याइनु- *अ.क्रि.* लेचिने होइनु।

लेच्याउनु- *अ.क्रि.* १. लडखडाउनु; खोच्याउनु। *प्रे.क्रि.* २. लेचिने पार्नु; लच्काउनु।

लेट्नु- *अ.क्रि.* [सं. लेटन+नु] आरामसाथ सुत्नु; पल्टनु वा ढल्कनु।

लेट- *वि.* [अङ्.] १. विलम्बको; ढिलो। *क्रि.वि.* २. बियाँलो; अबेर।

लेटन- *ना.* [सं.] छोड्दै नछोडी एकनासले धर्ना दिने काम; लम्पट।

लेट म्याटर- *ना.* [अङ्.] छापिसकेपछि पनि फेरि उपयोग हुने सम्भावनाले नबिगारी राखिएको टाइप-सामग्री।

लेटर- *ना.* [अङ्.] १. चिठी; पत्र। २. अक्षर।

लेटर प्याड- *ना.* पत्र लेख्नका निम्ति बनाइएको नाम, ठेगाना आदि

भएको वा सादाखाले कागतका पत्रको समूह।
लेटर बक्स- *ना.* पत्रमञ्जूषा; चिठीबाकस।
लेटाइ- *ना.* [√ लेट् (+आइ)] लेट्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
लेटाइनु- *क.क्रि.* लेट्न लाइनु; पल्टाइनु।
लेटाउनु- *प्रे.क्रि.* लेट्न वा पल्टन लाउनु; सुताउनु।
लेटिनु- *अ.क्रि.* पल्टिनु; ढल्किनु।
लेठन- *ना.* [√ लेटन] अड्डी लिने काम; धर्ना; लेटन।
लेठो- *ना.* [√ लेठने झमेला; झन्झट।
लेठोबेठो- *ना.* १. झैझमेला। २. नगरी नहुने काम।
लेड- *ना.* [अङ्.] १. कम्पोज गरिएका टाइपहरू सोझो पार्न लहरका बिचबिचमा हालिने सिसा वा काठको सिन्को। २. सिसा।
लेथ्नु/लेथ्नो- *वि.* [सं. श्लथ] १. थकाइ, पिटाइ आदिले चल्नचटपटाउन नसक्ने भएको; थिलथिलो। २. दुर्बल वा शिथिल भएको; जीर्ण। ३. बिग्रेको; ध्वस्त।
लेथ्रो- *ना.* [√ लेग्रो] उभार; थिग्रेनी; थिग्रो।
लेदो- *ना.* [प्रा. लद्दी] १. बाक्लो तरल पदार्थ; लदरो वस्तु। *वि.* २. बाक्लो पन्यालो; दबदबे।
लेधो- *ना.* [√ लेग्रो] उभार; थिग्रो।
लेनदेन- *ना.* [लिनु+दिनु] १. कुनै वस्तु लिने र दिने काम; आदानप्रदान। २. परस्परमा ऋण लिनेदिने काम; सरसापट; कारबार।
लेना- *ना.* [लि+ना] अरूलाई तिर्नुपर्ने धन वा नगदी वस्तु।
लेनादेना- *ना.* लेनदेन।
लेनिन- *ना.* विश्वप्रसिद्ध एक साम्यवादी नेता।
लेनिनवाद- *ना.* लेनिनले चलाएको र स्वीकार गरेको किसान, मजदुर र सर्वहारा वर्गद्वारा क्रान्ति गरी देशको शासनसत्ता जनताका हातमा ल्याउने र राष्ट्रिय पुँजी तथा उत्पादनमा समान हक र उपभोग कायम गर्ने राजनीतिक सिद्धान्त।
लेनिनवादी- *वि.* लेनिनको सिद्धान्तमा विश्वास राख्ने; लेनिनवादको अनुयायी।
लेन्स- *ना.* [अङ्.] १. एकै ठाउँमा किरण सोहोर्ने वा प्रकाश, दृश्य आदिलाई ठुलोसानो देखाउने, माझमा उठेको वा दबेको दूरबीन, क्यामरा आदिमा जडिने काँचको चक्का वा ऐना। २. बाहिरी पदार्थको छाया ग्रहण गर्ने आँखाभित्रको पारदर्शी सानो भाग; नानी।
लेप्नु- *स.क्रि.* [सं. लिप्+नु] लेपन गर्नु; लिप्नु।
लेप- *ना.* [सं.] १. लिप्ने, पोत्ने वा चुप्रने वस्तु; लेपन; चन्दन। २. सुनिएमर्केका ठाउँमा लाउने लेदो ओखती; मलम।
लेपन- *ना.* १. लेप लगाउने काम; चन्दन, मलम आदि लाउने काम। २. लिपपोत; लिपाइ।
लेपनीय- *वि.* लेपन गर्न सुहाउँदो, लिप्न वा घस्न लायक।
लेपित- *वि.* लेप लगाइएको; लेपन गरिएको।
लेपाइ- *ना.* [√ लेप् (+आइ)] लेप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
लेपाइनु- *क.क्रि.* लेप्ने काम गराइनु।
लेपाउनु- *प्रे.क्रि.* लेपन गराउनु; लेप्न लाउनु।
लेपिनु- *क.क्रि.* लेप्ने काम गरिनु; लिपिनु।
लेप्रो- *ना.* [लेप+रो] १. उपेक्षा, अश्लीलता आदि प्रकट गरिँदा आउने शब्द। २. टाँसिएको मैला; दाग।
लेप्र्याइ- *ना.* लेप्रो हुने वा लेप्र्याउने क्रियाप्रक्रिया।
लेप्र्याइनु- *क.क्रि.* लेप्र्याउने काम गरिनु।
लेप्र्याउनु- *स.क्रि.* कुनै कामकुरो मन नपर्दा वा उपेक्षा, निन्दा आदिको भाव प्रकट गर्दा तल्लो ओठ बाहिर फर्काउनु; लेब्र्याउनु।
लेप्र्याक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. लेप्र्याक्+क] ओठ लेप्र्याउने चालले।
लेप्र्याहट- *ना.* [लेप्र्याउ+आहट] ओठ लेप्र्याउने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
लेबल/लेबुल- *ना.* [अङ्. लेबुल] बट्टा, बाकस, बोतल आदिमा लेखो न जोखो- टाँसिने, भित्र रहेका वस्तुको चिनारी वा विवरण लेखिएको पत्र।
लेब्र्याइ- *ना.* [√ लेब्र्याउ (+आइ)] लेब्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
लेब्र्याइनु- *क.क्रि.* लेब्र्याउने काम गरिनु।
लेब्र्याउनु- *स.क्रि.* लेप्र्याउनु।
लेब्र्याक्क- *क्रि.वि.* हे. लेप्र्याक्क।
लेब्र्याहट- *ना.* [लेब्र्याउ+आहट] हे. लेप्र्याहट।
लेभेन्डर- *ना.* [अङ्.] वनस्पतिविशेषबाट बनाइने एक किसिमको अत्तर।
लेमनेड- *ना.* [अङ्. लेमोनेड] कागतीको रस मिसाएर बनाइएको सर्बतविशेष।
लेश- *ना.* [सं.] १. अति सानो कण वा अंश। २. साह्रै थोरै वस्तु। ३. शेष; तुष।
लेस्नु- *स.क्रि.* [सं. लेस+नु] लेप, मलम, तेल आदि वस्तु वा अन्य कुनै लेसाइलो पदार्थ मिहिन पारेर लिप्नु वा घस्नु; लेसार्नु।
लेस- *ना.* [सं. श्लेष] १. थोरै मात्र चिप्लो घस्ने वस्तु। २. त्यस्तो वस्तुको अल्प परिमाण। ३. बाबरलेटजस्तो प्वाल-प्वाल परेको मिही कपडामा पातला बुट्टा निकालिएको, विभिन्न आकारका चौडाइ हुने, प्रायः केटीहरूका जामा, फ्रक आदिका बाहुला, गला आदि भागमा र पेटीकोट, सारी आदिका किनारामा लगाइने पट्टाजस्तो साधा वा रङ्गिन कपडा।
लेसलास- *ना.* परस्परमा लेस्ने काम; लिपाइ-घसाइ।
लेसाइ- *ना.* [लेस् (+आइ)] लेस्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
लेसाइनु- *क.क्रि.* लेस्ने काम गराइनु।
लेसाउनु- *प्रे.क्रि.* लेस्ने काम गरिनु।
लेसाइलो- *वि.* [लेस+आइलो] लेसिने खालको; लस्सा भएको; लेसिलो।
लेसार्नु- *स.क्रि.* [लेस+आर+नु] गिलो पदार्थ च्याटच्याट लाग्ने पारेर घस्नु; लेस्नु।
लेसाराइ- *ना.* लेसार्ने काम वा प्रक्रिया।
लेसाराइनु- *क.क्रि.* लेसार्न लाइनु।
लेसाराउनु- *प्रे.क्रि.* लेसार्न लाउनु।
लेसारिनु- *क.क्रि.* लेसार्ने काम गरिनु; लेसिनु।
लेसार्याइ- *ना.* लेसारिने काम वा किसिम।
लेसिलो- *वि.* [लेस्+इलो] लेसाइलो; लस्सादार।

लेस्नु/लेस्नो- *ना.* [लेस्+नु/नो] लेस्ने वा लेसार्ने क्रिया प्रक्रिया, लेस्ने काम; लेसाइ।

लेस्याइ- *ना.* [लेस्+याइ] लेसिने काम वा किसिम।

लेस्याइलो- *वि.* [लेस्+याइलो] लेसाइलो; लेसिलो।

लेह- *ना.* [सं.] १. चाट्ने काम। २. चाटेर खाइने वस्तु।

लेहाज- *ना.* [√ लिहाज] व्यवहारमा हुनुपर्ने कुराको ध्यानविचार, शीलसङ्कोच, सम्मानमर्यादा आदिको स्थिति।

लेह्य- *वि.* [सं.] १. चाट्नुपर्ने; चाट्न लायक। *ना.* २. चाटेर खाइने वस्तु; चटनी।

लैङ्गिक- *वि.* [सं.] कुनै चिह्न वा लक्षण भएको; लिङ्गसम्बन्धी।

लैङ्गिकता- *ना.* भाले तथा पोथी लैङ्गिक सम्बन्धका आधारमा जीवनयथार्थ र समाजलाई हेर्ने दृष्टिकोण वा मान्यता।

लैजानु- *स.क्रि.* [लि+जा+नु] १. कुनै वस्तु, मानिस, खबर आदि लिएर जानु; लानु; लग्नु। २. अरूको मालमत्ता, वस्तु आदि हरण गर्नु; हर्नु।

लैनो- *वि.* १. भर्खर बियाएको (गाईबस्तु)। २. भर्खर जन्मेको; नवजात; दूधे (पाडो, बाछो, पाठो आदि)। पो. लैनी (व्यङ्ग्यार्थमा)।

लैनो नानी- *ना.* भर्खर जन्मेको बालक; दूधे शिशु।

लैबरी- *ना.* [लहै+बरा+ई] १. नेपाली लोकगीतमा प्रचलित एक भाकाको नाम। २. त्यस्तो गीतमा आउने रहनी वा थेगो।

लैलगाम- *ना.* [(द्वि.) लगामे लगाम र त्यससित सम्बन्धित वस्तु; सामानसहितको लगाम।

लैलै- *ना.* [√लहैलहै] लहैलहैको छोटकरी रूप; बहकाउ; हाहा।

लोँकिल- *ना.* [नेवा.] कुनै दुई देशका बिचका सिमानामा गाडिने ढुङ्गो; लोहँकिल।

लोक- *ना.* [सं.] १. ब्रह्माण्डको कुनै एक भाग अथवा खण्ड; संसार; जगत्; दुनियाँ। २. पुराणअनुसार स्वर्ग, मर्त्य र पाताल तीन स्थान वा पृथ्वीसहित उँभोका भूर्लोक, भुवर्लोक, स्वर्लोक, महर्लोक, जनलोक, तपलोक र सत्यलोक सात र उँधोका अतल, सुतल, वितल, तलातल, रसातल, महातल र पाताल सातसमेत चौध भुवन। ३. ग्रहमण्डल (जस्तो- सूर्यलोक, चन्द्रलोक, ध्रुवलोक आदि)। ४. मुख्य देवताको निवासस्थल (जस्तो- शिवलोक, विष्णुलोक, ब्रह्मलोक आदि)। ५. पुराणअनुसार, प्राणी जीवित छँदा भोग गर्ने र मरेपछि पुग्ने ठाउँ; इहलोक र परलोक। ६. समान संस्कृति, भावना र सामाजिक स्थिति भएका खास भौगोलिक एकाइमा रहने मानिसको समुदाय; जनसमूह। ७. वास्तु वा मूर्तिमा प्रयोग हुने अङ्गुल वा मात्राको आठ गुना बराबरको नाप; तूणी, वसु वा मूर्ति बराबरको नाप; आठ अमल।

लोककण्टक- *ना.* दुष्ट वा खराब व्यक्ति; दुर्जन।

लोककथा- *ना.* परम्परादेखि लोकजीवनमा मौखिक रूपले चलिआएको कथा; दन्त्यकथा।

लोककल्याणकारी- *वि.* लोकको भलो गर्ने।

लोककार्य- *ना.* लोक वा सर्वसाधारण जनतासँग सम्बन्ध रहने काम।

लोकगाथा- *ना.* परम्परादेखि लोकले मुखमुखै गाउँदै आएको, नृत्य र कथात्मकतासमेत विद्यमान रहेको, राष्ट्रिय गौरव वा वीरचरित्र र महत्त्वपूर्ण घटनाको बखान गर्ने शृङ्खलाबद्ध विशेष गीत।

लोकगीत- *ना.* जनसमाजमा परम्परादेखि गाउँदै र चल्दै आएको गीत (रसिया, कर्खा, झ्याउरे, सिलोक आदि)।

लोकघोषणा- *ना.* लोकका निम्ति गरिने नीतियुक्त घोषणा।

लोकचक्षु- *ना.* सूर्य।

लोकजित्- *वि.* १. संसारलाई जित्ने; लोकविजयी। २. बुद्ध।

लोकडो- *वि.* [√ लडको] लगभग बाह्रचौध वर्षको; छोकडोभन्दा कम्ती उमेरको वा सानो (ठिटो)।

लोकतन्त्र- *ना.* [सं.] बहुसङ्ख्यक जनताद्वारा छानिएका प्रतिनिधिहरूको सम्मतिअनुसार कुनै देशको शासनव्यवस्था चल्ने र नीतिनिर्धारण आदि हुने शासनप्रणाली; प्रजातन्त्र।

लोकतन्त्रवाद- *ना.* लोकतन्त्रको शासनपद्धति वा सिद्धान्त।

लोकतन्त्रवादी- *वि.* लोकतन्त्रवादको अनुयायी वा त्यो सिद्धान्त मान्ने।

लोकतन्त्री- *वि.* [सं.] लोकतन्त्रको; लोकतान्त्रिक।

लोकतन्त्रीकरण- *ना.* कुनै देशको शासनपद्धतिलाई लोकतन्त्रको रूप दिने वा त्यसअनुरूप बनाउने काम; प्रजातन्त्रीकरण।

लोकतान्त्रिक- *वि.* [सं.] लोकतन्त्रसम्बन्धी; लोकतन्त्रका सिद्धान्तअनुसारको।

लोकतालोकती- *ना.* [लोकतो+लोकती] *ना.* सानाठुला धेरै लोकताको समूह।

लोकती- *ना.* [लोकतो+ई] १. लोकतोको लघु रूप। २. लोकतोको स्त्रीरूप; स्त्रीलोकतो।

लोकतो- *ना.* [सं. लक्तक] १. जुइनाको रूपमा प्रयोग हुन सक्ने पाट आदिको त्यान्द्रोसहितको बोक्रो; कागते पाट। २. पाट, बोक्रो, छाला आदिबाट बनेको नाम्लाको पातो जस्तै लामो धरो वा डोरी। ३. नेपाली कागत बनाउने एक प्रकारको घाँस। *वि.* ४. सुनेको नसुन्यै गरी वा भनेको नटेरी बसिरहने; चाम्रो।

लोकत्रय- *ना.* [सं.] स्वर्ग, मर्त्य र पाताल तीनवटा लोक।

लोकत्रयी- *ना.* लोकत्रय।

लोकदूषण- *वि.* [सं.] दुनियाँलाई खराब हुने काम गर्ने; दुनियाँको हानिनोक्सानी गर्ने।

लोकद्वय- *ना.* [सं.] स्वर्ग र पृथ्वी दुई लोक।

लोकनाच- *ना.* [लोक+नाचे हे. लोकनृत्य।

लोकनाट्य- *ना.* [सं.] १. कुनै घटना वा पक्षको सिङ्गो कथानक नलिई लोकजीवनका सुखदुःख, राष्ट्रिय मेलापर्व वा कुनै ऋतुकालीन सन्दर्भलाई अँगालेर रीतिरिवाजअनुसार जनसाधारणमा खेलिने वा देखाइने अभिनय। २. लोकनृत्य।

लोकनिन्दा- *ना.* [सं.] लोकको निन्दा; लोकापवाद।

लोकनृत्य- *ना.* [सं.] लोकजीवनमा प्रचलित सांस्कृतिक परम्परा तथा परिपाटीअनुसारको नाच; लोकनाच (जस्तै- घाटुनाच, धाननाच, मारुनीनाच इ.)।

लोकन्त- *ना.* [सं. लोकन] विवाहपछि प्रायः दुलान नफर्काउन्जेल सँगै रहने वा सुसारका लागि बेहुलीका साथ जाने काम।

लोकन्ती- *ना.* १. बेहुलीका साथ जाने स्त्री साथी; बेहुलीकी सुसारे। २. लिम्बूजातिका बिहामा दुलहातिरबाट जाने जन्ती आइमाई र

दुलहीतिरबाट दुलहीका साथ लागेर आउने आइमाई।
लोकपरम्परा- *ना.* [सं.] लोकमा पहिलेदेखि चलिआएको वा मानिएको रीतिरिवाज; लोकप्रथा।
लोकपवाद- *ना.* हे. लोकापवाद।
लोकपाल- *ना.* [सं.] १. दिक्पाल। २. राजा; नृप।
लोकपालक- *ना.* [सं.] लोकको पालना गर्ने पुरुष; राजा।
लोकप्रसिद्ध- *वि.* [सं.] जनसमाजमा नाउँ कहलिएको; संसारप्रसिद्ध; विश्वविख्यात। *ना.* लोकप्रसिद्ध हुने स्थिति वा काम; विश्वभर फैलिएको ख्याति।
लोकप्रिय- *वि.* [सं.] लोक वा दुनियाँलाई मन परेको; सबको प्यारो; जनप्रिय।
लोकप्रियता- *ना.* लोकप्रिय हुने भाव, अवस्था वा गुण; जनप्रियता।
लोकभावना- *ना.* [सं.] १. लोक वा जनताको सेवा, कल्याण, उपकार आदि गर्ने भावना। २. जनताको भावना वा वृत्ति।
लोकमत- *ना.* [सं.] कुनै देशका जनताको सामूहिक विचार वा हितको सूचक हुने अधिकांश जनताको मत वा राय।
लोकमर्यादा- *ना.* [सं.] लोकमा गर्नुपर्ने वा लोकले मान्नुपर्ने सामाजिक रीतिस्थिति; लौकिक व्यवहार।
लोकल- *वि.* [अङ्.] स्थानविशेषको; हे. स्थानीय।
लोकल कल- *ना.* टेलिफोन गर्दा त्यही स्थान वा इलाकामा मात्र गरिने कुराकानी वा कुरागराइ।
लोकलय- *ना.* [सं.] लोकगीतमा प्रचलित साझा लय; जनताले गाउने गीतमा जनताकै कण्ठबाट सहज र स्वाभाविक रूपमा निस्केको स्वर वा भाका।
लोकवाद- *ना.* [सं.] लोकको हकहितका निम्ति लाग्ने वा लोकको पक्ष लिने सिद्धान्त।
लोकवार्ता- *ना.* [सं.] १. जनसाधारणमा पहिलेदेखि चलिआएको कुरो; सर्वसाधारणको विचार; किंवदन्ती। २. लोकसाहित्य।
लोकवाहन- *ना.* [सं.] सर्वसाधारण जनताको सामान बोक्नाका निम्ति व्यवहार गरिने मोटर, ट्रक, रेल आदि गाडी।
लोकविश्रुत- *वि.* [सं.] जनसमूहमा नाउँ चलेको; लोकप्रसिद्ध।
लोक व्यवहार- *ना.* [सं.] लोकमा चलेको वा मानिएको व्यवहार; समाजमा प्रचलित प्रथा; लोकाचार।
लोकरञ्जन- *ना.* [सं.] सबैलाई सुखी तथा प्रसन्न राख्ने काम; लोकको मनोरञ्जन।
लोकशान्ति- *ना.* [सं.] कुनै विद्रोह, उत्पात, विध्वंस आदि नभएको समयमा जनतामा हुने शान्ति।
लोकसत्ता- *ना.* [सं.] लोकतान्त्रिक प्रणालीअनुसार कुनै देशको सत्ता जनताकै हात वा अधिकारमा हुने शासनपद्धति; लोकतन्त्र; प्रजातन्त्र।
लोकसत्तात्मक- *वि.* जनताद्वारा सञ्चालित वा व्यवस्थित (शासन-पद्धति)।
लोकसदन/लोकसभा- *ना.* [सं.] १. संसद्का दुई सदन वा सभामध्ये एक; लोकतन्त्रात्मक व्यवस्था भएका देशका जनप्रतिनिधिहरूको सभा; प्रतिनिधिसभा। २. भारतीय संसद्मा रहेको तल्लो सभा।
लोकसमाज- *ना.* [सं.] जनसमूह; जनसमाज।
लोकसम्मति- *ना.* [सं.] मुलुकको शासनप्रणालीमा भाग लिने तथा प्रजातान्त्रिक पद्धतिको आधारस्तम्भ मानिने जनताको सामूहिक मत वा विचार; लोकमत।
लोकसाहित्य- *ना.* [सं.] सर्वसाधारण जनताको कोमल मनोभावनालाई व्यक्त गर्ने सरस भाव र सरल भाषा भएको, विभिन्न चाडपर्व तथा मनोरञ्जनका समयमा प्रसङ्गानुकूल गाइने, सुनाइने वा देखाइने लोकव्यवहारमा प्रचलित विभिन्न लोकगीत, लोककथा, लोकनृत्य आदिले युक्त साहित्य; लोकवार्ता।
लोकसाहित्य पुरस्कार- *ना. वि.* सं. २०३२ सालमा स्थापना भएको, प्रत्येक वर्ष लोकसाहित्यसम्बन्धी विभिन्न विधागत तथा अनुसन्धानात्मक ग्रन्थमा साझा प्रकाशनद्वारा प्रदान गरिने एक पुरस्कार।
लोकसिद्ध- *वि.* [सं.] १. जनसमाजमा क्रियान्वित वा प्रचलित। २. लोकजीवनबाट स्वीकृत।
लोकसेवक- *ना.* [सं.] १. सर्वसाधारण जनताको सेवा गर्ने वा सार्वजनिक हितको काम गर्ने व्यक्ति; जनसेवक। २. त्यस्तो काममा नियुक्त सरकारी कर्मचारी।
लोकसेवा- *ना.* [सं.] १. जनसाधारणको हितमा गरिने विशेष कार्य; सर्वसाधारण जनताको सेवा। २. सरकारी सेवा वा नोकरी।
लोकसेवा आयोग- *ना.* निजामतीतर्फ निर्धारित सरकारी पदमा नयाँ नियुक्ति वा बढुवा आदि हुनका निम्ति आवेदन दिने उम्मेदवारहरूको योग्यता जाँची छान्ने, अनुमोदन गर्ने र नेपाल सरकारलाई तत्सम्बन्धी परामर्श दिने एक संवैधानिक अङ्ग (पब्लिक सर्भिस कमिसन)।
लोकहत्या- *ना.* [सं.] लोकलाई मार्ने वा निमोठ्ने काम; जातिहत्या।
लोकहित- *ना.* [सं.] सार्वजनिक हित; जनकल्याण; लोकको भलाइ।
लोकहितकारी- *वि.* लोकको हित वा भलाइ गर्ने; लोकलाई लाभ हुने काम गर्ने।
लोकहित कार्य- *ना.* सार्वजनिक हितको काम; जनसाधारणका निम्तिको कल्याणकारी कार्य।
लोकाचार- *ना.* [सं.] १. जनसाधारणका बिच हुने सामाजिक सम्बन्ध तथा सद्भावपूर्ण प्रचलित व्यवहार। २. आडम्बरले भरिएको कामकुरो; देखौवा व्यवहार वा ढाँचा।
लोकान्तर- *ना.* [सं.] मरेपछि जीव लाने कल्पित लोक; परलोक।
लोकान्तरित- *वि.* परलोक भएको; मरेको; मृत।
लोकापवाद- *ना.* [सं.] दुनियाँमा भएको बदनामी; लोकनिन्दा।
लोकाभार- *ना.* [सं.] १. गाउँघरमा रैतीले तालुकदार, थरी, मुखिया आदि रोज्ने काम। २. जनप्रतिनिधिहरूको छनाइ वा रोजाइ।
लोकायत- *ना.* [सं.] १. यस लोकका अतिरिक्त अर्को लोक वा परलोक छ भन्ने विश्वास नगर्ने व्यक्ति। २. चार्वाकदर्शन।
लोकायतन- *ना.* [सं.] १. लोकविश्वास नमान्ने व्यक्ति; नास्तिक। २. चार्वाक।
लोकालोक- *ना.* [सं.] पुराणमा बताइएअनुसार सातै समुद्रलाई घेरेर रहेको एक पर्वतश्रेणी।

लोकोक्ति- *ना.* [सं.] लोकको अनुभवमा सँगालिएको, सङ्क्षेपमा व्यक्त भएको गहकिलो तथा चमत्कारपूर्ण वाक्य; आहान; उखान।
लोकोत्तर- *वि.* [सं.] संसार वा सांसारिक वस्तुबाट पाइन नसक्ने; अलौकिक; असाधारण।
लोकोपकार- *ना.* [सं.] सर्वसाधारण जनताको उपकार वा सार्वजनिक भलाइ हुने काम।
लोकोपकारी- *वि.* लोकको उपकार वा भलाइ गर्ने।
लोखर्के- *ना.* [सं. वृक्षचर > प्रा. रूक्खअर+के] झुप्पाकार रौँ तथा लामो पुच्छर भएको, टाउकोदेखि पुच्छरसम्म दुई काला रेखा हुने, प्रायः रुखमै गुँड बनाएर बस्ने, मुसाका जातको साह्रै चुलबुले प्राणी।
लोगेकार गुम्बा- *ना.* [भो.ब.] नेपालको मुस्ताङ जिल्लामा रहेको, कलात्मकताले सुसज्जित एक गुम्बा।
लोग्ने- *ना.* [सं. लग्न] स्वास्नीमानिसले वरण गरेको पुरुष; पति; पोइ।
लोग्ने छोरो- *ना.* लोग्नेमान्छेको महत्त्व जनाउँदा प्रयोग हुने शब्द; मर्द व्यक्ति।
लोग्नेमानिस/मान्छे- *ना.* भाले जातको मानिस; नर।
लोग्नेस्वास्नी- *ना.* लोग्ने र स्वास्नी; पतिपत्नी; दम्पती; जोईपोइ।
लोचन- *ना.* [सं.] १. आँखा; नेत्र; नयन। २. हेर्ने काम।
लोचनपथ/मार्ग- *ना.* दृष्टिमा पर्ने क्षेत्र; दृष्टिपथ।
लोचना- *ना.* [सं.] १. बौद्ध धर्मका अनुसार पञ्चतारामध्ये एक। २. अक्षोभ्यकी पत्नीको नाम; शक्ति। ३. वज्रपाणिकी माता; आमा।
लोट्नु- *अ.क्रि.* [सं. लोठ+नु] १. खुट्टा नथिरिएर, ढलमलाएर आदि कारणले जमिनमा लड्नु; पछारिनु; खस्नु; ढल्नु।
लोटन- *ना.* १. लोट्ने वा पल्टने क्रियाप्रक्रिया। २. धेरै कवल भएको ढोकामा वारपार अड्याउने तलको काठ; ढिक।
लोटपोट- *ना.* लुटुपुटु गर्ने वा लडीबडी खेल्ने काम; ढलीमली।
लोट- *ना.* [अङ्. नोट] कागजी मुद्रा; नोट।
लोटा- *ना.* हे. लोहोटा।
लोटाइ- *ना.* [√ लोट्/लोटाउ (+आइ)] १. लोट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. लोटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
लोटाइनु- *क.क्रि.* १. लोटाउने काम गरिनु; लडाइनु। २. पोताइनु।
लोटाइ पोताइ- *ना.* लोटाउने र पोत्ने काम।
लोटाइपोती- *ना.* लोटाइपोताइ।
लोटाउनु- *स.क्रि.* [सं. लोटन+आउ+नु] १. गोबर आदिको डल्लो गुडाएर खाएका ठाउँको जुठो, फोहोर आदि सफा गर्नु; नलिप्सीकन लुटपुट्याएर चोख्याउनु। *प्रे.क्रि.* २. लोट्ने पार्नु; लडाउनु; पछार्नु।
लोटिनु- *अ.क्रि.* [लोट्+इ+नु] १. लोट्ने काम गरिनु; लडिनु। [लोटाउ+इ+नु] १. लोटाउने काम गरिनु। २. लोटाइ हुनु वा पुग्नु।
लोटी- *ना.* लोहोटी।
लोड- *ना.* [भो.ब.] पैसा हालेर कम्मरमा बाँध्ने छालाको पेटी।
लोडन- *ना.* [सं.] १. हुँडल्ने वा मथ्ने काम। २. हल्लने काम; झुलाइ।
लोडसेडिङ- *ना.* [अङ्.] विशेष परिस्थितिमा विद्युत् आपूर्तिमा गरिने कटौती।
लोडित- *वि.* [सं.] १. हुँडलिएको वा मथिएको। २. हल्लाइएको; झुलाइएको।
लोत१- *ना.* हे. लोतो।
लोत२- *ना.* [√ लोथ] १. एक प्रकारको वनस्पतिविशेष। २. बोक्रो; छाला। (उदा.- नराम्रो काम गर्नेको लोत काढिन्छ।) ३. लोथ।
लोता- *ना.* [लोतो+आ] जुत्ता, ब्याग, यन्त्र आदिका पुली-चक्काहरूमा लगाइने छाला वा कपडाको फित्ता; पटार।
लोतिनु- *अ.क्रि.* [लोतो+इ+नु] १. काम गर्दिनँ पनि भन्न नसक्ने, गरिहाल्न पनि नसक्ने हुनु; लोते वा लोकतो बन्नु; अल्साउनु। २. कुनै कुराको आशाले ढुक्नु।
लोती- *ना.* [सं. लत्] कानको पुछारमा झुन्डिएको नरम अवयव।
लोतीखरे- *वि.* १. केही पनि गर्न नसक्ने। २. कान खाने।
लोते- *वि.* [लोतो+ए] १. लोतो स्वभावको; लोकतो। स्त्री. लोती। *ना.* २. जति तान्यो उति तन्कने रबड।
लोतो- *वि.* १. आङ मर्काउने; अल्छी मान्ने वा जाँगर मरेको। २. कामकाजमा ढिला चालको। ३. जति हटाए पनि नहट्ने; धिङ्न्याहा। *ना.* ४. रुपियाँपैसा हालेर मुख बाँध्ने छालाको थैलो; लोत।
लोत्याइँ- *ना.* लोतो चाल; लोतेपन। (उदा.- तिम्रो लोत्याइँ देख्ता म तीन छक परेको छु।)
लोत्याइ- *ना.* लोतिने वा लोत्याउने क्रियाप्रक्रिया।
लोत्याइनु- *क.क्रि.* लोतो तुल्याइनु।
लोत्याउनु- *प्रे.क्रि.* लोतो वा जुम्सो तुल्याउनु।
लोत्रिनु- *अ.क्रि.* [√ लत्रिनु] १. लुत्रे वा लुते चालको हुनु; लुत्रुक्क पर्नु; निर्धो हुनु। २. कुनै वस्तु लत्रक्क भएर झोलिनु वा झुन्डिनु।
लोत्रे- *वि.* लोत्रने स्वभावको; लोते; लुते।
लोत्र्याइ- *ना.* लोत्रिने क्रिया वा प्रक्रिया।
लोत्र्याइनु- *क.क्रि.* लोत्रिने पारिनु।
लोत्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* लोत्रिने पार्नु।
लोत्र्याँस्स- *क्रि.वि.* लखतरान हुने किसिमले; लोत्रिने वा लत्रिने चालसँग।
लोथ- *ना.* [सं. श्लथ] १. शारीरिक वा मानसिक रूपमा बढी परिश्रम गर्दा हुने थिलथिल्याइ; चल्न, चटपटाउन नसक्ने स्थिति। २. मृत शरीर; लास।
लोथ्रे- *वि.* [लोथ्रो+ए] लोथ्रो चालको।
लोथ्रो- *ना.* [√ लाथ्रो] काँचो काठको लाठो; लाथ्रो।
लोदर- *वि.* १. बाक्लो वा भुत्ते चालको; हलचल कत्ति नगर्ने। २. लच्छिन नभएको; अलच्छिनी।
लोदो- *ना.* शरीरका विभिन्न अङ्गको थलथले मासु; लुँदो।
लोध- *ना.* [सं. लोध्र] भित्र धर्साधर्सा भएको र बाहिर पातला पिलपिले डिम्बाकार पात हुने, सेतापछि पहेँला बास्नादार फूल फुल्ने, अनि साना लाम्चा फल लाग्ने, एक जातको, ठन्डा ठाउँमा हुने रुख; लोध्र।
लोप- *ना.* [सं.] १. हराउने वा नदेखिने स्थिति; अलप; गायब; गुम। २. नासिने काम; कमी; क्षय। ३. व्याकरणका नियमानुसार शब्दका

कुनै अक्षरको अल्पाइ; वर्णलोप।
लोपचिह्‌न- *ना.* लेखाइका सिलसिलामा शब्द वा वाक्य छुट्‌टा थप्न प्रयोग गरिने चिह्‌न (।); कागखुट्‌टे।
लोपाञ्जन- *ना.* आफ्ना आँखामा लाएपछि अरूले आफूलाई नदेख्ने भनिने, एक प्रकारको कल्पित अञ्जन।
लोपार्नु- *स.क्रि.* [लोप्पा+आर्+नु] १. कसैलाई लोप्पा खुवाउनु; लोप्र्याउनु; हिस्स्याउनु। २. लिप्नु वा घस्नु; लिप्सनु।
लोपाराइ- *ना.* लोपार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
लोपारिनु- *क.क्रि.* लोपार्ने काम गरिनु; लोप्पा खुवाइनु।
लोपारे- *ना.* पहिलो पटक कुनै नयाँ ठाउँमा जाने व्यक्ति।
लोप्पा- *ना.* [सं. लपन] केही रिससमेत पोख्तै 'नापिस्' भन्ने भाव जनाउँदा र निन्दाको रूपमा कसैको मुख लोपार्ने, हातको अर्धचन्द्राकार मुद्रा; त्यसरी मुख लोपार्ने काम; लोठ।
लोप्पिनु- *अ.क्रि.* लोप्पा खाइने हुनु; लोपारिनु।
लोप्रालोप्री- *ना.* [लोप्रो+लोप्रो] सानातिना धेरै लोप्रा वा पाप्राको समूह।
लोप्रिनु१- *अ.क्रि.* [लोप्रो+इ+नु] लोप्रो बन्नु; पाप्रो जम्नु।
लोप्रिनु२- *अ.क्रि.* [लोप्रे+इ+नु] १. लोप्रे अवस्थामा पुग्नु; लुत्रुक्क पर्नु; निमोठिनु; निखुत्तिनु। २. लोप्पा खानु; लोप्र्याइमाग्नु। ३. कुनै कुरोबाट निराश हुनु; हिस्सिनु।
लोप्रे- *वि.* [लोप्रो+ए] १. निराशाले लुत्रुक्क परेको; घोप्टिएको; लोब्रे। २. लोप्रो बनेको; पाप्रो जमेको।
लोप्रे कान- *ना.* हिस्सिने वा लुत्रुक्क पर्ने अवस्था।
लोप्रे हात- *ना.* उल्टो हात (जस्तै- लोप्रे हात लाइदिनु अर्थात् मागेर पाइँदैन भनिदिनु।)
लोप्रो- *ना.* [सं. लपन] १. छाला आदिको पातलो तह वा पत्र; पाप्रो। २. पकाएका खुर्सानीको टुक्रो। ३. सल्केका गुइँठाको चोइटो।
लोप्र्याइ- *ना.* [√ लोप्रि (+याइ)] १. लोप्रिने क्रिया वा प्रक्रिया। [लोप्र्याउ+आइ] २. लोप्र्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
लोप्र्याइनु- *क.क्रि.* १. लोप्रो पारिनु। २. निराश बनाइनु।
लोप्र्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. लोप्रो पार्नु। २. निराश तुल्याउनु; हिस्स्याउनु। *स.क्रि.* ३. तातो पानी लाउनु; नाप्नु। (उदा.- कति न काम गर्छु भनेर अघि सरेको होइन? के लोप्र्याइस् त खै!)
लोफर- *वि.* [अङ्.] १. घरबार, इज्जतआबरु, लाजसरम केहीको पनि वास्ता नभएको; झल्लो। २. मनलाग्दी घुम्ने र बोल्ने; छाडा; बदमास।
लोभ- *ना.* [सं.] १. अरूको धनमाल आदि पाउने आशा; लालसा; लालच। २. मक्खीचुस हुने ताल; कन्जुसी।
लोभ लालचा- *ना.* लोभ र लालचा; साह्रै लोभ।
लोभनीय- *वि.* लोभ्याउने खालको; लोभलाग्दो; चित्ताकर्षक।
लोभानीपापानी- *ना.* [लोभ+आनी + पाप+आनी] अनुचित रूपले अरूको धनमाल हडप्ने र सित्तैँमा अरूलाई दुःख दिने काम; लोभ र लालचले हुने अधर्म विचार; लोभ र पाप।
लोभिनु- *अ.क्रि.* [लोभ+इ+नु] १. लोभ वा लालचमा पर्नु। २. आसक्त हुनु; लहसिनु; र्‍याल काढ्नु।
लोभित- *वि.* [सं.] लोभिएको; लोभमा परेको; लुब्ध।
लोभी- *वि.* [सं.] १. लोभ गर्ने; लालची। २. चुइयाँ तालको; कन्जुस।
लोभ्याइ- *ना.* [√ लोभि (+याइ)] लोभिने तथा लोभ्याउने क्रिया-प्रक्रिया।
लोभ्याइनु- *क.क्रि.* लोभमा पारिनु।
लोभ्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. कसैलाई लोभमा पार्नु वा लालच देखाउनु। २. आफूतिर लहस्याउनु; आसक्त पार्नु।
लोम- *ना.* [सं.] १. रोम; रौँ। २. पुच्छर।
लोमकूप- *ना.* रौँको फेदमा हुने खाल्टो वा प्वाल; रोमकूप।
लोमश- *वि.* [सं.] १. शरीरमा झ्यापझ्यापती रौँ भएको। *ना.* २. पुराणका अनुसार अमर मानिएका र महाभारतका अनुसार युधिष्ठिरका साथ तीर्थयात्रा गर्ने एक ऋषि। ३. भेडो। ४. स्याल।
लोमहर्ष- *ना.* [सं.] रोमाञ्च; रोमहर्ष।
लोमहर्षक- *वि.* रोमाञ्च गराउने; रोमाञ्चित पार्ने।
लोमहर्षण- *ना.* १. रोमाञ्च; पुलक। २. व्यासका एक शिष्यको नाम।
लोमुते- *ना.* [हि. लहु+मुते] पिसाबमा रगत मिसिएर आउने रोग; लोहोमुते।
लोमे- *वि.* चटाकसित काममा अघि नसर्ने; लोसो; जुम्सो।
लोराङ- *ना.* लमी; लाँपु।
लोरी- *ना.* [हि.] नानीलाई सुताउन आमाले गाउने गीत वा त्यसको लय।
लोर्के- *ना.* रिसाएको निहुँ पारी प्रायः प्रेमिकाले प्रेमीलाई भन्ने शब्द; छाले।
लोल- *वि.* [सं.] १. हल्लिएको; काँप्दो। २. स्थिर नभएको; चञ्चल। ३. चौचौ लाग्ने।
लोलमति- *ना.* हो कि होइनको अवस्था; संशयात्मा।
लोलरा- *ना.* पुरानो समयमा चलेको कानमा लाउने गहनाविशेष।
लोला- *ना.* [सं. लोल] १. मोटाएर वा अन्य कुनै कारणले शरीरमा उठ्ने मासुको लुँदो वा डल्लो। २. फागु खेल्दा अबिर, रङ घोलेको पानी आदि भरेर हानिने रबरको सानो पोको; एक प्रकारको सानो खेलौना।
लोलाइ- *ना.* [√ लोलाउ (+आइ)] लोलाउने काम वा किसिम।
लोलाइनु- *अ.क्रि.* निद्रा वा अरू कुनै कारणले आँखा लट्ठिनु; लोलाइमा परिनु।
लोलाउनु- *अ.क्रि.* [लोल+आउ+नु] १. तन्द्रा, मात, कामासक्ति आदिले आँखा निदाए झैँ भई लट्ठिनु; अलिअलि निदाउन लाग्नु; झकाउनु। २. लोल हुनु।
लोलाक्षिका/लोलाक्षी- *ना.* [सं.] चञ्चल आँखा भएकी स्त्री।
लोलित- *वि.* [सं.] लोल भएको; लोलाएको।
लोलिनु- *अ.क्रि.* [लोल+इ+नु] तन्द्राग्रस्त हुनु; लोलाउनु।
लोली- *ना.* [सं. लोल] १. अरूका बोलीमा सही थाप्ने वा सुर मिलाउने काम। २. अरूसँग भाका वा लय मिलाएर गाउनेबोल्ने काम।
लोली ला- *ना.* बाखालाई डाक्ता भन्ने शब्द।
लोलुप- *वि.* [सं.] लोभ गर्ने; लालची; लुब्ध रहने (जस्तो-

अर्थलोलुप, कामलोलुप आदि)।

लोलुपता- *ना.* लोलुप हुनाको भाव वा अवस्था; लोभीपन।

लोलो- *वि.* [√ लोलो १. आँसुले भरिएको वा एकोहोरो हेर्ने (आँखा); लल्याकलुलुक भएको। *ना.* २. शरीरमा उठेको मासुको डल्लो; लुँदो; लोला। ३. आगाको ज्वाला; दीपशिखा। ४. पोतोको पूरक शब्द।

लोलोपोतो- *ना.* बाहिरी व्यवहारमा मात्र आत्मीयता वा मित्रता देखाई कुराले ठिक्क पार्ने काम; फकाउने चाल वा कुरो; चिप्लोघसाइ; चोचोमोचो।

लोसन- *ना.* [अङ्. लोसन] १. घाउखटिरा सफा गर्न लगाइने मलमजस्तो औषधी। २. छाला सुक्खा हुँदा नरम पार्न लगाइने मलहमविशेष।

लोसार- *ना.* [भो.ब. ल्होसार] हे. ल्होसार।

लोसिनु- *अ.क्रि.* [लोसो+इ+नु] लोसे हुनु; जुम्सो बन्नु।

लोसे- *वि.* [लोसो+ए] लोसो स्वभावको; लोसो।

लोसो- *वि.* [फा. लोस] १. ढिलो चालको वा सुस्तीसित काम गर्ने; जुम्सो। २. जति पन्छाए पनि नपन्छेर बस्ने; धर्ना कसिरहने।

लोस्टो- *ना.* [सं. लोष्ट] ताता भाँडाकुँडा समाउने खोस्मेरो; कागत आदिको टुक्रो।

लोस्याइ- *ना.* [√ लोसि (+याइ)] लोसिने काम वा किसिम।

लोस्याइनु- *क.क्रि.* लोसिने पारिनु।

लोस्याउनु- *प्रे.क्रि.* लोसिने पार्नु; लोसो तुल्याउनु।

लोस्याङ्ग्रो- *वि.* असाध्यै लोसो; जुम्सो।

लोह- *ना.* [सं.] १. फलाम; लोहा। २. तामा आदि जुनसुकै धातु। ३. रातो रङ; रगत। *वि.* ४. तामाका रङको; रातो रातो; लाल।

लोहकर्मी- *ना.* ढुङ्गा काट्ने र कुँद्ने काम गर्ने कालिगड।

लोहकार- *ना.* फलामको काम गर्ने कालिगड; लोहार; कामी; कौ।

लोहकिल- *ना.* दुई देशका बिचमा साँध-सिमाना छुट्ट्याउन गाडिने ढुङ्गो; निसानढुङ्गो; साँधेढुङ्गो; लौकिल।

लोहपाश- *ना.* फलामको सिक्री वा साङ्लो; फलामे जन्जिर।

लोहसार- *ना.* उम्दा खालको फलाम; इस्पात।

लोहसे- *ना.* १. वनजङ्गल फाँडेर खोरिया खन्न ठिक पारेको, तर ठुटाठाटी उखेल्न बाँकी रहेको बाँझो जग्गा। २. कपास, घैया आदि छर्न फाँडिने जङ्गल; खोरिया।

लोहा- *ना.* [सं. लोह] १. फलाम; लोह; लौह। २. लोहभस्म।

लोहाड- *ना.* [लोहा+अड] हात्तीको पछिल्तिर झुन्ड्याइने र पछुवाले पुट्ठामा पिट्ने फलामका कीला ठोकिएको काठको मुड्ग्रो।

लोहार- *ना.* [सं. लोहकार] फलामको काम गर्ने व्यक्ति वा जाति; कामी; कौ।

लोहार्नी- *ना.* १. लोहारको काम गर्ने स्त्री; स्त्री लोहार। २. लोहारकी पत्नी

लोहित- *वि.* [सं.] १. तामाबाट बनेको। २. रातो-रातो रङको; लाल। *ना.* ३. मङ्गलग्रह। ४. रक्तचन्दन। ५. रातो रङ।

लोहिताङ्ग- *ना.* मङ्गलग्रह।

लोहिताश्व- *ना.* अग्नि; आगो।

लोहिया- *ना.* ऊनबाट बुनिने एक प्रकारको ओढ्ने वस्त्र।

लोहेसे- *ना.* तोरीको तीन पल्ट पेलिएको पिना।

लोहो- *ना.* [सं. लोहा] रगत। २. माछाको पित्त।

लोहोटा- *ना.* [सं. लुण्ठ] पानी सारिने वा हालिने, धातुबाट बनेको डल्लो आकारको प्रसिद्ध भाँडो; लोटा।

लोहोटी- *ना.* सानो लोहोटा; लोटी।

लोहोमुते- *ना.* [√ लोहो+मूत+ए] हे. लोमुते।

लोहोरी- *ना.* [लोहरो+ई] १. सानो लोहोरो। २. आगो फुक्ने बाँस आदिको ढुङ्ग्रो।

लोहोरे- *वि.* [लोहोरो+ए] लोहोरोजस्तो; लोहोरोका आकारको।

लोहोरे आँप- *ना.* लोहोरोजस्तो देखिने एक जातको आँप।

लोहोरो- *ना.* [सं. लोह] सिलौटामा मसला आदि पिँध्न प्रयोग गरिने, फलाम वा ढुङ्गाको लाम्चो गोलो उपकरण; सिलौटाको बत्ता।

लोहोसे- *ना.* प्रायः बालनमा आफू नबोलीकन मडारिएर मात्रै अभिनय प्रदर्शित गरी दर्शकहरूलाई हँसाउने पात्र वा हास्यकार; विदूषक।

लौ- *निपा.* स्वीकृति, विस्मय, आश्चर्य, उदेक आदि जनाउँदा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- लौ, यो काम मै गर्छु। हुन्छ लौ, तिमी जाऊ। हेर, त्यहाँ के भएछ लौ!)

लौठी- *ना.* घामपानीले समेत हतपत नभिज्ने खासगरी साँगु बनाउन प्रयोग गरिने एक प्रकारको काठ।

लौँडे- *ना.* ढिँडो, पानीरोटी आदि पकाइने एक प्रकारको भुजुङ्गो; लुँडे।

लौका- *ना.* [सं. लौकोको ति. रू.] तरकारी खाइने, तुम्बाका जातको लामो र डोलो लहरे फल।

लौकाट- *ना.* [अ.मू.] कुखुराका जातको, ध्वाँसे भुइँमा सेता टीकाटीका परेका प्वाँख हुने, कराउँदा 'लौकाट-लौकाट' भनेजस्तो सुनिने एक चरो; गिनीफोर।

लौकाठ- *ना.* अगाडिपट्टि हरिया र चिल्ला तथा पछाडिपट्टि खैरा र खस्रा पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने एक जातको रुख वा अमिल्याहा गुलियो स्वाद हुने, भित्र साह्रो बियाँ भएको, पहेँलो रङको त्यसैको फल।

लौकिक- *वि.* [सं.] १. लोकसित सम्बन्धित; यस लोकको; सांसारिक। २. लोकव्यवहारसुहाउँदो; व्यावहारिक।

लौकिक विवाह- *ना.* वैदिक वा धार्मिक विधिअनुसार नभई वरवधू स्वयं संलग्न भएर वैधानिक रूपमा गरिने आधुनिक बिहे।

लौकिक संस्कृत- *ना.* वैदिक संस्कृतमा रहेको विविध रूपलाई नियन्त्रित गरिएको संस्कृत भाषा; वैदिककालभन्दा पछि चलेको संस्कृत भाषा।

लौकी- *ना.* [लौको+ई] १. सानो लौको। २. लौका; लौको।

लौको- *ना.* [सं. लावुक] लौका; लौकी।

लौखा- *वि.बो.* [लौं+खा] १. बिर्सेको कुरो सम्झेर पछुतो जनाइने शब्द; ज्या। (उदा.- लौखा! बारीका तरकारी त गाईले भुसुक्कै पारेछ। लौखा! झोला त बसमै पो छुटेछ)। २. कसैलाई हप्काउँदा वा खुच्चिङ मार्दा प्रयोग हुने शब्द (उदा.- लौखा! बारीको तरकारी त गाईले भुसुक्कै पारेछ। लौखा! बल्ल तँलाई ठिक भो)।

लौत- *निपा.* [लौ+त] आँट, मन्जुरी, खप्की आदि जनाउँदा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- लौत, आजैदेखि पढ्न थाल। लौत मलाई छो मात्र, तेरा बङ्गारा झार्छु)।
लौन- *वि.बो.* [लौ+न] कसैलाई कुनै काम गर्न/गराउन वा परिआएको आपद् टार्नका लागि गुहार्दा भनिने शब्द। (उदा.- लौन, बिन्ती भन्छु एक खेप सहरसम्म गइदिनोस्। लौन, त्यहाँ त सर्प आयो!)।
लौन नि- *वि.बो.* अझ आत्तिएर गुहारिने शब्द। (उदा.- लौन नि! त्यहाँको मारमुङ्ग्री म हेर्न सक्तिनँ। लौन नि! बाबु भऱ्याङबाट लड्यो!)
लौरी- *ना.* [लौरो+ई] सानो लौरो; लहुरी।
लौरीपञ्जर- *वि.* लौरीपिञ्जर।
लौरीपिञ्जर- *वि.* साह्रै दुब्लो; हल्लनटट्टी; अस्थिपञ्जर।
लौरीपट्टा- *ना.* आपसमा लौरो जुधाउने र टाउको छलेर लौराले नै छेकी खेलिने बालखेल।
लौरीलङ्गन- *वि.* लौरी नटेकी हिँड्नै नसक्ने; असाध्यै दुब्लो; लौरीपिञ्जर।
लौरो- *ना.* [√ लहुरो] हातले समाई टेकेर हिँडिने बुटेनको हाँगो वा लङ्गुरो र बाँस, बेत आदिको घोचो; लहुरो।
लौलौ- *निपा.* [लौ+लौ] कुनै कुरामा प्रेरणा, समर्थन, स्वीकृति, आश्चर्य, आतुरी आदि जनाउँदा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- लौलौ, यो काम गरिहाल्नोस्। के गर्नु लौलौ, महँगीले त माऱ्यो)।
लौसी- *ना.* हे. लप्सी।
लौह- *ना.* [सं.] १. फलाम; लोहा। *वि.* २. फलाम, तामा आदि धातुले बनेको; फलामसम्बन्धी। ३. रातो; लाल।
लौहकार- *ना.* लोहार।
लौहभस्म- *ना.* लोहा भस्म गरेर बनाइएको आयुर्वेदीय औषधीविशेष।
लौहयुग- *ना.* मानिसले सर्वप्रथम फलामे हतियार बनाउन थालेको ऐतिहासिक समयावधि।
ल्यवाइ- *ना.* [ल्याउ+वाइ] ल्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।
ल्याइनु- *क.क्रि.* [ल्याउ+इ+नु] लिएर आइनु।
ल्याइता/ल्याइते- *वि.* [ल्याउ+ता/ते] विधिविधानपूर्वक विवाह नगरी त्यसै ल्याइएकी (स्त्री); रखौटी; मित्रेनी।
ल्याउनु- *स.क्रि.* [लि+आउ+नु] १. कुनै धनमाल, कुरा, मानिस आदि लिएर आउनु। २. कमाइ, आमदानी आदि भित्र हुल्नु। ३. स्वास्नी भित्र्याउनु।
ल्याकत- *ना.* [अ. लियाकते हे. ल्यागत।
ल्याकत जाँच- *ना.* ल्यागतजाँच।
ल्याकत दार- *वि.* ल्यागतदार।
ल्याकती- *वि.* ल्यागती।
ल्यागत- *ना.* [√ ल्याकत] उपयुक्त वा योग्य हुने स्थिति; योग्यता; लायकपन।
ल्यागतजाँच- *ना.* ल्यागत जाँच्ने काम; योग्यतापरीक्षा (टेस्ट)।
ल्यागतदार- *वि.* ल्यागत भएको; ल्यागती; लायक; योग्य।
ल्यागती- *वि.* ल्यागत पुगेको; ल्यागतदार।
ल्याङफ्याङ- *ना.* १. बेढङ्गको लवाइ; छन्द न बन्दको पहिरन। २. व्यवस्था नमिलेको कामकारवाई।
ल्याङल्याङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्याङ्+अ (द्वि.)] १. कुनै घर, कोठो आदि साह्रै ठुलो र लामो हुने गरी। २. हल्लने वा हल्लाउने चालले।
ल्याङल्याडी/ल्याङल्याङ्ती- *क्रि.वि.* अझै बढी ल्याङल्याङ भएर।
ल्याटिन- *ना.* [अङ्.] इटाली देशमा प्रचलित प्राचीन भाषा।
ल्यात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्यात्+त] गिलो वा लेसाइलो पदार्थ चुहिने वा लेसारिने चालसित।
ल्यान्डरोभर- *ना.* [अङ्.] ठुलो खालको र बलियो जिप गाडी।
ल्यापल्याप- *क्रि.वि.* [द्वि. ल्याप्+अ (द्वि.)] कुनै तरल खानेकुरो आदि जिब्राले चाट्ने वा चाटेर खाने चालसँग।
ल्यापल्यापती/ ल्यापल्यापी- *क्रि.वि.* अझ क्रमिक रूपले ल्यापल्याप गरी।
ल्याप्चे- *ना.* [अ.मू. ल्याप्+चे] औँठामा छापमसी दलेर शङ्खचक्रको रेखा प्रस्ट देखिने गरी गरिने सहीछाप; औँठाछाप।
ल्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्याप्+प] १. कुनै वस्तुमा लेदो पदार्थ लाग्ने वा लेसिने गरेर। २. लेसाइलो खानेकुरो एकै खेपमा चाट्ने गरी।
ल्याफल्याफ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्याफ्+अ (द्वि.)] १. पानीले भिजेका लुगाफाटो आदि हल्लने वा हल्लँदा शब्द आउने गरी।
ल्याफल्याफी/ल्याफल्याफ्ती- *क्रि.वि.* अझ ल्याफल्याफ भएर।
ल्यासल्यास- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्यास्+अ (द्वि.)] लेसाइलो पदार्थ बराबर टाँसिने वा लेसिने गरी।
ल्यासल्यासी/ल्यासल्यास्ती- *क्रि.वि.* अझ छिटो ल्यासल्यास भएर।
ल्यासे मैजू- *ना.* तरुनी नेवार्नी।
ल्यासे- *वि.* [नेवा.] तरुनी; ठिटी।
ल्यु- *ना.* [√ लिउ] चौंरीको ऊनबाट बनाइएको राडी।
ल्वाँग- *ना.* [सं. लवङ्ग] हे. ल्वाङ।
ल्वाँगे- *वि.* १. कामकुरा गर्ने सिप वा ढङ्ग नभएको। २. भद्दा जिउको र बेकम्मा (मानिस)।
ल्वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्वाक्+क] धेरै वस्तु खास गरी रुपियाँपैसा एकै खेप दिने वा पाउने गरी।
ल्वाक्क फ्वाक्क- *क्रि.वि.* यताउति गरी वा टाक्कटुक्क मिलाएर; छ्वाय-फ्वाय।
ल्वाङ- *ना.* [√ ल्वाँग] मसिना पात हुने एक जातको बोट र त्यसैको मसलाका निम्ति प्रसिद्ध ससानो सुगन्धी फूल।
ल्वाङ किलो- *ना.* ल्वाङको फूलजस्तो र छत्तादार सानो फलामे किलो।
ल्वाङ फुल- *ना.* १. कानमा लगाइने ल्वाङका आकारको फुली। २. एक जातको लहरामा फुल्ने ल्वाङका आकारको सानो रातो फूल।
ल्वाङे- *ना.* ल्वाँगे।
ल्वातल्वात- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्वात्+अ (द्वि.)] नटुटाई र थोरथोरै पस्ने-निस्कने गरी।
ल्वातल्वाती- *क्रि.वि.* अझै ल्वातल्वात भएर; ल्वातल्वात।

ल्वात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्वात्+त] कुनै कमलो वस्तुमा लामो कुरो एकै चोटि पस्ने वा निस्कने गरेर; ल्वाम्म।

ल्वापल्वाप- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्वाप्+अ (द्वि.)] थोरथोरै तर क्रम नटुटाई लाग्ने वा चाट्ने गरी।

ल्वापल्वापी/ल्वापल्वाप्ती- *क्रि.वि.* अझै बेसी ल्वापल्वाप भएर।

ल्वामल्वाम- *क्रि.वि.* [ल्वाम्+अ (द्वि.)] अलिअलि र क्रम नटुटाई पस्ने वा गाडिने गरी।

ल्वामल्वामी/ल्वामल्वाम्ती- *क्रि.वि.* अझै ल्वामल्वाम हुने गरी।

ल्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्वाम्+म] कमलो वा नरम ठाउँमा कुनै लामो कुरो एकै चोटि पस्ने वा गाडिने गरी; स्वाम्म।

ल्वासल्वास- *क्रि.वि.* [ल्वास्+अ (द्वि.)] **१.** नरम गिलो पदार्थ क्रम नटुटाई र थोरथोरै टाँसिने गरी। **२.** ल्वामल्वाम।

ल्वासल्वासी/ल्वासल्वास्ती- *क्रि.वि.* अझै ल्वासल्वास भएर।

ल्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ल्वास्+स] नरम वा गिलो पदार्थ तीव्र र शीघ्र रूपमा टाँस्ने, लगाउने गरी।

ल्हाफेवा- *ना.* [थ.] थकाली जातिले तिब्बती पात्रोअनुसार प्रत्येक बाह्र वर्षमा आउने 'बाँदर वर्ष' पारेर कार्तिक महिनामा मनाउने कुलदेवताको पूजा, जुलुस र धार्मिक ग्रन्थको पाठसहितको बाह्रवर्षे जात्रा वा उत्सव।

ल्हाम- *ना.* हिमाली भेगका महिलाहरूले जाडोमा लगाउने लुगाविशेष।

ल्होसार- *ना.* [भो.ब.] **१.** महायानी बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको नयाँ वर्षको पहिलो दिन। **२.** सो दिनमा मनाउने पर्व। **३.** मञ्जुश्री ज्योतिष परम्पराअनुसार अग्नि वृषभमा मानिने **२८३३** वर्ष अघिदेखि मानिएको संवत्।

व

व- देवनागरी वर्णमालाको उनन्तिसौँ, व्यञ्जन कण्ठोष्ठ्य; घोष, अल्पप्राण, अर्धस्वर व्यञ्जन; तलथोप्ली व।

वंश- *ना.* [सं.] १. बाँस। २. ढाडको हाड; मेरुदण्ड। ३. नाकको डाँडी। ४. परिवार; कुल; खलक; खानदान। ५. सन्तति; सन्तान; लहरो।

वंशकर्पूर- *ना.* वंशलोचन।

वंशधर- *ना.* १. वंशलाई जोगाइरा राख्ने पुरुष; कुलको रक्षा गर्ने पुरुष; वंशको रक्षक। २. सन्तान।

वंशपरम्परा- *ना.* कुनै वंशको अक्षुण्ण रूपमा चल्दै आएको परम्परा वा क्रम।

वंशलोचन- *ना.* पोथी बाँसको गुदीमा जम्ने र औषधीका रूपमा प्रयोग हुने चिनीजस्तो पदार्थ। (मेघ गर्जने अवस्थामा स्वाती नक्षत्र परेका बेला बाँसभित्र पानी जमेपछि वंशलोचन बन्छ भन्ने लोकविश्वास छ)।

वंशवृक्ष- *ना.* १. कुनै वंशका मूल पुरुषदेखि लिएर त्यस वंशका वर्तमान कालसम्मका मानिसहरूको शाखासन्ततिको क्रम लेखिएको तालिका। २. बाँसको बोट।

वंशस्थ- *ना.* प्रत्येक चरणमा बाह्र अक्षर हुने, जगण, तगण, जगण र रगणले एक पाउ बन्ने र पाँच अक्षरमा यति हुने एक वार्णिक छन्द।

वंशागत- *वि.* वंशमा परम्पराका रूपमा चलेर आएको; वंशपरम्पराबाट प्राप्त।

वंशाणु- *ना.* वंशानुगत गुणहरू सार्ने अति सूक्ष्म वस्तु; जीवमा वंशानुगत रूपमा रहने अणु।

वंशानुक्रम- *ना.* वंशपरम्परा।

वंशावली- *ना.* १. कुनै वंशमा जन्मेका मानिसहरूको मूल पुरुषदेखि वर्तमान कालसम्मका शाखासन्तानको क्रमानुसार बनाइएको नामको तालिका। २. वंशको वृत्तान्त; पुर्ख्यौली।

वंशी- *ना.* [सं.] १. बाँसुरी। २. रगत बग्ने नसा। ३. वंशलोचन। ४. कुनै नाम शब्दको पछिल्तिर लागी त्यस वंशमा पैदा भएको भन्ने अर्थ बुझाई विशेषण बन्ने शब्द। (जस्तै- रघुवंशी, शाहवंशी आदि)। *वि.* ५. वंशसम्बन्धी; वंशको; वंशीय।

वंशीधर- *ना.* १. कृष्ण। *वि.* २. बाँसुरी लिएर हिँड्ने; हातमा बाँसुरी लिएको।

वंशीय- *वि.* १. बंसियार। २. कुनै नाम शब्दको पछिल्तिर जोडिने र त्यस वंशमा पैदा भएको भन्ने अर्थ बुझाई विशेषण बन्ने शब्द; वंशी (जस्तै- सूर्यवंशीय, चन्द्रवंशीय आदि)।

वंशोद्भव- *वि.* कुनै वंशमा पैदा भएको; कुनै कुलमा जन्मेको; वंशोत्पन्न।

वंश्य- *वि.* १. वंशीय। *ना.* २. वंशको व्यक्ति। ३. पूर्वज; पुर्खा। ४. सन्तान।

वकार- *ना.* [सं.] 'व' अक्षर; अन्तःस्थ वर्गको चौथो वर्ण।

वकालत- *ना.* [अ.] १. अदालतबाट निर्णय गरिने मुद्दामामिलामा कसैको प्रतिनिधि भई साधिकार रूपले बहस वा पैरबी गर्ने काम; वकिलको काम। २. कुनै कुरामा प्रमाण वा तथ्यसहित गरिने जिरह।

वकालतनामा- *ना.* आफ्नो प्रतिनिधि भई अदालतमा मुद्दाको बहस वा पैरबी गर्न कसैलाई दिइनेलिइने अधिकारपत्र वा मन्जुरनामा।

वकिल- *ना.* [अ. वकील] १. कसैको प्रतिनिधि भएर अदालतमा गई वकालत गर्न अधिकार पाएको व्यक्ति; कानुनव्यवसायी। २. राजदूत वा राजप्रतिनिधि।

वकिली- *ना.* वकिलको काम वा व्यवसाय।

वकुल- *ना.* [सं.] हे. बकुल।

वक्तव्य- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयवस्तुका बारेमा स्पष्टतापूर्वक भनिएको कुरो; वक्तृता; कथन। *वि.* २. भन्नुपर्ने वा भन्न उचित; कथनीय।

वक्ता- *ना.* [सं.] १. कथापुराण आदि भन्ने व्यक्ति; वाचक। २. भाषण दिने वा बोल्ने व्यक्ति। *वि.* ३. भन्ने वा बोल्ने; भाषण दिने।

वक्तृता/वक्तृत्व- *ना.* [सं.] १. भाषण गर्ने खुबी वा चतुऱ्याइँ; वाक्कौशल। २. प्रवचन; भाषण।

वक्र- *वि.* [सं.] १. टेढो; बाङ्गो। २. कुप्रिएको; कुप्रो। ३. विपरीत गतिमा चलेको (ग्रह, दृष्टि आदि)।

वक्रगति- *ना.* १. टेढो चाल; उल्टो वा बाङ्गो गति। २. मङ्गलग्रह। *वि.* ३. उल्टो गति वा क्रियाकलाप भएको।

वक्रगामी- *वि.* टेढो चाल चल्ने; वक्रगतिमा जाने वा चल्ने।

वक्रता- *ना.* १. वक्र हुनाको भाव वा स्थिति; बाङ्गोपन; टेढोपन। २. बेइमानी।

वक्रतुण्ड- *ना.* १. गणेश। २. सुगा।

वक्रदृष्टि- *ना.* १. रिस जनाउने हेराइ; टेढो नजर; कुदृष्टि। २. टेढो आँखो।

वक्रोक्ति- *ना.* [सं.] १. श्लिष्ट शब्दद्वारा गरिने उपहास वा व्यङ्ग्य। २. काव्यमा काकु वा श्लेषद्वारा भिन्न अर्थ गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार।

वक्रोक्ति प्राधान्यवाद- *ना.* शब्द र अर्थ दुवैमा कुरो घुमाएर चमत्कार देखाइनुलाई काव्यको आत्मा मान्ने सिद्धान्त।

वक्रोक्तिवाद- *ना.* काव्यशास्त्रका आचार्य कुन्तकद्वारा प्रतिपादित उक्तिवैचित्र्य नै काव्यको आत्मा हो भनी मान्ने एक काव्यसिद्धान्त।

वक्रोक्तिवादी- वक्रोक्तिवादको समर्थक वा अनुयायी।

वक्ष- *ना.* [सं.] छाती।

वक्षस्थल- *ना.* छाती; वक्ष। (उदा.- तिम्रो शीतल वक्षस्थलमा, यो कविको शैशवकाल बित्यो - सिद्धिचरण)।

वक्षोज/वक्षोरुह- *ना.* कुच; स्तन।

वगला- *ना.* [सं.] बगलामुखी।

वगलामुखी- दश महाविद्यामध्ये एक।

वङ्ग- ना [सं.] १. कपासको ढिँडी; रुवो। २. राङ धातु। ३. बङ्गलादेश। ४. भारतमा पर्ने एक क्षेत्र; पश्चिम बङ्गाल।

वचन- *ना.* [सं.] १. मानिसका मुखबाट निस्कने वा उच्चरित हुने कुनै पनि सार्थक शब्द; बोली; वाणी; भनाइ; कथन। २. पक्कापक्की गरिने कुरो; कबुल; प्रतिज्ञा। ३. शास्त्रमा बताइएको विधिविधानसम्बन्धी कुरो वा सूत्र। ४. कुनै कामका निम्ति कसैलाई गरिने आज्ञा; आदेश। ५. व्याकरणमा शब्दका रूपबाट एक वा एकभन्दा धेरै बुझाउने विधान वा त्यस्तो सङ्ख्या (जस्तो- एकवचन, बहुवचन आदि)।

वचनपत्र- *ना.* सरकारले जनतासँग ऋण लिएर अमुक व्यक्तिबाट यति ऋण लिइएको छ र त्यसको ब्याज यस हिसाबले दिनुपर्छ भनी लेखिएको पत्र; ऋणपत्र।

वचनबद्ध- *वि.* आफूहरूमा मात्र सीमित कुनै काम गर्न वा नगर्न प्रतिज्ञा गरेको; वचन दिएको; कबुलमा बाँधिएको।

वचनबद्धता- *ना.* वचनबद्ध हुने भाव वा स्थिति; वचन दिने वा कबुलमा बाँधिने काम।

वचन लाउनु- *टु.* चित्त दुख्ने गरी भन्नु। (उदा.- यसरी मुटु छेड्ने वचन नलाऊ न।)

वजन- *ना.* [अ.] १. कुनै बोझको परिमाण वा तौल; वस्तुको भार; गह्रुँगोपन। २. कुनै विषयको महत्त्व वा विशेषता; गहकिलोपन।

वजनदार- *वि.* वजन भएको; गह्रौं। २. गहकिलो; महत्त्वपूर्ण।

वजनी- *वि.* वजनदार।

वजिर- *ना.* [अ. वजीर] १. मन्त्री; अमात्य। २. हे. बजिर।

वज्र- *ना.* [सं.] १. इन्द्रको मुख्य हतियार। २. औधी साह्रो वस्तु। ३. चट्याङ; चट्को। ४. सुर्की र चुन मिलाएर बनाइएको जमेपछि साह्रो हुने लेदो वस्तु।

वज्रकाय- *ना.* १. वज्रजस्तो दृढ वा बलियो शरीर। *वि.* २. त्यस्तो शरीर भएको।

वज्रदन्ती- *ना.* १. मौलसिरी २. एक किसिमको दन्तमञ्जन।

वज्रधात्वीश्वरी- *ना.* १. बौद्ध धर्मका अनुसार पञ्चतारामध्ये एक। २. वैरोचनकी पत्नीको नाम; शक्ति। ३. समन्तभद्रकी माता वा आमा।

वज्रपाणि- *ना.* १. इन्द्र। २. बौद्ध धर्ममा पञ्चबोधिसत्त्वमध्ये एक। ३. अक्षोभ्य वा लोचनाका छोराको नाम। *वि.* ४. हातमा वज्र लिने।

वज्रपात- *ना.* १. वज्र वा चट्याङ पर्ने काम। २. एक्कासि आइलागेको कुनै विपद्।

वज्रभैरव- *ना.* भैरवको एक नाम।

वज्रमणि- *ना.* हीरा।

वज्रयान- *ना.* बौद्ध धर्मको एक तान्त्रिक सम्प्रदाय वा महायानको एक शाखा।

वज्रयानी- *वि.* वज्रयानमा विश्वास राख्ने; वज्रयान- सम्बन्धी।

वज्रयोगिनी- *ना.* तन्त्रप्रसिद्ध एक देवी; चार योगिनीमध्ये एक।

वज्रलेप- *ना.* १. भित्ता, पर्खालि आदिमा लगाइने वज्र वा शिलालेख, मूर्ति आदिमा लगाइने कडा पालिसविशेष। *वि.* २. खुबै बलियो; पक्का।

वज्रवाराही- *ना.* तन्त्रप्रसिद्ध एक वाराही देवी; नेपालका चार वाराहीमध्ये एक वाराही।

वज्रसत्त्व- *ना.* एक बुद्ध।

वज्रसूची- *ना.* टुप्पामा हीरा जडिएको वा अन्य कुनै छेड्नेकाट्ने तिखो सुइरो।

वज्रहृदय- *वि.* कठोर वा साह्रो हृदय भएको; निर्दयी।

वज्राचार्य- *ना.* १. बौद्धमार्गीहरूमा विशेष संस्कार गरेपछि प्राप्त हुने एक उपाधि। २. एक तान्त्रिक बौद्ध आचार्य।

वज्रासन- *ना.* पद्मासनमा बसेर पैतालामाथि दुवै हत्केला उत्ताना पारी गरिने एक आसन।

वञ्चक- *वि.* [सं.] १. ठग्ने स्वभाव वा प्रवृत्तिको; ठग; धूर्त। *ना.* २. स्याल।

वञ्चन/वञ्चना- [सं.] *ना.* १. कसैलाई ठग्ने काम; ठगी। २. धोकामा पार्ने चाल; छल।

वञ्चनीय- *वि.* १. ठग्न उचित; वञ्च्य। २. परित्याग गर्न योग्य; त्याग्नुपर्ने; त्याज्य।

वञ्चित- *वि.* [सं.] १. झुक्याइएको वा ठगिएको। २. धोका दिइएको; जिल्ल्याइएको।

वञ्च्य- *वि.* [सं.] वञ्चनीय।

वट- *ना.* [सं.] १. बरको बोट। २. टिकिया; गोली; चक्की। ३. डोरो।

वटपत्री- *ना.* बाटुला ठुलठुला पात, राता फूल र रातै जरा हुने, हिमालमा पाइने एक जातको पाषाणभेद।

वटिका- *ना.* १. सानो गोली; चक्की; बरी। २. फुरौला। ३. पच्चिस, पासा आदि खेलको गोटी।

वटी- *ना.* १. गोली; चक्की; बरी। २. डोरी। ३. फुरौला।

वटु- *ना.* [सं.] बालक; केटो। २. ब्रह्मचारी।

वटुक- *ना.* १. एकादश रुद्रमध्ये एक रुद्र; एक भैरव। २. बालक; वटु। ३. ब्रह्मचारी।

वडवा- *ना.* [सं.] १. घोडी। २. अश्विनी नामकी अप्सरा। ३. कमारी; दासी। ४. वेश्या; रन्डी।

वडवाग्नि- *ना.* वडवानल।

वडवानल- *ना.* समुद्रभित्र रहने आगो; वडवाग्नि।

वडा- *ना.* [अङ् वार्ड] जनसङ्ख्या, घर, क्षेत्र आदिका आधारमा छुट्ट्याइएको नगर, गाउँ आदिको इलाका वा विभाग।

वणिक्- *ना.* [सं.] १. बनियाँ; बेपारी। २. ज्योतिषशास्त्रको एक करण।

वणिक् वृत्ति- *ना.* वणिक्को व्यवसाय वा काम; व्यापार; वाणिज्य।

वत्- *प्रत्य.* [सं.] नामशब्दका पछाडि गाँसिएर समानता, युक्तता, सम्पन्नता आदि अर्थबोध गराउने प्रत्यय वा आबद्ध रूप (जस्तै- मातृवत्, मित्रवत्, हिमवत् इ.)।

वतन- *ना.* [अ.] १. जन्मेको वा बसेको ठाउँ (घर, गाउँ वा टोल,जिल्ला, देश आदि)। २. घरद्वार भएको वा डेरा गरेर बसेको ठाउँ; ठेगाना।

वत्स- *ना.* [सं.] १. मानिसको बालक। २. गाईको बाछो। ३. सन्तान; शिशु। ४. छोरो वा आफूभन्दा सानो उमेरको

व्यक्तिलाई स्नेहपूर्वक बोलाइने शब्द। ५. गोत्रप्रवर्तक एक ऋषिको नाम।

वत्स गोत्र- *ना.* वत्स ऋषिको कुल वा वंशको परिचयात्मक नाम; नेपालमा लम्साल, दाहाल, रूपाखेती, राणा र कुँवर थर हुनेहरूको गोत्र।

वत्सनाभ- *ना.* सिमालीका जस्ता पात र बाछ्राको नाभिजस्तो जरो हुने एक प्रकारको विष-बुटी।

वत्सर- *ना.* [सं.] वर्ष; साल।

वत्सल- *वि.* [सं.] १. सन्तानमाथि प्रेम भएको। २. सबै केटाकेटीलाई छोराछोरी जस्तै माया गर्ने। *ना.* ३. साहित्यमा दश रस मान्दा सन्तानप्रति आमाबाबुको स्नेह वर्णनका रूपमा उत्पन्न हुने एक रस। ४. छोराछोरीप्रति आमाबाबुको प्रेमभाव; स्नेह।

वद- *वि.* [सं.] बोल्ने; कुरा गर्ने (प्रायः शब्दका पछाडि प्रयुक्त, जस्तै- प्रियंवद, सत्यंवद)।

वदन- *ना.* सं. १. अनुहार; चेहरा; मुख। (उदा.- उनको वदन फूल जस्तै कोमल छ।)। २. अघिल्लो हिस्सा वा भाग; मुहुडा। ३. कुनै कुरा भन्ने क्रिया वा भाव; बोल्ने काम; कथन।

वदी- *ना.* [सं. वदि] कृष्णपक्ष; सुदीको विपर्याय शब्द (जस्तो- सुदी-वदी)।

वध- *ना.* [सं.] कसैलाई मार्ने वा कुट्ने काम; हत्या; हिंसा।

वधक- *वि.* १. वध गर्ने; मार्ने; हत्यारा। २. ब्याधा।

वत्सभूमि- *ना.* अपराधीलाई प्राणदण्ड दिने ठाउँ; वध गर्ने वा मार्ने ठाउँ।

वधिक- *वि.* १. वध गर्ने; मार्ने। *ना.* २. कस्तूरी।

वधू- *ना.* [सं.] १. भर्खर बिहा गरिएकी स्त्री; नवविवाहिता स्त्री; दुलही; बेहुली। २. भाइ, छोरा, भतिजा आदिकी पत्नी; बुहारी।

वधू गृहप्रवेश- *ना.* घरमा नवविवाहिता दुलहीलाई पहिलोपल्ट प्रवेश गराउने विधि वा मुहूर्त।

वध्य- *वि.* [सं.] १. मार्न लायक; मार्नुपर्ने। २. प्राणदण्ड दिन उचित।

वध्यचिह्न- *ना.* प्राणदण्ड दिइने अपराधीलाई लगाइने चिनु।

वध्यभूमि- *ना.* प्राणदण्ड दिने स्थान; वधभूमि।

वन- *ना.* [सं.] १. थुप्रै रुख तथा बोटबिरुवाहरू उम्रेर बाक्लो भएको क्षेत्र; जङ्गल; झाडी; बन। २. बगैँचा। ३. दशनामी सन्न्यासीहरूले पाएको एक उपाधि।

वन उद्योग- *ना.* वनको संरक्षण तथा संवर्धन गरी प्राकृतिक सम्पदा बढाउने उद्योग।

वन उपखण्ड- *ना.* वनको खण्डभित्रको खण्ड।

वन उपोदकी- *ना.* वनमा हुने एक जातको पवै; बनपवै।

वनकदली- *ना.* बनकेरा।

वनकरी- *ना.* जङ्गली हात्ती।

वनकुक्कुट- *ना.* बनकुखुरो; लुइँचे।

वनकुञ्जर- *ना.* जङ्गली हात्ती; वनकरी।

वनकुसुम- *ना.* जङ्गलमा फुल्ने एक जातको कुसुम फूल; बनैयाँ कुसुम।

वनक्षेत्र- *ना.* वनको साँधसिमाना छुट्ट्याइएको वा बन्देज गरिएको निर्धारित क्षेत्र।

वनखण्ड- *ना.* टुक्राटुक्रीमा विभाजित वन; सानो जङ्गल।

वनगढ- *ना.* वनको किल्ला।

वनचम्पक- *ना.* बनचाँप; काठेचाँप।

वनचर- *ना.* १. वनमा बस्ने वा घुम्ने प्राणी; जङ्गली प्राणी। २. बनकर; बाँदर। ३.जन्तु; पशु।

वनचारी- *वि.* वनमा बस्ने वा घुम्ने (प्राणी)।

वनज- *वि.* वनमा उत्पन्न हुने; जङ्गली; बनैयाँ।

वनजन्तु- *ना.* वनमा हुने वा बस्ने जन्तु वा प्राणी; जङ्गली जनावर।

वनतुलसी- *ना.* बाबरी।

वनदमना- *ना.* हिमालयमा पाइने एक जातको दमना।

वनदुर्ग- *ना.* राष्ट्ररक्षाका लागि वनलाई नै किल्लाका रूपमा प्रयोग गरिने स्थान।

वनदेवता- *ना.* वनका अधिष्ठात्री देवता। स्त्री. वनदेवी।

वननाशन- *ना.* कुनै क्षेत्रलाई जङ्गलले रहित पार्ने वा आवादी बसाउन जङ्गल फाँड्ने काम।

वनपथ- *ना.* १. जङ्गलको बाटो; वनको बिचबाट जानुपर्ने बाटो। २. डढेलो आदिबाट जोगाउन र यातायातको सुविधासमेतका लागि वनलाई खण्डखण्ड गरी छुट्ट्याएर बनाइएको बाटो।

वनभूमि- *ना.* वनले ढाकिएको जमिन; वनस्थली।

वनभोज- *ना.* बनभात; बनभतेर।

वन महोत्सव- *ना.* वनको संरक्षण तथा संवर्धन गर्ने उद्देश्यले अनेक थरी बोटबिरुवा लगाई गरिने उत्सव।

वनमानुष- *ना.* बनमान्छे।

वनरक्षक- *ना.* वनजङ्गलको सुरक्षा गर्ने वा वनलाई विनाश हुनबाट जोगाउने व्यक्ति; वनपाल; बनपाले।

वनरोपण- *ना.* पाखामैदानमा वन वा जङ्गल लगाउने काम।

वनमाला- *ना.* १. जङ्गली फूल वा फूलपातहरू उनेर बनाइएको माला। २. तुलसी, कुन्द, मन्दार, पारिजात र कमल- यी पाँचथरी फूल उनेर गाँसिएको माला।

वनमाली- *वि.* १. वनमाला पहिरने। *ना.* २. कृष्ण। ३. लहराहरूबाट स्वागतद्वार आदि सजाइने र फलबाट विस्फोटक वस्तु तयार पार्न काम लिन सकिने एक जातको लहरो।

वनवाटिका- *ना.* वन र वाटिका; वनउपवन।

वनवास- *ना.* १. वनको वास वा वनमा बस्ने काम। २. धार्मिक दृष्टिले सजाय भोग्न वा निराधार भई गरिने वनको बसाइ।

वनवासी- *वि.* वनमा बस्ने; जङ्गलनिवासी।

वनविज्ञान- *ना.* वनजङ्गलको विषय वा वृक्षरोपण आदिसम्बन्धी विज्ञान वा शास्त्र।

वन व्यवसाय- *ना.* वनजङ्गल बढाउने र रुखपात, काठ, जडीबुटी आदि वनपैदावारको बिक्रीवितरण गरिने काम।

वन संरक्षक- *ना.* वनरक्षक।

वन संरक्षण- *ना.* वनजङ्गलको संरक्षण गर्ने वा वनलाई क्षय हुनबाट बचाउने काम।

वनसम्पदा- *ना.* वनजङ्गल र वन्य जन्तु तथा पक्षीका रूपमा रहेको राष्ट्रिय धन।

वन सरोजिनी- *ना.* कपासको बोट।
वन सहचर- *ना.* रातो फूल फुल्ने खालको सहचर बुटी।
वनसाधन- *ना.* वनबाट प्राप्त हुने सबै सामग्री।
वनस्थली- *ना.* जङ्गलभित्रको सानो जमिन; वनभूमि।
वनस्पति- *ना.* [सं.] प्रायः फूल नफुलीकनै फल लाग्ने खालको रुखविशेष; बोटबिरुवा, लता आदि।
वनस्पति घिउ- *ना.* नरिवल, बदाम, ज्यापु आदिको तेल प्रशोधन गरेर बनाइएको एक प्रकारको घिउ; घाँसे घिउ; डाल्डा।
वनस्पति जगत्- *ना.* बोटबिरुवा, झारपात आदि सम्पूर्ण वनस्पतिको समूह।
वनस्पति नस्लसुधार- *ना.* कुनै वनस्पतिको अङ्ग काटेर सोही जातिको अर्को स्थानमा वा अर्कै वनस्पतिको अङ्गसँग कृत्रिम तरिकाले जोडेर साधारण अवस्थाबाट विशेष अवस्थामा फेर्ने काम।
वनस्पति विज्ञान- *ना.* बोटबिरुवा आदिको जाति, अङ्ग आदि सहित सम्पूर्ण वनस्पतिको अध्ययन तथा विवेचना गरिने विज्ञान।
वनान्त- *ना.* [सं.] १. वनको सीमान्त भाग। २. वनको भूमि।
वनान्तर- *ना.* [सं.] १. वनको भित्री भाग। २. अर्को वन।
वनिका- *ना.* [सं.] १. आइमाई; स्त्री। २. प्रेमिका; मायालु। ३. पत्नी।
वनिता- *ना.* [सं.] आइमाई; स्त्री।
वनीकरण- *ना.* [सं.] वनजङ्गल धेरै बनाएर जमिन घना पार्ने काम।
वनेचर- *ना.* [सं.] १. वनमान्छे; वनचर। २. ऋषि; मुनि। ३. राक्षस।
वनौषधि/वनौषधी- *ना.* [सं.] वनजङ्गलको औषधी वा जडीबुटी।
वन्दन/वन्दना- *ना.* [सं.] १.हात जोडेर गरिने स्तुति वा प्रार्थना; श्लोक वा मन्त्रका पाठसहितको पूजा। २. प्रणाम; ढोग।
वन्दनीय- *वि.* वन्दना गर्न योग्य; पूजनीय।
वन्दित- *वि.* [सं.] १. वन्दना गरिएको; नमस्कार गरिएको। २. कैद गरिएको; थुनिएको।
वन्दिता- *ना.* १. वन्दना गर्ने व्यक्ति। २. सह्रनी गर्ने; प्रशंसक।
वन्दी- *ना.* [सं.] १. स्तुतिपाठ वा वन्दना गर्ने व्यक्ति वा जाति; चारण। २. बन्दी।
वन्दीजन- *ना.* राजदरबारमा स्तुतिगान गर्ने प्राचीन एक जाति वा वर्ग।
वन्द्य- *ना.* [सं.] वन्दना गर्न योग्य; वन्दनीय; पुज्नुपर्ने।
वन्य- *वि.* [सं.] वनमा उम्रने, हुने वा पाइने; वनसम्बन्धी; बनैया; जङ्गली।
वन्य उत्पादन- *ना.* वनमा पैदा हुने वा हुर्कने वस्तु; वनपैदावार।
वन्यजन्तु- *ना.* जङ्गली जनावरहरूको समूह; वनजङ्गलमा हुर्केबढेका र संरक्षणयोग्य जन्तु।
वन्यजन्तु आरक्ष- *ना.* जङ्गली जनावरहरूको सुरक्षा र व्यवस्था गर्न छुट्ट्याइएको केही विशेष क्षेत्र।
वन्यवृत्ति- *ना.* जङ्गलमा उत्पन्न हुने वस्तु बेचेर जीविका चलाउने काम।
वन्यश्री- *ना.* वनको शोभा वा सम्पत्ति।
वन्यस्रोत- *ना.* वन वा वन्य उत्पादनबाट राष्ट्रलाई हुने आम्दानीको मुहान।
वपी- *ना.* [सं.] सानो जलाशय; कुवा; पनेरो।
वपु- *ना.* [सं.] शरीर; देह; तन।
वपुष्मान्- *वि.* शरीरधारी; देही।
वप्र- *ना.* [सं.] १. माटाको थुप्रो; ढिस्कुरो; ढिस्को। २. पर्खाल। ३. गडतीर।
वप्रक्रीडा- *ना.* हात्ती, साँढे आदिले सिँगौरी खेल्ने काम।
वफा- *ना.* [फा.] १. आफूले दिएको कुनै वचन पूरा गर्ने काम। २. कर्तव्यपालन; कर्तव्य।
वफादार- *वि.* १. आफ्नो वचन पूरा गर्ने; कर्तव्यपरायण। *ना.* २. राजभक्त; स्वामिभक्त।
वफादारी- *ना.* बफादार हुने काम; कर्तव्यपरायणता।
वमन- *ना.* [सं.] छाद्ने काम; बान्ता; उल्टी।
वमित- *वि.* [सं.] वमन गरिएको; छादिएको; उल्टी भएको।
वयःसन्धि- *ना.* [सं.] बाल्यकाल र तरुण अवस्थाका बिचको अवस्था।
वयःस्थ- *वि.* [सं.] तन्नेरी; तरुनो; जवान। २. बलिष्ठ; बलियो। ३. प्रौढ। *ना.* ४. वयमिल्दो साथी; दौँतरी।
वय- *ना.* [सं.] १. जीवनको बितेको समय; उमेर; अवस्था। २. यौवन; जवानी।
वयस्- *ना.* [सं.] बितेको जीवनकाल; आयु।
वयस्क- *वि.* [सं.] १. वयप्राप्त; उमेर पुगेको। २. कुनै देशको संविधानअनुसार व्यवहारमा मानिने उमेर पूरा भएको; बालिग।
वयस्क मताधिकार- *ना.* उमेर पुगेका सबै नागरिकले विनाभेदभाव मत दिन र प्रतिनिधि छान्न पाउने अधिकार; बालिग मताधिकार।
वयोवृद्ध- *वि.* [सं.] बुढ्याइँमा पुगेको; उमेर ढल्केको; सबैले मान्ने वृद्ध।
वर$_1$- *ना.* [सं.] १. देवता,गुरुजन आदिसँग मागिने र उनीहरू प्रसन्न भएर दिने फल वा मनोरथसिद्धिको आशिष। २. कन्यासँग विवाह गर्न पक्का भएको केटो; दुलहा; बेहुलो। ३. शब्दका पछाडि गाँसिएर श्रेष्ठताको भाव बुझाउने शब्द (जस्तै- गुरुवर, कविवर, प्रियवर, मान्यवर इ.)। ४. उत्तम; श्रेष्ठ; गतिलो।
वर$_2$- *प.स.* कुनै काम सकेर अर्को काम गर्न अह्राउँदा क्रियापदमा द्वित्व झैं भएर जोरिने शब्द (उदा.- तिमी घरैमा बसवर, खाऊवर र केटाकेटीको विचार गरवर)।
वर$_3$- *क्रि.वि.* [सं. अवर] आफूतिर; आफ्ना छेउमा; नजिक।
वरको- *वि.* आफ्ना छेउ वा नजिकको; आफन्त; नाताकुटुम्बभित्र पर्ने। (उदा.- यत्रो कार्यमा वरकोलाई छोडेर परको बोलाउनु पनि त भएन)।
वरण- *ना.* [सं.] १. कुनै मङ्गलकार्य गर्दा जजमानले पुरोहितलाई आसन, वस्त्र आदि दिई टीका लगाउने काम। २. विवाहमा दुलहालाई गरिने आदरपूर्ण स्वागतसत्कार। ३. कन्याले वर रोज्ने वा स्वीकार गर्ने काम। ४. रोजाइ; छनोट; मनोनयन।
वरण स्वतन्त्रता/स्वातन्त्र्य- *ना.* कसैलाई आफूखुसी वरण गर्ने वा छान्नचुन्न पाउने अधिकार।
वरणी- *ना.* [सं. वरण] विवाहमा जन्ती आइपुग्नेबित्तिकै घरमा नलगी दुलहीका बाबुले दुलहालाई षोडशोपचारले गर्ने पूजाविशेष।

वरणीय- *वि.* [सं.] वरण गर्न योग्य; रोज्न वा छान्न लायक। २. ग्रहण गर्न योग्य; लिनुपर्ने।

वरत्र- *क्रि.वि.* [वर+ सं. अत्र] यस लोकमा; यस लोकका निम्ति; यस जगत्‌मा। (उदा.- परत्रको मृगतृष्णामा वरत्र बिगार्नु ठिक हुँदैन)।

वरद- *वि.* [सं.] वर दिने; वरदाता; आशीर्वाद दिने।

वरदान- *ना.* [सं.] देवता वा गुरुजन आदिले प्रसन्न भएर अभीष्टसिद्धिका निम्ति दिने आशीर्वाद; इच्छित वस्तुको प्राप्ति; वर।

वरदायक- *वि.* [सं.] वर दिने; वरदाता।

वरन्- *संयो.* [सं. वरम्] त्यसो भन्दा; बरु; तर।

वरपक्ष- *ना.* [सं.] बिहेबटुलोमा दुलहातर्फका निम्तालु वा दुलहासँगै जाने मानिस; बरियाँत; जन्ती।

वरपर- *क्रि.वि.* [वर+पर] १. नजिकपुँडो; चारैतिर; यताउति। *ना.* २. छरछिमेक।

वरपीपल- *ना.* [वर+पीपल] १. वर र पीपलको रुख। २. पुण्यसञ्चयका निम्ति छहारी नभएका बाटाका छेउछाउमा रोपिने विष्णुलक्ष्मीका औतार मानिएका प्रसिद्ध दुई जातका रुख। (विष्णुलक्ष्मी सम्झेर प्रतिष्ठा गर्दा वरपीपलको बिहे गरिदिने नेपालीहरूको धार्मिक चलन छ)।

वरमाला- *ना.* [सं.] स्वयंवरमा वा विवाहका समयमा दुलहालाई दुलहीले लगाइदिने माला।

वरयात्रा- *ना.* [सं.] उत्सवपूर्वक वरलाई साथमा लिएर जाने व्यक्तिहरूको लर्को; बरियाँत; जन्त।

वरयात्री- *ना.* जन्तीमा जाने व्यक्तिहरूको समूह; बरियाँत।

वरवर्णिनी- *ना.* [सं.] स्वयंवर गर्नका निम्ति तयार भएकी कन्या।

वराङ्ग- *ना.* [सं.] १. माथ; शिर। २. सुन्दर शरीर।

वराङ्गना- *ना.* सुन्दर स्त्री; राम्री आइमाई।

वराङ्गी- *वि.* सुन्दर शरीर भएकी स्त्री; राम्री कन्न्या।

वरात- *ना.* हे. बनात।

वरापरी- *ना.* [ख वरपरे आवश्यक खर्चबर्च; भइपरी आउने खर्च। (उदा.- बिहान-बेलुकीको छाक त जिनतिन चलेको छ, वरापरीले पो मार्‍यो)।

वराभय- *ना.* [सं.] 'चाहिएको कुरा भन र निर्भर रहू' भन्ने भाव बुझाउने शब्द; वर र अभय।

वराभय पाणि- *वि.* १. वरमुद्रा र अभयमुद्रा धारण गरेका; वराभयमुद्रामा रहेका। *ना.* २. विष्णु। ३. बुद्ध।

वराह- *ना.* [सं.] १. सुँगुर; बनेल। २. विष्णुका दश अवतारमध्ये तेस्रो अवतार। ३. अठार पुराणमध्ये वराहअवतारको माहात्म्य वर्णन गरिएको एक पुराण।

वराह अवतार- *ना.* विष्णुका दश अवतारमा तेस्रो अवतार।

वराहकल्प- *ना.* विष्णुले वराहको अवतार धारण गरेको समय।

वराहक्षेत्र- नेपालको सुनसरी जिल्लामा पर्ने, सप्तकोसी र कोकाहा नदीको सङ्गममा रहेको वराह भगवान्‌को मन्दिरसहितको एक प्रसिद्ध तीर्थस्थल।

वराह मिहिर- विक्रमादित्यका नवरत्नमध्ये एक तथा ज्योतिषशास्त्रका प्रख्यात आचार्य।

वरि- *ना.यो.* [वर+इ] १. वरतिर; वर। (उदा.- तिम्रै घरवरि भेटुँला नि त)। *ना.* २. जोत्न लागेका गोरुलाई एक मेसोबाट फर्काउन हलीले प्रयोग गर्ने शब्द; होर्रा वा तलीको अर्को रूप।

वरिपरि- *क्रि.वि.* वरपर; यताउति; चारैतिर।

वरिष्ठ- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा उम्दा; सर्वोत्तम; श्रेष्ठतम। २. अति ठुलो; उच्च कोटिको।

वरिष्ठ अधिवक्ता- *ना.* सर्वोच्च अदालतमा बहस गर्ने अधिकार भएको उच्च तहको वकिल।

वरी- *प.स.* कुनै काम सकेर अर्को काम भएको वा थाल्ने कुरा जनाउन पूर्वकालिक क्रियामा गाँसिने एक रूप। (उदा.- नानी खेलीवरी घर आइसक्यो। तिमी खाईवरी छिटै आऊ)।

वरीयता- *ना.* [सं.] १. अधिक श्रेष्ठता; धेरै उम्दापन। २. विशेष मान्यता।

वरुण- *ना.* [सं.] १. समुद्रका अधिष्ठातृ देवता वा जलका अधिपति; पश्चिम दिशाका दिक्पाल मानिएका एक वैदिक देवता। २. आयतनको हिसाबले तेस्रो ग्रह; नेपच्युन। ३. पानी। ४. अन्तरिक्ष। ५. सूर्य; आदित्य (प्रायः मित्रका साथ जोडिएर, जस्तो- मित्रावरुण)।

वरुणालय- *ना.* समुद्र; सागर।

वरेण्य- *वि.* [सं.] १. वरण गर्न उचित वा योग्य; पूज्यतम। २. सबैभन्दा उत्तम; श्रेष्ठतम; प्रधान; मुख्य। (उदा.- श्री राजन्यवरेण्य मित्रवर ए वीरत्वका सागर - बदरीनाथ भट्टराई, 'चिठी')।

वर्कनु- *अ.क्रि.* [फर्कनुको सादृश्यमा] १. हिँड्नु; जानु। २. वरतिर आउनु; फिर्किनु।

वर्कनुफर्कनु- *अ.क्रि.* १. घरि वर आउनु र घरि पर जानु; ओहोरदोहोर गर्नु। २. वल्टनु-पल्टनु; ओर्कनु-फर्कनु।

वर्काइ- *ना.* वर्कने क्रिया वा प्रक्रिया।

वर्काइफर्काइ- *ना.* वर्किने-फर्किने क्रिया वा प्रक्रिया।

वर्काइनु- *क.क्रि.* १. फर्काइनु। २. पल्टाइनु।

वर्काइनु फर्काइनु- *क.क्रि.* वर्कनफर्कन लाइनु।

वर्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. वर्कन लाउनु; फर्काउनु। २. पल्टाउनु।

वर्काउनु फर्काउनु- *प्रे.क्रि.* वर्कनफर्कन लाउनु।

वर्किनु- *अ.क्रि.* १. वरतिर आइनु। २. वर्कनु।

वर्किनु फर्किनु- *अ.क्रि.* वर्कीफर्की हिँडिनु;

वर्कने- फर्कने होइनु।

वर्कीफर्की- *क्रि.वि.* वर्कनेफर्कने गरेर; ओहरदोहर।

वर्ग- *ना.* [सं.] १. समान दृष्टिका कुनै जाति, पेसा, वर्ण, श्रेणी, स्तर, आकारप्रकार आदिको समूह; समान धर्म, संस्कृति, भाषा आदि हुने मानिसहरूको समूह वा जमात; दल; श्रेणी; दर्जा; विभाग। २. एकै स्थानबाट उच्चारण हुने वर्णहरूको समुदाय। (जस्तो- कण्ठबाट क, ख, ग, घ, वर्त्सबाट च, छ, ज, झ आदि)। ४. गणितमा दुई समान अङ्क वा सङ्ख्याले गुन्ने रीति वा त्यसरी निकालिएको गुणनफल।

वर्ग किलोमिटर- *ना.* एक किलोमिटर लम्बाइ र एक किलोमिटर चौडाइ भएको क्षेत्रफल।
वर्गद्वन्द्व- *ना.* वर्गसङ्घर्ष।
वर्गनिरपेक्ष- *वि.* कुनै एक वर्गलाई मात्र प्रधानता नदिइने (राजनीति वा सिद्धान्त)।
वर्गफल- *ना.* दुई समान राशिको गुणनफल।
वर्गभेद- *ना.* जाति, रङ्ग आदिका आधारमा वर्ग छुट्ट्याउने वा भेदभाव गर्ने काम।
वर्गमाइल- *ना.* एक माइल लम्बाइ र एक माइल चौडाइ भएको क्षेत्रफल।
वर्गमिटर- *ना.* एक मिटर लम्बाइ र एक मिटर चौडाइ भएको क्षेत्रफल।
वर्गमिल- *ना.* वर्गमाइल।
वर्गमूल- *ना.* त्यो राशि जसले वर्गफललाई भाग दिँदा वर्गाङ्क निक्लन्छ। (जस्तो- **२५** को वर्गमूल **५** हो)।
वर्ग विभाजन- *ना.* वर्ग छुट्ट्याउने वा बाँड्ने काम।
वर्गविभेद- *ना.* वर्ग अलग्ग्याउने काम; वर्गभेद।
वर्गविहीन- *ना.* वर्ग वा वर्गको भेदभाव नभएको।
वर्गसङ्घर्ष- *ना.* **१.** समाजका पीडित र पीडक वर्गबिच हुने सङ्घर्ष। **२.** समाजका शोषक र शोषितका बिच हुने युद्ध।
वर्गसमन्वय- *ना.* समाजका विभिन्न वर्गका बिच समानताको भाव राख्ने समान सहुलियत प्रदान गर्ने काम; विभिन्न वर्गका बिचको मेलमिलाप।
वर्गस्वार्थ- *ना.* विभिन्न आधारमा बनेका वर्गहरूको आपसी स्वार्थ; वर्गीय स्वार्थ।
वर्गाकार- *ना.* [सं.] चारचार कुना परेको आकार।
वर्गाकार वृक्षारोपण- *ना.* चारचार कुना पर्ने गरी खण्डखण्ड पारेर रुख रोप्ने प्रविधि।
वर्गाङ्क- *ना.* [सं.] वर्गफल।
वर्गीकरण- *ना.* [सं.] विभिन्न वर्गमा विभाजन गर्ने काम; वर्गअनुसार छुट्ट्याउने काम; वर्गवर्गको बँडाइ।
वर्गीकरण मञ्जूषा- *ना.* हुलाकमा वडा वा क्षेत्रअनुसार चिठीपत्र छाँटेर राखिने विशेष प्रकारको खन्डे दराज (सर्टिङकेस)।
वर्गीकृत- *वि.* [सं.] वर्गमा विभाजन गरिएको; वर्ग छुट्ट्याइएको।
वर्गीय- *वि.* [सं.] कुनै वर्गसित सम्बन्धित; वर्गको; वर्गमा रहेको।
वर्गीय सङ्गठन- *ना.* विभिन्न वर्गका बिच आआफ्नो हितसंरक्षणका निम्ति वैधानिक रूपमा स्थापित वा निर्मित सङ्गठन। (जस्तै- महिला सङ्गठन, युवक सङ्गठन, किसान सङ्गठन, मजदुर सङ्गठन, भूतपूर्व सैनिक सङ्गठन, विद्यार्थी सङ्गठन आदि)।
वर्च- *ना.* [सं.] **१.** बल; शक्ति। **२.** प्रकाश; कान्ति; तेज; चम्काइ। **३.** आकृति; रूप।
वर्चस्व- *ना.* आधिपत्य; अधिकार; नियन्त्रण।
वर्चस्वान्- *वि.* **१.** तेजस्वी; वर्चस्वी। **२.** शक्तिशाली।
वर्चस्विता- *ना.* वर्चस्वी हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
वर्चस्वी- *वि.* **१.** तेजयुक्त; तेजस्वी। **२.** शक्तिशाली; पराक्रमी। *ना.* **३.** तेजस्वी व्यक्ति। **४.** चन्द्रमा।
वर्जक- *वि.* [सं.] **१.** परित्याग गर्ने; त्याग्ने वा छोड्ने। **२.** मनाही गर्ने; निषेधक।
वर्जन- *ना.* [सं.] **१.** छोड्ने काम; त्याग; तिलाञ्जलि। **२.** निषेध; मनाही; अपवाद। **३.** नेतृत्वका अनुसार मानवसमाजको कुनै वर्गमा यो काम गर्नु हुँदैन भनेर मानिएको तर त्यसलाई निषेध गर्न कुनै लिखित आधार नभएको काम।
वर्जनीय- *वि.* **१.** छोड्न योग्य; त्याज्य। **२.** निषेध वा मनाही गर्नुपर्ने।
वर्जित- *वि.* [सं.] **१.** छोडिएको; अलग्ग्याइएको। **२.** बहिष्कृत; निषेधित। **३.** वञ्चित; रहित।
वर्ज्य- *वि.* [सं.] वर्जनीय; छोड्न वा त्याग्न योग्य।
वर्ण- *ना.* [सं.] **१.** दृष्टिमा आउने रूप वा आकृति; सौन्दर्य; वेशभूषा। **२.** पदार्थमा हुने रातो, सेतो, कालो, पहेँलो आदि रूपभेद; रङ्ग। **३.** हिन्दुधर्मअनुसार मनुष्यजातिका चार श्रेणी (ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य र शूद्र)। **४.** रँगाउने पदार्थ; रोगन। **५.** अ-देखि ज्ञ-सम्मका ध्वनिको प्रतीकचिह्न; टुक्र्याउन नसकिने ध्वनिको एकाइसूचक लिपि। **६.** स्थायी, आरोही, अवरोही र सञ्चारी गरी चार प्रकारका भेद हुने गायनको प्रत्यक्ष विधि वा प्रक्रिया।
वर्णक- *ना.* **१.** आफ्नो स्वाभाविक रूप छिपाउन तथा बनावटी रूप निकाल्नका निम्ति लगाइने रङ र पहिरन। **२.** अभिनेता, गुप्तचर आदिको पहिरन वा रूपसज्जा। **३.** मुखावरण; नकाब; बुर्का। **४.** स्तुतिगायक; चारण; भाट।
वर्णतूलिका- *ना.* चित्र लेख्ने बुरुस; कुची।
वर्णधर्म- *ना.* वर्णअनुसारको पेसा, कर्तव्य वा स्वभाव र आचरण।
वर्णन- *ना.* [सं.] **१.** क्रमबद्ध रूपमा आएको वा विस्तारपूर्वकको कथन; बेलीविस्तार; बखान। **२.** कुनै कुराकानी वा घटना आदिको बेहोरा राम्ररी थाहा हुने गरी गरिएको बयान; विवरण। **३.** प्रशंसा; तारिफ।
वर्णनातीत- *वि.* वर्णन वा बखान गर्न नसकिने; बेलीविस्तार लाउन कठिन; अवर्णनीय।
वर्णनात्मक- *वि.* [सं.] **१.** वर्णन बेसी भएको; वर्णनसहितको; वर्णनयुक्त; वर्णनमय। **२.** वर्णनका पद्धतिद्वारा तयार गरिने वा भएको (वर्णनात्मक व्याकरण, वर्णनात्मक भाषाविज्ञान इ.)।
वर्णनात्मकता- *ना.* वर्णनात्मक हुनाको भाव वा अवस्था।
वर्णनीय- *वि.* [सं.] **१.** वर्णन गर्नुपर्ने; वर्णन गर्न सकिने। **२.** प्रशंसनीय; सह्रनीलायक।
वर्णपट- *ना.* [सं.] **१.** केटाकेटी वा सिकारुहरूलाई अक्षर चिनाउनका निम्ति अकारादि क्रमले अक्षर छापिएको ठुलो पत्र; भित्ते वर्णमाला; साउँअक्षर लेखिएको काठको पाटी। **२.** सूर्यको किरण वा कुनै सेतो किरणमा सात किसिमका रङ्ग देखिने पट।
वर्ण परिचय- *ना.* [सं.] **१.** अक्षरको ज्ञान। **२.** अक्षर चिनाउने पुस्तिका; वर्णमाला।
वर्णभेद- *ना.* [सं.] **१.** सनातन धर्मअनुसार ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य र शूद्र गरी चार वर्णमा लाइएको भाग। **२.** उच्चता, नीचता वा रङका

दृष्टिले मनुष्यजातिमा गरिएको भिन्नता वा भेदभाव।

वर्णमाला- *ना.* [सं.] कुनै लिपिका साउँअक्षर क्रमैसँग लेखिएको पत्रसमूह; कखहरा पढाउने पुस्तक; वर्णपरिचय।

वर्णलोप- *ना.* [सं.] शब्दमा हुने कुनै वर्णको लोप। (जस्तो- स्टेसन > टेसन, बाच्छो > बाछो इ.)।

वर्णविकार- *ना.* [सं.] शब्दको कुनै एक वर्ण अर्के वर्णमा परिणत हुने काम, वर्णको विकार। (जस्तो- संस्कृतबाट नेपालीमा आउँदा काकको काग, ग्रामको गाउँ, चक्रको चक्का इ.)।

वर्णविचार- *ना.* [सं.] वर्णको स्वरूप, कोटि, उच्चारण, प्रयोग आदिको विवेचना वा व्याख्या गर्ने नियम वा विभाग।

वर्णविद्वेष- *ना.* [सं.] काला, गोरा आदि वर्ण वा जातिका आधारमा सानोठूलो भनी भेदभाव गरिने प्रवृत्ति तथा हीनताजन्य भावना।

वर्णविन्यास- *ना.* [सं.] वर्णको व्यवस्थित रखाइ; अक्षरविन्यास; हिज्जे; वर्तनी; खिप्ती।

वर्णविपर्यय- *ना.* शब्दका वर्णहरू अगाडिको पछाडि वा पछाडिको अगाडि हुने चाल; अक्षरहरूको उलटफेर।

वर्णविभाग- *ना.* [सं.] १. हिन्दु धर्मका अनुसार छुट्ट्याइएका चार विभाग- ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य र शूद्र। २. मनुष्य जातिमा रङका आधारले छुट्ट्याइने वर्ण वा श्रेणी।

वर्णवृत्त- *ना.* [सं.] लघुगुरुको क्रम वा वर्णको सङ्ख्या मिलाई लेखिएको वाक्य; वार्णिक छन्दमा रचित पद्य।

वर्णव्यवस्था- *ना.* [सं.] हिन्दु धर्मका अनुसार गरिएको वर्णसम्बन्धी व्यवस्था वा विभाजन।

वर्णसङ्कर- *ना.* [सं.] दुई अलग जातिका आमाबाबुबाट जन्मेको सन्तान; ठिमाहा।

वर्णागम- *ना.* [सं.] शब्दका सन्धि आदि हुँदा अगाडि, पछाडि वा बिचमा कुनै अक्षर थपिने काम। (उदा.- दि+आउँछ = दियाउँछ, दिलाउँछ -मा 'य' र 'ल' आगम इ.)।

वर्णात्मक- *वि.* [सं.] वर्ण वा अक्षरमा लेखिने तथा लेखिएको (शब्द, पदावली आदि)।

वर्णानुक्रम- *ना.* [सं.] अकारादि क्रम मिलाई गरिएको क्रम; अक्षरादि क्रम; अक्षरको सिलसिला।

वर्णानुक्रमिक- *वि.* वर्णानुक्रममा रहेको वा मिलेको; अक्षरको सिलसिलामुताबिकको।

वर्णाश्रम- *ना.* [सं.] ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य र शूद्र चारै वर्णले पालन गर्नुपर्ने सनातन धर्मअनुसारका ब्रह्मचर्य, गृहस्थ, वानप्रस्थ र सन्न्यास आदि चार आश्रम।

वर्णाश्रम धर्म- *ना.* वर्णाश्रममा रहेर पालन गरिने कर्तव्य तथा सोअनुसार प्राप्त गरिने धर्म।

वर्णित- *वि.* [सं.] १. वर्णन गरिएको; बयान गरिएको; भनिएको। २. चित्रण गरिएको; चित्रित। ३. प्रशंसा गरिएको।

वर्णी- *वि.* [सं.] १. कुनै एक वर्ग वा जातिको। २. शील, धर्म आदि भएको (ब्रह्मचारी) आदि।

वर्ण्य- *वि.* [सं.] १. वर्णन गर्न लायक; वर्णनीय। २. प्रस्तुत।

वर्तन- *ना.* [सं.] १. रहने वा टिक्ने काम; बसाइ। २. विद्यमान स्थिति; स्थिरता। ३. व्यवहार। ४. जीविका। ५. घुमाइ; चक्कर।

वर्तनी- *ना.* १. विद्यमानता; स्थिति। २. शब्दअन्तर्गत वर्णहरूको विन्यासमा हुने आवश्यक क्रमिकता र विशुद्धपन; हिज्जे। ३. जीवनवृत्ति; भत्ता। ४. निवृत्तिभरण; पेन्सन।

वर्तमान- *वि.* [सं.] १. अहिले भइरहेको वा चलिरहेको; समसामयिक। २. विद्यमान; उपस्थित; मौजुद। *ना.* ३. व्याकरणमा कुनै काम अहिले भइरहेको जनाउने काल।

वर्तमान काल- *ना.* व्याकरणमा वर्तमान समयलाई सूचित गर्ने अवस्था वा सोअनुसार चल्ने क्रियारूप। (जस्तो- जान्छु, जान्छौँ, जान्छस्, जान्छौ, जान्छन् इ.)।

वर्तिका- *ना.* [सं.] १. बत्ती; सुत्लो। २. पेन्सिलको ढाँचाको लेख्ने साधन। ३. बट्टाई।

वर्तित- *वि.* [सं.] १. घुमाइएको; रिँगाइएको। २. बिताइएको।

वर्ती- *वि.* [सं.] रहेको; स्थित (अरू शब्दका पछाडि गाँसिएर प्रयोग हुने, जस्तै- दूरवर्ती, समीपवर्ती इ.)।

वर्तुल- *वि.* [सं.] १. चक्रका आकारको; वृत्ताकार; बाटुलो; गोल। *ना.* २. गोलाकृति; वृत्त; परिधि; घेरो।

वर्तुलाकार- *वि.* वृत्ताकार; बाटुलो।

वर्तुलाकृति- *वि.* वर्तुलाकार।

वर्त्स- *ना.* माथ्लो दाँतका फेददेखि पछिल्तिर कठोर तालुसम्मको गरागरा परेको भाग।

वर्त्स्य- *वि.* [सं.] वर्त्सस्थानबाट उच्चरित हुने (ध्वनि)।

वर्दी- *ना.* [अ.] हे. वरदी; बर्दी।

वर्द्ध- *ना.* [सं.] बढ्ने काम; वृद्धि; बढाइ।

वर्द्धक- *वि.* १. वृद्धि गर्ने; बढाउने।

वर्द्धन- *ना.* १. बढ्ने काम; वृद्धि; बढाइ। २. अभ्युदय; उन्नति।

वर्द्धनी- *ना.* १. जलपात्र; कमण्डलु। २. मुर्दा लैजाने खट; शवयान। ३. कुचो।

वर्द्धमान- *वि.* १. बढ्ने खालको; वृद्धिशील। *ना.* २. जैन धर्मका प्रवर्तक तीर्थङ्कर।

वर्द्धमानक- *वि.* १. खुब बढ्ने खालको। *ना.* २. माटाको दियो; कपनी; पाला।

वर्द्धयिता- *वि.* वृद्धि गर्ने; बढाउने।

वर्द्धित- *वि.* १. वृद्धि भएको; बढेको। २. भरिएको।

वर्ध- *ना.* [सं.] वर्द्ध।

वर्धक- *वि.* वर्द्धक।

वर्धन- *ना.* वृद्धि; वर्द्धन।

वर्धनी- *ना.* वर्द्धनी।

वर्धमान- *ना.* वर्द्धमान।

वर्धमानक- *ना.* वर्द्धमानक।

वर्धयिता- *वि.* वर्द्धयिता।

वर्धित- *वि.* वर्द्धित।

वर्मा- *ना.* [सं.] क्षत्रियहरूको एक उपाधि वा थर।

वर्य- *वि.* [सं.] १. वरण गर्न योग्य; रोज्नुपर्ने; छान्नुजस्तो। २. मनपर्दो। ३. उत्तम; श्रेष्ठ; गतिलो।

वर्ष- *ना.* [सं.] १. दुई अयन, छ ऋतु र बाह्र महिना हुने, कालको एक प्रसिद्ध मान; संवत्सर; साल। २. कालगणनामा कुनै विशिष्ट चक्र वा अवधि पूरा हुन लाग्ने समय (जस्तै- चान्द्रवर्ष, सौरवर्ष, आर्थिक वर्ष इ.)। ३. कुनै मासको निश्चित तिथिदेखि फेरि त्यही मासको आउने तिथिका बिचको समय। ४. कुनै महाद्वीपको प्रधान भाग वा विभाग (जस्तै- भारतवर्ष, इलावर्ष आदि)। ५. जन्मदेखि वर्तमानसम्मको समय; उमेर; आयु। ६. झरी; वृष्टि।

वर्षण- *ना.* १. बर्सने काम; बर्साइ; वर्षा। २. असिना।

वर्ष प्रवेश- *ना.* १. नयाँ वर्षमा प्रवेश गर्ने काम। २. जन्मोत्सवको दिन; जन्मदिन। ३. नयाँ वर्षमा प्रवेश गर्दा रहेका ग्रहहरूको स्थिति लेखिएको पत्र।

वर्षफल- *ना.* जन्मलग्न वा वर्षकुण्डलीका आधारमा हुने वर्षभरिको शुभाशुभ फल।

वर्षबन्दी- *ना.* हे. बर्षौंदी।

वर्षवृद्धि- *ना.* नयाँ वर्षमा प्रवेश गर्ने काम; उमेरको बढती; जन्मदिन।

वर्षा- *ना.* [सं.] १. पानी पर्ने काम; पानीको बर्साइ; वृष्टि; झरी। २. छ ऋतुमध्ये साउन र भदौ हुने एक ऋतु; बर्सादि। ३. पानीपराइका छाँटले कुनै वस्तु धेरै परिमाणमा ओइरने काम।

वर्षाकाल- *ना.* पानी बर्सने समय; वर्षा ऋतु; बर्सादि।

वर्षाङ्ग- *ना.* महिना; मास।

वर्षानुवर्षी- *वि.* प्रतिवर्ष हुने; सालैपिच्छे हुने।

वर्षामापक- *ना.* कुनै निश्चित अवधिभित्र कति वर्षा भयो भन्ने तथ्य निकाल्ने यन्त्र।

वर्षाम्बु- *ना.* परेको पानी; वर्षाको पानी; झरीको पानी।

वर्षाशिन- *ना.* बाह्र महिनाको सिधा वा मानाचामल; बर्खासन।

वर्षित- *वि.* १. वृष्टि भएको; बर्सेको। *ना.* २. वृष्टि; वर्षा।

वर्षी- *वि.* [सं.] वर्षको; सालको; वर्षीय।

वर्षीको- *वि.* एक वर्ष उमेर पुगेको; वर्ष दिनको; बर्खीको। (उदा.- छोरी पाँच लागी, छोरो वर्षीको भयो)। स्त्री. वर्षीकी।

वर्षीय- *वि.* [सं.] वर्षको; सालको।

वर्षे१- *वि.* [वर्ष+ए] हे. बर्से१।

वर्षे२- *वि.* [वर्षा+ए] हे. बर्से२।

वलक- *ना.* [ने.] मोहीले तल्सिङ वा जग्गाधनीलाई रीत-नियमअनुसार बुझाउने कोसेलीपात अथवा दस्तुर; ओलक।

वलक पात- *ना.* वलक आदि दस्तुर; कोसेलीपात।

वलभी- *ना.* [सं.] १. छानो, माच आदिको बलो। २. घरको माथिल्लो तलाको कोठा।

वलय- *ना.* [सं.] १. कङ्कण; बालो; चुरो। २. मण्डल; घेरा।

वलयित- *वि.* १. घेरिएको; वेष्टित। २. चक्कर खाएको; घुमेको।

वली- *ना.* [√ ओली] ओली; किसिम; प्रकार; थरी (जस्तै- अनेकवली, नानावली)।

वली अहद- *ना.* [फा.] युवराजाधिराज पदवी पाएको, राजाको जेठो छोरो; वलेट।

वलेट- *ना.* [फा. वलीअहद] राजतन्त्रात्मक मुलुकमा राजाको उत्तराधिकारी; युवराजाधिराज।

वल्क- *ना.* [सं.] १. रुखको बोक्रो; बल्कल। २. माछाको कत्लो।

वल्कद्रुम- *ना.* भोजपत्रको रुख।

वल्कल- *ना.* [सं.] १. रुखको बोक्रो। २. रुखको बोक्राद्वारा बनेको पोसाक।

वल्कली- *वि.* वल्कल भएको; वल्कल धारण गर्ने।

वल्तिर- *क्रि.वि.* [वर+तिर] यतापट्टि; वरतिर। *विप.* पल्तिर।

वल्मीक- *ना.* [सं.] धमिराको गोलो; दिउल।

वल्लभ- *वि.* [सं.] १. मनपर्ने; प्यारो; प्रिय। २. पति; स्वामी। ३. मालिक।

वल्लभाचार्य- *ना.* इस्वीको पन्ध्रौं शताब्दीमा भएका, वैष्णव सम्प्रदायका प्रवर्तक एक प्रसिद्ध आचार्य।

वल्लरी- *ना.* [सं.] १. लहरो; लता। २. मञ्जरी।

वल्लव- *ना.* [सं.] १. गोठालो; गोप। २. पकाउने मानिस; भान्से।

वल्लि- *ना.* [सं.] १. लहरो; लता। २. पृथ्वी।

वल्ली- *ना.* [सं.] लहरो; लता।

वल्लो- *वि.* [वर+ल्लो] कुनै दुई वस्तुमध्ये वरतिरको; नजिकको; वरको।

वव- *ना.* [सं.] पञ्चाङ्गमा पर्ने एघार करणमध्ये एक।

वश- *ना.* [सं.] १. अधीन; ऐँच; काबु। २. स्वामित्वपूर्ण अधिकार; कब्जा। ३. अरूलाई प्रभावमा पार्ने शक्ति; हैकम। ४.अरू शब्दका पछाडि जोरिएर कारणले, गर्दा आदि अर्थ जनाउने शब्द। (जस्तै- कार्यवश, विधिवश, संयोगवश इ.)।

वशकर- *वि.* वशमा राख्ने; ऐँचमा ल्याउने।

वशवर्ती- *वि.* कसैको वशमा रहेको वा परेको; अधीनस्थ।

वशात्- *क्रि.वि.* वशद्वारा वा वशले गर्दा (जोडिएर प्रयुक्त, जस्तै- दैववशात्, भाग्यवशात् इ.)।

वशिष्ठ- *ना.* [सं.] १. सप्तर्षिहरूमा प्रमुख मानिएका, मन्त्रद्रष्टा वैदिक ऋषि। २. पुराणअनुसार ब्रह्माजीका मानसपुत्र। ३. भरद्वाजका समसामयिक र दिवोदासका पुत्र। सुदासका पुरोहित। ४. मित्रावरुण नामका देवता र उर्वशी नामकी अप्सराका पुत्र। ५. व्याघ्रपदका बाबु, उपमन्यु ऋषिका बाजे र सिन्धुप्रदका बुढाबाजे। ६. सूर्यवंशी राजाहरूका कुलपुरोहित तथा रामचन्द्र र हरिश्चन्द्रका गुरु। ७. ब्राह्मणोचित प्रतिष्ठा तथा आदर्शका प्रतिनिधि मुनि। ८. गोत्रप्रवर्तक एक ऋषि। (विश्वामित्रले वसिष्ठ ऋषिसँग समता राख्न प्रशस्त प्रयत्न गरेकाले त्यससम्बन्धी थुप्रै उपाख्यान प्रचलित छन्)।

वशिष्ठ गोत्र- *ना.* वसिष्ठ ऋषिको नाममा चलेको उनको कुल वा वंशको परिचयात्मक नाम; नेपालमा भट्टराई, दवाडी, थानसिङे भँडारी, सिजापती, चालिसे, सोती, मुडभरी, सुयल मगर, सुयल थापा र सुयल घर्तीहरूको गोत्र।

वशीकरण- *ना.* [सं.] कसैलाई टुनामुना आदि गरी वशमा पार्ने काम; सम्मोहन; टुनामोहनी।

वशीकृत- *वि.* [सं.] वशमा पारिएको; वशीभूत; सम्मोहित।

वशीभूत- *वि.* [सं.] वशमा परेको; अधीनमा भएको।

वश्य- *वि.* [सं.] १. वशमा राख्नुपर्ने वा राख्न सकिने; वशमा

राखिएको; अधीन तुल्याइएको। *ना.* दास; कमारो।
वषट्- *ना.* [सं.] कुनै देवतालाई यज्ञमा आहुति दिँदा उच्चारण गरिने शब्द (इन्द्राय वषट्, पूषणे वषट् आदि)।
वसती- *ना.* [सं.] १. रहने वा टिक्ने काम। २. वासस्थान; आवास; घर। ३. डेरा। ४. आधार; आश्रय। ५. शिविर। ६. बस्ती।
वसन- *ना.* [सं.] १. कपडा; वस्त्र; परिधान। २. ढाक्ने वस्तु वा उपकरण। ३. लुगा।
वसन्त- *ना.* [सं.] १. छ ऋतुमध्ये एक र पहिलो ऋतु (चैत र वैशाख महिना); ऋतुराज।
वसन्तकाल- *ना.* वसन्तको याम; वसन्तऋतु।
वसन्ततिलका- *ना.* चौध अक्षरको पाउ, प्रत्येक चरणमा क्रमशः तगण, भगण, दुई जगण र आखिरमा दुई गुरु हुने अनि छ र आठ अक्षरमा यति भएको एक छन्द।
वसन्त पञ्चमी- *ना.* माघ शुक्ल पञ्चमी; श्रीपञ्चमी।
वसन्त पुष्प- *ना.* वसन्त ऋतुमा फुल्ने फूलविशेष।
वसन्त श्रवण- *ना.* वसन्तपञ्चमीका दिन काठमाडौँको हनुमानढोकामा विशेष समारोहका साथ कवि जयदेवद्वारा लिखित 'गीतगोविन्द' काव्यको कुनै भाग सुन्ने काम।
वसन्ती- *ना.* [सं.] १. पाकेका कागतीको बोक्राजस्तो हल्का वा फिक्का पहेँलो रङ। *वि.* २. त्यस रङको।
वसन्तोत्सव- *ना.* [सं.] वसन्तपञ्चमीका दिन वा त्यसको भोलिपल्ट मनाइने एक उत्सव वा चाड; मदनोत्सव।
वसा- *ना.* [सं.] १. प्राणीको शरीरमा हुने सेतो चिल्लो पदार्थ; बोसो।
वसियत- *ना.* [अ. वसीयत] मृत्युउप्रान्त आफ्नो श्रीसम्पत्ति यस प्रकारले उपयोग गर्नू भनी दिइने स्वैच्छिक निर्देशन वा स्वीकृति; शेषपछिका लागि व्यवस्था वा आदेश गरिएको बकस।
वसियतनामा- *ना.* आफ्नो मृत्युउप्रान्त आफ्ना अधिकारमा रहेको चल-अचल सम्पत्ति यस प्रकारले उपयोग गरियोस् भनी मृत्युभन्दा पहिला नै लेखिदिने कागतपत्र; वसियतका सर्त लेखिएको शेषपछिको बकसपत्र वा बन्डाचुन्डाको लिखत।
वसिष्ठ- *ना.* [सं.] हे. वशिष्ठ।
वसु- *ना.* [सं.] १. आप वा अह, ध्रुव, सोम, धर वा धव, अनिल, अनल, प्रत्यूष र प्रभास- यी आठ वैदिक देवताको समूह। २. उक्तअनुसार आठलाई जनाउने सङ्ख्या। ३. मणि; रत्न। ४. वस्तु; द्रव्य। ५. सुन। ६. पानी।
वसुदेव- *ना.* कृष्णका बाबु र शूरसेनका छोराको नाम।
वसुधा- *ना.* [सं.] वसुन्धरा; पृथ्वी; धरती।
वसुधाधिप- *ना.* राजा।
वसुन्धरा- *ना.* [सं.] १. धरती; पृथ्वी (रत्नगर्भा वसुन्धरा)। १. एक देवीको नाम।
वसुल- *ना.* [अ. वुसुल] हे. असुल।
वसुली- *ना.* असुली।
वस्ताज/वस्ताद- *ना.* [फा. उस्ताद] १. गानबजानमा दक्ष व्यक्ति; सङ्गीतज्ञ। *वि.* २. निपुण; सिपालु; पोख्त।
वस्ताजी/वस्तादी- *ना.* १. वस्ताजको कला वा काम। २. निपुणता; कुशलता। *वि.* ३. वस्ताजका ढाँचाको; वस्ताजजस्तो।
वस्ति- *ना.* [सं.] १. नाइटादेखि उँधो रहेको पेटको भाग; तल्लो पेट। २. मूत्राशय। ३. रहने वा बस्ने काम; बसोबास; बस्ती।
वस्ति कर्म- *ना.* पेटको मल सफा पार्न गुदद्वारबाट पिचकारी लगाउने काम; डुस।
वस्तिकोश- *ना.* मूत्राशय।
वस्तु- *ना.* [सं.] १. कुनै पनि भौतिक अस्तित्व भएको पदार्थ; विद्यमान चिज। २. धनसम्पत्ति; द्रव्य। ३. कुनै नाटक वा काव्यको कथानक वा मूलभूत अंश। ४. कुनै चित्र आदिको रेखाचित्र वा मूल आधार। ५. कुनै मुख्य कुरो वा सारतत्त्व। ६. उत्खनन वा अन्वेषण गर्दा पाइएका पुरातात्त्विक वस्तुको छोटकरी नाम।
वस्तुभाउ- *ना.* गाईभैँसी आदि घरपाला पशु; पशुधन; चौपाया।
वस्तुगत- *वि.* [सं.] वस्तुलाई प्रमुखता दिइएको; वस्तुपक्षमा गएको।
वस्तुगत अधिकार- *ना.* कुनै पनि व्यक्तिलाई वस्तुको आधारमा वा वस्तुका साथै प्राप्त हुने अधिकार।
वस्तुगत प्रश्न- *ना.* कुनै कुरा वा वस्तुको यथार्थ ज्ञानका आधारमा ठिक उत्तर दिइने छोटकरी प्रश्न।
वस्तुजगत्- *ना.* [सं.] ज्ञानेन्द्रियबाट अनुभव गर्न सकिने तथा पदार्थले बनेको जगत् वा त्यसको आकारयुक्त रूप।
वस्तुज्ञान- *ना.* [सं.] १. वस्तुको यथार्थ ज्ञान वा परिचय। २. तत्त्वयुक्त कुराको बोध; तत्त्वज्ञान।
वस्तुतः- *क्रि.वि.* [सं.] वास्तवमा; साँच्चै भनूँ भने; यथार्थतः।
वस्तुनिर्देश- *ना.* [सं.] १. नाटकको प्रारम्भमा कथाको सङ्केत गरी प्रस्तुत गरिने मङ्गलाचरण। २. कुनै कुरा ठिकसँग देखाउने काम। ३. सूचीपत्र; फेहरिस्त।
वस्तुनिष्ठ- *वि.* [सं.] बाह्य तत्त्व वा भौतिक पदार्थसँग सम्बन्ध राख्ने; वाह्य तत्त्वका भौतिक पदार्थमा अडेको र स्वयं कर्ता वा कृतिको आत्मा वा चेतनासँग कुनै सम्बन्ध नभएको; आत्मनिष्ठको विपर्यय।
वस्तुनिष्ठता- *ना.* वस्तुनिष्ठ हुनाको भाव, विशेषता वा अवस्था।
वस्तुपरक- *वि.* [सं.] भाव वा विचारलाई उति महत्त्व नदिई बाहिरी वस्तुजगत्लाई बढी प्रश्रय दिएर लेखिने वा बनाइने (काव्य, शैली आदि)।
वस्तुपरकता- वस्तुपरक हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
वस्तु प्रेषणादेश- *ना.* [सं.] विदेशबाट माल पठाउनका निम्ति दिइएको लिखित आदेश।
वस्तुभाव- *ना.* [सं.] वास्तविकता; यथार्थता।
वस्तुभेद- *ना.* [सं.] १. मीमांसाशास्त्रका अनुसार उही अवस्थामा एकै शब्दको दुई भिन्न अर्थ गर्ने काम। २. वस्तुमा रहने वास्तविक अन्तर।
वस्तुवाद- *ना.* [सं.] सांसारिक कुराकै सर्वोपरि प्रमुखता मान्ने वा दृश्य जगत् जस्तो छ त्यसको सत्ता पनि त्यस्तै मान्ने एक दार्शनिक सिद्धान्त।
वस्तुवादी- *वि.* वस्तुवादको सिद्धान्त मान्ने; वस्तुवादको अनुयायी।
वस्तु विनिमय- *ना.* [सं.] कुनै वस्तुसित अर्को वस्तु साट्ने काम; वस्तुहरूको साटफेर वा लेनदेन।

वस्तुस्थिति- *ना.* [सं.] कुनै घटना, विषय वा कुराको यथार्थ स्थिति; वास्तविक अवस्था।
वस्तूत्प्रेक्षा- *ना.* [सं.] काव्यमा उपमेय वस्तुमा उपमान वस्तुको कार्य वा गुणको कल्पना गर्दा पर्ने उत्प्रेक्षा अलङ्कारको एक भेद।
वस्तूपमा- *ना.* [सं.] उपमा अलङ्कारको एक भेद; धर्मलुप्तोपमा।
वस्त्र- *ना.* [सं.] १. पहिरने वस्तु; पहिरन; पोसाक। २. सिइएको वा नसिइएको कपडा; लुगा। ३. देवदेवीले पहिरिने वा देवदेवीलाई चढाइने कपडा वा पोसाक।
वस्त्रगृह- *ना.* पाल।
वस्त्रपूत- *वि.* कपडाले छानेको; कपडछान गरेको।
वस्त्रपाटी- *ना.* कागतका विभिन्न आकृतिका चित्रहरू काटेका टुक्रा टाँसेर बनाइएको, खस्रो कपडाले मोरिएको पाटी वा दृश्य साधनमध्येको शैक्षिक सामग्री।
वस्त्रागार- *ना.* १. कपडाहरू थन्क्याउने कोठा; पोसाकखाना। २. कपडाको पसल वा दोकान।
वह- *ना.* [सं.] १. वहन गर्ने वा लैजाने काम। २. सवारी यान; वाहन। ३. पवन; वायु; हावा। ४. नदी; नाला।
वहन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु तानेर वा बोकेर एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लैजाने काम; भारी बोक्ने काम। २. अभिभारा लिने वा आश्रय दिने काम। ३. प्रवाहित हुने काम; बगाइ। ४. सवारी; यान; गाडी। ५. डुङ्गा; नौका; नाउ।
वहनक- *ना.* भारी बोक्ने मानिस वा यान।
वहनीय- *वि.* वहन गर्न वा बोक्न योग्य; अङ्भर लिनुपर्ने।
वहाँ- *क्रि.वि.* [√उहाँ] १. त्यस ठाउँमा; त्यहाँ। *सर्व.* उहाँ।
वहिः- *क्रि.वि.* [सं.] हे. बहिः।
वहिःशुल्क- *ना.* आयात गरिएका वस्तुमा लागेको कर।
वहित्र- *ना.* [सं.] १. जहाज; पोत। २. एक किसिमको रथ।
वहीँ- *क्रि.वि.* [वहाँ+नै] १. त्यहाँ नै; त्यहीँ। *सर्व.* २. उहाँ नै।
वह्नि- *ना.* [सं.] १. आगो; अग्नि। २. पाचनशक्ति।
वाः- *वि.बो.* [√ वाह] उदेक, आश्चर्य, फुर्ती, घमन्ड, स्याबासी, प्रशंसा आदि बुझाउँदा प्रयोग हुने शब्द। (उदा.- वाः अरूलाई हेप्न कहाँ पाइन्छ! वाः तिमीले खुब गरेछौ)।
वा- [सं.] १. विकल्पबोधक शब्द; अथवा; या (उदा.- बजारमा गएपछि दुध वा दही जे खोजेपनि पाइन्छ)। २. कि (उदा.- तिमी घर जान्छौ वा यहीँ बस्छौ?)।
वाइँ- *ना.* [अ.मू.] १. भैँसी वा पाडो कराएको शब्द; आइँ। रुवाइ फुट्ता निस्कने आवाज।
वाइँवाइँ- *ना.* १. बारबार वाइँ गर्ने चाल। *क्रि.वि.* २. लगातार वाइँ शब्दका साथमा।
वाइपर- *ना.* [अङ्] विशेषतः चालकले सवारी हाँक्न सुविधा हुने गरी गाडीको अगाडिपट्टि रहेको ऐनाको धुलो वा पानी पुछ्ने, यन्त्रचालित सुइरोजस्तो बुरुसे साधन।
वाइबा- *वि.* [भो.ब.] स्पष्ट उच्चारण गर्न नसक्ने वा बोली राम्ररी नफुटेको; वायवाय गर्ने; लठचौरो; लठेब्रो। २. तामाङ जातिको एक थर।
वाक्- *ना.* [सं.] १. लबज; शब्द। २. वचन; बोली। ३. भाषा; वाणी। ४. सरस्वती।
वाक्नु- *अ.क्रि.* [वाक्क+नु] बान्ता गर्न आँटेर वाक्कवाक्क हुनु; छाद्न खोज्नु।
वाकवाक- *क्रि.वि.* [वाक्(द्वि.)] १. फोहोर, घिन, दिगमिग, रोग आदिले बान्ता हुन खोज्ने गरी; वाकवाकी। *ना.* २. बान्ता हुन खोज्ने स्थिति; वमन हुने चेष्टा।
वाकवाकती- *क्रि.वि.* १. अझ बेसी वाकवाक हुन खोजे झैँ गरी। *ना.* २. बान्ता हुन खोज्ने ढाँचा वा चेष्टा; वाकवाक।
वाकवाकी- *क्रि.वि.* वाकवाकती।
वाकाइ- *ना.* [वाक्+आइ] वाक्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
वाकिफ- *वि.* [अ.] कुनै कामकुरामा निपुण; जानिफकार; ज्ञाता।
वाकिनु- *अ.क्रि.* [वाक्+इ+नु] वाक्ने काम होइनु।
वाक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. वाक्+क] १. वमन गर्न खोज्ने किसिमले। *ना.* २. वमन; उल्टी। ३. कुनै व्यक्ति, वस्तु वा कामबाट मन विरक्तिने स्थिति; बेमन; सिकसिको; घृणा।
वाक्कब्याक्क- *ना.* १. एकनासको वमन। *वि.* २. वाक्क भएको।
वाक्कलह- *ना.* [सं.] मुख-मुखको झगडा; मुखामुख; बाझाबाझ; भनावैरी।
वाक्केली- *ना.* [सं.] ख्यालठट्टा; हँसी-दिल्लगी।
वाक्छल- *ना.* [सं.] अर्कालाई धोका दिन भ्रामक शब्दको प्रयोग गर्ने काम; दोहोरो अर्थ लाग्ने शब्द वा वाक्यको प्रयोग गरी आफ्नो मतलब सिद्ध गर्ने छट्याइँ।
वाक्पटु- *वि.* [सं.] कुरा गर्न औधी सिपालु।
वाक्पति- *ना.* [सं.] १. कुराकानी गर्न वा भाषण दिन सिपालु व्यक्ति। २. वृहस्पति।
वाक्पद्धति- *ना.* [सं.] विशिष्ट तथा लाक्षणिक अर्थमा प्रयुक्त हुने सूत्ररूपका पदावली वा वाक्यांश; वाग्धारा; टुक्का (जस्तै- मुख लाग्नु, बाटो तताउनु, आँखा जुधाउनु, नाक काट्नु इ.)।
वाक्य- *ना.* [सं.] १. संरचनाका दृष्टिले ध्वनि, रूप, पद, पदावली र वाक्यांशयुक्त तथा प्रकार्यका दृष्टिले शब्द नै मुख्य भएको; पूर्ण अर्थ वा भाव प्रकट गर्ने, भाषाको आधारभूत एकाइ; कुरा प्रस्ट पार्ने सार्थक शब्दहरूको समूह। २. आदेश; आज्ञा।
वाक्यनिर्माण- *ना.* क्रिया केन्द्रविन्दुका रूपमा रहने र सबै शब्दको परस्पर अर्थसम्बन्ध हुने भाषिक श्रेणीक्रम भएको भाषिका संरचनाको निर्माण; वाक्यको बनोट।
वाक्यपद्धति- *ना.* वाक्यको संरचना गर्ने नियम वा तरिका।
वाक्यरचना- *ना.* वाक्यनिर्माण।
वाक्यविन्यास- *ना.* शब्दहरू यथास्थानमा रहने गरी वाक्य बनाउने काम; वाक्यरचना।
वाक्यविस्तार- *ना.* हरेक वाक्यका उद्देश्य तथा विधेयमा अन्य उपयुक्त शब्दहरू थप्दै-बढाउँदै वाक्य लम्ब्याउने काम; वाक्यको फैलावट।
वाक्यसङ्कोच- *ना.* अर्थमा कुनै परिवर्तन नगरीकनै वाक्यलाई छोट्ट्याउने काम। (उदा.- उनी जति सक्छन् त्यति काम गर्छन् > उनी सकेजति काम गर्छन्)।

वाक्यसिद्धि- *ना.* वाक्सिद्धि।
वाक्यात्मक- *वि.* [सं.] वाक्यको रूप लिएको; वाक्यले युक्त; वाक्यको रूप बनेको।
वाक्यांश- *ना.* [सं.] कुरा राम्ररी नटुङ्गिएको वा एक प्रकारको भाव मात्र प्रकट हुने पदहरूको समूह; पूरा वाक्यको एक अंश वा सानो वाक्य; टुक्रे वाक्य; खण्डवाक्य।
वाक्युद्ध- *ना.* [सं.] १. मुख-मुखको लडन्त वा झगडा; वाक्कलह; चर्काचर्की; बाझाबाझ; भनावैरी। २. वादविवाद; चर्को तर्क।
वाक्सिद्धि- *ना.* [सं.] अज्ञात वा अदृश्य कुरा पनि भन्न सक्ने र जे बोल्यो त्यही कुरा पुग्ने शक्ति; भनेको कुरा पुग्ने सिद्धि वा सामर्थ्य।
वाक्स्वतन्त्रता- *ना.* [सं.] प्रचलित ऐन-कानुन र संविधानअन्तर्गत रही कुनै कुरा बोल्ने वा विचार प्रकट गर्न पाउने अधिकार; भाषणस्वतन्त्रता।
वाक्स्वातन्त्र्य- *ना.* [सं.] वाक्स्वतन्त्रता।
वागा- *ना.* [सं.] बागडोर; लगाम।
वागीश- *ना.* [सं.] १. कवि। २. ब्रह्मा। ३. बृहस्पति। *वि.* ४. राम्रोमिठो बोल्ने।
वागीश्वर- *ना.* [सं.] १. कवि। २. बृहस्पति। ३. मञ्जुघोष।
वागीश्वरी- *ना.* वाणीकी देवी; सरस्वती।
वाग्जाल- *ना.* [सं.] १. कसैलाई अलमल्याउने वा छलछाममा पार्ने घुमाउरो भनाइ। २. भाव साधारण भएको र बेसरी शब्द थोपरिएको लम्बेचौडे कुरा।
वाग्दण्ड- *ना.* [सं.] १. कसैलाई वचनले सताउने काम; हप्कीदप्की; खप्की; भर्त्सना। २. वचन वा बोलीको नियन्त्रण; मुख सँभालेर बोल्ने काम।
वाग्दत्ता- *वि.* [सं.] कामकुरो छिनिएकी वा कसैसँग बिहे गर्न पक्का भइसकेकी केटी; वाग्दान गरिसकिएकी कन्या।
वाग्दान- *ना.* [सं.] १. विवाहका निम्ति कसैलाई छोरी दिएँ भनी विधिपूर्वक बोल्ने काम; केटीको काम-कुरो छिन्ने काम। २. वरणीमा दुलहालाई फल, द्रव्य आदिको भेटीसहित कन्या दिएको कुरा बोल्ने चलन वा विधि। ३. कसैलाई कुनै वस्तु नफर्किने गरी दिने वचन।
वाग्देवी- *ना.* [सं.] वाणीकी अधिष्ठात्री देवी; सरस्वती।
वाग्दोष- *ना.* [सं.] १. बोल्दा हुने त्रुटि वा बिराम; बोलीको दोष। २. वाक्यमा हुने व्याकरणसम्बन्धी भुल वा अशुद्धि। ३. तिरस्कार; निन्दा।
वाग्मती- *ना.* [सं. वाग्वती] काठमाडौं उपत्यकाको पूर्वोत्तरमा पर्ने वाग्द्वारबाट निस्केर बग्ने एक प्रसिद्ध नदी।
वाग्मिता/वाग्मित्व- *ना.* [सं.] १. विद्वत्ता; पाण्डित्य। १. बोल्ने वा भाषण दिने कौशल; प्रवचनपटुता।
वाग्मी- *वि.* [सं.] १. बोल्नमा वा भाषण दिनमा कुशल; प्रवचनपटु। २. विद्वान्; पण्डित। ३. बृहस्पति।
वाग्वज्र- *ना.* [सं.] १. दुख्ने गरी लाग्ने बोली; कटुवाणी। २. सराप्ने काम; श्राप; सराप।
वाग्वाण- *ना.* [सं.] बिझ्ने गरी भनिने बोली; वचनको प्रहार।
वाग्विदग्ध- *वि.* [सं.] १. बोल्न वा कुरा गर्न सिपालु; वाक्पटु। २. विद्वान्; पण्डित।
वाग्विदग्धता- *ना.* वाग्विदग्ध हुने स्थिति वा भाव; वाक्चातुर्य; पण्डित्याइँ।
वाग्विलास- *ना.* [सं.] मन बहलाउका निम्ति गरिने ठट्टा-मस्करी; हँसीठट्टा।
वाग्वीर- *वि.* [सं.] १. बोल्न सिपालु; वाक्पटु। २. भित्री आँट नभए पनि बाहिर कुराले हिम्मत देखाउने; फाइँफुट्टे।
वाग्वैदग्ध्य- *ना.* [सं.] तर्कपूर्ण कुराकानी गर्ने वा भाषण दिने सिप; वाक्चातुर्य; वाग्विदग्धता।
वाङ- *ना.* १. गुल्टिने, पल्टिने वा जिल्लिने काम; विफलता; असफलता। २. मर्ने काम; जिब्रोटोकाइ।
वाङ खानु- *टु.* फेल हुनु; बिग्रनु। (उदा.- त्यसले यसपल्ट पनि जाँचमा वाङ खायो।)
वाङ्ग्रा- *ना.* धान, कोदो आदिको हरियो बोट वा डाँठ; नलुवा; नल।
वाङ्मधुर- *वि.* [सं.] १. भन्दा कसैलाई नबिझ्ने (बोली)। २. मिठो बोलीवचन गर्ने; मधुरभाषी; मिष्ट भाषी।
वाङ्मय- *ना.* [सं.] १. गद्य वा पद्यमा लेखिएका शास्त्र तथा काव्य दुवै प्रकारका समस्त भाषाबद्ध रचनाहरूको समूह; ग्रन्थ। *वि.* २. शब्दहरूले युक्त वा वाणी र वचनसित सम्बन्धित। ३. वाक्यसम्बन्धी; वाक्यात्मक।
वाङ्मयी- *ना.* सरस्वती देवी।
वाङ्लय- *ना.* [सं.] वाक्यको लय; प्रस्तार।
वाचक- *वि.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई निर्देश गर्ने वा जनाउने; वाची (जस्तै- व्यक्तिवाचक, नामवाचक, सङ्ख्यावाचक आदि)। २. मौखिक। *ना.* ३. सप्ताह, पुराण आदि भन्ने मुख्य पण्डित। ४. बाच्ने वा भन्ने व्यक्ति; पाठक। ५. पाठ गर्ने वा बाच्ने शैली; वाचनशक्ति।
वाचकधर्म लुप्तोपमा- *ना.* वाचक पद र साधारण धर्म लुप्त हुने उपमा अलङ्कारको एक भेद।
वाचक लुप्तोपमा- *ना.* वाचक पद लुप्त हुने उपमा अलङ्कारको एक भेद।
वाचकी- *वि.* १. वाचन गर्ने। २. पुराणका मुख्य पण्डित।
वाचकोपमान लुप्तोपमा- *ना.* वाचक र उपमान लुप्त हुने उपमा अलङ्कारको एक भेद।
वाचन- *ना.* [सं.] १. बाच्ने, पाठ गर्ने वा पढेर सुनाउने काम; कथन। २. विधायिका सभा, बैठक आदिमा कुनै विधेयक, प्रस्ताव आदि उपस्थित गर्दा हुने आवृत्ति वा पाठ।
वाचन कक्ष- *ना.* वाचन गर्ने ठाउँ वा कोठो; वाचनालय।
वाचनालय- *ना.* जनसाधारणले पत्रपत्रिका आदि पढ्ने वा हेर्ने ठाउँ।
वाचनिक- *वि.* [सं.] १. वचनसित सम्बन्ध भएको; वचनको। २. शब्दमा अभिव्यक्त; मौखिक।
वाचयिता- *वि.* [सं.] पाठ गर्ने; बाच्ने; वाचक।
वाचस्पति- *ना.* [सं.] १. वाणीका स्वामी। २. राम्ररी बोल्न सक्ने व्यक्ति; सुवक्ता। ३. देवताका गुरु बृहस्पति। ४. ब्रह्मा।
वाचा- *ना.* [सं.] १. प्रायः सबैले सुन्ने गरी गरिने प्रतिज्ञा; कबुल;

किरिया। २. वचन; बोली; वाणी। ३. धार्मिक ग्रन्थहरूको पाठ; सूत्र। ४. शब्द; ध्वनि।

वाचापत्र- *ना.* प्रतिज्ञापत्र; कबुलियतनामा।

वाचाबद्ध- *वि.* वाचा वा कबुलमा बाँधिएको; वचनबद्ध।

वाचाबन्धन- *ना.* वाचा वा प्रतिज्ञामा बाँध्ने काम; वचनबद्ध गराउने काम।

वाचाल- *वि.* [सं.] १. बोल्नमा सिपालु; चतुरो; वाक्पटु। २. धेरै बोल्ने; बकबके।

वाचिक- *वि.* [सं.] १. मुखबाट प्रकट गरिने; मौखिक; बकितम्। २. वाचासम्बन्धी; वचनको। *ना.* ३. वाणीका माध्यमले अभिप्राय प्रकट गरिने एक अभिनय। ४. मौखिक समाचार।

वाची- *वि.* [सं.] व्यक्त गर्ने वा बुझाउने; बोधक; वाचक (जस्तै- नामवाची, विशेषणवाची, सङ्ख्यावाची इ.)।

वाच्य- *ना.* [सं.] १. वाक्यमा कर्ता, कर्म र भावको काम बुझाउने वा कुनै एउटासँग सम्बन्ध राख्ने क्रियापद। (जस्तै- कर्तृवाच्य: म किताब पढ्छु; कर्मवाच्य : (मद्वारा) भात खाइयो; भाववाच्य: (हामी) आइनेछ इ.)। २. अभिधाद्वारा व्यक्त हुने अर्थ। ३. तिरस्कार; निन्दा। *वि.* ४. भन्न वा कहन योग्य। ५. शब्द वा अभिधाद्वारा बोध हुने; अभिधेय (अर्थ)।

वाच्याघात- *ना.* बोल्दाखेरि उच्चारण अवयवमा लाग्ने ठक्कर।

वाच्यार्थ- *ना.* कारक र क्रियाको सिधा सम्बन्ध रहने, शब्दको नियत वा निश्चित अर्थ; अभिधेयार्थ।

वाजखाम- *ना.* [फा. वजा+खामी] १. कुनै कुराका निम्ति धैर्य गरेर बस्ने वा पर्खने काम; खामोस। २. अवकाश; अवधि; म्याद। ३. लख काट्ने काम; अन्दाज; अड्कल।

वाजपेय- *ना.* [सं.] समाजमा उच्चतम स्थानको प्राप्तिका लागि गरिने सात श्रौत यज्ञमध्ये पाँचौं यज्ञ।

वाजबी- *वि.* [अ. वाजिबी] १. न्यायसङ्गत; सुहाउँदो; मुनासिब; उचित। २. लायक; योग्य।

वाजसनेय- *ना.* [सं.] शुक्लयजुर्वेदको एक शाखा।

वाजसनेयी- *वि.* १. वाजसनेय शाखाको अनुयायी। २. शुक्ल यजुर्वेदका प्रवर्तक तथा प्रणेता याज्ञवल्क्य मुनि।

वाजिब- *वि.* [अ.] चित्तबुझ्दो; मुनासिब; वाजबी।

वाजिबी- *वि.* वाजिब।

वाजी- *ना.* १. बाज चरो। २. घोडा। ३. शुक्लयजुर्वेदी।

वाजीकर- *वि.* १. शक्ति बढाउने; वीर्य वा शक्तिवर्द्धक। २. कामोद्दीपक।

वाजीकरण- *ना.* औषधीद्वारा मानिसको शक्ति तथा वीर्य बढाउने काम वा त्यस्तो आयुर्वेदीय प्रयोग।

वाञ्छक- *वि.* [सं.] वाञ्छा वा इच्छा गर्ने; इच्छुक।

वाञ्छन/वाञ्छना- *ना.* [सं.] इच्छा गर्ने काम; अभिलाषा; वाञ्छा।

वाञ्छनीय- *वि.* [सं.] १. अभिलाषालायकको; इच्छा गर्न योग्य। २. चाहिने खालको; आवश्यक; जरुरी।

वाञ्छनीय योग्यता- *ना.* कुनै पद वा कामका निम्ति चाहिने योग्यता (शिक्षा, कार्यकुशलता आदि)।

वाञ्छा- *ना.* [सं.] कुनै आवश्यक कुराका निम्ति गरिने चाहना; इच्छा; अभिलाषा।

वाञ्छित- *वि.* [सं.] इच्छा गरिएको; चिताइएको; चाहिने।

वाट$_{१}$- *ना.* [सं.] १. बाटो;मार्ग। २. बाग; बगैँचा। ३. घेरो।

वाट$_{२}$- *ना.* [अङ्] बिजुलीबाट शक्ति पैदा हुने परिमाणको अंश वा एकाइ।

वाटर- *ना.* [अङ्] पानी; जल।

वाटर प्रुफ- *वि.* भित्र पानी नछिर्ने वा पानीले असर नपार्ने (घडी आदि)।

वाटर मार्क- *ना.* उज्यालो तर्फ फर्काएर हेर्दा देखिने नोट, कागत आदिमा लागेको सेतो छाप वा चिह्न।

वाटिका- *ना.* [सं.] १. उद्यान; बगैँचा। (जस्तो- अशोकवाटिका; पुष्पवाटिका इ.)। २. ससानो फलफूलबारी।

वाड- *ना.* [अङ् वार्ड] पाइक र जनसङ्ख्या वा घरधुरीका आधारमा छुट्ट्याइएको गाउँ वा सहरको कुनै निश्चित क्षेत्र; वडा; वार्ड।

वाण- *ना.* [सं.] १. हे. बाण। २. वास्तु वा मूर्तिमा प्रयोग हुने पाँच अमल बराबरको नाप; पाँच अङ्गुल। ३. मात्राको पाँचगुना बराबरको नाप। ४. तल, रुद्रानन, इन्द्रिय वा भूत बराबरको नाप।

वाणिज्य- *ना.* [सं.] मालसामानको खरिदबिक्री वा लेनदेन; व्यापार; बेपार।

वाणिज्यदूत- *ना.* आफ्नो देशको व्यापारिक संरक्षण तथा संवर्द्धनका निम्ति अर्को देशमा पठाइएको वा राखिएको कुनै राष्ट्रको दूत।

वाणिज्य बैङ्क- *ना.* वाणिज्य वा व्यापारसम्बन्धी काम गर्ने-गराउने तथा व्यापारव्यवसायमा सहायता गर्ने गरी स्थापित वा सङ्गठित बैङ्क।

वाणिज्यालय- *ना.* व्यापारको मुख्य स्थान; ठुलो दोकान वा पसल।

वाणी- *ना.* [सं.] १. मुखबाट निस्कने सार्थक शब्दसमूह वा वाक्य; बोली; भाषा। २. आदर्श वचन, ध्वनि वा आवाज। (जस्तो- अमरवाणी, महावाणी, भविष्यवाणी, आकाशवाणी इ.)। ३. बोल्ने सामर्थ्य; वाक्शक्ति। ४. विद्याकी देवी; सरस्वती।

वात- *ना.* [सं.] १. वायुप्रकोप भई शरीरका सन्धिस्थानहरूमा पीडा हुने एक रोग; बाथ। २. शरीरमा रहने वायु। ३. हावा; वायु।

वातगुल्म- *ना.* शरीरमा विषाक्त वायुका कारणले उत्पन्न हुने एक रोग; बाथ।

वातज्वर- *ना.* शरीरमा वायुप्रकोप हुँदा आउने जरो।

वातरोग- *ना.* वातको बिमारी।

वाता- *ना.* हे. बाता।

वातानुकूलन- *ना.* [सं.] हावा सफा गर्ने वा प्राणवायुको मात्रा बढाउने काम वा त्यस्तो वैज्ञानिक प्रक्रिया।

वातानुकूलित- *वि.* [सं.] चिसो र तातोलाई आफ्नो अनुकूल वा सहन सकिने र चाहिँदो सुहाउँदो पारिएको।

वातायन- *ना.* [सं.] १. घरभित्र हावा र उज्यालो पठाउन राखिएको झ्याल वा छानामा कोपुले आधा ढाक्ने गरी बनाइएको प्वाल। २. झ्याल। ३. बार्दली। ४. छाना; छत; पाली। ५. घोडा।

वातावरण- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीको चारैतिर फिँजिएको हावा। २. प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले प्रभाव पार्ने आसपासको अवस्था;

परिस्थिति।
वातावरण जन्य- *वि.* वातावरणको प्रभावले पैदा हुने।
वातावरण विज्ञान- *ना.* जीवित वस्तुहरूको वातावरणसितको सम्बन्धमा अध्ययन गर्ने विज्ञान।
वातावरणीय- *वि.* वातावरणसित सम्बन्धित; वातावरणको (प्रभाव, स्वास्थ्य, अध्ययन आदि)।
वातुल- *वि.* [सं.] १. हावादार। २. बाथरोग लागेको; वातरोगले ग्रस्त। ३. छँटाएको; बौलाहा; पागल। *ना.* ४. आँधी।
वातुलालय- *ना.* पागलखाना।
वात्सल्य- *ना.* [सं.] बाबुआमाको सन्तानका प्रति हुने स्नेह वा ममता।
वात्सल्य भाजन- *ना.* छोराछोरी जस्तै प्रिय व्यक्ति; स्नेहपात्र।
वात्सल्य रस- *ना.* साहित्यमा नवरसपछि पनि दसौं रसका रूपमा मानिएको, स्थायी भाव वात्सल्य हुने एक रस।
वात्स्यायान- *ना.* [सं.] १. 'कामसूत्र'- नामक ग्रन्थका प्रणेता एक प्रसिद्ध ऋषि। २. न्यायसूत्रका भाष्यकार।
वाद- *ना.* [सं.] १. तत्त्वदर्शीहरूले निश्चित गरेको कुनै विशिष्ट कुराको मत वा सिद्धान्त (जस्तै- प्रगतिवाद, भौतिकवाद, समाजवाद इ.)। २. सार कुरो पत्ता लगाउनका निम्ति गरिने तर्क; शास्त्रार्थ; विचार; बहस; विवाद। ३. कथन; वर्णन। ४. अदालतमा उपस्थित गरिएको अभियोग। ५. निरूपण।
वादक- *वि.* [सं.] १. वादविवाद गर्ने। २. बाजा बजाउने।
वादक मण्डली- *ना.* वादकहरूको समूह वा डफ्फा।
वादग्रस्त- *वि.* [सं.] निरूपण वा निश्चय भइनसकेको; विवादास्पद।
वादन- *ना.* [सं.] १. बाजा बजाउने काम; बजाइ। २. वाद्ययन्त्र; बाजा।
वादप्रतिवाद- *ना.* [सं.] कुनै विषयमा परस्परको बहस; वादविवाद; शास्त्रार्थ।
वादविवाद- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा वा विषयको तत्त्वनिरूपणका निम्ति आफ्ना बुँदाको समर्थन र विपक्षीका बुँदाको खण्डनसाथ गरिने छलफल; तर्कवितर्क; विचारविमर्श; खण्डनमण्डन; वाक्प्रतियोगिता। २. भनाभन; बाझाबाझ।
वादविवाद प्रतियोगिता- *ना.* नियमअनुसार पक्षविपक्ष दुई समूहमा विभाजित भई कुनै विषयमा तर्कयुक्त रूपमा बोल्ने र बाजी जित्ने काम।
वादव्यय- *ना.* [सं.] देवानी मुद्दामा वादीले फिरादपत्रसाथ अदालतमा दाखिल गर्नुपर्ने सवालअनुसारको दस्तुर; कोर्टफी।
वादा- *ना.* [अ. वअद] १. सरसापटी लिएको नगदी वा जिन्सी फर्काउने अवधि; म्याद। २. कुनै कुरा पूरा गर्ने कबुल; प्रतिज्ञा; करार।
वादानुवाद- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयको उक्ति र उत्तर; दोषारोपण तथा त्यसको बचाउका निम्ति दिइने उत्तर। २. वादविवाद; शास्त्रार्थ।
वादित्र- *ना.* [सं.] बाजा; वाद्य।
वादी$_1$- *ना.* [सं.] १. कसैका विरुद्ध अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने व्यक्ति; उजुरवाला व्यक्ति। २. फिरादपत्र; नालिस। ३. रागमा मुख्य रूपले प्रयुक्त हुने स्वर। ४. बाजा बजाउने व्यक्ति; वाद्यवादक। *वि.* ५. कुनै वादमा लाग्ने वा सिद्धान्तविशेषको अनुयायी (जस्तै- अध्यात्मवादी, भौतिकवादी, समाजवादी इ.)। ६. कुनै कुरा बोल्ने; भन्ने। ७. कलह वा झगडा गर्ने। ८. न्याय माग्न जाने। स्त्री. वादिनी।
वादी$_2$- *वि.* [सं.] सर्दी गर्ने; वायुकारक।
वाद्य- *ना.* [सं.] १. रेटेर, फुकेर वा ठोकेर बजाइने सङ्गीतको सरस तथा मनोरञ्जक स्वर, ताल आदि निकालिने सामग्री; बाजा। २. कथन; भाषण।
वाद्यगोष्ठी- *ना.* सङ्गीतका सुरिला स्वर निकाल्ने र मधुर ताल दिने नानाथरी बाजा वा ती बाजाहरूको वादनसम्बन्धी कार्यक्रमको भेला।
वाद्यवादन- *ना.* बाजा बजाउने काम; बाजाबजाइ।
वाद्यसङ्गीत- *ना.* बाजाहरूबाट उत्पन्न हुने स्वरयुक्त सङ्गीत।
वाधक- *वि.* हे. बाधक।
वाधा- *ना.* हे. बाधा।
वाधित- *वि.* बाधित।
वान्- *प.स.* [सं.] भएको, हुने आदि अर्थ जनाउने आबद्ध रूप (जस्तो- गुणवान्, मूल्यवान्, रूपवान् इ.)।
वान$_1$- *ना.* [सं.] १. वनसम्बन्धी वनको। २. सुकाइएको। ३. बगेको। *ना.* ४. सुकाइएको वा सुकेको फल।
वान$_2$- *प्रत्य.* [फा. बान] शब्दका पछाडि गाँसिएर जोगाउने, देखाउने, चलाउने, हाँक्ने आदि अर्थ जनाउने रूप(जस्तै- गाडावान, दरवान, मेहरवान इ.)।
वानप्रस्थ- *ना.* [सं.] १. वैदिक आर्यहरूले निर्धारण गरेका आश्रममध्ये तेस्रो आश्रम। २. त्यस आश्रममा प्रवेश गरेको व्यक्ति।
वानप्रस्थी- *वि.* वानप्रस्थमा रहेको; वानप्रस्थसम्बन्धी।
वानप्रस्थ्य- *ना.* वानप्रस्थमा रहेको स्थिति वा अवस्था।
वानर- *ना.* [सं.] मानव जस्तै देखिने, रुखमा विचरण गर्ने प्रसिद्ध स्तनपायी प्राणी; बाँदर; कपि; मर्कट।
वानर पुच्छे- *ना.* बाँदरपुच्छे।
वानर सदृशानुगण- *ना.* १. वानरजस्ता प्राणीको समूह। २. अपुच्छख्यातचतुष्क र उत्थित नरवानर। ३. मानवगुणका दुई प्रवृत्तिमध्ये एक।
वानरानुगण- *ना.* १. नृतत्त्वको प्राथमिक वर्ग। २. निशाकपि अनुगण, कूर्चमर्कट अनुगण र नरवानरानुगणको समूह।
वानरी- *वि.* १. वानरसम्बन्धी; वानरको। *ना.* २. पोथी वानर; बाँदर्नी।
वानस्पत्य- *वि.* [सं.] १. वनस्पतिबाट तयार भएको; वनस्पति-सम्बन्धी। *ना.* २. फूल फुलेपछि फल लाग्ने जातका बोट- बिरुवा (आँप, दारिम, सुन्तला आदि)। ३. वनस्पतिको तत्त्व तथा त्यसको वृद्धि गर्ने उपाय आदिको विवेचना भएको शास्त्र; वनस्पतिशास्त्र।
वान्त- *वि.* [सं.] १. बान्ता गरेको; छादेको। २. उकेलेको; थुकेको। *ना.* ३. वमन; बान्ता; छाद।

वापस- *वि.* [फा.] फर्केर आएको; फिर्ता भएको।
वापसी- *वि.* १. फिर्ता आएको वा पठाइएको। *ना.* २. फिर्ता आउने काम; वापस हुने काम; प्रत्यावर्तन; फिर्ती।
वापि- *ना.* [सं.] वापी।
वापिका- *ना.* सानो खालको वापी।
वापिस- *ना.* [ख वापसे वापस; फिर्ता।
वापी- *ना.* [सं.] १. ठुलो कुवा; पोखरी; तलाउ। २. मित्र पस्ने सिँढी भएको इनार; इनार।
वाफवैरी- *ना.* हे. बापवैरी।
वाम- *वि.* [सं.] १. बायाँ; देब्रे। २. प्रतिकूल; विपरीत; उल्टो। ३. टेढो; वक्र। ४. कठोर; निर्दय। ५. दुष्ट। ६. मनोहर; राम्रो। *ना.* ७ बायाँ हात। ८. बायाँपट्टिको अंश। ९. कुच; स्तन। १०. कामदेव।
वामदेव- *ना.* महादेव; शिव।
वामन- *वि.* [सं.] साह्रै होचो वा ठिँगुरिएको; बामपुड्के; बाउन्ने। *ना.* २. त्यस्तो मानिस। ३. दक्षिणदिशाको दिग्गज। ४. पुराणअनुसार विष्णुका दश अवतारमध्ये पाँचौं अवतार। ५. अठार महापुराणमध्ये वामन अवतारको माहात्म्य वर्णन भएको एक पुराण।
वामपक्ष- *ना.* [सं.] वामपन्थ, वाममार्ग।
वामपक्षी- *वि.* वामपन्थी।
वामपन्थ- *ना.* [सं.] मार्क्सवादी राजनीतिक मत वा अभियान; वाममार्ग।
वामपन्थी- *वि.* वामपन्थको अनुयायी वा समर्थक; मार्क्सवादी चिन्तनका अनुयायी।
वाममार्ग- *ना.* [सं.] १. तान्त्रिक साधनाअनुसार तन्त्र, मन्त्र, अभिचार आदि कामका साथ मद्य, मांस आदिको सेवन गर्ने विधान भएको एक मार्ग वा मत। २. प्रचलित नीतिनियम र व्यवस्थाको उल्टो चल्ने वा पुरातन विचार र स्थितिको आमूल परिवर्तन शीघ्रतासाथ चाहने राजनीतिक मत; वामपन्थ।
वाममार्गी- *वि.* १. वाममार्गको अनुसरण गर्ने। २. वामपन्थी।
वामलोचना- *ना.* [सं.] १. सुन्दर र आकर्षक आँखा भएकी स्त्री; सुनयनी नारी। *वि.* २. राम्रो आँखा भएकी (स्त्री)।
वामा- *ना.* [सं.] १. राम्री स्त्री; सुन्दरी नारी। २. दुर्गा; भवानी। ३. लक्ष्मी। ४. सरस्वती; शारदा।
वामाक्षी- *ना.* [सं.] राम्रा आँखा हुने स्त्री।
वामागम- *ना.* [सं.] वामाचार।
वामाङ्गिनी/वामाङ्गी- *ना.* [सं.] बायाँ अङ्ग मानिएकी विवाहिता नारी; पत्नी।
वामाचार- *ना.* [सं.] तान्त्रिक पद्धतिअनुसार मद्य, मांस, मत्स्य, मुद्रा, मैथुन -यी पाँच प्रकारका साधनद्वारा शक्तिको उपासना गर्ने धार्मिक सम्प्रदाय।
वामाचारी- *वि.* वामाचारको अनुयायी।
वामावर्त- *वि.* [सं.] १. बायाँतर्फबाट फन्को मारेको; देब्रेतिर हुँदै घुमेको। *ना.* २. बायाँतर्फबाट दाहिनेतिर रेखा घुमेको शङ्ख।
वायरलेस- *ना.* [सं.] बेतारको खबर; आकाशवाणी।
वायवीय- *वि.* [सं.] वायुसँग सम्बन्धित; वायुको।
वायवीय पुराण- *ना.* व्यासद्वारा रचित अठार महापुराणहरूमध्ये एक पुराण; वायुपुराण।
वायव्य- *ना.* [सं.] १. दश दिशामध्ये एक दिशा; उत्तर र पश्चिम दिशाका बिचको कोण; वायव्यकोण। *वि.* २. वायुसम्बन्धी; वायवीय।
वायस- *ना.* [सं.] काग; कौवा।
वायु- *ना.* [सं.] १.पृथ्वीको चारैतिर ढाकेर रहेको, आँखाले नदेखिने भए पनि स्पर्शगुण भएको, प्राणीमात्रले सास फेर्न मिल्ने एक तत्त्व; पञ्चतत्त्वमध्ये एक; पवन; हावा। २. हावाका अधिष्ठाता देवता। ३. हृदयमा रहने प्राण, गुदामा रहने अपान, नाभिमा रहने समान, कण्ठमा रहने उदान र शरीरभर रहने व्यान नामका पाँच वायु। ४. हठयोगका अनुसार षट्चक्रको अभ्यास गर्दा प्रयोगमा आउने मानवशरीरमा भएको हावा। ५. मरेपछि काजक्रिया हुन नपाएको आत्मा; अगति परेको जीव; प्रेतात्मा; प्रेत। ६. प्रायः बालबच्चालाई लागेको रूपमा दुःख दिइरहने, झारफुक गरेर वा दोबाटामा पूजा गरेर पन्छाएपछि निको हुने, लोकरूढि भएको अमूर्त तत्त्व।
वायुकोण- *ना.* पश्चिम र उत्तर दिशाको बिचको कुनो; वायव्यकोण।
वायुगति- *ना.* हावाको जस्तो छिटो चाल; ज्यादै छिटो रफ्तारको उडान; अति छिटो हिँडाइ।
वायुगतिविज्ञान- *ना.* वायुको चाल नाप्ने वैज्ञानिक शास्त्र।
वायुनाशक- *वि.* अपच भएर आन्द्रामा हुने पेशीसङ्कुचन वा वायुविकार भएमा सेवन गरिने (औषधी)।
वायुपथ- *ना.* १. हवाईजहाजले उडान गर्ने बाटो; वायुमार्ग। २. हावा बग्ने बाटो; वायुको प्रवाहमार्ग।
वायुपुराण- *ना.* व्यासद्वारा रचित अठार पुराणमध्ये वायुदेवताको वर्णन भएको एक पुराण।
वायु प्रशोधन केन्द्र- *ना.* दूषित वायुलाई हटाएर स्वच्छ वायुको सञ्चार गराउने स्थल।
वायुमण्डल- *ना.* १. आकाश। २. पृथ्वीको चारैतिर रहेको हावाको आवरण; वातावरण।
वायुमण्डलीय चाप- *ना.* वायुमण्डलको स्वाभाविक वहनशीलताबाट पर्ने चाप; वायुमण्डलबाट हुने थिचाइ।
वायुमण्डलीय विज्ञान- *ना.* वायुमण्डलको अध्ययनअनुसन्धान गर्ने र प्रयोगात्मक परीक्षण गर्ने शास्त्र; मौसमी शास्त्र।
वायुमार्ग- *ना.* वायुपथ।
वायुयान- *ना.* हावामा उड्ने वाहन; विमान; हवाईजहाज।
वायुलेख- *ना.* आकाशमण्डलमा स्थित वायुको चाप देखाउने यन्त्र।
वायुलोक- *ना.* वायुदेव बस्ने संसार; आकाश।
वायुवाद- *ना.* इच्छाअनुकूल शारीरिक प्रयत्नबाट सञ्चालित वायु नै मुखका अङ्ग-अङ्गमा ठक्कर खाई वर्णका रूपमा परिणत हुन्छ भन्ने वैयाकरण मत।
वायुविकार- *ना.* पेट, आन्द्रा आदिमा वायु वा ग्याँस भरिने रोग।
वायुविडङ्ग- *ना.* ससाना सेता फूल र मरिचका जस्ता दाना फल्ने, आयुर्वेदमा कृमिनाशक औषधीका रूपमा लिइएको एक रुख वा

त्यसकै फल; विडङ्ग।
वायुविद्या- *ना.* मौसमी शास्त्र; वायुमण्डलीय विज्ञान।
वायुवेग- *ना.* हावाको जस्तो छिटो चाल; वायुगति।
वायुशूल- *ना.* हाडका जोर्नी, काखी, काप आदिमा वायुविकारबाट निस्कने गोला; वायुको खराबीबाट शरीरमा हुने कष्ट।
वायुसेना- हवाईसेना; रकेट, मिसाइलबाट शत्रुको देशमा आक्रमण गर्ने फौज।
वायुस्नायु- *ना.* हठयोगका अनुसार षट्चक्रको अभ्यास गर्दा कुण्डलिनीमा जम्मा हुने ईडा, पिङ्गला, सुषुम्णा आदि बहत्तर हजार नाडीको सङ्गमस्थल; स्नायुकेन्द्र।
वार१- *ना.* [सं.] १. प्रवेश गर्न नपाउने गरी लगाइएको रोक; रोकावट; प्रतिबन्ध। २. भवन वा हाताको भित्र-बाहिर गर्दा उघारिने र लगाइने खापा; द्वार। ३. ढक्कन; बिर्को। ४. सप्ताहका दिनका नामको अन्तमा लाग्ने कालावधिक सूचक शब्द। (जस्तो- आदित्यवार, सोमवार आदि); दिन; दिवस। ५. अवसर; मौका। ६. आफू रहेतर्फका नदीको किनार; वल्लो किनार; वारि। ७. पटक;पल्ट; चोटि। ८. रास; थुप्रो; समुदाय। ९. शिव; महादेव। १०. मदिराको भाँडो।
वार२- *प.स.* [फा.] १. शब्दका पछिल्तिर गाँसिएर समानता र तुल्यता वा कुनै काम गर्ने अर्थ बुझाउने प्रत्यय (जस्तो- छेकवार, रखवार, घटवार आदि)। *ना.* २. आक्रमण; हमला। ३. प्रहार; झटारो।
वारदात- *ना.* १. आकस्मिक दुर्घटना; भयावह स्थिति। २. हिंसापूर्ण घटना; मारपिट। ३. हुलदङ्गा।
वारपार- *ना.* [वार+पार] १. नदी वा सडक आदिका दुवैतर्फका किनार; वारि र पारि। २. थालेका कामको सफल वा असफल परिणाम; कामकुराको टुङ्गो। *क्रि.वि.* ३. वल्लो किनारादेखि पल्लो किनारातक। ४. एकातिरबाट अर्कोतिरसम्म। ५. एक छेउदेखि अर्को छेउसम्म।
वारब्यार- *ना.* [फा. वार+सं. व्यवहार] १. लेनदेनसँग सम्बन्धित व्यवहार; बरबेबहार। २. आवतजावत; मेलमिलाप।
वारवनिता- *ना.* [सं.] परपुरुषसँग अनैतिक सम्पर्क राख्ने स्त्री; वेश्या।
वारवार- *क्रि.वि.* [सं.] धेरै पल्ट; अनेक पटक; धेरै चोटि बारम्बार।
वारस्त्री- *ना.* [सं.] वेश्या।
वाराङ्गना- *ना.* वारस्त्री; वेश्या।
वाराणसी- *ना.* [सं.] वरुणा र असी नदीका माझमा रहेको र गङ्गाका तटमा स्थित भारतको एक नगरी; बनारस; काशी।
वाराणसेय- *वि.* वाराणसीसँग सम्बन्धित; वाराणसीको।
वारासिङ्गोली- *ना.* साधारण उचाइका र कपुरका जस्ता वासनायुक्त पात हुने, झुप्पामा फूल फुल्ने, पश्चिम नेपालको पनि प्रायः हिमाली भेगमा पाइने एक रुख।
वाराह- *ना.* [सं.] १. वराह; बनेल। २. विष्णुका दश अवतारमध्ये तेस्रो अवतार। *वि.* ३. वराहसम्बन्धी; वराहको।
वाराहकन्द- *ना.* वनमा पाइने कन्दमूलविशेष (गिठो, भ्यागुर, वाराहीकन्द)।
वाराहकल्प- *ना.* तिस कल्पमध्ये एक कल्प; वर्तमान कल्प।
वाराहक्षेत्र- *ना.* सुनसरी जिल्लामा अवस्थित ऐतिहासिक तीर्थस्थल।
वाराहपुराण- अठार महापुराणमध्ये वराह अवतारको वर्णन गरिएको एक पुराण।
वाराही- *ना.* [सं.] १. पोथी बनेल; भुनी। २. वराहरूप लिने विष्णुको शक्ति। ३. पृथ्वी।
वाराहकन्द- *ना.* हे. वाराहकन्द।
वारि१- *ना.यो.* [ख वरे १. नदी, सडक आदिको आफू भएतर्फको किनारमा; नदी आदिको वल्लो तीरमा। *ना.* २. आफू भएतिरको किनार; वल्लो नदीतट वा सडकको किनार।
वारि२- *ना.* [सं.] १. पानी; जल। २. वर्षा; झरी।
वारिज- *ना.* १. कमल। २. शङ्ख। *वि.* ३. पानीमा उत्पन्न हुने।
वारित्त- *वि.* [सं.] १. रोक लगाइएको; मनाही गरिएको; निषिद्ध। २. छेकिएको; रोकिएको।
वारित्त साहित्य- *ना.* सार्वजनिक हितका दृष्टिले प्रकाशन गर्नगराउन वा पढ्नपढाउन मनाही गरिएको साहित्य; सरकारबाट प्रतिबन्धित साहित्य।
वारिद- *ना.* [सं.] पानी बर्साउने तत्त्व; जलद; बादल।
वारिनिधि- *ना.* समुद्र।
वारिपारि- *ना.यो.* [√वार+पार] नदी वा सडक आदिको वल्लो र पल्लो किनारमा; वारि र पारि; वारपार।
वारिस- *ना.* [अ.] १. उत्तराधिकारी। २. मुद्दामामिलामा कुनै पक्षका तर्फबाट कार्य गर्ने अधिकृत व्यक्ति; प्रतिनिधि; वारेस। ३. मरेका मान्छेका नाउँमा रहेको चलअचल सम्पत्ति उपभोग गर्न पाउने व्यक्ति; हकदार।
वारिसनामा- *ना.* १. कुनै कामकुराका लागि वा मुद्दामामिलाको पैरवी गर्नाका लागि वारिस पठाउँदा प्रमाणस्वरूप लेखेर दिइने कागतपत्र वा लिखत; वारेसनामा; अख्तियारनामा। २. उत्तराधिकारपत्र।
वारिसपत्र- *ना.* वारिसनामा।
वारी- *प्रत्य.* [फा. वार+ई] नाम शब्दका पछिल्तिर गाँसिएर आउने एक तद्धितप्रत्यय। (जस्तो- महिनावारी, मास्केवारी, फाँटवारी, रखवारी आदि)।
वारुण- *वि.* [सं.] १. वरुणसँग सम्बन्धित। *ना.* २. पानी; जल। ३.सिब्लिकानको रुख वा पात।
वारुणपदक- *ना.* २०२३ साल जेठ १० गते स्व. श्री ५ महेन्द्रबाट संस्थापित, अविच्छिन्न पन्ध्र वर्षसम्म वारुणयन्त्रमा काम गर्ने कर्मचारीलाई प्रदान गरिने पद।
वारुणयन्त्र- *ना.* भवन, कार्यालय आदिमा आगलागी हुँदा पानीको फोहरा फ्याँकेर सो आगो निभाउने यान्त्रिक उपकरण; दमकल।
वारुणी- *ना.* [सं.] १. वरुण देवताकी पत्नी। २. पश्चिम दिशा। ३. मदिरा; रक्सी। ४. दुबो। ५. शतभिषा नक्षत्रयुक्त, चैत्र कृष्ण त्रयोदशीका दिन पर्ने एक योग।
वारेन्ट- *ना.* [अङ्] १. कुनै अपराधीलाई पक्रन सम्बन्धित अड्डा वा कार्यालयबाट मातहतका कर्मचारीलाई सुम्पिएको अधिकारपत्र। २. कुनै अपराधीका नाउँमा फौजदारी अड्डाबाट जारी गरिएको

पक्राउपुर्जी; एक किसिमको समाह्वान वा समन। ३. कुनै व्यक्तिलाई तोकिएको रकम भुक्तान गर्न रुपियाँ झिक्नेबाट गरिएको आदेश।

वारेन्टी- *ना.* १. कुनै तथ्यको विवरण सत्य छ भन्ने प्रतिज्ञा। २. वारन्ट पाउने व्यक्ति।

वारेस- *ना.* [अ. वारिस] हे. वारिस।

वारेसनामा- *ना.* वारिसनामा; मन्जुरीपत्र।

वार्ड- *ना.* [अङ्] १. संरक्षण; रेखदेख। २. प्रशासनिक र विकास आदि काम गर्न सुविधा हुने गरी छुट्ट्याइएको भूभाग; सीमित इलाका। ३. छात्रावास, अस्पताल, जेल आदिको खण्ड वा विभाग।

वार्ड समिति- *ना.* प्रशासन वा चुनाव आदिको सुविधाका दृष्टिले नगर वा गाउँको सानो एकाइ वार्डमा गठित वा निर्वाचित व्यक्तिहरूको समिति।

वार्डेन- *ना.* १. संरक्षक। २. छात्रावासको रेखदेख गर्न खटिएको अधिकारी।

वार्णिक- *वि.* [सं.] १. वर्ण वा अक्षरसँग सम्बन्धित; वर्णको। २. लेखक।

वार्णिक छन्द- *ना.* वर्ण वा अक्षरको लघुगुरु गणना गरिने शास्त्रीय छन्द; वर्णवृत्त।

वार्ता- *ना.* [सं.] १. दुई वा सोभन्दा बढी मानिसका बिच आपसमा गरिने कुराकानी; बातचित। २. वृत्तान्त; हालखबर; समाचार। ३. हल्ला; जनश्रुति। ४. विषय; प्रसङ्ग। ५. वर्ण- व्यवस्थाअनुसार वैश्यजातिले अँगाल्ने आजीविका; वैश्यवृत्ति; वैश्यकर्म।

वार्तालाप- *ना.* कुराकानी; वार्ता।

वार्तावाहक- *ना.* सन्देशवाहक; समाचार पुऱ्याउने दूत।

वार्त्तिक- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयवस्तुको उक्त, अनुक्त र दुरुक्तबारे अर्थ स्पष्ट गर्ने भाष्य वा पूरक शास्त्र। (पाणिनिको 'अष्टाध्यायी' व्याकरणमाथि कात्यायनले वार्तिक-ग्रन्थको रचना गरेका हुन्)। २. खेती गर्ने व्यक्ति; किसान। ३. व्यापारी; बनियाँ। ४. जासुस। *वि.* ५. वार्त्तासम्बन्धी; खेती वा उद्योगसँग सम्बन्धित।

वार्द्धक- *ना.* [सं.] १. बुढ्याइँ; बुढौली; वृद्धत्ता। २. वृद्धताका कारणले निर्धो भएको व्यक्ति। ३. वृद्धहरूको समुदाय वा मण्डली।

वार्द्धक्य- *ना.* १. वृद्ध हुनाको भाव वा स्थिति; वृद्धावस्था; बुढ्याइँ; बुढ्यौली। २. बढ्ती; वृद्धि।

वार्षिक- *वि.* [सं.] १. सालको कुनै विशिष्ट तिथि, गते वा पर्वसँग सम्बन्धित; वर्षवर्षको। २. हरेक साल हुने वा गरिने।

वार्षिक श्राद्ध- १. पितृको मृत्युतिथिमा प्रतिवर्ष गरिने एकोद्दिष्ट श्राद्ध। २. मृत व्यक्तिको वर्ष दिन पुगेपछि आशौचमुक्त हुन छोराहरूबाट गरिने वार्षिक श्राद्ध; बर्खी।

वार्षिक परीक्षा- *ना.* विद्यालयहरूबाट वार्षिक सत्रको अन्तमा हरेक वर्ष लिइने परीक्षा।

वार्षिक प्रतिवेदन- *ना.* सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालय र संस्थाहरूले वर्ष दिनसम्म भएगरेको कामकुराको जाहेरी; हरेक सालको अन्तमा दिइने विवरण।

वार्षिक रिपोर्ट- *ना.* वार्षिक प्रतिवेदन।

वार्षिक विवरण- *ना.* वर्षभरि गरिएका कामकारवाईको बेहोरा वा नालीबेली।

वार्षिक सभा- *ना.* हरेक वर्ष निश्चित दिनमा गरिने बैठक।

वार्षिक हरहिसाब- *ना.* कुनै संस्था वा कार्यालय आदिको सालभरिको आम्दानीखर्चको हिसाबकिताब।

वार्षिकी- *ना.* १. हरेक साल नियमित रूपले गरिने वा गर्नुपर्ने काम। (कुनै स्मारक कार्य, श्राद्ध आदि)। २. बर्सेनि हुने कुनै प्रकाशन। *वि.* ३. वर्षा ऋतुको; वर्षा ऋतुसँग सम्बन्धित।

वार्षिकोत्सव- *ना.* १. कुनै सङ्घसंस्था, विद्यालय आदिले स्थापित मिति पारेर प्रतिवर्ष गर्ने उत्सव। २. जन्मेको तिथि पारेर हरेक वर्ष गरिने उत्सव।

वार्हस्पत्य- *वि.* [सं.] १. वृहस्पतिसँग सम्बन्धित; वृहस्पतिको। *ना.* २. वृहस्पतिको नाउँमा गरिने यज्ञविशेष।

वाल₁- *ना.* [सं.] पुच्छरको रौँ।

वाल₂- *ना.* [नेवा.] बार बाँध्ने घोचो वा किलो।

वाल₃- *प्रत्य.* [फा. वालो कुनै खास शब्दहरूसँग पछाडि गाँसिएर 'रहेको, भएको, काम गर्ने, युक्त' आदि अर्थ बुझाउने प्रत्यय; वाला। (जस्तो- खेतीवाल, जिम्मावाल आदि)।

वाल₄- *ना.* [फा.] एक जातको माछो।

वालक- *ना.* [सं.] १. ठुलो टाउको र साना पखेटा हुने एक जातको लामो माछो। २. हात्ती, घोडा आदि जनावरको पुच्छर।

वालरस- *ना.* [अङ्.] उत्तरी ध्रुवमा पाइने, तेह्र फिट लम्बाइ र दुई टन वजनसम्म पुग्ने, तीन फिटजति लामा दाह्रा निस्केको, बाक्लो तर रौँ नभएको, गह्रागह्रा परेको छाला हुने स्तनपायी जन्तु; स्तनधारी समूहमा पर्ने एक जनावर। (इस्किमो भनिने, हिउँमा बस्ने मानिसले सिकार खेलेर यसको मासु खाने गर्छन्)।

वालव- *ना.* [सं.] ज्योतिषशास्त्रअनुसार एक करण।

वाला- *प्रत्य.* [फा.] कुनै खास, शब्दसँग जोडिएर भएको, रहेको वा कुनै काम गर्ने आदि अर्थ बुझाउने तद्धितप्रत्यय; वाल। (जस्तो- बहालवाला, हकवाला, साबिकवाला आदि)।

वालाग्र- *ना.* [सं.] वास्तुकला वा मूर्तिकलामा प्रयुक्त हुने रौँको टुप्पो बराबरको नापो; आठ रथधूलि बराबरको परिमाण।

वालि- *ना.* [सं.] रामायणग्रन्थका अनुसार किष्किन्धा देशका प्रसिद्ध वानरराज; वानरका राजा।

वालुका- *ना.* [सं.] १. प्रायः नदीका दुवै किनारमा पाइने, पानीले पखालिएको ढुङ्गा आदिको ससाना बालुवा; रेत। २. धुलो; चूर्ण।

वाल्मीक/वाल्मीकि- *ना.* [सं.] संस्कृत भाषाको आदि महाकाव्य 'रामायण'-ग्रन्थका रचनाकार प्रसिद्ध ऋषि; संस्कृत साहित्यका आदिकवि।

वाल्मीकीय- *वि.* वाल्मीकिसँग सम्बन्धित; वाल्मीकिले रचना गरेको।

वाल्ल- *क्रि.वि.* १. काम-कुरो चाल नपाउँदा वा चिनजान नहुँदा जिल्लिएर; बिलखबन्दमा परी; जिल्ल। २. रल्लिने चालमा; अलमल्ल।

वाशिष्ठ- *वि.* [सं.] वशिष्ठ ऋषिसँग सम्बन्धित; वशिष्ठको।

वाशिष्ठी- *वि.* १. वशिष्ठले रचना गरेको (कर्मकाण्डपद्धति);

वशिष्ठसँग सम्बन्धित। *ना.* २. वशिष्ठले बनाएको कर्मकाण्डको एक शाखा।

वाष्प- *ना.* [सं.] तापको कडा असर परेर वा निर्धारित तापक्रमले आकाशमा उड्न सक्ने गरी बनेको पानीको बदलिँदो रूप; बाफ; बाष्प।

वाष्प बिन्दु- पानी तताउँदा बाफ बन्न थाल्ने तापक्रमको नाप।

वाष्पीकरण- *ना.* तरल वस्तुलाई बाफका रूपमा परिणत गर्ने काम।

वाष्पीभूत- *वि.* बाफका रूपमा परिणत भएको।

वाष्पीय- *वि.* बाफसँग सम्बन्धित; बाफको।

वास१- *ना.* [अङ्] १. चिनी वा स्टार्च भएको कन्दमूल। २. फलफूल, महुवा वा अन्न पानीसँग मिसाई, कुहाई रक्सी पार्न योग्य बनेको झोल।

वास२- *ना.* [सं.] १. बसोबास गर्ने किसिमले बनाइएको ओत; घर; गृह। २. बसोबास गर्ने काम; रहने काम; निवास। ३. लगाउने कपडा; वस्त्र; पोसाक। ४. रहेको ठाउँ; अवस्थल। ५. बास्ना; सुगन्ध। ६. गन्ध। ७. क्षणिक आवास; डेरा।

वासकुटी- *ना.* पाल।

वासगृह- *ना.* बस्ने घर।

वासना- *ना.* [सं.] १. सांसारिक वस्तुबाट उपलब्ध हुने सुखसुविधाको उपभोग; भोगविलास। २. इच्छा; चाहना; आकाङ्क्षा; कामना। ३. मानसिक अनुभूति; भावना। ४. संस्कारका रूपमा अवस्थित पूर्वजन्मको अभिलाषा; आनुवंशिक संस्कार। ५. अज्ञान; भ्रान्ति।

वासन्तिक- *वि.* [सं.] १. वसन्त ऋतुसँग सम्बन्धित; वासन्ती। *ना.* २. विदूषक; हास्यकलाकार। ३. अभिनेता; अभिनय गर्ने पात्र।

वासन्ती- *ना.* १. वसन्त ऋतुमा हुर्कने र फुल्ने लहरा; माधवी लता। २. नेवारी फूल। ३. वसन्त ऋतुमा मनाइने उत्सव; वसन्तोत्सव। ४. दुर्गा; भवानी।

वास बेसिन- *ना.* [अङ्] शौचालय र स्नानगृह आदिमा उभिएर धाराको पानीले हातमुख धुनका लागि भित्तामा जडान गर्न मिल्ने गरी बनाइएको चिनियाँ माटो आदिको भाँडो।

वासर१- *ना.* [सं.] वार; दिवस; दिन। २. आश्रयस्थल; घर ३. वरवधूको प्रथम शयनागार।

वासर२- *ना.* [अङ्] स्टोभ, बल आदिमा हावा भर्न प्रयोग गरिने पम्पमा जडान गरिएको छाला वा रबरबाट निर्मित एक साधन।

वासलात- *ना.* [अ. वासिलात] साबिकवालाले आफूले काम गरेको मितिसम्मको स्याहास्रेस्ता र आम्दानीखर्चको स्रेस्ताले ठहर भएबमोजिम मौज्दात, बाँकी, नगदीजिन्सी जो भएको सबै लेखिदिई हालवालालाई सुम्पिन तयार पारिने कागजात; सरुवा हुने कर्मचारीले बुझबुझारथ गर्दा लेखिदिने कागज।

वासव- *ना.* [सं.] १. स्वर्गका राजा; इन्द्र। २. धनिष्ठा नक्षत्र। *वि.* ३. वसु देवतासँग सम्बन्धित।

वासवदत्ता- *ना.* १. सुबन्धुको आफ्नै कल्पनामा आधारित प्रेमकथात्मक एक संस्कृत गद्यरचना (यस प्रेमाख्यान र त्यसकी नायिकाको 'कथासरित् सागर' मा पाइने वत्सराज उदयन र वासवदत्ताको प्रेमाख्यान तथा त्यसकी नायिकासँग कुनै सम्बन्ध छैन)। २. कतिपय कथामा वर्णित एक प्रसिद्ध गायिका। ३. राजा उदयनकी रानी।

वास व्यवस्था- *ना.* [सं.] बसोबास गर्ने प्रबन्ध; बस्ने ठाउँको बन्दोबस्त।

वासस्थान- *ना.* [सं.] बसाइको वास्तविक थलो; बसेको ठाउँ; आवासस्थल। २. घर; गृह। ३. आश्रयस्थान; थातथलो।

वासित- *वि.* [सं.] १. बास्ना आउने गरी तयार गरिएको; सुगन्धित। २. लुगापोसाकले सजाइएको; सज्जित। ३. खनजोत, गोडगाड गरिएको; आबादी (भूमि)। ४. नाम चलेको; प्रसिद्ध। *ना.* ५. चराचुरुङ्गीहरूको सामूहिक स्वर; कलरव।

वासिल- *वि.* [अ.] उठतीपुठती भएको; असुल गरिएको; उठाइएको (शुल्क, चन्दा आदि)।

वासिल बाँकी- *ना.* १. असुल भइसकेको र बाँकी रकमकलमको हरहिसाब। २. स्रेस्तामा लिनेदिने दुवै थरी बसेर हरहिसाब गरी सहीछाप गरेको ठाडो ढपोट।

वासिलात- *ना.* १. असुलउपर भएको रकमकलम; उठाइएको शुल्क वा चन्दा। २. जो भएको सबै आम्दानीको जोड; कुल; आम्दानी। ३. तोकिएको ठाउँबाट उठ्तीपुठ्ती हुनुपर्ने रकमकलमको सूची।

वासिष्ठ- *वि.* [सं.] हे. वाशिष्ठ।

वासी- *वि.* [सं.] कुनै ठाउँ बुझाउने शब्दका पछिल्तिर गाँसिएर 'त्यहाँ रहने' वा 'बसोबास गर्ने' भन्ने अर्थ बुझाउने विशेषण (जस्तो- नगरवासी, ग्रामवासी आदि)।

वासुकि- *ना.* [सं.] अष्टनागमध्येका एक नाग; प्रसिद्ध नागराज।

वासुदेव- *ना.* [सं.] वसुदेवका पुत्र; कृष्ण।

वास्कट- *ना.* [अङ्. वेष्ट+कोट] १. कोट, इस्टकोट आदि तयार गर्दा प्रयोगमा ल्याइने एक जातको बाक्लो सुती कपडा। २. इस्टकोट।

वास्तव- *ना.* [सं.] १. वस्तुतथ्य; यथार्थ कुरा; साँचो भनाइ। *वि.* २. सत्य; यथार्थ; वास्तविक।

वास्तविक- *वि.* [सं.] १. वास्तवमा हुने; अस्तित्व वा तथ्यपूर्ण; जस्ताको तस्तो। २. काल्पनिक वा मिथ्याभन्दा भिन्न; सत्य; साँचो।

वास्तविकता- *ना.* वास्तविक हुनाको भाव वा अवस्था; वस्तुतथ्यता; सत्यता।

वास्ता- *ना.* [अ. वासित] १. मतलब; सरोकार; प्रयोजन। २. सम्बन्ध; चासो।

वास्ताब्यास्ता- *ना.* १. वास्ता आदि; चासो र खोज; खोजीनिधी। २. हेरविचार; हेरचाह।

वास्तु- *ना.* [सं.] १. घर बनाउन छुट्ट्याइएको भूमि; घडेरी। २. घर बनाउन उठाउँदै ल्याइने जग; घर ठडिने आधारस्तम्भ। ३. घर; वासस्थान; भवन; आवासगृह। ४. नयाँ घरमा प्रवेश गर्दा वा प्रवेश गरेपछि वास्तुदेवताका नाउँमा गरिने पूजाआजा; घरपैँचो। ५. भवननिर्माण गर्ने शिल्प वा कला। ६. भवन, प्रासाद, मन्दिर, घर आदिको सामूहिक नाम।

वास्तुकर्म- *ना.* नयाँ घरमा सर्दा गरिने माङ्गलिक काम; घरपैँचो।

वास्तुकला- *ना.* भवननिर्माण गर्ने शिल्प वा कालिगडी।

वास्तुकार- *ना.* भवननिर्माणको पेसा अँगाल्ने व्यक्ति; इन्जिनियर।
वास्तुदेवता- *ना.* भवनका इष्ट देवता; गृहदेवता।
वास्तुविज्ञान- *ना.* भवननिर्माणको प्रविधि; वास्तुविद्या।
वास्तुविद्या- *ना.* भवन बनाउने शास्त्र; वास्तुकला; गृहनिर्माणको शास्त्र।
वास्तुशान्ति- *ना.* नयाँ घरमा प्रवेश गर्दा गरिने शान्तिस्वस्ति आदि मङ्गलकार्य।
वास्तुशास्त्र- *ना.* वास्तुविद्या।
वास्ते- *ना.यो.* [अ. वासित] लागि; निम्ति; खातिर।
वास्सा- *ना.* हे. बास्सा।
वाह१- *वि.बो.* [फा.] १. राम्रो काम गर्नेलाई स्याबासी दिँदा वा तारिफ गर्दा प्रयोग गरिने शब्द; धन्य। २. खराब काम गर्नेलाई व्यङ्ग्यपूर्वक भनिने तिरस्कारसूचक शब्द।
वाह२- *वि.* [सं.] १. शब्दको पछाडि जोडिएर बोक्ने, लैजाने, ओसार्ने आदि अर्थ बुझाउने पद। (जस्तो- वारिवाह, जलवाह आदि)। *ना.* २. परिआएको बखत डोली, भारी आदि बोक्ने एक प्रकारको रकम। ३. लैजाने काम; ओसार्ने काम। ४. बोक्ने साधन; ओसार्ने वस्तु; यान। ५. मानिसलाई बोकी ओसार्ने हात्ती, घोडा, गोरु आदि पशु।
वाहक- *वि.* १. बोकेर पुऱ्याउने; काँधमा वा पिठिउँमा बोकी हिँड्ने। २. रथ, गाडा आदि चलाउने; चालक; हँकुवा; ड्राइभर। *ना.* ३. भारी बोक्ने पेसा गरी जीविका गर्ने व्यक्ति; भरिया। ४. सबारी हाँक्ने व्यक्ति (सारथि, सबार, ड्राइभर इ.)।
वाहन- *ना.* [सं.] १. मानिस चढेर हिँड्ने सजीव वा निर्जीव साधन; सामान ओसार्ने यान; सवारी; यान (घोडा, बग्गी, मोटर, हात्ती आदि)। २. बोकेर लग्ने काम; ओसार्ने काम। ३. भारी बोकेर लग्ने पशु वा अन्य साधन।
वाहवाह- *वि.बो.* [फा.] १. राम्रो काम गर्दा वा चित्तबुझ्दो काम देख्दा भनिने प्रशंसासूचक शब्द; धन्यधन्य। २. खराब वा निन्दनीय काम गर्नेलाई व्यङ्ग्यपूर्वक तिरस्कार गरेर भनिने शब्द।
वाहवाही- *ना.* वाहवाह भन्ने भाव वा किसिम; प्रशंसा; तारिफ।
वाहान्चोट- *ना.* हे. बान्चोट।
वाहिनी- *ना.* [सं.] १. देशको बाह्य शक्तिसँग आवश्यक परेमा युद्ध गर्नसमेत पछि नहट्ने सरकारी शक्ति; सेना; फौज। २. उहिलेको सेनाको एक विभाग। (यस विभागमा ८१ हात्ती, ८१ रथ, २४३ घोडचढी र ४०५ पैदल सैन्य रहन्छन्)। *वि.* ३. वाहित गर्ने; लग्ने; बगाउने (जस्तो- उत्तरवाहिनी, रक्तवाहिनी आदि)।
वाहियात- *वि.* [फा.] १. नचाहिँदो; अनावश्यक; फजुल। २. काम नलाग्ने; रद्दी; निकम्मा। *क्रि.वि.* ३. विनाकारण; निष्प्रयोजन; नाहक।
वाहियाती- *वि.* वाहियात।
वाही- *वि.* [सं.] १. मालमत्ता बोक्ने; ओसार्ने; वाहक। २. बग्ने; बगाउने; बहाउने।
वाहु- *ना.* [सं.] पाखुरा; बाहु।
विंश- *ना.* [सं.] बिस।
विंशतितम- *वि.* बीसौँ।
वि- *उप.* [सं.] अनेकता, निषेध, विशेषता, प्रतिकूलता आदि बुझाउन मूल शब्दका अगाडि जोडिने उपसर्ग (जस्तो- विपर्यय, विनियोजन, विरोध, विभाग इ.)।
विकट- *वि.* [सं.] १. डरलाग्दो; भयङ्कर; भीषण। २. अप्ठेरो; कठिन; मुस्किल। ३. जान वा पुग्न नसकिने; दुर्गम। ४. बडेमाको; नसुहाउँदो; भद्दा। ५. ज्यादै नराम्रो; कुरूप। ६. घमन्डी; गर्विलो; अभिमानी। ७. रिसले आँखीभौँ तन्केको; रिसाहा।
विकत्थन- *ना.* [सं.] आफ्नो पौरख वा यस्तै साहसिक कामबारे स्वयं तारिफ गर्ने आदत; मिथ्या प्रशंसा।
विकम्पन- *ना.* [सं.] १. थुरथुर काँप्ने काम; कँपाइ; प्रकम्पन। २. हल्लने स्थिति; चलायमान रूप।
विकर१- *ना.* [सं.] १. श्राद्ध गर्दा अगति परेर मरेका र श्राद्धको पिण्ड खाने अधिकार नपाएका मृत बन्धुबान्धवका निमित्त दिइने पिण्ड वा अन्न। २. बिरामी अवस्था; बिमारी; रोग।
विकर२- *ना.* [अङ्] १. रसायनविज्ञान आदिमा प्रयुक्त हुने शैक्षिक सामग्री। २. पानी थाप्ने काममा वा यस्तै प्रायोगिक परीक्षण गर्दा उपयोग गरिने साधन।
विकराल- *वि.* [सं.] १. डरलाग्दो; भयङ्कर; भीषण। २. ज्यादै ठुलो; विशाल। ३. उग्र; प्रचण्ड।
विकर्तन- *ना.* [सं.] १. बाबुको राज्य खोसेर राजा हुने छोरो। २. सूर्य। *वि.* ३. कत्रने। ४. काट्ने; टुक्र्याउने।
विकर्म- *ना.* [सं.] १. अनुचित वा निषद्ध काम। २. विभिन्न किसिमको काम; विविध कर्म। ३. अधर्म; पाप। *वि.* ४. निषिद्ध कर्म गर्ने; कुकर्मी।
विकर्म क्रिया- *ना.* निषिद्ध कर्म।
विकर्मा- *वि.* निषिद्ध कर्म गर्ने।
विकर्ष- *ना.* [सं.] १. तान्ने वा घिच्च्याउने काम। २. बाण।
विकर्षण- *ना.* १. छुट्ट्याउने काम। २. उल्टो तनाइ। *विप.* आकर्षण। ३. कामदेवका पाँच बाणमध्ये एक। ४. परीक्षण; जाँच।
विकल- *वि.* [सं.] १. मनमा शान्ति नभएको; व्याकुल; विह्वल। २. सन्तोष नभएको; असन्तुष्ट; क्षुब्ध। ३. टुटे-फुटेको; भाँचिएको; भताभुङ्ग। ४. पूरा नभएको; अपूर्ण; अधुरो। ५. कम भएको; नपुगेको; घटेको।
विकलन- *ना.* [सं.] १. कसैको नाउँमा गएको रकमकलम उसकै नाउँको खर्चखातामा लेख्ने काम। २. आय वा व्ययको थपघटसम्बन्धी विवरण जनाउने स्रेस्ताको अभिलेख।
विकला- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमाको कलाको साठीयौँ भाग; चन्द्रमाको एक कला। २. कलाको साठी भागको एक भाग। ३. रजस्वला हुन छाडेकी स्त्री। ४. वाग्दत्ता तर अविवाहिता नारी; वाग्दान भएपछि केटो मरेर विधवातुल्य भएकी स्त्री; वैकल्या।
विकलाङ्ग- *वि.* [सं.] शरीरको कुनै अङ्ग साबुद नभएको; अङ्गभङ्ग भएको; अपाङ्ग।
विकलीकृत- *वि.* [सं.] १. हातखुट्टा भाँचिएर वा अन्य कुनै अङ्ग विकृत भएर असमर्थ भएको। २. अङ्गभङ्ग गराई काम गर्न नसक्ने पारिएको। ३. मानसिक अस्वस्थता र बेचैनीले गर्दा सामान्यतः

विह्वल भएको।

विकल्प- [सं.] १. पहिले कुनै कुरा सोचेर फेरि त्यसका विपरीत अर्कै कुरा सोच्ने काम; पूर्वविचारलाई त्यागेर लिइएको नयाँ विचार। २. दुई वा बढी विषयमध्ये कुनै एक विषय छान्ने काम; अथवा। ३. व्याकरणका विषयगत विभिन्न नियममध्ये एउटा नियम स्वीकार गर्ने काम। ४. अन्यौल; भ्रान्ति; भ्रम। ५. योगशास्त्रका अनुसार मनमा सन्देह पैदा हुने चित्तवृत्ति। ६. परस्परविरोधी कुनै दुई विषयलाई लिएर यो अथवा त्यो भन्दा पर्ने अर्थालङ्कार।

विकल्पन- १. दुई वा त्योभन्दा धेरै वस्तुमध्ये कुनै एकलाई रोज्ने काम; विकल्प। २. अनिश्चय; सन्देह। ३. नचाहिँदो खालको तर्कवितर्क।

विकल्पित- *वि.* १. निश्चय नभएको; अनिश्चित; सन्दिग्ध। २. नियमको अनुसरण नगर्ने; अनियमित।

विकसन- *ना.* [सं.] १. फूलको कोपिला अवस्थाबाट फक्रेको अवस्थामा पुग्ने काम; प्रफुल्लता। २. अगाडि बढ्ने काम; उन्नति।

विकसित- *वि.* [सं.] १. फक्रेको; फुलेको; प्रफुल्ल। २. खुसी भएको; प्रसन्न। ३. वृद्धि भएको; हल्केको।

विकस्वर- *वि.* [सं.] १. फुलेको; विकसित। २. चम्किलो; टलकदार; झलमलाउँदो। *ना.* ३. विशेष कुरालाई सामान्य कुराले पुष्टि गर्दा पर्ने एक काव्यालङ्कार।

विकार- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा पदार्थको रूप, गुण आदिमा आउने परिवर्तन; रूपान्तरण। २. बिग्रेको स्थिति; खराब भएको अवस्था। ३. अदलबदल; हेरफेर; परिवर्तन। ४. पूर्वविचार, मान्यता र विश्वास आदिमा देखा पर्ने अदलाबदली। ५. अनिष्ट कुरा वा पापकर्मतिर चित्तवृत्ति लाग्ने काम। ६. अरूलाई जानेर वा नजानेर बिगार गर्ने काम।

विकारी- *वि.* १. कुनै किसिमको विकार पैदा भएको; विकारयुक्त। २. बदलिने स्वभावको; परिवर्तनशील। ३. मनमा राग, द्वेष आदि विकार उत्पन्न भएको। *ना.* ४. साठी संवत्सरमध्येको एक संवत्सर।

विकाश- *ना.* [सं.] १. देखाउने काम; प्रकटीकरण; प्रदर्शन। २. उज्यालो; प्रकाश; चहक। ३. फैलावट; विस्तार। ४. बढ्ती; वृद्धि। ५. आकाश। ६. आकाङ्क्षा; उत्सुकता।

विकाशी- *वि.* १. प्रकट हुने; देखिने। २. फुल्ने; खुल्ने।

विकास- *ना.* [सं.] १. क्रमशः बढ्दै वा सुध्रिँदै गएको स्थिति; उन्नति। २. उत्तरोत्तर प्रगति; क्रमिक परिवर्तन। ३. हुर्केको वा सप्रेको अवस्था; वृद्धि। ४. फूल आदिको फुलाइ। ५. विस्तार; फैलावट।

विकास ऋण- *ना.* सरकारका तर्फबाट अनुमतिप्राप्त ब्याङ्क वा संस्थाबाट विकासखर्चका लागि निर्धारित समयमा फिर्ता दिने प्रतिज्ञापनसहित तोकिएको ब्याज दिने गरी उठाइने ऋण।

विकास कार्य- *ना.* देशको विकास वा उन्नति गर्ने काम; निर्माणकार्य।

विकास खर्च- *ना.* विकासका कार्यमा गरिने सरकारी खर्च।

विकास बजेट- *ना.* विकासका कार्यहरूसँग सम्बन्धित बजेट; विकास-योजनासम्बन्धी आयव्यय।

विकासमूलक- *वि.* विकासलाई प्रमुख प्राथमिकता दिइएको; विकास नै प्रधान लक्ष्य भएको।

विकास योजना- *ना.* देशको चौतर्फी विकासका लागि अल्पकालीन वा दीर्घकालीन अवधि तोकेर सरकार वा सम्बद्ध निकायबाट गरिने नीति-तर्जुमा वा पूर्वयोजना।

विकासवाद- *ना.* एउटै मूल तत्त्वबाट वनस्पति, वृक्ष, जीवजन्तु आदि क्रमशः बढ्दै आएका हुन् भन्ने एक वैज्ञानिक सिद्धान्त; डार्बिनद्वारा प्रतिपादित प्राणीहरूको उत्पत्ति र विकाससम्बन्धी भौतिक सिद्धान्त।

विकासवादी- *वि.* विकासवादको अनुयायी।

विकासशील- *वि.* क्रमशः विकास हुँदै गएको।

विकासित- *वि.* १. फैलाइएको; विस्तारित। २. फुलेको; विकसित। ३. देखाइएको; प्रदर्शित।

विकासी- *वि.* १. विकास हुने वा गर्ने; विकास भएको; विकसित। २. विकास गराउने। ३. विकासशील।

विकासे- *वि.* वैज्ञानिक प्रविधिबाट विकास गरिएको; उन्नत।

विकासोन्मुख- *वि.* १. विकासकार्यमा अघि सरेको; भर्खरभर्खर विकास हुन लागेको; विकासतिर लम्केको (देश)। २. अविकसित र विकसित अवस्थाको दोसाँधमा रहेको; अल्पविकसित।

विकिरण- *ना.* [सं.] १. छर्ने वा फिँजाउने काम। २. मार्ने काम; हिंसा। ३. बोध; ज्ञान। ४. छरिएका धेरै किरणलाई एकै ठाउँमा समेटेर केन्द्रित गर्ने काम। ५. विभिन्न असाधारण किरण; जस्तै- क्ष-किरण, अल्फाकिरण आदिको उत्पत्ति हुने क्रिया।

विकिरण उपचार- *ना.* विकिरणको प्रयोग गरेर रोगको उपचार गर्ने प्रक्रिया।

विकिरण चित्र- *ना.* विकिरणको प्रयोगद्वारा लिइने चित्र।

विकिरण प्रविधि- *ना.* विकिरणद्वारा कुनै वस्तुको चित्र उतार्ने प्रक्रिया।

विकिरण विज्ञान- *ना.* विद्युत्कणीय विकिरणसम्बन्धी अध्ययन गरिने विज्ञान।

विकीर्ण- *वि.* [सं.] १. छरिएको; छरपुस्टिएको; फिँजिएको; २. फिँजाइएको। ३. प्रसिद्ध; विख्यात।

विकुञ्चन- *ना.* [सं.] खुम्च्याउने वा मोड्ने काम।

विकुञ्चित- *वि.* [सं.] खुम्चिएको; झोल्लिएको; चाउरी परेको।

विकृत- *वि.* [सं.] १. बिग्रेको; विकार पैदा भएको; विकारयुक्त। २. अदलबदल भएको; हेरफेर हुन पुगेको; परिवर्तित। ३. अस्वाभाविक; अप्राकृतिक। ४. अधुरो; अपुरो। ५. रूप बिग्रेको; अङ्गभङ्ग भएको; कुरूप; भद्दा।

विकृतावस्था- *ना.* १. बिग्रेको वा अङ्गभङ्ग भएको स्थिति। २. रोगग्रस्त अवस्था।

विकृति- *ना.* [सं.] १. स्वाभाविक वा प्राकृतिक रूपबाट भिन्न खालको रूप; नसुहाउँदो आकृति; कुरूप। २. विकार; बिगार; खराबी। ३. परम्परागत मान्यता, धारणा वा विश्वासमा आएको परिवर्तन। ४. व्याकरणमा मूल धातुबाट विकृत भई बनेको शब्दरूप; अपभ्रंश।

विकृति विज्ञान- *ना.* शारीरिक विकारबाट हुने रोगको विवेचना गरिएको शास्त्र; रोगविज्ञान।

विकेन्द्रीकरण- *ना.* [सं.] १. शासनको शक्ति वा सत्ता केन्द्रीय स्तरमा मात्र सीमित नगरी अञ्चल, जिल्ला र गाउँ तहसम्म प्रत्यायोजन गर्ने काम। २. स्थानीय समस्याहरू सुल्भाई समुचित रूपमा प्रशासन चलाउन सकियोस् भन्ने उद्देश्यले हुने सरकारविषयक कार्य तथा उत्तरदायित्वको स्थानीय सरकारमा विभाजन।

विक्रम- *ना.* [सं.] १. पराक्रम; बहादुरी; वीरता। २. तागत; सामर्थ्य; शक्ति। ३. हिँडाइको प्रत्येक अडान; कदम। ४. साठी संवत्सरमध्ये एक। ५. विष्णु; ईश्वर। ६. विक्रमसंवत् चलाउने प्रसिद्ध एक राजा; विक्रमादित्य। ७. विक्रमादित्यले प्रचलनमा ल्याएको संवत्; विक्रमसंवत्।

विक्रम संवत्- *ना.* विक्रमादित्यले चलाएको संवत्; नेपालमा चलेको संवत्; विक्रमाब्द।

विक्रमादित्य- *ना.* १. विक्रमसंवत्का प्रवर्तक एक शक्तिशाली राजा। २. भारतका गुप्तवंशीय सम्राट् चन्द्रगुप्तको उपाधि।

विक्रमाब्द- *ना.* विक्रमसंवत्।

विक्रमी- *वि.* १. पराक्रमी; वीर। २. विक्रमादित्यसम्बन्धी। *ना.* ३. विक्रमसंवत्।

विक्रमीय- *वि.* १. पराक्रमसम्बन्धी। २. विक्रमादित्यसँग सम्बन्धित। ३. विक्रमसंवत्को।

विक्रय- *ना.* [सं.] मूल्य लिएर कुनै वस्तु दिने काम; बिक्री।

विक्रय कर- *ना.* बिक्रीको मूल्यका आधारमा सरकार वा अनुमतिप्राप्त संस्थाले उठाउने शुल्क।

विक्रय पञ्जी- *ना.* प्रतिदिनको बिक्री आदिको विवरण लेख्ने बही।

विक्रय पत्र- *ना.* मालसामान बिक्री गर्दा त्यसको विवरण, दर, मोल आदि लेखिएको कागजात (क्यासमेमो)।

विक्रय लेख- *ना.* घर वा जग्गाजमिन आदिको सुक्रीबिक्रीमा बेहोरा, सर्त आदि लेखिएको कागजात; राजिनामा।

विक्रयार्थ- *वि.* बिक्रीका निम्ति राखिएको वा पठाइएको; बिक्री गरिने; बेचिने।

विक्रयी- *वि.* १. बिक्री गर्ने; बेच्ने। *ना.* २. व्यापार गर्ने व्यक्ति; व्यापारी; साहु।

विक्रान्त- *वि.* [सं.] १. आँट भएको; हिम्मती; साहसी; पराक्रमी; वीर। २. विजय गर्ने; विजेता; जित्ने। *ना.* ३. कदम; पाइलो। ४. युद्ध गर्ने व्यक्ति; योद्धा। ५. सिंह।

विक्रान्त गति- *ना.* राम्रो चालले हिँड्ने व्यक्ति; सुन्दर हिँडाइ भएको प्राणी।

विक्री- *ना.* [सं.] १. मोल लिएर कुनै वस्तु उसकै भोगचलनका लागि दिने काम; बेच्ने काम; विक्रय; बिक्री। २. एक वस्तु दिएर त्यसको बदलामा अर्को वस्तु लिने काम; विनिमय।

विक्री कर- *ना.* कुनै मालसामान बिक्री गर्दा मूल्यका आधारमा लाग्ने वा उठाइने शुल्क।

विक्रीत- *वि.* बिक्री भएको; बेचिएको।

विक्रीतनामा- *ना.* चलअचल सम्पत्ति बिक्री गर्दा लेखिएको कागत।

विक्रेता- *ना.* [सं.] १. बिक्री गर्नाका लागि किन्ने संस्था। २. बेच्ने मानिस। *वि.* ३. बिक्री गर्ने; बेच्ने।

विक्रेय- *वि.* [सं.] १. बिक्री गर्न लायक; बेच्न योग्य। २. बिक्री गर्न राखिएको; बिक्री हुने।

विक्षत- *वि.* [सं.] १. चोटपटक लागेको; घाइते; घायल। *ना.* २. घाउ; चोटपटक; चोट।

विक्षरण- *ना.* [सं.] लगातार चुहुने काम; प्रस्रवण।

विक्षिप्त- *वि.* [सं.] १. दिमाग ठेगानमा नभएको; बहुलाएको; पागल। २. आत्तिएको; आकुल; व्यग्र। ३. यताउति छिरलिएको; छित्रिएको; छरिएको। ४. त्याग गरिएको; छोडिएको; त्यक्त। ५. फ्याँकिएको; मिल्काइएको।

विक्षुब्ध- *वि.* [सं.] मनमा स्थिरता वा शान्ति नभएको; अतालिएको; ज्यादै क्षुब्ध।

विक्षेप- *ना.* [सं.] १. यताउति छर्कने काम; छिरल्ने काम। २. हुत्याउने काम; फ्याँक्ने प्रक्रिया। ३. चित्त स्थिर नहुने स्थिति; विह्वलता; घबराहट। ४. विघ्न; बाधा।

विक्षेपण- *ना.* १. फ्याँक्ने काम; हुइम्याउने काम। २. फिँजाउने काम; फैलावट। ३. अड्काउ; अवरोध। ४. घबराहट; अत्यास।

विक्षोभ- *ना.* [सं.] १. मनको अस्थिरता वा अशान्ति; मानसिक उद्वेग। २. कुनै नराम्रो घटनाले वा सम्भावित त्रासले गर्दा मनमा पैदा हुने विकार; आतङ्क; घबडाहट।

विखण्डन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु खण्डखण्ड वा टुक्राटुक्रा हुने क्रिया वा स्थिति। २. चट्टानहरू टुक्रिने वा चर्किने प्रक्रिया।

विखण्डित- *वि.* [सं.] १. खण्डखण्ड पारिएको; टुक्राटुक्रा बनाइएको; खण्डित। २. अंशभाग लगाइएको; विभाजित। ३. घाइते पारिएको; अङ्गभङ्ग गरिएको। ४. खण्डन गरिएको (तर्क)।

विख्यात- *वि.* [सं.] नाम चलेको; प्रसिद्ध।

विख्याति- *ना.* विख्यात हुनाको भाव वा अवस्था; प्रसिद्धि।

विगठन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु पग्लँदै जाने काम; द्रवीभवन। २. सामूहिक अवस्थितिबाट टुक्राटुक्रा गरी छुट्टिँदै जाने काम; अलग्याइ।

विगत- *वि.* [सं.] १. बितेको; गएको; अतीत। २. बितेको समयभन्दा पहिलेको; गत समयभन्दा पनि पुरानो। ३. बिछोड भएको; अलग्गिएको; वियुक्त। ४. मरिसकेको; मृत। ५. नभएको; रहित; विहीन।

विगतराग- *वि.* सांसारिक मायामोह नभएको; राग वा वासना छुटेको; विरक्त।

विगति- *ना.* [सं.] खराब गति; दुर्गति; दुर्दशा।

विगलन- *ना.* [सं.] १. पग्लने वा गल्ने काम; द्रवीभवन। २. चुहुने काम; क्षरण। ३. कमजोरी; शिथिलता।

विगलनशीलता- *ना.* पग्लने वा गल्ने स्वभाव।

विगलित- *वि.* [सं.] १. चुहिएको; तप्केको। २.पग्लेको; गलेको।

विग्रह- *ना.* [सं.] १. छुट्ट्याउने काम; अलग्ग्याउने काम। २. कलह; भगडा; विद्वेष। ३. टुक्रा; खण्ड; विभाग। ४. व्याकरणका नियमअनुसार यौगिक शब्द, समस्त पद र वाक्य आदिको व्याख्या गर्नाका निम्ति तिनलाई अलगअलग पार्ने वा छुट्ट्याउने काम। ७. राजनीतिशास्त्रमा प्रचलित षाड्गुण्यमध्ये एक। ८. आकार; रूप; आकृति।

विग्रही- *वि.* १. झगडा गर्ने; झगडिया। २. प्राणी; शरीरी। ३. छुट्ट्याउने; अलग्याउने।

विघटन- *वि.* [सं. विघट्टन] १. कुनै सङ्घसंस्था, अधिवेशन आदिलाई भङ्ग वा अन्त गर्ने काम; खारेजी। २. नाश; खतम; समाप्ति। ३. अलगअलग पार्ने काम; छुट्ट्याउने काम। ४. तहसनहस पार्ने काम। ५. फोर्ने वा तोड्ने काम।

विघटित- *वि.* [सं.] १. विघटन गरिएको; भङ्ग गरिएको; खारेज गरिएको (सङ्गठन आदि)। २. अलग्याइएको; छुट्ट्याइएको। ३. तहसनहस पारिएको; छिन्नभिन्न गरिएको। ४. तोडफोड गरिएको; फोरिएको।

विघट्टन- *ना.* [सं.] १. घोट्ने वा रगड्ने काम; पिँधाइ। २. उघार्ने वा खोल्ने काम। ३. अलग्याउने वा छुट्ट्याउने काम।

विघट्टनीय- *वि.* विघट्टन गर्न योग्य।

विघत- *ना.* [सं. विघात] १. दुष्टचाइँ; उपद्रो। २. नोक्सानी; हानि।

विघात- *ना.* [सं.] १. घाउखटिरा; आघात। २. हत्या; वध; मार। ३. टुक्र्याउने काम; छिन्नभिन्न गराउने कार्य। ४. रोक्ने प्रयास; बचावट।

विघाती- १. बाधा पुऱ्याउने; काम पूरा हुन नदिने; प्रतिबन्धक। २. हत्यारा; घातक।

विघ्न- ना [सं.] १. कुनै कामको थालनीमा वा बिचमा सो काम नै विथोल्ने गरी आइपरेको घटना; अपशकुन। २. वाधा अड्चन, अड्काउ; रोकावट। ३. विरोध; शत्रुता।

विघ्नकारी- *वि.* विघ्न पुऱ्याउने; उपद्रव गर्ने, काम बिथोल्ने ।

विघ्नविघात- *ना.* विघ्नवाधालाई हटाउने काम, वाधा अड्काउको निराकरण।

विचक्षण- *वि.* [सं.] १. कुनै विषयको विशेषज्ञ;निपुण। २. बुद्धिमान्; चतुरो; चलाक। ३. ज्ञानगुन भएको; विद्वान्; पण्डित। ४. चम्किलो; चहकदार।

विचक्षणता- *ना.* विचक्षण हुनाको भाव वा स्थिति; वैचक्षण्य।

विचयन- *ना.* [सं.] १. जम्मा गर्ने काम; एकत्र गर्ने क्रिया। २. गवेषणा; खोजी।

विचरण- *ना.* [सं.] १. घुमफिर गर्ने काम; भ्रमण; हिँडडुल। २. निश्चित ठाउँमा पुग्न हिँड्ने काम; गमन। *वि.* ३. चरण वा पाउ नभएको (छन्द, व्यक्ति आदि)।

विचरित- *वि.* [सं.] १. घुमफिर गरेको; यताउति घुमेको। *ना.* २. भ्रमण; विचरण; पर्यटन।

विचलन- *ना.* १. काँप्ने काम; कम्पन। २. अस्थिरता; चञ्चलता। ३. अहङ्कार। ४. अवैध रूपबाट सरसामान आयातनिर्यात गरी गरिने व्यापार आदि काम। ५. आफ्नो पुरानो ठाउँ छाडेर अरू ठाउँमा पुग्ने क्रिया।

विचलित- *वि.* [सं.] १. आफ्नो लक्ष्य, स्थान आदिबाट हटेको; कर्तव्यबाट च्युत। २. चञ्चल; अस्थिर। ३. तर्सेको; आत्तिएको।

विचार- *ना.* [सं.] १. कुनै समस्या, विषय वा स्थितिबारे गहिरिएर सोच्ने काम; मनमनै गरिने चिन्तन; मनन। २. मनले सोचेको वा सोचेर टुङ्गो लगाएको कुरो; सङ्कल्प; ठहर। ३. मनको सोचाइ; मनको अनुभूति। ४. तत्त्व-परीक्षा; तात्त्विक तर्कवितर्क। ५. वादी र प्रतिवादीका प्रमाण बुझेर सम्बन्धित क्षेत्रबाट मुद्दा छिन्ने काम; फैसला। ६. सत्य र असत्य कुरा छुट्ट्याउने बुद्धि; विवेक। ७. रेखदेख; हेरविचार। क्रियापुत्रीलाई बन्धुवर्गका तर्फबाट खान दिइने सिधा; घोत। ९. शोकमा परेका व्यक्तिलाई सम्झाई बुझाई सान्त्वना दिने काम।

विचारपति- *ना.* न्यायाधीश।

विचारक- *वि.* १. सोचविचार गर्ने; मनन गर्ने। २. दार्शनिक; मीमांसाशास्त्रमा निपुण; मीमांसक। *ना.* ३. न्यायाधीश। ४. नायक। ५. गुप्तचर।

विचारगोष्ठी- *ना.* कुनै विषयबारे आपसी विचारको आदानप्रदान गर्ने बैठक; सेमिनार।

विचारज्ञ- *वि.* १. न्यायाधीश। *वि.* २. विचार पुऱ्याउनमा कुशल।

विचारणीय- *वि.* १. सोच्न लायक; विचार गर्नुपर्ने; चिन्तनीय। २. शङ्कास्पद; सन्दिग्ध।

विचारधारा- *ना.* १. विचारको शृङ्खला; सोचसमझ; सल्लाह; सुझाउ। २. कुनै राजनीतिक वा आर्थिक सिद्धान्तसँग सम्बन्धित विचारप्रवाह। ३. आनुवंशिक वा परम्पराप्राप्त सोचाइ।

विचारवान्- *वि.* विचार भएको; सोच्न सक्ने; बुद्धिमान्।

विचारविमर्श- *ना.* १. परम्परामा विचार वा तर्कहरूको आदानप्रदान गर्ने काम; छलफल; सरसल्लाह। २. पक्षविपक्षमा गएर सोच्ने शक्ति।

विचारशील- *वि.* राम्ररी सोचविचार गर्ने क्षमता भएको; मननशील।

विचारसरणी- *ना.* विचारको प्रवाह;सोचाइको तहतह।

विचारस्थल- *ना.* १. कुनै समस्या वा विषयबारे विचार गर्ने ठाउँ। २. अदालत; न्यायालय।

विचार स्वातन्त्र्य- *ना.* परिआएको समस्या वा विषयका बारेमा आफ्नो अनुकूल सोचविचार गर्ने र आफ्नो मनको आशय प्रकट गर्ने स्वतन्त्रता।

विचारात्मक- विचारले युक्त; विचार पुऱ्याएर गरिएको।

विचाराधीन- *वि.* कुनै कामकुराबारे विशेष सोचविचार पुऱ्याउन बाँकी राखिएको; विचार पुऱ्याएर टुङ्गोमा पुग्न भनी छुट्ट्याइएको (विषय)।

विचारार्थ- *वि.* विचारविमर्शका लागि बाँकी राखिएका; सरसल्लाह गरेर टुङ्गोमा पुग्न बैठक आदिमा राखिएको।

विचारास्पद- *वि.* विचार पुऱ्याउनुपर्ने; विचारणीय।

विचारित- *वि.* मनन गरिएको; सोचविचार पुऱ्याइएको; सोचिएको।

विचारी- *वि.* १. विचारगर्ने; चिन्तक; विचारक। २. घुमफिर गर्ने। *ना.* ३. मुद्दामामिलाको निचोडखिचेर न्यायाधीशलाई अवगत गराउने वा मिसिलमा रहेका कुरा यथार्थ सुनाउने खरदारसरहको एक अदालती पद वा दर्जा।

विचारोद्दीपक- *वि.* विचार उत्तेजित गराउने; सोच्न लगाउने।

विचालन- *ना.* [सं.] १. हल्लाउने काम; कम्पन पैदा गराउने काम। २. एक ठाउँको वस्तुलाई अर्को ठाउँमा पुऱ्याउने काम; विस्थापन।

विचित्र- *वि.* [सं.] १. धेरै रङ्ग भएको; अनेक रङ्गको; रङ्गीचङ्गी;

रङ्गीबिरङ्गी। २. कतैकहीँ नदेखिएको; अनौठो; अद्भुत; विलक्षण। ३. सामान्यभन्दा परको; असाधारण। ४. राम्रो; सुन्दर; मनोहर। *ना.* ५. उल्टो किसिमबाट फल सिद्ध गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार।

विचित्रक- *वि.* १. अनौठो; अद्भुत; विलक्षण। *ना.* २. आश्चर्य; ताजुब। ३. भोजपत्रको रुख; भोजपत्र। ४. अशोकवृक्ष।

विचित्रशाला- *ना.* ऐतिहासिक र पुरातात्त्विक वस्तुहरूको सङ्ग्रह रहेको भवन; सङ्ग्रहालय; म्युजियम; अजायबघर।

विचित्रित- *वि.* धेरै रङ्ग भएको; रङ्गविरङ्गको; रङ्गीचङ्गी।

विचिन्तन- *ना.* [सं.] मनमा कुरा खेलाइरहने काम; चिन्ता; फिक्री। २. मानसिक तर्कवितर्क; सोचविचार।

विचिन्तनीय- *वि.* विचार गर्न लायक; मननयोग्य; विचारणीय।

विचिन्त्य- *वि.* [सं.] १. विशेष किसिमले चिन्ता गर्नुपर्ने; चिन्तनीय; शोचनीय। २. राम्रो किसिमले हेरविचार गरिएको; रेखदेख गरिएको। ३. सन्देहयुक्त; शङ्कास्पद।

विचूर्ण- *वि.* [सं.] राम्रोसँग पिँधी धुलो पारिएको; मसिनो तुल्याइएको।

विचेत- *वि.* [सं.] १. चेत वा होस नभएको; सुद्धी हराएको; बेहोस। २. मरेको; मुर्दा; मृत। ३.विवेक नभएको; मूर्ख; मूढ।

विचेतन- *वि.* १. चैतन्य गुमेको; होस वा चेत नभएको; बेहोस; अचेत। २. बिर्सने आदत भएको; विस्मरणशील। ३. विवेक हराएको; मूर्ख। *ना.* ४. चेतनारहित हुने भाव वा क्रिया; संज्ञाशून्य स्थिति; निश्चेतन।

विचेष्ट- *वि.* [सं.] १. चेष्टा नभएको; संज्ञाहीन; निश्चेष्ट; बेहोस। २. चल्नचलबलाउन नसक्ने; अचल; स्थिर।

विचेष्टता- *ना.* संज्ञाहीनता; गतिशून्यता।

विचेष्टित- *वि.* १.प्रयास गरिएको; मेहनत पुऱ्याइएको। २. खोजतलास गरिएको; खोजी भएको। ३. विचार नपुऱ्याई गरिएको।

विच्छन्द- *वि.* [सं.] १. छाँट नमिलेको; नसुहाउँदो। २. छन्द नमिलेको; छन्द न बन्दको। ३. धेरै किसिमका छन्द भएको; विविध छन्दको (महाकाव्य आदि)। *ना.* ४. धेरै लङ, खण्ड वा कोठा भएको ठुलो भवन।

विच्छित्ति- *ना.* [सं.] १. अलग्ग्याउने वा छुट्ट्याउने काम; विच्छेद; अलग्ग्याइ। २. कमी; न्यूनता; अधुरोपन। ३. स्त्रीको शृङ्गारप्रिय हाउभाउ; नारीको चेष्टाभेद।

विच्छित्ति विशेष- *ना.* १. अङ्गराग। ३. स्त्रीको आकर्षक चेष्टा; हाउभाउ।

विच्छिन्न- *वि.* [सं.] छिन्नभिन्न पारिएको; काटेर छुट्ट्याइएको; टुक्राटुक्रा बनाइएको। २. तहसनहस पारिएको; फाँडिएको।

विच्छेद- *ना.* [सं.] १. अलग्ग्याउने काम; सम्पर्कहीनता। २. काटेर टुक्राटुक्रा पार्ने काम; टुक्र्याइएको स्थिति। ३. सिलसिलाको अभाव; क्रमभङ्ग। ४. बिछोड; वियोग। ५. बरबादी; नाश; खतम।

विच्छेदक- *वि.* छिन्नभिन्न पार्ने; टुक्र्याउने; सम्पर्क टुटाउने।

विच्छेदन- *ना.* १. प्वाल पार्ने वा छेड्ने काम; रोपण। २. काटेर टुक्र्याउने वा छुट्ट्याउने काम। ३. बिछोड; अलग्याइ; वियोग। ४. चट्टान फुस्निने चाल।

विच्छेदनीय/विच्छेद्य- *वि.* काटेर एकएक गरी टुक्र्याउन लायक; छुट्ट्याउन योग्य।

विजन- *वि.* [सं.] १. केही पनि नभएको; निर्जन। २. कोलाहल नभएको; मानिसको आवागमन नहुनाले हल्ला नभएको; एकान्त। *ना.* ३. निर्जन ठाउँ; एकान्त स्थल।

विजय- *ना.* [सं.] १. लडाइँमा शत्रुपक्षलाई हराउने काम; युद्धमा हुने जित। २. वादविवाद, प्रतियोगिता, बाजी आदिमा पाएको सफलता वा जित; जय; जितबाजी। ३. साठी संवत्सरमध्ये एक।

विजयचिह्न- *ना.* युद्ध, प्रतियोगिता आदिमा जित भएको चिनो; विजयको चिन्नल।

विजय डिण्डिम- हे. विजय दुन्दुभि।

विजय दुन्दुभि- *ना.* लडाइँका समयमा जित भएपछि बजाइने एक किसिमको प्राचीन बाजा।

विजय पताका- *ना.* लडाइँमा शत्रुपक्षलाई हराएर जित भएपछि फहराइने झन्डा वा ध्वजा; विजयसूचक चिह्न।

विजय मुहूर्त- *ना.* १. काम सुरु गर्न ज्योतिषशास्त्रले दिएको माङ्गलिक समय वा क्षण। २. युद्धमा जाँदा लडाइँ जित्न उत्साह दिने प्रस्थानसमय।

विजय यात्रा- *ना.* शत्रुपक्ष वा यस्तै विपक्षलाई जित्ने कामनाले गरिने यात्रा वा प्रस्थान; प्रतियोगिता, युद्ध आदिमा विजय प्राप्त भएपछि गरिने उत्सव।

विजय लक्ष्मी- *ना.* युद्ध आदिमा विजय दिलाउने देवी; विजयश्री।

विजय शाल- *ना.* ज्यादै बलियो काठ हुने एक जातको रुख; विजयसार।

विजयश्री- *ना.* विजयलक्ष्मी।

विजयसार- *ना.* विजयशाल।

विजयसिद्धि- *ना.* युद्ध आदि जितेको सम्झनामा खडा गरिएको स्मारक वा स्तम्भ; रणस्तम्भ; जयस्तम्भ।

विजया- *ना.* [सं.] १. दुर्गा भवानी; देवी। २. दुर्गा वा पार्वतीकी सखी। ३. युद्ध आदिमा विजय प्राप्त गरेपछि मनाइने उत्सव; विजयोत्सव। ४. विजयादशमी; दसैँ।

विजयादशमी- *ना.* १. आश्विन शुक्ल दशमी। २. त्यस दिन नवदुर्गाको प्रसाद आदि लगाई हिन्दुहरूले मनाउने उत्सव; दसैँ; दसैँको टीकाको दिन।

विजयाहोम- *ना.* सन्न्यास लिँदा गर्नुपर्ने धार्मिक कर्म।

विजयार्थी- *वि.* [सं.] विजय चाहने; जित्न इच्छुक।

विजयास्त्र- *ना.* [सं.] युद्धमा विजय दिलाउने हतियार वा अस्त्र।

विजयी- *वि.* [सं.] १. विजय प्राप्त गर्ने; जित्ने; विजेता। *ना.* २. युद्ध, खेलकुद, वादविवाद आदिमा विजय प्राप्त गर्ने व्यक्ति।

विजयोत्सव- *ना.* [सं.] १. विजय प्राप्त गरेपछि त्यस उपलक्ष्यमा मनाइने उत्सव; विजयको उल्लासमय वातावरण। २. विजयादशमीका दिन मनाइने उत्सव; दसैँ।

विजयोपहार- *ना.* [सं.] विजयको स्मृतिस्वरूप दिइने वा राखिने वस्तु, उपहार (सिल्ड, कप इ.)।

विजल- *वि.* [सं.] १. पानी नभएको; जलरहित; निर्जल। *ना.* २. पानी नभएको अवस्था; वर्षाको अभाव; खडेरी; सुक्खा।

विजल्प- *ना.* [सं.] १. साँचोफुटो वा भएनभएको उटपटाङ कुरा; बकवाद। २. दुष्टतापूर्ण कुराकानी; ईर्ष्यापूर्ण वार्तालाप।

विजल्पित- *वि.* १. भनिएको। २. बकबक गरिएको।

विजात- *वि.* [सं.] १. पैदा भएको; जन्मेको; उत्पन्न २. जात नमिल्दा बाबुआमाबाट पैदा भएको; वर्णसङ्कर; ठिमाहा। ३. अर्कै रूपमा बदलिएको; परिवर्तित।

विजाति- *वि.* [सं.] १. अर्कै जातको; भिन्न जातिको। २. भिन्न किसिमको; अर्कै खालको। *ना.* भिन्न जाति; अर्कै वर्ग।

विजातीय- *वि.* अर्कै जातको; फरक जात भएको; भिन्नजातीय।

विजिगीषा- *ना.* [सं.] जित्ने इच्छा; विजय प्राप्त गर्ने चाहना।

विजिगीषु- *वि.* १. विजिगीषाको चाहना गर्ने; जित्न इच्छुक। २. निर्वाचन, प्रतियोगिता आदिमा विशिष्ट किसिमले विजयी हुन चाहने (महत्त्वाकाङ्क्षी व्यक्ति)।

विजित- *वि.* [सं.] अरूबाट जितिएको; हारेको; पराजित।

विजेतव्य- *वि.* [सं.] जित्न लायक; जित्न सकिने।

विज्ञ- *वि.* [सं.] १. विशेष रूपले जान्ने; जानिफकार; पोख्त। २. विद्वान्; पण्डित। ३. समझदार; विवेकी; बुद्धिमान्। *ना.* ४. विशेषज्ञता हासिल गरेको व्यक्ति।

विज्ञता/त्व- *ना.* १. विज्ञ हुनाको भाव वा स्थिति; विशेषज्ञता। २. बुद्धिमानी।

विज्ञप्त- *वि.* [सं.] १. भनिएको; बताइएको; सूचित। २. विज्ञापन गरिएको; प्रचारप्रसारमा ल्याइएको।

विज्ञप्ति- *ना.* [सं.] १. सर्वसाधारणको जानकारीका लागि प्रचारसाधनबाट जनाउ दिने काम; सूचित गर्ने काम। २. विज्ञापन; सूचना; जनाउ। ३. कुनै महत्त्वपूर्ण विषयवस्तुका बारेमा रेडियो, पत्रिका आदि प्रचारसाधनबाट जानकारी दिलाउने काम।

विज्ञात- *वि.* [सं.] १. जानपहिचान भएको; थाहा पाइएको; जानिएको। २. नाम चलेको; प्रसिद्ध; प्रख्यात।

विज्ञाता- *वि.* ठिकबेठिक छुट्ट्याउन सक्ने; राम्रो किसिमले जान्ने; विज्ञ।

विज्ञान- *ना.* [सं.] १. भौतिक विषयको तत्त्व, सिद्धान्त आदिको प्रयोगात्मक विवेचना गरिएको शास्त्र। २. विशिष्ट ज्ञान; प्रज्ञा। ३. विवेक; बुद्धि। ४. ईश्वर; आत्मा। ५. बौद्ध मतका अनुसार आत्मस्वरूपको ज्ञान।

विज्ञानमय- *वि.* १. विज्ञानले युक्त। २. प्रज्ञामय; ज्ञानी।

विज्ञानमय कोश- *ना.* वेदान्तशास्त्रका अनुसार बुद्धि र ज्ञानेन्द्रियहरूको समुदाय।

विज्ञानवाद- *ना.* १. भौतिक ज्ञान वा विज्ञानलाई मात्र सर्वाधिक महत्त्व भएको मान्ने मत वा सिद्धान्त। २. वस्तुलाई सत्ता नमानी ज्ञानलाई मात्र मुख्य सत्ता मान्ने बौद्ध दर्शनको सिद्धान्त।

विज्ञानवादी- *वि.* विज्ञानवादको अनुयायी; विज्ञानवादमा विश्वास राख्ने।

विज्ञानी- *वि.* १. विज्ञानमा पोख्त; विज्ञानवेत्ता; वैज्ञानिक। २. कुनै विषयका बारेमा विशेष ज्ञान राख्ने। ३. आत्मा र परमात्मास्वरूपको तत्त्वज्ञान जान्ने।

विज्ञापक- *वि.* [सं.] १. जनाउ दिने; विज्ञापन गर्ने; प्रचारक। २. बताउने; सूचना दिने; थाहा दिने। ३. प्रचारसाधनहरूमा विज्ञप्ति दिने।

विज्ञापन- *ना.* [सं.] १. सरकारी वा गैरसरकारी स्तरमा सेवाआयोगका माध्यमले वा अन्य रूपमा कुनै कामकुरा, सेवाप्रवेश वा पदपूर्तिका निम्ति आवेदनपत्रको आह्वान आदि गर्न सर्वसाधारण जनतालाई जानकारी हुने गरी प्रचार गरिएको विशेष सूचना। २. बताउने काम; जनाउ दिने काम। ३. विक्रीयोग्य मालहरूको प्रचारप्रसारका लागि रेडियो; अखबार आदिबाट दिइने जानकारी।

विज्ञापनदाता- *ना.* पत्रिका, चित्र आदिमा विज्ञापन छपाउन दिने व्यक्ति; विज्ञापनको काममा खटिएको व्यक्ति।

विज्ञापन सेवा- *ना.* रेडियोबाट फर्मायसी वा अन्य गीतहरूको गुञ्जनका साथै बिचबिचमा विज्ञापनको कामसमेत गर्ने सेवा।

विज्ञापनीय- *वि.* विज्ञापनयोग्य; प्रचार गर्न लायक।

विज्ञापित- *वि.* [सं.] विज्ञापन गरिएको; प्रचार गरिएको।

विज्ञाप्य- *वि.* [सं.] १. विज्ञापन गर्न योग्य; विज्ञापनीय। २. प्रार्थना; निवेदन।

विज्ञेय- *वि.* [सं.] राम्रोसँग जान्नुपर्ने; जानकारी राख्नुपर्ने; जान्न योग्य।

विट- *वि.* [सं.] भोगविलासमा ज्यादै संलग्न; कामुक; लम्पट। २. धूर्त; चलाक। ३. भएको धनसम्पत्ति रन्डीबाजीमा उडाइसकेको व्यक्ति। ४. नाटकको एक हास्यपात्र।

विटप- *ना.* [सं.] १. रुख; वृक्ष। २. हाँगो; शाखा।

विटपी- *ना.* रुख; बोट; वृक्ष।

विडम्बन- *ना.* [सं.] १. विडम्बना। २. छद्मवेश। ३. क्लेश। ४. जालसाजी। ५. उपहास। ६. नक्कल।

विडम्बना- *ना.* [सं.] १. देखासिकी; नक्कल; अनुकरण। २. गिज्याउने वा होच्याउने काम; खिसीटिउरी। ३. धोखा; छलकपट। ४. दुःख; कष्ट; पीडा। ५. उपहास; ठट्टा।

विडम्बना काव्य- *ना.* १. व्यक्तिविशेषको चरित्रलाई उपहासका रूपमा लिएर लेखिएको काव्य; उपहासकाव्य। २. उस्तै पात्र र उस्तै अभिनय राखी त्यसमा केही उपहासकारक वस्तु जोडी पूर्वकाव्यको हँस्सी उडाउन बनाइएको काव्य; एक प्रकारको काव्यशैली।

विडम्बनीय- *वि.* १. अनुकरण गर्न लायक। २. उपहासयोग्य; गिज्याउन सुहाउने।

विडम्बी- *वि.* [सं.] विडम्बना गर्न योग्य; विडम्बनीय।

विडाल- *ना.* [सं.] बिरालो।

विड्वराह- *ना.* [सं.] सुँगुर।

वितण्डा- *ना.* [सं.] १. अरूका कुरा नसुनेर आफ्नो मात्रै कुरा माथि पार्ने गलत प्रयत्न। २. निरर्थक तर्क वा कुरो; बकवाद। ३. विनाकारणको झैँझगडा; व्यर्थको बाझाबाझ।

वितण्डावाद- *ना.* आफूले जित्नका लागि प्रतिक्रियावादी रूपमै भए पनि निरर्थक र अमिल्दा तर्क पेस गर्ने सिद्धान्त; निरर्थक उक्ति, प्रत्युक्ति; कुप्रचार। २. व्यर्थको झगडा; नचाहिँदो कलह।

वितत- *वि.* [सं.] १. सपाट परेको;फैलिएको; फिँजिएको; विस्तृत। २. छोपिएको; ढाकिएको। ३. कार्य सम्पन्न भएको; कामकुरो सिद्ध भएको। *ना.* ४. गिटार; वीणा।

वितथ- *वि.* [सं.] १. तथ्य नभएको; झूठो; मिथ्या।२. नचाहिँदो; व्यर्थ; निरर्थक।

वितथवादी- *वि.* झुटो बोल्ने; मिथ्यावादी।

वितथ्य- *वि.* तथ्यहीन; झुटो; मिथ्या।

वितरक- *वि.* [सं.] १. वितरण गर्ने; बाँडफाँड गर्ने। *ना.* २. व्यापारका क्षेत्रमा उत्पादित वस्तुहरूको बिक्री आदिको प्रबन्ध गर्ने संस्था वा व्यक्ति।

वितरण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु तोकिएअनुसार बाँड्ने काम; बाँडचुँड। २. प्रदान; अर्पण; समर्पण। ३. कुनै नदी आदि तर्ने काम; पार गर्ने काम।

वितरित- *वि.* [सं.] १. बाँडिएको; वितरण गरिएको; २. प्रदान गरिएको; दिइएको। ३. तारिएको; पार गरिएको।

वितर्क- *ना.* [सं.] १. कुनै तर्क वा भनाइको खण्डन वा विपक्षमा प्रस्तुत गरिने तर्क; तर्कमाथि उठाइएको तर्क। २. विचार; मनन; सोचाइ। ३. शङ्का;सन्देह; दुबिधा।

वितर्कण- *ना.* १. तर्क वा वितर्क गर्ने काम; बहस; वादविवाद। २. सन्देह; शङ्का।

वितर्कित- *वि.* १. वितर्क गरिएको। २. वादविवाद गरिएको।

वितर्क्य- *वि.* तर्क वा विचार गर्न लायक।

वितल१- *ना.* हे. बितोल।

वितल२- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीभन्दा तलका सात लोक (अतल, वितल, सुतल, तलातल, रसातल, महातल, पाताल)-मध्ये एक;पृथ्वीभन्दा मुनिको कल्पित लोक। २. कुनै ठाउँको ठिक उल्टो ठाउँ; प्रतिलोम।

वितस्ति- *ना.* [सं.] बाह्र अङ्गुलको नापो; वास्तु वा मूर्तिकलामा प्रयुक्त हुने एक बित्ता बराबरको परिमाण; बित्ता।

वितह- *ना.* [वि+तह] १. तह नमिलेको स्थिति; कामकुरो नपटेको रूप। २. अग्लोहोचो नमिलाइएको जग्गा; सम्म नमिलेको ठाउँ।

वितान- *ना.* [सं.] १. पुगेजति फैलाउने काम; फैलावट; विस्तार। २. मन्दिर आदिको भित्री भागमा कोठामाथि टाँगिने चारकुने रङ्गीचङ्गी कपडा; चँदुवा। ३. पाल। ४. मौका; अवसर। *वि.* ५. खाली; रित्तो; शून्य। ६. मूर्ख; बुद्धिहीन; शठ।

विताल- *वि.* [सं.] ताल नमिलेको; बेतालको।

वितुष- *वि.* बोक्रा छोडाइएको; बोक्रा नभएको; भुस वा कसर फ्याँकिएको।

वितृष्ण- *वि.* [सं.] तृष्णा वा तिर्सना नभएको; कामनामुक्त; निस्पृह।

वितृष्णा- *ना.* १. तृष्णा नभएको स्थिति; तृष्णाको अभाव; सन्तोष। २. नराम्रो खालको तृष्णा।

वित्त- *ना.* [सं.] १. धनमाल; जायजेथा; सम्पत्ति; अर्थ; ऐश्वर्य। २. सामर्थ्य; शक्ति। *वि.* ३. उपलब्ध; प्राप्त। ४. परीक्षा गरिएको; जाँचिएको।

वित्त आयोग- *ना.* खर्चबर्च र अर्थसम्बन्धी व्यवस्था मिलाउन गठन गरिएको समिति।

वित्त प्रबन्धक- *ना.* राज्यको आयव्यय, राजस्व आदिको समुचित रेखदेख र व्यवस्था मिलाउने सरकारी कर्मचारी।

वित्तमन्त्री- *ना.* अर्थमन्त्री। वित्त विधेयक- *ना.* प्रतिनिधिसभासमक्ष राखिने आयव्ययसम्बन्धी आर्थिक विधेयक।

वित्तसचिव- *ना.* अर्थसचिव।

वित्तसाधन- *ना.* राज्य वा संस्था आदिले नगद धन प्राप्त गर्ने भौतिक वस्तु।

वित्तीय- *वि.* [सं.] वित्तसम्बन्धी; आर्थिक।

वित्तीय विवरण- *ना.* अर्थसम्बन्धी कारोबारको लेखाजोखा; वित्तसम्बन्धी विवरण।

विद्- *वि.* [सं.] १. ज्ञाता; जान्ने; जानिफकार। २. विद्वान्; पण्डित। ३. शब्दको पछाडि गाँसिएर 'जान्ने, विज्ञ' आदि अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तो- नीतिविद्, शास्त्रविद्, शिक्षाविद् आदि)। *ना.* ४. ज्ञान; बुद्धि। ५. बुधग्रह।

विदग्ध- *वि.* [सं.] १. ज्यादै डढेको; पोलिएको। २. पकाइएको; पक्व। ३. खाएर पचाइसकिएको; हजम पारिएको। ४. उद्भट विद्वान्; पण्डित। ५. रसरङ्गमा भुल्ने; रसिक; रसज्ञ। ६. सिपालु; चतुर; निपुण।

विदग्धता- *ना.* विदग्ध हुनाको भाव वा स्थिति; पण्डित्याइँ; चातुर्य।

विदग्धा- *ना.* हावभावद्वारा आकर्षण गर्न बिछट्ट सिपालु स्त्री; भावभङ्गीले परपुरुषलाई आकर्षित पार्ने नायिका।

विदर्भ- *ना.* [सं.] भारतको दक्षिण-पश्चिम राज्यमा पर्ने एक प्राचीन राज्य (अहिलेको बरारक्षेत्र)।

विदल- *वि.* [सं.] १. चिराचिरा पारिएको; चिरिएको। २. पात नभएको; दलहीन। ३. फुलेको; प्रफुल्ल। *ना.* ४. बाँसको चोयाको टोकरी; बास्केट। ५. हाँगो। ६. टुक्रो। ७. माड्ने वा दल्ने काम।

विदलन- *ना.* १. बेसरी माड्ने वा दल्ने काम। २. चिर्ने वा फार्ने काम।

विदलित- *वि.* १. फारिएको; चिरा पारिएको। २. फुलेको; फक्रेको। ३. बेसरी माडिएको वा दलिएको।

विदारक- *वि.* [सं.] १. काठका मुढा आदिलाई बन्चरो वा त्यस्तै साधनले टुक्र्याउने; चिरा पार्ने; चिर्ने। २. ढुङ्गा आदि फोर्ने। ३. कष्ट दिने; भित्रभित्रै सताउने (जस्तो- हृदयविदारक)।

विदारण- *ना.* [सं.] १. काठका दाउरा, मुढा आदि टुक्र्याउने काम; चिरा पार्ने वा चिर्ने काम। २. ढुङ्गा आदि कडा वस्तु टुक्र्याउने काम; फोराइ। ३. दुःख वा कष्ट पुऱ्याउने व्यवहार; सताउने काम। ४. हत्या; मारण; वध। ५. लडाइँ; युद्ध।

विदारित- *वि.* [सं.] १. बन्चरो, करौँती आदिले टुक्र्याइएको; फोरिएको (दाउरा, मुढा आदि)। २. घन आदिले फोरिएको (ढुङ्गा आदि)। ३. दुःख वा कष्ट पुऱ्याइएको; सताइएको।

विदारी- *ना.* [सं.] १. भुइँमा लत्रिएर फल्ने कुभिन्डो; भुइँकुभिन्डो। २. शालपर्णी नाम गरेका रुख। ३.लहराको जोर्नीजोर्नीमा फल्ने एक प्रकारको फल; गिठो। ४. वाराहीकन्द।

विदारीकन्द- *ना.* कर्कलाका जस्ता पात हुने लहराका फेदमा फल्ने, रछ्यायो रङ्गको, भुस हुने एक प्रकारको फल; भुइँकुभिन्डो।

विदिक्- *ना.* [सं.] दुई दिशाको बिचको कुनो; विदिशा; उपदिशा।

विदित- *वि.* [सं.] १. थाहा पाइएको; जानिएको; ज्ञात; अवगत। २. नाम चलेको; प्रसिद्ध; प्रख्यात। ३. जनाइएको; सूचना दिइएको; सूचित। *ना.* ज्ञान; विवेक। ५. विद्वान् व्यक्ति।

विदिशा- *ना.* [सं.] १. दुई दिशाको बिचको कुनो; आग्नेय, नैर्ऋत्य, वायव्य र ईशान नामका चार उपदिशा; विदिक्। २. मध्य भारतको अहिले भेलसा भनिने एक प्राचीन सहर।

विदीर्ण- *वि.* [सं.] १. चिरफार गरेको; फ्याक पारेको (काठ, मुढा आदि)। २. टुक्र्याइएको; फोरेको (ढुङ्गा आदि)। ३. कष्ट दिइएको; सताइएको।

विदुर- *वि.* [सं.] १. आफ्नो काम पट्याउन सिपालु; चलाक; चतुर। २. जान्नेबुझ्ने; जानिफकार; विज्ञ; निपुण। *ना.* ३. विद्वान् व्यक्ति। ४. धृतराष्ट्रका विमातृतर्फका कान्छा भाइ पर्ने एक ज्ञानी पुरुष।

विदुषी- *ना.* [सं.] १. राम्रो पढेलेखेकी स्त्री; विद्वान् स्त्री। *वि.* २. राम्रो पढेलेखेकी (स्त्री)।

विदूषक- *ना.* [सं.] १. नाटकमा अनौठो किसिमको वेशभूषा, चालचलन र कुराकानी आदिबाट अरूलाई हँसाउने एक ठट्यौलो पात्र; नाटकको हास्यकलाकार; नायकको ठट्टा गर्ने एक साथी। *वि.* २. काम बिगारिदिने; भ्रष्ट पार्ने। ३. गाली गर्ने; सताउने। ४. मुख्य रूपमा हानि पुऱ्याउने; दोष पुऱ्याउने।

विदूषण- *ना.* [सं.] १. अरूलाई दोष दिने काम; दोषारोपण। २. वातावरणमा परेको नराम्रो प्रभाव।

विदूषित- *वि.* [सं.] १. बिग्रेको; सडेगलेको; कुहिएको। २. दोष लगाइएको; बात लगाइएको; अभियुक्त। ३. हेला गरिएको; अपमानित; तिरस्कृत।

विदेश- *ना.* [सं.] आफू जन्मेहुर्केको देशभन्दा भिन्न देश; अर्काको देश; पराई मुलुक।

विदेशी- *वि.* [सं.] १. अर्काको देशको; विदेशमा तयार भएको वा बनेको; अर्को मुलुकको (कपडा, माल आदि)। २. विदेशी सरकार, एजेन्ट वा दलालद्वारा स्थापना गरिएको वा चलाइएको (संस्था, सङ्गठन, हल्ला आदि)।

विदेशी मुद्रा- *ना.* अर्को देशको मुद्रा; अर्काको देशमा चलेको रुपियाँपैसा।

विदेशी लगानी- *ना.* कुनै देशको उद्योग, व्यवसाय आदिमा विदेशबाट गरिएको लगानी।

विदेशी शत्रु- *ना.* शत्रुका देश वा राज्यको नागरिक।

विदेह- *वि.* [सं.] १. शरीर नभएको। २. बेहोस; अचेत। ३. मरेको; मृत। *ना.* ४. मिथिलादेशका प्रसिद्ध पौराणिक राजा; जनक। ५. मिथिला र मगध देशलाई जनाउने प्राचीन नाम।

विद्ध- *वि.* [सं.] १. प्वाल पारिएको; छेद गराइएको; छेडिएको। २. घाइते; अङ्गभङ्ग भएको; आहत। ३. टाँसिएको; जडिएको।

विद्यमान- *वि.* [सं.] १. रहेको; अवस्थित; मौजुद; वर्तमान। २. उपस्थित; हाजिर। ३. जो भएको; यथार्थ; प्रत्यक्ष।

विद्यमानता- *ना.* विद्यमान हुनाको भाव वा अवस्था; रहने काम; उपस्थिति।

विद्या- *ना.* [सं.] १. शिक्षण संस्थाबाट वा स्वाध्ययनबाट हासिल गरिने ज्ञान; पढाइद्वारा आर्जन गरिने बुद्धि। २. कुनै विषयबारे वर्णन वा विवेचना गरिएको शास्त्र; विज्ञान। ३. तन्त्रमन्त्र; तन्त्रशास्त्र। ४. इन्द्रजालसम्बन्धी कर्म; जादु; टुना। ५. दुर्गा; भवानी।

विद्यागम- *ना.* ज्ञानको उपलब्धि; विद्याप्राप्ति।

विद्यागृह- *ना.* पाठशाला; विद्यालय।

विद्यादान- *ना.* पढाउने काम; अध्यापन; शिक्षण।

विद्यादेवी- *ना.* सरस्वती; विद्याकी अधिष्ठात्री देवी।

विद्याधर- *ना.* एक देवयोनिजाति (गन्धर्व, किन्नर आदि)।

विद्याधिदेवता- *ना.* सरस्वती।

विद्यानुसेवन- *ना.* विद्या पढ्ने वा पढाउने काम; विद्याध्ययन।

विद्या परिषद्- विश्वविद्यालयको प्राज्ञिक नीतिबारे निर्णय गर्ने अधिकारप्राप्त समिति (फ्याकल्टी बोर्ड)।

विद्यापीठ- *ना.* १. शिक्षाप्रदान गर्ने ठुलो प्रमुख केन्द्र। २. उच्च स्तरको शिक्षा दिने विद्यालय; महाविद्यालय; क्याम्पस।

विद्याभ्यास- *ना.* विद्याको अध्ययनमनन गर्ने काम।

विद्यामन्दिर- *ना.* पाठशाला; विद्यालय; विद्यागृह।

विद्यारम्भ- *ना.* पाँच वर्ष वा त्यसको लगभगमा बालकलाई अक्षरारम्भ गराउने संस्कार; षोडश संस्कारमध्ये एक संस्कार।

विद्यार्जन- *ना.* शिक्षा हासिल गर्ने काम; विद्या पढ्ने काम; विद्याप्राप्ति।

विद्यार्थी- *ना.* [सं.] १. नियमित रूपले विद्याको आर्जनमा लागिरहने व्यक्ति; शिक्षणसंस्थामा अध्ययनरत व्यक्ति; छात्र; शिष्य। २. कुनै विषयबारे खोजअध्ययन गर्ने व्यक्ति; विद्वान्। *वि.* ३. विद्या पढ्न चाहने।

विद्यार्थी सङ्गठन- *ना.* विद्यार्थीहरूको हक र हितका लागि विद्यार्थीहरूबाट बनाइएको सङ्घ वा सङ्गठन; विद्यार्थीहरूको समिति।

विद्यालय- *ना.* [सं.] पढ्ने र पढाउने ठाउँ; पाठशाला; स्कुल।

विद्यावान्- *वि.* [सं.] १. धेरै विद्या प्राप्त गरेको; विद्वान्।

विद्यावारिधि- *ना.* [सं.] तोकिएको योग्यता प्राप्त गरेपछि सम्बन्धित विश्वविद्यालयबाट अनुमति लिई अनुसन्धानपूर्ण शोधग्रन्थ तयार गरेर स्वीकृत भएमा दिइने विशेष उपाधि; पीएच्.डी)।

विद्याश्रम- *ना.* [सं.] बसोबास र खानपानको समेत प्रबन्ध भएको विद्यालय; गुरुकुल (बोर्डिङ)।

विद्यास्नातक- *ना.* [सं.] १. विश्वविद्यालयबाट उपाधि प्राप्त व्यक्ति। २. उच्च शिक्षा हासिल गरेको व्यक्ति। *वि.* ३. उच्च शिक्षा प्राप्त गरेको।

विद्याहीन- *वि.* [सं.] विद्या नभएको वा नपढेको; अपठित; अनपढ।

विद्युत्- *ना.* [सं.] १. बर्खाकालमा बादल लागेको बेला आकाशमा झिलिक्क चम्कने क्षणिक प्रकाश; बिजुली। २. प्रकाश, ताप, आकर्षण आदि पैदा गर्न सक्ने विशिष्ट वैज्ञानिक क्रियाबाट उत्पन्न गराइने शक्ति; बिजुली। ३. चट्याङ; वज्र; चट्को; चिर्को।

विद्युत् आघात- *ना.* १. ऋणात्मक विद्युत्तरङ्गबाट धनात्मक विद्युत्तरङ्गतिर विद्युत्तरङ्ग प्रवाहित हुने प्रक्रिया। २. विद्युत्तरङ्गले चोट पुऱ्याउने काम।

विद्युताणु- *ना.* कुनै रासायनिक यौगिकलाई पानीमा घोल्दा धनात्मक तथा ऋणात्मक परमाणु विघटन भई छुट्टिएर बनेको परमाणुयुक्त विद्युत्।
विद्युतीकरण- *ना.* सबैतिर बिजुली-सेवा उपलब्ध गराउने काम।
विद्युत् ऊर्जा- *ना.* विद्युत्बाट प्राप्त हुने शक्ति।
विद्युत् एकाइ- *ना.* विद्युत्शक्तिको न्यूनतम परिमाण; युनिट।
विद्युत् कर्पोरेसन- *ना.* विद्युत्शक्तिको उत्पादन र वितरण गर्ने निगम; बिजुलीअड्डा।
विद्युत्घात- *ना.* बिजुलीको करेन्टबाट दिइने प्राणदण्ड; करेन्टको स्पर्शबाट हुने मृत्यु।
विद्युत् चिकित्सा- *ना.* बिजुलीको करेन्टद्वारा गरिने उपचार।
विद्युत् तरङ्ग- *ना.* दूरसञ्चारको प्रणाली सञ्चालन गरिने विद्युत्चुम्बकयुक्त तरङ्ग (माइक्रोवेभ)।
विद्युत् दर्शक- *ना.* विद्युत्तरङ्गको गति देखाउने यन्त्र; बिजुलीको खपत देखाउने मिटर।
विद्युत्पात- *ना.* आकाशबाट चट्याङ खस्ने काम; वज्रपात।
विद्युत् प्राधिकरण- *ना.* बिजुली अड्डा।
विद्युत् वितरक- *ना.* १. बिजुली उपलब्ध गराउने उपकरण।
विद्युत् शक्ति- *ना.* पानी, कोइला, तेल आदिको वैज्ञानिक प्रयोगबाट प्राप्त हुने ऊर्जा।
विद्युत् स्तम्भ- *ना.* बिजुलीको तार जाने खम्बा; पोल।
विद्युन्मापक- *ना.* [सं.] बिजुलीको शक्ति, वेग आदि नाप्ने यन्त्र; बिजुलीको खपत नाप्ने मिटर; विद्युत् दर्शक।
विद्युन्माला- *ना.* [सं.] १.लहरै जडिएको बिजुलीको प्रकाश। २. हरेक पाउमा दुई मगण र दुई गुरु हुने एक वार्णिक छन्द।
विद्युल्लता- *ना.* [सं.] आकाशमा बिजुली चम्कँदा देखिने नागबेलीजस्ता विभिन्न रेखा।
विद्योपार्जन- *ना.* [सं.] विद्याको आर्जन; विद्या हासिल गर्ने काम; शिक्षाप्राप्ति।
विद्रधि- *ना.* [सं.] शरीरका मासुका गाँठा; पिप भरिएको घाउ; अर्बुद रोग।
विद्रुम- *ना.* [सं.] रुखका कलिला पात; पालुवा। २. कोपिलो। ३. मुगा; प्रबाल।
विद्रोह- *ना.* [सं.] १. सरकारको कार्यसञ्चालनमा बाधा पुऱ्याउने वा राज्यलाई विफल पार्ने उद्देश्यले गरिएको ठुलो उपद्रव; विप्लव; क्रान्ति। २. शासनसत्ता वा सरकारलाई पल्टाउने काम। ३. ठुलो विरोध; कडा शत्रुता। ४. मनाबैरी; भैँभगडा। ५. रिस; आवेश; द्वेष; तीव्र ईर्ष्या।
विद्रोहात्मक- *वि.* विद्रोह वा आतङ्क फैलाउने; विरोध गर्ने; शान्तिमा खलल पार्ने।
विद्रोही- *वि.* १. विद्रोह गर्ने; बागी; विप्लवी; क्रान्तिकारी। २. द्वेष गर्ने; ईर्ष्यालु; रिस देखाउने।
विद्वच्छिरोमणि- *ना.* [सं.] विद्वान्हरूमा श्रेष्ठ व्यक्ति; अत्यन्त विद्वान् व्यक्ति। २. नेपालमा अहिलेसम्म औपचारिक रूपबाट दुई विद्वान् (स्व. हेमराज पाण्डे र स्व. कुलचन्द्र गौतम) लाई प्रदान गरिएको एक सम्मान।
विद्वज्जन- *ना.* [सं.] बुद्धिविवेक भएको व्यक्ति; विद्वान्; पण्डित।
विद्वत्तम- *वि.* [सं.] १. सबभन्दा बढी विद्या कमाएको; प्रकाण्ड विद्वान्। *ना.* २. शिव; महादेव।
विद्वत्ता- *ना.* [सं.] १. विद्वान् हुनाको भाव, गुण वा स्थिति; पाण्डित्य। २. विवेक; बुद्धि; अक्कल। ३. ज्ञान।
विद्वत्परिषद्/विद्वत्सभा- *ना.* [सं.] विद्वान्हरूको सभा वा समिति।
विद्वद्वर्ग- *ना.* [सं.] विद्वान्हरूको वर्ग वा समूह।
विद्वद्वृत्ति- *ना.* [सं.] १. विद्वान्लाई जीवनयापनका लागि दिइने सावधिक आर्थिक अनुदान। २. शिक्षा आदि सेवामा कार्यरत व्यक्तिलाई अग्रिम योग्यता प्राप्त गर्ने मौका दिइँदा दिइने थप आर्थिक सुविधा (फेलोसिप)।
विद्वान्- *वि.* [सं.] १. धेरै विद्या आर्जन गरेको; ज्यादै शिक्षित; पण्डित। २. शास्त्रको मर्म बुभ्ने; तत्त्ववेत्ता; तत्त्वज्ञ। *ना.* ३. धेरै लेखपढ गरेको व्यक्ति; पण्डित।
विद्वेष- *ना.* [सं.] १. आपसी मनमुटाव; वैरभाव; शत्रुता। २. विरोध; भगडा। ३. द्वेष; ईर्ष्या; डाह।
विद्वेषक/विद्वेषी- *वि.* रिस गर्ने; डाह गर्ने; ईर्ष्यालु; इखालु।
विधर्म- *ना.* [सं.] १. आफूले मानिआएको धर्मदेखि भिन्न धर्म; अर्काको धर्म; परधर्म। *वि.* २. खराब; घृणित; कुत्सित। ३.गुण नभएको; निर्गुण।
विधर्मी- *वि.* १. आफ्नो धर्मको विरुद्ध आचरण गर्ने; धर्मच्युत; धर्मभ्रष्ट। २. विधर्मको अनुसरण गर्ने; परधर्मी। ३. कुकर्मी; अधर्मी।
विधवा- *ना.* [सं.] पति मरेकी स्त्री; राँडी।
विधवा विवाह- *ना.* विधवाले पुनर्विवाह गर्ने काम; विधवाको विवाह।
विधवाश्रम- *ना.* आश्रयहीन विधवाहरूको भरणपोषण गर्ने ठाउँ; विधवाहरू बस्ने आश्रम।
विधा- *ना.* [सं.] १. अंश; हिस्सा; भाग। २. काइदा; तरिका; शैली। ३. काव्य वा साहित्यमा प्रचलित खासखास विषय, प्रकार वा किसिम (जस्तो- नाट्यविधा, कविताविधा, कथाविधा इ.)। ४. कामकाज; व्यवहार। ५. उच्चारणविधि; उच्चारण। ६. काम गरेबापत पाइने निर्धारित रकम; तलब; वेतन। ७. सृष्टिकर्ता ईश्वर; ब्रह्मा। ८. क्रम; सिलसिला; रोल। ९. विचारको केन्द्रीय रूप; मुख्य विचार। १०. लक्ष्य; उद्देश्य।
विधाता- *वि.* [सं.] १. कामकुराको चाँजोपाँजो गर्ने; व्यवस्था मिलाउने; प्रबन्धक। २. सृष्टि गर्ने; निर्माता। *ना.* ३. व्यवस्था मिलाउने व्यक्ति। ४. सृष्टि गर्ने व्यक्ति। ५. ब्रह्मा। ६. ईश्वर। ७. प्रारब्ध; भाग्य। ८. विश्वकर्मा। ९. कामदेव।
विधान- *ना.* [सं.] १. प्रारम्भ गरिने कामको पूर्वयोजना; कुनै कामकुराको आयोजन। २. कामको चाँजोपाँचो; व्यवस्था; प्रबन्ध। ३. बनाउने काम; निर्माण; संरचना। ४. पद्धति; विधि; प्रणाली। ५. राज्य वा सरकारले समयसमयमा देशको आवश्यकताअनुकूल बनाएका नियमहरूको सङ्ग्रह; ऐन; कानुन। ६. राज्यसत्ताको सञ्चालन गर्ने सर्वोच्च नियमसङ्ग्रह; शासनविधान; संविधान। ७. कुनै सङ्घ, संस्था, सङ्गठन आदिको सञ्चालनका लागि तयार

पारिएको कार्यविधि वा नियमावली। ८. कामकाज; व्यवहार। ९. धर्मशास्त्रको आदेश; वेदवाक्य; ब्रह्मवाक्य।

विधान अनुसार- *क्रि.वि.* विधानले दर्साएअनुसार; विधानका परिधिभित्र रहेर।

विधानज्ञ- *वि.* विधानको मर्म जान्ने; ऐनकानुनको ज्ञाता।

विधान परिषद्- *ना.* कुनै पनि देशको पुराना कानुनहरूको संशोधन गर्ने र नयाँ कानुनको तर्जुमा गर्ने निर्वाचित वा मनोनीत प्रतिनिधिहरूको सभा; विधान बनाउने परिषद्; तल्लो सदन; भारतको प्रान्तीय सरकारमा गठित प्रतिनिधिसभा।

विधानमण्डल- *ना.* विधान बनाउने सभा; विधायिका सभा।

विधानवाद- *ना.* विधानको सीमा र परिधिभित्र रहने सिद्धान्त वा मत।

विधानवादी- *वि.* विधानवादको अनुसरण गर्ने।

विधानसभा- *ना.* विधानपरिषद्; विधानमण्डल; विधायिका सभा; व्यवस्थापिका।

विधायक- *वि.* [सं.] १. कानुनको निर्माण गर्ने; विधान बनाउने (व्यवस्थापिकाको सदस्य)। २. व्यवस्था मिलाउने; प्रबन्धक। *ना.* ३. विधानपरिषद् वा विधायिका सभाको प्रतिनिधि सदस्य; व्यवस्थापिकाको निर्वाचित वा मनोनीत सदस्य; तल्लो सदनको जनप्रतिनिधि।

विधायन- *ना.* [सं.] व्यवस्थापिकाद्वारा ऐनकानुनको निर्माण गर्ने काम।

विधायिका- *वि.* [सं.] *ना.* १. राज्यको शासनसञ्चालनका लागि प्रायः जनताबाट चुनिएको प्रतिनिधिसभा; सरकारका तीन अङ्ग (कार्यपालिका, न्यायपालिका र विधायिका) मध्ये एक अङ्ग; व्यवस्थापिका सभा; तल्लो सदन। २. विधायकको स्त्रीलिङ्गी रूप।

विधान सभा- *ना.* विधायिका; प्रतिनिधिसभा; व्यवस्थापिका।

विधायी- *वि.* [सं.] १. विधान बनाउने; ऐनकानुनको निर्माण गर्ने; विधायक। २. व्यवस्था मिलाउने; प्रबन्धक।

विधायी कार्य- *ना.* विधायिकाबाट सम्पन्न गरिने विधाननिर्माण आदि काम; ऐनकानुन बनाउने काम।

विधि- *ना.* [सं.] १. कामकुरो गर्ने तरिका; प्रणाली; रीति; ढङ्ग; शैली। २. आदेश; आज्ञा; निषेधको उल्टो रूप। ३. चाँजोपाँचो; व्यवस्था; प्रबन्ध। ४. धर्मशास्त्र वा प्रामाणिक ग्रन्थहरूमा बताइएको शास्त्रीय नियम। ५. आचरण; व्यवहार। ६. कर्म; प्रारब्ध; भाग्य। ७. ऐनकानुन; विधान। ८. रचना; निर्माण। ९. सृष्टिका देवता; ब्रह्मा।

विधिक- *वि.* विधि वा कानुनसँग सम्बन्धित; कानुनअनुकूल।

विधिगत- *वि.* विधिअनुकूल; ऐनकानुनसँग मिल्ने।

विधिग्राह्य- *वि.* विधानले कुनै बाधा नपर्ने; वैध।

विधिग्राह्य मुद्रा- *ना.* ऋण भुक्तानी गर्नाका लागि विधानले मान्यता दिएको मुद्रा।

विधिज्ञ- *वि.* विधान जान्ने; ऐनकानुनको मर्मसँग परिचित; कानुनवेत्ता।

विधिनियम- *ना.* यो गर्नुहुन्छ योचाहिँ हुँदैन भन्ने नियम; ऐनकानुन वा शास्त्रको नियम।

विधिनिषेध- *ना.* १. विधि र निषेध; गर्न हुने र नहुने कुराको निर्देश। २. कानुनद्वारा गरिएको निषेध; विधिको निषेध।

विधि परामर्शी- *ना.* सरकारलाई विधि वा कानुनसम्बन्धी सल्लाह दिने पदाधिकारी।

विधिपालक- *वि.* विधि वा कानुनको परिपालन गर्ने; कानुनको परिधिभित्र रहने।

विधिपूर्वक- *वि.* विधि-विधानअनुसार।

विधिभङ्ग- *ना.* विधि वा कानुनको उल्लङ्घन; कानुनको उपेक्षा वा अवहेलना; कानुनविपरीत व्यवहार।

विधिमान्य- *वि.* कानुनसम्मत; विधिले दिएको; विधिसम्मत; प्रचलित ऐनकानुनमा बाधा नपर्ने।

विधिवत्- *क्रि.वि.* विधि वा कानुनको परिधिभित्र रहने गरी; विधिपूर्वक; कानुनअनुसार।

विधिवशात्- *क्रि.वि.* अकस्मात्; संयोगवश; अचानक; भाग्यवश।

विधिविधान- *ना.* १. कर्मको फल; भाग्यको लेखा। २. कानुनी व्यवस्था; ऐनकानुन। ३. सबै अङ्ग पुगेको काम-कुरो।

विधिविपर्यय- *ना.* १. कर्म वा प्रारब्धले ठगिने काम; दुर्भाग्य; अभाग। २. ऐन-कानुनको विपरीत चालचलन।

विधिविहित- *वि.* १. विधि वा नियमअनुकूल गरिएको; नियमले दिएको। २. ऐन-कानुनअनुसार गरिएको।

विधिवेत्ता- *वि.* विधि वा कानुन जान्ने (व्यक्ति)।

विधिसचिव- *ना.* विधि वा कानुनका सम्बन्धमा सरकारलाई सल्लाह दिने सरकारी उच्च पदाधिकारी; कानुन-सचिव।

विधिस्नातक- *वि.* विधि वा कानुन विषयको स्नातकपरीक्षामा उत्तीर्ण; कानुनवेत्ता। *ना.* २. कानुन जान्ने व्यक्ति।

विधु- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमा; जून। २. ब्रह्मा। ३. विष्णु। ४. कपुर। ५. वायु।

विधुर- *वि.* [सं.] १. स्वास्नी मरेको पुरुष; राँडो। २. दुःख पाएको; कष्टभोगी। ३. आत्तिएको; व्याकुल; विह्वल। ४. विपक्षमा लाग्ने; विरोधी।

विधुरदर्शन- *ना.* १. डरलाग्दो वा आपत्तिजनक कुरो देखिने काम; भयावह दृश्य। २. अशान्ति।

विधुर विवाह- *ना.* पत्नी मरेपछि पतिबाट गरिने पुनर्विवाह।

विधेय- *वि.* [सं.] १. गर्नुपर्ने; काम गर्न लायक; कर्तव्य। २. नियमद्वारा जानिने; विधिद्वारा थाहा पाइने। ३. आज्ञा पालन गर्ने; आज्ञापालक। *ना.* ४. गर्नुपर्ने काम; कर्तव्य; कर्म। ५. व्याकरणका अनुसार उद्देश्य वा कर्ताका बारेमा भनिने कुरो; वाक्य पूर्ण गराउने पद।

विधेयक- *ना.* [सं.] १. व्यवस्थापिका वा विधायिका सभामा पारित गर्नका लागि प्रस्तुत गरिने कानुनको प्रारूप वा कानुनको मस्यौदा; प्रतिनिधि सभामा पेस गरिने ऐनको प्रस्तावित रूप; मस्यौदा कानुन। २. राष्ट्रको सर्वोच्च शासकबाट स्वीकृत हुनुभन्दा पूर्वको कानुनी मस्यौदा वा ऐनको प्रारूप।

विधेय विमर्श- *ना.* [सं.] भन्नुपर्ने कुरो वा मुख्य आशय दबिन जाँदा पर्ने एक साहित्यिक वाक्यदोष।

विध्य- *वि.* [सं.] छेड्न लायक; प्वाल पार्न योग्य।

विध्यनुकूल- *वि.* [सं.] विधि वा कानुनको दृष्टिबाट कुनै किसिमको त्रुटि नभएको; ऐनकानुनका सबै बुँदाहरू पालन गरिएको।
विध्वंस- *ना.* [सं.] १. भयङ्करको नाश; विनाश; छारस्ट; स्वाहा। *वि.* २. भयङ्करसँग नाश भएको; विनष्ट।
विध्वंसक- *वि.* विध्वंस गर्ने; विनाशक।
विध्वंसकारी- *वि.* विध्वंसक।
विध्वंसन- नाश गर्ने काम; ठुलो आतङ्क मच्चाउने क्रिया; तहसनहस; विध्वंस।
विध्वंसवाद- *ना.* चारैतिर अशान्ति मच्चाएर राज्यको ऐनकानुनलाई नै खलल पार्ने मत वा सिद्धान्त; विध्वंसकारी क्रियाकलापमा लाग्ने मत।
विध्वंसवादी- *वि.* विध्वंसवादको अनुयायी।
विध्वंसी- *वि.* विध्वंसकारी; भताभुङ्ग पार्ने; विनाशक।
विनत- *वि.* [सं.] १. टुप्पाबाट भुइँसम्म लत्रेको; नुहेको; झुकेको। २. विनम्र; विनयी; विनीत।
विनति- *ना.* [सं.] १. आदर-भाउसहितको प्रार्थना; निवेदन; बिन्ती। २. आफूलाई परेको पिरमर्काबारेको उजुर। ३. आदरभाउ देखाउने काम; नम्रता।
विनति पत्र- *ना.* बिन्तीपत्र; निवेदन।
विनतोदर- *वि.* [सं.] १. पेट सुकेको वा बसेको; कुप्रो परेको; कुप्रे। २. बिचमा खाल्डो परेको।
विनम्र- *वि.* [सं.] १. ज्यादै नुहेको; धेरै नम्र; विनीत। २. झुकेको; झोलिएको; लच्केको।
विनय- *ना.* [सं.] १. नुहेको वा झुकेको भाव; नम्रता। २. सज्जन हुनाको भाव; शिष्टता; भद्रता। ३. प्रार्थना; अनुरोध; बिन्ती। ४. इन्द्रियलाई वश गर्ने पुरुष; जितेन्द्रिय। ५. शासन; नियन्त्रण।
विनयपिटक- *ना.* बौद्ध भिक्षुहरूको नियम र अनुशासनसम्बन्धी विषय लेखिएको एक बौद्ध ग्रन्थ; त्रिपिटकमध्ये एक।
विनयशील- *वि.* नम्र स्वभाव भएको; सुशील; विनयी।
विनयी- *वि.* विनय भएको; विनयशील; विनम्र।
विनश्वर- *वि.* [सं.] १. नाश हुने स्वभावको; नाशशील। २. सधैँ नरहने; अनित्य; क्षणिक।
विनश्वरता- *ना.* नश्वरको अभाव; विनश्वर हुनाको भाव वा स्थिति; नाश हुने प्रकृति; नश्वरता।
विनष्ट- *वि.* [सं.] १. विनाश भएको; नष्ट; विध्वस्त। २. बिग्रेभत्केको; विकृत। ३. मरेको; मृत। ४. गिरेको; भ्रष्ट; पतित।
विना- *ना.यो.* [सं.] नाम शब्दका अगाडि वा पछाडि रहेर नभईकन, रहित, अभावमा आदि अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तो विनाकाम; उद्देश्यविना इ.); नभईकन; रहित; अभावमा।
विनायक- *ना.* [सं.] १. विघ्नबाधा शमन गर्ने इष्टदेवता; गणपति; गणेश। २. नाइके; मालिक; नायक; नेता। ३. काठमाडौँ उपत्यकाभित्रका प्रसिद्ध चार विनायक (भक्तपुरमा सूर्यविनायक, चाबहिलमा चन्द्रविनायक, काठमाडौँमा अशोकविनायक र चोभारमा जलविनायक)।
विनाश- *ना.* [सं.] १. ठुलो बरबादी; सत्यानाश; स्वाहा; विध्वंस। २. बिगार; भताभुङ्ग; तहसनहस। ३. नदेखिने काम; लोप।
विनाशक- *वि.* १. नाश गर्ने; विध्वंसक। २. दुःख पुऱ्याउने; बिगार्ने।
विनाशकारी- *वि.* विनाशक।
विनाशी- *वि.* नाश हुने; नश्वर।
विनाश्य- *वि.* नाश हुन लागेको; नाश हुन योग्य।
विनिसृत- *वि.* [सं.] १. बाहिर गएको; निस्केको। २. भागेको; पलायित।
विनिपात- *ना.* [सं.] १. आकाशबाट पृथ्वीतर्फ झर्ने काम; गिराइ; पतन। २. बरबादी; विध्वंस; सत्यानाश। ३. आपत्ति; सङ्कट। ४. मृत्यु; अवसान। ५. कष्ट; पीडा; दुःख। ६. अपमान; हेला; घृणा। ७. नरक।
विनिपातक- *वि.* १. नाश गर्ने; विध्वंसकारी। २. अपमान गर्ने।
विनिपातन- *ना.* १. गर्भ तुहाउने काम। २. खसाल्ने काम।
विनिपाती- *वि.* विनाशकारी।
विनिमय- *ना.* [सं.] १. एक वस्तु दिएर अर्को वस्तु लिने काम; साटफेर; अदलाबदली। २. कुनै एक देशको मुद्राबाट अर्को देशको मुद्रा साट्ने काम; सटही। ३. हेरफेर; परिवर्तन। ४. बन्धक राख्ने काम।
विनिमय अधिकोष- *ना.* कुनै एक विदेशी मुद्राको बदलामा अर्को देशको मुद्रा साटेर दिने वा बाहिर पठाउने बैङ्क।
विनिमय व्यवस्था- *ना.* मुद्रासटही गर्ने प्रबन्ध।
विनिमय हुलाक- *ना.* एक अर्को देश भई हुलाकवस्तु लैजाने व्यवस्था गरिदिने हुलाकघर।
विनिमेय- *वि.* [सं.] १. विनिमय वा साटफेर गर्न सकिने। २. दरपीठ वा सुम्पुवा गरी हस्तान्तरण गर्नसकिने।
विनिमेय पत्र- *ना.* १. विनिमयसम्बन्धी कार्यको उल्लेख भएको कागजात। २. दरपीठ वा सुम्पुवा गरिएको व्यक्तिलाई लेखिएबमोजिमको रकम प्राप्त गर्न सक्ने गरी दिइएको अधिकारपत्र।
विनियम- *ना.* [सं.] मूल ऐन वा कानुनको परिधिभित्र रही बनाइएको उपनियम; कुनै सङ्घ, संस्था वा सङ्गठनको सञ्चालनका लागि मूल ऐनको उद्देश्यअनुकूल तयार गरिएको नियम।
विनियमन- *ना.* ऐनको व्याख्याका रूपमा नियम बनाई कार्यप्रणालीलाई छिटोछरितो र सुविधायुक्त बनाउने काम। २. कुनै गति वा विस्तार आदिलाई धेरै बढ्न नदिने काम; नियन्त्रण। ३. वाहनको गति आदिलाई आवश्यकताअनुसार बढाउने, घटाउने वा ठिक पार्ने काम।
विनियुक्त- *वि.* [सं.] काममा खटाइएको; विनियोजित।
विनियोग- *ना.* [सं.] १. कुनै काममा लगाउने वा खटाउने काम; उपयोग; प्रयोग। २. कहीँ पठाउने काम; प्रेषण। ३. छाड्ने काम; परित्याग। ४. छुट्ट्याउने वा अलग्याउने काम; पृथक्करण। ५. यज्ञ आदिमा वैदिक मन्त्र पढ्नुभन्दा पहिले मन्त्रद्रष्टा ऋषि, देवता र उद्देश्य बताई गरिने सङ्कल्प।
विनियोग विधेयक- *ना.* राजस्वको के-कति अंश कुनकुन शीर्षकमा खर्च गर्ने भन्ने विषय रहेको, विधायिकामा प्रस्तुत गरिने आर्थिक

विधेयक वा प्रारूप; विनियोजन विधेयक।
विनियोजक- *वि.* [सं.] १. काममा खटाउने; प्रयोग वा उपयोग गर्ने। २. कुनै योजना वा उद्योगव्यवसाय आदिमा पुँजीको लगानी गर्ने; लगानीकर्ता।
विनियोजन- *ना.* [सं.] १. काममा खटाउने काम; उपयोग; प्रयोग। २. कुनै काममा पुँजी लगाउने काम; राजस्वको परिचालन।
विनियोजन विधेयक- *ना.* विधायिका सभामा पारित गर्नाका लागि प्रस्तुत गरिने, कुन शीर्षकमा केकति राजस्व खर्च गर्ने भन्ने आर्थिक मस्यौदा; विधायिकामा प्रस्तुत गरिने आर्थिक विधेयक।
विनियोजन शीर्षक- *ना.* मन्त्रालय, विभाग आदिमा गरिने तलब, भत्ता, प्रकाशन, इन्धन, घरभाडा आदिको खर्चगत विभाजन।
विनियोजित- *वि.* [सं.] १. विनियोजन गरिएको; काममा खटाइएको; प्रयुक्त; नियुक्त। २. चढाइएको; अर्पण गरिएको; अर्पित।
विनियोज्य- *वि.* [सं.] काममा लगाउन लायक; उपयोग गर्न योग्य।
विनिर्गत- *वि.* [सं.] १. बाहिर गएको; निस्केको। २. बन्धनबाट छुटेको; मुक्त।
विनिर्गम- *ना.* [सं.] १. बाहिर जाने वा निस्कने काम; बाहिरिने क्रिया।
विनिर्मुक्त- *वि.* [सं.] १. बन्धनबाट छुटकारा पाएको; मुक्त। २. निस्केको; फुत्केको।
विनिवारण- *ना.* [सं.] कडाइका साथ रोक्ने काम; रोकावट; प्रतिबन्ध।
विनीत- *वि.* [सं.] १. ज्यादै नुहेको वा झुकेको; नम्र; विनयी। २. सज्जन; सुशील; भद्र; शिष्ट। ३. लगिएको; पुऱ्याइएको। ४. टुप्पोदेखि नुहेको; झुकेको। ५. इन्द्रिय जित्ने; जितेन्द्रिय; संयमी। ६. मिल्काइएको; हटाइएको।
विनोद- *ना.* [सं.] १. मन बहलाउने काम; आनन्ददायी क्रियाकलाप; मनोरञ्जन। २. खेलकुद; क्रीडा। ३. खेलाँची; ख्यालठट्टा; परिहास।
विनोदी- *वि.* ख्यालठट्टा गर्ने स्वभावको; लहडबाज।
विन्दु- *ना.* [सं.] १. लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ कुनै नभएको, ज्यादै सानो चिह्न; थोप्लो; बिन्दु। *वि.* २. चलाक; बुद्धिमान्। ३. उदार; दयालु।
विन्दुपथ- *ना.* एउटा चलायमान विन्दुले लम्बाइ वा चौडाइतर्फ लिने बाटो; बिन्दु तन्काउने मार्ग।
विन्ध्य- *ना.* [सं.] भारतको मध्यभागमा पर्ने, पूर्वपश्चिम भएर रहेको एक प्रसिद्ध पर्वत; विन्ध्याचल।
विन्ध्यवासिनी- *ना.* १. विन्ध्याचल पर्वतकी अधिष्ठात्री देवी। २. पश्चिम नेपालको कास्की जिल्लाअन्तर्गत पोखरामा रहेकी एक प्रसिद्ध देवी; तिनै देवीको मन्दिर। (उहिले राजाबाट कास्कीकोटमा स्थापना गर्न विन्ध्याचलबाट ल्याइएकी यी देवीलाई पोखरामा बिसाइएको र त्यहाँबाट उचाल्न नसकी बिसाइएकै ठाउँमा स्थापित गरिएको हो भन्ने किंवदन्ती छ)।
विन्ध्याचल- *ना.* मध्य भारतमा रहेको एक प्रसिद्ध पर्वत; विन्ध्यपर्वत।
विन्यस्त- *वि.* [सं.] १. राखिएको; स्थापना गरिएको। २. सुरक्षाका लागि पछि फिर्ता हुने गरी दिइएको (नासो, धरौटी आदि)।
विन्यास- *ना.* [सं.] १. राख्ने काम; स्थापना। २. जड्ने वा सजाउने काम; जडान। ३. लहरै मिलाएर राख्ने काम; सुगठित स्थापना। ४. समूह; सङ्कलन; सङ्ग्रह। ५. आधार; आश्रय। ६. नासो; धरौटी; धितो।
विपक्ष- *ना.* [सं.] १. कुनै दल वा मान्यताको उल्टो दल वा मान्यता; विरोधी पक्ष; प्रतिकूल पक्ष। २. शत्रु; दुस्मन; वैरी। ३. वादी वा प्रतिवादी; झगडिया। ४. कुनै पक्ष वा सम्प्रदाय आदिको पक्षमा नलाग्ने काम; निष्पक्षता। *वि.* ५. उल्टो; प्रतिकूल; विपरीत। ६. पक्षपात नभएको; निष्पक्ष। ७. पखेटा नभएको।
विपक्षी- *वि.* १. विरुद्ध पक्षको; प्रतिकूल पक्षमा लाग्ने; विरोधी। *ना.* २. शत्रु; वैरी। ३. प्रतिद्वन्द्वी। ४. प्रतिवादी।
विपद्जनक- *ना.* [सं.] विपत्तिमा पार्ने; सङ्कट पैदा गर्ने।
विपद्जाल- *ना.* [सं.] विपत्तिको जालो; दुःख-कष्टको घर; आपत्तिको समूह।
विपञ्चिका/विपञ्ची- *ना.* [सं.] १. वीणा; सितार; गितार। २. खेल; क्रीडा।
विपण- *ना.* [सं.] खुद्रा वा चानचुने व्यापार।
विपणी- *ना.* १. विशेष अवसरमा अथवा साप्ताहिक, वार्षिक आदि रूपले लाग्ने सामयिक बजार; हाट; बजार। २. वाणिज्य; उद्योगव्यवसाय; व्यापार। ३. बेच्न राखिएको मालसामान।
विपत्- *ना.* [सं.] आपत्; आपत्ति; कष्ट।
विपत्कर- *वि.* आपत्ति पैदा गर्ने; कष्ट दिने; कष्टप्रद।
विपत्काल- *ना.* विपत् परेको स्थिति; सङ्कटकाल।
विपत्ति- *ना.* [सं.] १. विपत्; बिचल्ली; सङ्कट; आपत्ति।२. यातना; पीडा; कष्ट; दुःख। ३. अप्ठेरो; कठिनाइ; मुस्किल। ४. ठुलो हानिनोक्सानी पुऱ्याउने घटना; दुर्घटना। ५. बरबादी; सत्यानाश। ६. निधन; मृत्यु।
विपत्तिजनक- *वि.* विपत्ति पैदा गर्ने; विपत्कर।
विपत्र- *ना.* [सं.] १. बैङ्क वा महाजन आदिबाट तोकिएअनुसारको रकम फलानो मितिसम्म चुक्ता गरिदिउँला भन्ने भाका लेखिएको पत्र; हुन्डी। २. माग गरिएको मालको मूल्य चुक्ता गर्नेबारे दुवै पक्षबाट मान्य हुने गरी लेखिएको सर्तनामा; विनिमयपत्र।
विपथ- *ना.* [सं.] १. हिँड्न मुस्किल पर्ने बाटो; खराब बाटो; कुमार्ग। २. प्रतिकूल उद्देश्य; नसुहाउँदो काम। ३. भिन्न मार्ग; अलग बाटो।
विपथगामी- *वि.* विपथमा लागेको; कुमार्गमा हिँड्ने।
विपद्- *ना.* [सं.] विपत्।
विपदा- *ना.* विपत्ति।
विपद्ग्रस्त- *वि.* आपद्विपद्मा फसेको; सङ्कटग्रस्त।
विपन्न- *वि.* [सं.] १. विपत्तिमा परेको; सङ्कटग्रस्त। २. नाश भएको; नष्ट।
विपरिधान- *ना.* [सं.] सेना, प्रहरी आदिले पहिरिने एकनासको पोसाक; वर्ग वा व्यवसायसुहाउँदो पहिरन (युनिफर्म)।
विपरीत- *वि.* [सं.] १. पूरै किसिमले नमिल्दो; उल्टो; बिल्ल्याँटो। २. आफ्नो अनुकूल नभएको; प्रतिकूल। ३. विरुद्ध; खिलाफ।

४. नियमसित नमिल्दो खालको; नियमविरुद्ध। ५. असत्य; मिथ्या; झुटो।
विपरीततः- *क्रि.वि.* विपरीत किसिमले; उल्टो चालसँग।
विपरीतता- *ना.* विपरीत हुनाको भाव वा अवस्था; उल्टोपन।
विपरीतार्थ- *ना.* १. उल्टो अर्थ; विरुद्ध अर्थ। *वि.* २. उल्टो वा विरुद्ध अर्थ लाग्ने।
विपरीतार्थक- *वि.* उल्टो अर्थ बुझाउने।
विपर्यय- *ना.* [सं.] १. तलमाथि वा अगाडिपछाडि परेको अवस्था; क्रमको अभाव; व्यतिक्रम। २. सिलसिला टुटेको रूप; क्रम भत्केको अवस्था। ३. भ्रम; भ्रान्ति। ४. गल्ती; भुल। ५. उल्टोपन; प्रतिकूलता। ६. साटफेर; विनिमय; अदलाबदली। ७. भेष वा पोसाकको परिवर्तन। ८. अभाव; शून्यता। ९. हानि; नोक्सान। १०. विनाश; खतम। ११. विपत्ति। १२. द्वेष; रिस। १३. कुनै शब्दमा वर्ण अगाडिपछाडि पर्ने स्थिति (जस्तो पिशाच > पिचास आदि)।
विपर्यस्त- *वि.* [सं.] १. बदलिएको; हेरफेर भएको; परिवर्तित। २. उल्टो; विपरीत। ३. सिलसिला बिग्रेको; क्रमभङ्ग भएको। ४. भ्रान्ति गराउने; सन्देहास्पद।
विपर्याय- *ना.* [सं.] कुनै पनि शब्दको विरोधी वा उल्टो अर्थ बुझाउने शब्द; विपर्यायवाची शब्द। (जस्तो- तल=माथि, राम्रो=नराम्रो; बाहिर=भित्र आदि)।
विपर्यास- *ना.* [सं.] १. कुनै एक व्यक्ति वा वस्तुको बदलामा अर्को रहने काम; हेरफेर; अदलीबदली। २. प्रतिकूलता; विरुद्धता; उल्टोपन। ३. भ्रम; भ्रान्ति; भुल।
विपल/विपला- *ना.* [सं.] एक पलको साठी भागको एक भाग; पलको साठीयौँ भाग; समयको ज्यादै सूक्ष्म एकाइ।
विपश्वी बुद्ध- *ना.* [सं.] पौराणिक जनश्रुतिअनुसार सत्ययुगमा नेपाल आउने एक बुद्ध।
विपिन- *ना.* [सं.] १. ठुलासाना रुखलहराहरू भएको ठाउँ; जङ्गल; वन। २. बगैंचा; उपवन।
विपुल- *वि.* [सं.] १. बडेमाको; ज्यादै ठुलो। २. धेरै; प्रचुर; प्रशस्त। ३. फैलिएको; विस्तृत; विशाल। ४. ज्यादै गहन; अगाध; गम्भीर।
विपुलता/त्व- *ना.* विपुल हुनाको भाव वा स्थिति।
विपुला- *ना.* १. धर्ती; पृथ्वी। २. आर्या छन्दको एक भेद। *वि.* ३. 'विपुल' शब्दको स्त्रीलिङ्गी रूप।
विप्र- *ना.* [सं.] १. द्विजाति; ब्राह्मण। २. मेधावी पुरुष; जेहनदार व्यक्ति। ३. शुभचिन्तक साथी; हितैषी मित्र। ४. पीपलको रुख। ५. शिरीषको रुख।
विप्रकर्ष- *ना.* [सं.] १. तान्ने वा घिच्च्याउने काम; अपकर्षण। २. विशेष खालको श्रेष्ठता; उम्दापन। ३. अन्तर; फरक। ४. स्वरपछिको संयुक्त व्यञ्जन छुट्टिई उत्तरवर्ती स्वरको आगम भएर अघिल्लो व्यञ्जनमा जोडिने काम। (जस्तो- अर्क > अरक, फर्क > फरक, पृथ्वी > पृथिवी आदि)
विप्रतिपन्न- *वि.* [सं.] १. परस्पर विरुद्ध; असहमत। २. व्याकुल; हैरान। ३. विवादग्रस्त।
विप्रलब्ध- *वि.* [सं.] १. धोका खाएको; ठगिएको; वञ्चित। २. वियोगले छटपटाएको; वियोगी; विरही।
विप्रलब्धा- *वि.* १. विप्रलब्ध शब्दको स्त्रीलिङ्गी रूप। २. ठगिएकी; वञ्चिता। ३. वियोगिनी; विरहिणी। *ना.* ४. सङ्केतित समय र स्थानमा प्रियजनको भेट नपाई छटपटाएकी नायिका; विरहिणी।
विप्रलम्भ- *ना.* [सं.] १. वियोग; विछोड (प्रायः प्रेमी र प्रेमिकाका बिच)। २. छलकपट; धोका। ३. कलह; झगडा; मनावैरी।
विप्रलम्भ शृङ्गार- *ना.* नायकनायिकाको विरहको वर्णन रहेको शृङ्गार रसको एक भेद; शृङ्गार।
विप्रलाप- *ना.* [सं.] १. मतलब नभएको कुरो; बकवाद; नचाहिँदो गन्थन। २. बरबराउने काम; प्रलाप।
विप्रक्षेपण- *ना.* [सं.] चारैतिर रेखदेख गर्ने काम; चलाकीपूर्ण हेराइ।
विप्रेषण- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्तिका नाउँमा सञ्चारसाधनद्वारा रुपियाँपैसा र यस्तै अरू मालसामान पठाउने काम। २. टाढा पठाइने वस्तु वा रुपियाँपैसा।
विप्लव- *ना.* [सं.] १. ठुलो आन्दोलन; विद्रोह; उग्र क्रान्ति; भयङ्कर विरोध; दङ्गा। २. अशान्ति; उत्पात; उपद्रव। ३. ठुलो परिवर्तन; उथल-पुथल। ४. सङ्कट; आपत्ति; विपत्ति। ५. महामारी; सर्वनाश; स्वाहा; विध्वंस। ६. पानीमाथि उत्रने काम; पौडाइ। ७. विनाशकारी वर्षा; बाढी।
विप्लवकारी- *वि.* आन्दोलन मच्चाउने; उपद्रव गर्ने; क्रान्तिकारी।
विप्लवी- *वि.* विप्लवकारी।
विफल- *वि.* [सं.] १. फल नलागेको; फलहीन; निष्फल। २. काम नलाग्ने; व्यर्थ; निरर्थक; निष्प्रयोजन। ३. काम पूरा नभएको; असफल। *ना.* ४. फल नलाग्ने रुख; फल नभएको वा झरेको रुख।
विफलता- *ना.* १. विफल हुनाको भाव वा अवस्था; असफलता। २. सुखद परिणामको अभाव।
विबद्ध- *वि.* [सं.] १. डोरी आदिले बेसरी कसेर बाँधेको; मस्काएको। २.कब्जियत भएको; गोटा परेको।
विबुध- *ना.* [सं.] १. पण्डित; विद्वान्।२. चतुर व्यक्ति; बुद्धिमान्। ३. देवता। ४.चन्द्रमा।
विभक्त- *वि.* [सं.] १. अंशबन्डा भएको; दाजुभाइ छुट्टिएको। २. बाँडिएको; भाग लगाइएको; विभाजित। ३. अलग पारिएको; छुट्ट्याइएको। ४. पृथक् गरिएको वा भएको। ५.एक्लो पारिएको।
विभक्ति- *ना.* [सं.] १. अंशभाग; बाँडचुँड; विभाजन; विभाग। २. अलग्याउने काम; पृथक्करण। ३. अंश; भाग; हिस्सा। ४. व्याकरणअनुसार कारकसँग क्रियाको सम्बन्ध बुझाउनका निम्ति शब्दका पछाडि लाग्ने 'ले, लाई, बाट' आदि प्रत्यय; कारकसूचक प्रत्यय।
विभव- *ना.* [सं.] १. चल-अचल सम्पत्ति; ऐश्वर्य; धन। २. ठुलो बन्ने भाव; महिमा। ३. सामर्थ्य; शक्ति; पराक्रम। ४. ऐसआरामको साधन; भोगविलासको वस्तु। ५. साठी संवत्सरमध्ये एक संवत्सर।
विभवशाली- *वि.* ऐश्वर्यवान्; सम्पन्न।
विभा- *ना.* [सं.] १. कान्ति; दीप्ति; प्रभा; चमक। २. किरण; प्रकाश; तेज। ३. सौन्दर्य।

विभाकर- *ना.* १. सूर्य; घाम। २. आगो; अग्नि।
विभाग- *ना.* [सं.] १. एकएक गरी अलग्ग्याउने वा बाँड्ने काम; विभाजन। २. अंश; भाग; हिस्सा। ३. पुस्तकको उपशीर्षक वा प्रकरण; अध्याय; परिच्छेद। ४. छुट्ट्याउने वा अलगअलग पार्ने काम; पृथक्करण। ५. शिक्षणसंस्थामा सुविधाका लागि तर्जुमा गरिएको विषयगत कार्यक्षेत्र (जस्तो- नेपाली विभाग; अङ्ग्रेजी विभाग आदि); मन्त्रालय वा अड्डाअदालतमा कामको बाँडफाँडका लागि अलग्ग्याइएको क्षेत्र (जस्तो- शिक्षा विभाग; सूचना-विभाग इ.)।
विभागाध्यक्ष- *ना.* कुनै विभागको प्रमुख अधिकारी; विभागीय प्रमुख।
विभागीय- *वि.* [सं.] विभागको; विभागसम्बन्धी।
विभागीय अधिकृत- *ना.* कुनै विभागको प्रशासक वा हाकिम।
विभागीय आदेश- *ना.* कुनै कामकारबाईका विषयमा विभागले दिएको आदेश।
विभागीय कारबाई- *ना.* १. कर्मचारीमाथि विभागीय प्रमुखमा रहेको अधिकारअनुसार गरिने सजायसम्बन्धी कारबाई। २. सम्बन्धित विभागबाट नै टुङ्गो लाग्ने कामकुरो।
विभागीय प्रमुख- *ना.* कुनै विभागको अध्यक्ष वा प्रधान अधिकारी; विभागाध्यक्ष।
विभाजक- *वि.* [सं.] १. बाँडफाँड गर्ने; बाँड्ने वा विभाजन गर्ने। २. टुक्रा पार्ने; अलगअलग गराउने। ३. फुटाउने; बेमेल गराउने।
विभाजन- *वि.* [सं.] १. बाँड्ने काम; भाग लाग्ने काम; बाँडचुँड। २. विभागविभागको कार्य निर्धारण गर्ने काम।
विभाजन घण्टी- *ना.* विधायिका सभामा प्रस्तुत कुनै प्रस्तावबारे विवाद सकिएपछि सभाको मत जान्न भिन्नभिन्न समूहमा विभक्त आआफ्नो स्थान ग्रहण गर्न सूचना दिने घण्टी।
विभाजित- *वि.* [सं.] १. विभाजन गरिएको; बाँडिएको; विभक्त। २. अलग्याइएको; छुट्ट्याइएको।
विभाज्य- *वि.* [सं.] १. बाँडफाँड गर्न सुहाउँदो; भाग लगाउन योग्य। २. अलग्याउनुपर्ने; छुट्ट्याउनुपर्ने।
विभाव- *ना.* [सं.] १. कारण; निदान। २. रसनिष्पत्तिका क्रममा रति, शोक आदि स्थायी भावको उद्दीपक वा आधारका रूपमा रहेका संवेदनशील भाव; रसपरिपाकमा कारणकोटिका भाव (आलम्बनविभाव वा उद्दीपनविभाव)।
विभावना- *ना.* [सं.] १. अनुगामी वा प्रतिगामी अनुभूतिहरूको शृङ्खला; कल्पना; सोचाइ। २. आशय; विवेक; विचार। ३. वादविवाद; पक्षविपक्षबारे उठेको तर्क। ४. मनन; चिन्तन। ५. कारणविना पनि कार्यको वर्णन गरिने एक अर्थालङ्कार।
विभावरी- *ना.* [सं.] १. रात्रि, रात। २. तारा चम्केको रात। ३. वेश्या; कुलटा। ४. मुखाले स्त्री; कुटिल नारी।
विभावित- *वि.* [सं.] १. देखाइएको; प्रकट गरिएको; व्यक्त। २. जानेबुझेको; थाहा पाएको; विज्ञात। ३. सोचिएको।
विभाषा- *ना.* [सं.] १. कुनै दुई पक्षमध्ये एक; विकल्प; अथवा। २. छान्ने वा रोज्ने काम; छनोट; चयन। ३. अतिरिक्त भाषा; एक प्रकारको प्राकृत भाषा।
विभाषी- *वि.* बेग्लै मातृभाषा भएको; अर्कै भाषा बोल्ने; विमातृभाषी।
विभास- *ना.* [सं.] १. चमक; प्रकाश; कान्ति। २. बिहानीपख गाइने एक प्रार्थनागीत; प्रभाती गीत। ३. मारुनीनाचअन्तर्गत गाइने एकथरी राग।
विभिन्न- *वि.* [सं.] १. किसिमकिसिमको; धेरै प्रकारको; थरीथरी। २. अलग; भिन्न; पृथक्। ३. मिसिएको; मिसौटो; मिश्रित।
विभिन्नता- *ना.* विभिन्न हुनाको भाव वा अवस्था; अलग-अलग हुनाको स्थिति।
विभीषक- *वि.* [सं.] भयानक; डरलाग्दो।
विभीषण- *ना.* १. रामायणप्रसिद्ध रावणको कान्छो भाइ। *वि.* २. डर वा त्रास पैदा गर्ने; भयङ्कर।
विभीषिका- *ना.* [सं.] १. ठुलो डरत्रास उत्पन्न गर्ने वस्तु; डर वा भय पैदा गराउने कुरो। २. डर; त्रास; भय।
विभु- *वि.* [सं.] १. चारैतिर फैलिएको; व्यापक; सर्वव्यापी। २. ज्यादै ठुलो; महान्। ३. समर्थ; शक्तिशाली। ४. अविनाशी; नित्य। ५. अधिपति; मालिक। *ना.* ६. जीवात्मा। ७. ईश्वर; देवता। ८. आकाश। ९. समय; काल। १०. महादेव; शिव। ११. विष्णु।
विभुता- *ना.* विभु हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; प्रभुता; स्वामित्व।
विभूत- *ना.* [सं.] हवन वा यज्ञकुण्डको खरानी; विभूति।
विभूति- *ना.* [सं.] १. पुगीसरीको अवस्था; ऐश्वर्य; वैभव। २. धनदौलत; सम्पत्ति। ३. ईश्वरीय शक्ति; अलौकिक सामर्थ्य। ४. अभ्युदय; उन्नति; प्रगति। ५. देशका लागि उल्लेखनीय योगदान दिने व्यक्ति ६. यज्ञकुण्डको खरानी; बिगुत।
विभूतिपथ- *ना.* महापुरुषहरू हिँडेको बाटो; देशका अमर विभूतिहरूले निर्देश गरेको मार्ग।
विभूषण- *ना.* [सं.] १. विशेष प्रकारको आभूषण; हीरा, सुन, चाँदी आदिका बहुमूल्य गहना। २. कुनै महत्त्वपूर्ण पौरख देखाएबापत दिइने पदक, तक्मा आदि। ३. सुन्दरता; सौन्दर्य। ४. सजाउने काम; शृङ्गार।
विभूषित- *वि.* [सं.] १. सजाइएको; सिँगारिएको; अलङ्कृत। २. सुशोभित; शोभायमान। ३. गुणले युक्त।
विभेद- ना. [सं.] भेदभाव गर्ने काम (जस्तैः सामाजिक विभेद र असमानताले विद्रोह निम्त्याउँछ)।
विभेदक- *वि.* भिन्न तुल्याउने; छुट्ट्याउने।
विभेदक अभिलक्षण- उत्पादक वर्ण-विज्ञानअनुसार मुख्यवर्गीय, विवर, स्रोत, उच्चारण-प्रक्रियागत आदि विशेषताका आधारमा भाषाको एउटा ध्वनि वा वर्णबाट अर्को ध्वनि वा वर्ण छुट्ट्याउने लक्षणहरू; डिस्टिङ्क्टिभ फिचर।
विभेदना- *ना.* [सं.] १. वस्तुहरूका बिच आपसमा देखिने नमिल्दा कुरा; फरक; अन्तर; भेद। २. अनेक किसिम; धेरै प्रकार; थरी-थरी। ३. छेड्ने वा रोप्ने काम; भेदन। ४. टुक्रा-टुक्रा पार्ने काम; विखण्डन। ५. मतभेद; फूट।
विभेदीकरण- *ना.* १. विभेद गर्ने काम। २. पक्षपात।
विभोर- *वि.* [हि.] १. मोहित; लोभिएको। २. एकचित्त भई लागेको; तल्लीन। ३. विह्वल।

विभ्रंश- *ना.* [सं.] १. आफ्नो जात, संस्कार अथवा समाजबाट खस्ने काम; पतन; अवनति। २. विनाश; क्षय।
विभ्रंशघाटी- *ना.* पृथ्वीको हलचलले गर्दा भासिएको निम्न भूमि।
विभ्रंशित- *वि.* १. पतन भएको; खसेको। २. नष्ट।
विभ्रम- *ना.* [सं.] १. अन्योलको स्थिति; भ्रम; भ्रान्ति। २. सन्देह; धुकचुक; दुबिधा। ३. यताउति डुल्ने काम; घुमघाम; भ्रमण। ४. नारीहरूले हडबड वा हतारमा अव्यवस्थित तरिकाले सिँगार गर्दा हुने एक हाव।
विभ्रमात्मक- *वि.* विभ्रम उत्पन्न हुने; भ्रम पैदा गराउने।
विभ्राट्- *वि.* [सं.] चम्किलो; साह्रै तेजिलो; अति चहकदार।
विभ्रान्त- *वि.* [सं.] १. भ्रान्तिमा परेको; भ्रान्त। २. घुमेको। ३. व्याकुल; विह्वल।
विभ्रान्ति- *ना.* १. अलमलिएको स्थिति; भ्रम; भ्रान्ति। २. घुम्ने काम; चक्कर; भ्रमण। ३. खिन्नता; व्याकुलता; दिक्दारी।
विमत- *वि.* [सं.] १. भिन्न मतको; विरुद्ध मत वा विचारमा लाग्ने; उल्टो विचारको। २. कुनै एक मत वा विचारसँग नमिल्ने; सहमति नभएको; असहमत। ३. हेला गरिएको; उपेक्षित; तिरस्कृत। *ना.* ४. उल्टो विचार; विपरीत मत; विरोधी भावना।
विमति- *वि.* १. बुद्धि भ्रष्ट भएको; मूर्ख; अशिष्ट। २. उल्टो विचारको; विपरीत मतको। *ना.* ३. बेमन्जुरी; नामन्जुरी; असहमति। ४. मतभिन्नता; मतभेद। ५. अज्ञानता; कुबुद्धि।
विमत्सर- *वि.* [सं.] मत्सर वा द्वेष नभएको; ईर्ष्याहीन।
विमद- *वि.* [सं.] १. उत्ताउलो नभएको; मदहीन। २. बेखुस; अप्रसन्न।
विमनस्क- *वि.* [सं.] १. मनमा शान्ति नभएको; दिक्दार; खिन्न; उदास। २. आत्तिएको; व्याकुल; हडबडाएको। ३. अन्तै मन लगाउने; अन्यमनस्क।
विमना- *वि.* [सं.] १. मनमा बेचैनी भएको; दिक्दार; उदास; खिन्न। २. व्याकुल; विह्वल। ३. विरोधी मतको; उल्टो विचारको।
विमर्द/विमर्दन- *ना.* [सं.] १. रगड्ने वा घोट्ने काम; विदलन। २. लडाइँ; सङ्घर्ष; युद्ध। ३. बरबादी; सत्यानाश।
विमर्श- *ना.* [सं.] १. कुनै वास्तविक तथ्यको अन्वेषण; सत्य कुराको खोजी। २. कुनै विषयवस्तुबारे गरिने विवेचना वा विचार। ३. सरसल्लाह; परामर्श। ४. अवलोकन; समीक्षा; आलोचना। ५. बहस; तर्क; वादविवाद। ६. नाटकका पाँच सन्धि-मुख, प्रतिमुख, गर्भ, विमर्श, उपसंहारमध्ये एक सन्धि।
विमर्शन- *ना.* १. खोज; अन्वेषण। २. तर्कवितर्क; वादविवाद। ३. समीक्षा।
विमर्शित- *वि.* विमर्श गरिएको।
विमर्ष- *ना.* [सं.] १. विवेचना; विचार। २. अधैर्य; असहिष्णुता। ३. असन्तोष; अतृप्ति। ४. आलोचन; समीक्षा। ५. नाटकका पाँच सन्धिमध्ये एक। (यसमा खेद, अपवाद, सङ्केत, व्यवसाय, द्रव, द्युति, शक्ति, प्रसङ्ग, प्रतिषेध, विरोध, प्ररोचना, आदान र छादन हुन्छन्)।
विमल- *वि.* [सं.] १. फोहरमैला नभएको; निर्मल। २. स्वच्छ; सफा; कञ्चन। ३. विशुद्ध; पवित्र। ४. दाग नभएको; निष्कलङ्क; निर्दोष। ५. राम्रो; सुन्दर। *ना.* ६. चाँदीको मुलम्मा। ७. अभ्रख।
विमला- *ना.* [सं.] १. बौद्ध धर्मको महायान र वज्रयानको दशभूमि; त्रयोदश भूमिको दोस्रो भूमि। २. सरस्वती। *वि.* ३. मल नभएकी।
विम्ब- *ना.* हे. बिम्ब।
विम्बित- *वि.* बिम्बित।
विमाता- *ना.* [सं.] सौतेनी आमा; अर्की आमा।
विमातृ- *ना.* [सं.] विमाता।
विमातृभाषी- *वि.* आफ्नो मातृभाषाबाहेक कुनै अर्को भाषाको व्यवहार गर्ने; अन्य भाषा बोल्ने; विभाषी।
विमान- *ना.* [सं.] १. आकाशमार्गबाट जाने सवारी; व्योमयान; हवाईजहाज; वायुयान। २. मुर्दा बोक्ने खट; अर्थी। ३. साततले दरबार; धेरै तला भएको महल। ४. अपमान; हेला; अनादर।
विमान अपहरण- *ना.* कुनै प्रतिकारात्मक भावना वा ठुलो मागको पूर्तिका निम्ति हवाईजहाजका चालकलाई धम्काएर आफ्नो अनुकूल परेको विमानस्थलमा सो जहाज उतार्न लगाउने काम; विमानलाई अपहरण गर्ने काम।
विमानघाट- *ना.* हवाईजहाज बस्न र उड्न मिल्ने गरी बनाइएको ठाउँ; विमानस्थल।
विमान झ्याल- सानो झ्याल; सन्झ्याल।
विमान परिचारिका- *ना.* हवाईजहाजका यात्रीहरूको रेखदेख गर्ने नारी।
विमानभेदी- *वि.* उडिरहेको विमानलाई खसाल्न सक्ने (अस्त्र, तोप आदि)।
विमानस्थल/स्थान- *ना.* हवाईजहाज उडाउने र बसाउने ठाउँ; विमानघाट; हवाईमैदान।
विमानित- *वि.* [सं.] मानहानि गरिएको; हेला गरिएको; अपमानित; उपेक्षित।
विमार्ग- *ना.* [सं.] १. खराब बाटो; कुमार्ग; अबाटो।
विमार्जन- *ना.* [सं.] १. धुने वा पखाल्ने काम; सफा गर्ने काम। २. पवित्र पार्ने काम; विशोधन। ३. बढार्ने काम।
विमुक्त- *वि.* [सं.] १. राम्रोसँग मुक्त भएको; निर्मुक्त। २. स्वेच्छाचारी; स्वतन्त्र; स्वच्छन्द। ३. छाडिएको; परित्यक्त। ४. फ्याँकिएको; मिल्किएको।
विमुक्ति- *ना.* १. छुटकारा; कैदबाट मुक्ति; रिहाइ। २. जीवात्माले सांसारिक बन्धनबाट छुटकारा पाउने काम; निर्वाण; मुक्ति; मोक्ष।
विमुख- *वि.* [सं.] १. विपरीत दिशातर्फ मुख भएको; पछिल्तिर मुख मोडेको; पराङ्मुख। २. निराश; हताश। ३. उदासीन; विरक्त। ४. उल्टो; प्रतिकूल। ५. बेखुस; अप्रसन्न। ६. मुख नभएको।
विमुग्ध- *वि.* [सं.] १. ज्यादै मोहित; लट्ठ। २. भ्रममा परेको; भ्रान्त। ३. आत्तिएको; अतालिएको। ४. केही नजान्ने; मूढ।
विमुद्रीकरण- *ना.* [सं.] मुद्राको वैधता खतम गर्ने काम; विशेष स्थितिमा कुनै मुद्रा वा नोटको प्रचलन अवैध गर्ने काम।
विमुद्रीकृत- *वि.* [सं.] सरकारी आदेशबाट कुनै मुद्रा नचल्ने गराइएको; खोटो तुल्याइएको।
विमूढ- *वि.* [सं.] १. मोहमा फसेको; ज्यादै मोहित। २. मन्द बुद्धि

भएको; अबुझ; मूर्ख।
विमोक्ष- *ना.* [सं.] सांसारिक मायाबन्धनबाट छुटकारा पाउने काम; मोक्ष; मुक्ति।
विमोक्षण- *ना.* १. मोक्ष; मुक्ति। २. अस्त्र आदि छाड्ने काम। ३. त्याग। ४. चरा आदिले फुल पार्ने काम।
विमोचन- *ना.* [सं.] १. बन्धनबाट छुटकारा पाउने काम; रिहाई। २. हटाउने काम; अपसारण। ३. बाहिर पठाउने काम; निकाल्ने काम। ४. पुस्तक वा अन्य कुनै कृतिको प्रथम प्रकाशन हुँदा विधिपूर्वक गरिने अनावरण; लोकार्पण।
विमोचित- *वि.* [सं.] विमोचन गरिएको; लोकार्पित।
विमोहक- *वि.* [सं.] १. मोहित पार्ने; लट्ठ्याउने। २. भ्रममा पार्ने; छल्ने।
विमोहन- *ना.* [सं.] १. मोहित पार्ने काम; लट्ठ्याउने काम। २. मोहिनी; टुना; जादु। ३. सुद्धी वा होस गुम हुने काम। ४. भ्रम; भ्रान्ति; मतिभ्रम। ५. मनःस्थिति र स्नायुको गडबडीले गर्दा हुने एक किसिमको मानसिक रोग।
विमोहित- *वि.* [सं.] १. लट्ठिएको; लहसिएको; मुग्ध। २. टुनामुनाले वश गरिएको ; मोहिनी लाइएको। ३. भ्रममा परेको; विभ्रान्त।
विम्ब- *ना.* [सं.] हे. बिम्ब।
वियुक्त- *वि.* [सं.] १. अलग भएको; छुट्ट्याइएको। २. इष्टजनबाट बिछोड भएको; वियोग भएको। ३. नभएको; रहित; हीन।
वियोग- *ना.* [सं.] १. अलगिने वा छुट्टिने काम; अलगग्याइ; बेग्ल्याइ। २. इष्टजन वा प्रिय व्यक्तिसँगको बिछोड; छुट्टिम। ३. बिछोडको वेदना; विरह। ४. एक सङ्ख्याबाट अर्को सङ्ख्या घटाउने काम; घटाउ। ५. फरक; अन्तर।
वियोग शृङ्गार- *ना.* विप्रलम्भ- शृङ्गार ।
वियोगात्मक- *वि.* १. बिछोड हुने वा गराउने। २. नजोडिने। ३. वियोगसम्बन्धी।
वियोगान्त- *वि.* भय र त्रासको परिपाक हुँदै अन्तमा वियोग, शोक, मृत्यु आदि भएको (नाटक, उपन्यास, कथा आदि); दुखान्त।
वियोगिनी- *ना.* [सं.] १. प्रेमीको बिछोडले छटपटाएकी नायिका; विरहिणी। २. वियोगीको स्त्रीरूप। ३. विषम पाउमा क्रमशः दुई सगण, एक जगण र अन्तमा गुरु हुने, सम पाउमा क्रमशः सगण, भगण, रगण र लघु एवं गुरु हुने एक वार्णिक छन्द।
वियोगी- *ना.* [सं.] १. प्रेमिकासँग बिछोड भएको प्रेमी; विरही नायक। २. चखेवा। *वि.* ३. छुट्टिएको; पृथक्।
वियोजक- *वि.* [सं.] १. वियोग गराउने; छुट्ट्याउने; अलग पार्ने। २. गणितमा अन्तर निकाल्ने।
वियोजन- *ना.* [सं.] १. एकअर्कालाई अलग्याउने वा छुट्ट्याउने काम। २. दुई सङ्ख्याका बिच अन्तर निकाल्ने काम; घटाउने काम।
वियोजित- *वि.* [सं.] वियोजन गराइएको; छुट्ट्याइएको।
विरक्त- *वि.* [सं.] २. सांसारिक मायामोहदेखि अलग भएको; उदासीन; वैरागी। २. कुनै विषयवासनामा लागिनपर्ने; अनासक्त। ३. हैरान; दिक्दार; खिन्न। ४. ज्यादै रातो। ५. रङ उडेको; धुस्रो। ६. असन्तुष्ट; सन्तोष नमान्ने। ७. रिसाहा; क्रुद्ध; उत्तेजित।
विरक्ति- *ना.* १. सांसारिक विषयदेखि टाढा रहने काम; विराग; वैराग्य। २. दिक्दारी; खिन्नता; उदासीनता। ३. असन्तुष्टि; अप्रसन्नता।
विरङ्ग- *वि.* [सं.] अनेक रङ्गको; रङ्गीचङ्गी।
विरङ्गी- *वि.* रङ्गीचङ्गी; धेरै रङ्गको।
विरचना- *ना.* [सं.] १. विशेष किसिमले सजाउने काम; राम्रो सजावट। २. निर्माण; बनोट; रचना।
विरचित- *वि.* [सं.] १. राम्रो किसिमले रचना गरिएको; बनाइएको। २. लेखिएको; लिखित; रचित (पुस्तक, लेख, कविता आदि)। खुब सजाइएको; सिँगारपटार गरिएको।
विरञ्चि- *ना.* [सं.] ब्रह्मा।
विरञ्चिसुत- *ना.* नारद।
विरत- *वि.* [सं.] १. कामबाट हटेको वा टाइएको; निवृत्त। २. मोहबन्धनमा नफसेको; विरक्त।
विरति- *ना.* विरत हुने भाव वा अवस्था; विरक्ति; उदासीनता।
विरथ/विरथी- *वि.* [सं.] १. रथमा वा अरू कुनै सवारीमा नचढेको; पैदल। २. रथबाट खसालिएको; रथहीन गराइएको।
विरल- *वि.* [सं.] १. अपेक्षाकृत कम; थोरै। २. बिचबिचमा खाली रहेको; घना नभएको; पातलो। ३. ज्यादै कम मात्रामा पाइने; दुर्लभ; बिरलाकोटी।
विरलता- *ना.* १. विरल हुनाको भाव वा स्थिति; न्यूनता। २. ध्वनिको गतिमा क्रमबद्धता नभई फड्को मारेजस्तो अवस्था।
विरस- *वि.* [सं.] १. रस नभएको; बिरसिलो; नीरस। २. स्वाद नभएको; बेस्वादको। ३. मन नपर्ने; अप्रिय। ४. रुखो; कर्कश (स्वभाव)।
विरह- *ना.* [सं.] १. अलग्गिने वा छुट्टिने काम; बिछोड; वियोग। २. आफन्त वा प्रेमीप्रेमिकाका बिच भएको बिछोडबाट हुने वेदना; वियोगजन्य पीडा वा दुःख। ३. नभएको स्थिति; शून्यता; अभाव। ४. कष्ट; पीडा; वेदना। ५. त्याग।
विरहग्रन्थि- *ना.* विरहवेदनाले मुटुमा परेको भक्कानो; वियोगव्यथाको गाँठो।
विरहाग्नि- *ना.* विरहबाट भएको भुटो वा पिर; वियोगजन्य चिन्ता।
विरहानल- *ना.* विरहाग्नि।
विरहिणी- *ना.* वियोगिनी; प्रेमीबाट बिछोड भएकी नायिका।
विरहित- *वि.* १. नभएको; रहित। २. छाडिएको; परित्यक्त।
विरही- *ना.* १. प्रेमिकाबाट बिछोड भएको नायक; वियोगी पुरुष। *वि.* २. एक्लो; ठिङ्गो; नागो। ३. बिछोड भएको; वियोगी।
विरहोत्कण्ठिता- *ना.* सङ्केतित समय र स्थानमा प्रेमी नआइदिनाले उत्कण्ठित भई छटपटिएकी नायिका।
विराग- *ना.* [सं.] राग वा विषयवासनाप्रतिको इच्छा हटेको स्थिति; विरक्ति; वैराग्य।
विरागी- *वि.* १. राग वा विषयभोगको लालसा भएको; अनासक्त; वैरागी। २. विरक्त।

विराजमान- *वि.* [सं.] १. सुहाएको; शोभायमान; शोभित। २. आनन्दसँग बसेको वा रहेको; विराजित। ३. रहेको; विद्यमान; उपस्थित; मौजुद।

विराजित- *वि.* [सं.] १. सुखसुविधाका साथ बसेको; आनन्दसँग रहेको। २. सुशोभित। ३. उपस्थित; मौजुद।

विराट्- *ना.* [सं.] १. विश्वरूप परब्रह्म। २. विश्व; संसार। ३. क्षत्रिय। *वि.* ४. ठुलो आकारको; ज्यादै ठुलो। ५. विस्तृत।

विराट- *ना.* [सं.] महाभारतको समयको एक देश। २. त्यसै देशका राजा।

विराटनगर- *ना.* पूर्वी नेपालको कोसी अञ्चल, मोरङ जिल्लामा पर्ने एक प्रमुख औद्योगिक सहर।

विराध- *ना.* [सं.] १. रामायणकालमा रामले बध गरेको एक राक्षस। २. अपकार; बिगार। ३. अपमान; तिरस्कार। ४. विरोध; असहमति।

विराम- *ना.* [सं.] १. रोकिने वा थामिने काम। २. थकाइ मार्ने वा सुस्ताउने काम; विश्राम। ३. समाप्ति; अन्त। ४. वाक्य, वाक्यांश आदिको अन्तमा अडान लिने ठाउँ वा त्यस्तो चिह्न। ५. छन्दको बिचबिचमा केही क्षण रोकिने ठाउँ; यति।

विरामचिह्न- *ना.* लेख आदिमा प्रयोग गरिने विरामसूचक चिह्न(पादविराम, अर्धविराम, पूर्णविराम आदि)।

विराम सन्धि- *ना.* विशेष परिस्थितिमा दुवै पक्षको स्वीकृतिबाट केही अवधिका लागि लडाइँ बन्द गर्ने सम्झौता।

विरुत- *ना.* [सं.] १. चिच्च्याएको शब्द; चीत्कार। २. होहल्ला; कोलाहल। ३. चराहरूको कूजन; कलरव। *वि.* ४. अस्पष्ट शब्द भएको; बोलेको नबुझिने खालको। ५. गुञ्जायमान।

विरुद- *ना.* [सं.] १. गुण बखान्ने काम; प्रशस्ति; कीर्तिगाथा। २. प्राचीन कालका राजामहाराजाहरूको मानबोधक र कीर्तिसूचक पदवी। ३. कीर्ति; यश।

विरुदावली- *ना.* १. कविता वा गद्यबाट गरिने राजस्तुति। २. गुण, उदारता, पराक्रम आदिको विस्तृत वर्णन; सविस्तार प्रशंसा।

विरुद्ध- *वि.* [सं.] १. कुनै विचार, मत, सिद्धान्त, इच्छा, गुण आदिसँग मेल नखाने किसिमको; विपरीत। २. एकदमै नमिल्ने; उल्टो; प्रतिकूल। ३. नसुहाउँदो; अप्रासङ्गिक; असङ्गत। ४. विरोध गर्ने; असहमति; विरोधी। ५. शत्रु; विपक्ष; वैरी। ६. रोक लगाइएको; रोकिएको; अवरुद्ध। *ना.* ७. वैरभाव; शत्रुता। ८. विरोध; असहमति।

विरुद्ध आचरण- *ना.* नियमको विपरीत चल्ने चालचलन वा आचरण।

विरुद्ध पक्ष- *ना.* शत्रुको पक्ष; वादी वा प्रतिवादीका लागि अर्को पक्ष।

विरुद्धाचरण- *ना.* विरुद्ध आचरण; निषिद्ध व्यवहार।

विरूप- *वि.* [सं.] १. नराम्रो आकृतिको; कुरूप; भद्दा। २. विभिन्न रूपको; अनेक आकृतिको। ३. शोभा नभएको; कान्तिहीन; श्रीहीन।

विरूपाक्ष- *वि.* १. ज्यादै भद्दा वा नराम्रो आँखा भएको। *ना.* २. शिव; महादेव। ३. महादेवका गणहरूमध्ये एक गण। ४. एक राक्षस। ५. एक नाग। ६. एक यक्ष। ७. एक लोकपाल। ८. किरातकालमा बनेको अनुमान गरिएको, नेपालको पशुपति आर्यघाटमा अवस्थित एक पाषाणमूर्ति।

विरूपी- *वि.* कुरूप; भद्दा; विरूप।

विरेचक- *वि.* [सं.] १. पेट सफा हुने गरी दिसा लगाउने; जुलाफ गराउने (औषधी)। २. कसर, मयल आदि निकाल्ने; सफा पार्ने।

विरेचन- *ना.* [सं.] १. पेटको कसरमसर फ्याँक्ने गरी दिसा लगाउने काम; जुलाफ। २. दिसा लगाएर पेट सफा गराउने औषधी। ३. दुःखान्त नाटकबाट पाठक वा दर्शकलाई करुणा र त्रास पैदा गराई मनको शुद्धीकरण गर्ने नाट्यप्रभाव।

विरोचन- *ना.* [सं.] १. सूर्य; घाम। २. चन्द्रमा; जून। ३. पौराणिक कालका प्रसिद्ध दैत्यराज बलिको बाबु; प्रह्लादको छोरो।

विरोध- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकारबाई रोक्नका निम्ति गरिने कोसिस; विपरीत प्रयत्न। २. विभिन्न तर्क वा विचारको विपरीत भावना; प्रतितर्क; प्रतिविचार। ३. नमिल्दो वा उल्टो स्थिति; प्रतिकूलता। ४. मतभेद; फूट। ५. वैरभाव; शत्रुता; दुस्मनी। ६. बाधा; अवरोध; अड्काउ; रोकावट। ७. जाति, गुण, क्रिया, द्रव्य आदिका साथ विरोध वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार। ८. चारैतिरको छेकवार; घेरो। ९. नियन्त्रण; रोकतोक। १०. बेमेल; असङ्गति।

विरोधक- *वि.* विरोध गर्ने; बाधा पुऱ्याउने; विरोधी।

विरोधकर्ता- *वि.* विरोधक।

विरोधपत्र- *ना.* कसैले भनेगरेको कामकुराको खण्डन गरेर लेखिएको पत्र; विरोध दर्साउने लिखित पत्र।

विरोध प्रदर्शन- *ना.* कुनै घटना वा स्थितिबारे विरोध जनाउन गरिने प्रदर्शन वा जुलुस।

विरोधाचरण- *ना.* विरोध दर्साउन गरिने कामकुरो; शत्रुतापूर्ण व्यवहार।

विरोधाभास- *ना.* १. दुई वा धेरै वस्तुका बिच पाइने विरोधको भान। २. क्रिया, गुण, जाति, द्रव्य आदिको वर्णन गर्दा सामान्यतः तिनका बिच विरोधजस्तो देखिने एक अर्थालङ्कार।

विरोधी- *ना.* [सं.] १. शत्रु; वैरी। २. विपक्षी। *वि.* ३. विरोध गर्ने। ४. विपरीत; उल्टो। ५. बाधा पार्ने; बाधक।

विरोधी पक्ष- *ना.* विपक्ष।

विल- *ना.* [सं.] प्वाल; छिद्र।

विलक्षण- *वि.* [सं.] १. अनौठो; अद्भुत; अचम्मको। २. सामान्यभन्दा भिन्न खालको; असाधारण; अलौकिक। ३. कुनै किसिमको लक्षण नभएको।

विलक्ष्य- *वि.* [सं.] उद्देश्य नभएको; लक्ष्यहीन।

विलग्न- *वि.* [सं.] १. अर्को वस्तुमा टाँसिएको; गाँसिएको; संलग्न। २. झुन्डिएको; लट्किएको। ३. फ्याँकिएको; मिल्किएको। ४. गाडिएको; रोपिएको। ५. बाँधिएको; बद्ध।

विलङ्घन- *ना.* [सं.] १. कुनै खोला, बाटो आदि नाघ्ने वा फड्कने काम। २. आज्ञा नमान्ने व्यवहार; अनुशासनमा नरहने काम; उल्लङ्घन। ३. खाना छाड्ने काम; निराहार; उपवास।

विलङ्घनीय- *वि.* विलङ्घन गर्न योग्य।

विलम्ब- *ना.* [सं.] १. तोकिएको समयको अवधि नाघ्ने काम;

ढिल्याइँ। २. सुस्ती; जुम्सोपन। ३. झुन्डिने वा लट्कने काम। ४.साठी संवत्सरमध्ये एक संवत्सर। *वि.* ५. बियाँलो;ढिलो; अबेर।

विलम्बकारी- *वि.* १. अबेर वा ढिलो गराउने। २. कुनै विषयको कारबाई यथाशक्य ढिलो होस् भन्ने उद्देश्यले प्रस्तुत गरिने (प्रस्ताव, कार्यक्रम आदि)।

विलम्ब शुल्क- *ना.* १. बुझाउनुपर्ने शुल्क, रकम वा दैदस्तुर तोकिएको समयमा नबुझाई बढी विलम्ब गरेमा लाग्ने शुल्क वा अतिरिक्त रकम; शिक्षणसंस्था आदिको शुल्क समयमा नबुझाएमा लिइने जरिमाना; ढिलाइ जरिमाना। २. वाहन, जहाज आदि तोकेको समयभन्दा बढी अड्याएमा लाग्ने दण्ड।

विलम्बित- *वि.* १. विलम्ब भएको; ढिलो गरिएको। ३. झुन्ड्याइएको; लट्काइएको। ३. लामो पारिएको; लम्ब्याइएको। ४. फिँजाइएको; फैलाइएको।

विलम्बी- *वि.* १. ढिलो गर्ने; जुम्सो। २. लट्कने; झुन्डिने।

विलय- *ना.* [सं.] १. आफ्नो अस्तित्वसमेत खतम हुने गरी अर्कामा मिल्ने काम; लीन हुने काम; लय। २. खतम हुने वा हराउने काम; लोप। ३. पग्लने वा गल्ने काम। ४. अन्त; समाप्ति; नाश। ५. सारा विश्व खतम हुने क्रिया वा अवस्था; प्रलय।

विलयक- *वि.* लीन गराउने; प्रलय गराउने।

विलयन- *ना.* १. लीन हुने काम; लय। २. पग्लने वा गल्ने काम। ३. समाप्ति; अन्त।

विलसित- *वि.* [सं.] १. सजिएको। २. चहकदार; तेजिलो। ३. विलास गर्ने; क्रीडाशील। ४. व्यक्त; प्रकट। *ना.* ५. चम्कने क्रिया; चमक; कान्ति। ६. प्रकट हुने काम। ७. प्रेम पैदा गर्ने हाउभाउ।

विलाप- *ना.* [सं.] वियोग, मृत्यु आदिमा हार्दिक दुःख प्रकट गर्दै रुने काम; बिलौना।

विलास- *ना.* [सं.] १. भौतिक उपकरणको परिपूर्णता वा सम्पन्नताले शरीर वा मनलाई आनन्दित तुल्याउने काम; सुखसयल; ऐसआराम; मोजमज्जा। २. खेलकुद; क्रीडा; ३. मनोविनोद। ४. पुरुषका प्रति अनुराग वा प्रेम पैदा गराउने स्त्रीको चेष्टाविशेष; नारीको हाउभाउ। ५. स्त्री र पुरुषका बिचको आकर्षण; कामुकता; लम्पटता।

विलासकर- *ना.* मनोरञ्जन कर।

विलासभवन- *ना.* सुखसयल गर्ने घर वा दरबार; विलास गर्ने ठाउँ; रतिगृह।

विलासमन्दिर- *ना.* विलासभवन।

विलासिका- *ना.* शृङ्गाररस प्रधान हुने उपरूपकको एक भेद।

विलासिनी- *वि.* १. कामुक चरित्र भएकी; सुन्दरी (स्त्री)। *ना.* २. वेश्या; गणिका।

विलासी- *वि.* १. बढी सुखसयल गर्ने। २. कामवासनामा लम्पट। ३. विनोदप्रिय। ४.उज्यालो। *ना.* ५. रसिक व्यक्ति। ६. कामदेव।

विलिप्त- *वि.* [सं.] लिपपोत गरिएको; पोतिएको।

विलीन- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तुमा घोलिएको; लय भएको। २. नदेखिने; अदृश्य; लुप्त। ३. पग्लेको; गलेको। ४. एकअर्कासँग जोरिएको; सम्बद्ध। ५. मरेको; मृत।

विलीनीकरण- *ना.* १. कुनै एक वस्तु अर्को वस्तुमा नछुट्टिने गरी मिलाउने वा घोल्ने काम; एकीकरण। २. गाभ्ने वा विलीन गर्ने काम; विलयन।

विलुप्त- *वि.* [सं.] १.लोप भएको; बेपत्ता भएको; अदृश्य। २. भाँचिएको; टुक्रिएको; भत्किएको। ३. लुटिएको; अपहरण गरिएको; अपहृत; अपहरित। ४. नाश गरिएको; विनष्ट।

विलेख- *ना.* [सं.] सम्झौता वा संविदाको विवरण दिइएको र सम्बन्धित व्यक्तिद्वारा विधिवत् हस्ताक्षर गरिएको लिखित वा मौखिक साधनपत्र; संलेख।

विलेखन- *ना.* १. भुइँका वनस्पति खुर्कने वा ताछ्ने काम। २. खनजोत। ३. बोटबिरुवा उखेल्ने काम।

विलेप- *ना.* [सं.] १. शरीर सुन्दर पार्नका लागि घसिने सुगन्धी तेल वा द्रव्य; अङ्गराग; बुकुवा। २. भवन वा पर्खालका भित्तामा लिपिने वस्तु; लिउन।

विलेपन- *ना.* १. शरीरमा तेल, सुगन्धी द्रव्य, लेप, मलम आदि दल्ने काम। २. शरीरमा घस्ने सुगन्धी द्रव्य; अङ्गराग। ३. लिपिने वस्तु; लिउन।

विलोकन- *ना.* [सं.] १. राम्रो किसिमले हेर्ने काम; दृष्टि; हेराइ; देखाइ। २. सोच्ने वा विचार गर्ने काम। ३. जाँच्ने काम; परीक्षण। ४. आँखा; दृष्टि।

विलोकनीय- *वि.* १. हेर्न लायक; दर्शनीय। २. सुन्दर; राम्रो।

विलोकित- *वि.* [सं.] १. राम्ररी हेरिएको; अवलोकित। २. सोचविचार गरिएको। ३. जाँच गरिएको; परीक्षित।

विलोचन- *ना.* [सं.] आँखा; नेत्र।

विलोडन- *ना.* [सं.] १. हुँडल्ने वा मथ्ने काम; मन्थन। २. हल्लाउने वा चलाउने काम; आलोडन।

विलोडित- *वि.* [सं.] विलोडन गरिएको।

विलोप- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु नभएको स्थिति; अभाव। २. बरबादी; नाश; खतम। ३. कुनै वस्तु लिएर भाग्ने काम; लुटपिट; डकैती

विलोपन- *ना.* १. नाश वा भताभुङ्ग पार्ने काम। २. कुनै वस्तु लिएर भाग्ने काम; पलायन।

विलोपित- *वि.* १. चोरिएको; हराएको।

विलोम- *वि.* [सं.] १. प्रचलित मान्यता, विचार वा सोचाइभन्दा उल्टो; विपरीत। २. उल्टो क्रम वा विपरीत विधिबाट उत्पन्न। *ना.* ३. उल्टो क्रम; क्रमहीनता।

विलोमन- *ना.* उल्टो हुने वा गराउने काम।

विलोल- *वि.* [सं.] १. चञ्चल; अस्थिर। २. चारैतिर फिँजिएर हल्लिएको।

विलोलित- *वि.* हल्लाइएको।

विल्व- *ना.* [सं.] बेल।

विल्वानार- *ना.* शमीका जस्ता मसिना लामा पात र चमेलीका आकारका रङ्गीबिरङ्गी फूल हुने एक जातको काँडावाल वृक्ष।

विवक्षा- *ना.* [सं.] १. बोल्ने इच्छा; भन्ने वा बताउने अभिलाषा। २. भनाइ, अभिप्रायः इरादा। ३. मूल आशय; केन्द्रीय भाव; अर्थ।

विवक्षित- *वि.* [सं.] १. भन्न खोजिएको; कथित। २. चाहना गरिएको; इच्छित। ३. इरादा भएको।

विवक्षितान्यपरवाच्य- *ना.* वाच्य अर्थ विवक्षित भएर बुझिएपछि अर्को विशेष अर्थ व्यङ्ग्य भएर प्रधान रूपमा बुझिने हुँदा हुने ध्वनि।

विवक्षु- *वि.* [सं.] कुनै कुरो प्रकट गर्न इच्छा भएको; भन्न इच्छुक।

विवत्सा- *वि.* [सं.] १. सन्तान नभएकी; बाछो मरेकी (गाई) हतुवा। *ना.* २. बाछोबाछी मरेकी गाई।

विवर- *ना.* [सं.] १. दुलो; प्वाल। २. ओडार; गुफा। ३. खाडल; खाल्टो। ४. दोष; खोट; दाग। ५. सुनसान ठाउँ; निर्जन स्थान।

विवरण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु, विषय, घटना, कार्य आदिको विस्तृत वर्णन; बयान; वृत्तान्त; नालीबेली। २. व्याख्या; टीका। ३. सिलसिला; बेहोरा।

विवरणतालिका- *ना.* विवरण लेखिएको कोठे कागत; विवरणको सूची।

विवरणपत्र- *ना.* १. कुनै वस्तु, काम वा घटनाको विवरण लेखिएको पत्र। २. सभा, गोष्ठी आदिमा दिइने व्याख्यानमा परेका विषयवस्तुको बेहोरा लेखिएको कागत। ३. सूचित गरिने कुरा वा वस्तुको केही विवरण पनि लेखिएको सूचीपत्र।

विवरणिका- *ना.* कुनै वस्तु; काम वा घटना आदिको छोटो विवरण।

विवरणी- *ना.* १. उच्च पदाधिकारीकहाँ पठाउन तयार पारिएको रिपोट। २. कुनै वस्तु, काम, घटना आदिको छोटो विवरण।

विवर्जन- *ना.* [सं.] १. त्याग्ने वा छोड्ने काम। २. उपेक्षा; बेवास्ता। ३. रोक; छेक। ४. निषेध; मनाही।

विवर्जित- *वि.* [सं.] १. अनावश्यक वा अनुपयोगी मानेर छोडिएको; त्याग गरिएको। २. वास्ता नगरिएको; नीच मारिएको। ३. रोक लगाइएको; निषेध गरिएको; निषिद्ध।

विवर्ण- *वि.* [सं.] १. नराम्रो रूप भएको; वर्ण बिग्रेको; कुरूप। विलिप्त २. फुङ्ग उडेको; फिक्का किसिमको (रङ)। ३. अनुहारमा तेज नभएको; फुर्ती नभएको; कान्तिहीन। *ना.* ४. ब्राह्मण, क्षत्रिय आदि चार वर्णदेखि भिन्न जाति। ५. नीच स्वभावको व्यक्ति।

विवर्णता- *ना.* १. विवर्ण हुनाको भाव वा अवस्था। २. बाध्यता; लाचारी।

विवर्त- *ना.* [सं.] १. जल आदि घुम्ने वा चक्कर खाने क्रिया; फर्कने क्रिया। २. परिवर्तन। ३. भ्रम; भ्रान्ति।

विवर्तन- विवर्त हुने क्रिया वा भाव; चक्कर; घुमाइ।

विवर्तित- *वि.* १. घुमेको; चक्कर खाएको। २. परिवर्तित।

विवर्धन- *ना.* [सं.] १. बढ्ने काम वा किसिम; वृद्धि। २. उन्नति।

विवर्धित- *वि.* [सं.] १. वृद्धि गरिएको; बढाइएको। २. उन्नत; विकसित। ३. समृद्ध। ४. सन्तुष्ट।

विवश- *वि.* [सं.] १. आफ्नो इच्छा नहुँदानहुँदै वा आफ्नो इच्छाविपरीत कुनै काम गर्न बाध्य भएको; बाध्य; लाचार। २. आफूखुसी हिँडडुल गर्न वा अन्य कुनै कामकुरा गर्न नपाउने; आफ्नो वशमा नभएको; पराधीन; परतन्त्र। ३. बेहोस।

विवशता- *ना.* १. विवश हुनाको भाव वा अवस्था। २. बाध्यता; लाचारी।

विवसन/विवस्त्र- *वि.* [सं.] शरीरमा कुनै किसिमको वस्त्र नभएको; लुगा नलाएको; नाङ्गो; दिगम्बर।

विवाद- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय, समस्या वा कुरालाई लिएर गरिने छलफल; बहस; वादविवाद। २. मनाभन; कलह; झगडा। ३. प्रतिवाद; खण्डन।

विवादग्रस्त- *वि.* विवाद वा झगडा भएको; विवाद वा छलफल गर्नुपर्ने; विवादास्पद।

विवादतथ्य- *ना.* १. वादविवादसम्बन्धी तथ्य वा प्रश्न। २. पक्षविपक्षका आरोप- प्रत्यारोपबाट पैदा भएको सकारात्मक र नकारात्मक दुवै हुन सक्ने वास्तविक बुँदा।

विवाद विषय- *ना.* वादी वा प्रतिवादी कुनै पक्षद्वारा पेस गरिएको लिखित पत्रमा एक पक्षले सकारेको र अर्को पक्षले इन्कार गरेको निश्चित र मुख्य प्रमाण।

विवाद स्थगन- *ना.* चलिरहेको विवाद वा छलफल नटुङ्गिदै बिचैमा रोकिने क्रिया; विवादलाई स्थगित गर्ने क्रिया।

विवादान्त- *वि.* १. चलिरहेको विवादको अन्त हुने वा भएको; विवाद टुङ्गिने। २. सभा आदिमा उठेको विवाद समाप्त गर्नलाई प्रस्तुत भएको वा सभामा चलेको कुराका विषयमा भएको विवाद सकिएपछि निर्णयार्थ पेस गरिएको (प्रस्ताव)।

विवादास्पद- *वि.* विवादग्रस्त।

विवादी- *ना.* १. विवाद वा झगडा गर्ने; विवादप्रेमी। २. सङ्गीतमा रागलाई विकृत पार्ने स्वर। ३. दुई स्वरका बिचमा दुई श्रुति वा अर्ध स्वरको अन्तर हुने क्रिया।

विवाह- *ना.* [सं.] स्त्री र पुरुषका बिचमा पतिपत्नीको सम्बन्ध कायम गराउने धार्मिक, सामाजिक कृत्य; बिहे।

विवाहदर्ता- *ना.* १. कानुनअनुसार विवाहको उमेर पुगेका स्त्रीपुरुषले परम्परागत रूपमा धार्मिक वा सामाजिक विधिअनुसार विवाह नगरीकन पतिपत्नीका रूपमा रहन चाहेमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यालयमा गई दर्ता गराउने कानुनी विवाहको विधि। २. विवाह भएका जोडीले गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकामा गई विवाह प्रमाणित गर्ने काम; गाउँ विकास समिति वा नगर पालिकाले विवाहको अभिलेख राख्ने काम।

विवाह डालो- *ना.* पश्चिम नेपालमा चलेको चलनअनुसार विवाहको दिन किटान गर्न पठाइने कोसेली।

विवाह पञ्चमी- *ना.* मङ्सिर महिनाको शुक्लपक्षमा पर्ने रामचन्द्रको सीताका साथ विवाह भएको भनेर मानिएको पञ्चमी। (यस दिन जनकपुरधाममा उत्सव मनाइन्छ र ठुलो मेला पनि लाग्छ)।

विवाह विच्छेद- *ना.* दम्पतीमध्ये पति वा पत्नीले वा दुवैले परस्पर पतिपत्नीका रूपमा रहन नचाहेमा सामूहिक वा कानुनी विधिअनुसार गरिने सम्बन्धभङ्ग; पारपाचुके।

विवाहित- *वि.* धार्मिक, सामाजिक वा कानुनी विधिअनुसार विवाहबन्धनमा बाँधिएको; विवाह भएको।

विवाहिता- *वि.* बिहे गरिएकी; विवाह भएकी (स्त्री)।

विविध- *वि.* [सं.] अनेक प्रकारको; भाँतिभाँतिको; विभिन्न किसिमको; थरीथरीको।

विविध आय- *ना.* वर्गीकरण नगरिएको कलमबाट आम्दानी भएको रकम।
विविध खर्च- *ना.* वर्गीकरण नगरिएको कलमबाट खर्च भएको रकम।
विविधता- *ना.* विविध हुनाको भाव वा अवस्था; विभिन्नता; अनेकता।
विविधीकरण- *ना.* १. विविध वा अनेक किसिमको बनाउने क्रिया। २. विविध वा अनेक रूपमा छुट्ट्याउने क्रिया।
विवृत- *वि.* [सं.] १. वर्णको उच्चारणमा जिब्रो तालुभन्दा तल झरी मुखविवर बढी खुला हुने (प्रयत्न); खुलेको। २. त्यसरी उच्चारण हुने अवस्था वा वर्ण (देवनागरी वर्णमालामा 'आ' स्वर)।
विवृति- *ना.* १. अस्पष्ट भएको कुनै सूत्र आदिलाई स्पष्ट गराउन लेखिएको टीका, भाष्य आदि। २. विवरण।
विवृत्त- *वि.* [सं.] १. चक्कर खाएको; घुमेको। २. फर्केको; फिरेको; प्रत्यागत।
विवृत्ति- *ना.* १. विवर्तन। २. नभएको, नपुगेको कुरा र बढी भएको कुराबारे छलफल हुने काम वा प्रक्रिया। ३. विस्तार।
विवेक- *ना.* [सं.] १. असलखराब, सत्यअसत्य, न्यायअन्याय आदि छुट्ट्याउने क्रिया, क्षमता वा ज्ञान। २. सत्यको ज्ञान; यथार्थको ज्ञान। ३. प्रकृति र पुरुषको भिन्नताको ज्ञान। ४. बुद्धि; समझ।
विवेकपूर्ण- *वि.* असलखराब, सत्यअसत्य, न्यायअन्याय आदि छुट्ट्याउने शक्ति भएको; विवेकशील बुद्धिमान्।
विवेकवान्- *वि.* विवेकी; विवेक भएको (व्यक्ति)।
विवेकशास्त्र- *ना.* विवेकसम्बन्धी कुराको सैद्धान्तिक चर्चा भएको शास्त्र वा विद्या।
विवेकशील- *वि.* विवेक भएको; विवेकी स्वभावको।
विवेकशून्य- *वि.* सत्यअसत्य, न्यायअन्याय, असलखराब आदि छुट्ट्याउने शक्ति नभएको; विवेक नभएको; बुद्धिहीन।
विवेकाधीन- *वि.* विवेकका भरमा अडेको; विवेकमा आश्रित।
विवेकी- *वि.* विवेकशील; विवेकवान्।
विवेकवान्- *वि.* विवेकी; विवेक भएको (व्यक्ति)।
विवेचक- *वि.* [सं.] १. कुनै शास्त्रीय विषय वा विषयवस्तुको विवेचना गर्ने शक्ति भएको। २. गुणदोषको विचार गर्ने; विचारपूर्वक निर्णय गर्ने; मीमांसक; समीक्षक।
विवेचन/विवेचना- *ना.* [सं.] १. राम्रोनराम्रो, सत्यअसत्य आदि छुट्ट्याउने वा पारख गर्ने काम; विवेचना; समीक्षा। २. सत् र असत्को विचार; छानबिन।
विवेचनात्मक- *वि.* विवेचनीय।
विवेचनीय- *वि.* राम्रोनराम्रो, असलखराब आदि छुट्ट्याउनुपर्ने; गुणदोष आदि केलाउनुपर्ने; विवेचना गर्नुपर्ने; विवेचना गर्न योग्य।
विवेच्य- *वि.* [सं.] विवेचना गर्न योग्य; विवेचना गर्नुपर्ने; विवेचनीय।
विशङ्कु- *ना.* [सं.] ललितपुर नगरको दक्षिणपट्टिको गोदावरी जाने बाटोमा पर्ने एक गाउँ वा बस्ती।
विशङ्कु नारायण- *ना.* सोही बस्तीको पूर्वपट्टिको डाँडामा गुफाभित्र रहेको त्यसै नामले प्रसिद्ध नारायणको मूर्ति।
विशद- *वि.* [सं.] १. स्वच्छ; निर्मल। २. विस्तृत; फराक।
विशल्य- *वि.* [सं.] १. कष्ट, चिन्ता वा वेदना नभएको। २. कष्टरहित; निष्कण्टक।
विशाखा- *ना.* [सं.] १. सत्ताइस नक्षत्रमध्ये सोह्रौँ नक्षत्र। *वि.* २. शाखा वा हाँगा नभएको (लहरा आदि)।
विशारद- *वि.* [सं.] १. कुनै विषयमा दक्ष; विशेषज्ञ (जस्तो- शिक्षाविशारद, चिकित्साविशारद आदि)। २. पण्डित; विद्वान्। ३. उत्तम; श्रेष्ठ।
विशाल- *वि.* [सं.] १. आकारप्रकार, आयतन आदिका दृष्टिले धेरै फैलिएको; ज्यादै ठुलो; बडेमाको; विस्तृत। २. ज्यादै अग्लो; उन्नत। ३. भव्य; सानदार।
विशालता- *ना.* विशाल हुनाको भाव वा अवस्था; फैलावट।
विशाल बजार- *ना.* १. नागरिकहरूका सामान्यतया सबैजस्ता उपभोग्य वस्तु एउटै भवनमा प्राप्त गराउने उद्देश्यले स्थापना गरिएको विशाल आकारको बजार। २. काठमाडौंको धर्मपथमा चलेको सोही नाउँको एक बजार।
विशालाक्ष- *वि.* लामा, ठुला आँखा भएको; विशाल आँखा भएको।
विशालाक्षी- *वि.* १. लामा, ठुला आँखा हुने (स्त्री)। *ना.* २. पार्वती। ३. एक देवी वा योगिनी। ४. नागदन्ती।
विशिख- *ना.* [सं.] १. शर; बाण। २. मालाको छाँटको एक थरी हतियार। *वि.* ३. टुपी नभएको; शिखाहीन।
विशिष्ट- *वि.* [सं.] अरूभन्दा विशेष किसिमको विशेषता भएको; माथिल्लो तहको; असाधारण।
विशिष्टता- *वि.* विशिष्ट हुनाको भाव वा स्थिति; वैशिष्टच।
विशिष्ट प्राध्यापक- *ना.* प्राध्यापकहरूमध्ये विशिष्ट योग्यता वा प्रतिभा भएका प्राध्यापकहरूलाई दिइने दर्जा र सो अनुरूपको सुविधा।
विशिष्ट लेखा परीक्षण- *ना.* विशेष कारणवश नियमित लेखापरीक्षणको अतिरिक्त गरिने लेखापरीक्षण।
विशिष्ट श्रेणी- *ना.* निजामती सेवाअन्तर्गत श्री ५ को सरकारको सहसचिव वा सो सरहको पदभन्दा माथिल्लो पद वा श्रेणी।
विशिष्टाधिकार- *ना.* १. कुनै देशका राजा, राष्ट्रपति वा प्रधान शासकमा निहित विशेष किसिमको अधिकार; परमाधिकार। २. कसैको पद, स्थिति आदिबाट उत्पन्न हुने विशेष अधिकार।
विशिष्टीकरण- *ना.* [सं.] कुनै काम वा कुरालाई विशिष्ट रूप दिने भाव, गुण, अवस्था, क्रिया वा प्रक्रिया।
विशिष्टीकरण तालिका- *ना.* कुनै विषय वा कुरालाई विशिष्ट रूपमा देखाउन तयार गरिएको सूची वा फेहरिस्त।
विशीर्ण- *वि.* [सं.] १. पुरानो भएर वा अन्य कारणले थोत्रिएर टुटे-फुटेको; जीर्णशीर्ण; थोत्रोमोत्रो। २. खसेको वा झरेको। ३. सुकेको; झुर्रिएको। ४. ओइलाएको।
विशुद्ध- *वि.* [सं.] १. विशेष किसिमले शुद्ध गरिएको; धेरै शुद्ध; अति चोखो। २. अरू वस्तु वा कुरा नमिसिएको। ३. छलकपट नभएको; पाप नभएको; निष्पाप। ४. कुनै कलङ्क वा दाग नभएको; निष्कलङ्क। *ना.* ५. हठयोगमा प्रयुक्त हुने षट्चक्रमध्ये पाँचौं।
विशुद्धता- *ना.* विशुद्ध हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; शुद्धता; पवित्रता।

विशुद्धि- *ना.* [सं.] १. विशुद्धता। २. दोष, शङ्का आदि हटाउने भाव वा क्रिया।

विशुद्धिवाद- *ना.* दूषित प्रभावबाट जोगिएर विशुद्ध रहनुपर्छ भन्ने एक सिद्धान्त।

विशृङ्खल- *वि.* [सं.] १. शृङ्खलाबद्ध रूपमा नरहेको; सिलसिला नमिलेको; छरिएको; अस्तव्यस्त। २. कसैको अनुशासनमा नरहेको; मर्यादामा नरहेको; उच्छृङ्खल।

विशृङ्खलता- *ना.* विशृङ्खल हुनाको भाव वा अवस्था; छरपुस्ट्याइँ।

विशेष- *वि.* [सं.] १. गुण, धर्म, परिमाण आदिमा अरूभन्दा बढ्ता; अरूभन्दा विशिष्ट किसिमको; असाधारण। २. विलक्षण। ३. अधिक। *ना.* ४. विशिष्टता। ५. न्यायशास्त्रअनुसार द्रव्य, गुण, कर्म, सामान्य, विशेष, समवाय, अभाव आदि सात पदार्थमध्ये एक। ६. विशेष गुणद्वारा वस्तुको परिचय गराइँदा हुने एक अर्थालङ्कार। ७. कुनै खास परिस्थिति वा समयमा कार्यान्वित हुने वा चल्नेचलाइने (जस्तो- विशेष उत्पादन, विशेष काम, विशेष डाँक, विशेष छुट, विशेष प्रस्ताव इ.)।

विशेष अख्तियार- *ना.* कुनै विशेष समय, परिस्थिति वा काममा प्रयोग गर्न सकिने गरी प्राप्त भएको अधिकार।

विशेष अदालत- *ना.* विशेष कारण र परिस्थिति आदिबाट उत्पन्न भएका कारबाई वा मुद्दामामिलाको छानबिन गरी निर्णय गर्न गठित अदालत।

विशेषक- *ना.* १. एकै क्रियापदका साथ अन्वय गरिने तीन श्लोकको समुदाय। २. कुनै वस्तुहरूबाट अलग्याउने विशेष चिह्न। ३. तिलक। ४. विशेषण। ५. सामान्य भई नछुट्टिएको कुरा कारणवश छुट्टिएको हुँदा पर्ने एक अलङ्कार।

विशेष कानुन- *ना.* सामान्यतया प्रचलित ऐन, कानुन, नियममा व्यवस्था नगरिएको तर कुनै खास समय, परिस्थिति वा विषयमा लागु हुने कानुन।

विशेष कोष- *ना.* विशेष काम वा उद्देश्यका निम्ति छुट्ट्याइएको वा छुट्ट्याइने कोष।

विशेष ग्राह्यता- *ना.* कुनै कामकुरा वा सेवा आदिमा अरूलाई भन्दा योग्य, अनुभवी आदि कसैलाई पहिलो स्थान दिने काम वा क्रिया; प्राथमिकता।

विशेषज्ञ- *वि.* [सं.] कुनै विषय विशेष रूपले जान्ने वा त्यस विषयमा सामान्यतः अरूको भन्दा बढी ज्ञान भएको; कुनै काममा बढी जानकारी प्राप्त गरेको; कुनै काम-कुरामा विशेषज्ञता भएको।

विशेषज्ञता- *ना.* विशेषज्ञ हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।

विशेषण- *वि.* [सं.] १. सङ्ख्या, परिमाण, गुण, धर्म आदिद्वारा कुनै वस्तुको विशेषता बुझाउने वा जाहेर गर्ने (शब्द)। *ना.* २. व्याकरणमा नाम वा सर्वनाम शब्दको गुण, धर्म, परिमाण, सङ्ख्या आदि जाहेर गर्ने शब्द; नाम, सर्वनामको विशेषता जाहेर गर्ने शब्द।

विशेषतः- *क्रि.वि.* [सं.] विशेष गरेर; खासगरी।

विशेषता- *ना.* [सं.] विशेष हुनाको भाव वा अवस्था; असाधारणता; असामान्यता; विलक्षणता।

विशेष प्रहरी- *ना.* [सं.] १. कुनै सङ्घ, संस्था, कार्यालय आदिमा कानुनको रीत पुऱ्याई वा नपुऱ्याई भ्रष्टाचार, रकमकलमको हिनामिना गरेमा वा गरेको लागेमा आवश्यक कारबाई गर्ने विशेष अधिकार भएको प्रहरी वा सोसम्बन्धी अड्डा। २. कुनै स्थानमा भएको गडबडी, अशान्ति आदिलाई नियन्त्रण गर्न नियमित रूपमा रहेका स्थानीय प्रहरीहरूबाट नपुग्ने भएमा विशेष रूपमा थप्न राखिएको प्रहरी।

विशेष पुलिस- *ना.* [सं. विशेष+ अङ्. पुलिस] विशेष प्रहरी।

विशेष बिदा- *ना.* [सं. विशेष+ अ. बिदाअ] सरकारी वा अर्धसरकारी संस्था, कार्यालय आदिका कर्मचारीलाई विशेष परिस्थितिमा पूरा तलबी, आधा तलबी र बेतलबी रूपमा दिइने बिदा।

विशेष मौद्रिक अधिकार- *ना.* [सं.] १. राष्ट्रब्याङ्कमा वा कुनै शासनाधिकारीमा निहित मुद्रासम्बन्धी विशेष प्रकारको अधिकार।

विशेष योग्यता- *ना.* [सं.] १. कुनै पदका लागि आवश्यक भनेर निर्धारित योग्यताभन्दा बढी योग्यता। २. कुनै परीक्षामा निर्धारित विषयमध्ये कुनै, केही वा सबै पत्रमा पचहत्तर प्रतिशतभन्दा बढी अङ्क प्राप्त गर्दा देखिने योग्यता; विशेष किसिमको दक्षता।

विशेष सभा- *ना.* [सं.] विशेष समय, परिस्थितिमा वा विशेष कामका लागि बसेको सभा; विशेष प्रकारको समिति।

विशेष सापटी- *ना.* [सं. विशेष+सापटी] विशेष समय, परिस्थितिमा वा विशेष कामका लागि लिइने वा दिइने सापटी।

विशेषाङ्क- *ना.* [सं.] कुनै पत्रिकाको कुनै विशेष समय वा पर्वमा निक्लने अङ्क; नियमित अङ्कभन्दा अतिरिक्त निक्लेको विशेष किसिमको अङ्क।

विशेषाधिकार- *ना.* [सं.] कुनै व्यक्ति, संस्था, सङ्गठन आदिमा निहित विशेष किसिमको अधिकार; खास समय, परिस्थिति वा काममा प्रयोग गरिने विशेष किसिमको अधिकार।

विशेषोक्ति- *ना.* [सं.] साहित्यमा कारण हुँदाहुँदै पनि कार्यको उत्पत्ति नभएको देखाउँदा हुने एक अर्थालङ्कार।

विशेष्य- *ना.* [सं.] १. व्याकरणमा विशेषणद्वारा वर्णन गरिने वा विशेषता बताइने वस्तु वा पदार्थ; विशेषण लागेको नामशब्द; विशेषणयुक्त शब्द। *वि.* २. गुण, क्रिया, परिमाण आदिद्वारा छुट्ट्याउन सकिने; भिन्न देखाउन योग्य। ३. मुख्य; प्रधान।

विशोक- *वि.* [सं.] चिन्ता गर्नुपर्ने कुनै कुरा नभएको; शोक नभएको; शोकरहित; अशोक।

विशोधन- *ना.* [सं.] १. कुनै पदार्थमा भएको वा मिसिएको फोहोरमैला वा अशुद्ध पदार्थलाई फ्याँकी वा अलग गरी राम्ररी शुद्ध गर्ने क्रिया; संशोधन। २.प्रायश्चित्त।

विशोधनीय- *वि.* विशोधन गर्न योग्य वा उचित; विशोधन हुन सक्ने।

विशोधित- *वि.* [सं.] कुनै वस्तुमा भएको फोहोर, मैला वा अशुद्ध पदार्थलाई फ्याँकी वा अलग गरी राम्ररी शुद्ध पारिएको; विशेष किसिमबाट संशोधन गरिएको।

विशोध्य- *वि.* [सं.] विशुद्ध वा पवित्र पार्नयोग्य।

विश्रान्त- *वि.* [सं.] १. विश्राम गर्ने; बिसाइ मार्ने। २. विश्रान्तिमा पुगेको; अडेको। ३. थाकेको; क्लान्त।

विश्रान्ति- *ना.* [सं.] १. थालेको काम सकेर वा नसक्दै थकाइ मार्ने वा सुस्ताउने क्रिया। २. रोग आदिबाट भएको कमजोरीलाई मेटाउन र स्वास्थ्यलाभ गर्न आराम लिने क्रिया। ३. नोकरी आदिबाट अवकाश पाइसकेपछि बुढेसकालमा आराम लिने काम।

विश्रान्ति काल- *ना.* १. काम गर्दागर्दै बिचको समयमा थकाइ मार्न निश्चित गरिएको समय; अल्पावकाश। २. नोकरी आदि पेसाबाट अवकाश लिएपछि आराम लिने समय; अवकाशकाल।

विश्रान्ति धाम- *ना.* १. थकाइ, दुःख, पिर, आदिबाट विश्राम लिने घर; विश्राम लिने ठाउँ। २. सांसारिक दुःख, प्रपञ्चबाट विश्राम लिने ठाउँ; मृत्यु वा ईश्वर।

विश्राम- *ना.* [सं.] काम गर्दाको थकाइ मेट्न वा परिश्रमबाट थरक मार्न सुस्ताउने काम; विश्रान्ति; बिसाइ।

विश्राम कक्ष/गृह- *ना.* कुनै यात्रामा जाँदा रेल, हवाईजहाज आदि सवारीसाधन वा यान नआउन्जेल यात्रीहरूको विश्रामका लागि बनाइएको कोठो; प्रतीक्षालय।

विश्राम भवन- *ना.* सरकारी वा निजी कुनै कामकाजमा जाने वा घुम्न जाने सरकारी कर्मचारी वा अन्य व्यक्तिको भोजन, विश्राम आदिका निमित्त बनाइएको कच्ची वा पक्की भवन।

विश्राम स्थान- *ना.* विश्राम गर्ने ठाउँ; बिसाइ-थलो।

विश्रामालय- *ना.* कुनै यात्रामा वा वनभोज आदिमा जाँदा खानेपिउने र विश्राम लिने ठाउँ।

विश्रुत- *वि.* [सं.] १. कुनै किसिमको गुण, योग्यता वा विशेषताले गर्दा जतासुकै प्रसिद्ध भएको; प्रख्यात; विख्यात। २. पढेलेखेको; जानेसुनेको।

विश्रुति- *ना.* विश्रुत हुनाको भाव वा अवस्था; ख्याति; प्रसिद्धि।

विश्लिष्ट- *वि.* [सं.] १. विश्लेषण भएको वा छुट्टिएको। २. फुलेको; विकसित।

विश्लेषक- *वि.* [सं.] विश्लेषण गर्ने; विश्लेषणका प्रक्रियाअनुसार कुनै विषय वा कुरालाई छुट्ट्याउने।

विश्लेषण- *ना.* [सं.] १. संश्लिष्ट भएको वा एउटैमा मिलेर रहेको कुरालाई अलगअलग छुट्ट्याउने काम वा प्रक्रिया। २. कुनै वाक्यरचना आदि केकस्तो छ र त्यसमा केकस्ता तत्त्व छन् आदि कुरालाई केलाउने प्रक्रिया।

विश्लेषणात्मक- *वि.* विश्लेषणको प्रमुखता भएको; विश्लेषणमा आधारित; विश्लेषण- प्रधान; विश्लेषणमूलक।

विश्लेषित- *वि.* [सं.] विश्लेषण भएको; विश्लेषण गरिएको।

विश्लेष्य- *वि.* [सं.] विश्लेषण हुनाका निम्ति योग्य वा आवश्यक।

विश्व- *ना.* [सं.] १. सम्पूर्ण सृष्टि; ब्रह्माण्ड। २. संसार; जगत्। ३. खास किसिमका दश देवताको एक गण (वसु, सत्य, क्रतु, दक्ष, काल, काम, भृति, कुरु, पुरुरवा र माद्रवा)।

विश्वकर्मा- *ना.* १. शिल्पशास्त्र वा हस्तकलाका आविष्कर्ता मानिएका पुराणप्रसिद्ध एक देवता; देवशिल्पी। २. कारिगरी काम गर्ने व्यक्ति; कारिगर; कर्मी। ३. फलामका भाँडाकुँडा वा हतियार बनाउने एक जाति; कामी।

विश्वकल्याण- *ना.* संसारको भलो हुने काम; लोकहित।

विश्वकोश- *ना.* विश्वमा घटेका वा भएका प्रमुख घटना, वस्तु वा व्यक्तिहरूको क्रमबद्ध रूपमा सविस्तार वर्णन गरिएको ग्रन्थ; विश्वका सम्पूर्ण प्रमुख तथा ज्ञातव्य कुराहरूलाई प्रकाश पार्ने परिचयात्मक विशेष कोश।

विश्व खाद्य कार्यक्रम- *ना.* विश्वका कुनै पनि देशमा भएको वा हुने खाद्यान्नको अभाव मेट्न वा हटाउन र खाद्यान्नसम्बन्धी अन्य आवश्यक व्यवस्था गर्न सञ्चालित कार्यक्रम।

विश्व खाद्य तथा कृषि सङ्गठन- *ना.* विश्वको खाद्य वस्तु तथा कृषिसम्बन्धी कुराको हेरविचार तथा अन्य आवश्यक व्यवस्था गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघअन्तर्गत बनेको सङ्गठन।

विश्व खाद्य परिषद्- *ना.* विश्वको खाद्यव्यवस्थासम्बन्धी कुराको हेरविचार गर्न र खाद्यान्नको अभाव भएका देशका तत्सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था गर्न संयुक्त राष्ट्रसंघअन्तर्गत गठित समिति वा परिषद्।

विश्वजनीन- *वि.* विश्वभरि फैलिएको; सर्वत्र उत्पन्न हुने।

विश्व जलवायु विज्ञान- *ना.* विश्वको जल- वायुसम्बन्धी कुराको जानकारी दिने विज्ञान वा तत्सम्बन्धी यान्त्रिक प्रक्रिया।

विश्व डाक- *ना.* अन्तर्राष्ट्रिय हुलाक; विश्वहुलाक।

विश्व नागरिक- *ना.* विश्वको नै हित गर्ने वा कल्याण गर्ने विशेष गुण वा योग्यताका आधारमा विश्वका सबै देशले आफ्नो देशको नागरिक मानेको वा सम्मान गरेको व्यक्ति।

विश्व नागरिकवाद- *ना.* सारा संसारको एउटै नागरिकतामा विश्वास गर्ने सिद्धान्त; अन्तर्राष्ट्रिय नागरिकताको सिद्धान्त।

विश्वनाथ- *ना.* १. संसारका स्वामी। २. शिव; महादेव। ३. काशीमा रहेको एक प्रसिद्ध शिवलिङ्ग।

विश्वपाणि- *ना.* अमोघसिद्धि तथा ताराका पुत्र एक ध्यानी बोधिसत्त्व; पञ्चबोधिसत्त्वमध्ये एक।

विश्वबन्धुत्व- *ना.* सारा विश्वलाई नै दाजुभाइ, कुलकुटुम्ब सम्झने भावना वा अवस्था; विश्वलाई नै बन्धुबान्धव मान्ने एक दर्शन।

विश्व बालकोष- *ना.* विश्वका बालकहरूको आहारविहारसम्बन्धी कुरामा ध्यान पुऱ्याएर उनीहरूलाई शारीरिक तथा मानसिक विकासको अवसर प्रदान गर्ने उद्देश्यले संयुक्त राष्ट्रसङ्घअन्तर्गत गठित एक कोष; विश्वका बालकहरूको कल्याणका निम्ति स्थापित भएको कोष।

विश्व बैङ्क- *ना.* विश्वका गरिब देशलाई आवश्यक आर्थिक सहायता प्रदान गर्ने र विश्वको सन्तुलित आर्थिक विकास गर्ने उद्देश्यले संयुक्त राष्ट्रसङ्घअन्तर्गत स्थापित ब्याङ्क; विश्वको साझा ब्याङ्क।

विश्व भोक मुक्ति अभियान- *ना.* विश्वमा हुने खाद्यान्नको अभाव रोक्न वा विश्वका जनतालाई भोकबाट मुक्ति दिलाउने उद्देश्यले चलाइएको अभियान।

विश्व मञ्च- *ना.* विश्वका यावत् कुराहरू हुने, घट्ने वा विश्वका आर्थिक, राजनीतिक आदि विभिन्न प्रकारका खेलहरू सञ्चालित हुने मञ्च; विश्वरङ्गमञ्च।

विश्व महासङ्घ- *ना.* संयुक्त राष्ट्रसङ्घ।

विश्वम्भर- *वि.* [सं.] १. विश्वको भरणपोषण गर्ने। *ना.* ईश्वर; विष्णु। ३. विश्वभर्ता।

विश्वम्भरा- *ना.* १. विश्वको भरणपोषण गर्ने देवी; भगवती। २.पृथ्वी।

विश्वराजनीति- *ना.* [सं.] विश्वका कुनै देशको वा विश्वका विभिन्न देशका बिचको, विश्वलाई प्रभावित गर्ने खालको राजनीति; विश्वको राजनीति।

विश्वरूप- *ना.* [सं.] १. विश्वका विभिन्न प्राणीहरूको शिर, धेरै हातगोडा भएको र सबै किसिमका प्राणीका रूपमा एकत्र देखा परेको, गीतामा वर्णित भगवान् कृष्णको विशाल रूप। २. विश्वका रूपमा देखा परेको ईश्वर। ३. विश्वको स्थिति वा रूप।

विश्वरूपी- *वि.* १. विश्वरूपसम्बन्धी। २. विभिन्न रूपमा प्रकट हुने।

विश्वविजयी- *वि.* [सं.] संसारभरिको विजेता।

विश्वविख्यात- *वि.* [सं.] विश्वभरि नाम फैलिएको; विश्वप्रसिद्ध; लोकविश्रुत।

विश्वविद्यालय- *ना.* [सं.] विश्वका विभिन्न विषय वा विभिन्न किसिमका शास्त्रहरूको उच्चकोटिको शिक्षा प्रदान गर्ने, सम्बन्धित विषयमा विद्यार्थीहरूको परीक्षा लिने र उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई तदनुसार उपाधि प्रदान गर्ने शिक्षाको सर्वोच्च संस्थान।

विश्वविद्यालय सभा- *ना.* विश्वविद्यालयको आर्थिक, शैक्षिक आदि महत्त्वपूर्ण कुराको निर्णय गर्ने र विश्वविद्यालयसँग सम्बन्धित अन्य आवश्यक नीतिनिर्माण गर्ने, विश्वविद्यालयको सर्वोच्च सभा।

विश्वविद्यालय सेवा आयोग- *ना.* विश्वविद्यालयका शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको नियुक्ति, बढुवा आदि गर्दा आवश्यक परीक्षा, अन्तर्वार्ता आदि लिने र सोअनुसार योग्य उमेदवारलाई नियुक्तिको सिफारिस गर्ने र विश्व विद्यालयसेवाको सुदृढीकरणमा उचित परामर्श दिने आयोग।

विश्वविद्यालयीय- *वि.* विश्वविद्यालयसम्बन्धी; विश्वविद्यालयको।

विश्वविश्रुत- *वि.* [सं.] विश्वविख्यात।

विश्वव्यापक/विश्वव्यापी- *वि.* [सं.] विश्वमा सर्वत्र ढाकेर रहेको; सबै ठाउँ ओगटेर बसेको; संसारभरिको; विश्वभरि व्याप्त भएको।

विश्वशान्ति- *ना.* [सं.] विश्वका देशहरूमा कुनै किसिमको युद्ध, शीतयुद्ध आदि नभएको र संसारभरि नै शान्ति व्याप्त भएको अवस्था।

विश्वसनीय- *वि.* [सं.] विश्वास गर्न योग्य; विश्वास गर्न हुने; भरपर्दो; पत्यारिलो।

विश्वसनीयता- *ना.* विश्वसनीय हुनाको भाव वा अवस्था; विश्वास गरिने स्थिति; विश्वास; पत्यार।

विश्वस्त- *वि.* [सं.] विश्वास भएको; पत्यार गर्न सकिने; पत्यारिलो; विश्वासिलो; भरपर्दो।

विश्वस्तता- *ना.* विश्वस्त हुनाको भाव वा स्थिति।

विश्व स्वास्थ्य सङ्गठन- *ना.* [सं.] संसारभरका जनताको स्वास्थ्यको स्तर बढाउने र उनका निम्ति आवश्यक सहायता प्रदान गर्ने उद्देश्यले संयुक्त राष्ट्रसङ्घअन्तर्गत गठित अन्तर्राष्ट्रिय संस्था।

विश्वहित- *ना.* [सं.] विश्वकल्याण।

विश्व हुलाक सङ्घ- *ना.* इ. १९३५ मा स्विट्जरल्यान्डको बर्नमा स्थापित, विश्वका हुलाकहरूको सङ्घ।

विश्वात्मबोध- *ना.* [सं.] विश्वको आत्मस्वरूप तथा विश्वभरि व्याप्त मानिने परमात्माको ज्ञान; विश्वका चैतन्यस्वरूप आत्माको ज्ञान।

विश्वात्मा- *ना.* [सं.] १. ईश्वर (ब्रह्मा, विष्णु, शिव)। २. विश्वभरि व्याप्त चेतनास्वरूप आत्मा। ३. सूर्य।

विश्वामित्र- *ना.* [सं.] क्षत्रियवंशमा उत्पन्न भएका, ब्रह्मर्षिका निम्ति ठुलो तपस्या गरी आखिरमा वशिष्ठद्वारा मान्यता पाएपछि मात्र ब्रह्मर्षि भएका एक महर्षि; एक गोत्रप्रर्वतक ऋषि; सप्तर्षिमध्ये एक; कौशिक।

विश्वास- *ना.* [सं.] १. कुनै काम, कुरो, व्यक्ति, मत, नीति आदिप्रति हुने सत्यताको धारणा; दृढ आस्था; पत्यार। २. आस्था; श्रद्धा। ३. भरोसा; आड।

विश्वासघात- *ना.* कसैले आफूप्रति गरेको विश्वासको हत्या; कसैको आफूप्रति भएको आस्थाको विपरीत आचरण।

विश्वासघातक/घाती- *वि.* आफूप्रति गरिएको विश्वासभङ्ग गर्ने; बोलकबोल वा वचनबद्धताको विरुद्ध चल्ने; धोका दिने; धोकेबाज।

विश्वासपात्र- *ना.* पहिलेदेखि नै पत्याइएको या पत्याउन हुने भरपर्दो व्यक्ति; विश्वासलाग्दो वा विश्वासिलो व्यक्ति।

विश्वासप्रद- *वि.* विश्वास दिलाउने; विश्वास उब्जाउने; भरपर्दो।

विश्वास प्रस्ताव- *ना.* प्रतिनिधिसभाका अध्यक्ष, मन्त्रिमण्डल वा अरू कुनै संस्थाका अध्यक्ष, पदाधिकारी आदिमा त्यस संस्थाका सदस्यहरूको विश्वास प्रकट गर्नलाई पेस गरिने प्रस्ताव।

विश्वासभाजन- *ना.* विश्वासपात्र।

विश्वासिलो- *वि.* पत्यारिलो; भरपर्दो; विश्वासलाग्दो; विश्वासपात्र; विश्वासी।

विश्वासी- *वि.* विश्वासिलो।

विश्वेश्वर- *ना.* [सं.] १. ईश्वर। २. विश्वनाथ।

विष- *ना.* [सं.] १. खाएमा वा कुनै किसिमले थोरै मात्रा पनि शरीरभित्र गएमा डरलाग्दो रोग वा विकार पैदा गराउने र अन्तमा ज्यानसमेत लिन सक्ने वा लिने घातक वस्तु; बिख; जहर। २. पानी। ३. कमलनालको गुदी। ४. स्वास्थ्य वा सुखशान्तिलाई हानिनोक्सानी पुऱ्याउने कुरा। ५. वत्सनाभ। ६. हिमालयमा पाइने एकदेखि पाँच मिटर अग्लो, चौडा, तीनखण्डे, हरिया भेट्नु भएका पात हुने, पाँचदेखि बाह्र सेन्टिमिटरसम्म चौडा र छदेखि सात सेन्टिमिटरसम्म लामा पात हुने, नील मञ्जरीका रूपमा फूल फुल्ने, भुवादार फल लाग्ने, आयुर्वेदमा कन्द विषालु मानिएको एक जातको बुटो।

विषकन्या- *ना.* १. सम्भोग गर्ने पुरुषलाई मार्ने आशयले बाल्यावस्थादेखि नै शरीरमा अनेक किसिमले विष प्रवेश गराई विषाक्त बनाइएकी केटी। २. ज्योतिष-शास्त्रअनुसार विवाह गरेमा वा सम्भोग गरेमा पति वा अन्य कुनै पुरुष मर्ने योगमा जन्मेकी केटी।

विषज्वर- *ना.* एक प्रकारको कडा जरो; औलिया ज्वरो।

विषदन्त- *ना.* सर्पको माथिल्लो च्यापुमा हुने, अरूलाई टोक्ता विष

निक्लने खोक्रो दाँत।

विषधर- *ना.* १. सर्प। *वि.* २. विष धारण गर्ने; विष भएको।

विषफेँज- *ना.* गोठाले मुलाका छाँटका पात हुने एक जातको झार।

विषम- *वि.* [सं.] १. सबै भाग, अंश वा पक्ष समान वा बराबर नभएको; कम्ती वा बेसी भएको; असमान। २. सम्म नपरेको; समतल नभएको (जमिन आदि)। ३. दुई अङ्कले भाग नलाग्ने; बिजोर (सङ्ख्या)। ४. सजिलैसित बुझ्न नसकिने; बुझ्न गाह्रो; दुर्बोध्य। ५. सम्पन्न गर्न अप्ठ्यारो; पार गर्न मुस्किल; विकट। ६. दुःख वा डर पैदा गर्ने किसिमको; कष्टकर; भयङ्कर। ७. एक दिन बिराएर आउने (ज्वरो)। ८. अधिकतम र न्यूनतम तापक्रममा धेरै अन्तर भएको ; ग्रीष्ममा धेरै गर्मी र हिउँदमा धेरै जाडो हुने। *ना.* ९. चारै चरणमा समान अक्षर नहुने छन्द। १०. दुई भिन्न विरोधी वस्तुको सम्बन्ध वा यथायोग्यको निरूपण गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार।

विषमज्वर- *ना.* कहिले चिसो कहिले तातो, कहिले मन्द र कहिले तीब्र भएर अनियमित रूपले आउने ज्वर; कामजरो।

विषमता- *ना.* विषम हुनाको भाव वा अवस्था; वैषम्य।

विषमत्व- *ना.* विषमता।

विषमय- *वि.* [सं.] विषले युक्त; विषैविषले भरिएको।

विषमवृत्त- *ना.* [सं.] पाउ वा चरण समान नभई फरक हुने वृत्त वा छन्द; असमान पद भएको छन्द।

विषमित- *वि.* [सं.] विषमय तुल्याइएको; विषालु पारिएको।

विषमीभवन- *ना.* [सं.] कुनै शब्द अथवा शब्दांशका समान वर्णहरूमध्ये एउटा असमान हुन पुग्ने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया।

विषय- *ना.* [सं.] १. ज्ञानेन्द्रियले ग्रहण गरिने पदार्थ (रूप, रस, गन्ध, स्पर्श र शब्द)। २. पञ्चमहाभूतबाट बनेको वस्तु वा पदार्थ; भौतिक पदार्थ। ३. जन्मदेखि मृत्युपर्यन्त गरिने लोकसम्बद्ध व्यवहार; सांसारिक व्यवहार। ४. इन्द्रियहरूका माध्यमबाट प्राप्त हुने आनन्द; इन्द्रियजन्य सुख। ५. कुनै पनि विचार गरिने कुरो वा वस्तु। ६. कुनै लेख, ग्रन्थ आदिमा विवेचना गरिएको कुरो वा प्रसङ्ग। ७. सम्पत्ति। ८. सीमा। ९. उद्देश्य। *ना.यो.* १०. बारे।

विषयक- *वि.* विषयसम्बन्धी; विषयको।

विषयगत- *वि.* कुनै विषयसँग सम्बन्धित भएको; विषय मुख्य भएको; विषयप्रधान; विषयमूलक।

विषयपति- *ना.* लिच्छविकालमा जिल्लाको ठुलो हाकिमको पद वा दर्जा; लिच्छविकालीन जिल्लाको ठुलो अधिकारी।

विषयप्रवेश- *ना.* १. कुनै ग्रन्थको विषयवस्तुसँग सामान्य चिनारी गराउने उद्देश्यले त्यस ग्रन्थको सुरुमा दिइएको कथन वा भूमिका। २. कुनै विषयमा भर्खरै प्रवेश गर्ने क्रिया; कुनै विषयको प्रारम्भ।

विषयमूलक- *वि.* विषयको प्रमुखता भएको; मूल रूपमा विषयसँग सम्बन्धित।

विषयवस्तु- कुनै ग्रन्थ, लेख आदिमा प्रतिपादन वा विवेचना गरिने वा गरिएको विषय वा कुरो।

विषयसुख- *ना.* १. सांसारिक विषयवस्तुको भोगबाट प्राप्त हुने सुख; सांसारिक पदार्थबाट पाइने सुख; इन्द्रियहरूद्वारा प्राप्त हुने सुख; सांसारिक सुख। २. स्त्रीसम्भोगबाट प्राप्त हुने सुख।

विषयसूची- *ना.* कुनै ग्रन्थमा परेका विषयहरूको क्रमबद्ध सूची; विषयानुक्रमणिका; विषयतालिका; अनुक्रमणिका।

विषयात्मक- *वि.* कुनै विषयसित सम्बद्ध भएको; विषयको प्रतिपादन नै मुख्य उद्देश्य भएको; विषयप्रधान।

विषयानुक्रमणिका- *ना.* विषयसूची।

विषयान्तर- *ना.* चलिरहेको कुराकानी वा प्रसङ्गलाई छाडी लिइएको अर्को विषय; क्रम, सिलसिला वा सन्दर्भभन्दा बाहिरको विषय।

विषयासक्त- *वि.* सांसारिक विषयसुखमा ज्यादै आसक्त भएको; विषयवासनामा आसक्ति भएको; विषयी; लम्पट; विलासी।

विषयासक्ति- *ना.* सांसारिक विषयसुखप्रतिको लिप्सा; विषयवासनामा अत्यधिक अनुरक्ति; भोगविलासमा तल्लीन; विषयमा लागु हुने प्रवृत्ति।

विषयी- *वि.* विषयासक्त।

विषयुक्त- *वि.* [सं.] विष मिसिएको; बिख भएको।

विषविज्ञान- *ना.* [सं.] विषसम्बन्धी कुराको प्रतिपादन वा विवेचना भएको विज्ञान; विषसम्बन्धी विशेष जानकारी दिने शास्त्र।

विषवृक्ष- *ना.* [सं.] विषदार वृक्ष; बिखालु रुख।

विषवैद्य- *ना.* [सं.] सर्प, बिच्छी आदि बिखालु प्राणीले टोक्ता शरीरमा फैलिने विष झार्ने व्यक्ति; झारफुक गरेर विष झार्ने वैद्य।

विषाक्त- *वि.* [सं.] १. विषले भरिएको; बिखैबिख भएको; विष मिसिएको; विषमय। २. शरीरलाई हानिनोक्सानी गर्ने; स्वास्थ्य बिगार्ने; अस्वास्थ्यकर।

विषाणु- *ना.* विषालु वा सङ्क्रामक रोग सार्ने सूक्ष्म जीवाणु।

विषाद- *ना.* [सं.] सोचेको, चाहेको वा आशा गरेको कुरो नहुँदा, नपुग्दा हुने दुःख, खिन्नता; नैराश्य; दिक्दारी; बिस्मात।

विषादित- *वि.* विषादमा परेको; उदासिलो; दिक्कलाग्दो; खिन्न।

विषादी- *वि.* १. उदासीन; खिन्न, २. विष खाने। ३. विषयुक्त।

विषालु- *वि.* [सं.] विष मिसिएको; विष भएको; विषयुक्त।

विषुव- *ना.* [सं.] १. सूर्य विषुवत्रेखामा बस्दाको समय; दिनरात बरोबर हुने समय। २. २२ मार्च र २२ सेप्टेम्बरका दिन पर्ने त्यस्तो योग।

विषुवत्- *वि.* [सं.] भूगोलको बिचमा रहेको; माझको; मध्यस्थित।

विषुवत् रेखा- *ना.* पृथ्वीका बाहिरीतहको माझमा उत्तरी र दक्षिणी ध्रुवको समानान्तर पूर्वबाट पश्चिमपट्टि गएको भनी कल्पना गरिएको रेखा; विषुवत् रेखा।

विषुवत् सङ्क्रान्ति- वैशाख र कार्तिक महिनाको सङ्क्रान्ति।

विषोपचार- *ना.* [सं.] सर्प, बिच्छी आदि बिखालु प्राणीले टोकी वा अन्य कुनै किसिमले शरीरमा विष फैलिन गएमा विष नै प्रयोग गरेर गरिने उपचार; प्रतिविषोपचार।

विषोत्पादक- *वि.* [सं.] विष पैदा गर्ने; विष उत्पादन गर्ने; विष उब्जाउने।

विष्कु- *ना.* [सं.] वास्तु वा मूर्तिमा प्रयोग हुने एक अङ्गुलको बिस गुना बराबरको नाप; बिस अमल; बिस अङ्गुल।

विष्कम्भ/विष्कम्भक- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषका सत्ताइस योगमध्ये

एक। २. अधिपछिका कथालाई मध्यम पात्रद्वारा सूचित गरिने, गर्भाङ्कका निकट रहने, नाटकको एक अङ्क। ३. बाधा; रोकावट। ३. बिरेआग्लो; तगारो।

विष्ट- *वि.* [सं.] १. घुसेको; छिरेको ; पसेको। *ना.* २. दमाईं-कामीलाई सालबसाली बाली दिएर लुगा सिउने, खेतीकिसानीको लजो बनाउने जाति। ३. नेपालीको एक थर।

विष्ठा- *ना.* [सं.] गुहु; दिसा।

विष्ठानुराग- *ना.* अघोरी मत वा विचारअनुसार दिसा वा विष्ठाप्रतिको अनुराग; दिसा खाने इच्छा।

विष्ठाहारी- *वि.* दिसाको आहार गर्ने; विष्ठा खाएर बाँच्ने।

विष्णु- *ना.* [सं.] १. हिन्दु धर्मशास्त्रअनुसार सृष्टिको रचना गर्ने, पालना गर्ने र संहार गर्ने तीन देवतामध्ये पालन गर्ने देवता; नारायण। २. सर्वव्यापक चित् शक्ति।

विष्णु गुप्त- *ना.* चाणक्य।

विष्णुपुराण- अठार महापुराणमध्ये एक; विष्णुका महिमाको वर्णन भएको पुराण।

विष्णुमती- *ना.* काठमाडौँ उपत्यकाभित्र बाग्मतीमा मिसिएर दक्षिणपश्चिमतर्फ बग्ने एक नदी।

विष्णुवल्लभा- *ना.* १. लक्ष्मी। २. तुलसी। ३. अग्निशिखा।

विष्णुविष्णु- *वि.बो.* आफूले ढोग्नुपर्ने वा गोडा लाग्न नहुने व्यक्तिलाई गोडाले कुल्चिँदा वा लाग्दा पाप नलागोस् भन्ने विचारले भनिने शब्द।

विसङ्गत- *ना.* [सं.] १. नमिलेको; बेमेलको; असङ्गत। २. नसुहाउँदो; अयोग्य।

विसङ्गति- *ना.* [सं.] नमिल्दोपन; बेमेलपन; असङ्गति।

विष्णुवाद- *ना.* जीवनजगत्का कुनै पनि वस्तु, विचार वा क्रियाकलापमा सङ्गति नभएको देख्ने तथा जीवनलाई निःसार र निरर्थक ठान्ने एक साहित्यिक दृष्टिकोण वा धारणा; विसङ्गतिमा विश्वास गर्ने एक वाद।

विष्णुवादी- *वि.* विसङ्गतिवादमा विश्वास गर्ने; विसङ्गतिवादको अनुयायी।

विसंवाद- *ना.* [सं.] १. असत्य कथन; झुटो कुरा। २. विरोध; खण्डन। ३. हप्काइदप्काइ। ४. प्रतिज्ञा भङ्ग गर्ने क्रिया; छल; धोका। ५. असहमति।

विसंवादी- *वि.* १. नचाहिँदो कुरो बोल्ने; बोलेको ठेगान नभएको। २. नमिल्दो वा नसुहाउँदो कुरा बोल्ने; असङ्गत कुरा गर्ने। ३. प्रतिज्ञा भङ्ग गर्ने; धोका दिने।

विसर्ग- *ना.* [सं.] १. स्वरान्त शब्दका पछिल्तिर लाग्ने र केही जोड दिएर उच्चारण गरिने, आधा 'ह'-जस्तो ध्वनि (छिः; छ्याः; प्रायः आदि)। २. स्वरान्त शब्दका पछिल्तिर दुई समान बिन्दुका रूपमा लेखिने चिह्न; दबास बिन्दु (:)। ३. कुनै वस्तु आदि छोड्ने काम; दिने काम; त्याग; दान।

विसर्जन- *ना.* [सं.] १. पूजाआजा गर्दा आह्वान गरिएका देवताहरूलाई बिदा दिने काम। २. कुनै अनुष्ठान, कामकुरा, सभा-सम्मेलन आदिको कार्यक्रम समाप्त गर्ने वा टुङ्ग्याउने काम। ३. दिसापिसाब गर्ने काम; मलमूत्रको त्याग। ४. कुनै कुरा छोड्ने काम; परित्याग।

विसर्जनीय- *वि.* १. विसर्जन गर्न योग्य वा उचित; छाड्नुपर्ने; परित्याज्य। २. पठाउन वा हटाउन लायक।

विसर्जित- *वि.* [सं.] १. विसर्जन भएको; धार्मिक, राजनीतिक, सामाजिक आदि कुनै अनुष्ठान वा कार्यक्रम समाप्त गरिएको। २. पठाइएको वा हटाइएको।

विसर्पण- *ना.* [सं.] १. सर्पका छाँटले घस्रेर हिँड्ने क्रिया; घस्राइ। २. फैलने क्रिया; प्रसर्पण। ३. ठाउँ छाड्ने काम; स्थानत्याग।

विसूचिका/विसूची- *ना.* [सं.] पिसाब नहुने तर बारबार झाडा र बान्ता हुने बिमारी; एक प्रकारको हैजा।

विसैन्यीकृत- *वि.* [सं.] सैनिकविनाको बनाइएको; सैन्यहीन तुल्याइएको; सैन्यरहित बनाइएको (क्षेत्र)।

विस्तर- *ना.* [सं.] १. विस्तार। २. विस्तारसाथ गरिएको वर्णन; विस्तृत वर्णन। ३. बिछ्यौना; आसन। ४. आधार। ५. समूह।

विस्तरण- *ना.* कुनै वस्तुमा बल प्रयोग गर्दा त्यसको आकारप्रकारमा हुने वा आउने फरक; विस्तारण।

विस्तार- *ना.* [सं.] १. फैलाउने काम; फैलावट; फैलोट। २. विस्तृत रूपमा दिइएको विवरण। ३. विशालता।

विस्तारण- *ना.* विस्तार गर्ने काम; फैलाउने क्रिया।

विस्तारित- *वि.* फैलाइएको; विस्तृत गरिएको; फिँजाइएको।

विस्ती- *ना.* [सं. विष्टी] लिच्छविकालीन शासनव्यवस्थामा प्रचलित एक प्रकारको कर।

विस्तीर्ण- *वि.* [सं.] १. खुब फैलिएको; धेरै फराकिलो। २. प्रशस्त लमाइ र चौडाइ भएको।

विस्तीर्ण नास- *ना.* ठुलो नाक भएको वानर; नरवानरानुगणको एक भेद।

विस्तृत- *वि.* [सं.] १. टाढासम्म फिँजिएको; फैलिएको; लम्बेचौडे; विस्तीर्ण। २. लामो विवरण भएको; व्याख्यासहितको। ३. साह्रै ठुलो; विशाल।

विस्तृति- *ना.* लम्बाइ, चौडाइ, मोटाइ वा सबै किसिमबाट भएको फैलावट; विस्तार; फैलाउ; फैलोट।

विस्तृतीकरण- *ना.* १. कुनै वस्तु वा कुरालाई विस्तृत बनाउने क्रिया। २. कुनै लेख, रचना आदिलाई बढाएर विस्तृत बनाउने काम।

विस्थापन- *ना.* [सं.] एक ठाउँमा बसेको वा स्थापित भएको वस्तु आदिलाई अन्यत्र सार्ने काम।

विस्थापित- *वि.* [सं.] आफ्नो देश, निवासस्थान आदिबाट बलैले अन्यत्र हटाइएको; निष्कासित; उद्वासित; निकालाबास।

विस्फारण- *ना.* [सं.] १. बढाउने, तन्काउने, फैलाउने वा फिँजाउने काम; फैलाइ। २. खोलाइ; उघाराइ। ३. च्यात्ने क्रिया। ४. धनु चढाउने काम।

विस्फारित- *वि.* [सं.] राम्ररी खोलिएको; फराकिलो पारेर उघारिएको (जस्तो- विस्फारित नेत्र)।

विस्फीति- *वि.* [सं.] मुद्राको बाहुल्य वा विस्तार घटाएर सन्तुलित स्थितिमा ल्याउने क्रिया; मुद्रास्फीतिलाई पहिलेको स्थितिमा ल्याउने काम।

विस्फोट- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु ठुलो आवाजका साथ फुट्ने वा चर्कन क्रिया। २. ठुलो आवाजका साथ पड्कने क्रिया। ३. खटिरो। ४. बिफर।

विस्फोटक- *वि.* १. आगो आदिको सम्पर्कमा आउँदा फुट्ने वा पड्कने सम्भावना भएको; विस्फोट हुने खालको (पदार्थ)। *ना.* २. विषालु खटिरो; ननिको खटिरो।

विस्फोटन- *ना.* आवाजका साथ पड्कने वा फुट्ने क्रिया; विष्फोट हुने काम।

विस्मय- *ना.* [सं.] १. अचम्म; उदेक; आश्चर्य। २. कुनै आश्चर्यजनक वा अनौठो कुरो देख्ता चित्तमा हुने विकार। ३. साहित्यमा प्रचलित नौ रसमध्ये अद्भुत रसको स्थायी भाव।

विस्मयकर- *वि.* आश्चर्यपूर्ण; उदेकलाग्दो; छक्क पार्ने; अनौठो; आश्चर्यजनक।

विस्मयाकुल- *वि.* विस्मयमा परेको; चकित भएको; छक्क परेको।

विस्मयादिबोधक- *वि.* अकस्मात् कुनै कुरा देख्दा, सुन्दा वा मनमा उत्पन्न हुँदा विस्मय, हर्ष, खेद, घृणा आदि व्यक्त गर्ने (शब्द वा चिह्न, जस्तो- अहो! ऐया! आहा! आम्मै इ.)।

विस्मरण- *ना.* [सं.] स्मरण नहुने वा बिर्सने क्रिया; विस्मृति; भुलाइ।

विस्मरणीय- *वि.* स्मरण गर्न नहुने वा स्मरण गर्न अनुचित; बिर्सन लायक; बिर्सन हुने; बिर्सन सकिने।

विस्मित- *वि.* [सं.] जिल्ल परेको; आश्चर्यमा परेको; छक्क परेको; आश्चर्यचकित।

विस्मृत- *वि.* [सं.] सम्झना नभएको; बिर्सिएको; भुलेको।

विस्मृतप्रायः- *वि.* झन्डैझन्डै बिर्सेको; लगभग बिर्सेको; बिर्सन लागेको।

विस्मृति- *ना.* विस्मरण; बिर्साइ; भुलाइ।

विस्वाद- *वि.* [सं.] स्वाद नभएको; बेस्वादको।

विहग/विहङ्ग- *ना.* [सं.] १. चरो; पक्षी; विहग। २. आकाशमार्गमा उड्ने जीव वा वस्तु।

विहङ्गम- *ना.* [सं.] १. चरो; पक्षी; विहग। २. सूर्य। ३. चन्द्रमा।

विहङ्गम दृष्टि/विहङ्गावलोकन- *ना.* आकाशमा उडिरहेको चराले माथिबाट सरसरती हेर्दा तल जमिनको दृश्य देखे झैँ कुनै कामकुराप्रति मोटामोटी र सङ्क्षिप्त रूपले हेरिने क्रिया; सूक्ष्म निरीक्षण, परीक्षण नभएर सरसरती र सामान्य दृष्टि।

विहसन- *ना.* [सं.] मुसुक्क हाँस्ने काम; मुस्कुराहट।

विहसित- *वि.* [सं.] मुसुक्क हाँसेको; मुस्कुराएको।

विहार- *ना.* [सं.] १. आफूखुसी एक्लै वा मित्रजनका साथ घुमफिर गर्ने काम; टहल्ने काम। २. मनोविनोदका निमित्त गरिने खेलकुद आदि। ३. बौद्ध भिक्षुहरूको बस्ने मठ। ४. मन्दिर।

विहारी- *वि.* १. विहार गर्ने; सुखसयल गर्ने; भोगविलास गर्ने। २. विहारमा बस्ने; भारतको विहार राज्यमा बस्ने। *ना.* ३. कृष्णको एक नाम।

विहित- *वि.* [सं.] १. विधिअनुसार भएको; विधिपूर्वक गरिएको; कृत (जस्तो- शास्त्रविहित)। २. चित्तबुझ्दो; मनासिब; उचित ३. सम्पन्न गरिएको; पूरा भएको।

विहीन- *वि.* [सं.] १. नभएको; रहित। २. नामशब्दका पछाडि जोडिई नभएको भन्ने अर्थ बुझाउने प्रत्ययधर्मी (शब्द, जस्तै- धनविहीन, दयाविहीन आदि)।

विहृत- *वि.* [सं.] १. निकालिएको वा बाहिर गरिएको; हटाइएको। *ना.* २. नायिकाले नायकसँग व्यक्त गर्नुपर्ने कुरा पनि लाजले गर्दा भन्न नसक्ने स्थिति। ३. स्त्रीहरूका दश हाउभाउमध्ये एक।

विहृति- *ना.* १. बलैले निकाल्ने वा हटाउने क्रिया। २. आमोदप्रमोद; क्रीडा; विहार।

विह्वल- *वि.* [सं.] चिन्ता, दुःख, भय, शोक आदिले गर्दा मनमा शान्ति नभएको; मन ठेगानमा नभएको; विकल; व्याकुल; क्षुब्ध।

विह्वलता- *ना.* विह्वल हुनाको भाव वा स्थिति; चित्तको अस्थिरता; व्याकुलता।

विह्वलित- *वि.* विह्वल भएको; व्याकुल तुल्याइएको।

वीक्षण- *ना.* [सं.] १. राम्ररी ठम्याएर हेर्ने काम। २. निरीक्षण। ३. आँखा।

वीक्षणीय- *वि.* नियालेर हेर्न योग्य; दर्शनीय।

वीज- *ना.* [सं.] १. हे. बीज; बिउ। २. नाटक, महाकाव्य आदिमा सङ्घर्षमय कथावस्तुको मुख्य फल वा उद्देश्यको प्रधान कारण; अर्थप्रकृतिका पाँच प्रकारमध्ये एक ।

वीजक- *ना.* हे. बीजक।

वीटिका- *ना.* [सं.] १. मुखशुद्धिका लागि खाइने पानको सानो बीडा। २. दाउरा, झँजा, पराल आदिको अँगालाभरिको बिटो।

वीणा- *ना.* [सं.] प्रायः सातवटा तार र दुइटा तुम्बा हुने र हातले बजाइने प्राचीन किसिमको तारबाजा।

वीणावादिनी- *ना.* सरस्वती।

वीतराग- *वि.* [सं.] १. सांसारिक मोहमाया आदिको बन्धनबाट मुक्त; सांसारिक विषयसुखमा आसक्ति नभएको; वासनारहित। २. निष्काम।

वीथी- *ना.* [सं.] १. पङ्क्ति; लहर; हरफ। २. पैदल हिँड्ने सानो बाटो; गोरेटो। ३. पसल; हाटबजार। ४. सूर्य हिँड्ने रेखा; बाटो। ५. शृङ्गाररस प्रधान हुने दश रूपकमध्ये एक।

वीप्सा- *ना.* [सं.] १. आदर, आश्चर्य आदि प्रकट गर्नका निम्ति एउटै शब्द बारबार भन्दा पर्ने एक शब्दालङ्कार। २. शब्दको द्विरुक्ति। ३. सातत्य (जस्तो- खितितिति, सननन आदि)।

वीर- *ना.* [सं.] १. आफूखुसी उत्साह र साहसका साथ कठिन वा भीषण काम गर्ने व्यक्ति; कुनै पनि काममा नडराउने, नआत्तिने व्यक्ति; सुरो, आँटिलो वा बहादुर व्यक्ति। २. योद्धा। ३. माले बँदेल। ४. वीर रस। ५. थारूजातिका स्त्रीहरूले कानमा लाउने चाँदीको गहना। *वि.* ६. बलवान्; साहसी; पराक्रमी; पुरुषार्थी।

वीरगति- *ना.* १. युद्धक्षेत्रमा हिम्मतका साथ वा वीरतापूर्वक शत्रुसँग लड्दालड्दै मर्ने वीरहरूले प्राप्त गर्ने उत्तम गति। २. योगसाधनामा संलग्न समाधिस्थ योगीहरूले मृत्युपछि प्राप्त गर्ने परमधाम।

वीरगन्ज- *ना.* नेपालको नारायणी अञ्चलअन्तर्गत पर्सा जिल्लामा रहेको एक प्रसिद्ध सहर तथा व्यापारिक क्षेत्र; पर्सा जिल्लाको सदर मुकाम।

वीरगाथा- *ना.* वीरका बहादुरीको वर्णन गरिएको काव्य; वीर वा वीरताको वर्णन; वीरस्तुति।

वीरता- *ना.* १. वीर हुनाको भाव, अवस्था वा विशेषता; वीरहरूले देखाउने बहादुरी वा पराक्रम। २. वीरहरूले वीरता देखाएबापत मालपोत तिर्नु नपर्ने गरी सरकारबाट पाएको जग्गा; बिर्ता।

वीरत्व- *ना.* वीरता; सुऱ्याइँ।

वीरपट्ट- रणक्षेत्रमा वीरतासाथ लड्ने नेपाली सेनालाई प्रदान गर्ने उद्देश्यले २०२० सालमा स्थापित एक पदक।

वीरप्रसू- *ना.* वीरमाता।

वीरभद्र- *ना.* दक्षप्रजापतिका यज्ञमा सतीदेवीको देहत्यागपछि रिसाएका शिवजीको जटाबाट उत्पन्न भएका शिवका एक गण।

वीरमाता- *ना.* वीर छोरा जन्माउने स्त्री; वीर पुत्रकी आमा; वीरप्रसू।

वीररस- *ना.* साहित्यमा बलवान् शत्रुलाई दबाउने वा कठिन कार्य गर्ने आदि वीरतापूर्वक काम गर्न लाग्दा मनमा आउने उत्साह र साहसबाट पैदा हुने एक रस; नवरसमध्ये एक। (यो रस चार प्रकारको मानिएको छ- दानवीर, धर्मवीर, युद्धवीर र दयावीर)।

वीरलोक- *ना.* युद्धक्षेत्रमा हिम्मतका साथ शत्रुसँग लड्दालड्दै मर्ने वीरहरूले प्राप्त गर्ने लोक; वीरगति।

वीरव्रत- *ना.* वीर वा पराक्रमी व्यक्तिको निष्ठापूर्ण नियम वा काम; युद्ध।

वीरशय्या- *ना.* वीरहरूको अन्तिम अवस्थालाई सुहाउने शय्या; युद्धभूमि; रणभूमि।

वीराभास- *ना.* अवध्यको वधप्रति अनुचित साहस देखाएमा वा अरू कुनै नसुहाउँदो तरिकाले वीररसको वर्णन गरेमा हुने एक रसाभास।

वीरासन- *ना.* देब्रे गोडाको पैताला र दाहिने गोडाको घुँडाले टेकेर बसिने एक आसन।

वीरेन्द्र- *ना.* [सं.] वीरहरूमा श्रेष्ठ; ठुलो वीर।

वीरेन्द्र प्रज्ञालङ्कार- *ना.* नेपालसम्बन्धी उल्लेखनीय योगदान दिने विशिष्ट विदेशी विद्वान्हरूलाई प्रज्ञाप्रतिष्ठानद्वारा प्रदान गर्ने गरिएको मानार्थ प्रज्ञालङ्कार।

वीरेन्द्र वीरविक्रम शाहदेव- *ना. वि.* सं. २०२८ देखि २०५८ जेठ १९ गतेसम्म नेपालमा शासन गर्ने शाहवंशीय दसौँ राजा।

वीरोस्- *ना.* भारोपेली भाषा बोल्ने प्रागैतिहासिक मानव।

वीर्य- *ना.* [सं.] १. खाएका पदार्थका रसबाट बन्ने, बल तथा कान्ति बढाउने र सन्तान उत्पन्न गराउने, पुरुषका शरीरभित्र बन्ने एक धातु; शुक्र। २. पौरुष; पुंस्त्व। ३.वीरता; पराक्रम। ४. शरीरभित्रको सारतत्त्व।

वीर्यकोष- *ना.* शुक्रकीटमा परिणत हुन सक्ने अन्य कोषको अन्तिम रूप।

वीर्यथैली- *ना.* पुरुषका शरीरभित्र वीर्य रहने थैली; वीर्यग्रन्थि।

वीर्यवान्- *वि.* वीर्य वा तेज भएको; बलियो; शक्तिशाली।

वीर्यशाली- *वि.* शरीरमा शक्ति वा फुर्ती भएको; शक्तिशाली; पराक्रमी।

वीर्यस्खलन- *ना.* पुरुषका शरीरबाट वीर्यपतन हुने क्रिया; वीर्यक्षरण; वीर्यपतन।

वीर्यहीन- *वि.* १. शरीरमा वीर्य कम भएको। २. शक्ति वा स्फूर्ति नभएको; शक्तिहीन; नामर्द।

वृक्ष- *ना.* [सं.] १. रुख; बोट। २. कुनै विषय वा कुराको मूल रूप वा आदि रूपलाई फेद र अवान्तर कुरालाई हाँगाबिँगा मानेर वृक्षका रूपमा देखाइएको चित्र (जस्तै- वंशवृक्ष)।

वृक्षरेखा- *ना.* पहाडको रुख उम्रन सक्ने उचाइसम्मको रेखा।

वृक्षरोपण- *ना.* वृक्षारोपण।

वृक्षबिडाल- *ना.* धेरै मोटो र लामो पुच्छर हुने जङ्गली बिरालो; वनबिरालो।

वृक्षाम्ल- *ना.* भकिअमिलो।

वृक्षायुर्वेद- *ना.* वनस्पतिहरूमा हुने रोगहरूलाई हटाउने वा तिनका रोकथामका उपायको चर्चा भएको आयुर्वेदशास्त्र; वृक्षसम्बन्धी वैद्यक ग्रन्थ; वैदाङ्ग।

वृक्षारोपण- *ना.* उजाडिँदै गएको पाखापखेरा र गाउँ, सहरनजिकका भागहरूलाई हरिलोभरिलो बनाउने र जलवायुका दृष्टिले स्वास्थ्यप्रद र अनुकूल बनाउन विभिन्न जातका वृक्ष लगाउने काम; भूक्षय रोक्न र दाउरा, घाँसपातको काम चलाउन विभिन्न किसिमका बोटबिरुवा लगाउने काम।

वृज्जि- *ना.* [सं.] नेपालको पश्चिमी तराई, तिरहुत र मिथिलातिर बसोबास गरेका, एक समय गणतान्त्रिक व्यवस्था चलाउने एक प्राचीन जाति।

वृत्त- *ना.* [सं.] १. केन्द्रबाट बराबर दुरीमा हुने गरी चारैतिर रेखाले घेरिएको क्षेत्र; गोल परिधि भएको क्षेत्र। २. गोलाकार क्षेत्रको परिधि; बाटुलो घेरो; मण्डल। ३. वृत्तान्त। ४. अक्षरहरूको सङ्ख्याका आधारमा बनेको छन्द; वार्णिक र मात्रिक छन्द। *वि.* ५. परिधि भएको; गोलो; बाटुलो। ६. भएको, घटेको वा अस्तित्वमा आएको; घटित।

वृत्तचित्र- *ना.* इतिहास, विज्ञान, धर्म, संस्कृति आदि राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय महत्त्वका विषयवस्तुमा आधारित सामयिक लघु चलचित्र।

वृत्तपत्र- *ना.* प्रतिनिधिसभामा भएका दैनिक कामकुराको संक्षिप्त बेहोरा लेखिएको खाता वा बही।

वृत्तमार्ग- *ना.* गोलाकार बाटो; चक्रपथ।

वृत्तमुण्ड- *वि.* गोल मुण्ड भएको।

वृत्ताकार- *ना.* १. गोल परिधि भएको आकार; वृत्तको जस्तो आकार; बाटुलो घेरो। *वि.* २. गोल आकार भएको; बाटुलो; गोलो।

वृत्तान्त- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा विषयको विस्तृत विवरण; बयान; बेलिविस्तार। २. हालखबर; समाचार। ३. वर्णनात्मक कथा वा कहानी। ४. इतिहास; पुर्ख्यौली।

वृत्ति- *ना.* [सं.] १. जीवननिर्वाह गर्नका निम्ति गरिने काम; जीवन धान्न अँगालिने वा लिइने पेसा; जागिर। २. जीवनको भरणपोषणको साधन; जीविका। ३. जीवननिर्वाहका निम्ति कसैलाई दिइने धन; भत्ता। ४. जेहेन्दार, गरीब विद्यार्थीहरूलाई अध्ययनकालमा सहायतास्वरूप दिइने रकम। ५. कुनै काम गरेबापत पाइने धन; पारिश्रमिक; ज्याला; मजदुरी। ६. चालचलन; आचरण। ७. कुनै पद, वाक्य वा ग्रन्थको अर्थ स्पष्ट हुने गरी

गरिएको व्याख्या; टीका। ८. व्याकरण, दर्शन आदि सूत्ररूपमा रहेका अर्थगर्भित छोटो वाक्यको अर्थ खुलस्त पार्ने वाक्य। ९. सोभै र घुमाउरो किसिमले अर्थ बुझाउने शब्दको शक्ति (अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना)। १०. रससुहाउँदो रूपमा वर्णको योजना तथा अर्थको गुम्फन गरेर काव्यको रचना गरिने शैली (कैशिकी, भारती, सात्वती र आरभटी)। ११. परुषा, कोमला र उपनागरिका- यी तीन वर्णगत वृत्ति।

वृत्तकर- *ना.* जीविकाका लागि अँगालिएको पेसामा लाग्ने कर।

वृत्तदाता- *वि.* जीविकाका निम्ति सरसुविधा र साधनको प्रबन्ध मिलाइदिने (व्यक्ति)।

वृत्यनुप्रास- *ना.* [सं.] साहित्यिक रचनामा अनेक व्यञ्जनको भिन्न क्रमले एकपल्ट र उही क्रमले एक वा अनेकपल्ट स्वरूपसाम्य हुने शब्दालङ्कार; अनुप्रासको एक भेद।

वृत्रासुर- *ना.* [सं.] इन्द्रलाई मार्न भनी जन्माइएको तर मन्त्रोच्चरण गर्दा स्वराघातको गडबडीले विपरीतार्थ हुन गई इन्द्रद्वारा मारिएको पुराणप्रसिद्ध एक असुर।

वृथा- *अव्य.* [सं.] व्यर्थ; सित्तैं।

वृथाभिमान- *ना.* आफ्नो बर्कत, बुताभन्दा बाहिरको कुरा गर्न सक्छु भन्ने धाक; नचाहिँदो फाइँफुट्टी; व्यर्थको घमन्ड।

वृथाभिमानी- *वि.* व्यर्थको अभिमान गर्ने; वृथाभिमान गर्ने।

वृद्ध- *वि.* [सं.] १. धेरै उमेर भएको; बुढो। २. विद्या, अनुभव आदिले परिपक्व। ३. धेरै पहिलेको; पुरानो। ४.वृद्धि भएको; बढेको। ५. जम्मा भएको; थुप्रिएको। *ना.* ६. उमेरले बुढो भएको मानिस। ७. विद्या, अनुभव आदिले परिपक्व भएको मानिस; बुढोपाको व्यक्ति। ८. छरछिमेकको प्रतिष्ठित पाको पुरुष; मान्यजन।

वृद्धकाल- *ना.* बुढेसकाल; बुढ्यौली अवस्था।

वृद्धता/त्व- *ना.* वृद्ध हुनाको भाव वा अवस्था; बुढ्याइँ।

वृद्धभाव- *ना.* वृद्धता; बुढ्यौली।

वृद्धि- *ना.* [सं.] १. बढ्ने काम; बढ्ती। २. बढोत्तरी; उन्नति। ३. कुनै वस्तुको दरभाउ आदि बढ्ने काम। ४. कुनै व्यक्तिको दर्जा, तलब आदि बढ्ने काम। ५. ब्याज। ६. लाभ; नाफा। ७. सन्तान जन्मने वा सन्तति बढ्ने काम। ८. सन्तान जन्मँदा लाग्ने आशोच; सुत्केरो।

वृद्धिसन्धि- व्याकरणमा अवर्ण अर्थात् अ, आदेखि पछि एच् अर्थात् ए, ओ, ऐ र औमा कुनै एकका स्थानमा ऐ वा औ हुने एक सन्धि।

वृद्धिकर- *वि.* १. वृद्धि गर्ने; बढाउने; उन्नति गर्ने। *ना.* २. आम्दानीमा लगाइने वा बढाइने कर।

वृद्धिकाल- *ना.* कुनै कुरा वृद्धि भएको समय।

वृद्धिदर- *ना.* कुनै वस्तुको मूल्य वा कसैको तलब आदिको वृद्धिको क्रम।

वृद्धिश्राद्ध- *ना.* विवाह, व्रतबन्ध आदि माङ्गलिक कार्य र अन्य धार्मिक अनुष्ठान गर्दा पूर्वाङ्गमा गरिने श्राद्ध; नान्दीमुखी श्राद्ध; आभ्युदयिक श्राद्ध।

वृन्त- *ना.* [सं.] फलफूल, पात आदिको डाँठ; सागपात आदिको पातका फेदपट्टिको मोटो भाग; भेट्नु।

वृन्द- *ना.* [सं.] १. समूह; जमात (जस्तै- सज्जनवृन्द, महिलावृन्द आदि)। २. झुप्पो; गुच्छो।

वृन्दा- *ना.* [सं.] १. विष्णुद्वारा सतीत्व नष्ट गरिएकी एक पौराणिक स्त्री; जालन्धरकी पत्नी। २. तुलसी।

वृन्दाकर- *ना.* १. देवता वा श्रेष्ठ व्यक्ति। २. समूह।

वृन्दारण्य- *ना.* वृन्दावन।

वृन्दावन- *ना.* १. मथुराको उत्तरतिर रहेको एक वन; कृष्णको क्रीडास्थल मानिएको हिन्दुहरूको प्रसिद्ध एक तीर्थस्थल। २. घनघोर जङ्गल; बिन्द्रावन।

वृश्चिक- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषशास्त्रमा बाह्र राशिमध्ये आठौँ राशि। २. बिच्छी। ३. सूर्योदय हुँदा प्रायः वृश्चिक राशिको उदय हुने मङ्सिर महिना।

वृष- *ना.* [सं.] १. साँढे। २. ज्योतिषमा बाह्र राशिमध्ये दोस्रो राशि। ३. कुनै वर्ग वा समूहको श्रेष्ठ व्यक्ति। ४. शिवको वाहन; नन्दी। ५. धर्म।

वृषकर्मा- *वि.* गोरु झैं जोतिएर काम गर्ने।

वृषपर्वा- *ना.* पुराणप्रसिद्ध एक दानव; शर्मिष्ठाका बाबु।

वृषभ- *ना.* [सं.] १. साँढे; गोरु। २. कामशास्त्रअनुसार चार प्रकारका पुरुषमध्ये एक; शङ्खिनी स्त्रीका निम्ति उपयुक्त पुरुष। ३. वृष।

वृषभध्वज- *ना.* महादेव; शिव।

वृषल- *ना.* [सं.] १. कुकर्मी वा पापी व्यक्ति। २. पतित व्यक्ति। ३. शूद्र। ४. घोडा।

वृषली- *ना.* १. शूद्र जातिकी स्त्री। २. सन्तान नभएकी स्त्री; बाँझी स्त्री। ३. बाह्र वर्षकी अविवाहित कन्या। ४. रजस्वला भए पनि विवाह नहुनाले पिताका घरमा रहने कन्या। ५. रजस्वला।

वृषोत्सर्ग- *ना.* [सं.] मानिस मरेको एघारौँ दिन मृतकका उद्देश्यले क्रियापुत्रीले र आफ्नो क्रिया आफैँले गर्दा जिउँदो मानिस आफैँले साँढे डाम्न लगाएर छोड्ने धार्मिक कृत्य।

वृष्टि- *ना.* [सं.] १. बादलबाट जल वा पानीको धारो लाग्ने काम; झरी; वर्षा। २. पानी परे झैं कुनै वस्तु थोरै वा धेरै मात्रामा ओइरिने वा झर्ने काम; ओइराइ; झराइ।

वृष्टिकाल- *ना.* वर्षाकाल; बर्सात।

वृष्टिछाया- *ना.* वाष्पयुक्त वायुलाई रोक्ने पर्वतश्रेणीको पछिल्तिर परेको क्षेत्र; वायुविमुख जमिन।

वृष्टिमान- *ना.* झरीवर्षाको नापो गर्ने यन्त्र; वर्षामापक यन्त्र।

वृहत्- *वि.* [सं.] ज्यादै ठुलो; बडेमाको; बृहत्; विशाल।

वृहती- *ना.* बृहती।

वेग- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको ज्यादै छिटो चाल; शीघ्र गति। २. नदी आदिको बग्ने क्रिया; प्रवाह। ३. जोर; झोक्का। ४. आवेग।

वेगवान्- *वि.* ठुलो वेग भएको; शीघ्र गति भएको; ज्यादै छिटो उड्ने वा हिँड्ने।

वेगिनी- *ना.* नदी।

वेगी- *वि.* १. वेग भएको; वेगवान्। २. काममा लागिरहने। *ना.* ३. हुलाकी; हल्कारो; बाज चरो।

वेडा- *ना.* [सं.] काठ, बाँस आदि मिलाई तार, डोरी आदिले जोल्ठ्याई नदी पार गर्नका लागि बनाएको साधन; डुङ्गा; नाउ।
वेणि- *ना.* [सं.] वेणी।
वेणिबन्ध- *ना.* बाटेको कपाल; चुल्ठो।
वेणी- *ना.* [सं.] १. बाटेको कपाल; चुल्ठो। २. नदीहरूको सङ्गम; दोभान (जस्तो- पञ्चवेणी, त्रिवेणी आदि)।
वेणु- *ना.* [सं.] बाँस। २. बाँसुरी; मुरली।
वेणुकार- *ना.* बाँसुरी बजाउने व्यक्ति।
वेणुनाद- *ना.* बाँसुरीको ध्वनि।
वेत- *ना.* [सं. वेतस्] लट्ठी, चोया आदिको काम लिइने,मेच, कुर्सी आदि बुनिने चाम्रो र बलियो एक जातको जङ्गली लहरो।
वेतन- *ना.* [सं.] १. तलब; तनखा; महिनावारी। २. जीवन-निर्वाहको साधन; वृत्ति।
वेतनक्रम- *ना.* कर्मचारीले काम गरेबापत पाउने तलबको क्रम।
वेतनजीवी- *वि.* सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालयको कर्मचारीका रूपमा काम गरेबापत पाइने तलबले जीविका चलाउने; कृषि व्यापार, उद्योग आदि स्वतन्त्र पेसा नलिई नोकरीबाट पाइने तलबका भरमा जीवनयापन गर्ने; जागिरदार; जागिरे।
वेतनभोगी- *ना.* वेतन वा तलब लिएर काम गर्ने व्यक्ति; तलब लिने वा खाने मानिस।
वेतनमान- *ना.* कर्मचारीलाई दिइने वेतनको परिमाण; तलबक्रम।
वेताल- *ना.* [सं.] १. शिवको गणको आत्मा प्रवेश गरेको मुर्दा; एक भूतयोनि। २. शिवको एक गण। ३. द्वारपाल। ४. रथको अगिल्तिर र कतैकतै पछिल्तिर पनि रहने, टुप्पो माथितिर फर्केको, लामो धुरोजस्तो मोटो काठ।
वेत्ता- *वि.* [सं.] १. राम्ररी जान्ने; ज्ञाता; जानिफकार। *ना.* २. कुनै नामवाचक शब्दको पछिल्तिर रहेर ज्ञाता वा जान्ने अर्थ बुझाई विशेषण बनाउने शब्द (जस्तै- तत्त्ववेत्ता, शास्त्रवेत्ता इ.)।
वेत्र- *ना.* [सं.] १. वेतको लट्ठी। २. पुरानो समयमा द्वारपालले लिने लट्ठी।
वेद- *ना.* [सं.] १. आर्यहरूका धर्म, संस्कृति, आध्यात्मिक ज्ञान आदिका मूल स्रोत मानिएका, सर्वप्राचीन र सर्वाधिक मान्य आर्यग्रन्थ; श्रुति; आम्नाय; छन्दस् (ऋक्, यजु, साम र अथर्व- यी चार वेद प्रसिद्ध छन्)। २. ज्ञान। ३. ईश्वर। ४. अङ्गुलको चार गुना बराबरको नाप; चार अमल बराबरको नाप; चार अङ्गुल।
वेदज्ञ- *वि.* वेद जान्ने; वेदको ज्ञाता।
वेदत्रय/त्रयी- *ना.* ऋक्, यजु र साम- यी तीन वेदको समुच्चय।
वेदना- *ना.* [सं.] १. चोटपटक लाग्दा वा कुनै दुःखदायी घटना घट्दा हुने शारीरिक वा मानसिक कष्ट। २. पीडा, दुःख आदिको तीव्र अनुभूति। ३. चेतना; ज्ञान। ४. विवाह। ५. बौद्ध दर्शनअन्तर्गत स्कन्धपञ्चक।
वेदनीय- *वि.* १. वेदना हुने; पीडा दिने; दुःखदायी। २. जान्नुपर्ने; ज्ञातव्य।
वेदवाक्य- *ना.* [सं.] १. वेदका ऋचा वा वाक्य। २. वेदले बताएको कुरो; वेदोक्त वचन। ३. प्रामाणिकताका निम्ति छानबिन गरिरहनु नपर्ने वचन; अकाट्य वाक्य।
वेदविहित- *वि.* [सं.] वेदले भनेको वा बताएको; वेदोक्त।
वेदव्यास- *ना.* [सं.] वेदलाई चार भागमा बाँडी वर्तमान रूपमा सङ्कलन गर्ने तथा महापुराणका रचयिता एक ऋषि; पराशरतर्फबाट जन्मेको सत्यवती पुत्र; व्यास।
वेदाङ्ग- *ना.* [सं.] शरीरका अङ्ग जस्तै गरी मानिएका वेदका छ अङ्ग (पाद-छन्दशास्त्र, हात-कल्प, आँखा-ज्यौतिष, कान- निरुक्त, नाक-शिक्षाशास्त्र र मुख-व्याकरण)।
वेदाध्ययन- *ना.* [सं.] १. वेद पढ्ने काम; वेदको अध्ययन। २. ब्राह्मणका षोडश संस्कारमध्ये एक।
वेदाध्यायी- *वि.* [सं.] वेदको अध्ययन गर्ने; वेदपाठी।
वेदान्त- *ना.* [सं.] १. वेदमा वर्णित लौकिक तथा पारलौकिक सिद्धान्तहरूको विवेचना र प्रतिपादन गर्ने सिद्धान्त। २. आत्मा, परमात्मा र जगत्सम्बन्धी वैदिक मान्यताको प्रतिपादन गर्ने उपनिषद् र आरण्यक आदि वेदको अन्तिम भाग; वेदको निचोड; ब्रह्मविद्या। ३. षड्दर्शनमध्ये अद्वैतवादको प्रतिपादन गरिएको एक दर्शन।
वेदान्ती- *वि.* १. वेदान्तमा प्रतिपादित विचारको अनुसरण गर्ने; वेदान्तदर्शनको अनुयायी; ब्रह्मवादी। ३. वेदान्त जान्ने। *ना.* ३. वेदान्तशास्त्रको विद्वान्।
वेदि- *ना.* [सं.] वेदी।
वेदिका- *ना.* सानो वेदी।
वेदी- *ना.* [सं.] १. धार्मिक कृत्यका निम्ति पवित्र माटोद्वारा अग्लो र सम्म पारी विभिन्न आकारमा बनाइएको भूमि; चौकी। २. चौतारो। *वि.* ३. जान्ने; ज्ञाता। *ना.* ४. विद्वान्; पण्डित। ५. आचार्य; शिक्षक।
वेदोक्त- *वि.* [सं.] वेदले बताएको; वेदमा लेखिएको; वेदमा प्रतिपादित; वेदविहित।
वेद्य- *वि.* [सं.] १. थाहा पाउनुपर्ने; जान्नुपर्ने; जान्न योग्य; ज्ञातव्य। २. प्राप्त गर्न योग्य।
वेध- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको पछिल्तिर छिचोल्ने वा वारपार छुने गरी प्वाल पार्ने क्रिया; छेडाइ। २. दूरवीक्षणयन्त्रद्वारा टाढाटाढाका ग्रह, नक्षत्र हेर्ने काम। ३. तारो आदिलाई निसाना बनाई हान्ने काम; तारोहनाइ। ४. ग्रहको स्थान निश्चित गर्ने काम। ५. कुनै ग्रह अर्को ग्रहको सामुन्ने हुन पुग्ने क्रिया। ६. छिद्र।
वेधक- *वि.* १. कुनै वस्तुमा वारपार छिचोल्ने गरी प्वाल पार्ने। २. तारो आदिलाई निसाना बनाई हान्ने। ३. कुनै ग्रह अर्को ग्रहको सामु भएको वेला अर्को ग्रहको तेज हरण गर्ने।
वेधन- *ना.* १. छेड्ने वा प्वाल पार्ने काम। २. तारो हान्ने काम।
वेधनी- *ना.* रत्न आदिमा पछिल्तिर छिचोल्ने गरी प्वाल पार्ने साधन।
वेधनीय- *वि.* वेध गर्न योग्य; छेड्न वा खोप्न लायक।
वेधशाला- *ना.* ग्रह, नक्षत्र आदि हेर्ने यन्त्रहरू राखिएको भवन वा ठाउँ; वेधसम्बन्धी उपकरण राखिएको ठाउँ; वेधालय।
वेधा- *ना.* [सं.] १. ब्रह्मा। २. प्रजापति।
वेधालय- *ना.* [सं.] वेधशाला।

वेधी- *वि.* [सं.] १. वेध गर्ने; छेड्ने; वेधक। *ना.* २. कुनै नामवाचक शब्दको पछिल्तिर रही भेद गर्ने वा प्वाल पार्ने भन्ने अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तै- शब्दवेधी, लक्ष्यवेधी आदि)।

वेधे- *ना.* एक मिटर अग्लो, तलतिर डल्ला भावका र दाँती परेका किनारा तर मास्तिर दाँती नपरेका किनारा भएका साधारण हरिया पात हुने, घोगाका रूपमा गुलाफी टीकाटीका परेका फूल फुल्ने एक जातको बुटी। (यसको तरकारी पकाएर पनि खाइन्छ र आयुर्वेदमा यसलाई कृमिनाशक भनिएको छ)।

वेध्य- *वि.* [सं.] प्वाल पार्न लायक; वेधन गर्न योग्य।

वेबसाइट- [अं.] इन्टरनेटमा जडान हुनका लागि प्रयोग गरिने माध्यम।

वेला- *ना.* [सं.] १. समय; काल; बखत। २. संयोग; सन्जोग; मौका; अवसर। ३. समयको मान; घडी, पला आदि।

वेश- *ना.* [सं.] १. कुनै देशका बासिन्दा, जाति, वर्ग र पेसाका मानिसको परिचायक पहिरन; पोसाक; वेष। २. वेश्याहरू बस्ने ठाउँ।

वेशधारी- *वि.* १. अरूद्वारा आफू नचिनिने बन्न वा अर्काको नक्कल गर्न नक्कली वेश धारण गर्ने; अर्काको भेष धारण गर्ने। २. कुनै धार्मिक सम्प्रदायको अनुयायी भई त्यसै अनुसारको वेश धारण गर्ने।

वेशभूषा- १. शरीरमा पहिरिएको वस्तु, आभूषण आदि; लवाइ तथा शारीरिक शृङ्गार। २. लुगाफाटो आदि लगाउने तरिका; पहिरन। ३. लुगा, गहना आदि।

वेशवनिता- *ना.* वेश्या।

वेश्या- *ना.* [सं.] पैसाका लागि अरूका अगाडि नाचगान गर्ने, हाउभाउ, कटाक्ष आदिद्वारा परपुरुषलाई व्यभिचारको निमन्त्रण दिने र मैथुनसमेत गराउने स्त्री; रन्डी।

वेश्यागमन- *ना.* वेश्या स्त्रीसँग यौन सम्बन्ध राख्ने काम; वेश्यास्त्रीसँगको सहवास।

वेश्यागामी- *वि.* वेश्या स्त्रीसँग सहवास गर्ने; रन्डीबाज।

वेश्यालय- *ना.* वेश्याहरू बस्ने ठाउँ; रन्डीकोठी।

वेश्यावृत्ति- *ना.* पैसाका लागि परपुरुषसँग यौन सम्पर्क राख्ने पेसा; परपुरुषसँग सहवास गरेर पैसा कमाउने वृत्ति।

वेष- *ना.* [सं.] हे. वेश।

वेष्टन- *ना.* [सं.] १. धागो, डोरी, लुगा आदि बेर्ने काम; लपेट्ने प्रक्रिया। २. सर्प आदि कुनै वस्तुमा वा शरीरमा बेरिने क्रिया। ३. लपेट्ने वा बेर्ने कुरो (धागो, डोरी, पगरी, फेटा, पटुका, पेटी आदि)।

वेष्टित- *वि.* [सं.] लपेटिएको; बेरिएको।

वेसन- *ना.* [सं.] चना, भटमास आदिको पिठो; पहेँलो दाल हुने जातिका अन्नको पिठो।

वेसवार- *ना.* [सं.] धनियाँ, जिरा आदि मिलाएर पिँधिएको सुगन्धी मसला; मसलाको धुलो।

वेस्टकोट- *ना.* [अङ्] इस्टकोट; इस्कोट।

वैकल्पिक- *वि.* [सं.] १. पहिले छानिएको व्यक्ति, वस्तु आदि नपाइएमा सो ठाउँमा प्रयोग गरिने वा प्रयोग गर्न सकिने समकक्ष स्तरको अर्को (उमेदवार वा सदस्य, व्यक्ति, वस्तु आदि); विकल्पमा आउने; इच्छाधीन; ऐच्छिक; रोजी। २. सन्दिग्ध; सन्देहयुक्त।

वैकल्य- *ना.* [सं.] १. पूरै अङ्ग नहुनाको भाव; अङ्गहीनता; विकलता। २. सबै कलाले पूर्ण नहुनाको भाव; कुनै कुराको कमी; अपूर्णता; न्यूनता।

वैकल्या- *ना.* १. विवाह गर्ने वाग्दान भइसकेपछि वर मर्नाले वा अन्य कुनै कारणले विवाह हुन नपाएकी स्त्री। *वि.* २. अङ्गभङ्ग भएकी; विकलाङ्ग (स्त्री)।

वैकारिक- *वि.* [सं.] १. विकृत वस्तुबाट बनेको; विकार पैदा भएको। २. विकारसम्बन्धी; विकारको।

वैकालिक- *वि.* [सं.] १. निश्चित वा निर्धारित समयमा नभएको; हुनुपर्ने समयभन्दा पहिले वा पछि भएको; समय नमिलेको (ध्वनि)। २. असमयमा भएको; असमयको; बेमौसमको। ३. साँझपखको।

वैकुण्ठ- *ना.* [सं.] १. कुनै किसिमको भय, संशय, चिन्ता वा कुण्ठा नभएको ठाउँ; अकाल, अभाव र अपूर्णता नभएको ठाउँ। २. विष्णुलोक।

वैकुण्ठ चतुर्दशी- *ना.* कार्तिक शुक्ल चतुर्दशी।

वैकुण्ठलोक- *ना.* वैकुण्ठ; विष्णुलोक।

वैकुन्ठे- *ना.* सेतो र कालो दुई सर्प लेखेको थर्कीमा चार कौडा वा एक पासाले हानेर खेलिने एक खेल।

वैक्रम- *वि.* [सं.] १. विक्रमादित्यबाट सुरु भएको; विक्रमादित्यको; विक्रमादित्यसम्बन्धी; विक्रमीय। २. पराक्रमसम्बन्धी।

वैक्रमीय- *वि.* विक्रमसम्बन्धी।

वैखरी- *ना.* [सं.] कुण्डलिनी चक्रमाथि विन्दुरूपले रहेको अव्यक्त, ईश्वरीय चित्शक्तिले पश्यन्ती र मध्यमा अवस्था पार गरी व्यक्त रूप लिएको वाणी; वाणीको व्यक्त रूप।

वैखानस- *ना.* [सं.] १. वानप्रस्थाश्रममा रहेको व्यक्ति; वानप्रस्थी। २. कर्मिष्ठ, वनवासी ब्राह्मण; तपस्वी। ३. कृष्णयजुर्वेदका चार शाखामध्ये, योगीहरूका धर्म, आचार आदि कुरा विवेचन गरिएको एक शाखा। *वि.* ४. वानप्रस्थाश्रमसम्बन्धी।

वैगुण्य- *ना.* [सं.] १. गुण नहुनाको भाव; विगुणता। २. अवगुण।

वैचारिक- *वि.* [सं.] विचारसम्बन्धी; विचारको।

वैचित्र्य- *ना.* [सं.] विचित्र हुनाको भाव वा स्थिति; विचित्रता।

वैजयन्त- *ना.* [सं.] १. इन्द्रको दरबार; स्वर्गीय प्रासाद। २. इन्द्रको झन्डा।

वैजयन्तिक- *ना.* [सं.] झन्डा लिएर अगि लाग्ने व्यक्ति; झन्डा लिने मानिस।

वैजयन्तिका- *ना.* १. झन्डा; ध्वजा। २. जयन्तीको बोट। ३. वज्रदन्ती वृक्ष। ४. मोतीको हार; माला। ५. अरणी।

वैजयन्ती- *ना.* १. झन्डा; ध्वजा; पताका। २. तुलसी, कुन्द, मन्दार, पारिजात र कमल- यी पाँच थरी फूल मिलाई बनाइएको घुँडासम्म आउने माला।

वैजात्य- *ना.* [सं.] १. विजात हुनाको भाव; भिन्न जातीयता; विजातीयता। २. बेमेलपन।

वैज्ञानिक- *वि.* [सं.] १. विज्ञानले आविष्कार गरेको; विज्ञानका सहायताले तयार भएको। २. विज्ञान जान्ने; विज्ञानवेत्ता। *ना.* ३. विज्ञानसम्बन्धी अध्ययन वा काम गर्ने व्यक्ति।

वैज्ञानिकता- *ना.* वैज्ञानिक हुनाको भाव वा अवस्था; विज्ञानसित सम्बन्ध रहेको वा भएको स्थिति; विज्ञानसितको सम्बद्धता।

वैज्ञानिकी- *वि.* वैज्ञानिकसम्बन्धी।

वैज्ञानिकीकरण- *ना.* आधुनिक रूपले, विज्ञानसुहाउँदो गरी कुनै विधिविधान, व्यवस्था आदिलाई उपयोगी बनाउने काम।

वैतनिक- *वि.* [सं.] १. सरकारी वा गैरसरकारी सङ्घसंस्था, कार्यालय आदिमा काम गरेबापत तलब पाउने। *ना.* २. ज्यालामा काम गर्ने मान्छे; ज्यामी।

वैतनिकता- *ना.* वैतनिक हुनाको भाव वा स्थिति।

वैतरणी- *ना.* [सं.] १. मृत्युपछि यमलोक जाँदा बाटामा पर्ने, पीप, रगत, मासु आदिले निर्मित मानिएको पुराणप्रसिद्ध एक काल्पनिक नदी। २. मर्ने बेलामा वैतरणी नदी तर्न सुगम होस् भन्ने उद्देश्यले गाईदान गर्ने काम। ३. भारतको उडिसा प्रान्तमा बग्ने एक नदी।

वैतालिक- *ना.* [सं.] १. प्राचीन समयमा स्तुतिगीत आदि पाठ गरेर राजामहाराजाहरूलाई बिउँझाउने व्यक्ति; बन्दी। २. वेतालको साधना गर्ने व्यक्ति; वेतालको उपासक।

वैदर्भी- *ना.* [सं.] १. साहित्यमा माधुर्यव्यञ्जक वर्ण, सानुनासिक शब्द र छोटा समास भएका वाक्यहरूको प्रयोग हुने, करुण, शृङ्गार र हास्यरसको अभिव्यक्तिमा सहायक एउटा रीति। २. विदर्भराज भीमकी कन्या; दमयन्ती। ३. रुक्मिणी।

वैदाङ्ग- *ना.* [सं.] वैद्यशास्त्र।

वैदाङ्गी- *वि.* वैदाङ्गसम्बन्धी। वैद्यशास्त्रको अनुभवी।

वैदिक- *वि.* [सं.] १. वेदसम्बन्धी; वेदको; वेदमा भएको; वेदमा भनिएको या बताइएको। *ना.* २. वेद पढेको र त्यसैबाट आफ्नो निर्वाह गर्ने व्यक्ति।

वैदिक धर्म- *ना.* वेदका युगमा आर्यहरूमा प्रचलित धर्म (प्रकृति-उपासना, पितृपूजन, यज्ञकर्म, तपस्या आदि)।

वैदिक युग- *ना.* वेदको रचना भएको र वेदधर्म प्रचलित भएको समय।

वैदिक संस्कृत- *ना.* वैदिक कालमा आर्यहरूको रचनामा पाइने तर अहिलेका संस्कृतमा नचलेका संस्कृत शब्द; वेदमा प्रयुक्त संस्कृत भाषा।

वैदिकी- *वि.* वैदिकको स्त्रीलिङ्गी विशेषण।

वैदुष्य- *ना.* [सं.] विद्वान्मा हुने गुण; विद्वता; पाण्डित्य।

वैदूर्य- *ना.* [सं.] भित्रपट्टि रातो, पहेँलो, हरियोको केही भाव हुने बहुमूल्य मणि; लसुने।

वैदेशिक- *वि.* [सं.] १. अर्को देशको; विदेशको; विदेशसम्बन्धी; विदेशी। *ना.* २. विदेशमा बस्ने मानिस; परदेशी मानिस; विदेशी मानिस।

वैदिक नीति- *ना.* विदेशसम्बन्धी नीति; परराष्ट्रनीति।

वैदिक हुलाक- *ना.* विदेशमा मालसामान, चिठीपत्र आदि पठाइने हुलाक; विदेशसँग चिठीपत्र आदि आदानप्रदान गर्ने हुलाक।

वैदेह- *ना.* [सं.] १. विदेह देशका राजा। २. जनक।

वैदेही- *ना.* [सं.] १. विदेहकी कन्या; जनकनन्दिनी; सीता। *वि.* २. मिथिला प्रदेशकी (स्त्री)।

वैद्य- *ना.* [सं.] आयुर्वेदीय विधिअनुसार रोगको निदान गर्ने वा रोगीको औषधीउपचार गर्ने व्यक्ति; आयुर्वेदीय चिकित्साविधिको ज्ञाता; कविराज।

वैद्यक- *वि.* १. आयुवेर् दीय चिकित्सासम्बन्धी। २. वैद्यसम्बन्धी। *ना.* ३. आयुर्वेद।

वैद्यकी- *ना.* वैद्यको काम वा पेसा; वैद्यगिरी।

वैद्यखाना- *ना.* आयुर्वेदीय विधिअनुसार औषधी बनाउने वा उपचार गर्ने ठाउँ; आयुर्वेदीय चिकित्सालय।

वैद्यगिरी- *ना.* वैद्यले लिएको पेसा; वैद्यले गर्ने काम; वैदाङ्गी।

वैद्यगी- *ना.* वैद्यगिरी।

वैद्यनाथ- *ना.* १. विहारको सन्थाल इलाकामा रहेका, रावणका आराध्य र दश ज्योतिर्लिङ्गमध्ये एक मानिएका शिव। २. धन्वन्तरि।

वैद्यराज- *ना.* १. आयुर्वेदीय पण्डित वा विद्वान्; आयुर्वेदीय पद्धतिअनुसार औषधीउपचार गर्न सिपालु वैद्य; वैद्यहरूका अग्रणी; श्रेष्ठ वैद्य। २. धन्वन्तरि।

वैद्यविद्या/शास्त्र- *ना.* वैद्य बन्नका लागि पढ्नुपर्ने शास्त्र; वैद्यविद्यासम्बन्धी शास्त्र; आयुर्वेदीय शास्त्र; वैदाङ्ग।

वैध- *वि.* [सं.] नियमकानुनअनुसार बनेको वा भएको; विधिपूर्वकको; विधानअनुसारको; नियमकानुनसँग नबाझ्ने।

वैधर्मिक- *वि.* [सं.] १. आफ्नोभन्दा भिन्न धर्मको; पराई धर्मको; विधर्मको। २. धार्मिक दृष्टिले नमिल्दो; धर्मसङ्गत नभएको। ३. नास्तिक।

वैधर्म्य- *ना.* [सं.] १. विधर्म हुनाको भाव; भिन्नधर्मिता; विधर्मिता। २. असमानता। ३. नास्तिकता।

वैधवेय- *ना.* [सं.] विधवा स्त्रीले पुनर्विवाह गरी पाएको सन्तान; पुनर्भूपुत्र।

वैधव्य- *ना.* [सं.] विधवा हुनाको भाव वा अवस्था; विधवापन।

वैधानिक- *वि.* [सं.] नियमकानुनअनुसारको; विधानअनुसारको; नियमपूर्वकको; कानुनी।

वैधानिकता- *ना.* वैधानिक हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; विधानअनुरूपता; वैधता।

वैधानिक दाबी- *ना.* कुनै वस्तु, सम्पत्ति आदिका लागि कसैका तर्फबाट कानुनमुताबिक गरिएको दाबी।

वैधानिक राजतन्त्र- *ना.* संविधानअनुसार राजाको अधिकार निर्धारित र व्यवस्थित गरी तदनुसार चलाइने प्रजातान्त्रिक शासनपद्धति।

वैधीकरण- *ना.* [सं.] कुनै कुरालाई विधि वा नियमअनुकूल बनाउने काम; वैधानिक वा वैध बनाउने काम।

वैधीकृत- *वि.* [सं.] नियमअनुकूल हुने गरी कुनै कुराको सुधार गरिएको; नियमअनुकूल बनाइएको; विधिअनुसार पारिएको।

वैधुर्य- *ना.* [सं.] १. विधुर हुनाको भाव; स्वास्नी मरेको अवस्था; राँडोपन। २. पत्नी वा अन्य प्रियजनबाट वियुक्त भएको अवस्था।

वैनतेय- *ना.* [सं.] १. विनता नामकी आमाबाट जन्मेको एउटा ठुलो जातको पन्छी; विष्णुको वाहन; गरुड। २. अरुण।
वैपरीत्य- *ना.* [सं.] विपरीत हुनाको भाव वा क्रिया; एक थोक हुनुपर्नेमा अर्को थोक हुने काम।
वैभव- *ना.* [सं.] १. धनसम्पत्ति; भौतिक सुखसुविधाका साधन; ऐश्वर्य। २. शक्ति; सामर्थ्य।
वैभवशाली- *वि.* भौतिक सुखसुविधाका साधनले पूर्ण; सम्पत्तिशाली।
वैभाषिक- *वि.* [सं.] १. विभाषामा हुने वा आउने; विभाषासम्बन्धी। २. विकल्पसम्बन्धी; वैकल्पिक। ३. विभाषानामक बौद्ध सम्प्रदायसँग सम्बन्ध राख्ने वा त्यसको अनुयायी।
वैमनस्य- *ना.* [सं.] १. मनोमालिन्य; शत्रुता; दुस्मनी; वैर। २. अन्यमनस्कता। ३. खिन्नता; उदासी।
वैयक्तिक- *वि.* [सं.] व्यक्तिसँग मात्र सीमित वा सम्बन्धित; व्यक्तिगत।
वैयक्तिक बन्ध- *ना.* व्यक्तिद्वारा लेखिएका कुरा पूरा गर्न बाध्य हुने र पूरा नगरेका खण्डमा निर्धारित धन दण्डस्वरूप दिनलाई स्वतः जिम्मेवार हुने गरी लेखिएको प्रतिज्ञापत्र।
वैयक्तिक स्वतन्त्रता- *ना.* व्यक्तिलाई प्राप्त स्वतन्त्रता; व्यक्तिगत स्वतन्त्रता।
वैयाकरण- *वि.* [सं.] व्याकरणको राम्रो ज्ञान भएको; व्याकरणको आधिकारिक ज्ञाता; व्याकरणकार।
वैरनु- *स.क्रि.* ओइरनु।
वैर- *ना.* [सं.] शत्रुता; दुस्मनी।
वैरभाव- *ना.* शत्रुतापूर्ण सम्बन्ध; शत्रुता।
वैराइ- *ना.* [√ वैर(+आइ)] वैरने क्रिया वा भाव।
वैराइनु- *क.क्रि.* ओइराइनु।
वैराउनु- *प्रे.क्रि.* ओइराउनु।
वैराग- *ना.* [सं.] वैराग्य।
वैरागी- *वि.* मनमा विराग वा वैराग उत्पन्न भएको; सांसारिक मायामोह र विषयवासनादेखि दूर रहेको; विषयवासनाप्रति आसक्ति नभएको; विरक्त।
वैराग्य- *ना.* [सं.] १. मनमा कसैका प्रति रागभाव पैदा नहुने अवस्था। २. सांसारिक मायामोह र विषयवासनालाई तुच्छ ठान्ने र ती सबै कुरा छोडेर एकान्तमा बस्ने तथा ईश्वरको भजन गर्ने वृत्ति। ३. विरक्ति; दिग्दार।
वैराज्य- *ना.* [सं.] १. कुनै राष्ट्रको दुई थरी प्रभुसत्ताद्वारा सँभालिइरहेको शासनप्रणाली। २. त्यस प्रकारको शासनप्रणाली प्रचलित भएको देश।
वैरान- *ना.* [वैरो+आन] १. ओइरान। २. आवादी नभई रहेको; पैह्रो लागेको वा भिरालो जग्गा; ओइरान।
वैरिनु- *स.क्रि.* हे. ओइरिनु।
वैरी- *ना.* [सं.] १. आफूसँग वैरभाव राख्ने व्यक्ति; आफ्नो कुभलो चिताउने व्यक्ति; शत्रु। *वि.* २. वैरभाव राख्ने; कुभलो चिताउने; विरोधी (व्यक्ति)।
वैरो- *ना.* ओइरो।
वैरोचन- *ना.* [सं.] १. बौद्ध धर्ममा पञ्च ध्यानी बुद्धमध्ये एकका लागि प्रयुक्त हुने शब्द; वज्रधात्वीश्वरीका पति; समन्तभद्रका पिता। २. चैत्यका बिचमा राखिएको देवता। ३. राजा बलि।
वैरोपैरो- *ना.* ओइरोपहिरो।
वैऱ्याइ- *ना.* [वैरि+याइ] वैरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; ओइऱ्याइ।
वैलक्षण्य- *ना.* [सं.] हे. विलक्षणता।
वैलनु- *अ.क्रि.* [सं. अवम्लान+नु] ओइलनु।
वैला- *ना.* [अ. वेलर] एक जातको असल घोडा।
वैलाइ- *ना.* [√ वैलाउ(+आइ)] ओइलाउने क्रिया वा भाव।
वैलाइनु- *अ.क्रि.* ओइलाइनु।
वैलाउनु- *अ.क्रि.* [सं. अवम्लान+नु] हे. ओइलाउनु।
वैवस्वत- *ना.* [सं.] १. मनुष्यका मूल पुरुष मानिएका चौध मनुमध्ये सातौँ मनु; वर्तमान मनु। २. यमराज। ३. शनि।
वैवाहिक- *वि.* [सं.] विवाहसम्बन्धी; विवाहको।
वैवाहिक अधिकार- *ना.* १. विवाहसम्बन्धी अधिकार। २. विवाहसम्बन्धबाट प्राप्त हुने अधिकार।
वैवाहिक सम्बन्ध- *ना.* विवाहको सम्बन्धसँग जोरिएको नातो, साइनो वा तत्सम्बन्धी सूत्र; गाँठो।
वैशाख- *ना.* [सं.] सौरमानअनुसार वर्षको प्रथम महिना; चैत्र र ज्येष्ठ महिनाको बिचको महिना; सूर्य मेष राशिमा छँदा पर्ने महिना।
वैशाखी- *ना.* १. विशाखा नक्षत्रमा पर्ने पूर्णिमा; विशाखा नक्षत्रयुक्त पूर्णिमा; वैशाखको पूर्णिमा। २. एउटा खुट्टा नभएका व्यक्तिहरूले काखीमा अड्याई टेकिने कापे लट्ठी।
वैशिष्ट्य- *ना.* [सं.] विशिष्ट हुनाको भाव वा अवस्था; विशिष्टता।
वैश्य- *ना.* [सं.] प्राचीन आर्यहरूको सामाजिक अवस्थाअनुसार कृषि, वाणिज्य, पशुपालन आदि पेसा लिने जाति; प्राचीन आर्यहरूको वर्णव्यवस्थाअनुसार तेस्रो वर्ण।
वैश्यकर्म- *ना.* वर्णव्यवस्थाअनुसार वैश्यजातिले गर्ने काम; खेती, व्यापार आदि पेसा; वैश्यवृत्ति।
वैश्यदेवता- *ना.* धर्मशास्त्रमा वसु, रुद्र, विश्वदेव तथा मरुत्का लागि प्रयुक्त हुने शब्द।
वैश्यवृत्ति- *ना.* वैश्यहरूद्वारा पेसाका रूपमा गरिने काम; वैश्यहरूको वृत्ति; वैश्यकर्म।
वैश्रवण- *ना.* [सं.] १. कुवेर। २. रावण। ३. लिच्छविकालीन नेपालमा प्रचलित मुद्रा; लिच्छविकालीन नेपाली मुद्राको नाम।
वैश्वदेव- *ना.* [सं.] शास्त्रअनुसार गृहस्थीका घरमा भोजन गर्नुभन्दा पहिले नित्य गरिने पाँच प्रकारका महायज्ञमध्ये एक; पञ्च महायज्ञमध्ये भूतयज्ञ।
वैश्वदेवी- *ना.* दुई मगण, दुई यगण भएको र पाँचौँ अक्षरमा यति भएको छन्दविशेष।
वैश्वानर- *ना.* [सं.] १. अग्नि। २. जठराग्नि (पेटको आगो)।
वैषम्य- *ना.* [सं.] विषम हुनाको भाव वा अवस्था; विषमता।
वैष्णव- *ना.* [सं.] १. आफ्नो आराध्य देवताका रूपमा विष्णुको उपासना गर्ने व्यक्ति; विष्णुका भक्त। २. विष्णु वा विष्णुका कुनै अवतारलाई प्रधानता दिई आराधना, उपासना गर्ने धार्मिक

सम्प्रदाय। *वि.* ३. विष्णुसम्बन्धी।

वैष्णवी- *ना.* [सं.] १. लक्ष्मी। २. वैष्णव धर्ममा दीक्षित भएकी स्त्री।

वैष्णवी टीका- *ना.* वैष्णव सम्प्रदायमा दीक्षित भएकाहरूले लगाउने टीका।

वैषयिक- *वि.* [सं.] १. कुनै विषयसँग सम्बन्धित; विषयसम्बन्धी। २. विषयवासनामा बढी आसक्त रहने; विषयासक्त; कामुक; विषयी।

व्यक्त- *वि.* [सं.] १. प्रकट गरिएको; इन्द्रियद्वारा प्रत्यक्ष गर्न सकिने। २. आँखाअगाडिको, आँखाले देख्न सकिने; खुलस्त; स्पष्ट।

व्यक्तता- *ना.* व्यक्त हुनाको भाव वा अवस्था; स्पष्टता।

व्यक्त शब्द- *ना.* सुन्ने व्यक्तिहरूद्वारा उही रूपमा भनिने र लेखिने शब्द; वर्णनात्मक शब्द।

व्यक्ति- *ना.* [सं.] १. मानिस। २. अरूभन्दा छुट्टै अस्तित्व भएको प्राणी।३. जाति वा समूहमध्ये एउटा। ४. स्वतन्त्र सत्ता। ५. व्यक्त हुने वा स्पष्ट हुने काम।

व्यक्तिनु- *अ.क्रि.* [व्यक्त+इ+नु] व्यक्त हुनु।

व्यक्तिगत- *वि.* [सं.] कुनै एक व्यक्तिसँग मात्र सम्बन्ध भएको; एक जनासित मात्र सम्बन्ध राख्ने; एक व्यक्तिको।

व्यक्तिगत अधिकार- *ना.* संविधानद्वारा प्रदत्त र सुरक्षित, व्यक्तिको मौलिक अधिकार; देशको प्रत्येक नागरिकले संविधानबमोजिम कर्तव्यपालन गरेपछि प्राप्त हुने मौलिक अधिकार।

व्यक्तिगत विवरण- *ना.* कुनै सेवा वा पेसामा संलग्न व्यक्तिका विषयमा नाम, थर, वतन, तीनपुस्ते, जन्मेको साल, मिति, शैक्षिक योग्यता आदि खुलाई लेखाई लिइने विवरण; व्यक्तिगत अभिलेख; वैयक्तिक वृत्तान्त।

व्यक्तिचित्र- *ना.* [सं.] १. कुनै एक व्यक्तिसित सम्बन्धित चित्र। २. कुनै एक व्यक्तिले तयार गरेको चित्र।

व्यक्तित्व- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्तिको वैयक्तिक विशेषतालाई देखाउने गुण। २. व्यक्तिविशेषको निजीपन। ३. व्यक्तिले अरूलाई प्रभावित पार्ने व्यक्तिविशेषमा निहित विशेषता।

व्यक्तित्व बोध- *ना.* कुनै व्यक्तिमा विशेष रूपमा निहित गुण वा क्षमतालाई थाहा पाउने काम; व्यक्तिका निजी विशेषताको बोध वा ज्ञान।

व्यक्तित्व विकास- *ना.* व्यक्तिको व्यक्तिगत गुण वा विशेषतालाई विकसित पार्ने वा हुने काम।

व्यक्ति पूजा- *ना.* [सं.] कुनै देश वा समाजको जनसमुदायलाई भन्दा एउटा व्यक्तिलाई महत्त्व दिने काम; कुनै व्यक्तिविशेषलाई मात्र विशेष महत्त्व प्रदान गर्ने तथा उसको गुणगान गर्ने काम।

व्यक्तिप्रधान- *वि.* [सं.] १. व्यक्तिलाई प्रधानता दिने; व्यक्तिको महत्त्व भएको। २. आवश्यकताअनुसार बाहिरी कुरालाई ग्रहण गरिएको भए तापनि कवि वा लेखकका निजी विशेषताले प्रधानता पाएको (अभिव्यक्ति, शैली आदि)।

व्यक्ति राजनीति- *ना.* [सं.] व्यक्तिव्यक्तिमा सीमित राजनीति।

व्यक्ति भाषा- *ना.* [सं.] भाषिका क्षेत्रभित्रका कुनै व्यक्तिद्वारा बोलिने शब्दरूप, वाक्यगठन र व्यक्तिगत केही भिन्नता भएको भाषा।

व्यक्तिवाद- *ना.* [सं.] १. अरूको वास्तै नगरी व्यक्तिगत स्वार्थ मात्र सिद्ध गर्न खोज्ने विचार वा मत। २. सम्भव भएसम्म हरेक क्षेत्रमा व्यक्ति स्वतन्त्र हुनुपर्छ र उसमाथि राज्य वा समाजको कम नियन्त्रण हुनुपर्छ भनी मान्ने राजनीतिक सिद्धान्त; समूहवादको विपरीतवाद।

व्यक्तिवादी- *वि.* १. व्यक्तिवादमा विश्वास गर्ने; व्यक्तिवादको समर्थक वा अनुयायी। २. व्यक्तिवादसम्बन्धी; व्यक्तिवादको।

व्यक्तिवृत्त- *ना.* [सं.] व्यक्तिको वैयक्तिक जीवनको सम्पूर्ण र यथार्थ वृत्तान्त; व्यक्तिको निजी जीवनसँग सम्बन्धित तथ्य; बायोडाटा।

व्यक्तीकरण- *ना.* व्यक्त वा प्रकट गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

व्यक्तीकृत- *वि.* [सं.] स्पष्ट वा प्रकट गरिएको; स्पष्टीकृत।

व्यक्त्याइ- *ना.* [√ व्यक्ति(+याइ)] व्यक्तिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

व्यक्त्याइनु- *क.क्रि.* व्यक्त गरिनु वा गराइनु।

व्यक्त्याउनु- *स.क्रि.* व्यक्त गर्नु; प्रकटमा ल्याउनु।

व्यग्र- *वि.* [सं.] व्याकुल; विह्वल।

व्यग्रता- *ना.* व्यग्र हुनाको भाव वा अवस्था; व्याकुलता।

व्यङ्ग- *वि.* [सं.] १. शरीर वा अङ्ग नभएको; शरीरहीन। २. शरीरमा कुनै एक अङ्ग नभएको (कानो, खोरन्डो, लँगडो आदि)।

व्यङ्ग्य- *वि.* [सं.] १. अभिधा र लक्षणाभन्दा भिन्न व्यञ्जनावृत्तिद्वारा बोध हुने; बलाघातद्वारा अर्कै गहिरो अर्थ झल्कने पारिएको; एउटा कुरा भने झैं गरी अर्को कुरा भनिएको; छेड हानिएको। *ना.* २. अभिधा र लक्षणाभन्दा भिन्न व्यञ्जनाद्वारा बुझिने गूढार्थ; साङ्केतिक अर्थ। ३. छनक।

व्यङ्ग्यचित्र- *ना.* कुनै व्यक्ति वा घटनालाई लक्ष्य गरी त्यसमा भएको नराम्रो पक्षको व्यङ्ग्यपूर्वक उपहास गरेर लेखिएको चित्र; कार्टुन।

व्यङ्ग्यविनोद- *ना.* व्यङ्ग्यवार्ता, प्रहसन, कुराकानी र अभिनयद्वारा मनोरञ्जन गर्ने, मन बहलाउने वा आनन्द लिने काम।

व्यङ्ग्यात्मक- *वि.* कुनै व्यक्ति वा घटनाप्रति व्यङ्ग्य गरिएको; छेडखानीले भरिएको; छेड हानिएको; व्यङ्ग्यपूर्ण।

व्यङ्ग्यार्थ- *ना.* वाच्यार्थ र लक्ष्यार्थभन्दा भिन्न किसिमको, व्यञ्जनावृत्तिद्वारा बोध हुने विशेष चमत्कारी अर्थ; ध्वन्यर्थ।

व्यङ्ग्योक्ति- *ना.* १. सोझै नभनेर घुमाउरो पाराले भनिएको कुरो वा कथन भएको उक्ति। २. छेडखान गरेर भनिएको कुरो; व्यङ्ग्यपूर्ण उक्ति; छेड।

व्यञ्जक- *वि.* [सं.] १. व्यञ्जनाद्वारा अर्थबोध गराउने सामान्य अर्थका अतिरिक्त व्यङ्ग्यार्थलाई पनि व्यक्त गर्ने (शब्द)। २.व्यङ्ग्यार्थ प्रकट गर्ने, बुझाउने वा व्यङ्ग्य भाव जनाउने (शब्द)। *ना.* ३. नाटकमा आन्तरिक भाव व्यक्त गर्ने चेष्टा; हाउभाउ; अभिनय।

व्यञ्जन- *ना.* [सं.] १. सास, घोक्रो र मुख हुँदै, बाधा एवं सङ्कीर्णता बेहोर्दै, खण्डित प्रवाहका साथ टङ्कारो घर्षण उत्पन्न गर्दै बाहिर निस्कने सघोष तथा अघोष ध्वनि; स्वरको सहायताविना स्वतन्त्र रूपले उच्चरित हुने वर्ण; स्वरहीन वर्ण; कदेखि हसम्मका वर्ण। २. कुनै अर्थ वा कुनै कुरालाई व्यक्त गर्ने क्रिया; प्रकटगराइ। ३. मुख्य भोजनलाई स्वादिष्ट बनाउने दाल, तरकारी, अचार आदि

सहायक भोज्यपदार्थ।

व्यञ्जनसन्धि- *ना.* दुई व्यञ्जनवर्णको सन्धि हुने व्याकरणिक क्रिया; हल्सन्धि (जस्तै- सत्+जन=सज्जन, तत्+मय=तन्मय आदि)।

व्यञ्जना- *ना.* [सं.] शब्दका अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना तीन शक्तिमध्ये एक; वाच्यार्थ र लक्ष्यार्थभन्दा भिन्न, व्यङ्ग्यार्थ वा विशेष चमत्कारी अर्थ बुझाउने शब्दशक्ति।

व्यञ्जनावृत्ति- *ना.* १. व्यङ्ग्यात्मक रूपमा वा घुमाउरो पाराले भाव व्यक्त गर्ने वृत्ति वा शैली। २. व्यञ्जनाशक्ति।

व्यञ्जित- *वि.* [सं.] व्यञ्जनाशक्तिद्वारा बोध गराइएको; व्यक्त गरिएको; ध्वनित।

व्यतिक्रम- *ना.* [सं.] १. सिलसिला टुटेको वा नमिलेको स्थिति; क्रमभङ्ग। २. कुनै क्रममा हुने बाधा वा रोकावट। ३. विधि, नियम आदिको उल्लङ्घन। ४. विघ्न; बाधा; अड्काउ।

व्यतिक्रमण- *ना.* क्रमको उलटफेर; क्रमभङ्ग; व्यतिक्रम।

व्यतिरेक- *ना.* [सं.] १. परस्पर नमिल्ने विरोधी गुण वा कुरा; अन्तर; भेद। २. अन्वयभन्दा भिन्न प्रक्रिया; अतिक्रमण। ३. केही धर्मका आधारमा समान उपमान, उपमेयमा उपमानभन्दा केही गुणको आधिक्य वा न्यूनता भई वैधर्म्य वा फरक बुझिएमा हुने एक अर्थालङ्कार।

व्यतीत- *वि.* [सं.] १. पहिले नै भइसकेको; बितेको; गुज्रेको; विगत। २. मरेको; मृत। ३. प्रस्थान गरेको; प्रस्थित।

व्यथा- *ना.* [सं.] मानसिक वा शारीरिक रूपमा हुने पीडा; कष्ट; पिर; चिन्ता। २. बिमारी; बिसन्चो।

व्यथित- *वि.* १. व्यथाग्रस्त; पीडित। २. आत्तिएको; डराएको; भयभीत। ३. पिर परेको; चिन्तित।

व्यभिचार- *ना.* [सं.] १. अनुचित वा खराब काममा लाग्ने प्रवृत्ति; अनाचार; दुराचार; दुश्चरित्रता। २. परस्त्री वा परपुरुषसँग हुने अनुचित यौन सम्बन्ध; (रन्डीबाजी, वेश्यावृत्ति आदि)। ३. मर्यादा आदिको अतिक्रमण।

व्यभिचारिणी- *ना.* चरित्र भ्रष्ट भएकी स्वास्नीमानिस; परपुरुषसँग अनुचित यौन सम्बन्ध राख्ने स्त्री; व्यभिचारमा प्रवृत्त स्त्री।

व्यभिचारी- *वि.* [सं.] १. परस्त्रीसँग अनुचित यौन सम्बन्ध राख्ने; व्यभिचार गर्ने; दुश्चरित्र। २. खराब बाटोमा लागेको; कुलतमा प्रवृत्त।

व्यभिचारीभाव- *ना.* स्थायी भावका सहकारी रूपमा वर्तमान रहने र अनेक रसमा व्यभिचरण वा सञ्चरण गरी रसनिष्पत्ति गराउन सहायक हुने, साहित्यमा प्रचलित एक भाव; सञ्चारी भाव वा सहचारी भाव।

व्यय- *ना.* [सं.] १. कुनै काममा हुने धन, बल, बुद्धि आदिको खर्च; क्षय; नाश। २. वस्तु आदि घट्दै जाने काम; ह्रास। ३. ज्योतिषशास्त्रअनुसार लग्नकुण्डलीको बाह्रौं स्थान।

व्ययकारक- *वि.* खर्च गराउने; खर्चिलो।

व्ययभार- *ना.* सरकारी वा गैरसरकारी रूपमा सुरु गरिने कुनै योजना वा कार्यमा लाग्ने खर्चको भार।

व्ययी- *वि.* बढी खर्च गर्ने स्वभावको; खर्चालु।

व्यर्थ- *वि.* [सं.] १. कुनै अर्थ नभएको; विनाअर्थको; निरर्थक। २. कुनै काममा नआउने; विनाप्रयोजनको; उपयोगिताविनाको; बिनसित्तिको। *क्रि.वि.* ३. नाहक; बिनसित्ति; बित्या।

व्यवधान- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरालाई खण्डित गर्ने वस्तु वा क्रिया। २. बिचमा छेक्ने वस्तु; पर्दा; आवरण। ३. छेकबार; आड; ओट। ४. बिथोल्ने काम; बाधा; अड्काउ।

व्यवधायक- *वि.* [सं.] १. बाधाअडकाउ पैदा गर्ने; व्यवधान गर्ने। २. कुनै कामकुरामा छेकथुन गर्ने।

व्यवसाय- *ना.* १. जीविकाका लागि गरिने कुनै पनि कार्य; जीवननिर्वाहको साधन; वृत्ति; पेसा; रोजगार; इलम। २. काम। ३. प्रयास; उद्यम। ४. व्यापार। ५. विभिन्न हतियार, उपकरण, सामान आदि बनाउने काम वा उद्योग।

व्यवसाय प्रशिक्षण- *ना.* कुनै व्यवसाय वा पेसामा दक्षता हासिल गर्न दिइने तालिम; कुनै व्यवसायसँग सम्बद्ध प्रशिक्षण।

व्यवसाय सङ्घ- *ना.* उद्योग, व्यापार, नोकरी आदि कुनै पेसासित सम्बन्धित व्यक्ति वा कर्मचारीहरूको हक, हितको सुरक्षा गर्न बनेको सङ्घ वा संस्था।

व्यवसायी- *वि.* उद्योग, व्यापार, नोकरी आदि कुनै पेसासँग सम्बन्धित; कुनै व्यवसायमा लागेको।

व्यवस्था- *ना.* [सं.] १. जस्तो हुनुपर्ने हो ठिक त्यस्तै अवस्था; राम्रो हालत; इन्तजाम; प्रबन्ध। २. रीतिस्थिति; चालचलन। ३. शास्त्र वा ऐनकानुनद्वारा स्थिर गरिएको नियम वा विधान। ४. वस्तुहरू यथाक्रम मिलाएर राख्ने काम। ५. कुनै कामका निम्तिको चल्दोमिल्दो उपाय; बाटो।

व्यवस्थाता- *ना.* प्रबन्धक; व्यवस्थापक।

व्यवस्थापक- *ना.* १. कुनै कामकुराको व्यवस्था मिलाउने वा तत्सम्बन्धी कार्यसञ्चालन गर्ने व्यक्ति; प्रबन्धक। *वि.* २. कुनै वस्तु वा मालसामान आदि ठिकसँग मिलाएर यथास्थान राख्ने। ३. कुनै कुरा वा समस्यामा शास्त्रीय वा कानुनसम्बन्धी सल्लाह दिने। ४. कुनै विषयवस्तुको शास्त्रीय विधान; दस्तावेज।

व्यवस्थापन- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुराको व्यवस्था वा प्रबन्ध मिलाउने काम; तरतर्जुमा। २. कुनै वस्तु, मालसामान आदिलाई यथास्थान र यथाक्रम राख्ने काम। ३. कुनै कुरो वा समस्याको टुङ्गो लगाउने काम; निर्धारण; निर्णय; निश्चय। ४. कुनै विषयमा नियमकानुन बनाउने काम वा विधि।

व्यवस्थापनीय- *वि.* व्यवस्थापन गर्न उचित; व्यवस्था गर्नुपर्ने; व्यवस्थाप्य।

व्यवस्थापिका- *ना.* [सं.] कुनै सङ्घ, संस्था वा सरकारको नीतिनियम बनाउने वा सामान्य कार्यनीति निर्धारित गर्ने सभा वा सदन; सरकारका तीन प्रमुख अङ्ग व्यवस्थापिका, कार्यपालिका र न्यायपालिकामध्ये एक; विधायिका।

व्यवस्थापिका सभा- *ना.* आवश्यकताअनुसार पुराना ऐनकानुनको संशोधन गर्ने र नयाँ कानुन बनाउने तथा सरकारको सामान्य कार्यनीति निर्धारण गर्ने; जनप्रतिनिधिहरूको सभा; प्रतिनिधिसभा; विधायिका सभा; संसद्।

व्यवस्थापित- *वि.* [सं.] व्यवस्था मिलाइएको; प्रबन्ध गरिएको; नियम र विधिपूर्वक राखिएको वा राख्न लगाइएको।

व्यवस्थाप्य- *वि.* [सं.] व्यवस्था मिलाउनुपर्ने; व्यवस्था मिलाउन सकिने; व्यवस्था मिलाउन योग्य।

व्यवस्थामुखी- *वि.* [सं.] १. व्यवस्थातर्फ झुकेको। २. व्यवस्थालाई सहयोग पुर्‍याउने।

व्यवस्थावादी- *वि.* [सं.] व्यवस्थाका पक्षमा बोल्ने; व्यवस्थालाई मन पराउने।

व्यवस्थित- *वि.* [सं.] व्यवस्था मिलेको; यथास्थान र यथाक्रममा रहेको; सुव्यवस्थित।

व्यवस्थितता- *ना.* व्यवस्थित हुनाको भाव वा स्थिति; व्यवस्थिति।

व्यवस्थिति- *ना.* व्यवस्थितता।

व्यवहार- *ना.* [सं.] १. पारिवारिक वा सामाजिक जीवनमा एउटा व्यक्तिले अरूसित गर्ने आचरण। २. चालचलन। ३. लेनदेन। ४. रीतिस्थिति। ५. चलनचाँजो। ५. कामकाज। ७. मुद्दामामिला।

व्यवहारक- *वि.* १. व्यवहार गर्ने; व्यवहारी। २. लेनदेन आदि गर्ने; व्यापारी।

व्यवहारतः- *क्रि.वि.* व्यवहार मिल्ने गरी; व्यवहारसित फाटो नहुने पारेर।

व्यवहारवाद- *ना.* १. व्यावहारिक पक्षमा बढी जोड दिने एक दार्शनिक विचारधारा। २. नागरिकहरूको व्यवहारसित सम्बन्धित मुद्दामामिला।

व्यवहार विधि- *ना.* १. विशेष कामका लागि स्थापित सङ्घसंस्था र तिनको सञ्चालन आदिका विषयसित सम्बन्धित नियमकानुन आदिको स्पष्ट र सिलसिला मिलाई गरिएको सङ्ग्रह। २. कामको वा काममा उपयोग गर्ने तरिका वा काइदा। ३. विभिन्न कामकुराको व्यवहार मिलाउन उल्लेख गरिएको शास्त्र; धर्मशास्त्र; विधिशास्त्र।

व्यवहारिक- *वि.* हे. व्यावहारिक।

व्यवहारी- *वि.* १. व्यवहारमा लागेको; व्यवहारमा मिजेको। २. व्यवहार गर्न जान्ने; व्यवहारमा निपुण। ३. व्यवहारमा आउने; काम लाग्ने। ४. मुद्दामामिला आदि गर्न सिपालु; अड्डाअदालत बुझेको।

व्यवहार्य- *वि.* व्यवहारमा ल्याउन सकिने; व्यवहार गर्न योग्य।

व्यवहृत- *वि.* [सं.] व्यवहारमा प्रयोग गरिएको; काममा ल्याइएको; प्रयोगमा आएको।

व्यष्टि- *ना.* [सं.] आफूमा पूर्ण समष्टिको एक अंश

व्यष्टिमूलक- *वि.* व्यष्टिका उद्देश्यले तयार गरिएको; व्यष्टिका उद्देश्यले बनेको; व्यष्टिप्रधान।

व्यसन- *ना.* [सं.] १. धूमपान, मादक पदार्थको सेवनजस्ता कुरामा लागेको लत। २. कुनै विषयप्रतिको अत्यधिक आसक्ति। ३. नराम्रो किसिमसित अस्तव्यस्त हुने क्रिया। ४. विपत्ति। ५. वियोग।

व्यसनी- *वि.* १. धूमपान, मादक पदार्थको सेवनजस्ता कुराको लतमा लागेको; अम्मली। २. कुनै कामकुराप्रति बढी आसक्त भएको। ३. कुनै काममा एकाग्रताका साथ लागेको; तल्लीन।

व्यस्त- *वि.* [सं.] कुनै काममा एकाग्रतासाथ संलग्न रहेको; कामकाजले गर्दा बेफुर्सद रहेको।

व्यस्तता- *ना.* १. व्यस्त रहनाको भाव वा स्थिति; पूर्ण रूपको संलग्नता। २. कुनै कामले गर्दा हुने बेफुर्सदी।

व्याकरण- *ना.* [सं.] १. कुनै भाषाका शब्द, शब्दका विभिन्न रूप, तिनको संरचनाविधि, वाक्य र त्यसका विभिन्न अङ्ग तथा तिनीहरूको पारस्परिक सम्बन्ध खुट्ट्याउनुका साथै शब्द, वाक्य आदिको शुद्ध प्रयोग गर्ने नियमको निरूपण गर्ने शास्त्र; शब्द तथा वाक्यसम्बन्धी नियम र उदाहरणको सङ्कलन गर्ने शास्त्र। २. वेदका छ अङ्गमध्ये एक। ३. व्याख्या।

व्याकरणकार- *ना.* व्याकरण बनाउने; व्याकरणका रचयिता; वैयाकरण।

व्याकरणशास्त्र- *ना.* व्याकरण।

व्याकरणात्मक- *वि.* व्याकरणका नियमानुसार हुने; व्याकरणमा आधारित (लिङ्गव्यवस्था, वाक्यगठन आदि)।

व्याकरणी- *वि.* व्याकरणशास्त्रको ज्ञाता; वैयाकरणी।

व्याकुल- *वि.* [सं.] १. कुनै दुःख वा पिरले गर्दा मनमा शान्ति नभएको; विकल। २. आत्तिएको; हडबडाएको।

व्याकुलता- *ना.* व्याकुल हुनाको भाव वा स्थिति; अत्यास; विकलता।

व्याकुलित- *वि.* १. व्याकुल भएको। २. आत्तिएको; हडबडाएको; मन अस्थिर भएको; व्यग्र।

व्याख्या- *ना.* [सं.] १. अर्थ स्पष्ट नभएको कुनै पद, वाक्य कविता आदिको अर्थ र भाव स्पष्ट खुलाउने विवरण; टीका। २. कुनै कुरा, घटना, दृश्य आदिको खुलस्त वर्णन; व्याख्यान।

व्याख्याकार- *वि.* अर्थ स्पष्ट नभएको कुनै पद, वाक्य कविता आदिको अर्थ र भाव स्पष्ट गरी टीका लेख्ने; टीकाकार।

व्याख्याक्रम- *ना.* कुनै जटिल पद, वाक्य, कविता आदिको व्याख्या गर्ने क्रम।

व्याख्याता- *वि.* व्याख्याकार।

व्याख्यात्मक- *वि.* १. व्याख्याले युक्त; व्याख्यासहितको। २. व्याख्याको उद्देश्यले भएको वा तयार पारिएको।

व्याख्यान- *ना.* [सं.] १. व्याख्या वा वर्णन गर्ने काम; भाषण; वक्तृता। २. व्याख्या।

व्याख्यान पीठ- *ना.* भाषण वा प्रवचन दिन बनाइएको अग्लो मञ्च; व्याख्यान दिन तयार पारिएको मञ्च।

व्याख्यानमाला- *ना.* लगातार एकपछि अर्को गरेर दिइने व्याख्यानको क्रम।

व्याख्यान विधि- *ना.* प्रवचन वा व्याख्यान दिने पद्धति।

व्याख्यान शिरोमणि- *ना.* व्याख्यान गर्नमा निपुण; श्रेष्ठ व्याख्याता।

व्याख्येय- *वि.* [सं.] १. व्याख्या गर्नुपर्ने वा व्याख्या गर्न लायक। २. भाषण गर्न हुने वा गर्न योग्य।

व्याख्येयता- *ना.* व्याख्येय हुनाको भाव वा अवस्था; व्याख्या गर्न लायक स्थिति।

व्याघात- *ना.* [सं.] १. ठुलो चोट; आघात। २. बाधा; विघ्न। ३. दुइटा कुरो वा भनाइमा रहेको पारस्परिक विरोध; कुरा

बाझिएको स्थिति। ४. ज्योतिषका आयुष्मान् आदि योगमध्ये एक अशुभ योग। ५. कुनै उपायद्वारा सिद्ध गरिएको वस्तुलाई त्यसै उपायले विपरीत सिद्ध गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार। ६. बिग्रने वा नासिने काम। ७. खण्डन।

व्याघातक- *वि.* बिगार्ने वा नास्ने; काम चौपट पार्ने; व्यघात गर्ने।

व्याघाती- *वि.* १. व्याघात गर्ने; व्याघातक। २. बाधकी।

व्याघ्र- *ना.* [सं.] बाघ।

व्याघ्रचर्म- *ना.* बाघको छाला; बघम्बर।

व्याघ्रनख- *ना.* १. बाघको नङ; नङ्ग्रा। २. बाघको नङ्ग्राको आकारको, हातमा लगाएर शत्रु वा रिस उठेको मानिसलाई चिथोर्ने एक हतियार।

व्याघ्री- *ना.* बघिनी।

व्याज- *ना.* [सं.] १. झुक्याउने काम; छल; कपट; धोका। २. वास्तविक नभएर देखावटी कारण; निहुँ; बहाना।

व्याजनिन्दा- *ना.* सरसरती हेर्दा प्रशंसा गरेजस्तो देखिने तर वास्तवमा निन्दा गरिएको हुँदा हुने एक अर्थालङ्कार; वाच्यार्थ स्तुति, व्यङ्ग्यार्थ निन्दा हुँदा हुने एक अर्थालङ्कार।

व्याजस्तुति- *ना.* सरसरती हेर्दा निन्दा गरिएको जस्तो देखिने तर वास्तवमा प्रशंसा गरिएको हुँदा हुने एक अर्थालङ्कार; वाच्यार्थ निन्दा व्यङ्ग्यार्थ स्तुति हुँदा हुने एक अर्थालङ्कार।

व्याजोक्ति- *ना.* १. वास्तविक आशय त्यस्तो नभएर देखावटी रूपमा मात्र भनिएको भनाइ। २. एकपल्ट मुखबाट फुस्किसकेको वा प्रकट भइसकेको कुरालाई ढाकछोप गर्ने अर्थ जनाउँदा हुने एक अर्थालङ्कार।

व्यादान- *ना.* [सं.] मुख बाउने काम; मुख फट्टाउने काम।

व्याधा- *ना.* [सं.] १. मासु खान वा मनोविनोद गर्न जङ्गली पशुपक्षीलाई मार्ने व्यक्ति; जङ्गली पशुपक्षीलाई मारेर जीविका चलाउने व्यक्ति; सिकारी।

व्याधि- *ना.* [सं.] १. शारीरिक रोग; व्यथा। २. सङ्कट। ३. वेदना; पीडा। ४. साहित्यमा एक सञ्चारी भाव। ५. साहित्यमा पूर्वरागका दश दशामध्ये एक।

व्याधित- *वि.* रोगग्रस्त; व्याधिग्रस्त।

व्यान- *ना.* [सं.] पाँच वायुमध्ये शरीरभरि व्याप्त भएर रहने वायु।

व्यापक- *वि.* [सं.] १. आफ्नो चारैतिर फैलिएको; सर्वत्र फिँजिएको। २. चारैतिर ढाकेर रहेको; अत्यन्त ठुलो; विस्तृत। ३. चारैतिर प्रभाव पार्ने।

व्यापकता- *ना.* व्यापक हुनाको भाव; आफ्नो चारैतिर फैलने क्रिया; विस्तृति; फैलावट।

व्यापार- *ना.* [सं.] १. लाभका निम्ति कुनै वस्तु वा मालसामान खरिद गरेर वा उत्पादन गरेर बिक्री गर्ने काम; किन्नेबेच्ने काम; वाणिज्य; बेपार। २. व्यवसाय। ३. फलको इच्छाले वा त्यसै पनि कर्तालै गर्ने कुनै काम।

व्यापार कर- *ना.* १. व्यापार गर्दा बिक्री भएका वस्तुमाथि लाग्ने कर। २. व्यापारमा लाग्ने निर्धारित कर।

व्यापार चिह्न- *ना.* व्यापारीले अरूका मालदेखि भिन्न देखाउन आफ्ना मालमा लगाउने विशेष चिह्न; व्यापारचिह्न।

व्यापार प्रवर्धन समिति- *ना.* नेपालमा उत्पादित विभिन्न प्रकारका उपयोगी मालसामानहरूको विदेशीहरूसँग हुने व्यापारमा विविधीकरणका साथै उत्तरोत्तर वृद्धि गर्नगराउन गठन गरिएको समिति।

व्यापार मण्डल/सङ्घ- *ना.* १. आफ्नो हक, हितको संरक्षण र संवर्धन गर्न व्यापारीहरू मिलेर गठन गरिएको संस्था; व्यापारीहरूको प्रतिनिधि संस्था। २. व्यापार गर्नका निम्ति केही व्यक्तिहरू मिली संयुक्त रूपमा पुँजी लगाई बनाइएको सामूहिक रूप; व्यापारकम्पनी।

व्यापारिक- *वि.* [सं.] १. व्यापारसम्बन्धी। २. व्यापार विषयको।

व्यापारिक ऋण- *ना.* व्यापार गर्ने उद्देश्यले लिइएको ऋण।

व्यापारिक संस्था- *ना.* व्यापारसंस्था।

व्यापारी- *ना.* [सं.] व्यापार गर्ने व्यक्ति; बेपारी।

व्यापी- *वि.* [सं.] १. व्याप्त हुने; सबैतिर फैलिने। *ना.* २. स्थान र कालबोधक नामवाची शब्दका पछिल्तिर जोडिएर 'त्यो स्थान र काललाई व्याप्त गरेर रहेको' भन्ने अर्थ बुझाई पूरै पद विशेषण बन्ने शब्द (जस्तै- विश्वव्यापी, युगव्यापी, सर्वव्यापी आदि)।

व्याप्त- *वि.* [सं.] १. चारैतिर फैलिएको; जतासुकै फिँजिएको; ढाकिएको। २. राम्ररी भरिएको; परिपूर्ण। ३. चारैतिरबाट घेरिएको; बेरिएको। ४. विशेष किसिमबाट प्राप्त।

व्याप्ति- *ना.* [सं.] १. व्याप्त हुनाको भाव वा अवस्था; व्याप्त भएर रहने काम; व्यापकता। २. न्यायशास्त्रअनुसार एक पदार्थ अर्को पदार्थमा पूर्ण रूपले मिल्ने काम। ३. परिपूर्णता।

व्याम- *ना.* [सं.] दुवै हात काँधका सोझै दुवैतिर फैलाउँदा एक हातका औँलाका टुप्पादेखि अर्को हातका औँलाका टुप्पासम्मको लमाइको नाप।

व्यामोह- *ना.* [सं.] १. ज्ञानको अभाव; अज्ञान; अविद्या। २. गहिरो सम्मोह।

व्यायाम- *ना.* [सं.] १. शरीरलाई स्वस्थ तथा तन्दुरुस्त बनाउन र शक्ति तथा स्फूर्ति प्राप्त गर्न नियमित रूपमा गरिने शारीरिक श्रम; कसरत। २. परिश्रम। ३. फैलाउने काम; लम्म्याउने काम। ४. लमाइ।

व्यायाम भूमि- *ना.* व्यायामस्थल; व्यायामशाला।

व्यायामशाला- *ना.* व्यायाम गरिने घर; कसरत गर्ने ठाउँ; व्यायामभूमि; अखाडा।

व्यायामी- *वि.* [सं.] नियमित रूपमा कसरत गर्ने; व्यायाम गर्ने।

व्यायोग- *ना.* [सं.] एउटै मात्र अङ्क; प्रसिद्ध कथानक; गर्भ र विमर्शबाहेक अरू तीन सन्धि, शान्तबाहेक अरू रस प्रधान हुने एक रूपक; दश रूपकमध्ये एक।

व्यावसायिक- *वि.* [सं.] १. कुनै व्यवसायसित सम्बन्ध भएको; व्यवसायसम्बन्धी। २. विभिन्न व्यवसाय वा पेसाको आधारमा हुने वा गरिने (क्षेत्र, प्रतिनिधित्व आदि)।

व्यावसायिक सङ्गठन- *ना.* विभिन्न पेसामा संलग्न व्यक्तिहरूले आफ्नो हक र हितको संरक्षण तथा संवर्द्धनका उद्देश्यले खडा गरेको संस्था; व्यवसायसित सम्बद्ध व्यक्तिहरूको प्रतिनिधि-सङ्गठन।

व्यावहारिक- *वि.* [सं.] १. व्यवहारमा चल्ने वा चलेको। २. व्यवहार

जानेको; व्यवहारमा सिपालु। ३. व्यवहारअनुकूल हुन जान्ने।
व्यावहारिकता- *ना.* व्यावहारिक हुनाको भाव वा स्थिति।
व्यास- *ना.* [सं.] १. वेदका मन्त्रहरूको सङ्ग्रह गर्ने र तिनलाई तीन भागमा विभक्त गर्ने पुराणप्रसिद्ध एक ऋषि; पुराणहरूका निर्माता वा सम्पादनकर्ता ऋषि; वेदव्यास; कृष्णद्वैपायन। २. पुराण भन्ने व्यक्ति; पुराणका वक्ता वा वाचक। ३. वृत्तपरिधिको एक स्थानबाट अर्को स्थानसम्म पुग्ने कल्पित सोझो रेखा। ४. कुनै वस्तुको विस्तार; फैलावट। ५. हिउँ पग्लेको वेला नेपाल र तिब्बतका बिच आवागमन गर्न हुने सुदूर पश्चिमाञ्चलको एक क्षेत्र तथा घाटी; यसै नामको एक हिमाल।
व्यासमापक- *वि.* व्यासलाई नाप्ने (यन्त्र)।
व्यासार्ध- *ना.* १. कुनै वृत्तको आधा भाग। २. कुनै वृत्तको केन्द्रदेखि परिधिको कुनै विन्दुसम्मको सोझो रेखा।
व्याहृति- *ना.* [सं.] १. उक्ति; कथन, अभिव्यक्ति। २. गायत्रीमन्त्रको प्रारम्भमा आउने सात लोकका प्रतीक तीन शब्द; भूः भुवः, स्वः आदि त्रिलोकात्मक मन्त्र।
व्युत्क्रम- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा कामकुरा जुन क्रममा हुनुपर्ने हो त्यस क्रममा नरहने क्रम; क्रमभङ्ग; व्यतिक्रम। २. मर्यादाको उल्लङ्घन; मर्यादाको अतिक्रमण।
व्युत्पत्ति- *ना.* [सं.] १. प्रकृति र प्रत्ययको विभाजनपूर्वक शब्दको विग्रह गर्ने क्रिया; कुनै शब्दको प्रकृति, प्रत्यय र त्यसको मूल रूपको निरूपण गर्ने क्रिया। २. व्युत्पत्तिप्रक्रियाको ज्ञान। ३. छन्द, व्याकरण, कला, लोकस्थिति, परपदार्थको विज्ञान आदिबाट गरिने योग्यायोग्यको विवेक। ४. विशेष किसिमबाट भएको उत्पत्ति; उत्पत्तिको प्रक्रिया।
व्युत्पत्तिमूलक- *वि.* व्युत्पत्तिमा आधारित भएको; व्युत्पत्तिप्रधान।
व्युत्पत्तिशास्त्र- *ना.* कुनै भाषामा भएका शब्दहरू र तिनमा भएको ध्वनिपरिवर्तन तथा अर्थपरिवर्तनको निरूपण गर्ने शास्त्र; शब्दहरूको व्युत्पत्तिसम्बन्धी शास्त्र।
व्युत्पन्न- *वि.* [सं.] १. राम्रोनराम्रो, सत्यअसत्य छुट्ट्याउने क्षमता भएको; विचारशील। २. पढेलेखेको; देखेसुनेको; विद्वान्। ३. कुनै विषयको विशेषज्ञ। ४. कुनै मूलशब्दमा परसर्ग, पूर्वसर्ग आदि जोडिई बनेको; विशेष व्याकरणिक प्रक्रियाबाट बनेको (शब्द)।
व्युत्पादक- *वि.* [सं.] १. व्युत्पन्न गराउने; ज्ञान बढाउने। २. व्युत्पत्ति देखाउने। ३. विशेष किसिमको वस्तु तयार गर्ने।
व्युत्पादन- *ना.* [सं.] व्युत्पन्न गराउने क्रिया।
व्यूढ- *वि.* [सं.] १. क्रममा राखिएको; ठाउँ मिलाएर राखिएको। २. सेनापतिहरूद्वारा संरक्षण गरिएको (सैन्य)। ३. कसिएको र फैलिएको; विशाल (छाती)। ४. विहित।
व्यूह- *ना.* [सं.] १. समुदाय; समूह। २. निर्माण; रचना। ३. लडाइँमा सैनिकहरूलाई विशेष किसिमले क्रम मिलाएर राख्ने तरिका; सैन्यविन्यास। ४. विशेष खालको तर्कवितर्क।
व्यूहनिर्माण- *ना.* व्यूहरचना।
व्यूहभङ्ग- *ना.* १. युद्धमा सेनाको व्यूह तोड्ने वा भत्काउने काम। २. सेनाको डफ्फालाई तितरबितर पार्ने काम।
व्यूहरचना- *ना.* लडाइँको मैदानमा शत्रुसँग भिड्दा आफ्नो पक्षको सुरक्षाका निम्ति सेनालाई विशेष क्रममा मिलाएर राख्ने काम; फौजी नाकाबन्दी; व्यूहनिर्माण।
व्योम- *ना.* [सं.] आकाश; नभ; गगन।
व्योमचारी- *वि.* १. आकाशमा विचरण गर्ने; आकाशमा उड्ने; आकाशचारी। *ना.* २. देवता; ३. पक्षी।
व्योममण्डल- *ना.* १. झन्डा; पताका। २. आकाश।
व्योमयान- *ना.* आकाशमार्गमा उड्ने यान; विमान; हवाईजहाज; चिलगाडी।
व्रज- *ना.* [सं.] १. मथुरा र वृन्दावनको नजिकको एक क्षेत्र; मथुराको उत्तरतिरको एक क्षेत्र। २. मार्ग। ३. समूह।
व्रजभाषा- *ना.* मथुराको आसपासका क्षेत्रमा बोलिने एक स्थानीय भाषा; रीतिकालीन हिन्दी साहित्यका रचनाको प्रमुख माध्यम बनेको भाषा।
व्रजवधू- *ना.* व्रजवासी स्त्रीहरू; गोपिनीहरू; गोपिका।
व्रजेश- *ना.* कृष्ण।
व्रत- *ना.* [सं.] १. शारीरिक, मानसिक शुद्धताका निम्ति वा धार्मिक उद्देश्यले संयम, नियमपूर्वक गरिने देवताको आराधना, उपासना आदि। २. देवादिको आराधना, पूजाआजाका साथ वा पूजा आदि नगरीकनै निराहार वा फलाहार गरी बस्ने काम। ३. नियतकालका निम्ति वा सधैं केही वस्तु मात्र खाने वा कुनै वस्तु उपभोग गर्ने वा नगर्ने नियमको पालन।
व्रतचर्या- *ना.* धार्मिक अनुष्ठान; व्रत बस्ने काम।
व्रतपारायण- *ना.* १. व्रतका अन्तमा गरिने जल, प्रसाद आदिको भोजन; व्रतान्त भोजन। २. व्रतको समाप्तिका अवसरमा व्रतमा भएको कमी वा त्रुटि पूरा गर्न गरिने धार्मिक कार्य। ३. व्रतको समाप्ति; साङ्गे।
व्रतबन्ध- *ना.* ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्यका षोडश संस्कारमध्ये एक; उपनयनसंस्कार।
व्रती- *वि.* व्रत बस्ने; बर्तालु।
व्रात्य- *ना.* [सं.] समय वा उमेरअनुसार गर्नुपर्ने यज्ञोपवीत आदि संस्कार नगरेको व्यक्ति; पतित व्यक्ति।
व्रीडा- *ना.* [सं.] १. लाज; लज्जा; सरम। २. असजिलोपन।

श

श- देवनागरी वर्णमालाको तिसौँ व्यञ्जनवर्ण; नेपालीमा 'स' बाट व्यतिरेक नभएको; संस्कृत व्याकरणअनुसार तालव्य तर स्तरीय नेपाली उच्चारणअनुसार तालु-दन्तमूलीय, अघोष, अल्पप्राण, ऊष्म वर्ण; लेख्य रूपमा सो वर्णको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; तालव्य श; मोटो श।

शक- *ना.* [सं.] १. आदिम थलो कृष्णसागर छेउछाउमा भएको तथा ग्रिक सिथियनसँग मिल्दोजुल्दो मानिने एक प्राचीन आर्यजाति। २. एक प्राचीन राजाको नाम; शालिवाहन। ३. शक संवत्।

शकट- *ना.* [सं.] १. गोरु, राँगा आदिले तान्ने चक्कावाल गाडा वा यान। २. दुई हजार पल वा तीन मन बराबर हुने, प्राचीन समयका जोखाइको परिमाण अथवा मान।

शकटिका- *ना.* सानो शकट वा गाडा।

शकर- *ना.* [फा.] सखर।

शकरकन्द- *ना.* सखरखण्ड।

शकरपाला- *ना.* सखरपाला।

शकल- *ना.* [सं.] बोक्रो; वल्कल। २. टुक्रो; खण्ड।

शकसंवत्- *ना.* [सं.] इस्वी सन्‌भन्दा अठहत्तर वर्षपछि र विक्रम संवत्‌भन्दा एक सय पैंतिस वर्षपछि आरम्भ भएको शालिवाहनको नाममा प्रसिद्ध एक संवत्।

शकाब्द- *ना.* [सं.] शक संवत्‌को वर्ष।

शकार- *ना.* [सं.] उष्म वर्णको प्रथम अक्षर।

शकुन- *ना.* [सं.] १. कुनै कामको थालनीमा झल्किने वा देखिने शुभ वा अशुभ लक्षण। २. कुनै माङ्गलिक कार्यका निम्तिको साइत; मुहूर्त। ३. सगुन।

शकुनशास्त्र- *ना.* शकुन र त्यसको शुभ वा अशुभ फल बताउने शास्त्र; शकुनौती।

शकुनि- *ना.* [सं.] चरो; पक्षी (खास गरी कुखुरो, चिल, गिद्ध, बाज आदि)। २. धृतराष्ट्रकी पत्नी गान्धारीको भाइ र दुर्योधनको मामा; महाभारतको एक दुष्ट पात्र। *वि.* ३. अनुचित सल्लाह दिने वा कूटनीतिक चाल चल्ने; कपटी; जुवाडे।

शकुनी- *वि.* [सं.] शकुन वा साइत हेर्ने; शकुनको ज्ञाता।

शकुनौती- *ना.* [शकुन+औती] शकुनसम्बन्धी कुरा वा मुहूर्तको विचार गर्ने विद्या; शकुनशास्त्र।

शकुन्त- *ना.* [सं.] १. पक्षी; चरो। २. नीलकण्ठ पक्षी; ठेउवा।

शकुन्तक- *ना.* पक्षी; चरो।

शकुन्तला- *ना.* १. विश्वामित्रको तपस्या भङ्ग गर्नका निम्ति इन्द्रद्वारा स्वर्गबाट पठाइएकी मेनका अप्सराबाट जन्मेकी विश्वामित्रकी पुत्री। (मेनकाले स्वर्ग फर्कंदा बालिकालाई एकान्त जङ्गलमा छोडेको र शकुन्त (पक्षी) हरूले तिनको रक्षा गरेकाले शकुन्तला नाम रहेको भनिन्छ)। २. कण्व ऋषिकी धर्मपुत्री, दुष्यन्तकी रानी र भरतकी आमा।

शक्त- *वि.* [सं.] १. शक्ति वा सामर्थ्य भएको; समर्थ; सक्षम; योग्य। २. तागतदार; बलियो; दह्रो।

शक्ति- *ना.* [सं.] १. तन, मन वा धनका रूपमा रहने सामर्थ्य; जोड; बल; तागत; पराक्रम। २. राज्यमा रहने प्रमुख तत्त्व (प्रमुख उत्साह, मन्त्रणा आदि)। ३. सक्रिय दैवी सामर्थ्यका रूपमा रहेका देवपत्नी वा स्त्रीदेवता (इन्द्राणी, वैष्णवी, ब्रह्माणी, ब्रह्मवादिनी, कौमारी, नारसिंही र वाराही)। ४. ईश्वरीय प्रकृति वा माया। ५. शब्दका विविध अर्थ बुझाउने तीन सामर्थ्य वा अर्थशक्ति (अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना)। ६. वाष्प, ऊर्जा वा बिजुलीबाट पैदा हुने सामर्थ्य; क्षमता। ७. भग; योनि (तन्त्रमा)। ८. प्रहार गरिने अस्त्र (भाला, बर्छा आदि)। ९. वास्तु वा मूर्तिमा नौ अमल बराबरको नाप; नौ अङ्गुल; मात्राको नौगुना बराबरको नाप; प्रादेश, सूत्र, ग्रह वा द्वार बराबरको नाप।

शक्तिग्रह- *ना.* शब्दका विभिन्न प्रकारका अर्थ बुझाउने वृत्ति वा शक्तिको ज्ञान।

शक्तिघर- *ना.* बिजुली आदि शक्ति पैदा हुने ठाउँ वा घर; शक्तिभण्डार (पावर हाउस)।

शक्तित्रय- *ना.* १. राज्यका प्रमुख तीन शक्ति (प्रभुशक्ति, मन्त्रशक्ति र उत्साहशक्ति)। २. शब्दका तीन किसिमका अर्थ बुझाउने शक्ति (अभिधा, लक्षणा र व्यञ्जना)।

शक्तिमत्ता- *ना.* शक्तिमान् हुनाको चाल वा स्थिति।

शक्तिमान्- *वि.* शक्ति भएको; सामर्थ्यवान्; बलवान्।

शक्तिशाली- *वि.* शक्ति वा सामर्थ्यले युक्त; शक्तिमान्।

शक्तिसम्पन्न- *वि.* शक्तिले भरपुर; बलियो र आँटी।

शङ्कर- *ना.* [सं.] १. शिव; महादेव। *वि.* २. आनन्द वा समृद्धि दिने; कल्याण गर्ने; मङ्गलमय। (उदा.- शङ्कर सहाय छन् ता भयङ्करको के डर? - उखान)।

शङ्कराचार्य- *ना.* इस्वीको आठौँ शताब्दीका प्रसिद्ध आचार्य तथा अद्वैतवादका प्रवर्तक दार्शनिक सन्न्यासी।

शङ्का- *ना.* [सं.] १. केही अनिष्ट होला कि भन्ने डर; आशङ्का; सन्देह। (उदा.- शङ्काले लङ्का पिर्छ - उखान)। २. सङ्कल्पविकल्प; द्विविधा; धरमर; दोधार।

शङ्काजनक- *वि.* शङ्का पैदा गर्ने; संशयमा पार्ने।

शङ्कालु- *वि.* शङ्का गर्ने स्वभावको; मनमा शङ्का लिइरहने।

शङ्कास्पद- *वि.* शङ्का गर्ने स्वभावको; मनमा शङ्का गर्न सकिने स्थितिको; सन्देहास्पद।

शङ्कित- *वि.* शङ्का गरिएको; शङ्कास्पद।

शङ्की- *वि.* शङ्का गर्ने स्वभावको; डराउने (प्रायः उपसर्ग लाग्दा वा समासको अन्तमा प्रयुक्त हुने, जस्तै- आशङ्की, विशङ्की, अनिष्टशङ्की, पापशङ्की इ.)।

शङ्कु- *ना.* [सं.] १. तिखो घोच्ने हतियार (बाण, भाला आदि)। २. भित्तातिर गाडिने किलो, खुटी, मेख आदि वस्तु। ३. घडीको श केन्द्रमा रहने सुइरो। ४. पातको डाँठ वा भेटनु। ५.प्राचीन कालमा

प्रचलित बाह्र अङ्गुलको नाप। ६. झिना सिङ हुने एक जातको मृग।

शङ्ख- *ना.* [सं.] १. समुद्रमा पाइने घुँगी जातका किराको ढुङ्गाजस्तो साह्रो गुँड वा खबटो; त्यसैको अघि युद्धमा शत्रुपक्षलाई हाँक र स्वपक्षलाई उत्साह दिन बजाइने र अचेल कुनै माङ्गलिक कार्य वा पूजाआजामा दोहोरो र बाहुनक्षेत्रीका मलाममा एकोहोरो बजाइने बाजा। २. औँलाका टुप्पामा हुने एकातिर बगेर गएजस्तो आकृतिको रेखात्मक चिनु। ३. सय पद्मको सङ्ख्या वा गणना। ४. कुबेरका नौ निधिमध्ये एक। ५. विष्णुद्वारा मारिएको एक राक्षस; शंखासुर।

शङ्खचक्र- *ना.* १. औँलाका टुप्पामा हुने शङ्ख वा पाङ्ग्राजस्तो रेखात्मक चिह्न। २. पुराणअनुसार विष्णुको बाजा।

शङ्खपुष्पिका- *ना.* सेतो अपराजिता; सिन्काउली। २. जुही।

शङ्खवाद- विशेष उपलक्ष्यका अवसरमा राजदरबारमा शङ्ख फुक्ने अधिकारी।

शङ्खविष- *ना.* शङ्खिया; सङ्खिया।

शङ्खाकृति- *ना.* शङ्खको जस्तो एकापट्टि समतल परेको र अर्कापट्टि साँघुरिँदै चुच्चिएको आकृति वा कुनै लामो गोलाकार वस्तु।

शङ्खास्थि- *ना.* कन्चटको हाड।

शङ्खिनी- *ना.* [सं.] कामशास्त्रका अनुसार चार प्रकारका स्त्रीमध्ये एक; लाम्चा लाम्चा आँखा हुने, घाँटीमा तीन रेखा भएकी कामक्रीडामा रसिली तथा गुणशीलतायुक्त सुन्दर स्त्री।

शची- *ना.* [सं.] इन्द्रकी पत्नीको एक नाम; इन्द्राणी।

शटा- *ना.* [सं.] १. लामो, लट्टा परेको कपाल; जटा। २. सिंहको जगल्टा; केसर। ३. घोडाको याल। ४. वृक्षको जरा।

शठ- *वि.* [सं.] १. बुद्धि नभएको; मूर्ख; स्वाँठ। २. छल गर्ने; धूर्त; कपटी। *ना.* ३. मूर्ख व्यक्ति।

शठता- *ना.* १. मूर्खता; स्वाँठ चाल। २. छलीपना; कपट्याइँ; धूर्तता।

शण- *ना.* [सं.] सन।

शणसूत्र- *ना.* सनपाटको धागो; सनपाट।

शण्ठ- *वि.* [सं.] १. हक्क न बक्कको; लट्ठक; मूर्ख। २. नपुंसक; हिजडा।

शण्ड- *ना.* [सं.] १. साँढे; बैल। २. नपुंसक।

शण्ढ- *ना.* १. अन्तःपुरका स्त्रीहरूको रेखदेखका लागि रहेको नपुंसक व्यक्ति। २. नपुंसक। ३. साँढे; बैल।

शत- *ना.* [सं.] १. सयको सङ्ख्या वा गन्ती; सय। *वि.* २. सय सङ्ख्याको ३. सयौँ।

शतक- *वि.* १. सय सङ्ख्याको; सय। *ना.* २. सय वर्षको समय; शताब्दी; सदी। ३. एकै विषयका सय श्लोकको समूह (जस्तै- नीतिशतक, वैराग्यशतक, शृङ्गारशतक आदि)।

शतघ्नी- *ना.* १. पत्थरमा फलामका कीला गाडेर बनाइएको एकै चोटि सयकडौँ व्यक्तिलाई मार्न प्रयोग गरिने एक प्राचीन अस्त्र। २. तोप, बन्दुक आदि अस्त्र।

शतचण्डी- *ना.* १. नवरात्रिमा सय आवृत्ति सप्तशती पाठ गर्ने वा गराउने क्रिया। २. चौपट्टै रिसाउने खालकी आइमाई; कर्कशा वा क्रोधी स्त्री।

शतदल- *ना.* १. सयवटा पत्र हुने कमलफूल; कमल; पद्म। *वि.* २. सयवटा पत्र हुने।

शतधा- *क्रि.वि.* १. सय किसिमले। *वि.* २. सय गुना।

शतपत्री- *ना.* १. सयपत्री। *वि.* २. फूलमा सय वा धेरै पत्र हुने।

शतपथ- *वि.* [सं.] १. धेरै मार्ग वा शाखा भएको। २. याज्ञवल्क्य कर्ता मानिने यजुर्वेदको एक ब्राह्मण।

शतपथ ब्राह्मण- *ना.* सोही शतपथ नाम गरेको ब्राह्मण खण्ड।

शतपथिक- *वि.* १. शतपथ ब्राह्मणको अनुयायी वा ज्ञाता। २. धेरै मत मान्ने।

शतभिषा- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये चौबिसौँ नक्षत्र।

शतरन्जा- *ना.* हे. सतरन्जा।

शतरन्जी- *ना.* सतरन्जी।

शतरुद्री- *ना.* सय ब्राह्मणद्वारा एघार आवृत्तिका दरले एक दिनमा गरिने रुद्राभिषेक अनुष्ठान।

शतवार्षिक- *वि.* [सं.] सय वर्षमा हुने, गरिने वा सकिने; सय वर्षको अवधि पूरा भएको।

शतवार्षिकी- *वि.* १. शतवार्षिक। २. सय वर्षमा हुने वा मनाइने (उत्सव, जस्तो- मोतीराम शतवार्षिकी; पहलमानसिंह स्वाँर शतवार्षिकी आदि)।

शतशः- *क्रि.वि.* [सं.] १. सयकडौँ; सयौँ। २. सयौँ किसिमले।

शतांश- *ना.* [सं.] १. एक भागको सय खण्डको एक खण्ड; सयौँ भाग। २. परम्पराअनुसार अर्जित धनको सय भागको एक भाग दान गर्नुपर्ने परिमाण।

शतांशक- *ना.* पुनरावृत्तिको सम्पूर्ण योगलाई बराबरी सय भागमा खण्डित पार्ने मान।

शताङ्क- *ना.* [सं.] सयका आधारमा को कुन स्थानमा पर्छ भनी गरिने हिसाब।

शताब्द- *ना.* [सं.] शताब्दी।

शताब्दी- *ना.* सय वर्षको समय वा अवधि; शतक; सदी।

शतायु- *वि.* [सं.] सय वर्षसम्मको आयु भएको; धेरै वर्ष बाँच्ने।

शतावधान- *ना.* [सं.] १. सयौँ वा धेरै कामकुरा एकै पटक वा छिटोछिटो सोच्नसुन्न सक्ने शक्ति। *वि.* २. त्यस्तो शक्ति भएको (व्यक्ति)।

शतावधानी- *वि.* शतावधान।

शतावरी- *ना.* [सं.] सुपका जस्ता पात अनि सेता फूल र राता गोल फल हुने, ठुलो र सानो दुई प्रकारको भेद भएको, स्वास्थ्यका निम्ति हितकर मानिने तथा तरकारी खाइने एक जातको लता; कुरिलो।

शती- *ना.* [सं.] १. सयवटा वस्तु वा श्लोकको समूह (जस्तो- सप्तशती)। २. शतक; शताब्दी।

शत्रु- *ना.* [सं.] कथ्य.- सत्तुर। चर्को वैमनस्य वा विरोध भएको व्यक्ति अथवा पक्ष; दुस्मन; वैरी; रिपु।

शत्रुता- *ना.* वैरभाव; दुस्मनी।
शनि- *ना.* [सं.] १. फलित ज्योतिषअनुसार अशुभ तथा अनिष्टकारक मानिने एक ग्रह; नवग्रहमध्ये सातौँ ग्रह; शनैश्चर। २. साताको आखिरी दिन; सन्सरबार।
शनिदृष्टि- *ना.* शनिश्चरको जस्तो अमङ्गल गर्ने दृष्टि; कुदृष्टि।
शनिप्रदोष- *ना.* शुक्लपक्षको त्रयोदशीका दिन शनिवार पर्दा व्रत बसेर गरिने शिवको सायङ्कालीन पूजा।
शनिवार- *ना.* साताको अन्तिम दिन वा वार।
शनिवासर- *ना.* शनिवार।
शनिश्चर- *ना.* [सं.] १. शनि ग्रह। २. शनिवार।
शनिश्चरे- *वि.* १. अमङ्गल गर्ने; बिच्छुकी। २. शनिश्चरको।
शनैः- *क्रि.वि.* [सं.] १. बिस्तारै; सुस्तरी।
शनैश्चर- *ना.* [सं.] १. शनिश्चर। *वि.* २. मन्द गतिले वा बिस्तारै हिँड्ने।
शनैश्चरवार- *ना.* शनिवार; सन्सरबार।
शन्तनु- *ना.* [सं.] चन्द्रवंशी एक राजा तथा महाभारतप्रसिद्ध भीष्मका पिता।
शपथ- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरो हो-होइन वा गर्ने-नगर्ने भन्ने विषयमा बोलिने वचन; धर्मभकाइ; किरिया; प्रतिज्ञा। २. संविधानअनुसार कुनै उच्च पदभार ग्रहण गर्दा गरिने प्रतिज्ञा।
शपथ ग्रहण- *ना.* संवैधानिक रूपमा तथा नियमपूर्वक कुनै उच्चपदस्थ व्यक्ति वा निर्वाचित प्रतिनिधिले आफ्नो पदप्रति इमान्दार रही सेवा गर्न वचनबद्ध हुने तथा प्रतिज्ञा गर्ने काम।
शपथपत्र- *ना.* सम्बन्धित स्थानमा आफ्नो कुरा साँचो हो भनी प्रस्तुत गर्नका निम्ति शपथ गरिएका कुरा लेखिएको पत्र; प्रतिज्ञापत्र।
शपथिका- *ना.* शपथपत्र।
शप्त- *वि.* [सं.] १. सराप दिइएको; सरापेको; शापित। *ना.* २. सराप दिइएको व्यक्ति।
शफर/शफरी- *ना.* [सं.] एक प्रकारको सानो टल्कने माछो; असला माछो।
शबर- *ना.* [सं.] एक प्राचीन जङ्गली जाति; भिल्ल।
शबरी- *ना.* १. रामकी अनन्य भक्त एक भिल्लिनीको नाम। २. भिल्लिनी।
शबल- *वि.* [सं.] मिश्रित रङ भएको; रङ्गीबिरङ्गी; छिरबिरे।
शब्द- *ना.* [सं.] १. अनुभूत विषयवस्तुलाई व्यक्त गरिने वर्णात्मक वा ध्वन्यात्मक ध्वनि; आवाज। २. वर्ण वा वर्णसमूहबाट बनेको कुनै अर्थ बुझाउने ध्वनि; सार्थक पद; लबज।
शब्दकोश- *ना.* कुनै भाषाका शब्दहरूको वर्णक्रमअनुसार शब्द सङ्कलन गरी व्याकरणात्मक कोटि आदि खुलाएर उही वा अन्य भाषामा अर्थ, पर्याय, विशेषता आदि लेखिएको ग्रन्थ; अभिधान।
शब्दकोष- *ना.* शब्दकोश।
शब्दचित्र- *ना.* १. साहित्यमा कर्णमधुर वा चमत्कार उत्पन्न गर्ने शब्द प्रयोग हुने यमक, अनुप्रास आदि शब्दालङ्कार। २. अक्षरहरूको रखाइद्वारा कुनै जीव वा वस्तुको वर्णनचित्र तयार पारिने साहित्यिक रचना (खड्ग, मुख आदि बन्ध)। ३. प्रत्यक्ष देखे झैँ गरी कुनै व्यक्ति, वस्तु वा घटनाको वर्णन गरिने साहित्यिक लेखन वा शैली।
शब्दजाल- *ना.* शब्दको थोपरथापर; शब्दाडम्बर।
शब्दप्रमाण- *ना.* कसैले भनेको वा लेखेको शब्दका आधारमा अडेको वा लिइएको प्रमाण।
शब्दब्रह्म- *ना.* १. शब्दमा निहित वा शब्दरूपमा विद्यमान ब्रह्म; आत्मा वा परमात्मासम्बन्धी आध्यात्मिक ज्ञान। (शब्द नै ब्रह्म हो, सृष्टि हो र त्यही नै ब्रह्मका रूपमा नित्य रहिरहन्छ भन्ने ब्रह्मवादीहरूको सिद्धान्त छ)।
शब्दभेद- *ना.* ध्वन्यात्मक, व्यक्तवर्णात्मक र अनुकरणात्मक रूपबाट हुने शब्दका तीन भेद।
शब्दभेदी- *वि.* नदेखिने वा अँध्यारो ठाउँबाट आएको शब्दका भरमा नै निसाना लगाउने (बाण वा व्यक्ति)।
शब्दयोजना- *ना.* १. कुनै वाक्य वा रचनामा उचित शब्द राख्ने वा प्रयोग गर्ने काम। २. त्यसरी राखिएका शब्दहरूको क्रम।
शब्दविद्या- *ना.* शब्दको उत्पत्ति, रूप, संरचना, भेद आदिको ज्ञान गराउने विद्या; शब्दशास्त्र।
शब्दवेधी- *वि.* शब्दभेदी।
शब्दश्लेष- *ना.* दुई वा धेरै चमत्कारपूर्ण अर्थ दिने गरी कुनै ठाउँमा एउटै शब्द प्रयुक्त हुने काम।
शब्दशास्त्र- *ना.* शब्दविद्या; व्याकरण।
शब्दशुद्धि- *ना.* शब्दको शुद्धता।
शब्दसाधन- *ना.* शब्दहरूको व्युत्पत्ति, भेद, रूपान्तर आदि देखाइने व्याकरणको अङ्ग वा भाग।
शब्दाक्षर- *ना.* प्रणव; ॐ।
शब्दाडम्बर- *ना.* सामान्य कुरा प्रकट गर्दा पनि अप्रचलित तथा कठिन शब्द र लामालामा वाक्यहरू प्रयोग गरिने काम वा ढाँचा; शब्दजाल; एक प्रकारको उदात्तविरोधी तत्त्व।
शब्दातीत- *वि.* शब्दद्वारा भेट्न वा भन्न नसकिने; वर्णनातीत।
शब्दानुशासन- *ना.* शब्दको शुद्धि, अर्थ, भेद आदिको ज्ञान गराउने शास्त्र; व्याकरण।
शब्दान्वय- *ना.* वाक्यमा प्रयुक्त शब्दका वचन, लिङ्ग, काल आदिको भेद छुट्ट्याउने र अन्य शब्दका साथ रहेको सम्बन्ध देखाउने काम।
शब्दार्थ- *ना.* १. शब्द र त्यसको अर्थ। २. शब्दको प्रचलित तथा सामान्य अर्थ।
शब्दार्थतत्त्व- *ना.* शब्दार्थको मूल अभिप्राय वा लक्षण।
शब्दार्थतात्त्विक- *वि.* शब्दार्थतत्त्वसम्बन्धी।
शब्दालङ्कार- *ना.* [सं.] साहित्यमा शब्दालङ्कार र अर्थालङ्कार दुई भेदमध्ये एक; शब्द वा वर्णनको चमत्कारको प्रधानता भएको र त्यसैबाट माधुर्य उत्पन्न हुने अलङ्कार (यमका, अनुप्रास आदि)।
शब्दावली- *ना.* [सं.] १. कुनै भाषा वा बोलीमा प्रयुक्त हुने खासखास विषय वा कार्यसित सम्बन्धित शब्दहरूको सूची। २. कुनै वाक्यरचना आदिमा प्रयोग भएका शब्दहरूको प्रकार तथा क्रम।
शब्दाश्रित- *वि.* [सं.] शब्दमा आश्रित हुने वा अड्ने।

शब्दाश्रित निपात- *ना.* कुनै शब्दमा आश्रित भएर मात्र प्रयुक्त र अर्थवान् हुने निपात (त, न, नि, नै, पो आदि)।

शम- *ना.* [सं.] १. मानसिक स्थिरता वा आनन्द; शान्ति। २. मन शान्त पार्ने काम; इन्द्रिय तथा अन्तःकरणको संयम। ३. शान्तरसको स्थायी भाव। ४. माफ दिने काम; क्षमा।

शमता- *ना.* शम हुनाको भाव, गुण वा धर्म।

शमन- *ना.* [सं.] १. कुनै बाधा, विकार, उपध्रो आदिलाई शान्त पार्ने काम; शान्ति। २. यमराज। ३. कुनै कुराको अन्त्य; समाप्ति।

शमनी- *ना.* रात; रात्रि।

शमनीय- *वि.* शमन गर्न सकिने; शमन हुने।

शमशेर- *ना.* हे. समसेर।

शमित- *वि.* [सं.] १. शमन गरिएको वा भएको; शान्त। २. दबाइएको; दमित।

शमी- *ना.* [सं.] टुप्पो तिखो नभएका चिल्ला हरिया पात हुने, विवाह आदि कार्यमा तथा यज्ञका निम्ति हाँगाबिँगा अरणी बनाएर आगो निकाल्न प्रयोग गरिने एक जातको रुख वा त्यसैको काठ।

शम्पा- *ना.* [सं.] १. ओखलमा हिर्काउँदा आगो निकाल्ने भाँडो (यसो गर्दा राक्षसहरू भाग्छन् भन्ने किंवदन्ती छ)। २. बिजुली।

शम्बल- *ना.* [सं.] १. बाटोखर्च; सामल। २. समुद्री किनार; तट। ३. जल्ने काम; डाह; ईर्ष्या।

शम्बूक- *ना.* [सं.] १. घुँगी किरो। २. शङ्ख। ३. आफ्ना जातिका निम्ति वर्जित साधना गरेको कारणमा रामद्वारा मारिएको, रामायणको एक शूद्र तपस्वी। ३. हात्तीको सुँडको अगिल्लो भाग।

शम्भु- *ना.* [सं.] १. शिवजी; महादेव। २. सिद्ध पुरुष।

शयन- *ना.* [सं.] १. सुत्ने काम; पल्टाइ; लेटाइ। २. सुत्ने साधन (खाट, पलङ, ओछ्यान, गुन्टा आदि)।

शयनकक्ष- *ना.* सुत्ने ठाउँ वा कोठा; शयनागार।

शयनगृह- *ना.* सुत्ने घर; शयनागार।

शयनथैलो- *ना.* भित्रपट्टि शरीर घुसाई सुत्ने खोलका आकारको बिछ्यौना (स्लिपिङ ब्याग)।

शयनागार- *ना.* शयनगृह; शयनकक्ष।

शय्या- *ना.* [सं.] सुत्ने तथा ओछ्याउने साधन (ओछ्यान, खाट, पलङ आदि)।

शय्यादान- *ना.* मरेका एघारौँ दिनमा वा पुराण आदि मङ्गलकार्यको साङ्गे हुने दिनमा ब्राह्मण वा पुरोहितलाई दिइने वस्त्र, भाँडाकुँडा, बिछ्यौना र खाद्य वस्तुसहितको दान।

शर- *ना.* [सं.] १. बाण, कलम आदि बनाउन उपयोग हुने निगालो, मालिङ्गो आदिको डाँठ। २. बाण, काँड, तीर आदि। ३. नेती बेरिने पोरा लाइएको मधानीको सोठो। ४. निगालाका टुप्पामा तिखो सुइरो वा लिसो हालेर चरा समाउने वा मार्ने अङ्कुसे।

शरच्चन्द्र- *ना.* [सं.] शरत्कालमा देखिने स्वच्छ चन्द्रमा। (उदा.- शरच्चन्द्रको रमणीय रातमा झरना अझ सुन्दर देखिन्छ)।

शरच्चन्द्रिका- *ना.* शरत्कालमा लाग्ने सफा जून; शरद्ऋतुमा देखिने चन्द्रमाको स्वच्छ किरण।

शरण- *ना.* [सं.] १. कठिन वा दुःखद अवस्थामा कसैबाट रक्षित हुने तथा कसैको आधार लिन पाउने काम; आड लिएर गरिने रक्षा; आश्रय (उदा.- मेरो आज शरण् पऱ्यो भनि दया आयो उ काग्मा पनि। - भानुभक्तीय रामायण। शरणको मरण गर्नुहुँदैन। - उखान)। २. कसैको पछाडि लाग्ने काम; पिछा; आत्मसमर्पण।

शरणागत- *वि.* शरणमा आएको; शरणमा परेको (उदा.- शरणागतको रक्षा गर, प्रभु!)।

शरणागति- *ना.* शरण पर्ने काम।

शरणार्थी- *वि.* [सं.] १. शरण चाहने वा माग्ने; आश्रयको इच्छा गर्ने। *ना.* २. परिस्थितिवश आफ्नो जन्मभूमि वा देश छाडेर अर्को ठाउँ वा देशमा गई आश्रय लिने अथवा बसोबास गर्न चाहने व्यक्ति।

शरणार्थी बस्ती- *ना.* शरणार्थीहरू आएर नयाँ आवादी वा घरजम गरी बसेको ठाउँ।

शरणार्थी शिविर- *ना.* शरणार्थीहरूको अस्थायी बसोबास भएको स्थान।

शरण्य- *वि.* [सं.] १. आश्रय दिनुपर्ने; शरण दिन योग्य। २. शरणमा लिने; रक्षक।

शरत्- *ना.* [सं.] शरद्।

शरत्काल- *ना.* शरद् ऋतुको समय।

शरद्- *ना.* [सं.] छ ऋतुमध्ये चौथो ऋतु; वर्षापछिको ऋतु; असोज र कात्तिक महिनामा पर्ने ऋतु।

शरपुङ्खा- *ना.* [सं.] टुप्पातर्फ मसिना फराक पात हुने, प्याजी रङका फूल फुल्ने एक जातको बोट र त्यसैको लामोलामो कोसो वा फल।

शरभ- *ना.* [सं.] हिमालमा हुने सिंहभन्दा पनि बलियो मानिएको, धेरै माथि उफ्रन सक्ने, पुराणप्रसिद्ध आठखुट्टे पशु।

शरम- *ना.* [फा. शर्म] हे. सरम।

शराव- *ना.* [सं.] प्रायः कुनै पदार्थ खान वा पिउन प्रयोग गरिने माटाको भाँडो; माटाको पाला।

शरासन- *ना.* [सं.] १. धनु; कमान। २. बाण राख्ने ठोक्रो।

शरीर- *ना.* [सं.] १. हाड, मासु, रगत आदिले युक्त प्राणीका सम्पूर्ण अङ्गको समूह; देह; तन; जिउ; काय। २. कुनै पनि वस्तुका सबै अङ्गले युक्त पार्थिव रूप।

शरीरधारी- *वि.* शरीर धारण गर्ने; देहधारी।

शरीररक्षक- *ना.* हे. अङ्गरक्षक; बडीगार्ड।

शरीरविज्ञान- *ना.* शरीरका अङ्गहरूको बनोट तथा तिनका कार्यकलापको विवेचना गरिएको विज्ञान; शरीरशास्त्र।

शरीरशास्त्र- *ना.* शरीरविज्ञान।

शरीरसंस्कार- *ना.* १. नाना प्रकारका शुद्धि संस्कारका अनुष्ठानद्वारा शरीरलाई शुद्ध र पवित्र पार्ने काम। २. सौन्दर्यका निम्ति गरिने शरीरको सफाइ, शृङ्गार आदि काम।

शरीरी- *वि.* शरीर भएको; शरीर धारण गर्ने (प्राणी, जीव आदि)।

शर्करा- *ना.* [सं.] १. सखर, खुदो; चिनी। २. बालुवाको कण; बलौटे जमिन। ३. कुनै पनि साह्रो टुक्रो वा कण (कङ्कट, गेगर, असिना इ.)।

शर्मा- *ना.* [सं.] १. ब्राह्मणहरूका नामको पछाडि रहने एक उपाधि (जस्तो- विष्णु शर्मा, बालचन्द्र शर्मा इ.)। २. प्रसन्नता; आनन्द;

खुसी। ३. आशीर्वाद। ४. आधार; घर (प्रायः वैदिक अर्थमा)।
शर्मिष्ठा- *ना.* [सं.] महाभारतप्रसिद्ध दानवराज वृषपर्वाकी पुत्री तथा चन्द्रवंशी राजा ययातिकी कान्छी रानी।
शर्वरी- *ना.* [सं.] १. रात्रि; रात। २. साठी संवत्सरमध्ये एक। ३. हलेदो।
शलभ- *ना.* [सं.] १. गाइनेकिराजस्तो बथानिएर उड्ने एक जातको किरो; सलह। २. फट्याङ्ग्रो।
शलाका- *ना.* [सं.] १. काठ, बाँस, धातु आदिको टुक्रा; डन्डी वा छेस्को। २. रङ भर्ने वा आँखामा गाजल लाउने पेन्सिल। ३. नलीखुट्टाको हाड। ४. दुम्सी। ५. सलाई। ५. छाताको करङ।
शल्य- *ना.* [सं.] १. चिरफार गर्ने हतियार (कैंची, छुरा, सुइरो, स्याँगी आदि)। २. कण्टक; काँडो। ३. बाण; तीर। ४. बिझ्ने दुःखदायी कुरो। ५. हाड; अस्थि। ६. मद्र देशका महाभारतकालीन राजाको नाम।
शल्यक्रिया- *ना.* चिरफारद्वारा शारीरिक उपचार गरी ठिक पार्ने काम; शल्यचिकित्सा।
शल्यचिकित्सक- *ना.* चिरफारका पद्धतिले काम गर्ने डाक्टर वा वैद्य।
शल्यचिकित्सा- *ना.* चिरफारका पद्धतिले गरिने रोगको उपचार वा चिकित्सा; शल्यकर्म।
शल्यविज्ञान- *ना.* शरीरमा भएका घाउखटिरा वा दूषित अङ्गको चिकित्साका निम्ति चिरफार गर्ने पद्धति बताउने विज्ञान; शल्यशास्त्र।
शल्यशास्त्र- *ना.* शल्यविज्ञान।
शल्योपचार- *ना.* चिरफारद्वारा गरिने उपचार वा चिकित्सा।
शव- *ना.* [सं.] मृत शरीर; लास; मुर्दा; सिनु (पशुको)।
शवकर्पट- *ना.* कात्रो।
शवपरीक्षा- *ना.* मृत्युको कारण थाहा पाउनका लागि लास जाँच्ने काम; पोस्टमार्टम।
शवयात्रा- *ना.* बन्धुबान्धवहरू मिलेर मृतकलाई जलाउने, गाड्ने आदि अन्तिम संस्कारका निम्ति घाट वा चिहानमा लैजाने काम।
शवयात्री- *ना.* शवयात्रामा सम्मिलित हुने व्यक्ति; मलामी।
शवयान- *ना.* मुर्दालाई संस्कार गर्न लैजाँदा राख्ने खट; घारो।
शश- *ना.* [सं.] १. खरायो; चौघडा। २. कामशास्त्रअनुसार चार किसिमका पुरुषमध्ये मधुरभाषी, सत्यवक्ता, सुशील र गुणग्राही व्यक्ति।
शशक- *ना.* खरायो; चौघडा; शश।
शशधर- *ना.* चन्द्रमा।
शशशृङ्ग- *ना.* वास्तविक संसारमा नहुने, खरायोको सिङ जस्तै असम्भव वा काल्पनिक कुरो; भरपत्यार गर्न नसकिने कुरा।
शशाङ्क- *ना.* [सं.] चन्द्रमा; शशी।
शशाङ्क शेखर- *ना.* महादेव; शिव।
शशि- *ना.* [सं.] शशी।
शशिकला- *ना.* १. चन्द्रमाको सोह्र कला। २. चरणैपिच्छे चार नगण र एक सगण हुने वर्णवृत्त।
शशिकान्त- *ना.* १. चन्द्रकान्तमणि। २. कमल; कुमुद।
शशिधर- *ना.* १. चन्द्रमा २. शिव।
शशिप्रभा- *ना.* चन्द्रको किरण; ज्योत्स्ना।
शशिमण्डल- *ना.* चन्द्रमाको मण्डल वा घेरा; चन्द्रमण्डल।
शशिमुख- *ना.* चन्द्रमाजस्तो सुन्दर अनुहार भएको वा साह्रै राम्रो व्यक्ति।
शशिमुखी- *ना.* त्यस्तो अनुहार भएकी राम्री स्त्री।
शशिवदना- *वि.* १. चन्द्रमाजस्तो उज्यालो मुख भएकी; शशिमुखी। *ना.* २. हरेक चरणमा नगण र यगण हुने एक वार्णिक छन्द।
शशिशेखर- *ना.* शिव; महादेव।
शशी- *ना.* [सं.] चन्द्रमा; इन्दु।
शष्प- *ना.* [सं.] १. भर्खरै उम्रेको घाँस; कलिलो तृण। २. गुप्तेन्द्रियमा उम्रिएका रौँ।
शस्त्र- *ना.* [सं.] हातमा लिएर नै काट्ने मार्ने आदिकाम गरिने हतियार (खुकुरी, तरबार, खुँडा आदि)।
शस्त्रगृह- *ना.* शस्त्रागार; सिलखाना।
शस्त्रचिकित्सा- *ना.* शल्यचिकित्सा।
शस्त्रजीवी- *ना.* १. हातहतियार चलाउने काम गरेर जीविका गर्ने व्यक्ति; सैनिक। *वि.* २. शस्त्र चलाएर जीविका गर्ने।
शस्त्रधारी- *वि.* १. हतियार लिएर वा भिरेर हिँड्ने; शस्त्र लिएको। *ना.* २. सैनिक; योद्धा।
शस्त्रन्यास- *ना.* कुनै हतियार हातमा नलिने प्रतिज्ञा वा व्रत; शस्त्रको त्याग।
शस्त्रविद्या- *ना.* शस्त्र वा हातहतियार चलाउने विद्या; धनुर्विधा।
शस्त्रागार- *ना.* हातहतियार राख्ने ठाउँ वा घर; शस्त्रगृह; सिलखाना।
शस्त्रास्त्र- *ना.* हातैमा लिएर हिकाईने खुकुरी, तरबार आदि र फ्याँकेर प्रहार गरिने बाण, भाला, बन्दुक आदि हतियार; शस्त्र र अस्त्र।
शस्त्री- *वि.* [सं.] शस्त्रले सुसज्जित; हतियार भिरेको; शस्त्रधारी।
शस्त्रीकरण- *ना.* कुनै राष्ट्र वा राष्ट्रका गुटहरूले सम्पूर्ण शक्ति शस्त्रास्त्रमा निर्भर गराउने काम।
शस्य- *ना.* [सं.] १. भर्खर उम्रेको वा कलिलो घाँस। २. खेतीपातीको उपज बाली; अन्न; धान्य। *वि.* ३. सहाउनुपर्ने; प्रशंसनीय।
शहर- *ना.* [अ.] हे. सहर।
शहीद- *ना.* [अ.] हे. सहिद।
शाक- *ना.* [सं.] १. तरकारी खाइने हरियो पात, डाँठ आदि; साग। २. राम्रो काठ हुने एक जातको रुख।
शाकद्वीप- *ना.* पुराणमा वर्णित प्रसिद्ध सात द्वीपमध्ये एक।
शाकाहार- *ना.* [सं.] सागपात, फलफूल, दुधदही, अन्न आदि मात्रको खवाइ; माछामासु आदि नभएको भोजन।
शाकाहारी- *वि.* सागपात, फलफूल, दुधदही आदि सात्त्विक भोजन मात्र गर्ने; माछामासु आदि नखाने।
शाकिनी- *ना.* [सं.] १. शाक वा सागपातको खेती वा सो खेती गर्ने जमिन। २. पिशाचिनी वा देवी ठानिने, दुर्गाकी एक सेविका। ३. डाइनी; बोक्सी।
शाकुनिक- *वि.* [सं.] १. चराचुरुङ्गी मार्ने वा समातेर बेच्ने पेसा भएको (व्यक्ति)। २. शकुन वा ग्रहगतिको शुभाशुभ फल बताउने

(व्यक्ति)।
शाकुन्तल- *वि.* [सं.] १. शकुन्तलासम्बन्धी; शकुन्तलाको। *ना.* २. शकुन्तलाका गर्भबाट उत्पन्न भएका राजा भरत। ३. शकुन्तला र दुष्यन्तसम्बन्धी कथा भएको यसै नाउँको काव्यकृति (संस्कृतमा कालिदासद्वारा रचित 'अभिज्ञानशाकुन्तल' नाटक, नेपालीमा देवकोटाद्वारा रचित 'शाकुन्तल' महाकाव्य आदि)।
शाके- *वि.* [सं.] १. शकसम्बन्धी; शकको; शालिवाहनको। *ना.* २. शकसंवत्।
शाक्त- *वि.* [सं.] १. तान्त्रिक विधिअनुसार प्रायः दिव्य शक्तिका स्त्रीमूर्ति काली, दुर्गा आदिको शक्तिको उपासना गर्ने; शक्तिपूजक, (शक्तिहरूका पवित्र अर्थात् दक्षिणाचार र अपवित्र अर्थात् वामाचार दुई किसिमका अनुष्ठानविधि हुन्छन्)। २. शक्तिसम्बन्धी; दैवी शक्तिको। *ना.* ३. काली, दुर्गा आदि दैवी शक्तिको उपासना गर्ने व्यक्ति; शक्तिको उपासक; वाममार्गी।
शाक्तागम- *ना.* दैवी शक्तिसम्बन्धी कुरा लेखिएको शास्त्र; तन्त्रशास्त्र।
शाक्य- *ना.* [सं.] १. शक्तिशाली तथा सभ्य रूपमा रहेको र पश्चिम नेपाल, पहाड, मदेस सबैतिर फिंजारिएको एक प्राचीन क्षत्रिय जाति; गौतम बुद्धको कुल वा वंश। २. गौतम बुद्ध। ३. बौद्ध धर्मावलम्बी नेवार जातिको एक वर्ग; बाँडा।
शाक्य भिक्षु/भिक्षुक- *ना.* १. बौद्ध सन्न्यासी। २. बौद्ध धर्म मान्ने एक वर्ग; बाँडा।
शाखा- *ना.* [सं.] १. मूल फेदबाट माथि गएर फाटेको रुखको सानो अङ्ग; हाँगो। २. कुनै पनि मूल भाग वा वस्तुबाट निस्केको अङ्ग वा अवयव; विभाग। ३. कुनै सं. कार्यालय आदिअन्तर्गतको सुबिस्ताका निम्ति टाढा रहेको सङ्गठन वा अङ्ग। ४. वेदका संहिताको पाठ तथा क्रमभेद। ५. कुनै दर्शनशास्त्र आदिको अर्को भेद; सम्प्रदाय। ६. कुनै विषय वा सिद्धान्तसित सम्बद्ध एकै विचार वा मूलका मानिसहरूको वर्ग वा समूह। ७. छोरापट्टिको वंशावली तथा छोरापट्टिका सन्तानको लहरो।
शाखा अधिकृत- *ना.* राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको कर्मचारी; शाखाको प्रमुख।
शाखा प्रशाखा- *ना.* १. ठुलो शाखा र सानो शाखा; शाखाको पनि शाखा। २. पहिले निस्केका अङ्गको पनि सानोतिनो अङ्ग वा उपाङ्ग; हाँगाबिँगा।
शाखामार्ग- *ना.* मूल मार्गबाट छुट्टिएर गएको वा मूल मार्ग आई जोडिने अर्को मार्ग; सानो वा छड्के बाटो।
शाखामृग- *ना.* शाखावानर।
शाखावानर- *ना.* रुखका हाँगामा झुन्डिएर निर्वाह गर्ने, पुच्छर नभएको वानर; शाखावानरानुगणभित्र पर्ने वानर।
शाखावानरानुगण- *ना.* रुखका हाँगामा झुन्डिएर बस्ने एक प्रकारको वानरको सामूहिक नाम; शाखावानर र त्यससित मिल्ने जातको वानरको समूह।
शाखा व्यवसाय- *ना.* मूल व्यवसायबाहेकको अर्को सानो व्यवसाय वा काम।
शाखी- *वि.* १. शाखा भएको; हाँगा भएको। २. शाखासित सम्बन्ध राख्ने (वेदको)। *ना.* ३. रुख।
शाखोच्चार/शाखोच्चारण- *ना.* विवाहका समयमा सम्बन्धित पुरोहितहरूले वरवधूका वंशको नाम, गोत्र, प्रवर आदि भन्ने काम।
शाङ्कर- *वि.* [सं.] १. शङ्करसम्बन्धी; शङ्करको। २. शङ्कराचार्यले बनाएको; शङ्कराचार्यसम्बन्धी।
शाट- *ना.* [सं.] १. कपडाको टुक्रो २. कमरमा बाँधेर पहिरिने वस्त्र (धोती आदि)।
शाटी- *ना.* सारी; फरिया; गुनिउँ।
शाठ्य- *ना.* [सं.] शठ हुनाको भाव वा अवस्था; शठता; स्वाँठ चाल; छट्टेलपन।
शाण- *ना.* [सं.] हतियार उध्याउने ढुङ्गाको चक्का; सान।
शाणित- *वि.* साँध लगाइएको; धार निकालिएको।
शाण्डिल्य- *ना.* [सं.] भक्तिशास्त्रका निर्माता तथा गोत्रप्रवर्तक एक ऋषि।
शाण्डिल्य गोत्र- *ना.* शाण्डिल्य ऋषिको नामले चलेको उनको कुल वा वंशवृक्ष; काफ्ले, महत आदि थर हुनेहरूको गोत्र।
शान१- *ना.* [सं. शाण] हतियार उध्याउने ढुङ्गो; शाण; सान; साँध।
शान२- *ना.* [अ.] हे. सान।
शान्त- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रकारको रिसराग, द्वेष, दुःख आदि मनोविकार नभएको; शिष्ट र सौम्य प्रकृतिको; शान्तियुक्त; सुशील र विनम्र। २. गति वा वेग नभएको; निश्चल। ३. कुनै उपद्रो, विघ्नबाधा, हल्ला आदि नभएको; निःशब्द; मौन। ४. मानिस आदि नभएको; सुनसान; निर्जन। ५. शमन भएको; निभेको। ६. प्राणपखेरु उडेको; मरेको; मृत। ७. प्रसन्न वा सन्तुष्ट पारिएको; धैर्य भएको।
शान्तमना- *वि.* शान्त मन भएको; नतात्ने वा नआत्तिने स्वभावको।
शान्तरस- *ना.* काव्यका नवरसमध्ये सांसारिक दुःख, निस्सारता आदिको ज्ञान वा परमात्माको स्वरूप आलम्बन र वैराग्य स्थायी भाव भएको एक रस।
शान्ता- *ना.* ऋष्यशृङ्ग मुनिसँग विवाह भएकी, राजा दशरथकी पुत्री तथा लोमपाद ऋषिकी धर्मपुत्री।
शान्ति- *ना.* [सं.] १. सुखदुःख, हर्षविस्मात्, रिसद्वेष आदि मनोभावनाले नबिथोलिएको मानसिक स्थिति; शान्त वा स्थिर अवस्था। २. विद्रोह, होहल्ला, खलबली, रडाको आदि नभएको अवस्था। ३. भोकतिर्खा, श्रमताप, घामपानी आदिको शमन। ४. ग्रहहरूको बाधा तथा अशुभ फल, दोष आदिको निवृत्ति गर्ने कुनै माङ्गलिक कार्य। ५. मनमा कुनै दुःखपिर आदि नहुने बाधारहित अवस्था; आराम; चैन। ६. सांसारिक विषयभोगप्रतिको विरक्ति वा उदासीनता। ७. सहने काम; धैर्य; सान्त्वना।
शान्तिक- *वि.* १. शान्ति गर्ने वा शान्ति दिने; शान्तिकर। २. शान्तिसम्बन्धी। *ना.* ३. शान्तिकर्म; शान्तिस्वस्ति।
शान्तिकर- *वि.* १. शान्ति गर्ने; शान्तिकारी। *ना.* २. मनमा हुने वा भएको चिन्ता, आकुलता, तनाव आदि घटाउन गरिने औषधी।
शान्तिकर्म- *ना.* अनिष्ट, बाधा आदिको शान्ति वा निवारणका लागि गरिने पूजापाठ; शान्तिस्वस्ति।

शान्तिकारी- *वि.* शान्तिकर।
शान्तिक्षेत्र- *ना.* युद्ध वा कुनै प्रकारको विवादरहित कुनै क्षेत्र, देश तथा देशहरूको समूह वा निश्चित भूभाग (कुनै क्षेत्र वा भूभागलाई युद्ध, विवाद वा झैझगडाबाट अलग राखी शान्तिपूर्ण वातावरणमा विकासपथतिर लम्काउने उद्देश्यले शान्तिक्षेत्र घोषित गर्ने प्रस्ताव एवं भूमध्यसागरीय क्षेत्र, हिन्द महासागर, दक्षिणपूर्व एसियाली देशहरूको सङ्गठनको क्षेत्रलाई शान्तिक्षेत्र घोषित गर्न राखिएका प्रस्ताव)।
शान्तिदाता- *वि.* शान्ति दिने (व्यक्ति)।
शान्ति दायक- *वि.* शान्ति दिने; शान्तिप्रद।
शान्तिदूत- *ना.* शान्तिवार्ता गर्नका निम्ति वा शान्तिको प्रस्ताव लिएर अर्को देश, प्रतिपक्षी समूह आदिमा जाने दूत।
शान्तिपर्व- *ना.* युधिष्ठिरको चित्तशान्तिका निम्ति भनिएका धेरै कथा, उपदेश तथा ज्ञानको चर्चा भएको, महाभारतको बाह्रौं पर्व।
शान्तिपाठ- *ना.* कुनै माङ्गलिक कार्य थाल्दा विघ्नबाधा हटाउनका लागि आरम्भमा गरिने धार्मिक पाठ।
शान्तिपूर्ण- *वि.* [सं.] शान्ति छाएको; शान्ति भएको ; शान्तिमय।
शान्तिपूर्ण सहअस्तित्व- *ना.* शान्तिपूर्ण वातावरणमा एकअर्कासँग मैत्री, सद्भावना र समझदारी राख्ने तथा पारस्परिक विवाद नल्याई स्वतन्त्र रूपमा बाँच्ने राजनीतिक सिद्धान्त।
शान्तिप्रद- *वि.* [सं.] शान्ति दिने; आनन्ददायी; शान्तिदायक।
शान्तिप्रिय- *वि.* [सं.] शान्ति मन पराउने; शान्तिप्रेमी।
शान्तिप्रेमी- *वि.* [सं.] शान्ति मन पराउने; शान्ति चाहने; शान्तिप्रिय।
शान्तिमय- *वि.* [सं.] सबैतिर शान्ति छाएको; शान्तिले भरिभराउ।
शान्तिवाद- *ना.* [सं.] आधुनिक राजनीतिका अनुसार सबै राष्ट्रले सैनिक शक्तिको प्रयोग तथा युद्धको विरोध गर्ने र सर्वत्र शान्ति स्थापित गरी शान्तिपूर्वक रहने तथा आपसका झैझगडालाई पनि शान्तिपूर्वक समाधान गर्ने वाद वा सिद्धान्त।
शान्तिवादी- *वि.* १. शान्तिवादको समर्थक तथा अनुयायी। २. शान्तिवादसम्बन्धी; शान्तिवादको।
शान्तिवार्ता- *ना.* [सं.] शान्ति स्थापना गर्ने उद्देश्यले दुई वा दुईभन्दा बढी राष्ट्रहरूका बिच हुने औपचारिक वा अनौपचारिक कुराकानी वा बैठक।
शान्तिसन्धि- *ना.* [सं.] १. परस्परमा झैझगडा नगरी शान्तिपूर्वक बस्नका निम्ति गरिने सन्धि। २. युद्धरत देशहरूले पारस्परिक शान्ति र मित्रता स्थापित गर्नका लागि गर्ने सम्झौता।
शान्ति सम्मेलन- *ना.* [सं.] विश्वमा वा कुनै भूभागमा शान्ति स्थापित गर्ने उद्देश्य लिई कुनै जनसमूह, संस्था वा देशहरूले गर्ने विशेष सम्मेलन।
शान्तिसेना- *ना.* [सं.] विश्वको कुनै क्षेत्रमा रहेको तनावपूर्ण स्थिति साम्य गरी शान्ति कायम गर्ने उद्देश्यले संयुक्त राष्ट्रसङ्घको तत्त्वावधानमा विभिन्न तटस्थ राष्ट्रहबाट उक्त क्षेत्रमा पठाइने सैन्य।
शान्तिस्वस्ति- *ना.* [सं.] कुनै अनिष्ट वा ग्रहदोष आदि हटाउन र कल्याणका निम्ति गरिने पूजापाठ, जप, तप, अनुष्ठान आदि।
शाप- *ना.* [सं.] कसैको अनिष्ट चिताई बोलिने वचन; श्राप; सराप।
शापित- *वि.* १. शाप दिइएको; सरापिएको; २. शापले पीडित।
शाब्दिक- *वि.* [सं.] १. शब्दद्वारा व्यक्त गरिएको वा भनिएको; मौखिक। २. शब्दसम्बन्धी।
शाब्दी- *वि.* [सं.] शब्दसम्बन्धी; शाब्दिक।
शाब्दीव्यञ्जना- *ना.* वाक्यमा प्रयोग गरिएका शब्दार्थमा मात्र सीमित रहने व्यञ्जना।
शामियाना- *ना.* [फा.] हे. सामियाना; समियाना; समेना।
शाम्ब- *ना.* [सं.] जाम्बवतीका गर्भबाट पैदा भएका कृष्णका छोराको नाम।
शाम्भव- *वि.* [सं.] १. शम्भुसम्बन्धी; शिवको। २. शम्भुबाट उत्पन्न। ३. शम्भुको भक्त वा उपासक।
शाम्भवी- *ना.* १. महादेवकी शक्ति; पार्वती; दुर्गा। २. निलो छाँटको दुबो; नीलदूर्वा।
शायद- *क्रि.वि.* [फा.] हे. सायद।
शायर- *ना.* [अ. शाइर] हे. सायर।
शायरी- *ना. हे.* सायरी।
शायी- *वि.* [सं.] शयन गर्ने; निदाउने; सुत्ने वा पल्टने। (जस्तो- धराशायी, शेषशायी आदि)।
शारङ्ग- *ना.* [सं.] हे. सारङ्ग।
शारङ्गी- *ना.* सारङ्गी बाजा।
शारदा- *ना.* [सं.] १. विद्याकी अधिष्ठात्री देवी; सरस्वती। २. एक किसिमको वीणा वा सारङ्गी। ३. देवीको एक नाम; दुर्गा।
शारदा लिपि- *ना.* दसौं शताब्दीमा ब्राह्मीको रूपान्तर कुटिल लिपिबाट विकसित भई काश्मीर र पन्जाबतिर चलेको एक लिपि।
शारदी- *वि.* १. शरत्कालसम्बन्धी; शरद् ऋतुको। *ना.* कात्तिक शुक्ल पूर्णिमा; शरद् ऋतुको पूर्णिमा।
शारदीय- *वि.* [सं.] शरद् ऋतुमा पर्ने; शरत्कालको; शरद् ऋतुसम्बन्धी।~नवरात्र- *ना.* आश्विनको शुक्ल पक्षमा पर्ने नवरात्र।
शारदीय महापूजा- *ना.* शरत्कालमा हुने दुर्गाको विशेष पूजा; नवरात्रिको दुर्गापूजा।
शारिका- *ना.* [सं.] १. मैना पक्षी। २. सारौं चरो। ३. बेला, सारङ्गी आदि बजाइने धनुका आकारको साधन; गजो। ४. बुद्धिचाल, पासा आदि खेलमा थर्कीमा चालिने गोटी।
शारीरिक- *वि.* [सं.] १. शरीरसँग सम्बन्ध राख्ने; शरीरको; कायिक। २. शरीरबाट उत्पन्न; देहज।
शार्क- *ना.* [अङ्.] हे. सार्क।
शार्ङ्ग- *वि.* [सं.] १. शृङ्ग वा सिङसम्बन्धी; सिङबाट बनेको। २. धनुषले सुसज्जित। *ना.* ३. सिङको हतियार। ४. विष्णुको धनु।
शार्ङ्गधर- *ना.* १. विष्णु। २. वैद्यक ग्रन्थ रच्ने एक प्रसिद्ध वैद्य।
शार्ङ्गधारी- *ना.* विष्णु।
शार्दूल- *ना.* [सं.] १. बाघ, सिंह, चितुवा आदि हिंसक जन्तु। २. अग्रणी वा श्रेष्ठ पुरुष (जस्तो- नरशार्दूल)।
शार्दूलविक्रीडित- *ना.* प्रत्येक पाउमा उन्नाइस अक्षर हुने, मगण, सगण, जगण, सगण, दुई तगण र गुरु अक्षर मिलेर बन्ने र सात

तथा बाह्र अक्षरमा विश्राम हुने एक वार्णिक छन्द।
शार्वरी- *ना.* [सं.] १. साठी संवत्सरमध्ये एक संवत्सरको नाम। *वि.* २. रात्रिसम्बन्धी; रातको। ३. अन्धकार; अँध्यारो।
शाल१- *ना.* [अ.] हे. साल५।
शाल२- *ना.* [सं.] हे. साल४।
शालधूप- *ना. हे.* सालधूप।
शाला- *ना.* [सं.] बस्ने वा काम गर्ने ठाउँ- वास, घर, कुटी, कोठो आदि (प्रायः समासका अन्तमा प्रयोग हुने, जस्तै- कार्यशाला, प्रयोगशाला, धर्मशाला, पर्णशाला, पाठशाला, नाट्यशाला इ.)।
शालाकी- *ना.* [सं.] चिरफार गर्ने वैद्य; शल्यचिकित्सक।
शालाक्य- *ना.* [सं.] टाउकाको मात्र चिकित्साको व्यवस्था भएको आयुर्वेदीय शल्य-चिकित्साशास्त्रको एक विभाग।
शालाक्य तन्त्र- *ना.* शालक्यका रूपले उपचार गरिने विधिविधानको तन्त्र वा सिद्धान्त।
शालिग्राम- *ना.* [सं.] कालीगण्डकीमा पाइने कालो, चिल्लो, र चक्रचिह्न भएको, विष्णुका रूपमा पूजा गरिने विशेष प्रकारको पत्थर।
शालिधान्य- *ना.* [सं.] सालीधान; मार्सीधान।
शालिनी- *ना.* [सं.] १. शालिन्को स्त्रीलिङ्गी रूप (जस्तो- भाग्यशालिनी, शक्तिशालिनी आदि)। २. गृहस्वामिनी; गृहिणी। ३. एक मगण, दुई तगण र दुई गुरुबाट बन्ने, चार र सात अक्षरमा अडान हुने एक वार्णिक छन्द।
शालिवाहन- *ना.* [सं.] शक संवत् चलाउने प्रसिद्ध शक अथवा खस राजा।
शालिहोत्र- *ना.* [सं.] घोडा वा अन्य पशुहरूको चिकित्सासम्बन्धी विद्या; पशु-चिकित्साशास्त्र।
शालिहोत्री- *ना.* घोडा वा अन्य पशुहरूको चिकित्सक; पशुचिकित्सक।
शाली- *वि.* [सं.] सहित; युक्त; सम्पन्न (प्रायः समासको अन्तमा, जस्तै- शक्तिशाली, भाग्यशाली, सौभाग्यशाली इ.)।
शालीन- *वि.* [सं.] १. शिष्टता तथा नम्रता भएको; उत्तम आचारविचारको। २. लजाउने प्रकृतिको; लजालु। ३. काममा पोख्त; कुशल; सिपालु।
शालीनता- *ना.* शालीन हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सौम्यता।
शाल्मलि/शाल्मली- *ना.* [सं.] १. सिमलको रुख। २. पुराणमा वर्णित पृथ्वीका सात द्वीपमध्ये एक। ३. गरुडपुराणमा उल्लेख भएका एक्काइस महानरकमध्ये एक।
शाव- *वि.* [सं.] १. शवसम्बन्धी (कुनै नाताकुटुम्बको); मृत्युद्वारा उत्पन्न; मृतकसित सम्बन्धित। *ना.* २. प्रायः पशुपन्छीको बच्चो; छाउरो।
शावक- *ना.* कुनै पनि वन्यजन्तुको बच्चो।
शाश्वत- *वि.* [सं.] १. कहिल्यै पनि नाश नहुने; सधैँभरि रहिरहने; चिरस्थायी; नित्य; सनातन; चिरन्तन। *ना.* २. वेदव्यास। ३. स्वर्ग। ४. शिव। ५. सूर्य। ६. अन्तरिक्ष।
शासक- *ना.* [सं.] १. राज्यको प्रबन्ध तथा सञ्चालन गर्ने व्यक्ति वा सरकार; शासन गर्ने व्यक्ति; शासनकर्ता। २. अधीनस्थ व्यक्तिहरूलाई अनुशासित वा नियन्त्रित गर्ने व्यक्ति; मुख्य हाकिम।
शासकीय- *वि.* शासक वा शासनसम्बन्धी; शासकको कामसँग सम्बन्ध राख्ने।
शासन- *ना.* [सं.] १. सरकारले गर्ने कुनै देशको प्रबन्ध तथा सञ्चालनसम्बन्धी काम। २. अनुशासन वा मर्यादा पालन गराउने काम; आज्ञा; आदेश; हुकुम। ३. इन्द्रियहरूको संयम वा नियन्त्रण। ४. कुनै कसुरका निम्ति दिइने दण्ड वा सजाय। ५. कसैलाई दिइने लिखित अधिकार। ६. कुनै शब्दले आफ्नो नजिकमा रहेको शब्दको रूप परिवर्तन गर्न विवश गर्ने व्याकरणिक प्रक्रिया।
शासनकर्ता- *ना.* शासन गर्ने; शासक।
शासनतन्त्र- *ना.* शासनपद्धति; शासनप्रणाली।
शासनपत्र- *ना.* राजाको आज्ञा लेखिएको ताम्रपत्र; शिलापत्र आदि।
शासनपद्धति- *ना.* शासन गर्ने विधि वा तरिका; शासनप्रणाली।
शासनप्रणाली- *ना.* राज्यसञ्चालन गर्ने पद्धति; शासन पद्धति।
शासन व्यवस्था- *ना.* शासनसम्बन्धी प्रबन्ध; राज्य चलाउने बन्दोबस्त।
शासना- *ना.* [सं. शासन] कसैबाट हुने वा गरिने सास्ती; ठुलो कष्ट; साह्रो परिश्रम।
शासनाधिकार- *ना.* [सं.] शासन गर्ने अथवा राज्य चलाउने अधिकार।
शासनाधिकारी- *वि.* शासनाधिकार पाएको (व्यक्ति)।
शासनारूढ- *वि.* [सं.] शासनमा आएको; शासन लिएको।
शासनिक- *वि.* [सं.] शासनसम्बन्धी; शासनको; शासकीय।
शासन विपर्यय- *ना.* शासनव्यवस्थामा एकाएक र बलपूर्वक गरिएको परिवर्तन; बलात् सत्तापहरण।
शासनीय- *वि.* [सं.] १. शासन वा नियन्त्रण गर्न उचित। २. सजाय दिनुपर्ने; दण्डनीय।
शासित- *वि.* [सं.] १. शासन गरिएको; राज्य चलाइएको। २. नियमकानुन-अन्तर्गत राखिएको। ३. सजाय दिइएको; दण्डित।
शास्त्र- *ना.* [सं.] १. सम्बन्धित गहन ज्ञानका साथै सर्वसाधारणको कल्याण तथा अनुशासनका नियमविधान लेखिएको वा समष्टिअध्ययनको सञ्चित भण्डार भएको विशेष ग्रन्थ (शिक्षा, कल्प, व्याकरण, निरुक्त, ज्योतिष, छन्द, ऋग्वेद, यजुर्वेद, सामवेद, आयुर्वेद, धनुर्वेद, गन्धर्ववेद, अथर्ववेद, मीमांसा, न्याय, धर्मशास्त्र, पुराण र अर्थशास्त्र गरी अठार प्रकारका)। २. कुनै विषयसम्बन्धी आवश्यक तथा गूढ र ज्ञातव्य कुरा क्रमपूर्वक लेखिएको ग्रन्थ; विज्ञान। ३. यथार्थ वा वास्तविक ज्ञान; विद्या; सिद्धान्तग्रन्थ।
शास्त्रकार- *वि.* शास्त्र, विशेषतः धर्मशास्त्रको रचना गर्ने।
शास्त्रज्ञ- *वि.* शास्त्रको ज्ञाता; शास्त्र जान्ने।
शास्त्रदर्शी- *वि.* शास्त्रज्ञ।
शास्त्रविद्- *वि.* शास्त्रको ज्ञाता; शास्त्रज्ञ।
शास्त्रविहित- *वि.* शास्त्रमा बताइएअनुसारको; शास्त्रसम्मत।
शास्त्रसङ्गत- *वि.* शास्त्रमा मिल्ने; शास्त्रसम्मत।
शास्त्रसम्मत- *वि.* शास्त्रको कथन वा नियमविरुद्ध नभएको; शास्त्रविहित।
शास्त्रसिद्ध- *वि.* १. शास्त्रद्वारा सिद्ध वा प्रमाणित। २. शास्त्रविहित।

शास्त्रार्थ- *ना.* १. शास्त्रको निर्दिष्ट अर्थ वा तात्पर्य। २. शास्त्रसम्बन्धी तथा शास्त्रीय विषयमा गरिने छलफल वा तर्कवितर्क।

शास्त्री- *वि.* [सं.] १. शास्त्रको ज्ञाता; शास्त्र जान्ने वा शास्त्रज्ञ। *ना.* २. शास्त्रमा पारङ्गत वा कुशल भएको व्यक्ति; विद्वान् पुरुष। ३. संस्कृतमा मध्यमाभन्दा माथिल्लो र आचार्यभन्दा तल्लो कक्षा; स्नातक तह; सो परीक्षा उतीर्ण हुँदा दिइने एक उपाधि।

शास्त्रीय- *वि.* [सं.] शास्त्रमा लेखिएअनुसारको; शास्त्रमा निहित रहने; शास्त्रसम्बन्धी।

शास्त्रीयता- *ना.* [सं.] शास्त्रीय हुनाको भाव, अवस्था वा विशेषता।

शास्त्रीयतावाद- *ना.* ग्रिस र रोमका प्राचीन शास्त्रीय नियमका अनुसरणमा साहित्यको सृजना हुनुपर्छ भनेर मान्ने पश्चिमी साहित्यसिद्धान्त।

शास्त्रीय समालोचना- *ना.* [सं.] शास्त्रीय नियमका आधारमा साहित्यिक कृतिको विवेचना गर्ने एक प्रकारको समीक्षापद्धति।

शास्त्रोक्त- *वि.* [सं.] शास्त्रमा कहिएको वा बताइएको; शास्त्रविहित।

शाह- *ना.* [फा.] १. ठकुरीको एक थर। २. राजा; बादशाह। ३. ठकुरी क्षेत्रीको एक उपाधि।

शाहजादा- *ना.* राजाका छोरा वा भाइ।

शाहजादी- *ना.* राजाकी छोरी वा बहिनी।

शाहन्शाह- *ना.* [फा.] राजाहरूका पनि राजा; महाराजाधिराज; सम्राट्।

शाहन्शाही- *ना.* १. शाहन्शाहको कार्य, मर्यादा वा पदवी। *वि.* २. शाहन्शाहसम्बन्धी; शाहन्शाहको। ३. शाहन्शाहको जस्तो।

शाहवंश- *ना.* [शाह+वंश] शाहको कुल।

शाही- *वि.* [अ.] १. शाह वा राजाको वंशसँग सम्बन्धित। *ना.* २. ठकुरीहरूको एक वर्गको पदवी।

शाही अधिपत्र- *ना.* मानपदवी पाउने व्यक्तिहरूलाई राजाबाट प्रदान गर्ने गरिएको मानपदवीको प्रशस्तिसमेत भएको पत्र।

शाही आयोग- *ना.* राजाबाट कुनै विशेष कार्यको सम्पादनका निम्ति गठन गरिने आयोग।

शाहीघोषणा- *ना.* राजा वा बादशाहबाट शासनक्षेत्रमा दिइने विशिष्ट वक्तव्य।

शाही परिवार- *ना.* राजपरिवार।

शाहीरक्षक- *ना.* अङ्गरक्षक।

शाही सम्बोधन- *ना.* राजाबाट देशवासीका नाममा गरिने सम्बोधन भाषण।

शाही सूचना- *ना.* राजाबाट जारी गरिने सूचना।

शाही सेना- *ना.* नेपाल सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र बन्नुपूर्वको नेपाली सेनाको नाम।

शाही स्वीकृति- *ना.* संसद्बाट पास भएका विधेयकलाई राजाबाट लालमोहर लगाउने काम।

शिंशपा- *ना.* [सं.] कालो, सेतो र पहेँलो तीन प्रकारको हुने र काठबाट फर्निचरहरू बनाइने एक रुख; सिसौ।

शिक्षक- *ना.* [सं.] शिक्षा दिने वा विद्यालयमा पढाउने व्यक्ति; अध्यापक; गुरु; मास्टर।

शिक्षक शिक्षण- *ना.* विद्यार्थी वा जिज्ञासुलाई शिक्षा दिने नयाँ तरिकाको ज्ञान वा सिकाइ; शिक्षकतालिम।

शिक्षक शिक्षण केन्द्र- *ना.* शिक्षकहरूलाई शिक्षणविधि सिकाउने ठाउँ; शिक्षकहरूका निम्तिको शिक्षालय।

शिक्षण- *ना.* [सं.] १. शिक्षा दिने वा ज्ञानार्जन गराउने काम; अध्यापन। २. कुनै विषय सिक्नेसिकाउने काम; तालिम।

शिक्षण विज्ञान- *ना.* शिक्षण दिने विधि वा परिपाटीको विवेचना गरिएको शास्त्र। शिक्षण विधि- *ना.* विद्यार्थीलाई शिक्षा दिने तरिका वा परिपाटी।

शिक्षणशास्त्र- *ना.* शिक्षणपद्धतिसँग सम्बन्धित शास्त्र।

शिक्षण समिति- *ना.* कुनै विषयको शिक्षण व्यवस्था तथा समुचित सञ्चालनका निम्ति बनेको समिति (जस्तो- नेपाली शिक्षण समिति; इतिहास शिक्षण समिति, संस्कृत शिक्षण समिति इ.)।

शिक्षण संस्था- *ना.* छात्रछात्राहरूलाई व्यवस्थित रूपमा शिक्षा दिने वा पठनपाठन गराउने एक वा धेरै शिक्षालय।

शिक्षणीय- *वि.* शिक्षा दिन योग्य; सिकाउन उचित; सिकाउनुपर्ने।

शिक्षा- *ना.* [सं.] १. विद्यालय, महाविद्यालय आदिमा र घरैमा पनि नियमित रूपले अध्ययन गर्नेगराउने वा पढाइको चाँजोपाँचो मिलाउने काम; ज्ञान दिने वा लिने काम; विद्या। २. सिकेर, सुनेर वा अन्य कुनै पनि प्रकारले समाज र प्रकृतिद्वारा ग्रहण गरिने सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक विषयको बोध। ३. कुनै कुराको उचित तालिम वा अर्तीउपदेश। ४. वेदका छ अङ्गमध्ये मन्त्रहरूको उच्चारणविधिको निरूपण गरिएको अंश वा खण्ड।

शिक्षादिवस- *ना.* नेपालमा प्रतिवर्ष भाद्र २३ गते शैक्षिक क्षेत्रमा उत्सव मनाइने दिन।

शिक्षादीक्षा- *ना.* व्यक्तिको मानसिक र चारित्रिक विकास तथा सद्गुणका निम्ति दिइने अर्तीउपदेश।

शिक्षाध्यक्ष- *ना.* त्रिभुवन विश्वविद्यालयको सङ्गठनअनुसार शैक्षिक मामलाको दायित्व वहन गर्ने तथा पाठ्यक्रम, अनुसन्धान, विद्यार्थी कल्याण र संयोजन आफ्ना मातहतमा रहेको एक उच्च पद; रेक्टर।

शिक्षापद्धति- *ना.* शिक्षा दिने ढाँचा वा काइदा; शिक्षण- प्रणाली।

शिक्षा परिषद्- *ना.* १. शिक्षाको प्रचारप्रसार तथा अभिवृद्धिका निम्ति संलग्न वा सङ्गठित संस्था। २. कुनै शिक्षणसंस्थाको पाठ्यक्रम, शिक्षणव्यवस्था आदिको निर्णय वा तर्जुमा गर्न बनेको, शिक्षाविद्हरूको समिति।

शिक्षाप्रणाली- *ना.* शिक्षा दिने प्रणाली वा काइदा; शिक्षापद्धति।

शिक्षाप्रद- *वि.* शिक्षा दिने वा पाइने; ज्ञानबर्द्धक।

शिक्षा मन्त्रालय- *ना.* देशको शिक्षाक्षेत्र तथा शैक्षिक सङ्गठनका तहमा आवश्यक क्रियाकलापको संयोजन, नीतिनिर्धारण, व्यवस्थापन आदि मूलभूत कार्य गर्ने मन्त्रालय।

शिक्षामन्त्री- *ना.* शिक्षामन्त्रालयको कार्यभार वहन गरेको वा त्यसको समुचितव्यवस्था मिलाउने मन्त्री।

शिक्षायोजना- *ना.* १. शिक्षाका आवश्यक साधन जुटाउने तथा

समुचित उपाय, व्यवस्था आदि गर्ने पूर्वनिश्चित रूपरेखासहितको योजना। २. नेपालमा राष्ट्रिय शिक्षायोजनाअन्तर्गत सक्षम जनशक्ति तयार पार्ने तथा व्यवसायमूलक पद्धतिमा जोड दिने उद्देश्यले चलाइएको शैक्षिक योजना।

शिक्षार्थी- *ना.* [सं.] शिक्षा लिने वा पढ्ने व्यक्ति; विद्यार्थी; छात्र।

शिक्षा समुदाय- *ना.* शिक्षार्थीहरूको समूह।

शिक्षालय- *ना.* [सं.] शिक्षार्थीहरूले शिक्षा प्राप्त गर्ने ठाउँ वा भवन; शिक्षा दिने वा पढाउने संस्था; विद्यालय।

शिक्षाविद्- *वि.* [सं.] शिक्षाको ज्ञाता; विद्वान्।

शिक्षाविधान- *ना.* [सं.] देशमा शिक्षाको समुचित विकास तथा शैक्षिक संस्थाहरूको संयोजित सङ्गठनका निम्ति आवश्यक उद्देश्य, नीति, कार्यक्रम, विधि, पद्धति आदि उल्लेख भएको नियमविनियम; शिक्षासवाल।

शिक्षा विभाग- *ना.* [सं.] शिक्षासम्बन्धी विषयमा आफ्ना मातहतको व्यवस्था मिलाउने वा रेखदेख गर्ने सरकारी विभाग।

शिक्षिका- *ना.* [सं.] स्त्रीशिक्षक; अध्यापिका; गुरुआमा।

शिक्षित- *वि.* [सं.] १. शिक्षा प्राप्त गरेको; पढेलेखेको वा बुझेको। शास्त्रीय २. विधिवत् व्यावहारिक कुरा वा शास्त्रीय कुराको ज्ञान हासिल गरेको। ३. जान्नेसुन्ने; विद्वान्; पण्डित।

शिखण्ड- *ना.* [सं.] १. मुजुरको पुच्छर; मयूरपुच्छ। २. शिखा; टुपी।

शिखण्डी- *ना.* १. मुजुर वा त्यसको प्वाँख। २. कुखुरो। ३. बाण। ४. मूलरूपमा कन्या भए तापनि पुत्ररूपमा घोषित र भीष्म पितामहका मृत्युको कारण हुने, महाभारतप्रसिद्ध दुरपद राजाको छोरो। ५. पौरुष वा बलको अभाव भएको व्यक्ति वा त्यस्तो व्यक्तिलाई उभ्याएर आफ्नो काम पट्याउने मानिस।

शिखर- *ना.* [सं.] १. पर्वतको सबभन्दा माथिल्लो भाग; चुचुरो; टाकुरो। २. घर, मन्दिर आदिको उपल्लो चुच्चो भाग; गजुर।

शिखर नारायण- *ना.* उपत्यकाका चार नारायणमध्ये काठमाडौंदेखि दक्षिणमा पर्ने फर्पिङ भन्ने ठाउँमा रहेका एक नारायण।

शिखर सम्मेलन- *ना.* कुनै निश्चित उद्देश्य लिई राष्ट्राध्यक्षहरूका बिचमा हुने सम्मेलन वा सद्भावनापूर्ण भेला।

शिखरिणी- *ना.* १. प्रत्येक चरण यगण, मगण, नगण, सगण, भगण र लघु र गुरुसमेत सत्र अक्षरले बन्ने, छ र बाह्र अक्षरमा विश्राम हुने एक वार्णिक छन्द। २. छातीदेखि नाभिसम्म गएको रोमपङ्क्ति। ३. श्रेष्ठ वा उत्तम नारी; शालीन स्त्री।

शिखरी- *वि.* १. शिखर भएको वा शिखर हुने; टाकुरे। *ना.* २. पहाडी किल्ला; पर्वत।

शिखा- *ना.* [सं.] १. चूडाकर्म गर्दा शिरको माझमा राखिने कपालको गाँठो; टुपी। २. मुजुर, डाँफे आदिको सिउर। ३. आगो, बत्ती आदिको ज्वाला। ४. तिखो टुप्पो।

शिखाधर- *वि.* शिखा धारण गर्ने; शिखावान्।

शिखावान्- *वि.* १. शिखा भएको; शिखाधर; शिखी। *ना.* २. अग्नि। ३. बत्ती। ४. चिता।

शिखासूत्र- *ना.* द्विजजातिको मुख्य धार्मिक चिह्न भएको शिखा र जनै।

शिखी- *वि.* [सं.] १. शिखा भएको; शिखाधर। २. चुच्चो परेको; तिखाउरे। *ना.* ३. द्विजाति। ४. मुजुर, डाँफे आदि सिउर हुने पक्षी। ५. अग्नि; बत्ती। ६. बाण।

शिखीबुद्ध- *ना.* काठमाडौं उपत्यकाको फूलचोकी पहाडमा तपस्या गर्ने, पुराणप्रसिद्ध एक बुद्धको नाम।

शिङ्घाण- *ना.* [सं.] सिँघान।

शिञ्जा- *ना.* [सं.] १. गहनाहरू बजेको आवाज; झन्कार; सिन्जा। २. धनुको डोरी; ताँदो।

शिञ्जिनी- *ना.* [सं.] १. ताँदो; परिन्जो। २. गोडामा पहिरिने गहना (पाउजेब, नूपुर आदि)। ३. बज्ने माला।

शिति- *वि.* [सं.] १. श्वेत; सेतो। २. कालो।

शितिकण्ठ- *ना.* नीलकण्ठ; महादेव।

शिथिल- *वि.* [सं.] १. राम्ररी नकसिएको; खुकुलो (गाँठो, कुरो आदि)। २. कामले साह्रै थाकेको वा गलेको; लस्त। ३. आज्ञा वा नियमविधानको राम्रो पालना नभएको। ४. दह्रो नभएको; दुर्बल। ५. छरितोसँग काम गर्न नसक्ने; जुम्सो।

शिथिलता- *ना.* १. शिथिल हुने चाल वा स्थिति। २. वाक्यरचनामा शब्दयोजना नमिल्दा पर्ने, काव्यको एक दोष।

शिम्बी- *ना.* [सं.] १. सिमी, केराउ, बोडी आदिको कोसो। २. सिमी।

शिर- *ना.* [सं.] १. शरीर आदिको उपल्लो भाग; टाउको; माथ; मस्तक। २. प्रायः खोलाको उद्गमस्थल। ३. कुनै वस्तु वा ठाउँविशेषको टुप्पो।

शिरद्वार- *ना.* घोडाका टाउकामा कसिने छालाको उपकरण।

शिरनामा- *ना.* १. चिठीपत्र, लिखत आदिको सुरमा लेखिने प्रशस्ति वा शिरमा लेखिने बेहोरा। २. कुनै लेखरचना आदिको शीर्षक।

शिरपाउ- *ना.* १. मानमर्यादाका निम्ति वा पुरस्कारका रूपमा दिइने लुगा,गहना आदि। २. छाताजुत्ता। ३. शिर र पाउ; आदि र अन्त। ४. सबै; सम्पूर्ण।

शिरपुच्छर- *ना.* शिर र पुच्छर; आदि र अन्त।

शिरपेच- *ना.* राजाले लाउने कल्कीयुक्त मुकुट; राजमुकुट; श्रीपेच।

शिरपोस- *ना.* टाउकामा लगाइने टोपी; पगरी, श्रीपेच आदि वस्त्र वा आभूषण।

शिरफुल- *ना.* नारीले शिरमा लाउने, फूलका आकारको सुनको गहना।

शिरबन्दी- *ना.* सौभाग्यवती नारीले सिउँदोबाट लर्कने गरी शिरमा लगाउने, सुनको फित्ताजस्तो, तीन लहरा परेको र टुप्पोमा झुप्पो भएको गहना।

शिरबिन्दु- *ना.* नाकेबोलीमा ङ्, ञ्, ण्, न्, म् - को ध्वनि उच्चारण गर्दा अक्षरका थाप्लामा दिइने थोप्लो; अनुस्वार (ं)।

शिर बेहोरा- *ना.* चिठी, निवेदन, लिखत आदि आरम्भ गर्दा शिरमा लेखिने मानबोधक वाक्य वा परिचयात्मक विवरण; शिरनामा; शीर्षक।

शिरविन्दु- *ना.* शिरबिन्दु।

शिरस्त्र/शिरस्त्राण- *ना.* [सं.] १. लडाइँमा योद्धाहरूले शिरको बचाउका निम्ति लाउने फलामे टोपी। २. पगरी; टोपी।

शिरस्थान- *ना.* [सं.] दैलेख बजारदेखि झन्डै डेढ कोस पश्चिमपट्टि

नाभिखोला र छामगाड खोलाको दोभानमा रहेको, ज्वालादेवीको मन्दिर।

शिरहात- *ना.* [शिर+हाते भलो होस् भनी अरूको शिरमा हात राख्ने काम; आशीर्वाद।

शिरहान्ने- *ना.* [शिर+हान्ने] आगामा पोलेको सियाले टाउकामा घोचेर गरिने, एक प्रकारको ग्रामीण उपचारपद्धति।

शिरा- *ना.* [सं.] शरीरमा रक्तसञ्चार गराउने नाडी वा नसो; मांसपेशी।

शिरास्फोट- *ना.* नाडीग्रन्थि।

शिराहर्ष- *ना.* शरीरका नसा झमझमाउने एक रोग।

शिरीष- *ना.* [सं.] नरम मसिना पात हुने, सेता वा प्याजी रङ्गका कमला र राम्रा फूल फुल्ने, पङ्को काठ हुने र लामालामा चेप्टा फल लाग्ने एक जातको रुख।

शिरोधार्य- *वि.* [सं.] १. शिरमा धारण गर्न योग्य; माथमा चढाउनुपर्ने। २. आदरसाथ ग्रहण गर्न योग्य; स्वीकार्य। (उदा.- यहाँहरूबाट पाएको सुझाउ शिरोधार्य छ)।

शिरोपर- *वि.* शिर चढाउन उचित; आदरसाथ लिनुपर्ने; शिरोधार्य। (उदा.- यहाँले भन्नुभएका कुरा शिरोपर छन्)।

शिरोबिन्दु- *ना.* [सं.] १. शिरको ठिक माथि आकाशमा पर्ने स्थान वा सो स्थानको सूचक बिन्दु। २. अनुस्वार जनाउने चिह्न; शिरबिन्दु

शिरोभरो/शिरोभारो- *ना.* [शिर+भार] सबै दायित्व वहन गर्नुपर्ने कुरो वा स्थिति। (उदा.- केही दिनका निम्ति घरको शिरोभारो साथीलाई सुम्पेर उनी परदेश लागे)।

शिरोभूषण- *ना.* [सं.] १. शिरमा लगाइने गहना; मुकुट। २. श्रेष्ठ तथा आदरणीय व्यक्ति।

शिरोमणि- *ना.* [सं.] १. शिरमा धारण गरिने मणि वा रत्न। २. कुनैकुनै हात्ती, नाग आदिको शिरमा पाइने मणि। ३. कुनै विषयका विशिष्ट विद्वान्लाई दिइने सम्मानद्योतक उपाधि (जस्तो- कविशिरोमणि, इतिहासशिरोमणि, सङ्गीतशिरोमणि इ.)।

शिरोवर्ती- *वि.* [सं.] १. श्रद्धा र सम्मान गर्नुपर्ने; सर्वश्रेष्ठ; सर्वोत्तम। २. शिरमा रहेको वा रहन लायक। *ना.* ३. आदरणीय व्यक्ति; प्रधान पुरुष।

शिरोवेष्टन- *ना.* [सं.] शिरमा गुतिने फेटा; पगरी।

शिला$_1$- *ना.* [सं. शिल] उञ्छ; सिला।

शिला$_2$- *ना.* [सं.] १. पत्थर; ढुङ्गो। २. जाँतो; घट्ट। ३. सँघारठेलो।

शिलाखण्ड- *ना.* ढुङ्गाको टुक्रो।

शिलाजित- *ना.* सूर्यको रापले तातेका विशेष किसिमका ढुङ्गाबाट निस्कने, कालो पग्लिएको पदार्थ।

शिलान्यास- *ना.* घर, मन्दिर आदि बनाउँदा साइतमा विधिपूर्वक पूजाआजा गरी जगमा ढुङ्गो, इँट आदि राख्ने काम; गृहारम्भ।

शिलापट- *ना.* ढुङ्गाको पट वा आसन; ढुङ्गाको पाटी।

शिलापत्र- *ना.* शिलालेख।

शिलालेख- *ना.* चिरस्थायित्वका निम्ति शिलामा कुँदिएको कुनै विशेष विषयको प्रचार, प्रमाण आदि हुने लेख वा स्मारिका।

शिलावृत्ति- *ना.* [सं. शिलवृत्ति] सिला खोजेर गरिने जीवननिर्वाह; उञ्छवृत्ति।

शिल्प- *ना.* १. नाना थरीका कलापूर्ण वस्तुहरू बनाउने, बुट्टा भर्ने आदि हातको कला वा सिप; हस्तकला; कालिगडी। २. कुनै काम तह मिलाएर गर्ने ढाँचा।

शिल्प उद्योग- *ना.* शिल्पसम्बन्धी कुरा वा हस्तकलाको उद्योग।

शिल्पक- *ना.* अठार उपरूपकमध्ये एक तथा शान्त र हास्यरसबाहेक अरू रस हुने, मसान आदिको वर्णन गरिने, नायक ब्राह्मण र उपनायक नीच पात्र भएको, चारअङ्के उपरूपक।

शिल्पकला- *ना.* शिल्पसम्बन्धी कला; हस्तकला; कालिगडी।

शिल्पकार- *ना.* शिल्पसम्बन्धी वा हस्तकलाको काम गर्ने कालिगड; शिल्पी।

शिल्पकारी- *ना.* शिल्पकारको काम वा कौशल; कारिगरी।

शिल्पकौशल- *ना.* शिल्पकला।

शिल्पगृह- *ना.* शिल्पशाला।

शिल्पजीवी- *ना.* कारिगरीको कामबाट जीवनवृत्ति चलाउने व्यक्ति; कारिगर।

शिल्पता/त्व- *ना.* शिल्पको भाव, गुण वा धर्म।

शिल्पवाद- *ना.* साहित्यलाई शिल्पको कालिगड मान्ने र शिल्पलाई केवल प्रविधि मात्र नमानेर साहित्यकै पर्याय सम्झने, बीसौँ शताब्दीको तेस्रो दशकमा अमेरिकामा प्रयोग भएको साहित्यिक सिद्धान्त।

शिल्पविद्या- *ना.* शिल्पसम्बन्धी विद्या वा ज्ञान।

शिल्पविधान- *ना.* रचनात्मक अभिव्यक्तिका सन्दर्भमा आवश्यक कुरा कलात्मक एवं कुशलतापूर्वक प्रस्तुत गर्ने पद्धति वा ढाँचाकाँचा।

शिल्पशाला- *ना.* १. शिल्पसम्बन्धी काम गर्ने घर वा शिल्पविद्या सिकाउने विद्यालय। २. शिल्पसम्बन्धी साधन वा वस्तुहरू राखिएको ठाउँ।

शिल्पशास्त्र- *ना.* शिल्पसम्बन्धी निर्माणका विधि लेखिएको वा कालिगडीको विवेचना गरिएको शास्त्र; शिल्पविद्या।

शिल्पशास्त्री- *ना.* शिल्पसम्बन्धी शास्त्र वा प्रयोगकुशलताको ज्ञाता।

शिल्पसज्जा- *ना.* शिल्पले सजाउने काम; हस्तकलाको सजावट।

शिल्पिक- *वि.* [सं.] १. शिल्पकला वा कारिगरीसित सम्बन्धित। *ना.* २. शिल्पको काम गर्ने व्यक्ति; कालिगड।

शिल्पिका- *ना.* औषधीका रूपमा काम लिइने एक प्रकारको तृण।

शिल्पी- *ना.* [सं.] १. शिल्पसम्बन्धी काम गर्ने व्यक्ति; शिल्पकार; कालिगड। *वि.* २. शिल्पसम्बन्धी; शिल्पको। ३. शिल्पकलामा निपुण।

शिव- *ना.* [सं.] १. हिन्दुका तीन प्रधान देवता- ब्रह्मा, विष्णु र महादेवमध्ये संहारकार्यका प्रतीक मानिएका प्रसिद्ध देवता; रुद्र; महादेव; शम्भु; पशुपति। २.मङ्गल; कल्याण; आनन्द। ३. मुक्त हुने काम; मुक्ति; मोक्ष। ४. विष्कम्भादि सत्ताइस योगमध्ये एक योग। ५. कालो धतुरो। ६. पानी; जल।

शिवका- *ना.* लिच्छविकालीन मुद्रा वा सिक्का।

शिवगामी- *ना.* मङ्गलकामना गरेर शिवको उपासना गर्ने व्यक्ति।

शिवगिरि- *ना.* कैलाश (शिखर वा पर्वत)।

शिव चतुर्दशी- *ना.* शिवरात्रि।

शिवता/त्व- *ना.* १. शिव वा कल्याणको भाव, गुण वा धर्म। २. अमरता; मोक्ष।

शिवनामी- *ना.* 'शिव-शिव' आदि रूपमा शिवको नाममा छापिएको ओढ्ने, चद्दर वा बर्को।

शिवपुराण- *ना.* अठार महापुराणमध्ये शिवको महिमा वर्णन गरिएको एक पुराण; शैव पुराण।

शिवपुरी- *ना.* १. शिवलोक; कैलाश। २. वाराणसी। ३. काठमाडौँ उपत्यकाको सोभ्को उत्तरमा रहेको एक पर्वत।

शिवबुटी- *ना.* भाङ; गाँजा। (शिवले खाने वा शिवको नाम लिएर खाइने रूपमा)।

शिवभक्त- *ना.* १. शिवजीको भक्त। २. *वि.* सं. १९८१ वैशाख १ गतेदेखि तत्कालीन प्रधानमन्त्री चन्द्रशमशेरद्वारा नेपालमा दासप्रथाको उन्मूलन गर्दा पशुपतिनाथको सञ्चित धन उपयोग गरिएकाले त्यसै सन्दर्भमा अमलेख गरिएका कमारा- कमारीहरूलाई दिइएको उपनाम।

शिवरात्रि- *ना.* शिवको पूजाआजा गरिने, उत्सव मनाइने तथा व्रतउपवास आदि बसिने, फागुन कृष्णचतुर्दशी तिथिको रात; शिवचतुर्दशी।

शिवलिङ्ग- *ना.* शिवको लिङ्गाकार रूप; लिङ्गका रूपमा पुजिने शिवको मूर्ति वा प्रतीक।

शिवलिङ्गी- *ना.* पन्जाकार तथा कुनाकुना परेका पात हुने, लहरा वा पातका टुप्पामा धागाका छाँटका त्यान्द्रा देखिने, साना पहेँल्छ्या फूल फुल्ने, फर्सीको जस्तो एक जातको लहरो; त्यसै लहरामा फल्ने काँचोमा हरियोसेतो धर्से र पाकेपछि रातो हुने गोल फल वा गेडाभित्र शिवलिङ्गका आकारको नाइटो हुने बिउ।

शिवलोक- *ना.* शिवजीको वास भएको लोक; कैलाश।

शिववाहन- *ना.* शिवजीको वाहन; नन्दी नाउँको साँढे।

शिवा- *ना.* [सं.] १. पार्वती; दुर्गा। २. मोक्ष; मुक्ति।

शिवालय- *ना.* [सं.] १. शिवको मूर्ति वा लिङ्ग स्थापित भएको मन्दिर; शिवमन्दिर; महादेवको देवल। २. शिवको वास हुने ठाउँ।

शिवालिक- *ना.* महाभारत पर्वतशृङ्खलादेखि दक्षिणपट्टि त्यसैको हाराहारीमा पूर्वपश्चिम केही टाढासम्म फिँजारिएको होचो पर्वतमाला; चुरे पहाड।

शिवि- *ना.* [सं.] १. पुराणप्रसिद्ध एक दानशील राजाको नाम। २. सिकारी जन्तु। ३. भोजपत्र।

शिविका- *ना.* [सं.] पाल्की; म्याना।

शिविर- *ना.* [सं.] १. सेना रहने वा बस्ने ठाउँ; छाउनी; ब्यारेक। २. राजनीतिक आन्दोलन वा युद्धका सिलसिलामा कायम गरिने किल्ला; दुर्ग। ३. यात्रा, पर्वतारोहण आदिका अवसरमा अस्थायी रूपमा पाल टाँगी बास कायम गरिने ठाउँ।

शिशिर- *ना.* [सं.] १. छ ऋतुमध्ये अन्तिम वा हेमन्तपछिको ऋतु; माघ र फागुन महिनामा पर्ने ऋतु। *वि.* २. सर्दी जमेको; चिसो।

शिशिर ऋतु- *ना.* छ ऋतुमध्ये अन्तिम ऋतु; माघ र फागुन महिनामा पर्ने ऋतु।

शिशु- *ना.* [सं.] १. जन्मेदेखि प्रायः पाँच वर्षसम्मका उमेरका बालक; नानी; बच्चो। २. कुनै पनि पशुपक्षीको बच्चो (बाछो, छावा, केटो, चल्लो, बचरो इ.)।

शिशु उद्यान- *ना.* केटाकेटीलाई खेल्न, बस्न र मनोरञ्जन गर्नका निम्ति बनाइएको साधनयुक्त बगैँचा।

शिशुकल्याण केन्द्र- *ना.* केटाकेटीको स्वास्थ्यको संरक्षण, निरीक्षण वा उपचार आदि गरिने स्थान।

शिशुता- *ना.* बालकपन; बाल्यावस्था।

शिशुत्व- *ना.* शिशुता।

शिशुपाल- *ना.* [सं.] युधिष्ठिरद्वारा राजसूय यज्ञ भइरहेका बेला द्वेष र दुर्वचनको फलस्वरूप कृष्णका हातबाट मारिने, चेदिदेशका राजाको नाम।

शिशुपाल वध- *ना.* कृष्णद्वारा शिशुपाललाई मारिएको कथाको विषय वर्णन भएको कविमाघनिर्मित संस्कृत भाषाको महाकाव्य।

शिशुमार- *ना.* [सं.] १. सोँस नामको एक जलजन्तु। २. पुच्छारमा ध्रुवतारा रहेको देखिने एक नक्षत्रमण्डल।

शिशुमार चक्र- *ना.* त्यस्ता नक्षत्रहरूको घेरो वा फन्को।

शिशुरोग विशेषज्ञ- *ना.* [सं.] केटाकेटीहरूको रोग तथा निदानसम्बन्धी विशेष ज्ञान भएको व्यक्ति; बालकहरूको कुशल डाक्टर वा चिकित्सक।

शिश्न- *ना.* [सं.] पुरुषको जननेन्द्रिय; लिङ्ग।

शिष्ट- *वि.* [सं.] १. आनीबानी राम्रो भएको; नियमअनुशासनमा रहने तथा सभ्यता र सौजन्यपूर्ण व्यवहार गर्ने। २. सधाइएसिकाइएको; समुचित शिक्षादीक्षा पाएको; सभ्य। ३. शान्त र नम्र स्वभावको। ४. बाँकी रहेको; शेष; रहल। *ना.* ५. मान्य वा प्रतिष्ठित व्यक्ति; बुद्धिमान् पुरुष।

शिष्टता- *ना.* शिष्ट हुनाको भाव, गुण वा स्थिति।

शिष्टप्रयोग- *ना.* मर्यादित रूपको वा शिष्ट व्यक्तिलाई सुहाउने खालको प्रयोग (बोलाइ, लेखाइ आदिमा)।

शिष्टमण्डल- *ना.* मैत्री, सद्भावना, सम्झौता, सुसम्बन्ध आदिका निम्ति कुनै विशिष्ट व्यक्तिको नेतृत्वमा अर्को देश वा सम्बन्धित तहमा जाने भद्र व्यक्तिहरूको समूह।

शिष्टसमाज- *ना.* शिष्ट वा सभ्य मानिसहरू बसेको समाज; सभ्यहरूको समूह।

शिष्टसम्मत- *वि.* शिष्ट जनद्वारा स्वीकृत वा अनुमोदित; भलादमीहरूले अँगालेको।

शिष्टाचार- *ना.* [सं.] १. आगन्तुकहरूप्रति अँगालिने मान-मर्यादासहितको राम्रो व्यवहार; आतिथ्य; सत्कार। २. शिष्ट वा सभ्य मानिसहरूको आचरण; सदाचार।

शिष्टाचार महापाल- *ना.* परराष्ट्र मन्त्रालयअन्तर्गत मित्रराष्ट्रका राजदूत वा अन्य प्रतिनिधिहरूको स्वागतका लागि खटिने विशिष्ट अधिकृत (चिफ अफ प्रोटोकल)।

शिष्टाचारी- *वि.* १. शिष्ट आचरण वा सभ्य व्यवहार गर्ने; शिष्टाचारको पालन गर्ने। २. सदाचारी। ३. विनम्र; विनयशील।

शिष्य- *ना.* [सं.] १. शिक्षकद्वारा कुनै किसिमको शिक्षा प्राप्त गर्ने

व्यक्ति; विद्यार्थी; शिक्षार्थी। २. आफूले पढाएको वा सिकाएको व्यक्ति; चेलो। ३. आफूसँग कुनै धर्मको दीक्षा लिएको वा आफूले मन्त्र सुनाएको चेलो। *वि.* ४. सिकाउन सधाउन योग्य।

शिष्यता/त्व- *ना.* शिष्य हुनाको भाव वा अवस्था।

शिष्य परम्परा- *ना.* कुनै गुरुसम्प्रदायबाट चल्दै आएको शिष्यहरूको पुस्तैनी परम्परा; परम्परागत शिष्यमण्डली।

शीकर- *ना.* [सं.] १. पानीका मसिना थोपाको समूह; छिटाछिटी; जलकण। २. बतासमा उडेको पानीको थोप्लो; ओस; शीत।

शीघ्र- *क्रि.वि.* [सं.] तुरुन्त; चाँडो; फटट।

शीघ्रकारी- *वि.* १. शीघ्र काम गर्ने; काम गर्नमा तेजिलो। २. शीघ्र प्रभाव पार्ने (औषधी, भोजन आदि)।

शीघ्रगामी- *वि.* चाँडो हिँड्ने; द्रुतगामी।

शीघ्रता/त्व- *ना.* शीघ्र वा चाँडो हुने चाल वा स्थिति; छिटोपना।

शीघ्रातिशीघ्र- *क्रि.वि.* अति चाँडो वा हुनेसम्मको छिटो; तुरुन्तातुरुन्ती; छिटोभन्दा पनि छिटो।

शीत- *ना.* [सं.] १. राती जमिन, रुख, पात आदिमा पर्ने पानीका ससाना थोप्ला; ओस। २. ठन्डीको अवस्था वा अनुभव; जाडो; चिसो। ३. नचलमलाउने; अल्सी।

शीत कटिबन्ध- *ना.* भूमध्यरेखादेखि ६६१/२ अंश उत्तर र ६६१/२ अंश दक्षिणदेखि ध्रुवप्रदेशसम्म पर्ने; साह्रै चिसो रहने पृथ्वीका दुई भाग।

शीतकण- *ना.* राती वा जाडामा आकाशबाट परेको, टल्कने पानीका थोप्ला; जलबिन्दु; शीत।

शीतकर- *वि.* १. चिसो वा ठण्डा गर्ने। *ना.* २. चन्द्रमा। ३. कपुर।

शीतकरण- *ना.* चिसो वा ठन्डा बनाउने प्रक्रिया।

शीतकाल- *ना.* जाडोको समय; हिउँद याम (प्रायः मङ्सिर, पुस र माघ महिना वा हेमन्त ऋतुदेखि आधा शिशिर ऋतुसम्म)।

शीतकालीन- *वि.* जाडाको समयको; जाडामा हुने; जाडोसम्बन्धी।

शीतज्वर- *ना.* साह्रै जाडो वा ठन्डी भएर चढ्ने एक किसिमको जरो; कामजरो।

शीतप्रधान- *वि.* १. धेरै शीत लाग्ने वा जाडो हुने (देश, ठाउँ आदि)। २. सर्दी वा चिसो लाग्ने।

शीतमण्डल- *ना.* सुमेरु र कुमेरु वृत्तदेखि ध्रुवतर्फको जाडो क्षेत्र।

शीत मरुभूमि- *ना.* हिउँले ढाकिएको क्षेत्र।

शीतयुद्ध- *ना.* सेना र शस्त्रास्त्रको प्रत्यक्ष प्रयोग नभए तापनि राष्ट्रहरूका बिच भित्रभित्रै विरोध चल्ने र प्रकट रूपमा तानातान भइरहने तथा त्यस्तो नीतिले युद्धको भावना चर्कंदै जाने अवस्था वा कार्य।

शीतल- *वि.* [सं.] १. जलवायुका संयोगले वा तापक्रम घट्नाले आनन्दलाग्दो भएको; शरीरलाई सन्च लाग्ने स्थितिको; ठिक्क खालको चिसो। २. नतात्ने वा नजङ्गिने; सौम्य; नरम (स्वभाव)। ३. नदुखाउने; सन्चो लाग्ने।

शीतलगेडी- *ना.* केराउका जत्रा राता, सेता, हरिया दाना हुने, प्रायः केटाकेटीले खाने गुलियो खानेकुरो।

शीतलचिनी- *ना.* हे. कबाफचिनी।

शीतलता- *ना.* शीतल हुनाको भाव वा स्थिति; सन्च लाग्ने चिसोपन।

शीतलपाटी- *ना.* बेत आदिका मसिना चोयाले बुनेको एक किसिमको मान्द्रो। २. बोटका छेउछाउमा भएका गर्मीयाममा हावा लाग्ने, शीतल हुने पौवा वा पाटी। ३. विश्रामस्थल।

शीतलहरी- *ना.* [सं.] शीतप्रधान क्षेत्रमा चल्ने वा जाडो याममा बग्ने बर्फिलो चिसो हावा।

शीतला- *ना.* [सं.] १. गर्मी चढेको बेला शरीरमा खटिरा निस्कने एक सङ्क्रामक रोग; बिफर। २. बिफर रोगकी अधिष्ठात्री देवीको नाम।

शीताङ्क- *ना.* [सं.] अधिकतम जलवाष्प ग्रहण गरिसकेको वायुको अवस्था; द्रवीकरण हुने स्थिति।

शीताङ्ग- *ना.* [सं.] हातगोडा चिसो भएर आउने एक प्रकारको जरो; सन्निपातको जरो।

शीताद्रि- *ना.* [सं.] हिमालय पर्वत; हिमाल।

शीतार्द्र- *वि.* [सं.] शीत वा ओसले भिजेको।

शीतोपचार- *ना.* [सं.] अत्यधिक चिसाको प्रयोगबाट रोगको उपचार गर्ने प्रक्रिया।

शीतोष्ण- *वि.* [सं.] चिसो र न्यानो; ठन्डा र गर्मी।

शीतोष्ण प्रदेश- *ना.* चिसोतातो बराबरी रहेको वा समान जलवायु भएको भूभाग।

शीत्कार- *ना.* [सं.] अत्यधिक आनन्द वा आकस्मिक पीडाका क्षणमा मुखबाट निस्कने केवल 'सी-सी' को अव्यक्त ध्वनि। सम्भोगका समयमा मुखबाट निस्कने आवाज।

शीर्ण- *वि.* [सं.] १. खस्नु, छरिनु, फ्याँकिनु, फुट्नु आदिबाट नष्ट भएको; थोत्रिएको; मकाएको। २. ओइलाएको; सुकेको। ३. रोगले खाएको; दुब्लाएको।

शीर्णता/त्व- *ना.* शीर्ण हुनाको भाव वा अवस्था।

शीर्ष- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयवस्तुको माथिल्लो भाग वा टुप्पो; टाउको; शिर। २. मस्तक; ललाट; निधार।

शीर्षक- *ना.* १. लेख, निबन्ध, कविता आदिको शिरमा रहने नाम; टाउको। २. टाउको जोगाउने वा ढाकिने वस्तु (फेटा, टोपी, पगरी आदि)।

शीर्षदिशना-ना. जीवित व्यक्तिका टाउकाको नाप लिने प्रक्रिया।

शीर्षबिन्दु- *ना.* हे. शिरोबिन्दु।

शीर्षरेखा- अक्षरमाथि रहने सिधा रेखा; डिको।

शीर्षस्थ- *वि.* [सं.] सबभन्दा माथि रहेको; उपल्लोस्तरको।

शीर्षस्थ सम्मेलन- *ना.* विभिन्न राष्ट्रका बिच हुने उच्चस्तरीय सम्मेलन।

शीर्षस्थान- *ना.* [सं.] १. सबभन्दा उच्च वा माथिल्लो ठाउँ। २. भेरी अञ्चलको दुल्लुमा ज्वालादेवीको पश्चिमपट्टि रहेको ज्वाला निस्कने ठाउँ।

शील- *ना.* [सं.] १. राम्रो बानीबेहोरा; असल चालचलन; चरित्र; स्वभाव; प्रकृति। २. जोडिएको, लागेको, अभ्यस्त, अनुरक्त आदि अर्थ दिई समासका अन्तमा प्रयोग हुने (जस्तो- भ्रमणशील, स्नेहशील, सौन्दर्यशील इ.)।

शुक- *ना.* [सं.] १. सुगा। २. शुकदेव।

शुकदेव- *ना.* शुकी (सुगी) का रूपमा पृथ्वीमा घुमेकी घृताची नामकी अप्सराबाट जन्मेका, व्यासका छोरा; प्रसिद्ध पुराणवाचक ज्ञानीका रूपमा प्रख्यात ऋषि।

शुकबार- *ना.* हे. सुक्रबार।

शुक्ति- *ना.* [सं.] १. सिपी। २. घुँगीकिरो। ३. शङ्ख। ४. खप्पर।

शुक्तिका- *ना.* १. सिपी। २. शरीररचना-विज्ञानमा तख्ताकार वा कुनै वस्तु रहने, हाडको खोक्रो भागको नाम।

शुक्र- *ना.* [सं.] १. आयतनका हिसाबले वा नवग्रहमध्ये छैटौँ ग्रह; भृगु। २. आफ्ना सञ्जीवनी मन्त्रले युद्धमा मारिएका राक्षसहरूलाई पुनर्जीवित गर्ने, राक्षसहरूका गुरु; दैत्यगुरु; शुक्राचार्य। ३. पुरुषको सन्तानोत्पादक मुख्य तत्त्व; वीर्य। ४. शुक्रवार।

शुक्रकीट- *ना.* शुक्रकीटाणु।

शुक्र कीटाणु- *ना.* पुरुषको परिपक्व तथा सन्तानउत्पादनको क्षमता भएको वीर्यकोष।

शुक्रमेह- *ना.* मूत्रेन्द्रियबाट शुक्र बगिरहने एक रोग।

शुक्रवार- शुकबार।

शुक्रवासर- *ना.* शुक्रवार; शुकबार।

शुक्रवाहिनी- *वि.* [सं.] शुक्र वा वीर्य बग्ने।

शुक्रवाहिनी नली- *ना.* पुरुषको शरीरमा हुने शुक्र बग्ने नली।

शुक्राचार्य- *ना.* [सं.] भृगु ऋषिका छोरा र दानवहरूका गुरु; प्रसिद्ध ऋषि।

शुक्राणु- *ना.* [सं.] स्त्रीको गर्भमा प्रविष्ट भएर सन्तान उत्पादन गराउने पुरुषको वीर्यको अणु वा परिपक्व शुक्रकीट।

शुक्ल- *वि.* [सं.] १. सेतो; उज्यालो; विशुद्ध। *ना.* २. साठी संवत्सरमध्येको एक संवत्सर। ३. ब्राह्मण र क्षत्रियहरूको एक उपाधि वा थर।

शुक्ल पक्ष- *ना.* औँसीपछिको परेवादेखि पूर्णिमासम्मका चन्द्रमाको कला र बिम्ब बढ्दै जाने पन्ध्र दिनको समूह; पूर्णिमापक्ष; सुदी।

शुक्ल यजुर्वेद- *ना.* शुक्लयजुर्वेद र कृष्णयजुर्वेदमध्ये एक।

शुचि- *वि.* [सं.] चोखो; शुद्ध; पवित्र।

शुण्ड- *ना.* [सं.] १. मत्ताहात्तीको गण्डस्थलबाट चुहिने सुगन्धी रस। २. हात्तीको सुँड।

शुदी- *ना.* [सं. शुक्ल] शुक्लदिवसको सङ्क्षिप्त रूप; सुदी।

शुद्ध- *वि.* [सं.] १. धुलोमैलो, मिलावट आदि नभएको; स्वच्छ; निर्मल; चोखो; पवित्र। २. छलकपट केही नभएको; निष्कपट। ३. दाग वा दोष नभएको; निष्कलङ्क; निर्दोष। ४. त्रुटि वा अशुद्धिरहित (वर्ण, शब्द, वाक्य, भाषा आदि); ठिक। ५. केही नजान्ने वा धनजन केही नभएको; सुदाम।

शुद्धता- *ना.* शुद्ध हुनाका निम्ति चाहिने कुरो वा तत्त्व; शुद्ध हुनाको भाव वा स्थिति; शुद्धपना।

शुद्धबुद्ध- *ना.* साह्रै सोझो प्रकृतिको; केही नजान्ने।

शुद्धशान्ति- *ना.* मृतकको आशौचबाट शुद्ध हुनलाई मरेका बाह्र वा तेह्र दिनमा गरिने होम, दान आदि कर्म; मृतकको जुठो चोख्याउने काम।

शुद्धात्मा- *वि.* हृदय शुद्ध भएको; मनमा छल, कपट, पाप आदि नभएको।

शुद्धापह्नुति- *ना.* उपमेयलाई मिथ्या देखाई उपमानलाई नै सत्य प्रमाणित गरिने अर्थालङ्कार; अपह्नुति अलङ्कारको एक भेद।

शुद्धि- *ना.* [सं.] १. शुद्ध पार्ने काम; चोख्याउने काम। २. पवित्रता; शुद्धता। ३. सफाइ; स्वच्छता। ४. कुनै प्रायश्चित्तपरक कर्म वा संस्कार; पवित्रीकरण।

शुद्धिपत्र- *ना.* १. पुस्तकपुस्तिकाहरूमा अशुद्ध छापिएका अक्षर, पद आदिको सङ्केत गरी सच्याएर छापिएको पत्र। २. धर्म वा जातिबाट च्युत भएको व्यक्तिले प्रायश्चित्त गरी वा नगद तिरी धर्माधिकारीद्वारा पाएको प्रमाणपत्र; पतियापुर्जी।

शुद्धीकरण- *ना.* अशुद्धलाई शुद्ध गर्ने काम वा प्रक्रिया।

शुद्धीकृत- *वि.* शुद्ध गरिएको; सच्याइएको।

शुद्धोदन- *ना.* [सं.] कपिलवस्तुका शाक्यवंशीय राजा तथा गौतम बुद्धका पिताको नाम।

शुनःसेप- *ना.* [सं.] अजीगर्तनामक वैदिक ऋषिका माहिला छोरा; एक वैदिक ऋषि; (यिनलाई हेला गरेर शुनःसेप अर्थात् 'कुकुरको पुच्छर' भन्ने नाम राखिएको थियो। राजा हरिश्चन्द्रले नरबलि दिन लागेर पनि शुनःसेपले ईश्वरको स्तुति गरी आफूलाई उम्काएपछि विश्वामित्रले यिनलाई धर्मपुत्र बनाएर 'देवरात' भन्ने नाम राखेका थिए)।

शुभ- *वि.* [सं.] १. कल्याण गर्ने; मङ्गलमय; हितकारी; असल। २. मनोहर; सुन्दर। *ना.* ३. माङ्गलिकता; कल्याण। ४. राम्रो भाग्य; अनुकूलता; फाप।

शुभकर्म- *ना.* १. भलो वा असल हुने काम; पुण्यकार्य। २. विवाह, व्रतबन्ध आदि धार्मिक कार्य; सत्कर्म।

शुभकामना- *ना.* १. भलाइको चाहना; शुभेच्छा। २. कुनै विशेष पर्व वा अवसरमा साथीसँगाती वा इष्टमित्रहरूलाई कल्याण चिताई दिइने वा पठाइने सन्देश।

शुभचिन्तक- *वि.* कल्याणको कामना गर्ने; असल चिताउने; हितैषी।

शुभदृष्टि- *ना.* १. कुनै कामकुराप्रति असल चिताइने हेराइ; सुदृष्टि। २. राम्रो ग्रहको दृष्टि पर्ने काम।

शुभम्- *ना.* [सं.] कुनै ग्रन्थ, चिठीपत्र, लिखत आदिको अन्तमा लेखिने मङ्गलसूचक शब्द।

शुभमस्तु- *ना.* १. कसैको कल्याण वा भलो चिताएर भनिने शब्द। २. आशीर्वाद दिँदा प्रयोग गरिने शब्द; कल्याण होस्।

शुभाकाङ्क्षा- *ना.* [सं.] अरूको शुभ वा असल होस् भन्ने चाहना; शुभेच्छा।

शुभाकाङ्क्षी- *वि.* शुभाकाङ्क्षा गर्ने; कल्याण चाहने।

शुभागमन- *ना.* [सं.] कल्याण वा मङ्गल हुने गरी भएको कसैको आगमन; भलो हुने आगमन। (उदा.- तपाईंको शुभागमनले म अत्यन्त हर्षित छु)।

शुभाञ्जन- *ना.* [सं.] १. शोभाञ्जन वृक्ष; सैँजन। २. आँखालाई हित गर्ने गाजलविशेष।

शुभारम्भ- *ना.* [सं.] कुनै कार्यको विधिवत् आरम्भ; असल कामको थालनी।

शुभाशिष्/शुभाशीर्वाद- *ना.* [सं.] आफूभन्दा साना व्यक्तिलाई कल्याण

चिताएर दिइने आशिष्; हितकारी आसिक; मङ्गलकारी आशीर्वाद।
शुभाशुभ- *वि.* [सं.] शुभ र अशुभ; असल र खराब; राम्रोनराम्रो।
शुभेच्छा- *ना.* [सं.] शुभ कुराको इच्छा वा चाहना; शुभकामना।
शुभेच्छु/शुभेच्छुक- *वि.* भलो चिताउने; शुभचिन्तक।
शुभ्र- *वि.* [सं.] १. सेतो; टकटका। २. चम्किलो; उज्यालो।
शुभ्रता- *ना.* शुभ्र हुनाको भाव, गुण वा स्थिति; सेतोपना; उज्यालोपना।
शुल्क- *ना.* [सं.] १. यातायातका साधन, खासगरी बाटो, घाट आदिमा लाग्ने कर वा महसुल। २. कुनै वस्तुको उत्पत्ति, उपभोग, आयातनिर्यात आदि हुँदा सरकार वा राज्य, स्थानीय निकाय वा गा. वि. स., न. पा. आदि विविध निकाय वा कुनै अधिकृत संस्थान आदिले उठाउने वा लगाउने निर्दिष्ट रकम(जग्गाको तिरो, मालसामानको भन्सार, पानीबिजुली आदिको महसुल इ.)। ३. शैक्षिक, सामाजिक, धार्मिक आदि संस्थाहरूमा पठनपाठन वा अन्य कामका निम्ति प्रवेशका समयमा र मासिक,वार्षिक आदि रूपमा बुझाइने नियमानुसारको दस्तुर; फीस। ४. कुनै आंशिक काम गरेबापत दिइने ज्याला; पारिश्रमिक; मजदुरी ५. घर, सामान आदि उपभोग गरेबापत दिइने वा लिइने कबुलअनुसारको रकम; भाडा; किराया। ६. वैवाहिक कार्यमा रीतिरिवाजअनुसार कन्या वा वरपक्षलाई दिइने दस्तुर; दाइजो।
शुल्कग्राही- *वि.* शुल्क लिने वा उठाउने।
शुश्रूषा- *ना.* [सं.] १. असक्त, रोगी र बालबच्चा आदिको स्याहार वा सुसार; टहल; सेवा। २. आज्ञापालन। ३. कुनै कुरा सुन्ने वा जान्ने चाहना।
शुश्रूषु- *वि.* १. सुसार वा टहल गर्न इच्छा गर्ने; सेवा गर्ने। २. आज्ञापालन गर्ने; आज्ञाकारी। ३. सुन्न वा जान्न चाहने।
शुषिर- *वि.* [सं.] १. प्वाल वा छिद्र भएको। *ना.* २. प्वाल; छिद्र; दुलो।
शुषिर वाद्य- *ना.* मुखले फुकेर बजाइने बाजा (बाँसुरी, सनई, मुरली आदि)।
शुष्क- *वि.* [सं.] १. आगो, घाम आदिको रापले तातेर पानीको भाग वा चिसोपनजति निथ्रिएको; सुकेको; सुक्खा। २. मनोविनोद वा हँस्सीठट्टामा अभिरुचि नलिने; बिरसिलो; नीरस। ३. अमिल्दो स्वभावको; खस्रो। ४. कुनै सार नभएको। ५. चाख नलाग्ने; झर्कोलाग्दो।
शुष्ककलह- *ना.* कारण वा मतलबविनाको झगडा; व्यर्थको रडाको।
शुष्कता- *ना.* शुष्क हुनाको भाव वा स्थिति; सुक्खापन; बिरसिलोपन।
शुष्कनरवानर- *ना.* शिवालिक पर्वतशृङ्खलामा अश्मीभूत अस्थिअवशेषका रूपमा पाइएको मानवजस्तो देखिने वानर।
शुष्काङ्ग- *वि.* शरीर सुकेको; दुब्लोपातलो।
शूक- *ना.* [सं.] कुनै वस्तुको तिखिएको चुच्चो भाग (झुस; टुँडो आदि)।
शूकधान्य- *ना.* लामो टुँडो हुने जातको कुनै अन्न (गहुँ, जौ, धान आदि); जुँगेधान, जौ, गहुँ आदि।
शूकर- *ना.* [सं.] १. सुँगुर। २. बँदेल; वराह।
शूद्र- *ना.* [सं.] आर्यहरूको वर्णव्यवस्थाअनुसार अन्तिम वा चौथो वर्ण; पहिले अछुत मानिएको परिगणित जाति; हरिजन।
शूद्रता- *ना.* शूद्र हुनाको भाव वा अवस्था।
शूद्रदेवता- *ना.* पूषा।
शून्य- *वि.* [सं.] १. गुदी वा सारवस्तु केही पनि नभएको; खाली; रित्तो; खोक्रो। २. मानिसको बस्ती, हलचल आदि नभएको; सुनसान; निर्जन; एकान्त। ३. भौतिक रूप वा आकार नभएको; निराकार। ४. वास्तविकता वा अस्तित्व नभएको। ५. नभएको; रहित (समस्त पदका अन्तमा, जस्तो- ज्ञानशून्य, भावशून्य इ.)। *ना.* ६. खाली ठाउँ; आकाश अन्तरिक्ष। ७. गणितमा कुनै अङ्कको पछाडि हाल्दा त्यस अङ्कलाई दश गुना बढाउने र एक्लो प्रयोग हुँदा अभावको सूचक बन्ने गोलो चिह्न; बिन्दु (.)। ८. विज्ञानका अनुसार हावा पनि नभएको खाली ठाउँ। ९. हठयोगका अनुसार शरीरका आठ चक्रमध्ये सातौँ चक्र। १०. केही पनि नहुने कुरो वा स्थिति; अभाव; अवास्तविकता। ११. ब्रह्म।
शून्यता- *ना.* शून्य हुनाको भाव वा स्थिति; रित्तोपन।
शून्यवाद- *ना.* १. ईश्वर, आत्मा आदिको नित्य सत्ता नमान्ने र संसारलाई शून्य ठान्ने एक दार्शनिक सिद्धान्त; बौद्धको माध्यमिक दर्शन। २. नास्तिक मत।
शून्यवादी- *वि.* १. शून्यवादको अनुयायी। २. बौद्ध। ३. नास्तिक।
शून्यसान्य- *वि.* सुनसान।
शून्यहृदय- *वि.* १. प्रिय वस्तुको अभाव वा अन्य कुनै कारणले होसहवास हराएको। २. मनमा दयामाया वा चेतना नभएको।
शूर- *वि.* [सं.] १. डर नभएको; आँटिलो; साहसी; पराक्रमी। *ना.* २. वीर पुरुष; योद्धा। ३. कृष्णका बाजेको नाम।
शूरता- *ना.* शूर हुनाको गुण वा स्थिति; सूरोपन; शौर्य।
शूरविद्या- *ना.* युद्ध गर्ने वा युद्धकला सिकाउने विद्या।
शूरवीर- *ना.* १. साहसी योद्धा; ठुलो वीर। *वि.* २. साह्रै आँटिलो; सूरो।
शूरसेन- *ना.* १. द्वापरयुगका मथुराका राजा र कृष्णका मामाबाजे। २. व्रजभूमि वा त्यसका निवासी। (वर्तमान मथुरा र त्यसका निकटको प्रदेश शूरसेन देश कहलाउँथ्यो र त्यस देशका सेनाहरू अति शूरा हुनाले राजाको नाम पनि शूरसेन नै थियो भनिन्छ)।
शूर्प- *ना.* [सं.] अगाडि बिट नभएको र पछाडि बिट उचालिएको, मदेसमा प्रचलित, पुरानो चारकुने नाङ्लो।
शूर्पणखा- *ना.* नाङ्लाजस्ता नङ भएकी, रावणकी बहिनीको नाम।
शूल- *ना.* [सं.] १. प्राचीन कालको भालाजस्तो तिखो र घोच्ने फलामे हतियार। २. पोल्ने मासुमा घुसारिने सुइरो। ३. वायु बिग्रनाले पेट आदि अङ्गमा हुने चर्को पीडा; सोला हान्ने रोग। ४. मानसिक वेदना; व्यथा; पीडा। ५. ज्योतिषशास्त्रअनुसार सत्ताइस योगमध्ये एक। ६. वास्तु वा मूर्तिमा तीन अमल बराबरको नाप; तीन अङ्गुल; पर्वन्, रुद्राक्षि, अग्नि, गुण वा विद्यामध्ये कुनै एक बराबरको नाप।
शूलपाणि- *ना.* १. हातमा शूल लिने व्यक्ति २. महादेव; शिव।
शूलविद्या- *ना.* वास्तु वा मूर्तिमा तीन अमल बराबरको नाप; तीन

अङ्गुल; पर्वन्, रुद्राक्षि, शूल, अग्नि, गुण वा विद्या बराबरको नाप।
शूली- *ना.* [शूल+ई] १. ठुला अपराधीलाई गुदद्वारबाट रोपी माथिसम्म उनेर प्राणदण्ड दिइने, भालाजस्तो तिखो टुप्पो भएको प्राचीन हतियार; बातो। *वि.* २. त्रिशूल लिने (महादेव)। ३. शूलको रोग भएको।
शृगाल- *ना.* [सं.] जम्बुक; स्याल।
शृङ्खला- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको क्रम वा सिलसिला; मेसो; पङ्क्ति; लङ। २. धातु, विशेषतः फलामका मुन्द्री गाँसेर बनाइएको सिक्री वा साङ्लो; जन्जिर।
शृङ्खलाबद्ध- *वि.* १. शृङ्खला वा क्रम, लङ आदि मिलेको; सिलसिलेवार। २. सिक्री वा जन्जिरले बाँधिएको।
शृङ्खलित- *वि.* १. शृङ्खलामा राखिएको; क्रमबद्ध। २. सिक्रीले उनिएको; जन्जिरमा बाँधिएको।
शृङ्ग- *ना.* [सं.] १. सिङ। २. टाकुरो वा चुचुरो (जस्तो- पर्वतशृङ्ग)। ३. कुनै ठाडो वस्तुको अगिल्लो वा उपल्लो चुच्चो भाग (घरको धुरी, मन्दिरको गजुर, खुँडे जुनको चोसो वा कुनु; स्तनको टुप्पो इ.)। ४. फुकेर बजाइने नरसिङ्गा वा भैंसी आदिका सिङको बाजा। ५. पानीको सिर्को; फोहरा; पचका।
शृङ्गपूट- *ना.* जुका परेका बालकहरूलाई खुवाइने जरायोको सिङ पुट गरी बनाइएको प्रसिद्ध आयुर्वेदीय औषधी।
शृङ्गार- *ना.* [सं.] १. शरीर वा कुनै वस्तुलाई राम्रो र आकर्षक पार्न सजाउनेसिँगार्ने काम; सजावट। २. शारीरिक शोभा बढाउन कोरीबाटी गरी लुगा, सिँदुर, गाजल, लिपिस्टिक आदि लाउने काम; सिँगारपटार। ३. शोभा बढाउने वस्तु; सिँगार गर्ने साधन। ४. काव्यमा वर्णित नौ प्रकारका रसमध्ये पहिलो र रति स्थायी भाव, नायकनायिका आलम्बनविभाव आदि हुने एक रस। (यो संयोग शृङ्गार र विप्रलम्भ शृङ्गार दुई किसिमको हुन्छ)। ५. सम्भोगको इच्छा; रसिकता; प्रेम।
शृङ्गारक- *ना.* १. प्रीति; प्रेम। २. सिँदुर। *वि.* ३. सिँगार्ने।
शृङ्गार रस- *ना.* काव्यका नव रसमध्ये एक रस; शृङ्गार।
शृङ्गाराभास- *ना.* नसुहाउँदो र अनुचित रूपमा शृङ्गारको वर्णन गर्दा हुने एक प्रकारको काव्यदोष।
शृङ्गारिक- *वि.* शृङ्गारको भावना भएको; शृङ्गारसम्बन्धी।
शृङ्गारित- *वि.* १. शृङ्गार गरिएको; सिँगारिएको। २. शृङ्गार वा प्रेममा आसक्त।
शृङ्गारी- *वि.* १. शृङ्गारयुक्त; शृङ्गार गर्ने; सजिसजाउ। *ना.* २. ठाँटिलो, रसिलो व्यक्ति। ३. कामुक वा ढाँचाढर्रा पार्ने मानिस।
शृङ्गी- *वि.* [सं.] १. सिङ हुने वा सिङ भएको; सिङालो (पशु)। २. सिङबाट बनेको वा सिङको (बाजा)। *ना.* ३. पहाडको टाकुरो। ४. सिङ्गेमाछो।
शेख- *ना.* [अ.] १. मुसलमानको पैगम्बर मुहम्मदका वंशजहरूले पाएको एक उपाधि। २. मुसलमानका प्रमुख चार वर्ग- शेख, सैयद, मुगल, पठानमध्ये श्रेष्ठ मानिने वर्ग।
शेखर- *ना.* [सं.] १. शिरमा धारण गरिने वस्तु (टोपी, मुकुट, पगरी, किरीट आदि)। २. शिखर; चुचुरो। ३. टाउको; शिर।
शेप- *ना.* [सं.] १. पुरुषको जननेन्द्रिय; लिङ्ग। २. पशुको रज। ३. पुच्छर।
शेफालिका/शेफाली- *ना.* [सं.] भेट्नैपिच्छे रहरका जस्ता पाँचपाँचवटा पात हुने एक जातको बोट वा माथि निलो र तल सेतो हुने त्यसको फूल।
शेयर- *ना.* [अङ्.] हे. सेयर।
शेर$_1$- *ना.* [फा.] हे. सेर (सिंह)।
शेर$_2$- *ना.* [अ. शेअर] हे. सेर (कविता)।
शेष- *वि.* [सं.] १. बाँकी रहेको; बचेखुचेको; रहल। *ना.* २. छानेर बचेको वस्तु; छनौटो। ३. गणितमा भाग गर्दा वा ठुलो अङ्कबाट सानो अङ्क घटाउँदा बचेको अङ्क। ४. कुनै वस्तुको उपभोग गरिसकेपछि पनि रहेको थोरै अंश; निथारपिथार। ५. टुङ्गिने काम वा अवस्था; समाप्ति; मरण; अन्त्य। ६. शेषनाग।
शेषनाग- *ना.* भगवान् विष्णुको शय्याका रूपमा परिकल्पना गरिएका सहस्र फणायुक्त नागराज; अनन्त।
शेषपछि- *क्रि. वि.* मृत्युउप्रान्त; मरेपछि; सेखपछि।
शेषप्रश्न- *ना.* ईश्वर, सृष्टिकर्ता, मरणउप्रान्तको स्थिति, वीज र फलको पौर्वापर्य आदिका बारेमा आजसम्म टुङ्गो लाग्न नसकेकाले उत्तर पाउन बाँकी रहेको असम्भव प्रश्न।
शेषशायी- *ना.* विष्णु।
शेषान्तर- *वि.* १. शेष रहेको कुरो; परिणाम। २. भूतप्रेत; प्रेतात्मा (धामीझाँक्रीका बोलीमा)।
शैक्षणिक- *वि.* [सं.] शिक्षणसम्बन्धी; शिक्षणको; शिक्षणका प्रयोजनमा आउने।
शैक्षिक- *वि.* [सं.] १. शिक्षासँग सम्बन्ध राख्ने; शिक्षासम्बन्धी। *ना.* २. शिक्षाशास्त्रको विशेषज्ञ।
शैक्षिक भ्रमण- *ना.* पाठ्यक्रममा निर्देश गरेअनुसार शिक्षाका विभिन्न क्रियाकलापमध्ये ऐतिहासिक, भौगोलिक, सामाजिक आदि विषयको अध्ययनअवलोकनका निम्ति शिक्षणसंस्थाबाट विद्यार्थीहरू सम्बन्धित स्थानमा घुम्न जाने काम।
शैक्षिक सत्र- *ना.* शिक्षायोजनाअनुसार विद्यालय महाविद्यालयमा नयाँ कक्षाको आरम्भ भएदेखि वर्ष दिनभित्र चालु रहने समयावधि।
शैथिल्य- *ना.* [सं.] १. शिथिल हुने चाल वा स्थिति; शिथिलता; खुकुलोपन। २. निर्धोपन; कमजोरी। ३. नसर्ने वा लेसिने चाल; ढिलाइ; सुस्ती।
शैल- *ना.* [सं.] १. शिला भएको वा शिलाबाट बनेको; शिलासम्बन्धी। *ना.* २. पहाड; पर्वत।
शैलकन्या/कुमारी- *ना.* हिमालयकी पुत्री; पार्वती।
शैलकूट- *ना.* पहाडको चुचुरो; शिखर; टाकुरो।
शैलज- *वि.* [सं.] शैल वा पर्वतबाट उत्पन्न।
शैलजा- *ना.* १. पार्वती। २. दुर्गा।
शैलपुत्री- *ना.* [सं.] नवदुर्गामध्ये एक; पार्वती।
शैलशिखर- *ना.* [सं.] पहाडको टाकुरो; पर्वतको चुचुरो; शैलकूट।
शैलाधिप/शैलाधिराज- *ना.* [सं.] हिमालय।
शैली- *ना.* [सं.] १. विशेष किसिमले कुनै काम गर्ने प्रणाली वा

पद्धति; काम गराइको ढाँचा; परिपाटी; छाँटछन्द। २. असल शीलस्वभाव भएका व्यक्तिबाट हुने कुरो। ३. कुनै सिद्धान्त जस्तै भएर आएको रीति वा चलन। ४. साहित्यिक रचनामा लेखकका व्यक्तित्वगत विशेषताको छाप दिने वा विषयवस्तुका अनुकूल भाव अभिव्यक्त हुने खास ढाँचा। (सरल शैली, तार्किक शैली, आलङ्कारिक शैली आदि)।

शैलीकार- *ना.* साहित्यिक रचनामा कुनै विशिष्ट तथा आकर्षक शैलीको निर्माता; शैलीको चमत्कार प्रदर्शित गर्ने व्यक्ति।

शैली तत्त्व- *ना.* लेखनका सन्दर्भमा कुनै पनि अनुभूत विषयवस्तुका अभिव्यक्तिलाई सुन्दर तथा प्रभावपूर्ण पार्नका निम्ति तरिकासाथ सजाइने विशिष्ट पदरचना।

शैलेन्द्र- *ना.* [सं.] हिमालय पर्वत।

शैल्पिक- *वि.* [सं.] शिल्पसम्बन्धी; शिल्पको।

शैव- *वि.* [सं.] १. शिवसम्बन्धी; शिवको। *ना.* २. हिन्दुका मुख्य तीन (शैव, शाक्त, वैष्णव) सम्प्रदायमध्ये शिवलाई मान्ने सम्प्रदाय; शिवको उपासक; शिवभक्त। ३. शिवपुराण। ४. पाशुपत अस्त्र।

शैवपत्र- *ना.* बेलपत्र।

शैवल- *ना.* [सं.] हे. शैवाल।

शैवलिनी- *ना.* नदी; खोलो।

शैवाल- *ना.* [सं.] पानीसिँवाली; भ्याउ।

शैव्या- *ना.* [सं.] पुराणप्रसिद्ध राजा हरिश्चन्द्रकी पत्नी।

शैशव- *ना.* [सं.] १. शिशुको अवस्था; बाल्यावस्था; बालकपन। (तिम्रै शीतल बक्षस्थलमा यो कविको शैशवकाल बित्यो। - सिद्धिचरण, 'ओखलढुङ्गा')। *वि.* २. शिशुसम्बन्धी; बालकको।

शैशिर- *वि.* [सं.] शिशिर ऋतुमा हुने; शिशिर ऋतुसम्बन्धी।

शोक- *ना.* [सं.] १. स्वजन वा प्रिय व्यक्तिको मृत्यु वा वियोगमा हुने मानसिक कष्ट; मनको पिर; सुर्ता; चिन्ता। २. साहित्यमा करुणरस निसृत हुने स्थायी भाव।

शोककाव्य- *ना.* कुनै प्रिय वा गुणी व्यक्तिका वियोगमा हृदयको व्याकुलता अभिव्यञ्जित गरी लेखिएको, करुणरसप्रधान काव्य।

शोकगीत- *ना.* प्रिय व्यक्तिसँगको बिछोडमा शोक व्यक्त गर्दै गाइने गीत।

शोकपुस्तिका- *ना.* कुनै विशिष्ट व्यक्तिको निधन हुँदा सम्बन्धित ठाउँमा गएर हार्दिक शोक व्यक्त गरी मन्तव्य लेख्ने वा हस्ताक्षर गर्ने पुस्तिका।

शोकप्रस्ताव- *ना.* कुनै विशिष्ट व्यक्तिको निधन भएकोमा दुःख व्यक्त गर्दै सभा, समिति आदिले पारित गर्ने प्रस्ताव।

शोकसन्तप्त- *वि.* आफन्त वा प्रिय व्यक्तिको वियोगमा व्याकुल भएको; शोकमा डुबेको।

शोकसन्देश- *ना.* शोकाकुल अवस्थामा शोकसन्तप्त व्यक्ति वा परिवारलाई दिइने वा पठाइने समवेदनाको सन्देश।

शोकसभा- *ना.* कुनै विशिष्ट व्यक्तिको निधनमा शोक व्यक्त गर्न गरिने सभा वा जमघट।

शोकसमाचार- *ना.* कसैका मृत्युको शोकसम्बन्धी खबर वा कुरो।

शोका- *ना.* [सं. शक] नेपालको सुदूर पश्चिममा दार्चुला जिल्लाको उत्तरी भागमा र त्यसको पश्चिमपट्टिको भारतीय इलाकामा पनि बसोबास गर्ने एक जाति।

शोकाकुल- *वि.* [सं.] शोकले छटपटाएको; दुःखले व्याकुल भएको; वेदनाग्रस्त।

शोकातुर- *वि.* [सं.] शोकले ग्रस्त भएको; शोकाकुल।

शोकार्त- *वि.* [सं.] शोकले पीडित; शोकाकुल।

शोच- *ना.* [सं.] १. सोच्ने काम; सोच। २. अफसोस; विलाप; चिन्ता।

शोचनीय- *वि.* १. चिन्ता गर्नुपर्ने; चिन्तनीय। २. विचार पुऱ्याउनुपर्ने; विचारणीय।

शोच्य- *वि.* शोचनीय।

शोण- *वि.* [सं.] १. गाढा रातो; लाल। *ना.* २. रातो रङ; लाल। ३. भारतको बिहार प्रान्तमा बग्ने तथा पटनानजिकै गङ्गामा मिल्ने एक नदी।

शोणित- *वि.* [सं.] रातो वर्णको; लाल; लोहित।

शोणित चन्दन- *ना.* रातो चन्दन।

शोणितपुर- *ना.* १. बाणासुरको नगर। २. काठमाडौँदेखि दक्षिणपश्चिममा रहेको एक प्राचीन बस्ती (थानकोट)।

शोथ- *ना.* [सं.] पित्त, वायु आदिको प्रकोपद्वारा शरीरको कुनै अङ्ग सुनिने रोग; सुज।

शोध- *ना.* [सं.] १. शुद्ध पार्ने वा चोख्याउने काम; शुद्धिसंस्कार। २. रिन तिर्ने काम। ३. कुनै विषयमा गहन अध्ययनका साथ गरिने खोज; अनुसन्धान। ४. साटो फेर्ने काम; बदला।

शोधक- *वि.* शुद्ध पार्ने वा चोख्याउने। २. रिन फर्स्योट गर्ने। ३. खोज वा अनुसन्धान गर्ने; शोधकर्ता। ४. शुद्धि वा संशोधन गर्ने ।

शोधकर्ता- *वि.* १. शोध गर्ने वा शुद्ध पार्ने (व्यक्ति)। २. भर्ताल दिने (मानिस)।

शोधकार- *वि.* हे. शोधकर्ता।

शोधकार्य- *ना.* कुनै विषयमा विशेषतः विश्वविद्यालय तहका स्नातकोत्तर वा विद्यावारिधिजस्ता उच्च र विशिष्ट उपाधिका निम्ति स्वीकृति लिएर शोधप्रबन्ध वा शोधग्रन्थ तयार पार्न गरिने प्रारम्भिक वा पूर्वकार्य।

शोधन- *ना.* १. शुद्ध पार्ने काम; शुद्धगराइ। २. शोध गर्ने काम; अनुसन्धान। ३. धातु आदि चम्काउने वा उजिल्याउने काम।

शोध निर्देशक- *ना.* १. शोधकार्य गर्ने शोधार्थीलाई आवश्यक निर्देशन दिने वा मार्गदर्शन गर्ने व्यक्ति; अनुसन्धाननिर्देशक। २. कुनै विषयको ज्ञान सूचनात्मक रूपमा प्रदान गर्ने ग्रन्थ; प्रश्नोत्तरका रूपमा विषयवस्तुको ज्ञान गराउने पुस्तक।

शोधनीय- *वि.* १. शोधन गर्न योग्य। २. शोधन वा शुद्ध गर्न सकिने।

शोधपत्र- *ना.* शोध-निर्देशकका अन्तर्गत रहेर शोधार्थीले कुनै विषयमा आफ्नो शोधकार्य पूरा गरी तयार पार्ने गहन लेख वा पत्र।

शोधपरक- *वि.* शोधका रूपमा गरेको वा शोधलाई विशेष जोड दिइएको (लेख, ग्रन्थ आदि)।

शोधप्रबन्ध- *ना.* शोधका आधारमा प्राप्त जानकारीलाई सङ्कलित गरेर लेखिएको प्रबन्ध; शोधपत्र।

शोधभर्ना- *ना.* कुनै विषय वा शीर्षकअन्तर्गत खर्च हुने रकम अर्कातिर खर्च गर्नुपर्दा पछि सो रकमान्तर भएको हिसाब पूरा गर्ने काम; सट्टाभर्ना।

शोधार्थी- *ना.* कुनै विषयमा शोध वा अनुसन्धान गर्न चाहने वा गरिरहेको व्यक्ति वा छात्र।

शोधित- *वि.* १. शोध गरिएको। २. शुद्ध पारिएको; सुधारिएको। ३. चुक्ता गरिएको; तिरिएको।

शोध्य- *वि.* [सं.] हे. शोधनीय।

शोध्यपत्र- *ना.* छाप्नुभन्दा पहिलेका अशुद्धिहरू ठिक पार्न तयार गरिने, कुनै छापिने लेख वा किताबको नमुना; प्रुफ।

शोभन- *ना.* [सं.] १. राम्रोपन; सुन्दरता; शोभा; कान्ति। २. ज्योतिषशास्त्रका अनुसार सत्ताइस योगमध्येको एक योग। *वि.* ३. राम्रो लाग्ने; मनोहर; सुन्दर; चमकदार।

शोभा- *ना.* [सं.] १. व्यक्ति, वस्तु वा सभा, कार्यक्रममा हुने सौन्दर्य; सुन्दरता। २. चमक; कान्ति वा प्रकाश। ३. भव्यता।

शोभाञ्जन- *ना.* [सं.] सजिवनको बोट वा त्यसमा फल्ने कोसो।

शोभान्वित- *वि.* [सं.] शोभाले युक्त।

शोभायमान- *वि.* [सं.] शोभा बढाइरहेको; धेरै सुहाएको; राम्ररी खुलेको।

शोभायात्रा- *ना.* [सं.] १. कुनै सांस्कृतिक-सामाजिक उत्सव वा विशिष्ट व्यक्तिका अभिनन्दनमा निकालिने जुलुस। २. जन्ती; बरियाँत।

शोभित- *वि.* [सं.] १. शोभाले पूर्ण; शोभायुक्त; सुहाएको; खुलेको। २. सजिएको वा सजाइएको; सजिसजाउ।

शोषक- *वि.* [सं.] १. पानी, रस, चिसो आदि सुकाउने; सोस्ने; सुक्खा पार्ने। २. जुक्ति, बल आदि लगाएर अरूको धनसम्पत्ति, श्रम, उत्पादन आदि तान्ने वा चुस्ने; धुताहा; चुसाहा।

शोषण- *ना.* [सं.] १. कुनै तातो वस्तुद्वारा पानी, रस, चिसो आदिको सोसाइ; सुक्ने वा सुकाउने काम। २. अरूको, खास गरी आफ्ना अधीनमा रहेका निर्धानिमुखा व्यक्तिहरूका गुण, काम, परिश्रम, उत्पादन, आय आदिबाट व्यक्तिगत स्वार्थ पूरा गर्न उठाइने अनुचित लाभ; चुस्ने वा धुत्ने काम; चुसाइ।

शोषण रहित- *वि.* कसैले कसैलाई थिचोमिचो गर्न नपाउने वा कुनै पनि प्रकारको शोषण नभएको (समाज)।

शोषणी- *ना.* लेख्ता वा रेखा खिच्दा बढी भएको मसी सोस्ने कागत; सोस्ता।

शोषणीय- *वि.* १. शोषण हुने वा हुन सक्ने; चुसिने। २. चुस्न लायक; शोषण गर्न योग्य।

शोषित- *वि.* [सं.] १. सुक्खा पारिएको; सुकाइएको। २. अनुचित रूपमा सोस्ने काम गरिएको; चुसिएको; शोषणमा परेको।

शौक- *ना.* [अ.] हे. सोख।

शौच- *ना.* [सं.] १. शास्त्रले बताएअनुसार खानपान, आचरण, व्यवहार आदि सबै शुद्ध राख्ने काम; स्वच्छता; पवित्रता। २. सूतक, जुठो आदिबाट चोखिने काम। ३. दिसापिसाप आदि गर्ने काम।

शौचागार/शौचालय- *ना.* दिसापिसाप गर्ने ठाउँ; पाइखाना; चर्पी; हगनगौँडी।

शौनक- *ना.* [सं.] ऋग्वेदको प्रातिशाख्य तथा अन्य अनेक वैदिक रचनाका प्रणेता, पुराणप्रसिद्ध, नैमिषारण्यवासी एक महर्षि।

शौरसेनी- *ना.* [सं.] १. प्राचीन समयमा भारतको शूरसेन (वर्तमान मथुरा र त्यसको छेउछाउ) देश वा प्रदेशमा बोलिने शिष्ट प्राकृत भाषा। *वि.* २. शूरसेन देशको वा त्यहाँ चलेको; शूरसेनसम्बन्धी।

शौर्य- *ना.* [सं.] सूरोपन; वीरता; बहादुरी; पराक्रम।

शौल्किक- *ना.* [सं.] लिच्छविकालीन भन्सारचौकीको अधिकारी।

श्मशान- *ना.* [सं.] मसान; मरनघाट।

श्याम- *वि.* [सं.] १. कालो र निलो मिसाउँदा हुने रङको; हल्का कालो; कल्साउँदो; साँवलो। २. गाढा हरियो। *ना.* ३. कृष्ण। ४. कालो रङ। ५. बादल; मेघ।

श्यामकर्ण- *ना.* सबै शरीर सेतो र कानमात्र कालो भएको उत्तम जातको घोडा। (यस्तो घोडा फापिलो र अश्वमेध यज्ञका निम्ति उपयोगी मानिन्छ)।

श्यामकर्ने- *ना.* श्यामकर्ण।

श्यामकली- *ना.* १. कमलो डाँठमा उँधो फर्केर फुल्ने, बाहिरी पात रातो र भित्री गुभो बैजनी रङको हुने, एक जातको फूल। २. गीतको एक राग वा लय। (उदा.- रामकली गाए पनि श्यामकली गाए पनि बुढीलाई गोसाइँथान- उखान)।

श्यामल- *वि.* [सं.] हल्का कालो वर्णको; अलिअलि कालो; साँवलो।

श्यामलता- *ना.* हल्का कालोपन।

श्यामलिमा- *ना.* कालिमा; श्यामलता।

श्याम व्यङ्ग्य- *वि.* [सं.] मानवीय जीवनका सङ्गत-असङ्गत आदि प्रतिनिधिमूलक घटना र पात्रका माध्यमबाट एकै पटक विरोधाभासपूर्ण प्रभाव पारी मर्माहत तुल्याउने तथा युगीन परिवेशमा व्याप्त विसङ्गित र विकृतिप्रति स्वैरकल्पनाको समेत प्रयोग गरेर कटु मनोविनोदात्मक पाराले व्यङ्ग्य प्रहार गर्ने बीसौँ शदीमा पश्चिमी मुलुकको आधुनिकोत्तर आख्यान साहित्यमा देखापरेको अरू व्यङ्ग्यभन्दा बढी भेदक र सशक्त व्यङ्ग्य; ब्ल्याक ह्युमर।

श्यामसाही- *ना.* अम्खोरा।

श्यामसुन्दर- *ना.* [सं.] कृष्ण; वासुदेव।

श्यामा- *ना.* [सं.] १. सोह्रवर्षे बाला। २. राधा; राधिका। ३. काली; दुर्गा। ४. कालो वर्णकी स्त्री। ५. सन्तान पैदा नगरेकी स्त्री। ६. काली गाई। ७. कृष्णपक्षको रात। ८. मिठो बोली बोल्ने कालो रङको प्रसिद्ध चरो; पोथी कोइली। ९. धानबारीमा हुने, धानकै जस्तो बोट भएको र झन्डै उस्तै गेडा फल्ने बुटे झार।

श्यामिका- *ना.* कालोपन; कालिमा; श्यामलता।

श्रद्धा- *ना.* [सं.] १. देखिएको वा नदेखिएको कुनै पनि आदर्श गुण, विशिष्ट कुरा, महत्त्व, शक्ति आदिबाट मन प्रभावित भई तिनका प्रति उत्पन्न हुने आदरपूर्ण भावना; ईश्वर, धर्म आदि र आफ्ना पूज्य तथा मान्यजनप्रतिको सद्भाव; आस्था; निष्ठा; विश्वास; भक्तिभाव। २. उत्कट वा प्रबल इच्छा; चाहना; सर्धाइँ (विशेषतः

गर्भिणी स्त्रीको)। ३. वैवस्वत मनुकी पत्नी। ४. अत्रि ऋषिकी पत्नी।

श्रद्धाञ्जली- *ना.* १. देवता वा सम्मान्य व्यक्तिमा चढाउनका निम्ति देखाइने फल, फूल, माला, अर्घ्य आदिसहितको अञ्जली। २. कुनै दिवङ्गत पूज्य व्यक्तिमा श्रद्धा अभिव्यक्त गर्दा गरिने गुणानुवाद।

श्रद्धालु- *वि.* १. गर्नुपर्ने काम श्रद्धापूर्वक गर्ने; श्रद्धा भएको; भक्तालु। २. इच्छा वा चाहना गर्ने; अभिलाषी। *ना.* ३. गर्भिणी स्त्री।

श्रद्धावान्- *वि.* श्रद्धा भएको; श्रद्धालु।

श्रद्धास्पद- *वि.* श्रद्धा गर्न योग्य; श्रद्धेय।

श्रद्धेय- *वि.* १. श्रद्धा गर्न योग्य; श्रद्धा गरिनुपर्ने; आदरणीय। २. विश्वास गर्न सकिने; विश्वसनीय।

श्रम- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको उत्पादन तथा निर्माण वा जीवननिर्वाहका निम्ति शारीरिक वा बौद्धिक शक्ति लगाएर गरिने काम; मिहिनेत; परिश्रम। २. कुनै कामका निम्तिको मानवीय चेष्टा; प्रयत्न; प्रयास। ३. काम गर्दा लाग्ने थकाइ; थकान; ग्लानि। ४. शरीरको कसरत; व्यायाम। ५. घामपानीमा तप्ने काम; असिनापसिना।

श्रमकण- *ना.* धेरै मिहिनेत गर्दा शरीरबाट निस्कने पसिनाका थोपा।

श्रमकार्यालय- *ना.* श्रमिकहरूको सङ्ख्या, स्थिति आदिको जानकारी प्राप्त गर्नेगराउने कार्यालय।

श्रमजीवी- *वि.* १. शारीरिक वा बौद्धिक श्रम गरेर अथवा कुनै किसिमको मजदुरीद्वारा जीवन निर्वाह गर्ने; श्रमद्वारा जीविका चलाउने। *ना.* २. श्रम गर्ने व्यक्ति; श्रमिक। ३. मजदुर; ज्यामी।

श्रमणक- *ना.* बौद्ध सन्न्यासी; बौद्ध भिक्षु।

श्रमदान- *ना.* सर्वसाधारण जनताले सहयोगात्मक भावना तथा स्वेच्छापूर्वक सार्वजनिक बाटोघाटो, बाँधपैनी, विद्यालय महाविद्यालय आदिको निर्माणकार्यमा ज्याला नलिई वा कम ज्याला लिई गर्ने काम।

श्रमदानी- *वि.* श्रमदान गर्ने; श्रमका रूपमा दान दिने।

श्रमनीति- *ना.* कुनै पनि उत्पादनमा सामूहिक श्रम लगाउने नीति वा कार्यपद्धति।

श्रमविभाग- *ना.* श्रमिकहरूको हकहितको संरक्षण तथा व्यवस्थासम्बन्धी काम गर्ने विभाग।

श्रमविभाजन- *ना.* कुनै काम छिटोछरितो टुङ्ग्याउन वा श्रमलाई सामूहिक छरितो रूपमा ल्याई व्यवस्थित रूपमा छुट्ट्याई बाँड्ने तथा जिम्मा लाउने काम।

श्रमशक्ति- *ना.* श्रमद्वारा प्राप्त हुने शक्ति वा तागत।

श्रमसाध्य- *वि.* श्रमले मात्र पार लाउन सकिने; चर्को मिहिनेत गर्नुपर्ने; कष्टसाध्य।

श्रमसङ्गठन- *ना.* श्रमको समुचित उपयोग तथा श्रमिकहरूको स्थिति र हकहितको सुधार एवं सुरक्षाका निम्ति बनेको सङ्गठन।

श्रमसङ्घ- *ना.* कुनै कारखाना आदिमा काम गर्ने श्रमिकहरूको संस्था; श्रमसङ्गठन।

श्रमिक- *ना.* [सं.] १. श्रम गर्ने व्यक्ति; मजदुर; ज्यामी। *वि.* २. मेहनत गर्ने; श्रमी।

श्रमिक कल्याण कार्य- *ना.* श्रमिकहरूको भलाइका निम्ति गरिने कार्य।

श्रमिक कल्याण केन्द्र- *ना.* श्रमिकहरूको कल्याण हुने, विभिन्न कार्य गरिने केन्द्र वा ठाउँ।

श्रमिक दिन- *ना.* एक दिनमा एक व्यक्तिले गरेका कामका अनुपातले हडताल आदिका समयमा भएको हानिको हिसाब लगाउँदा हुने दिनको सङ्ख्या।

श्रमिक सङ्घ- *ना.* श्रमसङ्घ।

श्रवण- *ना.* [सं.] १. कथा, पुराण, प्रवचन आदि सुन्ने काम; शब्दग्रहण। २. सुन्ने ज्ञानको इन्द्रिय; कर्ण; कान। ३. सत्ताइस नक्षत्रमध्ये बाइसौँ नक्षत्र।

श्रवण केन्द्र- *ना.* सबैले सुन्न पाउने गरी सार्वजनिक रूपमा रेडियो वा ध्वनियन्त्र राखिएको मुख्य ठाउँ।

श्रवण विद्या- *ना.* सुनेर मात्र आर्जन गरिने वा सिकिने विद्या।

श्रवणीय- *वि.* [सं.] सुन्न लायक; सुन्नुपर्ने।

श्रवणीयता- *ना.* श्रवणीय हुनाको भाव वा स्थिति; सुन्न सकिने अवस्था।

श्रवणेन्द्रिय- *ना.* [सं.] पाँच ज्ञानेन्द्रिय (आँखा, कान, नाक, जिब्रो र छाला) मध्ये एक इन्द्रिय; सुन्ने इन्द्रिय; कान।

श्रव्य- *वि.* [सं.] १. सुन्न योग्य; सुन्न सकिने।२. सुनेर मात्र थाहा पाइने।

श्रव्यकाव्य- *ना.* अभिनय नभई सुनेर वा पढेर मात्र आनन्दानुभूति गरिने, पद्य वा गद्यमा लिखित कविता, कथा, निबन्ध, जीवनी आदि विधाका काव्य।

श्राद्ध- *ना.* [सं.] शास्त्र तथा कुलका आचारअनुसार पितृहरूले पाऊन् भन्ने उद्देश्यले श्रद्धापूर्वक गरिने कर्म।

श्राद्ध पक्ष- *ना.* आश्विन महिनाको कृष्णपक्ष; सोह्रश्राद्ध।

श्राद्धिक- *वि.* श्राद्धसम्बन्धी; श्राद्धको।

श्राद्धीय- *वि.* श्राद्धसम्बन्धी; श्राद्धिक।

श्रान्त- *वि.* [सं.] १. श्रमले थाकेको; थकित; क्लान्त। २. इन्द्रियहरूलाई वशमा राख्ने। *ना.* ३. सन्न्यासी; साधु।

श्रान्ति- *ना.* १. थकाइ मेट्नका लागि गरिने विश्राम; बिसाइ। २. परिश्रम; मेहनत। ३. थकाइ; थकान; ग्लानि।

श्राप- *ना.* [सं. शाप] शाप; सराप।

श्रावक- *ना.* [सं.] १. बौद्ध भिक्षु वा सन्त। २. जैन मतका अनुयायी सन्न्यासी। *वि.* ३. श्रवण गर्ने; सुन्ने; श्रोता।

श्रावण- *ना.* [सं.] १. नेपाली वर्षको चौथो महिनाको नाम; असार र भदौका बिचमा पर्ने महिना। २. श्रवणेन्द्रियसम्बन्धी ज्ञान।

श्रावणी- *ना.* १. श्रावण महिनाको पूर्णिमा। २. यज्ञोपवीत धारण गरिने वार्षिक पर्वदिन; जनैपूर्णिमा; रक्षाबन्धन।

श्रावणेर- *वि.* [सं.] भिक्षु हुनुभन्दा पूर्वको नयाँ बौद्ध सन्न्यासी।

श्राव्य- *वि.* [सं.] १. श्रवण गराउन उचित; सुन्न वा सुनाउन लायक। २. प्रस्ट सुनिने। ३. सूचनीय।

श्री- *ना.* [सं.] १. विद्या, बुद्धि, सम्पन्नता, रूप, गुण आदिका शक्ति वा पूर्णताद्वारा झल्कने शोभा; कान्ति; दीप्ति। २. छेलोखेलो

धनसम्पत्ति; ऐश्वर्य। ३. धनकी प्रतीक लक्ष्मी। ४. विद्या तथा गुणकी प्रतीक सरस्वती। ५. कुनै महिमा वा गौरवको चिह्न; यश। ६. सजावट; सिँगार। ७. औडव जातिअन्तर्गत पर्ने, शास्त्रानुसार सूर्यास्तपछि र विशेषतः हेमन्त ऋतुमा गाइने एक रागको नाम। ८. एउटा गुरुवर्णबाट एक पाउ बन्ने उक्त जातका छन्दको एक भेद (जस्तो- आ। खा। जा)। ९. पुरुषका नाम अगाडि लगाइने शुभ तथा आदरसूचक शब्द (जस्तो- श्री कोमलप्रसाद, श्री वसन्तविक्रम इ.)।

श्रीकान्त- *ना.* विष्णु।

श्रीकृष्ण- *ना.* वासुदेव।

श्रीखण्ड- *ना.* बेलका जस्ता पात हुने, नीला गुच्छादार फूल फुल्ने र चुरो अति सुगन्धी हुने चन्दनको रुख वा काठ। (यसका सेतो, पहेँलो, रातो आदि भेद छन्। सेतो श्रीखण्ड औधी उत्तम मानिन्छ)। २. त्यसैको काठ घोटेको चन्दन।

श्रीगणेश- *ना.* १. कामको थालनी; आरम्भ। २. अम्बिकापुत्र विनायक; गणेश।

श्रीगदित- *ना.* अठार उपरूपकमध्ये एक तथा उदात्त नायकनायिकाको वर्णन गरिने, गर्भ र विमर्शसन्धि भएको; दृश्यकाव्य (एकाङ्की)।

श्रीगाई- *ना.* घरपाला गाईसँग जङ्गली साँढे लागेर जन्मेको गाई।

श्रीचन्दन- *ना.* श्रीखण्ड।

श्रीताड- *ना.* प्राचीन समयमा पुस्तक लेख्न पात उपयोग गरिने एक जातको ताड; त्यही नामको ताडपत्र।

श्रीतिलक- *ना.* रामफटाका।

श्रीधर- *ना.* विष्णु।

श्रीनिवास- *ना.* विष्णु।

श्रीपति- *ना.* १. लक्ष्मीका पति। २. राजा; नृपति।

श्रीपद- *ना.* १. देवता वा पूज्य व्यक्तिको चरणचिह्न; पादुका। २. वन्दनीय पाउ।

श्रीपञ्चमी- *ना.* माघ शुक्ल पञ्चमी; वसन्तपञ्चमी।

श्रीपाँच (५)- *ना.* [श्री+श्री+श्री+श्री+श्री] १. नेपालका राजा वा उनको परिवारका नामअगाडि जोड्ने गरिएको सम्मानसूचक उपाधि। २. राजा। ३. २०६३ सालभन्दा पहिले नेपालका।

श्रीपाँच (५) को सरकार- *ना.* वि.सं. २०६३ भन्दा पहिले राजाका नामबाट चलेका कार्यकारी शक्तिको प्रयोग गर्ने; नेपालको शासन-व्यवस्था वा सरकार।

श्रीपाद- *ना.* [सं.] लिच्छविकालमा राजाको पर्यायका रूपमा 'सरकार' अर्थ बुझाउने शब्द।

श्रीपेच- *ना.* [श्री+पेच] राजमुकुट; शिरपेच।

श्रीफल- *ना.* [सं.] १. बेल; बिल्व। २. नरिवल।

श्रीबन्दी- *ना.* [शिर+बन्दी] शिरबन्दी।

श्रीबिन्दु- *ना.* [शिर+बिन्दु] शिरबिन्दु।

श्रीमती- *ना.* [सं.] श्रीमान्को स्त्रीलिङ्गी रूप; विवाहिता स्त्रीहरूका नामको अगाडि लगाइने आदरवाची शब्द (जस्तै- श्रीमती इन्दिरा, श्रीमती कल्पना, श्रीमती उषा शर्मा इ.)।

श्रीमद्भागवत- *ना.* [सं.] मूल रूपमा श्रीकृष्णको चरित्र वर्णन गरिएको व्यासलिखित प्रसिद्ध पुराणग्रन्थ; अठार महापुराणमध्ये एक।

श्रीमन्त- *ना.* [सं.] श्रीमान्को बहुवचन; सर्वश्री।

श्रीमहारक- *ना.* [सं.] लिच्छविकालमा राजाको निश्चित उत्तराधिकारी।

श्रीमान्- वि. [सं.] १. शोभा वा ऐश्वर्यले युक्त भएको; सौभाग्यशाली। *ना.* २. पुरुषका नामको अगाडि लेखिने आदरसूचक शब्द। ३. न्यायाधीश वा अन्य ठुलाबडालाई सम्बोधन गर्ने शब्द। ४. पति; लोग्ने।

श्रीमुख- *ना.* [सं.] १. तेजिलो वा उज्यालो मुख; शोभायुक्त अनुहार। २. मान्यजनको मुख।

श्रीयन्त्र- *ना.* [सं.] १. तान्त्रिक विषयमा शिवतन्त्रसम्बन्धी एक यन्त्र। २. विन्दु र त्रिचालीसवटा त्रिकोण जोल्टिएर बन्ने, आठ र सोह्र कमलदल, तीन वृत्त र तीन भूपुर हुने लक्ष्मीको तान्त्रिक जन्तर।

श्रीयुक्त/श्रीयुत- *वि.* [सं.] १. शोभा वा सौन्दर्यले पूर्ण; गौरवशाली; धनवान्। *ना.* २. पुरुषजातिका नामको अगाडि लगाइने एक आदरसूचक शब्द।

श्रीवत्स- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार विष्णुको छातीमा अङ्कित भृगु ऋषिको पादचिह्न। २. पुरुषका छातीमा कमै पाइने दाहिनेबाट घुमेको रौँको चक्राकार चिह्न। ३. पहिले काठमाडौँ उपत्यकाका राजाहरूमा चलेको र बाकुपौमा लाग्दा पछिसम्म कानुनी मान्यता पाएको देखिने छाप; हे. 'बाकुपौ' पनि।

श्रीवल्ली- *ना.* [सं.] १. पानका जस्ता ठुलठुला, हरिया पात हुने र क्रमशः फैलिँदै जाने प्रसिद्ध लहरो (मनीप्लान्ट)। (यसको फेदमा पानी हाल्दा सरेर टुप्पाबाट झर्ने गर्छ। अचेल यो सुन्दरताका निम्ति र पैसा फलाउँछ भन्ने विश्वास वा लच्छिनका रूपमा काँचा र गमलाहरूमा लगाई घरका वरिपरि, बरन्डा तथा ढोका र कोठामा समेत सजाइएको देखिन्छ)। २. पनेरको बोट।

श्रीवृक्ष- *ना.* [सं.] १. पीपलको वृक्ष। २. बेलको रुख। ३. नरिवल।

श्रीशैल- *ना.* [सं.] दक्षिण भारतमा पर्ने कृष्णा नदीको तटमा अवस्थित तथा मल्लिकार्जुनको ज्योतिर्लिङ्ग भएको पर्वत-शिखर।

श्रीसम्पत्ति- *ना.* [सं.] कसैको आफ्नो अधिकारभित्र रहेको सिरीखुरी सम्पत्ति; जायजेथा; सर्वस्व; लट्टीपट्टी।

श्रीहर्ष- *ना.* [सं.] इ. बाह्रौँ शताब्दीका संस्कृत साहित्यका प्रसिद्ध कवि तथा 'नैषध' महाकाव्यका रचयिता।

श्रुत- *वि.* [सं.] १. ध्यान दिएर श्रवण गरिएको; सुनिएको। २. परापूर्वदेखि सुन्दै आएको; कहलिएको; विख्यात। *ना.* ३. सुन्ने विषय वा शास्त्र (वेद आदि)।

श्रुतानुश्रुत- *वि.* १. धेरै जनाबाट सुनिएको; बहुचर्चित। *ना.* २. धेरैबाट सुनिएको कुरा; किंवदन्ती।

श्रुति- *ना.* [सं.] १. सुन्ने इन्द्रिय; कान। २. सुन्ने काम वा कुरो; श्रवण। ३. वेद। ४. सङ्गीतमा स्वरभेद वा स्वरको अन्तराल। (सात मूल स्वरका प्राचीन आचार्यका मतानुसार बाइस र आधुनिक

पद्धतिअनुसार अठार श्रुतिभेद मानिएका छन्)।
श्रुतिकटु- *वि.* १. सुन्दा नमिठो लाग्ने वा खट्कने; कर्णकटु (वचन, ध्वनि, उच्चारण आदि)। *ना.* २. काव्य-रचनाको दोष मानिने यस्तै मधुरता नभएको ध्वनि वा नमिठो कुरो।
श्रुतिगम्य/गोचर- *वि.* १. कानले ग्रहण गर्न सकिने; सुन्न सकिने। २. सुनेको; श्रुत।
श्रुतिधर- *वि.* सुनेका कुरा सम्झिरहने; सुनेको कुरो हेक्का गरिरहने शक्ति भएको।
श्रुतिपरम्परा- *ना.* सुनेका भरमा अर्थात् एक कान, दुई कान हुँदै चल्दै आएको पुरानो कुरा; कर्णपरम्परा।
श्रुतिप्रमाण- *ना.* वेदविहित प्रमाण; वेदका विधिले स्वीकृति दिएको कुरो।
श्रुतिमण्डल- *ना.* कानको बाहिरपट्टिको अवयव।
श्रुतिमधुर- *वि.* सुनिरहूँ जस्तो वा कानलाई मिठो र प्यारो लाग्ने; कर्णमधुर।
श्रुतिलेख- *ना.* अरूले बोलेका कुरा सुन्दै जस्ताको तस्तै लेखिने लेख।
श्रुतिलेखन- *ना.* सुनेर लेख्ने काम वा विधि।
श्रुतिबिम्ब- *ना.* सुनेका ध्वनिबारे श्रोताको धारणा बन्नुभन्दा पहिलेको बिम्ब वा चित्र।
श्रुत्यनुप्रास- *ना.* एउटै स्थानबाट उच्चारण हुने वर्णको बारबार प्रयोग हुँदा पर्ने एक शब्दालङ्कार। (उदा.- मऱ्यो ताल्चा लाल्चा उपर पर निन्दा पर सऱ्यो/निराशाले आशा उपर अति खासा घर गऱ्यो।- लेखनाथ पौडेल)।
श्रुव- *ना.* [सं.] १. यज्ञमा घिउ होमिने लामो चम्चाका छाँटको काठको साधन; सुरो। २. यज्ञ; होम।
श्रेणि- *ना.* [सं.] हे. श्रेणी।
श्रेणी- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको शृङ्खला वा क्रम; पङ्क्ति; लहर; ताँती (जस्तो- पर्वतश्रेणी, हिमश्रेणी आदि)। २. गुण, तह आदिका दृष्टिले गरिएको विभाजन; वर्ग; कक्षा (जस्तो- मध्यम श्रेणी, सातौँ श्रेणी आदि।)
श्रेणीकरण- *ना.* श्रेणी वा क्रम मिलाउने काम; वर्गीकरण।
श्रेणीकृत- *वि.* श्रेणी वा क्रम मिलाएर राखिएको; वर्गीकृत।
श्रेणीबद्ध- *ना.* श्रेणी वा पङ्क्ति मिलेको; ताँती लागेको।
श्रेणीमूलक- *वि.* [सं.] श्रेणी वा पेसा मूल रूपमा रहेको।
श्रेणीमूलक समाजवाद- *ना.* क्रान्तिमा विश्वास नगरी शान्तिपूर्ण उपाय अँगालेर उद्योगको प्रबन्ध र सञ्चालनमा बढी अधिकार गर्ने, सामूहिक ठेक्का लिने र मजदुरहरूबाट स्वयं उद्योगको स्थापना गर्दै पुँजी र उत्पादनका साधन साझा पार्न प्रयास गर्ने विचार वा सिद्धान्त।
श्रेय- *वि.* [सं.] १. अपेक्षाकृत असल; बढी बेस। २. मङ्गल गर्ने; हितकारक। *ना.* ३. कुनै पनि उपयुक्त वा अनुकूल स्थिति; कल्याण; मङ्गल; भलो। ४. कुनै कामको शुभ परिणाम; सुखद कीर्ति।
श्रेयस्कर- *वि.* श्रेय वा कल्याण गर्ने हितकारी; मङ्गलमय।
श्रेष्ठ- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा असल; उत्तम; बढिया; मुख्य। २. उमेरमा जेठो; वयोवृद्ध; गण्यमान्य। *ना.* ३. नेवार जातिको एउटा वर्ग वा थर।
श्रेष्ठतर- *वि.* अझ श्रेष्ठ; बढी उत्तम।
श्रेष्ठतम- *वि.* सबैभन्दा श्रेष्ठ; सबैभन्दा उत्तम।
श्रेष्ठता- *ना.* [सं.] श्रेष्ठ हुने गुण वा स्थिति; श्रेष्ठत्व; उम्दापन।
श्रेष्ठताभास- *ना.* आफैँलाई श्रेष्ठ वा उत्तम ठान्ने मनोभाव; अहम्मन्यता।
श्रेष्ठी- *ना.* [सं.] धनाढ्य व्यक्ति; महाजन; सेठ।
श्रोत- *ना.* [सं.] १. कर्ण; कान। २. शरीरबाट मल बाहिर जाने इन्द्रिय। ३. पानीको वेग; स्रोत। ४. हात्तीको सुँड।
श्रोतव्य- *वि.* सुन्न लायक; सुन्नुपर्ने।
श्रोता- *वि.* [सं.] १. कथा, उपदेश, व्याख्यान आदि श्रवण गर्ने वा सुन्ने; अरूले बोलेको कुरा सुन्ने। *ना.* २. श्रवण गर्ने वा सुन्ने व्यक्ति।
श्रोतागण- *ना.* कथा, पुराण, उपदेश, भाषण, व्याख्यान आदि सुन्नेहरूको समूह; श्रोतृगण।
श्रोतामुखी- *वि.* श्रोतापट्टि वा श्रोताको रुचिमा ध्यान दिने।
श्रोतृ- *ना.* [सं.] श्रोता।
श्रोतृगण- *ना.* श्रोतागण।
श्रोत्र- *ना.* [सं.] १. सुन्ने इन्द्रिय; कान। २. वेद।
श्रोत्रिय- *वि.* [सं.] १. वेदको ज्ञाता; वेदमा प्रवीण। *ना.* २. वेद पढ्ने व्यक्ति; वेद जान्ने ब्राह्मण।
श्रौत- *वि.* [सं.] १. कानसम्बन्धी; कानको। २. श्रुतिसम्बन्धी; वेदअनुसारको। ३. वेदसम्मत; वेदोक्त।
श्रौतकर्म- *ना.* वेदले बताएअनुसारको काम; वैदिक कार्य।
श्रौतसूत्र- *ना.* आश्वलायन, साङ्ख्यायन, कात्यायन आदि नामले अभिहित तथा वेदमा आधारित सूत्रग्रन्थहरूको सङ्ग्रह।
श्लाघनीय- *वि.* [सं.] सहाउन लायक; प्रशंसनीय।
श्लाघा- *ना.* [सं.] सह्राउने काम; गुणगान; प्रशंसा।
श्लाघ्य- *वि.* [सं.] सह्रनी गर्न लायक; प्रशंसनीय।
श्लिष्ट- *वि.* [सं.] १. टाँसिएको, जोडिएको वा मिलेको; आलिङ्गित। २. श्लेषयुक्त; दुई वा अनेक अर्थ लाग्ने (शब्द)।
श्लिष्टोक्ति- *ना.* दुई वा अनेक अर्थ लाग्ने भनाइ।
श्लील- *वि.* [सं.] १. लाजमर्दो नभएको; शिष्ट। २. समाजको कल्याण गर्ने।
श्लेष- *ना.* [सं.] मिल्ने वा जोरिने काम; संयोग।
श्लेषोक्ति- *ना.* श्लेषयुक्त कथन; श्लिष्टोक्ति।
श्लेष्मान्तक- *ना.* [सं.] १. लप्सीको रुख। २. पशुपतिका वनको वरिपरिको जङ्गल।
श्लोक- *ना.* [सं.] १. पद्यमा रचित वा कथित वाक्य; सिलोक; पद्य। २. प्रशंसा; स्तुति।
श्लोकबद्ध- *वि.* श्लोक वा पद्यमा लेखिएको; छन्दोबद्ध।
श्ववृत्ति- *ना.* [सं.] मालिकको इसारामा नाच्ने र उसको दयामा बाँच्ने कुकुरको जस्तो वृत्ति; आत्मगौरवलाई तिलाञ्जलि दिई अरूको

निगाह वा अधीनमा रहने काम।
श्वान- *ना.* [सं.] कुकुर।
श्वास- *ना.* [सं.] १. नाक वा मुखद्वारा बाहिरबाट हावा तानी स्वच्छ राख्ने तथा फोक्सो क्रियाशील पार्ने प्राणवायु; सास। २. लामो वा छिटो रूपमा फेरिने सास; सुस्केरा। ३. दमको रोगी; धम्की। ४. ज्यान; प्राण।
श्वासकाश- *ना.* दम र खोकीको रोग।
श्वासनली- *ना.* बाहिरबाट शुद्ध सास लिने र भित्रबाट दूषित सास फ्याँक्ने गरी फोक्सोतिर सास ओहोरदोहोर गर्ने नली।
श्वासप्रश्वास- *ना.* नाकबाट भित्र तानिने तथा बाहिर छोडिने सास; श्वास र निश्वास।
श्वेत- *वि.* [सं.] १. सेतो। *ना.* २. सेतो रङ्ग।
श्वेतकुष्ठ- *ना.* पाण्डुरोग।
श्वेतनीति- *ना.* गोरा जातिको प्रधानता भएको कुनै देशको सरकारले अँगालेको अन्य देशका काला जातिका मानिसलाई नागरिक भएर रहन नदिने नीति वा सिद्धान्त।
श्वेतपत्र- *ना.* १. आधुनिक राजनीतिका अनुसार कुनै महत्त्वपूर्ण चर्चा, वार्ता आदि प्रायः सेतो कागतमा लेखेर प्रकाशित गरिने राजकीय विज्ञप्ति। २. सरकारले जनतालाई राष्ट्रिय सरोकारका विषयमा अवगत गराउन जारी गरिने विज्ञप्ति।
श्वेतप्रदर- *ना.* जननेन्द्रियबाट पानी बग्ने, स्त्रीहरूको एक प्रकारको रोग।
श्वेतवाराह- *ना.* १. ब्रह्माका आयुको पहिलो दिन मानिएको एक कल्प। २. सेतो बनेल।
श्वेताङ्ग- *ना.* १. सेतो शरीर हुने प्राणी; गोरा जाति। २. हाँस।
श्वेताम्बर- *ना.* १. जैन धर्ममा सेतो वस्त्र पहिरिने एक सम्प्रदाय। २. सेतो वस्त्र लाउने सन्न्यासी।

ष

ष- देवनागरी वर्णमालाको एकतिसौँ व्यञ्जन; नेपालीमा 'स' बाट व्यतिरेक नभएको; मूर्धन्य ष; पेट फाऱ्यो ष।

षट्- *ना.* [सं.] १. 'छ' को सङ्ख्या वा अङ्क। *वि.* २. छवटा।

षट्कर्ण- *वि.* भन्ने र सुन्नेबाहेक तेस्रो व्यक्तिले पनि सुनेको; छवटा कानमा परेको (कुरो)।

षट्कर्म- *ना.* १. स्वधर्ममा रहनेका निम्ति ब्राह्मणले गर्नुपर्ने छवटा काम (पढ्नु, पढाउनु, दान दिनु, दान लिनु, यज्ञ गर्नु र यज्ञ गराउनु)। २. मानिसले गर्नुपर्ने छवटा कर्म (स्नान, पूजा, तर्पण, होम, जप र सन्ध्या)। ३. योगीहरूका छवटा कर्म (धौती, वस्ती, नेती, त्राटक, नौली र कपालभाती)। ४. तान्त्रिकहरूका छ वटा कर्म (मारण, उच्चाटन, स्तम्भन, वशीकरण, विद्वेष र शान्ति)।

षट्कर्मा- *वि.* षट्कर्म गर्ने (ब्राह्मण, तान्त्रिक, योगी वा गृहस्थ)।

षट्कोण- *वि.* १. छ कुना परेको; छ कुने। *ना.* २. सरस्वतीको प्रतीक छ कुने यन्त्रविशेष।

षट्चक्र- *ना.* हठयोगका अनुसार मानिसका शरीरमा रहने छवटा चक्र (मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर, अनाहत, विशुद्ध र आज्ञा)।

षट्दर्शन- *ना.* हिन्दुका तत्त्वज्ञानसम्बन्धी छ दर्शन वा शास्त्र (साङ्ख्य, योग, न्याय, वैशेषिक, पूर्वमीमांसा र उत्तरमीमांसा)।

षट्पद- *वि.* १. छ खुट्टे (प्राणी)। *ना.* २. भ्रमर।

षट्पदी- *ना.* छवटा चरण वा पाउ हुने छन्द।

षट्शास्त्र- *ना.* वेदका छवटा अङ्ग; षडङ्ग।

षट्शास्त्री- *ना.* वेदका छवटै अङ्गमा पारङ्गत व्यक्ति; षट्शास्त्रको ज्ञाता।

षडङ्ग- *ना.* [सं.] १. वेदका शिक्षा, कल्प, निरुक्त, व्याकरण, छन्द र ज्योतिष- यी छवटा प्रमुख अङ्ग वा शाखा। २. राजनीतिका सन्धि, विग्रह, ढुकाइ, आक्रमण, तटस्थता र शरण- यी छवटा मुख्य चाल। ३. शरीरका दुई खुट्टा, दुई हात, टाउको र धड- यी छवटा मुख्य अवयव। ४. गाईको गोबर, गहुँत, दुध, दही, घिउ र गोरोचनसमेत छ थरी उपयोगी पदार्थ।

षडभिज्ञ- *ना.* [सं.] बुद्ध।

षडवन्त- *ना.* [सं.] अग्निहोत्रका कर्ममा अग्निधलाई पुरोडाश दिने पात्र।

षडानन- *ना.* [सं.] छ मुख हुने कार्तिकेय; कुमार।

षड्ऋतु- *ना.* [सं.] वसन्त, ग्रीष्म, वर्षा, शरद्, हेमन्त र शिशिर गरी छवटा ऋतु।

षड्गुण- *ना.* [सं.] एउटा राज्यले अर्को राज्यसित मौकाअनुसार अँगाल्ने छवटा मुख्य नीति- सन्धि, विग्रह, यान (आक्रमण), आसन (विश्राम), द्वैधीभाव र संश्रय (बलियो राजा वा राज्यको आश्रय)।

षड्ज- *ना.* [सं.] सङ्क्षेपमा 'स' वा 'सा' भनिने, सङ्गीतको सप्तस्वरमध्येको पहिलो स्वर।

षड्दर्शन- *ना.* [सं.] हिन्दुहरूका छवटा आस्तिक दर्शन (साङ्ख्य, योग, न्याय, मीमांसा, वैशेषिक र वेदान्त)।

षड्बिन्दु- *ना.* [सं.] १. विष्णु। २. कमिलाका छाँटको एक प्रकारको किरो। ३. कपाल दुख्ता लगाइने तिलको तेल, बाख्रीको दुध र भृङ्गीराजको रस मिलाएर बनाइएको आयुर्वेदीय तेल।

षड्मुख- *ना.* [सं.] शिवपार्वतीका पुत्र कुमार।

षड्यन्त्र- *ना.* [सं.] १. अरूको अनिष्ट गर्नका निम्ति गुप्त रूपले गरिने जालझेलको व्यवहार वा कारबाई; कपटपूर्ण आयोजन। २. मारण, मोहन, वशीकरण, स्तम्भन, विद्वेष र उच्चाटन गराउने छ प्रकारका यन्त्र।

षड्यन्त्रकारी- *वि.* षड्यन्त्र गर्ने (मानिस); षड्यन्त्री।

षड्यन्त्री- *वि.* षड्यन्त्रकारी।

षड्रस- *ना.* [सं.] गुलियो, अमिलो, नुनिलो, पिरो, तितो र टर्रो- यी छ प्रकारका रस वा स्वाद।

षड्राग- *ना.* [सं.] सङ्गीतशास्त्रका अनुसार छ किसिमका राग (श्री, भैरव, मेघ, हिन्डोल, दीपक र मालकोश)।

षड्रिपु- *ना.* [सं.] मानिसहरूका काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद र मात्सर्य- यी छवटा जोडदार शत्रु।

षड्विकार- *ना.* [सं.] प्राणीहरूका मनमा हुने छवटा विकार वा परिणाम (जन्म, वृद्धि, बाल्यावस्था, यौवन, वार्धक्य र मृत्यु)।

षण्ड- *ना.* [सं.] १. नसुमरेको गोरु; बैल। २. नपुंसक; हिजडा।

षण्ढ- *ना.* [सं.] नपुंसक; हिजडा। स्त्री. षण्ढा।

षण्मुख- *ना.* [सं.] हे. षडानन।

षष्टि- *ना.* [सं.] साठी।

षष्ठ- *वि.* [सं.] छ सङ्ख्याको; छैटौँ।

षष्ठांश- *ना.* १. छ भागमध्ये एक भाग; छैटौँ भाग। २. प्राचीन कालमा राजा वा राज्यले कृषकसँग लिने उब्जाको छैटौँ भाग।

षष्ठिका- *ना.* [सं.] बालक जन्मेका छैटौँ दिनको रातमा पूजा गरिने देवी।

षष्ठी- *ना.* [सं.] १. शुक्ल वा कृष्ण पक्षमा पर्ने छैटौँ तिथि; खस्टी (कथ्य.)। २. छैटी। ३. व्याकरणअनुसार प्रायः सम्बन्ध जनाउने विभक्ति; सम्बन्ध षष्ठी।

षष्ठी तत्पुरुष- *ना.* सम्बन्धबोधक षष्ठी पूर्वपद हुने समास; तत्पुरुष समासको एक भेद (जस्तो- घरकाज, पुस्तकघर, राजदरबार आदि)।

षाडव- *ना.* [सं.] सङ्गीतमा सात स्वरमध्ये छ स्वर मात्र लाग्ने र एक स्वर वर्जित हुने एक राग।

षाडव औडव- *ना.* आरोहमा षाडव र अवरोहमा औडव हुने एक राग।

षाडव सम्पूर्ण- *ना.* आरोहमा षाडव र अवरोहमा सम्पूर्ण हुने राग।

षाण्मासिक- *वि.* [सं.] छ महिनाको; छ महिने; अर्द्धवार्षिक।

षोडश- *ना.* [सं.] १. सोह्रको सङ्ख्या वा अङ्क; सोह्र। *वि.* २. सोऱ्हौँ।

षोडशकला- *ना.* चन्द्रमाका सोह्रकला वा अंश (अमृता, मानदा, पूषा, तुष्टि, पुष्टि, रति, धृति, शशिनी, चन्द्रिका, कान्ति, ज्योत्स्ना, श्री, प्रीति, अङ्गदा, पूर्णा र अमृता)।

षोडशदान- श्राद्ध आदि कर्ममा एकसाथ गरिने सोह्र वस्तुको दान (भूमि, आसन, जल, वस्त्र, गाई, सुन, चाँदी, दीपक, अन्न, ताम्बूल, छत्र, सुगन्धी द्रव्य, फूलमाला, फल, शय्या र खराउ)।

षोडशमातृका- *ना.* सोह्रवटी देवीको समूह (गौरी, पद्मा, शची, मेधा, सावित्री, विजया, जया, देवसेना, स्वधा, स्वाहा, माता, लोकमाता, शान्ति, पुष्टि, धृति र स्वस्ति)।

षोडशशृङ्गार- *ना.* स्त्रीहरूले शरीर सजाउन अँगाल्ने सोह्र प्रकारका शृङ्गार (बुकुवा लाउनु, स्नान गर्नु, वस्त्र धारण गर्नु, मिसी लाउनु, कपाल कोर्नु, गाजल लाउनु, सिउँदोमा सिन्दूर लगाउनु, माहुर लगाउनु, निधारमा टिको लाउनु, चिउँडा वा गालामा कोठी बनाउनु, तिउरी लाउनु, अत्तर आदि सुगन्ध छर्कनु, गहनाहरू लाउनु, फूलको माला पहिरिनु, पान खानु र ओठमा लाली लाउनु)।

षोडश संस्कार- गर्भाधादेखि मृत्युसम्ममा हुने द्विजातिका यी सोह्र थरी संस्कार (गर्भाधान, पुंसवन, सीमन्तोन्नयन, जातकर्म, नामकर्म, निष्क्रमण, अन्नप्राशन, कर्णवेध, विद्यारम्भ, चूडाकर्म, उपनयन, वेदारम्भ, केशान्त, समावर्तन, विवाह र अन्त्येष्टि)।

षोडशा- *ना.* [सं.] सोह्रवर्षे तरुनी; पट्ठी; षोडशी।

षोडशी- *ना.* [सं.] **१.** सोह्र वर्षकी पट्ठी; मस्त तरुनी। **२.** दश महाविद्यामध्ये एक विद्या। **३.** सनातनीहरू मरेका एघारौँ दिनमा गरिने मासिकका निम्तिका सोह्रवटा श्राद्ध।

षोडशोपचार- *ना.* [सं.] कुनै देवताको पूजा गर्ने सोह्र अङ्ग वा रीति (आवाहन, आसन, अर्घ्य, आचमन, मधुपर्क, स्नान, वस्त्राभरण, यज्ञोपवीत, चन्दन, पुष्प, धूप, दीप, नैवेद्य, ताम्बूल, परिक्रमा र प्रणाम।)।

स

स१- देवनागरी वर्णमालाको बत्तीसौं व्यञ्जनवर्ण; संस्कृत-परम्पराअनुसार दन्त्य र नेपाली उच्चारणअनुसार तालु- दन्तमूलीय अघोष अल्पप्राण ऊष्म ध्वनि; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा ध्वनिको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; पातलो स।

स२- *अव्य.* [सं.] नामशब्दका अगाडि जोडिएर सहित, सदृश, सम, सह, सित, समेत आदि अर्थ जनाउने उपसर्गजस्तो एकाक्षरी शब्द (जस्तो- सपरिवार, सगोल, सजाति, सगोत्री, सप्रयास, सकर्मक, सहित, सानुकूल इ.)।

सँग- *ना.यो.* [सं. सङ्ग] १. साथमा; सित। २. सहित; समेत। *ना.* ३. नजिक हुनेपन; सामीप्य।

सँगाती- *ना.* [सं. सङ्गति] सँगसँगै खेलेहुर्केको वा साथमा रहने व्यक्ति; दौँतर; साथी। (उदा.- राम मेरा सँगाती हुन्। हामी दुवै बालसँगाती हौँ)।

सँगार- *ना.* सँघार।

सँगाल्नु- *स.क्रि.* [सं. सङ्कलन+नु] १. कुनै कुरा जोगाएर राख्नु वा जम्मा गर्नु; सञ्चित गर्नु; साँच्नु। २. सङ्कलन गर्नु; बटुल्नु।

सँगालाइ- *ना.* सँगाल्ने काम वा किसिम।

सँगालिनु- *क.क्रि.* सँगाल्ने काम गरिनु।

सँगालो- *ना.* सँगालिएको कुरो वा वस्तु; सङ्कलन। (जस्तो- कथाको सँगालो, कविताको सँगालो, विचारको सँगालो इ.)।

सँगिना/सँगिनी- *ना.* [सँगी+इना/इनी] १. आइमाई साथी; सखी। २. मितिनी। ३. सँगिनै।

सँगिनै- *ना.* स्वास्नीमानिसहरू मिलेर गाउने, नेपालको पूर्वी भेगमा विशेष प्रचलित लोकगीत वा त्यसको लय।

सँगी- *ना.* [सं. सङ्गी] १. सँगसँगै हुर्केबढेको वा साथैमा रहने व्यक्ति; दौँतर; साथी। २. मित्र; मित।

सँगेट्नु- *स.क्रि.* फिँजिएका वस्तुहरूलाई एक ठाउँमा भेला गर्नु; छरिएका वस्तु जम्मा गर्नु; सोहोर्नु; बटुल्नु।

सँगेटाइ- *ना.* सँगेट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सँगेटाइनु- *क.क्रि.* सँगेट्न लाइनु।

सँगेटाउनु- *स.क्रि.* सँगेट्न लाउनु।

सँगेटिनु- *क.क्रि.* सँगेट्ने काम गरिनु।

सँगेल्नु- *स.क्रि.* [√ सँगाल्नु] १. सबैतिरबाट ल्याएर जम्मा गर्नु; जतनसाथ सँभालेर राख्नु; सँगेट्नु। २. कुनै वस्तु मिलाएर राख्नु; तह लाउनु। ३. सञ्चित गर्नु; सँगाल्नु।

सँगेलाइ- *ना.* सँगेल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सँगेलाइनु- *क.क्रि.* सँगेल्न लाइनु।

सँगेलाउनु- *प्रे.क्रि.* सँगेल्न लाउनु।

सँगेलिनु- *क.क्रि.* सँगेल्ने काम गरिनु।

सँघार- *ना.* [सं. संघाट] ढोका आदिमा रहेको चौकोसको तल्लो भाग; ढोकाभित्र र बाहिरको बिचको भाग; सँघार ठेलो रहने ठाउँ।

सँघार ठेलो- *ना.* ढोका आदिमा चौकोसमुनि तेर्स्याइने बाहिरी बाराको मोटो तेर्सो काठ।

सँचाइ- *ना.* [साँच्+आइ] साँच्ने काम वा किसिम।

सँधाइ- *ना.* [√ साँध् (+आइ)] साँध्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सँधाइनु- *क.क्रि.* साँध्न लाइनु।

सँधाउनु- *प्रे.क्रि.* साँध्ने काम गराउनु वा गर्न लाउनु।

सँधियार- *ना.* [साँध+इयार] आफ्नो साँधमा घर बनाएर बस्ने वा साँधको जग्गाजमिन चर्चने व्यक्ति; आफ्नो घरजग्गाको साँध वा सिमाना जोरिएको छिमेकी।

सँभल्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. संहवल+नु] १. कुलत वा खराब बाटो छोडेर राम्रो सङ्गत वा ठिक बाटामा लाग्नु; नराम्रो कामकुराबाट जोगिनु; चरित्र भ्रष्ट हुनुबाट बच्नु। २. कुनै अहितका कुराप्रति सचेत रहनु; सावधान हुनु।

सँभला- *ना.* मारुनी नाचमा गाइने गीतको एक राग।

सँभलाइ- *ना.* [√ सँभल् (+आइ)] सँभल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सँभलिनु- *अ.क्रि.* जोगिनु; सावधान होइनु।

सँभार्नु- *स.क्रि.* [सं. सम्भार] १. भत्कन, बिग्रन नदिनु; सुरक्षा वा रक्षा गर्नु। २. देख्दा राम्रो हुने पार्नु; सुन्दर वा झरिझुट्ट गर्नु; सिँगार्नु। ३. तह लाउनु।

सँभार- *ना.* [सं. सम्भार] भत्कन, बिग्रन आदिबाट बचाउने काम; सुरक्षा; रक्षा; हेरविचार; मर्मत।

सँभार खर्च- *ना.* सम्भारखर्च; मर्मतखर्च।

सँभाराइ- *ना.* [√ सँभार् (+आइ)] सम्भार गर्ने वा गराउने क्रिया, भाव वा प्रक्रिया।

सँभारिनु- *क.क्रि.* १. होसियारका साथ रहनु; सावधान रहनु। २. दुर्घटनाबाट बच्नु; सुरक्षित हुनु; खराब कामकुराबाट बच्नु।

सँभाल्नु- *स.क्रि.* [प्रा. संहल+नु] १. छरिन, भत्किन, बिग्रन आदिबाट बचाउनु; सम्भार पुऱ्याउनु; सुरक्षा गर्नु; स्याहार गर्नु; समाल्नु; समार्नु। २. जोगाएर वा बचाएर राख्नु; बचाउनु। ३. भरणपोषण वा पालनपोषण गर्नु; पाल्नु। ४. हेरचाह गर्नु; रेखदेख गर्नु। ५. कुसङ्गत वा खराब लतमा परेर बिग्रन लागेकालाई नियन्त्रित गर्नु। ६. महत्त्वपूर्ण कार्यको भार बोक्नु; उत्तरदायित्व वहन गर्नु। ७. भीर, अक्कर आदि ठाउँबाट खस्न वा लड्न लागेकालाई बचाउनु। ८. कुनै कामकुराको प्रबन्ध मिलाउनु; व्यवस्थाको चाँजोपाँजो गर्नु। ९. घरगृहस्थीको काम वा सभा, संस्था आदिको राम्रो सञ्चालन गर्नु।

सँभाल- *ना.* १. स्याहारसुसार। २. रक्षा; बचाउ। ३. पाल्ने वा पालनपोषण गर्ने काम। ४. हेरविचार; रेखदेख गर्ने काम।

सँभालाइ- *ना.* सँभाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सँभालिनु- *क.क्रि.* सँभाल्ने काम गरिनु।

संक्षिप्त- *वि.* [सं.] हे. सङ्क्षिप्त।

संक्षेप- *ना.* [सं.] हे. सङ्क्षेप।

संज्ञा- *ना.* [सं.] १. बाह्य पदार्थको ज्ञान तथा शरीर वा मनका

कार्यव्यापारको अनुभूति हुने शक्ति; चेतनाशक्ति; होस। २. बुद्धि; प्रज्ञा। ३. ज्ञान; बोध। ४. कुनै वस्तु वा कार्यका निम्ति पारिभाषिक रूपमा प्रचलित नाम। ५. हात, आँखा आदिद्वारा गरिने सङ्केत वा इसारा। ६. व्याकरणमा कुनै व्यक्ति, वस्तु, कार्य, भाव आदिको बोधक शब्द; नाम। ७. सूर्यसँग बिहा भएकी विश्वकर्माकी एक कन्या। ८. गायत्रीको एक नाम।

संज्ञापद- *ना.* नामवाचक शब्द।

संज्ञावान्- *वि.* १. संज्ञाले युक्त; चेतना वा होस भएको। २. नाम भएको।

संज्ञाहीन- *वि.* संज्ञा वा चेतना नभएको; चेतनारहित; अचेत; बेहोस।

संन्यस्त- *ना.* [सं.] हे. सन्न्यस्त।

संन्यास- *ना.* [सं.] हे. सन्न्यास।

संन्यासी- *वि.* सन्न्यासी।

संयत- *वि.* [सं.] १. कुनै नीति, नियम आदिले बाँधिएको। २. मर्यादा वा सीमाभित्र रहेको; मर्यादित। ३. क्रम, औचित्य आदिबाट व्यवस्थित भएको वा हुने। ४. अनुशासनमा रहने; नियन्त्रणमा रहेको। ५. इन्द्रियनिग्रही; संयमी। ६. सावधानीपूर्वकको; सतर्क।

संयन्त्र- *ना.* [सं.] १. ठुलठुला काम गर्ने विशेष यन्त्र; इन्जिन। २. साधारण कामका यन्त्रहरू बनाउने ठुलो यन्त्र; ठुलो मेसिन।

संयम- *ना.* [सं.] १. दबाउने वा रोकेर राख्ने क्रिया वा भाव; वशमा राख्ने काम। २. नैतिक वा धार्मिक दृष्टिले मनलाई विषय वासनासम्बन्धी अनुचित वा हानिकारक मार्गमा प्रवृत्त हुनुबाट रोक्ने काम; इन्द्रियनिग्रह। ३. स्वास्थ्यको दृष्टिमा हानिकारक वस्तुको सेवन गर्नुबाट बचाउने काम; परहेज। ४. व्यावहारिक दृष्टिले आफूलाई अनुचित काममा प्रवृत्त हुनुबाट बचाउने काम। ५. क्रोध, घमन्ड आदि आउन नदिने काम; शान्त भएको अवस्था वा स्थिति। ६. बन्धन। ७. योगक्रियामा ध्यान, धारणा र समाधिको साधन। ८. उद्योग; प्रयत्न।

संयमन- *ना.* १. संयम गर्ने क्रिया वा प्रक्रिया। २. मनलाई खराब वा अनुचित विषयवस्तुमा लाग्न नदिने काम; मनोनिग्रह; आत्मसंयम। ३. बन्धन वा रोकावटमा रहने कार्य; दमन। ४. आत्मसंयम।

संयमित- *वि.* १. संयम गरिएको; मर्यादित। २. रोकेर वा अन्य कुनै कारणबाट वशमा पारिएको। ३. दमन गरिएको वा भएको। ४. अनुशासित; नियन्त्रित।

संयमी- *वि.* १. संयममा रहने; इन्द्रियलाई दमन गर्ने। २. नियन्त्रित गर्ने; रोक्ने। ३. संयमपूर्वक जीवन बिताउने; आत्मनिग्रही।

संयुक्त- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तुका साथ जोडिएको; संयुक्त भएको; गाँसिएको; टाँसिएको। २. मिसिएको; मिलेको। ३. नछुट्टिएको वा भङ्ग नभएको (संस्था आदि)। ४. दुईभन्दा बढी अंसियार भएको (व्यापारिक संस्था)।

संयुक्त कुटुम्ब- *ना.* एउटै खलक वा परिवार।

संयुक्त क्याम्पस- *ना.* दुइटा भिन्नभिन्न अध्ययन- संस्थान क्षेत्रअन्तर्गतका विषयहरू पढाइने व्यवस्था भएको क्याम्पस।

संयुक्त खाता- *ना.* ब्याङ्क आदि दामकामे संस्थासित गरिने लेनदेनको विषयमा एक वा एकभन्दा बढी व्यक्तिका नाममा रहेको र संयुक्त रूपमा हस्ताक्षर गरी सञ्चालन गरिने खाता वा तत्सम्बन्धी हिसाब।

संयुक्त जमानी- *ना.* १. कुनै काम वा व्यवहारका निम्ति दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिहरू सम्मिलित भई बसिने जमानी। २. कारणी र त्यससँग सम्बन्धित दुवै पक्ष बसी गरिने जमानबन्दी।

संयुक्त परिवार- *ना.* बाबु-छोरा, दाजुभाइ आदि नछुट्टिई एकाघरमा बसेको परिवार; मानु नछुट्टिएको वा सगोलमा रहेको एउटै जहान।

संयुक्त राष्ट्र सङ्घ- *ना.* दोस्रो विश्वयुद्धपछि सन् १९४५ मा विश्वशान्ति, पछौटे देशको उन्नति, मानवकल्याण आदि विभिन्न उद्देश्य पूरा गर्नका लागि गठन गरिएको, संसारका धेरै राष्ट्रहरूको सङ्गठन।

संयुक्त रूप- *ना.* अनेक वस्तु वा विशेषताको सम्मिलित वा संयोजित रूप।

संयुक्त लेखा- *ना.* ब्याङ्क आदिमा एकभन्दा बढी व्यक्तिहरूको नाममा संयुक्त रूपले चल्ने हिसाब; संयुक्त खाता।

संयुक्त वाक्य- *ना.* निरपेक्ष संयोजकबाट जोडिएर सबै उपवाक्य स्वतन्त्र हुने वाक्य; दुई वा दुईभन्दा बढी सरल वाक्यहरू मिलेर बिचमा र, वा, अनि, पनि आदि जोडिएर बन्ने वाक्य; वाक्यका मुख्य तीन भेद सरल, मिश्र र संयुक्तमध्ये एक।

संयुक्त विज्ञप्ति- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी देशका उच्चस्तरीय प्रतिनिधिहरू सम्मिलित हुने वार्तामा छलफल भई निर्णय गरिएका विषयको संयुक्त रूपमा प्रकाशित विज्ञप्ति वा सूचना।

संयुक्त व्यञ्जन- *ना.* दुई वा दुईभन्दा बढी व्यञ्जन मिलेको अक्षर; संयुक्त वर्ण (जस्तै- *क्य*=क्+य्+अ, ज्ञ=ज्+ञ्+अ आदि)।

संयुक्त समिति- *ना.* दुई वर्ग, समुदाय वा संस्था आदिले मिलेर तयार गरेको समिति; सम्मिलित रूपमा तयार भएको समिति।

संयुक्त सरकार- *ना.* सङ्कटको स्थिति वा आवश्यकता परेका अवस्थामा विभिन्न दल वा पार्टी मिली बनेको सरकार; सर्वदलीय रूपमा वा जनसमूहबाट मिलीजुली तयार भएको सरकार।

संयुक्त स्वर- *ना.* एकभन्दा बढी स्वर मिलेर बनेको स्वर (जस्तै- अ+अ=आ, अ+इ=ए, अ+उ=ओ आदि)।

संयुत- *वि.* [सं.] संयुक्त; मिलेको; जोरिएको।

संयुति- *ना.* १. संयुत हुनाको, भाव वा अवस्था। २. दुई वा दुईभन्दा बढी पदार्थ एक पदार्थमा वा स्थानमा जम्मा हुने मिल्ने काम (जस्तो- ग्रहहरूको संयुति)।

संयोग- *ना.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तु वा तत्त्व एक साथ मिल्ने वा जोरिने काम; मिश्रण; मेल। २. अकस्मात् हुने मिलन; अचानकसित हुने भेट। ३. स्त्रीपुरुष वा प्रेमीप्रेमिकाको मिलन। ४. मैथुन; रतिक्रीडा; सम्भोग। ५. वैवाहिक सम्बन्ध। ६. विशेष परिस्थितिबाट मिलेको अवसर; मौका। ७. आकस्मिक रूपले परिआउने वा मिल्ने घटना; आकस्मिकता; भवितव्य। ८. समान उद्देश्यका निम्ति कुनै दुई थरी व्यक्ति, पक्ष, राष्ट्र आदिको हुने मेल।

संयोगजन्य- *वि.* सम्पर्कमा रहेको वा रहन जाने संयोगबाट हुने वा भएको।

संयोग शृङ्गार- *ना.* साहित्यमा नायकनायिकाको सधैँ पारस्परिक भेटघाट, दर्शन, स्पर्श आदि भएको कुरा वर्णन गर्दा पर्ने एक अलङ्कार; शृङ्गार रसका संयोगशृङ्गार र वियोगशृङ्गारमध्ये एक; सम्भोग शृङ्गार।

संयोगात्मक- *वि.* १. जोडिने किसिमको; मिल्ने प्रकारको। २. संयोगले सम्बन्ध रहने; आकस्मिक मिलन हुने।

संयोगान्त- *वि.* अन्तमा नायकनायिकाको संयोग वा मिलन भएको देखाइएको; संयोग हुने वा भएको (नाटक, कथा, उपन्यास, चलचित्र आदि)।

संयोजक- *वि.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा बढी विषय वा वस्तुलाई मिलाउने; विभिन्न वस्तु वा तत्त्वलाई एकसाथ पार्ने। २. व्याकरणका शब्द वा वाक्यलाई जोड्ने (अव्यय, जस्तै- र, तर, कि, वा आदि)। ३. कुनै सभा, गोष्ठी आदि कार्यक्रमको आयोजना गर्ने; आयोजक।

संयोजक चिह्न- *ना.* दुई वा त्यसभन्दा बढी रूपखण्ड वा शब्द आदिलाई जोड्ने वा जोडिएको देखाउने चिह्न; (-) चिह्न (जस्तो- अध्ययन-संस्थान, प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, समाचार-पत्र, वन-अध्ययन-संस्थानका आदि)।

संयोजकत्व- *वि.* १. संयोजकको भाव वा स्थिति। २. दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तु आदिलाई जोड्ने तत्त्व।

संयोजन- *ना.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा बढी तत्त्व मिल्ने वा जोरिने काम। २. कुनै कामकुराको ठिक चाँजोपाँजो; आयोजन। ३. व्यवस्था; प्रबन्ध। ४. कुनै एक वस्तुसँग अर्को वस्तुको मेल; मिलान; जोडाइ। ५. मैथुन; सम्भोग।

संयोजनीय- *वि.* संयोजन गर्न वा मिलाउन योग्य; संयोज्य।

संयोजित- *वि.* [सं.] १. संयोजन गरिएको; मिलाइएको। २. चाँजापाँचो ठिक गरिएको; आयोजित।

संयोज्य- *वि.* [सं.] संयोजनीय।

संरक्षक- *वि.* [सं.] १. सुरक्षाको जिम्मा लिने; रक्षा वा बचाउ गर्ने। २. सह्यारसम्भार गर्ने; हेरचाह गर्ने। ३. पालन-पोषणको अभिभारा लिने; आश्रयदाता। *ना.* ४. असमर्थ व्यक्ति वा सन्तानको पालनपोषण गर्ने व्यक्ति; अभिभावक। ५. रखवाला। ६. बालबालिकाको हेरचाह गर्ने व्यक्ति; धरालो; ददा।

संरक्षकत्व- *ना.* संरक्षक हुनाको भाव वा अवस्था।

संरक्षण- *ना.* [सं.] १. राम्ररी गरिने रक्षा वा हिफाजत; सुरक्षा; बचाउ; जगेर्ना। २. रेखदेख गर्ने काम; हेरविचार।

संरक्षण कर- *ना.* स्वदेशी उद्योग वा व्यापारव्यवसाय आदिमा बाहिरबाट आउने वस्तुको खराब प्रभाव नपरोस् भनी लगाइने कर।

संरक्षणीय- *वि.* १. राम्ररी रक्षा गर्न उचित वा योग्य; राम्रोसँग रक्षा वा बचाउ गर्नुपर्ने। २. बचाउन वा जोगाउन लायक।

संरक्षित- *वि.* [सं.] राम्ररी रक्षा गरिएको; जोगाएर राखेको; सुरक्षित।

संरक्षित राज्य- *ना.* कुनै शक्तिशाली ठुलो राष्ट्रका अधीनमा रहेको सानो राज्य; शक्तिशाली राज्यको अधिकारमा भर परेको कमजोर राज्य।

संरक्ष्य- *वि.* [सं.] राम्ररी रक्षा गरिरहनुपर्ने; संरक्षणीय।

संरचना- *ना.* [सं.] ज्ञान-विज्ञानसम्बन्धी कुनै पनि वस्तु, तत्त्व आदिका, बनाइएको ढाँचा वा किसिम; बनावट; बनोट (जस्तो- शब्दसंरचना, भावसंरचना, वस्तुसंरचना आदि)।

संरचना विज्ञान- *ना.* विज्ञानका क्षेत्रमा नयाँ वस्तु वा चिजको निर्माण-प्रविधिसम्बन्धी निरूपण तथा विवेचन गरिएको शास्त्र (मर्फोलोजी)।

संरुद्ध- *वि.* [सं.] गतिमा रोकावट आएको; रोकिएको; बाधा परेको।

संरूप- *ना.* [सं.] भाषाविज्ञानमा भाषाको मुक्त वा आबद्ध रूपमा आउने अर्थपूर्ण न्यूनतम एकाइ; रूपखण्ड; रूपिम (जस्तै- 'दाँत्+ई=दाँती, दँत्+अन्तृ=दन्ते; दन्+आसो=दनासो'मा दाँत्, दँत् र दन् संरूप हुन्।)।

संलग्न- *वि.* [सं.] १. कुनै काममा लागेको; लीन भएको। २. जोल्टिएको; सम्बद्ध। ३. नत्थी भएको; जोरिएको; टाँसिएको।

संलग्नता- *ना.* संलग्न हुनाको भाव वा अवस्था; तन्मयता।

संलाप- *ना.* [सं.] परस्परमा गरिने सरसल्लाह; आपसी वार्तालाप; गुप्त कुराकानी।

संलापक- *वि.* १. संलाप गर्ने; कुराकानी गर्ने। *ना.* २. शृङ्गार र करुणका अतिरिक्त अन्य रस प्रधान हुने, तीन वा चार अङ्क र नायक धूर्त किसिमको हुने एक रूपक।

संलापित- *वि.* संलाप भएको; कुराकानी गरिएको।

संलापी- *वि.* संलाप वा कुराकानी गर्ने; संलापक।

संलाप्य- *वि.* संलाप गर्न योग्य।

संलेख- *ना.* [सं.] कानुनी वा अन्य कुनै कामकारबाईका बारेमा भएका प्रामाणिक बुँदा, बेहोरा आदि लेखिएको कागत।

संवत्- *ना.* [सं.] १. वर्ष; साल; संवत्सर। २. विक्रम संवत्। ३. कुनै विशिष्ट व्यक्ति वा प्रशासनका पालादेखि आरम्भ भएको वर्षगणना (विक्रम, इस्वी, शक, नेपाल आदि)।

संवत्सर- *ना.* १. बाह्र महिना मिली सौरमानका आधारमा बनेको वर्ष; साल; संवत्। २. साठीवटा विभिन्न नामका संवत् (प्रभव, विभव, शुक्र, प्रमोद, प्राजापत्य, अङ्गिरस, श्रीमुख, भाव, युवा, धाता, ईश्वर, बहुधान्य, प्रमाथी, विक्रम, वृष, चित्रभानु, स्वर्भानु, दारुण, पार्थिव, व्यय, वर्षण, सर्वजित्, सर्वधारी, मानुष, विरोधी, विकृत, खर, नन्दन, विजय, जय, मन्मथ, दुर्मुख, हेमलम्ब, विलम्ब, विकारी, सर्वरी, जव, सुभिक्ष, शोभन, क्रोध, विश्वावसु, पराभव, प्लवङ्ग, कालिक, सौम्य, साधारण, अहिछत्र, पारिवारी, प्रमाथी, आनन्द, राक्षस, अनल, पिङ्गल, सिद्धार्थ, रौद्र, दुर्मति, दुन्दुभी, रक्त, क्रोध र क्षय)। ३. विक्रम संवत्।

संवर- *ना.* [सं.] १. पानी; जल। २. सहनशीलता। ३. आत्मसंयम। ४. छोप्ने साधन; बिर्को। ५. बोध; ज्ञान। ६. छनाइ; रोजाइ। ७. पुल; साँघु।

संवरण- *ना.* १. रोज्ने काम; छनोट; छनाइ। २. विवाहका निम्ति योग्य वर छान्ने काम; वरण। ३. ढाक्ने काम; छोपाइ। ४. लुकाउने काम; ढाकछोप। ५. छोप्ने वस्तु; आवरण। ६. पुराणमा वर्णित सूर्यकी पुत्री तपतीसित विवाह गर्ने एक प्रसिद्ध राजा। ७. वरणी गर्ने बेलामा कन्याका पिता र दुलाहाका बिचमा पर्दा टाँगी पढिने कथा।

संवरणीय- *वि.* वरण गर्न लायक; वरण गर्न योग्य।
संवर्द्धक- *वि.* [सं.] १. राम्ररी बढाउने; वृद्धि गराउने; संवर्धन। २. पालनपोषण गर्ने।
संवर्द्धन- *ना.* [सं.] १. राम्ररी बढाउने काम; संवृद्धि। २. पालनपोषण।
संवर्द्धनी- *ना.* [सं.] हे. संवर्धनी।
संवर्द्धनीय- *वि.* १. संवर्द्धन गर्न योग्य वा उचित; राम्ररी बढाउनुपर्ने; संवर्धनीय। २. पालनपोषण गर्न योग्य।
संवर्द्धित- *वि.* [सं.] १. राम्ररी बढाइएको; विकसित गराइएको; संवर्धित। २. पालनपोषण गरिएको।
संवर्धक- *ना.* [सं.] हे. संवर्द्धक।
संवर्धन- *ना.* [सं.] हे. संवर्द्धन।।
संवर्धनीय- *वि.* संवर्द्धनीय।
संवर्धनी- *ना.* बढार्ने वस्तु; कुचो; संवर्द्धनी।
संवर्धित- *वि.* [सं.] हे. संवर्द्धित।
संवहन- *ना.* [सं.] दायित्व लिने काम; अभिभारा बोक्ने काम।
संवहन क्रिया- *ना.* कुनै वस्तुको सार्ने वा आफै सर्ने स्वभाव; राम्ररी सञ्चार हुने प्रणाली।
संवाद- *ना.* [सं.] १. नियन्त्रित विषयवस्तुहरू वा परिस्थितिमा गरिने कुराकानी। २. बोलाइ आदि शिक्षणको एक पद्धति। ३. परस्परको कुराकानी; वार्तालाप; बातचित। ४. विवाद; बहस; तर्क। ४. समाचार; खबर; सन्देश।
संवाददाता- *ना.* समाचारपत्रमा प्रकाशित गर्नुपर्ने कुराहरू विभिन्न ठाउँबाट प्राप्त गर्ने उद्देश्यले ठाउँठाउँबाट समाचार पठाउन तोकिएको व्यक्ति; समाचारदाता।
संवाद समिति- *ना.* समाचार संकलन गर्ने र प्रकाशित गर्नेगराउने उद्देश्यले गठित समिति; राष्ट्रिय समाचार समिति।
संवादात्मक- *वि.* संवाद वा बातचितका शैलीको; कथोपकथन भएको।
संवादिका- *ना.* संवाददाताको काम गर्ने महिला; स्त्री संवाददाता।
संवादी- *वि.* १. संवाद गर्ने; कुराकानी गर्ने। २. सहमत हुने। ३. समान; सदृश। *ना.* ४. सङ्गीतमा वादी स्वरको श्रुतिमधुरता बढाउने स्वर।
संवार- *ना.* [सं.] १. ढाक्ने वा छोप्ने काम; ढाकछोप। २. ध्वनिविज्ञानका अनुसार ध्वनिका उच्चारणमा केही खुम्च्याहट पैदा भई कोमल वर्णहरूको उच्चारण हुने एक प्रयत्न।
संवारण- *ना.* १. रोक्ने काम; रोकाइ; छेकाइ। २. छोप्ने वा ढाक्ने काम; ढकाइ; ढाकछोप।
संवार्ता- *ना.* [सं.] संवाद।
संवास- *ना.* [सं.] १. धेरै दिनको सँगैको बसाइ; सहवास; बसाउठी। २. सार्वजनिक रूपमा प्रयोग हुने पाटी, पौवा, धर्मशाला आदि; सार्वजनिक निवास। ३. घर; गृह। ४. सुवासित वस्तु; सुगन्ध। ५. मैथुन; सम्भोग।
संवासित- *वि.* बास्ना आउने पारिएको; सुगन्धित तुल्याइएको।
संवाहन- *ना.* [सं.] कुनै तत्त्वको प्रभाव परी तातो, चिसो, द्रव वा वाष्पीय वस्तुको सञ्चार हुने काम।
संवाहनिक- *वि.* [सं.] संवाहन हुने; संवाहनसँग सम्बन्धित।
संवाहनिक वर्षा- *ना.* सतहको न्यानो बाफिलो हावा उचाइमा पुगेर हुने वर्षा।
संविद्- *ना.* [सं.] १. चेतनाशक्ति; ज्ञान। २. तत्त्वबोध; स्मरण; समझ। ३. अनुभूति; संवेदना। ४. वृत्तान्त; हाल। ५. राती पालो बस्ने प्रहरीको साङ्केतिक शब्द; प्यारोल। ६. प्रतिज्ञा। ७. विश्वास। ८. स्वीकृति। ९. वार्तालाप; कुराकानी।
संविद- *वि.* संविद्युक्त; चेतनामय; सचेत।
संविदा- *ना.* [सं.] १. परस्परमा गरिने सम्झौता; सन्धि; मेलमिलाप। २. व्यापार, ठेक्कापट्टा आदिमा सम्बन्धित पक्षबाट गरिने सर्तबन्दी; अनुबन्धन; करार।
संविदा पत्र- *ना.* आपसको छलफलबाट भएको निधोलाई सम्बन्धित पक्षको रोहबरमा लेखी हस्ताक्षर गरिएको कागज; संविदा वा सम्झौताका सर्त लेखिएको पत्र; करारनामा।
संविधान- *ना.* [सं.] १. राज्य, राष्ट्र, कुनै उच्च संस्था आदिको सङ्घटन, विघटन, सञ्चालन, स्थगन आदिको व्यवस्था गर्ने नियमहरू लेखिएको मूल विधान; मूल कानुन। २. देशका सम्पूर्ण ऐनकानुनको मूल स्रोत। ३. व्यवस्था; प्रबन्ध। ४. साहित्यिक कृतिमा वस्तु, शिल्प आदि मिलाउने काम। ५. व्यवस्था; प्रबन्ध; बन्दोबस्त।
संविधानको धारा- *ना.* संविधानको व्याख्या गर्ने क्रममा वर्गीकृत दफा वा उपदफा।
संविधान परिषद्- *ना.* कुनै राष्ट्र, देश वा उच्च संस्थाको विधाननिर्माण गर्न गठन भएको समिति; संविधान बनाउने निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको सभा; विधायिका।
संविधान प्रदत्त- *वि.* संविधानले प्रदान गरेको (अधिकार, स्वतन्त्रता आदि)।
संविधानवाद- *ना.* संविधानलाई नै सर्वेसर्वा मान्ने राजनीतिक सिद्धान्त।
संविधानवादी- *वि.* संविधानका मर्यादालाई अक्षरशः पालन गर्ने।
संविधान सभा- *ना.* संविधान निर्माण गर्ने प्रयोजनका लागि जनताद्वारा निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको सभा।
संविभाजन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई अलगअलग पार्ने काम; अंश वा भाग लाउने काम। २. सम्बन्धित व्यक्तिहरूमा भएका दायित्व, दोष, गुण आदि तत्त्वलाई बाँडफाँड गर्ने काम।
संविलयन- *ना.* [सं.] गणितमा दुई समूहका अङ्कहरू आकस्मिक रूपले बराबर भई निःशेष हुने काम।
संवृत- *वि.* [सं.] १. कुनै साधन वा तत्त्वले ढाकिएको; छोपिएको। २. छिपेको; लुकेको। ३. जोगाड भएको; रक्षित।
संवृत्त- *वि.* [सं.] १. कुनै साधन वा तत्त्वले ढाकिएको; छोपिएको। २. छिपेको; लुकेको। ३. जोगाड भएको; सुरक्षित।
संवृद्ध- *वि.* [सं.] राम्ररी बढेको; पूर्ण रूपले बढेको; विकसित भएको; सप्रिएको।
संवृद्धि- *ना.* १. राम्रो वृद्धि; बढिबढाउ; समृद्धि। २. सामर्थ्य; शक्ति।
संवेग- *ना.* [सं.] १. मानसिक वा शारीरिक क्रियामा आउने उत्तेजना; आवेग। २. तीव्र वेग; द्रुत गति; शीघ्रता। ३. प्रचण्डता; उग्रता।

संवेगात्मक- *वि.* १. संवेग भएको; तीव्र उत्तेजना हुने स्वभावको। २. लाज, डर, ईख, प्रेम, रिस आदि संवेग वा उत्तेजनाबाट उत्पन्न (प्रकृति, भाव, समस्या आदि)।
संवेदन/संवेदना- *ना.* [सं.] १. मानिसका मनमा हुने मार्मिक अनुभूति। २. सचेत रूपमा हुने ज्ञान वा बोध; प्रतीति। ३. सूचना दिने काम; विचारप्रकट।
संवेदनीय- *वि.* संवेदन गर्न योग्य; संवेद्य।
संवेद्य- *वि.* [सं.] संवेदना हुने वा भएको; संवेदनशील; अनुभवगम्य।
संवेद्यता- *ना.* संवेद्य हुनाको भाव वा अवस्था; संवेदनशीलता।
संवैधानिक- *वि.* [सं.] संविधानले निर्देश गरेअनुसारको; संविधानमा आधारित वा संविधानद्वारा सुरक्षित र व्यवस्थित; संविधान-अनुकूलको।
संवैधानिक अङ्ग- *ना.* संविधानमा उल्लेख भएको वा संविधानद्वारा संरक्षित निकाय (मन्त्रिपरिषद्, सर्वोच्च अदालत, लोकसेवाआयोग, निर्वाचनआयोग, महालेखा परीक्षक आदि)।
संवैधानिक अदालत- *ना.* संविधानमा उल्लिखित तथा संविधानद्वारा संरक्षित र मान्य अदालत।
संवैधानिक उपचार- *ना.* संविधानका मर्यादामा आघात नपुऱ्याई गरिने कार्यहरू; संविधानका आधारमा गरिने सरकारी कार्यवाही।
संवैधानिक कानुन- *ना.* संविधानका आधारमा निर्माण भएका र वैधता प्राप्त गरेका ऐनकानुन।
संवैधानिक राजतन्त्र- *ना.* संविधाले दिएका सीमित अधिकारमा रही नेतृत्व दिने राजा भएको देशको शासनव्यवस्था।
संवैधानिक सरकार- *ना.* संविधानद्वारा सीमित तथा परिभाषित शक्ति मात्र पाएको सरकार; कानुनी रूपको सरकार।
संशय- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको टुङ्गो नलाग्ने वा के होला भन्ने स्थिति; सन्देह; शङ्का। २. दोधारको अवस्था; दुबिधा।
संशयवाद- *ना.* परम्परादेखिका मान्यता ठिक र बेठिक पनि हुन सक्ने हुनाले आप्त वचनमा मात्र विश्वास गर्न सकिन्न भन्ने एक मत; पूर्वीय दर्शनको एक भेद।
संशयवादी- *वि.* १. संशयवादका सिद्धान्तको समर्थक; संशयको अनुयायी। २. शङ्कालु स्वभावको; दोधारे।
संशयात्मक- *वि.* यसो हो भनेर किट्न नसकिने; सन्देहयुक्त; सन्दिग्ध (प्रश्न, उत्तर, कुरा आदि)।
संशयात्मा- *वि.* १. मनमा शङ्का लिइराख्ने; शङ्कालु स्वभावको। २. विश्वास नगर्ने; आत्मविश्वास नभएको।
संशयालु- *वि.* १. संशय भएको; संशययुक्त। २. संशयशील।
संशयी- *वि.* संशय गर्ने; संशयात्मा।
संशुद्ध- *वि.* [सं.] १. राम्ररी सफा पारिएको; विशुद्ध; पवित्र। २. संशोधन गरिएको; शुद्ध पारिएको; संशोधित।
संशुद्धि- *ना.* १. राम्ररी शुद्ध गर्ने काम; पवित्र पार्ने काम। २. पूर्ण संशोधन गर्ने काम।
संशोधक- *वि.* [सं.] १. संशोधन गर्ने; भुल वा त्रुटि सच्याउने; शुद्ध पार्ने। २. संस्कार गर्ने। ३. ऋण फछ्र्याउने। *ना.* ४. संशोधन गर्ने व्यक्ति; प्रस्तावहरूका सुझाउ वा संशोधनको प्रस्तुतकर्ता।
संशोधकीय- *ना.* [सं.] कुनै ग्रन्थ आदिको संशोधन गर्नेको भनाइ वा विचार।
संशोधन- *ना.* [सं.] १. कुनै रचना वा लेखाइमा भएका अशुद्धिलाई राम्ररी शुद्ध पार्ने काम; संशुद्धि। २. संस्कार; परिष्कार। ३. ऋणतिराइ। ४. प्रस्तावहरूको काँटछाँट, थपथाप आदि सुधार गर्ने कार्य वा सुझाउ।
संशोधनवाद- *ना.* मूल सिद्धान्तलाई हेरफेर गर्ने; मौलिकतालाई बदल्ने र विपरीत दिशामा मोडिने नीति; त्यस्तो राजनीतिक प्रक्रिया वा सिद्धान्त।
संशोधनवादी- *वि.* संशोधनका सिद्धान्तको अनुयायी; संशोधनवादमा विश्वास गर्ने।
संशोधनीय- *वि.* संशोधन गर्न उचित तथा आवश्यक; सच्याउनुपर्ने।
संशोधित- *वि.* [सं.] संशोधन गरिएको; सुधारिएको।
संश्रय- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको आड; आश्रय; सहाय। २. संयोग; मेल। ३. सम्पर्क; सम्बन्ध। ४. पारस्परिक सहयोगको सन्धि। ५. विश्रामस्थान; वासस्थल।
संश्लिष्ट- *वि.* [सं.] १. अङ्कमाल गरेको; आलिङ्गित। २. नजिकको; समीपस्थ। ३. राम्रोसँग जोडिएको; बेसरी टाँसिएको।
संश्लेष- *ना.* [सं.] १. आलिङ्गन। २. मिलन; मेल। ३. संयोग। ४. सम्बन्ध। ५. सन्धि।
संश्लेषण- *ना.* १. कुनै वस्तु, तत्त्व, वाक्य आदिलाई जोड्ने वा मिलाउने काम; जोराइ; टँसाइ। २. जोड्ने वा बाँध्ने साधन।
संसज्ज- *ना.* [सं.] जुनसुकै समयमा पनि युद्धको खतरा आउन सक्ने ठानी सेनालाई पूर्ण रूपमा तैनाथ गरिराख्ने काम।
संसद्- *ना.* [सं.] १. प्रजातान्त्रिक मुलुकहरूमा जानताद्वारा निर्वाचित प्रतिनिधिहरू सर्वोच्च संस्था; व्यवस्थापिका। २. समिति; सभा।
संसद् सचिवालय- *ना.* संसद्सम्बन्धी कार्य गर्ने सचिवको कार्यालय।
संसदीय- *वि.* १. संसद्सम्बन्धी; संसद्सँग सम्बन्ध भएको। २. जनताले मत प्रदान गरी छानिएका प्रतिनिधिहरू मिलेर सरकार बनाउने तथा शासन चलाउने (राजनीतिक परिपाटी, जस्तै- संसदीय व्यवस्था, संसदीय प्रजातन्त्र आदि)।
संसर्ग- *ना.* [सं.] १. सँगसँगै रहने-बस्ने गरी भएको सम्बन्ध वा सम्पर्क। २. सहवास; बसाउठी; उठबस। ३. जातिगत भेदभाव वा चोखीनितीका हिसाबले हुने लसपस; छातछुत। ४. सम्भोग; समागम।
संसर्ग दोष- *ना.* कुसङ्गतका प्रभावद्वारा उब्जने नराम्रा गुण; सम्पर्कले हुने नजाती परिणाम।
संसर्गी- *वि.* १. संसर्गमा रहने सम्बन्ध वा सम्पर्क भएको। २. छ्वाछुत गर्ने; लसपस गर्ने। ३. निकटमा रहेको; समीपस्थ। *ना.* ४. संसर्गमा रहने व्यक्ति; जोडा; सँगी; साथी।
संसाधन- *ना.* [सं.] उपभोगविना उपयोग गरिने फर्निचर, यन्त्र, पुस्तक आदि सामग्री।
संसार- *ना.* [सं.] १. मान्छेले देख्ने, भोग्ने र अनुभव गर्ने सम्पूर्ण भौतिक जगत्; चराचर विश्व; विश्व; भुवन। २. जन्ममरण भएको जगत्; मर्त्यलोक। ३. प्राणीजगत्; जीवलोक। ४. जनता; दुनियाँ।

५. सांसारिक जीवन; लौकिक प्रपञ्च।

संसारचक्र- *ना.* जन्ममरण, सृष्टिप्रलय, सुखदुःख आदि द्वन्द्वात्मक गति निरन्तर चलिरहने संसाररूपी चक्र।

संसारयात्रा- *ना.* १. जन्मेदेखि मृत्युपर्यन्त जीवनको यात्रा भोग्ने काम; सुख-दुःख आदि भोगेर गरिने जीवनयापन। २. जिन्दगी; जीवन।

संसारसागर- *ना.* संसाररूपी समुद्र; समुद्र झैँ पार पाइन सकिने संसार।

संसारी- *वि.* १. संसारमा आवागमन गरिरहने; बारम्बार जन्ममरणका चक्रमा घुम्ने। २. संसारको प्रपञ्चमा भुलेको; मायामोहमा डुबेको। *ना.* ३. संसारमा बस्ने जीव; प्राणी; जीवात्मा।

संसृत- *वि.* [सं.] १. बारम्बार जन्ममरण भइरहने। २.संसृतिमा आएको। ३. प्रवाहयुक्त; वेगवान्।

संसृति- *ना.* १. बारबार हुने जीवन र मृत्युलोकको आइजाइ; जन्ममरण। २. जगत्; संसार। ३. प्रवाह; धारा।

संसृष्ट- *वि.* [सं.] १. साथमा उत्पन्न भएको; सहजात। २. संयुक्त; मिलेको; जोरिएको। ३. सम्मिलित; अन्तर्भूत।

संसृष्टि- *ना.* १. परस्परको संयोग; मेल। २. मिश्रण; मिलावट। ३. निर्माण गर्ने काम; रचना। ४. एउटै वाक्यमा दुई अलगअलग अलङ्कार स्पष्ट देखिँदा पर्ने एक काव्यालङ्कार। ५. सहवास; बसाउठी।

संसेवन- *ना.* [सं.] १. राम्रोसँग सेवा गर्ने काम; सुसेवन। २. व्यवहारमा ल्याउने काम; समुचित उपयोग। ३. घनिष्ठ सम्बन्ध; आत्मिक सम्पर्क।

संसेवित- *वि.* [सं.] १. संसेवन भएको। २. राम्ररी सेवा गरिएको; सुसेवित।

संस्करण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई परिष्कार गर्ने काम; परिष्कृति। २. कुनै वस्तु ठिकठाक पार्ने काम; तयारी। ३. पुस्तकपुस्तिका आदिको खेपैपिच्छेको नयाँ प्रकाशन वा मुद्रण; आवृत्ति। ४. सिलसिला मिलाउने काम; क्रमबद्धता।

संस्कर्ता- *वि.* [सं.] १. संस्कार गर्ने वा गराउने; परिष्कृत पार्ने। २. पकाइतुल्याइ गर्ने व्यक्ति; भान्से।

संस्कार- *ना.* [सं.] १. अवगुण, दोष, कमजोरी आदि हटाई परिष्कार गर्ने काम; सुधार; शुद्धता। २. कुनै वस्तुको मरम्मत; जीर्णोद्धार। ३. पवित्र पार्ने काम; संशुद्धि। ४. खाने कुरा पकाइ तुल्याइ गर्ने काम। ५. भाँडाकुँडा आदिको सरसफाइ। ६. रहनसहन, मर्यादा, सम्पर्क, शिक्षा आदिका कारणबाट मान्छेका मनमा पर्ने प्रभाव; धारणा। ७. वैदिक विधिअनुसार गरिने ब्राह्मण जातिका सोह्र संस्कार वा कृत्य (गर्भाधान, पुंसवन, सीमन्तोन्नयन, जातकर्म, नामकर्म, निष्क्रमण, अन्नप्राशन, कर्णवेध, विद्यारम्भ, चूडाकर्म, केशान्त, उपनयन, वेदारम्भ, समावर्तन, विवाह र अन्त्येष्टि)। ८. अन्त्येष्टि क्रिया; दाह-संस्कार।

संस्कारक- *वि.* १. संस्कार गर्ने वा हुने; संस्कारसम्बन्धी। *ना.* २. संस्कार गर्ने व्यक्ति; संस्कर्ता। ३. संशोधक; परिमार्जक।

संस्कारित- *वि.* १. संस्कार गरिएको; संस्कार भएको। २. संशोधित; परिष्कृत।

संस्कार्य- *वि.* संस्कार गर्न योग्य वा उचित; संस्कार हुने।

संस्कृत- *वि.* [सं.] १. संस्कार गरिएको वा शुद्ध पारिएको; परिमार्जन गरिएको; परिष्कृत। २. शुद्ध गरिएको; सुद्ध्याइएको; संशोधित। ३. साजसज्जा गरिएको; अलङ्कृत। ४. पकाईतुल्याई तयार गरिएको (खानेकुरो)। *ना.* ५. पूर्वीय आचार्यहरूले ज्ञानगरिमा, साहित्य,वेदोपनिषद् आदि अनेक विषयहरूको सृजन गरेको, आर्यहरूको प्राचीन भाषा; देववाणी। ६. पाणिनि, यास्क आदिले निर्माण गरेका व्याकरणअनुसार शुद्ध पारिएका वर्ण वा शब्द।

संस्कृत भाषा- *ना.* आर्यभाषा, परिष्कृत वा अत्यन्त परिमार्जित भाषा।

संस्कृति- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई परिमार्जन गरेर वा संस्कृत रूप दिएर चम्किलो, उज्यालो र निखुट बनाउने काम; संस्कार; परिष्कार। २. कुनै राष्ट्र वा जातिको सामाजिक जीवन, राजनीति, अर्थव्यवस्था आदिमा प्रतिबिम्बित हुने र तिनका कलाकौशल, बौद्धिक विकास आदिमा प्रकट हुने सम्पूर्ण क्रियाकलापको परिष्कृत रूप। ३. धेरै समयदेखि देशकालसापेक्ष भई आन्तरिक, वैचारिक तथा परम्परागत धारणाका रूपमा विकसित हुँदै आएको र आचारविचार, रहनसहन आदिका माध्यमले कुनै राष्ट्र, समाज, जाति आदिको स्वरूप खुट्टिने यावत् मान्यता, भावना, चिन्तनमनन, भौतिक अभिव्यक्तिहरूसमेतको समूह वा साधन। ४. कला, साहित्य, इतिहास, भाषा, धर्म, दर्शन आदि विभिन्न विषय वा मूल्यपरम्पराको समष्टि नाम।

संस्तवन- *ना.* [सं.] १. कीर्ति वा यशको गान; प्रशंसा; स्तुति। २. कुनै व्यक्ति सम्बन्धित काम कुरा वा सेवाका निम्ति योग्य र उपयुक्त भएको पुष्टि दिँदै गरिने प्रशंसा।

संस्तुति- *ना.* [सं.] १. पूर्ण रूपले हुने स्तुति वा प्रशंसा। २. अनुमोदन; सिफारिस।

संस्था- *ना.* [सं.] १. राम्रोसित स्थायी किसिमले रहने काम; ठहराइ; बसाइ। २. कुनै धर्म, सङ्गठन, समाज, राजनीति आदिको प्रचारप्रसार वा लोकहितका उद्देश्यले गठन गरिने सार्वजनिक सभा; सङ्घ। ३. सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालयहरूमा काम गर्ने व्यक्तिहरूको सामूहिक हितका निम्ति तयार भएको सङ्गठित समुदाय। ४. व्यावसायिक दृष्टिले कुनै खास नियम तथा सिद्धान्तअनुसार काम गर्ने कुनै सङ्गठित दल वा वर्ग (जस्तो- सहकारी संस्था, साझा संस्था इ.)।

संस्थागत- *वि.* संस्थाका रूपमा परिणत भएको; संस्थाका रूपमा रहेको; संस्थानसम्बन्धी (जस्तो- संस्थागत उन्नति, संस्थागत कार्य, संस्थागत विकास आदि)।

संस्थान- *ना.* [सं.] १. साहित्य, ज्ञान, विज्ञान, कला, संस्कृति आदिको उन्नयनका उद्देश्यले तयार गरिएको कुनै संस्था। २. सामाजिक एवं दैनिक जीवनका आवश्यक वस्तुहरूको वितरण, व्यवस्थापन आदिको तर्जुमा गर्ने सरकारीगैरसरकारी संस्था; निगम। ३. राम्ररी बस्ने काम; बसाइ; स्थिति। ४. सार्वजनिक स्थान। ५. विधिवत् बसाउने वा अड्याउने काम; स्थापना। ६. रूप; आकृति। ७. अस्तित्व। ८. समूह; समष्टि। ९. रचना; निर्माण।

संस्थापक- *ना.* [सं.] १. आफ्नो धन अर्पण गरी देवालय, विद्यालय,

औषधालय, पुस्तकालय आदि सार्वजनिक महत्त्वका कार्य गर्ने वा कुनै सभा, सङ्गठन, संस्था आदिको प्रथम स्थापना गर्ने व्यक्ति। २. कुनै नयाँ काम, मत, सम्प्रदाय आदिको उठान गर्ने वा प्रवर्तन गर्ने व्यक्ति; प्रवर्तक।

संस्थापक सदस्य- *ना.* कुनै सङ्घ, संस्था, मत, सम्प्रदाय आदिको स्थापना गर्ने प्रथम समूहमध्येको एक व्यक्ति।

संस्थापन/संस्थापना- *ना.* [सं.] १. राम्ररी स्थापित गर्ने वा बसाउने काम; नडगमगाउने हिसाबले राख्ने काम। २. उद्योगयन्त्र आदिलाई आवश्यक ठाउँमा गरिने जडान। ३. कुनै नयाँ कार्य, विषय, परम्परा, मूल्य आदि कायम गर्ने वा तिनलाई नयाँ रूपमा परिणत गर्ने काम।

संस्थापनीय- *वि.* संस्थापन गर्न उचित वा योग्य; संस्थापन हुन सक्ने; संस्थाप्य।

संस्थापित- *वि.* [सं.] संस्थापन गरिएको वा भएको; व्यवस्थित रूपमा स्थापना गरिएको।

संस्थाप्य- *वि.* [सं.] संस्थापन गर्न योग्य वा उचित; संस्थापनीय।

संस्थित- *वि.* [सं.] १. राम्ररी रहेको; नडग्ने गरी अडेको; स्थिर रूपमा स्थापित। २. ठडिएको; उभिएको; खडा। ३. एकत्र गरिएको। ४. देहावसान भएको; मरेको।

संस्थिति- *ना.* संस्थित वा खडा हुनाको भाव वा अवस्था; स्थिरता।

संस्पर्श- *ना.* [सं.] १. राम्ररी छुने काम; पूर्ण रूपमा छुने प्रक्रिया। २. कुनै नयाँ प्रवृत्तिको प्रभाव।

संस्पर्शी- *वि.* संस्पर्श गर्ने (व्यक्ति)।

संस्मरण- *ना.* [सं.] १. बारबार सम्झनामा आउने बितेका दिनको कुरो; मिठो सम्झना; मधुर स्मृति। २. राम्रोसित वा बरोबर सम्झना गर्ने काम; नामजपाइ; संस्मृति। ३. पुरानो घटना, वस्तु, महत्त्व आदिलाई ताजा राख्न आवश्यक पर्ने महत्त्वपूर्ण कुराको उल्लेख, कथन वा रचना।

संस्मरणीय- *वि.* संस्मरणयोग्य; सम्झिरहनु पर्ने।

संस्मृति- *ना.* [सं.] पूर्ण संस्मृति; संस्मरण।।

संहार- *ना.* [सं.] १. बिग्रने, नासिने, र स्वाहा हुने काम वा स्थिति; नाश; ध्वंस। २. नृशंस हत्या; काटमार; मारामार। ३. संसारको प्रलय; कल्पान्त। ४. समाप्ति; अन्त। ५. सार रूपमा भनिएको कुरो; निचोर। ६. भेला पार्ने काम; बटुलाइ।

संहारक- *वि.* संहार वा नाश गर्ने; विनाशकारी; संहारकर्ता।

संहारकर्ता/कारी- *वि.* संहार गर्ने; संहारक।

संहित- *वि.* [सं.] १. एकै ठाउँ भेला पारिएको; जम्मा गरिएको; एकत्रित। २. मिलाइएको वा सम्मिलित गरिएको; जोरिएको; संयुक्त। ३. संबद्ध; संश्लिष्ट। ४. अधिकारीहरूद्वारा नियम, विधि आदिलाई संहिताका रूपमा ल्याइएको।

संहिता- *ना.* १. संहित हुनाको भाव वा अवस्था; संयोग; मेल। २. व्याकरणमा अक्षरहरूमा हुने पारस्परिक सन्धि। ३. निश्चित रूपमा चलेको वा क्रमबद्ध रूपमा एकत्रित गरी मिलाइएको आचार, नियम, विधि आदिको सङ्कलन वा तत्सम्बन्धी विधिव्यवहार (जस्तो- धर्मसंहिता, आचारसंहिता, दण्डसंहिता आदि)। ४. गद्यलेख आदिको क्रमबद्ध सङ्ग्रह, सङ्कलन। ५. मन्त्रद्रष्टा ऋषिहरूद्वारा लोकहितका निम्ति सङ्कलन भएका उपासना, ज्ञान, यज्ञविधि, आशीर्वादात्मक सूक्त आदिसित सम्बन्धित (वेदको ब्राह्मणभागदेखि भिन्न) मन्त्र वा प्रार्थनाको समूह।

सइन- *ना.* [अङ्. साइनस] सधैँ पाकिरहने वा बिग्रेर भित्रसम्म गढेको कहिल्यै निको नहुने घाउ; सैन।

सइस- *ना.* [फा. सईस] घोडाको रेखदेख वा स्याहारसुसार गर्ने नोकर; चिरुवादार।

सक्नु- *अ.क्रि.* [सं. शक्+नु] १. कुनै काम सिद्ध्याउनु वा टुङ्ग्याउनु। २. कुनै काम गर्नका निम्ति समर्थ हुनु। ३. उपभोग वा खर्च गरेर सिद्ध्याउनु; बुत्याउनु। ४. खतम पार्नु; नास्नु।

सक- *ना.* [सं. शक्ति] कुनै काम पूरा गर्न सक्ने सामर्थ्य वा बल; शक्ति (उदा.- घरमा सकले भ्याउने काम सबले गरिदिए दुःख हुँदैन)।

सकअसक- *वि.* सक्ने र नसक्ने; समर्थअसमर्थ।

सकभर- *क्रि.वि.* बल र बुद्धिले भ्याएसम्म।

सकर्मक- *वि.* [सं.] व्याकरणका अनुसार क्रियाको फल कर्तामा नरही अर्के वस्तुमा रहने (क्रिया वा क्रियापद)।

सकर्मक क्रिया- *ना.* कर्ममा काम निर्भर रहने वा कर्म लिने क्रिया (जस्तै- लिनु, खानु, हेर्नु इ.)।

सकर्मक क्रियापद- *ना.* सकर्मक क्रियाका रूप चल्ने शब्द (जस्तै- लिन्छ, खायो, हेर्नेछ इ.)।

सकल१- ना [सं.] १. सबै अङ्ग वा अवयवले युक्त; कुनै अंश नछुटेको। २. सम्पूर्ण; सबै। ३. कलाले सहित।

सकल२- *वि.* कुनै कागत वा लेखोटको मूल प्रति; गुरुकापी; मूल कागतपत्र; सक्कल। (उदा.- सकलबमोजिम नकल ठिक दुरुस्त छ भनी सही गर्ने)।

सकली- *वि.* [सकल+ई] १. नकली नभएको। २. मिलावट, बिटुल्याइँ आदि नभएको; चोखो; शुद्ध। ३. असल; उम्दा।

सकली ढाका- *ना.* पहिले ढाका सहरमा तयार गरिएको, मलमलमा रङ्गिन धागाले फूल काढिएको असल कपडा।

सकस- *ना.* [फा. सख्ती] १. कुनै कामकुरामा हुने वा पाइने हैरानी; सासना; सास्ती। २. अप्ठेरो स्थिति वा दुःखी अवस्था; कठिनाइ; तकलिफ।

सकसक- *ना.* [अ.मू.] १. शरीरमा मसिना किरा हिँड्नाले हुने असजिलोपन। २. *क्रि.वि.* २. केटाकेटी आदि चञ्चल भएर चलिरहे झैँ; छुकछुक; तरबर। ३. कुनै कामकुरो गर्न मन तुलबुलाउने छाँट; खसखस।

सकसकाइ- *ना.* सकसकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सकसकाइनु- *अ.क्रि.* सकसक चलिनु; चञ्चल होइनु।

सकसकाउनु- *अ.क्रि.* १. शरीरमा जुम्रा, उपियाँ, भुसुना, कमिलाजस्ता मसिना किरा हिँड्दा असजिलो अनुभव हुनु; सकसक गर्नु। २. मसिना केटाकेटी आदि चलिरहनु; छुकछुकाउनु। ३. चञ्चल हुनु।

सकसकी- *ना.* सकसक लाग्ने काम; सगसगी।

सकसके- *वि.* सकसक गर्ने; चलिरहने।
सकाइ- *ना.* [√ सक् (+आइ)] सक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सकाइनु- *क.क्रि.* सक्न लाइनु।
सकाउनु- *प्रे.क्रि.* सक्न लाउनु; सक्ने पार्नु।
सकाम- *वि.* [सं.] १. केही पाउने चाहना भएको; कामनायुक्त। २. फलको आशा गर्ने। ३. इच्छापूर्ण भएको; तृप्त। ४. वासनायुक्त; विषयी; कामनायुक्त।
सकार्नु- *स.क्रि.* [सकार+नु] १. कुनै कामकुरो गर्न स्वीकार वा मन्जुर गर्नु; प्रस्ताव, सर्त आदि मान्नु। २. कुनै काम आफ्नो जिम्मामा लिनु; अङभर गर्नु; सँभाल्नु।
सकार१- *ना.* [सं.] 'स' अक्षर; ऊष्मवर्णको तेस्रो अक्षर।
सकार२- *ना.* [सं. स्वीकार] १. कुनै काम वा कुराप्रतिको समर्थन; स्वीकार; मन्जुरी। २. कुनै कुरा पूरा गर्ने वचन; कबुल; प्रतिज्ञा।
सकारनामा- *ना.* कुनै कुरा स्वीकार वा कबुल गर्दा नियममुताबिक लेखिने कागत; मन्जुरनामा।
सकाराइ- *ना.* [√ सकार् (+आइ)] सकार्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
सकाराइनु- *क.क्रि.* सकार्न लाइनु; सकार गराइनु।
सकाराउनु- *प्रे.क्रि.* सकार्न लाउनु; सकार गराउनु।
सकारात्मक- *वि.* [सकार+ सं. आत्मक] १. कुनै पक्ष वा विचारको समर्थन वा अनुमोदन गर्ने; मन्जुरी जनाउने; स्वीकृतिसूचक। २. रचनात्मक; हुँदो। *विप.* नकारात्मक।
सकारात्मकता- *ना.* सकारात्मक हुनाको भाव, क्रिया वा अवस्था।
सकारिनु- *क.क्रि.* [सकार्+इ+नु] सकार गरिनु।
सकारी- *वि.* [सं.] सकारको; 'स' अक्षरसँग सम्बन्धित।
सकारीभवन- *ना.* कुनै व्यञ्जनध्वनि सकारमा परिणत हुने प्रक्रिया (जस्तो- भान्छा > भान्सा, पन्छनु > पन्सनु आदि)।
सकाल- *क्रि.वि.* [सं.] १. एकाबिहानै; सखार; सबेरै। *ना.* २. प्रातःकाल; भिसमिस।
सकिनु- *क.क्रि.* [सक्+इ+नु] कुनै काम पूरा गरिनु; काम गर्ने सामर्थ्य प्राप्त गरिनु।
सकुल्य- *वि.* [सं.] १. तीन पुस्तामाथिदेखि छ पुस्तासम्म पुगेको वा एउटै ताउलाको भात खानुबाट फुटेर एउटै घाटको पानी खाने भई बसेको बन्धुबान्धव। २. एउटै कुल वा वंशको; मूल हाँगो एउटै भएको।
सके- *संयो.* [सक्+ए] सम्भावना जनाउने वा होला कि भनी अनुमान गरिने शब्द; सम्भवतः; सायद; सकभर। (उदा.- सके यो काम उनैले गरेका हुन्। तिमी जाँदै गर, सके म पनि आउनेछु।)।
सकौनी- *ना.* [सक्+औनी] रोपाइँ सिद्ध्याएपछि खुसियालीको उपलक्ष्यमा गरिने उत्सव।
सक्कल- *वि.* हे. सकल।
सक्कली- *वि.* सकली।
सक्के- *क्रि.वि.* [सं. शक्य] सम्भावना भए; सम्भव हुँदा; भरिको पूरक (जस्तो- भरिसक्के)।
सक्खर- *ना.* [प्रा. सक्करा > सं. शर्करा] सखर।
सक्खरखण्ड- *ना.* सखरखण्ड।
सक्खरसाला- *ना.* सखरसाला।
सक्खे- *वि.* [सं. शक्य] १. हुन सक्ने; सकले भ्याएसम्म; सम्भव। *ना.* २. सक्नेसम्मको क्षमता; सामर्थ्य; शक्ति।
सक्तु- *ना.* [सं.] सातु; सतुवा।
सक्तो- *वि.* [सक्+तो] शक्तिले खामेजति; बलबुद्धिले पुगेजति। (उदा.- तपाईं नआत्तिनुहोस्, म सक्तो प्रयास गर्छु)।
सक्नुको- *वि.* [सक्नु+को] छुन, सहन वा सँभाल्न सकिने; कम्तीको; (उदा.- त्यो मान्छे देख्न मात्रै सुधो हो, सक्नुको छ र!)।
सक्रिय- *वि.* [सं.] लगनका साथ काम गर्ने वा काममा दत्तचित्त भएको; क्रियात्मक रूपमा लागिरहने; गतिशील।
सक्रियता- *ना.* सक्रिय हुनाको भाव वा स्थिति; गतिशीलता; फुर्तिलोपन।
सक्रिय नेतृत्व- *ना.* कुशल, गतिशील तथा प्रभावकारी रूपमा दिइने नेतृत्व।
सक्रिय भूमिका- *ना.* अभीष्ट कुरो सिद्ध गर्न वा कुनै कुरा पूर्ण गर्न विशेष रूपमा लागिपर्ने तथा सूत्रधार बन्ने कामको पृष्ठभूमि वा आधार।
सक्रिय सदस्य- *ना.* क्रियाशील सदस्य।
सक्रिय सहायता- *ना.* कुनै कामका निम्ति मुखले मात्र नभई तन-मन-धनले र विशेषतः शारीरिक परिश्रमले समेत गरिने सहायता।
सक्रिय सेवा- *ना.* सरकारी पद, सेना आदिमा रहेर वा राष्ट्रिय तथा सामाजिक क्षेत्रमा विशेष खटेर गरिने सेवा वा काम।
सक्षम- *वि.* [सं.] काम गर्ने क्षमता भएको वा गर्नुपर्ने काम पार लाउन सक्ने; समर्थवान्।
सक्षमता- *ना.* १. सक्षम हुनाको भाव वा स्थिति। २. कुनै प्रज्वलित वस्तुको प्रज्वलन शक्ति वा कुनै बलिया वस्तुका बलको क्षमता वा दृढता।
सख- *ना.* [सं. सखा] सहायता; सहयोग (दिव्य.)।
सखर- *ना.* [सं. शर्करा] उखु, खजुर, ताड आदिको रस पकाएर जमाइएको, रासायनिक पदार्थद्वारा प्रशोधन नभएको बुको वा डल्लो गुलियो पदार्थ; गुड।
सखरखण्ड- *ना.* भन्डै पानका आकारका पात हुने, सेतो वा रातो फूल फुल्ने एक जातको लहरो र त्यसैको खैरो वा रातो गुलियो कन्द।
सखरपाला/साला- *ना.* सखर पकाएर पातलो पारी जमाइएको चारपाटे आकारको खानेकुरो।
सखल्ल- *वि.* [खुलस्ते भएको कुरा मनमा नराखी बोल्ने; खुलस्त; स्पष्ट। (उदा.- तिनको सखल्ल हुने बानी सबैलाई मन पर्छ)।
सखा- *ना.* [सं.] साथी; मित्र; सँगी; सहचर।
सखाप- *ना.* [अ. साफ] जो भएका सबै वस्तुको बेमाख; केही अंश पनि बाँकी नराख्ने काम।
सखार१- *क्रि.वि.* [सं. सकाल] १. बिहान सबेरै; भिसमिसेमा। *ना.* २. प्रातःकाल; भिसमिसे।
सखार२- *ना.* [सकार] सकार।
सखारै- *क्रि.वि.* [सखार+ऐ] बिहान छिटै; सखारमा; सबेरै।

सखिया- *ना.* [सखी+इया] सखी; सँगिनी।
सखिया नाच- *ना.* थारूजातिमा प्रचलित एक लोकनृत्य।
सखी- *ना.* [सं.] १. स्त्रीसाथी; सँगिनी। २. सहगामिनी; सहेली। ३. मारुनी नाचमा गाइने दुई थरी गीतको अंश वा टुक्रा।
सखीभाव- *ना.* वैष्णव सम्प्रदायमा आफूलाई इष्टदेवताकी सखी वा प्रेमिका मानेर उपासना गर्ने भक्तिको एक प्रकार।
सखीसम्प्रदाय- *ना.* आफूलाई अर्को रूपमा नलिई प्रभुको सखी वा प्रेमिकाका रूपमा लिएर उपासना तथा सेवा गर्ने वैष्णव भक्तहरूको एक सम्प्रदाय।
सखुवा- *ना.* [सं. शाक] राम्रो काठ हुने सालको रुखविशेष।
सख्त- *वि.* [अ.] १. सिकिस्त; साह्रै (बिरामी)। २. कठोर; कडा। ३. मजबुत; दृढ।
सख्ती- *ना.* सख्त हुने भाव वा अवस्था; कडापन; कडाइ; कठोरता।
सख्य- *ना.* [सं.] सखाको भाव; मित्रता।
सख्यभाव- *ना.* १. उपास्य देवलाई आफ्ना साथी वा प्रेमी मान्ने र सम्झने भक्तिको एक भाव। २. आफूभन्दा ठुलो वा सानो व्यक्तिलाई त्यस रूपमा नलिई साथीका रूपमा लिने वा हेर्ने काम।
सगण- *ना.* [सं.] छन्दशास्त्रका अनुसार क्रमशः दुई लघु र एक गुरुबाट बन्ने गण (IIऽ)।
सगबग- *ना.* [ने.] सर्प, गँड्यौला, जुकाजस्ता घस्रेर हिँड्ने प्राणी चलमलाउने चाल; हिँड्नेचल्ने काम; सगसग।
सगबगाइ- *ना.* सगबगाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; सगबगगराइ।
सगबगाइनु- *अ.क्रि.* सगबगाउने काम होइनु।
सगबगाउनु- *अ.क्रि.* १. सगबग गर्नु; चलमलाउनु। २. कुनै कामका निम्ति तम्सनु।
सगबगाउँदो- *वि.* सगबग गर्ने; चलमलाउँदो।
सगबगाहट- *ना.* सगबगाउने भाव, अवस्था वा प्रक्रिया।
सगबगिनु- *अ.क्रि.* सगबग होइनु।
सगबगी- *ना.* सगबग गर्ने काम; सगबग।
सगर१- *ना.* [सं.] १. पुराणकालीन प्रसिद्ध एक सूर्यवंशी राजाको नाम। *वि.* २. विष मिलेको; विषयुक्त।
सगर२- *ना.* [सं. स्वर्ग] १. आकाश; आस्मान। २. स्वर्ग (उदा.- सगरका तारा को गन्न सक्छ र!)।
सगरबिट- *ना.* क्षितिज।
सगरमाथा- *ना.* नेपालको सगरमाथा अञ्चलअन्तर्गत सोलुखुम्बु जिल्लामा नाम्चेबजारको उत्तरमा पर्ने, ८,८४८ मिटर अग्लो, विश्वको प्रसिद्ध तथा सर्वोच्च हिमशिखर; झ्यामोलोङ्मा; एभरेस्ट।
सगसग- *ना.* [अ.मू.] सकसक।
सगसगाइ- *ना.* सगसगाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सगसगाइनु- *अ.क्रि.* सकसकाइनु।
सगसगाउनु- *अ.क्रि.* सकसकाउनु।
सगसगी- *ना.* सकसकी।
सगसगे- *वि.* सकसके।
सगाइ- *ना.* [√ सगाउ (+आइ)] सगाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सगाइनु- *क.क्रि.* सघाउ गरिनु; सघाइनु।
सगाउनु- *स.क्रि.* [√ सघाउनु] सघाउ गर्नु; सघाउनु।
सगुण- *वि.* [सं.] १. राम्रा वा असल गुणहरूले युक्त; सद्गुणी; गुणवान्। २. साहित्यिक गुणले भरिएको। (लेख, रचना आदि)। ३. परिन्जो लागेको। *ना.* ४. सत्त्व, रज र तमोगुणले युक्त ब्रह्म; साकार ब्रह्म।
सगुन- *ना.* [सं. शकुन] १. कुनै काम थालिँदा झुल्किने वा देखिने शुभ वा अशुभसूचक लक्षण। २. कुनै माङ्गलिक कार्यमा अपशकुन हटाउन र शुभ शकुन जनाउनका निम्ति दमाईं आदिलाई दिइने माङ्गलिक वस्तु।
सगुनी- *वि.* सगुनसम्बन्धी; सगुनको, सगुनयुक्त।
सगुने- *ना.* धामीका शब्दमा घाउखटिराका देवता।
सगोत्र- *वि.* [सं.] १. कुनै कुलमा वा एउटै पूर्वजबाट जन्मेको; एउटै वंश वा गोत्रको। *ना.* २. एउटै गोत्र; समान गोत्र। ३. आफ्नै कुल वा वंश; फुकी; स्वाँगेभाइ।
सगोत्र व्यभिचार- *ना.* १. आफ्नै वा एउटै गोत्रका केटा र केटीमा हुने अनैतिक यौन सम्बन्ध।
सगोत्र विवाह- *ना.* एउटै गोत्रकी कन्यासँग हुने बिहावारी।
सगोत्री- *वि.* एउटै गोत्रको; आफ्नै वंशको; सगोत्र।
सगोत्रीय- *वि.* सगोत्री।
सगोल- *वि.* [सं.] १. नछुट्टिई एक खलक वा परिवारमा मिलेर बसेको; भिन्न नभएको; बन्डाफन्डा नभएको। २. एउटै समूहमा रहेको वा धेरै जनाको हक लाग्ने; गोस्वारा; साझा।
सग्राँती- *ना.* [सं. सङ्क्रान्ति] महिनाको पहिलो दिन; एक गते; सङ्क्रान्ति।
सग्राँती मसान्त- *ना.* लाग्ने महिनाको पहिलो दिन र बित्ने महिनाको आखिरी दिन। (नेपाली समाजमा यी दुवै दिन घर छोड्न वा कसैलाई केही दिनु हुँदैन भनी बार्ने चलन छ)।
सग्लाइ- *अ.क्रि.* [√ सग्लाउ (+आइ)] सग्लाउने क्रिया वा प्रक्रिया।
सग्लाइनु- *अ.क्रि.* सग्लाउने होइनु।
सग्लाउनु- *अ.क्रि.* [सग्लो+इ+नु] हृष्टपुष्ट वा गतिलो हुनु; सप्रनु।
सग्लिनु- *अ.क्रि.* [सग्लो+इ+नु] कुनै वस्तु सग्लो हुनु; सिङ्गो रहनु।
सग्लो- *वि.* [सं. सकल+ओ] सबै कला, भाग वा अवयवले पूर्ण भएको; टुटफुट नभएको; सिङ्गो। (उदा.- घर मात्र अग्लो भएर के गर्नु; भाँडाकुँडा चाहिँ एउटै सग्लो छैन)। स्त्री. सग्ली।
सघन- *वि.* [सं.] १. बाक्लो वा घना (वनजङ्गल आदि)। २. खँदिलो; ठोस। ३. साथै चलाउन वा चल्न सक्ने कुराले युक्त।
सघनखेती- *ना.* धेरै परिश्रम र आवश्यक मलजल गरी सानो खेतमा पनि क्रम नटुटाई वा एक बाली फाँडिनासाथ अर्को बाली लाग्ने, तयार हुने किसिमले खेती गर्ने र प्रशस्त बाली उब्जाउने काम।
सघाइ- *ना.* [√ सघाउ (+आइ)] सघाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; सहायता; सघाउ।
सघाइनु- *क.क्रि.* सघाउने काम गरिनु।
सघाउ- *ना.* [सं. सहायता] सघाउने काम; सहयोग; मदत; गुहार।
सघाउनी- *ना.* १. सघाएको काम। २. सघाएका निम्ति दिइने इनाम वा पुरस्कार।

सघाउनु- *स.क्रि.* १. अरूको कामकुराका सहायता गर्नु; सक्तो मदत गर्नु। २. साथ दिनु; गुहार दिनु।
सघाउपघाउ- *ना.* हारगुहार; आडभरोस; सहायता।
सघावट- *ना.* सघाउने काम; सघाओट; सघाउ।
सघो- *ना.* [सघाउ+ओ] सघाउ।
सघोट- *ना.* सघावट; सघाउ; सघो।
सघोपघो- *ना.* सघाउपघाउ।
सङ- *ना.यो.* [√ सँग] साथमा; सँग; सित।
सङलगुवा- सँगै जाने व्यक्ति; साथ लागेको मानिस।
सङलगुवी- *ना.* सँगै जाने स्त्री; साथ लाग्ने सँगिनी।
सङाल्नु- *स.क्रि.* [√ सँगाल्नु] सङ्ग्रह गर्नु; बटुल्नु; सँगाल्नु।
सङालाइ- *ना.* सङाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; सँगालाइ।
सङालिनु- *क.क्रि.* सङाल्ने काम गरिनु; सँगालिनु।
सङालो- *ना.* सँगालो।
सङ्कट- *ना.* [सं.] १. कुनै आपत्विपत्को स्थिति; साह्रै अप्ठ्यारो अवस्था; कष्ट; कठिनाइ। २. जोखिम; डर। ३. दुई ठुलठुला जल वा स्थल भागलाई जोर्ने घाँटी। *वि.* ४. सङ्कीर्ण; साँघुरो।
सङ्कट काल- *ना.* १. कुनै आपद्विपद्, आतङ्क आदि भएको वा हुने कुरा जनाउँदा राष्ट्रतर्फबाट घोषित गरिने समयावधि। २. आपद्विपद्ले घेरिएको अवस्था; खराब परिस्थिति।
सङ्कटकालीन- *वि.* १. सङ्कट परेको अवस्थाको; सङ्कटकालको। २. सङ्कटकालमा सङ्कटको स्थितिबाट बच्नका निम्ति प्रयोग हुने, पाइने वा गरिने (जस्तै- सङ्कटकालीन अधिकार, सङ्कटकालीन घोषणा; सङ्कटकालीन बैठक इ.)।
सङ्कटग्रस्त- *वि.* सङ्कटले गाँजेको वा घेरेको।
सङ्कटमय- *वि.* सङ्कटले भरिएको; आतङ्कयुक्त।
सङ्कटा- *ना.* [सं.] १. सङ्कटबाट जोगाउने, सङ्कट हटाउने भनी कहलिएकी एक देवी। २. काठमाडौंको नयाँ सडकनजिक टेबहाल भन्ने ठाउँमा अवस्थित त्यसै नामकी प्रसिद्ध देवी। ३. ज्योतिषशास्त्रका अनुसार मानवजीवनमा सङ्कट गराउने एक योगिनी।
सङ्कटापन्न- *वि.* [सं.] सङ्कटको अवस्थामा परेको; सङ्कटपूर्ण ठाउँ वा स्थितिको; जोखिमी।
सङ्कटा माई- *ना.* सङ्कटा।
सङ्कटास्पद- *वि.* हे. सङ्कटापन्न।
सङ्कर- *ना.* [सं.] १. अन्तर्मिश्रण; मिलावट। २. भिन्न जातिका आमाबाबुबाट पैदा भएको सन्तान; ठिमाहा। ३. एउटै वाक्य वा सन्दर्भमा छुट्ट्याउन नसकिने गरी हुने दुई वा दुईभन्दा बढी अलङ्कारको मिश्रण।
सङ्कर भाषा- *ना.* विभिन्न भाषापरिवारका शब्दको योगबाट बनाइएको भाषा; खिचडी भाषा।
सङ्कर्षण- *ना.* [सं.] १. मिलेर तान्ने वा घिच्च्याउने काम; खुम्च्याइ। २. आकर्षण। ३. हलोजोताइ। ४. बलरामको एक नाम।
सङ्कलक- *ना.* [सं.] सङ्कलन गर्ने व्यक्ति; सङाल्ने मानिस; सङ्ग्रहकर्ता।
सङ्कलन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु, सरसामान आदि जम्मा गर्ने वा थुप्र्याउने काम; सङ्ग्रह; बटुलाइ। २. कुनै रचना आदिका उपयोगिताको दृष्टिले समेत छनोट गरी एक ठाउँमा भेला पार्ने काम; सँगालो। ३. गणितमा अङ्कहरू जम्मा गर्ने प्रक्रिया; योग; जोड। ४. मिल्ने काम; सङ्गम।
सङ्कलित- *वि.* [सं.] १. सङ्कलन गरिएको; सँगालिएको वा बटुलिएको। २. सञ्चित गरिएको; जगेर्ना गरिएको। ३. जोडिएको।
सङ्कल्प- *ना.* [सं.] १. कुनै इच्छा साकार पार्ने अठोट वा कुनै काम गर्ने दृढ निश्चय; मनको आँट; मनसुबा। २. देव कार्य तथा पितृकार्य गर्दा जजमानले जौ, तिल, कुश र पानी हातमा लिएपछि पुरोहितद्वारा पढिने प्रतिज्ञावाक्य वा दानवाक्य। ३. फलको आशाले कुनै धार्मिक वा पुण्यकार्य गर्ने दृढता। ४. तत्काल उपस्थित कुनै समस्याका बारेमा निर्णय गरी परिणाम निकालिने आकस्मिक प्रस्ताव। ५. उद्देश्य; लक्ष्य; विचार; आकाङ्क्षा।
सङ्कल्प बिर्ता- *ना.* कुशबिर्ता।
सङ्कल्पित- *वि.* मानसिक दृढतासाथ कुनै कार्य पूर्ण गर्न निश्चय गरिएको; मनले सङ्कल्प गरिएको।
सङ्कष्ट- *ना.* [सं.] ठुलो आपत्विपत्को अवस्था; सङ्कट।
सङ्काय- *ना.* [सं.] उच्चकोटिको अध्ययनका निम्ति रहेको कुनै विशिष्ट विभाग वा शाखा (फ्याकल्टी)।
सङ्कीर्ण- *वि.* [सं.] १. खुला वा फुक्का हृदय नभएको; साँघुरिएको; साँघुरो। २. चित्त सानो भएको; छोटो चित्तको; अनुदार; सङ्कुचित। ३. क्षुद्र; नीच।
सङ्कीर्णता- *ना.* १. सङ्कीर्ण हुने चाल वा स्थिति; छोटो विचार; अनुदारदाता। २. अनेक वाक्यका पद छ्यासमिस हुँदा हुने वाक्यदोष।
सङ्कीर्ण नास- *ना.* नृतत्त्वशास्त्रका अनुसार सानो नाक हुने एक जातको वानर; वानरको एक भेद।
सङ्कीर्तन- *ना.* [सं.] भजनका रूपमा गरिने देवता आदिको नाम, महिमा, गुण आदिको वर्णन; देवताको स्तुति वा यशोगान।
सङ्कुचित- *वि.* [सं.] १. खुम्चिएको; साँगुरिएको। २. सानो चित्तको; तुच्छ। ३. सङ्कीर्ण; अनुदार।
सङ्कुल- *ना.* [सं.] १. भरिभराउ; घना। २. परस्परमा मिलेको; संयुक्त। *ना.* ३. परस्परविरोधी असङ्गत कुराहरूको जमघट। ४. अव्यवस्थित लडाइँ; मिचामिच; घन्चमन्च।
सङ्कुलता- *ना.* सङ्कुल हुनाको भाव, स्थिति वा छाँट।
सङ्कुलित- *वि.* सङ्कुल भएको वा बनाइएको।
सङ्केत- *ना.* [सं.] १. हात, आँखा, ओठ आदि अङ्ग-उपाङ्गका माध्यमले वा अन्य कुनै उपायद्वारा मनोभाव व्यक्त गरिने चेष्टा; इसारा; इङ्गित; सान। २. कुनै कुरा निर्देशित गरिने चिह्न; चिनु; प्रतीक। ३. सूक्ष्म रूपले जनाइएको कुरा; सूचना; सूत्र।
सङ्केतक- *वि.* १. सङ्केत गर्ने; इसारा दिने। २. प्रेमी र प्रेमिकाको पूर्वसूचित मिलनस्थल।
सङ्केतचिह्न- *ना.* कुनै नाम, पद आदिको सङ्क्षिप्त रूप दिँदा लेखिने साङ्केतिक चिह्न (.); छोटकरी नाम (जस्तै- प्रा.- प्राध्यापक, सम्पा.- सम्पादक, भू. पू.- भूतपूर्व, का. म. न. पा.- काठमाडौं

महानगरपालिका, रा. स. स.- राष्ट्रिय समाचार समिति इ.)।

सङ्केतपाटी- *ना.* कुनै कुराको सङ्केत दिनका निम्ति सम्बन्धित ठाउँमा राखिएको वा टाँगिएको अक्षर अङ्कित फल्याक वा पातो; सूचनापाटी।

सङ्केतलिपि- *ना.* चाँडोचाँडो भाषण, प्रवचन आदि टिप्नका लागि आविष्कार गरिएको सङ्क्षिप्त रूपमा शब्द, वाक्य आदि लेखिने चिह्नयुक्त लिपि (सर्टह्यान्ड)।

सङ्केतशब्द- *ना.* लामो वाक्य वा कुरोलाई छोटकरीमा बुझाउन प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- कृपया उत्ता पल्टाउनुहोस्- कृ.उ. प.), जवाफ आकाशवाणीबाट तुरुन्त पाऊँ- ज. आ. वा. तु. आदि)।

सङ्केतस्थल- *ना.* १. सङ्केत वा इसारा गरिएको ठाउँ। २. उत्खनन आदि कार्यका निम्ति चिनु लगाइएको ठाउँ।

सङ्केतिका- *ना.* लेखतालिका; सङ्केतसूची।

सङ्केतित- *वि.* सङ्केत गरिएको; औँल्याइएको।

सङ्केन्द्रण- *ना.* [सं.] १. सबै कुरा एकै स्थान वा केन्द्रतिर लगाउने काम; एकैतर्फको ध्यानजमाइ। २. सैन्य शक्ति आदिको भेला।

सङ्केत सिद्वान्त- *ना.* मार्क्सवादका अनुसार ठुलठुला पुँजीपतिले ससाना पुँजीपतिलाई आखिरमा कि निकालेर बाहिर पार्छन् कि आफूमा मिलाउँछन् र सारा पुँजी न्यास (ट्रस्ट) ब्याङ्कमा जम्मा हुन्छ भन्ने सिद्वान्त वा विचार।

सङ्कोच- *ना.* १. कसैका सामु केही कुरा भन्न वा गर्न अनकनाउने बानी; असजिलोपनाको अनुभव; हलुका लाज; धक। २. चाउरी पर्ने काम; खुम्च्याइ। ३. छोट्ट्याउने काम; सङ्क्षेपण।

सङ्कोचन- *ना.* १. विस्तार भएको कुरो आफ्नो पूर्वरूपमा फर्कन खोज्ने स्थिति; खुम्च्याइ। २. सङ्कोच हुने वा लाज मान्ने काम।

सङ्कोची- *वि.* १. सङ्कोच मान्ने; लाज मान्ने; धकाउने। २. चाउरी पर्ने; खुम्चिने।

सङ्क्रमण- *ना.* [सं.] १. कुनै कुराको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा वा एक वस्तुबाट अर्को वस्तुमा हुने गमन; फिँजिने काम; फैलावट। २. ग्रह आदि एक राशिबाट अर्को राशिमा जाने काम; ठाउँसराइ। ३. शरीरको एक भागबाट अर्को भागमा रोग सर्ने प्रक्रिया। ४. सङ्गीतमा गायन तथा वाद्यवादन रहने ध्वनि।

सङ्क्रमणकारी- *वि.* सङ्क्रमण गर्ने; कुनै सङ्क्रामक रोग वा महामारी फैलाउने।

सङ्क्रमणकाल- *ना.* कुनै शासन, स्थिति, नियम आदि दिगो भइनसकेको अव्यवस्थित समय; सङ्क्रमणको याम वा अवधि।

सङ्क्रमणकालीन- *वि.* सङ्क्रमणकालसम्बन्धी।

सङ्क्रमणनाशक- *वि.* रोगका कीटाणुहरू नाश गर्ने र रोग फैलिन नदिने (औषधी)।

सङ्क्रमित- *वि.* [सं.] सङ्क्रमणका अवस्थाको; सङ्क्रमण भएको।

सङ्क्रमण माल- *ना.* तोकिएको ठाउँमा नपुगी बिच बाटैमा रहेको माल वा सामान।

सङ्क्रान्ति- *ना.* [सं.] १. सूर्य वा अरू कुनै ग्रहपुञ्ज एक राशिबाट अर्को राशिमा जाने काम वा त्यसरी प्रवेश गर्ने समय। २. कुनै एक अवस्था वा बिन्दु पार गरी अर्को अवस्था वा बिन्दुमा पुग्ने मार्ग। ३. स्थानान्तरण। ४. सौर महिनाको पहिलो दिन; एक गते; सग्राँती।

सङ्क्रान्तिकाल- कुनै एक स्थिति वा युगबाट अर्को स्थिति वा युगमा प्रविष्टि हुँदाको बिचको समय; सङ्क्रमणकाल।

सङ्क्रामक- *वि.* [सं.] १. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सर्दै वा फैलँदै जाने; सङ्क्रमण गर्ने। २. संसर्ग वा छुवाछुतद्वारा सर्ने; सरुवा (रोग, व्यथा आदि)।

सङ्क्षिप्त- *वि.* [सं.] १. छोटकरीमा भनिएको वा लेखिएको। २. सारांश मात्र राखिएको; छोट्ट्याइएको; कम पारिएको। ३. छोटकरी; छोटो।

सङ्क्षिप्त उत्तरात्मक- *वि.* परीक्षाहरूका प्रश्नको उत्तर लेख्ने क्रममा छोटो उत्तरको अपेक्षा गर्ने; सङ्क्षिप्त उत्तर दिनुपर्ने (प्रश्न)।

सङ्क्षिप्तता- *ना.* सङ्क्षिप्त हुनाको भाव, गुण वा स्थिति।

सङ्क्षिप्तात्मक- *वि.* संक्षिप्त रूप दिइएको; छोटकरीमा भनिने वा लेखिने (प्रश्न, उत्तर आदि)।

सङ्क्षिप्तीकरण- *ना.* सङ्क्षिप्त गर्ने काम; छोट्ट्याउने काम।

सङ्क्षिप्तीकृत- *वि.* सङ्क्षिप्त गरिएको; सङ्क्षेपमा भनिएको।

सङ्क्षेप- *ना.* [सं.] १. सार कुरो मात्र लिएर बनाइएको, मूल सन्दर्भको छोटो रूप; सारांश; मजबुन। २. कम गर्ने काम; छोटकरी पार्ने प्रक्रिया। ३. सङ्क्षिप्त रूपमा दिइने सूचना; सङ्केत; इसारा।

सङ्क्षेपक- *वि.* १. सङ्क्षिप्त गर्ने; सारांश दिने; छोट्ट्याउने। २. सूक्ष्म रूपमा थाहा दिने।

सङ्क्षेप चिह्न- *ना.* सङ्क्षिप्त प्रयोग वा छोटकरी उच्चारणमा लगाइने चिह्न। (जस्तो- ले.-लेखक; अनु.-अनुवादक। आ.वा.- आकाशवाणी। रे'छ- रहेछ। आ'छ- आएको छ। लेख्या' थियो- लेखेको थियो)।

सङ्क्षेपण- *ना.* सङ्क्षेप गर्ने काम; सङ्क्षिप्तीकरण।

सङ्क्षेपीकरण- *ना.* १. कुनै अनुच्छेद वा अभिव्यक्तिलाई सङ्क्षेपमा लेख्ने प्रक्रिया; मूल अंशलाई सामान्यतः एकतृतीयांशमा सङ्क्षिप्त बनाउने सिप। २. सङ्क्षेप गर्ने काम; सार खिचाइ; सङ्क्षेप; सारांश।

सङ्क्षेपीकृत- *वि.* सङ्क्षेपीकरण गरिएको; सङ्क्षेपमा ल्याइएको।

सङ्खत्रो- *ना.* सङ्खेत्रो।

सङ्खिया- *ना.* एक कडा विष।

सङ्खुवासभा- *ना.* [सङ्खुवा+सभा] नेपालको कोसी अञ्चलको सुदूर उत्तरी हिमाली भेकमा पर्ने सभा र सङ्खुवा खोलाको आधारमा नाम रहेको एक जिल्ला।

सङ्खे- *वि.* [सङ्ख+ए] सङ्खजस्तो; सङ्खका ढाँचाको।

सङ्खे किरो- *ना.* खबटाभित्र हुने र जताततै हिँड्ने एक प्रकारको चिप्लेकिरो।

सङ्खे घाँटी- *ना.* तल फुकेको र माथि साँघुरिँदै चुच्चो परेको घाँटी।

सङ्खेत्रो- *ना.* [सं. शङ्ख+एत्रो] भोगटेका छाँटका लाम्चा पात र सेता फूल हुने एक जातको बोट; आयुर्वेदमा चखेत्रोको जस्तो गुण बताइएको, शङ्खलाई गाल्ने कीपजस्तो त्यसैको फल।

सङ्ख्य- *वि.* [सं.] १. गणना वा गन्ती गर्न सकिने; गन्न हुने;

सङ्ख्या निकाल्न सकिने। *ना.* २. लडाइँ; युद्ध।

सङ्ख्यक- *वि.* सङ्ख्याले युक्त; सङ्ख्या भएको; शब्दका पछाडि गाँसिएर सङ्ख्या वा परिमाणको बोध गराउने (जस्तै- अल्पसङ्ख्यक, बहुसङ्ख्यक आदि)।

सङ्ख्या- *ना.* [सं.] १. गणनाक्रमबाट कुनै वस्तुको मात्रा बुझाउने शब्द वा अङ्क। २. गणनाबाट निस्कने परिमाण; थान; गोटा। ३. कुनै दैनिक, मासिक पत्रपत्रिकाको अङ्क।

सङ्ख्याङ्क- *ना.* १. सङ्ख्याका सङ्केत वा चिह्न। २. सङ्ख्या, अङ्क वा चिह्न; न्युमेरल।

सङ्ख्याङ्कन- *ना.* पुस्तकपुस्तिका, बिल-भरपाई आदिमा हातले वा यन्त्रद्वारा नम्बर चढाउने वा सङ्ख्या हाल्ने काम; सङ्ख्यालाई व्यक्त गर्ने वा लेख्ने काइदा वा तरिका।

सङ्ख्यातीत- *वि.* सङ्ख्याभन्दा परको; असङ्ख्य; अनगन्ती।

सङ्ख्येय- *वि.* सङ्ख्या भएको; गन्न सकिने; सङ्ख्या जनिने वा सङ्ख्याले जनाउन सकिने (मूर्त वस्तु)। *विप.* असङ्ख्येय।

सङ्ग- *ना.* [सं.] १. साथमा रहने वा सँगै हुने काम; सहवास; बसउठ। २. भेट्ने काम; मिलन; संयोग; संसर्ग। ३. संसारी विषयभोगप्रतिको अनुराग; स्त्रीसम्पर्क; आसक्ति। ४. नदीहरूको सङ्गम; दोभान। *ना.यो.* ५. सँग; साथ।

सङ्गठन- *ना.* [सं. सङ्घटन] १. आवश्यक व्यक्तिहरू वा विभिन्न तत्त्वलाई एकत्रित गरी समान उद्देश्य, हकहित आदिमा प्रवृत्त र संलग्न गराउने काम। २. त्यस्तो कार्य वा उद्देश्यको परिपूर्तिका निम्ति मिलेर बनाइने सङ्घ वा संस्था। ३. परस्परको मेल; जमात; टोली।

सङ्गठनकर्ता- *वि.* सङ्गठन गर्ने; भेला पार्ने।

सङ्गठनात्मक- *वि.* मूल रूपमा सङ्गठन गरिने; मेल गराइने; जुटाइने (कुनै काम वा कार्यक्रम), (जस्तै- सङ्गठनात्मक उत्तर, सङ्गठनात्मक योजना, सङ्गठनात्मक विस्तार इ.)।

सङ्गठित- *वि.* [सं. सङ्घटित] १. सुदृढ किसिमले एकत्रित पारिएको; सङ्गठन गरिएको। २. कुनै कामविशेषका निम्ति पारस्परिक रूपमा सम्बद्ध; व्यवस्थित।

सङ्गत- *वि.* [सं.] १. साथसाथै आएको; जोरिएको; मिलेको। २. एकत्र भएको; संयोजित; सञ्चित। ३. मिल्ने पाराको; सुहाउँदो; उचित। *ना.* ४. परस्परको मेल वा मैत्री; बसाउठी; हेलमेल; सहवास। ५. ज्ञानगुनका लागि भेला हुने वा मेलमिलाप गरिने ठाउँ।

सङ्गति- *ना.* [सं.] १. मिल्ने वा जोरिने काम; मेलमिलाप; सम्बन्ध। २. ठिक्क मेल खाने प्रक्रिया (लिङ्ग, वचन, पुरुष आदिको)। ३. कुनै क्रमबद्ध कुरा; सिलसिला; प्रसङ्ग। ४. सहवास; समागम। ५. उपयुक्तताका दृष्टिले हुने भेला; सभा; सङ्घ।

सङ्गतिपूर्ण- *वि.* सङ्गति भएको; सुहाउँदो; मिल्दो।

सङ्गम- *ना.* [सं.] १. परस्परमा मिल्ने वा जुट्ने काम; भेटघाट। २. साहचर्य; सङ्गति। ३. दुई नदी मिलेको ठाउँ; दोभान। ४. रतिक्रिया; समागम। ५. अनुकूलन; संयोग।

सङ्गमरमर/सङ्गमर्मर- *ना.* [फा. सङ्गमरमर] खानीमा पाइने र सजावटका निम्ति भुइँ आदिमा छापिने, चिप्लो टल्कने, रातो, सेतो रङ हुने, बलियो र असल जातको पत्थरविशेष।

सङ्गाती- *ना.* [सं. सङ्गति] सँगसँगै हुर्केबढेको वा धेरै दिन सहवास गरेको साथी; पुरानो साथी; सँगाती।

सङ्गिन- *ना.* [फा. सङ्गीन] १. बन्दुकका टुप्पामा जोडिएको घोच्ने भालाजस्तो हतियार। *वि.* २. भारी वा मोटो; डरलाग्दो; कडा; गम्भीर वा कठोर।

सङ्गिन चोरी- *ना.* सरकारी ढुकुटीको चोरी।

सङ्गिनी- *ना.* [सङ्गी+इनी] सँगिनी।

सङ्गी- *वि.* [सं.] १. साथमा रहने वा सम्पर्कमा आउने। *ना.* २. सँगी।

सङ्गीत- *ना.* [सं.] १. विशेषतः लय, ताल र वाद्यवादनका साथ गाइने गीत; स्वरतालयुक्त मधुर गायन। २. नृत्य, गीत र वाद्यवादनको मेल; गानाबजाना। ३. बाजागाजा र नाच वा हाउभाउसहित गीत गाउने कला; गायनविद्या। ४. सामूहिक गान; सहसङ्गीत।

सङ्गीत मार्तण्ड- *ना.* सङ्गीतका विशिष्ट विद्वान्; सङ्गीत भास्कर।

सङ्गीतरूपक- *ना.* गीतप्रधान रूपक वा गीतिनाटक।

सङ्गीतलहरी- *ना.* १. सङ्गीतको लहर वा तरङ्ग। २. सङ्गीतकला वा सङ्गीतविद्याको किताब।

सङ्गीतशाला- *ना.* सङ्गीतालय।

सङ्गीतशास्त्र- *ना.* सङ्गीतका सैद्धान्तिक तथा व्यावहारिक कुरा, नियमविधि, शैलीशिल्प आदिको विवेचना गरिएको शास्त्र; गायनविद्या।

सङ्गीत शिरोमणि- *ना.* सङ्गीतका विशेष ज्ञातालाई प्रदान गरिने, नेपालको एक राष्ट्रिय उपाधि वा सम्मान।

सङ्गीतालय- *ना.* गानाबजाना हुने ठाउँ वा घर; सङ्गीतशाला।

सङ्गृहीत- *वि.* [सं.] सङ्ग्रह गरिएको; जम्मा पारिएको; बटुलिएको; सङ्कलित।

सङ्ग्रह- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु एक ठाउँमा जम्मा गर्ने काम; एकत्रीकरण; सञ्चय। २. विविध विषय वा रचना जम्मा गरी बनाइएको पुस्तक; सङ्कलन। ३. स्त्रीसँगको संसर्ग वा समागम।

सङ्ग्रहकर्त्ता- *ना.* सङ्ग्रह गर्ने व्यक्ति; भेला पार्ने मानिस; सङ्कलक।

सङ्ग्रहण- *ना.* सङ्ग्रह गर्ने काम; लिने काम; सँगालाइ।

सङ्ग्रहणी- *ना.* अपच हुने र खाएको वस्तु जस्ताको तस्तै दिसा हुने एक रोग; अतिसारको एक प्रकार।

सङ्ग्रहणीय- *वि.* सङ्ग्रह गर्न योग्य; राख्न लायक वा जम्मा गर्नुपर्ने; सङ्ग्राह्य।

सङ्ग्रहालय- *ना.* प्राचीन महत्त्वका, दुर्लभ र अनौठा वस्तुहरू बटुलेर राखिने ठाउँ वा घर।

सङ्ग्रही- *वि.* सङ्ग्रह गर्ने; जम्मा पार्ने; बटुल्ने।

सङ्ग्रहीता- *वि.* १. सङ्ग्रह गर्ने; एकत्र पार्ने; सङ्ग्रही। *ना.* २. सारथी।

सङ्ग्राम- *ना.* [सं.] युद्ध; रण; लडाइँ।

सङ्ग्रालिनु- *अ.क्रि.* [सङ्ग्रालो+इ+नु] १. घाउ, खटिरा, रोग आदि चर्को रूपमा बढ्नु। २. कुटाकुट, रडाको, बाझाबाझि आदि

नराम्रोसित चर्कनु। ३. आगाको मुस्लो डरलाग्दो भएर बढ्नु; राँकिनु।

सङ्ग्रालो- *ना.* [सं. सङ्गर+आलो] १. ठुलो झिगडा, विरोध वा सङ्घर्ष; चर्को भिडन्त। २. अस्मेलको बाढी।

सङ्ग्राहक- *वि.* [सं.] सङ्ग्रह गर्ने; सँगाल्ने; बटुल्ने; सङ्ग्रही।

सङ्ग्राह्य- *वि.* [सं.] सङ्ग्रह गर्न उचित; जम्मा गर्नुपर्ने।

सङ्घ- *ना.* [सं.] १. कुनै विशेष उद्देश्यको पूर्तिका निम्ति बनेको वा समान उद्देश्य लिएका धेरै व्यक्ति वा सङ्गठित संस्थाहरूको समूह; कुनै विशेष सिद्धान्त, नियम आदिमा आधारित संस्था। २. समूह; मण्डली; जमात। ३. बौद्ध भिक्षुहरूको मठ वा समाज। ४. प्राचीन कालमा प्रचलित एक प्रकारको प्रजातान्त्रिक पद्धति। ५. परराष्ट्रनीति, रक्षा, मौद्रिक व्यवस्था आदि समान उपयोगका प्रमुख विषयहरू केन्द्रीय सत्तामा राखी अन्य कुरामा स्वायत्त शासनको अधिकार प्रयोग गर्ने अनेक राज्यको सङ्गठन वा एकाइ।

सङ्घटन- *ना.* [सं.] सङ्गठन।

सङ्घटित- *ना.* सङ्गठित।

सङ्घर्ष- *ना.* [सं.] १. दुई वा त्यसभन्दा बढी व्यक्ति, दल वा शक्ति बिचमा हुने स्पर्धा; टक्कर। २. कुनै विकट परिस्थितिबाट बच्न वा मौलिक हकको संरक्षणका निम्ति गरिने सामूहिक विद्रोहको प्रयास। ३. रगडिने वा घोटिने काम। ४. भिडिने काम; घम्साघम्सी; भिडन्त। ५. परस्परको हानथाप वा होड; प्रतियोगिता। ६. दुई थरीका बिचको पेलाइ; ठेलमठेल।

सङ्घर्षण- *ना.* [सं.] परस्परको रगडिने वा घोटिने काम; जुधाइ; सङ्घर्ष।

सङ्घर्षणात्मक- *वि.* सङ्घर्ष वा सङ्घर्षण हुने; सङ्घर्षण प्रक्रिया प्रमुख भएको।

सङ्घर्षमय- *वि.* [सं.] १. सङ्घर्षैसङ्घर्षले भरिएको; प्रायः सङ्घर्ष मात्रै भएको। २. सङ्घर्ष गरिरहनुपर्ने।

सङ्घर्षरत- *वि.* [सं.] सङ्घर्षमा लागेको; सङ्घर्षमा तल्लीन; सङ्घर्षी।

सङ्घर्षशील- *वि.* [सं.] १. सङ्घर्षमा लागेको; सङ्घर्षमै जीवन बिताएको। २. सङ्घर्ष गरिरहनुपर्ने।

सङ्घर्ष समिति- *ना.* [सं.] स्वाधीनता, मौलिक अधिकार आदिको प्राप्तिका निम्ति आन्दोलन थाल्ने वा सङ्घर्ष सञ्चालन गर्ने समिति।

सङ्घर्षी- *वि.* [सं.] १. सङ्घर्ष गर्ने; सङ्घर्षरत। २. ऊष्मीभूत वा घृष्ट व्यञ्जन (स, ह)।

सङ्घस्थविर- *ना.* [सं.] बौद्ध मठ वा सङ्घारामका मुख्य भिक्षु।

सङ्घात- *ना.* [सं.] १. कुनै परिस्थिति वा प्रतिक्रियास्वरूप हुने ठुलो आघात; चर्को मानसिक ठक्कर। २. कुनै कामका निम्ति सङ्गठित दल; जमात। ३. दुई वा दुईभन्दा बढी स्वरहरूको मेल (जस्तै- ऐ, औ आदि)।

सङ्घात्मक- *वि.* [सं.] सङ्घको प्रधानता भएको; सङ्घको रूप दिइएको।

सङ्घात्मक सरकार- *ना.* सङ्घीय राज्यमा सम्बन्धित विभिन्न राज्यको प्रतिनिधित्व भएको सरकार।

सङ्घार१- *ना.* [सं. सङ्घाट] सँघार; दैलाको ठेलो।

सङ्घार२- *ना.* [सं. संहार] १. फजुल खर्च र जथाभाबी गरी भएभरको सम्पत्ति स्वाहा पार्ने काम; संहार। २. सबै थोक सिद्ध्याउने काम; सत्यानाश; बरबादी।

सङ्घाराम- *ना.* [सं.] बौद्ध भिक्षुहरू निवास गर्ने मठ; विहार।

सङ्घारे- *वि.* [सङ्घार+ए] १. फजुलमा सम्पत्ति उडाउने स्वभावको; सङ्घार गर्ने; संहारे। २. सबै कुरा नाश पार्ने; सर्वनाशी; सत्यानाशी।

सङ्घीय- *वि.* [सं.] सङ्घ भएको; सङ्घसम्बन्धी। (जस्तो- सङ्घीय गणतन्त्र, राष्ट्रसङ्घीय अधिवेशन आदि)।

सङ्घीयता- [सं.] सङ्घीय हुनाको भाव। (उदा. नेपालमा सङ्घीयताको परीक्षण हुन बाँकी छ)।

सङ्घीय संविधान- *ना.* आन्तरिक मामिलामा प्रायः स्वतन्त्र हुने तर परराष्ट्रनीति, रक्षा आदि प्रमुख आवश्यक विषयहरूका सम्बन्धमा केन्द्रीय वा सङ्घीय सरकारको अधीनमा रहने राज्य वा सङ्घको संविधान।

सङ्ड्ग/सङ्ड्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. सङ्ड्+ग/ङ] रसजति सबै सुकेर वा सुक्ने गरी।

सङ्ग्रालिनु- *अ.क्रि.* [सङ्ग्रालो+इ+नु] सङ्ग्रालो भएर आउनु; सङ्ग्रालिनु।

सङ्ग्रालो- *ना.* [√ सङ्ग्रालो] १. प्रवाह बनेर आउने मिठो सम्झना। २. सङ्ग्रालो।

सङ्लनु- *अ.क्रि.* [सङ्लो+नु] १. मिलेको माटो, धुलो आदि पदार्थ थेग्रिई तरल पदार्थ स्वच्छ हुनु; थिग्रिनु; टहकिनु। २. नराम्रा कुरा हटेर चित्त सफा हुनु; हृदय निर्मल बन्नु। *स.क्रि.* ३. मेसो मिलाई तह लाउनु र बटुल्नु (धागो, जनै आदि)।

सङ्लाइ- *ना.* सङ्लने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सङ्लाइनु- *क.क्रि.* सङ्लो वा सफा पारिनु; सङ्लने तुल्याइनु।

सङ्लाउनु- *प्रे.क्रि.* सङ्लो वा सफा पार्नु; सङ्लने तुल्याउनु।

सङ्लिनु- *अ.क्रि.* १. सङ्लो होइनु। २. सङ्लनु।

सङ्लो- *वि.* [सं. सङ्कल] १. धुलोमैलो वा कसर केही नभएको; अरू थोक केही नमिलेको; स्वच्छ; निर्मल। २. हृदय सफा र शुद्ध भएको; निष्पाप; पवित्र।

सचराचर- *वि.* [सं.] १. चर र अचरसहित (पृथ्वी); स्थावर र जङ्गमले पूर्ण। *ना.* २. संसार; विश्व।

सचल- *वि.* [सं.] १. चलायमान; चल्ने; जङ्गम। *ना.* २. चल्ने वस्तु; जङ्गम पदार्थ।

सचलता- *ना.* सचल हुनाको भाव वा अवस्था; चञ्चलता।

सचिनु- *अ.क्रि.* [सच्चा+इ+नु] सच्याउने काम गरिनु; साँचो कुरा वा शुद्ध रूप रहनु।

सचित्र- *वि.* [सं.] चित्रहरू समावेश भएको; चित्रसहित।

सचिव- *ना.* [सं.] १. कार्यपालिकालाई सहयोगसल्लाह दिँदै आन्तरिक कार्यसञ्चालन गर्ने, मन्त्रिमण्डलले गरेको निर्णयलाई कार्यान्वित गराउने विशिष्ट तहको कर्मचारी। २. कुनै सङ्घसंस्थाका कार्यको संयोजन तथा निर्णय आदि क्रियान्वित गराउने एक प्रमुख पद। ३. कुनै प्रमुख व्यक्ति वा उच्च तहका अधिकारीको पत्रव्यवहार,

जनसम्पर्क, व्यवस्थासञ्चालन आदि काम गर्ने निजी सहायक (पी. ए.)। ४. मन्त्री; अमात्य।

सचिव स्तर- *ना.* १. सचिवहरूले नै गर्नुपर्ने वा विभिन्न मन्त्रालयका सचिवहरूका बिचमा गरिने सम्झौता, जाँच आदि कामकुराको तह। २. दुई सरकारका सचिवका बिच सम्पन्न हुने सम्झौता वा लेनदेन आदिको कामकुरो।

सचिवालय- *ना.* १. कुनै राज्य, प्रान्तीय सरकार वा ठुलठुला सङ्घसंस्थाका सचिवहरूको प्रधान कार्यालय; सेक्रेटरियट। २. मन्त्रिस्तरीय विभागको प्रशासनलाई नियन्त्रित र सञ्चालित गर्ने उच्च तहको कार्यालय; मन्त्रीहरूको प्रधान कार्यालय; मन्त्रालय।

सचिवी- *ना.* १. सचिवले गर्ने वा सँभाल्ने काम; सचिवको काम वा पद। २. सचिवको ढाँचा वा छाँट।

सचेत- *वि.* [सं.] १. चेतना भएको वा चेत फर्केको; सजग; होसियार। २. विवेकपूर्ण; बुद्धिमान्। ३. सहृदय; भावुक।

सचेतक- *ना.* १. कुनै विषयमा सावधान हुन प्रेरणा दिने व्यक्ति; होसियार गराउने मानिस। २. संसद्मा भएका आफ्ना पक्षका सदस्यहरूलेउ प्रस्तुत हुने कुनै विधेयकबारे संस्था वा सङ्गठनका नीतिको सूचना अवगत गराउने व्यक्ति। *वि.* ३. सचेत गराउने।

सचेतकता- *ना.* सचेत हुनाको भाव वा स्थिति।

सचेतन- *वि.* १. चेतना वा ज्ञान भएको; सतर्क; जागरुक। *ना.* २. चेतनायुक्त वा सचेत प्राणी।

सचेष्ट- *वि.* [सं.] चेष्टा भएको वा चेष्टा गर्ने; प्रयत्नशील सक्रिय।

सच्चरित- *वि.* [सं.] सच्चरित्र।

सच्चरित्र- *वि.* [सं.] १. असल चरित्र भएको; राम्रो चालचलनको; सद्व्यवहार गर्ने। *ना.* २. असल चरित्र; सदाचार।

सच्चरित्रता- *ना.* सच्चरित्रको गुण वा अवस्था।

सच्चा- *ना.* [प्रा. सच्च? सं. सत्य] १. जस्तो हुनुपर्ने उस्तै; जस्ताको तस्तो; साँचो। २. सकली व्यवहार भएको; चोखो। ३. न्यायोचित; मनासिब।

सच्चाइ- *ना.* सच्चा हुन चाहिने कुरो; साँचोपन; सत्यता।

सच्चिदानन्द- *ना.* [सं.] सत्, चित् र आनन्दमय रूप; परब्रह्म।

सच्याइ- *ना.* [√ सच्याउ (+आइ)] सच्याउने क्रिया वा प्रक्रिया।

सच्याइनु- *क.क्रि.* सच्याउने काम गराइनु; सुधारिनु।

सच्याउनु- *स.क्रि.* १. टुटेफुटेको वस्तुलाई बनाउनु; सपार्नु; सुधार्नु। २. अशुद्धि भएको मिलाउनु वा सपार्नु; शुद्ध पार्नु।

सट्टी- *ना.* कुनै मालसामान बिक्री गर्दा माल कमसल ठहरेका खण्डमा फिर्ता गर्ने गरी दुवै पक्षको पत्यारपर्दो मानिसकहाँ जम्मा गरिने, मालधनीले पाउने मोलको केही रकम वा अंश।

सज्नु- *स.क्रि.* [सं. सज्ज+नु] १. टुटेफुटेका वस्तुलाई बनाउनु; जीर्णोद्धार गर्नु। २. सजिसजाउ पार्नु; सिँगार्नु; सजाउनु। ३. खसी पार्नु।

सजग- *वि.* [सं. जागरण] सावधान; होसियार; सतर्क; सचेत; चनाखो।

सजधज- *ना.* [√ सज+धज] ध्वजापताका, तोरण आदिले सजाएर गरिएको सिँगार; सजावट।

सजन- *वि.* [सं.] १. मानिसका साथको; जनसहित। २. गोती।

सजल- *वि.* [सं.] १. पानी भएको; जलयुक्त; आर्द्र; गिलो। २. आँसुले भरिएको; अश्रुपूर्ण।

सजा- *ना.* [फा.] सजाय।

सजाइ- *ना.* [√ सज् (+आइ)] १. सज्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [सजाउ+आइ] २. सजाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सजाइनु- *क.क्रि.* १. सजिसजाउ पारिनु; सजाउने काम गरिनु।

सजाउनु- *स.क्रि.* १. भएका वस्तु ठिकठिक ठाउँमा मिलाएर वा नयाँ लुगा, अलङ्कार आदिले सजाएर राम्रो पार्नु; सजिसजाउ गर्नु। २. कुनै ठाउँ वा वस्तुलाई आवश्यक साधनले सिँगारेर दर्शनीय वा मनोरम बनाउनु।

सजात- *वि.* [सं.] १. साथै जन्मेको; सँगै जन्मेको। *ना.* २. दाजु वा भाइ।

सजाति- *वि.* १. एउटै जाति वा वर्गको; समान जात वा वर्णको। *ना.* २. एकै जातका अमाबाबुबाट भएका सन्तान; एउटै जाति।

सजातीय- *वि.* एउटै जात वा वर्गको; सजाति।

सजाय- *ना.* [फा. सजा] १. कुनै दोष वा अभियोग प्रमाणित भएपछि दिइने शारीरिक वा आर्थिक दण्ड; दण्ड र कैदमध्ये कुनै एक वा दुवै; कारावास। २. कुनै कामकुराका निम्ति दिइने सास्ती; यातना; शासना। ३. दण्डजरिवाना।

सजायाफ्ता- *वि.* [फा.] सजाय पाइसकेको; कैद भोगिसकेको।

सजावट- *ना.* [सजाउ+आवट] सजाउने वा सिँगार्ने काम; सजिसजाउपना; सजधज।

सजिनु- *अ.क्रि.* [सं. सज्जा+इ+नु] सज्जित हुनु; अलङ्कृत हुनु।

सजिउन- *ना.* सजिवन।

सजिया- *वि.* [साज+इया] साजा हकको; धेरै हकदार भएको; सगोलको; गोस्वारा।

सजिलो- *वि.* [सं. सु+जिलो] १. कम प्रयास वा परिश्रमले हुन सक्ने; सुगम; सरल। २. पाहिक परेको; मिल्दोजुल्दो; अनुकूल।

सजिवन१- *ना.* [सं. शम्बरी] अँडिरका जस्ता पाँचकुने पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने, फेद मोटो हुने एक जातको बोट वा त्यसैको अण्डाकार फल। २. तराई प्रदेशमा हुने अग्ला रुखमा लामा लामा बोडीका आकारका तरकारी खान हुने कोसा फल्ने एक रुख; त्यसैको फल।

सजिवन२- *ना.* [सं. सञ्जीवन] हात्तीकाने; सातला। २. मैथिलीभाषी क्षेत्रमा तरकारी खाइने लौका।

सजिसजाउ- *वि.* [सजि+सजाउ] १. राम्ररी सजाइएको; खुबै सिँगारिएको; सुसज्जित; अलङ्कृत। २. ठिकठाक परेको; प्रस्तुत; तयार।

सजीव- *वि.* [सं.] १. जीव वा प्राण भएको; शरीरधारी; प्राणयुक्त। २. ओज वा तेज भएको; ओजस्वी। *ना.* ३. प्राणी; जीव।

सज्जन- *ना.* [सं.] १. असल, कुलीन वा शिष्ट व्यक्ति; भलादमी; सुजन। *वि.* २. साधु प्रकृतिको; सोझो वा ज्ञानी (व्यक्ति)।

सज्जनता- *ना.* सज्जनमा रहने गुण वा स्वभाव; भलादमीपन; सौजन्य।

सज्जा- *ना.* [सं.] १. सजाउने काम; सजावट। २. सजाउने साधन वा उपकरण; वेषभूषा।
सज्जात्मक- *वि.* सज्जा गर्ने; बाह्य सौन्दर्यलाई बढाउने (अलङ्कार आदि)।
सज्जित- *वि.* १. सजिसजाउ भएको; सिँगारिएको। २. तयार पारिएको; तम्तयार।
सज्जी- *ना.* [प्रा.] धुने वा सफा गर्ने काममा प्रयोग गरिने प्रसिद्ध क्षार पदार्थ।
सज्जीखार- *ना.* सज्जी।
सज्जीमाटो- *ना.* खारमाटो।
सज्यारु- *ना.* [सजिया+आरु] १. अधियाँमा काम गर्ने मोही। २. कुनै काममा बराबर पुँजी लगाई नाफानोक्सान बेहोर्ने गरी सजियामा काम गर्ने व्यक्ति।
सझिया- *वि.* [साझा+इया] साझा हकको; सजिया।
सझियार- *ना.* [साझा+इयार] कुनै साझा कामकर्तव्य, लगानी, लाभ आदिमा सम्मिलित व्यक्ति; साझेदार।
सञ्चय- *ना.* [सं.] १. अलिअलि गरी बटुलेर धेरै पार्ने काम; क्रमैसँग गरिने जोरजाम; जोहो। २. धेरै परिमाण; राशि; थुप्रो।
सञ्चय कोष- *ना.* १. सरकारी तथा विभिन्न संस्थान, निगम आदिका स्थायी कर्मचारीहरूको भविष्यको व्यवस्थाका निम्ति सेवाको अवधि समाप्त भएपछि मात्र झिकिने सर्तमा मासिक वेतनबाट प्रतिशतको हिसाबमा काटिने र थपिने रकम जम्मा गरिएको तथा नियमानुसार ब्याजसमेत वृद्धि हुँदै जाने धन। २. त्यस्तो रकम वा धन जम्मा गर्ने अड्डा। ३. कर्मचारी सञ्चय कोष।
सञ्चयन- *ना.* १. सञ्चय गर्ने काम। २. फूल आदि चुन्ने वा छान्ने काम।
सञ्चयी- *वि.* १. सञ्चयवृत्ति भएको; सञ्चय गर्ने। २. लोभी स्वभावको; कृपण।
सञ्चरण- *ना.* [सं.] १. टहल्ने वा घुमफिर गर्ने काम; हिँडाइ; डुलाइ। २. फिँजाउने काम; फैलाउ।
सञ्चरित- *वि.* [सं.] सञ्चार भएको; फैलिएको।
सञ्चलन- *ना.* [सं.] १. हिँडडुल गर्ने काम। २. कुनै पनि वस्तुको गति; कम्पन; हल्लाइ।
सञ्चार- *ना.* [सं.] १. हिँड्ने वा घुम्ने काम; यात्रा; पर्यटन। २. आवतजावत गर्ने बाटो; मार्ग; पथ। ३. कुनै वस्तु एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लैजाने वा पठाउने काम। ४. त्यस प्रकारका विविध साधन (डाँक, तार, पत्रपत्रिका, रेडियो, चलचित्र इ.)
सञ्चारक- *वि.* १. सञ्चार गर्ने; खबर, सूचना आदि फैलाउने। २. सङ्क्रमण गर्ने। *ना.* ३. पथप्रदर्शक; नेता। ४. कुनै पनि सङ्क्रामक रोगको कीटाणुग्रस्त व्यक्ति, प्राणी वा माध्यम।
सञ्चारण- *ना.* सञ्चार गर्ने वा गराउने काम।
सञ्चारमन्त्री- *ना.* सञ्चार मन्त्रालयको कार्यभार सँभाल्ने मन्त्री।
सञ्चारविद्- *ना.* सञ्चारसम्बन्धी काम वा प्रविधिको ज्ञाता।
सञ्चार विभाग- *ना.* सञ्चारसम्बन्धी काम वा साधनको व्यवस्था मिलाउने र आवश्यक नीतिनियम आदि कार्यान्वित गराउने सरकारी विभाग।
सञ्चार साधन- *ना.* दुई वा धेरै स्थान, व्यक्ति आदिका बिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने साधन (तार, हुलाक, रेडियो, टेलिफोन, मोटर, जहाज आदि)।
सञ्चारिका- *ना.* १. सञ्चारकको स्त्रीरूप। २. कुटुनी; दूती।
सञ्चारिणी- *वि.* सञ्चारीको स्त्रीरूप।
सञ्चारी- *वि.* [सं.] १. सञ्चार गर्ने वा सञ्चार हुने; गतिशील; परिवर्तनीय। २. रोग फैलाउने; सरुवा।
सञ्चारीभाव- *ना.* साहित्यिक रसको निष्पत्ति गराउने स्थायी भावहरूमा प्रकट र प्रच्छन्न रहेर रस पुष्टि गर्ने प्रायः सर्वमान्य तेत्तिस प्रकारका भाव। (नाट्यशास्त्रका आचार्य भरतद्वारा उल्लिखित तेत्तिस भावका नाम यी हुन्- निर्वेद, आवेग, दैन्य, श्रम, मद, जडता, औग्र्य, मोह, विबोध, स्वप्न, अपस्मार, गर्व, मरण, अलसता, अमर्ष, निद्रा, अवहित्था, औत्सुक्य, उन्माद, शङ्का, स्मृति, मति, व्याधि, सन्न्यास, लज्जा, हर्ष, असूया, विषाद, धृति, चपलता, ग्लानि, चिन्ता र वितर्क)।
सञ्चालक- *वि.* [सं.] १. राम्ररी चलाउने; गतिशील पार्ने। *ना.* २. कुनै पनि कामलाई समुचित रूपले चलाउने वा गतिशील पार्ने व्यक्ति; सुव्यवस्थित किसिमले कुनै काम थाल्न वा चलाउन सिपालु मानिस।
सञ्चालन- *ना.* [सं.] कुनै काम वा व्यवस्थालाई सुचारु रूपले चलाउने काम; गतिशील रूपमा निरन्तर चलाइने कुनै काम वा त्यस्तो कामको समुचित प्रबन्ध।
सञ्चालन समिति- *ना.* कुनै पनि सङ्घ, संस्था, दल आदिको उद्देश्यअनुरूप कार्यक्रमको निरूपण तथा निर्णय गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने र तिनको कार्यान्वियनसमेत गराउने, सम्बन्धित सदस्यहरूमध्येबाट नियमानुसार गठित समिति।
सञ्चालित- *वि.* [सं.] व्यवस्थित तरिकाबाट सञ्चालन गरिएको; राम्ररी चलाइएको।
सञ्चित- *वि.* [सं.] सञ्चय गरिएको; राम्ररी बटुलिएको; जोरजाम गरिएको।
सञ्चित कोष- *ना.* १. भविष्यका निम्ति आवश्यक कार्यलाई जम्मा पारिएको कुनै धन। २. सरकारलाई प्राप्त हुने सबै किसिमको राजस्व तथा राजस्वको धितो लिइएका सबै कर्जा र ऐनको अधिकार दिइएको जुनसुकै ऋण असुल हुँदा प्राप्त हुने धन आम्दानी बाँधेर राखिने सरकारी कोष।
सञ्चित ज्ञानराशि- *ना.* जम्मा भएको ज्ञानको राशि।
सञ्चिता/सञ्चिति- *ना.* १. सञ्चित वा जम्मा गर्नाको क्रिया वा भाव; जोगाउने काम; बटुलाइ; सञ्चय। २. तह लगाउने काम; हेरविचार; सुरक्षा।
सञ्जय- *ना.* [सं.] कौरव र पाण्डवको झगडामा शान्तिपूर्ण सम्झौता गराउन प्रयत्नशील हुने र धृतराष्ट्रलाई महाभारतयुद्धको प्रत्यक्ष वर्णन सुनाउने उनैका विश्वस्त सारथि।
सञ्जात- *वि.* [सं.] १. कसैका साथ वा कसैद्वारा उत्पन्न; जन्मेको (जस्तो- वात-सञ्जात=हनुमान्)। २. प्रकट भएको; देखिएको;

व्यक्त। *ना.* ३. पुराणका अनुसार एक प्राचीन जाति।

सञ्जात बलि- *वि.* १. मरेको प्राणीको मासु खाने। *ना.* २. डुम कौवा।

सञ्जीवन- *ना.* [सं.] १. राम्रो वा स्वस्थ जीवन। २. कसैको सहवासमा जीवन बिताउने काम। ३. पुनर्जीवन दिने एक बुटी; सञ्जीवनी। ४. एक नरकको नाम।

सञ्जीवनी- *ना.* १. मरेको व्यक्तिलाई पुनर्जीवित पार्ने भनिएको एक प्रसिद्ध अमृत। २. त्यस्तो बुटीविशेष।

सट- *ना.* [अङ्.] रोकिने वा बन्द हुने काम; टुटाइ। (उदा.- आज बिजुली सट भएछ)।

सटक- *ना.* [√ सडक] सडक।

सटक सीताराम- *ना.* कसैलाई थाहापत्तै नदिई सुटुक्क भाग्ने काम; सुइँकुच्चा ठोकाइ।

सटनी- *ना.* [साट्+अनी] १. कुनै वस्तु परस्पर साट्ने काम; सटही; सटानी। २. साटफेर गर्दा लाग्ने दस्तुर; बट्टा।

सटरपटर- *ना.* [सट्ट+पट्ट] कुनै काममा फुर्तीफार्ती देखाउने वा विशेष सक्रिय हुने चाल।

सटही- *ना.* [√ साट्] १. वस्तु वा मुद्रा विनिमय गर्ने वा साट्ने काम; भजाउने काम; सटनी। २. रुपियाँपैसा आदि विनिमय गर्दा लाग्ने दस्तुर; बट्टा।

सटही काउन्टर- *ना.* कुनै ब्याङ्कअन्तर्गत वैदेशिक मुद्रा साट्न तोकिएको ठाउँ।

सटही दर- *ना.* मुद्राविनिमय आदिका निम्ति केन्द्रीय वा राष्ट्रबैङ्कद्वारा निर्धारित विभिन्न मुद्राको दर वा भाउ।

सटाइ- *ना.* [√ साट् (+आइ)] साट्ने काम वा किसिम; भजाइ।

सटाइनु- *क.क्रि.* साट्न लाइनु।

सटाउनु- *प्रे.क्रि.* साट्न लाउनु।

सटानी- *ना.* हे. सटनी।

सटासट- *क्रि.वि.* [अ.मू. सट्+आ+सट] १. कुनै काम छिटोछिटो गर्ने गरी; धमाधम। २. फुर्तीसाथ हिँड्ने चालले; फटाफट।

सटीक- *वि.* [सं.] टीकाद्वारा अर्थ खुलस्त पारिएको; टीका वा व्याख्यासहितको।

सटुवा- *वि.* [साट्+उवा] १. साट्ने काम गरेको; सटही गरेको। २. साट्ने; सटनी गर्ने।

सट्कनु- *अ.क्रि.* १. कसैले चालै नपाउने गरी लुसुक्क हिँड्नु; सुटुक्क जानु; भाग्नु। २. शरीरका नसा रड्केर पीडा हुनु; झस्को पस्नु। ३. मानसिक स्थिति वा मस्तिष्क खजमजिनु; छँटाहापन आउनु।

सट्काइ- *ना.* सट्कने वा सट्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।

सट्काइनु- *क.क्रि.* सट्कन लाइनु।

सट्काउनु- *स.क्रि.* १. प्रायः चिनजानको व्यक्तिद्वारा कसैले थाहा नपाउने गरी धनमाल सुटुक्क लैजानु; आँखा छलेर चोर्नु। *प्रे.क्रि.* सट्कने पार्नु।

सट्किनु- *अ.क्रि.* १. सट्कने काम होइनु। २.सट्कनु।

सट्को- *ना.* १. चाल नपाइने किसिमले आउने वा जाने गति। २. पलक झिम्क्याउनुभरको क्षण। (उदा.- एकै सट्कोमा माल त गायब भइसकेछ)।

सट्क्याइ- *ना.* सट्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सट्क्याहट- *ना.* सट्किने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया।

सट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. सट्+ट] १. गर्नुपर्ने कामकुरो तुरुन्त वा सफाइका साथ गर्ने गरी। २. कुनै वस्तु झटपट सुटुक्क झिक्ने चालले। ३. भएको वस्तु सबै सिद्ध्याउने गरेर।

सट्टक- *ना.* [सं.] अठार उपरूपकमध्ये एक; प्रवेशक, विष्कम्भक केही नहुने र प्रशस्त मात्रामा अद्‌भुत रसमात्रै पाइने प्राकृत भाषाको उपरूपकको एक भेद।

सट्टा- *ना.* [प्रा. सट्ट] १. वस्तुका निम्ति दिइने कुनै अर्को वस्तु; साटो; बदला। २. साट्ने काम; सटही।

सट्टापट्टा- *ना.* परस्परमा एउटा वस्तु दिएर अर्को वस्तु लिने काम; साटफेर; विनिमय।

सट्टाबिदा- *ना.* सार्वजनिक बिदाका दिनमा काम गर्नुपर्ने कर्मचारीले अर्को कुनै दिनमा बिदा पाउने व्यवस्था।

सट्टाबिर्ता- *ना.* १९६२ सालमा सरकारबाट पाहिक पर्ने जग्गा हरण भई त्यसको सट्टामा दिइएको वा नयाँ मन्जुर गरिएको बिर्ता जग्गा।

सट्टाभर्ना- *ना.* आफूले लिएको कुनै वस्तु खती हुँदा वा हराउँदानासिँदा साटो दिइने अर्को वस्तु अथवा त्यस्तो वस्तु साटो दिने काम।

सट्ठी- *ना.* [सं. सट्ट] लिनुदिनुपर्ने रकम वा चिजको छिनाफाना; फच्चे; चुक्ती।

सट्याकसुटुक- *क्रि.वि.* [(द्वि.) अ.मू. सुटुक्+अ] १. गरिएका कामकुरा छिपाएर वा कसैलाई स्पष्ट थाहा नदिईकन। २. आकलझुकल आउने वा जाने चालसँग। ३. गोप्य कुराको धेरयोर सुइँको पाएर। *ना.* ४. गुप्ती कुरो वा व्यवहार।

सठिया- *वि.* [साठी+इया] १. रोपेको साठी दिन वा दुई महिनामा पाक्ने र हुने। *ना.* त्यस्तरी पाक्ने धान, मकै आदि बाली वा अन्न।

सठिया भटमास- *ना.* मसिनु सेतो गेडा हुने, एक जातको भटमास।

सड्नु- *अ.क्रि.* [प्रा. सड्+नु] १. घाम, पानी आदिका प्रभावले दुर्गन्ध वा अमिलोपन पैदा हुने गरी कुनै चिजमा विकार आउनु; कुहुनु; गल्नु। २. काठ आदि मकाउनु; बिग्रनु। ३. निष्क्रिय हुनु। ४. पतित हुनु।

सडक- *ना.* [सं. सगर] टाढासम्म पुगिने वा सर्वसाधारण जनता हिँड्ने फराक राम्रो बाटो; मोटर चल्ने मूल बाटो; राजमार्ग।

सडक विभाग- *ना.* यातायात मन्त्रालयअन्तर्गत रहेको, नयाँ सडकको निर्माण गर्ने र भएका सडकहरूको जीर्णोद्धार तथा मर्मत गर्ने एक प्रमुख अड्डा।

सडक मार्ग- *ना.* मोटर, कार, बस आदि गुड्ने बाटो।

सडन- *ना.* [सड्+अन] १. सडेको चिज वा व्यक्ति। २. सड्ने काम।

सडन्ते- *वि.* [सड्+अन्ते] सड्न लागेको; सड्ने स्वभावको।

सडल- *ना.* [सड्+अल] सडेबिग्रिएको वस्तु वा व्यक्ति।

सडलपडल- *ना.* १. सडेबिग्रिएर काममा नआइरहेको वस्तु। *वि.* २. सडे-पडेको।

सडाइ- *ना.* [√ सड् (+आइ)] १. सड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [सडाउ+आइ] २. सडाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सडाइनु- *क.क्रि.* सड्ने पारिनु।
सडाउनु- *प्रे.क्रि.* सड्ने पार्नु; नराम्रो अवस्थामा पुऱ्याउनु; बिगार्नु।
सडिनु- *अ.क्रि.* सड्ने हुनु।
सडियल- *वि.* १. सडेको वा कुहिएको; सड्ने जातको। २. नासिने र बिग्रिने; बेकम्मा।
सडुवा- *वि.* सड्ने खालको; सड्न लागेको। स्त्री. सडुवी।
सड्कनु- *अ.क्रि.* हे. सट्कनु।
सड्कन्ताम्- *वि.* १. सड्कने बानी भएको। *ना.* २. सुइँकुच्चा; भगाइ।
सड्काइ- *ना.* सड्कने तथा सड्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सड्काइनु- *क.क्रि.* सड्कन लाइनु।
सड्काउनु- *प्रे.क्रि.* सड्कने पार्नु; सट्काउनु।
सड्कुवा- *वि.* सड्कने स्वभावको; सड्केको।
सड्को- *ना.* सट्को।
सत्- *वि.* [सं.] १. सत्तायुक्त; वर्तमान; विद्यमान; मौजुद। २. वास्तविक; यथार्थ; सत्य। ३. टिकिरहने; स्थायी; नित्य। ४. धर्मात्मा; पुण्यात्मा। ५. उच्च; श्रेष्ठ; उत्तम। ६. चोखो र निर्दोष; पवित्र। *ना.* ७. सत्य; ईश्वर। ८. सद्गुणी व्यक्ति; सज्जन; साधु। ९. ब्रह्म वा परमात्मा। १०. धर्म। ११. पातिव्रत्य; सतीत्व।
सत- *ना.* [सं. सत्त्व] १. कुनै वस्तु वा पदार्थको सार; सत्त्व। २. अस्तित्व; सत्ता।
सतचालिस- *ना.* [सं. सप्तचत्वारिंशत्] १. छयालीसपछि आउने अङ्क, सङ्ख्या वा गन्ती; ४७ को अङ्क। *वि.* २. चालिस र सात जोड्दा हुने वा छयालीसपछिका सङ्ख्याको।
सतचालिसौँ- *वि.* सतचालिस सङ्ख्यामा पर्ने; सतचालिस सङ्ख्याको।
सतचालीस- *ना.* हे. सतचालिस।
सतचालीसौँ- *वि.* हे. सतचालिसौँ।
सतचुर/सतचुर्न- *वि.* [सं. शत+चूर्ण] १. सयौँ टुक्रा भएर फुटेको; टुक्रेटुक्रा भएको। २. निथाचूर्ण।
सतत- *क्रि.वि.* [सं.] १. अवच्छिन्न रूप वा अटुट क्रमले; एकनाससित; निरन्तर; लगातार। २. सधैँभरि; हमेसा।
सतपदी- *ना.* सप्तपदी।
सतबिउ/सतब्यु- *ना.* [सं. शत+बिउ/ब्यु] सद्मी।
सतभतार- *ना.* [सं. शतभर्तृका] १. सयौँ लोग्ने बनाएकी वा नाठा खेलाउने स्वास्नीमानिस; रन्डी; वेश्या; फुँडी। *वि.* २. ज्यादा अग्लो र मोटो; नसुहाउँदो कदको; बेढाँटको; भद्दा।
सतभतारे- *ना./वि.* सतभतार।
सतम्- *ना.* [सं. शतम्] सयलाई बुझाउने सङ्ख्या।
सतम् शाखा- *ना.* भारोपेली भाषा-परिवारमध्ये दुई वर्गमा विभाजित (सतम् र केन्तुम्) शाखामा अघिल्लो वर्ण 'स' को उच्चारण गर्नेहरूको एक शाखा वा वर्ग (भारतेली, इरानेली, स्लाभेली, लिथुआनियाली आदि समूह)।
सतरन्ज- *ना.* [फा. शतरन्ज] बुद्धिचालको खेल वा त्यो खेल खेल्ने साधन।
सतरन्जा- *ना.* [सं. सप्तरङ्ग] विभिन्न रङ्ग हुने र मोटो खालको ओछ्याउने सुती कपडाविशेष; दरी; शतरन्जा।
सतरन्जी- *ना.* सानो सतरन्जा; सतरन्जा; शतरन्जी।
सतराज- *ना.* [सं. शतराज] एक जातको धानविशेष।
सतर्क- *वि.* [सं.] १. तर्कपूर्ण वा युक्तियुक्त; तर्क गर्नमा सिपालु। २. जोगिएर रहने; सचेत; सावधान।
सतर्कता- *ना.* सतर्क हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सावधानी।
सतसट्ठिऔँ/सतसट्ठियौँ- *वि.* सतसट्ठी सङ्ख्यामा पर्ने; सतसट्ठी सङ्ख्याको।
सतसट्ठी- *ना.* [प्रा. सत्तसट्ठि] १. छयसट्ठीपछिको सङ्ख्या वा गन्ती; ६७-को अङ्क। *वि.* २. साठी र सात जोड्दा हुने सङ्ख्याको।
सतसट्ठीऔँ/सतसट्ठीयौँ- *वि.* हे. सतसट्ठिऔँ।
सतह- *ना.* [अ.] कुनै वस्तुको माथिल्लो तहसम्म भएको भाग; माथिल्लो तह।
सतह डाँक- *ना.* जमिनबाट ल्याइने, लगिने वा ओसारपसार गरिने चिठीपत्र आदि हुलाक।
सतहत्तर- *ना.* [प्रा. सत्तहत्तरि] १. छयहत्तरपछिको सङ्ख्या वा गन्ती; ७७-को अङ्क। *वि.* २. सत्तरी र सात जोड्दा हुने सङ्ख्याको।
सतहत्तरौँ- *वि.* सतहत्तर सङ्ख्यामा पर्ने; सतहत्तर सङ्ख्याको।
सतही- *वि.* [सतह+ई] सतहको; सतहसम्बन्धी।
सतही भूक्षय- *ना.* सतहको जमिन खिइँदै वा नासिँदै जाने काम।
सताइ- *ना.* [√ सताउ (+आइ)] सताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सताइनु- *क.क्रि.* सताउने काम गरिनु।
सताउनु- *स.क्रि.* [सं. सन्ताप+नु] १. अरूलाई कारण वा अकारण दुःख दिनु; सासना दिनु। २. पिरोल्ने काम गर्नु; हैरान पार्नु।
सतार१- *ना.* विशेष गरेर नेपालको पूर्वी तराई झापा जिल्लामा बस्ने एक जाति।
सतार२- *वि.* १. अग्लो र मोटोघाटो; खुब सप्रेको। २. लाज नभएको; नकच्चरो। ३. कसैलाई नटेर्ने; उन्मत्त। *ना.* ४. एक गाउँको नाम।
सतार्नी- *ना.* १. फौजदारी अड्डामा बापतीलाई केर्ने स्त्री (नुवाकोट जिल्लाको तामे सतार गाउँकी गङ्गी खड्किनी फौजदारी अड्डामा सर्वप्रथम त्यस्तो काम गर्ने सिपाहीको पदमा भर्ना भएकीले त्यसै सन्दर्भअनुसार)। *वि.* २. लाज नभएकी; निर्लज्ज; बेसरम (स्त्री)।
सतास- *ना.* [सं. सत्त्व+आस] १. नदीले बगाई खेतमा फ्याँकेको काठकसिङ्गर; घाँसफुस आदि वस्तु। *वि.* २. खुब सप्रेको वा बढेको (बाली)।
सतासिनु- *अ.क्रि.* बाली खुबसित सप्रनु; हल्कनु वा बढ्नु।
सतासिऔँ/सतासियौँ- *वि.* [सतासी+औँ/यौँ] सतासी सङ्ख्यामा पर्ने; सतासी सङ्ख्याको।
सतासी- *ना.* [सं. सप्तन्+अशीतिः] १. छयासीपछिको सङ्ख्या वा गन्ती; ८७-को अङ्क। *वि.* २. असी र सात जोड्दा हुने वा त्यति सङ्ख्याको।
सतासीऔँ/सतासीयौँ- *वि.* हे. सतासिऔँ।
सतास्याइ- *ना.* [सतासि+याइ] सतासिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सतिबयर- *ना.* [सं. सातीन+बदर] भेट्नैपिच्छे तीनतीनवटा पात लाग्ने, पहेँला वा राता फूल फुल्ने, मसिना अमिला दाना फल्ने एक जातको बोट वा त्यसैको फल।

सतिसाल- *ना.* [सं. सत्त्व+सार] मसिना बाटुलिएका पात हुने, कोसारूपमा लाम्चा फल फल्ने, चुरो खुब बलियो हुने एक जातको रुख; तमाल।

सती- *ना.* [सं.] १. आफ्ना पतिबाहेक परपुरुषको कामना नगर्ने स्त्री; पतिव्रता; साध्वी। २. पतिको शवसँगै चितामा जलेर मर्ने स्त्री। ३. दक्षप्रजापतिकी कन्याको नाम; महादेवकी जेठी पत्नी। ४. दुर्गा।

सतीत्व- *ना.* सती स्त्रीमा रहने गुण; पातिव्रत्य।

सतीत्व प्रथा- *ना.* विवाहित लोग्ने मरेपछि जिउँदी स्वास्नीलाई लोग्नेको लाससँगै जलाउने वा जल्न दिने प्रथा (यो प्रथा नेपालमा १९७७ सालको असार २५ गतेदेखि ऐनद्वारा निषेध गरी बन्द भएको छ)।

सतुवा$_{१}$- *ना.* [सं. सक्तुककम्, प्रा. सत्तुआ] सातु; सत्तू।

सतुवा$_{२}$- *ना.* तलादार पात र रछ्यायाँ भावको डाँठ हुने, भेट्नु भएका फूल फुल्ने र फूलका बिचमा पहेँलो हरियो हुने एक जातको बोट वा बुटी।

सतृष्ण- *वि.* [सं.] १. तृष्णाले युक्त; चाहना भएको। २. तिर्खाएको; तिर्खालु। ३. साह्रै इच्छुक।

सतेहास- *ना.* [था.] थारूजातिका स्त्रीहरूले गलादेखि छातीसम्म लटकिने गरी लगाउने एक प्रकारको गहना।

सतोसत- *क्रि.वि.* [सं. सत्य-सत्य] किरिया हाल्दा सत्यताको प्रण गर्दा जोड दिएर भनिने शब्द; सत्ते; धरोधर्म। (उदा.- बिनसित्ति किन दोष लगाउनुहुन्छ? सतोसत तपाईंलाई मैले केही भनेको छैन!)।

सत्कर्ता- *वि.* [सं.] १. सत्कार वा मानमिजास गर्ने; आदरभाउ राख्ने। २. असल काम गर्ने; सत्कर्म गर्ने (व्यक्ति)

सत्कर्म- *ना.* [सं.] १. असल वा राम्रो काम; सुकर्म; पुण्यकर्म; धर्मकार्य। २. अतिथिको सत्कार; आतिथ्य।

सत्कार- *ना.* [सं.] १. आउनेजाने व्यक्तिका प्रति गरिने सम्मान वा आदर; अतिथिसम्मान; पाहुनाको सेवाटहल। २. आदरभाउ; मानमनितो।

सत्कारक- *वि.* १. अतिथिको स्वागतसम्मान गर्ने; पाहुनाको मानमनितो गर्ने। २. असल वा राम्रो काम गर्ने।

सत्कार्य- *ना.* [सं.] १. असल कार्य; राम्रो काम; सत्कर्म। *वि.* २. सत्कार गर्न योग्य।

सत्कीर्ति- *ना.* [सं.] असल कामकुरा गरेर पाइने कीर्ति वा नाम; सुयश।

सत्कुल- *ना.* [सं.] असल कर्मबाट लोकमा नाम चलेका व्यक्तिहरू जन्मेको कुल; उच्च कुल; ठूलो घराना।

सत्कृत- *वि.* [सं.] १. सत्कार वा स्वागत गरिएको; सम्मानित। २. उचित रूपले गरिएको; राम्ररी गरिएको।

सत्कृति- *ना.* १. आतिथ्यपूर्ण स्वागत; राम्रो सत्कार। २. राम्रो वा असल काम; सदाचार।

सत्गति- *ना.* [सं.] सद्गति।

सत्तम- *वि.* [सं.] १. कुनै मनुष्यजातिमा सबैभन्दा उत्तम वा सर्वश्रेष्ठ वर्ग (जस्तो- द्विजसत्तम, ब्राह्मणसत्तम)। २. परम पूज्य; विशेष आदरणीय।

सत्तरिऔँ/सत्तरियौँ- *वि.* [सतरी+औँ/यौँ] सत्तरीको सङ्ख्यामा पर्ने; सत्तरी सङ्ख्याको।

सत्तरी$_{१}$- *ना.* [फा. शहतीर] १. दलिनहरू अड्याउन घरको गारामा वारपार राखिने काठ, फलाम आदिको निदाल; लामो, ठूलो र मोटो काठ। *वि.* २. धेरै ठूलो; बडेमाको।

सत्तरी$_{२}$- *ना.* [सं. सप्तति] १. उनान्सत्तरीपछिको सङ्ख्या वा गन्ती; ७०-को अङ्क। *वि.* २. साठी र दश जोड्दा हुने सङ्ख्याको; सातको दशगुना।

सत्तरीऔँ/सत्तरीयौँ- *वि.* हे. सत्तरिऔँ।

सत्तल- *ना.* [सं. चत्वर] यात्री, बटुवा आदिलाई बस्नका निम्ति सरकार वा धर्मात्मा व्यक्तिहरूद्वारा ठाउँठाउँमा (विशेषतः देवस्थलहरूमा) निर्मित ठूलो कोठो, तलो आदि भएको घर वा पाटी; धर्मशाला।

सत्ता$_{१}$- *ना.* [सं.] १. मूर्त रूपमा वर्तमानमा रहने वा हुने भाव, गुण वा वस्तुस्थिति; विद्यमानता; अस्तित्व। २. उपभोगका साथसाथै सक्षमता देखाएर काम गर्ने शक्तिसामर्थ्य वा अधिकार (जस्तो- राजसत्ता, प्रभुसत्ता आदि)। ३. श्रेष्ठता; उम्दापन।

सत्ता$_{२}$- *ना.* [√ सात] गन्जिफा, तास आदिको सातफुट्टी भएको पत्ती वा चक्की।

सत्ताइस- *ना.* [प्रा. सत्तावीस] १. छब्बिसपछिको सङ्ख्या वा गन्ती; २७-को अङ्क। *वि.* २. बिस र सातको जोडमा हुने गन्ती वा सङ्ख्याको।

सत्ताइसौँ- *वि.* गन्ती गर्दा सत्ताइस सङ्ख्यामा पर्ने; सत्ताइस सङ्ख्याको।

सत्ताधारी- *ना.* [सं.] १. देशको शासनसत्ता आफ्ना हातमा भएको वा लिएको व्यक्ति; विद्यमान स्थितिप्रति पूर्ण नियन्त्रण राखेर बस्ने प्रमुख व्यक्ति। २. कुनै विषयको मुख्य अधिकार वा प्रभुत्व पाएको व्यक्ति।

सत्तान्तरित- *वि.* [सं.] आफूमा रहेको शासनसत्ता अरूलाई सुम्पिएको वा अर्पिएको (कुनै देश, राज्य वा प्रदेश)।

सत्तामुखी- *वि.* [सं.] सत्ताको मुख ताक्नुपर्ने; सत्ताको मात्रै आशा गर्ने।

सत्तारूढ- *वि.* [सं.] सत्तामा बसेको; सत्तासीन।

सत्तारूढ दल- *ना.* बहुमतले निर्वाचित भएर सत्तामा बसेको राजनीतिक दल वा पार्टी।

सत्तासीन- *वि.* [सं.] सत्तामा रहेको वा बसेको; सत्तारूढ।

सत्तु- *ना.* [√ सातु] सातु; सतुवा।

सत्ते$_{१}$- *वि.* [√ सात] दुनोटमा सातलाई भनिने वा सातको साटो प्रयोग गरिने (अङ्क वा शब्द, जस्तो- पाँचसत्ते पैंतिस, नौसत्ते त्रिसट्ठी इ.)।

सत्ते$_{२}$- *ना.* [सं. सत्य] १. सत्य; साँचो। २. यो कुरा साँचो हो भनी जनाउन किरिया हाल्दा प्रयोग गरिने शब्द; सतोसत। (उदा.- सत्ते मलाई तपाईंको असाध्यै माया लाग्छ)।

सत्ते रामोराम- *ना.* सत्ते; सतोसत।

सत्त्व- *ना.* [सं.] १. कुनै मूर्त वा अमूर्त वस्तुको विद्यमानता; सत्ता; अस्तित्व। २. कुनै वस्तुको मुख्य अंश वा सार तत्त्व। ३. प्रकृतिका तीन गुण- सत्त्व, रज र तममध्ये एक। ४. जीवनी शक्ति; प्राण; बल; साहस। ५. जीव वा प्राणी। ६. स्वभाव; प्रकृति। ७. जल, वायु, तेज आदि पदार्थ; मूल तत्त्व। ८. सहज स्वभाव; यथार्थ अवस्था। ९. मृत आत्मा; भूत।

सत्त्वगुण- *ना.* चिर अस्तित्वका लागि आवश्यक वा राम्रो काममा प्रवृत्त तुल्याउने गुण; प्रकृतिका तीन गुणमध्ये उत्तम गुण।

सत्त्वगुणी- *वि.* १. सत्त्वगुणले युक्त; सत्त्वगुण भएको। २. उत्तम प्रकृतिको; साधु तथा विवेकी।

सत्पथ- *ना.* [सं.] असल बाटो; सन्मार्ग; सदाचार।

सत्पात्र- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु अर्पन वा विश्वास गर्न योग्य पात्र; असल व्यक्ति; सज्जन।

सत्पुरुष- *ना.* [सं.] राम्रो बाटोमा लागेको असल मानिस; सत्पात्र; सज्जन; भलादमी।

सत्यं शिवं सुन्दरम्- *ना.* [सं.] ज्ञानका क्षेत्रमा मानवताको उत्कृष्ट आदर्श व्यक्त गर्ने सत्य प्रतिष्ठापूर्ण, शिव कल्याणमय र सुन्दर सौन्दर्यप्रिय हुनाको अर्थ द्योतित भएको र चिन्तनमा सत्य, कर्ममा शिवत्व र प्रत्यक्षमा सौन्दर्यको तत्त्वबोध हुने एक सूत्र।

सत्य- *वि.* [सं.] १. जस्तो हुनुपर्छ त्यस्तै वा सन्देह नभएको; साँचो; सच्चा; वास्तविक; यथार्थ। २. पत्याउन सकिने; विश्वस्त; इमान्दार। ३. सद्गुणसम्पन्न; धर्मात्मा। *ना.* ४. सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि चार युगमध्ये पहिलो युग। ५. पुराणअनुसार पृथ्वीउँभोको सात लोकमध्ये सबभन्दा माथिल्लो लोक। ६. वास्तविक वा प्रामाणिक सिद्धान्त। ७. साँचो कुरो वा स्थिति; यथार्थता; साँचोपन। ८. कुनै कुरो पूरा गर्न बोलिने वचन; कबुल; प्रतिज्ञा। ९. कसैलाई विश्वस्त पार्न किरिया हाल्दा व्यक्त हुने शब्द; सत्ते।

सत्यकाम- *वि.* सत्य वा सत्य वस्तुको कामना गर्ने; सत्यको अन्वेषी; सत्यप्रेमी।

सत्यता- *ना.* १. साँचो हुनाको गुण वा स्थिति; साँचोपन; सच्चाइ। २. जस्तो हुनुपर्छ त्यस्तै हुने प्रक्रिया; वास्तविकता; यथार्थता।

सत्यनारायण- *ना.* सत्यबाट प्रसन्न हुने र सन्तुष्ट रहने भनी प्रसिद्ध विष्णुको एक नाम; सत्तेनारान (कथ्य.)।

सत्यनिष्ठ- *वि.* सत्यमा रहेको; सत्यको पालना गर्ने; सत्यवान्।

सत्यप्रतिज्ञ- *वि.* आफूले बोलेको वा कबुलेको कुरो कुनै किसिमले पनि पुऱ्याइछोड्ने; वचनको पक्का।

सत्ययुग- *ना.* सत्य, त्रेता, द्वापर र कलि चार युगमध्ये पहिलो युग; कृतयुग।

सत्यलोक- *ना.* पुराणका अनुसार पृथ्वीउँभो रहेका सात लोकमध्ये सबभन्दा माथिल्लो लोक।

सत्यवक्ता- *वि.* साँचो बोल्ने; सत्यवादी।

सत्यवती- *वि.* [सं.] १. सत्यमा अडिग रहने (स्त्री)। *ना.* २. पराशर ऋषिद्वारा माझीपुत्री मत्स्यगन्धाको पहिलेको नाउँ फेरिएकी, महाभारत र पुराणका रचयिता व्यासकी आमा; भीष्मकी विमाता।

सत्यवती ताल- *ना.* नेपालको पाल्पा जिल्लामा तानसेनदेखि दक्षिणपश्चिम भागमा रहेको एक ताल।

सत्यवादी- *वि.* [सं.] १. सधैँ साँचो बोल्ने; सत्यवक्ता। २. आफ्नो प्रतिज्ञामा दृढ रहने।

सत्यवान्- *वि.* [सं.] १. सत्यको आचरण तथा पालना गर्ने; सत्यमा अडिग रहने। *ना.* २. पुराणप्रसिद्ध शाल्व देशका एक राजकुमार; सावित्रीका पति।

सत्यव्रत- *ना.* [सं.] १. सत्यको पालन गर्ने नियम वा व्रत। २. पुराणप्रसिद्ध एक राजर्षिको नाम। *वि.* ३. सधैँ साँचो व्यवहार गर्ने व्रत लिएको; सत्यनिष्ठ।

सत्यव्रती- सत्यव्रत ग्रहण गरेको; सत्यव्रतमा रहने।

सत्यहाङमा- *ना.* [सं. सत्य+ लि. हाङ्वा] लिम्बूजातिको महात्मा पण्डित तपस्वी र आबाल ब्रह्मचारी फाल्गुनन्दले चलाएको धार्मिक पन्थ।

सत्याग्रह- *ना.* [सं.] राजनीतिका क्षेत्रमा कुनै असल व्यवस्था वा न्यायसङ्गत पक्षको स्थापनाका लागि सत्ताधिकारीसमक्ष असन्तोष, विरोध आदि प्रकट गर्ने वा आफ्ना मागको प्रभाव पार्ने गरी शान्तिपूर्वक अड्डी लिएर बस्ने काम; सत्य कुराको रक्षा वा पालनका निम्ति गरिने आग्रह।

सत्याग्रही- *वि.* सत्याग्रह गर्ने।

सत्यानाश- *ना.* [सं. सत्ता+नाश] मूलैदेखि नाश; सर्वनाश; ठुलो बरबादी; ध्वंस।

सत्यानाशी- *वि.* सत्यानाश पार्ने; सत्यानाश गर्ने।

सत्यापन- *ना.* [सं.] १. कुनै भनाइको सत्यता प्रमाणित गर्ने काम; आवश्यक कुराको जाँचपडतालपछि पत्ता लगाइने सत्यता। २. सत्यको पालना वा निर्वाह गर्ने काम।

सत्र$_१$- *ना.* [प्रा. सत्तरह] १. सोह्रपछिको सङ्ख्या वा गन्ती; १७- को अङ्क। २. तास, पासा आदि खेलको दाउविशेष। ३. मनमाफिकको सन्जोग; राम्रो मौका; फलिफाप।

सत्र$_२$- *ना.* [सं.] १. विद्यालयमहाविद्यालय आदिको पढाइ हुने समय वा कार्यावधि; शैक्षिक वर्ष। २. सभा, संस्था आदिको केही समयसम्म नियमित रूपले तथा निरन्तर हुने बैठक वा अधिवेशन। ३. तेह्र दिनदेखि सय दिनभित्रमा समाप्त गरिने एक यज्ञ; होम। ४. महात्मा, साधु वा असमर्थ गरिबहरूलाई नियमित रूपले भोजन दिइनेबाँडिने ठाउँ; सदावर्त; दानपुण्य। ५. आश्रय लिइने ठाउँ; घर; गृह।

सत्र न्यायालय- *ना.* कुनै निश्चित अवधिभित्र हत्या आदिको अभियोगबारे विचार गर्ने न्यायसभा वा अदालत।

सत्रान्त- *ना.* [सं.] चलिरहेको सत्रको आखिरी समय; सत्रको समाप्ति।

सत्रान्त परीक्षा- *ना.* सत्र वा शैक्षिक वर्षको अन्तमा लिइने परीक्षा; सत्रको आखिरी जाँच।

सत्रावसान- *ना.* [सं.] कुनै सरकारको विधायिका अङ्गको हिउँदे वा वर्षे अधिवेशनको समाप्ति; सत्रान्त।

सत्सङ्ग- *ना.* [सं.] १. ज्ञानी-गुणीहरूसँग सहवास वा सज्जनहरूको सङ्गत। २. धर्म वा अध्यात्मज्ञानसम्बन्धी चर्चा, व्याख्या आदि हुने

समाज।
सत्सङ्गति- *ना.* सत्सङ्गत।
सत्सङ्गी- *वि.* १. सज्जनको सङ्गतमा रहने; सत्सङ्गमा लाग्ने। २. धार्मिक वा आध्यात्मिक ज्ञानको समाजमा रहने।
सद्- *अव्य.* [सं.] स्वरवर्ण, वर्गका तृतीय, चतुर्थ, पञ्चम, अन्तःस्थ र 'ह' वर्णका अगाडि आउँदा बन्ने 'सत्' शब्दको रूप (जस्तो- सत्+इच्छा=सदिच्छा, सत्+गुण=सद्गुण, सत्+धर्म=सद्धर्म इ.)।
सदन- *ना.* [सं.] १. बस्ने ठाउँ; निवास; भवन; गृह; घर। २. यज्ञमण्डप; मन्दिर। ३. कुनै विषयको विचारविमर्श गर्ने र नियमविधान बनाउने व्यक्तिहरूको सभा वा सो सभा बस्ने ठाउँ। ४. कुनै देशको संविधानअनुसार रहने लोकसभा र महासभा वा प्रतिनिधिसभा र राजसभा।
सदन नेता- *ना.* १. सभामुख। २. प्रतिनिधि सभाका अध्यक्ष।
सदय- *वि.* [सं.] दया भएको; दयालु।
सदर- *ना.* [अ. सद्र] १. प्रशासन; व्यापार आदिको प्रमुख स्थल वा जिल्ला, अञ्चल आदिको मुख्य मुकाम; केन्द्र। २. देशको केन्द्रीय स्थल; राजधानी। ३. स्रेस्ता विषयमा खास ठाउँ। ४. पेस गरिएको टिप्पणी, प्रस्ताव, राय आदिमा सम्बन्धित प्रमुख व्यक्तिले जनाउने समर्थन वा स्वीकृति। *वि.* ५. प्रधान; मुख्य; उचित।
सदर अमिनी गोस्वारा- *ना.* राणाशासनमा राजधानीमा रहेको साधक, रिपोट आदि हेर्ने अड्डा।
सदरबदर- *ना.* १. सदर वा बदर गर्ने काम; मन्जुरी र नामन्जुरी। २. स्याहा ढपोटहरूमा खास ठाउँ।
सदरमुकाम- *ना.* जिल्ला, अञ्चल, विकासक्षेत्र आदिको मुख्य कार्यालय रहेको ठाउँ वा प्रशासनिक प्रमुख स्थान।
सदरस्याहा- *ना.* स्थिर रूपमा जम्मा हुने सरकारी रकम; सञ्चित कोष।
सदरिया- *वि.* १. सदरमा बस्ने; सदरको; सहरिया। २. राजधानीमा रहने। ३. राम्रो रहनसहनमा पुगेको; सभ्य; शिष्ट।
सदस्य- *ना.* [सं.] १. कुनै सङ्घसंस्था, सभा आदिमा नियमानुसार अधिकारपूर्ण रूपमा रहेको व्यक्ति; सभासद्; पार्षद। २. यज्ञकार्यमा ब्रह्मा वा सहायक ऋत्विक्; याजक।
सदस्यता- *ना.* सदस्यको पद, अधिकार, काम वा स्थिति।
सदा- *क्रि.वि.* [सं.] १. पहिलेदेखि अहिलेसम्म; हिजो, आज, भोलि सबै दिन; सधैँ; नित्य। २. एकनाससित; लगातार; निरन्तर।
सदाचरण- *ना.* [सं.] असल वा उत्तम आचरण; राम्रो चालचलन।
सदाचार- *ना.* [सं.] शास्त्रले बताएअनुसारको वा व्यवहारमा गर्नुपर्ने राम्रो आचरण; असल चालचलन; सद्व्यवहार।
सदाचारिता- *ना.* सदाचारमा रहने चाल; सदाचारी बन्नका निम्ति गरिने कार्य।
सदाचारी- *वि.* सदाचारमा रहने; असल चालचलन वा आचरण भएको।
सदाबर्त- *ना.* [सं. सदाव्रत] १. साधु, गरिबगुरुवा, अतिथि आदिलाई सधैँ भोजन वितरण हुने ठाउँ; सत्र। २. साधु, गरिबगुरुवा आदिलाई दिइने अन्न, वस्त्र, सिधा आदिको दान।
सदाबर्ती- *वि.* सदाबर्तको; सदाबर्तसम्बन्धी; सधैँ दान भइरहने।
सदाबहार- *वि.* [सं. सदा+ फा. बहार] १. वसन्त ऋतुमा जस्तै सधैँ हराभरा रहने (रुख, बोट आदि)। २. सधैँ प्रसन्न मुद्रामा रहने।
सदाबहार वन- *ना.* सधैँ हरिलोभरिलो भइरहने वन।
सदाशय- *वि.* [सं.] १. असल विचार लिने; भलादमी। *ना.* २. राम्रो आशय; उत्तम विचार।
सदाशयी- *वि.* १. सदाशयले युक्त। २. सदाशयसम्बन्धी।
सदाशयता- *ना.* सदाशय हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।
सदाशिव- *ना.* [सं.] १. शिवको एक नाम; महादेव। *वि.* २. सधैँ कल्याण गर्ने; कल्याणस्वरूपको।
सदासर्वदा- *क्रि.वि.* [सं.] सदाकाल; सधैँभरि।
सदिच्छा- *ना.* [सं.] असल वा हितकारी इच्छा; मङ्गलमय कामना।
सदी- *ना.* [अ.] सय वर्षको समूह; शताब्दी।
सदुपदेश- *ना.* [सं.] १. राम्रो उपदेश; उत्तम वा हितकारी शिक्षा। २. असल परामर्श; भलो सल्लाह।
सदुपयोग- *ना.* [सं.] कुनै विषयवस्तुलाई राम्रो किसिमले व्यवहारमा ल्याउने वा लगाउने काम; उचित उपयोग। (उदा.- विद्यार्थीले पुस्तकको सदुपयोग गर्नुपर्छ)।
सदुपयोगी- *वि.* सदुपयोग हुने; राम्ररी उपयोगमा आउन सक्ने।
सदृश- *वि.* [सं.] उस्तै देखिने; एकनासे; समान; तुल्य।
सदेह- *वि.* [सं.] १. देह वा शरीर भएको; देहयुक्त। *क्रि.वि.* २. शरीरका साथ; सशरीर।
सदैव- *क्रि.वि.* [सं.] कुनै समय पनि नछुटाईकन; सधैँ नै।
सद्गत- *ना.* [सं. सद्गति] १. मृतकको सद्गति वा मुक्तिका निमित्त लास जलाउने, काजक्रिया गर्ने आदि काम; दाहसंस्कार अन्त्येष्टिक्रिया। २. तीर्थस्थलमा भएको मरण। ३. उत्तम गति; मोक्ष; मुक्ति।
सद्गति- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार, मरेपछि उत्तम लोकमा पुग्ने काम; असल अवस्था; उत्तम गति। २. मोक्ष हुने काम; मुक्ति; मृत्यु।
सद्गुण- *ना.* [सं.] १. असल, राम्रो गुण। *वि.* २. गुणवान्; सद्गुणी।
सद्गुणी- *वि.* असल वा उत्तम गुण भएको; गुणवान्।
सद्गुरु- *ना.* [सं.] १. नैतिक ज्ञान वा अध्यात्मविद्या सिकाउने गुरु; धर्मगुरु। २. आचारनिष्ठा भएका गुरु; असल गुरु। ३. परमात्मा; ईश्वर।
सद्दे- *वि.* [सं. सद्यः] १. नबिग्रिएको वा नयाँ; जस्ताको तस्तो। २. टुटफुट नभएको; सग्लो; सिङ्गो। ३. मिसोट नभएको; साँचो; सकली। ४. बिरामी नभएको; तन्दुरुस्त; निरोगी। ५. दोष वा बिराम नभएको; निर्दोष।
सद्देकिर्ते- *ना.* असली र नकली; साँचो र जाली (व्यवहार, कामकारबाई, प्रमाण आदि)।
सद्देजातक- *ना.* जन्मँदा नमरेको; सग्लो जन्म भएको बालक।
सद्धर्म- *ना.* [सं.] १. लोकहितकारी धर्म; असल धर्म; सज्जनको धर्म। २. बौद्ध धर्म।
सद्धर्मी- *वि.* सद्धर्ममा बस्ने; सद्धर्म अँगालेको।

सद्बुद्धि- *ना.* [सं.] असल, राम्रो बुद्धि; सत्कार्यमा लाग्ने समझ।
सद्भाव- *ना.* [सं.] १. असल भाव वा विचार; स्नेह र हितपूर्ण स्वच्छ विचार। २. मैत्री भावना; मेलमिलाप।
सद्भावना- *ना.* असल वा राम्रो भावना; सद्भाव; शुभकामना।
सद्भावी- *वि.* १. सद्भावले युक्त; सद्भावना राख्ने। २. सदाशयी।
सद्वी- *ना.* [सं. शतबीज] १. मार्ग कृष्ण चतुर्दशीका दिन पाशुपत क्षेत्रमा छरिने विभिन्न किसिमका (सयौँ) बीज र फलफूल आदिको सम्मिश्रण; सद्बिउ। *वि.* २. नानाथरीका वस्तुहरू मिलेको।
सद्यः- *क्रि.वि.* [सं.] भर्खरै; भक्खरै; अहिले नै; तुरुन्तै; आलै (जस्तो, सद्यःस्नान = भर्खरको नुहाइ, सद्यःप्रसूता = आलै सुत्केरी आदि)।
सद्वृत्ति- *ना.* [सं.] १. असल चालचलन; राम्रो चरित्र; सदाचार; सद्व्यवहार।
सद्व्रत- *ना.* [सं.] १. असल व्रत; उत्तम नियमनिष्ठा; सदाचार। *वि.* २. सद्व्रती।
सद्व्रती- *वि.* सद्व्रत ग्रहण गरेको; उत्तम व्रत लिएको; सदाचारी।
सद्धर्मी- *वि.* [सं.] १. एउटै धर्म मान्ने; समान धर्म भएको; उही मत वा सम्प्रदायको।
सधवा- *वि.* [सं.] १. पति जीवित भएकी; पोइ बाँचिरहेकी; सौभाग्यवती; सधुवा। *ना.* २. त्यस्ती स्त्री।
सधाइ- *ना.* [√ साध् (+आइ)] १. साध्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [सधाउ+आइ] २. सधाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; आदेश वा आज्ञा लिने काम।
सधाइनु- *क.क्रि.* १. सधाउने काम गरिनु। २. साध्न लाइनु।
सधाइ सिकाइ- *ना.* सधाउने र सिकाउने काम; शारीरिक तथा व्यावहारिक शिक्षा।
सधाउनु- *स.क्रि.* [साध्+आउ+नु] १. कुनै काममा तालिम गर्नु वा शिक्षा दिई त्यसैअनुसार काम गर्ने बनाउनु। २. शिल्प आदि कार्यमा हात बसाउनु। ३. घोडा, हात्ती, गोरु आदि पशुलाई आफूले चाहेअनुसार हिँड्ने वा काम गर्ने पार्नु। ४. कुनै काममा लाग्न जिउलाई बानी पार्नु; सुधार्नु। ५. पुरानो वा बिग्रेको वस्तुलाई नयाँ वा काम लाग्ने बनाउनु; सच्याउनु। ६. लगानीमा गएको वा डुबेको धन उठाउनु।
सधान- *वि.* [साध्+आन्] १. काममा लागेको वा लगाइएको; कायम भएको। २. साध्ने काम; सधाइ।
सधिनु- *अ.क्रि.* [साध्+इ+नु] सधाउने काम हुनु; साधिनु।
सधुक्कडी- *वि.* [साधु+अक्कडी] सन्तसाधुका ढाँचाको वा उनीहरूले बोल्ने (भाषा, बोली इत्यादि)
सधुक्कडी भाषा- *ना.* विभिन्न भाषाको मिश्रणले गर्दा कुनै भाषाको मूल रूपभन्दा भिन्न भएको, साधुहरूले बोल्ने भाषा।
सधुवा/सधुवी- *ना.* [सं.] सधवा।
सधूम- *वि.* [सं.] धुवाँसहितको; धुवाँयुक्त; धुवाँ उठेको।
सधैँ- *वि.* [सदा+नै] सदा; नित्य; लगातार। (उदा.- सधैँ खाने गरे विष पनि पच्छ)। सधैँको स्याहार चोर आउँदा बिस्याहार- उखान।
सधैँभरि- *क्रि.वि.* अटुट रूपले; सदाकाल।
सन्- *ना.* [अ.] इस्वी साल वा वर्ष; अङ्ग्रेजी संवत्।
सन- *ना.* [सं. शण] खण्डाकार पात हुने र पहेँला, सेता वा निला फूल फुल्ने एक जातको लङ्गुरे बोट वा त्यसैका बोक्रा कुहाएर निकालिने राम्रो टल्कने पाट।
सनई- *ना.* [फा. शहनाई] विवाह, व्रतबन्ध आदि मङ्गल कार्य वा मुहूर्तमा फुकेर बजाइने सातवटा प्वाल भएको प्रसिद्ध बाजा; पञ्चैबाजा वा नौमती बाजाको मुख्य स्वरबाजा; सनही।
सनक$_1$- *ना.* [सं. स्वनक] १. रिसको आवेग; झोक। २. मनको एकोहोरो ताना; धुन। (उदा.- सनक चढाएर मात्र हुँदैन, बुद्धि पनि खियाउनुपर्छ)।
सनक$_2$- *ना.* [सं.] ब्रह्माका सनकादि चार मानसपुत्रमध्ये एक।
सनकादि- *ना.* ब्रह्माका चार मानसपुत्रको नाम (क्रमशः सनक, सनन्दन, सनातन र सनत्कुमार)।
सनकी- *वि.* [सनक+ई] सनक चढेको; सन्की।
सनक्क- *क्रि.वि.* [अ. मू. सनक्+क] १. एक्कासि मानसिक आवेग उठ्ने चालले; सन्कने गरेर। २. सबै एकै खेप पिइसक्ने गरी।
सनद- *ना.* [अ.] कुनै कामको निकासापुकासा वा बन्दोबस्तका बारेमा दिइने सरकारी आज्ञापत्र; राजाज्ञाको प्रमाण; रुक्का।
सनदपत्र- *ना.* सनदको कागत वा पुर्जी; राजाज्ञाको प्रमाणपत्र।
सनदपुर्जी- *ना.* राणाशासन-कालमा प्राइम मिनिस्टर वा मुख्तियारको छाप लागेको आडरपुर्जी वा बडापत्र।
सनद सवाल- *ना.* सनद र सवाल।
सनपाट- *ना.* [सन+पाट] सनका बोक्राबाट बनाइएको पाट।
सनसन- *क्रि.वि.* [अ. मू. सन्+अ (द्वि.)] १. दुध, पानी आदि छिटोछिटो पिउने गरी। २. बाण, गोली आदि चल्दा शब्द निस्के झैँ गरेर। ३. हावा चल्दा शब्द आए झैँ गरी।
सनसनती- *क्रि.वि.* अझ छिटो सनसन हुने गरी।
सनसनाहट- *ना.* सनसन हुने चाल वा शब्द।
सनसनी- *क्रि.वि.* सनसनती।
सनही$_1$- *ना.* [फा. शहनाई] हे. सनई।
सनही$_2$- *ना.* मलको रूपमा प्रयोग गरिने धानका जातको एक थरी झार।
सनाई- *ना.* [√ सन] छिनछिनेको जस्तो बोट र पात रेचक हुने पाटविशेष; सानो जातको सन।
सनाईपत्ती- *ना.* पेट खलास गर्न प्रयोग गरिने, सुके पनि हरियै रहने एक प्रकारको पात।
सनाखत- *ना.* [फा. शनाख्त] १. अड्डाखानामा सम्बन्धित व्यक्तिका सामुन्ने यो काम वा कुरो मैले गरेको हुँ भन्ने बेहोरा लेखी प्रमाणस्वरूप गरिने सहीछाप; मिडाउने वा चिनाउने काम। २. पोलिएको व्यक्ति, अनिश्चित वा बेवारिस लास आदि चिन्न लाउने काम।
सनाखत कागत- *ना.* चोरी, डाँका, खुन आदि मुद्दामा दोपाया, चौपाया, धनमाल, वस्तुहरू उजुरवाला जुन मानिसलाई चिनाउनुपर्छ धेरैमा एकैनासका राखी मिलाई यही हो भनी किटानसाथ चिनाएर गरिने कागत।
सनातन- *वि.* [सं.] १. धेरै अघिदेखि चलिआएको; परापूर्वदेखिको;

प्राचीन। २. कहिल्यै नाश नहुने; अविनाशी; शाश्वत; नित्य। *ना.* ३. धेरै पहिलेदेखि चल्दै आएको व्यवहार। ४. अनादिकाल; परापूर्व। ५. शिव, विष्णु, ब्रह्मा, लक्ष्मी, दुर्गा र सरस्वतीका निम्ति प्रयोग हुने नाम।

सनातनता- *ना.* सनातनको चाल वा स्थिति।

सनातन धर्म- *ना.* १. आर्यहरूमा प्राचीन समयदेखि चलिआएको मानवीय धर्म। २. वेद, पुराण, तन्त्र, मूर्तिपूजा आदिद्वारा समर्थित अचेल चलेको हिन्दु धर्म।

सनातन धर्म सेवासमिति- *ना.* सनातन धर्मको महत्त्व र उपयोगिताको प्रचार गरी मानवकल्याणमा संलग्न रहने उद्देश्यले नेपालमा चलेको एक संस्था।

सनातनी- *वि.* १. सनातनदेखिको; सनातनसम्बन्धी; प्राचीन। २. सनातन धर्मको अनुयायी; सनातन धर्म अँगाल्ने।

सनिसर- *ना.* [सं. शनिश्चर] शनिश्चर; सन्सर।

सनासो- *ना.* [सं. सन्देश] कसौँडी, तसला आदि च्याप्न प्रयोग हुने, गँगटाको पन्जाजस्तो मुख र घुमेको बिँड भएको फलामे साधन; बाहुली।

सनेस- *ना.* [सं. सन्देश] १. एउटा कुरो भने झैँ गरी अर्को कुरो जनाउने काम; छनक; सुइँको। २. छोटकरी समाचार; सन्देश। ३. कोसेली; उपहार।

सन्कनु- *अ.क्रि.* [सनक+नु] १. सनक वा रिस चढ्नु; उत्तेजित हुनु। २. बतासे कुरा गर्न थाल्नु; सिल्लीजस्तो हुनु।

सन्काइ- *ना.* सन्कने वा सन्काउने क्रियाप्रक्रिया।

सन्काइनु- *क.क्रि.* सन्काउने काम गरिनु।

सन्काउनु- *स.क्रि.* १. आँखाले सङ्केत गर्नु वा सूचना दिनु। २. तरल पदार्थ छिटोछिटो पिउनु। *प्रे.क्रि.* ३. उत्तेजित पार्नु; झोक चलाउनु। ४. बौलाहा बनाउनु।

सन्कासन्की- *ना.* परस्परमा सन्कने काम; रन्कारन्की। (उदा.- कुरा गर्दागर्दै तिनीहरू सन्कासन्की पो गर्न थाले)।

सन्काहा- *वि.* १. सन्कने बानी भएको; सन्की। २. अर्द्धसिल्ली।

सन्की- *वि.* सन्कने स्वभावको; सन्काहा।

सन्को- *ना.* १. सन्कने चाल; सन्कने काम; सनक। २. एकै सासमा पिइसकिने घुट्को; पियाइको खेप।

सन्च- *ना.* [√ सन्चो] सन्चो; सुबिस्ता। (उदा.- नानीलाई सन्च आमालाई हाइसन्च)।

सन्चो- *ना.* [सं. स्वास्थ्य] १. रोग, पीडा आदिको निवारण; आरोग्य; सन्च। २. आपत्, झन्झट, बाधा आदि केही नरहने स्थिति; सुबिस्ता; आनन्द।

सन्चोबिसन्चो- *ना.* स्वस्थता र अस्वस्थता; नीरोगित्व र बिमारी।

सन्छेप- *ना.* [सं. सङ्क्षेप] १. छोटकरी भनाइ वा लेखाइ; सङ्क्षेप। २. इसारा; सङ्केत।

सन्जना- *ना.* जाली झैँ बन्ने गरी मसिनु पारेर काटिएको मुला आदिको चाना; भुजुरी।

सन्जाप- *ना.* [फा. सन्जाफा] भोटो, दौरा, सुरुवाल आदिको छेउमा सिएर गाँसिने कपडाको धर्सो; सेप्टी; मोहोजी; मज्जी।

सन्जे- *ना.* [सं. सन्ध्या] १. सन्ध्या; साँझ। २. साँझमा जपिने मन्त्र; गायत्रीजप।

सन्जेकाल- *ना.* साँझको वेला; सन्ध्याकाल; सायङ्काल। (उदा.- सन्जेकालमा रोए अलच्छिन लाग्छ रे)।

सन्जोग- *ना.* [सं. संयोग] आकस्मिक तारतम्य; संयोग; भवितव्य।

सन्जोगे- *ना.* भान्सामा चाहिने नुन, मसला आदि हाल्ने काठ वा टिनको खण्डेदार भाँडो; पञ्चपाला।

सन्झ्याल- *ना.* [नेवा. सँझ्याल] गारो बाहिर निस्केको पुरानो छाँटको कलात्मक बुट्टे झ्याल।

सन्टरी- *ना.* [अङ्. सेन्ट्री] १. पालो बस्ने व्यक्ति; पहरेदार; पाले; सन्तरी। २. पहरा; पालो; चपट।

सन्ठ- *वि.* [सं. शठ] १. जिउ मात्र देख्नाको तर बुद्धि नभएको; स्वाँठ; मूर्ख; लन्ठ। २. उच्छृङ्खल; उत्ताउलो।

सन्ठिनु- *अ.क्रि.* १. स्वाँठ हुनु; धूर्त बन्नु। २. लन्ठिनु।

सन्ठी- *ना.* [सं. शुण्ठी] सनको पाट निकालिसकेपछिको झिँजा; सन ताछेको लट्ठी।

सन्ड/सन्डो- *वि.* [सं. षण्ढ] १. मोटोघाटो वा बलियोबाङ्गो भईकन मूर्ख; भुसतिघ्रे र मूढ। २. मिठामसिना कुराले आफ्नो काम पट्याउन जान्ने। ३. चाप्लुसी गर्न र धुत्न सिपालु; धूर्त चालको बाठो।। ४. लाज, इज्जत केही नभएको।

सन्ड्याइ- *ना.* सन्ड्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सन्ड्याइनु- *क.क्रि.* सन्ड्याउने काम गरिनु।

सन्ड्याउनु- *स.क्रि.* सन्ड भएर अरूलाई झुक्यानमा पार्नु; धुत्नु; ठग्नु।

सन्डचु- *ना.* मसिना किरा जाँदा चोपमा टाँसिने, मसिनै पात र हाँगा भएको एक जातको बुटी।

सन्त- *ना.* [सं.] १. व्यवहार र विषयमा नअल्झी धर्म वा पुण्य कार्यमा लागेको पुरुष; सज्जन व्यक्ति; साधु; सन्न्यासी। २. अँजुली; अञ्जली। *वि.* ३. शान्त स्वभावको; विनम्र।

सन्तति- *ना.* [सं.] १. सन्तान; छोराछोरी, नातिनातिना आदि। २. वंश; कुल; परिवार। ३. वंश वा कुलको विस्तार।

सन्तति निरोध- *ना.* सन्ताननिरोध; गर्भनिरोध।

सन्तधारा- *ना.* [सं.] नेपाली कविताको उत्तरप्राथमिक कालमा मूलतः निर्गुण भक्तिधाराको प्रवाह ल्याउने जोसमनी सन्तसम्प्रदाय तथा त्यसै सम्प्रदायमा फस्टाउँदै गएको काव्यपरम्परा।

सन्तप्त- *वि.* [सं.] १. धेरै तातेको; खुब गर्मी भएको। २. मनमा ठुलो पिर परेको; चिन्ताले रन्थनिएको। ३. कामले थाकेको; श्रान्त।

सन्तमहन्त- *ना.* सन्त र महन्त; साधु; सन्न्यासी।

सन्तरी- *ना.* [अङ्. सेन्ट्री] हे. सन्टरी।

सन्ताउन्न- *ना.* [प्रा. सत्तरवन्न] १. छपन्नपछिको सङ्ख्या वा गन्ती; ५७-को अङ्क। *वि.* २. पचास र सात जोड्दा हुने सङ्ख्याको।

सन्ताउन्नौँ- *वि.* सन्ताउन्न सङ्ख्यामा पर्ने; सन्ताउन्न सङ्ख्याको।

सन्तान- *ना.* [सं.] १. छोराछोरी; बालबच्चा; सन्तति। २. परिवार; खलक; वंश; कुल। ३. अवच्छिन्न क्रम; शृङ्खला। ४. इन्द्रको स्वर्गमा रहेका पाँच देवतामध्ये एक।

सन्तान दरसन्तान- *ना.* अघिदेखि पछिसम्मका सन्तान; वंशपरम्परा। (उदा.- यो जग्गा तिम्रा सन्तानदरसन्तानले भोग गर्नू भनी दानपत्रमा उल्लेख छ।

सन्तान निग्रह/निरोध- *ना.* बढी सन्तानको जन्म रोक्नलाई इन्द्रियनिग्रह वा अन्य वैज्ञानिक साधनद्वारा गर्भधारण हुन नदिने काम; सन्ततिनिरोध।

सन्तानब्बे- *ना.* [प्रा. सत्तनवई] १. छयानब्बेपछिको सङ्ख्या वा गन्ती; ९७-को अङ्क। *वि.* २. नब्बे र सात जोड्दा हुने सङ्ख्याको।

सन्तानब्बेऔँ/सन्तानब्बेयौँ- *वि.* सन्तानब्बे सङ्ख्यामा पर्ने; सन्तानब्बे सङ्ख्याको।

सन्तानवान्- *वि.* [सं.] सन्तान भएको; छोराछोरी भएको।

सन्तानी- *ना.* [सन्तान+ई] १. चाँडोचाँडो र धेरै बेत बियाउने क्रिया वा अवस्था। *वि.* २. चाँडचाँडो र धेरै बेत बियाउने (गाई, बाख्रो आदि)।

सन्तानोत्पादन- *ना.* [सं.] जैविक वस्तुहरूले आफू जस्तै अन्य जैविक वस्तुलाई बढाउने जीवनरसको मौलिक गुण वा प्रक्रिया; सन्तान जन्माउने काम।

सन्ताप- *ना.* [सं.] १. कुनै कारणले मन चसचस भइरहने दुःख; मानसिक पीडा; मनको पिर;। २. प्रकाश, तेज आदिको चर्को ताप; राप; आँच; दाह; उष्णता। ३. पश्चात्ताप; जलन।

सन्तापित- *वि.* १. धेरै सन्ताप दिइएको; सन्तप्त; उत्पीडित। २. निकै तताइएको।

सन्तापी- *वि.* सन्ताप दिने; सन्तप्त पार्ने।

सन्तुलक- *वि.* [सं.] सन्तुलन गर्ने वा सन्तुलनमा ल्याउने; सन्तुलनकर्ता।

सन्तुलन- *ना.* [सं.] १. दुई वा त्यसभन्दा बढी वस्तुलाई समान रूपमा ल्याउने वा समान परिमाण तथा स्थितिमा राख्ने काम। २. दुवै पक्षलाई बरोबरी पारी मिलाउने काम।

सन्तुलन कर्ता- *वि.* सन्तुलन गर्ने; मिलाउने वा बराबरी पार्ने; सन्तुलक।

सन्तुलिका- *ना.* [सं.] १. दुवै पक्षलाई बराबरी पार्ने वस्तु वा रेखा। २. तराजुका दुवै पातालाई बराबरी पार्ने सुइरो। कसैसँग लेनदेन गर्दा दामासाहीको हिसाबले बराबरी पार्ने मापदण्ड।

सन्तुलित- *वि.* [सं.] आवश्यकताअनुसार चाहिँदो मात्रामा ठिकसँग मिलाइएको; सन्तुलन गरिएको।

सन्तुलित आहार- *ना.* सन्तुलित भोजन।

सन्तुलित भोजन- *ना.* शरीरलाई चाहिने सबै वस्तु ठिक्क परिमाणमा भएको खाना; आवश्यक पोषणतत्त्वले युक्त भोजन।

सन्तुष्ट- *वि.* [सं.] १. सन्तोष प्राप्त गरेको; चित्त बुझेको; प्रसन्न। २. अघाएको; तृप्त।

सन्तुष्टि- *ना.* १. सन्तुष्ट हुने काम; प्रसन्नता। २. अघाउँजी हुने स्थिति; तृप्ति।

सन्तुष्टीकरण- *ना.* १. सन्तुष्ट पार्ने वा तुल्याउने काम; चित्त बुझाइ। २. तृप्त पार्ने काम।

सन्तृप्त- *वि.* [सं.] तृप्त भएको; चाहिँदो मात्रामा पुगेको।

सन्तृप्त वायु- *ना.* पूर्ण रूपले जलवाष्प ग्रहण गरिसकेको वायु।

सन्तृप्त विलयन- *ना.* पूर्ण रूपले कुनै वस्तुमा मिल्ने काम।

सन्तोक- *ना.* [सं. सन्तोष] सन्तोष।

सन्तोकी- *वि.* सन्तोक गर्ने; सन्तोषी।

सन्तोष- *ना.* [सं.] १. आफ्नो वर्तमान अवस्था वा आफूसँग भएका वस्तुबाट हुने आनन्दको अनुभव; सन्तुष्टि; सन्तोक। २. अघाउने काम; अघाइ; तृप्ति। ३. प्रसन्नता; आनन्द; हर्ष; खुसी।

सन्तोषी- *वि.* १. जो भएकोमा चित्त बुझाउने वा खुसी हुने; सन्तोष गर्ने स्वभावको; सन्तुष्ट। २. कलझगडा नगर्ने; शान्त।

सन्त्रस्त- *वि.* [सं.] साह्रै आत्तिएको; धेरै हडबडाएको; डराएको; तर्सेको। (उदा.- युद्धको विभीषिकाले आजको मानवसमाज सन्त्रस्त छ)।

सन्त्रास- *ना.* [सं.] हडबडाएको अवस्था; व्याकुलता; डर; छटपटी। (उदा.- अचेल किन हो प्रत्येक मान्छेमा सन्त्रास पैदा भएको छ)।

सन्था- *ना.* [सं. संस्थान] एक खेपमा पढाइने वा पढिने पाठ; गुरुले दिएको एक दिनको पाठ।

सन्दर्भ- *ना.* [सं.] १. कुनै लेख; रचना, पुस्तक आदिको विषय-प्रसङ्ग। २. लेख, कुरो, वर्णन आदिको क्रम वा सिलसिला। ३. मिलाएर गाँस्ने वा टाँक्ने काम। ४. साहित्यिक कृति वा रचना; लेख, निबन्ध आदि। ५. कुनै गूढ कुरा प्रस्ट पार्ने ग्रन्थ। ६. फैलाउने काम; विस्तार। ७. सम्मिश्रण; सङ्ग्रह।

सन्दर्भ कृति- *ना.* कुनै रचना वा ग्रन्थ तयार पार्दा प्रयोग गरिएका पुस्तक आदि।

सन्दर्भ गाँठी- *ना.* खास सन्दर्भ वा प्रसङ्गलाई ठम्याउन सघाउ पुऱ्याउने उक्त सन्दर्भमा प्रयुक्त शब्द वा शब्दावली।

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची- *ना.* खास लेखकद्वारा लिखित खास पुस्तक, लेख वा अन्य सामग्रीका पुछारमा दिइएको, लेखकद्वारा उपयोगमा ल्याइएको ग्रन्थ, लेख, पत्रपत्रिका आदिको सूची; सन्दर्भमा आएका ग्रन्थहरूको विवरण।

सन्दर्भ विवरण- *ना.* सन्दर्भको बेहोरा।

सन्दर्भ सामग्री- *ना.* सन्दर्भका रूपमा प्रयुक्त पुस्तक, पत्रिका आदि साधन।

सन्दर्भ सूची- *ना.* सन्दर्भका रूपमा प्रयुक्त पुस्तकहरूको सूची वा विवरण ।

सन्दर्भिका- *ना.* लेखक तथा अन्य स्रोत खुल्ने गरी दिइएको खास विषयसँग सम्बन्धित ग्रन्थ तथा अन्य लिखित सामग्रीहरूको विवरण वा विवरणपुस्तिका।

सन्दर्शन- *ना.* [सं.] १. राम्ररी हेर्ने वा देख्ने काम; अवलोकन। २. एक टकको हेराइ; नियालाइ। ३. विचार गर्ने काम; पर्यवेक्षण।

सन्दिग्ध- *ना.* [सं.] १. सन्देह भएको; शङ्का लागेको; शङ्कास्पद। २. ठेगाना नभएको; अनिश्चित। (जस्तो- सन्दिग्ध कथन वा कुरा, सन्दिग्ध सूची, सन्दिग्ध वातावरण इ.)। *ना.* ३. अस्पष्ट कथन; अपूर्ण वार्ता।

सन्दिग्धता- *ना.* १. सन्दिग्ध हुने काम वा स्थिति; अस्पष्टता।

२. यस्तो हो कि उस्तो हो भनेर सन्देह हुँदा वा वक्तव्य, कुरा आदि अनिश्चित हुँदा हुने अर्थदोष।

सन्दिग्ध प्राधान्य- *ना.* वाच्यार्थ वा व्यङ्ग्यार्थ कुन प्रधान हो भन्ने कुरामा सन्देह हुँदा हुने एक गुणीभूत व्यङ्ग्य।

सन्दीपन- *वि.* [सं.] १. बाल्ने काम; प्रज्वलित गर्ने काम। २. उद्दीप्त पार्ने काम; उद्दीपन। ३. कामदेवका पाँच बाणमध्ये एक।

सन्दीप्त- *वि.* [सं.] १. खुब राम्ररी बलेको; प्रज्वलित। २. उक्साइएको; उत्तेजित; उद्दीप्त।

सन्दुक/सन्दुस- *ना.* [अ. सन्दूक़] धनमाल; लत्ताकपडा राखिने काठ, फलाम आदिको बाकस; सन्दुस।

सन्दुके- *वि.* सन्दुकको; सन्दुकका ढाँचाको।

सन्देश- *ना.* [सं.] १. कसैले अरूलाई लेखी वा भनी पठाएको कुरो; समाचार; खबर; सनेस। २. पालन गर्नुपर्ने कुनै आज्ञा; आदेश। ३. कोसेली; सौगात।

सन्देश प्रेषक- *ना.* १. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँसम्म सन्देश पठाउने यन्त्र; ट्रान्समिटर; ध्वनियन्त्र। २. सन्देश पठाउने व्यक्ति।

सन्देश प्रेषण- *ना.* तार, बेतार आदिद्वारा सन्देश पठाउने वा जाने काम।

सन्देश वाहक- *ना.* सन्देश लैजाने वा पुऱ्याउने व्यक्ति।

सन्देसा- *ना.* [सं. सन्देश] ताजा वा मौलिक खबर; समाचार; सन्देश।

सन्देह- *ना.* [सं.] १. कुनै विषय वा कुराको हो कि होइनको अवस्था; दोधार; संशय; शङ्का। २. अन्योलको वातावरण; भ्रान्ति; भ्रम। ३. उपमेयमा उपमानको चमत्कारले संशय हुँदा पर्ने एक अर्थालङ्कार।

सन्देहवाद- *ना.* वस्तुस्थिति र तथ्यहरूको अध्ययनद्वारा वास्तविक स्वरूपको मूल्याङ्कन नगरी अधुरो वा अधकल्चो छोड्ने र जानीजानी कुरा बङ्ग्याएर भिन्न रूपमा प्रचार गरी सन्देह फैलाउने विचार वा सिद्धान्त।

सन्देहवादी- *वि.* १. सन्देहवादमा लाग्ने; सन्देहवादको अनुयायी। २. सन्देह गर्ने; शङ्का लिने।

सन्देहात्मक- *वि.* सन्देहले भरिएको; सन्देहपूर्ण; शङ्का हुने; सन्दिग्ध।

सन्देहास्पद- *वि.* सन्देहात्मक; सन्दिग्ध।

सन्धान- *ना.* [सं.] १. जोर्ने वा मिलाउने काम; सम्बन्ध, मेल। २. मिसाइने वस्तु, काम वा कुरो; मिसावट; मिश्रण। ३. खोज्ने, पत्ता लाउने काम; खोजी; अन्वेषण। ४. हतियार आदिको ताकिने वा हिर्काइने साधन (काँड, घुयेँत्रो, मट्याङ्ग्रो, गोली आदि)। ५. खान रुचि जगाउने चखिलो स्वादिलो वस्तु; अचार। ६. जोर्नी; सन्धि। ७. एकाग्रता। ८. स्वर आदिको साधन। ९. आसव झिक्ने काम।

सन्धि- *ना.* [सं.] १. परस्परमा मिल्ने काम; मेलमिलाप; मित्रता; मैत्री। २. दुई वस्तुका माझको खाली ठाउँ; अन्तर। ३. दुई वा त्यसभन्दा बढी वस्तु वा अवयव जोडिएको ठाउँ; जोर्नी; गाँस। ४. मर्मस्थल; जननेन्द्रिय आदि। ५. परस्परको विरोध हटाई मेलमिलापसँग रहन तथा सहयोगी हुन दुई राष्ट्र वा समूहका बिचमा गरिएको मैत्रीपूर्ण वाचा-बन्धन; सम्झौता। ६. एक अवस्था वा युगको समाप्ति भई अर्को अवस्था वा युगको प्रारम्भ हुने समय। ७. व्याकरणमा नियमले उच्चारण गरिने ठाउँका अघिल्लो शब्दको अन्त्य वर्ण र पछिल्लो शब्दको आदि वर्ण केही परिवर्तित भई एकरूप भएर मिल्ने काम वा नियम। ८. नाटकमा प्रधान कुरासँग सम्बन्धित कथाको पाँच अवान्तर सम्बन्ध (मुख, प्रतिमुख, गर्भ, विमर्श, र निर्वहण)। ९. चोरले घरमा घुस्नका निम्ति खनेको सुरुङ वा प्वाल; सेँध।

सन्धिपत्र- *ना.* दुई देशका बिचमा रक्षा, वाणिज्य, संस्कृति आदि विषयमा मेलमिलापको वार्ता टुङ्गिएपछि लेखिने त्यससम्बन्धी सर्तसहितको कागत।

सन्धिबन्धन- *ना.* स्नायु; शिरा।

सन्धिबाथ- *ना.* शरीरका जोर्नीजोर्नीमा हुने बाथको रोग।

सन्धिभङ्ग- *ना.* १. सन्धिमा लेखिएका सर्तअनुसार कामकारबाई नभएको वा नहुने स्थिति; सन्धिपत्रको उल्लङ्घन वा टुटाइ। २. वैद्यशास्त्रका अनुसार, हातगोडा आदिको जोर्नीको हाड भाँचिनेफुट्ने क्रिया वा अवस्था।

सन्धिविच्छेद- *ना.* १. परस्परमा भएको सन्धि वा सम्झौता टुट्ने वा टुटाउने काम; सन्धिभङ्ग। २. व्याकरणका अनुसार सन्धि भएका शब्दहरूलाई टुक्र्याई पूर्वरूप देखाउने काम। (जस्तो- शिक्षालय=शिक्षा+आलय, गणेश=गण+ईश)

सन्धिसर्पन- *ना.* नजिकका घरलाई साँध र त्यसको छेउछाउमा रहेको जग्गाजमिन, बाटोघाटो, तागोतगारो, पानीपँधेरो, वन-जङ्गल आदिबाट हुने असजिलो अवस्था वा ती कुनै वा सबै नभई नहुने मर्का।

सन्धिस्थल- *ना.* १. शरीरको जोर्नी वा मर्मस्थल। २. केन्द्रीय भाग; बिचको ठाउँ।

सन्धेय- *वि.* सन्धि गर्न योग्य; खोज्न लायक।

सन्ध्यक्षर- *ना.* सन्धि भई बन्ने ऐ, औ स्वरवर्ण।

सन्ध्या- *ना.* [सं.] १. अघिल्लो एक घडी र पछिल्लो एक घडी मिली बनेको दिन र रातका बिचको समय; साँझ। २. साँझमा उपासना गरिने देवी (प्रातःसन्ध्या, मध्याह्नसन्ध्या र सायं-सन्ध्या)। ३. सन्ध्यादेवीको उपासनामा जपिने मन्त्र; गायत्रीजप; सन्जे। ४. ब्रह्माकी पत्नीको नाम। ५. दुई युगका बिचको समय; सन्धिकाल।

सन्ध्याकाल- *ना.* सन्ध्याको समय; साँझको बेला; सन्जेकाल।

सन्ध्योपासना- *ना.* १. सन्ध्याका समयमा गरिने उपासना (गायत्रीको जप, पाठपूजा आदि)। २. गुरुबाट पाएका मन्त्रको बिहानबेलुकी गरिने जप।

सन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. सन्+न] १. रिसाउने, ताल्ने वा सन्कने जस्तै गरी। २. गोली, बाण आदि वेगसित आउने किसिमले। ३. तरल पदार्थ आदि नरोकिईकन एक खेप पिएर वा खाएर। ४. घबराउने कुरो सुन्दा मन र मस्तिष्क झस्कने छाँटसित।

सन्नति- *ना.* [सं.] १. अभिवादन; सादर प्रणाम। २. विनम्रता। ३. मोडदार पर्वतको तलतिर मोडिएको खण्ड।

सन्नद्ध- *वि.* [सं.] १. ठिकठाक भएको; तयार; कटिबद्ध। २. कसेर बाँधेको; मस्काएको। ३. साथमा गाँसिएको; संलग्न। ४. कुनै पनि वस्तुले युक्त। ५. शस्त्रास्त्रद्वारा पूर्णतः सुसज्जित; युद्धका निम्ति तयार भएको। ६. समीपवर्ती; नजिकको।

सन्नाटा- *ना.* [सं. सन्नष्ट] १. चारैतिर कुनै किसिमको आवाज नहुने वा चकमन्न रहने स्थिति; शून्यता; नीरवता। *वि.* २. कुनै शब्द वा हलचल केही नभएको; सुनसान; एकलास।

सन्निकट- *वि.* [सं.] अत्यन्त समीपको; निकै नजिकको।

सन्निपात- *ना.* [सं.] १. वात, पित्त र कफ बिग्रँदा हुने एक कडा रोग; विषमज्वर; त्रिदोष। २. ठूलो सन्ताप; ठक्कर। ३. एकै खेप ओइरने काम; कामको थुप्रो।

सन्निविष्ट- *वि.* [सं.] १. एकबाजि हटाइएको विषय वा अन्य विषयलाई समावेश गरिएको; नयाँ प्रवेश गराइएको। २. झिकिएका शब्द वा वाक्यका स्थानमा अरू शब्द, वाक्य आदि राखिएको। ३. साथमा रहेको; मिलेको।

सन्निवेश- *ना.* [सं.] १. घुस्ने वा पस्ने काम; प्रवेश। २. साथमा रहने, जुट्ने तथा बसाउने काम; सामीप्य। ३. संलग्नता; गाभिने काम। ४. सहरनजिकको मनोरञ्जन गर्ने, खेल्ने मैदान।

सन्निहित- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तुसँगसँगै मिलेको वा गाभिएको। २. नजिकै राखिएको; समीपस्थ। ३. अडेको, टिकेको वा सुरक्षित रहेको।

सन्नी- *ना.* [सं. सन्धि] १. पुरुष वा स्त्रीजातिको मर्मस्थान। २. शरीरमा जोर्नी परेको ठाउँ; सन्धि।

सन्न्यस्त- *वि.* [सं.] १. सन्न्यास लिएको; सन्न्यासी भएको। २. व्यावहारिक कुरा सबै बिसाएको; घरव्यवहार त्यागेको। (उदा.- अचेल उहाँ राजनीतिबाट सन्न्यस्त हुनुहुन्छ)।

सन्न्यास- *ना.* [सं.] १. सांसारिक विषयबाट विरक्त भई निष्काम अवस्थामा रहने एक आश्रम (हिन्दुका चार आश्रममध्ये एक)। २. सांसारिक विषयभोग वा प्रपञ्चबाट विरक्त भई लिइने एक धर्म; योगधर्म; वैराग्य। ३. स्वेच्छाले कुनै कुरा छोड्ने, त्याग्ने वा त्यसबाट बेग्लै रहने काम; परित्याग।

सन्न्यासी- *वि.* १. सन्न्यास लिएको; घरबार, परिवार त्यागेको। *ना.* २. सन्न्यास धर्म ग्रहण गरेको व्यक्ति; जोगी। ३. सन्न्यास जीवनबाट गृहस्थ जीवनमा फर्केका व्यक्तिबाट जन्मेको पुरुष सन्तान। स्त्री. सन्न्यासिनी।

सन्मान- *ना.* [सं. सम्मान] मानमर्यादा; आदरभाउ; सम्मान।

सन्मार्ग- *ना.* [सं.] कर्तव्यका निम्ति हिँड्नु वा लाग्नुपर्ने असल, राम्रो बाटो। (उदा.- छोरो सन्मार्गमा लागिदिए बाबुलाई आनन्द हुन्छ)।

सन्सर- *ना.* [सं. शनिश्चर] शनिश्चर; सनिसर (उदा.- सन्सरको छुट्टी, मङ्गलको भेट, कि आउला जरो कि दुख्ला पेट - उखान)।

सन्सार- *ना.* [सं. संसार] संसार; जगत्।

सन्सारी- *वि.* सन्सारको; संसारी।

सपक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सपक्+क] १. गिलो खानेकुरो एकै खेपमा खाने किसिमले। २. लाउँदा वा ओढ्दा आङमा सुहाउने किसिमले; लगाएको लुगा मिल्ने गरी। ३. कुनै वस्तु टम्म मिलेर टाँसिने चालले। ४. मिलाएर केश कोर्ने, बाट्ने, तलास्ने आदि किसिमसँग; राम्ररी कोरीबाटी गरेर।

सपत्नी- *ना.* [सं.] सौता; सौती।

सपत्नीक- *वि.* पत्नीसहित; श्रीमतीसमेत।

सपना- *ना.* [सं. स्वप्न] १. निदाएका बेला मानसिक रूपमा देखिने दृश्य वा घटना र मनमनै खेल्ने कुरा; स्वप्न। २. रमाइलो भविष्यको आशा वा कल्पना। ३. उदेकलाग्दो कुरो वा मनको लहड।

सपनी- सपनाको लघु रूप; सपना (गीत, कविता र लोकगीतमा प्रचलित, जस्तै- आज राति सपनीमा तिमीलाई देखेँ)।

सपरिवार- *वि.* [सं.] आफ्ना जहान, केटाकेटीसमेत भएको; परिवारसहितको। (उदा.- तपाईं यहाँ सपरिवार हुनुहुन्छ कि एक्लै?)।

सपरिश्रम- *वि.* [सं.] परिश्रम भएको वा गरिएको; परिश्रमले युक्त।

सपरिश्रम कारावास- *ना.* कैदीहरूलाई कडा परिश्रम गर्नुपर्ने कामसमेत गराइने जेलखाना।

सपसप- *क्रि.वि.* [अ.मू. सप्+अ (द्वि.)] गिलो पदार्थ लगालग खाने किसिमले; सपासप।

सपसपती/सपसपी- *क्रि.वि.* लगालग छिटछिटो खाने गरेर।

सपाटो- *ना.* सानो नासपाती वा मयलका आकारको हुने, एक थरी तराईतिर पाइने स्वादिष्ठ फलविशेष।

सपाद- *वि.* [सं.] पूरा चरणमा अर्को एक पाउसमेत भएको; एक चौथाइ बढेको; सवा।

सपार्नु- *स.क्रि.* [सप्र+नु] १. टुटेफुटेका वस्तुलाई ठिक पारेर बनाउनु; सुधार्नु; मर्मत गर्नु। २. बानीबेहोरा सुधारी तर लाउनु; उँभो लगाउनु। ३. बिराम, त्रुटि आदिको सुधार गर्नु; सच्याउनु। *प्रे.क्रि.* ४. सप्रने पार्नु।

सपाराइ- *ना.* सपार्ने काम वा किसिम।

सपारिनु- *क.क्रि.* सपार्ने काम गरिनु।

सपासप- *क्रि.वि.* [सपसप] १. गिलो खानेकुरो धमाधम खाने किसिमले; सपसपी। २. लचिलो लट्ठी वा डोरी आदिले लगालग हिर्काउने चालसँग।

सपासपी- *क्रि.वि.* अझै छिटो सपासप खाने किसिमले।

सपिउँ- *वि.* [सं. सव्य] सुल्टो। *विप.* बिपिउँ।

सपिण्डी- *वि.* [सं. सपिण्ड] १. एउटै पितृलाई बाबु, बाजे र बराजुका क्रममा पिण्डदान दिने छोरो, नाति र पनाति गरी तीन पुस्ताको। *ना.* २. बाह्रौँ दिनमा गरिने मृतकको श्राद्ध।

सपिण्डीकरण- *ना.* मरेको बाह्रौँ दिनमा मृतकलाई पिण्डदान दिँदा पिण्डलाई तीन पुस्ताका सपिण्डीसँग मिलाउने वा जोड्ने श्राद्धकर्म।

सपुच्छ- *ना.* [सं.] १. नरवानरानुगणभित्र पर्ने सङ्कीर्णनास वानरमा पुच्छर हुने बाँदर। *वि.* २. पुच्छर भएको।

सपुत- *ना.* [सुपुत्र] १. राम्रो बानीबेहोर भएको छोरो; योग्य पुत्र; सुपुत्र। २. वंश वा कुलको इज्जत चम्काउने सन्तान। (सपूत भए छोरो, कपूत भए मोरो- उखान)।

सपुर्द- *ना.* सुपुर्द।

सपुर्दगी- *ना.* सुपुर्दगी।
सपूत- *ना.* हे. सपुत।
सपेटो- *ना.* [प्रा. सपिट्ठ] पशुहरूको पातो वा तिघ्रोसहितको काटिएको खुट्टो; साँप्रो।
सपेता- *ना.* [फा. सफेद > सफेदा] १. घर, कोठा पोत्ने चुनजस्तो माटो। २. रङ्गको काममा लगाइने जस्ताको भस्म।
सपेरो- *ना.* [साँप+एरो] १. सर्पलाई समात्ने र त्यसलाई सधाई नचाउने व्यक्ति। २. सर्पले टोकेको विष झार्ने व्यक्ति; विषवैद्य।
सप्काइ- *ना.* [√ सप्काउ (+आइ)] सप्काउने काम वा किसिम।
सप्काइनु- *क.क्रि.* सप्काउने काम गरिनु।
सप्काउनु- *स.क्रि.* [सप्को+आउ+नु] १. गिलो रसदार खानेकुरो सासले तानेर गाँस हाल्नु; सप्प्याक्क पार्नु। २. नरम लट्ठी वा डोरी आदिले हिर्काउनु। ३. पछ्यौरा; मजेत्रो आदिको सप्को हाल्नु।
सप्को१- *ना.* [सपक्क+ओ] गिलो रसदार खानेकुराको गाँस; सप्प्याक्क खाइने गाँस।
सप्को२- *ना.* [सं. सपक्ष] १. दाहिनेपट्टिबाट छाती छोपी कुममा अड्याइने सारी, पछ्यौरा आदिको छेउ। २. धोती, सारी, पछ्यौरा आदि लुगाफाटाको छेउले अरूको जिउमा भएको स्पर्श; लुगाका टुप्पाबाट भएको छुवाइ। (उदा.- धोतीको सप्को लाग्ला है, अलि पर बस)।
सप्त- *ना.* [सं.] सात।
सप्तक- *ना.* १. एकै जात वा किसिमका सात वस्तुको समूह (जस्तो- तारसप्तक)। २. सङ्गीतमा षड्ज, ऋषभ, गान्धार, मध्यम, पञ्चम, धैवत र निषाद- यी सात स्वरको समुदाय।
सप्तकोसी- *ना.* पूर्वी नेपालका विभिन्न स्थानबाट बगेर मिलेका इन्द्रावती, सुनकोसी, तामाकोसी, दुधकोसी, अरुण, वरुण (लिखु) र तमोर- यी सातवटा नदीको सामूहिक नाम।
सप्तगण्डकी- *ना.* मध्यपश्चिमी नेपालका विभिन्न भागमा बगेर मिल्ने तादी, मादी, मर्स्याङ्दी, काली, सेती, बुढीगण्डकी र त्रिशूली- यी सात नदीको सामूहिक नाम।
सप्तधान्य- *ना.* धान, गहुँ, जौ, मास, मुगी, कागुनु र सामा मिलाइएको अन्न।
सप्तनदी- *ना.* हिन्दुहरूका अति पवित्र मानिएका सातवटा नदी (गङ्गा, यमुना, गोदावरी, सरस्वती, नर्मदा, सिन्धु र कावेरी)।
सप्तपदी- *ना.* १. विवाहमा वर र वधू मिलेर गरिने सप्तकुलपर्वतको पूजा। २. सातवटा चरण हुने (छन्द)।
सप्तपर्ण- *ना.* छतिवन।
सप्तपाला- *ना.* सातवटा खोबिल्टा भएको थाली; सातखण्डे थाली।
सप्तम- *वि.* [सं.] सातौँ।
सप्तम श्रेणी- *ना.* सातौँ कक्षा वा वर्ग।
सप्तमातृका- *ना.* [सं.] कुनै माङ्गलिक कार्यमा अग्रपूजा गरिने सातवटी मातृका वा देवीको नाम (ब्राह्मी, माहेश्वरी, कौमारी, वैष्णवी, इन्द्राणी, चामुण्डा र वाराही)।
सप्तमी- *ना.* [सं.] १. चान्द्रमासका शुक्लपक्ष तथा कृष्णपक्ष दुवैको सातौँ तिथि। *ना.* २. व्याकरणमा आधार अर्थ बुझाउने सातौँ विभक्ति (मा, विषे आदि)।
सप्तमृत्तिका- *ना.* [सं.] कुनै माङ्गलिक कार्यमा प्रयोग गरिने तबेला, हात्तीसार, गोठ, तीर्थस्थल, राजद्वार, गुरुद्वार र नदी सात ठाउँको वा सात थरी माटो।
सप्तरिखि- *ना.* [सं. सप्तर्षि] सात ऋषि; सप्तर्षि।
सप्तरी- *ना.* [सं. सप्तारि] नेपालको पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने सगरमाथा अञ्चलको तराईभागमा स्थित एक जिल्ला।
सप्तर्षि- *ना.* [सं.] १. प्रसिद्ध सात ऋषिहरूको समूह (गौतम, भरद्वाज, विश्वामित्र, जमदग्नि, वसिष्ठ, कश्यप र अत्रि; अथवा मरीचि, अत्रि, अङ्गिरा, पुलह, क्रतु, पुलस्त्य र वसिष्ठ)। २. आकाशमा उत्तरतिर देखिने ध्रुवतारालाई परिक्रमा गरिरहेका सातवटा ताराको समूह।
सप्तशती- *ना.* [सं.] १. सात सय मन्त्रस्वरूप पद्यखण्डमा रचिएको भगवतीको स्तोत्र; चण्डी। २. सात सय पद्यबाट बनेको कृति (जस्तो- विहारी सतसई आदि)। ३. सात सय वस्तुको समूह।
सप्तसिन्धु- *ना.* [सं.] पन्जाब क्षेत्रमा बग्ने प्रसिद्ध सात नदी (झेलम, चिनाव, राबी, व्यास, सतलज, दृषद्वती र सरस्वती)।
सप्ताह- *ना.* [सं.] १. सात दिनको समूह; हप्ता; साता। २. सात दिनमा बाचेर सम्पन्न गरिने भागवत आदि पुराणको पाठ वा धार्मिक अनुष्ठान।
सप्ताहव्यापी- *वि.* एक साता वा हप्तासम्म चल्ने वा हुने (कार्यक्रम, गोष्ठी आदि)।
सप्रनु- *अ.क्रि.* [सं. सपर] १. बालीनाली खुब बढ्नु वा राम्रो हुनु; सप्लाउनु। २. असल वा उन्नतिको बाटामा लाग्नु; उँभो लाग्नु; सुध्रनु। ३. कुनै व्यापारव्यवसायबाट मनग्य फाइदा हुनु; धनी बन्नु। ४. राम्रो हुनु; सग्लाउनु।
सप्रक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सप्रक्+क] रसिलो खानेकुरो सासले तानेर मुखमा गाँस हाल्ने गरी; त्यसरी गाँस हाल्दा शब्द आउने चालले।
सप्रमाण- *वि.* [सं.] प्रमाणसहितको; प्रमाण भएको।
सप्राइ- *ना.* [√ सप्र (+आइ)] सप्रने काम वा किसिम।
सप्रिनु- *अ.क्रि.* सप्रने काममा लागिनु।
सप्प्याक- *ना.* [अ.मू. सप्प्याक्+अ] मुछेर खाइने चालले।
सप्प्याकसुप्रुक- *क्रि.वि.* मुछेर खाइने र रसयुक्त गिलो खानेकुरो चाँडचाँडै खाएजस्तो गरेर।
सप्प्याक्क- *क्रि.वि.* एक्कासि रसिलो खानेकुरो स्वादसित गाँस हाली खाने चालसँग।
सप्लाइ- *ना.* [√ सप्लाउ (+आइ)] सप्लाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सप्लाइनु- *अ.क्रि.* सप्लाउने काम होइनु।
सप्लाउनु- *अ.क्रि.* [सं. सपल्लव] १. बालीनाली, बोटबिरुवाहरू हलक्क र राम्ररी बढ्नु; कलकलाउँदो हुनु; मौलाउनु; झाँगिनु। २. शरीर मोटोघाटो र रातोपिरो हुनु। ३. गरेका कामकुराको उन्नति हुनु; बढिबढाउ हुनु।
सप्लेँटो/सप्ल्याँटो- *वि.* सब्लेँटो/सब्ल्याँटो।
सफर- *ना.* [अ.] १. मनोविनोदका निम्ति गरिने टाढाको यात्रा;

घुमफिर। २. यात्रा; भ्रमण।
सफरमैना- *ना.* सैनिक अभियानमा वा ठुलाबडाको सवारी चलाउँदा अघिअघि गएर बाटो, बास, रसदपानी आदिको बन्दोबस्त गर्ने सैनिक टोली; पेस्की फौज।
सफरी- *वि.* १. भ्रमणसित सम्बन्ध राख्ने; सफरसम्बन्धी। २. बोकेर हिँडाउनडुलाउन मिल्ने खाट; क्याम्पखाट। ३. सफर गर्दा लगाउन छरितो मानिएको अत्याधुनिक शैलीको, कोटसमेतको काम दिने कमिज।
सफल- *वि.* [सं.] १. गरेको प्रयास सार्थक वा सिद्ध भएको; कुनै कामकुरो फत्ते भएको। २. फलसहितको; फलयुक्त।
सफलता- सफल हुने काम वा अवस्था।
सफलीभूत- *वि.* गरेको काम वा कुरो सफल भएको; कार्यसिद्धि भइसकेको।
सफा- *वि.* [अ.] १. धुलोमैलो वा कसर, फोहोर आदि नभएको; स्वच्छ; चम्किलो; साफ; सुग्घर। २. बिटुलो नभएको; शुद्ध; चोखो। ३. दोष, दाग वा छलकपट नभएको; निर्दोष; बेदाग; निष्कपट। ४. बुट्टा, धर्सो आदि नभएको; सादा।
सफाइ- *ना.* [सफा+आइ] १. सफा हुने छाँट; शुद्धता। २. सफा, सुग्घर गर्ने काम। ३. कुनै अपराधीलाई लागेको खतबात, मुद्दा आदिको निर्णय भई दोष वा अभियोग मेटिएर हुने छुटकारा; दोष वा अभियोगबाट हुने मुक्ति; पार पाउने वा निर्दोष साबित हुने काम। ४. हातको चतुऱ्याइँ; हातसाफ।
सफाइ पत्र- *ना.* लागेको दोष, अभियोग आदिबाट सफाइ पाएको कुरा लेखिएको कागत।
सफाचट- *ना.* [अ. सफा+चट] १. भएजति सबै सखाफ पार्ने वा सिद्ध्याउने काम; सबै बेमाख। २. बिलकुल साफ; एकदम सफा।
सफाट्याम्पो- *ना.* ब्याट्री वा ग्याँसबाट चल्ने भएकाले धुवाँ नफाल्ने ट्याम्पो।
सफारी- *ना.* [अङ्.] १. जङ्गली जनावरको सिकार गर्ने वा अवलोकन गर्ने अभियान। २. हल्का खालको सुट।
सफारी पार्क- *ना.* सिंह, बाघ, हात्ती, गैँडा आदि जङ्गली जनावरहरू स्वतन्त्र रूपमा विचरण गर्न पाउने गरी छुट्ट्याइएको जमिनको ठुलो भाग; वन्यजन्तु आरक्षण केन्द्र।
सफासफ- *क्रि.वि.* [सफा+सफा] एकदम सफासँग; खुलस्तसाथ। (उदा.- तिमी सफासफ भन न, कुरो के हो?)
सफासफी- *क्रि.वि.* सफासफ चालासित; खुल्लमखुल्ला; सफासफ। (उदा.- भेट त भयो, सफासफी कुरो हुन पाएन)।
सफासुग्घर- *वि.* [सफा+सुग्घर] सफा र सुग्घर रहेको; फोहोरमैला हुन नपाएको; स्वच्छ; निर्मल।
सफेद- *वि.* [अ.] १. सफा र सेतो; श्वेत। २. बुट्टा वा रङ्गीचङ्गी नभएको; सादा। ३. चम्कने; उज्ज्वल; सुकिलो।
सफेदी- *ना.* सफेद हुने छाँट; सेतोपन।
सब१- *वि.* [सं. सर्व] भएभरको; सम्पूर्ण; तमाम; कुल; सारा। (सब कठिन अल्छीले, सब सहज उद्योगले- उखान)।
सब२- *वि.* [अङ्.] मुख्यभन्दा एक श्रेणी तल्लो; नायब; सहायक; छोटो (जस्तो- सब-एकाउन्टेन्ट (नायब लेखापाल), सब-इन्सपेक्टर (सहायक निरीक्षक), सब-पोस्ट अफिस (छोटी हुलाक) इ.)।
सबन्ध- *वि.* [सं.] सर्तअनुसारको; प्रतिबन्धसहितको।
सबन्ध मुक्ति- *ना.* कुनै कैदीलाई तोकिएको समयमा पुनः भ्यालखानामा उपस्थित हुने गरी केही समय छोड्ने काम; सप्रतिबन्ध तथा आवधिक मुक्ति।
सबल- *वि.* [सं.] १. बलले युक्त; शक्तिशाली; बलियो। २. फौज वा सेनाले सज्जित।
सबलीकरण- *ना.* कुनै ध्यानाकर्षित विषय वा वस्तुमा अझै चाख जगाउन गरिने क्रियाकलाप।
सबाई- *ना.* कागत बनाउने काममा प्रयोग हुने एक प्रकारको घाँस।
सबार- *ना.* [फा. सवार] सवारी (दिव्य.)।
सबासुदो- *ना.* [भो.ब.] लिम्बूको अमालमा मुद्दा फैसला भएपछि जित्नेले भलादमीलाई दिने दस्तुर।
सबासुद्धो- *ना.* [सबा+सुद्ध] साउँसँगै लिइने सयकडा पचासका हिसाबले लाग्ने ब्याज वा दस्तुर; साँवासुद।
सबिता- *ना.* [सोभिता] हल्का रातो रङ हुने एक प्रकारको सेतो चम्किलो धातु।
सबुत/सबुद- *ना.* [अ. सबूत] १. मुद्दामामिला, झैझगडा आदिमा दसीप्रमाण, साक्षीसरजमिन, लिखतकागत आदि सबै कुरा ऐनले निर्देशित गरेअनुसार बुझ्न सकिने अवस्था वा तिनको समष्टि रूप (उदा.- सबै सबुत बुझेर फैसला भएमा नै ठिक न्याय पाइन्छ)। २. कुनै कुराको यथार्थ प्रमाण वा निस्सा।
सबेर- *ना.* [सं. सुवेला] १. उज्यालो हुनेहुने बेला; एकाबिहान; सखार। २. प्रातःकाल; बिहान। ३. कुनै तोकिएको समयभन्दा पहिलेको समय।
सबै- *वि.* [सब+नै] भएभरको जम्मै; सारा नै; सम्पूर्ण सबै कुरा चल, कीर्ति अचल- उखान।
सब्जा- *ना.* [फा.] १. कालो भाव मिसिएको सफेद रङको घोडा। २. असल जातको बम्बई आँपको एक प्रकार।
सब्जी- *ना.* [फा.] तरकारी; सागपात; सागसब्जी।
सब्लेँटो/सब्ल्याँटो- *वि.* [सं. सव्य+एँटो/याँटो] लुगा, कागत आदिको सुल्टो (भाग); उल्टो वा बिल्ल्याँटो नभएको; सुल्टो। (उदा.- गन्जी बिल्ल्याँटो भयो, सब्ल्याँटो पारेर लाऊ)।
सभा- *ना.* [सं.] १. प्रवचन, भाषण, छलफल, विचार आदिका निम्ति एकत्रित जनसमूह; सार्वजनिक भेला। २. सभाभवन; बैठक। ३. कुनै उद्देश्यपूर्तिका निम्ति सङ्गठित सङ्घ वा संस्था। ४. सूर्य वा चन्द्रमाको वरिपरि देखिने बिम्ब अथवा मण्डल। ५. परिधि; वृत्त।
सभाकक्ष- *ना.* प्रतिनिधि सदस्यहरू वा आमन्त्रित व्यक्तिहरू भेला भई कुराकानी, सरसल्लाह आदि गर्ने, पत्रकारहरूसित भेटघाट गर्ने, कुनै समारोह सम्पन्न गर्ने जस्ता विभिन्न काम गरिने ठुलो दलान वा बैठककोठो।
सभागृह- *ना.* सभा गर्नका निम्ति निर्मित घर; सभा हुने ठाउँ वा घर;

सभाभवन।
सभाग्रणी- *ना.* सभाका अगुवा वा मुख्य; सभामुख।
सभात्याग- *ना.* सभामा भएगरिएका कुनै प्रस्ताव वा स्थितिप्रतिको विरोध दर्साउँदा थोरै वा धेरै सदस्य सभा छाडेर बाहिर निस्कने काम।
सभापति- *ना.* १. कुनै सङ्घसंस्था वा समितिको प्रमुख अधिकारी; अध्यक्ष। २. कुनै सभाको सञ्चालनका निम्ति रोजिएको, नाम प्रस्तावित भएको वा वरण गरिएको विशिष्ट व्यक्ति।
सभामण्डप- *ना.* १. कुनै विशेष सभाको आयोजनाका निम्ति तयार गरिएको मञ्च। २. सभागृह।
सभामुख- *ना.* सभाका अग्रणी वा प्रमुख व्यक्ति; सभाको अध्यक्ष; सदननेता।
सभासद्- *ना.* १. सम्बन्धित कुनै सभा वा गोष्ठीको अङ्गका रूपमा रहेको अधिकृत व्यक्ति; सभाको सदस्य; पार्षद्। २. सभामा भाग लिने भलादमी; सभ्य।
सभ्य- *वि.* [सं.] १. सभाका निम्ति योग्य वा सुहाउँदो; विनयी; शिष्ट; भद्र। २. विश्वास गर्न सकिने; विश्वस्त। *ना.* ३. सभाको सदस्य; सभासद्। ४. कुलीन वा शिष्ट व्यक्ति; भलादमी।
सभ्यता- *ना.* १. सभ्य हुनाको भाव, गुण, विशेषता वा स्थिति; शिष्टता; भद्रता। २. कुनै जाति वा राष्ट्रको सामाजिक, भौतिक, आध्यात्मिक आदि अवस्था र उन्नति-प्रगतिको सम्पूर्ण प्रतिबिम्ब।
सम्- *उप.* [सं.] शब्दका अगाडि जोडिएर उत्कृष्टता, निरन्तरता, पूर्णता, समानता, सामीप्य आदिको अर्थ बोध गराउने, पञ्चम वर्ण रहने वा शिरबिन्दु पनि हुने शब्द। (जस्तो- सम्पूर्ण, सम्मान, सम्मोहन, संयत, संरक्षण, संसार इ.)।
सम- *वि.* [सं.] १. घटीबढी, लामोछोटो, ठुलोसानो आदि नभएको; बराबर; समान; सदृश; तुल्य। २. सम्म परेको; समथर। ३. कसैको ओड नलिने; निष्पक्ष; तटस्थ। ४. जोर सङ्ख्या वा गन्ती (जस्तो- २, ४, ६, ८ आदि)। *ना.* ५. योग्य वस्तुको अनुरूप प्रशंसा गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार। ६. सङ्गीतमा लय तथा तालको विश्राम हुने ठाउँ।
समकक्ष- *वि.* समान कक्षा वा दर्जाको; बराबरीको।
समकक्षी- *वि.* समान कक्षा वा तहमा रहेर काम गर्ने (व्यक्ति)।
समकालीन- *वि.* एकै समयको वा एकै समयमा भएको; उही बखतको (घटना, कुरा, विषय आदि)।
समकोण- *ना.* रेखागणितमा नब्बे अंश भएको कोण।
समकोणी- *वि.* चारै कोण बराबर भएको; समकोणको (क्षेत्र)।
समक्ष- *क्रि.वि.* [सं.] आँखाको सामुन्ने; अगाडि; मुखेन्जी।
समग्र- *वि.* [सं.] समस्त; सबै; पूर्ण; पूरा; अन्तिम। (उदा.- हामी समग्रको एउटै विचार भए राम्रो हुन्थ्यो। तपाईंका समग्र कविता पढेको छु)।
समङ्किता- *वि.* [सं.] राम्ररी चित्रित वा निर्मित गरिएको (देवीको मूर्ति आदि)। (सालङ्कारा, समङ्किता। - ल. प्र. देवकोटा, सुलोचना)।
समचाप- *ना.* [सं.] हावा आदिको समान चाप वा थिचाइ।
समचाप रेखा- *ना.* हावाको समान थिचावट भएका स्थानहरूलाई जोड्ने रेखा।
समच्छे- *वि.* [सं. समक्ष] १. सबै बराबर भएको; एकछत्त; छ्यासमिसे। (उदा.- सबै थोक समच्छे भैसक्यो, के गरेको!) *ना.यो.* २. समक्ष; सामुन्ने।
समजातीय- *वि.* [सं.] १. समान जातिको; एउटै जातको। २. एउटै विचारको।
समझ- *ना.* [प्रा. समुज्झ] १. जान्ने, बुझ्ने र सम्झने मानसिक शक्ति; बुद्धि; ज्ञान। २. विचार; विवेक।
समझदार- *वि.* समझ भएको; बुद्धिमान्; विचारवान्।
समझदारी- *ना.* समझदार हुने काम वा स्थिति; बुद्धिमानी; होसियारी।
समतल- *वि.* [सं.] सतह होचोअग्लो नभई बराबर भएको; सम्म परेको; समथर। २. समशीतोष्ण; मधुरो।
समता- *ना.* [सं.] १. सम हुनाको भाव वा अवस्था; समानता; एकनासेपन; बराबरी। २. पक्षपात नगर्ने ढाँचा; निष्पक्षता। ३. समान स्तरका शब्दविन्यासद्वारा आदिदेखि अन्त्यसम्म एक पद हुँदा हुने, साहित्यिक दश गुणमध्ये एक।
समताप- *ना.* [सं.] एकनासको ताप; बराबरी तातो।
समताप मण्डल- *ना.* पृथ्वीमण्डलभन्दा माथिल्लो तहको वायुमण्डल।
समतुल्य- *वि.* [सं.] सबै दृष्टिले बराबरीको; समान दँजाइमा आउने।
समथर- *वि.* [सं. समस्थल] १. होचोअग्लो नभएको; सम्म परेको; समतल। *ना.* २. सम्म ठाउँ वा जमिन।
समथरिलो- *वि.* १. समथर भएको; सतह मिलेको। २. एकतर्फ मात्र थोरै अग्लिँदै गएको।
समथर्‍याइलो- *वि.* समथर होलाजस्तो; समथर पार्न सकिने।
समदर्शी- *वि.* [सं.] सबैलाई समान दृष्टिले हेर्ने तथा आफन्त र पराई भन्ने साँघुरो विचार नलिने; पक्षपातरहित।
समदृष्टि- *ना.* [सं.] सबैलाई समान रूपले हेर्ने काम; सबैमा एकै नजर राख्ने काम।
समद्विभुज- *ना.* [सं.] रेखागणित वा ज्यामितिमा उस्तै किसिमका, बराबरका नाप भएका दुई भुजा।
समन- *ना.* [अ.] फौजदारी मुद्दाका प्रतिवादीलाई आफ्नो भन्नुपर्ने प्रमाणसहितको उत्तर दिन आऊ भनी बोलाइने वा अदालतमा हाजिर हुनका निम्ति पक्राउ गर्न पठाइने पुर्जी।
समन्त- *वि.* [सं.] १. सम्पूर्ण; समस्त। *ना.* २. सीमा; हद।
समन्तप्रभा- *ना.* बौद्धधर्ममा त्रयोदश भूमिको एघारौँ भूमि; वज्रयानको एकादश भूमि।
समन्तभद्र- *ना.* १. पञ्चबोधिसत्त्वमध्ये एक; बुद्धदेव। २. वैरोचन वा वज्रधाइम्वीश्वरीका छोराको नाम।
समन्वय- *ना.* [सं.] १. दुई वा अनेक कुराको पारस्परिक सम्बन्ध वा मेल; संयोग। २. कार्य र कारणको सङ्गति।
समन्वयात्मक- *वि.* समन्वय वा मेल ल्याउने; मिलाउने किसिमको।
समन्वित- *वि.* [सं.] १. आफैं राम्ररी मिलेको; समन्वय भएको। २. परस्परमा गाँसिएको; गाभिएको।
समन्वित चेतना- *ना.* साहित्यिक रचनामा विचार र भाव परस्पर

एकात्म रूपमा रहेको अवस्था।

समन्वेषण- *ना.* [सं.] कुनै प्रदेश वा क्षेत्रभित्र गएर त्यहाँको चारैतिरको स्थिति, वातावरण आदि पत्ता लाउने काम।

समपहरण- *ना.* [सं.] सरकारद्वारा दण्डका रूपमा कसैको धन-सम्पत्ति जफत गर्ने काम; दण्डस्वरूप हुने धनसम्पत्तिमाथिको कब्जा।

सममूल्यदर- *ना.* [सम+मूल्य+दर] सबैतिर एकैनास कायम भएको मूल्य वा भाउ।

समय- *ना.* [सं.] १. घडी, पला, दिनरात, बिहानबेलुकी, गते, तिथि, वार, साता, पक्ष, महिना, ऋतु, अयन, वर्ष, दशक, शताब्दी आदि नामले बुझिने वा तिनको परिणति जनाउने गतिमय अवस्था। २. कुनै काम वा घटना भएको र विशेष परिस्थिति आइलागेको काल वा बेला। ३. कुनै कामकाजको बखत; बेला; मौका; अवसर। ४. बचेको वा खाली भएको क्षण, फुर्सद; अवकाश। ५. कुनै प्रवाहक्रममा चलेको नियम; प्रथा।

समयतालिका- *ना.* १. रेल, मोटर, बस, हवाईजहाज आदि यातायातका साधनको पुग्ने र छुट्ने, पढाइ, परीक्षा, खेल आदिको सुरु हुने र सकिने, कुनै समारोह, कार्यक्रम वा विषयको सञ्चालन हुने आदि समयको निर्धारित सूची; समयसूची। २. खास योजना वा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न व्यवस्थित रूपमा बाँडफाँड गरिएको समयविवरण; समयसारिणी।

समयनिष्ठ- *वि.* समयको सदुपयोग गर्ने वा समय सित्तैं खेर नफाली नियमानुकूल प्रत्येक काम गर्ने; तोकिएको समय, स्थान र काममा संलग्न हुन विलम्ब नगर्ने बानी भएको।

समयबजी- *ना.* विशेषतः नेवारजातिमा प्रचलित कुनै कार्य वा भोजभतेरभन्दा पहिले गरिने हलुका चमेना।

समयबिन्दु- *ना.* समयको मध्य भाग वा टुङ्गो लाग्ने ठाउँ।

समयसारिणी- *ना.* निर्धारित समयको सूची; समयतालिका।

समयसूची- *ना.* समयको निर्धारित विवरण; समयतालिका।

समयानुकूल- *वि.* समयअनुसारको; बखतसुहाउँदो।

समयालेख- *ना.* समय जनाउने अभिलेख; टाइम; रिकर्ड।

समयावधि- *ना.* कुनै निर्दिष्ट कामकुराका निम्ति लाग्ने वा तोकिने खास समय; समयको अवधि वा सीमा।

समयावसान- *ना.* १. कुनै समयको आखिरी वा समाप्तिको बेला। २. सत्रावसान।

समर- *ना.* [सं.] सङ्ग्राम; युद्ध; लडाइँ।

समरजङ्ग- *ना.* [अ. सैफर-जङ्ग] बाटोघाटो आदि बनाउने, सुधार्ने काम गर्ने, नेपालको चपरासी पल्टन।

समरस- *वि.* [सं.] कला वा काव्यमा भेदाभेदसंवेद्य दुवैबाट समान रूपले आनन्दबोध हुने; समान आस्वादन वा रस दिने।

समरसता- *ना.* समरस हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।

समराङ्गण- *ना.* [सं.] लडाइँको मैदान; युद्धभूमि।

समरूप- *ना.* [सं.] उस्तैउस्तै आकार भएका दुई वा दुईभन्दा बढी चित्र र वृत्ति।

समरूपता- *ना.* समान रूप भएका वस्तुहरूको अवस्था; खास कुरा वा समूहमा हुने समान गुण वा विशेषता।

समरो- *वि.* [सं. सम+रो] १. खाएर, धेरै मोटाएर वा सुन्निएर टुन्न परेको। २. बराबरको; डोलो; सुडौल।

समर्चन/समर्चना- *ना.* [सं.] १. राम्ररी गरिएको पूजाआजा। २. आदरसत्कार; मानमर्यादा।

समर्थ- *वि.* [सं.] १. शक्ति वा क्षमता भएको; तागतदार; बलवान्। २. कुनै काम पार लाउन सक्ने; लायक; योग्य।

समर्थक- *वि.* [सं.] १. कुनै कामकुरा, प्रस्ताव, राय आदिको समर्थन, पुष्टि वा अनुमोदन गर्ने। २. अरू कसैले भनेका कुरामा सही थाप्ने। *ना.* ३. उमेदवार हुँदा, कुनै नियम प्रस्तुत गर्दा आदि कार्यमा प्रस्तावकका कुरामा विधिवत् समर्थन जनाउने व्यक्ति।

समर्थता- *ना.* [सं.] समर्थ हुने चाल वा स्थिति; सशक्तता।

समर्थन- *ना.* [सं.] १. कुनै प्रस्ताव तथा राय, विचार र कसैले भनेका कामकुरालाई अनुमोदन वा पुष्टि गर्ने काम। २. प्रस्तावकका कुरालाई सकार्ने वा सिद्ध गर्ने काम।

समर्थन कर्ता- *वि.* समर्थन गर्ने; अनुमोदन जनाउने; समर्थक।

समर्थन पुस्तिका- *ना.* पासबुक।

समर्थनीय- *वि.* समर्थन गर्न योग्य; अनुमोदन गर्न उचित।

समर्थ मानव- *ना.* [सं.] नृतत्त्वका दक्षिणी नरवानर र लुप्तशृङ्खला।

समर्थित- *वि.* [सं.] समर्थन वा पुष्टि गरिएको; ठिक छ वा गर्नुपर्छ भनी सिद्ध गरिएको; अनुमोदित।

समर्पक- *वि.* [सं.] श्रद्धापूर्वक दिने वा चढाउने; समर्पण गर्ने।

समर्पण- *ना.* [सं.] १. श्रद्धासाथ कसैलाई कुनै चिज दिने वा चढाउने काम; आदरपूर्वकको अर्पण। २. आफ्नो अधिकार, स्वामित्व आदि अरू कसैलाई दिने वा सुम्पने काम।

समर्पित- *वि.* [सं.] १. समर्पण गरिएको; चढाइएको। २. सुम्पिएको।

समवकार- *ना.* [सं.] पुराणइतिहास आदिसित सम्बन्धित कुनै देवता वा असुरको कथा भएको, विमर्श सन्धिबाहेक अन्य चारैवटा सन्धि हुने र वीररसप्रधान, तीनअङ्के रूपक; एक प्रकारको पूर्णाङ्की रूपक; एक प्रकारको पूर्णाङ्की नाटक।

समवयस्क- *वि.* [सं.] समान वा एउटै उमेरको; उमेरमिल्दो; दौंतरी।

समवर्ती- *वि.* [सं.] सँगसँगै हुने, रहने वा चल्ने; बराबरीको दाँजोमा रहेको।

समवाय- *ना.* [सं.] १. समुदाय; समूह; जमात; समष्टि। २. घनिष्ठ सम्बन्ध; अटुट साइनो। ३. गहिरो मेल वा मिलाप; अविच्छिन्न संयोग।

समवितरण- *ना.* [सं.] खाद्यान्न वा वस्त्रादिको कमी भएका नागरिकहरूलाई प्रतिदिन, प्रतिसप्ताह वा प्रतिमासका लागि निर्धारित वस्तुहरू समान मात्रामा वितरण गर्ने कार्य वा व्यवस्था।

समवेत- *वि.* [सं.] १. एकत्र भएको; जोरिएको; सम्मिलित। २. घनिष्ठता वा अभेद्य रूपले सम्बन्धित; अन्तर्भूत।

समवेदना- *ना.* [सं.] १. आफन्तहरू मित्रवर्ग वा परिचित कसैलाई स्वजनको मृत्युवियोग, दुःखविपद् आदि पर्दा आफूलाई पनि हुने त्यस्तै वेदना वा दुःखको अनुभव। २. त्यस्तो वेदना वा दुःखको अनुभव हुँदा प्रकट गरिने भाव; सहानुभूति।

समवेदना सन्देश- *ना.* शोकाकुल व्यक्ति वा परिवारलाई पठाइने समवेदना वा दुःखयुक्त सन्देश।

समशीतोष्ण- *वि.* [सं.] शीत र उष्म सम भएको; ज्यादा गर्मी पनि नहुने र ज्यादा ठन्डा पनि नहुने।

समशीतोष्ण कटिबन्ध- *ना.* भूमध्यरेखादेखि साढे तेइस र साढे छ्यसट्ठी अंशका बिचमा पर्ने, शीत र उष्म समान भएको, उत्तर र दक्षिणका दुई भाग।

समष्टि- *ना.* [सं.] उस्तै खालका वा भएभरका वस्तुहरूको मेल; व्यक्तिको समूह वा जमात।

समष्टिमूलक- *वि.* मूल रूपमा समष्टि भएको; समष्टिको प्रमुखता हुने।

समष्टिवाद- *ना.* व्यक्तिलाई प्रधानता नदिई सामाजिक र सामूहिक नियन्त्रण नै मानवीय विकासका निम्ति अनिवार्य मानिने तथा देशको शासनव्यवस्था वा सम्पूर्ण उत्पादन र उत्पादित वस्तुहरूको अधिकार समष्टि रूपमा जनताको हातमा हुनुपर्छ भन्ने राजनीतिक सिद्धान्त वा विचारधारा।

समष्टिवादी- *वि.* समष्टिवादसम्बन्धी; समष्टिवादलाई मान्ने।

समसमागमी- *ना.* [सं.] समलिङ्गीहरूका बिच यौनक्रीडा गर्नेहरूको वर्ग।

समसाँझै- *क्रि.वि.* [सम+साँझ+ऐ] साँझ पर्न लाग्दा; मध्य साँझमा

समसामयिक- *वि.* [सं.] एकै समयको वा एकै समयसित सम्बन्धित; उही वेलाको (जस्तो- समसामयिक परिस्थिति, समसामयिक पत्रिका, समसामयिक लेखक इ.)।

समसेर- *ना.* [फा. शम्शीरे १. तरबार। २. राणापरिवारका पुरुष व्यक्तिहरूले नामको पछाडि जोर्ने शब्द (जस्तो- देवशमशेर, चन्द्रशमशेर, जुद्धशमशेर इ.)।

समस्त- *वि.* [सं.] १. जे-जति छ सबै; सम्पूर्ण; तमाम; सारा। २. पूर्णतः गाँसिएको वा मिसिएको; संयुक्त।

समस्तर- *ना.* [सं.] वर्ग, स्थिति, गुण, आवश्यकता आदि दृष्टिले समान स्तर; बराबरी वा एकनासको तह। (उदा.- बजारभाउ नियन्त्रण गर्न मालको मूल्यमा समस्तर-निर्धारणको आवश्यकता छ)।

समस्तर निर्धारण- *ना.* भिन्नभिन्न शिक्षणसंस्थाबाट पढेर आएका शिक्षार्थीहरूको डिग्रीलाई तत्सम्बन्धी पाठ्यक्रम अध्ययन गरी खास तहअनुरूपको हो भनी तोकिदिने प्रक्रिया।

समस्थल- *वि.* [सं.] होचो अग्लो नभएको; सम्म परेको; समथर।

समस्या- *ना.* [सं.] १. समाधान गर्न गाह्रो पर्ने वा कुनै रूपबाट पनि समाधान निकाली तामिल गर्नुपर्ने कुरो; जटिल अवस्था। २. गाँठो फुकाउनुपर्ने कुनै विषय वा कुरो; अड्को। ३. कल्पना तथा भाव भरी छन्द पूरा गर्नका लागि कविहरूलाई दिइने कविताको एक अंश वा विषय।

समस्यापूर्ति- *ना.* समस्या दिइएको कुनै विषय वा अंशलाई आफ्ना शब्द तथा वाक्यद्वारा स्पष्ट पारी विभिन्न पाद बनाएर पूरा गर्ने काम।

समाइ- *ना.* [√ समाउ (+आइ)] समाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

समाइनु- *क.क्रि.* समाउने काम गरिनु; समातिनु।

समाउनु- *स.क्रि.* [सं. समानयन] १. कसैले दिएको कुरा लिनु; ग्रहण गर्नु; समात्नु। २. कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई हातले वा अन्य साधनले नफुस्कने पार्नु; पक्रनु। ३. प्रहरीले कुनै अभियोगमा कसैलाई पक्रनु। ४. स्वीकार गर्नु; अँगाल्नु।

समाकलन- *ना.* [सं.] राम्रोसँग गणना गर्ने वा तथ्याङ्क मिलाउने काम।

समाकुल- *वि.* [सं.] १. साह्रै घबडाएको; ज्यादै आकुल। २. घुइँचो भएको; भरिभराउ।

समाक्षरलोप- *ना.* [सं.] नजिकै रहेका दुइटा समान ध्वनिहरूमध्ये उच्चारणसुविधाका लागि कुनै एक ध्वनि हराउने प्रक्रिया (जस्तै- खरिददार > खरिदार)।

समाख्याता- *वि.* [सं.] कुनै कुराको राम्ररी व्याख्या वा वर्णन गर्ने।

समाख्यान- *ना.* [सं.] राम्ररी गरिएको व्याख्या वा वर्णन; विवरण; बयान।

समागत- *वि.* [सं.] सुबिस्तासाथ आइपुगेको; फिर्किएको; आएको।

समागम- *ना.* [सं.] १. नजिक वा अगाडि आउने वा पर्ने काम; भेट; मुलाकात। २. एकै ठाउँमा धेरै मानिसको भेला; जमघट; सङ्गम। ३. स्त्रीप्रसङ्; सम्भोग।

समाचार चित्र- *ना.* दृश्यसाधनका रूपमा कुनै घटनाविशेषको वर्णन गर्ने चलचित्र।

समाचार- *ना.* [सं.] १. भर्खरैको सूचना वा अखबारमा छापिएका हालखबर तथा नयाँ घटनाको विवरण; सम्चार; सन्देश। २. असल आचरण; राम्रो चालचलन।

समाचार पत्रिका- *ना.* समाचारपत्र।

समाचार समिति- *ना.* समाचारको सङ्कलन, वितरण आदि गर्ने अधिकृत संस्था वा निकाय (जस्तै- नेपालको रा. स. स., भारतको पी. टी. आई), चीनको सिन्ह्वा, जापानको क्योडो, फ्रान्सको ए. एफ. पी. इ.)।

समाचार सूचना- *ना.* समाचारपत्रका निम्ति आवश्यक वा समाचारका रूपमा प्रकाशित सूचना।

समाचार स्रोत- *ना.* समाचार प्राप्त गराउने कुनै पनि साधन, सम्बन्धित व्यक्ति, प्रतिनिधि वा समिति।

समाचारदाता- *ना.* समाचार दिने व्यक्ति; संवाददाता।

समाचारपत्र- *ना.* विभिन्न किसिमका समाचारहरू छापिएको नियमित समयमा प्रकाशित हुने पत्र (दैनिक, साप्ताहिक आदि); अखबार।

समाज- *ना.* [सं.] १. एउटै रहनसहन, व्यवस्था, धर्म आदि अँगाल्ने वा एकै स्थानमा बसोबास गर्ने मानिसहरूको समूह। २. सज्जनहरू भेला भई बस्ने ठाउँ। ३. कुनै विशेष उद्देश्य लिएर सङ्गठन गरिएको संस्था वा सङ्घ (जस्तो- आर्यसमाज, ब्रह्मसमाज, थारूसमाज आदि)।

समाजपरक समालोचना- *ना.* साहित्यलाई समाजसापेक्ष सम्झने र उयोगितावादी दृष्टिले साहित्यको मूल्याङ्कन गर्ने सिद्धान्त।

समाजवाद- *ना.* [सं.] समाजमा रहेको आर्थिक विषमता हटाई समता ल्याउनुपर्छ भन्ने र देशको सम्पूर्ण सम्पत्तिमा कसैको एकलौटी

अधिकार हुन नदिई सबैले मिलेर परिश्रम गर्दै उत्पादन र उपभोक्ताका साधनमा समाजको साझा अधिकार रहनुपर्छ भन्ने राजनीतिक सिद्धान्त।

समाजवादी जनवाद- *ना.* समाजवादी प्रजातन्त्र।

समाजवादी प्रजातन्त्र- *ना.* समाजवादी व्यवस्थाअन्तर्गत देशका बहुसङ्ख्यक श्रमिकवर्गका लागि जनवादी अधिकारहरूको व्यवस्था गरिने शासनपद्धति; समाजवादी जनवाद (चीन, उत्तर कोरिया आदि देशमा प्रचलित शासनव्यवस्था)।

समाजवादी- *वि.* [सं.] १. समाजवादलाई रुचाउने; समाजवादको अनुयायी। २. समाजवादसम्बन्धी; समाजवादको।

समाजवादी व्यवस्था- *ना.* श्रमिक वा मजदुरवर्गको नेतृत्व र अधिनायकत्वमा समाजवाद क्रियान्वित भएको शासनव्यवस्था।

समाजशास्त्र- *ना.* [सं.] समाज र यसका संरचनाको सैद्धान्तिक अध्ययन गर्ने विद्या; मानवसमाज तथा संस्कृतिको उत्पत्ति, विकास आदिको विवेचना गरिएको शास्त्र।

समाजशास्त्री- *वि.* समाजशास्त्रको ज्ञाता वा विद्वान्।

समाजी- *वि.* [सं.] १. समाजको; समाजसम्बन्धी। २. कुनै समाजमा सदस्यका रूपमा रहेको (जस्तो- आर्यसमाजी, ब्रह्मसमाजी आदि)।

समाताइ- *ना.* समात्ने काम वा किसिम।

समातासमात- *ना.* परस्परमा एकले अर्कालाई समात्ने काम।

समातिनु- *क.क्रि.* समाइनु; पक्रिनु।

समात्नु- *स.क्रि.* [सं. सम+आत्त १. अरूले दिएको कुनै वस्तु लिनु; ग्रहण गर्नु; अँगाल्नु। २. कुनै वस्तुलाई फुत्किन नसक्ने गरी अँठ्याउनु; पक्रनु। ३. प्रहरी वा सरकारी कर्मचारीले भाग्न नसक्ने गरी कसैलाई समाउनु; गिरफ्तार गर्नु। ४. कुनै वस्तुका निम्ति कसैलाई धरपकड गर्नु; करेप्नु।

समादर- *ना.* [सं.] विशेष आदर वा सम्मान; प्रतिष्ठा।

समादरणीय- *वि.* समादर गर्नुपर्ने; समादर गर्न योग्य।

समादान- *ना.* [फा. समायन] मैनबत्ती राखेर बालिने भाँडोविशेष।

समादृत- *वि.* [सं.] राम्रो किसिमले आदरसत्कार गरिएको; सम्मानित।

समादेश- *ना.* [सं.] सरकारको विशेष आदेश; राजाज्ञा; हुकुम।

समादेशक- *वि.* समादेश वा हुकुम दिने; उर्दी गर्ने; कमान चलाउने।

समाधान- *ना.* [सं.] १. सन्देह, शङ्का, मतभेद आदि हटाउने वा मेट्ने काम; निवारण; निराकरण। २. कुनै कठिन प्रश्न वा समस्याको टुङ्ग्याउनी। ३. राम्ररी मिलाउने वा स्थापना गर्ने काम। ४. मनको एकाग्र चिन्तन; समाधि।

समाधि क्षेत्र- *ना.* योगीको लास गाडिने ठाउँ; मरणघाट; चिहानडाँडो।

समाधि- *ना.* [सं.] १. ब्रह्मचिन्तनमा केन्द्रित हुने योगसाधनाको आठौँ तथा अन्तिम अवस्था। २. सम्पूर्ण क्लेशबाट मुक्त भई अनेक अलौकिक शक्तिसञ्चय गरिने योगसाधनाको फल। ३. ईश्वर वा ध्येयको ध्यानमा मग्न हुने काम; मानसिक एकाग्रता; ध्यान; तप; साधना। ४. योगी वा महात्माहरूको देहत्याग। ५. कसैको मृत शरीर गाडिएको ठाउँ; चिहान। ६.साहित्यमा अन्य कारणद्वारा कार्यसिद्धिको वर्णन हुने एक अर्थालङ्कार।

समाधि स्थल- *ना.* समाधिक्षेत्र।

समाधिस्थ- *वि.* १. समाधि लिएर बसेको; समाधि लगाएको। २. ध्यानस्थ।

समाधेय- *वि.* [सं.] १. परस्परमा सम्झाई-बुझाई मेलमिलाप गरिने (विवाद, झगडा आदि)। २. समाधान गर्न सकिने।

समान- *वि.* [सं.] १. तुलनात्मक तथा गुणात्मक दृष्टि र मूल्यगत महत्त्वले समेत बराबर भएको; उस्तै; सदृश; तुल्य। *ना.* २. शरीरमा रहने पाँच प्रकारका वायुमध्ये एक।

समान हक- *ना.* जाति, वर्ग, लिङ्ग, तथा धनीगरिब आदिको भेदभाव नरही नागरिकले मौलिक रूपमा पाउने बराबरीको अधिकार।

समानता- *ना.* समान हुने चाल वा स्थिति; तुल्यता; सादृश्य; साम्य।

समानाधिकरण- *वि.* [सं.] १. उही स्थान, वर्ग वा पदार्थमा विद्यमान; समान आधार भएको। २. व्याकरणमा एकै कारकको विभक्तिले युक्त। *ना.* ३. उही अर्थलाई स्पष्ट र राम्रो पार्न आउने एकै जातको वा समानार्थक अर्को शब्द। ४. कारकको समान सम्बन्ध।

समानान्तर मतदान- *ना.* पक्षविपक्ष दुवैतिर वा दुई समूहमा समान अन्तर भएको मतदान।

समानान्तर रेखा- *ना.* १. बराबरको दुरीमा रहेका वा खिचिएको रेखा। २. एक अक्षांशका स्थानबाट खिचिएका रेखा।

समानान्तर- *वि.* [सं.] १. दुवै कोण वा छेउ बराबरीको फरकमा रहेको; समान्तर। २. रूप, स्थिति, गुण आदिका दृष्टिले समान भएको; बराबरीको; समस्तरीय। ३. केही कुरामा समान भए पनि केही कुरामा भिन्न पनि रहेको; प्रतियोगी। ४. पहिले समान स्रोत, इतिहास, ध्येय आदि भए पनि पछि टुक्रिई वा फाटी मूल संस्था, धारा आदिको प्रतिरूपमा आएको (संस्था)। ५. कुनै व्यक्ति वा कुराको विकल्पका रूपमा पेस भएको वा उभिएको।

समानान्तर सरकार- *ना.* कुनै देशको विद्यमान सरकारको प्रतिस्पर्धा वा विरोधमा स्थापित तथा केही भागमा शासन गर्ने अर्को सरकार; प्रतिसरकार।

समानार्थक- *वि.* [सं.] समान वा उस्तै अर्थ भएको; उही अर्थ बुझाउने; पर्याय। (जस्तै- आकाशका समानार्थक शब्द- नभ, व्योम, गगन, सगर, अकास आदि)।

समानार्थी- *वि.* [सं.] समान अर्थ दिने; समानार्थक।

समानुपात- *ना.* [सं.] कुनै वस्तुको बराबरीको परिमाण वा मात्रा; एकनासको अनुपात।

समानुपातिक प्रतिनिधित्व- *ना.* क्षेत्र, जनसङ्ख्या, वर्ग आदिका आधार वा अनुपातले हुने तथा गरिने प्रतिनिधित्व।

समानुपातिक- *वि.* [सं.] समानुपातको विचार वा आधारले हुने; बराबरीको परिमाण वा मात्रामा आउने।

समानुपाती- *वि.* [सं.] समानुपातमा रहेको; समानुपात हुने; समानुपातसम्बन्धी।

समान्तर- *वि.* [सं.] हे. समानान्तर।

समापक- *वि.* [सं.] थालेको काम पूरा गर्ने वा टुङ्ग्याउने; कार्य समाप्त गर्ने (उदा.- यस अनुष्ठानको समापक तपाईं नै हुनुहुन्छ)।

समापन- *ना.* [सं.] १. कुनै कार्य पूर्ण गर्ने काम; कार्यको सम्पन्नता; समाप्ति; टुङ्ग्याइ। २. उपलब्धि; प्राप्ति। ३. मार्ने काम; हिंसा;

नाश।
समापन प्रस्ताव- *ना.* पहिलेदेखि चलेको कुनै वादविवाद, छलफल आदिलाई टुङ्ग्याउन ल्याइएको प्रस्ताव; विवादान्त प्रस्ताव।
समापन समारोह- *ना.* विभिन्न काम वा चरणमा विभाजित गरी पूर्ण भएको कुनै कार्यक्रम वा आयोजनालाई विसर्जन गरिने समारोह।
समापनीय- *वि.* समापन गर्न वा हुन योग्य; समाप्त हुन उचित; समाप्य।
समापन्न- *ना.* [सं.] १. संयोगले एकसाथ आइपर्ने कुनै दुई कार्य वा घटना। *वि.* २. त्यस्तो घटना वा कार्यका रूपमा आएको; घटित। ३. पूरा भएको; समाप्त। ४. दुःखी; पीडित। ५. मारिएको।
समापवर्तक- *वि.* [सं.] १. समापवर्तन गर्ने। *ना.* २. गणितमा दुई वा धेरै राशिलाई अलगअलग भाग गर्दा शेष नरहने गरी भाग गर्न सकिने सङ्ख्या (जस्तो- २७, ३६, ४५ अङ्कलाई ९ ले भाग दिँदा केही शेष रहँदैन। यसैले (उक्त तीनवटै राशिको समापवर्तक हो)।
समापवर्तन१- *ना.* [सं.] १. प्राचीन हिन्दु परम्पराअनुसार ब्रह्मचर्याश्रममा रही वेदवेदाङ्गको अध्ययन पूरा गरी गुरुकुलको ब्रह्मचर्याश्रमबाट गृहस्थाश्रममा फर्कने क्रिया; द्विजातिका षोडश संस्कारमध्ये एक। २. गएको ठाउँबाट फर्केर आउने क्रिया; पुनरागमन; प्रत्यागमन। ३. विश्वविद्यालयका स्नातक वा सोभन्दा माथिका परीक्षामा समुत्तीर्ण भएका स्नातकहरूलाई उपाधि वितरण गर्ने कार्य; उपाधि वितरणोत्सव; दीक्षान्त समारोह।
समापवर्तन२- *ना.* [सं.] गणितमा समापवर्तक निकाल्ने क्रिया-प्रक्रिया।
समापिका क्रिया- *ना.* व्याकरणका दृष्टिले वाक्य पूरा गर्न आउने र पूर्ण अर्थ दिने क्रियापद (जस्तो- जान्छ, जान्छु आदि)।
समापिका- *वि.* [सं.] सम्पन्न गर्ने; समाप्त गर्ने; पूरा गर्ने; (स्त्री)।
समापित- *वि.* [सं.] समापन गरिएको; पूर्ण गरिएको; समाप्त।
समाप्त पुनरादान- *ना.* वाक्य पूरा भइसकेपछि त्यसमित्र पद जोड्दा हुने वाक्यदोष।
समाप्त- *वि.* [सं.] सिद्धिएको; पूरा भएको; टुङ्गिएको; बाँकी नरहेको।
समाप्तम्- *ना.* १. तमसुक वा पुराना चिट्ठीपत्र आदिका पुछारमा लेखिने शब्द। २. समाप्ति।
समाप्ति- *ना.* [सं.] भइरहेको वा चलिरहेको कामकुराको अन्त वा टुङ्ग्याइ; टुङ्ग्याउनी।
समाप्तिक- *ना.* १. वेदको अध्ययन समाप्त गर्ने व्यक्ति। *वि.* २. समाप्त वा पूरा गर्ने; समापक।
समाप्य- *वि.* [सं.] समाप्त गर्न योग्य; पूरा गर्न लायक।
समायोग- *ना.* [सं.] १. सम्बन्ध; संयोग; भेट। २. तयारी। ३. राशि; सङ्ग्रह।
समायोजक- *ना.* [सं.] समायोजन गर्ने व्यक्ति।
समायोजन- *ना.* [सं.] १. कसैलाई वा कुनै कुरालाई वातावरण, परिस्थिति आदिको अनुकूल बनाउने काम; वातावरण, परिस्थिति आदिसँग मिल्दोपन। २. आवश्यक परेका वा खोजेका बेला पाइने गरी मालसामान जोरजाम गर्ने वा जगेडा राख्ने काम। ३. संयोजन; सन्तुलन।
समारम्भ- *ना.* [सं.] १. विशेष किसिमले वा राम्ररी गरिएको आरम्भ; कुनै शुभ कामको आरम्भ; शुभारम्भ। २. उद्यम। ३. अङ्गराग।
समारोह- *ना.* [सं.] १. कुनै चाडपर्व वा विशेष अवसरमा राम्रो तयारीका साथ गरिने आयोजना; सजधजका साथ मनाइने उत्सव। २. राम्ररी मास्तिर चढ्ने काम; उक्लने काम।
समार्थक- *वि.* [सं.] हे. समानार्थक।
समार्थी- *वि.* [सं.] हे. समानार्थी।
समालाइ- *ना.* समाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
समालिनु- *अ.क्रि.* धैर्य लिएर बस्नु; सँभालिनु।
समालोचक- *ना.* [सं.] १. कुनै साहित्यिक कृति, रचना वा अन्य प्रकारका विषयवस्तुको समालोचना गर्ने व्यक्ति; आलोचक; समीक्षक। *वि.* २. टीकाटिप्पणी गर्ने; गुणदोष देखाउने।
समालोचन/समालोचना- *ना.* १. कुनै विषयवस्तु वा कुराका राम्रानराम्रा पक्षको मूल्याङ्कन निष्पक्षताका साथ गर्ने काम। २. कुनै साहित्यकारका विशेषता वा साहित्यिक कृतिका गुणदोषको वस्तुगत विवेचना। ३. कुनै ग्रन्थ, लेख, व्यक्ति आदिका गुणदोषको सम्यक् विवेचना गरिएको लेख वा प्रबन्ध; आलोचना; समीक्षा।
समालोचित- *वि.* [सं.] समालोचना गरिएको; आलोचित।
समालोच्य- *वि.* [सं.] समालोचना गर्नुपर्ने; समालोचना गर्न योग्य।
समाल्नु- *स.क्रि.* सँभाल्नु।
समाविष्ट- *वि.* [सं.] १. समावेश वा सामेल गरिएको; सम्यक् प्रविष्ट। २. अर्कामित्र समावेश भएको; अन्तर्भाव भएको; राम्ररी अटाएको।
समावृत्त- *वि.* [सं.] १. राम्ररी घेरा हालिएको; घेरिएको। २. छोपिएको; ढाकिएको।
समावेदन- *ना.* [सं.] राम्ररी तयार गरिएको आवेदन; विशेष रूपको निवेदन; बिन्तीपत्र।
समावेश- *ना.* [सं.] १. सामेल गर्ने वा गराउने काम; सम्यक् प्रवेश। २. कुनै विषय वा वस्तु अर्को विषय वा वस्तुभित्र मिल्ने काम; अन्तर्भूत हुने क्रिया; अन्तर्भाव।
समाश्रय- *ना.* [सं.] १. राम्रो किसिमको आश्रय; सहारा। २. कसैको आडभरोसा लिने काम; कसैको आश्रयमा जाने स्थिति वा प्रक्रिया।
समाश्रित- *वि.* [सं.] कसैको सहारा वा आडमा बसेको; सम्यक् आश्रित।
समास- *ना.* [सं.] १. व्याकरणअनुसार शब्दरचनाका क्रममा दुई वा दुईभन्दा बढी शब्द नियमानुसार विभक्तिलोप, ध्वनिहरूको हेरफेर, संयोग आदि भई पूरै पदको एउटै अर्थ वा शब्दानुसारको अर्थ बुझाउने गरी मिल्ने, एउटै पद बन्ने वा समस्त हुने काम; परस्पर सम्बन्ध रहने मुक्त शब्दहरूको एकमेल हुने काम (जस्तै- घरको काज = घरकाज, सानी आमा = सानीमा, दुई बाटाको समूह = दोबाटो, घर र बारी = घरबारी इ.)। २. उपर्युक्त प्रकारले विभिन्न रूपबाट समास हुने तत्पुरुष, कर्मधारय, द्विगु, द्वन्द्व, बहुव्रीहि, अव्ययीभाव आदि भेद वा प्रकार। ३. सङ्क्षेप। ४. सानोमा धेरै अटाउने काम।

समासित- *वि.* समास भएको; मिलेको; समस्त।
समासीन- *वि.* १. राम्ररी बसेको। २. उच्च आसनमा बसेको वा विराजमान भएको।
समासोक्ति- *ना.* साहित्यमा प्रकृत कुरामा कार्य, स्त्री-लिङ्ग, विशेषण आदिको समानताबाट अप्रकृतको व्यवहारको आरोप गरी देखाएमा हुने एक अर्थालङ्कार; लिङ्ग, क्रिया र विशेषणको समानताले अर्को अर्थ पनि झल्किने भएमा हुने एक अर्थालङ्कार।
समाहरण- *ना.* [सं.] १. एक स्थानमा एकत्रित गर्ने काम; जम्मा गर्ने काम; सङ्ग्रह; बटुलाइ। २. राशि; रास; थुप्रो।
समाहर्ता- *वि.* [सं.] १. कुनै वस्तु आदिलाई एक ठाउँमा जम्मा गर्ने; सङ्ग्रह गर्ने। *ना.* २. राजकर वा तिरो उठाउने अधिकारी।
समाहा- *ना.* [सं. सम+आहा] खेतमा बढ्ता भएको पानी निकाल्ने निकास।
समाहार- *ना.* [सं.] १. धेरै वस्तुलाई एक ठाउँमा जम्मा गर्ने काम; एकत्रित पार्ने काम; समाहरण। २. समूह; राशि। ३. मिलाउने वा जोर्ने काम; मेल; मिलाप। ४. कर्मधारय समासको एक भेद।
समाहित- *वि.* [सं.] १. एक ठाउँमा जम्मा गरिएको; एकत्रित। २. इन्द्रियहरूलाई वशमा राखेको; इन्द्रियका चाहनाहरूमाथि विजय पाएको; शान्त स्थितिमा भएको; शान्त। ३. समाधान गरिएको; टुङ्गो लगाइएको। ४. समाधिमा रहेको; समाधिस्थ।
समाह्वान- *ना.* [सं.] फौजदारी मुद्दामा अदालतमा हाजिर हुनका लागि अभियुक्त वा साक्षीलाई अदालतबाट पठाइने पुर्जी; समन।
समिज- *ना.* महिलाहरूले लगाउने गन्जीविशेष।
समिति- *ना.* [सं.] १. कुनै विशेष कामकुराका निम्ति गठन गरिएको सानोतिनो मण्डल। २. परिषद्; सभा। ३. सभा; कचहरी।
समिधा- *ना.* [सं. समिध्] विशेष गरी यज्ञकुण्डमा बालिने दाउरा; दाउरा; इन्धन।
समियाना- *ना.* [फा. शामियाना] सामियाना।
समीकरण- *ना.* [सं.] १. समान बनाउने वा बराबर पार्ने क्रिया; सम्म्याउने काम। २. गणितमा ज्ञात राशिका सहायताले अज्ञात राशि निकाल्ने प्रक्रिया।
समीक्षक- *वि.* [सं.] समीक्षा गर्ने (व्यक्ति); समालोचक।
समीक्षा- *ना.* [सं.] १. कुनै कृतिबारे गुणदोष छुट्ट्याई निष्पक्षता र गम्भीरतापूर्वक गरिने विवेचना; समालोचना। २. कुनै विषयवस्तुबारे अनुसन्धान गर्ने काम; खोजी; गवेषण। ३. कुनै विषयवस्तुलाई राम्ररी वा नियालेर हेर्ने काम। ४. राम्रोसित गरिएको जाँच; नियालेर गरिएको जाँच; सम्यक् परीक्षा।
समीक्षालय- *ना.* देशका विभिन्न गाउँ, नगर, जिल्ला, अञ्चल आदिमा भएका विभिन्न विषयको उन्नतिप्रगतिलाई तालिकाका रूपमा देखाइने घर वा कोठा; प्रगति वा मूल्याङ्कनको प्रदर्शनशाला।
समीक्षित- *वि.* राम्ररी जाँचेर गुणदोषको विवेचना गरिएको; समीक्षा गरिएको।
समीक्ष्य- *वि.* १. समीक्षा गर्न लायक; समीक्षा गर्न योग्य। *ना.* २. मीमांसाशास्त्र।
समीचीन- *वि.* [सं.] १. हरेक दृष्टिले उचितः न्यायसङ्गत। २. उपयुक्त। ३. वास्तविक।
समीचीनता- *ना.* समीचीन हुनाको भाव वा अवस्था।
समीप- *ना.यो.* [सं.] १. निकट; वर; नजिक। *ना.* २. निकटता; सामीप्य।
समीपता- *ना.* समीप हुनाको भाव वा अवस्था; सामीप्य; निकटता।
समीपवर्ती- *वि.* समीप वा छेउमा रहेको।
समीभवन- *ना.* [सं.] संयुक्त व्यञ्जनहरू एक अर्काको प्रभावमा आएर प्रभावित वा परिवर्तित हुने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया; व्यञ्जनसन्धि। (समीभवन प्रगत, परागत र पारस्परिक गरेर तीन प्रकारका छन्)।
समीर- *ना.* [सं.] १. वायु; पवन; हावा। २. प्राणवायु।
समीरण- *ना.* १. समीर; हावा। २. यात्री; पथिक। *वि.* ३. चलिरहेको; चल्ने; गतिशील।
समुचित- *वि.* [सं.] १. नियमकानुन वा व्यवहारका दृष्टिले ठिक; उचित; न्यायसङ्गत। २. सुहाउँदो; उपयुक्त। ३. यथेष्ट; पर्याप्त; पुग्दो।
समुच्चय- *ना.* [सं.] १. जम्मा गर्ने काम; एकत्रित पार्ने काम; बटुलाइ। २. राशि; थुप्रो। ३. साहित्यमा कुनै एउटा कार्यसाधक हुँदाहुँदै अर्को पनि त्यसको साधक हुने वा भएको वर्णन गर्दा पर्ने अलङ्कार।
समुच्चा- *वि.* [सं. समुच्चय] सम्पूर्ण; जम्मै।
समुज्ज्वल- *वि.* [सं.] खुब उज्यालो वा चम्किलो; अत्यन्त उज्ज्वल; चहकिलो।
समुत्तीर्ण- *वि.* [सं.] कुनै परीक्षा आदिमा राम्ररी उत्तीर्ण भएको; राम्रोसँग पास भएको; सम्यक् रूपमा उत्तीर्ण।
समुत्थान- *ना.* [सं.] १. राम्रोसित उठ्ने काम; सम्यक् उत्थान। २. उभ्याउने वा खडा गर्ने क्रिया। ३. उठान; थालनी; आरम्भ। ४. अभ्युत्थान।
समुत्पत्ति- *ना.* [सं.] १. राम्ररी उत्पन्न हुने काम; सम्यक् उत्पत्ति। २. जन्म।
समुत्पन्न- *वि.* [सं.] १. राम्ररी उत्पन्न भएको; सम्यक् रूपमा उत्पन्न। २. जन्मेको; पैदा भएको।
समुत्सुक- *वि.* [सं.] साह्रै उत्सुक; उत्कण्ठित।
समुत्सुकता- *ना.* समुत्सुक हुनाको भाव वा स्थिति; उत्कण्ठा।
समुदाय- *ना.* [सं.] १. धेरै मानिस वा वस्तुको समूह। २. दल; जमात। ३. कुनै उद्देश्यविशेषले स्थापित वा सञ्चालित संस्था वा समिति।
समुद्यत- *वि.* [सं.] १. राम्ररी तयार परेको वा पारिएका;] उद्यत। २. कुनै कामकुरामा राम्ररी जुटेको; लागेको; तत्पर।
समुद्र- *ना.* [सं.] १. पृथ्वीको स्थलभागलाई घेरेर रहेको नुनिलो पानीको अगाध राशि; सागर; उदधि; समुन्द्र। २. कुनै विषय, वस्तु वा गुणको ठुलो खानी।
समुद्रपार- *ना.* समुद्रको पारिपट्टि भएका देश वा भूभाग (युरोप र अमेरिका)।
समुद्रफल- *ना.* काउलाका जस्ता पात, राता फूल र टुप्पामा जुँगा

हुने र प्याजी रङका फल हुने एक जातको वृक्ष; त्यसैको फल; तुवरक।

समुद्रफिँज/फेन- *ना.* १. गाढा पहेँला रङका गेडा फल्ने एक जातको मसिनो धान वा त्यसैको चामल। २. कान आदि दुख्ता औषधीका रूपमा प्रयोग गरिने, समुद्रको फेनबाट बनेको पदार्थ; समुद्रको फिँज।

समुद्रमथन/मन्थन- *ना.* १. देवता र दानव मिलेर एकसाथ समुद्रको मन्थन गरेको र त्यसबाट लक्ष्मी आदि चौध रत्न प्राप्त भएको एक पौराणिक प्रसङ्ग। २. समुद्रलाई मथन गर्ने काम।

समुद्री- *वि.* [सं. समुद्रीये समुद्रमा हुने; समुद्रको; समुद्रसम्बन्धी।

समुद्री उडान- *ना.* समुद्रमाथि गरिने उडान।

समुद्री गाई- *ना.* अफ्रिकाको तटदेखि बङ्गालको खाडीसम्म पाइने, शाकाहारी, साढे तीन मिटरजति लम्बाइ हुने, माछाको जस्तो पुच्छरमा पखेटा र बहनाजस्तो अवयव भएको, अन्दाजी एक सय पचास के.जी. वजन हुने स्तनधारी समूहको समुद्री जन्तु।

समुद्री गैँडा- *ना.* छोटा, हात्तीका जस्ता खुट्टा हुने, गैँडाभन्दा अलि सानो तर जिउ उस्तै भद्दा र ठुलो टाउको भएको, पानी र जमिन दुवैमा बस्न सक्ने भए तापनि प्रायः पानीमै बसिरहने अफ्रिकी जन्तु।

समुद्री घोडा- *ना.* पुच्छरले झारपात समात्न सक्ने, खबटे परेको शरीर, घोडाको जस्तो ठुलो टाउको तर लामो थुतुनो भएको, समुद्रमा पाइने एक प्रकारको माछा। (यो जातिको माछामा भाले माछाले नै ओथारा बस्ने काम गर्छ)।

समुद्री डाँकु- *ना.* समुद्रमा हिँड्ने जहाज आदिमा डाँका गर्ने व्यक्ति; जलदस्यु।

समुद्री धरातल- *ना.* समुद्रभित्रको जमिनको सतह।

समुद्री मार्ग- *ना.* पानीजहाज आदिद्वारा आवागमन गरिने समुद्रको बाटो।

समुद्री मौसम आयोग- *ना.* समुद्रको मौसमका बारेमा जानकारी हासिल गर्नका निम्ति बनेको आयोग।

समुद्री वायु- *ना.* समुद्री सतहबाट बहने मन्द वायु।

समुद्री विज्ञान- *ना.* समुद्रका बारेमा विस्तृत चर्चा भएको शास्त्र; समुद्रसम्बन्धी विज्ञान।

समुद्री विमान आयोग- *ना.* सामुद्रिक विमानसम्बन्धी कुराको जानकारीका लागि गठित आयोग।

समुद्री सिंह- *ना.* समुद्रमा पाइने, दश फिट लामो शरीर र दुई हजार पाउण्ड जति वजन भएको, पानीमा बस्दाबस्दा हातखुट्टा बहनाजस्तो भइसकेको, जुँगा भएको, जमिनमा पनि हिँड्न सक्ने, भालेको गर्धनमा अलिअलि जगर भएको जन्तु।

समुद्री सुरक्षा समिति- *ना.* सामुद्रिक सुरक्षासम्बन्धी कुराका लागि गठन गरिएको समिति।

समुन्द्र- *ना.* [सं. समुद्र] समुद्र; सागर।

समुन्द्र फल- *ना.* लामो मुटुको आकारका, तिखो टुप्पा भएका हरिया पात हुने, गुलाफको जस्तो फूल फुल्ने, आयुर्वेदमा जरा शक्तिवर्द्धक, वातनाशक र स्नायुसम्बन्धी रोगमा तथा पात चर्मरोगमा हितकर मानिएको एक लहरे बोट।

समुन्नत- *वि.* [सं.] १. बेसरी माथि उठेको वा ज्यादै उचाइमा पुगेको। २. खुबै अग्लो; निकै उचो। ३. प्रशस्त उन्नति गरेको; विद्याकौशल, धनधान्य आदिका दृष्टिले सम्पन्न।

समुन्नति- *ना.* १. समुन्नत हुने काम; उच्चता। २. विद्या, वैभव आदिका दृष्टिले हुने सम्पन्नता; ठुलो उन्नति; अभ्युदय; समृद्धि।

समुपस्थित- *वि.* [सं.] राम्रो रूपमा उपस्थित भएको; सम्यक् उपस्थित।

समुपस्थिति- *ना.* त्यसरी उपस्थित हुने काम।

समुल्लास- *ना.* [सं.] १. धेरै आनन्द; साह्रै खुसियाली; ठुलो हर्कबढाइँ। २. ग्रन्थको परिच्छेद।

समूल- *वि.* [सं.] १. जरा भएको; मूलसहितको; मूलयुक्त। २. कारणसहितको; सकारण।

समूह- *ना.* [सं.] १. एकै ठाउँमा धेरै वस्तुहरूको थुप्रो; धेरै वस्तुहरूको समुदाय; राशि। २. धेरै मानिसहरूको जमात; हुल।

समूहगान/गीत- *ना.* धेरै जना मिलेर एकसाथ एकै स्वरमा गाइने गीत; सामूहिक रूपमा गाइने गान; समूहगीत; मागल।

समूहवाद- *ना.* १. उद्योगव्यवसायमा सामूहिक पुँजीको प्रयोग गर्ने वा भूमि तथा उत्पादनका वस्तुमा सामूहिक प्रभुत्वको आवश्यकतामा जोड दिने सिद्धान्त। २. बेलायतका लास्कीद्वारा प्रतिपादित एक राजनीतिक सिद्धान्त।

समूह विभाजन- *ना.* शिक्षार्थीहरूलाई खास पाठ्यवस्तुमा विस्तृत अभ्यास वा जानकारी दिन कक्षालाई ससाना समूहमा बाँड्ने क्रिया।

समूहशील- *वि.* १. समूहमा रहने, मिल्ने वा पाइने। २. सामूहिक (गुण)।

समूहीकरण- *ना.* विभिन्न एकाइलाई समूहबद्ध गर्ने काम।

समूहीकृत- *वि.* एकत्र पारिएको; थुप्र्याइएको; जम्मा गरिएको।

समृद्ध- *वि.* [सं.] १. धनधान्य आदिले सम्पन्न; पुगीसरी आएको। २. उन्नतिशील; उन्नत।

समृद्धि- *ना.* १. समृद्ध हुनाको भाव वा अवस्था; सम्पन्नता। २. उन्नति; अभ्युदय; बढिबढाउ।

समेट्नु- *स.क्रि.* [सं. सीमित+नु] १. यताउति छरिएर रहेका व्यक्ति, वस्तु वा विचारलाई एकत्र पार्नु; सँगेट्नु। २. गुटमुट्याउनु।

समेटसामेट- *ना.* समेट्नेमिलाउने काम।

समेटाइ- *ना.* समेट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

समेटाइनु- *क.क्रि.* समेट्न लाइनु।

समेटाउनु- *प्रे.क्रि.* समेट्न लाउनु।

समेटिनु- *क.क्रि.* समेट्ने काम गरिनु; सँगेटिनु।

समेत- *ना.यो.* [सं.] १. सहित; सुद्ध। *वि.* २. कसैका साथ लागेको वा मिलेको; युक्त।

समेना- *ना.* [अ. शामियाना] ठुलो चारैतिर खुला हुने एक किसिमको पाल; सामियाना।

समेलो- *ना.* [समाल्+एलो] १. कुनै काम गर्दाको छरितोपन। २. समेटसामेट।

समोच्च रेखा- *ना.* [सं.] समान उचाइका स्थानहरूलाई जोड्ने रेखा।

समोसा- *ना.* [हि.] भित्रपट्टि पकाएको आलु, नुन मसला आदि हाली, तीनचुच्चे पारी तेल वा घिउमा पकाइएको गहुँको पिठाको खाद्य वस्तु; सिँगाडा।
सम्चार- *ना.* [सं. समाचार] समाचार; खबर।
सम्झनु- *स.क्रि.* [प्रा. सम्बुज्झ+नु] १. पहिले बितेका वा घटेका घटना वा कुराको सम्झना गर्नु; स्मरण गर्नु; याद गर्नु। २. कुनै विषयवस्तु वा कुरो बुझ्नु। ३. ठान्नु।
सम्झना- *ना.* [सम्झ+ना] कुनै व्यक्ति, वस्तु, घटना, कुरा आदिलाई सम्झने काम; स्मृति; याद; स्मरण।
सम्झना राख्नु- *टु.* १. नबिर्सनु। २. चिनु राख्नु।
सम्झाइ- *ना.* [√ सम्झ (+आइ)] सम्झने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सम्झाइनु- *क.क्रि.* सम्झन लाइनु।
सम्झाउनी- *ना.* [सम्झ+आउ+नी] १. सम्झनाका निम्ति दिइने कुनै चिज। २. सम्झनामा रहने गरी गरिएको कामकुरो।
सम्झाउनी बिर्साउनी- *ना.* सम्झनामा रहने र बिर्सन सकिने दुवै हुने कुनै चिज वा कामकुरो।
सम्झाउनु- *स.क्रि.* [सम्झ+आउ+नु] झल्को दिलाउनु; सम्झना गराउनु; स्मरण दिलाउनु।
सम्झिनु- *क.क्रि.* [सम्झ+इ+नु] सम्झना गरिनु।
सम्झौटो- *ना.* [सम्झ+औटो] १. बिर्सिएको कुनै वस्तुलाई सम्झना गराउने वस्तु वा चिठीपत्र। २. कुनै कामकुरा भएको वा गरेको विषय सम्झनका निम्ति लेखिएको टिपोट वा लेखोट; स्मृतिपत्र।
सम्झौता- *ना.* [सम्झ+औता] १. विभिन्न व्यक्ति, समूह वा देशका बिचमा कुनै कुराको सम्बन्धमा हुने सन्धि। २. विरोधी विचारधारा भएका व्यक्ति, समूह, देश आदिका बिचमा हुने मेलमिलाप; सन्धि; सुलह।
सम्ठनु- *अ.क्रि.* [सं. समष्टि+नु] १. सित्तैँमा अर्काको वस्तु जति सक्यो उति जम्मा हुनु। *स.क्रि.* २. परस्त्रीसँग व्यभिचार गर्नु।
सम्ठ्याइ- *ना.* १. सम्ठ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; गुटमुट्याइ। २. पिटाइ।
सम्ठ्याइनु- *क.क्रि.* सम्ठ्याउने काम गरिनु।
सम्ठ्याउनु- *स.क्रि.* १. सोठ्याउनु। २. गुटमुट्याउनु।
सम्धिनी- *ना.* [सम्धी+इनी] १. सम्धीको स्त्रीरूप; सम्धीकी स्त्री। २. छोरा वा छोरीकी सासू।
सम्धिनी टपरो- *ना.* छोरीलाई घर पठाउँदा माइतीका तर्फबाट छोरीकी सासूका निम्ति सेलरोटी हाली पठाइने टपरो।
सम्धिनी बाबर- *ना.* सेल पकाउँदा हालिने ताईभरिको बाबर। (यो बाबर पहाडतिर खास गरी तामाङ जातिमा छोरी घर पठाउँदा सासूलाई सेलसँगै कोसेलीका रूपमा पठाइन्छ)।
सम्धिनी रोटी- *ना.* छोरी घर पठाउँदा सम्धिनीका निम्ति पठाइने सेलरोटी आदिको भाग।
सम्धी- *ना.* [सं. सम्बन्धी] छोरी वा छोराको ससुरो।
सम्धीगाँठो- *ना.* केटाकेटीको विवाहपछि सम्धी ढोग फुकाउँदा पारिने गाँठो।
सम्धीटीका- *ना.* दुलहीका बाबुले दुलाहाका बाबुलाई लगाइदिने टीका।
सम्धीपाती- *ना.* विवाहका अवसरमा सम्धीसम्धी भेट गर्ने विधि।
सम्धीफेटा- *ना.* दुलहीका माइतीका तर्फबाट सम्धीलाई लगाइदिने फेटा।
सम्धीभेटी- *ना.* विवाहका अवसरमा दुलहीका बाबुआमाका तर्फबाट सम्धीलाई दिइने भेटी।
सम्ध्याइलो- *ना.* सम्धी र सम्धीका नाता पर्ने इष्टमित्र; सम्धी र सम्धीका नातेदार।
सम्ध्यौल- *ना.* सम्धीको घर।
सम्पत्/सम्पत्ति- *ना.* [सं.] १. कसैको निजी अधिकारमा रहेको चल वा अचल धन; धनदौलत। २. ऐश्वर्य; वैभव।
सम्पत्/सम्पत्ति कर- *ना.* कुनै व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिको सम्पत्ति निश्चित परिमाणभन्दा बढी भएमा ऐनअनुसार लाग्ने कर।
सम्पत्/सम्पत्ति मूल्याङ्कन- *ना.* अचल सम्पत्तिको समयअनुसारको मूल्य तोक्ने काम; सम्पत्तिको मूल्यनिर्धारण।
सम्पदा- *ना.* [सं.] १. प्राकृतिक सम्पत्ति वा साधन; प्राकृतिक देन। २. सम्पत्ति; वैभव; धन।
सम्पन्न- *वि.* [सं.] १. चाहिँदो मात्रामा धनधान्यादि भएको; समृद्ध। २. सहित; युक्त (जस्तो- धनसम्पन्न, विद्यासम्पन्न इ.)।
सम्परीक्षक- *ना.* [सं.] सम्परीक्षण गर्ने व्यक्ति।
सम्परीक्षण- *ना.* [सं.] एकपल्ट परीक्षण भइसकेका परीक्षाका उत्तरपुस्तिका वा अन्य लेख आदिको कुनै त्रुटि रहन गएको छ कि भनी पुनः परीक्षण गर्ने काम।
सम्पर्क- *ना.* [सं.] १. भेटघाट, बसउठ, चिठीपत्र आदिका माध्यमबाट कसैसँग सम्बन्ध राख्ने काम। २. मिलावट; मिश्रण। ३. संयोग। ४. स्पर्श।
सम्पर्क अधिकारी- *ना.* १. मैत्रीपूर्ण सम्बन्ध भएका अन्य अधिकारी, व्यक्ति वा नागरिकहरूसँग आवश्यक कामकुराका निम्ति सम्बन्ध राख्ने अधिकारी। २. त्यस्तो अधिकारीको पद वा दर्जा।
सम्पर्क भाषा- *ना.* भिन्नभिन्न भाषाभाषीद्वारा विचारको आदानप्रदानका लागि परस्पर बोलिने भाषा; साझा भाषा।
सम्पर्क विच्छेद ध्वनि- *ना.* टेलिफोनमा कल (बोलावट) गयो भनी जनाउने ध्वनि (रिङ ब्याकटोन)।
सम्पर्क सूचक- *ना.* एक ठाउँको सम्पर्क अर्को ठाउँसँग भएको कुराको जनाउ दिने यन्त्र वा ध्वनि; टेलिफोन गएको सूचना दिने आवाज।
सम्पात- *ना.* [सं.] दिन र रातको लमाइ समान हुने दिन।
सम्पाति- *ना.* [सं.] रामायणप्रसिद्ध जटायुका दाजु; गृध्रराज।
सम्पादक- *वि.* [सं.] १. कुनै काम पूरा गर्ने; कार्य सम्पन्न गर्ने। २. प्रस्तुत वा तयार गर्ने। *ना.* ३. कुनै पुस्तक, पत्रपत्रिका आदिका लेखरचना राम्ररी मिलाई ठिक गरी प्रकाशनयोग्य बनाउने व्यक्ति; सम्पादन गर्ने व्यक्ति।
सम्पादकीय- *वि.* १. कुनै पुस्तकपुस्तिकाको विषय वा उद्देश्यलाई प्रस्ट्याउने गरी सम्पादकका तर्फबाट सङ्क्षेपमा लेखिएको विशेष प्रकारको लेख। २. समाचारपत्र आदिमा समसामयिक विषयमा सम्पादकका तर्फबाट लेखिएको विशेष प्रकारको लेख। *वि.*

३. सम्पादकको; सम्पादकसम्बन्धी।

सम्पादन- *ना.* [सं.] १. कुनै पत्रपत्रिका वा ग्रन्थका विषयहरूको विषयक्रम, पाठ आदि ठिकसित मिलाई आवश्यक परिवर्तन, परिवर्धन, थपघट, भाष्य, टीका आदि सबै ठिक रूपमा तयार गर्ने काम; सम्पादकको काम। २. कुनै काम राम्ररी पूरा गर्ने वा सम्पन्न बनाउने काम।

सम्पादनीय- *वि.* सम्पादन गर्नुपर्ने; सम्पादन गर्न योग्य।

सम्पादिका- *ना.* [सं.] कुनै पुस्तकपुस्तिका वा पत्रपत्रिका आदिको सम्पादन गर्ने स्त्री।

सम्पादित- *वि.* [सं.] १. सम्पादन गरिएको। २. पूरा गरिएको।

सम्पाद्य- *वि.* [सं.] सम्पादन गर्न योग्य; सम्पादन गर्न लायक; सम्पादन गर्नुपर्ने।

सम्पुट- *ना.* [सं.] १. बिर्को भएको बट्टाका आकारको वस्तु; डिब्बा। २. पातले बनाइएको कचौराजस्तो पात्र; दुनो; बोहोता। ३. बन्द गरिएको अँजुली; अञ्जलीपुट। ४. रसादि औषधीहरू पुट गर्ने माटाको पाला आदि भाँडो। ५. एक वस्तुलाई अर्को वस्तुले छोप्ने काम।

सम्पुटक- *ना.* रत्नहरू राख्ने बट्टा।

सम्पुटिका- *ना.* सानो सम्पुटक।

सम्पुटित- *वि.* १. दुवैतिर ढाकिएको; सम्पुट गरिएको। २. सम्पुटमा राखिएको। ३. प्रत्येक श्लोकको अगाडि र पछाडि इष्टमन्त्र पढ्दै गरिने (चण्डीपाठ आदि)।

सम्पुष्टि- *ना.* [सं.] कसैको कथन, वक्तव्य वा विचार आदिको अर्को सूत्रबाट राम्ररी पुष्टि हुने काम।

सम्पूर्ण- *वि.* [सं.] १. एकदमै भरिएको; पूर्ण रूपमा भरिएको; भरिपूर्ण। २. भए जति जम्मै; पूरा; सबै; सारा। ३. समाप्त; खत्तम। *ना.* ४. सङ्गीतमा सप्तकका सातै स्वर प्रयोग हुने रागको एक भेद।

सम्पूर्णतः- *क्रि.वि.* सबैजसो; पूरैजस्तो; प्रायः; सम्पूर्णतः।

सम्पूर्णतया- *ना.* सम्पूर्णतः।

सम्पूर्णता- *ना.* १. सम्पूर्ण हुनाको भाव वा स्थिति; पूर्णता। २. समाप्ति।

सम्पृक्त- *वि.* [सं.] १. अर्को वस्तुसँग मिसिएको वा मिसाइएको; मिश्रित। २. अर्को वस्तुसँग लागेको; संलग्न; सम्बद्ध।

सम्पोषण- *ना.* [सं.] १. राम्ररी पालनपोषण गर्ने काम; पोसिलो बनाउने काम। २. पोसिलो बनाउने कुरो; भिटामिन; खाद्योज।

सम्प्रति- *क्रि.वि.* [सं.] १. यस बेला; अहिले; हाल। २. कसैका सामु; अगाडि।

सम्प्रदान- *ना.* [सं.] १. फिर्ता नलिने गरी कसैलाई कुनै वस्तु दिने काम। २. व्याकरणमा दिने अर्थ बुझाउने वा लागिको सङ्केत गर्ने कारक; चतुर्थी विभक्ति हुने कारक। (जस्तो- म रामलाई पुस्तक दिन्छु, तिमी गाईलाई घाँस देऊ इ.)।

सम्प्रदाय- *ना.* [सं.] १. पुरानो समयदेखि गुरुशिष्यपरम्पराका रूपमा प्रचलित विशेष धर्म वा मत; गुरुपरम्पराबाट प्राप्त उपदेश वा धर्म। २. कुनै गुरुपरम्परामा दीक्षित भई विशेष किसिमको धर्म अँगाल्ने व्यक्तिहरूको समुदाय; एउटै धर्म वा मतका अनुयायी। ३. एउटै सिद्धान्त, मत, विचार वा विश्वास भएका मानिसहरूको वर्ग, कुनै मतावलम्बीहरूको समुदाय। ४. कुनै परम्परागत प्रथा; रीति।

सम्प्रदायवाद- *ना.* साम्प्रदायिकतालाई महत्त्व दिने मत वा सिद्धान्त।

सम्प्रदायवादी- *वि.* आफ्नो सम्प्रदायलाई ठुलो र अरूको सम्प्रदायलाई तुच्छ मान्ने; सम्प्रदायवादको अनुयायी।

सम्प्राप्ति- *ना.* [सं.] १. राम्ररी प्राप्त हुने क्रिया वा भाव; सम्यक् प्राप्ति; लाभ। २. निर्दिष्ट वा तोकिएको ज्ञान र सिपमा शिक्षार्थीले प्राप्त गरेको वास्तविक क्षमता।

सम्प्रेषण- *ना.* [सं.] १. एक ठाउँ वा एक व्यक्तिबाट अर्को ठाउँ वा व्यक्तिकहाँ कुनै समाचार, विचार, रोगाणु वा अन्य कुनै कुरा पठाउने काम; स्थानान्तरित गर्ने काम। २. व्यक्त गर्न खोजिएको विचार वा भाव बोधगम्य बनाउने प्रक्रिया।

सम्प्रेषणीय- *वि.* सम्प्रेषण हुने वा दिने।

सम्प्रेषित- *वि.* सम्प्रेषण भएको वा गरिएको।

सम्बद्ध- *वि.* [सं.] १. राम्ररी सिलसिला मिलेको; सम्बन्धित भएको; जोडिएको; संयुक्त। २. राम्ररी बाँधिएको; गाँसिएको; नत्थी गरिएको।

सम्बद्धता- *ना.* सम्बद्ध हुनाको भाव वा अवस्था।

सम्बन्ध- *ना.* [सं.] १. कुनै एउटा वस्तु वा कुरा अर्को वस्तु वा कुरासँग जोरिने काम; संयुक्त हुने काम; योग। २. सम्पर्क। ३. एउटै कुलमा जन्मनाले वा विवाह आदिले जोडिएको नाता; साइनो। ४. मैत्री। ५. बारे।

सम्बन्ध कारक- *ना.* एक शब्दको सम्बन्ध अर्को शब्दसँग रहेको सूचित गर्ने कारक।

सम्बन्धन- *ना.* सम्बन्ध हुने वा रहने काम; मान्यताप्राप्ति (उदा.- त्रिविका सम्बन्धनमा रहेका निजी क्याम्पस पनि निकै छन्)।

सम्बन्ध विच्छेद- *ना.* विवाह आदि वा लेनदेन, व्यवहार आदिमा भएको सम्बन्धलाई कारणवश तोड्ने वा विच्छेद गर्ने काम।

सम्बन्ध षष्ठी- *ना.* व्याकरणमा एक शब्दको अर्को शब्दका साथ सम्बन्ध देखाउँदा आउने षष्ठी विभक्ति; सम्बन्धबोधक षष्ठी (को-का- की, नो-ना-नी, रो-रा-री आदि विभक्तिबोधक प्रत्यययुक्त)।

सम्बन्धातिशयोक्ति- *ना.* सम्बन्ध नभए तापनि अतिशयोक्तिका आधारमा सम्बन्ध देखाउँदा हुने एक अर्थालङ्कार।

सम्बन्धित- *वि.* १. सम्बन्ध रहेको वा भएको; सम्बद्ध। २. नातेदार। ३. कुनै विषयको; बारेको।

सम्बन्धी- *वि.* १. कुनै सम्बन्ध भएको वा सम्बन्ध पर्ने; सम्पर्क भएको। २. साइनो पर्ने; नातेदार। ३. कुनै विषय वा बारेको। ४. सम्धी।

सम्बल- *ना.* [सं.] आश्रय; आधार।

सम्बुद्ध- *वि.* [सं.] १. राम्रो बोध भएको; ज्ञान प्राप्त गरेको; राम्ररी बुझेको; प्रबुद्ध। २. राम्ररी जागेको; बिउँझेको; जाग्रत्; सचेत। *ना.* ३. बुद्ध।

सम्बोधन- *ना.* [सं.] १. कसैलाई बोलाउने वा पुकार्ने काम। २. व्याकरणमा कसैले कसैलाई आफूतिर आकृष्ट गर्न वा बोलाउन

प्रयोग गरिने एक विभक्ति (हे, ए आदि)। ३. कुनै विशिष्ट व्यक्तिद्वारा कुनै सङ्घ, संस्थासँग सम्बन्धित वा सभा आदिमा उपस्थित जनसमुदायसमक्ष भाषण गर्ने काम। ४. बिउँझाउने काम; सम्झाउने काम।

सम्बोधन भाषण- *ना.* कुनै सङ्घ, संस्था, सभा आदिमा उपस्थित जनसमुदायलाई सम्बोधन गरेर गरिने भाषण।

सम्बोधनीय- *वि.* सम्बोधन गर्नुपर्ने; सम्बोधन गर्न योग्य।

सम्बोधित- *वि.* १. बोलाइएको; पुकारिएको; सम्बोधन गरिएको। २. राम्ररी बुझाइएको; बोध गराइएको। ३. ब्यँझाइएको।

सम्भरण- *ना.* [सं.] राम्ररी भरणपोषण गर्ने काम; पालन; पोषण; भरण।

सम्भरण निधि- *ना.* सञ्चयकोष।

सम्भव- *वि.* [सं.] १. हुन सक्ने; सम्भावना भएको; सम्भावित। *ना.* २. उत्पत्ति; जन्म।

सम्भवतः- *अव्य.* सम्भव भएको भाव बुझाउने शब्द; हुन सक्छ; सायद; कदाचित्; सके।

सम्भार- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु, मालसामान आदिलाई बिग्रिनमासिन नदिई सँभालेर राख्ने काम; जोगाउने काम; हिफाजत।

सम्भावना- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा पूरा हुन सक्ने वा घटना आदि घटित हुने स्थिति। २. एक कुरा हुँदा त्यसको सिलसिलामा अर्को कुरा हुन सक्ने अवस्थाको वर्णन गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।

सम्भावित- *वि.* [सं.] १. सम्भावना भएको; हुन सक्ने ठानिएको; आशा राखिएको। २. अनुमान गरिएको; कल्पित।

सम्भाविता- *ना.* कुनै घटनाको घट्न सक्ने सम्भावनालाई प्रस्तुत गर्ने अङ्क।

सम्भाव्य- *वि.* [सं.] हुन सक्ने; सम्भावना भएको; सम्भावित।

सम्भाव्यता- *ना.* सम्भाव्य हुनाको भाव वा स्थिति।

सम्भाषण- *ना.* [सं.] १. दोहरो कुराकानी। २. बातचित; कथोपकथन। ३. पेरोल।

सम्भाष्य- *वि.* [सं.] छलफल गर्न योग्य; कुराकानी गर्न लायक।

सम्भोग- *ना.* [सं.] १. स्त्रीपुरुषका बिचको यौनक्रिया; स्त्रीपुरुषको समागम; मैथुन। २. कुनै वस्तुको उपभोगबाट आनन्द प्राप्त गर्ने काम। ३. उपभोग। ४. शृङ्गार रसका दुई भेदमध्ये एक; संयोग।

सम्भोग शृङ्गार- *ना.* साहित्यमा अनुरक्त नायक-नायिकाको परस्परमा भेटघाट, दर्शन, स्पर्श आदि हुँदा हुने एक रस; शृङ्गाररसका दुई भेदमध्ये एक; संयोगशृङ्गार।

सम्भ्रम- *ना.* [सं.] १. चित्तको व्याकुलता; विह्वलता; हडबडी। २. मानसिक शङ्का; सन्देह। ३. एक थोकलाई अर्को थोक सम्झने क्रिया; भ्रम; भुल। ४. भय; डर। ५. चक्कर खाने क्रिया; घुम्ने क्रिया; चक्कर; भ्रमण। ६. मान; प्रतिष्ठा।

सम्भ्रान्त- *वि.* [सं.] १. व्याकुल भएको; विह्वल भएको; हडबडाएको; आत्तिएको। २. भ्रममा परेको; बाटो बिराएको। ३. चक्कर खाएको; घुमेको। ४. सम्मानित; प्रतिष्ठित; कुलीन।

सम्म१- *वि.* [सं.] १. एकनाससित सतह मिलेको; होचोअग्लो नभएको; समथर।

सम्म२- *ना.यो.* [सं. समा] कुनै ठाउँको भौगोलिक सीमा वा कुनै कामकुराको समयावधिलाई बुझाउने शब्द; सम्मन्; तक; पर्यन्त (हिमालसम्म, कार्तिकसम्म इ.)।

सम्मठ- *ना.* [सं. समर्थ] आँट (उदा.- भन्ने सम्मठ कस्छु कालसँगको स्पर्धा बढाईकन)।

सम्मत- *वि.* [सं.] १. एउटै राय वा मत भएको; सहमत। २. स्वीकार गरिएको; मानिएको; स्वीकृत। ३. अधिकार वा सम्मति दिइएको; स्वीकृतिप्राप्त। ४. मन परेको; रुचाइएको।

सम्मति- *ना.* १. सम्मत हुनाको भाव; एउटै मत हुने क्रिया; सहमति; ऐकमत्य। २. राय। ३. स्वीकृति।

सम्मन्- *ना.यो.* [सम्म] सम्म; पर्यन्त।

सम्मन्त्रणा- *ना.* [सं.] पछिसम्म राम्रो गर्ने राम्रो सल्लाह; राम्रो परिणाममा पुऱ्याउने असल सल्लाह।

सम्मान- *ना.* [सं.] १. विशेष मान; ठुलो आदर वा सत्कार। २. प्रतिष्ठा; इज्जत।

सम्मान गारद- *ना.* राजा, राष्ट्राध्यक्ष वा त्यस्तै विशिष्ट व्यक्ति कुनै अर्को देशको औपचारिक भ्रमणमा जाँदा वा फर्कंदा वा अन्य कुनै समय, अवसर वा पर्वमा विशेष सम्मान प्रदर्शन गर्न उपस्थित सैनिक दल वा त्यसले दिएको सलामी (गार्ड अफ् अनर)।

सम्माननीय- *वि.* सम्मान गर्नुपर्ने; सम्मान गर्न योग्य; आदरणीय (प्रधान मन्त्री, प्रधान न्यायाधीश, राजसभाका सदस्य आदिलाई प्रयुक्त हुने)।

सम्मान पत्र- *ना.* अभिनन्दनपत्र।

सम्मानित- *वि.* सम्मान गरिएको; आदरसत्कार गरिएको; सबैले मानेको; प्रतिष्ठित।

सम्मान्य- *वि.* सम्मान गर्न योग्य; सम्माननीय।

सम्मानार्थ- *क्रि.वि.* सम्मानका लागि (जस्तो- सम्मानार्थ सदस्य, सम्मानार्थ उपाधि आदि)।

सम्मिनु- *अ.क्रि.* [सम्म+इ+नु] एकनाससित सतह मिल्नु; अग्लोहोचो नहुनु; समतल हुनु; सम्म हुनु।

सम्मिलन- *ना.* [सं.] १. गाभिने, मिल्ने वा जोरिने काम; संयुक्तता। २. मिश्रित हुने क्रिया; मिसाइ। ३. भेटघाट; सम्मेलन। ४. सूर्य वा चन्द्र ग्रहणको खग्रास हुँदा पूरा ढाकिएको अवस्था।

सम्मिलन विलेख- *ना.* कुनै देशका अञ्चल, जिल्ला आदिका भूखण्ड अर्को अञ्चल, जिल्ला आदिमा मिलाउँदा दुवै पक्षका अधिकारीहरूको सही भएको प्रामाणिक लिखतपत्र।

सम्मिलित- *वि.* [सं.] १. अर्को वस्तु वा कुरामा मिलेको; मिसिएको। २. सरिक भएको; सामिल भएको।

सम्मिश्रण- *ना.* [सं.] एक वस्तु अर्को वस्तु वा कुरामा मिसिने काम; मिश्रण; मिलावट।

सम्मीलित- *वि.* [सं.] १. दुवै परेला जोडिएको; परेलाले ढाकिएको; चिम्लिएको (आँखा)। २. चन्द्र वा सूर्यलाई कालिमाले ढाकेको; खग्रास भएको।

सम्मुख- *वि.* [सं.] १. अगाडिपट्टिको; अगिल्तिरको; सामुन्नेको। *ना.यो.* २. मुखेन्जी; सामु।

सम्मेलन- *ना.* [सं.] १. कुनै सङ्घसंस्थाका सदस्य वा कुनै वर्ग, व्यवसाय वा मतका व्यक्तिहरू कुनै निश्चित उद्देश्य तथा कार्यक्रमका साथ जम्मा हुने काम। २. दुई वा दुईभन्दा बढी वस्तुलाई मिलाउने वा मिसाउने काम; मिश्रण।

सम्मोह- *ना.* [सं.] १. रोग, भय, शोक आदिबाट निश्चेष्ट भएको अवस्था; मूर्च्छा; बेहोसी। २. के गर्ने, के नगर्ने भन्ने कुराको ज्ञान नभएको अवस्था; अज्ञानावस्था। ३. अज्ञान। ४. आत्तिने क्रिया; अत्यास। ५. वशीकरण।

सम्मोहक- *वि.* सम्मोहमा परेको; सम्मोहित गराउने।

सम्मोहन- *ना.* १. रूप, गुण वा अन्य कुनै आकर्षक कुराका आधारमा कसैलाई मोहित पार्ने काम; लोभ्याउने काम। २. कामदेवका पाँच बाणमध्ये एक। ३. दुस्मनलाई लट्ठ्याउने पौराणिक समयको एक अस्त्र। ४. तन्त्रविद्या वा टुनामुना आदिद्वारा मोहित पार्ने काम; मोहनी लाउने काम।

सम्मोहित- *वि.* १. निश्चेष्ट तुल्याइएको; लट्ठ्याइएको। २. मोहमा पारिएको; मोहनी लगाइएको; वशीकृत।

सम्म्याइ- *ना.* [सम्मि (+आइ)] १. सम्मिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया [सम्म्याउ+आइ] २. सम्म्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सम्म्याइनु- *क.क्रि.* सम्म पारिनु।

सम्म्याउनु- *स.क्रि.* [सम्म+याउ+नु] १. अग्लो होचोलाई मिलाएर एकनास पार्नु; समथर बनाउनु; सम्म पार्नु। २. खजमजिएका वस्तु तह लाउनु। ३. एकनास तुल्याउनु।

सम्यक्- *वि.* [सं.] १. सुहाउँदो बुझिँदो; मुनासिब; ठिक; उचित; उपयुक्त। २. सबै; सम्पूर्ण; सारा; समस्त। *क्रि.वि.* ३. मिलाएर; राम्ररी। *ना.* ३. महायानी बौद्धधर्मानुसार हरेक बाह्र, पाँच वा तीन वर्षमा समर्थ व्यक्तिले काठमाडौँमा मनाउने, राजालाई समेत उपस्थित गराई बुद्धको र राजाको पनि पूजा गरी त्यसपछि भोजसमेत गराई सम्पन्न गरिने एक प्रकारको धार्मिक उत्सव।

सम्राज्ञी- *ना.* [सं.] १. सम्राट्की पत्नी। २. साम्राज्यको शासन गर्ने स्त्री। ३. महारानी।

सम्राट्- *ना.* [सं.] ठुलो राजा; महाराजाधिराज; बादशाह।

सम्ल्हनु- *अ.क्रि.* [सम्भर+नु] कुनै नराम्रो वा हानिकारक कुराबाट बच्नु; सावधान हुनु; सँभालिनु।

सम्ल्हाइ- *ना.* सँभलाइ।

सम्ल्हाइनु- *क.क्रि.* सँभालाइनु।

सम्ल्हिनु- सँभलिनु; सम्ल्हनु।

सम्सम- *ना.* तिलस्मी ढोका उघार्ने अर्थमा आख्यान वा कथामा प्रयुक्त साङ्केतिक शब्द। (उदा.- खोली सम्सम सानन्द। लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा, सुलोचना)।

सम्हाल्नु- *स.क्रि.* [सं. सम्भार+नु] कुनै वस्तु वा कुरा जोगाएर राख्नु; बचावट गर्नु; सम्भार गर्नु।

सम्हाल- *ना.* सम्हाल्ने काम; बचावट; सम्भार।

सम्हालाइ- *ना.* सम्हाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; सँभालाइ।

सम्हालिनु- *क.क्रि.* सँभालिनु।

सय- *ना.* [सं. शत] १. नब्बे र दशको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; तीन अङ्कबाट बन्ने सबभन्दा सानो सङ्ख्या। *वि.* २. नब्बे र दशका योगसङ्ख्याको; शय।

सयकडा- *ना.* [प्रा. सयकण्ड] १. प्रतिशतको हिसाब गर्दा सय कायम राखी त्यसमाथि थपिने अतिरिक्त सङ्ख्या। २. त्यसरी हिसाब गर्दा सयभित्रबाट काटिने संख्या। *क्रि.वि.* ३. एक सयका हिसाबमा; सयपिच्छे; प्रतिशत।

सयकडी- *ना.* सयकडाका हिसाबले लिइनेदिइने अङ्क, दस्तुर वा मेहनताना।

सयकडौँ- *वि.* अनगिन्ती सङ्ख्याको; धेरै सय; सयौँ; अति धेरै।

सयताल- *ना.* [सं.] वास्तु तथा मूर्तिमा अङ्गुलको दश गुना बराबरको नापका लागि प्रयुक्त हुने शब्द; दश अमल बराबरको नाप।

सयपत्री- *ना.* [सं. शत+पत्री] १. छेउमा करौँतीजस्ता धार परेका नरम लामा पात र धेरै पत्र हुने पहेँला वा सुनौला रङको फूल फुल्ने एक जातको बोट। २. त्यसैको फूल।

सयल- *ना.* [अ. सैर] मन बहलाउनका निम्ति रमणीय वा मन लागेको ठाउँमा घुम्ने वा टहल्ने काम; सैर; विहार।

सयौँ- *वि.* [सय+औँ] १. गणनाका क्रमले सयसय सङ्ख्यामा परेको; सय सङ्ख्याको। २. सयकडौँ।

सर्नु- *अ.क्रि.* [सं. सर+नु] १. कुनै व्यक्ति, वस्तु वा कुरा एक ठाउँबाट अर्को ठाउँतिर हट्नु; अर्को ठाउँमा जानु। २. घस्रनु; हिँड्नु। ३. बसेको ठाउँ, थलो आदि बदल्नु; बस्ती फेर्नु; बसाइँ जानु। ४. सङ्क्रामक रोग आदि एउटाबाट अर्कामा फैलँदै जानु।

सर$_1$- *ना.* [सं.] १. ठुलो प्राकृतिक पोखरी; तलाउ; जलाशय। २. जलप्रपात; झरना। ३. दुध वा दहीको तर। ४.हार; माला।

सर$_2$- *वि.* [फा.] १. जितिएको; विजित। *ना.* २. जितबाजी; विजय (उदा.- नेपाली फौजले किल्ला सर गऱ्यो)। ३. असर; प्रभाव। ४. सफलता। ५. उपयुक्तता; अनुकूलता।

सर$_3$- *सम्बो.* [अङ्.] १. सम्मानित व्यक्तिलाई सम्बोधन गर्ने शब्द; महोदय। २. ब्रिटिस राज्यद्वारा प्रदान गर्ने गरिएको एक उपाधि (जस्तो सर विलियम, सर अशोक ब्यानर्जी आदि)।

सरकार- *ना.* [फा.] १. देश वा राज्यको शासकमण्डल; राज्यसंस्था; शासनसत्ता; शासन व्यवस्था। २. प्रभु; स्वामी; राजा।

सरकारवादी- *वि.* [सरकार+वादी] सरकार नै वादी भएर चलाइने; ऐनले सरकारबाट चलाए हुने गरी तोकेअनुसार सरकारले नै उजुर गरेको वा सरकार नै उजुरवाला हुने; सरकार वादी हुने (मुद्दा)।

सरकारवादी मुद्दा- *ना.* उक्त किसिमले सरकारवादी भनेर तोकिएको वा सरकार नै वादी भई चलाइने मुद्दामामिला (राजकाजसम्बन्धी, कन्याचोरी, जूवा, अर्काको घरमा आगो लगाउने, गोवध आदि)।

सरकारिया- *वि.* [सरकार+इया] सरकारसम्बन्धी; सरकारी; राजकीय।

सरकारी- *वि.* [सरकार+ई] १. सरकारको; सरकारसम्बन्धी; सरकारिया। २. मालिकको। ३. सरकारका तर्फबाट वा सरकारवादी मुद्दाहरूमा वकालत वा बहस गर्ने (जस्तो- सरकारी अधिवक्ता, सरकारी अभिवक्ता आदि)।

सरकारी आदेश- *ना.* सरकारद्वारा निकालिने आदेश, अधिकारपत्र आदि; सरकारले जारी गरेको आदेश।

सरकारी कर्मचारी- *ना.* सरकारी सेवामा रही नियमित रूपमा काम गर्ने कर्मचारी; निजामती, प्रहरी र सैनिक सेवाका कर्मचारी; जागिरे।
सरकारी कारोबार- *ना.* सरकारका तर्फबाट गरिने कामकाज; सरकारसम्बन्धी कामकाज।
सरकारी जग्गा- *ना.* कुनै व्यक्ति वा गैरसरकारी संस्थाको नाममा दर्ता नरही सरकारको अधीनमा रहेको जग्गा।
सरकारी मुद्दा- *ना.* १. सरकारवादी मुद्दा। २. सरकारसम्बन्धी मुद्दा।
सरकारी यन्त्र- *ना.* सरकारको कामकाज चलाउने अड्डाअदालत र तिनीहरूमा काम गर्ने कर्मचारी।
सरकारी रकम- *ना.* सरकारी कोषमा रहेको र जनताले सरकारलाई तिर्नुपर्ने वा तिर्न बाँकी रहेको नगद।
सरकारी वकिल- *ना.* सरकारी मुद्दामामिलामा सरकारका तर्फबाट बहस गर्ने वकिल (महान्यायाधिवक्ता, वरिष्ठ सरकारी अधिवक्ता, सरकारी अधिवक्ता, सरकारी अभिवक्ता आदि)।
सरकारी वन- *ना.* सरकारको अधीनमा रहेको वन।
सरक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सरक्+क] कुनै व्यक्ति वा वस्तु बिस्तारै सर्ने वा पन्छिने किसिमले; परतिर सर्ने गरी।
सरगम- *ना.* [सा+रे+ग+म] सङ्गीतका सात स्वर (सा, रे, ग, म, प, ध, नि)।
सरचार्ज- *ना.* [अङ्.] एकपल्ट एक किसिमबाट कर तिरिसकेको वस्तुमा अर्कोपल्ट अर्को रूपबाट लगाइने कर; अतिरिक्त कर।
सरजमिन- *ना.* [फा. सरजमीन] १. सम्बन्धित घटना घटेको वा समस्या परेको ठाउँ। २. छरछिमेकका मानिस; साँधसँधियार। ३. सम्बन्धित स्थान वा छरछिमेकका मानिस बुझ्नुपर्ने मुद्दामामिलामा सबुत-प्रमाणका निम्ति रीत पुऱ्याई बुझ्ने कामकारबाई।
सरजिमी- *ना.* [फा. सरजमीन] वरिपरिको वा छरछिमेकको देश (दिव्य.)।
सरण- *ना.* [सं.] सर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सरणि/सरणी- *ना.* [सं.] १. मार्ग; बाटो। २. पद्धति; प्रणाली। ३. रेखा; डोरो। ४. चलेर आएको परिपाटी वा प्रथा; रीति।
सरताप्रे- *ना.* [सं. शर+ताप्रे] बाण, भाला आदिका टुप्पाका आकारका पात हुने र खैरो फूल फुल्ने एक जातको बुटी; मुसाकाने; कानपाते।
सरदर- *वि.* [फा. सर+दर] १. ठुलोसानो वा असल, खराब नछुट्ट्याई सबैको एकनाससित मोल राख्दा पर्न आउने; ठुलोसानोको आधारमा मूल्याङ्कन नगरी गोटाको आधारमा मोल राख्दा पर्न आउने (सङ्ख्या)। २. विभिन्न आय भएका विभिन्न तहका व्यक्तिहरूका सम्पूर्ण आयलाई व्यक्ति वा वस्तुका निम्ति हुने विभिन्न तहको सबै आम्दानीखर्च समानुपातिक रूपमा ल्याउँदा प्रतिव्यक्ति वा प्रतिवस्तु पर्न आउने।
सरदार- *ना.* [फा.] १. कुनै मण्डलीको नेता; अगुवा; नायक। २. पुरानो चलनअनुसार मीर सुब्बाभन्दा माथि र काजीभन्दा तलको एक निजामती दर्जा; भारदारमध्ये एक। ३. पन्जाबी पुरुष जातिलाई प्रयोग गरिने आदरार्थी शब्द।
सरदारी- *ना.* सरदारको पद, काम वा स्थिति; सरदारको पन।
सरनाम- *वि.* [फा.] १. नाम भएको; प्रसिद्ध; विख्यात। *ना.* २. राम्रो काम गरेर वा असल कुरामा चलेको नाम; सुनाम।
सरपञ्च- *ना.* [फा. सर+ सं. पञ्च] पञ्चहरूमा मुख्य पञ्च; प्रधान पञ्च।
सरपोस- *ना.* [फा.] बिर्को; ढकनी (कसौंडीको काने)।
सरम- *ना.* [फा. शर्म] १. लाज; लज्जा; शरम। २. इज्जत; आबरु। ३. अनकनाउने काम; सङ्कोच।
सरमछाडा- *वि.* सरम नभएको; बेसर्मी; गतिछाडा।
सरयू- *ना.* [सं.] मानसरोवरबाट निक्लिएर कर्णाली क्षेत्रबाट बग्दै बर्दिया पुगेर कैलाली हुँदै भारत प्रवेश गरेपछि अयोध्यामा पुगेर सरयू नामबाट प्रसिद्ध भएको नदी; कर्णाली; घाघरा।
सरर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. सरर्+र] बिचमा नरोकिईकन कुनै कामकुरा हुने गरी; कत्ति बाधा वा बल नगरीकन; सजिलैसित वा छिटोछिटोसँग।
सरल- *वि.* [सं.] १. सिधा रूपमा रहेको; बाङ्गोटिङ्गो नभएको; सोझो। २. छलकपट नभएको; सिधा। ३. धेरै परिश्रम नगरीकन पूरा गर्न सकिने; सजिलो; सुगम। *ना.* ४. सल्लो। ५. विभिन्न राशिलाई चिह्नअनुसार भाग, गुणन, जोड र घटाउ गरेर सकभर सानो रूपमा परिणत गरिने वा उत्तर निकालिने गणितको एक प्रक्रिया।
सरल कारक- *ना.* विभक्तिको चिह्न वा विभक्तिप्रत्यय नलागेको र शब्दको मूल रूप विकृत नभएको कारक। (जस्तो- गोपाल आँप खान्छन्, म वन जान्छु इ.)।
सरलता- *ना.* १. सरल हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सजिलोपन। २. सोझो हुनाको भाव; सोझोपना; सिधापन; निष्कपटता। ३. सजिलैसँग बुझ्न वा काम गर्न सकिने स्थिति; सुगमता; सुबोधता।
सरलीकरण- *ना.* कुनै अप्ठ्यारो कुरालाई सजिलो पार्ने काम वा क्रिया (जस्तो- भाषामा सरलीकरण, भावमा सरलीकरण आदि)।
सरलीकृत- *वि.* सरल गरिएको, सरल बनाइएको।
सरस- *वि.* [सं.] १. रसले युक्त; रससहितको; रसिलो। २. स्वादिष्ठ; मिठो। ३. भिजेको; आर्द्र। ४. रस वा भावले युक्त; रसपूर्ण (साहित्यिक रचना)। ५. रसिक; सहृदय।
सरसता- *ना.* सरस हुनाको भाव वा स्थिति; रसिलोपन; मिठास।
सरसफाइ- *ना.* [(द्वि.) सफाइ १. सफासुग्घर गरिने वा हुने काम; राम्रो सफाइ। २. चोखीनिती; शुद्धि।
सरसफाइ अड्डा- *ना.* सहरको सरसफाइको काम हेर्ने, नगरपालिकाजस्तो एक अड्डा।
सरसर- *क्रि.वि.* [अ.मू. सर्+अ (द्वि.)] १. बिस्तारै हावा चल्ने वा पात हल्लने गरी। २. घस्रने वा सर्ने किसिमले। ३. नअलमलिईकन (लेख्ने वा पढ्ने किसिम)।
सरसरती- *क्रि.वि.* अझै सरसर हुने गरी; सरसरी।
सरसराइ- *ना.* सरसराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सरसराइनु- *अ.क्रि.* सरसर शब्द निस्किनु।
सरसराउनु- *अ.क्रि.* सरसर शब्द आउनु; सरसराहट हुनु।
सरसरी- *क्रि.वि.* सरसरती।
सरसहयोग- *ना.* [(द्वि.) सहयोगे परस्पर गरिने सहयोग; सघाउपघाउ; मरमद्दत।

सरसल्लाह- *ना.* [(द्वि.) सल्लाहे कुनै कामकुरा गर्नाका निम्ति गरिने पारस्परिक सल्लाह; विचारको अदानप्रदान; परामर्श।

सरसाइनु- *ना.* [(द्वि.) साइनु] दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्ति वा परिवारको परस्परको नाता; नसनाता।

सरसापट- *ना.* [(द्वि.) सापटे परस्पर सापट लिने वा दिने काम; ऐँचोपैँचो।

सरसापटी- *ना.* सरसापट।

सरसामान- *ना.* [(द्वि.) सामाने सामानहरूको समूह; मालमत्ता।

सरसिज- *ना.* [सं.] कमल; सरोज; पद्म।

सरसी- *ना.* [सं.] सानो पोखरी; तलाउ।

सरसी रुह- *ना.* कमल; पद्म।

सरस्वती- *ना.* [सं.] १. विद्या वा वाणीकी अधिष्ठात्रीका रूपमा मानिएकी देवी; शारदा। २. विद्या। ३. भाषा; वाणी। ४. प्रयागमा आई गङ्गा र यमुनाको सङ्गममा मिल्ने पुराणप्रसिद्ध एक नदी; सप्तसिन्धुमध्ये एक।

सरस्वती पूजा- *ना.* १. श्रीपञ्चमी वा वसन्तपञ्चमीका दिन उत्साह तथा आराधनासाथ गरिने सरस्वतीको पूजा। २. सरस्वती वा विद्याकी देवीको पूजा।

सरह- *वि.* [सं. सदृश] आकार, गुण, श्रेणी, मूल्य र महत्त्वका दृष्टिले बराबर भएको; समान; तुल्य; बराबर।

सरहद- *ना.* [फा. सर+ अ. हद] १. कुनै जमिनका टुक्राको चार किल्ला छुट्ट्याउने चिनु; सीमा; साँध। २. सीमाभित्रको प्रदेश। ३. आफ्नो देश; स्वदेश।

सरहदिया- *वि.* १. आफू बसेको देश वा सरहदभित्र रहने; सीमाभित्रको प्रदेशमा बस्ने। २. सरहदसम्बन्धी; सरहदको।

सरहदी- *वि.* सरहदिया।

सरहपा- *ना.* [सं. सर्+पाद] इस्वीको आठौँ शताब्दीमा हुने वाममार्गी सिद्धसम्प्रदायका आदिपुरुष; लोकभाषामा 'दोहाकोश' नाउँको पुस्तक लेख्ने एक प्रसिद्ध व्यक्ति।

सराइ- *ना.* [सर्+आइ] १. सर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [सार+आइ] २. सार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सराइनी- *ना.* [सारङ्गी] सारङ्गी (जस्तो सराइनीका बोल)।

सराइनु- *क.क्रि.* [सराउ+इ+नु] सर्न लाइनु; सर्ने पारिनु।

सराउ- *ना.* १. कसैको मृत्यु भएमा जुठोभित्र सहयोगस्वरूप लगिने अन्न, द्रव्य आदि। २. विचार। ३. घोत।

सराउनु- *प्रे.क्रि.* [सर्+आउ+नु] सर्न लाउनु; सर्ने पार्नु।

सराघौँ- *ना.* [सर्+आघौँ] चालु वर्षसमेत गरेर आउने चौथो वर्ष; पराघौँको अर्को वर्ष; झन् पराघौँ।

सराङ- *ना.* दाउरा सुकाउनाका लागि चुलो, अगेनु आदिमाथि बनाइने टाँड।

सराद्ध- *ना.* [सं. श्राद्ध] श्राद्ध; सराद।

सराप्नु- *स.क्रि.* [सराप > श्राप+नु] १. कसैले गरेको अपमान, अपकार आदिका बदलामा त्यस्तो गर्ने व्यक्तिको अनिष्ट होस् भन्नु; सराप दिनु; शाप दिनु। २. गाली गर्नु; अपशब्द बोल्नु।

सराप- *ना.* [श्राप] १. कसैले गरेको अपकार, अपमान आदिका बदलामा आवेशमा आएर त्यस्तो व्यक्तिको अनिष्ट होस् भनी व्यक्त गरिने बोली; शाप; श्राप। २. सराप्ने काम वा सराप्ता गरिने गाली।

सराप बगाइ- *ना.* पैतृक श्रापबाट मुक्ति पाउनाका लागि नदीमा गरिने पूजा।

सरापाइ- *ना.* [√ सराप् (+आइ)] सराप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सरापिनु- *क.क्रि.* सराप दिइनु।

सराफ- *ना.* [अ. सर्राफ] सराफी।

सराफखाना- *ना.* १. एउटा देशको मुद्रासित अर्को देशको मुद्राको विनिमय वा साटफेर गर्ने अड्डा। २. विभिन्न किसिमका मुद्राको विनिमयसम्बन्धी काम गर्ने ठाउँ वा घर।

सराफी- *ना.* १. रुपियाँ, पैसा साट्ने वा सुनचाँदीको खरिदबिक्री गर्ने व्यापारी। २. सुन, चाँदी, सिक्का, नोट आदि जाँच्ने वा त्यससम्बन्धी काम गर्न अधिकारप्राप्त व्यक्ति।

सराब- *ना.* [अ. शराबए रक्सी आदि मादक पेय पदार्थ; मद्य; मदिरा।

सराबखाना- *ना.* सराब बनाउने वा बेच्ने ठाउँ; मधुशाला; भट्टी।

सराबी- *वि.* सराबको अम्मली; रक्सीबाज; जँड्याहा।

सराबरी- *ना.* [सरोबरी] दुई वा धेरै थोक वस्तुको एकै ठाउँको मिसाइ; छ्यासमिस; सरोबरी।

सराय- *ना.* [अ.] १. यात्रीहरू बस्न वा विश्राम गर्न बनाइएको घर; सत्तल। २. विशेष पर्वका दिन मन्दिरभित्रका खुकुरी, तलवार, खुँडा, खड्ग र लट्ठी आदि हतियार हातमा लिएर नचाउँदै, लडाउँदै बाजाका तालमा नाच्दै देखाइने अर्घाखाँचीभेगका जिल्लाको एक प्रसिद्ध जात्रा।

सरासर- *क्रि.वि.* [फा.] १. नअडिईकन; फटाफट। २. एकनाससित; धमाधम। ३. साक्षात्; प्रत्यक्षतः। ४. पूरापूर; बिलकुल।

सरासरी- *क्रि.वि.* १. नअडीकन; सरासर। २. एकनासले; लगातार; निरन्तर।

सराहना- *ना.* [सं. श्लाघा] प्रशंसा; सह्रनी।

सराहनीय- *वि.* प्रशंसनीय; सह्रनीलाग्दो।

सरि- *ना.यो.* [सं. सदृश] बरोबर; समान; सदृश; तुल्य।

सरिक- *वि.* [अ. शरीक] १. अरूले गर्न थालेको कुनै पनि काममा जुट्ने वा साथ दिने; सहयोगका निम्ति अघि सर्ने। २. साथमा रहने; सम्मिलित। *ना.* ३. त्यस्तो सहयोग गर्ने वा साथमा रहने व्यक्ति।

सरित्/सरिता- *ना.* [सं.] नदी; खोलो।

सरिनु- *अ.क्रि.* [सर्+इ+नु] एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा गइनु; हिँडिनु।

सरिप/सरिफ- *वि.* [अ. शरीफ] शिष्टता वा सज्जनता भएको; भलाद्मी; सज्जन।

सरिफा- *ना.* [सं. श्रीफल] सलिफा।

सरिबा- *ना.* [सारिवा] साना राता फूल फुल्ने लहरादार वनस्पतिविशेष।

सरियान- *वि.* [अ. सरीहन] साक्षात्; साक्खै; खास।

सरी- *क्रि.वि.* एउटा वस्तु जति छ अर्को पनि उत्तिकै; बराबरी। (उदा.- चामल र मकै सरी साट्न कहाँ पाइन्छ र)।

सरीबरी- *क्रि.वि.* दुई वा धेरै वस्तु एकै ठाउँ मिसिएर; छ्यासमिसे चालमा।

सरीसृप- *ना.* [सं.] घस्रेर हिँड्ने जन्तु, किरा आदि (सर्प, गँड्यौलो, चिप्लेकिरा आदि)।

सरीसृप युग- *ना.* सरीसृपजीवको सृष्टि भएको युग; आजभन्दा उन्नाइस करोड वर्ष पहिले प्रारम्भ भएको युग।

सरुन- *ना.* [सं. श्रवण] ज्योतिषमा सत्ताइस नक्षत्रमध्ये श्रवणदेखि रेवतीसम्मका, घर छाउने, काठ काट्ने आदि काम गर्न निषेध गरिएका छ नक्षत्र।

सरुने- *वि.* १. सरुनमा परेको; सरुनको। *ना.* २. खुकुरी, तरबार, धनुर्वाण आदि लिएर युद्धको नक्कल गरिने काम।

सरुवा१- *वि.* [सरोबर] १. धान सरोबरी भएको (चामल); नफलेको (चामल)। २. *ना.* धेरै धान भएको चामल।

सरुवा२- *वि.* [सर्+उवा] १. सर्ने किसिमको; सरौटे; सङ्क्रामक। २. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सरेर आएको। ३. सरकारी अड्डाखाना वा अन्य संस्थान आदिका कर्मचारीहरू एक मन्त्रालय, विभाग वा कार्यालयबाट अर्को मन्त्रालय, विभाग वा कार्यालयमा सर्ने काम। ४. बिखालु तेल आउने कदम।

सरुवा पुर्जी- *ना.* उक्त किसिमले सरुवा हुँदा कर्मचारीलाई दिइने पुर्जी।

सरुवा रोग- *ना.* रोग लागेका व्यक्तिसँग छातछुत गर्दा सर्ने रोग; सङ्क्रामक रोग।

सरुहम- *ना.* [भोज.] तराईतिर हुने एक प्रकारको धान।

सरूप- *वि.* [सं.] १. समान रूप भएको; उस्तै रूप वा वर्णको। २. रूप भएको; साकार। ३. सुन्दर; राम्रो।

सरूपता- *ना.* सरूप हुनाको भाव वा स्थिति; समरूपता; एकरूपता।

सरेक- *ना.* पाहिक; पाइक।

सरेस- *ना.* [फा. सरेश] राँगो, उँट आदि पशुको छाला, माछाको कत्ला आदि पकाएर बनाइने, पुस्तक, बही आदि सिएर जिल्द हाल्दा टाँसिने र छापाखानामा मसी लगाउने रुलर आदि बनाइने लस्सादार पदार्थ।

सरो- *ना.* [सं. सर+ओ] १. कपडा, पात आदि कुराको तह वा पत्र। २. दैनिक व्यवहारका निम्ति वा अरू कामकाजका लागि आवश्यक हुने एक थान सबै वस्तु। *वि.* ३. एक, दुई आदि सङ्ख्यावाची शब्दमा जोडिई विशेषण बनेर प्रयुक्त हुने शब्द (जस्तो- एकसरो लुगा, दुईसरो खास्टो इ.)।

सरोकार- *ना.* [फा.] १. प्रयोजन; वास्ता; चासो। (उदा.- अरूको कामको तिमीलाई के सरोकार?) २. सम्बन्ध; सम्पर्क। (उदा.- उहाँसँग तपाईंको केही सरोकार पनि होला)।

सरोकारवाला- *वि.* सरोकार वा सम्बन्ध भएको; सम्बन्धित।

सरोकारी- *वि.* सरोकार भएको; सरोकार राख्ने; सरोकारवाला।

सरोज- *ना.* [सं.] कमल; पद्म।

सरोजिनी- १. *ना.* कमल फुल्ने वा फुलेको तलाउ; कमलपोखरी। २. कमलिनी।

सरोद- *ना.* [फा. सुरुद] अठार वा बाइस तार लागेको, जवाले बजाइने, सारङ्गीजस्तो, छालाले मढेको एक किसिमको तार-बाजा।

सरोबर- *वि.* [सरोबरी] दुई वा धेरै वस्तु समान रूपले मिलेको, छ्यासमिस भएको; सरोबरी भएको।

सरोबरी- *ना.* दुई वा धेरै वस्तु समान रूपले मिल्ने काम; सराबरी।

सरोवर- *ना.* [सं.] तलाउ; पोखरी; दह (जस्तो- मानसरोवर)।

सरौटे- *वि.* [सरौटो+ए] १. छुवाछूत हुँदा एउटाबाट अर्कोमा सर्ने खालको; सरुवा। *ना.* २. सरुवा रोग; सरौटो।

सरौटो- *ना.* [सर्+औटो] १. सारेर, निछोरेर काममा ल्याउन लायक बनाइएको अन्नपात। २. सरुवा रोग; सङ्क्रामक रोग।

सरौतो- *ना.* [प्रा. सारवत्त] सुपारी आदि काट्ने कैंचीका ढबको फलामे हतियार।

सरौलो- *ना.* [सर्+औलो] गाईबस्तुलाई खुवाइने पिठो, नुन आदि हाली मलेको भुस्सा।

सर्कनु- *अ.क्रि.* [अ.मू. सरक्क+नु] १. खाएपिएको वस्तु श्वासका वेगले नाकको भित्री प्वालबाट माथितिर लाग्नु। २. पदोन्नति आदि भएर छिटै माथितिर उक्लनु; उँभो लाग्नु। ३. उन्नति वा बढिबढाउ हुनु; अभ्युदय हुनु। ४. झस्को पस्नु; हूप पस्नु; सङ्कनु। ५. देखासिकी गर्दै वा अभिमानले फुल्नु; मात्तिनु।

सर्कस- *ना.* [अ.] १. लामो समयसम्मको व्यायामसम्बन्धी अभ्यास र तालिमद्वारा अभ्यस्त र सिपालु मानिस तथा पशुहरूद्वारा समेत प्रदर्शन गरिने कौतूहलपूर्ण र आश्चर्यजनक खेल-तमासा। २. त्यस्तो काम गर्ने जमात।

सर्काइ- *ना.* [√ सर्क (+आइ)] १. सर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [सर्काउ+आइ] २. सर्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सर्काइनु- *क.क्रि.* सर्कने पारिनु; उँभो लाइनु।

सर्काउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. सर्किने पार्नु। २. उँभो लाउनु वा सपार्नु। ३. अघि सार्नु; अग्रसर बनाउनु।

सर्कार- *ना.* [फा. सरकार] सरकार।

सर्कार वादी- *वि.* सरकारवादी।

सर्कारिया- *वि.* सरकारिया।

सर्कारी- *वि.* सरकारी।

सर्किनी- *ना.* [सार्की+इनी] १. सार्की जातिकी स्त्री। २. सार्कीकी पत्नी।

सर्केना- *ना.* [सार्की+एना] १. सर्किनीको मानबोधक शब्द। २. सर्किनी।

सर्केनी- *ना.* [सार्की+एनी] सर्किनी।

सर्को- *ना.* [सं. सर] १. चुरोट, तमाखु आदि धुवाँ आउने पदार्थको एकपल्टको तनाइ; एक पटकको धूमपान; धुवाँतनाइको एक खेप। २. एकपटक पिङ खेल्ने वा मच्चाउने काम; पिङको एकपटकको मच्चाइ वा खेलाइ।

सर्ग- *ना.* [सं.] १. कुनै विषयसँग सम्बद्ध ग्रन्थको अध्याय; परिच्छेद। २. सृष्टि; सृजना। ३. रचना; निर्माण। ४. स्वभाव; प्रवृत्ति। ५. निश्चय; निधो; सङ्कल्प।

सर्जन१- *ना.* [सं.] १. रचना; निर्माण। २. सृष्टि; सृजन। ३. त्याग्ने

काम; छोडाइ।
सर्जन२- *ना.* [अङ्.] चिरफार गर्ने डाक्टर; शल्यचिकित्सक।
सर्जाम- *ना.* [फा. सर+अन्जाम] १. कुनै कामका निम्ति तयार गरिएको सामग्री; सरसमान; सर्दाम। २. हतियार वा सामान; उपकरण।
सर्जिकल वार्ड- *ना.* [अङ्.] शल्यक्रियाविभाग।
सर्टह्यान्ड- *ना.* [अङ्. शर्टह्यान्ड] सङ्केतलिपि।
सर्त- *ना.* [अ. शर्त] १. कुनै काम, सम्झौता वा सन्धि गर्दा परस्परमा पालन गरिने निर्दिष्ट कुरा; प्रतिज्ञा; कबुल। २. हारजित हुने कुरामा बाजी थाप्ने काम; बाजी; होड।
सर्तनामा- *ना.* सर्तका कुरा लेखिएको कागत; प्रतिज्ञापत्र।
सर्तबन्दी- *ना.* कुनै काममा आवश्यक कबुल मन्जुर गर्ने वा गराउने काम।
सर्त बन्देज- *ना.* सर्तबन्दी।
सर्दाम- *ना.* हे. सर्जम।
सर्दार- *ना.* [फा. सरदारे सरदार।
सर्दारी- *ना.* सरदारी।
सर्दी- *ना.* [फा.] १. चिसोपन। २. जाडो; ठन्डी। ३. रुघा।
सर्दु- *ना.* घरेलु तानमा बुनेको एक प्रकारको मोटो खाँडी।
सर्दो- *वि.* [सर्+दो] आफूलाई मिल्दो हुने खालको; सजिलो वा पाइक पर्ने; अनुकूल।
सर्धाइँ- *ना.* [सं. श्रद्धा+आइँ] १. कुनै कामकुरो वा वस्तुप्रतिको चाख; कुनै कुराप्रतिको अभिरुचि; चाहना; चाह। २. कुनै कुरो खाने इच्छा; तृष्णा; तिर्सना।
सर्प- *ना.* [सं.] घस्रेर हिँड्ने लामो, विषालु किरो; साँप; लाम्किरो।
सर्पगन्धा- *ना.* चाँदमरुवा।
सर्पको मकै- *ना.* कर्कलाको जस्तो डाँठ हुने, घोगाका आकारको फल लाग्ने र सेतो, डल्लो कन्द हुने, आयुर्वेदका अनुसार कफनाशक र पित्त बढाउने गुण भएको एक जातको बुटी; वज्रकन्द; एक जातको ओल।
सर्पट१- *ना.* [सं. सरट] अगाडिका दुवै खुट्टा एकसाथ फालेर वेगसित दुगुर्ने घोडाको एक चाल।
सर्पट२- *ना.* जन्जिरबाट नापी गरिने जग्गा।
सर्पट कटान- *ना.* साँधसिमाना छुट्ट्याउने वा कित्ताफोड गर्ने काम।
सर्पट नापी- *ना.* जन्जिरद्वारा गरिने जग्गाको नापी।
सर्पयज्ञ/सर्पयाग- *ना.* [सं.] सर्पहरूको नाश गर्नाका निम्ति परीक्षित्‌का छोरा जनमेजयले गरेको महाभारत पुराणप्रसिद्ध एक यज्ञ; नागयज्ञ।
सर्पविद्या- *ना.* [सं.] १. सर्पलाई लट्ठ्याउने, समात्ने वा वशमा पार्ने विद्या। २. सर्पका विषयमा सबै कुरा लेखिएको शास्त्र; सर्पसम्बन्धी विद्या; गारुडी विद्या।
सर्बत- *ना.* [अ. शरबत] १. सक्खर वा चिनी र मरिच, सुकुमेल आदि मिलाई तयार पारिएको पानी। २. फलफूलका रसमा चिनी आदि हाली पकाइएको पेय पदार्थ।
सर्भे- *ना.* [अङ्.] १. जग्गाजमिनको नापी तथा भौगोलिक वा भौगर्भिक विशेषताको निरूपण गर्ने काम; कुनै जमिनको टुक्राको परिमाण आदि पत्ता लगाउन गरिने नापजाँच। २. कुनै स्थान वा विषयमाथि सामान्य दृष्टि दिने, विचारविमर्श गर्ने वा त्यसको व्याख्या गर्ने काम।
सर्म- *ना.* [फा. शर्म] सरम; लाज।
सर्माइ- *ना.* [√ सर्माउ (+आइ)] सर्माउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सर्माइनु- *अ.क्रि.* सर्माउने काम हुनु; सरम मानिनु।
सर्माउनु- *अ.क्रि.* सरममा पर्नु; लाज मान्नु; सङ्कोच मान्नु; लजाउनु।
सर्माहट- *ना.* सर्माउने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
सर्मालु- *वि.* सरम मान्ने; लज्जाशील; लजालु।
सऱ्याइ- *ना.* [√ सऱ्याउ (+आइ)] सऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सऱ्याइनु- *क.क्रि.* सऱ्याउने काम गरिनु।
सऱ्याउनु- *स.क्रि.* [सर्+याउ+नु] १. तह, खात वा सर झिक्नु। २. मकैका घोगाको बाहिरी खोस्टो निकाल्नु।
सर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. सर्+र] १. एकाएक शीतल तथा आनन्ददायक हावा चलेर। २. राम्ररी पिङ मच्चिने किसिमले। ३. कुनै पनि काम विनारोकटोक सजिलैसित हुने गरी।
सर्र सर्र - *क्रि.वि.* लगातार सर्र हुने गरी।
सर्लाही- *ना.* नेपालको मध्यमाञ्चल विकासक्षेत्रभित्र पर्ने जनकपुर अञ्चलको तराई भागमा रहेको एक जिल्ला।
सर्व- *वि.* [सं.] सबै; सम्पूर्ण; समस्त; जम्मै।
सर्वजनीन- *वि.* सबैको; सबैसित; सार्वजनिक।
सर्वजा- *ना.* [सं. सर्वजया] हलेदाका जस्ता लामा र ठुला पात हुने, रातापहेँला, छिरबिरे रङका फूल फुल्ने कोसाभित्र रामतोरियाँका जस्ता काला फल फल्ने एक जातको सानो कमलो बोट; त्यसैको फूल।
सर्वजात- *ना.* [सं.] सबै जात; विभिन्न जाति।
सर्वजित्- *वि.* [सं.] सबैलाई जित्ने वा जित्न सक्ने; सबैमाथि विजय हासिल गर्ने।
सर्वज्ञ- *वि.* [सं.] १. सबै कुरा जान्ने। *ना.* २. ईश्वर। ३. बुद्ध।
सर्वज्ञता- *ना.* सर्वज्ञ हुनाको भाव वा स्थिति।
सर्वतः- *क्रि.वि.* [सं.] १. सबैतिर; जताततै; वरिपरि। २. अनेक प्रकारले; धेरै किसिमले। ३. पूर्णत; पूर्ण रूपले।
सर्वतन्त्र- *ना.* [सं.] १. सबै किसिमका तन्त्र; सबै तन्त्रविद्या। २. सम्पूर्ण शास्त्र वा तन्त्रको अध्ययन गर्ने व्यक्ति। *वि.* ३. सबै जनता वा शास्त्रले मानेको।
सर्वतोभद्र- *वि.* [सं.] १. सबैको सबै प्रकारले कल्याण गर्ने। २. जुँगा, दाह्री, कपाल सबै खौरेको। *ना.* ३. देवतालाई राखिने वा पूजा गरिने ठाउँमा कपडामा वा जमिनमा विभिन्न रङ भएका वस्तुद्वारा कोठाकोठा पारी लेखिने र पूजा गरिने एक यन्त्र।
सर्वतोभावेन- *क्रि.वि.* [सं.] १. हरप्रकारले; सबै तरहले। २. उचित तवरले; ठिकसित।
सर्वतोमुख- *वि.* [सं.] १. सबैतिर मुख भएको; चारैतिर मुख फर्केको। २. सबै किसिमका विषय वा समस्यामा विचार व्यक्त गर्न सक्ने; सबै विषयको ज्ञान वा प्रतिभा भएको।
सर्वतोमुखी- *वि.* सबैतिर गति भएको; कुनै कुरामा पनि पछि नपर्ने;

सर्वतोमुख।
सर्वत्र- *क्रि.वि.* [सं.] सबै ठाउँमा; सबैतिर; जहाँतहीँ।
सर्वथा- *क्रि.वि.* [सं.] १. सबै प्रकारले; सबै किसिमबाट। २. जसरी भए पनि।
सर्वदल- *ना.* [सं.] १. राजनीति वा अन्य विषयसँग सम्बद्ध विभिन्न किसिमका विचारधारा राख्ने व्यक्तिहरूको जमात वा दल। २. कुनै विषयमा विचार, विमर्श गर्न भेला भएका सबै दल वा जमात।
सर्वदलीय- *वि.* १. सबै दल वा संस्थाको; सबै दल वा संस्थासँग सम्बन्धित। २. सबै दल मिलेर बनेको वा गरेको (सरकार, शासन आदि)।
सर्वदर्शिता- *ना.* [सं.] सर्वदर्शी हुनाको भाव वा स्थिति।
सर्वदर्शी- *वि.* [सं.] १. सबै कुरा देख्ने वा देखेको; सर्वत्र दृष्टि पुऱ्याउने। २. सबै विषय वा वस्तुको ज्ञान भएको। ३. ईश्वर; परमात्मा।
सर्वदा- *क्रि.वि.* [सं.] १. हरबखत; सधैँ। *ना.* २. अदुवाको जस्तो बोट हुने, रातो वा पहेँलो रङको फूल फुल्ने एक जातको रुख वा त्यसैको फूल।
सर्वनाम- *ना.* [सं.] १. व्याकरणका अनुसार नाम प्रयुक्त हुने पदका सट्टामा आउने शब्द (त्यो, तिनी, उहाँ आदि)। २. सबै नाम वा सबैको नाम।
सर्वनाश- *ना.* [सं.] भएभरका व्यक्ति वा वस्तुको नाश; सखाप हुने काम वा स्थिति; बरबादी; सत्यानाश।
सर्वनाशक- *वि.* सर्वनाश गर्ने; बरबाद गर्ने; सत्यानाशी।
सर्वप्रथम- *क्रि.वि.* [सं.] १. सबैभन्दा पहिले; सबभन्दा अगाडि। *वि.* २. सबैभन्दा पहिले भएको; सबैमा पहिलो।
सर्वप्रिय- *वि.* [सं.] सबैलाई प्यारो लागेको; सबैको प्यारो; लोकप्रिय।
सर्वप्रियता- *ना.* सर्वप्रिय हुनाको भाव वा स्थिति; लोकप्रियता।
सर्वभक्षी- *वि.* [सं.] १. भोज्य र अभोज्य विचार नगरीकन सबै कुरा खाने; भोज्याभोज्यको विचार नभएको। *ना.* २. अग्नि; आगो।
सर्वभोगी- *वि.* [सं.] १. असल खराब सबै वस्तुको उपभोग गर्ने। २. खान हुने, खान नहुने सबै कुरा खाने; सर्वभक्षी।
सर्वमङ्गला- *वि.* [सं.] १. सबैको कल्याण गर्ने (स्त्री); मङ्गलकारिणी। *ना.* २. दुर्गा। ३. लक्ष्मी।
सर्वमान्य- *वि.* [सं.] १. सबैले मानेको; सबैद्वारा सम्मानित। २. सबैले मान्नुपर्ने; सबैलाई मान्य हुने; सबैले मान्न योग्य।
सर्वरकम- *ना.* [सं. सर्व+ अ. रकम] सबै किसिमको धन- सम्पत्ति; सबै रकम।
सर्वव्यापक/सर्वव्यापी- *वि.* [सं.] १. सबै ठाउँमा फैलिएको; सबै ठाउँमा व्याप्त भएर रहेको। २. सबैलाई ढाकेर रहेको। *ना.* ३. ईश्वर; परमात्मा।
सर्वशक्तिमान्- *वि.* [सं.] १. सबै कामकुरा गर्ने शक्ति भएको; सबै किसिमका शक्तिले युक्त भएको। *ना.* २. ईश्वर; देवता।
सर्वश्री- *ना.* [सं.] धेरै मानिसका नामको उल्लेख गर्दा सबैका नामका अगाडि 'श्री' नलेखी सामूहिक रूपमा आदर जनाउन सबैभन्दा पहिले आएको नामको अगिल्तिर मात्र लगाइने आदरसूचक शब्द; श्रीमन्त।
सर्वश्रेष्ठ- *वि.* [सं.] सबैभन्दा श्रेष्ठ; उच्च; सर्वोत्तम; सबैभन्दा ठुलो; उम्दा।
सर्वश्रेष्ठता- *ना.* सर्वश्रेष्ठ हुनाको भाव वा अवस्था।
सर्वसंहार- *ना.* [सं.] सर्वनाश; सत्यानाश; सबथोक स्वाहा।
सर्वसंहारक- *वि.* सर्वसंहारी; सर्वनाशी।
सर्वसंहारी- *वि.* सर्वसंहार गर्ने; सर्वनाशी।
सर्वसत्ता- *ना.* [सं.] कुनै काम वा विषयसँग सम्बन्धित सबै किसिमको अधिकार; सम्पूर्ण अधिकारयुक्त सत्ता।
सर्वसत्ता सम्पन्न- *वि.* कुनै काम वा विषयसँग सम्बन्धित सबै अधिकारले युक्त; सम्पूर्ण अधिकार भएको।
सर्वसम्मत- *वि.* [सं.] उपस्थित वा सम्बन्धित सबै व्यक्तिहरूको सहमति वा स्वीकृति भएको; सबैको सम्मति पाएको; सबैले मानेको।
सर्वसम्मति- *ना.* उपस्थित वा सम्बन्धित सबैको सहमति वा रायसल्लाह।
सर्वसाक्षी- *ना.* [सं.] १. संसारमा हुने सबै कामकुरा देख्ने ईश्वर; सर्वद्रष्टा परमेश्वर। *वि.* २. सबै कुरा देख्नेसुन्ने; सबै कुराको साक्षी भएको।
सर्वसाधारण- *ना.* [सं.] १. सबै प्रकार वा स्तरका मानिसको जमात; अधिकांश सामान्य जनता। *वि.* २. सामान्य रूपको; साधारण खालको; मामुली।
सर्वस्व- *ना.* [सं.] १. भएभरको पूरै सम्पत्ति; सारा सम्पत्ति; जिलीगाँठी। २. कुनै ठुलो अभियोगमा कानुनअनुसार आफ्नो भएभरको सम्पत्ति अपहरण हुने वा गुम्ने अवस्था (जस्तो- सर्वस्व हुनु, सर्वस्व लिइनु आदि)।
सर्वस्व हरण- *ना.* भएभरको पूरै सम्पत्ति हर्ने काम; सिरीखुरीहरण।
सर्वहारा- *ना.* [सं. सर्वहार+आ] सबै कुरा हराएको वा गुमेको वर्ग; केही नभएको विपन्न वर्ग; निम्न तहको श्रमिक वर्ग।
सर्वहारा अधिनायकत्व- *ना.* देश वा समाजका धनी वर्गको हातबाट शासनसत्ता खोसेर सर्वसाधारण श्रमिकहरूले शासनको सर्वाधिकार आफ्नो हातमा लिने काम वा प्रक्रिया।
सर्वहारावाद- *ना.* सर्वहारावर्गको अधिनायकत्वका निम्ति प्रयत्नशील रहने र त्यसकै उद्देश्यमा विश्वास राख्ने वाद; मार्क्सवाद।
सर्वहारावादी- *वि.* १. सर्वहारावादमा विश्वास राख्ने; सर्वहारावादको अनुयायी। २. सर्वहारावादसम्बन्धी; मार्क्सवादी।
सर्वाङ्ग- *ना.* [सं.] १. शरीरका सम्पूर्ण अङ्गप्रत्यङ्ग; देहका सबै अङ्ग। २. सम्पूर्ण शरीर; सारा देह। *वि.* ३. सग्लो सिङ्गो।
सर्वाङ्गपूर्ण- *वि.* १. सबै अङ्गप्रत्यङ्गले युक्त; अङ्गहरू भएको; अविकलाङ्ग। २. अङ्गविन्यासमा आवश्यक सबै कुराले परिपूर्ण; जिउडाल, रूप सबैमा राम्रो।
सर्वाङ्ग सुन्दर- *वि.* सबै अङ्गप्रत्यङ्ग सुन्दर भएको; सम्पूर्ण अवयव राम्री मिलेको।
सर्वाङ्गीण- *वि.* १. सबै अङ्गको; सबै अङ्गमा व्याप्त वा पूर्ण; सबै अङ्गले युक्त। २. सम्पूर्ण पक्षसित सम्बन्धित; चौतर्फी

(विकास, उन्नति आदि)।
सर्वाधिकरणाधिकृत- *ना.* [सं.] लिच्छविकालीन सबै अड्डाको मुख्य हाकिम।
सर्वाधिकार- *ना.* [सं.] सम्बन्धित क्षेत्रको सबै कामकुरो गर्ने अधिकार; सबै किसिमको अख्तियार; सम्पूर्ण अधिकार।
सर्वाधिकार सम्पन्न- *वि.* सबै प्रकारका अधिकारले युक्त; सबै प्रकारको अधिकारप्राप्त।
सर्वाधिकारी- *ना.* सबै किसिमका अधिकारले युक्त व्यक्ति; सबै अधिकार पाएको व्यक्ति वा अधिकारी।
सर्वास्तिवाद- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु पनि असत् नभई सम्पूर्ण वस्तुको स्वत्व र अस्तित्व छ भन्ने एक दार्शनिक सिद्धान्त; बौद्ध धर्मको एक भेद।
सर्वास्तिवादी- *वि.* सर्वास्तिवादमा विश्वास गर्ने; सर्वास्तिवादको अनुयायी।
सर्वे- *ना.* [सं.] हे. सर्भे।
सर्वेक्षक- *ना.* सर्वेक्षण गर्ने व्यक्ति वा अधिकारी।
सर्वेक्षण- *ना.* १. कुनै विषयको तथ्यपूर्ण जानकारीका लागि गरिने आधिकारिक निरीक्षण (जस्तो- भूसर्वेक्षण; वनसर्वेक्षण आदि)। २. कुनै विषयमा ध्यानपूर्वक गरिने विवेचना। ३. कुनै कुराका समसामयिक गतिविधि, प्रयोग र प्रवृत्तिसम्बन्धी अध्ययनका लागि सम्बन्धित क्षेत्रमा गई वा अध्ययनका विभिन्न साधनको उपयोग गरी तथ्य वा तथ्याङ्कहरूको सङ्कलन गरिने अनुसन्धानको विधि वा प्रक्रिया।
सर्वेश/सर्वेश्वर- *ना.* [सं.] सबैको भलो गर्ने ईश्वर; सबैका स्वामी।
सर्वेसर्वा- *वि.* [सं.] कुनै विषय वा कामकुरासित सम्बन्धित सबै किसिमको सर्वोच्च अधिकार पाएको; सर्वाधिकारसम्पन्न।
सर्वोच्च- *वि.* [सं.] १. सबैभन्दा उच्च वा अग्लो। २. सबैभन्दा माथिल्लो तहको; सर्वश्रेष्ठ।
सर्वोच्च अदालत- *ना.* देशभित्रका मुद्दामामिलाको इन्साफ गर्ने र तल्लो तहका अदालतले गरेका न्यायिक निर्णयहरूका सम्बन्धमा आवश्यकतानुसार पुनर्विचार गर्ने सर्वोच्च न्यायिक संस्था।
सर्वोच्च सत्ता- *ना.* कुनै पनि देशको शासनपद्धतिको वास्तविक अधिकार; वास्तविक प्रभुसत्ता।
सर्वोच्च समादेश- *ना.* राष्ट्रका सर्वोच्च व्यक्तिबाट दिइएको आदेश।
सर्वोत्कृष्ट- *वि.* [सं.] सबैभन्दा उत्कृष्ट; सबभन्दा असल; सर्वश्रेष्ठ।
सर्वोत्तम- *वि.* [सं.] सबैभन्दा उत्तम; सबैमा उम्दा; सर्वोत्कृष्ट।
सर्वोपरि- *क्रि.वि.* [सं.] सबैभन्दा माथिको; सबैभन्दा बढी।
सर्वोपरिता- *ना.* सर्वोपरि हुनाको भाव वा स्थिति; सर्वोत्कृष्टता।
सर्वौषधि- *ना.* [सं.] दश प्रकारका औषधीहरूको समूह (कूट, जटामसी, हलेदो, बोझो, शिलाजित, श्रीखण्डचन्दन, रक्तचन्दन, कपुर, मोथे र नरिवल)।
सर्सराइ- *ना.* [√ सर्सराउ (+आइ)] सर्सराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सर्सराइनु- *अ.क्रि.* सर्सर आवाज आइनु।
सर्सराउनु- *अ.क्रि.* [सरसर+आउ+नु] हावा आदि चल्दा सरसर शब्द गर्नु; सऱ्याकसुरुक गर्नु; सरसराउनु।
सर्सिउँ/सर्स्युँ- *ना.* [सं. सर्षप] तोरीका भन्दा केही ठुला पात, पहेँला फूल र तोरीका जस्ता कोसा हुने, दाना पेलेर तेल निकालिने एक जातको बोट; ठुलो किसिमको तोरी।
सल- *ना.* [सं. सर] १. गारो, पर्खाल आदि लगाउँदा राखिने ईँट वा ढुङ्गाको तह। २. दाउराको खलियोको चाङ। ३. तह; खात।
सलकी- *वि.* [सं. शलाका] चारै पाटा मिलेको; राम्रो।
सलक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सलक्+क] १. मुखमा हालेको कुरो नचपाईकन एकै चोटि सजिलैसित निले झैँ गरी। २. पुष्ट शरीर भई राम्रो देखिने किसिमले। ३. लहलहाएर बढ्ने चालमा; सल्काइलो भएर।
सलगम/सलेगम- *ना.* [फा. शलगम] गाजर वा मुला जस्तै गरी जमिनभित्र फल्ने, तरकारी खाइने एक प्रकारको डल्लो कन्द; गान्टेमुला।
सलज्ज- *वि.* [सं.] लाज भएको; लज्जायुक्त; लज्जालु।
सलतनत- *ना.* [अ. सल्तनत] १. कुनै राजा वा शासकद्वारा शासित देश; राज्य; मुलुक। २. कुनै राजा वा शासकको राज्यसञ्चालन गर्ने अधिकार। ३. शासनप्रबन्ध। ४. सम्झौता; सुलह।
सलबल- *क्रि.वि.* [सं. सल+बल] १. सर्प, गँड्यौला, माछा, किरा आदि चल्ने वा चलमलाउने गरी; सिलिङबिलिङ भएर। २. चुलबुले तालमा यताउति गर्दै; चलबल; चलमल। *वि.* ३. सलबलाउँदो।
सलबलाइनु- *अ.क्रि.* सलबल गरिनु।
सलबलाउँदो- *वि.* १. सलबल गर्ने; सलबले। २. सलबल परेको; लदबदो (अचार, तरकारी आदि)।
सलबलाउनु- *अ.क्रि.* सर्प, गँड्यौला, माछा आदि बिस्तारै चल्नु; सिलिङबिलिङ गर्नु; चलमलाउनु।
सलबलिनु- *अ.क्रि.* सलबलाउनु।
सलबले- *वि.* १. सलबल गर्ने बानी भएको; सलबलाउने। २. सलबलाउँदो।
सलबल्याहट- *ना.* सलबल गर्ने भाव, स्थिति, क्रिया वा प्रक्रिया।
सलमा- *ना.* [अ. सलम] कपडा आदिमा किसिमकिसिमका बुट्टा आदि भर्ने काममा प्रयोग गरिने, सुनचाँदीबाट बनाइएको मसिनु बेरुवा तार।
सलवार- *ना.* [फा. शलवार] मोहोतो र जाङ ठुलो भएको महिलाहरूले लगाउने एक किसिमको सुरुवाल।
सलसल- *क्रि.वि.* [अ.मू. सल+अ (द्वि.)] १. नचपाईकन धमाधम निल्ने गरी। २. सलसलाउँदो ढङ्गले सप्रेर वा लहलहाउँदो जस्तो भएर। ३. पानी वा लेदो वस्तु बगे जस्तै गरी; सुलसुल।
सलसलती- *क्रि.वि.* अझै सलसल हुने गरी।
सलसलाइ- *ना.* सलसलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सलसलाइनु- *अ.क्रि.* सलसल होइनु; सलबलाइनु।
सलसलाउँदो- *वि.* १. सप्रेर रहरलाग्दो भएको; सलक्क परेको। २. हलक्क बढेको वा लहलहाउँदो। ३. देख्दा राम्रो र नरम; सलसल गर्दो (खानेकुरा, वस्तु आदि)। स्त्री. सलसलाउँदी।
सलसलाउनु- *अ.क्रि.* सप्रेर हलक्क बढ्नु; लहलहाउनु; सलक्क परेको

हुनु।

सलसली- *क्रि.वि.* सलसल।

सलह- *ना.* [सं. शलभ] धान आदिको बाली विनाश गर्ने एक जातको पतङ्ग; बालीनाली, बोटबिरुवाको पातैसमेत खाएर नाङ्गो पार्ने फट्याङ्ग्रोजस्तो उडुवा किरो।

सलहको बथान- *ना.* १. सलहको बगाल। *वि.* २. अनगन्ती।

सलाई- *ना.* [सं. शलाका] १. बट्टाको बाहिर चौडाइका दुईतर्फ टाँसिएको कागतजस्तो पदार्थमा घोट्दा बल्ने, रासायनिक पदार्थ लागेको काठको मसिनु टुक्रो; घोटेर आगो पार्ने, टुप्पामा मसला लागेको काठको छेस्को; दियासलाई। २. औषधी, सुर्मा आदि लाउन बनाइएको एक किसिमको सुइरो; शलाका।

सलाद- *ना.* [अङ्. स्यालाड] १. केरा, सुन्तला आदि फल र अन्य प्रकारका कन्द, मिठा मसलालाई दही आदिमा मिलाई वा नुन, खोर्सानी, अमिलो आदिसँग मिसाएर खाइने पदार्थ। २. काँचै खाइने एक प्रकारको कन्दको पात।

सलाम- *ना.* [अ.] १. आदरका निम्ति खुला दाहिने हत्केलो बाहिरपट्टि पर्ने गरी शिरमा राखी, औँलाले माथिल्लो निधार छोई गरिने फौजी ढाँचाको अभिवादन; प्रणाम; कुर्नेस। २. राणाकालमा अन्यायमा परेकाले बिन्तीपत्र दिई वा ठाडै प्रधानमन्त्रीछेउ न्याय माग्न कराउने प्रथा।

सलामी- *ना.* [अ.] १. ठुला वा उच्च पदका व्यक्तिलाई तोप पड्काएर गरिने सम्मान। २. सैनिकहरूले प्रणाम गर्ने एक पद्धति। ३. बाजा बजाई विशेष किसिमले अभिवादन गर्ने प्रक्रिया। ४. उच्च व्यक्तिहरूलाई सलाम गर्दा चढाइने भेटी। ५. मुख्य शासकले वर्षको एक पटक नजरानाका रूपमा जागिरदार, ठेकदार आदिसँग कट्टा गरी लिने रकम। ६. ओरालो परेको ठाउँ; तेर्पे परेको जमिन।

सलिफा- *ना.* [सं. श्रीफल] १. गिर्खागिर्खा परेको, हरियो बोक्रो हुने, भित्र काला, चिल्ला, लाम्चा बियाँ हुने एक प्रसिद्ध फल। २. आँट।

सलिल- *ना.* [सं.] जल; पानी।

सलील- *वि.* [सं.] १. लीला गर्ने; लीलारत; लीलायुक्त। २. क्रीडा गर्ने; क्रीडाशील; खेलबाडी।

सलेदो- *ना.* [सुत्लो?] बाल्नाका निम्ति टुकी, लालटेन आदि बत्तीका भाँडाभित्र हालिने सुत्लो; फित्ता।

सल्कनु- *अ.क्रि.* [अ. शोल?] १. आगो, बत्ती आदि बल्न सुरु गर्नु। २. आगोको सानो बिउबाट बल्न सुरु गरेर एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा फैलनु। ३. एक ठाउँमा लागेको वा सुरु भएको रोग अर्को ठाउँमा पनि पुग्नु। ४. रिसले भित्रभित्रै चुर हुनु; मुरमुरिनु।

सल्काइ- *ना.* सल्कने तथा सल्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सल्काइनु- *क.क्रि.* १. आगो, बत्ती आदि बालिनु। २. रोग आदि सारिनु।

सल्काइलो- *वि.* [सलक्क+आइलो] सलक्क परेको; सप्लाएको र मिलेको कदको।

सल्काउनु- *स.क्रि.* [सल्क+आउ+नु] १. आगो बत्ती आदि बाल्नु; बल्ने बनाउनु। २. रोगहरू एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउनु। ३. कसैलाई रिस उठ्ने बनाउनु।

सल्किनु- *अ.क्रि.* [सल्क+इ+नु] १. सल्कनु। २. सरुवा रोग फैलिनु। ३. दन्किनु।

सल्क्याइ- *ना.* सल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सल्याकसुलुक- *क्रि.वि.* [सलक्क+सुलुक्क] १. मुखमा हालेको कुरो दाँतले नचपाईकन सुलुत्त निल्ने गरी; सलक्क। २. सलबल।

सल्याङबल्याङ- *क्रि.वि.* [सलबल] १. सर्प, गँड्यौला आदिको समूह चलमलाउने वा सलबलाउने गरी; सल्याङसुलुङ। २. उत्सुकता देखाउने वा तरखराउने गरेर। ३. धेरै किरा एकैसाथ चल्ने-चल्मलाउने किसिमसित; स्याउँस्याउँ।

सल्याङसुलुङ- *क्रि.वि.* [सल्याङबल्याङ] सलबल; सल्याकसुलुक।

सल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. सल्+ल] १. पानी आदि तरल पदार्थ राम्ररी बग्ने गरी। २. सर्प आदि उरग प्राणी दगुर्ने किसिमले।

सल्लाह- *ना.* [अ. सलाह] १. कुनै कामकुरामा अर्कालाई दिइने वा अर्काबाट लिइने सुझाउ; सम्मति; परामर्श। २. मत; राय। ३. कसैलाई दिइने वा कसैबाट लिइने हितका कुरा; उपदेश; अर्ती। ४. मेल; मतो।

सल्लाहकार- *वि.* [अ. सलाह + सं. कार] आवश्यकतानुसार सल्लाह दिने; परामर्शदाता।

सल्लाहकार सभा- *ना.* १. संसद्को चुनाव हुनुभन्दा अगाडि, आफूलाई प्राप्त अधिकारबमोजिम संसद्ले झैँ काम गर्न खडा गरिएको जनप्रतिनिधिहरूको सभा। २. कुनै विषयमा सल्लाह दिनाका निम्ति आमन्त्रित व्यक्तिहरूको सभा।

सल्ली- *ना.* [सल्लो+ई] १. जोत्दा गोरुको काँधमा राखिने जुवा। *वि.* २. सल्लाको सोझी; सल्लो बराबरको (जस्तो- तीन सल्ली घाम)।

सल्लेझार- *ना.* [सल्लो+ए+झार] सेता फूल र मसिना लाम्चा पात हुने गाईबस्तुलाई खुवाइने वा खुवाउन हुने एक जातको झार।

सल्लेनी- *ना.* [सल्लो+एनी] १. काँक्राको बियाँजस्तो लाम्चो हुने एक जातको धान। २. सल्लाघारी; सल्लेरी।

सल्लेपिर/सल्लेबिर- *ना.* [सं. सल्लकी+पर्ण] सल्लाको सुकेर झरेको पात।

सल्लेरी- *ना.* [सल्लो+एरी] १. सल्लाका रुखहरू धेरै भएको वन; सल्लाघारी। २. सगरमाथा अञ्चलको पहाडी भागमा पर्ने एक बस्ती।

सल्लो- *ना.* [सं. सल्लकी] झुप्पा परेको चमरको आकारको सिन्काजस्तो पात हुने, ठुलठुला खस्रा फल फल्ने, पहेँला फूल फुल्ने, खोटो निस्कने, चुरोलाई चिरेर दियालो बनाउन सकिने एक जातको अग्लो वृक्ष; एक जातको देवदारु।

सल्यान- *ना.* नेपालको मध्य पश्चिमाञ्चल विकास-क्षेत्रअन्तर्गत राप्ती अञ्चलमा (दाङ जिल्लाको उत्तरतिर) रहेको, पहिलेको एक सामन्त राज्य र अहिलेको एक जिल्ला।

सल्यानी- *वि.* सल्यानमा हुने; सल्यानको; सल्यानसम्बन्धी।

सवर्गीय- *वि.* [सं.] एउटै वर्गको; समान पेसाको।

सवर्ण- *वि.* [सं.] १. एउटै वा समान जातको; एउटै वा समान वर्णको। २. एउटै वा समान रङको। ३. हिन्दुहरूका चार जातिभित्रको। *ना.* ४. व्याकरणमा उच्चारणका दृष्टिले एउटै स्थान

र प्रयत्नका दृष्टिले आभ्यन्तर प्रयत्न हुने वर्ण (जस्तो- सं. कौल, फा. कौल)।

सवा- *ना.* [सं. सपाद] १. कुनै सङ्ख्याको सिङ्गै र चतुर्थांशको परिमाण। *वि.* २. सिङ्गै र एक चतुर्थांश परिमाणको; चतुर्थांशसमेत गाभिएको सिङ्गो (सवा गज, सवा मिटर, सवा एक इ.)।

सवाइखर- *ना.* [सं. सपाद+ईक्षण] आँखीभ्याल।

सवाई- *ना.* १.[सं. सपाद] १. कुनै सङ्ख्या वा वस्तुको चार खण्डको एक खण्ड; एक चतुर्थांश; चौथाइ। २. चरणमा प्रायः चौध अक्षर र बाह्रतेह्र अक्षरका पनि हुने एक नेपाली प्रसिद्ध लोकलय र त्यसै लयमा रचित गीत वा कविता।

सवार- *ना.* [फा.] १. सवारीका लागि घोडामाथि चढ्ने व्यक्ति; घोडसवार; घोडचढी। २. बग्गी, घोडा आदि हाँक्ने व्यक्ति; सारथि।

सवारी- *ना.* [फा.] १. घोडा, मोटर आदि यान वा वाहनमा बसेर कहीँ जाने काम। २. कहीँ जानाका लागि वाहनका रूपमा प्रयोग गरिने साधन; यान। ३. राजा वा प्रतिष्ठित व्यक्तिको कुनै यात्राका निम्ति प्रस्थान वा यात्राबाट हुने फिर्ती आगमन।

सवारी कर- *ना.* सवारीसाधनमाथि लगाइने कर; सवारीदस्तुर।

सवारी चालक- *ना.* सवारी चलाउने व्यक्ति (ड्राइभर, पाइलट आदि)।

सवारी दर्ता- *ना.* कुनै व्यक्ति वा संस्थाले प्रयोग गर्ने सवारीसाधनलाई सम्बन्धित कार्यालयमा दर्ता गराउने काम।

सवारी दुर्घटना- *ना.* सवारीसाधनमा उत्पन्न खराबीका कारणबाट पर्न सक्ने घटना (मोटर पल्टिनु वा जुध्नु, हवाईजहाज खस्नु, जहाज डुब्नु आदि)।

सवारी साधन- *ना.* सवारीका निम्ति प्रयोग गरिने साधन (घोडा, हात्ती, रेल, मोटर, हवाईजहाज, पानीजहाज आदि)।

सवारी सुविधा- *ना.* १. सवारीका निम्ति प्राप्त हुने घोडा, हात्ती, मोटर, रेल, आदिद्वारा आवागमन गर्न पाइने सुविधा। २. त्यस्तो सुविधाका निम्ति प्राप्त हुने रकम वा साधन।

सवाल- *ना.* [फा.] १. कसैसँग कुनै कुरा सोधपुछ गर्ने काम; सोधाइ; प्रश्न। २. सजिलै समाधान गर्न नसकिने अप्ठ्यारो विषय; समस्या। ३. अड्डाअदालतको कार्य सुचारु रूपले सञ्चालन होस् भन्नाका लागि सम्बन्धित ऐनकानुनअन्तर्गत बनेको नियम।

सवाल जबाफ- *ना.* १. सवाल र जवाफ; प्रश्नोत्तर। २. तर्कवितर्क; वादविवाद। ३. घर, कोठा आदिका झ्यालढोकाहरू एकसँग अर्को मिल्ने गरी जोडा मिलाएर राख्ने वा हाल्ने काम।

सविकल्प- *वि.* [सं.] १. एउटै मात्र नभएर विकल्प वा अर्को पक्ष नि भएको। २. यही हो भनेर अठोट गर्न नसकिने; सन्दिग्ध। *ना.* ३. कुनै आलम्बनको सहायताबाट हुने समाधि। ४. वेदान्तमा ज्ञाता र ज्ञेयका अन्तरको ज्ञान।

सविता- *ना.* [सं.] १. सूर्य; दिवाकर। २. पैदा गर्ने व्यक्ति; सृष्टिकर्ता; उत्पादक।

सविनय- *क्रि.वि.* [सं.] १. नम्र बनेर; विनयका साथ; विनयपूर्वक। *वि.* २. नम्रता भएको; शिष्टता भएको; विनम्र; शिष्ट।

सविस्तार- *क्रि.वि.* [सं.] कुनै कुरा नछोडीकन; विस्तारका साथ; खुलस्त हुने गरी।

सव्य- *वि.* [सं.] १. दाहिने; दायाँ। २. अनुकूल; सर्दो। ३. देब्रे; बायाँ। ४. प्रतिकूल; उल्टो। *ना.* ५. दाहिने काँधमा राखिएको जनै फेरि बायाँ काँधमा सार्ने काम। ६. यज्ञोपवीत; जनै। ७. अङ्गिराका पुत्र मन्त्रद्रष्टा एक ऋषि।

सव्यसाची- *ना.* १. दायाँबायाँ दुवै हातले हतियार चलाउन सक्ने व्यक्ति। २. पाँच पाण्डवमध्ये तेस्रा; अर्जुन।

सशक्त- *वि.* [सं.] शक्तिले युक्त; शक्तिशाली।

सशक्तता- *ना.* सशक्त हुनाको भाव वा अवस्था; शक्तियुक्त स्थिति; शक्तिमत्ता।

सशङ्क- *वि.* [सं.] १. शङ्का भएको; सन्देहयुक्त; सन्देहास्पद। २. सतर्क; सावधान।

सशस्त्र- *वि.* [सं.] साथमा हातहतियार भएको; हतियारयुक्त।

सशस्त्र प्रहरी- *ना.* शस्त्रयुक्त प्रहरी; हातहतियारले सुसज्जित प्रहरी।

सशस्त्र प्रहरी चौकी- *ना.* शस्त्रयुक्त प्रहरी रहने चौकी।

ससल्काइ- *ना.* [√ ससल्काउ (+आइ)] ससल्काउने क्रिया वा प्रक्रिया।

ससल्काइनु- *अ.क्रि.* ससल्काउने होइनु।

ससल्काउनु- *अ.क्रि.* [ससल्को+आउ+नु] कुनै काम गर्न उत्सुकता वा चटरपटर देखाउने हुनु; तत्परिनु।

ससल्को- *ना.* कुनै काम गर्न तरखराउने चासो; तत्परता।

ससानु/ससानो- *वि.* [सानु+सानु/सानो+सानो] १. सानुसानु; सानोसानो; सानो खालको। २. केही वा थोरै सानो।

ससीम- *वि.* [सं.] १. सीमा भएको; सीमित। २. साँधसिमाना छुट्टिएको; हदभित्रको (जग्गा आदि)।

ससुराल- *ना.* [सं. श्वसुरालय] पत्नीको माइतघर; ससुराली।

ससुराली- *ना.* पत्नीका बाबुआमाको घर; पत्नीको माइती; ससुराको घर वा कुल; ससुराल।

ससुरो- *ना.* [सं. श्वसुर] १. पत्नीका बाबु। २. पतिका बाबु। ३. श्वसुर;। आद. ससुरा।

सस्तो- *वि.* [सं. शस्त] १. थोरै मोलमा पाइने; कम मूल्यको। २. चलनचल्तीको मोल वा निर्धारित मोलभन्दा कम मूल्यको। ३. कम महत्त्वको; सामान्य; साधारण; मामुली। ४. मनग्यै पाइने; छेलोखेलो भएको।

सस्तो बजार- *ना.* विशेष चाडबाड, पर्व आदिमा जनसाधारणलाई सस्तो मोलमा खाद्यान्न तथा उपभोग्य समान उपलब्ध गराउने उद्देश्यले लागेको वा खुलेको बजार।

सस्त्रीक- *वि.* [सं.] पत्नी भएको; पत्नीसहितको; सपत्नीक।

सस्मित- *वि.* [सं.] १. मुसुक्क हाँसेको; मुस्कुराएको। *क्रि.वि.* २. मुसुक्क हाँसेर; मुस्कुराउँदै।

सस्य- *ना.* [सं.] १. धान। २. बालीनाली।

सस्वर- *वि.* [सं.] १. स्वर वा आवाज निकालिएको; भाका हालिएको। २. मुखले स्पष्ट उच्चारण गरिएको; बोलिएको।

सस्वर आवृत्ति- *ना.* खास पद्यांश वा गद्यांशको भावानुकूल तथा हावभावपूर्ण आवृत्ति।

सस्वर पाठ- *ना.* कुनै धार्मिक ग्रन्थ, गेयात्मक रचना आदिको अरूले

सुन्ने किसिमले गरिने पाठ; सस्वर वाचन।

सस्वर वाचन- *ना.* बोलेर पढ्ने प्रक्रिया; स्वर फिकेर पढ्ने काम।

सहनु- *स.क्रि.* [सह+नु] १. शारीरिक वा मानसिक पीडा वा कुनै प्रकारको आपत्ति खप्नु; सहन गर्नु। २. धैर्यधारण गर्नु; खामोस खानु।

सह१- *ना.* [फा. शह] बुद्धिचालको खेलमा बादशाहलाई दिइने किस्त।

सह२- *ना.यो.* [सं.] १. साथ; सित; सँग। २. सहित; समेत। ३. सँगसँगै; साथसाथै। ४. कुनै नामिक पदमा उपसर्ग जस्तै भई लागेर कसैका साथमा रहने भन्ने अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तै- सहगामी, सहचरी, सहजात आदि)। ५. थोरै वस्तुले धेरै काम दिने स्थिति वा प्रक्रिया; फारु; फारो। ६. छेलोखेलो हुने काम; पउल अवस्था।

सह अभियुक्त- *वि.* एकै कसुरमा मुख्य अभियुक्तका साथ फौजदारी अभियोग लागेको; सहअपराधी।

सह अस्तित्व- *ना.* व्यक्तिव्यक्ति वा राष्ट्रराष्ट्रमा परस्पर एकअर्काको हक, हित वा मानमर्यादाको ख्याल गर्दै शान्तिका साथ रहौँ र बाँचौँ भन्ने विचार; पञ्चशीलका पाँच सिद्धान्तमध्ये एक।

सह उत्पादन- *ना.* १. कुनै एउटा उद्योगबाट पैदा हुने मुख्य उत्पादनका साथ पैदा हुने अन्य उत्पादन। २. एउटा वस्तु उत्पादन गरिने क्षेत्रबाट अन्य वस्तु पनि उब्जाउने काम।

सहकर्मी- *वि.* साथमा रहेर काम गर्ने; सँगसँगै मिलेर काम गर्ने; समान व्यवसायमा काम गर्ने (व्यक्ति)।

सहयोद्धा- *वि.* कुनै आन्दोलन वा युद्धमा सँगसँगै सङ्घर्ष वा युद्ध गर्ने।

सहकार- *ना.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा बढी व्यक्तिसँगै बसेर काम गर्ने वृत्ति वा क्रिया; पारस्परिक सहयोग वा सहायता। २. आँपको वृक्ष।

सहकार पाक- *ना.* आदिमा साधारण र अन्तमा मधुर हुने वा भएको काव्यरचना।

सहकारिता- *ना.* १. धेरै व्यक्ति एकसाथ मिलेर काम गर्ने भावना; सामूहिक रूपले काम गर्ने प्रवृत्ति। २. उपभोक्ता वा व्यवसायीहरू मिलेर सबैको हितका निम्ति कुनै माल बनाउने वा बिक्री गर्ने काम।

सहकारी- *वि.* [सं.] १. एकसाथ मिलेर काम गर्ने; साथसाथै काम गर्ने। *ना.* २. सहयोगी; साथी। ३. सहायक व्यक्ति; मदतगार।

सहकारी गोदाम- *ना.* सहकारी संस्थाको गोदाम वा मालसमान रहने घर।

सहकारी निरीक्षक- *ना.* सहकारी संस्थामा काम गर्ने कर्मचारी।

सहकारी पसल- *ना.* सहकारी संस्थाद्वारा सञ्चालित साझा पसल।

सहकारी ब्याङ्क- *ना.* सहकारी कामविशेषमा वा एकसाथ मिलीजुली काम गर्ने प्रवृत्तिलाई प्रोत्साहनस्वरूप सहायता दिन पुँजी उपलब्ध गराउने ब्याङ्क।

सहकारी संस्था/समिति- *ना.* सामान्यतः किसान, मजदुर वा साना पुँजी भएका व्यवसायी वा उपभोक्ताहरूले साझा रूपमा मिलेर सबैको कल्याणका निम्ति उपभोग्य वस्तुको उत्पादन वा वितरण आदिको प्रबन्ध गर्ने र पुँजी तथा श्रमअनुसार मुनाफा बाँडिने एक संस्था।

सहकाल- *ना.* [सं. सुकाल] जमिनबाट प्रशस्त उब्जा भएको वा भाउबेसाहा सस्तो भएको समय; सुभिक्ष।

सहकुलपति- *ना.* [सं.] १. विश्वविद्यालय आदि संस्थामा कुलपतिभन्दा मनि र उपकुलपतिभन्दा माथि रहने एक पदाधिकारी। २. त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा शिक्षामन्त्री वा शिक्षा राज्यमन्त्रीका हैसियतले पदेन रहने उक्त पद।

सहगमन- *ना.* [सं.] १. कसैका साथमा जाने क्रिया; सँगसँगै जाने काम। २. पत्नीले मृत पतिका साथ जल्ने पुरानो रीति; सती जाने काम।

सहगान- *ना.* [सं.] धेरै जना मिलेर सँगसँगै गाउने काम वा त्यसरी एकैसाथ गाइने गीत; समूहगान।

सहगामिनी- *ना.* [सं.] १. मृत पतिका साथ सँगै चितामा जल्ने स्त्री; सती जाने स्त्री। २. भार्या; पत्नी। ३. सहेली; सँगिनी।

सहगामी- *ना.* [सं.] १. सँगसँगै जाने; साथमा जाने; साथ लाग्ने। २. साथी; दौँतर।

सहचर- *वि.* [सं.] १. साथसाथै हिँड्ने; सहगामी। २. साथी; सँगी। ३. सेवक।

सहचरी- *ना.* १. सहचरको स्त्रीरूप। २. साथमा रहने स्त्री; सँगिनी; सखी। ३. भार्या; पत्नी।

सहचारिणी- *ना.* सहचरी।

सहचारिता/सहचारित्व- *ना.* [सं.] सहचारी हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।

सहचारी- *वि.* [सं.] १. सहचर। २. कुनै राजदूत वा विशिष्ट राजपुरुषका साथ रही काम गर्ने अधिकारी (जस्तो- सांस्कृतिक सहचारी, सैनिक सहचारी आदि)।

सहचालक- *ना.* [सं.] हवाईजहाज आदि सवारी साधनमा मुख्य चालकको सहयोगी भई काम गर्ने व्यक्ति; मुख्य चालकको सहयोगी चालक।

सहज- *वि.* [सं.] १. एकैसाथ जन्मेको; एकै समयमा जन्मेको; जुम्ल्याहा। २. आफैँ भएको; प्राकृतिक; स्वाभाविक। ३. साधारण; सामान्य; प्राकृत। ४. सुगम; सरल। *ना.* ५. सहोदर दाजुभाइ। ६. स्वभाव; प्रकृति।

सहज ज्ञान- *ना.* प्राणी वा जीवजन्तुमा जन्मदेखि उत्पन्न भएको कुनै काम गर्नु हुन्छ वा हुँदैन भन्ने प्रकृतिप्रदत्त ज्ञान; स्वाभाविक ज्ञान; सहजबुद्धि।

सहजता- *ना.* सहज हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।

सहज ध्यान- *ना.* सहज ज्ञान वा समाधि।

सहज बुद्धि- *ना.* जीव वा प्राणीमा रहने जन्मजात बुद्धि वा समझ; सहज ज्ञान।

सहज समाधि- *ना.* १. गुरुबाट पाएको आसन, मुद्रा आदिको प्रयोग नगरीकनै गर्न सकिने समाधि। २. बौद्ध तान्त्रिक तथा हठयोगीका अनुसार सम्पूर्ण बाह्य आडम्बरबाट रहित भएर सरलतापूर्वक जीवनयापन गर्ने प्रक्रिया।

सहजाइ- *ना.* [√ सहजाउ (+आइ)] सहजाउने भाव, क्रिया वा

प्रक्रिया।

सहजाइनु- *अ.क्रि.* बरालिनु।

सहजाउनु- *अ.क्रि.* [सहजि+आउ+नु] १. राम्रो मान्नु; रुचाउनु। २. सहजिनु।

सहजात- *वि.* [सं.] सहज।

सहजानुभूति- *ना.* [सं.] सहज रूपमा उत्पन्न हुने अनुभूति; प्रातिभज्ञान।

सहजिनु- *अ.क्रि.* [सं. सहज+नु] १. जिम्मेवारीको कुनै काम नगरी अल्लारिएर यताउति हिँड्नु; बरालिनु। २. उच्छृङ्खल हुनु; उद्दण्ड बन्नु।

सहटाइ- *ना.* [√ सहटाउ (+आइ)] सहटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सहटाइनु- *क.क्रि.* सहटिने होइनु।

सहटाउनु- *अ.क्रि.* [सहटि+आउ+नु] सहटिनु; ससल्काउनु।

सहटिनु- *अ.क्रि.* [सं. सल्] कसैले बोलाए पनि नबोलाए पनि वा भने पनि नभने पनि काम गर्न अगि सर्नु; ससल्किनु; सहटाउनु।

सहट्याइ- *ना.* सहटिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सहता/सहत्व- *ना.* [सं.] सह वा साथ हुनाको भाव वा अवस्था।

सहदेव- *ना.* [सं.] १. पाँच पाण्डवमध्ये कान्छो भाइ; माद्रीको कान्छो छोरो। २. एक प्रकारको प्रसिद्ध बुटी।

सहदेवा- *ना.* बेथेकाजस्ता पात, पहेँला फूल हुने एक जातको बुटी।

सहदेवी- *ना.* सहदेवा बुटीको एक भेद; पीतपुष्पी। (सहदेवा र सहदेवी बुटीका टुप्पा स्वतः आई जोडिएर बस्छन् भन्ने कथन छ)।

सहधर्मिणी- *ना.* [सं.] भार्या; पत्नी।

सहधर्मी- *वि.* [सं.] १. एउटै धर्ममा विश्वास गर्ने; एउटै धर्म मान्ने; एउटै धर्मको अनुयायी। २. समान गुण, धर्म वा स्वभावको। *ना.* ३. पति; लोग्ने।

सहन- *ना.* [सं.] १. सहने भाव वा क्रिया। २. क्षमा। *वि.* ३. सहेर बस्न सक्ने; सहिष्णु।

सहनशील- *वि.* १. सहन सक्ने स्वभावको; सहिष्णु। २. क्षमाशील। ३. विपत्ति आदिमा धैर्य धारण गर्ने; धैर्यशाली।

सहनशीलता- *ना.* सहनशील हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सहिष्णुता।

सहनायक- *ना.* [सं.] नाटक, चलचित्र, उपन्यास,काव्य आदिमा नायकको जस्तै प्रमुख भूमिका भएको पात्र; नायकको प्रमुख सहयोगी।

सहनायिका- *ना.* काव्य, नाटक, चलचित्र, उपन्यास आदिमा नायिकाको जस्तै भूमिका भएकी स्त्री पात्र; नायिकाको प्रमुख सहयोगी स्त्रीपात्र।

सहनीय- *वि.* [सं.] सहन उचित वा योग्य; सहन सकिने; सह्य।

सहपथिक- *वि.* [सं.] १. बाटोमा सँगसँगै हिँड्ने। २. एउटै बाटामा हिँड्ने।

सहप्रतिवादी- *ना.* [सं.] कुनै मुद्दामामिलामा मुख्य प्रतिवादीसँगै प्रतिवादीका रूपमा देखिएको गौण प्रतिवादी।

सहप्रशासक- *ना.* [सं.] संस्थान आदि अर्धसरकारी वा स्वायत्त संस्थामा उपप्रशासकभन्दा माथिल्लो निजामती सेवाको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीसरहको प्रशासनिक कर्मचारी।

सहप्राध्यापक- *ना.* [सं.] उपप्राध्यापकभन्दा माथिल्लो र प्राध्यापकभन्दा तल्लो तहको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीसरहको, विश्वविद्यालयमा प्राध्यापन गर्ने शिक्षक; रिडर।

सहपाठी- *वि.* [सं.] एउटै कक्षामा साथसाथै पढ्ने; एउटै पाठ पढ्ने; सहाध्यायी; पाठेमाइ।

सहभागिता- *ना.* [सं.] सहभागी हुनाको भाव; कुनै कामकुरामा अरूका साथै भाग लिने वा सहभागी भएर काम गर्ने प्रक्रिया वा अवस्था। २. अरूका साथ मिलेर काम गर्ने अवसर वा अधिकार।

सहभागी- *वि.* [सं.] १. अरूसरह कुनै कामकुरामा भाग लिने वा सरिक हुने; अरूका साथ भाग लिने। २. कुनै कामको लाभहानिमा समान भागी हुने। *ना.* ३. त्यस्तै व्यक्ति।

सहभाव- *ना.* [सं.] एकसाथ हुने क्रिया वा अवस्था; मित्रता; बसउठ; सख्यभाव।

सहभावी- *वि.* १. साथमा रहने; साथसाथ हुने। २. सहचर; साथी। ३. मदतगार।

सहभोज/सहभोजन- *ना.* [सं.] कुनै पर्व, उत्सव वा आनन्दका अवसरमा एकभन्दा बढी व्यक्ति एक साथ बसेर गरिने भोजन; धेरै जना एकसाथ बसेर खाने काम।

सहभोजी- *वि.* [सं.] एकसाथ बसेर खाने; सँगसँगै भोजन गर्ने।

सहमत- *वि.* [सं.] १. अरूसित राय मिलेको; एउटै राय भएको; एउटै मत वा विचार भएको। २. मन्जुर भएको।

सहमति- *ना.* सहमत हुनाको भाव वा अवस्था; कुनै कामकुरामा एउटै राय हुने काम; ऐकमत्य।

सहमरण- *ना.* [सं.] १. साथसाथैको मरण। २. सती जाने काम; सहगमन।

सहयोग- *ना.* [सं.] १. परस्परमा एकअर्कामा गरिने मद्दत; पारस्परिक सहायता। २. परस्पर मद्दतका साथ गरिने काम।

सहयोगी- *वि.* १. सहयोग गर्ने; मद्दत दिने; मदतगार। २. परस्परमा सहयोगका साथ वा मिलेर गरिने (कार्यक्रम आदि)।

सहर$_१$- *ना.* [फा. शहर] ठुलठुला सडक, बजार, उद्योग, कारोबार आदि साधनसम्पन्न भएको ठुलो बाक्लो बस्ती; नगर; पुर।

सहर$_२$- *ना.* [सं. शफर] एक जातको टल्कने माछो; शफर।

सहराउँदो- *वि.* [सह्यार+आउँदो] १. सबै शरीर चिल्लो हुने। २. चिल्लो वा भुटुन पुगेको।

सहरिया- *वि.* [सहर+इया] १. सहरमा बस्ने वा हुने; सहरसम्बन्धी; सहरको। *ना.* २. सहरका बासिन्दा।

सहरी- *वि.* [सहर+ई] सहरमा भएको; सहरको; सहरिया।

सहरीकरण- *ना.* सहर बसाउने वा निर्माण गराउने काम।

सहरी क्षेत्र- *ना.* नगर वा नगरपालिकाको निर्धारित सीमाभित्र पर्ने सहरको क्षेत्र।

सहरी मार्ग- *ना.* सहरको क्षेत्रमा पर्ने वा परेको मूल बाटो।

सहलह- *ना.* [प्रा. साह+लय] सबै किसिमका मानिससँगको लसपस; भेदभावविनाको छ्वातछूत।

सहलिया- *वि.* [सं. सरल > सहल+इया] १. साधारण; सामान्य; मामुली।[सहलह+इया > सहलहियो २. सहलह गर्ने; लसपसे।

सहवरण- *ना.* [सं.] पञ्चायती व्यवस्थामा राष्ट्रिय पञ्चायतबाहेक पञ्चायतका अन्य तहका निर्वाचित वा मनोनीत सदस्य कुनै कारणवश बिचमा सदस्यताबाट मुक्त भएमा सदस्यहरूबाटै सर्वसम्मतिका आधारमा गरिने छनोट वा मनोनयन।

सहवास- *ना.* [सं.] १. दुई वा दुईभन्दा धेरै मानिस सँगै बस्ने काम; बसाउठी। २. समागम; सम्भोग।

सहवासी- *वि.* १. सँगै बस्ने; एकसाथ रहने। *ना.* २. सँगी; साथी। ३. छिमेकी।

सहशिक्षा- *ना.* [सं.] विद्यालय, महाविद्यालय आदि शैक्षिक संस्थाहरूमा बालकबालिका र युवायुवतीहरूमा भेदभाव नराखी समान रूपले दिइने शिक्षा; केटाकेटीलाई एकसाथ राखेर दिइने शिक्षा।

सहशिक्षालय- *ना.* सहशिक्षाको व्यवस्था भएको विद्यालय; सहशिक्षा दिने शिक्षणसंस्था।

सहसंवेद्य- *वि.* [सं.] विभिन्न मानसिक आवेगका बिचमा सामञ्जस्यको स्थिति भएको; समन्वित मनोदशाको।

सहसंवेद्यता- *ना.* सहसंवेद्य हुनाको भाव वा स्थिति; समन्वित मनोदशा।

सहसचिव- *ना.* [सं.] निजामती सेवामा राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको कर्मचारी; सचिवभन्दा एक श्रेणीमुनिको सचिवको सहयोगी कर्मचारी।

सहसम्बन्ध- *ना.* [सं.] १. दुई श्रेणी वा दुई किसिमका विचारको एक-अर्कासँग रहेको सम्बन्ध। २. दुई व्यक्ति वा वस्तुमा परस्पर देखिने सम्बन्ध।

सहसा- *क्रि.वि.* [सं.] १. अपर्झटमा; एकाएक; अकस्मात्; अचानक। २. सोचविचार नगरीकन; हडबडाएर।

सहसेनानी- *ना.* [सं.] नेपाली सेनामा सेनानीभन्दा तल्लो एक दर्जा; क्याप्टेन; कप्तान।

सहसोपचार- *ना.* [सं.] १. कसैको मानसिक स्थितिमा प्रभाव पारेर रोग निको पार्न झटपट गरिने मनोवैज्ञानिक किसिमको उपचार। २. कुनै रोगको तत्काल गरिने उपचार।

सहस्र- *ना.* [सं.] १. हजारको सङ्ख्या वा अङ्क (१००००)। *वि.* २. दश सय; हजार। ३. धेरै; अनगन्ती; असङ्ख्य (लाक्षणिक अर्थमा)।

सहस्रजरी- *ना.* सहस्रबुटी।

सहस्रदण्ड- *ना.* १. दण्ड वा धनुषको हजार गुना बराबरको नाप। २. एक कोस बराबरको नाप।

सहस्र दल- *ना.* १. हजार दल वा पत्र भएको कमल। २. ध्यान गर्दा कल्पना गरिने चक्रको क्रममा सातौँ वा अन्तिम सहस्रौँ दल भएको कमलको फूल। ३. हठयोगमा प्रयुक्त हुने हजारौँ पत्र भएको कल्पित फूल।

सहस्रधारा- *ना.* १. देवता आदिलाई स्नान गराउनाका निम्ति पानी खसालिने हजारौँ छिद्र भएको पात्र। २. माघे जात्रामा हजारौँ धारा लगाउन एउटा प्वालमा पचासौँ गहुँका छ्वाली घुसारिने, सहस्रौँ प्वाल भएको, पानीले भरिएको गाग्रो। ३. हजारौँ मुख भएको पानीको मुहान।

सहस्रनाम- *ना.* कुनै देवदेवीको हजारौँ नाम भएको पत्र (जस्तो- विष्णुसहस्रनाम, दुर्गासहस्रनाम, शिवसहस्रनाम आदि)।

सहस्रपाद- *ना.* १. सूर्य। २. विष्णु। ३. अरिमुठे किरो।

सहस्रबाहु- *ना.* १. सहस्रार्जुन। २. अग्नि। ३. शिव। ४. विष्णु।

सहस्रबुटी- *ना.* धेरै मसिना जरा लागेको लसुनको जस्तो पोटी हुने, पोटीबाटै ठुला र बाक्ला पात लाग्ने ठुलो हरियो थुँगोमा ससाना गुलाफी फूल फुल्ने एक जातको बुटी; सहस्रजडी; मयूरशिखा।

सहस्रलोचन- *ना.* १. इन्द्र। २. सहस्राक्ष।

सहस्राक्ष- *वि.* १. हजार आँखा हुने। *ना.* २. इन्द्र। ३. विष्णु। ४. ब्रह्मा।

सहस्राब्दी- *ना.* १. कुनै संवत्को एकदेखि हजार वर्षसम्मको अवधि। २. एक हजार वर्ष वा दश शताब्दीको समूह।

सहस्रार्जुन- *ना.* कृतवीर्यका छोरा, पुराणप्रसिद्ध बलिष्ठ राजा; कार्तवीर्य; सहस्रबाहु।

सहस्रौँ- *वि.* हजारौँ।

सहाइ- *ना.* [√ सह (+आइ)] सहने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सहाइनु- *क.क्रि.* सहन लाइनु वा सहने पारिनु।

सहाउनु- *प्रे.क्रि.* सहन लाउनु वा सहने पार्नु।

सहाध्यायी- *वि.* [सं.] १. सँगै अध्ययन गर्ने; सहपाठी। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति वा विद्यार्थी।

सहानुभूति- *ना.* [सं.] अरूको मनमा भएको दुःखको अनुभूतिबाट संवेदित भई आफूलाई हुने अनुभूति; अर्काको दुःख, वेदना आदिमा हुने समान अनुभूति; अरूको दुःख देखेर वा सुनेर आफ्ना मनमा हुने सहानुभव।

सहापराधी- *ना.* [सं.] सामाजिक, नैतिक वा कानुनी दृष्टिले अपराधपूर्ण काम गर्ने अपराधीलाई साथ दिने व्यक्ति; अपराधीसँग सरिक हुने वा मिलेमतो गर्ने व्यक्ति; मतियार।

सहाय- *ना.* [सं.] १. सहायता; आड; मदत। २. सहायक; मदतगार। ३. मित्र; साथी; दौँतर।

सहायक- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरा राम्रो, चाँडो वा सफलतापूर्वक गर्न मद्दत गर्ने व्यक्ति; सहायता गर्ने व्यक्ति; लागिमेली गर्ने वा सघाउने व्यक्ति। २. आफ्ना अधीनमा रहेर काम गर्ने वा आफूलाई गर्न लागेको काममा सहयोग गर्ने व्यक्ति; सहकारी; सहयोगी। ३. मित्र; साथी। *वि.* ४. सहायता गर्ने; सघाउने।

सहायक अनुदान- *ना.* १. कुनै सङ्घ-संस्था तथा स्थानीय तहका अड्डाहरूलाई सहायताका रूपमा वा अन्य प्रयोजनका निम्ति दिइने आर्थिक सहयोग वा चन्दा। २. आफ्ना साधन र शक्तिले मात्र स्वावलम्बी हुन नसक्ने खालका संस्था वा उद्यमले सहायताका रूपमा सरकारबाट पाउने एकमुस्ट रकम।

सहायक आजीविका- *ना.* मुख्य पेसा वा कामबाट हुने आम्दानीले आफ्नो वा आफूमाथि आश्रित, परिवारका सदस्यहरूको भरणपोषण हुन नसक्ने देखेर केही अतिरिक्त आयका लागि गरिने कामधन्दा;

गौण व्यवसाय।
सहायक क्याम्पस प्रमुख- *ना.* विश्वविद्यालयअन्तर्गतका क्याम्पसहरूमा क्याम्पसप्रमुखलाई प्रशासनकार्यमा सहायता गर्ने अधिकारी; क्याम्पस प्रमुखभन्दा मुनिको प्रशासनिक अधिकारी।
सहायक ग्रन्थसूची- *ना.* कुनै अनुसन्धानात्मक लेख, पुस्तक आदि लेख्दा सहायता लिइएका पुस्तक, पत्रपत्रिकाहरूको सूची।
सहायक डिन- *ना.* विश्वविद्यालयअन्तर्गतका कुनै अध्ययनसंस्थानमा त्यस अध्ययनसंस्थानका डिनलाई प्रशासनसम्बन्धी काममा सहयोग गर्ने अधिकारी; डिनभन्दा मुनिको प्रशासनिक अधिकारी।
सहायक नदी- *ना.* अर्को ठुलो नदीमा पुगी मिसिएर बग्ने नदी।
सहायक प्रशासक- *ना.* विश्वविद्यालयअन्तर्गत विभिन्न निकायहरूमा प्रशासनिक काम गर्ने तृतीय श्रेणीको अधिकृत कर्मचारी।
सहायक प्रशिक्षक- *ना.* विश्वविद्यालयका क्याम्पसहरूमा प्रशिक्षकभन्दा तल्लो दर्जाको शिक्षक।
सहायक प्राध्यापक- *ना.* विश्वविद्यालयअन्तर्गतका क्याम्पसहरूमा अध्यापनकार्य गर्ने, प्रशिक्षकभन्दा माथिल्लो दर्जाको र उपप्राध्यापकभन्दा तल्लो दर्जाको शिक्षक।
सहायक मन्त्री- *ना.* कुनै मन्त्रालयमा मन्त्री वा राज्यमन्त्रीलाई मन्त्रालयसँग सम्बन्धित काममा सहायता पुऱ्याउने मन्त्री।
सहायक मार्ग- *ना.* १. ठुलो राजमार्गमा जोडिने शाखामार्ग। २. मूल बाटोमा जोडिने गाउँले बाटो वा सानो बाटो।
सहायक रथी- *ना.* शाही सैनिकमा ब्रिगेड वा वाहिनीको एक दर्जा; सेनाको एक उच्च पद (ब्रिगेडियर जनरल)।
सहायक विषय- *ना.* १. पढाइ हुने विषयहरूमा मूल र अनिवार्य विषयबाहेकको अतिरिक्त विषय। २. शिक्षार्थीले छानेर आफ्नो अध्ययनको मूलविषय नबनाउने अथवा मूलविषयभन्दा कम पाठ्यांशहरू अध्ययन गरिने ऐच्छिक विषय।
सहायता- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरा राम्रो, चाँडो वा सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्न दिइने आर्थिक, प्राविधिक, शारीरिक आदि मद्दत; सहयोग। २. आडभरोसा; आश्रय।
सहायता गृह- *ना.* आपत्ति वा सङ्कटमा परेका मानिसको सहायताका लागि स्थापना गरिएको घर।
सहारा- *ना.* [सं. साधार] १. सहायता; मदत। २. आड; भरोसा। ३. आधार; आश्रय।
सहिद- *ना.* [अ.] आफ्नो देश, संस्कृति र अस्तित्वको संरक्षण तथा स्वतन्त्रताको प्राप्तिका निम्ति बलिदान भएर लोकहितमा लाग्ने अमर व्यक्ति।
सहिद दिवस- *ना.* सहिदहरूको सम्झना गर्दै उनीहरूप्रति श्रद्धाञ्जली प्रकट गरिने विशेष दिन।
सहिद सप्ताह- *ना.* १. सहिदहरूको अमर सम्झनामा श्रद्धाञ्जली प्रकट गरिने सप्ताहव्यापी कार्यक्रम। २. नेपालमा प्रत्येक वर्ष माघ १० गतेदेखि माघ १६ गतेसम्म विभिन्न कार्यक्रमका साथ सहिदप्रति श्रद्धाञ्जली अर्पण गरिने एक साता।
सहिद स्मारक- *ना.* सहिदहरूको अमर सम्झनामा स्थापित वा निर्मित चिह्न सालिक, कुञ्ज, द्वार आदि।
सहिष्णु- *वि.* [सं.] कष्ट वा पीडा सहन सक्ने; सहनशील।
सहिष्णुता- *ना.* सहिष्णु हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सहनशीलता।
सही- *ना.* [अ. सहीह] १. कुनै लिखित कागतपत्र, लेख आदिका कुरामा स्वीकृति वा सहमति जनाउन आफ्नो नाउँ लेख्ने वा दस्तखत गर्ने वा ल्याप्चे आदि लगाउने काम; कुनै लिखित कुरामा स्वीकृति वा मन्जुरी दिने काम। २. हस्ताक्षर; दस्तखत। ३. मन्जुरी; स्वीकार। *वि.* ४. सत्य; साँचो। ५. यथार्थ; उचित; ठिक; मनासिब।
सहीछाप- *ना.* १. कुनै लिखित कागतपत्र, लेख आदिमा आफ्नो मन्जुरी जनाउन गरिने हस्ताक्षर वा औँठो, नामाङ्कित मुद्रा आदिले लगाइने छाप। २. सही।
सही थपाइ- *ना.* अर्काले गरेको कुरासँग जनाइने सहमति; कसैका कुरा चित्त बुझे पनि नबुझे पनि सकार्ने काम; होमा हो।
सहीसही बिसहीबिसही- *ना.* अरूलाई आफ्नो कामको मूल्याङ्कन गर्न नदिई आफै आफ्नो समीक्षक हुने नीति; अधिनायकवाद।
सहुलियत- *ना.* [अ. सहुलत] कुनै विषय समय तथा परिस्थितिमा सबैलाई वा खासखास किसिमका व्यक्तिलाई दिइने सुविधा; कुनै कामकुरामा गरिने सजिलोपन; सुगमता।
सहुलियतदार- *वि.* सहुलियत दिने।
सहृदय- *वि.* [सं.] १. अर्काको दुःखमा दुःखित भएर मन पगाल्ने; मर्मशील। २. कोमल हृदय भएको; दयालु। ३. काव्य, कथा आदिको पारख गर्ने र तिनका विशेषताबाट प्रभावित हुने साहित्यको अधिकारी वा योग्य पाठक; रसज्ञ; रसिक। ४. सज्जन; भलो।
सहृदयता- *ना.* सहृदय हुनाको भाव वा अवस्था; चित्तको कोमलता; दयार्द्रता; कारुणिकता।
सहेतुक- *वि.* [सं.] १. कुनै हेतु वा कारण भएको। २. उद्देश्य भएको; सकारण।
सहेली- *ना.* [सं. सहेल+ई] १. साथमा रहने स्त्री; सँगिनी; सहचरी। २. सेविका; सुसारे; उपचारिका।
सहोक्ति- *ना.* [सं.] १. एकभन्दा बढी व्यक्ति एकसाथ बोल्ने काम; साथमा बोल्ने काम। २. सँग, साथ, सहित आदि शब्दको प्रयोग गरेर अनेक वस्तुको सहभाव देखाई तिनको समान कार्यको मनोरञ्जक वर्णन गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार।
सहोडा- *ना.* [सं. शाखोट] लाम्चा पात र सेता फूल हुने, सुन्तला रङका फल फल्ने एक जातको बोट वा त्यसैको फल; खाग्सी।
सहोदर- *वि.* [सं.] एउटै आमाको गर्भबाट पैदा भएको; साक्खै (दाजु वा भाइ)। सहोदरा (स्त्री.)।
सह्य- *वि.* [सं.] सहन वा खप्न सकिने; सहन लायक; सहन योग्य।
सह्यार्नु- *स.क्रि.* [सह्यार+नु] १. स्याहार गर्नु; सँभाल्नु। २. सेवाटहल गर्नु; पालनपोषण गर्नु। ३. अङ्गीकार गर्नु। ४. सम्भार गर्नु; स्याहार्नु।
सह्यार- *ना.* [सं. सम्भार] १. कुनै वस्तु वा मालसामानलाई जतनसाथ राख्ने काम; हिफाजत। २. बालबच्चाहरूको हेरविचार गर्ने काम; सुसार। ३. पालनपोषण गर्ने काम; स्याहार।
सह्यारसुसार- *ना.* स्याहारसुसार।
सह्याराइ- *ना.* [√ सह्यार् (+आइ)] सह्यार्ने भाव, क्रिया वा

प्रक्रिया।
सह्यारिनु- *क.क्रि.* सह्यार्ने काम गरिनु; सह्यार गरिनु।
सह्नी/सह्ाना/सह्ानी- *ना.* [सराहना+आ/ई] सराहना; प्रशंसा; तारिफ।
सह्नीलाग्दो- *वि.* प्रशंसा गर्न योग्य; सह्ाउन लायक।
सह्ाइ- *ना.* [√ सह्ाउ (+आइ)] सह्ाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सह्ाइनु- *क.क्रि.* सह्नी गरिनु।
सह्ाउनु- *स.क्रि.* [सह्नी+आउ+नु] कसैको विद्या, बुद्धि, स्वभाव, गुण आदिको प्रशंसा गर्नु; सह्नी गर्नु।
सा- *ना.* गाईभैँसीले भाले (साँढे वा राँगो) खोज्दाको लक्षण; गाईबस्तुको भालेसित मिसिने चाहना।
साँखिलो- *वि.* हे. साखिलो।
साँखुलो- *ना.* एक जातको डुन्डु साग।
साँखु- *ना.* एकदमै सेतो नभएर घुर्मैलो सेतो वर्ण हुने (गाई)।
साँखे- *वि.* सफा सेतो रङ नभएर घुर्मैलो सेतो रङ हुने (गोरु)।
साँगु- *ना.* हे. साँघु।
साँगुऱ्याइ- *ना.* हे. साँघुऱ्याइ।
साँगुऱ्याइनु- *क.क्रि.* साँघुऱ्याइनु।
साँगुऱ्याउनु- *स.क्रि.* साँघुऱ्याउनु।
साँगुरिनु- *अ.क्रि.*[साँगुरो+इ+नु] हे. साँघुरिनु।
साँगुरो- *वि.* हे. साँघुरो।
साँगे- *ना.* [साँगु+ए] मारुनी नाच सम्पन्न गर्ने वेलामा गाइने गीत।
साँघी- *ना.* [साँघु+ई] १. हिँडडुल गर्ने ठाउँमा तेर्सिएर छुतछात गराउने वस्तु (छेस्को, घाँस, पराल आदि)। २. छूत।
साँघु- *ना.* [सं. शाक?] सानातिना नदीनाला तर्न दुवै किनारामा वा पानीमाथि ढुङ्गा आदि थुपारी त्यसमाथि अड्याइएको काठको हिउँदे पुल; फड्के; साँगु।
साँघुरिनु- *अ.क्रि.* [साँघुरो+इ+नु] साँघुरो हुनु; साङ्ग्रिनु; खुम्चिनु; चाउरिनु; साँगुरिनु।
साँघुरी- *वि.* [साँघुरो+ई] १. अलिअलि साँघुरिएको; थोरै साँघुरो (जस्तो- साँघुरी डाँडो, साँघुरी गढी, साँघुरी भन्ज्याङ आदि)।
साँघुरो - *वि.* [सं. सङ्कुल] १. लम्बाइ वा चौडाइ सानो भएको; फराकिलो नभएको; साङ्ग्रो; कोप्चो; साँगुरो। २. चाहिँदो मात्रामा नअटाउने; वस्तुअनुसार सानो (ठाउँ, भाँडो, लुगा आदि)। *ना.* ३. खाँचो; हर्जा। ४. कमी; न्यूनता।
साँघुऱ्याइ- *ना.* [√ साँघुरि (+आइ)] १. साँघुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; साँगुऱ्याइ।[√ साँघुऱ्याउ+आइ)] २. साँघुऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
साँघुऱ्याइनु- *क.क्रि.* साँघुरो पारिनु; साँगुऱ्याइनु।
साँघुऱ्याउनु- *स.क्रि.* साँघुरो पार्नु; साँगुऱ्याउनु।
साँच्नु- *स.क्रि.* [सं. सञ्चय+नु] १. खर्च नगरी वा नमासी पछिका निम्ति जोगाएर राख्नु; सञ्चित गर्नु; बचाउनु। २. एकत्रित गरेर राख्नु; जम्मा गर्नु; सङ्ग्रह गर्नु; सँगाल्नु। ३. कुनै निश्चित कामका लागि तोकिएको वस्तुलाई किफायत गरेर केही उबार्नु।
साँचासाँची- *वि.* [साँचो+साँचो] झुटो वा ठट्टाका रूपमा नभएको; बनावटी वा देखावटी नभएको; सत्य; यथार्थ; वास्तविक; साँचो।
साँचिनु- *क.क्रि.* [साँच्+इ+नु] १. जम्मा गरिनु; सङ्ग्रह गरिनु। २. जोगाइनु; बचाइनु; उबारिनु। *अ.क्रि.* ३. कतैबाट पनि दुःख नपाउने स्थितिमा पुगिनु; सुरक्षित होइनु; बाँचिनु।
साँचिलो- *वि.* [साँचो+इलो] आफूलाई निर्दोष वा साँचो भएको देखाउने; साखुल्ले; साखिलो। स्त्री. साँचिली।
साँचो१- *वि.* [सं. सत्य] झुटो नभएको; बनावटी वा देखावटी नभएको; जस्तो छ त्यस्तै; सत्य; वास्तविक। (उदा.- साँचो डग्दैन, झुटो तग्दैन - उखान)।
साँचो२- *ना.* [प्रा. सञ्चअ] १. मुछेको माटो आदि गिलो पदार्थ हालेर विशेष आकारको वस्तु बनाउने साधन; गिलो पदार्थबाट कुनै रूप वा आकार आदि ढाल्ने तदाकार भाँडो। २. कुनै बुट्टा वा चित्र छाप्ने साधन। ३. ताल्चा खोल्ने साधन। ४. जुत्ता बनाउँदा निश्चित आकारको रूप दिन प्रयोग गरिने, काठ आदिको साधन।
साँचोझुटो- *वि.* साँचो र झुटो; सत्य र मिथ्या; सत्यासत्य।
साँचोमुचो- *ना.* १. साँचाहरूका समूह; साँचाको झुत्तो। २. सञ्चिता; बचत।
साँच्चि- *वि.* हे. साँच्ची।
साँच्ची- *वि.* [साँचो+ई] १. जस्ताको तस्तो; साँचो; सत्य; साँच्चि। *ना.* २. कुनै कुराका प्रसङ्गमा कुनै अर्को आवश्यक कुरा सम्झँदा भनिने शब्द (उदा.- साँच्ची, आजकाल उनी कहाँ छन् हँ?) *क्रि.वि.* ३. साँच्चै; साँच्चीकै।
साँच्चीकै- *क्रि.वि.* साँच्चै।
साँच्चै- *क्रि.वि.* साँचो नै; साँच्चीकै; वस्तुतः।
साँझ- *ना.* [सं. सन्ध्या] १. दिन र रातको सन्धिकाल; दिनको अन्त्य र रात्रिको सुरुको समय; घाम अस्ताएपछिको केही बेरको समय; सन्ध्याकाल; सायङ्काल; बेलुका। *क्रि.वि.* २. दिन र रातको बिचको समयमा।
साँझबत्ती- *ना.* सांस्कृतिक रीति तथा धार्मिक भावनाअनुसार साँझमा घरमा बालिने बत्ती।
साँढ- *ना.* [सं. षण्ड] १. साँढे। २. सिङ मोटा हुने एक जातको लेकाली ठुलो भेडो; बरुवालको थुमा। ३. मोटो र बलियो व्यक्ति। ४. मर्यादा, अनुशासन नभएको व्यक्ति।
साँढा- *वि.* [साँढे+आ] कसैका अधीनमा नबस्ने; कसैको अनुशासनमा नरहने; स्वच्छन्द; छाडा।
साँढी- *ना.* [साँढे+इ] १. मानिस मरेका एघारौँ दिन वृषोत्सर्ग गर्दा डामेको बाछ्ाका साथमा छोडिने बाछ्ी। २. कसैका नियन्त्रण, अनुशासनमा नरहेकी स्त्री; आफूखुसी आचरण गर्ने स्त्री।
साँढे- *ना.* [सं. षण्ड] १. वृषोत्सर्गमा वा अन्य धार्मिक उद्देश्यले डामेर छोडिएको बहर; साँढ। २. मोटोघाटो र बलियो भईकन मनलागी व्यवहार गर्ने व्यक्ति। *वि.* ३. उच्छृङ्खल; उद्दण्ड (साँढेको जुधाइ, बाछ्ाको मिचाइ- उखान)।
साँदन- *ना.* [सं. सन्दानिक] सालजस्तो, बाटुला पात र लाम्चा पात हुने दुई भेद भएको एक जातको रुख।
साँध्नु- *स.क्रि.* [सं. सन्धान+नु] १. कुनै वस्तुमा नुन, खोर्सानी,

अमिलो आदि हालेर मुछ्री अचार, चटनी आदि बनाउनु। २. धेरै कुरा एक ठाउँमा मिलाएर मुछ्नु; रिँध्नु। ३. कुरा काट्नु।
साँध$_{१}$- *ना.* [सं. शाण?] हतियार उध्याउने चक्का वा मणिलाई सफा गर्ने पत्थर; सान।
साँध$_{२}$- *ना.* [सं. सन्धि] जमिनका भिन्नभिन्न टुक्रालाई छुट्ट्याउने दुई जमिनका बिचको भाग वा छेउ; भिन्नभिन्न टुक्रा जमिनको सन्धिरेखा; सिमाना; सीमा।
साँधसँधियार- *ना.* आफ्ना जग्गाजमिनसँग जोडिएको जग्गा र सो जग्गाका मालिक; छरछिमेक।
साँधसिमाना- *ना.* चारैतिरको साँध।
साँधसुँध- *ना.* [साँध+(द्वि.)] सिप लगाएर अचार आदि साँध्ने काम।
साँधी- *ना.* [साँध+ई] १. सिमाना; साँध। *वि.* २. साध्य; साद्धे।
साँप- *ना.* [सं. सर्प] सर्प; लाम्किरो।
साँपको गोहो- *ना.* साँप हिँड्ने बाटो।
साँपे- *वि.* १. उमेर पुग्दा पनि साँप झैँ घस्रने (बालक)। २. गोडा लुलो र नटेकिने भएको (व्यक्ति)।
साँप्रे- *वि.* [साँप्रो+ए] १. ठुला साँप्रा वा तिघ्रा भएकी (स्त्री)। *ना.* २. तरुनी आइमाईलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।
साँप्रो- *ना.* [प्रा. संपुड] १. खसी, बोका, राँगा आदिको तिघ्रो; सपेटो। २. मानिसको तिघ्रो (गाली वा निन्दाका अर्थमा)।
साँप्रो च्यात्नु- *टु.* रिसमा कसैको तिघ्रा फटाएर तान्नु। २. सम्भोग गर्नु।
साँप्लो$_{१}$- *ना.* [सं. शलाका] सुन, चाँदीको मोटो, लामो टुक्रो।
साँप्लो$_{२}$- *ना.* सुप्लो।
साँबी- *ना.* [सं. शम्ब] धान कुट्न मुस्लीका टुप्पामा कपेर जडिएको फलामको चक्का।
साँबे- *वि.* [साँबी+ए] साँबीसम्बन्धी; साँबीको।
साँबे पाथी- *ना.* साँबी बनाएबापत कामीले पाउने पाथी अन्न।
साँभे- *ना.* [सं. शम्ब+ए] सेतो र ध्वाँसे रङको धर्के बुट्टा हुने, मानिसलाई लखेट्ने एक जातको बिखालु सर्प; पाटे।
साँवल- *ना.* [सं. शम्बल] सामल।
साँवलो- *वि.* [सं. श्यामल] केही कालो वर्णको; श्यामवर्णको; सामलो।
साँवा- *ना.* [साउँ] मूलधन; साउँ।
साँवाब्याज- *ना.* सापटी दिइएको धनमध्ये मूल धनसहितको ब्याज; साउँ र ब्याज।
सांवत्सर- *वि.* [सं.] संवत्सरसित सम्बन्ध भएको; सांवत्सरिक।
सांवत्सरिक- *वि.* संवत्सरसम्बन्धी; संवत्सरको; वार्षिक।
सांवादिक- *वि.* [सं.] १. संवादसित सम्बन्ध भएको; संवादसम्बन्धी; समाचारको। २. बोलचालमा चलेको वा चल्न सक्ने। ३. विवादास्पद; विवादग्रस्त। *ना.* ४. पत्रपत्रिका, रेडियो आदिमा समाचार दिने व्यक्ति; संवाददाता।
सांसद- *ना.* [सं.] संसद्का सदस्य।
सांसर्गिक- *वि.* [सं.] संसर्गबाट पैदा हुने; लसपसबाट उब्जने।
सांसारिक- *वि.* [सं.] संसारमा भएको; संसारका सम्पूर्ण गतिविधिसँग सम्बन्धित।
सांस्कारिक- *वि.* [सं.] संस्कारसम्बन्धी; संस्कारबाट उत्पन्न; संस्कारजन्य।
सांस्कृतिक- *वि.* [सं.] संस्कृतिसँग सम्बन्ध भएको; संस्कृतिका क्षेत्रमा हुने, आउने वा मिल्ने (जस्तो- सांस्कृतिक प्रेरणा, सांस्कृतिक महत्त्व, सांस्कृतिक सद्भावना आदि)।
साइँ- *ना.* [सं. स्वामी] १. स्वामी। २. सन्न्यासीहरूलाई सम्बोधन गर्दा प्रयोग गरिने शब्द (जस्तो- साइँबाबा)।
साइँदुवा/साइँधुवा- *ना.* [सं. स्वामिद्रोही] १. नचाहिँदो उपद्रव गर्ने व्यक्ति; उद्दण्ड व्यक्ति। २. हत्यारो। ३. दोषी; बापती। ४. कुनै लोग्नेमान्छेलाई गाली गर्दा बोलिने शब्द। स्त्री. साइँदुवी/साइँधुवी।
साइँली- *वि.* [साइँलो+इे साहिँली।
साइँलो- *वि.* साहिँलो।
साइ- *ना.* [√ साइँ] १. घरको जग; घडेरी। २. आधार। ३. लोग्ने; पति। ४. जार।
साइकल- *ना.* [अङ्. साइकिल] दुई खुट्टाले चलाइने, दुई पाङ्ग्रे सवारी; बाइस्कल; साइकिल।
साइकल दौड- *ना.* साइकल दौडाएर खेलिने एक प्रकारको प्रतियोगितात्मक खेल।
साइकल बिसौनी- *ना.* साइकल अड्याउने वा राख्ने ठाउँ (साइकल स्ट्यान्ड)।
साइकिल- *ना.* [अङ्.] साइकल; बाइस्कल।
साइज- *ना.* [अङ्.] सानोठुलो वा लम्बाइचौडाइको परिमाण।
साइटिन- *ना.* [अङ्.] सातसात पत्ती लिएर एकै किसिमका वा एउटै रङका लहरे क्रम मिलाई फुट्टी गनेर खेलिने तासको एक खेल।
साइत- *ना.* [अ. साअत] १. फलित ज्योतिषअनुसार विवाह, व्रतबन्ध आदि वा कुनै माङ्गलिक कार्य आरम्भ गर्ने शुभ समय; कामको शुभ मुहूर्त। २. कतैतिर यात्रा वा प्रस्थान गरिने उपयुक्त समय। ३. शुभ लक्षण; असल शकुन।
साइतर- *ना.* [सास्तर > सं. शास्त्र] गाउँखाने कथा; जान्ने कथा।
साइन- *ना.* [अङ्.] १. दस्तखत; सही। २. चिह्न; चिनु।
साइन बोर्ड- *ना.* परिचयपाटी; चिह्नपाटी।
साइनु$_{१}$- *क.क्रि.* [सा+इ+नु] साउने काम गरिनु; बाउसे गरिनु।
साइनु$_{२}$- *ना.* [√ साहिनु] सम्बन्ध; नातागोता; साहिनु।
साइनु न सपनु- *ना.* नाता पनि नपर्ने र चिनापर्ची पनि नभएको व्यक्ति।
साइनु पर्नु- *टु.* सम्बन्धभित्रको हुनु; नाता पर्नु।
साइनु मिच्नु- *टु.* १. बिहेवारी गर्दा साधारण वा टाढा हुँदै गएको नातालाई नटेर्नु। २. साइनुले मान्नुपर्नेलाई आफूभन्दा सानो ठान्नु।
साइनु लाग्नु- *टु.* नाता पर्नु।
साइनु पैल्याइनु- *टु.* साइनु खुट्ट्याउनु; नाता खोज्नु।
साइनु सनहे- *ना.* सम्बन्धी जन वा नातागोतामा हुने स्वाभाविक अनुरक्ति; सम्बन्ध स्नेह।
साइपाटो- *ना.* [अ. साअत+ सं. पट्ट] विवाहमा दुलाहाका तर्फबाट दुलहीका घरमा विवाहको लग्नसमय आदि लेखिएको पत्र पठाइने

काठेठेकी; लग्नपत्रिका र फलफूल आदि अन्य सगुनका सामग्री।

साइमुन्द्री१- *ना.* [सं. सामुद्रिक] सामुद्रिक विद्या।

साइमुन्द्री२- *ना.* [साइमुन्द्रो+ई] लिम्बू जातिको रीतिरिबाजअनुसार ज्वाइँले ससुरालीलाई बुझाउनुपर्ने रकम। (यो रकम नबुझाएसम्म छोरी मरेमा काजक्रिया माइतीतर्फकाले गर्नुपर्ने र बाबुले नतिरेको भए पनि सन्तानले रकम तिरेर क्रिया सार्न सकिने हुन्छ)।

साइमुन्द्रो- *ना.* [साइत+मुन्द्रो] दुलाहाका तर्फबाट दुलहीतर्फ लगिने साइपाटोका साथ पठाइने र स्वयंवरमा दुलहाले दुलहीलाई लगाइदिने औँठी।

साईं- *ना.* [सं. स्वामी] पति; स्वामी।

साउँ- *ना.* [साहु] १. सकेका वा मागेका वेलामा चुक्ता गर्ने र निश्चित दरले ब्याज बुझाउने गरी सापटी दिइएको मूलधन। २. उद्योग, व्यापार आदि कुनै कामधन्दामा लगाइएको मूलधन; पुँजी; सावाँ। ३. प्रधान; मूल; मुख्य।

साउँ अक्षर- *ना.* देवनागरी लिपिमा मात्रा नलागेका स्वर र व्यञ्जन; मात्रा नलागेका मूल वर्ण; बाह्रखरी; सावाँअक्षर।

साउँ अच्छेर- *ना.* साउँअक्षर।

साउँब्याज- *ना.* ब्याजसहितको मूल धन; सावाँ र ब्याज।

साउती- *ना.* [सं. श्रौती] १. अरूले नसुन्ने गरी कसैका काननिर मुख लगेर गरिने कुरा; कानेखुसी। २. गुप्त किसिमले गरिने कुराकानी; गुप्त सल्लाह; गुप्त परामर्श।

साउन- *ना.* [सं. श्रावण] नेपाली वर्षको चौथो महिना; श्रावण।

साउनु- *स.क्रि.* [साँध्+नु] १. रोपाइँ गर्नाका निम्ति हलो जस्तै तानेर दाँदेद्वारा माटो हिल्याउनु वा हिलो माटो मिलाउनु। २. बाउसे गर्नु।

साउने- *वि.* [साउन+ए] १. साउनमा हुने वा पर्ने। २. साउनमा जन्मेको। ३. साउनको; साउनसम्बन्धी।

साउने किरो- *ना.* साउन लागेपछि दिउँसो जङ्गलमा कराउने र हिउँद लागेको सङ्केत दिने झ्याउँकिरी।

साउने झरी- *ना.* १. साउन महिनामा पर्ने झरी। २. साउन महिनामा परे जस्तै लामो समयसम्म लगातार पर्ने झरी।

साउनेती- *ना.* १. साउन महिनामा दमाईं, कामी, सार्की आदिलाई चैतेतीसम्मका लागि गरिने थमौती। २. त्यस्तो थमौती गर्दा दिइने दस्तुर।

साउने निउरो- *ना.* एक जातको निउरो।

साउने पानी- *ना.* विवाह गरेको पहिलो वर्षमा सासू र नयाँ बुहारीले साउन महिनामा बारिने एउटै मूल वा धाराको पानी।

साउने फागु- *ना.* १. सरकार, बिर्तावाल, बेखवाल आदिलाई पहिले रैतीले बुझाउने फागुको रकम। २. घरधुरीको हिसाबले सरकारमा बुझाइने दस्तुर।

साकट- *वि.* अत्यन्त लोभी; मक्खीचूस।

साकार- *वि.* [सं.] १. आकार वा स्वरूप भएको; आकृतियुक्त; मूर्त। २. कार्यरूपमा परिणत भएको वा गरिएको; कार्यान्वित गरिएको (योजना, विचार आदि)। *ना.* ३. देवता वा ईश्वरको आकारयुक्त रूप; मूर्त रूप।

साकिनी- *वि.* [साखिने] साखिने।

साकेत- *ना.* [सं.] अयोध्या।

साक्खे/साक्खै- *वि.* [सं. साक्षात्] १. एउटै आमाबाट जन्मेको; सहोदर; खास आफ्नै (नाता)। २. ज्यादै नजिकको; घनिष्ठ (नातागोता)।

साक्षर- *वि.* [सं.] १. अक्षर चिनेको वा जानेको; लिपि चिनेको। २. अलिअलि लेखपढ गर्न सक्ने; अल्पशिक्षित।

साक्षरता- *ना.* [सं.] साक्षर हुनाको भाव वा अवस्था।

साक्षरता अभियान- *ना.* अक्षर नचिनेका वा नजानेकाहरूलाई अक्षर चिनाउन र लेखपढ नगरेकाहरूलाई केही लेखपढ गर्न सिकाउन चलाइने अभियान।

साक्षरता कार्यक्रम- *ना.* निरक्षर तथा अशिक्षितहरूलाई साक्षर तथा शिक्षित बनाउन चलाइने कार्यक्रम।

साक्षरी- *वि.* [साक्षर+ई] अलिअलि लेखपढ गर्न सक्ने; साक्षरसम्म भएको।

साक्षात्- *क्रि.वि.* [सं.] १. आँखाको सामुन्ने; प्रत्यक्ष; सम्मुख। *वि.* २. साक्खै; खास। ३. मूर्तिमान्; साकार। ४. मुलाकात; भेट।

साक्षात्कार- *ना.* प्रत्यक्ष रूपमा प्राप्त हुने आआफ्ना विषयको ज्ञान; इन्द्रियजन्य ज्ञान; प्रत्यक्षानुभूति। ३. अन्तर्वार्ता।

साक्षी- *ना.* [सं.] १. राम्रो वा नराम्रो कुनै घटना आफ्नो आँखाले देख्ने व्यक्ति; घटनास्थलमा स्थित भएको व्यक्ति; साछी। २. कुनै झगडा, विवाद वा अन्य घटना घट्दा घटनास्थलमा उपस्थित भएको र आफैँले प्रत्यक्ष देखेसुनेका कुराको बयान गर्ने व्यक्ति; देखी जान्ने वा सुनी जान्ने; गवाह; साक्ष्य। ३. सरकारी अड्डामा कामकाज हेर्ने व्यक्ति।

साक्षीकरण- *ना.* कुनै लेख वा प्रमाणपत्र आदिको प्रतिलिपि ठिकसाँचो हो भनी जनाउन हस्ताक्षर गर्ने काम; कुनै कुराको साक्षीका रूपमा सही गर्ने क्रिया; सत्यापन।

साक्षीकृत- *वि.* १. कुनै कामकुराको साक्षीका रूपमा राखिएको। २. साक्षीद्वारा प्रमाणित गरिएको।

साक्ष्य- *वि.* [सं.] १. आफैँले देख्ने; दर्शक। *ना.* २. साक्षी बस्ने काम; साछीबकाइ। ३. साक्षी।

साक्षी विधि- *ना.* साक्षीका काम, कर्तव्य र साक्षीसम्बन्धी कुराको चर्चा भएको विधि वा कानुन।

साख- *वि.* [खास] १. कुनै खास नाता पर्ने; नजिकको नातादार। २. स्नेही; हितैषी। *ना.* ३. लेनदेन तथा व्यापारव्यवहारका क्षेत्रमा हुने प्रामाणिक मान्यता तथा विश्वसनीयता। ४. प्रतिष्ठा; विश्वास।

साख पत्र- *ना.* भविष्यमा लेनदेनकारोबार फछ्र्याउनका लागि दिइने आश्वासनपत्र वा प्रतिज्ञापत्र।

साखिनु- *ना.* सिमसारमा उम्रने, झ्याम्टोजस्तो बुटो हुने एक जातको घाँस।

साखिने- *वि.* [अ. साकित] सानु खाल वा जातको; सानु कदको (जन्तु आदि); साकिनी।

साखिलो/साखिल्लो- *वि.* [साख+इलो/इल्लो] पछाडि काम बिगारेर वा कुनै काम नगरेर पनि अगाडि साँचिलो हुने; साखुल्ले; साँचिलो; साँखिलो। २. नजिकको नातादार नभईकन पनि भए जस्तै भाव

देखाउने; साँखिलो।

साखी- *ना.* [सं. साक्षित्] सज्जन महात्माहरूका मनमा तत्काल फुरेका, साक्षीका रूपमा उद्धृत हुने अन्य साधुमहात्माहरूका सूक्तिमय वाक्य; हितवचन।

साखु- *ना.* [सं. शाल] सखुवा-वृक्ष।

साखुल्ले- *वि.* [साखिलो] साखिलो; साँखिलो।

साख्य- *ना.* [सं.] सखी वा साथी हुने भाव; सख्यता।

साग- *ना.* [सं. शाक] तरकारी पकाएर खाइने हरियो डाँठपातसहितको नरम सानो बोट।

सागपात- *ना.* तरकारीका रूपमा खाइने हरियोपरियो वा ताजा वस्तु (साग, पात, कन्द, फल आदि)।

सागर- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार राजा सगरका छोराले बनाएको समुद्र; जलधि। २. मुर्दा पोल्ने घाट; मसान।

सागसब्जी- *ना.* [साग+सब्जी] सागपात।

सागसिस्नु- *ना.* [साग+सिस्नु] गरिबगुरुवाहरूले खाने रुक्खासुक्खा भोजन; खोलेफाँडो।

सागा- *ना.* [सं. शाक] पानीमा हुने मसिनु एक किसिमको झ्याउको रोटी; सिँवालीको रोटी।

सागिर्द- *ना.* [फा. शागिर्द] १. शिष्य; चेलो। २. अनुचर; पछुवा।

सागौन- *ना.* [सागवान? सं. शाल] शालवृक्ष।

साग्रह- *क्रि.वि.* [सं.] आग्रह वा अनुरोधका साथ; आग्रहपूर्वक; सानुरोध।

साङ्कर्य- *ना.* [सं.] १. सङ्कर हुनाको भाव वा अवस्था। २. छुट्ट्याउन नसकिने अनेक वस्तुको सम्मिश्रण; मिलावट।

साङ्केतिक- *वि.* [सं.] १. सम्बन्धित व्यक्तिबाहेक अरूले नबुझून् भन्ने उद्देश्यले सङ्केतका रूपमा व्यक्त गरिएको; स्पष्ट नखोली इसाराका रूपमा बताइएको। २. सङ्केतसम्बन्धी; सङ्केतको।

साङ्केतिक भाषा- *ना.* १. खास गरी बहिराहरूले अङ्गसञ्चालनद्वारा प्रयोग गर्ने भाषा। २. साधारण चल्तीको भाषादेखि भिन्न पारी सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले कुराकानीका निम्ति वा समाचार आदानप्रदान गर्न बनाएको भाषा। २. हात, मुख, आँखा आदिको इसारा; अङ्गसञ्चालनका अन्य प्रक्रियाद्वारा भाव व्यक्त गरिने शैली वा पद्धति; सानभाषा।

साङ्केतिकवाद- *ना.* भाषाको उत्पत्ति पहिले सङ्केतका आधारमा भएको हो भनेर मान्ने एक सिद्धान्त।

साङ्ख्य- *ना.* [सं.] १. जड प्रकृति र चेतन पुरुषलाई सृष्टिको मूलकारण मान्ने, कपिलमुनिद्वारा प्रतिपादित एक दर्शन; षड्दर्शनमध्ये एक। *वि.* सङ्ख्यासम्बन्धी; परिगणनीय।

साङ्ख्यिकी- *ना.* तथ्याङ्क वा आँकडा सङ्कलन, सारिणीकरण, विश्लेषण, व्याख्या आदि गर्ने विज्ञानको शाखा।

साङ्ग- *वि.* [सं.] १. अङ्गले सहित भएको; अङ्गयुक्त। २. सबै अङ्गउपाङ्गले पूर्ण; साङ्गोपाङ्ग।

साङ्गता- *ना.* साङ्ग हुनाको भाव वा स्थिति; अङ्गप्रत्यङ्गयुक्तता।

साङ्गतिक- *वि.* [सं.] सङ्गति मिलेको; सङ्गतिसम्बन्धी; सङ्गतिको।

साङ्गरूपक- *ना.* [सं.] उपमानका सबै अङ्गको उपमेयमा आरोप गर्दा हुने एक अर्थालङ्कार; रूपकालङ्कारको एक भेद।

साङ्गीतिक- *वि.* [सं.] १. सङ्गीत भएको; सङ्गीतले पूर्ण; सङ्गीतमय। २. सङ्गीतसम्बन्धी; सङ्गीतको।

साङ्गे- *ना.* [सं. साङ्ग] १. यज्ञ, व्रत, पुराणवाचन आदिका अन्तमा पूर्णताका निम्ति गरिने समापन कार्य; यज्ञ, व्रत, पुराणवाचन आदिको समाप्ति; साङ्गता। २. उद्यापन; प्रतिष्ठा।

साङ्गोपाङ्ग- *वि.* [सं.] १. सबै अङ्ग र उपाङ्गले सहित; अङ्गप्रत्यङ्गयुक्त। २. पूर्ण; पूरा।

साङ्ग्रामिक- *वि.* [सं.] १. सङ्ग्रामसम्बन्धी; सङ्ग्रामको। २. शस्त्रास्त्रले युक्त वा सज्जित।

साङ्ग्रिनु- *अ.क्रि.* [साङ्ग्रो+इ+नु] हे. साँघुरिनु।

साङ्ग्रिला- *ना.* [फ्रा. शाङ्ग्रि+ला] १. जीवनले आनन्द प्राप्त गर्ने, दिव्य सुवासले युक्त, टाढाको काल्पनिक सुन्दर स्थान; मुग्ध तुल्याउने मनोहर स्थल। २. त्यस्तो सुवासयुक्त धुपीको बगैँचा वा वन।

साङ्ग्रो- *वि.* [सं. सङ्कुल] हे. साँघुरो।

साङ्घातिक- *वि.* [सं.] मर्मस्थलमा चोट पार्ने; मरणासन्न हुने गरी चोट पार्ने; असह्य आघात पुऱ्याउने।

साङ्घिक- *वि.* [सं.] सङ्घसम्बन्धी; सङ्घको।

साङ्ली- *ना.* [साङ्लो+ई] १. धागो, डोरो आदि गुटमुटिएर वा जेलिएर पर्ने गाँठो। २. सानो किसिमको साङ्लो।

साङ्ले- *वि.* [साङ्लो+ए] साङ्ला झैँ पारी बटारेको वा बुनेको; साङ्लोजस्तो।

साङ्ले बुट्टा- *ना.* साङ्लाजस्तो बुट्टा; साङ्लाका आकारको बुट्टा।

साङ्ले बुनोट- *ना.* साङ्लाको आकार पर्ने किसिमले वा साङ्लो पारी गरिएको बुनाइ।

साङ्ले रायो- *ना.* सानासाना छिर्का परेको र खुम्चिएको पात हुने एक जातको रायो।

साङ्लो- *ना.* [सं. शृङ्खला] १. घर आदिको दैलोमा साँचो लगाउने उद्देश्यले लगाइने फलामको सिक्री। २. सिक्री; बन्धन; जन्जिर। ३. रातोरातो वा कालो खालको विभिन्न भेद (घरसाङ्लो, मलसाङ्लो, वनसाङ्लो आदि) हुने, दुई जोडी पखेटा र तीन खुट्टा भएको एक जातको किरो।

साची- *ना.* [सं. सत्तसा] लाम्चा पात भएको एक जातको पान; सतसा।

साछी- *ना.* [सं. सक्षी] हे. साक्षी।

साज१- *ना.* [सं. सर्ज] सालका जस्ता पात र खैरा गोल फल फल्ने, गाईबस्तुलाई डाले घाँसका रूपमा खुवाइने एक जातको वृक्ष।

साज२- *ना.* [फा. साज] १. कुनै विशेष काममा उपयोग गरिने सरसामान; सामग्री। २. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई सजाउने गहना, कपडा आदि साधन; शृङ्गारको सामग्री। ३. सवारीका निम्ति घोडा आदि सजाउने सामान (काठी, लगाम आदि)। ४. सङ्गीतका क्षेत्रमा उपयोग गरिने वाद्यसामग्री। प. स. ५. कुनै वस्तुवाचक नामका पछाडि जोडिएर 'त्यो वस्तु बनाउने वा मर्मत गर्ने' भन्ने अर्थ

बुझाउने शब्द (जस्तो- घडीसाज, जिल्दसाज आदि)।
साजबाज- *ना.* सरसामान; आवश्यक सामग्री।
साजसज्जा- *ना.* १. कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई सजाउने काम। २. सजाउने उपकरण; सरसामग्री।
साजा१- *वि.* [√ साझा] धेरै जनाको हक वा हिस्सा भएको; गोस्वारा; सजियाँ; साझा।
साजा२- *ना.* [सं. सार्द्र] आलो; साजी; ताजा।
साजिस- *ना.* [फा. साजिश] अपराधयुक्त वा कपटपूर्ण कार्य; त्यस्तो कार्यमा हुने गुप्त सहयोग; षड्यन्त्र।
साजी- *वि.* [साजा+ई] १. भर्खरै तयार भएको; बासी नभएको (खानेकुरा)। २. भर्खरै टिपेको; नओइलाएको; ताजा; आलो; साजा (सागपात आदि)।
साजेदार- *वि.* [साजा+दार] हे. साझेदार।
साजेदारी- *ना.* साझेदारी।
साझा- *वि.* [प्रा. साज्झओ] १. धेरै जनाका हकको; धेरै जनाको हिस्सा भएको; सजिया; साजा। २. सम्मिलित व्यक्तिहरूमध्ये लगानी भएको मूल धनअनुसार समान अनुपातमा बाँडिने; हिस्सेदार वा अंसियारहरूमा दामासाहीले भाग लाग्ने; सजियाँ; गोस्वारा।
साझा कार्यक्रम- *ना.* कृषकहरूलाई आवश्यक ऋण दिनु, कृषिसामग्री तथा कृषिउपजका बिक्रीवितरणको व्यवस्था मिलाउनु, दैनिक उपभोग्य सामानहरूको बेचबिखनको व्यवस्था गर्नु र ग्रामीण क्षेत्रमा किसानहरूबाट निक्षेप प्राप्त गरी पुँजीको परिचालन गर्नुजस्ता मुख्य उद्देश्य भएको कार्यक्रम।
साझा पसल सेवा- *ना.* पहिले साझा भण्डारको एकएक शाखाका रूपमा साझा पसल कार्यक्रम नामले रहेको र २०३१ सालदेखि सहकारी संस्थाका रूपमा रहेको, ग्रामीण क्षेत्रमा कृषिसामग्री तथा दैनिक उपभोग्यवस्तुहरू सुपथ र सुलभ मूल्यमा पुऱ्याउने उद्देश्यले स्थापित एक संस्था।
साझा पुरस्कार- *ना.* साझा प्रकाशनले वर्षभरिमा आफूले प्रकाशित गरेका पुस्तकहरूमा सर्वश्रेष्ठ ठहरिएको पुस्तकलाई *वि.* सं. २०२६-देखि प्रदान गर्ने गरेको एक पुरस्कार।
साझा प्रकाशन- *ना.* नेपाली भाषा र साहित्यको विकासमा सक्दो योगदान गर्दै विभिन्न विषयमा पुस्तकहरूको प्रकाशन तथा बिक्री, वितरण गर्ने उद्देश्यले *वि.* सं. २०२२ मा नेपाली भाषा प्रकाशिनी समितिको उत्तराधिकारीका रूपमा गठित संस्था।
साझा भण्डार- *ना.* सर्वसाधारण जनतालाई सुपथ मूल्यमा उपभोग्य मालसामान उपलब्ध गराउने र उपभोक्ता र उत्पादकका बिचमा सिधा सम्बन्ध कायम गराउने उद्देश्यले साझा केन्द्रीय सङ्गठनको तेस्रो संस्थाका रूपमा २०२१ सालमा स्थापित संस्था।
साझा यातायात- *ना.* यात्रु परिवहनसेवाको अभावपूर्ति गर्ने उद्देश्यले स्थापित साझा केन्द्रीय सङ्गठनअन्तर्गत *वि.* सं. २०२१ सालमा स्थापित एक संस्था।
साझा व्यवस्थापक- *ना.* साझा संस्थामा रहेर काम गर्ने प्रमुख कर्मचारी।
साझा संस्था- *ना.* गाउँगाउँमा कृषिसामग्री लगायत दैनिक उपभोगका मालसामानहरूको बिक्रीवितरण गर्ने अड्डा वा शाखा।
साझा स्वास्थ्य सेवा- *ना.* जनतालाई आवश्यक औषधीउपचार सुपथ मूल्यमा, सुलभ रूपमा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले २०२१ सालमा स्थापित साझा केन्द्रीय सङ्गठनअन्तर्गतको एक संस्था।
साझीदार/साझेदार- *ना.* [साझा+दार] हिस्सेदार; अंसियार; सेयरहोल्डर।
साझेदारी- *ना.* केही व्यक्ति मिलेर लगानीको अनुपातमा समान रूपले नाफानोक्सान बेहोर्ने गरी चलाइएको वा सुरु गरिएको कारोबार।
साट्नु- *स.क्रि.* [साटो+नु] १. आफूसँग भएको कुनै वस्तु वा मालसामान दिएर त्यसको सट्टामा अर्को वस्तु वा मालसामान दिनु; सट्टापट्टा गर्नु। २. रुपियाँपैसा आदिको विनिमय गर्नु; भजाउनु।
साटन- *ना.* [अङ्. स्याटिन] एक प्रकारको चिप्लो र टलकदार रङ्गिन कपडा।
साटफेर- *ना.* [साट+फेर] १. कुनै वस्तु वा मालसामान दिएर त्यसका ठाउँमा अर्को वस्तु वा मालसामान लिने काम; साट्ने वा फेर्ने काम; सट्टापट्टा। २. फेरफार।
साटसुट- *ना.* [(द्वि.) सुट्+अ] १. सम्बन्धित व्यक्तिले बाहेक अरूले थाहा नपाऊन् भनी गुप्त किसिमले झटपट गरिने काम। २. अरूलाई थाहा नदिई सुटुक्क लिनेदिने काम। ३. गुप्त किसिमको कुराकानी। *क्रि.वि.* ४. गुप्त तवरले; चालै नपाई; सुटुक्क; लुकीछिपी। ५. छिटछिटो काम टुङ्ग्याउने चालमा; झटपट।
साटसुटे- *वि.* साटसुट गर्ने स्वभावको; छिटोछरितोसँग काम गर्ने; चटपटे।
साटसुट्ट- *क्रि.वि.* १. छिटोछिटो वा झटपट हुने गरी। २. कसैलाई थाहै नदिएर; सुटुक्क; साटसुट।
साटासाट- *ना.* [साट्+आ+साट्] आपसमा कुनै वस्तु साट्नेफेर्ने काम; साटफेर।
साटिनु- *क.क्रि.* [साट्+इ+नु] अदलीबदली पारिनु; सट्टापट्टा गरिनु।
साटो१- *ना.* बार बार्दा तेर्सो पारी बाँधिने लामो बाँस, नर्कट, काठ आदि वस्तु।
साटो२- *ना.* १. विनिमय; सट्टा; बदला। २. आफ्ना छोरालाई छोरी दिने व्यक्तिकै कुटुम्बका छोरालाई आफ्नी छोरी पनि दिएर बिहे गर्ने चलन वा त्यसैअनुसार छोरीको साटासाट।
साटोपाटो- *ना.* साटफेर; सट्टापट्टा।
साटोपोल्टो- *ना.* आफ्नी छोरी दिँदा कुटुम्बबाट आफ्नो छोरालाई छोरी नपाएमा त्यसको साटो कुटुम्बबाट लिइने धन।
साटो फेराइ- *ना.* कसैले गरेको नजाती कामका बदलामा अर्कोले पनि त्यस्तै गर्ने चाल; बदला लिने काम।
साठगाँठ- *ना.* [साथी+गाँठो] १. अरूले थाहा नपाउने गरेर गुप्त किसिमले कसैसँग गरिने मिलोमतो; भित्री मतो; गुप्त मेलमिलाप। २. षड्यन्त्र; साजिस।
साठिऔँ/साठियौँ- *वि.* [साठी+औँ/यौँ] गणनाका क्रमले साठी

सङ्ख्यामा परेको; साठी सङ्ख्याको।

साठी- *ना.* [प्रा. सट्ठि] १. पचास र दशको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ६० को अङ्क। *वि.* २. पचास र दशको योगबाट बन्ने सङ्ख्याको।

साठीऔँ/साठीयौँ- *वि.* हे. साठऔँ।

साठो- *ना.* फिनी, पन्जाबी आदि रोटी उक्साउनका लागि घिउ मिलाई मलेको पिठो; दाउन।

साडी- *ना.* [सं. शाटी] सारी।

साडो- *ना.* काँडैकाँडा भएको एक जङ्गली जन्तु; दुम्सी।

साढु- *ना.* [श्यालीबोढू] साली वा जेठीसासूको लोग्ने।

साढु दाइ/दाजु- *ना.* जेठीसासूको लोग्ने।

साढु भाइ- *ना.* सालीको लोग्ने।

साढे- *वि.* [सं. सार्ध] भएको सङ्ख्यामा अर्को आधासमेत जोडिएको; आधासहितको।

साढे दुई- *ना.* दुई र आधा; अढाई।

साढे सात- *ना.* १. फलितज्योतिषका अनुसार आफ्ना राशिबाट द्वादश, प्रथम र द्वितीय राशिमा शनिग्रह साढेसात वर्षसम्म रहँदा रहने शनैश्चरको अनिष्टकारक दशा; साढेसाती। २. सात र आधा।

साढेसाती- *ना.* साढेसातको दशा।

सात- *ना.* [सं. सप्त] १. छ र एकको योगबाट बन्ने सङ्ख्या; ६-पछिको सङ्ख्या; ७-को अङ्क। *वि.* २. ६ र १ का योगले बन्ने सङ्ख्याको।

सातकान्ले- *ना.* खेतमा हुने र धेरै लामो भएर फैलिने (सात कान्लासम्म फैलिन सक्ने भनी कहलिएको) दुबोजस्तो एक झार।

सातत्य- *ना.* [सं.] सतत वा निरन्तर हुनाको भाव; निरन्तरता; अविच्छिन्नता।

सातदिने- *वि.* [सात+दिन+ए] १. सात दिनसम्म चल्ने (पुराण आदि)। २. सात दिनको (दाजुभाइ)।

सातपगरी- *ना.* [सं. सप्त+पट्टक] १. अन्दाजी सय सिपाहीको मुख्य नाइके सुबेदारको मातहतमा रहने, सोह्र जना मानिस आफ्नो दलमा भर्ना गर्न पाउने, लडाइँमा अनुभव पाएका सात जना सैनिक (दिव्य.)।

सातपत्रे- *ना.* [सात+पत्र+ए] मानिस र पशुको भुँडीभित्र हुने, खाएको वस्तु पच्ने, पत्रैपत्र परेको अवयव; पाकस्थली।

सातपोके- *ना.* [सात+पोका+ए] गाईभैँसी बिहाएपछि पहिलो छाकको बिगौती सात पोका पारी कप्टेरामा घुसारेर देउतालाई चढाइने भाग।

साता- *ना.* [सं. सप्ताह] १. सात दिनको समूह; सात दिनको समय; सप्ताह; हप्ता। २. दुनोटमा कुनै अङ्कको सात गुनाभन्दा भनिने शब्द (पाँच साता पैँतिस, छ साता बयालीस आदि); साताङ।

साताङ- *ना.* [सात+अङ्क] दुनोटमा कुनै अङ्कको सात गुना भन्दा भनिने शब्द (दुई साताङ चौध, तीन साताङ एक्काइस इ.)।

सातु- *ना.* [प्रा. सत्तु? सं. सक्तुककम्] भुटेको मकै, चना, जौ, गहुँ आदिको पिठो; सत्तु; सतुवा।

सातो- *ना.* [सं. सत्त्व] १. चेतनतत्त्व; चैतन्य; होस। २. अस्तित्वको मूल वस्तु; शक्ति; सत्त्व। ३. केटाकेटीलाई कुनै ठूलो डर लाग्दा होसहवास हराउने स्थिति वा रोग।

सातोपुत्लो- *ना.* चेतनतत्त्व र शरीर; होसहवास।

सात्त्वती- *ना.* [सं.] वीर, रौद्र, अद्भुत र शान्त रसमा व्यवहार गरिने दान, दया, शौर्य आदि वीरोचित कार्यमा वर्णन गरिने, नाटकका मुख्य चार वृत्तिमध्ये एक।

सात्त्विक- *वि.* [सं.] १. सत्त्व, रज र तम तीन गुणमध्ये सत्त्वगुणले युक्त; सत्त्वगुणले भरिएको। २. सत्त्वगुणबाट उत्पन्न वा निर्मित। ३. सत्त्वगुणको आधिक्य भएको; सत्त्वगुणप्रधान। *ना.* ४. साहित्यमा सत्त्वगुणबाट उत्पन्न हुने स्तम्भ, स्वेद, रोमाञ्च आदि अङ्गविकार।

सात्त्विक भाव- *ना.* नाट्य वा नृत्य आदिमा सत्त्वगुणबाट उत्पन्न हुने अङ्गविकार (स्तम्भ, स्वेद, रोमाञ्च, स्वरभङ्ग, कम्प, वैवर्ण्य, अश्रुपात र प्रलय)।

साथ- *ना.यो.* [सं. सार्द्ध] १. सँग; सित। २. समेत; सहित। *ना.* ३. सामीप्य; निकटता।

साथसाथै- *क्रि.वि.* एकै साथमा; सँगै रहेर; सँगसँगै।

साथी- *ना.* [साथ+ई] १. एकसाथ रहने वा सँगै बसउठ गर्ने व्यक्ति; सँगी। २. कुनै कामकुरामा साथ दिने व्यक्ति; परिआएका बेलामा मद्दत गर्ने व्यक्ति; सहायक; सहयोगी; मदतगार।

सादगी- *ना.* [फा.] १. सादा हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सादापन; सरलता। २. निष्कपटता।

सादर- *क्रि.वि.* [सं.] आदर वा मानमर्यादाका साथ; सम्मानका साथ; आदरपूर्वक; ससम्मान।

सादा- *वि.* [फा.] १. कुनै किसिमको देखावटी आडम्बर, तडकभडक, सिँगारपटार आदि नभएको; सामान्य किसिमको; साधारण। २. अनेक रङ, बुट्टा आदि नभएको। ३. छलकपट नभएको; मनमा एक थोक मुखले अर्को थोक गर्न नजान्ने; सोझो; सरल।

सादृश्य- *ना.* [सं.] १. रूप,गुण आदिका दृष्टिले देखिने एकरूपता; समानता; तुल्यता। २. तुलना; दाँजो; बराबरी। *ना.* ३. कुनै प्रयोगलाई देखेर त्यसको सादृश्यमा अन्यत्र पनि त्यस्तै प्रयोग गर्ने भाषावैज्ञानिक प्रक्रिया (जस्तो- बस्छे > बस्+छे का सादृश्यले छ > छ्+अ जस्ता प्रयोग पनि छे बन्नु अर्थात् बहिनी छे बनाउनु आदि)।

सादृश्यगत- *वि.* सादृश्य भएको; सादृश्य वा उपमाका रूपको (अलङ्कार आदि)।

साद्धे- *वि.* [सं. साध्य] साध्य; सम्भव।

साध्नु१- *स.क्रि.* [सं. साध्+नु] १. लामो समयसम्मको साधनाद्वारा मन्त्र, विद्या आदिको सिद्धि प्राप्त गर्नु। २. लामो प्रयास र साधनाद्वारा दुस्साध्य वस्तुलाई वशमा पार्नु; अधीनमा ल्याउनु। ३. नियमपूर्वकको प्रयास र अभ्यासद्वारा सफलता प्राप्त गर्नु; कुनै काम फत्ते पार्नु; सिद्ध गर्नु। ४. व्याकरणअनुसार कुनै शब्दको प्रकृतिप्रत्यय देखाई सूत्रहरूका नियमद्वारा प्रचलित रूप बनाउनु। ५. कुनै विषयसँग सम्बन्धित सिद्धान्तलाई नियमानुसार प्रमाणित गर्नु।

साध्नु२- *स.क्रि.* [सोध्+नु] तल्लो तहका संस्था वा व्यक्तिले आफ्नो

अधिकारक्षेत्रभन्दा बाहिरको कामकुरा गर्नुपर्दा माथिल्लो तहका व्यक्ति वा संस्थाको आदेश लिन जाहेर गर्नु।

साधक१- *वि.* [सं.] १. तप, मन्त्र, साधना आदिद्वारा कुनै कुरा सिद्ध गर्ने। २. कुनै कुराको सिद्धिका लागि तप वा मन्त्र साधना गर्ने। ३. भूतप्रेत आदिलाई मन्त्रद्वारा आफ्नो वशमा पार्ने। *ना.* ४. इन्द्रजाली। ५. झाँक्री; धामी। ६. तपस्वी; योगी।

साधक२- *ना.* [साध्+अक] १. तल्लो तहका अड्डाअदालतमा परेका, आफूले छिन्न नसकिने वा छिन्न नमिल्ने मुद्दामामिलामा आफ्नो राय लेखी निर्णयका निम्ति माथिल्ला अधिकारी वा अड्डामा पठाइने जाहेरी। २. आफ्नो अधिकारभन्दा माथिको वा आफूले आँट्न नसकिने विषयमा निकासाका निम्ति तालुकवाला अधिकारी वा अड्डालाई लेखी पठाइने रिपोर्ट।

साधक फैसला- *ना.* आफूले गरेको निर्णय ठिक छ-छैन भनी माथिल्लो तहमा जाँच्न पठाउने गरी गरिएको फैसला; जाहेरी फैसला।

साधन- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु तयार पार्ने वा कुनै काममा प्रयोग गरिने सामान; उपकरण; औजार। २. साजबाज। ३. कुनै वस्तु वा कुराको कारण; हेतु। ४. तपश्चर्या। ५. मन्त्र आदि सिद्ध गर्ने काम।

साधना- *ना.* [सं.] १. लामो समयसम्म कष्ट सही मनलाई एकाग्र राखेर कुनै सिद्धि वा सफलताको प्राप्तिका लागि गरिने योग, काम वा प्रयत्न। २. अभीष्ट फलप्राप्तिका लागि नियमपूर्वक गरिने देवादिको उपासना वा आराधना; अनुष्ठान। ३. सफलता, दक्षता वा पूर्णताको प्राप्तिका लागि कुनै काम बारबार गर्ने क्रिया; अभ्यास; रफत। ४. भूतप्रेत आदिलाई मन्त्रादिद्वारा वशमा पार्ने काम।

साधनाभूमि/स्थल- *ना.* कुनै सिद्धि वा सफलताको प्राप्तिका लागि साधना गरिने भूमि वा स्थल।

साधर्म्य- *ना.* [सं.] भिन्नभिन्न वस्तुमा एउटै धर्म रहनाको भाव, गुण वा अवस्था, धर्म आदिका दृष्टिले हुने एकरूपता; एकधर्मिता।

साधसोध- *ना.* [साध्+सोध्] १. आफूले निश्चय गर्न अडबड परेका कुरामा मातहत अड्डा वा कर्मचारीले तालुक अड्डा वा माथिल्ला अधिकारीमा पेस गरी लिने निकासा, निर्देशन वा सल्लाह। २. कुनै कामकुराबारे साध्ने वा सोध्ने काम।

साधा- *वि.* [सादा] १. छलछाम नगर्ने; सरल स्वभावको; सोझो; सादा। २. सामान्य; मामुली।

साधार- *वि.* [सं.] १. निराधार वा कपोलकल्पित नभएर तर्कसम्मत आधार भएको; आधारयुक्त। २. कुनै प्रमाणमा आधारित; सप्रमाण।

साधारण- *वि.* [सं.] १. कुनै किसिमको विशेषता वा उल्लेखनीय कुरा नभएको; सामान्य; मामुली। २. सरल; सजिलो। ३. जतासुकै पाइने; सबै ठाउँमा हुने। ४. धेरैसँग मिल्दोजुल्दो; अरूसरहको। ५. सहज; प्रकृत।

साधारणतः/तया- *क्रि.वि.* १. साधारण किसिमसँग; सामान्य रूपले। २. प्रायः धेरैजसो।

साधारण शिक्षा- *ना.* सर्वमान्य अनुभवसँग सम्बन्धित र भविष्यमा जुनसुकै विषयमा विशिष्टीकरण गर्ने शिक्षार्थीले पनि सामान्यतः लिनु आवश्यक ठानिएको शिक्षा।

साधारण सेयर- *ना.* कुनै कम्पनी वा औद्योगिक, व्यापारिक संस्थाद्वारा बिक्री, वितरणमा ल्याइएको साधारण किसिमको हिस्सा वा सेयर।

साधारण सभा- *ना.* १. कुनै सङ्घसंस्था आदिका साधारण सदस्यहरू सम्मिलित भएको सभा; साधारण सदस्यहरूको सभा। २. विशेष कार्यका निम्ति नभई साधारण कामका निम्ति गरिएको सभा। ३. नियमित रूपले चल्ने सामान्य सभा।

साधारणीकरण- *ना.* १. समान गुण, धर्म वा विशेषताका आधारमा अनेक वस्तुलाई एक श्रेणीमा राख्ने काम। २. विभिन्न तत्त्व, गुण वा विशेषताका आधारमा कुनै साधारण नियम वा सिद्धान्त स्थिर गर्ने काम। ३. साहित्यमा नायक र नायिकाका साथ भावक (श्रोता, पाठक, दर्शक)-को तादात्म्य हुने मानसिक व्यापारविशेष। ४. कुनै विषयलाई सामान्यतः सबैमा उही भावको आलम्बन हुने गरी रसानुभूति हुने रूपमा ल्याउने काम; सामान्यीकरण।

साधिका- *वि.* [सं.] साधनाद्वारा कुनै कामकुरा सिद्ध गर्ने स्त्री; साधना गर्ने स्त्री।

साधिकार- *वि.* [सं.] १. अधिकार पाएको वा भएको; अधिकारयुक्त। *क्रि.वि.* २. अधिकारपूर्वक।

साधित- *वि.* [सं.] १. साधना गरिएको ; सिद्ध पारिएको। २. अभ्यास वा प्रयासद्वारा वशमा ल्याइएको।

साधिनु- *क.क्रि.* [साध्+इ+नु] १. शिक्षा लिइनु; तालिम हासिल गरिनु। २. माथिल्लो तहबाट आज्ञा वा आदेश लिइनु।

साधु- *ना.* [सं.] १. सांसारिक प्रपञ्च वा विषयासक्तिबाट टाढा रही परमार्थ चिन्तनमा जीवन बिताउने व्यक्ति; सन्त; महात्मा। २. सरल प्रकृतिको मानिस; सोझो मानिस। ३. पोइल गएकी वा परपुरुषसँग लागेकी स्त्रीको विवाहित पति (का. अ.)। *वि.* ४. शिष्ट।

साधुता/त्व- *ना.* साधु हुनाको भाव वा अवस्था; सोझोपन; सौजन्य।

साधुमती- *ना.* बौद्ध धर्मानुसार दशभूमि र त्रयोदशभूमिको नवौँ भूमि।

साधुवाद- *ना.* कसैले उपकार, अनुग्रह आदि असल काम गर्दा 'साधु-साधु' भनेर स्याबासी दिन भनिने शब्द; स्याबास; धन्यवाद।

साधुसन्त- *ना.* सांसारिक झैझमेलामा नअल्झेको सज्जन; महात्मा।

साध्य- *वि.* [सं.] १. सिद्ध गर्न सकिने; पूरा गर्न सकिने; फत्ते गर्न सकिने। २. घट्न सक्ने; हुन सक्ने; सम्भव। ३. निको पार्न सकिने; निवारण गर्न सकिने। *ना.* ४. देवयोनिविशेष। ५. समाधानका निम्ति प्रस्तुत समस्या; सिद्ध हुन सक्ने तर्कयुक्त कुरो।

साध्यवसाय/साध्यवसाना/साध्यवसानिका- *ना.* साहित्यमा पूर्वोक्त विषयको अन्य विषयका साथ अभेदसम्बन्ध देखाएमा हुने लक्षणा।

साध्या- *ना.* [भो.ब.] लामाको सेवा गर्ने चेली।

साध्वी- *ना.* [सं.] पवित्र आचरण भएकी स्त्री; पतिव्रता स्त्री।

सान१- *ना.* [सं. सङ्ग] मत्ताका पछिपछि लागेर हिँड्ने हात्तीको बथान।

सान२- *ना.* [प्रा. सण्णा > सं. संज्ञान] १. ओठ, जिब्रो, टाउको, हात, आँखा आदि चलाएर अरूलाई मनको भाव प्रकट गर्ने काम; इसारा; सङ्केत। २. जनाउ; सूचना।

सान$_{३}$- *ना.* [अ. शान] १. गौरव, इज्जत वा प्रतिष्ठाको अवस्था; चकचकी। २. तडकभडक; ढाँचा। ३. बडप्पन; मैमत्याइँ।

सान$_{४}$- *ना.* [सं. शाण] १. हतियार उध्याउने वा धार लगाउने काम। २. रत्नहरूमा रहने पानी।

सानढुङ्गो- *ना.* हँसिया आदि हतियार उध्याउने कालो कडा ढुङ्गो; सान लगाउने ढुङ्गो।

सानदार- *वि.* [अ. शान+दार] १. सान भएको; गौरवशाली; भव्य। २. प्रभाव पार्ने; सुन्दर। ३. ढाँचावाल; भड्किलो।

सानन्द- *वि.* [सं.] १. आनन्दले युक्त; प्रसन्न। *क्रि.वि.* २. आनन्दका साथ; आनन्दपूर्वक; खुसीसाथ।

सानबान- *ना.* हे. साहनवाहन।

सानसौकत- *ना.* [अ. शान-शौकत] १. सजिने सिँगारिने स्थिति; सजावट। २. ठाँटबाँट; तडकभडक।

साना- *वि.* [सानोको ति. रू.] सानो।

साना उद्योग- *ना.* थोरै मानिस, थोरै श्रम र सानै पुँजीले चलाइने उद्योग।

सानाबा/बाबु- *ना.* आमाकी बहिनीको लोग्ने।

सानिमा- *ना.* [सानी+आमा] सानीआमा।

सानिमा सासू- *ना.* १. पति वा पत्नीकी सानीमा। २. आफ्नी सासूभन्दा पछि विवाह गरिएकी सासूकी सौता।

सानी- *वि.* [सानो+ई] १. धेरै वर्ष नखाएकी; कम उमेरकी। २. नसप्रेकी; नबढेकी; सानो कदकी।

सानीआमा- *ना.* १. आमाकी बहिनी; सानीमा। २. आमाकी सौतेनी बैनी; सौतेनी आमा।

सानीमा- *ना.* हे. सानिमा।

सानु$_{१}$- *वि.* सानो।

सानु करौँदा- *ना.* ससाना पात, ल्वाङका आकारका फूल, आधा प्याजी वा रातो र आधा सेतो रङका फल हुने एक जातको बोट; त्यसैको अमिलो रस हुने फल; करमर्दी।

सानुतिनु- *वि.* १. थोरै महत्त्व वा मोलको; कम मूल्यको। २. सानो।

सानुकेराउ- *ना.* हरिया र साना गेडा हुने एक जातको केराउ।

सानु जटामसी- *ना.* गुलाबका जस्ता पात र हरिया रङका हाँगा हुने, फेदमा भुत्ला भएका, लामालामा दुइटा मुलाजस्ता जरा हुने, हिमालयमा पाइने सुगन्धी बुटी; एक जातको जटामसी।

सानु तिते पिँडालु- *ना.* लामालामा पात, सेतो ठुलो फूल र छ्यापीको जस्तो कन्द हुने, हिमालयमा पाइने आयुर्वेदका अनुसार ज्वरनाशक र वीर्यवर्द्धक मानिएको, जङ्गलमा पाइने, एक बुटी; ऋषभ।

सानु$_{२}$- *ना.* [सानो] १. बालबालिकालाई प्रेमले बोलाउँदा प्रयोग गरिने शब्द। २. साना।

सानुनय- *क्रि.वि.* [सं.] १. अनुनय वा विनयपूर्वक; नम्रतासाथ। *वि.* २. विनययुक्त; विनयशील।

सानुपवै- *ना.* [सानो+पवै] सानो जातको पवै।

सानुपिप्ला- *ना.* पानपाते आकारका हरिया पात हुने, पानकै जस्ता फूल फुल्ने, किम्बुका जस्ता र पिरो स्वादका फल फल्ने एक जातको वनस्पति।

सानुपिपल- *ना.* [सानु+पीपल] लाम्चा पात, पहेँला फल र सेतो हाँगा हुने पीपलका जातको एक बोट; अश्वत्थिका।

सानुबन्ध- *वि.* [सं.] १. कुनै सर्त वा बन्धन भएको; प्रतिज्ञा गरिएको। २. सम्बन्ध वा क्रम नटुटेको।

साने- *ना.* [सानो+ए] सानो व्यक्तिलाई हेला गरेर बोलाउँदा प्रयोग गरिने शब्द।

सानो- *वि.* [प्रा. सिण्णो? सं. शीर्ण] आकार, परिमाण, कद, दर्जा आदि कम भएको; उचाइ, मोटाइ आदि कम भएको; झिनो; सानु।

सानो जुनटिकी- *ना.* सानो, चन्द्राकार वा गोला भावको, टुप्पा मठारिएको, भाले र पोथी अङ्ग भिन्नाभिन्नै फूलमा लाग्ने, आयुर्वेदमा पेटसम्बन्धी रोगमा हितकर बताइएको एक जातको वृक्ष।

सानोतिनो- *वि.* १. ससानो; सानुतिनु। २. साधारण; मामुली।

सानो नगदी कोष- *ना.* हाताहात भुक्तानी दिनका लागि बराबर सोधभर्ना हुने पेस्कीका रूपमा दिई स्थापना गरिएको सानो रकमको नगदी कोष।

सानोसूतक- *ना.* सुत्केरी हुनुभन्दा पहिले निस्कने पानीफोको।

सान्ती- *ना./ना.यो.* [सं. सम्+तृ] राम्रोसँग वा बराबरी वितरण गर्ने काम; केही शब्दका पछाडि जोडिएर उक्त अर्थ दिने शब्द (जस्तै- पालोसान्ती, भागसान्ती, हिसाबसान्ती आदि)।

सान्त्वना- *ना.* [सं.] १. प्रियजनको मृत्यु वा कुनै प्रकारको हानिनोक्सानीले गर्दा दुःखमा परेका व्यक्तिलाई शान्ति वा धैर्य दिने काम; सम्झाउनेबुझाउने काम। २. ढाढस; आश्वासन। ३. सन्तुष्ट हुने वा पार्ने वचन; चित्त बुझाउने कुरो; मानसिक शान्ति।

सान्त्वना पुरस्कार- *ना.* प्रतियोगितामा भाग लिनेमध्ये प्रथम, द्वितीय वा तृतीय नभएका तर योग्यता वा विशेषताका आधारमा तृतीयभन्दा केही मात्र पछि देखिने व्यक्तिलाई प्रोत्साहनस्वरूप दिइने पुरस्कार।

सान्थुङ्गे- *ना.* [सानो+थुङ्गो+ए] सानो एक जातको सयपत्री।

सान्ध्य- *वि.* [सं.] १. सन्ध्यासम्बन्धी; बेलुकीपखको; साँझको। २. सन्ध्याका समयमा हुने।

सान्ध्यकुसुमा- *ना.* सन्ध्याका समयमा फुल्ने फूल।

सान्ध्यगोष्ठी- *ना.* सन्ध्याका समयमा हुने, आमन्त्रित मित्रहरूको रमाइलो गोष्ठी।

सान्ध्यलालिमा- *ना.* साँझपख क्षितिजमा देखिने रातोपना।

सान्निध्य- *ना.* [सं.] सन्निधि वा समीप हुनाको भाव वा स्थिति; सामीप्य।

साप्नु- *स.क्रि.* [सं. सर्प+नु] नाप्नुको पूरक।

सापट- *ना.* १. पछि फिर्ता लिने वा दिने गरी कसैलाई दिइएको वा कसैसँग लिइएको धन, मालसामान आदि। २. काम सिद्धिएपछि फिर्ता गर्ने गरी धन, मालसामान आदि लिने वा दिने काम; उधारो; ऋण; कर्जा।

सापटी- *वि.* १. पछि फिर्ता गर्ने गरी लिइएको वा दिइएको (धनमाल आदि)। *ना.* २. सापट; ऋण।

सापत्न्य- *ना.* [सं.] सौतेनी हुनाको भाव वा अवस्था; सौतेनी

व्यवहार।

सापिलो- *वि.* [साप्+इलो] नापिने; नपना हुने।

सापेक्ष- *वि.* [सं.] १. स्वतन्त्र रूपले रहेको नभएर अर्काको अपेक्षा वा आशा राख्ने; अर्कासित सम्बद्ध। २. अन्य तत्त्व, विचार, दृष्टिकोण आदिबाट सम्बन्धित हुनाले त्यसैको अपेक्षा राख्ने।

सापेक्षता - *ना.* सापेक्ष हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।

सापेक्षवाद- *ना.* विश्वको कुनै पनि कुरा आफैँमा स्वतन्त्र नभएर अर्कासित कुनै न कुनै रूपमा सम्बद्ध हुन्छ भनेर मान्ने सिद्धान्त।

सापेक्ष विराम- *ना.* १. कुनै विषयको आधारमा गरिने विराम वा रोक; सापेक्ष रूपमा गरिने विराम। २. सापेक्ष विरामचिह्न।

सापेक्ष विराम चिह्न- *ना.* परस्परको सापेक्षता देखाउन वाक्यांश वा वाक्यार्धमा दिइने विरामचिह्न; (;) चिह्न।

सापेक्षिक- *वि.* [सं.] सापेक्ष भएको; सापेक्षसम्बन्धी; सापेक्ष।

सापेक्षिक आर्द्रता- *ना.* १. कुनै निश्चित तापमा हुने वायुको घनत्वमा पाइने जलवाष्पको वास्तविक मात्रा र त्यही तापमा सन्तृप्त वायुमा रहेको मात्राको बिचको अनुपात (सामान्यतः प्रतिशतमा बताइन्छ)। २. हाइग्रो मिटरद्वारा निर्धारित गरिने वातावरणीय चिसोपन।

सापो- *ना.* [साप+ओ] १. नाप्ने काम। २. नापोको अग्रक।

सापोनापो- *क्रि.वि.* १. मिल्नेमिल्ने गरी; सरदर; सालाखाला। २. रोखपोख।

साप्ताहिक- *वि.* [सं.] १. प्रत्येक सप्ताहमा हुने; हरेक हप्ताको; हप्ताभरिको। २. सप्ताहसम्बन्धी; सात दिनको; साताको। *ना.* ३. एकएक सातामा प्रकाशित हुने पत्रपत्रिका वा समाचारपत्र।

साफ- *वि.* [अ.] १. धुलोमैलो आदि नभएको; स्वच्छ; सफा। २. मिलावट वा खोट नभएको; शुद्ध। ३. खुलस्त; स्पष्ट। ४. उज्ज्वल; चम्किलो। ५. खाली; शून्य। ६. चुक्ता भइसकेको; तिर्न बाँकी नरहेको (हिसाब आदि)। *क्रि.वि.* ७. बेसरी; बेसमारी।

साफल्य- *ना.* [सं.] सफल हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सफलता।

साफा$_1$- *ना.* [साउने+फागु] साउने फागुको सङ्क्षिप्त रूप; साउने फागु।

साफा$_2$- *ना.* [अ.] फेटा; पगरी।

साफी$_1$- *ना.* [साफ+ई] १. एकपल्ट लेखेको कुरा दोहोऱ्याएर सफा र शुद्धसँग सार्ने काम; मसौदा वा खेस्रा राम्ररी सार्ने काम। २. दोहोऱ्याएर सफासँग सारेको कागत; मसौदा वा खेस्रा सारेको शुद्ध प्रति। *वि.* ३. दोहोऱ्याएर सफासँग सारेको; मसौदाबाट सफा प्रति उतारिएको।

साफी$_2$- *ना.* [अ.] १. गाँजा, कक्कड आदिका चिलिमको भेट्नामा धुवाँ छान्नका लागि बेरिने कपडा वा त्यसमा घुसारिने घाँस, पराल आदिको बुजो। २. रुमाल।

साबर- *ना.* [सं. संवर] साँभर नामको मृगको नरम छाला। २. एक प्रकारसित तयार पारिएको कमलो छाला। ३. भिल।

साबरी- *वि.* १. साबर भिलको खारा पानीबाट बनेको (नुन) २. साबरबाट निर्मित (जस्ता, ब्याग आदि)।

साबिक- *वि.* [अ. साबिक] १. अहिलेको भन्दा पूर्व अवस्थाको; पहिलेको। (उदा.- हाल नापीले साबिक रोपनीमा घटाएको छ)। २. पहिलेदेखि चल्दै आएको; सनातन। (उदा.- साबिक रीतिरिवाजलाई पनि कायमै राख्नु सांस्कृतिक उपादेयता हो)।

साबिक ऐन- *ना.* १. कायम भइरहेको ऐन; चालु ऐन। २. अहिलेको भन्दा पुरानो ऐन; पुरानो कानुन।

साबिकवाला- *वि.* हालभन्दा पहिले काम गर्ने; पुरानियाँ (कामदार)।

साबित- *वि.* [अ.] १. निस्साप्रमाणबाट सिद्ध भएको; सबुत पुगेको; प्रामाणिक। २. अपराध वा दोष स्वीकार गरेको; कायल भएको।

साबिती- *ना.* १. भुल वा अपराध स्वीकार गर्ने काम; साबित हुने काम। *वि.* २. अपराध वा दोष स्वीकार गर्ने खालको (बयान)।

साबुत/साबुद- *वि.* [अ. साबित] १. टुटफुट नभएको; सग्लो; सिङ्गो। २. पूरा; सबै; सम्पूर्ण।

साबुदाना- *ना.* [अङ्. सैगो+दाना] ताडका जातको रुखको गुभाको गुदीबाट बनाइने, खान हुने सेता मसिना दाना।

साबुन- *ना.* [अ. साबून] कपडा, कपाल, शरीर आदि सफा गर्नका लागि क्षार, तेल आदि रासायनिक पदार्थको मिश्रणबाट बनाइएको पानीमा घोल्दा वा शरीर र वस्त्रमा दल्दा फिँज आउने पदार्थ।

साबेल- *ना.* [अङ्. शोवेल] कथ्य. साभेल। माटो, ढुङ्गा आदि उठाउने, पन्छाउने वा फ्याँक्ने, कोदालीको जस्तो पातो र लामो, सोझो बिँड भएको औजार वा हाते ज्याबल।

साभार- *क्रि.वि.* [सं.] १. लगाएको गुनले विनीत बन्दै; आभार प्रकट गर्दै; कृतज्ञतापूर्वक। *वि.* २. कुनै पुस्तकपत्रिका वा लेख आदिबाट लिइएको; उद्धृत।

साभिलाष- *क्रि.वि.* [सं.] अभिलाषासहित; इच्छापूर्वक; चाहनाअनुसार।

साम- *ना.* [सं.] १. ऋक्, यजुः, साम र अथर्व - चार वेदमध्ये एक। २. वेदमा गाइने मन्त्र; सामवेदका कण्डिका। ३. कूटनैतिक चार उपाय- साम, दान, दण्ड, भेदमध्ये एक। ४. प्रिय वचन; मिठो बोली।

सामकालिक- *वि.* [सं.] समान कालको; एकै समयको (ध्वनि)।

सामग्री- *ना.* [सं.] १. कुनै विशेष कामका लागि चाहिने साधन; सरसामान; सामाग्री। २. उपकरण; साधन।

सामञ्जस्य- *ना.* [सं.] १. रूप, रस, गुण, धर्म आदिमा एकरूप हुनाको भाव वा अवस्था; मेलमिलाप। २. उपयुक्तता; औचित्य। ३. अनुकूल हुनाको भाव; मिल्दोपना। ४. बराबरी; समानता; तुल्यता।

सामदान- *ना.* [अ. शमऽ+ फा. दान] मैनबत्ती आदि बाल्दा अड्याइने ठाडो पानस।

सामदुलिङ गुम्बा- *ना.* [भो.ब.] नेपालको मुस्ताङ जिल्लामा अवस्थित कादजपापन्थी बौद्धहरूको प्रसिद्ध तीर्थस्थलका रूपमा रहेको गुम्बा।

सामना- *ना.* [सामुन्ने] १. सामुन्ने पारेर एकअर्को पक्ष वा व्यक्तिका बिच सङ्घर्ष गर्ने काम; मुकाबिला; मुठभेड। २. आमनेसामने हुने काम; मुखामुख।

सामन्त- *ना.* [सं.] १. शक्तिशाली राजालाई कर बुझाउने सानो राजा; रजौटो। २. राजा वा प्रमुख शासकको आड लिएर सर्वसाधारण जनतालाई शोषण गर्ने व्यक्ति। ३. लिच्छविकालीन उच्च ओहदाको एक दर्जा।

सामन्ततन्त्र- *ना.* राज्यको भूभाग ठुलठुला भारदार, सामन्त, सरदार, जमिनदार वा धनीहरूको अधिकारक्षेत्रमा रही त्यसको बदलामा राजालाई आर्थिक सहायता दिइने शासनव्यवस्था।
सामन्तवाद- *ना.* १. कुनै राज्यअन्तर्गतका सामन्त, जमिनदार बिर्तावाल आदिलाई खेती, मोही आदिमाथि पूरापूर अधिकार दिइने सिद्धान्त वा शासनपद्धति। २. सामन्तहरूको सत्ता मान्ने शासनव्यवस्था; सामन्ततन्त्र।
सामन्तवादी- *वि.* सामन्तवादको अनुयायी; सामन्ततन्त्रमा विश्वास भएको।
सामन्तसाही- *ना.* सामन्तवाद।
सामन्ती- *वि.* १. सामन्तको; सामन्तसम्बन्धी। *ना.* २. सामन्तको काम वा पद।
सामयिक- *वि.* [सं.] १. समय सुहाउँदो; समयका दृष्टिले उपयुक्त; समयानुकूल। २. नियत समयमा गरिने; ठिक समयमा हुने। ३. समयको; बेलाबखतको।
सामयिक कर- *ना.* समयका आधारमा उठाइने कर; तोकिएको समयमा मात्र कुनै वस्तुमाथि लगाइने कर।
सामयिक चर्चा- *ना.* रेडियो, पत्रपत्रिका आदिबाट बेलाबखत प्रचार-प्रसारमा ल्याइने समसामयिक जल्दाबल्दा घटना, विषय वा समाधानका उपाय।
सामयिकता- *ना.* समयानुकूल हुनाको भाव वा स्थिति।
सामयिक पत्र- *ना.* वेला-बखत लेखिने कागजात; सावधिक पत्र।
सामयिक परीक्षा- *ना.* कुनै शैक्षिक तह पूरा गर्ने अन्तिम परीक्षामा नपुग्दै बिचबिचमा लिइने परीक्षा।
सामयिक प्रकाशन- *ना.* कुनै विशेष चाडपर्व आदिको समय मिलाई वा वेला-बखत प्रकाशनमा ल्याइने पत्रपत्रिका।
सामयिक वार्ता- *ना.* रेडियो वा पत्र- पत्रिकाबाट प्रसारित गरिने समसामयिक घटना, प्रश्न वा विषयको चर्चा; सामयिक चर्चा।
सामयिकी- *वि.* समयसम्बन्धी; सामयिक।
सामरिक- *वि.* [सं.] समर वा युद्धसँग सम्बन्धित; लडाइँसम्बन्धी; युद्धको।
सामरिक व्यवस्था- *ना.* युद्धको सञ्चालन तथा शस्त्र- अस्त्रसम्बन्धी चाँजोपाँजो।
सामरी- *वि.* [सं. श्यामल+ई] हे. साँवली (जस्तो- सामरी भन्ज्याङ)।
सामर्थी- *वि.* [सं. सामर्थ्य] सामर्थ्य भएको; खुपी भएको; समर्थ; बलवान्।
सामर्थ्य- *ना.* [सं.] १. समर्थ हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; समर्थता। २. क्षमता; योग्यता। ३. शक्ति; बल। ४. शब्दको व्यञ्जनाशक्ति।
सामल- *ना.* [सं. सम्बल] १. यात्रा गर्दा चाहिने आर्थिक साधन; बाटाखर्च। २. खानेपकाउने दैनिक खाद्य पदार्थ।
सामल तुमल- *ना.* घरमा बिहानबेलुकाको छाक टार्न वा बाटो लाग्दा खान चाहिने चामल, खाजा आदि खानेकुरा।
सामली- *ना.* सामल बोक्ने व्यक्ति; सामलतुमल लिने भरिया।
सामलो- *वि.* [सं. श्यामले साँवलो।
सामवेद- *ना.* [सं.] चार वेदमध्ये तेस्रो वेद।
सामवेदी- *ना.* १. सामवेदको ज्ञाता; सामवेद पढ्ने वा पाठ गर्ने व्यक्ति। २. *वि.* सामवेदसम्बन्धी।
सामसाम सुमसुम- *ना.* [सुमसुम (द्वि.)] १. नचाहिँदो कामकुरामा अलमल गर्ने काम; अल्याङमल्याङ। २. लम्ग्याङलुम्रुङ; जुम्सोपन। ३. अँध्यारोमा वा अन्धाले हातले यताउति छाम्ने काम; छामछामछुमछुम।
सामसुन- *वि.* [सं. साम्य+शून्य] १. कुनै आवाज वा कोही व्यक्ति नभएको; सुनसान; चकमन्न। २. निस्तब्ध; निश्छल।
सामसुम- *क्रि.वि.* [सं. साम्य+शून्य] १. होहल्ला बन्द हुने गरी; हल्लीखल्ली बन्द हुने गरी; हल्लीखल्ली नभएको चालमा; चुपचाप। २. आगोको बिउसमेत नरहने गरी निभेर। ३. झैझगडा, विद्रोह आदि सबै शान्त हुने चालले।
सामसुम्म- *क्रि.वि.* अझै जोडसित सामसुम हुने गरी।
सामा₁- *ना.* [सं. श्यामाक] धानको खेतमा उम्रने र धानको जस्तै बोट हुने मसिना राता दाना फल्ने जङ्गली धान वा त्यसैको चामल; नाभो धान।
सामा₂- *ना.* जुत्ताको माथिल्लोपट्टि रहने भाग वा घर।
सामा₃- *ना.* [√ सामान] पूजा गर्ने सरसामग्री; पूजाको सामान (जस्तो- पूजासामा)।
सामाग्री- *ना.* हे. सामग्री।
सामाजिक- *वि.* [सं.] १. समाजसँग सम्बन्धित; समाजको। २. समाजमा पाइने, हुने वा रहेको (कुरीति, चलन, व्यवस्था, नीति आदि)। *ना.* ३. काव्यनाटक आदिका श्रोता वा दर्शक।
सामाजिक अध्ययन- *ना.* सामाजिक शिक्षा।
सामाजिक करार- *ना.* राजनीतिक दर्शनअनुसार समाजको उत्पत्तिको एक सिद्धान्त; हब्स, लक र रुसोको सिद्धान्त।
सामाजिक तत्त्व- *ना.* समाजमा रहेर समाजकै हितका लागि काम गर्ने व्यक्ति वा साधन।
सामाजिकता- *ना.* समाजअनुसार चल्ने काम; समाजमिल्दो व्यवहार वा चालचलन।
सामाजिक भूगोल- *ना.* समाजको अध्ययन गर्ने भूगोल।
सामाजिक विज्ञान- *ना.* समाजसँग सम्बन्धित क्रमबद्ध ज्ञान।
सामाजिक शास्त्र- *ना.* जनसाधारणको व्यवहारदर्शनको विषयमा लेखिएको शास्त्र; इतिहास, भूगोल, अर्थशास्त्र आदि।
सामाजिक शिक्षा- *ना.* सामाजिक शास्त्रका मुख्यतः इतिहास, भूगोल, नागरिक शास्त्र, अर्थशास्त्र र समाजशास्त्रका स्रोतबाट लिइएको, विद्यालयतहको शिक्षाका लागि उपयुक्त एकीकृत तथा सम्मिश्रित विषयवस्तु।
सामाजिक समायोजन- *ना.* व्यक्ति वा समूह बदलिँदो परिस्थिति र सामाजिक वातावरणको दबाबसँग अनुकूलित हुँदै जाने प्रक्रिया।
सामाजिक सुरक्षा- *ना.* समाजमा हुन सक्ने चोरी, डकैती, लुटपिट, कुटपिट, असुरक्षा आदिबाट बच्ने वा बचाउने संस्थागत व्यवस्था।
सामाजिक सेवा- *ना.* जनसाधारणको सेवा; समाजका रोगी, अपाङ्ग आदिको भलाइका लागि गरिने काम।
सामान- *ना.* [फा.] १. जीवनका लागि आवश्यक उपयोगी वस्तु;

मालमत्ता; असबाब। २. सामग्री; साधन।
सामान्य- *वि.* [सं.] १. कुनै खास विशेषता नभएको; मामुली; साधारण। २. जनसाधारणसँग सम्बन्ध भएको; सार्वजनिक। *ना.* ३. रूप, गुण, धर्म आदिका दृष्टिले परस्परमा रहेको समानता; बराबरी। ४. उपमान र उपमेय वा प्रस्तुत र अप्रस्तुतका बिच समान रूपले रहने गुण, धर्म आदिको वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार।
सामान्य आबर्जे- *ना.* सबै कारोबारको हिसाब वर्गीकरण गरी त्यसको अभिलेख राख्ने आबर्जे।
सामान्य कानुन- *ना.* आम जनताको साधारण व्यवहार तथा रीतिरिवाज आदिमा प्रयोग हुने कानुन।
सामान्य कोष- *ना.* कुनै खास कामकुराका निम्ति स्थापित गरिएको नभई सार्वजनिक प्रयोजनका निम्ति खर्च हुने वा खर्च गर्न पाइने कोष।
सामान्यतः/तया- *क्रि.वि.* साधारण किसिमले।
सामान्य तत्त्व- *ना.* प्राणिमात्रमा रहने पृथ्वी, जल, तेज, वायु र आकाश नामक पाँच तत्त्व।
सामान्य रूप- *ना.* व्याकरणशास्त्रका अनुसार विभक्ति, प्रत्यय आदि लाग्नुभन्दा पहिलेको रूप।
सामान्या- *ना.* साहित्यशास्त्रका अनुसार सबै पुरुषसँग समान रूपले प्रेम देखाउने नायिका; वेश्या।
सामान्यीकरण- *ना.* विभिन्न वस्तुमा एकरूपता ल्याउने काम; धर्म, गुण, विशेषता आदिको माध्यमबाट स्थापित गरिने समानता; साधारणीकरण।
सामासिक- *वि.* [सं.] १. समाससँग सम्बन्धित; समासको। २. समासका रूपमा हुने। ३. सङ्क्षिप्त; छोटकरी (विधि)।
सामासिकता- *ना.* सामासिक हुनाको भाव, क्रिया वा अवस्था।
सामियाना- *ना.* [फा. शामियाना] धेरै मानिस बस्न हुने, ठुलो र चारैतिर खुला हुने पाल; समेना; समियाना; पाल।
सामी- *ना.* [सं. शम्ब] मुसल, ढिकी आदिको कुट्ने काठमा हालिने, फलामको धारिलो मुन्द्राजस्तो साधन।
सामीप्य- *ना.* [सं.] समीप हुनाको भाव, गुण वा स्थिति; निकटता; सान्निध्य।
सामु- *क्रि.वि.* [सं. सम्मुख] अघिल्तिर; मुखेन्जी; सामुन्ने।
सामुसामु- *क्रि.वि.* मुखामुख भएर; आमुन्नेसामुन्ने।
सामुदायिक- *वि.* [सं.] समुदायसम्बन्धी; समूहको; सामूहिक।
सामुदायिक मनोरञ्जन- *ना.* कुनै समुदाय वा समूहमा साथसाथै मनाइने रमाइलो क्षण।
सामुदायिक योजना- *ना.* जनसमुदायको हितका दृष्टिले कृषिसुधार, शिक्षा, बाटोघाटो, स्वास्थ्य आदि योजना जनसमुदायद्वारा नै सञ्चालित हुने कार्यक्रम।
सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा- *ना.* जनसमुदायको हितका दृष्टिले सञ्चालन गरिने औषधीउपचारसम्बन्धी सेवाकार्य; स्वास्थ्यका लागि प्रतिकारात्मक विधिहरू सिकाउन चलाइने अभियान वा कार्यक्रम।
सामुद्रिक- *वि.* [सं.] १. समुद्रसम्बन्धी; समुद्रको। २. समुद्रमा पैदा हुने। ३. शरीरका चिह्न वा रेखासम्बन्धी। *ना.* ४. हातपाउका रेखा र शरीरका चिह्न आदि हेरेर मानिसको शुभाशुभ फल बताउने ज्योतिषविद्या; फलित ज्योतिषशास्त्रको एक अङ्ग। ५. त्यस्तो ज्योतिषशास्त्रको ज्ञाता।
सामुदायिक धार- *ना.* समयसमयमा समुद्रमा आउने पानीको चाप; समुद्री आँधी।
सामुदायिक बिमा- *ना.* समुद्रपारबाट आयातनिर्यात गरिने वस्तुमा गरिने बिमा; पारवहन वस्तुबिमा।
सामुदायिक सुरक्षा समिति- *ना.* सामुद्रिक यात्रा वा पारवहनको सुरक्षा गर्ने संस्था।
सामुन्ने- *क्रि.वि.* [सं. सम्मुख] सामु; मुखेन्जी; अगाडि।
सामूहिक- *वि.* [सं.] समूहको; समूहसम्बन्धी; सामुदायिक।
सामूहिक जीवन- *ना.* धेरै जनसमुदायसँग सम्बन्ध राख्ने जीवन।
सामूहिक प्रयास- *ना.* कुनै काम पूरा गर्नका लागि समूहमा एकत्र भई गरिने प्रयास।
सामूहिक सुरक्षा- *ना.* दैवी वा भौतिक सम्भाव्य आपत्बाट जनसाधारणलाई संस्थागत रूपमा प्रदान गरिने सुरक्षा।
सामेल- *ना.* [अ. शामिल] १. विशेष उर्दीबमोजिम तोकिएका ठाउँमा उपस्थित हुने काम; हाजिरी। २. मेला। *वि.* ३. एकत्रित; उपस्थित; हाजिर।
सामेली- *ना.* १. सामेल हुने काम; हाजिरी; उपस्थिति। *वि.* २. सामेल हुने।
साम्पत्तिक- *वि.* [सं.] सम्पत्तिसम्बन्धी; धनमालको।
साम्प्रतिक- *वि.* [सं.] १. वर्तमान समयको; यसै बेलाको; तत्कालको। २. उपयुक्त; ठिक्क।
साम्प्रदायिक- *वि.* [सं.] कुनै निश्चित जाति, धर्म, सम्प्रदाय वा गुटसँग सम्बन्ध भएको; सम्प्रदायसम्बन्धी।
साम्प्रदायिकता- *ना.* आफ्नो जाति, धर्म, सम्प्रदाय वा गुटको मात्र हित गर्ने र अन्य सम्प्रदाय आदिको हितको उपेक्षा गर्ने काम; सङ्कुचित मनोवृत्ति।
साम्ब- *ना.* [सं.] १. अम्बा वा पार्वतीसहितका शिव; शिव; महादेव। २. कृष्णका जाम्बवतीका गर्भबाट उत्पन्न पुत्र।
साम्मे- *ना.* [सं.] साम्य। (उदा.- उनीहरूको झगडा अझै साम्मे भएको छैन)।
साम्य- *ना.* [सं.] १. सम हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; उस्तै हुनाको स्थिति; तुल्यता; समानता। २. दुई विरोधी पक्ष वा व्यक्तिका बिच ल्याइने सम्झौता वा मेल; सामञ्जस्य। ३. पानी, रिस, आगो आदिको वेगमा आएको कमी; शान्ति।
साम्यवाद- *ना.* मार्क्सद्वारा प्रतिष्ठित तथा लेनिनद्वारा क्रियान्वित, सम्बन्धित सम्पत्तिको अधिकार व्यक्तिविशेषमा नरही समुदाय वा समाजको अधिकारमा रहनुपर्छ भन्ने र सार्वजनिक उत्पादन, प्रबन्ध र उपयोगका सिद्धान्तमा समाजव्यवस्था स्थिर गर्ने राजनीतिक सिद्धान्त; आर्थिक विषमता हटाई शोषित वर्गलाई सशक्त पार्दै उन्नत समाजको स्थापना गर्ने राजनीतिक विचारधारा।
साम्यवादी- *वि.* साम्यवादको सिद्धान्तमा विश्वास राख्ने; साम्यवादको

अनुयायी।

साम्यावस्था- *ना.* १. सत्त्व, रज, तम- यी तीन गुण घटीबढी नभई समान रूपले रहेको अवस्था; कुनै गुणको उत्कर्षहीन स्थिति। २. उतारचढाउ नभएको एकनासको अवस्था; शान्त स्थिति।

साम्राज्य- *ना.* [सं.] १. ससाना धेरैवटा राज्य सम्मिलित भएको ठुलो राज्य; सम्राट्ले शासन गरेको राज्य। २. राज्यको सर्वोच्च शक्ति; प्रभुसत्ता; सार्वभौमिकता। ३. कुनै काम वा क्षेत्रमा रहेको कसैको पूर्ण अधिकार।

साम्राज्यवाद- *ना.* १. ससाना कमजोर देश वा राज्यहरूलाई शक्तिद्वारा वशमा पारेर राज्यको विस्तार गर्ने सिद्धान्त; साम्राज्य खडा गर्ने सिद्धान्त। २. एक देशले अर्को देशमा आर्थिक, राजनीतिक वा सैनिक शोषण गर्ने सिद्धान्त वा विचार।

साम्राज्यवादी- *वि.* साम्राज्यवादको सिद्धान्त मान्ने; साम्राज्यवादको अनुयायी।

सायक- *ना.* [सं.] धनुको ताँदोमा अड्याएर तन्काई वेगसित हुत्याइने अस्त्र; बाण; शर।

सायङ्काल- *ना.* [सं.] १. साँझको समय वा बखत; बेलुकीपख; सन्ध्याकाल; साँझ। २. मृतकका निम्ति प्रेतकर्मका उद्देश्यले मरेका दिनदेखि नौ दिनसम्म बेलुका किरियापुत्रीहरूले बत्ती बाल्ने काम।

सायङ्कालिक/सायङ्कालीन- *वि.* सायङ्काल- सम्बन्धी; सायङ्कालको।

सायद- *क्रि.वि.* [अ. शायद] कथम्कदाचित्; केही गरी; सम्भवतः; सके।

सायम्- *ना.* [सं.] १. सन्ध्याको समय; साँझ; सायङ्काल। *क्रि.वि.* २. साँझको समयमा।

सायर$_1$- *ना.* [फा. शार] कपडाको बार; मीत।

सायर$_2$- *ना.* [अ. शायर] उर्दू, अरबी, फारसी आदि भाषामा कविता रच्ने व्यक्ति; कवि।

सायरी- *ना.* १. उर्दू, अरबी फारसी आदि भाषामा रचिएका कविता वा ती कविताको पाठ। २. सायरको काम वा वृत्ति।

साया- *ना.* [फा. साय] १. स्त्री जातिले लगाउने घाँगरजस्तो लुगा। २. थारूजातिका स्त्रीहरूले पहिरिने एक प्रकारको कपडा। ३. छाया।

सायास- *वि.* [सं.] १. आयास वा प्रयाससहित; ठुलो मेहनतका साथ। *क्रि.वि.* २. ठुलो परिश्रम गरेर; यत्नका साथ; सपरिश्रम।

सायुज्य- *ना.* [सं.] १. भेद थाहा नहुने गरी दुई वा सोभन्दा धेरै वस्तु एकसाथ मिल्ने काम; लीन हुने काम। २. जीवात्मा परमात्मामा लीन हुने मुक्तिको एक अवस्था; निर्वाण। ३. एकरूपता; सादृश्य।

सायुध- *वि.* [सं.] आयुध वा हतियारले सहित; हतियार लिएको; सस्त्र।

सार्नु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* [सं. सारण+नु] १. एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लैजानु; स्थानपरिवर्तन गर्नु। २. ग्रन्थ, लेख, प्रबन्ध आदि जस्ताको तस्तै अर्को प्रतिमा लेख्नु; प्रतिलिपि निकाल्नु। ३. एक जिउबाट अर्को जिउमा कीटाणु, रोग आदि सल्काउनु; सरुवा रोग अरूछेउ पुऱ्याउनु। ४. हटाउनु। ५. सानाठुला गेडा वा कसिङ्गर छुट्ट्याउन एक किसिमको चालले नाङ्लो चलाउनु; निफन्नु।

सार- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु वा पदार्थको मुख्य भाग; मुख्य अंश; सत्त्व; तत्त्व। २. कुनै वस्तुको भित्री मुख्य भाग; गुदी। ३. सल्लो आदिको रुखबाट निस्कने चोप; खोटो; निर्यास। ४. दुध वा दहीको तर; नौनी। ५. कुरा, कृति, लेख आदिको मुख्य अंश वा मतलब; मजबुन। ६. भनाइको तात्पर्य; अभिप्राय। ७. कुनै लेख वा प्रबन्ध आदिको अन्तिम भनाइ; निष्कर्ष; उपसंहार। ८. निचोर; गाँठी कुरा। ९. धन; दौलत; सम्पत्ति। १०. बल; शक्ति। ११. साहित्यमा, पहिले वर्णन गरिएका कुराको उत्तरोत्तर उत्कर्ष वा अपकर्षको वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार। १२. पानी; जल। १३. वेदको सस्वर पाठ गर्दा उदात्त, अनुदात्त र स्वरितअनुसार हात हल्लाएर स्वरगत आरोह, अवरोह र साम्य आदिको भाव व्यक्त गर्ने काम। १४. मासी; मज्जा। *वि.* १५. मुख्य; प्रधान। १६. वास्तविक; तथ्य। १७. सर्वोत्तम; सर्वश्रेष्ठ।

सारगर्भित- *वि.* भित्र सार वा गहन कुरा भएको; गहकिलो; विद्वत्तापूर्ण।

सारग्राहिता- *ना.* सारग्राही हुनाको भाव वा अवस्था।

सारग्राही- *वि.* कुनै वस्तु वा पदार्थको सारतत्त्व मात्र लिने; तत्त्वग्राही।

सारङ्ग- *ना.* [सं.] १. ठुला कान, छोटो पुच्छर र खैरो रङ हुने एक जातको मृग; चित्रमृग। २. छिरबिरे वस्तु; एउटैमा विभिन्न रङ्ग हुने पदार्थ। ३. हात्ती घोडा, सिंह आदि जनावर तथा रजहाँस, सारौं, कोइली, मुजुर, काकाकुल आदि पक्षी र भमरो, मौरी आदि कीटपतङ्गको नाम। ४. कृष्ण। ५. विष्णुको धनु। ६. कामदेव। ७. बादल। ८. फूल (खास गरी कमल)। ९. तलाउ। १०. चन्द्रमा। ११. शङ्ख। १२. सारङ्गी। *वि.* १३. मनोहर; सुन्दर; राम्रो। १४. रँगाएको; रङ्गिन।

सारङ्गपाणि- *ना.* विष्णु।

सारङ्गलोचना- *ना.* मृगनयनी।

सारङ्गी- *ना.* [सं.] १. नहर वा तारमा रेटेर बजाइने गितारजस्तो सानो नेपाली बाजा; नेपालका गाइने जातिले बजाई हिँड्ने बाजा। २. सारङ्ग मृग। ३. पाँच मगण र आठ अक्षरमा यति भएको एक वार्णिक छन्द।

सारणी- *ना.* [सं.] १. पानी निकाल्ने ढल। २. खोल्सो; सानो नदी; कुलो।

सारतत्त्व- *ना.* [सं.] १. मूल कुरा; मुख्य आशय; निष्कर्ष। २. कुनै पदार्थको मूल तत्त्व; गुदी। ३. दुध वा दहीको तर; नौनी।

सारथि- *ना.* [सं.] १. घोडा आदिको लगाम समातेर रथ वा बग्गी हाँक्ने व्यक्ति; कोचवान; चालक। २. साथी; मित्र। ३. सहायक। ४. नेता; नायक।

सारथित्व- *ना.* सारथिको काम वा पद।

सारनतारन- *ना.* [सं. सारण+तारण] १. सारसुर गर्ने काम; सारफेर। २. आवतजावत। ३. लिने र दिने काम; लेनदेन।

सारनी- *ना.* जमिन समथर छ वा छैन भनी हेर्ने डकर्मीको साधन; बटान।

सारफेर- *ना.* [सार+फेर] १. अदलबदल गर्ने काम; अदलीबदली; साटफेर; सारनतारन। २. पग्लने पदार्थ आपसमा मिलाउने काम; घालघुल।

सारवान्- *वि.* [सं.] सार भएको; खँदिलो; सारगर्भित।

सारस- *ना.* [सं.] १. प्रायः जलाशयको नजिकमा रहने, ठुँड, गर्धन र खुट्टा ज्यादै लामा हुने बकुल्लाका आकारको ठुलो चरा। २. हाँस; हंस। ३. चन्द्रमा। ४. कमल। *वि.* ५. तलाउसम्बन्धी; जलाशयको।

सारसङ्क्षेप- *ना.* [सं.] १. कुनै शोधप्रबन्धको सङ्क्षिप्त ढाँचाकाँचा। २. सार रूपमा आएको सङ्क्षेप; सारपूर्ण सङ्क्षेप; सार एवं सङ्क्षेप।

सारसुर- *ना.* [सार+सुर] १. मालसामान यताको उता र उताको यता राख्ने काम; सार्ने काम। २. सुरसार।

सारसोर- *ना.* [सं. सारस्वर] स्पष्ट उच्चारणका साथ हातको सार लगाएर वेदको मन्त्र पाठ गर्ने काम।

सारसौँदो- *वि.* [सं. सारसहित] १. बिरामी वा बिसन्चो नभएको; निरोगी; तन्दुरुस्त; स्वस्थ। २. मोटोघाटो; हृष्टपुष्ट।

सारस्वत- *वि.* [सं.] १. सरस्वतीको भक्त; सरस्वतीसम्बन्धी; वाणीसँग सम्बन्धित। *ना.* २. प्रसिद्ध व्याकरणग्रन्थ।

सारस्वर- *ना.* [सं.] स्वरको आरोहअवरोहअनुसार हात हल्लाएर वेद पाठ गर्ने काम; सारसोर।

सारांश- *ना.* [सं.] १. सारभाग; निचोर; निष्कर्ष। २. कुनै कुरो वा लेखको सङ्क्षिप्त रूप; तेरिज; मजबुन। ३. आशय; तात्पर्य; अभिप्राय। ४. नतिजा; परिणाम। ५. परिशिष्ट; उपसंहार।

सारा- *वि.* [सं. सर्व] १. भएजति सबै; सम्पूर्ण; समस्त। २. भएजति; यावत्।

सारिका- *ना.* [सं.] १. चुच्चो आँखाको डिल र खुट्टा पहेँलो हुने र अरू सर्वाङ्ग कालो हुने, सिकाएमा मानिसको बोली बोल्ने एक पक्षी; मैना। २. सारौँ चरा।

सारिणी- *ना.* [सं.] १. ग्रहगति, ग्रहफल, समयक्रम आदिको उल्लेख भएको ज्योतिषशास्त्रीय तालिका वा कोष्ठक। २. सहदेवी; महामना बुटी; पीतपुष्पी। २. कपास। ३. पहेँलो खालको सिसौ। ४. आँखाको ज्योति बढाउने एक जातको जङ्गली जडीबुटी; रातो पुनर्नवा। ५. जलधारा; प्रवाह।

सारिणीकरण- *ना.* कुनै खास तथ्य वा तथ्याङ्कलाई अन्तिम रूप दिएर क्रमबद्ध तरिकाले लेख्ने काम; रेखाद्वारा कोठाकोठा बनाई त्यसमा कुनै विषय वा अङ्कलाई क्रमिक रूपमा राख्ने प्रक्रिया।

सारिनु- *क.क्रि.* [सार्+इ+नु] सार्ने काम गरिनु।

सारी१- *ना.* [सं. शाटी] १. आइमाईहरूले कम्मरदेखि गोलीगाँठासम्म ढाक्ने गरी लगाउने एक प्रकारको फरिया; जनाना धोती; साडी। २. रेसमी, जरी आदिको बुट्टा भएको, स्त्रीहरूले लगाउने बहुमूल्य धोती।

सारी२- *ना.* [सं.] १. सारौँ चरा। २. पच्चिस, पासा आदि खेलको गोटी। ३. धारिला मोटा खण्डे पातहरूमा काँढैकाँढा उम्रने सानो रुख; सिउँडी।

सारीकोटो- *ना.* सारौँ; सारौँटे।

सारूप्य- *ना.* [सं.] १. समान रूप हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; एकरूपता; उस्तै स्वरूप भएको स्थिति। २. जीवात्मा परमात्माका रूपमा मिल्ने स्थिति; मुक्तिको एक भेद।

सारो- *वि.* [सं. सार] १. नरम नभएको; धेरै खँदिलो; कडा; साह्रो। *ना.* २. ज्यादै बिरामी भएको स्थिति; सिकिस्तको अवस्था।

सारोपा- *ना.* [सं.] लक्षणाशक्तिको एक भेद; उपमानमा उपमेयको आरोप गरिने एक प्रकारको लक्षणा।

सारुँ- *ना.* हे. सारौ।

सारौँ- *ना.* [सं. सारिका] कालो रङको शरीर, पहेँला खुट्टा र पहेँलै चुच्चो हुने, काली र डाङ्ग्रे गरी दुई जात भएको सानो चरो; रूपी; सारौँटे।

सारौँटी/सारौँटे- *ना.* [सं. सारिका] सारौँ; सारुँ।

सार्क१- *ना.* [अं. शार्क] एक जातको ठुलो समुद्री माछो।

सार्क२- *ना.* [अं.] साउथ एसियन एसोसियसन फर रिजनल कपरेसनको सङ्क्षिप्त रूप; आपसी सहयोग, समझदारी र सद्भावनाका माध्यमबाट क्षेत्रीय सम्बन्धको विकास गर्ने उद्देश्यबाट दक्षिण एसियाका सात देश (भारत, पाकिस्तान, नेपाल, बङ्गलादेश, श्रीलङ्का, भुटान र मालदिब्स) को सहभागितामा ऐतिहासिक प्रथम शिखर सम्मेलनद्वारा *वि.* सं. २०४२ मा संस्थापित काठमाडौँ सचिवलय रहेको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको एउटा सङ्गठन।

सार्की- *ना.* [सं. क्षारक] नुनिलो माटो वा क्षारको प्रयोग गरेर काँचो छालालाई बलियो र पाको बनाउने परम्परित काम भएको एक जाति; छालाको काम गर्ने व्यक्ति; चर्मकार।

सार्की खटिरो- *ना.* प्रायः हातका औँलाका जोर्नी भएका ठाउँमा निस्कने पानी भरिएर डहाउने एक घातक खटिरो।

सार्जड- *ना.* [सं. शार्दूल+ फा. जङ्ग] नेपालको एउटा पुरानो पल्टन।

सार्थ- *वि.* [सं.] १. अर्थ वा मतलब भएको; अभिप्राययुक्त; सार्थक। *ना.* २. व्यापारीहरूको दल; देशविदेश घुम्दै वाणिज्य, व्यवसाय गर्ने जमात। ३. समूह; टोली।

सार्थक- *वि.* [सं.] १. अर्थअनुसारको; अर्थले बताएबमोजिमको; मतलब भएको। २. सफल; सिद्ध; अनुकूल। ३. काम लाग्ने; उपयोगी।

सार्थकता- *ना.* सार्थक हुनाको भाव, गुण वा स्थिति; सफलता।

सार्थवाह- *ना.* [सं.] १. वैदेशिक वा समुद्री व्यापारी; घुमन्ता व्यापारी। २. व्यापारी दलको नेता; प्रमुख व्यापारी।

सार्ध- *वि.* [सं.] १.आधाले सहित; साढे। *ना.यो.* २. साथ; सँग; सहित।

सार्वकालिक- *वि.* [सं.] सबै कालमा हुने; सबै समयमा पाइने।

सार्वजनिक- *वि.* [सं.] १. सबै जनाको उपयोगका लागि बनाइएको; सबैलाई समान रूपले काम लाग्ने; सार्वजनीन (नियम, व्यवस्था, निर्माण, प्रयोग इ.)। २. सबैसित सम्बन्ध भएको; धेरैसँग सम्बन्धित।

सार्वजनिक गुठी- *ना.* सर्वसाधारण जनताले वेलामौकामा उपभोग गर्न पाउने साझा गुठी; सबैको हक-भोगको गुठी।

सार्वजनिक जग्गा- *ना.* सरकार वा स्थानीय प्रशासनको अधीनमा रहेको र सर्वसाधारण जनताले समेत समान रूपमा उत्सव-समारोह आदिमा उपभोग गर्न पाउने जग्गा।

सार्वजनिक जवाफदेही- *वि.* सार्वजनिक रूपमा जवाफ दिनुपर्ने वा त्यस्तो उत्तरदायित्व भएको (काम, पद आदि)।

सार्वजनिक बाटो- *ना.* सबैले हिँड्न वा चल्तीफिर्ती गर्न पाउने बाटो।

सार्वजनिक बिदा- *ना.* सबै तहका वैतनिक वा अवैतनिक कामदारहरूले समान रूपले उपभोग गर्न पाउने बिदा।

सार्वजनिक लेखा समिति- *ना.* विनियोजनलेख वा आधिकारिक सभामा प्रस्तुत अरू कुनै हिसाबको जाँचबुझ गरी प्रतिवेदन तयार गरी पेस गर्ने सार्वजनिक समिति।

सार्वजनिक संस्था- *ना.* सर्वसाधारण जनताको भलाइका लागि खोलिएको संस्था।

सार्वजनिक सभा- *ना.* सर्वसाधारण जनताको भेला हुने सभा।

सार्वजनिक सुरक्षा- *ना.* सर्वसाधारण जनतालाई उपद्रवी तत्त्वको सम्भावित आघातबाट बचाउन गरिने बन्दोबस्त।

सार्वजनिक स्थान- *ना.* सार्वजनिक जग्गा।

सार्वजनिक हित- *ना.* सबै जनालाई विनाभेदभाव प्रदान गरिने कल्याणकार्य।

सार्वजनीन- *वि.* [सं.] विश्वजनीन; सार्वभौम; सार्वजनिक।

सार्वदेशिक- *वि.* [सं.] १. सम्पूर्ण देशसँग सम्बन्ध भएको; सबै देशको। २. जहाँतहीँ पाइने।

सार्वनामिक- *वि.* [सं.] सर्वनामसम्बन्धी; सर्वनामको।

सार्वभौम- *वि.* [सं.] १. सम्पूर्ण भूमिसँग सम्बन्धित; सबै पृथ्वीको। २. कुनै एक राष्ट्रअन्तर्गतको यावत् भूमिसम्बन्धी; राष्ट्रको भूभागसँग सम्बन्धित। *ना.* ३. सम्पूर्ण पृथ्वीको मालिक; चक्रवर्ती; सम्राट्। ४. उत्तर दिशामा रहेको दिग्गज।

सार्वभौमसत्ता- *ना.* राज्यका चार तत्त्व- जनसङ्ख्या, भूभाग, सार्वभौमसत्ता र सरकारमध्ये एक तत्त्व; नेपालको राजनीतिक व्यवस्थाअनुसार सर्वसाधारण जनतामा रहेको राज्यगत सर्वोच्च शक्ति; सार्वभौमिकता; प्रभुसत्ता।

सार्वभौमसत्ता सम्पन्न- *वि.* सार्वभौम सत्ताले युक्त भएको; प्रभुसत्तासम्पन्न (राष्ट्र)।

सार्वभौमिक- *वि.* [सं.] सार्वभौम।

सार्वभौमिकता- *ना.* सार्वभौम सत्ता।

साल$_{१}$- *ना.* [अ.] बाह्र महिनाको समय; वर्ष; संवत्।

साल$_{२}$- *ना.* [प्रा. सल्ल] गर्भको बच्चालाई चारैतिरबाट बेरेर सुरक्षा प्रदान गर्ने र बालक जन्मँदा नाभिमा जोरिएर आउने आन्द्रो तथा मांसपेशी; औँरो; काँडो।

साल$_{३}$- *ना.* [नेवा.] १. तिल, तोरी, रायो आदि पेलेर तेल निकाल्ने यन्त्र; कोल। २. दुई काठ जोर्नका लागि दुवैमा प्वाल पारी ठोकिने काठको कीला; काठको चुकुल।

साल$_{४}$- *ना.* [सं. शाल] १. सालको रुख; शालवृक्ष। २. एक जातको माछो। ३. पर्खाल।

साल$_{५}$- *ना.* [अ. शाल] दोसल्ला जस्तो उनी वा रेसमी ओढ्ने वस्त्र।

सालक- *ना.* [सं. शल्लक] जिउभरि माछाको जस्तै कत्लैकत्ला भएको, लामोमोटो पुच्छर हुने, हरेक खुट्टामा पाँचपाँचवटा नङ हुने, जलथल दुवैमा हिँड्ने चतुष्पद प्राणी।

सालखुट्टे- *ना.* [साल+खुट्टा+ए] एक जातको जडीबुटी।

सालघारी- *ना.* [साल+घारी] सालका रुखहरू प्रशस्त भएको ठाउँ; सालका रुखहरूको समूह।

सालतमाम- *ना.* [फा.] सालको समाप्ति; वर्षको अन्त; बर्खान्त।

सालतमामी- *ना.* सालतमाम।

सालधूप- *ना.* [सं. शालधूप] सालको रुखबाट निस्कने खोटो; सालको धूप।

सालनाल- *ना.* [साल+नाल] बच्चा जन्मँदा साथसाथ निस्कने साल र नाल; गर्भको बच्चा बेरेर निस्केको नसा र मासुको लुँदो; जरायु।

सालबसाल- *क्रि.वि.* [फा.] हरेक साल; प्रत्येक वर्ष; बर्सेनि; सालिन्दा।

सालबसाली- *वि.* हरेक वर्षको; प्रतिवर्ष हुने।

सालसुल- *ना.* [फा. साल+सुल] तिरतार; लेनदेनको फर्स्योट; फच्वे; चुक्ता।

साला$_{१}$- *वि.* [फा. साल] साल वा वर्षसम्बन्धी; वार्षिक; सालको।

साला$_{२}$- *ना.* [सालो + आ] १. 'सालो'को तिर्यक् रूप। २. कसैलाई गाली गर्दा हेपेर बोलिने शब्द; साले।

सालाखाला- *क्रि.वि.* [फा.] १. दुई वा सोभन्दा बढी भिन्न वस्तु एकै ठाउँ पार्ने वा मिलाउने गरी; छ्यासमिस। २. सानोठुलो, असलकमसलको रोखपोख मिलाएर; सरदर।

सालाना- *क्रि.वि.* [फा. सालान] १. हरसाल; प्रतिवर्ष; सालियाना। *वि.* २. सालभरमा हुने; सालबसाली।

सालिक- *ना.* [अ.] १. धातु, ढुङ्गा, काठ आदिबाट बनाइएको कुनै व्यक्तिको प्रतिमूर्ति; प्रतिमा; सालिग। २. स्मारकका रूपमा ठूलै आकारको बनाएर सार्वजनिक स्थल आदिमा राखिने धातु वा ढुङ्गाको मूर्ति।

सालित्र- *ना.* [सं. शालिहोत्र] पशुचिकित्सक; पशुवैद्य।

सालिन्दा- *क्रि.वि.* [फा. सालिन्द] हरेक साल; प्रतिवर्ष; बर्सेनि।

सालिमे- *ना.* [सं. शलभ] एक जातको फट्याङ्ग्रो।

सालिम मिस्री- *ना.* [अ. सअलब+मिस्री] धेरै लामा र ठुला पात, कोसाका रूपमा फुल्ने सेता फूल र पिँडालुको जस्तो कन्द हुने एक जातको बुटी; सुधामूली।

सालिम्बो- *ना.* खर जस्तै एक किसिमको घाँस।

सालियाना- *वि.* [फा. सालियान] १. सालैपिच्छेको; हरेक सालको; प्रतिवर्ष हुने। *ना.* २. सालिन्दा बुझाइने रकम।

साली- *ना.* [सं. श्यालिका] पत्नीकी बहिनी।

साले- *ना.* [सालो+ए] कुनै व्यक्तिलाई हेपेर गाली गरिने शब्द।

सालेबम- *ना.* चारवटा घोडा जोतेर तानिने ठुलो बग्गी।

सालेमाले- *ना.* [अ.मू. सलबम] मुछ्ने वा मथल्ने काम; सरोबर; मिसमास।

सालैज्यू- *ना.* [साला+ज्यू] १. लोकगीतको बिचबिचमा प्रयोग गरिने एउटा थेगो; मगर जातिले रोदी बस्दा गाउने गीतको दोहोरिने भाग।

२. मगरजातिले मादल बजाउँदै गाउने रोदीगीतको एक भेद।
सालो- *ना.* [सं. श्यालक] पत्नीको भाइ।
सालोक्य- *ना.* [सं.] आराध्य ईश्वरको लोकमा सदा रहन पाइने मुक्ति; मुक्तिको एक प्रकार।
साल्ट ट्रेडिङ- *ना.* [अङ्.] नुन, चिनी आदिको बिक्री वितरण।
साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन- *ना.* नेपालमा कम्पनी ऐनअनुसार अर्धसरकारी संस्थाका रूपमा खुलेको, नुन, चिनी आदि बिक्रीवितरण गर्ने संस्थान।
साल्बू- *ना.* [भो.ब.] हिउँ पग्लेका समयमा नेपालबाट भोटतर्फ आवतजावत गर्ने, रसुवा जिल्लामा रहेको एक प्रसिद्ध घाटी।
साल्मी- *ना.* [नेवा. सालमी] सालसम्बन्धी वा तेल पेल्ने काम गर्ने नेवार जातिको एक थर; मानन्धर।
साल्मे- *ना.* भीरमा पाइने एक प्रकारको घाँस।
सावकाश- *वि.* [सं.] १. छुट्टी वा अवकाश पाएको; फुर्सद भएको। *क्रि.वि.* २. फुर्सदमा; मौकामा।
सावगास- *ना.* [सं. सावकाश] १. आफ्नो आर्थिक अवस्था; सीमित जायजेथा। २. सामर्थ्य; शक्ति। ३. अवसर; मौका; अनुकूलता।
सावधान- *वि.* [सं.] एकाग्र वा एकमना भएको; होसियार; सचेत; एकाग्र।
सावधानता- *ना.* होसियारी; सतर्कता।
सावधानी- *ना.* सावधान हुनाको भाव वा स्थिति; सतर्कता।
सावधि- *वि.* [सं.] १. हद वा सीमा तोकिएको; अवधि किटिएको। २. सीमा बाँधिएको; मर्यादित।
सावधिक- *वि.* [सं.] समय तोकिएको; निश्चित समयमा निस्कने वा प्रकाशित हुने (पत्रपत्रिका); तोकिएको समयमा पूरा गरिने (काम)।
सावधिक जीवन बिमा- *ना.* केही वर्ष तोकेर त्यस अवधिमा पूरा गरिने जीवनबिमा।
सावधिक निक्षेप- *ना.* विशेष अवधि वा समयसम्मका लागि जम्मा गरिने रुपियाँपैसा आदि; म्यादी खातामा जम्मा गरिएको रकम।
सावधिक पत्र- *ना.* निश्चित अवधिमा प्रकाशित हुने पत्रपत्रिका।
सावधिक पद- *ना.* समय वा म्याद तोकिएको वैतनिक वा अवैतनिक पद।
सावधिक परीक्षा- *ना.* छात्रछात्राहरूको प्रमुख परीक्षाबाहेक खासखास अवधिमा लिइने परीक्षा (टर्मिनल)।
सावयव- *वि.* [सं.] अवयव वा अङ्गहरूले सहित।
सावयव रूपक- *ना.* उपमेयवर्गका नाना अवयवअवयवीहरूमा उपमानवर्गका नाना अवयवीहरूको आरोप भएमा हुने एक रूपक।
सावरी१- *ना.* [सं. साम्भल] १. भारतको राजपुताना प्रदेशमा भएको नुनिलो पानीको झिलबाट तयार गरिएको नुन; साबरी। *वि.* २. उक्त झिलबाट तयार गरिएको (नुन)।
सावरी२- *ना.* चिल्लो बान्कीको, तिखो चुच्चो हुने र सेतो तथा रातोरातो रङ्गको एक थरी चरो।
सावाँ- *ना.* [साउँ] मूलधन; साउँ।
सावाँब्याज- *ना.* सावाँ र ब्याज।
सावा- *ना.* [सं. सभा] १. सभा; कचहरी; गोष्ठी। २. सूर्यमण्डल। ३. चन्द्रमण्डल।
सावासुत- *ना.* गाउँघरमा कचहरी वा सभा आदि गर्दा-गराउँदा तिर्नुपर्ने दस्तुर; सभाशुल्क।
सावित्री- *ना.* [सं.] १. सूर्यलाई स्तुति गरिएको वेदमन्त्र; गायत्री मन्त्र। २. सरस्वती। ३. पुराणप्रसिद्ध सत्यवानकी पतिव्रता पत्नी। ४. पतिव्रता नारी। ५. सौभाग्यवती नारी; सधवा स्त्री।
साश्रु- *वि.* [सं.] १. आँसुले भरिएको (आँखा); आँखामा टिलपिल-टिलपिल आँसु लिएको (व्यक्ति)। *क्रि.वि.* २. गहभरि आँसु लिएर।
साष्टाङ्ग- *वि.* [सं.] १. आठ अङ्ग (शिर, हात, गोडा, हृदय, आँखा, तिघ्रा, वचन र मन) ले सहित; अष्टाङ्गयुक्त। २. मन, वचन र कर्मले गरिएको; श्रद्धायुक्त।
साष्टाङ्ग दण्डवत्/प्रणाम- *ना.* पूज्य व्यक्ति वा देवतालाई दण्ड वा लट्ठी जस्तै पसेर आठै अङ्गले भुइँ छुने गरी हात जोडेर गरिने प्रणाम; त्यसरी नम्रता देखाउँदै गरिने ढोग, नमस्कार वा अभिवादन।
सास- *ना.* [सं. श्वास] १. नाक वा मुखबाट प्राकृतिक तवरले हावा भित्र खिची फोक्सोमा पुऱ्याएर त्यही वायु बाहिर निकाल्ने काम; श्वास। २. त्यसरी भित्र-बाहिर गर्ने वायु। ३. ज्यान; प्राण; जीवन।
सास न वास- *ना.* सास पनि नफेर्ने, बोल्दा पनि नबोल्ने अवस्था।
सासना- *ना.* [सं. शासन] पीडा; कष्ट; सास्ती।
सासू- *ना.* [सं. श्वश्रू] १. पतिकी आमा। २. पत्नीकी आमा।
सासूससुरा- *ना.* पति वा पत्नीका बाबुआमा।
सासूबुहारी- *ना.* पतिकी आमा र पुत्रवधू।
सासेर- *ना.* [सात+सेर] बिसौली, धार्नी आदिको तौलप्रणालीमा धार्नी पूरा हुन आधा बोडी कम भएको नापो; सात सेर।
सास्ती- *ना.* [सं. शास्ति] १. सासना; यातना; कष्ट; पीडा। २. दण्ड; सजाय।
साह१- *ना.* मधेसमा तेली, कानु, सुनार आदि व्यवसायी जातिको नामका पछि प्रयोग गरिने आदरसूचक शब्द वा थर।
साह२- *ना.* [फा.] १. ठकुरीको एक थर। २. राजा; बादशाह। ३. ठकुरी क्षेत्रीको एक उपाधि।
साहजादा- *ना.* राजाका छोरा वा भाइ।
साहजादी- *ना.* राजाकी छोरी वा बहिनी।
साहचर्य- *ना.* [सं.] १. साथै हिँडडुल गर्ने र खानपिन गर्ने काम; सधैं साथमा रहने काम; सङ्गति। २. सहचर हुनाको भाव वा अवस्था; मेलमिलाप।
साहचर्यवाद- *ना.* समय र स्थानगत सामीप्यले गर्दा खासखास वस्तु वा प्रक्रियासँग सम्बद्धता गाँस्ने मानसिक प्रक्रिया; खास परिस्थिति वा तत्त्वसँग प्रत्यक्षीकृत तथा अर्थपूर्ण सम्बन्धद्वारा अनुक्रियाढाँचा प्राप्त गर्ने वा सिक्ने मनोवैज्ञानिक सिद्धान्त।
साहनवाहन- *ना.* [सं. साधन+वाहन] १. सरसामान र भाइभतिजाहरू। २. आफ्ना साधन र अनुचर; मालमत्ता र भरिया। ३. चाहिने सामग्री र बोक्ने हात्तीघोडाहरू।
साहब- *ना.* [अ. साहिब] हे. साहेब।
साहस- *ना.* [सं.] १. कठिन वा अप्ठेरा काम पनि गर्ने आँट; हिम्मत। २. लूट; बलात्कार; अपहरण।

साहसिक- *वि.* १. साहस भएको; आँटी; साहसी। २. निर्भीक; निडर। ३. पराक्रमी; शक्तिशाली। ४. क्रूर; निष्ठुर; निर्दय।

साहसिलो- *वि.* हिम्मत भएको; साहसयुक्त; आँटिलो।

साहसी- *वि.* साहसिलो; साहसिक।

साहा$_{१}$- *ना.* [फा. शाह] सामन्त वा राजाहरूलाई प्राप्त एक प्राचीन उपाधि।

साहा$_{२}$-[सं. सह] १. समागमका लागि भैँसीले राँगो खोज्ने वा गाईले बहर खोज्ने काम। २. समागम भएका गाईभैँसीको गर्भ नरही फेरि समागम गर्ने इच्छा; उल्टाइ।

साहा$_{३}$- *ना.* हिलो सम्म पार्ने दाँदेजस्तो कृषि-औजार।

साहाबेसाहा- *ना.* [(द्वि.) बेसाहो १. खरिदबिक्री गरिने अन्नपात र मालमत्ता आदि; बेसाहा। २. बेसाहाको दरभाउ।

साहाय्य- *ना.* [सं.] १. धेरैतिरबाट भएको मद्दत। २. मित्रता; मैत्री; हारगुहार।

साहिँली- *वि.* [साहिँलो+ई] १. जन्मको क्रमले गन्दै जाँदा तेस्री (स्त्री); माहिलीपछि जन्मेकी।

साहिँली औँलो- *ना.* माझी औंलो कान्छी औँलाका बिचको औँलो; अनामिका।

साहिँलो- *वि.* [प्रा. सज्झिलग] १. जन्मको क्रमले तेस्रो (भाइ); माहिलोपछि जन्मेको; साइँलो। *ना.* २. साहिँलीको लोग्ने।

साहित्य- *ना.* [सं.] १. सहित हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; साथ रहेको स्थिति। २. कुनै देश वा जातिको व्यावहारिक वा भावनात्मक विषयसम्बन्धी ग्रन्थ, लेख आदि; वाङ्मय। ३. जीवनजगत्सँग सम्बद्ध विविध विषयमा सौन्दर्य, रूप, गुण, भावुकता आदिका दृष्टिले अभिव्यक्त हुने वा रचिने हृदयस्पर्शी लेख, ग्रन्थ आदि। ४. इतिहास, पुराण, पुराकथा वा समाज आदिबाट उपजीव्य वस्तु लिएर रस, छन्द, अलङ्कार आदिले यथासम्भव सजाई रचिएको गद्य वा पद्यकृति; काल्पनिक र भावुकतापूर्ण पद्यमय वा गद्यमय रचना (कविता, खण्डकाव्य, महाकाव्य, नाटक, कथा, उपन्यास आदि)। ५. परस्पर सापेक्ष पदको एउटै क्रियामा हुने अन्वय। ६. गद्य वा पद्यकृतिहरूबाट हुने रसको आस्वाद।

साहित्यकार- *ना.* साहित्यका ग्रन्थहरू लेख्ने व्यक्ति; गद्य वा पद्यकृतिको रचयिता; कवि वा गद्यकार; लेखक।

साहित्यानुरागी- *वि.* साहित्यमा अनुराग राख्ने; साहित्यप्रेमी।

साहित्यिक- *वि.* [सं.] १. साहित्यसँग सम्बन्ध राख्ने; साहित्यसम्बन्धी। *ना.* २. साहित्यकार।

साहित्यिक उपनाम- *ना.* लेखक वा कविहरूले आफ्ना कृतिमा प्रकाशित गर्ने वास्तविकभन्दा अर्को नाम।

साहित्यिक भाषा- *ना.* साहित्यका फाँटमा प्रयोग हुने आलङ्कारिक र भावपूर्ण भाषा; काव्यभाषा।

साहिनु/साहिनो- *ना.* [सं. सम्बन्धिन्] जन्म गोत्र वा कुटुम्बको सम्बन्धबाट बन्ने नाता; साइनु; नातो।

साही$_{१}$- *वि.* [अ.] *ना.* २. ठकुरीहरूको एक वर्गको पदवी। *हे.* शाही।

साही अधिपत्र- *ना.* मानपदवी पाउने व्यक्तिहरूलाई राजाबाट प्रदान गर्ने गरिएको मानपदवीको प्रशस्तिसमेत भएको पत्र।

साही आयोग- *ना.* राजाबाट कुनै विशेष कार्यको सम्पादनका निम्ति गठन गरिने आयोग।

साही घोषणा- *ना.* १. राजा वा बादशाहबाट शासनक्षेत्रमा दिइने विशिष्ट वक्तव्य।

साही परिवार- *ना.* राजपरिवार।

साही रक्षक- *ना.* अङ्गरक्षक।

साही सम्बोधन- *ना.* राजाबाट देशवासीका नाममा गरिने सम्बोधन भाषण।

साही सूचना- *ना.* राजाबाट जारी गरिने सूचना।

साही सेना- *ना.* नेपाल सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र बन्नुपूर्वको नेपाली सेनाको नाम।

साही स्वीकृति- *ना.* संसद्बाट पास भएका विधेयकलाई राजाबाट लालमोहर लगाउने काम।

साही$_{२}$- *ना.* जुर्रा (बाज) को पोथी।

साहुती- *ना.* [√ साउती] कानेखुसी; गुप्त सल्लाह; साउती।

साहुल- *ना.* [अ. शाकूल] डकर्मीले भित्ताको काम गर्दा सुर सोझो भएनभएको जाँच्ने ज्याबल; सबाल।

साहु- *ना.* [प्रा. साहु] १. व्यापारीका लागि प्रयोग गरिने आदरसूचक शब्द; दुकानदार। २. सज्जन; भद्र व्यक्ति; भलादमी। ३. ऋण दिने वा ब्याजमा रुपियाँ लाउने व्यक्ति; सापट दिने व्यक्ति; धनी; महाजन। ४. पिराहा; सताउने व्यक्ति।

साहु असामी- *ना.* ऋण दिने र लिने व्यक्ति; धनी र रिनी।

साहुकार- *ना.* रुपियाँपैसा सरसापट दिने र सुन-चाँदीको खरिद-बिक्री गर्ने व्यापारी; महाजन।

साहुकारी- *ना.* साहुकारको पेसा; महाजनी।

साहू- *ना.* हे. साहु।

साहेब- *ना.* [अ. साहिब] १. ठुलाबडा व्यक्तिलाई आदरसाथ सम्बोधन गरिने शब्द; श्रीमान्; महोदय; साहब। २. मालिक; स्वामी; अधिपति।

साहेबज्यू- *ना.* राजपरिवारदेखि बाहेकका शाहवंशका कुनै व्यक्तिलाई श्री ५ बाट बक्सिने दर्जा।

साहेबी- *वि.* १. साहेबको; साहेब वा मालिकलाई सुनाइने; साहेबद्वारा गरिने। *ना.* २. साहेब हुनाको भाव वा अवस्था।

साह्रै- *वि./क्रि.वि.* सिकिस्त।

साह्रो- *वि.* [सं. सार] १. गिलो नभएको; नरम नहुने; कडा; सारो। २. सिकिस्त; असाध्य (बिरामी)। ३. चर्को; उच्च (स्वर)। ४. बढ्ता; ज्यादा; अति। ५. खस्रो; दह्रो। *ना.* ६. ज्यादै बिरामी; मरणासन्न व्यक्ति।

साह्रोगाह्रो- *वि.* गाह्रो; अप्ठेरो; खनखाँचो; खट्टापट्टा; सन्धिसर्पन।

सिँक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सिँक्+क] सिँगान जोरसित बाहिर निकाल्ने वा मास्तिर खिचिने गरी; सिँगान फाल्दा आवाज आउने गरेर।

सिँक्कसिँक्क- *क्रि.वि.* लगातार सिँक्क गरेर।

सिँगटो- *ना.* पराइनुका जस्तै बोट र पात हुने एक रुख।

सिँगडा- *ना.* [सं. शृङ्गाटक] १. तीन कुना परेका पात हुने, पानीमा

उम्रने, तीनकुने फल लाग्ने एक जातको लहरो; पानीरुख; सिङडा। २. त्यसैको फल; पानीफल। ३. सिँगडाको फल जस्तै तीनकुने पारी भित्र सुक्खा तरकारी हालेर बाहिरबाट गहुँको बेलेको काँचो रोटी बेरेर घिउ वा तेलमा पकाइएको नुनिलो खाद्यवस्तु।

सिँगाउरी- *ना.* [सीँग+आउरी] पशुले सिङ जुधाई लड्ने वा सिङले माटो उधिनी खेल्ने काम; सिँगौरी; सिङाउरी।

सिँगाउरो- *ना.* [सीँग+आउरो] मालसामान वा लगाउने कपडा झुन्ड्याउनका लागि अङ्कुसे पारी भित्तामा ठोकिएको काठ; सिँगौरो; सिङौरो। २. मुलाको कोसो।

सिँगान- *ना.* [सं. सिङ्घाण] नाकका प्वालबाट निस्कने कफजस्तो मल; सिँघान; सिङान।

सिँगाने- *वि.* १. नाकबाट सिँगान चुहाइरहने; सिँघाने/सिङाने। २. लुरे; फोहोरी। *ना.* ३. सिँगान पुछ्ने रुमाल। ४. चिप्लो र्‍यालजस्तो लेदो पदार्थ निस्कने एक झार। ५. टुसो पलाउँदा सिँगान जस्तै देखिने मालिङ्गो।

सिँगार्नु- *स.क्रि.* [सिँगार+नु] १. सिँगार गर्नु; अलङ्कृत पार्नु; सजाउनु; सिङार्नु। २. मरमसला हालेर तिहुन तरकारी आदि देख्नमा राम्रो र खानमा स्वादिलो बनाउनु।

सिँगार- *ना.* [सं. शृङ्गार] १. शरीरको शोभा बढाउन लुगा, गहना र टीका आदि लाउने काम; केश कोरीबाटी लुगा, गहना र सिन्दूर, गाजल आदि लाउने काम; शृङ्गार; ठाँटबाँट। २. शोभा; सौन्दर्य; राम्रोपन। ३. सजावट।

सिँगारपटार- *ना.* १. सिँगार्ने र सजिसजाउ पार्ने काम। २. लुगा, गहना टीका आदिले शरीरलाई आकर्षक बनाउने काम।

सिँगाराइ- *ना.* १. सिँगार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; सिँगारपटार। २. लुगा, गहना आदिले सजिने वा सजाउने प्रक्रिया।

सिँगारिनु- *अ.क्रि./क.क्रि.* सजिसजाउ होइनु वा गरिनु।

सिँगारी- *ना.* [सिँगार+ई] सर्वाङ्ग कालो र निधारमा सेतो ठाडो धर्सा परेको बाख्रो; सिँगारे।

सिँगारु- *ना.* [सं. शृङ्गारक] १. छोराछोरी नपाउने स्त्री वा पुरुष; हिजडा; नपुंसक। २. पश्चिम नेपालको विशेषतः जाजरकोट जिल्लामा प्रचलित एक प्रसिद्ध लोकनृत्य।

सिँगारे- *वि.* [सिँगार+ए] १. सिँगारपटार गरेको; ठाँट परेको। २. सर्वाङ्ग कालो र निधारका दुई छेउमा ठाडो सेतो धर्सा भएको (बाख्रो, बोको आदि); सिङारे; सिङारी। *ना.* ३. त्यस्तो बाख्रो वा बोको।

सिँगालो- *वि.* [सिङालो] सिङ हुने; सिङ भएको।

सिँगौरी- *ना.* [सिँगाउरी] सिँगाउरी; सिङौरी।

सिँगौरो- *ना.* हे. १. सिँगाउरो। २. मुलाको कोसो।

सिँघान- *ना.* हे. सिँगान।

सिँघाने- *वि.* सिँगाने।

सिँच्नु- *स.क्रि.* [सं. सिञ्च+नु] १. पानी छर्कनु; सेचन वा अभिषेक गर्नु; छम्कनु; सिच्नु। २. बालीनालीमा कुलो वा अन्य कृत्रिम तरिकाले पानी पुर्‍याउने काम गर्नु; बोटबिरुवामा पानी छम्कनु।

सिँचाइ- *ना.* जग्गाजमिनमा कुलो वा अन्य कृत्रिम तरिकाले पानी लगाउने काम।

सिँचाइनु- *क.क्रि.* सिँच्न लाइनु।

सिँचाउनु- *प्रे.क्रि.* सिँच्न लाउनु।

सिँचिनु- *क.क्रि.* सिँच्ने काम गरिनु।

सिँढी- *ना.* [सं. श्रेणी] १. अग्लो ठाउँ, मन्दिर, घरको तला आदिमा चढ्नका लागि खुड्किलाखुड्किला पारी ईँट, ढुङ्गा, सिमन्टी आदिबाट बनाइएको भर्‍याङ; लिस्नु। २. खुड्किलो। ३. बिस्तारै उँभो लाग्ने वा उन्नति हुने क्रम। ४. पङ्क्ति; श्रेणी।

सिँदुर- *ना.* [सं. सिन्दूर] सिन्दूर।

सिँदुरजात्रा- *ना.* सिन्दूरयात्रा।

सिँदुरे१- *ना.* [सं. सिन्धुवार] ससाना गाढा, राता झुप्पा भएका फल फल्ने, खैरो मञ्जरीका रूपमा फूल फुल्ने एक वृक्ष, त्यसैको फूल।

सिँदुरे२- *वि.* [सिँदुर+ए] १. सिँदुर भएको। *ना.* २. सम्पूर्ण शरीर कालो भई डँडाल्नोमा जुरोसम्मका केही रौँ वा सिङनेरका केही रौँ राता भएको गोरु। ३. विवाहमा दुलहीलाई सिन्दूर हाल्दा गणेशको प्रतिमाबाट दुलहीको सिउँदोसम्म सिन्दूरको अटूट रेखा हाल्दा भुइँमा नपरोस् भनी बिछ्याइने नयाँ कपडा। ४. विवाहमा दुलहाका तर्फबाट लगिने सिन्दूरको भाँडो वा थैली। ५. खरमा हुने र मान्छेका शरीरमा लाग्ने एक प्रकारको किरो।

सिँदुरे आँप- *ना.* भेट्नापट्टिको बोक्रामा सिँदुरको जस्तो रङ हुने आँप।

सिँदुरे बट्टा- *ना.* विवाहमा लगनको बेला सिँदुर हाल्ने बट्टा; पानबट्टा।

सिँधिया- *ना.* सिजिया।

सिँधुली- *ना.* १. जनकपुर अञ्चलको दक्षिणी पहाडी भागमा पर्ने एक जिल्ला; सिन्धुली। २. सिँधुली जिल्लामा रहेको एक प्रसिद्ध गढी।

सिँधेनुन- *ना.* [सं. सिन्ध (देश) +ए+नुन] सिन्धप्रदेशको पहाडी खानीबाट निस्कने हल्का रातो रङको पवित्र मानिएको, ढुङ्गाजस्तो सारो नुन।

सिँधो- *वि.* [सं. स्निग्ध] घिउतेल आदि चिल्लो हालेको; गोरस पुगेको।

सिँधोपिठो- *ना.* चिल्लो हालेर पकाएको पुवा, बाबर आदि।

सिँवाली१- *ना.* [सं. शेफालिका] एउटै भेट्नुमा तीनतीनवटा लाम्चा पात हुने, डल्ला खालका धेरै रङ्गका फूल फुल्ने एक जातको बोट।

सिँवाली२- *ना.* [सं. शैवाल] १. पानीभित्रको ढुङ्गामा जम्ने काईजस्तो झयाउ; पानीको सतहमा जम्ने काई; सिमाली। २. त्यसैबाट बनाइएको पातलो रोटी; सागा।

सिंह- *ना.* [सं.] १. गर्दनमा लामालामा जगर हुने, बलियो एक हिंस्रक जङ्गली प्राणी; शेर; केशरी। २. बाह्रवटा राशिमध्येको पाँचौ राशि; कर्कट र कन्याको बिचको राशि। ३. भाद्र महिनाको सङ्क्रान्ति। ४. महान् पराक्रमी; नामुद वीर।

सिंहचिल- *ना.* एक प्रकारको मांसाहारी पक्षी।

सिंहदरबार- *ना. वि.* सं. १९६४-मा तयार भई राणा प्रधान मन्त्रीहरू बस्ने गरेको र सात सालपछि नेपाल सरकारको सचिवालय रहेको

एक प्रसिद्ध र ऐतिहासिक विशाल भवन।

सिंहद्वार- *ना.* दरबार, मन्दिर आदिका मूलढोकामा दुवैतिर सिंह राखेर बनाइएको कलात्मक द्वार; दरबार आदिको मूल ढोका।

सिंहध्वज- *ना.* नेपालको राष्ट्रिय झन्डा बोकेको, चारकुने पाटामा निर्मित सिंहको आकार वा चिह्न।

सिंहनाद- *ना.* १. सिंह गर्जंदा आउने आवाज; सिंहको गर्जन। २. युद्धमा विपक्षीलाई दिइने हाँक; ललकार। ३. हाँक दिएर भनिने कुरा; जोडका साथ गरिने कामकुरो।

सिंहपुच्छे- *वि.* १. सिंहको पुच्छरजस्तो। *ना.* २. सिंहको जस्तो पुच्छर भएको एक जातको वानर।

सिंहराज- *ना.* १. वनको सम्राट्तुल्य शक्तिशाली सिंह। २. वीर पुरुष।

सिंहल- *ना.* [सं.] प्राचीन भारतको दक्षिणमा रहेको, केही मानिसका मतमा, वर्तमान श्रीलङ्का मानिने द्वीप; लङ्का द्वीप।

सिंहली- *वि.* १. सिंहलद्वीपमा हुने; सिंहलसम्बन्धी। २. सिंहलद्वीपको निवासी। *ना.* ३. सिंहलद्वीपको भाषा।

सिंहावलोकन- *ना.* [सं.] १. सिंहले झैँ पछिल्तिर फर्केर हेर्ने काम। २. पहिले गरिसकेका काममा बिचबिचमा लगाइने दृष्टि। ३. समीक्षा वा समालोचना।

सिंहासन- *ना.* [सं.] दुवैतिर सिंहका मूर्ति उठाई तिनका पीठमा बनाइएको, राजा, देवता आदिको विशिष्ट आसन।

सिइनु- *क.क्रि.* [सिउ+इ+नु] सिउने काम गरिनु।

सिउँडी- *ना.* [सं. सेहुण्ड] मसिना पाटापाटा परेका फूल फुल्ने, तीन वा तीनभन्दा बढी पाटा परेका हरिया डाँठ हुने, डाँठका टुप्पामा मात्र बाक्लो पात हुने र दुध निस्कने काँडादार बोट; स्युँडी; सिहुँडी।

सिउँडे- *ना.* [सं. सुकेशिनी] तीन कुना परेका ठुला पात, धतुराका आकारका ससाना धेरै रङका फूल र राता गोला फल हुने एक जातको लहरो।

सिउँदो- *ना.* [सं. सीमन्त] निधारमाथि शिरका रौँ दायाँबायाँ पन्छाउँदा बिचमा पर्ने रेखा; स्युँदो; सीमन्त।

सिउ- *ना.* [√ सिउनु] सिउने काम; तुन्ने काम (बालबोलीमा)।

सिउनु- *स.क्रि.* [सं. सिव्+नु] नाथ्रीमा उनेका सिया-धागाले गाँस्नु वा जोर्नु; तुन्नु; खुट्नु; सुर्कनु; स्यूनु।

सिउनी- *ना.* [सं. सिवन] १. सिउने वा सिएको घर; सिएको ठाउँ वा डोब; सिलाइ; स्यूनी। २. सिएको ज्याला; सिलाइको मजुरी।

सिउर- *ना.* [प्रा. सिहर? सं. शिखर] १. मुजुर, जुरेली आदि चराका टाउकामाथि हुने केशगुच्छ; स्युर। २. कुखुरा वा हाँसका टाउकामा च्याप्टो वा डोलो भई निस्केको मासुको लोलो। ३. कपालमा मसिना आँठैआँठा झिकी बाटेको एक किसिमको चुल्ठो; सिउरी।

सिउरनु- *स.क्रि.* [सिउर+नु] शिरमा, कोटकमिजको माथिल्लो खल्तीमा वा छाना, दलिनहुँदो कुनै हल्का वस्तु नखस्ने गरी राख्नु वा घुसार्नु; स्युरनु।

सिउराइ- *ना.* सिउरने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सिउराइनु- *क.क्रि.* सिउराउने काम गरिनु; सिउरन लाइनु।

सिउराउनु- *प्रे.क्रि.* सिउरने पार्नु; सिउरन लाउनु।

सिउरिनु- *स.क्रि.* सिउरने काम गरिनु।

सिउरी- *ना.* [सिउर+ई] १. कपालका रौँमा धेरै आँठा झिकी बाटिने एक किसिमको चुल्ठो; सिउर; स्युडी। २. भात, ढिँडो आदि पकाइएका भाँडाका बिट वा घेरामा लागेर सुकेको माड; माम्रो।

सिउरे- *वि.* [सिउर+ए] सिउर भएको; कल्कीवाल।

सिउसिउ- *क्रि.वि.* [अ.मू. सिउ (द्वि.)] १. ज्यादै जाडोले मुखबाट बारबार सिउ आवाज निस्कने गरी। *ना.* २. भेडा, बाखा, कुखुरा आदिलाई धपाइने शब्द।

सिउसिउ राजा- *ना.* [सं. शिवसिंह+राजा] जनश्रुतिबाट नाम चल्दै आएका एक राजा; शिवसिंह राजा। (उदा.- अनि सिउसिउ राजाको पालो आयो, अनि शिवसिंह राजा भए। - बालकृष्ण सम, चिसो चुल्हो)।

सिऔटो- *ना.* [सिउ+औटो] सिएको वस्तु।

सिक्नु- *स.क्रि.* [प्रा. सिक्ख+नु] १. अरू कसैबाट कुनै कामकुरो वा बानीबेहोरा जान्नु; बुझ्नु; अरूद्वारा ज्ञान हासिल गर्नु। २. शिक्षा प्राप्त गर्नु; अध्ययन गर्नु; पढ्नु। ३. अभ्यास गर्नु; रट्नु; घोक्नु। ४. देखासिकी गर्नु; सिको गर्नु; नक्कल गर्नु।

सिक$_१$- *ना.* [प्रा. सिक्कग] कुनै मालसामान अघचिलो पारेर झुन्ड्याउन डोरी, तार आदिबाट बनाइएको जाली; मालताल झुन्ड्याइने उझिन्डो।

सिक$_२$- *ना.* [√ सिक्को] १. बाँस, काठ आदिको मसिनो, लामो छेस्को; सिन्का। २. अत्तर, तरल औषधी आदिले भिजाउन कपास, कपडा आदि बेरिएको सिन्को।

सिकटे- *वि.* [√ सुकुटे] सुकुटे; सिकुटे।

सिकता- *ना.* [सं.] १. बालुवा। २. बलौटे जमिन।

सिकताश्म- *ना.* भूगर्भशास्त्रका अनुसार बालुवा जमेर बनेको ढुङ्गो; बलौटे ढुङ्गो।

सिकन्जा- *ना.* [फा. शिकन्जा] १. कस्ने, थिच्ने वा निचोर्ने यन्त्र। २. कुनै अङ्ग बेसरी थिचेर अपराधीलाई सास्ती दिइने एक प्रकारको यन्त्र।

सिकर्नी- *ना.* [सं. शिखरिणी] पानी निथारेको दहीमा अलैँची आदि मसला र चिनी मिलाई फेटेर बनाइएको खाद्य वस्तु; रसालो; सिखर्नी।

सिकर्मी- *ना.* [नेवा. सिकःमि] काठको चौकोस, झ्यालढोका र दराज आदि बनाउने कर्मी; काठको काम गर्ने कारिगर।

सिकसिक- *क्रि.वि.* [अ.मू. सिक्+अ (द्वि.)] १. घिन मानेर; निकनिक। *वि.* २. पूरै भिजेको। ३. भिजेर घिनलाग्दो भएको।

सिकसिकाइ- *ना.* सिकसिकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सिकसिकाइनु- *अ.क्रि.* घिनाइनु।

सिकसिकाउनु- *अ.क्रि.* फोहोरमैला देखेर निकनिक मान्नु; सिकसिको लाग्नु; घिनाउनु।

सिकसिको- *वि.* [सिकसिक+ओ] १. पूरै भिजेको। २. अलिअलि भिजेर घिनलाग्दो भएको; सिगसिगो। *ना.* ३. भिजेको ठाउँ।

सिका- *ना.* [सं. शिक्य] माटाका भाँडा आदि अघचिलो पारेर राख्नका लागि बिँडामा तीनतिर डोरी लाएर झुन्ड्याइएको वस्तु; सिक।

सिकाइ- *ना.* [√ सिक् (+आइ)] सिक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सिकाइनु- *क.क्रि.* सिकाउने काम गरिनु; सिक्न लाइनु।

सिकाउनु- *स.क्रि.* १. कुनै नयाँ कामकुराको ज्ञान दिनु। २. शिक्षा दिनु; अर्ती वा उपदेश दिनु। ३. तालिम दिनु; सधाउनु। *प्रे.क्रि.* ४. सिक्न लाउनु; ज्ञान गराउनु; बोध गराउनु; पढाउनु।

सिकाकाई- *ना.* एउटै भेट्नुमा पत्रपत्र परेका छदेखि बिस जोरसम्म पात हुने, लामा लहरा भएको, माथिल्लोपट्टि फिक्का हरियो त्यान्द्रे पात र पुष्पदलमा सेता नसा हुने, कोसाका रूपमा फल लाग्ने (लेगुनोसी समूहको) एक वनस्पति।

सिकायत- *ना.* [अ. शिकायत] १. कसैसँग कुनै व्यक्तिका विषयमा गरिने उजुरी वा चास्सचुस्स कुरा; छुल्याइँ; चुक्ली। २. शरीरमा हुने गडबडी; रोग; व्यथा।

सिकार१- *ना.* एकमाथि अर्को खप्टिएको जस्तो सिङ हुने एक मृग; जरायो।

सिकार२- *ना.* [अ. शिकार] १. मनोविनोदका निम्ति तथा मासु खान वा दुर्लभ वस्तु प्राप्त गर्न वन्यजन्तु र पक्षीलाई लखेट्ने, समाउने गर्नुका साथै बन्दुक, गोली आदिले हिर्काई मार्ने काम; आखेट; ऐरो; मृगया। २. त्यसरी समातिएको वा मारिएको पशुपन्छी। ३. खाने मासु। ४. अरूको जालमा अल्झेको वा त्यसबाट दुःखी भएको मानिस।

सिकारी- *ना.* १. सिकार गर्ने वा सिकार खेल्ने व्यक्ति। २. ब्याधा। *वि.* ३. सिकारसम्बन्धी; सिकारको।

सिकारु- *वि.* [सिक्+आरु सं. शिक्षार्थी] कुनै नयाँ कामकुरो सिक्न लागेको; सिक्न चाहने (व्यक्ति)।

सिकिस्त- *वि.* [फा. सिकस्त] १. ज्यादै बिरामी; मर्न आँटेको; मरणासन्न। २. ज्यादै अप्ठेरो परिस्थितिमा अल्झेको; नराम्रो अवस्थामा परेको। ३. खाँचो; खट्टा।

सिकिस्ती- *ना.* १. बिरामीको मरणासन्न अवस्था; सिकिस्तको स्थिति। २. ज्यादै कठिन अवस्था। ३. ठुलो खाँचो; अत्यावश्यकता।

सिकुटे- *वि.* [√ सुकुटे] ज्यादै पातलो शरीर भएको; सुसुपाल; चमेरे।

सिकुवा१- १.[सिक्+उवा] सिक्न लागेको; सिकारु।

सिकुवा२- *ना.* १. घरको भुइँतलामा रहेको प्रायः ठुलो कोठा; बैठककोठा। २. मूल ढोकासँगै रहेको, बस्न मिल्ने खालको बाहिरी लाम्चो पेटी; पिँढी। ३. घरको गजतर्फको भाग वा छानो। ४. घुमजस्तो एक प्रकारको पातलो छाता।

सिको- *ना.* [सिक्+ओ] अरूले गरेको देखेर त्यस्तै गरिने कामकुरा; नक्कल; देखासिकी।

सिक्का- *ना.* [अ.] १. सरकारी टकसारमा तयार गरिएको, धातुको विभिन्न मूल्य भएको चक्की; मुद्रा; रुपियाँपैसा। २. आफ्नो धाक जमाउने काम; रवाफ। ३. हैकम; प्रभाव।

सिक्ख- *ना.* [सं. शिष्य] गुरु नानकले चलाएको धार्मिक सम्प्रदायको अनुयायी व्यक्ति; केश, काइँयो, कङ्कण, कृपाण र कछाड - यी पाँच चिजहरूलाई अँगाल्ने सिख सम्प्रदायका अनुयायी।

सिक्टर- *ना.* [अङ्. सेक्रेटरी] कसैको कामको मदतगार; कार्य-सहायक; अनुयायी।

सिक्त- *वि.* [सं.] १. गउँत, पानी आदिले सेचन गरिएको; अभिषेक गरिएको; अभिषिक्त। २. पानीले लथपथ भएको; भिजेको।

सिक्थ- *ना.* [सं.] १. मइन; मोम। २. महका चाकाको सुक्खा खोस्टो।

सिक्री- *ना.* [सं. शृङ्खला] १. धातुका मुन्द्राहरू एकअर्कामा जेल्दै बनाइएको साङ्लो; जन्जिर। २. सुन वा चाँदीका मसिना मुन्द्री जोडेर बनाइएको, शिरमा, निधारका दुईतिर वा गलामा लाउने मालाजस्तो गहना।

सिक्रीटाँका- *ना.* सिलाइमा सिक्रीजस्तो आकारको बनाएर दिइने टाँका।

सिक्रे- *वि.* [सिक्री +ए] सिक्रो मात्रै भएको।

सिक्रेइलो- *वि.* [सिक्रो+एइलो] धेरै सिक्रा र थोरै पात भएको।

सिक्रो- *वि.* १. पात, फूल आदि झरिसकेको (बोट वा लहरा)। २. ताप्के आदि माल झुन्ड्याउन रिङजस्तो चक्कालाई तीनतिरबाट तीनवटा डोरीले बाँधेर दलिनतिर राखिने एक किसिमको उझिन्डो; सिक।

सिक्लाइ- *वि.* [√ सिकाई] सिक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; सिकाइ।

सिख- *ना.* [सं. शिष्य] १. गुरु नानका अनुयायी। २. हे. सिक्ख।

सिखर्नी- *ना.* [सं. शिखरिणी] हे. सिकर्नी।

सिखल- *ना.* धान चुट्ने खलाको वरिपरि लगाइने नलको वा परालको घेरो।

सिगरेट- *ना.* [अङ्.] चुरोट।

सिगसिगाइ- *ना.* [√ सिगसिगाउ (+आइ)] सिकसिकाइ।

सिगसिगाइनु- *अ.क्रि.* सिकसिकाइनु।

सिगसिगाउनु- *अ.क्रि.* [सिगसिगो+आउ+नु] सिगसिगो मान्नु; सिकसिकाउनु।

सिगसिगो- *वि.* हे. सिकसिको।

सिगार- *ना.* [अङ्.] सुर्तीको पातमात्र पत्रैपत्र गरी बेरेर बनाइएको एक प्रकारको ठुलो चुरोट।

सिङ- *ना.* [प्रा. सिङ्ग] प्रायः खुर भएका र मासु नखाने पशुहरूका टाउकामा उम्रेको, आत्मरक्षाका लागि हतियारको काम दिने हाडको सोठो; शृङ्ग; विषाण; सिँग।

सिङजुरो- *ना.* १. पूर्ण यौवनको चिनु; उमेर पुगेपछि बल, बुद्धि आउने स्थिति। २. जर्कटो हुने चाल।

सिङजोरी- *ना.* टाउको जुधाएर खेलिने केटाकेटीको एक खेल।

सिङ न पुच्छर- *ना.* १. फेद न टुप्पो। २. केही काम नलाग्ने अर्थ दिने व्यञ्जना।

सिङपासे- *ना.* दुहुँदा पुच्छर गाईबस्तुको सिङमा र खुट्टामा अल्झाउने डोरी।

सिङपासो- *ना.* १. सिङ जस्तै आँकुसे परेको पासो वा बन्धन। २. सिङको पासो।

सिङपुच्छर- *ना.* सिङ र पुच्छर; छेउ र टुप्पो; उठान र बैठान।

सिङार- *ना.* [सं. शृङ्गारे सिँगार।

सिङार पटार- *ना.* सिँगारपटार।

सिङाराइ- *ना.* सिङार्ने भाव वा क्रिया।

सिङारु- *ना.* सिँगारु।

सिङारिनु- *अ.क्रि.* सिँगारिनु।
सिङारे- *वि.* सिँगारे।
सिङ्गमरमर/सिङ्गमर्मर- *ना.* [फा. सङ्गमरमर] सङ्गमरमर।
सिङ्गी- *ना.* [सं. शृङ्गी] सासले तानेर शरीरको कुनै अङ्गमा भएको वात वा रक्तविकार हटाउने सिङ वा त्यस्तै आकारको कुनै ढुङ्ग्रो।
सिङ्गुलै- *क्रि.वि.* [सिङ्गो+मूल+ऐ] १. खास आफैँ; स्वयम्। २. सिङ्गो नै; सिङ्गै।
सिङ्गे माछो- *ना.* [सं. शृङ्गी+मत्स्य] जिउमा कत्ला हुने रातोरातो माछो।
सिङ्गो- *वि.* [सं. साङ्ग] १. शिरपुच्छार सबै भएको; पूरै अङ्ग भएको; सग्लो। २. एक मात्र; केवल; एक। ३. नफोरेको; नखोटिएको; अखण्डित।
सिङ्घसन- *ना.* [अ. सङ्गेयशव] प्रायः हरियो रङको एक प्रकारको बहुमूल्य पत्थर।
सिङ्घा- *ना.* [था.] बिहा, व्रतबन्ध आदि उत्सवहरूमा विशेषतः थारूसमाजमा प्रचलित, फुकेर बजाइने नरसिङ्गाका आकारको सानो बाजा।
सिङडा- *ना.* हे. सिँगडा।
सिङान- *ना.* हे. सिँगान।
सिङाने- *वि.* सिँगाने।
सिङार्नु- *स.क्रि.* हे. सिँगार्नु।
सिङौरी- *ना.* हे. सिँगौरी।
सिङौरो- *ना.* हे. सिँगौरो।
सिजिनु- *अ.क्रि.* [सिज्+इ+नु] हरिया अन्न वा सागपात थुप्रिएर गुम्सनु; काँचो वनस्पति वा झारपात सड्नु।
सिजिया- *ना.* घिउतेल हाल्ने छालाको भाँडो; सिँधिया।
सिज्नु- *स.क्रि.* हे. सिँच्नु।
सिञ्चन- *ना.* [सं.] १. पानी छर्कने काम; सेचन। २. खेतबारीमा पानी लाउने काम; सिँचाइ।
सिञ्चित- *वि.* [सं.] १. गउँत, पानी आदि छर्किएको; सेचन गरिएको। २. बोटबिरुवामा कुलो आदिबाट पानी पटाइएको।
सिञ्जा$_1$- *ना.* [सं.] हे. शिञ्जा।
सिञ्जा$_2$- *ना.* हे. सिन्जा।
सिञ्जाली- *वि.* हे. सिन्जाली।
सिट्नु- *स.क्रि.* [सं. शिष्ट+नु] १. दपेटेर काममा जोत्नु; पछि लागेर काममा खट्न लाउनु। २. नराम्रो छेडपेच गरेर भन्नु; घोच्नु। २. कडा उपदेश दिनु। ४. आफ्नो नियन्त्रणमा राख्नु। ५. हुच्चेर वा हानेर पठाइएको बियोलाई लट्ठी वा सिटोले छेक्नु। ६. गाली गर्नु; खै गर्नु।
सिट- *ना.* [अङ्. सीट] १. बस, रेल, सिनेमाहल, स्कुलका कक्षा आदिमा प्रतिव्यक्ति बस्ने साधन; एक व्यक्तिभर बस्न मिल्ने ठाउँ। २. कुनै पद वा ओहदा।
सिट रोल- *ना.* कर्मचारीहरूको हुलिया लेखिएको कागजात; व्यक्तिगत विवरणपुस्तिका।
सिट रोल फाराम- *ना.* सिटरोल लेखिएको वा व्यक्तिगत विवरण भरिएको कागजपत्र।
सिटाइ- *ना.* [√ सिट् (+आइ)] सिट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सिटाइनु- *क.क्रि.* सिट्ने पारिनु।
सिटाउनु- *प्रे.क्रि.* सिट्ने पार्नु।
सिटासिटी- *ना.* [सिटो+सिटो] सानातिना हाँगाबिँगा; खस्रेटा।
सिटिनु- *क.क्रि.* [सिट्+इ+नु] दपेटेर काममा जोतिनु; नियन्त्रणमा राखिनु।
सिटी- *ना.* [सं. सीत्कृति] १. ओठ खुम्च्याएर जोरसित मुखबाट हावा निकाल्दा वा भित्र तान्दा निस्कने तिखो आवाज। २. कुनै सङ्केत गर्नाका लागि फुकेर बजाइने बाजा वा अन्य साधन। ३. रेल, इन्जिन आदि आउँदा वा जाँदा सङ्केत दिने ध्वनियन्त्र। ४. त्यस्तो यन्त्र वा अरू कुनैको सूचना दिने आवाज।
सिटे- *वि.* [सिटो+ए] सिटोजस्तो।
सिटे उखु- *ना.* सिटा जस्तै डाँठ हुने उखुको एक जात।
सिटो- *ना.* [सं. शिष्ट?] १. प्रायः सुकेको सानो हाँगो। २. डन्डीबियोका खेलमा सात सङ्ख्याका लागि प्रयोग गरिने शब्द।
सिट्ठी- *ना.* [सं. शिष्ट] १. बलेर वा डढेर गोल बनिसकेको अंश। २. डढिसकेको तमाखु; तमाखुको गोल; सिठुवा। ३. उखु, नास्पाती, पान आदिको रस चुसिसकिएको छोक्रा। ४. ज्यादै ठन्डी; ठिही। *वि.* ५. दुब्लो; सिट्ठो।
सिट्ठो- *वि.* [सिट्ठी+ओ] दुब्लाएर वा सुकेर हाड र छाला मात्र भएको; साह्रै दुब्लो; लौरीपिञ्जर।
सिठी$_1$- *ना.* [सं. षष्टि] १. ज्येष्ठ शुक्ल षष्ठीको दिन। २. उक्त दिन नेवार समाजमा मनाइने परम्परागत एक प्रसिद्ध चाड।
सिठी$_2$- *ना.* [सिठो+ई] १. सिठुवा; सिट्ठी। २. लौरो; सिटो।
सिठीजुझ- *ना.* धनु, काँड, खुकुरी, ढुङ्गा, झटारो र घुयेँत्रोजस्ता हतियारले हानाहान गरी खेलिने पुरानो एक खेल।
सिठीदानी- *ना.* चुरोट, बिँडीका ठुटा, खरानी हाल्ने भाँडो; ठुटौरो; एस्ट्रे।
सिठुवा- *ना.* [√ सिठो+उवो १. गाईबस्तुले छानेर खाइसकेपछि बाँकी बचेको घाँस। २. तमाखु खाएपछि आगोले डढेर बचेको कालो अवशेष; तमाखुको गोल।
सिठो- *ना.* [सं. शिष्ट] तमाखु र चुरोट बिडीको डढेउलो; सिठुवा।
सित$_1$- *ना.यो.* [सं. सहित] सँग; साथ; सहित।
सित$_2$- *वि.* [सं.] १. कुनै रङ नपरेको; सेतो; सफेद। २. चमकदार; चहकिलो। ३. सफा; स्वच्छ; सुग्घर। *ना.* ४. शुक्लपक्ष; सुदी।
सितन- *ना.* [√ सित] भात, रोटी, ढिँडो, चिउरा आदिलाई स्वादिलो बनाउन साथमा खाइने तिहुन, तरकारी, अचार, चटनी आदि खानेकुरो।
सितमणि- *ना.* [सं.] काँचजस्तो पारदर्शक बहुमूल्य पत्थर; बिल्लौर।
सितार- *ना.* [फा. सेहतार] नखी लगाएको वा नलगाएको दाहिने हातका औँलाले तार तानेर देब्रे हातका औँलाले पर्दामा चाली झङ्कार निस्कने गरी स्वरसाधन गरिने, सात तार भएको एक तुम्बादार प्रसिद्ध बाजा।
सितारा- *ना.* [फा. सितार] १. सुन, चाँदी, अभ्रख आदिबाट बनेको,

बाटुलो, चोसे आदि आकारको हुने, प्रायः शृङ्गारका लागि निधारमा तथा आँखाका घेरामा लगाइने र दुपट्टा, सारी आदिमा पनि जडिने, पातलो, ससानो टल्कने चक्की। २. रातको समयमा आकाशमा चम्कने तारा।

सितारिया- *ना.* [सितार+इया] सितार बजाउने व्यक्ति।

सितिमिति- *क्रि.वि.* सानोतिनो प्रयासद्वारा; थोरै मेहनतले; हत्तपत्त।

सितो- *ना.* [प्रा. शित्य? सं. सिक्थ] पाकेको चामलको दानो; भातको चुरो मरी फुलेको गेडो।

सित्तैं- *क्रि.वि.* १. कुनै मूल्य नलिईकन; विनामोल। २. बिनसित्ति; व्यर्थ। ३. अकारण; नाहक।

सिद्ध- *वि.* [सं.] १. तयार भएको; बनेको; पूर्ण। २. भने जस्तै परिणाम निस्केको; सफल। ३. उद्देश्य पूरा भएको। ४. आध्यात्मिक सिद्धि प्राप्त गरेको। ५. तर्क वा प्रमाणद्वारा ठिक ठहऱ्याइएको; प्रमाणित। ६. सिपालु; दक्ष; निपुण। ७. पाकेको; खान लायक। ८. निश्चित; पक्का। *ना.* ९. अणिमा आदि अष्टसिद्धिमध्ये पूरै वा केही सिद्धि प्राप्त गरेको योगी। १०. ऋषि; तपस्वी। ११. सत्ताइस योगमध्ये एक योग। १२. पहेँलो सर्स्युँ। १३. एक देवयोनि।

सिद्धगुटिका- *ना.* अदृश्य हुनाका निम्ति मुखमा हालिने मन्त्रसिद्ध कल्पित गोली।

सिद्धता- *ना.* सिद्ध हुनाको भाव वा स्थिति।

सिद्धपीठ- *ना.* योग वा तान्त्रिक साधना चाँडै सिद्ध हुने, पहिलेका सिद्धहरू बसेको ठाउँ।

सिद्धपोखरी- *ना.* काठमाडौँ उपत्यकाभित्र भक्तपुर नगरको पश्चिम छेउमा रहेको, प्रतिवर्ष मेला लाग्ने एक पोखरी।

सिद्धहस्त- *वि.* आफ्नो काममा राम्रोसँग हात बसेको; छिटो र सफा काम गर्न सक्ने; सिपालु।

सिद्धा- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषशास्त्रअनुसार आठ योगिनीमध्ये सातौँ योगिनी। २. सिद्धि पाएकी नारी।

सिद्धाञ्जन- *ना.* [सं.] आँखामा लगाउँदा भुइँभित्र दबिएको वस्तु पनि देखिने भनी प्रसिद्ध भएको, मन्त्रसिद्ध अञ्जन वा गाजल।

सिद्धान्त- *ना.* [सं.] १. विचार, तर्क र अनुभवद्वारा स्थापित मत; प्रमाणित विचार शृङ्खला। २. साहित्य, सङ्गीत, कला, विज्ञान आदिका सम्बन्धमा विद्वान्द्वारा प्रतिपादित सत्य रूपमा ग्रहण गरिएको मूल विचार; मान्य मत। ३. ऋषिमुनिहरूको मान्य उपदेश। ४. निचोर कुरो; सारतत्त्व। ५. कुनै धार्मिक, दार्शनिक, राजनीतिक, सामाजिक आदि सर्वमान्य मत। ६. निश्चित मतका आधारमा लेखिएको कुनै शास्त्रीय ग्रन्थ। ७. साधारण व्यवहारमा प्रायः एकरूपता ल्याउन स्थापित कुनै नियम।

सिद्धान्तवादी- *वि.* धर्म, दर्शन, राजनीति आदि क्षेत्रमा प्रतिपादित कुनै मतको कट्टर अनुयायी।

सिद्धान्ती- *वि.* १. शास्त्रीय सिद्धान्तहरूको धुरन्धर ज्ञाता। २. आफूद्वारा स्वीकृत धार्मिक, राजनीतिक आदि सिद्धान्तमा अडिग।

सिद्धान्न- *ना.* [सं.] १. खान तयार गरिएको मिठाई, रोटी, भात आदि; पाकेको अन्न; पक्वान्न। २. एक जनालाई एक छाकजति खान पुग्ने चामल, दाल, आदि सरजाम; सिधा।

सिद्धार्थ- *ना.* [सं.] १. शाक्यवंशीय राजा शुद्धोदनका पुत्र; गौतम बुद्ध; लगभग अढाइ हजार वर्षपूर्व पश्चिम नेपालको लुम्बिनी- प्रदेशमा जन्मेर देशबाहिरसमेत बुद्धदर्शनको प्रचार गर्ने ऐतिहासिक महापुरुष। *वि.* २. मतलब पूरा भएको; आँटेको काम सफल भएको।

सिद्धार्थ गौतम- *ना.* गौतम बुद्ध।

सिद्धार्थ राजमार्ग- *ना.* गण्डकी अञ्चलको पोखरालाई लुम्बिनी अञ्चलको नेपालभारत सिमाना सुनौलीसँग जोड्ने गरी भारतीय सहयोगबाट बनेको , एक सय असी किलोमिटर लामो सडक; सुनौली-पोखरा राजमार्ग।

सिद्धासन- *ना.* १. योगसाधना गर्दा गरिने एक आसन; चौरासी आसनमध्ये एक। २. वीतराग सिद्धहरू बस्ने थलो; सिद्धपीठ।

सिद्धिनु- *अ.क्रि.* [सिद्ध+इ+नु] १. थालेको कामकुरो पूरा हुनु; सकिनु; समाप्त हुनु। २. केही पनि बाँकी नरहनु; खाली हुनु; रित्तिनु; सकिनु। ३. टुङ्गो लाग्नु; तय हुनु। ४. बिग्रनु; नाश हुनु। ५. प्राण जानु; मर्नु।

सिद्धि- *ना.* [सं.] १. योग वा तपस्याद्वारा प्राप्त हुने अलौकिक शक्ति। २. योगसाधनाद्वारा प्राप्त गरिने आठ प्रकारका सिद्धि (अणिमा, महिमा, गरिमा, लघिमा, प्राप्ति, प्राकाम्य, ईशित्व र वशित्व)। ३. मुक्ति; निर्वाण। ४. आँटेको काम पूरा भएको स्थिति; सफलता। ५. थालेको यज्ञ, दान, अनुष्ठान आदिको निर्विघ्न समाप्ति; कार्यपूर्णता। ६. निपुणता; सिपालुपन। ७. गणेशका दुई पत्नी ऋद्धि र सिद्धिमध्ये कान्छीचाहिँ।

सिद्धिदाता- *वि.* १. सिद्धि दिने; काम पूरा गरिदिने। *ना.* २. गणेश।

सिद्धिनरसिंह- *ना.* पाटनको प्रसिद्ध कृष्णमन्दिर र राजप्रासादहरूको निर्माण गर्ने, ललितपुरराज्यका मध्यकालीन मल्लवंशीय एक राजा।

सिद्धि विनायक- *ना.* गणेशको पुराणप्रसिद्ध नाम।

सिद्ध्याइँ- *ना.* [सिद्ध+याइँ] सिद्ध वा महात्माको भाव वा गुण; सिद्धको कार्य।

सिद्ध्याइ- *ना.* [√ सिद्ध्याउ (+आइ)] सिद्ध्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सिद्ध्याइनु- *क.क्रि.* समाप्त गरिनु।

सिद्ध्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* [सिद्धि+याउ+नु] १. समाप्त गर्नु। २. टुङ्ग्याउनु। ३. पूरा गर्नु; सफल पार्नु। ४. नाश गर्नु; बिगार्नु। ५. मार्नु। ६. हराउनु। ७. खाली पार्नु; रित्त्याउनु।

सिद्रो- सिन्की झैँ खाँदेर बनाइएको सानो माछा; सिध्रो।

सिधा₁- *ना.* [सिद्धान्न] १. विशेष पर्वमा ब्राह्मणलाई दान दिइने दाल, चामल आदि काँचो अन्न। २. नपकाएको अन्न।

सिधा₂- *वि.* [सं. सिद्ध] १. कपटको भाव वा कुटिलता नभएको; सरल प्रकृतिको। २. सरलशान्त स्वभावको; साधु। ३. सोझो ४. नबाङ्गिई सोझै माथितिर उभिएको; सोझो गरी ठडिएको। *ना.यो.* ५. अगाडि; सामुन्ने।

सिधार्नु- *अ.क्रि.* [सं. सृ +नु] १. काम सिद्ध गरेर जानु; हिँड्नु। २. प्राण जानु; मर्नु।

सिधाराइ- *ना.* सिधार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सिधारिनु- *अ.क्रि.* हिँडिनु।

सिधासादा/साधा- *वि.* १. सरल मिजासको; शान्त प्रकृतिको। २. सिधा र सादा।
सिधिया- *ना.* सानोतिनो धोक्रो; थैलो।
सिध्रो- *ना.* हे. सिद्रो।
सिनाबिना- *ना.* [सं. सेना+ फा. बिना] सानातिना केटाकेटी; भुराभुरी; ठिनामिना।
सिनाल- *ना.* गर्धनमा र पुट्ठामा लामालामा रौँ हुने एक जातको लेकाली बाख्रो।
सिनिक्त- *क्रि.वि.* हे. सिनित्त।
सिनित्त- *क्रि.वि.* [सं. सुनिक्त] १. जो भएको सरसामान सबै उठाएर; केही वस्तु नरहने गरी; सिनिक्त। २. हेर्दै लोभ लाग्ने गरी; बसूँबसूँजस्तो। ३. पखालपुखुल पारेर; सफा पारेर। *वि.* ४. खतम; समाप्त।
सिनु- *ना.* [प्रा. सिन्न] पशुपन्छी आदिको मरेको शरीर; मुर्दा; लास।
सिने कला- *ना.* [अङ्. सिने + सं. कला] चलचित्रनिर्माण गर्ने वा चलचित्रमा अभिनय गर्ने सिप।
सिनेट- *ना.* [अङ्.] १. विधायिकाका दुई सदनमध्ये एक सदन; प्रतिनिधिसभा। २. प्राचीन रोमको राष्ट्रपरिषद् वा व्यवस्थापिका। ३. अमेरिकाको प्रतिनिधिसभा वा उच्च सदन। ४. विश्वविद्यालयको प्रबन्धसमिति।
सिनेटर- *ना.* सिनेटको सदस्य; विधायक।
सिने नाटक- *ना.* [अङ्. सिने+ सं. नाटक] विद्युत्तरङ्गीय प्रकाशपुञ्जबाट सेतो पर्दामा चलचित्रका रूपमा देखाइने नाटक।
सिनेमा- *ना.* [अङ्.] विद्युत्तरङ्गीय प्रकाशपुञ्ज सेतो पर्दामा परेर गतिशील देखिने छायाचित्र; चलचित्र; बाइस्कोप।
सिन्काउली- *ना.* [सिन्को+आउली] लाम्चा पात हुने, अण्डाकार साना फल फल्ने र सेता फूल फुल्ने एक रुख वा त्यसैको पात; तेजपात।
सिन्की- *ना.* [नेवा.] खाडल वा गोल्फु, घैँटो आदिमा खाँदेर अमिल्याइएको मुला; मुला खाल्डामा हाली गुम्साई अमिलो पसेपछि झिकेको, साँधेर अचार र झोलिलो तिहुन खाइने वस्तु।
सिन्के₁- *ना.* नेपाली कागज बनाउने काममा प्रयोग गरिने एक प्रकारको जङ्गली झार।
सिन्के₂- *वि.* [सिन्को+ए] १. सिन्का हुने; सिन्कैसिन्का भएको। २. सिन्काजस्तो मसिनो।
सिन्केधूप- *ना.* पातलो छेस्को वा बाँसको सरोमा धूपचूर्ण बेरी बनाइएको धूप; अगरबत्ती।
सिन्केमुला- *ना.* काठ पसेको सानो, झिनो मुला।
सिन्को- ना[सं. तृणक, इषीका?] १. पातहरू गाँस्नका लागि बनाइएको बाँसको मसिनो छेस्को। २. सिरुका पातका डाँठजस्ता ससाना लाम्चा टुक्रा; छेस्को।
सिन्को कटाइ- *ना.* विवाहविच्छेदका लागि जातिविशेषमा प्रचलित पुरानो प्रथा।
सिन्को पाइग्रो/पाइरो- *ना.* पतिपत्नीको परस्पर परित्याग; सम्बन्धविच्छेद।
सिन्को लुकाइ- *ना.* माटाको थुप्रोमा सिन्को लुकाई खोजेर खेलिने एक थरी बालखेल; धूलीमाटी।
सिन्कौली- *ना.* [सिन्को+औली] १. सिन्काउली; तेजपात। २. सिन्कोलुकाइ खेल।
सिन्जा- *ना.* [सं.] कर्णाली अञ्चलमा पर्ने प्रसिद्ध ऐतिहासिक स्थल।
सिन्जाली- *वि.* १. सिन्जा क्षेत्रमा पाइएको; सिन्जाको। *ना.* २. सिन्जाक्षेत्रको प्राचीन नेपाली भाषा वा भाषिका।
सिन्डिकेट- *ना.* [अङ्.] १. कुनै कामकुरामा संयुक्त रूपमा लागेका व्यक्तिहरूको सङ्गठन। २. कुनै काम वा व्यापार चलाउन वा पूरा गर्न बनाइएको व्यक्तिगत कम्पनी।
सिन्दुरे- *ना.* [सिन्दूर+ए]१. विवाहमा दुलहीलाई सिन्दूर हाल्दा गणेश र ग्रहकलश भएको ठाउँबाट दुलहीको सिउँदोसम्म सिन्दूरको रेखा नटुटाई हाल्दै लगिने सेतो कपडाको थान। २. गहुँको बोटमा लाग्ने सिन्दूरको रङको किरो। *वि.* ३. सिन्दूरसम्बन्धी; सिन्दूरको। ४. सिन्दूर राख्ने; सिन्दूर हाल्ने (भाँडो)।
सिन्दूर- *ना.* [सं.] १. सौभाग्यवती स्त्रीले शोभाका निम्ति निधारमा वा सिउँदामा लगाउने वा देवपूजामा प्रयोग गरिने सुन्तलारङको चूर्ण; सिँदुर। २. सौभाग्यशृङ्गार। ३. सरकारी कर्मचारीको शोभा वा मान (जस्तो- सरकारी सिन्दूर)। ४. नोकरी; सेवा।
सिन्दूरजात्रा/यात्रा- *ना.* १. कुनै ठुलो कार्य सिद्ध हुँदा गरिने देवदेवीको पूजासहितको नगरप्रदक्षिणा; सफलताको उत्सव। २. राजाको राज्याभिषेकपछि गरिने नगरप्रदक्षिणा। ३. ठुलो बाजी, प्रतियोगिता वा चुनाव आदिमा विजय हासिल गर्नेलाई रथ वा बग्गीमा राखी सिन्दूरलावा बर्साउँदै गरिने नगरपरिक्रमा।
सिन्धु- *ना.* [सं.] १. समुद्र; सागर। २. ठुलो नदी; पाकिस्तानमा बहने नदी। ३. सप्त सिन्धुमध्ये एक। ४. बाग्मती अञ्चलमा काठमाडौँदेखि पूर्वपट्टि रहेको सिन्धुपालचोक जिल्लाको एक क्षेत्र।
सिन्धुघाटी- *ना.* सिन्ध प्रदेशमा रहेको घाटी।
सिन्धुपालचोक- बाग्मती अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला।
सिन्धुली- *ना.* जनकपुर अञ्चलको मध्य भेगमा पर्ने एक पहाडी जिल्ला।
सिन्धुलीगढी- *ना.* सिन्धुली जिल्लामा पर्ने एक प्राचीन ऐतिहासिक किल्ला।
सिन्धुवार- *ना.* [सं.] सिँदुर] वृक्ष वा त्यसैको फल।
सिप- *ना.* [सं. शिल्प] १. स्वाभाविकता र उपयुक्तताका साथ मानसिक तथा शारीरिक काम गर्ने दक्षता; हात, औँला, खुट्टा र आँखाको सन्तुलनद्वारा गरिने कार्यशैली; निपुणता; कौशल। २. हातद्वारा काम गरेर मालसामान तयार गरिने धातु वा अन्यपदार्थसम्बन्धी कला; कारिगरी; शिल्प; हस्तकौशल।
सिपालु- *वि.* [सिप+आलु] कुनै कामकुरो गर्नमा दक्षता प्राप्त गरेको; सिप भएको; पोख्त।
सिपाही- *ना.* [फा.] १. फौज वा प्रहरीसेवातर्फको निम्नवैतनिक कर्मचारी। २. सेवक; दूत।
सिपी- *ना.* [सं. शुक्ति] १. पानी जमेको ठाउँमा समुद्रमा पाइने, शङ्खजस्तो कडा च्याप्टो खोलभित्र रहने एक जातको किरो।

२. टाँक, किलिप आदि बनाइने त्यसकै खोलको फग्ल्याँटो।

सिप्किनु/सिप्किनो- *ना.* स्याउलो आदिको सानो सिटो; घाँससहितको सानो हाँगो।

सिप्रिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सिप्रिक्+क] १. भित्र सुकेर चेप्टिने गरी; सेप्रो भएर; स्याप्प। २. टाँसिने वा गाँसिने चालले।

सिप्रिङ- *ना.* [भो.ब.] माछा मार्न प्रयोग गरिने, चोयाबाट बुनेको, डोकोजस्तो आकारको टोकरी।

सिप्लिकान- *ना.* लाम्चा नरम पात हुने, पहेँला फूल फुल्ने र गोल फल फल्ने तथा मुन्टाको अचार, तरकारी आदि खाइने एक जातको रुख।

सिफर- *ना.* बिफर बिग्रेर शरीरको जोर्नीमा आउने एक जातको खटिरो वा लोला।

सिफारिस- *ना.* [फा. सिफारिश] १. कसैको कुनै काम सफल पार्नका लागि उसका बारेमा गरिने मौखिक वा लिखित प्रशंसा; अनुमोदन। २. अरू कसैको कुनै कार्यसम्पादनका लागि कसैसँग गरिने अनुरोध; कसैको योग्यता वा कार्यक्षमताबारे लेखिएको पत्र; भनसुन।

सिफारिस पत्र- *ना.* कसैको योग्यता वा कार्यक्षमताबारे लेखिएको पत्र; नोकरी, विश्वास आदिको प्राप्तिका लागि सहयोग हुने गरी व्यक्ति वा संस्था आदिबाट गरिने प्रशंसाको लिखित पत्र।

सिफारिसी- *वि.* सिफारिस गरिएको; अनुमोदित।

सिभिल- *ना.* [अङ्.] १. निजामती। २. नागरिक; असैनिक।

सिभिल इन्जिनियर- *ना.* सार्वजनिक इन्जिनियर।

सिभिल सर्जन- *ना.* सर्वसाधारण रोगीको स्वास्थ्यका लागि चिरफार गर्ने चिकित्सक; अप्रेसन गर्ने डाक्टर।

सिम१- *ना.* [अ.मू.] पानी कहिल्यै नसुक्ने जमिन; चिसमिरो जग्गा; सिमसार।

सिम२- *वि.* [फा. सिह] १. जग्गाका चार तह (अब्बल, दोयम, सिम, चहार) मध्ये तेस्रो; राम्रो खेती नहुने (जग्गा)। २. तेस्रो दर्जाको।

सिमकाने- *ना.* डाँठ नभएको, हरिया पात हुने, निलो फूल फुल्ने, भुइँमा घिस्रने एक जातको घाँस।

सिमकुखुरो- *ना.* जलकुखुरो।

सिमघाँस- *ना.* पहेँला धेरै फूल फुल्ने, पुष्पदल र फूल लामा हुने, सेता मसिना बियाँ वा बिउ भएको फल लाग्ने एक वनस्पति।

सिमन्टी- *ना.* [अङ्. सिमेन्ट] घर आदि बनाउने काममा बलियो जोडाइका लागि माटाको सट्टा प्रयोग गरिने, ढुङ्गा आदिको रासायनिक मिश्रणबाट तयार पारिने एक किसिमको धुलो।

सिमरायो- *ना.* सिमसारमा हुने, परपऱ्याउने खालको रायो।

सिमरौनगढ- *ना.* [शाल्मलीवन+गढ] सिम्रौनगढ।

सिमल- *ना.* [सं. शाल्मली] राता ठुलठुला फूल फुल्ने, लाम्चो किसिमको कोसाभित्र बाटुला फल लाग्ने, एउटै भेट्नामा धेरै पात लाग्ने, भुवाबाट डसना, तकिया आदि बनाइने, काँडा हुने जातको ठुलो रुख।

सिमलकन्द- *ना.* १. पाँचपाँच कुना परेको पात, खुड्किलैखुड्किला परेको जस्तो डाँठ र प्युठाने मुलाका आकारको जरा हुने एक जातको बोट। २. त्यसैको कन्दमूल।

सिमलकाँडे- *वि.* १. सिमलका काँडाको आकारको पुष्ट सानो चुच्चो परेको (स्तन)। २. त्यस्तो स्तन भएकी (युवती)।

सिमलचरी- *ना.* अन्नकी अधिष्ठात्री देवी; धान्यलक्ष्मी।

सिमलट्टे- *ना.* [सिम+लट्टा+ए] पानीलट्टे।

सिमलतरुल- *ना.* सिमलकन्द।

सिमसार- *ना.* १. पानी नसुक्ने र अलिअलि भ्भार हुने चिसमिरो जमिन; पनौटे जग्गा; सिम। २. हिलो र पानी भएको ठाउँ; धाप; दलदल।

सिमसिम- *क्रि.वि.* [अ.मू. सिम+अ(द्वि.)] १. मसिना थोपाका साथ पानी परिरहने गरी; बिरबिर; रिमरिम। *ना.* २. हल्का पानी परिरहने चाल।

सिमसिमे- *वि.* सिमसिम पानी परिरहेको (मौसम)।

सिमाना- *ना.* [सं. सीमा] १. अन्तिम रेखा; साँध; सीमा। २. किनारा; छेउ।

सिमाना कर- *ना.* सीमाकर।

सिमाना जाँच- *ना.* दुई देशका बिचको सीमारेखालाई दुरुस्त राख्न जाँचपडताल गर्ने काम।

सिमाली- *ना.* सिँवाली।

सिमी- *ना.* [सं. शिम्बी] बोडीका जस्ता साना हरिया पात हुने, विभिन्न रङका फूल फुल्ने, हरिया वा सेता कोसा फल्ने लहरो; त्यसैको कोसाभित्र हुने तरकारी, दाल आदिका लागि प्रसिद्ध गेडो।

सिमे- *वि.* [सिम+ए] १. सिमसम्बन्धी; सिमको। २. सिममा उम्रने; सिमसारमा पाइने। *ना.* ३. सिमबाट उब्जने रोग। ४. सिममा बस्छ भन्ने ठानिएको एक कल्पित देवयोनि।

सिमेभुमे- सिमसार भूमिमा रहने देवयोनिविशेष; गाउँले विश्वासअनुसार पूजा गरिने भूदेवता।

सिमेमाटो- *ना.* सिम जग्गामा पाइने लेसिलो माटो।

सिमेसाग- *ना.* सिमरायो।

सिमेन्ट- *ना.* [अङ्.] हे. सिमन्टी।

सिम्कनु/सिम्किनु- *ना.* [√ सिप्किनु] लामो, भ्मिनो, सानो काठ; सिप्किनु।

सिम्टा- *ना.* १. सल्लाको फल। २. हलेदाको सुकेको चाना। ३. गोलभेँडा। ४. तबला बजाउने एक तरिका; तबलाको एक प्रकारको ताल।

सिम्रिक- *ना.* [फा. सन्जरफ] गाढा रातो रङको, सिन्दूरजस्तो चूर्ण वा शृङ्गारपदार्थ; नेपालको राष्ट्रिय रङ।

सिम्रौनगढ- *ना.* [√ सिमरौनगढ] कर्णाटवंशी राजाहरूले बनाएको, नेपालको बारा जिल्लामा पर्ने, मध्यकालीन एक ऐतिहासिक गढी।

सियाँल- *ना.* [प्रा. सिमल? सं. शीतल] १. घाम छेकिएको ठाउँ; ओझेल परेको ठाउँ। २. छाया; छहारी।

सिया- *ना.* शरीरका कुनै भागमा वायु तर्केर हुने कष्ट।

सियाइ- *ना.* [√ सिउ (+याइ)] सिउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सियाइनु- *क.क्रि.* सिउन लाइनु।

सियाउनु- *प्रे.क्रि.* सिउन लाउनु।

सियामुसली- *ना.* जराबाट हुँदै निस्केका लामा, तिखा टुप्पा भएका

पात हुने, सानानिला फूल फुल्ने, कन्द भएको (कोमिलिनेसी समूहको) शक्तिवर्द्धक र सर्पको विष मार्ने एक वनस्पति।

सियावायु- *ना.* [प्रा. सियावाओ] अगति परेर मरेकाहरूको प्रेतात्मा; सताउने वायु।

सियो- *ना.* [सं. सीवनी] १. कपडा आदि सिउने, धागो, अल्झाउने नाथ्री भएको, फलामको सुई; लुगा सिउने फलामे सानो सुइरो। २. फलामको सुइरो। ३. हलाले जोतेको डोब।

सिर- *ना.* [प्रा.] शरीरको माथिल्लो भाग; टाउको; शिर।

सिरक- *ना.* [सं. शीतरक्षक] भित्र कपास, रुवा, भुवा आदि भरेर बाहिर कपडाले छोपी तगेको दोलाईंजस्तो बाक्लो ओढ्ने कपडा।

सिरप- *ना.* [अङ्.] १. पिइने खालको झोल पदार्थ; सर्बत। २. रासायनिक मिश्रणबाट तयार गरिएको झोल औषधी।

सिरपाइ- *ना.* गाडामा जोतेको गोरु फुकाएपछि गोरुगाडा वा लडिया अड्याउनका लागि टेकाइने दुइटा काठबाट बनेको खुट्टा।

सिरा- *ना.* [सं.] १. शरीरमा रक्तप्रवाह गराउने नाडी; नसा। २. कँडाली।

सिरान- *ना.* [सिर+आन] १. सुत्दाखेरि टाउकोपट्टि परेको ठाउँ। २. सुत्दा टाउकोमन्तिर पर्ने अग्लो नरम वस्तु; तकिया। ३. नदीनाला आदि निस्केको ठाउँ।

सिरानघरे- *ना.* गाउँको माथिल्लो भागमा घर बनाएर बस्ने व्यक्ति।

सिरानी- *ना.* तकिया; सिह्रानी।

सिराहा- *ना.* पूर्वाञ्चल विकासक्षेत्रअन्तर्गत सगरमाथा अञ्चलको तराई भागमा पर्ने एक जिल्ला।

सिरिङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. सिरिङ्+ङ] १. ज्वर, भय, जाडो आदिको कारणले शरीरमा कम्प हुने गरी। २. दाँतमा ढुङ्गा वा चिसोतातो वस्तु लाग्दा पीडा हुने चालले।

सिरिङ्ङसिरिङ्ङ- *क्रि.वि.* लगातारको सिरिङ्ङ।

सिरिस- *ना.* [सं. शिरीष] शिरीष फूल।

सिरिसघारी- *ना.* सिरिसेनी।

सिरिसे- *वि.* शिरीष भएको (ठाउँ)।

सिरिसेनी- *ना.* शिरीषको घारी; सिरिसघारी।

सिरी- *ना.* [सं. श्री] १. श्री; सम्पत्ति। २. सौन्दर्य; शोभा।

सिरीखुरी- *ना.* १. भएभरको सबै सम्पत्ति; सबै जायजेथा। २. भएभरको सम्पत्तिको नाश; स्वाहा; सर्वस्व।

सिरु- *ना.* [सं. रसाल] कुशका जस्ता लामालामा पात र काँसका जस्ता सेता फूल हुने घाँस।

सिरुपाते- *वि.* १. सिरुको पातजस्तो धारिलो (खुकुरी आदि)। *ना.* २. एउटा गाँठो पारेको र अर्को नपारेको सिरुको पात मुठीमा राखी सबैलाई छुवाउँदा जसलाई गाँठो पर्छ ऊ डुम हुने गरी खेलिने एक बालखेल।

सिरुबारी- *ना.* सिरु भएको बारी वा जग्गा।

सिरुबारे- *ना.* लाम्चा पात, गुलाफी घोगाका आकारका फूल र घोगामा मसिना तिलजस्ता टल्कने गेडा हुने एक जातको झार; शितावर।

सिरेटो- *ना.* [सिर्र+एटो] १. हिउँदमा हिमालयबाट बहने अत्यन्त चिसो वायु। २. मुटु छेड्ने खालको चिसो बतास; स्याँठ; शीतलहरी।

सिरोभरो- *ना.* [शिर+भर] सम्पूर्ण जिम्मेवारी; बनाउन र बिगार्न दुवै सक्ने स्थिति; सर्वाधिकार।

सिरौंला- *ना.* कथ्य) सिरम्ला। १. धान उसिनेर सुकाइसकेपछि भुटेर बनाइएको चामल।

सिर्कनु- *ना.* [सं. शिट] मसिनु लट्ठी; सिप्किनु।

सिर्का- *ना.* [फा. सिर्क] घाममा राखेर अमिल्याएको उखु, अङ्गुर, अनार आदिको रस।

सिर्कासिर्की- *ना.* [सिर्को+सिर्को] सानाठुला सिर्काको समूह।

सिर्को- *ना.* [सं. सृ+को] १. थुनबाट निस्केको दुधको मसिनो र सानो धारो। २. सानो मुख भएको भाँडो वा दुधदानी आदिबाट थिचेर निकालिने पानी आदिको मसिनो धारो।

सिर्जना- *ना.* [सं. सर्जन] १. नयाँ निर्माण; सृष्टि; रचना। २. सृष्टि; उत्पत्ति; सृजना। ३. आरम्भ; सुरु।

सिर्तो- ना. १. ससाना वा भुरे राजारजौटाहरूले ठुला राजा वा सम्राट्लाई बुझाउने कर। २. करबलबाट दिइने रकम।

सिर्फ- *क्रि.वि.* [अ.] खालि; केवल; मात्र।

सिर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. सिर्+र] १. चिसो कडा हावा चल्ने गरी। २. सिर्को निस्कने चालले। सात) सिरिरि/सिरिरिरि।

सिल$_{१}$- *ना.* [सं. शिला] शिला; ढुङ्गो (जस्तो- सिलढुङ्गे)।

सिल$_{२}$- *ना.* . १. उनेका माछाहरूको माला। २. कपालमा पर्ने जम्राहरूको ताँती।

सिल$_{३}$- *ना.* [अङ्. शील्ड] १. कुनै वस्तुको गोप्यता र सुरक्षाका लागि सम्बन्धित व्यक्तिले मात्र खोल्ने गरी खाम, कपडाको थैलो आदिको बाहिर जोर्नीहरूमा लगाइने लाहाछाप। २. विद्यालय, सरकारी कार्यालय आदि सङ्घसंस्थाहरूको नाम आदि लेखिएको रबरछाप; मोहर; लालमोहर।

सिल$_{४}$- *ना.* सामान्यतः सात फिट लम्बाइ भएको, धेरैजसो समुद्रमा र कहिलेकाहीँ जमिनमा पनि बस्ने, हातखुट्टाले पानी खियाउन सक्ने, झन्डै एक टन भार भएको स्तनपायी जन्तु।

सिलखान/सिलखाना- *ना.* [अ. सिलाह+ फा. खान] फौजी हातहतियार राख्ने सुरक्षित ठाउँ वा भवन; शस्त्रागार; जङ्गी असबाबखाना।

सिलगढी- *ना.* [सं. शिला+गढी?] नेपालको पश्चिम क्षेत्रमा सेती अञ्चलअन्तर्गत पर्ने डोटी जिल्लाको प्रमुख बस्ती।

सिलटिमुर- *ना.* एक जातको टिमुर।

सिलटिमुर खानु- *टु.* मर्नु।

सिलढुङ्गो- *ना.* [सं. शिला = सिल+ढुङ्गो] हतियारहरू उध्याउने ढुङ्गो; सानढुङ्गो; सिली।

सिलबन्द- *वि.* [सिल+बन्द] १. लाहाछाप लागेको; सिल मारेको। *ना.* २. लाहाछाप लगाउने काम।

सिलबन्दी- *वि.* लाहाछाप लगाई सम्बन्धित व्यक्तिबाहेक अरूबाट खोल्न नपाइने बनाइएको।

सिलमुन्द्री- *ना.* .[सिल+मुन्द्री] कानको लोतीदेखि छेउछेउमा गरेर

लहरै माथिसम्म लगाइने सुनका मुन्द्रीहरू।

सिलसा- *ना.* चामलमा पर्ने मसिनो सेतो किरो; चिलसा।

सिलसिला- *ना.* [अ.] १. एकपछि अर्को गर्दै जाने प्रक्रिया; क्रम; तारतम्य। २. लहर; श्रेणी; पङ्क्ति। ३. सन्दर्भ; प्रसङ्ग; परिप्रेक्ष्य।

सिलसिलेवार- *वि.* १. सिलसिला वा क्रम मिलेको। २. श्रेणीबद्ध; क्रमबद्ध।

सिला- *ना.* [सं. शिल] बाली काटिसकेपछि बाँकी रहेका अन्नका बाला, कोसा, घोगा, गेडा आदि खोज्ने र टिप्नेभाँच्ने काम।

सिलाबिर्ती- *ना.* सिला खोजेर जीवनयापन गर्ने काम; सिला खोज्ने वृत्ति; उञ्छवृत्ति।

सिलाइ- *ना.* [√ सिलाउ (+आइ)] सिउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सिलाइनु- *क.क्रि.* सिउन लाइनु।

सिलाउनु- *प्रे.क्रि.* [सिउ+लाउ+नु] सिउन लाउनु; सियाउनु।

सिलाजित- *ना.* [सं. शिलाजित्] घामले तातेका विशेष किसिमका ढुङ्गाबाट निस्कने प्रसिद्ध, कालो, पौष्टिक द्रवपदार्थ; शिलाजित्।

सिलाबर- *ना.* [अङ्. सिल्भर] १. चाँदी। २. चाँदी जस्तै मिश्रित सेतो धातु; सिलेभर; सिल्बर।

सिलाम- *ना.* १. केही ठुला, तुलसीका जस्ता बास्ना आउने पात, मञ्जरीका रूपमा फुल्ने सेता फूल र साबुदानाजस्ता सेता दाना हुने एक जातको बोट। २. त्यसैको अचार बनाएर खाइने फल वा दाना।

सिलिक- *ना.* [अङ्. सिल्क] १. रेसम नामको किराको गुँडबाट सुत कातेर बनाइएको कपडा; रेसम; सिल्क। २. रेसमी कपडा वा ओढ्ने वस्त्र।

सिलिका- *ना.* बोतल बनाउन प्रयोग गरिने अति मसिनो बालुवा।

सिलिक्सन- *ना.* [अङ्. सिल+स्कीन] सिल नामक जलजन्तुको टोपी आदि बनाइने नरम भुवादार छाला।

सिलिङ१- *वि.* [अङ्.] घरको दलिनमा ठोकिने काठ, टिन आदिको बुट्टे फल्याक वा पातो।

सिलिङ२- *ना.* [अङ्. शिलिङ्ग] पाउन्डको बीसौँ भाग बराबरको अङ्ग्रेजी सिक्का वा मुद्रा।

सिलिङबिलिङ/सिलिङमिलिङ/सिलिङसिलिङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. सिलिङ (द्वि.)] सर्प, जुका, गडचौँला, माछा आदि रगरगाउने गरी; सिलीबिली।

सिलिन्डर- *ना.* [अङ्.] १. छाप्ने कागज टाइपबेडसम्म पुऱ्याई थिच्ने उपकरण। २. अक्सिजन, खाना बनाउने ग्याँस आदि राख्ने बेलना आकारको भाँडो।

सिली- *ना.* [सं. शिला] छुरा, हँसिया, आरो, आदि हतियार उध्याउने कालो चिल्लो ढुङ्गो।

सिलीढुङ्गो- *ना.* सिली; सानढुङ्गो।

सिलीबिली- *क्रि.वि.* [सिलिङबिलिङको ल. रू.] सिलिङबिलिङ।

सिलुगीत- *ना.* गोसाइँथान तीर्थ गर्न जाँदा भएका घटना वर्णन गरिएको प्रसिद्ध नेवारी लोकगीत।

सिलेट- *ना.* [अङ्. स्लेट] अक्षर लेख्नका लागि बनाइएको कालो र पातलो, काठको फ्रेम भएको ढुङ्गाको पाटी; सिलोट।

सिलेभर- *ना.* [अङ्. सिल्भर] सिलाबर; सिल्भर।

सिलो- *ना.* [सं. शिला] ढुङ्गो; पत्थर।

सिलोक- *ना.* [सं. श्लोके श्लोक।

सिलोके- *वि.* विवाह आदिमा सिलोक हाल्ने; सिलोक भन्ने।

सिलोट- *ना.* [अङ्. स्लेट] स्लेट।

सिलोबालो- *ना.* [सं. शिल+बाल] धान, गहुँ आदि काट्ता जमिनमा खसेको वा छुटेको बाला।

सिलौटे- *वि.* [सिलौटो+ए] १. सिलौटोजस्तो। *ना.* २. पहिले जङ्ग वा लडाइँको कामका लागि बारुद पिँध्ने कामदारले खान पाउने जग्गामा लागेको रकम।

सिलौटो- *ना.* [शिला+औटो] मसला आदि पिँध्ने चेप्टो र सम्म परेको ढुङ्गो।

सिल्पट- *वि.* [सं. शिलापट्ट] १. ज्यादा धसिएको वा खिइएको; मलेदा (मोहर, रुपियाँ)। २. बेकम्मा। *ना.* ३. काठको चारपाटे ठेउको वा सत्तरी।

सिल्बर- *ना.* हे. सिलाबर।

सिल्लड- *वि.* [सिल्ली+अड] १. गतिछाडा; थेचरो; थेतरो; सिल्पट। २. केही बहुला छाँटको; अर्धङ्गी; अर्धसिल्ली।

सिल्ली- *ना.* [अङ्. सिली] १. राम्रो बुद्धि नभएको; गोज्याङ्ग्रो। २. बौलाहा; पागल।

सिवनरवानर- *ना.* १. नृतत्त्वशास्त्रका अनुसार शिवालिक पर्वतमा पाइए जस्तै केन्यामा पाइएको, मानव जस्तै देखिने, अश्मीभूत अस्थिअवशेषका रूपमा फेला परेको वानर। २. शिवालिकमा पाइएको मानवजस्तो देखिने वानर।

सिवा/सिवाय- *ना.यो.* [अ. सिवा] बाहेक; विना; अतिरिक्त; सिवा।

सिस- *ना.* [सं. शीर्ष] टाउको; शीर्ष; तारो।

सिसक- *ना.* सिसा।

सिसपराल- *ना.* मदेशतिर नल छोडी काटेको धानको पराल।

सिसमहल- *ना.* [फा. शिशमहल] झ्याल, ढोका, भित्तो आदिमा चारैतिर सिसैसिसा जडिएको महल वा विशेष घर।

सिसा- *ना.* [सं. सीसक] खरानीरङको गह्रौँ एक प्रसिद्ध धातु।

सिसाकलम- *ना.* मित्रपट्टि सिसा, सुर्मा, पत्थर वा रङ्गिन खरी आदिको सिन्काजस्तो लेख्ने अंश भएको, बाहिर काठले बेरिएको साधन; पेन्सिल।

सिसार- *ना.* १. चाडबाडमा ल्याइएको कोसेली। २. लिम्बू जातिमा दसैंको कोसेलीका रूपमा लगिने खसीको वा सुँगुरको साँप्रो।

सिसितिल- *ना.* बाटुला, झुसिला पात, पहेँला फूल र पाटा परेको डाँठ हुने तथा मकैका जस्ता दाना फल्ने एक जातको बोट वा त्यसैको फल।

सिसिर- *ना.* [प्रा.] शिशिर (जाडो)।

सिसी फूल- *ना.* [? + फूल] खण्डखण्ड परेका, साना, लाम्चा दुध आउने पात र हरिया डल्लामा ससाना फूल फुल्ने एक जातको बुटी वा त्यसैको फूल।

सिसोबासो- *ना.* [सं. शिशु+वास] केही दिनका लागि आफूले जिम्मा लिएको बालबच्चो।

सिसौ- *ना.* [सं. शिंशपा] साना, चिल्ला र बाटुला पात हुने, लामालामा खैरा कोसा फल्ने, खुब बलियो काठ हुने एक जातको रुख वा त्यसैको काठ; उत्तम काठ हुने एक रुख।
सिसौ घारी- *ना.* सिसौको जङ्गल।
सिसौडी- *ना.* बाखालाई स्याउला खुवाइने एक किसिमको बोट।
सिस्नु- *ना.* सेतो वा कालो भावको हरियो फूल फुल्ने, बिभ्ने र पोल्ने तिखा सेता नरम काँडा हुने, घाँस जातको, रुचिकारक र अग्निवर्धक बोट।
सिस्ने- *वि.* [सिस्नु+ए] सिस्नुजस्तो; सिस्नुसँग सम्बन्धित।
सिस्ने जरो- *ना.* लाम्चा, मसिना, चिप्ला नरम पात हुने, ठुलठुला पहरामा उम्रने, सेल, अनर्सा आदि रोटी पकाउँदा फुलाउन काम लाग्ने लहरो।
सिस्नेरी- *ना.* [सिस्नु+एरी] १. धेरै सिस्नो भएको ठाउँ; सिस्नोघारी। २. काठमाडौं उपत्यकाको दक्षिणपूर्वमा पर्ने एक गाउँको नाम।
सिहिरेटो- *ना.* [√ सिरेटो] बतासको मुस्लो; सिरेटो।
सिहुँडी- *ना.* हे. सिउँडी।
सीँ- *ना.* १. वेगसित नाकबाट सिँगान निकाल्दा निस्कने शब्द। २. काँचो वा चिसो काठ सल्कँदा त्यसमा भएको पानी पाकेर निस्कने शब्द। *क्रि.वि.* ३. नाकको सास तानेर सिँगान फाल्दाखेरि शब्द आउने गरी।
सीँग- *ना.* हे. सिङ।
सीँसीँ- *ना.* [सीँ (द्वि.)] १. बारम्बार सीँसीँ भई निस्कने शब्द। *क्रि.वि.* २. त्यसरी नै लगातार सीँसीँ भएर।
सीकर- *ना.* [सं.] १. पानीको थोपो; जलकण। २. पानीको छिटा; बाछिटा।
सीङ- *ना.* हे. सिङ।
सीता- *ना.* [सं.] १. जोत्दा जमिनमा परेका हलाको डोब। २. मिथिलाका राजा जनकले पाएकी छोरी; रामकी पत्नी। ३. पतिव्रताधर्म पालन गर्ने नारी। ४. जोतिएको जमिन। ५. खेती। ६. लक्ष्मी। ७. पार्वती। ८. आकाशगङ्गाका चार धारामध्ये एक। ९. मदिरा।
सीता गुफा- *ना.* गण्डकी अञ्चलको गोरखा जिल्लामा अवस्थित एक प्रसिद्ध गुफा।
सीता चन्दन- *ना.* झट्ट हेर्दा जलुकाको पातजस्तो तर पातमै रातासेता छिर्का हुने पाते फूल।
सीता फल- *ना.* ठुलो रुखमा फल्ने, माथि रातो हुने, पहेँला बोक्रा भएका फल हुने एक जातको सलिफा।
सीत्कार/सीत्कृति- *ना.* [सं.] सास मास्तिर खिच्ने शब्द; श्वास फ्याँक्ने प्रक्रिया। २. प्रायः दुःखानुभूतिमा वा जाडोले कठ्याङ्ग्रिँदा निस्कने ध्वनि।
सीधा- *वि.* हे. सिधा२।
सीप- *ना.* हे. सिप।
सीमन्त- *ना.* [सं.] सिउँदो।
सीमन्त कर्म/संस्कार- *ना.* सीमन्तोन्नयन।
सीमन्तोन्नयन- *ना.* गर्भाधानको छैटौं महिनामा गर्नुपर्ने द्विजजातिका षोडश संस्कारमध्ये एक संस्कार; गर्भवती नारीले विशेष योग र समयमा सिउँदो कोर्ने धार्मिक संस्कार; सीमन्तकर्म।
सीमा- *ना.* [सं.] १. कुनै ठाउँ, देश, जिल्ला वा देशका चारैतिरका विस्तारको अन्तिम रेखा; साँध; सिमाना। २. नियम वा आचारको हद; मर्यादा। ३. किनारा; छेउ।
सीमा कर- *ना.* प्रायः व्यापारीले सामान आयतनिर्यात गर्दा दुई देशबिच रहेको भन्सार अड्डाले तोकेबमोजिम लिइने महसुल; सीमाशुल्क।
सीमाङ्कन- *ना.* १. जग्गाजमिनको साँध-सिमाना कायम गर्न चिनो आदि लगाउने काम। २. प्रायः दुई देशका बिचको सीमाको निर्धारण।
सीमा चिह्न- *ना.* सीमाङ्कन।
सीमाजाँच- *ना.* सुगौली सन्धिपछि तराईमा अमिनीबाट बर्सेनि हुने गरेको सिमानाको जाँचबुझ।
सीमातीत- *वि.* सीमा नाघेको; सीमाबाहिरको।
सीमान्त- *ना.* [सं.] सीमाको आखिरमा रहेको ठाउँ; सीमाको अन्त।
सीमान्त अवस्थिति- *ना.* सीमाको छेउमा रहेको स्थिति।
सीमान्त उपयोग- *ना.* कुनै वस्तुको अधिकतम उपयोग।
सीमावर्ती- *वि.* [सं.] सिमानामा रहेको; सीमाको।
सीमा शुल्क- *ना.* [सं.] सीमाकर।
सीमित- *वि.* [सं.] १. सीमामा बाँधिएको; तोकिएको। २. थोरै; परिमित।
सीमित राजतन्त्र- *ना.* संविधानद्वारा राजाको अधिकार सीमित तुल्याइएको राजतन्त्र।
सीमोल्लङ्घन- *ना.* [सं.] सीमा वा हदभन्दा बाहिर पुग्ने काम; मर्यादाको उल्लङ्घन।
सीर- *ना.* [सं.] १. हलो। २. हलामा जोतिने गोरु। ३. सूर्य; रवि।
सीर जमिन- *ना.* जमिनदारको खान्कीमा तोकिएको जमिन; सीरले वा आफ्नै जोतले चर्चेको जमिन।
सीरध्वज- *ना.* १. मिथिला प्रदेशका राजा जनक। २. बलराम।
सीस- *ना.* हे. सिस।
सु१- *ना.* [√ सुसु] पिसाब; सुसु (बालबोलीमा)।
सु२- *उप.* [सं.] शब्दको अघिल्तिर लागेर सुन्दर, बढिया, उत्तम, श्रेष्ठ, राम्ररी, अनायास आदि अर्थ बुझाउने एक उपसर्ग (जस्तो- सुअवसर, सुदर्शन, सुकर्म आदि)।
सुँक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुँक्+क] १. रुवाइको अन्तमा भक्कानु छुटेर बिचबिचमा सास तान्ने गरी। २. नाकबाट निस्कन लागेको सिँगान भित्र तान्दा आवाज निस्कने चालले।
सुँक्कसुँक्क- *क्रि.वि.* लगातार सुँक्क गरेर।
सुँगुर- *ना.* [सं. शूकर] बनेलको जातको, घरपाला जन्तु; च्वाँचे।
सुँगुरे- *ना.* रुखो माटामा उब्जने एक किसिमको काँडे झार।
सुँघ्नु- *स.क्रि.* [सं. शिङ्घ+नु] नाकद्वारा मिठोनमिठो गन्धको अनुभव गर्नु; वासना लिनु।
सुँघनी- *ना.* नाकबाट छिँक्का निकाल्न नाकमा हालिने सुर्ती आदिको धुलो; नस।
सुँघाइ- *ना.* सुँघ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुँघाइनु- *क.क्रि.* सुँघ्न लाइनु।
सुँघाउनु- *प्रे.क्रि.* सुँघ्न लाउनु।
सुँघिनु- *क.क्रि.* सुँघ्ने काम गरिनु; बास लिइनु।
सुँघो- *ना.* [सं. सुगन्ध] १. भुटेको अन्नपातबाट वा सुकेर खरिएका कडा वस्तुबाट आउने बास्ना। २. सुकेको माटो, काँचो ईँट, गाग्रो आदिमा पानी पर्दा आउने गन्ध।
सुँड- *ना.* [सं. शुण्ड] १. स्तम्भजस्तो, लामो नाक; हात्तीको नाकको टुप्पो; सूँड। २. रगत आदि चुस्ने मच्छर आदिको चुच्चो।
सुँडिनी- *ना.* सुत्केरी हुने अवस्थामा प्रसवसम्बन्धी उपचार गर्ने नारीवैद्य; बच्चा पाउने व्यथा लागेपछि थालेर जातकको नाल काटुन्जेलसम्म सुत्केरीको सुसार गर्ने आइमाई; सुँडेनी।
सुँडी- *ना.* [प्रा. सुण्डिअ? सं. शौण्डिक] १. जाँडरक्सीको उत्पादन र बिक्री-वितरण गर्ने पेसा भएको व्यक्ति वा जाति। २. मद उत्पादन गर्ने भट्टी।
सुँडी रकम- *ना.* जाँडरक्सी बनाउने भट्टी चलाएबापत सरकारलाई तिर्नुपर्ने रकम वा कर। ३. रक्सी हाल्ने भाँडो।
सुँडेनी- *ना.* हे. सुँडिनी।
सुइँ- *ना.* [सं. सुञ्] १. पानी, पिसाब आदि तरल पदार्थको सिर्को निस्कने चाल वा शब्द। २. मसिनु बतास लाग्दाको शब्द वा चाल। ३. उड्ने पन्छी, हानेको वाण वा ढुङ्गो आदि जाँदाको चाल वा शब्द। ४. पिङ मच्चाउँदाको चाल वा शब्द।
सुइँकनु- *अ.क्रि.* [सुइँत्त+नु] १. अरूले चाल नपाउने गरी भाग्नु; सुइँकुच्चा ठोक्नु। २. दौडनु; दगुर्नु। ३. प्राण जानु; मर्नु। ४. बिग्रनु; नाश हुनु। ५. कुनै कामकुरो गर्न हिम्मत गर्नु; आँट गर्नु।
सुइँकिनु- *अ.क्रि.* १. सुइँकुच्चा ठोकिनु। २. सुइँकनु।
सुइँकुच्चा- *ना.* [√ सुइँक] १. अरू कसैले चाल नपाउने गरी भाग्ने काम; छिटो सुइँकने काम। २. दगुर्ने काम; दौडाइ।
सुइँको- *ना.* [प्रा. सुअओ? सं. सूचक खस प्रा. सूयको > सुइको] १. गुप्त खबर; सुराक; सूत्र। २. भित्री हल्ला; घुइरो।
सुइँक्क- *क्रि.वि.* [सुइँको+क] १. चाल नपाउने गरी भगाएर; एक्कासि उठाएर। २. थाहै नदिईकन।
सुइँक्याइ- *ना.* [√ सुइँकि (+याइ)] सुइँकिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुइँक्याइनु- *क.क्रि.* उत्साहका साथ काम गरिनु।
सुइँक्याउनु- *स.क्रि.* १. उत्साहका साथ कुनै काम गर्नु; काम फत्ते गर्नु। २. भगाउनु; दौडाउनु। ३. परस्त्रीगमन गर्नु; अनैतिक रूपले स्त्रीसम्भोग गर्नु। ४. हरण गर्नु; चोर्नु। ५. सिद्ध्याउनु; मार्नु।
सुइँखुट्टे- *वि.* [सुइँ+खुट्टो+ए] झिना र लामा खुट्टा हुने; सिलीखुट्टे।
सुइँठाइ- *ना.* [√ सुइँठाउ (+आइ)] सुइँठाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुइँठाइनु- *अ.क्रि.* खुब मोटाइनु।
सुइँठाउनु- *अ.क्रि.* [सुइँठि+आउ+नु] १. खुब मोटाउनु; हृष्टपुष्ट हुनु; सुइँठिनु। २. खुब धनी हुनु; सम्पन्न बन्नु।
सुइँठिनु- *अ.क्रि.* हे. सुइँठाउनु।
सुइँठ्याइ- *ना.* सुइँठिने वा सुइँठ्याउने क्रियाप्रक्रिया।
सुइँठ्याइनु- *क.क्रि.* खुब मोटो पारिनु।
सुइँठ्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. हट्टाकट्टा तुल्याउनु; मोटो पार्नु। २. स्त्रीसम्भोग गर्नु।
सुइँत्त- *क्रि.वि.* हे. सुइत्त।
सुइँय्यँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुइँ+यँ] १. सुइँको चालका साथमा एकै खेपमा। २. सिटी बजाउँदा झैँ शब्द निस्केर। ३. वेगले कुनै कुरो जाने गरी। ४. बाण आदि फ्याँक्दा आवाज निस्के झैँ भएर।
सुइत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुइत्+त] छिटोसित जाने गरी; वेगले उछिट्टिने चालले; सुइँत्त।
सुइया- *ना.* सेतो र सानो जातको माछोविशेष।
सुइय्य- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुइ+य] थाकेर विश्राम लिँदा लामो सास फेर्ने वा सास फेर्दा शब्द आउने गरी।
सुइरे- *वि.* [सुइरो+ए] १. सुइरो जस्तै तिखो र धारिलो टुप्पो भएको; सुइराका आकारको। २. टुसा वा सुइरा परेर उम्रने (पिँडालु, गहुँ आदि)।
सुइरे झार- *ना.* धानको बिउजस्तो भएर खेतमा आउने एक किसिमको बर्खे झार।
सुइरो- *ना.* [सुई+रो] १. प्रायः फलामको लामो, झिनो र तिखो वस्तु; घोच्ने र उन्ने काम गरिने कडा तिखो काठ वा धातुको साधन। २. टुसो; मुना; गाभो।
सुइवाचा- *ना.* एउटै भेट्नुमा तीनदेखि पाँचसम्म चन्द्रमा आकारका डल्ला र टुप्पो मठारिएका हरिया पात हुने, पहेँला अथवा गुलाफी फूल फुल्ने, आयुर्वेदका अनुसार ज्वरनाशक र वातपित्तनाशक गुण भएको एक वनस्पति।
सुई- *ना.* [सं. सूचि > सुई] १. लुगाकपडा सिउने सियो। २. घडी, कम्पास, मिटर आदिका डायलमा अङ्क सङ्केत गर्ने सियोजस्तो अवयव। ३. सुइरो। ४. इन्जेक्सन।
सुक्नु- *अ.क्रि.* [सं. शुष्क+नु] १. आगो वा घामको रापले अथवा बतासले हानेर पानी वा ओसिलोपन हराउनु; राम्ररी ओभाउनु; सुक्खा हुनु। २. छिप्पिएर वा चाउरिएर रसहीन हुनु। ३. बोटबिरुवामा हरियो भाव सकिनु; आलोकाँचो नरहनु। ४. बुढेसकाल, रोग वा मानसिक तापले शरीरको रगतमासु घटेर दुब्लाउनु। ५. खोलानालाको पानी घट्नु। ६. गाईभैँसी आदिले दुध दिन छाड्दै जानु; दुध कम दिनु।
सुकबार- *ना.* [सं. शुक्रवार] साताको छैटौँ वार; बिहीबार र सन्सरबारका बिचमा पर्ने वार।
सुकर- *वि.* [सं.] सजिलैसँग गर्न सकिने; सुगम; सहज; सजिलो।
सुकरता- *ना.* सुकर हुनाको भाव, गुण वा स्थिति।
सुकर्म- *ना.* [सं.] १. असल वा गतिलो काम; राम्रो काम; सत्कर्म। २. धर्मकर्म; परोपकार; उद्धारकार्य। ३. फलित ज्योतिषका सत्ताइस योगमध्ये एक।
सुकर्मा- *वि.* १. सुकर्म गर्ने; सुकर्ममा लागेको। *ना.* २. विश्वकर्मा।
सुकर्मी- *वि.* १. सत्कर्म गर्ने; पुण्यात्मा। २. सदाचारी।
सुकला$_1$- *ना.* [सं.] उत्तम कला; राम्रो सिप ।
सुकला$_2$- *ना.* [सुकाल] सुताइ वा निदाइ; शयन (विशिष्ट आदरमा)।

सुकवि- *ना.* [सं.] प्रतिभाशाली काव्यकार; उत्तम काव्य रचना गर्ने कवि।

सुकसुक- *क्रि.वि.* [सं. शुक्ल > सुक (द्वि.)] १. सफासुग्घर हुने गरी; चम्किलो पारेर; सुगसुग। २. नरम चालले; कोमलतासाथ।

सुकसुकाइ- *ना.* सुकसुक हुने वा सकसकाउने क्रियाप्रक्रिया।

सुकसुकाइनु- *अ.क्रि.* सुकसुकाउँदो होइनु।

सुकसुकाउँदो- *वि.* १. माझमुझ गरी सफा गरिएको। २. बढारकुँढार गरेर सिनित्त पारिएको; निकै सुग्घर। ३. सुकुमार; कोमल।

सुकसुकाउनु- *अ.क्रि.* सफा सुग्घर वा सिनित्त हुनु; सुकसुकाउँदो बन्नु।

सुका- *ना.* [अ. सूक] पच्चिस पैसा; मोहरको आधा वा रुपियाँको चौथाइ भाग।

सुकाइ- *ना.* [√ सुक् (+आइ)] १. सुक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [सुकाउ+आइ] २. सुकाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुकाइनु- *क.क्रि.* सुकाउने काम गरिनु; सुक्ने पारिनु।

सुकाउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. पानी वा ओसिलोपन सोस्न घाम, आगो आदिको रापमा राख्नु; सुक्ने स्थितिमा पुऱ्याउनु। २. सुक्खा गराउनु; सुक्ने पार्नु।

सुकाउरो- *वि.* [सुक्+आउरो] पानी नपुग्ने; सुक्ने खालको।

सुकाल- *ना.* [सं.] १. खानपिउन प्रशस्त अन्नपात भएको समय; सहकाल। २. शुभ मुहूर्त; असल समय।

सुकिनु- *अ.क्रि.* [सुक्+इ+नु] १. सुक्ने होइनु; ओसिलोपन हराइनु। २. दुब्लाइनु।

सुकिलो- *अ.क्रि.* [सं. शुक्ल] १. फोहोर वा मैलो नभएको; सफा। २. सेतो; सफेद।

सुकी- *ना.* [सुका+ई] पच्चिस पैसा मूल्य बराबरको सिक्का; चौथाइ रुपियाँको मुद्रा; एक सुकाको मुद्रा।

सुकुटी- *ना.* [सुक्+उटी] पछि खानका लागि सड्न नपाउने गरी सुकाएर राखिएको मासु।

सुकुटे- *वि.* [सुक्+उटे] दुब्लोपातलो; सिकुटे।

सुकुन्डो- *ना.* [नेवा. सुकुन्दा] तेल हाल्ने, लोटाका छ्याँटको, एकातिर समाउने बिँड र गणेशको मूर्ति, अर्कातिर दियो भएको, अन्दाजी एक फुटसम्म अग्लो, काँसको बुट्टेदार भाँडो।

सुकुमबास- *ना.* [प्रा. सुक्ख+वास] १. घरजग्गा केही पनि नभएको स्थिति; सम्पत्ति वा जायजेथा नभएको अवस्था। २. कुनै जीविका नभएको अवस्था।

सुकुमबासी- *वि.* १. सुकुमबास भएको; घरबार, जायजेथा केही पनि नभएको (व्यक्ति)। *ना.* २. घरजग्गा नभएको रैती; घरवाससम्म भएको तर खेती नभएको रैती।

सुकुमार- *वि.* [सं.] १. ज्यादै कोमल; कमलो। २. कोमल शरीर भएको। ३. संवेदनशील हृदय भएको; उदार। *ना.* ४. पिलपिलाउँदो बालक। ५. कोमल शब्द र अक्षर भएको काव्य।

सुकुमारता- *ना.* सुकुमार हुनाको भाव, गुण वा स्थिति।

सुकुमारी- *वि.* १. कोमल अङ्ग भएकी; कोमलाङ्गी (स्त्री)। २. *ना.* असल र राम्री कन्या। ३. कोमलाङ्गी बालिका।

सुकुमेल- *ना.* [सं. सूक्ष्मैला] सर्वजाका जस्ता लाम्चा पात हुने र सेतो सानो अलैँचीजस्तो फल फल्ने एक जातको बोट वा आयुर्वेदका अनुसार शिर, हृदय र मूत्राशयको रोगलाई हित गर्ने त्यसैको फल; सानो अलैँची।

सुकुल$_1$- *ना.* [सं.] १. उत्तम कुल; उच्च वंश। *वि.* २. उत्तम कुलको; कुलीन।

सुकुल$_2$- *ना.* [नेवा. सुकू] परालको डोरीलाई परस्परमा जेलेर बुनेको ठुलो आसन; परालको ठुलो गुन्द्री।

सुकुलगुन्डो- *ना.* घरमा धनसम्पत्ति केही नभएर पनि बाहिर धनी झैँ ठाँटबाँट गरेर हिँड्ने व्यक्ति।

सुकुवा- *ना.* [सुक्+उवा] क्रमशः शरीर दुब्लाउँदै जाने एक रोग; सुकेनास।

सुकृत- *ना.* [सं.] १. असल काम; सत्कर्म। २. धर्म; पुण्य। *वि.* ३. असल तरिकाले गरिएको।

सुकृती- *ना.* [सं.] १. असल काम गर्ने; सत्कर्मी। २. पुण्यात्मा; धार्मिक। ३. बुद्धिमान्; ज्ञानी। ४. परोपकारी। ५. भाग्यवान्।

सुकृत्य- *ना.* [सं.] १. राम्रो काम; पुण्यकर्म। २. परोपकार; सेवाकार्य। ३. पुराणअनुसार पूर्वजन्मको मानिने राम्रो काम; असल भाग्य।

सुके- *वि.* [सुक्+ए] सुक्ने; सुकाउने।

सुकेनास- *ना.* शरीर दुब्लाएर क्षीण हुँदै जाने एक रोग; क्षयरोग; सुकुवा।

सुकेलुतो- *ना.* काछहुँदो मसिना फोका उठी पाँजिने र असाध्यै चिलाउने लुतो।

सुकै- *प्रत्य.* [सं. शक्] विशेषण वा क्रियाविशेषणपछि जोरिएर त्यसको सीमा वा विस्तार बुझाउने प्रत्यय शब्द (जस्तो- जोसुकै, जतिसुकै, जुनसुकै, जहाँसुकै आदि)।

सुक्ख- *ना.* [प्रा.] सुख; चैन; आराम।

सुक्खड- *वि.* [सुक्खा+अड] १. सुकेको; शुष्क। *ना.* २. सुकेको वा सुकेर ढलेको रुख।

सुक्खा- *वि.* [प्रा. सुक्ख? सं. शुष्क] १. पानी वा ओसिलोपन नभएको; सुकेको। २. घिउतेल आदि चिल्लो पदार्थ नपरेको; रूखा। ३. पानी नभएको वा नलाग्ने (जमिन)। ४. रगत सुकेको (शरीर)। *ना.* ५. बर्खायाममा पनि पानी नपरेको अवस्था; खडेरी। ६. अनिकाल; अकाल; दुर्भिक्ष।

सुक्खाजर्ता- *ना.* १. खेतमा पानी कम भएर अन्नपात ज्यादै कम भएको अवस्था। २. बालीनालीको सुक्खा पर्दा दिइने सहुलियत।

सुक्रीबिक्री- *ना.* [सं. सुक्रय+विक्रय] किन्ने र बेच्ने काम; किनबेच; खरिदबिक्री; बेचबिखन।

सुख- *ना.* [सं.] १. शारीरिक र मानसिक आनन्दको अनुभव; सबै चाँजोपाँजो मिलेर हुने प्रिय वा अनुकूल अनुभूति; आनन्द; हर्ष। २. परोपकार वा धार्मिक कामबाट हुने आनन्द। ३. मनोकामना पूरा हुँदा मनमा हुने खुसियाली; प्रिय वस्तुको प्राप्तिबाट हुने आनन्दको अनुभव। ४. सुविधा; सुबिस्ता। ५. समृद्धि; उन्नति। ६. कल्याण; मङ्गल। ७. निरोगी अवस्था; आरोग्य।

सुखकर- *वि.* सुख वा आनन्द दिने।

सुखकारक/कारी- *वि.* सुखकर; आनन्ददायक।
सुखद- *वि.* सुख दिने वा हुने; आनन्ददायक।
सुखदाता- *वि.* सुख दिने; सुखदायक।
सुखदायक/दायी- *वि.* सुखद; सुखदाता।
सुखप्रद- *वि.* सुखद।
सुखसाध्य- *वि.* सजिलै हुने; सहज।
सुखस्वप्न- *ना.* पछि सुख हुन्छ भन्ने कल्पना।
सुखानुभूति- *ना.* सुखको अनुभव; आनन्दको अनुभूति; सन्तोष।
सुखान्त- *वि.* १. अन्तमा सुखमय परिणाम निस्कने; परिणाममा सुख भएको। २. समाप्तिमा संयोग वा मिलन आदिको सुख भएको देखाइने (नाटक, काव्य आदि)।
सुखासन- *ना.* १. आफूलाई सजिलो हुने बसाइ। २. सुखरूपी आसन; सुखको आसन। ३. उलिन्काठ; पालकी।
सुखी- *वि.* [सं.] धन, परिवार र इष्टमित्र चारैतिरबाट सन्तोष पाएको; आनन्दी।
सुख्यात- *वि.* [सं.] असल कामकुरामा नाम चलेको; राम्रो नाम चलेको; प्रसिद्ध।
सुख्याति- *ना.* सुख्यात हुनाको भाव वा स्थिति; सुयश; सुनाम; प्रसिद्धि।
सुगठित- *वि.* [सं.] राम्रोसँग गठन गरिएको (संस्था, सङ्गठन आदि)।
सुगत- *ना.* [सं.] १. बुद्धदेव। *वि.* २. बौद्ध। ३. सद्गतिप्राप्त। ४. असल चालचलनको।
सुगति- *ना.* [सं.] मरेपछि हुने असल गति; सद्गति; मोक्ष।
सुगन्ध- *ना.* [सं.] १. मिठो बास्ना; मनै रमाउने गन्ध; सुवास; महक। २. सुगन्धी वस्तु; मिठो बास्ना आउने पदार्थ।
सुगन्धराज- *ना.* लसुनका जस्ता केही लामा पात हुने, राती धेरै बास्ना चल्ने, जोडा सेता फूल फुल्ने बोट वा त्यसकै फूल; रजनीगन्धा।
सुगन्धबाल- *ना.* भुस नभएको सोझो डाँठमा काँक्राका जस्ता चारपाँच कुना परेका पात हुने, लामालामा डाँठमा गुलाफी फूल फुल्ने, लाम्चा गेडा फल्ने एक जातको सुगन्धी बोट।
सुगन्धा- *ना.* गन्ध चल्ने फूलको बोट।
सुगन्धित- *वि.* बास्ना आउने बनाइएको; सुगन्ध चल्ने।
सुगन्धी- *वि.* सुगन्धित; सुगन्धयुक्त।
सुगम- *वि.* [सं.] १. जान सकिने; सजिलैसँग पुग्न सकिने। २. सजिलैसित बुझ्न सकिने; सुबोध; सहज।
सुगमता- *ना.* १. सजिलै जान सकिने स्थिति। २. सजिलै बुझ्न सकिने अवस्था।
सुगसुग- *क्रि.वि.* हे. सुकसुक।
सुगा- *ना.* [सं. शुक] रातो, मोटो चुच्चो र बाँकी सबै जिउमा हरिया प्वाँख हुने, मानिसको बोली टिप्ने प्रसिद्ध चरो।
सुगाठुँडे- *वि.* चुच्चो वा भद्दा मुख भएको (व्यक्ति)।
सुगानाके- *वि.* सुगाको जस्तो लामो नाक भएको (व्यक्ति)।
सुगापढाइ- *ना.* अर्थ नबुझी पढ्ने वा रट्ने काम; एकोहोरो रटाइ।
सुगारटाइ- *ना.* सुगाले जस्तै अर्थै नबुझी पाठ रट्ने वा घोक्ने काम; व्यर्थको पढाइ।
सुगीधान- *ना.* गाढा पहेँला गेडा हुने एक जातको धान।
सुग्घर- *वि.* [सं. सुघत] कथ्य. सुघर। १. फोहरमैला नभएको; सफा। २. राम्रो; चोखो।
सुग्घर सफाइ- *ना.* सफासुग्घर भएको स्थिति; सरसफाइ।
सुग्घरी- *वि.* कथ्य. सुघरी। सफासुग्घर भएर बस्ने।
सुग्रीव- *ना.* [सं.] १. रामायणप्रसिद्ध वानरराज; पुराणप्रसिद्ध बालिका भाइ। २. शङ्ख। ३. इन्द्र। *वि.* ४. राम्रो घाँटी भएको।
सुचरित/सुचरित्र- *वि.* [सं.] असल चालचलन भएको; राम्रो स्वभाव भएको; सच्चरित्र। स्त्री. सुचरित्रा।
सुचारु- *वि.* [सं.] खुब राम्रो; ज्यादै सुन्दर।
सुचालक- *वि.* [सं.] विद्युत्तरङ्ग प्रवाहित नहुने तर खालि ताप मात्र सर्ने वस्तु (अभ्रक आदि); सुसंवाहक।
सुची- *ना.* पिसाब; मूत्र।
सुज/सुजन१- *ना.* [फा. सोजिश] वात, पित्त आदि रोगले अथवा चोटपटकले शरीरको कुनै पनि अङ्ग फुल्ने वा सुनिने काम।
सुजन२- *वि.* [सं.] भलादमी; सज्जन।
सुजनता- *ना.* भलादमीपन; सौजन्य।
सुजनी- *ना.* [फा. सोजनी] भुइँमा बस्न बिछ्याउने सानो आसन; चकटी; सानो लम्पट।
सुजाक- *ना.* [फा. सूजाक] अलि जलन हुने मूत्रेन्द्रियको रोग; भिरङ्गी।
सुजाकाणु- *ना.* धातुमेहद्वारा उत्पन्न हुने रोग; गोनेरिया।
सुजात- *वि.* [सं.] १. उच्च वंशमा जन्मेको; कुलीन। २. राम्रोसँग जन्मेको; सकुशल जन्म भएको।
सुजिकार- *ना.* [सं. सूचिकार] लुगाफाटा सिउने कामको पेसेवार जाति; सूचिकार।
सुजी- *ना.* खस्रो खालको र दाना छुट्टिने किसिमको गहुँको पिठो।
सुजीकार- *ना.* हे. सुजिकार।
सुजेरो- *ना.* [सुजी+एरो] १. तोपचरो। २. सुजीकारको कैँची सियो आदि राख्ने झोला वा थैलो; नोक्चो।
सुझ्नु- *अ.क्रि.* [सुझ+नु] १. मनमा नयाँनयाँ विचारको स्फुरण हुनु; नयाँ कुरा उब्जनु। २. स्मरण हुनु; सम्झनु। ३. आभास हुनु।
सुझ- *ना.* [√ सुद्धि] १. विचारको स्फुरण; उपाय वा कुनै नयाँ युक्तिको प्रस्फुटन; सूझ। २. सुझ्ने काम।
सुझदार- *वि.* राम्रो सुझ भएको; अकिलदार।
सुझबुझ- *ना.* १. समस्यालाई राम्ररी बुझ्ने र त्यसको समाधान गर्ने बुद्धि; विवेक। २. स्मरण।
सुझाइ- *ना.* [√ सुझ (+आइ)] १. सुझ्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [सुझाउ+आइ] २. सुझाउने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।
सुझाइनु- *क.क्रि.* सुझ्न लाइनु।
सुझाउ/सुझाव- *ना.* [√ सुझ+आउ] १. नयाँ कामकुराको प्रस्ताव; रायसल्लाह; अनुरोध। २. सम्झाउने वा स्मरण गराउने काम।
सुझाउनु- *प्रे.क्रि.* सुझ्न लगाउनु; विचारको स्फुरण गराउनु।
सुझिनु- *अ.क्रि.* [सुझ्+इ+नु] सुझ्ने काम होइनु; विचार फुरिनु।

सुट- *ना.* [अङ्.] जिउ र खुट्टामा लगाइने एकैनासे कोट र पाइन्ट भएको पश्चिमी ढाँचाको किम्मती लुगा।
सुटकेस- *ना.* सानो अटैची वा बाकस।
सुटिङ- *ना.* [अङ्.] चलचित्र खिच्ने काम।
सुटिङ स्टुडियो- *ना.* चलचित्र खिच्ने ठाउँ वा घर।
सुटुक- *ना.* डुम्रीको बोट वा फल।
सुटुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुटुक्+क] कुनै कामकुरो गर्दा अरूले चाल नपाउने गरी; पत्तै नपाईकन; सुट्ट।
सुटुक्किनु- *अ.क्रि.* १. सुटुक्क जानु; चालै नपाई जानु। २. गुल्टिनु; मर्नु।
सुट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुट्+ट] १. सुटुक्क निस्कने वा भाग्ने गरी। २. छिटै भित्र पस्ने किसिमले।
सुठनी/सुठुनी- *ना.* १. पानका आकारका पात, सेतो फूल र सेतै गोल कन्द हुने एक जातको लहरो। २. त्यसैको कन्दमूल; एक प्रकारको सखरखण्ड।
सुठो- *ना.* [सं. प्रा. सुण्ठी? सं. शुण्ठी] १. खार, चुन आदि खनिज मिसाई तयार गरी सुकाएको अदुवा। २. सुकेको अदुवा।
सुठौरो/सुठाउरो- *ना.* १. सुठो हालेर प्रायः सुत्केरीका लागि बनाइएको खानेकुरो। २. सुठोको झोल वा रस।
सुडौल- *वि.* शरीरको गठन राम्रो भएको; राम्रो जिउडालको।
सुत्नु- *अ.क्रि.* [सं. सुप्त+नु] १. बिछ्यौनामा निदाउनका लागि पस्नु; लेट्नु; पल्टनु। २. निदाउनु। ३. स्त्रीसम्भोग गर्नु।
सुत१- *ना.* [सं.] १. छोरो; पुत्र; पुरुषसन्तान। २. सुत्केरी हुनुभन्दा पहिले स्त्रीको योनिबाट निस्कने तरल पदार्थ; सेप। ३. गाईबस्तुको जननेन्द्रिय; योनि।
सुत२- *ना.* [प्रा. सुत्त > सं. सूत्र] १. रुवो, रेसम, ऊन आदिको मसिनु डोरो; धागो। २. घरका गारामा भित्रपट्टि दलिनहरू अड्याउन लगाइने लामो काठ।
सुतरी- *ना.* [सं. सूत्र] सुतको डोरी; सुथरी।
सुतल- *ना.* [सं.] तलका सात लोक अतल, वितल, सुतल, तलातल, महातल, रसातल र पातालमध्ये तेस्रो लोक।
सुतली- *ना.* [सं. सूत्र] इनामपात।
सुता- *ना.* [सं.] १. छोरी; पुत्री; स्त्रीसन्तान। २. प्रायः तराईका स्त्रीजातिले लगाउने एक प्रकारको गहना।
सुताइ- *ना.* [√ सुत् (+आइ)] १. सुत्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [सुताउ+आइ] २. सुताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुताइनु- *क.क्रि.* सुत्न लाइनु।
सुताउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. सुत्न लाउनु; निद्रामा पार्नु। २. लडाउनु; लेटाउनु। ३. स्त्रीसम्भोग गर्नु।
सुतारो- *ना.* [सुत+आरो] जुत्ता सिउने बिँड भएको सियो; आरो।
सुताहा- *वि.* [सुत्+आहा] धेरै समय सुत्ने; धेरै सुत्ने बानी भएको; सुतुवा।
सुतिनु- *अ.क्रि.* [सुत्+इ+नु] सुत्ने काम होइनु; लेटिनु; पल्टिनु।
सुती- *वि.* [सुत+ई] कपासबाट बनाइएका धागाले बुनिएको; सुतको; सुती।
सुती उद्योग- *ना.* सुतीबाट तयार हुने कपडा आदिको उद्योग; सुतीसम्बन्धी कारखाना।
सुती खेती- *ना.* सुती धागाको खेती।
सुती धागो- *ना.* कपासबाट तयार गरेको धागो; सुतको धागो।
सुतीक्ष्ण- *वि.* [सं.] १. ज्यादै तिखो; प्रखर; अति तीक्ष्ण। २. खुब लाग्ने; धारिलो (हतियार)। *ना.* ३. अगस्त्य मुनिका भाइ पर्ने एक ऋषि।
सुतुरमुर्ग- *ना.* [अ. शुतुरमुर्ग] उँटकोजस्तो लामो तर झिनो गर्दन भएको ,जोडसँग दौडन सक्ने, मरुभूमिमा हुने ठुलो जातको पक्षी।
सुतुवा- *वि.* [सुत्+उवा] १. धेरै सुत्ने बानी भएको; सुताहा। २. ज्यादै अल्छी।
सुत्केरी- *ना.* [सं. सूतिका] १. भर्खरै बच्चा जन्माएकी स्त्री; नवप्रसूता नारी। २. लैनो गाईभैंसी आदि।
सुत्केरी बिदा- *ना.* सुत्केरी भएको बखत नियमानुसार महिला कर्मचारीलाई दिइने वैतनिक बिदा।
सुत्केरो- *ना.* [सं. सुतक+एरो] बालबच्चाको जन्म हुँदा निश्चित अवधिसम्म बन्धुवर्गलाई लाग्ने आशौच; सूतकाशौच; जननाशौच; सूतक।
सुत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुत्+त] १. सानो वस्तु सजिलैसित वा चाँडै पस्ने गरी; खुत्त। २. भाग्दा अरूले चाल नपाउने गरी; फुत्त।
सुत्लो-[सं. सूत्र] १. घाउमा घुसारिने, डोरी झैँ एकसरो वा दोहोरो बाटिएको, कपडा आदिको पोयो वा लुँडो; औषधी मिलाएर घाउमा कोचिने कागत, कपडा आदि बाटेर बनाइएको सुइरो। २. मकैको धानचमर वा भर्खर निस्केको सानो घोगो। ३. खजुरोजस्तो कानमा पसेर सताउने सानो किरो; कनसुत्लो। ४. बाँसको खबटो।
सुत्लो हलाइ- *ना.* मकैले भर्खर घोगा हाल्न थाल्ने काम।
सुद- *ना.* [फा. सूद] ब्याज।
सुदखोर- *ना.* अनुचित किसिमले बढी ब्याज लिने व्यक्ति; धेरै ब्याज लिने साहु।
सुदखोरी- *ना.* असामीसित अनुचित तरिकाले बढी ब्याज लिने काम; सुदखोरको काम।
सुदर्शन- *ना.* [सं.] १. विष्णुको दाहिने हातमा रहने, गोलाकार बाहिर दाँती भएको हतियार; सुदर्शन-चक्र। २. शिव। ३. जामुनाको रुख। *वि.* ४. देख्न राम्रो; सुन्दर।
सुदाम- *वि.* [सं. सुदामा] १. केही नखाएको वा नभएको। *क्रि.वि.* २. रित्तै; निख्लै।
सुदामा- *ना.* [सं.] १. श्रीकृष्णका सहपाठी र परम मित्र एक गरिब ब्राह्मण। *वि.* २. गरिब; निर्धन।
सुदामाको कनिका- *टु.* साह्रै थोरै उपहार वा कोसेली (दीनता जनाउने नम्र बोलीमा)।
सुदामाको तण्डुल- *टु.* सुदामाको कनिका।
सुदि- *ना.* [सं. सुदिन] शुक्लदिवसको छोटकरी रूप; शुक्लपक्षको दिन; उजेली पक्ष; सुदी।
सुदिन- *ना.* [सं.] १. बादल, वर्षा केही नभएको दिन; असल वा राम्रो दिन। २. भाग्य; सुख। ३. सन्चोसुबिस्ताको समय वा याम; सुखको

दिन।
सुदी- *ना.* हे. सुदि।
सुदुर्जया- *ना.* [सं.] बौद्ध ग्रन्थका अनुसार दशभूमि वा त्रयोदश भूमिमध्ये पाँचौं भूमि।
सुदूर- *वि.* [सं.] १. धेरै टाढा रहेको; निकै टाढाको। *क्रि.वि.* २. ज्यादै टाढा; अति दूर।
सुदूरपूर्व- *ना.* १. निकै पूर्व; टाढाको पूर्वी भाग। २. वर्तमान विश्वमा प्रचलन भएअनुसार जापान, चीन, कोरिया, फिलिपिन्स र रुसको पूर्वी भूभाग।
सुदृढ- *वि.* [सं.] १. अति दृढ; निकै बलियो; मजबुत। २. सुरक्षित।
सुदृढीकरण- *ना.* सुदृढ वा मजबुत पार्ने काम; नहल्लने गरी बलियोसित जमाउने काम।
सुदृष्टि- *ना.* [सं.] १. असल वा शुभ दृष्टि; कल्याणकारी हेराइ; कृपादृष्टि। *वि.* २. राम्रो दृष्टि दिने; दयावान्। ३. दूरदर्शी।
सुद्ध/सुद्धा- *ना.यो.* [प्रा. सुद्ध? सं. सार्ध] समेत; सहित; लगायत।
सुद्धाइँ- *ना.* [प्रा. सुद्ध+आइँ] घरमा कसैको मृत्यु भएमा घरलाई शुद्ध बनाउन मृततिथिदेखि बाह्रौं वा तेह्रौं दिनमा गरिने हवन, पाठ, पञ्चगव्य प्राशन आदि; शुद्धशान्ति।
सुद्धिनु- *अ.क्रि.* [सं. शुद्ध+इ+नु] १. शुद्ध हुनु; पवित्र हुनु। २. लेख शुद्ध हुनु। ३. जुठो, सूतक आदिबाट चोखिनु।
सुद्धी- *ना.* [सं. सुधी] १. स्मरणशक्ति। २. चेतना; होस; ज्ञान।
सुद्ध्याइँ- *ना.* [शुद्ध+याइँ] शुद्ध गराउने काम; शुद्धशान्ति।
सुद्ध्याइ- *ना.* [√ सुद्धि (+याइ)] १. सुद्धिने क्रिया वा प्रक्रिया। [सुद्ध्याउ+आइ] २. सुद्ध्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुद्ध्याइनु- *क.क्रि.* शुद्ध पारिनु।
सुद्ध्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* शुद्ध वा पवित्र पार्नु।
सुधर्म- *ना.* [सं.] १. असल वा उत्तम धर्म। २. पुण्य। *वि.* ३. धार्मिक।
सुधर्मा- *ना.* इन्द्रको सभा; देवताहरूको गोष्ठी।
सुधांशु- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमा। २. कपुर।
सुधा- *ना.* [सं.] १. अमृत; पीयूष। २. पानी। ३. दुध। ४. गङ्गा। ५. पृथ्वी। ६. अमला। ७. वधू। ८. पुत्री।
सुधार्नु- *स.क्रि.* [सुधार+नु] १. भइरहेका गल्ती, कमी आदिको निराकरण गर्नु; सुधार गर्नु; सपार्नु। २. सच्याउनु; शुद्ध पार्नु। ३. मरम्मत गर्नु; जीर्णोद्धार गर्नु। ४. तर लाउनु; सँभाल्नु।
सुधार- *ना.* [सं. शुद्धीकरण] १. जो भएको दोष, गल्ती, त्रुटि आदि हटाउने काम; सुधार्ने वा सपार्ने काम; संशोधन। २. पुनर्निर्माण; जीर्णोद्धार; मरम्मत। ३. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई हुनुपर्ने जस्तो पारी उम्दा वा असल बनाउने काम।
सुधारक- *वि.* १. सुधार गर्ने; सपार्ने। २. समाज वा धर्ममा रहेका दोषहरू क्रमशः हटाउँदै जाने।
सुधारवाद- *ना.* समाज वा धर्ममा प्रचलित दुर्गुणहरू आमूल परिवर्तन नगरी क्रमशः धेरथोर हटाउँदै वा सुधार्दै लैजाने एक सिद्धान्त।
सुधारवादी- *वि.* सुधारवादको अनुयायी।
सुधारालय- *ना.* सजाय पाएका बालक वा अन्य व्यक्तिलाई शिक्षादीक्षा दिई चरित्र सुधार गर्ने स्थान वा बन्दीगृह।
सुधाराइ- *ना.* [√ सुधार (+आइ)] सुधार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुधारिनु- *क.क्रि.* सुधार गरिनु।
सुधी- *वि.* [सं.] १. छलकपट नगर्ने स्वभावको; सोझो; सिधा। २. बुद्धिमान्। *ना.* ३. उत्तम बुद्धि; सुबुद्धि।
सुधो- *वि.* [सं. सुदी] सिधासाधा बानी भएको; छक्कापन्जा नगर्ने; सोझो; सूधो।
सुधोसादो- *वि.* सुधो।
सुध्याइ- *ना.* [√ सुध्याउ (+आइ)] सुध्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुध्याइनु- *क.क्रि.* सोधनी गरिनु।
सुध्याउनु- *स.क्रि.* [सं. सोध्+याउ+नु] सोधनी गर्नु।
सुध्रनु- *अ.क्रि.* [सं. शुद्ध+नु] १. नराम्रो अवस्थाबाट क्रमशः राम्रो अवस्थातिर लाग्दै जानु; सप्रनु; बन्नु। २. गल्ती नहुनु; भुलसुधार हुनु; सच्चिनु। ३. सँभालिनु; तर लाग्नु।
सुध्राइ- *ना.* सुध्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुध्रिनु- *अ.क्रि.* १. सुध्रने होइनु; सप्रिनु। २. सुध्रनु।
सुध्र्याइ- *ना.* सुध्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया
सुन्नु- *स.क्रि.* [प्रा. सुण+नु] १. अर्कले भनेको कुरो वा कुनै आवाज कानले थाहा पाउनु; श्रवणेन्द्रियबाट कुनै स्पष्ट वा अस्पष्ट ध्वनि ग्रहण गर्नु। २. अरूले भनेको कुरामा ध्यान दिनु।
सुन- *ना.* [सं. सुवर्ण] १. खिया नपर्ने, नखिइने र पग्लने, पहेँलो रङको बहुमूल्य उज्ज्वल धातु; गहनागुरिया बनाइने सोही प्रसिद्ध मूल्यवान् धातु; सुवर्ण। २. प्रायः मगरजातिका नारीहरूले कानको लोतीमा लगाउने थेप्चो गोलाकार गहना।
सुनकल्छे- *वि.* सुनको कलशजस्तो; सुनको कलश भएको (घडा) आदि।
सुनकिरी- *ना.* सुनको रङको झल्कने किरो।
सुन कुखुरो- *ना.* ढाँडखेतमा हुने, कालो जिउ र छिरबिरे रङ भएको कुखुराको जातको चरो।
सुन केवँरा- *ना.* पहेँलो खालको केवँरा फूल।
सुनकोसी- *ना.* नेपालको पूर्वी प्रदेशमा बहने एक प्रसिद्ध नदी; सप्तकोशीमध्ये एक।
सुनगाभा- *ना.* जङ्गली रुखका कापमा उम्रने, लाम्चा पात हुने, जमाने मान्द्राका आकारको फूल फुल्ने एक जातको घाँस वा त्यसैको फूल।
सुनचाँदी- *ना.* सुन र चाँदी; मूल्यवान् धातुहरू।
सुनचाँप- *ना.* पहेँलो अतिसुगन्धी फूल फुल्ने, भित्र मुगाजस्तो बियाँ हुने, झुप्पादार फल फल्ने र पहेँलो काठ हुने एक जातको रुख।
सुनटालो- *ना.* पहेँलो रङको एक जातको चरा।
सुनटिकी- *ना.* पहेँलो फूल फुल्ने र जराबाट घाउको औषधी हुने एक लहरो।
सुनपङ्खी- *ना.* कुखुरो (तागाधारीले कुखुरो खान थालेपछि राखेको नाम); घडीचरो।
सुनपाती- *ना.* १. मसिना धेरै टीका हुने पात र कलेजी रङका फूल

हुने, हिमालयका आसपासमा पाइने एक रुख; त्यसैको पत्र। २. त्यसैको फूल।
सुनपानी- *ना.* चोख्याउनका लागि सुन चोपेको पानी।
सुनबारुलो- *ना.* पहेँलो रङको एक जातको बारुलो।
सुनबुढी- *ना.* धनी आइमाई।
सुनमा सुगन्ध- *वि.* अति उत्तम।
सुनलहरो- *ना.* आकाशबेली लहरो, पहेँलो रङ्गको परजीवी लहरो।
सुनवाइ- *ना.* हे. सुनुवाइ।
सुनसरी- *ना.* कोसी अञ्चलको तराईप्रदेशमा पर्ने एक जिल्ला।
सुनसान- *ना.* [सं. शून्य (द्वि.)] १. कुनै आवाज वा हल्ला नभएको स्थिति; सन्नाटा; चकमन्न। *वि.* २. कोही नभएको; एकान्त।
सुनाइ- *ना.* [√ सुन् (+आइ)] १. सुन्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. अरूको पिरमर्का सुन्ने र त्यसमा ध्यान दिने काम; सुनुवाइ। [सुनाउ+आइ] ३. सुनाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुनाइनु- *क.क्रि.* सुन्न लाइनु।
सुनाउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. कुनै कुरो वा आवाज कानद्वारा अवगत गराउनु; श्रवण गराउनु। २. अनुरोध वा निवेदन गर्नु।
सुनाखरी१- *ना.* [सुन+खरी] १. पहेँलो र सानो जातको खरीझार। २. रुखको कापमा उम्रेर अनेक रङका फूल हुने वनस्पति।
सुनाखरी२- *ना.* [सुन+ अ. खरीफ] धैयाको रङको एक प्रकारको मसिनो धान।
सुनाझाक्री- *ना.* [सुनझाँक्री] माथिल्लो तहको झाँक्री; जान्ने झाँक्री।
सुनाबिर्ता- *ना.* [सुन+बिर्ता] १. मालपोत तिर्नुपर्ने बिर्ता जग्गा; राजाले सुनकुश साक्षी राखेर दिएको बिर्ता। २. खरिद गरिएको बिर्ता जग्गा।
सुनाम- *ना.* [सं.] असल नाम; सुकीर्ति; जस।
सुनामक्खी- *ना.* [सं. स्वर्णमक्षिका] सुनको जस्तो रङ भएको एक उपधातु वा खनिज पदार्थ।
सुनामी- *ना.* [सं.] समुद्रमा भुइँचालो जाँदा उठ्ने पानीको विशाल तरङ्ग।
सुनार- *ना.* [सं. स्वर्णकार] सुनचाँदीका गहना बनाउने जाति, वर्ग वा व्यक्ति।
सुनिनु१- *अ.क्रि.* [सं. शोथ] ढाडिनु; फुल्नु।
सुनिनु२- *क.क्रि.* [सुन्+इ+नु] कानद्वारा शब्दबोध गरिनु; कर्णगोचर गरिनु।
सुनियोजित- *वि.* [सं.] १. राम्रोसँग काममा लगाइएको; ठिक किसिमले नियुक्त गरिएको। २. नियमबद्ध; क्रममा मिलेको।
सुनियोजितता- *ना.* सुनियोजित हुनाको भाव वा स्थिति; नियमबद्धता।
सुनीति- *ना.* [सं.] १. राम्रो नीति; न्याय। २. पुराणप्रसिद्ध राजकुमार ध्रुवकी आमा।
सुनुवाइ- *ना.* [सुन्+वाइ] मुद्दामामिलाका उजुर, पिरमर्का आदि सुन्ने र विचार गर्ने काम; सुनवाइ।
सुनुवार- *ना.* सुनकोसीको तीर हुँदै पूर्वी नेपालमा छरिएर बसेको आफूलाई सूर्यवंशी भन्ने क्षत्रियसमान एक जाति।
सुनौला- *वि.* [सुन+औला] १. सुनको रङको; सुनको जस्तो रङ भएको; पहेँलो। *ना.* २. सुनको धुलोजस्तो एक प्रकारको रङ।
सुनौली- *ना.* [सुन+औली] लिम्बूजातिको विवाहको रीतिरिवाजअनुसार छोरी विवाह गरेबापत छोरी जन्माउने बाबुलाई बुझाउनुपर्ने रकम वा दस्तुर।
सुनौलो- *वि.* [सुन+औलो] सुनौला।
सुनौलो न्याउली- *ना.* राम्रो पहेँलो वर्णको, पखेटा र पुच्छर भने कालो रङको हुने, झ्याम्म परेको रुखको टुप्पामा बसेर कराउने, रातोदह्रो चुच्चो भएको न्याउली चरी।
सुन्खत्रो- *ना.* भोगटे, ज्यामिर आदि फल।
सुन्तला- *ना.* [फा. सङ्गतर] पहेँलो र रातो मिसिएको रङको बोक्रा हुने, भित्र केस्राकेस्रा परेका पहेँलै फल हुने, सेता पातभित्र पहेँलो र हरियो खालको गुभो भएको फूल हुने एक बोट वा त्यसैको फल।
सुन्दर- *वि.* [सं.] १. मनलाई हर्ने; राम्रो; मनोहर; आकर्षक। २. असल; जाती; बेस। *ना.* ३. कामदेव।
सुन्दरता- *ना.* सुन्दर हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; राम्रोपन; सौन्दर्य।
सुन्दरी- *वि.* १. राम्री (स्त्री)। *ना.* २. बीसौँ शताब्दीको सातौँ दशकमा बनारसबाट निस्केको प्रसिद्ध नेपाली पत्रिका। ३. पोथी बाँदर; बाँदर्नी।
सुन्ना- *ना.* [सं. शून्य] १. कुनै कुराको पनि अस्तित्व नभएको स्थिति; सुन्ने। २. अङ्कका पछिल्तिर दहाइ वा दश गुना बुझाउन थपिने गोलाकार चिह्न; शून्य। *वि.* ३. खाली; केही वस्तु नभएको।
सुन्निनु- *अ.क्रि.* कुनै अङ्ग वा सबै जिउ फुल्नु; ढाडिनु।
सुन्ने- *वि.* [सं. शून्य] १. सुन्ने काम गर्ने। *ना.* २. सुन्ना।
सुन्ने कथा- *ना.* दन्त्यकथा।
सुन्नेबित्तिकै- *क्रि.वि.* कुरो कानमा पर्नासाथ।
सुन्ने साक्षी- *ना.* कुनै भनाभन वा बारदात सुन्ने गवाह।
सुन्नेसान्ने- *वि.* १. सुनसान; कुनै आवाज नभएको; चकमन्न। २. कुनै प्राणी नभएको वा नरहेको।
सुप- *ना.* [सं. शतपुष्पा] मसिना पात, चम्सुरका जस्ता फूल र जिराजस्ता दाना फल्ने एक सुगन्धी साग वा त्यसैका दाना।
सुपथ१- *ना.* [सं.] १. असल बाटो; सन्मार्ग। २. सच्चरित्र। *वि.* ३. सुहाउँदो; उचित।
सुपथ२- *वि.* [सं. सुपथ्य] १. सजिलैसित पचाउन सकिने; पच्न सक्ने (खाद्य वस्तु)। २. चाहिने मात्र लिइएको; लागतअनुसार कायम गरिएको (मूल्य)।
सुपथ मूल्य- *ना.* धेरै नाफा नलिई लागतअनुसार कायम गरिएको मूल्य; सस्तो वा मुनासिब मोल।
सुपरभाइजर- *ना.* [अङ्.] शिक्षा, स्वास्थ्य, निर्माण आदि कुनै क्षेत्रमा रेखदेख गर्ने कर्मचारी; पर्यवेक्षक।
सुपर रायल- *ना.* [अङ्.] १. छाप्ने कागजको २२X२९ इन्च बराबरको आकार वा नाप। २. त्यसैका आकारको कागज।
सुपरिन्टेन्डेन्ट- *ना.* [अङ्.] हेरविचार वा रेखदेख गर्ने कर्मचारी; अधीक्षक।
सुपरिवेक्षक- *ना.* [सं.] १. सुपरिवेक्षणको कार्यमा खटिएको वा तोकिएको व्यक्ति। २. कुनै कार्यको यथार्थ स्थिति बुझ्ने र रेखदेख

गर्ने अधिकारी।

सुपरिवेक्षण- *ना.* [सं.] १. ठिक तरिकाले निर्धारित काम भएनभएको स्थितिका बारेमा सम्बन्धित तहबाट गरिने निरीक्षण वा रेखदेख। २. शिक्षाका क्षेत्रमा शैक्षिक योजना तथा निर्देशनअनुरूप कार्यान्वियन वा कार्यप्रगति भइरहेको छ, छैन भनी निरीक्षण गर्ने र आवश्यक सल्लाहसहयोग जुटाउने काम।

सुपर्णी- *ना.* [सं.] पुरनी लहरो।

सुपसुप- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुप्+अ (द्वि.)] ससाना गाँस हालेर छिटोछिटो खाए झैँ गरी।

सुपाच्य- *वि.* [सं.] खाएको वस्तु चाँडो वा सजिलैसित पच्ने; हल्का (खाद्य वस्तु)।

सुपाठ- *ना.* [सं.] १. असल वा कल्याणकारी कामकुरो; सन्मार्ग। २. राम्रो आचरण; असल बानीबेहोरा।

सुपात्र- *वि.* [सं.] १. शिक्षादीक्षा वा दानदक्षिणा आदि दिन र कुनै काम गराउन उपयुक्त (व्यक्ति); सत्पात्र। *ना.* २. सुयोग्य व्यक्ति। ३. राम्रो, सुहाउँदो पात्र वा भाँडो।

सुपारी- *ना.* नरिवलका जस्ता पात र सानो काण्ड हुने पहेँला, लामा फूल फुल्ने र साह्रो गोलाकार फल लाग्ने बोट वा त्यसैको फल।

सुपारी किरो- *ना.* जिउमा पहेँलो धर्सा परेको र छुँदा डल्लो पर्ने लाम्चो किरो।

सुपारी गाँठो- *ना.* नाम्लो र बरियाको जोर्नीको गाँठो।

सुपारी फूल- *ना.* सुपारीका आकारको एक प्रकारको गोलाकार फूल।

सुपारे- *वि.* [सुपारी+ए] १. कालो डल्लोडल्लो परेको (गोरु)। २. सानासाना दाना हुने (आँप)।

सुपुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुप् > सुपुक्+क] सानो गाँस हालेर एकै खेपमा निल्ने गरी; गिलो खानेकुरा थोरै तर झटपट खाने वा खाँदा शब्द निस्कने चालसित।

सुपुत्र- *ना.* [सं.] १. असल र लायक छोरो; सपूत। २. जीवक पुत्र।

सुपुत्री- *ना.* १. असल र लायक छोरी। *वि.* २. असल छोरी भएको (व्यक्ति)।

सुपुर्द- *ना.* [फा. सिपुर्द] कुनै वस्तु वा व्यक्ति अरूलाई जिम्मा लगाउने वा सुम्पने काम; सुपुर्दगी।

सुपुर्दगी- *ना.* १. कुनै वस्तु अरूलाई जिम्मा लगाउने वा सुम्पने काम। २. उक्त कामका निम्ति ऐनले गरेको वा ऐनमा भएको व्यवस्था।

सुपुसुपु- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुप्+उ (द्वि.)] दाल, तिहुन आदिमा मुछिएको खानेकुरो खाँदा शब्द आउने गरी; ससाना गाँस हालेर छिटोछिटो खाने किसिमले; सुपसुप।

सुपो- *ना.* [प्रा. सुप्पो > सं. सूर्प] बाँसको चोयाबाट बनेको चेप्टो गोलाकार निफन्ने भाँडो; एक प्रकारको नाङ्लो।

सुप्त- *वि.* [सं.] १. सुतेको; निदाएको। २. पल्टिएको; लेटेको; पसिएको। ३. निश्चल; निष्क्रिय; निश्चेष्ट।

सुप्तता- *ना.* सुप्त हुनाको भाव वा अवस्था; सुताइ।

सुप्तली- *ना.* [सुख+तलुवा] सफा र नरम बनाउन जुत्ताभित्र पैतालाले टेकिने ठाउँमा लगाइने छाला, कपडा आदिको पत्र।

सुप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुप्+प] थोरैथोरै खाने वा खाँदा शब्द आउने गरी।

सुप्पसुप्प- *क्रि.वि.* लगातार सुप्प हुने गरी।

सुप्लो- *ना.* [सं. शल्क] १. केराको बोटको पत्र। २. बाँसको बोटको पत्र; बाँसको खबटो।

सुप्रतिष्ठा- *ना.* [सं.] १. असल र राम्रो प्रतिष्ठा वा स्थिति; राम्रो इज्जत। २. सुख्याति; सुप्रसिद्धि; सुयश। देवमन्दिर, प्रतिमा आदिको स्थापना। ३. अभिषेक।

सुप्रतिष्ठित- *वि.* १. राम्रो इज्जत र मान भएको; लोकप्रतिष्ठा पाएको। २. राम्ररी प्रतिष्ठा भएको वा स्थापना गरिएको। ३. सुप्रसिद्ध; विख्यात।

सुप्रदीप्त- *वि.* [सं.] ज्यादै चम्किलो; चमक भएको।

सुप्रशंसनीय- *वि.* [सं.] राम्रो रूपमा प्रशंसा गर्न योग्य; विशेष प्रशंसनीय।

सुप्रशंसनीय पट्ट- *ना.* नेपाली सेनालाई प्रदान गर्ने गरिएको २०२० सालमा स्थापित एक पदक।

सुप्रसिद्ध- *वि.* [सं.] खुब प्रसिद्ध भएको; ज्यादै प्रख्यात।

सुप्रुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुप्रुक्+क] मुछिएको वा रसदार खानेकुरो थोरै परिमाणमा छिटो गाँस हाल्ने गरी।

सुप्लुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुप्लुक्+क] नरम खानेकुरो नचपाईकनै निल्ने गरी।

सुफल- *ना.* [सं.] १. वृक्षको राम्रो वा असल फल। २. असल परिणाम; राम्रो नतिजा। ३. अनार। ४. कागजी बदाम। ५. राजवृक्ष; अमलतास। *वि.* ६. सुन्दर फल भएको। ७. सफल; सिद्ध।

सुफला- *वि.* १. राम्रा र धेरै फल फल्ने। *ना.* २. इन्द्राणी। ३. कुभिन्डो। ४. केरा। ५. दाख।

सुफी- *ना.* [अ. सूफी] पवित्र तथा स्वच्छ रहेर साधना र तपस्याद्वारा नै ईश्वरलाई पाउन सकिन्छ भनी मान्ने, मुस्लिम धर्मावलम्बीहरूको एक उदारवादी सम्प्रदाय।

सुबन्त- *वि.* [सं.] सुप् विभक्ति अर्थात् ले, लाई, देखि आदि विभक्ति प्रत्ययले युक्त (दबिएको वा नदबिएको पद)।

सुबा- *ना.* [फा. सूब] कुनै देश; कुनै विशिष्ट भाग वा खण्ड; प्रदेश; प्रान्त; अञ्चल।

सुबान- *ना.* [सं. सुभाव] राम्रो बानीबेहोरा; सत्सङ्गबाट मिलेको काइदा, कदर आदिको ज्ञान।

सुबानको- *वि.* राम्रो बानीबेहोर भएको; असल स्वभावको।

सुबिदार- *ना.* हे. सुबेदार।

सुबिदारी- *ना.* हे. सुबेदारी।

सुबिस्ता- *ना.* [सं. सुविस्तार] १. अनुकूल र उपयुक्त अवसर वा स्थिति; सुविधा; सुगमता। २. आराम; चैन; आनन्द। ३. शान्ति।

सुबुद्धि- *ना.* [सं.] १. असल बुद्धि; राम्रो सोचाइ। *वि.* २. सद्बुद्धि भएको; बुद्धिमान्; समझदार।

सुबेदार- *ना.* [अ. सूब+दार] सेनामा झन्डै सय जना सैनिक आफ्ना अधीनमा रहने एक अधिकृत; सुबिदार।

सुबेदारी- *ना.* सुबेदारको पद वा दर्जा; सुबेदारले गर्ने काम; सुबिदारी।

सुबोध- *वि.* [सं.] १. सजिलैसित बुझ्न सकिने; बोधगम्य; सुगम। *ना.* २. राम्रो बोध वा ज्ञान।

सुबोल- *ना.* [सु+बोली] राम्रो बोलीवचन; असल वा हितकारी कुरो।

सुब्बा- *ना.* [अ. सूब] १. नायब सुब्बाभन्दा माथि र मीर सुब्बाभन्दा तलको एक निजामती दर्जा (हाल सरकारी सेवामा राजपत्र अनङ्कित प्रथम श्रेणीमा नायब सुब्बाको पद मात्र प्रचलित)। २. लिम्बू जातिको मानबोधक शब्द।

सुब्बाङ्गी- *ना.* १. सुब्बाको दर्जा वा काम। २. सुब्बाको मानपदवी।

सुब्बिनी- *ना.* सुब्बाकी पत्नी; सुब्बेनी।

सुब्बेनी- *ना.* सुब्बिनी।

सुभ्नु- *अ.क्रि.* [सं. शुभ+नु] १. राम्रो फलिफाप हुनु; शुभ हुनु; फाप्नु। २. ओखतीले फाइदा गर्नु।

सुभग- *वि.* [सं.] १. सुन्दर; प्यारो। २. भाग्यवान्; असल भाग्य भएको।

सुभगा- *वि.* १. पति भएकी; सुहागिनी; सौभाग्यवती (स्त्री)। २. सुन्दरी।

सुभट- *ना.* [सं.] महान् योद्धा वा वीर; ठुलो लडाका।

सुभद्रा- *ना.* [सं.] १. कृष्णकी बहिनी; अर्जुनकी पत्नी। २. दुर्गाको मूर्ति वा रूप।

सुभा- *ना.* [अ. सुबह] शङ्का; सन्देह।

सुभावना- *ना.* [सं.] राम्रो भावना; असल विचार।

सुभाशङ्का- *ना.* [अ. सुब्ह+शक] अनिष्ट हुने त्रास; कुनै खराबीको आशङ्का।

सुभाषिणी- *वि.* [सं.] राम्रो बोली भएकी; सुरिलो गला भएकी (स्त्री)।

सुभाषित- *ना.* [सं.] १. सारगर्भित सुन्दर उक्ति; राम्रो कथन; सूक्ति। *वि.* २. राम्रोसँग सोचिएको वा भनिएको। ३. राम्रो भाषण गर्ने; वाग्मी।

सुभाषी- *वि.* [सं.] १. मिठो बोली वचन भएको; मधुरभाषी। २. राम्ररी भाषण गर्ने; वाग्मी।

सुभिक्ष- *ना.* [सं.] कथ्य. सुभिच्छे। अन्नबाली राम्रो भएको समय; सहकाल।

सुभिनु- *अ.क्रि.* [सुभ्+इ+नु] सुभ्ने होइनु; फापिनु।

सुभो- *वि.* [प्रा. सं. शुभ] १. भलो; कल्याणकारी; शुभ। २. आफूलाई फाइदा गर्ने; फाप्ने।

सुमङ्गल- *वि.* [सं.] १. ज्यादै मङ्गल गर्ने; कल्याणकारी। *ना.* २. शुभ लक्षणको वस्तु।

सुमङ्गली- *ना.* १. विवाहमा गरिने मङ्गलकार्य। २. विवाहमा दुलहीलाई सिन्दूर हाल्दा पढिने मन्त्र।

सुमडी- *वि.* [फा. शूम] १. अशुभ, कृपण। २. अल्छी र लोसे। ३. कुनै कुराको वास्ता नगर्ने।

सुमति- *ना.* [सं.] १. असल मति; सुबुद्धि। *वि.* २. ज्यादै बाठो; चतुर; बुद्धिमान्।

सुमन- *ना.* [सं.] १. फूल; पुष्प। २. राम्रो मन; प्रसन्न मन।

सुमन्त्र- *ना.* [सं.] १. राम्रो वा असल मन्त्र। २. राजा दशरथका मन्त्री; बग्गी हाँक्ने सारथि। ३. राम्रो सल्लाह; असल सुझाउ।

सुमन्त्रित- *वि.* १. मन्त्रले राम्ररी फुकफाक गरिएको। २. राम्रो सल्लाहद्वारा तयार गरिएको।

सुमर्नु- *स.क्रि.* १. भाले पशुहरूलाई खसी पार्नु; अण्डकोष निष्क्रिय बनाउनु। २. कुनै मालमत्ताको उपभोग गर्नु; भोगचलन गर्नु। ३. छोरीबुहारीलाई खुबसँग काममा जोत्नु।

सुमराइ- *ना.* सुमर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुमराइनु- *क.क्रि.* सुमर्न लाइनु।

सुमरिनु- *क.क्रि.* सुमर्ने काम गरिनु; खसी पारिनु।

सुमसुम- *क्रि.वि.* १. बिस्तारै छाम्ने वा सुमसुम्याउने गरी। २. कामगराइमा ढिलो चालसँग।

सुमसुम्याइ- *ना.* सुमसुम्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुमसुम्याइनु- *क.क्रि.* सुमसुम्याउन लाइनु; मुसारिनु।

सुमसुम्याउनु- *स.क्रि.* १. बिस्तारै हातले प्रेम वा माया गरेर छुनु; मुसार्नु। २. हल्का किसिमले हातगोडा आदि मिच्नु; हल्का मर्दन गर्नु।

सुमसुम्याहट- *ना.* सुमसुम्याउने भाव, गुण वा क्रिया; सुमसुम्याइ।

सुमान्य- *वि.* [सं.] विशेष रूपले मान्नुपर्ने; प्रतिष्ठित।

सुमार्ग- *ना.* [सं.] १. राम्रो वा असल बाटो; सुपथ। २. राम्रो बानीबेहोरा; सदाचार।

सुमित्रा- *ना.* [सं.] लक्ष्मण र शत्रुघ्नकी आमा; राजा दशरथकी रानी।

सुमुख- *वि.* [सं.] १. राम्रो मुख भएको; सुन्दर अनुहारको। २. राम्रो ढोका भएको; दक्षिणतिर मुख फर्केको (द्वार)। ३. प्रफुल्ल। *ना.* ४. राम्रो मुख। ५. मिठो बोली। ६. शिव। ७. गणेश।

सुमुखी- *वि.* १. राम्रो मुख भएकी (स्त्री)। *ना.* २. प्रत्येक पाउमा क्रमशः सात जगण, एक लघु र एक गुरु हुने वार्णिक छन्द। ३. सुन्दरी स्त्री।

सुमेरु- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार पर्वतहरूको राजा मानिएको देवताहरूले सभा गर्ने सुनको पर्वत। २. उत्तरी ध्रुव। ३. जपमालाको जोर्नीको बिचमा राखिने रुद्राक्ष वा तुलसी काठको ठुलो दाना; सुमेर्नी। ४. हुक्काको चिलिम राख्ने ठाउँ, चिलिम अड्याउने हुक्काको ठाडो सोतो। ५. मन्दिरको गजुर।

सुमेरु महासागर- *ना.* उत्तरी ध्रुववरिपरिको महासागर।

सुमेरु वृत्त- *ना.* उत्तरी ध्रुवदेखि बाहिर ६६$_{१/२}$अंशको अक्षांशबाट खिचिएको रेखा।

सुमेर्नी- *ना.* [सं. सुमेरु] जपमालाको दुईपट्टिको मुख जोडिएको ठाउँमा राखिने रुद्राक्ष, मुगा आदिको ठुलो दाना।

सुम्ठ्याइ- *ना.* [√ सुम्ठ्याउ (+आइ)] १. सुम्ठ्याउने वा गुटमुट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुम्ठ्याइनु- *क.क्रि.* सुम्ठ्याउने काम गरिनु।

सुम्ठ्याउनु- *स.क्रि.* [सम्ठ्याउ+नु] १. लट्ठी, कोर्रा आदिले पिट्नु। २. गुटमुट्याउनु।

सुम्पनु- *स.क्रि.* [समर्पण+नु] १. कुनै मालसामान अरूका जिम्मा लाउनु; बुझाउनु; सुपुर्द गर्नु। २. समर्पण गर्नु; दिनु।

सुम्पाइ- *ना.* सुम्पने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुम्पाइनु- *क.क्रि.* सुम्पन लाइनु।

सुम्पाउनु- *प्रे.क्रि.* सुम्पन लाउनु।

सुम्पिनु- *स.क्रि./क.क्रि.* १. सुम्पनु। २. सुम्पने काम गरिनु; मालमत्ताको जिम्मा लाइनु।

सुम्पुवा- *वि.* [सुम्प+ उवा] १. जिम्मा लगाइएको वा सुम्पिएको; बुझाइएको। *ना.* २. अपराध गर्ने व्यक्तिलाई कसुरअनुसारको दण्ड दिलाउन सम्बन्धित अदालतमा सुम्पने काम; सुपुर्दगी। ३. जिम्मा लाउने काम।

सुम्पुवा पुर्जी- *ना.* कुनै अपराधमा सजाय पाएको व्यक्तिलाई जेलखानामा राख्ने अधिकारपत्र; अपराधीलाई जेलमा पठाउन अधिकारप्राप्त व्यक्तिद्वारा जारी गरिएको लेखोट।

सुम्बा- *ना.* [फा. सुम्ब] १. तिखो टुप्पो हुने, मोटो लट्ठीजस्तो तमौटेको ज्याबल। २. रुखको सोझै तल गएको मोटो मूल जरो। ३. ठुलो सर्प।

सुम्लिनु- *अ.क्रि.* [सुम्लो+इ+नु] १. फुल्नु; सुनिनु। २. मोटाउनु; हृष्टपुष्ट हुनु (निन्दार्थमा)। ३. पेट बोक्नु; गर्भिणी हुनु (व्यङ्ग्यार्थमा)।

सुम्लो- *ना.* [सं. शुल्ल] १. कुट्दा, बजारिँदा वा पिलिँदा मस्याइला ठाउँमा सुनिएर उठेको मासुको लोलो। २. मुछेको पिठो आदिको लाम्चो लोलो। ३. केही उठेको लम्च्याइलो पानीको तरङ्ग। ४. सुन, चाँदी आदि धातुको सोठो।

सुम्ल्याइ- *ना.* [√ सुम्लि (+आइ)] १. सुम्लिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[सुम्लाउ+आइ] २. सुम्लाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुम्ल्याइनु- *क.क्रि.* सुम्लाउन लाइनु; फुलाइनु।

सुम्ल्याउनु- *स.क्रि.* १. फुलाउनु। २. स्त्रीसम्भोग गर्नु। ३. गर्भाधान गराउनु।

सुयश- *ना.* [सं.] राम्रो कीर्ति; उत्तम यश; सुकीर्ति।

सुयोग- *ना.* [सं.] १. शुभ योग वा मुहूर्त। २. सुअवसर; राम्रो मौका।

सुयोग्य- *वि.* [सं.] अति योग्य; ज्यादै लायक।

सुयोधन- *ना.* [सं.] १. कौरव वंशका राजा धृतराष्ट्रका छोरा; दुर्योधन। *वि.* २. राम्रो लडाका; असल योद्धा।

सुर$_1$- *ना.* [सं.] १. देवता। २. सूर्य। ३. ऋषि वा मुनि।

सुर$_2$- *ना.* कुना; कोण।

सुर$_3$- *ना.* १. अभिप्राय; आशय; आँट। २. होस; चैतन्य। ३. तल्लीनता; धुन।

सुर$_4$- *ना.* [सं. स्वर] गानाबजानाको स्वर; ध्वनि।

सुरक्षण- *ना.* [सं.] १. कर्जा लिँदा कानुनबमोजिम धितो राख्न सकिने सम्पत्ति वा तत्सम्बन्धी कागजात। २. औषधीको सिसीको सुरक्षाका लागि गरिने बेरुवा; प्याक।

सुरक्षा- *ना.* [सं.] राम्रो बचाउ; समुचित रक्षा।

सुरक्षा ऐन- *ना.* शान्ति-सुरक्षाको ऐन।

सुरक्षा कानुन- *ना.* शान्तिसुरक्षाको कानुन।

सुरक्षा गार्ड- *ना.* सुरक्षाका लागि राखिएको रक्षक।

सुरक्षा परिषद्- *ना.* राष्ट्रहरूमा परस्पर लडाइँझगडा हुन नपाओस् भनी यथासम्भव प्रयत्न गर्ने, संयुक्त राष्ट्रसङ्घको एक अङ्ग वा कार्यकारिणी निकाय।

सुरक्षात्मक- *वि.* १. सुरक्षाका विचारले गरिने (काम कारबाई)। २. सुरक्षासम्बन्धी; सुरक्षाको।

सुरगज- *ना.* [सं.] इन्द्रको हात्ती; ऐरावत।

सुरगुरु- *ना.* [सं.] देवताका गुरु; बृहस्पति।

सुरङ्ग- *वि.* [सं.] १. राम्रो रङ्ग भएको; सुन्दर वर्णको। *ना.* २. सुन्दर रङ्ग; राम्रो रङ्ग। ३. सुन्तला। ४. सिँदुर।

सुरत$_1$- *ना.* [सं.] रतिक्रीडा; कामक्रीडा; स्त्रीसम्भोग।

सुरत$_2$- *ना.* [अ. सूरत] तास वा गन्जिफाको एउटा चित्राकृति; सुरथ।

सुरतरङ्गिणी- *ना.* [सं.] १. आकाशगङ्गा। २. भागीरथी नदी। ३. सरयू नदी; कर्णाली नदी।

सुरतरु- *ना.* [सं.] १. कल्पवृक्ष। २. देवदारु।

सुरतार- *ना.* [सुर+तार] कामको थालनी; सुरसार।

सुरधनु- *ना.* [सं.] इन्द्रेनी; इन्द्रधनु।

सुरधाम- *ना.* [सं.] देवलोक; स्वर्ग।

सुरधुनी- *ना.* [सं.] गङ्गा।

सुरधेनु- *ना.* [सं.] कामधेनु।

सुरनारी- *ना.* [सं.] देवाङ्गना; देववधू।

सुरपुर- *ना.* [सं.] १. देवताहरूको राजधानी; अमरावती। २. स्वर्ग।

सुरभि- *ना.* [सं.] १. कामधेनु। २. गाई। ३. बास्ना; सुगन्ध। ४. पृथ्वी। ५. तुलसी। ६. सुन। ७. मदिरा। ८. वसन्त ऋतु। *वि.* ९. बास्ना आउने; सुगन्धी। १०. सुन्दर; मनोरम; राम्रो।

सुरभित- *वि.* सुरभियुक्त; बास्ना आउने बनाइएको; सुगन्धित; सुवासित।

सुरमई- *वि.* [फा.] सुर्माको जस्तो हल्का निलो वा कालो (रङ)।

सुरमणि- *ना.* [सं.] चिन्तामणि (रत्न)।

सुरम्य- *वि.* [सं.] खुब राम्रो; अति रमणीय; असाध्य सुन्दर।

सुरमा- *ना.* हे. सुर्मा।

सुरराज- *ना.* [सं.] देवताका राजा; देवराज; इन्द्र।

सुरलोक- *ना.* [सं.] देवताको लोक; देवलोक; स्वर्ग।

सुरस- *वि.* [सं.] १. राम्रो रस भएको; रसिलो। २. मिठो; स्वादिष्ट। *ना.* ३. जल; पानी। ४. सुखभोग; आनन्द। ५. प्रेम; प्रणय।

सुरसता- *ना.* सुरस हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; रसिलोपन।

सुरसा- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार नागहरूकी आमा बताइएकी रामायणप्रसिद्ध एक राक्षसी। २. दुर्गाको एक नाम। ३. सर्पगन्धा।

सुरसार- *ना.* [अ. शुरूआत] कुनै कामको थालनी; कामको प्रारम्भिक तरखर।

सुरसुन्दरी- *ना.* [सं.] १. देवकन्या; देवाङ्गना। २. अप्सरा; परी।

सुरसुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुर्+अ (द्वि.)] १. तरल पदार्थ थोरथोरै पिउने गरी। २. ससाना प्राणी घस्रेर हिँड्ने चालसँग। ३. डोरी, धागो, आदि बिस्तारै फुस्कने वा तान्ने क्रममा

सुरसुरती/सुरसुरी- *क्रि.वि.* अझै छिटो सुरसुर हुने चालसँग।

सुरा- *ना.* [सं.] १. रक्सी; मदिरा; मद्य। २. सोमरस। ३. जल; पानी।

सुराक/सुराख/सुराग- *ना.* [तु. सुराग] गुप्त रूपले अपराध, षड्यन्त्र आदिको सूत्र पत्ता लगाउने काम; थाहा; पत्ता; सुइँको।

सुराकी- *वि.* सुराक लाउने; सुराक दिने (व्यक्ति, वस्तु वा कार्य)।

सुराङ्गना- *ना.* [सं.] देवाङ्गना।
सुराज्य- *ना.* [सं.] सर्वसाधारण जनताले पनि सुखसुविधा उपभोग गर्न पाउने राज्य; कल्याणकारी राज्य।
सुरारि- *ना.* [सं.] देवताको शत्रु; असुर; दानव; राक्षस।
सुरालय- *ना.* [सं.] १. देवलोक; स्वर्ग। २. सराबखाना।
सुराही- *ना.* [अ.] सानो मुख, लामो घाँटी र ठुलो फुकेको पेट हुने जलपात्र।
सुराहीदार- *वि.* सुराहीजस्तो गोल र लाम्चो खालको।
सुरिनु- *अ.क्रि.* [शूर्+इ+नु] १. कुनै अप्ठ्यारो वा गाह्रो काम गर्ने आँट गर्नु; हिम्मत गर्नु। २. मन उरालिनु; उत्तेजित हुनु।
सुरिलो$_{१}$- *वि.* [सुइरो+इलो] माझमा हाँगाबिँगा नभएको र सोझो; लामो, ठाडो र सोझो (रुख, लिङ्गो, बाँस आदि)।
सुरिलो$_{२}$- *वि.* [सुर+इलो] मिठो र तिखो (स्वर); सुमधुर (आवाज)।
सुरी- *ना.* [बा. बो.] १. बिरालो; म्याउँ। २. बिरालालाई डाक्ने शब्द।
सुरु- *ना.* [अ. शुरूअ] कुनै कामको उठान वा थालनी; कामको तहबह; आरम्भ।
सुरु अड्डा- *ना.* पहिलो तहको अड्डा वा सुरु अदालत।
सुरु अदालत- *ना.* सुरुमा वादीप्रतिवादी लिई मुद्दामामिला हेर्ने जिल्ला अदालत।
सुरुआत- *ना.* कुनै पनि गर्न आँटेका कामको थालनी; आरम्भ; सुरु; खेवारा; सुरुवात।
सुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुरुक्+क] १. आनेकाने नगरी काम गर्ने वा दिने चालसित; खुरुक्क। २. बिस्तारै।
सुरुङ- *ना.* [सं. सुरङ्ग] जमिन खनेर भित्रभित्रै बनाइएको प्वाल वा बाटो।
सुरुचि- *ना.* [सं.] १. राम्ररी रुच्ने काम। २. सुन्दर वा असल कुरामा भएको रुचि; परिष्कृत रुचि। ३. राजा उत्तानपादकी कान्छी रानी; ध्रुवकी सौतेनी आमा।
सुरुवा- *ना.* [फा. शोरबा] मासु, गेडागुडी आदि बेसरी पकाएर निकालिएको रस; झोल।
सुरुवात- *ना.* आरम्भ; सुरुआत; सुरु।
सुरुवाल- *ना.* [फा. शलवार] कमरदेखि गोलीगाँठासम्म छोप्ने, माथि एउटै र तलतिर दुई बाहुला भएको , मोहोता सानो हुने, इँजारद्वारा कमरमा बाँधिने वस्त्र; मोहोता सानो हुने र राग हुने पाइजामा।
सुरुसुरु- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुर्+उ(द्वि.)] नरोकिईकन वा नअलमलिईकन; खुरुखुरु।
सुरूप- *वि.* [सं.] १. राम्रो अनुहार भएको; राम्रो रूप भएको। *ना.* २. राम्रो रूप।
सुरूपता- *ना.* सुरूप हुनाको भाव वा अवस्था; सुन्दरता।
सुरूपा- *वि.* सुन्दर रूप भएकी (स्त्री)।
सुरेन्द्र- *ना.* [सं.] देवताका राजा इन्द्र।
सुरेन्द्र वीरविक्रम शाह- *ना.* सं. १८८६ मा जन्मी *वि.* सं. १९३८-मा दिवङ्गत हुने नेपालका शाहवंशीय छैटौँ राजा।
सुरेल- *ना.* [ने.] पूर्वी नेपालमा बसोबासो गर्ने एक जाति।
सुरेली- *ना.* [√ सुरिलो] हाँगाबिँगा नभएको अग्लो रुख, खम्बा, डोरी आदिमा दुई हात र दुई खुट्टाले च्यापी छातीले घस्रिएर चढ्ने वा ओर्लने काम।
सुरेश- *ना.* [सं.] देवराज; सुरेन्द्र।
सुरो$_{१}$- *वि.* [सं. शूर] १. पराक्रमी; वीर; बलवान्। २. साहसी; आँटिलो।
सुरो$_{२}$- *ना.* [सं. श्रुव] पन्जासहितको हातका आकारको, होम गर्दा आगामा घिउ हाल्ने खयर काठको साधन।
सुरो चरु- *ना.* होम गर्दा घिउ हाल्ने काठको साधन र होम गरिने अन्न।
सुर्कनु- *स.क्रि.* १. कपडाको दुई पाटालाई सियोधागोले सुर्काउनी पर्ने गरी जोर्नु; लामा फड्का हालेर सिउनु। २. एक हातले बालाको नलमा समाती अर्को हातले धान आदि तान्नु; रुहुनु। ३. पाखुरा दह्रो पार्नु। ४. बाहुला माथि सार्नु।
सुर्काइ- *ना.* सुर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुर्काइनु- *क.क्रि.* सुर्कन लाइनु।
सुर्काउनी- *ना.* डोरी वा धागाको एक छेउमा अर्को छेउ घुमाएर तान्दा सजिलैसित कसिने गरी बनाइएको एक किसिमको खुकुलो गाँठो; सुर्केनी।
सुर्काउनु- *प्रे.क्रि.* सुर्कन लाउनु; सुर्काउनी पार्नु।
सुर्कासुर्की- *ना.* [सुर्को+सुर्को] सानातिना धेरै सुर्का।
सुर्किनु- *क.क्रि./स.क्रि.* [सुर्क+इ+नु] १. फड्का मारेर सिइनु। २. सुर्कनु।
सुर्की- *ना.* [फा. सुर्खी] १. इँट कुटेर बनाइएको धुलो। *ना.* २. नङ काटेपछि त्यसको फेद टल्काउन घोटिने असल इँटको धुलो।
सुर्के- *वि.* [सुर्को+ए] १. ठाडो धर्सा पारेर लगाएको (चन्दन वा टीका)। २. निधारमा कालो वा सेतो ठाडो धर्सा भएको (पशु)।
सुर्केनी- *ना.* [सुर्क+एनी] सुर्काउनी।
सुर्को- *ना.* [सुर्क+ओ] १. एक सासमा पिइने तातो तरल पदार्थ। २. खेतबारीको लाम्चो गह्रो। ३. सुर्केर सिउने काम वा खेप। ४. पानी, बालुवा, रेखी आदिको धर्सो वा सोतो। ५. चन्दनको ठाडो टिको।
सुर्कौनी- *ना.* [सुर्क+औनी] सुर्काउनी; सुर्केनी।
सुर्क्यौलो- *ना.* [सुर्क+यौलो] सुर्केनी पारेको गाँठो।
सुर्ख- *वि.* [फा.] रातो रङको।
सुर्खी- *ना.* १. रातोपन; लालिमा। २. पाको इँटको धुलो; सुर्की। *वि.* ३. रातो।
सुर्खेत- *ना.* [सं. सुरक्षेत्र > सुरखेत] भेरी अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला; मध्य पश्चिमाञ्चल विकासक्षेत्रको सदर मुकाम।
सुर्जे- *ना.* [सं. सूर्य] सूर्य।
सुर्ता- *ना.* [सं. स्मृति मनको ताप; चिन्ता; फिक्री; पिर।
सुर्ताइनु- *क.क्रि.* सुर्ता गरिनु; फिक्री वा चिन्ता लिइनु।
सुर्ताउनु- *स.क्रि.* १. सुर्ता वा फिक्री गर्नु; चिन्ता लिनु। २. पछुतो मान्नु; पछुताउनु।
सुर्ती- *ना.* [सूरत (प्रदेश)+ई] १. ठुलठुला, नरम, मसिना भुवादार पात हुने, टुप्पामा सेता लाम्चा फूल फुल्ने, रायोको जस्तो एक

जातको बोट वा त्यसैको पात। २. सो पातबाट बनाइएको चुरोट, बिंडी आदिभित्र कोचिएको धुलो। ३. मुखमा च्यापेर वा तमाखु, कक्कड, चुरोट, बिंडी आदिका रूपमा सल्काएर धुवाँ खाइने सुकाइएको काँचो पात।

सुर्तीसार- *ना.* सुर्तीमा पाइने सार; चुरोट, सुर्ती आदिबाट लाग्ने पहेंलो रङको कस; निकोटिन।

सुर्मा- *ना.* [फा. सुरम] आँखाको फाइदाका निम्ति गाजल जस्तै गरी लगाइने निलो भावको कालो रङ्गको एक प्रकारको खनिज पदार्थको मिहिन चूर्ण; सुरमा।

सुऱ्याइँ- *ना.* [सूरो+याइँ] बहादुरी; पराक्रम; सूरोपन।

सुऱ्याइ१- *ना.* [सं. शूर+याइ] १. कुनै काम गर्न तम्सिने भाव वा किसिम; आँट। २. शौर्य; वीरता।

सुऱ्याइ२- *ना.* [√ सुरि (+आइ)] १. सुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[सुऱ्याउ+आइ] २. सुऱ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुऱ्याइनु- *क.क्रि.* सुरिने पारिनु; तम्स्याइनु।

सुऱ्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. कुनै कामकुरामा उत्तेजित गर्नु; तम्साउनु। २. शूरो गराउनु; आँटिलो पार्नु।

सुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुर्+र] १. वेगसित पानी वा धुवाँ एकै सासले तान्ने गरी। २. अतालिएर दौडने चालले।

सुल्नु- *अ.क्रि.* [वसुल+नु] असुल हुनु; लेनदेन चुक्ती हुनु; फच्चे हुनु।

सुल- *ना.* [अ. वसूल] कसैसँग लिनुपर्ने पैसा वा जिन्सी लिने काम; असुल; फच्चे।

सुलक्षण- *वि.* [सं.] १. राम्रो लक्षणको; लच्छिन भएको। २. भाग्यमानी। *ना.* ३. राम्रो लच्छिन; शुभ लक्षण।

सुलक्षणा- *वि.* राम्रो लक्षण भएकी (स्त्री)।

सुलच्छिन- *ना.* [सं. सुलक्षण] राम्रो लच्छिन; सुलक्षण।

सुलतान- *ना.* [अ. सुल्तान] बादशाह; सम्राट्; राजा।

सुलताना- *ना.* बेगम; सम्राज्ञी।

सुलतानी- *वि.* सुलतानसम्बन्धी; सुलतानको।

सुलभ/सुलभ्य- *वि.* [सं.] १. सजिलैसित पाइने; प्राप्त गर्न कठिनाइ वा परिश्रम नपर्ने; सुलभ्य। २. सहज; सुगम; सजिलो।

सुलभ मुद्रा- *ना.* अर्थशास्त्रमा, अर्को देशबाट माल झिकाउनका निम्ति सहजै प्राप्त हुन सक्ने कुनै देशको मुद्रा।

सुलभ मुद्रादेश- *ना.* सुलभ मुद्राप्रसार भएको देशको क्षेत्र।

सुलसाल- *ना.* [सुल (द्वि.)] छिनाफाना; लेनदेनको हिसाब चुक्तिने काम।

सुलसुल- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुल्+अ (द्वि.)] १. घाउखटिरा आदिमा मसिना किरा हिंड्ने गरी; सगसग। २. बिस्तारै पानी बग्ने चालले। ३. पातलो झाडा नथामिईकन भए झैं। ४. सर्प आदि जन्तु घस्रेर हिंड्ने गरी।

सुलसुलती/सुलसुली- *क्रि.वि.* अकस्मै सुलसुल हुने गरी।

सुलसुले- *ना.* १. कुखुरा, हाँस, परेवा आदिका शरीरमा लाग्ने एक जातको मसिनो किरो; ग्वामे। २. कागत, किताब आदिमा लाग्ने सेतो टल्कने किरो। ३. ढुसी किरो। ४. सर्प, गडचौंलो आदि घस्रेर हिंड्ने किरो। ५. पातलो झाडा नथामिई भइरहने चाल।

सुलह- *ना.* [फा.] दुई विरोधी पक्षमा झगडा वा लडाइँपछि भएको मेलमिलाप; सम्झौता; सन्धि।

सुलहनामा- *ना.* सुलह वा सम्झौताका सर्तहरू लेखी सम्बद्ध व्यक्तिहरूद्वारा हस्ताक्षर गरिएको कागत; सन्धिपत्र।

सुलिनु- *अ.क्रि.* [सुल्+इ+नु] १. लेनदेनको हिसाब चुक्ती हुनु; फच्चे हुनु; सुल्नु। २. चुक्ती होइनु; तिरिनु।

सुली- *ना.* परेवा, कुखुरा, हाँस आदि पक्षीको बिष्टा।

सुली१- *ना.* [सं. शुल्क+ई] लिच्छविकालको आर्थिक प्रशासनमा कर उठाएर सङ्कलन गर्ने अड्डा; लिच्छविकालको कर अड्डा।

सुली२- *ना.* [प्रा. सं. शूल+ई] भालाका छाँटको तिखो टुप्पो भएको हतियार; शूली; बातो।

सुली चढाउनु/हाल्नु- *टु.* सूलीमा उन्नु; त्यसरी अनिष्ट गर्नु वा बिताउनु।

सुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुलुक्+क] १. चिप्लो नरम पदार्थ दाँतले नचपाईकन एकै खेपमा निले झैं गरी; सलक्क। २. छरितो र लम्स्याइलो छाँट परेको चालमा।

सुलुत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुलुत्+त] १. सानो दुलामा एक्कासि पसे झैं गरी; सुत्त। २. सानो ठाउँबाट छिर्ने चालले।

सुलेख- *ना.* [सं.] १. राम्रो र उम्दा लेखावटको लिपि। २. सुन्दर वा उत्तम लेख।

सुलोचना- *वि.* [सं.] १. सुन्दर आँखा भएकी। *ना.* २. वासुकिकी एक कन्या। ३. सुलोचना महाकाव्यकी नायिका।

सुल्कनु- *अ.क्रि.* [सुलुक्क+नु] सुलुक्क चालसित बगेर जानु।

सुल्किनु- *अ.क्रि.* सुल्ल बग्नु; चिप्लिनु।

सुल्क्याइ- *ना.* सुल्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुल्क्याइनु- *अ.क्रि.* सुल्किने पारिनु; सुल्ल बगाइनु।

सुल्क्याउनु- *स.क्रि.* सुल्किने पार्नु; सुल्ल बगाउनु।

सुल्टिनु- *अ.क्रि.* [सुल्टो+इ+नु] १. सुल्टो हुनु; सब्ल्याँटो हुनु। २. प्रतिकूल कुरो अनुकूल हुनु; सव्य पर्नु।

सुल्टो- *वि.* [सं. सव्य] १. बिब्ल्याँटो वा उल्टो नभएको; सब्ल्याँटो। २. भनेजस्तो; अनुकूल; सव्य। ३. *क्रि.वि.* नियम वा विधिअनुसार।

सुल्ट्याइ- *ना.* [√ सुल्टि (+याइ)] १. सुल्टिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[सुल्ट्याउ(+आइ)] २. सुल्ट्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुल्ट्याइनु- *क.क्रि.* सुल्टो पारिनु।

सुल्ट्याउनु- *प्रे.क्रि.* १. अनुकूल पार्नु। २. सुल्टो वा सब्ल्याँटो पार्नु।

सुल्पुडे- *वि.* [√ पुर्सुङ्गे] एक थरीको कुरा अर्का थरीलाई सुनाई प्रायः झगडा फैलाउने (व्यक्ति); मुसुमुन्द्रे; कनसुत्ले; नारद।

सुल्फा- *ना.* [फा. सुल्फ] १. गाँजाको चोप; चरेस। २. सानो चिलिममा भरिएको तमाखु वा कक्कड।

सुल्याइ- *ना.* [√ सुल्याउ (+आइ)] १. सुल्याउने वा चुक्त्याउने क्रिया वा प्रक्रिया। २. सुल्याउने वा मैथुन गराउने क्रियाप्रक्रिया।

सुल्याइनु- *क.क्रि.* १. सुल गरिनु। २. मैथुन गरिनु।

सुल्याउनु- *स.क्रि.* [सुम्ल्याउ+नु] १. स्त्रीसमागम गर्नु; मैथुन वा सम्भोग गर्नु।[सुल्+याउ+नु] २. लेनदेन चुक्ती वा फच्चे गर्नु; फच्च्याउनु।

सुल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. सुल्+ले **१**. बिस्तारै पानी बग्ने गरी। २. सर्प, खजुरो, कन्सुत्लो आदि हिँड्ने वा बग्ने चालले। ३. पातलो दिसा, पिसाब आदि नरोकिई बग्ने गरी। ४. धागो, डोरी आदि फुस्किएर वा तानिएर। सात) सुलुलुलु।

सुवचन- *ना.* [सं.] राम्रो वा मिठो बोली; मधुर वचन।

सुवदना- *ना.* [सं.] १. सुन्दर अनुहार भएकी स्त्री; सुन्दरी स्त्री। २. मगण, रगण, भगण, नगण, मगण र लघु-गुरु भएको, सातसात अक्षरमा विश्राम हुने एक वार्णिक छन्द।

सुवर्ण- *ना.* [सं.] सुन; स्वर्ण।

सुवर्णकार- *ना.* सुनको गहना बनाउने कालिगड; सुनार।

सुवर्ण केतकी- *ना.* पहेँलो केवडा।

सुवर्णमान- जुनसुकै अवस्थामा पनि तोकिएको दरभाउअनुसार ब्याङ्कको कागजी नोट सुनका रूपमा भुक्तान गर्न सकिने मुद्राप्रणाली; सुनको मान वा दर कायम गरिएको कागजी मुद्रा।

सुवास- *ना.* [सं.] १. मिठो बास्ना; सुगन्ध; खुस्बू। २. राम्रो निवासस्थान। ३. असल नाम; सुकीर्ति।

सुवासित- *वि.* सुगन्धयुक्त; मिठो बास्ना आउने गराइएको।

सुवासिनी- *ना.* १. युवती भइसकेपछि पनि आमाबाबुका घरमा रहने स्त्री। २. सधवा स्त्री। ३. स्वास्नी।

सुविख्यात- *वि.* [सं.] ज्यादै प्रसिद्ध; प्रायः धेरैले जाने-बुझेको।

सुविचार- *ना.* [सं.] १. असल विचार; सद्विचार। २. मिहिन वा सूक्ष्म विचार।

सुविधा- *ना.* [सं.] कुनै पनि काम सजिलैसित गर्न सकिने अवस्था; सुबिस्ता; सजिलोपना।

सुविधाभोगी- *वि.* हरतरहबाट सुविधा पाउने वा पाएको।

सुविधि- *ना.* [सं.] राम्रो विधि; असल नियम।

सुवीर- *ना.* [सं.] अत्यन्त वीर; महावीर।

सुवीर पट्ट- नेपाली सेनालाई प्रदान गर्ने गरिएको २०२० सालमा स्थापित एक पदक।

सुवृत्त- *वि.* [सं.] १. असल चालचलन भएको; सदाचारी; सच्चरित्र। *ना.* २. उत्तम वृत्त वा आचरण।

सुवृत्ति- *ना.* १. उत्तम वृत्ति वा जीविका। २. राम्रो आचरण; सदाचार।

सुवेश/सुवेष- *ना.* [सं.] राम्रो वेशभूषा; असल पहिरन।

सुव्यवस्था- *ना.* [सं.] राम्रो बन्दोबस्त; सुन्दर व्यवस्था।

सुव्यवस्थित- *वि.* राम्रोसँग बन्दोबस्त गरिएको; सुन्दर व्यवस्थाले युक्त।

सुशासन- *ना.* [सं.] उत्तम किसिमको शासन; असल राज्यव्यवस्था; कल्याणकारी शासनव्यवस्था।

सुशासित- *वि.* [सं.] राम्रोसँग शासन चलाइएको; राम्ररी शासन गरिएको।

सुशिक्षा- *ना.* [सं.] उत्तम खालको शिक्षा; असल शिक्षा।

सुशिक्षित- *वि.* राम्रो शिक्षा पाएको; असल शिक्षा दिइएको।

सुशील- *वि.* [सं.] १. असल शीलस्वभावको; उत्तम चरित्र भएको; शीलवान्। २. सज्जन तथा सरल।

सुशीलता- *ना.* सुशील हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; राम्रो बानीबेहोरा; सच्चरित्रता।

सुशीला- *वि.* १. असल आचरण वा स्वभाव भएकी; सच्चरित्रा (नारी)। *ना.* २. राधाकी एक सखी।

सुशोभन- *वि.* [सं.] उत्तम शोभाले युक्त; अति राम्रो।

सुशोभन समारोह- *ना.* श्री ५ बाट विशेष उपाधि, पदक आदि वितरण गरिने समारोह वा उत्सव।

सुशोभित- *वि.* [सं.] १. साह्रै सुहाएको; अत्यन्त शोभायमान। २. राम्रोसँग सजाइएको; सजिसजाउ।

सुश्री- *ना.* [सं.] १. अविवाहिता नारीहरूका नामको अगाडि लेखिने आदरसूचक शब्द। २. राम्रो शोभा; कमनीय ऐश्वर्य। *वि.* ३. शोभाले युक्त; अति सुन्दर।

सुश्रुत- *ना.* [सं.] १. आयुर्वेदको प्रसिद्ध ग्रन्थ 'सुश्रुतसंहिता'-का रचयिता सुविख्यात महर्षि। *वि.* २. राम्ररी सुनिएको; राम्ररी पढिएको। ३. सुविख्यात; प्रसिद्ध।

सुश्रुत संहिता- *ना.* सुश्रुत महर्षिद्वारा रचित एक प्रसिद्ध वैद्यक ग्रन्थ।

सुषमा- *ना.* [सं.] १. परम शोभा; अत्यन्त सुन्दरता। २. माथिल्लो तहको विशेषतः प्राकृतिक सौन्दर्य। ३. तगण, यगण, भगण र गुरु भएको एक वार्णिक छन्द।

सुषमित- *वि.* सुषमाले युक्त।

सुषुप्त- *वि.* [सं.] १. गाढा निद्रामा परेको; मस्तसँग निदाएको। २. निष्क्रिय अवस्थामा कुनै चिजमा अडेको (गुण वा तत्त्व)।

सुषुप्त ज्वालामुखी- *ना.* अहिलेसम्म विस्फोटन नभएको र पछि पनि छिटै विस्फोटन नहुने खालको ज्वालामुखी।

सुषुप्ति- *ना.* १. मस्तसँगको निदाइ; गाढा निद्रा। २. वेदान्तअनुसार ब्रह्मको प्राप्ति हुँदा पनि जीवलाई ज्ञान नहुने अवस्था। ३. जीवका तीन अवस्था- जाग्रत्, स्वप्न, सुषुप्तिमध्ये एक।

सुषुम्ना- *ना.* [सं.] १. योगशास्त्रअनुसार, इडा र पिङ्गला नाडीका बिचमा रहेको नाडी; इडा, पिङ्गला र सुषुम्ना तीन प्रकारका नाडीमध्ये तेस्रो नाडी। २. शरीरविज्ञानका अनुसार नाभिबाट आरम्भ भई मेरुदण्ड हुँदै ब्रह्मरन्ध्रसम्म पुग्ने नाडी। ३. आयुर्वेदअनुसार अरू नाडीहरूले बेरिएको, नाभिस्थलका माझमा रहेको केन्द्रीय नाडी।

सुषुम्ना शीर्ष- *ना.* सुषुम्ना नाडीको मुख्य वा शीर्षभाग।

सुष्ठु- *क्रि.वि.* [सं.] १. राम्ररी; काइदासाथ। *वि.* २. राम्रो; सुन्दर; काइदाको।

सुष्ठुता- *ना.* सुन्दरता; सौष्ठव।

सुसंस्कृत- *वि.* [सं.] १. राम्रो तबरबाट तयार पारिएको; राम्ररी संस्कार गरिएको। २. शिक्षादीक्षा, नैतिक मर्यादा, सत्सङ्ग आदि पाएर सुसभ्य भएको।

सुसङ्गठित- *वि.* [सं.] १. अङ्ग-प्रत्यङ्गहरू राम्ररी मिलेको। २. राम्रो प्रकारले एकत्रित वा सुगठित भएको। ३. राम्ररी सङ्गठित तुल्याइएको।

सुसङ्गत- *वि.* [सं.] १. पूर्वापर आधार मिली राम्रो सङ्गति देखिने; जुनसुकै दृष्टिले पनि युक्तिसङ्गत। २. राम्रो सङ्गत, सम्पर्क आदि भएको। *ना.* ३. राम्रो सङ्गत; सत्सङ्ग।

सुसङ्गति- *ना.* राम्रा र असल मानिसहरूसितको बसउठ; राम्रो

सङ्गत; सज्जनहरूसितको घनिष्ठता।

सुसज्जित- *वि.* [सं.] १. हरेक दृष्टिबाट सजिसजाउ; राम्रो हिसाबले तयार। २. हरेक दृष्टिबाट तत्पर।

सुसञ्चालन- *ना.* [सं.] जुनसुकै कार्यको पनि राम्रो प्रकारले हुने सञ्चालन; राम्रो बन्दोबस्त।

सुसञ्चालित- *वि.* [सं.] राम्रो तरिकाबाट सञ्चालन गरिएको; सुचारु ढङ्गले चलाइएको।

सुसमय- *ना.* [सं.] राम्रो वेला; सुअवसर।

सुसमाचार- *ना.* [सं.] राम्रो समाचार; असल हालखबर; शुभ समाचार।

सुसम्पन्न- *वि.* [सं.] १. आवश्यक वस्तुहरूले परिपूर्ण; सबै कुराले पूर्ण। २. राम्रो खानदानको; पुगीसरी आएको। ३. धनी; समृद्ध।

सुसम्पन्नता- *ना.* सुसम्पन्न हुनाको अवस्था वा स्थिति; धनीपना; पुगीसरी; समृद्धि।

सुसाइ- *ना.* [√ सुसाउ (+आइ)] हावा, हुरी, पानी आदि सुसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सुसाइनु- *अ.क्रि.* सुसाउने काम होइनु।

सुसाउनु- *अ.क्रि.* [सं. श्वस्+आउ+नु] हुरी, बतास, पानी आदिको वेगबाट घर्षण पैदा भई 'सुइँसुइँ' शब्द उत्पन्न हुनु।

सुसाङ्ख्य- *ना.* [सं.] हिसाब गरेर निष्कर्ष निकाल्ने स्वचालित यन्त्र; क्यालकुलेटर।

सुसाध्य- *वि.* [सं.] १. विनाप्रयास पनि सिद्ध गर्न सकिने; सजिलै सफल हुने। २. एकदम सरल; सजिलो।

सुसार- *ना.* [सं. शुश्रूषा] बस्तुभाउ, खेतीपाती, केटाकेटी, बिरामी आदिलाई गरिने सेवा वा टहल; सहयारसम्भार।

सुसारे- *वि.* १. सुसार गर्ने काममा खटिएको; सुसार गर्ने। २. परिचारिकाको काममा खटिएको। *ना.* ३. सेविका; धाई; नर्स।

सुसिक- *ना.* [लिम्बू] १. लिम्बूजातिका संस्कारअनुसार गर्भिणी आइमाईको गर्भ तुहाउने भूत। २.अगति परेको आत्मा; दुरात्मा।

सुसिद्धि- *ना.* [सं.] कुनै कुरामा राम्रो साधना; प्रवीणता; कुशलता।

सुसु- *वि.* [अ.मू. सु+(द्वि.)] १. अत्यन्त दुब्लो वा पातलो; कमजोर। *ना.* २. जाडो हुँदा मुखबाट प्रकट हुने शब्द। ३. पिसाब (बालबोली)।

सुसुपाल- *वि.* [सं. शिशुपाल] दुब्लाएर हाड र छाला मात्र बाँकी रहेको; अत्यन्त दुब्लो।

सुसुर्को/सुसुल्को- *ना.* [सं. शुश्रूषा] १. सहयारसम्भार; सुसार। २. घरको सानोतिनो र अलमल्याउने कामकाज; सुसेधन्दा; कोठेधन्दा।

सुसे- *वि.* [प्रा. सुस्से] १. अत्यन्त दुब्लो वा पातलो; फुकिढल; सुकुटे; सिकटे; सिकुटे। २. तुच्छ; साधारण।

सुसे धन्दा- *ना.* घरको ओसारपसार, थान्कोमुन्को, राखनधरन आदि सामान्य काम; सुसुल्को।

सुसे पाथी- *ना.* १. छाप नलागेको पाथी। २. कच्ची पाथी बराबरको नाप।

सुसे माना- *ना.* १. छाप नलागेको कच्ची मानु। २. कच्ची माना बराबरको नाप।

सुसेल्नु- *स.क्रि.* [सुसेलो+नु] मुखबाट कुनै धुन आउने हिसाबले हावा निकाली सुसु पार्नु; सुसेलो निकाल्नु।

सुसेलपारा- *वि.* १. सुसेल्ने स्वभावको (व्यक्ति)। *ना.* २. सुसेलोको धुन वा शैली।

सुसेलपारे- *वि.* सुसेलपाराको भैँ शैलीको।

सुसेलाइ- *ना.* सुसेल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

सुसेलाइनु- *क.क्रि.* सुसेल्न लगाइनु।

सुसेलाउनु- *प्रे.क्रि.* सुसेल्न लगाउनु।

सुसेलाहट- *ना.* सुसेलाइ।

सुसेलिनु- *क.क्रि.* १. सुसेल्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. सुसेल्ने हुनु।

सुसेली- *ना.* [सुसेलो+ई] १. ओठ खुम्च्याएर सास भित्रबाहिर फुक्तै निकालिने एक किसिमको आवाज। २. सल्ला, हावा, आदि सुसाउँदाको आवाज। ३. सुसेलो (गीत, लोकगीत, कविता आदिमा प्रचलित अर्थ)।

सुसेलो- *ना.* [सुसु+एलो] १. ओठ गोलो बनाएर पौन खिँच्दै वा सास फेर्दै निकालिने भन्डै बाँसुरी आदिको जस्तो मधुर ध्वनि। २. सुस्केरा। ३. हावा वेगले चल्दाको सुइँसुइँ ध्वनि। ४. सल्ला आदिका पात हावामा बज्दाको सरसर ध्वनि। ५. खोलो, नदी आदि बग्दाको स्वाँस्वाँ ध्वनि। ६. गीत वा सङ्गीत (व्यङ्ग्यार्थमा)।

सुस्केरा- *ना.* [सुसु+कार+आ] १. कुनै मानसिक पीडा वा भौतिक दुःख पर्दा मान्छेका मुखबाट निस्किने लामो उच्छ्वास; सुस्केरो। २. ओठ बज्ने गरी नससुसेली जिब्रो र ओठको घर्षणबाट श्रम, दिग्दारी वा खेद प्रकट गर्ने उद्देश्यले निकालिने खुइय्य ध्वनिको सुसेलो। ३. हावा, पानी आदि सुसाएको आवाज। ४. सर्प आदिको स्याँकस्याँक ध्वनि।

सुस्केरी- *ना.* सुस्केरा (गीत, लोकगीत र काव्यमा प्रचलित)।

सुस्केरो- *ना.* सुस्केरा।

सुस्त- *वि.* [फा.] १. शारीरिक वा मानसिक रूपमा कमजोर; दुर्बल। २. ढिलो; जुम्सो। ३. उत्साह नभएको; अल्सी। *क्रि.वि.* ४. सुस्तरी; बिस्तारै; मन्द गतिले।

सुस्तरी- *क्रि.वि.* बिस्तारै; सुस्त हिसाबसँग; सुस्त।

सुस्तसँग- *क्रि.वि.* बिस्तारै।

सुस्तसुस्त- *क्रि.वि.* लगातार सुस्तरी।

सुस्ताइ- *ना.* [√ सुस्ताउ (+आइ)] १. सुस्ताउने वा विश्राम लिने क्रिया वा प्रक्रिया। २. ढिलोपन; जुम्सो चाल।

सुस्ताइनु- *अ.क्रि.* १. थकाइ मारिनु। २. सुस्त होइनु।

सुस्ताउनु- *अ.क्रि.* [सुस्थिर+आउ+नु] १. थकाइ मार्नु, थरक मार्नु; श्रम शान्त गर्नु।[सुस्त+आउ+नु] २. ढिलो हुनु। ३. अल्छी हुनु।

सुस्ताहट- *ना.* सुस्ताइ।

सुस्ती- *ना.* [फा.] १. बल, गति आदिमा हुने दुर्बलता; कमजोरी। २. ढिलोपन; ढिलासुस्ती; आलेटाले; अलमल।

सुस्त्याइँ- *ना.* सुस्त हुनाको भाव; सुस्तपन; सुस्ती।

सुस्थ- *वि.* [सं.] स्वस्थ; सारसौँदो।

सुस्थता- *ना.* स्वस्थता; सारसौँदोपन।

सुस्थित- *वि.* १. सारसौँदो; स्वस्थ। २. राम्ररी बसेको; राम्रोसँग

रहेको।
सुस्थिर- *वि.* [सं.] राम्ररी स्थायित्व प्राप्त गरेको; स्थिर भएको; सुदृढ; दिगो।
सुस्वर- *ना.* [सं.] १. राम्रो किसिमको स्वर; सुमधुर आवाज। *वि.* २. सुमधुर स्वर भएको; मिठो आवाज भएको।
सुस्वरता- *ना.* १. स्वरको मधुरता; मधुर आवाजको उपस्थिति। २. ध्वनिमाधुर्य।
सुस्वाद- *ना.* [सं.] मिठो स्वाद; राम्रो स्वाद।
सुस्वादु- *वि.* खाँदा वा सुन्दा अत्यन्त मिठो लाग्ने; अत्यन्त स्वादिलो।
सुस्वास्थ्य- *ना.* [सं.] स्वास्थ्य (विनय तथा शिष्ट अर्थमा)।
सुस्वास्थ्य केन्द्र- *ना.* स्वास्थ्यनिवास।
सुहाइ- *ना.* [√ सुहाउ (+आइ)] सुहाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सुहाइनु- *अ.क्रि.* सुशोभित होइनु।
सुहाउँदो- *वि.* शोभनीय; शोभावर्धक।
सुहाउनु- *अ.क्रि.* [सं. शोभा+आउ+नु] १. कुनै आभूषण, परिधान आदिले सुशोभित हुनु। २. एक अर्कासँग बस्दा वा मिल्दा राम्रो देखिनु। ३. गरेको काम, बोलेको वचन, चलेको चाल, खाएको भोजन, लाएको लुगा आदि गर्ने, बोल्ने, चल्ने, खाने, लाउने क्रिया सुहाउँदोमिल्दो हुनु। ४. शोभा बढाउने खालको हुनु।
सुहाग- *ना.* [सं. सौभाग्य] १. दाम्पत्यको दीर्घताका लागि लगाइने सिन्दूर; सौभाग्य सिन्दूर; ऐँभात; स्वाग। २. सुहागा; स्वाग।
सुहागरात- *ना.* सौभाग्यरात्रि; मधुरात्रि पतिपत्नीले जीवनमा पहिलोपल्ट दाम्पत्यसुख प्राप्त गरेको रात; प्रेमीप्रेमिकाको प्रेमको उद्देश्य पूरा भएको प्रथम रात।
सुहागा- *ना.* सुन आदि धातु गलाउन प्रयोग गरिने एकथरी खनिज क्षार; स्वाग।
सुहारी- *ना.* [सं. सुआहार+ई] घिउतेलमा पकाइएको, मैदाको अत्यन्त पातलो पुरी; हे. स्वारी।
सुहृत- *ना.* [सं.] आफ्ना मनले खाएको मित्र; शुद्ध र निष्कपट मनोभाव भएको आत्मीय जन।
सुहृतसम्मति- *ना.* मित्रको सल्लाह।
सुहृतसम्मित- *वि.* मित्रको वचन वा सल्लाहजस्तो हितकर (वचन)।
सुहृदय- *ना.* [सं.] १. पवित्र हृदय; चोखो मन; निश्छल चित्त। *वि.* २. पवित्र हृदय भएको; चोखो मनको; निश्छल चित्तको।
सू- *ना.* [बा. बो.] पिसाप; सुसु।
सूँड- *ना.* [सं. शुण्ड] हे. सुँड।
सूकर- *ना.* [सं.] सुँगुर।
सूक्त- *वि.* [सं.] १. ज्ञान र उपदेशयुक्त। २. मिठो किसिमले भनिएको। *ना.* ३. वेदको मन्त्र वा तिनको समूह; कुनै विषयको आन्तरिक ज्ञानगरिमाले युक्त कथन; वैदिक स्तुति वा प्रार्थना।
सूक्तकार- *ना.* वैदिक सूक्तको रचयिता ऋषि।
सूक्ति- *ना.* [सं.] १. मधुर वचन; मिठो बोली। २. महान् वाणी; आप्तवचन। ३. उल्लेखनीय वा उद्धरणीय पङ्क्ति।
सूक्तिमाधुरी- *ना.* सूक्तिको मधुरता; भनाइमा रहने मिठास।
सूक्तिसङ्ग्रह- *ना.* उपदेश वा नीतिसम्बन्धी सूक्तिहरूको सँगालो; सूक्तिसङ्कलन।
सूक्तिसिन्धु- *ना.* १. मध्यकालीन नेपाली साहित्यको शृङ्गाररसप्रधान कविताहरूको एक प्रसिद्ध सङ्ग्रह।
सूक्तिसिन्धु काण्ड/सिन्धु पर्व- *ना.* उक्त 'सूक्तिसिन्धु' ग्रन्थको परिणामस्वरूप नेपाली साहित्यसंसारमा उत्पन्न काण्ड।
सूक्तिसुधा- *ना.* १. सूक्तिरूपी अमृत; अमृततुल्य सूक्ति। २. मृदुवचन; सूक्ति।
सूक्ष्म- *वि.* [सं.] १. अत्यन्त सानो; आँखाले ठम्याउन गाह्रो पर्ने। २. अति गडेर विचार गरेर मात्र निर्णय गर्न सकिने; गूढ। *ना.* ३. आध्यात्मिक दृष्टिले विचार गरिने तत्त्व। ४. अलङ्कारशास्त्रअनुसार अर्थालङ्कारको एक भेद।
सूक्ष्म जलवायु *ना.* जल र वायुसम्बन्धी सूक्ष्मतम तत्त्व; सूक्ष्म अध्ययनको विषयका रूपमा लिइएको निकै सानो परिधिको जलवायु।
सूक्ष्मता- *ना.* मसिनो वा सूक्ष्म हुने विशेषता वा गुण; मसिनोपना।
सूक्ष्मदर्शक यन्त्र- *ना.* आँखाले देख्न नसकिने वस्तुहरूलाई देखाउने यन्त्र; आँखामा टाँसेर हेर्दा अत्यन्त सूक्ष्म कुरा ठुलो आकारको देखा पर्ने एक पारदर्शक साधन; आइग्लासको अत्यन्त शक्तिशाली प्रकार; माइक्रोस्कोप; अणुवीक्षण-यन्त्र।
सूक्ष्मदृष्टि- *ना.* १. अत्यन्त मसिनो कुरा पनि देख्ने आँखा वा आँखाको शक्ति। २. अत्यन्त गहिरा कुरा ठम्याउन र निर्णय दिन सक्ने बुद्धि; बलियो अन्तर्दृष्टि।
सूक्ष्म परीक्षण- *ना.* १. कुनै विषयवस्तुको मसिनो जाँच गर्ने काम; छानबिन। २. सूक्ष्मदर्शक यन्त्रद्वारा गरिने रोगाणु आदिको परीक्षण।
सूक्ष्मवीक्षण यन्त्र- *ना.* सूक्ष्मदर्शक यन्त्र।
सूक्ष्मशरीर- *ना.* १. पाँच ज्ञानेन्द्रिय, पाँच प्राण, पाँच महाभूत एवं मन र बुद्धिसमेत सत्र तत्त्वको समूह। २. मृत्युपछि उक्त सत्र तत्त्वहरूमा मिलेको अदृश्य शरीर।
सूखा- *वि.* [सं. शुष्क] हे. सुखा।
सूचक- *वि.* [सं.] १. सूचना वा जनाउ दिने; खबर गर्ने। २. गोप्य कुरा भन्ने वा भेद खोल्ने। *ना.* ३. गुप्तचर विभागको प्रहरी; गुप्ती पुलिस। ४. नाटकको सूत्रधार। ५. सूचीकार।
सूचकपत्ती- *ना.* शैक्षणिक प्रयोजनका लागि अक्षर वा वर्ण, शब्द तथा शब्दावली लेखिएका उपयुक्त आकारका बाक्ला कागजका टुक्रा।
सूचकपत्र- *ना.* सूचना दिने उद्देश्यले लेखिएको वा प्रकाशित गरिएको कुनै पनि लिखत (सूचना, परिपत्र, इस्तिहार, विज्ञापन आदि)।
सूचकाक्षर- *ना.* सङ्क्षेपीकृत शब्द (जस्तो- पं. पण्डित, प्रा. प्राध्यापक इ.)।
सूचकाङ्क- *ना.* कुनै वस्तुको घटीबढी मूल्य बताउने लेखा वा तथ्याङ्क।
सूचना- *ना.* [सं.] १. सम्बन्धित सबैलाई केही कुरो थाहा दिने काम। २. थाहा दिनका निम्ति पठाइएको, टाँसिएको वा प्रकाशित गरिएको लिखत।
सूचना अधिकारी- *ना.* १. विभिन्न तथ्यहरूको जानकारी दिने अधिकृत; सूचना विभागको अधिकृत। २. समीक्षालयको अधिकृत।

सूचना पत्र- *ना.* सम्बन्धित व्यक्ति वा समुदायले थाहा पाऊन् भनी मुद्रित वा लिखित रूपमा दिइने जनाउ; सूचना।
सूचना पाटी- *ना.* कार्यालय, शिक्षालय आदिले आवश्यक सूचनाहरू टाँस्ने गरेको पाटी।
सूचना मन्त्रालय- *ना.* सूचना, तथ्याङ्क आदिसँग सम्बन्धित मन्त्रालय।
सूचना मन्त्री- *ना.* जनताका समस्या सरकारसमक्ष र सरकारका आँकडा जनतासमक्ष आदानप्रदान गर्ने मन्त्री; सूचनामन्त्रालयको मन्त्री।
सूचनालय- *ना.* राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय तहका जुनसुकै आवश्यक तथ्याङ्क, समाचार वा विज्ञप्तिहरू प्रसारित गर्ने र ती विषयसँग सम्बन्धित लेख, पुस्तक, पत्रपत्रिका आदिको प्रदर्शन, प्रकाशन एवं वितरण गर्ने सरकारी कार्यालय।
सूचनीय- *वि.* सूचित गर्न लायक; सूचना दिन योग्य।
सूचि- *ना.* [सं.] १. सियो। २. सुइरो। ३. खापसियो; हापसियो।
सूचिका- *ना.* १. सानो खालको सियो। २. सानो र छोटो सूची; सङ्क्षिप्त फेहरिस्त। ३. सूचना दिने काम गर्ने आइमाई; सूचक स्त्री।
सूचिकार- *ना.* हे. सूचीकार।
सूचित- *वि.* [सं.] सूचना भएको; थाहा दिइएको; विज्ञापित।
सूचित आदेश- *ना.* सूचनाका माध्यमले दिइने वा दिइएको आदेश; लिखित आज्ञा।
सूचि नियम- *ना.* [सं.] कुनै विषयलाई तालिकाबद्ध गर्ने नियम; फेहरिस्त तयार पार्ने शिल्प।
सूची- *ना.* [सं.] १. लुगाफाटो सिउने काममा प्रयोग हुने सियो; सूचि; सुई। २. कुनै वस्तुको तिखो टुप्पो; चुच्चो। ३. कुनै विषयवस्तुको विवरणतालिका; ग्रन्थ, सामान आदिको व्यवस्थित क्रमविन्यास भएको फेहरिस्त; सूचीपत्र।
सूचीकरण- *ना.* क्रम मिलाएर राख्ने वा प्रस्तुत गर्ने काम; फेहरिस्त; क्रमविन्यास।
सूचीकार- *ना.* १. लुगाफाटा सिउने व्यक्ति; लुगा सिएर पेट पाल्ने व्यक्ति; सुजिकार। २. सियोको काम गर्ने व्यक्ति; सियो बनाउने मान्छे।
सूचीपत्र- *ना.* १. कुनै वस्तुहरूको नामावली, मूल्य, प्राप्यता आदिको विवरण उल्लेख भएको पुस्तिका; तालिका; सूची। २. कुनै विषयवस्तुको सूची भएको पत्र।
सूच्य- *वि.* [सं.] १. सूचना दिनुपर्ने खालको; सूचित गर्न योग्य। *ना.* २. नाटकमा अभिनयद्वारा मञ्चन गर्न नसकिने वा अभिनय गर्न अयोग्य मानिने प्रसङ्ग वा घटनालाई संवादद्वारा प्रकट गरिने विषय।
सूच्यार्थ- *ना.* १. सूचना दिइने विषय; सूच्य प्रसङ्ग। २. व्यञ्जना शक्तिद्वारा बोध हुने अर्थ; व्यङ्ग्यद्वारा प्रकट हुने तात्पर्य। *क्रि.वि.* ३. सूचित गर्ने उद्देश्यले।
सूफ- *ना.* हे. सुफ।
सूत१- *ना.* [सं.] १. राजा आदिलाई जागा गराउनका निम्ति बिहान स्तुतिपाठ गर्ने जाति; भाट। २. सारथि; रथको नियन्ता। ३. क्षत्रिय पुरुष र ब्राह्मण जातिकी स्त्रीबाट जन्मिएको सन्तान। *वि.* ४. जन्मेको; पैदा भएको।
सूत२- *ना.* हे. सुत२।
सूतक- *ना.* [सं.] १. बालक पैदा हुँदा र ग्रहण लाग्दा लाग्ने सुत्केरो; जन्मको आशौच। २. जन्मेको बच्चो; पैदा भएको शिशु।
सूतकाशौच- *ना.* आफ्ना कुलमा बच्चा जन्मनाले पर्ने सूतक; जन्मसूतक; सुत्केरो।
सूतिका- *ना.* [सं.] १. भर्खरै प्रसूति भएकी स्त्री; भर्खरैकी सुत्केरी; आली सुत्केरी। २. बालकको तिथि, मिति, घडी, पला आदि टिपिएको कागत; टिप्पन।
सूतिकागार- *ना.* सूतिकागृह।
सूतिका गृह- *ना.* सुत्केरी आइमाई बस्ने ठाउँ (घर वा कोठी); सूतिकागार।
सूतिका वात/वायु- *ना.* १. गर्भिणी नारीको प्रसवावस्थामा गर्भ पैदा हुन प्रेरणा गर्ने वायु; प्रसववायु। २. सुत्केरी आइमाईको पेट गडबडाउने वायुरोग।
सूती- *ना.* हे. सुती।
सूत्र- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुबाट तयार भएको तन्तु; धागो। २. जनै; यज्ञोपवीत; ब्रह्मसूत्र। ३. व्याकरण, दर्शन, गणित, विज्ञान आदिका नियमलाई छोटकरीमा बोध गराउने बीजगणितात्मक पद्धति; उक्त पद्धतिका लागि प्रयोग गरिने शब्दसङ्केत वा वाक्यसङ्केत; बीज; फर्मुला। ४. कुनै विश्वस्त र गुप्त खबर। ५. सुराक, ठूलो घटना, षड्यन्त्र आदि कुराहरू पत्ता लगाउने सहायक साधन; सुइँको। ६. कुनै उपाय; जुक्ती; किल्ली; कडी। ७. कुनै विषयको दफा वा आधारभूत बुँदा। ८. वास्तु तथा मूर्तिकलाअनुसार अङ्गुलको नौ गुना बराबरको नापो; नौ इन्चको नापो।
सूत्रकार- *ना.* १. सङ्क्षिप्त तर सारगर्भित वाक्यहरूको सूत्र तयार गर्ने आचार्य; सूत्रका प्रणेता। २. सुत वा धागो तयार गर्ने व्यक्ति।
सूत्रण- *ना.* सूत्र तयार गर्ने काम; सूत्र बाँध्ने काम।
सूत्रधार- *ना.* १. शास्त्रीय नाटकहरूमा रङ्गमञ्चको आन्तरिक व्यवस्था मिलाउने प्रधान नट। २. प्राचीन नेपालको न्याय-प्रशासनअन्तर्गत न्यायविभागको हालीमुहाली आफ्नै हातमा राख्ने मुख्य व्यक्ति; न्यायिक अधिकृत।
सूत्रपात- *ना.* १. कार्यको वा घटनाको प्रारम्भिक थालनी। २. घर, बङ्गला आदि बनाउँदा जग्गाको नापनक्सा तयार गर्नका निम्ति नाप्ने टेप, फित्ता वा डोरी जमिनमा फैलाउने काम। ३. प्रारम्भ; मूल। उठान। ४. प्रादुर्भाव।
सूत्रपिटक- *ना.* बुद्ध धर्मका दीर्घ, मध्यम, संयुक्त, एकोत्तर र क्षुद्रकसमेत पाँच निकायका सूत्रहरूको सङ्कलन; सूत्रहरूको पेटारो।
सूत्र सञ्चालक- *ना.* गुप्त रूपले घटना, कार्य आदिका सूत्र र युक्तिहरूको सञ्चालन गर्ने राजनीतिक व्यक्ति; दुरभिसन्धिक।
सूत्री- *वि.* सङ्ख्या, नाम, विशेषण आदि शब्दका सूत्रसम्बन्धी अर्थ जनाउने शब्द (जस्तै- दीर्घसूत्री, पञ्चसूत्री इ.)।

सूत्रीय- *वि.* १. सङ्ख्यावाचक शब्दका उत्तरपदस्वरूप प्रयोग भई विशेषण जनाउने शब्द; सूत्रसम्बन्धी (जस्तै- दश सूत्रीय, चौध सूत्रीय आदि)। २. कुनै विद्वान्ले प्रणयन गरेका सूत्रसँग सम्बन्धित।
सूधो- *वि.* हे. सुधो।
सूनसान- *ना.* हे. सुनसान।
सूप- *ना.* [सं.] १. पकाएर खान तयार पारिएको दाल। २. दाल, तरकारी, मास, गेडागुडी आदि खानेकुराको झोल; रस।
सूपकार- *ना.* भान्छे; पाचक।
सूपकारिता- *ना.* १. पाकशिल्प; पकाउने गुण; भान्सेको विशेषता। २. सूप बनाउने शिल्प।
सूपशास्त्र- *ना.* पाकशास्त्र।
सूपो- *ना.* हे. सुपो।
सूरो- *वि.* हे. सुरो।
सूर्य- *ना.* [सं.] १. दिनमा आकाशमा देखिएर प्रकाश र ताप दिने; ज्योतिषशास्त्रले ग्रह तर ज्योतिषविज्ञानले तारा मानेको, बाह्य अन्तरिक्षको एक बल्दो लोक; घाम; बेला; सुर्जे। २. ज्योतिषशास्त्रअनुसार नौवटा ग्रहमध्येको पहिलो ग्रह। ३. पृथ्वी, मङ्गल, बुध आदि ग्रहहरूद्वारा परिक्रमा गरिने एक विशाल तेजपुञ्ज।
सूर्यकपाली- *ना.* दिनमा घाम छउन्जेल दाहिनेपट्टिको आधा कपाल दुख्ने रोग; अधकपाली; अधाहा।
सूर्यकान्त- १. किरण छिर्दा एकै ठाउँमा केन्द्रीभूत हुन जाने हुनाले सो किरण कुनै वस्तुमा पर्दा आगोसमेत पैदा हुन सक्ने, काँचको साधन। २. स्फटिक।
सूर्यग्रह- *ना.* १. ज्योतिषशास्त्रका अनुसार सूर्य। २. सूर्य अनिष्टकारी हुँदा लाग्ने ग्रहदशा।
सूर्यग्रहण- *ना.* १. औंसीका दिनमा सूर्यमा चन्द्रमाले ढाक्दा देखिने अँध्यारो टाटो; सूर्यकै रेखामनि चन्द्रमा र चन्द्रमाका मनि राहु (छाया वा टाटो) पर्न गई सूर्यमा सो छाया परेको समय; सूर्यखग्रास। २. उक्त समयमा गरिने धार्मिक विधि।
सूर्यनारायण- *ना.* घाम; घामदेउता; सूर्यदेव।
सूर्यपथ- *ना.* पृथ्वीको घुमाइले गर्दा सूर्य हिँडे झैँ देखिने मकररेखाबिचको मार्ग।
सूर्यपाक- *वि.* घाममा सुकाएर तयार पारिएको (औषधी इ.)।
सूर्यपुराण- *ना.* सूर्यको महात्म्यको वर्णन गर्ने पुस्तक।
सूर्यफूल- *ना.* घाम लाग्दा फुल्ने र घाम अस्ताउँदा लुत्रुक्क परेर खुम्चने, रातो डाँठ र अमलाका जत्रा मसिना पात हुने रातो, प्याजी, पहेँलो आदि रङको फूल।
सूर्यमणि- *ना.* ज्यादै टल्कने, एक पुराकथात्मक मणि।
सूर्यमण्डल- *ना.* १. सूर्यको वरिपरि देखिने तेजिलो बिम्ब वा घेरो। २. सूर्य, तारा र ग्रहहरूको परिवार।
सूर्यमुखी- *ना.* १. सूर्यतिर फर्केर फुल्ने, सूर्य छेकिँदा ओइलाएजस्तो भई खुम्चिने एक जातको फूल; अजम्बरी। २. घामको किरणमा आगो पार्ने एक प्रकारको काँच। ३. सूर्यकान्त मणि।
सूर्यवंश- *ना.* पुराण आदिका अनुसार विवस्वान् नामका सूर्य र तिनकी पत्नी संज्ञाद्वारा उत्पन्न वैवस्वत मनुले पत्नी श्रद्धातिरबाट जन्माएका सन्तानको वंश; इक्ष्वाकु, निमि आदि राजकुल।
सूर्यवंशी/वंशीय- *वि.* सूर्यवंशसँग सम्बन्धित; सूर्यवंशको।
सूर्यविनायक- *ना.* काठमाडौँ उपत्यकामा भक्तपुर नगरका दक्षिणतर्फ स्थित एक प्रसिद्ध गणेश; नेपाल खाल्टाका चार विनायकमध्ये एक।
सूर्यशक्ति- *ना.* सूर्यको तापबाट उत्पन्न हुने शक्ति; सौर इन्धनबाट प्राप्त हुने शक्ति; सौर मण्डलबाट उत्पन्न हुने बल; सौर शक्ति।
सूर्यसुता- *ना.* यमुना नदी।
सूर्यस्नान- *ना.* सूर्यका किरणले सम्पूर्ण शरीरमा छुने गरी खुला ठाउँमा बसेर घाम ताप्ने काम; आतपस्नान।
सूर्यास्त- *ना.* दिन समाप्त भएर सूर्य अस्ताउने काम; घाम डुब्ने काम; बेलबुडाइ; घामडुबाइ।
सूर्योदय- *ना.* बिहान सूर्य उदाउने काम; घामझुल्को; घामझुल्काइ।
सूर्योन्मुख- *वि.* १. सूर्यको सम्मुख खडा भएर वा सूर्यलाई हेरी अर्पण गरिने (सामग्री, उपचार)। २. सूर्यलाई सामु पारी बसेर सूर्यका माध्यमबाट गरिने (उपचार, स्वास्थ्योपचार)।
सूर्योपासक- *ना.* सूर्यको उपासना गर्ने भक्तजन; सूर्यपूजक व्यक्ति।
सूर्योपासना- *ना.* १. सूर्यको पूजा, जप, अर्चना, आराधना आदि; सूर्यको भक्ति। २. सूर्यको पूजा गर्ने सम्प्रदाय। ३. उक्त पूजाको विधि।
सूल- *ना.* [सं. शूल] १. शूल; पीडा; व्यथा। २. पेट दुख्ने रोग।
सूली१- *ना.* हे. सुली२।
सूली२- *ना.* हे. सुली२।
सृजना- *ना.* [सं. सृजन] कुनै वस्तु वा कृतिको आविष्कार; सिर्जना; सृष्टि; रचना।
सृजनात्मक- *वि.* [सं.] रचनासम्बन्धी; रचना गर्ने; रचनाको; रचनात्मक।
सृजनात्मकता- *ना.* रचनासम्बन्धी गुण; उत्पादनक्षमता; उत्पादनशीलता।
सृजनात्मक शक्ति- *ना.* कुनै कृति वा वस्तु सिर्जना गर्न सक्ने प्रतिभा; सिर्जना गर्ने क्षमता।
सृष्टि- *ना.* [सं.] १. बनाउने वा पैदा गर्ने काम; सिर्जना। २. उत्पत्ति; जन्म; पैदा। ३. संसारको रचना; विश्वको उत्पत्ति। ४. सम्पूर्ण भौतिक जगत्; चराचर; विश्व; संसार; ब्रह्माण्ड।
सृष्टिकर्ता- *ना.* १. कुनै कुराको सिर्जना गर्ने तत्त्व वा व्यक्ति। २. संसारको सिर्जना गर्ने तत्त्व। ३. ब्रह्मा; प्रजापिता।
सृष्टिविज्ञान- *ना.* भौतिक जगत्का सम्पूर्ण वस्तुहरूको सृष्टि, विकास आदिको विवेचना र विश्लेषण गरिएको शास्त्र; सृष्टिसँग सम्बन्धित विद्या।
सृष्टिविद्या- *ना.* सृष्टिविज्ञान।
सेँध- *ना.* [सं. सुरन्ध्र] चोरले घर फोर्नका लागि घरका गारामा वा जगमा पारेको प्वाल।
सेउ- *ना.* [स्याखु] पातले छोपिएको घुम; ओतो; छल्लो।
सेउली- *ना.* १. बिहा, व्रतबन्ध वा अन्य शुभ कार्यका निम्ति तयार गरिने पैयुँ, सिमाली, शमी आदिका पातीसहितका ससाना हाँगा।

२. धामीले जोखना हेर्दा र मन्त्र पढेर झारफुक गर्दा हातमा लिने स्याउलो।
सेउलो- *ना.* छाप्रो हाल्न, सोत्तर ओछ्याउन वा अरू कुनै प्रयोजनले काटिएको, रुखको हरियो डालो; स्याउलो।
सेक्नु- *स.क्रि.* [सं. सेचन] १. कुनै वस्तु वा शरीरको कुनै अङ्गमा आगाको तातो पर्न दिनु। २. पोल्नु; सेकाउनु; तताउनु। ३. एक वस्तुद्वारा अर्को वस्तुमा तापसङ्क्रमण गराउनु। ४. सह्यारसुसार गर्नु; हेरचाह गर्नु। ५. बदमासी गर्नेलाई पिट्नु वा ठटाउनु। ६. घाम आदिले पोलेर कष्ट दिनु। ७. टुट्टा वा नोक्सान पार्नु; खती गर्नु। ८. पानी छर्कनु; अभिषेक गर्नु।
सेक- *ना.* [सेक्+अ] १. सूक्ष्म रूपले जलको वा तेजको प्रभाव अङ्गमा पर्ने काम। २. आगो, हावा, घाम आदिमा कुनै वस्तु तताउने वा पकाउने काम; सेक्ने काम। ३. कुनै तातो वस्तुद्वारा कुनै अङ्गलाई सेकताप गर्ने काम; सेकाइ।
सेकताप- *ना.* १. सेकेर तातो पार्ने काम; तताउने काम। २. सेक्ने र तताउने काम; घाम, आगो आदिका तापबाट सेकाउने काम। ३. सह्यारसम्भार; सेवाटहल।
सेकसाक- *ना.* सेक्नेवर्ने काम।
सेकरिन- *ना.* [अङ्.] चिनी जस्तै गुलियो तर मधुमेहका रोगीले खाँदा केही बिगार नगर्ने एक पदार्थ।
सेकाइ- *ना.* [√ सेक (+आइ)] सेक्ने किसिम, क्रिया वा भाव।
सेकाइनु- *क.क्रि.* १. सेक्ने काम गरिनु; तताइनु। २. बदमासी गर्ने फटाहालाई सजाय दिइनु; यातना दिइनु।
सेकाउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* १. ताप, राप वा आगोमा राखेर तताउनु वा पोल्नु; त्यसरी तताउनु वा पोल्न लाउनु। २. सास्ती दिनु वा दिलाउनु।
सेकिनु- *क.क्रि.* सेकाइ पूरा गरिनु; सेकाइनु।
सेकी- *ना.* [सं. शेष+ई] १. शेष। २. जुठोपुरो; बाँकीसेकी।
सेकुवा- *वि.* [सं. सेक्+उवा] १. आगो, बिजुली आदिमा सेकाएर तयार पारिएको, नुन, मरमसला आदिमा मली रापमा सेकाइएको (माछा, मासु आदि)। *ना.* २. सेकेर खान तयार पारिएको माछा वा मासु।
सेकेन्ड- *ना.* [अङ्.] १. मिनेटभन्दा कम अवधिका समयको एकाइ; मिनेटको साठीऔँ अंश। *वि.* २. दोस्रो दर्जाको; मध्यम खालको।
सेक्रेटरी- *ना.* [अङ्.] १. सचिव। २. मन्त्री।
सेक्रेटेरियट- *ना.* सचिवालय।
सेक्सन- *ना.* [अङ्.] कुनै वस्तु वा कार्यक्षेत्रको विभाग; फाँट; शाखा।
सेक्सन अफिसर- *ना.* फाँटवाला हाकिम; शाखा-अधिकृत।
सेख- *ना.* [सं. शेष] १. कुनै विषय वा वस्तुको अवशेष; उबार; बाँकी। २. मृत्यु; मरण (उदा.- बाबुको सेखपछि छोरो घरको मालिक हुन्छ।)। ३. पैतृक सम्पत्ति; अंश।
सेखपछि- *क्रि.वि.* मृत्युउप्रान्त; शेषपछि।
सेखासेख- *ना.* [सं. सेख+सेख] १. परस्परको प्रतिद्वन्द्विता; होडबाजी। २. एकअर्कामा तँ वीर कि म वीर भनेर चम्किने काम; तुजुक।
सेखी- *ना.* [फा. शेखी] १. आफैं मात्र ठुलो, राम्रो, योग्य आदि भएको देखाउने अहंभाव। २. त्यसरी कसैसँग जोरी खोज्ने वा फुर्ती देखाउने काम; अभिमान; घमन्ड; तुजुक। ३. व्यर्थको रबाफ वा ढाँचा।
सेखीबाज- *वि.* सेखी गर्ने; घमन्डी।
सेखीवाल- *वि.* सेखी भएको; सेखी गर्ने; तुजुकवाला।
सेचक- *वि.* [सं.] पानी छर्कने; सिञ्चन गर्ने; अभिषेक गर्ने।
सेचन- *ना.* [सं.] १. तरल वस्तुको छर्काइ; छिटाछिटा छर्कने काम। २. मन्त्र-उच्चारणका साथै पवित्र जल छर्कने धार्मिक कार्य; अभिषेक। ३. पानीद्वारा गरिने सिँचाइ। ४. पुरुष र स्त्रीका सम्भोगक्रियामा प्रजननशील जीवाणुकोषको संयोग हुने प्रक्रिया।
सेज- *ना.* [सं. शय्या > प्रा. सज्जा] बिछ्यौना; शय्या; ओछ्यान।
सेट्नु- *स.क्रि.* [सिटो+नु] कुनै वस्तुलाई मिल्दोजुल्दो बनाउन ठोक्नु; कुनै व्यक्तिलाई अनुशासित हुन बाध्य तुल्याउनु; सिट्नु।
सेट- *ना.* [अङ्.] समानधर्मी काममा आउने वस्तुहरूको समुदाय; एकै प्रयोजनमा एकअर्काका पूरक भई आउने अनेकौं वस्तुको समुदाय; बाना।
सेटलमेन्ट अफिसर- *ना.* [अङ्.] तत्कालीन श्री ५ को सरकार सर्भे विभागअन्तर्गत जग्गा नापजाँच गराउने नापीगोस्वाराको मुख्य हाकिम।
सेटाइ- *ना.* [√ सेट (+आइ)] सेट्ने क्रियाप्रक्रिया।
सेटाइनु- *प्रे.क्रि./स.क्रि.* सेटेर अनुशासित तुल्याइनु।
सेटाउनु- *प्रे.क्रि.* सेटेर अनुशासित तुल्याउनु।
सेटिनु- *क.क्रि.* सेटाइद्वारा अनुशासित पारिनु।
सेठ- *ना.* [सं. श्रेष्ठ] १. धनाढ्य व्यक्ति; धनधान्यले पूर्ण भएको मान्छे; महाजन। २. ठालु; प्रतिष्ठा कमाएको व्यक्ति।
सेठ साहुकार- *ना.* माथिल्ला तहका व्यापारी महाजन।
सेठानी- *ना.* १. सेठकी पत्नी; सेठकी स्त्री। २. धनाढ्य आइमाई।
सेठिनी- *ना.* सेठानी।
सेड- *ना.* [अङ्.] *ना.* १. बस, कार, मोटरसाइकल आदि यानलाई घाम, पानीबाट जोगाउन बनाइएको ओतसहितको स्ट्यान्ड; छायासहितको यानबिसौनी। २. घाम, पानी, हावा आदि छल्ने साधन; ओत वा ओड।
सेडा- *ना.* [अङ्.] केन्द्रीय आर्थिक विकास तथा प्रशिक्षण केन्द्रको सङ्क्षिप्त रूप (सेन्ट्रल इकोनोमिक डेभलपभेन्ट एसोसिएसन)।
सेताम्मे- *वि.* [सं. श्वेत+अम्मय > अम्म] १. फुटेर, छरिएर, फुलेर वा फैलिएर सबैतिर सेतैसेतो भएको (कपास, काँस, सिमल, केश आदि)। *ना.* २. त्यसरी व्याप्त भएको सेतो दृश्यावली। *क्रि.वि.* ३. सेतोपनले ढाक्ने वा छोप्ने गरी। (उदा.- रामको कपाल कम उमेरमै सेताम्मे भइसक्यो)।
सेती- *ना.* [सेतो+ई] १. नेपालको कर्णालीप्रदेशमा पर्ने एक प्रसिद्ध नदी। २. गण्डकी अञ्चलमा माछापुच्छ्रे हिमालको काखबाट पोखरा उपत्यका हुँदै गण्डकीमा मिल्न पुग्ने एक नदी। *वि.* ३. सेतो वर्णकी (स्त्री); गोरी।
सेती अञ्चल- *ना.* नेपालका चौध अञ्चलमध्ये पूर्वको मेची अञ्चलदेखि गणना गर्दा तेह्रौंमा पर्ने एक अञ्चल।

सेतीगेडी- *ना.* लालगेडी जस्तै तर सेतो रङको गेडा फल्ने एक लहरो; त्यसै लहराको फल।

सेतीबेनी- *ना.* नेपालको पर्वत जिल्लामा पर्ने कालीगण्डकी र सेती नदीको सङ्गमस्थल; सेती दोभान।

सेतीमकै- *ना.* सेतो रङका गेडा फल्ने मकै।

सेतीमाटी- *ना.* १. घर पोत्ने काममा प्रयोग हुने माटो; कमेरो। २. कमेरे माटो भएको ठाउँ।

सेतु- *ना.* [सं.] १. खोलानाला आदि पार गर्न वल्ला तीरदेखि पल्ला तीरसम्म, सिमेन्ट, फलाम, काठ आदिका साधनबाट बनाइएको साँगु; साँघु; पुल। २. पुलेसो।

सेतुबन्ध- *ना.* १. पुल बनाउने काम; सेतु बाँध्ने काम। २. भारतको रामेश्वरम् भन्ने ठाउँमा लङ्का जानका निम्ति समुद्रमा रामचन्द्रले निर्माण गरेको भनी पुराणमा वर्णित एक पुल। ३. रामायणका अनुसार उक्त पुल बनाउँदाको अभियान। ४. उक्त पुलको निर्माणसँग सम्बन्धित रामायणको अंश।

सेतो- *ना.* [सं. श्वेत] १. दुध, कमेरो, चुन आदिको जस्तो रङ; श्वेत। *वि.* २. उक्त रङको।

सेतो आतङ्क- *ना.* १. अश्वेत जातिउपर श्वेत जातिले गरेको आतङ्क। २. प्रगतिवादी विचारकहरूका दृष्टिमा वर्तमान युगमा ध्रुवीकरणको विकासमा पश्चिमी राष्ट्रहरूले खेलेको गलत भूमिका।

सेतो कुश- *ना.* कुशका भेदमध्ये सेतो जातको कुश; श्वेतकुश।

सेतो खयर- *ना.* रातो र सेतो रङ्ग निस्कने दुई खालका खयरमध्ये पानमा हालिने चाहिँ खयर; श्वेतखदिर।।

सेतो गायो- *ना.* सेतो पित्त आउने रोग; अमल पित्तको रोग।

सेतो गिद्ध- *ना.* गिद्धको सेतो प्रकार।

सेतो चना- *ना.* ठुलो जातको चना; काबुली चना।

सेतो चुल्सी- *ना.* झन्डै एक सेन्टिमिटरसम्म उँचाइको, गाँठेगुँठे काण्ड हुने, सेतो फूल फुल्ने, आयुर्वेदका अनुसार बच्चाबच्चीका मुखमा घाउखटिरा आउँदा धुलो बनाएर प्रयोग गरिने वनस्पतिविशेष।

सेतो जाई- *ना.* चैतवैशाखमा सेता रङ्गका, जाईका आकारको फूल फुल्ने, सुगन्धित बास्ना आउने एक जातको लहरो; त्यसैको फूल।

सेतो ठाडे- *ना.* १. सेतो भावको एक जातको धान। २. त्यसै धानको चामल।

सेतो ढुकुर- *ना.* चुच्चो र खुट्टामा रातो रङ भई बाँकी जिउ सेतो हुने एक थरी ढुकुर।

सेतो तित्रो- *ना.* सेतो रङको तित्रो चरो।

सेतो दुबो- *ना.* बन्सोका आकारका सेता पात हुने, फूल नफुल्ने एक थरी बगैंचे झार।

सेतो दुमी- *ना.* सेतोसेतो दाग देखिने एक प्रकारको चर्मरोग; पाण्डुरोगको एक भेद।

सेतो भन्टा- *ना.* प्याजी रङ्गको फूल फुल्ने र सेतो रङको फल फल्ने भन्टा।

सेतो भालु- *ना.* उत्तरको ध्रुवीय प्रदेशका हिउँमा हुने, सेतो रङको भालु; ध्रुवीय प्रदेशमा पाइने विशेष किसिमको प्रसिद्ध भालु।

सेतो भिँडा- *ना.* सेतो भन्टा।

सेतो मरिच- *ना.* मरिचको कालो र सेतो भेदमध्ये कालोभन्दा बढी गुणकारी मानिने र नचाउरिने, उज्जर रङको दाना हुने मरिच।

सेतो रुदिलो- *ना.* सेतो फूल फुल्ने रुदिलो वृक्ष।

सेतो सतीबयर- *ना.* उज्जर रङका दाना फल्ने सतीबयर।

सेतो सिमाली- *ना.* सेता दाना फल्ने एक जातको सिमी।

सेना- *ना.* [सं.] युद्ध, शान्तिसुरक्षा आदिका निम्ति तालिम दिई तैनाथ गरिएका सशस्त्र सैनिक जवानको समुदाय; फौज; पल्टन।

सेनाध्यक्ष- *ना.* जल, स्थल, वायु आदि सेनाको प्रमुख; प्रधान सेनापति।

सेनानायक- *ना.* १. सेनाका कुनै एक गुल्मको नायक; गणनायक। २. सेनाध्यक्ष।

सेनानिवेश- *ना.* आवासीय प्रबन्धसहित सेना रहने ठाउँ; ब्यारेक; सैनिक छाउनी।

सेनानी- *ना.* सेनाको उच्च अधिकृत पद वा दर्जा; गणनायक (मेजर)।

सेनापति- *ना.* सेनाका कुनै गुल्मको प्रमुख; सेनानायक।

सेनापत्य- *ना.* सेनापतिको पद वा दायित्व।

सेनाबेना/मेना- *ना.* १. कुनै वीर पुरुष वा देवताका प्रमुख सैनिक, सामान्य सिपाही, वाहन आदिको समूह। २. आश्रित व्यक्तिहरूको समुदाय; स्यानब्यान।

सेनावास- *ना.* सैनिक निवास; छाउनी।

सेनारहित- *वि.* सैनिक व्यवस्था विनाको; विनासेनाको (व्यवस्था वा राजनीति)।

सेना सौभाग्य भास्कर- *ना.* कुनै रणक्षेत्रमा शत्रुसँग देशको शान्तिसुरक्षाका निम्ति बहादुरीसाथ लड्ने नेपाली सेनाका अधिकृत जवानलाई प्रदान गर्ने गरिएको पदक।

सेन्ट१- *ना.* [अङ्.] १. सुगन्धित बास्ना आउने तरल पदार्थ। २. पानीरूपमा हुने अत्तर। ३. राम्रो बास्ना।

सेन्ट२- *ना.* [अङ्.] बेलाइतको कम मूल्यको मुद्रा।

सेन्टर- *ना.* [अङ्.] १. मध्य स्थान; केन्द्रीय भाग; केन्द्र। २. कुनै परीक्षा वा काम हुनका निम्ति तोकिएको ठाउँ; अखाडा; गौँडा; घाट।

सेन्टरी- *ना.* १. पालोमा तैनाथ गरिएको प्रहरी। २. पाले।

सेन्ट्रल- *वि.* [अङ्.] केन्द्रको; केन्द्रतहमा रहने; केन्द्रीय (जस्तो- सेन्ट्रल जेल = केन्द्रीय कारागार)।

सेन्सर- *ना.* [अङ्.] १. पत्र, पत्रिका, सूचना, चलचित्र, पुस्तक, विज्ञापन आदि विषयमा कुनै आपत्तिजनक कुरा भएनभएको जाँच्ने कार्य। २. अभिव्यक्ति, प्रकाशन, प्रचार आदिमा सरकारद्वारा लगाइने प्रतिबन्ध।

सेन्सर बोर्ड- *ना.* सेन्सर गर्ने जिम्मेदारी भएको समिति।

सेप्नु- *क्रि.वि.* [सं. सिक्त] १. धागो, दाम्लो आदिलाई पानी लगाई खुब घोट्दै बाट्दै गरी नफुक्ने बनाउनु। २. ठिक हिसाबले काम नगर्नेलाई ऐँचमा राख्नु; सेट्नु। ३. ढेस्सिनु। ४. दबाएर राख्नु; उठ्न नदिनु। ५. छेडपेच गर्नु; व्यङ्ग्य प्रहार गर्नु।

सेप१- *ना.* १. रुख, कान्ला आदिको छाया पर्ने ठाउँ; सेपिलो ठाउँ।

२. ओसिलो जमिन; चिस्यान ठाउँ।

सेप$_{२}$- *ना.* गाईवस्तुको सा आउँदा सुतमा देखिने तथा भाले खोज्न चटारिएको सङ्केत मिल्ने, राल जस्तै सेतो तरल पदार्थ; सेफ; पशुको रज।

सेपाइ- *ना.* [√ सेप् (+आइ)] सेप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सेपाइनु- *क.क्रि.* सेप्न लाइनु।

सेपाउनु- *प्रे.क्रि.* सेप्न लाउनु।

सेपिनु- *क.क्रि.* सेप्ने काम गरिनु; सेपाइमा पारिनु।

सेपिलो- *वि.* [सेप+इलो] कान्ला, रुख आदिका सेपले पहार लाग्न नपाउने; ओसिलो; सर्दी लाग्ने; चिसो।

सेपे- *ना.* [सेप+ए] काठको सानो सन्दुस; बाकस।

सेप्टी$_{१}$- *ना.* [अ.मू. स्याप्+टी] १. दुब्ला गाला। २. गाला (उपेक्षार्थमा)। ३. दुब्लाउँदा गालाका दुवैतर्फ देखिने खाल्टो।

सेप्टी$_{२}$- *ना.* [अङ्.] १. दौरा, सुरुवाल, बर्को आदिका किनारमा जोडी सिइने कपडाको सानो पेटी; सन्जाप; पाटी। ३. घरका झ्यालढोका, खट्प्वाल आदिमा लगाइने सानो काठ। ३. गारोको तलो छाप्ने ठाउँमा भित्र र बाहिर वारपार हुने किसिमले राखिने लामो काठ; सेप्री; लिन्टल।

सेप्टी पिन- *ना.* कपडा, कपाल आदि वस्तुलाई सुरक्षित ढङ्गले राख्न र मिलाउन काम लाग्ने खास प्रकारको सियो।

सेप्टी रेजर- *ना.* दाह्री आदि काट्ने ब्लेडलाई सुरक्षित किसिमले जड्न मिल्ने खास प्रकारको छुरा।

सेप्रिनु- *अ.क्रि.* [सेप्रो+इ+नु] सेप्रो वा डाम्रो हुनु; स्याप्प पर्नु।

सेप्री- *ना.* [अङ्. सेफ्टी] गाराको सुरक्षाका लागि जडिने काठ; सेप्टी।

सेप्रो- *वि.* [अ.मू. स्याप्+रो] भित्रपट्टि दह्रो र गुदीदार नहुनाले सुकेर स्याप्प्याक्क परेको; चाउरी परेको; स्याप्प परेको।

सेप्याइ- *ना.* [√ सेप्रि (+याइ)] १. सेप्रिने क्रिया वा प्रक्रिया। [सेप्याउ+आइ] २. सेप्याउने क्रियाप्रक्रिया।

सेप्याइनु- *क.क्रि.* सेप्रो पारिनु।

सेप्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* सेप्रो पार्नु; सेप्रो पार्न लाउनु।

सेप्याहट- *ना.* सेप्याइ।

सेफ$_{१}$- *ना.* [अङ्.] घर, दोकान, ब्याङ्क आदिका दामी भण्डारमा सुन-चाँदी, धनमाल आदि दामी वस्तु सुरक्षित राख्ने काममा व्यवहार गरिने मोटो फलामको दराज वा बाकस (तिजोरी)।

सेफ$_{२}$- *ना.* [सं.] १. पुरुषजातिको जननेन्द्रिय; लिङ्ग। २. सेप।

सेफा- *ना.* [नेफाको अनु. द्वि.] फरियाको गज छोटो भएका खन्डमा नेफा र सारीका बिचमा गाँसिने लामो कपडा; फरियाकै रङ्ग र बुट्टाका किसिमको धरो।

सेम- *ना.* [भो.ब. सिङ] आगो बाल्ने कामका लागि तयार गरिएका काठका टुक्रा; दाउरा।

सेमिनार-[जर्म.] कुनै विषयका बारेमा सामूहिक रूपले गरिने छलफल; विचार-सङ्गोष्ठी।

सेयर- *ना.* [अङ्. शेयर] कुनै साझा व्यापारमा लगाइएका सम्पत्तिको भाग वा हिस्सा; साझेदारी।

सेयर धनी- *ना.* सेयरको मालिक; साझेदार।

सेयर होल्डर- *ना.* सेयर लिने व्यक्ति; सेयरधनी; साझेदार।

सेर्नु- *स.क्रि.* [सं. क्षरण] काट्ने हतियारले चट्ट नछिनाई बिस्तारै घसेर काट्नु; रेट्नु।

सेर$_{१}$- *ना.* [सं.] पुरानो प्रणालीको तौलमा मनको चालीसौँ भाग; असी तोला तौलको परिमाण।

सेर$_{२}$- *ना.* [फा. शेर] १. सिंह। २. वीर पुरुष; बहादुर मानिस।

सेर$_{३}$- *ना.* [फा. शेर] १. दुई पङ्क्तिमा कुनै भावको पूर्णता आउने गरी लेखिने एक प्रकारको फारसी वा उर्दू कविता।

सेर$_{४}$- *ना.* [सेल] नेपालको पश्चिमी भेकमा मही फटाई बनाइने एक प्रकारको रोटी।

सेरबानी- *ना.* [फा. शेरबानी] घाँटी टम्म हुने र फेर घुँडासम्म आउने, ओभरकोटका छाँटको बाहिरी पोसाक।

सेरा$_{१}$- *ना.* [फा. सेराब] १. सिमसार परेको र फाँटिलो खेत; चिस्यान जमिन। २. राजारजौटाहरूले आफैँ रोपाइँ गरी धान कमाउने खेत; राजाको खेती। ३. ठुलो खेत; माणी खेत।

सेरा$_{२}$- *वि.* [फा. शेर] धनको जगरसेठ; ठुलो धनी।

सेराइ- *ना.* [सेर् (+आइ)] सेर्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

सेराइनु- *क.क्रि.* सेर्न लाइनु; सेरिने तुल्याइनु।

सेराउनु- *प्रे.क्रि.* सेर्न लाउनु; रेटाउनु।

सेरालो- *ना.* [सेरा+लो] सेराको रेखदेख गर्ने प्रमुख कर्मचारी; कम्तिया।

सेराहट- *ना.* [सेर्+आहट] १. सेराइ। २. शोषण; ठगी।

सेराहा- *वि.* [सेर्+आहा] १. सेर्ने काम गर्ने। २. शोषक; ठग।

सेरिनु- *क.क्रि.* [सेर्+इ+नु] सेर्ने काम गरिनु; रेटिनु।

सेरेन्जा- *ना.* [धिमा.] गजाले रेटेर बजाइने, चारवटा तार हुने, सारङ्गीजस्तो तारबाजा।

सेरोफेरो- *ना.* [सेरो+फेरो] १. कुनै जग्गाजमिन, घरघडेरी आदिका हाताभित्र पर्ने सबै ठाउँ; कुनै जग्गा, जमिनको वरिपरिको भाग। *क्रि.वि.* २. सर्वत्र; चारैतिर।

सेर्पा- *ना.* [भो.ब.] हिमाली वर्गको एक नेपाली जाति; स्यार्बा।

सेर्पाली- *ना.* १. सेर्पा जातिले गाउने गीत; लोकगीतको एक भाका। २. सेर्पा जातिको भाषा। *वि.* ३. सेर्पासम्बन्धी; सेर्पाको।

सेर्बानी- *ना.* [फा. शेरवानी] सेरबानी कोट।

सेर्मा- *ना.* [तिब्ब. सेर् (=सुन)+मा] १. पाखो जमिनमा लाग्ने सरकारी पोत; जग्गाको तिरो। २. लिम्बू जातिको एक थर।

सेल्नु- *स.क्रि.* [सं. शीलन] छेड्नु; छेडेर उन्नु; सेला पार्नु।

सेल- *ना.* [√ सेल्+अ] धानका चामलको पिठोमा दाउन र गुलियो मिलाई पानीमा रयालेर ताई आदिमा तातेको घिउतेलमा रिङ आकारको पारेर बनाइने रोटी; घुमाउने रोटी; जेब्रे।

सेला- *ना.* [सेल्+आ] सेलेर सुकाएको वा सुकाउन झुन्ड्याएको मासु।

सेलाइ- *ना.* [√ सेल् (+आइ)] १. सेल्ने वा उन्ने क्रियाप्रक्रिया। [सेलाउ+आइ] २. सेलाउने वा चिसो हुने किसिम, क्रिया वा भाव।

सेलाइनु- *अ.क्रि.* १. सेलाउने हुनु; चिसिनु। *क.क्रि.* २. सेलिनु; उनिनु।

सेलाउनु- *अ.क्रि.* [शीतल+आउ+नु] १. तातो वस्तु चिसो हुनु; ठन्डा हुनु। २. जोस, प्रतिभा, उत्साह आदि कुरा घट्दै जानु। *स.क्रि.* ३. तातो वस्तु चिसो पार्नु। ४. देवताको निर्माल्य जल, पुष्प, मूर्ति आदि वस्तु पवित्र ठाउँमा लगेर विसर्जन गर्नु। ५. मृतकको शव जलाउनु; दाहसंस्कार गर्नु। *प्रे.क्रि.* [सेल्+आउ+नु] सेल्न लगाउनु।

सेलिया- *ना.* [सं. शिर+इया/शैल+इया] नाच्ने आइमाईले लाउने पुरानो किसिमको एक गहना; सेलियापगरी।

सेलिया पगरी- *ना.* सेलिया।

सेली- *ना.* [सं. शैल+ई] १. पगरीका वरिपरि लगाइने सुनको सिक्री वा मोतीको लहर; तोडा। २. सेलिया।

सेलो१- *ना.* [भो.ब.] भोटे, तामाङ, सेर्पा आदिका लोकगीतको चरणमा सात वा आठ अक्षर हुने लय; सेलो गीत।

सेलो२- *ना.* [सेल्+ओ] १. मासु, कुमिन्डो आदि काटेर बनाएको लामो तुन्द्रो; मासुको टुक्रो। २. पिँडालु, कर्कलो आदिका कन्दबाट निस्केको ससाना टुसामध्ये कुनै एक। ३. काँडो; बाण (जस्तो- बिखको सेलो)।

सेल्टिनु- *अ.क्रि.* [सिल्टो+इ+नु] १. भोकले आत्तिएर मर्न खोज्नु; भोकाउनु। २. मर्नु; सास जानु।

सेल्ट्याइ- *ना.* सेल्टिने वा सेल्ट्याउने क्रियाप्रक्रिया।

सेल्ट्याइनु- *क.क्रि.* सेल्टिने तुल्याइनु।

सेल्ट्याउनु- *प्रे.क्रि./स.क्रि.* सेल्टिने तुल्याउनु।

सेवक- *वि.* [सं.] १. सेवाटहल गर्ने; सह्यारसुसार गर्ने; सेवी। २. सेवन गर्ने; उपयोग गर्ने। *ना.* ३. देवदेवीको भक्त; आराधक। ४. नोकरचाकर; परिचारक; भृत्य।

सेवडा- *ना.* [हि.] १. संन्यासीहरूको एक प्रकार; एक प्रकारको संन्यासी।[सेव+ड] २. नुन, मसला आदि मिलाएको मैदा मुछ्दी बेलेर चारपाटे पर्ने गरी काटेर घिउमा पकाइएको खाद्य; काटेको निम्की।

सेवती- *ना.* [सं. सेमन्ती] सेतो गुलाफ।

सेवन- *ना.* [सं.] १. सुस्वास्थ्यका निम्ति औषधी प्रयोग गर्ने काम। २. पुरश्चरण; उपासना। ३. सत्सङ्ग, तीर्थ, देवस्थल आदिमा सधैँ बस्ने वा जाने काम; देवार्चन। ४. सेवा गर्ने काम; सेवाकार्य; परिचर्या। ५. पालन; पालना। ६. नियमपूर्वक गरिने प्रयोग; अभ्यास। ७. उपभोग; उपयोग।

सेवनीय- *वि.* सेवा गर्न योग्य; सेवन गर्न योग्य।

सेवन्ती- *ना.* [सं.] लहरो भएर थाँक्रोमा चढ्ने र सेतो फूल फुल्ने गुलाफ वा सोही फूल; वनमल्लिका; सेवती।

सेवा- *ना.* [सं.] १. शारीरिक, मानसिक, वाचिक आदि सबै पक्षले गरिने देवदेवी आदिको आराधना; उपासना; अर्चना। २. मान्य जनको सम्मान। ३. सरकारी वा गैरसरकारी तहमा तलब लिएर गरिने काम; नोकरी। ४. आफ्नो रुचिअनुसार सार्वजनिक हित वा जनकल्याणका निम्ति गरिने काम; उपकार। ५. मानसिक र शारीरिक स्वास्थ्यका निम्ति नियमित रूपले गरिने व्यवहार। ६. तीर्थ, व्रत, सत्सङ्ग आदि हुने ठाउँमा नियमपूर्वकको बसाइ। ७. टहल; चाकरी।

सेवा अवधि- *ना.* १. अटुट रूपले सेवामा रहेको समय। २. सैनिक, प्रहरी, निजामती, विश्वविद्यालय आदिका विभिन्न पदअनुसारको नोकरी गर्न मिल्ने अवधि; सेवाका लागि तोकिएको उमेरको हद। ३. सेवामा प्रवेश गर्न पाउने उमेरको हद।

सेवा आयोग- *ना.* सेवामा संलग्न हुनेहरूको भर्ना, बहाली, खोसुवा आदिका निम्ति गठित आयोग।

सेवाकालीन- *वि.* सेवा गर्दै गरेका अवस्थाको; सेवाकालको।

सेवाकालीन प्रशिक्षण- *ना.* कुनै पनि सेवामा प्रवेश भइसकेका शिक्षक तथा अन्य कर्मचारीको व्यावसायिक तथा बौद्धिक प्रवीणता वा क्षमतावृद्धिका लागि दिइने प्रशिक्षण।

सेवाग्राही- ना. [सं.] सरकारी वा गैरसरकारी कार्यालयमा आफ्नो काम लिएर जाने व्यक्ति (जस्तैः दिनभरि कुर्दा पनि आफ्नो पालो नआएको भन्दै विद्युत् प्राधिकरणका सेवाग्राहीहरूले हाकिमसँग गुनासो गरे।

सेवा पट्ट- *ना.* नेपाली सेनामा प्रशंसनीय सेवा गर्ने बिल्लादार र सो भन्दा माथिका व्यक्तिहरूलाई प्रदान गर्ने गरिएको पदक।

सेवा बिर्ता- *ना.* सेवक वा नोकरचाकरहरूलाई तलबबापत उत्पादन खान् भनी पहिलेपहिले दिइने गरेको बिर्ता।

सेवामुक्त- *वि.* सेवाबाट मुक्त; उमेरको हद नाघी सेवाबाट हटेको।

सेवामुखी- *वि.* सेवामा भर पर्ने; सेवा रुचाउने।

सेवायुक्त- *वि.* सेवा गरिएको; सेवासँग सम्बन्धित।

सेवायोजक- *ना.* कुनै सरकारी वा गैरसरकारी तहमा कामदारहरूलाई नियुक्त गर्ने व्यक्ति वा अङ्ग; सेवानियोजक।

सेवावृत्ति- *ना.* १. सेवा वा नोकरी गरेर जीवननिर्वाह गर्ने काम। २. देवदेवालय, मठमन्दिर आदिको सेवा गरी चलाइने जीविका।

सेवा समर्पण- *ना.* सेवाका लागि पूर्ण रूपले आफूलाई गरिने समर्पण।

सेवालय- *ना.* [सं.] असहायहरूको सेवा, सहायता गर्ने स्थल।

सेविका- *ना.* [सं.] नोकर्नी; चाकर्नी; परिचारिका; दासी।

सेविका गण- *ना.* सेविकाहरूको समूह वा मण्डली।

सेवित- *वि.* [सं.] १. सेवा गरिएको; शुश्रूषा गरिएको; सुसार गरिएको। २. पूजा गरिएको; आराधना गरिएको।

सेवितव्य- *वि.* [सं.] सेवा र सम्मान गर्न योग्य; सेवा गर्नुपर्ने; सेव्य।

सेवी- *वि.* [सं.] १. सेवा वा टहल गर्ने; सेवक। २. उपभोग गर्ने; सेवन गर्ने। ३. आराधक; उपासक। ४. कुनै शब्दका पछिल्तिर लागि त्यस वस्तुको सेवा गर्ने वा सेवन गर्ने भन्ने अर्थ बुझाउने उत्तरपद (जस्तै-मदसेवी, ईश्वरसेवी आदि)।

सेवोपहार- *ना.* [सं.] १. सेवा गरेबापत दिइने उपहार; सेवकले पाउने उपहार। २. उपादान।

सेव्य- *वि.* [सं.] सेवितव्य; सेवनीय।

सैंतिस- *ना.* [प्रा. सत्ततिसइ< सं. सप्तत्रिंशत्] १. तिसमा सात जोड्दा बन्ने सङ्ख्या; छत्तिस र अठतिसका बिचको सङ्ख्या; ३७-को अङ्क। *वि.* २. उक्त सङ्ख्या वा अङ्क बराबरको।

सैंतिसौं- *वि.* सैंतिस सङ्ख्याको क्रममा पर्ने; छत्तीसपछिको पहिलो।

सैँतीस- *ना.* हे. सैंतिस।

सैँतीसौँ- *वि.* हे. सैंतिसौं।

सैतान- *ना.* [अ. शैतान] १. इस्लाम र इसाईका मतअनुसार दुष्टता र

दुर्जनको प्रतीक मानिएको एक देवयोनि। २. भूतप्रेत वा पिचास। *वि.* ३. बदमास; दुष्ट।

सैतानी- *वि.* १. सैतानसम्बन्धी; सैतानको। *ना.* २. सैतानको काम; बदमासी; दुष्टता।

सैद्धान्तिक- *वि.* [सं.] १. सिद्धान्तका आधारमा चल्ने; सिद्धान्तको अनुयायी। २. सिद्धान्तको; सिद्धान्तसम्बन्धी। ४. सिद्धान्त जान्ने; सिद्धान्तविद्।

सैद्धान्तिक समालोचना- *ना.* साहित्यशास्त्रीहरूले निर्माण गरेका सिद्धान्तको आधारमा काव्यकृतिको समालोचना गरिने पद्धति।

सैद्धान्तिक स्वर- *ना.* १. उच्चारण अवयवको स्थितिको आधारमा स्वरवर्णको उच्चारणको आनुकल्पिक सम्भावना बिन्दु; शास्त्रीय स्वरवर्ण; शास्त्रीय मूल स्वर। २. अन्तर्राष्ट्रिय ध्वनिशास्त्रीय वर्णमालाले स्वीकार गरेको स्वरवर्ण।

सैन१- *ना.* १. पहाडको शिखरभन्दा केही तलको, सम्म परेको, बस्ती, खर्क र गौचरका निम्ति अनुकूल ठाउँ। २. खर्क; खर्के पाखो।

सैन२- *ना.* [अङ्. साइनस] सइन।

सैन खटिरो- *ना.* भयानक रूपको एक खटिरो।

सैनिक- *ना.* [सं.] १. सेनामा भर्ना भएको व्यक्ति; पल्टनिया जवान; सिपाही; योद्धा। *वि.* २. सेनासम्बन्धी; फौजसम्बन्धी।

सैनिक अदालत- *ना.* सैनिकहरूका विरुद्धको मुद्दामामिला हेर्ने अदालत।

सैनिक कानुन- *ना.* सैनिक अदालत तथा प्रशासनसित सम्बन्धित कानुन।

सैनिक जेल- *ना.* सैनिक (सेना र प्रहरी) कानुनअनुसार कसुरदार सैनिक जवानलाई थुनामा राख्ने ठाउँ; कालकोठरी; कोतगारत।

सैनिकता- *ना.* १. सैनिकको स्वभाव वा गुण। २. सैनिकजीवन; युद्ध।

सैनिक तालिम- *ना.* सैनिक जवानलाई दिइने युद्ध गर्ने, हतियार चलाउने, व्यायाम गर्ने आदि तालिम।

सैनिक तालिम केन्द्र- *ना.* सैनिक जवानलाई तालिम दिइने ठाउँ वा स्कुल।

सैनिक दीर्घ सेवापट्ट- *ना.* सैनिक सेवामा अविच्छिन्न पच्चिस वर्ष सेवा गर्ने सैनिकलाई प्रदान गरिने पदक।

सैनिक द्रव्यकोश- *ना.* सैनिक सेवामा काम गर्ने कर्मचारीहरूको तलबबाट महिनैपिच्छे कट्टा गरी जम्मा हुने र सेवामुक्त भएपछि पाउने सञ्चित धन; सैनिकको सञ्चयकोष।

सैनिक न्यायालय- *ना.* युद्ध र सेनासम्बन्धी मुद्दामामिला हेर्ने इजलास; सैनिक अदालत।

सैनिक परिचारिका- *ना.* सैनिक स्वास्थ्य केन्द्रमा नर्सको काम गर्ने आइमाई; सैनिक सेविका।

सैनिक विद्रोह- *ना.* कुनै देशका सर्वोच्च शासकका विरुद्ध त्यस देशका सेनाद्वारा गरिने विद्रोह; सैनिक क्रान्ति।

सैनिक विनय निर्देशक- *ना.* सेनामा सैनिक तालिम दिने अधिकारी (डाइरेक्टर अफ मिलिटरी ट्रेनिङ)।

सैनिक शिक्षा केन्द्र- *ना.* सेनालाई तालिम दिने स्कुल।

सैनिक शिक्षाधिकृत- *ना.* सैनिक शिक्षाकेन्द्रका हाकिम।

सैनिक सङ्गठन- *ना.* सैनिक वर्गको सामाजिक, बौद्धिक आदि विकास र सैनिक सेवाको सुदृढीकरणका लागि भएको व्यवस्थित सङ्गठन; सेनाको सुदृढीकरण।

सैनिक सचिव- *ना.* सैनिक विभागको प्रशासकीय उच्च अधिकारी (मिलिटरी वा सैनिक सेक्रेटरी)।

सैनिक सहचारी- *ना.* जुनसुकै देशका राजदूतावासमा रही सेनासम्बन्धी मामिला हेर्ने, दक्षताप्राप्त कूटनीतिक अधिकारी।

सैनिक सेवा- *ना.* निजामती सेवा र प्रहरी सेवाभन्दा छुट्टै सैनिकहरूतर्फको सेवा।

सैनिक सेवा पदक- *ना.* नेपाली सेनामा दश वर्षसम्म अविच्छिन्न रूपमा प्रशंसनीय सेवा गर्ने कर्मचारीलाई प्रदान गरिने पदक।

सैनिक स्वास्थ्य केन्द्र- *ना.* सेनाको उपचारका निम्ति बनेको अस्पताल।

सैनिक स्वास्थ्य सेवा निर्देशक- *ना.* सेनामा स्वास्थ्यसम्बन्धी कार्यक्रमको निर्देशन र सञ्चालन गर्ने उच्च पदाधिकारी।

सैनिक हिरासत- *ना.* १. सैनिकहरूद्वारा नियन्त्रित थुनाघर। २. उक्त थुनाघरमा थुन्ने वा थुना पर्ने कार्य।

सैनिकीकरण- *ना.* उमेर पुगेका बालिग नागरिकलाई अनिवार्य सैनिक शिक्षा दिई सेनामा प्रवेश गराउने नीति वा कार्यक्रम।

सैन्धव- *वि.* [सं.] १. सिन्धु देशमा भएको; सिन्धुसम्बन्धी। २. सिन्धु वा समुद्रसम्बन्धी। ३. समुद्रमा हुने वा पाइने। *ना.* ४. सिन्धुदेशमा हुने घोडाको एक जात। ५. सिँधेनुन।

सैन्धवी- *ना.* ग्रीष्म ऋतुमा गाउँदा शोभनीय हुन्छ भनी बताइएको एक रागिनी।

सैन्य- *वि.* [सं.] १. सेनासँग सम्बन्धित; सेनाको। *ना.* २. सिपाही; सैनिक। ३. पल्टन; सेना; फौज।

सैन्यवास- *ना.* सेनाको आवास; शिविर; छाउनी।

सैन्य विनियोजन- *ना.* देशका सङ्कटकालमा युद्धमा भर्ना गरिएका सेनालाई आवश्यकता पूरा भएपछि सेवाबाट छुट्टी दिने काम; सेनाको विघटन वा बर्खासी।

सैन्यशक्ति- *ना.* १. सेनाको भरमा चल्ने शक्ति। २. फौजको शक्ति।

सैन्यसज्जा- *ना.* सेनालाई हतियारले सुसज्जित तुल्याई युद्धका वा सुरक्षाका निम्ति सधैँ तयार राख्ने काम।

सैर- *ना.* [अ.] १. मन बहलाउनका निमित्त गरिने पर्यटन; वरपरतिर घुमेर गरिने मनबहलाउ। २. पदयात्रा। ३. यात्रा।

सैरन्ध्री/सैरिन्ध्री- *ना.* [सं.] १. अन्तःपुरमा वा नाटक आदिका मञ्चमा शृङ्गारको काम गरेर जीवनवृत्ति चलाउने महिला; रूपसज्जाको काममा खटिएकी सेविका। २. द्रौपदी।

सैल- *ना.* [अ. सैर] सयल; सैर।

सैलुङ- *ना.* [भो.ब.] जनकपुर अञ्चलअन्तर्गत पूर्व दुई नम्बर क्षेत्रमा पर्ने एक अग्लो र प्रसिद्ध लेक।

सैवाल- *ना.* [सं. शैवाल] पानी जमेका ठाउँमा पलाउने हरियो रङको भ्याउ; सिमाली; जलसिमाली।

सैवाल समुद्र- *ना.* झारहरूले घेरिएको समुद्र।

सैसैला- *ना.* [अ.मू.] रुखका लामा हाँगाबिँगामा वा लचिला वस्तुमा

भुन्डिएर वा बसेर हल्लिँदै खेलिने खेल; बालक्रीडाको एक प्रकार; चच है।

सो- *सर्व.* [सं. सः] १. पहिले उल्लेख भइसकेका वस्तुका नामको सट्टामा प्रयोग हुने सर्वनाम; त्यो। *वि.* २. उक्त; त्यही; निज। (उदा.- सो कुरो मैले बुझिनँ)।

सौँठो- *ना.* [सं. सोट्ट] १. मोटो लट्ठी; ठुलो घोचो; लाठो। २. लाठाको प्रहार; लट्ठीको हनाइ।

सौँस- *ना.* [सं. शिशुमार] कालो वा खैरो रङको पिठिउँ, सेतो रङको छाती र लामो थुतुनु हुने एक जातको स्तनपायी जलचर; गुँज (डल्फिन माछो)।

सोइपरी- *क्रि.वि.* [सो+पर्+ई] त्यसमा पनि; अफ; फन् अफ। (उदा.- ऊ मकहाँ आफैँ आउनुपर्ने थियो, सोइपरी मैले त डाकेकै हुँ)।

सोइला/सोइलो- *ना.* [सं. शलाका] १. गाडी वा हलामा लगाइने, गोरु वा राँगाका जुवामा ठोकिने काठको छोटाछोटा डन्डी; जुवामा गोरु वा राँगाको गर्दनलाई यताउति सर्न नदिन जडिएको सोही साधन। २. काठको तिखो, लामो कुनै पनि ठेडी वा सुइरो।

सोकाउनु- *अ.क्रि.* [सोक+आउ+नु] शोकमा पर्नु; शोकग्रस्त हुनु; सोगाउनु।

सोकेस- *ना.* [अङ्.] कुनै वस्तुहरू प्रदर्शन गर्दा वा बेच्दा सुरक्षित राख्न सिसा ठोकेर बनाइएको दराज; प्रदर्शनी वा बिक्रीका नमुना सुरक्षित रूपमा राख्न बनाइएको पारदर्शक वस्तु जडिएको दराज वा कुनै पनि वास्तुशिल्प।

सोक्पा- *ना.* [भो.ब.] हिमालयका गुफातिर बस्ने र जङ्गली मान्छे भनी प्रसिद्ध एक पुराकथात्मक वा दन्त्यकथात्मक प्राणी; हिममानव; यती; याँठे।

सोक्याहा- *वि.* [शोक+याहा] जतिखेर पनि शोकै मात्र गरिरहने; शोक गर्ने स्वभावको; चिन्तालु; सुर्तालु।

सोख- *ना.* [अ. शौक] १. आफूलाई मन परेको वस्तुको सङ्ग्रह, उपभोग आदि गर्ने प्रबल चाहना; इच्छा। २. सुख; ऐसआराम; आनन्द; अयस।

सोखिन- *वि.* सोखी (कलाकार, खेलाडी, शिल्पी आदि); सौखिन।

सोखिलो- *वि.* सोख गर्ने स्वभाव भएको; सोखी; आमोदप्रेमी।

सोखी- *वि.* १. कुनै विषयमा चिन्ता नगर्ने। २. कुनै व्यवसाय, शिल्प, कला वा क्रीडामा पेट पाल्ने उद्देश्यले नलागी केवल मन बहलाउने उद्देश्यले लागेको; सौखिन।

सोख्ता- *ना.* [फा. सोख्त] मसी आदि सोस्ने काममा प्रयोग हुने खस्रो किसिमको बाक्लो कागत; सोस्ता (ब्लटिङ पेपर)।

सोगाउनु- *अ.क्रि.*हे. सोकाउनु।

सोघा- *ना.* [लिम्बू.] लिम्बू संस्कृतिमा मान्छेलाई अकाल मृत्युको सिकार बनाउँछ भनी विश्वास गरिने एक प्रेत।

सोच्नु- *स.क्रि.* [सं. शोचन] १. विचारमा डुबेर चिन्तन गर्नु; मनन गर्नु। २. शोकसुर्ता गर्नु; अपशोच गर्नु।

सोच- *ना.* १. कुनै विषयमा विचारमग्न हुने काम; मनन; सोच्ने काम। २. सङ्ग्रह; जोरजाम; सञ्चय; साँच। ३. मनमा पर्ने चिन्ता; मनको पिर।

सोचना- *ना.* १. चिन्तन गर्ने काम; विचार गराइ। २. चिन्तन; सोचविचार गरेर मात्रै गरिने कुनै निर्णय। ३. विवेक दृष्टि; बुद्धिको सदुपयोग। ४. सोचाइ वा विचार गराइ।

सोचाइ- *ना.* सोच्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सोचाइनु- *क.क्रि.* सोच्न लाइनु।

सोचाउनु- *प्रे.क्रि.* सोच्ने गराउनु; विचार गराउनु।

सोचिनु- *क.क्रि.* सोच्ने काम गरिनु; विचार गरिनु।

सोज- *ना.* [सं. शोच/सुझ] १. सोचविचार गर्ने काम; सोझ। २. कुनै वस्तु जोरजाम गरेर जोगार गर्ने काम; जोहो; जगेडा। ३. सुझ।

सोजा- *ना.* [मोजाको अनुकरण सादृश्य] गोडामा मोजाभन्दा बाहिरपट्टि लगाइने जुत्ताका आकारको कपडा आदिको वस्तु।

सोझ- *ना.* हे. सोज।

सोझासोझी- *ना.* [सोझो+सोझो] १. आमुन्नेसामुन्ने; आम्नेसाम्ने। *क्रि.वि.* २. विना छलकपट; इमानदारीसाथ; हाक्काहाक्की।

सोझिनु- *अ.क्रि.* [सोझो+ई+नु] १. सिधा हुनु; बाङ्गोको विपरीत हुनु। २. भनेको मान्ने हुनु; नबटारिनु। ३. उद्देश्यतिर उन्मुख भई अघि बढ्नु। *क.क्रि.* ४. सोझो पारिनु।

सोझी- *क्रि.वि.* [सोझो+ई] १. सामुन्ने; एकदमै सीधै; सामु पारेर; सोझै। २. कतै वा कहीँ पनि नरोकिईकन; सरासर; कतै नअलमलिई।

सोझेटो- *ना.* [सोझो+टो] सोझो बाटो; चोर बाटो; पियालो।

सोझेरी- *क्रि.वि.* [सोझो+एरी] १. सिधासाधा हिसाबले; बाङ्गोटिङ्गो नगरी; सोझै। २. छलकपटविना। *ना.* २. सोझो मति; सोझो कार्य; सोझो वचन।

सोझै- *क्रि.वि.* सीधै; सरासर; सोझी।

सोझो- *वि.* [प्रा. सोब्भ] १. बाङ्गोको विपरीत; सिधा। २. छलकपट नगर्ने; इमानदार; सरल स्वभावको।

सोझो कुरा- *ना.* भएको साँचो कुरा; खसोखास।

सोझो मन- *ना.* शुद्ध चित्त; असल नियत।

सोझो मुख- *ना.* फर्कोफर्को नगरेको वा नरिसाएको मुख।

सोझो हात- *ना.* आफूले ताकेको ठाउँमा लाग्ने हात।

सोझ्याइ- *ना.* [√ सोझ (+याइ)] सोझिने क्रिया वा प्रक्रिया।

सोझ्याइनु- *क.क्रि.* सोझो पारिनु; सिधा बनाइनु।

सोझ्याउनु- *प्रे.क्रि./स.क्रि.* सोझो पार्नु; सिधा गर्नु; सोझो वा सिधा पार्न लगाउनु।

सोट्ठा- *ना.* [अ.मू. स्वाँठ+आ] १. कसैलाई पिट्ने काममा प्रयोग गरिने लट्ठी; डन्डा; सौँट्ठा। २. सिर्कनु; छडी। ३. सन्ठी।

सोट्ठिनु- *अ.क्रि.* डन्डाद्वारा लाग्नु; पिटाइ हुनु; कुटिनु।

सोट्ठ्याइ- *ना.* सोट्ठ्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सोट्ठ्याइनु- *क.क्रि.* सोट्ठैसोट्ठाले पिटिनु; गोदाइनु।

सोट्ठ्याउनु- *स.क्रि./प्रे.क्रि.* लट्ठीले मार गोद्नु वा गोदाउनु; चुट्नु वा चुटाउनु।

सोठा- *ना.* [सौँठा] १. कपडा सिउने मेसिनको धागो बेर्ने कागतको टोक्रो।

सोठो- *ना.* [सोँठो] १. मोटो लट्ठी; लामो घोचो; सोँठो। २. सोठाको प्रहार।

सोडा- *ना.* [फा. शोर] १. लुगाफाटा, भाँडाकुँडा आदि धुने काममा प्रयोग गरिने पाउडरजस्तो धुलो क्षार पदार्थ। २. पानीमा मिलाएर वा रोटी आदि उकास्ने काममा प्रयोग गरेर खाइने वस्तु; खाने सोडा।

सोडातोडा- *ना.* [(द्वि.) सोडा+तोडा = तोडासोडा] चर्सासँग लगाइने रकमको नाम।

सोडापानी- *ना.* [सोडा+पानी] सोडा र एस्कर्बिक एसिडसमेत मिलाई बोतलमा बन्द गरिएको पानी; सोडादार पानी।

सोतर- *ना.* [सं. शोषास्तर > प्रा. सोसअत्त > सोहत्त+र] १. पलुवा पशुहरूलाई थलो ओबानो राख्नका निम्ति ओछ्याइने सुक्खा पातपत्कर आदि। २. बिछ्याइने काममा प्रयोग हुने एक जातको उन्यूँ; सोत्रे उन्यूँ। *वि.* ३. बिरामी भई पसारो परेको; लम्पसार परेको। ४. जथाभावी छरिएको।

सोताङ्गी- *ना.* [सोताङ्ग+ई] १. सोताङ वर्गका किराती जातिहरूले बोल्ने भाषाको नाम। *वि.* २. सोताङहरूको; सोताङसम्बन्धी।

सोताला- *ना.* [भो.ब.] आदरका रूपमा लोग्नेमानिसलाई प्रयोग गरिने शब्द।

सोती- *ना.* [सोतो+ई] १. तेर्सो परेको ठाउँमा सलल बगेर पानी जाने ठाउँ; सोतो परेको ठाउँ। २. पहाडको काखमा रहेको मसिना गरा भएको सानो खेत। ३. नेपालका बाहुनछेत्रीको एक थर। ४. घरभित्रको एक कोठाबाट अर्को कोठामा जाने वा भित्रबाहिर गर्ने छेडो (कोराइडर)।

सोते- *ना.* [सोतो+ए] १. बाँस काटेर बनाइएको (चिलिम जड्न हुने) हुक्का। २. बाँसको हुक्का। *वि.* ३. सोतो परेको।

सोतो- *ना.* [सं. स्रोत] १. सोभ्रो, साँघुरो र लाम्चो परेको बाटो वा ठाउँ। २. सुलुत्त परेको वस्तु। ३. बादल, धुवाँ, ज्योति आदिको मुस्लो। ४. पानीको भुल्को; जलप्रवाह; स्रोत। ५. ससानो कुलो।

सोत्रिनु- *अ.क्रि.* [सोतर+इ+नु] १. सोतर झैँ जथाभाबी छरिनु; बग्रेलो हुनु। २. धराशयी भएर सामूहिक रूपमा ढल्नु।

सोत्रे- *ना.* १. रुघामर्कीको रोग। २. मौरीका भन्दा केही साना बोट र अलि फुस्रा पात हुने एक वृक्ष।

सोत्रे उन्यु- *ना.* सोतर बनाउने काममा प्रयोग हुने एक जातको उन्यु; उन्यूँको एक भेद।

सोत्र्यान- *ना.* १. सोतर झैँ जतासुकै छरिने काम; असरल्ल भई लम्पसार पर्ने काम। २. सोतर बनेका वस्तुहरूको समूह।

सोत्र्याम्म- *क्रि.वि.* १. जथाभावी सुत्ने वा गन्द्र्याङ्ग लड्ने गरी। *वि.* २. सोत्तर परेको; सोत्रिएको।

सोदर- *वि.* [सं.] एउटै गर्भबाट जन्मेको; आफ्नै आमाका गर्भबाट जन्मेको; सहोदर।

सोदरा- *वि.* एकै गर्भबाट जन्मिएकी; सहोदरा।

सोदरीय- *वि.* एकै गर्भको; सहोदर।

सोदाहरण- *वि.* [सं.] उदाहरणसहितको; प्रस्ट पार्नका निम्ति उदाहरणसमेत दिइएको। *क्रि.वि.* २. उदाहरणका साथमा।

सोद्देश्य- *वि.* [सं.] १. उद्देश्यसहितको; उद्देश्यले युक्त भएको; उद्देश्य राखिएको। *क्रि.वि.* २. उद्देश्यका साथमा।

सोध्नु- *स.क्रि.* [सं. शोधन+नु] १. कसैलाई कुनै कुराको प्रश्न गर्नु। २. जवाफ माग्नु; निधो माग्नु। ३. शुद्ध गर्नु; संशोधन गर्नु। ४. खारखेर गर्नु; बयान लिनु। ५. औषधीहरू परिशोधन गर्नु; दबाई बनाउनु।

सोध- *ना.* [सं. शोध] लिएको रकम फिर्ता गर्ने काम; सट्टाभर्ना।

सोधनी- *ना.* [सोध्+अनी] सोध्ने काम; सोधाइ; प्रश्न; सबाल।

सोधपुछ- *ना.* [सोध्+ हि. पुछ] प्रश्नगराइ; केरकार।

सोधभर्ना- *ना.* [सोध्+भर्ना] पहिले लिएको रकम वा जिन्सी आदि पछि भर्ना गर्ने काम; लिएको बढी रकम, तलब, भत्ता आदिबाट कट्टा गरी हिसाब मिलाउने काम; सट्टाभर्ना।

सोधाइ- *ना.* [√ सोध् (+आइ)] सोध्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

सोधाइनु- *क.क्रि.* सोध्ने काम गराइनु; सोध्न लाइनु।

सोधाउनु- *प्रे.क्रि.* सोध्ने काम गराउनु; सोध्न लगाउनु।

सोधिनु- *क.क्रि.* सोध्ने काम गरिनु।

सोपाधि- *वि.* [सं.] उपाधि वा दर्जासहितको उपाधि।

सोपाधिक- *वि.* उपाधिले सहित वा युक्त भएको; उपाधिसहितको।

सोपान- *ना.* [सं.] भऱ्याङ; लिस्नो।

सोप्प्राक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. सोप्प्राक्+क] हे. सुप्रुक्क।

सोफा- *ना.* [अङ्.] कपास, फोम आदिका साथै स्प्रिङसमेत जडी बाहिरबाट कपडा आदिको आवरण हाली तयार पारिएको अडेसदार लामो बेन्च।

सोफा सेट- *ना.* सोफा र आवश्यक अन्य वस्तुको बाना (कुर्सी, टेबुल इ.)।

सोभान- *ना.* [सं. सुवाणी] राम्रो आनीबानी; सुबान।

सोभान साही- *ना.* एकीकरणपूर्वको जुम्ला राज्यका अन्तिम कल्यालवंशी राजा।

सोभिता- *ना.* [सं.] रछाया रङको, एक प्रकारको निकेलजस्तो धातु।

सोम१- *वि.* १. धेरै समयसम्म सुतिरहने; सुताहा। २. अल्सी; लोसो। ३. बितेबिग्रेको वास्तै नगर्ने; कुनै कुराको पर्बाह नभएको। ४. कृपण; किरन्टोकी।

सोम२- *ना.* [सं.] १. जून; चन्द्रमा। २. आइतबारका भोलिपल्टको बार; सोँबार। ३. देवताहरूले पान गर्ने अमृत; सोमरस। ४. सोमलता।

सोमत- *ना.* [अ. सोहबत] १. राम्रो किसिमको आनीबानी। २. सभ्य आचरण; सभ्यपन; सदरियापन। ३. शिष्टता; भद्रता।

सोमतिलो- *वि.* राम्रो स्वभाव र आचरण भएको; सोमती।

सोमती- *वि.* राम्रो सोमत भएको।

सोमतीर्थ- *ना.* [सं.] भारतको काठियाबाड प्रदेशमा रहेको एक प्राचीन तीर्थस्थल; प्रभासतीर्थ।

सोमनाथ- *ना.* [सं.] सोमतीर्थमा रहेका मन्दिरमा रहेको शिवको मूर्ति; बाह्रवटा ज्योतिर्लिङ्गमध्ये प्रसिद्ध एक लिङ्ग।

सोमपान- *ना.* [सं.] १. सोमलताको रसपान गर्ने काम; सोमरसको पान। २. मदिरापान गर्ने काम।

सोमपायी- *वि.* [सं.] सोमरस पान गर्ने (व्यक्ति)।
सोमबार- *ना.* [सं. सोमवासर] सातोटा वारमध्ये दोस्रो वार; आइतवार र मङ्गलवारबिचको दिन; सौँबार।
सोमबारे- *वि.* सौँबारका दिनको; सौँबारसम्बन्धी; सोमबारे।
सोमयज्ञ/सोमयाग- *ना.* [सं.] विधिपूर्वक संस्कार गरिएको सोमरस पान गरेर सम्पन्न गरिने प्रसिद्ध एक वैदिक याग।
सोमरथ- *ना.* [सं.] सोमलता वा सोमरसलाई यज्ञस्थलमा ल्याउने रथ।
सोमरस- *ना.* [सं.] १. सोमलता नामको लहराबाट निकालिने, देवताहरूले पान गर्ने रस। २. सोमरसले झैँ मत्याउने पेय पदार्थ; भाङ।
सोमलता- *ना.* [सं.] चन्द्रमाका कला वृद्धि र ह्रास भए झैँ शुक्लपक्षमा दिनहुँ पात पलाउँदै र कृष्णपक्षमा झर्दै गएर औँसीका दिन डाँठ मात्र बाँकी रहने, हिमालयतिर हुने एक लहरो।
सोमवंश- *ना.* [सं.] अत्रि ऋषिका आँखाबाट जन्मिएका चन्द्रमाका सन्तान मानिने एक पौराणिक क्षत्रियवंश।
सोमवंशी- *वि.* सोमवंशको।
सोमवंशीय- *वि.* सोमवंशी; चन्द्रवंशी।
सोमवती- *वि.* [सं.] १. सोमवार र औँसी तिथि मिलेको (दिन)। *ना.* २. सौँबारे औँसी।
सोमवल्लरी/सोमवल्ली- *ना.* [सं.] सोमलता।
सोमवार- *ना.* हे. सोमबार।
सोयुज- *ना.* [रुसी] सोभियत रुसले तयार गरेको चन्द्रलोक जाने रकेट वा विमान।
सोर₁- *ना.* [सं. स्वर] १. आवाज; ध्वनि; स्वर।[फा. शोर] २. चर्को हल्ला; कोलाहल; खलबल।
सोरगुल- *ना.* धेरै मानिसको हल्ला; कोलाहल।
सोर₂- *ना.* हे. सोह्र।
सोरठी- *ना.* [प्रा. सोरट्ठ] गुरुङ, मगर आदि जातिमा प्रचलित गीतिनाट्यको एक भेद।
सोरठी मादल- *ना.* सोरठी नाचमा नाच्ने गर्राहरूले भिरेर बजाउने मादल।
सोरत्र- *क्रि.वि.* [सं. सर्वत्र] १. जताततै; सबैतिर। २. पूरै बनिबनाउ हुने गरी। *वि.* ३. सर्वाङ्ग अनुकूल परेको।
सोरही- *ना.* [सोह्र+ई] सोह्र मुठाको समुदाय (उदा.- यसपालिको सनको खेती सप्रिएन, एक सोरहीमा एक मन पनि भएन)।
सोरा- *ना.* [फा. शोर] चिसोको प्रभावले माटोबाट निस्कने एक किसिमको सेतो क्षारपदार्थ; सोडा; नुनिया।
सोरानी- *ना.* हे. सोह्रानी।
सोराहा- *ना.* [सोह्र+आहा] सोह्र सोरहीको समुदाय।
सोरौँ- *ना.* [सोर+औँ] हे. सोह्रौँ।
सोल₁- *ना.* [सेला] १. पिँडालुको सेला काटेर सुकाइएका चाना; पिँडालुका सुकेका टुक्रा। २. नाम्लाका पातमा लगाइने डोरी; बरियो।
सोल₂- *ना.* [अङ्.] बुट वा जुत्ताका पैतालाको बाक्लो पातो; जुत्ताको तलुवा।
सोला₁- *ना.* [अ. शुअल] १. मान्छे पोल्न तयार पारिएको चिता। २. आगाको लप्को।
सोला₂- *ना.* [सं. शूल] १. चोरबाटो हिँड्ने अपराधी वा सिकारका जन्तुलाई धरापमा पारेर फसाउन नदेखिने गरी राखेको शुली; बातो; दर्जन; धराप; पासो। २. सुइरो; भाला। ३. कुनै ठाउँको रक्षाका निम्ति नदेखिने वा देखिने गरी बिछ्याएर राखिएका काँडा बिभ्ने वा घोच्ने वस्तु। ४. अङ्गप्रत्यङ्ग चसचसी घोच्ने एक प्रकारको पीडादायी तरङ्ग वा व्यथा।
सोलाकी सती- *वि.* मसक्क आँट्ने; हुरुक्क हुने (स्त्री)।
सोलिनु- *अ.क्रि.* [सोली+इ+नु] सोलीका आकारको हुनु; भुसिनु; चुलिनु।
सोली- *ना.* १. पिँधतिर सानो र मुखतिर फुक्दै गई ठुलो भएको चोयाको टोकरी। २. मुख ठुलो र पिँध सानो भएको, एक भाँडाबाट अर्को भाँडामा तेल आदि पदार्थ खन्याउने काममा आवश्यक पर्ने साधन; छ्चुची।
सोलु- *ना.* [भो.ब.] १. सोलुखुम्बु जिल्लाको एक स्थल। २. सगरमाथा अञ्चलको एक जिल्ला; सोलुखुम्बु।
सोलुखुम्बु- *ना.* नेपालको सगरमाथा अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला; विश्वप्रसिद्ध हिमाल सगरमाथा रहेको जिल्ला।
सोलुत्रे- *ना.* [फ्रा.] प्राग्पुरातत्त्व अनुसार सोलुत्रे मानवले प्रयोग गरेका पत्थरका हतियार।
सोलुत्रे मानव- *ना.* फ्रान्सको सालुत्रे भन्ने ठाउँमा इसापूर्व चौध हजार वर्षतिर थियो भन्ने पत्ता लागेको मानव।
सोलोडोलो- *क्रि.वि.* [(द्वि.) डोलो] १. सारा डोल वा इलाका नै आफ्नो अधिकारमा पर्ने गरी। *ना.* २. सर्वाधिकार। ३. पारिवारिक एकाधिपत्य। ४. लामोछोटो, ठुलोसानो मिलाउँदा हुने बराबरी; सालाखाला।
सोल्टा- *ना.* [सालो+टा] महिलाले आफ्ना दाजु वा भाइका साला, जेठानलाई भन्ने नाताबोधक शब्द।
सोल्टिना/सोल्टिनी- *ना.* बहिने ज्वाइँ वा भिनाजुका दिदी वा बहिनी।
सोल्टी- *ना.* सोल्टा।
सोल्टेरो- *ना.* एक सोल्टीले अर्को सोल्टीलाई दिने उपहार; खिल्लत; कोसेली; सोल्टचौलो।
सोल्टो- *ना.* सोल्टा (हेयार्थमा)।
सोल्टचौलो- *ना.* सोल्टेरो।
सोल्मा- *ना.* [भो.ब.] १. भोटेजातिले मृतकको काजक्रिया गर्दा भातद्वारा बनाइने देवताको रूप; तोर्मा। २. काटेर सुकाइएका पिँडालुका चाना।
सोल्याइ- *ना.* [√ सोलि (+याइ)] सोलिने वा चुलिने क्रियाप्रक्रिया।
सोल्याइनु- *क.क्रि.* सोलिनु; चुल्याइनु।
सोल्याउनु- *प्रे.क्रि./स.क्रि.* चुल्याउनु।
सोल्ल- *ना.* किरातकाल तथा लिच्छविकालमा पञ्चखतसम्बन्धी मुद्दामामिला हेर्ने अड्डा।
सोल्लर- *ना.* [अ.मू. सल्ल+र] १. मान्छेले खाने अन्न, सागपात आदि मिलाएर तयार पारिएको फाँडो। २. मोही वा दहीलाई भानेर

बनाइने तातो पेय पदार्थ/परिकार।
सोल्लास- *वि.* [सं.] १. मित्री हृदयदेखि नै प्रसन्न भएको; मित्रदेखि प्रस्फुटित भई आएको; हर्षले युक्त। *क्रि.वि.* २. उल्लासका साथमा।
सोस्नु- *स.क्रि.* [सं. शोषण] १. कुनै ठाउँमा वा वस्तुमा रहेको पानी वा अन्य तरल पदार्थलाई खिच्नु; तान्नु। २. सुक्खा पार्नु; सुकाउनु। ३. निष्ठुर धनीले गरिब र पीडितहरूलाई शोषण गर्नु।
सोसाइ- *ना.* [सोस्+आइ] १. सोस्ने क्रिया वा प्रक्रिया; चुसाइ। २. घाम आदिद्वारा हुने चिसोपनको विलय।
सोसाइटी- *ना.* [अङ्.] १. सामाजिक हितका निमित्त स्थापना भएको कुनै समिति; सभा। २. सङ्घ; संस्था। ३. समाज; समुदाय।
सोसाइनु- *क.क्रि.* [√ सोस् (+आइ+नु)] सोस्न लगाइनु।
सोसाउनु- *प्रे.क्रि.* सोस्ने काम गराउनु।
सोसाहा- *वि./ना.* शोषक; चुसुवा; सोस्ने।
सोसिनु- *क.क्रि.* १. सोसाइमा पारिनु। *अ.क्रि.* २. सोसाइमा पर्नु।
सोस्ता- *ना.* [√सोख्ता] मसी आदि सोस्ने, खस्रो र बाक्लो कागत; सोख्ता।
सोस्तो- *ना.* तरकारी खाइने बोडी; बोडा।
सोहमत- *ना.* [अ.] सोहबत सोमत।
सोहमती- *वि.* सोमती।
सोहरसाहर- *ना.* [सोहोर+अ (द्वि.)] सोहरेर गरिने सरसफाइ; सोहोरसाहर।
सोहरा- *ना.* [√ सोहोर] मित्रभित्रको हल्ला; घुइरो; सोहोरा।
सोहाग- *ना.* सुन गाल्ने, औषधी बनाउने आदि काममा आवश्यक पर्ने एक खनिज वस्तु; स्वागा।
सोही१- *वि.* [सो+ई] १. त्यहीचाहिँ; उक्तचाहिँ नै। *सर्व.* २. ऊ नै।
सोही२- *ना.* [मोही? (द्वि.) सोही] मोहीको पनि मोही; मोहियानी हक पाउनेबाट अधियाँमा जग्गा कमाउने व्यक्ति।
सोहोर्नु- *स.क्रि.* [प्रा. सोहर+नु] १. जतासुकै छरिएको वस्तुलाई एकै ठाउँमा भेला पार्नु। २. भएभरको धनमाल लिनु।
सोहोरसाहर- *ना.* हे. सोहरसाहर।
सोहोरा- *ना.* हे. सोहरा।
सोहोराइ- *ना.* [√ सोहोर् (+आइ)] सोहोर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सोहोराइनु- *क.क्रि.* सोहोर्न लगाइनु।
सोहोराउनु- *प्रे.क्रि.* सोहोर्ने काम गराउनु।
सोहोरिनु- *क.क्रि.* सोहोर्ने काम गरिनु; बटुलिनु; समेटिनु।
सोह्र- *ना.* [सं. षोडश] १. दश र छको योग गर्दा हुने सङ्ख्या; १६ सङ्ख्या; सोर। *वि.* २. उक्त सङ्ख्या बराबरको।
सोह्र कौडी- *ना.* जुवा खेल्ने काममा प्रयोग हुने सोह्रवटा कौडा।
सोह्र गन्डी- *वि.* सोह्र आना गोरखपुरी पैसा बराबरको (तौल) सोह्र गन्डा बराबर तौल भएको।
सोह्र दिने- *ना.* बिहा भएको सोह्र दिनभित्रै मैतालु पठाउने काम।
सोह्र भाइ- *ना.* व्यङ्ग्य अर्थमा सोह्रवटा कौडाको खेल; कौडाको जुवा।
सोह्र श्राद्ध- *ना.* आश्विन कृष्णपक्षको प्रतिपदादेखि अमावास्यासम्मका पन्ध्रवटा श्राद्ध र आश्विन शुक्ल प्रतिपदाका दिन गरिने मातामहको श्राद्धसमेत।
सोह्र सराद- *ना.* सोह्रश्राद्ध।
सोह्रानी- *ना.* [सोह्र+आना+ई] १. राणाकालका थरीमुखियाहरूलाई तिरो उठाएर सरकारलाई बुझाएबापत भोगचलन गर्न दिइएको जिम्मेदारीसहितको बिर्ता। २. चौसट्ठी पैसाको एक रुपियाँ हुने प्राचीन मुद्रा; दशमलव प्रणाली लागु हुनुभन्दा पहिलेको भारतीय एक रुपियाँ; सोरानी। ३. दोब्बर रकम ब्याज लिने प्रथा। *वि.* ४. सोह्र आना बराबरको (उब्जा, बाली आदि)।
सोह्रौँ- *वि.* [सोह्र+औँ] सोह्र सङ्ख्यामा आफ्नो क्रम परेको; सोह्र नम्बरमा पर्ने (वस्तु); पन्ध्रपछिको पहिलो; सोह्रौँ।
सौँठनु- *स.क्रि.* [सोँठो+नु] सोँठाले हिर्काउनु; सोट्ठ्याउनु।
सौँठाइ- *ना.* सौँठाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
सौँठाइनु- *क.क्रि.* लट्ठीले हिर्काइनु।
सौँठाउनु- *प्रे.क्रि.* सौँठने काम गराउनु; सोँठाउन लाउनु।
सौँठिनु- *क.क्रि.* सोँठाले हानिनु।
सौँबार- *ना.* [सं. सोमवार] प्रतिहप्ता आइतबारदेखि थालिएर सन्सरबार टुङ्गिने सात वारमध्ये दोस्रो; सोमवार।
सौँराइ- *ना.* [सं. √ स्मरण (+आइ)] सम्झना; सम्झनागराइ।
सौँराइनु- *क.क्रि.* सम्झना गराइनु।
सौँराउनु- *प्रे.क्रि.* सम्झना गराउनु।
सौँराहट- *ना.* सौँराइ; सम्झना।
सौखिन- *वि.* [अ. शौकिन] १. सोखी; सोखिन। २. लहडी; रसिक।
सौख्य- *ना.* [सं.] १. सुख; आनन्द। २. कल्याण; कुशलमङ्गल।
सौगत- *वि.* [सं.] १. सुगतसम्बन्धी; बुद्धसम्बन्धी। २. बौद्ध धर्मावलम्बी; बुद्धधर्मको अनुयायी।
सौगतिक- *वि.* १. बौद्ध धर्मको अनुयायी; बुद्धधर्मावलम्बी। २. नास्तिक; अनीश्वरवादी। *ना.* ३. अनीश्वरवाद। ४. नास्तिकता।
सौगन्ध- *वि.* [सं.] बास्नादार; मगमग बास्ना आउने।
सौगन्धिक- *वि.* १. बास्ना आउने; सुगन्धयुक्त। *ना.* २. सुगन्धपूर्ण द्रव्य बनाएर बेच्ने व्यक्ति; सुगन्धद्रव्य बनाउने मान्छे; गन्ध-बेपारी।
सौगात- *ना.* [तुर्की] आफूभन्दा ठुला व्यक्तिहरूलाई टक्र्याइने कोसेली; उपहार; नजराना।
सौजन्य- *ना.* [सं.] सुजन हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सुजनतापूर्वक गरिने काम; सज्जनता; भलादमीपन।
सौता- *ना.* [सं. सपत्नी] आफ्नै लोग्नेकी अर्की स्वास्नी; एकै लोग्नेका दुई वा दुईभन्दा बढी स्वास्नी भएमा एउटीको अर्कीसँगको नाता।
सौताने- *वि.* सौताको नाताको; सौतातिरबाट नाता पर्ने; सौतेलो।
सौतिनी- *वि.* [सौता+इनी] १. सौतापट्टिको; सौतातिरको। *ना.* २. सौता।
सौतिनी आमा- *ना.* आफ्नै आमाकी सौता।
सौतिनी ग्रह- *ना.* किंवदन्तीअनुसार लोग्नेको सौता ल्याउने ग्रह वा योग।
सौतिनी डाहा- *ना.* सौतामाथि गर्ने वा सौताद्वारा हुने ईर्ष्या।

सौतिनी नाता- *ना.* सौतिनी आमातिरको नाता।
सौतिनी पेच- *ना.* सौतासौताका बिच हुने पेच वा छलकपट।
सौतिनी बाबु- *ना.* आमाको अर्कापट्टिको पति; दोस्रो वा अन्य बाबु।
सौतिनी भाइ- *ना.* सौतिनी आमापट्टिको भाइ।
सौतिनी माम्लो- *ना.* सौता र सौताका छोराछोरी, नातागोता भएको अवस्था वा त्यसबाट हुने लेठो।
सौतिनी व्यवहार- *ना.* १. सौताले गर्ने नराम्रो व्यवहार। २. दुस्मनीपूर्ण व्यवहार। ३. भेदभाव; पक्षपात।
सौतिनी हाड- *ना.* सौतेनी आमातर्फबाट पर्न गएको हाडनाता।
सौतिने- *वि.* [सौता+इने] सौतिनी।
सौती- *ना.* [सौता+ई] सौता।
सौतेनी- *वि.* [सौता+एनी] सौतापट्टिको; सौतातिरको।
सौतेनी आमा- *ना.* आफ्नै आमाकी सौता।
सौतेनी ग्रह- *ना.* हे. सौतिनी ग्रह।
सौतेनी डाहा- *ना.* हे. सौतिनी डाहा।
सौतेनी नाता- *ना.* हे. सौतिनी नाता।
सौतेनी पेच- *ना.* हे. सौतिनी पेच।
सौतेनी बाबु- *ना.* हे. सौतिनी बाबु।
सौतेनी भाइ- *ना.* हे. सौतिनी भाइ।
सौतेनी माम्लो- *ना.* हे. सौतिनी माम्लो।
सौतेनी व्यवहार- *ना.* हे. सौतिनी व्यवहार।
सौतेनी हाड- *ना.* हे. सौतिनी हाड।
सौतेलो- *वि.* [सौता+एलो] सौतापट्टिको; सौतातिरको; सौताने; सौतिने।
सौत्रान्तिक- *वि.* [सं.] बौद्ध धर्मको हीनयानपक्षका दुई शाखामध्ये एक।
सौदा- *ना.* [तुर्की] १. किनबेच गरिने वस्तु; क्रयविक्रय गरिने सामान; व्यापारिक वस्तु। २. स्वीकार्य दरमा कुनै वस्तुको किनबेच भयो भनी पैसाको आदानप्रदान हुनुअगावै दुई पक्षबिच भएको सम्झौता।
सौदागर- *ना.* पैसा लिएर वा दिएर वस्तुको व्यापार गर्ने व्यक्ति; व्यापारी; वणिक्।
सौदागरी- *ना.* १. किन्ने र बेच्ने काम; किनबेच; व्यापार। २. किनबेचको निर्णय वा सम्झौता।
सौदापात- *ना.* १. किनबेच गरिने वस्तु। २. सौदाको किनबेच।
सौदाबाजी- *ना.* द्रव्यका आधारमा वस्तुहरूको किनबेच; सौदागरी।
सौदामिनी- *ना.* [सं.] बिजुली; विद्युत्; आकाशमा चम्कने बिजुली।
सौदे- *वि.बो.* [सं. सुभद्रे] दुध दुहुँदा गाईभैँसीलाई खुट्टो सार्न बोलिने शब्द।
सौन्दर्य- *ना.* [सं.] १. राम्रो बनाउने तत्त्व। २. सुन्दर हुनाको भाव; सुन्दरता।
सौन्दर्य चेतना- *ना.* सुन्दरताका दृष्टिले वस्तुलाई ग्रहण गर्ने चेतना; साहित्यका क्षेत्रमा प्रगाढ भूमिका खेल्ने चेतना; सुन्दरताबोध।
सौन्दर्य बोध- *ना.* सुन्दर र असुन्दरका बिचमा रहेको अन्तर्बोध; लालित्य, कोमलता, शिष्टता, माधुर्य आदितर्फको झुकाउ।
सौन्दर्य सिद्धि- *ना.* विशुद्ध सुन्दरताको प्राप्ति; प्रकृतिजगत्मा रहेको सौन्दर्ययुक्त तत्त्वको साधना र उपलब्धि।
सौन्दर्य सिन्धु- *ना.* सुन्दरताको खानी; सौन्दर्यसागर।
सौभाग्य- *ना.* [सं.] १. सुख र समृद्धि प्राप्त गर्न सकिने भाग्य; उत्तम प्रारब्ध। २. मङ्गलमय अवस्था; कल्याण। ३. नारीहरूमा हुने सधवापनको चिनु; सौभाग्यवतीको लक्षण। ४. सधवा नारीले प्रयोग गर्ने प्रसाधन; सधवाका सिँगारपटारका सामग्री।
सौभाग्य ज्योति- *ना.* सधवा नारीमा हुने कान्ति; ऐभाँतको दीप्ति।
सौभाग्यवती- *वि.* सधवा अवस्थामा लामो जीवन भोग्ने; ऐभाँती; सौभाग्यशालिनी।
सौभाग्यवान्- सौभाग्यशाली; सुखसमृद्धिपूर्वक जीवन यापन गर्ने (पुरुष)।
सौभाग्य सूत्र- *ना.* १. सौभाग्यसूचक धागो; सधवापन जनाउने सूत्र (पोते, तिलहरी, मङ्गलसूत्र आदि)।
सौमनस- *वि.* [सं.] सुमन वा फूलसम्बन्धी।
सौमनस्य- *ना.* फूल फक्रिए झैँ मन प्रफुल्लित हुने काम; मानसिक प्रसन्नता।
सौम्य- *वि.* [सं.] १. सोम वा चन्द्रमासम्बन्धी; चन्द्रमाको। २. शीतल प्रकृतिको; स्वच्छ, सरल तथा शान्त स्वभावको। ३. हेर्दा एकदमै राम्रो लाग्ने; मनोहर; सुन्दर। *ना.* ४. सोमयज्ञ। ५. चन्द्रमाका पुत्र; बुध। ६. ब्राह्मण।
सौम्यता- *ना.* १. सौम्य हुनाको भाव, गुण वा अवस्था। २. सुशीलता; सुन्दरता। ३. शीतलता।
सौम्यदर्शन- *वि.* देख्नेलाई राम्रो लाग्ने; आँखालाई एकदम राम्रो लाग्ने; प्रियदर्शन।
सौर- *वि.* [सं.] १. सूर्यसँग सम्बन्ध भएको; सौरमण्डलभित्रको। २. सूर्यबाट उत्पन्न; सूर्यसम्बन्धी। ३. सूर्यको उपासना गर्ने; सूर्यको उपासक। *ना.* ४. सूर्यको छोरो; शनैश्चर।
सौम्य जगत्- *ना.* सौरमण्डल।
सौम्य दिवस- *ना.* अघिल्लो सूर्योदयदेखि लिएर पछिल्लो सूर्योदयसम्मको अवधि।
सौरभ- *ना.* [सं.] सुगन्धयुक्त बास्ना; राम्रो बास्ना; सुवास।
सौरभित- *वि.* बास्नादार; बास्ना आएको; बास्नायुक्त।
सौरमण्डल- *ना.* [सं.] सूर्यका वरिपरि प्रदक्षिणा गर्ने ग्रहनक्षत्र आदिको समुदाय; सौरपरिवार। २. सूर्यको परिधि; सूर्यवरिपरिको रापिलो घेरो। ३. सौरजगत्।
सौरमास- *ना.* [सं.] सूर्यले एउटा राशिको भोग गरुन्जेललाई एक महिना मान्ने पञ्चाङ्गप्रणालीको महिना; अघिल्लो सङ्क्रान्तिदेखि पछिल्लो सङ्क्रान्तिसम्मको समयलाई मानिने महिना; सौरमहिना; सौरमान।
सौर वर्ष- *ना.* [सं.] १. सौरमासका आधारमा मानिने वर्ष; सूर्यगतिअनुसार मानिने वर्ष। २. वैशाख सङ्क्रान्तिदेखि चैत्र मसान्तसम्ममा पूरा हुने एक साल।
सौरा- *ना.* [सं. शफर+आ] १. माछाको एक जात; सहर माछो।
सौरि- *ना.* [सं.] सूर्यपुत्र; शनैश्चर।
सौरी- *ना.* [सं.] १. सूर्यकी पत्नी; संज्ञा; उषा। २. सूर्यपत्नी छाया।

सौर्य- *ना.* [सं.] १. सूर्यका छोरा; सूर्यपुत्र; शनैश्चर; शनि। २. सूर्यको शक्ति, तेज, पद वा अधिकार। *वि.* ३. सूर्यको; सौर।

सौर्य शक्ति- *ना.* सूर्यको तापबाट तयार हुने इन्धनशक्ति; सूर्यसम्बन्धी शक्ति; सौरशक्ति।

सौवर्ण- *वि.* [सं.] १. सुनबाट बनेको; सुनको; सुवर्णसम्बन्धी। २. सुनजस्तो पहेँलो। *ना.* ३. सुवर्ण; सुन।

सौवीर- *ना.* [सं.] १. ठुलो र लाम्चो दाना लाग्ने बयरको एक जात; काशीबयर। २. सिन्धु नदीका किनारमा रहेको, सिन्धुसभ्यताका प्रसङ्गसँग सम्बन्धित एक प्राचीन देश।

सौष्ठव- *ना.* [सं.] १. सुन्दरता; राम्रोपन। २. दक्षता; सिप; जुनसुकै कामका लागि आवश्यक पर्ने ज्ञान।

सौहार्द- *ना.* [सं.] १. सद्भावना तथा सरलताले भरिएको व्यवहार; सहृदयता; मनको कोमलपन। २. स्नेह; मैत्री; मितेरी।

सौहार्दपूर्ण- *वि.* १. सद्भावले भरिएको; सज्जनतायुक्त। २. आत्मीय भाव भएको।

सौहार्द्य/सौहृद- *वि.* [सं.] १. सुहृद् वा मित्रसम्बन्धी। *ना.* २. मित्रता; स्नेह; सौहार्द।

स्कन्द- *ना.* [सं.] महादेवको वीर्य अग्निमा पर्नाले अग्निका गर्भबाट जन्मेका मानिने कुमार; कार्तिकेय।

स्कन्दपुराण- *ना.* व्यासद्वारा रचित अठार महापुराणमध्ये एक।

स्कन्दमाता- *ना.* स्कन्दकी आमा; पार्वती।

स्कन्ध- *ना.* [सं.] १. काँध; कुम। २. रुखका हाँगा फाटेको ठाउँ; हाँगाको काप। ३. शाखा; हाँगाबिँगा। ४. ग्रन्थ आदिको अवान्तर छुट्ट्याइएको एक महाअध्याय; खण्ड; विभाग; सङ्काय। ५. नृतत्त्वशास्त्रमा प्रयोग हुने नाम।

स्कन्धकूट- *ना.* काँधको सबभन्दा अग्लो ठाउँ; कुम।

स्कलर- *ना.* [अङ्.] १. शास्त्रको कुनै अङ्गको प्रकाण्ड विद्वान्। २. स्कुलकलेजको अध्यापक। ३. स्कुलकलेजको छात्र। ४. विद्वद्वृत्तिअन्तर्गत अनुसन्धान गरिरहेको शोधार्थी।

स्कलरसिप- *ना.* विशेष जेहेनदार विद्यार्थी, अन्वेषक, आविष्कर्ता आदिलाई अध्ययनअवधिमा प्रदान गरिने वृत्ति; छात्रवृत्ति।

स्काइल्याब- *ना.* [अङ्.] अमेरिकाको अन्तरिक्ष अनुसन्धानशाखाले आकाशमण्डलको अध्ययनका निम्ति अन्तरिक्षमा निर्माण गरेको प्रयोगशाला।

स्काउट- *ना.* [अङ्.] सामाजिक चरित्र, स्वास्थ्य, जनकल्याण आदिको विकासका निम्ति सैनिक प्रणालीका आधारमा तालिम पाएको व्यक्ति; बालचर।

स्कुटर- *ना.* [अङ्.] पेट्रोलले चल्ने, प्रायः महिलाहरूले चढ्ने मोटरसाइकलको एक प्रकार।

स्कुल- *ना.* [अङ्.] १. माध्यमिक तहसम्मको औपचारिक पठनपाठनको व्यवस्था हुने संस्था; विद्यालय। २. कुनै ज्ञानविज्ञानको विशेष शाखा वा त्यसका अनुयायीको वर्ग; शाखा।

स्कुली- *वि.* स्कुलमा हुने; स्कुलसम्बन्धी, स्कुलको।

स्क्वास- *ना.* [अङ्. स्क्वाश] फलफूल आदिको प्रशोधनबाट तयार गरिएको पेय पदार्थ।

स्खलन- *ना.* [सं.] १. कहीँ कतैबाट हुने केही कुराको झराइ। २. तरल पदार्थको चुहाइ। ३. कुनै पनि काममा हुने भुल; भुलचुक। ४. आफ्नो मर्यादा, आचरण, मार्ग आदिबाट भएको पतन।

स्खलित- *वि.* [सं.] स्खलन भएको; झरेको; खसेको; पतित; च्युत।

स्टर्लिङ- *ना.* [अङ्.] ब्रिटिस मुद्रा।

स्टर्लिङ पाउन्ड- *ना.* ब्रिटिस मुद्राप्रणालीअनुसार सिलिङभन्दा ठुलो एकाइ; बिस सिलिङ बराबरको बेलाइती मुद्रा; २४० पेनी अर्थात् पेन्स बराबरको बेलाइती मुद्रा।

स्टाफ- *ना.* [अङ्.] कुनै सङ्घसंस्था, कार्यालय आदिमा निश्चित र नियमित रूपले काम गर्ने कर्मचारीहरूको समूह।

स्टिचिङ- *ना.* [अङ्.] १. कागत आदिको खुटाइ; किडिक। २. खुट्ने यन्त्रबाट गरिएको जोडाइ। ३. घाउको उपचारका निम्ति सिइएको टाँका।

स्टिचिङ पिन- *ना.* कागत नत्थी गर्ने मेसिनमा राखिने तारको पिन; स्टिचिङ मिसिनको पिन।

स्टिचिङ मिसिन- *ना.* सानोतिनो पुस्तकपुस्तिकाका पत्रहरू च्यापेर सिउने मिसिन; नत्थी गर्ने मिसिन; स्टेपलर।

स्टिमर- *ना.* [अङ्.] बाफका आधारमा चल्ने सानो जलयान; बाफद्वारा चल्ने सानो नाउ।

स्टुडियो- *ना.* [अङ्.] १. फोटो खिच्ने ठाउँ वा कोठा; फोटो तयार गर्ने प्रयोगशाला। २. चलचित्र छायाङ्कन गर्ने कक्ष। ३. चलचित्र वा रेडियोमा ध्वनिको नियन्त्रण, अङ्कन आदि गरिने ठाउँ।

स्टुल- *ना.* [अङ्.] प्रायः एक जना मात्र बस्न सकिने, बस्नेभन्दा चियाका कपहरू मात्र राख्ने काममा प्रयोग गरिने तीन वा चार खुट्टा भएको बेत, काठ, फलाम आदिको सानो आसन; त्रिपाई।

स्टेट- *ना.* [अङ्.] १. सार्वभौमसत्तासम्पन्न राज्य; आफ्नो सार्वभौमिक सत्तामा चलेको देश। २. प्रान्त। ३. वैज्ञानिक खेतीको कानुनअनुसार तोकिएको चार किल्लाभित्रको इलाका।

स्टेथिस्कोप- *ना.* [अङ्.] डक्टरले दुवै कानमा जडी रोगीको मुटु, फोक्सो आदिको धड्कनको गति सुनेर रोगको परीक्षा गर्ने, जन्तरका आकारको यन्त्र।

स्टेनलेस स्टिल- *ना.* [अङ्.] खिया नपर्ने गरी प्रशोधित गरिएको फलाम र त्यसबाट तयार गरिएको सामान।

स्टेनो- *ना.* [अङ्.] १. आशुलेखन। २. आशुलेखक।

स्टेनोग्राफर- *ना.* सर्टह्यान्डअनुसार लेख्न जान्ने व्यक्ति।

स्टेनोग्राफी- *ना.* सर्टह्यान्डलेखन; स्टेनो; आशुलेखन।

स्टेन्सिल- *ना.* [अङ्.] टाइप गरी वा हातैले लेखी साइक्लोमेसिनमा घुमाई प्रशस्त प्रति छाप्ने काममा प्रयोग गरिने कागत।

स्टेन्सिल पेपर- *ना.* स्टेन्सिल।

स्टेन्सिल प्रतिलिपि- *ना.* स्टेन्सिलमा टाइप गरी साइक्लो गरेर तयार गरिएको प्रतिलिपि।

स्टेप्स- *ना.* १. पूर्वी युरोप र उत्तरी अमेरिकामा हिउँबाट पूरै छोपिने (टुन्ड्रा) र आंशिक रूपमा छोपिने (टायगा) प्रदेश समाप्त भएपछि ठिक दक्षिणतर्फबाट आरम्भ हुने समशीतोष्ण तृणभूमि। २. हिमाली टायगा (खागर) र टुन्ड्रा (पखेर) समाप्त भएपछि आरम्भ हुने

तृणभूमि; पाटन; बुक्यान।

स्टेपलर- *ना.* [अङ्.] स्टिचिङ गर्ने वा टाँका मार्ने यन्त्र; स्टिचिङ मेसिन।

स्टेसन- *ना.* [अङ्.] रेल, मोटर आदि यानहरूमा चढेका यात्रु ओर्लने, उक्लने अथवा लादिएका माल ओराल्ने उकाल्ने ठाउँ।

स्ट्रेचर- *ना.* [अङ्.] दुइटा लामा काठमा बलियो किसिमको कपडाको झोलुङ्गो पारी त्यसमा बिरामी राखी वरपर सारफेर गर्ने सफरी; अस्पतालमा बिरामी वा मुर्दा बोक्ने साधन।

स्टोन- *ना.* [अङ्.] प्रेसमा पुस्तक आदिका फर्मा कस्दा र पेज बाँध्दा उपयोग गरिने फलामे पिर्का।

स्टोर- *ना.* [अङ्.] १. खास प्रयोजनले सङ्ग्रह गरिएका सामानको राशि। २. त्यस्तो राशि सङ्ग्रह गर्ने घर वा कोठा; भँडार।

स्टोरकिपर- *ना.* भण्डारको रेखदेख गर्ने कर्मचारी; भण्डारका सामान खर्च हुँदा वा नयाँ थप्नुपर्दा सो गर्ने तथा त्यसको यथावत् हेरचाह गर्ने र विवरण दुरुस्त राख्ने व्यक्ति; भण्डाररक्षक।

स्ट्यान्डिङ कमिटी- *ना.* [अङ्.] १. स्थायी रूपमा गठित कमिटी; स्थायी समिति; कार्यसमिति। २. प्रधान न्यायाधीश र निजले तोकेको अर्को न्यायाधीशसमेत भएको समिति।

स्तन- *ना.* [सं.] आइमाई र पोथी जनावरको दुध आउने कल्चौँडो वा थुन र त्यसको वरिपरिको परिवेश; फाँचो।

स्तनधारी- *वि.* मानिस, गाई, बाँदर, घोडा, चमेरा, कुकुर, बाखो आदि स्तनपायी जन्तु।

स्तनपान- *ना.* माऊको थुनमा मुख लगाएर दुध चुस्ने काम; दुध खाने काम।

स्नतपायी- *वि.* [सं.] माऊ वा आमाको दुध खाएर हुर्कने; स्तनपान गर्ने; स्तनप।

स्नतपायी युग- *ना.* सालनालमा बेरिएर प्राणीहरू जन्मिन थालेको युग; आजभन्दा सातकरोड वर्षपूर्व प्रारम्भ भएको युग।

स्तन्य- *वि.* [सं.] १. स्तनसम्बन्धी। *ना.* २. स्तनमा हुने वस्तु; दुध।

स्तब्ध- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि चेष्टा नभएको; जड। २. गतिमा रोकावट आएको; अवरुद्ध। ३. कर्तव्यबाट विमुख भएको; विमूढ। *ना.* ४. सुनसान; सन्नाटा; चकमन्न।

स्तब्धता- *ना.* जडता; निश्चेष्टता; शून्यता; चकमन्न्याइँ।

स्तम्भ- *ना.* [सं.] १. भवन, किल्ला आदिको खामो; खम्बा; थाम। २. आडभरोसा; टेको; सहारा। ३. समाचारपत्र वा पत्रिकामा कुनै खासखास विषयलाई प्रदान गरिएको स्थायी स्थान।

स्तम्भचित्र- *ना.* खम्बाद्वारा देखाइने सङ्ख्यात्मक चित्र।

स्तम्भक- *वि.* रोक्ने; स्तम्भित पार्ने।

स्तम्भन- *ना.* १. कुनै क्रम वा गतिमा आउने रोकावट; स्तब्ध हुने काम। २. अङ्गप्रत्यङ्गको सञ्चालनमा आउने गतिरोध। ३. चेष्टारहित हुने काम। ४ मन्त्र, तन्त्र आदिका प्रभावले कसैको गति, चेष्टा आदिलाई रोक्ने काम।

स्तम्भ लेखक- *ना.* कुनै समाचारपत्र वा नियमित रूपमा प्रकाशित हुने अन्य पत्रिकाका निश्चित विषयमा सधैँ लेखिरहने व्यक्ति; स्तम्भ लेख्ने व्यक्ति।

स्तम्भित- *वि.* १. तन्त्र, मन्त्र, औषधी आदिका प्रयोगद्वारा स्तब्ध गराइएको। २. छक्क; जिल्ल; वाल्ल।

स्तर- *ना.* [सं.] १. वस्तुको कुनै ठाउँमा फैलिएको पत्र; तह। २. कुनै ठाउँलाई ढाकेर रहने वस्तुको खाप; सल। ३. कुनै वस्तुको महत्त्व, मूल्य आदि निर्धारण गर्ने गुण; योग्यता; मर्यादा; कोटि।

स्तर निर्धारण- *ना.* गुण, विशेषता, महत्त्व आदिका आधारमा कुनै वस्तुको कोटि वा तह तोक्ने काम।

स्तरहीन- *वि.* गुण, विशेषता, मूल्य आदिका आधारमा निम्न कोटिको; स्तर नभएको; तल्लो तहको।

स्तरीकरण- *ना.* कुनै खास कुरालाई खास मानक वा स्तरमा पुऱ्याउने क्रियाप्रक्रिया।

स्तरीकृत- *वि.* उच्चस्तरमा पुऱ्याइएको; स्तरमा वृद्धि भएको; उपल्लो तहको।

स्तरीय- *वि.* गुण, महत्त्व, विशेषता आदिका आधारमा उच्च स्तरको; माथिल्लो तहको; स्तरीकृत।

स्तव- *ना.* [सं.] १. तारिफ; प्रशंसा। २. प्रार्थना; स्तुति।

स्तवक- *ना.* १. फल, फूल आदिको झुप्पो; गुच्छो। २.ससानो थुप्रो; सानो रास। ३. कुनै कृति वा ग्रन्थको परिच्छेद; अध्याय। *वि.* ४. स्तुति गर्ने; प्रशंसक।

स्तवन- *ना.* स्तव।

स्तुति- *ना.* [सं.] १. कुनै देवदेवीको प्रसन्नताका लागि गरिने स्तोत्रपाठ; गुणानुवर्णन; प्रार्थना, स्तव; स्तवन। २. प्रशंसा गर्ने काम; कसैको तारिफ गर्ने काम। ३. बढाईचढाई गरिने बयान; भएनभएको बढाइ।

स्तुतिगत- *वि.* स्तुतिसम्बन्धी।

स्तुतिगीत- *ना.* देवीदेवता वा कुनै महापुरुषको स्तुति गर्न गाइने गीत।

स्तुतिवाद- *ना.* स्तुति गर्ने नीति।

स्तुतिवादी- *वि.* स्तुति गर्ने नीतिको अनुयायी।

स्तुत्य- *वि.* तारिफ गर्न लायक; गुण, महत्ता आदिका आधारमा प्रशंसनीय।

स्तूप- *ना.* [सं.] किल्ला, स्मारक आदि बनाउने नियतले ढुङ्गा, माटो, इँट आदिले बनाइएको अग्लो थुप्रो वा ढिस्को (विशेषगरी बौद्धहरूले बुद्धका अवशिष्ट चिह्न राख्नका लागि बनाउने स्मारक)।

स्तूपक- *ना.* थुम्को।

स्तोत्र- *ना.* [सं.] स्तुति, प्रार्थना, तारिफ आदि गर्नुपर्दा उच्चारण गरिने वाङ्मय वा श्लोक वा देउदेउताको गुणकीर्तन भएका मन्त्रहरूको समूह।

स्तोत्र पाठ- *ना.* स्तोत्रको पठन, वाचन वा उच्चारण।

स्त्री- *ना.* [सं.] १. महिला; आइमाई; स्वास्नीमान्छे।

स्त्रीकेशर- *ना.* फूलका परागमा हुने कणहरूमा पुंस्त्व र स्त्रीत्व भएका कणहरूमध्ये स्त्रीतत्त्वप्रधान कण।

स्त्रीत्व- *ना.* नारीमा हुने आवश्यक गुण; नारीत्व; स्वास्नीमानिसको अनिवार्य विशेषता।

स्त्रीधन- *ना.* १. स्वास्नीमानिसको पेवाधन; आइमाईलाई दिइएको

धन; दाइजो।

स्त्रीधर्म- *ना.* १. स्त्रीजातिले गर्नुपर्ने कर्तव्य; नारीको आचरण। २. रजस्वला हुने स्थिति वा अवस्था; परसराइ। ३. आफ्ना पतिप्रतिको यौनगत इमानदारी; सतीत्व।

स्त्रीपुरुष- *ना.* १. आइमाई र लोग्नेमान्छे। २. एक आइमाई र एक लोग्नेमान्छेको जोडा; दम्पती; लोग्नेस्वास्नी।

स्त्रीप्रसङ्ग- *ना.* १. पुरुषले वासनातृप्तिका लागि आइमाईसँग गर्ने सहवास; सम्भोग। २. आइमाईसँगको सम्पर्क। ३. महिला विषयक चर्चा वा सन्दर्भ।

स्त्रीलम्पट- *वि.* स्वास्नी वा स्वास्नीमानिस भनेपछि मरिमेट्ने; बढ्ता स्त्रीप्रसङ्ग गर्ने; कामुक।

स्त्रीलिङ्ग- *ना.* १. नारीत्व बुझाउने चिह्न (स्तन, स्वरमधुरता आदि)। २. व्याकरणका पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्ग, नपुंसकलिङ्ग आदि लिङ्ग व्यवस्थामध्ये स्त्रीत्व बुझाउने लिङ्ग। ३. नारी जातिको जननेन्द्रिय; योनि।

स्त्रीव्रत- *ना.* एक नारीलाई मात्र पत्नी स्वीकार गरी सन्तुष्ट हुने कार्य; एकनारीव्रत; पत्नीव्रत।

स्त्रीशिक्षा- *ना.* नारीजातिलाई शिक्षित पार्ने शैक्षिक व्यवस्था; नारीको शिक्षा।

स्त्रीसमागम- *ना.* पुरुषको नारीसित हुने शारीरिक लसपस; यौनाचार।

स्त्रीसम्भोग- *ना.* स्त्रीसमागम।

स्त्रैण- *वि.* स्त्रीलम्पट।

स्थ- *प्रत्य.* [सं.] शब्दका अन्तमा रही स्थित वा रहेको भन्ने अर्थ बुझाउने प्रत्ययधर्मी शब्द (गृहस्थ, तटस्थ, दूरस्थ, कण्ठस्थ इ.)।

स्थगन- *ना.* [सं.] १. हुँदै गरेको कामको स्थायी वा अस्थायी अवरोध। २. गति वा चालको स्थायी वा अस्थायी रोकावट।

स्थगित- *वि.* [सं.] स्थगन भएको; स्थगन गरिएको।

स्थपति- *ना.* [सं.] १. कुनै राज्यको राजा। २. थपालोको स्वामी; थापा। ३. खले टाकुरो वा भुरे राज्यको मालिक; रजौटा। ४. गाउँठाउँको प्रमुख; मुखिया; प्रधान। ५. डकर्मी। ६. वास्तुकार।

स्थल- *ना.* [सं.] १. जुनसुकै वस्तुलाई रहन आवश्यक पर्ने आधार; ठाउँ; थलो। २. धरातल; भुइँ।

स्थल कमल- *ना.* जमिनमा हुने कमलका फूलको बोट वा फूल।

स्थलगत- *वि.* स्थलमा भएको; स्थलसम्बन्धी।

स्थल गोलार्ध- *ना.* पृथ्वीको समुद्र वा महासागरबाहिरको अंश।

स्थलचर- *वि.* १. जमिनमा रहने; पानीमा बस्न नसक्ने। *ना.* २. जमिनमा बसेर जीवन यापन गर्ने प्राणी (माछो, जलहात्ती, गुँज आदिका विपरीत पशु, मान्छे, सर्प आदि)।

स्थलचारी- *वि.* स्थलचर।

स्थलज- *वि.* स्थलमा जन्मिएको वा पैदा भएको।

स्थल डमरुमध्य- *ना.* ठुलठुला भूभागलाई जोड्ने जमिनको सानो सोतो।

स्थलपक्षी- *ना.* पानीमा पौरी नखेल्ने वा आकाशमा धेर उड्न नसक्ने चरो (कुखुरो, च्याखुरो, मुजुर, सुतुरमुर्ग इ.)।

स्थलपद्म- *ना.* स्थलकमल।

स्थलमण्डल- *ना.* पृथ्वीको सम्पूर्ण खँदिलो भूभाग।

स्थल यातायात- रेल, मोटर आदिबाट चल्ने वाहनमार्फत गरिने वा हुने यातायात।

स्थलयात्रा- *ना.* १. पैदलयात्रा। २. मोटर, रेल आदिबाट गरिने यात्रा।

स्थलयुद्ध- *ना.* स्थलसेनाहरूद्वारा जमिनमा हुने लडाइँ।

स्थलरक्षा- *ना.* १. स्थलसेनाबाट देशको रक्षा गर्ने प्रणाली। २. स्थलको रक्षा।

स्थलवायु- *ना.* स्थलसतहबाट बहने मन्द वायु।

स्थल संयोजक- *ना.* महादेशहरूलाई जोड्ने साँघुरो जमिनको भाग।

स्थल सर्वेक्षण- *ना.* जग्गाजमिनको सर्भे।

स्थलसुरक्षा- *ना.* स्थलरक्षा।

स्थल सेना- *ना.* जलसेना, वायुसेना, स्थलसेनामध्ये एक थरी सेना स्थलयुद्धमा तालिम दिइएको फौज।

स्थल सैनिक- *ना.* स्थलसेनाको जवान।

स्थलसैन्य- *ना.* स्थलसेना।

स्थलाकृतिक- *ना.* भूमापन कार्यका निम्ति तयार गरिएको रूपरेखा; नाप्न तयार गरिने पूर्वाधार।

स्थली- *ना.* अग्ला ठाउँमा सम्म परेको जमिन; खनजोत नगरिएको उच्च ठाउँको समथर जमिन; थली।

स्थविर- *वि.* [सं.] बुढो; वृद्ध अवस्थाको।

स्थविरता- बुढ्याइँ; बुढोपना।

स्थाणु- *ना.* [सं.] १. कुनै रुख ढलेर त्यसको फेदतिर रहेको ठुटो; रुखको ठुटो। २. खम्बा; स्तम्भ। ३. टाउको काटेर मुर्कट्टा भएको लास। ४. एक प्रकारको भाला। ५. महादेव; शिवजी। ६. श्वेतहूण (हेफताल)-वंशी तोरमण, मिहिरकुल आदि विजेताका र तिनका प्रजाका कुलदेवता; थानी। *वि.* ७. अचल; दृढ; दह्रो।

स्थाणुभूत- *वि.* रुखको ठुटोसरह गतिहीन भएको।

स्थान- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु अडिने आधार; ठाउँ; थलो। २. बस्ने ठाउँ; रहने आवास। ३. देवदेवीको मठमन्दिर। ४. पद; ओहदा। ५. ध्वनिविज्ञानका आधारमा उच्चारणका अवयवहरू सक्रिय भई ध्वनि निस्कने ठाउँ; उच्चारणस्थान।

स्थानक- *वि.* स्थानीय; ठाउँको; ठाउँमा पर्ने (प्रायः शब्दको अन्तमा गाँसिने, जस्तै स्वस्थानक, सुस्थानक, दुरूहस्थानक इ.)।

स्थानच्युत- *वि.* १. आफ्नो ठाउँ वा पदबाट खोसुवा, घटुवा आदि कारणले झरेको; पदबाट खुस्किएको। २. ठाउँबाट हटेको; स्थानभ्रष्ट।

स्थानदेवता- *ना.* १. स्थानीय देवता; क्षेत्रपाल। २. थानी।

स्थानभ्रष्ट- *वि.* आफ्नो पद, ओहदा आदिबाट तल्लो तहमा वा पदहीन अवस्थामा खसालिएको; ठाउँबाट गिरेको; पदच्युत; स्थानच्युत।

स्थानवञ्चित- *वि.* पाउनुपर्ने पद वा स्थानबाट कारणवश ठगिएको; जसले जुन ठाउँ वा कदर पाउनुपर्ने हो नपाएको।

स्थानान्तर- *ना.* [सं.] १. कुनै एक ठाउँबाट अर्को ठाउँको सराइ; अर्को बसाइँ। २. भिन्न स्थान; अर्को ठाउँ। ३. कर्मचारीको सरुवा, बढुवा वा घटुवा।

स्थानान्तरण- *ना.* १. एक ठाउँको वस्तुलाई अर्को ठाउँमा सार्ने काम। २. अर्को पद वा काममा सार्ने काम; पदान्तर।

स्थानान्तरण प्रमाण पत्र- *ना.* कुनै शिक्षणसंस्थाबाट अर्को शिक्षणसंस्थामा अध्ययन गर्नका निम्ति दिइने प्रमाणपत्र (ट्रान्सफर सर्टिफिकेट)।

स्थानान्तरित- *वि.* एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सारिएको; पद-परिवर्तन गरिएको; स्थानान्तरण गरिएको।

स्थानापन्न- *वि.* [सं.] अर्काको ठाउँमा आएको; सट्टामा आएको; अर्काका पदमा सरुवा भई आएको।

स्थानिक- *वि.* [सं.] १. स्थानीय। *ना.* २. थानी।

स्थानी- *वि.* [सं.] १. स्थानीय; स्थानिक। *ना.* २. थानी।

स्थानीय- *वि.* [सं.] १. कुनै खास ठाउँको; रैथाने (व्यक्ति, कर्मचारी आदि)। २. कुनै खास ठाउँमा उब्जने, पाइने वा हुने (हावापानी, चलन, बोली आदि)। ३. स्थानसम्बन्धी।

स्थानीय अधिकार- *ना.* कुनै स्थान वा इलाकाको कार्यसम्पादन गर्ने स्थानीय अधिकारीले पाएको अधिकार।

स्थानीय अधिकारी- *ना.* त्यस्तो अधिकारवाला व्यक्ति।

स्थानीय आदेश- *ना.* कुनै निश्चित ठाउँसित मात्र सम्बन्धित आदेश; आफ्नै स्थानीय अधिकारीतहबाट भएको आदेश।

स्थानीय आय- *ना.* कुनै निश्चित सीमाक्षेत्रभित्रका कर, भाडा, मालपोत आदिबाट स्थानीय प्रशासनलाई हुने आमदानी।

स्थानीय कर- *ना.* कुनै निश्चित इलाकालाई तोकिएको विशेष प्रकारको कर।

स्थानीयकरण- *ना.* १. प्रशासन आदिको स्थानीय आधारमा गरिएको विकेन्द्रीकरण। २. कुनै कुरालाई आफ्नै स्थानअनुसारको बनाउने क्रियाप्रक्रिया।

स्थानीय कानुन- *ना.* व्यवस्थापिकासम्बन्धी अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत कुनै निश्चित स्थान, इलाका वा भागविशेषमा सीमित रूपले लागु हुने किसिमले व्यवस्था गरिएको कानुन; स्थानीय नियम।

स्थानीयता- *ना.* [सं.] स्थानीय गुण, विशेषता वा धर्म।

स्थानीयतावाद- *ना.* स्थानीय गुण, विशेषता आदिप्रति विशेष मोह भएको नीति।

स्थानीयतावादी- *वि.* स्थानीयतावादको अनुयायी।

स्थानीय नियमावली- *ना.* १. कुनै निश्चित ठाउँको कार्यसञ्चालनका निम्ति तर्जुमा गरिएको नियमतालिका। २. गाउँ विकास समिति आदिको नियमावली।

स्थानीय प्रशासन- *ना.* [सं.] गाउँ, नगर र जिल्ला तहसम्मको शासनकार्य सञ्चालन गर्नका निम्ति कानुनद्वारा व्यवस्था गरिएको प्रशासन।

स्थानीय विकास- *ना.* [सं.] १. खास ठाउँको विकास। २. स्थानीय विकास मन्त्रालयअन्तर्गत गरिएको स्थानीय विकास र सोसम्बन्धी कार्यक्रम।

स्थानीय विकास सेवा- *ना.* उक्त मन्त्रालयको मातहत हुने स्थानीय विकाससम्बन्धी सेवा।

स्थानीय समय- *ना.* [सं.] कुनै स्थानविशेषमा प्रचलित समय।

स्थानीय स्वशासन- *ना.* [सं.] १. आफ्नो निजी ठाउँको गाउँ, नगर, जिल्ला आदिको विकासका निम्ति आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण कार्य गर्न स्थानीय जनताले पाएको अधिकार। २. स्थानीय क्षेत्रको सम्पूर्ण कानुनी प्रशासनकार्य; विकास, स्वास्थ्य आदिको स्वायत्तता; स्थानीय स्वायत्त शासन। ३. नेपालको संविधानअनुसार अञ्चल, जिल्ला, गाउँ, नगर आदि स्थानीय एकाइ इलाकाहरूलाई सुधार्ने, योजना, विकास आदि सञ्चालन गर्ने स्वायत्तता प्राप्त भएको प्रशासन।

स्थानीय स्वायत्त संस्था- *ना.* [सं.] स्थानीय प्रशासनिक एकाइ (जस्तै- गाउँ, नगर, जिल्ला) आदिको सञ्चालन, विकास, संरक्षणजस्ता कार्यका निम्ति सरकारले प्रत्यायोजन गरेको अधिकार पाउने संस्था; केन्द्रीय तहबाट प्रत्यायोजित अधिकार प्रयोग गर्ने स्थानीय संस्था।

स्थापक- *वि.* [सं.] १. कुनै पनि वस्तुको स्थापना गर्ने; संस्थापक। २. देवालय, विद्यालय, सामाजिक सङ्घसंस्था आदिको स्थापना गर्ने। ३. देवदेवीका प्रतिमा राख्ने; प्रतिष्ठा गर्ने। *ना.* ४. त्यस्तो स्थापना गर्ने व्यक्ति।

स्थापत्य- *ना.* [सं.] १. घर, देवालय, पुल, किल्ला आदिको वास्तुकलासम्बन्धी काम। २. स्थापना गर्ने काम; प्रतिष्ठा।

स्थापत्य कला- *ना.* वास्तुकला।

स्थापत्य विद्या- *ना.* वास्तुकलासम्बन्धी शास्त्र।

स्थापत्य वेद- *ना.* अथर्ववेदअन्तर्गतको वास्तुकलासम्बन्धी एक उपवेद।

स्थापन/स्थापना- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुलाई दृढतापूर्वक खडा गर्ने, राख्ने, जोड्ने वा जमाउने काम। २. सङ्घ, संस्था, देवालय, सामाजिक सङ्गठन आदि खडा गर्ने काम। ३. तथ्य र प्रमाणका आधारमा कुनै मत, सिद्धान्त आदिको स्थापना गर्ने काम। ४. भर्ना गर्ने काम।

स्थापनीय- *वि.* स्थापना गर्न योग्य; स्थापना गर्नुपर्ने।

स्थापित- *वि.* [सं.] १. स्थापना गरिएको; खडा गरिएको। २. थापिएको।

स्थायित्व- *ना.* [सं.] चिरकालसम्म आफ्नो महत्ता, मूल्य आदि यथावत् कायम राख्ने वा रहने काम; टिक्ने काम; खपाउपन; टिकाउ।

स्थायी- *वि.* [सं.] पछिसम्म वा नियमले तोकेको समयसम्म रहिरहने; अस्थायी गुण नभएको; दिगो।

स्थायीकरण- *ना.* स्थायी गराउने क्रिया वा प्रक्रिया।

स्थायी दर्ता- *ना.* नियमबमोजिम गरिने स्थायी रजिस्ट्रेसन।

स्थायी नियुक्ति- *ना.* कुनै सेवा वा पदमा स्थायी रूपले हुने नियुक्ति वा भर्ना।

स्थायी पद- *ना.* यति समयसम्म रहने भनी म्याद नकिटिएको र तलबको निश्चित दरबन्दी भएको पद; दिगो रहने पद।

स्थायी भाव- *ना.* रसशास्त्रअनुसार प्रत्येक रसको प्राणस्वरूप रहने स्थायी रसतत्त्व; रति, हास, क्रोध, उत्साह, भय, शोक, घृणा, विस्मय, शान्त, वात्सल्य आदि भावमध्ये कुनै पनि भावको बीजरूप; विभाव, अनुभाव, सञ्चारीभावका माध्यमबाट रसका

रूपमा प्रकट हुने तत्त्वको बीजस्वरूप।

स्थायी समिति- *ना.* १. संस्थासङ्गठन दीर्घकालसम्म चलिरहने वा अर्को अधिवेशनसम्म सबै कामकुराको व्यवस्था गर्ने समिति। २. राजसभाको कार्यसमिति। ३. स्थायी रूपमा कुनै विशेष काम गर्नका लागि गठित समिति।

स्थाली- *ना.* [सं.] १. पूजा, भोजन आदिमा प्रयोग हुने पात्र; थाली। २. सोमरस तयार पार्दा प्रयोग गरिने विशेष प्रकारको पात्र।

स्थाली पुलाउ- *ना.* पात्रमा तयार गरिएको पुलाउ।

स्थाली पुलाक न्याय- *ना.* ठुलो भाँडामा पकाइएको भातलाई एक सिता छामेर पाकेनपाकेको परीक्षण गरे झैँ एक पक्षको परीक्षणबाट सम्पूर्ण पक्षको निर्णय गरिने न्यायशास्त्रीय पद्धति; प्रमाणका स्रोतहरूमध्ये एक।

स्थावर- *वि.* [सं.] १. स्थिर; अर्को कुनै वस्तुले नचलाएसम्म चल्दै नचल्ने; अचल। *ना.* २. रुखपात, ढुङ्गोमाटो आदि जड वा निर्जीव वस्तु।

स्थावर विष- *ना.* जनावर आदिबाहेक अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने विष।

स्थावर सम्पत्ति- *ना.* अर्को ठाउँमा सार्न नसकिने धनमाल; अचल सम्पत्ति (घरखेत आदि)।

स्थित- *वि.* [सं.] १. रहेको; बसेको। २. राखिएको; बसालिएको।

स्थितप्रज्ञ- *वि.* संयमी, आत्मसन्तुष्ट, धीर, स्थिरबुद्धि र निष्काम रहेको (व्यक्ति)।

स्थित प्राज्ञिकता- *ना.* स्थितप्रज्ञ हुनाको भाव, क्रिया वा स्थिति।

स्थिति- *ना.* [सं.] १. स्थिर रहने काम; स्थायी रहने काम। २. थातथलो; बसोबास। ३. चालचलन; रीतिस्थिति; अवस्था। ४. चाँजोपाँजो; बन्दोबस्त। ५. प्राकृतिक वा मानवीय अवस्था; अवस्थिति।

स्थिति ऊर्जा- *ना.* कुनै वस्तुको स्थायी अवस्थाबाट उत्पन्न गरिने ऊर्जा; कुनै निश्चित ठाउँदेखि अर्को निश्चित ठाउँसम्म सञ्चालन हुने हिसाबले उत्पादन गरिने शक्ति।

स्थिति परिवर्तन- *ना.* स्थितिको परिवर्तन; थितिको फेरबदल।

स्थिति मल्ल- *ना.* नेपालको मध्यकालीन इतिहासमा पन्ध्रौँ शताब्दीपूर्व उपत्यकामा शासन गर्ने एक राजा; मल्लकालका एक प्रसिद्ध राजा; जयस्थिति मल्ल।

स्थापक- *वि.* पहिलेको रीतिथितिको बन्दोबस्त मिलाउने; चलनचाँजो मिलाउने।

स्थापकत्व- *ना.* स्थितिको स्थापना गर्ने गुण; स्थितिको व्यवस्थापन गर्ने गुण।

स्थापन/स्थापना- *ना.* स्थिति बसाल्ने क्रियाप्रक्रिया।

स्थित्युद्धार- *ना.* मर्मत; जीर्णोद्धार।

स्थिर- *वि.* [सं.] १. स्थायी रूपले रहेको; बसेको; विद्यमान। २. ढलपल नगर्ने; अचल। ३. दृढ; आफ्नो भनाइमा पूरै अडान लिने; स्थिरसिद्धान्तको। ४. स्थायी; दीर्घ कालसम्म रहिरहने। ५. हडबड नगर्ने स्वभावको; शान्त।

स्थिर आय- *ना.* निश्चित रूपले समयसमयमा भइरहने आमदानी; सधैँ एकै रूपमा भइरहने आयस्ता; स्थायी आय।

स्थिरचित्त- *वि.* १. मनको चञ्चलता पूरै वश गरेको; चित्त स्थिर भएको। २. हडबड नगर्ने; नआत्तिने।

स्थिरता/त्व- *ना.* चञ्चल नभई, नचली वा नहल्लिई एकै ठाउँमा अड्ने गुण; अडिगपन।

स्थिरदृष्टि- *ना.* १. एकै लक्ष्यमा अडिरहने दृष्टि। २. दृढ दृष्टि; दह्रो दृष्टि।

स्थिरधी/बुद्धि- *वि.* बुद्धि स्थिर भएको; दृढनिश्चयी; विचार, विश्वास आदिमा स्थिर भएको; दृढनिश्चय लिन सक्ने।

स्थिरभाव- *ना.* अडिग भाव; निश्चल भाव।

स्थिरमुद्रा- *ना.* क्रयशक्तिका दृष्टिले अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा विशेष स्थिरता पाएको, कुनै देशको मुद्रा।

स्थिरीकरण- *ना.* स्थिर गराउने काम; स्थायी बनाउने काम; स्थिरताप्रदान।

स्थिरीकृत- *वि.* स्थिर तुल्याइएको।

स्थूल- *वि.* [सं.] १. आकारका दृष्टिले विशाल; ठुलो। २. अत्यन्त अग्लो; लामो। ३. मोटो। ४. रूपडाल नमिलेको; भद्दा। ५. वेदान्तदर्शनमा शरीरको अवस्था र जन्मजन्मान्तरका तहको व्याख्या गरिने स्थूल, सूक्ष्म, कारण, महाकारण र शुद्ध चैतन्य झैँ पाँचवटा तहमध्ये पहिलो तहको; जड; अन्नमय कोश; गोचर पदार्थ।

स्थूलकन्द- *ना.* पिँडालु।

स्थूलता- *ना.* १. ठुलो हुन आवश्यक गुण; ठुलोपन। २. अग्लोपन। ३. मोटाइ। ४. नसुहाउँदोपन; भद्दापन। ५. भौतिक शरीरको गुण; नश्वरशीलता।

स्थूलदृष्टि- *ना.* १. बाहिरी दृष्टि; कामचलाउ दृष्टि। २. बोधो दृष्टिकोण।

स्थूलबुद्धि- *वि.* १. बोधो बुद्धि भएको। *ना.* २. बोधो बुद्धि।

स्थूल शरीर- *ना.* पञ्चमहाभूतका संयोगबाट तयार भएको शरीर; पार्थिव शरीर; जड देह।

स्थूलीकरण- *ना.* १. कुनै आकृति, मूर्ति, मुद्रा आदिलाई त्यसै रूपमा ठुलो बनाउने काम; ठुलो पार्ने काम। २. जड तुल्याउने काम।

स्थूलीकृत- *वि.* १. ठुलो तुल्याइएको। २. जड बनाइएको; भद्दा बनाइएको।

स्नात- *वि.* [सं.] नुहाएको; पवित्रता प्राप्त गरेको; शुद्ध भएको।

स्नातक- *ना.* [सं.] १. ब्रह्मचर्यव्रत समाप्त भई गृहस्थाश्रममा प्रवेश गर्न तयार भएको पुरुष; गुरुकुलपरम्पराको शिक्षामा पारङ्गत भई व्यावहारिक जीवनमा प्रवेश गर्ने बेलाको मान्छे। २. कुनै विश्वविद्यालयबाट बी. ए. वा शास्त्रीसरहको उपाधि प्राप्त गरेको व्यक्ति। ३. धार्मिक उद्देश्यले कुनै यज्ञ, उत्सव आदिमा दीक्षा लिएर भिक्षु बनेको ब्राह्मण।

स्नातक उम्मेदवार- *ना.* पञ्चायतकालमा पञ्चायती संविधानअनुसार स्नातकका नाताले निर्वाचित हुने राष्ट्रिय पञ्चायतका चार सदस्यपदमध्ये कुनै एकका लागि भएको उम्मेदवार।

स्नातक तह- *ना.* विश्वविद्यालयले प्रदान गर्ने स्नातक उपाधिको स्तर; ग्रेजुएट तह।

स्नातक प्रतिनिधि- *ना.* १. विश्वविद्यालयबाट स्नातक तहको उपाधि प्राप्त गरेका व्यक्तिहरूको सामूहिक प्रतिनिधित्व गरिने काम।

स्नातक प्रतिनिधित्व- *ना.* स्नातक प्रतिनिधिको पद, अभिभारा, अधिकार, कर्तव्य आदि।

स्नातक सङ्गठन- *ना.* १. पञ्चायतकालमा पञ्चायती संविधानमा व्यवस्था भएअनुसार आफ्नो पक्षबाट राष्ट्रका निम्ति योगदान होओस् भन्ने उद्देश्यले स्नातकहरूको शक्तिलाई सक्रिय गराउन गरिएको स्नातकहरूको सङ्गठन। २. स्नातकहरूद्वारा निर्मित कुनै पनि सङ्घ।

स्नातक स्तर- *ना.* प्रमाणपत्र तहको परीक्षा पास गरेपछि पढिने एक तह वा सो तहको उच्च शिक्षा।

स्नातकोत्तर- *ना.* डिप्लोमा वा ग्र्याजुएट परीक्षाभन्दा माथिको शैक्षिक तह; एम. ए. सरहको शैक्षिक उपाधि; आचार्य।

स्नातकोपाधि- *ना.* स्नातकले पाउने प्रमाणपत्र; बी. ए. वा शास्त्रीको डिग्री; स्नातक तह उत्तीर्ण गरेको प्रमाणपत्र।

स्नान- *ना.* [सं.] पानीले शरीरको मैला पखाल्ने वा धुने काम; जिउ वा धडसमेतको धुवाइ; नुहाइ; नुहाइधुवाइ।

स्नानकर्म/क्रिया- *ना.* १. नुहाउने काम; नुहाइ। २. धार्मिक उद्देश्यले जिउलाई शुद्ध तुल्याउन गरिने नुहाइधुवाइ।

स्नानगृह- *ना.* स्नान गर्ने घर वा कोठा।

स्नानागार- *ना.* नुहाउने कोठा; स्नानगृह; बाथरुम।

स्नायविक- *वि.* [सं.] शरीरका ज्ञानवाहिनी नली वा नाडीसँग सम्बन्धित।

स्नायविक प्रणाली- *ना.* पाँच ज्ञानेन्द्रियको सूचना ग्रहण गरेर मस्तिष्कसम्म पुऱ्याउने ज्ञानवाहिनी नली वा नाडीहरूको सिङ्गो संरचना।

स्नायविक रोग- *ना.* मथिङ्गल बिग्रने, असन्तुलित हुने, सन्किने वा सङ्किने रोग।

स्नायविक रोगी- *वि.* स्नायविक रोग लागेको (बिमारी)।

स्नायु- *ना.* [सं.] शरीरको रगत सञ्चालन गर्ने तन्तु; रक्तवाहिनी नसा; शिरा।

स्नायु केन्द्र- *ना.* १. योगका अनुसार षट्चक्रको अभ्यासको क्रममा मान्छेका शरीरमा भएका बहत्तर हजार नसाहरू भेट हुने ठाउँ; कुण्डलिनी। २. मस्तिष्क; मथिङ्गल; गिदी।

स्नायुपीडा- *ना.* १. स्नायुरोगले गर्दा हुने पीडा। २. स्नायुमा हुने पीडा।

स्नायुपीडित- *वि.* स्नायुरोगले ग्रस्त।

स्नायु प्रणाली- *ना.* स्नायविक प्रणाली।

स्नायुरोग- *ना.* स्नायविक रोग।

स्नायुरोगी- *वि.* स्नायविक रोगी।

स्नायुविकार- *ना.* ज्ञानेन्द्रियका नसाका विकारबाट हुने कुनै पनि रोग; स्नायविक विकार।

स्निग्ध- *वि.* [सं.] १. मनले विश्वास गरेको; मायालाग्दो; प्यारो। २. चिप्लो वा चिल्लो (पदार्थ); मुलायम।

स्निग्धता/त्व- *ना.* १. स्निग्ध हुनाको भाव वा स्थिति; चिल्लोपन; चिप्लोपना; चिल्ल्याइँ। २. मुलायमपन; मिहिनपन।

स्नेह- *ना.* [सं.] १. आमाबाबु, अभिभावक वा मान्यजनहरूबाट आफूभन्दा साना व्यक्तिलाई गरिने प्रेम; माया। २. आत्मीय व्यक्ति, वस्तु वा कुराका निम्ति मनमा उत्पन्न हुने कोमल भावना। ३. घिउ, तेल आदि चिल्लो पदार्थ।

स्नेहपात्र- *ना.* १. स्नेह गरिने वस्तु, व्यक्ति वा कुरा। २. घिउतेल आदि चिल्लो पदार्थ राखिने भाँडो।

स्नेहभाजन- *ना.* स्नेहपात्र।

स्नेहाङ्कुर- *ना.* १. भर्खरै पलाएको स्नेह। २. समाप्त भएर पुनः जागेको स्नेह। ३. स्नेह गरिने कुनै कोमल पात्र (बालक, बिरुवा इ.)।

स्नेही- *वि.* माया गर्ने; मायालु स्वभावको; प्यारो गर्ने।

स्नो- *ना.* [अङ्.] १. अनुहार राम्रो पार्न लगाइने नौनीजस्तो नरम, सेतो र सुगन्धित पदार्थ; शृङ्गारको एक साधन। २. हिउँ।

स्पन्ज- *ना.* [अङ्.] १. निकै हलुको, प्वालैप्वालले भरिएको र पानी सोस्ने, साबुन दल्ने आदि काममा प्रयोग हुने, रबरबाट बनेको नरम पदार्थ। २. कपासजस्तो फुस्स परेको हल्का किसिमको हुने, समुद्रका अतिसूक्ष्म कीटाणुको योगबाट बनेको जीवपिण्ड; समुद्रको जीवपिण्ड।

स्पन्द/स्पन्दन- *ना.* [सं.] १. बिस्तारै हल्लने काम; कम्पन। २. अलिअलि चल्ने काम; धुकधुकी। ३. फुरफुराइ; स्फुरण।

स्पन्दित- *वि.* १. स्पन्दन भएको वा काँपेको। २. हल्लिएको; चलेको। ३. फरफराएको; स्फुरित।

स्पर्धा- *ना.* [सं.] १. परस्परमा एकले अर्कालाई जित्नका निम्ति गरिने होड वा प्रयत्न; प्रतियोगिता; होडबाजी। २. अरूको दँजाइमा पुग्ने इच्छा। ३. हाँक; चुनौती। ४. सेखी; घमन्ड।

स्पर्धाधर्मी- *वि.* स्पर्धा गर्ने स्वभाव भएको; स्वभावैले स्पर्धा गर्ने।

स्पर्धाशाली- *वि.* स्पर्धाको भावनाले युक्त; स्पर्धा गर्ने।

स्पर्धी- *वि.* १. स्पर्धा गर्ने; स्पर्धाशाली; प्रतिस्पर्धी। २. डाह गर्ने; इखालु।

स्पर्श- *ना.* [सं.] १. कसैलाई छुने काम वा छुँदा हुने ज्ञान; छुवाइ। २. ग्रहणकालमा छायाले सूर्य वा चन्द्रमालाई छुने काम। ३. व्याकरणअनुसार ध्वनिको उच्चारणक्रममा कदेखि मसम्म पाँच वर्गका ध्वनि। ४. पञ्चमहाभूतका पृथ्वी, अप, तेज, वायु र आकाशमध्ये वायु। ५. रोग, विकृति आदिको प्रभाव।

स्पर्शजन्य- *वि.* स्पर्शद्वारा उब्जने वा सर्ने।

स्पर्शसङ्घर्षी- *ना.* युक्तोष्म वा अर्धपृष्ठ व्यञ्जन।

स्पर्शेन्द्रिय- *ना.* चिसोतातो, साह्रोकमलो आदि गुण छोएर थाहा पाउने इन्द्रिय; जीवित शरीरको छाला।

स्पष्ट- *वि.* [सं.] १. देख्न, सुन्न, पढ्न वा बुझ्न सकिने; कुनै किसिमको अस्पष्टता नभएको; छर्लङ्ग; प्रस्ट। २. निर्मल; निश्छल; शुद्ध। ३. जस्तो छ त्यस्तो; सत्य; वास्तविक; यथार्थ।

स्पष्टतया- *क्रि.वि.* स्पष्ट रूपमा; खुलासासँग; सफासाथ; सफासफी।

स्पष्टता- *ना.* स्पष्ट हुनाको भाव वा अवस्था; प्रस्ट्याइँ।

स्पष्टवक्ता- *वि.* मनमा कुरा नलुकाई वा डर, सङ्कोच आदि नमानेर

फटाफट साँचो कुरो बोल्ने; स्पष्टवादी।
स्पष्टवादी- *वि.* स्पष्टवक्ता।
स्पष्टीकरण- *ना.* [सं.] १. छर्लङ्ग नभएका कुरालाई छर्लङ्ग पार्ने काम। २. कुनै विषयमा केही गरियो वा भनियो भने त्यसको आशयसमेत प्रस्ट गर्ने काम। ३. कुनै ओहदाका कर्मचारीले बेनियमको काम गरेमा माथिल्ला तहका कर्मचारीले नसिहतका रूपमा लिने लिखित बयान वा विवरण।
स्पुतनिक- *ना.* [रुसी] रुसी अन्तरिक्षविज्ञानका वैज्ञानिकले चन्द्रलोकमा प्रक्षेपण गरेको विमानको नाम; रकेट।
स्पृश्य- *वि.* [सं.] स्पर्श गर्न योग्य; छुन सकिने; छुवाछूत चल्ने; छुन हुने।
स्पृश्यास्पृश्य- *वि.* छुन हुने र नहुने; छुवाछूत चल्ने र नचल्ने।
स्पृष्ट- *वि.* [सं.] १. स्पर्श भएको; छोइएको; छुवाछूत भएको। *ना.* २. ध्वनिविज्ञानमा 'क'-देखि 'म'-सम्मका वर्णहरूको उच्चारणको प्रयत्न।
स्पृहणीय- *वि.* [सं.] इच्छा गर्न लायक; चाहना गर्न सकिने; वाञ्छनीय।
स्पृहा- *ना.* [सं.] कुनै पनि विषयप्रतिको अभीप्सा; अभिलाषा; चाहना।
स्पेन- *ना.* [ल्याट. हिस्पानिया] युरोपको एक देश।
स्पेनिया- *ना.* १. स्पेन देशको मुख्य भाषा; स्पेन देशका मान्छेको भाषा। *वि.* २. स्पेनसम्बन्धी; स्पेन देशको।
स्पेनिस- *ना.* स्पेन देशको बासिन्दा; स्पेननिवासी।
स्पेस- *ना.* [अङ्.] १. कुनै अर्का वस्तुका बिचमा रहेको खाली ठाउँ; खुला। २. प्रेसमा कम्पोज गरिने अक्षरका एकअर्काका बिचमा रहने खाली ठाउँ।
स्प्रिङ- *ना.* [अङ्.] १. स्थिति, स्थापक गुणले युक्त फलामको कमानी; इस्पातको तार, पाता आदि दोब्र्याई खुम्च्याउन, तन्काउन मिल्ने पारिएको लचिलो वस्तु; तान्दा तन्किने र छोड्दा खुम्चिने तार, पाता आदि।
स्प्रिङदार- *वि.* कमानीदार।
स्फटिक- *ना.* [सं.] १. पालिस गरेमा पारदर्शक बन्ने किसिमको बहुमूल्य पत्थर; बिल्लौर। २. सूर्यकान्तमणि; पारसमणि। *वि.* ३. एकदम निर्मल; कञ्चन।
स्फटिकाश्म- *ना.* भूगर्भशास्त्रअनुसार सूर्यकान्तमणि तयार हुने पत्थर; फटिक जातको खनिज पदार्थ।
स्फटिकीकरण- *ना.* एकदम कञ्चन बनाउने काम; फटिक झैं पारदर्शक बनाउने काम।
स्फीत- *वि.* [सं.] १. बढेको; वर्द्धित। २. फुलेको। ३. समृद्ध; सम्पन्न।
स्फीति- *ना.* कुनै वस्तुको मूल्यात्मक ह्रास हुने काम; महत्त्व घटे पनि वस्तु बढी हुने काम।
स्फुट- *वि.* [सं.] १. फुलेको वा फक्रेको; विकसित। २. फुटेको। ३. स्पष्टसँग ठम्याइने; छर्लङ्ङ। ४. अलगअलग छुट्टिएको वा मसिनु र थोरथोरै; फुटकर।
स्फुटन- *ना.* १. कुनै पनि वस्तुको टुटफुट। २. कोपिला, मञ्जरी, फूल आदि फक्रने काम। ३. वायुको गतिमा घर्षण पैदा भई आवाजमा हुने परिवर्तन।
स्फुटित- *वि.* १. फुटेको; फक्रेको। २. फूलका रूपमा परिणत भएको।
स्फुरण- *ना.* [सं.] १. मनमा अस्पष्ट भएको कुरा अकस्मात् फुर्ने काम; भाव वा विचारको फुराइ। २. फरफराइ। ३. स्पष्ट हुने वा छर्लङ्गिने क्रिया।
स्फुरित- *वि.* [सं.] १. स्फुरण भएको; फुरेको। २. फुरफुर गरेको। ३. मनमा आएको; विचारमा सुझेको।
स्फुलिङ्ग- *ना.* [सं.] १. आगाको सानो कोइलो; फिलिङ्गो; झल्को। २. कलह, रोग, प्रकोप आदिको सानो बिउ।
स्फूर्ति- *ना.* [सं.] १. शरीरमा आउने हौसला र हलुङ्गोपन; काम गर्ने जाँगर; फुर्ती। २. फरफराउने काम; फरफराइ। ३. अभिमान; घमन्ड; सेखी।
स्फोट- *ना.* [सं.] १. बाहिरी आवरण फारेर कुनै वस्तु बाहिर निस्कने काम; फुटाइ। २. प्रत्यक्ष हुने काम; प्रकटीकरण। ३. शरीरमा निस्कने फोको वा खटिरो। ४. शब्द सुनेर मनमा उत्पन्न हुने विचार; शब्दरूप ब्रह्म। ५. नित्य शब्द (मीमांसा)।
स्फोटन- *ना.* १. फुट्ने वा फोर्ने काम; विदारण। २. व्यक्तगराइ; प्रकट।
स्मगलर- *ना.* [अङ्.] बिक्रीवितरणमा रोक लागेका मूर्ति, चरेस, गाँजाजस्ता निषिद्ध वस्तुको चोरी, निकासी-पैठारी गर्ने र कर आदि छलेर अवैध तरिकाले व्यापार गर्ने व्यक्ति।
स्मगलिङ- *ना.* अवैध वस्तुको गैरकानुनी ढङ्गबाट निकासी, पैठारी, बिक्रीवितरण आदि गर्ने काम।
स्मरण- *ना.* [सं.] १. मनमा रहेको कुनै पनि विषयको फेरि ध्यान वा विचारमा आउने काम; सम्झना; याद। २. आराध्य देवतालाई बारम्बार सम्झने काम; नवधा भक्तिमध्ये एक। ३. साहित्यमा कुनै एउटा वस्तुलाई देखेर अर्को वस्तुको स्मरण हुँदा पर्ने एक अर्थालङ्कार।
स्मरणपत्र- *ना.* १. पहिले भएको घटना, प्रसङ्ग आदिलाई पुनः ताजा गराउनका लागि सम्झौटोका रूपमा लेखेर दिइने पत्र; स्मृतिपत्र। २. पछि नभुलियोस् भनी सजिलाका लागि लेखिने पत्र; सम्झौटो।
स्मरणशक्ति- *ना.* सम्झने शक्ति; कुनै कुरालाई नभुली अड्याइरहने शक्ति।
स्मरणार्थ- *वि.* सम्झनाको प्रयोजन भएको; सम्झनाका लागि।
स्मरणीय- *वि.* सम्झना गर्न लायक; भुल्न नहुने; सम्झनुपर्ने।
स्मारक- *ना.* [सं.] कसैलाई वा कुनै विषयलाई सम्झाउन वा नबिर्सनका निम्ति बनाइने खास वस्तु (स्तम्भ, सालिक, भवन, ग्रन्थ, संस्था आदि)।
स्मारक क्षेत्र- *ना.* विगतका कुरा, ऐतिहासिक महत्त्वका घटना आदि स्मरण गराउन कुनै स्तम्भ वा केही सङ्केतक वस्तु स्थापना गरिएको ठाउँ।
स्मारक ग्रन्थ- *ना.* कुनै विद्वान्, नेता, महापुरुष आदिको महत्त्वलाई सम्झनामा आलै राख्ने दृष्टिले तयार गरिएको ग्रन्थ।

स्मारिका- *ना.* १. कुनै महत्त्वपूर्ण कुरा, व्यक्ति वा स्थान आदिको स्मरणार्थ तयार गरिएको चिह्नस्वरूप वस्तु। २. त्यसैसित सम्बन्धित विशेषतः विवरणात्मक तथा सचित्र पुस्तिका (सोभेनियर)। ३. स्मरणपत्र।

स्मार्त- *वि.* [सं.] १. स्मृतिसम्बन्धी; स्मृतिको। *ना.* २. स्मृतिको अनुसरण गर्ने व्यक्ति; स्मृतिको अनुयायी। ३. स्मृतिविहित ग्रन्थ। ४. स्मृतिको ज्ञाता; धर्मशास्त्रज्ञ।

स्मित- *ना.* [सं.] १. दाँत नदेखिने र आवाज ननिस्कने हिसाबले हाँसिने हाँसो; हलुका मिठो हाँसो; मुस्कुराहट। *वि.* २. मुस्कुराएको; हाँसेको। ३. विकसित; फुलेको।

स्मितवदना- *वि.* हँसिलो अनुहार भएकी (स्त्री)।

स्मिति- *वि.* मन्द हास; मुस्कुराहट; मुस्कान।

स्मृत- *वि.* [सं.] स्मरण गरिएको; सम्झना भएको; याद गरिएको।

स्मृति- *ना.* [सं.] १. स्मरण; सम्झना; हेक्का। २. साहित्यमा, बिर्सिएको वा पुरानो कुरा सम्झना गराउँदा हुने एक सञ्चारी भाव। ३. ऋषिमुनिहरूद्वारा रचित धर्म, दर्शन, आचार, व्यवहार, शासन, नीति आदिसित सम्बन्धित धर्मशास्त्र। ४. उक्त अठार प्रकारका मुख्य ग्रन्थका आधारमा अठारको सङ्ख्यासूचक शब्द।

स्मृतिकार- *ना.* स्मृति वा धर्मशास्त्रका रचयिता (विशेषतः अठार प्रसिद्ध स्मृतिकार हुन्- मनु, याज्ञवल्क्य, अत्रि, विष्णु, हारीत, बृहस्पति, उशनस्, अङ्गिरा, यम, कात्यायन, पराशर, व्यास, दक्ष, आपस्तम्ब, गौतम, वशिष्ठ, नारद र भृगु)।

स्मृतिग्रन्थ- *ना.* १. स्मरणका निमित्त लेखिएको ग्रन्थ; कुनै महत्त्वपूर्ण घटना वा विशिष्ट व्यक्तिको योगदानका सम्पूर्ण पक्षलाई लिएर लेखिएको ग्रन्थ। २. मनुस्मृतिसम्बन्धी ग्रन्थ।

स्मृतिचित्र- *ना.* स्मृतिरूपी चित्र।

स्मृतिपट- *ना.* अमर सहिदहरू मारिएका ठाउँमा सम्झनाका निम्ति तिनका वीरताको गुण र विवरण लेखिएको शिलास्तम्भ; अभिलेख।

स्मृतिपत्र- *ना.* सम्झनाका निम्ति लेखिएको पत्र वा कागज; सम्झौटो।

स्मृतिशेष- *ना.* १. सम्झना मात्रको अवशेष; स्मरण मात्र बाँकी। २. कुनै महापुरुष वा विशिष्ट व्यक्तित्वको भौतिक शरीरको सम्झनाका निम्ति राखिन सक्ने वा राखिएका केश, दाँत, खराउ, पात्र आदि वस्तु।

स्यमन्तक- *ना.* [सं.] पुराणअनुसार कृष्णकी पत्नी सत्यभामाका बाबु सत्राजित्ले सूर्यलाई खुसी तुल्याएर पाएको र कृष्णलाई चोरीको झुटो आरोप लागेको एक प्रसिद्ध मणि।

स्याँगी- *ना.* सागपात, कन्द, फल, पाउरोटी आदि काट्ने सोझो र लामो एक किसिमको छुरीजस्तो हतियार; स्याडी।

स्याँठ- *ना.* [सं. शीत] सामान्यतः चिसो हुने किसिमले चल्ने सिरेटो; सिट्ठी।

स्याँल- *ना.* [सियाँल] ओझेल; छायाँ; सियाँल।

स्याँसे- *वि.* [स्याँस्याँ+ए] १. रोगका कारणले स्याँस्याँ गरिरहने; धम्की वा दमले सताएको। *ना.* २. धम्कीको बिरामी।

स्याँस्याँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्याँ (द्वि.)] १. सास बढ्ने रोगका कारणले वा परिश्रम परेर छिटोछिटो सास फेर्ने गरी। *ना.* २. त्यसरी सास फेर्दा निस्कने शब्द।

स्याँहाल- *ना.* सियाँल।

स्याइँ[१]- *क्रि.वि.* [√ सर्धाइँ] अर्काले कुनै मिठो चिज खाएको देख्दा आफ्नो मुख पनि पानीले भरिने किसिम; खाने इच्छाले हुने जिभ्राको लपलप्याइ।

स्याइँ[२]- *ना.* [अ.मू.] पानी, दुध आदि तरल वस्तु तात्न लाग्दा निस्कने शब्द।

स्याइँस्याइँ- *क्रि.वि.* १. स्याँस्याँ; स्वाँस्वाँ। २. स्याँठ चलेजस्तो गरी। ३. घाँस, पराल आदि धमाधम काट्ता निस्कने आवाज वा ध्वनिका साथमा।

स्याइ- *ना.* [√ स्यू (+आइ)] सिउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; सियाइ; सिलाइ।

स्याइनु- *स.क्रि.* सिउने काम गराइनु; सियाइनु; सिलाइनु।

स्याउँस्याउँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्याउँ (द्वि.)] १. घाउखटिरा वा कुनै सडेगलेका वस्तुमा मसिना किरा परेर वा उब्जेर सलबलाउने किसिमले; औँसा, कमिला आदि मसिना कीटाणुहरू एकनाससित रगरगाउने गरी; सिलिडबिलिड। २. धेरै मानिस विशेषतः केटाकेटीहरू एकै ठाउँ जम्मा भएर चलमलाउने वा यताउति गर्दै चलिरहने गरी।

स्याउँस्याउँती- *क्रि.वि.* अझै स्याउँस्याउँ हुने गरी।

स्याउ[१]- *ना.* [फा. सेब] १. नासपातीको जस्तो बोट र पात हुने, गुलाफी ढबका सेता फूल फुल्ने र पहिले हरियो फल लागी बिस्तारै सेतो र पाक्दा रातोरातो हुने फल फल्ने एक बोट। २. त्यसै बोटमा लाग्ने फल।

स्याउ[२]- *ना.* बेसनको पिठोलाई पानीमा रयाली, नुन, खुर्सानी, मसला आदि हाली तेल वा घिउमा पकाइने भुजुरीजस्तो खाद्य पदार्थ।

स्याउनु- *प्रे.क्रि.* [स्यू+आउ+नु] स्यून लाउनु; सियाउनु; सिलाउनु।

स्याउला- *ना.* [स्याउलोको ब. व. वा ति. रू.] स्याउलो।

स्याउलास्याउली- *ना.* १. स्याउलाको समूह। २. स्याउला र घाँसपात आदि।

स्याउली- *ना.* [स्याउलो+ई] स्याउलाको लघु रूप; सेउली (विशेषतः कविता, गीत र लोकगीतमा प्रचलित)।

स्याउले- *वि.* [स्याउलो+ए] स्याउलाजस्तो; स्याउलासम्बन्धी; स्याउलाबाट बनेको (जस्तै- स्याउले घाँस, स्याउले छाप्रो आदि)।

स्याउले घाँस- *ना.* बस्तुभाउलाई खुवाउन उपयुक्त रुखको घाँस अर्थात् पातसहितको हाँगोबिगो; डाले घाँस।

स्याउले छाप्रो- *ना.* स्याउलाले छानु छाइएको छाप्रो।

स्याउलो- *ना.* [शेवल] धेरै पात भएको हाँगो; पातैपात भएको डालो; सेउलो।

स्याक्वा- *ना.* [भो.ब.] पहिले राणाकालमा नेपाल र तिब्बतको सन्धिअनुसार नेपाली बाबु र तिब्बती आमाबाट जन्मेको नेपाली नागरिक।

स्याखु- *ना.* १. घामपानीमा ओढ्ने एक प्रकारको घुम। २. च्याङ्ग्राको एक जात; च्यापु। *वि.* ३. साह्रै सानो र ख्याउटे; मरन्च्याँसे;

दुब्लो।
स्याखू- *वि.* हे. स्याखु।
स्याङ्ताने- *वि.* अत्यन्त दुब्लोपातलो; हाडछाला मात्र भएको; मरन्च्याँसे; फुकीढल; पिलन्धरे।
स्याङ्जा- *ना.* नेपालको गण्डकी अञ्चलमा पर्ने एक जिल्ला।
स्याडी- *ना.* हे. स्याँगी।
स्याट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्याट्+ट] कुनै काम शेष नराखी झटपट सक्ने गरी; सबै सिद्ध्याउने किसिमले।
स्यानब्यान- *ना.* [सं. सेना-वाहन] १. राजामहाराजा, नेता आदिका पछिल्तिर ताँती लागेर हिंड्ने मानिस। २. किरासरिका छोराछोरी;सेनाबेना।
स्यानु/स्यानो- *वि.* सानो।
स्यान्डिल- *ना.* [अङ्.] प्रायः पछाडि फित्ता बाँध्ने र दुवैतिर केही भाग खुला भएको, छालाको जुत्ता वा चप्पल।
स्याप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्याप्+प] १. भित्रपट्टि रहने वस्तु निखिरनाले चाउरिएर; सेप्रिएको चालमा। २. मसिनु नरम वस्तुले हिर्काउँदा शब्द निस्कने गरी।
स्याबजी- *ना.* [नेवा.] भुटेर फुराउँदा डल्लोडल्लो हुने चिउरा।
स्याबास- *ना.* [फा. शाबाश] राम्रो वा सह्रनीलाग्दो काम गरेबापत फुर्क्याउन प्रयोग गरिने शब्द; क्याबात; धन्य।
स्याबासी- *ना.* स्याबास जनाइने काम; वाहवाही।
स्याम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्याम्+म] सिप्किनु वा स्याउलाले जोडसँग हान्ने गरी; स्याप्प।
स्यार्पा- *ना.* [भो.ब.] पूर्वी नेपालको हिमाली भेकमा बस्ने मङ्गोलमूलको एक जाति; सेर्पा।
स्यार्पुदह/स्यार्पुताल- *ना.* [स्यार्पु (स्थान) +दह/ताल] रुकुम जिल्लामा उत्तरदक्षिण परेर आधा कोससम्म फराकिलो भई बसेको एक पोखरी।
स्याल- *ना.* [सं. शृगाल] कुकुरजत्रै र कुकुर जस्तै हुने, मुख केही चुच्चो र पुच्छर झुप्प परेको मांसाहारी एक जङ्गली जनावर।
स्यालकाने- *ना.* लाम्चा, टुप्पामा कोप्रा परेका पात हुने, निलो रङ्गको फूल फुल्ने एक जातको बुटी।
स्यालटट्टु- *वि.* साह्रै अग्लो र दुब्लोपातलो; हल्लनटट्टु।
स्यालपुच्छे- *ना.* कटुसका जस्तै ससाना पात हुने एक जातको बोट।
स्यालफुस्रे- *ना.* खरीका जस्ता पात हुने, पहेंला फूल फुल्ने, रिट्ठाजस्ता काला दानादार फल फल्ने, एक जातको बोट वा त्यसैको फल।
स्यालको सिङ- *ना.* रूढिबुढीअनुसार भाले स्यालको टाउकोमा पहिलो खेप कराउँदा सिङ निक्लन्छ र पछि त्यहीं दब्छ भन्ने धारणा।
स्यालसिङ- *ना.* कुनै काममा पनि नआउने मानिस।
स्यालसिङे- *वि.* स्यालको सिङजस्तो कुनै पनि काम नदिने।
स्याल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्याल्+ल] चिप्लो तरल पदार्थ फैलेर बग्ने गरी।
स्याल्ल ब्याल्ल- *क्रि.वि.* त्यस्तो पदार्थ जथाभाबी बग्ने र पोखिने गरेर; ऱ्याल्लब्याल्ल।
स्यास- *ना.* तक्मा सुर्काएर मिरिने रेसमी फित्ता वा पेटी।
स्याहा- *ना.* [फा. सियाह] आयव्ययको विवरण लेखिने स्रेस्ताको कागत वा बही।
स्याहा मोहर- *ना.* १. अड्डाअदालत आदिको छाप। २. पहिलेपहिलेका राजारजौटाले गरिदिएको, छाप लागेको कागत।
स्याहार्नु- *स.क्रि.* [स्याहार+नु] १. छरिएको वा अलपत्र परेको वस्तुलाई तह लगाउनु; सँभाल्नु। २. टुहुराटिङ्गरा, अलपत्र परेका आदिलाई सम्भार गर्नु; सहयार्नु।
स्याहार- *ना.* [√ सहयार] कुनै वस्तु वा व्यक्तिको सुसार वा हेरचाह गर्ने काम; सहयार।
स्याहारसम्भार- *ना.* राम्ररी स्याहार्ने र सम्भार गर्ने काम; सहयारसम्भार।
स्याहारसुसार- *ना.* स्याहार्ने र सुसार गर्ने काम; सहयारसुसार।
स्याहाराइ- *ना.* [√ स्याहार (+आइ)] स्याहार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
स्याहारिनु- *क.क्रि.* स्याहार्ने काम गरिनु; सहयारिनु।
स्युर- *ना.* हे. सिउर।
स्युस्यु- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. जाडो भएको वेलामा काम्दै मुखबाट त्यस्तो शब्द निस्कने गरी। २. भेडाको बथानबाट एक-दुई भेडा यताउता लागेको बेलामा यताउता जान नदिनलाई बोले झैं गरी।
स्युँडी- *ना.* हे. सिउँडी।
स्युँदो- *ना.* [सं. सीमान्त] हे. सिउँदो।
स्युनु- *स.क्रि.* हे. सिउनु।
स्युडी- *ना.* हे. १. सिउरी। २. सिउँडी।
स्युनी- *ना.* हे. सिउनी।
स्युरनु- *स.क्रि.* सिउराइनु।
स्युराइ- *ना.* सिउराइ।
स्युराइनु- *क.क्रि.* सिउराइनु।
स्युराउनु- *प्रे.क्रि.* सिउराउनु।
स्युरिनु- *स.क्रि.* सिउरिनु।
स्युर- *ना.* हे. सिउर।
स्रग्धरा- *ना.* [सं.] १. प्रत्येक चरणमा म र भ न य य य गण हुने र सातसात अक्षरमा अडान हुने एक्काइस अक्षरको एक वार्णिक छन्द। २. बौद्धहरूकी एक देवी।
स्रग्विणी- *ना.* [सं.] १. प्रत्येक चरणमा चार रगण हुने एक वार्णिक छन्द। २. एक देवीको नाम।
स्रवण- *ना.* [सं.] तरल आदि पदार्थको चुहाइ; चुहाइ।
स्रवणसार- *ना.* नाइट्रोइन एसिड; युरिया; मूत्रसार।
स्रष्टा- *ना.* [सं.] १. सृष्टि वा रचना गर्ने; रचयिता; निर्माता। २. ब्रह्मा। ३. विष्णु। ४. शिव।
स्राव- *ना.* [सं.] १. जीवजन्तु तथा रुखबिरुवाका भित्री अङ्गबाट निस्कने वा चुहुने पानी, तेल र रगतजस्तो तरल वस्तु। २. गर्भस्राव; गर्भपात। ३. निर्यास; रस।
स्रावक- *वि.* स्राव गर्ने; चुहाउने।
स्रावित- *वि.* स्रावका रूपमा चुहाइएको वा निकालिएको।

सुत- *वि.* [सं.] १. रसाएर निस्केको; चुहेको। २. बगेको; प्रवाहित।

सुव/सुवा- *ना.* [सं.] खयरका काठबाट बनाइएको डाडुका आकारको, यज्ञमा घिउ हवन गरिने साधन; सुरो।

स्रेस्ता- *ना.* [फा. शरिस्तः] अड्डाअदालतको नियमपूर्वकको लेखापढी तथा हरहिसाब आदि राख्ने स्याहा वा बही।

स्रेस्ता अदालत- *ना.* न्यायिक कार्यबाहेकको प्रशासनिक कार्य गर्ने अदालत; स्रेस्तासम्बन्धी काम गर्ने अदालत।

स्रेस्तादार- *वि.* १. स्रेस्ताको काम गर्ने; स्रेस्ता जान्ने; स्रेस्तामा निपुण। *ना.* २. त्यस्तो व्यक्ति।

स्रेस्ता पाठशाला- *ना.* नेपालमा निजामती सेवामा जाने व्यक्तिलाई ऐनस्रेस्तासम्बन्धी प्रशिक्षण दिनका लागि *वि.* सं. १९६२ सालतिर खुलेको पाठशाला।

स्रेस्ता प्रणाली- *ना.* वैज्ञानिक ढङ्गले स्रेस्ता गर्ने र स्रेस्ताका कागतपत्र राख्ने नयाँ तरिका वा ढङ्ग।

स्रेस्ता शिक्षा- *ना.* ऐनस्रेस्तासम्बन्धी शिक्षा।

स्रेस्तेदार- *वि./ना.* स्रेस्तादार।

स्रोत- *ना.* [सं.] १. पानीको प्रवाह वा धारा; पानीको बहाइ। २. नदीको मुहान। ३. झरना; छहरा। ४. कुनै कामकुरा हुन वा पुस्टिन सक्ने बलियो आधार; सोर्स। ५. वंशपरम्परा।

स्रोतस्विनी- *ना.* १. नदी; खोलो। २. धारा; प्रवाह।

स्लिपर- *ना.* [अङ्.] १. रेलमार्गमा लिकभन्दा मनि बिछ्याइने मोटामोटा काठ। २. रबरका चप्पल; हवाई चप्पल।

स्लेट- *ना.* [अङ्.] सिलेट।

स्व- *वि.* [सं.] १. निजी; आफ्नो; आफ्नो वर्ग वा जातको; आफन्त (समस्त पदका आरम्भमा, जस्तो- स्वदेश, स्वतन्त्र, स्वजन इ.)। २. आफैआफ हुने वा भएको (जस्तो- स्वचालित, स्वनियन्त्रित इ.)। प. स. ३. केही शब्दका अन्तमा लागेर भाववाचकता वा धन, अस्तित्व आदिका प्राप्तिको अर्थ दिने एक रूप (जस्तो- निजस्व, परस्व, धर्मस्व, राजस्व इ.)। *ना.* ४. दाजुभाइ; गोती; बन्धु। ५. सम्बन्धी; ज्ञाति। *सर्व.* ६. स्वयम्; आफैं।

स्वः- *ना.* [सं.] १. आकाश; व्योम। २. देवलोक; स्वर्ग।

स्वकीय- *वि.* [सं.] आफ्नो; व्यक्तिगत; निजी।

स्वकीय सचिव- *ना.* राजा, राष्ट्रपति आदिको व्यक्तिगत वा आन्तरिक प्रबन्धसम्बन्धी कार्य गर्ने सचिव।

स्वकीया- *ना.* १. आफ्नी पत्नी; विवाहिता पत्नी। २. साहित्यमा सरल प्रकृतिकी, विनययुक्त, गार्हस्थ्य चलाउने र पतिव्रता गुण भएकी नायिका। *विप.* परकीया।

स्वख्यापन- *ना.* [सं.] आफ्नो प्रशंसा आफैले बखान्ने काम; आत्मप्रशंसा; आत्मश्लाघा।

स्वगत- *वि.* [सं.] १. आफैंमा मात्र सीमित; मनमनमा आएको वा रहेको। *क्रि.वि.* २. आफैंआफ; स्वतः।

स्वगत कथन- *ना.* नाटकहरूमा पात्रले आफ्नो मनको कुरा अरूले नसुने झैं गरी एक्लै गुनगुन गरेर दर्शकतिर हेर्दै भन्ने संवादको एक शैली; अश्राव्य।

स्वचालक- *वि.* [सं.] स्वचालन हुने; स्वयं चल्ने वा यन्त्र आदिलाई चलाउने।

स्वचालन- *ना.* [सं.] कुनै विशिष्ट प्रक्रियाविना सामान्य साधन वा कलपुर्जा, दम आदिका सहायताले नै आफैं चल्ने वा यन्त्र आदि चलाउने काम; स्वयं सञ्चालन हुने प्रक्रिया।

स्वचालित- *वि.* [सं.] कलपुर्जा, दम आदिले नै आफै सञ्चालित हुने तथा आवश्यक काम गर्न थाल्ने।

स्वचालित यन्त्र- *ना.* आफै चल्ने यन्त्र वा मिसिन।

स्वच्छ- *वि.* [सं.] १. कुनै प्रकारको फोहरमैला वा दूषित तत्त्व नभएको; निर्मल; सफा। २. शुद्ध; पवित्र; निष्कलङ्क। ३. उज्ज्वल; चम्किलो। ४. खुलस्त; स्पष्ट; प्रस्ट। ५. नीरोग; स्वस्थ।

स्वच्छता- *ना.* १. स्वच्छ हुनाको भाव वा स्थिति; विशुद्धता; निर्मलता। २. सरसफाइ।

स्वच्छन्द- *वि.* [सं.] १. अरूको नियन्त्रण वा अधीनमा नरहने; आफूखुसी चल्ने; स्वाधीन। २. अनुशासन वा मर्यादामा नरहने; उच्छृङ्खल स्वभावको। *क्रि.वि.* ३. कुनै सोचविचार, सङ्कोच वा डरबिना नै; स्वेच्छया।

स्वछन्दता- *ना.* [सं.] स्वच्छन्द हुनाको भाव, प्रकृति वा अवस्था।

स्वछन्दतावाद- *ना.* शास्त्रीय बन्धनमा जेलिएका साहित्यिक सिद्धान्तलाई त्यागी जीवन र जगत्का स्वतन्त्र चिन्तन, प्रकृति आदिका रोमान्टिक भाव व्यक्त गरेर साहित्यसृजन गर्ने एक प्रवृत्ति वा सिद्धान्त; जर्मनी, फ्रान्स, ब्रिटेन देशहरूमा अठारौं शताब्दीमा प्रारम्भ भएको एक साहित्यिक मान्यता; रोमान्सवाद।

स्वछन्दतावादी- *वि.* स्वच्छन्दतावादको अनुयायी; स्वच्छन्दतावादमा विश्वास गर्ने; रोमान्टिक।

स्वजन- *ना.* [सं.] १. आफ्ना परिवारका मानिस; आत्मीय जन। २. नातासम्बन्धी व्यक्ति; नातादार।

स्वजाति- *ना.* [सं.] १. आफ्नै जात; आफ्नो जाति। २. आफ्नै धर्म, संस्कृति आदिमा मिल्ने जात वा वर्ग। ३. आफ्नै प्रकार; आफ्नै किसिम।

स्वजातीय- *वि.* आफ्नै जात वा वर्गको; एउटै जातिको।

स्वतः- *क्रि.वि.* [सं.] आफैंआफ; स्वयम्; आफैं।

स्वतःसिद्ध- *वि.* अरू कुनै वस्तु वा तत्त्वको सहायताविना आफैं सिद्ध भएको; स्वयम्सिद्ध।

स्वतःस्फुरित नासिक्यीभवन- *ना.* अनुनासिक व्यञ्जनको सहायताविना नै स्वरवर्ण नासिक्य हुने क्रिया।

स्वतन्त्र- *वि.* [सं.] १. अरू कसैको बन्धन, दबाउ, अधीन आदिमा नरही आफ्नै तन्त्र वा शासनमा रहने र त्यसै माध्यमले स्वयं सोचीबुझी काम गर्न सक्ने वा पाउने; स्वाधीन। २. अरूको अवलम्ब, आधार वा आश्रय केही नभएको (जस्तो- स्वतन्त्र रचना, स्वतन्त्र मतदान आदि)। ३. कुनै नियम-विधि वा प्रतिबन्धबाट मुक्त (जस्तो- स्वतन्त्र नागरिक, स्वतन्त्र चिन्तन आदि)। ४. अरू कसैसँगको सम्पर्क नभएको; अलग; भिन्न।

स्वतन्त्रता- *ना.* १. स्वतन्त्र हुनाको वा रहनाको भाव वा अवस्था। २. कुनै प्रकारको शासनिक बाधा, रोकावट, बन्धन आदि नभई उचित तथा सङ्गत काम र व्यवहार स्वयं गर्न पाउने अधिकार वा शक्ति; स्वातन्त्यभय।

स्वत्व- *ना.* [सं.] १. स्वको भाव वा अवस्था; आफ्नोपन। २. कुनै विषय वा वस्तुप्रतिको स्वामित्व; अधिकार; हक। ३. मौलिकता; निजी तत्त्व।

स्वत्व संलेख- *ना.* कुनै चलअचल सम्पत्तिको उत्तराधिकार, इच्छापत्र आदिको बेहोरामा यसको अधिकार हो भनी उल्लेख भएको पत्र; अधिकारपत्र।

स्वत्वाधिकार- *ना.* आफ्नो स्वामित्व सिद्ध गर्न ऐननियमले दिएको अधिकार; निजी हक।

स्वत्वाधिकारिणी- *ना.* स्वत्वाधिकारीको स्त्रीरूप; स्वत्वाधिकार पाउने स्त्री।

स्वत्वाधिकारी- *ना.* स्वत्वाधिकार पाएको व्यक्ति; स्वामी; मालिक।

स्वदेश- *ना.* [सं.] पुर्खाका पालादेखि बसोबास गरिआएको देश; आफ्नो देश; मातृभूमि; जन्मभूमि।

स्वदेशी- *वि.* १. स्वदेशसँग सम्बद्ध; आफ्नै देशको; मातृभूमिको। २. आफ्नै देशमा तयार भएको; स्वदेशमा बनेको (कपडा, जुत्ता इ.)।

स्वधर्म- *ना.* [सं.] १. आफ्नो वंश वा कुलमा परम्परादेखि चलेको वा पालन गर्दै आएको धर्म; आफ्नो धर्म। २. आफूले धारण गरिएको समाजका निम्ति कल्याणकारी कामकुरो; आफ्नो कर्तव्य।

स्वधर्मी- *वि.* १. स्वधर्ममा रहने; स्वधर्मको नियमलाई राम्ररी पालन गर्ने। २. एउटै धार्मिक सम्प्रदायभित्रको; समान जाति, रहनसहन वा संस्कारसित सम्बद्ध।

स्वधा- *ना.* [सं.] १. श्राद्ध, तर्पण आदि पितृकार्यमा जल, पिण्ड आदि अर्पण गर्दा भनिने मन्त्र। २. पितृहरूलाई चढाइने हवि; पितृमन्त्र। ३. दक्षप्रजापतिकी एक कन्या।

स्वन- *ना.* [सं.] लघुतम पृथक् आवाज; ध्वनि; फोन।

स्वनिक- *वि.* स्वन वा ध्वनिसँग सम्बन्धित; स्वन वा ध्वनिको।

स्वनिक विज्ञान- *ना.* स्वन वा ध्वनिको वैज्ञानिक अध्ययन गर्ने शास्त्र; ध्वनिविज्ञान; फोनेटिक्स।

स्वनाम- *ना.* [सं.] आफ्नो नाम।

स्वनामधन्य- *वि.* आफ्नै नामले धन्य वा प्रसिद्ध; असल गुण वा विशेषताले नै नाउँ कहलिएको।

स्वनिम- *ना.* [सं. स्वन+ अङ्. इम] कुनै भाषाको ध्वनिव्यवस्थामा पाइने लघुतम विभेदक एकाइ; उच्चार्य वर्ण; फोनिम।

स्वनिमिक- *वि.* स्वनिमसँग सम्बन्धित; स्वनिम वा वर्णको।

स्वनिमविज्ञान- स्वनिम वा वर्णको वैज्ञानिक अध्ययन गर्ने शास्त्र; वर्णविज्ञान; फोनोलजी/फोनेमिक्स।

स्वपक्ष- *ना.* [सं.] आफ्नो पक्ष वा समर्थक; तरफदार। *विप.* विपक्ष।

स्वपक्षत्यागी- *वि.* आफ्नो पूर्वविचार, सिद्धान्त, दल आदिको त्याग गर्ने (व्यक्ति)।

स्वपक्षी- *वि.* स्वपक्षको; स्वपक्षसम्बन्धी। *विप.* विपक्षी।

स्वप्न- *ना.* [सं.] १. सपना। २. निद्रा; निद। ३. सहजै पूरा नहुने तथा काल्पनिक किसिमको ठूलो काम, योजना वा विचार।

स्वप्नदोष- *ना.* कुनै सपना देखेको वेला वीर्यपात हुने एक प्रकारको रोग वा अवस्था।

स्वप्नद्रष्टा- *वि.* १. स्वप्न देख्ने। २. कल्पनाको आकाशमा रमाउने।

स्वप्नालु- *वि.* स्वप्न देखिरहेको; निद्रालु।

स्वप्नावस्था- *ना.* १. स्वप्न देखिने अवस्था। २. धार्मिक क्षेत्रमा लाक्षणिक रूपले स्वप्न जस्तै अवास्तविक वा निस्सार मानिने सांसारिक जीवन।

स्वप्निल- *वि.* १. सपनासम्बन्धी; सपनाको। २. स्वप्नाको रूपमा हुने वा स्वप्नसमान देखिने। ३. सुतेको; निदाएको।

स्वभाव- *ना.* [सं.] आफ्नो वा निजी भाव। २. प्राणी वा पदार्थमा सधैँ एकनासले रहने, जन्मजात तथा प्राकृतिक गुण वा विशेषता; सहज वा स्वाभाविक प्रकृति। ३. आनीबानी; चालचलन; आदत। ४. मानसिक प्रवृत्ति; मिजास।

स्वभावतः- *क्रि.वि.* स्वभावको फलस्वरूप; स्वभावैले; प्रकृतिले नै।

स्वभावसिद्ध- *वि.* विशेष मिहिनेत गर्नै नपर्ने; स्वभावैले सिद्ध हुने; स्वाभाविक; सहज; प्राकृतिक।

स्वभावोक्ति- *ना.* १. साहित्यमा वस्तु वा विषयको स्वभावलाई यथावत् रूपमा वर्णन गर्दा पर्ने एक अलङ्कार। २. जस्ताको तस्तै भन्ने काम; यथार्थ कथन।

स्वमत- *ना.* [सं.] १. आफ्नो राय; आफ्नो निर्णय। २. स्वपक्षको बारेमा निर्णय गर्ने मत वा विचार।

स्वयंवर- *ना.* [सं.] १. कन्याले आफूलाई मन पर्ने वर स्वयं रोजेर वरण गर्ने एक रीति वा विधान। २. विवाह हुनुअगाडि कन्याकै घरमा अथवा देवस्थलमा गई वर-कन्या दुवैबाट माला, औँठी आदि लगाएर विधिपूर्वक कन्याद्वारा गराइने वरको वरण।

स्वयंवरा- *ना.* आफ्नो वर आफैँले छान्ने कन्या; पतिंवरा।

स्वयमेव- *क्रि.वि.* आफू नै; स्वयम्; आफैँ।

स्वयम्- *क्रि.वि.* [सं.] १. आफू नै; आफैँ; आफैँआफ (जस्तो- म स्वयम्, ऊ स्वयम्, तिमी स्वयम् इ.)। *वि.* २. आफैँआफ सबै काम गर्ने वा हुने (जस्तो- स्वयंसिद्ध, स्वयंचालित आदि)। *सर्व.* ३. आफू।

स्वयम् दूत- *ना.* साहित्यमा आफैँ दूत बन्ने अर्थात् आफ्नो प्रेम आफैँ प्रकट गर्ने नायक।

स्वयम् दूतिका/दूती- *ना.* आफ्नो सन्देश आफैँ लिएर नायककहाँ गई प्रेम प्रकट गर्ने परकीया नायिका।

स्वयम्पाक- *ना.* [सं.] आफूलाई चाहिने भोजन आफैँ पकाउने काम; आफैँले पकाईतुल्याई गरिएको खाद्य वस्तु।

स्वयम्पाकी- *वि.* १. आफूले खाने कुरा आफैँ पकाएर खाने। २. धार्मिक दृष्टिअनुसार आफूले पकाएको मात्र खाने अरूले पकाएको नखाने नियममा रहेको (व्यक्ति)। ३. आफैँ पाक्ने।

स्वयम्भुव- *ना.* [सं.] १. आदि मनु। २. सृष्टिकर्ता ब्रह्मा। ३. शिव;

महादेव।

स्वयम्भू- *वि.* [सं.] १. आफै उत्पत्ति भएको; स्वतः उत्पन्न। *ना.* २. ब्रह्मा। ३. विष्णु। ४. शिव। ५. कामदेव। ६. काल। ७. काठमाडौं नगरको पश्चिमपट्टिको गोपुच्छ पर्वतमा अवस्थित एक प्रसिद्ध बौद्ध चैत्य।

स्वयम्भूत- *वि.* आफैँ भएको; आफ्नै इच्छाले अवतीर्ण वा उत्पन्न; स्वयम्भू।

स्वयम्भू लिङ्ग- *ना.* षट्चक्रको चिन्तन गर्दा सर्वप्रथम कल्पना गरिने शिवलिङ्गका आकारको वस्तु; मूलाधार स्थानमा कल्पना गरिने लिङ्गाकार वस्तु।

स्वयंसिद्ध- *वि.* [सं.] १. कुनै तर्क वा प्रमाणविना नै आफैँ सिद्ध वा ठिक भएको। २. अरूको सहयोग नभएरै पनि सफलता पाएको।

स्वयंसिद्धि- *ना.* सिद्ध वा प्रमाणित गरिरहन नपर्ने सिद्धान्त; सर्वमान्य सिद्धान्त वा तत्त्व।

स्वयंसेवक- *ना.* [सं.] १. आफ्नै इच्छाले कुनै सेवाकार्यमा लाग्ने व्यक्ति। २. कुनै लोकहितकारी सङ्गठन वा संस्थामा अवैतनिक रूपले काम गर्ने व्यक्ति।

स्वयंसेविका- *ना.* स्वयंसेवकको स्त्रीरूप; स्त्रीस्वयंसेवक।

स्वर्- *ना.* [सं.] १. देवलोक; स्वर्ग। २. परलोक। ३. आकाश।

स्वर- *ना.* [सं.] १. प्राणीहरूका उच्चारण-अवयवहरूबाट वा एक वस्तुको अर्को वस्तुमा आघात पर्दा निस्कने कोमलता, तीव्रता, आरोहअवरोह आदिले युक्त ध्वनि; आवाज; शब्द। २. ध्वनिका स्वरवर्णमध्ये पहिलोचाहिँ (अ, आ, इ, इ.)। ३. सङ्गीतमा निश्चित गरिएका सात ध्वनि वा सुर (षड्ज, ऋषभ, गान्धार, मध्यम, पञ्चम, धैवत र निषाद)। ४. वेदपाठका सन्दर्भमा उदात्त, अनुदात्त र स्वरित नामक तीन प्रकारका हुने शब्दको उतारचढाउ। ५. सास लिने बेला नाकबाट निस्कने वायुका कारणबाट उत्पन्न हुने शब्द। ६. आकाश।

स्वरग्राम- *ना.* सङ्गीतमा 'सा'-देखि 'नि'-सम्मका सात स्वरहरूको समूह; स्वर- सप्तक।

स्वरचिम्टी- *ना.* श्वासप्रश्वास खुल्दै बन्द हुँदै गर्ने र स्वर प्रस्फुटित गराउने, फोक्साका मुखमा रहेको ओठका आकारको चेप।

स्वरतन्त्री- *ना.* कण्ठपेटारीभित्र रहेको स्वर वा आवाज निकाल्न सघाउ पुऱ्याउने सूत्रका आकारको अङ्ग; स्वरनली।

स्वरनली- *ना.* स्वरतन्त्री।

स्वरपात- *ना.* शब्दको उच्चारण गर्दा कुनै स्वर वा अक्षरमा पर्न जाने रोकावट; उच्चारण गर्दा शब्दको बिचमा पर्ने यति वा विराम।

स्वरप्रसारण- *ना.* बोल्दा वा सस्वर पढ्दा आवाजको उतारचढाउ हुने प्रक्रिया।

स्वरभङ्ग- *ना.* १. कुनै कारणले स्वर सुक्ने वा गला बस्ने काम। २. उच्चारणमा हुने बाधा वा अस्पष्टता। ३. साहित्यमा हर्ष, भय, क्रोध, मद आदिले घाँटी रोकिएर एक थोक भन्नुपर्नेमा मुखबाट अर्कै थोक निस्कने प्रक्रिया।

स्वर मधुरिमा- *ना.* स्वरको मिठास; गलाको माधुर्य।

स्वरयन्त्र- *ना.* स्वरको उच्चारणमा सहायता पुऱ्याउने वा प्रयत्न गर्ने घाँटीभित्रको एक अवयव; कण्ठनली।

स्वरलहरी- *ना.* १. सङ्गीतमा तीव्र, उतारचढाउ आदि स्वरहरूको लहर वा तरङ्ग। २. सङ्गीतमा केही समयसम्म एकै रूपमा हुने झङ्कार वा आलाप।

स्वरलिपि- *ना.* गीत, लय, राग, तान आदिमा आउने सबै स्वरको सङ्केत गर्ने चिह्नसहितको क्रमबद्ध लेख (नोटेसन)।

स्वरवास- *ना.* [सं.] १. आयुर्वेदअनुसार बिरुवा वा बुटीका पात, जरो, बोक्रो, फल र फूलसमेत मिलाएर कुटी निचोरेर निकालिएको झोल। २. कुनै चिजको आफ्नै प्राकृतिक रस।

स्वरसङ्गति- *ना.* [सं.] सँगै रहेका विषम स्वरमध्ये अगिल्लो र पछिल्लो स्वर समानरूपका बन्ने गरी हुने मेल (जस्तै- ढिकुटी=ढुकुटी, जान्छ=आन्छ आदि)।

स्वरसङ्गीत- *ना.* [सं.] सुन्दा मधुर लाग्ने र मुखैले गाएर मात्र पनि मिठो हुने गीत।

स्वरसन्धान- *ना.* [सं.] ध्वनिनियमअनुसार स्वर मिलाउने वा स्वरलाई सङ्गतिपूर्ण बनाउने काम।

स्वरसप्तक- *ना.* [सं.] सङ्गीतका सात स्वरहरूको समुदाय; सा, रे, ग, म, प, ध, नि सात स्वरहरूको सप्तक।

स्वरागम- *ना.* [सं.] शब्दका आदि, मध्य र अन्त्य कुनै ठाउँमा स्वर थपिई ध्वनिपरिवर्तन हुने प्रक्रिया (जस्तै- कर्म=करम, बक्स=बाकस आदि)।

स्वराघात- *ना.* [सं.] ध्वनिको उच्चारण हुँदा स्वरमा बढी आघात हुने प्रक्रिया; बोल्दा वा सस्वर पढ्दा स्वरवर्णमा पर्ने जोड वा बल।

स्वराज्य- *ना.* [सं.] १. विदेशी शासकको दबाउ वा पन्जाबाट छुटेर आफ्नै देशका जनतामा आएको र चलेको कुनै देशको शासनसत्ता; त्यस्तो शासनसत्ता प्राप्त गरेको स्वाधीन देश। २. आफ्नो देश; आफ्नो राज्य।

स्वरान्तर- *ना.* [सं.] दुई स्वरका उच्चारणका बिचको अन्तर वा विश्राम।

स्वरित- *ना.* [सं.] १. स्वर भएको वा निस्केको; स्वरयुक्त (अक्षर वा वर्ण)। २. टड्कालो, राम्रो र मिठो स्वर भएको।

स्वरूप- *ना.* [सं.] १. जुनसुकै विषय वा वस्तुको आकार; आकृति। २. अनुहार; मुख। ३. वस्तुमा रहने आफ्नो स्वभाव। *वि.* ४. साह्रै राम्रो; अति सुन्दर। ५. समान; तुल्य। *क्रि.वि.* ६. किसिमले; तवरसँग; रूपमा।

स्वरूपवान्- *वि.* सुन्दर रूप भएको; खुब राम्रो।

स्वरूपी- *वि.* १. रूप भएको; रूपवान्। २. कसैको स्वरूप जस्तै देखिने; समरूपी। ३. अरूको रूप धारण गरेको; छद्मवेशी।

स्वरूपोत्प्रेक्षा- *ना.* उत्प्रेक्षा अलङ्कारको एक भेद; वस्तूत्प्रेक्षा।

स्वरोदय- *ना.* [सं.] स्वर वा नाकको श्वासप्रक्रियाका आधारमा सबै किसिमको शुभ र अशुभ फल थाहा पाइने वा भनिने एक विद्या।

स्वर्ग- *ना.* [सं.] १. पुण्यात्मा र सत्कर्मीहरू मृत्युपछि सुख भोग्न जान्छन् भनी पुराण, स्मृति आदिले भनेको लोक; देवलोक।

२. अमरावती; इन्द्रपुरी। ३. अत्यन्त रमणीय ठाउँ; सुन्दर स्थान।
स्वर्गगामी- *वि.* १. मरणोपरान्त स्वर्ग जाने; स्वर्गतर्फ गमन गर्ने। २. मृत; स्वर्गीय।
स्वर्गङ्गा- *ना.* [सं.] आकाशगङ्गा; मन्दाकिनी।
स्वर्गद्वारी- *ना.* [सं.] नेपालको प्यूठान जिल्लामा पर्ने एक प्रसिद्ध तीर्थस्थान।
स्वर्गद्वारी प्रभु- *ना.* उक्त तीर्थस्थानको स्थापना गर्ने एक सिद्ध पुरुष।
स्वर्गवास- *ना.* [सं.] १. स्वर्गमा गएर बस्ने काम; स्वर्गको बसाइ। २. देहावसान; मृत्यु; मरण।
स्वर्गवासी- *वि.* १. स्वर्गमा बस्ने; स्वर्गको निवासी। २. देहान्त भएको; मरेको; दिवङ्गत।
स्वर्गस्थ- *वि.* [सं.] १. स्वर्गमा बसेको; स्वर्गमा रहेको। २. स्वर्गवासी; स्वर्गीय।
स्वर्गारोहण- *ना.* [सं.] १. स्वर्ग जाने काम; स्वर्गगमन। २. देहान्त; मरण।
स्वर्गीय- *वि.* [सं.] १. स्वर्गमा हुने; स्वर्गको; स्वर्गसम्बन्धी २. देहान्त भएको; मरेको। ३. असाधारण; अलौकिक।
स्वर्ण- *ना.* [सं.] १. सुवर्ण; सुन।
स्वर्णकार- *ना.* १. सुनको गहनागुरिया बनाउने पेसा भएको मानिस। २. सुनार; बाँडा।
स्वर्णकीट- *ना.* १. सुनजस्तो रङ हुने एक जातको झल्कने किरो; सुनकिरी। २. एक प्रकारको जूनकिरी।
स्वर्णगिरि- *ना.* सुनजस्तो पहेँलो पर्वत; सुमेरुपर्वत।
स्वर्णजयन्ती- *ना.* कुनै व्यक्ति, सङ्घसंस्था, महत्त्वपूर्ण कार्य आदिको जन्म, आरम्भ वा स्थापनाको पचास वर्ष प्रवेश भएको उपलक्ष्यमा मनाइने उत्सव; पचासौँ जन्मोत्सवको पर्व।
स्वर्णदिवस- *ना.* १. बनिबनाउ भएको दिन; सुखशान्तिको दिन। २. महत्त्वपूर्ण घटना घटेको दिन।
स्वर्णमान- *ना.* आफ्नो द्रव्यको एकाइको मूल्यलाई सुनको मूल्यसँग समानुपातमा निश्चित गरिएको मान।
स्वर्णमुद्रा- *ना.* सुनको धातुबाट बनाइएको मुद्रा; असर्फी।
स्वर्णयुग- *ना.* प्रशस्त उन्नति तथा सुखशान्ति भएको युग; सुनौला युग।
स्वर्णाभ- *वि.* १. सुनजस्तो आभा वा चमक भएको। २. सुनका जस्तो रङ्गको; सुनौलो।
स्वर्णिम- *वि.* सुन जस्तै चम्किलो; सुनौलो।
स्वर्लोक- *ना.* [सं.] देवलोक; स्वर्ग।
स्वर्वैद्य- *ना.* [सं.] स्वर्गका वैद्य; अश्विनीकुमार।
स्वलङ्कृत- *वि.* [सं.] राम्ररी सिँगारिएको वा सजाइएको; शृङ्गारका साधनहरूले अलङ्कृत।
स्वल्प- *वि.* [सं.] १.साह्रै अल्प वा थोरै; अलिकति मात्र। २. ज्यादै सानो; क्षुद्र; तुच्छ।
स्वल्पाहार- *ना.* साह्रै थोरै खवाइ; सामान्य वा हल्का भोजन।
स्वल्पाहारी- *वि.* स्वल्पाहार गर्ने; थोरै खाने।
स्ववासी- *वि.* [सं.] आफैँ बसेको; आफैँले भोगचलन गरेको (घरबारी)।
स्वविवेक- *ना.* [सं.] गुणदोष, हितअहित, प्रियअप्रिय, कर्तव्यअकर्तव्यजस्ता विषयलाई आफैँ सोच्न वा ठम्याउन सक्ने शक्ति; आफ्नै उचित ध्यान वा विचार।
स्वशासन- *ना.* [सं.] आफ्नो क्षेत्र, प्रान्त वा राज्यका निम्ति आवश्यक शासन, प्रबन्ध आदि आफैँ गर्ने पूर्ण अधिकार; स्वायत्तशासन।
स्वशासित- *वि.* [सं.] सम्बन्धित तहबाटै आफ्नो शासनव्यवस्था चलेको; स्वशासन भएको।
स्वशिक्षण- *ना.* [सं.] शिक्षकका सहयोगको अपेक्षाविना नै शिक्षार्थीले सिक्ने सिकाइसम्बन्धी कार्यकलाप; स्वाध्याय।
स्वसञ्चालन- *ना.* [सं.] कुनै कामकुरो कसैको सहायताविना स्वयम् चल्न सक्ने क्रिया वा स्थिति; आफैँद्वारा हुने सञ्चालन।
स्वसञ्चालित- *वि.* [सं.] स्वसञ्चालन भएको; आफैँआफ चलेको।
स्वस्ति- *ना.* [सं.] १. कसैलाई मङ्गलमय कामना व्यक्त गर्दै दिइने आशीर्वाद; शुभमस्तु। २. मङ्गल; कल्याण।
स्वस्तिक- *ना.* मङ्गलको सङ्केत गर्ने एक प्राचीन चिह्न; मङ्गलचिह्न ()।
स्वस्तिकर्ता/कार- *ना.* स्वस्ति गर्ने मानिस।
स्वस्तिवाचक- *वि.* स्वस्तिवाचन गर्ने; आशीर्वाद दिने।
स्वस्तिवाचन- *ना.* वैदिक विधिद्वारा कार्यको आरम्भमा निर्विघ्नताका निम्ति गरिने मङ्गलमन्त्रको पाठ।
स्वस्तिश्री- *ना.* प्रायः पुरानो पद्धतिमा बढी प्रचलित, चिठीपत्र आदिको शिरमा आदरणीय व्यक्तिहरूको नाम वा नाताबोधक शब्दका अगाडि प्रयोग गरिने सम्मानार्थी शब्द।
स्वस्थ- *वि.* [सं.] १. शारीरिक तथा मानसिक रूपले ठिक रहेको; कुनै प्रकारको रोगव्याध नलागेको; तन्दुरुस्त; निरोगी। २. आलस्य, उद्वेग, विकार आदि नभएको; दुर्गुण वा त्रुटिरहित।
स्वहस्ताक्षर- *ना.* [सं.] १. आफ्नै हातले लेखेको अक्षर; आफ्नै हस्ताक्षर। २. कारणीको हस्ताक्षर (लिखित कागजमा)।
स्वहस्ताङ्कित- *वि.* आफ्नो हातको निसान लागेको; आफ्नो हस्ताक्षर भएको।
स्वहस्तान्तरण- *ना.* आफ्नो अधिकारको सम्पत्ति, दायित्व आदि कसैलाई सुम्पने काम; लिखित वा प्रामाणिक आधारमा आफ्नो अधिकार कसैलाई जिम्मा लाउने काम।
स्वाँ- *क्रि.वि.* [अ.मू.] सुस्केरा हाल्दा वा मस्त निदाउँदा नाकबाट लामो सास निस्कने किसिमले।
स्वाँग- *ना.* [सं. स्व+अङ्ग] नकल; स्वाङ।
स्वाँगिलो- *वि.* स्वाङ पार्ने स्वभाव भएको। स्त्री. स्वाँगिली।
स्वाँगी- *वि.* स्वाङ पार्ने; नकल गर्ने।
स्वाँगे- *वि.* [स्वाँग+ए] १. स्वाँग पार्ने। २. स्व-अङ्गको।
स्वाँगे भाइ- *ना.* सगोत्री भाइ।
स्वाँठ- *वि.* [सं.] १. दुष्टतापूर्ण व्यवहार गर्ने; साह्रै बदमास। २. बुद्धि, विवेक, विचार आदि हुँदै नभएको; महाको मूर्ख, लट्ठक।

स्वाँठे- *वि.* स्वाँठ।
स्वाँफ्वाँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वाँ (द्वि.)] १. मस्त निद्रामा परी लामोलामो श्वासप्रश्वास चल्दा आवाज आउने गरी।
स्वाँरो- *ना.* १. भिरालो परेको आवादी पाखो। २. चराइने बारी; खर्क।
स्वाँस्वाँ- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वाँ (द्वि.)] १. परिश्रम वा दमले छिटछिटो र लामो सास चल्ने गरी; तिखो स्याँस्याँ। *ना.* २. कडा परिश्रम वा दौडाइबाट छिटो र ठुलो सास फेर्दा आउने शब्द।
स्वाँस्वाँफ्वाँफ्वाँ- *क्रि.वि.* धेरै परिश्रमले सास वा दम बढे झैँ गरी।
स्वाँस्वाँ र फ्वाँफ्वाँ- *क्रि.वि.* १. स्वाँस्वाँफ्वाँफ्वाँ। *ना.* २. परिश्रम, रिस आदिबाट हुने सासको वेग।
स्वाइँ- *ना.* [अ.मू.] तातेको घिउतेलमा रोटी पकाउँदा, आगाको भुङ्ग्रो, तातो फलाम आदिमा पानी पर्दा र हावा चल्दा आउने शब्द।
स्वाइँय- *क्रि.वि.* वेगसित त्यस्तो स्वाइँ आवाज आउने गरी।
स्वाइँस्वाइँ- *क्रि.वि.* लगातार स्वाइँ गरेर।
स्वाइँस्वाइँती- *क्रि.वि.* अझै जोडले स्वाइँस्वाइँ हुँदै।
स्वाउँदो- *वि.* [√ सुहाउँदो] खुलेको; मिल्दो; सुहाउँदो।
स्वाउनु- *अ.क्रि.* [√ सुहाउनु] खुल्नु; मिल्नु; सुहाउनु।
स्वाक्षर- *ना.* [सं.] १. आफैँले लेखेको अक्षर; आफ्नो हस्तलेख; स्वहस्ताक्षर। २. सही; दस्तखत।
स्वाक्षरित- *वि.* १. आफ्नै हातले नामठेगाना, लेख आदि लेखेको। २. आफ्नै हस्ताक्षर वा सही भएको।
स्वाग- *ना.* हे. सुहाग।
स्वागत- *ना.* [सं.] १. अतिथि, मान्य जन वा प्रिय व्यक्ति आउँदा अगाडि लम्केर गरिने अभिनन्दन। २. कुनै औपचारिक सभा समारोहमा त्यसरी नै गरिने अभ्यर्थना। ३. कसैको विचार, कथन आदिलाई अनुकूल वा उत्तम ठानेर ग्रहण वा स्वीकार गर्ने भाव वा क्रिया।
स्वागत अभिवादन- *ना.* कुनै विशिष्ट व्यक्तिका आगमनमा गरिने स्वागत वा सत्कारपूर्ण नमस्कार आदि।
स्वागत कर्ता- *वि.* स्वागत गर्ने; स्वागतकार्यमा भाग लिने।
स्वागत गान- *ना.* कुनै समारोहमा आमन्त्रित वा उपस्थित विशिष्ट व्यक्ति वा जनसमुदायको स्वागतमा गाइने गीत।
स्वागतपतिका- *ना.* पति परदेशबाट फर्केर आउँदा प्रसन्न भएर स्वागतका निम्ति प्रस्तुत रहने नायिका; आगतपतिका; साहित्यमा वर्णित नायिकाका अवस्थाअनुसार दश भेदमध्ये एक।
स्वागतप्रिया- *ना.* पति परदेशबाट फर्कंदा प्रसन्न भएर स्वागतका निम्ति प्रस्तुत हुने नायिका।
स्वागत भाषण- *ना.* आमन्त्रित अतिथिहरूको स्वागत- सत्कारका निम्ति गरिने भाषण।
स्वागत समारोह- *ना.* कुनै विशिष्ट व्यक्तिको स्वागत, आगमन, सत्कार आदिका क्रममा आयोजना गरिने समारोह वा मेला।
स्वागत समिति- *ना.* कुनै विशेष समारोहमा स्वागत, सत्कार वा तत्सम्बन्धी व्यवस्थाका लागि गठन गरिएको समिति।
स्वागता- *ना.* [सं.] प्रत्येक चरणमा क्रमैले रगण, नगण, भगण र दुई गुरु हुने एक समवृत्त वार्णिक छन्द।
स्वाङ- *ना.* [स्वाँगे १. अर्काको नकल गरेर बनाइएको रूप; कृत्रिम भेष। २. आफ्नो काम पट्याउन खोज्ने वा होजस्तो पार्ने बनावटी चाल; ढाँचा; नकल। ३. आडम्बर; ठाँट।
स्वाङी- *वि.* १. स्वाङ पार्ने; नकल गर्ने। २. आडम्बरी।
स्वाट्ट- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वाट्+ट] १. सजिलैसित आउनेजाने, हिँड्ने वा सकिने चालमा। २. एकै पटकमा निल्ने वा बुत्याउने गरेर। ३. तत्काल मर्ने, खस्ने आदि किसिमले। ४. लट्ठी आदिले बिस्तारै हाने झैँ गरी।
स्वातन्त्र्य- *ना.* [सं.] स्वतन्त्र हुनाको भाव वा अवस्था; स्वतन्त्रता; स्वाधीनता।
स्वातन्त्र्य सङ्ग्राम/युद्ध- *ना.* विदेशी शासन, उपनिवेश आदिबाट देश र जनतालाई मुक्त गराउनका निम्ति गरिने युद्ध; स्वतन्त्रता सङ्ग्राम।
स्वाति/स्वाती- *ना.* [सं.] १. ज्योतिषमा सत्ताइस नक्षत्रमध्ये पन्ध्रौँ नक्षत्र। २. सूर्यकी एक पत्नी।
स्वात्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वात्+त] एकैपल्ट सकिने किसिमले। २. चाँडै वा थाहै नपाई पस्ने जस्तै गरी।
स्वात्म- *वि.* [सं.] आफूसित सम्बन्ध भएको; आफ्नो; निजी।
स्वाद- *ना.* [सं.] कुनै वस्तु खाँदापिउँदा जिब्रो वा रसेन्द्रियले गर्ने अनुभव; चाख्ता जिब्रामा हुने मिठोनमिठो, नुनिलोअलिनो, तितोपिरो आदिको क्रियाप्रतिक्रिया।
स्वादहीनता- *ना.* जिब्रोमा प्राप्त हुने स्वादको अभाव; स्वाद नहुनाको भाव वा स्थिति।
स्वादिलो- *वि.* १. मिठो स्वाद भएको; चखिलो। २. रुचिलाग्दो; रसिलो।
स्वादिष्ठ- *वि.* खाइरहूँ जस्तो; अत्यन्त मिठो; स्वादिलो।
स्वादु- *वि.* १. मिठो स्वाद भएको; स्वादिलो; स्वादिष्ठ। *ना.* २. मिठो स्वाद; मधुरता; मिठास।
स्वादे- *वि.* [स्वाद+ए] मिठो र स्वादिलो वस्तु मात्र खान चाहने; जिबुल्ले।
स्वादे जिब्रो- *ना.* जिबुल्ले खालको बानी; मिठो खान चाहने आदत। (उदा.- अल्छी तिघ्रो, स्वादे जिब्रो - उखान)।
स्वाधिकार- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुप्रतिको आफ्नो अधिकार वा हक। २. स्वाधीनता; स्वतन्त्रता।
स्वाधिष्ठान- *ना.* [सं.] १. हठयोगका अनुसार शरीरका छवटा चक्रमध्ये शिश्नमूलमा रहने भनी मानिएको एक चक्र। २. विज्ञानका अनुसार यौवन र शरीरमा प्रजननशक्ति उत्पन्न तथा विकसित हुने ग्रन्थिहरूको केन्द्र।
स्वाधीन- *वि.* [सं.] आफ्नै अधीन वा आत्मनिर्भरतामा रहेको; पराधीन नभएको; स्वतन्त्र; स्वच्छन्द। *विप.* पराधीन।
स्वाधीनता- *ना.* स्वाधीन हुनाको भाव वा अवस्था; स्वतन्त्रता।
स्वाधीनपतिका- *ना.* साहित्यमा पतिलाई आफ्ना अधीनमा राख्ने नायिका; नायिकाका आठ भेदमध्ये एक।
स्वाधीनभर्तृका- *ना.* स्वाधीनपतिका।
स्वाध्याय- *ना.* [सं.] नियमपूर्वक दैनिक रूपमा गरिने अध्ययन; वेद, पुराण, उपनिषद् आदिको आफैँले गरिने अध्ययन; स्वशिक्षण।

स्वाध्याय यज्ञ- *ना.* नित्य नियमपूर्वक पाठ गरिने यज्ञ; स्वाध्यायरूप यज्ञ।
स्वाध्याय सामग्री- *ना.* शिक्षकको सहायता नै नभए तापनि शिक्षार्थी आफैँले उपयोग गरी अपेक्षित कुरा सिक्न सक्ने शिक्षण- सामग्री।
स्वान्त- *ना.* [सं.] १. अन्तःकरण; अन्तरात्मा; हृदय। २. आफ्नो अन्त वा मृत्यु। ३. मानसिक शान्ति। ४. आफ्नो देश वा प्रदेश।
स्वान्तसुखाय- *क्रि.वि.* आफ्नो आन्तरिक सुखका निम्ति; मानसिक रूपमा हुने सन्तुष्टिका लागि।
स्वाप- *ना.* [सं.] १. निद्रा, निद। २. सपना; स्वप्न। ३. अज्ञान।
स्वापन- *ना.* १. युद्धमा शत्रुपक्षलाई निद्रा लगाउने वा लट्ठ्याउने प्राचीनकालको एक अस्त्र; मोहनास्त्र। २. निद्रा लगाउने वा लट्ठ्याउने औषधी। ३. *वि.* लट्ठ्याउने; निद्रा लगाउने।
स्वापस्वाप- *क्रि.वि.* [अ.मू. सप् > स्वाप्+अ (द्वि.)] रसिलो पारी मुछिएको दालभात आदि छिटछिटो खाने किसिमले।
स्वाप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. सप् > स्वाप्+प] रसयुक्त खाद्य वस्तु खाँदा हात र मुखका सम्पर्कबाट आवाज आउने किसिमले।
स्वाभाविक- *वि.* [सं.] १. स्वभावसम्बन्धी; स्वभावअनुसार हुने। २. स्वभावबाट उत्पन्न; स्वतःसिद्ध। ३. आफैँआफ हुने; प्राकृतिक।
स्वाभाविकता- *ना.* स्वाभाविक हुनाको भाव वा अवस्था।
स्वाभिमान- *ना.* [सं.] १. आफ्नो प्रतिष्ठा र महत्त्वमाथिको गरिमा; आत्मगौरव। २. आफ्नो देश, जाति, संस्कृति आदिको सद्अभिमान।
स्वाभिमानी- *वि.* स्वाभिमान भएको; स्वाभिमान गर्ने।
स्वामिकार्तिक- *ना.* [सं.] कार्तिकेय; कुमार; स्कन्द।
स्वामित्व- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको स्वामी वा अधिपति हुनाको भाव वा अवस्था; मालिक्याइँ। २. प्रभुता; प्रभुत्व।
स्वामिनी- ना.[सं.] स्वामीको स्त्रीरूप; मालिक्नी।
स्वामिस्व- *ना.* [सं.] कुनै ग्रन्थको लेखक, कुनै वस्तुको आविष्कारक वा कुनै वस्तुको मालिकले सम्पूर्ण आयबाट पाउने निर्धारित प्रतिशतको लाभांश; रोयल्टी; लेखकस्व।
स्वामी- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तुको हर्ताकर्ताको अधिकार भएको व्यक्ति; धनी; मालिक। २. लोग्ने; पति। ३. घरको मूली मान्छे। ४. साधुसन्तहरूलाई सम्मानपूर्वक सम्बोधन गरिने शब्द। *वि.* ५. कुनै वस्तुको हकदार; धनी; अधिकारवाला।
स्वामी महाराज- *ना.* १. योगीराज। २. सन्न्यास ग्रहण गरेपछिका राजा रणबहादुर शाहलाई जनाउने गरिएको नाम।
स्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वाम्+म] तिखो टुप्पो भएको वस्तुले कुनै ठाउँमा अप्रत्याशित रूपले घोच्ने वा रोप्ने गरी; च्वाम्म; ख्वाम्म।
स्वाम्य- *ना.* [सं.] कुनै वस्तुको अधिकार वा आधिपत्य; स्वामित्व; प्रमुखता।
स्वायत्त- *वि.* [सं.] आफ्नो अधीनमा रहेको; आफ्नो अधिकारभित्रको।
स्वायत्तता- *ना.* स्थानीय शासनको अधिकार वा स्थिति; स्वाधीनता।
स्वायत्त शासन- *ना.* आफ्नो शासनको प्रबन्ध आफैँले सञ्चालन गर्ने काम; स्थानीय क्षेत्रका शासन त्यसै क्षेत्रका जनताद्वारा आफैं चलाउने काम वा स्वतन्त्रता।
स्वायत्तशासी- *वि.* आफ्नो शासन आफैं चलाउने।
स्वायत्तीकरण- *ना.* कुनै पनि विषय वा वस्तुको अधिकार आफ्ना हातमा लिने काम।
स्वायम्भुव- *ना.* [सं.] १. पुराणअनुसार चौध मनुमध्येका पहिला मनु; ब्रह्माका पुत्र। *वि.* २. ब्रह्मासम्बन्धी; ब्रह्माको।
स्वारस्वार- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वार्+अ (द्वि.)] १. झुन्ड्याएको वा टाँगिएको धागो, डोरी, लुगा आदि धमाधम खुस्कने वा तानिने गरी। २. दानादार अन्न वा वस्तु लगातार चुहिने वा झर्ने चालसँग। ३. नाङ्लाले अनाजमा भएको कसर सार्दा निस्कने आवाजका साथमा। ४. कुचाले कसिङ्गर बढार्दा शब्द आउने किसिमले।
स्वारस्वारती/स्वारस्वारी- *क्रि.वि.* अझै स्वारस्वार हुने गरी।
स्वारी- *ना.* [√ सुहारी] मैदा बेलेर बनाइने पुरीका आकारको नरम र पातलो रोटी; सुहारी।
स्वार्जित- *वि.* [सं.] आफैले आर्जन गरेको; आफ्नो कमाइको।
स्वार्थ- *ना.* [सं.] १. आफ्नो मतलब वा उद्देश्यपूर्तिका निम्ति गरिने काम; आफ्नो मतलब। २. आफ्नो भलाइ; निजी लाभ। ३. कुनै शब्दले व्यक्त गर्ने अभिधात्मक अर्थ; वाच्यार्थ। ४. आफ्नो धन; आफ्नो सम्पत्ति।
स्वार्थग्रन्थि- *ना.* आफ्नो उद्देश्य पूर्ति गर्न रचेको जाल; स्वार्थको गाँठो।
स्वार्थत्याग- *ना.* कुनै सामाजिक स्वार्थ वा सार्वजनिक कल्याणका निम्ति आफ्नो भलाइ र फाइदा त्याग गर्ने काम; आफ्नो हित छाडेर समाजको हितका निम्ति गरिने त्याग।
स्वार्थत्यागी- *वि.* अरूको भलाइका निमित्त आफ्नो भलाइ र स्वार्थ त्याग गर्ने; निस्वार्थी।
स्वार्थपर- *वि.* स्वार्थी; स्वार्थपरायण।
स्वार्थपरता/परत्व- *ना.* स्वार्थपर हुनाको भाव वा स्थिति; आफ्नो स्वार्थपूर्तिका निम्तिमा मात्र लाग्ने काम।
स्वार्थपरायण- *वि.* आफ्नो स्वार्थसिद्धिमा मात्र लाग्ने; स्वार्थी; मतलबी।
स्वार्थपरायणता- *ना.* स्वार्थपरायण हुनाको भाव वा अवस्था।
स्वार्थरत- *वि.* मरीमेटी आफ्नै स्वार्थपूर्ति गर्ने काममा लागेको; स्वार्थपरायण।
स्वार्थसाधक- *वि.* आफ्नो मतलब सिद्ध गर्ने; स्वार्थी; मतलबी।
स्वार्थसाधन/साधना- *ना.* आफ्नै स्वार्थ वा मतलब हासिल गर्ने काम; स्वार्थसिद्धि।
स्वार्थान्ध- *वि.* [सं.] स्वार्थले अन्धो भएको वा आफ्नो हितमा लाग्नाले अर्काको भलोकुभलो नहेर्ने; विवेकबुद्धि हराएको।
स्वार्थान्धता- *ना.* स्वार्थान्ध हुनाको भाव वा स्थिति।
स्वार्थी- *वि.* [सं.] अर्काको हानि गरेर पनि आफ्नो भलाइ गर्न चाहने; आफ्नो मात्र मतलब सिद्ध गर्ने; स्वार्थपरायण; मतलबी।
स्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वार्+र] १. अनाज खन्याउँदा, कुचाले बढार्दा वा स्याउला आदि घिस्याउँदा शब्द निस्कने गरी। २. धागो, डोरी आदि फुस्कने वा तानिने गरी। ३. चुरोट, तमाखु आदि तान्दा सास खिच्ने किसिमले।
स्वालस्वाल- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वाल्+अ (द्वि.)] १. माला आदि धमाधम उने झैं गरी। २. लेदो वा पन्यालो वस्तु चुहिए जस्तै। ३. पन्यालो पदार्थ वा मसिना दानादार वस्तु खुरुखुरु चुहिने गरेर। ४. मुखमा हालेको खाद्य पदार्थ नचपाईकन निल्ने प्रक्रियामा।

स्वालस्वालती/स्वालस्वाली- *क्रि.वि.* अझै स्वालस्वाल हुने गरी।
स्वालालाला- *क्रि.वि.* पानी, दुध आदि झोलिलो पदार्थ नअडी बग्ने गरी।
स्वाल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. स्वाल्+ल] १. पानी, दुध आदि तरल पदार्थ पोखिएर बिस्तारै बग्ने गरी; सुल्ल। २. सर्प, गँड्यौला आदि घस्रेर हिँड्ने किसिमले।
स्वावलम्बन- *ना.* [सं.] आफ्नै पौरखले आत्मनिर्भर रहने भाव वा अवस्था; आफ्नै खुट्टामा उभिने वा आफ्नै भरथेगमा अड्ने काम।
स्वावलम्बी- *वि.* [सं.] स्वावलम्बनको भावना भएको; आफ्नै खुट्टामा उभिएको; आत्मनिर्भर।
स्वास्थ्य- *ना.* [सं.] १. स्वस्थ वा निरोगी रहनाको भाव, गुण वा अवस्था; तन्दुरुस्ती; आरामी; आरोग्य। २. मानसिक उद्वेग वा चिन्तारहित अवस्था।
स्वास्थ्यकर- *वि.* स्वास्थ्यलाई हित गर्ने; स्वास्थ्य राम्रो पार्ने।
स्वास्थ्य कार्यक्रम- *ना.* शारीरिक एवं मानसिक स्वस्थताका निम्ति स्वच्छ वातावरण बनाई स्वास्थ्योपचार गर्ने कार्यक्रम।
स्वास्थ्य केन्द्र- *ना.* गाउँघर, टोल आदिमा स्वास्थ्यसेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले स्थापित औषधोपचार गर्ने ठाउँ (हेल्थसेन्टर)।
स्वास्थ्य चौकी- *ना.* स्वास्थ्यसम्बन्धी सामान्य सेवा उपलब्ध गराउने सानो औषधालय; स्वास्थ्यकेन्द्र।
स्वास्थ्य निवास- *ना.* बिरामी व्यक्तिलाई स्वास्थ्योपचारका साधन उपलब्ध हुने आवासीय भवन; स्वास्थ्यनिवास (स्यानिटोरियम)।
स्वास्थ्य परीक्षा- *ना.* सरकारी वा गैरसरकारी सङ्घसंस्थामा भर्ना हुनुअघि रोगीनिरोगी छुट्ट्याउन जाँच्ने काम; स्वास्थ्यको परीक्षण।
स्वास्थ्यपद- *वि.* स्वास्थ्यका निम्ति फाइदा गर्ने; स्वस्थता प्रदान गर्ने; स्वास्थ्यकर।
स्वास्थ्य प्रयोगशाला- *ना.* स्वास्थ्यको परीक्षण तथा उपचारसम्बन्धी प्रयोग गरिने घर वा ठाउँ।
स्वास्थ्यविज्ञान- *ना.* शरीरको भौतिक र मानसिक अवस्था जाँच्ने तथा स्वस्थतासम्बन्धी नियम र सिद्धान्तको विवेचना गर्ने विज्ञान वा शास्त्र।
स्वास्थ्य विद्यालय- *ना.* स्वास्थ्यसम्बन्धी शिक्षा दिने उद्देश्यले स्थापित र सञ्चालित विद्यालय।
स्वास्थ्य शारीरिक- *वि.* स्वास्थ्य र शरीरविषयको; स्वास्थ्य र व्यायामसम्बन्धी।
स्वास्थ्य शिक्षा- *ना.* मान्छेलाई शारीरिक र मानसिक दुवै रूपले स्वस्थ बनाउन दिइने शिक्षा; स्वस्थ बन्न उपयोगी हुने शिक्षा।
स्वास्थ्य शिविर- *ना.* अस्थायी रूपमा रहेको स्वास्थ्यकेन्द्र; कुनै रोगको प्रकोप फैलन नपाओस् भनी केही समयका निम्ति स्वास्थ्यटोली बस्ने ठाउँ।
स्वास्थ्य सदन- *ना.* स्वास्थ्यनिवास।
स्वास्थ्य सेविका- *ना.* बिरामीको रेखदेख तथा नवजात शिशुको हेरचाह आदि गर्ने स्वास्थ्यसहायक स्त्री; परिचारिका; नर्स।
स्वास्नी- *ना.* [सं. सुवासिनी] औपचारिक रूपमा पाणिग्रहण गरिएकी स्त्री; पत्नी; गृहिणी।
स्वास्नी चखुवा- *वि.* धेरै स्वास्नी बिहे गर्ने; एउटा स्वास्नीले नपुग्ने।
स्वास्नी टोकुवा- *वि.* स्वास्नी मर्ने; स्वास्नी जीवित नरहने।
स्वास्नी पिराहा- *वि.* स्वास्नीलाई पिर्ने वा नसहने।
स्वास्नी मानिस/मान्छे- *ना.* स्त्रीजाति; महिला; आइमाई।
स्वाहा- *ना.* [सं.] १. देवताको तृप्तिका निम्ति अग्निमा हवन गर्दा उच्चारण गरिने मन्त्र (जस्तो- इन्द्राय स्वाहा, वरुणाय स्वाहा आदि)। २. अग्निकी पत्नी। ३. पूर्णतः विनाश; सर्वनाश; सत्यानाश।
स्विँक्क- *क्रि.वि.* [स्विँक्+क] बुढी औँला र चोर औँलाले नाक समातेर जोडले सास खिची सिँगान तान्ने वा झिक्ने गरी।
स्विकार्नु- *स.क्रि.* १. समर्थन जनाउनु। २. सकार्नु; मन्जुर हुनु।
स्विच- *ना.* [अङ्.] विद्युत्तरङ्गको प्रवाह रोक्ने वा खोल्ने बटनजस्तो सानो साधन।
स्विटर- *ना.* [अङ्. स्वेटर] प्रायः ऊनको वा ऊनी र सुती मिश्रित धागोबाट बुनिने न्यानो बाक्लो गन्जी; सुइटर।
स्वीकरण- *ना.* [सं.] १. स्वीकार वा अङ्गीकार गर्ने काम; मन्जुरी। २. ग्रहण गर्ने वा लिने काम; अँगालाइ।
स्वीकरणीय- *वि.* स्वीकार गर्न उचित वा योग्य।
स्वीकार- *ना.* [सं.] १. कुनै कुरा वा विषयप्रति समर्थन जनाउने काम; अङ्गीकार; स्वीकृति; मन्जुरी। २. कुनै काम गर्न तयार भई गरिने कबुल; सकार गरी दिइएको वचन। ३. ग्रहण गर्ने वा लिने काम; अँगालाइ।
स्वीकारनामा- *ना.* कुनै काम गर्न वा लेनदेन आदिका निम्ति कसैलाई आफ्नो स्वीकार जनाई वा अधिकार दिई लेखिदिएको कागत; स्वीकारपत्र।
स्वीकारपत्र- *ना.* स्वीकारनामा।
स्वीकारात्मक- *वि.* १. समर्थन गरिएको वा स्वीकृति जनाइएको; पुष्टि गरिएको। २. सन्तोषपूर्वक प्राप्त गरिएको।
स्वीकार्य- *वि.* स्वीकार गर्न योग्य; मान्न लायक; स्वीकृति जनाउनुपर्ने।
स्वीकृत- *वि.* [सं.] १. स्वीकृति प्राप्त गरेको; समर्थन गरिएको; स्वीकार जनाइएको। २. मान्यता दिइएको; सदर। ३. ग्रहण गरिएको; गृहीत।
स्वीकृति- *ना.* [सं.] १. स्वीकार गर्ने भाव वा क्रिया। २. सकार्ने काम; अँगालाइ।
स्वीकृति पत्र- *ना.* कुनै कुरा, मन्तव्य आदिका बारेमा आफ्नो मन्जुरी जनाएर वा कुनै काम गर्न कसैलाई अधिकार दिएर लेखिदिने कागत।
स्वेच्छया- *क्रि.वि.* [सं.] आफ्नै मनोमानीमा, खुसीराजीले; इच्छापूर्वक; राजीखुसीसाथ।
स्वेच्छा- *ना.* [सं.] आफ्नै मनमा उठेको चाहना; आफूखुसी; आफ्नो इच्छा।
स्वेच्छाकृत- *वि.* आफ्नै खुसीराजीले गरेको; स्वेच्छया गरिएको।
स्वेच्छाचार- *ना.* [सं.] राम्रोनराम्रोको ध्यान नराखी आफ्नै इच्छाअनुसार गरिने काम; मनखुसी आचरण; मनमानी।

स्वेच्छाचारिता- *ना.* स्वेच्छाचारी हुनाको भाव वा अवस्था; निरङ्कुशता।

स्वेच्छाचारी- *वि.* १. जस्तो मन लाग्यो त्यस्तै गर्ने; निरङ्कुश। २. ऐननियम, सामाजिक मर्यादा आदिमा नरहने।

स्वेद- *ना.* [सं.] १. पसिना। २. साहित्यमा लज्जा, हर्ष, श्रम, रोष आदिद्वारा शरीर पसिनाले तर हुने एक सात्त्विक अनुभाव।

स्वेदक- *वि.* पसिना निकाल्ने; प्रस्वेदक।

स्वेद कण- *ना.* पसिनाको कण वा थोपा; स्वेदबिन्दु।

स्वेदज- *ना.* १. पसिनाबाट पैदा हुने जुम्रा, उडुस आदि जीव। *वि.* २. पसिना उत्पन्न गराउने।

स्वेदन- *ना.* परिश्रम, जरो आदिका कारणले पसिना निस्कने काम; पसिनाबहाइ।

स्वैच्छिक- *वि.* [सं.] १. आफ्नो इच्छानुसारको; इच्छासम्बन्धी। २. आफ्नो इच्छाअनुसार गर्न वा छान्न पाइने।

स्वैच्छिक अवकाश- *ना.* बिस वर्ष सेवाअवधि पुगेका निजामती कर्मचारीले आफ्नो इच्छाले चाहेमा पाउने अवकाश।

स्वैरकल्पना- *ना.* [सं.] यथार्थको आभास दिने खालको तर उडन्ते कल्पना; फेन्टासी।

स्वैरिणी- *ना.* [सं.] वेश्यावृत्ति गरेर जीविका गर्ने स्त्री; कुलटा।

स्वोपार्जन- *ना.* [सं.] आफैँले वा आफ्ना करामतले गरिने आर्जन; आफ्नै कमाइ।

स्वोपार्जित- *वि.* [सं.] आफ्नै पराक्रमले आर्जन गरेको; आफैँले कमाएको।

ह

ह- देवनागरी वर्णमालाको तेत्तिसौँ व्यञ्जन, स्वरयन्त्रमुखी, कण्ठ्य, सङ्घर्षी, घोष, महाप्राण व्यञ्जन वर्ण; संस्कृत परम्पराअनुसार ऊष्म र नेपाली उच्चारणअनुसार श्वसित ध्वनि; लेख्य रूपमा सो वर्ण वा ध्वनिको प्रतिनिधित्व गर्ने लिपिचिह्न; दुईगोडे ह; हली ह।

हँ- *वि.बो.* [सं. हुम्] १. प्रायः आफूभन्दा साना व्यक्तिको बोलावटको प्रत्युत्तरमा भनिने शब्द; हइ। २. आश्चर्य, विस्मय, जिज्ञासा, स्मृति आदि प्रकट गर्दा मुखबाट अकस्मात् निस्कने शब्द। ३. कुराकानीका अवसरमा केही कुरो नसुनी वा स्पष्ट नभई दोहोऱ्याउन जोड दिने शब्द। ४. शारीरिक दुःख, पीडा आदिमा शरीरबाट निस्कने शब्द; अँ।

हँकाइ- *ना.* [√ हाँक् (+आइ)] मोटर, बग्गी आदि हाँक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; वाहन चलाउने काम।

हँकाइनु- *क.क्रि.* हाँक्न लाइनु।

हँकाउनु- *प्रे.क्रि.* हाँक्न लाउनु।

हँकुवा- *वि.* १. रथ, बग्गी आदि चलाउने वा हाँक्ने; हाँकिएको। *ना.* २. हाँक्ने व्यक्ति; चालक।

हँखी- *ना.* [नेवा.] सोझो गरी काठ काट्न वा चिर्न काठमा चिनु लाइने कालो रङको धागो बेर्ने सानो लट्टाई।

हँगालो- *ना.* [हाँगो+आलो] १. जमिनको गहिरो भाग उठाउन रुखका हाँगाबिँगा छापिएको ठाउँ। २. त्यसरी छापिएका हाँगाबिँगा।

हँडिक- *ना.* रुपियाँ, पैसा वा यस्तै अन्य वस्तु केही समयका लागि सापटी लिन विश्वासका लागि दिइने वस्तु; धितो; धरोट।

हँडिदो- *वि.* १. सडेर वा बिग्रेर हरियो भावको देखिने; अमिल्वो र उग्लिएको स्वाद भएको (पानी, मही आदि)। २. रगत, बोसो आदिको भाग मिसिएको र हल्का रातो (पानी)।

हँपाइ- *ना.* [हाँप्+आइ] हाँप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हंस- *ना.* [सं.] १. प्रायः तलाउ, पोखरी आदिमा बस्ने एक प्रसिद्ध चरो; हाँस। २. जीवनशक्ति; प्राण। ३. होस; चेतना; सुद्धी। ४. जीवात्मा। ५. परब्रह्म; ईश्वर। ६. विष्णुका चौबिस अवतारमध्ये एक। ७. सूर्य। ८. सन्न्यासीको एक वर्ग। ९. सास तान्दा 'ह' र छोड्दा 'स' गरी प्राणीले सास फेर्दा स्वतः उच्चारण गर्ने मन्त्र; अजपा मन्त्र।

हंसगति- *ना.* १. हाँसको जस्तो चाल; हाँसको जस्तो हिँडाइ। २. जीव गएर परमात्मामा लीन हुने काम; सायुज्यमुक्ति।

हंसगामिनी- *वि.* हाँसको जस्तो हिँडाइ भएकी (स्त्री)।

हंसराज- *ना.* १. रजहाँस। २. खस्रा, केही घुँगुरिएका पात र मसिना लामा डाँठ हुने, विविध रङका फूल फुल्ने तथा प्रायः पत्थरिलो जमिनमा पाइने एक पोथ्रो वा त्यसैको फूल।

हंसिनी/हंसी- *ना.* पोथी हाँस।

हँसमुख- *वि.* [हाँस्+मुख] १. सधैँ हसिलो मुख हुने; बोलीवचनमा प्रसन्न मुद्रा भएको। २. हँसीमजाक गर्ने; ठट्यौलो; विनोदी।

हँसाइ- *ना.* [√ हाँस् (+आइ)] १. हाँस्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [हँसाउ+आइ] २. हँसाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हँसाइनु- *क.क्रि.* हाँस्न लाइनु।

हँसाउनु- *प्रे.क्रि.* हाँस्न लाउनु; हाँस्ने पार्नु; हाँसो उठाउनु।

हँसालु- *वि.* हँसिलो प्रकृतिको; हाँस्ने स्वभावको।

हँसिया- *ना.* [प्रा. असिअ] हातले बिँड समातेर घाँसपराल आदि काट्ने, टुप्पासम्म घुमेको फलामे हतियार; आँसी।

हँसिलो- *वि.* [हाँस+इलो] १. सधैँ हाँसिरहे झैँ देखिने; प्रसन्न (अनुहार)। २. हाँस्ने प्रकृति भएको; हँसमुख। ३. हँसीठट्टा गर्ने; ठट्यौलो; विनोदप्रिय।

हँसुली- *ना.* [हँसिया+उली] हँसियाका आकारको प्रायः तराईतर्फका स्त्रीहरूले गलामा लगाउने सुनचाँदीको एक प्रकारको गहना।

हँसुवा$_1$- *ना.* [√ हँसिया] हँसिया जस्तै घाँस, पराल काट्न प्रयोग गरिने, बिचमा भाँचिएको फलामे हतियार।

हँसुवा$_2$- *वि.* [हाँस्+उवा]१. हँसीदिल्लगी गर्ने प्रकृतिको; ठट्यौलो; मजाकी। २. हाँसी मात्र रहने; आफू हाँस्ने र अरूलाई पनि हँसाउने।

हँसेउली/हँस्यौली- *ना.* [हाँसो+एउली/यौली] १. हाँसो उठाउने खालको ठट्यौलो कुराकानी। २. नभएको गफ हाँकेर आकाशपाताल जोर्ने काम; ठट्टा; दिल्लगी। ३. सानो हास्य अभिनय; प्रहसन।

हँसेउली/हँस्यौली ठट्यौली- *ना.* आपसमा गरिने हाँसो र ठट्टा; हँस्यौली र ठट्यौली।

हँस्यौलो- *वि.* [हाँस्+यौलो] १. सधैँ प्रसन्न अनुहार भएको; हँसिलो। २. हँसीदिल्लगी गर्ने; ठट्यौलो। *ना.* ३. हँस्यौली।

हँस्सी- *ना.* [हाँसो+ई] १. हाँस्ने वा हँसाउने काम; हाँसो। २. हाँस्नहँसाउन गरिने तथ्यहीन कुरा; दिल्लगी। ३. अरूलाई उल्ल्याउने खालको गफ; ठट्टा। ४. उपहासपूर्ण निन्दा; बदनामी।

हँस्सी दिल्लगी- *ना.* १. भएनभएका गफ चुटेर वातावरणलाई नै रमाइलो पार्ने काम। २. अरूलाई जिस्क्याउने वा सामान्य कुरालाई पनि बङ्ग्याउने ख्यालठट्टा। ३. झुटो कामकुरो; तथ्यहीन कुराकानी।

हँस्सीमजाक- *ना.* हाँस्ने र मजाक गर्ने काम; ख्यालठट्टा।

हर्- *क्रि.वि.* [अ.मू. हर्+र] १. रोकिएको हावा एकाएक वेगसित बहने गरी; उखुम गर्मी भएको वेला हावा सर्सराएजस्तो गरी। २. हावा चले जस्तै एकाएक आउने वा जाने गरी; उड्ने वा वेगसित दौडने चालले। ३. अकस्मात् पानी पर्ने गरी। ४. दन्केर आगो बल्ने किसिमले। *ना.* ५. बाखा, भेडा आदिलाई बोलाउँदा भनिने शब्द।

हर्रा- *ना.* [हर्रो+आ] पातलो दिसा; झाडा; पखाला।

हर्रो- *ना.* [प्रा. हरडइ> सं. हरीतकी] १. ठुलठुला पात हुने, मञ्जरीका रूपमा ससाना निला फूल फुल्ने तथा छोहोराका आकारका टर्रा फल फल्ने एक जातको बोट। २. आयुर्वेदमा रेचक, वात-पित्त-कफनाशक, आँखालाई फाइदा गर्ने, अग्निवर्द्धक र

बुद्धिवर्द्धक भनी बताइएको त्यसैको टर्रो स्वादको फल; त्रिफलामध्ये एक।
हइ- *निपा.* है; हँ।
हक- *ना.* [अ.] १. अधिकार; अख्तियार। २. न्याय वा इन्साफबाट पाइने सम्पत्ति; अधिकार भएको वस्तु। ३. कुनै वस्तुमा त्यसका मालिकको हुने स्वत्व। ४. उचित वा सही कामकुरो। *वि.* ५. सही; उचित; साँचो; यथार्थ।
हकडक- *ना.* हैकम; प्रभुत्व।
हकदाबी- *ना.* १. आफ्नो हक भएको सम्पत्ति। २. त्यस्तो सम्पत्तिमा आफ्नो प्रभुत्व देखाउन गरिने वकालत।
हकदार- *वि.* अधिकार भएको; न्यायले पाइने; हकवाला।
हकदैया- *ना.* दाजुभाइमा पाइने अंशको अधिकार; अंशबन्डा गर्ने अधिकार; अंश।
हकबेहक- *ना.* कुनै वस्तुका विषयमा उजुरवालाको हक छ वा छैन भनी ऐनकानुनका आधारमा छानबिन गर्ने कामकुरो।
हकवाला- *वि.* १. कुनै काम वा वस्तु आदिमा पूरै वा आंशिक स्वामित्व भएको; हकदार; अंसियार। *ना.* २. दाजुभाइमा कानुनअनुसार अंश खान पाउने सबभन्दा नजिकको व्यक्ति।
हकसफा- *ना.* बिक्री, बन्धकी वा दानबकस भएको कुनै अचल सम्पत्ति हकवाला वा सन्धिसर्पन आदिको नाताले कानुनअनुसार फिर्ता लिने काम; बिक्री भइसकेको घरजग्गा आदि हकवालाले थैली बुझाई कानुनअनुसार आफ्नो बनाउने काम।
हकार₁- *ना.* [सं.] ह-अक्षर; ऊष्म वर्गको चौथो वर्ण।
हकार₂- *ना.* [सं. हक्क+कार] १. बोलाउने काम; आह्वान। २. सप्रन वा सुध्रनका लागि गरिने हप्काइ; फटकार। ३. तिरस्कार।
हकारपकार- *ना.* हकार्ने र तर्साउने काम; डाँटफटकार।
हकाराइ- *ना.* हकार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; हप्काइ।
हकारिनु- *क.क्रि.* हकार्ने काम गरिनु; हप्काइनु।
हकारीभवन- *ना.* [सं.] महाप्राण वा यस्तै अन्य वर्णहरू रगडिएर निर्बल भई हकारमा हुने परिवर्तन (जस्तै- गभीर > गहिरो, द्वादश > बाह, ह्रद > दह आदि)।
हकार्नु- *स.क्रि.* [हकार+नु] १. ठुलो स्वरले बोलाउनु; चिच्च्याएर डाक्नु। २. गाली गर्नु; हप्काउनु; झपार्नु।
हकि- *वि.बो.* [हो+कि] कुनै कुरो ठिक वा साँचो होहोइन भनी सोद्धा गरिने शब्द; हो कि होइन; हगि।
हकिकत- *ना.* [अ. हकीकत] १. वास्तविक वा तथ्य कुरो; यथार्थ भनाइ। २. नतिजा; परिणाम।
हकिब- *ना.* [अ. अकीक] नाउँ कपेर औँठीमा जड्न र कचौरा, रिकापी आदि बनाउन प्रयोग हुने, प्रायः अरब मुलुकमा पाइने रङ्गदार साह्रो पत्थर (यसका भाँडामा विष पर्‍यो भने रङको परिवर्तन हुन्छ भनिन्छ)।
हकिम- *ना.* [अ.] युनानी पद्धतिअनुसार चिकित्सा गर्ने वैद्य; युनानी डाक्टर।
हकिमी- *ना.* १. हकिमको पेसा वा काम; युनानी चिकित्साशास्त्र। *वि.* २. हकिमसम्बन्धी; हकिमको।
हकी₁- *वि.* [हक+ई] १. निर्भीक भएर तथ्य वा यथार्थ कुरा बोल्ने; हक्की। २. कसैसित नदब्ने; निर्भीक।
हकी₂- *ना.* [अङ्.] टुप्पो घुमेको लट्ठीले सानो बल वा भकुन्डो खेलिने एक खेल।
हकुवा- *ना.* [नेवा.] बोटैसमेत कुनिउँ लगाई गुम्स्याइएको धान; त्यसै धानको चामल।
हक्क न बक्क- *वि.* [(द्वि.) न+बक्क] १. उत्तरसमेत फर्काउन नसकी वाल्ल परेको; अकमकिएको। २. यसो न उसो।
हक्की- *वि.* [हकी] नडराईकन भएको कुरा बोल्ने; हकी; निर्भीक।
हगन- *ना.* [हग्+अन] हग्ने वा दिसा गर्ने काम।
हगन गौँडी/गौँडो- *ना.* गौँडो र छेको परेको, हग्नका लागि चल्तीको ठाउँ; गुहेगौँडी; पाइखाना।
हगने- *वि.* खाएर दिसा गर्नुबाहेक केही काम नगर्ने।
हगाइ- *ना.* हग् (+आइ)] हग्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हगाइनु- *क.क्रि.* हग्न लाइनु।
हगाउनु- *प्रे.क्रि.* हग्न लाउनु।
हगास- *ना.* तारन्तार लाग्ने दिसा; झाडा; छेरपटी।
हगासन- *ना.* ठाडो गरी दुवै खुट्टा खुम्च्याएर चाक झुन्डिने गरी पैतालाले टेक्ने आसन; हग्न बस्दा बन्ने आसन।
हगि- *वि.बो.* [√ हकि] हो कि होइन; होइन त; हकि।
हगिनु- *क.क्रि.* [हग्+इ+नु] हग्ने काम गरिनु; दिसा गरिनु।
हगुवा- *वि.* [हग्+उवा] १. तारन्तार हगिरहने; दिसा लागिरहेको। २. जहाँ पायो त्यहीँ दिसा गर्ने; बाटाकुबाटामा हग्ने (केटाकेटी)।
हग्नु- *स.क्रि.* [सं. हदन] १. खाएको वस्तु पचेर मल बनेपछि गुदद्वारबाट फ्याँक्नु; दिसा गर्नु; झाडा फिर्नु। २. अन्यायसित लगेको धन फिर्ता गर्नु। ३. पैदा गर्नु; जन्माउनु (तुच्छार्थमा)।
हङ्गामा- *ना.* [फा. हङ्गामा] १. दुई पक्षका बिच भएको झगडा; कुनै पक्षका विरुद्ध गरिने आक्रमण; दङ्गा। २. होहल्ला; कोलाहल; हलचल।
हङ्रायो- *ना.* पाङ्ग्रो, बल्ड्याङ्ग्रो आदि खाने स्यालजस्तो एक बनैया जन्तु
हचक- *ना.* [√ हच्क] हच्कने वा कुनै कामकुरोबाट पछि हट्ने काम; हच्काइ।
ह-चार- *ना.* [ह+चार] मानवसभ्यताका लागि आवश्यक चार गुण- होरो, हृदय, हात, हृष्टता (फोर-एच)।
ह-चार क्लब- *ना.* चारपाते क्लब।
हचिनु- *ना.* विभिन्न आकारका पात भएको, थुँगाका रूपमा फुल्ने, बाहिरि भाग कलेजी र भित्री भाग पहेँलो रङको हुने, तिसदेखि साठी मिटरसम्म अग्लो झारविशेष।
हचुवा- *वि.* १. नापजोख र गन्तीको आधार नलिई सामान्य अन्दाज गरिएको (मोल)। २. तर्क वा प्रमाणबाट सिद्ध नभएको (नीति वा सिद्धान्त)। *ना.* ३. नापजोख र गन्ती नगरी अन्दाज गरिएको मोल।
हच्कनु- *अ.क्रि.* [√ हट्+नु] १. डर, आशङ्का वा असमर्थताले गर्दा कुनै कामकुरोबाट पछि हट्नु; हच्किनु। २. अरू कसैको गाली वा हप्काइबाट काम गर्न छाड्नु; उत्साह मर्नु; आँट हराउनु।

हच्काइ- *ना.* हच्कने तथा हच्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हच्काइनु- *क.क्रि.* हच्काउने काम गरिनु; दच्काइनु।
हच्काउनु- *स.क्रि.* १. विपत्ति वा त्रास देखाएर हतोत्साह पार्नु। २. दच्काउनु।
हच्किनु- *अ.क्रि.* १. हच्कने काम गरिनु; दच्किनु। २. हच्कनु।
हच्को- *ना.* हच्कने काम वा स्थिति; हच्काइ।
हच्क्याइ- *ना.* हच्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हच्क्याहट- *ना.* हच्किने भाव, क्रिया वा अवस्था; हच्क्याइ।
हज- *ना.* [अ.] मुसलमानहरू कावाको दर्शनका लागि मक्का जाने काम।
हज कमिटी- *ना.* हज गर्न जानेहरूका लागि व्यवस्था मिलाउन गठन गरिएको कमिटी।
हजम- *ना.* [अ. हज्म] १. खाएको वस्तु राम्रोसँग पच्ने काम; पाचन। २. भएभरको खाना खाइसिद्ध्याउने काम। ३. अनुचित तरिकाले वा बेइमानी गरेर अर्काको धन पचाउने काम; हडप।
हजाम- *ना.* [अ. हज्जाम] कपाल खौरने वा बनाउने पेसा भएको जाति; नाऊ; नापित।
हजामत- *ना.* कपाल, दाह्री आदि कत्रने, खौरने वा बनाउने काम; क्षौरकर्म।
हजार- *ना.* [फा.] १. दश सयको सङ्ख्या; १००० को अङ्क; चार अङ्कको न्यूनतम सङ्ख्या। *वि.* २. दश सय; सहस्र सङ्ख्याको।
हजारन्- *वि.* हजारौँ।
हजारा- *ना.* धारा, फोहरा आदिको टुटीमा जडिएको धेरै ससाना छिद्र भएको साधन; हजारी।
हजारिया- *वि.* १. धेरै हजार सम्पत्ति भएको; धनाढ्य। *ना.* २. सेठ; महाजन। ३. एउटै घारीमा थुप्रै मसिना कोसा फल्ने एक जातको केरा; घिउकेरा।
हजारी- *ना.* फूलबिरुवालाई पानी दिने चाल्नीदार टुटी भएको, बाल्टीभन्दा सानो, मगका आकारको भाँडो; हजारा।
हजारौँ- *वि.* १. धेरै हजार; हजारन्; सहस्रौँ। २. निकै धेरै; अनगन्ती; असङ्ख्य।
हजुर- *ना.* [अ. हुजूर] १. ठुलाबडा वा मान्य जनलाई सम्बोधन गर्दा भनिने शब्द। २. मान्य जनले बोलाउँदा प्रत्युत्तरमा भनिने शब्द। ३. मान्य जनसँग कुरा गर्दा वा सही थाप्दा प्रयोग गरिने शब्द। *सर्व.* ४. मान्य वा ठुलाबडा व्यक्तिलाई बुझाउने शब्द।

हजुरआमा- *ना.* पिता वा माताकी आमा; पितामही वा मातामही।
हजुरबुबा- *ना.* पिता वा माताका बुबा; पितामह वा मातामह।
हजुरिया- *ना.* [हजुर+इया] दरबारमा राजामहाराजाका साथमा रहने र बाहिरको उजुर वा पिरमर्का जाहेर गर्ने अधिकारीहरूमध्ये प्रमुख व्यक्तिलाई दिइने पद।
हजुरिया जनरल/जर्नेल- *ना.* राणा प्रधानमन्त्रीका निजी सचिव।
हटक- *ना.* [सं. भ्रष्टक?] १. रोक्ने काम; रोक्का; मनाही; निषेध। २. जाति वा समाजबाट छुट्ट्याउने, पन्छाउने र अलग पार्ने काम; रोक्का; मनाही। ३. चलिरहेको वा खाइरहेको वस्तु ग्रहण नगर्ने काम (जस्तो- पानीहटक, भातहटक आदि)। *वि.* ४. पृथक्; छुट्टै।
हटकी- *वि.* कुनै काम नगर्न रोक्का गरिएको; मनाही भएको।
हटहट- *ना.* [अ.मू. हट्+अ (द्वि.)] १. घोडा चढ्ने वा हप्काउने कामको अनुकरणका रूपमा प्रयोग हुने शब्द। २. घोडा (बालबोलीमा)।
हटाइ- *ना.* [√ हट् (+आइ)] १. हट्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [हटाउ+आइ] २. हटाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हटाइनु- *क.क्रि.* हट्न लाइनु।
हटाउनु- *स.क्रि. /प्रे.क्रि.* १. एक ठाउँबाट अन्यत्र पुऱ्याउनु; पर सार्नु; पन्छाउनु। २. अलग गराउनु; छुट्ट्याउनु। ३. फिक्नु; निकाल्नु।
हटारु- *ना.* [हाट+आरु] १. मौका मौकामा लाग्ने हाट वा बजारमा पसल राख्न जाने व्यापारी। २. हाटबजारमा किनमेल गर्न जाने व्यक्ति।
हटिनु- *अ.क्रि.* [हट्+इ+नु] एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा सारिनु।
हटिया१- *ना.* [हाट+इया] १. सानो वा अस्थायी बजार। २. अस्थायी रूपमा मौका मौकामा बजार लाग्ने ठाउँ।
हटिया२- *ना.* नेपालको पल्लो किराँतमा पर्ने हिमालयको एक घाटी।
हटिलोमटिलो- *वि.* [प्रा. हट्ठमहट्ठ] मोटोघाटो; हृष्टपुष्ट।
हटौरी- *ना.* [हट्टी+औरी] ठेक्का वा इजाराको रकम; चुरोटको ठेक्काको रकम।
हट्ट- *ना.* [सं.] १. अस्थायी बजार; हाट; मेला। २. पसल; दुकान।
हट्टाकट्टा- *वि.* [प्रा. हट्ठमहट्ठ] १. मोटोघाटो; तन्दुरुस्त; हृष्टपुष्ट। २. ज्यादै बलियो; बल भएको।
हट्टी- *ना.* [हट्ट+ई] १. ठेक्कापट्टा; इजहारा। २. ठेकदारको पसल।
हट्टीवाल- *ना.* रक्सी, चुरोट आदिको हट्टी वा ठेक्का लिने व्यक्ति।
हट्ठाकट्ठा- *वि.* [प्रा. हट्ठमहट्ठ] हट्टाकट्टा।
हट्ठी- *ना.* [प्रा. हत्थ] एकलौटी हक; एकाधिपत्य (मनोपली)।
हट्नु- *अ.क्रि.* [सं. घट्टन+नु] १. बसेको ठाउँबाट यताउति सर्नु; ठाउँ छाडेर पर जानु। २. अलग हुनु; छुट्टिनु। ३. नोकरी वा सेवाबाट अवकाश लिनु; काम छाड्नु। ४. काम चल्नु; टर्नु।
हठ- *ना.* [सं.] १. कुनै कामकुरामा गरिने एकोहोरो जिद्दी; तारन्तारको आग्रह; ढिपी; टेक। २. दृढ सङ्कल्प; अटल प्रतिज्ञा। ३. अनुचित कुरामा पनि गरिने जिद्दी; दुराग्रह।
हठधर्म- *ना.* १. ठिकबेठिकको पर्वाह नगरी कुनै धर्मको अन्धानुसरण गर्ने काम; धर्ममा अति कट्टर हुने काम। २. लिंडे ढिपी; नचाहिँदा काममा गरिने आग्रह।
हठधर्मिता- *ना.* हठधर्मी हुनाको भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; हठधर्म।
हठधर्मी- *वि.* आफ्नो विचार, अवस्था, धर्म आदिका बारेमा जिद्दी गर्ने; दुराग्रही।
हठयोग- *ना.* पतञ्जलिद्वारा प्रतिपादित ईश्वरप्राप्ति गर्ने, राजयोगको विपरीत योग; आसन, मुद्रा आदिद्वारा शरीरलाई धेरै कष्ट दिएर चित्तवृत्तिलाई बाह्य प्रपञ्चबाट हटाई अन्तर्मुखी पार्ने योगको एक विधि।

हठात्- *क्रि.वि.* १. बलपूर्वक; जबरजस्ती। २. एकाएक; अचानक; एक्कासि; सहसा।
हठी- *वि.* हठ गर्ने; जिद्दीवाल।
हडक्नु- *स.क्रि.* [√ हटक+नु] निषेध गर्नु; मनाही गर्नु।
हडकाइ- *ना.* हडक्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हडचुर- *ना.* [हाड+चूर्ण] अरू नै रुखका प्रकाण्डमा उम्रने, सिउँडीजस्तो र आयुर्वेदका अनुसार भाँचिएको वा फुटेको हाड जोड्न उपयोग हुने एक प्रकारको लहरो; अस्थिसंयोजक।
हडताल- *ना.* [सं. हरिताल] कुनै कामकारबाई वा प्रचलनप्रति असन्तोष, दुःख, विरोध आदि प्रकट गर्न तथा आफ्नो माग पूरा गराउनाका निम्ति मजदुर, कर्मचारी, विद्यार्थी आदि र जनसाधारणद्वारा सामूहिक रूपले पसल, अड्डा, पढाइ, काम आदि बन्द गर्ने काम वा त्यस्तो प्रक्रियाको राजनीतिक हतियार; हरताल।
हडताली- *वि.* १. हडताल गर्ने; हरताली (व्यक्ति वा समूह)। २. हडतालसम्बन्धी।
हडप- *ना.* [प्रा. हडप्प] १. अर्काको धनमाल लिएर फिर्ता नदिने चाल; अनुचित तरिकाद्वारा अरूको सम्पत्तिको हत्याइ। २. निल्ने वा पचाउने काम।
हडपाइ- *ना.* हडप गर्ने वा हडप्ने क्रिया वा प्रक्रिया।
हडपाइनु- *क.क्रि.* हडप्न लाइनु; पचाइनु।
हडपाउनु- *प्रे.क्रि.* हडप्न लाउनु।
हडपिनु- *क.क्रि.* हडप गरिनु।
हडप्नु- *स.क्रि.* [प्रा. हडप्प+नु] अरूको धनमाल वा सम्पत्ति हडप गर्नु; पचाउनु।
हडप्पा- *ना.* भारतको सिन्धुप्रदेशमा रहेको, प्राचीन सभ्यता र संस्कृतिका थुप्रै भग्नावशेष भेट्टिएको एक प्रसिद्ध जनपद।
हडबड- *ना.* [प्रा. हड्ड+बड्ढ] १. काम छिटै नसकिएला कि भनी अत्यासले हुने मनको चञ्चलता; हतपत; चटारो; हतार; हडबडी। २. हतारमा काम सक्नुपर्ने बाध्यता; आत्तुरी; समयको कमी।
हडबडाइ- *ना.* हडबड गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; हतार।
हडबडाइनु- *अ.क्रि.* हडबड गरिनु।
हडबडाउनु- *अ.क्रि.* १. हडबड गर्नु; हतारिनु; चटपटाउनु। २. आत्तिनु; घबडाउनु।
हडबडिनु- *अ.क्रि.* हडबड गर्नु; चटारिनु।
हडबडी- *ना.* हडबड।
हडबडे- *वि.* हडबड गर्ने; चटपटे; अस्थिर।
हड्कनु- *स.क्रि.* [हटक+नु] कुनै कामकुरो गर्नबाट रोक्नु; निषेध गर्नु; मनाही गर्नु।
हड्काइ- *ना.* हड्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हड्काइनु- *क.क्रि.* हड्कन लाइनु; रोकाइनु।
हड्काउनु- *प्रे.क्रि.* हड्कन लाउनु; रोकाउनु; हच्काउनु।
हड्किनु- *क.क्रि.* हड्कने काम गरिनु।
हड्खाइँ- *ना.* [हाड+खाइँ] १. आगामा पिल्स्याउने वा झुल्स्याउने काम। २. हाड तताउने ज्वरो।
हड्डी- *ना.* [सं. हड्ड] १. हाड; अस्थि। २. मुला आदि छिप्पिएका वस्तुमा हुने गुदीभित्रको साह्रो अंश। *वि.* ३. हाड मात्र भएको; साह्रै दुब्लो; सिट्टी।
हड्पनु- *स.क्रि.* [हडप+नु] अर्काको धनमाल, सम्पत्ति आदि हाकाहाकी लिनु वा लिएर फिर्ता नदिनु।
हड्पाइ- *ना.* हड्पने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हड्पाइनु- *क.क्रि.* हड्पन लाइनु।
हड्पाउनु- *प्रे.क्रि.* हड्पन लाउनु।
हड्पिनु- *स.क्रि.* हड्पनु।
हड्याइ- *ना.* [√ हड्याउ (+आइ)] हड्याउने वा धरपकड गरेर लिने क्रिया वा प्रक्रिया।
हड्याइनु- *क.क्रि.* धरपकड गरेर लिइनु।
हड्याउनु- *स.क्रि.* [सं. हठ+याउ+नु] लिनुपर्ने धनमाल आदि धरपकड वा जोरजुलुम गरेर लिनु; धड्नु।
हड्याङबड्याङ/हड्याङहुडुङ- *ना.* [√ हडबड] १. साह्रै हडबडसित काम गर्दाको चाल; हड्याङहुडुङ। २. हुन्डर।
हण्डा- *ना.* [सं.] १. धातु, माटो आदिको ठुलो घ्याम्पो। २. निम्न जातकी स्त्री।
हण्डाचिण्डा- *ना.* माटाका भाँडा र तुम्बी; लौका आदिका भाँडा।
हण्डी- *ना.* [सं.] १. मझौला कसौंडीका आकारको माटाको भाँडो; हाँडी। २. सरकार वा अन्य सङ्घसंस्थाबाट जोगीहरूलाई नियमित रूपले दिइने सिधा; सदाबर्त।
हत- *वि.* [सं.] १. ज्यान लिइएको; मारिएको। २. घाइते पारिएको। ३. उत्साह भङ्ग भएको।
हतक- *वि.* १. मृत; मरेको; मुर्दा। २. तुच्छ; नीच; अधम।
हतकडी- *ना.* [हात+कडी] कुनै अभियोगमा समातिएका व्यक्ति वा सजाय पाएका कैदीलाई भाग्न नदिन नारीमा लगाइने फलामे कडी वा बाला।
हतचेत/हतज्ञान- *वि.* [सं.] १. चेतना हराएको; बेहोस। २. सुद्धी हराएको।
हतपत- *ना.* [√ हत्तपत्त] कुनै कामकुरो छिटै सिद्ध्याउनका निम्ति हतारिने चाल; हडबड; हतार।
हतपताइ- *ना.* हतपताउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हतपताइनु- *अ.क्रि.* हतपत गरिनु।
हतपताउनु- *अ.क्रि.* १. हतपत गर्नु; हतारिनु। २. कुनै काम गर्न चञ्चल हुनु।
हतपतिनु- *अ.क्रि.* हतारिनु।
हतपती- *क्रि.वि.* १. हतपत गरेर; चाँडो। २. सितिमिति; हत्तपत्त।
हतपते- *वि.* हतपत गर्ने बानी भएको; हडबडे; चटपटे।
हतप्रभ- *वि.* [सं.] १. प्रभा वा कान्ति नष्ट भएको; श्रीहीन। २. परास्त।
हतबुद्धि- *वि.* [सं.] बुद्धि मरेको; बुद्धिहीन।
हतभागी/हतभाग्य- *वि.* [सं.] भाग्य नभएको; भाग्यहीन; अभागी।
हतर- *ना.* [√ हात] घाँटी सानो हुने तामा, पित्तल आदिको सानो गाग्रो; घल्चा।
हतश्री- *वि.* [सं.] १. मुखमा चमक नभएको; दीप्तिहीन; श्रीहीन।

२. सौन्दर्य हराएको; ओइलाएको; म्लान।
हतार- *ना.* [प्रा. हत्थ+कार] चाँडो गर्न आत्तिएको स्थिति; चटारो; हतपत।
हतारपतार- *ना.* हडबडी; हतपत।
हतारिनु- *अ.क्रि.* छिटोछिटो काम सक्न आत्तिनु; चटारिनु; आत्तिनु।
हतारो- *ना.* हतार।
हतार्‍याइ- *ना.* [हतारि+याइ] हतारिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हताश- *वि.* [सं.] आशा मरेको वा मेटिएको; हतोत्साह; निराश।
हतासो- *ना.* [हात+आसो] गुन्द्री आदि बुन्ने हाते साँचो।
हताहत- *वि.* [सं.] हत र आहत; मारिएको र घाइते पारिएको।
हतिनी- *ना.* [प्रा. हत्तिनी< सं. हस्तिनी] हात्तीको पोथी; ढोई।
हतिनु- *स.क्रि.* [हात+इ+नु] हातमा आउनु; रतिनु।
हतियार- *ना.* [हात+इयार] १. हातले समातेर काटमार आदि गरिने अस्त्र (खुकुरी, तरबार, बन्दुक आदि); काट्ने औजार। २. काट्ने, खन्ने आदि काम गर्ने उपकरण (कुटो, कोदालो, घन, साबेल इ.); औजार। ३. साधन; उपकरण; ज्याबल।
हतियारबन्द- *वि.* हतियार भिरेको; सशस्त्र।
हतुवा- *वि.* [हात+उवा] १. दुधमुखे बाछाबाछी वा पाडापाडी मरेको; हातैले पगार्नुपर्ने (गाई, भैँसी आदि)। २. हातले काम गर्ने।
हतुवापतुवा- *वि.* सहायक; मदतगार।
हतोत्साह- *वि.* [सं.] उत्साह सेलाएको; आँट वा जाँगर मरेको।
हतोत्साहित- *वि.* उत्साह भङ्ग गराइएको; हिम्मत वा जाँगर टुटाइएको।
हतौडा- *ना.* [हतौडो+आ] हतौडोको तिर्यक् रूप।
हतौडी- *ना.* [हात+औडी] १. श्राद्ध, यज्ञ, पूजा आदि गर्दागराउँदा अँगालिने सिप वा मेलो; हत्यौडी। २. सुन, चाँदी आदि पिट्ने सानो घन; मुङ्ग्रो।
हतौडो- *ना.* [हात+औडो] ढुङ्गा आदि फोर्ने वा तातो फलाम आदि पिट्ने ठुलो घन; होत्रो।
हत्- *वि.बो.* [धत्] चित्त नबुझेका कुरामा कसैप्रति उपेक्षा, तिरस्कार, घृणा आदि प्रकट गर्दा वा हप्काउँदा भनिने शब्द; धत्।
हत्केलो- *ना.* [सं. हस्ततल] हर्थुङ्गा र औँलाका फेदका माझको गहिरो ठाउँ; उत्तानो पार्दा माथि पर्ने हर्थुङ्गोको माथिल्लो भाग।
हत्त न पत्त- *क्रि.वि.* [(+न. हत्तपत्त] एकदम हतारिँदै; चटाकसँग।
हत्तपत्त- *क्रि.वि.* [प्रा. हत्थ (द्वि.)] १. छिटो; चाँडो। २. सितिमिति; हतपती।
हत्त र पत्त- *क्रि.वि.* [हत्त (+र) पत्त] हतारिँदै; छिटोछिटो।
हत्ताजोडी- *ना.* [हात+जोड+ई] दुई हात जोल्टिए झैँ गरी उम्रने एक प्रकारको जङ्गली बुटी।
हत्तिनी- *ना.* [प्रा. हत्थिनी< सं. हस्तिनी] पोथी हात्ती; हतिनी; ढोई।
हत्तिनु- *अ.क्रि.* [प्रा. हत्थ+इ+नु] हातलागी हुनु; हातमा पर्नु; हस्तगत हुनु।
हत्ती- *वि.* [हात+ती] सङ्ख्यावाचक शब्दका पछाडि लागेर हातको परिमाण बुझाउने शब्द (जस्तो-दोहत्ती, त्रिहत्ती आदि)।
हत्तु- *वि.* [हात+तु] काम नलाग्ने; गए-गुज्रेको; बेफ्वाँकको।
हत्ते- *ना.* [सं. हत्या] १. कसैको ज्यान लिने वा कसैलाई मार्ने काम; हत्या; हिंसा। २. ज्यान मार्दा लाग्ने अपराध; ज्यान मारेको पाप। ३. जोडपूर्वकको आसक्ति; चर्को रूपको उक्साइ।
हत्ते हलाइ- *ना.* [हत्ते+हाल्+आइ] हत्ते हाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हत्ते हलान- *ना.* [हत्ते+हाल+आन] हत्ते हाल्ने वा ज्यादै ढिपी गर्ने काम; ठुलो जिद्दी।
हत्तेरी- *वि.बो.* [धत्+तेरो+ई] जरुरी कामकुरो बिर्सेमा वा बिग्रेमा खिन्नता, विस्मय, धिक्कार आदि भाव व्यक्त गर्न प्रयोग गरिने शब्द; धत्तेरी।
हत्तेरो- *वि.* [हत्ते+एरो] १. हत्या गर्ने; जीवहिंसा गर्ने; हत्यारा। २. बदमास; दुश्चरित्र; साइँदुवा। ३. एकोहोरो जिद्दी गर्ने; हत्ते हाल्ने; हठी; जिद्दीवाल।
हत्तेहाला- *वि.* [हत्ते+हाल्+आ] आफूलाई चाहिने कामकुरामा हुरुक्क भएर धर्ना कस्ने; हत्ते हाल्ने।
हत्याकाण्ड- *ना.* [सं.] कानुनविपरीत वध गर्ने क्रियाकलाप; मान्छेको हत्यासँग सम्बन्धित कामकुरो।
हत्या- *ना.* [सं.] १. पशुपक्षी वा मान्छेलाई मार्ने काम; हिंसा; वध; हत्ते। २. प्राणीलाई मार्दा लाग्ने पाप।
हत्याइ- *ना.* [√ हत्याउ (+आइ)] हत्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हत्याइनु- *क.क्रि.* हात पारिनु।
हत्याउनु- *स.क्रि.* [हात+याउ+नु] १. हातलागी गर्नु; कुनै चल वा अचल सम्पत्ति उचित अनुचित जुनसुकै किसिमले भए पनि आफ्नो गराउनु। २. आफ्नो वशमा लिनु। ३. काममा सधाउनु; रत्याउनु।
हत्यारा/हत्यारो- *वि.* [हत्या+रा/रो] १. अरूको ज्यान लिने; हत्या गर्ने; ज्यानमारा। २. ठुलो अपराध गर्ने; अति पापी। ३. ज्यादै हत्ते हाल्ने; हत्तेरो।
हत्यौडा- *ना.* [हात+यौडो हतौडा।
हत्यौडी- *ना.* हतौडी।
हत्यौरी- *ना.* [हात+यौरी] गुन्द्री बुन्ने तानका निम्ति हातले बाटिने बाबियाको डोरी।
हद- *ना.* [अ. हद्द] १. तोकिएको अवधि वा समय; सीमा; साँध। २. कुनै वस्तुको तोकिएको र निस्तुकमा देखिने घटी वा बढी भाग। ३. कामकुरा वा नियमविधिको मर्यादा; पराकाष्ठा। *क्रि.वि.* ४. अचाक्ली; ज्यादै; अति।
हद दर्जाको- *वि.* साह्रै; ज्यादै; चर्को। (उदा.- तिम्रो भाइ हद दर्जाको उल्लु रहेछ। यो सुन्तला हद दर्जाको मिठो रहेछ)।
हदबन्दी- *ना.* १. हद वा सीमाको निर्धारण; साँध छुट्ट्याउने काम। २. कुनै कारणले आउन वा जान लगाइने रोक। ३. जग्गाजमिन बढी राख्न नपाइने व्यवधान।
हदमूल्य- *ना.* कुनै वस्तु यतिसम्ममा किन्न हुन्छ भनी सरकारले किटान गरेको दर।
हदम्याद- *ना.* १. कुनै कामकुरो गर्न तोकिएको अवधि; निर्धारित समय; आखिरी म्याद। २. मुद्दा गर्ने आखिरी म्याद।
हदै- *क्रि.वि.* ज्यादाभन्दा ज्यादा; अन्तिम साँधमा; अचाक्लि।

हद्द- *क्रि.वि.* [अ.] हद वा सीमासम्म; पराकाष्ठातक; शक्तिले भेटेसम्म; ज्यादाभन्दा ज्यादा।
हनन- *ना.* [सं.] मार्ने काम; वध; हत्या।
हनहन- *क्रि.वि.* [अ.मू. हन्+अ (द्वि.)] ज्वरो धेरै रन्कने गरी; मर्लान्ति भैँ पारेर।
हनहनती/हनहनी- *क्रि.वि.* बेसी मात्रामा हनहन हुने गरी
हनाइ- *ना.* [√ हान् (+आइ)] हान्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हनाइनु- *क.क्रि.* हान्न लाइनु।
हनाउनु- *प्रे.क्रि.* हान्न लाउनु; हिर्काउनु।
हनु- *ना.* [सं.] मुखभन्दा तल्लो अनुहारको भाग; च्यापु; चिउँडो।
हनुमन्ते- *ना.* १. बालकको अन्नप्राशन गर्दा वैदिक विधिअनुसार हनुमान्को रूप लिएर भातप्रसाद खाने व्यक्ति। २. अनुचित रूपले वा अचाक्लीसँग खाने व्यक्ति; हन्तकाली। ३. काठमाडौँ उपत्यकामा भक्तपुरको दक्षिणतर्फ बग्ने एक खोलो।
हनुमान्- *ना.* [सं.] १. रामायणप्रसिद्ध रामभक्त एक वानर; वायुपुत्र; अञ्जनीकुमार। *वि.* २. ठुलो र लामो च्युँडो भएको। ३. बलवान्; वीर; शक्तिशाली।
हनुमान् ढोका- *ना.* काठमाडौँको वसन्तपुरस्थित मूल ढोकामा हनुमान्को मूर्ति रहेको प्राचीन राजदरबार वा त्यसकै मूलढोका।
हन्को- *ना.* [हन्+को] ज्वराको ताप वा तीव्र वेग।
हन्टर- *ना.* [अङ्.] घोडा चढ्दा घोडाको गतिमा तीव्रता ल्याउन पिठिउँमा पिट्ने छालाको डोरी वा सिप्केनी; कोर्रा; चाबुक।
हन्डर- *ना.* [प्रा. हणिर] कामकुरो गर्दै जाँदा परेको कष्ट; दैवी वा प्राकृतिक आपद्; सास्ती; गोता; हैरानी (उदा.- बाउन्न हन्डर, त्रिपन्न ठक्कर -उखान)।
हन्ड्याङहुन्डुङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. हन्ड्याङ्+अ (द्वि.)] मालमत्ता, भाँडाकुँडा आदि यताको उता, उताको यता पार्ने अव्यवस्थित रूपले मिल्किने वा छोडिने गरी।
हन्तकाली- *वि.* १. जतिबेला पनि खाइरहने; जति खाए पनि नअघाउने; अगस्ती। २. असन्तोकी।
हन्तकाले- *वि.* हन्तकाली।
हन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. हन्+न] एकाएक ज्वराको ताप बढ्ने गरी।
हन्बेर्नु/हन्बेर्नो- *ना.* [हात+बेर्+उ/ओ] १. तातेको भाँडो वा भाँडाको बिँड समात्ने हतियार वा झुम्रो (सनासो, लुँडो आदि)। २. फलामको काम गर्ने कालिगडहरूले आगो तह लाउने, टुप्पो घुमेको लामो ज्याबल। ३. बाध्यतावश संरक्षण दिनुपर्ने वस्तु वा व्यक्ति; घाँडो। ४. कुनै काम नलाग्ने व्यक्ति; हल्लौँडो।
हप- *ना.* [अङ्. हब] पाङ्ग्राका बिचमा रहने फलाम वा काठको लामो डन्डी; धुरा।
हपक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. हपक्+क] हावा नचलेको बेलामा कडा गर्मी हुने गरी; गर्मी, राप आदि सहसा अनुभव हुने चालले।
हपहप- *क्रि.वि.* [अ.मू. हप्+अ (द्वि.)] १. ज्यादा गर्मी भएर गुम्सिने वा डाह हुने किसिमले; हपहपी। २. ठुलाठुला गाँस हालेर खाँदै; खपखप।
हपहपती/हपहपी- *क्रि.वि.* अझै हपहप हुने गरी।
हपार्नु- *स.क्रि.* [√ हकार्नु] १. बरालिने वा कामकुरो बिराउने मानिसलाई नराम्रोसँग गाली गर्नु; हप्काउनु; हप्की दिनु। २. ठुलो स्वरले टाढाबाट बोलाउनु; पुकार्नु; कौलास्नु।
हपाराइ- *ना.* हपार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हपारिनु- *क.क्रि.* हपार्ने काम गरिनु।
हपाहप- *क्रि.वि.* [अ.मू. हप्+आ+हप्] ठुलठुला गाँस हालेर खाने गरी; हपहप।
हप्कनु- *अ.क्रि.* [फा. खपः+क+नु] १. अरूको हप्कीदप्कीले डराउनु; तर्सनु; दच्कनु। २. पिठिउँ छुट्टिएलाजस्तो गरी दुख्नु। ३. धर्ती फाटेका ठाउँमा छुट्टिन खोज्नु।
हप्काइ- *ना.* हप्कनेहप्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हप्काइनु- *क.क्रि.* हप्काउने काम गरिनु; हप्की दिइनु।
हप्काउनु- *स.क्रि.* १. कामकुरो बिग्रेमा गाली गर्नु वा हकार्नु; हप्की दिनु; हपार्नु। २. त्रास वा डर देखाउनु; सावधान गराउनु।
हप्की- *ना.* [फा. खप्गी] १. कुनै कामकुरो बिगारेमा दिइने गाली; हप्काउने काम; खप्की। २. रल्लिने, बरालिने आदि गरेमा तह लाउन गरिने कडाइ; ऐँचन।
हप्कीदप्की- *ना.* हप्काउने र गाली गर्ने काम; तह लाउन कडाइसित खै गर्ने काम।
हप्ता- *ना.* [फा. हफ्त] सात दिनको समय; साता; सप्ताह।
हप्तावारी- *वि.* १. हरेक हप्तामा गरिने वा दिइने (काम वा ज्याला आदि)। २. सातसात दिनको; साप्ताहिक।
हप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. हप्+प] कडा गर्मीले सताउने गरी; हावा नचलेर गुम्सँदै।
हप्याक- *ना.* [अ.मू. हप्याक्+अ] तिर्खा, थकाइ आदिले कष्टसित सास फेर्ने चाल।
हप्याकहप्याक- *क्रि.वि.* १. लगातारको हप्याकका साथमा। *ना.* २. ढाडको करकरी दुखाइ। ३. धर्ती फाट्ने चाल।
हप्याक्क- *क्रि.वि.* हप्याक चालसित एकै खेपमा।
हबलदार- *ना.* [फा.] सिपाहीभन्दा माथि र जमादारभन्दा मुनिको सैनिक वा जङ्गी कर्मचारी।
हबलदारी- *ना.* हबलदारको पद वा काम।
हबला- *ना.* मल्लकालीन राजाहरूका पालामा प्रचलित प्रसिद्ध राजचिह्न (आसागुर्जा, गदा, सौँठा, सिंहध्वज, चमर, पङ्खा, दण्ड आदि)।
हबलामाल- *ना.* राजकीय पर्व वा माङ्गलिक उत्सवमा नियत कर्मचारीहरूद्वारा बोकिने उपर्युक्त राजचिह्न।
हबलो- *ना.* [होभलो] १. केही नेपाली ब्राह्मण परिवारहरूमा भाद्र शुक्ल अष्टमीका दिन ढड्याएको बिरौँला काँचै दूवदिवीलाई चढाएर त्यसको प्रसाद खाने एक चाड; दूर्वाष्टमी पर्व। २. त्यही अवसरमा चढाइएको केराउ, सिमी आदिको भिजेको दाना; क्वाँटी।
हबालु- *वि.* [हावा+आलु] हावा लाग्ने; हावादार। (उदा.- सकल कोष्ठ हबालु फराकिला। - ल. प्र. देवकोटा, 'सुलोचना')।
हबिगत- *ना.* [हबाल+गति] १. शक्ति; सामर्थ्य, तुजुक। २. खस्केको आर्थिक स्थिति; दारिद्र्य; गरिबी।

हबेली- *ना.* [फा.] ठुला झ्यालढोका भएको हावादारी भवन; ठुलो घर; महल; हवेली।
हब्बाँ- *ना.* [सं. हम्बा] गोईगोरुले रामेको शब्द; बाँ। पनि। २. दम रहेसम्म।
हब्बा- *ना.* हबिगत; हब्बे।
हब्बा कब्बा- *ना.* शक्ति र सामर्थ्य; हब्बेकब्बे।
हब्बाकब्बा- *ना.* [सं. हव्यकव्य] देवता र पितृहरूलाई अर्पण गरिने आहुति, तर्पण आदि; देवतालाई 'स्वाहा' शब्दले दिइने हव्य र पितृलाई 'स्वधा' शब्दले दिइने 'कव्य'-को समुदाय।
हब्बे- *ना.* हब्बा] १. छाँटकाँट नमिलेको; अमिल्दो। २. बोल्न नजान्ने; लठचौरो। ३. सामर्थ्य; हब्बा। हबिगत।
हब्बेकब्बे- *ना.* शक्तिसामर्थ्य; बलबुता।
हब्बे न कब्बे- *ना.* शक्तिसामर्थ्यको अभाव; गति न गरास। (उदा.- जब पुग्यो नब्बे, हब्बे न कब्बे)।
हब्बेहब्बे- *क्रि.वि.* १. पुगेसपुगेस; जसोतसो। २. हव्यकव्य।
हब्सी- *ना.* [अ. हब्शी] १. पूर्वी अफ्रिकामा रहने अति कालो वर्ण र मोटो ओठ हुने एक जाति। *वि.* २. ज्यादै कालो वर्णको; भद्दा रूपको (व्यक्ति)।
हमला- *ना.* [अ. हमलः] कुनै देशबाट अर्को देशमाथि वा कुनै व्यक्ति वा समुदायबाट अर्को व्यक्ति वा समुदायमाथि गरिने आक्रमण; चढाइ; युद्ध।
हमलादार- *वि.* हमला गर्ने।
हमलावर- *वि.* हमलादार।
हमाल- *ना.* [अ.] १. राजपूत र जैसी ब्राह्मण जातका आमाबाबुबाट पैदा भएको सन्तान। २. नेपाली जातिको एक थर।
हमाली- *ना.* तिस पोल अर्थात् डेढ बिसौली वा पौने धार्नी बराबरको तौल।
हमेसा- *क्रि.वि.* [फा. हमेशा] नित्यजसो; सधैंभरि; दिनप्रतिदिन; सदा।
हम्कनु- *स.क्रि.* [सं. हुम+क+नु] १. हाते पङ्खा, कागज वा यस्तै कुनै वस्तु हल्लाएर हावा निकाल्नु; पङ्खा आदिको हावाले गर्मीको उकुसमुकुस कम गराउनु। *अ.क्रि.* [सं. हन्+नु] २. गाई, भैंसी आदिले फुँक्क गरेर हान्न खोज्नु; गाईबस्तुले टाउको तलमाथि गराई हान्न उद्यत हुनु। ३. चाँडोचाँडो सास फेर्नु; हाँफ्नु।
हम्काइ- *ना.* १. हम्कने वा पङ्खा हल्लाउने क्रियाप्रक्रिया। २. हम्कने वा हान्नेहाँफ्ने क्रियाप्रक्रिया।
हम्काइनु- *क.क्रि.* हम्कन लाइनु; पङ्खा हल्लाइनु।
हम्काउनु- *प्रे.क्रि.* हम्कन लाउनु; पङ्खा हल्लाउनु।
हम्काहम्की- *ना.* १. गाईबस्तुले मानिसलाई वा गाईबस्तुलाई नै हान्न खोज्ने क्रिया। २. परस्परमा पङ्खा आदि हम्कने काम।
हम्किनु- *क.क्रि.* हावा चलाउनाका लागि पङ्खा आदि हल्लाइनु।
हम्को- *ना.* [हम्क+ओ] १. पङ्खा आदिले हम्केको हावाको वेग। २. गाईभैंसी आदिले हानेजस्तो टाउको हल्लाउने काम। ३. प्रभुत्वको भाव।
हम्कोझम्को- *ना.* १. हम्कोसाथैको हल्लाइको वेग। २. हान्ने र हाँफ्ने क्रिया। ३. प्रमुखताको भाव वा प्रदर्शन; बडप्पन।
हम्मे- *ना.* [अ.मू. हाम्म+ए] कठिनाइ; गाह्रो।
हम्मेहम्मे- *क्रि.वि.* गाह्रोगाह्रो भएर; बल्लतल्ल।
हम्मेसि- *क्रि.वि.* [फा. हमेश] १. सितिमिति; हत्तपत्त। २. एकाएक; सहसा। ३. सधैं; हमेसा।
हय- *ना.* [सं.] १. घोडा; अश्व। २. देवराज; इन्द्र।
हयग्रीव- *ना.* १. विष्णुका चौबिस अवतारमध्ये एक। २. घोडाको जस्तो टाउको भएको एक दानव।
हर$_1$- *ना.* [प्रा.] १. शरीरको काँधदेखि फिलासम्मको पिठिउँको भाग। २. शरीरको ढाडनसासहितको अगलबगलको भाग। ३. पछाडिको फिलाको जोर्नी र आसपासको भाग।
हर$_2$- *ना.* [सं.] १. महादेव; शिव। २. गणितको भिन्न राशिमा भाग दिने सङ्ख्या; भिन्न गर्दा अंशभन्दा मुनिको सङ्ख्या। ३. नुहाउने काम; स्नान (बालबोलीमा)। *वि.* ४. जबर्जस्ती गरी लिएर जाने; हरण गर्ने; चोर्ने। ५. नाश गर्ने; नष्ट पार्ने। ६. कुनै शब्दका पछिल्तिर गाँसिएर नाश गर्ने, शान्त गर्ने आदि अर्थ बुझाउने उत्तरपद (जस्तो- कष्टहर, रोगहर, दुःखहर आदि)।
हर$_3$- *ना.* [सं. हल] खेत जोत्नका लागि प्रयोग गरिने साधन; हलो (तराई प्रदेशमा)।
हर$_4$- *ना.* [फा.] केही नामवाचक शब्दको अगाडि रही त्यसका सबै एकाइसँग सम्बन्ध रहेको कुरा बुझाउने शब्द; प्रति (जस्तो- हरव्यक्ति, हरघडी आदि)।
हर एक- *वि.* प्रत्येक; एकएक; हरेक।
हरक- *ना.* नाक खिहिऱ्याउने गन्ध; नमिठो गन्ध; सडेगलेका वस्तुको दुर्गन्धको वेग।
हरकट्टा- *ना.* फेदैबाट लामालामा उत्तिसका जस्ता पात निस्कने र बिचका डाँठका टुप्पामा सेतो भुवा भएका पहेँला फूल फुल्ने सुगन्धी जरा हुने, आयुर्वेदअनुसार घाउखटिरा आदिलाई शमन गर्ने एक झार।
हरघडी- *क्रि.वि.* [हर+घडी] जुनसुकै बेला पनि; हरबखत; हमेसा; निरन्तर।
हरण- *ना.* [सं.] १. अर्काको धनमाल जबरजस्ती लिने काम; खोस्ने काम। २. चोरी; अपहरण। ३. हटाउने वा निर्मूल पार्ने काम (जस्तो- रोगहरण, दुःखहरण आदि)।
हरतरह- *ना.* [फा. हर+तरह] १. नाना किसिम; अनेक तरह। २. धेरै उपाय।
हरताल$_1$- *ना.* [हार+ताल] पासा, कौडी आदि जुवामा लगातार तिरिरहनुपर्ने दाउ; तिरताल; हारताल।
हरताल$_2$- *ना.* हडताल।
हरताली- *वि.* हडताली।
हरदम- *क्रि.वि.* [हर+दम] १. हरेक समयमा; जुनसुकै बेला
हरदिन- *क्रि.वि.* [फा. हर+सं. दिन] हरेक दिनमा; प्रत्येक दिन; दिनहुँ।
हरप्पा- *ना.* [हि. हरपा] बाँडा, सुनार आदिको तराजु राख्ने बट्टा।
हरफ- *ना.* [अ. हर्फ] १. अक्षरको हार वा ताँती; वर्णको लहर। २. पङ्क्ति; ताँती; लहर। ३. अक्षर; वर्ण।

हरफनमौला- *वि.* [फा. हर+अ. फन-मौला] हरेक प्रकारका कामको धेरथोर जानकारी राख्ने; टपर्टुय्याँ।

हरबखत- *क्रि.वि.* [फा. हर+बख्त] जुनसुकै बेला पनि; हरसमय; सधैँ।

हरबर- *ना.* [हट+बढ] १. केटाकेटीले फनफनी घुमेर भन्ने बोली वा खेल। २. अनेकतिर घुमाउने काम; ठुलो सासना वा सास्ती।

हरबाङ्गे- *वि.* [हर+बाङ्गो] ढाड बाङ्गो भएको; ढाड कुप्रिएको।

हररा- *ना.* एक प्रकारको साँपको जात।

हररोज- *क्रि.वि.* [फा. हर+रोज] हरेक दिन; दिनदिनै; दिनहुँ।

हरल- *वि.* [हार्+अले कौडी, पासा, तास आदि जुवामा हारेको (पैसा, वस्तु आदि); पराजित।

हरसङ्गा/हरसङ्घा- *ना.* [सं. हल+सन्धान] हलो आदि बनाउने काठपातका साधन।

हरसमय- *क्रि.वि.* [फा. हर+सं. समय] हरबखत।

हरहमेसा- *क्रि.वि.* [फा. हर+हमेश] सधैँभरि; जुनसुकै बेला पनि।

हरहर$_{१}$- *ना.* [सं. हर+हर] १. नुहाइधुवाई गर्दा धार्मिक भावनाले दोहोऱ्याई-तेहऱ्याई महादेवको नाम लिइने शब्द। २. नुहाउने काम; स्नान (बालबोलीमा)।

हरहर$_{२}$- *क्रि.वि.* [अ.मू. हर+अ (द्वि.)] १. बत्ती, आगो आदि ज्वाला छुटेर बल्ने गरी। २. कडा गर्मी वा मित्री रोगले हृदयमा जलन पैदा भएर; डाह हुने किसिमले। ३. हावा सरसराउने चालसित।

हरहरी- *क्रि.वि.* १. अझ बेसी हरहर हुने गरी। *ना.* २. नाम्लाको पाटो वा गुन्द्रीको बिट मार्दा आखिरमा पारिने गाँठो।

हरहिफाजत- *ना.* [फा.] थन्क्याउने र व्यवस्थित गर्ने काम; सुरक्षा; थान्कोमान्को।

हरहिसाब- *ना.* [फा. हर+हिसाब] धनपैसाको मामलामा तेरोमेरो गर्न खाता वा टिपोट हेर्ने काम; लेनदेनको व्यवहार हेर्ने काम; हिसाबकिताब।

हराइ- *ना.* हर् (+आइ)] हर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। हराउ (+आइ)] १. हराउने वा परास्त गर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. हराउने वा बेपत्ता हुने क्रियाप्रक्रिया।[√ हार (+आइ) ३. हार्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हराइनु- *क.क्रि.* १. हराउने काम गरिनु; हार गराइनु। २. हरण गराइनु। ३. *अ.क्रि.* कुनै वस्तु वा व्यक्ति बेपत्ता होइनु।

हराउनी- *ना.* [हार्+आउ+नी] १. मुद्दामामिलामा मुद्दा छिनिसकेपछि हार्नेलाई लाग्ने जरिमाना; हराउरी। २. हराउने स्थिति वा काम।

हराउनु$_{१}$- *स.क्रि.* [हार+आउ+नु] १. कुनै प्रतियोगिता वा मुद्दामामिलामा अर्को पक्षलाई परास्त गर्नु; हार गराउनु; जित्नु। २. दमन गर्नु; ड्याक्नु।

हराउनु$_{२}$- *अ.क्रि.* [हार्+आउ+नु] १. कुनै वस्तु अन्यत्र पुगेर बेपत्ता हुनु; लापता हुनु; गुम्नु। २. राखेका ठाउँको वस्तु नदेखिने हुनु; अदृश्य बन्नु; फेला नपर्नु; अलप वा लुप्त हुनु। ३. टुङ्गो बिर्सनु।

हराउरी- *ना.* [हार+आउरी] १. हार्नेलाई लाग्ने दण्ड। *विप.* जिताउरी। २. हराउनी।

हराम- *वि.* [अ.] १. नियम, अनुशासन, आज्ञा वा अह्रोट नमान्ने; हत्तेरो। २. काम नलाग्ने; दुष्ट; नजाती; अनुचित। ३. त्याग्नुपर्ने; निषिद्ध। *ना.* ४. अधर्म; पाप; बेइमानी।

हरामखोर- *वि.* १. पाप वा अपराधको कमाइ खाने; अर्काको आर्जनमा जीविका चलाउने। २. सित्तैँमा आएको खाने; उद्योगव्यवसाय नगर्ने; अल्छी।

हरामखोरी- *ना.* केही उद्योग नगरीकन अर्काको कमाइ खाने काम।

हरामजादा- *ना.* १. साह्रै दुष्ट वा बदमास व्यक्ति। २. हरामीको छोरो।

हरामी- *वि.* १. खराब; दुर्जन। *ना.* २. व्यभिचारबाट उत्पन्न पुरुष।

हरि$_{१}$- *ना.* [सं.] १. ईश्वर; भगवान्। २. विष्णु। ३. सूर्य। ४. चन्द्रमा। ५. बाँदर। ६. दयाको भाव; दैवी गुण। (उदा.- पेटमा हरि भएको व्यक्तिले अर्काको पिरमर्का राम्रोसँग हेर्छ)।

हरि$_{२}$- *पू.स.* विशेषण शब्दको अगाडि जोडिएर अधिकताको अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तै- हरिकङ्गाल, हरिलट्ठक, हरिलम्फु आदि)।

हरिकङ्गाल- *वि.* आफ्नो धनसम्पत्ति केही नभएको; अति दरिद्र; ज्यादै कङ्गाल; तन्नम।

हरिकीर्तन- *ना.* [सं.] हरिको गुणगान वा भजन; ईश्वरभजन।

हरिचन्दन- *ना.* [सं.] १. हरिलाई मन पर्ने चन्दन; श्रीखण्ड- चन्दन। २. पाँच प्रकारका देवतरुमध्ये मगमगाउँदो काठ भएको एक तरु। ३. कमलको पराग। ४. केशर। ५. चन्द्रमाको किरण।

हरिजन- *ना.* [सं.] १. एक मात्र हरिमा समर्पित हुने भक्त। २. परस्परमा अस्पृश्य मानिएका वा निम्न जातका व्यक्तिलाई सामूहिक रूपमा भनिने आदरार्थी नाम।

हरिटट्टु- *वि.* [हरि+टट्टु] १. हारेर टाट भएको; सिरीखुरी भएको। २. हरिलट्ठक।

हरिण- *ना.* [सं.] ठुलठुला मोहक आँखा हुने र गीत वा सङ्गीतको धुन सुन्न मन पराउने एक बनैया जन्तु; मृग।

हरिणाक्षी- *वि.* हरिणका जस्ता सुन्दर आँखा भएकी; मृगनयनी (स्त्री)।

हरिणी- *ना.* [सं.] १. पोथी हरिण; मृगी। २. कामशास्त्रमा वर्णित चार प्रकारका स्त्रीमध्ये एक; चित्रिणी।

हरिणी प्लुता- *ना.* विषम पाउमा क्रमशः तीन सगण, एक लघु र एक गुरु हुने अनि सम पाउमा एक नगण, दुई भगण र एक रगण हुने वार्णिक छन्द।

हरित- *वि.* [सं.] १. हरियो रङ भएको; हरियो। *ना.* २. हरियो रङ। ३. सूर्यको घोडा। ४. सिंह। ५. दिशा।

हरितकण- *ना.* बोटबिरुवाको प्रकाश संश्लेषण गर्ने वा पात र हाँगालाई हरियो गराइराख्ने मसिना कण।

हरितक्रान्ति- *ना.* 'बालीनाली सपारौँ, धेरै अन्न उब्जाऔँ' भन्ने नारा; बढी अन्न र फलफूल उब्जाउने कृषिक्रान्ति वा अभियान।

हरिताल- *ना.* [सं.] प्रायः पुराना हस्तलिखित नेपाली कागजमा किराले नकाटोस् भनी लेख्नुअघि दल्ने गरिएको पहेँलो रङ्गको विषालु खनिज पदार्थ; हरताल; निलोतुथो।

हरितालिका- *ना.* [सं.] १. विष्णुसँग विवाहित हुन नपरोस् भनी सँगिनीद्वारा हरेर जङ्गलमा पुऱ्याएकी पार्वतीले महादेव पति

पाउनका निम्ति गरेको व्रत। २. प्रायः नेपाली सधवा नारीहरूले सौभाग्यको स्थिरताका लागि भाद्र शुक्ल तृतीयाका दिन निराहार बसेर गरिने शिवको पूजा। ३. भाद्रशुक्ल तृतीयाको दिन; तीज।
हरितिमा- *ना.* [सं.] हरियोहरियो वर्ण; हरियोपन; हरियाली।
हरिद्वार- *ना.* [सं.] १. उत्तरभारतमा रहेको एक प्रसिद्ध तीर्थस्थल; गङ्गाद्वार। २. हरिका मन्दिरको ढोका; हरिमन्दिर।
हरिधाम- *ना.* [सं.] १. विष्णु रहने स्थान; वैकुण्ठलोक। २. हरिको मन्दिर; देवमन्दिर।
हरिनास- *ना.* रगतको विकारबाट पैताला फुट्ने एक रोग; हर्नाठ।
हरिनु- *क.क्रि.* [हर्+इ+नु] धनमाल चोरेर वा लुटेर लगिनु।
हरिप- *वि.* [अ. हरीफ] १. कत्ति पनि धनसम्पत्ति नभएको; कङ्गाल। २. भनेको नटेर्ने; जोधाहा। ३. शत्रु; दुस्मन।
हरिप्रिया- *ना.* [सं.] १. विष्णुकी पत्नी; लक्ष्मी। २. तुलसी। ३. पृथिवी।
हरिबोधिनी- *ना.* [सं.] चतुर्मास समाप्त भएर देवोत्थान हुने एकादशी; कार्तिक शुक्ल एकादशी।
हरिमुस्ले- *वि.* [हरि+मुस्लो+ए] ठुलो तिघ्रा हुने; भुसतिघ्रे।
हरियाली- *ना.* [हरियो+आली] हरिया घाँसपात, बोटबिरुवा, लतावृक्ष आदि वनस्पतिले चारैतिर आकर्षण देखिनाको भाव वा स्थिति; हरितिमा।
हरियो- *ना.* [प्रा. हरिओ] १. सामान्यतः सागपातमा हुने रङ; पहेँलो र निलो रङको मिश्रणबाट पैदा हुने रङ; हरित वर्ण। *वि.* २. भर्खरै पलाएको कलिलो (बोटबिरुवा)। ३. ताजा; आलो।
हरियो जाई- *ना.* पाकेपछि पनि हरियै रहने एक जातको जाई।
हरियो ढुकुर- *ना.* सेता आँखा, रक्ताभ रङ्गको घाँटी र कालो पुच्छर हुने एक जातको पक्षी।
हरियोपरियो- *ना.* १. हरियो सागपात वा हरियो। *वि.* २. हरियो।
हरियो परेवा- *ना.* पहेँलो टाउको, हरियो गर्धन र हरियै पखेटा हुने एक जातको परेवा।
हरियो बकुल्लो- *ना.* कालो सिउर र हरियो भावका पखेटा हुने एक जातको बकुल्लो।
हरियो भरियो/भरिलो- *वि.* सप्रिएर हरियो भएको (बोटबिरुवा, बाली आदि)।
हरियो मास- *ना.* मुगीको रङ्गको एक जातको मास।
हरियो मुला- *ना.* गोठाले सागको मुला।
हरिलट्ठक- *वि.* [हरि+लट्ठक] भनेको नबुभ्ने र नमान्ने; लट्ठक; स्वाँठ; मूर्ख।
हरिलम्फु- *वि.* [हरि+लम्फु] केही पनि नजान्ने; मूर्ख; अपढ; हलम्बु।
हरिलोभरिलो- *वि.* [हरियो+भरिलो] चारैतिर हरिया र पुष्ट बोटबिरुवा भएको; हरियालीले ढाकेको।
हरिवासर- *ना.* [सं.] १. एकादशी। २. आइतबार।
हरिवाहन- *ना.* [सं.] १. विष्णुको वाहन; गरुड। २. सूर्य। ३. इन्द्र।
हरिशयनी- *ना.* [सं.] चतुर्मास व्रतको आरम्भ भएर हरिले पातालमा शयन गर्ने भनी मानिएको दिन; आषाढ शुक्ल एकादशी।
हरिश्चन्द्र- *ना.* [सं.] पुराणप्रसिद्ध, दानी तथा सत्यनिष्ठामा रहेका सूर्यवंशी एक राजा।
हरिस- *ना.* [सं. हलीषा] एक छेउमा हलो र अर्को छेउमा जुवा रहने हलाको ठाडो लामो काठ।
हरिहर- *ना.* [सं.] १. विष्णु र शिवको संयुक्त रूप; हरि र महादेव। २. भोजन गर्दा अनुमति दिइने शब्द। ३. कुनै भजनको प्रत्येक चरणका आखिरमा भनिने शब्द। ४. हरिकङ्गाल भएको स्थिति; तन्नम अवस्था।
हरिहरपुर गढी- *ना.* मकवानी राजा हरिहर सेनले बनाएको एक पुरानो ऐतिहासिक किल्ला।
हरीछाल- *ना.* मालभोगका भन्दा लामा र ठुला कोसा हुने एक जातको केरा।
हरीतकी- *ना.* [सं.] हर्रो।
हरुवा$_1$- *वि.* [हार्+उवा] १. खेल, युद्ध आदिमा असफल हुने; हार्ने। २. डरछेरुवा; काँथर; नामर्द।
हरुवा$_2$- *ना.* [सं. हलवाह] खेतबारीमा हलो जोत्ने व्यक्ति; हली।
हरू- *प.स.* [सं. अपर] नाम, सर्वनाम आदिको पछिल्तिर गाँसिएर बहुवचनको अर्थ बुझाउने वा सादृश्यबोध गराउने प्रत्यय (जस्तै- गाईहरू, मानिसहरू, श्यामहरू इ.)।
हरे- *वि.बो.* [सं.] १. अफसोच, ग्लानि, निराशा, कष्ट, समवेदना, सहानुभूति आदि भाव बुझाउन अप्रत्याशित रूपमा मुखबाट निस्कने नाम; हरे शिव। २. 'हरि' शब्दको सम्बोधनको रूप; हे हरि।
हरेउ- *ना.* [हरियो] १. प्रायः वर्षामासमा हरिया झारपातहुँदो बस्ने हरियो रङ्गको एक प्रकारको विषालु सर्प। २. काई।
हरेक- *वि.* [हर+एक] प्रत्येक; हरएक।
हरेरी- *ना.* [हार्+एरी] भारी बोक्ने नाम्लाको कानको गाँठो।
हरेलो- *ना.* [सं. हल+एलो] १. खेत जोत्नुभन्दा पहिले कुनै विघ्न नपरोस् भनी किसानले सखारै खेतमा गएर गर्ने भूमिपूजा। २. धान रोपिसकेपछि रोपाइँ सिद्धिएको उपलक्ष्यमा तीजपछिको मङ्गलवारका दिन खेतमा गरिने कृषिका अधिष्ठाता देवताको पूजा।
हरेस- *ना.* [हार्+एस] काम गर्दागर्दै पनि लक्ष्यप्राप्ति नभएर उत्साह सेलाएको वा आशा टुटेको स्थिति; निरुत्साह; निराशा।
हरोहर- *ना.* [हरिहर] हुँदै नहुनुको अवस्था; अत्यन्त अभाव; शून्यता।
हरौरी- *ना.* [हार्+औरी] हराउरी।
हर्क- *ना.* [सं. हर्ष] आनन्दको क्षण; खुसियाली; हर्ष। (उदा.- कौवालाई बेल पाक्यो हर्क न बिस्मात् -उखान)।
हर्कबढाइँ- *ना.* खुसियालीमा गरिने उत्सव; विवाह, पदोन्नति, पुत्रलाभ आदिको खुसियाली।
हर्कमान- *वि.* खुब हर्क मानेको; हर्षमान्।
हर्कनु- *अ.क्रि.* [सं. हरक+नु] अनिष्टको डर वा शङ्काले बतास झैँ भई दौडेर भाग्नु।
हर्काइ- *ना.* [√ हर्क (+आइ)] हर्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हर्काइनु- *क.क्रि.* हर्कने पारिनु।
हर्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. मुहुरी फर्काउनु। २. हर्कने पार्नु।
हर्को$_1$- *ना.* १. मर्ने वेलाको अन्तिम श्वास; एकोहोरो सास। २. बेतोडको दौड।

हर्को₂- *ना.* [हरक+ओ हे. हरक।
हर्ख- *ना.* [सं. हर्ष] हे. हर्क।
हर्खबढाइँ- *ना.* हर्कबढाइँ।
हर्चुल- *ना.* गाईबस्तुलाई घाँस खुवाइने एक प्रकारको बोटविशेष।
हर्जा- *ना.* [अ. हर्ज] कुनै वस्तु नभइनहुने स्थिति; खाँचो; अत्यावश्यकता।
हर्जाना- *ना.* [अ. हर्ज+फा. आन] कसैको धनमाल वा अन्नबाली नोक्सान भएमा सट्टामा दिइने धन वा वस्तु; क्षतिपूर्ति।
हर्ता- *वि.* [सं.] १. हरण गर्ने; हर्ने। २. टाढा लैजाने।
हर्ताकर्ता- *वि.* १. कुनै काम वा स्थानको प्रमुख (व्यक्ति); सर्वेसर्वा। *ना.* २. कुनै कामकुरो बनाउने र बिगार्ने वा खोस्ने र पूरा गरिदिने व्यक्ति।
हर्ताधर्ता- *वि.* १. घरपरिवारको अभिभारा बोक्ने वा पालनपोषण गर्ने। *ना.* २. हालीमुहाली।
हर्थुङ्गो- *ना.* [हात+थुङ्गो] हातको नाडीदेखि औँलाका टुप्पासम्मको भाग; हत्केलाका पछाडिपट्टिको भाग।
हर्दिआँप- *ना.* [हर्दी+आँप] हलेदे आँप।
हर्न- *ना.* [अङ्.] १. हावाको जोड पार्दा शब्द निस्कने ध्वनियन्त्र। २. सडकमा हिंड्ने पथिकलाई सचेत गराउन बस, कार, रिक्सा, टेम्पो आदि गाडीमा जडान गरिएको ध्वनिउत्पादक यन्त्र। ३. ध्वनियन्त्रबाट निस्केको आवाज।
हर्नाठ- *ना.* कुकुर्चा र पैताला फुट्ने र धाँजा फाट्ने एक प्रकारको रोग; हरिनास।
हर्नियाँ- *ना.* [अङ्. हर्निआ] अण्डकोषमा आन्द्रा झर्ने एक रोग।
हर्नु- *स.क्रि.* [सं. हरण+नु] १. अर्काको धनमाल लुटेर वा चोरेर लिनु; हरण गर्नु; खोस्नु। २. कसैले कुनै वस्तु पाउन लागेकोमा बाधा पार्नु।
हर्ने- *वि.* [हर्+ने] हरण गर्ने; खोस्ने।
हर्नेभर्ने- *वि.* बनाउन र बिगार्न सक्ने; खोस्ने र दिने; हरण तथा भरण गर्ने; हर्ताकर्ता।
हर्पी- *ना.* [हर्पे] १. सानो हर्पे। २. हर्पे।
हर्पे- *ना.* [प्रा. हडप्प] घिउ, तेल आदि हालिने काठको थेप्चो आकारको भाँडो; एक प्रकारको सिडमाड; हर्पी।
हर्फारबडी- *ना.* [सं. हरिपर्वरी] ससाना पात, पहेँला फूल र अमलाजस्ता फल लाग्ने एक बोट वा त्यसैको फल; लवली।
हर्ष- *ना.* [सं.] चिताएको कुरो पुग्दा वा चाहेजस्तो कुनै काम बन्दा मनमा हुने आनन्द; प्रसन्नता; खुसियाली।
हर्षगीत- *ना.* उत्सव आदिमा गाइने हर्षप्रधान गीत।
हर्षबढाइँ- *ना.* १. कुनै उन्नतिको काम हुँदा हर्षले मनाइने उत्सव; हर्कबढाइँ; खुसियाली। २. ठुलो खुसियालीमा बन्दुक, तोप आदि पड्काई गरिने उत्सव वा बढाइँ।
हर्षमान्- *वि.* हर्षित; दङ्गदास।
हर्षातिरेक- *ना.* अत्यधिक हर्ष भएको स्थिति; चारैतिरबाट सुन्न पाइने हर्षको कुरो।
हर्षाश्रु- *ना.* धेरै कालपछि प्रियजनसँग मिलन हुँदा आनन्दको उद्रेकले आँखाबाट निस्कने आँसु; प्रेमाश्रु।
हर्षित- *वि.* ज्यादै हर्ष अनुभव भएको; प्रसन्न; आनन्दित; पुलकित।
हर्सन्दा- *ना.* [हर+सालिन्दा] भइपरी आउने कामकाजका निम्ति सरकारी ढुकुटीमा जगेडा राखिछोडिने रकम; अतिरिक्त कामका लागि छुट्ट्याइएको धन।
हर्सा- *ना.* [सं. अर्शस्] गुदद्वारको भित्रपट्टि खटिरो आउने र रगत बग्ने एक रोग; अल्काई; अर्श।
हर्से- *वि.* हर्साको रोग लागेको।
हलपिराहा- *वि.* [हल+पिराहा] हल वा साथीलाई नसहने; जोडालाई पिर्ने (पशु वा मानिस)।
हलफुटाइ- *ना.* [हल+फुटाइ] साथीसाथी फुट्ने-छुट्टिने काम।
हल₁- *ना.* [सं.] १. खेतबारी जोतिने काठे साधन वा फलामे यन्त्र; हलो। २. एउटा हलाले दिनभरि जोतिने जमिनको एकाइ (जस्तो- एक हलको जग्गा, एक हलको मेलो इ.)। ३. एउटै हलामा नारिएका गोरुको जोडी। *वि.* ४. जोडा; युगल। (उदा.- ती दुई साथी एक हल भएका छन्)।
हल₂- *ना.* [अ.] कुनै कठिन विषय, प्रश्न, समस्या आदिको समाधान; निराकरणको उपाय।
हलका₁- *वि.* [प्रा. लहुके हलुको।
हलका₂- *ना.* [अ. हलकः] छुट्ट्याइएको क्षेत्र; निर्धारित घेरो; वृत्त; परिधि।
हलकारो- *ना.* [फा. हरकारे १. चिठीपत्र आदि घरघर बाँड्दै हिंड्ने हुलाकअड्डाको निम्नतहको कर्मचारी; हुलाकी। २. हुलाकी सिपाही।
हलक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. हलक्+क] बोटबिरुवा आदि छिटै बढ्ने वा हुर्कने गरी; छिटै सप्रने चालसित।
हलगोरु- *ना.* [हल+गोरु] १. एउटै सोइलामा नारिने वा सँगसँगै जोतिने गोरु; जोडा गोरु। २. आपसमा प्रायः नछुट्टिने दुई व्यक्ति; जोडी; दौँतर।
हलचल- *ना.* [हल+चल] १. हल्लने, चल्ने र चलबलाउने काम। २. जनतामा त्रास र आतङ्क फैलँदा हुने हल्लाखल्ला; खलबली; कोलाहल।
हलधर- *ना.* [सं.] १. पुराणप्रसिद्ध वसुदेवका छोरा बलराम। २. हलो जोत्ने व्यक्ति; हली। *वि.* ३. हलो बोक्ने; हलाले जोत्ने काम गर्ने।
हल न चल- *वि.* [हल+न+चल] चल्न-चलमलाउन नसक्ने; रोगले शरीर हल्लाउनेसम्म क्षमता नभएको (व्यक्ति)।
हलन्त- *वि.* [सं.] स्वररहित व्यञ्जनवर्ण अन्तमा हुने; हल् अन्तमा भएको (शब्द, जस्तो- पश्चात्, झन्, हट् इ.)।
हलन्त बहिष्कार- *ना.* प्राचीन र मध्यकालीन वाङ्मयकार एवं साहित्यिक स्रष्टाहरूको पालादेखि उच्चारणका आधारमा राम, विकास, एक आदि शब्दलाई गद्य वा पद्य दुवै विधामा विकल्पले राम्, विकास्, एक् इत्यादि हलन्त रूपमा लेख्ने गरिएकोमा उक्त, वैयक्तिक हलन्त रूप लेखिनु हुँदैन र सक्छन्, भन्छन् आदि क्रियापदलाई सकछन, भनछन आदि रूपमा लेखिनुपर्छ भनी सं. १९६५ मा 'माधवी' पत्रिकाका सम्पादक स्व. राममणि आचार्य

दीक्षित र उनका अनुयायीहरूले प्रस्तुत गरेको मत र सो मतसँग सम्बन्धित आन्दोलन।

हलपाटे- *वि.* [हल+पाटो+ए] जोडा हुनुपर्नेमा नभई एक्लो भएको; जोडीबाट छुट्टिएको वा अर्को जोडाको मृत्यु भएको (गोरु वा व्यक्ति)।

हलम्बु- *वि.* [हरि+लम्फु] कुनै कामकाज नभएको; बेकम्मा; लट्ठक; हरिलम्फु; लन्ठ।

हलवाई- *ना.* हलुवाई।

हलसारो- *ना.* [हल+सार+ओ] १. प्रायः बर्खे बाली लगाउने बेलामा पानी बर्सेपछि सर्वप्रथम हलो चलाउँदा भूमिपूजा गरेर मनाइने उत्सव; वसन्तपञ्चमीजस्ता कृषिपर्वमा पहिलो पटक हलो जोत्ने काम। २. पाडा, बाच्छा मरेको लैनो भैँसी वा गाई; हतुवा पशु। ३. बुहारीले पत्यार गरेर कसैलाई राख्न दिएको वस्तु। *वि.* ४. पाडाबाच्छा मरेर हातले पघार्नुपर्ने; हतुवा (गाई- भैँसी); हातसारो।

हलहल- *क्रि.वि.* [अ.मू. हल्+अ (द्वि.)] १. छाद्ने वा बान्ता गर्ने चालले। २. बोटबिरुवाहरू राम्रोसँग सप्रने र बढ्ने गरी।

हलहलती/हलहली- *क्रि.वि.* अझै हलहल भएर।

हलहले- *ना.* पालुङ्गाका छाँटका पात हुने र तरकारी खाइने एक थरी साग।

हलाइ- *ना.* [√ हाल् (+आइ)] हाल्ने क्रिया वा प्रक्रिया।

हलाइनु- *क.क्रि.* हाल्न लाइनु।

हलाउनु- *प्रे.क्रि.* हाल्न लाउनु।

हलान- *ना.* हाल्ने काम वा खेप; हलाइ।

हलापाटे- *ना.* [हलो+पाटो+ए] हलो जोत्ने मानिस; हली।

हलायुध- *ना.* [सं.] कृष्णका दाजु बलराम; हलधर।

हलाल- *ना.* [अ.] इस्लाम धर्मका अनुसार मासु खानका लागि घोक्रो रेटेर खसी, भेडा आदि पशु मार्ने तरिका।

हलाहल- *ना.* [सं.] १. क्यात्तुकेका छाँटका लामालामा सेता भुस भएका पात, भुसिला लामालामा डाँठमा प्याजी रङका भुसिला लाम्चा फल र फलका टुप्पामा मसिनो रातो फूल तथा फुस्रो कन्द हुने, हिमालयका लेकमा पाइने एक जातको विषबुटी; नर्सिङ विष। २. पुराणअनुसार देवदानवले मिलेर समुद्रमन्थन गर्दा निस्केको कडा विष।

हली- *ना.* [सं.] १. खेतीकमाइ गर्नका लागि हलो जोत्ने मानिस; हरुवा। २. वसुदेवका छोरा बलराम।

हलीभाग- *ना.* १. शारीरिक श्रम बेसी गर्ने र खान पनि अबेर आउने हुँदा भोक र श्रमअनुसार हलीलाई चाहिने खानाको निकै ठुलो परिमाण। २. त्यस्तै ठुलो भाग।

हलुको- *वि.* [प्रा. लहुक] १. सजिलै उचाल्न र बोक्न सकिने; गह्रौँ नभएको; कम वजनको; हलौँ; हलका। २. उज्जर वा चर्को रङ्ग नभएको; फिक्का। ३. मानमर्यादा नभएको; कम इज्जतको; अप्रतिष्ठित। ४. थोरै; अलिकति (घाउ वा चोट)।

हलुङ- *वि.* [हलुङ्गो] हलुको।

हलुङ्कसी- *क्रि.वि.* हलुङ्गो चालसित; बिस्तारै। (उदा.- मनको भुमरो हलुङ्कसी प्रभुको पाउसरोजमा पसी - लेखनाथ, 'लालित्य')।

हलुङ्गो- *वि.* [√ हलुको] हलुको; हलौँ।

हलुवा- *ना.* [अ. हल्वा] गहुँको पिठो वा सुजी घिउमा भुटी सखर, चिनी आदि मिलाएर दुधमा वा घिउ र चास्नीमा पकाइएको नरम खाद्य पदार्थ; मनभोग।

हलुवाई- *ना.* [अ. हल्वा+ई] हलुवा, लड्डु, पेडा आदि मिठाई बनाउने र बेच्ने पेसा भएको व्यक्ति वा जाति; मिठाई बेच्ने पसले; हलवाई।

रोटी- *ना.* मिठाई।

हलुवाबेत/हलुवाबेद- *ना.* [अ. हल्वाए+फा. बेद] कडाकडा पात, सेता फूल, राता, मझौला खालका गुलिया फल हुने एक रुख वा त्यसैको फल।

हले- *वि.* [हलो+ए] १. हलगोरु जोत्ने; हली। २. नेपालमा कृषकका तीन श्रेणी (हले, कोदाले र सुकुम्बासी)-मध्ये एक।

हलेकोदाले- *वि.* १. हलाले जोत्ने र कोदालाले खन्ने। २. हलगोरु हुने र कोदालाले खनेर मात्र दुःखजिलो गर्ने।

हलेदे- *वि.* [हलेदो+] १. हलेदोजस्तो; हलेदोको रङको। *ना.* २. हलेदो हुने ठाउँ।

हलेदे आँप- *ना.* आँपको जस्तो गन्ध आउने र अचार बनाएर खाइने एक जातको हलेदो; हर्दिआँप।

हलेदो- *ना.* [सं. हरिद्रा] सर्वदाका जस्ता ठुलठुला पात हुने, तलैतला परेका सेता वा पहेँला फूल फुल्ने, अदुवाको आकारको, तितो टर्रो भावको पहेँलो कन्द हुने, एक जातको बोट वा सुकाएर बेसार बनाइने त्यसैको कन्द।

हलेपाखो- *ना.* [हले+पाखो] हरेक रोपनीमा सरदर पन्ध्र पाथी अनाज पैदा हुने असल खालको पाखो।

हलेबीज- *ना.* [हले+बीज] बीजनप्रणालीमा तिरो लगाउनका लागि कायम गरिएको एक हल गोरुबाट जोत्न मिल्ने जग्गा।

हलेसा- *ना.* 'नाचनी' नामको नृत्यभित्र पर्ने एक थरी राग।

हलेसो- *ना.* [सं. हारीत] हरियो गर्धन र गर्धनमनिको भाग प्याजी रङको हुने, टाउको निलो र पखेटा तथा पुच्छर फुस्रो रङको भएको, परेवाजत्रै एक जातको चरो।

हलो- *ना.* [सं. हल] गोरु, राँगा आदिले तानेर खेतबारी जोत्ने फाली, अनौ, हरिस, जुवा र जोतारो भएको साधन; हल; हर।

हलोजुवा- *ना.* जोत्ने हलो र हलामा गोरु नार्ने जुवा।

हलोजोता/जोताहा- *ना.* हलो जोत्ने व्यक्ति; हली; हरुवा।

हलौँ- *वि.* [हलुङ्गो] हलुङ्गो; हलुको।

हलौ१- *ना.* [अङ्.] फोन, ट्रङ्कल गर्दा वा कसैलाई भेट्दा सम्बोधन गरिने शब्द।

हलौ२- *निपा.* [हो+लौ] कुनै कामकुरामा स्वीकृति जनाउने शब्द; हुन्छ; लौ।

हल्- *ना.* [सं.] अन्तमा 'अ' स्वर नलागेका व्यञ्जनवर्णको मूल रूप; सो रूप देखाउन वर्णमुनि लगाइने छड्के रेखा (्) भएको चिह्न (जस्तो- क्, ख्, ग्, घ्, ङ् इ.)।

हल्कनु- *अ.क्रि.* [हलक्क+नु] बोटबिरुवा आदि छिटै सप्रनु; हलक्क

बढ्नु; लहलहाउनु।
हल्का- *वि.* [हलुका]+ओ हलुको; हलौं।
हल्काइ- *ना.* [√ हल्क (+आइ)] हल्कने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हल्काइनु- *क.क्रि.* हल्काउने काम गरिनु; हलक्क बढाइनु।
हल्काउनु- *प्रे.क्रि.* हलक्क बढाउनु; लहलहाउने पार्नु।
हल्काफुल्का- *वि.* [हलुका+फुल्का] १. हलुको खालको। २. पथ्य (खाना)।
हल्किनु- *अ.क्रि.* [हल्क+इ+नु] हलक्क बढिनु।
हल्ट- *वि.* [अङ्.] १. काम रोकिने स्थिति भएको। २. अवरोध उत्पन्न भएको। (उदा.- तिमी नआएर हाम्रो कामै हल्ट भयो)। *वि.बो.* २. विशेषतः सैनिक वा प्रहरीले पालोपहरा बस्ता कुनै मानिस देखेर निजलाई रोक्नका निम्ति भन्ने शब्द।
हल्पी- *वि.* [फा. हलबे (देश)+ई] पहिले हलब देशमा तयार भएको वा असल जातको (ऐना)।
हल्पी ऐना- *ना.* असल जातको एक प्रकारको ठुलो ऐना।
हल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. हल्+ल] १. धेरै मानिस एकैसाथ खित्का छाडेर हाँस्ने गरी; धक फुकाएर। २. छाद्ने वा बान्ता गर्ने गरी।
हल्लखल्ल- *ना.* [हल्ला+खल्ला] चारैतिर फिँजिएको हल्ला; खलबल; हल्लाखल्ला।
हल्लनटट्टी/हल्लनटट्टु/हल्लनटाट- *वि.* [हल्लने+टाट] १. काम न काजसँग यताउति चहारिरहने; हल्लनदास। २. भएभरको सम्पत्ति सिद्ध्याएको; टाट उल्टेको; हरिकङ्गाल। ३. मरन्च्याँसे; खुइटे; ज्यादै दुब्लो। *ना.* ४. केही नभएको व्यक्ति; ज्यादै गरिब मानिस।
हल्लनदास- *वि.* [हल्लन+दास] काम न काजसित त्यसै हल्लिरहने; हल्लेरै दिन काट्ने; लखौटे।
हल्लनु- *अ.क्रि.* [सं. हल्लन+नु] १. हावाको वेगले वा आफ्नै शक्तिले यताउति चल्नु; चलमलाउनु; झुल्नु; हल्लिनु। २. लगलग, लुगलुग, डगडग, थरथर आदि चालसित काम्नु; कम्पन हुनु। ३. आफ्नो ठाउँबाट डग्नु; चल्नु। ४. काम न काजसित यताउति हिँड्नु; लरखरिनु। ५. डराउनु; हच्किनु।
हल्लन्ताम्- *वि.* [हल्ल+अन्ताम्] कामकाज नभएको; हल्लेरै दिन बिताउने; हल्लनदास।
हल्ला- *ना.* [सं. कोलाहल] १. अलिअलि गर्दै फैलिएको वा नजानिँदो किसिमले बिस्तारै फिँजिएको राम्रो वा नराम्रो अपुष्ट खबर; अपत्यारिलो समाचार; घुइरो। २. टाढाबाट सुनिने व्यक्तिगत वा सामूहिक आवाज; चर्को स्वर। ३. धेरै जना कराएको आवाज; कोलाहल; खलबल; भाँडभैलो।
हल्लाइ- *ना.* [√ हल्ल (+आइ)] १. हल्लने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[हल्लाउ+आइ] २. हल्लाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हल्लाइनु- *क.क्रि.* हल्लाउन लाइनु; यताउति चलाइनु।
हल्लाउनु- *स.क्रि.* १. यताउति चलाउनु; डोलाउनु। २. कम्पन गराउनु; कँपाउनु। ३. जगाउनु। ४. झुलाउनु; मच्चाउनु। ५. तर्साउनु; धम्काउनु। ६. बिनसित्ति वरपर दौडाउनु।
हल्लाखल्ला- *ना.* [हल्ला+खल] १. चारैतिर फिँजिएको हल्ला; ठुलो हल्ला; हल्लखल्ल। २. कोलाहल; खलबल।
हल्लागुल्ला- *ना.* [हल्ला+फा. गुल] हल्लीखल्ली; कोलाहल।
हल्लिनु- *क.क्रि.* [हल्ल+इ+नु] यताउति चलिनु वा हिँडिनु।
हल्लीखल्ली- *ना.* [√ हल्ला+खल्ला] ठुलो हल्ला; हल्लाखल्ला।
हल्लीश- *ना.* [सं.] नाट्यविद्याका अठार उपरूपकमध्ये एक भेद; नृत्यप्रधान एकाङ्की।
हल्लुँड- *ना.* [हल+लुँड] हलाको हरिसमा जुवा झुन्ड्याइने छालाको डोरी; नारा।
हल्लुँडे- *वि.* [हल्लुँडो+ए] १. हल्लुँडोजस्तो; बुद्धि नभएको; हलम्बू। २. एक जातिको नरम खालको रुख।
हल्लुँडो- *ना.* [हलो+लुँडो] १. भैंसी, गाई आदि पशुलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द। *वि.* २. काम नलाग्ने; बेकम्मा; तनाहा।
हल्ले१- *ना.* [√ हद] १. दुई दल भई गिर्राले हानेर भकुन्डाको सीमा कटाई खेलिने एक खेल। २. त्यस खेलमा दुवै पक्षतर्फ लगाइने चिनु वा त्यसै चिनुबाट भकुन्डो छिराउने काम।
हल्ले२- *वि.* [हल्ला+ए] हल्ला मचाउने; हल्लाबाज।
हवन- *ना.* [सं.] देवकार्यमा 'स्वाहा' शब्द उच्चारण गरेर अग्निमा घिउ, चरु आदिको आहुति दिने विधान; होम; यज्ञ।
हवनीय- *वि.* १. हवन गर्न योग्य; अग्निमा आहुति दिन लायक (चरु, घिउ आदि)। २. हवन गर्न हुने वा सकिने; हव्य।
हवलदार- *ना.* [फा.] हबलदार।
हवलदारी- *ना.* हबलदारी।
हवस्- *अव्य.* [होओस्] मान्य जनबाट कुनै काम अह्राउँदा मन्जुरी जनाएर भनिने शब्द। (उदा.- हवस्, यहाँले धन्दा मान्नुपर्दैन। म छिटै आइहाल्छु)।
हवा- *ना.* [अ.] हावा।
हवाई- *वि.* [हवा+ई] १. हावासँग सम्बन्धित; वायुको। २. हावामा चल्ने; हिँड्ने वा उड्ने।
हवाई अड्डा- *ना.* हवाईजहाज उड्ने वा बस्ने ठाउँ; विमानस्थल; विमानघाट।
हवाई उडान- *ना.* हवाईजहाजबाट उड्ने वा उडाउने काम।
हवाई उडान बिमा- *ना.* हवाईजहाजको उडानमा जहाजको हानिनोक्सानी भएमा सम्बन्धित कम्पनीले दिने क्षतिपूर्ति; हवाई उडानको बिमा।
हवाई उड्डयन आयोग- *ना.* हवाईजहाजको उडान तथा नीतिनियमसम्बन्धी कार्य गर्नेगराउने अधिकारप्राप्त समिति।
हवाई ग्राउन- *ना.* हवाईमैदान।
हवाई जहाज- *ना.* आकाशमार्गबाट यात्रा गर्ने यान; विमान; वायुयान।
हवाई डाँक- *ना.* १. हवाईजहाजबाट पठाइने वा पठाइएका चिठीपत्र आदि। २. हवाईजहाजबाट चिठीपत्र पठाइने वा लगिने काम वा व्यवस्था।
हवाई पत्र- *ना.* चिठी लेखेर हवाईजहाजबाट पठाइने खाम र पत्रसमेत एउटैमा भएको विशेष पत्र।
हवाई बिमा- *ना.* हवाईजहाजमा चढ्ने यात्रीहरूले गराउने बिमा।
हवाई मैदान- *ना.* हवाईजहाज उड्ने-ओर्लने ठाउँ; विमानस्थल।
हवाई यातायात- *ना.* वायुसेवाद्वारा गरिने आवतजावत।

हवाई सैन्य- *ना.* जलसेना र थलसेनाबाहेकको, हवाईजहाजबाट युद्ध गर्ने सेना।

हवाल- *ना.* [अ. अहवाल] १. काम गरेर पनि जस नपाउने स्थिति; हैरानी; दुर्दशा; फजिती। २. अवस्था; परिस्थिति।

हवाला- *ना.* [अ. हवाल] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुलाई अर्कासमक्ष सुम्पने वा जिम्मा लगाउने काम; सुपुर्दगी। २. प्रमाण दिने उद्धरण; साक्ष्य; उल्लेख; दृष्टान्त। ३. अधीनता; परतन्त्रता। ४. अपराधीको पिछा गर्ने सिपाही; पहरा।

हवालात- *ना.* [अ.] १. कुनै व्यक्तिलाई अपराधअनुसार थुन्ने काम; थुना; हिरासत। २. विचाराधीन कैदीलाई राख्ने ठाउँ।

हवालाती- *वि.* १. थुनामा रहेको; हवालातमा परेको। २. हवालातसम्बन्धी; हवालातको।

हवास१- *ना.* [अ.] चैतन्य; होस; ज्ञान (होसको पूरकका रूपमा प्रयुक्त हुने)।

हवास२- *ना.* [अ. हवा+आस] १. मुइँको चिसो नआओस् भनेर ढिँडीको तलामनि गराइएको खाली ठाउँ वा प्वाल। २. भान्छाको धुवाँ जाने प्वाल वा निकास; चिम्नी।

हवि- *ना.* [सं.] यज्ञको अग्निकुण्डमा आहुति दिइने पदार्थ; घिउ, चरु आदि हवनीय द्रव्य।

हविगत- *ना.* [अ. अहवाल+सं. गति] १. तुजुक; शक्ति; सामर्थ्य। २. गिर्दै गएको आर्थिक अवस्था; दारिद्र्य।

हविष्पात्र- *ना.* [सं.] यज्ञको अग्निमा हवन गर्न घिउ छुट्ट्याउने भाँडो; घृतवहन-पात्र।

हविष्य- *वि.* [सं.] १. अग्निमा होम गर्न लायक; आहुति दिन योग्य; पवित्र। *ना.* २. व्रत, यज्ञ आदि गर्ने वा गराउनेले अघिल्लो दिन खाइने सात्त्विक भोजन; हविष्यान्न।

हविष्यान्न- *ना.* १. हवनयोग्य पवित्र अन्न; चरु। २. पवित्र वा सात्त्विक भोजन।

हवेली- *ना.* [अ.] १. खुला झ्यालढोकाहरू भएको, हावा लाग्ने, अग्लो र ठुलो घर; महल। २. सम्पन्न व्यक्तिको सुविधायुक्त भवन; सेतो घर।

हव्य- *वि.* [सं.] १. अग्निमा आहुति दिन योग्य; हवन गर्न लायक (घिउ, चरु आदि)। *ना.* २. हवन गरिने वस्तु; होमका लागि छुट्ट्याइएको घिउ, चरु, तिल, जौ आदि; हवि।

हव्यकव्य- *ना.* देवता र पितृहरूलाई अर्पण गरिने आहुति, तर्पण, सिधा, पिण्ड आदि; देवतालाई 'स्वाहा' शब्दले दिइने हव्य र पितृलाई 'स्वधा' शब्दले दिइने कव्यको समुदाय।

हसक- *ना.* [हस्को] सडेगलेका वस्तुको गन्ध; हरक; हस्को।

हसक्क- *क्रि.वि.* १. सडेगलेका वस्तुबाट नमिठो गन्ध आउने गरी; हस्को आउने चालले। २. काम नबन्दा मन दुख्ने गरी; खिसिक्क।

हसना- *ना.* [अ. हसन] प्रायः रातमा खुब बास्ना चल्ने र झुप्पाका रूपमा पहेँला मसिना फूल फुल्ने एक प्रकारको सानो बोट वा त्यसैको फूल; हसिना।

हसबली- *ना.* [अ. हस्ब] सालबसाली खातालगतमा नभएको बेठेगानको फुटकर सरकारी आम्दानी; लगत नभएको भइपरी आउने आम्दानी।

हसहस- *क्रि.वि.* [अ.मू. हस्+अ (द्वि.)] छिटोछिटो खाने चालले।

हसहसी- *क्रि.वि.* हसहस।

हसित- *ना.* [सं.] १. केही दाँत देखाएर निस्केको हाँसो; मन्द हँसाइ। *वि.* २. फुलेको; विकसित। ३. उपहास वा गिल्ला गरिएको। ४. केही दाँत देखाएर हाँसेको (व्यक्ति)।

हसिना- *ना.* [अ. हसीन] ज्यादै सुन्दरी स्त्री; रूपवती नारी; कामुक स्त्री; हसना।

हसुर्नु- *स.क्रि.* १. धेरै मात्रामा भोजन गर्नु; गुतार्नु (निन्दार्थमा)। २. मन नपर्ने गरी खानु; घिच्नु।।

हसुराइ- *ना.* हसुर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हसुराइनु- *क.क्रि.* हसुर्न लाइनु।

हसुराउनु- *प्रे.क्रि.* हसुर्न लाउनु।

हसुराहसुर- *ना.* हारालुछ गर्दै खाने काम; कोचाकोच गरी खाने काम।

हसुरिनु- *क.क्रि.* धेरै खाइनु; घिचिनु।

हस्- *अव्य.* हवस्।

हस्कनु- *अ.क्रि.* [प्रा. हस्स+नु] १. खुसीले मात्तिनु; ज्यादै हर्षले उम्लनु। २. हिस्स पर्नु; हिस्सिनु; जिल्लिनु। ३. पछि हट्नु; हच्कनु। ४. हस्को आउनु; दुर्गन्धि चल्नु। ५. खिसिक्क पर्नु; खस्कनु।

हस्काइ- *ना.* हस्कने तथा हस्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हस्काइनु- *क.क्रि.* हिस्स पारिनु।

हस्काउनु- *प्रे.क्रि.* १. हिस्स पार्नु; हिस्स्याउनु। २. जिल्ल्याउनु।

हस्को- *ना.* [हसक्क+ओ] हरक; गन्ध।

हस्क्याइँ- *ना.* हस्को आउने भाव वा अवस्था; हस्कोपन।

हस्त- *ना.* [सं.] १. हात; बाहु; भुजा। २. हात्तीको सुँड। ३. चौबिस अङ्गुल वा दुई बित्ताको नाप। ४. सत्ताइस नक्षत्रमध्ये पाँच तारा हुने र हातको आकारको मानिने एक नक्षत्र; हस्ता।

हस्तकला- *ना.* हातद्वारा सम्पन्न गरिने काम; हातको सिप; हस्तकौशल (चित्र, मूर्ति आदि)।

हस्तकौशल- *ना.* हातको सिप वा हातको प्रयोगद्वारा प्राप्त हुने दक्षता; हस्तकला।

हस्तक्षेप- *ना.* अर्काको काममा हात हाल्ने व्यवहार; आफ्नो अधिकारबाहिरको कुरामा गरिने दखल; अवरोध।

हस्तगत- *वि.* हातलागी भएको वा हातमा परेको।

हस्तपत्र- *ना.* विद्यार्थीको अध्ययनका लागि शिक्षकबाट लिखित वा मुद्रित रूपमा दिइने लेख वा पाठ (ह्यान्ड आउट)।

हस्तमापन- *ना.* हातले नापो लिने काम; हातको परिमाण।

हस्तमुद्रा- *ना.* नृत्य, पूजा, साधना आदिमा विभिन्न भाव प्रकट गर्ने हातको आकृति; सन्ध्यावन्दनमा गरिने सुमुख, सम्मुख, वितत आदि हस्ताकृति।

हस्तरेखा- *ना.* सामुद्रिक शास्त्रका अनुसार हत्केलामा कोरिएका शुभाशुभसूचक धर्का; हातको रेखा।

हस्तलिपि- *ना.* कसैका हातको लेखोट; हस्ताक्षर।

हस्तलेख- *ना.* हस्तलिपि।

हस्ता१- *ना.* [सं.] सत्ताइस नक्षत्रमध्ये एक।
हस्ता२- *ना.* [सं. हस्ताक्षर] हस्ताक्षर; स्वलिपि।
हस्ताक्षर- *ना.* लेखात्मक दस्तखत; सही; हस्तलिपि।
हस्ताक्षरित- *वि.* हस्ताक्षर गरिएको; दस्तखत भएको।
हस्तान्तर/हस्तान्तरण- *ना.* [सं.] १. कुनै वस्तु अरूका हातमा दिने काम; हातेसारी। २. आफ्नो जिम्मामा रहेको वस्तु कसैको जिम्मा लगाउने काम। ३. बेचबिखन। ४. सम्पत्तिको हक एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्तिमा सारिने कानुनी कार्य; दाखिलखारिज।
हस्तान्तरणीय- *वि.* अरूलाई दिने वा सुम्पन सकिने (प्रतीतपत्र आदि)।
हस्तान्तरित- *वि.* हस्तान्तरण गरिएको।
हस्तामलक- *ना.* [सं.] १. आफ्ना हातमा रहेका अँौलाजस्तो सबै काल र सबै कुरा देख्न वा जान्न सकिने विषय। २. शङ्कराचार्यका एक शिष्यको नाम।
हस्ति- *ना.* [सं. हस्ती] हात्ती।
हस्तिदन्त- *ना.* हात्तीको दाँत वा दाह्रा।
हस्तिहाड- *ना.* हात्तीको हाड; हात्तीको दाँत।
हस्तिकर्णी पलाँस- *ना.* एउटै पातको डाँठबाट तीनतीनवटा पात निस्कने संयुक्त पात भएको, मञ्जरीका भावको गाढा रातो वा सुन्तला रङको फूल फुल्ने, आयुर्वेदअनुसार कृमि, पखाला र आउँलाई निको पार्ने तथा सर्पको बिख मार्ने मानिएको (लेगुमिनोसी समूहको) एक बोट।
हस्तिनी- *ना.* [सं.] १. पोथी हात्ती; ढोई। २. कामशास्त्रअनुसार चार प्रकारका स्त्रीमध्ये रोमयुक्त तथा स्थूल काय हुने, धेरै खाने र कामवासना प्रबल भएकी स्त्री।
हस्ती- *ना.* [सं.] हात्ती; गज।
हस्ते- *क्रि.वि.* [सं. हस्त+ए] अर्काको हात हुँदै; कसैको हातमा; मार्फत।
हस्तेवारी- *ना.* कुनै वस्तु कसैको मार्फत पाउने वा पठाउने काम।
हस्त्यायुर्वेद- *ना.* [सं.] हात्तीको चिकित्साविषयमा लेखिएको शास्त्र।
हस्त्यारोही- *ना.* [सं.] १. हात्तीको सबार। *वि.* २. हात्ती चढ्ने।
हस्याङफस्याङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. हस्याङ्+अ (द्वि.)] हतारमा आत्तिएर दौडँदा गर्मी वा थकाइले स्वाँफ्वाँ गर्ने गरी।
हस्स- *क्रि.वि.* [प्रा.] १. सडेगलेको वस्तुबाट दुर्गन्ध चल्ने गरी; ह्वास्स। २. जिल्लिने गरी; निराश हुने चालले।
हह- *वि.बो.* [अ.मू. ह (द्वि.)] गाईगोरु धपाउँदा भनिने शब्द।
हाँ- *वि.बो.* [सं. आम्] १. अरूले भनेगरेका कुरामा सही थापेर भनिने शब्द; स्वीकृतिसूचक शब्द। २. मन्जुरी वा स्वीकृति।
हाँक- *ना.* [प्रा. हक्कार] १. प्रतिपक्षी वा विपक्षीलाई सङ्घर्षका निम्ति गरिने आह्वान; ललकार; हुङ्कार। २. कुनै साहसपूर्ण कामका लागि जनसमूहलाई अगाडि बढाउने वा हाँक्ने काम। ३. आँट; हिम्मत; साहस।
हाँकडाँक- *ना.* हप्कीदप्की।
हाँकिनु- *क.क्रि.* [हाँक्+इ+नु] १. हाँक्ने काम गरिनु; हाँक दिइनु। २. बग्गी, मोटर आदि चलाइनु। ३. फर्माएर वा बढाई-चढाई कुरा गरिनु।
हाँकोडाँको- *ना.* [हाँक+डाँक] १. तारन्तारको बोलावट; ठुलो स्वरको बोलाइ। २. हारगुहार।
हाँक्नु- *स.क्रि.* [प्रा. हक्कार+नु] १. शत्रुपक्षका विरुद्ध युद्ध गरिने कुराको घोषणा गर्नु; हाँक दिनु; ललकार्नु। २. हैकम चलाउनु; अह्राउनु। ३. हिम्मतका साथ कुनै गौरवपूर्ण कामलाई अगाडि बढाउनु; आँट गर्नु। ४. मोटर, बग्गी, वायुयान आदि सवारी चलाउनु। ५. चमर; पङ्खा आदि हल्लाएर हावा निकाल्नु; हम्कनु। ६. फुर्माएर वा बढाई-चढाईकन कुरा गर्नु; गफ चुट्नु।
हाँगा- *ना.* [हाँगोको ति. रू.] हाँगो।
हाँगाबिँगा- सानातिना धेरै हाँगा; ठुलो हाँगो र त्यसमा पलाएका साना हाँगा।
हाँगिनु- *अ.क्रि.* [हाँगो+इ+नु] कुनै रुखको हाँगा फाट्दै जानु; हाँगाबिँगा फैलिनु; फाँगिनु।
हाँगे- *वि.* [हाँगो+ए] १. हाँगा फाटेको; धेरै हाँगा भएको (लहरा, रुख आदि)। २. बढी अँौलो पलाएको (व्यक्ति)।
हाँगेटिको- *ना.* तीन हाँगा भएको, आइमाईले निधारमा लाउने टीको।
हाँगो- *ना.* १. रुखको मूल काण्डबाट फाटी बेग्लाबेग्लै बाँडिएर बढेको भाग; रुखबाट निस्केका सानातिना डाँठ; शाखा। २. मुख्य नदीबाट छुट्टिएर अलग्गै बग्ने नदी। ३. मुख्य वस्तुसँग सम्बन्धित सानो वस्तु; शाखा।
हाँडाचिन्डा- *ना.* [हाँडी+चिण्डो] १. माटाका भाँडा र लौका, तुम्बी आदिका भाँडा। २. भाँडाकुँडाका लागि तुच्छार्थबोधक शब्द।
हाँडी- *ना.* [सं. हण्डिक] मकै, खट्टे, चिउरा आदि भुट्ने कसौंडीका आकारको तर मुख ठुलो भएको माटाको भाँडो; हण्डी।
हाँडीओढार- *ना.* हाँडीका आकारको वा हाँडीजस्तो अँध्यारो ठुलो ओडार।
हाँडीखाउडे- *वि.* १. अँध्यारो र घोप्टो मुख भएको; अँध्यारमुखे। *ना.* २. त्यस्तो मानिसलाई गाली गर्दा प्रयोग गरिने शब्द।
हाँडीगाग्रा- *ना.* मकै भुट्ने हाँडी र पानी ओसार्ने, हाल्ने गाग्राघैँटाहरू।
हाँडीघोप्टे- *वि.* १. कालो र घोप्टो मुख भएको; ज्यादै कालो अनुहारको। २. सबै आफू मात्र खाऊँ भन्ने; भएभरको खान खोज्ने (व्यक्ति)।
हाँडी घोप्टयाएजस्तो- *वि.* ज्यादै अँध्यारो; अति कालो।
हाँडे- *ना.* [सं.] कानका फेदमा च्यापुका दुवैपट्टि फुकुन्डो निस्केर सुन्निने एक रोग।
हाँडो- *ना.* [सं. हण्डी] १. माटाको वा धातुको थोत्रो भाँडो। २. निन्दा गर्दा वा झर्किएर भाँडाको नाम लिंदा भनिने हेयार्थक शब्द।
हाँडोचिन्डो- *ना.* हाँडाचिण्डा।
हाँडोभाँडो- *ना.* १. हाँडी र भाँडाहरूको समूह; भएभरका भाँडाकुँडा। २. घरायसी कामका मालमत्ता; झिटीमिटी।
हाँप्नु- *अ.क्रि.* [सं. हाफिका+नु] १. गर्मी वा परिश्रमले छिटोछिटो लामो सास फेर्नु; स्वाँस्वाँ गर्नु; धक्नु। २. थुतुनाले फुँक्क गरेर हान्नु।
हाँपझाँप- *ना.* १. हतारले हिँड्दा वा छिटछिटो दौडँदा थकाइले लामो

सास फेर्ने काम; स्वाँफ्वाँ। २. मन परेको कुरा लिन वा खोस्नका निम्ति गरिने झम्टाइ। ३. साह्रै हडबडी वा हतपत।

हाँपिनु- *अ.क्रि.* हाँप्ने काम गरिनु।

हाँस- *ना.* [सं. हंस] चेप्टो, फराकिलो चुच्चो र औँला नछुट्टिएको पन्जा हुने एक जातको मत्स्यजीवी जलीय पक्षी; परेवा वा कुखुरा जस्तै मासुका लागि घरमा पालिने, प्रायः हिलोमा र पानीमा खेल्न रुचाउने सोही चरो; हंस।

हाँसको चिउरा- *ना.* जमेको पानीमाथि तरजस्तो गरी लाग्ने चरीअमिलाका आकारका ससाना पात र त्यसकै तलतिर ससाना जरा देखिने भ्याउ; वारिपर्णी।

हाँसखुट्टे- *ना.* हाँसका पन्जाका आकारका पात हुने, आयुर्वेदअनुसार खटिरा, रक्तदोष आदि नाश गर्ने एक जातको लहरो; हंसपदी।

हाँसपोखरी- *ना.* १. हाँस बस्ने र चर्ने पोखरी। २. इलाम जिल्लामा रहेको यसै नामको एक डाँडो।

हाँसिनु- *अ.क्रि.* [हाँस्+इ+नु] हाँस्ने काम गरिनु।

हाँसे- *ना.* [हाँसो+ए] आफू पहिले हाँसेर मात्र अरूलाई हँसाउने खालको अभिनेता।

हाँसो- *ना.* [हाँस्+ओ] १. हाँस्ने काम; हास। २. कसैको बिगार वा परिहासमा निस्कने हँसाइ; उपहास; ठट्टा।

हाँस्नु- *अ.क्रि.* [सं. हास+नु] १. मुखको मुद्रा र कान्तिले हृदयको खुसी वा आनन्द प्रकट गर्नु; खुसीले मुखबाट शब्द निकालेर प्रसन्नता प्रकट गर्नु; हाँसो निकाल्नु; खित्का छाड्नु। २. खुसी हुनु; दङ्ग पर्नु। ३. अर्काको गिल्ला गर्नु; उपहास गर्नु।

हा- *वि.बो.* [सं.] १. दिक्दारी, शून्यता, शोक, बिस्मात, घृणा आदि मनका भाव प्रकट गर्दा मुखबाट निस्कने शब्द। २. कसैले अनुचित कामकुरो गरेमा हप्काउनका लागि प्रयोग गरिने शब्द; निषेधसूचक शब्द।

हार्हुर्- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) हुर्+र] हारहुर।

हाइँ- *ना.* [√ हाँक] १. बोल्न सुरु गरेको बालकले शब्द टिप्न खोज्दा भन्ने शब्द। २. फाइँको अग्रक।

हाइँफाइँ- *ना.* कुनै काम सिद्ध गराउनका निम्ति झिकिएको फुर्ती वा धाक; फुइँफाइँ; हाकहुक।

हाइ- *वि.बो.* [सं. हा] १. ठुलो मानसिक ताप वा शारीरिक कष्ट परेको वेलामा सन्ताप प्रकट गरिने शब्द; हाय। २. कसैलाई ज्यादै ठुलो कष्ट वा सन्ताप परेको देख्ता सहानुभूति र समवेदना दर्साउन प्रयोग गरिने शब्द; कठै। ३. अरूको उन्नति र प्रगतिमा प्रसन्नता जाहेर गर्न उच्चारण गरिने शब्द (उदा.- हाइ, कति राम्रो भाग्य!)।

हाइडेलवर्ग मानव- *ना.* [हाइडेलवर्ग (स्थान)+मानव] नृतत्त्वशास्त्रका अनुसार जर्मनीको हाइडेलवर्ग नामक स्थानमा १९०७ इ. मा पहिलोपल्ट अश्मीभूत अस्थिअवशेषका रूपमा पाइएको नरवानर; आजभन्दा लगभग छ लाख वर्षपूर्वको मानव।

हाइड्रा- *ना.* [सं.] दुई मिलिमिटरदेखि बिस मिलिमिटरसम्मको लम्बाइ भएको, आठदशवटा हात भएको, जम्मा दुई तहले मात्रै शरीर बनेको, शरीरमा शत्रुको सामना गर्न चिल्ने थुप्रै आरा हुने, खोल्साखाल्सी र पोखरी आदिमा पाइने, झट्ट हेर्दा झारपातजस्तो देखिने एक जीव।

हाइड्रोजन- *ना.* [अङ्.] उदजन।

हाइबरा- *वि.बो.* [हाइ+बरो] अरू कसैलाई ठुलो सङ्कट पर्दा भनिने शब्द; बिचरा; कठै।

हाइलम्फु- *वि.* [हाइ+लम्फु] केही काम नलाग्ने; लट्ठू; लन्ठ; हलम्बू।

हाइसन्च/हाइसन्चो/हाइसुक्ख- *ना.* [हाइ+सन्च/सन्चो/ सुख] १. सबैतिरबाट कुनै प्रकारको चिन्ता नभएको स्थिति; शारीरिक वा मानसिक कष्ट नभएको अवस्था; खोजेको जस्तो आनन्द वा मजा। २. सामान्य सुखमा पनि मानिने सन्तोष। *क्रि.वि.* ३. आनन्दसँग; सुखसाथ। ४. सङ्कोच नमानीकन वा आज्ञा नलिएरै।

हाई- *ना.* [सं. हाफिका] १. आलस्य, निद्रा आदिको आवेशबाट हुने आङ तन्काइ। २. शरीरलाई शिथिल बनाउने र मुख बाउने चेष्टाविशेष।

हाई स्कुल- *ना.* [अङ्.] माध्यमिक विद्यालय; कक्षा दशसम्म अध्ययनअध्यापन गरिने पाठशाला।

हाई-हाई- *वि.बो.* [हाई (द्वि.)] १. चारैतिरबाट सुखसुविधा भएको स्थिति; क्रमशः सम्पन्न हुँदै गएको अवस्था। *ना.* २. प्रशंसा; तारिफ।

हाउ१- *ना.* [सं. हाव] १. स्त्रीजातिले आँखा, मुख, हात आदि नचाएर अरूलाई आकर्षण गर्ने चेष्टा; हाव। २. सङ्गीत, नृत्य आदिमा कुनै भाव अभिव्यञ्जित गर्नाका लागि गरिने अङ्गहरूको चेष्टा।

हाउ२- *ना.* [अ.मू.] केटाकेटीलाई डर देखाउन वा तर्साउनका लागि कल्पना गरिएको भयावह प्राणी।

हाउ गीत- *ना.* बालक तर्साउन गाइने एक थरी गीत।

हाउगुजी- *ना.* हाउ किरो।

हाउडे- *वि.* [हाउडो+ए] १. आफ्नो कामकर्तव्यमा भने चासो नराख्ने अरूसँग लिनेपाउने कुरामा चाहिँ ठुलो मुख बनाउने। २. ठुलो मुख भएको; धेरै खाने। स्त्री. हाउडी।

हाउबुजी- *ना.* [हाउ+बुजी] हाउ किरो; हाउगुजी।

हाउभाउ- *ना.* [सं. हावभाव] हावभाव।

हाउलिनु- *अ.क्रि.* [हाउलो+इ+नु] धुम्मिनु; बादल लाग्नु; कुहिराले ढाक्नु।

हाउलो- *ना.* १. कुहिरो; बादल। २. हुस्सु।

हाकपारी- *ना.* [हाँक+पार्+ई] धाक वा फुर्ती देखाउने काम; हाइँफाइँ; हाकहुक।

हाकहुक- *ना.* [हाँक+हुङ्कार] कुनै काम अरूबाट सिद्ध गराउनका निम्ति लगाइने धाक वा फुर्ती; हाइँफाइँ; हो-हो।

हाकाहाकी- *क्रि.वि.* [हाँक (द्वि.)] कुनै कामकुरा भन्न वा गर्न असजिलो भए तापनि निःसङ्कोच तथा साहसपूर्वक प्रकट गर्न तम्सिएर; प्रत्यक्ष रूपमा; खुल्लमखुल्ला।

हाकिम- *ना.* [अ.] आफ्ना मातहतका कर्मचारीको कामको रेखदेख गर्नाका साथै अड्डा वा कार्यालयको उचित व्यवस्था मिलाउने मुख्य व्यक्ति; कार्यालयको प्रमुख पदाधिकारी।

हाकिमी- *ना.* हाकिमको अवस्था, काम वा पद।

हाकी- *ना.* [प्रा. हक्किअ] दुवै हात फैलाएर साना केटाकेटीलाई मायाले बोलाउने शब्द।

हाक्कहुक्क- *क्रि.वि.* हाकहुक] १. हप्काउने र तर्साउने गरी; चर्को डाँकोका भरमा प्रभुत्व जमाउन खोजेर। २. जसोतसो गरी मेलो सार्ने वा काम सक्ने चालसित।

हाङ्रायो- *ना.* [सं. हंसराज] धनेश चरो।

हाच्छिउँ/हाँच्छ्युँ- *ना.* [छिक्का] नाकभित्र केही पस्दा, नस हाल्दा वा अरू कुनै कारणले नाकबाट सासको झोक्का फुत्कँदा सुनिने शब्द; छिँक्ने काम; आच्छ्युँ; छिउँ; छिँक।

हाजा- *ना.* [नेवा.] सितो नजोडिएको फरफराउँदो भात; बफाएको भात।

हाजिर- *वि.* [अ.] १. अगाडि रहेको; रुजु; उपस्थित। २. प्रस्तुत; तयार। *ना.* ३. कुनै नियत स्थानमा उपस्थित हुने काम; उपस्थिति।

हाजिरकापी- *ना.* हाजिर वा उपस्थिति जनाइने पुस्तिका; हाजिर गर्ने बही।

हाजिर गोस्वारा- *ना.* सरकारी कर्मचारीको हाजिर लिने र काम गरेनगरेको लेखा राख्ने पुरानो एक अड्डा।

हाजिरजमानी- *ना.* कुनै अपराध वा काम-कुरामा लागेको मानिस अड्डाले खोजेको बखत हाजिर गराउँला भनी बिचको मानिसले आफू जमानी भई लेखिदिने कागत।

हाजिरजवाफ- *वि.* प्रश्नको आशयअनुसार तुरुन्त उपयुक्त उत्तर दिएर खेलिने खेल।

हाजिरजवाफ प्रतियोगिता- *ना.* प्रायः विद्यार्थी वा अन्य इच्छुक व्यक्तिहरूका बिच कम्तीमा दुई थरी समूहविभाजन गरी सामान्यज्ञानसम्बन्धी छोटा प्रश्न सोधेर बुद्धिप्रखरताको मापन गर्ने प्रतियोगिता; सामान्यज्ञान प्रतियोगिता।

हाजिरजवाफी- *वि.* हाजिर जवाफ हुनाको भाव, गुण वा अवस्था।

हाजिरवाला- *ना.* हाजिर गर्ने कर्मचारी; उपस्थिति लिने वा जाँच्ने व्यक्ति। *वि.* २. हाजिर भएको; उपस्थित।

हाजिरा- *ना.* [हाजिर+आ] हाजिर भएर काम गरेबापत पाइने ज्याला; पारिश्रमिक।

हाजिरी- *ना.* [अ.] हाजिर हुने वा लिने काम; उपस्थिति।

हाजिरी जवान- *ना.* हाल हाजिर रहेका मानिसको सङ्ख्या।

हाजिरीजवाफ- *ना.* सोध्नेबित्तिकै छिटो दिइने जवाफ; हाजिरजवाफ।

हाजिरी फाराम- *ना.* हाजिर गर्ने वा गरिएको कागत; प्रत्येक महिनाको अन्तमा कर्मचारीलाई तलब खुवाउनका लागि माथिल्लो कार्यालयमा पठाइने उपस्थितिविवरण।

हाजी- *ना.* [अ.] हज गरेर आएको मुसलमान।

हाट- *ना.* [सं. हट्ट] १. तोकिएको बार वा समयमा गाउँहरूमा लाग्ने सानो बजार; अस्थायी दुकान। २. पसल; दुकान।

हाटखोला- *ना.* हाटबजार।

हाटबजार- *ना.* तोकिएको दिनमा मात्र लाग्ने हाट र सधैँभरि लाग्ने बजार।

हाटबजार विकास आयोजना- *ना.* कृषिमन्त्रालय, खाद्यकृषि-बजारसेवा विभागले भइरहेका हाटबजारको सुव्यवस्था गर्ने र तिनमा सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले मधेसको लाहान भन्ने ठाउँबाट आरम्भ गरेको एक कार्यक्रम।

हाटहुट- *ना.* [अ.मू.] कुनै कामकुरो छिटै सिद्ध्याउनका लागि गरिने चलाखी र फुर्तीसाथको प्रयत्न; हाट्टहुट्ट; हाइँफाइँ।

हाटहुटे- *वि.* हाटहुट गर्ने; चलाखीसाथ छिटो काम गर्ने।

हाटे- *वि.* [हाट+ए] १. हाटको; हाटसम्बन्धी। २. हाट जाने। *ना.* ३. हाट भर्न जाने वा हाट भरेर फिर्ने मानिस।

हाट्टहुट्ट- हाटहुट] हाटहुटको तीव्रतासाथ।

हाड- *ना.* [सं. हड्ड] १. मानिस, पशुपक्षी आदिका शरीरभित्र रहने सात धातुमध्ये सबभन्दा कडा धातु; शरीरभित्र शरीरकै अङ्गका रूपमा रहने सेतो कडा पदार्थ; अस्थि; हड्डी। २. ओखर, काजु, बदाम आदि फलको कडा खपटो। ३. आँप, मुला आदि छिपिएर भित्र गुदी वा गुदीको आवरणमा जम्ने कडा जालो।

हाडखोड- *ना.* शरीर सडेर पनि धेरै वर्षसम्म रहने हाड, खुर आदि वस्तु।

हाडछाला- *वि.* १. हाड र छाला मात्र बाँकी रहेजस्तो; ज्यादै दुब्लो। *ना.* २. हाड र छाला।

हाडनाता- *ना.* वंश-परम्परागत काल, जन्म वा विवाह आदिका सम्बन्धले एकै योनिको सम्बन्ध; नजिकको साइनु।

हाडनाता करणी- *ना.* हाडनाता पर्नेसँग गरिने मैथुनकार्य; हाडनाताका स्त्रीपुरुषका बिच भएगरेको अनैतिक सहवास।

हाडफोरा$_१$- *ना.* एक प्रकारको चरो।

हाडफोरा$_२$- *वि.* हाडनातामा करणी गर्ने।

हाडमासु- *ना.* १. हाड र मासु। २. असलकमसल वस्तुको मिल्दो अनुपात; यथायोग्य।

हाडे- *वि.* [हाड+ए] १. हाड भएको। २. हाड जस्तै कडा बोक्रा भएको; खपटे (ओखर, बदाम आदि)।

हाडे उन्यु- *ना.* छ्वालीका जस्ता कडा र गाढा कलेजी रङका छत्राकार डाँठ, दम्कन्नेका छाँटका नसादार पात हुने र बाल्दा पड्कने झाँगिएको जङ्गली झार।

हाडेओखर- *ना.* कडा बोक्रा भएको भाइटीकामा प्रायः सर्जामका रूपमा लिइने ओखर; खपटे बोक्रा भएको र भित्रको गुदी खाइने एक मसला।

हाडेगुडी- *ना.* 'हाडेगुडी हाडेगुडी यहाँ के छ?' भन्दै माउले सोध्ने र अर्कोले उत्तर दिँदै जाने, केटाकेटीले ताँती लागेर खेल्ने एक खेल।

हाडेजिउ- *ना.* हाड देखिने जिउ; खबटे जिउ।

हाडेबयर- *ना.* केही लाम्चा र बाटुला पात, हरिया ससाना फूल र थोरै गुदी हुने राता गोल फल फल्ने काँडादार बोट वा त्यसैको फल।

हाडेलसुन- *ना.* लसुनका जस्ता पोटी र पात हुने रातापहेँला छिर्का परेका फूल फुल्ने बोट वा त्यसैको फल।

हाडैहाड- *ना.* [हाड+हाड] धेरै हाड; हाडहाडको मात्र भाग वा अंश।

हात- *ना.* [प्रा. हत्थ] १. शरीरको कुमदेखि औँलाका टुप्पासम्मको अवयव; कुहुनादेखि वा हर्थुङ्गादेखि औँलासम्मको अङ्ग; बाहुली; बाहाँ; बाहु; हस्त। २. कुइनादेखि माझी औँलाको टुप्पासम्मको

लामो नापो; आधा गजको परिमाण। ३. अख्तियार; अधिकार; पहुँच। ४. तास, कौडा आदि खेलको पटक; चोटि। *वि.* ५. दुई बित्ताको; आधा गज नापो भएको।

हातकट्टु- *वि.* हात काटिएको वा नभएको; ठुँडो।

हातको मयल- *ना.* १. केही समय हातमा रहेर जाने तुच्छ कुरा (दामपैसाका निम्ति प्रयुक्त)।

हातको सफाइ- *ना.* १. अरूका आँखा छलेर गरेको चोरी वा ठगी। २. त्यसरी आँखा छल्ने हातको चलाखी।

हातजोडी- *ना.* १. हातका पन्जाका आकारको जरो, हाडे लसुनका जस्ता पात हुने र घोगाका आकारका फूलमा मरिचजत्रो कलेजी दाना लाग्ने, प्रायः हिमालमा पाइने बुटी वा त्यसैको जरो; पाँचऔंले।

हातपात- *ना.* १. अनुमति वा इच्छाविना वासनापूर्तिका लागि पुरुषले स्त्रीमाथि हात हाल्ने काम; बलात्कार। २. कुट्ने र पिट्ने काम; कुटपिट।

हात मिसामिस- *ना.* परस्परमा हात छोड्ने काम; हातहालाहाल।

हातमुख- *ना.* १. काम गर्ने हात र खाने, बोल्ने मुख; हात र मुख। २. जीवननिर्वाहको साधन (जस्तो- हातमुख-जोराइ)।

हातलागी- *ना.* कुनै वस्तु आफ्नो अधिकारमा आउने काम; आम्दानी; प्राप्ति। २. गणितको क्रियामा दशथानी सङ्ख्याको अन्तिम अङ्क लेखेर बाँकी रहेको सङ्ख्या; गुणन, भागाहार आदिमा आएको लब्धिको एकाइ, सङ्ख्या लेखेर बचेको दहाइ आदि सङ्ख्या।

हातसार/सारी/सारो- *ना.* हातहातै सारेर पूरा गरिने काम; धेरै जनामा एकपछि अर्को लाग्दै पूर्ण हुने पालैसितको कामगराइ।

हातहतियार- *ना.* १. खुँडा, भाला, बन्दुक आदि हतियारको समूह; शस्त्रास्त्र। २. कर्मीको काम गर्ने साधन; ज्याबल; औजार।

हात हालाहाल- *ना.* परस्परमा हात हाल्ने काम; पिटापिट।

हाता- *ना.* [अ. इहात] १. निजी वा सङ्घसंस्था आदिको भवनको चौघेरा; घेरा; गिर्दा। २. जिल्ला; प्रान्त; प्रदेश।

हाताहाती- *क्रि.वि.* [हात+हात] लगत्तै; हातहातै; तुरुन्तातुरन्ती (लेनदेन, खरिदबिक्री आदि)। हातलागी भएको वा हातमा परेको।

हाते- *वि.* [हात+ए] १. हातमा लिएर उपभोग गरिने; हातको लायक। २. हातसम्बन्धी; हातको। ३. कलिलैमा पाडाबाछा मरेर हातैले पघारी दुध दुहिने; हतुवा (गाई-भैंसी आदि)। *ना.* ४. तासको खेलमा थप तास नथुतीकन बाँडेकै तासबाट बाजी जित्ने काम; हाते माथ।

हाते कम्पोज- *ना.* मुद्रण गर्नका निम्ति केसबाट अक्षर टिपी हातले गरिने कम्पोज।

हाते जरो- *ना.* लेकाली भेकमा पाइने एक बुटी।

हाते तान- *ना.* हातले कपडा बुन्ने तान (ह्यान्डलुम)।

हातेपाते- *ना.* १. हातपात। *क्रि.वि.* २. हाताहाती।

हाते प्रेस- *ना.* हातैले चलाइने मुद्रणयन्त्र।

हाते बन्चरो- *ना.* पाषाणयुगमा मानवले प्रयोग गर्ने गरेको विनाबिंडको बन्चरो।

हाते बर्मा- *ना.* काठ प्वाल पार्न हातले घुमाइने ज्याबल।

हातेमाथ- *ना.* तासको खेलमा भुइँको पत्ती नटिपी-नथुतीकन बाँडेको तासले नै बाजी जित्ने काम।

हातेमालो- *ना.* परस्परमा हात समात्ने काम; अङ्कमाल; बाहाँजोरी।

हातो- *ना.* [हात+औ १. जाँतो घुमाउन समातिने बिंड। २. यन्त्र आदि चलाउँदा हातले समातिने अवयव।

हात्ती- *ना.* [सं. हस्ती] लामो सुँड, ठुलो र भद्दा शरीर, नाङ्लाजत्रा कान भएको, प्रायः वाहनका रूपमा प्रयोगमा ल्याइने एक स्तनपायी जनावर।

हात्ती काने- *ना.* १. खस्रा ठुलठुला पात हुने, राता वा पहेँला फूल फुल्ने, खिर्राका जस्ता फल फल्ने, खस्रो बोक्रा हुने र पहेँलो चोप निस्कने बुटीविशेष; सजिवन; रतन्जोत। २. मास्तिर कान जस्तै निस्केको, फित्ता बान्न नपर्ने छालाको जुत्ता।

हात्ती छेरा- *ना.* नफलेको निम्न खालको रातो मोटो चामल।

हात्तीपाइले- *ना.* १. हात्तीका पाइलाका आकारका पात र गुलाफी रङका झुप्पा परेका फूल फुल्ने, गोलो फल लाग्ने, एक जातको खनायो। २. खुट्टा सुन्निएर थामजस्तो हुने रोग। *वि.* ३. खुट्टा सुन्निने रोग लागेको; थामखुट्टे।

हात्तीबार- *ना.* विशेषगरी डोरी, नाम्ला, दाम्ला आदि बनाउन पाटको रूपमा प्रयोग गरिने सेता फुस्रा रङका लामालामा ढुँडका आकारका लोप्रा हुने र ती लोप्राको दुवै छेउ र टुप्पामा तिखा र घोच्ने काँडा भएको, ठुलठुला झाङ हुने र त्यसै झाङबाट निस्किएको टुसो बढी फुलेर फलसमेत लाग्ने बुटो।

हात्तीबुटे- *ना.* मसिना हरिया फूल फुल्ने खालको बन्सो घाँस।

हात्तीसार- *ना.* हात्ती बाँध्ने ठाउँ वा घर; हात्ती राखिने ठाउँ।

हात्तीसुँडे- *वि.* १. हात्तीको जस्तो सुँड भएको; भद्दा लाम्चो अनुहारको। *ना.* २. टीकाटीका परेका लाम्चा ठुला पात हुने, हात्तीका सुँड जस्तै घुँगुरिएका लामा केस्राका टुप्पामा मसिना, निला फूल फुल्ने एक बुटी।

हात्तीहौवा- *ना.* ठुलो डर देखाएर केटाकेटीलाई तर्साए जस्तै तर्साउने काम।

हानथाप- *ना.* [हान्+थाप्] कुनै फाइदा लिन दुई वा धेरै जनाले तँछाडमछाड गर्ने काम; परस्परको प्रतिस्पर्धा; हारालुछ; लुछाचुँडी।

हानमार- *ना.* [हान्+मार] काटमार; मारकाट।

हानाहान- *ना.* [हान्+आ+हान्] १. एकले अर्कोलाई हान्ने वा प्रहार गर्ने काम; परस्परको मारपिट। २. हानथाप; प्रतिस्पर्धा; लुछाचुँडी।

हानि- *ना.* [सं.] १. खेती, व्यापारव्यवसाय आदिमा भएको घाटा; नोक्सान; टुट्टा। २. दुःख पुऱ्याउने काम; कुभलो; अपकार। ३. खती; बर्बादी।

हानिकर- *वि.* नोक्सान गराउने वा गर्ने; हानि पुऱ्याउने।

हानिकारक- *वि.* हानिकर।

हानिनोक्सानी- *ना.* घाटा वा नोक्सान भएको स्थिति; कुनै वस्तु हराएको वा नाश भएको अवस्था।

हानिनु- *अ.क्रि.* [हान्+इ+नु] १. वेगसित जानु; जोडले जानु। *क.क्रि.* २. कुनै वस्तुले हिर्काइनु। ३. काममा बाधा पारिनु।

हानेफाने- *ना.* [हान्+फान्] १. फुर्तीसाथको कामगराइ; छिटोछिटो

काम गर्ने चाल। २. हाइँफाइँ; लम्कीझम्की।

हान्डहुन्ड- *ना.* [हुन्डर (द्वि.)] कुनै वस्तु वा व्यक्तिलाई यताउता पारेर खलबल्याउने काम; हन्डाडहुन्डुङ।

हान्नु- *स.क्रि.* [सं. हन्+नु] १. हातहतियार, सिङ, मुक्का, लात्ती आदिले कसैमाथि प्रहार गर्नु; हिर्काउनु। २. काठ, ढुङ्गा आदिमा बन्चरो, घन, मुङ्ग्रो आदि चलाउनु; ठोक्नु। ३. घडी, घण्टा आदि बजाउनु। ४. दाउमा मार्ने उद्देश्यले कौडा, पासा आदि छाड्नु वा पैसा हार्नु। ५. स्त्रीसमागम गर्नु। ६. अर्कालै उठाउने लाभमा हानि पुऱ्याएर आफ्नो लाभ वा हुँदो गराउनु। ७. छिटै हिँड्नु; टाढा मिल्काउनु वा आफल्नु (जस्तो- वेग हान्नु, ढुङ्गा हान्नु, जाल हान्नु इ.)।

हापहाप- *ना.* [अ.मू. हाप्+ (द्वि.)] १. फ्याउरो कराएको आवाज। *क्रि.वि.* २. उक्त आवाज निस्कने गरी।

हापा- *वि.* [सं.] १. बढ्ता च्यातिएको मुख भएको; ठुलो मुख भएको। २. हाब्रे; खन्चुवा। *ना.* ३. बाँसको खबटो।

हापुड्ड- *क्रि.वि.* [अ.मू. हापुड्+ड] १. बालकले मुख बाएर खाना खाने गरी (उदा.- को खाई को खाई नानी हापुड्ड खाई)। २. *ना.* त्यसरी खाने किसिम; खवाइ।

हाप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. हाप्+प] नचाहिँदो तरिकाले सुन्निने वा फुल्ने गरी; हुप्प।

हाप्सिलो- *ना.* [सं. हाफिका > हाप्+सिलो] १. रातबिरात हापहाप गरी कराएर गाउँघरका आसपासमा घुम्ने र घारीहुँदो बस्ने फ्याउराका जातको एक हिंसक प्राणी। *वि.* २. ठुलठुला गाँस हालेर खाने; धेरै खाने; खन्चुवा।

हाफ- *वि.* [अङ्.] आधा; अर्ध।

हाफटिन- *ना.* लगभग एक पाथी पानी अटाउने टिनको भाँडो।

हाबी- *ना.* [अङ्. हब्बी] रुचि; चासो; लगनशीलता।

हाब्रे- *वि.* [हाब्रो+ए] १. बेछाँटको ठुलो; ज्यादै भद्दा। २. चुबुरचुबुर खाइरहने; खन्चुवा। ३. मुख बढ्ता च्यातिएको; खाने मुख ठुलो भएको।

हाब्रो- *ना.* १. बढ्ता च्यातिएको वा ठुलो मुख। २. तालुमनि र जिब्रोमाथि कलनासोसम्मको खाली ठाउँ; वर्णात्मक ध्वनि उच्चारण गर्दा सहायक मुखमार्ग। ३. थुतुने ओढार।

हाम$_1$- *ना.* १. खाने वा गाँस हाल्ने काम; खबाइ (बालबोलीमा)। २. हाम्म।

हाम$_2$- *ना.* [घाम] अर्द्धवृत्ताकार इन्द्रेनी।

हाम$_3$- *ना.* [सं. झम्प] उँचो ठाउँबाट तल फाल हाल्ने वा खस्ने काम; हामफलाइ।

हाम फलाइ- *ना.* हाम फाल्ने काम; फालहलाइ।

हाम फाल्नु- *अ.क्रि.* उँचो ठाउँबाट जमिनमा वा पानीमा शरीरमा चोटपटक नलाग्ने गरी हुत्तिनु; फाल हाल्नु।

हाम फालिनु- *अ.क्रि.* फाल हालिनु।

हामी- *सर्व.* [प्रा. अम्ह< सं. अस्मद्] १. उत्तम पुरुष प्रथमा विभक्तिको 'म' शब्दको बहुवचन रूप। २. धेरै जनाको प्रतिनिधित्व गरेर कुनै एक व्यक्तिले बोल्दा प्रयोग गरिने शब्द। ३. 'म'को सट्टामा अहम्भाव जनाउन प्रयोग गरिने सर्वनाम।

हाम्म- *क्रि.वि.* [हाम्+म] १. ससाना केटाकेटीलाई अँगालो मार्न वा काख लिन बोलाउने गरी। *ना.* २. अङ्कमाल; अँगालो (बालबोलीमा)।

हाम्रो- *वि.* [हामी+रो] हामीहरूको; मेरो शब्दको बहुवचन।

हाय- *वि.बो.* [सं. हा] खेद, दया, सहानुभूति, करुणा, शोक आदिको भाव प्रकट गर्ने शब्द; हाइ।

हायलकायल- *वि.* [अ. हायल+कायल] १. कामकुरामा दिक्दार भएको; आत्तिएको; हैरान; कायल; हावाकावा। २. थर्कमान; थरहरी।

हायहाय- *वि.बो.* हाइहाइ।

हायु$_1$- *वि.* [सं. आहार] १. धेरै खाने; खाइचौं; खन्चुवा। २. आफ्नो खूबी नभएको; गतिपतिहीन।

हायु$_2$- *ना.* नेपालको पूर्वी पहाडी भागमा बसोबास गर्ने एक जाति।

हार$_1$- *ना.* [सं. हारि] १. युद्ध, खेल, प्रतियोगिता आदिमा विपक्षी वा प्रतियोगीको जित; आफ्नो हराइ; पराजय। २. थाक्ने काम; थकाइ; शिथिलता। ३. बाध्यता वा असमर्थताले निहुरनुपर्ने स्थिति; विवशता; लाचारी।

हार$_2$- *ना.* [सं.] १. गलामा पहिरिने फूल, रत्न आदिको माला। २. बिचमा मणि वा कुण्डल आदि लट्केको सुनको सिक्री। ३. लहर; पङ्क्ति; ताँती। *वि.* ४. लाने वा ल्याउने। ५. हरण गर्ने; चोर्ने। ६. नाश गर्ने।

हारक- *वि.* १. खोसेर लिने; हरण गर्ने; खोस्ने। २. मनोहर; राम्रो। *ना.* ३. चोर। ४. लुटेरा; डाँका। ५. हार; माला।

हारगुहार- *ना.* [फा. हार+गुहार] १. चोरी, मारपिट वा अन्य कुनै सङ्कट परेको बेलामा मद्दत पाउनका लागि गरिने प्रार्थना; सघाउपघाउको याचना। २. सङ्कट वा आपत्का वेलामा गरिने उद्धारकार्य।

हारजित- *ना.* [हार+जित] १. हार्ने वा जित्ने काम; जय र पराजय। २. लाभ र हानि।

हारदाम्लो- *ना.* [सं. हार+दाम्लो] मालदाम्लो।

हारहुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. (द्वि.) हार] सबै मिलेर एकै खेपमा वा हतारहतार सक्ने गरी; घारघुर।

हारा- *ना.* [हार्+आ] शब्दका पछि गाँसिएर विवशता, अभाव आदिको अर्थ बुझाउने शब्द। (जस्तो- हिम्मतहारा, मतिहारा, हुतीहारा इ.)।

हाराबारा- *वि.* [√ हालाबाला] १. हायलकायल; हावाकावा। *ना.* २. गीत गाएर केटाकेटीको हात समाती घुमाइने एक खेल।

हारालुछ- *ना.* [हार+लुछ] तँछाडमछाड गरी बलैले कुनै वस्तु लिने काम; हर्ने र लुछ्ने खालको टापटिप।

हाराहारी- *क्रि.वि.* [हार+हार] १. एकै लहरका सामुमा अर्को लहर हुँदै; एउटै पङ्क्तिमा; आमुन्नेसामुन्ने; सोझासोझी। *ना.* २. समान दुरी; समानान्तर।

हारिनु- *अ.क्रि.* [हार्+इ+नु] हार्ने होइनु; हार खाइनु।

हारी- *वि.* [सं.] १. खोस्ने; हरण गर्ने (जस्तो- मनोहारी)। २. चोर्ने। ३. माला भिरेको; हार लगाएको।

हारीजिती- *क्रि.वि.* सबै कुराको विचार गर्दा; आखिरमा। (उदा.- हारीजिती उनलाई खेत बेचेर घर बनाएको राम्रै भयो)।

हार्द- *ना.* [सं.] १. हृदयभित्रको कुरा। २. अनुराग; प्रेम; स्नेह।

हार्दिक- *वि.* [सं.] हृदयमा रहेको वा हृदयबाट आएको; मनमनले गरिएको; स्वतः स्फूर्त (जस्तो- हार्दिक प्रेम, हार्दिक स्नेह, हार्दिक सहानुभूति इ.)।

हार्दिकता- *ना.* १. हार्दिक हुनाको भाव, गुण वा स्थिति। २. मित्रता; प्रेम; स्नेह।

हार्नु- *अ.क्रि.* [सं. हार+नु] १. विपक्षीबाट पराजित हुनु; हार खानु। २. लाचार वा निराश हुनु; आस नरहनु। ३. खिन्न हुनु। *स.क्रि.* ४. कुनै खेल, बाजी आदिमा रुपियाँपैसा आदि गुमाउनु।

हार्बिन/हार्मोनियम- *ना.* [अङ्. हार्मोनियम] तीन प्रकारका मन्द, मध्य र तारसप्तकमा स्वर निकाल्नका लागि ससाना पर्दाहरू जडिएको काठको फल्याकमा हावा भरेर औंला चाली बजाइने। सन्दुकका आकारको अङ्ग्रेजी बाजा।

हाल- *ना.* [अ.] १. अहिलेको समय; चालु समय; वर्तमान काल। २. अवस्था; दशा; परिस्थिति; हालत। ३. खबर; समाचार।

हालआबादी- *ना.* झाडी, बुट्यान आदि फाँडी हालै आबाद गरिएको वा गर्न लायकको जग्गा; नयाँ आबादी।

हालखबर- *ना.* १. समाचार; सन्देश। २. हालचाल; स्थिति; हालत।

हालचाल- *ना.* १. अवस्था; स्थिति; चालामाला। २. चालचलन; बानीबेहोर; आचरण।

हालत- *ना.* [अ.] अवस्था; स्थिति; दशा; हबिगत।

हालवाला- *वि.* [हाल+वाला] १. हाल रहेको; अहिले भएको; वर्तमान समयको। २. भखरैको; नौलो; नयाँ।

हालसाबिक- *वि.* [हाल+साबिक] १. अहिलेको र पहिलेको; हालको र साबिकको; नयाँ र पुरानो। नयाँ भर्ना भएको र बर्खास्त हुने; बहालवाला र अवकाशप्राप्त।

हालसाल- *क्रि.वि.* [अ. हाल+साल] हिजोआज; अचेल; वर्तमान समयमा।

हालहुल- *ना.* [हाल्+हुल्] १. कुनै वस्तु अर्को भाँडामा अटाईनअटाई कोच्ने काम; हाल्ने र हुल्ने काम। २. झगडा फसादबाट भएको दङ्गाफसाद।

हाला१- *ना.* [√ हार] १. चारैतिरबाट दुःख पाउने काम; हैरानी; हायलकायल। २. दशा; चालामाला।

हाला२- *ना.* [सं.] रक्सी; मदिरा; मद्य।

हालाबाला- *वि.* [अ. हाल+ फा. वाला] हायलकायल; हाराबारा।

हालाहाल- *ना.* [हाल्+हाल्] परस्परमा दुवै थरीले हाल्ने काम; लगालग वा धमाधमको हलाइ।

हालाहुलु- *ना.* नेपालमा पाइने विभिन्न जातिमा पहिले सबभन्दा सानो मानिएको जाति।

हालिनु- *क.क्रि.* [हाल्+इ+नु] हाल्ने काम गरिनु; राखिनु; मिलाइनु।

हालीमुहाली- *ना.* [अ. हाल+मुहाल] कथ्य. हालीमाली। १. आफ्नो इच्छाअनुसार काम गर्न पाउने स्थिति; ढलीमली। २. बनाउन र बिगार्न सक्ने क्षमता; सबै किसिमको अधिकार; एकलौटी हक। *वि.* ३. परिवारमा सब कामकुराको निर्णय गर्ने अधिकार भएको; मूली।

हालै- *क्रि.वि.* [हाल+नै] थोरै दिन पहिले मात्र; केही दिनअगाडि; हिजोआजै; भखरै।

हाल्नु- *स.क्रि.* [सं. हुल्+नु] १. कुनै कुरो भाँडामा, केही वस्तुमा वा मुख आदिमा राख्नु वा पार्नु; मिलाउनु; थन्क्याउनु। २. मिल्ने ठाउँमा पसाल्नु वा घुसार्नु; प्रवेश गराउनु (जस्तो- बाहुलामा हात हाल्नु, ओढ्नेमा खोल हाल्नु इ.)। ३. मोल दिनु (जस्तो- रुपियाँ हाल्नु, पैसा हाल्नु आदि)। ४. मिलाउनु वा मिसाउनु (जस्तो- भाका हाल्नु, किरिया हाल्नु इ.)। ५. प्रवेश दिनु; नियुक्ति गर्नु; भर्ना गर्नु। ६. सौता ल्याउनु। *ना.* ७. पूर्वसहायक क्रियाका रूपमा गाँसिएर निश्चय वा शीघ्रता आदि बुझाउने क्रियापद (जस्तो- गइहाल्नु; गरिहाल्नु, भनिहाल्नु इ.)।

हाल्लहुल्ल- *क्रि.वि.* [हाल+हुल] पन्यालो पदार्थ जथाभाबी पोखिने गरी; छ्याल्लब्याल्ल पारेर।

हाव- *ना.* [सं.] पुरुषलाई मोहित पार्न स्त्रीद्वारा प्रयोग गरिने आकर्षक शारीरिक चेष्टा; साहित्यमा सम्भोग शृङ्गारका अनुसार नायकलाई आकर्षित गर्न नायिकाद्वारा अँगालिने चेष्टा (कटाक्ष, भ्रूविक्षेप आदि)।

हावभाव- *ना.* १. नायक वा पतिलाई मोहित पार्न नायिकाले आँखा, मुख, हात आदि नचाएर गरिने मनोहर क्रियाकलाप; हाउभाउ; नाजनखरा। २. नायक, अभिनेता, नर्तक वा वेश्या आदिले विषय सुहाउँदो प्रभाव पार्ने स्वर, अङ्ग सञ्चालन आदिद्वारा गरिने चेष्टा।

हावा- *ना.* [अ. हवा] पृथ्वीको चारैतिर फैलिएको केही ग्याँस विशेष गरी अक्सिजन र नाइट्रोजनको मेलबाट बनेको, प्राणी, वनस्पति आदिको जीवनका लागि सास फेर्न चाहिने, अदृश्य तर निरन्तर प्रवाहमान पदार्थ; पञ्चतत्त्वमध्ये एक; वायु; बतास।

हावाकावा- *ना.* हायलकायल।

हावा कुरा- *ना.* नपत्याइँदो कुरा; गफ।

हावा खुस्काइ- *ना.* १. जीवनको अन्त; मरण। २. टायर आदिबाट हावा बाहिर निस्कने काम। ३. पागल हुने वा बौलाउने अवस्था।

हावाखोरी- *ना.* १. पहाडका रमणीय स्वास्थ्यप्रद स्थल; गर्मी याम बिताउन उँचो ठाउँमा बनेको घर। २. हावा खाने काम; घुमफिर।

हावाघर- *ना.* शुद्ध हावा प्रशस्त खेलोस् भनी बनाइएको घर; बङ्गला।

हावादार/दारी- *वि.* १. हावा आवतजावत गर्ने झ्यालढोका वा प्वाल प्रशस्त भएको। २. प्रमाण नभएको; उडन्ता (खबर)। ३. ठाउँठाउँमा धेरै छिद्र पारी हलुको चालले बनाइएको (औंठी, तिलहरी आदि गहना)।

हावापानी- *ना.* प्राणीको जीवन र स्वास्थ्यमा असर पार्ने स्थानीय हावा, पानी आदि प्राकृतिक पदार्थ; हावा र पानीको अवस्था; जलवायु।

हावाबाजी- *ना.* प्रमाण, सबुत केही नभएको कुरो; उडन्ता खबर।

हावा बिग्रेको- *वि.* पागल; विक्षिप्त।

हास- *ना.* [सं.] १. हाँस्ने काम; हाँसो। २. उपहास; ठट्टा; दिल्लगी। ३. साहित्यमा हास्यरसको स्थायी भाव (यसका छ भेद छन्-

स्मित, हसित, विहसित, अवहसित, अपहसित र अतिहसित)। ४. हास्यरस। ५. फक्रने वा फुल्ने काम।
हास परिहास- *ना.* ठट्टा; दिल्लगी।
हासिल- *वि.* [अ.] १. पाइएको; उपलब्ध; प्राप्त। २. काम सिद्ध भएको; काम पूरा भएको; सफल। *ना.* ३. लाभ; प्राप्ति; उपलब्धि। ४. सफलता; सिद्धि।
हास्य- *वि.* [सं.] १. हाँस्न लायक; प्रहसनयोग्य। २. हँस्सी गर्न सुहाउँदो; उपहासयोग्य। *ना.* ३. साहित्यका नौ रसमध्ये एक रस; हास्यरस।
हास्यजनक- *वि.* हाँसोउठ्दो; नसुहाउँदो; नमिल्दो।
हास्यरस- *ना.* साहित्यमा विकृत आकार, वेशभूषा, चेष्टा आदिबाट पैदा हुने, 'हास' स्थायी भाव भएको एक रस।
हास्य व्यङ्ग्य- *ना.* १. छेडखानका साथै हाँसो उठाउने कामकुरो; हँसाउने र छेडपेच हान्ने काम; हास्य र व्यङ्ग्य। २. साहित्यमा यथार्थ तर अनुचित काम-कारबाहीमाथि हँसाउने गरी गरिने व्यङ्ग्य। ३. साहित्यमा विशेषतः कथा, कविता, निबन्ध आदिका माध्यममा प्रयोग गरिने एक शिल्प।
हास्यास्पद- *वि.* १. देख्दा हाँसो पैदा हुने; हाँसोउठ्दो। २. गर्न नहुने; लाजलाग्दो; निन्दनीय।
हाहा- *ना.* [सं. हा (द्वि.)] १. चर्को स्वर गरेर हाँस्दा मुखबाट निस्कने आवाज; चर्को हाँसो। २. अरू कसैको निन्दा वा उपहास। ३. धेरै जनाको वेदनायुक्त आवाज; कोलाहल; हाहाकार। ४. ठुलो चोट; ज्यादै कष्ट; विपत्ति। ५. अत्त्याउने वा आत्तिने काम; डोहो; आच्छुआच्छु। ६. चराचुरुङ्गी आदिलाई धपाउने काम। ७. कुनै अभद्र काम नगर्न सम्झाउने शब्द। ८. अर्काको भनाइमा विना-सोचविचार लाग्ने काम; बहकाउ; लहैलहै।
हाहाकार- *ना.* १. धेरै जनाको वेदनापूर्ण आवाज; आर्तनाद। २. ठुलो कष्ट; विपत्ति।
हाहाहुहु- *ना.* १. सङ्गीतकलामा प्रसिद्ध गन्धर्वजातिका प्रमुख गायक; हाहा र हुहु नामका गन्धर्व। २. ठट्टामजाक; हँसीदिल्लगी; लहडबाजी। ३. हटाउने वा पन्छाउने आशय व्यक्त गर्ने शब्द।
हाहु/हाहो- *क्रि.वि.* [हाहा] जेनतेन गरी; कुनै तवरले पनि काम सिद्ध गर्ने चालसित; हाटहुट; हाहाहुहु।
हिंगुवा- *ना.* लाम्चा पात हुने, हरियोमा निला र खैरा धर्का परेका पत्रदार फूल फुल्ने र हरियो खोक्रो फल फल्ने एक रुख; आयुर्वेदका अनुसार पेटको खराबी र स्त्रीको गर्भसम्बन्धी रोगमा फाइदा गर्ने त्यसैको फल।
हिँडन्ता/हिँडन्ते- *वि.* [हिँड्+अन्ता/अन्ते] खुब हिँड्न सक्ने; धेरै वा छिटोछिटो हिँड्ने; हिँडुवा।
हिँडाइ- *ना.* [√ हिँड् (+आइ)] हिँड्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हिँडाइनु- *क.क्रि.* हिँड्न लाइनु।
हिँडाउनु- *स.क्रि. / प्रे.क्रि.* १. चोरी गर्नु; अपहरण गर्नु। २. धेरै हिँड्ने पार्नु; हिँड्न लाउनु। ३. लैजानु; लानु।
हिँडिनु- *अ.क्रि.* हिँड्ने काम गरिनु; पैदल गइनु।
हिँडुवा- *वि.* हिँडन्ता। स्त्री. हिँडुवी।
हिँडैया- *वि.* खुब हिँड्ने बानी भएको; हिँडन्ता।
हिँड्नु- *अ.क्रि.* [सं. हिण्ड+नु] १. खुट्टा चालेर फट्को मार्दै वा सार्दै एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा जानु; पदयात्रा गर्नु; पैदल जानु। २. प्रस्थान गर्नु; पहिलेको ठाउँ छाड्नु। ३. अर्को पोइसँग जानु; पोइल जानु। ४. मर्नु; नाश हुनु।
हिँडडुल- *ना.* [हिँड्+डुल्] सुस्तरी यताउति हिँड्ने र घुम्ने काम; डुलफिर; घुमफिर।
हिंसक- *वि.* [सं.] १. हिंसा गर्ने; मार्ने; हत्यारो; घातक। २. मार्ने वा टोक्ने जातको (बाघ, भालु, सर्प आदि); हिंस्रक। *ना.* ३. अर्काको हिंसा वा निन्दा गर्ने व्यक्ति।
हिंसा- *ना.* [सं.] १. प्राणीहरूको ज्यान लिने वा काटमार गर्ने काम; हत्या; वध। २. अरूलाई कुनै किसिमबाट पीडा दिने वा हानि पुऱ्याउने काम; अपकार।
हिंसात्मक- *वि.* हिंसाको भावना भएको; अरूको कुभलो गर्ने।
हिंसालु- *वि.* १. हिंसा गर्ने; मार्ने वा सताउने; हिंसक। २. हिंसा गर्ने प्रवृत्ति भएको।
हिंस्य- *वि.* हिंसा गर्न योग्य; मार्नुपर्ने वा मार्न सकिने।
हिंस्रक- *वि.* [सं.] १. हिंसा गर्ने वा मार्ने; हिंसक। *ना.* २. हिंसा गर्ने पशु; डरलाग्दो जनावर।
हिउँ- *ना.* [सं. हिम] प्राकृतिक ठन्डीले जमेको आकाश वा बादलमा रहने जलीय अंशको ठोस रूप; पहाडका टाकुरामा जमेको त्यसैको सेतो ढिका; हिम।
हिउँ चितुवा- *ना.* सेतो शरीरमा कालो थोप्ला हुने, लामो पुच्छर र अलि सानो जिउ भएको, मांसाहारी समूहमा पर्ने प्रायः हिमाली भेगमा पाइने चितुवा।
हिउँचुली- *ना.* हिमालका चुचुराहरूको समूह; हिउँको चुली; हिमचुली।
हिउँद- *ना.* [सं. हिमद] जाडो याम; नागपञ्चमीदेखि श्रीपञ्चमीसम्मका छ महिनाको समय।
हिउँदे- *वि.* [हिउँद+ए] हिउँदको; हिउँदमा हुने वा लगाइने।
हिउँदे गहुँ- *ना.* हिउँदमा खेतबारीमा लगाइने गहुँ बाली।
हिउँदे बाली- *ना.* हिउँदमा हुने खेतीपाती; हिउँदमा लाग्ने तथा हिउँदमै पाक्ने बाली; नगदे बाली।
हिकमत- *ना.* [अ.] १. कुनै काम गर्ने आँट; हिम्मत; साहस। २. कुनै समस्या समाधान गर्ने बाटो; उपाय; युक्ति। ३. चलाकी; बुद्धिमानी।
हिकमतदार- *वि.* हिकमत भएको; हिकमती; आँटिलो।
हिकमतहारा- *वि.* हुती नभएको; पानीमरुवा; नामर्द; लाछी।
हिकमती- *वि.* हिकमतदार; साहसी।
हिकाइ- *ना.* [√ हिक् (+आइ)] १. हिक्ने वा हेप्ने क्रियाप्रक्रिया। २. हिक्ने वा हिक्का लाग्ने क्रियाप्रक्रिया।
हिकाइनु- *क.क्रि.* हिक्न लाइनु।
हिकाउनु- *प्रे.क्रि.* हिक्न लाउनु।
हिकिनु- *क.क्रि.* हेपिनु।
हिकीहिकी- *ना.* [हिक्का (द्वि.)] मर्ने वेलामा आउने हिक्का वा दम।
हिक्क- *क्रि.वि.* [√ हिक्का] हिक्का लाग्ने गरी; हिक्काको आवाज

आउने गरी।

हिक्कहिक्क- *क्रि.वि.* लगातार हिक्क भएर।

हिक्का- *ना.* [सं.] १. घाँटीबाट वेगका साथ वायु निस्कने काम; बाडुली। २. लगातार धेरै पटक बाडुली निस्किरहने रोग। ३. मर्ने वेलाको आखिरी दम; हिकीहिकी।

हिक्नु१- *स.क्रि.* [हेप्+नु] थिचोमिचो गर्नु; हेप्नु; दमन गर्नु।

हिक्नु२- *अ.क्रि.* [हिक्का+नु] १. हिक्का लाग्नु; हिक्कहिक्क गर्नु। २. हात्ती कराउनु।

हिग्वे- *ना.* [नेवा.] तितोतितो वा टर्रो स्वादको, भित्रपट्टि रातो र कमलो हुने सुपारी।

हिङ- *ना.* [सं. हिङ्गु] १. लाम्चा पात र साना खैरा फल हुने एक जातको बोट। २. त्यसको कडा गन्ध हुने चोप वा दाल, तरकारी पकाउँदा तेलघिउमा फुराइने गन्धयुक्त मसला।

हिङ जिरो- *वि.* रोगले गलाएर ज्यादै दुब्लो भएको; मरन्च्यासे; सिट्ठी।

हिङ हलाइ- *ना.* अरूलाई साटो फेर्ने उद्देश्यले कसैलाई उक्साएर कष्ट पुऱ्याउने काम।

हिङाइ- *ना.* [√ हिङाउ (+आइ)] हिङाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हिङाइनु- *क.क्रि.* हिङाउन लाइनु।

हिङाउनु- *स.क्रि.* [हिङ+आउ+नु] १. अरूलाई हानि वा कष्ट हुने गरी कुनै कामकुरो गर्न बाध्य गर्नु। २. गुदद्वारमा हिङ हाले झैँ गरी बेचैन पार्नु; पीडा दिनु।

हिङ्गास्टक- *ना.* [सं. हिङ्ग्वष्टक] हिङ, जिरा, मरिच, बिरेनुन, सुठो, पिप्ला आदि द्रव्य मिसाएर तयार पारिएको अजीर्णनाशक एक आयुर्वेदीय औषधि; पाचक।

हिङ्गु- *ना.* [सं.] हिङको बोट वा त्यसैको चोप।

हिङ्गुपत्री- *ना.* जिम्बुबुटी।

हिङ्गुल- *ना.* १. पारो मिश्रित एक खनिज पदार्थ; सिम्रिक। २. सिन्दूर।

हिङ्गुल- *ना.* [सं. हिङ्गुलाज] हिङ्गुलाज पत्थर; हिङ्गुरो।

हिङ्गुलाज- *ना.* [सं.] १. सिन्धप्रदेशको पहाडमा रहेको दुर्गाको एक मूर्ति। २. यिनै देवीको प्रसादस्वरूप माला उनेर लगाइने सेतो एक प्रकारको बियाँ; ठिङ्गुरो; हिङ्गुल।

हिचकिच- *ना.* [हि. हिचक] अनकनाइ; धरमराहट; दोधार; असमञ्जस।

हिचकिचाइ- *ना.* हिचकिचाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया; अनकनाइ।

हिचकिचाइनु- *अ.क्रि.* धरमराउने काम गरिनु; अनकनाइनु।

हिचकिचाउनु- *अ.क्रि.* १. डर, सङ्कोच आदिले गर्दा केही भन्न वा गर्न धरमराउनु; सङ्कोच मान्नु; अनकनाउनु; अकमकाउनु। २. काम थाल्ने वा नथाल्ने दोधारमा पर्नु; हच्कनु।

हिचकिचाहट- *ना.* हिचकिचाउने भाव, स्थिति वा क्रियाप्रक्रिया; हिचकिचाइ; अनकनाहट।

हिजडा- *ना.* [?] स्त्री वा पुरुष नछुट्टिएको प्राणी; नपुंसक; सिँगारु।

हिजरी- *ना.* [अ.] १. हजरत मुहम्मदले मक्का छोडेर मदीना जानु। २. हजरत महम्मदले मक्का छाडेर गएको तिथिदेखि चलेको संवत्।

हिजैं- *क्रि.वि.* [हिजो+नै] हिजोको दिनमै।

हिजो- *क्रि.वि.* [सं. ह्यस्] १. आजको दिनभन्दा पहिलो दिनमा; गएको दिनमा; एक दिन पहिले। *ना.* २. गएको दिन।

हिजोअस्ति- *क्रि.वि.* भर्खरै बितेका दिनहरूमा।

हिजोआज- *क्रि.वि.* अचेल; वर्तमान समयमा।

हिज्जे- *ना.* [अ.] हरेक शब्दमा रहने अक्षरहरूको व्यवस्थित क्रम वा रखाइ; वर्णविन्यास; बर्तनी; खिप्ती।

हिटर- *ना.* [अङ्.] बिजुलीबाट भात, चिया आदि पकाउन वा जाडामा ताप्न प्रयोग गरिने बलेको तारयुक्त चुलो; बिजुलीको चुलो।

हिटी- *ना.* [नेवा.] पानीको धारा खसाल्ने पाइप वा नली; धारो (जस्तो- नारायणहिटी, मरुहिटी आदि)।

हिटीमङ्ग- *ना.* एक फुटजति लामो हुने अजिँगरमुखी आकारको, उपत्यकाका धार्मिक चाडपर्वमा फुकेर बजाइने ढुङ्ग्रोजस्तो एक बाजा।

हिट्टेली- *ना.* भारोपली भाषापरिवारको, युरोपभित्र बोलिने एक शाखा।

हिण्डोल- *ना.* [सं.] मध्यम, तीव्र, ऋषभ र पञ्चम वर्जित हुने र अन्य स्वर शुद्ध रहने, शास्त्रअनुसार दिनको प्रथम प्रहरको अन्तमा र विशेष गरी वसन्त ऋतुमा गाइने औडव जातिको एक राग।

हित- *ना.* [सं.] १. कसैको असल हुने काम; उपकार; भलाइ। २. कल्याण; मङ्गल। ३. फाइदा; लाभ; प्राप्ति। ४. इष्टमित्र; बन्धु। ५. हितैषी व्यक्ति।

हितकर/कारक/कारी- *वि.* १. हित गर्ने; भलो गर्ने। २. लाभ पुऱ्याउने; लाभप्रद। ३. हित सोच्ने; भलो चिताउने।

हितचिन्तक- *वि.* हित चिताउने; हितैषी।

हितचिन्तन- *ना.* असल वा भलो हुने कामकुराको विचार; शुभकामना।

हिताहित- *ना.* १. हित र अहित; फाइदा र बेफाइदा। *वि.* २. असल र खराब।

हितेच्छु- *वि.* भलो चाहने; शुभेच्छु; हितैषी।

हितैषी- *वि.* कल्याण चाहने; हितेच्छु।

हितोपदेश- *ना.* १. हित वा कल्याण हुने कुराको उपदेश; राम्रो अर्ती। २. नारायण पण्डितद्वारा रचित संस्कृत भाषाको एक प्रसिद्ध नीतिग्रन्थ।

हित्तचित्त- *ना.* [सं. हृत्+चित्त] दुई व्यक्तिका बिच भएको मिलिमतो; दुई जनाको मिलेको मन; मिलेका दुई दिल।

हिदायत- *ना.* [अ.] १. सही बाटो देखाउने काम; मार्गदर्शन। २. कुनै काम गर्न वा नगर्नका लागि दिइएको आदेशउपदेश।

हिनहिनाइ- *ना.* [√ हिनहिनाउ (+आइ)] हिनहिनाउने भाव, क्रिया वा अवस्था।

हिनहिनाइनु- *अ.क्रि.* हिनहिनाउने काम हुनु; घोडा कराइनु।

हिनहिनाउनु- *अ.क्रि.* [सं. हेषण+आउ+नु] हिनहिन आवाज निस्कनु; घोडा कराउनु; हिलिनु।

हिनहिनाहट- *ना.* हिनहिनाउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।

हिनामिना- *ना.* [हन् (हरण)+मीन् (अफाल्नु)] १. मालसामानको बरबादी; खती; नोक्सानी; क्षति। २. तलमाथि; गडबडी।

हिन्ताल- *ना.* [सं.] पातैपातले छोपिएको, छोटो डाँठ हुने ताडको रुख।
हिन्द- *ना.* [फा.] हिन्दुस्तान; भारत देश।
हिन्द चीन- *ना.* कम्पुचिया, भियतनाम र लाओसको समूह।
हिन्द महासागरीय क्षेत्र- *ना.* दक्षिणी एसिया, मध्यपूर्व, अफ्रिका तथा दक्षिणपूर्व एसियाको पश्चिमी भाग।
हिन्दी- *वि.* [फा.] १. हिन्दुस्तानको; भारतसम्बन्धी; भारतीय। *ना.* २. हिन्दुस्तानका निवासी; भारतीय व्यक्ति। ३. हिन्दुस्तानको प्रमुख भाषा; स्वतन्त्र भारतको राष्ट्रभाषा।
हिन्दु- *ना.* [फा.] वेद, धर्मशास्त्र, नीतिशास्त्र र पुराण आदिलाई आफ्नो धर्मग्रन्थ मान्ने जाति वा धर्म।
हिन्दुत्व- *ना.* १. हिन्दु हुनाको भाव, गुण वा अवस्था। २. हिन्दुहरूको आचारविचार तथा व्यवहार।
हिन्दु धर्म- *ना.* हिन्दुहरूको धर्म।
हिन्दुपति- *ना.* [फा. हिन्दु+सं. पति] मकवानपुर, चौदण्डी, विजयपुर आदि ठाउँका सेन राजाहरूले धारण गरेको एक प्रशस्ति।
हिन्दुस्तान- *ना.* [फा. हिन्दोस्तान] हिन्दुहरू रहेको देश; हिन्दुस्थान; भारत।
हिन्दुस्तानी- *वि.* हिन्दुस्थानी; भारतीय।
हिन्दुस्थान- *ना.* [फा. हिन्दू+सं. स्थान] हिन्दुहरूको निवासभूमि; भारतवर्ष; भारत देश।
हिन्दुस्थान समाचार/समिति- *वि.* भारतको एक समाचार समिति।
हिन्दुस्थानी- *वि.* हिन्दुस्थानको; भारतीय।
हिन्दू- *ना.* हे. हिन्दु।
हिन्दोल- *ना.* [सं.] १. झुलना; पिङ। २. डोली।
हिन्नति- *ना.* [सं.] अर्काको नजरमा आफूलाई गिराउने काम।
हिप्पी- *ना.* भौतिक जगत्बाट विस्मृतितिर फर्की शान्तिको खोजीमा विभिन्न देशमा घुम्ने वा बस्ने गोरा घुमन्ता जाति।
हिफाजत- *ना.* [अ.] कुनै वस्तुलाई जोगाएर वा बचाएर राखी बिग्रन नदिने काम; सुरक्षा; बचाउ; जतन।
हिफाजती- *वि.* १. हिफाजत गर्ने; बचाउ तथा सुरक्षा दिने। २. बचाउ गर्न योग्य; हिफाजत गर्नुपर्ने।
हिम- *ना.* [सं.] १. कडा ठन्डीले जमेको पानी; हिउँ। २. चिसो; जाडो; ठन्डा। ३. हिउँद; हेमन्त ऋतु। ४. कुइरो; हुस्सु। ५. हिमालय पर्वत। *वि.* ६. ठन्डा; शीतल।
हिमकण- *ना.* हिउँ वा तुसाराको सानो कण; शीतविन्दु।
हिमकर- *ना.* चन्द्रमा।
हिमकल्प- *ना.* पुरातत्त्वशास्त्रका अनुसार हिमयुगको समस्त भाग; आजभन्दा लगभग दश लाख वर्षपूर्वको समय; पूर्वहिमानीको अन्तिम समयमा प्रारम्भ भएर हिमान्युत्तर समयभन्दा पूर्वको समय।
हिमचिम- *ना.* [(द्वि.)+चिन्] चिनाजानी; जानपहिचान; बसाउठी।
हिमचुली- *ना.* हिमशिखर; हिउँचुली।
हिमताल- *ना.* [सं. हिम+फा. तालाव] हिमाली क्षेत्रमा भएका हिउँका ताल।
हिमनद- *ना.* [सं.] हिउँले बनेको नदी; हिउँ बग्ने खोलो।
हिमनदी- *ना.* चुचुरामा हिउँको भार धेरै भई पहाडको सतहदेखि नै खसेर तलतिर बग्न थालेको हिउँ; हिमनद; अति चिसो पानी हुने नदी।
हिमपात- *ना.* [सं.] पानी पर्ने प्रदेशमा ज्यादै जाडो भएर हिउँ बर्सने काम; जाडो याममा लेकतिर हुने हिउँको पतन।
हिममलेवा- *ना.* [सं. हिम+मलेवा] नेपालको लेकाली भेगमा पाइने मलेवा चरो।
हिममानव- *ना.* [सं.] हिमालमा बस्ने, मनुष्यका आकारको प्राणी; यति; सोक्पा; यँठे।
हिमयुग- *ना.* [सं.] पुरातत्त्वशास्त्रका अनुसार हिमकल्पका विभिन्न हिमानी (प्रथम, प्रथम अन्तर, द्वितीय, द्वितीय अन्तर, तृतीय, तृतीय अन्तर र चतुर्थ) समयमध्ये कुनै एक समय; सम्पूर्ण हिमानीसमय।
हिमरेखा- *ना.* [सं.] हिउँ नपग्लिई सधैँ जमिरहने भूमिको सीमारेखा।
हिमवान्- *ना.* [सं.] १. हिमालय पर्वत। *वि.* २. हिउँ भएको।
हिमशिखर- *ना.* [सं.] हिमचुली; हिउँचुली; हिमालय।
हिमशिला- *ना.* [सं.] हिउँको ढिका; बरफ।
हिमशृङ्खला- *ना.* हिमालय पर्वतका पङ्क्ति; हिमालयका श्रेणी।
हिमशैल- *ना.* [सं.] हिमालय पर्वत।
हिमांशु- *ना.* [सं.] १. चन्द्रमा। २. कपुर।
हिमाइत- *ना.* [अ. हिमायते १. पक्षपात; हिमायत। २. बेवास्ता गर्ने भाव; उपेक्षा।
हिमाइती- *वि.* १. पक्षपाती; हिमायती। २. उपेक्षा वा बेवास्ता गर्ने।
हिमाइते- *वि.* हिमाइती।
हिमागर- *ना.* [सं.] हिमक्षेत्रमा हिमनदीले बनाएको खाडल।
हिमाङ्क- *ना.* [सं.] १. पानी जम्ने तापक्रम। २. चन्द्रमा। ३. कपुर।
हिमाचल- *ना.* [सं.] हिमालय पर्वत।
हिमाच्छादित- *वि.* [सं.] हिउँले ढाकेको; हिउँ नै हिउँ भएको।
हिमाद्रि- *ना.* [सं.] हिमाल; हिमालय पर्वत; हिमाचल।
हिमानी- *ना.* [सं.] १. हिउँको थुप्रो; हिउँको रास। २. हिमयुग।
हिमानी माटो- *ना.* हिमनदीको प्रभावबाट बनेको माटो; हिमनदीले सोहोरेर ल्याएको माटो।
हिमान्युत्तर- *ना.* पुरातत्त्वशास्त्रका अनुसार हिमयुगपछिको समय; इसाभन्दा दश हजार वर्षपूर्वको समय; नवाश्मयुग वा आधुनिक युग प्रारम्भ भएको समय।
हिमायत- *ना.* [अ.] १. बेवास्ता गर्ने काम; उपेक्षाभाव। २. पक्षपात; तरफदारी।
हिमायती- *वि.* १. पक्षपात गर्ने; पक्ष लिने। २. अटेर; उपद्रवी।
हिमाल- *ना.* [सं. हिमालय] हिमालय।
हिमाल चुली- *ना.* १. हिउँचुली। २. नेपालको गोरखा र लमजुङ जिल्लाको सिमानामा रहेको ७,८९३ मिटर अग्लो पर्वत।
हिमाल चेरी- *ना.* विभिन्न आकारका धेरै पात हुने, घोगाजस्तो भएर फुल्ने एक सदाबहार रुख।
हिमालय- *ना.* [सं.] नेपालको उत्तरी सीमाक्षेत्रमा वारपार पसारिएको, टाकुराहरू सधैँजसो हिउँले ढाकिरहने, उँचो पर्वतमाला; हिमशृङ्खला।

हिमालय पर्वत- *ना.* खरीमाटो वा खरीढुङ्गाको युगमा सृष्टि भएको पर्वत; आजभन्दा लगभग तेह्र करोड पचास लाख वर्षपहिले सृष्टि भएको पहाड; हिमालय।
हिमाली- *वि.* [हिमाल+ई] हिमालमा रहने; हिमालको; हिमालसम्बन्धी।
हिमाली गिद्ध- *ना.* हिमालय पर्वतको आसपासमा पाइने गिद्ध।
हिमाली भाषा- *ना.* भोट-बर्मेली शाखाको, भोट-हिमाली- वर्गको एउटा भेद।
हिमैंकड्मो- *ना.* नेपालको सङ्खुवासभा जिल्लामा पाइने डाँफेभन्दा ठुलो एक जातको हिमाली लुइँचे चरो।
हिमोट- *ना.* [हिम+ओट] हिमनदीले सोहोरेर ल्याएको माटो; बालुवा, ढुङ्गा र झारपात आदि वस्तु।
हिम्मत- *ना.* [अ.] १. कठिन काम गर्ने उत्साह वा साहस; हिक्मत। २. पराक्रम; सुऱ्याइँ; बहादुरी।
हिम्मतदार- *वि.* हिम्मत भएको; आँट गर्ने; उत्साही।
हिम्मतहारा- *वि.* हिम्मत नभएको; निरुत्साही।
हिम्मती- *वि.* हिम्मतदार।
हियरा- *ना.* [सं. हृदय] १. हृदय; मुटु; मन। २. छाती; वक्षस्थल। ३. स्तन; दुध।
हियाइ- *ना.* [√ हियाउ (+आइ)] हियाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हियाइनु- *क.क्रि.* हियाउने काम गरिनु।
हियाउ- *ना.* [हियो+आउ] १. आँट; हिम्मत; उत्साह; ह्याउ। २. हृदय; मन।
हियाउनु- *स.क्रि.* [हेय+आउ+नु] हेला वा अपमान गर्नु; हेय गराउनु; हेप्नु; ह्याउनु।
हियार- *ना.* [सं. हृदय] हृदय; हियरा।
हियारो- *ना.* मुटु; हियो; हृदय।
हियो- *ना.* [प्रा. हिअअ< सं. हृदय] हृदय; मुटु; मन।
हिरण- *ना.* [सं.] १. सुन; सुवर्ण। २. वीर्य। ३. कौडो।
हिरण्मय- *वि.* १. सुनबाट बनेको; सुनको। २. सुनौला; स्वर्णमय। *ना.* ३. हिरण्यगर्भ; ब्रह्मा।
हिरण्य- *ना.* [सं.] १. सुन; सुवर्ण; स्वर्ण। २. ब्रह्मा।
हिरण्यकशिपु- *ना.* १. कश्यप प्रजापतिका छोरा, पुराणप्रसिद्ध दैत्यराज। २. सुनको पलङ।
हिरण्यगर्भ- *ना.* १. नेपालको कृष्णगण्डकीमा पाइने शालिग्रामशिला। २. ब्रह्मा। ३. विष्णु। ४. फलामजस्तो एक प्रकारको धाउ। ५. उपनिषद्का अनुसार सम्पूर्ण पदार्थ र जीवहरूको मूल उद्गमस्थल भएको सृष्टिको प्रारम्भमा रहेको सुनौला रङ्गको पिण्ड।
हिरण्यनाभ- *ना.* १. विष्णु। २. मैनाकपर्वत।
हिरण्याक्ष- *ना.* पुराणप्रसिद्ध एक दैत्य; हिरण्यकशिपुको दाजु।
हिरन- *ना.* [सं. हिरण] १. मर्न लागेका बिरामीलाई खुवाइने सुनपानी, दही आदि पदार्थ। २. भात आदि खानेकुरो (रिस वा गालीका रूपमा)।
हिरा- *ना.* [सं. हीरक] पुरानो कोइलाखानीको आसपासमा पाइने, अति साह्रो र सानमा चढाएपछि अन्धकारमा पनि उज्यालो चमक दिने बहुमूल्य रत्न; हीरक।
हिराकसी- *ना.* गन्धकको रासायनिक प्रक्रियाबाट तयार हुने फलामको विकार।
हीरावली- *ना.* प्रायः बिछ्याउने काम लिइने, देख्दा राम्रो, चारखाने खस्रो कपडा।
हिरासत- *ना.* [अ.] १. अपराधीलाई निश्चित वा अनिश्चित समयसम्म थुन्ने काम; कैद; थुना; नजरबन्दी। २. बन्दीखान; भ्यालखान; खोर। ३. सिपाही वा पुलिसको रेखदेख; पहरा।
हिरिक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. हिरिक्+क] १. कुनै प्रिय वस्तु वा व्यक्तिको प्राप्तिका निम्ति हत्ते हाल्ने गरी; प्रेममा नराम्रोसँग फस्ने चालले। २. प्राण जाने गरी; मर्ने चालले।
हिरिक्किनु- *अ.क्रि.* कुनै वस्तुको प्राप्तिका लागि तीव्र इच्छा गर्नु; हिरिक्क हुनु।
हिरिक्क्याइ- *ना.* हिरिक्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हिरिक्क्याहट- *ना.* हिरिक्क हुने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया।
हिर्काइ- *ना.* [√ हिर्काउ (+आइ)] हिर्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हिर्काइनु- *क.क्रि.* हिर्काउने काम गरिनु; हानिनु।
हिर्काउनु- *स.क्रि.* मर्मान्तिक पीडा हुने गरी पिट्नु; हान्नु।
हिर्किनु- *स.क्रि.* वेगले कतै जानु (निन्दार्थमा)।
हिर्दोक- *वि.* अँगाल्न पनि नहुने अफाल्न पनि नसकिने; नलिनु नछोड्नु खालको; गर्नु न मर्नु भएको।
हिलमिल- *ना.* राम्रो मेलमिलाप; हृदयदेखिको मेल; हिमचिम।
हिलिनु१- *अ.क्रि.* [हिलो+इ+नु] हिलो हुनु; माटो, बालुवा आदिमा पानी मिसिई लेदो हुनु।
हिलिनु२- *अ.क्रि.* [सं. हेष+इ+नु] १. बेफ्वाँकमा गिजिएर हाँस्नु। २. घोडा कराउनु; हिनहिनाउनु।
हिलिलिलि- *क्रि.वि.* [हिल्ल+ई (द्वि.)] १. घोडा कराउने गरी; हिनहिनाउने चालले। २. गिजिएर हाँसिरहने गरी; हिलिने चालले।
हिलीमिली- *ना.* [√ हेलमेल] हृदयदेखिको मेलमिलाप; हेलमेल; हिमचिम; हिलमिल।
हिले- *वि.* [हिलो+ए] १. हिलोमा हुने वा पाइने; हिलाको; हिलोसम्बन्धी। *ना.* २. रोपाइँ गर्दा परस्परमा हिलो छ्यापाछ्याप गरेर खेलिने खेल।
हिले जात्रा- *ना.* गाईजात्राको भोलिपल्ट रोपाइँको अभिनय गरेर देखाइने जात्रा; रोपाइँजात्रा।
हिले पालुङ्गो- *ना.* पालुङ्गोभन्दा लामा पहेँल्छ्या पात र फुस्रो डाँठ हुने पालुङ्गो; गोब्रे पालुङ्गो।
हिले फागु- *ना.* अबिरको सट्टा हिलो घस्नेछ्याप्ने गरेर खेलिने खेल वा त्यस्तो फागुजात्रा।
हिले माछो- *ना.* हिलामा वा मैलो पानीमा बस्ने माछो।
हिलो- *ना.* [प्रा. हिल] पानीमा मुछिएको माटो; माटाको लेदो; पङ्क।
हिल्याइ- *ना.* [√ हिल्याउ (+आइ)] हिल्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हिल्याइनु- *क.क्रि.* हिल्याउने काम गरिनु; हिलो पारिनु।

हिल्याउनु- *स.क्रि.* [हिलो+याउ+नु] रोपाइँ गर्दा खेतको माटोमा पानी लगाई जोती वा खनी हिलो पार्नु; बाउसे गर्नु; टाकुचे गर्नु।

हिल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. हिल्+ल] १. गिजिएर हाँस्ने गरी। २. खित्का छाडेर हाँस्ने किसिमले।

हिल्ला- *ना.* [अ. हील] कुनै वस्तु, व्यक्ति वा आफूले गर्नुपर्ने कामकुरो आफू पन्सने गरी अरूलाई सुम्पिने काम; जिम्मा।

हिसाब- *ना.* [अ.] १. वस्तुहरूको सङ्ख्या वा परिमाण तोक्ने काम; गणना; गन्ती। २. आम्दानीखर्चको लेखाजोखा; हरहिसाब। ३. गणितशास्त्र; गणितविद्या। ४. भाउ; दर। ५. नियम; अनुशासन; रीति। ६. ढङ्ग; चाल; तरिका। ७. पर्वाह; वास्ता।

हिसाबकिताब- *ना.* १. आम्दानीखर्चको लेखाजोखा; लेनदेन-व्यवहारको निर्धारण; हरहिसाब। २. हिसाब लेख्ने किताब। ३. लेनदेनसम्बन्धी व्यवहार। ४. सुहाउँदो व्यवस्था; बन्दोबस्त।

हिसाब जाँच- *ना.* आम्दानीखर्चको लेखाजोखा हेर्ने काम।

हिसाब सान्ती- *ना.* हिसाब वा अनुपातअनुसारको भाग बाँडिलिने काम।

हिसाबी- *वि.* १. हिसाब गर्ने; गन्ती गर्ने। २. हिसाब जान्ने; गणितज्ञ। ३. अरूको तिर्नुपर्ने पैसाबारे वास्ता नराखी लिनुपर्ने पैसाको पछि लाग्ने।

हिसी- *ना.* [नेवा.? सं. श्री] १. सौन्दर्य; लावण्य। २. छाँटकाँट मिलेर राम्रो बनेको रूप।

हिस्स- *क्रि.वि.* [√ हस्स] १. चाहना गरेको वस्तु नपाउँदा निराश हुने गरी; हिस्सिने चालले; जिल्ल; खिसिक्क; डिच्च। (उदा.- हिस्स बुढी खिस्स दाँत। -उखान)। २. मुसुक्क; खिस्स।

हिस्सा- *ना.* [अ. हिस्स] १. बाँडफाँड गर्दा हुने कसैको अधिकार भएको वस्तु वा वस्तुको एकाइ; भाग; अंश। २. मूल समूहको कुनै एकाइ; खण्ड; टुक्रो। ३. चकला।

हिस्सादार- *वि.* भागबन्डाको हकदार; हिस्सेदार।

हिस्सा विभाजन- *ना.* अंशभाग गर्ने काम; बाँडफाँड।

हिस्सिनु- *अ.क्रि.* [हिस्स+इ+नु] १. चाहेको वस्तु नपाएर निराश हुनु; हिस्स पर्नु; जिल्लिनु। २. खिसिक्क हुनु; डिच्च पर्नु।

हिस्सी- *ना.* [√ हिसी] हिसी; सौन्दर्य।

हिस्सी परेको- *वि.* छाँटकाँट मिलेको; ज्यादै सुन्दर (अनुहार, रूप आदि)।

हिस्सेदार- *वि.* [हिस्सा+दार] १. कुनै किसिमको सम्पत्ति वा व्यवसायमा हिस्सा भएको; भागबन्डाको हकदार; अंसियार। *ना.* २. त्यस्तो हिस्सा वा हक भएको व्यक्ति।

हिस्सेदारी- *ना.* १. हिस्सेदारको हक; हिस्सा; भाग; अंश। २. साझा; गोस्वारा।

हिस्स्याइ- *ना.* [√ हिस्सि (+याइ)] १. हिस्सिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[हिस्स्याउ+आइ] २. हिस्स्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हिस्स्याइनु- *क.क्रि.* हिस्स पारिनु; जिल्ल्याइनु।

हिस्स्याउनु- *स.क्रि.* [हिस्सी+याउ+नु] १. चाहनाको वस्तु नदिएर वा अवरोध खडा गरेर निराश पार्नु; हिस्स पार्नु। २. खिसिक्क तुल्याउनु; डिच्च पार्नु।

हीँ- *वि.बो.* १. लाचारी वा लज्जाको भाव व्यक्त गर्दा मुखबाट निस्कने शब्द। *क्रि.वि.* २. कमजोरी व्यक्त गर्ने चालले; दीनतापूर्वक रुने गरी। ३. हार स्वीकार गरेर लजाउँदै।

हीँहीँ- *ना.* १. लाचारी प्रकट गर्ने वा अनकनाएको भाव जनाउने शब्द; हेँ-हेँ। *क्रि.वि.* २. केटाकेटी रुँदा निस्कने शब्द जसरी। ३. विनम्र भएर खुसामद गर्दा प्रयोग गरिने शब्द भैँ।

हीन- वि [सं.] १. अधम; क्षुद्र; नीच। २. कम; घटी। ३. निन्दा गर्न योग्य; गर्हणीय। ४. गरिब; दीन। ५. पद, मार्ग, स्थान आदिबाट च्युत; भ्रष्ट। ६. नाम पदका पछि गाँसिएर नभएको, रहित, तुच्छ आदि अर्थ बुझाउने शब्द (जस्तो- पुत्रहीन, भाग्यहीन, मतिहीन आदि)।

हीनता- *ना.* हीन हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; कमी; न्यूनता।

हीनताग्रन्थि- *ना.* आफूलाई हीन वा कमजोर सम्झने मनोरोग; हीनताबोध।

हीनताबोध- *ना.* आफूलाई हीन सम्झने वा आफू सानो हुँ भन्ठान्ने मानसिक भावना; हीन भावनाको बोध; हीनताग्रन्थि।

हीनताभास- *ना.* हीनताको प्रतीति; हीनत्वबोध।

हीनत्व- *ना.* [सं.] आफूलाई हीन वा कमजोर मान्ने प्रवृत्ति; हीनता।

हीनबुद्धि/हीनमति- *वि.* [सं.] बुद्धि नभएको; मतिहीन; मूर्ख।

हीनयान- *ना.* [सं.] कर्मकाण्डपद्धति नमान्ने बौद्धधर्मीहरूको एक सम्प्रदाय; बौद्ध सम्प्रदायका हीनयान, महायान र वज्रयान तीन सम्प्रदायमध्ये एक।

हीरक- *ना.* [सं.] हीरा।

हीरक जयन्ती- ना कुनै विशेष व्यक्ति, संस्था, कार्य आदिको जन्म भएको साठी वर्षमा प्रवेश हुँदा मनाइने विशेष उत्सव।

हीरा- *ना.* हे. हिरा।

हीही- *ना.* [अ.मू. ही (द्वि.)] १. घोडा कराएको आबाज; हिनहिनाहट। २. हल्का हाँसोमा सुनिने शब्द।

हुँ- *वि.बो.* [सं. हुम्] कसैलाई तर्साउन वा हप्काउन बोलिने शब्द; हाँ।

हुँगिया- *ना.* दन्त्यकथामा डुँगियासँग लोली मिलाउन प्रयोग गरिएको एक कल्पित रुख।

हुँडल्नु- *स.क्रि.* [सं. हिल्लोल+नु] १. तरल वा लेदो पदार्थ एक जिउ हुने गरी चलाउनु; घोल्नु। २. रोटी पकाउन पानी मिसिएको पिठोफेट्नु; फाउनु। ३. हुँडलो मच्चाउनु; झगडा उठाउनु; राडो मच्चाउनु।

हुँडलहाँडल- *ना.* कुनै वस्तु हुँडल्ने र चलाउने काम; तलमाथि र वरपर पार्ने काम।

हुँडलाइ- *ना.* हुँडल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुँडलिनु- *अ.क्रि.* १. तरल वा लेदो पदार्थ चल्नु; घोलिनु। २. मिसिनु। *क.क्रि.* ३. हुँडल्ने काम गरिनु; फेटिनु।

हुँडलो- *ना.* धेरै जनाका बिचको मनोमालिन्य; राडो; रडाको; खिचलो।

हुँडल्याइ- *ना.* हुँडलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुँडार- *ना.* [हुण्ड] ब्वाँसो।

हुँदि- *क्रि.वि.* [√ हुँदो] १. भयो भने; भएमा; हुँदा। २. गरेमा। *ना.यो.* ३. शब्दको पछाडि जोडिएर सर्त वा सङ्केत बुझाउने शब्द (जस्तो- गएहुँदि; पाएहुँदि; त्यताहुँदि आदि)। ४. तिर; तर्फ। ५. यताउति; वरपर।

हुँदो- *ना.* [हु+दो] १. कल्याण; हित; भलो। २. उपकार; भलाइ। ३. भलाइ, कल्याण वा उपकारका लागि। (उदा.- रामले जागिर दिलाउन त्यसको हुँदो भनसुन गरेकै हो, तर सफल भएन)। *ना.यो.* ४. आसपासमा भन्ने अर्थ बुझाउन स्थानवाचक वा कालवाचक शब्दका पछिल्तिर जोडिने शब्द; तिर; तर्फ; हुँदि। (उदा.- मङ्सिरहुँदो धान पाक्छ, साँझहुँदो त्यो आउँछ, राम पशुपतिहुँदो बस्छ आदि)। *वि.* ५. हुँदै; भइरहेको। (उदा.- यो काम हुँदो छ)।

हुँदोखाँदो- *वि.* राम्रोसँग खानपिन गर्न पुग्ने सम्पत्ति भएको; व्यवहार चलाउन पुग्ने आर्थिक स्थिति भएको; सम्पन्न।

हु- *ना.* [अ.मू.] स्याल, कुकुर आदि जन्तु कराउँदा निस्कने शब्द।

हुहु- *क्रि.वि.* स्याल, कुकुर आदि जन्तु कराउँदा शब्द निस्कने गरी।

हुर्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुर्+र] १. चरा उड्दा आवाज आए झैं गरी; चरा उड्ने किसिमले। २. हलुको चालसित छिटै आउने गरी। ३. हुऱ्याउने वा हुत्याउने चालमा। ४. बतास चल्ने गरी। ५. आगो बल्ने गरी; हर्र।

हुर्रा- *ना.* १. गन्जिफाका खेलमा आफूसँग भएजति पत्ती एकै बाजि थापी खेलिने दाउ। *क्रि.वि.* २. फ्याँकिने वा हुऱ्याउने गरी।

हुर्रिनु- *अ.क्रि.* १. वेगसित दौडनु; छिटोछिटो हिँड्नु। २. बेसरी दौडँदा लढ्ारिनु वा पछारिनु। ३. चरा आदि उड्नु। ४. आगो दन्किनु।

हुर्रे१- *ना.* ज्यामीलाई चमेनाका साथ खान दिइने जाँड वा रक्सी।

हुर्रे२- *वि.बो.* [अङ्.] खेल आदिको प्रतियोगिताका विजयी पक्षले हर्ष प्रकट गर्न कराएर भनिने शब्द।

हुऱ्याइ- *ना.* १. हुत्तिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। २. हुत्त्याउने भाव वा क्रियाप्रक्रिया।

हुऱ्याइनु- *क.क्रि.* वेगसित मिल्काइनु।

हुऱ्याउनु- *स.क्रि.* १. वेगसित मिल्काउनु वा फ्याँक्नु; हुऱ्याउनु। २. मन नपरेको वस्तु हटाउनु। ३. कुनै व्यक्तिलाई उसको स्थान वा पदबाट हटाउनु।

हुइयाँ/हुइया- *ना.* [अ.मू.] १. स्याल कराउँदा सुनिने शब्द; स्यालको आबाज। २. नचाहिँदो खबर; हल्ला; अफबाह।

हुकुम- *ना.* [अ. हुक्म] १. आदेश। २. आफूभन्दा ठुला व्यक्तिको आज्ञा। ३. प्रभुत्व; अख्तियार। ४. खेल्ने तासका चार रङमध्ये एक; सुरथ।

हुकुम प्रमाङ्गी- *ना.* हुकुम भएका कुराहरू लेखिएको कागत; हुकुमको निकासा। सङ्क्षे.- हु. प्र)।

हुकुमत- *ना.* १. अधिकार; प्रभुत्व; आधिपत्य। २. शासन; राज्य; सलतनत।

हुकुमी- *वि.* [हुकुम+ई] १. राजाज्ञासम्बन्धी। २. हुकुमको; हुकुमसम्बन्धी। ३. हुकुममा चल्ने।

हुकुमी शासन- *ना.* १. हुकुमबाट चल्ने शासन। २. नेपालमा राणापरिवारले चलाएको १०४ (१९०३-२००७) वर्से शासन।

हुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुक्+क] १. हिक्का वा बाडुली लाग्ने गरी। २. वमन हुने गरी; हुलुक्क।

हुक्का- ना[अ. हुक्का] नरिवल, धातु आदिका भाँडामा सुमेरु घुसारिएको, धुवाँ पानीमा छानिएर आउने खालको, तमाखु खाने साधन।

हुक्के- *वि.* राजामहाराजा र धनीमानीका घरमा तमाखु भरी खुवाउन नियुक्त भएको (व्यक्ति वा नोकर)।

हुक्रनु- *अ.क्रि.* [सं. हुङ्कार+नु] १. चर्को डाँकोले कराई हप्काउनु; हकार्नु। २. साँढे कराउनु; क्रनु।

हुक्राइ- *ना.* हुक्रने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुक्रिनु- *अ.क्रि.* हकारिनु।

हुङ्कार- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्तिलाई हप्काउन वा तर्साउन गरिने 'हुँ' शब्द; हप्की गर्ने शब्द। २. घमन्डसाथ चिच्याउने काम; गर्जन। ३. हाँक; ललकार। ४. धनुको आवाज; टङ्कार।

हुचिल- *ना.* [गुहे+चिल] लाटोकोसेराका अनुहारको ठुलो चरो; गुहे चिल।

हुच्च- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुच्+च] उत्तानो हात गरेर वेगसित कुनै वस्तु हुत्त्याउने गरी; हुत्त।

हुच्चनु- *स.क्रि.* [हुच्च+नु] १. दुवै हात उत्तानो पारेर कुनै वस्तु मिल्काउनु; हुत्त्याउनु। २. कुनै चिजलाई लट्ठी, डन्डी आदिले मिल्काउनु; हुच्चिनु। ३. पैसाको निसान गरेर खोपी खेल्नु।

हुच्चन्ती- *ना.* डन्डीबियोको खेलमा बियो हुच्चने लट्ठी; डन्डी।

हुच्चिनु- *स.क्रि.* हुच्चनु।

हुच्ची- *ना.* कतै जान वा कुनै काम गर्नका लागि अरूलाई उल्क्याउने वा उराल्ने चाल।

हुच्च्याइ- *ना.* हुच्चिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुज्जत- *ना.* [अ.] १. व्यर्थको बहस; नचाहिँदो तर्क; विवाद। २. झगडा; कचिङ्गल; दगलफसल। ३. दङ्गा; मारपिट।

हुज्जती- *वि.* नचाहिने कुरामा कचिङ्गल गर्ने; झगडालु।

हुटहुटी- *ना.* [हुट+हुट] उत्साह दिँदै हतार गराउने काम; उत्साह; प्रेरणा।

हुटिट्याउँ- *ना.* लामा खुट्टा, छोटो पुच्छर, कालो चुच्चो र खैरो पिठ्युँ हुने, जलाशयका नजिकमा रहने एक चरो।

हुडुक्क- *ना.* [सं.] डमरुका आकारको एक किसिमको ठुलो बाजा।

हुड्का- *ना.* [हुड्को+आ] डमरु जस्तै तर केही लामो, बायाँ हातमा च्यापी दाहिने हातका औँलाले बजाइने, सुदूर पश्चिमाञ्चलका पहाड र तराईतिर, हुड्केहरूले भारत तथा कर्खा गाउँदा र अन्य स्थलमा दुसाद र डुमहरूले पनि प्रयोग गर्ने एक तालबाजा।

हुड्के- *ना.* [हुड्का+ए] हुड्का बजाउने व्यक्ति वा वर्ग।

हुड्केली- *ना.* [हुड्को+एली] पश्चिम नेपालमा प्रचलित दमाईं जातिले नाच्ने र गाउने लोकनृत्य एवं गीत।

हुड्को- *ना.* हुड्केली गीतमा प्रचलित डमरुजस्तो सानो र दुईतिर फुकेको, हातले बजाइने बाजा; हुड्का।

हुत- *वि.* [सं.] हवन गरिएको; आहुतिका रूपमा अग्निमा हालिएको;

होमिएको।
हुतहुत- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुत्+अ (द्वि.)] धमाधम फाल्ने वा मिल्काउने गरी।
हुतहुती- *क्रि.वि.* अझै छिटो हुतहुत पारेर।
हुताशन- *ना.* [सं.] अग्नि; आगो।
हुती- *ना.* [सं. हूति] कुनै काम गर्ने उत्साह; ह्याउ; हिम्मत; आँट।
हुतीकार- *ना.* हुती भएको।
हुतीहारा- *वि.* हुती वा हिम्मत नभएको; हिम्मतहारा।
हुत्त- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुत्+त] १. हुत्याउने वा मिल्काउने गरी; खुत्त। २. छिटो गरी निस्कने वा पस्ने चालले। सात. हुतुतुतु।
हुत्तिनु- *अ.क्रि.* जोडसित एकातिर घचेटिनु; हुत्त फ्याँकिनु; फालिनु।
हुद्दा- *ना.* [अ. अहद] सेनामा सिपाहीभन्दा माथिल्लो एक ओहदा; हवलदार।
हुद्दा कर्मचारी- *ना.* हवलदार क्लर्क।
हुनसम्मको- *वि.* [हुनु+सम्म+को] सम्भव भएसम्मको; ज्यादै; हुनिविघ्न।
हुनहुन- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुन्+अ (द्वि.)] खोलो बगेको वा भमरा, माहुरी आदि कराएको जस्तो शब्द आउने गरी।
हुनहुनाइ- *ना.* हुनहुन आवाज निकाल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हुनहुनाइनु- *अ.क्रि.* झिँगा, भमरा आदि भन्किनु।
हुनहुनाउनु- *अ.क्रि.* १. भमरो, माहुरी आदि किरा कराउनु; हुनहुन आवाज गर्नु। २. खोला आदि वेगसित सुसाउनु। ३. झिँगा भन्कनु।
हुनहुनाहट- *ना.* हुनहुनाउने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; हुनहुनाइ।
हुनामी- *ना.* [पा. हुअमाण] हुनुपर्ने कुरा; भवितव्य; नभइनछोड्ने कामकुरो।
हुनिया- *ना.* प्रायः हिमालका फेदीतिर रहने र घरजम नगर्ने एक फिरन्ता जाति।
हुनिविघ्न- *वि.* [हुने+विघ्न] हुनसम्मको।
हुनिहार- *ना.* [हुनेहार] सम्भावित कुरो वा घटना; हुनेहुनामी; भवितव्यता।
हुनी- *ना.* [हु+नी] हुनुपर्ने कामकुरो; हुनुहुनामी।
हुनु- *अ.क्रि.* [प्रा. हु+नु] १. विद्यमान रहनु; मौजुद रहनु। २. बन्नु; निर्माण गरिनु। ३. रूप वा स्थिति बदलिनु; एक रूपबाट अर्को रूपमा परिवर्तन देखिनु। ४. कुनै घटना वा व्यवहार प्रत्यक्ष रूपमा आउनु। ५. रोग, व्याधि आदिले सताउनु। ६. ठिक समय आउनु; कुनै प्रयत्नको परिणाम निस्कनु। ७. अनुमति, अनुकूलता, स्वीकृति, स्वभाव आदिको भाव जनाउनु।
हुनुहुनामी- *ना.* [हुने+हुनामी] सम्भावित कामकुरो वा घटना; भइछाड्ने कुरा; भवितव्यता।
हुने- *ना.* [हु+ने] १. हुनुपर्ने वा भएको। २. सम्पन्न। ३. राम्रो खानपिन भएको।
हुने कुरो- *ना.* १. मिल्दो कुरो; उचित बात। २. भवितव्यता।
हुनेखाने- *वि.* हुँदोखाँदो; सम्पन्न; धनी।
हुनेहार- *ना.* सम्भावित कुरो वा घटना; हुनेहुनामी; भवितव्य।
हुनेहुनामी- *ना.* हुनुहुनामी।
हुन्डर- *ना.* [√ हुँडल्] १. हुलदङ्गा; हुलहुज्जत; होहल्ला। २. ठुलो हावा; आँधी; तुफान।
हुन्डरी- *वि.* १. हुन्डर मच्चाउने; उपद्रवी; उपद्रो गर्ने। २. हडबडसँग काम गर्ने। *ना.* ३. हुन्डर।
हुन्डी- *ना.* [हि.] १. धनसम्पत्ति लेनदेन गर्ने कुनै सङ्घ वा संस्थाद्वारा अन्यत्र रहेका आफ्ना वा अरू सङ्घसंस्थालाई 'कुनै वस्तु वा रुपियाँपैसा फलानालाई दिनू' भनी लेखिएको पत्र। २. त्यसरी पठाइएको धनमाल।
हुन्डो- *ना.* पानी राख्ने ढकनी भएको तामाको ठुलो गाग्रो वा घ्याम्पो; रोँचा; रोँचे।
हुन्न- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुन्+न] १. भमरो, माहुरी, झिँगा आदि भन्कँदा सुनिने गरी; भमरा आदि कराउने चालले। *ना.* २. भमरा, माहुरी, झिङ्गा आदिको भुनभुनाहट।
हुन्यौलो- *वि.* [हुने+यौलो] पछि असल हुने ठानिएको; होनहार।
हुप₁- *ना.* [अ. हूक] लुगाफाटोको सप्को अल्झाउन वा कपडाको छेउ अड्याउन प्रयोग गरिने धातुबाट निर्मित अङ्कुसे साधन; सेफ्टी पिन।
हुप₂- *ना.* वातविकारको प्रभावले एक्कासि पिठिउँ चस्केर दुख्ने व्यथा; झस्को।
हुपहारा- *वि.* आँट नभएको; काँथर (हुपहारा छोरो, रूपहारा छोरी- उखान)।
हुप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुप्+प] १. कुनै घाउचोट आदिको कारणले उक्सने वा सुनिने गरी। २. घमन्ड वा रिसले फुल्ने चालले।
हुबहु- *क्रि.वि.* [फा. हूबहू] सकलीजस्तो; उस्तै; दुरुस्त; काटीकुटी।
हुमाउ चरो- *ना.* [फा. हुमा+चरो] लामालामा धेरै प्वाँख हुने, उक्त प्वाँखको कल्की बनाई राजामहाराजाहरूका शिरपेचमा लगाइने, सानो जिउ भएको सेतो वा पहेँलो एक जातको चरो।
हुमे- *ना.* [√ होम] होम गर्ने ब्राह्मण; पुरोहित; पुरेत।
हुमेडुमे- *ना.* पुरेत र दमाईं।
हुमेलो- *ना.* [हुल+मेलो] घरायसी कामकाजमा वा विवाह आदिमा भेला भएका मानिसहरूको भिड; हुलमूल।
हुम्- *ना.* [सं.] १. सम्झना, दुबिधा, आशङ्का, रिस, घृणा आदि मानसिक भाव जनाउने शब्द। २. तन्त्रशास्त्रमा मन्त्रको अघिल्तिर वा पछिल्तिर प्रयोग गरेर भूतप्रेत आदिको लागो निवारण गर्ने बीजमन्त्र।
हुम्ला- *ना.* कर्णाली अञ्चलको उत्तरपश्चिम भेगमा पर्ने एक जिल्ला।
हुरहुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुर्+अ (द्वि.)] १. दन्केर आगो बल्ने गरी; ह्वारह्वार। २. हावा चल्ने गरी। ३. धेरै मानिसहरू एकैसाथ पस्ने वा निस्कने गरी।
हुरहुरती- *क्रि.वि.* अझै हुरहुर हुने गरी।
हुरहुराइ- *ना.* हुरहुराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हुरहुराइनु- *अ.क्रि.* दन्केर बलिनु।
हुरहुराउँदो- *वि.* १. दन्केर बल्लाजस्तो; ज्वाला मास्तिर गइरहेको। २. बतासिने खालको; दुर्बलताले अनुहार फीका परेको।
हुरहुराउनु- *अ.क्रि.* १. दन्केर आगो बल्नु; चारैतिरबाट ज्वाला उठेर आगो दन्कनु। २. वेगसित हावा चल्नु; बतास चल्नु। ३. कुनै काम

शीघ्रतापूर्वक गर्नु; हुर्दुराउनु।

हुरहुरिनु- *अ.क्रि.* आगो दन्केर बल्नु; ज्वाला निस्केर आगो दन्कनु।

हुरहुरी- *क्रि.वि.* हुरहुरती।

हुरहुरे- *वि.* १. दन्केर बल्ने (दाउरा आदि)। २. हुरहुर गरेर चल्ने (बतास)। ३. हडबडाएर काम गर्ने; हडबडे।

हुरी१- *ना.* [हुर्] निकै जोडसित बहने वायु; वेगसित चलेको हावा; आँधी; आँधीबेहरी।

हुरी२- *ना.* [हूर] १. भोजन गर्न बस्ने मानिसहरूको डफ्फा। २. भोजनको पटक।

हुरुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुरुक्+क] १. मन परेको वस्तु पाउनका लागि हत्ते हाल्ने गरी। २. प्राणवायु निस्कने वा मर्ने चालमा।

हुरुरुरु- *क्रि.वि.* [अ.मू.] १. हावा चल्ने वा चल्दा शब्द निस्कने गरी। २. निकै जोडसित दौडने चालले। ३. दन्केर आगो बल्ने गरी। ४. धेरै जना धमाधम आउने वा जाने किसिमले।

हुरेल्नु- *स.क्रि.* [हुर्+नु] १. फजुलमा धेरै खर्च गर्नु; अनावश्यक कामकुरामा पैसा मास्नु। २. हुर् मिल्काउनु; फ्याँक्नु। ३. बेसरी खन्याउनु; खत्याउनु। ४. हुल्नु; कोच्नु।

हुरेलधरेल- *ना.* मालसामान र रुपियाँपैसा चाहिँदोभन्दा बढी खर्च गर्ने काम; फजुलको बढी खर्च।

हुरेलाइ- *ना.* हुरेल्ने तथा हुरेलाउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुरेलाइनु- *क.क्रि.* हुरेल्न लाइनु।

हुरेलाउनु- *प्रे.क्रि.* बढी खर्च गराउनु।

हुरेलिनु- *क.क्रि.* फजुलमा धेरै खर्च गरिनु।

हुर्कनु- *अ.क्रि.* [सं. हुर्क+नु] १. बाल्यावस्था पार गर्नु; बढ्नु; जवान हुनु। २. चराका बचेरा उड्न सक्ने हुनु। ३. आगो दन्केर बल्नु। ४. निकै जोडसित बतास चल्नु।

हुर्काइ- *ना.* हुर्कने तथा हुर्काउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुर्काइनु- *क.क्रि.* हुर्कने पारिनु।

हुर्काउनु- *प्रे.क्रि.* हुर्कने पार्नु।

हुर्किनु- *अ.क्रि.* जवान होइनु; हुर्कनु।

हुर्क्याइ- *ना.* हुर्किने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुर्क्याहट- *ना.* हुर्किने भाव, अवस्था वा क्रियाप्रक्रिया; हुर्क्याइ।

हुर्दङ्ग- *ना.* [हल्ला-दङ्गा] १. ठुलो हल्ला र दङ्गा; कोलाहल। २. जथाभावी खर्च गर्ने काम।

हुर्दङ्गो- *वि.* १. जथाभावी पैसा खर्च गर्ने; फजुलमा धेरै खर्च गर्ने। २. हडबडे; हतपते।

हुर्दङ्ग्याहा- *वि.* हुर्दङ्गे।

हुर्दुराइ- *ना.* [√ हुर्दुराउ (+आइ)] हुर्दुराउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुर्दुराइनु- *अ.क्रि.* हडबडाइनु।

हुर्दुराउँदो- *वि.* १. निकै वेगसित दौडने खालको; छिटोछिटो हिँड्ने। २. कामकुरा राम्रोसँग नटुङ्ग्याउने; हतपते।

हुर्दुराउनु- *अ.क्रि.* [हुर्+दौड+आउ+नु] १. हडबडाउनु; आत्तिनु। २. चाँडोचाँडो दौडनु; दगुर्नु। ३. चटारिनु; हुर्दुरिनु।

हुर्दुरिनु- *क.क्रि.* हुर्दुराउने काम गरिनु।

हुर्दुरे- *वि.* हुर्दुराउने; हडबडे; हतपते।

हुर्दुर्‍याइ- *ना.* हुर्दुरिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुर्मत- *ना.* [अ. हुरमत] १. इज्जत; प्रतिष्ठा; आबरु। २. मान; गौरव।

हुर्मतहारा- *वि.* हुर्मत नभएको; बेइज्जती; नामर्द; हुतीहारा।

हुर्‍याइ- *ना.* [√ हुर्रि (+याइ)] १. हुर्रिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [हुर्‍याउ+याइ] २. *ना.* हुर्‍याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुर्‍याइनु- *क.क्रि.* वेगसित फालिनु।

हुर्‍याउनु- *स.क्रि.* [हुइ+याउ+नु] वेगसित फ्याँक्नु; हुर् मिल्काउनु; हुत्त्याउनु; हुच्चनु।

हुर्हुर- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुर्+अ (द्वि.)] ज्वालाका राँको निकालेर आगो दन्कने गरी।

हुर्हुरे- *ना.* एउटै भेट्नामा मिलेका पाँचपाँचवटा पात हुने, लामालामा खैरा रङका केशर भएकाससाना फूल फुल्ने र तोरीका जस्ता कोसा फल्ने एक बुटी; जलब्राह्मी।

हुलाइ- *ना.* [√ हुल् (+आइ)] हुल्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हुलाइनु- *क.क्रि.* हुल्न लाइनु।

हुलाउ- *ना.* हुल्ने वा भर्ना हुने काम; प्रवेश।

हुलाउनु- *प्रे.क्रि.* हुल्न लाउनु।

हुलाक- *ना.* [अ. हुल्क] १. चिठीपत्र र पार्सल आदि लिने, ल्याउने र लैजाने व्यवस्था गर्ने सरकारी अड्डा; डाँक। २. डाँकबाट आवतजावत गर्ने सामग्री; चिठीपत्र पार्सल आदि।

हुलाक अड्डा- *ना.* हुलाकसम्बन्धी काम गर्ने अड्डा; पोस्ट-आफिस।

हुलाक गोस्वारा- *ना.* देशभरको हुलाक-अड्डालाई सञ्चालन गर्ने केन्द्रीय हुलाकअड्डा; गोस्वाराहुलाक।

हुलाक घर- *ना.* हुलाक रहेको घर; डाँकघर; हुलाकअड्डा।

हुलाक टिकट- *ना.* डाँकसम्बन्धी मामिलाका लागि सरकारबाट जारी गरिएको टिकट।

हुलाक पत्र- *ना.* हुलाकबाट आउने जाने चिठी।

हुलाक महसुल- *ना.* डाँकमहसुल।

हुलाक वस्तु- *ना.* हुलाकका चिठीपत्र र पार्सल आदि।

हुलाक सार- *ना.* १. सरकारी तहमा एक अड्डाले अर्को अड्डालाई जिम्मा लगाउँदै मोफसलबाट सरहदमा र सरहदबाट कुनै तोकिएको ठाउँमा चिजबिच, मानिस आदि पुर्‍याउने काम। २. दुनियाँदारी तहमा एक जिल्लाबाट कुनै वस्तु अर्को जिल्ला वा ठाउँमा पठाउँदा बिचबिचमा पर्ने जिमिदार वा गाउँको मुखियाछेउ जिम्मा लगाउँदै सो वस्तु तोकेको ठाउँमा पुर्‍याउने काम।

हुलाकी- *वि.* [हुलाक+ई] १. हुलाकको; डाँकसम्बन्धी। *ना.* २. हुलाकमा आएका चिठीपत्र ओसारपसार तथा वितरण गर्ने कर्मचारी।

हुलाक घर- *ना.* हुलाक-अड्डा।

हुलिया- *ना.* [अ. हुलिय] १. मानिस वा वस्तुको चिनारी गराउने रूप, रङ्ग, आकृति, चिह्न आदिको विवरण। २. रूप; आकृति; बनोट। ३. विवरण। ४. खोलुवा कैफियत।

हुलुक्क- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुलुक्+क] खाएको वस्तु घाँटीबाट बाहिर निस्कने गरी; वमन गर्ने वा छाद्ने चालमा।

हुल्नु- *स.क्रि.* [सं. हुल्+नु] १. भित्र पसाल्नु; छिराउनु; अँचेट्नु। २. कोच्नु; घुसार्नु।

हुल- *ना.* [सं. कुल] धेरै मानिसहरूको समूह; प्राणीहरूको समूह; जमात।
हुलकुल- *ना.* दङ्गा र विद्रोह; हुल उठाएर गरिने विद्रोह; आतङ्क।
हुलचाल- *ना.* हुलदङ्गा; हुलमुल।
हुलदङ्गा- *ना.* धेरै मानिसका बिचको झगडा; साम्प्रदायिक कलह; उपद्रव; मारपिट; लुटमार।
हुलमूल- *ना.* धेरै मानिसको भिड; भिडभाड; ठेलमठेल।
हुलहाल- *ना.* हुलमुल।
हुलहुज्जत- *ना.* धेरै जना वा जमातै मिलेर गरिएको दङ्गा; हुलदङ्गा।
हुल्याहा- *वि.* [हुल+याहा] १. हुलदङ्गा मच्चाउने; उपद्रो गर्ने; बिथोल्ने। २. हुलदङ्गा गर्न दल बाँधेर हिँड्ने।
हुल्लड- *ना.* [हुल+अड] १. हुल्दङ्गा; होहल्ला। *वि.* २. हुल्याहा।
हुल्लडबाज- *वि.* हुल्लड मच्चाउने; हुल्याहा।
हुल्लडबाजी- *ना.* हुल्लडबाजहरूद्वारा गरिने उपद्रव।
हुल्ला- *ना.* [√ हल्ला] १. हुल मिलेर गरिने उपद्रव; हुलदङ्गा। २. हुल; जमात।
हुस्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुस्+स] १. धुवाँजस्तो कुहिरो फैलने गरी। २. फुल्ने वा उक्सने किसिमले। ३. दुध, पानी आदि उम्लने गरी।
हुस्सिनु- *अ.क्रि.* हुस्स फुल्नु; सुन्निनु; उक्सिनु।
हुस्सु$_1$- *ना.* [हुस्स] धुवाँजस्तो पातलो कुहिरो।
हुस्सु$_2$- *वि.* [फा. होश+उ] १. होस नभएको; सुद्धी नभएको। २. मूर्ख; बेबकुफ।
हुस्सुदण्ड- *ना.* होस नपुऱ्याई काम गरेका कारणले हुने दण्ड, बेकुफी दण्ड।
हुस्से- *ना.* [हुस्सु+ए] बिहान भुइँमै लाग्ने बाक्लो कुहिरो; हुस्सु।
हुस्स्याइ- *ना.* [√ हुस्सि (+याइ)] १. हुस्सिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया। [हुस्स्याउ+आइ] २. हुस्स्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हुस्स्याइनु- *क.क्रि.* हुस्सिने पारिनु।
हुस्स्याउनु- *प्रे.क्रि.* हुस्सिने पार्नु; हुस्सिन लाउनु।
हू- *ना.* हे. हु।
हूण/हून- *ना.* [सं.] १. कैयन्पल्ट भारतको पश्चिमोत्तर सीमामा आक्रमण गर्ने, प्राचीन एक म्लेच्छ जाति। २. सम्भवतः हूणकै देशमा प्रचलित स्वर्णमुद्रा।
हूल- *ना.* हे. हुल।
हृत- *वि.* [सं.] १. हरण गरिएको; खोसिएको। २. चालै नपाइने गरी झिकिएको; चोरिएको। ३. मुग्ध पारिएको; मोहित।
हृति- *ना.* हरण गर्ने क्रिया वा भाव; हरण; खोसाइ।
हृत्कम्प- *ना.* [सं.] हृदयको कम्पन; मुटुको धुकधुकी वा चाल।
हृत्केन्द्र- *ना.* [सं.] हृदयको मध्य भाग; हृदय।
हृत्तन्त्री- *ना.* [सं.] हृदयरूपी तन्त्री वा वीणा; हृदयमा बज्ने तार।
हृदय- *ना.* [सं.] १. प्रायः सबै प्राणीको शरीरमा छातीभित्र बायाँतिर हुने, स्पन्दनद्वारा शरीरभरिका नाडीहरूमा शुद्ध रगत फिँजाउने मांसकोश; मुटु। २. अन्तरात्मा; अन्तःकरण; चित्त; मन। ३. असल र खराब छुट्ट्याउने शक्ति; विवेक। ४. कुनै वस्तुको सारतत्त्व वा भित्री रहस्य। ५. ज्यादै प्यारो व्यक्ति। ६. कोमल भावना; भावुकता।
हृदयग्राही- *वि.* हृदयलाई आकर्षित गर्ने वा वशमा पार्ने; रुचिकर तथा सुन्दर।
हृदयङ्गम- *वि.* १. हृदयमा राम्रोसँग घुसेको वा बोध भएको। २. मर्मलाई छुने; घतलाग्दो; मर्मस्पर्शी।
हृदयपटल- *ना.* मनको पाटो; भित्री मन।
हृदयविदारक- *वि.* हृदयलाई छियाछिया पार्ने; मुटु फुट्लाजस्तो; ज्यादै दुःखलाग्दो; दया, करुणा र शोक पैदा गर्ने।
हृदयवेधी- *वि.* हृदयलाई वेधन गर्ने; मुटु छेड्ने।
हृदयस्पर्शी- *वि.* १. हृदयलाई स्पर्श गर्ने; मुटु छुने। २. मनलाई द्रवित तुल्याउने; मुटु पगाल्ने।
हृदयहारी- *वि.* मनलाई मोहित पार्ने वा लोभ्याउने; मनोहर।
हृदयहीन- *वि.* मनमा कोमलता नभएको; निष्ठुर; निर्दय।
हृदयालु- *वि.* सहृदय; भावुक; स्नेही।
हृदयेश/हृदयेश्वर- *ना.* १. प्रेमपात्र; प्रियतम। २. पति; स्वामी।
हृदयेश्वरी- *ना.* हृदयकी मालिक्नी; पत्नी; प्रियतमा।
हृदाकाश- *ना.* [सं.] हृदयरूपी आकाश; हृदय।
हृद्- *ना.* [सं.] हृदय; मन।
हृद्गत- *वि.* [सं.] १. हृदयमा रहेको; मनमा गढेको। २. आन्तरिक; भित्री।
हृद्य- *वि.* [सं.] १. अति मन परेको; प्यारो। २. हृदयसम्बन्धी; हार्दिक। ३. सुन्दर; मनोहर। ४. मिठो; स्वादिष्ठ।
हृषीकेश- *ना.* [सं.] १. इन्द्रियहरूका स्वामी मानिने विष्णु। २. श्रीकृष्णको एक नाम। ३. भारतको हरिद्वारनजिकै उत्तरपूर्वमा रहेको एक प्रसिद्ध तीर्थ।
हृष्ट- *वि.* [सं.] खुसी भएको; प्रसन्न; हर्षित।
हृष्टपुष्ट- *वि.* १. बलियो र मोटो; मोटोघाटो। २. प्रसन्न र स्वस्थ।
हे- *वि.बो.* [सं.] कसैलाई बोलाउँदा नामको अगाडि लगाइने अव्यय; सम्बोधनसूचक शब्द; ए।
हेँगा- *ना.* [भोज.] रोपाइँका बेलामा गोरुद्वारा तानेर खेतको हिलो सम्म्याउने काठको बाक्लो र लाम्चो फलेक; लिँडुल्को।
हेँडिक- *ना.* [हेँट (मग.)+डिक] १. बन्धकी राखिएको जग्गा वा वस्तु। २. एउटाले भोगबन्धकी खाइरहेको जग्गा, अर्काले रुपियाँ तिरी ल्याएको पछिको तमसुकमा भिडिने पहिलो तमसुकको कागत।
हेँहेँ- *ना.* [अ.मू. हेँ (द्वि.)] हीँहीँ।
हेइ- *ना.* [√ हे] भैँसीलाई बोलाउँदा भनिने शब्द।
हेका/हेक्का- *ना.* [प्रा. हडक्क] १. स्मरणशक्ति; स्मृति; सम्झना; याद। २. हृदय; मन।
हेगुवा- *ना.* ऐँसेलुको जत्रै बोट, मयलका जत्रा र अलि फुस्रा पात हुने एक बोट।
हेङ्गा- *ना.* माछाको एक जात।
हेट- *ना.* [प्रा. हेट्ट] १. तलको ठाउँ; छिँडी। २. पर्वतको फेदी; खुँज; कछार।
हेटान- पहाडको फेदी; खुँज।
हेटौँडा- *ना.* १. पर्वतको पुछारको ठाउँ। २. नारायणी अञ्चलको एक प्रसिद्ध औद्योगिक क्षेत्र।
हेड- *वि.* [अङ्.] १. प्रधान; मुख्य। *ना.* २. टाउको; शिर।

हेड आफिस- *ना.* प्रधान कार्यालय।
हेड क्लर्क- *ना.* मुख्य कारिन्दा।
हेड क्वाटर- *ना.* सेना वा सैनिक सङ्गठनको केन्द्रीय कार्यालय।
हेड गुरु/पण्डित- *ना.* मूल गुरु; प्रधान अध्यापक (पहिले-पहिले संस्कृत पाठशालामा प्रचलित)।
हेड मास्टर- *ना.* प्रधान अध्यापक।
हेड लाइट- *ना.* मोटर, रेल आदिमा अगिल्तिर जडिएको बत्ती; अग्रदीप।
हेतु- *ना.* [सं.] १. कारण; प्रयोजन। २. लक्ष्य; उद्देश्य; अभिप्राय। ३. कारणलाई नै कार्यका रूपमा वर्णन गर्दा पर्ने एक अर्थालङ्कार। ४. तर्कशास्त्रअनुसार कुनै सिद्धान्त स्थिर हुने युक्ति; साधन।
हेतुवाद- *ना.* १. प्रत्येक कुराको हेतु खोज्ने वा तर्क गर्ने नैयायिक मत। २. नास्तिकवाद। ३. तर्क; विवाद।
हेतुवादी- *वि.* हेतुवादको अनुयायी।
हेत्वाभास- *ना.* निष्कर्षमा कारण नभए पनि कारण जस्तै देखिने स्थिति; कारणहीन तथ्यमा कारणको आभास आउने एक नैयायिक सिद्धान्त।
हेत्वापह्नुति- *ना.* साहित्यमा उमपेयका निषेधको कारण देखाएर उपमानको प्रस्थापन गरिँदा हुने अपह्नुति अलङ्कारको एक भेद।
हेप्नु- *स.क्रि.* १. कसैको डर, धाक, अदप आदि नमान्नु; अटेऱ्याइँ गर्नु। २. बल, बुद्धि अवस्था आदिमा अरूलाई आफूभन्दा तलको ठान्नु; अपमान गर्नु; हियाउनु। ३. थिचोमिचो गर्नु; दबाउनु। ४. बेवास्ता गर्नु; हेला गर्नु।
हेपाइ- *ना.* हेप्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हेपाइनु- *क.क्रि.* हेप्न लाइनु।
हेपाउनु- *प्रे.क्रि.* हेप्न लाउनु।
हेपाहा- *वि.* हेप्ने बानी भएको; नटेर्ने; हेपुवा; मिचाहा। स्त्री. हेपाही।
हेपिनु- *क.क्रि.* हेप्ने काम गरिनु।
हेपुवा- *वि.* हेपाहा।
हेम- *ना.* [सं.] १. सुन; स्वर्ण; सुवर्ण।
हेमगिरि- *ना.* सुमेरु पर्वत।
हेमन्त- *ना.* [सं.] १. छ ऋतुमध्ये पाँचौं ऋतु; मङ्सिर र पुस महिनाको ऋतु। २. जाडोयाम; हिउँद।
हेमन्त ऋतु- *ना.* हेमन्त।
हेमाद्रि- *ना.* [सं.] १. सुमेरु पर्वत। २. दान, व्रत, तीर्थ, मोक्ष र परिशेष गरी जम्मा पाँच खण्ड भएको 'चर्तुवर्ग-चिन्तामणि'- नामक प्रसिद्ध प्रामाणिक ग्रन्थ लेख्ने, इस्वीको तेह्रौं शताब्दीका एक विद्वान् पुरुष।
हेय- *वि.* [सं.] १. छोड्न योग्य; त्याज्य। २. खराब; रद्दी। ३. तुच्छ; निकृष्ट; नीच।
हेर- *वि.बो.* [हेर्+अ] १. कसैलाई चेतावनी दिँदा वा सावधान बनाउँदा भनिने शब्द। *ना.* २. हेर्ने काम; हेराइ।
हेरचाह/चाहा- *ना.* १. चारैतिर दृष्टि पुऱ्याएर रेखदेख गर्ने काम; हेरविचार; रेखदेख। २. पालनपोषण; भरणपोषण।
हेरफेर- *ना.* १. बदल्ने वा बदलिने काम; अदलबदल; परिवर्तन। २. कुनै वस्तुको साटफेर; विनिमय।
हेरम्ब- *ना.* [सं.] १. गणेश। २. गर्व गर्ने वीर; धीरोद्धत नायक।
हेरविचार- *ना.* [हेर+विचार] हेर्ने र विचार पुऱ्याउने काम; हेरचाह।
हेराइ- *ना.* [√ हेर् (+आइ)] हेर्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।
हेराइनु- *क.क्रि.* हेर्न लाइनु; देखाइनु।
हेराउनु- *स.क्रि.* १. ज्योतिषीलाई ग्रहगोचरको फल देखाउनु। २. धामी, झाँक्री आदिद्वारा भूतप्रेत, बोक्सी आदिको बाधा जँचाउनु। *प्रे.क्रि.* ३. हेर्न लगाउनु; देखाउनु।
हेराहेर- *ना.* [हेर्+हेर] परस्परमा एकले अर्कोलाई हेर्ने काम; देखादेख।
हेराहेरि- *क्रि.वि.* हेदहिर्दै; आँखाकै सामुन्नेमा।
हेरि- *वि.बो.* [हेर+ई] १. कुनै कामकुरामा कसैको ध्यान आकृष्ट गर्दा भनिने शब्द। २. हेर।
हेरिनु- *क.क्रि.* [हेर्+इ+नु] हेर्ने काम गरिनु; देखिनु।
हेरोफेरो- *ना.* [हेर+फेरो] १. आँखाले तत्काल देख्न सकिने ठाउँ; दृष्टिगोचर क्षेत्र। २. सेरोफेरो; लगापात।
हेर्नु- *स.क्रि.* [प्रा. हेर्+नु] १. आँखाद्वारा कुनै व्यक्ति वा वस्तुको रूप, रङ्ग, आकृति आदिको ज्ञान प्राप्त गर्नु; आँखा लगाउनु; दर्शन गर्नु। २. रेखदेख पुऱ्याउनु; हेरविचार गर्नु। ३. कुरुवा बस्नु; कुर्नु; रुङ्नु। ४. ज्योतिष-शास्त्रअनुसार कसैको ग्रहगतिको शुभ वा अशुभ फल बताउनु। ५. बाटो कुर्नु; प्रतीक्षा गर्नु। ६. अध्ययन गर्नु; लिखित वा मुद्रित लिपिबाट ज्ञान हासिल गर्नु। ७. भूत-प्रेत, बोक्सी आदिको लागो विचार गर्नु। ८. विवेक पुऱ्याउनु; विचार गर्नु। ९. पालन-पोषण गर्नु।
हेल१- *ना.* गाई, भैंसी आदि पालेर दुध बेची जीविका चलाउने जाति; अहिर।
हेल२- *ना.* [अ. हिलिओग्राफ] झन्डा, बत्ती आदिको सङ्केतबाट सैनिकहरूले कुरा बुझाउने वा सूचना दिने काम।
हेल३- *ना.* [सं. हेपी] घोडाको गलथना र गर्धन बाँध्ने धागाको डोरी।
हेलचक्र्याइँ/हेलचेक्र्याइँ/हेलच्याँक्री- *ना.* [सं. हेला+चक्र+याइँ] १. जरुरी कामकुरामा पनि ध्यान नदिने प्रवृत्ति; उपेक्षा; बेवास्ता। २. हेप्ने काम वा बानी; अटेऱ्याइँ।
हेलत्व- *ना.* [हेलाँ] हेलाँ; अपमान।
हेलन- *ना.* [सं. हेला हेला। (उदा.- सीता हर्नु थिएन हेलन गरी सीताजि हर्नूभयो।- भानुभक्तीय रामायण)।
हेलमेल- *ना.* [हिल+मिल] १. मेलमिलाप; मिलजुल; हिलमिल। २. बसाउठी; सङ्गत।
हेलम्बु- *ना.* [भो. ब.] नेपालको सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको उत्तरी भेगमा रहेको, पर्यटन व्यवसायका दृष्टिले प्रसिद्ध रमणीय स्थान।
हेलाँ- *ना.* [सं. हेला] १. हेला; तिरस्कार; अपमान। २. बेवास्ता; उपेक्षा।
हेला- *ना.* [सं.] १. कसैको स्थान वा पदअनुसार आदर नगर्ने काम; अनादर; अपमान। २. बेवास्ता; उपेक्षा। ३. धृष्टतापूर्वक आँखा, हात आदि नचाएर क्रीडा व्यक्त गर्ने स्त्रीको चेष्टा। ४. क्रीडा; केलि।
हेलिकोप्टर- *ना.* [अङ्. हेलिकप्टर] माथितिर लामा पङ्खा हुने, आकाशमा एकै ठाउँ केही बेर स्थिर पनि रहन सक्ने, उड्न र बस्न धेरै ठाउँ नचाहिने एक विमान।
हेलिनु- *क.क्रि.* [हेल्+इ+नु] १. हेल्ने काम गरिनु। *अ.क्रि.* २. नदी,

खोलो आदिको वेग विचारै नगरी वा पारी तर्ने डरै नमानी पानीको भेलमा पस्नु। ३. एक्कासि युद्ध, सङ्घर्ष आदिमा लाग्नु; होमिनु।

हेलीमेली- *वि.* [हेल+मेल+ई] १. हेलमेल भएको; मेलमिलाप देखिएको २. मिलनसार।

हेलै- *क्रि.वि.* [हेला+ऐ] सजिलैसँग कुनै झन्झट नभईकन; सहजै।

हेल्नु- *स.क्रि.* [सं. हेलन+नु] १. गाईभैँसी, घोडा आदिलाई खोलो वा नदी तार्नका लागि पानीको भेलमा पसाउनु। २. हुल्नु; पसाउनु।

हेल्याइ- *ना.* [हेलि+याइ] हेलिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हैँसा- *ना.* अंश; भाग। (उदा.- भाइभाइमा बाँडिने भाग अंशको हैँसा हो)।

हैँसे- *ना.* १. कुनै गह्रौँ वस्तु धेरै जना मिलेर उचाल्दा, ठेल्दा, तान्दा वा पल्टाउँदा बल मिलाउन बोलिने बोली; सहयोगी स्वर। २. सहयोग। ३. कामको भाग।

है- *वि.बो.* १. कतै टाढाबाट बोलाउँदा प्रत्युत्तरमा भनिने शब्द; हँ। *निपा.* २. जे भन्ने हो, भनिसकेपछि विशेष अनुनय वा प्रार्थना जनाउन वाक्यका अन्तमा प्रयोग गरिने शब्द। (उदा.- तिमी त साँच्चै लोभी रहेछौ है)। ३. सावधान हुँदा वा कुनै काम कुराको मन्जुरी गराउँदा भनिने शब्द। (उदा.- यस्तो काम नबिर्सीकन गरिदिनू है)।

हैकम- *ना.* [अ. हुक्म] १. अह्रोट; हुकुमत; तैनाथ। २. अनुशासन; नियन्त्रण; अदब। ३. प्रभाव; दबदबा। ४. नियन्त्रण; कब्जा।

हैकमवादी- *वि.* हैकम चलाउने; प्रभुत्ववादी।

हैजा- *ना.* [अ. हैजः] तारन्तार दिसा र वमन भइरहने एक सङ्क्रामक रोग; विसूचिका; उपरतली; कलेरा।

हैम- *वि.* [सं.] १. सुनको; स्वर्णसम्बन्धी। २. हिउँको; हिउँसम्बन्धी।

हैमन्तिक- *वि.* [सं.] हेमन्त ऋतुको; हेमन्तसम्बन्धी।

हैमी- *वि.* [सं.] १. सुनको। २. सुनौला रङको (प्रभा आदि)। ३. हेमन्त ऋतुको; हैमन्तिक।

हैरान- *वि.* [अ.] १. छक्क पार्ने तथा उदेकलाग्दो कामकुरा बेहोर्नु परेर आत्तिएको; दिक्दार; वाक्क। २. हिँड्दा, घुम्दा, खोज्दा आदि कारणले व्याकुल। ३. थाकेको; थकित; क्लान्त।

हैरानी- *ना.* १. दिक्दारी; खिन्नता। २. थकाइ; पीडा। ३. धपेडी; धामा।

हैसियत- *ना.* [अ.] १. सामाजिक तथा आर्थिक स्तर वा योग्यता; सामर्थ्य; शक्ति। २. मानमर्यादा; इज्जत; प्रतिष्ठा। ३. धनसम्पत्ति।

हैसियतदार- *वि.* सामाजिक प्रतिष्ठा वा आर्थिक स्थिति दह्रो भएको; सम्पन्न।

हैसियतवाला- *वि.* हैसियतदार।

हो कि- *वि.बो.* [हो+कि] सम्भावना जनाउने वा सन्देह र साक्ष्यको सूचना गर्ने पदावली (उदा.- ऊ घर आएको हो कि। त्यो कुरा हो कि होइन थाहा छैन)।

हो होइन- *वि.* [हो+होइन] १. साह्रै कम्ती; नजानिँदो। २. साँचोझुटो पर्गेल्नुपर्ने। *ना.* ३. सकारात्मक वा नकारात्मक शब्द; अँ तथा नाइँ।

हो₁- *अ.क्रि.* [√ हु] १. 'हुनु' क्रियाको आज्ञार्थी भाव बुझाउने शब्द। (उदा.- तँ यस्तै खराब हो)। *निपा.* २. स्वीकृतिसूचक वा सन्तोष जनाउने अव्ययशब्द; अँ। (उदा.- हो, तिमीले केही महिनाअघि भने जस्तै नतिजा देखियो)।

हो₂- *सम्बो.* [सं.] हे; ए (प्रायः शब्दका अन्तमा, जस्तै- भाइहो! साथीहरूहो! इ.)।

होइनु- *अ.क्रि.* [हु+इ+नु] मौजुद रहिनु; विद्यमान रहिनु; भइनु।

होक्काँ/होक्राँ- *क्रि.वि.* [सं. हुङ्कार] १. साँढे वा बहर डुक्रने किसिमसँग। *ना.* २. त्यस्तो डुक्राइको शब्द। ३. लड्नका निम्ति सुर्‍याइँसाथ दिइने हाँक; जोरीखोजाइ।

होक्राङ- *ना.* [सं. हुङ्कार] १. बाघको शब्द वा गर्जन। २. होक्काँ; होक्राँ।

होक्राङे- *ना.* १. सानो खालका बाघको एक जात। *वि.* २. होक्राङ गर्ने।

होचाइ- *ना.* [होचो+आइ] होचो हुनाको भाव वा अवस्था; होचोपन।

होचिनु- *अ.क्रि.* [होचो+इ+नु] १. अर्को वस्तुभन्दा कम उचाइको हुनु; होचो हुनु। २. नीचो हुनु; कमजोर हुनु।

होची- *ना.* [होचो+ई] होचोको स्त्रीरूप वा लघुरूप। *वि.* होचो भएकी; पुड्की।

होचीअर्घेली- *ना.* १. केही अज्ञान र केही बिराम। २. न्याय र अन्याय।

होचो- *वि.* [सं. ह्रस] १. उच्चाइमा कुनै अर्कोभन्दा कमको; अग्लो नभएको। २. सानो कदको; पुड्को (व्यक्ति)। ३. निर्धो; कमजोर।

होच्याइ- *ना.* [√ होचि (+याइ)] १. होचिने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।[होच्याउ+आइ] २. होच्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

होच्याइनु- *क.क्रि.* होचो पारिनु।

होच्याउनु- *स.क्रि.* १. अग्लाइ वा उचाइ कम पार्नु; होचो गराउनु। २. निन्दा गर्नु; तुच्छ्याउनु; ह्याउनु।

होजरी- *ना.* गन्जी, मोजा, स्विटर आदि बुन्ने व्यवसाय।

होटेल- *ना.* [अङ्.] मूल्य तिरेर खानपिन गरिने वा भाडा दिएर यात्रीहरू केही समय बस्ने, सुत्ने विश्रामस्थान; आवासीय भोजनालय।

होटेल कर- *ना.* होटेलको व्यवसायका आधारमा सरकारबाट उठाइने शुल्क।

होटेल व्यवसाय- *ना.* होटेल खोलेर धन आर्जन गरिने उद्योग।

होड₁- *ना.* दुई वस्तुका बिचको, थोरै करायेँ परेको छिद्र; अन्तर।

होड₂- *ना.* [सं. होड] १. बाजी; सर्त। २. प्रतियोगिता; प्रतिस्पर्धा।

होडेलबाजी- *ना.* १. बराबरी हुनका निम्ति गरिने प्रण वा प्रयत्न; बाजी; सर्त। २. प्रतिस्पर्धा; प्रतिद्वन्द्विता। ३. तँछाडमछाड।

होता- *ना.* [सं.] होम गर्ने ब्राह्मण; ऋत्विक्।

होत्रो- *ना.* [हतौडो] फलामको काम गर्ने कारिगरहरूको ठुलो घन; हतौडा।

होनहार- *वि.* [हि.] १. भविष्यमा असल बन्ने खालको। २. परन्तुमा योग्य बन्ने लक्षण भएको। ३. जेहनदार; प्रतिभाशाली। ४. ज्यादै सिपालु; निपुण।

होपजग्गा- *ना.* ठुलठुला जागिरदारलाई पेन्सनको सट्टा आयस्ता खान पाउने गरी दिइएको जग्गा।

होपापापी- *ना.* १. लाभ हुने कुनै कामकुरामा लोभिएर गरिने प्रतिद्वन्द्विता वा तँछाडमछाड। २. लोभले गर्दा छिटोछिटो खाने काम।

होम- *ना.* [सं.] १. अग्निकुण्डमा विधिपूर्वक मन्त्र पढेर घिउ, चरु आदि हाल्ने काम; हवन। २. अग्निमा आहुति दिएर गरिने यज्ञ।

होमकुण्ड- *ना.* होम गर्न आगो बालिने कुण्ड वा पात्र।

होमाइ- *ना.* [√ होम् (+आइ)] होम्ने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

होमाइनु- *क.क्रि.* होम गराइनु।

होमाउनु- *प्रे.क्रि.* होम गराउनु।

होमियोप्याथ- *ना.* [अङ्.] होमियोप्याथी चिकित्साप्रणालीद्वारा उपचार गर्नेर् व्यक्ति।

होमियोप्याथिक- *वि.* होमियोप्याथीसम्बन्धी; होमियोप्याथीको।

होमियोप्याथी- *ना.* रोगका उस्तै लक्षणहरू उब्जाउने पदार्थद्वारा नै कुनै रोगको निदान गर्ने सिद्धान्तमा आधारित एक पाश्चात्य चिकित्सा-प्रणाली।

होमे- *वि.* [होम+ए] १. होम गर्ने; हवन गर्ने। *ना.* २. होम गर्ने ब्राह्मणलाई निन्दा गरी भनिने शब्द। ३. पुरोहित; ब्राह्मण।

होम्नु- *स.क्रि.* [सं. होम+नु] १. यज्ञको अग्निकुण्डमा विधिपूर्वक मन्त्र उच्चारण गरी घिउ, चरु आदिको आहुति दिनु; होम गर्नु; हवन गर्नु। २. कसैलाई खतरनाक काममा अल्झाउनु; झोस्नु।

होरा- *ना.* [सं. युनानी भाषाद्वारा गृहीत] १. अहोरात्रको चौबिसौँ भाग; एक घण्टाको समय। २. ज्योतिषशास्त्रका अनुसार जन्मकुण्डलीको ग्रहगति हेरेर शुभाशुभ फल बताउने विद्या, जातकशास्त्र। ३. जन्मपत्रिका; लग्नकुण्डली। ४. कुनै राशि वा लग्नको आधा भाग। ५. खेतबारी जोत्दा छेउ वा टुङ्गोमा पुगेपछि गोरु फर्काएर अर्को सियामा लगाउन हलीले भन्ने आज्ञावाचक शब्द।

होरी- *ना.* [होली] फागु; होली; होलिकोत्सव।

होलिका- *ना.* [सं.] १. फागुन शुक्ल पूर्णिमाका दिन दहन गरिने चीर। २. होली; फागु।

होली-[सं. होलिका] १. फागुन शुक्ल अष्टमीदेखि पूर्णिमासम्म परस्परमा रङ छ्यापेर वा अबिर दली आनन्दका साथ मनाइने उत्सव; फागु; होरी। २. फागुका अवसरमा गाइने गीत वा त्यसको लय।

होलो- *वि.* १. श्रम, भार, पैसा आदि कम्ती पर्ने; सजिलो; सरल। २. भिडभाड नभएको; घुइँचो नभएको। ३. सजिलैसित कुनै वस्तु छिर्ने वा फुक्ने; खुकुलो।

होलोखुकुलो- *वि.* सजिलो र सन्चसुबिस्ताको।

होलोमोलो- *ना.* होलोखुकुलो।

होल्डर- *ना.* [अङ्.] १. नीब जडेर मसीमा चोबी लेख्ने कलम। २. तारसँग सम्बन्ध गराई बत्ती बाल्न बिजुलीको चिम अड्याउने साधन।

होल्डाल- *ना.* [अङ्.] यात्रा गर्दा वा परदेश जाँदा काममा ल्याइने बिछ्याउना, ओढ्ने आदि हाली गुन्टाजस्तो बनाएर बाँधिने ओछ्यानका छाँटको लामो थैलो।

होस- *ना.* [फा. होश] १. चेतना; ज्ञान; सुद्धी। २. सम्झना; स्मरण; याद। ३. अक्कल; बुद्धि; समझ।

होसहवास- *ना.* होस र अक्कल; बुद्धि र सुद्धी।

होसियार- *वि.* १. होस वा चेतना भएको; सचेत; सजग; सावधान। २. समझदार; बुद्धिमान् ३. चलाख; धूर्त।

होसियारी- *ना.* १. होसियार हुनाको भाव, गुण वा अवस्था; सावधानी; सचेतता। २. चतुऱ्याइँ, चलाखी। ३. समझदारी; बुद्धिमानी।

होस्टे- *ना.* धेरै जना मिलेर कुनै गह्रौं वस्तु उचाल्दा, तान्दा वा ठेल्दा एकसाथ बल लगाउन हौसला दिने बोली; गुहार; सहायता।

होस्टेहैँसे- *ना.* समान सहायता; एकनासको बल।

होस्ल्याङ- *वि.* होस वा रङ्गढङ्ग नभएको; सुद्धीबुद्धि हराएको; हुस्सु।

होस्ल्याङे- *वि.* होस्ल्याङ; हुस्सु।

होहल्ला- *ना.* [हो+हल्ला] भएनभएका कामकुरा वा घटनाको व्यापक हल्ला; हल्लीखल्ली; खलबली।

होहो- *ना.* [हो (द्वि.)] बहकावट; लहैलहै; लैलै।

होहोरे- *ना.* अर्काको लहैलहै; उलामाला।

हौआ- *ना.* हौवा।

हौज- *ना.* [अ.] नुहाउन वा बोटबिरुवा सिँच्नका निम्ति पानी जम्मा गरिराख्ने कुण्ड।

हौडा- *ना.* [हल्ला] १. ठुलो कोलाहल; होहल्ला। २. अफबाह; हल्ला।

हौदा- *ना.* [अ.] आरामसँग मानिस बस्नका लागि हात्तीका पिठ्युँमा कसिने आसन।

हौवा- *ना.* [हाउ+आ] १. निराधार वा तथ्यहीन कुरो; उडन्ते हल्ला। २. मनमा त्रास पैदा गराउने काल्पनिक वस्तु।

हौसनु- *अ.क्रि.* [हौसला+नु] उत्साहित हुनु; रौसनु।

हौसला- *ना.* [अ.] १. कुनै सन्तोष तथा प्रसन्नता पाउन चाहिने हिम्मत वा साहस; उत्साह; आँट। २. सामर्थ्य; शक्ति। ३. आकाङ्क्षा; अभिलाषा।

हौसाइ- *ना.* [√ हौस (+आइ)] हौसने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हौसाइनु- *अ.क्रि.* हौसने होइनु।

हौसाउनु- *स.क्रि.* १. उक्साउनु; रौसाउनु। *अ.क्रि.* २. हौसिनु।

हौसिनु- *अ.क्रि.* उत्साहित हुनु; काम गर्न तम्सिनु; सुरिनु।

हौस्याइ- *ना.* हौसिने तथा हौस्याउने भाव, क्रिया वा प्रक्रिया।

हौस्याइनु- *क.क्रि.* हौसला दिइनु।

हौस्याउनु- *प्रे.क्रि.* हौसला दिनु; उत्साहित पार्नु; सुऱ्याउनु।

ह्नेदिक- *ना. यो.* १. समीप; निकट; नगिच। २. अगाडि; अघि; अघिबाट।

ह्याइनु- *क.क्रि.* [ह्याउ+इ+नु] ह्याउने काम गरिनु।

ह्याउ- *ना.* [हियो< सं. हृदय] १. आत्मबल; मानसिक बल। २. साहस; हिम्मत; आँट।

ह्याउनु- *स.क्रि.* [सं. हेय+नु] १. अपमान गर्नु; हेला गर्नु; तुच्छ ठान्नु। २. बेवास्ता गर्नु; हेप्नु।

ह्याकुलो- *ना.* [सं. हृदयक्रोड, नेवा. ह्याकुला] छातीको अगिल्लो उठेको भाग; छाती।

ह्याङ्गर- *ना.* [अङ्.] १. हवाईजहाज आदि राख्ने घर; विमानशाला। २. कोट आदि झुन्ड्याउने काठ वा तारको साधन।
ह्युम- *ना.* [भो.ब.] लामाहरूको धर्मग्रन्थ।
ह्युमपाइप- *ना.* [अङ्.] खहरे, कुलो आदिको पानी सडकको वार पार गराउन राखिने सिमेन्टको ढ्वाङ।
ह्रद- *ना.* [सं.] प्राकृतिक रूपले पानी जमेको ठाउँ, ठुलो तलाउ; दह (जस्तो- नागह्रद)। २. ध्वनि; नाद। ३. किरण।
ह्रस्व- *वि.* [सं.] १. छोटो कदको; पुड्को; गान्टे। २. लामो नभएको; अपेक्षाकृत छोटो। ३. एक मात्राको वा एक मात्राकालमा उच्चरित हुने; लघु (अ इ उ ऋ स्वर)।
ह्रस्वदीर्घ- *ना.* ह्रस्व र दीर्घ; ह्रस्वदीर्घसम्बन्धी वर्णविन्यास।
ह्रस्वीभवन- *ना.* दीर्घ स्वर ह्रस्व स्वरमा परिवर्तित हुने प्रक्रिया।
ह्रास- *ना.* [सं.] १. कुनै व्यक्ति वा वस्तुको गुण, अस्तित्व, मात्रा आदि क्रमशः घट्तै जाने क्रिया वा स्थिति; न्यूनता; कमी। २. विनाश; क्षय; क्षीणता।
ह्रासोन्मुख- *वि.* ह्रास हुन थालेको; घट्दै गएको; पतनोन्मुख।
ह्लाद- *ना.* [सं.] प्रसन्नता; खुसीयाली; आह्लाद।
ह्लादक- *वि.* प्रसन्न गराउने; खुसी तुल्याउने; आह्लादक।
ह्लासा- *ना.* [भो. ब.] तिब्बत स्वशासित क्षेत्रको राजधानी; ल्हासा।
ह्वाँ- *ना.* [अ.मू.] चर्को रूपमा रुँदा मुखबाट निस्कने आवाज।
ह्वाँ ह्वाँ- *क्रि.वि.* डाँको छोडेर रुने गरी।
ह्वाइ- *ना.* [ता.] तामाङ जातिमा प्रचलित धार्मिक जात्रा र चाडपर्वमा गाइने प्रायः मानवसृष्टिसँग सम्बन्धित विषय भएको लोकगीत।
ह्वार्र- *क्रि.वि.* [अ.मू. हुर् > ह्वार्+र] १. दाउरा, बत्ती आदि बल्दा एकैबाजि ज्वाला उठ्ने गरी; हुर्र। २. निकै जोडले पानी पर्ने किसिमसित।
ह्वार्रह्वार्र- *क्रि.वि.* लगातार ह्वार्र भएर।
ह्वाङह्वाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वाङ्+अ (द्वि.)] १. बाघ, सिंह आदि गर्जने वा ठुलो स्वर गरी कुकुर भुक्ने किसिमसित। २. ठुलो खोलो कराएको आवाज सुनिने गरी। *ना.* ३. त्यस्तो गर्जाइ, भुकाइ वा कराइको आवाज।
ह्वाङह्वाङी/ह्वाङह्वाङ्ती- *क्रि.वि.* १. ह्वाङह्वाङको ठुलो आवाजका साथमा। २. घर, कोठा, दुलो आदि खाली वा खुला हुने गरी; छर्लङ्ग देखिने चालसित; ड्वाङ्ड्वाङती।
ह्वाङ्ग/ह्वाङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वाङ्-ग/ङ] १. एक्कासि कुकुर, बाघ आदि कराउने वा तिनले झम्टने किसिमसित। २. घर, कोठा आदि एकदम खुला रहने गरी; उदाङ्ङ। ३. ठुलो प्वाल परेर।
ह्वात- *ना.* [अ.मू. ह्वात्+अ] पानी आदि तरल पदार्थ वा मसिनु अन्न दिने, पोख्ने वा मिल्काउने चाल।
ह्वाततत- *क्रि.वि.* लेदो पदार्थ भएजति पोखिने वा खत्तिए जस्तै गरी; खततत।
ह्वातह्वात/ह्वातह्वाती- *क्रि.वि.* बारम्बार ह्वात शब्दका साथमा।
ह्वात्त- *क्रि.वि.* १. एकै खेपमा पोखिने वा खत्तिने चालसित। २. रुख, बिरुवा, मानिस आदि एकाएक बढेर। ३. कुनै काम झटपट गरिहाल्ने किसिमले।
ह्वान्द्राङ्ङ- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वान्द्राङ्+ङ] धातु आदिको ठुलो वस्तु खस्ता वा हावाको जोडले ढोका आदि लाग्दा आवाज आउने गरी।
ह्वान्द्राङ्ङे- *वि.* १. ह्वान्द्राङ्ङ आवाज निस्कने। २. निकै ठुलो; डँडाक; घ्वाँक।
ह्वान्द्रे- *वि.* [अ.मू. ह्वान्द्राङ+ए] आकार वा परिमाणमा निकै ठुलो; घ्वाँक।
ह्वान्द्रेमुसो- *ना.* ठुलो जात वा आकारको मुसो।
ह्वाप्प- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वाप्+प] १. ठुलो भाँडामा सानो वस्तु एकै चोटि पस्ने गरी। २. खाँदा ठुलो गाँस हालेर।
ह्वाम्म- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वाम्+म] १. एकाएक हाम फाल्ने गरी; झ्वाम्म। २. खाँदा ठुलो गाँस हाल्ने चालसित।
ह्वारह्वार- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वार्+अ (द्वि.)] १. ठुलो ज्वाला उठेर आगो बल्ने वा त्यसरी बल्दा शब्द आउने गरी। २. बेसरी पानी पर्ने किसिमसँग। ३. धेरै मानिस एकै मेसोमा पस्ने वा निस्कने गरेर।
ह्वारह्वारी/ह्वारह्वार्ती- *क्रि.वि.* अझै ह्वारह्वार भएर।
ह्वार्लाङ- *क्रि.वि.* [अ.मू.] सिएको कपडा आदि छाँटकाँट नमिली ठुलो हुने किसिमले।
ह्वार्लाङे- *वि.* १. छाँटकाँट नमिलेको र भद्दा खालको; ठुलो (लुगा)। २. होस्ल्याङ; हुस्सु।
ह्वार्लाङ्ङ- *क्रि.वि.* १. ठुलो वस्तु खस्ने, भट्कने वा त्यस्तो हुँदा आवाज निस्कने गरी। २. अग्लो ठाउँबाट खस्ने वा फाल हाल्ने चालसित।
ह्वालह्वाल- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वाल्+अ (द्वि.)] पानी आदि तरल पदार्थ प्रशस्त बगिरहने वा बगिरहँदा शब्द निस्कने प्रकारसित।
ह्वालह्वाली/ह्वालह्वाल्ती- *क्रि.वि.* अझै ह्वालह्वाल भएर।
ह्वालालाला- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वाल्+ल (द्वि.)] ठुलो धारा छुटेर पानी आदि तरल पदार्थ बग्ने, पोखिने वा त्यसो हुँदा शब्द निस्कने गरी; नरोकिई बाढी आउने चालसित।
ह्वाल्ल- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वाल्+ले पानी, दुध आदि पन्यालो पदार्थ एक्कासि सबै पोखिने गरी।
ह्वासह्वास- *क्रि.वि.* [ह्वास्+अ (सात.)] १. नराम्रो गन्ध आउने गरी; हरक चल्ने किसिमले। २. उक्सने, फुल्ने वा चाँडै बढ्ने गरी। ३. विचार नगरी काम गर्ने, बोल्ने वा घरमा पस्ने गरी। ४. भासिने वा फस्कने किसिमले।
ह्वासह्वासती/ह्वासह्वासी- *क्रि.वि.* ह्वासह्वासको क्रम अझै बढेर।
ह्वास्स- *क्रि.वि.* [अ.मू. ह्वास्+स] १. अपर्झट दुर्गन्ध, हरक, बाफ आदि आउने गरी। २. जमिन भत्केर खस्ने वा भासिने चालले। ३. एकाएक उक्सने, फुल्ने वा बढ्ने गरेर। ४. पानी आदि तताएको पदार्थ ताप पुगेर उम्लने गरी।
ह्विस्की- *ना.* [अङ्.] उखु वा जौ आदि अन्नबाट बन्ने एक किसिमको रक्सी।
ह्वेल- *ना.* [अङ्.] पृथ्वीमा पाइएका जीवहरूमध्ये सबभन्दा ठुलो, अनेक जाति वा भेद हुने, स्तनपायी जन्तु; सबैभन्दा ठुलो माछो; राघव।